Bibl: Coll. Bolon.
Soc. Jesu.

34

4338 B2 Ex1 R

2.
B.M.
Aa
3 — A

COLLEGIUM BONONIENSE SOCIETATIS JESU
IHS

Liber Pſalmorum, Hebraicè תהלים

Librum iſtum I X X Iterpretes Ψαλτήριον denominauerunt, nomine inſtrumenti muſici, ad quod vt & ad alia, hi Pſalmi decantabantur. Hebræi verò תהלים ſiue ספר תהלי, hoc eſt librum laudum appellant. Chriſtus Dominus noſter, Pſalmos, & Librum Pſalmorum, Luc.20. g.42, &.24.g.44. Sic & Petrus, Act.1.d.20. Ex quibus teſtimonia ſumens Chriſtus Saluator noſter, teſtatur afflatu Spiritus ſancti fuiſſe ſcriptos, Matth.22.d.43, & Petri, Act.1.c.16.

VETVS

1 Beatus Vir qui non abiit in conſilio impiorũ, & in via peccatorum nõ ſtetit, & in cathedra peſtilentiæ non ſedit.

2 Sed in Lege Domini volũta eius: & in Lege eius meditabitur die ac nocte. (Ioſue 1.b.8)

3 Et erit tanquã lignum quod plantatũ eſt ſecus decurſus aquarũ, quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo: (Ierem.17.b.8) B

Et foliũ eius non defluet, & omnia quæcunque faciet, proſperabuntur.

4 Nõ ſic impii, nõ ſic: ſed tanquã puluis quẽ proiicit ventus à facie terræ.

5 Ideo non reſurgũt impii in iudicio: neque peccatores in conſilio iuſtor.

6 Quoniam nouit Dominus viã iuſtorum: & iter impiorũ peribit. II.

1 QVare fremuerũt Gentes, & populi meditati ſunt inania? (Act.4.c.25)

2 Aſtiterũt Reges terræ, & Principes conuenerunt in vnum aduerſus Dominum & aduerſus Chriſtum eius.

3 Dirumpamus vincula eorũ, & pro

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO. I.

1 ″Beatus Vir qui nõ′ambulauit in cõſilio ″impiorum, ″& in via ″peccatorum′non ſtetit, ′& in cathedra ″deriſorum non ſedit. (Qui ſint beati, & cui rei ſimiles, in quo eſt exhortatio ad vitam ex verbo Dei inſtituendam.)

2 ′Sed in Lege ″Iehouæ″voluntas eius, ″& in Lege eius ′meditatur die ac nocte.

3 Et erit′ſicut arbor plantata ſecus riuos aquarum, quæ fructum ſuum dat in tempore ſuo: & folium eius non′decidit, ′& omne quod faciet, proſperè cadet.

4 Non ſic impii: ſed′tanquam gluma quam proiicit ventus. (Impiorũ exitus.)

5 Ideo nõ′ſtabunt impii in iudicio, ′neque peccatores in congregatione iuſtorum.

6 Quoniã′nouit Iehouáh viã iuſtorũ: ′& via impiorũ peribit. II. (Cur bene piis, & impiis malè.)

1 VT quid′congregant ſe turmatim Gentes, & populi′meditantur inane? (Vana cõſpiratio ac furor Regũ & principũ tũ Gentiũ tum Iudæorũ contra Chriſtũ.)

2 ′Aſtant Reges terræ, ′& Principes conſilium capiunt pariter aduerſus Iehouam, & aduerſum Chriſtum eius.

3 Dirumpamus′vincula eorum, & proiiciamus à nobis (Rebellio impiorũ cõtra Deũ ac Chriſtum eius.)

VARIAE INTERPRETVM LECTIONES, CVM HEBRAISMORVM EXPLICATIONE.

1 Beatus vir אשרי האיש Adiectiuũ eſt plurale אשרי, vt quidã Hebræorum ſcribunt, quod verbo, aut nomini plurali vel ſingulari iungitur pro loco: vnde quidam vertunt, Beatu, ſiue Fœlix vir. aut, Beata, ſiue Fœlicia viro. Aliis magis placet eſſe ſubſtatiuum plurale, vt Latinis diuitiæ: vertentes Beatitudo, ſiue Beatitudines, aut fœlicitates viri. vel, illius viri, propter ה emphaticum & ſignificatiuum quod Hebræi vocant haiediah, quo ſignificatur aliquis inſigniter beatus. Ambulauit הלך Sunt præterita Hebræis, quæ per præſens verti poſſunt, ambulat, ſtat, ſedet. nã frequens eſt apud illos tẽporum permutatio, præterito vtentes pro præſenti, aliquãdo pro futuro: imperatiuo pro futuro aut præterito: infinitiuo pro omni tẽpore: & futuro pro præſenti, aut vice præteriti, aut etiã imperatiui. Quod diligẽter obſeruandũ eſt: nam in his vertendis plurimũ variant interpretes, maximè in his Pſalmis. Impiorum, רשעים improborum. Significat eos qui indeſinenter & ſine vlla quiete impiè agunt, aut qui malis animi perturbationibus mouentur ad malè agendum, tanquam mare impulſum quod quieſcere non poteſt, vt de illis ſcribit Ieſaias, 57.d.20 Et in via ובדרך Via pro inſtituto & ratione viuendi. Peccatorum חטאים flagitioſorum. Non ſunt qui quouis modo peccatores ſunt, ſed qui iam perfricta fronte, ita peccatis ſeſe addixerunt, vt iam nihil eos pudeat: & inde meruerint cognomen peccatorum, quales erant qui in hiſtoriis Euangelicis peccatores vocantur, qualiſque illa in ciuitate peccatrix, Luc.7.f.37, & Sodomitæ, Gen.13.c.13, & Amalecitæ, 1.Samu.15.c.18. Non ſtetit, לא עמד non ſtat. ſiue, conſiſtit. i. qui viuendi rationem hominũ peccatis deditorũ non amplectitur. Et in cath ובמושב & in cõſeſſu. vel, ſede. Deriſorum לצים elatorum, ſuperborũ. Vel, obloquutorũ, ſiue obtrectatorũ. i. qui nullũ cõmercium habet cũ iis qui Diuinas Leges ridere ſolent, nec eſt contubernalis eorũ. Alii, reuelantiũ *ſecreta*. 2 Sed in Lege כי אם בתורה Lex pro ipſa Lege & omnibus Sacræ ſcripturæ libris qui ſunt Legis expoſitio. Iehouæ יהוה Hoc nomen ſuperſtitioſi Iudæi pridem ineffabile fecerunt: legentes אדוני, id eſt Dominus, vbicunque in Scripturis habetur יהוה, quos Græci & Latini poſtea ſequuti ſunt. Verùm ipſe Dominus quid hoc nomine intelligi vellet, ſatis expreſſit, quum rogatus à Moſe nomen, reſpõdit, אהיה אשר אהיה. i. Sum qui ſum. Et mox, Sic dices filiis Iſrael, אהיה miſit me ad vos. Exod.3.c.14 Quibus verbis apertè ſignificat Exiſtenti nomen ſibi eſſe, & quòd ſolus à ſe, ac ideo ſemper exiſtat, & exiſtendi virtutẽ omnibus ſuppeditet. Id verò quàm non exprimat nomen Dominus, quis nõ videat? Propterea quidã pro eo vertũt Exiſtens. Alii, αὐτοφυής, quod nomen Græcis, à ſe & per ſe exiſtentẽ ſignificat. Nõnulli nomen ipſum IEHOVA non mutãt: nec ipſe etiã Sanctes in ſuis annotationibus manu ſcriptis, quas apud me aſſeruo: quos & ſequuti ſumus.

Voluntas e. חפצו deſideriũ eius. Vox Hebræa ſignificat voluntatẽ, propẽſum animi affectũ, voluptatẽ & delectationẽ animi in re aliqua. propterea dicit, meditatur die ac nocte. i. eam vnicè amat. Et in Lege e. ובתורתו Repetitio frequens Hebræis, pro, & in ea. Meditatur יהגה Fut. Heb. pro præſ. Vox Hebræa & ad cordis cogitationes, & ad oris garritũ refertur, vt Pſal.19.d.15, והגיון Et meditatio cordis mei corã te. Et Pſal.37.f.30, Os iuſti יהגה loquetur ſapentiã. Idem ponitur & Pſal.35.d.28. 3 Sicut arbor כעץ Palmã aut oleam intelligit. vtrique enim decerpto fructu folia nõ decidũt. Iuſtus vt palma florebit, Pſal.92.c.13. Ierem.17.b.8, Et erit tanquam arbor plantata ſecus aquas, & quæ iuxta riuũ mittit radices ſuas. Benedictionẽ viri qui fidit Iehouæ, deſcribit. Decidit, יבול marceſcit. inareſcit. Præt. Heb. pro præſ. Et omne qu. &c. וכל אשר יעשה יצליח: & quicquid facit, proſperos habet ſucceſſus. fructus edit qui nõ pereunt. Fut. Heb. pro præt.

4 Tanquã gluma כמוץ ſicut quiſquiliæ. pulueis minutũ palearũ. Impii prorſus inutiles, & omnis fructus expertes, vt glũma, palea, ſiue tegumentũ tritici, quibus cõparantur Matth.3.c.12. Eſa.17.d.13, Et perſequutionẽ patiuntur ſicut gluma montiũ à facie venti, & ſicut ſtipula coram turbine. Et Pſal.35.a.5, Sint vt gluma ante ventũ. 5 Stabunt יקומו conſiſtent. ſub. cũ iuſtis. i. non habebũt locũ inter iuſtos: ſed ſeparabit eos Deus ab illorũ cõſortio, quũ mundũ iudicabit. Matth.25.d.41, Ite maledicti, &c. Alii, reſurgent. Neque pecc. וחטאים Repetitio Hebraica idem bis dicens. 6 Nouit יודע agnoſcit. ſiue per futurum, agnoſcet. i. probabit: vel, illorum curam aget. cui contrarium eſt Peribit, pro Improbabitur, vel damnabitur. Et via impiorum pe. ודרך רשעים תאבד: Hebraiſmus, pro, omnia eorum ſtudia & inſtituta in nihilum redigentur. vel, impii ipſi diſperibunt vnà cum vita & actibus ſuis.

IN PSALMVM II.

1 Congregant ſe tur. רגשו ad tumultũ conueniũt. Vel, cũ tumultu cõuolant. Alii, turmatim cõgregãtur. veluti in tumultu fieri ſolet. Alii, fremũt, vel frendent. Præteritũ Heb. pro futuro, vt verſus ſequẽtis verba quæ futura ſunt. Continet enim hic pſalmus prophetiã cõiurationis Iudæorum & Gentium aduerſus Chriſtum, vt apparet ex Act.4.e.25. Vertuntur autem hæc futura per præſens. Meditantur יהגו loquuntur. aut, murmurant. Fut. Heb. pro præt. vel præſenti. i. vanos ſermones iactauerunt, quum ſe memoriam Chriſti abolituros morte putarunt, qui tertio die poſtea reſurrexit. 2 Aſtant יתיצבו Aſtabunt. conſilii ſcilicet captandi cauſa. Et principes ורוזנים & Reges. Vel, conſiliarii Regum. i. quorũ conſilio & prudentia Rex adminiſtrat regnum. 3 Vincula e. את מוסרותימו quibus alligãtur animalia ad iugũ. Vide pro expoſitione huius loci, Iere.5.a.5. Verba ſunt hoſtiũ Dei & Chriſti, Regũ ſcilicet, Principũ, & Sacerdotũ. Vincula vocat leges quibus quaſi vinciri ſolẽt ſubditi, & cõtineri in officio. Funes verò, ſiue ligamina, imperiũ. Sumpta metaphora ab iis qui vincti coguntur facere opus. Legibus eorum, inquiunt, ne pareamus: demuſque operam ne imperent nobis.

ʼfunes eorum.

Irriti eorum conatus.

ʼHabitans in cælis ridebit:Dominusʼſubſannabit eos.
ʼTunc loquetur ad eos ʼin furore ſuo,& in ira ſuaʼterrebit eos: 4
Dicens,Et egoʼconſtitui Regem meum ſuperʼˣSiión ʼmõtem ſan 5
ctum meum. 6

Pater teſtatur ſe cõſtituiſſe Regẽ Iudæorum Filiũ ſuum.

Narrabo ipſumʼdecretũ *quod* Iehouáh dixit ad me, Filius meus
es tu,egoʼhodie genui te. 7

Chriſtus commemorat ſe à die reſurrectionis ſuæ etiã Gentiliũ cõſtitutũ eſſe Regẽ.

ʼPoſtula à me,& dabo Gentes hæreditatem tuam , & poſſeſſio-
nẽ tuam terminos terræ. 8
ʼConteres eas virga ferrea,ſicut vas figuliʼconfringes eas.
Et nunc Regesʼprudenter agite:erudimini Iudices terræ. 9
ʼSeruite Iehouæ in timore:& exultate in tremore. 10
ʼOſculamini Filiũ,ne fortè iraſcatur,ʼ& pereatis via,ʼquũ exar- 11
ſeritʼvel paululũ furor eius:ʼbeati omnes qui ſperãt in eo. III. 12

Ruina contumaciũ cõtra Chriſtũ Exhortatio ad principes vt ſapiant, & ſeruiãt Deo,eiúſque Filium ſuſcipiant.

Beati qui.

ʼCanticumʼDauidis quum fugeretʼà facie Abˢſalom filii ſui. 1
IEhouaʼquàm multiplicati ſuntʼhoſtes mei, quàm multi inſur- 2
gunt aduerſum me!
Multiʼdicunt de anima mea,Non eſt ſalus ei in Deo. ʼᴰSélah. 3
Et tu Iehouaʼclypeᵘˢ es pro me,ʼgloria mea,ʼ&exaltãs caput meũ. 4
Voce mea ad Iehouã clamaui,ʼ&exaudiuit me de monte ſancti 5
tatis ſuæ.ʼᴰSélah.
Egoʼaccubui,&dormiui,&euigilaui:quia Iehouáh ſuſtẽtauit me. 6

Dauid vexatᵘˢ & afflictus à filio ſuo Abſalom,admiratur ac conqueritur de multitudine inimicorum ſuorum. Auxiliũ petit à Deo,cuius fiducia omnem hoſtium metum abiicit.

iiciamus à nobis iugum ipſorum. B

4 Qui habitat in cælis,irridebit eos:
& Dominus ſubſannabit eos.
5 Tunc loquetur ad eos in ira ſua, &
in furore ſuo conturbabit eos.
6 Ego autem cõſtitutus ſum Rex ab
eo ſuper Sion montem ſanctum eius,
prædicans præceptum eius.
7 Dominus dixit ad me,Filius meus Act.13.e.33
es tu,ego hodie genui te. heb.1.b.5,&.5.b5
C
8 Poſtula à me , & dabo tibi Gentes
hæreditatem tuam , & poſſeſſionem
tuam terminos terræ.
9 Reges eos in virga ferrea , & tan- Apoc.2.g.24,
quam vas figuli confringes eos. & 19.c.15
10 Et nũc Reges intelligite: erudimi-
ni qui iudicatis terram.
11 Seruite Domino in timore:& exultate ei cum tremore.
12 Apprehẽdite diſciplinã , nequando
iraſcatur Dñs,& pereatis de via iuſta,
Quum exarſerit in breui ira eius:
beati oẽs qui confidũt in eo. III.
1 Pſalmus Dauid quum fugeret à fa-
2 cie Abſalom filii ſui.
Domine quid multiplicati ſunt 3.Reg.15.c.14
qui tribulant me? multi inſurgũt
aduerſum me.
3 Multi dicunt animæ meæ , Non eſt
ſalus ipſi in Deo eius.
4 Tu autẽ Domine ſuſceptor meus
es,gloria mea,& exaltãs caput meũ.
5 Voce mea ad Dominũ clamaui: &
exaudiuit me de monte ſancto ſuo.
6 Ego dormiui,& ſoporatus ſum , &
exurrexi:quia Dominus ſuſcipiet me. B

Funes e. עבותימו : ligamina eorum. 4 Habitans in cæ.rid. יושב בשמים ישחק Verti poteſt per præſens,Qui ſedet in cælis,vel do-
micilium habet in ipſis cælis,deridet. Verba Dauidis.q.d.Quomodo pugnabunt cũ eo qui eſt i. cælis? Subſannabit e. ילעג־למו: Repe
titio eiuſdem ſentẽtiæ,quæ magnã vim habet in Sacris literis. 5 Tunc אז quum ſcilicet tempus id exiget. In furore ſ. באפו Id-
eſt iratus.q.d.increpabit eos vehementiſſimé. Terrebit eos: יבהלמו conturbabit eos.vel perdet.i.graui ira percitus,perdet eos.
6 Conſtitui נסכתי vnxi.Alii,regnare feci.vel per præt.pluſquã perfectũ, cõſtituerã.regnar fecerã.Verba Dei patris ſedẽtis pro tribuna
li,& condemnantis impios qui dederunt operã vt regnũ Chriſti euerterent.i.præfeceram Regem meũ Meſſiam populo meo Iſraelitico vt illi
nomine meo imperaret: verùm illius regnum perpetuò oppugnatis,negantes eum eſſe Meſſiam . Quis nunc dicat me immeritò ſumpturũ
de vobis pœnas? Aut,Sumã igitur de vobis grauiſſimas pœnas ob tãtũ Chriſti mei cõtemptũ.Hæc ſubaudiẽda ſunt,quòd oratio ſit Dei irati,
qui more hominum orationem cõcidit quũ iratus loquitur. ˣSiión ציון Sion eſt populus Ieroſolymitanus:tota præterea terra Chanaan
quæ mõtoſa eſt. Montẽ ſanct.m הר קדשי: Sanctũ montẽ vocat,quod illuc trãſlata eſſet arca Domini à Dauide. Vide 2.Sã.6.c.17,& 1.Par,16.a.1.
7 Decretum אל־חוק .i.quod Dominus præcepit vt narrarem tanquam decretum & edictũ. Tametſi Apoſtoli Chriſtum à Patre creatũ
eſſe Regẽ teſtati ſint, hîc tamẽ Chriſtus ſibi ipſe vnus vẽdicat quicquid per eos egit.Variè exponũt hanc vocẽ interpretes. Alii,legẽ.i.quod
Dominus tanquã legẽ vult promulgari. Alii,ſtatutũ.aut præceptũ ſub.à Patre. Alii,in ſtatuũ,aut legẽ.id eſt tã ſolicitè promulgabo vt abeat
mihi in cõſuetudinẽ & morem. Hodie genui te. היום ילדתיך; Hũc diem interpretatur Paulus Act.13.e.33,diem quo apparuit Chriſtus,
& à Patre declaratus eſt Filius.Genitus ergo fuiſſe dicitur,non vt filius Dei eſſe, quoad ſe,inciperet:ſed vt talis pateſieret mundo. neque hæc
genitura de mutuo Patris & Filii reſpectu intelligi debet, ſed tantùm ſignificat eum qui fuerat ab initio abſconditus in arcano Patris ſinu,
& obſcurè deinde ſub Lege adumbratus,ex quo prodiit cum claris inſignibus,cognitum fuiſſe Dei Filium:ſicuti etiam dicitur Iohan.1.b.14,
Conſpeximus gloriam eius tanquam vnigeniti Filii.Idem Paulus Rom.1.a.4,dicit Filium Dei declaratum fuiſſe in potentia dum reſurre-
xit à mortuis:ideò præcipuè in diem illũ cõpetit quod hîc dicitur. 8 Poſtula à m, שאל ממני Inuitat Filiũ ſuũ Deus,vt aliquid ab ipſo
petat more Regũ & principũ.Etiãſi poſtulaueris imperiũ ſuper omnes populos,nõ ſum denegaturus:támque tui erũt quàm fundus hæredi-
tarius germani hæredis. 9 Cõteres e. תרועם Franges eos.i.ſiqui rebellare voluerint,aut parére recuſarint, diſſipabis eorum cõſilia &
artes ſceptro præduro, nẽpe Spiritus oris tui.hoc enim ſceptro(de quo Ieſa.61.a.1)Chriſtus perdit aduerſarios. Cõfringes e.תנפצם diſper
ges eos.In plura nẽpe fruſta confractos. 10 Prudẽter ag. השכילו præſtate vos ſpiẽtes.Exhortatio Dauidis ad principes ne cõſpirẽt in
Chriſtũ. Fingit autẽ ſe eorũ tẽpore viuere qui Chriſtũ negaturi erãt eſſe Regẽ. 11 Seruite Ieh. עבדו את־יהוה Colite Iehouã.i.ita co-
lite vt metuatis illũ offendere:exultate præterea quòd vobis talem Regẽ præfecerit:vrũ lætitia veſtra ne ſit effrænis,ſed cõiuncta ingenuo
metui. 12 Oſculamini Fil. נשקו־בר .i.oſculo manuum teſtamini vos Filiũ Dei habere pro Rege:amplectimini Filiũ toto mentis affe
ctu,& ſubditi eſtote illi.Oſculũ manuũ in Palæſthina,argumẽtũ ſubiectionis erat,vt & apud nos. Et pereatis via, ותאבדו דרך Ablatiuus eſt
VIA.i.propter viã,hoc eſt propter veſtrũ viuẽdi modũ,&c.Aut verte,ne via veſtra pereat.i.ne ratio vitæ veſtræ dãnetur,vt Pſal.1.6,Via im
piorũ peribit. Vel paululum כמעט derepente. Beati,&c. אשרי וגו׳ Acclamatio.q.d.beati qui fiduciam ſuam in Chriſto collocant,ſa-
lutem ab eo expectantes,quam certò ſunt conſequuturi.

IN PSALMVM III.

1 Canticũ מזמור Oda,Carmẽ.nã eruditis Pſalmus ſignificat ſonũ citharæ. Dauidis לדוד.i.quod cecinit,vel ſcripſit Dauid. A facie
מפני .i.metu,vel propter. 2 Quàm mult. מה־רבו valde multiplicati.per quam multi facti ſunt. Hoſtes m. צרי tribulatores mei.
3 Dicũt de an.m. אומרים לנפשי.i.exiſtimãt,aut cogitãt de me.Hebraica phraſis eſt.q.d.non dubito eſſe multos qui apud ſe de me in hũc
modũ cogitant,Derelictus eſt à Deo,nullum illi auxiliũ à Deo expectandum. ᴰSélah. סלה Eleuationem & exclamationẽ ſignificat hæc
vox. quæ quoties in Pſalmis ponitur, ſignũ eſt excitãdæ vocis,& animi maximè intendendi.Etiam olim ſolebant cantores,quoties hæc vox
occurrebat,vocẽ intendere in cãtione & harmonia,tanquã in re attentius cõſideranda.Sed & nos quũ res aliqua exigit auditoris animaduer
ſionẽ & attentionẽ,exclamare ſolemus:huiuſmodi erat hæc exclamatio. acſi ſic exclamet,O grauẽ calamitatem meã! 4 Clypeus es
pro me, מגן בעדי Clypeũ eſſe alicuius,eſt eũ defendere,protegere,& pro eo pugnare. Gloria m. כבודי.i.qui ſoles mihi dare materiã glo
riandi apud omnes ob crebra beneficia quæ in me cõfers. Aut, gloria mea,qui potes mihi dignitatẽ priſtinã reſtituere. Et exaltãs cap.m.
ומרים ראשי: Phraſis Hebraica,Exaltare caput alicuius,pro Triſtẽ & præ dolore deiectũ, reddere lætũ. Luc.21.f.28, Attollite capita veſtra quo
niam,&c.Gen.4.a.6, Vtquid cõcidit vultus tuus?dicit Dominus ad Cain triſtem. 5 Et exaudiuit m.de mõte ſan.ſ. ויענני מהר קדשו &
reſpõdit mihi.Reſpõdere pro Annuere & exaudire.Scio(inquit Dauid)quid mihi agendũ ſit,implorabo opem Dei:certò autẽ ſcio quòd me
exaudiet.Clamare ad Deũ voce ſua,phraſi Hebraica dictum eſt,pro Opem Dei implorare. Verti poſſent hæc per futurũ,Clamabo,& exau-
diet,&c.De mõte ſanctitatis ſuæ,vel ſancto ſuo.i.de propitiatorio quod eſt ſuper arcã fœderis in Sion mõte ſancto.pollicitus enĩ fuerat Deus
ſe exauditurum à medio Cherubimorũ eos qui illũ inuocarẽt cũ fiducia. ᴰSélah.סלה: Exclamationẽ ſignificat.q.d.ó rem Deo acceptã,cũ
fiducia ipſum implorare. 6 Accubui, שכבתי Præterita Hebræis,quæ verti poſſunt per futura,accubabo & dormiam,&c.Et expergi-
ſcar:quia Dominus fulciet me.q.d.Ego cuius caput tot hoſtes petũt,vbi opem à Deo petiuero,cõmittam me quieti, & ſecurus dormiã:quia
Deo defenſore fido.Somnus ſummã hîc tranquillitatem ſignificat. nam qui anxii ſunt, & malis premuntur, lectum quietis cauſa petere ne-
queunt,curis ſomnum adimentibus. Quidam vertunt,Equidem iacebam, ac dormiebam:experrectus autem ſum,quia,&c.

Non timebo millia populi circundantis me: exurge Domine, ſaluũ me fac Deus meus.

Quoniam tu percuſſiſti omnes aduerſantes mihi ſine cauſa: dentes peccatorum contriuiſti.

Domini eſt ſalus: & ſuper populum tuum benedictio tua.

In finem in carminibus, Pſalmus Dauid IIII.

Qvum inuocarem, exaudiuit me Deus iuſtitiæ meæ: in tribulatione dilataſti mihi.
Miſerere mei, & exaudi orationẽ meã.

Filii hominũ, vſquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatẽ, & quæritis mendacium?

Et ſcitote quoniam mirificauit Dominus ſanctum ſuum: Dominus exaudiet me quum clamauero ad eum.

Epheſ.4.f.26 B Iraſcimini, & nolite peccare: quæ dicitis in cordibus veſtris, & in cubilibus veſtris compungimini.

Sacrificate ſacrificiũ iuſtitiæ, & ſperate in Domino. Multi dicunt, Quis oſtendit nobis bona?

Signatũ eſt ſup nos lumẽ vultus tui Domine: dediſti lætitiã in corde meo.

A fructu frumenti, vini, & olei ſui multiplicati ſunt.

In pace in idipſum dormiam & requieſcam:

Quoniam tu Domine ſingulariter in ſpe conſtituiſti me.

7 Non″timebo à decem millibus populorum qui circunquaque
poſuerunt *caſtra* aduerſum me.
8 ″Surge Iehoua, ſerua me Deus mi, quia′percuſſiſti omnes inimi
cos meos in maxilla: dentes impiorum confregiſti.
9 Iehouæ eſt″ſalus: ſuper populum tuum benedictio tua. ◻Sélah.
1 ″Victori′in Neginoth, Pſalmus Dauidis. IIII.
2 Q′Vum inuoco, exaudi me Deus″iuſtitiæ meæ: in anguſtia″di
latationem feciſti mihi: miſerere mei, & audi orationẽ meã.
3 ″Filii viri, vſquequo gloriam meam′*uertetis* in ignominiã,
diligetis″inane, quæretis mendacium? ◻Sélah.
4 ′Et ſcitote quòd″ſegregauit ſibi Iehouáh″piũ: Iehouáh exaudiet
quum clamauero ad eum.
5 ″Pauete,″& ne peccetis:″loquimini in corde veſtro ſuper cubili
veſtro,″& tacete. ◻Sélah.
6 Sacrificate″ſacrificia iuſtitiæ, & confidite in Iehoua.
7 Multi dicunt,′Quis videre faciet nos bonum?″eleua ſuper nos
lucem vultus tui Iehoua.
8 ′Dediſti lætitiam in corde meo, à tempore quo frumentum eo
rum & muſtum eorum multiplicata ſunt.
9 ′In pace pariter accubabo, & dormiam: quia tu Iehoua′ſolus cõ
fidenter habitare facies me.

Inuocat Deũ, ac excitat ad ſuum auxilium.

Solius Dei eſt liberatio.

Dauid opẽ Dei implorat aduerſus cõiurationẽ Abſalõ filii ſui.

Reprehẽdit principes Iſrael cõtra ſe cõſpirãtes, exhortans eos vt reſipiſcant.

Pro bonis quib⁹ abundãt aduerſarii, Dei dũtaxat beneuolentiam poſtulat: qua qdẽ fretus, ſe ab inimicis ſuis liberatum iri ſperat.

…13.e.33 b.1.b.5,&c. poc.1.g.16 19.c.15 Reg.15.…

7 Timebo אירא Futurum pro præterito ſi præcedentia legas per præteritum. Aut verte, Non metuam à myriadibus populi qui me circunquaque obſident. Ponere in circuitu alicuius, pro aduerſus aliquem inſtruere aciem, more Hebraico dictũ eſt. Myriades, ſiue decem millia, populum innumerabilem intelligit. Hîc ſe Dauid in ſpem erigit. Verti etiam poteſt, Non timui, per præteritum, vt dictum eſt.

8 Surge קומה Exurge: vt ſcilicet audita tuba ſtrenuus & prõptus miles exurgere ſolet, erige te in pedes, & accipe arma, collige vires tuas & potentiam: vt percutias hoſtes meos in maxillam, ita vt dentes eorum confringas: quibus confractis & comminutis conficere & concidere panem non poterunt, & ita interibunt. Iſtud ſignificat conciſum hoc dicendi genus. Percuſſiſti הכית Vel per futurum, Exurge: quia percuties omnes inimicos meos in maxillam, *id eſt* dentes improborum confringes.

9 Salus: הישועה Salus pro auxilio. Benedictio autem pro fauore & beneficio. quaſi dicat, Domini intereſt ſeruare & liberare populum ab iis quæ illi accidũt: ipſe eſt à quo petendum auxiliũ: illi ſoli debetur victoria, quòd vicerim filium Abſalom. Vide 2.Samu.18.g.33. Mutatio perſonæ à tertia in ſecundam, ad affectum oſtendendum valet, Tu Deus populum tuum, id eſt tibi fidentem, ſeruare, tutari, liberare ſoles, & bonis cumulare. In fine adiicitur Sela. quaſi dicat, O excellentiam & exhuberantiã bonitatis Dei, qui ipſi fidentibus tã prõptus eſt auxiliator.

PSALMVM IIII.

1 Victori למנצח Præfecto cantorum. ſub. commiſſus pſalmus vt decantaretur. Sic dicebatur is cui committebantur pſalmi decantandi: aut ad cuius imperiũ pſalmi decantari ſolebat, aut pulſari, qui arte muſica alios ſuperabat ac vincebat: adeò vt illius artis dux & magiſter meritò eſſet. Vnde qui vim vocis Hebraicæ reddere volet, vertet, Præfecto citharœdorũ periti ſſimo & excellẽtiſſimo. In Neginoth בנגינות ad [vel, ſuper] Neginoth. inſtrumentum erat muſicum. Ad inſtrumenta enim muſica decantatos fuiſſe Pſalmos notum eſt: ſed ſic vt modulatio organorum, animum pararit ad percipienda plenius verba Sacri carminis. De cantorum, & organis modulationum inſtitutione, vide 1.Paral.15.b.16. 2 Quum inuoco, בקראי Ad verbum, In clamando me. id eſt Dũ clamo, aut Quum clamauero, ſiue inuocauero. Aut, Quum implorem opem tuã. iuſtitiæ meæ: צדקי. i. iuſtificator mi: ſiue author iuſtitiæ meæ. Aut potius, Deus innocẽtiæ & integritatis meæ teſtis: qui noſti nulla me iniuria affeciſſe filium meum Abſalom vt in me conſpiraret. Quidam vertunt, vindex iuſtitiæ meæ. Nam Elohim, iudices etiam ſignificat. Dilatationem fec. mihi: הרחבת לי eduxiſti me in latitudinem. Educere in latitudinem, ſiue latitudinẽm facere alicui, pro è loco arcto & anguſto in locum ſpatioſum educere. Metaphora ab iis qui redacti ſunt in locum anguſtum ab hoſtibus, ita vt elabi nequeant. q. d. qui me redactum in ſummas anguſtias, aliquando liberaſti & exhilaraſti.

3 Filii viri, בני איש Hebræi filios virorum vocant potentes & principes viros. Alloquitur autem hic nobiles & proceres Iſraelitas qui cum Abſalom coniurauerant. q. d. O vos viri principes. *Vertetis* Aut ſubaudiendum, *conamini deducere*, aut aliquid tale. Alii vertunt, quouſque tandem gloria mea in ignominiam? ſub. erit apud vos. Gloriam ſuam ſiue honores ſuos vocat regnum ſuum à Deo ſibi datum. q. d. quouſque moliemini aduerſum me cædem, vt regno ignominioſè me ſpolietis? Inane, ריק vanitatẽ. Inane, vanitatẽ, mendaciũ vocat rem fallacem, quæ non ſolet ſuccedere pro animi ſententia: friuola conſilia & conatus qui ſpem fallunt. q. d. quouſque operam dabitis me regno euertere? quod non conſequimini, Deo mihi conſulente. 4 Et ſcitote ודעו Scitote autẽ, vel itaque. redundat ו. Aut ſubaudiendum, Reſipiſcite ô nobiles Iſrael, & ſcitote. Segregauit הפלה ſelegit. Pium: חסיד miſericordem. Vox Hebræa paſſiuè accipitur pro eo in quem miſericordia exercetur. Alii vertunt probum, vel beneficum. Loquitur autem de ſe Dauid in tertia perſona, Me ſelegit in Regem ſuum quem miſericordia ſua dignaretur. 5 Pauete, רגזו Contremiſcite. Timete. ſub. vobis à Deo ô proceres Iſrael. Si nõ me timetis, ſaltẽ Deũ timete, qui me Regem conſtituit. Chaldæus paraph. vertit, Domate concupiſcẽtiam veſtrã, & iraſcimini. ſub. vobis. In hũc ſenſum adduxiſſe videtur Paulus Epheſ 4.f.26. Et ne peccetis: ואל תחטאו ſub. diutius in me. i. ne perſeueretis in cõiuratione veſtra cõtra me. Loquimini אמרו dicite. i. cogitate, & rem ipſam expẽdire apud vos dũ iacetis in cubili veſtro, hoc eſt noctu: quo tempore vacatis à negotiis grauioribus. Et tacete. ודומו Imperat. pro fut. tacebitis. q. d. quũ rem accuratius expẽderitis, deſiſtetis de me impiè loqui, & Iſraelem aduerſum me concitare. Addidit Sélah, acſi dicat, O amentiam eorum qui extrema moliuntur in Regem quem Deus conſtituit!

6 Sacrificia iuſt. זבחי צדק Sacrificia intelligit quæ lex præcepit offerri pro peccato, ſacrificia legitima. Iuſtitiæ autẽ. i. quæ animi reſipiſcentiam & mutationẽ teſtẽtur. q. d. O cõiurati, peccatũ veſtrũ agnoſcite, & in illius expiationẽ offerte ſacrificiũ Deo, & ſperate vos cõſequuturos veniã. vel, in ſolo Deo ſperate, nõ in vobis. Chald. paraph. Domate concupiſcentiã veſtrã, & reputabitur vobis in ſacrificia, & ſperate in Deo. 7 Quis videre, &c. מי יראנו טוב Optandi formula eſt. acſi dicnat inimici Dauidis, Vtinam optatis potiamur, nempe vt videamus Dauidẽ extinctũ. Aut eſt oratio eorũ qui Deũ non habentes, tẽporalia ſibi dari poſtulant. Eleua ſuper, &c. נסה עלינו וגו׳ Hebraiſmus, pro precor vt nos tuo fauore proſequaris. Verba Dauidis, Habeo, inquit, aduerſarios multos, alii aliis rebus fidũt, tantũ ego beneuolentiã tuam opto, & ea ſola fido: precor igitur vt tuo fauore nos proſequaris. Vt odiũ vultu declaratur, ſic & fauor. quos enim amamus, ſuauiter & hilariter intuemur. Lumẽ vultus vocat vultũ lucidũ. Fat vt appareat nobis ꝙ nos diligas, reſpiciẽdo ad nos. 8 Dediſti læt. &c. נתתה שמחה וגו׳ q. d. Tantũ abeſt vt hoſtibus meis inuideã, vt illis gratuler hubertatẽ frumẽti & vini. i. omniũ rerũ ad vitã neceſſariarũ copiã. Hoc autẽ dono tuo habeo, vt eorũ fœlicitate gaudeã, non doleam. 9 In pace בשלום. i. Spero futurũ te duce vt mihi hoſtes ita recõcilientur, vt cũ illis etiam ſi vndique cingant me, tutò & intrepidè habitare poſſim: imò etiam tranquillè dormire tu enim ſolus id præſtare potes. Solus לבדד ſeorſum. i. per me, meo arbitrio, nemine faceſſente mihi negotium. Quidã vertunt futurum in præſens, ſolus ſecurè habitare me facis.

Dauid à Saule eiúſque ſubditis vexatus, ardẽter petit à Deo vt preces ſuæ exaudiantur.

ʹVictori ſuper ʹNehiloth Canticum Dauidis. V 1
ELoquia mea aurib⁹ percipe Iehoua, intelligeʺ loquutionẽ meã. 2
Attende voci clamoris mei, Rex mi, & Deus mi : quoniam 3
ad teʹ oro.
Iehoua maneʺ audies vocem meam: maneʹ præparabo tibi *oratio-* 4
nem, & ſpeculabor.

Deus non poteſt perferre impios adulatores, oſores, ſimiléſque, quibus Dauid certũ exitiũ proponit, aut quos cõfidit perituros

Quia nõ Deus volẽsʹ impietatẽ es: nõ habitabit iuxta te malus. 5
ʹNon ſtabunt ſtulti coram oculis tuis : odiſti omnes operan- 6
tesʺ iniquitatem.
Perdes loquentes mendacium: virumʹ ſanguinolentum & frau- 7
dulentum abominatur Iehouáh.

Fret⁹ miſericordia diuina, ſperat ſe reuerſurũ in Ieruſalem ad adorandum cum fidelibus.

Ego autemʺ in multitudine miſericordiæ tuæ introibo domum 8
tuam :ʺ incuruabo me templo ſancto tuo in timore tuo.

Suæ conſcius infirmitatis, opem & gubernationẽ poſtulat propter aduerſariorum improbitatem quam deſcribit.

Iehoua duc meʺ in iuſtitia tua propter inimicos meos:ʹ dirige co 9
ram me viam tuam.
Quoniam non eſtʹ in ore eius rectum, intimum eorumʹ prauita 10
tes:ʹ ſepulchrum patens guttur eorum, lingua ſua blandiuntur.
ʺDeſola eos Deus,ʺ cadãt à cõſiliis ſuis : propter multitudinem 11
præuaricationum eorũʺ expelle eos, quoniam ʹrebellant cõtra te.

Lætitia & benedictio iis qui in Deo ſperant.

ʹEt lætentur omnes qui ſperant in te, in ſeculum iubilent:ʹ &o- 12
peri eos, & exultent in te qui diligunt nomen tuum.
Quoniam tu benedices iuſto Iehoua: vt ſcuto ʹbona volunta- 13
te coronabis eum.

Dauid in grauiſſimo morbo, ſe agnoſcẽs à Deo affligi, orat ne aſperi⁹ caſtigetur, poſtulans miſericordiam.

ʹVictori in Neginothʺ ſuper octauam Canticum Dauidis. VI. 1
IEhoua, ne in furore tuo arguas me, neq; in ira tuaʹ corripias me. 2
Miſerere mei Iehoua, quoniam ʹdebilis ſum: ſana me Iehoua, 3
ua, quoniam territa ſunt oſſa mea.
Et anima mea territa eſt valde: & tu Iehoua vſquequoʹ *conteres me?* 4

In finem, pro ea quæ hæreditatem conſequitur, Pſalmus Dauid. V.
VErba mea auribus percipe Domine, intellige clamorem meũ.
Intende voci orationis meæ, Rex meus & Deus meus.
Quoniã ad te orabo: Domine mane exaudies vocem meam.
Mane aſtabo tibi, & videbo: quoniã non Deus volens iniquitatem tu es:
Neque habitabit iuxta te malign⁹, neque permanebunt iniuſti ante oculos tuos.
Odiſti omnes qui operãtur iniquitatem: perdes omnes qui loquuntur mendacium. B
Virum ſanguinum & doloſum abominabitur Dominus.
Ego autem in multitudine miſericordiæ tuæ introibo in domum tuã: adorabo ad templum ſanctum tuum in timore tuo.
Domine deduc me in iuſtitia tua propter inimicos meos: dirige in conſpectu meo viam tuam.
Quoniam non eſt in ore eorum veritas: cor eorum vanum eſt. C
Sepulchrum patens eſt guttur eorum, linguis ſuis doloſè agebant, iudica illos Deus. Infra.14.b.1 rom.3.b.13
Decidãt à cogitationibus ſuis, ſecũdũ multitudinẽ impietatũ eorũ expelle eos, quoniã irritauerũt te Domine.
Et lætentur omnes qui ſperãt in te: ĩ æternũ exultabũt, & habitabis ĩ eis.
Et gloriabuntur in te omnes qui diligunt nomen tuum: quoniam tu benedices iuſto.
Domine, vt ſcuto bonæ voluntatis coronaſti nos.
In finem in carminibus, Pſalmus Dauid pro octaua. VI.
DOmine, ne in furore tuo arguas me, neq; in ira tua corripias me.
Miſerere mei Domine, quoniã infirmus ſum: ſana me Domine, quoniã conturbata ſunt oſſa mea.
Et anima mea turbata eſt valde: & tu Domine vſquequo?

IN PSALMVM V.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4.a.1. Nehiloth הנחילות Inſigne aliquod inſtrumentum muſicum olim notum, dictum à ſono apum quem imitabatur. 2 Loquutionem m. הגיגי: meditationem meam. murmur meum. q.d. Vtinam aduertas animum meum ad tacitũ meum eloquium, & oſtendas te inaudiuiſſe tacitas meas preces. 3 Oro. אתפלל: Fut. Heb. pro præſ. 4 Audies תשמע audi. Fut. Heb. pro imperat. Præparabo tibi *orat.* & ſpec. אערך לך ואצפה: præparo tibi *orationem*, & contemplor. vel, & expecto. id eſt, ſoleo te mane deprecari, & expectare auxilium tuum. Fut. Heb. pro præſ. 5 Impietatem רשע Impietas, ſiue iniquitas, & malitia: metonymia, pro impiis & malis. aut ſubaudi vir, vt ſit, non es Deus cui placeat *uir* impietatis, neque morabitur tecum *uir* mali. Liberabis me ô Deus à Saule & adulatoribus eius: quia tu nõ es Deus cui arrideat iniquitas. 6 Non ſtabunt לא יתיצבו Non conſiſtunt. Fut. Heb. pro præſ. id eſt non habent apud te locum. Alii, Non ſtatuent ſe: aut, Non apparebunt. Iniquitatem. און: vanitatem. 7 Sanguinolentum & fraud. דמים ומרמה Ad verbum, ſanguinum & doli. 8 In multitudine miſer. t. ברוב חסדך Hebraiſmus, pro, ampla tua bonitate, ſiue miſericordia fretus. Incuruabo me temp. ſ. אשתחוה אל היכל קדשך adorabo verſus templũ ſanctitatis tuæ. vel, ſanctũ tuũ. id eſt, fixis oculis in tabernaculũ fœderis. Solus Põtifex Sanctũ ſanctorũ ingrediebatur vt illic oraret: reliqui verò omnes verſus templum (.i. oculis fixis in tabernaculum fœderis) orabãt. Ego, inquit, quum miſericordia tua adiutrice reuerſus fuero ab exilio, adibo domum tuam, vt antehac ſemper feci: interim autem quòd mihi non liceat te in templo adorare, conuerſus ad tabernaculum fœderis, te colam: quod certè cum tua reuerentia facturus ſum: vel ſeruata reuerentia quam omnes tibi debent, impellente me ad id ingenuo timore quo timeo mihi à te. 9 In iuſtitia tua בצדקתך .i. per viam iuſtitiæ tuæ, per iuſtitiam quam doces & probas. i. da vt viuam cum ſumma innocentia: ne peream inſidiis quas mihi ſtruunt hoſtes mei. Exponi etiã poteſt, Deduc me pro tua iuſtitia, rogo te per eam iuſtitiã & benignitatẽ qua præditus es, vt deducas me: propter eos qui inſidiantur vitæ meæ. Dirige הישר rectam fac. Id eſt, fac vt mihi recta videatur via tua. Vel, fac me ambulare in via tua, ita vt non deflectam ab ea. 10 In ore eius rectum, בפיהו נכונה Singulare pro plurali, in ore vniuſcuiuſque eorum. Rectum vocat rectitudinem, veritatem, verúmque ſermonem. Prauitates: הוות Id eſt, cor eorũ plenum eſt dolis & fraudibus. Sepulchrum קבר Sepulchro aperto & cadaueribus pleno ſimile dicit guttur ſuorũ aduerſariorũ: nam vt ſepulchrum apertũ expectat cadauer quod conficiat & exedat: ita hoſtes mei ſua blandiloquentia eò tendunt vt me pellectum ad ſe, perdant & ſubuertant, hoc eſt me à te deficere faciant. 11 Deſola eos האשימם Perde eos. Errare fac eos. Chaldæus paraph. Condemna eos. Cadant יפלו vtinam excidant. Expelle e. הדיחמו vel, depelle eos. ſub. à te. Metaphora ab iis qui labantes impelluntur. Rebellant מרו Præt. Heb. pro præſ. 12 Et lætentur וישמחו Vt lætentur, &c. & exultent in te qui, &c. Et operi eos, ותסך עלימו & operies [ſiue, operire facies] ſuper eos. Fut. Heb. pro imperat. operi, vel protege eos. Et exultent ויעלצו vt exultent. 13 Bona voluntate cor. eum. רצון תעטרנו: beneplacito [vel, beneuolentia] vndique cinges eum. i. beneuolentia tua, veluti clypeo inſigni, vndique cinges & munies eum.

IN PSALMVM VI.

1 Victori in Neginoth למנצח בנגינות Vide Pſal.4.a.1. Super octauam על השמינית ſuper Seminith. Octauus ſonus in muſica intentiſſimus eſt. Hic pſalmus datus fuit præfecto ſymphoniacorum, vt ad Neginoth decantaretur intentiſſima voce, & clariſſima. Quũ Dauid graui aliquo laboraret morbo, partem huius pſalmi compoſuit: & alteram, quum iam eſſet priſtinæ valetudini reſtitutus. 2 Corripias me. תיסרני: caſtiges me. Subaudiendum aliquid, quale illud ex Ieremia, cap.10.d.24. Ne fortè ad nihilum redigas me. Peculiare enim eſt iratis & malè habentibus, vt ſuos ſermones concidant. Verba Ieremiæ hæc ſunt, Corripe me Domine, veruntamen in iudicio, [.i. ſeruato modo & menſura] & non in furore tuo, ne ad nihilum redigas me. 3 Debilis ſum: אומלל ſub. morbo. vel, fractus, aut confectus, aut imbecillis morbo. q.d. fractus ſum morbo, reſtitue mihi vires priſtinas. 4 *Conteres me?* vel *differes auxilium tuum?* Apoſiopeſis, anxio & expectanti auxilium familiaris.

B Conuertere Domine, & eripe animam meam: ſaluum me fac propter miſericordiam tuam:

Quoniam nõ eſt in morte qui memor ſit tui: in inferno autem quis cofitebitur tibi?

Laboraui in gemitu meo, lauabo per ſingulas noctes lectum meum, lachrymis meis ſtratũ meum rigabo.

Turbatus eſt à furore oculus meus: inueteraui inter õnes inimicos meos.

Matth.7.e.23, & 25.d.41 luc.13.f.27 Diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem: quoniam exaudiuit Dominus vocem fletus mei. C

Exaudiuit Dominus deprecationẽ meam, Dominus orationem meam ſuſcepit.

Erubeſcant & conturbentur vehementer omnes inimici mei: conuertantur & erubeſcant valde velociter.

VII.

Pſalmus Dauid quem cantauit Domino pro verbis Chuſi filii Iemini. 2.Reg.16.b.7.

Domine Deus meus in te ſperaui, ſaluum me fac ex omnibus perſequentibus me, & libera me:

Nequando rapiat vt leo animam meam, dum non eſt qui redimat, neque qui ſaluum faciat.

Domine Deus meus ſi feci iſtud, ſi eſt iniquitas in manibus meis,

Si reddidi retribuentibus mihi mala: decidam meritò ab inimicis meis inanis.

B Perſequatur inimicus animã meã, & comprehendat, & conculcet in terra vitam meam, & gloriam meam in puluerem deducat.

Exurge Domine in ira tua, & exaltare in finibus inimicorum meorum

Et exurge Domine Deus meus in præcepto quod mandaſti, & ſynagoga populorum circundabit te.

Et propter hanc in altum regredere:

5 ″Reuertere Iehoua, eripe animam meam, ſerua me propter mi-
ſericordiam tuam:
6 Quoniam non eſt ″in morte memoria tui, ″in ſepulchro quis
″confitebitur tibi?
7 ″Laboraui in gemitu meo, ″natare facio omni nocte lectum
meum: lachrymis meis ſtratum meum liquefacio.
8 ″Caligauit præ ira oculus meus, ″inueterauit propter omnes ″ini
micos meos.
9 Recedite à me omnes operãtes iniquitatem, quoniam audiuit
Iehouáh vocem fletus mei.
10 Audiuit Iehouáh deprecationem meam, Iehouáh orationẽ meã
ſuſcepit.
11 ″Pudore afficiuntur, & terrentur valde omnes inimici mei: ″cõ
uertentur, pudore afficientur ſubitó. VII.
1 ″Siggaion Dauidis quod cecinit Iehouæ ″ſuper verbis Chus fi-
lii Iemini.
2 IEhoua Deus meus in te ″ſpero, ſerua me ab omnibus perſequen
tibus me, & eripe me:
3 Ne fortè rapiat vt leo animã meã: laceret, & non ſit qui eruat.
4 Iehoua Deus meus ſi feci ″iſtud, ſi eſt iniquitas ″in manib⁹ meis:
5 Si retribui pacificè degenti mecum malum, ″& *ſi non* erui hoſtẽ
meum ſine cauſa:
6 Perſequatur inimicus animã meã, atq; cõprehẽdat, & cõculcet
in terra ″vitam meã, ″& gloriam meã in puluerẽ collocet. Sélah.
7 Surge Iehoua ″in furore tuo, attolle te ″propter indignationes
hoſtium meorũ: ″& euigila *ut adducas* ad me iudiciũ *quod* præcepiſti:
8 Et congregatio populorum circundabit te, & propter eam ″in
altum reuertere.

Dolet quòd mortuus non poterit laudare Deum cum cæteris. Deſcribit ſummũ ſuum angorem.

Repellens ſuos inimicos, ſe exauditum eſſe confidit.

Dauid confidẽs Deo, orat vt à violenta Saulis perſequutione liberetur.

Declarat ſuam innocentiam.

Petit à Deo vt obtineat regnũ promiſſum, vt populus Deo colligatur, & impii profligentur,

5 Reuertere שובה Exiſtimabant hoſtes Dauidis Deum receſſiſſe ab eo: propterea dicit, Reuertere ad me, priſtinæ valetudini me reſtitue. 6 In morte במות .i. qui mortui ſunt, prædicare te non poſſunt, & celebrare laudibus in eccleſia & cœtu ſuperſtitũ. In ſepulchro בשאול in fouea. Confitebitur tibi? יודה לך celebrabit te? vel, quis te laudet? Repetitio eſt: nam In morte, & In ſepulchro, idem ſunt. Optat Dauid ſeruari in vita. q.d. Serua me vt te laudare poſſim inter viuos: nam ſi morior, quis erit tui laudator inter homines, tot impiis laudem tibi ſoli debitam inuidentibus? 7 Laboraui in gem.m. יגעתי באנחתי Defatigatus ſum ſuſpiriis meis. vel, gemendo aut flẽdo. Natare facio אשחה Præt. Heb. pro præſ. Id eſt, vt videatur illis innatare. Alii, macero. vt ſolent quæ aliquandiu in aquis retinentur, & emolliuntur. Hæ hyperbolæ oſtendunt acerbitatem morbi Dauidis. 8 Caligauit עששה Contabuit. Putruit. Veluti à tineis corroſus eſt. Nitorem ſuũ amiſit oculus meus. aut, Facies mea tabida facta eſt & ſenium contraxit, planéque deformata eſt præ ſumma indignatione qua indignor hoſtes meos lætari ob morbum meum. Vel, Facies mea ſimilis facta eſt panno à tineis corroſo, aut ſimilis faciei cadaueris .i. omnino obſcurata eſt ob, &c. Inueterauit עתקה euanuit. obtenebratus eſt. ſenuit. amotus eſt. Oculum pro facie poſuit. q.d. Facies mea tabida facta eſt, aut ſimilis faciei cadaueris. hoc eſt, obſcurata eſt omnino. Inimicos meos. צוררי: ſub. anguſtiis afficientes me.
11 Pudore aff. & terr. יבושו ויבהלו Pudore afficiantur & conturbentur. q.d. Inimici mei qui toti erant in expectatione mortis meæ, pudore ſuffundãtur & valde terreatur: quia Regem me diutius ſunt habituri, quàm putarant. Conuertentur, pud. aff. ſub. ישובו יבושו רגע: conuertantur, pudore afficiantur *in* momento. vel, abeuntes pudefiant ſubitó.

IN PSALMVM VII.

1 Siggaion שגיון Initium erat vulgaris cantilenæ, ad cuius modulos decantatus fuit hic Dauidis pſalmus. Gallicè dicimus, *ſur le chant de Siggaion.* Super verbis על דברי de factis. de negotio .i. Propter ea quæ dixerat vel perpetrauerat Chus .i. AEthiops filius Iemini. Vide 2. Samu. 16.b.7. Saulem vocat Chus, quòd atris eſſet moribus, quos non magis mutaret quàm cutem AEthiops. Filius Iemini .i. Beniaminita. Iemini, fuit tritauus Saulis, & Cis atauus. 1. Sam. 9.a.1. 2 Spero, חסיתי confido. Præt. Heb. pro præſ.
4 Iſtud, זאת Per reticentiam intelligit id quod Saul ſuſpicabatur, vel quod Sauli adulatores de ipſo ſuggerebant, quòd ſcilicet ambiret regnum, aut capiti eius inſidiaretur. In manibus meis: בכפי: Manus pro factis .i. ſi in factis meis eſt iniquitas, ſi iniqua perpetraui aduerſus Saulem. Repetitio eſt. 5 Et *ſi non* erui ואחלצה qui eripui. vel, ſpoliaui. 6 Vitam meam, חיי Id eſt me. Et gloriam meam, &c. וכבודי וגו׳ Hebraiſmus .i. mori me faciat. vel gloriam meam ita extinguat, vt nulla mei memoria ſit apud ſuperſtites & poſteros. Memoria iuſtorum non caret gloria apud homines. Hic gloriam pro memoria ſui poſuit.
7 In furore tuo, באפך .i. iratus. q.d. oſtende te illis eſſe iratum. Propter indig. בעברות contra commotiones. vel, ob furores .i. commoueant te hoſtium meorum conatus pleni furore & ſtomacho. Vel, exaltare, id eſt altum & potentem te oſtende ad opprimendos hoſtium meorum conatus. Et euigila, &c. ועורה אלי משפט צוית: & expergiſcere ad me *ob* ius *regni quod* præcepiſti. id eſt, cura vigilantiſſimè vt regno potiar quod tuo iudicio mihi decreuiſti. fac tandem potiar iure regni quod contuliſti, ad quod iuxta præceptũ tuũ inunctus ſum à Samuele, reiecto Saule. Nam congregatio populorum circundat te: itaque aduerſus eam in altum reuertere. Oppugnat te, inquit, populorum congregatio, quum me oppugnat: itaque conſcende tribunal aduerſus multitudinem illam, quod iampridem reliquiſſe videris, propterea quòd improbum hoſtem non punias. Alludit ad locum in quo Iudices ſolent ferre ſententiam, qui editus & altus eſſe ſolet. Ita doctus inter Hebræos exponit. Alii exponunt de populo Iſraelitico: acſi promitteret Dauid, ſimul ac in regni ſolium euectus eſſet, ſe operam daturum vt populus antea diſſipatus, iterum coaleſceret in purum Dei cultum. Nam ſub Saule vel neglecta fuerat religio: vel tanta ſcelerum licentia graſſata fuerat vt pauci ad Deum reſpicerent. Per me, inquit, ad te reuocabitur, & in tuum cultum adunabitur. Alii de multis populis dictum accipiunt: ac dicunt, fructum ſuæ liberationis Dauidem hîc cõmendare, quòd longè latéque pateret eius fama, acſi dixiſſet, Domine, regnum mihi aſſerendo, non priuatim beneficium hoc conferes in meam perſonam, ſed commune multis populis documentum erit iuſti tui iudicii, vt oculos conuertant ad tuum tribunal.
8 In altum למרום in excelſum. id eſt, conſcende tribunal vt iudices.

Poſtulat vt Deus cõtra Saulẽ ſuæ innocẽtiæ iudex ſit, vtque improbi puniantur.

Iehouáh iudicabit populos, iudica me Iehoua ſecundũ iuſtitiã 9
meam, & ſecundum perfectionem meam *quæ eſt* in me.
Conſumat nunc malum impios, & ſtabili iuſtum *tu* qui pro- 10
bas corda & renes, Deus iuſte.

Clypeus Deus quibus.

Clypeus meus eſt in Deo qui ſeruat rectos corde. 11
Deus iudex iuſtus, & Deus iraſcitur *impio* omni die. 12

Ruina impiis proxima.

Niſi conuerſus fuerit, gladium ſuum acuet, arcum ſuum tetẽ- 13
dit, & parauit illum:
Et ei parauit vaſa mortifera: ſagittas ſuas perſequentibus *me* o- 14
perabitur.

Summũ impiorũ ſtudium perdẽdi pios, iis ipſis perniciosũ.

Ecce parturit iniq̃tatẽ, & cõcepit peruerſitatẽ, & pariet mẽdaciũ. 15
Ciſternã fodit, & effodit eã: & cecidit in foueã *quam* operatus eſt. 16
Conuertetur peruerſitas eius in caput eius: & ſuper verticem 17
eius iniquitas eius deſcendet.

Laudat Deũ pro iuſtitia aduerſus inimicos præſtita.

Confitebor Iehouæ ſecundum iuſtitiam eius: & pſallam no- 18
mini Iehouæ altiſſimi.

Victori ſuper Haggithith, pſalmus Dauidis. VIII. 1

Celebrat magnificẽtiã Dei in vniuerſa rerũ natura cõſpicuam.

IEhoua Domine noſter, quàm grande eſt nomen tuum in vni- 2
uerſa terra: qui poſuiſti gloriam tuam ſuper cælos.
Ex ore paruulorum & lactentium fundaſti fortitudinẽ propter 3
inimicos tuos, ad compeſcendum inimicũ & vlciſcentem ſe.

Chriſto facto homini omnia ſubiecta præter Patrem.

Quum video cælos tuos, opus digitorum tuorum, lunã & ſtel- 4
las quas præparaſti,
Quid eſt homo, quòd recorderis eius: & filius hominis, quòd 5
viſites eum?

9 Dominus iudicat populos.
Iudica me Domine ſecundum iuſtitiam meam, & ſecundum innocentiã meam ſuper me. C
10 Cõſumetur nequitia peccatorum, & diriges iuſtum, ſcrutans corda & renes Deus. 1.Reg.16.b.7 1.Par.28.b.9. ierem.11.d.20 & 17.b.10, & 20.c.12
11 Iuſtum adiutoriũ meũ à Domino qui ſaluos facit rectos corde.
12 Deꝰ iudex iuſtus, & fortis, & patiẽs, nunquid iraſcitur per ſingulos dies?
13 Niſi conuerſi fueritis, gladiũ ſuum vibrabit, arcum ſuum tetendit, & parauit illum:
14 Et in eo parauit vaſa mortis: ſagittas ſuas ardentibus effecit. D
15 Ecce parturit iniuſtitiam, cõcepit dolorem, & peperit iniquitatem. Iob.15.d.35 eſa.59.a.4
16 Lacum aperuit, & effodit eũ: & incidit in foueam quam fecit.
17 Conuertetur dolor eius in caput eius & in verticẽ ipſius iniquitas eius deſcendet.
18 Confitebor Domino ſecundum iuſtitiam eius: & pſallam nomini Domini altiſſimi.
VIII.
1 In finẽ pro torcularibus, pſalmus Dauid.
2 DñeDñs noſter, quàm admirabile eſt nomẽ tuũ in vniuerſa terra.
Quoniam eleuata eſt magnificẽtia tua ſuper cælos.
3 Ex ore infantium & lactentiũ perfeciſti laudẽ propter inimicos tuos, vt deſtruas inimicum & vltorem. Matth.21.b.16
4 Quoniam videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum, lunã & ſtellas quæ tu fundaſti.
5 Quid eſt homo, quòd memor es eius? aut filius hominis, quoniam viſitas eum? Heb.2.b.6 B

9 Iudicabit ידין iudicat. Fut.Heb.pro præſ. Perſonæ item mutatio, pro iudicas. q.d. Domine, tu ſolus es ad quem pertinet pronuntiare
inter populos: tu igitur iudex es aduerſariorum meorum: quare te obſecro vt iudices ſecundum me: oſtende, harum inimicitiarum me non
eſſe authorem. Et ſec.perf.&c. : וכתומי עלי Ad verbũ, & ſecundum integritatem meã ſuper me. Vel, *quæ eſt* ſuper me, ſiue in me. Redun-
dat SVPER ME, quũ MEAM dixerit. 10 Conſumat n.m.im. יגמר נא רע רשעים Cõſumat quæſo malũ impios. Vel, Ceſſet quæſo ma-
litia impiorum. Fut.Heb.pro imperat. Et ſtabili ותכונן & dirige. Fut.Heb.pro imperat. Et renes, וכליות Scriptura ſolet per renes,
affectus interiores ſignificare. ſiquidem, inquit, ſolus exploras & vides corda & intimas hominum cogitationes: quod quũ tibi peculiare ſit,
non dubium eſt quin videas Saulem ſincero tui amore non affici, me verò tui ſinceriſſimum eſſe cultorem. Iuſte. : צדיק iuſtus.
12 Iudex iuſtus, &c. שופט צדיק וגו' iudicat iuſtum, & ſpernentem [irritantem] Deũ omni die. Id eſt, tam pium quàm impium indeſinen-
ter iudicat. 13 Niſi conuerſus fue. אם־לא ישוב Si ad Saulem referas, ſic leges, Niſi conuerſus fuerit, *ſed* gladium ſuum acuerit, ar-
cum ſuũ tetenderit, & parauerit illum: Et parauerit ſibi iacula lethifera, ſagittas ſuas ardẽtes fabricatus fuerit. En parturiet, &c. vel, ſanè par-
turit iniquitatem. q.d. fruſtra conatus fuerit: nam Deus irritos faciet conatus eius. Dauid horribiles hoſtium conatus referrens, Dei gratiam
hac deſcriptione magis illuſtrat, acſi dixiſſet, Niſi animum mutauerit hoſtis meus, vel impetum ſuum ac vires aliò conuerterit: quis impe-
diet quominus ſub manu eius peream? nam quum illi arma ſuppetant, cædem meam modis omnibus machinatur. Quòd ſi ad Deum refe-
ras, dic, Niſi conuerſus fuerit *impius*, acuit *Deus* gladium ſuum, &c. 14 Vaſa mortif. כלי־מות Vaſa pro inſtrumentis, more Hebrai-
co. hîc pro iaculis lethiferis. Perſequentibus operabitur. לדולקים יפעל: id eſt faciet, ſiue accommodabit. Aut futurum eſt pro præſenti.
Dicit ſagittas aptaſſe perſequutoribus: quia multos ad manum habebat ſatellites Saul, qui operam ſuam libẽter ad perdendum Dauidem lo-
caſſent. 15 Peruerſitatem, עמל afflictionem. moleſtiam. Hac metaphora & Ieſaias vtitur, cap.33.b.11, Concipietis quiſquilias, pa-
rietis ſtipulam. Quidam ſic reſoluunt iſtam orationem, Ecce iniquus parturiet, quia moleſtiam concepit. hoc eſt, ſicuti pridem apud ſe me-
ditatus eſt mihi perniciem, ita inferre conabitur. Alii vertunt, Sanè parturit rem vanam: quia concepit moleſtiam, ideo pariet rem inanem.
Parturire fraudem, malum, iniuriam, eſt totum eſſe in concinnanda iniuria. Concipere malum, Nihil aliud in animo verſare, quàm frau-
dem. Dicit igitur, Si ille impius non reſipuerit, ſed acuerit, &c. certè cupiet parere ſcelus, ſed non edet: quia cõcepit animo malum, calamita-
tem & damnum, pariet rem vanam. i. conatus eius ſucceſſum non habebit.
17 Peruerſitas e. עמלו ærumna [labor. moleſtia] eius. i. vis quam mihi inferre conatur. Iniquitas e. חמסו iniuria eius. violentia.
18 Confitebor Iehouam ſecundum iuſt.e. אודה יהוה כצדקו Celebrabo Iehouam pro iuſtitia eius. q.d. quum hæc videro, laudabo Do-
minum, quòd ſe iuſtum præſtiterit liberando me.

IN PSALMVM VIII.

1 Victori, למנצח Vide Pſal.4.a.1. Haggithith, הגתית Aut, Githith. melodiæ genus fuit. q.d. pſalmus decãtandus iuxta melodiã quæ
Githith dicebatur. Aut fuit nomen inſtrumẽti muſici, ſuper quod decãtatus fuit pſalmus iſte. ſic dicti (vt quidã volunt) ab vrbe Palæſthinæ
Gath, in qua primùm inuentum & conſtructum fuerit. Chaldæus paraph. ad citharam aduectam è Gath.
2 Grande אדיר magnificum. potens. præclarum. admirandum. Nomen tuum שמך Nomen pro potentia vel maieſtate. q.d. O
Domine, quàm magnam eſſe potentiam tuam oſtendit vniuerſa terra! Qui poſuiſti אשר־תנה quòd dederis. vel poſueris. Infinit. pro
præt. Gloriam t. הודך id eſt magnificentiam ſiue præſtantiam tuam. q.d. magnificè & cum ſumma omnium admiratione elucet potẽ-
tia tua, etiam in cælo, nedum in terra. 3 Ex ore paruulorũ מפי עוללים. Oſtendit linguas infantiles, antequam verbum ef-
ferre queant, ſonorè loqui quàm liberalis ſit Deus erga genus humanum. Vnde enim ſtatim ab vtero egreſſis alimẽtum præſto eſt, niſi quia
Deus mirabiliter ſanguinem in lac transformat? vnde etiam ſugendi induſtria, niſi quia idem Deus arcano inſtinctu linguas eorum aptat?
Fundaſti fortitudinem יסדת עוז Id eſt, ſtabilem eſſe declaraſti gloriam fortitudinis tuæ, & eam confirmaſti contra inimicos tuos. q.d.
Ea quæ mirabiliter agis in infantibus, quos omnium iniuriis opportunos conſeruas, oſtendunt & eloquũtur te eſſe eum qui res humanas cu-
ret, cuius prouidentia omnia fiant & regantur. Matthæus, 21.b.16, teſtimonium iſtud citat: vnde probat, illam puerorum in templo accla-
mationem, opus Diuinæ bonitatis eſſe, præcipua admiratione dignum: quod hoſtes Dei confutabat non minus quàm reliqua beneficentiæ
Dei miracula quæ in infantibus cernuntur. Propter inimicos tuos, למען צורריך Id eſt, vt confundantur hoſtes tui qui te Deum eſſe nõ
credunt, qui mortalia curet. Ad compeſcendum להשבית ad ceſſare faciendum. ad abolendum. vel, perdendum, id eſt vt inimicos &
vltores perdas. Vltores vocat illos qui lædunt eos qui fidunt Deo: aut qui pœnas de hoſtibus ſuis ſumunt, vindictam Deo non relinquen-
tes, quem humana curare non credunt.
4 Quum video כי־אראה Fut.Heb.pro præſ. & perficitur ſententia verſu ſequenti, Quid eſt homo. Alii, Etenim ſuſpicio: vt ſit cauſa cur
tantopere bonitatem Dei miretur. 5 Viſites eum? תפקדנו Id eſt, quòd rationem eius habeas?

6 Minuiſti eum paulominus ab Angelis, gloria & honore coronaſti eum: & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum.

1.Cor.15.d.27

7 Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius: oues & boues vniuerſas, inſuper & pecora campi,

8 Volucres cæli,& piſces maris, qui

9 perambulant ſemitas maris.

10 Domine Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra.

1 In finem pro occultis filii, Pſalmus Dauid. IX.

2 COnfitebor tibi Domine in toto corde meo:narrabo omnia mirabilia tua.

3 Lætabor & exultabo in te,pſallam nomini tuo Altiſſime,

4 In conuertendo inimicum meum retrorſum,infirmabuntur & peribūt à facie tua.

5 Quoniam feciſti iudicium meum & cauſam meam:ſediſti ſuper thronum qui iudicas iuſtitiam.

6 Increpaſti Gentes,& periit impius: nomen eorum deleſti in æternum & in ſeculum ſeculi.

B

7 Inimici defecerunt frameæ in finē: & ciuitates eorum deſtruxiſti.

Periit memoria eorum cum ſonitu & Dominus in æternum permanet:

8 Parauit in iudicio thronum ſuū: &

9 ipſe iudicabit orbem terræ in æquitate,iudicabit populos in iuſtitia.

10 Et factus eſt Dominus refugium pauperi:adiutor in opportunitatibus in tribulatione.

C

11 Et ſperent in te qui nouerunt nomen tuum:quoniam non dereliquiſti quærentes te Domine.

12 Pſallite Domino qui habitat in Siō,annūtiate inter Gētes ſtudia ei'.

13 Quoniam requirens ſanguinem, eorum recordatus eſt,non eſt oblitus clamorem pauperum.

14 Miſerere mei Domine: vide humi-

6 "Siquidem deficere feciſti eum paululum ab Angelis, gloria &
decore"coronaſti eum.
7 Dominari feciſti eum operibus manuum tuarum : omnia po-
ſuiſti ſub pedibus eius,
8 Pecudes,& boues,vniuerſa ipſa,& etiam beſtias agreſtes,
9 Volucres cæli,& piſces maris, & quicquid trāſit ſemitas maris.
10 Iehoua Domine noſter, quàm"grande eſt nomen tuum in vni-
uerſa terra.
1 "Victori"ſuper Muthlabben Canticum Dauidis. IX.
2 COnfitebor Iehouæ in toto corde meo : narrabo omnia"mi-
rabilia tua.
3 Lætabor & exultabo"in te: cantabo"nomini tuo Altiſſime,
4 Quòd conuerſi ſint inimici mei retrorſum,"impegerint & per-
ierint à facie tua.
5 "Quoniam feciſti iudicium meum,& cauſam meam: ſediſti in
ſolio"qui iudicas iuſtitiam.
6 "Subuertiſti Gētes, perdidiſti impium : nomen eorū deleſti in
ſeculum & in ſempiternum.
7 Inimice,"finitæ ſunt ſolitudines in ſeculum:& *ipſarum* vrbiū *quas*
deſtruxiſti memoria periit cum ipſis.
8 "Et Iehouáh in ſeculū"permanebit,"parauit ad iudiciū ſoliū ſuū.
9 Et ipſe"iudicabit orbē ī iuſtitia, iudicabit pplōs"ī rectitudine.
10 Et erit Iehouáh"exaltatio pauperi: exaltatio in temporibus *quibus*
erit in anguſtia.
11 "Et ſperabunt in te"ſcientes nomen tuū : quia non"derelinquis
quærentes te Iehoua.
12 Cātate Iehouæ"habitāti in צSiiō, annūtiate ī populis"opera ei':
13 Quoniam"requirens ſanguinem,eius recordatus eſt,non obli-
tus eſt clamoris pauperum.
14 Miſerere mei Iehoua :"vide afflictionem meam *quæ eſt* ab iis qui

Dauid toto animo ſtudióque gratias agit Deo pro maxima quadam victoria cōtra inimicos.

Victoriam totā vni Deo attribuit

Irridet inimicū ſuum qui ſe omnia vaſtaſſe exiſtimabat.

Domin' regnū perpetuō, oppreſſos tuetur.

Fiducia in Deū.

Exhortatio ad laudādum Deū, & ratio.

6 Siquidem defic.fec.eum pau.ab Ang. ותחסרהו מעט מאלהים Paululū ſiquidem Deo inferiorem feciſti illum. Homines tot decoribus ornatos eſſe dicit,vt eorum conditio,Diuina & cæleſti gloria non longè ſit inferior. Deinde externū in omnes creaturas imperium & ius cōmemorat:ex quo apparet in quàm altum dignitatis gradum eos Deus extulerit. Hic locus citatur in epiſtola ad Hebræos,cap.2.b.6, verùm iuxta LXX verſionem,accommodaturque Chriſto. Accōmodatur itaque & ad hominem,& ad Chriſtum filium hominis. Sic plura loca ſunt quæ duplicem habent ſenſum,propheticum ſcilicet,& prophetiæ expertem,id eſt nudum & ſimplicem. Quicquid prædicat Scriptura de hominis dignitate,Chriſto primùm,vt generis noſtri capiti & inſtauratori congruit. Vnde hic verſus & ſequentes,iure in ea epiſtola de eo exponuntur. Coronaſti e. תעטרהו: Fut.Heb.pro præt.vt ſequenti verſu.i.honore & gloria ornaſti eum veluti corona. 10 Grande אדיר Vide verſu ſecundo.

IN PSALMVM IX.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4.a.1. Super Muthlabben עלמות לבן Nomen eſt cantilenæ,ad cuius modos decantatus fuit hic Pſalmus. Aut nomen eſt inſtrumenti muſici. Quidam volunt Labben eſſe nomen cuiuſdam Philiſthæi, quo cæſo,pro conceſſa victoria editus fuit hic pſalmus:exponentes,Super morte Labben.In hunc ſenſum Chaldæus paraph.vertit,Super morte viri qui egreſſus erat de mediis caſtris.Goliath Philiſthæum ſignificans. 2 Cōfitebor Ieh. אודה יהוה Celebrabo Iehouam. Confiteri Domino,proCelebrare Dominum,vel laudibus vehere Dominum,in Pſalmis ferè ſemper legitur. Mirabilia t. נפלאותיך: Perſonæ mutatio more Hebræorum.

3 In te: בך de te.vel,propter te.q.d.tibi victoriam feram acceptam:gloriabor de tuo auxilio. Nomini t.שמך nomen tuum.ſiue famam tuam. Altiſſimū,ſiue Supremum Deum vocat,quòd omnes mortales ſuperet. 4 Impegerint & perie· יכשלו ויאבדו corruerint & perierint.Fut.Heb.pro præt. 5 Quoniam feciſti,&c. כי עשית וגו' Subaudiendū ex primo & ſecundo verſu,Celebrabo te,vel,Lætabor de te:quoniā pro me pronuntiaſti,ſediſtique pro tribunali. Videntur inuerſa hæc,pro Quoniam ſediſti pro tribunali vbi pronuntiaſti. Qui iud.iuſt. שופט צדק: iudex iuſtitiæ.iudex iuſtus.iudex iuſte. 6 Subuertiſti גערת Perdidiſti.Exterminaſti.Increpaſti.

7 Finitæ ſ.ſolit.in ſec. תמו חרבות לנצח finem habent ædificia deſtructa[ſiue,deſolationes]in vniuerſum. conſummatæ ſunt vaſtitates in perpetuum.Inſultatio aduerſus inimicum qui ſibi perſuaſerat ſe omnia ita apud Iſraelitas vaſtaturum, vt ne memoria quidem vlla rerū deſtructarum ſupereſſet.quod tamen aliter accidit:nam Dominus in ſeculum,&c.Fut.Heb.pro præt. 8 Et Ieh. ויהוה Sed Iehoūa. Permanebit, ישב permanet.Fut.Heb.pro præſ.Vel,ſedet.ſub.pro tribunali. Parauit כונן parat.Præt.Heb.pro præſ.in coniug.quadrata.q.d.Dominus perpetuò ſedet pro tribunali,paratus iudicio ſuo liberare iuſtos ab inſidiis & vi improborum.

9 Iudicabit orbem ישפוט תבל iudicat orbem.ius dicit orbi.Fut.Heb.pro præſ.q.d.ius dicit cunctis populis cum ſumma æquitate,ita vt ii interficiantur qui morte digni ſunt:& ii contrà ſeruentur,& à morte aſſerantur qui extingui non debent. In rectitud. במישרים: in æquitatibus. 10 Exaltatio משגב Vox Hebræa ſignificat locum editum ſiue eleuatum,ad quem confugimus imminente calamitate: ideo ponitur pro aſylo & perfugio,arce,& munimento. 11 Et ſperabunt ויבטחו Sperent igitur.Fiduciā igitur habeant.Fut.pro imp. Sciētes no.t.יודעי שמך .i.qui te cognitū habent.Nomen Dei,inquit doctus inter Hebræos,eſt Deus:& Deus ſuū nomē:per nomē autē attributa Dei intelligimus.Vertere igitur potes,qui notā & perſpectā habuerint clemētiā tuā, qui nouerint bonitatē & humanitatem tuā,&c.

12 Habitanti in צSiión,יושב ציון Hoc dictū eſt Spiritu prophetico antequā illata eſſet arca in Sion,ſuper cuius propitiatoriū & tegumētū inter ipſos Cherubim cōſulebat populo ſuo Dominus.propterea dicebatur habitare in Sion. Opera e. עלילותיו: ſtudia eius.Vel,facinora & egregia facta eius. 13 Requirēs ſang.e.rec.eſt, דורש דמים אותם זכר requirēs cædes,ipſarū[ſub.cædiū]meminit,Vel recordatur.i. Deus qui quæſtionē inſtituit de cædibus innocētiū,tēpore ſuo illarum recordatur,atque vlciſcitur. 14 Vide affl. ראה עניי Hac precatione vſus eſt Dauid quum eſſet conſtitutus in periculo mortem minitante. Etiam,inquit, contemplare nunc meam afflictionem, vt olim feciſti.id eſt,libera me ab omnibus hoſtibus meis,vt me à Goliath liberaſti.

odio habent me,qui exaltas me de portis mortis:

Liberari petit,& quare.

Vt narrem omnes laudes tuas″in portis filiæ Sión, & exultem 15
″in ſalute tua.
″Demerſæ ſunt Gentes in foueam *quam* fecerunt, in reti quod ab 16
ſconderunt,captus eſt pes eorum.

Impiorũ iudiciũ

″Notus eſt Iehouáh *quòd* iudiciũ fecit: in opere manuũ ſuarum il 17
laqueatus eſt″impius:″meditatio in ſeculum *eſt ſalus hæc.*
″Reuertẽtur impii ad ſepulchrũ,õnes Gẽtes quæ oblitæ ſũt Dei. 18

Afflictorum reminiſcitur Deus

Quoniam nõ in ſeculum in obliuionem erit pauper:expectatio 19
pauperum″*non* peribit in ſeculum.

Orat vt hominis ſuperbia deiiciatur.

Surge Iehouáh,″ne roboretur homo:″iudicẽtur Gẽtes corã te. 20
″Pone Iehouáh timorem eis,″ſciãt Gentes quòd homines ſunt. 21
Sélah.

Querela ad Deũ fidelis exiſtimãtis ſe in manus impiorum traditum,& derelictũ à Deo.

X.

VT quid Iehoua ſtas″in longinquo,″abſcondis *te*″tempore *quo ſu* 1
mus in ipſa anguſtia?

Mores,fœlicitas fallaciæ, impiorũ ſæuientium.

″Præ ſuperbia impius perſequitur pauperem:″capiantur in cogi 2
tationibus quas cogitant.
Quoniam″laudat *ſe* impius ſuper deſiderio animæ ſuæ,″& aua- 3
ro benedicit,″iraſci facit Iehouam.
Impius″propter ſuperbiã quam facie præ ſe fert, nõ quærit *Deũ*, 4
″nec *eſt* Deus *in* omnibus cogitationibus eius.
″Dolore afficiunt viæ eius omni tempore:″*in* altitudine *ſunt* iu- 5
dicia tua à conſpectu eius:″*in* omnes hoſtes ſuos ſufflat.

litatem meam de inimicis meis,
Qui exaltas me de portis mortis,
15 vt annũtiem omnes laudationes tuas
in portis filiæ Sion.
Exultabo in ſalutari tuo:infixæ ſunt
16 Gentes in interitu quem fecerunt:
In laqueo iſto quem abſcõderunt, D
comprehenſus eſt pes eorum.
17 Cognoſcetur Dominus iudicia faciens: in operibus manuum ſuarum comprehenſus eſt peccator.
18 Cõuertãtur peccatores in infernũ, omnes Gẽtes quæ obliuiſcũtur Deũ.
19 Quoniam non in finem obliuio erit pauperis: patientia pauperum nõ peribit in finem.
20 Exurge Domine,nõ confortetur homo:iudicẽtur Gẽtes in conſpectu tuo.
21 Cõſtitue Domine legiſlatorẽ ſuper eos:ſciãt Gẽtes quoniã homines ſũt.

1 Vtquid Domine receſſiſti longè,deſpicis in opportunitatibus, in tribulatione?
2 Dum ſuperbit impius, incenditur pauper: comprehenduntur in conſiliis quibus cogitant.
3 Quoniam laudatur peccator in deſideriis animæ ſuæ, & iniquus benedicitur.
4 Exacerbauit Dominum peccator, ſecundum multitudinem iræ ſuæ non quæret.
Nõ eſt Deus in cõſpectu eius:inqui
5 natæ ſunt viæ illius in omni tẽpore.
Auferuntur iudicia tua à facie eius: omniũ inimicorũ ſuorũ dominabitur.

15 In portis בשערי Porta in Sacris literis ſignificat locũ ante portam in quẽ populus cogi & conuenire ſolebat: vbi & Iudices congregabantur vt illic ius redderent. Dicit igitur Dauid ſe enarraturũ laudes Dei in portis cõgregationis Sion.i. in locis in quibus conciones haberi ſolebant à populo Iſraelitico,in conuentu frequentiſſimo:acſi dicat,in media Eccleſia. Vox Hebræa בת,pro qua filiam vertit noſter interpres,ſignificat congregationem. In ſalute tua. בישועתיך: de ſalute tua.i.de auxilio tuo ſalutifero.ſiue,vt lætitiam meam proteſter de auxilio à te accepto. 16 Demerſæ ſunt טבעו Duplex eſt metaphora.altera à venatoribus, qui lupis & vulpibus fodiunt foueas in quas incidant:altera ab aucupibus. Dauid fiducia erectus,hoſtibus ſuis inſultat:acſi dicat, Parauerant mihi foueas & laqueos,ſed in illos inciderunt:induſtria & arte ſua ceciderunt. Hoc dicit quia Philiſthæi gloriabantur in virtute Goliath:verũ fuit illis exitio:nam eo cæſo cæſi ſunt & ipſi. 17 Notus eſt Ieh.*quod* iud. fe. נודע יהוה משפט עשה Cognitus Iehouáh iudicio *quod* fecit. Sub.aduerſus Goliath, quando eum cecidit atque omnes impios. Vel,Notus Iehoua,iudicium fecit. Aut, Innotuit Iehoua,iudicium fecit. Meditatio in ſeculũ הגיון סלה Higgaion ſela.q.d.ô rem perpetua meditatione dignam.Hoc perpetuò meditari debent fideles,nimirum quòd improbi conſilio ſuo pereant. 18 Reuertentur ישובו Conuertentur.Recident.Aut eſt fut.pro præt. Reuerſi ſunt.i. hoſtes mei reuerſi ſunt in terram vnde prodierant,in ſepulchrum ſiue in foueam,in imam terræ partem & profundã abyſſum, quò reuerti ſolent omnes quibus curæ nõ eſt Deus,qui iudex eſt viuorũ & mortuorum. 19 *Non* Nulla eſt negatio apud Hebræos in hac ſecunda parte verſus:verũ eam ſuo more repetunt ex præcedenti. Hoc eſt,nunquã Dominus obliuiſcetur afflictorum & calamitoſorum:neque vnquam excidet ſpes eorũ.hoc eſt, non erit vana,neque fruſtrabuntur ſua ſpe. 20 Ne roboretur אל־יעוז אנוש ne fortificetur homo.i.ne præualeat mortalis:hoc eſt effice ne vires humanæ aliquid eſſe videantur:oſtende humanas vires aduerſum te nihil poſſe. Vox Hebræa אנוש,pro qua quidam vertunt mortalem,ſignificat hominem infirmum & imbecillum. Iudicentur Gentes ישפטו גוים id eſt,vtinam exerceatur à te in Gentes iudiciũ. hoc eſt,vtinã à Gentibus pœnas ſcelerum ſuorum exigas. 21 Pone Iehouáh tim.e. שיתה יהוה מורה להם Hebraiſmus,O Iehoua incute illis metum. Sciant ידעו Id eſt,vtinam Gentes,& quicunque Deo aduerſantur, ſciãt ſe mortales eſſe homines & imbecilles præ Deo. Additur in Hebræo in fine huius verſus,Sela.q.d.O ſententiam exacta conſideratione dignam:expendant homines diligenter apud ſe, hominis vitam,bullam eſſe,vmbram,ſomnium:quicquid item fragile eſt atque fugax.

IN PSALMVM X.

1 In longinquo, ברחוק in remoto,ſub.loco.Id eſt procul. Abſcondis תעלים ſub.faciem tuam.conciſa oratio,quæ paulo infrà verſu 11,integra legitur,Occultauit faciem ſuam ne videat,&c. Tempore *quo ſumus* in ip.ang. לעתות בצרה Ad verbũ,ad tempora in anguſtia.pro,tẽporibus quibus ſumus in anguſtia & tribulatione,& malis afficimur ab improbis? Metaphora ſumpta ab homine abſente,cuius auxiliũ imploramus:aut ſi adeſt,conniuente ad mala noſtra.q.d. Quodnã tantũ eſt ſcelus quod poſſit obſcurare clementiã tuã? Cauſa autẽ admirationis eſt ſumma Dei bonitas:acſi dicat,Quũ ſis ſummopere bonus: cur nõ ſentio auxiliũ tuum? 2 Præ.ſup.&c. בגאות רשע וגו׳ Ad verbum,Præ arrogantia improbi perſequitur pauperem. Hebraiſmum conuertit noſter interpres. Capiantur in cog. יתפשו במזמות illaqueentur in verſutiis.vel,cogitationibus fraudulẽtis. Mutatio numeri,pro illaqueetur improbus cum ſociis ſcelerum quos habet. Vtinã capiãtur velut laqueis,prauis ſuis conſiliis quæ cogitant contra pauperes afflictos. 3 Laudat *ſe* imp.ſu.deſi. הלל רשע על־תאות iactat ſe improbus de deſiderio.i.propter prauum animi ſui deſiderium:vt ſolent perditiſſimi homines,qui quum malefecerint,iactant ſeſe ob maleficium perpetratum,homicida de cæde facta,fur de furto admiſſo,&c. Quidam tanquam tranſitiuum vertunt,Laudat impius *alios* iuxta deſideriũ animi ſui. Vt improbi auari auaros laudant,impudici impudicos:laudant & alios qui eiſdẽ vitiis obnoxii ſunt,quibus & ipſi. Hanc verſionem confirmat quod mox ſequitur,Et auaro benedicit. Et auaro ben. ובוצע ברך i.& lucro intentũ cõmendat. Iraſci fa.Ie. נאץ יהוה: & prouocat ad iracundiã Iehouã.ſub.ſuo contemptu. Vel,cõtemnit Iehouã. Aut,contemptu prouocat Iehouã. Alii,blaſphemat Iehouam. 4 Propter ſup.q.fa.præ ſe.non quærit כגבה אפו בל־ידרוש Ad verbũ,præ altitudine naris ſuæ nõ requirit. Fut.Heb. pro præſ.i.præ faſtu ſuo non requirit Deum. Exprimit geſtũ hominis faſtuoſi. Nec *eſt* Deus,&c. אין אלהים כל־מזמותיו: Ad verbum,Non Deus,omnes cogitationes eius.q.d.Impius non implorat Deum, quia omnes eius cogitationes ſunt quòd non ſit Deus qui res mortalium curet:vnde omnia agit pro ſuo arbitratu. 5 Dolore afficiunt יחלו Moleſtæ ſunt. Diſcruciant,ſub. pios. Fut.Heb. pro præſ. Toto tempore vitæ nocent probis,idque ſemper ſtudent. *In* altitudine *ſunt* iud. מרום משפטיך Ad verbum, altitudo *ſunt* iudicia tua. Id eſt, remota ſunt & longè ab eo poſita.q.d.non putat te de impiis ſumere ſuppliciũ. Iudicia Dei vocat animaduerſiones & plagas. *In* omnes ho. כל־צורריו יפיח בהם Ad verbum,omnes aduerſarios ſuos ſufflat in eos. Alterum relatiuum redundat, more Hebræorum, pro, in omnes aduerſarios ſuos ſufflat. hoc eſt, flatu eos proſternit, ſiue proſternere ſolet. ſub. opinione ſua.q.d. opinione & ſententia ſua confidit ſolo ſuo flatu ſe poſſe proſternere omnes inimicos ſuos. Hyperbole eſt,qua etiam Galli vtuntur,quũ dicunt, *C'eſt une choſe qu'on n'ha pas pour ſouffler*.i.non facilè, neque citò. Vnde hic ſolo flatu hoſtes deiicere,eſt facilè,paruóque negotio,& citò illos deiicere. Vel,exiſtimat ſe tam facilè hoſtes deiicere poſſe & extirpare,quàm facile eſt vento arbores conuellere & euertere radicitus.

Dlxit enim in corde ſuo, Non mouebor à generatione in generationẽ, ſine malo.

6 Dicit in corde ſuo,Non mouebor˝à generatione in generatio-
nem:˝quia non *euenit illi* malum.

Infrà 13.b.5 rom.3.b.14

¶Cuius maledictione os plenũ eſt, & amaritudine, & dolo: ſub lingua eius labor & dolor.

7 Maledictione˝os eius plenum eſt, & dolis, & fraude: ſub lingua
eius˝peruerſitas & iniquitas *eſt*.

Sed et in inſidiis cum diuitibus , in occultis, vt interficiat innocentem:

Oculi eius in pauperem reſpiciũt: inſidiatur in abſcondito quaſi leo in ſpelunca ſua.

8 ˝Manet in inſidiis villarum,in latibulis occidit innocentem,o-
culi eius˝ſuper pauperem aſpiciunt.

C

Inſidiatur vt rapiat pauperem:rapere pauperem dum attrahit eum.

9 Inſidiatur in latibulo ſicut leo in cubili ſuo : inſidiatur vt ra-
piat pauperem:rapit pauperem˝quum trahit eum in rete ſuum.

In laqueo ſuo humiliabit eum,inclinabit ſe,& cadet quum dominatus fuerit pauperum.

10 ˝Contritum,humilémque ſe oſtẽdit : & cadit cum fortibus eius
congregatio pauperum.

Dixit enim in corde ſuo,Oblitꝰ eſt Deus , auertit faciem ſuam ne videat in finem.

11 ˝Dicit in corde ſuo,Oblitus eſt Deus,˝occultauit faciem ſuam
nè videat˝in ſeculum.

Exurge Domine Deus,& exaltetur manus tua:ne obliuiſcaris pauperũ.

12 ˝Surge Iehoua Deus, eleua manũ tuã , ˝ne obliuiſcaris pauperũ.

Precatio ardens ne Deus afflictorũ obliuiſcatur: ſed perdat impios.

Propter quid irritauit impius Deũ? dixit enim in corde ſuo,Nõ requiret.

13 Propter quid ˝iraſci facit impius Deum ? *dum* dicit in corde ſuo
quòd non˝requires.

Vides,quoniam tu laborem & dolorem cõſideras:vt tradas eos in manus tuas.

D

Tibi derelictus eſt pauper : orphano tu eris adiutor.

14 *Sed* vides :quia tu˝peruerſitatem & irã aſpicis, ˝ad dãdum in ma-
nus tuas:˝tibi relinquit *cauſam ſuam* pauper,pupillo tu es adiutor.

Contere brachium peccatoris & maligni:quæretur peccatum illius,& non inuenietur.

15 ˝Contere brachium impii & mali: ˝quæres impietatem eius, *&*
non inuenies.

Dominus regnabit in æternum & in ſeculum ſeculi: peribitis Gentes de terra illius.

16 Iehouáh˝Rex in ſeculũ & in æternũ,˝perierũt Gẽtes de terra eiꝰ.

Deſideriũ pauperũ exaudiuit Dominus : præparationem cordis eorũ audiuit auris tua,

17 Deſiderium˝humilium exaudis Iehoua, ˝præparas cor eorum:
intendere facis aurem tuam,

Iudicare pupillo & humili : vt non apponat vltrà magnificare ſe homo ſuper terram.

18 ˝Vt iudices pupillo & pauperi , ˝ne addat vltrà *impius* vt conterat
hominem è terra.

6 A generatione in gen.&c. לדור ודר אשר לא ברע: Heb.in ætate & ætate:quia non in malo.ſub.ero.Id eſt,nihil incommodi ſentiam.q.d. Improbus cogitare ſolet intra ſe,nunquam ſe à gradu & dignitate ſua exciſurum:ſibi perſuadet ſe quamdiutiſſimè victurum : neque quandiu viuet,quicquam incommodorum accepturum.Chaldæus paraph. vertit, à generatione in generationem:quem LXX ſequuti ſunt. Quidam ſic intelligunt, per vnam atque alteram ætatem,ſubaudi,viuam:quia non ſum viſurus incommodum:quia nihil mali accidet mihi. Alii,in generatione & generationem victurus eſt,cui nihil incõmodi continget . Quidã vertunt,quia nõ *eſt* in malo.pro,nihil ſentit aduerſi.

7 Os e. פיהו Os pro ſermone accipitur in Sacris literis. Lingua pro corde:quòd poſitũ ſit ſub lingua. Dicit igitur,Improbi vt probis facilius imponant,pleno ore periuria euomere ſolent. præterea dolo & fraudibus vtuntur:nam aliud dicunt,aliud cogitant. Poſtremò,in corde eorum ſiue cogitatione,eſt iniuria & vexatio.i.nihil aliud cogitant, quàm quomodo iniuria afficiant & vexent. Peruerſitas & iniq.*eſt*. עמל ואון: afflictio & vexatio.aut,moleſtia & prauitas,ſiue vanitas. 8 Manet ישב Sedet.Habitat.acſi dicat,Struere ſolet inſidias in pagis.nam in pagis parua eſt hominum frequentia.Fut.Heb.pro præſ.etiam verſu ſequenti. Super pau.aſp. לחלכה יצפנו in pauperem intenti ſunt. pauperem obſeruant.cædis cauſa ſcilicet. 9 Quum trah.e. במשכו Heb.in trahendo eum.i.dum allicit eum in rete ſuum,dilaniandi cauſa.metaphora ſumpta ab aucupibus .Hic autem eſt antecedens pro relatiuo.quum dicit,rapit pauperem, pro,rapit eum. Per hæc omnia intelligit ſecreta conſilia quibus ſolent improbi probos obruere.

10 Contritum,&c : ידכה ישוח ונפל בעצומיו חלכאים Atterit ſeſe, deiicit ſeſe, & *tum* cadit in robuſta eius cœtus attritorum. In robuſta, hoc eſt in vngues in quibus eſt fortitudo leonis. Vel,Comprimit[aut,Colligit]ſeſe,& cadit viribus eius cõgreg.&c.Fut.Heb.pro præſ. Leo prædam inuaſurus,incuruat ſeſe,& humilem facit,vt potẽtius inſiliat in prædam:ſic interdum deiectionem animi ſimulat improbus,vt cõmodius pauperem opprimat & euertat.ſimulat ſe eſſe debilem,& nullarũ virium:& tũ corruit in manus eius plenas robore,cõgregatio ſiue multitudo contritorum,debiliũ & confractorũ. 11 Dicit in corde ſ. אמר בלבו .i.Cogitat intra ſe,Obliuiſcitur Deus,abſcõdit faciem ſuã,non videbit in perpetuũ.Superiorum cauſam exponit Dauid:q.d.Sic cogitat apud ſe impius,Deus,rerũ quæ hic perpetrantur,nullã curam habet:auertit faciem ſuã ne vnquã videat illa.Sibi perſuadet, Deũ obliuiſci peccatorũ quæ ipſe impius facit. Quidã ſubaudiunt Aut,in ſecunda parte verſus,Obliuiſcitur Deus,*aut* abſcondit faciem ſuam, *&* non videbit,&c.q.d.Certè non nouit,aut conniuet, ac ſimulat ſe non videre. Alii dicunt,Quanuis videat,obliuiſcitur. Occultauit הסתיר auertit. In ſeculum. לנצח: vnquam.

12 Surge קומה Exurge,quaſi ſcilicet opem laturus oppreſſis. Et attolle manũ,tanquã percuſſurus inimicos. Ne obliuiſcaris pau. לא תשכח עניים q.d.oſtende te non teneri obliuione pauperũ:quod te facere improbi perſuaſum habent. Vindica iniurias eorũ qui licet omni humano auxilio deſtituantur,tibi tamen fidunt. 13 Iraſci fa. נאץ præ contemptu prouocat.blaſphemat.Præt.Heb.pro præſ.

Requires. הדרש: Peccata eorũ ſcilicet.putant nãque impii ſe omnia impune facturos,nec te quæſtionẽ inſtituturum de peccatis quæ perpetrant. Verti poteſt, Quamobrem contemnit impius Deum? Cur præ nimio contemptu impius Deum contemnit?nónne quia cogitat corde ſuo quòd non inquires, ſub.id quod dicit & facit,vt de illis pœnas ſumas?

14 Peruerſitatem & iram עמל וכעס moleſtiã & indignationem. vel,nam iniuriam & indignationem cernis .vel, cernere ſoles. Vides, inquit,omnia,nihil te latet : iniurias & maleuolentiam improborum erga probos & fideles tuos tu cernis,quæ putant te latere improbi. Indignationem vocat rem indignatione dignam,& quæ illum cui fit iniuria,prouocat ad iram. Indignationem igitur dicit qua pii afficiuntur, propterea quòd impii Deum maledictis inceſſunt. Ad dandum in manus tuas: לתת בידך vt ponas in manibus tuis.ſub.eam iniuriam hoc eſt,vt paratus ſis ſemper ad rependendam iniuriã.vel eos qui iniuriam & moleſtiam patiuntur,vt illos vindices. Tibi relinquit,&c. עליך יעזוב Præt.Heb.pro præſ.Scriptura nomine pupillorum & viduarum intelligit eos omnes qui hominum ope carent. Tibi,inquit,ſe cõmittit pauper:neque immeritò:pupillo enim,& ei qui humano auxilio eſt deſtitutus,adiutor eſſe ſoles.

15 Contere שבור Frãge.Confringe. Quæres imp.&c. תדרוש רשעו אל תמצא: inquires improbitatem eius.non inuenies.ſub.improbũ illum.q.d.quæſtionẽ inſtitue de improbitate eius,nõ ſiſtet ſe in conſpectũ tuum,nec cõparebit, improbitatis ſuæ cõſcius, vt cauſam ſuã defendat.Fut.Heb.pro imperat. 16 Rex in ſec.& in æt. מלך עולם ועד Regẽ ſeculi vocat Regẽ æternũ,q.d.Si cõtriueris vires improborũ, & ſuppliciũ de ipſis ſumpſeris,declarabitur tua maieſtas,tuũ regnũ erit æternũ:tunc omnes te agnoſcẽt Deũ.Oratio eſt cõciſa. Periẽrũt אבדו Præt.Heb.pro fut. Dauid hîc Gentes vocat Iſraelitas impios.q.d.De impiis tandem pœnas ſumet,nec locũ habebunt in terra Domini.

17 Humiliũ ענוים afflictorũ. Præparas,&c. תכין לבם תקשיב אזנך dirigis cor eorũ:intẽdit auris tua.Fut.Heb.pro præſ.q.d.præuenis eos vt petãt quæ tibi grata ſunt,& precibus eorũ aurẽ tuã facilẽ præbes. 18 Vt iudices,&c. לשפוט Vt ius dicas pupillo & miſero.Oſtẽdit cur aurẽ ſit adhibiturus:nempe vt ferat ſentẽtiam pro afflictis. Attentam(inquit)reddis aurẽ tuã,vt audias cauſam calamitoſorũ,& tandẽ eos omni ope deſtitutos,obtinere facias ius ſuũ,& illos vindices. Ne addat,&c. בל יוסיף וגו' ne addat vltrà terrere mortalis è terra.vel poſthac non terreat[ſub.pupillum]mortalis terrenus.i.terrenus homũcio,qui hîc Deo excelſo opponitur. Acſi dicat, Si ſemel ſuppliciũ de improbis

ſumpſeris,vltrà nõ terrebit pios homo mortalis:quia & probi omnem in te habebunt fiduciam, & impii ſibi timebunt. Alii,Ne ſit vltrà vt formidet mortalis terrenus.

Dauid ſuam in Deo ponens fiduciã,queritur de ijs qui nolebant ei ,dum Saulẽ fugeret,latere in ſuis mõtibus.

Cõfirmat ſe quòd Deus in cælo videt afflictiones iuſti,& impios punit.

Dominus iuſtus iuſtos diligit

Dauid angore affectus , vociferatur ac conqueritur quòd nullos inuenit bonos, nec fideles,aut veraces.

″Victori Dauidis. XI. 1

IN Iehoua″ſperaui:quomodo dicitis′animæ meæ′vt trãſmigret
à monte veſtro *ſicut* auis?

Quoniam ecce, impii′tetenderunt arcum,parauerũt ſagittam 2
ſuam ſuper chordam,vt iaculentur in caligine in rectos corde.

′Certè retia deſtructa ſunt:iuſtus′quid operatus eſt? 3

Iehouáh in templo ſanctitatis ſuæ,″Iehouæ in cælis eſt ſolium: 4
oculi eius″vident,palpebræ eius′probant filios hominum.

′Iehouáh iuſtum probat : impium autem & diligẽtem iniquita 5
tem odio habet″anima eius.

Pluet ſuper impios,″laqueos,ignem,& ſulphur:& ſpiritus′pro- 6
cellarum *erit* pars calicis eorum.

Quoniã iuſtus Iehouáh,″iuſtitiasdiligit: ′rectũ videt facies ei″. 7

″Victori″ſuper octauam,canticum Dauidis. XII. 1

SErua Iehoua,quoniam″defecit miſericors, quoniam ′defece- 2
runt fideles à filiis hominum.

Mendacium″loquitur quiſque cum proximo ſuo:″labio blandi 3
tiarum in corde & corde loquuntur.

In finem,Pſalmus Dauid. X.

IN Domino cõfido:quomodo dicitis animæ meæ,Tranſmigra in mõtem ſicut paſſer?

Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum:parauerunt ſagittas ſuas in pharetra,vt ſagittẽt in obſcuro rectos corde.

Quoniã quæ perfeciſti,deſtruxerũt: iuſtus autem quid fecit?

|Dominus in tẽplo ſancto ſuô,Dominus in cælo ſedes eius: Abac.2.d.20

Oculi eius in pauperẽ reſpiciũt:palpebræ eius interrogãt filios hominũ.

Dominus interrogat iuſtum & impium:qui autem diligit iniquitatem, odit animam ſuam. B

Pluet ſuper peccatores laqueos : ignis,& ſulphur , & ſpiritus procellarum pars calicis eorum.

Quoniã iuſtus Dominus iuſtitias dilexit:æquitatem vidit vultus eius.

In finem pro octaua , Pſalmus Dauid XI.

SAluum me fac Domine, quoniam defecit ſanctus ,quoniã diminutæ ſunt veritates à filiis hominum.

Vana loquuti ſunt vnuſquiſque ad proximum ſuum:labia doloſa in corde & corde loquuti ſunt.

IN PSALMVM XI.

1 Victori, למנצח Vide Pſal.4.a.1. Speraui: חסיתי ſpero.ſpem colloco.confido.Præt.Heb.pro præſ. Animæ meæ לנפשי .i.mihi. Alloquitur Dauid amicos,qui metuentes ne à Saule impio occideretur,illum incitabant vt ad Philiſthæos cõfugeret, quũ in Iudæa nullus eſſet tutus locus. Alii dicunt fuiſſe verba hoſtium Dauidis quum eum vrgerent vt ſecederet de Iuda, nullum illi tutum relinquentes locum apud populum Dei.Lege à primi libri Samuelis capite 21,vſque ad 27.In Domino (inquit) omnem meam ſpem colloco: quî fit ergo vt dicatis mihi,ſiue qua fronte audetis dicere mihi,Recede à nobis?vel,Recede è monte noſtro celerrimè,veluti auis quæ videt inſidias aucupis?Per montem intelligit habitationem Iudæ:nã terra Iuda montoſa eſt. Chaldæus paraph.vertit,in montem:quem L X X ſequuti ſunt. Vt tranſmigret *à* &c. נורי הרכם צפור: Chaldæus paraph.Tranſmigra *in* montem *ſicut* paſſer?

2 Tetenderunt ar.par.ſag. ידרכון קשת כוננו חצם intendunt arcũ,parant ſagittas.Fut.& præt.pro præſ.Aliquid ſubaudiendũ eſt quo præcedentia ſequentibus coniuncta videantur:cuiuſmodi quod ſequitur,Cogor equidem imitari ingenium auis quæ oculos ſagittariorum fugere vult. Poſtea ſequatur, Nam ecce,improbi ipſi tetenderunt arcum, direxerunt ſagittas ſuas ſuper neruum, ad mittendum ſagittas in locum obſcurum,in rectos corde.Quum dicit,in locum obſcurum,debet referri ad locum perfugii,vbi boni deliteſcũt & latitare ſtudent.q.d. vt ſuis ſagittis figant rectos corde in latebris deprehenſos.Verti poteſt,Ad mittendũ ſagittam è caligine,ſiue è loco obſcuro, in eos qui ſunt recto animo.i.me & eos qui mecum ſunt.Hoc modo ſi interpreteris,erunt verba Dauidis.Alii volunt eſſe verba amicorũ Dauidis,quæ præcedentibus,& ſequenti verſui iungantur,quibuſque rationem reddant cur auolare & celerrimè aufugere debeat è Iudæa.Nam,inquiunt,impii tetenderunt,&c.præterea,perfugia fracta ſunt,&c.

3 Certè retia deſtructa ſunt: כי השתות יהרסון .i.diſſipatæ ſunt impiæ fraudes quibus me adorti fuerant impii: minimè autem factum eſt opera aut induſtria mea vt diruptis retibus ſaluus euaſerim: quin potius quietus & quaſi dormiens,Diuinitus ex retibus hoſtium fui ereptus.Id ſignificabit, Quid operatus eſt:ſi retia vertas. Alii, Fundamenta deſtruentur.Alii,Perfugia deſtructa ſunt.Perfugia vocat arces.Fut.Heb.pro præt. Quid operatus eſt? מה פעל quid admiſit?vt ſcilicet nullum tutum locũ inueniat in quo poſſit conſiſtere.q.d.Quid ego Dauid admiſi,propter quod Iſraelitæ tam inimico animo me perſequantur, vt nullum locum perfugii inueniam?nuſquam tutus eſt ab improbis locus.Perfugia vocat arces.Metaphora ab ædificiis ſumpta,quæ diruptis fundamentis,tota concidere neceſſe eſt. Queritur igitur Dauid, ſe coram mundo funditus euerſum , vt nihil in ſuis fortunis ſaluum maneret.

4 Iehouæ in cælis eſt ſo. יהוה בשמים כסאו Ad verbum,Iehoua in cælo ſedes eius.Iehoua in cælo *habet* ſolium ſuum. Humanis auxiliis excluſus Dauid,ad Diuinum auxilium ſe confert.Idem bis dicit : templum enim ſanctitatis,& cælum,idem ſunt.q.d. etiamſi hîc nunc deplorata omnia,tamen Deus è cælo reſpiciet,& prouidebit. Vident, יחזו conſiderant.Fut. Heb.pro præſ. reſpiciunt.aut,reſpicere ſolent:ſiue contemplantur,ſub.quæcunque fiunt in hoc mundo:vident calamitates afflictorum & impiorũ conatus. Probant fi.ho. יבחנו בני אדם: examinant filios hominis.Id eſt homines.q.d.vnũ me conſolatur,quòd quanuis Deus in cælis agat,tamen è regia ſua omnia omniũ facinora videt,quæ exercent in fideles & pios:oculi Dei explorant & perſpiciunt quàm improbi ſint homines aduerſus eos qui illi fidunt.

5 Iehouáh iuſtum probat: יהוה צדיק יבחן Iehouáh iuſtus explorat.ſub.ſuos, malis & calamitatibus. Vel, iuſtos examinat.i.ſic inquirit de vniuſcuiuſque cauſa,vt iuſtos ab impiis diſtinguat.Hanc interpretationem confirmat quod vltimo verſu dicitur. Anima e. נפשו: Id eſt,odit ex animo.Improbum odit vehementer Dominus:licet id proſperis eius ſucceſſibus diſſimulet.

6 Laqueos, פחים carbones.prunas.i.Inſtar pluuiæ immittet laqueos vt capiat eos & perdat.q.d.acerrimè improbos ſiue impios puniet. De laqueis aucupis intelligit. Procellarum זלעפות vertiginum.terrorum.vel,combuſtionum.ſub.erit,id eſt portio & calix ipſorum erit.hoc eſt comburentur.Spiritum vertiginum vel combuſtionum vocat turbinem incenſum. Portio,ad cibum refertur:calix, ad potum.Calix pro portione.metaphora ſumpta ab eo qui præeſt conuiuio,qui vnicuique partiri ſolet quod bibat.q.d.talia bibent.

7 Iuſtitiasdilig. צדקות אהב præt.Heb.pro præſ.Id eſt,homines iuſtos diligere ſolet:acſi dixiſſet,homines iuſtitiarũ. Aut potius iuſtitiæ vocat rectitudinem,quæ grata eſt illi:ideo bonis cauſis fauere ſolet:vnde concludit, rectos homines ab eo aſpici. Rectum videt facies eius. ישר יחזו פנימו: Ad verbum,rectum viderunt facies eorum . Pronomen plurale eſt pro ſingulari, vt vertas , rectum vultu ſuo intuetur. Vel,rectum facies eius inſpicere ſolet.q.d. à piis vultum ſuum non ſolet auertere. More autem Hebraico dicitur, Aſpicit facies eius, pro,Ipſe aſpicit.Sic L X X vertunt. Aut,rectitudine præditi aſpicient vultũ eius,nempe Dei.vt ſit ſimile illi quod eſt Pſal.17.d.15,Ego in iuſtitia videbo faciem tuam.id eſt iuſtitia tua fretus,intuebor te.Chaldæus paraph.Recti videbunt iucunditatem facierum eius.Alii pronomen plurale referunt ad iuſtos,ſic, facies hominum iuſtitiæ ſtudentium aſpicient Deum qui rectus eſt & æquus: vel,quòd rectus ſit & æquus.q.d.tandem facilè in iudicio faciem iudicii ſuſtinebunt pii.

IN PSALMVM XII.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4.a.1. Super octauam, על השמינית Vide Pſal.6.a.1.

2 Defecit miſe. גמר חסיד deſiit eſſe ſanctus.aut pius,bonus & probus. Vide Pſal.4.a.4.Id eſt, Fer opem nobis veritati & probitati ſtudẽtibus:quia iam nulli ſunt qui aliorũ cõmodis ſtudeãt.De aulicis Saulis hæc intelligũtur: quaſi dicat,Deſiit pius,& qui de aliis bene mereri curet,in aula Saulis,in qua omnes aſſentationi ſtudent.Potius Dauid in genere deplorat mores ſuæ ætatis,in qua neque liberales erant,neque ſidei datæ ſeruantes. Defecerunt fideles à filiis hominum. פסו אמונים מבני אדם: imminuti ſunt[vel,deſierunt eſſe]fideles inter mortales. Aut,exciſi ſunt fideles,&c.A filiis hominum,id eſt inter homines.quia,inquit,nulli ſunt inter homines bonæ fidei ſtudioſi,dictorum & conuentorum ſeruantes:nulla fides inter eos:aliud nanque dicũt,& aliud faciunt.

3 Loquitur ידברו Fut.Heb.pro præſ.Vel,mendacium loqui ſolent alter cum altero. Labio blanditiarũ,&c. שפת חלקות Hebraiſmus pro ſermone blãdo duplici animo loquũtur.Labiũ pro ſermone.In corde & corde loqui,eſt duplici animo loqui:aliud dicere,aliud ſentire.

Diſperdat Dominus vniuerſa labia doloſa,linguam magniloquam.
Qui dixerunt , Linguam noſtram magnificabimus:labia noſtra à nobis ſunt,quis noſter dominus eſt?
Propter miſeriam inopum & gemitū pauperū nūc exurgā,dicit Dñs. Ponam in ſalutari:fiducialiter agā in eo.
Eloquia Domini,eloquia caſta : argentum igne examinatum , probatū terræ,purgatum ſeptuplum.

Tu Domine ſeruabis nos:& cuſtodies nos à generatione hac in æternū.
In circuitu impii ambulant:ſecundum altitudinem tuam multiplicaſti filios hominum,
In finem,Pſalmus Dauid. XII.
Vſquequo Domine obliuiſcêris me in finem? vſquequo auertis faciem tuam à me?

Quandiu ponam cōſilia in anima mea,dolorem in corde meo per diē?
Vſquequo exaltabitur inimicus meus ſuper me? reſpice,& exaudi me Domine Deus meus:
B Illumina oculos meos,ne vnquam obdormiam in mortē :nequando dicat inimicus meus, Præualui aduerſus eum.
Qui tribulant me,exultabūt ſi motus fuero: ego autem in miſericordia tua ſperaui.
Exultabit cor meū in ſalutari tuo, cātabo Domino qui bona tribuit mihi: & pſallā nomini Domini altiſſimi

4 Succidat Iehouáh vniuerſa labia blāda,linguā loquētē magna: Imprecatio contra aſſentatores ac glorioſos.
5 Qui dicunt,"Linguam noſtram roborabimus:"labia noſtra nobiſcum,quis dominus nobis?
6 'Propter vaſtitatem pauperū,"propter clamorem inopū,nunc Deus promittit auxiliū afflictis.
ſurgam,dicit Iehouáh: "ponam in ſalute *eum* cui laqueum iniicit.
7 Eloquia *autem* Iehouæ, eloquia munda, argentum 'excoctum in Promiſſa Dei ſūt certa & vera.
fornace terrea,"defæcatum ſeptempliciter.
8 Tu Iehoua "ſerua eos,'cuſtodi eum à generatione hac in ſeculū. Dauid orat vt Deus afflictos defendat cōtra impios.
9 In circuitu impii "ambulant, quum exaltantur " vilitates filiorum hominum.

'Victori canticum Dauidis. XIII.

1 Vſquequo Iohoua obliuiſcêris me"in ſeculum? vſquequo 'ab Queritur quòd in ſuis afflictionibus Deus ſit ſui oblitus: & tamē eum orat & inuocat.
2 ſcondes faciem tuam à me?
3 Vſquequo 'ponam cōſilia in anima mea,'dolorē in corde meo
"in die? vſquequo exaltabitur inimicus meus ſuper me?
4 Aſpice , & exaudi me Iehoua Deus meus : 'illumina oculos
meos,ne fortè "dormiam *in* morte:
5 Ne fortè dicat inimicus, Præualui ei: & hoſtes mei exultent
ſi nutauero.
6 Et ego "in miſericordia tua ſpero,'exultabit cor meum in ſalute tua:cantabo Iehouæ,'quoniam retribuit mihi.

4 Magna: גדולות .i.ſuperba & arrogantia,Deique contēptū præ ſe ferentia. 5 Linguā no.rob. ללשוננו נגביר lingua noſtra præualebimus.vel,propter linguam noſtrā robuſti erimus.i.authoritatē nobis conciliabimus ſermone noſtro. Labia noſtra no. שפתינו אתנו Adulatorum Saulis verba, Periti ſumus artis dicendi, poſſumus quiduis perſuadere,ſumus apti & idonei ad dicendum:quis eſt qui ſermonē noſtrū cohibere poſſit? quis Sauli diſſuadeat quod illi ſemel ſuaſerimus in Dauidis perniciē? 6 Propter va.pau. משוד עניים propter vaſtationem afflictorū.q.d.cōmotus calamitate pauperū quā video:quia res pauperū vaſtatæ ſunt. Propter cla. מאנקת propter gemitū. vel,eiulatum,vt ſcilicet opē illis feram.acſi dicat,Hactenus viſus ſum cōniuere,nunc tandem ſurgam. Ponam in ſal.&c. אשית בישע יפיח לו: ponā in ſalute,illaqueabit eum.q.d.circundabit eum impius vt illaqueet & capiat eum:ſed ego eripiam eum è manu eius. Ponere in ſalute, pro eripere,iuuare,& opem ferre. Verti poteſt, Ponam in ſalute *ab eo qui* ſufflabit in eum.i.liberabo afflictum ab eo qui eum flatu proſternere conabitur. Alii vertunt,Ponam in ſalute,loquetur ſibi. Quod poſtremum videri poſſit adiectum à Propheta ad exprimendā Diuini auxilii certitudinē,quaſi dicere voluerit, Deū ſecum ita eſſe loquutū , & ſic definiuiſſe vt ſalutem afflictis ſuis ferret. Si verò vertas,Loquetur ei: & ſubaudias,pauperi & afflicto:ſenſus erit,Deum non ſolùm apud ſe ſtatuere,verùm etiam ipſis afflictis teſtari, ſe eis opem laturum. Solet enim Deus, & id de eo tota Scriptura prædicat,ſuos dum affliguntur grauius,ipſe affari,certóſque ſalutis reddere.

7 Excoctum in forn.ter. צרוף בעליל לארץ excoctū in terra præſtantiſſima. vel, in fictili confecto è terra præſtantiſſima & aptiſſima ad excoquenda metalla. Deum in ſuis promiſſis certū,fidum,ac conſtantē eſſe prædicat. Poſtquā retulit,Deum ſeruis ſuis ſpē propinquæ liberationis facere in vltimis anguſtiis,iam ad fidei & ſpei fulturā ſubiicit,nihil futiliter vel fruſtrandi cauſa ab eo promitti.q.d. Promiſit Deus auxilium:promiſſiones autē Dei nunquam fallunt,vt argentū ſæpe repurgatum nunquā fallit homines. Quidā,Conflatum ipſi domino terræ.q.d. Verbum Dei eſt inſtar argenti puriſſimi quod exactè,ſummáq; arte & cura omni fæce purgatū eſt,non in vſum vulgarem,ſed principis terræ. Defæcatū ſep. מזקק שבעתים repurgatū ſepties.i.ſæpius. 8 Serua eos, תשמרם Fut.Heb.pro imperat.cuſtodi eos .ſub. pauperes. q.d.quum tuæ promiſſiones ſint veræ,tu igitur illos cuſtodi. Cuſtodi eum תצרנו .i.vnumquenque ipſorū ab hominibus his prauis & atris,vt pollicitus es. 9 Ambulant, יתהלכון quærentes ſcilicet occaſionē perdendi probos. Vilitates fil.h. זולות לבני אדם: .i.homines nihili & perditi.q.d. Circunfluunt vndique improbi dū probroſi primas,inter homines obtinent, & illos ſectantur. Vel,dum exaltantur,vilitas eſt filiis hominū.i.reliquis hominibꝰ.q.d. Quū fæx illa hominū euehitur & primas tenet,reliqui homines iacēt,hoc eſt abiectè & viliter ab eis tractantur. Aut, vilitas eſt filiis hominū.i.vilia,ſordida,fœda,& quæ nullius pretii ſunt,ſectantur homines: nihil laudabile & glorioſum patrāt homines,adigentibus illos improbis qui rerum potiuntur, ad omnia turpia,nefaria, & ignominioſa. Alii vertunt , vilitas eſt filiis hominum.i. abiectè & viliter tractantur reliqui homines. Alii, *in* ignominia ſunt filii hominum.

IN PSALMVM XIII.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4.a.1. In ſeculū? נצח perpetuó.in perpetuū.i.Vſquequo tandē.Vel,Quouſque tādem negliges me? Queritur Dauid auxilium ſibi negatum fuiſſe à Deo,aut certè dilatum. Hebræi dicunt Pſalmū hunc ſcriptū fuiſſe,quū Dauid in grauiſſimo aliquo eſſet periculo. Quidā Hebræorum dicit,hæc dicta eſſe ſecundū opinionē nō Prophetæ,ſed eorū qui quum eum viderēt in tanta tribulatione, putabant illū à Deo neglectum. Vſquequo tandē(inquit)obliuiſcêris mei? quouſq; tandem videberis hominibus negligere res meas,& negotium meū? Abſcondes fa.t. תסתיר את פניך auertes vultū tuum à me? Quod irati facere ſolēt.quouſque tandē dedignaberis aſpicere me? Chaldæus paraph.vertit,ſplendorē vultus tui.i.fauorem & miſericordiam. 3 Ponam conſ.&c. אשית עצות בנפשי Hebraiſmus,pro,cōſilia inibo apud me. Ponere conſilia in animo dicimur,quādo quærimus conſilia quibus periculū euadamus.q.d. Quouſque anxius & dubius rerum agendarū,apud me conſilia inibo,vt rationē inueniam qua à tot periculis liberer? Dolorē יגון anxietatem. Vel,moleſtā cogitationem. In die? יומם interdiu.q.d.non ſolùm noctu, ſed etiam interdiu. Solent interdiu recedere curæ ,quæ redeunt nocte. dicit ergo interdiu,acſi dicat,dum in aliis curæ ſopiri ſolēt. Quidam vertunt,quotidie. 4 Illumina oculos m. האירה עיני Illuminare oculos tantundem valet ac dare ſpiritum vitalem. vitæ enim præcipuus vigor in oculis apparet. Quum Ionathas præ inedia deficeret,dicit Sacra hiſtoria caliginem fuiſſe offuſam eius oculis: rurſum poſtquam fauum mellis guſtauit, lucem eius oculis fuiſſe redditā. 1.Samu.14.d.27. dicit itaq;, Diſpelle tenebras tribulationū à me,quæ me propè enecant. Quidā totum verſum ſic exponunt, Habe quæſo rationē calamitatis meæ, exaudi me:dona mihi vigilantiā & cautionē,ne imprudens incidam in manus hoſtis mei,& interficiar: dormiā, non eum ſomnum quo reparantur vires,& membra feſſa leuantur,ſed qui eſt mors. Mors piorū dicitur ſomnus,propter reſurrectionē carnis,qui reſurgent, velut à ſomno diuturno excitabuntur. Dormiam *in* morte: : אישן המות Vertendū potius,dormiam *dormitionē* mortis.nam in huiuſmodi, ſolent Hebræi ſubaudire verbale eius verbi quod in oratione ponitur.i.ne ſuccumbam tribulationi,& interficiar ab inimico.

6 In miſericordia tua ſpero, בחסדך בטחתי in bonitate tua ſpero. Præt.Heb.pro præſ. q.d. Ita obſecro mecum age vt precatus ſum: nam ego ſpero in te. Exultabit,&c. יגל לבי בישועתך Fut.Heb.pro præſ.exultat cor meum de ope tua. Vel, propter opem tuam quæ mihi ſaluti erit quum me ab hoſtibus meis eripies. Quoniam retribuit mihi. כי גמל עלי quòd beneficium in me contulit. Chald. paraph.quòd benignè mecum egit. Liberando me ſcilicet ab hoſtibus meis. q.d. Neque futurus ſum ingratus : odas enim edam in laudem Dei, qui me Periculo eripuerit.

David deſcribit eos qui ſua ætate non habebant Deum.

Victori Dauidis. XIIII. 1

DIxit ſtultus in corde ſuo, Non eſt Deus. corruperunt *viam ſuã*, abominabile faciunt opus, non eſt qui faciat bonum.
Iehouáh è cælis proſpexit ſuper filios hominũ, vt videat an ſit 2
intelligens, quærens Deum.
Omnes declinauerunt, pariter fœtuerunt, non eſt faciens bo- 3
num, non eſt etiam vnus.

Cõminatio Diuinæ vindictæ in impios qui derident afflictos quòd ſpem ſuam in Deo ponant.

Sepulchrum patens eſt guttur eorum: linguis ſuis doloſè agebant, venenum aſpidum ſub labiis eorum.
Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt: veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem.
Contritio & infœlicitas in viis eorũ, & viã pacis nõ cognouerunt: non eſt timor Dei ante oculos eorũ.

Nonne cognouerunt omnes operantes iniquitatem, *quòd* co- 4
medũt populũ meũ *acſi* comederẽt panẽ, *&* Iehouã nõ inuocant?
Ibi timent timore, quoniam Deus in generatione iuſti. 5
Conſiliũ pauperis pudore afficitis, quoniã Iehouáh ſpes ei⁹ eſt. 6
Quis dabit ex Siión ſalutem Iſraelis? quando conuerterit Ie 7
houáh captiuitatẽ populi ſui, exultabit Iayacób, lætabitur Iſraél.

Canticum Dauidis. XV. 1

IEhoua quis peregrinabitur in tabernaculo tuo? *&* quis habita-
bit in monte ſanctitatis tuæ?
Qui ambulat perfectè, & operatur iuſtitiam, & loquitur veri- 2
tatem in corde ſuo:
Non detrahit lingua ſua, non facit proximo ſuo malum, & op 3
probrium non accipit contra propinquum ſuum:
Contemptus eſt in oculis eius reprobus, timentes autem Icho 4
uam glorificat: *qui* iurauit in malum, & non mutat:
Pecuniam ſuam non dat ad vſuram, & munus contra innocen- 5
tem non accipit: qui facit hæc, non labetur in ſeculum.

Commemoratio ſummi illius boni, & fœlicitatis quã homo habere poteſt in hac terra.

Michtham Dauidis. XVI. 1

CVſtodi me Deus, quoniam ſpero in te.

In finem Pſalmus Dauid. XIII.

DIxit inſipiens in corde ſuo, Non eſt Deus.
Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt in ſtudiis ſuis: non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum.
Dominus de cælo proſpexit ſuper filios hominum: vt videat ſi eſt intelligens, aut requirens Deum. Rom.3.b.10
Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt: nõ eſt qui faciat bonũ, non eſt vſque ad vnum. B
Suprà 5.c.10 rom.3.b.13 infrà 140.a.4 Supra 9.c.7 rom.3.c.16 eſa.59.b.7 Infrà 35.a.3 Prouerb.1.b.16
Nónne cognoſcent omnes qui operantur iniquitatem, qui deuorant plebem meam ſicut eſcam panis?
Dominũ non inuocauerũt, illic trepidauerũt timore vbi nõ erat timor.
Quoniam Dominus in generatione iuſta eſt, conſiliũ inopis cõfudiſtis: quoniam Dominus ſpes eius eſt.
Quis dabit ex Sion ſalutare Iſrael? quũ auerterit Dñs captiuitatẽ plebis ſuæ, exultabit Iacob, & lætabit̃ Iſrael.

Pſalmus Dauid. XIIII.

DOmine quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requieſcet in monte ſancto tuo?
Qui ingreditur ſine macula, & operatur iuſtitiam. Eſa.33.c.16
Qui loquitur veritatẽ in corde ſuo, qui non egit dolum in lingua ſua:
Nec fecit proximo ſuo malum, & opprobrium non accepit aduerſus proximos ſuos: B
Ad nihilum deductus eſt in conſpectu eius malignus, timentes autem Dominum glorificat:
Qui iurat proximo ſuo, & non decipit: qui pecuniam ſuam non dedit ad vſuram, & munera ſuper innocẽtem non accepit:
Qui facit hęc, nõ mouebit̃ ĩ æternũ.

Tituli inſcriptio ipſi Dauid. XV.

COnſerua me Domine, quoniã ſperaui in te.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4.a.1. IN PLALMVM XIIII. Dixit אמר Dicit.Præt.Heb.pro præſ.& ſingulare pro plur.homines impii dicunt.i. Verſat in ani-
mo quòd nullus ſit Deus iudex, qui ſcelera hominũ puniat, & qui res humanas curet. Hic pſalmus ingeniũ & naturã hominis infidelis de-
ſcribit:cuius ſuppliciũ & pœnã ad ſalutẽ innocẽtum prædicit.Scribitur ergo de origine omniũ malorũ,hoc eſt de infidelitate. Corrupe
rũt,&c.'השחיתו וגו deprauare ſolẽt[ſub.vias ſuas]abominabile reddũt opus.ſub.ſuũ.Vel per plurale,abominabilia reddũt opera ſua.i.cõſpur
care ſolẽt mores ſuos,neque quicquã rectè operãtur:& vt ſemel dicã,nõ eſt qui faciat rem gratã aut Deo aut hominib⁹:hoc autẽ faciũt,quia
nullũ credunt eſſe Deũ. 3 Omnes decl.&c.'הכל סר וגו Ad verbũ,Omnis receſſit,[ſub.à via recta]pariter rãcidi facti ſunt.aut,putrue
runt.vel,omnes retroceſſerunt,*&* fœtuerunt pariter.Sing.pro plur.metaphora à cibis fœtidis & rancidis,à quibus omnes abhorrere ſolent.
4 Nónne cog.&c.'הלא ידעו וגו Annon cognouerunt[ſub Deũ eſſe.aut,me eſſe iudicẽ]omnes facinoroſi,deuorantes[vel,deglutientes]
populum meũ acſi deuorarent,&c.Aut,Annon norunt.i.nunquid ignorãt,aut ignorare poſſunt.aut,Annon noſſe potuerunt, ſub. ex iis quæ
facta ſunt,Deum eſſe? Verti poteſt, An ignorare poſſunt[ſub.quòd male agant]admittentes ſcelera,*&* deprædantes.aut,expilantes,&c.
5 Ibi timẽt tim. שם פחדו פחד Tunc trepidãt trepidatione.Vel,Tũc trepidabunt timore:quia Deus erit in generatione iuſti.i.in natione
iuſta:ſtabit pro natione iuſtorũ.q.d.Nũc lætantur,& rerũ proſpero ſucceſſu fruuntur impii:tũc verò quũ Dominus veniet vt ſummat ſuppli
ciũ de ipſis improbis,grauiſſimè timebũt,vbi viderint Deũ adeſſe & fauere nationi iuſtæ.i.hominibus iuſtis. In gen.iuſti.: בדור צדיק in
natione iuſta. 6 Cõſilium pauperis pud.aff. עצת עני תבישו Conſiliũ afflicti cõfunditis.vel,cõfundere conamini.i.pudore & ignomi
nia eũ aſpergitis,quòd Deus ſit ſpes eius. Vos planè rideris cõſilium pauperis probi, quòd omnẽ fiduciam ſuã in Deo habeat,& in eo ponat
præſidiũ ſuum. 7 Quis dabit מי יתן Quis det.Hebræa phraſis pro aduerbio optãdi Vtinã.q.d.O vtinã Deus ex ſua Siõ,hoc eſt è cælo,
opem ferat Iſraeli.liberãdo eum à tyrãnide Saulis.Salus pro auxilio,in libris Sacris.Cõfirma(inquit Dauid)ò Deus regnũ meũ,& fac vt Iero-
ſolymis regnẽ inuito Saule:vt populo tuo auxilio ſim,docẽdo illum quæ fieri iubes. Quãdo conuer.&c.'בשוב וגו quum reduxerit Ieho-
uah captiuitatem populi ſui,exultabit,&c.i.quum reſtituerit Dominus populum ſuũ in priſtinã libertatem,& reduxerit in ſuas ſedes,quan-
do exemerit illum tyrannide Saulis,& me Dauidem conſtituerit regem:habiturus eſt occaſionem exultandi Iacob.i. populus fidelis,& veri
Iſraelitæ qui Deum amant.
1 Peregrinabitur יגור cõmorabitur.deget.habitabit. IN PSALMVM XV. Chaldæus paraph.vertit, Domine, quis dignus eſt vt habitet tecum in cælo? Di-
cunt Hebræi Dauidẽ vocauiſſe cælũ,tabernaculum,quòd diſtẽdatur inſtar tabernaculi:& per montẽ idem intelligi.Sũt tamen qui intelligũt
per montem,montem Moria. Habitabit ישכן ſedem habebit.Repetitio eſt,pro,quis locum habiturus eſt in cælo tuo,ò Domine?
2 Perfectè, תמים integer.i.integra vita,& innocẽs:qui viuit vitã innoxiã & alienã à dolis.Vide Iob 1.a.1. 3 Detrahit רגל Præt.
Heb.pro præſ. Nõ accipit לא נשא Ad verbũ,non leuat.ſiue,eleuat.aut aſſumit.i.nõ cõuitiatur proximo. 4 Contẽptus eſt,&c.
נבזה בעיניו נמאס Contemptus eſt in oculis eius reiectus.Vel,abominabilis.& ſic Chaldæus paraph.Quidam vertunt,Qui deſpicit ſe in ocu-
lis ſuis,abiicit ſe.quæ verſio,tametſi pia,nõ vſqueadeo tamen loco congruere videtur,quòd duo cõtraria opponat. Iurauit in malũ, נשבע
להרע iurat in dãnum.ſiue,incõmodum.Præt.Heb.pro præſ.vt & ſequenti verſu.De iuramẽto loquitur:quod etſi dãnoſum ſit iurãti, præſtat
tamen qui iurauit.Eodẽ ſenſu alii,iurat proximo ſuo,& nõ mutat. Perperam quidã Hebræorũ interpretes hunc locũ de voto ieiuniorum &
abſtinentiæ exponunt,tanquã vota ſint implenda vbi quis promiſerit ſe ieiunio affligere: quũ hic de ſecunda tabula tantũ loquatur, & mu-
tua inter homines rectitudine. 5 Non accipit לא לקח nõ accipere ſolet. vt ſcilicet euertat cauſam inſontis,& pronuntiet aduerſus
innocentẽ.De Iudicibus loquitur.Ii autẽ quorum iniqua eſt cauſa,muneribus Iudices corrũpere ſolent. Non labetur לא ימוט nõ dimo-
uebitur.i.perpetuò erit ciuis cæleſtis ciuitatis.
1 Michtham מכתם inſignia. IN PSALMVM XVI. Quidã volunt fuiſſe initium carminis vulgaris,ad cuius modulos cantatus fuerit hic pſalmus. Alii,inſtru-
mentũ muſicũ. Significat aurũ,ſiue inſigne aureolũ, quòd hic pſalmus pretioſus eſſet Dauidi veluti aurũ. Spero חסיתי Præt.Heb.pro
præſ.Spem meam pono in te.q.d.Serua me,non quòd ſim dignus tuo beneficio,ſed quòd præſidium meum in te ſtatui,& non in alio.

raui in te,dixi Domino , Deus meus es tu,quoniam bonorum meorũ nõ eges.
Sanctis qui ſunt in terra eius,mirificauit omnes volũtates meas in eis.

B Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum,poſtea accelerauerunt.
Non congregabo conuenticula eorum de ſanguinibus: nec memor ero nominum eorum per labia mea.
Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei,tu es qui reſtitues hæreditatem meam mihi.
Funes ceciderũt mihi in præclaris: etenĩ hęreditas mea præclara eſt mihi.
Benedicam Dominum qui tribuit mihi intellectum: inſuper & vſque ad noctem increpuerunt me renes mei.
‖Prouidebam Dominum in cõſpe-
C ctu meo ſemper: quoniam à dextris eſt mihi,ne commouear.
Propter hoc lætatũ eſt cor meum, & exultauit lingua mea:inſuper & caro mea requieſcet in ſpe:
‖Quoniam nõ derelinques animã meam in inferno: nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem.
Notas mihi feciſti vias vitæ: adimplebis me lætitia cum vultu tuo : delectationes in dextera tua vſque in finem.

Oratio Dauid. XVI.
EXaudi Domine iuſtitiam meam, intende deprecationi meæ.
Auribus percipe orationem meã non in labiis doloſis.

Act.2.d.25

Act.2.e.31 & 13.f.35

2 'Dic *ó anima mea* Iehouæ, Deꝰ meꝰ es tu,'bonũ meũ nõ ad te *peruenit:*
3 "*ſed* ad ſanctos qui in terra ſunt,& fortes,erga quos omnis volũ
tas mea eſt.
4 'Multiplicabuntur dolores eorum *qui poſt* alienum *deum* feſtinãt:
non libabo libamina eorum' de ſanguine, nec aſſumam nomina
eorum in labiis meis.
5 Iehoua'pars portionis meæ,&calicis mei,tu"ſuſtẽtas ſortẽ meã.
6 'Funes ceciderunt mihi in amœnis *locis*:etiam hæreditas ſpecio
ſa *obuenit* mihi.
7 'Benedicam Iehouæ qui cõſulit mihi: etiam noctibus erudiũt
me renes mei.
8 "Pono Iehouã corã me ſẽp:quia à dextera mea *eſt*,"nõ declinabo.
9 Propterea'lætatum eſt cor meum,& exultauit"gloria mea : etiã
caro mea'habitabit confidenter:
10 Quoniam non derelinques"animam meam in ſepulchro:"nec
permittes miſericordem tuum"videre corruptionem.
11 Scire facies me"ſemitam vitæ:ſatietas lætitiarum eſt"cum vul-
tu tuo:"iucunditates ſunt in dextra tua"in ſeculum.

Afflictio non fidẽtibꝰ ſoli Deo.

Præſidium Dauidis, & patrimonium,Deus.

De Chriſti reſurrectione prophetia.

Via vitæ,& lætitia per Chriſtum.

Oratio Dauidis. XVII.
1 AVdi Iehoua"iuſtitiam *meam* , intende"clamori meo,auſculta
orationem meam *quæ eſt*"abſque labiis doli.

Vehemens & ardẽs precatio Dauidis , vt eripiatur à Saule.

2 Dic אמרת Ad verbũ,Dixiſti.Præt.pro fut.& futurum pro imperatiuo,Dic Domino. Verbũ eſt fœmineũ:propterea ferè omnes He-
bræi,etiã Chaldæus paraph.ſubintelligunt animã.Et aliàs animã ſuã in Pſalmis alloquitur Dauid,vt Pſal.42.b.6,& 43.b.5.Hortatur ergo ani
mã ſuam,hoc eſt ſeipſũ,vt ſe Domino planè cõſecret,& dominũ ſuum in omnibus agnoſcat.Chaldæus paraph.Dixiſti anima mea ſemper.i.
ſemper tale teſtimoniũ mihi præbuiſti. Bonũ m.nõ ad te.:טובתי בל עליך ſub.peruenit.i.beneficiis meis nihil iuuaris,ſed ſancti qui,&c.
verſu ſequenti perficitur ſentẽtia.Alii,Bonũ meũ nõ *prouenit niſi* à te.Ita Chaldæus paraph.Alii,Bonũ meum nõ eſt ſuper te.i.non obligaris
cõferre beneficia in me. 3 *Sed* ad ſanctos,&c.'לקדושים וגו ſub.perueniũt mea beneficia, & illis proſunt, nõ tibi.i.beneficia mea non
perueniunt ad te,ſed ad ſanctos:hoc eſt,iuuãt ſanctos qui in terra habitãt,& præclaros:quos ſumma proſequor amicitia.q.d.Quia de te bene
mereri nõ poſſũ,ô Deus,qui facultatibus meis nõ eges:certè de hominibus bene merebor,erga quos beneuolentiã præcepiſti & beneficẽ-
tiã. Quidã vertũt, In ſanctis qui in terra ſunt,& præclaris,oĩs volũtas mea in eis.i.illis toto animo delector,& magno eos amore proſequor.
4 Multiplicabuntur dolores,&c.'ירבו עצבותם וגו Chaldæus paraph.Multiplicant imagines ſuas,& poſtea feſtinant eis offerre oblatio-
nes. Alii,Multiplicata ſunt idola eorum,alteri *deo* donauerunt.Alii,Multiplicentur moleſtiæ eorum qui alteri *deo* donauerunt.Imprecatio-
nẽ eſſe volunt Hebræi.q.d.multis malis exagitẽtur qui aliũ Deum colunt quàm Deũ Iſraelis. vel,Multæ ſunt moleſtiæ eorũ *qui poſt* alienũ
feſtinant.i.cupidè ſectãtur alios quàm ſanctos. De ſanguine, מדם .i.quæ ſanguine cõſtant.Gẽtes in ſuis ſacrificiis ſanguinẽ libare ſole-
bant.Iudæis verò guſtus ſanguinis tam in victu communi,quàm in ſacrificiis fuit vetitus:quo magis à cædibus & omni ſæuitia abhorrerẽt.
Pronũtiat ergo Dauid,ſe non modò alienum fore à prauis erroribus qui idololatras ſeducunt,ſed in externa quoque profeſſione ſibi curæ
fore ne vllũ det ſignũ cõſenſus.Eodẽ ſpectat quod mox ſequitur,Nec aſſumã,&c.tanto enim odio & deteſtationi ſibi fore idola dicit,vt ab
eorũ nominibus,tanquã à nefãdo ſacrilegio,ſibi caueat.quod etiã apparet in eius forma loquẽdi:relatiua enim tãtùm ponẽs, idola ipſa ſub
ticet.EORVM nãque refert Idolorũ. 5 Pars port.m.'מנת חלקי portio partis meæ.vel,pars & portio mea,& calix meus.i.Dominus eſt
portio mea eſculẽta,& portio mea poculẽta. perinde acſi dicat,Deus eſt meus cibus & meus potus: à Deo proueniũt omnia huius vitæ ne-
ceſſaria.Capiuntur hic pars,hæreditas,calix,funiculi diſtributionis,& ſors,ferè pro eodẽ. nã poſteaquã dixit ſibi nullũ eſſe cõmercium cum
impiis:addit ſolũ Dominũ eſſe poſſeſſionẽ ſuam,ſortẽ ſuã,& bonũ. Suſtentas ſortẽ m.:תומיך גורלי Quidã Hebræorũ exponunt,Deum
iuuiſſe Dauidẽ vt eligeret ſibi hanc ſortẽ. q.d.tua opera factũ eſt vt ſors mea in partem optimã ceciderit.Verior eorũ expoſitio videtur qui
dicũt,plerunq; cõtingere à ſua poſſeſſione depelli iuſtos dominos,quòd nullus eos tueatur: propterea Dauidẽ hic dicere,Deũ ita ſe illi in hæ
reditatẽ dediſſe,vt eiuſdẽ virtute ſalua illi maneat fruitio. 6 Funes חבלים Funiculi.ſub.diſtributionis,vel mẽſorii. Alii,Portiones.
Hæreditates.Sortes.In Palæſthina,mẽſores agrorũ vtebãtur funibꝰ.Paucula ſũt ſubaudiẽda ex præcedẽti verſu,vt dilucidior ſit ſenſus,Quũ
Deum habeã pro hæreditate,quũ Deus ſit fundus meus hæreditarius,optima illa partiũ agri,in quas funiculi à mẽſore porrecti ſunt,obtigit
mihi:agrorũ mẽſores aſſignarũt mihi loca amœna. 7 Benedicã אברך Celebrabo(inquit Dauid)Dominum,cuius cõſilio & volũta-
te ipſum mihi delegi pro hæreditate:celebrabo inquã Dominũ, quia noctu renes mei.i.interni mei affectus, nõ incitauerũt me ad libidinẽ:
verùm erudierũt me,vt nihil animo verſem noctu quàm quæ ad pietatẽ pertinẽt.q.d.Humani affectus alioqui procliues ad malũ, impule-
rũt me ad pietatẽ etiã noctu,quo tẽpore ad mala cõuerti ſolẽt homines.Sãctis omnia cooperantur in bonũ.nam Deus ſemper adeſt illis.Re-
nes,per metonymiã,pro vehemẽtibus affectibus. 8 Pono שויתי Præt.Heb.pro præſ.i.Propono mihi Dominũ ob oculos ſemper,tã-
quam ſcopũ ,vt illius nutu omnia agã. Nõ declinabo.:בל אמוט ne labar.ne dimouear.ne nutẽ.i.quia adeſt mihi ad latus meũ dexterũ
Dominus vt me iuuet,perire nõ potero,neque quicquã nocere poterit. 9 Lætatũ eſt שמח Præterita ſunt apud Hebræos pro futu-
ris aut præſentibus,lætatur,exultat,requieſcit. Gloria mea:כבודי honor meus.dignitas mea.Gloria,ſiue honor pro anima & mẽte.Aliis ſi-
gnificat linguam.Dauid enim non tantùm ſe intus gaudere affirmat,ſed linguam quoque ſuam,imò carnem huius gaudii participem facit.
Habitabit confi.:ישכן לבטח quieſcet in fiducia. i.ſecura omnium periculorum. 10 Animam meam נפשי .i.corpus.Leuit.21.a.
1, Super animam non contaminabit ſe *quiſquã* in populis ſuis. Nec permittes לא תתן Ad verbum,nec dabis ſanctum tuum. Vi-
dere corrup.:לראות שחת videre foueam.i.non permittes vt is quẽ ſanctificaſti,ſiue ſanctum eſſe vis & corruptionis expertẽ,diu commore-
tur in fouea & ſepulchro,& ſentiat corruptionẽ,ſitq; expers reſurrectionis, & vitæ æternæ:ſed mox reſurgere facies. Repetitio eſt.nã Dere-
linqui in inferno,& Videre corruptionẽ,idem ſignificãt. Videre autẽ foueã,eſt cõdi in foueã ad corruptionẽ.Hic locus impletus eſt in Salua
tore noſtro,vt Act.2.e.31,& 13.e.34,citatur ab Apoſtolis Petro & Paulo: quia à ſepulchri corruptione fuit prorſus & ſolidè exẽptus,vt mẽbra
ſua gradatim,& pro cuiuſque mẽſura in ſocietatem ſuã vocet. 11 Semitam vitæ: אורח חיים .i.qua itur ad vitã.hoc eſt,Suſcitabis me,
& donabis immortalitate.Sũpta metaphora à viatoribus.q.d.Donabis me vita,nõ temporaria,ſed ea in qua ſit omne genus voluptatis,nẽpe
vita æterna. Cũ vultu t. את פניך .i.cumulatiſſima abundãtia omniũ quæ animũ lætitia perfundere ſolẽt, omne genus iucunditatis eſt
in præſentia tua,apud te,téq; comitatur,& tibi adſtat.q.d.vbi præſens es,ibi eſt omne lætitiarũ genus,& quicquid animũ verè & ſeriò læti-
tia afficit.Plurali,lætitiarum,vtitur,vt oſtendat copiã lætitiarũ. Iucunditates נעימות delectationes. In ſeculũ.:נצח ſẽper, perpetuò.

IN PSALMVM XVII.

1 Iuſtitiã צדק Sub.meã.i.orationẽ qua te iuſtè obſecro.vel audi quæ ex iuſtitia oro. Clamori meo,רנתי vociferationi meæ.i. ora-
tioni quã apud te vociferãdo fundo. Abſque labiis doli.:בלא שפתי מרמה ſine labiis doli.i.doloſis, quæ carent ſermone fraudulento:quæ
ſunt ſincera & candida. Labia pro ſermonibus accipit.

Deũ adhibet teſtem ſuæ innocentiæ.

"A facie tua iudiciũ meũ egrediatur,oculi tui"videãt æquitates. 2
"Probaſti cor meum,"viſitaſti nocte,"conflaſti me,non inueni 3
ſti *in me iniquitatem*:"*quod* cogitaui,non tranſiuit os meum.

Demõſtrat ſuam cõuerſationem fuiſſe integram.

"Quòd ad opera hominum *aliorum* , per verbum labiorum tuorũ 4
ego"cuſtodiui ſemitas diſſipatoris.
"Suſtenta greſſus meos in viis tuis,ne declinent pedes mei. 5

Iterum cõmẽdat cauſam ſuam,'ac orat vt aduerſus impios tegatur, confidens ita fu turum.

Ego"inuocaui te, quoniam exaudis me Deus : inclina aurẽ tuã 6
mihi,audi eloquium meum.
"Mirifica pietates tuas ſeruator ſperantium , ab inſurgẽtibus in 7
dexteram tuam.
Cuſtodi me"vt nigrum pupillæ oculi,"in vmbra alarũ tuarum 8
abſconde me
"A facie impiorum qui"vaſtant me,inimicorum meorũ *qui*"pro 9
pter animam circundant me.

Conqueritur de opulentia,potentia,ſuberbia inimicorum ſuorũ. eámq; perſequẽdi ſummo ſtudio.

"Adipe ſuo clauſerunt *os ſuum*,ore ſuo loquuntur ſuperbé. 10
"*In* greſſu noſtro nunc circũdant me,oculos ſuos ponũt"ad expã 11
dendum *rete* in terram.
Similitudo eius vt leonis *qui* deſiderat rapere,& vt leunculi"ma 12
nentis in abditis.

Cõtinuat ſuam precationem,poſtulans ſubitum auxilium, ac recognoſcẽs.quod patiebatur à Saule eiuſque ſimilibus,eſſe à Deo.

"Surge Iehoua,præueni faciem eius,"incurua eum,erue animam
meam ab impio"*qui eſt* gladius tuus: 13
"A viris *qui ſunt* manus tua *erue* Iehoua,à viris"de mũdo,"quorum 14
pars *eſt* in vita,"& abſcondito tuo imples ventrem eorum:

De vultu tuo iudicium meum prodeat:oculi tui videant æquitates.

Probaſti cor meum,& viſitaſti nocte:igne me examinaſti,& non eſt inuenta in me iniquitas.

Vt non loquatur os meũ opera hominum:propter verba labiorum tuorum ego cuſtodiui vias duras. B

Perfice greſſus meos in ſemitis tuis,vt non moueantur veſtigia mea.

Ego clamaui, quoniã exaudiſti me Deus:inclina aurem tuam mihi,& exaudi verba mea.

Mirifica miſericordias tuas, qui ſaluos facis ſperantes in te,

A reſiſtentibus dexteræ tuæ : cuſtodi me vt pupillam oculi, C

Sub vmbra alarum tuarum protege me à facie impiorum qui me afflixerunt.

Inimici mei animam meã circundederunt, adipem ſuum concluſerũt, os eorum loquutum eſt ſuperbiam.

Proiicientes me,nunc circundederunt me,oculos ſuos ſtatuerunt declinare in terram.

Suſceperũt me ſicut leo paratus ad prædam,& ſicut catulus leonis habitans in abditis.

D

Exurge Domine,præueni eũ,& ſupplanta eum,eripe animam meam ab impio,frameam tuã ab inimicis manus tuæ.

Domine,à paucis de terra diuide eos in vita eorũ,& de abſconditis tuis adimpletus eſt venter eorum.

2 A facie t. מלפניך.i.à te.ius meũ,quo iudices ſiue liberes me ab hoſtibus meis.q.d.Fer ſentẽtiã ſiue iudiciũ de iure meo,in cauſa mea:
cõſtituo te arbitrum in cauſa mea.Hic verſus indicat quẽnam ſibi iudicẽ cõſtituat. Videant æq.: תחזינה מישרים Hebraiſmus.i.æquitatẽ.
q.d. Fac oſtẽdas te proſpicere ea quæ hic recte geruntur ac fiunt.Tu noſti meã iuſtitiã:te arbitrũ conſtituo mei & Saulis:per me tibi licet pro-
nũtiare quid tibi videatur de lite quã habeo cum Saule: declara te eorũ quæ recta ſunt,habere rationẽ. 3 Probaſti בחנת Exploraſti.i.
occultos cordis mei receſſus excuſſiſti,omnes cordis mei ſenſus tenes,noſti me nõ eſſe duplicẽ,nec quicquã fraudis intus alere, vt iſti perpe
rã falſa inuidia me grauãt. Viſitaſti nocte, פקדת לילה ſub.animũ meũ.Noctu animi affectus facilius ſe produnt,quãdo remoto hominũ
aſpectu liberius & ſine pudore quis peccat:qui tũc nõ peccat,minus peccabit interdiu.dicit igitur Dauid,Domine,quum noctis tenebræ cõ-
ſcientiã ſublatis integumẽtis magis aperiãt,& tunc ſine teſtibus & arbitris liberius ſe proferant affectus,ſi eo articulo me examines, nihil in
corde meo reperietur perfidiæ.Aut præt.pro fut.Explorabis,&c. Conflaſti me, צרפתני excoxiſti me.vt ſcilicet ſolent excoqui & exami-
nari metalla.vel,igne me examinabis. Alii,examinaſti[vel,exploraſti]me. Verbum צרף ſignificat fundere, purificare, & examinare metalla.
Hic autem per trãſlationem pro Examinare & explorare ponitur. Examinaſti me, ſiue exploraſti (inquit)velut metalla igni probari ſolẽt,ſi-
ue examinari.i.multis tribulationib⁹ accuratiſſimè me examinaſti. *Quod* cogit.&c. זמותי בל־יעבר־פי: Hebraiſmus,pro,nihil aliud ſentio q̃
quod loquor.Verba Hebræa ſolent ſua verbalia complecti:ideo ſubaudiendũ,cogitatio mea: hoc modò, Cogitaui,& cogitatio mea nõ trãſiit
os meũ.q.d.nulla fuit diſcrepãtia inter os & cor meũ:ore expreſſi ſine fraude quicquid in animo habebã. 4 Quòd ad op.ho. לפעולת
אדם Ad[vel,Quantũ ad]opera hominũ.ſub.aliorũ.Alii,Propter operationes hominũ *quæ fiunt* cõtra verbũ,&c.Alii,Operibus hominũ *aliorũ*
iuxta verbũ labiorũ tuorũ.Sub.intentus fui,ne mãdatis tuis aduerſarẽtur.Nõ ſolũ(inquit)fui iuſtus, ſed etiã quantũ ad factũ hominũ ſpectat,
per verbum tuũ,ſiue iuxta præcepta tua,præceptorúmq; tuorũ cõmemoratione dedi operã,atque prohibui nequis graſſatorẽ ageret,aliiſque
inferret iniuriã. Cuſtodiui,&c. שמרתי וגו' obſeruaui *nequis ambularet per* ſemitas graſſatoris.vel prohibui *nequis*,&c. 5 Suſtẽta,&c.
תמוך אשורי וגו' Infinitiuus eſt Hebræis pro imperatiuo:vel vt alii volunt,infinit.pro præt.Apprehenderũt greſſus mei[vel,pedes mei]ſemi-
tas tuas,nec declinauerunt pedes mei.aut,Stabiles[ſiue, Firmi]fuerunt greſſus mei in ſemitis tuis, nec declinauerunt plantæ pedũ meorum.
Futurum Hebræis poſteriore loco pro præterito. 6 Inuocaui te, קראתיך Præt.Heb.pro præſ.inuoco te.vel,inuocare ſoleo.
7 Mirifica piet.t. הפלה חסדיך Admirandas fac miſericordias tuas.Fac inſignẽ bonitatẽ tuam. Alii,Segrega[vel,Subtrahe]miſericordias
tuas,&c.ab inſurgẽtibus,&c.i.Segrega miſericordias tuas,tu qui liberas ſperãtes[ſub.in te:ſubtrahe inquã miſericordias] ab iis qui inſurgũt
cõtra dexterã tuã.i.ab iis qui oppugnant te,repugnãtes iis quæ à te decreta ſunt,& nitũtur aduerſus ſententiã tuã.nolunt enim me Regẽ eſſe,
quũ tamen me cõſtitueris.Quidã Hebræorũ,dexterã interpretantur eos qui fidũt dextera Dei,& fauore.Miſericordias dicit plurali numero,
ad declarandã Dei miſericordiã quæ latiſſimè patet. 8 Vt nigrũ,&c. כאישון בת־עין Ad verbũ,vt pupillam filiã oculi.i.vt pupillã quæ
eſt oculi præcipua & eximia pars.Hebræi enim nomine בן & בת,quæ præcipua,eximia,& admodũ chara ſunt,intelligere ſolẽt.aut, vt pupil-
lam quæ eſt mediũ oculi.q.d.cuſtodi me eo ſtudio quo homines oculorũ ſuorũ pupillas cuſtodire ſolẽt.Pupilla,& filia oculi,idẽ ſunt,vt nõ-
nullis placet:duæ voces pro vna,vt alibi,Lutũ fæcis,pro luto:& Orbis terræ,pro terra. Chald.paraph.vertit,Tanquã ſphærã quæ eſt in medio
oculi. In vmbra alar.t. בצל כנפיך.i.ea diligẽtia libera me à periculo imminenti qua ſolent gallinæ ſubter alas ſuas abſcõdere pullos ſuos
imminẽte & inſidiãte miluo.Scriptura Deo tribuit alas,vt ſummũ eius ſtudiũ in ſeruandis piis oſtẽdat. Eadẽ ſimilitudine vſus eſt Chriſtus
apud Matthæũ,23.d.37. 9 A facie imp. מפני רשעים Hebraiſmus,propter impios. Vaſtant me, שדוני vim mihi inferũt. Præt. pro
præſ.& ſequenti verſu. Propter ani. בנפש in animã.i.vt vita me ſpolient.Chaldæus paraph.ad verbũ,in animã ſuam.i.qui ex animo ob-
ſident me.hũc ſenſũ ſequitur ex doctioribus Hebræorũ alter. 10 Adipe ſuo clauſ. חלבמו סגרו Præ pinguedine præcluſerunt.Sub.*ſibi*
os & fauces.i. præ pinguedine præcluſerũt ſibi os & fauces. aut, Vſqueadeo pingues ſunt, vt fauces eorũ præ pinguedine præcluſæ ſint. q.d.
diffluunt deliciis,& ob id ſuperba loquũtur.Chald.paraph. Adeps eorũ clauſit os eorũ. Integra loquutio legitur Iob 15.c.27, Operuit impius
faciem ſuã adipe ſuo. 11 *In* greſſu no.&c.' אשורנו וגו Greſſum noſtrũ obſeruãtes,nũc circundãt me.vel,nos:nã duplex eſt Hebræis le
ctio.q.d.quocunque fugimus,illuc nos inſectãtur ac circundãt. Ad expandendũ לנטות vt expãdant.i.oculos intentos habẽt ad expandẽ-
dos laqueos ſuos in terra,quibus nos capiãt:quærunt occaſionẽ perdẽdi nos,ſiue vt proſternãt nos in terrã. 12 Manẽtis יושב ſedẽtis.i.
deliteſcentis. 13 Surge קומה .i.Surge Domine,ſume arma,ſtrenui defenſoris more:iam ſatis diſtuliſti opem,nunc ſurge declaraturus
vires tuas:præueni faciem hoſtis mei Saulis,& illi obſiſte. Incurua eũ, הכריעהו humilia eũ.deiice. proſterne. *Qui eſt* gladius t.: חרבך
.i.quo tanquã gladio vteris in caſtigandis aliis.Ita ferè omnes vertũt. Quidã volunt eſſe inſtrumẽti ablatiuũ, hoc ſenſu, Libera me gladio
tuo ab impio.Sic verſu ſequẽti. 14 A viris *qui ſunt* ma.t. ממתים ידך Alii vertũt, A viris *erue me* manu tua. ſiue potentia & fortitudine
tua.vt ſit inſtrumẽti ablatiuus,vt verſu præcedẽti. De mundo, מחלד de ſeculo.i.qui tantũ mundana ſapiunt.Alii,de tẽpore.i. temporaris.
Alii,à ſeculo.i.qui nõ à triduo,vel nuper emerſerunt,ſed à ſeculo durauit iam eorũ fœlicitas, quã momento euaneſcere oportuit. Queritur
hoſtes ſuos viguiſſe vltra iuſtũ tẽpus. Quorũ pars *eſt* in vi. חלקם בחיים Hebraiſmus, pro,quorũ fœlicitas tota ſita eſt in bonis tẽporariis
& voluptatibus huius mũdi. Portio cuiuſq; dicitur,in quo ſuã quiſque fœlicitatẽ locat.vel vt alii,qui ab omnibus incõmodis ſunt immunes,
& à cõmuni hominũ ſorte exẽpti,ac deliciis diffluunt. Et abſcõ.tuo imp. וצפונך תמלא & theſauro tuo implere ſoles.Fut.Heb.pro præſ.

quãdiu ſcilicet hîc viuunt. Per ventrem,deſideriũ intelligit,quaſi dicat, Quorũ deſiderium exples opibus tuis,quæ à te ſolo proficiſcuntur.

Saturati ſunt filiis,&dimiſerunt re liquias ſuas paruulis ſuis.

″ſaturantur filii,″& dimittent reſiduum ſuum paruulis ſuis.

Ego autẽ in iuſtitia apparebo conſpectui tuo: ſatiabor quũ apparuerit gloria tua. XVII.

15 Ego in iuſtitia videbo″faciem tuam,″ſatiabor quum expergefa-
cta fuerit imago tua. XVIII.

Confirmatus animo,ſperat poſtreſurrectionẽ,faciẽ Dei ſe viſurum.

1.Reg.22.a.1 — In finem puero Domini Dauid,qui loquutus eſt Domino verba cãtici huius,in die qua eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum eius, & de manu Saul. Et dixit,

1 ″Victori ſerui Iehouæ, *nempe* Dauidis, qui loquutus eſt Iehouæ
verba cãtici huius in die qua eripuit eũ Iehouáh de manu omniũ
inimicorum ſuorum,& de manu ש Saulis. Et dixit,

Diligã te Domine fortitudo mea, Dominus firmamentum meũ, & refugium meũ,& liberator meus, Heb.2.c.13 — Deus meus,adiutor meus , & ſperabo in eum: Protector me⁹,&cornu ſalutis meę, & ſuſceptor meus.

2 Diligam te Iehoua fortitudo mea,
3 Iehouáh″petra mea,& arx mea,& erutor meus,Deus meus,
″fortitudo mea,″ſperabo in eo: ″ſcutũ meũ,″& cornu ſalutis meæ,
″eleuatio mea.

Sũmo ſtudio gratias agit Deo quòd eũ liberarit ab inimicis.

Laudans inuocabo Dominũ:& ab inimicis meis ſaluus ero.

4 ″Laudatum″inuocabo Iehouam,& ab inimicis meis ſaluus ero.

Oſtẽdit ſe,de ope Dei magnopere certum eſſe.

Circundederũt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbauerunt me.

5 ″Circundederant me″dolores mortis,″& torrẽtes impietatis ter-
rebant me:

Dolores inferni circundederũt me: præoccupauerunt me laquei mortis:

6 ″Dolores ſepulchri circundederant me,″præuenerãt me″laquei
mortis:

Cõmemorat pericula,& malitiã inimicorum ſuorũ à quibus ſubitò fuit liberatus.

In tribulatione mea inuocaui Dominum,& ad Deum meum clamaui: Et exaudiuit de templo ſancto ſuo vocem meam,& clamor meus in cõſpectu eius introiuit in aures eius.

7 ″In anguſtia *igitur* mea inuocaui Iehouam, & ad Deum meũ cla
maui, *&* exaudiuit de templo ſuo vocem meã,& clamor meus″co
ram eo introiuit in aures eius.

Cõmota eſt & contremuit terra,& fundamẽta montiũ conturbata ſunt, &cõmota ſunt,quoniã iratus eſt eis,

8 ″Tũ cõmota eſt & cõtremuit terra,″& fundamẽta mõtiũ″moue
runt ſe:mouerunt ſe inquam″quoniam iratus erat.

Deſcriptio indignationis iræque Diuinæ contra ſuos aduerſarios.

Aſcendit fumus in ira eius,&ignis à facie eius exarſit:carbones ſuccenſi ſunt ab eo.

9 Aſcendit fumus ″in ira eius,& ignis ″ex ore eius conſumpſit,
carbones ſuccenſi ſunt ″ab eo.

Inclinauit cælos,& deſcendit:& caligo ſub pedibus eius.

10 ″Et inclinauit cælos,& deſcendit,″& caligo ſub pedibus eius.

Et aſcendit ſuper Cherubim,& vo-

11 ″Et equitauit ſuper Cherub , & volauit, volauit inquam ſuper

Saturantur filii, ישׂבעו בנים ſaturabũtur liberis.Fut.Heb.pro præſ.i.copiã habent liberorũ. Et dimittent,&c. והניחו׳ & relinquent reſiduũ,&c.Paruulos intelligit nepotes & poſteros. 15 Faciem t. פניך.i.paterni tui fauoris ſenſũ,quo afflictos nõ modò exhilaras,abſterſis doloribus noſtris,ſed in cælũ vſque rapis. Quãuis in ſpeciẽ procul à Deo ſit reiectus,ſibi tamen familiarẽ eius conſpectũ promittit,ſuperbæ inimicorũ iactantiæ inſultãs.Iuſtitiæ nomine ſignificat ſe bonæ cõſcientiæ mercede nequaquã fruſtratũ iri. Satiabor,&c. אשׂבעה וגו׳ ſatiabor quũ euigilauero,ſpecie tua.vel,quũ euigilare feceris ſimilitudinẽ tuam.aut,quũ euigilauerit ſimilitudo tua.i.quum ego ad ſimilitudinem tuã conditus reſurrexero.Alii non ad reſurrectionẽ referunt, ſed Satiari interpretantur, vbi Deus ſanctos ſuos paterni fauoris ſui ſenſu irradiat:in qua luce acquieſcunt.Hãc pacẽ & gaudium Spiritus,Dauid vocat ſatietatẽ.Et Euigilandi verbũ ad Dauidẽ referunt:vt tantundẽ valeat ac reſpirare à triſtitia. Etſi enim nunquã ſtupore fuerat oppreſſus, fieri tamen nõ potuit quin poſt longã fatigationem ſopitus iaceret.Hanc perturbationem Dauid ſopori comparat.Vbi autem iterum affulſerit Dei fauor,quem Facie nomine ſignificat,ſe recepto vigore tranquillum fore dicit.

IN PSALMVM XVIII.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4.a.1. 3 Petra mea,&c. סלעי ומצודתי rupes mea,& præſidiũ[propugnaculũ]meum. Rupẽ Deũ appellat,metaphora ſumpta à refugio.nã propter hoſtes,ſolemus rupes petere. Secũda metaphora Deũ arcẽ, ſiue propugnaculũ appellat,quòd fortius rupe eſſe ſolet:ideo dicit,& liberator meus.q.d.Iehouah eripuit me è periculis.nec mirũ:eſt enim potẽtiſſim⁹& inexpugnabilis. Fortitudo mea, צורי robur meum.rupes mea. Sperabo in eo: אחסה בו in quo ſperabo.vel,in qua rupe ſperare ſoleo.vt ſit fut.pro præſ.ſpero.

Scutũ m. מגני clypeus meus.ſic illũ vocat,quòd inſtar clypei illũ protegeret. Et cornu ſal.m. וקרן ישׁעי Hebraiſmus,& cornu meũ ſalutiferum:ſiue,cornu in defenſionẽ meã.hoc eſt,potẽs ac ſalutaris defenſor meus.Per cornu vires intelligit: quia quẽadmodũ animalia cornuta ſe tuentur cornibus,ita Dauid auxilio Dei & defenſione,qua veluti cornu vtebatur. q.d.virtus qua ſeruor, ſiue liberor à vi & impetu hoſtiũ meorũ,eſt Deus qui veluti cornupetit & cõficit hoſtes meos. Eleuatio mea. משׂגבי arx mea.Significat locũ editũ & eleuatum in refugiũ. vel,eleuatio mea,qui me extrahit & eripit è mediis hoſtib⁹.Multis verbis ac variis fatetur Deũ eſſe protectorẽ ſuũ. 4 Laudatũ מהלל .i.celebrẽ.vel,laudatũ,ſub.à me quũ illi gratias ago. Alii vertũt,Laudabilẽ.vel,laudandũ.i.omni laude digniſſimũ. Inuocabo,&c. אקרא וגו׳ Quidã vertunt hæc futura per præſens,inuoco[vel,inuocare ſoleo]& ab inimicis meis ſeruor.vel,ſeruari ſoleo. Alii per præt.imperf.inuocabã Iehouã,& ab inimicis mei ſeruabar. 5 Circũdederãt me אפפוני Futura Heb.quæ melius per præt.pluſquã perf.vertũtur. Dolores mortis, חבלי מות funes mortis.i.periculis mortis ſũ vndique implicitus. Et torrentes imp. ונחלי בליעל & torrẽtes beliiáyal. De Beliiáyal vide Deut.13.c.13,& Prouer.6.b.12.Torrentes beliiáyal vocat multitudinẽ tribulationũ quæ ab impiis infliguntur: quia vt aqua pereũt homines quũ nõ poſſunt reſiſtere,ita & multitudine tribulationũ. Alii iniurias grauiſſimas & crebras interpretantur.vel potius improbos homines ac peruerſos qui in eũ conſpirauerãt. 6 Dolores ſepul. חבלי שׁאול Sic vocat dolores lethales,qui tãti ſunt vt penè enecẽt homines,& in ſepulchrũ detrudant. Præuenerãt me קדמוני anteuerterãt me.occupauerãt me. Laquei mor. : מוקשׁי מות Significat inſidias mortiferas.q.d.Parũ aberat quin inciderẽ in inſidias inimicorũ mortiferas:doli quibus Saul & eius ſocii mortẽ mihi intentabãt,anticipauerãt me: & iamiam periturus erã laqueis conſtitutis ante faciem meam. 7 In anguſtia mea inu. בצר לי אקרא Per præſens potes vertere,Quũ eſt[vel,erat]tribulatio.ſiue,dũ tribulatione premor. Corã eo לפניו ſub.effuſus. 8 Tum cõmota eſt & cõtr. ותגעשׁ ותרעשׁ Terræmotũ ſignificat.q.d.& fiebat terræmotus magnus.Vt autẽ magnitudinem terræmotus exprimat,vtitur duabus vocibus idem ſignificantibus.

Et fũdamẽta,&c. ומוסדי הרים ירגזו & baſes montiũ cõcuſſæ ſunt.vel,concutiebãtur.i.cõmouebãtur vehemẽtiſſimè,vt hoſtes mei perſpicerẽt tremendã Dei poteſtatẽ,quũ ferebat mihi ſuppetias. Alii,trepidauerunt.agitauerũt ſeſe.Fut.Heb.pro præt.Fũdamenta montiũ concuti, eſt mõtes radicitus & à fundamentis cõcuti. Quoniã iratus e. : כי־חרה לו Ad verbũ,quoniã iratus erat ei.Quidã tamẽ volunt לו redundare:aut vertendũ verbũ tanquã nomẽ,quoniã indignatio *erat* illi.Niſi quis velit pronomẽ iſtud referre inimicũ, Quoniã erat iratus inimico meo.i.inimicis meis.Nã frequẽter ſine antecedẽte ponitur relatiuũ. Alii vertũt,quãdo indignatus eſt. 9 In ira e. באפו.i.dum iratus erat.hoc eſt,dum iraſceretur,fumũ emittebat.Hoc dicit quòd cauſa ſit tẽpeſtatum in quibus fiunt fulgura,ſiue fulgetra,tũ cælũ obſcuratur nubibus,quæ ſunt velut fumus. Præterita ſunt Heb.quæ per præterita imperf.vel pluſquã perf.verti poſſunt, vt in præcedẽtibus. Alii vertũt, *qui egreditur* de nare eius.i.naribus. Ex ore eius con. מפיו תאכל ex ore eius *egrediens* abſumit.ſub.omnia. Fut.Heb.pro præſ. Carbones vocat fulmina.Deſcribit habitũ aeris turbulenti. Ab eo. : ממנו ſub.igne. 10 Et inclinauit cæ. ויט שׁמים Et demiſit[ſiue,demittebat] cælũ.i.nubes.Videtur enim quũ eiuſmodi excitat tẽpeſtates,demittere cælũ in terrã,vt illic appareãt miracula eius. Et caligo,&c. וערפל ne ſcilicet agnoſceretur. 11 Et equitauit ſuper Che. וירכב על־כרוב Per hæc celeritatẽ auxilii Diuini intelligit. q.d. velociſſimè venit vt mihi ferret auxilium.Cherub,ſing.pro plur.Sunt qui Cherub volucrẽ exponant:vnde imagines illæ quas Scriptura Cherubim vocat, quæ erant ſuper Propitiatoriũ,alas habebant. Non ſimpliciter Deum facit ventorũ moderatorem, & qui ſua virtute eos impellat:ſed ſimul dicit,

equitare ſuper Cherub,vt ſciamus ipſos ventorum impetus eius mandato per Angelos gubernari.Scimus enim,ſub figura Cherubim repræ-
ſentatos fuiſſe Angelos.Poſtea ſuper ventos & turbines equitātem inducit,vt celeri curſu,vel pernici volatu potius totum orbem perluſtret.
Similis deſcriptio & Pſal.104.a.3,vbi dicitur Deus vehi ſuper alas ventorum,& illos quaquauerſum,vt celeres nuntios emittere.

pennas ventorum.
Poſuit tenebras latibulum ſuum:"*in* circuitibus eius tabernacu- 12
lum eius,tenebroſitas aquarum,nubes cælorum.
"Præ fulgore *qui erat* coram eo,"nubes eius tranſierunt,grando,"& 13
carbones ignis.
Et tonauit in cælis Iehouáh,& Altiſſimus dedit"vocē ſuam,grā 14
inem & carbones ignis.
Et miſit"ſagittas ſuas,"& confregit eos:& fulgura iecit,& perdi- 15
dit eos.
Et apparuerunt"profunda aquarum, & diſcooperta ſunt funda 16
mēta orbis propter increpationem tuam ô Iehoua,"propter fla-
tum venti iræ tuæ.
"Miſit de ſummo,apprehendit me, *atque* extraxit me de aquis 17
multis.
Eruit me ab inimico meo forti, ab odio habētibus me:"quoniā 18
robuſtiores erant me.
"Præuenerant me in die contritionis meæ,& fuit Iehouáh"bacu 19
lus mihi.
"Et eduxit me ī latitudinē:eruit me,quoniā"cōplacuit ſibi ī me. 20
Retribuit mihi Iehouáh ſecundū iuſtitiam meam,ſecundū pu 21
ritatem manuum mearum reddidit mihi:
Quia"cuſtodiui vias Iehouæ,"& non impiè egi à Deo meo: 22
Quoniam omnia"iudicia eius coram me,& ſtatuta eius"nō ſub- 23
moui à me.
Et fui"perfectus cum eo,& ſeruaui me"ab iniquitate mea. 24
"Et reddidit Iehouáh mihi ſecundum iuſtitiam meam, ſecun- 25
dum puritatem manuum mearum"coram oculis ſuis.
"Cum miſericorde miſericors eris,& cum viro perfecto perfe- 26
ctus eris:

Modus auxilii la ti,quoniam Deus ipſum amabat.

Demonſtrat vitā ſuam integrā ex obſeruantia mā datorum Dei.

Liberat⁹ eſt,quia Dominus reperit iuſtum ac innocentem in eo quod Saul ei obiiciebat.

Deus āgit cū bonis ſecūdū ipſorum bonitatem, cū malis verò ſecundum eorum prauitatem:eum ſentiunt talem quales ipſi ſunt.

lauit,volauit ſuper pennas vētorum.
Et poſuit tenebras latibulum ſuū, in circuitu eius tabernaculum eius:tenebroſa aqua in nubibus aeris.
Præ fulgore in cōſpectu eius nubes tranſierūt,grando,& carbones ignis. B
Et intonuit de cælo Dominus, & Altiſſimus dedit vocem ſuam:grando & carbones ignis.
Et miſit ſagittas ſuas, & diſſipauit eos:fulgura multiplicauit,& conturbauit eos.
Et apparuerunt fontes aquarum, reuelata ſūt fundamēta orbis terrarū
Ab increpatione tua Domine, ab inſpiratione ſpiritus iræ tuæ.
Miſit de ſummo, & accepit me: & aſſumpſit me de aquis multis.
Eripuit me de inimicis meis fortiſſimis,& ab iis qui oderunt me: quoniam confortati ſunt ſuper me.
Præuenerunt me in die afflictionis meæ, & factus eſt Domin⁹ protector meus.
Et eduxit me in latitudinem: ſaluū me fecit quoniam voluit me.
Et retribuet mihi Dominus ſecundum iuſtitiam meam,& ſecūdum puritatē manuū mearū retribuet mihi:
Quia cuſtodiui vias Domini, nec impiè geſſi à Deo meo:
Quoniā omnia iudicia eius in conſpectu meo,& iuſtitias eius non repuli a me.
Et ero immaculatus cum eo, & obſeruabo me ab iniquitate mea.
Et retribuet mihi Dominus ſecundum iuſtitiam meam,& ſecūdum puritatem manuum mearum in conſpectu oculorum eius. C
Cum ſancto ſanctus eris,& cum viro innocente innocens eris:

12 *In* circuitibus eius,&c.:סביבותיו סוכתו חשכת־מים עבי שחקים: circum ſe tabernaculū ſuum,tenebras aquarū,craſſiores nubes.ſub.poſuit.
q.d.circunfundens vndique tabernaculo ſuo obſcuras aquas,denſas nubes. Alii, *in* circuitu ſuo tabernaculum ſuū [ſub.conſtituit,] tenebro-
ſitatem aquarum *&* nubes cæli.aut,ætheris.Pro,nubes cæli,vertere potes denſitates nubium.Tabernaculum Dei dicit eſſe atras & denſas nu-
bes.In ſecundo Samuelis,pro,tenebras,ſiue tenebroſitates aquarū,legitur,colligationes.colligatione enim nubium inter ſeſe, ob illarū mul-
titudinem,quia ſunt plenæ aqua,tenebreſcit terra.Repetitio autem eſt ſuperioris ſentētiæ aliis verbis, quòd ſcilicet Deus tenebris aerem ob-
ducens,homines quodāmodo prohibeat à ſui conſpectu,perinde acſi Rex quiſpiam populo infenſus,in receſſum & latebras ſeſe abdat.
13 Præ fulgore corā eo, מנגה נגדו A ſplendore coram eo.i.à ſplendido cōſpectu eius profectæ ſunt nubes contra inimicos. Nubes
eius tranſ.&c. עביו עברו וגו' Redit ad fulgetra quæ diſcuſſis nubibus cælum aperiunt.ideo dicit nubes Dei tranſiſſe à fulgore,vel præ fulgo
re.nam ſubitæ iſtæ mutationes,vehementiore potentiæ Dei ſenſu nos afficiunt. In ſecundo Samuelis pro hoc legitur,ſuccenſi ſunt carbones
ignis. Et carbones ignis.: וגחלי־אש.i.& fulmina ignita.periphraſis fulminis.Hæc omnia pertinēt ad deſcriptionē tēpeſtatis:perinde acſi
diceret,A ſplendore gloriæ(ita vertit Chaldæus paraph.).i.à ſplendido conſpectu eius egrediuntur nubes in quibus generantur fulmina,qui-
bus perduntur impii. 14 Vocem ſ. קולו ſtrepitū ſuum.fragorem. 15 Sagittas ſ. חציו .i.grandinem & tela ignita,ſiue ful-
getra. Et cōfregit eos: ויפיצם: & diſſipauit[diſperſit]eos.i.hoſtes ſuos. 16 Profunda אפיקי effuſiones.vada.aluei. fundum.
Chaldæus paraph.profunditates.i.increpante Iehoua,& inſufflante,aluei per quos fluuii rapidiſſimi decurrere ſolent,conſpicui facti ſunt.Hos
alueos,atque voragines & abyſſos aquarum vocat fundamenta orbis,propter altitudinem eorum. Propter flatum,&c.: מנשמת רוח אפך
ab expiratione flatus naris tuæ.Sing.pro plur.narium.i.quum præ ira ſpiritum quendam per nares emittis.
17 Miſit de ſummo, ישלח ממרום Miſit de excelſo.vel,è ſublimi.i.de cælo.ſub.Angelos miniſtros ſuos.hoc eſt,eripuit me à grauiſſimis
periculis,quæ ſignificāt aquæ multæ,hoc eſt vehementes. 18 Quoniam robuſtiores erant me.: כי אמצו ממני quum fortiores erant
me.vel,quòd fortiores eſſent me. 19 Præuenerant me,&c. יקדמוני ביום אידי Præuerterant me die vaſtationis meæ. perditionis.ca-
lamitatis.i.irruerant in me incautum,& nihil tale cogitantem,atque oppreſſerant impreſſione repentina tempore quo calamitate afficiebar,
quū iam accīſæ eſſent res meæ. Baculus למשען fulcrū.ſuſtentaculū.firmamentū.Ad verbū,in baculū. 20 Et eduxit ויוציאנו ſub.
de anguſtiis in locum ſpatioſum.Hoc eſt,depulſa omni triſtitia,perfudit me gaudio quod animum laxare ſolet. Multis verſibus prædicat ſui
liberationem. Complacuit ſibi in me.: חפץ בי: complacitum erat illi in me.Alii,dilexit me.vel,bene volebat mihi.aut,fauebat mihi.
22 Cuſtodiui vias Iehouæ, שמרתי דרכי יהוה obſeruaui[obſeruaueram]vias Iehouæ.Sic vocat præcepta.i.quia totus fui in operibus quæ
Deo probantur. Et non impiè egi à Deo meo: ולא רשעתי מאלהי: ſub. diſcedendo. nec vt impius receſſi à Deo meo. vel, nec impiè
defeceram.aut,improbè egeram.i.neque per improbitatem defeci à Deo meo.vel,neque impiè ſentiens de Deo meo,ab illo defeci.
23 Iudicia eius משפטיו inſtitura eius.decreta eius. Non ſubmoui à me.: לא אסיר מני non reieci à me.In ſecundo Samuelis legi-
tur,non recedam ab eo. 24 Perfectus תמים immaculatus.ſincerus.integer.i.præſtiti me illi ſemper integrum. Ab iniquitate
mea.: מעוני .i.ad quam natura mea pronus ſum.hoc eſt,caui nequid praui admitterem.aut,ne ſcelus admitterem quod antea admiſiſſem.
25 Et reddidit וישב Rependit itaque. Coram oculis ſuis.: לנגד עיניו: Hebraiſmus,pro,quā vidit.vel,qua illo iudice præditus ſum.
26 Cum miſericorde,&c. עם־חסיד תתחסד וגו' Cum benigno benignus eſſe ſoles:& cum homine ſincero,ſincerè agere ſoles,ſiue agis.
vel,cum liberali,liberalem te præſtas:& cum homine ſincero,probè agis.Fut.Heb.pro præſ. Alii,Etenim bono te bonum exhibes: & viro ſin
cero te ſincerū præſtas.ſ.promiſſiones exhibes,propter quas illi bene facis.Senſus huius loci eſt,Deum nunquam fruſtrari ſeruos ſuos quum
benignè eos tractet,ſi modò eius auxilium cum manſuetudine & patientia expectent.

27 Et cum electo electus eris, & cum
peruerſo peruertêris.
28 Quoniã tu populum humilem ſal-
uum facies, & oculos ſuperborum hu
miliabis.

29 Quoniã tu illuminas lucernã meã:
Domine Deus meus illumina tene-
bras meas
30 Quoniam in te eripiarà tentatione,
& in Deo meo tranſgrediar murum.
31 Deus meus impolluta via eius, elo-
quia Domini igne examinata: prote-
ctor eſt omnium ſperantium in ſe.

32 Quoniam quis Deus præter Domi
num? aut quis Deus pręter Deum no
ſtrum?
33 Deus qui præcinxit me virtute, &
poſuit immaculatam viam meam:
34 Qui perfecit pedes meos tanquam
ceruorũ, & ſuper excelſa ſtatuens me.

35 Qui docet manus meas ad prælıũ:
& poſuiſti vt arcum æreum brachia
mea.
36 Et dediſti mihi protectionẽ ſalutis
tuæ, & dextera tua ſuſcepit me:
Et diſciplina tua correxit me in fi-
nẽ, & diſciplina tua ipſa me docebit.
37 Dilataſti greſſus meos ſubtus me,
& non ſunt infirmata veſtigia mea.
D 38 Perſequar inimicos meos, & com
prehendam illos, & nõ conuertar do
nec deficiant.
39 Confringam illos, nec poterunt ſta
re, cadent ſubtus pedes meos.
40 Et præcinxiſti me virtute ad bellũ:
ſupplantaſti inſurgẽtes in me ſubtus
me.
41 Et inimicos meos dediſti mihi dor-

27 'Cum mundo mundus eris, & cum peruerſo peruerſè agis.
28 Quoniã tu populum 'pauperẽ ſaluum facies, '& oculos excelſos
humiliabis.
29 Quoniam tu 'illuminas lucernam meam: Iehouáh Deus meus
'illuminat tenebras meas.
30 'Quoniã in te cõtriui exercitum, & in Deo meo tranſiliã murũ.
31 'Dei perfecta *eſt* via, eloquiũ Iehouæ 'purgatũ: clypeus eſt om-
nibus ſperantibus in eo.
32 'Quoniã quis Deus præter Iehouam? & quis 'fortis præter Deũ
noſtrum?
33 Deus 'qui accingit me fortitudine, '& ponit perfectã viã meam:
34 Ponens pedes meos ſicut ceruarum, & ſuper excelſa mea 'ſtare
fecit me.
35 Qui docet manus meas ad bellum, '& conteritur arcus 'æreus
brachiis meis.
36 'Et dediſti mihi ſcutum 'ſalutis tuæ, & dextera tua fulciuit me,
'& manſuetudo tua multiplicauit me.
37 'Dilataſti greſſus meos ſubtus me, '& nõ declinarũt crura mea.
38 'Perſequutus ſum inimicos meos, '& cõprehẽdi eos, nec reuer
ſus ſum donec conſumpſi eos.
39 'Trãſfixi eos, nec potuerũt ſurgere, 'ceciderũt ſubt' pedes meos.
40 'Et accinxiſti me fortitudine ad bellum, 'incuruaſti inimicos
meos ſubtus me.
41 'Et inimicorum meorum dediſti mihi ceruicem, '& odio habẽ-

Nihil reprehen-
di poteſt in ope
ribus Dei, & ipſe
ſolus Deus eſt.

Copioſius expo-
nit victoriã quã
Deus ei dedit.

Cũ candido candidè agere ſoles: at cũ peruerſo peruertis.i.præter morẽ tuum, durũ te vltorem exhibes,
27 Cum mundo, &c. עם־נבר וגו׳ Alii, Cũ puro purus es, & cum peruerſo peruerteris. Similis loquẽdi mo
qui te promiſeras benefactorẽ. Verſu ſequenti exponuntur duo iſti. Si mecũ ambulabitis peruerſè, vel temere, ego viciſſim cõtra vos peruerſè, vel fortui
dus legitur & Leuit.26.c.21, qui iſtũ velut interpretatur; quaquauerſum in eos irruat.
tò ambulabo. Acſi diceret, peruicaciam eorum in cauſa fore, vt ſolitæ moderationis oblitus, Et oculos exc.hu.
28 Pauperẽ ſal. עני תושיע afflictũ [infirmũ. debilẽ] ſeruabis. Fut. quod per præſ. verti poteſt, ſaluũ facis. ſiue, ſeruas.
ועינים רמות תשפיל: In 1. Samuelis legitur, at oculos tuos *pones* ſuper excelſos, humiliabis *eos.* 29 Illuminas lucer.m. תאיר נרי illuſtras cã-
delam meã. vel, ſplẽdere facis lucẽ meã.i. facis vt proſpera mihi omnia cõtingant. In 2. Samuelis legitur, Quia tu *es* lucerna mea. eodem ſenſu.
Illuminat teneb.m.: יגיה חשכי illuſtrabit tenebras meas. Mutatio perſonæ à ſecũda ad tertiã. & fut. pro præſ. Per lucem, ſiue candelã Scri-
ptura paſſim ſignificat res ſecundas: vt per tenebras aduerſa. q.d. ſiquid mihi ſecundi acciderit, tu in cauſa es, qui vertis tribulationes meas in
proſperitatẽ. Id verũ eſſe probat verſus ſequẽs, cui præpoſita eſt cõiunctio rationalis כי. 30 Quoniã in te cont. &c. כי־בך ארוץ גדוד
Perfregi enim in te aciem. Alii à verbo רוץ currere, vertũt, incurram, vel occurram turmæ. ſub. hoſtium meorum. Hic oſtẽdit quomodo illu-
minatæ fuerint eius tenebræ. Futura Heb. quæ vel per præterita perf. vt præcedentia, verti debẽt, aut per imperf. Niſi fortè futuro illo tẽpore
oſtẽdere velit nõ modò id ſe feciſſe, ſed ſe quoque facturũ, quoties aliquid aduerſi acciderit. Tranſilire murũ, pro Vrbem expugnare poſuit.
31 Dei perfecta *eſt* via, האל תמים דרכו .i. omnia Dei opera ſunt perfecta. Quidã vertũt, Deus *eſt* cuius perfecta *eſt* via. Alii, Deus, integra
via eius. Deus ſincerus via ſua.i. præſtat quod pollicetur. Deus nunquã fruſtratur ſeruos ſuos, neque in ipſo articulo deſerit, ſicuti homines cliẽ-
tibus ſuis opẽ non ferũt niſi quatenus expedit: ſed bona fide tuetur quos ſuſcepit in fidem ſuam. Via pro ratione agẽdi quam tenet erga ſuos.
Purgatũ: צרופה cõflatum.i. purũ, velut igni examinatũ. Eloquium ſiue ſermonẽ vocat promiſſiones. q.d. pollicitus eſt ſe fore ſalutis no-
ſtræ cuſtodẽ: eius promiſſio certa eſt veritas: proculdubio protegit omnes qui ſperant in ipſo. 32 Quoniã quis Deus כי מי אלוה Quis
enim Deus.i. Quis iure optimo dici poſſit Deꝰ præter teſſictitios deos, & vanas ſpes proſternit. Fortis צור petra.i. defenſor & propugnator.
à firmitate & ſtabilitate. 33 Qui accingit me for. המאזרני חיל Metaphora eſt vel à balteo ſumpta, vel ab ipſis renibus in quibus Scri
ptura interdũ vigorẽ aut robur locat. Perinde igitur eſt acſi diceret, ſe virtute Dei fuiſſe fortẽ, qui alioqui futurus erat mollis & eneruis. In
2. Samulis legitur, Fortitudo mea *in* exercitu. Et ponit perf. ויתן תמים & expeditam reddit.i. liberã reddit viã meã, ita vt reddatur per-
fecta & plana, ſine vllo offendiculo. q.d. tollit omnia impedimẽta de via mea. hoc eſt, efficit vt ad finẽ optatum deueniã. Metaphora ſumpta
à vinctis. In 2. Samuelis legitur, Et ſoluit perfectam, &c. eodem ſenſu. Via pro curſu actionũ ponitur. acſi diceret, Quicquid aggreſſus ſum,
Deus proſperè ſua benedictione direxit. 34 Stare fecit me. יעמידני: Fut. Heb. pro præſ. collocat me. ne ſcilicet corruam. id eſt dum
cogor fugere, dat pedibus meis celeritatẽ ceruorũ, & efficit vt tandẽ recipiam me ad arcẽ in qua tutus ſim. 35 Et conteritur ונחתה
Præt. Heb. pro præſ. & frãgitur.i. dat mihi vires, vt vel arcum fortiſſimũ frãgere poſſim. Fatetur pugnandi dexteritatẽ ſibi propria induſtria
non fuiſſe partam, vel exercitatione, ſed obtigiſſe ſingulari Dei dono. 36 Et dediſti mihi, &c. ותתן לי מגן ישעך Et dediſti mihi ſcu-
tum ſalutẽ tuam. Alii, Et protẽdis mihi clypeũ ſalutis tuæ. Alii, muniuiſti me clypeo tuo ſaluifico.i. Tu es mihi vice clypei quo defendor in
bello. Tu me auxilio tuo defendis velut clypeo impenetrabili. Et manſuetudo t. &c.: וענותך תרבני Fut. Heb. pro præt. vel præſ.i. gratia,
vel benignitate multiplicas me. hoc eſt, cõuertis animos militum ad me, & efficis vt multi me ſequantur. vel, vt pauci milites mei reſiſtant
multitudini hoſtium. q.d. videris multiplicare milites meos. Alii exponunt, magis ac magis prouehis & auges. Augendi enim verbũ conti-
nuos fauoris Dei progreſſus notare dicunt. Quidã vertunt, magnificaſti me. 37 Dilataſti greſſus, &c. תרחיב צעדי תחתי Sing. pro
plur. Dilataſti greſſus meos.i. effeciſti vt quocunque irem, lato & amplo greſſu ingrederer: hoc eſt, liberè & ſine metu: aut, pateret mihi iter
expeditum & inoffenſum. Pro, ſub me: Chaldæus paraph. vertit, in loco meo.i. vbi erã. Alii ſic exponunt, eodẽ fere ſenſu, Per dilatationẽ in-
greſſus, intelligit viam ſibi æquabilem per inuia fuiſſe patefactam. Subeſt enim antitheſis inter latum ſpatium & anguſtias ex quibus pedẽ
mouere non licet. Senſus eſt, quum in extremam deſperationem coniectus eſſet, Diuinitus fuiſſe expeditum. Et non declinar. &c. ולא
מעדו וגו׳ & non nutarunt [vacillarunt] crura mea. aut, vertebræ meæ. Præt. itẽ pro præſ.i. das mihi greſſum liberũ, vt poſſim diſcurſare huc
illuc: & cõfirmas crura mea vt poſſim perſequi hoſtes meos. 38 Perſequutus ſum ארדוף Fut. Heb. pro præt. vel præſ. verti poſſet
per imperf. q.d. quando perſequebar, &c. Et comprehendi eos, ואשיגם In ſecundo Samuelis legitur, & diſperdidi eos.
39 Tranſfixi eos, &c. אמחצם ולא יוכלו קום Fut. Heb. pro præt. perf. quod etiã per imperfectum verti poteſt, Cædebã [Vel, Cecidi, Cõfre-
gi, Vulneraui] eos, ita vt non potuerint ſurgere. In ſecundo Samuelis legitur, Et conſumpſi eos, & confodi eos, nec ſurgent. Ceciderunt
ſubtus, &c.: יפלו תחת רגלי .i. proſtratos in terram poſtea calcaui, vel calco pedibus. Oſtendit perfectam hoſtium deiectionem.
40 Et accinxiſti, &c. ותאזרני וגו׳ Idem dicit quod ſuprà verſu 33. Incuruaſti תכריע ſupplantaſti. depreſſiſti. proſtraſti. humiliaſti.
deiecifti. Fut. Heb. pro præt. 41 Et inimicorũ, &c. ואיבי וגו׳ Hebraiſmus, Vertis in fugam inimicos meos. Et odio habẽtes, &c.
ומשנאי אצמיתם: Ad verbum, & oſores mei, & perdidi eos. Anteced. cum rel. pro ſolo antecedente.i. efficis vt terga mihi vertant inimici

mei,& oſores meos perdam. Vertere potes,ſubaudiendo verbum præcedens, & oſorum meorum dediſti mihi ceruicem, & rũ ſuccidi eos. In ſecundo Samuelis legitur,Et inimicorum meorum dediſti mihi ceruicem,odio habentium me,& excidi eos.

tes me,ſuccídi.

'Clamabãt,&nõ erat ſeruator:'ad Iehouã, & nõ exaudiuit eos. 42
'Et contudi eos vt puluerem'coram vento,ſicut lutum platea- 43
rum'attenuaui eos.
Eruiſti me'à contentionibus populi,'poſuiſti me in caput Gen 44
tium:populus quem non cognoui,ſeruiuit mihi.
'Ad auditum auris'obtemperauerunt mihi,filii extranei'men- 45
titi ſunt mihi.
Filii extranei'defluxerunt:' & contremuerunt è clauſuris ſuis. 46
'Viuit Iehouáh,' & benedictus ſit Fortis meus,' & exaltetur 47
Deus ſalutis meæ.
Deus *eſt* qui dat vltiones mihi,'& adduxit populos ſub me. 48
'Erutor meus'ab inimicis meis,'etiã ab inſurgẽtibus in me'ex- 49
altaſti me,'à viro iniquo eruiſti me.
Propterea'cõfitebor tibi ĩ Gẽtib⁹ ô Iehoua,'&nomini tuo pſallã: 50
'Magnificans ſalutes Regis ſui,'& faciens miſericordiam vncto 51
ſuo Dauid,& ſemini eius vſque in ſeculum.

'Victori Canticum Dauidis.

XIX.

CAEli enarrant gloriam Dei, & opus manuũ eius annuntiat 1
'firmamentum. 2
Dies'diei eloquitur ſermonem, & nox nocti indicat ſciẽtiam. 3
'Non *eſt* ſermo,nec *ſunt* verba,*ubi* non audiatur vox eorum: 4

Liberat⁹ Iſraelitarum ſeditionibus,tandem cõſtitut⁹ eſt Rex eorum ac nationũ finitimarum, in quo eſt figura de Chriſto Ieſu.

Pro liberatione laudat Deum,ac promittit ſe in omnibus nationibus eum laudaturum.

Oſtendit gloriã Dei celebrari à cælis quos creauit,& viciſſitudine dierum ac noctium:etiam à ſole

ſum:& odientes me diſperdidiſti.

Clamauerũt,nec erat qui ſaluos faceret:ad Dominũ,nec exaudiuit eos.
Et comminuam eos vt puluerẽ ante faciem venti, vt lutum platearum delebo eos.

Eripies me de cõtradictionibus populi:conſtitues me in caput Gentium:
Populus quem non cognoui,ſeruiuit mihi:ĩ auditu auris obediuit mihi.

Filii alieni mẽtiti ſunt mihi,filii alieni inueterati ſunt & claudicauerũt à ſemitis ſuis.

Viuit Dominus,&benedictus Deus meus,& exaltetur Deus ſalutis meæ.

Deus qui das vindictas mihi,& ſubdis populos ſub me,liberator me⁹ de inimicis meis iracundis.
Et ab inſurgẽtibus in me exaltabis me,à viro iniquo eripies me.
Propterea confitebor tibi in nationibus Domine,& nomini tuo pſalmũ dicam:
Magnificãs ſalutes Regis eius,& faciens miſericordiã chriſto ſuo Dauid, & ſemini eius vſque in ſeculum.

In finẽ,Pſalm⁹ Dauid. XVIII

CAEli enarrant gloriam Dei,& opera manuum eius annuntiat firmamentum.
Dies diei eructat verbũ,& nox nocti indicat ſcientiam.
Nõ ſunt loquelæ neque ſermones, quorũ nõ audiantur voces eorum.

Rom.15.

42 Clamabant, ישועו Vociferabantur.Fut.Heb.pro præt.perf.vel imperf.i.quanuis ad Deum clamauerint, reiectæ fuerunt eorum preces.In ſecundo Samuelis legitur,Aſpexerunt. Ad Iehouã, על־יהוה ſub.clamauerũt inquam. 43 Et cõtudi e. ואשחקם Fut.Heb. pro præt.Et cõminui eos.vel,cõtriui. Corã vento, על־פני־רוח In 2.Samuelis legitur,vt puluerẽ terræ. Attenuaui eos.: אריקם cõminui eos.In 2.Samuelis leguntur duo verba,comminui eos,diſtendi eos.ſiue,cõtriui eos,dilataui eos. Hyperbole,reddidi eos ſimiles luto qui omnium pedibus ſubigitur,vel attenuaui eos vt lutum,&c. 44 A contentionibus מריבי à contradictionibus.vel,rixis.i.à populo reluctãte & repugnãte mihi.Cõmemorat Dauid, quũ tumultuaretur in eum populus,illos inteſtinos motus nonniſi à Deo fuiſſe compoſitos. Deinde eiuſdẽ auſpiciis & virtute,validis gentibus ſub iugum redactis, propagatũ fuiſſe imperiũ quod debile & ſemifractũ fuerat ſub Saule. hinc patet,non minus intus & domi,quàm cõtra exteros hoſtes fuiſſe adiutum.Sub hoc autẽ typo Spiritus ſanctus regnũ Chriſti depingit. Poſuiſti me in caput Gẽ. תשימני לראש גוים .i.conſtituiſti me principẽ Gentium.Hoc dicit quòd adiecerit regno ſuo Ammonitas,Moabitas,Syros,Palæſthinos,& alias gentes vicinas.In 2.Samuelis legitur,cuſtodiſti me,&c. quod ad ſtabilẽ & diuturnam regni poſſeſſionẽ refertur.Difficilimè in officio retinentur qui iugo non ſunt aſſuefacti. Ideo pronuntiat,Deum fuiſſe cuſtodẽ dignitatis quã ipſius auſpiciis adeptus erat vt Gentibus dominaretur. 45 Ad auditũ auris לשמוע אזן .i.ad ſolã famam nominis mei,ſimulatque de me audierunt. Mentiti ſunt mihi. : יכחשו־לי negauerũt mihi, ſub.ſe inſurrexiſſe in me: aut fauiſſe inimicis meis.aut ſe vnquã molitas eſſe aliquid cõtra me. Vel,alienigenæ,fœdus quod cũ aliis inierant,propter me ruperunt,& ad me deſciuerunt. Quidã putant Prophetã hic gloriatũ quòd inimici ſui qui gloriabantur de virtute ſua,& pollicebantur ſibi victoriã contra Dauidem, deprehenſi ſunt mendaces:quũ ſubiicerentur eius imperio. Aut(quæ verior eſſe videtur expoſitio)ficta & coacta humilitate,ſeruiliter,nõ ſponte parent mihi,quod in nouis dominationibus vt plurimum accidere ſolet. Atque id verbum כחש mẽtiri, Hebræis metaphoricè ſignificat aliquando, nempe humiliari,vel ſubiectionis iugum ſuſcipere,ficto tamen & illiberali animo. Filios alienos vocat alienigenas. 46 Defluxerunt: יבלו Fut.Heb. defluent,pro defluxerunt. Alii,deciderũt.i.vires alienigenarum emarcuerunt. hoc eſt,perierunt alienigenæ, quemadmodũ folia quæ decidũt, & perire ſolent. Et cõtremuerunt è clauſ.ſuis. : ויחרגו ממסגרותיהם Doctus inter Hebræos duas affert huius loci interpretationes. Prior, & claudicauerunt ob carceres ſuos.i. coacti ſunt claudicare ob pondus & grauitatẽ compedũ ſuarũ,quas induerunt me iubente, & quarũ põdus vix ferre poſſunt. Altera,& cõtabuerunt [defecerũt.expauerũt.formidarunt] è clauſuris ſuis.locis munitis, in quibus tanquam carceribus ſe cõtinebant.q.d. tremẽtes & expauefacti continuerũt ſe in arcibus ſuis:aut metu perculſi in lucẽ prodierũt. 47 Viuit חי Viuẽs eſt.i.oſtẽdit ſe ſumma virtute eſſe præditũ quum exerit virtutem ſuã contra inimicos meos.q.d. Deus meus non eſt Deus mortuus,& vitæ expers,vt idola quæ ſuis opẽ ferre nõ poſſunt.Alii vertunt, Viuat Iehouah. Et benedictus ſit Fortis meus, וברוך צורי & laudetur rupes mea.i.omni laude dignus eſt propugnator meus,ſiue præſidiũ meũ.Significat Deum qui robur confert. Et exaltetur וירום & exaltãdus eſt.ſub.ab omnibus. 48 Et adduxit וידבר & ſubdidit. In 2.Samuelis legitur,& deiicit.eodem ſenſu.i. dedit vt vlciſcerer me de hoſtibus meis,& ſubiecit populos mihi. 49 Erutor meus מפלטי In ſecundo Samuelis legitur,Et educis me. Ab inimicis m. מאויבי .i.de poteſtate inimicorũ meorum. Etiã ab inſurg.in me, אף מן קמי Etiam præ inimicis meis.vel.ſupra aduerſarios meos. Exaltaſti me, תרוממני Fut.Heb.pro præt.vel præſ.eleuas. A viro iniquo מאיש חמס Ad verbum,à viro iniuriæ.i.violento. 50 Confitebor tibi אודך laudabo[celebrabo]te.i.gratias agam. Et nomini tuo pſ. : ולשמך אזמרה & nomini tuo canã.i.in honorẽ nominis tui,laudes dicam. 51 Magnificans ſalutes מגדיל ישועות A ſecunda ad tertiã tranſiens,de ſe loquitur in tertia perſona. Qui magnam ſalutem affert Regi ſuo.Vertitur & pro præt. Qui magnificauit ſalutes Regis ſui.i.magnificè me Regem ſuum iuuit:magnam opẽ tulit mihi quem Regem conſtituit.In ſecundo Samuelis legitur,Arx ſalutum Regis ſui. Et faciens ועשה Quidam per futurum,& facturus eſt.q.d.beneficiis proſequutus eſt & proſequetur Dauidem quem vnxit in Regem,& poſteros eius in ſeculum.

IN PSALMVM XIX.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4.a.1. 2 Firmamentũ. : הרקיע expãſum.vel extenſio.i.ipſe aer,& tota cæli exactiſſima ſtructura teſtatur quàm eleganter & ad amuſſim operetur Deus manibus ſuis. Vox Hebræa רקיע,pro qua expanſũ ſiue extenſionẽ vertimus,pro cælis & aere accipitur,qui ſunt expanſi velut pellis,iuxta illud Pſal.104.a.2,Qui extendis cælũ ſicut pellem. Oſtendit hic excellentiam Dei partim à cælo condito,& toto mundi opificio,partim à Lege,quam abſolutiſſimam prædicat. 3 Diei eloquitur ליום יביע ad diem eructat.i. dies vna abundè alteram docet quàm potens & magnus ſit Iehouáh. Alii volunt ליום diei,eſſe genitiui caſus,ſubaudientes participium, ſic, Dies *ſuccedens* diei eructat[ſiue,fundit]verbum.ne quis diem narrare diei exiſtimet,ſed nobis.q.d.ſinguli dies nobis loquuntur potentiã Dei, poſterior dies ſemper auget ſcientiam. Eructare verbum,pro eloqui. Alii in eandem ſententiam vertunt, Dies de die eructat verbum. Dies de die, id eſt dies ſubſequens præcedentem. Viciſſitudo illa dierum ac noctium, perpetuo ſuo curſu & ordine,Dei potentiam & ſapientiam concelebrant. Nãm Deus per ſapientiam ſuam cælo certum illum & conſtantem motum indidit.
4 Non *eſt* ſermo,nec *ſunt*,&c. אין אומר ואין דברים וגו' .i.nulli ſunt populi, quantumuis differant linguis, quos non doceat communis

cælorum ſermo,& præconium quod Creatori ſuo reddunt.nec quicquam præter ſocordiam obſtat quominus alieniſſimi quique quaſi ex ore vnius doctoris proficiant. Quidam non ſatis rectè vertunt, Non *eſt illus* ſermo, nec *ſunt* verba,neque auditur vox eorum, *Attamen* in omnem terram,&c. q.d. Muti ſunt cæli,neque vt homines fari poſſunt vt potentiam Dei extollant:attamen in ipſam terram,&c.

5 In omnem terram ˊexiuit linea eorum , & in extremum orbis
eloquia eorum:ſoli poſuit tabernaculumˊin ipſis.
6 Et ipſe tanquam ſponſus egrediens de thalamo ſuo,ˊgaudet vt
potens,ad currendam viam.
7 Ab extremo cælorum egreſſio eius,ˊ& reuolutio eius vſque ad
extrema eorum:ˊ& non *eſt qui* abſcondat ſe à calore eius.
8 Lex Iehouæˊperfecta,ˊcõuertens animam:ˊteſtimonium Iehouæ fidele,ſapientem efficiensˊparuulum.
9 ˊPræcepta Iehouæ recta,lætificãtia cor:ˊpræceptum Iehouæ purum,illuminans oculos.
10 Timor Iehouæˊmundus,permanens in ſeculum:ˊiudicia Iehouæ
veritas,ˊiuſtificata ſunt pariter.
11 Deſiderabilia magis quàm aurũˊ& quàm aurũ multũ,& dulciora
melleˊ& ſtillatione fauorum.
12 ˊEtiam ſeruus tuus illuſtratur in eis:in cuſtodiendo ea, merces
multa eſt.
13 ˊErrores quis intelligat?ˊab occultis munda me.
14 Etiamˊà ſuperbiis prohibe ſeruum tuum,ne dominentur mihi:
tuncˊperfectus ero,ˊ& mundus ero à præuaricatione magna.

Rom.10.d.18 [In omnem terram exiuit ſonus eorũ,& in fines orbis terræ verba eorũ.
B In ſole poſuit tabernaculum ſuum: & ipſe tanquam ſponſus procedẽs de thalamo ſuo,
Exultabit vt gigas ad currendã viã. à ſummo cælo egreſſio eius,
Et occurſus eius vſque ad ſummũ eius:nec eſt qui ſe abſcondat à calore eius.
Lex Domini immaculata, conuertens animas:teſtimonium Domini fidele,ſapientiam præſtans paruulis.
Iuſtitiæ Domini rectæ , lætificãtes
C corda:præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.
Timor Domini ſanctus,permanẽs in ſeculum ſeculi:iudicia Domini vera,iuſtificata in ſemetipſa.
Deſiderabilia ſuper aurum & lapidem pretioſum multum, & dulciora ſuper mel & fauum.
Etenim ſeruus tuus cuſtodit ea: in
D cuſtodiendis illis retributio multa.
Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me: & ab alienis parce ſeruo tuo.
Si mei nõ fuerint dominati,tũc immaculatus ero, & emundabor à delicto maximo.

Oſtẽdit etiam Legem Dei omnibus cælis perfectiorẽ eſſe datã Iſraelitis,in qua Deus extollitur: quam variis nominibus appellat,Legem,teſtimonia, mãdata, timorem Domini,& iudicia:cui⁹ docet efficaciam & dignitatem.

Suæ cõſci⁹ infirmitatis ac corruptionis impediẽtis ne Lex impleatur, petit vt ſua errata ſibi cõdonentur.

5 Exiuit linea eorum, יצא קום dimanauit filum eorum. vel,directio, aut ædificium eorum. Alii,amuſſis eorum.i. ſtructura eorum ad amuſſim facta. Id eſt, in extremis quibuſque terræ partibus conſpicitur illa fabrica corporum cæleſtium quaſi ad amuſſim facta,quæ eſt vice verborum. Pro linea & amuſſi quidam vertunt Scripturam: quòd in cælis tanquam in volumine omnibus conſpicuo deſcripta ſit Dei gloria, & ſimul indita illis ſit ſonora vox quæ ad omnium aures perueniat. Atque Ieſaiæ 28.c.10, קו pro verſu,ſiue ſcriptura poni dicunt, vbi dicitur, Præceptum ad præceptum,præceptum ad præceptum:verſus ad verſum,verſus ad verſum,&c. Senſum itaque talem eſſe, Gloriam Dei non obſcuris literulis notatam , ſed ſplendido charactere expreſſam eſſe , cuius lectio omnibus expoſita ſit, ac facilis. Quidam allegoricè Paulum ad Rom.10.d.18,locum iſtum adduxiſſe ſcribunt, dicentes ſonum Euangelicæ prædicationis per Apoſtolos factæ perueniſſe in omnes terras. Verùm ſi propius locum Pauli intueamur(vt doctus quidam admonet)Paulus à literali ſenſu huius loci non receſſit. Nondum enim Apoſtolorum prædicatio exierat in regiones longinquas,Iudææ finibus adhuc incluſa. Sed quum Iudæi ſpecie ſacrilegii non carere ducerent quòd Paulus ſalutis promiſſionem Gentibus vulgaret:quærit an non ipſæ quoque Gentes audiſſent. Ac reſpondet ex hoc loco, apertã illis fuiſſe ſcholam in qua pietatem & Dei cultũ diſcerent,quia In omnẽ terrã exiuit,&c. volẽs dicere,iam anteactis ſeculis Deum patefeciſſe Gentibus ſuam gloriam:atque hoc amplioris doctrinæ fuiſſe præludium. Nam etſi ad tempus ſeparata fuit electi populi conditio à Gẽtibus:mirum tamen videri non debere,quòd vtriſque tandem Deus promiſcuè ſe patefaceret,quos pridem communiter ad ſe inuitaſſet.

In ipſis. :בהם ſub.cælis. Domicilium(inquit)circunſcripſit in cælis ipſi ſoli,vt illic,tanquam in ſublimi theatro,melius conſpiceretur.

6 Gaudet vt potens, ישיש כגבור exultat vt gigas.aut,velut heros. Fut.Heb. pro præſ. Vel,exultare ſolet vt potens,aut athleta & curſor,ad currendam viam.i.ad decurrendum ſpatium ſuum. Vbi(inquit)ortus eſt ſol,peragit curſum ſuum prompto, læto, & alacri animo, quemadmodum alacri & generoſo animo tendit curſor ad metam ſibi in ſtadio propoſitam. De ortu ſolis loquitur.

7 Et reuolutio eius ותקופתו & recurſus eius.circuitio.luſtratio. Per extrema cæli, intelligit quatuor cæli partes, Ortum, Occaſum, Meridiem,& Septentrionem. q. d. Curſus ſolis quem tam celeriter peragit,eſt ab Oriente ad Occidentem:ab altero extremo cælorum eſt egreſſus eius,& recurſus eius vſque ad alterum extremum. Et non *eſt qui* abſcondat ſe ואין נסתר & nihil eſt quod abſcondatur. Nihil eſt ad quod non perueniat calor eius. Sol præterquam quòd totum cælum luſtrat, emittit calorem, ſine quo viuere non poſſumus. Sentiunt omnia calorem ſolis viuificum. 8 Perfecta, תמימה immaculata.ſincera.integra. Sub Legis nomine non tantùm intelligit regulam iuſtè viuendi,vel decẽ præcepta:ſed cõprehendit totum fœdus quo Deus populum illum à reliquo mũdo diſtinxerat:ac totam Moſis doctrinam, cuius partes deinde enumerat ſub vocibus Teſtimoniis,Statutorum,& aliis.neque enim hæc Legis commemdatio ſolis decem præceptis quadraret,niſi accederet adoptio gratuita,& quæ ex ea dependent promiſſiones. Conuertens משיבת reſtituens recreans. id eſt hilaritatem animo pariens.q.d. certiſſimum eſt cælos commendare virtutem Dei quum ob motum regularem,tum ob ſingulare ſolis iubar: ſed ſi illa cõmendatio cælorum componatur cum commendatione quæ prouenit ex contemplatione Legis Dei , nihil eſt. Cæli quidem miro artificio creati ſunt,& ob id Diuinam potentiam oſtentant:at Lex Dei eſt omnibus numeris abſoluta. Teſtimonium Iehouæ fidele, עדות יהוה נאמנה teſtimonium Iehouæ firmum.conſtans. verum.q.d. doctrina Dei(quæ alio nomine dicitur teſtimonium,quòd teſtetur nobis eius voluntatem)fallere non poteſt. Repetitio eſt proximæ ſententiæ,vt Legis integritas & fides,atque veritas teſtimonii,idem valeãt:nempe vbi nos Dei verbo regendos tradimus,non eſſe errandi periculum, quia certò hac via Dominus ſuos in ſalutem dirigit. Paruulum. :פתי imperitum.ſimplicem. 9 Præcepta פקודי Mandata.Iuſſa. Recta vocat præcepta, quæ rectũ ad vitam iter docent,non flexuoſum,quale docet caro & cautio humana. Præceptum מצות Mutatio numeri à plurali ad ſingulare.

10 Mundus, טהורה purus.ſincerus. Quidam vertunt, Religio[vel, Reuerentia]Iehouæ ſincera eſt. Timorem vocat doctrinam quæ nobis præſcribit quomodo Deum timere oporteat. Iudicia משפטי Iudicia Dei vocat Leges quibus Deus oſtendit quid iudicet agendum eſſe. Leges(inquit)à Deo latæ vt iuxta illas viuamus,ſunt veræ,hoc eſt nihil habent impoſturæ:ſunt etiam per omnia iuſtæ. Iuſtificata ſunt pariter. :צדקו יחדו iuſta ſunt ſimul. vel,ſimúlque iuſta.q.d. Omnia ad vnum ſine exceptione recta ſunt, nihil in eis maculæ aut vitii deprehenditur,ſed abſoluta ſunt omnibus numeris. 11 Et quàm aurum multum, ומפז רב & quàm obrizum multum. Vox Hebræa פז ſignificat aurum obrizum,id eſt defæcatius,fortius,& repurgatius. ſignificat & gemmas excellentiſſimas. Chaldæus paraph. aurum defæcatiſſimum Ophir. Et ſtillatione fauorum. :ונופת צופים & liquore fauorum. Repetitio eſt:nam mel eſt liquor fauorum. Alii vertunt,& ſtillatione,placentis melle confectis.i. dulciora ſtillatione fauorum,aut aromatis,dulciora inquam placentis melle confectis.

12 Etiam ſeruus tuus illuſtratur in eis: גם־עבדך נזהר בהם Seruus quoque tuus admonetur per ea.ſub.quid illi agendum. Aut,cautior redditur, ſub.in rebus agendis. Teſtatur Dauid ſe proprio experimento probè tenere quicquid hactenus docuit:fatetur nanque quicquid habet prudentiæ ad regendam & formandam vitam,ex Lege Dei ſe adeptum eſſe.

13 Errores quis intelligat? שגיאות מי־יבין Errata quis intelligat? Ignorantias quis intelligere poſſit? Hac exclamatione oſtendit quomodo accipere conueniat promiſſiones Dei,quibus addita eſt conditio,nempe vt quiſque vitam ſuam examinet:nec facta modò ſua,ſed cogitationes etiam exigat ad perfectam illam iuſtitiæ normam quæ in Lege traditur. Dicit Dauid pluribus Satanæ fallaciis nos implicari, quàm vt quiſque centeſimam malorum ſuorum partem intelligat.

14 A ſuperbiis prohibe מזדים חשך à flagitiis cohibe. Ab inſolentiis auerte[vel,retrahe]ſeruum tuum. Per ſuperbias intelligit apertas tranſgreſſiones quibus adiuncta eſt contumacia. Perfectus איתם integer.ſincerus. Et mundus ero à præuaricatione magna. ונקיתי מפשע רב: & innocens ero à tranſgreſſione graui. Alii,& mundabor à ſcelere grandi.

Orat vt ſua ei oratio grata ſit.

"Sint ad placitũ eloquia oris mei, & meditatio cordis mei corã 15
te Iehoua, "petra mea, & redemptor mi.
"Victori Canticum Dauidis.

Oratio populi ad Deũ vt velit exaudire preces Dauidis regis ſui, grataque habere ſacrificia ab eo ante oblata, quàm bellũ cõtra Ammonitas ſuſciperet: acvt det ei victoriam.

XX. 1
EXaudiat te Iehoua ĩ die ãguſtiæ, "eleuet te nomẽ Dei Iayacób.
Mittat tibi auxilium "de ſanctitate: & de ɤSiión "fulciat te. 2
"Recordetur omnium ſacrificiorum tuorum, & holocauſtum 3
tuum "incineret. ɒSélah. 4
Det tibi ſecundum cor tuum: & omne conſilium tuũ impleat. 5
"Exultabimus in ſalute tua, & in nomine Dei noſtri " vexillum
eleuabimus: impleat Iehouáh omnes petitiones tuas. 6

Populus victoriã ſperat, confidens planè Domino, nõ humanis viribus ſicut ipſorum inimici.

Nunc noui quòd ſeruauerit Iehouáh vnctũ ſuum: "exaudiet il
lum de cælis ſanctitatis ſuæ, "in fortitudinibus ſalus dexteræ eius. 7
Hi in curru, & hi in equis *fidunt*: at nos "nomen Iehouæ Dei no-
ſtri memorabimus. 8

Iterũ precantur.

Hi "ĩcuruati ſũt, & ceciderũt: at nos ſurreximꝰ, & ereximus nos. 9
"Iehoua, ſerua, "Rex *ille* exaudiat nos in die qua inuocauerimus. 10
"Victori "Canticum Dauidis.

Populus ſibi gratulãs gratias Deo agit, cõmemorãs ſalutẽ ac victoriã quã in maximis periculis Dauidi dedit, omnia tribuens Deo, nihil humanis viribus.

XXI. 1
IEhoua, "in fortitudine tua "lætatur Rex, "& in ſalute tua exultat
quamuehementiſſimé. 2
Deſiderium cordis eius "dediſti ei: "& prolationẽ labiorum eius
non prohibuiſti. ɒSélah. 3
Quoniã "præueniſti eum benedictionibus boni: impoſuiſti ca-
piti eius coronam "auream. 4
Vitã petiit à te, & dediſti ei lõgitudinẽ dierũ in ſeculũ & ſeculũ. 5
Magna eſt gloria eius "in ſalute tua: "gloriam & decorem poſui-
ſti ſuper eum: 6

15 Et erunt vt complaceant eloquia oris mei, & meditatio cordis mei in conſpectu tuo ſemper.
Dñe adiutor meꝰ & redẽptor meꝰ.
1 In finẽ, Pſalmus Dauid. XIX.
2 EXaudiat te Dñs in die tribulationis: protegat te nomẽ Dei Iacob.
3 Mittat tibi auxiliũ de ſancto: & de Sion tueatur te.
4 Memor ſit omnis ſacrificii tui: & holocauſtum tuum pingue fiat.
5 Tribuat tibi ſecundum cor tuum: & omne conſilium tuum confirmet.
6 Lætabimur in ſalutari tuo: & in nomine Dei noſtri magnificabimur.
B
Impleat Dominus omnes petitiones tuas: nunc cognoui quoniam ſaluum fecit Dominus chriſtum ſuum:
7 Exaudiat illum de cælo ſancto ſuo: in potentatibus ſalus dexteræ eius.
8 Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine Dei noſtri inuocabimus.
9 Ipſi obligati ſunt, & ceciderũt: nos autem ſurreximus & erecti ſumus.
10 Domine ſaluũ fac Regẽ, & exaudi nos in die qua inuocauerimus te.
1 In finem, Pſalmus Dauid. XX.
2 DOmine, in virtute tua lætabitur Rex, & ſuper ſalutare tuũ exultabit vehementer.
3 Deſiderium cordis eius tribuiſti ei: & voluntate labiorum eius non fraudaſti eum.
4 Quoniam præueniſti eum in benedictionibus dulcedinis: poſuiſti in capite eius coronã de lapide pretioſo.
5 Vitam petiit à te, & tribuiſti ei longitudinem dierum in ſeculũ & in ſeculum ſeculi.
6 Magna eſt gloria eiꝰ in ſalutari tuo: gloriam & magnum decorem impones ſuper eum:
B

15 Sint ad placitum יהיו־לרצון Hebraiſmus, pro Complaceant. Sint accepta, vel grata. ſub. tibi. Petra mea, & redemptor mi. צורי וגאלי: rupes mea, & liberator meus. vel, propugnator meus, & vindex meus.

IN PSALMVM XX.

1 Victori למנצח Vide Pſal. 4. a. 1. 2 Eleuet te ישגבך exaltet te. i. in loco arduo, hoc eſt tuto, collocet. Nomen vocat potentiã ſiue maieſtatem. Deum autem Iacob dicit, quem ipſe Iacob ſumma religione coluit. quique ipſi Iacob variis afflictionibus exagitato & excitato affuit. Aut Deus Iacob dicitur, id eſt totius Iſraelitici populi. Hic Pſalmus complectitur populi precationem pro ſalute Dauidis. Aiunt Pſalmum hunc ſcriptum fuiſſe quũ geſtum eſt bellum cum Ammonitis, 2. Samu. 10. b. 7. Præterea populo formulam precandi præſcribere pro Rege ſuo. 3 De ſanctitate: מקודש de ſancto. ſub. loco. Id eſt è ſanctuario vbi erat arca, ſignum præſentiæ Dei in terra Iſrael. Fulciat te. יסעדך: firmet te. 4 Recordetur omnium ſacrificiorum tuorum, יזכור כל־מנחותיך *Vtinam* olfaciat omnia munera tua. Id eſt, grata habeat. Olfaciat dicit, quòd thus in illis incenderetur in memoriam offerentis, Leuit. 2. a. 2. Incineret. ידשנה in cinerem vertat. ſub. Deus, igni cælitus demiſſo, quo teſtetur ſibi gratum eſſe ſacrificium. Leuit. 9. d. 24, & 1. Reg. 18. f. 38. Alii, pingue faciat, vel ſit, aut æſtimet. In fine verſus additur ɒSélah: vt oſtendatur quanto ardore pro Rege populus debeat orare. q. d. quàm magnum eſt offerre oblationẽ Deo gratam! quàm magni momenti eſt holocauſtum à Deo probari, & preces ab eo exaudiri. 6 Exultabimus in ſal. t. נרננה בישועתך Ouemus in ſalute tua. i. de victoria qua incolumis potitus fueris. Vexillum eleu. נדגול vexillum iactemus, aut attollamus. q. d. vtinam habeamus occaſionem attollendi vexillum, more triumphãtium. Alii, vexillum erigemus. Alii, triumphabimus. 7 Exaudiet il. יענהו *quòd* exauditurus ſit illum. Vel exaudierit. Gratulatio in qua recitant fideles ſe expertos eſſe Dei bonitatem in intuẽda Regis ſalute. In fortitudinibus, &c. בגבורות ישע ימינו: in potẽtiis ſalus dexteræ eius. Ordo inuerſus Hebræis, pro, in potentiis dexteræ eius eſt ſalus. Præterea Hebraiſmus eſt, pro, in forti dextera eius eſt ſalus, virtute ſua omnes ſeruare poteſt. 8 Nomen Iehouæ, &c. : בשם־יהוה אלהינו נזכיר nominis Iehouæ Dei noſtri recordabimur. Id eſt, inuocabimus Deum noſtrum: vires illius & auxilium implorabimus, illi ſoli fidentes. Alii, de nomine Iehouæ Dei noſtri commentabimur. 9 Incuruati ſunt, & cecid. &c. : כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד curuabuntur & corruent: at nos ſurgemus, & erigemus nos. Præt. Heb. pro fut. quòd de victoria certus eſſet. q. d. Illi qui omnia dicebant ſe facturos viribus humanis, corruent: nos verò erigemur, ſiue erigemus nos in pedes, erectique ſtabimus. Alii, ſuccumbent, & cadent: nos vero ſtabimus & confirmabimur. 10 Iehoua, ſerua, יהוה הושיעה ſub. nos, vel Regem. i. Regẽ tuum benediceẽdo, totius populi ſeruator appareas. Rex *ille* exaudiat nos המלך יעננו A ſecunda ad tertiam perſonam fit tranſitus, pro, O Rex inclyte, exaudi. cuius vices in terra gerunt Reges, annue nobis quoties auxilium tuum implorauerimus. Verti poteſt, Iehoua ſerua Regem, reſponde, &c. vel, ſerua *nos*, & Regem. rectius tamen vt vertit noſter interpres: vt exprimatur ſalutis modus, nempe vt Rex, Dei virtute inſtructus ſit ad liberandum populum, quoties eius opem implorauerint: quia non aliter quàm eius manu & opera promiſerat Deus ſuos fore ſaluos.

IN PSALMVM XXI.

1 Victori למנצח Vide Pſal. 4. a. 1. Canticum Dauidis. מזמור לדוד Pſalmus de Dauide, ſiue pro Dauide, pro ſucceſſu Dauidis. Agit hic Dauid de ſucceſſu regni ſui in ſua aut populi perſona. Quidam dicunt eſſe ἐπινίκιον quod cecinit Dauid victis Ammonitis & Syris: tunc vertendus eſſet per præteritum hic Pſalmus. Nonnulli aiunt ab alio quàm à Dauide Pſalmum hunc fuiſſe editum pro ſalute Dauidis. 2 In fortitudine tua בעזך de virtute tua. i. de ope tua. Lætatur ישמח gaudebit. lætabitur. Ita per futurum vertunt quidam verba huius Pſalmi. Et in ſalute tua ובישועתך & de ſalute tua. & de ope tua. Salutẽ vocat opem qua eripere ſolet. i. quia author victoriæ illi fuiſti. 3 Dediſti נתתה dabis. Præt. Heb. pro fut. vt quidam volunt. Et prolationem labiorum, &c. וארשת שפתיו בל מנעת & prolationem labiorum eius non denegaſti ei. Vel per futurum, non denegabis ei. Prolationem, ſiue ſermõnem labiorum vocat ea quæ precatus eſt. ɒSélah additur, acſi dicat, O magnam & admirabilem Dei beneuolentiam erga Dauidem! 4 Præueniſti eum bened. boni: תקדמנו ברכות טוב Hebraiſmus, pro, omni genere bonorum vltro affluere facies eum: quocunque ſe vertat, erit fœliciſſimus: etiam nihil tale cogitantem afficies ampliſſimis beneficiis. Auream. פז: auri puri. vel, gemmeam. Vide Pſal. 19. c. 11. Hebræi dicunt per hoc intelligi fauorem Dei: acſi dicat, Stabilies regnum eius perpetuó. 6 In ſalute tua: בישועתך. i. propter opem quam tuliſti ei. Gloriam & decorem הוד והדר honorem & ſplendorem. celebritatem & magnificentiam, ſiue claritatem.

7 Quoniã dabis eum in benedictionem in ſeculum ſeculi: lætificabis eũ in gaudio cum vultu tuo.

Quoniam ʹpoſuiſti eum benedictiones in ſeculum, lætificaſti eum in lætitiaʺvultu tuo. 7

Bon⁹ Rex, populi benedictio, ſiue exemplum benedictionis.

8 Quoniam rex ſperat in Domino, & in miſericordia Altiſſimi, non commouebitur.

Quoniam rex ſperat in Iehoua, & in miſericordia Altiſſimi,ʺnõ declinabit. 8

Quã vim habeat fiducia in Deo.

9 Inueniatur man⁹ tua omnibus inimicis tuis: dextera tua inueniat omnes qui te oderunt.

ʺInueniet manus tua omnes inimicos tuos, dextera tuaʺinueniet odio habentes te. 9

Impiorũ exitus.

10 Pones eos vt clibanum ignis in tẽpore vultus tui:
C
Domin⁹ in ira ſua cõturbabit eos, & deuorabit eos ignis.

Pones eosʺvt clibanum ignis in tempore iræ tuæ: Iehoua in furore ſuoʺdiſperdet eos, & conſumet eos ignis. 10

11 Fructum eorum de terra perdes: & ſemen eorum à filiis hominum.

Fructum eorum è terra perdes, & ſemẽ eorum à filiis hominũ: 11

12 Quoniam declinauerunt in te mala: cogitauerunt conſilia quæ non potuerunt ſtabilire.

QuoniamʺdeclinaueruntſuperteMalum, cogitaueruntʺcogitationem *quam* non poterunt *perficere*. 12

13 Quoniam pones eos dorſum: in reliquiis tuis præparabis vultum eorũ.

Quoniam pones eosʺhumerum,ʺin funibus tuis præparabis *ſagittas* contra faciem eorum. 13

14 Exaltare Dñe in virtute tua: cantabimus & pſallemus virtutes tuas.

ʺExalta te Iehoua in fortitudine tua: cantabimus, & pſallemus fortitudinem tuam. 14

Excitant Deũ ad declarandã ſuam potẽtiã, & quamobrem.

XXI.

XXII.

1 In finẽ pro ſuſceptione matutina, Pſalmus Dauid.

ʹVictoriʺſuper Ceruam matutinam canticum Dauidis. 1

Matth. 27. c. 46 marc. 15. c. 34

2 DEus Deus meus reſpice in me: quare me dereliquiſti? lõge à ſalute mea verba delictorum meorum.

DEus meus, Deus meus, vtquid dereliquiſti me,ʺelõgatus es à ſalute mea *&* à verbis rugitus mei? 2

Chriſti in cruce angores propè vſque ad deſperationem, ſentiens ſe à Patre deſtitutum eſſe, licet ad tempus.

3 Deus meus clamabo per diem, & non exaudies: & nocte, & non ad inſipientiam mihi.

Deus meus clamo per diem, & non exaudis: & nocte, & non eſt ſilentium mihi. 3

4 Tu autem in ſancto habitas, laus Iſrael.

Et tuʺſanctus, permanens laudes Iʃſrael. 4

5 In te ſperauerũt patres noſtri: ſperauerunt, & liberaſti eos.

In te ſperauerunt patres noſtri, ſperauerunt, & eruiſti eos. 5

B
6 Ad te clamauerũt, & ſalui facti ſũt: in te ſperauerunt, & nõ ſunt confuſi.

Ad te clamauerunt,ʺ& euaſerũt: in te ſperauerunt,ʹ& non fuerunt pudore affecti. 6

7 Ego autem ſum vermis & non homo: opprobrium hominum & abiectio plebis.

Et ego ſum *ut* vermis, & non vir: opprobrium hominum,ʹ& cõtemptus populi. 7

Ludibria ei facta à populo, eiúſque gubernatoribus ſacerdotibus, Scribis & Phariſæis.

Matth. 27. c. 39

8 Omnes videntes me, deriſerũt me: locuti ſunt labiis, & mouerũt caput,

Oẽs vidẽtes me ſubſannãt me,ʹemittũt per labiũ, mouẽt caput: 8

Matth. 27. c. 43 ſapient. 2. d. 18

9 Sperauit in Domino, eripiat eum: ſaluum faciat eum, quoniam vult eũ.

ʹDeuoluit *res ſuas* ad Iehouã, eruat eum, eripiat eum, quoniam ʹcomplacet ſibi in eo. 9

10 Quoniã tu es qui extraxiſti me de ventre: ſpes mea ab huberib⁹ matris meæ, in te proiectus ſum ex vtero:

ʹQuoniam tu es eductor meus ab vtero,ʹconfidere faciens me ſuper hubera matris meæ. 10

Spem ſuã in Deo excitat, atque inuocat Patrem.

C
11 De ventre matris meæ Deus me⁹ es tu:

ʺSuper te proiectus ſum à vulua: de ventre matris meæ Deus meus es tu. 11

7 Poſ. eum ben. in ſec. תשיתהו ברכות לעד Hebraiſmus, pro, in eum locum conſtituiſti eum vt omni genere bonorũ perpetuo affluat. Nam ברך ſignificat etiam beneficentiam, & bonorum omnium affluentiam & multiplicationẽ. Vel, effeciſti vt alii per eũ benedictionis formulam accipiant. nã dicturi ſunt, Diligat te Deus perinde atque Dauidẽ dilexit: tanto rerũ ſucceſſu polleas, quãto Dauid. Vultu tuo. פניך: Id eſt, fauore tuo. quum benigno & fauente vultu fueris eum intuitus. 8 Non declinabit. בל־ימוט: non nutabit.

9 Inueniet, &c. תמצא ידך לכל־איביך Aſſequetur (vel Apprehendet) manus tua omnes inimicos tuos. Acſi dicat, non effugient omnes inimici tui manum tuã, ſiue potẽtiam qua illos comprehendes ac perdes. Alii vertunt, Satis erit (vel Sufficiet) manus tua ad *perdendos* omnes inimicos tuos. Inueniet תמצא aſſequetur. apprehendet. Idem verbum quod paulo antè.

10 Vt clibanum ignis, כתנור אש tanquam fornacem ignis. aut, velut accenſam fornacem. i. facies eos perire vt ligna quæ coniiciuntur in fornacem ardentem. Vel, ardere eos facies inſtar clibani ardentis & incenſi. Diſperdet eos, יבלעם deuorabit eos. abſorbebit illos.

12 Declinauerunt נטו intenderunt. expanderunt. Cogitationem מזמה ſcelus. dolum. fraudem.

13 Humerum, שכם Humerus pro aggere. Alii, ad partem, vel ſeorſum. i. ſepones eos. In fun. t. præp. במיתריך תכונן in neruis tuis diriges. 14 Exalta te רומה Attolle te. Exaltare. q. d. oſtende potentiam tuam ferendo auxilium regi.

IN PSALMVM XXII.

1 Victori, למנצח Vide Pſal. 4. Super Cer. mat. על־אילת השחר ſuper ceruam auroræ. i. matutinam: hoc eſt, ad modos cantilenæ vulgaris, cuius initium erat Cerua matutina. Alii vertunt, Super ſtellam matutinam: quòd totus Pſalmus ſit de Chriſto lucifero. Quidam, ſuper Aieleth haʃſahar: vt ſit nomen inſtrumenti muſici.

2 Elongatus es, &c.: רחוק מישועתי דברי שאגתי longe abes à ſalute mea, *atque à* verbis, &c. Alii, Longe à ſalute mea verba rugitus mei.

4 Sanctus, perm. laud. Iſr.: קדוש יושב תהלות ישראל ſanctus habitator (vel ſeſſor) laudum Iſraelis. Id eſt, habitans in loco in quo te celebrat Iſrael, nempe in tabernaculo. vel, in loco de quo gloriatur Iſrael. Alii vertunt, O ſancte, permanens, *&* laudes Iſraelis. i. author vt multi laudent Iſraelem. Alii, habitans *in* laudibus Iſraelis. i. qui ſemper laudaris ab Iſraele. Subaudiendum aliquid, cuiuſmodi, exaudi me.

6 Et euaſerunt, ונמלטו & erepti ſunt. vel, liberati. Et non fue. pud. aff.: ולא־בושו. q. d. conſequuti ſunt quod petebant.

7 Et contempt. pop.: ובזוי עם Paſſiuum eſt, contemptus, vel deſpectus à populo. Quidam vertunt, & reiectamentum populi.

8 Emittunt per labium, יפטירו בשפה ſub. ſubſannatoria verba. Alii, effutiuerunt in labio. ſub. calumniam. Fut. Heb. pro præſen. aut præt. Alii, profuderunt per labium. i. ore ſuo probra iaciunt in me, ſiue ingerunt, aut obiiciunt.

9 Deuoluit ad Ieho. גל אל־יהוה Hebraiſmus, pro, & committit res ſuas omnes Iehouæ, pendet ab eo ſolo. Compla. ſibi in eo: חפץ בו Hebraiſmus, pro deamat eum Deus, vt ipſe ait. Vel, quum dicat ſe diligi ab eo.

10 Quoniam tu es edu. m. כי־אתה גחי Quum ſis extractor meus. Confid. fa. me ſu. hub. מבטיחי על־שדי ſperare faciens me ſuper hubera pro, ab huberibus. hoc eſt, quum iam tum ab infantia omnem fiduciam meam in te haberem.

11 Super te proie. ſ. à vul. עליך השלכתי מרחם Id eſt tuæ curæ demandatus ſum. Quidam vertunt, Veluti expoſititius tibi fui à matrice.

Ne elonges te à me : quoniam anguſtia eſt propinqua,″quia nõ 12
eſt auxiliator.

Queritur de multitudine ac vi inimicorum ſuorũ, oſtẽdens ſuã maximã debilitatẽ atque imbecillitatem.

Circundederunt me vituli multi:tauri Baſan *inſtar coronæ* circũ- 13
dederunt me.
Aperuerunt ſuper me os ſuum,*ut* leo rapiens & rugiens. 14
Sicut aqua″effuſus ſum, & ſeparata ſũt omnia oſſa mea: factũq; 15
eſt cor meum ſicut cera,liquefecit ſe in medio viſcerũ meorum.
Aruit tãquam teſta″fortitudo mea, & lingua mea iungitur fau- 16
cibus meis,″& in puluerem mortis poſuiſti me.
Quoniam circundederunt me canes,congregatio malignantiũ 17
circundederunt me:″foderunt manus meas & pedes meos.
″Numerabo omnia oſſa mea:ipſi″aſpiciunt,*&* intuentur me. 18
″Diuiſerunt veſtimenta mea ſibiipſis,& ſuper veſtem meã pro- 19
iecerunt ſortem.

Continuat precationẽ ſuã vt liberetur,atque ita patrem ſuũ laudet in Eccleſia,atque excitet oẽs Chriſtianos ad ſperãdũ in Deo in ſuis calamitatibus.

Et tu Iehoua″ne elõges te,fortitudo mea ad auxiliũ meũ feſtina. 20
Erue à gladio animam meam,″è manu canis vnicam meam. 21
Serua me ab ore leonis,& à cornibus vnicorniũ″exaudias me. 22
Narrabo nomen tuum fratribus meis:in medio congregatio- 23
nis laudabo te.
Dicam, Timentes Iehouã laudate eum , vniuerſum ſemẽ Iaacob 24
″glorificate eum,& timete ab eo omne ſemen Iſrael:
Quia non ſpreuit,nec abominatus eſt″humilitatẽ pauperis,ne- 25
que abſcondit faciẽ ſuam ab eo:& dum clamaret ad eũ,audiuit.

Vota Ieſu Chriſti erãt ad laudandũ Patrẽ ſuũ poſt liberationem.
Satietas afflictis.

″A te laus mea in congregatione multa : vota mea reddam co- 26
ram″timentibus eum.
Edent″pauperes,& ſaturabuntur: laudabunt Iehouam quæren- 27
tes eum: viuet″cor veſtrum in ſeculum.

Prædicit amplificationẽ regni Ieſu Chriſti vſque ad Gentes.

″Reminiſcentur & conuertentur ad Iehouã omnes fines terræ: 28
″& inclinabunt ſe coram te vniuerſæ familiæ Gentium:
Quoniam Iehouæ eſt regnum,& dominatur Gentibus. 29

Diuites etiam ac potentes orbis, mortuique , cognoſcent Ieſum Chriſtũ,& oẽs qui miſere in ſuis cõſciẽtiis affligũtur.

Comedẽt,& adorabũt oẽs pĩgues terræ: ante ipſum inclinabũt 30
ſe omnes″deſcendentes *in* puluerẽ,″& *qui* animã ſuã nõ viuificauit.
Semen *eorum* ſeruiet ei,″narrabitur Domino in generationem. 31
Venient,& annuntiabunt iuſtitiam eius″populo 32

ne diſcesseris à me.
Quoniam tribulatio proxima eſt, quoniam non eſt qui adiuuet.
Circundederunt me vituli multi: tauri pingues obſederunt me.
D Aperuerũt ſuper me os ſuum,ſicut leo rapiens & rugiens.
Sicut aqua effuſus ſum: & diſperſa ſunt omnia oſſa mea:
Factum eſt cor meum tanquam cera liqueſcens in medio ventris mei.
Aruit tanquam teſta virtus mea,& lingua mea adhæſit faucibus meis,& in puluerem mortis deduxiſti me.
Quoniam circundederũt me canes multi: concilium malignantium obſedit me.
‖Foderũt man⁹ meas & pedes meos,dinumerauerunt omnia oſſa mea:
Matth.27.d.35 marc.15.b.24 luc.23.d.34 Iohan.19.d.24 Iohan.19.e.37
Ipſi verò cõſiderauerũt,& inſpexerũt me:‖diuiſerũt ſibi veſtimẽta mea, & ſuper veſtem meam miſerũt ſortẽ. E
Tu autem Domine ne elõgaueris auxilium tuum,ad defenſionem meã conſpice.
Erue à framea animam meam : & de manu canis vnicam meam.
Salua me ex ore leonis , & à cornibus vnicornium humilitatem meã.
‖Narrabo nomen tuũ fratribus meis:in medio eccleſiæ laudabo te. Heb.2.c.12
Qui timetis Dominum,laudate eum : vniuerſum ſemen Iacob glorificate eum.
Timeat eum omne ſemen Iſrael: F quoniam nõ ſpreuit , neque deſpexit deprecationem pauperis:
Nec auertit faciem ſuã à me:& cum clamarem ad eum,exaudiuit me.
Apud te laus mea in eccleſia magna : vota mea reddam in conſpectu timentium eum.
Edent pauperes, & ſaturabũtur, & laudabunt Dominum qui requirunt eũ:viuent corda eorũ in ſeculũ ſeculi.
Reminiſcentur & conuertentur ad Dominum vniuerſi fines terræ, G
Et adorabunt in cõſpectu eius vniuerſæ familiæ Gentium:
Quoniam Domini eſt regnum : & ipſe dominabitur Gentium.
Manducauerunt & adorauerunt omnes pingues terræ:in cõſpectu eius cadẽt omnes qui deſcendũt in terrã.
Et anima mea illi viuet : & ſemen meum ſeruiet ipſi.
Annũtiabit Dño generatio vẽtura: & annuntiabunt cæli iuſtitiã eius po-

12 Quia non כי־אין Quia,repetitum loco *&* coniunctionis.
15 Effuſus ſum, נשפכתי defluxi.q.d.caro mea ferè verſa eſt in aquam.His hyperbolis declarat magnitudinem ſui timoris.
16 Fortitudo mea, כחי viror meus.ſuccus meus. Virorem vocat humidum radicale : quia per illud viuimus. Futura in hoc verſu pro præt. Et in pul.mor. ולעפר מות Puluis mortis pro terra ſepulchri,& ipſo ſepulchro.q.d.ex hac tribulatione nihil aliud expecto quam mortem.ita me afflixiſti,vt breui recondar in terram.Vide infrà verſu 30.
17 Foderunt כארי Varia eſt lectio Hebræis.ſcribitur enim כרו foderunt. Et in hunc ſenſum, dicenti Thomæ, Niſi videro in manibus eius veſtigium(ſiue figuram)clauorum,&c.Chriſtus reſpondet,Infer digitum tuum huc, & vide manus meas,& admoue manum tuam, & immitte in latus meum.Iohan.20.f.25.& 27.Scribitur & כארי ſicut leo.ſub.cinxerunt,vel momorderunt me.Prior lectio,verior.
18 Numerabo אספר Numerare licet.Numerarem.aut,Numerare poſſem.Sic aliàs ſæpe vertitur futurum. Aſpiciunt יביטו Fut. Heb.pro præſ. 19 Diuiſerunt יחלקו Futura Heb.pro præſ.aut præt.
20 Ne elonges te אל־תרחק ne procul abſis.ſub.à me.
21 E manu ca.vn.m. מיד־כלב יחידתי׃ Singulare pro plurali, canis pro canum,hoc eſt aduerſariorum. Manus pro vi & potentia. Vnicam ſuam vocat animam,quòd(vt ſcribunt Hebræi)ſola cæleſtis ſit, habitans in domo lutea.
22 Exaud.me. עניתני׃ Hebraiſmus,pro,exaudiendo eripe me. Propterea nonnulli ſenſum reddentes, verterunt,eripe me. Præt. Heb pro fut.& futurum pro imper. 24 Glorificate eum, כבדוהו magnificate eum.
25 Humilitatem pauperis, ענות עני afflictionem afflicti.
26 A te laus mea מאתך תהלתי De te laus mea.Hebraiſmus,Cauſa & fundamentum laudis meæ tu es. Timentibus eum. יראיו׃ Pronomen tertiæ perſonæ loco ſecundæ,timentibus te.
27 Pauperes ענוים humiles.afflicti.manſueti. Cor veſtrum לבבכם Pronomen ſecundæ perſonæ loco tertiæ,cor eorum.
28 Reminiſcentur יזכרו ſub.bonitatis Dei. Et inclinabunt ſe וישתחו & adorabunt.
30 Comedent אכלו ſub.de ſacrificiis pacificorum quæ obtulerint.acſi dicat,ſacrificabunt illi.Præt.Heb.pro fut. Deſcend.in pul. יורדי עפר Ad verbũ,deſcenſores pulueris.i.qui deſcendunt in ſepulchrum.Vide ſuprà verſu 16. Vel, qui in puluerem rediguntur. Et qui animã,&c. ונפשו לא חיה׃ Mutatio numeri,pro,non viuificauerunt.i.quum nemo eorum vitam ſuam conſeruauerit,aut conſeruare potuerit. Quidam interpretantur de Chriſto, Quum tamen animam ſuam non viuificauerit. acſi dicat,licet Chriſtus morte turpiſſima moriturus ſit,non propterea deterrebuntur Gentes à fide in ipſum.
31 Narrabitur,&c. יספר לאדני לדור׃ annumerabitur Domino in nationem. Vel vt alii,Semen *quod* ſeruiet ei,annumerabitur Domino in perpetuum,&c.i.poſteri qui coluerint eum,dicentur ſemen Dei in perpetuum.
32 Populo genito לעם נולד id eſt qui naſcetur ab eis. Alii,populus natus,ſiue genitus,nempe à Deo,vt ait Iohan.1.b.13.q.d.populus ex

pulo qui naſcetur, quẽ fecit Domin⁹.

Pſalmus Dauid. XXII.

Eſa.40.c.11 ierem.23.a.5 ezech.34.f.23 iohan.10.b.11 1.pet.2.d.25

1 DOminus regit me, & nihil mihi deerit: in loco paſcuæ ibi me collocauit.

2 Super aquam refectionis educauit me: animam meam conuertit.

3 Deduxit me ſuper ſemitas iuſtitiæ propter nomen ſuum.

4 Nã etſi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.

B Virga tua & baculus tuus, ipſa me conſolata ſunt.

5 Paraſti in conſpectu meo menſam aduerſus eos qui tribulant me.

Impinguaſti in oleo caput meum: & calix meus inebriãs quàm præclarus eſt.

6 Et miſericordia tua ſubſequetur me omnibus diebus vitæ meæ:

Et vt inhabitẽ in domo Domini, in longitudinem dierũ. XXIII.

Pſalmus Dauid prima ſabbathi.

Exod.19.a.5 1.cor.10.f.26 pſal.49.c.12

1 DOmini eſt terra, & plenitudo eius: orbis terrarum, & vniuerſi qui habitant in eo:

2 Quia ipſe ſuper maria fundauit eum, & ſuper flumina præparauit eũ.

3 Quis aſcendet in montem Domini? aut quis ſtabit in loco ſancto eius?

4 B Innocens manibus & mundo corde: qui non accepit in vano animam ſuã, nec iurauit in dolo proximo ſuo.

5 Hic accipiet benedictionem à Dño & miſericordiam à Deo ſalutari ſuo.

6 Hæc eſt generatio quærentium eũ, quærentium faciem Dei Iacob.

7 Attollite portas principes veſtras, & eleuamini portæ æternales: & introibit Rex gloriæ.

8 C Quis eſt iſte Rex gloriæ? Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio.

9 Attollite portas principes veſtras, & eleuamini portæ æternales: & introibit rex gloriæ.

10 Quis eſt iſte Rex gloriæ? Dominus virtutum ipſe eſt Rex gloriæ.

---

genito "quia fecit.

Canticum Dauidis. XXIII.

1 IEhoua "paſcit me: non "deficiam.
2 "In tuguriis germinis accubare facit me, "ad aquas requierum
deducit me.
3 Animam meam "conuertit, ducit me per ſemitas "iuſtitiæ pro-
pter nomen ſuum.
4 Etiamſi "ambulauero per vallem vmbræ mortis, nõ timebo ma
lum, quoniam tu mecum es: virga tua, & "baculus tuus, ipſa conſo-
lantur me.
5 "Præparas coram me menſam, eregione hoſtium meorũ: "im-
pinguaſti in oleo caput meum, calix meus exhuberans.
6 "Verũtamen bonum & miſericordia proſequentur me omni-
bus diebus vitæ meæ, & habitabo in domo Iehouæ "in longitudi-
nem dierum.

Dauidis canticum. XXIIII.

1 IEhouæ eſt terra "& plenitudo eius: orbis, & habitantes in eo.
2 Quia ipſe "ſuper maria fũdauit eã, & ſuper flumina firmauit eã.
3 Quis aſcendet in montem Iehouæ, & quis ſtabit in loco ſancti-
tatis eius?
4 Mundus manibus, & mundus corde, qui "non accipit in vanum
animam ſuam, nec iurat doloſe:
5 Accipiet benedictionẽ à Iehoua, & iuſtitiam à Deo "ſalutis ſuæ.
6 Hæc eſt generatio quærentium eum, quærẽtium "faciem tuam,
"Iayacob. ס Selah.
7 "Eleuate ô portæ, capita veſtra, & eleuate vos portæ "perpetuæ: &
introibit rex gloriæ.
8 Quis eſt iſte rex gloriæ? Iehoua fortis & "potens, Iehoua potens
in prælio.
9 Eleuatæ ô portæ, capita veſtra, & eleuatæ vos portæ perpetuæ:
& introibit Rex gloriæ.
10 Quis eſt iſte Rex gloriæ? Iehoua exercituum ipſe eſt Rex glo-
riæ. ס Selah.

Dauid vt expertus, ſub ſimilitudine paſtoris & ouiũ docet quàm magna, & certa ſit prouidentia Dei erga ſuos.

Miſericordia & vita æterna.

Quãuis vniuerſa terra, omneſque populi ſint Domini, tamen ſingulariter ſibi elegit montem Siõ & populũ Iſrael: qui mons repræſentat quaſi vmbra quadam mõtẽ cæleſtẽ, quo aſcẽdent quales hic deſcribuntur.

Exoptat templũ ædificari in quo conſtitueretur arca quam vocat regẽ gloriæ, quòd ſuper ea populo ſuo appareret Deus.

Deo natus Euangelio prædicato, annuntiabit iuſtitiam Dei, qua illos iuſtificabit, vel qua iuſtum ſe eſſe oſtendet, præſtando quod promiſerat. nam ſequitur, quia fecit, ſiue quòd fecerit, hoc eſt promiſſam per Chriſtum ſalutem (de qua toto hoc Pſalmo) præſtiterit. Alii vertunt, Populo illius geniti, ſiue illius qui naſcitur, aut natus eſt & genitus. nam לעם regit genitiuum.

Quia fecit. : כי עשה quòd fecerit. quòd exhibuerit, ſub. illam iuſtitiam promiſſam per Chriſtum.

IN PSALMVM XXIII.

1 Paſcit me רעי paſtor meus. paſcens me. Deficiam. : אחסר egebo. q.d. nullius rei indigere potero.

2 In tugur.ger. בנאות דשא In caulis herbæ. In paſcuis herbidis. Ad aquas requietum על־מי מנוחות ad aquas quietum. vel, lenitatum. id eſt placidas & leniter fluentes, quæ carent omni periculo.

3 Conuertit, ישובב reducit. ſiue redire facit. ſub. in viam bonam. Alii, quieſcere facit. tranquillam reddit. reſtituit. Iuſtitiæ צדק Quidam hic rectas & complanatas ſemitas exponunt, ſiue æquatas, non montoſas, in quibus non defatigetur ouis.

4 Ambulauero אלך *mihi* ſit ambulandum. aut verſandum. i. etiam ſi verſarer in tenebris exitialibus & ſummo periculo. Et baculus tuus ומשענתך & pedum tuum. His curam & ſtudium paſtoris ſignificat.

5 Præparas תערך Inſtrues. Fut. Heb. pro. præſ. His omnium rerum copiam ſignificat, ſiue neceſſariæ fuerint, ſiue voluptariæ. Imping. in oleo ca.m. דשנת בשמן ראשי perungis vnguento caput meum. Vel, Vnguento caput meum delibutum reddis. Præt. Heb. pro præſ.

6 Verunt. bonum אך טוב Certe bonitas. vel, fœlicitas. In long. di. : לארך ימים Hebraiſmus, pro, in multos dies.

IN PSALMVM XXIIII.

1 Et plenitudo eius ומלואה Hebraiſmus, pro quicquid in ea continetur, ſiue quicquid ipſa continet.

2 Super maria על־ימים iuxta maria. ad maria. Situs enim continentis eſt ſupra mare & flumina, non in ipſo mari & aquis. nam dixit Deus, Congregentur aquæ in locum vnum, & appareat arida. Geneſ.1.b.9. Sic paulo pòſt, Iuxta flumina.

4 Non accipit in va. an. ſu. לא־נשא לשוא נפשו *qui* animum ſuum ad vanitatem non extulit. i. qui vanis rebus non inhiat, aut intentus eſt. Hebraice legitur, Non aſſumit fruſtra animam eius, aut meam. Varia enim eſt hic lectio. nam quædam exemplaria habent נפשו, alia נפשי, ſed punctatum cum hiric, vt appareat ו pro י poſitum eſſe. Hinc inter Hebræos doctiores, in hac verſus huius particula, Deũ loqui intelligũt: & Aſſumere animã Dei idem eſſe aiunt atque Iurare per animã Dei: vt ſit idem Aſſumere animã Domini in vanũ, ſiue fruſtra, & temere: atque Aſſumere nomen Domini in vanu, Exod.20.b.7. Id eſt, nihil falſi, per nomen Domini aſſumit. Eiuſmodi loquutio legitur & Ierem.51.b.14, & Amos 6.b.8, Et iurauit Iehoua per animam ſuam. 5 Salutis ſuæ : ישעו Sic Hebraice, pro, ſaluatore ſuo.

6 Faciem tuam פניך Mutatio perſonæ, pro, faciem eius. Iayacob. יעקב Aut ſubaudiendum : א, acſi dicat, talis eſt generatio eorum qui in Iacob quærunt faciem Dei. Aut verbum ſubſtantiuum, hoc modo, Iacob ſunt, & veri Iſraelitæ, qui quærunt faciem Dei.

7 Eleuate שאו Attollite. Abrũpit Dauid ſermonẽ, optatq; templi Ieroſolymitani extructionẽ, vt arcã (quam Iehouæ nomine ſignificat.) inferat. Perpetuæ. עולם æternæ. ſempiternæ. ſic dictæ quòd illic arca eſſet perpetuo habitatura, hoc eſt vſque ad deſtructionem tẽpli.

8 Et potens וגבור & robuſtus. validus. heros.

Confidens Deo afflictus ab inimicis, peccata agnoſcẽs ſuæ præcipue iuuẽtutis, orat vt à Deo doceatur, eiúſque miſericordia ſibi ignoſcatur.

Dauidis. XXV. 1
א AD te Iehoua animam meam leuo.
א Deus meus ב in te ſpero, ne pudore afficiar, ne exultent 2
inimici mei de me.
ג Etiam omnes qui expectant te non afficientur pudore: pudo- 3
re afficientur præuaricantes ſine cauſa.
ד Vias tuas Iehoua ſcire fac me, ſemitas tuas doce me. 4
ה Ambulare fac me per veritatem tuam, ו & doce me: quia tu es 5
Deus ſalutis meæ, te expecto omni die.
ז Reminiſcere miſerationum tuarum Iehoua, & miſericordia- 6
rum tuarum, quia à ſeculo ſunt.
ח Peccatorum adoleſcentiæ meæ, & præuaricationum mearum 7
ne memineris, *ſed* ſecundum miſericordiam tuam memẽto mei
tu, propter bonitatem tuam Iehoua.

Laudat Domini bonitatem qui humiles doceat.

ט Bonus & rectus Iehoua: ideo docebit peccatores viam. 8
י Ambulare faciet humiles in iudicio, & docebit humiles viam 9
ſuam.

Quæ ſunt viæ Domini.

כ Omnes ſemitæ Iehouæ, miſericordia & veritas, cuſtodientibus 10
pactum eius & teſtimonia eius.

Iterũ veniã petit.

ל Propter nomẽ tuum Iehoua, parce iniquitati meæ: quoniam 11
multa eſt.

Fœlicitates corũ qui timẽt Deũ.

מ Quis eſt vir timens Iehouam? docebit eum viam quam eligat. 12
נ Anima eius in bono commorabitur, & ſemen eius hæreditate 13
accipiet terram.
ס Secretum Iehouæ timẽtib' eũ, & pactũ eius vt ſcire faciat eos. 14
ע Oculi mei ſemper ad Iehouam: quoniam *ſpero quòd* ipſe educet 15
è reti pedes meos.

Adhuc ſicut initio, orat à ſuis afflictionibus liberari, petens veniam peccatorum ſuorum propter quæ huiuſmodi ſunt afflictiones: demonſtrans tamen iuſtitiã ſuã in eo in quo aduerſarii eũ perſequebantur.

פ Reſpice ſuper me, & miſerere mei, quia vnicus & pauper ſum. 16
צ Anguſtiæ cordis mei dilatatæ ſũt: ab anguſtiis meis educ me. 17
ר Vide afflictionem meam, & laborem meum, & parce omni- 18
bus peccatis meis.
ר Vide inimicos meos, quoniam multiplicati ſunt, & odio ini- 19
quo oderunt me.
ש Cuſtodi animam meam, & erue me: ne confundar, quoniam 20
ſperaui in te.

1 In finẽ pſalmus Dauid. XXIIII.
AD te Domine leuaui animã meã: Deus meus in te cõfido, non erubeſcam.
2 Neque irrideant me inimici mei: etenim vniuerſi qui ſuſtinent te, non confundentur.
3 Confundantur omnes iniqua agentes ſuperuacuè.
4 Vias tuas Domine demõſtra mihi, & ſemitas tuas edoce me.
5 Dirige me in veritate tua, & doce me: quia tu es Deus ſaluator meus, & te ſuſtinui tota die.
6 Reminiſcere miſerationum tuarũ Domine, & miſericordiarum tuarũ quæ à ſeculo ſunt. B
7 Delicta iuuẽtutis meæ, & ignorantias meas ne memineris.
Secundum miſericordiam tuã memẽto mei tu, propter bonitatem tuam Domine.
8 Dulcis & rectus Domin⁹: propter hoc legẽ dabit delinquẽtibus in via.
9 Diriget mãſuetos in iudicio, docebit mites vias ſuas.
10 Vniuerſæ viæ Domini, miſericordia & veritas, requirẽtibus teſtamentum eius & teſtimonia eius.
11 Propter nomen tuũ Domine, propitiaberis peccato meo: multum eſt enim. C
12 Quis eſt homo qui timet Dominũ? legẽ ſtatuet ei in via quam elegit.
13 Anima eius in bonis demorabitur, & ſemen eius hæreditabit terram.
14 Firmamẽtum eſt Dominus timentibus eum: & teſtamentum ipſius vt
15 manifeſtetur illis.
Oculi mei ſemper ad Dominum: quoniam ipſe euellet de laqueo pedes meos.
16 Reſpice in me, & miſerere mei: quia vnicus & pauper ſum ego. D
17 Tribulationes cordis mei multi-
18 plicatæ ſunt: de neceſſitatibus meis erue me.
Vide humilitatẽ meã & laborem meũ: & dimitte vniuerſa delicta mea.
19 Reſpice inimicos meos, quoniam multiplicati ſunt, & odio iniquo oderunt me.
20 Cuſtodi animam meã, & erue me: non erubeſcam, quoniã ſperaui in te.

IN PSALMVM XXV.

1 Dauidis. לדוד ſub. pſalmus. Hic primus pſalmus eſt eorum quorum verſus à literis iuxta ordinem Alphabeti Hebraici incipiunt. Deſunt tamen ב & ו atque ק, & incipiunt duo verſus in א, totidémque in ר. quanquam à ב incipiat ſtatim altera dictio verſus ſecundi, vt tertia quinti à ו. A פ initium habet verſus vltimus. Cauſam huius inſtituti certam ne Hebræi quidem reddere poſſunt. Apparet vulgatam rationem carminis fuiſſe: etſi perpauci pſalmi, nempe præter hunc quatuor, vt 34. 111. 112, & 119, hoc carminis genere conſtent, iidémque non pari ratione. Leuo אשא attollo. Fut. Heb. pro præſ.
2 In te ſpero בך בטחתי in te confido. in te fiduciam habeo. vel, te nitor. Præt. Heb. pro præſ.
3 Etiam omnes, &c. גם כל־קויך לא יבשו Certe omnes ſperantes in te non pudefient, &c. Alii, Etiam ne pudefiant qui expectant te.
4 Scire fac me, הודיעני oſtende mihi. demonſtra mihi. notas mihi fac.
5 Amb. fac me per ver. t. הדריכני באמתך Duc (vel Deduc) me in veritate tua. Alii, Deduc me per fidelitatem tuam. aut, per fidem tuã. i. da vt credam te eſſe promiſſorum ſeruantem. Salutis meæ, ישעי ſeruator (vel ſaluator) meus. Te expecto קויתי Præt. Heb. pro præſ.
6 A ſeculo ſunt. מעולם המה: Id eſt, quibus nunquam vti deſiiſti. vel, quia ſemper fuiſti miſericors.
7 Adoleſcentiæ meæ נעורי iuuentutis meæ. 8 Viam. בדרך: ſub. illam quam approbat. Alii, in via.
9 Ambul. fa. hum. ידרך ענוים Diriget manſuetos. In iudicio, במשפט per iudicium. Id eſt, efficiet vt rectè & ex ordine vitam inſtituant. Humiles ענוים Antecedens pro relatiuo, more Hebraico, pro, docebit illos viam ſuam.
11 Iehoua, יהוה Sub. pepercisti mihi. nã non poteſt hæc prima pars verſus iungi ſequenti à coniunctione incipienti. Parce iniq. m. וסלחת לעוני & remiſiſti peccatum meum. Coniunctio ET vacabit, ſi per reticentiam non ſubaudias pepercisti, in principio verſus, vt legas, Propter nomen tuum Iehoua remiſiſti. Poteſt verti præteritum per imperatiuum.
12 Viam quam eligat. בדרך יבחר: viam quam elegit. vel, elegerit. id eſt, quam ipſe Iehoua probauerit.
13 Commorab. תלין permanebit. conquieſcet. i. ſumma lætitia perfruetur.
14 Secretum סוד ſub. reuelatur, ſiue reuelari ſolet. Et pactum, &c. ובריתו להודיעם: Ordo inuerſus, pro, vt notum faciat eis pactum ſiue fœdus ſuum.
16 Vnicus יחיד Ita vocat ab omnibus deſertum, & omni ope deſtitutum. Et pauper ועני & afflictus.
17 Dilatatæ ſunt הרחיבו dilatauerunt. ſub. ſe. vel locum ſuum, ſiue cor meum. i. repleuerunt cor meum, & ita diſtenderunt illud.
18 Et laborem m. ועמלי & moleſtiam meam.
19 Vide ראה Conſidera Iniquo חמס violento. tyrannico. Vel, iniuſto & implacabili.
20 Ne confundar, אל־אבוש. q. d. vide ne patiar repulſam, quoniam in te præſidium meum poſui.

21 Innocentes & recti adhæſerũt mi-
hi, quia ſuſtinui te.
22 Libera Deus Iſrael ex omnibus
tribulationibus ſuis.
In finẽ, Pſalmus Dauid. XXV.
1 IVdica me Domine, quoniam ego
in innocẽtia mea ingreſſus ſum: &
in Domino ſperans non infirmabor.
2 Proba me Domine, & tenta me:
vre renes meos & cor meum:
3 Quoniam miſericordia tua ante
oculos meos eſt, & complacui in ve-
ritate tua:
B 4 Non ſedi cum concilio vanitatis,
& cũ iniqua gerẽtibus non introibo.
5 Odiui eccleſiam malignantium: &
cum impiis non ſedebo.
6 Lauabo inter innocentes manus
meas: & circundabo altare tuũ Dñe,
7 Vt audiam vocem laudis, & enarrẽ
vniuerſa mirabilia tua.
8 Domine, dilexi decorẽ domus tuæ,
& locum habitationis gloriæ tuæ.
C 9 Ne perdas cum impiis Deus ani-
mam meam, & cum viris ſanguinum
vitam meam:
10 In quorũ manibus iniquitates ſunt:
dextera eorũ repleta eſt muneribus.
11 Ego autem in innocentia mea in-
greſſus ſum: redime me, & miſerere
mei.
12 Pes enim meus ſtetit in directo: in
eccleſiis benedicam te Domine.
XXVI.
Pſalmus Dauid prius q̃ liniretur.
1 DOminus illuminatio mea, & ſa-
lus mea: quem timebo?
Dñs ꝓtector vitæ meæ: à q̃ trepidabo?
2 Dum appropiant ſuper me nocen
tes, vt edant carnes meas:
Qui tribulant me inimici mei, ipſi
infirmati ſunt, & ceciderunt.
3 Si conſiſtant aduerſum me caſtra,
non timebit cor meum.
Si exurgat aduerſum me prælium,
B in hoc ego ſperabo.
4 Vnam petii à Domino, hanc requi-
ram, Vt inhabitem in domo Domini
omnibus diebus vitæ meæ,
Vt videam voluptatem Domini, &
viſitem templum eius.
5 Quoniam abſcõdit me in taberna-
culo ſuo in die malorũ: protexit me
in abſcondito tabernaculi ſui:
6 In petra exaltauit me: & nunc exal
tauit caput meũ ſuper inimicos meos:

21 ת ′Perfectio & rectitudo cuſtodiant me: quoniam ′te expecto.
22 פ Redime Deus Iſraelem ex omnibus anguſtiis eius.
Dauidis. XXVI.
1 I′Vdica me Iehoua: quoniam ego ′in perfectione mea ambula-
ui, & Iehouæ fiſus ſum: ′non nutabo.
2 Proba me Iehoua, ′& tenta me, ′funde renes meos & cor meũ:
3 Quoniam miſericordia tua coram oculis meis eſt, ′& ambulaui
in veritate tua.
4 ′Non ſedi cũ viris ′mẽdacibus, & cũ ′occultãtibus *ſe* nõ introiui.
5 Odi ′cœtum malignantium, & cum impiis non ſedeo.
6 ′Laui ĩ innocẽtia manus meas, ′& circũdedi altare tuũ Iehoua:
7 ′Vt audire facerẽ vocem confeſſionis, ′& narrarem omnia mi-
rabilia tua.
8 Iehoua dilexi habitaculum domus tuæ, & locum tabernaculi
′gloriæ tuæ.
9 ′Ne congreges cum peccatoribus animam meam, & cum viris
ſanguinolentis vitam meam:
10 Quorum in manibus eſt ′præuaricatio, & dextera eorum plena
eſt muneribus.
11 At ego ′in perfectione mea ambulo: propterea redime me, &
miſerere mei.
12 Pes meus ſtetit in ′rectitudine: in cœtibus benedicam Iehouæ.
Dauidis. XXVII.
1 IEhoua lux mea & ſalus mea, à quo timebo? Iehoua fortitudo
vitæ meæ, à quo pauebo?
2 ′Quũ appropinquarẽt aduerſum me maligni, vt ederẽt carnem
meam, hoſtes mei & inimici mei, ipſi impegerunt, & ceciderunt.
3 Si caſtrametati fuerint aduerſum me caſtra, non timebit cor
meum: ſi conſurgat aduerſum me bellum, ′huic ego fido.
4 Vnum petii à Iehoua, hoc requiram, Vt habitem in domo Ie-
houæ omnibus diebus vitæ meæ, ′vt videam pulchritudinem Ie-
houæ, ′& quæram in templo eius.
5 Quia ′abſcondet me in tabernaculo ſuo ′in die mala, & abſcõdet
me in abſcondito *loco* tabernaculi ſui, ′in petram exaltabit me.
6 ′Et nunc exaltabitur caput meum ſuper inimicos meos ′*in* cir-

Dauid nullius iniuriæ Sauli factæ ſibi cõſcius, propter quam eũ ille deberet perſequi, petit à Deo vt in hac cauſa iudex ſit.

Declarat integritatem vitæ ſuæ.

Meminit ſacrificiorũ quæ in ſimplicitate obtulit: cupitque vehementer in cœtu fidelium eſſe, ex quo à Saule eiectus erat: neque cõprehẽdi, atque implicari in pœna hominũ impiorũ, proteſtans ſemper de integritate ſua.

Dauid canit hũc pſalmũ Domino maximo quodã periculo liberat⁹: oſtendens ſingularem animi magnitudinẽ, ac firmitudinẽ in Domino in ſummis periculis.

Ex omnib⁹ reb⁹ vnã petit, vt reuerti poſſit in tẽplum cũ cæteris fidelib⁹, & quare.

Confirmat ſe innitens Domino.

21 Perfectio & rectitudo תם־וישר Integritas & æquitas. Synceritas & rectum. Te expecto. :קויתיך. q.d. à te omnia expecto, & totus à te pendeo.

IN PSALMVM XXVI.

1 Iudica me שפטני Ius dicito pro me. In perf. mea בתמי in ſynceritate mea. in integritate mea. in innocentia mea. i. innocenter. Non nutabo. לא אמעד Vel eſt fut. pro præſ. non nuto. labor. vacillo.

2 Et tenta me, ונסני periculum facito de me. Funde צרופה examina. excoque. explora. Metaphora à repurgatoribus auri & argenti.

3 Et ambulaui : והתהלכתי באמתך & ambulo (& ambulare ſoleo) in veritate tua Præt. Hebr. pro præſ. Veritatem Dei vocat quam Deus exigit: cui opponit ſequenti verſu fallaciam & vanitatem.

4 Nõ ſedi לא ישבתי Nõ manſi. Non habitaui. Mẽdacibus, שוא vanis. fallacib⁹. Occultãtib⁹ נעלמים occultis. abſcõditis. latẽtibus. diſſimulatoribus. quærẽtibus latebras. q.d. cũ fucatis non habui cõmercium. 5 Cœtũ malig. קהל מרעים eccleſiã noxiorũ. ſceleratorũ.

6 Laui in innoc. ארחץ בנקיון Fut Heb. pro præt. aut præſ. Lauo, ſiue lauare ſoleo in munditia. De oblatione victimarum loquitur, quas obtulit mundis manibus non aqua, ſed innocentia: alludens ad ablutiones quæ fiebant à Sacerdotibus ante ſacrificium. Et circundedi ואסובבה & circundabo, vel circundo. ſub. offerendo ſacrificia.

7 Vt aud. fac. vo. confeſſ. לשמע בקול תודה vt audire faciã (vel auditam faciam) vocẽ laudis. Hebraiſmus, pro, palàm te celebrem. Et narrarem ולספר & exponam. recenſeam.

8 Gloriæ tuæ : כבודך Hebraiſmus, pro glorioſi. vel ſignificat tabernaculum vbi erat arca fœderis, quam vocat gloriam Dei.

9 Ne congreg. אל־תאסף Ne colligas. vel reponas. ſeponas. id eſt, ne perdas me cum improbis quum de ipſis ſumes pœnas.

10 Præuaric. זמה conſilium prauum. dolus. opus à ſceleſta cogitatione profectum.

11 In perfect. m. בתמי in ſynceritate mea. vel innocentia. 12 In rectit. במישור in recto. hoc eſt in loco recto & plano. i. tuto.

IN PSALMVM XXVII.

2 Quum approp. בקרב Quum aciem iuſtruerent. pugnarent. bellum pararent.

3 Huic ego fido. : בזאת אני בוטח hac re nitar. quòd ſcilicet ſis lux mea, ſalus mea: in hac re fiduciam habebo.

4 Vt vid. pulch. לחזות בנעם vt contempler amœnitatem. aut voluptatem. i. quantum ſit voluptatis apud ipſum. Et quæram ולבקר & vt inueſtigem. & vt ſcruter. ſub. promiſſiones eius, & ſimilia. Alii, & luſtrem templum eius.

5 Abſcondet יצפנני abſconderet. In die mala, ביום רעה in die aduerſitatis. In pet. exal. m. : בצור ירוממני in rupem extolleret me. id eſt, in locum æditum, tutum, & inacceſſum ſtatueret me.

6 Et nunc exal. cap. ועתה ירום ראשי Et mox extollet caput meum. vel exaltabit. Extollere caput alicuius, more Hebræo dictum, pro dignitati priſtinæ reſtituere, aut ſuperiorem reddere. Vide Gen. 40. b. 13 *In* circuit. m. סביבותי qui circum me ſunt.

cuitibus meis,& ſacrificabo in tabernaculo eius ſacrificia ′vociferationis,cantabo,& canam Iehouæ.
Audi Iehoua vocem meam ″*qua* clamo, & miſerere mei, & ex- 7
audi me.
″Tibi dixit cor meũ, ′Quærite faciem meam: ″faciem tuam Ie- 8
houa quæram.
Ne abſcondas *igitur* faciem tuam à me, ″neque declinare ſinas in 9
iram ſeruum tuum: auxilium meũ fuiſti, ne derelinquas me *igitur*,
& ne deſeras me, Deus ſalutis meæ:
″Quoniam pater meus & mater mea dereliquerunt me:& Icho- 10
ua collegit me.
Doce me Iehoua viam tuam, & duc me per ſemitam ′rectitu- 11
dinis propter hoſtes meos.
Ne tradas me ′ voluntati hoſtium meorum : quoniam ſurrexe- 12
runt in me teſtes mendaces,& loquens ″iniquitatem.
″*Defeciſſem* niſi credidiſſem me viſurũ ′bonitatem Iehouæ in ter- 13
ra viuentium.
″Expecta Iehouam, corrobora te,& roborabit *Deus* cor tuum: & 14
expecta Iehouam.

Dauidis. XXVIII.

AD te Iehoua clamo,petra mea, ″ne taceas à me:ne forte ″ſileas 1
à me,& aſſimiler deſcendentibus in ′ſepulchrum.
Audi vocem deprecationum mearũ quum clamo ad te, quum 2
eleuo manus meas ′ad adytum ſanctitatis tuæ.
″Ne trahas me cum impiis, & cum operãtibus iniquitatem: lo- 3
quentibus pacẽ cum proximis ſuis,& malum in corde eorum eſt.
Da eis ſecundũ opus eorũ, ″& ſecundũ malũ operũ eorũ, ſecũ- 4
dum opus manuũ eorum da eis,redde ′retributionem eorum eis:
Quoniam non ′aduertunt animum ad opera Iehouæ,& ad opus 5
manuum eius: ′deſtruet eos,& non ædificabit eos.
″Benedictus Iehoua,quoniã audiuit vocẽ deprecationũ mearũ. 6
Iehoua fortitudo mea, & ſcutum meum, in ipſo ſperauit cor 7
meum, & adiutus ſum: ″& exultauit cor meum, & cantico meo
confitebor ei.
Iehoua ″fortitudo eis, ′& fortitudo ſalutum vncti ſui eſt. 8

C

Circuiui, & immolaui in tabernaculo eius hoſtiam vociferationis:cantabo & pſalmum dicam Domino.

Exaudi Domine vocem meam qua clamaui:miſerere mei, & exaudi me.

Tibi dixit cor meum, exquiſiuit facies mea : faciem tuam Domine requiram.

Ne auertas faciem tuam à me, ne declines in ira à ſeruo tuo.
Adiutor meus eſto:ne derelinquas me,neque deſpicias me Deus ſalutaris meus.

D

Quoniã pater meus & mater mea dereliquerũt me:Dominus autem aſſumpſit me.

Legem pone mihi Domine in via tua: & dirige me in ſemita recta propter inimicos meos.

Ne tradideris me in animas tribulantium me: quoniam inſurrexerunt in me teſtes iniqui, & mentita eſt iniquitas ſibi.
Credo videre bona Domini in terra viuentium.

Expecta Dominum , viriliter age: & confortetur cor tuũ, & ſuſtine Dominum.

Huic Dauid. XXVII.

AD te Domine clamabo, De⁹ meus ne ſileas à me: nequando taceas à me , & aſſimilabor deſcendentibus in lacum.
Exaudi Domine vocem deprecationis meæ dũ oro ad te,dum extollo manus meas ad templum ſanctũ tuũ.
Ne ſimul trahas me cum peccatoribus : & cum operãtibus iniquitatẽ ne perdas me:

Iere.9.&

B

Qui loquuntur pacem cum proximo ſuo ,mala autẽ in cordibus eorũ.
Da illis ſecũdũ opera eorũ, & ſecũdum nequitiã adinuentionũ ipſorũ:
Secundũ opera manuũ eorũ tribue illis, redde retributionẽ eorum ipſis:
Quoniam non intellexerunt opera Domini , & in opera manuũ eius: deſtrues illos,& non ædificabis eos.
Benedictus Dominus,quoniã exaudiuit vocem deprecationis meæ:

C

Dominus adiutor meus & protector meus:& in ipſo ſperauit cor meum,& adiutus ſum.
Et refloruit caro meo:& ex voluntate mea confitebor ei.
Dominus fortitudo plebis ſuæ, & protector ſaluationum chriſti ſui eſt.

Orat ſummo animi ardore, quærens Dominũ iuxta ipſius mandatum, poſtulãs ne abiiciatur, omni ope parentũ ſuorum deſtitutus.

Petit vt doceatur & dirigatur, neque inimicis ſuis permittatur.

Suo exẽplo hortatur ad fidem & ſpẽ in Domino.

Dauid expulſus è patria ſua, vehementérque afflictus, verſus arcã quæ erat in templo cõuertens faciẽ ſuã, petit opẽ & vt exaudiatur, neque cũ impiis opprimatur.

Petit vindictam contra inimicos Dei,& quare.

Gratias agit Deo qui cũ exaudiuit ac liberauit, laudãs recognoſcẽnſque eius potẽtiã.

2.S.

Vocif. תרועה iubilationis.i. quæ cum clangore tubarũ & ſumma iubilatione fiunt. 7 Qua clamo, אקרא *quum* clamauero.
8 Tibi dixit cor m. לך אמר לבי Pro te dicit *mihi* cor meum.i.tuo nomine,vice tui.q.d.dicis mihi in corde. Alii,De te dixit cor meum. id eſt,iugiter verſaui in corde meo hæc verba quæ tu dixiſti,Exquirite.ideo confidenter accedo. Quærite בקשו Exquirite.id eſt implorate auxilium meum. Faciem tuam את-פניך Subaudiendum,& propterea,hoc modo,Et propterea exquiram,&c.
9 Neque decl.&c. אל־תט באף עבדך Ne declinare facias(aut prolabi ſinas)in ira.ob repulſam ſcilicet. Alii,Ne auerſeris in ira ſeruũ tuũ.
10 Quoniam pater,&c. כי־אבי Quando pater meus & mater mea derelinquũt me,Iehoua colligit me. Alii, Quanuis,&c.dereliquerint me,Iehoua tamen recollegit me. 11 Rectitudinis מישור rectam.
12 Voluntati בנפש in animam.vel,animæ.i.voluntati. Iniquitatem. חמס: violentiam.iniuſtitiam.iniuriam.
13 Defeciſſem. Iſtud additum eſt, quòd reticentia ſit in hoc verſu.nam Hebraice tantum legitur, לולא האמנתי Niſi credidiſſem,&c. q.d.plane deſpondiſſem animum inter tot calamitates,niſi credidiſſem,&c. Bonitatem בטוב id eſt,me fruiturum bonis Iehouæ.
14 Expecta Ieho.&c. קוה אל־יהוה Expecta ad Iehouam, fortis eſto, & corroborabit,&c. Seipſum hortatur Dauid : acſi dicat, Pendeas à Domino,& eſto forti & infracto animo,& animos ſufficiet tibi,totus pende ab eo.

IN PSALMVM XXVIII.

1 Clamo אקרא Fut.Heb.pro præſ.Te Iehoua inuoco. Ne taceas à me אל־תחרש ממני ne obſurdeſcas,vel ne ſileas à me. Oratio conciſa,pro ne ſileas ita vt nõ reſpõdeas mihi,ſiue orationi meæ. Sileas à me, תחשה ממני Hebraiſmus,pro,ne ſi forte votis meis nõ reſponderis,peream. Sepulchrum. בור: foueam. lacum.pro ſepulchro poſitum eſt.
2 Ad adytum ſanct.t. אל־דביר קדשך: ad oraculum ſanctuarii tui. vel ſanctum tuum.in quo ſcilicet erat arca, vnde opem ſe laturum implorantibus promiſerat. 3 Ne trahas me אל־תמשכני ſub.ad mortem.
4 Et ſecund.malum וכרע & iuxta malitiam Retributionem eorum גמולם talionem ipſorum.
5 Aduert.ani. יבינו Fut.Heb.pro præſ.intelligunt.i.aduertunt animum. Deſtruet,&c. יהרסם ולא יבנם: deſtruat eos , & non ædificet eos.vel,nec poſtea ædificet.id eſt perdat eos in æternum,ſine vlla ſpe futuræ inſtaurationis.
6 Benedictus ברוך Laude dignus eſt.Laudetur.Aut,Gratias ago Iehouæ,quòd,&c.
7 Et exultauit ויעלז Vel per futurum,ideo exultabit.aut,geſtiet.
8 Fortitudo eis, עז למו fortitudo illorum.Relatiuum ſine antecedente: illorum ſcilicet hominum qui mecum ierunt ad bellum. aut, qui ſine me rege ſuo profecti ſunt ad prælium. Et fort.ſal.vnct.ſ.e. : ומעוז ישועות משיחו הוא & corroboratio auxiliorum vncti ſui ipſe. vel,& robur quo ſeruatus eſt vnctus eius. Quidam ET pro quemadmodum accipiunt,vertuntque,Quemadmodum fuit robur ſalutum, &c.id eſt,vt ipſe vnctum ſuum robuſtiſſime ſeruauit.

Saluum fac populum tuum Domine,& benedic hæreditati tuæ,& rege eos,& extolle illos vſque in æternũ.

XXVIII.

Pſalmus Dauid in conſummatione tabernaculi.

AFferte Domino filii Dei, afferte Domino filios arietum:

Afferte Domino gloriã & honorẽ, afferte Domino gloriã nomini eius: adorate Dominũ in atrio ſancto eius.

Vox Domini ſuper aquas, De⁹ maieſtatis intonuit, Dominus ſuper aquas multas.

Vox Domini in virtute: vox Domini in magnificentia.

Vox Domini confringẽtis cedros, & cõfringet Domin⁹ cedros Libani,

B Et comminuet eas tanquam vitulum Libani: & dilectus quemadmodũ filius vnicornium.

Vox Domini intercidentis flammam ignis, vox Domini cõcutientis deſertum, & commouebit Dominus deſertum Cades.

Vox Domini præparantis ceruos, & reuelabit condenſa: & in templo eius omnes dicent gloriam.

Dominus diluuium inhabitare facit: & ſedebit Domin⁹ rex in æternũ.

Dominus virtutem populo ſuo dabit: Dominus benedicet populo ſuo in pace.

XXIX.

2.Sam.5.b.11 Pſalmus cantici in dedicatione domus Dauid.

EXaltabo te Domine, quoniã ſuſcepiſti me: nec delectaſti inimicos meos ſuper me.

Domine Deus meus clamaui ad te, & ſanaſti me.

Domine eduxiſti ab inferno animam meam: ſaluaſti me à deſcendentibus in lacum.

Pſallite Domino ſancti eius: & confitemini memoriæ ſanctitatis eius:

B Quoniam ira in indignatione eius: & vita in voluntate eius.

Ad veſperum demorabitur fletus: & ad matutinum lætitia:

---

9 Serua populum tuum,'& benedic hæreditati tuæ:'& paſce eos,
& extolle eos vſque in ſeculum.

Canticum Dauidis. XXIX.

1 DA'te Iehouæ,filii fortiũ, afferte Iehouæ gloriã & fortitudinẽ:
2 Date Iehouæ'gloriã nominis eius, 'incuruate vos Iehouæ
in gloria ſanctitatis.
3 Vox Iehouæ'ſuper aquas, Deus'gloriæ tonare facit, Iehoua ſuper aquas multas.
4 Vox Iehouæ'in potentia,vox Iehouæ'in gloria.
5 Vox Iehouæ cõfringẽs cedros,& cõfrĩgit Iehoua cedros Libani:
6 'Et ſaltare facit eas ſicut vitulus:'Libanum & ש Siriõ ſicut filius
vnicornium.
7 Vox Iehouæ'excidens flammas ignis.
8 Vox Iehouæ'trepidare facit deſertũ, trepidare facit Iehoua deſertum Cades.
9 Vox Iehouæ parturire facit ceruas,'& detegit ſyluas: & in templo eius totus eius *populus*'dicit gloriam.
10 Iehoua in diluuio ſedit,'& ſedebit Iehoua rex in ſeculum.
11 Iehoua fortitudinem populo ſuo dabit: Iehoua benedicet populo ſuo in pace.
1 Pſalmus cantici dedicationis domus Dauidis. XXX.
2 EXaltabo te Iehoua, quoniam'exaltaſti me,'nec lætificaſti inimicos meos de me.
3 Iehoua Deus meus'clamaui ad te,& ſanaſti me.
4 Iehoua'aſcendere feciſti ab inferno'animam meam,'viuificaſti
me à deſcendentibus in ſepulchrum.
5 Canite Iehouæ'miſericordes eius,'& cõfitemini memoriæ ſanctitatis eius:
6 Quoniam momentum *eſt* in furore eius,'vita *in* voluntate eius:
'veſperi pernoctabit fletus,& mane lætitia *erit*.

Hortatur principes ac potentes huius mundi ad didam gloriam Domino, agnoſcentes eũ præpotentem, idque in eius ſanctuario.

Quæ ſit potentia Dei in tonitru ac tempeſtatibus.

Potentia Dei intelligitur ex vi & impetu aquarum è cælo deſcendentium.

Dauid ab inimicis ſuis liberatus, atque aliquãtum quietis adeptus, laudat Dominũ quod ſe à morte per eos intentata liberarit.

Prouocat alios ad laudes ſimiles,cõ memorans bonitatem Dei non diu ſuam iram retinentis.

---

9 Et benedic וּבָרֵךְ & benefac.aut,beneficiis cumula. Et paſce eos וּרְעֵם paſtorem age erga illos.

IN PSALMVM XXIX.

1 Date Ieh.filii for. הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים Afferte Iehouæ filii potentum.vel inſignium, Abrahæ nempe, Iſaac,& Iacob. Alii,vos inſignes & potentes.Afferte,ſub.laudes,vt habet Chaldæus paraph.id eſt,laudate.Aut repetito ſequenti verbo iungitur.

2 Gloriam no.e. כְּבוֹד שְׁמוֹ Id eſt,dignam nomine eius,hoc eſt ipſo dignam. repetitio eſt. Quidam vertunt, Tribuite nomini Iehouæ gloriam. Incur.v.Ie.&c. הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ׃ adorate Iehouam in decore ſanctitatis.vel,in decore ſancto. Aut,in magnificentia ſanctitatis.hoc eſt in ſanctuario magnifico & decoro,in tabernaculo fœderis, vbi ſe manifeſtabat.

3 Super aquas, עַל־מַּיִם ſubaudi, auditur. Ratio quare laudandus Deus. Vox Iehouæ,pro tonitru. Gloriæ ton.fa. הַכָּבוֹד הִרְעִים maieſtatis tonat.vel glorioſus,aut maieſtate venerandus tonat.

4 In potentia, בַּכֹּחַ cum potentia.q.d.validum & vehemens tonitru. In gloria. בֶּהָדָר׃ eſt cum magnificentia.cum decore.cum ſplendore.id eſt,magnifica eſt & ſplendens.

6 Et ſaltare fa.e.ſicut vit. וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל Et exilire facit eas more vituli.Vel,ſubſilire facit eas inſtar vitulorum.Hyperbole Scripturis ſacris frequens. Libanum לְבָנוֹן ſub.ſubſilire inquam facit.

7 Excidens חֹצֵב diſſectas eiaculans.Vel,ſolet elicere,id eſt eiicere.q.d.vnà cum tonitru emicat fulgetrum.

8 Trep.fa.deſ.trep.f. יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל parturire facit deſertum,parturire facit,&c.Deſertum pro feris deſerti.

9 Et detegit וַיֶּחֱשֹׂף & denudat.Præt.Heb.pro præſ. Dicit gloriã. אֹמֵר כָּבוֹד׃ dicit laudẽ.i.ſancti omnia Deo tribuunt & eũ laudãt.

10 Et ſedebit וַיֵּשֶׁב & præſidebit.Quidam volunt ו hoc loco eſſe ſimilitudinis particulam, ſic vertentes, Vt Iehoua præfuit in ipſo diluuio,ita ſedebit rex in æternum.q.d.vt Iehoua fuit author diluuii tanquam rex,ita ſemper penes eum erit ſumma poteſtas.

IN PSALMVM XXX.

1 Pſalmus cantici מִזְמוֹר שִׁיר Quidam dicunt,Pſalmum eſſe ſonum organi ceſſante voce humana.Canticũ verò,quum hæc ſit modulatio ſine concinente organo.Canticum Pſalmi,quum vox humana concentum ſequitur organi: Pſalmum cãtici, vbi contra.Hebræorum doctores differentiæ huius rationem ſe ignorare ingenue agnoſcunt.

2 Exaltaſti me, דִלִּיתָנִי extuliſti me.ſub.è profundo.i.eripuiſti è profunda morte.Metaphora à fouea. Alii,attriuiſti me. Nec lætif.&c. וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי׃ nec exhilariſti inimicos meos de me.aut,propter me.Vel,nec feciſti vt de me gauderent hoſtes mei.

3 Clamaui שִׁוַּעְתִּי vociferatus ſum. 4 Aſcendere feciſti הֶעֱלִיתָ eduxiſti.reuocaſti.exaltaſti. Animam meam, נַפְשִׁי Hebraiſmus frequens,Anima mea,loco pronominis ego,aut me. Viuific.me,&c. חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי־בוֹר׃ Ad verbum,Viuificaſti me à deſcendendo me in foueam.Hebraiſmus eſt,pro,vitam mihi reſtituiſti ne deſcenderem in foueam.ſiue ſepulchrum.hoc eſt,ne morerer.

5 Miſericordes eius, חֲסִידָיו Id eſt,qui experti eſtis miſericordiam eius, ſiue bonitatem. Et confit.mem. וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ׃ & celebrate memoriam ſanctitatis eius.id eſt celebre reddite nomen ſanctum eius.

6 Vita in vol.e. חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ Sub. ב,ſic,in vita in beneuolentia ſua.vel in beneplacito ſuo.Hebraiſmus,pro, tempore vitæ longiſſimæ eſt in beneplacito ſuo.q.d.momentanea eſt illius ira,hoc eſt breuiſſimo tempore affligit: amor verò quo nos proſequitur,per omnem vitam durat. Veſperi pern.&c. בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה׃ in ipſa veſpera manebit *aliquis* in fletu:at in ipſo mane exultatio.ſub.aderit. Alii,ad veſperam aderit fletus, mane autẽ ouatio. Vel, ad veſperam accedat fletus *licet*, ſub auroram tamen lætitia. ſub.redit.q.d.ſi forte ſub veſperum accedat flebile quiddam,illud in ipſa aurora in gaudium commutabitur.

Et ego dixi in fœlicitate mea,Non vacillabo in ſeculum. 7
(*Nam* Iehoua, beneplacito tuo ſtare feciſti in monte meo for- 8
titudinem:) abſcondiſti faciem tuam,*&* fui territus.
Tunc ad te Iehoua clamaui,& ad Dominum oraui,*dicendo.* 9
Quæ vtilitas in ſanguine meo,quum deſcendero in foueā? nū- 10
quid confitebitur tibi puluis?nunquid annuntiabit veritatē tuam?
Audi Iehoua,& miſerere mei,Iehoua eſto adiutor mihi. 11
Vertiſti planctum meū in chorum mihi: ſoluiſti ſaccū meum, 12
& accinxiſti me lætitia.
Propterea canet tibi gloria *mea,* & non tacebit: Iehoua Deus mi 13
in ſeculum confitebor tibi.

Vincenti Pſalmus Dauidis. XXXI. 1

IN te Iehoua ſperaui, ne pudore afficiar in ſeculum, in iuſtitia 2
tua eripe me.
Inclina ad me aurem tuam, celeriter erue me, eſto mihi vt pe- 3
tra fortis,*&* vt domus munita,vt ſerues me.
Quoniā petra mea & munitio mea es : & propter nomē tuum 4
duc me & deduc me.
Educ me è reti quod abſconderunt mihi : quoniam tu es forti- 5
tudo mea.
In manum tuam commēdo ſpiritum meum: redimes *enim* me 6
Iehoua Deus veritatis.
Odi obſeruantes vanitates fruſtra:at ego in Iehoua ſpero. 7
Exultabo & lætabor in miſericordia tua:quia vidiſti afflictionē 8
meam,*&* agnouiſti in anguſtiis animam meam:
Nec concluſiſti me in manum inimici:*ſed* ſtare feciſti in latitu- 9
dine pedes meos.
Miſerere mei Iehoua, quoniam anguſtia eſt mihi: computruit 10
in ira oculus meus,anima mea,& venter meus.
Quoniam defecit præ dolore vita mea, & anni mei præ gemi- 11
tu: concidit propter iniquitatem meā fortitudo mea, & oſſa mea
computruerunt.

Ego autem dixi in abundātia mea,
Non mouebor in æternum.
Domine, in voluntate tua præſtitiſti decori meo virtutem:
Auertiſti faciem tuam à me, & factus ſum conturbatus.
Ad te Domine clamabo,& ad Deū meum deprecabor.
Quæ vtilitas in ſanguine meo,dum deſcendo in corruptionem? C
Nunquid confitebitur tibi puluis, aut annuntiabit veritatem tuam?
Audiuit Dominus, & miſertus eſt mei: Dominus factus eſt adiutor me⁹
Cōuertiſti planctum meum in gaudium mihi: concidiſti ſaccum meum, & circundediſti me lætitia:
Vt cātet tibi gloria mea,& nō compungar: Domine Deus meus in æternum confitebor tibi. XXX.
In finē Pſalmus Dauid pro extaſi.
IN te Domine ſperaui,non confundar in æternum:in iuſtitia tua libera me.
Inclina ad me aurem tuam:accelera vt eruas me.
Eſto mihi in Deum protectorē, & in domū refugii, vt ſaluum me facias.
Quoniam fortitudo mea & refugium meum es tu : & propter nomen tuum deduces me, & enutries me.
Educes me de laqueo hoc quē abſconderunt mihi:quoniam tu es protector meus. B
In manus tuas commendo ſpiritum meū:redemiſti me Domine De⁹ veritatis.
Odiſti obſeruātes vanitates ſuperuacuè.
Ego autem in Domino ſperaui:exultabo & lætabor in miſericordia tua
Quoniam reſpexiſti humilitatem meam,ſaluaſti de neceſſitatibus animam meam: C
Nec concluſiſti me in manibus inimici mei:ſtatuiſti in loco ſpatioſo pedes meos.
Miſerere mei Domine quoniā tribulor : conturbatus eſt in ira oculus meus,anima mea,& venter meus:
Quoniam defecit in dolore vita mea,& anni mei in gemitibus:
Infirmata eſt in paupertate virtus mea,& oſſa mea conturbata ſunt.

Fruens ita rebus ſecundis,occupata ciuitate Ieruſalem,& in mōte palatio ædificato, quū exiſtimaret huiuſmodi fœlicitatē fore perpetuā, Dominus immiſit aliā rerū cōmutationē, à qua clamās ad Deum liberatus eſt,itaque eū etiam laudat.

Dauid concluſus in deſerto Maon à Saule & iis qui eum ſequebātur, clamat ardenter ad Deū: eique ſe cōmendās, in eo totā fiduciā collocat.In hoc pſalmo eſt figura Ieſuchriſti qui pro nobis etiā à populo ſuo huiuſmodi angores perpeſſus eſt.

Lætatur de liberatione.

Deſcribit querelas, dolores, anxietates quas ſentiebat ita cōcluſus,atque cōſtrictus.

7 Dixi in fœl.m.&c. אמרתי בשלוי בל־אמוט לעולם: dicebam in tranquillitate mea,Nō mouebor in ſempiternum. Vel,Cogitabam dum
proſperè me habebā, Non nutabo vnquam.i.quum confirmatum eſſet regnum meum,quum omnia mihi ſuccederent ex animi ſentētia.
8 Stare fe.in mon.m.fort. העמדתה להררי עז ſtabiliuiſti monti meo virtutem. Vel,ſtare feceras montem meum in fortitudine.i.digni-
tatem meam regiam in robore ſtabiliueras.Per parentheſim legendū, & ſubaudiendū ENIM, ſic, Non nutabo(Tu *enim* Iehoua in beneuo
lentia tua collocaueras robur monti meo)*protinus ut* abſcondiſti,&c. Abſcond. הסתרת ſubaudiendum STATIM, ſic, ſtatim vt ab-
ſcondiſti,vel auertiſti. Territus. נבהל: conturbatus.conſternatus.
9 Clamaui אקרא Futura Heb.pro præt. Domi.or. אדני mutatio perſonæ,pro,ad te. Alii,& Dominum meum deprecatus ſum.
10 In ſanguine meo, בדמי Sāguinem pro vita poſuit.q.d.quid mihi profuerit vixiſſe, ſi nunc moriar? ſub. ante quam veram religionē
inſtaurauero in Iſraele,debellatis hoſtibus meis? Quidam vertunt, Quodnam emolumentum in ſanguine meo, quum deſcendam ad fo-
ueam? Nunq.confit.tibi pul. היודך עפר num celebrabit te puluis?id eſt,homo in puluerem redactus. Chald.paraph.nunquid poſſunt te
laudare habitantes in puluere?
11 Audi Ieho. שמע יהוה Hebræi ſubaudiunt,Propterea dixi,ſic,Ideirco dixi,Audi Iehoua,reſtitue mihi valetudinem.
12 In chorum, למחול לי in tripudiū mihi. Quod ſequitur MIHI,vacat hoc loco. Subaudiendū autē aliquid, cuiuſmodi,Statim vt oraui:
vt poſtea ſequatur,vertiſti,&c.i.reſtituiſti mihi valetudinem. Soluiſti ſac. פתחת שקי diſſoluiſti ſaccum meum. vel,diſcinxiſti ſac.aut,ex-
uiſti me ſacco.Sacci diſſolutione,remotionem luctus ſignificat.Phraſis eſt Hebraica.
13 Canet tibi glo.m. יזמרך כבוד Gloriam vocat linguam,vel animam.Alii vertunt,canet tibi *quiſque* gloriam. Alii , pſallet tibi decus.
Chald.paraph.laudabunt te honorabiles mundi.

IN PSAL. XXXI.

1 Vincenti, למנצח Vide Pſal.4. 2 Speraui, חסיתי Vel per præſens,ſpero. Ne pud.aff.in ſec. אל־אבושה לעולם ne vnquam
ſinas me pudefieri.ſi ſcilicet non exaudieris me.q.d.ne patiar repulſam.
3 Fortis, מעוז Hebræi carent adiectiuis,propterea dicunt,Petra fortitudinis,domus munitionum,vel munimentorum:pro,petra ſiue
rupe forti,& domo munita.Domus pro quouis loco vſurpatur Hebræis.
4 Et propter ולמען Hoc loco ו ponitur pro ideo.ſiue idcirco,ſic,Ideo propter,&c.
6 Commendo אפקיד Fut.Heb.pro præſ. Redimes פדית redempturus es. liberaturus es.Præt. Heb. pro fut. Alii, redemiſti *enim*
me,ſub.aliàs quum ad te clamaui. Veritatis. אמת: Subſtantiuum in genitiuo pro adiectiuo,verax & fidelis. Duc me תנחני Fut.Heb.pro imp.
7 Vanit.fru. הבלי־שוא vanitates mendacii.aut,vanitatis.id eſt,vanitates fallaces & vaniſſimas.Alii,funes vanitatis. Chald.paraph.Odi
obſeruantes opera quæ præ ſe ferunt vanitatem & mendacium.
8 Et agno.in,&c. : ידעת בצרות נפשי & animum aduertiſti ad tribulationem animæ meæ.
9 Stare feciſti העמדת ſtatuiſti.id eſt,feciſti vt late,intrepide & libere egrederer & ingrederer,liberans me à tam graui obſidione.
10 Comput.in ira עששה בכעס contabuit præ ira.corroſus eſt præ indignatione. id eſt ſimilis factus eſt veſti à tineis corroſæ præ ango-
re oculus meus, & vis illa animæ quæ appetit cibum,& ventriculi vis quæ cibum concoquit.Idem verbum quod Pſal.6.b.8.
11 Defecit כלו conſumpta eſt. Concidit כשל debilis reddita eſt.corruit. Comput. עששו Idem verbū quod præcedēti verſu.

D Super omnes inimicos meos fact⁹ 12
ſum opprobriũ,& vicinis meis valde,
& timor notis meis.
Qui videbant me, foras fugerunt à
me:obliuioni datus ſum tanquã mor- 13
tuus à corde.
Factus ſum tanquam vas perditũ:
quoniam audiui vituperationem mul 14
torum commorantium in circuitu:
In eo dum conuenirent ſimul ad-
uerſum me, accipere animam meam
conſiliati ſunt.

E Ego autem in te ſperaui Domine: 15
dixi,Deus meus es tu,in manibus tu- 16
is ſortes meæ.
Eripe me de manu inimicorũ meo-
rum,& à perſequentibus me.
Illuſtra faciem tuam ſuper ſeruum 17
tuum, ſaluum me fac in miſericordia
tua:

Domine non confundar, quoniam 18
inuocaui te.
Erubeſcant impii, & deducãtur in
infernum:muta fiant labia doloſa,
F Quæ loquuntur aduerſus iuſtũ ini- 19
quitatem in ſuperbia & in abuſione.

Quàm magna multitudo dulcedi-
nis tuæ Domine,quam abſcondiſti ti 20
mentibus te,
Perfeciſti eis qui ſperant in te , in
conſpectu filiorum hominum. 21
Abſcõdes eos in abſcondito faciei
tuæ à conturbatione hominum.
Proteges eos in tabernaculo à cõ-
tradictione linguarum. 22
Benedictus Dominus,quoniam mi
rificauit miſericordiam ſuam mihi in
G ciuitate munita.
Ego autẽ dixi in exceſſu mẽtis meæ, 23
Proiectus ſum à facie oculorũ tuorũ.
Ideo exaudiſti vocẽ orationis meæ,
dum clamarem ad te. 24
Diligite Dominum omnes ſancti
eius:quoniam veritatem requirit Do
minus, & retribuet abundanter faci-
entibus ſuperbiam. 25
Viriliter agite, & confortetur cor
veſtrũ,oẽs qui ſperatis in Domino.
Ipſi Dauid intellectus. XXXI. 1

Rom.4.a.7.
BEati quorum remiſſæ ſunt iniqui
tates, & quorũ tecta ſũt peccata.
Beatus vir cui non imputabit Do- 2
minus peccatum, nec eſt in ſpiritu e-
ius dolus.
Quoniam tacui,inueterauerunt oſ
ſa mea dum clamarem tota die. 3

Quoniam die ac nocte grauata eſt 4
ſuper me manus tua : conuerſus ſum
in ærumna mea,dum cõfigitur ſpina.

---

12 "Omnibus hoſtibus meis fui opprobrium , & vicinis meis val-
de,"& pauor notis meis:"videntes me foris,fugiebant à me.
13 Obliuioni datus ſum ſicut mortuus à corde, "factus ſum ſicut
vas perditum:
14 Quoniam audiui"vituperationem multorum , pauor"circun-
quaque,dum conſultabant pariter aduerſum me: *nam* vt caperent
animam meam,cogitabant.
15 At ego in te"ſperaui Iehoua:dixi,Deus meus tu. Redit ad preces vt liberetur, poſtulans fauorem Domini.
16 In manu tua ſunt"tempora mea: erue me è manu inimicorum
meorum,& à perſequentibus me.
17 Lucere fac faciem tuam ſuper ſeruum tuum, ſerua me propter
miſericordiam tuam.
18 Iehoua ne pudore afficiar, quoniam "inuocaui te : pudore affi- Optat impiis ac mendacibus confuſionem.
ciantur impii,"excidantur in ſepulchro.
19 Obmuteſcãt labia mendacia , quæ loquuntur aduerſus iuſtum
"dura cum ſuperbia & contemptu.
20 Quàm multum eſt bonum tuum quod "ſepoſuiſti timentibus Declaratio bonorũ Domini quæ ſunt parata iis qui eum timent, in eõque cõfidũt.
te,quod operatus es ſperantibus in te coram filiis hominum.
21 "Abſcondis eos in abſcõdito faciei tuæ"ab elationibus viri:abſ-
condis eos *tanquam* in tabernaculo"à contentione linguarum.
22 "Benedictus Iehoua,quoniam mirificauit miſericordiam ſuam Gratias agit Deo pro ipſius bonitate erga ſe.
mihi *tanquam* in ciuitate munita.
23 Et ego dicebã"dum feſtinarem,"Exciſus ſum ab oculis tuis:"ve- Quanuis diffideret, erat tamẽ,& exauditur.
rùm audiſti vocem deprecationũ mearũ quum clamarem ad te.
24 Diligite Iehouam omnes"miſericordes eius:fideles cuſtodit Ie- Exhortatio ad amandũ Deum,in eõque perſeuerãdum. Pœnæ ſuperborum.
houa,& reddit"propter ſuperbiam facienti ſuperbe.
25 "Roboramini,& roborabit Deus cor veſtrum,omnes ſperantes
in Iehoua.
1 Dauidis"intelligentia. XXXII. Dauid graui morbo affectus, pro ſuis peccatis quæ ſentiebat, ac cordis ſui hypocriſi exclamat, & demonſtrat quiſnã ſit iuſtus.
BEatus cui"dimiſſa eſt præuaricatio, cui tectum eſt peccatum.
2 Beatus homo cui non"imputat Iehoua iniquitatem, nec eſt
in ſpiritu eius dolus.
3 "Quoniã tacui, inueterauerũt oſſa mea in rugitu meo tota die. Siue taceret cogitans peccata ſua, ſiue clamaret,dolore exiccabatur.
4 Quoniam die ac nocte"aggrauatur ſuper me manus tua,verſus
eſt"viror meus in ſiccitates æſtatis. סSelah.

---

12 Omnib.ho.m.fui opp. מכל־צררי היתי חרפה ולשכני מאד Propter omnes hoſtes meos fui probro etiam vicinis meis quamplurimum. Alii,Præ cunctis hoſtibus meis fui,&c. Et pauor ופחד & terror.horror.
13 Factus ſum,&c. : הייתי ככלי אבד ſimilis fui fictili confracto.vel,quod perit.i.habitus ſum ab hominibus vt vas confractum.
14 Vituperationem דבת conuitium.contumeliam. Circunq. מסביב ſub.fuit mihi.Vel,timor circunſtetit me.
15 Speraui בטחתי Vel ſum præt.pro præſ.ſpero,dico. 16 Tempora m. עתותי Id eſt,tempus æui mei,& vita mea.
18 Inuocaui te, קראתיך Vel per præſens,inuoco te. Excidantur ידמו id eſt,poſtquã perierint, deferantur ad ſepulchrum. Alii,ſileãt in ſepulchro.id eſt,ſilentes efferantur ad ſepulchrum. Chald.paraph.taceant,& deſcendant in infernum.
19 Dura עתק durum. ſub verbum.ſing.pro plur.i.verba atrocia. Alii,rem ſuperbam.ſiue,ſuperba.
20 Sepoſuiſti צפנת Ad verbum, abſcondiſti. pro ſepoſuiſti, recondiſti. Alii , Quàm copioſa eſt bonitas tua quam repoſuiſti,&c. Operatus es פעלת Hebraiſmus eſt,pro,exhibuiſti,vel præparaſti.
21 Abſcondis eos תסתירם Fut Heb.pro præſ. Ab elat.viri, מרכסי איש ab arrogantiis virorum. vel,cuiuſcunque. A contentione מריב à rixa.id eſt,à calumniis.Quidam,à coniunctionibus.i.conſpirationibus. Alii,à duritiis & fortitudinibus. Alii,à peruerſitatibus.
22 Bened.Ieh.&c. ברוך יהוה כי הפליא Laudabilis eſt Iehoua,quia mirabilem fecit bonitatem ſuam,&c.Hebraiſmus, pro Omni laude dignus eſt Iehoua qui miro quodam modo oſtendit miſericordiam ſuam in me,tutando me perinde acſi fuiſſem in vrbe munitiſſima.
23 Dum feſtin. בחפזי in præcipitatione mea.id eſt,dum præceps fugerem Saulem. Exciſus ſum,&c. נגרזתי מנגד עיניך proiectus(ſiue reiectus)ſum à conſpectu oculorum tuorum. Verum אכן propterea.
24 Miſeric.e חסידיו id eſt,quotquot ſenſiſtis miſericordiam eius & bonitatem. Propter ſuperb. על־יתר pro ſuperbia.vel, reſiduo. ſub.hominum. Alii,abundanter. 25 Roboramini חזקו Viriliter agite.Fortes eſtote.

IN PSALMVM XXXII.

1 Intelligentia. משכיל erudiens.eruditio.i.pſalmus eruditione plenus.Aut vox Hebræa Maſchil,nomen eſt carminis & harmoniæ,ad cuius modos decantatus fuit hic pſalmus. Alii volũt nomen fuiſſe inſtrumenti muſici. Dimiſſa eſt præu. נשוי פשע cõdonatũ eſt ſcelus.
2 Imputat יחשב Fut.Heb pro præſ.aut præt. Dolus. : רמיה ſimulatio.fucus.i.qui ſyncero corde conuertitur ad Deum.
3 Quoniam tacui,inuet. כי החרשתי בלו Dum tacui,contabuerunt.aut,putruerunt. Vel, Dum tacerem,contabeſcebant.i. dum tacitus mecum conſiderarem peccatum,prorſus periit virtus mea eiulatu meo quotidiano.
4 Aggrauatur תכבד Fut.Heb.pro præſ.vel præt.grauior eſt.ingraueſcit.inualeſcit.q.d.premit me dolor meus. Viror meus לשדי ſuccus meus. humidum radicale vocant.q.d.præ metu tui,ſuccus meus exaruit,vt vehementi æſtate humor deſiccatur.

Confeſſione peccatorũ ſuorũ veniã conſequitur.

Peccatum *igitur* meum ʼnotum feci tibi,& iniquitatem meã non 5
operui:dixi, Confitebor aduerſum me præuaricationes meas Iehouæ:& tu dimiſiſti ʼiniquitatem peccati mei.ס Selah.

Hac eius venia cæteri hanc miſericordiã cognoſcentes,accedant ad Deum libere.

Propter hoc orabit omnis miſericors ad te,ʼtẽpore inueniendi: 6
profecto in inundatione aquarũ multarũ,ad eum nõ pertingent.

Deus ex tribulationibus liberat.

Tuʼabſconſio es mihi,ʼab anguſtia cuſtodis me: ʼclamoribus li- 7
berationis circundas me.ס Selah.

Doctrina atque inſtitutio ad bene viuendum.

ʼIntelligere faciam te,& docebo te viam per quã ambules,ʼcon- 8
ſulam tibi oculo meo.

ʼNe ſitis ſicut equus,ſicut mulus,quibus non eſtʼintellectus: ʼin 9
camo & fræno os eius *eſt* ad coercendum ne appropinquet tibi.

Diſſimilitudo impiorũ atq; in Deo confidentium.

Multi dolores *erunt* impio: ſed ſperantem in Iehoua miſericor- 10
dia circundabit.

Cohortatur ad lætitiã iuſtos & rectos corde.

Lætamini in Iehoua,ʼ& exultate iuſti,ʼ& laudate oẽs recti corde. 11

XXXIII.

Exhortatio ad rectos corde ad laudandum Deum, quoniam omnia quæ dicit & promittit,ſunt vera eáque præſtat,bene ac recte ordinans omnia.

EʼXultate iuſti in Iehoua:rectisʼpulchra eſt laus. 1
ʼConfitemini Iehouæ in cithara:in nebel & decachordo ca- 2
nite ei.

Cantate ei canticum nouum,ʼbenefacite canendo in clamore: 3
Quia rectum eſt verbum Iehouæ,& omne opus eiusʼin fide. 4
Diligit iuſtitiã & iudiciũ, miſericordia Iehouæ plena eſt terra. 5

Laudat Dei potẽtiã ex creatione rerum,ex qua formidabilem eſſe oſtendit.

Verbo Iehouæ cæli facti ſunt,& ſpiritu oris eius omnis exerci-
tus eorum:

Congregans velut in aceruum aquas maris, ponens ʼin theſau- 7
ris voragines.

Timeant à Iehoua omnis terra,ab eo paueant omnes habitato- 8
res orbis:

Prouidẽtia & cõſiliũ Dei æternũ, diſſipans conſilium hominum.

Quoniam ipſe dixit,& fuit:ipſe præcepit,& extitit. 9
Iehoua irritum facit conſilium gentium , irritas facit cogita- 10
tiones populorum:

Conſilium *autem* Iehouæ in ſeculum ſtat , cogitationes cordis e- 11
iusʼin generationem & generationem.

Quis eſt populus beatus.

Beata gens cuius Iehoua eſt Deus eius:populus quem elegit in 12
hæreditatem ſibi.

Deus videt ac cognoſcit omnia: omniũ curã prouidẽtiámque habet,omnia habet in poteſtate ſua.

E cælis reſpicit Iehoua,videt omnes filios hominum. 13
ʼEx habitaculo ſeſſionis ſuæ proſpicit ſuper omnes habitato- 14
res terræ.

Qui formauit ſimul cor eorũ,ʼconſiderãs omnia opera eorum. 15

5 Delictum meum cognitum tibi feci:& iniuſtitiã meam non abſcondi. B
Dixi,Confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam Domino:& tu remiſiſti impietatem peccati mei. Eſa.65.d.24

6 Pro hac orabit ad te omnis ſanct⁹ in tempore opportuno.
Veruntamen in diluuio aquarum multarũ,ad eum nõ approximabunt. C
7 Tu es refugium meũ à tribulatione quæ circũdedit me: exũltatio mea, erue me à circundantibus me.
8 Intellectum tibi dabo,& inſtruam te in via hac qua gradieris: firmabo ſuper te oculos meos.
9 Nolite fieri ſicut equus & mulus quibus non eſt intellectus. D
In camo & fræno maxillas eorum
10 cõſtringe qui non approximãt ad te.
Multa flagella peccatoris:ſperantẽ autem in Domino miſericordia circundabit.
11 Lætamini in Domino,& exultate iuſti:& gloriamini oẽs recti corde.
In finẽ Pſalm⁹ Dauid, XXXII.
1 EXultate iuſti in Domino: rectos decet laudatio.
2 Confitemini Domino in cithara, in pſalterio decem chordarum pſallite illi.
3 Cantate ei canticum nouum: bene pſallite ei in vociferatione:
4 Quia rectum eſt verbum Domini, & omnia opera eius in fide.
5 Diligit miſericordiam & iudicium: miſericordia Domini plena eſt terra.
Verbo Domini cæli firmati ſunt:& ſpiritu oris eius omnis virtus eorum. Gen.1.a.
7 Congregans ſicut in vtrẽ aquas maris,ponens in theſauris abyſſos. B
8 Timeat Dominum omnis terra:ab eo autem commoueantur omnes inhabitantes orbem:
9 Quoniam ipſe dixit, & facta ſunt: ipſe mandauit,& creata ſunt. Iudith.16.
10 Dominus diſſipat cõſilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum,& reprobat conſilia principũ:
11 Conſilium autem Domini in æternum manet,cogitationes cordis eius in generatione & generationem.
12 Beata gẽs cuius eſt Dominus, De⁹ eius,populus quem elegit in hæreditatem ſibi. C
13 De cęlo reſpexit Dominus:vidit omnes filios hominum.
14 De præparato habitaculo ſuo reſpexit ſuper omnes qui habitãt terrã.
15 Qui finxit ſigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum.

5 Notum feci tibi אודיעך Fut.Heb.quod nonnulli vertunt in præt. quòd ſequentia verba Hebraice ſint præterita, quæ nonnulli in futura vertunt,Peccatum meum notum faciam tibi,& prauitatem meam non celabo tibi. Iniquitatem עון prauitatem.
6 Tempore inuen. לעת מצא tempore inuentionis.i.quod ab ipſo inuentum fuerit ad eam rem idoneum,tempore quo inueniri ſoles. Eſa.55.b.6, Quærite Iehouam dum inueniri poteſt.
7 Abſconſio סתר latibulum.profugium. Ab anguſt.cuſt.me: מצר תצרני à tribulatione cuſtodies me. Alii,ab hoſte cuſt.me. Clamoribus lib.&c. רני פלט תסובבני canticis (vel,ouationibus)liberationis circũdabis me.Fut.Hebræis.Phraſis Hebraica,pro,lætitia qua gaudere ſolent qui ab hoſtibus liberati ſunt,perfundes me.
8 Intelligere faciam te אשכילך Erudiam te. Conſulam tibi oc.m. איעצה עליך עיני: annuam ſuper te oculo meo. Vel,conſulam tibi proſpectione mea.id eſt,ipſe videbo quid tibi ſit vtile.
9 Ne ſis אל־תהיו Mutatio numeri Hebræis frequens, pro Ne ſis. Intellectus: הבין Infinit.Heb.pro nomine. In camo,&c. במתג ורסן עדיו לבלום בל קרוב אליך: Hebraice ad verbum legitur,In lupato & fræno os eius ad conſtringendum, (vel conſtringere)non appropinquare ad te.Infinit.pro fut.aut præſ.Latinè ſic,quorum os *niſi* lupato & fræno cõſtringas,non appropinquabũt(vel appropinquant) ad te.Vel,quorum os lupato & fræno coercere oportet,ne accedant ad te.i.ne mordeant.Vterque ſenſus poteſt ex verbis Hebraicis elici.
Et exultate,&c והרנינו כל־ישרי־לב: & incitate ad ouationem omnes rectos corde.

IN PSALMVM XXXIII.

1 Exultate רננו Ouate. Pulchra eſt נאוה decora eſt.Vel,conuenit. 2 Confit Ie. הודו ליהוה Celebrate Iehouam.
3 Benefacite canendo in cla. היטיבו נגן בתרועה: Benefacite pulſando,cum iubilatione.Vel,bene modulamini in clangore.Hebraiſmus, pro,pulſate ſiue ſonate ſuauiter & arte vna cum voce læta.Eadem locutio & Eſa.23.d.16.
7 In theſauris באוצרות .q.d.concluſit certo loco ſeruandas abyſſos, non aliter quàm theſauri concludi ſolent. Quidam vertunt, velut theſauros repoſuit abyſſos. 11 In gener.& gen. לדור ודור: Sub.permanebunt,aut perdurabunt.
14 Ex habitaculo ממכון De baſi.De firmo domicilio. 15 Conſiderans המבין animum aduertens.intelligens.

16 Non ſaluatur rex per multam virtutem: & gigas non ſaluabitur in multitudine virtutis ſuæ.

D 17 Fallax equus ad ſalutem: in abundantia autem virtutis ſuæ non ſaluabitur.

18 Ecce oculi Domini ſuper metuentes eum, & in eis qui ſperāt ſuper miſericordia eius:

19 Vt eruat à morte animas eorum, & alat eos in fame.

20 Anima noſtra ſuſtinet Dominum, quoniam adiutor & protector noſter eſt.

21 Quia in eo lætabitur cor noſtrum: & in nomine ſancto eius ſperauimus.

22 Fiat miſericordia tua Domine ſuper nos, quemadmodum ſperauimus in te.

XXXIII.

1 Dauidis quum immutauit vultum ſuum coram Abimelech, & dimiſit eum, & abiit.

2 BEnedicam Dominum in omni tēpore: ſēper laus eius in ore meo.

3 In Domino laudabitur anima mea: audiant manſueti, & lætentur.

4 Magnificate Dominum mecum: & exaltemus nomen eius in idipſum.

5 Exquiſiui Dominum, & exaudiuit me: & ex omnibus tribulationibus meis eripuit me.

6 Accedite ad eum, & illuminamini: & facies veſtræ non confundentur.

7 Iſte pauper clamauit, & Dominus exaudiuit eum: & de omnibus tribulationibus eius ſaluauit eum.

8 Immittet angelus Domini in circuitu timentiū eum: & eripiet eos.

9 Guſtate, & videte quoniā ſuauis eſt Dominus: beatus vir qui ſperat in eo.

10 Timete Dominum omnes ſancti eius: quoniam non eſt inopia timentibus eum.

11 Diuites eguerunt & eſurierunt: inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono. C

12 Venite filii, audite me: timorē Domini docebo vos. (1.Pet.3.b.10)

13 Quis eſt homo qui vult vitam, diligit dies videre bonos?

14 Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum.

15 Diuerte à malo, & fac bonū: inquire pacem, & perſequere eam. (Eccli.15.d.20)

16 Oculi Domini ſuper iuſtos: & aures eius in preces eorum.

17 Vultus autem Domini ſuper faciētes mala, vt perdat de terra memoriam eorum.

18 Clamauerunt iuſti, & Dominus exaudiuit eos: & ex omnibus tribulatio-

---

16 Non ſaluatur rex in multitudine exercitus, ʼpotens non euadet
in multitudine potentiæ. — Deus ſolus liberat, & conſeruat eos qui ipſum timent.
17 ʼMendacium eſt equus ad ſalutem, in multitudine roboris ſui
non eripit.
18 Ecce oculus Iehouæ ſuper timentes eum, in ſperantes in miſe-
ricordia eius:
19 ʼVt eruat à morte animas eorum, ʼ& viuificet eos in fame.
20 *Ideo* anima noſtra ʼexpectat Iehouā: *nam* auxilium noſtrum, & cly- — Dominus eſt auxilii & ſcutū noſtrum, lætitia iis qui in eo fidunt.
peus noſter eſt.
21 ʼCertè in eo lætabitur cor noſtrum, quia in nomine ſanctitatis
eius ʼſperamus.
22 Sit miſericordia tua Iehoua ſuper nos, quemadmodum ʼſpera-
mus in te. XXXIIII.
1 Dauidis, quū mutauit ipſe ʼvultum ſuum coram Abimélech,
& expulit eum, & abiit.
2 א BʼEnedicā Iehouæ in omni tēpore, ſemper laus eius in ore meo. — Excitat & ſe & alios ad laudandū Deum liberatus ab Achis rege Geth.
3 ב In Iehoua ʼlaudabit ſe anima mea: audient ʼhumiles, & læ-
tabuntur.
4 ג Magnificate Iehouam mecū, & exaltemus nomen eius ſimul.
5 ד ʼQuæſiui Iehouam, & exaudiuit me, & ex omnibus ʼtimoribus
meis eripuit me.
6 ה ו ʼAſpicient ad eum, & illuminabuntur, & facies eorum non af-
ficientur pudore.
7 ז Iſte ʼpauper clamauit, & Iehoua audiuit: & ex omnibus angu- — Eripit Deus de afflictione.
ſtiis eius ſeruauit eum.
8 ח Caſtrametatur angelus Iehouæ circū timētes eū, ʼ& eripit eos.
9 ט Guſtate, & videte quòd bonʼ Iehoua: beatus vir qui ʼſperat ī eo. — Exhortatio ad guſtandam bonitatē Dei, cūmque timendū, & nihil deerit.
10 י Timete Iehouam ſancti eius: quoniam non eſt penuria time-
tibus eum.
11 כ Leunculi ʼindigebunt, & famem patientur: ſed quærentes Ie- — Diuites inopes. Quærentes Deū.
houam ʼnon deficient omni bono.
12 ל ʼVenite filii, auſcultate mihi, timorem Iehouæ docebo vos.
13 מ Quis vir ille qui ʼvult vitam, ʼdiligit dies, ʼvt videat bonum? — Opera quærentiū vitam.
14 נ Cuſtodi linguam tuam à malo, & labia tua à loquēdo dolum.
15 ס Declina à malo, & fac bonū: inquire pacē, & perſequere eam.
16 ע Oculi Iehouæ ſuper iuſtos, & aures eius ad clamorem eorum. — Bona iuſtorum & mala impiorum.
17 פ ʼVultus *autem* Iehouæ contra facientes malum, vt ſuccīdat è ter-
ra memoriam eorum.
18 צ ʼClamant *iuſti*, & Iehoua exaudit, & ex omnibus anguſtiis eorū

---

16 Potens גבור fortis-heros. 17 Mendacium שקר Vanitas. fallacia. Nomen pro verbo. q.d. fallit equus ſi illi fidamus.
19 Vt eruat להציל vt liberet. eripiat Et viuificet eos ולחיותם Hebraiſmus, pro, ſeruet eos in vita. Quidā vertunt, nutriat. Alii, vt alat eos. 20 Expectat חכתה Præt. Heb. pro præſ. verti poteſt, expectet.
21 Certe in eo lætabitur כי בו ישמח Quia in eo lætatur. Fut. Heb. pro præſ. pēdet à fine præcedentis, reddens rationē quare auxiliū ferat: nēpe quòd ſēper de eo lætemur, & in eo ſpē omnē reponamus. Speramus. :בטחנו Præt. Heb. ſperauimus. 22 Speramus :יחלנו לך Præt. Heb. ſperauimus in te. vel expectauimus te.

IN PSALMVM XXXIIII.

1 Vultum ſuum את־טעמו ſenſum ſuum. rationem ſuam. ſermonē ſuum. i. dum fingeret ſenſum ſuū eſſe immutatum, hoc eſt, quum inſaniam ſimularet. Benedicam Ie. אברכה את־יהוה Laudabo Iehouam. vel, prædicabo.
3 Laudabit ſe תתהלל gloriabitur. iactabit ſe. Humiles ענוים manſueti. afflicti.
5 Quæſiui דרשתי Studioſe quæſiui. Requiſiui. Exquiſiui Timorib. m. מגורתי pauoribus, vel terroribus meis.
6 Aſpic. ad eum, & ill. הביטו אליו ונהרו Præt. Heb. pro fut. Aſpicient ad eum, & accurrent, vel cōcurſabunt. Alii, Aſpiciant ad illum, & properent. Alii, Aſpicient ad illum, & ſplendebunt, vel illuſtrabuntur: & ita Chaldæus paraph. 7 Pauper עני afflictus.
8 Et eripit eos :ויחלצם Fut. Heb. pro præſ. & tuetur eos. vel, liberat. aut, liberare ſolet. nam per futurum dicunt Hebræi, quod Latini exprimunt per infinitiuum & verbum ſoleo. Singulare Angelus, vertere potes in plurale, Angeli caſtrametantur.
11 Indigebunt, רשו Præterita Heb. quæ nōnulli vertūt in præſens, egent, indigere ſolēt, eſuriunt. Non defi. o. b. :לא־יחסרו כל־טוב nullo bono deſtituuntur.
12 Venite לכו Hebræi verbo imperatiuo vti ſolent pro aduerbio hortantis: vti verbo Agite, Latini.
13 Vult vitam, החפץ חיים cupiat vitam, ſub. longæuam. Hebræi ſæpe omittunt adiectiua quæ facile ſubaudiuntur. Diligit dies, אהב ימים optat dies. Subaudienda quædam, ſic, quis inquam optat ſibi dies multos? Vt vid. bo :לראות טוב Videre bonum, phraſi Hebraica dicitur, pro frui bonis. 17 Vultus פני Iræ. 18 Clamant צעקו Præt. Heb. pro præſ. q.d. quum clamant iuſti, &c.

eripit eos.
ק Propinquus eſt Iehoua″cõtritis corde,& attritos ſpiritu″ſeruat. 19
ר Multa ſunt mala iuſti:& à cunctis ipſis″eruit eum Iehoua: 20
ש Cuſtodiens omnia oſſa eius, vnum ex eis non eſt contritum. 21
ת ″Interimet impiũ malitia:&odio habẽtes iuſtũ deuaſtabũtur. 22
Liberator Deus. פ Redimit Iehoua animam ſeruorum ſuorum, & non deuaſta- 23
Spes in Deo. buntur omnes ſperantes in eo.

Dauidis. XXXV. 1

Implorat opem Deivt iudicis,qui cauſam ſuã agat & eum liberet. De Chriſto prophetia.

L″Itiga Iehoua cum litigãtibus mecum, ′pugna cum iis qui pugnant mecum.
″Apprehẽde clypeum & ſcutum, & ſurge in adiutorium meũ. 2
″Et educ lanceam ″& interclude *uiam* in occurſum perſequentiũ 3
me:dic animæ meæ,Salus tua ſum.
Pudore afficiantur,& erubeſcãt quærentes animam meã: con- 4
uertãtur retrorſum, & pudore afficiantur cogitãtes malũ meum.
Sint″vt gluma ante ventum,& angelus Iehouæ impellat *eos*. 5
Sit via eorum″tenebræ & lubricitates,& angelus Iehouæ perſe- 6
quens eos:
Quoniam ſine cauſa abſconderunt mihi foueam retis ſui,ſine 7
cauſa″foderunt *foueam* animæ meæ.
Veniat ei″contritio *quam* non cognoſcit,& rete ipſius quod abſ- 8
condit,capiat eum,″in deſolationem ipſam cadat:
Anima autem mea″exultet in Iehoua,gaudeat in ſalute eius. 9
Omnia″oſſa mea dicent,Iehoua quis ſicut tu,eripiẽs afflictum 10
à fortiori ſe,& pauperem & egenum à diripiente eum?

Queritur de improbitate inimicorũ,innocentiã ſuam cõmemorans.

″Inſurrexerunt teſtes″mendaces: ″quæ non noueram interro- 11
gauerunt me.
Reddiderũt mihi malum pro bono, ″ſterilitatem animæ meæ. 12
At ego quum ægrotarent ipſi, ″veſtimentum meum *erat* ſaccus: 13
affligebam in ieiunio animã meam,& oratio mea in ſinũ meum
″reuertebatur.
Tanquam amicus,tãquam frater meus *eſſet*,*ſic* ambulabam:tan- 14
quam lugens matrem,pullatus″humiliabam me.
″Sed *ipſi* in claudicatione mea lætati ſunt,& congregauerunt ſe, 15
congregauerunt ſe aduerſum me″claudi,nec ſciebam:″proſcide-
runt *me*,& non″ſiluerunt.

nibus eorum liberauit eos.
19 Iuxta eſt Dñs iis qui tribulato ſunt corde:& humiles ſpiritu ſaluabit.
20 Multæ tribulationes iuſtorũ: & de omnibus his liberabit eos Dominus.
21 Cuſtodit Dñs omnia oſſa eorum: vnum ex his non conteretur.
22 Mors peccatorũ peſſima: & q͂ oderunt iuſtum delinquent.
23 Redimet Dominus animas ſeruorum ſuorum: & non delinquent omnes qui ſperant in eo.

1 Huic Dauid. XXXIIII.

IVdica Domine nocẽtes me: expugna impugnantes me.
2 Apprehende arma & ſcutũ: & exurge in adiutorium mihi.
3 Effunde frameã & conclude aduerſus eos qui perſequuntur me: dic animæ meæ,Salus tua ego ſum.
4 Confundãtur & reuereantur quærentes animam meam.
Auertantur retrorſum & confundantur cogitantes mihi mala.
5 Fiant tanquam puluis ante faciem vẽti, & angelꝰ Domini coarctãs eos.
6 Fiat via illorũ tenebræ & lubricũ: & angelus Domini perſequens eos.
7 Quoniam gratis abſconderũt mihi interitũ laquei ſui: ſuperuacuè exprobrauerunt animam meam. B
8 Veniat illi laqueus quẽ ignorat, & captio quam abſcondit apprehendat eum,& in laqueum cadat in ipſum.
9 Anima autẽ mea exultabit in Dño: & delectabitur ſuper ſalutari ſuo.
10 Omnia oſſa mea dicent, Dñe quis ſimilis tibi?
Eripiẽs inopẽ de manu fortiorũ eiꝰ, egenũ & pauperẽ à diripientibus eũ?
11 Surgentes teſtes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me:
12 Retribuebãt mihi mala pro bonis: ſterilitatem animæ meæ.
13 Ego autẽ cum mihi moleſti eſſent, induebar cilicio,
Humiliabã in ieiunio animã meã: C
& oratio mea ĩ ſinu meo cõuertetur.
14 Quaſi proximum,quaſi fratrem noſtrum,ſic complacebam: quaſi lugẽs & contriſtatus ſic humiliabar.
15 Et aduerſum me lætati ſunt, & cõuenerunt: congregata ſunt ſuper me flagella,& ignoraui.

Iohan.

19 Contritis לנשברי cõfractis. Seruat. יושיע Fut.Heb.pro præſ.ſeruare ſolet. 20 Eruit :יצילנו Fut.Heb.pro præſ.liberat.eripit.
22 Interimet תמותת Vel per præſens,interficit,& deuaſtat.q.d.malum iugulat authorem mali.

IN PSALMVM. XXXV.

1 Litiga Ie.cum lit.me. ריבה יהוה את־יריבי Diſcepta cum diſceptantibus mecum.Vel,contende cum contendentibus mecum.aut,cum litigatoribus meis.Alii,Iudica iudicantes me. Pugna,&c. :לחם את־לחמי expugna impugnantes me. Vel,deuora deuorantes me.
2 Apprehende clyp. החזק מגן Celeriter apprehende clypeum.Alii,Robora, vel corrobora clypeum. ſub.meum.id eſt, da robur clypeo meo,vt poſſim te duce tueri me.
3 Et educ והרק Ad verbum,Et euacua,vel denuda. pro,deprome & expedi.à ריק Et intercl.in occ.perſ.me: וסגר לקראת רדפי & prodi obuiam perſecutoribus meis.Vel,præoccupa ex aduerſo perſequentes me.Aut,conclude *uiam* aduerſus perſequentes me.
5 Vt gluma כמוץ vt puluis.palea tenuis.quiſquiliæ.
6 Tenebræ & lubr. חשך וחלקלקות Subſtantiua pro adiectiuis,tenebroſa,ſiue caliginoſa,& lubrica.
7 Foderunt חפרו Additum eſt *foueam*.nam apud Hebræos omne verbum includit nomen quod ab ipſo deducitur,vt à fodio fouea.
8 Contritio non cog. שואה לא־ידע tumultus quem non nouit. De eo tumultu loquitur quo ſubita infertur ruina. Alii vertunt,calamitas *quam* non præuidit.aut *quam* ignorat.Nonnulli,interitus,aut excidium quod neſciat.i.improuiſum & inexpectatum. In deſol. ip.ca. :בשואה יפל־בה cum tumultu cadat in illud.Vel,cum fragore corruat in illud.Alii,cum calamitate incidat in ipſum.
9 Exultet תגיל Fut.Heb.exultabit de Ie.lætabitur de ope eius. 10 Oſſa mea עצמתי Pars pro toto,totum corpus meum.
11 Inſurr. יקומון Fut.Heb.pro præt. Mendaces, חמס iniquitatis.violentiæ. Quæ non no. אשר לא־ידעתי de eo quod non agnoſcebam.vel,de eo cuius conſcius non eram. 12 Sterilitatem שכול orbitatem.ſub.rependerunt.i.priuarunt me vita.
13 Veſt.m.ſaccus, לבושי שק ſic Hebraice,pro induebar ſacco. Reuertebatur. :תשוב Sic quidam vertunt, propterea quòd veteres ferè orabant incurui,quum eſſent in luctu,atque ita precatio quaſi in ſinum reuertebatur.Si ita accipias, non tam precationem, quàm habitum precandi pſaltes hac oratione expreſſit,Hinc nonnulli,In precationibus curuabar.Alii,reuertatur.acſi dicat, Adeò bene precabar, vt orationem meam redire velim in memetipſum:ſiquæ mala illis imprecatus fuero,in me recidant.
14 Humiliabam me. :שחותי incuruabar.i.triſtis deiecto capite incedebam vt qui mœſti ſunt.
15 Sed *ipſi* in claud.m. ובצלעי Claudicatio pro infirmitate. Claudi, נכים percuſſi,triſtes.Dolore affecti,ac vulnerati. Proſciderũt קרעו aperuerunt,ſub.os ſuum præ vehementi riſu.Alii,obloquuti ſunt.Alii,ſciderunt.ſub.cor meum. Siluerunt ;דמו ceſſauerunt.

16 Diſſipati ſunt,nec cõpuncti: tẽtaue-
rũt me , ſubſannauerũt me ſubſanna-
tione,frẽduerũt ſuper me dẽtib⁹ ſuis.

16 *Congregauerunt ſe inquam*″cum hypocritis *&* ſubſannatoribus qui in-
dulgent ventri,frendendo aduerſum me dentibus ſuis.

17 Domine quando reſpicies? reſtitue
animam meã à malignitate eorum, à
leonibus vnicam meam:

17 Domine vſquequo″videbis? ″eripe animã meam″à deſolationi-
bus eorum,à leonibus vnicam meam.

18 Confitebor tibi in eccleſia magna,
in populo graui laudabo te.

18 Celebrabo te in cœtu magno,in populo″forti laudabo te.

19 Non ſupergaudeãt mihi qui aduer-
ſantur mihi iniquè, ‖ qui oderunt me
gratis,& annuunt oculis.

Iohan.15.d.25

19 Ne lætẽtur *qui* inimici mei *ſunt* immerito:″*neque* odio habẽtes me
ſine cauſa, ″innuant oculo.

Iterum deſcribit inimicos.

20 Quoniam mihi quidem pacificè lo
quebãtur:& in iracundia terræ loquẽ-
D tes,dolos cogitabant.

20 Quia non pacẽ″loquuntur,″& contra humiles terræ verba frau-
dulenta cogitant.

21 Et dilatauerunt ſuper me os ſuum:
dixerunt , Euge euge , viderunt oculi
noſtri.

21 ″Et dilatauerunt aduerſum me os ſuum : dixerunt , Euge euge,
″vidit oculus noſter.

22 Vidiſti Domine,ne ſileas:Domine
ne diſcedas à me.

22 ″Vidiſti Iehoua, ne taceas: Domine ne elonges te à me.

Magno dolore orat, excitans Deũ in auxiliũ.

23 Exurge & intẽde iudicio meo:Deus
meus , & Dominus meus in cauſam
meam.

23 ″Excita te,& euigila″ad iudiciũ meum,Deus mi, & Domine mi
ad cauſam meam.

24 Iudica me ſecundum iuſtitiã tuam
Domine Deus meus:& nõ ſupergau-
deant mihi.

24 ″Iudica me ſecundum iuſtitiam tuam Iehoua Deus mi , & ne
lætentur de me.

25 Non dicant in cordibus ſuis, Euge
euge animæ noſtræ:nec dicant,Deuo
rauimus eum.

25 Ne dicant in corde ſuo,″Euge animæ noſtræ:neque dicãt,″Diſ-
perdidimus eum.

26 Erubeſcant & reuereãtur ſimul qui
gratulantur malis meis.
Induantur confuſione & reuerentia
qui magna loquuntur ſuper me.

26 Pudore afficiantur , & erubeſcant pariter læti malo meo : in-
duantur pudore″& erubeſcentia,″magnificantes ſeſe aduerſus me.

27 Exultent & lætentur qui volunt iu-
ſtitiã meã:& dicant ſemper,Magnifi-
cetur Dñs,qui volũt pacẽ ſerui eius.

27 ″Laudent, & exultent qui″volunt iuſtitiam meã:& dicant ſem-
per,Magnificetur Iehoua qui″vult pacem ſerui ſui.

Exhortatio ad lætitiam.

28 Et lingua mea meditabitur iuſtitiã
tuam,tota die laudem tuam.

28 Et lingua mea″loquetur iuſtitiam tuam, omni die laudẽ tuam.

Iuſtitia Dei.

1 In finẽ,ſeruo Dñi Dauid.XXXV.

XXXVI.

1 Victori,ſerui Iehouæ Dauidis.

2 DIxit iniuſtus vt delinquat in ſe-
metipſo, non eſt timor Dei an-
te oculos eius.

2 D″Icit præuaricatio impio , in medio cordis mei , Non eſt pa-
uor Dei ante oculos eius.

Impiis nullus Dei timor.

3 Quoniam doloſe egit in conſpectu
eius : vt inueniatur iniquitas eius ad
odium.

3 Quoniam″blanditur ei in oculis eius , vt inueniat iniquitatem
ſuam ad odium.

B 4 Verba oris eius iniquitas & dolus:
noluit intelligere vt bene ageret.

4 Verba oris eius ſunt iniquitas & dolus: ″deſiit intelligere vt be-
ne agat.

5 Iniquitatem meditatus eſt in cubi-
li ſuo:aſtitit omni viæ non bonæ,ma
litiam autem non odiuit.

5 Iniquitatem cogitat in cubili ſuo,″ſtat ſecus viam non bonam,
malum non″abiicit.

16 Cum hyp.*&* ſub.qui indul.v. כחנפי לעגי מעוג Cũ impiis ſubſannatoribus ſubcineritii panis.i. indulgentibus ventri, & paraſitis.A-
lii,Cum adulatoribus *&* ſubſannatoribus ſubſannatione. vel,verbo otioſo. Alii,cum ſimulatoribus deriſionum vanitatis.i.cum hypocritis
ſannis deditis,ſannis inquam futilibus & vanis.
17 Videbis? תראה ſub.iſtud,& conniuebis. Eripe השיבה retrahe.reuoca.reduc. A deſol.eorum, משאיהם à tumultibus eorũ.
à calamitatibus eorum. 18 Forti עצום robuſto.valido.id eſt multo.
19 *Neque* odio ha. שונאי חנם More Hebræorum negatio præcedens,ſecundo loco ſubaudiẽda eſt. Alii,qui oderunt me ſine cauſa,*&* in-
nuunt oculis. Innuant oculo. יקרצו עין׃ colliment oculo. Alii,nictent oculo.i.ſubinde oculum claudant aduerſum me.
20 Loquuntur, ידברו Fut.Heb.pro præſ. Et contra humiles terræ ועל רגעי ארץ & contra manſuetos terræ. Vel,tranquillos.aut
quietos.Manſuetos terræ vocat qui pacatq animo viuunt,& quieto.Nonnulli,Et cum quietis terræ.id eſt,cum pinguibus & diuitibus.
21 Et dilat. וירחיבו Et diſtendunt.dilatant.i.aperto ore aduerſum me loquuntur. Vidit ראתה ſub.quæ optauimus videre.
22 Vidiſti ראיתה Aut per præſens,Vides.ſub.iniurias quibus me afficiunt.
23 Excita te, העירה Exurge. Ad iudi.meum למשפטי vt ius mihi dicas.id eſt, vt ius meum vindices.
24 Iudica me שפטני Ius mihi redde.id eſt,Pronuntia de iure meo.
25 Euge animæ noſtræ. האח נפשנו Vah anima noſtra. Vel,Vah votum,ſiue deſiderium noſtrum.q.d.pro voto ſucceſſit, נפש enim,ſi-
gnificat etiam votum,deſiderium,& cupiditatem. Diſperd.e. בלענוהו׃ Vorauimus eum.
26 Et erubeſcentia, וכלמה & ignominia. Magnif.ſeſe המגדילים attollentes ſeſe.
27 Laudent ירנו Ouent.Iubilent. Volunt iuſt.m. חפצי צדקי delectantur iuſtitia mea. fauent iuſtitiæ meæ. Vult חפץ amat.
id eſt,cui placet vt ſeruus ſuus rerum ſucceſſu fruatur. Loquetur תהגה meditabitur.reſonabit.

IN PSALMVM XXXVI.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. 2 Dicit præu.impio נאם פשע לרשע בקרב לבי Ad verbum, Dictum præuaricationis eſt ipſi impio in
medio cordis mei.i. ſic cogito apud me & in animo meo , improbitatẽ ſuggerere impio, Non eſt quod timeas.idcirco. non eſt timor Dei,
&c. Alii, Dicit ſcelus de improbo (Loquitur iniquitas impii) in medio cordis mei , *quòd* non eſt timor,&c.q.d. Teſtantur mihi in animo
meo ſcelera impii,nullum illi eſſe Dei timorem.
3 Blanditur ei pecc.&c. החליק Id eſt,præuaricatio lenibus verbis ſuadet impio vt ſuam peccandi voluntatem expleat,deſignet iniqui-
tatem quam cupit,ad odiendum illam,hoc eſt ad odium vſque & faſtidium. Alii vertunt,Blanditur ſibi in oculis ſuis ad inueniendum ini-
quitatem eius ad odiẽdum.vel odium.i.donec digna inueniatur iniquitas eius quæ odio habeatur: ſiue, donec ſummo odio digna iniqui-
tas eius euadat. Alii poſteriorem partem vertunt, Vt inueniat iniquitatem ſuam ad odium.i.eouſque perſuadet tranſgreſſio vt male agat,
vt ipſe tandem faſtidio teneatur illius,& laſſetur peccandi aſſiduitate. INVENIRE hic pro deprehendere,palamque cognoſcere accipitur.
4 Deſiit intell.&c. חדל להשכיל להיטיב׃ deſiit inſtituere *cor ſuum* vt emendet *uiam ſuam*. Alii vertunt , renuit erudiri vt bene faceret. vel,
detrectat intelligere vt bene agat.
5 Stat יתיצב Fut.Heb.pro præſ.aut præt. Abiicit. ימאס׃ Fut.Heb.pro præſenti,aut præt.auerſatur.abominatur,

Miſericordia Dei abundantiſſima. quæ etiam beſtiis omnibus prouidet.

Iehoua vſq; ad cælos miſericordia tua: veritas tua vſq; ad nubes. 6
Iuſtitia tua ſicut montes ʹDei: iudicia tua, vorago multa: homi- 7
nem & animal ʹſeruas Iehoua.
Quàm ʹpretioſa eſt miſericordia tua Deus: ʹ& filii hominum in 8
vmbra alarum tuarum ʹſperant.
ʹInebriabuntur pinguedine domus tuæ, & torrente deliciarum 9
tuarum potum dabis eis.
Quoniã apud te eſt vena vitæ, & in lumine tuo ʹvidebimʹ lumẽ. 10

Miſericordiã Dei & iuſtitiam petit.

ʹProtrahe miſericordiam tuam ad cognoſcentes te, & iuſtitiam 11
tuam ad rectos corde.
Ne veniat mihi ʹpes ſuperbiæ, & manus impiorum ne ʹmigra- 12
re faciat me.

Impiorũ exitus.

ʹIlluc ceciderunt operarii iniquitatis, ʹimpulſi ſunt, nec potue- 13
runt ſurgere.

Dauidis. XXXVII.

Exhortatur pios ne vrantur impiorum proſperitate.

א NʹE commoueare propter malignos, ʹne zelaueris facientes 1
iniquitatem:
Quoniam ʹtanquam herba velociter ſuccidentur, ʹ& ſicut olus 2
germinis décident.

Delectemur in Deo

ב Spera in Iehoua, & fac bonũ: inhabita terrã, ʹ& paſce veritatẽ: 3
Et delecta te in Iehoua, & dabit tibi petitiones cordis tui. 4

Negotia in Deũ deuoluenda.

ג Volue ſuper Iehouam viam tuam, & ſpera in eo, & ipſe faciet: 5

Repetitio prioris verſus.

Et educet ſicut lumen, iuſtitiã tuã: & iudicia tua ſicut meridiẽ. 6
ד Tace Iehouæ, & ſpera in eo: ʹne cõmoueare propter eum qui 7
proſperatur in via ſua, propter virum faciẽtem ʹabominationes.
ה Deſine ʹab ira, & miſſum fac furorem: ʹne miſceas te, verunta- 8
men ad malefaciendum.

Male agentes, & Deo fidentes.

Quoniam maligni excidentur: at expectantes Iehouam ipſi 9
hæreditate accipient terram.
ו Et adhuc paululum, & non erit impius: ʹ& contemplaberis lo 10
cum eius, & non erit.
ʹAt humiles hæreditate capient terram, & oblectabuntur mul 11
titudine pacis.

Quales impii erga pios.

ז ʹCogitat impius contra iuſtum, & frendit aduerſus eum denti- 12
bus ſuis.
Sed Dominus ridet eum: quia videt quòd venit dies eius. 13

Domine in cælo miſericordia tua: 6
& veritas tua vſque ad nubes.
Iuſtitia tua ſicut montes Dei: iudi- 7
cia tua abyſſus multa.
Homines & iumenta ſaluabis Domine: quemadmodum multiplicaſti miſericordiam tuam Deus! 8
Filii autem hominum in tegmine alarum tuarum ſperabunt.
Inebriabũtur ab hubertate domus C 9
tuæ: & torrente voluptatis tuæ potabis eos.
Quoniam apud te eſt fons vitæ: & 10
in lumine tuo videbimus lumen.
Prætẽde miſericordiam tuam ſciẽ- 11
tibus te, & iuſtitiam tuam his qui recto ſunt corde.
Non veniat mihi pes ſuperbiæ: & 12
manus peccatoris non moueat me.
Ibi ceciderunt qui operantur ini- 13
quitatem: expulſi ſunt, nec potuerunt ſtare.

Pſalmus ipſi Dauid. XXXVI.

NOli æmulari in malignantibus, 1 *Prouerb. 24.*
neque zelaueris facientes iniquitatem,
Quoniam tanquam fœnum veloci- 2
ter areſcent: & quemadmodum olera herbarum cito décident.
Spera in Dño, & fac bonitatẽ, & in- 3 *Eccleſ. 2.c.15*
habita terrã, & paſcêris in diuitiis eiʹ.
Delectare in Domino: & dabit tibi 4
petitiones cordis tui.
Reuela Domino viam tuã, & ſpera 5
in eo: & ipſe faciet.
Et educet quaſi lumẽ iuſtitiam tuã, 6
& iudicium tuum tanquam meridiẽ:
ſubditus eſto Domino, & ora eum. 7
Noli æmulari in eo qui pſperaturĩ
via ſua, in homine faciẽte iniuſtitias.
Deſine ab ira, & derelinque furorẽ: B 8 *Eſa. 51.*
noli æmulari vt maligneris.
Quoniam qui malignantur, exter- 9
minabuntur: ſuſtinentes autem Dominum ipſi hæreditabunt terram.
Et adhuc puſillum, & non erit pec- 10
cator: & quæres locum eius, & non inuenies.
Manſueti autem hæreditabunt ter- 11 *Matth. 5.*
ram, & delectabuntur in multitudine pacis.
Obſeruabit peccator iuſtum: & ſtri- 12
debit ſuper eum dentibus ſuis.
Dominus autem irridebit eũ, quo- C 13
niam proſpicit quòd veniet dies eius.

7 Dei: אל .i. altiſſimi. nã quicquid eximium, magnum, & præſtans eſt, id Dei eſſe dicunt Hebræi. q.d. Tam immenſa eſt bonitas, ſiue miſericordia tua, quàm ſunt immenſi montes, quantumuis alti.
8 Pretioſa יקר præclara. Et filii ובני propterea filii. Seruas תושיע conſeruare ſoles. Fut. Heb. pro præſ.
9 Inebriabuntur ירוין Inebriabunt ſe. Implebunt ſe. Saturabuntur opulentia, &c. Sperant. : יחסיון Fut. Heb. ſperabunt.
10 Videbimus נראה .i. cõſequemur. hoc eſt tenebris & ignorãtia liberabimur. 11 Protrahe משוך Obtẽde. Extẽde. Prolixam fac.
12 Pes ſuperbiæ, רגל גאוה pro, pes ſuperborum. hoc eſt, ne inuadant me ſuperbi. Migrare faciat me : תנידני impellat me. commoueat. dimoueat. abducat, ſub. loco meo.
13 Illuc ceciderunt שם נפלו Vel eſt præt. pro fut. Illuc cadent. quò ſcilicet me impellere conabantur. Impulſi, &c. : דחו ולא־יכלו קום impellentur, nec poterunt ſurgere.

IN PSALMVM XXXVII.

1 Ne cõmoueare propter mal. אל־תתחר במרעים Ne ſuccẽſeas ab malos. Ne irriteris propter malignos. Ne bilẽ tibi moueant malitioſi. Alii, Ne admiſceas te cum noxiis. Vel, Ne ſocietatem ineas cum peruerſe agentibus. Ne zelau. &c. : אל־תקנא בעשי עולה neque inuideas facientibus iniquitatem. i. ne illis inuideas proſperum rerum ſucceſſum. Alii, neque vrat te æmulatio ob facientes iniquitatem.
2 Tanq. her. ve. ſucc. כחציר מהרה ימלו inſtar graminis velociter marceſcent. aut, marceſcendo cóncident, ſiue flacceſcent. Et ſicut ol. ger. וכירק דשא & ſicut viror herbæ. id eſt, virens herba.
3 Et paſce veritatem : ורעה אמונה & paſce fidem. i. nutri te fide & veritate. Alii, & paſce fide. vel fideliter. i. doce. vt Iere. 3. c. 15, & paſcent vos ſcientia & intelligentia. Chald. paraph. robora te fide, aut veritate. Alii, imperatiua vertunt in futura, Inhabitabis terram, & paſcêris in veritate. q.d. ſi ſpẽ collocaueris in Iehoua, & feceris bonũ, licebit vt terrã inhabites, & nutrieris fideli & certo, ſiue confirmato rerũ ſucceſſu. namid fides hoc loco ſignificare videtur, nẽpe reſpõdentẽ expectationi noſtræ rerũ ſucceſſum, vt nihil deſit timẽtibus Iehouã, Pſal. 34. b. 10.
7 Ne commoueare אל־תתחר Idem verbum quod in principio primi verſus. id eſt, ne moueat tibi bilem eorum poſteritas, ne inuideas. Abominationes. מזמות fraudes. ſcelera.
8 Ab ira מאף quam ſcilicet concepiſti ob improborum fœlicitatem. Ne miſc. te אל־תתחר Rurſum idem verbum quod in principio primi verſus, Ne mouearis vt etiam noceas. Ne ſuccenſeas vt & tu nocere velis: vel (vt alii) ſaltem ad malefaciendum.
10 Et contempl. והתבוננת Hebraiſmus, pro, quúmque contemplatus fueris, ſiue aduerteris animum diligenter vt ſcias locum vbi habitat, nuſquam reperies. 11 At hum. וענוים At afflicti. manſueti. Mult. pacis. : על־רב שלום Hebraiſmus, pro plurimo rerũ ſucceſſu.
12 Cogitat זמם Molitur. Machinatur.

14 Gladium euaginauerunt peccatores, intenderunt arcum ſuum,
Vt deiiciant pauperem & inopē, vt trucident rectos corde.
15 Gladius eorū intret in corda ipſorum:& arcus eorum confringatur.

14 ח Gladium euaginauerunt impii, & tetenderunt arcū ſuum, vt
ruere faciant pauperem & inopem, vt iugulent rectos via:
15 *Sed* gladius eorum ingredietur cor eorum, & arcus eorum con-
fringentur.

16 Melius eſt modicum iuſto ſuper diuitias peccatorum multas.
17 Quoniam brachia peccatorum cōterentur: confirmat autem iuſtos Dominus.
D 18 Nouit Dominus dies immaculatorum, & hæreditas eorum in æternum erit:

16 ט Melius eſt paululum iuſto, quàm diuitiæ impiorum multæ. Piorum & impiorū ſors differens.
17 Quia brachia impiorum confringentur: ſuſtentat autem iu-
ſtos Iehoua.
18 י Nouit Iehoua dies ʺperfectorum, & hæreditas eorum in ſecu-
lum erit:

19 Non cōfundentur in tempore malo, & in diebus famis ſaturabuntur. quia peccatores peribunt:
20 Inimici verò Domini mox vt honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient.

19 Non afficientur pudore in tempore malo, & in diebus famis ſa
turabuntur.
20 כ ʺQuia impii peribunt, & inimici Iehouæʺſicut pretioſum a-
gnorum abſumentur, ſicut fumusʺdeficient.

21 Mutuatur peccator, & non ſoluet, iuſtus autem miſeretur & tribuet.
22 Quia benedicentes ei hæreditabūt terram: maledicentes autem ei diſperibunt.
E 23 Apud Dominum greſſus hominis dirigentur: & viam eius volet.
24 Quum ceciderit, non collidetur: quia Dominus ſupponit manū ſuam

21 ל Mutuum accipit impius, & nō reddit: ſed iuſtusʺdonat, & dat.
22 Quia ʺbenedicti ab eo, hæreditate accipient terram:ʺ& maledi-
cti ab eo, excidentur.
23 מ A Iehoua greſſus hominis diriguntur, ʺ& viam eius vult. Deus dux & rector fidelium.
24 ʺQuum ceciderit, non proſternetur: quia Iehoua ſuſtentat ma-
num eius.

Prouerb. … & 14.21

Eccleſiaſtici 2.c.15

25 Iunior fui, etenim ſenui: & non vidi iuſtum derelictum, nec ſemen eius quærens panem.
26 Tota die miſeretur & commodat: & ſemen illius in benedictione erit.
27 Declina à malo, & fac bonū, & inhabita in ſeculum ſeculi.
F 28 Quia Dominus amat iudicium: & non derelinquet ſanctos ſuos, in æternum conſeruabuntur:
29 Iniuſti punientur, & ſemen impiorum peribit.
Iuſti autem hæreditabunt terrā: & inhabitabūt in ſeculū ſeculi ſuper eā.

25 נ Puer fui, etiam ſenui, & non vidi iuſtum derelictum, nec ſe- Fideles non derelinquuntur à Deo.
men eius quærens panem.
26 Omni dieʺdonat, & mutuū dat, & ſemē eiusʺ*eſt* in benedictione.
27 ס Recede à malo, & fac bonum :ʺ& habitabis in ſeculum: Exhortatio ad opera fidei.
28 Quia Iehoua amat iudicium, & non derelinquit miſericordes
ſuos, in ſeculū cuſtodientur: ſemē autem impiorum ſuccidetur.
29 צ Iuſti hæreditate accipient terram, & habitabunt in ſeculum ſu
per eam.

Eſa.51.c.7

30 Os iuſti meditabitur ſapientiam, & lingua eius loquetur iudicium.
31 Lex Dei eius in corde ipſius: & non ſupplantabuntur greſſus eius.
32 Conſiderat peccator iuſtū: & quærit mortificare eum.
33 Dominus autem non derelinquet eum in manibus eius: nec damnabit eum quum iudicabitur illi.

30 פ Os iuſti ʺloquetur ſapientiam, & lingua eius loqueturʺiudiciū.
31 Lex Dei eius in corde eius, ideo non nutabunt ʺpedes eius.
32 צ ʺSpeculatur impius iuſtum, & quærit interimere eum:
33 *At* Iehoua non derelinquet eum in manu eius,ʺnec condemna
bit eum quum iudicatus fuerit ipſe.

Matth.5.a

G 34 Expecta Dominum, & cuſtodi viā eius: & exaltabit te vt hæreditate capias terrā: quum perierint peccatores, videbis.
35 Vidi impium ſuperexaltatum, & eleuatum ſicut cedros Libani:
36 Et tranſiui, & ecce nō erat: & quæſiui eū, & non eſt inuentus locus eius.
37 Cuſtodi innocentiam, & vide æquitatem: quoniam ſunt reliquiæ homini pacifico.
38 Iniuſti autem diſperibūt ſimul: reliquiæ impiorum interibunt.

34 ק Expecta Iehouam, & cuſtodi viam eius, & exaltabit te, vt hæ-
reditate capias terram:ʺquum ſucciſi fuerint impii, videbis.
35 ר Vidi impiumʺfortem, & vireſcentem, inſtar lauri viridis: Infideles vt fumus.
36 ʺEt tranſiuit, & ecce non fuit: & quæſiui eum, & nō eſt inuentus.
37 ש Obſerua perfectum *hominem*, & vide rectum: quia nouiſſimum Exhortatio ad innocentiam.
tali viro pax.
38 ʺAt præuaricantes diſſipabuntur pariter:ʺnouiſſimum impiorū Impiorum interitus.
ſuccidetur.

18 Perfect. תמימים integrorum.innocentium.
20 Quia impii per. כי רשעים יאבדו Quando (vel Quo tempore) impii peribunt. Sicut pretioſum כיקר כרים ſicut pretioſitas agnorum.aut optimum quod eſt in agnis. Periphraſis eſt adipis.q.d.ſicut adeps agnorum. Deficient כלו conſumentur.diſperibunt.euaneſcent. 21 Donat חונן miſeretur.benignè largitur.
22 Benedicti ab eo מברכיו qui illi bene.precantur. benedicentes ei, iuxta illud Gen.12 a.3, Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi. Et maled.ab eo. ומקלליו & maledicentes ei.ſub.iuſto. vel, Qui verò eum deteſtati fuerint.
23 Et viam eius vult :ודרכו יחפץ & viæ eius fauet. vel, viam eius gratam habet. aut, via eius grata eſt ei. Fut.Heb. pro præſ.
24 Quum cecid. non proſter. כי יפל לא יוטל Fut.Heb.quod per præſens verti poteſt, Quum ruit, nō corruit. Quum cadit, nō colliditur.
26 Donat, חונן beneficus eſt.miſeretur benignè agit. *Eſt* in bened. :לברכה *eſt* in benedictionem. id eſt, ab omnibus laudatur, & bene audit. Alii, *erit* in beneficium. Vel, beneficentiam.i.perpetua Dei beneficentia fruetur. Sic Pſal.21.b.7.
27 Et habitabis in ſeculum :ושכן־לעולם & habita in æternum. Imper.pro fut.habitabis perpetuò.ſub.in terra.q.d.multum diúque inhabitabis terram. Sic in principio huius Pſalmi, verſu 3, Inhabita terram.
30 Loquetur ſap.יהגה חכמה Vel per præſens, loquitur ſapientiam, aut verba ſapientiæ plena. Alii, diſſerit de ſapientia. Alii, meditatur ſapientiam. Iudicium משפט æquitatē, id eſt recta & vtilia. 31 Pedes eius :אשריו greſſus eius. 32 Speculatur צופה obſeruat.
33 Nec cōdem. &c. :ולא ירשיענו בהשפטו nec damnabit eum quum iudicabitur.i.non ſinet eū iniuria iudiciorum opprimi dum accuſabitur, & cauſa eius agetur. 34 Quum ſucc.fue. בהכרת quum excidentur. vel exterminabuntur.
35 Fortem עריץ robuſtum.terrificum.inſignem.potentem.i.magna authoritate præditum.
36 Et tranſiuit, ויעבר Et præteriit.abiit.euanuit.
38 At præuar.diſſip. ופשעים נשמדו At tranſgreſſores delebuntur. Vel, ſcelerati conſumentur. Aut, iniqui deſtruentur. Præt.Heb.pro fut. Nouiſſ.imp.ſucc. :אחרית רשעים נכרתה finis miſerorum ſuccinditur.i.impii ad poſtremum pereunt: aut, fine ſuo fruſtrantur.

ת Salus verò iuſtorum à Iehoua:*qui* fortitudo eorum *eſt* in tem- 39
pore anguſtiæ:
"Adiuuátque eos Iehoua,& eruit eos:eruit eos ab impiis,& ſer- 40
uat eos,quia "ſperauerunt in eo.
Pſalmus Dauid "ad commemorandum. XXXVIII. 1

Dauid grauiſſimo morbo laborans, petit afflictionem minui.

Domine,ne ĩ furore tuo arguas me,nec ĩ ira tua corripias me: 2
Quoniam ſagittæ tuæ "deſcenderunt in me, & deſcendit 3
ſuper me manus tua.

Vis morbi quem propter peccata patiebatur.

"Non eſt integrũ in carne mea propter iram tuam : "nõ eſt pax 4
oſſibus meis propter peccatum meum.
Quoniam iniquitates meæ "tranſierũt caput meum : ſicut onus 5
graue "grauiores fuerunt me:
Putruerunt, "tabuerunt liuores mei,propter ſtultitiam meam. 6
"Incuruus ſum,inclinatus ſum vehementiſſimè:omni die "pul- 7
latus ambulo.
Quoniam "ilia mea plena ſunt ardore:& non eſt "integritas in 8
carne mea.
"Debilitatus ſum,& attritus ſum vehemẽtiſſime, rugio "præ fre 9
mitu cordis mei.
Domine coram te eſt omne deſiderium meum,& ſuſpirium 10
meum à te non eſt abſconditum.
Cor meum "circumit,derelinquit me fortitudo mea , & lumen 11
oculorum meorum,etiam "ipſi non ſunt mecum.

Deſcribitur ab amicis morbo offenſis.

Qui diligebant me, & ſodales mei "à cõſpectu plagæ meæ "ſtant, 12
& propinqui mei à longinquo "ſtant.
Et laqueos tetenderunt quærentes animam meam:& quæren-
tes malũ meũ loquũtur "prauitates,& dolos omni die "meditãtur. 13

Inimicis affligentibus nihil reſpõdet.

Ego vero tanquam ſurdus non "audio, & ſicut mutus qui non 14
aperit os ſuum:
Ego inquam ſum ſicut vir qui non audit , neque ſunt in ore e- 15
ius "redargutiones.
Quia te Iehoua "expecto , tu reſpondebis Domine Deus mi: 16
Quia dicebam , Ne forte lætentur de me : *qui* "dum declinat pes 17
meus, "aduerſum me magnificant *os ſuum*.
Quoniam ego ad claudicationem paratus ſum,& dolor meus 18
coram me eſt ſemper.

39 Salus autem iuſtorum à Domino: & protector eorum in tempore tribulationis.

40 Et adiuuabit eos Dominus,& liberabit eos: & eruet eos à peccatorib⁹, & ſaluabit eos,quia ſperauerũt in eo.

1 Pſalmus Dauid in rememoratione die ſabbathi. XXXVII.

2 Domine,ne in furore tuo arguas me,neq; in ira tua corripias me:

3 Quoniam ſagittæ tuæ infixæ ſunt mihi,& cõfirmaſti ſuper me manum tuam.

4 Nõ eſt ſanitas in carne mea à facie iræ tuæ:non eſt pax oſſibus meis à facie peccatorum meorum.

5 Quoniam iniquitates meæ ſupergreſſæ ſunt caput meum : ſicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me.

6 Putruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ,à facie inſipientiæ meæ. B

7 Miſer factus ſum & curuatus ſum vſque in finem : tota die contriſtatus ingrediebar:

8 Quoniam lumbi mei impleti ſunt illuſionibus:& non eſt ſanitas in carne mea.

9 Afflictus ſum & humiliatus ſum nimis:rugiebam à gemitu cordis mei.

10 Domine, ante te omne deſiderium meum : & gemitus meus à te non eſt abſconditus.

11 Cor meum conturbatum eſt,dereliquit me virtus mea:& lumen oculorum meorum,& ipſum non eſt mecũ.

12 Amici mei & proximi mei aduerſum me appropĩquauerũt & ſteterũt: C

Et q iuxta me erãt,delõge ſteterũt:

13 & vĩ faciebãt q quærebãt animã meã:
Et qui inquirebant mala mihi, loquuti ſunt vanitates,& dolos tota die meditabantur.

14 Ego autem tanquam ſurdus nõ audiebam,& ſicut mutus non aperiens os ſuum.

15 Et factus ſum ſicut homo non audiens,& non habens in ore ſuo redargutiones.

Quoniam in te Domine ſperaui, D

16 tu exaudies me Domine Deus meus.

17 Quia dixi,Nequãdo ſupergaudeãt mihi inimici mei:& dum commouẽtur pedes mei , ſuper me magna loquuti ſunt.

18 Quoniã ego in flagella paratus ſũ: & dolor meus in cõſpectu meo ſẽper:

40 Adiuuátque eos ויעזרם Fut.Heb.pro præſ. Speraue.in eo. חסו בו: vel per præſens , confidunt ei aut,ſperant in eo.

IN PSALMVM XXXVIII.

1 Ad commem.: להזכיר Subaudi, beneficium Dei, quo à graui morbo liberatus fuerat: vt alios prouocaret ad ſimiliter orandum, ſi quando in morbum inciderent. Vel, quo ipſe ſua mala cõmemorat. Quidam Hebræorum dicunt הזכיר fuiſſe initium vulgaris carminis. 3 Deſcẽd.in me,& deſc. נחתו בי ותנחת depreſſæ ſunt in me,& depreſſa eſt. Vel,contortæ ſunt in me,& deſcendit. Alii,demiſſæ ſunt in me,& demiſſa eſt. 4 Non eſt integ. אין מתם Non eſt perfectio. Non eſt ſanitas. Non eſt pax oſſib.m. אין שלום בעצמי.i. non eſt quies membris meis.Nam pax,pro quiete ponitur:quòd in pace omnia ſint tranquilla.Oſſa verò pro ipſis membris. 5 Tranſierunt עברו Vel per præſens,tranſcendunt,ſuperãt,ſupergrediũtur. Grau.fu. me. יכבדו ממני aggrauatæ ſunt præ me.i. ponderoſiores ſunt quàm vt illas ferre queam. 6 Tabue.liu.m. נמקו חבורתי ſanie diffluunt liuores mei.ſiue vibices ex caſtigatione tua contractæ. Alii,vlcera mea. 7 Incur.ſ.incli.ſ. נעויתי שחותי Incuruatus & depreſſus ſum. Vel,depreſſus ſum & incuruatus ſum . Alii, Diſtorto corpore ſum,& incuruo. Pullatus קדר atratus.mœſtus.obſcurus & facie ſubnigra. 8 Ilia mea pl.ſ.ard. כסלי מלאו נקלה ilia mea plena ſunt fœdo.ſub.vlcere , aut apoſtemate. Alii, femora mea prorſus occupat ardens vlcus. Alii,coxendicem meum penitus occupauit fœdum.ſub.vlcus. Integritas מתם perfectio.ſanitas.ſani quicquam. 9 Debilit.ſ.& att. נפוגתי ונדכיתי Diſſolutus ſum ac deiectus,vel contritus,aut percuſſus. Præ frem.&c. : מנהמת לבי præ anxietate cordis mei.præ turbatione.præ tumultu cordis mei. 11 Circumit סחרחר circuncurſat. circumagitatur.circunuagatur.vertitur in gyrum.i.alia atque alia verſat.q.d.crucior vanis cogitationibus. Ipſi הם ſub.oculi.id eſt non funguntur ſuo officio.Poſſet etiam legi ipſum,nempe lumen,vt הם pro הוא accipiatur. 12 A conſpectu מנגד Ad verbum,de coram.id eſt, ſubducti à plaga mea, auerſi à me ſteterunt,quòd morbus meus eſſet contagioſus. Stant יעמדו Fut.& præt.Heb.pro præſ. 13 Prauitates הוות iniqua.pernicioſa. Meditantur : יהגו Fut.Heb.pro præſ.immurmurãt. 14 Audio. אשמע Fut.Heb.pro præſ.vel potius pro præt.imperf.audiebam.id eſt,diſſimulabam me audire quæ dicerent. 15 Redargutiones : תוכחות reprehenſiones.i.non habet quod reſpondeat. 16 Expecto הוחלתי Præt.Heb.pro præſ. 17 Dum declinat במוט dum nutat.vacillat.commouetur. Adu.me magnificant *os ſuum* : עלי הגדילו Præt. Heb.pro præſ.i.magnifica & ſuperba aduerſum me loqui ſolent.ſuper me extolluntur,& inſultant mihi.

19 Quoniam iniquitatem meam an-
nuntiabo : & cogitabo pro peccato
meo.
20 Inimici autem mei viuunt,& con-
firmati ſunt ſuper me: & multiplicati
ſunt qui oderunt me iniquè.
21 Qui retribuũt mala pro bonis, de-
trahebant mihi , quoniam ſequebar
bonitatem.
22 Ne derelinquas me Domine Deus
meus:ne diſceſſeris à me.
23 Intende in adiutorium meum,Do-
mine ſalutis meæ.
1 In finem pro Idithun cãticum Da-
uid. XXXVIII.
2 DIxi, Cuſtodiam vias meas: vt nõ
delinquam in lingua mea.
Poſui ori meo cuſtodiam quũ con-
3 ſiſteret peccator aduerſum me.
Obmutui & humiliatus ſum, & ſi-
4 lui à bonis: & dolor me⁹ renouat⁹ eſt
Concaluit cor meũ intra me: & in
meditatione mea exardeſcet ignis.
Loquutus ſum in lingua mea,Notũ
5 fac mihi Domine finem meum,
Et numerum dierũ meorum quis
eſt:vt ſciam quid deſit mihi.
B 6 Ecce mẽſurabiles poſuiſti dies meos
& ſubſtãtia mea tanq̃ nihilũ ante te.
Veruntamen vniuerſa vanitas, om
nis homo viuens.
7 Veruntamen in imagine pertranſ-
it homo:ſed & fruſtra conturbatur.
Theſaurizat: & ignorat cui congre-
gabit ea.
8 Et nũc quæ eſt expectatio mea? nõ-
9 ne Dñs? & ſubſtãtia mea apud te eſt .
Ab omnib⁹ iniquitatib⁹ meis erue
me: opprobriũ inſipiẽti dediſti me.
Obmutui, & non aperui os meum,
10 quoniam tu feciſti : amoue à me pla-
gas tuas.
C 11 A fortitudine manus tuæ ego defe
12 ci:in increpationibus propter iniqui-
tatem corripuiſti hominem.
Et tabeſcere feciſti ſicut araneam
animam eius: veruntamen vane con-
turbatur omnis homo.
13 Exaudi orationem meam Domi-
ne, & deprecationem meam auribus
percipe:lachrymas meas
Ne ſileas:qm̃ aduena ego ſum apud
te, & peregrin⁹ ,ſicut oẽs patres mei.
14 Remitte mihi , vt refrigerer prius
quàm abeam,& amplius non ero.
XXXIX. 1
In finem,Pſalmus ipſi Dauid.
2 EXpectans expectaui Dominum,
& intendit mihi.
Et exaudiuit preces meas,

Quoniam iniquitatem meam ′annuntio,′timeo propter pec-
catum meum.
Et *interea* inimici mei viuentes′roborantur, & multiplicãtur qui
odio habent me ſine cauſa.
Et reddentes malum pro bono,′aduerſantur mihi, eo quòd ſe-
quor bonum.
Ne derelinquas me Iehoua:Deus mi ne elonges te à me.
Feſtina ad auxilium meum,Domine ſalutis meæ.
′Victori′ipſi Ieduthun canticum Dauidis. XXXIX.
DIxi,obſeruabo vias meas,ne peccem lingua mea:′cuſtodiam
os meum clauſura,quandiu impius fuerit coram me.
Obmutui′ſilentio,tacui à bono,′& dolor meus turbatus eſt.
Incaluit cor meum in medio mei, ′in meditatione mea exarſit
ignis,*tandem* loquutus ſum lingua mea.
′Scire fac me Iehoua finem meum,& menſuram dierum meo-
rum quæ ſit,ſciam ′quàm temporalis ſum.
Ecce ′*ut* palmos poſuiſti dies meos, & æuum meum tanquam
nihil corã te:profectò vniuerſa vanitas omnis homo′ſtãs.סSelah.
Profectò′in imagine ambulat vir, profectò in vanum ′tumul-
tuantur:congregat,& neſcit quis colligit ea.
Et nunc quid′expectaui Domine?ſpes mea in te eſt.
Ab omnibus *igitur* ′præuaricationibus meis libera me: ′oppro-
brium ſtulti ne ponas me.
′*Quia* obmutui,non aperui os meum:quia tu feciſti *iſtud*.
Remoue à me plagam tuam:′à bello manus tuæ ego defeci.
Dum increpationibus propter iniquitatem corripis hominem,
′& liqueſcere facis′vt tinea,′deſiderium eius: profectò vanitas om
nis homo.סSelah.
Audi orationem meam Iehoua,′& clamorem *meum* auribus per-
cipe,ad lachrymam meam′ne vt ſurdũ te exhibeas: quia peregri-
nus ſum apud te,incola vt omnes patres mei.
′Ceſſa à me,′& roborabor,antequam vadam,′& non ſim.
′Victori ipſius Dauidis canticum. XL.
E′Xpectando expectaui Iehouam,′& inclinauit *aurem ſuã* mihi,&
audiuit′clamorem meum.

Ob peccatum afflictus.

Inimici.

Implorat Deum.

Oſtendit Dauid morbos æquo animo, & ſine vlla querimonia ferendos eſſe.

Breuitas & vanitas vitæ humanæ.

Se in Deum conicit.

Orat peccata condonari ſibi, & afflictionem remitti.

Chriſti & ſuorum gratiarum actio pro ſui liberatione.

19 Annũtio אגיד Fut.Heb.pro præſ.fateor.patefacio. Timeo אדאג Fut.Heb.pro præſ.anxius ſũ.doleo.ſolicit⁹ ſũ.ſub.*de peccato meo*.
20 Roborantur,& multipl. עצמו ורבו Præt.Heb.pro præſ.inualeſcunt,& augentur. 21 Aduerſ. mihi, ישטנוני Fut.Heb.pro præſ.

IN PSALMVM XXXIX.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. Ipſi Ieduthun לידותון Hic fuit vnus ex illis præclaris cantorũ præfectis quos Dauidem inſtituiſſe legimus 1.Paralip.16.d.38,& 25.a 1.
2 Cuſtodiã os m.clau. אשמרה לפי מחסום cohibebo os meũ capiſtro.ponã cuſtodiæ vice ori meo capiſtrũ.vel fiſcellã. Gallicè,*une muſeliere*.
3 Silentio דומיה ſubaudiunt quidam præpoſitionem,*in* ſilentio.vel,*præ* ſilentio. Alii, ſilendo,ſiue tacitus.q.d.tandiu ſilui vt pene viderer mutus. Et dolor m.tur. : וכאבי נעכר interim dolor meus incruduit.irritatus eſt.exagitatus eſt.
4 In med.mea בהגיגי dum mecum immurmurarem.
5 Scire fac me הודיעני Notum fac,vel Indica mihi. Quàm temp.ſ. : מה־חדל אני quandiu mundanus ero.i.quandiu victurus ſim in hoc mundo. Alii,cuius æui ego. Vel,quanti æui ſim. Alii,quàm *breuis* temporis ſim. Alii,quòd mundanus ſim.
6 Vt palmos poſ. טפחות נתתה Ad verbum,palmares dediſti.vel,pugillos.hoc eſt breues vt mẽſura quatuor digitorum. Stans. : נצב conſiſtens.vel,exiſtens.id eſt,quamlibet firmus conſiſtere videatur.
7 In imag. בצלם in tenebris.vel,vmbræ inſtar.nam quidam codices habent כ ſimilitudinis notam,pro ב præpoſitione. Tumultuantur: יהמיון turbantur.perſtrepunt.tumultibus ſeſe ingerunt.Fut.Heb.pro præſ. 8 Expectaui קויתי Vel per præſens,expecto.
9 Præuaric.m. פשעי tranſgreſſionibus.ſceleribus meis. Opprobr.&c. : חרפת נבל אל־תשימני Hebraiſmus;pro, Ne exponas me ludibrio ſtolidis hominibus. 10 *Quia*.ſubauditum,vt ſit ratio quare nolit eſſe opprobrio.
11 A bello מתגרת à cõflictu.à vulnere.ab exagitatione. Alii,Propter infeſtã manũ tuã.id eſt,nã plaga quã mihi inflixiſti,cõfectus ſum.
12 Et liqueſcere facis ותמס & *ilico* tabeſcere facis. Vt tinea כעש ſub.perdere ſolet. Deſideriũ eius, חמודו deſiderabile eius. Vel, quicquid in eo eſt deſiderabile. Alii,decorem eius. Deſiderium,pro deſiderabili & eximio,vt Thren.1.d.11,Dederunt deſideria ſua pro cibo.
13 Et clam.m. ושועתי & vociferationem meam. Ne vt ſur.te exhib. אל תחרש ne obſurdeſcas.ne taceas.
14 Ceſſa השע Deſine.Declina.Recede.Deflecte. Et rob. ואבליגה vt corroborer.vt vires recipiam.vt refociller. Et non ſim. : ואינני Ad verbum,& non ego.

IN PSALMVM XL.

1 Victori למנצח Vide.Pſal.4 2 Expectando exp. קוה קויתי Geminatio verbi ſummam curam & diligentiam ſignificat.vertere potes,expectabam. Et inclinauit *aurem ſuam* mihi ויט אלי & declinauit ad me.vel,diuertit.mihi inflexus eſt. Clam.meũ. : שועתי vociferationem meam.vel,implorationem.

″Et aſcēdere fecit me è ciſterna ſonitus,è luto″cœni,& ſtatuit″ſu 3
per petram pedes meos,″direxit greſſus meos.
Et poſuit in ore meo canticum nouum,″laudem Deo noſtro: 4
videbunt multi,& timebunt,& ſperabunt in Iehoua.
Beatus vir ille qui″poſuit Iehouam″ſpem ſuam, nec reſpexit ad 5
ſuperbos,″& *ad* declinantes *ad* mendacium.
″Multa feciſti tu Iehoua Deus meus,mirabilia tua:″& cogitatio- 6
nes tuas erga nos,nemo eſt qui ordinare *poſſit* tibi: *ſi*″annuntiare &
eloqui *uelim*,plura ſunt quàm vt narrentur.

Chriſtus hoſtia pro peccatis noſtris.

″Sacrificium & oblationem″noluiſti:aures *autem*″fodiſti mihi.ho 7
locauſtum & ſacrificium pro peccato non poſtulaſti:
Tunc dixi,Ecce″veni:″in volumine libri ſcriptum eſt de me. 8
″Vt facerem voluntatem tuā Deus mi,″volui: & Lex tua in me- 9
dio″viſcerum meorum eſt.

Iuſtitiam qua peccator iuſtificatur, & miſericordiā prædicauit Chriſtus.

Annūtiaui iuſtitiam in cœtu multo: ecce labia mea non″pro- 10
hibui,Iehoua tu noſti.
Iuſtitiam tuam non abſcondi in medio cordis mei: veritatem 11
tuam & ſalutem tuam″dixi : non celaui miſericordiam tuam, &
veritatem tuam in cœtu multo.

Chriſtus petit miſericordiā & promiſſionum adimpletionem.

Tu *ergo* Iehoua ne″prohibeas miſericordias tuas à me:miſericor 12
dia tua & veritas tua ſemper ″cuſtodiant me.
Quoniam circundederunt me mala″innumera , comprehen- 13
derūt me iniquitates meæ,″& nō potui videre: ″multiplicatæ ſunt
præ capillis capitis mei,& cor meum dereliquit me.
″Velis Iehoua eruere me: Iehoua ad auxilium mei feſtina. 14

Orat contra aduerſarios.

Pudore afficiantur , & erubeſcant pariter quærentes animam 15
meam,vt perdant eam:″auertantur retrorſum, & pudore afficiā-
tur volentes malum meum.
Deſolētur″in mercedē pudoris ſui,qui dicūt mihi,Euge,euge. 16

Exhortatio ad lætitiam.

Gaudeant & lætētur in te omnes quærentes te: & dicāt ſemper, 17
″Magnificetur Iehoua,qui diligunt ſalutem tuam.

Solicitus pro ſuis Deus.

Ego autem″pauper ſum & egenus,*at* Iehoua″cogitat de me:au- 18
xilium meum,& liberator meus es,Deus mi ne tardaueris.

3 & eduxit me de lacu miſeriæ,& de luto fæcis.
Et ſtatuit ſuper petrā pedes meos, & direxit greſſus meos.
4 Et immiſit in os meum canticum nouum,carmen Deo noſtro.
Videbūt multi,& timebunt: & ſperabunt in Domino.
5 Beatus vir cuius eſt nomen Domini ſpes eius : & non reſpexit in vanitates & inſanias falſas.
6 Multa feciſti tu Domine Deus meus mirabilia tua: & cogitationibus tuis non eſt qui ſimilis ſit tibi. B
Annūtiaui & loquutus ſum: multiplicati ſunt ſuper numerum.
7 ‖Sacrificium & oblationem noluiſti:aures autem perfeciſti mihi. Heb.10.a.
Holocauſtum & pro peccato non
8 poſtulaſti:tunc dixi,Ecce venio.
In capite libri ſcriptum eſt de me.
9 vt facerem voluntatem tuam, Deus meus,volui,& legem tuam in medio cordis mei.
10 Annuntiaui iuſtitiam tuam in eccleſia magna,ecce labia mea non prohibebo,Domine tu ſciſti. Iohan. act.1.
11 Iuſtitiam tuā non abſcondi in corde meo : veritatem tuam & ſalutare tuum dixi. C
Non abſcondi miſericordiam tuā & veritatem tuam à conſilio multo.
12 Tu autem Domine ne longè facias miſerationes tuas à me: miſericordia tua & veritas tua ſemper ſuſceperūt me.
13 Quoniā circūdederūt me mala quorū nō eſt numerus:cōprehenderūt me iniquitates meæ,& nō potui vt viderē
Multiplicatæ ſunt ſuper capillos capitis mei: & cor meū dereliquit me.
Complaceat tibi Domine vt eruas
14 me:Domine ad adiuuādū me reſpice.
15 Confundantur & reuereātur ſimul, qui quærunt animam meam vt auferant eam. D
Conuertantur retrorſum, & reuereantur ſimul qui volunt mihi mala:
Ferant confeſtim confuſionem ſuā,
16 qui dicunt mihi,Euge,euge.
17 Exultēt & lætētur ſuper te omnes quærētes te: & dicāt ſemper,Magnificetur Dñs,qui diligunt ſalutare tuum.
Ego autem mendicus ſum & pau-
18 per:Dominus ſolicitus eſt mei.
Adiutor meus & protector meus tu es:Deus meus ne tardaueris.

3 Et aſcen.fe.me è ciſt.ſo. ויעלני מבור שאון Et extraxit me è ciſterna ſtrepitus.i.in quam aquæ decidūt magno cum impetu.aut,de pu
teo in quo aquæ nimia agitatione perſtrepebant,& ſonitum edebant.Aquarum profunditatem circunloquitur,quibus ingentiſſimū peri-
culū ſignificat. Cœni, חיון Subſtantiuū vice adiectiui, cœnoſo,ſiue limoſo.i.copioſo. Super petrā על־סלע ſuper rupem.Petrā ſiue
rupem pro tuto ab omni periculo perfugii loco vſurpat Scriptura. Vox Hebræa סלע ſignificat etiam arcem & munitionem, quòd arces
vt plurimum ſuper rupes conſtruantur. Direxit כונן confirmauit.corroborauit.apparauit.
4 Laudem תהלה ſub.dedit inquam.id eſt,dedit occaſionem laudandi Deum noſtrum.
5 Poſuit שם Verti poteſt per præſens,ponit.aut per futurum coniunctiui,poſuerit. Spem ſuam: מבטחו fiduciam ſuam.Hebraiſ-
mus, ponere Deum fiduciam ſuam,pro collocare in eo ſuā fiduciam. Et *ad* declin.*ad* m. ושטי כזב : & *ad* ſectatores mendacii.id eſt,
rerum quæ nos fallunt.Sunt qui intelligant ariolos,& malarum artium ſtudioſos.
6 Multa fe.tu Ieh.De.m.mirab.tua, רבות עשית אתה יהוה אלהי נפלאתיך Hebraiſmus,quem nonnulli ſic conuertunt,Multa ſunt mirabi-
lia tua Iehoua Deus mi,quæ feciſti.Alii,Miranda multa patraſti. Et cogit.t.erga nos non eſt,&c. ומחשבתיך אלינו אין ערוך אליך He-
braice ad verbū,Et cogitationes tuas nobis non eſt ordinare tibi. Quod ſic quidam vertunt,Et cogitationum tuarum erga nos,non poteſt
iniri coram te ratio.Alii,poſtremū verbum prioris partis huius verſus coniungunt huic ſecundæ parti,hoc modo vertentes,Admirandorū
facinorum tuorum,& conſiliorū tuorū erga nos,nō poteſt,&c.Alii,Mirabilia tua & cōſilia tua *ſunt* propter nos, neque *licet illa* in ordinē re-
digere,*ac recenſere* coram te.q.d.tot & tanta ſunt beneficia tua erga nos,vt nemo ea in ordinem redigere,ac corā te recēſere poſſit. Si an-
nuntiare,&c: אגידה ואדברה עצמו מספר Ad verbum,annuntiabo & eloquar,multiplicata ſunt à narratione.
7 Sacrif.& obl.nol. זבח ומנחה לא חפצת Sacrificium & donum non amas.aut,expetis.Sacrificio & oblatione non delectaris.Sacrificium
& oblatio non ſunt tibi accepta. Fodiſti mihi: כרית לי .i.aures cauatas tribuiſti mihi vt audirem Leges tuas:auſcultare me tibi feciſti.
8 Veni: באתי vel præt.pro præſ.venio. In volu.libri במגלת־ספר Veteres Hebræi in mēbranis aut chartis ſcribebāt quæ in rotūdū
cōplicabantur. in huiuſmodi etiā hodie ſcribunt Legē & Prophetas. In volumine igitur libri.i.in libro plicatili,ſiue mēbranis plicatilibus.
9 Vt fac.vo.t.Deus mi,vo. לעשות רצונך אלהי חפצתי Hebraiſmus,pro,volūtatem tuam cupio facere,magnóque illius deſiderio teneor.
Viſcerum m. : מעי inteſtinorum,vel præcordiorum meorum.Vox Hebræa מעי, dualis eſt numeri, quòd ſuperiora viſcera ſignificet,
nempe cor & pulmonem,quæ à viſceribus inferioribus,iecore,liene,& renibus ſeparatur diaphragmate,ſiue ſepto tranſuerſo. vnde & pro
corde accipitur.q.d.legem tuam vehementer amplector. 10 Prohibui אכלא Fut.Heb.pro præt.cohibui.continui.
11 Dixi אמרתי Dixi,pro celebraui,& prædicaui,more Hebræorum ponitur.
12 Prohibeas תכלא ſubtrahas.cohibeas.contineas.tanquā clauſas ſcilicet,ne pertingāt ad me. Cuſtodiāt me. : יצרוני cuſtodient me.
13 Innumera, עד־אין מספר Ad verbū,vſq; nō numerus. Et non potui ולא־יכלתי ד E pro vt,ſiue ita vt non potuerim,&c. Mul-
tiplicatæ ſ. עצמו præualuerunt.plures fuerunt quam capilli capitis mei,quare animo deſtituor præ dolore. 14 Velis רצה Libeat tibi.
15 Auertantur retrorſum יסגו retrocedant.agantur retrorſum.
16 In merc.pud.ſ. על־עקב בשתם Hebraiſmus eſt,quaſi dicas,pro eo quòd me pudefacere conabantur.
17 Magnificetur יגדל Exaltetur.Extollatur.Magnus ſit. 18 Pauper עני afflictus. Cogitat יחשב Fut.Heb.pro præſ.

In finẽ,Pſalmus ipſi Dauid. X L.
Beatus vir qui intelligit ſuper egenum & pauperẽ:in die mala liberabit eum Dominus.
Dominus conſeruet eum,& viuificet eum,& beatum faciat eum in terra:& non tradat eum in animam inimicorum eius.
Dominus opem ferat illi ſuper lectum doloris eius: vniuerſum ſtratũ eius verſaſti in infirmitate eius.
Ego dixi,Domine miſerere mei: ſana animam meam,quia peccaui tibi.
Inimici mei dixerunt mala mihi, B Quando morietur & peribit nomen eius?
Et ſi ingrediebatur vt videret,vana loquebatur:cor eius congregauit iniquitatem ſibi.
Egrediebatur foras,& loquebatur: in idipſum
Aduerſum me ſuſurrabant omnes inimici mei: aduerſum me cogitabãt mala mihi.
Verbum iniquum conſtituerũt aduerſum me,Nunquid qui dormit non adiiciet vt reſurgat?
Iohan.13.b.18 act.1.c.16 ‖Etenim homo pacis meæ in quo ſperaui, qui edebat panes meos: magnificauit ſuper me ſupplantationẽ.
C Tu autem Domine miſerere mei, & reſuſcita me:& retribuam eis.
In hoc cognoui quoniam voluiſti me:quoniam non gaudebit inimicus meus ſuper me.
Me autem propter innocentiam ſuſcepiſti: & confirmaſti me in conſpectu tuo in æternum.
Benedictus Dominus Deus Iſrael à ſeculo & vſque in ſeculum.Fiat,fiat.

In finẽ,intellect⁹ filiis Core. X L I.
Quemadmodum deſiderat ceruus ad fontes aquarũ:ita deſiderat anima mea ad te De⁹.
Sitiuit anima mea ad Deum fortẽ, viuum: quando veniam,& apparebo ante faciem Dei?

1 ʼVictori cantus Dauidis. X L I.
2 Beatus qui proſpicit ʼpauperi: in die mala liberabit eũ Iehoua. Beati qui ſoliciti ſunt de afflictis.
3 Iehoua cuſtodiet eum, & ʼviuificabit eum:beatus erit in ter Orat Deũ vt peccatum auferat & morbum.
ra,ʼneque trades eumʼin animam inimicorum eius.
4 IehouaʼfulciatEum ſuper lectum doloris,omne cubile eiusʼver
tiſti in infirmitate eius.
5 Egoʼdixi,Iehoua miſerere mei,ſanaʼanimam meam:ʼquia pec- Chriſtus orat pro peccatis noſtris, tanquam ſuis.
caui tibi.
6 Inimici meiʼdicunt malum de me, Quando morietur, & peri-
bit nomen eius?
7 Et ſi veniebat *quiſpiam ex eis* ad viſendum, mendacium loqueba-
tur,cor eius cõgregabat iniquitatẽ ſibi:egreſſus forasʼloquebatur.
8 Simul aduerſum me ʼmurmurabãt omnes odio habentes me,
aduerſum me cogitabant malum mihi.
9 *Dicebãt,*ʼRes ĩpietatis adhæret ei:&qui decũbit,nõ addet vt ſurgat.
10 Etiam ʼvir pacis meæ cui fidebam, *&* qui manducabat panem Iudæ perfidia.
meum,ʼmagnificauit aduerſum me calcaneum.
11 ʼAt tu Iehoua miſerere mei,ʼ& erige me,& reddam eis.
12 In hocʼcognoui quòd complacuiſti in me, quòd non iubilat
inimicus meus ſuper me.
13 ʼEt ego in perfectione mea ſuſtentaſti me, ʼ& ſtatuiſti me co-
ram te ſemper.
14 Benedictus Iehoua Deus Iſrael à ſeculo & vſque in ſeculum.
ʼAmen,& amen.

1 ʼVictoriʼintelligentiaʼfiliis Coranh X L I I.
2 Quemadmodum ceruaʼclamatʼad torrentes aquarum,ita a- Dauid regno pulſus à filio Abſalom,dolet ſe abeſſe à ſacro cœtu, petitque in integrum reſtitui.
nima meaʼclamat ad te,Deus.
3 ʼSitiuit anima mea ad Deum, ad Deum viuum, *dicens,*
Quando veniam,ʼ& apparebo coram Deo?

IN PSALMVM XLI.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. Pauperi אֶל־דָּל ægro.ægroto.attenuato.
3 Et viuificabit e. ויחיהו Vel,& viuificet eum.i.vitam,ſiue bonã valetudinem præſtet illi.Imprecantis verba eſſe poſſunt, vt & ſequẽti verſu. Neque trad.e. ואל־תתנהו Vel,neque tradas eũ.Perſonæ mutatio,pro,neque det. In animã בנפש Id eſt,volũtati & libidini.
4 Fulciat יסעדנו cõfirmet.roboret.ne ſcilicet morbo ſuccumbat. Vertiſti הפכת Mutatio perſonæ pro vertit:vel potius vertet,aut vertat.ſub.in ſanitatẽ & quietẽ.i.omnem laborem quem,quum decũbebat in lecto,infirmitate detentus, ſuſtinebat, vertet in trãquillitatẽ.
5 Dixi, אמרתי nonnulli vertunt per præt.imperf.dicebam,ſub.dum ſic ægrotarem.Alii adiectis pauculis vertũt, *Hinc* ego *quoque* dico.
6 Dicunt יאמרו Fut.Heb.quod quidã vertunt per præſens,dicũt:alii per imperfectum,dicebant:nonnulli per præt.perf.dixerunt.
7 Loquebatur ! ידבר ſub.alia quàm loquutus erat corãm. Alii ſubaudiunt, ea quæ collegerat in animo ſuo. Futura ſunt Hebræis,pro imperfectis,præſentibus,aut præteritis,pro voluntate interpretis.
8 Murmurabant יתלחשו Futura Heb.pro præſentibus,vt vertunt quidam.ſuſurrant.muſſitant.
9 Res imp.adh.ei: דבר־בליעל יצוק בו Res praua tenaciter inhæret illi.i.grauiſſimo morbo correptus eſt. Aut vt alii, Iniquitas mala adhæſit ei:vnde par eſt vt pœna ſit magna,non ſurget vltrà è cubili.Fut.Heb.pro præſ.Alii,Verbum belial effuſum eſt in ipſum.i.vltio grãdis cuiuſpiam ſceleris penitus occupauit, & penetrauit iſtum,vt liberari ab illa nequeat.
10 Vir pacis meæ איש שלומי Hebraiſmus pro amico,& eo cum quo amice & pacifice viuimus. Magnif.adu.me cal.: הגדיל עלי עקב Calcaneum pro pede.Hebraiſmus,pro,Sublato pede,velut calce petiuit me,id eſt iniuria me affecit.Metaphora ab equis calcitronibus.Pulſare aliquem pede,contemptus eſt. Aut,magnifecit paſſus ſuos.hoc eſt,dignum me non habuit quem inuiſeret. Vel potius,aduerſum me ſtruxit inſidias.in quem ſenſum de proditore Iuda Iohannes,cap.13.b.18,locum iſtum adducit.
11 At tu ואתה Et,pro igitur,ſiue ergo,vel autem.Tu igitur.Tu autem. Et erige me, והקימני & reſtitue me.
12 Cognoui quòd compl.in me ידעתי כי־חפצת בי Præt. pro præſ. vel fut. agnoſco, vel agnoſcam quòd complacuit tibi in me.i. charum me habes.aut vt alii,faueas mihi,ſiue mihi bene velis.
13 Et ego in perf.mea ſuſt. ואני בתמי תמכת בי Præt.pro fut.præterea locutio eſt Hebraica,pro,Sed me ſuſtentabis in integritate mea.vt vacet EGO.Vel vt alii,Sed vtinã tuearis me in ſynceritate mea.vt ſubaudias OBSECRO,Sed ego *obſecro vt* ſuſtẽtes,&c.præt.pro fut.opt. Alii inuerſa eſſe verba exiſtimãt,Pro integritate mea *in qua* ego *ſum*,ſuſtẽtabis me,hoc eſt in vita ſeruabis,aut ſerua. Nõnullis & hic ſenſus eſſe videtur,ſubauditis etiam pauculis, Et ego in ſynceritate mea *viuere ſtudebo,propterea* ſuſtentabis me. aut, viuere ſtudui,*ideo* ſuſtentaſti me.
Et ſtatuiſti ותציבני Præt.pro fut.ſtatues.
14 Amen & amen. ! אמן ואמן Id eſt firmum ſit & firmũ.aut,Sit ita,ſit ita: ſiue,Fiat & fiat. Venit enim à verbo אמן quod firmum eſſe ac ſolidum ſignificat.vnde & אמת veritas,& אמונה fides deducitur.Approbantes ac confirmantes auditum ſermonem,ea voce apud Hebræos vtebantur:vt Nume.5.c.23,& Deut.27.c.14,videre eſt.

IN PSALMVM XLII.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. Intellig. משכיל Vide Pſal.32. Filiis Coranh לבני־קורח ſub.datus vt decãtaretur.erãt enim periti muſices. Quidam vertunt,Eruditio filiorum Core.i.Pſalmus eruditione plenus,conſcriptus de Dauide ab vno è poſteris Core. Fuerunt enim ei tres filii qui doctrina valuerunt,dono ac munere prophetiæ inſignes:vnde & ſtudio muſices dediti erant.
2 Clamat תערג glocitat.deſiderat.Fut.Heb.pro præſ.Singulare item pro plurali,vt ceruæ,ſiue ceruarum armentum. Ad torr.aq. על־אפיקי־מים ad riuos aquarum.Alii,ad diuiſiones aquarum. Torrẽtes,ſiue diuiſiones aquarum pro fluminibus accipiunt nonnulli. Clamat תערג Idem verbum Hebræum quo ceruam glocitantem dixit.id eſt ardenti deſiderio fertur.
3 Sitiuit צמאה Præt.pro præſ.ſitit.ſitire ſolet.ſummo deſiderio Dei tenetur. Et apparebo,&c. ואראה פני אלהים & videbor[cõſpiciar]in

Fuit mihi lachryma mea panis die ac nocte: dum dicerẽt mi- 4
hi omni die,Vbi eſt Deus tuus?

Conſolatur ſe. quòd ſit vnus ex iis quos ſuſcipit Deus.

Horum recordabar,& effundebam ſuper me animam meam, 5
quòd tranſibam in numero, incedebã cum eis vſque ad domum
Dei in voce exultationis & laudis, *in* multitudine tripudiante.
Cur deiicis te,anima mea, & perſonas in me? expecta Deum: 6
quia adhuc confitebor ei *propter* ſalutes faciei eius.
Deus mi,in me anima mea deiecta eſt: propterea quòd recor- 7
dor tui de terra Iarden,& Hermonitarum,à monte paruo.

Quæritur de ſuccedentibus calamitatibus.

Vorago voraginem aduocat ad ſonitum fiſtularum tuarum: 8
omnes inundationes tuæ,& fluctus tui ſuper me tranſierunt.

Miſericordia.

Sic cogito,In die præcipiet Iehoua miſericordiam ſuam, & nocte 9
canticum *eius* mecum,& oratio Deo vitæ meæ.
Dicam Deo petræ meæ,Vtquid oblitus es mei?vtquid pullatus 10
ambulabo propter oppreſſionem inimici?

Eius ab inimicis afflictio.

Vt occiſio *eſt* in oſſibus meis,dum probris afficiunt me inimici 11
mei,dicentibus ipſis ad me omni die,Vbi eſt Deus tuus?

Excitat ſe ad ſperãdam liberationem.

Cur deiecta es anima mea?& cur perſonas in me?expecta Deũ, 12
quia adhuc confitebor ei *quòd ſis* ſalutes vultus mei,& Deus meus.

Orat afflictus illuminari cor ſuũ verbo & promiſſionibus Dei.

XLIII.

IVdica me Deus, & litiga litem meam à gente non miſericor- 1
de,à viro doloſo & iniquo eripe me.
Quia tu es Deus fortitudinis meæ:vtquid repuliſti me? vtquid 2
pullatus ambulabo propter oppreſſionem inimici?
Emitte lucem tuam & veritatem tuã, ipſæ deducent me,& in- 3
troducent me ad montem ſanctitatis tuæ,& ad tabernacula tua:
Et introibo ad altare Dei, ad Deum lætitiæ exultationis meæ: 4
& confitebor tibi in cithara,Deus Deus mi.

4 Fuerũt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte:dum dicitur mihi quotidie,Vbi eſt Deus tuus?

5 Hæc recordatꝰ ſum,& effudi in me animã meã,qm̃ trãſibo in locũ tabernaculi admirabilis,vſq; ad domũ Dei, B

In voce exultationis & confeſſionis,ſonus epulantis.

6 Quare triſtis es anima mea?& quare conturbas me?

Spera in Deo, qm̃ adhuc cõfitebor illi:ſalutare vultus mei, & Deus meꝰ.

7 Ad meipſum aĩa mea cõturbata eſt, propterea memor ero tui de terra Iordanis,& Hermoniim,à mõte modico.

8 Abyſſus abyſſum inuocat in voce cataractarum tuarum.

Omnia excelſa tua & fluctus tui ſuper me tranſierunt. C

9 In die mandauit Dominus miſericordiam ſuam, & nocte canticũ eius

10 Apud me, oratio Deo vitæ meæ:dicam Deo,Suſceptor meus es,

Quare oblitus es mei?& quare contriſtatꝰ incedo,dũ affligit me inimicꝰ?

11 Dum confringuntur oſſa mea, exprobrauerunt mihi qui tribulant me inimici mei:

12 Dum dicũt mihi per ſingulos dies, Vbi eſt Deus tuus? quare triſtis es anima mea?& quare conturbas me?

Spera in Deo,quoniã adhuc cõfitebor illi:ſalutare vultꝰ mei,& Deꝰ meꝰ

Pſalmus Dauid. XLII.

1 IVdica me Deus,&diſcerne cauſam meam de gente non ſancta, ab homine iniquo & doloſo erue me.

2 Quia tu es Deus fortitudo mea: quare me repuliſti?& quare triſtis incedo,dum affligit me inimicus?

3 Emitte lucem tuam, & veritatem tuam: ipſa me deduxerũt, & adduxerunt in montem ſanctum tuum,& in tabernacula tua.

4 Et introibo ad altare Dei, ad Deũ qui lætificat iuuentutem meam.

Cõfitebor tibi in cithara Deus,Deꝰ

conſpectu Dei.i.tuo.tertia perſona pro ſecunda.hoc eſt in templo.Alii,& videbo faciem tuam?id eſt arcam fœderis in templo,ſuper quam apparere ſoles.Cupit Dauid reſtitui in patriam,vt in templo cum aliis poſſit Iehouam laudare.

4 Dum dicer.m. באמר אלי dum dicunt mihi.Vel,quum diceretur mihi.i.quum obiiceretur mihi ab hoſtibus.

5 Horũ rec.&c. אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי Hæc recordatus ſum,& effudi ſuper [vel in]me animã meã,quòd,&c.id eſt,Hæc reduxi in memoriã, vnde animus meus fuit quaſi liquefactus in gaudium,hoc eſt effuſo gaudio lætatus ſum quòd trãſierim, ſiue tranſibam.Futura Heb.pro præt.imperfect.vel perfectis. Quidam, Hæc dum recordor, effundo ſuper me animam meam, quòd tranſibam,&c. id eſt, recordatio illa feſtorum quæ quondam cum gaudio agere ſolebam, excutit mihi lachrymas amaras, quòd id amplius facere non liceat. Sic Anna,1.Samu.1.c.15, dicit ſe effudiſſe animam ſuam coram Iehoua.Eadem,ſeipſam exponẽs,verſu ſequenti dicit, Ex multitudine eloquii mei & indignationis meæ loquuta ſum hactenus. Quòd tranſ.in nu.inced.cum eis כי אעבר בסך אדדם quòd præibam in caterua,[vel comitatu]lento gradu incedebam cum eis. אדדם ponitur pro אתדדה עמהם. Quidam vertunt,deducebam,ſiue adducebam eos vſque,&c. *In* mult.trip. : המון חוגג in turba feſtum agente.aut,læta.ſubauditur præpoſitio *in*.Alii,*deducens inquam* turbam feſtiuantem.

6 Deiicis te תשתוחחי deiiceris.deprimeris.deiecta es. Et perſonas ותהמי & tumultuaris.infremis.inquieta es. Expecta Deum. הוחלי לאלהים ſpera *tantum* in Deum.vel,ſpem tuam colloca in Deo. Confit.ei,&c. : אודנו ישועות פניו celebrabo eum *quòd ſit* ſalutes faciei meæ.Vel,*eſt enim* ſalutes faciei meæ,*eſt* inquam Deus meus.Hebraiſmus,Salutes faciei meæ.i.corã me ſalus.q.d.author eſt auxilii mei multiplicis & præſentis:ipſe eſt mihi præſentiſſima ſalus.vel,eſt auxilium in quod ſolum proſpicere debet facies mea.Aut auxiliũ ſemper mihi expromptum & expoſitum,& ante oculos poſitum.Sic panes propoſitionis, dicuntur panes facierũ.i.propoſiti faciei Dei, & in conſpectu eius.Aut,Salus faciei meæ dicitur auxilium propter quod facies mea ſolet hilarior & lætior reddi.

7 Deiecta eſt תשתוחח conſternata eſt.depreſſa eſt. Recordor tui אזכרך Fut.Heb.pro præſ.vel præt. Paruo. : מצער Mixſyar. Quis ſit iſte mons,ne Hebræi quidem dicere poſſunt.

8 Vorago vor. תהום־אל־תהום Abyſſus abyſſum. Hebraiſmus, pro,calamitas calamitatẽ inuitat & adducit ea voce & eo ſtrepitu quem emittũt fiſtulæ tuæ,hoc eſt pluuia vehemens quam exprimunt nubes tuæ. Fiſtulis nubes comparat, quòd effundant aquas vt fiſtulæ. Vel, quum magna vi perſtrepunt cataractæ tuæ. Siue,perſtrepentibus iugiter cataractis tuis.id eſt te pluente ſuper me tribulationes,altera alteram ſecum trahit. Inund.tuæ & flu. משבריך וגליך fluctus tui & procellæ tuæ.

9 *Sic cogito*,In die præcip. יומם יצוה Hæc verba,*Sic cogito*,ſubaudita ſunt,vt dilucidior eſſet ſenſus. Quidam vertũt,Interdiu mãdabit.i. efficiet vt interdiu fruar ſua miſericordia. Alii referentes ad feſta de quibus verſu 7,vertunt per præt.imperfect. Die mandabat Iehoua bonitatem ſuam,ſiue benignitatem,curabat illam populo ſuo obuenire ampliſſime.Sic Pſal.133.3. Canticum שירה ſub.erat,vel erit.id eſt noctu canam de illo carmina.

10 Pullatus amb.propt.opp. קדר אלך בלחץ mœrens incedam ob tribulationem.Vel,mœſtus ingredior:aut, incedere cogar,&c.

11 Vt occiſio ברצח בעצמותי חרפוני Varia eſt lectio:nã quædam exemplaria habent ב in: alia, כ ſicut.Ad verbum,In occiſione in oſſibus meis opprobrio affecerunt me.Vel,Cum ſectione in oſſibus meis opprobrio affecerunt me,&c. Alii, Quaſi gladio in oſſ.i.perinde me afficiunt dolore acſi me gladio confoderent.

12 Cur deiecta es,&c. מה תשתוחחי Idem eſt verſus cum ſexto præcedenti.

IN PSALMVM XLIII.

1 Et litiga li.m.à gente וריבה ריבי מגוי & diſcepta diſceptationem meam aduerſus gentem. Vel,cõtende contentionem meam.i.diſceptando tuere cauſam meam aduerſus,&c.

2 Fortitudinis meæ מעוזי .i.à quo omnes vires meæ habẽt originem.Latine dixeris,robur meum,fortitudo mea. Vtquid pullatus למהקדר Vide eadem verba præcedenti pſalmo,verſu 10.

3 Ipſæ ded.me,& introd. המה ינחוני יביאוני hæc me deducant,& introducant. Vel,quæ me deducant & introducant.

4 Et introibo ואבואה Vt ingrediar.Vt ingredi liceat.ו&,pro vt,frequens in Scripturis. Ad Deũ læt.exul.m. אל־אל שמחת גילי.Deũ lætitiæ gaudii ſui vocat Deum authorem ſummæ lætitiæ ſuæ.Geminatio ſubſtantiuorũ pro adiectiuis. Et confit. ואודך vt celebrẽ te.

5 meus: quare triſtis es anima mea, & quare conturbas me?
Spera in Deo, quoniã adhuc cõfitebor illi: ſalutare vult⁹ mei, & De⁹ me⁹
1 XLIII.
In finẽ ꝓ filiis Core ad intellectũ.
2 DEus aurib⁹ noſtris audiuim⁹: patres noſtri annũtiauerũt nobis
Opus quod operatus es in diebus eorum, & in diebus antiquis.
3 Manus tua Gentes diſperdidit, & plantaſti eos: afflixiſti populos, & expuliſti eos.
4 Nec enim in gladio ſuo poſſederũt terram, & brachium eorum non ſaluauit eos:
Sed dextera tua, & brachiũ tuum, & illuminatio vultus tui: quoniam cõplacuiſti in eis.
5 Tu es ipſe rex meus & Deus me⁹: qui mandas ſalutes Iacob.
6 In te inimicos noſtros ventilabimus cornu, & in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nos:
7 Non enim in arcu meo ſperabo: & gladius meus non ſaluabit me.
8 Saluaſti enim nos de affligentibus nos: & odientes nos, confudiſti.
9 In Deo laudabimur tota die: & in nomine tuo confitebimur in ſecula.
10 Nunc autem repuliſti, & confudiſti nos: & non egredieris Deus in virtutibus noſtris.
11 Auertiſti nos retrorſum poſt inimicos noſtros: & qui oderunt nos, diripiebant ſibi.
12 Dediſti nos tanquam oues eſcarũ, & in Gentibus diſperſiſti nos.
13 Vendidiſti populum tuum ſine pretio: & non fuit multitudo in commutationibus eorum.
14 Poſuiſti nos opprobriũ vicinis noſtris, ſubſannationem & deriſum his qui ſunt in circuitu noſtro.
15 Poſuiſti nos in ſimilitudinem Gentibus: commotionem capitis in populis.
16 Tota die verecundia mea contra me eſt, & confuſio faciei meæ cooperuit me,
17 A voce exprobrantis & obloquentis, à facie inimici & perſequentis.

ʼCur deiecta es anima mea, & cur perſonas in me? ſpera in Deo, quoniã adhuc cõfitebor ei *quòd ſit* ʼſalutes vultus mei, & Deus me⁹. — Erigit ſe ad ſperandam liberationem.

ʼVictori filiis Coranh intelligentia. XLIIII.

DEus auribus noſtris audiuimus, patres noſtri narrauerũt nobis opus *quod* operatus es in diebus eorũ, in diebus ʼpriſtinis. — Commemoratis Dei beneficiis erga patres, conqueritur apud eũ ſe à Palæſthinis & aliis tam grauiter affligi.

Tu manu tua Gentes expuliſti, & plantaſti eos: afflixiſti populos, ʼ& emiſiſti eos.

Quia non gladio ſuo poſſederunt terram, & brachium eorum ʼnon ſaluauit eos: ſed dextera tua, & brachium tuum, ʼ& lux vultus tui, quia ʼcomplacueras *tibi* in eis.

Tu ipſe rex meus, ô Deus: ʼpræcipe ſalutes Iayacob.

In te hoſtes noſtros ʼcornu petemus: in nomine tuo ʼconculcabimus inimicos noſtros.

Quia nõ in arcu meo ʼſperabo, & gladius meus nõ ſeruabit me:

Sed ſeruabis nos ab hoſtibus noſtris, & odio habentes nos pudore afficies:

Propterea ʼin Deo laudabimus omni die, ʼ& nomini tuo in ſeculũ confitebimur. Selah.

ʼ*Nunc autem* etiam repuliſti, ʼ& erubeſcere feciſti nos, & non egrederis cum exercitibus noſtris. — In tribulationib⁹ à Deo derelicti, etiã in Deo ſperant.

ʼReuerti feciſti nos retrorſum ab hoſte, & odio habentes nos diripuerunt ſibi ipſis *noſtras opes*.

Poſuiſti nos ʼvt pecudes cibi: & in Gentes diſperſiſti nos:

ʼVendidiſti populum tuum ʼnullis diuitiis, ʼneque multiplicaſti *rem tuam* pretiis eorum.

ʼPoſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris, ſubſannationem & deriſionem his qui ſunt in circuitibus noſtris.

Poſuiſti nos ʼprouerbium in Gentibus, commotionem capitis in populis.

ʼOmni die ʼverecundia mea coram me eſt, & pudor ʼfaciei meæ operit me,

ʼPropter vocem ʼprobra iacientis & cõtumeliis afficientis, ʼpropter inimicum & vltorem.

5 Cur deiecta es, &c. מה־תשתוחחי Idem verſus legitur præcedenti pſalmo, verſu 6, & 12.

IN PSALMVM XLIIII.

1 Victori, &c. למנצח Vide Pſal. 42. 2 Priſtinis. : קדם prioritatis.i.prioribus.q.d.tempore ipſorum, tempore inquam priſco.
3 Et emiſiſti eos. : ותשלחם & eieciſti eos, nempe Chananæos. Alii, germinare feciſti illos. Vel, & feciſti illos mittere, ſiue proiicere. ſub. radicem. nempe patres noſtros.q.d.feciſti vt patres noſtri propagines ſuas expanderent.
4 Non ſal. eos, לא־הושיעה למו non attulit opem illis. Et lux vultus tui, ואור פניך Hebraiſmus pro auxilio & fauore. Complac. in eis.: רציתם voluiſti eos. Vel, diligebas eos.
5 Præcipe ſalutes צוה ישועות Hebraiſmus, pro, iube vt ſeruetur verus Iſrael: vel, eripe verum Iſraelem de tantis tribulationibus. Imperatiuum pro fut. & futurum pro præt. perfecto, vel imperfecto, vt redditur à quibuſdam.
6 Cornu petemus ננגח Futura huius verſus & duorum ſequentium, per præterita à nonnullis vertuntur, & recte: vel per præterita imperfecta, cornu percuſſimus, conculcauimus: vel, conculcabamus, ſperabam, ſeruabat, ſeruabas, pudore afficiebas, vt lectori magis loco congruere videbitur. nam anteacta narrat.
9 In Deo laudabimus באלהים הללנו in Deo iactabimus nos. aut laudabamus. Vel per præſens, in Deo gloriamur. aut, Deum laudamus. Et nomini t. &c. ושמך לעולם נודה & nomen tuum in æternum celebrabamus. ſiue, celebramus.
10 *Nunc autẽ* etiã repul. אף־זנחת Subaudita ſunt, *Nũc autẽ*. nã Hebraice tantũ legitur, Etiã repuliſti. Reticentia autẽ eſt, acſi dicat, Nunc nõ ſolum non audis preces noſtras, ſed etiã repellis nos à cõſpectu tuo. Quidã volunt eſſe præterita pro præſ. Alii vertunt, Veruntamen repuliſti. Alii, At tu longe abes. vel deſeruiſti. Et erubeſc. fec. nos ותכלימנו & proieciſti nos. Alii, & confudiſti nos. vel, ignominia exponis nos.
11 Reuerti fe. n. ret. ab ho. תשיבנו אחור מני־צר Conuertiſti nos *ut* tergum ab hoſte *eſſet*. i. vertiſti nos in fugam coram hoſte. Nos hoſti vertere terga cogis. Præterita pro præſentibus, etiam in ſequentibus verſibus, vt nonnullis placet.
12 Vt pecudes cibi כצאן מאכל vt oues eſcæ.q.d.reddis nos ſimiles ouibus cibo ſelectis, & mactationi deſtinatis: acſi dicat, partim occidis nos, partim inter Gentes diſpergis.
13 Vendidiſti תמכר Fut. Heb. pro præt. aut pro præſenti, vt quidam vertunt, Vendis. Nullis diuitiis, בלא־הון Ad verbum, in non opibus. ſiue, pro non opibus.i.nullis opibus, & gratis, nullius pretii nos reputãs. Neque multipl. &c. : ולא רבית במחיריהם.q.d.vendis populum tuum ita vt rem tuam non augeas. Alii, nec multiplicaſti pretia eorum. ſiue auxiſti. in licitando ſcilicet, quum diſtraheres eos.
14 Poſuiſti nos תשימנו Vel per præſens, Exponis nos probro.
15 Prouerbium משל fabulam. Hebraiſmus, pro, facis vt fabula ſimus Gentibus. Alii, ſimilitudinem.i.facis vt dicant Gentes de re vili, Hæc res eſt tam vilis, quàm Iudæus. Vel de homine calamitoſo, illum eſſe infœliciorem Iſraelita, ſiue Iudæo.
16 Omni die כל־היום Quotidie. Tota die. Verecundia כלמתי ignominia.q.d. Omni tempore ignominia qua afficior, verſatur mihi ob oculos: nec poſſum eius obliuiſci. Faciei m. &c. : פני כסתני.i.pudor quo vultus meus ſuffunditur, totam faciem meam occupat.
17 Probra iac. מחרף exprobrantis. Propter inimic. מפני אויב Ad verbum, à facie inimicorum.i.propter inimicos qui iactant ſe à te commiſſos vt de me pœnas ſumant.

Totum hoc venit nobis,nec *tamen* obliti ſumus tui, ″nec menti- 18
ti ſumus in pacto tuo.
″Non vertit ſe retrorſum cor noſtrum, ″neque declinauit greſ- 19
ſus noſter de ſemita tua:
″Quum contriuiſti nos ″in loco draconis,& operuiſti nos ″vm- 20
bra mortis.
Si obliti eſſemus nominis Dei noſtri,& expandiſſemus palmas 21
noſtras ad deum alienum:
Nónne Deus ″exquireret hoc?quia ipſe nouit abſcōdita cordis. 22
″Imò propter te occidimur omni die: æſtimati ſumus vt pecu- 23
des ″ad iugulandum deſtinatæ.
Euigila,vtquid dormis Domine?expergiſcere, ″ne repellas *nos* in 24
ſeculum.
Vtquid faciem tuam abſcōdis, obliuiſceris afflictionis noſtræ, 25
& oppreſſionis noſtræ?
Quia ″incuruauit ſe vſque ad puluerem anima noſtra, adhæſit 26
terræ venter noſter.
Surge in auxiliū nobis,& redime nos propter miſericordiā tuā. 27
″Victori ″ſuper שׂSoשׂſannim ″filiorū Coranh, ″intelligentia, ″cā- 1
ticum amorum.

XLV.

E″Ructat cor meum verbum bonum: ″dico ego opera mea Re- 2
gi: lingua mea *ut* ſtylus ſcribæ ″velocis.
Pulcher es admodum præ filiis hominum: diffuſa eſt gratia in 3
labiis tuis: propterea *dico quòd* benedixit tibi Deus in ſeculum.
Accinge te gladio tuo ſuper femur, ″ô potens, ″gloria tua & de- 4
core tuo.
″Et *in* decore tuo proſperè age, ″equita ſuper verbum veritatis,& 5
manſuetudinis *&* iuſtitiæ,& *tunc* ″docebit te terribilia dextera tua.
Sagittæ tuæ acutæ,populi ſub te ″cadent: in cor inimicorum re- 6
gis *cadent*.

Precatur vt virtutem ſuam tandē exerat, ſuóſque ab iniuriis impiorum aſſerat.

Laudant filii Core regem Salomonem à dignitate formæ, & gratia eloquentiæ, fortitudine,potētia, ſplendore,& magnificentia cum in ſe, tum in coniuge, Chriſtum ſponſum & Eccleſiam adumbrantibus.

Euangelii verbū conuertens corda impiorum.

18 Hæc omnia venerūt ſuper nos,nec obliti ſumus te,& iniquè non egimus in teſtamento tuo:
19 Et non receſſit retrò cor noſtrum: & declinaſti ſemitas noſtras à via tua:
20 Quoniam humiliaſti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos vmbra mortis.
21 Si obliti ſumus nomen Dei noſtri, & ſi expandimus manus noſtras ad deum alienum,
22 Nónne Deus requiret iſta? ipſe enim nouit abſcondita cordis.
23 Quoniā propter te mortificamur tota die: æſtimati ſumus ſicut oues occiſionis.
24 Exurge,quare obdormis Domine? exurge,& ne repellas in finem.
25 Quare faciem tuam auertis, obliuiſceris inopiæ noſtræ & tribulationis noſtræ?
26 Quoniam humiliata eſt in puluere anima noſtra: conglutinatus eſt in terra venter noſter.
27 Exurge Domine adiuua nos:& redime nos propter nomen tuum.
1 In finem,pro iis qui commutabuntur,filiis Core ad intellectum,canticū pro dilecto. XLIIII.
2 ERuctauit cor meum verbum bonum: dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus ſcribæ velociter ſcribentis.
3 Speciosus forma præ filiis hominum, diffuſa eſt gratia in labiis tuis: ꝓpterea benedixit te Deꝰ in æternū.
4 Accingere gladio tuo ſuper femur tuum,potentiſſime,
Specie tua & pulchritudine tua. intende proſperè,procede,& regna,
5 Propter veritatē & manſuetudinē & iuſtitiam: & deducet te mirabiliter dextera tua.
6 Sagittæ tuæ acutæ, populi ſub te cadent: in corda inimicorum regis.

D Rom.8.

18 Nec mentiti ſu.in pa.t. : ולא שקרנו בבריתך nec præuaricati ſumus in fœdus tuum. Vel,Nec peruerſe egimus in teſtamento tuo. Alii per præſens. Nec irritum reddimus fœdus tuum. aut,Nec perfidi ſumus in fœdus tuum.
19 Non vertit ſe retrorſum לא־נסוג אחור Non agitur retrorſum. Non retrocedit. Non deflexit retro. Neque declin. ותט Nulla hic negatio Hebræis,verum præcedentem negationem repetunt in ſequentibus.
20 Quum contriuiſti כי דכיתנו Quū contereres,vt ad ſequentia referatur. Alii,Nam percuſſiſti nos. aut,Licet attriueris nos: referētes ad præcedentē verſum. In loco drac. במקום תנים Locus pro regione. q.d. in regione in qua habitant homines feritate draconibus ſimiles. Vmbra mortis. : בצלמות Vmbram mortis pro afflictionibus poſuit quæ ab homine non facile ſuſtineri poſſunt.
22 Exquireret יחקר inquireret. i. exploratum haberet diſquiſitione facta. Alii,ſcrutabitur.
23 Imò propter te occid. כי־עליך הורגנו q.d. tantum abeſt vt illa fecerimus, vt ſæpe non refugerimus mortem propter te. Alii vertunt, Quoniam prop.&c. Alii,Et quidem propter,&c. Quidam referētes hæc ad ſequentem verſum,vertunt, Quum *ergo* propter te occidamur tota die,reputemúrque ſicut,&c. Ad iugul.deſt. : טבחה Ad verbum,mactationis.
24 Ne repell.&c. אל־תזנח לנצח ne deſeras in perpetuum. Alii,ne abſis *à nobis* in ſempiternum.
26 Incur.ſe vſq.in pul. שחה לעפר procumbit(ſiue decumbit)humi. Alii, depreſſa eſt,(aut declinauit) in humū. vt ſcilicet ſolent qui vi hoſtili proſtrati ſunt in faciem. Anima pro corpore.

IN PSALMVM XLV.

1 Victori, למנצח Vide Pſal.4. Super שׂSoשׂſannim על־ששנים Hebræa vox ſignificat lilia. Hic verò nomē eſt muſici inſtrumēti: vel principiū cātici alicuius vulgaris apud Hebræos,ad cuius modulos decātatus fuit iſte pſalmus. Filiorū Coranh, לבני־קרח Genitiuus iſte iungitur primæ dictioni, Victori,ſiue præfecto filiorum Corah, vt illum curaret ab illis decantari. Intelligentia, משכיל Vide Pſal.32. Cantic. am. : שיר ידידת carmen dilectionum. id eſt amatorium carmen,ſiue de amato.
2 Eructat רחש Præt.Heb.pro præſ.i.Ebullit. q.d. præclarum quidpiā geſtit dicere cor meum. Dico e.op.m.Regi. אמר אני מעשי למלך Iſtum Hebraiſmum ſic exponunt nonnulli, Cenſeo ego opus meum, id eſt carmina mea,dicari debere regi, id eſt ſcribenda eſſe de rege ipſo. Vel,dico ego,opus meū erit de rege: vt ſit datiuus pro ablatiuo: vt illud Gene.20.c.13, אמרי לי, Dic mihi. i. de me. Alii, Quod dicam, erit de rege. Velocis : מהיר expediti. properantis. id eſt, velociter & expedite ſcribentis.
4 O potens, גבור ó heros. vel, fortis heros. Dictio Hebræa ſignificat virum fortem,& bellica virtute potentem. Gloria t.&c. הודך והדרך : decus tuum & ſplendorem tuum. vel,magnificentiam tuam. Per appoſitionem dictum. i. quo gloriam & decus tibi pares. Alii,gloria tua & decus tuum *eſt*. Alii,*quo* decus tuum & ſplendorem tuum exeras.
5 Et in dec.tuo proſp.age, והדרך צלח Cum ſplendore tuo fœliciter ingreditor. q.d. adueni,regnum auſpicaturus cum ſplendore & magnificentia. Alii,Nā decus tuū eſt perrumpere. ſub. Gentes. id enim etiā ſignificat dictio צלח, perrumpere,peruadere,ſuperare. q.d. hoc tibi decus immortale conciliabit ſi adieris Gentes,& peruaſeris,quæ Deum non norunt. Equita ſuper verb.verit.& man. *&* iuſtitiæ רכב על־דבר־אמת וענוה צדק. i. perfer cito ad Gentes verbum quod docet veritatem,&c. Alii,inequita propter verbum verit. & manſ. iuſtitiæ,&c. vt ſint hæc cauſa huius ſplendoris & ſucceſſus. Quidam,equita propter veritatem & afflictionem iuſtitiæ. i. defenſurus fidem populi,& afflictam ac depreſſam iuſtitiam. Docebit te terrib. ותורך נוראות Hebraiſmus,pro,mirabilia perpetrabit dextera tua. Alii explicant, Docebit te fides ſcilicet,manſuetudo,& iuſtitia,vt per dexteram tuam tam præclara deſignes facinora. Nōnulli, Videbis tantum ſucceſſum ad fore dexteræ tuæ,vt mirabilia ſis perpetraturus.
6 Cadent יפלו Verbum iſtud repetendum, Sagittæ cadent in cor,&c.& populi cadent. Inimicorum regis : איבי המלך Perſonæ mutatio,pro,inimicorum tuorum.

Heb.1.c.8

7 |Sedes tua Deus in ſeculum ſeculi: virga directionis virga regni tui.

8 Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ cōſortibus tuis.

C

9 Myrrha, & gutta, & caſia à veſtimētis tuis, à domibus eburneis, ex quibus delectauerunt te. filiæ regum in honore tuo,

10 Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato, circundata varietate.

11 Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam: & obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui.

12 Et concupiſcet rex decorem tuum: quoniam ipſe eſt Dominus Deus tu⁹, & adorabunt eum.

D

13 Et filiæ Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur, diuites plebis.

14 Omnis gloria filiæ regis ab intus, in fimbriis aureis, circumamicta varietatibus.

15 Adducentur regi, virgines poſt eā: proximæ eius afferentur tibi.

16 Afferetur in lætitia & exultatione: adducentur in templum regis.

17 Pro patribus tuis nati ſunt tibi filii, conſtitues eos principes ſuper omnē terram.

18 Memor ero nominis tui in omni generatione & generationem.
Propterea populi confitebūtur tibi in æternū & in ſeculū ſeculi. X L V.

1 In finem, filiis Core pro arcanis Pſalmus.

2 DEus noſter refugium & virtus: adiutor in tribulationibus quæ inuenerunt nos nimis.

3 Propterea non timebimus dū turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris.

4 Sonuerunt & turbatæ ſunt aquæ eorum: conturbati ſunt montes in fortitudine eius.

5 Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei: ſanctificauit tabernaculum ſuum Altiſſimus.

---

7 Solium tuum, Deus, ʼin ſeculum & ſeculum: ʼvirga æquitatis *eſt*
virga regni tui.
8 ʼDiligis iuſtitiam, & odio habes ʼimpietatem: ʼpropterea vnxit
te Deus Deus tuus oleo gaudii ʼpræ participibus tuis.
9 Myrrha, & aloe, ʼcaſia, omnia veſtimēta tua ʼex ædibus eburneis
educta, ex *quibus* ʼlætificauerunt te.
10 Filiæ regum ʼinter honorabiles tuas: aſtat ʼconiunx ad dexteram
tuam ʼin auro Ophir.
11 Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiſcere populi
tui, & domus patris tui.
12 Et cōcupiſcet Rex ʼdecorem tuum: quoniam ipſe eſt Dominus
tuus, ʼ& incurua te ei.
13 ʼEt filia Tyri cū munere vultū tuū deprecabūtur, diuites populi.
14 ʼTota inclyta eſt filia Regis intrinſecus: ʼex veſtibus auro ocellatis indumentum eius.
15 ʼIn veſtibus Phrygionicis adducetur Regi: virgines ʼ*quæ* poſt eā,
ʼ*&* proximæ eius adducentur tibi.
16 Adducētur cū lætitiis & exultatione, ingrediētur palatiū Regis
17 Pro patribus tuis erunt filii tui: conſtitues eos principes in vniuerſa terra.
18 ʼMemorare faciā nomen tuū in omni generatione & generatione: propterea populi confitebuntur tibi ʼin ſeculū & perpetuo.

1 ʼVictori ʼfiliis Coranh ʼſuper Alamoth canticum. X L V I.

2 DEus nobis ʼprotectio & fortitudo, auxilium in anguſtiis ʼinuenimus abunde.
3 Propterea non timebimus ʼetiamſi permutarit terram, ʼ& mouerit montes in cor maris:
4 ʼ*Et* fremāt *&* ʼturbentur aquæ eius, *&* ʼcōtremiſcant montes propter ſublimitatem eius. סSelah.
5 Fluminis ʼriui eius exhilarabūt ciuitatem Dei, ʼſanctum habitaculorum Altiſſimi.

Chriſtus vnctus Spiritu ſancto in regem & ſacerdotem.

Sponſus fidē requirit à ſpōſa, & abnegationē ſui.

Opes ac pulchritudines Eccleſiæ.

Iudæis Gentes ſucceſſerunt.

Nomen Chriſti ſanctificandum.

Gratulatio eſt pro inſigni aliquo auxilio lato vrbi ſāctæ Ieruſalem, cō uenit Eccleſiæ quæ Deo præſide ſecura eſt in periculis.

---

7 In ſecul. & ſec. עולם ועד in ſeculū & vſq;. Alii, in ſempiternū & perpetuo. Alii, perpetuū eſt & ſempiternū. Virga שבט ſceptrum.

8 Diligis אהבת Præt. Heb. pro præſ. Impiet. רשע improbitatem. Propterea vnxit על־כן משחך propterea quòd vnxit. Præ particip. t. מחבריך præ ſociis, vel ſodalibus tuis.

9 Caſia, om. veſt. tua קציעות כל־בגדתיך Caſiam aromaticam & ligneam intelligit. Quidam vertunt, flexuræ (vel plicæ) omnium veſtimentorum tuorum: ſequuti Auen Eſram Hebræū doctiſſimum, quòd dictio קציעות ſubiecta ſit præcedentibus duabus dictionibus, myrrha & aloe, ſine coniunctione. Quanquam ſolet plerunque Scriptura duabus vocibus coniunctione connexis, tertiam ſubiicere abſque cōiunctione, quæ tamen nihilo minus ſuperioribus cohæreat, acſi cū cōiunctione eſſet adiecta. Sic verſu 5, ſubſtantiuū IVSTITIAE, ſubiectū eſt dictionibus VERITATIS ET MANSVETVDINIS. Dicit igitur flexuras, ſiue plicas omnium veſtimentorū Chriſti circunquaque redolere myrrham. Ex ædib. ebur מן־חכלי שן è palatiis eburneis. ſub. *extracta*. Alii, ex tabernaculis eb. Palatia, ſiue tabernacula vocat magnas arcas in quibus reponuntur veſtimenta. Lætif. te. : שמחוך ſub. *qui ea tibi donarunt*.

10 Inter hon. t. ביקרותיך *ſunt* in inclytis tuis. i. inter vxores tuas inclytas ſunt non paucæ quæ à regibus ducunt originem. Alii, in pretioſitatibus tuis. vel, in magnificentiis tuis. i. adſtant tibi ornatæ mundo pretioſo & magnifico quo eas condecoraſti. Coniunx שגל concubina. Plures vxores habuit Salomon, quas hic regum filias vocat: præcipua verò fuit filia Pharaonis, quam hîc vocat שגל ab actu cōiugii, vt quæ præcipuum cum rege dormiendi ius habuerit. In auro Ophir. : בכתם אופיר Hebraiſmus, pro ornata veſte pretioſiſſima confecta ex auro quod affertur ex Ophir.

12 Decorem tuum יפיך formam tuam. pulchritudinem tuā. Et incur. te ei. : והשתחוי־לו & adorabis ipſum. vel & ſupplex ei eris.

13 Et filia Tyri ובת־צר Collectiuū nomen eſt FILIA pro populo: propterea verbo plurali DEPRECABVNTVR iungitur. q.d. Tyrii alienigenæ allatis muneribus cupient tecum inire amicitiam, etiam qui in populo Iſraelitico diuites ſunt.

14 Tota incl. eſt fi. reg. intr. כל־כבודה בת־מלך פנימה Omnis gloria filiæ Regis intus eſt. i. ꝙ in interiore regia ſedet cū rege. Alii, Omnis dignitas filiæ regis *quòd* intima eſt. i. in intima regia ſedet. Ex veſt. au. ocel. ממשבצות זהב ex texturis auri. vel ex intertexto auro.

15 In veſt. Phryg. לרקמות Veſtibus acu pictis induta. *Quæ* poſt eam, אחריה id eſt pediſequæ. Prox. e. רעותיה ſodales eius.

18 Memorare faciam אזכירה Memorabo. Memor ero nominis tui. Alii, Commemorabo gloriam tuam. In ſec. & perp. : לעלם ועד in æternum & ſemper. vt ſuprà verſu 7.

IN PSALMVM XLVI.

1 Victori למנצח Vide Pſal. 4. Filiis Coranh לבני קרח Vide Pſal. 42. Super Alamoth על־עלמות ad Alamoth. Muſicum inſtrumentum: aut initium vulgaris cantilenæ Hebræis, ad cuius modos vt decantaretur, traditus fuit filiis Corah.

2 Protectio מחסה refugium. ſpes. fiducia. Inuenimus נמצא inueniemus. Alii, repertus eſt, ſiue inuentus.

3 Etiamſi perm. ter. בהמיר ארץ etiamſi nutet terra. Alii, etiāſi moueatur terra. ſub. *loco ſuo*. Et mou. &c. : ובמוט הרים בלב ימים etiāſi moueantur (.i. transferantur) mōtes in cor maris. Alii, etſi commoueantur montes in corde maris. aut nutent montes in medio mari ſiti.

4 Fremant יהמו Futura Heb. quæ per præſens cōiunctiui vertunt qui cum præcedenti iſtum verſum connectunt, Perſtrepant, ſtrepitū faciant. Turbentur יחמרו intumeſcant. Alii, lutulētæ fiant. ſub. præ nimia agitatione. Cōtrem. m. prop. ſubl. e. ירעשו הרים בגאותו concutiantur montes in ſuperbia eius. i. in eleuatione ſiue æſtu eius, vt alii vertunt. Nonnulli, in celſitudine eius: qui vertunt omnia in futuro, vt eſt Hebraice, non coniungentes hunc verſum præcedenti.

5 Riui eius פלגיו Relatiuū vacat, quod refert flumen. Vertēdū, Fluminis riui exhil. Sanctū קדש poſitiuū pro comparat. aut ſuperl.

Deus in medio eius, non commouebitur: adiuuabit eam Deus 6
appetente mane.

Aduerſarii fideliũ conturbati.

Statim ut infremuerunt Gentes, nutauerunt regna: dedit vocem 7
ſuam, defluxit terra.
Iehoua exercituum nobiſcum: arx ſublimis eſt nobis Deus Ia- 8
yacob. Selah.

Exhortatio, vt facta Dei egregia contemplemur.

Venite, videte opera Iehouæ, qui poſuit ſolitudines in terra. 9
Ceſſare facit bella vſque ad extremum ipſius terræ: arcum cõ- 10
terit, & concidit haſtam, plauſtra comburit igni.

Aduerſarios alloquitur Deus.

Ceſſate, & ſcitote quòd ego ſum Deus: exaltabor in Gentibus, 11
exaltabor *inquam* in terra.
Iehoua exercituum nobiſcum: arx ſublimis *eſt* nobis Deus Ia- 12
yacob. Selah.

Victori filiis Coranh cantus.

XLVII. 1

Aedificato templo, & arca in eo repoſita, incitat Salomon omnes ad laudandum Deum.

OMnes populi plaudite manu, iubilate Deo in voce exulta- 2
tionis:
Quoniã Iehoua altiſſim', terribilis, rex magn' ſuper omnẽ terrã. 3
Ducit populos ſubtus nos, & nationes ſubtus pedes noſtros. 4
Selegit nobis hæreditatem noſtram, gloriam Iayacob quem di- 5
lexit. Selah.

Deus pro arca Dei.

Aſcendit Deus cum iubilo: Iehoua cum voce tubæ. 6
Cantate Deo, cantate: cantate Regi noſtro, cantate. 7
Quoniam rex vniuerſæ terræ Deus: canite *quotquot* intelligitis. 8
Regnat Deus ſuper Gentes, Deus ſedet ſuper thronum ſuum 9
ſanctum.

Gentes cum Abraham collectæ.

Principes populorum congregati ſunt, *ut ſint* populus Dei Abra- 10
ham: quoniam Dei ſunt ſcuta terræ, vehementer eleuatus eſt.
Canticum pſalmi filiis Coranh.

XLVIII. 1

Videtur hic pſalmus ſcriptus ob inſignem aliquã vrbis Ieruſalem, Deo propugnante, victoriam: ſub cuius typo, Eccleſiæ naſcentis initium deſcribitur.

MAgnus Iehoua, & laudandus valde in ciuitate Dei noſtri, 2
in monte ſancto eius.
Pulcher termino, gaudium vniuerſæ terræ mõs Siion, *qui eſt* ad 3
latera Aquilonis, ciuitas Regis magni.

Deus in medio eius, non commouebitur: adiuuabit eam Deus mane diluculo.

Conturbatæ ſunt Gentes, & inclinata ſunt regna: dedit vocem ſuam, mota eſt terra. B

Dominus virtutum nobiſcum: ſuſceptor noſter Deus Iacob.

Venite, & videte opera Domini, quæ poſuit prodigia ſuper terram: auferens bella vſque ad finem terræ.
Arcum conteret, & confringet arma: & ſcuta comburet igni.

Vacate, & videte quoniam ego ſum Deus: exaltabor in Gentibus, & exaltabor in terra.

Dominus virtutum nobiſcum: ſuſceptor noſter Deus Iacob.

XLVI.

In finem, pro filiis Core Pſalmus.

OMnes Gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis:

Quoniam Dominus excelſus, terribilis, rex magnus ſuper omnẽ terrã.
Subiecit populos nobis, & Gentes ſub pedibus noſtris.
Elegit nobis hæreditatem ſuã, ſpeciem Iacob quem dilexit.

Aſcẽdit Deus in iubilo, Dominus in voce tubæ. 2.Reg. 6. B
Pſallite Deo noſtro, pſallite: pſallite Regi noſtro, pſallite.
Quoniam rex omnis terræ Deus: pſallite ſapienter.
Regnauit Deus ſuper Gẽtes: Deus ſedet ſuper ſedem ſanctam ſuam.

Principes populorum congregati ſunt cum Deo Abraham: quoniam dii fortes terræ, vehemẽter eleuati ſunt.

Pſalmus cantici, filiis Core ſecũda ſabbathi.

XLVII.

MAgnus Dominus & laudabilis nimis in ciuitate Dei noſtri, in monte ſancto eius.

Fundatur exultatione vniuerſæ terræ mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas Regis magni.

ſanctiſſimum tabernaculorum, ſiue habitaculorum.
6 In medio eius בקרבה Relatiuum eſt fœmininum, nempe ciuitatis. Nam omnis terra Iſrael eſt habitaculum Dei, ſed Ieruſalem eſt ſanctior locus.
Ad verbũ, dum aſpiciet mane, vel aurora. ſub. eam. Alii, ad proſpectũ auroræ. i. quũ tẽpus poſtulabit. Ideo mane, ꝗ tũc oppugnãtur vrbes. Commouebitur: תמוט nutabit. Appet. mane.: לפנות בקר
7 *Statim ut* infr. המו גוים Concurrerũt turmatim Gẽtes, *ſed* collapſa ſunt regna: *ſtatim ut* edidit vocem ſuam, defluxit terra. i. ſtatim atque fremitu ipſo aut concurſatione oſtenderũt Gentes ſe moliri aduerſus nos perniciẽ, conciderunt & corruerũt: iuſſit enim Dominus vt deficerentur omnibus viribus, ideo animos abiecerunt, atque ita perierunt vires earũ, vt terra ad ſolem liqueſcit, & poſtea euaneſcit, vt de niue eſt manifeſtum. Alii per præt. plus quàm perf. vertunt, Confremuerant Gentes, mota erant regna: dedit vocem, &c. Alii per præſens indicatiui, Tumultuantur Gentes, & commouentur regna: dedit vocem, &c. Nonnulli per præſens coniunctiui, coniungentes hunc verſui ſequenti, Tumultuentur Gentes, motus concitent regna, & tellus dato fragore defluat, Iehoua *tamen* exercituum à nobis ſtat.
8 Nobiſcum, עמנו à nobis ſtat. Arx ſublimis משגב Vide Pſal. 9. b. 10.
9 Qui poſuit deſol. אשר־שם שמות quaſnam ſolitudines fecerit. Ponere ſolitudines in terra, pro totam terram vaſtare, Hebraiſmus.
10 Ceſſare facit, &c. משבית מלחמות עד־קצה הארץ קשת ישבר וקצץ חנית עגלות ישרף באש: Futura Heb. quæ per præt. perf. quidã vertũt, Deleuit bella vſque ad fines ipſius terræ, arcum contriuit, & lanceam fregit, plauſtra combuſſit igni. Alii per præſens, Abolet, ſiue Quieſcere facit bella vſque ad fines terræ, arcum confringit, detruncat (ſiue conſcindit) lanceas, ſiue haſtam, &c.
11 Ceſſate, & ſcitote הרפו ודעו Deſiſtite, & cognoſcite. Remittite, & agnoſcite. Exaltabor ארום excelſus ero. vel, ſublimis. extollar.

IN PSALMVM XLVII.

1 Victori למנצח Vide Pſal. 4. Filiis Coranh לבני־קרח Vide Pſal. 42. Cantus: מזמור Pſalmus.
2 In voce exultationis: בקול רנה in voce ouationis. Alii, laudis, ſiue cantici. Altiſſ. עליון ſublimis. ſublimi loco poſitus. excelſus.
4 Ducit ידבר Fut. Heb. pro præt. Deduxit. Vel pro præſ. Agit. aut, Subiicit populos nobis.
5 Selegit יבחר Futurum Heb. pro præt. Gloriam גאון præſtantiam. magnificentiam. ſplendorem. Per appoſitionem dictum. i. id de quo verus Iſrael gloriatur. vel, quod eſt ipſi Iacob materia gloriæ, magnificentiæ & ſplendoris.
6 Deus אלהים pro arca Dei ponitur, quòd ſuper eam in medio Cherubim loqueretur populo ſuo Deus.
8 *Quotquot* intelligitis.: משכיל Quidam, cum intelligentia. Alii, intelligibiliter. Alii, prudenter. Hebraice, canite intelligens. Singulare cum verbo plurali, quod per nomen partitiuum vnuſquiſque, reſolui debet, hoc modo, quicunque ſapientia & eruditione præcellitis.
10 Cõgreg. *ut ſint* pop. נאספו עם אלהי adiunxerũt ſe populo Dei. Alii, ſubaudito ET, adiunxerũt ſe, *&* populus Dei. Quidã legẽtes עם cum hiric ſubſcripto, quod tunc ſignificat cum: (nam cum pathah, eſt populus) vertunt, Congregati ſunt cũ Deo. Vel, adiungent ſe Deo. Dei ſunt ſcuta terræ, לאלהים מגני־ארץ Dei ſunt clypei terræ. i. defenſio eorum qui in terra ſunt, accepta referri debet Deo. Vel vt alii, Magnates & reges qui ſubiectis ſunt vice clypei, & illorum protectores, accedent ad Deum. Eleuatus: נעלה exaltatus.

IN PSALMVM XLVIII.

1 Canticum pſalmi שיר מזמור Vide pſal. 30. Filiis Coranh.: לבני קרח Vide Pſal. 42.
2 Magnus גדול Quidam in ſuperlatiuo (quo carent Hebræi) vertunt, Maximus.
3 Pulcher ter. יפה נוף Elegans climate, vel regione. Alii, Pulchrum clima. Pulcher locus. Amœna regio

Deus in domibus eius cognoſcetur quum ſuſcipiet eam. 4
Quoniam ecce reges terræ congregati ſunt:conuenerunt in vnum. 5
B Ipſi videntes ſic admirati ſunt, conturbati ſunt, commoti ſunt: tremor 6
apprehendit eos. 7
Ibi dolores vt parturientis : in ſpi- 8
ritu vehemẽti cõteres naues Tharſis.
Sicut audiuimus , ſic vidimus in ci- 9
uitate Domini virtutum , in ciuitate Dei noſtri : Deus fundauit eam in æternum.
10 Suſcepimus Deus miſericordiã tuã in medio templi tui.
C 11 Secundum nomen tuum Deus , ſic & laus tua in fines terræ : iuſtitia plena eſt dextera tua.
12 Lætetur mons Sion,& exultent filiæ Iudæ,propter iudicia tua Dñe.
Circundate Sion, & complectimi- 13
ni eam:narrate in turribus eius.
Ponite corda veſtra in virtute eius: 14
& diſtribuite domos eius , vt enarretis in progenie altera.
Quoniam hic eſt Deus, De⁹ noſter 15
in æternum & in ſeculum ſeculi : ipſe reget nos in ſecula.

XLVIII. 1
In finem,filiis Core Pſalmus.
AVdite hæc omnes gentes:aurib⁹ 2
percipite oẽs qui habitatis orbẽ,
Quique terrigenæ & filii hominũ:ſi 3
mul in vnum diues & pauper.
Os meum loquetur ſapientiam: & 4
meditatio cordis mei prudentiam.
Matth.13.e.35 pſal.77.a.2 ‖Inclinabo in parabolam aurẽ me- 5
am, aperiam in pſalterio propoſitionem meam.
Cur timebo in die mala ? iniquitas 6
calcanei mei circundabit me:
Qui confidunt in virtute ſua , & in 7
multitudine diuitiarum ſuarum gloriantur.
Frater nõ redimit, redimet homo? 8
B non dabit Deo placationem ſuam,
Et pretium redemptionis animæ ſuæ: & laborabit in æternum,

4 Deus in palatiis eius agnitus eſt″in arcem ſublimem.
5 Quoniam ecce reges congregati ſunt, ″tranſierunt pariter.
6 Ipſi viderunt,*&* ſic admirati ſunt:territi ſunt,*&*″feſtinauerunt. Commotio regũ in prædicatione Euangelii.
7 Tremor apprehendit eos ibi, dolor tanquam parturientem.
8 ″*Quaſi* vento Orientali *qui* conterit naues Tharſis *diſſipati ſunt*:
9 Sicut audiuim⁹,ita vidimus″in ciuitate Iehouæ exercituũ,in ci Chriſtus miſſus iuxta promiſſionem Patris.
uitate Dei noſtri:Deus ″firmabit eam vſque in ſeculũ.סSelah.
10 ″Conſyderauimus Deus miſericordiã tuam in medio tẽpli tui.
11 Secundum nomen tuum, Deus, ſic laus tua vſque ad fines ter-
ræ:iuſtitia plena eſt dextera tua.
12 ″Lætabitur mons צSiion,exultabũt filiæ Iehudah propter iudi-
cia tua.
13 Circundate צSiion,& circuite eam, numerate turres eius. Exhortatio ad cõtemplandam magnificentiam Eccleſiæ.
14 ″Ponite cor veſtrum ad antemurale eius,″aſpicite palatia eius:
vt enarretis generationi poſteræ.
15 Quoniam iſte Deus,Deus noſter in ſeculum & perpetuò : ipſe
deducet nos vſque ad mortem.

1 ″Victori ″filiis Coranh Pſalmus. XLIX.
2 AVdite hoc omnes populi:″auſcultate oẽs habitatores orbis, Chriſtus vocat omnes ad audiendũ verbũ ſuũ.
3 ″Etiam *uos* filii hominum,etiam *uos* filii viri,pariter diues &
pauper.
4 Os meum ″loquetur″ſapientias: & meditatio cordis mei ″intel-
ligentias.
5 ″Inclinabo ad parabolam aurem meam: ″aperiam cum cithara In parabolis chriſtus loquutus.
ænigma meum.
6 Vtquid timebo in diebus malis, ″*quum* iniquitas calcaneorum Chriſtus ab auaris impetitus nõ timet.
meorum circundabit me?
7 *Ex illis* qui fidunt opibus ſuis, & in multitudine diuitiarum ſua-
rum iactant ſe,
8 ″Fratrẽ redimendo non redimet quiſquam,nec dabit Deo pre Chriſtus ſolus redemptor, non diuitiæ,aut aliud quicquam.
tium redemptionis eius.
9 ″Nam pretioſa eſt redemptio animæ ipſorum:

4 In arcem ſublimem : למשגב id eſt agnoſcitur eſſe vice præſidii. Alii,ad exaltandum. Quidam, ad protegendum. aut,ad eleuationẽ. Hæc omnia pro refugio accipiuntur:propterea nonnulli vertunt,veluti tutum refugium. 5 Tranſ.pa. : עברו יחדו acceſſerũt ſimul.
6 Feſtinauerunt. נחפזו præcipitati ſunt.præcipites dati.i.in præcipitem fugam adacti ſunt.
8 *Quaſi* vento,&c. : ברוח קדים תשבר אניות תרשיש *Velut* vẽtus Orientalis cõfringere ſolet naues Tharſis. Fut.Heb.pro præt.vel præſ.Alii, *Velut* vento Orientali,(aut per ventum Orientalem,)*qui* confringit naues Tharſis. ſub. *ſic diſſipati ſunt*. Hæc pars verſus , *qui* confringit , &c. virtutem venti deſcribit.Hac ſimilitudine vſus eſt & Ieremias,cap.18.c.17, Per ventum Orientalem,&c.Eurum intelligit.
9 In ciuitate בעיר de ciuitate.ב pro מ de.q.d.vt audiuimus à Prophetis,ſic deprehendimus rem habere de ciuitate Iehouæ exerc.de ciuitate inquam,&c. Firmabit יכוננה Fut.Heb.pro præterito,vt quidam vertunt,firmauit,ſtabiliuit.
10 Cõſyderauimus דמינו Animo cõcipiebamus.Alii,Expectauimus. 12 Lætabitur ישמח Futura pro præſ.vt quidam vertunt.
14 Ponite cor veſtrum שיתו לבכם Hebraiſmus,pro conſyderate. Aſpicite פסגו exaltate.extollite.quaſi rem magnam ducite.admiramini turres eius.

IN PSALMVM XLIX.

1 Victori למנצח Vide pſal. 4. Filiis Coranh לבני־קרח Vide pſal.42. 2 Auſcultate האזינו auribus percipite.
3 Etiam filii hominum,etiam filii viri, גם־בני ארם גם־בני איש Hebraiſmus eſt,pro tam plebeii,quàm dignitate aliqua pollentes. Vel,& plebeii &nobiles,ſiue filii magnatum. Quidam,tam filii hominum ignobilium,quàm filii cuiuſcunque nobilis.
4 Loquetur ידבר Fut.pro præſ.quidam eſſe volunt. Sapientias חכמות ſcientias.i.quæ ad comparandam ſcientiam plurimum valent. Intellig.: תבונות *ſunt* intelligentiæ.Plurali vtitur,quòd de multiplici intelligẽtia loquatur. Quidam ET pro QVIA accipientes,vertunt, Quia animus meus meditatur res plenas prudentia. Vel,Nam quæ apud me ego meditor,ad rectam intelligentiam pertinẽt.
5 Inclinabo ad parabolam אטה למשל Accommodabo parabolæ.Intendam ſententiis. Quod dicturus eſt,vocat parabolas,quòd ſimilitudine & collatione non careant:& tam præclaras ſententias vt etiam ipſe illis aures accuratè præbere velit. Aperiam cum cithara אפתח בכנור exponam adhibita cithara,ad quam ſcilicet canendus erat Pſalmus.
6 *Quum* iniquitas,&c. : עון עקבי יסובני Quidam hanc partem verſus non iungunt priori.nam Hebraice tantum legitur,Iniquitas calcaneorum meorum circundabit me. vel,circundaret me. Alii futurum vertunt per præteritum,Prauitas inſidiatorum meorũ circundedit me. Alii hunc verſum quatuor ſequentibus coniungunt,vertentes,Ecquid pertimeſcerem in diebus malis, dum me circumuenit iniquitas meorum ſupplantatorũ,Qui rebus fidunt ſuis,opéſque ſuas grandes oſtentant,Si frater neminem redimere,nec Deo quenquã recõciliare poteſt? Tanti quippe redemptio talium cõſtat animarũ, vt omittere cogatur id perpetuò,etiamſi viuat diutiſſime,nec intereat,&c.
7 *Ex illis* qui fid.opib.ſ. הבטחים על־חילם Qui non ſubaudiunt hæc verba *Ex illis*: ſic vertunt , Qui ſpem collocant in opulentia ſua, & multitudine diuitiarum ſuarum gloriantur. Poſthæc ſubaudiunt, *Timent tempore aduerſo,quia opes fluxæ ſunt*. Alii,Sunt qui ſperant in &c. Alii,Nitentes opibus ſuis,& qui de amplitudine diuit.&c.referentes ad calcaneos,pro quibus verterunt inſidiatores.
8 Fratrem red.non red.quiſ. אח לא־פדה יפדה איש Ad verbũ legitur, Fratrem non redimendo redimet vir. Vbi negatio tranſpoſita eſt, pro, Fratrem redimendo nõ red.ſic verſu 18, Quoniam non quum mortuus fuerit,accipiet quicquam.pro, Quoniam quum mor.fu.non accip.quic. Hebraiſmus autẽ eſt,pro,Nemo fratrẽ ſuũ vlla ratione redimere poteſt quin moriatur,& impetrare vitam longiorẽ pecuniis.
9 Nam pretio.eſt redemp.ani.ip. ויקר פדיון נפשם Nimii ſiquidem pretii eſt redimi *à morte* animam ipſorum. Relatiuum IPSORVM,

& deſinet in ſeculum,
Et *quòd* viuat vltrà in ſeculum,nec videat foueam.
Quia *quilibet* videt *quòd* ſapientes moriantur,*quódque* ſimul ſtultus 10
& inſipiens pereant,& relinquant alienis diuitias ſuas. 11

Studium diuitũ & ruina.

Interiora eorum, *quòd manſuræ ſint* domus ſuæ in ſeculum : *&* ta- 12
bernacula ſua in generatione & generationem: vocauerunt no-
minibus ſuis terras.
At homo in honore non permanebit:ſimilis eſt iumentis quæ 13
intereunt.
Hæc via eorum,*nam ineſt* ſtultitia ipſis:& *tamen* poſteri eorum ore 14
ipſorum ibunt.

Diuitum cruciatus,& piorum reſurrectio cum Chriſto.

Sicut pecora,in inferno ponētur,mors paſcet eos : & domina- 15
buntur eis recti mane:& figura eorum vt veteraſcat *egredietur ad* fo
ueam ab habitaculo *quod erat* ſibi.
Verùm Deus redimet animā meam de poteſtate inferi, quum 16
acceperit me. ◻Selah.

Exhortatio ne diuites metuamus propter diuitias.

Ne timueris quum ditatus fuerit vir, quum multiplicata fuerit 17
gloria domus eius.
Nam quum morietur,non accipiet quicquam, neque deſcen- 18
det poſt eum gloria eius.
Quoniam animæ ſuæ in vita ſua benedicet : & laudabunt te 19
quum benefeceris tibi.
Introibit vſque in progeniem patrum ſuorum:*qui* vſque in ſe- 20
culum non videbunt lumen.
Homo in honore,& non intelligit:ſimilis eſt iumentis *quæ* in- 21
tereunt.

Cantus ipſi Aסſaph.

De aduentu Chriſti,Euangeliique exortu,& populi Dei ſelectione

DEus deorum Iehoua loquutus eſt,& aduocauit terram, ab or L. 1
tu ſolis vſque ad occaſum eius.
Ex צSiion perfectione decoris Deus ſplenduit. 2
Veniet Deus noſter, & non ſilebit: ignis coram eo vorabit,& 3
in circuitu eius tempeſtate commouebitur *terra* vehementer.

& viuet adhuc in finem,
10 Non videbit interitum : quum viderit ſapientes morientes , ſimul inſipiens & ſtultus peribunt.
11 Et relinquent alienis diuitias ſuas: & ſepulchra eorum , domus illorum in æternum.
12 Tabernacula eorum in progenie & progenie , vocauerunt nomina ſua in terris ſuis.
13 Et homo quum in honore eſſet,nō intellexit , cōparatus eſt iumentis inſipientibus,& ſimilis factus eſt illis.
14 Hæc via illorum,ſcandalum ipſis:& poſtea in ore ſuo complacebunt.
15 Sicut oues in inferno poſiti ſunt, mors depaſcet eos: C
Et dominabuntur eorũ iuſti in matutino,& auxilium eorum veteraſcet in inferno à gloria eorum.
16 Veruntamen Deus redimet animā meam de manu inferi,quum acceperit me.
17 Ne timueris quum diues factus fuerit homo , & quum multiplicata fuerit gloria domus eius .
18 |Quoniam quum interierit,non ſumet omnia: neque deſcendet cum eo gloria eius. Iob.27.d.
19 Quia anima eius in vita ipſius benedicetur: confitebitur tibi quum benefeceris ei.
20 Introibit vſque in progenies patrum ſuorum:& vſque in æternum nō videbit lumen.
21 Homo quum in honore eſſet , non intellexit,comparatus eſt iumētis inſipientibus,& ſimilis factus eſt illis.

1 Pſalmus Aſaph. XLIX.
DEus deorum Dominus loquutus eſt:& vocauit terram
A ſolis ortu vſque ad occaſum:
2 ex Sion ſpecies decoris eius.
3 Deus manifeſtè veniet,De⁹ noſter, & non ſilebit.
Ignis in conſpectu eius exardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas valida.

pro antecedente HOMINVM. Et deſinet in ſec. וחדל לעולם: & ceſſauit in æternum.q.d.id nunquam fiet,nempe quod ſequitur. Alii,legentes חלד,& ſeculum perpetuum.Vel(vt alii),& æui in ſeculum,ſiue perpetui,vitæque æternæ,potius quàm diuitiis poſſit acquiri.
10 Videat fou. יראה השחת Hebraiſmus,videre fouam,ſiue ſepulchrum,pro corrumpi in ſepulchro,ſiue mori.
11 Videt יראה Fut.Heb.Videre eſt vt ſapientes,&c. Alienis לאחרים aliis.poſteris.
12 Inter.*e.q.m.ſint* do.ſ. קרבם בתימו Ad verbũ, Intima illorum,domus illorum.Eſt autē Hebraiſmus.pro,in animo cogitant quòd manſuri ſint perpetuò in domibus ſuis. Quidam,Intima illorum *cogitatio quòd* domus ipſorum *futuræ ſint* ſempiternæ.Alii,*Et tamen* cogitatio eorum eſt *quòd* domus ſuæ maneant in æternum. Taber.ſ. משכנתם habitacula ſua. Nomin.ſ.ter. בשמותם עלי ארמות Ad verbum,in nominibus ſuis ſuper terras.
13 In honore ביקר in ſplendore.in pretio. Intereunt. נרמו: Fut.Heb.pro præſ.
14 Hæc via *e.n.ineſt*.ſtult.ipſ. זה דרכם כסל למו Hæc via ipſorum ſtultitia eſt eis. Vel, ſtultitia eorum eſt.id eſt, vt quidam vertunt, Hoc illorum inſtitutum,plane ſtultitia illorũ eſt.Aut vt alii, Quúmque hæc eorũ conſuetudo tam ſtulta ſit, tamen poſteri eorũ,inſtituto ipſorũ delectantur. Ore ip.ibunt. בפיהם ירצו in ore ipſorũ ambulant. Alii,currunt. Fut. Heb.pro præſ. בפיהם in ore eorum, pro ſecundum os eorum,poſitum eſt.Os pro ſermone, præceptis & ſententiis. Propterea quidam vertunt,Præcepta ipſorum cupidè ſectantur. Alii,Verbum eorum approbant.Nonnulli,Os eorum diligunt.i. quæ illi commendarunt, placent : vel gratiſſima habent eorum præcepta & ſententiam de diuitiis coaceruandis. Non deſunt qui vertunt,Vt iuſſerunt perficient.nam verbum Hebraicum id etiam ſignificat.
15 Paſcet e. ירעם reget eos.i.paſtorē aget erga illos. Mane לבקר exorta luce. Et figura,&c. וצירם לבלות שאול מזבל לו: Multa ſubaudienda,Et figura eorum *ita comparata eſt* vt abſumat *eam* ſepulchrum *tralatam* de termino ſuo.Vel,habitaculo ſuo. Alii,pro figura,ſiue forma,vertunt robur, ſic,Et robur illorum peribit:infernus cuique illorũ pro habitaculo erit.Nonnulli,Et forma eorum vt veteraſcat,(vel,aboleatur)infernus domiciliũ eis.
16 De pot. מיד de manu.i.poteſtate,aut(vt alii)loco. Quum acc. כי יקחני quoniā ſuſcepit me.
17 Quum ditat. fue. vir. כי־יעשר איש Quum diues factus fuerit quiſpiam.
18 Quum mor.non accip.quic. לא במותו יקח הכל Ad verbũ,Non in morte ſua accipiet omnia.Negatio inuerſa,pro,in morte ſua non accipiet quicquam.ſiue,ne vnum quidem ex omnibus quæ habet.
19 Animæ ſuæ in vita ſua ben. נפשו בחייו יברך Hebraiſmus,pro beatum ſe prædicabit quandiu viuet: aut, quòd viuat in hoc mundo. Nonnulli Futurum in præſens conuertunt , Animæ ſuæ benefacit.i.diuitiis fruitur dum viuit, iuxta illud Luc.12.c.19, Anima mea habes multa bona,&c.
20 Introibit תבא ſub.anima.nam תבא eſt fœmineum.q.d.tandem morietur cum maioribus ſuis.
21 In hon.& non intel. ביקר ולא יבין in pretio, & non intelligit.Alii,in ſplendore viuens, & ſcientia deſtitutus.Alii,quum ſit pretioſus & nobilis,non expendit.

IN PSALMVM L.

1 Ipſi Aסſaph. לאסף ſub.traditus vt decantaretur. Deus deorum אל אלהים Fortis Deus.vel Fortiſſimus deorum.
2 Perfe.deco. Deus ſplen. : מכלל־יפי אלהים הופיע cōſummatæ pulchritudinis Deus emicuit.vel,ornamēto pulchro Deus effulgebit. aut Perfectè decoratus Deus illuſtris prodit.Hebraice legitur,Vniuerſitate formæ,per appoſitionem.i.perfectæ pulchritudinis.
3 Silebit יחרש tacebit.obſurdeſcet. Coram eo vorabit לפניו תאכל de cōſpectu eius flagrabit. Temp.commou. נשערה Præt. Heb.pro futuro,fœmineum autem:nam ſubauditur *terra*,hoc modo,In circuitibus eius perturbabitur *terra* valde.

4 Aduocauit cælum deſurſum: & terram diſcernere populum ſuum.
5 Congregate illi ſanctos eius, qui ordinant teſtamentum eius ſuper ſacrificia.
B 6 Et annũtiabunt cæli iuſtitiam eius: quoniam Deus iudex eſt.
7 Audi populus meus, & loquar: Iſrael, & teſtificabor tibi: Deus Deus tuus ego ſum.
8 Non in ſacrificiis tuis arguam te: holocauſta autẽ tua in cõſpectu meo ſunt ſemper.
9 Non accipiã de domo tua vitulos: neque de gregibus tuis hircos:
10 Quoniam meæ ſunt omnes feræ ſyluarum, iumẽta in montibus & boues.
11 Cognoui omnia volatilia cæli: & pulchritudo agri mecum eſt.
Pſal.23.a.1 12 Si eſuriero, non dicam tibi: quia meus
C eſt enim orbis terræ & plenitudo eius.
13 Nunquid mãducabo carnes taurorum: aut ſanguinem hircorũ potabo?
14 Immola Deo ſacrificium laudis: & redde Altiſſimo vota tua.
15 Et inuoca me in die tribulationis: & eruam te, & honorificabis me.
16 Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras iuſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuũ?
17 Tu verò odiſti diſciplinam, & proiecisti ſermones meos retrorſum.
18 Si videbas furem, currebas cum eo: & cum adulteris portionem tuam po-
D nebas.
19 Os tuum abundauit malitia: & lingua tua concinnabat dolos.
20 Sedens, aduerſus fratrem tuum loquebaris, & aduerſus filiũ matris tuæ ponebas ſcãdalũ. hæc feciſti, & tacui:
21 Exiſtimaſti inique quòd ero tui ſimilis: arguam te, & ſtatuam contra faciem tuam.
22 Intelligite hæc qui obliuiſcimini Deum, nequando rapiat, & nõ ſit qui eripiat.
23 Sacrificiũ laudis honorificabit me: & illic iter quo oſtendam illi ſalutare Dei.
1 In finem, pſalmus Dauid, quum ve-
2.Samu.12.a.1 nit ad eum Nathan propheta, quan-
2 do intrauit ad Beth ſabee.
3 MIſerere mei Deus ſecundum magnam miſericordiam tuam, Et ſecundum multitudinem miſerationum tuarum dele iniqui-

4 Aduocabit cælos deſuper, & terram, ″vt iudicet populum ſuũ.
5 Congregate mihi ″ſanctos meos, qui pepigerunt ″pactum mecum ſuper ſacrificio.
6 ″Et annuntiauerunt cæli iuſtitiam eius: quoniam Deus iudex eſt. Selah.
7 Audi populus mi, & loquar: Iſrael, ″& teſtificabor tibi: Deus Deus tuus ego ſum. — Fiduciam ſacrificiorum reiicit Deus, abolitionẽ eorum prædicẽs.
8 Non ″ſuper ſacrificia tua arguam te, ″nec ſuper holocauſta tua *quòd non fuerint* coram me ſemper.
9 Non accipiam è domo tua iuuencum, *nec* ″de ſeptis tuis hircos.
10 Quoniam ″mea eſt omnis beſtia ſyluæ, *&* animalia *paſcentia* in montibus mille.
11 ″Noui omne volatile montium: & fera agri ″mecum eſt.
12 Si eſuriero, non dicã tibi: quia meus eſt orbis, ″& plenitudo eius.
13 ″Nunquid comedam carnem taurorum, & ſanguinem hircorum bibam?
14 Immola ″Deo laudem, & redde Altiſſimo vota tua. — Vota, quæ & laudes.
15 Et inuoca me in die anguſtiæ: eruam te, & honorificabis me. — Vt inuocetur, exhortatur Deus
16 Impio autem dixit Deus, Quid tibi, vt enarres ſtatuta mea, & aſſumas pactum meum in os tuum? — Ab impiis iactantibus obſeruantiã Legis, non vult Deus verbum ſuum anuntiari.
17 Tu verò odiſti ″diſciplinam, & proiecisti verba mea poſt te.
18 ″Si vides furem, ″ſtatim curris cum eo: & cum adulteris portio tua eſt.
19 Os tuum ″mittis in malum: & lingua tua ″concinnat dolum.
20 ″Sedes, *&* contra fratrem tuum loqueris, contra filium matris tuæ ″das probrum.
21 Hæc feciſti, ″& tacui: *propterea* exiſtimaſti *quòd* ″eſſendo ero ſicut tu: *ſed* arguam te, ″& ordinabo in oculis tuis *quicquid feciſti*.
22 Intelligite quæſo hoc, qui obliuiſcimini Dei: ne forte rapiam, & non ſit qui eruat. — Exhortatio ad hypocritas.
23 ″Qui ſacrificat laudem, ″honorificabit me: ″& ponenti viam *Dei coram ſe*, oſtendam ſalutem Dei. — Sacrificium laudis.

1 ″Victori pſalmus ipſius Dauidis. L I.
2 Quando venit ad eum Nathan propheta, poſteaquam intrauerat ad Bath-ſabya.
3 MIſerere mei Deus ſecundum miſericordiam tuam, ſecundum multitudine miſerationum tuarum dele ″præua- — Dauid agnoſcens ſuum adulteriũ, petit vt in miſericordia condonet ei Deus peccatum.

4 Vt iudicet לדין ad vindicandum. ſub. à ſeruitute diaboli, &c. Pactum m. &c. : בריתי עלי־זבח Ad verbum, pactum meum
5 Sanctos meos חסידי miſericordes meos. bonos meos. pios meos. (pro mecum) cum ſacrificio. vel, adhibito ſacrificio. Quidam, Qui percuſſuri ſunt mecũ fœdus (ſub. fidei) vltra ſacrificia. aut, pro ſacrificiis.
6 Et annunt. ויגידו Et annuntiabunt. Præt. Heb. quod per imperatiuum quidam reddunt, Et annuntiate.
7 Et teſtific. tibi ואעידהבך conteſtabor te. Alii per præſens, teſtificor per te. id eſt, teipſum in teſtem adhibeo.
8 Super על propter. Nec ſuper, &c. : ועולתיך לנגדי תמיד Ad verbũ legitur, & holocautomata tua coram me iugiter. Negatio præcedens repetenda, aut præcedentibus ita connectendũ, Non arguam te propter ſacrificia tua, nec propter hol. t. *quæ* coram me ſunt ſemper.
9 De ſeptis tuis ממכלאתיך de caulis tuis. Mea eſt om. לי כל־חיתו־יער Singulare pro plurali, Meæ ſunt omnes beſtiæ, &c.
11 Noui ידעתי id eſt, in numerato habeo. Mecum eſt. עמדי apud me eſt. i. in animo meo. vel in poteſtate mea.
12 Et plenit. eius : ומלאה & quicquid illũ implet. i. quicquid ille cõtinet. 13 Nunquid com. האוכל Nũquid veſcor. aut veſci ſoleo.
14 Deo לאלהים Antecedens pro relatiuo, mihi. 17 Diſciplinam מוסר correctionem.
18 Si vides אם־ראית Præt. Heb. Quando vidiſti. Statim curris ותרץ Ad verbum, & cucurriſti.
19 Mittis in mal. שלחת ברעה Præt. Heb. Miſiſti in malum. ſub. ſermonem. i. ſermone tuo lædis fratrem tuũ. Concinnat תצמיד concinnas. vel, nectis, vt LINGVA ſit ablatiuus.
20 Sedes תשב ſub. cum aliis in compitis. Das probrum : תתן־דפי ponis probrum. Hebraiſmus, pro, filium matris tuæ probro afficis. Quidam, ſtruis calumniam. q. d. non ſolum alienis obloqueris, ſed etiam fratribus.
21 Et tacui: *prop.* exiſt. והחרשתי דמית Præt. Heb. pro præſ. & taceo: *ideo* arbitraris. Eſſendo ero היות־אהיה Hebraiſmus, pro, omnino futurus ſim. plane ero. Et ordinabo, &c. : ואערכה לעיניך Et proponam ante oculos tuos. Alii, reſiſtam tibi in faciem. vel, ſtatuam me contra oculos tuos. Alii, & producam *quæ feciſti* ante oculos tuos.
23 Qui ſacrific. lau. זבח תודה Qui ſacrificat *ſacrificium* laudis. Nam verbũ includit nomen verbale. i. qui laudat me ex animo. Honorific. יכבדנני Fut. Heb. pro præſ. glorificat me. Et pon. viã. ושם דרך & cõponenti viam. i. recte inſtituenti vitã ſuã. Alii, Et hic iter eſt. nam varia eſt lectio: legitur enim & שׁם cum puncto in dextro cornu, hic, illic, ibi: & שׂם cum puncto in ſiniſtro cornu, poſuit.

IN PSALMVM L I.

1 Victori למנצח Vide pſal. 4. Præuaric. m. : פשעי ſcelera mea.

ricationes meas.
ʹMultiplica lauare me ab iniquitate mea, & à peccato meo 4
munda me:
(Quoniam″præuaricationes meas ego agnoſco,& peccatũ meũ 5
coram me eſt ſemper.
Tibi, tibi ſoli peccaui, & malũ in oculis tuis feci:)ʹvt iuſtificeris 6
dum loqueris,& ſis purus dum iudicas.
Ecce, in iniquitateʹgenitus ſum,ʹ& in peccatoʹcalefacta eſt de 7
me mater mea.
Ecce,veritatem ʹvoluiſti in renibus:ʹ& in occulto ſapientiam 8
ſcire feciſti me.
″Purifica me hyſſopo,& mundabor: laua me,ʹ& præ niue deal- 9
babor.
Audire fac me gaudiũ & lætitiã: *&* exultẽt oſſa *quæ*ʹcontriuiſti. 10
Abſconde faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates 11
meas dele.
Cor mundum crea mihi Deus: & Spiritum rectum innouaʹin 12
viſceribus meis.
Ne proiicias me à facie tua,& Spiritum ſanctum tuum ne au- 13
feras à me.
Redde mihi gaudium ʹſalutis tuæ,ʹ& Spiritus voluntarius con 14
firmet me.
Docebo″præuaricatores vias tuas,&peccatores ad te cõuertẽtur. 15
Erue meʹde ſanguinibus Deus Deus ſalutis meæ, *&* ″prædica- 16
bit lingua mea iuſtitiam tuam.
Domine labia mea″aperi,& os meum annuntiabit laudẽ tuam. 17
Quoniã″non vis ſacrificium,ʹ& dediſſem:holocauſtũ non vis. 18
Sacrificia Dei,ſpiritus″contritus:cor contritumʹ& confractũ, 19
Deus,non deſpicies.
Benefacʹi volũtate tua ipſi Siiõ,ædifices muros Ieruſaláim. 20
Tunc″voles ſacrificia iuſtitiæ, holocauſtum,ʹ& oblationem: 21
tunc offerent ſuper altare tuum vitulos.

Deprauata natura,etiam à conceptione.

Pax à peccatis per Chriſtum.

Cor & ſpiritum ſuum innouari petit.

Spiritum ſanctũ petit.

Petit vt cædes Vriæ ſibi ignoſcatur.

Sacrificia Deo grata.

Eccleſiam Dei prædicatione Euangelii ædificari orat.
Vituli labiorum, laudes.

tatem meam.
4 Ampliꝰ laua me ab iniquitate mea: & à peccato meo munda me.
5 Quoniam iniquitatem meam ego cognoſco:& peccatum meum contra me eſt ſemper.
6 Tibi ſoli peccaui,& malum coram te feci: ⁅vt iuſtificeris in ſermonibus tuis,& vincas quum iudicaris. Rom.3.a.4
7 Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum, & in peccatis concepit me mater mea. B
8 Ecce enim veritatem dilexiſti:incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi.
9 Aſperges me Domine hyſſopo, & mundabor: lauabis me, & ſuper niuẽ dealbabor. Leuit.14.a.4 num.19.a.4
10 Auditui meo dabis gaudium & lætitiam: & exultabunt oſſa humiliata.
11 Auerte faciem tuam à peccatis meis,& omnes iniquitates meas dele.
12 Cor mundum crea in me Deus: & Spiritum rectum innoua in viſcenbꝰ meis. C
13 Ne proiicias me à facie tua:& Spiritum ſanctum tuũ ne auferas à me.
14 Redde mihi lætitiam ſalutaris tui: & Spiritu principali confirma me.
Docebo iniquos vias tuas: & impii ad te conuertentur. 15
16 Libera me de ſanguinibus Deus, Deus ſalutis meæ:& exultabit lingua mea iuſtitiam tuam. D
17 Domine, labia mea aperies: & os meum annuntiabit laudem tuam.
18 Quoniã ſi voluiſſes ſacrificiũ, dediſſẽ vtique:holocauſtis nõ delectaberis
19 Sacrificium Deo,ſpiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum, Deus,non deſpicies.
20 Benigne fac Dñe in bona volũtate tua Sion:& ædificẽtur muri Ieruſalẽ.
21 Tunc acceptabis ſacrificium iuſtitiæ,oblationes& holocauſta:tunc imponent ſuper altare tuum vitulos.

4 Multipl.lau.me הרבה כבסני Multiplica *miſericordiam*,laua me.Aut,*In* multitudine laua me. Vel,Multum laua me.Plurimum, &c.
5 Præuaric. פשעי ſcelera mea. Quidam hæc,vſque ad illam partem ſequentis verſus, Vt iuſtificeris,&c.includunt parentheſi, vt illud Vt iuſtificeris,&c. referatur ad tertium præcedentem verſum.
6 Vt iuſtific.dũ loq.&c. למען תצדק בדברך vt iuſtus ſis in ſermone tuo,& purus quũ iudicaueris.Alii,vt iuſtus agnoſcaris in verbis tuis, &c.Hebraice ad verbũ,Vt iuſtificeris in loquẽdo te,purus ſis in iudicando te. Quo loco Hebræis pronomen affixum poteſt ſignificare perſonam agentẽ & patientem.Idcirco quidam ſic vertũt, Quapropter iuſtificaberis in verbis tuis,& purus eris quum iudicaberis.aut,quum iudicaris.ſiue reprehenderis, ab aliis ſcilicet tanquam iniuſtus,qui non ſtes promiſſis.
7 Genitus ſum, חוללתי fictus ſum.formatus ſum.natus ſum, ſiue in lucem editus. Et in peccato ובחטא Quidã vertũt ו quod ſignificat &,in poſtquã,ſic,Poſtquã in peccato calefecit me mater mea. acſi dicat, Poſtquã me peccatũ habentẽ geſtauit vtero mater mea. Calefa.eſt,&c. יחמתני calefecit me.Doctus Hebræus vertit,calefecit ſe de me.i. grauida facta eſt de me,acſi legeretur, יחמה ממני
8 Voluiſti in renib. חפצת בטחות dilexiſti in intimis.Optaſti in interioribus,vel in reconditis. Præterita quidam vertunt in præſens: alii in præt.imper. Et in occult.&c.: ובסתם חכמה תודיעני & in abſtruſo ſapientiam notã mihi faciebas. Vel,& in penetrali ſ.i.in corde ſapientiam mihi manifeſtam facis. Alii,& in abſconditis oſtendiſti mihi ſapientiam.
9 Purifica תחטאני Futura Heb.Expiabis me,vel lauabis: pro imperatiuis. Et præ niue,&c. ומשלג אלבין: & niue candidior ero. vel,præ niue albeſcam. 10 Contriuiſti: דכית Subaudiendum אשר *quæ* contriuiſti.Alii, *quæ* percuſſiſti.
12 In viſcerib.m. בקרבי in intimo meo.ſiue in medio mei.vel intra me.
14 Salutis tuæ, ישעך .i. de ope tua. Et Spiri.&c.: ורוח נדיבה תסמכני & Spiritus libertatis [vel,liberalis & vltroneus] ſuffulciat me. id eſt,quo pronus & facilis reddar ad faciendũ quæ præcipis. Alii,& Spiritu munifico ſuſtenta me. Vel,& Spiritu ſpontaneo, aut voluntario ſtabili me. 15 Præuar. פשעים tranſgreſſores.ſceleratos.iniquos.
16 De ſanguin. מדמים Per ſanguines,Hebræi cædes & homicidium intelligunt. Prædic. תרנן decantabit.reſonabit cum ouatione.commendabit.clara & læta voce declarabit. 17 Aperi תפתח Fut.Heb.pro imperat.
18 Non vis ſacrif. לא־תחפוץ זבח non delectaris[ſiue oblectaris]ſacrificio.non deſideras ſacrificium. Et dediſſ. ואתנה alioqui darem. Alii,& dabo .i.non enim vis ſacrificia, etiam ſi dedero.Sunt qui cõiungunt hoc ſequentibus,ſic,Et ſi dem holocauſta,non moraris. Non vis: לא תרצה non amas.non deſideras.non exigis.
19 Contritus: נשברה confractus. Et confractum ונדכה & deiectum. Alii,& depreſſum.vel, concuſſum.
20 In volunt.tua ברצונך in beneplacito tuo.Varie vertunt interpretes verbum iſtud Hebraicum,eodem tamen ſenſu. [vel ex]beneuolentia tua. Alii,per bonam voluntatem tuam.vel ſecundum voluntatem tuam.aut,voluntate tua.
21 Voles ſacrificia תחפוץ זבחי oblectaberis ſacrificiis. Vel,acceptabis ſacrificia. Et oblation. וכליל. Docti inter Hebræos dicũt idẽ geminari,quia holocauſtum erat כליל:totum enim comburebatur. Vel appellat כליל ſacrificium ſacerdotis, quia erat כליל .i. totum combuſtum,vt legimus Leuit.26.d.23.

1.Sam.21.b.9 In finem,intellectus Dauid, L I.
1
¶Quum venit ad eũ Doeg Idumæ⁹, & annuntiauit Sauli, & dixit, Venit Dauid in domum Abimelech.
2

3
QVid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate?
4
Tota die iniuſtitiam cogitauit lingua tua: ſicut nouacula acuta feciſti dolum.
5
Dilexiſti malitiam ſuper benignitatem: iniquitatem magis, quàm loqui æquitatem.
6
Dilexiſti omnia verba præcipitationis,linguam doloſam:
7
Propterea Deus deſtruet te in finē: euellet te, & emigrabit te de taber-
B naculo tuo,& radicem tuam de terra viuentium.
8
Videbunt iuſti,& timebũt, & ſuper eũ ridebunt, & dicēt,Ecce homo qui nō poſuit Deum adiutorem ſuum,
9
Sed ſperauit in multitudine diuitiarũ ſuarũ: & præualuit in vanitate ſua.
10
Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei, ſperaui in miſericordia Dei in æternum, & in ſeculum ſeculi.
11
Confitebor tibi in ſeculum quia feciſti: & expectabo nomen tuum,quoniam bonum eſt in conſpectu ſanctorum tuorum.

L I I.

1
In finem, pro Amaleth intelligētia Dauid.
2
DIxit inſipiens in corde ſuo,Non eſt Deus.
Corrupti ſunt,& abominabiles facti ſunt in iniquitatibus: nō eſt qui faciat bonum.
3
Deus de cælo proſpexit ſuper filios hominum: vt videat ſi eſt intelligens, aut requirens Deum.
4
Omnes declinauerunt,ſimul inutiles facti ſunt: non eſt qui faciat bonum,non eſt vſque ad vnum.
Nónne ſcient omnes qui operātur iniquitatem,qui deuorant plebē meam vt cibum panis?
6
Deum non inuocauerunt: illic trepidauerunt timore vbi non erat timor.
Quoniam Deus diſſipauit oſſa eorum qui hominibus placent: confuſi ſunt,quoniam Deus ſpreuit eos.
7
Quis dabit ex Sion ſalutare Iſrael? quũ conuerterit Deus captiuitatē plebis ſuæ,exultabit Iacob, & lætabitur Iſrael.

---

1 'Victori 'intellectus ipſius Dauidis. L I I.
2 Quum veniſſet Doeg 'אEdomæus,& nūtiaſſet ipſi שSauli,& di-
xiſſet ei, Venit Dauid in domum Anhimelech.
3 CVr iactas te de malitia,'ô potens? miſericordia Dei 'omni die. Deſcribit Dauid peruerſum animum Doeg,& omnium impiorum.
4 'Contritiones cogitat lingua tua,ſicut nouacula 'acuta 'fa-
ciens dolum.
5 'Diligis malum potius quàm bonum: mēdacium potius quàm
loqui iuſtitiam.סSelah.
6 Diligis omnia 'verba perditionis,'linguam doloſam.
7 Etiam Deus 'deſtruet te in æternum:'tollet te,'& euellet te è ta- Interitus Doeg.
bernaculo,'& eradicabit te è terra viuentium.סSelah.
8 Et videbunt iuſti,& timebunt,& ſuper eum ridebunt,*dicentes*, Impiorũ lapſus, eruditio eſt piis vt Deo fidant.
9 Ecce vir qui non poſuit Deum 'fortitudinē ſuam:ſed fidit mul
titudini diuitiarum ſuarum,roboratus eſt in prauitate ſua.
10 Ego autem *ero* ſicut olea 'viridis in domo Dei:ſperaui in miſe- Pii in miſericordia Dei fidunt.
ricordia Dei '*in* ſeculum,& ſeculum.
11 Celebrabo te in ſeculum, 'quoniam facturus es: & expectabo Gratiarum actio.
'nomen tuum,quoniam bonum eſt 'coram miſericordibus tuis.

L I I I.

1 'Victori 'ſuper Manhalath 'intelligentia ipſius Dauidis.
2 D'Ixit ſtultus in corde ſuo,Non eſt Deus:corruperūt *viam ſuam*, Quales ſint infideles. Vide eadē & Pſal.14.
& abominabilē fecerunt iniquitatē: nō eſt qui faciat bonū.
3 Deus è cælo proſpexit ſuper filios hominum , vt videat an ſit
intelligens *&* requirens Deum.
4 Omnes ipſi retroceſſerunt, pariter 'fœtidi ſunt:non eſt qui fa-
ciat bonum,non eſt etiam vnus.
An non cognouerunt omnes operantes iniquitatē, comedētes
populum meum *acſi* comederent panem, *&* Deum non inuocāt?
6 Ibi timebunt timore, *vbi* non fuerit timor:'quoniam Deus 'diſ-
perſit oſſa caſtrametantis contra te:'pudore affeciſti *illos*,quoniam
Deus ſpreuit eos.
7 Quis dabit ex צSiion ſalutes Iשſrael? quum conuerterit Deus
captiuitatem populi ſui,exultabit Iaγacob,lætabitur Iשſrael.

IN PSALMVM LII.

1 Victori למנצח Vide Pſal. 4. Intellectus משכיל Vide Pſal.31.

2 Edomæus הארמי Sic dictus quòd in terra Edom peregrinatus eſſet,non quòd natione eſſet Idumæus.

3 Cur iactas te de malitia, מה־תתהלל ברעה Quid gloriaris in malo.vel de malo. O potens? הגבור .i.qui etiam in ſanctos te viribus pollere arbitraris,& hoc nomine gloriaris. Omni die. כל־היום: ſub.eſt cum ſanctis,& nunquam ea deſtituuntur,quantumuis affligantur. Quidam vertunt,quotidiana eſt.

4 Contrition.cog. הוות תחשב Perniciem meditatur. Prauitates,aut peruerſitates cogitat. Faciens dol. עשה רמיה: Referri poteſt & ad nouaculam quæ aberrans, petit iugulum: vel quam ſi leuiter contingas, ſua acutie vulnerat grauiſſime: & ad linguam: item ad Doeg. Tu es faciens dolum,pro,doloſe agis mecum.

5 Diligis malum potius &c. אהבת רע מטוב Ad verbum,Dilexiſti malum præ bono: mendacium præ quàm loqui iuſtitiam. ſiue quod iuſtum eſt. Subſtantiuum pro adiectiuo, & præt.pro præſ. Iuſtitiam vocat veritatem, ſiue quæ vera ſunt.

6 Verba perdit. בלע Verba corruptionis. abſorptionis. demerſionis. voraginis.i.quæcunque pernicie afferre poſſunt proximo. Ling. dol. לשון מרמה: Hebraiſmus,pro,diligis ſermonem fraudulentum & delatorium.

7 Deſtruet te, יתצך perdet te. euellet te. q.d. quod patraſti non impune feres: Deus quoque te perdet, vt ſacerdotes Nobe occidiſti manu tua. Tollet te יחתך ſub. è medio. Vel,exuret te,à verbo חתה Et euellet te ויסחך abradet te. demolietur te. Et eradicabit te ושרשך Quidam putauerunt eſſe nomen,vertentes & radicem tuam. at verbum eſt ex coniugatione Pihel.

9 Fortit.ſ.&c. מעוזו ויבטח ברב עשרו יעז בהותו robur ſuũ, ſed ſpem poſuit in multitudine diuitiarum ſuarum, *&* in prauitate ſua obfirmatus eſt. Vel, robur ſuum ponit in pernicie ſua.i.in hoc putat ſe fortem ſi alios læſerit. Alii,roboratus eſt per fraudem ſuam. Obſerua, Ponere Deum fortitudinem ſuam,& Fidere multitudini diuitiarum,contraria.

10 Viridis רענן Male quidam vertunt frondoſæ. *In* ſec.& ſeculum. עולם ועד: *in* ſempiternum & perpetuo. Qui vertunt,in ſeculum & vltrà: obſcurius ſane,& præter veram Hebraicæ dictionis עד ſignificationem, maxime quum præponitur, aut poſtponitur dictioni עולם quod ſeculum ſignificat. Quidam ſubaudiunt עולם vt ſit in ſeculum,& vltra ſeculum,pro perpetuó.

11 Quoniam facturus es כי עשית quòd feceris. Præt.Heb. quod nonnulli pro futuro poſitum putant more prophetico,quòd facturus ſis,ſub.quod dixi. Nomen t. שמך Nomen pro fauore. Coram miſeric. נגד חסידיך: Miſericordes Dei vocat,quos bonitate & miſericordia ſua dignatus eſt. Quidam referunt hanc poſteriorem partem ad priorem,celebrabo nomē tuum coram miſericordibus tuis.

IN PSALMVM LIII.

Victori למנצח Vide Pſal. 4. Super Manhalath על־מחלת Nomen eſt inſtrumenti muſici: aut initium cantilenæ vulgaris apud Hebræos,ad cuius modos decantatus fuit hic pſalmus. Intellig. משכיל Vide Pſal. 32.

2 Dixit ſtultus אמר נבל Vide varias lectiones pſalmi 14, qui eſt idem cum hoc,paucis mutatis,vt in ſexto verſu.

6 Diſperſit פזר Præt.Heb.pro fut.diſperget,vel diſſipabit. Pudore affeciſti הבישתה pudore obrues. Quidam,contemnes.

ʹVictori in Neginoth,ʹintelligentia ipſius Dauidis, LIIII. 1
Quum veniſſent Ziphæi,& dixiſſent ad ש Saul, Nónne Dauid 2
abſconditus eſt apud nos?

Implorat Deum contra Ziphæorū inſidias.

DEus in nomine tuo ſaluum me fac, & in fortitudine tua ʹiu 3
dica me.
Deus, audi orationem meam,auſculta ſermones oris mei. 4
Quoniam alieni inſurrexerunt aduerſum me,ʹ& formidabiles 5
quærunt animam meā, non poſuerunt Deum coram ſe.סSelah.

Auxilium Dei præſens,vnde illi gratias agit.

Ecce,Deus auxiliatur mihi:Dominus eſtʹinter ſuſtentatores a- 6
nimæ meæ.

Agnitio beneficii accepti.

ʹReddet malum *iſtud* inimicis meis:ʹin veritate tua ſuccîde illos. 7
ʹVoluntariè ſacrificabo tibi : celebrabo nomen tuum Iehoua, 8
quoniam bonum eſt.
Quoniam ex omni a nguſtia ʹeruit me,& in hoſtibus meis *quod* 9
uolui vidit oculus meus.

Petit Dauid à Deo vt liberetur à coniuratione Abſalom 2. Sam. 15.16.Chriſtus autem ab inimicis.

ʹVictori in Neginoth,ʹintelligentia ipſius Dauidis. LV. 1
AVribus percipe Deus orationem meam,& neʹabſcondas te 2
à deprecatione mea.
Intende mihi, & exaudi me:ʹ*nam* clamo in ſermone meo,& tu- 3
multuor
A voce inimici, *&*ʹà facie anguſtiæ impii:quoniamʹconiiciunt 4
ſuper me mendacium,& in furore ʹaduerſantur mihi.
Propterea cor meumʹdolet in medio ʹmei,& terrores mortis ceci- 5
derunt ſuper me.
Timor & tremor venit ſuper me:ʹ& operuit me tremor. 6

Fugiens Iudæos, orat contra eos.

Et dixi, ʹQuis dabit mihi alas ſicut columbæ? auolarem, & re- 7
quieſcerem:
Ecce ʹelongarem fugam,commorarer in deſerto.סSelah.
Feſtinarem ʹeruere me à vento qui excitatur à turbine. 8
Perde Domine, ʹdiuide linguam eorum:quoniam vidiʹviolen 9
tiam,& contentionem in ciuitate. 10

Conſilia,inimicorum frangi poſtulat.

Die ac nocteʹcircundant eam ſuper muros eius, & iniquitas ʹ& 11
peruerſitas eſt in medio eius.
ʹPrauitates ſunt in medio eius:& non recedit è platea eius fraus 12
& dolus.

LIII.
1 In finem,in carminibus intellectus
2 Dauid,
Quum veniſſent Ziphæi, & dixiſ- 1.Reg.23.19.&26.1
ſent ad Saul,Nónne Dauid abſcondi-
tus eſt apud nos?
3 DEus, in nomine tuo ſaluum me
fac, & in virtute tua iudica me.
4 Deus,exaudi orationem meam:au-
ribus percipe verba oris mei.
5 Quoniam alieni inſurrexerunt ad-
uerſum me,& fortes quæſierunt ani-
mam meam: non propoſuerunt Deū
ante conſpectum ſuum.
6 Ecce Deus adiuuat me:Dominus ſu-
ſceptor eſt animæ meæ.
7 Auerte mala inimicis meis : in ve-
ritate tua diſperde illos.
8 Voluntariè ſacrificabo tibi, confi-
tebor nomini tuo Domine,quoniam
bonum eſt:
9 Quoniā ex omni tribulatione eri-
puiſti me: & ſuper inimicos meos de-
ſpexit oculus meus.
1 In finem,in carminibus intellectus
Dauid. LIIII.
2 EXaudi Deus orationem meam,&
ne deſpexeris deprecationē me-
am:intende mihi,& exaudi me.
3 Contriſtatus ſum in exercitatione
mea:& conturbatus ſum à voce inimi
ci,& à tribulatione peccatoris.
4 Quoniam declinauerunt in me ini
quitatem:& in ira moleſti erāt mihi.
5 Cor meum conturbatum eſt in me:
& formido mortis cecidit ſuper me:
Matth. luc.22.c. 1.pet.5.
6 Timor & tremor venerunt ſuper
me:& contexerunt me tenebræ:
7 Et dixi,Quis dabit mihi pennas ſi-
cut columbæ:& volabo,& requieſcā
Ecce elongaui fugiens: & manſi in
8 ſolitudine.
Expectabam eum qui ſaluum me
9 fecit à puſillanimitate ſpiritus,& tem
peſtate. B
10 Præcipita Domine, & diuide lin-
guas eorum : quoniam vidi iniquita-
tem & contradictionem in ciuitate.
11 Die ac nocte circūdabit eam ſuper
muros eius: iniquitas & labor in me-
dio eius,& iniuſtitia.
12 Et non defecit de plateis eius vſura
& dolus.
1.Sam.

IN PSALMVM LIIII.

1 Victori in Neginoth למנצח בנגינות Vide Pſal.4. Intellig. משכיל Vide Pſal.32.
3 Iudica me : תדינני age cauſam meam. Quidam,vindica me,Hebraiſmum exponentes. Vel,ius meum tuere, ſiue innocentiam.
5 Et formid. ועריצים & tyranni. præpotentes. terribiles.præualidi.Saulem cum aſſentatoribus ſuis intelligit: quos alienigenas vocat, tametſi Iſraelitas,quòd(vt mox dicit)Deum non ponerent in conſpectu ſuo, hoc eſt Dei nullam haberent rationem.
6 Inter ſuſtent.an.m. : בסמכי נפשי inter eos qui tutantur animam meam.i.aderit iis qui auxilio mihi fuerint,& meas partes tuebūtur.
7 Reddet ישוב Fut.Heb.quod quidam per imperatiuum vertunt, Repende. Alii,Reuertetur malum ad inimicos meos. Mutatio perſonæ,etiam præcedenti verſu. In veritate tua באמתך in fide tua.per fidem tuam.i.vt promiſiſti,ſiue vt promiſſa præſtes.
8 Volunt.ſacrif. בנדבה Sponte,[vel,liberaliter]ſacrificabo tibi.Voluntariū ſacrificium faciam tibi.Vltroneo ſacrificio ſacrificabo tibi.
9 Eruit הצילני Mutatio perſonæ pro eruiſti,ſiue liberaſti. *Quod uolui*. Alii ſubaudiunt *ultionem*.

IN PSALMVM LV.

1 Victori in Neginoth,למנצח בנגינות Vide Pſal.4. Intellig. משכיל Vide Pſal.32.
2 Abſcondas te à depr.m. : תתעלם מתחנתי auerſeris orationem meam.
3 *Nam* clamo : אריד בשיחי ואהימה Fut.Heb.clamabo in ſermone meo , & ſtrepam.quod per præſens vertunt interpretes, *Dum* conqueror in lamentatione mea,& ſtrepo. Alii,*dum* plango [vel vlulo]in meditatione mea.Pro meditatione,docti inter Hebræos vertunt,in afflictione,infirmitate & anguſtia.
4 A facie anguſtiæ מפני עקת à facie violentiæ.vel afflictionis,aut tribulationis.Hebraiſmus autem eſt,à facie pro propter. Coniiciunt ימיטו Fut. Heb.pro præſ.aut præt.voluerunt.inclinarunt.Ad verbum, labi,aut cadere facient.i.cōminiſcuntur aduerſum me conſilium iniquum,ſiue conſpirant aduerſum me. Aduerſ.mihi. : ישטמוני Fut.Heb. pro præſ. me inſectantur, & odio proſequuntur.
5 Dolet יחיל Fut.Heb.pro præſ.trepidat.cōtremiſcit.parturit.affligatur. 6 Et operuit me tre. : ותכסני פלצות & obtexit me terror.vel,adobruit me horror.
7 Quis dabit מי יתן Hebraiſmum ſic quidam vertunt, Vtinam eſſent mihi alæ *tam celeres quàm ſunt* columbæ.
8 Elong.fugam, ארחיק נדוד Chald.paraph.Elongabo locum ad fugiendum.vel fugiendo. Quidam vertunt,longe profugerem. Alii, elongarem me aufugiendo.ſiue migrando.nam ſunt qui נדוד volunt eſſe macor,ſiue infinitiuum.
9 Eruere me,&c. : אחישה מפלט לי מרוח סעה מסער liberationem [vel effugium]mihi *uelocius* vento qui excitatur à tempeſtate. Alii,ſaluationem mihi propter ventum turbinis *&* tempeſtatis. Vel,à vento euellente *&* diſperdente. Aut, à vento procelloſo *&* tempeſtate.
10 Diuide פלג finde.diſperti.i.diſſipa ſententias eorum varias. Violentiam חמס iniquitatem.iniuriam.vim.
11 Circundant יסובבה Fut.Heb.pro præſ. Et peruerſ. ועמל & moleſtia.vel,& dolor.
12 Prauitates הוות Fraudes.Corruptelæ.Alii,Prauitatum.ſub.homines .i.praui homines.

13 Quoniam ſi inimicus meus maledi xiſſet mihi,ſuſtinuiſſem vtique.
Et ſi is qui oderat me,ſuper me magna loquutus fuiſſet:abſcõdiſſem me forſitan ab eo:

C 14 Tu vero homo vnanimis,dux meus & notus meus,
15 Qui ſimul mecum dulces capiebas cibos: in domo Dei ambulauimus cũ conſenſu.

16 Veniat mors ſuper illos: & deſcendant in infernum viuentes:
Quoniam nequitiæ in habitaculis eorum,in medio eorum.
17 Ego autem ad Deum clamaui: & Dominus ſaluauit me.
18 Veſpere, & mane, & meridie narrabo & annuntiabo,& exaudiet vocẽ meam.
19 Redimet in pace animam meã ab his qui appropinquant mihi: quoniã inter multos erant mecum.
D 20 Exaudiet Deus, & humiliabit illos, qui eſt ante ſecula.
Non enim eſt illis commutatio, & non timuerunt Deum: extendit ma-
21 num ſuam in retribuendo.
Contaminauerunt teſtamentum eius:diuiſi ſunt ab ira vultus eius,& appropinquauit cor illius.
22 Molliti ſunt ſermones eius ſuper oleum: & ipſi ſunt iacula.

Matth.6.d.25 luc.12.c.22 1.pet.5.b.7

23 ‖Iacta ſuper Dominum curam tuã, & ipſe te enutriet,non dabit in æternum fluctuationem iuſto.

Tu vero Deus deduces eos in puteũ
24 interitus.
Viri ſanguinum & doloſi non dimidiabunt dies ſuos:ego autem ſperabo in te Domine.

1.Sam,21,d.11

1 In finem, pro populo qui à ſanctis longe factus eſt,Dauid in tituli inſcriptione, ‖quum tenuerunt eum Allophyli in Geth. LV
2 MIſerere mei Deus,quoniam conculcauit me homo:tota die impugnans tribulauit me,

3 Cõculcauerunt me inimici mei tota die:quoniam multi bellantes aduerſum me,
Ab altitudine diei timebo:ego vero
4 in te ſperabo.

13 Neque enim inimic⁹ "probris affecit me, alioqui ſuſtinuiſſem,
neque odio habẽs me,aduerſum me"magnificauit *os ſuum*, abſcon
diſſem enim me ab eo:
14 Sed tu homo"iuxta æſtimationẽ meã,"dux meus,&notus meus,
15 Qui ſimul"dulciter communicabamus ſecretum,in domo Dei
ambulabamus"in ſocietate.
16 "Exigat debitum mors ab eis, deſcendant"*in* infernum viuen-
tes:quia mala ſunt "in ſocietate eorum,in medio eorum.
17 Ego *autem* ad Deum "clamabo,& Iehoua ſeruabit me.
18 Veſpere,& mane,& meridie"loquor &tumultuor,& exaudiuit
vocem meam.
19 Redemit in pace animam meam à bello quod erat contra me:
quoniam "multi erant mecum.
20 Audiet Deus, & affliget eos:"& manens ab initio,"Selah:"qui-
bus non ſunt mutationes,nec timent Deum.
21 "Miſit manum ſuam "in eos qui pacifici erant cum eo : polluit
pactum ſuum.
22 Leniora ſunt magis quàm butyrum *verba* oris eius, at præliũ *in*
corde eius:leniora verba eius pluſquam oleũ,"& ipſa ſunt gladii.
23 Proiice ſuper Iehouam"pondus tuũ,& ipſe"ſuſtentabit te: non
dabit in ſeculum"nutationem iuſto.
24 Tu autem Deus"deſcendere facies eos in puteum foueæ, viri
ſanguinarii & doloſi non dimidiabunt dies ſuos: ego autem fi-
dam tibi.

L V I.

1 "Victori "ſuper columbam mutam in remotis, ipſius Dauidis
"*ad* Michtham,quum comprehendiſſent eum Peliſthim in Gath.
2 MIſerere mei Deus: quoniam "abſorbere voluit me homo,
"quotidie bellans opprimit me.
3 "Abſorbere voluerunt me inimici mei omni die:quoniã mul-
ti pugnantes aduerſum me,"ô Excelſe.
4 Die quo "timebo,ego tibi fidam.

Conqueritur de Iuda domeſtico proditore.

Exauditur

Cura rerum omnium in Deum reiicienda.

Impiorum interitus.

Orat vt à periculo præſentiſſimo liberetur,Saulis & aſſentatorum eius dolos & vitã apud Deum accuſans.

13 Probris aff.me יחרפני.Fut.Heb.pro præt. Magnific. *os ſ.* הגדיל *ſeſe* erexit.vel,extulit.
Iuxta æſtim.m.כערכי..i.quantum ego iudicare potui.Alii,iuxta pretium meum.i.quem in tanto pretio habebam atque me haberi cu-
pio.Nonnulli,velut æqualis ac ſocius meus. Dux meus, אלופי præceptor meus.
15 Dulc.cõmu.ſec. נמתיק סוד Ad verbum,dulceſcere faciebamus ſecretum.i.cum ſumma animi voluptate de rebus noſtris conſilium
inibamus.Fut.Heb.pro præt.imperf.Nonnulli vertunt,Dulciter fruebamur ſecreto. Alii, Dulce erat ſecreta communicare. In ſo-
cietate :ברגש in cœtu.i.coniunctim & ſimul.
16 Exigat debitum mors ab eis: ישי מות עלמו Exactricem conſtituat *Deus* mortem aduerſus illos. Alii,Irruat ſuper illos mors. Vel,Con-
demnet illos mors.Imprecatio vel prophetia de fine proditoris & cõſortium. *In* infer. שאול *in* ſepulchrũ. In ſociet.e.במגורם in ha-
bitatione,vel in conuenticulis,aut congregatione eorum. 17 Clamabo, אקרא ויהוה יושיעני clamabam,& Iehoua ſeruauit me.
18 Loquor & tumult. אשיחה ואהמה Futura Heb. pro præſ. aut imperf.loquebar & fremitum edebam. vel, clamabam & conquere-
bar.aut,precabor & importunus ero,& exaudiet vocem meam.
19 Multi erant m. : ברבים היו עמדי Sic 2.Reg.6.c.16,dicebat Eliſæus, Plures qui nobiſcum ſunt,quàm qui cum illis.Hebraice vero legi-
tur,In multis.quod nonnulli vertunt,cum multis fuerunt mecum.i.multi impugnauerunt me.
20 Et manens וישב & ſedet.Quidã cõuertunt ET in NAM,vel quia. Selah סלה Vide Pſal.3. Quibus non ſunt mutat.חליפות למו
אשר אין nam non ſunt mutationes ipſis.i.non eſt ſpes quòd illi mutentur.
21 Miſit שלח ſub.fictus ille amicus. In eos qui,&c. בשלמיו Ad verbũ, in paces ſuas.Vel,in *virum* pacium ſuarum.aut,fœderũ
ſuorũ.Sic & Pſalmo 109.a.4, Et ego oratio.pro,vir orationis.i.adortus eſt virum quicum in tranquillitate ſumma viuebat. Quidam ver-
tunt eodem ſenſu,in pacificos ſuos.
22 At præl.*in* corde e. וקרב לבו Ad verbum,& prælium cor eius.ſub.meditatur. Et ipſa ſ.gladii : והמה פתיחות & ipſi ſunt *homines*
gladiorum.i.quum tamen ſint ſanguinarii,& ſtudeant me perdere.
23 Pondus tuum יהבך onus tuum.moleſtiam tuam.quod te male habet.Docti inter Hebræos vertunt, donum tuum: ſiue, quod de-
dit tibi:& exponunt,Proiice ſuper illum id quo habes opus,& ipſe educabit te vt hactenus fecit. Suſtentab.te: יכלכלך ſuffulciet te.
Nutationem מוט lapſum.caſum.Hebraiſmus,pro non ſinet vnquam moueri,vel labaſcere iuſtum.
24 Deſcend.fa.e.in put. fo. תורידם לבאר שחת deduces eos in foueam perditionis.aut deiicies,[vel,detrudes] eos in foueam corruptio-
nis.vel,in puteum interitus.i.in gehennam.

IN PSALMVM LVI.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. Super colum. mu.in rem. על־יונת אלם רחקים de columba taciturnitatis in remotis.i.De columba
taciturna & muta, cõſtituta in locis remotis à Terra ſancta.Columbam ſe vocat Dauid,metaphora qua prius petebat ſibi dari alas colum
bæ quæ perniciter volat. *Ad* Michtham מכתם Hæc vox Hebræis ſignificat aurum:propterea quidam vertunt, Dauidi inſigne au-
reolum.acſi dicat Pſalmum, ſiue cantum iſtum tam pretioſum fuiſſe Dauidi,quàm aurum. Vide Pſalmum XVI.
2 Abſorb.volu.me שאפני Præt.Heb.abſorpſit me,vel hauſit.quod nonnulli vertunt per præſens,abſorbet me.aut,abſorbere me co-
natur. Quotid.bell.&c. : כל־היום לחם ילחצני tota die oppugnans diuexat me.vel,iugiter impugnando coarctat me.
3 Abſorb.volu.me inim. שאפו Præt.Heb. abſorbuerunt me,&c.pro præſenti, Abſorbẽt me hoſtes mei per ſingulos dies,aut iugiter.
O Excelſe : מרום Quidam vertunt,elato animo:referentes ad dictionem pugnantes.
4 Timebo : אירא אני אליך אבטח Vel per præt.imperf.timebam,ego te nitebar. Aut per præſens,Quocunque die metu corripior, fidu-
ciam ego meam in te colloco. Alii, Licet per diem timerem,tamen in te ſperabam.

In Deo laudabo verbum eius: Deo fidam, non timebo quid fa 5
ciat caro mihi.
Tota die verba mea dolore afficiunt me: aduerſum me ſunt o- 6
mnes cogitationes eorum in malum.
Congregantur, deliteſcunt, ipſi veſtigia mea obſeruant, dum 7
expectant animam meam.
Propter iniquitatẽ euaſio erit eis? in furore populos deiice, Deꝰ. 8
Migrationes meas numeraſti, pone lachrymas meas in vtre 9
tuo: nónne in libro tuo *ſunt?*
Tunc conuertentur inimici mei retrorſum, in die qua clama- 10
bo: *in* hoc cognoſcam quòd Deus pro me eſt.
In Deo laudabo verbum *eius*, in Iehoua laudabo verbum. 11
Deo fido, non timebo quid faciat homo mihi. 12
Super me Deus *ſunt* vota tua: reddam laudes tibi. 13

Vota ſua, quæ vocat laudem, Deo reddit, laudans eum.

Quoniam eripuiſti animam meam à morte: nónne *&* pedes 14
meos à lapſu, vt ambulem coram Deo in lumine viuentium?

LVII.

Victori, Ne diſperdas, ipſius Dauidis Michtham, quãdo fugit 1
à facie שׁ Saul in ſpeluncam:

MIſerere mei Deus, miſerere mei, quoniam in te ſperat ani- 2
ma mea, & in vmbra alarum tuarum ſpero, donec tranſie-
rit contritio.
Clamabo ad Deum altiſſimum, ad Deum retribuentem mihi. 3
Mittet è cælo, & ſeruabit me *à* probro deglutire volentis me. 4
ס Selah. mittet Deus miſericordiam ſuam, & veritatem ſuam.
Anima mea eſt inter leones, iaceo *inter* vrentes: *inter* filios homi- 5
num quorum dentes *ſunt ut* lancea & ſagittæ, & lingua eorum gla-
dius acutus.
Exalta te ſuper cælos Deus, ſuper omnem terram gloria tua. 6
Rete parauerunt greſſibus meis: incuruauit *ille* animam meã: 7
foderunt ante me foueam, ceciderunt in medium eius. ס Selah.

5 In Deo laudabo ſermones meos, in Deo ſperaui: non timebo quid fa- B
ciat mihi caro.
6 Tota die verba mea execrabantur: aduerſum me omnes cogitationes e-
orum, in malum.
7 Inhabitabunt & abſcõdent: ipſi calcaneum meum obſeruabunt,
Sicut ſuſtinuerunt animam meam:
8 pro nihilo ſaluos facies illos: in ira populos confringes.
9 Deus, vitam meam annuntiaui tibi: poſuiſti lachrymas meas in cõſpe-
ctu tuo.
Sicut & in promiſſione tua: tunc cõ-
10 uertentur inimici mei retrorſum, C
In quacunque die inuocauero te: ecce cognoui quoniam Deus meꝰ es.
11 In Deo laudabo verbum, in Domino laudabo ſermonem: in Deo ſpera-
12 ui, nõ timeboquid faciat mihi homo.
13 In me ſunt Deus, vota tua, quæ red dam, laudationes tibi.
14 Quoniam eripuiſti animam meam de morte, & pedes meos de lapſu, vt placeam coram Deo in lumine viuen tium.

LVI.

1 In finem, Ne diſperdas, Dauid in tituli inſcriptione, quum fugeret à fa- 1. Samu. 22. 1. & 24. 4.
cie Saul in ſpeluncam.
2 MIſerere mei Deus, miſerere mei: quoniam in te confidit anima mea:
Et in vmbra alarum tuarum ſperabo, donec tranſeat iniquitas.
3 Clamabo ad Deum altiſſimũ: Deũ qui benefecit mihi.
4 Miſit de cælo, & liberauit me: dedit in opprobrium conculcantes me.
Miſit Deus miſericordiam ſuam & veritatem ſuam, & eripuit animam
5 meam de medio catulorum leonum: dormiui conturbatus.
Filii hominũ, dentes eorũ arma & ſagittæ: & lingua eorũ, gladius acutus.
6 Exaltare ſuper cælos, Deus: & in omnem terram gloria tua.
7 Laqueum parauerunt pedibus meis: & incuruauerunt animam meam.
Foderunt ante faciem meam foueam: & inciderunt in eam.

5 Laudabo ver.e. אהלל דבר Hebraiſmus, pro Deum laudabo propter verbum ſuum. Quidam vertunt, gloriabor *de* verbo eius. Pro-
miſſionem intelligit de regno Iſraelis. Fidam בטחתי Præt. Heb. ſperaui.
6 Verba m. dol. aff. me. דברי יעצבו עלי Hebraiſmus, Res meæ, ſiue negotia mea me fatigant. Quidã vertunt, Verba mea moleſta red-
debant. vel calumniabantur. Alii, cauſam meam moleſtam reddunt.
7 Congreg. delit. יגורו יצפונו Præt. & fut. Heb. Simul ipſi morãtur, *&* deliteſcunt. Alii, Cõuenerunt, contemplati ſunt. Alii, Cõſpirant,
& inſidiantur. Dum expect. ani. m. כאשר קוו נפשי ſicut expectant. quum expectant. Alii, ſi quo pacto capiant animã meã. Præt. Heb.
Nonnulli, quemadmodum expectauerunt animam meam.
8 Prop. iniq. eu. e. eis? על־און פלט־למו Quia peccauerunt, ſeruabis eos? Aut ſine interrogatione, Spem euadendi collocant in verſutia.
9 Migrat. m. נדי Euagationẽ meam. fugas meas. Ad verbũ, motionẽ meã. Sing. pro plurali. Numeraſti: ספרתה numeratas ha-
bes. i. cognoſcis numerũ migrationũ quas migraui. i. quoties fugerim. Pone lachr. &c. שׂימה דמעתי בנאדך Hebraiſmus, & metaphora
ab aquis, acſi dicat, Memor eſto lachrymarũ mearũ quas fudi coram te, & ne obliuiſcaris. Nónne in libro tuo: הלא בספרתך nónne in
commentario tuo *ſunt?* Hæc interrogatio præparationem, ſiue accinctionem quandam ſignificat ad rem peragendam: & etiam cõfirma-
tionem, reique certitudinem. propterea quidam vertunt, Certè in libro tuo ſunt.
10 Tunc conu. &c. אז ישובו Quidam אז tunc, vertit in quoties: & fut. per præſ. ſic, Quoties inuoco, hoſtes mei retrocedunt: in hoc cer-
tus fio quòd &c. Pro me eſt לי: Ad verbum, mihi. ſub. fauet.
11 In Iehoua ביהוה Repetitione hac, vim fiduciæ ſuæ in Dei promiſſione exprimit. Vide quintum verſum.
12 Deo fido באלהים בטחתי Hic verſus eſt altera pars quinti præcedentis.
13 Super me עלי In me. Hebraiſmus, pro, mea intereſt reddere tibi vota, nempe vt te laudem: laudo igitur. Sunt qui Hebraiſmum ſic
reddunt, Vota nuncupabo tibi, ô Deus. Reddam אשלם rependam. 14 Nónne pedes &c. הלא רגלי Certe pedes, &c. Vide noni
verſus annotationem.

IN PSALMVM LVII.

1 Victori למנצח Vide pſal. 4. Ne diſperdas, אל־תשחת ſub. me. Michtham, מכתם Vide Pſalmum 16 & 56.
2 Sperat חסיה Præt Heb. confiſa eſt. fiduciam habuit. Spero אחסה Fut. Heb. confidam. ſperabo. Tranſi. contr.: יעבר הות Ad
verbũ, tranſierit contritionum. ſub. tempus. vel calamitatum, ſiue fraudum. Alii, volunt verbum ſingulare iungi nomini plurali, proinde
vertunt, tranſeant contritiones.
3 Clamabo אקרא Fut. Heb. pro præt. vt quidam vertunt. Clamaui. Alii, Clamabam. Retribu. m. גמר עלי Perficientem mihi. ſub.
quæ promiſit. Alii, qui benefacit mihi. Alii, reddentem mihi. ſub. miſericordiam. Nonnulli, qui tranſigit cauſam mihi *impendentem.*
4 Mittet ישלח Futura Heb. pro præteritis, vt quidã vertunt. Prob. deglut. vol. me. חרף שאפי probro abſorbente me. vel, vorante.
Quidam Hebræorum dicunt חרף eſſe præteritũ, vertentes, probris affecit abſorbentem me. vel, ſpreuit *vel* *r illum qui* me abſorbere cupit.
5 Iaceo *inter* vrentes אשכבה להטים habito *inter* flamma ſuccenſos. Accubui *inter* flammis exurentes. inflãmantes. ſub. me ſuis ſyco-
phantiis & maledictis. Repetitur INTER primo loco poſitum. Fut. Heb.
6 Exalta te ſup. cæ. רומה על־השמים attolle te ſupra cælos. q. d. Oſtende opẽ tuam, vt homines te extollant ſupra cælos. Gloria tua
כבודך: ſub. extendatur. Sunt qui vertunt, gloriam tuam. ſub. attolle.
Anima pro toto homine. 7 Incur. *ille* כפף depreſſit. ſub. Saul. i. ſtuduit me proſternere.

C

Paratum cor meum Deus, paratũ cor meum: cantabo, & pſalmum dicã.
Exurge gloria mea, exurge pſalterium & cithara: exurgam diluculo.
Confitebor tibi in populis Domine, pſalmum dicam tibi in gentibus:
Quoniam magnificata eſt vſque ad cælos miſericordia tua, & vſque ad nubes veritas tua.
Exaltare ſuper cælos Deus, & ſuper omnem terram gloria tua.

LVII.

In finem, Ne diſperdas, Dauid in tituli inſcriptione.

SI verè vtique iuſtitiam loquimini? recta iudicate filii hominum.

Etenim in corde iniquitates operamini: in terra iniuſtitias manus veſtræ concinnant.

Abalienati ſunt peccatores à vulua: errauerũt ab vtero, loquuti ſunt falſa.

Furor illis ſecundum ſimilitudinem ſerpentis: ſicut aſpidis ſurdæ, & obthurantis aures ſuas,

Quæ non exaudiet vocem incãtantium, & venefici incantantis ſapienter.

B

Deus conteret dentes eorum in ore ipſorum: molas leonum cõfringet Dominus.
Ad nihilum deuenient tanquam aqua decurrens: intendit arcum ſuum donec infirmentur.

Sicut cera quæ fluit auferentur: ſupercecidit ignis, & non viderunt ſolẽ.

Priuſquam intelligerent ſpinæ veſtræ rhamnũ: ſicut viuentes, ſic in ira abſorbet eos.

Lætabitur iuſtus quum viderit vindictam: manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris.

Et dicet homo, Si vtique eſt fruct⁹ iuſto? vtique eſt Deus iudicans eos in terra.

8 ʼParatum cor meum Deus, paratũ cor meum: cãtabo, & pſallã. Bene confirmatus & affectus, laudes canit.
9 Exurgeʼgloria mea,ʺexurgeʺnebel & cithara: ʼexurgã diluculo.
10 ʼCelebrabo te in populis, Domine, *&*ʺcanam tibi in gentibus:
11 Quoniam magna eſt vſque ad cælos miſericordia tua, & vſque
ad nubesʺveritas tua.
12 ʺExalta te ſuper cælos Deus, ſuper omnem terram gloria tua.

LVIII.

1 ʼVictori,ʼNe diſperdas, ipſius DauidisʼMichtham.
2 NVm verè, ô congregatio,ʺiuſtitiam loquimini, æquitates iu- Malitiam aſſentatorum Saulis & inimicorum Chriſti deſcribit.
dicatisʺfilii hominum?
3 ʺQuin potius in corde iniquitates operamini: in terraʼviolentiam manuum veſtrarum appenditis.
4 Abalienati ſunt impiiʺà vulua, errauerunt ʼab vtero, loquentes
mendacium.
5 Venenum eſt illis inſtar veneni ſerpentis, ſicut aſpidis ſurdæ
quæ obthurat aurem ſuam,
6 Quæ non audit vocem incantantium:ʺincantantis incantatio-
nem periti.
7 Deus contere dentes eorum in ore ipſorum: molares catulorũ Prædicat exitum eorum, vindictámque precatur.
leonum confringe, Iehoua.
8 ʼColliqueſcant ſicut aquæ,ʺ*&* abeant ſibiipſis: ʼintendat *quiſque eo-*
rum ſagittas ſuas,ʺ*ſed ſint* acſi eſſent exciſæ.
9 Sicut limax quæ liqueſcit, abeat *quiſque eorum*, *ſicut* abortiuum mu
lieris,ʼne videant ſolem.
10 ʼAntequam ſentiant lebetes veſtri *ignem* rhamni: ſicut caro cru-
da, ſic ira vt turbo perdat eum.
11 ʼLætabitur iuſtus quum viderit vindictam: pedes ſuos ʼlauabit Lætitia iuſtorum videntium pœnã impiorum.
in ſanguine impii.
12 Et dicet homo, Verè eſt fructus iuſto: vtique eſt Deus iudicans
in terra.

8 Paratum נכון Confirmatum.vel,Firmum,aut Stabile.Similia prorſus leguntur & Pſal.108.
9 Gloria mea כבודי decus meum.i. anima mea. aut vt alii, laus quam illis inſtrumentis volebat reddere. Hebraiſmus, Ita ſolet ſe excitare & hortari ad laudem Dei. Idem Pſal.146.a.1, dicit, Lauda anima mea Iehoua. Nebel הנבל pſalterium. Exurgam אעירה euigilabo. Vel, ſuſcitabo.ſub.vos, vel meipſum ad laudandum Dominum. Alii, quum euigilauero.q.d.quotidie mane dicã, Excitare,&c. Vel, *quum* expergiſcar *in* aurora.
10 Celebrabo te אודך Quidã ſubaudiunt Quia, ſic, Quia laudaturus ſum te. Canam,&c.: אזמרך בלאמים pſallã tibi in nationibus.
11 Veritas tua אמתך Fides [*vel fidelitas* tua.q.d. Vbique omnes te veracem & fidelem experiuntur.
12 Exalta te רומה Idem verſus cum ſexto. IN PSALMVM LVIII.
1 Victori למנצח Vide Pſal.4. Ne diſperdas אל־תשחת Vide Pſal.57,& 59. Michtham. מכתם: Vide Pſal.16,& 56.
2 Iuſtitiam loquim. צדק תדברון Fut.Heb.pro præſ. Quidam vertunt, Quod iuſtum eſt decernitis.vel pronuntiatis. Filii hom. בני אדם: filiis hominum.vel,mortalibus.
3 Quin potius אף Etiam Viol.ma.&c. חמס ידיכם תפלסון vim[calumniam,rem iniuſtam] manus veſtræ appendunt. Hebraiſmus, pro, quaſi in pondere & æquitate factum videri vultis quod per vim agitis.
6 Incant.incant.per. חבר חברים מחכם: magi inter magos præſtantis. Vel, magi magicas artes ſcitè exercentis.aut eruditi.
8 Colliqueſcant ימאסו Diffluant. Modum precandi habent hæc quibuſdam: aliis magis placet vt ſint prædictiones pœnarum aduerſus impios. Et abeant ſib. יתהלכו למו id eſt euaneſcant.q.d.irriti ſint conatus illorũ. Alii ad aquas referunt, vertentes, quæ pertranſeunt in ſeipſis.quæ dilabuntur.quæ abeunt ſibi. Intendat ידרך Ita quidam, quòd tenſo arcu tendatur & ſagitta. Alii, dirigat. *Sed ſint* ac ſi,&c.: כמו יתמללו Ad verbum, acſi exciderentur.vel, confringerentur.
9 Ne videant בל־חזו Quidam ſubaudiunt אשר quæ non viderunt. quæ, nempe limax & abortiuum. Alii vertunt, Non aſpicient ſolem, vt ſit præt.pro fut.
10 Antequa,&c.: בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו חי כמו חרון ישערנו Ad uerbũ, Antequã intelligant lebetes veſtri[vel, ſpinæ veſtræ]rhamnũ: ſicut viuũ [aut crudum, ſiue caro cruda] ſic ira, vt turbo perdat eum.aut perdet eos. ʼſingul. pro plur. Petit vt celeriter pereant aduerſarii ſui. Aut præuidet eos citiſſimè perituros: quod duabus ſimilitudinibus, ſpinarum videlicet & carnis crudæ citò raptæ oſtendit: aut vna tantum, nẽpe carnis crudæ.nã varia eſt lectio. Si vna fuerit ſimilitudo, inuerſus eſt ordo, qui ſic ordinabitur. Quàm citò cruda caro rapitur antequam lebetes in quibus ipſa coquitur ſenſerint(id enim hoc loco INTELLIGERE ſignificat) ignem rhamni velociter excitatum: tam celeriter Deus perdat iſtos impios.ſiue perdet. Vel, Quàm ſubitò extinguitur ignis ſpinarum, antequam lebetes ſenſerint ignem rhamni, vnde caro remanet cruda[ſic, vel.tam citò]iratus Dominus perdat eos, ſiue tollat de medio. Si verò ſimilitudines duæ fuerint, pro ollis vertendo ſpinas (nam vtrunque ſignificat סירים) rectus erit ordo, hoc ſenſu, Antequam ſpinæ veſtræ minores adoleuerint & excreuerint in rhamnum, & vt caro cruda celerrimè rapitur antequam excocta ſit: ſic tam repentè pereant impii, aut peribunt: vt præuideat potius (vt dictum eſt) quàm optet, futurum vt impii illi perdantur, & id quàm celerrime, antequam peruerſitas illorum adoleſcat. Chald. paraph. Priuſquàm impii teneri dureſcant ſicut ſpinæ, donec ſunt herba, turbine deſtruet illos.
11 Lætabitur ישמח Verti poteſt per optatiuum, Lætetur iuſtus,&c. Lauabit ירחץ lauerit.id eſt dum viderit Deum tam grauem vltionem de impiis ſumere, vt poſſit pedes ſuos lauare in ſanguine ipſorum.

LIX.

″Victori,″Ne diſperdas,″ipſius Dauidis Michtham,quum miſiſ 1
ſet שׁSaul″vt obſeruarent domum vt interficerent eum.
ERipe me ab inimicis meis Deus mi, ab inſurgentibus contra 2
me″extolle me.

David proximus periculo, opem petit à Deo, violentiam inimicorum declarans,& ſuam innocentiam.

Eripe me ab operariis iniquis,& à viris ſanguinum ſerua me. 3
Quia ecce″inſidiantur animæ meæ, congregati ſunt aduerſum 4
me fortes″abſque præuaricatione mea, & abſque peccato meo
Iehoua.
″Abſque iniquitate *mea* accurrerunt, & parauerunt ſe:″ſuſcita te 5
″in occurſum meum,& vide.
Et tu Iehoua Deus exercituum,Deus Iשׂſrael,euigila ad viſitā- 6
dum omnes gentes: neque miſerearis omnium″præuaricatorum
iniquorum.ס Selah.

Studium inimicorum in obſidenda domo ſua.

″Reuertūtur ad veſperā, latrāt vt canis,& circūeunt ciuitatem. 7
Ecce,loquuntur ore ſuo, gladii ſunt in labiis eorum: quoniam 8
dicunt,Quis audit?

Relicit ſe in Deū certus de auxilio.

Tu autem Iehoua deridebis eos,ſubſannabis omnes gentes. 9
″Fortitudinem eius tibi reſeruabo: quoniam Deus″eleuatio 10
mea eſt.
Deus miſericordiæ meæ præueniet me: Deus videre faciet me 11
optata in inimicis meis.

Orat inimicos opprimi paulatim.

″Ne occidas eos,ne forte obliuiſcatur populus meus:″vagari fac 12
eos fortitudine tua,″& depone eos,clypeus noſter Iehoua:
Propter peccatum oris eorum,*propter* verbum labiorum ipſorum: 13
& capiantur propter ſuperbiam ſuam,″& ob execrationem & mē
dacium *eorum quod* narrant.
Conſume in furore, conſume,& non ſint: & ſciant quòd Deus 14
dominatur in Iayacob,″*&* finibus terræ. ס Selah.

Iterum oſtendit ſtudium inimicorum in obſidenda domo ſua.

″Et reuertentur ad veſperam,latrabunt vt canis,& circumibunt 15
ciuitatem.
″Ipſi vagabūtur vt comedāt: ſi nō fuerīt ſaturati,murmurabūt. 16

Laudes Deo pro victoria.

Ego autem cantabo fortitudinem tuam,″& laudabo mane mi- 17
ſericordiam tuam:quia fuiſti″eleuatio mihi,& refugium in die an
guſtiæ meæ.
Fortitudo mea,tibi cātabo:quia Deus″eleuatio mea, Deus mi- 18
ſericordiæ meæ.

LVIII.

1 In finem,Ne diſperdas, Dauid in ti
tuli inſcriptione, quando miſit Saul,
& cuſtodiuit domum eius vt interfice-
ret eum.
2 ERipe me de inimicis meis Deus
meus: & ab inſurgentibus in me
libera me.
3 Eripe me de operantibus iniquita-
tem, & de viris ſanguinum ſalua me.
4 Quia ecce ceperunt animam meā,
irruerunt in me fortes,
Neque iniquitas mea, neque pec-
catum meum Domine: ſine iniquita-
te cucurri & direxi.
5 Exurge in occurſum meum, & vi- B
de: & tu Domine Deus virtutum,De-
us Iſrael,
6 Intende ad viſitandas omnes gen-
tes: non miſerearis omnibus qui o-
perantur iniquitatem.
7 Conuertentur ad veſperam: & fa-
mem patientur vt canes, & circumi-
bunt ciuitatem.
8 Ecce loquentur in ore ſuo,& gladi-
us in labiis eorum: quoniam Quis au-
diuit?
9 Et tu Domine deridebis eos: ad ni
hilum deduces omnes gentes.
10 Fortitudinem meam ad te cuſtodi-
am,quia Deus ſuſceptor meus es: De- C
us meus,miſericordia eius præueniet
me.
11 Deus oſtendit mihi ſuper inimicos
meos: ne occidas eos,nequando obli-
uiſcantur populi mei.
12 Diſperge illos in virtute tua: & de-
pone eos protector meus Domine:
13 Delictum oris eorum,ſermo labio-
rum ipſorum: & comprehēdantur in
ſuperbia ſua.
Et de execratione & mendacio an-
nuntiabuntur
14 In conſummatione,in ira conſum-
mationis,& non erunt.
Et ſcient quia Deus dominatur Ia
cob,& finium terræ.
15 Et conuertentur ad veſperam,& fa D
mem patientur vt canes, & circumi-
bunt ciuitatem.
16 Ipſi diſpergentur ad manducandū:
ſi verò non fuerint ſaturati, & mur-
murabunt.
17 Ego autem cantabo fortitudinem
tuam,& exaltabo mane miſericordi-
am tuam:
Quia fact⁹ es ſuſceptor me⁹,& re
fugiū meū in die tribulationis meæ.
18 Adiutor meus tibi pſallam,quia De
us ſuſceptor meus es: Deus meus mi-
ſericordia mea.

1.Samu. & 19.a.n 1.paral.

IN PSALMUM LIX.

1 Victori, למנצח Vide Pſal.4. Ne diſperdas, אל־תשחת ſub me.i.ne ſinas me perdi. Ip.Da.Mich. לדוד מכתם Vide Pſal.16, & 56. Vt obſeruarent: וישמרו את־הבית להמיתו Ad verbum,& cuſtodierunt domum,vt interficerent eum.pro,vt cuſtodirent [ſiue obſeruarent] domum,& interficerent eum.
2 Extolle me. תשגבני: ſtatue me in loco alto.i.tuto.nam ſublimis locus pro tuto ſæpe ponitur. Alii, recipe me. Alii,protege me.
4 Inſidiantur ארבו Præt.Heb.inſidias parauerunt,inſidiati ſunt. Abſque præu.m. לא־פשעי non *ob* ſcelus meum.aut iniquitatem meam. Alii,non tranſgreſſionis meæ gratia.vel,nulla tranſgreſſione mea adducti.
5 Abſque iniq.*m.*acc. בלי־עון ירוצין ויכננו Ad verbum,In non iniquitate current, & inſtruent ſe.Fut.pro præt.aut præſ. Suſcita te עורה vigila.exurge. 7 Reuertuntur,&c. ישובו Futura Heb.pro præſentibus.Idem verſus cum 15 ſequenti.
10 Fortit.e.tibi reſer. עזו אליך אשמרה De ſe loquitur in tertia perſona.i.apud te habeo fortitudinem meam repoſitam. Alii, Robur illi [*ſub.Sauli,at*] te obſeruabo. Eleuatio mea eſt. משגבי: arx [protectio] mea eſt.aut, vice arcis altiſſimæ & propugnaculi.Paulo pòſt, verſu 17 eleuationem & refugium coniungit.
12 Ne occid.eos אל־תהרגם Chaldæus paraph.addit,ſtatim. Vag.fac.eos fort.tua, הניעמו בחיל commoue eos in exercitu tuo.i.in populo tuo. Alii,diſperge eos in exercitu tuo. Et depone eos והורידמו ſub.de dignitate ſua.
13 Et ob exec.&c. ומאלה ומכחש יספרו: & de maledictione & mendacio *eorum* narrabunt *alii*. Quidam pro mendacio, vertunt maciem, q.d.ſint fabula vulgo, dicat populus quòd à te maledicti ſint,& confecti macie.Alii,& de maledicto & de mendacio narrant.
14 *Et* finibus לאפסי & vſque ad fines. 15 Et reuert. וישבו Et conuertantur.
16 Ipſi vagab.&c.: המה ינועון לאכל אם־לא ישבעו וילינו Ipſi vagentur ad comedendum: profecto non ſaturabuntur,quando hoſpitium ad pernoctandum quærent.i.diuertent ad hoſpitium incœnati.Hic אם־לא pro certe,& ו pro quando ponitur.Alii volunt לא præcedens ſeruire loco duorū, & legunt,Ipſi vagabuntur vt comedāt: ſi non fuerint ſaturati,& non dormient.vel,nec dormiēt.Chald.paraph.Ipſi fati gabuntur quærentes prædam vt comedant: & non quieſcent donec ſaturentur & dormiant. Nonnulli futura per præſentia vertunt, Ipſi vagantur ad edendum: ſi non ſaturantur,& dormiunt.Quidam liberius ſic,Vagabuntur pro cibo,at nec ſatiabuntur,nec tectum eis ſubire dabitur. 17 Et laudabo וארנן & ouabo.vel,clara voce laudabo.
18 Eleuatio mea משגבי Eadem vox Hebræa quæ verſu proxime præcedenti,& ſuprà 10 verſu. Eleuatio mihi, משגב לי Vide ſuprà verſu 10.

LIX.

1 In finem,pro iis qui immutabũtur, in tituli inſcriptione ipſi Dauid in doctrinam,

2 Quum ſuccendit Meſopotamiam Syriæ & Sobal, & conuertit Ioab, & percuſſit Idumæam in Valle ſalinarũ duodecim millia.

1.Samu.8.a.1, & 10.a.1. 1.paral.18.a.2

3 DEus repuliſti nos, & deſtruxiſti nos:iratus es, & miſertus es nobis.

4 Commouiſti terram, & conturbaſti eam, ſana contritiones eius, quia commota eſt.

5 Oſtendiſti populo tuo dura:potaſti nos vino compunctionis.

6 Dediſti metuentibus te ſignificationem:vt fugiant à facie arcus:

7 Vt liberẽtur dilecti tui : ſaluum fac dextera tua,& exaudi me.

B

8 Deus loquut⁹ eſt in ſancto ſuo, Lætabor,& partibor Sichimam,& conuallem Tabernaculorum metibor.

9 Meus eſt Galaad, & meus eſt Manaſſes : & Ephraim fortitudo capitis mei.

Iuda rex me⁹:Moab olla ſpei meæ.

10 In Idumæam extendam calceamẽtum meum : mihi alienigenæ ſubditi ſunt.

11 Quis deducet me in ciuitatem munitam? quis deducet me vſque in Idumæam?

C

12 Nónne tu Deus qui repuliſti nos, & non egredieris Deus in virtutibus noſtris?

13 Da nobis auxilium de tribulatione: quia vana ſalus hominis.

14 In Deo faciemus virtutem: & ipſe ad nihilum deducet tribulantes nos.

LX.

1 In finem,in hymnis Dauid.

2 EXaudi Deus deprecationem meam:intende orationi meæ.

3 A finibus terræ ad te clamaui:dum anxiaretur cor meum, in petra exaltaſti me.

4 Deduxiſti me, quia factus es ſpes mea:turris fortitudinis à facie inimici.

L X.

1 ˊVictori ſuper ˝שׁSuשׁſan ץeduth, ˊMichtham ipſius Dauidis ad
docendum.

2 ˝Quum bellum gereret contra ˊAram Naharáim, & contra˝A-
ram צSobah: & *quum* reuerſus eſt Ioab, & percuſſit Edom in Val-
le-ſalis duodecim milia.

3 DEus˝proieciſti nos,˝diſſipaſti nos,iratus es:*proinde* reuertere ad
nos.

4 ˝Tremere feciſti terrã,˝ſcidiſti eã : ſana˝fracturas ei⁹,quia˝nutat.

5 ˊVidere feciſti populũ tuum dura,propinaſti nobis vinum ˝ſo-
poriferum.

6 *At* dediſti metuentibus te˝vexillum,ad eleuandum˝propter ve-
ritatem.סSelah.

7 ˊVt liberentur dilecti tui:ſaluum fac dextera tua,& exaudi me.

8 Deus loquutus eſt˝per Sanctitatem ſuam,*unde* lætabor, *quòd* diui
dam שׁSechém,& vallem סSucchóth metiar.

9 Meus *erit* Gilץád,& meus erit Menaשׁſſéh,& Ephráim ˝fortitudo
capitis mei,Iehudah˝legifer meus.

10 Moab ˝olla ablutionis meæ:ſuper Edóm˝proiiciam calceamen
tum meum,˝ſuper me Peléשׁſeth iubila.

11 Quis deducet me ad ciuitatem munitam?quis deducet me vſ-
que ad Edóm?

12 Nónne tu, Deus, *qui*˝proieceras nos, & non egrediebaris,Deus,
cum exercitibus noſtris?

13 ˝Da nobis auxilium de anguſtia:˝nam mendax ſalus hominis.

14 ˊIn Deo faciemus militiã, & ipſe cõculcabit inimicos noſtros.

L X I.

1 ˝Victori ſuper Neginath,ipſius Dauidis.

2 AVdi Deus˝clamorem meum,intende orationi meæ.

3 Ab extremo Terræ ad te˝clamabo, ˝dũ in mœrore eſt cor
meum:ad petram ˝*quæ* celſior eſt me,deduc me.

4 Quia fuiſti ˝ſpes mihi,*&* turris fortitudinis à facie inimici.

Gratiarum actio eſt pro victoria quam contulit ei Dominus contra fortiſſimos hoſtes Syros.

Punit De⁹ aliquã do populum ob peccata:at conuerſus, verſis vicibus liberat.

Memor Dauid quòd & Iſraelem & exteras nationes ei ſubieciſſet, de victoria ſpem concipit.

Precatio pro victoria,& quare.

Oratio eſt qua petit liberari à grauibus periculis, & ſe gratum fore pollicetur.

IN PSALMVM LX.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. שׁSuשׁſan ץeduth שׁשׁן עדות Nomen inſtrumenti muſici.Quidam vertunt roſam teſtimonii.Alii, Suſan decorum.Nonnulli,Suſan teſtimonii. Michtham מכתם Vide pſal.16,& 56.

2 Quum bellum ger. בהצותו Quum rixaretur.contenderet.Doctus inter Hebræos,Quãdo deſolauit Aram,&c. Aram Naharáim את ארם נהרים Sic ad verbum,quod quidam vertunt, cum Meſopotamia.Alii,contra eam Syriæ partem quæ Meſopotamia dicitur.Alii,contra Syriam Meſopotamiæ. Aram צSobah,ארם צובה Syriam Soba.Alii,contra Syriæ partem quæ vocata eſt Soba.

3 Proieciſti זנחתנו Sunt qui iſtos duos verſus per pluſquamperf.vertant,repuleras,ſiue deſerueras,aut abieceras:ſiue vt quidam, elongaueras. Diſſipaſti nos, פרצתנו diripuiſti nos.diſcerpſiſti.vel,diſcerpſeras.

4 Trem.fe.ter. הרעשתה ארץ Commouiſti terram.Concuſſeras terram.Contremuit terra. Scidiſti eam, פצמתה diripuiſti eam. aperueras eam.aut dehiſcere feceras. Fracturas eius, שבריה contritiones eius.confractiones.rupturas. Nutat מטה: mota eſt. inclinata.commota.aut,vacillat.

5 Videre fec.&c. הראית עמך קשה Oſtẽdiſti populo tuo dura.Hebraiſmus,pro dura ſæpe feciſti experiri populum tuum. Soporif. תרעלה: letale.toxicum.tremoris.perturbationis.Hebraiſmus,pro,perturbaſti nos plurimum.

6 Vexillum,ad eleuandum נס להת נוסס ſignum,vt triumpharent.Alii,ſignum ad ſuſtollendum *ipſum*. Alii præterita vertunt per imperatiuũ,Da timentibus te vexillũ quod erigant.Optat dari ſuis militibus in bello animum. Propter ver. מפני קשט Ad verbũ,A facie veritatis.i.vt oſtendas promiſſiones liberationis tuæ eſſe veras. 7 Vt liberentur למען יחלצון Quidam vertunt, Propterea liberabantur.

8 Per Sanct.ſuam, בקדשו in Sancto ſuo.Alii,in ſacrario ſuo.aut ſanctuario.

9 Fortit.cap.m. מעוז ראשי Hebraiſmus,pro quo quidã vertũt,principatus mei robur.Alii,firmamentũ regni mei. Legif.m. מחקקי: dux meus.Vox Hebræa proprie conditorẽ legum ſignificat, & etiam regem.Rex autẽ pro regno accipitur.q.d.regio Iuda eſt regnũ meũ.

10 Olla ablut.m. סיר רחצי Hebraiſmus,quem ſic quidam conuertunt,Moabitæ mihi ſeruiliter ſubditi erunt.Alii,Moab ſubiecta mihi erit,ceu lebes in quo lauem pedes. Proiic.cal.m. אשליך נעלי Phraſis Hebraica,proiicere calceamentum,pro immittere pedem.q.d. calcabo Edom tanquam mihi ſubiectam. Super me Peléשׁſeth iubila. עלי פלשת התרועעי: ad me Paleſthina veni cum plauſu.Alii,mihi Philiſthæa cum plauſu acclama.Quidam,Aduerſum me Paleſthina iubila.vt ſit ironia,qua Paleſthinorũ ſuperbiam taxat.q.d.non poteris iubilare,quia fortior te ſum. 12 Proieceras nos זנחתנו Idem verbum quod in principio tertii verſus.

13 Da no. au.de ang. הבה לנו עזרת מצר Fer nobis auxiliũ propter tribulationẽ.vel,in tribulatione. Nam mendax ושוא nã vana.

14 In Deo facie.milit. באלהים נעשה חיל Hebraiſmum ſic quidam reddunt, In Deo fortiter faciemus. Vel, Deo freti fortiter agemus, Alii vt vertimus,Faciemus militiam.i.Fauente Deo pugnabimus,& egregia facinora edemus.

IN PSALMVM LXI.

1 Victori ſuper Neginath, למנצח על נגינת Vide Pſal.4. Quidam vertunt,Ad præcinendum in canticis Dauidis.Alii,Vincenti in melodiis Dauidis. 2 Clamorem meum, רנתי vociferationem meam.

3 Clamabo אקרא Nonnulli futurũ conuertunt in præſens,clamo. Dum in mœr.eſt בעטף dum anxiatur. Alii,quum defecerit. quando affligetur. *Quæ* celſior eſt me ירום ממני Ad verbum,*quæ* exaltabitur à me.Fut.pro præſ.Quidam vertunt,editiorem quàm vt ego illam conſcendere queam. 4 Spes מחסה protectio.aſylum.

Habitabo in tabernaculo tuo in ſecula, ″ſperabo in abſcondito 5
alarum tuarum. ◻Selah:
Quoniam tu Deus audiſti vota mea : dediſti hæreditatem″ti- 6
mentium nomen tuum.

Regnũ Dauidis, regnum Chriſti permanens,

Dies ſuper dies regis ″adiicies, ″*& erunt* anni eius vt generatio & 7
generatio.
″Habitabit in ſeculum coram Deo : miſericordiam & veritatẽ 8
præpara *quæ* conſeruent eum.

Vota gratiarum actionis.

Sic″canam nomini tuo in ſeculum, vt reddam vota mea″*de* die 9
in diem.

L X I I.

″Victori ″ipſi Ieduthun pſalmus ipſius Dauidis. 1

Dauid proiicit ſe in Deum in aduerſis, à quo ſolo auxilium expectat.

T″Antùm Deo ſilet anima mea:″*nam* ab ipſo ſalus mea. 2
Tantùm ipſe eſt″petra mea, & ſalus mea, ″eleuatio mea, ″nõ 3
labaſcam multo *lapſu*.

Audacter compellat improbos.

Vſquequo″cogitabitis praua contra vnũquenq;? interficiemini 4
vniuerſi vos, *eritis* tanquam paries inclinatus, *&* maceria impulſa.
″Tantummodo à magnitudine ipſius *Dei* conſultant repellere 5
alter alterum: diligunt mẽdacium: ore ſuo benedicunt, & in intimo
ſuo maledicunt. ◻Selah.

Rurſum ſe Deo fidere oſtendit.

″Tantũ Deo tace anima mea: quoniã ab ipſo eſt quod præſtolor. 6
″Tãtùm ipſe eſt petra mea & ſalus mea: eleuatio mea, nõ nutabo. 7
″In Deo eſt ſalus mea, & gloria mea, ″robur fortitudinis meæ, *&* 8
ſpes mea in Deo eſt.

Ad ſperãdum in Deo exhortatio.

Sperate in eo omni tẽpore ô populi, effundite coram illo cor 9
veſtrum: Deus eſt ſpes noſtra. ◻Selah.

Vanitas homo.

Tantùm vanitas ſunt filii hominum: mendacium, filii viri:″in 10
ſtateras *ſi* aſcendant ipſi, *leuiores erunt* vanitate ſimul.

Iniquitas. Rapina. Diuitiæ.

Ne fidatis ″calumniæ & rapinæ, neque euaneſcatis: ſubſtantia ſi 11
multiplicetur, ne ponatis cor.

Potentia & miſericordia Deo.

″Semel loquut⁹ eſt De⁹, ″bis hoc audiui, quòd fortitudo eſt Deo. 12
Et *quòd* tibi Domine miſericordia, quia tu reddis vnicuique ſe- 13
cundum opus ſuum.

L X I I I.

Cantus ipſius Dauidis quum eſſet in deſerto Iehudah. 1

Exul Dauid magnum habet deſiderium redeundi ad ſacrum cœtum, quo æſtuãs petit reſtitui à Deo.

DEus Deus me⁹ es, ″quæro te mane, ſitit te anima mea, ″deſide 2
rat te caro mea in terra″deſerti, & ſitibũda, *in qua* nõ eſt aqua.

5 Inhabitabo in tabernaculo tuo in ſecula: protegar in velamẽto alarum tuarum. B

6 Quoniam tu Deus exaudiſti orationem meam: dediſti hæreditatem timentibus nomen tuum.

7 Dies ſuper dies regis adiicies: annos eius vſque in diem generationis & generationis.

8 Permanebit in æternũ in cõſpectu Dei: miſericordiam & veritatem eius quis requiret?

9 Sic pſalmum dicam nomini tuo in ſeculum ſeculi: reddam vota mea de die in diem.

L X I.

1 In finẽ, pro Idithũ, Pſalm⁹ Dauid.
2 NOnne Deo ſubiecta erit anima mea? ab ipſo enim ſalutare meũ.
3 Nam & ipſe Deus meus, & ſalutaris meus: ſuſceptor meus, non mouebor amplius.

4 Quouſque irruitis in hominẽ, interficitis vniuerſi vos, tanquam parieti inclinato, & maceriæ depulſæ?

5 Veruntamen pretium meum cogitaueruut repellere, cucurri in ſiti: ore ſuo benedicebant, & corde ſuo maledicebant. B

6 Veruntamen Deo ſubiecta eſto anima mea: quoniam ab ipſo patientia mea.
7 Quia ipſe Deus meus & ſaluator meus: adiutor meus, non emigrabo.
8 In Deo ſalutare meũ, & gloria mea: Deus auxilii mei, & ſpes mea in Deo eſt.
9 Sperate in eo omnis congregatio populi, effundite coram illo corda veſtra: Deus adiutor noſter in æternũ.

10 Veruntamen vani filii hominum, mendaces filii hominum: in ſtateris: vt decipiant ipſi de vanitate in idipſũ. C
11 Nolite ſperare in iniquitate, & rapinas nolite concupiſcere: diuitiæ ſi affluant, nolite cor apponere.

Matth.16.d. rom.2.a. 1.cor.3.b. galat.6.b.

12 Semel loquutus eſt Deus, duo hæc audiui, quia poteſtas Dei eſt, & tibi
13 Dñe miſericordia: quia tu reddes vnicuique iuxta opera ſua.

L X I I.

1.Sam.23.b.

1 Pſalmus Dauid quum eſſet in deſerto Idumææ.
2 DE⁹ De⁹ me⁹ ad te de luce vigilo. Sitiuit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea,
In terra deſerta, & inuia, & inaquoſa,

5 Sperabo אחסה tutus agam. Alii, Securè agam ſub velamento, &c. 6 Timentium יראי timentibus. 7 Adiicies תוסיף addas. *Et erunt* anni, &c. שנותיו כמו דור ודור: anni eius erunt vt ætas & ætas. i. quantum homo viuere natura ſolet, ipſe viuet. Alii, annos eius generationi ac generationi *æquabis*. Alii, annos eius in multas generationes *produces*. 8 Habitabit ישב Sedebit. Vel per optatiuum, Sedeat. 9 *De* die *in* diem. יום יום: Ad verbum, dies, dies. vel, die die. i. quotidie, ſiue per ſingulos dies.

IN PSALMVM LXII.

1 Victori למנצח Vide pſal. 4. Ipſi Ieduthun על־ידותון Vide pſal. 39. Quidam vertunt, pro Ieduthun. vt ſcilicet illi committeretur decantandus. 2 Tantùm אך Duntaxat. Alii, Vtique. Sic verſu ſequenti. 3 Petra mea, צורי propugnaculum meum. Eleuatio mea משגבי exaltatio mea. arx. munimentum. perfugium. ſignificat arcẽ ſublimem ad quam aſcendit quis vt tutus ſit. Non labaſ. mul. *la*.: לא־אמוט רבה non vacillabo multo. ſub. lapſu. i. graui. hoc eſt grauiter. Quidam, non nutabo multum. Alii, non mouebor multum. 4 Cogitab. pra. cont. vn. תהותתו על־איש Ad verbum, loquemini contra virum? Quidam, fraudem ſtruitis cuique? Alii, inſidiamini quibuſcunque? Fut. pro præſ. Chald. paraph. detrahetis ſingulis? *Eritis* tanquam paries. כקיר Ad verbum tantum legitur, ſicut paries. 5 Tant. à magnit. ip. *Dei* conſ. rep. אך משאתו יעצו להדיח ſub. eos. i. conſultant quomodo depellant vnumquenque à fiducia quam habẽt in Deo excellenti, magno & potente. Quidam, Vtique exaltationem eius conſultarunt deiicere. Alii, Vtique dignitatem eius deturbare cogitant. Alii, Vtique ne ipſe *Deus* quenquam exaltet, conſultant, moliunturque impellere. 6 Tantum אך Veruntamen. Vtique vox quæ & pſal. 59, verſu 10: & in hoc pſalmo, verſu 3. 7 Tant. ip. eſt pe. m. אך הוא צורי Vtique ipſe eſt fortitudo mea. vel rupes. ſub. in qua ſita eſt fortitudo mea. Eleu. mea משגבי Eadem. 8 In Deo על־אלהים Apud Deum. Super Deum. Robur fort. m. צור־עזי rupes roboris mei. vel, petra fortitudinis meæ. 10 In ſtateras, &c. במאזנים. i. ſi ſimul ponantur in trutina, ipſa vanitate leuiores erunt. Quidam hæc præcedentibus iungunt ſine diſtinctione, ſic, Mendacium filii viri in lancibus, *ſic* vt aſcendant præ nihilo [aut vanitate] ſimul. 11 Calum. & rap. בעשק ובגזל in iniuria & rapina. in male parto & rapina. Quidam iſtud, & rapina, ſequentibus iungunt, Et pro rapina ne inaniter ſatagite. 12 Bis hoc aud. שתים זו שמעתי Duo hæc audiui. Alii, Vice vna loquutus eſt Deus, *atque* ſecundò, *quod &* audiui. Vel, Semel atque iterum loquutus eſt Deus, idque audiui. Hebraiſmus, pro Sæpius audiui, nempe in Lege & Prophetis.

IN PSALMVM LXIII.

2 Quæro te mane אשחרך mane vigilabo ad te. quæram te mane. Fut. Heb. pro præſenti quibuſdam. Deſyderat כמה ardet te. concupiſcit. Præt. Heb. Deſerti ציה ſiccitatis. i. ſicca & arida. Alii, ſqualida, horrida.

ſic in ſancto apparui tibi, vt viderem virtutem tuam,& gloriam tuam.

Quoniam melior eſt miſericordia tua ſuper vitas:labia mea laudabũt te.

Sic benedicam te in vita mea:& in
B nomine tuo leuabo manus meas.

Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea, & labiis exultationis laudabit os meum.

Si memor fui tui ſuper ſtratũ meũ, in matutinis meditabor in te:quia fuiſti adiutor meus.

Et in velamento alarum tuarũ exultabo,adhæſit anima mea poſt te,me
C ſuſcepit dextera tua:

Ipſi verò in vanum quæſierunt animam meam, introibunt in inferiora terræ:tradentur in manus gladii,partes vulpium erunt.

Rex verò lætabitur in Deo, laudabitur omnis qui iurat in eo, quia obſtructum eſt os loquentium iniqua.

In finẽ,Pſalmus Dauid. LXIII.

EXaudi Deus orationẽ meã quum deprecor: à timore inimici eripe animam meam.

Protexiſti me à cõuentu malignantium, à multitudine operantium iniquitatem:

Quia exacuerunt vt gladiũ linguas ſuas, intenderunt arcum rem amarã: vt ſagittent in occultis immaculatũ.

Subito ſagittabunt eum, & non timebunt: firmauerunt ſibi ſermonem nequam.

Narrauerunt vt abſconderent laqueos:dixerunt,Quis videbit eos?

B

Scrutati ſunt iniquitates: defecerũt ſcrutantes ſcrutinia.

Accedet homo & cor altum: & exaltabitur Deus.

Sagittæ paruulorum factæ ſunt plagæ eorum: & infirmatæ ſunt contra eos linguæ eorum.

Conturbati ſunt omnes qui videbant eos:

3 'Sic *ut* in Sanctitate vidi te,vt videam fortitudinẽ tuam & glo-
riam tuam.
4 Quoniam melior eſt miſericordia tua quàm vita:*propterea* labia
mea laudabunt te:
5 Sic benedicã tibi in vita mea:in nomine tuo 'leuabo manꝰ meas.
6 Sicut adipe & pinguedine 'ſaturatur anima mea,'& labiis iubi-
lationum laudat *te* os meum:
7 'Quum recordor tui in cubilibus meis, *&* in vigiliis 'meditor
de te.
8 Quia fuiſti auxilium mihi,'& in vmbra alarum tuarũ 'exulto.
9 'Adhæſit anima mea tibi,me 'ſuſtentat dextera tua.
10 'Ipſi autem *qui* ad deſolationem quærunt animam meam, in-
troibunt in inferiora terræ:
11 'Occident eum gladio,pars vulpium erunt.
12 Rex verò lætabitur in Deo,gloriabitur omnis qui iurat per eũ:
quia obſtruetur os loquentium mendacium.
1 'Victori cantus ipſius Dauidis. LXIIII.
2 AVdi Deus vocem meam 'in oratione mea,à timore inimici
'cuſtodi vitam meam.
3 Abſconde me 'à ſecreto malignorum,'à congregatione ope-
rantium iniquitatem:
4 Qui 'acuerunt vt gladium linguam ſuam: 'tetenderunt ſagittã
ſuam,verbum amarum:
5 'Vt iaculentur in abſconditis in integrum,ſubitò 'ſagittas iaci-
unt *in eum*,& non timent.
6 'Corroborant ſibiipſis verbum nequam,'narrant de abſconden
dis laqueis:dicunt,Quis videbit eos?
7 'Scrutantur iniquitates, perficiunt ſcrutinium ſcrutatũ,'& in-
timum vniuſcuiuſque,& cor profundum.
8 'Et iaculatus eſt in eos Deus ſagittam ſubitò:*mox* 'fuerunt plagæ
eorum.
9 'Et impingere fecerunt in ſemetipſos ipſam linguam ſuam,'fu
gient omnes videntes eos.

Orat aduerſus falſas linguas, quæ eum iniquè accuſabant.

Delatorum ingenium.

Ruina illorum.

3 Sic *ut* in Sanct.vidi te כן בקדש חזיתיך Præt.Heb.quod in præſens quidam vertunt,Sic *quaſi* in ſanctuario contemplor te.Alii in futurum, Sic in ſacrario contemplabor te. 5 Leuabo אשא extollam.Alii,leuo.

6 Saturatur תשׂבע Fut.Heb.ſatiabitur. Et lab.iub.ושפתי רננות quum labiis exultationũ laudat *te* os meum.

7 Quum recordor אם זכרתיך Quum meditor.Præt.& fut.Heb.pro præſentibus. Quidã interrogatiue legunt, Annon tui recordatus ſum in ſtratis meis,& in vigiliis meditatus ſum de te?

8 Et in vmbra ובצל ideo ſub vmbra. Exulto ארנן: Fut.Heb.ouabo.exultans cantabo.

9 Adhæſ.an.m.tibi, דבקה נפשי אחריך Ad verbum,Apprehendit anima mea te. Suſtentat תמכה Præt.Heb pro præſ.ſuffulcit.

10 Ipſi au. *qui* ad deſ. והמה לשואה Illi autem fruſtra.Alii,Illi vero ad deuaſtandum.Quidam,Illi vero qui deuaſtare quærunt.

11 Occid.eum יגירהו Occidet eum. Singul. pro plur.interfectores occident ipſum Saulem: vel vnumquenque ex hoſtibus meis. Alii, Fundere facient eum.Alii,Diſtrahent eum in acie gladii.Alii,Pertraxit eum in manus gladii.Alii,Deiicient eos in aciem gladii.

IN PSALMVM LXIIII.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. In orat.m. בשיחי in ſermone meo.in precatione mea. Cuſtodi תצר Fut.Heb.pro imperatiuo.

3 A ſecreto מסוד à conſilio. A congreg. מרגשת A ſocietate.à turba.à commotione.vel tumultu.

4 Acuerunt שננו Præt.Heb.pro præſ.vt quidam vertunt,exacuunt. Tetend. דרכו Præt.Heb.pro præſ.dirigunt.emittunt.

5 Vt iac.in abſc.in integ. לירות במסתרים תם Vt iciant abſcondite innocentem. Alii,Vt ſagittis impetant in abſconditis ſyncerum.vel eum qui eſt integer. Sagit.iac. ירהו Fut. Heb. pro præſ. eiaculantur *ſagittas*.

6 Corrob.ſib.verb.neq.יחזקו למו דבר רע Fut.Heb.pro præſ.vel præt. Firmarunt[ſiue Confirmant]ſibi verbũ malum.Vel,Obfirmant ſibi rem malam.i.multis technis corroborare ſtudent noxiam delationem apud Saulem.Quidam,corroborant ſe in re mala. Narrant יספרו Fut.Heb.pro præſenti,commentantur.

7 Scrut.iniq.&c. יחפשו עולת תמנו חפש מחפש Fut.Heb.pro præſ.Inueſtigant prauitates,conſummarunt perueſtigatam veſtigationẽ. Alii,Scrutantur occaſiones,perficiunt ſcrutinium aſtutè inueſtigatum.Alii, Exquirunt malitias,& exequuntur quod ſcrutando excogitatum eſt. Et intimum,&c. וקרב איש ולב עמק: ſub.abſoluunt.Repetitione vtitur.q.d. quicquid inueniri poteſt humana diligentia, quicquid excogitare poteſt homo. Quidam,etiam intimum,&c. Alii in ablatiuo,& intimo cuiuſque,& corde profundo.

8 Et iac.in eos ויורם Sed ſagittabit eos. Alii,Et iaculabitur in eos. Fuerunt היו Præt.Heb.pro futuro quibuſdam,erunt *inquam*.aut exiſtent.Alii vertunt,Subitæ *inquam* erunt plagæ illorum.

9 Et imping.&c.ויכשילהו עלימו לשונם Fut.Heb. Et impingere facient eam linguam ſuam contra ſe.Relatiuum cum antecedente,pro antecedente ſolo,more Hebræorum.id eſt facient vt lingua ſua in ſeipſos impingat.q.d.ſuis delationibus perituri ſunt. Quidam, facient impingere ſeipſos linguis ſuis.Alii,Et irruere illum aduerſum ſe lingua ſua cogent.Alii,Proſternéntque ſuper ſe linguam ſuam. Fugient יתנודדו exagitabuntur.commouebuntur.ſtupebunt.

Et timebunt omnes homines,& annuntiabunt opus Dei,& o- 10
pus eius intelligent.
Lætabitur iuſtus in Iehoua, & ſperabit in eo : & gloriabuntur 11
omnes recti corde.

Victori pſalmus ipſius Dauidis,canticum. L X V. 1

Gratiarum actio eſt: continēs laudes diuinas ob præſtita beneficia populo,quum antea fuiſſet penuria rerum oppreſſus ob peccata.2.Sam.21.

TE expectat laus Deus in Siion,& tibi reddetur votum. 2
Audis orationem,ad te omnis caro veniet. 3
Res iniquæ præualuerant mihi,& præuaricationibus noſtris tu 4
propitiabaris.
Beatus *quem* elegeris,& appropinquare feceris *tibi*,*ut* habitet in a- 5
triis tuis:ſaturabimur bono domus tuæ, *loco* ſanctiore tēpli tui.
in terribilibus *miraculis* in iuſtitia exaudies nos, Deus ſalutis no- 6
ſtræ:ſpes omnium finium terræ, & *inſularum* maris diſtantium.
Qui firmat montes potentia ſua,qui accinctus eſt fortitudine. 7
Qui compeſcit ſonitum marium, ſonitum fluctuum eorum,
& ſtrepitum gentium.
Et timent habitatores finium *terræ* à ſignis tuis:*ob* exitus matuti- 9
ni & veſperæ exultare facis.

De annis fertilibus.

Viſitas terram *pluuia*, poſtquam deſiderare feciſti eā, plurimum 10
locupletas eam: riuus Dei repletus eſt aquis: præparas frumentū
eorum,quia ſic præparas eam.
Liras eius inebrias, deſcēdere facis *pluuiam in* ſulcos eius, imbri- 11
bus liquefacis eam,germini eius benedicis.
Coronas annum bono tuo, & ſemitæ tuæ ſtillant pinguedinē. 12
Stillant ſuper habitacula *paſtorum* deſerti, & exultatione colles 13
accinguntur.
Induerunt ſe paſcua pecudibus, & valles operuerūt ſe frumen 14
to,*unde* clamant,etiam canunt.

Victori canticum pſalmi. L X V I. 1

Prouocat omnes ad laudandum Deum, & ad conſideranda eius opera.

IVbilate Deo omnis terra.
Cantate gloriam nominis eius: ponite gloriam laudem eius. 2

10 & timuit omnis homo.
Et annuntiauerunt opera Dei,& facta eius intellexerunt.
11 Lætabitur iuſtus in Domino,& ſperabit in eo:& laudabuntur omnes recti corde.

LXIIII.

1 In finem, Pſalmus Dauid, Canticū Ieremiæ,& Ezechiæ populo tranſmigrationis,quando incipiebant proficiſci.
2 TE decet hymnus Deus in Sion,& tibi reddetur votum in Ieruſalē.
3 Exaudi orationē meā: ad te omnis caro veniet.
4 Verba iniquorum præualuerunt ſuper nos : & impietatibus noſtris tu propitiaberis.
5 Beatus quem elegiſti & aſſumpſiſti: inhabitabit in atriis tuis.
Replebimur in bonis domus tuæ: ſanctum eſt templum tuum,mirabile in æquitate. B
6 Exaudi nos Deus ſalutaris noſter: ſpes omnium finium terræ, & in mari longè.
7 Præparans montes in virtute tua, accinctus potentia: qui cōturbas profundum maris,ſonum fluctuum eius.
Turbabuntur Gentes, & timebunt qui habitant terminos , à ſignis tuis:
9 exitus matutini & veſperæ delectabis.
10 Viſitaſti terram, & inebriaſti eam: multiplicaſti locupletare eam.
Flumen Dei repletum eſt aquis:paraſti cibum illorum , quoniam ita eſt præparatio tua. C
11 Riuos eius inebriās,multiplica genimina eius:in ſtillicidiis eius lætabitur germinans.
12 Benedices coronæ anni benignitatis tuæ: & campi tui replebuntur hubertate.
13 Pingueſcent ſpecioſa deſerti: & exultatione colles accingentur.
14 Induti ſunt arietes ouium,& valles abundabunt frumēto: clamabūt, etenim hymnum dicent.

LXV.

1 In finem , Canticum pſalmi reſurrectionis.
2 IVbilate Deo omnis terra, pſalmū dicite nomini eius: date gloriā laudi eius.

10 Et timeb. וייראו Et videbunt Intelligent. השׂכילו: prudenter conſyderabunt.ſiue expendent. Alii,facient intelligi.
11 Et ſperabit in eo: וחסה בו & fiduciam in illum collocabit.

IN PSALMVM LXV.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. 2 Te expectat לך דמיה Tibi ſilet.q.d.tanta ſunt opera tua,vt te nemo digne laudare poſſit.
4 Res iniquæ דברי עונות Verba iniquitatum. vel,prauitatum. Alii,Rationes iniquitatum.i.iniquitates. Præuaric.no.&c. פשׁעינו אתה תכפרם Ad verbum, Scelera noſtra tu expiabis[vel,condonabis]ea. Relatiuum cum antecedente,pro ſolo antecedente. Alii,præuaricationes noſtras tu expias.
5 *Quem* elegeris,&c. תבחר ותקרב Fut.Heb.pro præſ. vt quidam vertunt,quem eligis,& tibi adiungis. *Loco* ſanct. : קדשׁ היכלך ſanctioris loci tabernaculi tui.vel,ſacrarii templi tui. Alii,ſacræ regiæ tuæ.
6 *In* terrib.*mir*.in iuſt.exau.n. נוראות בצדק תעננו *Per* ſtupenda *miracula* pro *tua* iuſtitia exaudies nos. Alii, *Ex* iuſtitia *tua* ſtupenda annues nobis. Alii,Terribiliter pro iuſtitia reſpondes nobis. Fut.Heb.quod per præſens quidam vertunt. Alii per præt.imperf.reſpondebas. Nonnulli,Terribilia in iuſtitia reſpondebis. Et *inſul*.maris diſt. :וים רחקים Ad verbum,& maris remotorum.longinquorum.diſtantium, ſub.à Sione. Quidam,& eorum qui remoti degunt in mari.vel,& eorum qui procul ad mare habitant.
7 Qui firmat מכין Qui inſtruit.parat.
8 Sonitum שׁאון ſtrepitum.faſtum.commotionem.fremitum. Et ſtrepitum והמון & fremitum.tumultum.
9 Et timēt וייראו Fut.Heb. *Ob* exitus,&c. :מוצאי בקר וערב תרנין egreſſibus matutini & veſperæ facies ouare. Alii,qui in progreſſibus matutinis & veſpertinis laudem excitas. Vel, per futurum, (vt Hebraice legitur,)exultare, ſiue laudare,aut ouare facies. Sunt qui vertunt, Egredientes mane & veſpere exhilaras.
10 Poſtq.deſyd.fec.e. ותשׁקקה ſub.benedictionem pluuiæ. Quidam,& deſiderium dediſti ei. Alii,& bene cupis ei. Nonnulli à שׁקה deducentes,vertunt,& irrigaſti eam. Præparas תכין Futurum Heb. diſpones.adornabis.inſtrues.
11 Liras eius inebr. תלמיה רוה Fut.Heb. Sulcos eius inebriabis.id eſt,irrigabis. Hebraiſmus,pro,fertilem reddes terrā copia aquarum. Deſcend.fa.*plu in* ſul.e. נחת גדודיה demittis pluuiā in valliculas eius. Bened. :תברך Fut Heb.i.fœliciter prouenire facis germē eius.
12 Coron.an. bo.t. עטרת שׁנת טובתך Fut.Heb.Cinges [vel,Cumulabis,aut Exornabis,ſub.bonis omnibus]annū bonitatis tuæ.i.in quo bonitatem tuam notā facies. Et ſem.tuæ ומעגליך & veſtigia tua. Per ſemitas,ſiue vias,aut veſtigia,intelligit nubes,ſuper quas ambulare dicitur. 13 Stillant ſuper hab.*paſt*. ירעפו נאות Fut.Heb.Stillabunt manſiones.vel,*in* habitacula. Alii,ſuper campeſtria,ſiue paſcua.
14 Indu.ſe paſc. לבשׁו כרים Præt.Heb.pro futuro,prout præcedentia verſa fuerint,Operiuntur planities.plana.campi. Oper.ſe. יעטפו Fut.Heb.accingentur.amicientur. Alii,obteguntur.operiuntur. Clamant יתרועעו iubilabunt.ſiue iubilant.

IN PSALMVM LXVI.

1 Victori,למנצח Vide Pſal. 4. Canticum pſal. שׁיר מזמור Vide Pſal.30.
2 Glo.nom.e. כבוד שׁמו Hebraiſmus,pro glorioſo nomini eius. Pon.glo.&c. :שׂימו כבוד תהלתו Hebraiſmus,id eſt, pro ſumma gloria ducite Deum laudare: eò tendant omnes laudes veſtræ vt glorificetur nomen Dei. Alii,date decus laudis eius.

Dicite Deo, Quàm terribilia ſunt opera tua Domine: in multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui.

Omnis terra adoret te, & pſallat tibi: pſalmum dicat nomini tuo.

Venite, & videte opera Dei: terribilis in conſiliis ſuper filios hominum.

B Qui conuertit mare in aridam, in flumine pertranſibunt pede: ibi lætabimur in ipſo.

Qui dominatur in virtute ſua in æternum, oculi eius ſuper Gentes reſpiciunt: qui exaſperant non exaltentur in ſemetipſis.

Benedicite Gentes Deum noſtrum, & auditam facite vocem laudis eius:

Qui poſuit animam meam ad vitã: & nõ dedit in commotionem pedes meos.

Quoniam probaſti nos Deus: igne nos examinaſti, ſicut examinatur argentum.

C Induxiſti nos in laqueum, poſuiſti tribulationes in dorſo noſtro: impoſuiſti homines ſuper capita noſtra.

Tranſiuimus per ignem & aquam: & eduxiſti nos in refrigerium.

Introibo in domum tuam in holocauſtis: reddam tibi vota mea, quæ diſtinxerunt labia mea,

Et loquutum eſt os meum in tribulatione mea.

Holocauſta medullata offeram tibi cum incenſo arietum: offeram tibi boues cum hircis.

D Venite, & audite: & narrabo (omnes qui timetis Deum) quanta fecit animæ meæ.

Ad ipſum ore meo clamaui, & exaltaui ſub lingua mea.

Iniquitatem ſi aſpexi in corde meo, non exaudiet Dominus.

Propterea exaudiuit Deus, & attendit voci deprecationis meæ.

Benedictus Deus qui non amouit orationem meam, & miſericordiam ſuam à me.

In finem, in hymnis Pſalmus cantici Dauid. LXVI.

DEus miſereatur noſtri, & benedicat nobis: illuminet vultum ſuũ ſuper nos, & miſereatur noſtri:

Vt cognoſcamus in terra viam tuã, in omnibus gentibus ſalutare tuum.

Confiteantur tibi populi Deus: cõfiteantur tibi populi omnes.

Lætentur & exultent gentes, quoniam iudicas populos in æquitate, & gentes in terra diriges.

Confiteantur tibi populi Deus, cõfiteantur tibi populi omnes,

---

3 Dicite Deo,'Quàm terribilia ſunt opera tua! propter magnitu-
dinem fortitudinis tuæ mentientur tibi inimici tui.
4 'Omnes *habitatores* terræ incuruabunt ſe tibi,& pſallent tibi,pſal-
lent nomini tuo. סSelah.
5 Venite,& videte opera Dei:'terribilis opere ſuper filios hominũ.
6 Conuertit mare in aridam:per flumen tranſierunt pede, ibi 'læ
tati ſumus in ipſo.
7 Dominatur fortitudine ſua'in ſeculum, oculi eius Gentes ſpe- Potentia Dei impiis formidanda.
culantur:'rebelles non exaltabunt ſeſe. סSelah.
8 Benedicite populi Deo noſtro, & audire facite vocẽ laudis eius:
9 Qui'poſuit animam noſtram in vitam,'& non permiſit vt de- Excitat populos ad laudandum, qui eos liberauit ex afflictionibus ab ipſo profectis.
clinaret pes noſter.
10 Quoniam probaſti nos Deus,'conflaſti nos ſicut conflatur ar-
gentum.
11 Induxeras nos'in rete, poſueras'anguſtiam in lumbis noſtris:
12 Impoſueras hominem ſuper caput noſtrum, ingreſſi eramus
ignem & aquam:& eduxiſti nos'in *terram* irriguam.
13 Ingrediar domum tuã in holocauſtis,& reddam tibi vota mea, Sacrificia pro gratiarum actione.
14 Quæ'vouerunt labia mea,& loquutum eſt os meum'dum eſſet
anguſtia mihi.
15 Holocauſta *agnorum* pinguium offeram tibi,'cum ſuffitu arietũ:
'faciam boues cum hircis. סSelah.
16 Venite,'audite, & narrabo (omnes timentes Deũ,)quæ fecit a- Narrat vt fuerit exauditus.
nimæ meæ.
17 Ad ipſum ore meo clamaui,& exaltatus eſt 'lingua mea.
18 Iniquitatẽ ſi ſpectaſſẽ in corde meo,nõ exaudiuiſſet Dominus.
19 'Sed exaudiuit Deus,attendit voci orationis meæ.
20 Benedictus Deus qui non amouit *à conſpectu ſuo* orationem meã,
& miſericordiam ſuam à me.
1 'Victori in Neginoth 'pſalmus cantici. LXVII.
2 DEus miſereatur noſtri, & benedicat nobis,'lucere faciat vul Orat totius populi nomine, vt regnum Dei quàm latiſſime inter ipſos propagetur, imò per vniuerſum mundũ.
tum ſuum nobiſcum. סSelah:
3 'Vt cognoſcant in terra'viam tuam, *&* in omnibus gentibus ſa
lutem tuam.
4 '*Tunc* celebrabũt te populi Deus, celebrabũt te populi omnes.
5 'Lætabuntur,& ouabunt gentes: quoniam iudicabis populos
in æquitate,& gentes in terra duces. סSelah.
6 'Celebrabunt te populi Deus,celebrabunt te populi omnes.

---

3 Quàm terr.ſ.op.t. מה־נורא מעשיך Hebraice verbum plurale iungitur nomini ſingulari, Quàm terribile eſt opera tua. quod genus dicendi ſic reſoluunt Hebræi, Quàm terribile eſt vnumquodque operum tuorum. Alii vertunt, Quàm tremendus es operibus tuis.
4 Omnes *habit.* terræ incur. כל הארץ ישתחוו Omnis terra adorabit te. Alii, adoret te. vt ſit fut. pro imper.
5 Terribilis opere נורא עלילה tremendum facinus. 6 Læt.ſu.in ipſo. : נשמחה בו lætabamur de ipſo.
7 In ſeculum, עולם ſeculo, id eſt toto orbi. Rebel. non exaltabunt ſeſe: הסררים אל־ירימו למו defectores non exaltabuntur. vel, increduli non extollent ſeipſos. i. cadent dignitate ſua.
9 Poſuit ani.no. in vi. השם נפשנו בחיים Hebraiſmus, pro, vitam noſtram ſeruauit in vita. Et non perm.vt, &c. ולא־נתן למוט רגלינו Ad verbum, & non dedit in commotionem pedes noſtros. vel, & non dedit vt labarent pedes noſtri.
10 Conflaſti nos, &c. צרפתנו כצרף־כסף: examinaſti, [vel, examinabas] nos ſicut examinatur *igni* argentum. A tertia perſona præcedentium verſuum tranſit ad ſecundam. Quidam vertunt, excoxiſti. Alii, conflaſti.
11 In rete, במצודה in laqueum. Alii, in anguſtum. Anguſt. מועקה coartationem. vel, arctum. ſub. vinculum. Alii, anxiam moleſtiam. vel, morbum conſtringentem. 12 In *terr.* irrig. לרויה in refrigerium. Alii, in ſatietatem iſtam.
14 Vouerunt פצו Ad verbum, aperuerunt. vel, diſtinxerunt. i. quæ diductis labiis voui tibi. Dum eſſet ang.m. בצר־לי: Ad verbum, in anguſtia mihi. ſiue mea. Quidam, dum eſſet coartatio mihi.
15 Cum ſuffitu עם־קטרת cum incenſo. Faciam boues cũ hir. אעשה בקר עם עתודים Faciam bobus & hircis. ſub. ſacrificium tibi.
16 Audite, & narrabo (omnes, &c. שמעו ואספרה כל־יראי Ordo inuerſus, pro, audite omnes timentes Deum, & narrabo quæ &c.
17 Ling.m. : תחת לשוני Ad verbum, ſub lingua mea. 19 Sed אכן Certe.

IN PSALMVM LXVII.

1 Victori in Neginoth למנצח בנגינות Vide Pſal.4. Pſalmus cantici : מזמור שיר Vide Pſal.30.
2 Lucere fac, &c. יאר פניו אתנו illuminet facie ſua nos. Alii, illuſtret nos *lumine* vultus ſui. Alii, illuſtret inter nos *lumen* vultus ſui.
3 Vt cognoſcant לדעת Ad verbũ, ad cognoſcendum. Viam tuã, דרכך Mutatio perſonæ. 4 *Tunc* celeb. יודוך Celebrent te.
5 Lætab. & ou. ישמחו וירננו Lætentur & exultent. vel, iocundentur. 6 Celebr. יודוך Idem verſus cum quarto.

Tunc terra dabit fructũ ſuũ:benedicet nobis Deus Deus noſter. 7
Benedicet nobis Deus:& *tunc* metuent eum omnes fines terræ. 8
Victori Dauidis pſalmus cantici. LXVIII. 1

Gratiarum actio pro victoriis, quas contulit Deus Dauidi cõtra hoſtes potentiſſimos & ferociſſimos, quales erant Ammonitæ.

EXurgat Deus,*&* diſpergentur inimici eius,& fugient qui odio 2
habent eum,à facie eius:
Sicut propellitur fumus,propelles *eos*:ſicut liqueſcit cera à facie 3
ignis,*ſic* peribunt impii à facie Dei.
Iuſti autem lætabuntur,*&* exultabunt coram Deo, & geſtient 4
præ lætitia.

Exhortatio ad laudandum Deũ, & quare.

Cantate Deo,pſallite nomini eius,exaltate eum qui equitat ſu 5
per cælos,in Iah nomen eius,& exultate coram eo.
Pater *eſt* pupillorum,& iudex viduarum: Deus *ille qui præſidet* in 6
habitaculo Sanctitatis ſuæ.
Deus habitare facit vnicos in domo:educit vinctos compedi- 7
bus:rebelles autem habitant in ſiticuloſo *loco*.

Exitus ex Aegypto.

Deus quũ egredereris coram populo tuo, quum incederes per 8
deſertum,סSelah:
Terra tremuit, etiam cæli diſtillauerũt à facie Dei: iſte סSinái 9
tremuit à facie Dei,qui eſt Deus Iשſraelis.
Pluuiam abundantem eleuabas Deus *ſuper* hæreditatem tuam: 10
& *ſi* fatigata fuit,tu confirmaſti eam.
Congregatio tua habitat in ea,præparas bonitate tua pauperi 11
Deus.
Domin⁹ dedit ſermonẽ:earũ quæ nũtiabãt exercit⁹ magn⁹ *erat*. 12
Reges exercituum fugerunt,fugerunt: & habitatrix domus di 13
uiſit ſpolia.
Si dormieritis inter tripodes, eritis *ſicut* pẽnæ columbæ quæ te- 14
cta eſt argento,*&* cuius alæ *ſunt uelut tectæ* flauo auro.
Quum diſſipauit Omnipotens reges in ea, alba facta eſt velut
nix in צSalmon. 15

terra dedit fructum ſuum. 7
Benedicat nos Deus Deus noſter,
benedicat nosDeus noſter:& metuãt 8
eum omnes fines terræ: LXVII.
In finẽ, Pſalmus cãtici ipſi Dauid. 1 Num.10.d

EXurgat Deus, & diſſipentur inimici eius: & fugiant qui oderunt 2
eum,à facie eius.
Sicut deficit fumus, deficiant: ſicut
fluit cera à facie ignis,ſic pereant pec 3
catores à facie Dei. Ephe
Et iuſti epulentur,& exultent in cõ 4
ſpectu Dei:& delectentur in lætitia.
Cantate Deo,pſalmum dicite nomini eius:iter facite ei qui aſcendit ſu
per occaſum:Dominus nomen illi. 5
Et exultate in cõſpectu eius,turbabuntur à facie eius, patris orphano-
rum,& iudicis viduarum. 6
Deus in loco ſancto ſuo: Deus qui
inhabitare facit vni⁹ moris in domo.
Qui educit vinctos in fortitudine, 7
ſimiliter eos qui exaſperant, qui habitant in ſepulchris.
Deus quũ egredereris in conſpectu 8
populi tui, quum pertranſires in deſerto:
Terra mota eſt, etenim cæli diſtil- 9
lauerunt à facie Dei Sinai, à facie Dei
Iſrael.
Pluuiam voluntariam ſegregabis, 10 B
De⁹,hæreditati tuæ: & infirmata eſt,
tu verò perfeciſti eam.
Animalia tua habitabunt in ea:pa- 11
raſti in dulcedine tua pauperi, Deus.
Dominus dabit verbum euangeli- 12
zantibus virtute multa.
Rex virtutum dilecti,dilecti:& ſpe- 13
ciei domus diuidere ſpolia.
Si dormiatis inter medios cleros, 14
pennæ columbæ deargentatæ, & poſteriora dorſi eius in pallore auri.
Dum diſcernit cæleſtis reges ſuper
eam, niue dealbabuntur in Selmon. 15

7 *Tunc* terra dabit ארץ נתנה terra det. 8 Benedicet יברכנו Benedicat.Benefaciat.Benigne foueat.

IN PSALMVM LXVIII.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. Pſal.cant. מזמור שיר: Vide Pſal.30.

2 Exurgat יקום Poſſunt hæc verti quaſi precetur Dauid, aut potius optet: aut quaſi vaticinetur futuram impiorum perniciem. Melius tamen (vt quibuſdam placet) per præſens vertitur,Simulatque Deus exurgit.nempe vt potentiam ſuam depromat.

4 *Et* exultabunt וישישו & exultent.tripudient.

5 Exal.e.qui equ.ſup.cælos סלו לרכב בערבות Eleuate *uiam lapidibus offendicula de uia* ei qui orbibus cælorum veluti equo inſidet. equitanti in cælos. Alii, Eleuate aſcendentem in cælos. Alii, Tollite In Iah.nomen e. ביה שמו Hebraiſmus,pro vocatur Iah:& hoc nomine celebrandus. Quidam,cum Iah nomen eius. Alii,in Iah nomine eius. Iah ab היה fuit:quòd per eum ſint & exiſtant omnia.

6 Et iudex ודין & vindex. Alii,& cauſam agit.

7 Habit.fa.vni.in domo, מושיב יחידים ביתה Hebraiſmus,pro, efficit vt qui liberis carebant,habeant amplam familiam.

9 Iſte סSinai זה סיני iſte Sinai. Demonſtratiuum pronomen,quòd Sinai mons eſſet inclytus,& nobilis. Quidam volunt eſſe relatiuum Dei,vertentes,A facie Dei iſtius *qui in* Sinai,à facie,&c.

10 Abund.eleu. נדבות תניף Ad verbum,munificentiarum[vel liberalitatum,aut voluntatum]ſtillare facies.pro,ſtillaſti.aut,ſtillas,ſiue ſtillabas. Quidam,pluuia liberarum voluntatum rigas Deus hæred. Pluuiã munificentiarum, ſiue liberalitatum, aut voluntatum, vel voluntariã vocat quam voluntate ſua,pro neceſſitate,in tẽpore ſtillare facit copioſam & abundantem. Nonnulli,Ex munificentia,ô Deus, pluuiam deſtillabas. Et *ſi* fat.&c. ונלאה אתה כוננתה: & defeſſam recreabas. Alii,& labore affectam[vel laborantem]tu confirmaſti. Alii,& quum defecta eſt viribus,tu reficis eam.

11 Congr.t. חיתך Quidam,Pecus tuum. Alii,armentum tuum. Habitat ישבו Fut.Heb. Præpa. &c. תכין בטובתך לעני Fut. Heb.confirmabis[vel ſtabilies]benignitate tua pauperes,ô Deus. Alii,*Tu enim* præparabas in bonitate tua pro paupere, ô Deus. Alii,Bono tuo prouides afflictis,ô Deus.vel,Dirigis in bonitate tua afflictum,Deus.

12 Earum quæ &c. המבשרות צבא רב: Quidam non diſtinguunt poſt ſermonem,vertentes,dedit verbum *etiã* renuntiantibus,[vel annuntiatricibus]magni exercitus.genit.ſing. i.quæ prædicarent victoriam exercitus Iſraelitici magni.

13 Exerc. צבאות Hebraiſmus,pro Reges ingẽtibus copiis inſtructi. Fug.fug. ידדו ידדון Fut.Heb.elõgabũtur,elongabũtur. Et hab. do.&c. ונות בית תחלק שלל: Et habitatrices domus diuidẽt ſpolia.i.mulieres imbelles quæ domi habitare ſolẽt. Alii,& turba domeſtica,&c.

14 Si dorm.int.tripodes אם תשכבון בין שפתים Etiamſi habitaueritis inter ollas.vel,chytropodes.i. in loco in quo reponuntur ollæ & caldariæ.q.d.etiamſi iacueritis inter vaſa plena fuliginis. i.etiamſi oppreſſi fueritis magna calamitate: candidi, lætique reddemini ob librationem. Ad verbũ legitur,Si iacueritis inter ollas,[vel chytropodes]alæ columbæ obductæ argẽto,& pennæ eius in fuluore auri. Quæ verba obſcuriora ſic quidam transferunt,Si etiam tanquam inter ollas deſidentes,atri ſitis,iam eritis candidi,velut tecti pennis columbæ, quæ ob candorem operta videtur argento, & alas habet tanquam aurum fuluas. Alii, licet ſederitis inter ollas fuliginoſi,ſicut pennæ columbæ deargentatæ facti eſtis,& cuius alæ ſunt deauratæ.

15 Quum diſſ. בפרש Quum diſpergeret. In ea בה propter eam. Alba fact.eſt,&c תשלג בצלמון Ad verbum, ninget in Salmon. תשלג enim eſt verbũ intranſitiuum. Quòd ſi tranſitiuum fuerit,ת erit ſignum ſecundæ perſonæ, & vertendum,Dealbabas[aut reddebas eos candidos, ſub.ô Deus] tanquam niuem in Salmon. Dicitur enim mons Salmon hybernis niuibus ſemper albere. Alii intranſitiue vertunt, Albeſcebas tanquam nix,*qui antea fueras* in tenebris.nam Salmon tenebras ſignificat. Illud NINGET quidam vertunt,candeſcebat velut nix in Salmon. Alii,canduit in Salmom. Alii,niuea erat velut Salmon.

D

mons Dei mons pinguis.

Mons coagulatus,mōs pinguis:vtquid ſuſpicamini mōtes coagulatos?

Mōs in quo beneplacitum eſt Deo habitare in eo: etenim Dominus habitabit in finem.

Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium: Dominus in eis in Sinai in ſancto.

Ephes.4.b.8

Aſcendiſti in altum,cepiſti captiuitatem:accepiſti dona in hominibus:

Etenim non credentes, inhabitare Dominum Deum.

Benedictus Dominus die quotidie: proſperum iter faciet nobis,Deus ſalutarium noſtrorum.

E

Deus noſter Deus ſaluos faciēdi:& Domini Domini exitus mortis.

Veruntamen Deus confringet capita inimicorum ſuorum: verticē capilli perambulantium in delictis ſuis.

Dixit Dominus, Ex Baſan conuertam,conuertam in profundū maris:

Vt intingatur pes tuus in ſanguine: lingua canum tuorum ex inimicis,ab ipſo.

Viderunt ingreſſus tuos Deus, ingreſſus Dei mei, regis mei qui eſt in ſancto.

Præuenerunt principes coniuncti pſallentibus,in medio iuuencularum tympaniſtriarum.

F

In Eccleſiis benedicite Deo Domino,de fontibus Iſrael.

Ibi Beniamin adoleſcētulus in mētis exceſſu:

Principes Iuda,duces eorum:principes Zabulon,principes Nephthali.

Manda,Deus,virtuti tuæ:confirma hoc Deus,quod operat⁹ es in nobis.

A templo tuo in Ieruſalem,tibi offerent reges munera.

Increpa feras arundinis,congregatio taurorum in vaccis populorū: vt excludāt eos qui probati ſunt argēto.

Diſſipa gentes quæ bella volunt:

16 Mons Dei *eſt ut* mons Baשׁſan:mons'excelſus,*ut* mons Baשׁſan. Deus habitās in Sion,à quo victoria.
17 'Vtquid exilitis mōtes excelſi? 'mōs *ille eſt quem* deſiderauit Deus
inhabitare,certe Iehoua *hunc* inhabitabit in ſeculum.
18 'Currus Dei, viginti milia, milia 'Angelorum: Dominus inter
eos,*ſicut in* Sinai 'in Sanctitate.
19 Aſcendiſti in altū,captiuā duxiſti captiuitatē, accepiſti dona in Inimici ſubiecti Dauidi,qui figura erat Chriſti.
hominibus:& etiam rebelles,'vt inhabitent *in tabernaculo* Iah Dei.
20 Benedictus Dominus *qui* quotidie'confert nobis *bona,&* Deus ſalus noſtra. Selah.
21 'Deus,nobis eſt Deus in ſalutes:& Iehouæ Domino ad mortem
ſunt exitus.
22 'Veruntamen Deus transfiget caput inimicorum ſuorum, *&*
'verticem capilli ambulantis in delictis ſuis.
23 Dixit Domin⁹,'Ex Baשׁſā reducā *meos*,reducā de profūdis maris:
24 'Vt rubeſcat pes tuus ſanguine,& lingua canum tuorum,'*ſanguine dico* inimicorum,*&* ipſius.
25 'Viderunt inceſſus tuos Deus, inceſſus Dei mei, *&* Regis mei Pompa triumphi populi pro victoria:& qui erāt in eo triumpho.
qui eſt'in Sanctitate.
26 'Præcedebant cantores, pòſt pulſantes muſica inſtrumenta: in
medio,puellæ tympaniſtriæ.
27 In congregationibus benedicite Deo, *&* Domino,*uos qui eſtis* 'ex
vena Iשׁſrael.
28 Ibi *erat* Biniamin paruulus, dominator eorum, *&* 'principes Iehudah cōgregatio eorū,principes Zebulún,principes Naphthali.
29 'Præcepit Deus tuus fortitudinem tuam: 'robora ô Deus, hoc Victoria Dei eſt.
quod operatus es nobis.
30 A templo tuo'*quod eſt* in Ieruשׁſaláim,tibi offerēt reges munera. Populi ſubiecti Dauidi,id eſt Chriſto.
31 'Diſperdidit congregationem'calami,congregationem'taurorum'cum vitulis populorū,'*quiſque eorum* conculcatus cum fragmē-
tis argenteis:'diſperſit populos qui'bella volunt.

16 Excelſus גבננים Ad verbum,excelſorum.id eſt,velut vnus ex altiſſimis montibus.aut,in iuga aſſurgens,& gibboſus.

17 Exilitis, תרצדון ſaltatis. præ deſiderio ſcilicet perdēdi montem quem amat Deus? Vel,laudantes voſipſos, qui præ monte Dei eſtis minimi pretii.Alii,litigatis,vel contenditis.Alii,humiliabitis.ſiue humiliare & deprimere conabimini montē quem diligit,&c. Nonnulli, Quare inuideris vos,&c. Mōs ille,&c. ההר חמד אלהים לשבתו Ad verbū,montē iſtū deſiderauit Deus ad habitandū eum.Quod nōnulli vertūt,Hic eſt mōs Dei in quo cōplacuit ei habitare. Vel per præſens,Mōs iſte eſt in quo deſiderat De⁹ habitare. Alii,Hic mōs Deo placet.

18 Currus רכב Equitatus. Angel. שנאן Quidam deducunt שנאן à שנה,& vertunt, duplicata. Alii,ſecunditatis.i.millia quæ ſtatuuntur ſecundo loco:& Dominus eſt in ea ſecunda acie. In Sanct. בקדש: in Sacrario.vel,in Sanctuario.

19 Vt inhabit.&c. לשכן יה אלהם ad habitandum,ô Iah Deus. Alii,vt habitet Dominus Deus.i.vt oſtendat ſe habitare in Ieruſalem.

20 Confert nob. יעמס לנו portat nos.apportat,ſiue affert nobis.Alii,onerat nos.

21 Deus,nob.&c. האל לנו אל למושעות וליהוה אדני למות תוצאות: Ille Deus noſter,ſalutum[vel ſaluationum] Deus eſt, & Iehouæ Domini ſunt mortis egreſſus.Vel,Ipſe eſt Deus noſter,Deus cuius ſunt ſalutes:Iehouæ Domini *etiam* eſt mors *& animarum* exitus. Alii,Ille Deus nobiſcum,Deus auxiliorum,& Iehouæ Domini egreſſus ad mortem.

22 Verunt.Deus tranſ. אך־אלהים ימחץ Etiam Deus vulnerabit.ſiue vulnerat. Vert.capilli קדקד שער Sing.pro plur.verticē capillorum.i.capillatum.Alii,cæſariei.Significat ſummam partem capitis in qua capilli diuidūtur,parte vna ad dexterā,altera ad ſiniſtrā tedente.

23 Ex Baשׁſan reducam, מבשן אשיב Quidam conuerſo ordine vocum,reſtituam *meos ſicut* ex Baſan.

24 Vt rubeſcat למען תמחץ Propterea rubebit. *Sang.di.* inim.*&* ipſius: מאיבים מנהו Ad verbū,de inimicis,de ipſo.ſub.ſanguine.q.d. de inimicorum ſanguine,de ipſo inquam ſanguine.Aut,de eo,id eſt de vnoquoque ipſorum inimicorum:vt DE EO ſit additum explicandi gratia.nam quum dixiſſet,de inimicorum ſanguine,rurſum dicit,de ſanguine inquam ſingulorum inimicorum. Alii,volunt eſſe relatiuum ſine antecedente,de ſanguine eius,nempe regis qui totius exercitus moderator erat.

25 Viderunt ראו Quidā per futurum vertunt,Videbunt:& ſequenti verſu,præcedēt. In Sāctitate. בקדש: in Sāctuario.in Sacrario.

26 Præced.cant.pòſt pul.mu.inſtr. קדמו שרים אחר נגנים Præeunt cantores,ſequuntur canentes organis.vel,modulatores. Præt.Heb.

27 Ex vena ממקור ex fonte.id eſt,qui emanaſtis vt è fonte,ex Iacob.periphraſis eſt Iudæorum.

28 Princ.Iehu.cong.e. שרי יהודה רגמתם Hebraiſmus,pro Cōgregatio principum Iuda illic aderat. Quidam,purpurati eorum. Alii,Lapis eorum.id eſt,robur & fortitudo,vt etiam quidam vertunt.

29 Præc.De.t.fort.t. צוה אלהיך עזך Hebraiſmus,pro,Suppeditauit tibi Deus tātum robur,nequid ſuperbias.Iſraelem alloquitur: mox conuertitur ad Deū. Robora,&c. עוזה אלהים זו פעלת לנו: Fortitudo Deus,hāc operatus es nobis. Vel,robur iſtud ô Deus,feciſti nobis.

30 A templo tuo &c. מהיכלך על־ירושלם Ad verbum tantùm legitur,A templo tuo ſuper Ieruſaláim. propterea quidam pauculis ſubauditis vertunt, A templo tuo ſuper Ieruſalem *prodit tale auxilium*: ob id tibi offerent,&c. A templo tuo,id eſt à te.Alii, A templo tuo in Ieruſaláim *prodeat robur tuum:&* afferant tibi.&c.quia ſcilicet hoc tibi referri debet acceptum.

31 Diſperdidit גער Increpa.Diſperde. Alii,Quum diſperdideris. Calami, קנה cannæ.arūdinis.i.gentē armatam longis fuſtibus inſtar arūdinis. Taurorum אבירים Quidam velut exponentes, vertūt fortium,ſiue validorū. Cū vit. בעגלי in vitulis.inter vitulos *Quiſque e.*concul.fuit cū frag.ar. מתרפס ברצי כסף glorian tem in inciſionibus[vel fragmentis]argenti. Alii, *donec quiſque eorum* conculcatus ſit in fruſtis argenti.i.donec calcandos ſe præbeant coram te vt dent tributum. Siue,donec deiecti,vectigaléſque facti,argēti tributa penſitent. Alii,*dum* ſupplicet *quiſque* fragmentis argenti. Quidam,ſupplicem in tributis argenti reddendis.Ita conculcatū,exponūt ſupplicē, qui ſe veluti cōculcadū præbet inimico. Diſperſit בזר diſſipa.diſperde. Bella volūt. קרבות יחפצו: bellis delectātur.quib⁹ cordi ſūt bella. Fut.pro præſ.

'Venient'magni principes ex AEgypto, AEthiopia'currere fa- 32
ciet manus ſuas Deo.
Regna terræ cantate Deo,canite Domino,'ɒSelah: 33
'Equitanti ſuper cælos cælorum antiquitatis: ecce'edit in voce 34
ſua vocem fortitudinis.
'Date fortitudinem Deo: ſu er Iwſrael'magnificentia eius, & 35
fortitudo eius'in cælis.
Terribilis es Deus'à Sanctuariis tuis:Deus Iwſrael ipſe dat for-
titudinem & robora populo:benedictus Deus.

'Victori'ſuper wSowſannim,ipſius Dauidis. LXIX. 1

Dauid typus Chriſti, cõqueritur de afflictionib⁹ quas à populo ſuo,pro eõque patiebatur.

SErua me Deus:quoniam intrauerunt'aquæ vſque ad animam. 2
Demerſus ſum in limum'profundum,& non eſt'firmatus: 3
veni in profunda aquarum,'& fluxus *aquarum*'operit me.
Delaſſatus ſum clamando,ſiccatum eſt guttur meum: defece- 4
runt oculi mei'dum expectarem Deum meum.
Plures ſunt quàm capilli capitis mei qui odio habent me ſine 5
cauſa:'roborati ſunt qui diſperdunt me inimici mei abſque cau-
ſa:quæ non rapui,tunc'reddidi.

Propter peccata noſtra patitur Chriſtus.

Deus tu noſti ſtultitiã meã,& delicta mea à te nõ ſũt abſcõdita. 6
Ne pudore afficiãtur in me qui expectant te, Domine Iehoua 7
exercituum:ne erubeſcant in me qui quærunt te,Deus Iwſrael:

Precatur ne ob afflictiones ſuas auertantur fideles à ſe.

Quoniam propter te ſuſtinui opprobrium,operuit'confuſio fa 8
ciem meam.
'Alienus factus ſũ fratribus meis,&extraneus filiis matris meæ: 9
Quia zelus domus tuæ exedit me,& probra eorum qui probris 10
afficiunt te,reciderunt ſuper me.
Fleui,& ieiunio *afflixi* animã meã:'& fuiſti in opprobriũ mihi. 11
Et poſui veſtimentum meum ſaccum:& fui eis'in parabolam. 12
Loquebantur contra me ſedentes in porta:'& cãtiones *factus ſum* 13
bibentibus wſechár.

Chriſtus ſatiſfactio pro peccatis.

Irriſiones chriſto factæ.

'At ego orationem meam *conuerto* ad te, Iehoua,'tempore bene- 14
placiti: Deus, propter multitudinẽ miſericordiæ tuæ exaudi me,
propter veritatem ſalutis tuæ.

Non ceſſat orare in anguſtiis.

venient legati ex AEgypto: AEthiopia præueniet manus eius Deo.
Regna terræ cantate Deo: pſallite Domino,
Pſallite Deo qui aſcendit ſuper cælum cæli,ad Orientem.
'Ecce dabit voci ſuæ vocem virtutis, date gloriam Deo, ſuper Iſrael magnificentia eius, & virtus eius in nubibus.
Mirabilis Deus in ſanctis ſuis, De⁹ Iſrael ipſe dabit virtutẽ & fortitudinẽ plebi ſuæ:benedictus Deus.

LXVIII.

In finẽ ꝓ iis ꝙ cõmutabũtur,Dauid.
SAluũ me fac Deus, quoniã intrauerunt aquæ vſque ad animam meã.
Infixus ſum in limo profundi:& nõ eſt ſubſtantia.
Veni in altitudinem maris: & tempeſtas demerſit me.
Laboraui clamans:raucæ factę ſunt fauces meæ: defecerunt oculi mei, dũ ſpero in Deum meum.
Multiplicati ſunt ſuper capillos capitis mei qui oderunt me gratis.
Confortati ſunt qui perſecuti ſunt me inimici mei iniuſtè: quæ non rapui,tunc exoluebam.
Deus tu ſcis inſipientiam meam:& delicta mea à te non ſunt abſcondita.
Non erubeſcant in me qui expectãt te Domine,Domine virtutum,
Non confundantur ſuper me qui quærunt te,Deus Iſrael:
Quoniam propter te ſuſtinui opprobrium: operuit confuſio faciem meam.
Extraneus factus ſũ fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ:
Quoniam zelus domus tuæ comedit me:& opprobria exprobrantium tibi,ceciderunt ſuper me.
Et operui in ieiunio animã meam: & factum eſt in opprobrium mihi.
Et poſui veſtimentum meũ ciliciũ: & factus ſum illis in parabolam.
Aduerſum me loquebantur qui ſedebant in porta: & in me pſallebant qui bibebant vinum.
Ego verò orationem meam ad te Domine:tempus beneplaciti Deus.
In multitudine miſericordiæ tuæ exaudi me,in veritate ſalutis tuæ.

G B C

Matth. Iohan. Rom. Act.1. Iohan.2. Rom.15.

32 Magni principes חשמנים Varie transfertur hæc dictio:nã pro ea quidã vertunt munera,alii ſatrapas, alii viros magnos & duces, alii optimates,alii præſtantiores.Non deſunt inter Hebræos qui exiſtiment fuiſſe nomẽ familiæ. Currere fa.&c. תריץ ידיו לאלהים: accelerabit.celeriter protendet.celeriter exhibebit:curret manibus ſuis ad Deum.Hebraiſmus eſt,pro,prõptè offeret munera Deo teſtando obediẽtiam ſuã.Dixit de manibus(ait quidam inter Hebræos doctus)currere faciet,quod eſt proprium pedum:eo quòd manus munera ferant.
33 ɒSelah :סלה Vide Pſal.3.a.3.
34 Equit.ſu.cæ.cæl.ant. לרכב בשמי שמי־קדם Inſidenti cælis cælorũ ab initio.i.in extremo cælorum ſempiternorum.Hebraiſmus eſt pro regente cælum ampliſſimum quod tale ab initio durat. Edit יתן Fut.Heb.pro præſ.Eſt autem Hebraiſmus ,dat in voce ſua vocem robuſtam.vel,prævalidam.Vocem Iehouæ vocat tonitru.
35 Date fort.Deo, תנו עז לאלהים id eſt, date laudem fortitudinis. Hebraiſmus, pro, Referte Deo omnes acceptas vires. vel, Laudate Deum à potentia. Magnif.e. גאותו ſplendor eius. In cælis. : בשחקים in nubibus.
36 A Sanctuariis tuis, ממקדשיך à Sacrariis tuis.i.propter gloria quæ habitabat in Sanctuario tuo.Vnum erat Sãctuarium:plurali autẽ numero vtitur,quòd templum conſtaret tribus partibus,quarum prima vocabatur אולם porticus, altera היכל templum externum, tertia דביר oraculum,adytum, pars templi interior. Ita Hebræi.Terribilis igitur à Sanctuariis tuis, id eſt à templo tuo,hoc eſt propter opera quæ proficiſcuntur à te habitante in templo tuo.

IN PSALMVM LXIX.

1 Victori, למנצח Vide Pſal.4. Super wSowſannim, על־שושנים Vide Pſal.45.
2 Aquæ vſque ad an. :מים עד־נפש Hebraica phraſi dicuntur Aquæ vſque ad animam intrare, pro,omnibus afflictionibus vſqueadeo premi vt de vita periclitemur,& prope ſuffocemur.
3 Profundum, מצולה Hebraice,profundi,aut voraginis. Firmatus, מעמד roboratus.ſubaudi limus. Quidam vertunt,firma cõſiſtentia.Alii,ſtatio.Alii,nec eſt vt queam ſubſiſtere. Quidam Hebræorum exponit,Et non eſt vllum membrorum meorum ſtatutum,ſiue firmatum & roboratum.i.non eſt vllum membrum quod ſuſtentetur,ſiue ſubſiſtere queat. Et fluxus ושבלת & curſus.ſub.aquarum.Gallicè, *le fil de l'eaue.* Vide plenã locutionẽ paulo pòſt,verſu 16. Operit me. : שטפתני Præt.Heb.pro præſ.inundat.rapit.obruit me.
4 Dum expect.&c. : מיחל לאלהי à ſuſpiciendo ad Deum meum.
5 Roborati ſunt עצמו confortati ſunt. inualuerunt.aucti ſunt. Reddidi. : אשיב Fut. Heb.pro præt.rependi. aut rependebam.Vel, fut.pro præſenti,repẽdere cogor. 8 Confuſio כלמה ignominia. 9 Alienus factus ſum מוזר הייתי Alienus habitus fui.
11 Et fuiſti in opp. ותהי לחרפות Hebraiſmus,pro, tua cauſa probris affectus ſum,quòd flerem te iniuriis affici.
12 In parabolam. : למשל in prouerbium.q.d.quum de vili loquebantur,eum mihi comparabant.
13 Et cant. *factus ſum* ונגינות Vox Hebræa ſignificat cantiones ad inſtrumenta muſica.
14 At ego orat.m.&c. ואני תפלתי־לך יהוה עת רצון אלהים Ad verbum,Et ego oratio mea ad te, tẽpus beneplaciti Deus.Hebraiſmus,pro, Tunc ego ad te *oraui*:& oratio mea,*erat* tempus beneplaciti ô Deus. Id eſt,te oraui vt adueniret tempus in quo me exaudires:qua exauditione declarares tuam erga me bonam voluntatem.

D 15 Eripe me de luto, vt non infigar: libera me ab iis qui oderunt me, & de profundis aquarum.

15 Eripe me è luto,ʺ& ne infigar, *fac* eripiar ab odio habentibus me,
& è profundis aquarum.

16 Non me demergat tẽpeſtas aquæ, neque abſorbeat me profundum: neque vrgeat ſuper me puteus os ſuum.

16 ʹNe inundet me decurſus aquarum, nec abſorbeat meʹprofundum,neque claudat ſuper me puteus os ſuum.

17 Exaudi me Domine, quoniam benigna eſt miſericordia tua: ſecundum multitudinem miſerationũ tuarum reſpice in me:

17 Exaudi me Iehoua,quoniam bona eſt miſericordia tua:ſecundum multitudinem miſerationum tuarum reſpice ad me:

18 Et ne auertas faciem tuam à puero tuo,quoniam tribulor,velociter exaudi me.

18 Et ne abſcondas faciem tuam à ſeruo tuo, quoniam anguſtia
eſt mihi:ʺfeſtina exaudi me.

19 Intende animæ meæ,&libera eam: propter inimicos meos eripe me.

19 ʹAppropinqua animæ meæ,redime eã: propter inimicos meos
redime me.

E 20 Tu ſcis improperium meum, & cõfuſionem meam, & reuerẽtiam meã: In conſpectu tuo ſunt omnes qui tribulant me,

20 Tu noſti probrum meum,ʺ&pudorem meum,& ignominiam
meam:coram te ſunt omnes hoſtes mei.

21 improperium expectauit cor meum & miſeriam: Et ſuſtinui qui ſimul cõtriſtaretur, & non fuit: & qui conſolaretur,& nõ inueni.

21 Probrumʺcontriuit cor meum, & dolui: & expectaui qui con- Nemo illum conſolatur.
doleret,& non fuit:& conſolatores,& non inueni.

Matth.17.f.48 Iohan.19.e.28 22 Et dederunt in eſcam meam fel:‖& in ſiti mea potauerunt me aceto.

22 Et dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea propinauerunt
mihi acetum.

Rom.11.b.9 23 ‖Fiat mẽſa eorũ corã ipſis in laqueũ & in retributionem,& in ſcandalum.

23 Sit menſa eorũ corã eis laqueus:ʺ& *quod* ad paces,in offendiculũ. Iudæorum ruina ob contemptum Chriſtum.

24 Obſcurẽtur oculi eorum ne videãt: & dorſum eorum ſemper incurua.

24 Obſcurentur oculi eorum ne videant: & lumbos eorum ſemper nutare fac.

F 25 Effunde ſuper eos iram tuam: & furor iræ tuæ comprehendat eos.

25 Effunde ſuper eos iram tuã,& furor iræ tuæ comprehendat eos.

Act.1.d.20 26 ‖Fiat habitatio eorum deſerta: & in tabernaculis eorum non ſit qui inhabitet.

26 Sit palatium eorum deſolatum,in tabernaculis eorum non ſit
qui habitet:

27 Quoniam quem tu percuſſiſti, perſequuti ſunt: & ſuper dolorẽ vulnerũ meorum addiderunt.

27 Quoniam eum quem percuſſiſti, ʹperſequuntur, & de dolore
vulneratorum tuorumʺnarrant.

28 Appone iniquitatem ſuper iniquitatem eorum: & non intrent in iuſtitiam tuam.

28 ʹPone iniquitatem ſuper iniquitatem eorum, nec ingrediatur
ad iuſtitiam tuam.

29 Deleantur de Libro viuentium: & cum iuſtis non ſcribantur.

29 Deleantur è libro viuentium,& cum iuſtis non ſcribantur.

30 Ego ſum pauper & dolẽs: ſalus tua Deus ſuſcepit me.

30 Ego autem ſum afflictus & dolens: ſalus tua Deus,ʹin loco al-
to ſtatuet me.

G 31 Laudabo nomen Dei cum cantico, & magnificabo eum in laude:

31 *Tunc* laudabo nomen Dei cum cantico, & magnificabo illud Laudat Chriſtus Patrem, quòd cruce glorificatus ſit.
cum celebritate:

32 Et placebit Deo ſuper vitulum nouellum cornua producentem & vngulas.

32 Gratius erit Iehouæ quàm bos,aut vitulus cornua producens &
vngulas.

33 Videant pauperes & lætẽtur: quærite Deum,& viuet anima veſtra:

33 ʹVidebunt *hæc* humiles,& gaudebũt, *&* ʹquærentes Deum,& vi- Exhortatio ad quærendum Deũ & laudandum.
uet cor veſtrum.

34 Quoniam exaudiuit pauperes Dominus:& vinctos ſuos non deſpexit.

34 Quoniam audit pauperes Iehoua,& vinctos ſuos non deſpicit.

35 Laudent illum cæli & terra, mare, & omnia reptilia in eis.

35 Laudent eum cæli & terra,maria,& omne repens in eis:

36 Quoniam Deus ſaluam faciet Siõ: & ædificabuntur ciuitates Iudæ. Et inhabitabunt ibi, & hæreditate acquirent eam.

36 Quoniã Deusʺſeruabit צ Siion, &ʺædificabit ciuitates Iehudáh:
& habitabunt ibi,& hæreditate accipient eam.

15 Et ne infigar ואל־אטבעה & ne demergar. 16 Ne inund.me,&c. אל־תשטפני שבלת מים Ne tranſuerſum rapiat me curſus aqua-
rum.Ne adobruat me tempeſtas vndoſa.Hic integra eſt locutio,quæ ſuprà verſu 3,eſt imperfecta. Profundum, מצולה vorago.
18 Feſtina exaudi me. : מהר ענני Duo imperatiua ſine coniunctione,quorum alterum verti debet in futurum, Feſtina exaudire me.vel,
vt me exaudias.Aut primum vertendum per aduerbium,Feſtinanter,aut celeriter exaudi me.Quidam,propera *&* exaudi me.
19 Approp.ani.meæ,red. קרבה אל־נפשי גאלה Rurſum imperatiua ſine cõiunctione,pro,Appropinqua ad animã meã vt redimas eã.
20 Et pudorem meum ובשתי & confuſionem meam.
21 Contriuit,&c. שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד Quidam vertunt hoc præteritum cum futuris per plus quàm perf. & imperf. fregerat
cor meum,& affligtabat:& expectabam qui conſolaretur.vel,contriſtaretur.
23 Et *quod* ad pa.in off. : ולשלומים למוקש & pro pacibus,in rete.i.vt Hebræi exponunt,quum expectauerint pacem, vertantur paces in
offendiculum.hoc eſt,pereant iis rebus quas putabant ſibi fore ſaluti. Quidam vertunt,Et *ubi* pacem *ſperant,illic* impingant.
27 Perſeq. רדפו præt.Heb.pro præſ. Narrant. : יספרו Fut.Heb.pro præſ.i.iactant ſe dolore afficere quos vulnerari iubeas:tanquã
zelo faciant.Quidam vertunt,Et ſuper dolorem vulneratorum tuorum addiderunt.
28 Pone iniq.&c. תנה־עון על־עונם Hebraiſmus,pro,Permitte vt iniquitatem iniquitati cumulent. deſere eos in iniquitatibus ſuis,nec
iuſtos pronunties illos:non inueniant pœnitentiæ locum.Quidam vertunt,Da pœnam ſuper iniquitatem eorum.
30 In loco,&. : תשגבני eleuet me.i.in loco ſublimi,ac proide tuto,ſtatuat me.hoc eſt,tu auxilio tuo me iuues.Alii,protegat.Alii,extulit.
33 Videbunt *hæc* humiles, ראו־ענוים Præt.Heb pro fut.Videbunt *hæc* manſueti.Vel,afflicti. Quær.Deum,דרשי אלהים inqui-
rentes Deum. ſubaudi, videbitis. nam crebræ ſunt mutationes perſonarum. Videbitis vos qui ſtudio Dei tenemini, & reuiuiſcet animus
veſter qui præ metu emori videtur.
36 Seruabit,&c. יושיע ציון ויבנה Futura Heb. per præſ.Deus eſt qui ſaluat Sion,& ædificat,&c. Et ædif.ויבנה & inſtaurabit.

Et ſemen ſeruorum eius hæreditate accipiet eam : & diligentes 37
nomen eius habitabunt in ea.
Victori ipſius Dauidis, ad commemorandum. L X X. 1

Celerem opem ſibi orat, & vltionem de hoſtibus. Eadem vide Pſal. 40, à verſu 14, ad finem.

DEus vt eruas me, Deus ad auxilium mei feſtina. 2
Pudore afficiãtur, & erubeſcant quærentes animam meã: 3
conuertantur retrorſum, & erubeſcant volentes malum meum.
Conuertantur pro mercede pudoris ſui, qui dicũt, Euge, euge. 4

Lætitia fidelibus videntibus eum liberatum.

Gaudeãt, & lætentur in te omnes quærentes te: & dicãt ſemper, 5
Magnificetur Deus, qui amant ſalutem tuam.
Ego autem afflictus & pauper ſum, *propterea* Deus feſtina ad me: 6
auxilium meum, & erutor meus es, *propterea* Iehoua ne tardaueris.
Pſal. L X X I.

Certus Dauid de Domini ope, contra Abſalom opẽ Dei implorat.

IN te Iehoua ſperaui, ne pudore afficiar in æternum. 1
In iuſtitia tua eripe me, & erue me: inclina ad me aurem tuã, 2
& ſerua me.
Eſto mihi robuſtum habitaculũ, vt *illud* ingrediar iugiter: præ-
cepiſti ſeruare me, quia petra mea, & munitio mea es tu. 3

Quum à iuuẽtute fiduciam habuerit in Deo, orat vt etiam in ſenectute fidat.

Deus mi erue me è manu impii, è manu peruerſi & violenti: 4
Quoniam tu es expectatio mea, Domine Iehoua fiducia mea 5
ab adoleſcentia mea.
Tibi innixus ſum ab vtero, è viſceribus matris meæ tu extra- 6
ctor meus es: de te laus mea ſemper.
Tanquã portentũ fui multis: & *tamen* tu fiducia mea prævalida. 7
Repleatur os meum laude tua, tota die gloria tua. 8
Ne abiicias me tempore ſenectutis: quum defecerit fortitudo 9
mea, ne derelinquas me:
Quia loquuti ſunt inimici mei de me: & obſeruantes animam 10
meam, conſilium inierunt pariter,
Dicendo, Deus dereliquit eum, perſequimini, & comprehendi- 11
te eum: quia non eſt qui eruat.

Perſeuerantia in oratione.

Deus ne elongeris à me: Deus mi ad auxilium meum feſtina. 12
Pudore afficiãtur, pereant aduerſarii animæ meæ: operiantur 13
probro & pudore quærentes malum meum.

Conſtantia fidei & confeſſionis.

Ego autẽ ſemper expectabo, & adiiciã ſuper omnem laudẽ tuã. 14
Os meum narrabit iuſtitiam tuam, tota die ſalutẽ tuam: tam- 15
etſi non nouerim numeros.
Ingrediar in potẽtias Domini Iehoua: recordabor iuſtitiæ tuæ 16
ſolius.

Cõmemorat Dei beneficia poſt varias afflictiones.

Deus docuiſti me ab adoleſcentia mea, & hactenus annuntiaui 17
mirabilia tua.

37 Et ſemen ſeruorum eius poſſidebit
eam: & qui diligunt nomen eius habi
tabunt in ea. L X I X.
In finẽ, Pſalmus Dauid, in rememo
1 ratione q; ſaluũ fecerit eũ Dominus.
2 DEus in adiutorium meum intẽ-
de: Dñe ad adiuuãdũ me, feſtina.
3 Confundantur & reuereantur qui
quærunt animam meam:
Auertantur retrorſum & erubeſcãt
qui volunt mihi mala.
4 Auertantur ſtatim erubeſcentes:
qui dicunt mihi, Euge, euge.
5 Exultẽt & lætẽtur in te omnes qui
quærũt te: & dicãt ſemper, Magnifice
tur Dñs, qui diligunt ſalutare tuum.
6 Ego verò egenus & pauper ſum:
Deus adiuua me.
Adiutor meus & liberator meus
es tu: Domine ne moreris. L X X.
Pſalmus Dauid, filiorum Ionadab,
& priorum captiuorum.
1 IN te Domine ſperaui, non confun-
dar in æternum: in iuſtitia tua libe-
2 ra me, & eripe me.
Inclina ad me aurẽ tuã: & ſalua me.
3 Eſto mihi in Deũ protectorẽ, & in
locũ munitum: vt ſaluum me facias,
Quoniam firmamentum meum, &
refugium meum es tu.
4 Deus meus eripe me de manu pec
5 catoris, & de manu contra legem a-
gentis & iniqui:
Quoniã tu es patientia mea Dñe,
Domine, ſpes mea à iuuentute mea.
6 In te cõfirmatus ſum ex vtero: de vẽ
tre matris meæ tu es protector meus:
In te cantatio mea ſemper. tanquã
7 prodigium factus ſum multis, & tu
adiutor fortis.
8 Repleatur os meũ laude: vt cãtem B
gloriã tuã, tota die magnitudinẽ tuã.
9 Ne proiicias me in tempore ſene-
ctutis: quum deficiet virtus mea, ne
derelinquas me:
10 Quia dixerũt inimici mei mihi: &
qui cuſtodiebant animam meam, cõ
ſilium fecerunt in vnum,
11 Dicentes, Deus dereliquit eũ: per-
ſequimini, & comprehendite eum:
quia non eſt qui eripiat.
12 Deus ne elõgeris à me: Deus meus
in auxilium meum reſpice.
13 Confundantur & deficiãt detrahẽ-
tes animæ meæ: operiantur confuſio-
ne & pudore qui quærũt mala mihi.
14 Ego autem ſemper ſperabo: & adii-
ciam ſuper omnem laudem tuam.
15 Os meum annuntiabit iuſtitiam C
tuam, tota die ſalutare tuum.
Quoniam non cognoui literaturã,
16 introibo in potentias Domini: Do-
mine memorabor iuſtitię tuæ ſolius.
17 Deus docuiſti me à iuuentute mea:
& vſque nunc pronuntiabo mirabi-
lia tua.

IN PSALMVM LXX.

1 Victori למנצח Vide Pſal. 4. Ad commem. להזכיר Vide Pſal. 38. Quidam vertunt, ad narrandum. i. memoria dignus. videtur hoc adiicere, quòd formulam orandi contineat hic Pſalmus, quam ſequi debeant fideles.
4 Conuertantur ישבו Reuertantur retrorſum. Retro agantur. Repellantur. Abeant retrorſum. q. d. Fruſtrati ſpe ſua abeant, pro mercede pudoris quo me afficere conabantur.
5 Magnificetur Deus יגדל אלהים Verba ſunt interpoſita, quod frequens eſt Hebræis, pro, Et qui diligunt ſalutem tuam dicant ſemper, Magnificetur Deus. q. d. qui abs te opem quærunt, dicant perpetuo, Magnus habeatur, vel appareat Deus.

IN PSALMVM LXXI.

1 In æternum : לעולם vnquam. 2 Eripe me תצילני Fut. Heb. pro Imperat. ſiue optatiuo, eripias.
3 Robuſtum habitaculum, לצור מעון Ad verbũ, rupem fortitudinis. vel roboris. Frequentes nãque rupes erãt in Terra ſancta, in quas ſe recipiebant metu hoſtium. Præcepiſti צוית Præteritum pro futuro, & futurum pro optatiuo, Mandes vt me ſeruent. ſub. Angeli tui. Nonnulli præteritum ſeruant, ſubaudientes Quemadmodum, vertentes, *Quemadmodum* præcepiſti vt me ſeruarent.
6 Laus תהלתי gloriatio. q. d. de te glorior indeſinenter.
10 Loquuti ſunt ini. m. de me, אמרו איבי לי Præt. pro præſ. vt quidam vertunt, loquuntur inimici mei contra me.
13 Pudore afficiantur יבשו Vel per futurum, Confundentur, &c. fruſtrati ſcilicet ſua opinione.
14 Laudem tuam : תהלתך Singul. pro plur. laudes tuas. quibus ſcilicet te laudare ſolebam.
15 Tãetſi, &c. כי לא ידעתי ספרות quia nõ noui numeros. ſub. beneficiorũ tuorũ. q. d. quia tot ſunt beneficia tua vt nullo numero cõprehẽdi poſſint. 16 Ingred. in pot. Dom. Iehoua אבא בגבורות אדני יהוה Hebraiſmus, pro aggrediar narrare fortia facta tua. Anteced. pro relat. Quidam vertunt, Veniam in virtutibus Domini Iehoua. Alii, veniam *ad bellum* in fortitudinibus Domini Iehoua.
17 Et hact. annuntiaui ועד הנה אגיד Fut. Heb. & vſque in præſens annuntiabo. alii, annuntio.

Et vſque in ſenectã & ſeniũ, Deus, ne derelinquas me:
Donec annuntiem brachium tuũ generationi omni quæ ventura eſt:
Potentiam tuam & iuſtitiam tuã, Deus, vſq; in altiſſima quæ feciſti magnalia: Deus quis ſimilis tibi?
D Quãtas oſtendiſti mihi tribulationes multas & malas: & conuerſus viuificaſti me: & de abyſſis terræ iterũ reduxiſti me:
Multiplicaſti magnificentiam tuã: & conuerſus conſolatus es me.
Nam & ego confitebor tibi in vaſis pſalmi veritatem tuam, Deus: pſallam tibi in cithara, ſanctus Iſrael.
Exultabunt labia mea quum cantauero tibi: & anima mea quam redemiſti.
Sed & lingua mea tota die meditabitur iuſtitiam tuam: quum confuſi & reueriti fuerint qui quærunt mala mihi.

Pſalmus in Salomonẽ. LXXI.

DEus iudicium tuum regi da: & iuſtitiam tuam filio regis:
Iudicare populum tuum in iuſtitia, & pauperes tuos in iudicio.
Suſcipiant montes pacem populo, & colles iuſtitiam.
Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum: & humiliabit calumniatorem.
Et permanebit cum ſole & ante lunam in generatione generationum.
B Deſcendet ſicut pluuia in vellus: & ſicut ſtillicidia ſtillãtia ſuper terram.
Orietur in diebus eius iuſtitia & abundãtia pacis: donec auferatur luna.
Et dominabitur à mari vſque ad mare: & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum.
Coram illo procident AEthiopes: & inimici eius terram lingent.
Reges Tharſis & inſulę munera offerent: reges Arabum & Saba dona adducent.
Et adorabunt eum omnes reges: omnes Gentes ſeruient ei.
C Quia liberabit pauperem à potente, & pauperem cui non erat adiutor.
Parcet pauperi & inopi: & animas pauperum ſaluas faciet.
Ex vſuris & iniquitate redimet animas eorum: & honorabile nomẽ eorum coram illo.

18 Quin & vſque ad ſenium & canitiem, Deus, ne derelinquas me:
donec annuntiem brachium tuum generationi *huic*, omni qui venturus eſt fortitudinem tuam:
19 Et iuſtitiam tuam, Deus, *quæ eſt* vſque in excelſum, quia feciſti magna: Deus quis ſicut tu?
20 Qui ″oſtendiſti mihi anguſtias multas & malas, ″reuerſus viuificaſti me: & ex voraginibus terræ″ cõuerſus aſcendere feciſti me: *Tentationibus victis, fortius fidere diſcimus.*
21 ″Auxiſti magnitudinem meam, ″& cõuerſus conſolatus es me.
22 Etiam ego celebrabo tibi inſtrumento nébel veritatem tuam Deus mi: cantabo tibi in cithara, ſancte Iſraelis. *Laus & gratiarũ actio pro omnib⁹ beneficiis.*
23 ″Exultabunt labia mea quum canam tibi, & anima mea quam redemiſti.
42 Inſuper lingua mea″ tota die loquetur de iuſtitia tua: quia pudore affecti ſunt, quia *inquam* ignominia affecti ſunt quærentes malum meum.

1 ″Ipſi שׁSelomóh. LXXII.

DEus iudicia tua Regi da, & iuſtitiam tuam filio Regis:
2 ″Iudicabit populum tuum in iuſtitia, ″& pauperes tuos in iudicio. *Sub typo regni Salomonici erat aduenire regnũ Dei per Chriſtũ.*
3 Afferent montes pacem populo, & colles ″ob iuſtitiam. *Pax & iuſtitia per Chriſtum.*
4 ″Iudicabit pauperes populi, ſeruabit filios pauperis, ″& confringet calumniatorem.
5 Timebunt te ″cũ ſole & ante lunã, *in* generatione generationũ. *Regnum Chriſti æternum.*
6 Deſcendet ſicut pluuia ſuper deſectam herbam, ſicut imbres ″ſtillantes *ſuper* terram. *Chriſtus regnare faciens iuſtos & pacem, vt pluuia herbam germinare facit.*
7 Florebit in diebus eius iuſtus, & multitudo pacis, donec non ſit luna.
8 Dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos terræ. *Dilatatio regni Chriſti.*
9 Corã illo procidẽt ″habitatores deſerti, & inimici ei⁹ terrã lĩgẽt.
10 Reges ″maris & inſularum munus afferẽt: reges ″שׁSeba *Arabicæ* & סSeba *AEthiopicæ* munus offerent.
11 ″Et incuruabunt ſe ei omnes reges, omnes gentes ſeruient ei:
12 Quia eruet pauperẽ clamantẽ, & afflictũ, cui non eſt auxiliator. *Peccata agnoſcẽtem liberat Chriſtus.*
13 Miſerebitur pauperis & inopis: & animas pauperum ſeruabit.
14 A dolo, ″& ab iniquitate *diuitum* redimet animam eorum, & pretioſus erit ſanguis eorum in oculis eius.

20 Oſtendiſti mihi הראיתני feciſti me videre. Hebraiſmus, pro, Qui afflictiones magnas & difficiles experiri me feciſti. Reuerſus viuif. תשוב תחייני Futura Heb. conuertêris, viuificabis me: pro præteritis, conuerſus es, viuificaſti me. Alii, Conuerſus viuificaſti me. Ita ſolent vertere quoties duo verba coniunguntur ſine coniunctione. Alii, reſtituiſti me, & recreaſti. Conuer. aſcend. תשוב תעלני: Fut. Heb. etiã ſine coniunctione, reuertêris, aſcẽdere facies me. pro, conuerſus, ſiue placatus reuocaſti me. nempe à morte ad vitã. Alii, iterũ reduxiſti me.
21 Auxiſti mag. m. תרב גדלתי Fut. Heb. pro præt. Auxiſti magnificentiam meam. Multiplicaſti dignitatem, vel amplitudinem meam. Et conu. conſ. es me. ותסב תנחמני: Fut. Heb. ſine coniunctione. ad verbum, & circuibis, conſolaberis me: pro, & conuerſus conſolatus es me. Alii, rurſum conſolatus es me. vel placatus es mihi.
23 Exultabunt תרננה Ouabunt. Laudabunt. 24 Tota die loq. כל־היום תהגה צדקתך quotidie meditabitur iuſtitiam tuã.

IN PSALMVM LXXII.

1 Ipſi Selomóh, לשלמה Ipſius Selomoh. i. à Salomone ſcriptus. Alii, De Selomóh. ſub. pſalmus à Dauide ſcriptus.
2 Iudicabit ידין Futura quæ nõnulli vertunt per præſens optatiui, Iudicet, Afferant montes, &c. Et paup. t. ועניך & afflictos tuos.
3 Ob iuſtitiam. בצדקה: Ad verbũ, in iuſtitia. Hebræi dicũt ב hoc loco ſignificare propter. q. d. montes & colles afferent pacem propter iuſtitiam. Alii vertunt, & colles iuſtitiam.
4 Iud. paup. po. ישפט עניי־עם Vindicabit afflictos populi. Iudicare, more Hebræorum poſitum pro tueri & defendere. Et confring. cal. ידכא עושק: atteret [vel contundet] calumniatorem. id eſt, eum qui per calumniam pauperes opprimit.
5 Cum ſole & ante lu. עם־שמש ולפני ירח Hebraiſmus, pro, quandiu ſol iſte lucebit, & quoad ſubſtiterit luna. ſiue, dum ſol & luna lucebunt, hoc eſt perpetuó.
6 Stillan. ſu. ter. זרזיף ארץ ſuper herbam excifam terræ. nam על quod præceſſit, pro duobus ponitur, & more Hebræorum repetitur. Alii vertunt, Sicut imbres [vel ſtillicídia] & ros *ſuper* terram.
9 Habit. deſerti, ציים AEthiopes. Quidam nautas interpretantur. Alii, vocem Hebræam ציים relinquunt.
10 Maris תרשיש .i. Ciliciæ. שׁSeba, &c. שבא וסבא Hebraice, שׁSeba & סSeba. Primũ per שׁ ſcribitur, & ſignificat Arabiam fœlicem. Alterum per ס, & ſignificat AEthiopiam.
11 Et incur. ſe ei וישתחוו לו Et adorabunt eum. 14 Et ab iniq. ומחמס & à violentiã. fraude. iniuria.

Chriſto offert populusquicquid habet precioſum.

Et viuet *pauper*,& dabit ei *rex* de auro ″שׁ Seba *Arabicæ*, & orabit pro 15
eo ſemper,″tota die benedicet ei.
Erit pugillus frumenti in terra *ſatus* in capite montium, *&* ″con- 16
tremiſcet ſicut Lebanon fructus eius: ″& florebunt de ciuitate ſi-
cut herba terræ.

Per Chriſtum benedictio.

Erit nomé eius in ſeculũ, ″quãdiu fuerit ſol propagabitur nomẽ 17
eius: ″& benedicent ſe in eo omnes Gẽtes, *&* beatum dicent eum.

Gratiarum actio.

″Benedictus Iehoua Deus Iſrael, qui facit mirabilia ſolus: 18
″Et benedictum nomen gloriæ eius in ſeculũ, & repleatur glo- 19
ria eius vniuerſa terra.″Amen,& amen.
″Finem habent orationes Dauidis filii Iɒſai. 20

Pſalmus″ipſius Aɒſaph. L X X I I I. 1

Canit in conſolationem ſanctorũ qui fœlicitate impiorũ vruntur & offendũtur, quàm infœlicem ea exitum habeat: & quàm fœlix exitus eorum qui in hoc mundo afflictionibus exercentur.

PRofectò bonus eſt Iɒſraeli Deus, *ſed* mundis corde.
″Et ego, penè declinauerunt pedes mei, fere nihil *abfuit quin* 2
″effuſi ſint greſſus mei:
Quia″zelaui in inſanos, *quum* pacem impiorum″viderem: 3
Quia non ſunt ligamenta″in morte eorum, ″quin ſana eſt for- 4
titudo eorum.
″In labore hominis nõ ſunt,& cum hominibus nõ flagellãtur. 5
Ideo vt torques cingit eos ſuperbia, ″induitur *quiſque eorum* veſte 6
violentiæ.
″Egreſſi ſunt præ adipe oculi eorum: ″tranſgrediuntur cogita- 7
tiones cordis.
″Diſſoluunt, & loquuntur malitioſè ″calumniam, *imò* ″de Excel- 8
ſo loquuntur.
Ponunt in cælum os ſuum,& lingua eorum″ambulat in terra. 9
Ideò″reuertitur populus eius huc,& aquæ″pleni *calicis* exprimun- 10
tur eis.
Et dicunt, Quomodo nouit Deus?& *ſi eſt*″ſcientia in Excelſo? ″ 11

Iterum deſcribit tentationẽ fidelis videntis fœlicitatem impiorũ.

Ecce, iſti impii, ″& pacati ſeculi, ″multiplicant diuitias. 12
Verè in vanũ mũdaui cor meũ, & laui in mũditia manꝰ meas, 13
″Et fui flagellatus omni die, *&* fuit increpatio mea ſingulis 14
matutinis.″

15 I t viuet,& dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipſo ſemper: tota die benedicent ei.
16 Et erit″firmamentũ in terra in ſummis montium, ſuperextolletur ſuper Libanum fructus eius: & florebunt de ciuitate ſicut fœnum terræ. *legendum ſ… mentum.*
17 Sit nomen eius benedictum in ſecula: ante ſolẽ permanet nomẽ eius: D
Et benedicẽtur in ipſo oẽs tribꝰ terræ: omnes gẽtes magnificabũt eum.
18 Benedictus Dominus Deus Iſrael, qui facit mirabilia ſolus:
19 Et benedictum nomen maieſtatis eius in æternum, & replebitur maieſtate eius omnis terra. Fiat, fiat.
20 Defecerunt laudes Dauid filii Ieſſe.
1 Pſalmus Aſaph. L X X I I.
QVàm bonꝰ Iſrael Deus his qui recto ſunt corde.
2 Mei autem pene moti ſunt pedes, penè effuſi ſunt greſſus mei:
3 Quia zelaui ſuper iniquos, pacem peccatorum videns.
4 Quia nõ eſt reſpectus morti eorũ: & firmamentum in plaga eorum.
5 In labore hominum non ſunt, & cum hominibus non flagellabuntur:
6 Ideo tenuit eos ſuperbia, operti ſunt iniquitate & impietate ſua.
7 Prodiit quaſi ex adipe iniquitas eorum: tranſierunt in affectũ cordis. B
8 Cogitauerunt, & loquuti ſunt nequitiam: iniquitatem in Excelſo loquuti ſunt.
9 Poſuerũt in cælum os ſuum: & lingua eorum tranſiuit in terra.
10 Ideo cõuertetur populus meus hic: & dies pleni inuenientur in eis.
11 Et dixerunt, Quomodo ſciuit Deꝰ, & ſi eſt ſcientia in Excelſo?
12 Ecce ipſi peccatores & abundãtes in ſeculo, obtinuerunt diuitias.
13 Et dixi, Ergo ſine cauſa iuſtificaui cor meũ, & laui inter innocentes manus meas,
14 Et fui flagellatus tota die, & caſtigatio mea in matutinis.

15 Seba שׁבא per שׁ, Arabiam fœlicem ſignificat. Tota die, כל־היום quotidie. ſemper.
16 Contremiſcet ירעשׁ agitabitur. commouebit ſe. ſtrepitum edet. Et florebunt, ויציצו & egredientur. Alii, progerminabúntque.
17 Quand. fu. ſol, fil. לפני־שׁמשׁ ינון Ad verbũ, corã ſole filiabitur no. e. Hebraiſmus, pro quãdiu videbitur ſol, nomen eius erit memoriale eius. q. d. vt filius ducit nos in memoriã patris, & eſt eius memoria, ſic erit nominis eius memoria in ſeculum. Quidam vertunt, Cum ſole permanebit. Et bened. ſe. ויתברכו & benedicentur. Quidam, & gloriabuntur.
18 Benedictus ברוך Laudandus. 19 Et ben. no. glo. e. וברוך שׁם כבוד Et laudandum nomen decoris eius. Amen, & amen: אמן ואמן Voces Hebraicæ quæ ſignificant, Verum ſit & verum. Vel, ſtabile & firmum ſit: aut, Sit ita vt dixi.
20 Finem habent, &c. כלו תפלות דוד בן־ישׁי: verſus iſte (aiunt Hebræi) adiectus fuit ab iis qui pſalmos Dauidis in ordinem redegerunt.

IN PSALMVM LXXIII.

1 Ipſius Aɒſaph. לאסף Id eſt traditus ipſi Aſaph cantori decantandus. ita Hebræi exponunt.
2 Et ego, penè decl. ואני כמעט נטוי Similis loquutio & Pſal. 35. c. 13, & Pſal. 69. c. 14. Quidam, parum abfuit quin lapſi ſint pedes. Effuſi ſint gr. שׁפכה אשׁרי Hebraiſmus, pro receſſerim, nempe à mandatis Dei. Metaphora ab aqua, quæ dum effunditur, locum mutat.
3 Zelaui in inſanos קנאתי בהוללים zelo raptus ſum contra inſenſatos. Alii, vrebat me æmulatio propter ſtultos. Alii, æmulatus ſum in ſtolidis. Viderem. אראה: Fut. Heb.
4 In morte eorum, למותם ad mortem illis. Alii, morti eorum. id eſt nullis morbis, quaſi vinculis ad mortem trahuntur. Quin ſana ובריא quin integra. Quidam, pingues ſunt & fortes vt palatium. Alii, quin pingues ſunt, & prævalidi.
5 In labore בעמל In miſeria. vel moleſtia.
6 יעטף שׁית חמס למו: Singul. pro plur. Induuntur veſte violentiæ. id eſt per violentiam parta. Quidam vertunt, Amictus violentiæ inuoluit eos. Alii, violentia amicit illis nates. Alii, operiet ſe vt tollat prædam ſibi.
7 Egreſſi ſunt יצא Sing. Heb. pro plur. Prominent propter pinguedinem, &c. Tranſg. עברו ſuperant. nempe bona quæ illis obueniunt. i. plura à Deo recipiunt quàm optent.
8 Diſſoluunt ימיקו Diſſolutos reddunt. ſub. perfectos verbis ſuis malis. Fut. Heb. pro præſ. Calumniam. עשׁק oppreſſionem. occupationem alienorum bonorum. q. d. nõ verentur loqui de oppreſſione, & occupatione rei alienæ quam occuparunt. De Excelſo ממרום de Celſitudine. q. d. negant Excelſum eſſe ſuper ſe. Quidam, Contra Excelſum loquuntur.
9 Et lingua eorum ambulat in terra. ולשׁונם תהלך בארץ: Hebraiſmus, pro, etiam de hominibus male loquuntur, vt de Deo.
10 ישׁיב עמו הלום redire facit Deus populum ſuum huc. i. ad hanc cogitationem, nempe, cur impiis tanta proſperitas, & rerum abundantia, piis autem contrà. Pleni מלא Adiectiuum ſine ſubſtantiuo, propterea ſubaudiendum calicis.
11 Scient. &c. דעה בעליון: cognitio apud Altiſſimum.
12 Et pacati ſec. ושׁלוי עולם. i. q in hoc ſeculo alta pace fruũtur. Alii, & locupletes ſeculi. Vel, & fœlices in ſeculo. Multipl. di. השׂגו־חיל: augẽt facultates. 14 Et fui flag. &c. ואהי נגוע כל־היום ותוכחתי לבקרים: Nã quotidie plagas fero, ſingulíſq; matutinis afflictio mea eſt.

C Si dicebam, Narrabo ſic :ecce nationem filiorum tuorum reprobaui.

15 Si dicebam,Narrabo ſicut *hoc*: ecce generatio filiorum tuorum *dicent quòd* præuaricatus ſum.

Exiſtimabam vt cognoſcerem hoc: labor eſt ante me,

16 Itaque cogitabam vt ſcirem hoc,*ſed* labor fuit in oculis meis:

Donec intrem in Sãctuarium Dei, & intelligam in nouiſſimis eorum.

17 Donec ingrederer ĩ Sãctuaria Dei,&ĩtelligerẽ nouiſſimũ eorũ. Deus docet eum exitũ impiorum.

Veruntamen propter dolos poſuiſti eis:deiecisti eos dum alleuarentur.

18 Profecto in locis lubricis poſuiſti eos, corruere facis eos in deſolationes.

Quomodo facti ſunt in deſolationem,ſubito defecerũt,perierunt propter iniquitatem ſuam.

19 Quomodo fuerunt in deſolationem quàm cito: defecerunt, conſumpti ſunt à terroribus.

Velut ſomnium ſurgentium Domine,in ciuitate tua imaginem ipſorum ad nihilum rediges:

20 *Sunt* velut ſomnium expergefacto *homine*: Domine quum ſuſcitabis *mortuos*, imaginem eorum ſpernes.

Quia inflammatum eſt cor meũ, & renes mei commutati ſunt: & ego ad nihilum redactus ſum,& neſciui.

21 Profecto excandeſcebat cor meum,& lumbi mei acuebãtur. Rurſus tentatur fidelis proſperitate impiorum.

D Vt iumentum factus ſum apud te: & ego ſemper tecum.

22 Ego autem inſipiens eram,nec cognoſcebam: *ut* iumenta eram apud te.

Tenuiſti manum dexteram meam: & in voluntate tua deduxiſti me,&cũ gloria ſuſcepiſti me.

23 Tamẽ ego ſemper tecum *fui*, tenuiſti manũ dexteram meam. Laudat bonitatẽ & prouidentiam Dei erga ſe.

24 Conſilio tuo deduxiſti me,& poſtea *cum* gloria excepiſti me.

Quid enim mihi eſt in cælo? & à te quid volui ſuper terram?

25 Quis mihi *eſt* in cælo?& tecum nolo *quenquam* in terra.

Defecit caro mea & cor meũ:Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.

26 Defecerat caro mea & cor meũ: robur *autem* cordis mei, & pars mea eſt Deus in ſeculum.

Quia ecce, qui elongãt ſe à te, peribunt:perdidiſti omnes qui fornicantur abs te.

27 Quoniam ecce,qui ſe elongant à te, peribunt:ſuccîdis omnem fornicantem à te. Spirituale adulterium.

Mihi autẽ adhærere Deo bonũ eſt, ponere in Domino Deo ſpem meã: Vt annuntiem omnes prædicationes tuas in portis filiæ Sion.

28 Et ego *noui quòd* acceſſus ad Deũ mihi eſt bonus,*ideo* poſui in Domino Iehoua ſpem meam,vt enarrem omnia opera tua.

Intellectus Aſaph. LXXIIII.

1 Intelligentia ipſius Aſaph. LXXIIII.

VTquid Deus repuliſti in finem: iratus eſt furor tuus ſuper oues paſcuæ tuæ?

VTquid Deus repuliſti *nos* in ſeculum, fumat furor tuus contra pecudes paſcuæ tuæ? Populus Iſrael cõqueritur de vaſtitate ac deſolatione templi.

Memor eſto congregationis tuæ, quam poſſediſti ab initio. Redemiſti virgam hæreditatis tuę: montem Sion in quo habitaſti in eo.

2 Recordare congregationis tuæ quam acquiſiuiſti ab antiquo, *quòd* redemiſti virgã hæreditatis tuæ,mõtẽ Siiõ iſtũ,ĩ quo habitas.

15 Gener.fi.tu *dicent quòd* præu.ſ. : דור בניך בגדתי generationem filiorum tuorum reprobaui.vel,fefelli.Alii,in nationem filiorum tuorum iniurius fui.Quidam dicunt vocum ordinem eſſe peruerſum apud Hebræos,apud quos ſic legitur, Narrabo vt ecce generatio filiorũ tuorum,præuaricatus ſum:quem ſic ordinant, Narrabo ſicut generatio filiorum tuorum: ecce præuaricatus ſum. Et exponunt perinde acſi Dauid dicat,Siquando ſtatui apud me pronuntiare de hac re,quòd ſcilicet fideles tuos non cures, vt pronuntiare ſolent ii quorum etiã pater es,qui à te proceſſerunt,& tamen non putant te habere ſui curam:ſenſi vtique me defeciſſe à fide in te.

16 Labor עמל res moleſta.q.d.quoties de hac quæſtione diſſertaui ſine Spiritu tuo,laborem maximum mihi peperi.

17 Ingred.in Sanct.Dei, אבוא אל־מקדשי־אל Fut. Heb.pro præt.perf.coniunct.aut præt.perf.indicatiui,ingreſſus ſum. Sanctuaria,ſiue ſacraria Dei,vocat Dei arcana.Propterea quidam vertunt,ſecretiora Dei adyta.

18 Poſuiſti תשית Fut.Heb.pro præt. Corr.fa. הפלתם Præt.Heb.quod quidam vertunt per præſens,deiicis.Alii per futurum,Corruere facies.id eſt,ita eos deiicies vt planè vaſtentur.Phraſis eſt Hebraica.

19 Quom.fu.in deſ.quàm cito, איך היו לשמה כרגע Vt vaſtati ſunt penè in momento temporis. Subaudi, dicent homines aliquando, admirantes. Defec. ספו finem cœperunt. A terrorib. מן־בלהות: id eſt,interitu repentino,vt exponunt Hebræi.

20 Experg.*hom.* מהקיץ Hebraice,ab expergefacto. Quidam vertunt ſubauditis pauculis,ſic, Velut ſomnium *quod euanuit* ab euigilante. Quum ſuſcitabis *mor.* בעיר Hic בעיר pro בהעיר poſitum,in ſuſcitando.Alii vertunt,in ciuitate. Imaginem eorum צלמם Ita vocat animam.q.d.in hoc ſeculo pereunt interitu repentino:in futuro autem,ſempiterno.

21 Excandeſcebat יתחמץ quaſi aceto acri perfundebatur. Aut, veluti acore affectum erat. Alii, acetoſum erat. Alii, acerbum factum erat.Verbum Hebraicum à nomine quod acetum ſignificat deducitur,item fermentum ſiue frumentatum. Et lumbi m.acue. וכליותי אשתונן: Fut.Heb.& vterque renum meorum quaſi telo acuto pungebatur.Alii,& renibus meis ſpinoſus eram.Alii,& renes mei aculeis pũcti.Chald.paraph.renes mei ardebant ſicut ignis.

22 Vt iumenta בהמות Quidam pro כ ſimilitudinis,legunt ב,& vertunt,inter iumenta,eodem tamen ſenſu.

23 Tamen ego ואני Hebraice,Et ego. Tenuiſti אחזת apprehendiſti.

24 Conſilio tuo בעצתך In conſilium tuum.i.in cognitionem conſilii tui. *Cum* gl.excep.m. : כבוד תקחני Subauditur præpoſitio Hebræis:quidam אל ad,& vertunt,ad gloriam.Alii,ב in, vel cum:id eſt,in gloriam,vel cum gloria. Verbum futurum eſt Hebræis, ſuſcipies. Sunt qui vertunt,gloria ſuſcepit me. 25 Nolo *quenquam* לא־חפצתי Ad verbum,non volui.i.non amaui.Quidã,nullo oblector.

26 Defecerat כלה Ad verbum,Defecit. Quidam vertunt per præſens, Conſumitur, aut deficit. Alii per futurum, finem habitura eſt. Robur צור rupes.vel ſtabilitas.

27 Peribunt:ſuccîdis יאבדו הצמתה Fut.cum præt.Heb.Quidam,pereunt:perdes.Alii,pereunt:conficis.Vel,perdidiſti.

28 Et ego.&c. : ואני קרבת אלהים לי־טוב שתי באדני יהוה מחסי לספר כל־מלאכותיך Ad verbũ,Et ego acceſſio[ſiue,appropinquatio] ad Deum bona eſt mihi,*ac* poſui in Dom.&c.Hebraiſmus cum mutatione perſonarum,pro, Bonum eſt mihi accedere ad te,ac me totum à te pendere,vt narrare poſſim aliis omnia opificia tua,quæ maxima arte facta ſunt à te. Quidam vertunt,Mihi autem coniungi Deo,bonum eſt,poſui in Dominum Iehouã ſpem meam,vt enarrem omnia opera tua. Alii,Appropinquatio autem mea ad Deum, bona eſt mihi, vt ponam in Domino Iehoua ſpem meam,& enarrem,&c.

IN PSALMVM LXXIIII.

1 Intelligentia משכיל Maſchil.i.Intelligentia:vel vt alii,erudiẽs,ſiue eruditiuum.Vide Pſal.32. In ſeculum, לנצח in perpetuum, id eſt penitus. Fumat יעשן Fut. Heb.fumabit.quidam conuertunt in præſens,fumat.i.ita exiſtimat,vt fumum emittere videaris.

2 Ab antiquo קדם iam olim.iam pridem.prius.Videtur alludere ad liberationem ex AEgypto. Quòd redem.&c. גאלת שבט נחלתך הר ציון Quidã, mutato ordine verbi Hebraici vertũt, *Et* virgæ hæreditatis tuæ quã redemiſti[vel,eripuiſti] montis Sion. Virgam hæreditatis vocat hæreditatem perticis aut funiculis diuiſam,vt in Paleſthina fieri ſolebat. Alii,abſq; inuerſione ordinis,ſubauditis pluribus,trãſferunt,*Et quam* redemiſti,*recordare inquam* tribus hæreditatis tuæ,montis Sion iſtius,&c. In quo hab. : זה שכנת בו Ad verbum ,quem habitaſti in eo.Hebraiſmus,pro,quem inhabitare ſoles.Redundat IN EO.

Iniuria & crudelitas inimicorũ.

Leua ˝pedes tuos ˝ad deſolationes in ſeculum *ſuper* omnem ini- 3
micum qui malefecit in Sanctitate.
Rugierunt hoſtes tui in medio ˝ſynagogarum tuarum: poſue- 4
runt ſigna ſua ˝ſigna.
˝Notus erat ˝velut afferens ſuperne *qui inſerebat* in perplexitatem 5
ligni ſecures.
Nunc autẽ cælaturas eius pariter ˝bipenni & malleis ˝cõterunt. 6
Miſerunt ˝ignem in Sanctuaria tua, in terram *deturbantes* pollue- 7
runt tabernaculum nominis tui.
Dixerunt in corde ſuo, ˝Depopulabimur eos pariter: incende- 8
runt ˝omnia tabernacula Dei in terra.

Queruntur ſe deſtitui omni ope, & conſolatione diuina.

˝Signa noſtra non videmus, non eſt vltrà Propheta, nec eſt no- 9
biſcum qui cognoſcat vſquequo.
Vſquequo Deus, probris afficiet *te* aduerſarius, ˝ſpernet inimi- 10
cus nomen tuum ˝in ſeculum?
Vtquid ˝reducis manum tuam, ˝& dexteram tuam? è medio ſi- 11
nus tui prohibe *manum tuam*.

Concipiunt ſpem liberationis, repetitis Dei in ipſos beneficiis.

˝Deus autẽ Rex meus ab initio, operatur ſalutes in medio terræ. 12
Tu ˝confregiſti fortitudine tua mare, cõfregiſti capita cetorum 13
in aquis.
Tu ˝cõtriuiſti capita Liuiathan, dediſti eum eſcam populo ˝de- 14
ſerta *incolenti*.
Tu ˝excidiſti fontem ˝& torrentem: tu ſiccaſti fluuios ˝fortes. 15
Tuus eſt dies, etiam tua eſt nox, tu præparaſti lumen & ſolem. 16
Tu ſtatuiſti õnes terminos terræ: æſtatẽ & hyemẽ tu ˝plaſmaſti. 17

Continuatio orationis aduerſus inimicos.

Memento huius, *quòd* inimicus probris affecit Iehouã, & *quòd* po- 18
pulus ſtultus ˝ſpreuit nomen tuum.
Ne tradas ˝congregationi *inimicorũ* animam turturis tuæ: congre 19
gationis ˝pauperum tuorum ne obliuiſcaris ˝in æternum.

Obiiciunt Deo ſua fœdera.

Reſpice ad pactum *tuum*: quia ˝repleta ſunt loca tenebroſa terræ 20

3 Leua manus tuas in ſuperbias eorum in finem, quanta malignatus eſt inimicus in Sancto.
4 Et gloriati ſunt qui oderunt te, in medio ſolennitatis tuæ.
Poſuerunt ſigna ſua, ſigna: & non cognouerũt ſicut in exitu ſuper ſummum.
5 Quaſi in ſylua lignorum ſecuribus exciderunt ianuas eius in idipſum: in
6 ſecuri & aſcia deiecerunt eam. B
7 ¦Incenderunt igni ſanctuarium tuũ, in terra polluerunt tabernaculum nominis tui. 2.Reg.25.
8 Dixerũt in corde ſuo cognatio eorũ ſimul, Quieſcere faciamus omnes dies feſtos Dei à terra.
9 Signa noſtra non vidimus, iam nõ eſt Propheta: & nos non cognoſcet amplius.
10 Vſquequo Deus improperabit inimicus, irritat aduerſarius nomen tuũ in finem?
11 Vtquid auertis manum tuam, & dexteram tuam de medio ſinu tuo in finem?
12 ¦Deus autẽ rex noſter ante ſecula: operatus eſt ſalutem in medio terræ. Luc.1.g.71 C
13 Tu confirmaſti in virtute tua mare: contribulaſti capita draconum in aquis.
14 Tu confregiſti capita draconis: dediſti eum eſcam populis AEthiopum.
15 Tu dirupiſti fontes & torrentes: tu ſiccaſti fluuios ethan.
16 Tuus eſt dies, & tua eſt nox: tu fabricatus es auroram & ſolem.
17 Tu feciſti omnes terminos terræ: æſtatem & ver tu plaſmaſti ea.
18 Memor eſto huius, inimicus improperauit Domino: & populus inſipiẽs incitauit nomen tuum. D
19 Ne tradas beſtiis animam confitẽtem tibi: & animas pauperum tuorũ ne obliuiſcaris in finem.
20 Reſpice in teſtamẽtum tuum: quia repleti ſunt, qui obſcurati ſunt terræ

3 Pedes tuos פעמיך greſſus tuos. veſtigia tua. Hebraiſmus eſt, Leua pedes tuos, pro, Accelera, Attolle te. Ad deſolat. &c. למשאות נצח כל־הרע אויב בקדש׃ Ad verbũ, ad vaſtationes in perpetuum, omnem qui malefecit inimicum in Sanctitate. Quidam conuertũt nomen in verbum, ſic, Vt vaſtes in perpetuum omnem hoſtem qui afflixit Sacrarium. Vel, vt perdas perpetuo hoſtes vniuerſos qui mala intulerũt Sacrario tuo. Siue, qui male egit in Sanctuaria. Alii, ad vaſtationes perpetuas, nihil non labefecit inimicus in Sancto.

4 Synagog. tuarum מועדיך eccleſiarum tuarum. Id eſt, templi. Plurali numero vtitur, quòd templum conſtaret tribus partibus, vt dictum eſt Pſal. 68. g. 36. Signa. אותות׃ Repetit nomen ad certitudinẽ & veritatem rei. nam ſigna certa habebant quibus ſibi perſuadebant ſe capturos templum ſanctum. Ezech. 21. e. 21, traditur quomodo conſuluerint exta quum in deſtructionem templi ſancti proficiſcerentur. q. d. ea ſigna quibus adducebantur ſe capturos templum, crediderunt eſſe vera. Alii ſubaudiunt præpoſitionem, vertentes, pro ſignis. vel trophæis. id eſt, in ſignum victoriæ.

5 Notus יודע Celebris. Nobilis. Velut aff. ſup. כמביא למעלה velut adducẽs ad ſublime. Aut velut adducẽs *ligna* ad ſublime aliquid. q. d. qui in ſylua denſa (id ſignificat perplexitas lignorũ) abſcindebat arbores ad ædificiũ templi, in tanto pretio habebatur, in quãto habitus fuiſſet ſi eadem ligna Deo præſenti in cælo obtuliſſet. Vel, videbatur rem tam gratam agere, quàm ſi obtuliſſet coram Deo in cælo. Quidã vertunt, Palàm eſt quomodo in ſuperiora *templi*, velut in condenſa ſyluarũ, ſecures intulerint. Et per ſuperiora, intelligunt tabulata templi quæ auro ornata, hoſtium prædæ patuerunt, ideóque ſecuribus decuſſa ſunt, non ſecus quàm ſi in ſyluis arbores detruncentur. An ex veritate transferant hi, videant lectores. verſus ſequens videtur aduerſari, quum dicit, Nunc autem. opponit enim præcedentibus ſequentia.

6 Bipenni בכשיל ſecuri. Conterunt. יהלמון׃ Fut. Heb. pro præſ. vel præt. deiiciunt. confregerunt. conquaſſarunt.

7 Ignem in Sanct. t. באש מקדשיך Ad verbũ, in ignem Sanctuaria tua. pro, ignẽ in Sanct. t. Incẽderunt igni Sãctuariũ tuũ. i. templum.

8 Depopul. נינם Interficiamus eos. vim inferamus illis. deprædemur eos. Om. taber. כל־מועדי omnes ſynagogas. i. totũ templũ.

9 Signa n. אותתינו Prodigia. quæ ſcilicet olim faciebat Deus noſtra cauſa, vt nos admoneret futurorum.

10 Spernet inim. no. t. ינאץ אויב שמך blaſphemabit inimicus nomen tuum. Alii, comminabitur nomini tuo. Alii, floccifaciet. ſpernet. contemnet. In ſeculũ? לנצח׃ in perpetuum perpetuo.

11 Reducis תשיב Fut. Heb. pro præſ. auertis. Et dext. t. &c. וימינך מקרב חוקך כלה׃ & dexteram tuã de medio ſinu tuo arce. Alii, & dextera tua è medio ſinus tui otioſa eſt? Alii, & dexterã tuã de medio ſinus tui *profer eã, ut hoſtẽ* cõſumas. Metaphora ab inertib⁹ & ceſſatorib⁹.

12 Deus autem, &c. ואלהים מלכי מקדם פעל ישועות At tu, ô Deus, *olim* rex meus *eras*, qui ferebas auxilia in, &c. Alii, ET pro QVVM accipiunt vertentes, Quum Deus rex meus, ſub. fuerit, &c. Locus cõciſus. q. d. Quomodo id accidere potuit, quum Deus fuerit rex meus iam olim, ſiue ab initio, & quum hucuſque iuuerit me, & fecerit mihi ſalutes. id eſt tulerit mihi opem in media hoſtium ditione.

13 Confregiſti פוררת diuiſiſti. diremiſti. ſecuiſti.

14 Contriuiſti רצצת confregiſti. concidiſti. Deſer. *inc.* לציים׃ deſerti. vel ſolitudinum. Alii, in deſertum. ſubaudi, proficiſcenti.

15 Excidiſti בקעת ſecuiſti. Alii, ex ſciſſuris produxiſti. Et torr. ונחל & flumen. Fortes. איתן Ad verbũ, fortitudinis. validos. ingẽtes.

17 Plaſmaſti. יצרתם׃ Ad verbum, formaſti eas. vel ea. Pronomen redundans more Hebræorum. Alii, finxiſti.

18 Spreuit נאצו violauit. Idem verbum quod ſuprà verſu 10.

19 Congreg *ini.* ani, לחית נפש beſtiæ animam. Paup. ענייך afflictorum tuorũ. In æter. לנצח׃ in perpetuũ. penitus. perpetuo.

20 Repleta ſunt, &c. מלאו מחשכי־ארץ נאות חמס׃ repletæ ſunt tenebroſitates terræ habitaculis violentiæ. i. quia terra tenebris obruta, plena eſt hominibus ſtudentibus iniuriæ. Quidam, tenebricoſa terræ, plena ſunt habitaculis violentiæ. Alii, replerunt tenebræ terram, habitacula prædonum. Alii, repleta ſunt *omnia* tenebroſis *carceribus* terræ, & habitaculis violentis.

domibus iniquitatum.

21 Ne auertatur humilis factus confuſus : pauper & inops laudabunt nomen tuum.

22 Exurge Deus, iudica cauſam tuã: memor eſto improperiorum tuorũ, eorũ quæ ab inſipiẽte ſunt tota die.

23 Ne obliuiſcaris voces inimicorũ tuorum: ſuperbia eorum qui te oderunt aſcendit ſemper.

1 In finem, Ne corrumpas, Pſalmus cantici Aſaph. LXXIIII.

2 Confitebimur tibi Deus, confitebimur, & inuocabimus nomen tuum.

Narrabimus mirabilia tua: cum ac-
3 cepero tẽpus, ego iuſtitias iudicabo.

4 Liquefacta eſt terra, & omnes qui habitant in ea: ego confirmaui colũnas eius.

5 Dixi iniquis, Nolite iniquè agere: & delinquentibus, Nolite exaltare cornu,

6 Nolite extollere in altum cornu

7 veſtrum: nolite loqui aduerſus Deũ

B iniquitatem:

Quia neque ab Oriente, neque ab Occidẽte, neque à deſertis mõtibus:

8 quoniam Deus iudex eſt,

Hunc humiliat, & hunc exaltat:

9 quia calix in manu Domini vini meri, plenus miſto:

Et inclinauit ex hoc in hoc : verũtamen fæx eius nõ eſt exinanita, bibent omnes peccatores terræ.

10 Ego autem annuntiabo in ſeculũ, cantabo Deo Iacob:

11 Et omnia cornua peccatorum cõfringã. & exaltabũtur cornua iuſti.

In finem in laudibus, Pſalmus Aſaph canticũ ad Aſſyrios. LXXV.

1 Notus in Iudæa Deus, in Iſrael

2 magnum nomen eius:

Et factus eſt in pace locus eius, &

3 habitatio eius in Sion.

4 Ibi confregit potentias arcuum, ſcutum, gladium, & bellum.

5 Illuminãs tu mirabiliter à mõtibus æternis: turbati ſunt omnes inſipientes corde.

6

B Dormierũt ſomnũ ſuum, & nihil inuenerũt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis.

7 Ab increpatione tua Deus Iacob dormitauerũt qui aſcenderũt equos.

8 Tu terribilis es, & quis reſiſtet tibi? ex tunc ira tua.

---

habitationibus iniquitatis.

Ne redeat″attritus affectus pudore: *ſed*″pauper & mẽdicus laudent nomen tuum.

Surge Deus,″diſcepta cauſam tuã: memento probri tui *quo afficeris* à ſtulto, omni die.

Ne obliuiſcaris vocis hoſtium tuorum, ″*neque* ſonitus inſurgẽtium in te: *nam* aſcendit ſemper. LXXV.

″Victori,″Ne diſperdas:″pſalmus ipſi Aᴅſaph *&* canticum.

Celebrauimus te Deus, celebrauimus: etenim propinquũ *erat* ″nomen tuum: *liberati à te*″narrauerunt mirabilia tua. — Sub vmbra Dauidis, Chriſtus de potentia ſibi à Patre data gloriatur.

″Quum accepero ſtatutum tempus, ego″rectè iudicabo.

″Liquefiebat terra, & habitatores eius: ego *verò*″ direxi columnas eius. ᴅSélah.

Dixi inſanis, Ne inſaniatis: & impiis, Ne exaltetis cornu,

Ne extollatis″i excelſũ cornu veſtrũ, *neq́;* loquamini collo″pĩgui: — Nequis ſe contra Chriſti regnum efferat.

Quia nec ab Exortu *ſolis*, nec ab Occidente, neque″ab Aquilone *uenit* exaltatio:

Quoniam Deus iudex eſt: hunc humiliat, & illum exaltat.

Quia calix in manu Iehouæ: & vinum *quod in eo*,″rubet: *&* plenus eſt miſto, & effundit ex hoc : vtique fæces eius″ſugent, *&* bibent omnes impii terræ.

Ego autem annuntiabo in ſeculum, *&* pſallam Deo Iayacob: — Laudes Deo

Et omnia cornua impiorum confringam , exaltabuntur *verò* cornua iuſti. LXXVI. — Impiorũ ruina & piorum exaltatio.

″Victori in Neginoth″pſalmus ipſi Aᴅſaph, *&* canticum.

Notus in Iehudah Deus, in Iwſraᴇl magnum nomen eius: — Laudat populus Deum, quòd inimicos à Ieruſalẽ profligauit. Idẽ prope cum Pſalmo XLVIII argumentum.

Et eſt in wSalẽ tabernaculũ eius, & habitatio ei⁹ in xSiion.

Illic cõfregit ſagittas arcus, ſcutũ, & gladiũ, ac bellũ. ᴅSélah.

″Splendidus es, *&* fortis præ montibus prædæ.

″Spoliati fuerũt fortes corde:″dormierũt ſomnum ſuum,″nec inuenerunt omnes viri fortes manus ſuas. — Deſcriptio victoriæ.

Propter increpationem tuam, Deus Iayacob, conſopitus eſt currus & equus.

Tu terribilis es, tu *inquam*, & quis ſtabit coram te″ſimulatque *exarſerit* ira tua? — Dei potentiam laudat in liberãdo populo.

---

21 Attritus aff. pud. דך נכלם pauper [vel afflictus, contritus] confuſus. Vel, Ne reuertatur contritus cum ignominia.i.ne reuertatur à conſpectu tuo obrutus ignominia, quòd repulſam paſſus ſit. Pauper עני afflictus. 22 Diſcepta ריבה defende, iudica.
23 *Neque* ſonitus, &c. שאון קמיך עולה תמיד׃ tumultus eorũ qui cõtra te inſurgũt, iugiter creſcit. vel augeſcit. Alii, faſtus eorum, &c. aſcendat ſemper. Vel, aſcendit. ſub. in conſpectum tuum: ideo non potes diſſimulare te illum audire.

IN PSALMVM LXXV.

1 Victori, למנצח Vide Pſal. 4. Ne diſperdas אל־תשחת Vide Pſal. 56. Pſal. ipſi Aſaph *&* cã. מזמור לאסף שיר׃ Vide Pſal. 30.
2 Celebrauimus הודינו Præterita Heb. pro præſ. vel, pro futuris, gratias agemus. Nomen tuum שמך .i. numen, auxilium, & robur tuũ. Narrauerunt ספרו Præt. Heb. pro fut. vt quidã vertũt, enarrabũt. 3 Quũ accep. &c. כי אקח מועד Quia aſſumã cœtũ. ſiue eccleſiam, ſub. electorũ. Alii, Quum deſtinatum tempus nactus fuero. i. quum præfixero finem calamitati veſtræ, vt iudicem mortales.
Rectè מישרים rectitudines. æquitates. i. ſumma æquitate iniquitatẽ profligabo, & pietatis ſtudiũ aſſeram. 4 Liquefiebat נמוגים Diſſoluti ſunt. vel Liqueſcũt. Quidam per futurũ, Diffluẽt. colliqueſcent. ſub. præ timore. tãtum abeſt vt mihi poſſint reſiſtere. Direxi תכנתי diſpoſui ſumma arte. Alii, confirmaui. Alii, fixi. 6 In excel. cor. ve. למרום קרנכם Cornu, vocat robur. q. d. vires veſtras ne iactetis contra Deũ. Pingui. עתק׃ duro. præfracto. i. cũ faſtu, & ſuperbẽ. Referri poteſt ad collũ, & ad VERBVM ſubauditũ. collo pingui, & collo pingue verbum. i. durũ. 7 Ab Aquilone ממדבר à deſerto. q. d. dignitatis nullũ eſt emporium, nuſquã terrarũ vẽditur dignitas, ſiue potẽtia: ſed à ſolo Deo eſt. Monet nequis exaltetur contra Deum ob dignitatem, aut vires, quòd eæ à Deo ſint.
9 Rubet: חמר Præt. Heb. pro præſ. Alii, turbidũ, & turbulẽtum eſt. Calix pro vltione diuina, vt Ierem. 51. b. 7, Calix aureus fuit Babel in manu Domini, de cuius vino, &c. Quod illic vocauit calicem aureum, hîc vocat calicem vini rubri, quòd fortius ſit vino albo, & inſaniores reddat potatores. Sugent, *&* bibẽt ימצו ישתו Quibuſdam tranſpoſita verba vidẽtur, pro, bibent & ſugent. i. ebibẽt calicẽ ipſum vſque ad fæces. Quidam vertunt, expriment, bibent.

IN PSALMVM LXXVI.

1 Victori in Neginoth למנצח בנגינות Vide Pſal. 4. Pſal. Aᴅſaph. cãt. מזמור לאסף שיר׃ Vide Pſal. 30. 2 Notus נודע Celebris. ex victoriis ſcilicet quas ipſe Iehudæ exhibuit, vt mox verſu 4. 5 Splẽdidus, &c. נאור אתה אדיר מהררי־טרף׃ Cõſpicuus es, admirabilis præ mõtibus prædæ. i. ad prædã idoneis. Vel, Illuſtris es, robuſtus [vel admirandus] mõtium prædæ. i. ſimilis leoni forti & indomito habitanti in mõtibus. Alii, Illuſtris tu, præclarior mõtibus prædonũ. Alii, Suſpiciẽdus præ mõtibus prædæ. Alii, Magnificẽtior mõtibus prædæ.
6 Spoliati fuerunt אשתוללו Prædæ fuerũt. Subaudiũt Propterea. q. d. Ideo ceſſerũt in prædã hoſtes tui forti animo præditi. Alii, Spoliis expoſiti ſunt. Dormi. נמו dormitarunt. Quidam per præſens, dormiunt. Nec inuen. &c. ולא־מצאו כל־אנשי־חיל ידיהם׃ Hebraiſmus, pro, nihil manibus ſuis potuerunt efficere cuncti viri bellicoſi. Vel, manus promptas & expeditas nõ habuerunt vt ſe tuerẽtur, qui prius inſtructi erant arte bellica. 8 Simulatque, &c. מאז אפך׃ Ad verbũ, ex quo ira tua? pro, ex eo tẽpore quo exarſerit ira tua?

E cælis″audire feciſti iudicium,terra timuit & quieuit, 9
″Quū exurgeres ad iudicium Deus,vt ſeruares omnes″humi- 10
les terræ. ɒSélah.
Profectò ira hominis″cōfitebitur tibi,″reſiduum irarū cinges. 11
Vouete, & reddite Iehouæ Deo veſtro, omnes qui *eſtis* in cir- 12
cuitu eius:″afferant munus″terribili,
Qui ″ſuccîdit ſpiritum principum,terribilis eſt regibus terræ. 13

Exhortatio ad vota ſiue laudes

″Victori pro Ieduthun,ipſi Aſáph pſalmus. LXXVII. 1

Conqueritur fidelis de maxima & grauiſſima afflictione.

VOx mea ad Deum,″& vociferatus ſum: vox mea ad Deum, 2
& auſcultauit mihi:
In die anguſtiæ meæ″Dominū quæſiui: plaga mea noctu″de- 3
fluebat,nec quieſcebat:renuebat conſolari anima mea.
″Recordabar Dei,″& tumultuabar:″loquebar,″& anguſtiis affi- 4
ciebatur ſpiritus meus. ɒSélah.
″Tenuiſti vigilias oculorū meorū:″cōtrit⁹ ſū,nec loqui potui. 5
Tunc ″ſupputaui dies *qui fuerunt* à principio,annos″ſeculorum: 6
″Recordabar cãtici mei: noctu″corde meo meditabar,& ſcru- 7
tabatur″ſpiritus meus,

Ex mœrore nō poteſt ſomnum capere. Recordatione beneficiorum Dei,non credit ſe abiectum eſſe.

Nunquid in ſecula″repellet *me* Dominus,nec addet″vt bene ve- 8
lit adhuc?
″Nunquid defecit in ſeculum miſericordia eius? ″defecit ver- 9
bum in generationem & generationem?
Nunquid oblitus eſt miſereri Deus? num″concluſit in ira mi- 10
ſericordias ſuas?ɒSélah.
″Et cogitaui,Mors mea eſt:*tūc″recordatus ſum* ãnorū dextræExcelſi: 11
″Recordabar operum Iah : nam recordabar″à principio mira- 12
bilium tuorum:

Verſans in ea captiuitate,atq; de ſe actum eſſe exiſtimans,ſperat tamen Deū opem laturum vt alias.

Et meditabar in omnibus operibus tuis , ″& de operibus tuis 13
loquebar,*dicens*.
Deus,″in ſanctitate via tua:quis Deus magnus ſicut Deus? 14
Tu es De⁹ q facis mirabile:notā feciſti ī Populis fortitudinē tuã. 15
Redemiſti in brachio populum tuum , filios Iaʏacób , & Io- 16
ſéph. ɒSélah.
Viderunt te aquæ,Deus,viderunt te aquæ, & ″timuerunt, etiã 17
commotæ ſunt voragines.

9 De cælo auditum feciſti iudicium, terra tremuit & quieuit.
10 Cum exurgeret in iudicium Deus, vt ſaluos faceret omnes manſuetos terræ. C
11 Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi: & reliquiæ cogitationis diem feſtum agent tibi.
12 Vouete , & reddite Domino Deo veſtro:omnes qui in circuitu eius affertis munera
13 Terribili & ei qui aufert″ſpiritum principū , terribili apud omnes Reges terræ.
1 In finem pro Idithun , Pſalmus
2 Aſaph. LXXVI.
VOce mea ad Dominum clamaui : voce mea ad Deum, & intendit mihi.
3 In die tribulationis meæ Deū exquiſiui , manibus meis nocte contra eum: & non ſum deceptus:
4 Renuit conſolari anima mea,memor fui Dei, & delectatus ſum: & defecit ſpiritus meus.
5 Anticipauerunt vigilias oculi mei: turbatus ſum,& non ſum locutus.
6 Cogitaui dies antiquos : & annos æternos in mente habui. B
7 Et meditatus ſum nocte cum corde meo:& exercitabar, & ſcopebam ſpiritum meum,
8 Nūquid in æternū proiiciet Deus, & non apponet vt complacitior ſit adhuc?
9 Aut in finē miſericordiã ſuã abſcindet,à generatione in generationem?
10 Aut obliuiſcetur miſereri Deus? aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas?
11 Et dixi , Nunc cœpi : hæc mutatio dexteræ Excelſi. C
12 Memor fui operum Domini: quia memor ero ab initio mirabilium tuorum:
13 Et meditabor in omnibus operibus tuis : & in adinuentionibus tuis exercebor.
14 Deus in ſancto via tua: quis Deus magn⁹ ſicut Deus noſter? tu es Deus
15 qui facis mirabilia.
16 Notam feciſti in populis virtutem tuam: redemiſti in brachio tuo populum tuum,filios Iacob & Ioſeph.
17 Viderunt te aquæ Deus , viderunt te aquæ: & timuerunt,& turbatæ ſūt abyſſi. D

Exod.1. Pſal.4. matth. Exod. Exod. c.14. Pſal.10. Pſal. exod. nume. Num.

9 Audire feciſti השמעת Præt.Heb.pro fut.quibuſdam,audire facies[vel proferes]iudicium tuum:terra timebit & conquieſcet. 10 Quum exurgeres,&c. בקום למשפט אלהים להושיע Ad verbū,In exurgēdo ad iudiciū Deus,ad ſeruandū.Quod quidã in ſecunda perſona vertunt, alii in tertia.i.quū Deus cœperit exercere iudiciū in impios vt ſeruet omnes.&c. Humiles ענוי manſuetos. afflictos. 11 Confitebitur tibi, תודך celebrabit te.i.qui prius erãt tibi irati,laudabūt te. Reſid.ir. cinges. : שארית חמת תחגור quod reliquum eſt furorum conſtringes.q.d.quaſi vinculo cohibebis nequis poſthac iraſcatur tibi. Alii,reliquo indignationum accinges te. 12 Afferant יובילו afferte.Fut.Heb.pro imperat. Terribili : למורא Ad verbū,terrori.timori.Poteſt eſſe adiectiuū dictionis munus: afferte munus tremēdum. 13 Succidit יבצור Fut.Heb.Succidet,nempe vt vindemiator racemos.Quidam, Vindemiabit.i.auferet animum principibus.

IN PSALMVM LXXVII.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. 2 Et vocif.ſum ואצעקה & clamaui. Alii,& vociferabar.Præt.Heb.pro imperf.vt & mox,Auſcultabat mihi. 3 Dominum ארני Domine Defluebat נגרה Præt. Heb.,Metaphora à vulnerato,cuius ſanguis non poteſt ſiſti. 4 Recordabar אזכרה Futura Heb.pro præt.imperf. Et tumul.ואהמיה & inquietus erã.infremebam.conturbabar. Loquebar אשיחה querelas faciebam.meditabar.deprecabar. Et anguſt.aff.ותתעטף & deficiebat. Alii,Et totus in oratione fuit. 5 Tenuiſti vig.oc.m. אחזת שמורות עיני Tenuiſti *in* vigiliis oculos meos. Contritus ſum נפעמתי contritus ſum.conſternabar. 6 Supputaui חשבתי Reputaui. Recogitaui. Reduxi in animum. Seculorum : עולמים id eſt priſtinos,ſiue priſcos. 7 Recordabar cant.m. אזכרה נגינתי Futura Heb.pro præt.imp.i. recordabar tēporis quo præ gaudio ob res ſecūdas canebã.In memoriã reuocabã modulationes meas. Corde.m.med. עם לבבי אשיחה cum corde meo loquebar Spirit.m. : רוחי.i.mens mea.ſub.ſequētia. 8 Repellet יזנח elongabit ſe Vt bene velit לרצות vt benignum ſe exhibeat.beneuolus ſit.placidus ſit. 9 Nunq.defec.in ſec.miſ.e. האפס לנצח חסדו Num collegit penitus bonitatem ſuam? Defecit verbum גמר אומר conſumptum eſt eloquium.finem habet oraculum.i.verbū conſolatoriū. 10 Concl.in ira קפץ באף prohibuit propter iram. Vel per fut.cōtinebit in ira. 11 Et cogit.Mors m.eſt ואומר חלותי היא Ad verbū,Et dixi,Occidere meum.i.occiſio & mors mea eſt:ſiue potius,interitus meus eſt.i.ſuccūbã,ſub.in hac calamitate,dixi actū eſſe de me.ab חלל.Alii ab חלה deducētes,quod eſt ægrotare,infirmum eſſe:vertunt,Infirmari meum eſt .i.infirmitas mea eſt. Recordatus ſum. Iſtud ſubauditū eſt ex ſequēti verſu,in quo ſeipſum exponit quid ſignificet per dexterã Excelſi, nempe mira eius facinora.q.d.in tanta deſperatione recordabar temporis quo Deus dexteram ſuam manifeſtabat,ſuccurrendo ſuis. 12 Recordabar אזכיר & אזכרה futura Heb. Iah יה Vide ſuprà Pſal.68.a.5. A principio מקדם ab antiquo.i.in liberandis patribus noſtris ex AEgypto.ab olim. 13 Et de operib.tuis loq. : ובעלילותיך אשיחה & de ſtudiis tuis loquebar. Alii, & in operibus tuis meditabar. 14 In ſanctitate בקודש in ſancto.Hebraiſm⁹,inſtituta & cōſilia tua ſanctimoniæ plena ſunt. Alii melius,viæ tuæ(ſub.notæ ſunt)in ſacrario.ſub.tuo.i.in tēplo,aut cælo tuo. 17 Timuerunt,&c. : יחילו אף ירגזו תהומות Fut.Heb.pro præt.parturierūt,etiã abyſſi exagitatæ ſunt. Alii,doluerunt,etiam commouerunt ſe abyſſi.Alii,trepidauerunt,conterritæ etiam ſunt abyſſi.

Multitudo ſonitus aquarum: vocẽ dederunt nubes.
Etenim ſagittæ tuæ tranſeunt:vox tonitrui tui in rota.
Illuxerunt coruſcationes tuæ orbi terræ:cõmota eſt &cõtremuitterra.
In mari via tua , & ſemitæ tuæ in aquis multis: & veſtigia tua non cognoſcentur.
Exod.14.e.19 |Deduxiſti ſicut oues populũ tuũ in manu Moyſi & Aaron.
Intellectus Aſaph. LXXVII.
ATtendite popule meus Legem meam, inclinate aurem veſtrã in verba oris mei.
Pſal.48.a.ſ. matth.13.e.35. |Aperiam in parabolis os meũ: loquar propoſitiones ab initio.
Quãta audiuimus & cognouimus ea,&patres noſtri narrauerũtnobis,
Non ſunt occultata à filiis eorum in generatione altera,
Narrantes laudesDomini,&virtutes eius , & mirabilia eius quæ fecit.
Et ſuſcitauit teſtimoniũ in Iacob, & legem poſuit in Iſrael,
Quanta mãdauit patribus noſtris nota facere ea filiis ſuis: vt cognoſcat generatio altera,
Filii qui naſcentur, & exurgent,& narrabunt filiis ſuis:
Vt ponãt in Deo ſpem ſuã,& non obliuiſcãtur operum Dei,& mãdata eius exquirant:
Ne fiãt ſicut patres eorum,generatio praua & exaſperans,
B Generatio quæ nõ direxit cor ſuũ, & nõ eſt credit⁹ cũ Deo ſpiritus ei⁹.
Filii Ephrem intendẽtes & mittẽtes arcum: conuerſi ſunt in die belli.
Non cuſtodierunt teſtamentũ Dei: & in Lege eius noluerunt ambulare.
Et obliti ſunt benefactorum eius, & mirabilium eius quæ oſtendit eis.
Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra AEgypti, in campo Taneos.
Exod.14.e.21. |Interrupit mare, & perduxit eos, & ſtatuit aquas quaſi in vtre.
Exod.13.d.21.14.e.14. |Et deduxit eos in nube diei: & tota nocte in illuminatione ignis.
Pſal.104.d.39. Pſal.104.d.41. exod.17.b.6. nume.20.b.10. |Interrupit petram in eremo: & adaquauit eos velut in abyſſo multa:
Et eduxit aquam de petra : & eduxit tanquam flumina aquas.
Et appoſuerũt adhuc peccare ei: in irã excitauerũt Excelſũ in inaquoſo.
Nume.11.a.1. Et tentauerunt Deum in cordibus ſuis, vt peterẽt eſcas animabus ſuis.
|Et male locuti ſunt de Deo:dixerunt , Nunquid poterit Deus para-
C re menſam in deſerto?

18 ″Inundare fecerunt aquas nubes,tonitruum dederũt cæli,etiã
″fulgura tua diſcurrerunt.
19 Sonitus tonitrui tui″in rotũditate,″illuſtrauerunt fulgura or-
bem,commota eſt & contremuit terra.
20 In mari via tua , & ſemitæ tuæ in aquis multis : & ſemitæ tuæ
non ſunt agnitæ.
21 Deduxiſti ſicut pecudes populũ tuum,per manum Moשéh & Aharón.
1 ″Intelligentia ipſi Aſaph. LXXVIII.
AVſcultа popule mi Legem meam,inclinate aurem veſtram
ad verba oris mei.
2 ″Aperiam in parabolã os meum,loquar ænigmata″à principio.
3 Quæ audiuimus & cognouimus ea,& patres noſtri narrauerũt
nobis,
4 ″Non abſcondem⁹ *ea* à filiis eorũ,*qui* generationi poſteræ narra-
bunt laudes Iehouæ,& fortitudinẽ eius,& mirabilia ei⁹ quæ fecit.
5 ″Et ſuſcitauit teſtimoniũ in Iayacób,& Legem poſuit in Iשſra
אel,″quæ præcepit patribus noſtris, vt nota facerent ea filiis ſuis:
6 Vt cognoſceret generatio poſtera,″*& ut* filii qui naſcerẽtur,ex-
urgerent,& narrarent filiis ſuis:
7 ″Vt ponerent in Deo ſpem ſuam,nec obliuiſcerentur operum
Dei,& mandata eius cuſtodirent:
8 Nec eſſent ſicut patres ſui,generatio″deficiens *a Deo* & rebellis,
gñatio quæ nõ″direxit cor ſuũ,″nec fuit fidelis cũ Deo ſpirit⁹ ei⁹.
9 Filii אEphràim armati,iacientes arcu,verterũt *terga* in die belli.
10 Nõ cuſtodierũt pactũ Dei,& in Lege eius noluerũt ambulare:
11 Sed obliti ſunt operũ ei⁹,& mirabiliũ eius quæ oſtenderat eis.
12 Coram patribus eorum fecerat mirabilia in terra AEgypti in
agro″צSóyan.
13 ″Secuit mare,& trãſire fecit eos,&ſtare fecit aquas velut aceruũ.
14 Et deduxit eos in nube per diẽ,& tota nocte″in lumine ignis.
15 Rupit petras in deſerto, & potũ dedit eis″ẽ voraginib⁹ magnis.
16 Et eduxit fluenta de petra,& deſcendere fecit tanquam flumi-
na quas.
17 Et addiderũt adhuc peccare ei,″vt prouocarẽt Excelſum in ſo
litudine.
18 Et tentauerũt Deum in corde ſuo,petẽdo cibum″animæ ſuæ.
19 Et loquuti ſunt contra Deũ:dixerunt, Nunquid poterit Deus
parare menſam in deſerto?

Excitat Dauid ac commouet populum ad audiendum quæ docere inſtituit, à paucis intellecta, & obliuioni mandata.

Facta Dei erga Iudæos admirabilia,à patribus ex præcepto Dei narrata filiis. &quare.

Contumacia,infidelitáſque Iudæorum.

Prælium aduerſum ab Iſraelitis commiſſum, quòd Dei eſſent obliti, & operũ eius in AEgypto.

Petra.

Tentare Deum

18 Inundare fec. aq.nubes,זרמו מים עבות Inundauerunt aquæ,*aquæ inquam* nubiũ denſarũ.ſiue atrarũ.Vel,Nubes dẽſæ inundare fecerunt aquas.i.demiſerũt aquas vehementes.Alii, Nubes effuderunt aquas.Alii,Deciderunt nimbi aquarum denſarum nubium. Fulg.t.diſc. יתהלכו חצציך ſagittæ tuæ diſcurrunt.Fut.Heb.pro præſ. Quidam vertunt grandines.
19 In rotund. בגלגל i.in aere.nam aer eſt formæ circularis. Illuſt.fulg.or. האירו ברקים תבל illuxerunt fulgura orbi.

IN PSALMVM LXXVIII.

1 Intelligentia משכיל Vide Pſal.32. 2 Aper.in parab.os m. אפתחה במשל פי Hebraiſmus,pro Dicturus ſũ parabolas. A principio.: מני־קדם à *tempore* antiquo. Ab olim. Iam inde ab antiquo.i. exponam verbis res quæ præ vetuſtate obſcuræ ſunt , & pene exciderunt.
4 Non abſcondemus *ea* à fil.e. *qui* gen.poſt. narr. לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים Non celabimus *ea* filios eorum , *ſed* generationi poſteræ narrabimus,&c.Alii,Non celabimus filios eorum,generationem ſequentem,narrantes,&c.Alii,Non eſt celatum filios eorũ, generationi poſterorũ narrantes &c. 5 Et ſuſcit. teſt. ויקם עדות Ipſe enim ſuſcitauit teſtimonium. Alii,Statuit quoque teſtimonium.i.teſtimoniũ quod conteſtatione quadam præcepit:hoc eſt,ſtatuit decreto quodam in populo fideli,vt poſteri,&c. Quæ אשר quod.nempe ſtatutum, & quam legem de narrandis Diuinis miraculis , præc. 6 *Et ut* filii qui naſc. &c.: בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם filii *ſcilicet* qui naſcituri ſunt ſurgant,& narrent filiis ſuis. Alii,filii naſcituri & orituri, narrarent filiis ſuis. Alii, filii qui naſcentur,ſurgent,*&* narrabunt,&c.
7 Vt ponerẽt וישימו Vt ponãt,&c.vel,Indéque ponant. 8 Deficiens & reb.סורר ומרה incredula & rebellis.Vel, auerſatrix & irritatrix.Alii,auerſatrix[ſiue peruerſa]& inobediens. Direxit הכין præparauit.Alii,quæ recte haudquaquam inſtituit cor ſuum. Nec fuit,&c. ולא־נאמנה אל־אל nec firmiter adhæſitDeo. Vel,nec eſt nixus Deo.aut,fideliter egit cũ Deo.Alii,nec eſt creditus cũ Deo.Alii,nec credidit Deo.
12 צSóyan. צען id eſt Tanitico. 13 Secuit בקע Interrupit 14 In lumine באור ad lumen. 15 E voraginib.m.בתהומות רבה: in abyſſis magnis. Alii, abyſſis ampliſſimis. Hebræi ſubaudiunt aduerb. ſimilitudinis: hinc vertunt quidam,*ut* ex magna abyſſo. *Quaſi* ex abyſſo multa. 17 Vt prouoc.Excel. למרות עליון exacerbantes Altiſſimũ. Alii,irritare Altiſſ. alii, deficere ab Excelſo.ſub.add:derut.
18 Animæ ſuæ.: לנפשם Hebraiſmus,pro ſibi. Vel,pro deſyderio ſuo.Quidam vertunt,cupiditati ſuæ.

'Ecce percuſſit petrã,&fluxerũt aquæ,&torrẽtes inundauerũt: 20
nũquid etiã panẽ poterit dare? num apparabit carnẽ populo ſuo?

Infidelitas Iudæorũ punitur.

Ideo audiuit Iehoua, & iratus eſt, igníſque accenſus eſt in Ia- 21
yacób,& etiam furor aſcendit contra Iꝟſraнél:
Quòd non credidiſſent Deo,nec ſperauiſſent'in ſalute eius. 22
Nam mandauerat nubibus deſuper,& ianuas cæli aperuerat, 23

Manna.

Et pluerat ſuper eos man ad comedendum , & triticum'cæli 24
dederat eis.
Panem'fortiũ comedit vir : cibum miſerat eis ad ſaturitatẽ. 25
'Excitauit *nanque* Eurum in cælo,& induxit in fortitudine ſua 26
Auſtrum,
Et pluit ſuper eos ſicut puluerem, carnẽ , & ſicut arenam ma- 27
rium volatile alatum:
Et cadere fecit *illud* in medium'caſtrorum eius , in circuitu ta- 28
bernaculorum eius.
Et comederunt, & ſaturati ſunt valde,'& deſiderium illorum 29
attulit eis.

Rurſum incredulitas eorum punitur.

'Non erant alienati à deſiderio ſuo , adhuc eſca eorum in ore 30
eorum erat:
Quum furor Dei aſcendit in eos,&occîdit pingues eorum,'& 31
electos Iꝟſraнél'incuruauit.
'Cum omni hoc peccauerunt adhuc,& non crediderunt mira- 32
bilibus eius.
Ideo cõſumpſit in vanitate dies eorũ,&annos eorũ'feſtinãter. 33

Afflicti quærũt Deum in hypocriſi,ſine vlla in eum fiducia.

Si occidebat eos,'quærebant eum,ac reuertebãtur, & dilucu- 34
lo quærebant Deum.
Et recordabantur quòd Deus'rupes eorum *eſſet*,& Deus excel 35
ſus *eſſet* redemptor eorum.

Lingua diligere

Et blandiebantur ei ore ſuo,& lingua ſua mentiebantur ei: 36

Cor non rectũ.

'Cor autem eorum non erat rectũ cum eo,'nec fideles fuerunt 37
in pacto eius.

Miſericors De⁹

Ipſe tamẽ miſericors cõdonauit iniquitatẽ, neq; diſperdidit: 38
'& multiplicauit vt auerteret irã ſuã,neq; excitauit omnẽ irã ſuã.

Caro ſunt homines.

Recordatúſq; eſt quòd caro eſſet:ſpirit⁹ vadẽs,& nõ reuertẽs. 39
Quoties exacerbauerunt eum in deſerto, irritauerunt eum in 40
ſolitudine?
'Et reuerſi ſũt,& tẽtauerũtDeũ,& Sãctũ Iꝟſraнel'limitauerũt. 41
Nõ ſũt recordati man⁹ eius, diei qua redemit eos de anguſtia: 42

Plagæ AEgypti

Neque eius qui poſuerat in AEgypto ſigna ſua , & mirabilia ſua in 43
regione ɤSóyan:
Et cõuertit in ſãguinẽ flumina eorũ,& fluẽta eorũ,ne biberẽt. 44
Miſit in eis'omne genus muſcarum,& comedit eos: ranã quo- 45
que, & diſperdidit eos.

20 |Quoniam percuſſit petrã,&fluxerũt aquæ , & torrẽtes inũdauerũt: Exod.17.b.6. num.20.b.11. pſal.104.d.41. 1.corint.10.a.4. ſapien.11.a.4.
Nunquid & panem poterit dare? aut parare menſam populo ſuo?
21 |Ideo audiuit Dominus,& diſtulit, & ignis accenſus eſt in Iacob, & ira aſcendit in Iſrael: Num.11.a.1.
22 Quia non crediderũt in Deo, nec ſperauerunt in ſalutari eius.
23 Et mandauit nubibus déſuper, & ianuas cæli aperuit,
24 |Et pluit illis manna ad manducã dum,& panem cæli dedit eis. Exod.16.c.14. num.11.b.7.
25 |Panem angelorum manducauit homo: cibaria miſit eis in abũdãtia. Iohan.6.d.31. 1.cor.10.a.3.
26 |Trãſtulit Auſtrum de cælo,& induxit in virtute ſua Africum, Num.11.f.31.
27 Et pluit ſuper eos ſicut puluerem carnes, & ſicut arenam maris volatilia pennata:
28 Et ceciderunt in medio caſtrorũ eorum,circa tabernacula eorum.
29 Et manducauerũt, & ſaturati ſunt nimis,& deſideriũ eorum attulit eis: non ſunt fraudati à deſiderio ſuo.
30 |Adhuc eſcæ eorũ erãt in ore ipſorum:& ira Dei aſcendit ſuper eos, Num.11.g.33.

D

31 Et occîdit pingues eorum , & electos Iſrael impediuit.
32 In omnibus his peccauerũt adhuc, &nõ crediderũt in mirabilibus eius.
33 Et defecerũt in vanitate dies eorũ, & anni eorum cum feſtinatione.
34 Quũ occideret eos , quærebãt eũ, & reuertebantur , & diluculo veniebant ad Deum.
35 Et rememorati ſunt quia Deus adiutor eſt eorum,& Deus excelſus redemptor eorum eſt.
36 Et dilexerunt eum in ore ſuo,& lingua ſua mentiti ſunt ei:
37 Cor autem eorum non erat rectũ cum eo, nec fideles habiti ſunt in teſtamento eius.
38 Ipſe autẽ eſt miſericors,& ꝓpitius fiet pctĩs eorũ , & nõ diſperdet eos:
Et multiplicauit vt auerteret iram ſuam,& non accẽdit omnem irã ſuã.
39 Et recordatus eſt quia caro ſunt: ſpiritus vadens,& non rediens.
40 Quoties exacerbauerunt eum in deſerto,in iram concitauerunt eum in inaquoſo?
41 Et conuerſi ſunt , & tentauerunt Deũ, & ſanctũ Iſrael exacerbauerũt.

E

42 Nõ ſunt recordati manus eius,die qua redemit eos de manu tribulãtis:
43 Sicut poſuit in AEgypto ſigna ſua, & prodigia ſua in campo Taneos:
44 |Et conuertit in ſanguinem flumina eorũ, & imbres eorũ, ne biberẽt. Exod.7.d.19.
45 |Miſit in eos cynomyiam,& comedit eos:& ranam,& diſperdidit eos. Exod.8.a.6.

20 Ecce perc. הן הכה Percuſſit quidẽ.En percuſſit 22 In ſalu.e.: בישועתו Salus pro auxilio. 24 Cæli שמים.i.ex aere deſcẽdẽs.
25 Fortium אבירים magnificorum.potentium.i. cælorũ,vel nubiũ.¦Chaldæus paraph.vertit, cibũ qui deſcendit de habitaculo angelorũ.
26 Excitauit יסע Impulit 28 Caſtr.eius,מחנהו nempe Iſraelis.ſingul.pro plur.eorum. 29 Et deſyd.&c.: ותאותם יבא להם
attulerat enim eis deſiderium eorum.i.reddiderat illos voti cõpotes. 30 Non erant alie. à deſ.ſ. לא זרו מתאותם Non ſunt deſtituti
deſiderio ſuo. præcedentibus adiũgitur. Alii ſequẽtibus iungẽtes, vertunt, Nondũ receſſerant à cupiditate ſua, quũ,&c. 31 Et electos
ובחורי & iuuenes ſelectiores Incuruauit.: הכריע ſuccũbere fecit. proſtrauit. humiliauit. deiecit. 32 Cum omni hoc בכל זאת In
omni hoc.Super hæc omnia.i.Nihilominus. Feſtinanter.: בבהלה cum terrore.aut,perturbatione.q.d.etiã edito miraculo interfecit eos.
34 Quærebãt eũ,ודרשוהו & [pro tunc]ſtudioſe requirebant eũ. 35 Rupes e. צורם fortitudo eorũ. 37 Cor au.e. ולבם Cor enim
eorum. Nec fid.fue. ולא נאמנו nec firmi fuerunt. 38 Et multiplic.vt auer.iram ſ. והרבה להשיב אפו Hebraiſmus,pro,magnoperè
iram ſedauit.Vel , ſtrenue curauit vt cohiberet iram ſuam.Aut vt alii,ſæpenumero retraxit iram ſuam. 41 Et reuerſi ſunt,& tentau.
וישובו וינסו Hebraiſmus,pro,identidem & ſæpius tentauerunt Deum.vel,identidem & ſæpius tentando Deum. Limitauerunt.: התוו circunſcripſerunt.i. virtutem eius quaſi quibuſdam terminis comprehenderunt,dicentes eum quidem aliqua poſſe, at non eſſe omnipotentem.
45 Omne gen.muſc. ערב miſcellam.i.turbam miſcellaneam ferarum Vel,muſcarum venenatarum.

Exod.10.c.13

46 ❡Et dedit ærugini fructus eorũ, & labores eorum locuſtæ.

Et dedit brucho ʹfructum eorum, & laborem eorum locuſtæ.

Exod.9.a.2.e.23.

47 ❡Et occidit in grãdine vineas eorũ: & moros eorum in pruina.

Perdidit grandine vites eorum, & ſycomoros eorumʹmaiuſcula grandine.

48 Et tradidit grãdini iumenta eorũ, & poſſeſſionem eorum igni.

Et tradidit grandini iumenta eorũ,& poſſeſſiones eorumʹcarbonibus ignitis.

49 Miſit in eos irã indignationis ſuæ: indignationẽ, & iram, & tribulationẽ, immiſſionẽ per angelos malos.

Miſit in eos furorẽ indignationis ſuæ:iram & indignationem & anguſtiam,immiſſionem angelorum malorum.

50 Viã fecit ſemitæ iræ ſuæ,& non pepercit à morte animabus eorum, & iumenta eorum in morte concluſit.

ʹPonderauit ſemitam furori ſuo,ʹnon prohibuit à morte animam eorum,ʹ& vitam eorum peſti tradidit.

Exod.12.e.29

51 ❡Et percuſſit omne primogenitum in Terra- AEgypti,primitias omnis laboris eorũ in tabernaculis Cham.

Et percuſſit omne primogenitũ in AEgypto,ʹprimitias fortitudinum in tabernaculis חHam. Primogenita.

Exod.13.c.18.

52 ❡Et abſtulit ſicut oues populũ ſuũ: & deduxit eos tanquam gregem, in deſerto:

ʹEt proficiſci fecit velut pecudes populũ ſuum,& deduxit eos tanquam gregem,in deſerto: Exitus ab AEgypto.

F

53 Et eduxit eos in ſpe, & nõ timuerũt:& inimicos eorũ operuit mare.

Et deduxit eosʹ tutò, nec timuerunt:& inimicos eorum operuit mare.

Ioſue.13.b.7

54 Et induxit eos in montem Sanctificationis ſuæ,montem quem acquiſiuit dextera eius:

Introduxit eos ad terminos Sanctitatis ſuæ,in mõtem iſtum quem acquiſiuit dextera eius:

55 ❡Et eiecit à facie eorum Gentes,& ſorte diuiſit eis terram in funiculo diſtributionis:

Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Iſrael.

Eiecítque à facie eorũ gẽtes,ʹ& cadere fecit easin funiculo hæreditatis:& habitare fecit in tabernaculis eorũ tribus Iשſraאel.

56 Et tentauerunt,& exacerbauerunt Deum excelſum: & teſtimonia eius non cuſtodierunt.

Attamen tentauerunt,& exacerbauerunt Deum excelſum: & teſtimonia eius non cuſtodierunt. Rebelles & idolatræ Iudæi.

57 Et auerterũt ſe, & non ſeruauerũt pactum: quemadmodũ patres eorũ, conuerſi ſunt in arcum prauum.

Et auerterunt ſe,& præuaricati ſunt ſicut patres eorum: conuerſi ſunt vt arcus doloſus.

58 In iram concitauerũt eum in collibus ſuis:& in ſculptilibus ſuis ad æmulationem eum prouocauerunt.

Et irritauerunt eum excelſis ſuis: & ſculptilibus ſuis ad æmulationem prouocauerunt eum.

1.Reg.4.a.1

59 Audiuit Deus,& ſpreuit:& ad nihilum redegit valde Iſrael:

Audiuit Deus,& commotus eſt:ʹ& ſpreuit valde Iשſraאelem.

G

60 ❡Et repulit tabernaculũ Silo,tabernaculũ ſuum vbi habitauit in hominibus.

Propterea dereliquit tabernaculum ש Silóh, tentorium *in quo* habitauit inter homines. Arca Dei,(quã vocat tabernaculum,tentorium, & fortitudinẽ) quare Philiſtæis tradita.

61 Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorũ in manus inimici.

Et tradidit in captiuitatẽʹfortitudinem ſuam , ʹ& gloriã ſuam in manum hoſtis.

62 Et concluſit in gladio populum ſuum,& hæreditatem ſuam ſpreuit.

Tradidit itẽ gladio populũ ſuũ,& in hæreditatẽ ſuã iratus eſt.

63 Iuuenes eorum comêdit ignis, & virgines eorum non ſunt lamẽtatæ.

Iuuenes ei⁹ vorauit ignis, & virgines eius nõ fuerũtʹlaudatæ.

64 Sacerdotes eorũ in gladio ceciderũt, & viduæ eorũ nõ plorabantur.

Sacerdotes eius gladio ceciderũt,& viduæ eiusʹnon fleuerunt.

65 Et excitatus eſt tanquã dormiens Dominus , tanquam potens crapulatus à vino:

Excitatus eſt autem tanquam dormiens Dominus, tanquam potens clamansʹà vino:

66 Et percuſſit inimicos ſuos in poſteriora,opprobrium ſempiternum dedit illis.

Et percuſſit hoſtes ſuosʹ retrorſum , opprobrium perpetuum ʹdedit eis.

67 Et repulit tabernaculũ Ioſeph , & tribum Ephraim non elegit:

ʹSpreuítque tentoriũ Ioשſéph, & tribũ אEphráim nõ elegit: Tribu Ephraim reiecta,eligit Deus tribum Iuda,ex qua deligit Dauidem.

68 Sed elegit tribum Iuda , montem Sion quem dilexit.

Elegit autem tribum Iehudáh,montem צSiion quem dilexit.

69 Et ædificauit ſicutvnicornium Sanctificium ſuum in terra quam fundauit in ſecula.

Et ædificauit ſicut *palatia* excelſa Sanctuarium ſuum,velut terram quam fundauit in ſeculum.

1.Reg.16.c.11,& 2.reg.7.b.8.

70 ❡Et elegit Dauid ſeruũ ſuum,& ſuſtulit eum de gregibus ouium:

Et elegit Dauid ſeruũ ſuum,& tulit eumʹdeſeptis pecudum:

46 Fructum eorum, יבולם prouentum eorum 47 Maiuſcula grand.: בחנמל lapide glaciato. Alii,lapide grandinis. 48 Carb.ign. : לרשפים fulminibus. 50 Pond.ſem.fu.ſuo, יפלס נתיב לאפו Hebraiſmus , acſi dicat,Adæquauit, ſiue muniuit ſemitam iræ ſuæ, vt citra impedimentũ exagitaret impios.q.d.citra morã puniuit eos. Non proh.à morte ani. c. לא חשך ממות נפשם Hebraiſmus, pro,occidit eos,nõ pepercit quin eos occideret. Et vitã eorũ וחיתם & animãtia eorum 51 Primitias fortit. ראשית אונים Ita vocat primogenita quæ ſuſcipiuntur in prima iuuentute. 52 Et prof.fec. ויסע Et emiſit. Et traduxit 53 Tutò, לבטח confidenter.ſiue,cũ ſumma fiducia. 55 Et cad.fec.eas in fun.hæred. ויפילם בחבל נחלה .i.poſtrauit Gentes in ſua hæreditate.q.d.partim expulit Gentes,partim in ſuis finibus occidit. Alii vertunt, proiecítque eis ſortem hæreditatis. Vel,& in funiculo dimiſit eis hæreditatem.i. habitare fecit eos in hæreditate promiſſa. 59 Et ſpreuit וימאס & execratus eſt.auerſatus eſt.vel abhorruit ab Iſraele. 61 Fortit.ſuam, עזו Sic vocat arcam Dei, quòd ſuper eam ſoleret virtutẽ & fortitudinẽ ſuam declarare filiis Iſrael. Et glor.ſ. ותפארתו & decus ſuũ. magnificentiam ſuam. decorem ſuum.Repetitio eſt. 63 Laudatæ. : הללו epithalamiis nuptialibus.i.permanſerũt innuptæ. Quidam vertunt,honoratæ,ſub.nuptiis. Alii,nuptiis traditæ. 64 Non fleu. לא תבכינה non ſunt deploratæ,aut defletæ. 65 A vino: : מיין poſt vinum.i. vbi edormiuit crapulam. 66 Retrorſum, אחור in poſteriori parte.Alii, tergum vertentes.i.effecit vt Iſrael verteret terga hoſti,fugiendóque,vulnera acciperet. Vel, Iſraelem egit in fugam , effecítque vt hoſtis percuteret eos qui erant in poſtrema acie. Dedit eis.: נתן למו tradidit eos. 67 Spreuitque וימאס Idẽ verbũ quod verſu 59.q.d.ſtatim audita clade mœrore perierũt.

'Euntémque poſt lactantes adduxit eum, vt paſceret Iaγacob populum ſuum, & Iשׂraאel hæreditatem ſuam.

Pauit igitur eos 'in ſimplicitate cordis ſui, '& prudentiis manuum ſuarum deduxit eos.

Pſalmus ipſi Aסſaph. LXXIX.

Querũtur Iſraelitæ de euerſione tẽpli, vrbiſque Ieroſolymæ, factaper Antiochum: ac de ingenti cæde ui gentis ſuæ.

Deus venerunt Gentes in hæreditatem tuam, polluerunt Tẽplũ ſanctitatis tuæ, poſuerũt Ieruשׂſaláim in aceruos *lapidũ*.

Dederunt cadauera ſeruorum tuorum eſcam volatilibus cæli, carnem miſericordium tuorum beſtiis terræ.

Effuderunt ſanguinẽ eorum tanquam aquã *in* circuitibus Ieruשׂſaláim: nec erat qui ſepeliret.

Fuimus probro vicinis noſtris, ſubſannatio & deriſio iis qui ſunt in circuitibus noſtris.

Orant vt placetur Deus, & cõtra ipſorum inimicos indignationem ſuam conuertat.

Vſquequo Iehoua iraſcêris in ſeculum? ardebit velut ignis, zelus tuus?

Effunde iram tuam ſuper Gentes quæ non nouerũt te: & ſuper regna quæ nomen tuum non 'inuocant:

Quia vorarunt Iaγacob, & habitaculum eius deſolauerunt.

Vehemens ardẽnſque oratio vt Dominus ipſis ignoſcat: & quare.

Ne memineris 'nobis iniquitatum priorum: feſtina, præueniant nos miſericordiæ tuæ, quia 'attenuati ſumus valde.

Adiuua nos Deus 'ſalutis noſtræ propter gloriã nominis tui, & erue nos, '& propitiare peccatis noſtris propter nomen tuum.

Vtquid dicerẽt Gẽtes, Vbi eſt Deus eorũ? 'nota fiat in Gẽtibus in oculis noſtris vltio ſanguinis ſeruorũ tuorum qui effuſus eſt.

Introeat coram te gemitus vinctorum, ſecundum magnitudinem brachii tui 'relinque *in vita* filios mortis.

Iterum contra inimicos precãtur.

Et redde vicinis noſtris ſeptuplum in ſinum eorum, probrũ ipſorum quo probris affecerunt te Iehoua.

Laudes pro liberatione.

Nos autẽ popul⁹ tu⁹ & oues paſcuæ tuæ, celebrabim⁹ te in ſeculũ, in generationẽ & gñationẽ narrabimus laudẽ tuã. LXXX.

'Victori, 'ſuper שׂSoשׂſannim, 'yeduth ipſius Aסſaph pſalm⁹.

Preces ardẽtes vt præcedente Pſalmo, vt Deus pro ſua gratia ipſos liberet ex afflictionibus in quibus eos conſtituit.

O 'Paſtor Iשׂraאelis auſculta, qui ducis tanquam pecudes, Ioסſéph: qui ſedes inter Cherubim, 'ſplende.

Coram אEphráim, & Biniamin, & Menaשׂſéh ſuſcita fortitudinem tuam, & veni in ſalutem nobis.

Deus cõuerte nos, & lucere fac faciem tuam, '& ſeruabimur.

Iehoua Deus exercituum, vſquequo 'fumabis in orationem populi tui?

Cibaſti eos pane lachrymarũ, '& propinaſti eis lachrymas in menſura.

'Poſuiſti nos litem vicinis noſtris, & inimici noſtri ſubſannauerunt *nos* 'ſibi.

71 depoſt fœtantes accepit eum,
|Paſcere Iacob ſeruum ſuum, & Iſrael hæreditatem ſuam. 1.Reg.
72 Et pauit eos in innocentia cordis ſui, & in intellectibus manuũ ſuarum deduxit eos.

Pſalmus Aſaph. LXXVIII.

1 Deus venerunt Gentes in hæreditatem tuam, polluerũt templum ſanctum tuum, poſuerunt Ieruſalem in pomorum cuſtodiam.
2 Poſuerunt morticina ſeruorũ tuorum eſcas volatilibus cæli, carnes ſanctorum tuorum beſtiis terræ.
3 Effuderunt ſanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Ieruſalem: & non erat qui ſepeliret.
4 Facti ſumus opprobriũ vicinis noſtris, ſubſannatio & illuſio his qui in circuitu noſtro ſunt.
5 Vſquequo Domine iraſcêris in finẽ? accẽdetur velut ignis, zelus tuus?
6 Effunde iram tuam in Gentes quæ te non nouerunt: & in regna quæ nomen tuum non inuocauerunt: Ierem.
7 Quia comederunt Iacob, & locum eius deſolauerunt.
8 |Ne memineris iniqtatũ noſtrarũ ãtiquarũ, citò anticipẽt nos miſericordiæ tuæ, quia pauperes facti ſum⁹ nimis. Eſa.
9 Adiuua nos Deus ſalutaris noſter propter gloriam nominis tui, Domine libera nos, & propitius eſto peccatis noſtris propter nomen tuum.
10 Ne forte dicant in Gentibus, Vbi eſt Deus eorum? & innoteſcat in nationibus coram oculis noſtris
11 Vltio ſanguinis ſeruorum tuorum qui effuſus eſt, introeat in conſpectu tuo gemitus compeditorum. Gen.
12 Secundum magnitudinem brachii tui poſſide filios mortificatorum.
Et redde vicinis noſtris ſeptuplum in ſinu eorum, improperium ipſorũ quod exprobrauerunt tibi Domine.
13 Nos aũt populus tu⁹ & oues paſcuæ tuæ cõfitebimur tibi in ſeculum, Exod.
In generationẽ & generationẽ annuntiabimus laudem tuam. Exod.
1 In finẽ, pro iis qui cõmutabũtur, teſtimoniũ Aſaph, Pſalmus LXXIX.
2 Qui regis Iſrael, intende: qui deducis velut ouem, Ioſeph:
3 Qui ſedes ſuper Cherubim, manifeſtare: coram Ephraim, Beniamin & Manaſſe Act.
Excita potentiam tuam, & veni vt
4 ſaluos facias nos.
5 Deus conuerte nos: & oſtende faciem tuam, & ſalui erimus.
Domine Deus virtutum, quouſque iraſcêris ſuper orationem ſerui tui?
6 Cibabis nos pane lachrymarum, & potũ dabis nobis in lachrymis in menſura?
7 Poſuiſti nos in cõtradictionem vicinis noſtris: & inimici noſtri ſubſannauerunt nos.

71 *Euntémque* poſt lact. מאחר עלות Heb. depoſt fœtas[vel fœtantes, aut à tergo fœtarum] venire fecit eum.
72 In ſimplic. כתם ſecundum integritatem. vel, in integritate Et prud.ma.ſ. ובתבונות כפיו cum prudentia manibus ſuis.

IN PSALMVM LXXIX.

6 Inuocant: קראו: Præt. Hebr. pro præſ. 8 Nobis לנו .i. in perniciem noſtram. 9 Salutis noſtræ ישענו ſalus noſtra. vel ſaluator noſter Et propitiare pec.n. וכפר על חטאתינו & placatus eſto ſuper peccatis noſtris. Remitte, vel condona peccata noſtra. Attenuati ſumus דלונו miſeri facti ſumus. 10 Nota fiat יודע palàm fiat. diuulgetur. cognoſcatur. 11 Relinque *in*, &c.: הותר בני תמותה Ad verbum, remanere fac filios mortis. i. conſerua in vita homines morti deſtinatos, ſiue addictos. vel, ſuperſtites redde eos qui morti deſtinati ſunt.

IN PSALMVM LXXX.

1 Victori, למנצח Vide Pſal. 4. Super שׂSoשׂſ. Vide pſal. 45. Eduth Aſaph עדות לאסף teſtimoniũ Aסſaph. Alii, ornamentũ ipſi Aſaph. acſi dicat (vt ait quidam Hebræorũ) pſalmũ iſtũ glorioſum & deſiderabilem fuiſſe ipſi Aſaph. Alii, melodiam fuiſſe volunt, & per appoſitionẽ hic poni eduth. Nõ deſunt qui vertãt, ſuper Soſannim decorã. 2 O paſtor רעה qui paſcis. Splẽde: הופיעה affulge. 4 Et ſeruabimur.: ונושעה & ſalui erimus. 5 Fumab. in or. עשנת בתפלת inſtar irati ſcilicet, qui per nares fumũ emittere ſolet. q.d. velut iratus repudiabis orationẽ, &c. Præt. Heb. pro fut. Quidã vertũt, iraſcêris precationi. 6 Et propinaſti eis lachr. &c.: ותשקמו בדמעות שליש & potaſti eos lachrymis ãpla mẽſura. vel copioſiſſimis. שליש nomẽ mẽſuræ eſt, ſic dictæ quòd tertia partẽ mẽſuræ maximæ cõtineat. quaſi Gallicè dicas, A grãd meſure. 7 Poſu. &c. תשימנו מדון לשכנינו Hebraiſmus, q.d. Effeciſti vt cõtenderent ſiue rixarẽtur nobiſcũ, vel de nobis, vicini noſtri. Sibi: למו .i. animi cauſa. Legi poteſt, ſubſannauerunt eum. ſub. Deũ, vt ſit tertia perſona pro ſecũda. q.d. dixerũt te nõ poſſe nos eripere & tueri.

.Reg. B Deus virtutum conuerte nos: & oſtende faciem tuam, & salui erimus. 8
Vineam de AEgypto tranſtuliſti: eieciſti Gentes, & plantaſti eam. 9
Dux itineris fuiſti in conſpectu eius, & plantaſti radices eius, & impleuit terram. 10
Operuit montes vmbra eius, & arbuſta eius cedros Dei. 11
Extendit palmites ſuos vſq; ad Mare, & vſque ad Flumē propagines ei⁹. 12
Vtquid deſtruxiſti maceriam eius, & vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam? 13
Exterminauit eam aper de ſylua, & ſingularis ferus depaſtus eſt eam. 14
C Deus virtutum conuertere: reſpice de cælo, & vide, & viſita vineam iſtam, 15
Et perfice eam quam plantauit dextera tua, & ſuper filium hominis quē confirmaſti tibi. 16
Incenſa igni & ſuffoſſa: ab increpatione vultus tui peribunt. 17
Ierem. Fiat manus tua ſuper virum dexteræ tuæ, & ſuper filium hominis quem confirmaſti tibi. 18
Et non diſcedimus à te: viuificabis nos, & nomen tuum inuocabimus. 19
Esa.64. Domine Deus virtutum conuerte nos: & oſtende faciem tuam, & ſalui erimus. 20
In finē pro torcularibus Pſalmus ipſi Aſaph, quinta ſabbathi. LXXX. 1
EXultate Deo adiutori noſtro: iubilate Deo Iacob. 2
Sumite pſalmũ, & date tympanũ, pſalterium iucundum cum cithara. 3
Buccinate in Neomenia tuba, in inſigni die ſolennitatis veſtræ: 4
Quia præceptum in Iſrael eſt, & iudicium Deo Iacob. 5
Gen.41.f. |Teſtimonium in Ioſeph poſuit illud: quũ exiret de terra AEgypti, linguam quam non nouerat audiuit. 6
B Diuertit ab oneribus dorſum eius: manus eius in cophino ſeruierunt. 7
Exod.17.b.6 In tribulatione inuocaſti me, & liberaui te, exaudiui te in abſcondito tempeſtatis: |probaui te apud aquam contradictionis. 8
Exod.20.a.1 |Audi populus meus, & cōteſtabor te: Iſrael ſi audieris me, non erit in te de⁹ recēs, neque adorabis Deũ alienũ 9
Ego enim ſum Domin⁹ Deus tuus qui eduxi te de terra AEgypti: dilata os tuum, & implebo illud. 10 11
Act.14.c.16 C Et non audiuit populus meus vocē meam, & Iſrael non intendit mihi. 12
|Et dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus ſuis. 13

8 ʹDe⁹ exercituũ cōuerte nos: & lucere fac faciē tuã, & ſeruabimur.
9 Vitem ex AEgypto ʺtraduxiſti: eieciſti Gentes, & plantaſti eam. Commemorāt beneficia quæ Deus in ipſos contulit.
10 ʺRepurgaſti *locum* ante eam, ʺ& radicari feciſti radices eius, & im-
pleuit terram.
11 Operti ſunt montes vmbra eius, & rami eius *ut* ʹcedri Dei.
12 ʹMiſit ramos ſuos vſq; ad Mare, & vſq; ad Flumē propagines ſuas.
13 Vtquid *igitur* dirupiſti ʹmacerias eius, ʺ& collegerunt eam om- Deplorāt ſuam ruinam.
nes tranſeuntes per viam?
14 Cōſumpſit eam aper ſylueſtris, & ʺfera agreſtis depaſta eſt eam.
15 Deus exercituum reuertere obſecro: reſpice è cælo, & vide, & vi- Orant vt in priſtinum ſtatũ reſtituantur.
ſita vitem iſtam,
16 Et vitiarium quod plantauit dextera tua, ʹ& ſuper plantationē
quam roboraſti tibi.
17 Incenſa eſt igni, ſucciſa: ab increpatione iræ tuæ pereunt.
18 Sit manus tua ʺſuper virum dexteræ tuæ, *&* ſuper Filium homi-
nis quem ʺroboraſti tibi.
19 Et nō retrocedem⁹ à te: ʹviuifica nos, ʹ& nomē tuũ inuocabim⁹.
20 ʺIehoua Deus exercituum conuerte nos: lucere fac faciem tuã,
& ſeruabimur.
1 ʹVictori ʺſuper Githith ipſi Aſaph. L X X X I.
2 EXultate Deo fortitudini noſtræ, iubilate Deo Iayacob. Exhortatio eſt ad gratitudinē pro anni prouētu.
3 Sumite canticũ, & date tympanũ, citharã iucũdã cũ nebel.
4 Clangite ʺin Calendis tuba, ʺin tempore conſtituto, in die feſti-
uitatis noſtræ:
5 Quia ſtatutum Iſraeli eſt, ʹiudicium Deo Iayacob:
6 ʺTeſtimonium in Iehoſeph poſuit illud: quum exiret ipſe ſu-
per terram AEgypti, *ubi* linguam ʹ *quam* non noueram, audiebam.
7 Subduxi ab onere humerũ eius: man⁹ eius ʺab aheno receſſerũt. Deus reuocat in memoriã ſua in Iſraelitas beneficia.
8 In anguſtia inuocaſti *me*, & erui te, ʺexaudiui te in abſcōdito to-
nitrui: probaui te apud aquas ʹMeriba. Selah.
9 *Tunc dixi*, Audi popule mi, & teſtabor tibi: Iſrael ſi audieris me, Qui Deo credit, in nullo alio fidit.
10 *Et* nō fuerit ĩ te deus alienus, nec incuruaueris te deo extraneo:
11 (*Nam* ego ſum Iehoua Deus tuus qui aſcendere feci te è terra AE
gypti) ʹdilata os tuum, & implebo illud. (*rare.*
12 At nō paruit popul⁹ me⁹ voci meæ, & Iſrael noluit mihi *obtēpe* Derelicti à Deo propter inobedientiam.
13 Permiſi igitur eos ʺfortitudini cordis eorum, *&* ambularunt in
conſiliis ſuis.

8 Deus exerc. אלהים צבאות repetitio quarti verſus. 9 Traduxiſti: תסיע Futura Heb. pro præteritis, proficiſci feciſti.
10 Repurg. פנית Euacuaſti. Expurgaſti. Quidã vertit, Feciſti ſpatiũ. qua ratione, ipſe viderit. Et rad. feciſti ותשרש & produxiſti radices.
11 Cedri Dei. ארזי־אל Cedros Dei vocat altiſſimas, & excelſas cedros. 12 Miſit תשלח Fut. Heb. pro præt.
13 Macerias eius, גדריה ſepes eius. Et collegerunt וארוה & decerpunt eam. vel, ex ea.
16 Et ſuper plant. &c. ועל־בן אמצתה לך: & ſuper filium [.i. ramum quem] roboraſti tibi. i. quem in gratiam tuam fortificaſti, ſiue fortē reddidiſti. vel, viribus adornaſti.
18 Super vi. dex. t. על־איש ימינך Hebraiſmus, pro, ſuper homines quos virtute tua fortes reddidiſti: hoc eſt ſuper nos quos tua virtute eduxiſti ex AEgypto. Roboraſti tibi.: אמצת לך Hebraiſmus, pro, ſuper homines quos fortes reddidiſti in gratiam tuam & honorem.
19 Viuifica תחיינו Fut. Heb. pro imperat. Et no. tuum inu. :ובשמך נקרא Ad verbum, & in nomine tuo inuocabimus.
20 Iehoua יהוה Tertia verſus quarti repetitio, quæ facta eſt ad ſignificandum vehementiſſimum ardorem.

IN PSALMVM LXXXI.

1 Victori, למנצח Vide Pſal. 4. Super Githith ipſi Aſaph. :על־הגתית לאסף Inſtrumenti muſici nomen eſt Githith, allatum ex Gath vrbe Palæſthinorum. acſi dicat, Pſalmus Aſaphi pſalmographi, traditus ei qui præerat cantoribus, vt cantaretur ſuper inſtrumento Githith. Vide Pſal. 8.
4 In Calēd. בחדש in noua luna, ſiue nouilunio. Græcè, neomenia. In temp. conſt. &c. בכסה ליום חגנו. i. in tēpore ad id determinato: nimirum die feſtiuitatis, &c. Quidam vertunt, in definito tempore ad diem ſacrificii noſtri. Alii, in inſigni die ſolennitatis noſtræ.
5 Iudicium משפט ius. i. mos iuſte inſtitutus in honorē Dei Iacob. Verti poteſt, & ius à Deo Iacob. ſub. profectũ. Quidã vertũt, legitimũ.
6 Teſtimonium עדות Quidam ſubaudiunt præpoſitionē, vertentes, Pro teſtimonio. Alii, Vice teſtimonii. *Quam* nō nou. aud. לא־ ידעתי אשמע: Præt. & fut. pro plus quàm perf. & imperfecto: mutatio item perſonarum, audiebam, ſub. in patribus. id eſt audierunt patres noſtri Iſraelitæ, audierunt maiores ſermonem AEgyptium illis incognitum.
7 Ab aheno בדוד à furno. Alii, à cacabis, vel ab ollis. ſub. conficiendis. nam vacabant vaſis fingendis.
8 Exaudiui te אענך reſpondi tibi. Meriba. מריבה Iurgii. id ſignificat vox Hebræa.
11 Dilata os tuum, הרחב־פיך Hebraiſmus, pro, ampliter & large pete, & impetrabis.
13 Fortitudini בשרירות perplexis cogitationibus. Alii, duritiei, vel obſtinationi. Id etiam cordis fortitudo ſignificat.

Deus ægrefe-rens, commemorat beneficia quæ populus ſua inobedientia amiſit.

'Vtinam populus meus obtemperaſſet mihi, Iwſrael in viis 14
meis ambulaſſet:
'Breui tempore inimicos eorum'humiliaſſem, & contra hoſtes 15
eorum vertiſſem manum meam:
Odio habentes Iehouam 'mentiti fuiſſent ei, & fuiſſet 'tempus 16
eorum in ſeculum:
'Et cibaſſet eũ *Deus* adipe frumẽti,'& de petra melle ſaturaſſẽ te. 17

Pſalmus ipſius Aſaph. LXXXII. 1

Deus in medio magiſtratuum, eos reprehendit iniuſtitiæ.

DEus'aſtat in congregatione'Dei,'in medio Deorum iudicat.
Vſquequo iudicabitis'iniquitatem,'& facies impiorum ſu 2
ſcipietis? Selah.
Iudicate pauperi & pupillo:'pauperem & egenum'iuſtificate. 3
Eripite pauperem & egenum: *&* de manu impiorum eruite. 4
Nihil norunt, nec intelligunt: in tenebris ambulant,'nutant 5
omnia fundamenta terræ.

Iſte locus exponitur à Chriſto, Iohan.10.g.35

Ego'dixi, Dii eſtis, & filii Excelſi omnes vos. 6
Verũtamẽ'ſicut hoĩes moriemini, &'ſicut vnꝰ è prĩcipibꝰ cadetis. 7

Orat propheta vt Deus ipſe iudiciũ exerceat.

Surge Deus, iudica terram:'quoniam tu hæreditate poſſidebis 8
omnes Gentes.

'Canticum *&* Pſalmus ipſius Aſaph. LXXXIII. 1

Precatio eſt, vt Dominꝰ ſuccurrat populo ſuo contra tot grauiſſimos & potentiſſimos hoſtes.

DEus ne *ſit* ſilentium tibi,'ne taceas,'néve quieſcas Deus. 2
Quoniã ecce inimici tui'tumultuantur, & odio habentes 3
te'extulerunt caput.
Super populum tuum'callidè inierunt conſilium, & conſulta- 4
uerunt aduerſus'abſconditos tuos.
Dixerunt, Venite, & ſuccidamus eos'de gente, & ne memore- 5
tur nomen Iwſrael vltrá.
Quoniã'cõſiliũ inierũt ex corde pariter, cõtra te fœdꝰ pepigerũt 6
Tabernacula Edom & Iwſmaelitarum, Moab, & Hagareni, 7
Gebál, & Ammõ, & Amaléc, Peléwſeth, cũ habitatoribꝰ Sor. 8
Etiã Awſſur cõiunctus eſt eis: fuerũt brachiũ filiis Lot. Selah. 9

Orat populus vt inimici ſui pœnas luant ad gloriam Dei.

Fac illis ſicut Midiã, ſicut Siſerá, ſicut Iabin ĩ torrẽte Ciwſón: 10
Qui'perierunt in En-dor,'fuerunt ſtercus terræ. 11
'Pone eos, *nempe* duces eorum, ſicut Oreb, & ſicut Zeéb, & ſi- 12
cut Zébah, & ſicut Salmunná, omnes principes eorum:

14 Vtinam לו O ſi 15 Breui temp. כמעט Quàm breui. Humiliaſſem אכניע deieciſſem.
16 Ment. fu.ei. יכחשו-לו Fut.Heb, pro præt.i.præ nimio timore negaſſent ſe aliquid molitos contra eum. Vel, ſupplices fuiſſent, ſed fucato corde. Alii, mentirentur. Tempus eorum עתם fœlicitas eorum. Gallicé, *Ils euſſent eu le temps a iamais.*
17 Et cibaſſet eum ויאכילהו Mutatio perſonæ, pro, Et cibaſſem te. Et de petra, &c.: ומצרי דבש אשביעך Hyperbole incõparabilis fœlicitatis & fœcunditatis.q.d.rem infœcundam feciſſem abundare omnibus ad vitam neceſſariis. nam dictione MELLIS id ſignificatur.

IN PSALMVM LXXXII.

1 Aſtat in cong.Dei, נצב בעדת־אל præſidet in cœtu Dei.vel deorũ.i.in magnifica & frequenti congregatione iudicum. vel, in cõgregatione potentiæ.i.potentium, hoc eſt in ſenatu, qui ſolet valere authoritate. Deos vocat iudices vt ipſe Chriſtus exponit Iohan.10.g.35. In medio Deo.iud.: בקרב אלהים ישפט Fut.Heb.pro præſenti, in medio deorum iudicat. Alii, in medio iudicum iudicem agit.
2 Iniquitatem, עול Quidam ſubaudito nomine verbi vertunt, iudicium iniquitatis. i. iudicium iniquum. Nam verbum Hebraicum includit nomẽ à ſe deriuatũ. Et fac.imp.ſuſc. ופני רשעים תשאו Hebraiſmus eſt, pro, in gratiã impiorũ iudicabitis, ſiue, eorũ ratione habita.
3 Pauperem עני afflictum. Iuſtificate.: הצדיקו Vt iudicare pupillo dicitur iudex, quũ ius dicit pro pupillo: ita, Iuſtificare pupillum quum ſua ſententia pupillum oppreſſum abſoluit. Seipſum exponit ſequenti verſu.
5 Nutant ימוטו mouentur.i.vniuerſus orbis vacillat, omnis hominum conuerſatio perit, vbi vera iudicia ceſſant, omnis humanæ vitæ ratio & ordo confunditur. 6 Dixi אמרתי dixeram.
7 Sicut homines כאדם ſicut homo. i. vt aliquis ex reliquis hominibus: vt mox dicit, Sicut aliquis è principibus. Sicut v.è.princip. וכאחד השרים ſicut aliquis tyrannorum. vel, violentorum. Alii, Et ſicut vnus[.i.priuatus] *vos ô* principes cadetis.
8 Quoniam tu, &c.: כי־אתה תנחל בכל־הגוים nam tu in hæreditatem accipies cunctas gentes. hoc modo redũdat ב in בכל. Alii vertũt, nam tanquam iure hæreditario in omni gente poſſides.ſub.electos.

IN PSALMVM LXXXIII.

1 Canticum *&* Pſal. שיר מזמור Canticum pſalmi. Vide Pſal.30.
2 Ne taceas. אל־תחרש ne obſurdeſcas.vel obmuteſcas.qui ſurdi ſunt, iidẽ & muti ſunt vt plurimũ. Néve quie. ואל־תשקט néve ceſſes.
3 Tumult. יהמיון infremunt. Extulerunt נשאו Præt.Heb.pro præſenti, vt quidam vertunt, extollunt.
4 Cal.inie.conſ. יעריםו סוד Fut.Heb.pro præt.vafre inierunt conſiliũ. Abſcond.t.: צפוניך Id eſt quos regis, ſiue protegis. Vel, qui à te deſeri videtur, quũ tamẽ eos protegas. 5 De gẽte, מגוי.i.ne ſint amplius gẽs.Hebraiſmus. 6 Conſil.ini. נועצו conſpirarunt.
11 Perierunt נשמדו vaſtati ſunt.exterminati ſunt. Fuerunt ſtercus היו דמן facti ſunt ſterquilinium. Hebraiſmus, pro fuerunt conculcati, & ſuper terram computruerunt more ſterquilinii.
12 Pone eos, *nempe* duces eorum שיתמו נדיבמו More Hebræorum, alterum relatiuum redundat, pro, Pone duces eorum.

Si populus meus audiſſet me: Iſrael ſi in viis meis ambulaſſet:
Pro nihilo forſitan inimicos eorũ humiliaſſem: & ſuper tribulantes eos miſiſſem manum meam.
Inimici Domini mentiti ſunt ei: & erit tempus eorum in ſecula.
Et cibauit eos ex adipe frumenti: & de petra melle ſaturauit eos.

Pſalmus Aſaph. LXXXI.

DEus ſtetit in ſynagoga deorum: in medio autem deos diiudicat.
Vſquequo iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum ſumitis?
Iudicate egeno & pupillo: humilẽ & pauperem iuſtificate.
Eripite pauperem & egenum: de manu peccatoris liberate.
Neſcierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant: mouebuntur omnia fundamenta terræ.
Ego dixi, Dii eſtis, & filii Excelſi omnes.
Vos autẽ ſicut homines moriemini: & ſicut vnus de principibꝰ cadetis.
Surge Deus, iudica terram: quoniã tu hæreditabis in omnibus Gẽtibus.

LXXXII.

Canticum Pſalmi Aſaph.
DEus quis ſimilis erit tibi? ne taceas, neque compeſcaris Deus.
Quoniam ecce inimici tui ſonuerunt: & qui oderunt te, extulerunt caput.
Super populum tuum malignauerunt conſilium: & cogitauerunt aduerſus ſanctos tuos.
Dixerunt, Venite, & diſperdamus eos de gente: & non memoretur nomen Iſrael vltrá.
Qm̃ cogitauerũt vnanimiter ſimul: aduerſũ te teſtamentũ diſpoſuerũt tabernacula Idumæorũ & Iſmahelitæ,
Moab, & Agareni, Gebal, & Ammõ & Amalec: alienigenæ cum habitantibus Tyrum.
Etenim Aſſur vẽnit cum illis: facti ſunt in adiutorium filiis Lot.
Fac illis ſicut Madian & Siſaræ: ſicut Iabin in torrente Ciſſon.
Diſperierunt in Endor: facti ſunt vt ſtercus terræ.
Pone principes eorum ſicut Oreb & Zeb, & Zébee, & Salmana,
Omnes principes eorum:

qui dixerũt, Hæreditate poſſideamus ſanctuarium Dei.

C Deus meus pone illos vt rotam,& ſicut ſtipulam ante faciem venti:

Sicut ignis qui comburit ſyluam, & ſicut flamma comburens montes:

Ita perſequêris illos in tempeſtate tua,& in ira tua turbabis eos.

Imple facies eorum ignominia : & quærent nomen tuum Domine.

Erubeſcant & conturbentur in ſeculum ſeculi: & confundantur & pereant.

Et cognoſcãt quia nomẽ tibi Dominus,tu ſolus Altiſſimus ſuper omnem terram.

In finem, pro torcularibus filiis Core Pſalmus. LXXXIII.

QVàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum:concupiſcit & deficit anima mea in atria Domini.

Cor meum &caro mea exultauerũt in Deum viuum.

Etenim paſſer inuenit ſibi domum: & turtur nidum ſibi,vbi ponat pullos ſuos,

Altaria tua Domine virtutum, rex meus & Deus meus.

Beati qui habitant in domo tua: in B ſecula ſeculorum laudabunt te.

Beatus vir cuius eſt auxiliũ abs te: aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit, in valle lachrymarum in loco quem poſuit:

Etenim benedictiones dabit legiſlator: ibunt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion.

Domine Deus virtutum exaudi orationem meã: auribus percipe De⁹ Iacob.

Protector noſter aſpice Deus, & reſpice in faciem chriſti tui:

C Quia melior eſt dies vna in atriis tuis ſuper millia.

Elegi abiect⁹ eſſe in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis peccatorum.

Quia miſericordiã & veritatẽ diligit Domin⁹ De⁹: gratiã & gloriã dabit

13 ʼQui dixerunt,ʼPoſſideamus nobis habitacula Dei.
14 Deus mi,pone eos″velut rotam,ſicut ſtipulam coram vento,
15 Velut ignis qui comburit ſyluam, & ſicut flamma quæ ſuccen
dit montes:
16 Ita ″perſequere eos tempeſtate tua,& turbine tuo terre eos.
17 ʼImple facies eorum ignominia, & quærãt nomen tuũ Iehoua.
18 Pudore afficiantur,ʼ& terreantur in ſeculũ ſeculi,& opprobrio
afficiantur,& pereant:
19 Et cognoſcantʼquòd tu cuius nomen *eſt* Iehoua,ſolus tu altiſſi-
mus ſuper omnem terram.
1 ʼVictoriʼſuper Githithʼfiliis Corah pſalmus. LXXXIIII.
2 QVàm ʼamabilia tabernacula tua Iehoua exercituum.
Concupiſcit, & etiam ʼdeficit anima mea ad atria Ieho-
3 uæ:cor meum,& caro meaʼexultant ad Deum viuum.
4 Etiam paſſer inuenit domum , & hirundo nidum ſibi in quo
ponat pullos ſuos, *nempe* altaria tua Iehoua exercituum Rex mi,&
Deus mi.
5 Beati habitatores domus tuæ,ʼin ſeculum laudant te.ɔSelah.
6 Beatus homo cuiusʼfortitudo eſt in te:& ʼviæ in corde eorum.
7 Tranſeuntes ʼper vallem Habbacha,fontem ponunt eam : etiã
ʼpiſcinas operit pluuia.
8 Eunt ʼde turma ad turmam,donec conſpiciatur *quiſque eorum* an-
te Deum in ɤSiion.
9 Iehoua Deus exercituum exaudi orationem meam, auſculta
Deus Iayacob.ɔSelah.
10 Clypeus noſter vide,Deus,& aſpice faciem chriſti tui:
11 Quia melior eſt dies in atriis tuis,quàm *alibi* mille:ʼelegi eſſe in
limine in domo Dei mei , potius quàm habitare in tabernaculis
ʼimpietatis.
12 Quia ſol & ſcutum *nobis* Iehoua Deus : gratiam & gloriam dat

Idem argumentũ huius pſalmi quod XLII.

Beati qui in cœtu fidelium laudant Deum.

Populi ſtudium Ieroſolymã proficiſcentis ad laudandum Deum cum fidelibus.

Petit vt Ieroſolymam poſſit redire.

13 Qui dixe. אשר אכרו Quia dixerunt. Poſſideamus נירשה accipiamus in poſſeſſionem. vendicemus nobis.
14 Velut rotam, כגלגל Phraſis eſt Hebraica, pro Inſtabiles eos redde,vt rota in loco decliui. Quidam Hebræorum iungunt iſtud ſequentibus verbis, tanquam ſit præpoſterus ordo, hoc modo,Pone eos vt ſtipulam quæ velut rota circunuoluitur à vento, & in orbẽ diſiicitur. Rotæ meminit Eſaias ca.5.28. 16 Perſequere eos תרדפם Fut.Heb.pro imperatiuo.
17 Imple facies,&c. מאל־פניהם Optatiue hæc leguntur,vel per futurum, Obrues eius ignominia,& requirent nomen tuum.i.te.nam vexatio dat intellectum. 18 Et terreantur ויבהלו & perturbentur.vel conſternentur.
19 Quòd tu cuius,&c. כי־אתה שמך יהוה לבדך עליון quòd tu,ô Iehoua,ſolus es, & nomen tuum *ſolum eſt:& quòd ſolus ſis* Altiſſimus. Alii, quòd tu,*cuius* ſolius nomen eſt Iehoua, *ſis* Altiſſimus,&c.i.quòd tu cui ſoli competit nomen Iehoua,*ſis*, &c. Alii, quòd tu ſolus es nomen tuum,*& quòd ſis* Altiſſimus.i. ſolus es id quod diceris,ſolus verus Deus Iehoua,qui præes vniuerſæ terræ,non vni tantum regioni.

IN PSALMVM LXXXIIII.

1 Vincenti למנצח Vide Pſal.4. Super Githith,על־הגתית Vide Pſal.8. Filiis Corah לבני־קרח filiorum Corah,Vide Pſal.42,& 45.
2 Amabilia ידידות dilecta.ſuauia.delectabilia. 3 Deficit כלתה præ deſiderio ſcilicet. Alii,deperit.deſiderat. Exultant ירננו Fut.Heb. pro præſ.geſtiunt.ouant 5 In ſec.laud te. עוד יהללוך Fut.Heb.pro præſ. perpetuo laudant te. Alii vertunt per futurũ.
6 Viæ in corde eorum. מסלות בלבבם .i.qui habent animum & ſtudium itineris ſuſcipiendi ad domum tuam. aut qui ſtatuunt ſe ituros, nempe ad templum tuum. vel,qui nihil aliud cogitant,quàm quomodo ad te perueniant. Hebraiſmus.
7 Per val.Habb.fon. po.eam: בעמק הבכא מעין ישיתהו per vallem fontis, fontem ponent eam. ſub.vallem. vel, reddent eam *acſi eſſet vnus* fons q d. multitudo tranſeuntium,ſiue concurſus populi tranſeuntis efficiet vt in loco in quo vnus erit fons,ſint plures fontes, quòd hic & illic foſſuri ſint vt aquas ſcaturire faciant. Alii vertunt,per vallem fletus.nam הבכה per ה in fine,fletum ſignificat, & inde fontem, quòd ex fonte emanet aqua, velut lachrymæ ex fletu oculorum. Tranſeuntes igitur per vallem fletus, in qua ob ſiccitatem & ariditatem, fletus excitatur tranſeuntibus,ponent eam fontes.i. ſcaturire facient illic aquas,&c. Legitur & הבכא per א in fine,& tunc morum arborem ſignificat. Hinc quidam vertunt, Per vallem mori arboris.i.per vallem moris abundantem,hoc eſt,aridam. in loco enim arido morus naſci ſolet. Quidam interpretantur vocem Hebræam Habbacha tanquam nomen loci aridi. Vtcunque ſit,hoc genere dicendi affirmat, illis qui adirent tabernaculum Domini magno animo, nihil defuturum in itinere quãtumuis arido,quòd illi habituri eſſent aquas aut è fontibus, aut è ciſternis. Obſerua,verbum eſſe futuri temporis Hebraice, ponent, vt & ſequens : quod in præſens quidam vertunt, alii relinquunt in futuro. Piſcin.oper.pluuia. ברכות יעטה מורה Fut.Heb.ciſternas obteget[vel replebit]pluuia.q.d. non modò fontes,verumetiã piſcinæ plenæ erunt aquis , vt aſcendentibus ad ſolennitatem nihil deſit. Ita exponunt Hebræi , qui docent ברכות *beracoth* , quod per camez ſub ר,ſignificat benedictiones,poni hoc loco pro ברכות *berecoth* per ſere ſub ר,piſcinis , à ברכה *berecha* piſcina. מורה autem & pluuiam, & docentem,ſiue doctorem,aut doctrinam ſignificat. propterea Chaldæus paraphraſtes vertit,Benedictionibus operiet illos qui conuerſi fuerint ad doctrinam Legis. Hieronymus,Benedictionibus amicietur doctor.
8 De turma ad turmam,&c. מחיל אל חיל יראה אל־אלהים de cumulo ad cumulum (vel, de caterua ad cateruam)cõparebit *quiſque eorum* apud Deum,&c.id eſt ad ſingulas cateruas accedent,vt audiant laudes Dei. vel, Ibunt turmatim, *donec* videant Deum, &c. vel, apparuerint coram Deo in Sion.q.d.nunquam quieſcent donec perueniant ad templum ipſum vbi Deus ſuper arcam conſpicitur. Quidam vertunt,Ibunt de virtute in virtutem,videbitur Deus in Sion. Alii,de doctrina in doctrinam,vel de academia in academiam.i.creſcet illorum doctrina,adeò vt vnuſquiſque videat eam in Eccleſia. aut,creſcet donec perueniant ad perfectam Dei notitiam.
11 Elegi eſſe in li. בחרתי הסתופף malo deſidere ad limen.q.d.malim eſſe poſtremus in Eccleſia,&c. Impiet. רשע: perturbationis.

Fiducia in Deo.

Iehoua,'nec prohibet bonum ambulantibus perfectè.
Iehoua exercituum,beatus homo qui ſperat in te. 13
'Victori filiis Coranh pſalmus. LXXXV. 1

Populus fidelis gratias Deo agit quòd illis ſit placatus.

C'ōplacuiſti Iehoua terræ tuæ,'reduxiſti captiuitatē Iayacob. 2
'Remiſiſti iniquitatem populi tui,operuiſti omne peccatū 3
eorum. Selah.
'Abſtuliſti omnem iram tuam,reuocaſti ab excandeſcendo fu 4
rorem tuum.

Ardenter orat vt Deus ſit illi propitius.

Couerte nos Deus ſalutis noſtræ,'& ceſſare fac irā tuā erga nos. 5
Num in ſeculum iraſcêris contra nos? 'extendes iram tuam in 6
generationem & generationem?
Annon tu'conuertêris, viuificabis nos,& populus tuus lætabi 7
tur in te?
Oſtende nobis Iehoua miſericordiam tuam, & ſalutem tuam 8
da nobis.

Miſericordia & remiſſio peccatorum per Chriſtum, vnde oritur pax in cordibus.

Audiam quid loquatur Deus Iehoua: quoniam loquetur pacē 9
ad populum ſuum,& ad miſericordes ſuos,'& non conuertentur
ad ſtultitiam.
Profectò propinqua eſt timentibus eum ſalus eius,vt inhabitet 10
gloria in terra noſtra.

Fructus iuſtificatorum per Chriſtum.

Miſericordia & veritas 'obuiauerunt *ſibi*, iuſtitia & pax *ſe mutuo* oſ 11
culatæ ſunt.
Veritas è terra germinabit,& iuſtitia è cælo 'proſpicit. 12
Etiam Iehoua dabit bonum,& terra noſtra dabit fructum ſuū. 13
Iuſtitiā'ante ſe ambulare faciet *quiſque*,& ponet ī via greſſus ſuos. 14
Oratio ipſius Dauidis. LXXXVI. 1

Dauid afflictus atque ab omnibus derelictus, maximo animo orat vt liberetur, & quare.

INclina Iehoua aurem tuam,exaudi me: quoniam'pauper &
egenus ſum.
Cuſtodi animam meam,quoniam'miſericors ſum, ſerua ſer- 2
uum tuum tu Deus mi ſperantem in te.
Miſerere mei Iehoua,quoniam ad te clamo omni die: 3
Lætifica animā ſerui tui: quoniā ad te Domine animam meā 4
attollo.
Quoniam tu Domine bonus,'& parcens,& multus miſericor- 5
dia omnibus inuocantibus te.
Auſculta Iehoua orationem meam, & intende voci depreca- 6
tionum mearum.
In die anguſtiæ meæ'inuoco te,quia exaudis me. 7

Laudans potentiam dei,prædicat conuerſionē Gentium.

Nō eſt ſicut tu inter Deos Domine,'nec *ſunt* ſecūdū opera tua. 8
Omnes gentes quas feciſti venient,'& genu flectent coram te, 9

Dominus.
Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocētia.Domine virtutum,
beatus homo qui ſperat in te.
LXXXIIII.
In finem filiis Core Pſalmus.
BEnedixiſti Domine terram tuā, auertiſti captiuitatem Iacob.
Remiſiſti iniquitatem plebis tuæ, operuiſti omnia peccata eorum.
Mitigaſti omnem iram tuam,auertiſti ab ira indignationis tuæ.
Conuerte nos Deus ſalutaris noſter,& auerte iram tuam à nobis.
Nunquid in æternum iraſcêris nobis? aut extendes iram tuam à generatione in generationem?
Deus tu conuerſus viuificabis nos, & plebs tua lætabitur in te.
Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam,& ſalutare tuū da nobis. B
Audiam quid loquatur in me Dominus Deus: quoniam loquetur pacem in plebem ſuam,
Et ſuper ſanctos ſuos, & in eos qui conuertuntur ad cor.
Veruntamen prope timentes eum ſalutare ipſius: vt inhabitet gloria in terra noſtra.
Miſericordia & veritas obuiauerūt ſibi,iuſtitia & pax oſculatæ ſunt.
Veritas de terra orta eſt: & iuſtitia de cælo proſpexit.
Etenim Dominus dabit benignitatem: & terra noſtra dabit fructū ſuū.
Iuſtitia ante eum ambulabit,& ponet in via greſſus ſuos.
Oratio ipſi Dauid. LXXXV.
INclina Domine aurem tuam,& exaudi me:quoniam inops & pauper ſum ego.
Cuſtodi animam meam, quoniam ſanctus ſum:ſaluum fac ſeruum tuum Deus meus ſperantem in te.
Miſerere mei Domine,quoniam ad te clamabo tota die:lætifica animam ſerui tui,quoniam ad te Domine animam meam leuaui.
Ioel 2.c.13 Quoniam tu Domine ſuauis & mitis, & multæ miſericordiæ omnibus inuocantibus te.
Auribus percipe Domine orationē meam, & intende voci deprecationis meæ. B
In die tribulationis meæ clamaui ad te,quia exaudiſti me.
Non eſt ſimilis tui in diis Domine, & non eſt ſecundum opera tua.
Omnes gentes quaſcunque feciſti, venient, & adorabunt coram te Do-

12 Nec prohib.bo.&c. :לא ימנע טוב להלכים בתמים nec auertit bonum ab iis qui ambulant in ſynceritatibus.vel,perfectione.Quidam liberius,velut exponentes Hebraicum dicendi genus,Nullo bono deſtituit eos qui in integritate ambulant. ab iis qui ambulant per perfectam *viam*. Alii,nec retrahit bonū

IN PSALMVM LXXXV.

1 Victori למנצח.Vide Pſal.4.
2 Complacuiſti Ieh.ter.t. רצית יהוה ארצך Rediiſti in gratiam Iehoua cum terra tua. Alii,Benignus factus es Iehoua cum terra tua. Alii, Gratam habuiſti Iehoua terram tuam.vel,Fauiſti Iehoua terræ tuæ. Sunt qui in futuro vertunt præterita iſtorū trium verſuum vſque ad quintū,Redibis in gratiā,&c.quòd de Meſſia ſcriptus ſit hic pſalmus,pro cuius aduentu precatur. Reduxiſti שבית Præt.Heb. auertiſti. vel per futurum,auertes.ſedabis.ceſſare facies. 3 Remiſiſti נשאת vel Auferes.Condonabis. 4 Abſtuliſti אספת Tolles.Colliges.Contrahes. 5 Et ceſſare fac והפר & diſcute.diſſipa.diſſolue. 6 Extendes תמשך protrahes.
7 Conuerteris, viuificabis תשוב תחינו Duo verba futura ſine coniunctione,quorū alterum Latini vertunt in participium, Cōuerſus viuificabis.vel,vitæ nos reſtitues mutata ſententia. 9 Et non conuert. ואל ישובו vt non reuertantur.Alii,ne recidant.
11 Obuiauerunt נפגשו Præterita Heb.pro futuris, vt nonnulli vertunt, quod dictum eſt verſu 2,quod & docere videntur futura Hebræis in verſibus ſequentibus. 12 Proſpicit. :נשקף Præt.Heb.pro præſ.vel fut.præbebit ſe viſendam.
14 Ante ſe ambu.fa. לפניו יהלך ambulabit ante eum.i.ante vnumquenque illorum qui in regno Chriſti fuerint.

IN PSALMVM LXXXVI.

1 Pauper עני afflictus 2 Miſericors ſum חסיד אני miſericordiæ ſtudeo. Alii,ſanctus ſum.vel bonus.i.ſanctitatis, ſiue bonitatis ſtudioſus. 5 Et parcens, וסלח & veniæ largitor. 7 Inuoco,&c. :אקראך כי תענני Fut. Heb. inuocabo te, *ſciens* quòd exaudies me.
8 Nec *ſunt* ſecund.op.t. :ואין כמעשיך Quidam paraphraſtice vertunt,nec eſt qui faciat opera qualia tu facis.
9 Et genu flectent וישתחו & adorabunt.& ſupplicabunt.

mine, & glorificabunt nomen tuum:

Quoniam magnus es tu, & faciẽs mirabilia,tu es Deus ſolus.
Deduc me Domine in via tua,& ingrediar in veritate tua : lætetur cor meum vt timeat nomen tuum.

Cõfitebor tibi Domine Deus meus in toto corde meo,& glorificabo nomen tuum in æternum:

G Quia miſericordia tua magna eſt ſuper me, & eruiſti animam meam ex inferno inferiori.

Deus,iniqui inſurrexerũt ſuper me, & ſynagõga potentium quæſierũt animam meam : & non propoſuerunt te in conſpectu ſuo.
Et tu Domine Deus miſerator & miſericors,patiens, & multæ miſericordiæ,& verax,
Reſpice in me, & miſerere mei, da imperium tuum puero tuo, & ſaluum fac filium ancillæ tuæ.
Fac mecum ſignum in bonum, vt videant qui oderunt me, & confundãtur, quoniã tu Domine adiuuiſti me, & conſolatus es me.

Filiis Core Pſalmus cantici.

LXXXVI.

FVndamenta eius in montibus ſãctis: diligit Dominus portas Sion ſuper omnia tabernacula Iacob.

Glorioſa dicta ſũt de te ciuitas Dei.

Memor ero Raab, & Babylonis ſcientium me:
Ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus AEthiopum, hi fuerunt illic.
Nunquid Sion dicet, Homo & homo natus eſt in ea, & ipſe fundauit eã Altiſſimus?

Dominus narrabit in ſcripturis populorum, & principum horum qui fuerunt in ea.
Sicut lætãtium omnium habitatio eſt in te.
Canticum Pſalmi filiis Core in finẽ pro Maheleth ad reſpondendum, intellectus Eman Ezrahitæ.

LXXXVII.

DOmine Deus ſalutis meæ,in die clamaui,& nocte coram te:
Intret in cõſpectu tuo oratio mea: inclina aurem tuam ad precem meã:
Quia repleta eſt malis anima mea, & vita mea inferno appropinquauit.

Domine,& glorificabunt nomen tuum:
10 Quoniam magnus es tu, & facis mirabilia, tu es Deus ſolus.
11 Doce me Iehoua viam tuam,*ut* ambulem in veritate tua:ʹvni
cor meum vt timeat nomen tuum.
12 Celebrabo te Domine Deus in toto corde meo , & glorifica-
bo nomen tuum in ſeculum.
13 Quoniam miſericordia tua magna eſt ſuper me,& eruiſti ani
mam meamʹex fouea inferiori.
14 Deus ,ʹſuperbi inſurrexerunt aduerſum me , & congregatio
ʹfortium quæſierũt animam meam,& non poſuerunt te corã ſe.
15 Et tu Domine *et* Deus miſericors,& clemens ,ʹlongus ira , &
multus miſericordia & veritate.
16 Reſpice ad me, & miſerere mei, da fortitudinem tuam ſeruo
tuo,& ſerua filium ancillæ tuæ.
17 ʹFac mecum ſignum in bonum, & videant odio habẽtes me,
& pudore afficiantur, quòd tu Iehoua adiuueris me, & conſola-
tus fueris me. LXXXVII.

Orat vt à Domino doceatur,& liberetur, vt eum glorificet.

Conqueritur de ſuis aduerſariis.

Prædicans miſericordias Dei, orat liberari.

1 ʹFiliis CóranhʹPſalmus cantici.
FVndamentum eius in montibus ſanctis.
2 Diligit Iehoua portas xSión magis , quàm omnia habi-
tacula Iayacób.
3 ʹGlorioſa dicuntur de te Ciuitas Dei.ɒSélah.
4 ʹMemorabo AEgyptum & Babél inter ſcientes me: ecce Pe-
leſthina,& Tyrus cum AEthiopia,ʹiſte natus eſt ibi.
5 Et de xSiõ dicetur,ʹVir & vir natus eſt in ea,& ipſe cõfirma-
bit eam Altiſſimus.
6 Iehouaʹnumerabit,quãdo ſcribet populos, Iſte natus eſt ibi.
ɒSélah.
7 Et cãtoresʹvt tibicines:oẽsʹfõtes mei in te. LXXXVIII.

Conſolatur fideles Iudæos qui velut deſperati poſt reductã captiuitatem, non exiſtimabant poſſe fieri vt in priſtinum ſtatum reſtitui poſſent: promittens vt ex omnibus Gentibus inimicis, etiam adſcribantur ciues ipſi Ieruſalem cæleſti: vnde gloria templi ſecundi maior futura ſit quàm primi.

1 ʹCanticũ pſalmiʹfiliis Córanh:ʹvictoriʹſuper Manhalath
ʹad canendum,intelligentia ipſius Hemán xEzranhitæ.
2 IEhoua Deus ſalutis meæʹin die clamo,in nocte coram te:
3 Intret corã te oratio mea : inclina aurem tuam ad clamo-
rem meum:
4 Quia ſaturata eſt malis anima mea , & vita mea ad ſepulchrũ
peruenit.

Grauis ad Deũ querela fidelis, morbo,aut perſecutione, atque aduerſitate grauiter afflicti,ac ſine vlla conſolatione quaſi à Deo derelicti.

11 Vni יחד conſtringe. i.fac vt animus meus nomen tuum ſolũ timeat. 13 Ex fouea inf.: משאול תחתיה ex ſepulchro inferiori. 14 Superbi זדים contumaces.temerarii.ex malitia peccantes,non laceſſiti.arrogantes. Fortiũ עריצים robuſtorũ.Significat illos fortes qui propriis fidunt viribus. Alii,terribilium. Alii,nebulonũ. Quidã,violentorũ. 15 Longus ira,ארך אפים .i. longanimis.Hebraiſ. 17 Fac mecum ſig.in bo. עשה־עמי אות לטובה i.declara ſigno aliquo te mihi fauere.Hebraiſmus. Quidã,Ede ſignũ aliquod bonitatis tuæ erga me. Alii, Inſigniter beneſac mihi.

IN PSALMVM LXXXVII.

1 Filiis Córah לבני־קרח Filiorum Córah.Vide pſal.42 & 45. Pſalmus cantici. מזמור שיר Vide pſal.30. Fundam.eius יסודתו Iſtud eſt altera pars inſcriptionis Pſalmi apud Hebræos. Relatiuũ ſine antecedẽte poſitũ eſt more Hebræorũ. Nõnulli referunt ad Pſalmũ,vertentes, Cuius pſalmi fundamentũ *iactum eſt* in mõtibus ſanctis,id eſt de Ieruſalẽ quæ fundata eſt in mõtibus, nẽpe Moria & Sion. Alii dicunt referre Ieruſalẽ,aut tẽplum. Qui Pſalmũ propius cõſiderant, ſcribunt relatiuũ iſtud referre Deum qui ſelegerit ſibi montes ſanctos in quibus fundaret vrbẽ ſuã regiã Ieruſalẽ,& tẽplum ſuũ. Nã verſu 5 ſequitur, Et ipſe cõfirmabit eam Altiſſimus. 3 Glorioſa נכבדות Præclara 4 Memorabo AEgyp.& Bab.inter ſci.me. אזכיר רהב ובבל לידעי Memor ero Rahab & Babylonis cũ his qui me agnoſcũt. Alii, Faciã memorari Rahab & Babel cognoſcẽtibus me.i.reputabũtur inter domeſticos & familiares meos. Iſte natᵘ eſt ibi.: זה ילד־שם Pronomẽ ſingulare pro plurali,Iſti nati ſunt ibi.q.d.de illis vrbibᵘ,inimiciſſimis aliquãdo Iſraelitis,multi in cõſortiũ illorũ,& in populũ Dei annumerabũtur,& cõciues efficiẽtur. Id etiã ſequẽs verſus 5 & 6 indicãt. 5 Vir & vir איש ואיש Hebraiſmus,.i.Iſte & ille: ſiue plures. 6 Numerabit,יספר recẽſebit 7 Vt tibicines: כחללים Conciſa oratio, ſub. laudes dicent.q.d. & voce & muſicis inſtrumentis cantabunt laudes tuas.Quidam Hebræorum vertũt,Et cantores ſicut mulieres.q.d.tam viri quàm mulieres te laudabunt. Alii, *At in Sion* cantores erunt vt tibicines. q.d.tam facile erit inuenire in Ieruſalem præcones diuinarum laudum , quàm in aliis regionibus tibicines. Abundantiam fidelium in vrbe Ieruſalem Deum laudantiũ deſcribit. Fontes מעיני ſcaturigines. Alii,modulationes. מעינים ſcaturigines & fontes ſignificat.transfertur autem ad modulationes quæ è pectore , velut è fonte aquæ,ſcaturiunt & ebulliunt . Quidam , oculi vertunt : acſi dicat , ſemper oculos meos habebo in te coniectos.

IN PSALMVM LXXXVIII.

1 Cãticum Pſalmi שיר מזמור Vide Pſal.30. Filiis Córah לבני־קרח filiorum Córah, Vide Pſa.42 & 45. Victori למנצח Vide Pſa.4. Super Manhalath, על־מחלת Vide Pſal.53. Ad canendum,&c. לענות משכיל להימן ad laudandũ erudiẽs *canticum* Hemã, &c. Alii,de afflictione erudiens,ipſius Heman. Alii,ad humiliandum,intellectus Heman. De משכיל vide Pſal.32. Quidam Hebræorum dicunt לענות, fuiſſe initium carminis , ad cuius numeros & hic Pſalmus cantatus ſit. Alii,inſtrumentũ:alii, certã modulationẽ hac voce ſignificari arbitrantur. 2 In die clamo, in nocte יום־צעקתי בלילה die ac nocte clamaui. Alii,die[.i.tempore]quo noctu vociferor.

Reputatus ſum cum deſcendentibus *in* ʼſepulchrum: fui ſicut 5
vir *cui* non eſt fortitudo,
Et inter mortuos liber: ſicut interfecti dormiẽtes in ſepulchro, 6
quorum non recordaris amplius, & ipſi à manu tua ʼexciſi ſunt.
Poſuiſti me in lacu inferiori, in tenebris, ʼin profundis. 7
Super me ʼſuſtentata eſt ira tua, & cunctis fluctibus tuis affli- 8
xiſti. ◌Sélah.
Elongaſti notos meos à me, poſuiſti me abominationes illis: 9
concluſus ſum, neque egrediar.
ʼOculus meus elanguit præ afflictione mea: ʼinuoco te ô Ie- 10
houa omni die, expando ad te manus meas.
Num mortuis facies ʼmiraculum? ʼnum mortui reſurgent *ut* ce- 11
lebrent te? ◌Sélah.
Nunquid narrabitur in ſepulchro miſericordia tua, *&* veritas 12
tua ʼin perditione?
Nunquid cognoſcetur in tenebris miraculum tuum, & iuſti- 13
tia tua in terra obliuionis?
Ego verò ad te Iehoua ʼclamo, & mane oratio mea præuenit te. 14
Vtquid Iehoua ʼ repellis animã meã, abſcõdis faciẽ tuã à me? 15
ʼPauper ſum ego & deficiens ab adoleſcentia: portaui terrores 16
tuos, ʼanimi dubius ſum.
Super me tranſierunt iræ tuæ, terrores tui ʼſucciderunt me. 17
Circundederunt me ſicut aqua, tota die: circundederunt me 18
pariter.
Elongaſti à me amantem & ſocium, ʼnotos meos *in* tenebris. 19

Auerſatur mortem, propterea quòd cum fidelibus Deum laudare non poterit.

Queritur orationem ſuam non exaudiri.

Gene.1.

1.Reg. act.13.

AEſtimatus ſum cum deſcẽdentibus in lacum: factus ſum ſicut homo ſine adiutorio, inter mortuos liber:

Sicut vulnerati dormientes in ſepulchris, quorũ non es memor amplius, & ipſi de manu tua repulſi ſunt. B

Poſuerunt me in lacu inferiori, in tenebroſis, & in vmbra mortis.

Super me cõfirmatus eſt furor tuus, & omnes fluctus tuos induxiſti ſuper me.

Longe feciſti notos meos à me, poſuerunt me abominationem ſibi.

Traditus ſum, & non egrediebar, oculi mei languerunt præ inopia.

Clamaui ad te Domine tota die: expandi ad te manus meas.

Nunquid mortuis facies mirabilia? aut medici ſuſcitabũt, & confitebuntur tibi?

Nunquid narrabit aliquis in ſepulchro miſericordiam tuam, & veritatem tuam in perditione?

Nunquid cognoſcentur in tenebris mirabilia tua, & iuſtitia tua in terra obliuionis? C

Et ego ad te Domine clamaui, & mane oratio mea præueniet te.

Vtquid Domine repellis orationẽ meam, auertis faciẽ tuam à me?

Pauper ſum ego, & in laboribus à iuuentute mea: exaltatus autem, humiliatus ſum, & conturbatus.

In me tranſierũt iræ tuæ, & terrores tui conturbauerunt me.

Circundederũt me ſicut aqua, tota die: circundederunt me ſimul.

Elõgaſti à me amicũ & ꝓximũ, & notos meos à miſeria. LXXXVIII.

Intelligentia ipſius אEthán אEzrahitæ. LXXXIX. 1

Intellectus Ethan Ezrahitæ.

MIſericordias Iehouæ in ſeculum cantabo: in generatione & 2
generatione notam faciam veritatem tuam ore meo.
Quoniam dixi, In ſeculum miſericordia ʼædificabitur: in cælis 3
ʼfirmaſti veritatem tuam.
Percuſſi fœdus cum electo meo, iuraui Dauidi ſeruo meo, 4
Vſque in ſeculum ʼſtabiliam ſemen tuum, & ædificabo in ge- 5
nerationem & generationem thronum tuum. ◌Sélah.
ʼCelebrãt autem cæli miraculum tuum Iehoua: etiam veritas 6
tua eſt ʼin eccleſia Sanctorum.
Quoniam quis in cælo æquabitur Iehouæ, *quis inquam* ſimilis eſt 7
Iehouæ in filiis deorum?
Deus ʼterribilis in congregatione Sãctorum multa, & ʼterribilis 8
ſuper omnes *qui ſunt in* circuitibus eius.
Iehoua Deus exercituum, quis ſicut tu, fortis Domine? & ve- 9
ritas tua *in* circuitibus tuis.
Tu dominaris elationi maris: quum eleuãt ſe fluctus eius, tu 10
compeſcis eos.

Magna copia verborum laudat bonitatem Dei propter fœdus eius perpetuum quod conſtituit cum eo, electiſque ſuis per Chriſtum Dauidis filium regnantem in ſua Eccleſia, in qua perpetuo laudatur.

Laudat ſummã Dei potentiam.

2.Reg.7.

MIſericordias Domini in æternum cantabo:

In generationem & generationem ãnuntiabo veritatẽ tuã in ore meo.

Quoniam dixiſti, In æternum miſericordia ædificabitur: in cælis præparabitur veritas tua in eis.

Diſpoſui teſtamentũ electis meis, iuraui Dauid ſeruo meo, vſque in æternum præparabo ſemen tuum.

Et ædificabo in generationem & generationem ſedem tuam.

Confitebuntur cæli mirabilia tua Domine: etenim veritatem tuam in eccleſia Sanctorum.

Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino, ſimilis erit Domino in filiis Dei?

Deus qui glorificatur in concilio Sanctorũ, magnus & terribilis ſuper omnes qui in circuitu eius ſunt. B

Domine Deus virtutũ, quis ſimilis tibi? potens es Domine, & veritas tua in circuitu tuo.

Tu dominaris poteſtati maris: motum autẽ fluctuũ eius tu mitigas.

5 Sepuchrũ : בור foueam.lacum 6 Exciſi ſunt. : נגזרו ſeparati ſunt.amoti ſunt. 7 In profundis.במצלות in profunditates.ſub.
maris.His omnibus atrocitas afflictionis intelligenda eſt. 8 Suſtentata eſt סמכה ſuſtentauit ſeſe.incubuit. 10 Oculus m.el.
עיני דאבה Sing.pro plur.i.dolore affecti emarcuerunt oculi mei. Inuoco te קראתיך Præt. Heb.pro præſ. 11 Miraculum?פלא mira-
bilia.i.num edito miraculo reuocabis omnes ad vitam?Seipſum exponit ſequentibus. Num mortui אם־רפאים Repetitio. 12 In perd.
: באבדון in interitu? 14 Clamo,שועתי Præteritum Heb.pro præſ. 15 Repellis תזנח futura Heb.pro præſ.elongas.abominaris
16 Pauper ſum ego.& def. עני אני וגוע Afflictus ſum ego,& moribundus.vel,quaſi animam efflans. גוע ſignificat eum qui lenta morte cõ-
ficitur. Animi dub.ſ. : אפונה ſuſpenſo ſum animo.vel,hæſitãs.Alii,animo attonito.Alii,*ſemper & quotidie dicens*,Ne forte.ſub.peream.aut,ſit
hoc & hoc. Alii deducentes à radice אפן, vertunt, multo tẽpore. dicũtque tẽpus in Arabico vocari אפאן 17 Succiderunt me. : צמתתני
perdiderunt, perdiderunt *inquam* me. Aut,prorſus perdiderunt me. id ſignificat verbum Hebraicum in quo vltima ſyllaba repetitur ad vehe-
mentiam. 19 Notos,&c. : מידעי מחשך noti mei *in* tenebris.ſub.ſunt. i.deliteſcunt,nec prodeunt vt opem mihi ferant.

IN PSALMVM LXXXIX.

1 Intelligentia משכיל Vide Pſal.32. 3 AEdificab. יבנה .i. durabit inſtar ædificii ſumma arte conſtructi. nam verbum Hebraicũ ſi-
gnificat ædificare & durare. Firmaſti תכן fut.Heb.pro præt.vt quidam vertunt. Alii,firmabitur fides tua.aut veritas.
5 Stabiliam אכין præparabo.confirmabo 6 Celebrant autem ויודו Ad verbum, Et celebrabunt. Quidam per præſens conuertunt.
In eccleſ. Sanct. בקהל קדשים in eccleſia Sancti.plurale.repetẽdũ,num celebrãt,ſiue celebrabũt. 8 Terribilis נערץ plurimũ formidãdus.

Tu humiliaſti ſicut vulneratũ, ſu-
perbum: in brachio virtutis tuæ di-
ſperſiſti inimicos tuos.

Gene.1.a.1.

Tui ſunt cæli, & tua eſt terra: orbẽ
terræ & plenitudinẽ eius tu fundaſti:
Aquilonem & Mare tu creaſti.

Thabor & Hermõ in nomine tuo
exultabũt: tuum brachium cum po-
C tentia.

Firmetur manus tua, & exaltetur
dextera tua: iuſtitia & iudicium præ-
paratio ſedis tuæ.

Miſericordia & veritas præcedent
faciem tuã: beatus populus qui ſcit
iubilationem.

Domine, in lumine vultus tui am-
bulabũt, & in nomine tuo exultabũt
tota die, & in iuſtitia tua exaltabun-
tur.

Quoniam gloria virtutis eorũ tu
es, & in beneplacito tuo exaltabitur
cornu noſtrum.

Quia Domini eſt aſſumptio no-
ſtra, & ſancti Iſrael Regis noſtri.

Tũc loquut⁹ es in viſione Sanctis
tuis, & dixiſti, Poſui adiutorium ſu-
per potẽtem, & exaltaui electum de
plebe mea.

1.Reg.16.c.12 act.13.d.22.

Inueni Dauid ſeruum meum, oleo
ſancto meo vnxi eum:

D Manus enim mea auxiliabitur ei,
& brachiũ meum confirmabit eum.

Nihil proficiet inimicus in eo, &
fili⁹ iniqtatis nõ apponet nocere ei.

Et cõcîdam à facie ipſius inimicos
eius, & odientes eum in fugam con-
uertam.

Et veritas mea, & miſericordia
mea cum ipſo: & in nomine meo ex-
altabitur cornu eius.

Et ponam in mari manum eius, &
in fluminibus dexteram eius.

Ipſe inuocabit me, Pater me⁹ es tu,
Deus me⁹, & ſuſceptor ſalutis meæ.

Et ego primogenitum ponam il
lum, excelſum præ Regibus terræ.

In æternũ ſeruabo illi miſericordiã
meam, & teſtamentum meum fidele
ipſi.

Et ponam in ſeculum ſeculi ſemen
eius, & thronum eius ſicut dies cæli.

Si autẽ dereliquerint filii eius Le-
E gem meam, & in iudiciis meis non
ambulauerint:

Si iuſtitias meas prophanauerint,
& mandata mea non cuſtodierint:

Viſitabo in virga iniquitates eorũ,
& in verberibus peccata eorum.

Miſericordiam autem meam non
diſpergam ab eo, neque decipiam in
veritate mea:

Neque prophanabo teſtamentum
meũ, & quæ procedũt de labiis meis

11 ʹTu confregiſti tanquam vulneratum AEgyptum, in brachio
fortitudinis tuæ diſperſiſti inimicos tuos.
12 Tui ſunt cæli, etiam tua eſt terra: orbem & plenitudinem eius
tuʹfundaſti:
13 Aquilonemʹ & Meridiem tu creaſti: Thabor & Hermõ in no-
mine tuo ʹexultant.
14 Tibi eſt brachium cum fortitudine: ʹrobuſta eſt manus tua,
exaltata eſt dextera tua.
15 Iuſtitia & iudiciũʹbaſis ſolii tui: miſericordia & veritas ʹpræ-
cedunt faciem tuam.
16 Beatus populus qui ſcit iubilationẽ: Iehoua in lumine vul-
tus tui ambulabunt.
17 In nomine tuo exultabunt omni die, & in iuſtitia tuaʹexalta
bunt ſe:
18 Quoniam gloria fortitudinis eorum es, ʹ& in voluntate tua
exaltantur cornua noſtra.
19 QuiaʹIehouæ eſt clype⁹noſter, & Sãcti Iſraelis Rex noſter.
20 Tunc loquutus es in viſioneʹmiſericordi tuo, & dixiſti, Poſui
ʹadiutorium ſuper potentem, exaltaui electum de populo.
21 Inueni Dauid ſeruum meum, oleo ſanctitatis meæ vnxi eum:
22 ʹCum quo manus mea firma erit, etiam brachium meum ro-
borabit eum.
23 ʹNõ exiget inimicus ab eo, & filius iniquitatis nõ affliget eũ.
24 ʹEt cõterã à facie eius hoſtes eius, & odio habẽtes eũ percutiã.
25 Et veritas mea, & miſericordia mea cum ipſo: & in nomine
meo exaltabitur cornu eius.
26 ʹEt ponam in mari manũ eius, & in fluminibus dexterã eius.
27 Ipſe inuocabit me, Pater me⁹ es, De⁹ me⁹, & ʹrupes ſalutis meæ
28 Etiã ego primogenitũ ponã eum, & ʹexcelſum Regibus terræ.
29 In ſeculum cuſtodiam ei miſericordiam meam, & pactum
meum firmum erit ipſi.
30 Et ponam in ſeculũ ſemen eius, & thronũ eius ſicut dies cæli.
31 Si dereliquerint filii eius Legem meã, & in iudiciis meis non
ambulauerint:
32 Si ſtatuta mea prophanauerint, & præcepta mea non cuſto-
dierint:
33 ʹTunc viſitabo virga præuaricationem eorum, & plagis ini-
quitatem eorum.
34 Miſericordiam autem meam non auferam ab eo, ʹneque mẽ-
tiar in veritatem meam:
35 Non prophanabo pactũ meum, ʹ& quod egreſſum eſt de labiis

Dominus omnium in omni æquitate gubernator.

In quo conſiſtit ſumma beatitudo ac fœlicitas populi Dei.

Promiſſiones Dauidi factæ de ipſius regno ſuper Iſrael, eiúſque tranquillitate: de quo multa 2.Samu.7.a.8: ex cuius ſemine deſcendit Chriſtus rex ſẽpiternus, vt Lucas narrat cap.1.c.32.

11 Tu confr.tan. vul. אתה דכאת כחלל Tu contriuiſti ceu interẽptũ. ſub.gladio, vel, vſque ad internecionẽ. 12 Fundaſti: יסדתם Fut.Heb.pro præt.i.ſtabiliſti eos.redundat eos. 13 Et Meridiẽ וימין Ad verbũ, & dextram.i.Meridiem, quòd verſis ad Orientem, ſit Meridies ad dextrã. Thabor, mons in Occidẽte, Hermon in Oriẽte: vnde pro iis partibus accepit Chaldæus paraph. Exultant: ירננו Fut. Hebr.pro præſ. 14 Robuſta eſt, &c. תעז ידך Iſtud declarat priorem verſus partem. Quidam vertunt, roboras manum tuam, attollis dexteram tuam. Alii in imperat. Robora manum tuam, & eleua dexteram tuam. 15 Baſis מכון habitaculum. locus paratus ſolio tuo. Præcedunt יקדמו Fut.Hebr.præuenient 17 Exaltabunt ſe: ירומו: exaltabuntur.attollentur. 18 Et in volun.tua, &c.: וברצונך תרים קרננו & pro beneuolẽtia tua exaltabis cornua noſtra.i.vires noſtras, noſtrã autoritatẽ, imperiúmque noſtrũ. id ſignificat cornu Hebræis. 19 Iehouæ eſt clypeus no. ליהוה מגננו à Iehoua eſt protectio noſtra. Relat.pro anteced.q.d. à te habemus qui nos protegat & regat. 20 Miſeric.tuo, לחסידך ſancto tuo.i.Samueli. Adiut.&c. עזר על־גבור auxiliũ in potente. Hebraiſmus, pro Conſtitui fortem quendam qui futurus eſt auxilio populo meo. 22 Cum quo ma.&c. אשר ידי תכון עמו.i.firma & perpetua erit.q.d.nunquã deſtituã eũ auxilio meo. 23 Non exig.ini.ab eo, לא־ישיא אויב בו ſub.tributa, tanquam exactor, aut fœnerator.à verbo נשה. Quidam vertunt, Non violentus eſſe poterit contra eum hoſtis. Alii, Non ſeducet eum inimicus.non imponet ei hoſtis.à נשא. 24 Et conteram וכתותי Et contundã. vel concutiam 26 Et ponã, &c. ושמתי בים ידו .i. ſubiiciam potentiæ eius mare, & flumina imperio eius, multo magis terrã illis minorem. Vel, protendã poteſtatẽ eius vſque ad mare. Laudat regnũ Dauidis ab amplitudine. 27 Rupes ſal.m.: צור ישועתי rupes opis meæ. Quidã, firma ſalus mea.i.auxilium meum inſuperabile. 28 Excelſum עליון excelſiorem. Comparatiuo carent Hebræi, vt & ſuperlatiuo. 33 Tunc viſit. ופקדתי Ad verbum, Et viſitabo. Et pro Tunc. 34 Neque mẽtiar, &c.: ולא אשקר באמונתי .i.neque fallam fidẽ meam. 35 Et quod, &c.: ומוצא שפתי Ad verbum, & egreſſum labiorum meorum.i. ſermonẽ non mutabo. vel, nõ retractabo quod pollicitus ſum.

meis non mutabo.

36 Semel iuraui per Sanctitatem meam, Si Dauidi mentiar:

37 Semen eius in ſeculū erit,& thronus eius ſicut ſol coram me:

38 Sicut luna ſtabilietur in ſeculū,″& teſtis ī cælo fidelis.סSelah.

Cōqueritur deplorans maximam diſſipationem,ac ruinam regni Dauidis: adeo vt videatur Deus nō ſeruaſſe promiſſum ſuum.

39 Tu verò ″repuliſti,& ſpreuiſti, iratus es cōtra chriſtum tuum.

40 ″Abieciſti pactum ſerui tui:prophanaſti *proiiciendo* in terram diadema eius.

41 Rupiſti omnes macerias eius, poſuiſti munitiones eius ″contritionem.

42 Diruperunt eum omnes tranſeuntes per viam : opprobrium eſt vicinis ſuis.

43 Exaltaſti dexteram hoſtium eius, exhilaraſti omnes inimicos eius.

44 Etiā retudiſti aciē gladii eius,& non ″ſubleuaſti eum in prælio.

45 Ceſſare feciſti ″ſplēdorem eius,& ſolium eius in terrā deieciſti.

46 ″Abbreuiaſti dies adoleſcentiæ ei⁹,operuiſti eū ″pudore.סSelah.

Summo animi angore orat vt ſuis afflictionibus liberetur,cognita præſertim breuitate vitæ humanæ,proponens Deo,ipſius promiſſiones.

47 Vſquequo Iehoua abſcondes te in ſeculum, exardeſcet ſicut ignis ira tua?

48 Memēto,″ego quid ſim,quod tēpus: propter quid fruſtra creaueris omnes filios hominum?

49 Quis vir viuet,& nō videbit ″mortem,eruet animam ſuam ″de manu ſepulchri?סSélah.

50 Vbinam ſunt miſericordiæ tuæ ″antiquæ Domine, *quas* iuraſti Dauidi ″in veritate tua?

51 Recordare Domine opprobrii ſeruorum tuorum, *quod* ″fero in ſinu meo,*opprobrij* omnium ″fortium populorum:

52 ″Quia probris affecerunt inimici tui Iehoua, quia probris affecerunt veſtigia Chriſti tui.

53 Benedictus Iehoua in ſeculum.″Amen & amen.

Oratio ipſius Mouſéh viri Dei. XC.

Deus perpetuū fideliū refugiū, ſicut ipſe æternus eſt.

1 DOmine ″habitaculū tu fuiſti nobis in generatione & generatione.

2 Priuſquam montes naſcerentur, & formares terram,& orbē, & à ſeculo & vſque in ſeculum tu es Deus.

Queritur de breuitate ac miſeria vitæ præſentis.

3 ″Conuertis hominem vſque ad contritionem,& dicis,Reuertimini filii hominum.

4 Quoniam mille anni in oculis tuis ſicut dies heſterna quum tranſierit,& cuſtodia in nocte.

non faciam irrita. F

36 Semel iuraui in ſancto meo, ſi Dauid mētiar : ‖ſemen eius in æternum manebit. 2.Reg.7.d. iohan.12.d.

37 Et thronus eius ſicut ſol in conſpectu meo , & ſicut luna perfecta in æ-

38 ternum:‖& teſtis in cælo fidelis. Apoc.1.a. & 3.a.

39 Tu verò repuliſti & deſpexiſti : diſtuliſti Chriſtum tuum.

40 Euertiſti teſtamentū ſerui tui:prophanaſti in terra ſanctuarium eius.

41 Deſtruxiſti omnes ſepes eius: poſuiſti firmamentū eius formidinem.

42 Diripuerunt eum omnes trāſeuntes viam: factus eſt opprobrium vicinis ſuis.

43 Exaltaſti dexterā inimicorū eius: lætificaſti omnes inimicos eius.

44 Auertiſti adiutorium gladii eius, & non es auxiliatus ei in bello.

45 Deſtruxiſti eum ab emundatione, & ſedem eius in terram colliſiſti. 6

46 Minoraſti dies temporis eius:perfudiſti eum confuſione.

47 Vſquequo Domine auertis in finem,exardeſcet ſicut ignis ira tua?

48 Memorare quæ mea ſubſtantia: nūquid enim vane cōſtituiſti omnes filios hominum?

49 Quis eſt homo qui viuet, & nō videbit mortem , eruet animam ſuam de manu inferi?

50 Vbi ſunt miſericordiæ tuæ antiquæ Domine: ‖ſicut iuraſti Dauid in veritate tua? 2.Reg.7.

51 Memor eſto Domine opprobrii ſeruorum tuorum quod continui in ſinu meo,multarum gentium:

52 Quod exprobrauerunt inimici tui Domine, quod exprobrauerūt commutationem Chriſti tui.

53 Benedictus Dominus in æternum. Fiat fiat. LXXXIX.

1 Oratio Moyſi hominis Dei.

DOmine,refugiū tu fact⁹ es nobis in generatione & generatione.

2 Priuſquam montes fierent, & formaretur terra & orbis, à ſeculo & vſque in ſeculum tu es Deus.

3 Ne auertas hominem in humilitatem: & dixiſti, Conuertimini filii hominum.

4 ‖Quoniam mille anni ante oculos tuos,tāquā dies heſterna quæ pteriit, & cuſtodia in nocte. 2.Petr.3.

38 Et teſtis,&c. ועד בשחק נאמן *quæ* teſtis eſt in æthere certus.nempe durationis illius regni.
39 Repul.& ſpreu. זנחת ותמאס:execratus es,& auerſatus es. vel,repudiaſti.
41 Contritionem.: מחתה terrorem.vel,formidinem. Hebraiſmus, pro,feciſti vt propugnacula eius regni contererentur.vel,vt in propugnaculis regni formidarent milites Dauidis. 40 Abieciſti נארתה Deſtruxiſti.Diſſipaſti.Diſſoluiſti.
45 Splendorem eius.מטהרו nitorem eius.elegantiam eius.i.ſplendore regio eum priuaſti. 44 Subleuaſti הקמות exaltaſti. Vel, reddidiſti ſtabilem. Quidam, ſuperiorem feciſti.
46 Abbreuiaſti הקצרת Præcidiſti. Pudore בושה ignominia.
48 Ego quid ſim,quid tempus: אני מה חלד Ad verbum,ego quid tempus. Dictio מה repeti debet,& retrahi ad præcedēs,vt loquūtur Hebræi,ideo vertendum,Memēto quid ego *ſim,& quod* tempus.i.quàm fragilis,& quàm breuis vitæ in hoc mūdo. Quibuſdā redūdat אני, Memineris quod ſit tempus *vitæ meæ*.i.quàm longū,aut quantulū futurū ſit,niſi redeas mecū in gratiā. Aliivertūt,quātuli æui ſim. Alii,ego quāti æui. Alii, quantuli temporis ego ſim. Vide aliquid ſimile & Pſal.39,verſu 5,de breuitate vitæ.
50 Antiquæ הראשונים priores.priſtinæ. In veritate tua? : באמונתך per fidem tuam? i.ſerio. 49 De manu מיד de poteſtate.Repetitio eſt.
51 Fero שאתי.Præt.Heb.pro præſ.i.quod patientiſſime fero. Fortium רבים multorum. magnorū .i. quo probris me afficiunt pop.
52 Quia prob. aff. &c. : אשר חרפו איביך יהוה אשר חרפו עקבות משיחך Quod opprobrarunt inimici tui Iehoua , quo opprobrarunt calcibus Chriſti tui.id eſt moræ quam facit Chriſtus tuus.Chald.paraph.quo exprobrauerūt tarditatem veſtigiorum Meſſiæ tui.quaſi nunquā venturi.
53 Amen amen.: אמן ואמן Voces Hebrææ quæ ſignificāt Veritas eſt,veritas eſt.q.d.certiſſime eueniet quod dixi. Quidā Hebræorū dicūt verſiculum iſtum addi ſolere fini librorum ab Hebræis grammaticis,ſiue ſcriptoribus. Alii dicūt fuiſſe additum à ſcriba,quòd auxiliatus eſſet ei Deus in deſcribendo libro:vt ſape fit à Latinis,qui in fine librorum addunt,Laus Deo,Gloria Deo,& ſimilia.Alii volunt fuiſſe verba cantoris qui per Spiritum viderit reditum Iſraelis de captiuitate,& ſalutem Meſſiæ breui venturi:propter quod Deum laudauerit.

IN PSALMVM XC.

1 Habitaculum מעון refugium.Alii,habitaculum refugii.
3 Conuer.ho.vſque ad contr. תשב אנוש עד דכא Reducis hominem donec ſit contritus. Vel,vſque ad rem minutiſſimam.i.in puluerem in quem tu reuerti facis eum.q d.Scis quàm nihilum ſit hominis tempus:tu autem mille annos non pluris facis,quàm homo diem vnum.

B Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt.

Mane ſicut herba tranſeat, mane floreat & tranſeat: veſpere decidat, induret,& areſcat.

Quia defecimus in ira tua,& in furore tuo turbati ſumus.

Poſuiſti iniquitates noſtras in cõſpectu tuo: ſeculum noſtrum in illuminatione vultus tui.

Quoniam omnes dies noſtri defecerunt: & in ira tua defecimus.

C Eccli.18.a.8. Anni noſtri ſicut aranea meditabuntur:dies annorum noſtrorum in ipſis,ſeptuaginta anni.

Si autẽ in potẽtatibus, octoginta anni: & amplius eorũ, labor & dolor.

Quoniam ſuperuenit mãſuetudo, & corripiemur.

Quis nouit poteſtatẽ iræ tuæ, & præ timore tuo irã tuã dinumerare?

Dexterã tuam ſic notã fac: & eruditos corde in ſapientia.

D Cõuertere Domine, vſquequo? & deprecabilis eſto ſuper ſeruos tuos.

Repleti ſumus mane miſericordia tua: & exultauimus, & delectati ſumus in omnibus diebus noſtris.

Lætati ſumus pro diebus quibus nos humiliaſti: annis quibus vidimus mala.

Reſpice in ſeruos tuos, & in opera tua: & dirige filios eorum.

Et ſit ſplendor Domini Dei noſtri ſuper nos, & opera manuũ noſtrarũ dirige ſuper nos, & opus manuum noſtrarum dirige.

Laus cantici Dauid. XC.

Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cæli commorabitur.

Dicet Domino, Suſceptor meus es tu, & refugium meum, Deus meus ſperabo in eum:

Quoniam ipſe liberauit me de laqueo venantiũ, & à verbo aſpero.

Scapulis ſuis obũbrabit tibi: & ſub pennis eius ſperabis.

Scuto circundabit te veritas eius: non timebis à timore nocturno,

B A ſagitta volante in die, à negotio perãbulante in tenebris, ab incurſu & dæmonio meridiano.

5 "Inundas eos,*ut* ſomnus ſunt:mane ſicut herba,"vires accipit,
6 Mane floret," & vires accipit: veſperi exciditur, & ſiccatur.
7 Quia"conſumimur in furore tuo:& in ira tua terremur.
8 Poſuiſti iniquitates noſtras coram te," errores noſtros in lu-
mine vultus tui.
9 Quoniam omnes dies noſtri declinauerũt propter iram tu-
am,"conſumpſimus annos noſtros"tanquam ſermonem.
10 Dies annorum noſtrorum"quibus *viuimus*, ſeptuaginta anni: &
ſi "in fortitudinibus *ſit*,octoginta anni:" & fortitudo eorum" per-
uerſitas & iniquitas:quoniam"recedit citò,& auolamus.
11 Quis cognoſcit fortitudinẽ iræ tuæ?"& vt timor tuus, ira tua.
12 "Vt numeremus dies noſtros, ſic ſcire fac *nos*, & adducemus *in*
cor ſapientiam.
13 Conuertere Iehoua,vſquequo?"& placare ſuper ſeruos tuos.
14 Satura nos mane miſericordia tua,"& exultabimus, & lætabi-
mur omnibus diebus noſtris.
15 Exhilara nos ſecundum dies *quibus* afflixiſti nos, "*ſecundum* annos
quibus vidimus malum.
16 Conſpiciatur in ſeruis tuis opus tuum, & gloria tua ſuper fi-
lios eorum.
17 Et ſit decor Domini Dei noſtri ſuper nos,& opus manuũ no-
ſtrarum"dirige ſuper nos,"opus inquam manuum noſtrarum di-
rige. XCI.
1 Qui habitat in abſcondito Altiſſimi, *&* in vmbra Omnipo-
tentis"commoratur:
2 *illi*"dicã de Iehoua ſpe mea,& arce mea,Deo meo in quo ſpero:
3 "Certè ipſe eruet te de laqueo"venatoris,*&* peſte"prauitatum.
4 "Alis ſuis teget te,& ſub alis eius "ſecurus eris:"ſcutum & cly-
peus veritas eius.
5 Non timebis"à timore noctis,"à ſagitta quæ volauerit per diẽ,
6 "A peſte *quæ* in caligine ambulat,"à peſte *quæ*"vaſtat meridie.

Breuitas huius vitæ eſt pœna peccatorum noſtrorum.

Orat Dominũ vt meditatio huius vitæ breuis ſeruiat ei ad ſapientiam: atque vt placetur, læteturque de ſuo populo, quòd eum afflixerit, eumque omnibus in rebus dirigat.

Deſcribit in qua ſecuritate viuat is qui omnem ſuam ſpẽ in Deo ponit, in eúmque planè atque eius protectionem ſe cõiicit: & quẽadmodũ in omnibus afflictionibus ac tentationibus ab eo conſeruatur.

5 Inũdas eos, זרמתם Præt.Heb.pro præſ.i.Facis ceu impetu quodã ruere eos. Vel,Facies inſtar nimbi illos diffluere. Aut,Quaſi immiſſa inundatione ſubito rapis eos de mũdo,& velut ſomniũ tradũtur obliuioni. Vires accipit.: יחלף roboratur. Fut.Heb.pro præſ.Alii,trãſit, vel præterit.ſub.homo. Alii,exciditur.Mutat numerũ,quòd de vnoquoque loquatur,aut quòd pars hominũ mori ſoleat in iuuẽtute. Quidam referunt ad herbã, vertentes,quaſi herba quæ mutatur. 6 Et vires accipit, יחלף & creſcit.roboratur.Idem verbum quod in fine præcedentis verſus. 7 Conſum. כלינו deficimus. 8 Errores no. עלומנו abſcõditum noſtrum.ſiue occultum.i.peccata quæ putamus ſecreta eſſe. Alii,adoleſcentias noſtras.i.cõmiſſa in adoleſcentia. 9 Conſump. כלינו Præt. Heb. pro præſ. vt quidam vertunt, conſumimus. Tanq.ſerm. כמו הגה inſtar loquutionis.ceu ſermonem,qui ſcilicet tantum eſt dum fit.q.d.dicto citius.

10 Quib.*uiu*.ſept.an. בהם שבעים שנה Ad verbũ, in ipſis,ſeptuaginta anni.i.ſeptuaginta anni ſunt in ipſis diebus. Quidã vertunt,Anni noſtri qui in ipſis diebus ſunt,ſeptuaginta ſunt anni. In fortitud. בגבורות ſub.ſit natura noſtra.i.ſi viuaciores ſumus. Quidam, in viribus maioribus. Et fortit.eo. ורהבם & ſuperbia eorum. Vel,robur & vigor,ſiue fœlicitas eorum,ſub.annorum in qua ſuperbire ſolemus. q.d. & vt fœliciſſime viuamus,dies illi ſunt ærumna & vanitas. Alii,talium ſuperbia. Alii,& faſtus illorum. Peruer.& iniq. עמל ואון labor eſt & moleſtia. Alii,moleſtia & ærumna. Vel,ærumna & calamitas. Recedit: גז abit.reſecatur.ſub.ſuperbia illa.Præt.Heb.pro præſ.

11 Et vt timor,&c. וכיראתך עברתך: quantũ enim quis te timet,*tanta eſt* indignatio tua. Alii,& ſicut timor tui, fremens ira tua. Alii,vt te quique timent,ita in eos indignatio tua. Alii, quum timor tui *ſit* indignatio tua.vel, quum videaris in tuos pro eo quòd te colunt & timent, indignari.q.d. quis habet perſpectum modum iræ tuæ? nullus.nam quo quis eſt religioſior,eo in eum ira tua videtur eſſe atrocior.

12 Vt numeremus,&c. למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה: Aduerbiũ כן ſic, reuocari debet ad principium verſus,hoc modo,Sic fac ſcire nos vt numeremus. Hebraiſmus,pro, Sic fac intelligamus quàm breui temporis ſpatio ſimus victuri,ac ita reddemur ſapientiores,cautiores,& circunſpectiores. Id ſignificat,Numerare annos,& Adducere cor ſapientiæ,ſiue adducere in cor ſapientiam. Quidam ſic paraphraſtice vertunt, Vt ergo dierum noſtrorum numerum ſciamus,tu nobis plane indica vt ſapientiæ animum intendamus.

13 Et placare והנחם & conſolare,vel conſolationem accipe. Aut pœniteat te ſeruorum tuorum. Chald. paraph. Et conuertere à malo quod locutus es vt faceres ſeruis tuis. Hebræorum quidam, Et pœniteat te more filiorum hominum,quos pœnitet aliquid feciſſe.

14 Et exultabimus ונרננה & ouabimus,& cantabimus 15 *Secundũ* annos,&c.: שנות ראינו רעה Repetitio eſt. videre malum,& affligi,idem.

17 Dirige ſuper nos, כוננה עלינו confirma in nobis. Alii,inſtitue ſuper nos.i.fac fœliciter cedat quicquid inſtituerimus. Opus inquam,&c. ומעשה Idem bis dicit.

IN PSALMVM XCI.

1 Qui habitat ישב Ad verbum,Habitans.Sedens. Commorat.: יתלונן Fut.Heb.pro præſ.
2 Dicam de Ieh. אומר ליהוה Particip.præſ.Heb.pro fut.Dicens,pro Dicã de Iehoua,&c.vel auſim polliceri de Iehoua,quod nẽpe ſequenti verſu dicitur,in quo perficitur ſententia. Quidam vertunt, Dicam Iehouæ.ſed minus rectè.
3 Certe ipſe eruet te כי הוא יצילך Quòd ipſe liberaturus ſit te. Trãſit à tertia perſona ad ſecundã. Venatoris, יקוש aucupis. Prauitatum.: הוות exitiorum.i.exitiali. 4 Alis ſuis באברתו Sub penna ſua. Vel,Sub alis ſuis Securus eris. תחסה defẽderis.tutus eris. confides. Scutum & clyp. צנה וסוחרה *pro* ſcuto & clypeo.i.ſeruabit te iuxta promiſſionem ſuam fidelem. 5 A timore no. מפחד לילה à terrore noctis.vel,nocturno.i.nihil accidere poterit nocte quod te terrere poſſit. A ſagitta מחץ .i.à repentino periculo.
6 A peſte מקטב ab exterminio.à lue.i.à peſte,ſiue exitiali morbo qui graſſatur quũ calor ſolis eſt vehemẽtiſſ. Vaſtat ישוד Fut.Heb.p præſ.

″Cadent à latere tuo mille, & decē millia à dextera tua: tibi *ta-* 7
men″non appropinquabit.
″Tātùm oculis tuis aſpicies,″& retributionē impiorū videbis. 8
Quoniam″tu *dixiſti*, Iehoua ſpes mea:″Excelſum poſuiſti habi- 9
taculum tuum,
Non accidet tibi malum: neque plaga appropinquabit taber- 10
naculo tuo:
Quoniam angelis ſuis mandabit de te, vt cuſtodiant te in om- 11
nibus viis tuis:
In manib⁹ portabūt te, ne forte impinguat ad lapidē pes tuus. 12
Super leonem″& baſiliſcū calcabis, conculcabis catulum leo- 13
nis, & draconem.
Quoniam″me valde amat, propterea eruā eum:″exaltabo eū, 14
quoniam agnoſcit nomen meum.
Inuocabit me, & exaudiam eum, cum ipſo ero in anguſtia, e- 15
ruam eum, & glorificabo eum:
Longitudine dierū ſaturabo eū,″& videre faciā eū ſalutē meā. 16
″Pſalmus cantici in diem שׁSabbathi. X C I I. 1
B″Onū eſt celebrare Iehouā, & pſallere nomini tuo Altiſſime: 2
Annūtiare mane miſericordiā tuā, &veritatē tuā ī noctib⁹, 3
Super decachordo, & ſuper nébel,″cum cantico in cithara: 4
Quia lætificaſti me Iehoua in operibus tuis, in operibus ma- 5
nuum tuarum″exulto.
Quàm magna ſunt opera tua Iehoua! valde profundæ ſunt co 6
gitationes tuæ.
Vir″inſipiens non cognoſcit, neque ſtultus intelligit iſtud: 7
″Quòd floreant impii ſicut herba,″& flores emittāt omnes o- 8
perarii iniquitatis,″vt diſſipentur ipſi in æternum.
Tu autem″excelſus es in ſeculum Iehoua. 9
Quoniā ecce inimici tui Iehoua, quoniā ecce inimici tui peri- 10
bunt, diſſipabuntur omnes operarii iniquitatis.
Et exaltabis ſicut vnicornis cornu meū,″cōſpergar oleo viridi. 11
Et videbit oculus meus *quod uolo*″in hoſtibus meis: de conſurgē- 12
tibus aduerſum me, de malignantibus audient *grata* aures meæ.
Iuſt⁹ vt palma florebit, ſicut cedr⁹ in Lebanō″multiplicabitur. 13
Plantati in domo Iehouæ, in atriis Dei noſtri florebunt. 14

Cadēt à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis: ad te autem nō appropinquabit. 7
Verūtamē oculis tuis cōſiderabis: & retributionē peccatorum videbis. 8
Quoniā tu es Domine ſpes mea: altiſſimum poſuiſti refugium tuum, 9
Nō accedet ad te malū, & flagellū nō appropīquabit tabernaculo tuo: 10
Quoniam Angelis ſuis mandauit de te vt cuſtodiāt te in omnibus viis tuis: 11 Matth.4.a. Luc.4.b. D
In manibus portabunt te: ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum. 12
Super aſpidem & baſiliſcū ambulabis, & cōculcabis leonē & draconē. 13
Quoniā in me ſperauit, liberabo eum: protegam eum, quoniā cognouit nomen meum. 14
Clamauit ad me, & exaudiam eū: cum ipſo ſum in tribulatione: eripiā eum, & glorificabo eum. 15
Longitudine dierū replebo eū: & oſtendam illi ſalutare meum. 16

X C I.

Pſalmus cantici in die Sabbathi. 1
BOnum eſt confiteri Domino, & pſallere nomini tuo Altiſſime: 2
Ad annūtiandū mane miſericordiam tuā, & veritatem tuā per noctē, 3
In decachordo, & pſalterio, cū cantico, in cithara: 4
Quia delectaſti me Domine in factura tua: & in operibus manuum tuarum exultabo. 5 1.Cor.
Quā magnificata ſunt opera tua Domine: nimis profundæ factæ ſunt cogitationes tuæ. 6
Vir inſipiens non cognoſcet, & ſtultus non intelliget hæc. 7 B
Quū exorti fuerint peccatores ſicut fœnū, & apparuerint omnes qui operantur iniquitatem, 8
Vt intereant in ſeculum ſeculi: tu autē altiſſimus in æternū Domine. 9
Quoniā ecce inimici tui Domine, quoniā ecce inimici tui peribūt: & diſpergētur oēsq operātur iniquitatē. 10
Et exaltabitur ſicut vnicornis cornu meum: & ſenectus mea ī miſericordia huberi. 11
Et deſpexit oculus meus inimicos meos: & in inſurgētibus in me malignantibus audiet auris mea. 12
Iuſtus vt palma florebit: & ſicut cedrus Libani multiplicabitur. 13 C
Plantati in domo Domini, ī atriis domus Dei noſtri florebunt. 14

Angeli cuſtodes

Promiſſio Dei facta iis qui eum cognoſcūt, amāt inuocant vt liberentur.

Pſalmus cōpoſitus ad canēdū in die Sabbathi, vt excitetur populus ad recognoſcendū, laudandumque Deū in eius operibus.

Lætatur in operibus Dei.

Stulti non intelligunt impium florentem periturum.

Fœlicitas, proſperitaſq; iuſtorum, ac fidelium qui in domo Domini ſunt plantati, vt eum laudent.

7 Cadēt יפול Sing. Heb. q.d. Videbis paſſim peſte, & aliis malis interēptos, corā te cadere, miſeréque perire: at tu interim ſecurus manebis. Quidā vertunt, Cadant *licet* à latere, &c. Nō appropinq. : לא יגש nō pertinget. ſub. telū vllum, aut peſtis. i. permanebis illæſus. 8 Tantùm, &c. רק בעיניך תביט Sed oculis tuis ſpectabis. Alii, Vtiq; oculis tuis videbis. q.d. te nihil moliēte, ſed tātùm ſpectāte. Et retrib. ושלומת & repenſionem. vel & talionem.
9 Tu *dixiſti*, Iehoua, &c. אתה יהוה Sic vertunt qui iſtū verſum ſequēti iungunt, & ſermonem ad pium dirigi volunt. Vel ſic, Quoniam tu Iehouam qui tutela mea eſt, *& eſt etiam* Altiſſimus, poſuiſti refugium tuum, Non accedet, &c. Alii dirigunt ſermonem partim ad Deum, partim ad pium, ſic, Tu Iehoua es ſpes mea. Excelſum poſ. &c. : עליון שמת מעונך i. in Deo excelſo. Alii referunt ad locum, vertētes, excelſum poſuiſti habitaculum *refugii* tui. Vel, in edito loco collocaſti habitationem tuam. 13 Et baſiliſcum ופתן & aſpidem.
14 Me valde amat כי חשק in me complacuit ſibi. mihi adhæſit. ardet me. vehementiſſimè amat. amplexus eſt me. Exaltabo eum, אשגבהו. i. in loco inacceſſo, aut alto ponam eum. 16 Et videre faciam eum ואראהו & oſtendam ei. & exhibebo ei. q.d. vita longæua donabo eum, vt non decedat niſi plenus, & ſatur dierum: & tandem vita æterna.

IN PSALMVM XCII.

1 Pſalmus cantici מזמור שיר Vide Pſal. 30. 2 Bonum eſt celebrare טוב להודות Doctus inter Hebræos ſubaudit, dies Sabbathi, ex ſuperſcriptione pſalmi, hoc modo, Bonus *dies ſabbathi* ad celebrandum Dominum, & *aptus* ad pſallendum. nam (vt ait) in hoc pſalmo affirmat Dauid Sabbathum fuiſſe inſtitutum vt in eo laudaremus Dominum.
4 Cū cantico עלי הגיון ad higgaion. nomen inſtrumenti muſici: nam illi præpoſuit עלי ſuper vel ad, quod ſolet inſtrumento muſico præponi. Quidam vertunt, ſuper inſtrumento ſonoro. Vox ipſa Hebræa meditationem & ſermonem ſignificat.
5 Exulto. : ארנן Fut. Heb. ouabo. 7 Inſipiens בער ſtupidus.
8 Quòd floreāt בפרוח Infinitiuus, In florere, vel florēdo. Vnde quidā, Quū floruerint impii ſicut herba, atque germinauerint cuncti qui operantur iniquitatem: *fiet tandem* vt ipſi extermimentur in ſeculū ſeculi. Alii in præſenti, Quum florent improbi ſicut herba, & progerminant cuncti ope. iniq. vt vaſtentur in ſempiternum. Alii, *Quod* quum impii ſicut herba germinent, in hoc floreant cuncti facinoroſi, vt in perpetuū excidātur. Et flores emittāt. ויציצו & vernēt. & germinēt. Vt diſſipentur להשמדם vt pereāt. vt excidātur, aut vaſtētur.
9 Excelſus es מרום *in* ſublimi. vel *in* excelſo. tanquam ſcilicet ſpeculator, & curā omniū gerens. Nihil fato ſiue fortuitò fieri affirmat.
11 Conſpergar, &c. בלותי בשמן רענן Præt. Heb. pro præſ, vel futuro, Delibutus ero oleo fragrāti. aut vnguēto præſtātiſſimo. q.d. omnia fœlicia experiar. 12 In hoſtib. m. בשורי in inſidiantibus mihi. 13 Multiplicabitur ישגה: creſcet. eminebit. diffundet ſe. i. mirum in modum accipiet incrementum.

15 Adhuc multiplicabūtur ī ſenecta hu beri,&benè patiētes erūt:vt ānūtiēt
16 Quoniā rectus Dominus Deus noſter,& non eſt iniquitas in eo.
Laus cātici ipſi Dauid ī die āte Sabbathū, qn̄ fūdata eſt terra. XCII.
1 DOminus regnauit,decôrem indutus eſt:indutus eſt Dominus fortitudinem,& præcinxit ſe.
2 Etenim firmauit orbem terræ,qui non commouebitur.
3 Parata ſedes tua ex tūc:à ſeculo tu es. Eleuauerūt flumina Domine,eleuauerunt flumina vocem ſuam:
4 Eleuauerunt flumina fluctus ſuos à vocibus aquarum multarum. Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus.
5 Teſtimonia tua credibilia facta ſūt nimis: domum tuā decet ſanctitudo Domine in longitudine dierum.
Pſal.ipſi Dauid quarta Sab.XCIII.
1 DEus vltionum Dominus, Deus vltionum liberè egit.
2 Exaltare qui iudicas terram,redde retributionem ſuperbis.
3 Vſquequo peccatores Domine,vſ
4 quequo peccatores gloriabuntur, Effabūtur,&loquētur iniquitatē,lo
5 quētur ōnes qui operātur iniuſtitiā? Populum tuum Domine humilia
6 uerūt, & hæreditatē tuā vexauerunt.
7 Viduam & aduenam interfecerūt: & pupillos occiderunt:
B
8 Et dixerūt, Nō videbit Dominus: nec intelliget Deus Iacob.
9 Intelligite inſipiētes in populo: & ſtulti,aliquando ſapite.
10 Qui plātauit aurem,nō audiet? aut qui finxit oculum,non conſiderat?
1.Cor.3.d.20
Qui corripit gentes,nō arguet? qui docet hominem ſcientiam?
11 Dominus ſcit cogitationes hominum quoniam vanæ ſunt.
12 Beatus homo quē tu erudieris Do
13 mine,& de Lege tua docueris eum: Vt mitiges ei à dieb⁹ malis,donec
14 fodiatur peccatori fouea.
C
Quia nō repellet Dominus plebē ſuā,& hæreditatē ſuā nō dereliquet:
15 Quoadusque iuſtitia cōuertatur in iudicium: & qui iuxta illam? omnes qui recto ſunt corde.
16 Quis conſurget mihi aduerſus malignātes? aut quis ſtabit mecum aduerſus operantes iniquitatem?
17 Niſi quia Domin⁹ adiuuit me,paulominus habitaſſet in inferno anima mea.
18 Si dicebam, Motus eſt pes meus: miſericordia tua Domine adiuuabat me.
D
19 Secūdum multitudinem dolorum meorum in corde meo,cōſolationes tuæ lætificauerunt animam meam.

Adhuc fructificabunt in ſenectute,″pingues & virides erunt:
Ad annuntiandum quòd rectus Iehoua eſt,″fortitudo mea,neque ſit″iniquitas in eo. XCIII.

IEhoua″regnat,″gloriam induit:induit Iehoua fortitudinem,ac cinxit ſe:etiam″firmauit orbem,ne ſe moueat.
″Stabilitum ſolium tuum ex eo tempore:à ſeculo tu es.
″Eleuauerunt flumina Iehoua,eleuauerūt flumina ſonum ſuū, eleuauerunt flumina″fluctus ſuos.
Magis quàm ſonitus aquarum multarum & ″fortium fluctuum maris,fortis eſt in excelſo Iehoua.
Teſtimonia tua″fidelia ſunt valde:″domui tuæ decora eſt ſanctitas,Iehoua,in longitudine dierum. XCIIII.

Laudat ſummi Domini potentiam ex creatione mundi.

Dominus deiicit atque humiliat omnem populum aduerſus eius potentiam ſe extollētem.

Promiſſiones Dei de ſancta eius Eccleſia perpetuò manſura, ſunt veræ.

DEus vltionum Iehoua,Deus vltionum″appare.
″Eleua te iudex terræ,redde retributionem ſuperbis.
Vſquequo impii Iehoua,vſquequo impii exultabunt,
″Effutient,loquentur″dura, extollent ſe omnes operarii iniqui?
Populum tuum Iehoua″ conterunt,& hæreditatē tuā affligūt:
Viduam & peregrinum interficiunt,& pupillos occidunt:
Et dixerunt,Non″videt Iah,neque intelligit Deus Iayacob.
Intelligite ſtupidi in populo:& fatui quando″intelligetis?
An qui plantauit aurē,nō audiet? an q finxit oculū,nō videbit?
An qui″corripit Gentes,non arguet? an qui docet hominem ſcientiam, *non cognoſcet?*
Iehoua cognoſcit cogitationes hominum quòd ſint vanitas.
Beatus vir quem ″erudieris Iah,& Legem tuam docueris:
″Vt quietē præſtes ei à dieb⁹ malis,donec fodiatur impio fouea.
Quia non derelinquet Iehoua populum ſuū,& hæreditatē ſuā non derelinquet:
″Nam *tandem* vſque ad iuſtitiam reuertetur iudicium,″& poſt illam omnes recti corde.
Quis conſurget pro me contra malignantes? quis ſtabit pro me contra operarios iniquos?
Niſi Iehoua auxilio fuiſſet mihi, breui habitaſſet″*in* ſilentio anima mea.
″Si dicebam,″Motus eſt pes meus:miſericordia tua Iehoua″ſuſtentauit me.
″In multitudine cogitationum mearum in intimo meo,conſolationes tuæ lætificarunt animam meam.

Orat Dominū vt ſe vlciſcatur de impiis innocentes affligentibus,vt eius potentiam cognoſcant.

Oſtendit impiis Deū videre atq; cognoſcere eorū ſcelera,etiam hominum cogitationes,vt ſe contineant.

Quies afflictis & quære. Iudicio impiorū facto,boni conabuntur rectè viuere.

Fidelis nullum contra impios auxilium niſi à Deo,reperit.

15 Pingues & virides רשנים ורעננים ſucculenti & viuidi. vel pleni vigore. Alii,florentes. 16 Fortitudo m. צורי rupes[petra]mea. Iniquitas עולתה prauitas.

IN PSALMVM XCIII.

1 Regnat מלך Præt.Heb.pro præſ. Quidam vertunt, rex eſt. Gloriam גאות ſplendorem.decorem.celſitudinem. Alii,veſtiuit ſe, vel amictus eſt magnificentia.q.d.veſtibus regiis ornatur. Firmauit תכון Fut.Heb.pro præt. 2 Stabilitum נכון Stabile.firmū. 3 Eleuau. נשאו Extulerunt. Vel eſt præt.pro præſ. Extollunt. Fluctus ſuos. : רכים contritionem ſuam.illiſionem ſuam.ſic vocātur fluctus à cōterēdo & illidēdo. 4 Fortiū fluct.&c. אדירים משברי־ים אדיר במרום יהוה: admirabilibus fluctibus maris admirabilior eſt in excelſo Iehoua. Doctus inter Hebræos ſic priori parti huius verſus hāc cōiungit, Supra ſtrepitus aquarū ingentiū fluctus maris admirandi vehemēter: at Iehoua mirabilior eſt in cælo. Vel,Magis quàm ſtrepitus aquarū ingentiū fluctus maris ſunt admirandi præ fortitudine:at Iehoua eſt admirabilior in cælo. 5 Fidelia נאמנו probata.firma.certa ſunt. Domui t.dec.eſt ſanct. לביתך נאוה קודש domum tuā ornat ſanctitas. Alii,domui tuæ pulchræ ſanctitas. Alii,domum tuam decet ſanctitas.i.itaque tui debēt perpetuò ſanctitati ſtudere.

IN PSALMVM XCIIII.

1 Appare. הופיע: fac te conſpicuum. Alii,conſpicuus appare. Alii,affulge.i.prodi in lucem. 2 Eleua te הנשא Exaltare. Attollere. 4 Effutient יביעו Pronūtiabunt. Quidā per præſens vertunt,Effutiūt. Dura, עתק durum.ſing.pro plur.dura,i.ſuperba,ſub.verba 5 Cōterūt ידכאו opprimūt.Futura Heb.pro præſentibus,vſque ad 8 verſum. 8 Intelligetis? : תשכילו prudentes eritis? ſapietis? 10 Qui corripit היוסר caſtigat.corripere ſolet. 12 Erudieris תיסרנו caſtigaueris. 13 Vt quietem præſtes ei להשקיט לו vt tranquillū illū reddas. Vt trāquillitatem illi parias. 15 Quia *tandem* vſque ad iuſt.reu.iud. כי עד צדק ישוב משפט.i.quāuis Dominus differat ſua iudicia, ſinátq; ſuos diutius affligi,tandem tamen iuſtitia & iudiciū reſtituētur in ſuū locum, hoc eſt ex æquitate iudicium faciet omnibus.nā populum ſuū à manu impiorū eripiet,& impios perſequutores perdet.Hebraiſmus. Et poſt illam ואחריו ſub.iuſtitiam.vel, poſt illud,ſub.iudicium ſuſpirant. Aut,poſt illū,ſub.Dominū,vt ſubintelligas,current.i.Dominum ſequentur vbi viderint iudicia eius. 17 [*in*]ſilentio דומה cū ſilentibus.vt ſit ſing.pro plur.i.cū mortuis. 18 Si dicebā אם־אמרתי Præt.Heb.pro imperf.Si dicebā.vel, Quū dicerem. Motus eſt מטה lapſus eſt.vel per præſ.nutat. Suſtent. me : יסעדני Fut.Heb.pro præt.perf.vel imperf.ſuſtētabat me. 19 In multitudine cogit. ברוב שרעפי Hebraiſmus,pro,Dum multa tacitus mecum reuoluo,aut voluerem. nempe quod nihil iniuſtè agas,quòd ſis iuſtus iudex. Quidam vertunt,Pro magnitudine anxiarum cogitationum intra me.

Conſolatio fidelis quòd Deus nunquam cum impiis conſentit, ſed pium defendit, & deſtruit impios.

″Nunquid ſociabitur tibi thronus peruerſitatum, creâs iniqui- 20
tatem in præcepto?
″Congregant exercitum contra animam iuſti, & ſanguinem in- 21
nocentem condemnant.
At Iehoua fact⁹ mihi″pro arce, & De⁹ me⁹″ĩ petrã fiduciæ meæ: 22
″Et reddet eis iniquitatem eorum, ″& malo ipſorũ ſuccîdet eos, 23
ſuccîdet eos *inquam* Iehoua Deus noſter.

X C V.

Grauis exhortatio ad laudandũ Deum maximo animo, & quare.

VEnite, ″exultemus Iehouæ, iubilemus″rupi ſalutis noſtræ: 1
″Præoccupem⁹ faciẽ eius cũ laude, in canticis iubilem⁹ ei: 2
Quoniã Deus magnus Iehoua, & rex magnus ſuper õnes deos: 3
In cuius manu ſunt ima terræ, ″& fortitudines mõtiũ eius ſunt: 4
Cui⁹ eſt mare, & ipſe fecit illud, ″& ſiccã man⁹ eius formauerũt. 5
Venite, ″proſternamur, ″& incuruemus nos, genu flectamus co- 6
ram Iehoua factore noſtro.

Iterum ſummo ſtudio cohortatur õnes ad Deũ adorandũ qui noſter eſt paſtor, nóſq; eius oues.

Quia ipſe eſt Deus noſter, & nos populus paſcuæ eius, ″& pe- 7
cus manus eius, ″hodie ſi vocem eius audieritis.
Ne obduretis cor veſtrum ″ſicut in Meriba, ſicut in die Maſa in 8
deſerto,

Cõmonitio ad populũ Dei, ne ſit incredulus inobediẽnſque verbo Domini ſicut fuerunt patres ipſius.

″In quo tentauerunt me patres veſtri, probauerunt me, etiam 9
viderunt opus meum.
Quadraginta annis ″litigaui cum generatione *hac*, & dixi, Popu- 10
lus errantes corde ſunt, & ipſi non cognouerunt vias meas.
″Propterea iuraui in furore meo, ″Si introibunt in requiẽ meã. 11

X C V I.

Sũmo ſtudio inuitat omnes creaturas ad laudãdũ Deũ, eiúſque opera cõmemoranda, quòd nũc regnet per filiũ ſuũ Ieſum Chriſtum, de quo præcipuè loquitur verſu 10 & vlt.

CAntate Iehouæ canticum nouũ, cãtate Iehouæ omnis terra. 1
Cantate Iehouæ, benedicite nomini eius, ″annũtiate de die 2
in diem ſalutem eius.
Narrate in Gẽtib⁹ gloriã eius, in õnibus populis mirabilia eius: 3
Quoniam magnus Iehoua, ″& laudabilis valde: ″terribilis eſt ſu- 4
pra omnes deos.
Quoniã omnes dii populorum″idola: Iehoua autẽ cælos fecit. 5
″Gloria & decor corã eo: fortitudo & gloria in Sanctuario eius. 6

20 Nũquid adhæret tibi ſedes iniquitatis, qui fingis dolorẽ in præcepto?
21 Captabunt in animam iuſti: & ſanguinem innocẽtem condemnabunt.
22 Et factus eſt mihi Dñs in refugiũ, & Deus me⁹ in adiutoriũ ſpei meæ:
23 Et reddet illis iniquitatẽ ipſorũ: & in malitia eorũ diſperdet eos, diſperdet illos Dominus Deus noſter.
Laus cãtici ipſi Dauid. XCIIII.
1 VEnite, exultemus Domino, iubilemus Deo ſalutari noſtro:
2 Præoccupemus faciẽ eius in cõfeſſione, & in pſalmis iubilemus ei:
3 Quoniam Deus magnus Domin⁹, & rex magnus ſuper omnes deos:
4 Quia in manu eius ſunt fines terræ, & altitudines montium ipſius ſũt
5 Quoniã ipſi⁹ eſt mare, & ipſe fecit illud, & ſiccã man⁹ eius formauerũt.
6 Venite, adoremus, & procidamus, & ploremus ante Dominum qui fecit nos: quia ipſe eſt Dominus Deus
7 noſter, B
Et nos popul⁹ paſcuæ eius, & oues manus eius. Heb.3.b.7
8 |Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra Nume.14.d. Exod.17.a.
|Sicut in irritatione, | ſecũdũ diem tentationis in deſerto,
9 Vbi tentauerunt me patres veſtri: probauerunt, & viderũt opera mea.
10 |Quadraginta annis offenſus fui generationi illi: & dixi, Semper hi errant corde. Nume.14.d. heb.4.a.
11 Et iſti non cognouerũt vias meas: vt iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.
Canticũ ipſi Dauid|quãdo domus ædificabatur poſt captiuitatẽ. XCV. 1.Paral.16.
1 CAntate Domino cãticum nouũ, cantate Domino omnis terra.
2 Cãtate Dño, & benedicite nomini ei⁹: ãnũtiate de die ĩ diẽ ſalutare ei⁹.
3 Annũtiate inter Gẽtes gloriã eius: in omnibus populis mirabilia eius:
4 |Quoniã magnus Dominus, & laudabilis nimis: terribilis eſt ſuper omnes deos. Eccli.43.
5 Quoniam omnes dii Gentium, dæmonia: Dominus autem cælos fecit. B
6 Confeſſio & pulchritudo in cõſpectu eius: ſanctimonia & magnificentio in ſanctificatione eius.

20 Nunquid ſociab.&c.: היחברך כסא הוות יצר עמל עלי־חוק Num tibi quicquam commune erit cum tribunali confractionum quod creat iniuriam cum præcepto? vel, de more, ſiue ex conſuetudine? q.d. nihil habes commune cum tribunali iniuſto, cum iudicibus improbis qui ſolent aliis iniuriam facere. Alii, An verò affixum tibi erit ſoliũ prauitatũ, vt fingas afflictionẽ pro ſtatuto? vel, quod fingit moleſtiã ex more?
21 Congre.exer. יגודו Turmatim conueniunt. Conglobant ſe. Concurſant. Fut. Heb. pro præſ. aut præterito. Alii, Deciderunt. vel decidẽt. ſub.iudicium. i. condemnabũt in iudicio iuſtũ. 22 Pro arce למשגב in refugium. In petram fid.m.: לצור מחסי in rupem fiduciæ meæ. Hebraiſmus, pro, in qua fido: ſiue in qua tutus & ſecurus agam. 23 Et reddet eis וישב עליהם Et conuertet contra eos. Alii, Et rependet eis. vel, ſuper eos. Alii, Et reducet ſuper eos. Et malo ip.ſucc.eos, וברעתם יצמיתם & malo ſuo perdet eos. Malum ipſorum vocat quod in bonos moliuntur. q.d. illis artibus peribunt quibus iuſtos perdere volebant. Alii, Et in malitia eorum perdet eos.

IN PSALMVM XCV.

1 Exultemus נרננה cãtemus. ouemus. Rupi ſal.no. לצור ישענו petræ ſalutis noſtræ. Hebraiſmus, pro, ei qui eſt propugnaculũ in quo tuti ſumus. Quidã, propugnatori ſalutis noſtræ. 2 Præocc.f.e. נקדמה פניו Prodeam⁹ in cõſpectũ ei⁹. 4 Et for. ותועפות & cacumina. i. mõtes altiſſimi, eius etiã ſũt. 5 Et ſiccam ויבשת & aridã. i. partẽ illã terræ quæ aret, extat, & aquis eſt vacua. 6 Proſternamur, נשתחוה adoremus. Et incur.nos ונכרעה Significat caput in terram inclinare, more eorum qui beneficiũ accipientes ab aliis, gratias agũt.
7 Et pecus ma.e. וצאן ידו Et oues[vel grex]manus eius. i. quem ipſe manu propria regit & ducit: cuius ipſemet curã habet, non per mercenarium. Hebraiſmus. Hodie ſi,&c. היום אם־בקלו תשמעו Quidam mutant ſecundam perſonam in primam, vertentes, Si modò audierimus vocẽ eius, erimus grex eius. Alii referũt ad verſum ſextum, Venite, & adoremus eum hodie. Et si pro vtinã accipiũt: vtinã vocem eius audiatis. Alii vocẽ HODIE non referũt ad præcedẽs, ſed ſequentibus iungũt ſic, Vtinã hodie vocẽ eius audiatis. Paulus ad Heb.3.b.9, citat hæc verba ex verſione LXX interpretũ, qui hæc verba, Hodie ſi vocem eius audieritis, iungunt ſequenti verſui, Ne obduretis,&c. Quapropter(inquit) ſicut dicit Spiritus ſanctus, Hodie ſi vocem eius audieritis, ne obduretis,&c. Et vocat hodie, tempus reuelati Euangelii.
8 Sicut in Meriba, ſicut in die Maſa כמריבה כיום מסה Ita quidã vertunt, qui locorũ nomina eſſe volunt. Alii verò nomina Hebræa, tanquam appellatiua exponũt, cõuertentes hoc pacto, Sicut in diſceptatione[ſiue cõtentione]ſicut in die tentationis,&c. Quidã Hebræorũ ſcribunt nomina eſſe locorum duorũ. quorum ſecundi fiat mentio in Numeris, cap.14.d.22, vbi dicitur, Et tentauerunt me iam decem vicibus. primi autẽ in Exodo, cap.17.a.2, & b.7. Alii, vtroq; nomine vnius loci nomẽ ſignificari volunt, de quo ſcribitur eodem loco Exodi, 17.a.2, vbi vtraque dictio legitur, his verbis, Cur iurgamini mecũ? cur tentatis Dominum? Et paulo pòſt, verſu 7, Vocauitque nomen loci Maſa, & Meriba, propter iurgium filiorum Iſrael, & quia tentauerunt Dominum dicendo, Num eſt Dominus in medio noſtri, an non?
9 In quo אשר ſub.deſerto. Alii, Vbi. Alii, Quum tentauerunt. 10 Litigaui אקוט rixatus ſum. contendi. Alii, moleſtiam paſſus ſum à generatione. vel, cum tædio pertuli gentem illam. 11 Propterea אשר Quibus. Alii, Quia. non admodũ congruẽter. Si אם Iurandi particula Hebræis, & ſubaudiunt, Hoc vel illud mihi accidat. vel, ſic & ſic mihi eueniat, ſi introierint in regionem in qua pollicebar eis requiem.

IN PSALMVM XCVI.

2 Annũtiate בשרו Euãgelizate. ſic LXX vtplurimum conuertunt verbũ iſtud. 4 Et lauda.v. ומהלל מאד & laudatus plurimũ. Alii, & plurima laude dignus. Terribilis נורא tremendus. 5 Idola אלילים ſimulachra. vel vanitates. meræ nugæ. nihili.
6 Glo.& deco.c.eo, הוד־והדר לפניו Celebritas & ſplendor[vel honor]coram eo. Id eſt, ei adſunt, & illis ornatur.

7 Afferte Domino patriæ Gentium, afferte Domino gloriam & honorem, afferte Domino gloriam nomini eius.

8 Tollite hoſtias,& introite in atria eius: adorate Dominum in atrio ſancto eius.

9 Commoueatur à facie eius vniuerſa terra: dicite in Gentibus quia Dominus regnauit.

C 10 Etenim correxit orbem terræ qui non commouebitur: iudicabit populos in æquitate.

11 Lætentur cæli & exultet terra, cõmoueatur mare & plenitudo ei⁹: gaudebũt cãpi, & omnia quæ in eis ſũt.

12 Tunc exultabunt omnia ligna ſyluarum à facie Domini, quia venit, quoniam venit iudicare terram.

13 Iudicabit orbẽ terræ in æquitate, & populos in veritate ſua.

Huic Dauid quando terra eius reſtituta eſt ei. XCVI.

1 DOminus regnauit, exultet terra, lætentur inſulæ multæ.

2 Nubes & caligo in circuitu eius: iuſtitia & iudiciũ correctio ſedis eius.

3 Ignis ante ipſum præcedet: & inflammabit in circuitu inimicos eius.

4 Alluxerũt fulgura eius orbi terræ: vidit, & commota eſt terra.

5 Montes ſicut cera fluxerunt à facie Domini, à facie Domini omnis terra.

6 Annũtiauerũt cæli iuſtitiã eius, & viderunt omnes populi gloriã eius.

7 Cõfundantur omnes qui adorãt ſculptilia, & qui gloriantur in ſimulachris ſuis.

B

8 Adorate eum omnes angeli eius, audiuit, & lætata eſt Sion.

Et exultauerũt filiæ Iudæ propter iudicia tua Domine:

9 Quoniam tu Dominus altiſſimus ſuper omnem terram, nimis exaltatus es ſuper omnes deos.

10 Qui diligitis Dominũ, odite malũ, cuſtodit Dñs animas ſãctorũ ſuorũ, de manu peccatorum liberauit eos.

11 Lux orta eſt iuſto, & rectis corde lætitia.

12 Lætamini iuſti in Domino, & confitemini memoriæ ſãctificationis ei⁹.

Pſalmus ipſi Dauid. XCVII.

1 CAntate Domino cãticum nouũ: quia mirabilia fecit:

Liberauit eum dextera eius, & brachium ſanctum eius.

7 ″Afferte Iehouæ familiæ populorum, afferte Iehouæ gloriam &
fortitudinem.
8 Afferte Iehouæ ″gloriã nominis eius, afferte munera, & introi-
te atria eius.
9 ″Incuruate vos Iehouæ ″in decore Sãctitatis, pauete à facie eius
vniuerſa terra.
10 Dicite in Gẽtibus, Iehoua ″regnat, etiam ″firmabitur orbis, non
commouebitur, iudicabit populos ″in rectitudine.
11 Lætentur cæli, & exultet terra: ″tonet mare, ″& plenitudo eius.
12 Exultet ager, & omne quod eſt in eo, & tunc exultabũt omnes
arbores ſyluæ
13 Coram Iehoua, quia venit, quoniam ″venit iudicare terram: iu-
dicabit orbem in iuſtitia, & populos ″in veritate ſua. XCVII.
1 IEhoua ″regnat, exultet terra, lætentur ″inſulæ multæ.
2 Nubes & caligo in circuitu eius: iuſtitia & iudicium ″habitacu
lum ſolii eius.
3 Ignis coram eo ″ambulat, & exurit in circuitu hoſtes eius.
4 ″Illuſtrant fulgura eius orbem: ″videt, & tremit terra.
5 Montes ſicut cera diſſoluuntur à facie Iehouæ, à facie ″Domini
totius terræ.
6 ″Annũtient cæli iuſtitiã ei⁹, & videãt omnes populi gloriã eius.
7 Pudore afficiãtur omnes qui ſeruiunt ſculptilibus, ″qui iactant
ſe de idolis: ″incuruate vos ei omnes dii.
8 ″Audiuit, & lætata eſt Siion: & exultauerũt filiæ Iehudah pro-
pter iudicia tua Iehoua:
9 Quoniam tu Iehoua ″excelſus ſuper omnem terram: valde exal
tatus es ſuper omnes deos.
10 Qui diligitis Iehouã, odio habete malum: cuſtodit animas ″mi-
ſericordium ſuorum, è manu impiorum eruit eos.
11 ″Lux ſata eſt iuſto, ″& rectis corde lætitia.
12 Lætamini iuſti in Iehoua, ″& cõfitemini memoriæ ſãctitatis ei⁹.
Pſalmus. XCVIII.
1 CAntate Iehouæ canticum nouum, quia mirabilia fecit: ″ſerua
uit eum dextera eius & brachium ſanctitatis eius.

De regno Ieſu Chriſti per quẽ Deus declarauit ſuã potẽtiã & gloriã cõtra Gẽtiles atq; idololatras.

Confuſio iis qui adorãt imagines

Iſraelitæ audiẽtes aduentũ Ieſu Chriſti lætãtur.

Exhortatio ad benè viuendũ.

Ieſus Chriſt⁹ lux omniũ & lætitia

Exhortatio vehemens, ardénſque ad laudãdũ Dominũ pro beneficiis quæ per Dauidẽ typũ Chriſti Iſraeli ſuo cõtulit.

7 Afferte Iehouæ,&c. glo.& for. הבו ליהוה וגו׳כבוד ועוז Date Iehouæ,&c. Hebraiſm⁹, Date Deo gloriã, ſiue laudẽ fortitudinis, pro Cõfitemini Deum eſſe fortem. 8 Glor. no. e. כבוד שמו decus nominis eius. Alii, gloriam nomini eius *debitam*. i. glorificate Deum pro dignitate. Afferte munera,&c. ׃ שאו מנחה ובואו לחצרותיו Hebraiſmus, Oportet vos, quum venitis in atria eius, afferre munera. 9 Incuruate vos השתחוו Supplicate proni. Adorate. In decore ſanct. בהדרת־קודש in magnificentia Sãctitatis, ſub. eius. Alii, in ſplẽdore Sacrarii eius. Alii, in magnifico & ſplendido Sacrario eius. 10 Regnat, מלך Præt. Heb. pro præſ. i. regnandi gubernacula habet. Firmabitur,&c. תכון תבל בל־תמוט parauit orbem ne nutet, aut ruat, cadat, vel labatur. In rectitudine ׃ במישרים Ad verbum, in rectitudinibus. Alii, in æquitatibus. i. ex ſumma æquitate. 11 Tonet ירעם perſtrepat. reboet. Et plenitudo eius. ׃ ומלואו Hebraiſmus, quicquid in eo eſt. Exponit Pſaltes Hebraiſmum ſequenti verſu, quum dicit, Exultat ager וכל אשר בו & quicquid in eo. 13 Iudicare לשפוט vt iudicet. Alii, vt regat. nam iudicare, pro regere ponitur: quòd iudices, eam poteſtatem haberent in Terra ſancta, quã nunc Reges & Magiſtratus. Vnde Iudicum liber. In veritate ſua. ׃ באמונתו ex fide. vel, ex fide ſua, id eſt fide optima.

IN PSALMVM XCVII.

1 Regnat מלך Præt. Heb. pro præſ. vt verſu 10 præcedentis pſalmi. Inſulæ multæ. ׃ איים רבים inſularum multitudo. 2 Habit. מכון locus. baſis. 3 Ambulat,& exurit תלך תלהט graſſatur, [aut vadit], & inflãmat. ſub. ignis ille. Fut. Heb. pro præſ. 4 Illuſtrãt האירו Præt. Heb. pro præſ. Illuminãt. Perfundũt lumine. Videt, ראתה ſub. terra. 5 Domini ארון dominatoris. 6 Annuntient הגידו Præterita. Heb. pro præſ. opt. aut indic. Quidam vertunt in præterito, annuntiauerunt. viderunt. 7 Qui iact. ſe de id. המתהללים באלילים qui celebrant figmenta. Vel, qui in iis qui non ſunt dii gloriantur. Alii, in diis vanis, aut nihili. Incuruate vos ei השתחוו־לו Imperat. Heb. Vel præt. pro præſenti, adorant eum omnes dii. i. qui coluntur pro diis, vt Sol, Luna, ſtellæ. 8 Audiuit, שמעה Hebraiſmus, ſub. potentiam eius magnificam. 9 Excelſus ſu. o. t. עליון על־כל־הארץ excelſior omnibus quæ in terra ſunt. Hebraiſmus, omnia ditioni tuæ ſubiecta ſunt. 10 Miſeric. ſ. חסידיו ſanctorum ſuorum. Alii, eorum qui ſanctitati ſtudent. 11 Lux ſata eſt אור זרוע Lux ſeminata eſt. Lucis nomine Hebræi lætitiam ſignificãt. Metaphora autem à tritico quod aliquãdiu ſub terra latet, antequam proferat fructum: ita iuſti multa patiuntur antequam lætitia fruantur, quam poſt mortem expectant. Et rectis,&c. ׃ ולישרי־לב שמחה Repetitio, vbi exponit quid per lucem intellexerit. 12 Et cõfit. mem. והודו לזכר Hebraiſmus, date gloriam nomini ſancto eius.

IN PSALMVM XCVIII.

1 Serua. cũ,&c. ׃ הושיעה־לו ימינו וזרוע קדשו Ad verbũ, ſaluauit ſibi dextera ſua, & brachio ſãctitatis ſuæ. Quidã, ſalutẽ operatus eſt ſibi dextera ſua. Alii, ſalutẽ parauit ſibi,&c. Hebraiſmũ quidã ſic reddũt, Opẽ tulit ſola ſua dextera,&c. Similis locutio legitur Eſa. 59. c. 16, Admiratus quòd nemo eſſet qui oraret, ſeruauit itaque ſibi brachio ſuo. vel, ſeruauit, ſiue ſaluauit eum, pro, ſalutem peperit ei brachium eius. Et cap. 63. a. 5, Admiratus ſum, & nemo erat qui fulciret: ſeruauit itaque mihi brachium meum. vel, ſalutem peperit. pro, ſolo meo brachio opem tuli. Alii vertũt, ſaluauit illi dextera eius, & brachium ſanctitatis eius. i. Chriſtus dextera & brachium Patris, attulit ſalutẽ mundo: illi. i. in honorem Patris.

Notã fecit Iehoua ſalutẽ ſuam, in oculis Gentium reuelauit iu- 2
ſtitiam ſuam.
Recordatus eſt miſericordiæ ſuæ, & veritatis ſuæ domui Iשׂ- 3
raאel: viderunt omnes fines terræ ſalutem Dei noſtri.
Iubilate Iehouæ omnis terra: vociferate, & exultate, & pſallite: 4
Pſallite Iehouæ in cithara, in cithara & voce cantus, 5
In tubis claſſicis, & ſonitu cornu, iubilate coram Rege Iehoua. 6
Tonet mare, & plenitudo eius: orbis, & habitantes in eo. 7
Flumina plaudant manu, ſimul montes exultent 8
Coram Iehoua, quia venit iudicare terram: iudicabit orbem in 9
iuſtitia, & populos in rectitudine. XCIX.

Deo regnãte in Iſrael, eumq; gubernãte, omnes aduerſarii erant attoniti ad potẽtiam iuſtitiãque eius regis.

IEhoua regnat, contremiſcunt populi: ſedet *inter* Cherubim, cõ 1
tremiſcit terra.
Iehoua in צSiiõn magnus, & excelſus eſt ſuper õnes populos. 2
Celebrabunt nomen tuum magnum & tremendum *quod* ſan- 3
ctum eſt.
Et fortitudo Regis iudicium diligit: tu apparas *omnia* ex rectitu 4
dine, iudicium & iuſtitiam in Iaיacob tu feciſti.

Exhortatio ad laudãdum colẽdumq; Deũ exẽplo Moſis, Aaronis, ac Samuelis, qui Dominum inuocantes exaudíti fuerunt.

Exaltate Iehouam Deum noſtrum, & incuruate vos ſcabello 5
pedum eius, *quia* ſanctum eſt.
Moשׁſeh & Aharon inter ſacerdotes eius, & שׁSemuאel inter in- 6
uocantes nomen eius: inuocabant Iehouã, & ipſe exaudiebat eos.
In columna nubis loquebatur ad eos: cuſtodiebant teſtimonia 7
eius, & ſtatutum *quod* dedit eis.
Iehoua Deus noſter tu exaudiebas eos, Deus parcens eras eis, 8
& vltionem capiens de operibus eorum.
Exaltate Iehouam Deum noſtrum, & incuruate vos monti ſan 9
ctitatis eius: quoniam ſanctus Iehoua Deus noſter.

Hortatur fidos vt conſiderãtes infinitã Dei bonitatem ergà ſe, ſæpe & libenter iucundéque templum adeant, vt eum laudẽt, cæterique hoc modo ad eum adorãdum excitentur.

Pſalmus pro laude. C. 1
IVbilate Iehouæ omnis terra,
Seruite Iehouæ ĩ lætitia, ingredimini corã eo cũ exultatione. 2
Scitote quòd Iehoua, ipſe eſt Deꝰ, ipſe fecit nos, & nõ ipſi nos: 3
populus eius, & pecus paſcuæ eius.
Ingredimini portas eius cum celebratione, atria eius cum lau- 4
de: celebrate illum, & benedicite nomini eius:
Quoniam bonus eſt Iehoua, in ſeculũ miſericordia eius, & vſq; 5
in generationem & generationem veritas eius.

Eſaiæ 52.10

Notum fecit Dominus ſalutare ſuum: in conſpectu Gentium reuelauit iuſtitiam ſuam.
Recordatus eſt miſericordiæ ſuæ, & veritatis ſuæ domui Iſrael:
Viderunt omnes termini terræ ſalutare Dei noſtri.
Iubilate Domino omnis terra: cantate, & exultate, & pſallite.
B
Pſallite Domino in cithara, in cithara & voce pſalmi: in tubis ductilibus, & voce tubæ corneæ.
Iubilate in conſpectu regis Domini: moueatur mare & plenitudo eius, orbis terrarum, & qui habitãt in eo.
Flumina plaudent manu, ſimul mõtes exultabunt à conſpectu Domini: quoniam venit iudicare terram.
Iudicabit orbem terrarum in iuſtitia, & populos in æquitate.

Pſalmus ipſi Dauid. XCVIII.

DOminus regnauit, iraſcãtur populi: q ſedet ſuper Cherubim, moueatur terra.
Dominus in Siõ magnus, & excelſus ſuper omnes populos.
Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile & ſanctũ eſt: & honor regis iudicium diligit.
Tu paraſti directiones, iudicium & iuſtitiam in Iacob tu feciſti.
Exaltate Dominum Deum noſtrũ, & adorate ſcabellum pedum eius: quoniam ſanctum eſt.
B
Moyſes & Aaron in ſacerdotibus eius: & Samuel inter eos qui inuocãt nomen eius:
Inuocabãt Dominũ, & ipſe exaudiebat eos: in columna nubis loquebatur ad eos.
Cuſtodiebant teſtimonia eius, & præceptum quod dedit illis.
Domine Deus noſter tu exaudiebas eos: Deus tu propitius fuiſti eis, & vlciſcẽs ĩ õnes adinuẽtiones eorũ.
Exaltate Dominũ Deum noſtrũ, & adorate in mõte ſancto eius: quoniã ſanctus Dominus Deus noſter.

Pſalmus in confeſſione. XCIX.

IVbilate Domino omnis terra: ſeruite Domino in lætitia:
Introite in conſpectu eius in exultatione.
Scitote quoniã Dominus ipſe eſt Deus: ipſe fecit nos, & non ipſi nos.
Populus eius, & oues paſcuæ eius, introite portas eius in confeſſione, atria eius in hymnis: cõfitemini illi,
Laudate nomen eius: quoniã ſuauis eſt Dominus, in æternum miſericordia eius, & vſque in generationem & generationem veritas eius.

4 Et exultate ורננו & ouate. 5 Et voce cantus. : וקול זמרה & ſono pſalmi. Quidam vertunt, citharæ vocem pſalmi iungite.
6 In tub. claſſ. & ſon. cor. בחצצרות וקול שופר In buccinis, & voce tubæ. Alii, In tubis, & voce buccinæ.
7 Tonet ירעם Fut. Heb. pro imperat. perſtrepat. fremat. reboet. Vide hæc eadem verba & Pſalmo 96. c. 11.
8 Exultent. : ירננו vociferentur. Manum tribuit fluminibus, per proſopopœiam. q. d. edant ſigna lætitiæ more gaudentium.
9 Coram Ieh. לפני יהוה Idem verſus qui & vltimus eſt Pſalmi 97.

IN PSALMVM XCIX.

1 Iehoua reg. יהוה מלך Idem principium pſalmi 97. Contremiſcunt ירגזו Fut Heb. contremiſcent. Alii, commouentur. Alii, turbentur. Sedet ישב qui ſedebat. Contremiſcit תנוט Fut. Heb. commouebitur. Alii, agitetur. moueatur. ruat.
2 Ex excelſus eſt, &c. ורם הוא על־כל־העמים pro eodem dixit Pſal. 97. b. 9, Excelſus eſt ſuper omnem terram.
3 *Quod* ſanctum eſt. : קדוש הוא Alii ſubaudiunt coniunctionem, & ſanctum eſt.
4 Et fortitudo ועז Et robur. potentia. i. abeſt à tyrannide. Sunt qui vertunt, Robur eſt regi qui amat iudicium. Tu app. o. ex rect. אתה כוננת מישרים Mutatio perſonæ. Ad verbum, tu paraſti æquitates. Quidam vertunt, Tu recta dirigis. Alii, tu feciſti obtinere quæ recta ſunt. Feciſti. : עשית Præt. Heb. quod nonnulli vertunt per præſens.
5 Scabello ped. e. להדום רגליו . i. in templo, vt Chaldæus paraph. conuertit. Hebræi ſcabellum pedum Dei, intelligunt arcam ſuper quã præſentiam ſuam exhibebat Deus. 6 Inuocab. Ieh. קוראים אל־יהוה clamabant ad Iehouam.
8 Eis, להם ipſis. ſub. populis. Vel ipſis, id eſt in gratiam ipſorũ, Moſis ſcilicet & Aharonis. q. d. eo tẽpore parcebas Iſraeli ad preces eorum. Et vltionem cap. &c. : ונקם על־עלילותם & vindicãs opera eorũ. vel, ſtudia. i. adinuẽtiones quas alii excogitabãt in perniciem eorũ, & vindictam ſumens ob iniuriam illatam ipſis. Alii, Tu eras peccata remittens illis. i. in gratiam Moſis & Aharõ: & tamen ſi Moſes & Aharõ aliquid ſuo ſpiritu agebant, tum illos puniebas.

IN PSALMVM C.

1 Pro laude. לתודה ſub. diuinæ miſericordiæ. Decantabatur enim hic pſalmus quum offerebatur ſacrificium hoſtiæ pacificæ pro impetranda Dei gratia. Alii, pro gratiarum actione. 2 Cum exult. : ברננה cum ouatione.
3 Populus eius, &c. : עמו וצאן מרעיתו Simile vides Pſal. 95, verſu 7. 4 Benedicite no. e. : ברכו שמו prædicate nomen eius.
5 Veritas eius. : אמונתו fides eius. Vox Hebræa ſignificat veritatem & conſtantiam promiſſorum.

Pſalmus ipſi Dauid. C. 1
MIſericordiam & iudicium cantabotibi Domine:

Pſallam, & intelligã in via imma- 2
culata quando venies ad me.
Perambulabam in innocentia cor
dis mei, in medio domus meæ.
Nõ proponebã ante oculos meos 3
rem iniuſtam : facientes præuarica-
tiones odiui.
Non adhæſit mihi cor prauũ: decli 4
nãtẽ à me malignũ nõ cognoſcebã.
B Detrahentẽ ſecretò proximo ſuo 5
hunc perſequebar.
Superbo oculo & inſatiabili cor-
de cum hoc non edebam.
Oculi mei ad fideles terræ, vt ſe- 6
deant mecum: ambulãs in via imma
culata, hic mihi miniſtrabat.
Non habitabit in medio domus 7
meæ qui facit ſuperbiam: qui loqui-
tur iniqua, non direxit in conſpectu
oculorum meorum.
In matutino interficiebam omnes 8
peccatores terræ: vt diſperderẽ de ci
uitate Dñi õnes operãtes iniquitatẽ.
Oratio pauperis quũ anxius fue- 1
rit, & coram Domino effuderit pre-
cem ſuam.
CI.
DOmine exaudi orationem meã, 2
& clamor meus ad te veniat.
Non auertas faciem tuam à me: in 3
quacũque die tribulor, inclina ad me
aurem tuam.
In quacunque die inuocauero te,
velociter exaudi me. 4
Quia defecerunt ſicut fumus dies
mei: & oſſa mea ſicut cremiũ aruerũt.
Percuſſus ſum vt fœnum, & aruit 5
cor meum : quia oblitus ſum come-
dere panem meum.
A voce gemit⁹ mei adhæſit os meũ 6
carni meæ.
Similis fact⁹ ſũ pelicano ſolitudinis:
fact⁹ ſũ ſicut nycticorax ĩ domicilio. 7
B Vigilaui, & factus ſum ſicut paſſer 8
ſolitarius in tecto.
Tota die exprobrabant mihi ini- 9
mici mei: & qui laudabãt me, aduer-
ſum me iurabant.
Quia cinerem tanquam panẽ mã- 10
ducabam, & potum meum cum fle-
tu miſcebam
A facie iræ & indignationis tuæ: 11
quia eleuans alliſiſti me.

Dies mei ſicut vmbra declinaue- 12
runt, & ego ſicut fœnum arui.
Tu autem Domine in æternũ per- 13
manes, & memoriale tuum in gene-
ratione & generationem.
Tu exurgẽs miſereberis Siõ : quia 14
tempus miſerendi eius, quia venit
tempus.
C Quoniam placuerũt ſeruis tuis la- 15
pides eius: & terræ eius miſerebũtur.
Et timebũt Gẽtes nomẽ Domini,
& omnes Reges terræ gloriã tuam. 16

Ipſius Dauid pſalmus. CI.

MIſericordiam & iudicium cantabo: tibi Iehoua pſallam.
″Intelligam in via perfecta quando venies ad me, ″ambu
labo in perfectione cordis mei, in medio domus meæ.
Non ponam coram oculis meis rem impiam *quam deſignem*, ″opus
declinantium odiui, non adhærebit mihi.
Cor prauum ″recedet à me, malum non agnoſcam.
Detrahentem ″in ſecreto proximo ſuo, hunc ″ſuccidam: elatum
oculis, ″& latum corde ipſum non potero *ferre*.
Oculi mei ad fideles terræ, vt ſedeant mecum: ambulans in via
″perfecta, iſte miniſtrabit mihi.
Non habitabit in medio domus meæ faciens dolum : loquens
mendacia non ″firmabitur coram oculis meis.
″Singulis matutinis ſuccidam omnes impios terræ, ″vt exter-
minẽ de ciuitate Iehouæ omnes operarios iniquitatis. CII.
Oratio ″pauperis ″quum anguſtiis afficietur, & coram Iehoua ″ef
fundet orationem ſuam.
IEhoua audi orationem meam: & clamor meus ad te veniat.
Ne abſcondas faciem tuam à me: in die ″anguſtiæ meæ incli-
na ad me aurem tuam: in die qua ″inuoco, feſtina exaudi me.
Quia ″defecerunt ſicut fumus dies mei, & oſſa mea tanquam fo
cus exuſta ſunt.
Percuſſum eſt velut herba, & exaruit cor meum, ″quia oblitus
ſum comedere panem meum.
A voce gemitus mei adhæſit os meum carni meæ.
Aſſimilatus ſum ″pelicano deſerti: fui ſicut bubo ſolitudinũ.
″Vigilo, & ſum ſicut paſſer ſolitarius ſuper tectum.
Tota die probris afficiunt me inimici mei, ″inſanientes in me
per me iurant.
″Quia cinerem tanquam panem manducaui, & potum meum
cum fletu miſcui
″A facie indignationis tuæ & iræ tuæ: quia eleuaſti me, & proie-
ciſti me.
Dies mei ſunt vt vmbra ″inclinata, & ego ſicut herba ″areſcam.
Tu autem Iehoua in ſeculum permanes: & memoria tui in ge-
nerationem & generationem.
″Tu exurge, *&* miſerearis ″Siión: quia tempus miſerendi eius,
quia venit ″tempus ſtatutum.
Quoniam maximè diligunt ſerui tui lapides eius, & pulueris
eius miſeret eos.
Et timebũt Gẽtes nomẽ Iehouæ, & oẽs Reges terræ ″gloriã tuã:

Deſcribit quod regimen tenere velit in regendo ſuo populo: ſeruãs in omnibus bonitatẽ, innocẽtiam, æquitatem: perſequens malos, & bonos euehens.

Oratio populi fidelis pro reparatione templi, vrbiſque euerſæ.

Pro conſuetudine ſanctorũ maximo orat ſtudio vt ſua oratio exaudiatur.

Deſcribit ſũmũ ſuum dolorẽ & angorem.

Queritur ſe deſertum ab omnibus, habitãs quaſi in deſertis.

Opprobria ac cõtumeliæ inimicorũ ſuorum, & propterea eiuſdem afflictiones ſpiritus.

Exoptat & prædicit inſtaurationem templi & vrbis.

Cyri & Darii beneuolentia ac ſtudium reficiendæ Ieroſolymæ, ad gloriam Dei.

IN PSALMVM CI.

2 Intelligam אשכילה Prudentem me geram. Prudenter agam. Alii paraphraſticè, prudenter me habebo, vitam viuens innocentem. i. dabo operam ſedulò vt inculpatè viuam quando me docebis & inſtitues. Ambul. in perf. אתהלך בתם .i. Conuerſabor in integritate. 3 Opus declin. עשה סטים Ad verbum, Facere declinantium. Infinitiuus pro nomine. i. opus eorum qui deficiunt à Deo. 4 Recedet יסור recedat. faceſſat. 5 In ſecreto בסתר in occulto. clàm. Succidã אצמית conficiã. diſperdã. Et latum corde ורחב לבב & vaſtum corde. Alii, & turgido corde. 6 Perfecta תמים ſyncera. innocenti. 7 Non firmab. לא יכון non ſtabilietur. i. ſedẽ permanẽtẽ non eſt apud me habiturus. 8 Sing. mat. לבקרים manè, manè inquã. Alii, in dies. vel quotidie. Vt exterminem להכרית vt eliminem. vt excindam.

IN PSALMVM CII.

1 Pauperis לעני afflicti. vel, pro afflicto. Quum anguſt. aff. כי־יעטף quũ torquebit ſeſe. ſub. ob grauem afflictionem. Alii, quũ torquetur. Alii, quum afflicto eſt animo. Alii, quum conſternatus eſſet. Effundet ישפוך effunderet. 3 Anguſtiæ meæ צר לי Ad verbum, ſubaudito relatiuo, quo tribulatio mihi. Inuoco אקרא inuocauero. 4 Defecerunt כלו conſumpti ſunt. 5 Quia oblitus ſ. &c. : כי שכחתי מאכל לחמי vſqueadeò vt oblitus ſim cibum ſumere. 7 Pelicano לקאת onocrotalo. cuculo. 8 Vigilo שקדתי præt. Heb. Vigilaui. 9 Inſanientes in me, מהוללי ſubſannatores mei. 10 Quia cin. tan. pa. mand. כי־אפר כלחם אכלתי Pauculis ſubauditis, & ordine commutato quidam vertunt, *adeo ſum fractus malis* quòd [ſiue vt] panem tanquam cinerem edam, &c. i. vt panis non magis mihi ſapiat quàm cinis. 12 Inclinata נטוי fugax. id eſt quæ citò abit. Areſcam: איבש Fut. Heb. pro præt. arui. 14 Tu exur. *&* miſ. אתה תקום תרחם Tu exurgens miſerearis. Tempus ſta. : מועד ſub. à Prophetis. 16 Gloriam tuam. : את־כבודך maieſtatem tuam. decus tuum.

Dum ædificauerit Iehoua Siión, *&* viſus fuerit in gloria ſua. 17
Et reſpexerit ad orationem *eorum qui ſunt uelut* myricæ,& non ſpre- 18
uerit orationem eorum.
Scribetur hoc pro generatione nouiſſima:& populus qui crea- 19
bitur laudabit Dominum:
Quia proſpexit de excelſo Sãctitatis ſuæ, Iehoua è cælo in ter- 20
ram aſpexit:
Vt audiret gemitum vinctorũ, vt ſolueret morti deſtinatos: 21
Vt narrẽt in Siión nomẽ Iehouæ,& laudẽ ei⁹ in Ieruſaláim, 22
Quũ cõgregati fuerit populi ſimul,& regna vt ſeruiãt Iehouæ. 23
Afflixit in via fortitudinem meam, abbreuiauit dies meos. 24
Dico,Deus mi, ne ſuccidas me in dimidio dierum meorum: 25
in generatione generationum anni tui.
Antea terram fundaſti,& opus manuum tuarum ſunt cæli. 26
Ipſi peribunt,& tu perſtabis,& omnia ipſa ſicut veſtimentum 27
veteraſcent:veluti pallium mutabis eos,& mutabuntur.
Tu autem ipſe:& anni tui non conſumentur. 28
Filii ſeruorũ tuorũ habitabũt,& ſemẽ eorũ corã te ſtabilietur. 29

Ipſius Dauidis. C I I I.

BEnedic anima mea Iehouæ, & omnia interiora mea nomini 1
ſanctitatis eius.
Benedic anima mea Iehouæ,& ne obliuiſcaris omnium bene- 2
ficiorum eius:
Qui remittit oẽs iniquitates tuas,q ſanat oẽs infirmitates tuas, 3
Qui redimit de fouea vitam tuam, qui coronat te in miſeri- 4
cordia & miſerationibus.
Qui ſatiat bono os tuũ, *&* renouatur vt aquilæ,iuuentus tua. 5
Faciẽs iuſtitias Iehoua,& iudicia omnibus quibus vis infertur. 6
Notas fecit vias ſuas Moſéh,filiis Iſraél opera ſua. 7
Miſericors & clemẽs Iehoua, lõgus ira,& mult⁹ miſericordia. 8
Non in ſeculum contendit,nec in ſeculum ſeruat *iram.* 9
Non ſecundum peccata noſtra fecit nobis, neque ſecundum 10
iniquitates noſtras retribuit nobis.
Quoniam ſecundum altitudinem cæli ſuper terram, robora- 11
uit miſericordiam ſuam ſuper timentes ſe.
Quantũ diſtat Oriens ab Occidente, diſtare fecit à nobis præ- 12
uaricationes noſtras.
Quomodo miſeretur pater filiorũ, miſeretur Iehoua timẽtiũ ſe. 13

17 Quia ædificauit Dominus Sion: & videbitur in gloria ſua.
18 Reſpexit in orationem humiliũ: & non ſpreuit precem eorum.
19 Scribantur hæc in generationem alteram: & populus qui creabitur laudabit Dominum,
20 Quia proſpexit de excelſo ſancto ſuo, Dominus de cælo in terram aſpexit:
21 Vt audiret gemitũ compeditorũ, vt ſolueret filios interemptorum:
22 Vt annuntient in Sion nomẽ Domini,& laudem eius in Ieruſalem, D
23 In conueniendo populos in vnum, & reges vt ſeruiant Domino.
24 Reſpõdit ei in via virtutis ſuæ, Paucitatem dierum meorũ nuntia mihi.
25 Ne reuoces me in dimidio dierum meorum : in generatione & generationem anni tui.
26 |Initio tu Domine terrã fundaſti: & opera manuum tuarum ſunt cæli. Heb.1.a.11
27 Ipſi peribunt,tu autem permanes: & õnes ſicut veſtimentũ veteraſcẽt:
Et ſicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur : tu autem idem ipſe
28 es ,& anni tui non deficient.
29 Filii ſeruorum tuorum habitabũt: & ſemen eorum in ſeculũ dirigetur.

Ipſi Dauid. C I I.

1 BEnedic anima mea Domino: & omnia quæ intra me ſunt nomini ſancto eius.
2 Benedic anima mea Domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius: Heb.
3 Qui propitiatur omnib⁹ iniquitatib⁹ tuis: q ſanat oẽs infirmitates tuas.
4 Qui redimit de interitu vitam tuã: qui coronat te in miſericordia & miſerationibus.
5 Qui replet in bonis deſideriũ tuũ: renouabitur vt aquilæ iuuentus tua.
6 Faciẽs miſericordias Dominus: & iudiciũ omnibus iniuriã patiẽtibus. B
7 Notas fecit vias ſuas Moyſi, filiis Iſrael voluntates ſuas.
8 |Miſerator & miſericors Domin⁹: longanimis & multum miſericors. Num.14
9 Non in perpetuum iraſcetur: neq; in æternum comminabitur.
10 Non ſecundum peccata noſtra fecit nobis, neque ſecundum iniquitates noſtras retribuit nobis.
11 Quoniam ſecundum altitudinem cæli à terra, corroborauit miſericordiam ſuam ſuper timentes ſe.
12 Quantum diſtat Ortus ab Occidente : longè fecit à nobis iniquitates noſtras.
13 Quomodo miſeretur pater filiorũ miſertus eſt Dominus timẽtibus ſe. C

Laudes Deo per populos regnáq; ad Chriſtum poſt reſtaurationẽ Ieruſalem cõuerſa.

Queritur Iſrael de ruina ſua & diminutione, tum quũ augeri incipiebat: orans ne antè intereat, quàm Chriſtus miſſus ſit.

Conſiderans æternitatem Dei, ſe cõfirmat quòd præſtabit promiſſa, & quòd filii ſui perpetuo viuẽt per Ieſum.

Excitat ſe ad laudandum Deum, quòd peccata eis condonarit, morbiſque liberarit, eiq; largitus ſit omnia quæ ad vitã præſentem ſunt neceſſaria, atq; ex aduerſitate eripuerit.

Lex data per Moſen Iſraeli.

Declarat ſummã bonitatẽ ac miſericordiam Dei procliuis ad ignoſcẽdũ populo ſuo ſicut optimi parentis.

17 Dum ædif. כי־בנה Quòd ædificauerit in futurum, Quia ædificabit Iehoua Sion, *&* apparebit in maieſtate ſua. Viſus fu.&c. נראה בכבודו videbitur [vel, apparebit] gloria eius. Alii præteritum conuertũt
18 Ad orationem myricæ, אל־תפלת הערער ad orationẽ ſolitarii. Alii, pauperis, vel debilis. Vox Hebræa ערער pro qua quidam vertunt debilem, ſignificat arbuſculã naſcentẽ in deſerto, quæ iuniperus, vel myrica vulgo dicitur:& per metaphoram, debiles, miſeros,& afflictos denotat. Significat etiam hominem excitantem ſe: propterea quidam ſedulũ vertunt, Reſpiciet ad orationem excitantis ſe. vel, ſeduli & diligentis. nempe ad orationem. 19 Pro gener.no. לדור אחרון generationi poſteræ. poſtero ſeculo. i. mandabitur literis hæc liberatio in gratiam poſteritatis. Qui creabitur נברא Chald. paraph. qui futurus eſt vt creetur. Hebræi vertunt creatus.
20 De excel.Sanct.ſ. ממרום קודשו è ſublimi Sanctitatis ſuæ. Alii, è ſublimi Sacrario ſuo.
21 Vinctorũ אסיר Singul. Heb. pro plur. Morti deſt. בני תמותה Ad verbum, filios mortis. Hebraiſmus, pro homines morti adiudicatos, breui interimẽdos. 24 Fortit.meã, כחי vires meas. Abbreuiauit קצר præcidit. 25 Dico אמר Dicebã, Dicã, ſub. ergo.
26 Antea לפנים In principio. Olim. Pridem. Iampridem. 27 Peribunt, יאבדו corrumpentur. 28 Cõſum. יתמו: finiẽtur.
29 Stabilietur. יכון: firmabitur. dirigetur.

IN PSALMVM CIII.

1 Benedic. ברכי Lauda. Prædica anima mea Iehouam. 2 Benefic.eius: גמוליו retributionũ. eius Alii, omniũ quæ contulit in me.
4 Qui red.de fouea הגואל משחת Qui vindicat à ſepulchro. vel, ab interitu. Qui cor.te,&c. המעטרכי חסד ורחמים: qui coronat te pietate [vel benignitate] & miſerationibus. i. vndique te cingit & cumulat. 5 Et renouatur תתחדש Alii ſubaudiunt, *& cuius beneficio renouatur,&c.* Vt aquilæ כנשר genitiuus eſt,& ſubaudiendum iuuentus: vt legas, Renouatur iuuentus tua vt aquilæ iuuentus.
8 Longus ira,&c. ארך אפים ורב־חסד: Hebraiſmum ſic reddunt quidam, Tardus ad iraſcendũ,& multa beneuolentia præditus. Alii, Longanimis & multæ pietatis. Alii, remotus ab ira,& multus miſericordia, ſiue bonitate. Tardum ad iram, interpretantur qui non illico puniat.
9 Contendit יריב Fut. Heb. litigabit, contendet, vel rixabitur, ſub. cum homine. Alii, obiurgabit. Seruat. יטור: ſub. iram. Quidam vertunt, ſuccẽſebit. Alii vertunt, reſeruat *memoriam acceptæ iniuriæ.* 11 Robor.miſ.ſ. גבר חסדו valentem fecit bonitatem ſuam. Alii, præualuit pietas eius. 12 Diſtare fecit הרחיק longè fecit, elongauit, longè remouit.

quoniam ipſe cognouit figmentum 14
noſtrum.

Recordatus eſt quoniam puluis ſu 15
mus:homo ſicut fœnum dies eius,tã
quem flos agri ſic efflorebit.
Quoniam ſpiritus pertranſibit in 16
illo,& nõ ſubſiſtet:& non cognoſcet
amplius locum ſuum.
Miſericordia autem Domini ab æ- 17
terno & vſque in æternum ſuper ti-
mentes eum:
Et iuſtitia illius in filios filiorũ,his 18
D qui ſeruant teſtamentum eius,
Et memores ſunt mandatorum i-
pſius ad faciendum ea.
Dominus in cælo parauit ſedẽ ſuã: 19
& regnũ ipſius õnibus dominabitur.

Benedicite Domino omnes Angeli 20
eius,potentes virtute,facientes ver-
bum illius,ad audiendam vocem ſer
monum eius.
Benedicite Domino omnes virtu- 21
tes eius,miniſtri eius qui facitis volũ
tatem eius.
Benedicite Domino omnia opera 22
eius:in omni loco dominationis ei⁹:
benedic anima mea Domino.
Ipſi Dauid. CIII.
BEnedic anima mea Domino: Do 1
mine Deus meus magnificatus
es vehementer.
Confeſſionem &decôrem induiſti: 2
amictus lumine ſicut veſtimento,

Extendens cælum ſicut pellem:qui
tegis aquis ſuperiora eius. 3
Qui ponis nubem aſcẽſum tuum:
qui ambulas ſuper pennas ventorũ.
Qui facis angelos tuos ſpiritus:& 4
miniſtros tuos ignem vrentem.
Heb.1.b.7
Qui fundaſti terrã ſuper ſtabilitatẽ 5
ſuã:non inclinabitur in ſeculũ ſeculi.
Abyſſus ſicut veſtimentũ amictus 6
eius:ſuper montes ſtabunt aquæ:

Ab increpatione tua fugiẽt,à voce 7
tonitrui tui formidabunt.
Aſcendunt montes, & deſcendunt 8
campi in locum quem fundaſti eis.
B Terminum poſuiſti quem nõ trãſ- 9
gredientur:neque conuertentur ope
rire terram.
Qui emittis fontes in cõuallibus: 10
iter mediũ mõtiũ pertrãſibũt aquæ.
Potabunt omnes beſtiæ agri:expe 11
ctabunt onagri in ſiti ſua.
Super ea volucres cæli habitabũt: 12
de medio petrarum dabunt voces.
Rigãs mõtes de ſuperioribus ſuis: 13
de fructu opũ tuorũ ſatiabitur terra:

Quia ipſe cognoſcit″figmẽtum noſtrum, recordatur quod pul-
uis ſumus.
Hominis ſicut″herba ſunt dies:ſicut flos agri,ſic floret:
Quoniam ventus tranſit in illum,& non eſt, ″nec agnoſcit eum
vltrà locus eius.
Miſericordia autem Iehouæ à ſeculo & vſque in ſeculum ſuper
timentes eum,& iuſtitia eius ſuper filios filiorum,
Super cuſtodientes pactum eius,& eos qui recordantur″præce-
ptorum eius ad faciendum ea.
Iehoua in cælo″præparauit thronum ſuum,&regnum ipſius o-
mnibus dominatur.
″Benedicite Iehouæ Angeli eius fortes robore,faciẽtes verbum
eius,″ad obtemperandum voci verbi eius.
Benedicite Iehouæ omnes exercitus eius,miniſtri eius facien-
tes voluntatem eius.
Benedicite Iehouæ omnia opera eius,in omnibus locis domi-
nationis eius:benedic anima mea Iehouæ. CIIII.
B″Enedic anima mea Iehouæ,Iehoua Deus mi magnificatus es
vehementer:″gloriam & decorem indutus es.
″Qui operit ſe lumine tanquam veſtimento, qui extendit cæ-
lum″veluti cortinam.
″Qui cõtignat aquis ſuperiora ſua, qui ponit nubes currũ ſuũ,
qui ambulat ſuper alas venti.
Qui facit angelos ſuos,″ſpiritus:miniſtros ſuos ignẽ flãmantẽ.
Fũdauit terrã ſuper″baſes ſuas,ne moueat ſe ĩ ſeculũ& ĩ ſeculũ.
Voragine tanquam veſtimento″operueras eam: ſuper montes
ſteterant aquæ:
Et tamẽ ab ĩcrepatiõe tua fugerũt,à ſonitu tonitrui tui″feſtinauerũt.
Tunc aſcenderunt montes , deſcenderunt valles ad locum iſtum
quem fundaſti eis.
Terminum poſuiſti *eis* quem non tranſibunt : non reuertentur
ad operiendum terram.
″Qui emittit fontes″in conuallibus,inter montes″ambulant.
″Potũ dãt omnibus beſtiis agreſtibus, ″frãgũt onagri ſitim ſuã.
Iuxta eos *fontes* volucres cæli″habitant,inter frondes dãt vocẽ.
Qui irrigat mõtes″de ſuperioribus ſuis,de fructu″operum tuo-
rum ſatiabitur terra.

Vita humana fragilis & caduca.

Dominus æternus perpetuat ſuam miſericordiam erga eos qui ipſum reuerentur, eiúſque pactũ cuſtodiũt.

Hortatur & Angelos & homines ad laudandum Deum regẽ cæli & terræ.

Laudes Deo pro creatione rerum omniũ ,earúmq; gubernatione ac prouidentia.

Vẽti,ipſius Dei nuntii.

Terra firma:aquæ, montéſque terminati.

Fontes in vallibus pro beſtiis & auibus.

Pluuiæ ad irrigãdam terram, panémque,vinũ, & oleum procreandum.

14 Figmentum no. יצרנו Vox Hebræa ſignificat opus figulinum.q.d.ſcit quàm fragiles nos creauerit.
15 Herba חציר gramen.fœnum. 16 Nec agnoſcit, ולא־יכירנו .i.ita perit flos vt non poſſis poſtea oſtendere vbi creuerit.
18 Præcept.eius פקודיו conſtitutionum eius 19 Præparauit הכין ſtabiliuit.firmauit.
20 Benedic.Ieh. ברכו יהוה Prædicate Iehouam. Ad obtemp.&c. לשמע בקול דברו: Ad verbum,ad audiendũ in vocem verbi eius.
Quod quidam conuertunt,obediendo voci verborum eius. IN PSALMVM CIIII.
1 Benedic an.m.Ieh. ברכי נפשי את־יהוה Lauda [vel prædica] anima mea Iehouam. Glor. & dec. indut. הוד והדר לבשת: Hebraiſmus,pro ornaris & commendaris magnificentia & ſplendore:per cælos te decorum & ſplendidum agnoſcimus,vt hominem per veſtem.
2 Qui operit ſe עוטה Participium, Amiciens lumine. Alii, Amictus. Opertus. Indutus . Vertere potes, Amicis, ſiue ornas te lumine tanquam veſte.vt nulla ſit perſonæ mutatio.Sic & mox,Extendens:& ſequenti verſu,contignans,pro,Qui extendis,qui contignas. Veluti cortinam. כיריעה: velut pellem quo ſcilicet fit tentorium.
3 Qui contignat aq.ſuperi. ſ. המקרה במים עליותיו Qui contignat in aquis cœnacula ſua. Alii,Qui ponit trabes cœnaculorum ſuorum in aquis.Alii,Qui facit *velut* contignationem cœnaculi ſui aquas.i.nubes. Scriptura nubes vocat aquas, quòd fiant è vaporibus in aerem excitatis,extenuatis,& concretis.Vt autem è vaporibus fiunt, ita in aquam facilè diſſoluuntur. Qui igitur in nubibus ipſis compingit, ſiue ædificat ſibi domicilium.i.qui in nubibus habitat.Nonnulli per præteritum vertunt,Qui conſtruxit in nubibus altum ſuum domicilium.Infrà verſu 13,nubes dicuntur cœnacula,ſiue ſuperiora Dei,Qui irrigat montes de ſuperioribus ſuis.
4 Spiritus, רוחות Hebræi exponũt,Qui flatibus ſiue ventis,& fulmine, ignéque cæleſti vtitur tanquam miniſtris, vt in ſubuerſione Sodomæ.Paulus ad Hebræos,1.b.7.Spiritus interpretatur, Angelos. 6 Operueras eam: כסיתו texiſti,vel texeras eam.ſub.terram.
7 Feſtinauerunt. יחפזון: Futura Heb.pro præt.præcipitauerunt ſe. Alii,feſtinanter deiiciuntur.Alii,præcipites ceſſerunt.
10 Qui emittit המשלח ſubaudi,Lauda inquam anima mea Iehouam qui emittit.Verti poteſt,Qui emittis,&c. In conual. בנחלים per valles.q.d.iuſſit Deus vt aqua fontana decurrat per valles.Alii,in fluuios *qui* inter,&c.Alii,qui fiunt torrentes,vel fluuii. Ambulãt. יהלכון Hebraiſmus, pro decurrunt,ſiue labuntur. 11 Potum dant o.be.ag. ישקו כל חיתו שדי Bibunt *inde* omnes beſtiæ agri.Vel,potant omnes beſtiæ agreſtes. Frangunt ישברו Fut.Heb.pro præſ.leuant.extingunt.
12 Habitant, ישכון Fut.Heb.pro præſ.& ſingul.pro plur.ſedent. 13 De ſuperio.ſuis, מעליותיו è cœnaculis ſuis. Vide principium huius pſalmi,verſu 3. Operum tuorum מעשיך Perſonæ mutatio,id eſt imbre, opera tua in nubibus facto.

Qui germinare facit fœnum pro iumentis,& herbam ad vſum hominum, vt educat panem è terra:
Et vinum *quod* lætificat cor hominis, vt faciē nitere faciat præ oleo:& panem qui cor hominis fulcit.

Arbores,mõtes, rupes.
Saturantur arbores excelſæ,cedri Lebanón quas plantauit,
Vt ibi aues nidificent: ciconiæ,abietes ſunt domus.
Montes excelſi ibicibus,petræ hoſpitium leporibus.

Officiū lunæ in nocte.
Fecit lunam in tempora,ſol nouit occaſum ſuum.
Ponis tenebras,& eſt nox: in ipſa reptat õnis beſtia ſylueſtris.
Leunculi rugiunt ad prædam, & ad quærendū à Deo eſcā ſuā.

Sol,& homo ad opus ſuum.
Oritur ſol,congregant ſe, & in habitaculis ſuis accubant.
Tunc egreditur homo ad opus ſuum,& ad culturam ſuam vſque ad veſperam.

Omnia à Deo facta in ſapientia.
Quàm multiplicata ſunt opera tua Iehoua! omnia ipſa in ſapientia feciſti:impleta eſt terra poſſeſſionibus tuis.

De ſumma Dei potentia & ſapientia in mari,eiuſque piſcibus.
Hoc mare magnum, & latum locis:ibi reptilia quorum nõ eſt numerus,beſtiæ puſillæ cum magnis.
Ibi naues ambulant, Liuiathán iſte quem formaſti ad ludendum in eo.

Prouidētia Dei erga homines,& beſtias.
Vniuerſa ipſa in te ſperant,vt des eſcam ipſorum in tēpore ſuo.
Das eis,colligunt:aperis manum tuam,ſaturantur bono.
Abſcōdis faciem tuam,turbantur: aufers ſpiritum eorum,deficiunt,& in puluerem ſuum reuertuntur.
Mittis Spiritum tuum,creantur:& innouas faciem terræ.

Gloria Domino qui montes tremefacit.
Erit gloria Iehouæ in ſeculū,lætabitur Iehoua in operibus ſuis.
Qui aſpicit terram,& tremit:tangit montes,& fumant.

Promittit ſe Deū laudaturū.
Cantabo Iehouæ in vita mea:pſallam Deo meo quandiu ero.

Imprecatio aduerſus impios.
Dulce erit ei eloquium meum,ego lætabor in Iehoua.
Conſumantur peccatores de terra,& impii vltrà ne ſint: benedic anima mea Iehouæ.Halelu-Iáh.

C V.

Vehemens exhortatio ad Deū laudandum, inuocandum,quærendum,eiuſque præclara opera in memoriam reuocanda.
CElebrate Iehouam,inuocate nomen eius: cognoſcere facite in populis opera eius.
Cantate ei,pſallite ei,loquimini de vniuerſis mirabilibus eius.
Gloriamini in nomine ſancto ei⁹,lætetur cor quærētiū Iehouā.
Quærite Iehouam, & fortitudinem eius: quærite faciem eius ſemper.

14 Producens fœnum iumētis,& herbam ſeruituti hominum,
Vt educat panem de terra: & vinum lætificat cor hominis: *Ioſue 9.b.13*
15 Vt exhilaret faciem in oleo: & panis cor hominis confirmet.
16 Saturabuntur ligna campi,& cedri Libani quas plantauit: illic paſſeres
17 nidificabunt.
Herodii domus dux eſt eorū,mon
18 tes excelſi ceruis:petra refugium herinaciis.
19 Fecit lunam in tempora:ſol cognouit occaſum ſuum.
20 Poſuiſti tenebras,& facta eſt nox:in
21 ipſa pertrāſibūt omnes beſtiæ ſyluæ,
Catuli leonum rugiētes vt rapiāt,
22 & quærant à Deo eſcam ſibi.
Ortus eſt ſol,& congregati ſunt,& in cubilibus ſuis collocabuntur.
23 Exibit homo ad opus ſuum: & ad operationē ſuam vſque ad veſperū.
24 Quàm magnificata ſunt opera tua Domine! omnia in ſapientia feciſti: impleta eſt terra poſſeſſione tua.
25 Hoc mare magnum, & ſpatioſum manibus:illic reptilia,quorū non eſt numerus,
Animalia puſilla cum magnis:
26 illic naues pertranſibunt:
Draco iſte quē formaſti ad illudēdum ei: omnia à te expectant vt des *Iob.40.* *D Pſal.144.*
27 illis eſcam in tempore.
28 Dante te illis,colligēt: aperiēte te manū tuā,õnia īplebuntur bonitate.
29 Auertente autem te faciem,turbabūtur:auferes ſpiritum eorum,& deficiēt,& in puluerē ſuum reuertētur.
Emittes Spiritum tuum,& creabū
30 tur:& renouabis faciem terræ.
31 Sit gloria Domini in ſeculum: lætabitur Dominus in operibus ſuis:
32 Qui reſpicit terram, & facit eam tremere:qui tāgit mōtes,& fumigāt.
33 Cātabo Domino in vita mea:pſallam Deo meo quandiu ſum.
34 Iucundum ſit ei eloquium meum: ego verò delectabor in Domino.
35 Deficiēt peccatores à terra,& iniqui, ita vt non ſint: benedic anima mea Domino.Halelu-ia. CIIII.
1 COnfitemini Domino,& inuocate nomen eius: annuntiate inter Gentes opera eius. *1.par.16.a*
2 Cantate ei, & pſallite ei: narrate omnia mirabilia eius.
3 Laudamini in nomine ſancto eius: lætetur cor quærentium Dominum.
4 Quærite Dominum,& confirmamini:quærite faciem eius ſemper.

14 Ad vſum hom. לעבדת הארם ad obſequium hominum. Alii,ad culturam hominis.i.adhibita cultura hominum. Vt educat panē להוציא לחם ad educendum eſcam. Vel,dum educit eſcam.q.d.idque facit dum educit eſcam omnibus animalibus.
15 Lætificat ישמח Fut.Heb.pro præſ. Vt faciē nitere faciat præ oleo. להצהיל פנים משמן .i.illo vino nitidiorē reddat vultū,& ſplēdidiorē quā poſſit reddi vllo vnguēto. Alii vertūt,vt niteāt facies ab oleo.tāquā dicat quòd Deus faciat prouenire & vnde niteāt facies,nempe oleum. Hoc nitore faciei,videtur ſignificari vnguētorum vſus, de quo Pſal.23.5. In eundem ſenſum alii,Et oleum ad illuſtrandum faciem.
16 Satu.arb.excel. ישבעו עצי יהוה Ad verbum,Saturabuntur arbores Iehouæ. pro,Satiantur,vel,Reficiuntur arbores excelſæ. nam omnia excelſa tribuūtur Deo:vnde hic arbores excelſæ,dicuntur arbores Iehouæ. Satiantur,id eſt abundè irrigantur ab eodem,imbre è cælo miſſo. de quo paulo antè,verſu 13.
17 Vt ibi אשר־שם In quibus illic,&c. Alii,Quòd ibi. Ciconiæ,&c. חסידה ברושים ביתה: Ad verbum, ciconia,abietes domus eius. id eſt,Ciconia pro manſione ſua habet abietes.
18 Ibicibus: ליעלים damis.rupicapris. Hoſpitium leporibus מחסה לשפנים: latibulū herinaciis. Alii,cuniculis.vel vt alii,leporibus.
19 In tēpora, למועדים in ſtata tempora.i.vt diſtinguat menſes.
20 Ponis תשת Inducis. Reptat תרמש Fut.Heb.pro præt. .i.peruagatur,& diſcurrit.
22 Et in hab.ſuis ואל־מעונתם & in luſtris ſuis.
24 Quàm multiplicata ſunt מה־רבו Quàm multa ſunt. Alii,Quanta ſunt. In ſapi.fe. בחכמה עשית Pſal.136.5,dicitur,Qui fecit cælos cum intelligentia. Poſſeſſ.t. קנינך: Hinc videmus Deum omnia poſſidere, & eius propria eſſe omnia, & in eius poteſtate: vt hic quidam Hebræorum annotant.
25 Et latum locis, ורחב ידים Ad verbum,& amplum manibus.i.locis & litoribus.
28 Das eis,colligunt תתן להם ילקטון Futura Heb.dabis eis,colligēt. Quidā,Quū dederis eis colligēt:& quū aperueris manū tuā,ſatiabūtur bono.
29 Abſcondis, תסתיר Futura item Heb.etiam ſequenti verſu. Aufers תוסף colligis.retrahis. Quidam,congregabis.
34 Dulce erit ei,&c. יערב עליו שיחי Ad verbum,Dulceſcet ei, id eſt,Gratus erit ei ſermo meus. Alii,Sit ei ſuauis ſermo meus. Alii,Erit ſermo meus de illo dulcis.vel,iucundus.
35 Conſumantur יתמו Deficient.Conſumentur. Ne ſint: אינם Ad verbum,non ipſi.ſub.erunt. Benedic anima mea Iehouæ ברכי נפשי את־יהוה Prædica Iehouā anima mea. Halelu-Iah הללויה: Dictio ex Imperatiuo Halelu, quod laudate ſignificat,& Iah nomine Dei compoſita.

IN PSALMVM CV.

1 Cognoſcere facite הודיעו Nota facite.Prædicate. Opera eius. עלילותיו: egregia facinora eius.
4 Et fortitud.eius. ועזו Arcam fœderis vocat hîc fortitudinem Dei, quòd in ea virtus Diuina ſe exhiberet. Faciem eius, פניו Et hîc facies Dei pro arca ponitur,quòd in ea Deus erat pollicitus ſuam præſentiam.q.d.conuenite in eum locum vbi Deus coli ſolet.

5 Mementote mirabilium eius quæ fecit,prodigia eius &iudicia oris ei⁹,

6 Semen Abraham ſerui eius:filii Iacob electi eius.

7 Ipſe Dominus Deus noſter,in vniuerſa terra iudicia eius.

8 Memor fuit in ſeculum teſtamenti ſui, verbi quod mandauit in mille generationes,

Geneſ.22.c.16 luc.1.g.73 heb.6.d.17

9 |Quod diſpoſuit ad Abraham,&iuramenti ſui ad Iſaac:

10 Et ſtatuit illud Iacob in præceptũ, & Iſrael in teſtamentum æternum,

11 Dicens, Tibi dabo Terram Chanáan,funiculum hæreditatis veſtræ.

12 Quum eſſent numero breui, pauciſſimi,& incolæ eius:

B

13 Et pertranſierunt de gente in gentem,& de regno ad populum alterũ:

14 Nõ reliquit hominem nocere eis: & corripuit pro eis reges,

1.Par.16.c.22

15 |Nolitę tangere Chriſtos meos:& in Prophetis meis nolite malignari.

16 Et vocauit famẽ ſuper terrã: & omne firmamentũ panis contriuit.

Gen.37.f.28

17 Miſit ante eos virum: | in ſeruum venundatus eſt Ioſeph.

39.d.20

18 |Humiliauerunt in compedibus pedes eius,ferrum pertranſiit animam

19 eius,donec veniret verbum eius.

Gen.41.b.14

20 Eloquium Domini inflammauit eum:|miſit rex, & ſoluit eum: princeps populorum,& dimiſit eum.

41.c.40

21 |Conſtituit eum dominum domus ſuæ,& principẽ õnis poſſeſſionis ſuæ:

22 Vt erudiret principes eius ſicut ſemetipſum,& ſenes eius prudentiam doceret.

46.a.6

C

23 |Et intrauit Iſrael in AEgyptum, & Iacob accola fuit in terra Cham:

Exod.1.b.8.c.16

24 Et auxit populum ſuum vehementer:&firmauit eũ ſuper inimicos ei⁹.

25 |Conuertit cor eorũ vt odirent populum eius,& dolum facerent in ſeruos eius.

3.c.10.& 4 d.15.g.30

26 |Miſit Moyſen ſeruum ſuum: Aarõ quem elegit ipſum.

7.a.9

27 |Poſuit in eis verba ſignorũ ſuorũ & prodigiorum in terra Cham.

10.f.22

28 |Miſit tenebras,&obſcurauit: &nõ exacerbauit ſermones ſuos.

7.d.20

29 |Conuertit aquas eorum in ſanguinem:& occidit piſces eorum.

8.b.6

30 |Edidit terra eorum ranas, in penetralibus regum ipſorum.

8.f.24

31 |Dixit,& venit cynomyia, & ciniſes in omnibus finibus eorum.

9.c.23.32

D

32 |Poſuit pluuias eorum grãdinem: ignem comburentẽ in terra ipſorũ.

33 Et percuſſit vineas eorũ&ficulneas eorũ:& cõtriuit lignũ finium eorũ.

5 Memento mirabilium eius quæ fecit,& prodigiorum eius,& iu
diciorum oris eius,
6 ô Semen Abraham ſerui eius,ô filii Iaɣacób electi eius.
7 Ipſe eſt Iehoua Deus noſter,in vniuerſa terra iudicia eius.
8 "Memor fuit in ſeculũ pacti ſui, verbi quod præceperat in mil-
le generationes,
9 Quod pepigit cum Abraham,& iuramenti ſui"ad Iʋſhac.
10 Et ſtatuit illud ipſi Iaɣacob" in ſtatutum, Iʋſraeli *in* pactum
ſempiternum:
11 Dicẽdo,Tibi dabo terrã Chenaɣã"funiculũ hæreditatis veſtræ.
12 Quum eſſent"viri pauci numero,"& pauco *tempore* peregrini fuiſ
ſent in ea:
13 Et ambularent de gente ad gentem,de regno ad populũ alterũ:
14 Non permiſit hominem iniuria afficere eos,"& corripuit pro-
pter eos,reges,
15 Ne tangatis Chriſtos meos,& Prophetis meis ne malefaciatis.
16 Et vocauit famem ſuper terram, omnem virgã panis cõtriuit.
17 Miſit ante eos virum:pro ſeruo venditus eſt Ioʋſéph.
18 Afflixerũt compedibus pedẽ eius,"*et in* ferrũ venit anima eius,
19 Vſque ad tempus quo venit"verbum eius:eloquiũ Iehouæ"pur
gauit eum.
20 Miſit rex,& ſoluit eum:dominator populorum, & ſoluit eum.
21 Poſuit eum dominum domus ſuæ, & dominatorem in omni
poſſeſſione ſua,
22 "Vt alligaret principes eius"ſecundum animam ſuam, & ſenes
eius"ſapientes efficeret.
23 Et ingreſſus eſt Iʋſraɣel AEgyptum, & Iaɣacób peregrinatus
eſt in terra ɳCham:
24 Et auxit populum ſuũ valde,& roborauit eũ præ hoſtibus eius.
25 Conuertit cor eorum vt odio haberent populum ſuum:vt ma-
chinarentur dolos in ſeruos ipſius.
26 *Tunc* miſit Moʋſch ſeruum ſuum,*et* Aharón quem elegerat:
27 *Qui* poſuerũt in eis"verba ſignorũ eius,& prodigia ĩ terra ɳChã.
28 Immiſit tenebras,& obſcurauit:"neque repugnarũt verbo eius.
29 Conuertit aquas eorum in ſanguinem,& occidit piſces eorum.
30 "Edidit terra eorum ranas, in cubilibus regum ipſorum.
31 Dixit,& venit"congregatio miſta beſtiarum,pediculi in omni
termino eorum.
32 "Dedit pluuias eorum grandinẽ, ignẽ"flammarũ in terra eorũ.
33 Et percuſſit vites eorum,& ficus eorum,& cõtriuit arbores ter
mini eorum.

Appellãs Iſraelẽ, cõmemorat fœdus quod cũ Abraham,Iſaac,& Iacob conſtituerat.

Cura,& prouidẽtia quam de illis habuit non permittẽs vt à quoquam tangerentur,nominãs eos vnctos,hoc eſt ſibi cõſecratos per Spiritũ ſanctum, & ſuos Prophetas,quib⁹ vt ſuis dilectis ſecreta ſua cõmunicauerat.

De fame in Iſrael,cui Deus proſpexit ac cõſuluit per Ioſeph,

Introitus filiorũ Iſrael in AEgyptum,& quod illis euenit per AEgyptios,AEgyptiiſque eorũ cauſa.

8 Memor fuit in ſec. זכר לעולם Perpetuò meminit.
9 Ad Iʋſhac. לישחק *quod fecit* de Iſahac. vel,pro Iſahac.Nam legimus,In Iſahac vocabitur tibi ſemen.Geneſ.21.b.12.
10 Et ſtatuit illud ipſi Iaɣa.in ſtat. ויעמידה ליעקוב לחוק Ad verbũ,Et ſtare fecit illud ipſi Iaacob in decretũ.i.fœdus illud ratum fecit ipſi Iaacob,ita vt habeatur vice legis. 11 Funic.hæred.ve.: חבל נחלתכם Mutatio perſonæ,pro ſortẽ poſſeſſionis tuæ.Funis pro hæreditate.
12 Viri pa.nu. מתי מספר Ad verbũ,homines numeri.i.quũ adhuc poſſent numerari præ paucitate. Et pauco *tempore* peregr. כמעט וגרים: Ad verbum, quaſi modicum,& peregrini. Quidam vertunt,admodum pauci,atque aduenæ. Alii iungunt præcedenti nomini, ſic, viri numero pauci,& aduenæ. 14 Et corripuit ויוכח ſed coarguit.Alii,& caſtigauit.
18 *Et in* fer.ve.an.e. ברזל באה נפשו: ferrum ingreſſum eſt animam eius.Animam pro corpore poſuit, quòd afflicto corpore affligatur & anima.q.d.corpus eius vinctum fuit catenis. 19 Verbum e. דברו Hebraiſmus,pro,id quod Deus decreuerat de ipſo Ioſeph:& tũ oraculum Dei.i.interpretatio ſomnii Pharaonis immiſſa à Deo,reddidit illum probatum ipſi Pharaoni. Purg.eum.: צרפתהו examinauit eum.probauit eum,nempe vt probatur argẽtum. 22 Vt allig. לאסור Ad vinciẽdum.i.vt in vinculis etiam contineret principes viros vt prius detẽtus fuerat.Alii,Ad erudiẽdũ.à יסר. Sec.animã ſ. בנפשו Hebraiſmus,pro arbitrio ſuo. Sap.eff. יחכם ſapiẽtiã doceret.
27 Verba ſign.e. דברי אתותיו Hebraiſmus,pro,facta,vel res ſignorum Dei.hoc eſt miracula ediderũt Moſe & Aharon inter AEgyptios.
28 Neque repug. ולא מרו neque rebellarunt. 30 Edidit שרץ produxit.
31 Congreg.m.beſt. ערוב feræ omnis generis.Vel,turba miſcellanea ferarum. Alii, inſectum. Alii, miſtura.ſub.inſectorum.
32 Dedit plu.e.grand. נתן גשמיהם ברד poſuit imbres eorum grandinem. Hebraiſmus,pro,Deus vertit imbres eorum in grandinẽ. Vel, pro pluuia dedit grandinem. Flammarum להבות Hebraiſmus,pro conflagrantem & vrentem.

Dixit,& venit locuſta,& brucus abſque numero: 34
'Et comedit omnem herbam in terra eorum, & comedit fru- 35
ctum terræ eorum.
Et percuſſit omnem primogenitum in terra eorũ,'primitias 36
omnis roboris eorum.

Exitus ex AEgypto cum lætitia,ſicut Deus promiſerat.

Et eduxit eos cũ argẽto & auro,nec fuit in tribub⁹ eius'debilis. 37
Lætata eſt AEgyptus quum egreſſi ſunt:quia irruerat pauor e- 38
orum ſuper ipſos.
Expandit nubem'in tentorium,& ignem ad illuſtrandã noctẽ. 39
Petiit,'& adduxit coturnices: & pane cæli ſaturauit eos. 40
Aperuit petram, & fluxerunt aquæ :'abierunt per arida *loca, in-* 41
ſtar fluminis.
Quoniam recordatus eſt'verbi ſanctitatis ſuæ, cum Abrahám 42
ſeruo ſuo:

Eorũ introitus in terram ſanctam,& quare.

Et eduxit populum ſuum in gaudio,cum iubilo electos ſuos. 43
Et dedit eis terras Gentiũ,& labores Populorum'poſſederũt: 44
Vt cuſtodirẽt ſtatuta ei⁹,& leges eius cõſeruarent. Halelu-Iáh. 45
Halelu-Iah.

CVI.

Populus Dei,Iſrael inter gẽtes ſparſus,eas hortatur ad laudandam bonitatem Dei propoſitam quærẽtibus ipſã. Exhortatio ad benè viuendum. Orant vt Deus iuxta promiſſionem ſuam impertiat ipſis ſuã miſericordiam, recolligẽs ipſos in terrã ſanctã.

CElebrate Iehouam,quoniam bonus,quoniam in ſeculũ mi- 1
ſericordia eius.
Quis eloquetur fortitudines Iehouæ *&*'enarret õnẽ laudẽ eius? 2
Beati qui cuſtodiunt iudiciũ, qui faciunt iuſtitiã omni tẽpore. 3
Memento mei Iehoua'in beneplacito populi tui : viſita me'in 4
ſalute tua:
Vt videam'bonum electorum tuorum,vt læter in lætitia gen- 5
tis tuæ,& glorier cum hæreditate tua.

Recognoſcunt ac confitentur ſua peccata patrumque ſuorũ, eorũmque rebelliones.

Peccauimus cũ patribus noſtris,praua fecimus,impia fecimus. 6
Patres noſtri in AEgypto'non intellexerunt mirabilia tua,nõn 7
fuerunt memores multitudinis miſericordiarum tuarum:ſed re-
bellauerunt iuxta mare,'in mari ɔSuph.

Cur Deus ſaluat populum ſuum.

Seruauit tamen eos propter nomen ſuũ,vt notam faceret for- 8
titudinem ſuam:

Illi immemores beneficii quod in ipſos contulerat liberans eos ex ſeruitute AEgypti.

Et increpuit mare ɔSuph,& ſiccatum eſt,& ambulare fecit eos 9
per abyſſos tanquam per deſertum.
Et ſeruauit eos de manu'odio habẽtis,& vindicauit eos de ma- 10
nu inimici.
Et operuerunt aquæ hoſtes eorũ,*ita ut* vnus ex eis nõ remãſerit. 11
Tunc crediderunt verbis eius,cantauerunt laudem eius. 12
'Feſtinauerũt, obliti ſunt operum eius, non expectauerunt cõ- 13
ſilium eius.
Et concupierunt concupiſcentiam in deſerto , & tentauerunt 14
Deum in ſolitudine.

34 ¶Dixit,& venit locuſta &bruchus, *Exod 10.b.4* cuius non erat numerus: D
35 Et comẽdit omne fœnum in terra eorum: & comedit omnem fructum terræ eorum. *12.c.29*
36 ¶Et percuſſit omne primogenitum in terra eorum, primitias omnis laboris eorum. *12.c.36*
37 ¶Et eduxit eos cũ argento & auro: & nõ erat in tribubus eorũ infirm⁹.
38 Lætata eſt AEgyptus in profectione eorum: quia incubuit timor eorũ ſuper eos. *13.d.21*
39 ¶Expandit nubem in protectionẽ eorũ: & ignẽ vt luceret eis per noctẽ. *pſal.78.b.14*
40 ¶Petierunt,& venit coturnix: & pane cæli ſaturauit eos. *Exod.16.c.13*
41 ¶Dirupit petram , & fluxerunt aquæ:abierunt in ſicco flumina: *17.b.6 nume.20.b.11 ſupra 78.c.20 ſap.11.a.4 1.cor.10.a.4*
42 ¶Quoniam memor fuit verbi ſancti ſui quod habuit ad Abraham puerum ſuum. *Gen.22.c.16*
43 ¶Et eduxit populum ſuum in exultatione,& electos ſuos in lætitia. *Ioſue 3.d.17*
44 Et dedit illis regiones Gentiũ,& labores Populorum poſſederunt:
45 Vt cuſtodiant iuſtificationes eius, & legem eius requirant. Halelu-ia.
Halelu ia.

CV.

1 COnfitemini Domino,quoniam bonus:quoniam in ſeculum miſericordia eius. *Iudith 13.c.21*
2 ¶Quis loquetur potẽtias Domini, auditas faciet omnes laudes eius? *Eccli.43.d.33*
3 Beati qui cuſtodiũt iudicium,& faciunt iuſtitiam in omni tempore.
4 Memento noſtri Domine in beneplacito populi tui: viſita nos in ſalutari tuo:
5 Ad vidẽdum in bonitate electorũ tuorum,ad lætandum in lætitia gentis tuæ:vt lauderis cũ hæreditate tua. *Iudith 7.d.19*
6 ¶Peccauimus cũ patribus noſtris: iniuſtè egimus,iniquitatẽ fecimus.
7 Patres noſtri in AEgypto non intellexerunt mirabilia tua:non fuerũt memores multitudinis miſericordiæ tuæ.
Et irritauerunt aſcendentes in mare,Mare rubrum. B
8 Et ſaluauit eos propter nomẽ ſuũ: vt notam faceret potentiam ſuam. *Exod.14.e.28*
9 ¶Et increpuit Mare rubrũ, & exiccatum eſt: & deduxit eos in abyſſis ſicut in deſerto:
10 Et ſaluauit eos de manu odientiũ: & redemit eos de manu inimici. *14.f.27*
11 ¶Et operuit aqua tribulantes eos: vnus ex eis non remanſit.
12 Et crediderũt verbis eius:& laudauerunt laudem eius.
13 Citò fecerunt, obliti ſunt operum eius:& non ſuſtinuerunt conſiliũ ei⁹. *17.a.2 1.Cor.10.b.6*
14 ¶Et concupierunt cõcupiſcentiam in deſerto:& tẽtauerunt Deum in inaquoſo:

35 Et comedit ויאכל Et depaſtus eſt,deuorauit. 36 Primitias,&c. ראשית לכל אונם: Ita circunloquitur primogenita quæ ſolent gigni quum parentes valent viribus. 37 Debilis : כושל infirmus.impingens.
39 In tentorium, למסך in operimentũ. 40 Et add.cot. ויבא שלו & venire fecit coturnices.
41 Abierunt הלכו .i.defluxerũt,decurrerũt. 42 Verbi ſanct.ſ. דבר קודשו id eſt promiſſionis ſuæ ſanctæ quam fecerat ad Abrahã.
44 Poſſederunt. ירשו in hæreditatem acceperunt.

IN PSALMVM CVI.

2 Enarret ישמיע Ad verbum,audire faciat.i.diuulget,commemoret,ſiue commemoraret.
4 In benep.pop.t. ברצון עמך Hebraiſmum ſic quidam vertunt,propter fauorem tuum erga populum tuum. Alii,fauore illo quo proſequeris populum tuum. In ſalute tua. בישועתך Hebraiſmus,pro,ope tua ſalutifera.
5 Bonũ בטובת Adverbũ,in bonitate.Videre bonũ,ſiue in bonitate,Hebraiſm⁹,pro,Frui bono.Seipſũ exponit mox ſequẽtib⁹,vt læter,&c.
7 Non intell.mir.t. לא השכילו נפלאותיך non prudenter perpenderunt mirabilia tua. Alii,non prudentes fuerunt in mirabilibus tuis. Iuxta mare in mari ɔSuph. על ים בים סוף iuxta mare,in mari Suph.i.caricoſo,ſiue iuncoſo.dum ſcilicet trãſituri eſſent Mare rubrum, quod ſane arundinibus abundat & iuncis. 10 Odio habentis שונא hoſtis.
13 Feſti.oblit.ſ. מהרו שכחו Duo verba ſine coniunctione,quorum alterum Latini per aduerbium reddunt,ſic,Feſtinanter obliti ſunt.

Nume.11.f.31 C ¶Et dedit eis petitionem ipſorum: & miſit ſaturitatem in animas eorũ.

Nume.16.e.31 deut.11.a.6 Et irritauerunt Moyſen in caſtris: Aaron ſanctum Domini.

¶Aperta eſt terra,& deglutiuit Dathan: & operuit ſuper congregationem Abirom.

Et exarſit ignis in ſynagóga eorũ: flamma combuſſit peccatores.

Exod.32.a.4 ¶Et fecerunt vitulum in Horeb: & adorauerunt ſculptile.

Et mutauerũt gloriam ſuam in ſimilitudinem vituli comedẽtis fœnũ.

Obliti ſunt Deum qui ſaluauit eos, D qui fecit magnalia in AEgypto, mirabilia in terra Cham, terribilia in Mari rubro:

Exo.32.c.11 ¶Et dixit vt diſperderet eos: ſi non Moyſes electus eius ſtetiſſet in confractione in conſpectu eius,

Vt auerteret iram eius ne diſperderet eos. & pro nihilo habuerunt terram deſyderabilem:

Non crediderũt verbo eius: & murmurauerunt in tabernaculis ſuis, nõ exaudierunt vocem Domini.

Nume.14.e.28 ¶Et eleuauit manum ſuã ſuper eos vt proſterneret eos in deſerto,

Et vt deiiceret ſemen eorum in Natiõib⁹, & diſpergeret eos in regiõib⁹.

Et initiati ſunt Beel-phegor, & comederunt ſacrificia mortuorum.

E Nume.25.b.7 Et irritauerũt eũ in adinuẽtionib⁹ ſuis: & multiplicata eſt in eis ruina.

¶Et ſtetit Phinees, & placauit: & ceſſauit quaſſatio.

Et reputatum eſt ei in iuſtitiam in generatione & generàtionem vſque in ſempiternu m.

Nume.20.a.2 ¶Et irritauerũt eum ad aquas Cõtradictionis, & vexatus eſt Moyſes propter eos: quia exacerbauerũt ſpiritum eius,

Deut.7.a.1 Et diſtinxit in labiis ſuis. non diſperdiderunt Gentes ¶ quas dixit Dominus illis:

Et commiſti ſunt inter Gentes, & didicerunt opera eorum: & ſeruierũt ſculptilibus eorum, & factum eſt illis in ſcandalum.

F Et immolauerunt filios ſuos & filias ſuas dæmoniis:

Et effuderunt ſanguinem innocentem, ſanguinem filiorum ſuorum & filiarum ſuarum, quas ſacrificauerũt ſculptilibus Chanáan,

Et infecta eſt terra in ſanguinibus, & contaminata eſt in operib⁹ eorũ: & fornicati ſũt in adinuẽtionib⁹ ſuis.

Et iratus eſt furore Dominus in populum ſuũ: & abominatus eſt hæreditatem ſuam.

Et tradidit eos in manus Gentium & dominati ſunt eorũ qui oderũt eos.

15 Et dedit eis petitionem eorum: verũtamen immiſit ″maciem
″in animam eorum.
16 ″Et inuiderũt ipſi Mowſe in caſtris, ipſi Aharon ſancto Iehouæ. Coniuratio Coreh, Dathan, & Abirom contra Moſen & Aaronem.
17 Tunc aperuit ſe terra,& deglutiuit Dathan,& operuit congrega-
tionem Abirám:
18 Et exarſit ignis in congregatione iſtorũ, flãma cõbuſſit ĩpios.
19 Fecerunt vitulum in nHoreb, & incuruauerunt ſe conflatili: Vitulus aureus, eorúmque idololatria obliuiſcẽtium beneficia Dei.
20 Et permutauerunt ″gloriam ſuam in ſimilitudinem bouis co-
medentis herbam.
21 Obliti ſunt Dei ſaluatoris ſui, qui fecerat magna in AEgypto,
22 Mirabilia in terra nHam, terribilia in mari oSuph.
23 Et dixit ſe diſperditurũ eos, niſi Mowſéh electus eius ſtetiſſet Moſes pro eis orat.
″in ruptura coram eo, vt auerteret iram eius ne diſperderet.
24 ″Spreuerunt etiã terrã deſiderabilẽ, nõ crediderũt verbo eius. Murmuratio ab illis facta aduerſus ſpeculatores miſſos ad explorandam bonitatẽ terræ ſanctæ.
25 Et murmurauerunt in tabernaculis ſuis, non obtemperauerũt
voci Iehouæ.
26 ″Et eleuauit manũ ſuã ſuper eos, ſe proſtraturũ eos in deſerto:
27 Proſtraturum etiam ſemen eorum in Gentibus, & diſperſurũ
eos in terras.
28 ″Et adhæſerunt ipſi Bayal-peyor, & comederũt ſacrificia mor- Eorum idololatria cũ Moabitis, qua Domin⁹ iratus volebat eos perdere, ni Phinees eum placaſſet.
tuorum.
29 Et irritauerunt *Deum* operibus ſuis, ″& creuit in eis plaga.
30 Et ſtetit Pinnhas, ″& diiudicauit, ″& cohibita eſt plaga.
31 Et reputatum eſt ei ad iuſtitiam in generatione & generationẽ
vſque in ſeculum.
32 Irritauerunt etiam eum iuxta aquas ″Meriba, ″& malũ fuit ipſi Murmur eorum ex inopia aquarum.
Mowſeh propter eos:
33 Quia ″exacerbauerunt ſpiritum eius, ″& protulit labiis ſuis.
34 *Prætereà* non diſperdiderunt populos quos dixerat Iehoua eis: Eorum idololatria in terra Chanaán.
35 Sed miſcuerũt ſe cum Gentibus,& didicerunt opera eorum:
36 Et ſeruierunt ″ſculptilibus eorum,& fuerunt eis laqueus.
37 Nam ſacrificauerunt filios ſuos & filias ſuas dæmoniis:
38 Et effuderunt ſanguinem innocentem, ſanguinem filiorũ ſuo
rum & filiarum ſuarum, quos ſacrificauerunt ſculptilibus Che-
náyan,& infecta eſt terra ″ſanguine.
39 Et polluerũt ſe ĩ operibus ſuis,& fornicati ſunt ĩ operibus ſuis.
40 Et iratus eſt furor Iehouæ in populum ſuum,& abominatus eſt
hæreditatem ſuam:
41 Et dedit eos in manum Gentium,& dominati ſunt eis ″odio ha
bentes eos.

15 Maciem רזון tabem. perniciem. q.d. carnes illæ quibus volebant corpus ſuũ reddere robuſtius, illos macriores & imbecilliores reddiderunt. In animã e. : בנפשם Anima pro corpore. 16 Et inuid.&c. ויקנאו למשה Et zelati ſunt aduerſum Moſen in caſtris,& aduerſus Aaron ſanctum Iehouæ. q.d. Inuiderunt Moſi in caſtris & Aaroni, quorum opinionẽ labefactare cupiebant, & ſeſe præferre illis, vel æquare. 20 Gloriam ſuam כבודם Hebraiſmus, Relicto vero Deo, qui erat gloria & decus eorum, coluerunt ſimulachrum bouis. 23 In ruptura,&c. בפרץ לפניו Ad verbũ, in diuiſione ad faciẽ eius. id eſt, niſi in pũcto iræ occurriſſet Deo, recente adhuc ſcelere: quod nõ minus erat periculoſum, quàm eſt ruptura murorũ, quòd ea parte pateat hoſtibus in vrbem aditus. Metaphora à ruptione murorũ obſeſſorũ qua parte hoſtes irrumpunt. Vide Ezech.22.g.30, ſimilem loquutionem. 24 Spreu.etiam וימאסו Et abominati ſunt. auditis ſcilicet exploratoribus. 26 Et eleuauit m.ſ. וישא ידו Hebraiſmus, ſublata manu iurauit eis. 28 Et adhæſerunt ויצמדו Et copulati ſunt. Et coniugati ſunt. nempe vt par iumentorum ad iugum alligatur. quo tropo & Apoſtolus vtitur, Nolite iugum trahere cum infidelibus. Galat.5.a.1. 29 Et creuit ותפרץ & fracta eſt, vel perrupit. i. amplior facta eſt. acſi fracta eſſet maceria plagarum. Alii, Et multiplicata eſt. 30 Et diiudic. ויפלל & vindicauit. Alii, iudicauit. i. præbuit ſe vindicem, non expectata iudicum ſententia ſumpſit pœnas de Zamri. Chaldæus paraph. vertit,& orauit. quem ſequuntur quidam. Et cohibita eſt ותעצר & ceſſauit. ſedata eſt.
32 Meriba, מריבה Vide Pſal.95.8. Et malũ fuit ipſi Mowſe וירע למשה quia ſcilicet fruſtratus fuit ingreſſu terræ propter infidelitatẽ.
33 Exacerb. ſpi. e. המרו את־רוחו rebelles fuerunt ſpiritui eius. Vel, rebellare fecerunt [ſub. Moſen] ſpiritui eius. ſub. Dei. Et protulit ויבטא & pronuntiauit. ſub. verba quæ dubitationem præ ſe ferebant de promiſſis Dei, nempe, Audite increduli, an de petra,&c. Nume.20.b.10. Quidam, Et perperam loquutus eſt. 36 Sculptilibus e. עצביהם faſtidiis eorum. triſtitiis eorum. Hebræi idola vocant faſtidia, triſtitias,& meras moleſtias. Sequenti verſu vocat dæmonia. 38 Sanguine. : ברמים ſanguinibus. i. cæde.
41 Odio habentes eos. : שונאיהם hoſtes eorum.

Et oppreſſerunt eos inimici eorum,"& humiliati ſunt ſub ma- 42
nu eorum.

Summa Dei miſericordia in populum ſuum ita ſæpe rebellem, liberans eos ex ipſorum inimicis propter fœdus ſuum cum eis initum.

Vicibus multis liberauit eos,ipſi autem"exacerbauerunt *eum* cō 43
ſilio ſuo,"& humiliati ſunt propter iniquitatem ſuam.
"Tamen vidit quum eſſet anguſtia eis, quum audiret ipſe cla- 44
morem eorum.
Et recordatus eſt"illis pacti ſui,"& pœnituit eum ſecundū mul- 45
titudinem miſerationum ſuarum.
"Et dedit eos in miſerationes coram omnibus qui captiuos 46
abduxerunt eos.

Ardens oratio pro ipſorum liberatione.

Serua nos Iehoua Deus noſter, & congrega nos de Gentibus: 47
vt celebremus nomē ſanctitatis tuæ,vt gloriemur"de laude tua.

Laudes Deo

Benedictus Iehoua Deus Iſraël à ſeculo & vſque in ſeculū: 48
"& dicat omnis populus,Amen:Halelu-Iáh. CVII.

Exhortatio ad omnes quos Dominus ex afflictione liberauit vt eum laudent.

Celebrate Iehouam , quoniam bonus, quoniam in ſeculum 1
miſericordia eius.
Dicant redempti Iehouæ,quos redemit de manu inimici, 2
Et de terris congregauit eos,ab Oriente & ab Occidente,ab A- 3
quilone & à Mari.

Dominus in viā reducit vagos atque errantes.

Quum errarent in deſerto in ſolitudine *à* via , *&* "ciuitatem ha- 4
bitationis non inuenirent:

Satiat fame ac ſiti laborantes, ad eúmque clamātes,qua ex re laudandus eſt.

Famelici erāt,etiā ſitibūdi,*adeò ut* anima eorū in ipſis deficeret. 5
Et clamauerunt ad Iehouam in anguſtia ſua,de anguſtiis eorū 6
eruit eos:
Et deduxit eos per viam rectā,vt irēt ad ciuitatē habitationis. 7
"Celebrent *ergo* Iehouæ miſericordiam eius, & mirabilia eius fi 8
liis hominum *prædicent*,
Quòd ſaturauerit animam "auidam, & animā famelicam im- 9
pleuerit bono.

Captiui vinctiq; in carcere propter ipſorum rebelliones,conſiliúmque Domini ſpretum,clamantes ad eum liberantur,itaq; laudent eum.

Habitātes in tenebris,& vmbra mortis,"vincti inopia & ferro, 10
Quia rebelles fuerūt eloqis Dei,&cōſiliū Altiſſimi"deſpexerūt: 11
Propterea humiliauit "in labore cor eorum, "corruerūt, & non 12
eſt auxiliator:
Tunc clamauerunt ad Iehouam in anguſtia ſua,& de anguſtiis 13
eorum ſeruauit eos.
Eduxit eos de tenebris,& vmbra mortis,& vīcula eorū"diſrupit. 14
Celebrent *ergo* Iehouæ miſericordiam eius, &mirabilia eius fi- 15
liis hominum *prædicent*,
Quòd"contriuerit portas æreas, & vectes ferreos"confregerit. 16

Afflicti morbo propter ipſorum peccata,implorantes Deū liberātur, propterea eum laudent.

Stulti"propter viam præuaricationis ſuæ, & propter iniquita- 17
tes ſuas"affliguntur:

42 Et tribulauerunt eos inimici eorū: & humiliati ſunt ſub manibus eorū. ſæpe liberauit eos:
43 Ipſi autem exacerbauerunt eum in conſilio ſuo: & humiliati ſunt in iniquitatibus ſuis. G
44 Et vidit quum tribularentur: & audiuit orationem eorum.
45 Et memor fuit teſtamenti ſui : & pœnituit eum ſecundum multitudinem miſericordiæ ſuæ. Deut,30.a.3
46 Et dedit eos in miſericordias in cōſpectu omnium qui ceperant eos.
47 Saluos nos fac Domine Deus noſter:& congrega nos de Nationibus: Vt cōfiteamur nomini ſancto tuo: & gloriemur in laude tua.
48 Benedictus Dominus Deus Iſrael à ſeculo & vſque in ſeculum: & dicet omnis populus, Fiat fiat.

Halelu-Ia. CVI.

1 Confitemini Domino,quoniam bonus: quoniam in ſeculum miſericordia eius. Iudith.13.c.2
2 Dicant qui redempti ſunt à Domino,quos redemit de manu inimici,&
3 de regionibus congregauit eos, A Solis ortu & Occaſu,ab Aquilone & mari.
4 Errauerūt in ſolitudine,in inaquoſo:viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt,
5 Eſurientes & ſitientes : anima eorum in ipſis defecit.
6 Et clamauerūt ad Dominum cum tribularētur: & de neceſſitatibus eorum eripuit eos.
7 Et deduxit eos in viam rectam: vt irent in ciuitatem habitationis.
8 Confiteantur Domino miſericordiæ eius:& mirabilia eius filiis hominum,
9 Quia ſatiauit animam inanem, & animam eſurientem ſatiauit bonis.
10 Sedētes in tenebris & vmbra mortis,vinctos in mendicitate & ferro:
11 Quia exacerbauerūt eloquia Dei, & conſilium Altiſſimi irritauerunt:
12 Et humiliatum eſt in laboribus cor eorū: infirmati ſunt, nec fuit qui adiuuaret: B
13 Et clamauerūt ad Dominum quū tribularētur, & de neceſſitatibus eorum liberauit eos.
14 Et eduxit eos de tenebris & vmbra mortis,& vincula eorum diſrupit.
15 Confiteantur Domino miſericordiæ eius , & mirabilia eius filiis hominum,
16 Quia contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit.
17 Suſcepit eos de via iniquitatis eorū, propter iniuſtitias enim ſuas humiliati ſunt.

42 Et humil.ſ. ויכנעו & proſtrati ſunt. Alii,& humiliauerunt ſub manum ſuam. Vel,& ſubegerunt eos ſuæ poteſtati.
43 Exacerbauerunt *eum* ימרו repugnauerunt, ſub. Deo. Alii,rebelles fuerunt. Et humiliati ſunt וימכו & deiecti ſunt. vel,attriti. Alii,cōfecti,vel depreſſi ſunt. 44 Tamē vidit וירא Ad verbū,Et vidit. 45 Illis להם erga illos. Et pœnit.cum ſec. mul. miſ.ſ. וינחם כרוב חסדיו & pœnitudine ductus eſt ob amplitudinem miſericordiarum ſuarum. Quaſi mutaſſet ſententiā,cœpit eos benignè tractare iuxta abundantes ſuas miſericordias,vel ob multam ſuam bonitatem,ſiue ſua ingenti miſericordia.
46 Et dedit eos in miſe. ויתן אותם לרחמים Hebraiſmus,fecit vt ii qui illos in captiuitatem abduxerant,cum illis ſumma miſericordia agerent. 47 De laude tua : בתהלתך i.quòd habeamus te pro Deo qui omni laude dignus es. Alii,in laude tua.
48 Et dicat ואמר & dicet.

IN PSALMVM CVII.

4 Ciuitatem habitationis עיר מושב Hebraiſmus,ciuitatem habitabilem,in qua poſſunt habitare.
8 Celebrent,&c. יודו ליהוה Gratias agant Iehouæ *propter* miſericordiam eius,& *narrent* hominibus mirabilia eius.
9 Auidam שוקקה deſiderantem. anhelam. i. ſitibundam. Alii,inanem. 10 Vincti inopia אסירי עני conſtricti afflictione. ſub. neruorum. i. conſtricti vinculis quibus corpus affligitur. 11 Deſpexerunt : נאצו abominati ſunt. execrati ſunt. floccifecerunt.
12 In labore בעמל in moleſtia. ſiue moleſtiis. Corruerūt כשלו ſub. in captiuitatē. 14 Diſrupit ינתק Fut.Heb. pro præſenti aut præterito. 16 Contriuerit שבר confregerit Confregerit. גדע : comminuit. deſtruxit, concidit.
17 Propter viam præu.ſ. מדרך פשעם Hebraiſmus,ob procliuitatem ad ſcelera,quæ eſt velut via. Alii exponunt,ſtulti propter ſcelera,&c. Affliguntur. יתענו : Fut.Heb. pro præſ. vel imperf. affligebantur.

Omnem eſcam abominata eſt ani ma eorum,& appropinquauerunt vſque ad portas mortis. 18

Et clamauerũt ad Dominum quũ tribularẽtur, & de neceſſitatibus eorum liberauit eos. 19

Miſit verbũ ſuũ, & ſanauit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum. 20

Confiteantur Domino miſericordiæ eius: & mirabilia eius filiis hominum: 21

Et ſacrificent ſacrificium laudis,& annũtiẽt opera eius in exultatione. 22

Qui deſcendunt mare in nauibus, faciẽtes operationẽ in aquis multis, 23

C Ipſi viderunt opera Domini,& mirabilia eius in profundo. 24

Dixit,& ſtetit ſpiritus procellæ,& exaltati ſunt fluctus eius. 25

Aſcendunt vſque ad cælos,& deſcẽdunt vſque ad abyſſos: anima eorum in malis tabeſcebat. 26

Turbati ſunt, & moti ſunt ſicut ebrius,& omnis ſapiẽtia eorum deuorata eſt. 27

Et clamauerunt adDominum quũ tribularentur:& de neceſſitatibus eorum eduxit eos. 28

Et ſtatuit procellam eius in aurã, & ſiluerunt fluctus eius. 29

Et lætati ſunt quia ſiluerunt,& deduxit eos in portũ voluntatis eorũ. 30

Confiteantur Domino miſericordiæ eius, & mirabilia eius filiis hominum: 31

Et exaltent eũ in eccleſia plebis,& in cathedra ſeniorum laudent eum. 32

D Poſuit flumina in deſertum,&exitus aquarum in ſitim: 33

Terram fructiferam in ſalſuginem, à malitia inhabitantium in ea. 34

Poſuit deſertum in ſtagna aquarũ, & terrã ſine aqua in exitus aquarũ: 35

Et collocauit illic eſurientes,& cõſtituerunt ciuitatem habitationis. 36

Et ſeminauerũt agros,&plãtauerũt vineas, & fecerũt fructũ natiuitatis. 37

Et benedixit eis, & multiplicati ſunt nimis, & iumenta eorum non minorauit. 38

Et pauci facti ſunt,& vexati ſunt à tribulatione malorum & dolore. 39

Effuſa eſt contentio ſuper Principes,& errare fecit eos in inuio,& nõ in via. 40

Et adiuuit pauperem de inopia,& poſuit ſicut oues familias. 41

---

18 *Ita ut* omnem eſcam ″abominetur″anima eorum,& peruenerunt
vſque ad portas mortis.
19 Tunc clamauerunt ad Iehouam in anguſtia ſua, ab anguſtiis
eorum″ſeruauit eos.
20 ″Mittit verbum ſuum,& ſanat eos,& eruit *eos*″de foueis ipſorũ.
21 Celebrent *ergo* Iehouæ miſericordiam eius, & mirabilia eius filiis hominum *prædicent*:
22 Et ſacrificent ſacrificia laudis,& narrent opera eius cũ iubilo. Sacrificare ſacrificia gratiarũ actionis.
23 ″Deſcẽdẽtes ad mare nauibus, *quique* faciũt op⁹ in aquis multis, Mercatores qui in mari negotiantur,vidẽt mirabilia Dei cũ maximis iactantur ventis:ad eũ clamãtes,ab eo in portum perducuntur,ac liberantur,ex quo ad laudandũ excitantur.
24 Ipſi vident opera Iehouæ,& mirabilia eius in profundo.
25 Dicitque,& flare facit ſpiritum″turbinis, & exaltat fluctus ei⁹.
26 Aſcendunt vſque ad cælum, deſcendunt vſque ad voragines:
ita ut anima eorum″in malo liquefiat.
27 ″Iactantur,& nutant ſicut ebrius,ita vt omnis″ſapientia eorum
abſorbeatur.
28 ″Tunc clamant ad Iehouam in anguſtia ſua, & de anguſtiis eorum educit eos.
29 ″Stare facit turbinem in ſilentium,″& ſilent fluctus eorum.
30 Tunc lætãtur quòd ſiluerunt,& deduxerit eos″ad terminum voluntatis eorum.
31 Celebrent Iehouæ miſericordiã eius,& mirabilia eius filiis hominum *prædicent*:
32 Et exaltẽt eũ in cœtu populi,″&in cathedra ſeniorũ laudẽt eũ.
33 Ponit flumina in deſertum,″& exitus aquarum in ſitim: Prauitas hominũ eſt cauſa vt Deus reddat ſterile id quod erat fertile.
34 Terram fructiferam″in ſalſuginem, propter malitiam habitãtium in ea.
35 *Contrà* ponit deſertum in ſtagnum aquarum,& terram deſertam
″in exitus aquarum: Benedictio Dei erga eos qui illi ſunt obedientes.
36 Et collocat ibi famelicos, & præparãt ciuitatem habitationis:
37 Et ſeminant agros,& plãtant vineas,″& faciũt fructũ prouẽtus.
38 Et benedicit eis, & multiplicantur valde,& iumenta eorũ non
minuit.
39 *Poſtea* verò minuuntur,″& humiliantur à tyrannide,malo & ægritudine animi.
40 Effundit contemptum in Principes,& errare facit eos″in ſolitudine *in qua* non eſt via. Status etiã Principum contumaciũ à Domino immutatur.
41 ″Contrà ſubleuat pauperem″ab inopia,″& ponit eos inſtar gregis familias. Extollit pauperes,quemadmodum ei placet.

18 Abominetur. תתעב Fut.Heb.pro imperf.coniunct.abominaretur.faſtidiret. Anima eorum נפשם Anima pro appetitu.
20 Mittit ver.ſ. ישלח דברו Hebraiſmus,imperat.Fut.Heb.pro præt.vel præſ. De foueis ip. : משחיתותם de ſepulchris ipſorũ.i.mortibus quibus erant vicini. Alii,retibus. Alii,perditionibus.
23 Deſcen.ad m.na. יורדי הים באניות Hebraiſmus,negotiantes in mari. Seipſum declarat mox ſequentibus,Et faciunt opus in aquis.
25 Turbinis, סערה procellæ. vel,procelloſum. Hebraiſmum ſic quidam vertunt, Quum iuſſerit, prodit ventus procelloſus. Alii, qui ſuo imperio ciet ventum procelloſum.
26 In malo liquefiat. : ברעה תתמוגג ob malum diſſoluatur.id eſt,præ anxietate colliqueſcat.
27 Iactantur & nutant יחוגו וינועו Fut. Heb. pro præſ. Tremunt & mouent ſe. Alii, Vagantur & mouentur. Alii, Exagitantur &nutant. vel,Circuniactantur. Sap.e.abſ. : חכמתם תתבלע peritia eorum euaneſcat. 28 Tunc clam. ויצעקו Præt.Heb.vt & ſuprà 6.13.19.
29 Stare facit turbinem יקם סערה לדממה Fur.Heb.pro præſ. Statuit procellam in quiete. Alii, Sedat turbinem, vt ſit tranquillitas. Alii paraphraſticè,Et ſedata tempeſtate reddit mare tranquillum. Et ſil.flu.eorum. : ויחשו גליהם Præt.Heb. & tacent fluctus eorum. ſub. nautarum,quibus huc illuc iactabantur. 30 Ad term.vol.eorum. : אל־מחוז חפצם Hebraiſmum ſic reddunt interpretes, Ad portũ optatum ipſis. Alii,ad portum in quem eſt animus eorum. 32 Et in cathedra ובמושב & in conſeſſu.
33 Et exitus aq.in ſitim. : ומוצאי מים לצמאון & ſcaturigines aquarum in locum ſitientem. Repetitio eſt.
34 In ſalſuginem: למלחה Id eſt terram ſterilem.nam ſalſugine terra redditur ſterilis. 35 In exitus למוצאי in ſcaturigines.
37 Et fac.fru.pro. : ויעשו פרי תבואה Hebraiſmum ſic quidam reddunt ,quæ copioſum fructum proferunt.
39 Et humil.&c. : וישחו מעוצר רעה ויגון & deiiciuntur tyrãnide,afflictione,[vel diuexatione]&dolore. Alii,& deiiciũtur præ ſterilitate,noxa,& ægritudine. Alii, Humiliantur oppreſſione,calamitate,& anxietate. Alii,Et decidũt propter imperiũ tyrannicũ,malitiam,& afflictionẽ.
40 In ſolit. *in qu*. non eſt via : בתהו לא־דרך in inani *in quo* non eſt via.q.d. & tandem regiones eorum ita euertit, vt nullum veſtigium appareat. Alii, per vaſta loca & inuia. 41 Contrà,ſubleuat וישגב Ad verbum,Et erigit.attollit. Ab inopia, מעוני ab afflictione. Et ponit e.&c. : וישם כצאן משפחות Hebraiſmum ſic conuertunt quidam,Efficitque illis familiam inſtar gregis.vel,vt ex eis exeant plurimæ familiæ.Mutatio numeri quum dicit E O S, ſub.pauperes.

Recti ad ſapiẽtiã in hoc pſalmo inſtituuntur vt Deum cognoſcant.

Vident *hæc* recti,& lætãtur,& omnis iniquitas claudit os ſuum. 42
Quis ſapiens,& obſeruabit hæc,& aduertet animum ad miſe- 43
ricordias Iehouæ?

Hi quinque priores verſus vidẽtur deſumpti ex pſalmo LVII,ab 8 verſu vſque ad finem pſalmi.

Canticum pſalmi ipſius Dauid. CVIII. 1
PAratũ cor meũ,Deus,cantabo & pſallã,etiam gloria mea. 2
Expergiſcere nablum & cithara: euigilabo in aurora. 3
Celebrabo te in populis Iehoua,& pſallam tibi in nationibus: 4
Quia magna eſt ſupra cælos miſericordia tua,& vſque ad cælos 5
veritas tua.
Exaltare ſuper cælos Deus,& ſuper omnem terrã gloria tua: 6

Hi verſus ſunt idem atque ii qui ſũt ſcripti in pſalmo LX.

Vt liberentur dilecti tui:ſerua dextera tua,& exaudi me. 7
Deus locutus eſt per Sanctitatem ſuam *unde* exultabo, *quòd* diui- 8
dam שSechém,& vallem סSuccóth metiar:
Meus erit Gilyád,meus erit Menaשſéh,&אEphráim fortitudo 9
capitis mei: Iehudáh legifer meus:
Moáb olla ablutionis meæ, ſuper אEdóm proiiciã calceamen- 10
tum meum,ſuper Peleשſeth iubilabo.
Quis deducet me ad ciuitatem munitam? quis deducet me vſ- 11
que ad אEdóm?
Nónne *tu* Deus *qui* repuleras nos, nec egrediebaris Deus, cũ ex- 12
ercitibus noſtris?
Da nobis auxilium ab anguſtia:nam mendax ſalus hominis. 13
In Deo faciemus fortitudinẽ,& ipſe cõculcabit hoſtes noſtros. 14

Dauid à Doeg falſò delatus ad Saulẽ,ab aliiſq; adulatoribus qui contra eum Saulem incitabant, petit à Deo auxilium:oratque aduerſus illos. Per eos autem notatur Iudas proditor Ieſu Chriſti, ſimileſque certi inimici filiorum Dei.

Victori ipſius Dauid pſalmus. CIX. 1
DEus laudis meæ ne taceas:
Quia os impii & os doloſi ſuper me aperuerunt ſe, loquuti 2
ſunt mecum lingua mendaci:
Et verbis odioſis circundederunt me, & pugnauerunt contra 3
me abſque cauſa.
Pro dilectione mea aduerſati ſũt mihi,& ego *vir* orationis *erã*. 4
Et poſuerunt aduerſum me malum pro bono, & odium pro di 5
lectione mea.
Conſtitue ſuper eum impium,& ſatan ſtet ad dexteram eius. 6
Dum iudicatur ipſe, exeat impius:& oratio eius ſit in peccatũ. 7
Sint dies *vitæ* eius pauci, præfecturam eius accipiat alter. 8
Sint filii eius pupilli,& vxor eius vidua. 9

Videbunt recti, & lætabuntur: & omnis iniquitas oppilabit os ſuum.
Quis ſapiens, & cuſtodiet hæc? & intelliget miſericordias Domini?

Canticũ Pſalmus Dauid. CVII.
PAratũ cor meũ Deus, paratũ cor meũ:cãtabo & pſallã ĩ gloria mea.
Exurge pſalterium & cithara:exurgam diluculo.
Confitebor tibi in populis Domine,& pſallam tibi in nationibus.
Quia magna eſt ſuper cælos miſericordia tua: & vſque ad nubes veritas tua.
Exaltare ſuper cælos Deus, & ſuper omnem terrã gloria tua: vt liberentur dilecti tui,
Saluum fac dextera tua, & exaudi me:Deus locutus eſt in ſancto ſuo,
Exultabo, & diuidam Sichimam: & conuallem Tabernaculorum dimetiar.
Meus eſt Galaad,& meus eſt Manaſſes: & Ephraĩ fortitudo capitis mei.
Iuda rex meus: Moab lebes ſpei meæ.
In Idumæã extendã calceamentũ meũ:mihi alienigenæ amici facti ſũt.
Quis deducet me in ciuitatem munitam?quis deducet me vſque in Idumæam?
Nónne tu Deus qui repuliſti nos, & non exibis,Deus,in virtutibus noſtris?
Da nobis auxiliũ de tribulatione: quia vana ſalus hominis.
In Deo faciemus virtutem, & ipſe ad nihilũ deducet inimicos noſtros.

In finẽ,Pſalmus Dauid. CVIII.
DEus laudem meam ne tacueris: quia os peccatoris, & os doloſi ſuper me apertum eſt.
Loquuti ſunt aduerſum me lingua doloſa,& ſermonibus odii circundederunt me, & expugnauerunt me gratis.
Pro eo vt me diligerent, detrahebant mihi:ego autem orabam.
Et poſuerunt aduerſum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea.
Conſtitue ſuper eum peccatorem: & diabolus ſtet à dextris eius.
Quum iudicatur,exeat condemnatus,& oratio eius fiat in peccatum.
Fiant dies eius pauci: & epiſcopatum eius accipiat alter.
Fiant filii eius orphani,& vxor eius vidua.

B C B

42 Vident יראו Futura Heb. pro præſ. Alii, Timebunt recti.à ירא. Claudit קפצה continebit.contrahet.obturabit.
43 Et aduertet an.&c. ויתבונו חסדי יהוה Ad verbum,& intelligent miſericordias Iehouæ.Mutatio numeri,& aduertent animum,vel perpendent multiplicem Dei bonitatem,ſiue multiplicia Dei beneficia.

IN PSALMVM CVIII.

1 Canticum pſalmi שיר מזמור Vide Pſal.30. 2 Paratum נכון Confirmatum.Hæc ferè ad verbum vſque ad verſum ſeptimum, leguntur & Pſal.57.b.8. Gloria mea. : כבודי Id eſt,anima mea.ſub.canit:quæ gloria corporis dicitur quòd corpore inanimato nihil ſit abiectius.Legi poteſt,Etiam *cum* anima mea.ſub.canam.
3 Euigil.in au. : אעירה שחר quum euigilauero [vel,quum expergiſcar] in aurora.vel,ſummo mane.Legi poteſt,quum excitabo vos in aurora.i. quum ſumam vos in manus ad canendum in aurora.q.d.per vos ne ſtet ô inſtrumenta muſica quin canam laudes Dei mane.
5 Super cælos, מעל־שמים Ad verbũ,deſuper.vel deſupra cælos.i.ita vt cælos ſuperet. Veritas t. : אמיתך fidelitas tua.ſub.in promiſſis ſeruandis. 6 Gloria tua. : כבודך decus tuum.maieſtas tua.ſub.ſit,vel appareat. Verti poteſt,gloriam tuam.ſub.oſtende.
7 Vt liberentur, למען יחלצון Declarat quæ ſit gloria Dei,nempe liberare dilectos. Et exaudi me. ; ועני Legitur & ועננו & exaudi nos.Ab hoc verſu vſque ad finem Pſalmi,eadem leguntur ad verbum in pſalmo 60.b.7.

IN PSALMVM CIX.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. Laudis meæ תהלתי Hebraiſmum ſic quidam conuertunt,qui laudaris à me. Alii,de quo glorior. Ne taceas. : אל תחרש ne ſileas.ne te contineas. 2 Os impii,& os dol. פי רשע ופי־מרמה os impii,& os doli.vel fraudis.i.hominis doloſi.i.quo improbus & doloſus vti ſolent. Aperuerunt ſe: פתחו aperuerunt. ſub. delatores. Alii,aperta ſunt. Lingua mendaci. : לשון שקר Ad verbum,lingua mendacii.i.ſermone ficto.q.d.aliud loquuntur me præſente,aliud me abſente.
3 Odioſis שנאה Ad verbum,odii. Et pugn.con.&c. : וילחמוני חנם & belligerantur mecum fruſtra.
4 Pro dilect.mea תחת אהבתי .i.Quum diligam eos. Vir orationis. : תפלה Ad verbum,oratio.Hebraiſmum ſic reddunt quidã, pro illis orabam.Alii,orationem fundebã pro eis. 6 Conſt.ſuper e.imp. הפקד עליו רשע Præfice illi improbum. Singul. pro plur. Præfice illis improbos,ſub.magiſtratus. Et ſatan ושטן & aduerſarius.
7 Exeat impius: יצא רשע Hebraiſmus, condamnetur impietatis,ſiue improbitatis,dum de cauſa eius agitur in iudicio. In peccatum.לחטאה Id eſt,reddat illum iudici magis odioſum.Aut,oratio eius ſit fruſtranea.i.patiatur repulſam.Ita Hebræi.
8 Præfect.e. פקודתו munus eius.Alii,munus ſibi concreditum.Alii,functionem eius.

Nutantes transferantur filii eius, & mendicent: & eiiciantur de habitationibus ſuis.

Scrutetur fœnerator omnem ſubſtantiam eius, & diripiant alieni labores eius.

Non ſit illi adiutor, nec ſit qui miſereatur pupillis eius.

Fiant nati eius in interitum: in generatione vna deleatur nomen eius.

In memoriam redeat iniquitas patrũ eius in conſpectu Domini: & peccatum matris eius non deleatur.

Fiant contra Dominum ſemper, & diſpereat de terra memoria eorum: pro eo quòd non eſt recordatus facere miſericordiam,

Et perſecutus eſt hominem inopẽ & mendicum, & compunctum corde mortificare.

C Et dilexit maledictionẽ, & veniet ei: & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo.

Et induit maledictionem ſicut veſtimentum, & intrauit ſicut aqua in interiora eius, & ſicut oleum in oſſibus eius.

Fiat ei ſicut veſtimentum quo operitur, & ſicut zona qua ſemper præcingitur.

Hoc opus eorum qui detrahũt mihi apud Dominum, & qui loquuntur mala aduerſus animam meam.

Et tu Domine, Domine, fac mecũ propter nomẽ tuum: quia ſuauis eſt miſericordia tua.

Libera me, quia egenus & pauper ego ſum: & cor meum conturbatum eſt intra me.

Sicut vmbra cum declinat, ablatus ſum, & excuſſus ſum ſicut locuſtæ.

D Genua mea infirmata ſunt à ieiunio, & caro mea immutata eſt propter oleum.

Et ego factus ſũ opprobriũ illis: viderũt me, & mouerunt capita ſua.

Adiuua me Domine Deus meꝰ: ſaluum me fac ſecundum miſericordiã tuam:

Et ſciãt quia manus tua hæc, & tu Domine feciſti eam.

Maledicẽt illi, & tu benedices: qui inſurgunt in me, confundantur: ſeruus autem tuus lætabitur.

Induantur qui detrahunt mihi, pudore: & operiantur ſicut diploide confuſione ſua.

Confitebor Domino nimis in ore meo, & in medio multorum laudabo eum:

Quia aſtitit à dextris pauperis, vt ſaluam faceret à perſequentibus animam meam.

10 Et vagando vagentur filii eius, & mendicent, & quærant *victum*
ʺde ſuis deſertis *prodeuntes*.
11 ʺIllaqueet fœnerator omnia quæ ſunt ei, & diripiant alieni la-
borem eius.
12 Ne ſit eiʺextendens miſericordiam, & ne ſit qui miſereatur pu-
pillis eius.
13 ʺNouiſſimum eius excidatur, ʺin generatione altera deleatur no
men eorum.
14 Reuocetur in memoriam iniquitasʺpatrum eius apud Iehouã,
& peccatum matris eius ne deleatur:
15 Sint coram Iehoua ſemper, ʺ& ſuccîdat è terra memoriã eorũ:
16 Eo quòd non eſt recordatus facere miſericordiam, & perſequu
tus eſt virum ʺpauperẽ, & mẽdicũ, & attrito corde, vt interficeret:
17 Et dilexit maledictionem, & venit ei: & noluit benedictionem,
ʺ& elongauit ſe ab eo.
18 ʺEt induit maledictionem ſicut veſtimentum ſuum, & intrauit
vt aqua interiora eius, & vt oleum in oſſa eius.
19 Sit ei ſicut veſtimentum *quo* ʺoperiat ſe, & pro cingulo *quo* ſem
per accingatur.
20 ʺHæc merces aduerſariorum meorum à Iehoua, & loquentium
malum contra animam meam.
21 Tu autem Iehoua Domine, fac mecum propter nomen tuum:
quia bona eſt miſericordia tua, erue me:
22 Quia ʺpauper & egenus ego ſum, & cor meum vulneratum eſt
in viſceribus meis.
23 Velut vmbra dum declinat, ʺabeo, ʺexcutior vt locuſta,
24 Genua meaʺdebilitata ſunt à ieiunio, & caro meaʺmacruit à pin
guedine.
25 Ego quoqueʺſũ opprobriũ eis: *quũm*ʺvidẽt me, mouẽt caput ſuũ.
26 Adiuua me Iehoua Deus meus, ſerua me ſecundum miſericor-
diam tuam:
27 Et ſciant quòd manus tua hoc, *&* *quòd* tu Iehoua feciſti hoc.
28 ʺMaledicent ipſi, & tu benedices: inſurgent, & pudore afficien-
tur: ſeruus autem tuus lætabitur.
29 Induantur aduerſarii mei pudore, & operiantur tanquam veſti-
mento pudore ſuo.
30 Celebrabo Iehouam valde ore meo, & in medio multorum lau
dabo eum:
31 ʺQuòd ſtet ad dexteram pauperis, ʺvt ſeruet *eum* à iudicantibus
animam eius.

Cauſæ præcedẽtium imprecationum.

Poſtulat auxiliũ à Deo, exponẽs illi ſuam miſeriã.

Orat Deũ vt ab eo ita ſubleuetur adiuueturque vt inimici eius ſentiant eam opem à manu Dei profectam eſſe, ſicut declarat verſu 27.

Vouet vota laudis, & quare.

10 De ſuis deſertis. מחרבותיהם: de deſolatis ſuis locis. Vel, è vaſtatis ſuis locis. 11 Illaqueet ינקש Irretiat. i. ponat laqueum vel rete, & inſidietur vniuerſis quæ habet.
12 Extendens miſ. מושך חסד protrahens miſericordiam. vel prorogans. i. non ſit qui eius miſereatur.
13 Nouiſſimũ eius אחריתו poſteritas eius In generatione altera בדור אחר. i. ita tollatur eorũ memoria vt in ſequenti ſeculo nulla ſit.
14 Patrum eius אבותיו Mutatio numeri, pro eorum. 15 Et ſuccîdat ויכרת vt exterminet.
16 Pauperem, עני afflictum. 17 Et elong. ſe ab eo. ותרחק ממנו: ideo longe receſſit ab eo.
18 Et ind. maled. ſicut veſt. וילבש קללה כמדו Hebraiſmus, pro, ornauit ſe maledictione vt veſtimento. vel, in eos veniat maledictio qui ea ſe putant ornari velut veſtimento.
19 Operiat ſe, יעטה inuoluatur. amiciatur. 20 Hæc merces זאת פעלת Hoc opus. Alii, Hoc operæ pretium.
22 Pauper עני miſer. afflictus. 23 Abeo, נהלכתי Præt. Heb. pro præſ. ambulo. Alii, pertrãſeo. Excutior ננערתי Præt. Heb. excuſſus ſum. vel ambulaui de loco ad locum. aut, inſtabilis factus ſum. q. d. cogor ſubinde locum mutare vt locuſta, quæ huc illuc ſaltitat, nec in eadem ſede quieſcit diu.
24 Debilit. ſ. כשלו Præt. Heb. pro præſ. vacillant. nutant. Macruit כחש emarcuit. i. exhauſta eſt à pinguedine, vnde ſum illis opprobrio. ita quidam ſequenti verſui iſtum coniungunt.
25 Sum הייתי Præt. Heb. fui. Vident יראוני Fut. Heb. pro præſ. vel præt.
28 Maledicent, &c. יקללו־המה וגו׳ Futura Heb. quæ nonnulli vertunt in præſens coniunctiui, Maledicant ipſi, at tu benedicas: inſurgant, & confundãtur, at ſeruus tuus lætetur. 31 Quòd ſtet כי־יעמד Fut. Heb. pro præſ. Quia aſtat. vel, Quòd aſtet. Vt ſeruet *eum*, &c. להושיע משפטי נפשו: vt ſeruet à iudicibus *iniquis* animam eius.

Ipſius Dauid pſalmus. CX. 1

Chriſti regnum poſt aſcenſionē

DIxit Iehoua Domino meo, Sede ad dexteram meam, donec
ponam inimicos tuos ſcabellum pedibus tuis.
Virgam fortitudinis tuæ mittet Iehoua ex Siion: dominare 2
in medio inimicorum tuorum.

Populus prædicato Euangelio ſe Chriſto ſpōte ſubiiciens.

Populus tuus ſpōtaneus in die exercitus tui in ſplēdoribus ſan- 3
ctitatis: ex vtero & ab aurora tibi ros natiuitatis tuæ.

Chriſtus ſacerdos & mediator.

Iurauit Iehoua, & non pœnitebit eum, Tu es ſacerdos in ſeculū 4
ſecundum morem Malchi-ſédec.

Chriſt9 iudex in Euāgelii hoſtes.

Domin9 *qui eſt* ad dexterā tuā, vulnerabit ī die furoris ſui Reges. 5
Iudicabit in Gentibus, implebit *loca* cadaueribus, percutiet ca- 6
put ſuper terram multam.
De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput. 7

Hortatur ad laudandū Deū, ſuo exemplo, totóq; corde, ac cum fidelibus.

א Halelu-Iáh. CXI. 1
ב COnfitebor Iehouæ toto corde ב in cœtu rectorum & con-
gregatione.

Extollit laudib9 opera Dei facta in Iſraelem. Memoria operū Dei ſempiterna.

ג Magna opera Iehouæ, ד explorata omnibus volentibus ea. 2
ה Gloria & decor opus eius, ו & iuſtitia eius manet in ſeculum. 3
ז Fecit vt memoria celebrentur mirabilia ſua: ח clemens & mi- 4
ſericors Iehoua,
ט Eſcam dedit timētibus ſe: י *quia* memor fuit in ſeculū pacti ſui. 5
כ Fortitudinem operum ſuorum annuntiauit populo ſuo, ל dā- 6
do eis hæreditatem Gentium.

Dedit terrā Chanaan Iſraelis ſecundū ſuas promiſſiones, quas fideliter iuſteq; cōpleuit, conſeruās & liberans ipſos ab inimicis.

מ Opera manuum eius, veritas & iudicium: נ fidelia omnia præ- 7
cepta eius:
ס Confirmata in perpetuum & in ſeculum, ע facta in veritate & 8
rectitudine.
פ Redemptionem miſit populo ſuo, צ præcepit in ſeculum *ſerua-* 9
ri pactum ſuum: ק ſanctum & terribile nomen eius.

Prudentia & ſapientia hominū in quo ſita.

ר Principium ſapientiæ, timor Iehouæ: ש intellectus bonus o- 10
mnibus facientibus ea: ת laus eius permanet in ſeculum.

Beatitudines ei9 qui timet Deum eiuſq; mandata cuſtodit.

א Halelu-Iáh. CXII. 1
BEatus vir q timet Iehouā, ב & mādatis eius delectatur valde.
ג Potens in terra erit ſemen eius, ד generatio rectorum be- 2
nedicetur.
ה Opes & diuitiæ in domo ei9: ו & iuſtitia eius manet in ſeculū. 3

1 Pſalmus Dauid. CIX.
DIxit Domin9 Domino meo, Sede à dextris meis,
Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.

Matt.22.d. 1.cor.15.d. heb.1.d. c.12 act.2.e.34

2 Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum.
3 Tecum principium in die virtutis tuæ in ſplendoribus ſanctorum: ex vtero ante luciferum genui te.
4 Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu es ſacerdos in æternū, ſecundum ordinem Melchi-ſedec.

Heb.5.b. c.17 B iohan.

5 Dominus à dextris tuis, confregit in die iræ ſuæ reges.
6 Iudicabit in nationibus, implebit ruinas: conquaſſabit capita in terra multorum.
7 De torrēte in via bibet: propterea exaltabit caput.

1 Halelu-Ia. CX.
COnfitebor tibi Domine in toto corde meo in cōcilio iuſtorum & congregatione.
2 Magna opera Domini, exquiſita ī omnes voluntates eius.
3 Cōfeſſio & magnificētia opus ei9, iuſtitia eius manet in ſeculū ſeculi.
4 Memoriam fecit mirabilium ſuorum, miſericors & miſerator Dominus, eſcam dedit timentibus ſe.
5 Memor erit in ſeculum teſtamēti ſui,
6 virtutem operum ſuorum annuntiabit populo ſuo,
B
7 Vt det illis hæreditatem Gentium: opera manuum eius, veritas & iudicium.
8 Fidelia omnia mandata eius, confirmata in ſeculum ſeculi, facta in veritate & æquitate.
9 Redemptionē miſit populo ſuo, mandauit in æternum teſtamentum ſuum.
Sanctū & terribile nomen eius: Initium ſapientiæ, timor Domini:
10 Intellectus bonus omnibus faciētibus eum: laudatio eius manet in ſeculum ſeculi.

1 Halelu-ia, reuerſionis Aggæi & Zachariæ. CXI.
BEatus vir qui timet Dominum: in mandatis eius volet nimis.
2 Potens in terra erit ſemen eius, generatio rectorum benedicetur.
3 Gloria & diuitiæ in domo eius: & iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi.

2.Cor. Danie Malach Exod. Ioſue

IN PSALMVM CX.

1 Dixit Iehoua נאום יהוה. Vel נאום participium eſt paſſiuū, vel nomen, Dictum Iehouæ, aut ſermo Iehouæ. ſub. erit. i. dicet Iehoua. Prophetia enim eſt de futuro per præteritum tempus, more Prophetarum. Hac dictione frequēter vtuntur Prophetæ. 2 Virgam fort. t. מטה עזך. i. robur quo roboraberis: vel robur regni tui, quod eſt fortitudo tua. Dominare רדה Imperati. pro futuro, dominaberis. 3 Spontaneus, נדבות ſpontanearum. ſub. voluntatum erit. Alii, ſpontanei. Alii, ſponte. ſub. veniet. In die exer. t. ביום חילך quum educes exercitū tuū. Alii, in die roboris tui. i. tempore triumphi & regni tui. In ſplēd. ſanct. בהדרי־קודש in pulchritudinibus ſanctitatis. i. in ciuitate illa clariſſima ac celeberrima, nempe Ieruſalem, vbi primùm illuxit Euangelii ſplendor. Alii, in magnificentiis Sanctuarii. Tibi ros natiuit. t.: לך טל ילדותך ſub. erit. Rorem pro benedictione, & plenitudine gratiæ poſuit. q. d. O Chriſte, ros natiuitatis tuæ. i. gratiæ illæ quæ tibi donabuntur à Patre dum carnē aſſumes, obuenient tibi iā inde ab vtero & à principio natiuitatis tuæ. Plenitudinē gratiarū in Chriſto laudat Propheta. 4 Iurauit Iehoua, &c. נשבע יהוה ולא ינחם אתה כהן לעולם Hebraiſmum ſic quidam exponunt, Immutabili volūtate ſua ſtatuit Iehoua te fore ſacerdotē æternum. Quidā vertūt, Iurabit, nec mutabit ſententiā, &c. Oſtenditur Chriſtus mediator Dei & hominum, quòd ſit ſummus ſacerdos. Secundum morem אל־דברתי Ad verbum, iuxta verbum. & י redundat. i. ſecūdum rationem, ritum, morem, ordinem. Hebræi exponunt, eo quòd ſis rex iuſtitiæ. 6 Iudicabit in Gen. ידין בגוים. i. Iudicium ac potentiā exercebit in Gētibus. Seipſū exponit mox ſequētibus, quid per iudicare intelligat. Caput, &c. ראש אל־ארץ רבה: Singul. pro plur. hoc eſt percutiet capita, ſiue principes qui præſunt regionibus amplis, & ſummos potentatus. 6 De torrente מנחל ſub. ſanguinis cæſorum. q. d. tātum ſanguinis fundetur, vt etiā liceat victori bibere è torrēte ſanguinis cæſorū in via, dū perſequetur hoſtes: & propter eā victoriā, multū attolletur Chriſtus, & euadet clariſſimus.

IN PSALMVM CXI.

1 Confit. Iehouæ אודה יהוה Celebrabo Iehouam. Euehan laudibus. 2 Expl. o. vol. ea.: דרושים לכל־חפציהם peruеſtigabilia omnibus qui optāt ea, vel delectantur ipſis. 4 Fecit vt mem. cel. mir. ſ. זכר עשה לנפלאותיו Memoriā fecit mirabilibus ſuis. i. talia ſunt quæ fecit vt nunquam poſſint memoria excidere. vel, vt digna ſint perpetua memoria. Alii, Memoriam fecit mirabilium ſuorum.
5 Eſcam טרף Prædam. eā ſcilicet quā ſecū abſtulerūt filii Iſrael quū egrederentur AEgyptū. Memor fuit יזכור Fut. Heb. pro præt.
6 Fortitud. op. ſu. annunt. כח מעשיו הגיד Virtutem factorum ſuorum manifeſtauit. vel declarauit. i. facinora ſummæ virtutis.
7 Opera man. e. &c. מעשי ידיו אמת ומשפט Hebraiſmus, Quicquid agit, id agit vt oſtendat ſe veracem in promiſſis: & iuſtum, vt qui impiis Gentibus terram ſuam eripiat, & ſuis tradat. Fidelia ואמנים certa. 8 Confirmata סמוכים ſtabilita. firma.

4 Exortũ eſt in tenebris lumẽ rectis: miſericors,& miſerator,& iuſtus.

5 Iucundus homo qui miſeretur & commodat, diſponit ſermones ſuos in iudicio: quia in æternum nõ com-
B 6 mouebitur.
7 In memoria æterna erit iuſtus: ab auditione mala non timebit.
8 Paratum cor eius ſperare in Domino,confirmatum eſt cor eius:non commouebitur, donec deſpiciat inimicos ſuos.
2.Cor.9.c.9
9 |Diſperſit,dedit pauperibus: iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi: cornu eius exaltabitur in gloria.
10 Peccator videbit,& iraſcetur,dentibus ſuis fremet & tabeſcet: deſiderium peccatorum peribit.

Halelu-Iah. CXII.

1 LAudate pueri Dominum : laudate nomen Domini:
Daniel.2.c.20
2 |Sit nomen Domini benedictũ ex hoc nunc & vſque in ſeculum.
Malach.1.c.11
3 |A ſolis ortu vſque ad Occaſũ, laudabile nomen Domini.
4 Excelſus ſuper omnes gentes Dominus,& ſuper cælos gloria eius.
5 Quis ſicut Dominus Deus noſter qui in altis habitat,& humilia reſpi-
6 cit in cælo & in terra?
7 Suſcitans à terra inopẽ, & de ſtercore erigens pauperem:
8 Vt collocet eum cũ principibus, cum principibus populi ſui.
9 Qui habitare facit ſterilem in domo:matrem filiorum,lætantem.

Exod.14.c.21
Halelu-Iah. CXIII.

1 IN |exitu Iſrael de AEgypto,dom⁹ Iacob de populo barbaro:

Ioſue 3.c.13
2 Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius, Iſrael poteſtas eius.
3 Mare vidit & fugit, |Iordanis conuerſus eſt retrorſum.
4 Montes exultauerunt vt arietes:& colles ſicut agni ouium.
B 5 Quid eſt tibi mare,quòd fugiſti:& tu Iordanis,qa cõuerſus es retrorſũ?

6 Montes exultaſtis ſicut arietes, & colles ſicut agni ouium?
7 A facie Domini mota eſt terra,à facie Dei Iacob,
8 Qui conuertit petram in ſtagna aquarum,& rupem in fontes aquarũ.

A 1 Non nobis Domine,nõ nobis : ſed nomini tuo da gloriam
Super miſericordia tua & veritate tua:nequando dicant Gentes,Vbi eſt Deus eorum?

2
3 Deus autem noſter in cælo:omnia quæcunque voluit fecit.
4 Simulachra Gentium,argentum & aurum,opera manuum hominum.

4 ו″Oritur in tenebris lumen rectis: ח clemens,& miſericors,& iuſtus *Deus*.
5 ט Bon⁹ vir miſeretur & cõmodat: י moderatur res ſuas in iudicio.
6 כ Quia ĩ ſeculũ nõ mouebitur, ל in memoria æterna erit iuſt⁹:
7 מ″Ab auditiõe mala nõ timebit, נ *quia* ″paratũ cor ei⁹″fidẽs Iehouæ.
8 ס ″Confirmatum cor eius, non timebit, ע donec videat in hoſtibus ſuis *quod optat*. Opera, ac probi mores ipſius timentis Dominũ eòque nitentis.
9 פ Diſpergit *ac* dat pauperibus, צ iuſtitia eius manet in ſeculum:
ק″cornu eius exaltabitur in gloria.
10 ר Impius videbit,& iraſcetur, ש dentibus ſuis fremet,& tabeſcet: Impius moleſte ferens fœlicitatem fideliũ, tandem peribit.
ת deſiderium impiorum peribit.

1 Halelu-Iah. CXIII.

LAudate ſerui Iehouam,laudate nomen Iehouæ. Exhortatio ad laudandum Deũ pro ipſius prouidentia in cælo & in terra.
2 Sit nomen Iehouæ benedictũ ex hoc tẽpore & vſq; in ſeculũ.
3 Ab ortu ſolis vſque ad occaſũ eius,″laudabile nomen Iehouæ.
4 Excelſus ſupra omnes gentes Iehoua, ſupra cælos gloria eius.
5 Quis ſicut Iehoua Deus noſter,″qui eleuat *ſeſe* ad habitandum?
6 Qui humiliat *ſeſe* ad videndum *ea quæ* in cælo & in terra?
7 Qui erigit è puluere inopem,è ſtercore eleuat pauperem: Prouidentia ei⁹ erga pauperes, ac mulieres ſteriles.
8 Vt ſedere faciat *eũ* cũ principibus,cum principibus populi ſui:
9 ″Qui conſtituit ſterilem,familiam:matrem filiorum, lætantẽ.

Halelu-Iáh. CXIIII.

1 QVum egrederetur Iשſraאel ex AEgypto, *&* familia Iaעacob è populo ″barbaro: Breuiter commemorat liberationem Iſraelis ab AEgyptiis, atque aliqua miracula illi facta.
2 Fuit Iehudah″ſanctificatio eius, Iשſraאel″dominium eius.
3 Mare vidit, & fugit,Iardén conuerſus eſt retrorſum.
4 Montes ſubſilierunt ſicut arietes:*&* colles ſicut ″agni ouium.
5 Quid *accidit* tibi mare , quòd fugiſti? *quid tibi* Iarden, *quòd* conuerſus es retrorſum?
6 *Et uos* mõtes *quòd* ″ſubſiliſtis ſicut arietes:*& uos* colles vt agni ouiũ?
7 A facie Domini″contremiſcit terra,à facie Dei Iaעacob,
8 Qui conuertit petram in ſtagnum aquarum,ſilicem″in fontem aquarum.

CXV.

1 N″On nobis Iehoua, non nobis , ſed nomini tuo da gloriam, propter miſericordiam tuam,propter veritatem tuam. Vult omnẽ gloriam Deo tribui, non hominibus.
2 Vtquid dicent Gentes,Vbi eſt nunc Deus eorum?
3 ″Certè Deus noſter eſt in cælo,omnia quæ″voluit fecit. Quæ differentia inter Deum & idola.
4 Simulachra *autem* eorum ſunt argentum & aurum, opus manuũ hominum.

4 Oritur in ten.lu.rect. זרח בחושך אור לישרים Hebraiſmum quidam ſic exponunt, Deus ſolet rectos eripere dum maxime affligũtur. 7 Ab aud.ma. משמועה רעה propter rumorem malum.i.quũ audierit ingẽtia mala ingruere. Paratũ נכון firmũ.cõfirmatũ. Fidẽs בטוח ſubnixum.i.nititur Iehoua. 8 Confirmatum סמוך Stabilitum.Suſtentatum.vt præcedenti pſalmo,verſu 8. Donec videat עד אשר יראה ſub.expectans,donec videat.vel,non deſinet illo fidere,donec videat. Aut verte,Tandem videbit,&c.
9 Diſpergit פזר Præt.Heb.pro præſ. Cornu eius קרנו Robur & potentiam ſignificat.

IN PSALMVM CXIII.

3 Laudabile מהולל laudatum.i.clariſſima ac celeberrima eſt gloria Domini. 5 Qui eleu.&c. : המגביהי לשבת qui ſe attollit ad ſedendũ.i.in ſummo & ſublimi deligit ſibi ſedem,attollit ſe ſupra cælos. 9 Qui conſtituit ſterilẽ,in domo. מושיבי עקרת הבית Hebraiſmus,pro,efficit vt quæ prius erat ſterilis,amplam habeat familiã:efficit inquam eam matrem filiorum multorum,& propter eos lætantem.

IN PSALMVM CXIIII.

1 Barbaro : לועז Vox Hebræa eos ſignificat qui lingua alia quàm Hebræa loquuntur. 2 Sanctif.e. לקדשו in ſanctitatem eius. Hebraiſmus.i.conſecrauit ſibi populum Iuda,hoc eſt Iſraelem.pars pro toto.Exod. 19.a.6,Vos eſtis mihi gens ſancta.q.d.dum populum Iſraeliticum eduxit è captiuitate,oſtendit ſe illum in primis delegiſſe. Dominium eius : ממשלותיו Ad verbum,dominia eius.i.tunc cœpit Deus agere principem populi ſui Iſraelitici. 4 Sicut agni ouiũ. : כבני־צאן Ad verbum,ſicut filii pecudum. vel ouium.
6 Subſiliſtis תרקדו Fut.Heb.pro præt.Et plurali vtitur, quòd non ſolum mons Sinai, ſed & vicini mõtes agitati ſint ob præſentiã Dei.
7 Contremiſcit חולי contremiſce.Alii,cõtremiſcere meum.ſub.eſt. vt ſit infinitiuus, & י ſit affixũ:& reſponſio terræ ad præcedentis verſus interrogationem.q.d.Meum eſt expaueſcere.Aut infinitiuus pro præſenti,paueſcat.

IN PSALMVM CXV.

1 Nõ nobis לא לנו q.d.Eripe nos à tyrãnide Gentiũ,nõ vt inde euadamus clariores,ſed vt nomen tuũ illuſtrius reddatur:eripe inquã,vt appareas verax in promiſſa miſericordia. 3 Certe De.no. ואלהינו Ad verbũ,Et Deus noſter. Voluit fecit. : חפץ עשה Præt.Heb.pro præſ.

Os eſt eis,& non ′loquuntur:oculi ſunt eis,& non vident. 5
Aures ſunt eis,& nõ audiunt:nares ſunt eis,& non odorantur: 6
Manus ſunt eis,& non palpãt: pedes ſunt eis,& non ambulant: 7
non ′reſonant gutture ſuo.
Sicut ipſa ſint qui faciunt ea,omnis qui fidit eis. 8
Tu verò Iשׂraאel fide Iehouæ: *nã* ″auxiliũ eorũ & clypeus eorũ eſt. 9
Dom⁹ Aharõ fidite Iehouæ:*quia* auxiliũ eorũ,& clype⁹ eorũ eſt 10
Qui timetis Iehouam, fidite Iehouæ: *quia* auxilium eorum ,& 11
clypeus eorum eſt.
Iehoua memor fuit noſtri,benedicet nobis: benedicet domui 12
Iשׂraאel,benedicet domui Aharon.
Benedicet timentibus Iehouam,puſillis cum magnis. 13
′Adiiciet Iehoua ſuper vos,ſuper vos & ſuper filios veſtros. 14
Benedicti vos à Iehoua,qui fecit cælos & terram. 15
Cælũ , cælũ *inquam* Iehouæ eſt: terram autẽ dedit filiis hominũ. 16
Non mortui laudabũt Iah,nec omnes deſcendẽtes ″*in* ſilentiũ. 17
Nos autẽ benedicemus Iah ex hoc tẽpore & vſque in ſeculum 18
Halelu-Iah.

CXVI.

Dilexi,quoniã audiuit Iehoua vocẽ meã,deprecationesmeas. 1
Quia inclinauit aurẽ ſuã mihi,″& in dieb⁹ meis inuocabo. 2
Circundederãt me ′dolores mortis,& anguſtiæ ″inferni inuene- 3
rant me: ″anguſtiam & dolorem inueneram:
″Nomẽ autẽ Iehouæ inuocaui,Quæſo Iehoua erue animã meã. 4
Clemens Iehoua & iuſtus,& Deus noſter miſerans, 5
Cuſtodit ſimplices Iehoua : ″attenuatus eram,& me ſeruauit. 6
Tunc dixi, Reuertere anima mea ″ad requiẽ tuam:quia Iehoua ″be- 7
nefecit tibi.
Quia ″eripuiſti animam meã à morte,oculum meum à lachry 8
ma,pedem meum ab impulſione.
″Ambulabo coram Iehoua in terris viuentium. 9
Credidi, ″propterea locutus ſum:ego ″afflictus eram valde, 10
Ego dicebam ″in feſtinatione mea,Omnis homo mendax. 11
Quid reddã Iehouæ *pro* omnib⁹ ″beneficiis eius *quæ contulit* in me? 12
Calicem ″ſalutum accipiam,& nomen Iehouæ inuocabo. 13
Vota mea Iehouæ reddam nunc coram omni populo eius. 14

Exhortatio ad Iſraelẽ omnéſq; fideles,vt fiduciam ſuã in Deo collocent.

Promittit eis benedictionẽ Dauid,quãuis affligantur.

Orat pro liberatione Iſraelis, vt liberati Deum laudare poſſint.

Dauid in deſerto Maõ obſeſſus ab aſſeclis Saulis liberatúſq; à Domino,agnoſcit beneficium:ac alios vt idem faciant cohortatur.

Ex lætitia, ſeipſum alloquitur, atque excitat ad reditũ in Ieruſalem vbi erat arca Dei teſtimoniũ præſentiæ ipſi⁹.

Cert⁹ de promiſſionibus Dei ipſum liberaturi, prædicat veritatem eius.
Pro omnibus beneficiis,nihil aliud Deo præſtare poteſt,quàm gratiarũ actionem & laudem,eiúſq; perpetuã inuocationem.

|Os habẽt,& non loquentur:oculos habent,& non videbunt. Sapien.
Aures habent,& non audient: nares habent,& non odorabunt:
Manus habent,& non palpabunt: B
pedes habent,& non ambulabũt: nõ clamabunt in gutture ſuo.
Similes illis fiant qui faciunt ea:& omnes qui confidunt in eis.
Dom⁹ Iſrael ſperauit in Domino: adiutor eorum & protector eorũ eſt.
Domus Aarõ ſperauit in Domino: adiutor eorum & protector eorũ eſt.
Qui timent Dominũ,ſperauerunt in Domino:adiutor eorum & protector eorum eſt.
Dominus memor fuit noſtri,& benedixit nobis:
Benedixit domui Iſrael , benedixit domui Aaron.
Benedixit omnibus qui timẽt Dominum,puſillis cum maioribus. C
Adiiciat Dominus ſuper vos:ſuper vos,& ſuper filios veſtros.
Benedicti vos à Domino qui fecit cælum & terram.
Cælum cæli Domino: terram autẽ dedit filiis hominum.
|Nõ mortui laudabũt te Dñe, neq; omnes qui deſcendunt in infernum: Baruch.
|Sed nos qui viuimus, benedicim⁹ Domino ex hoc nũc & vſq; ĩ ſeculũ. Daniel.
Halelu-Iah. CXIIII. 1.Reg.
Dilexi,quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ,
Quia inclinauit aurem ſuam mihi: & in diebus meis inuocabo.
Circũdederũt me dolores mortis: & pericula inferni inuenerunt me.
Tribulationem & dolorem inueni:& nomen Domini inuocaui,
O Domine libera animam meam: miſericors Dominus,& iuſtus,& De⁹ noſter miſeretur.
Cuſtodiens paruulos Dominus: humiliatus ſum,& liberauit me.
Conuertere anima mea in requiẽ tuam: quia Dominus benefecit tibi.
Quia eripuit animã meã de morte , oculos meos à lachrymis , pedes meos à lapſu.
Placebo Dño in regione viuorum.
Halelu-Iah. CXV. 2.Cor. rom.
Credidi,propter quod locutus ſũ: ego autẽ humiliatus ſum nimis.
Ego dixi in exceſſu meo , Omnis homo mendax.
Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi?
Calicem ſalutaris accipiam:& nomen Domini inuocabo.
Vota mea Domino reddam coram omni populo eius:

5 Loquuntur: ידברו Futura Heb.etiam ſequentibus duobus verſibus,pro præſ.
7 Reſonant יהגו loquuntur,immurmurãt. 9 Auxilium eorum עזרם nempe ſperantium in eo.nam relatiua ſæpe ſine ſubſtantiuis ponuntur,quæ ex præcedentibus ſuppleri debent.Vel eſt perſonæ mutatio,pro,Eſt enim auxiliator noſter,& propugnator.
14 Adiiciet יסף Addet.i.maiora quàm antea,conferet vobis beneficia. 17 In ſilentium. : דומה Non legitur præpoſitio Hebraicè. Silentium,id eſt ſepulchrum,quòd ibi perpetuum ſit ſilentium. Vide Eſa.38.d.18.Deſcendentes in ſilentium,vocat mortuos.

IN PSALMVM CXVI.

1 Dilexi אהבתי ſub.Dominũ.i.firmè ac vnicè Dominũ diligo. Deprecat m. : תחנוני Per appoſitionẽ dictũ.q d.vocẽ meã ſupplicẽ. Quidã hæc vertũt per præſẽs. 2 Et in die.m.in. : ובימי אקרא Et pro itaq;,ſiue propterea.q.d.propterea q̃ diu vixero,ĩuocabo eũ,& nõ aliũ.
3 Dolores חבלי funes.laquei.i.eram morti proximus. Inferni שאול ſepulchri.i.deducentes ad ſepulchrum. Anguſt.& dolo. inueneram : צרה ויגון אמצא Fut. Hebr.pro præt.pluſquã perf.tribulationem & mœrorem, ſiue anxietatem,&c.Eſt autem Hebraiſmus,tribulationem inuenire,pro incidere in eam. 4 Nomen a.Ieh.inu. ובשם יהוה אקרא Fut.Heb.pro præt.imperf.vel perf.Hebraicè,Et in nomine Iehouæ inuocabo. 6 Attenuatus eram, דלותי Id eſt,viribus deſtitutus ſuccubueram, ſiue ad ſummam paupertatem redactus eram.id ſignificat verbum Hebraicum. 7 Ad req.tuam, למנוחיכי ad quietem tuam.i.ad illum apud quem inuenies ſummam tranquillitatem,nempe ad Deum.Vel, *Poſtea dixi*,O anima mea fruere tranquillitate qua antea frui ſolebas,fruere priore lætitia. Benef.tibi. : גמל עליכי Ad verbũ,rependit ſuper te.i.beneficium in te contulit. 8 Eripuiſti חלצת:Mutatio perſonæ à tertia ad ſecundã.id eſt,eripuiſti me de extremo periculo,& omnem triſtitiam & mœrorem à me ſuſtuliſti,effeciſtíque ne laberer. 9 Ambulabo coram Ieh. אתהלך לפני יהוה.i.tutus degam inter viuos,ſub fauore Domini. 10 Propt.loquut.ſ. כי אדבר Fut.Heb. propterea loquar.q.d.Credidi, ſiue fide promiſſorum Dei confirmatus ſum,certò perſuaſus,omnia vt pollicitus eſt,circa me perfecturum: ideo hanc tantam benignitatem prædicabo.Alii,quia loquar. Alii, Quando dixi. Afflictus eram עניתי afflictus ſum.Alii,ad ſummam pauperiem redactus ſum.Alii,affligebar. 11 In feſtin.m. בחפזי in præcipitatione mea.Alii,quum feſtinarem.i.dum præceps fugerem exercitũ Saulis,valde afflictus cogitabam,Nemo non fallit: promiſerat Samuel mihi regnum Iſraelis,& ego credebam:nunc verò miſer pereo.Alii exponunt, quum præcipiti fuga ſaluti meæ conſulerem,quo tempore debuiſſem deſpondere animum, maximè credidi Deum eſſe veracem in ſuis promiſſionibus, quibus mihi promiſerat regnum:omnes autem homines dixi eſſe mendaces qui ſecus dicerent.
12 Benef.e.in me? : תגמולוהי עלי Ad verbũ, retributionibus eius ſuper me?Retributiones pro beneficiis Scriptura vſurpat:nequis exiſtimet Deum aliquid dare nobis quòd priores aliquid contulerimus in eum. Scribitur hic תגמולוהי pro תגמוליו more Chaldaico. Vide eadem pſal.31.d.23.
13 Salutum ישועות Plurali numero dixit,quòd inſigne auxiliũ ſignificet. q.d.in omni conuiuio gratulatorio me hilarem exhibebo,& coram omnibus hilariter bibam,attollendo calicem,quo ſignificem conuiuis me illius ope ſeruatum, ſempérque nomen Domini colam.

Sapien.9.a.5
pretioſa in conſpectu Domini mors Sanctorum eius:
|O Domine, quia ego ſeruus tuus, ego ſeruus tuus, & filius ancillæ tuæ.
Dirupiſti vincula mea: tibi ſacrificabo hoſtiam laudis, & nomen Domini inuocabo.
Vota mea Domino reddam in cõſpectu omnis populi eius: & in atriis domus Domini, in medio tui Ieruſalem.

Rom.15.c.11
Halelu-ia. CXVI.
LAudate Dominum omnes Gentes: laudate eum omnes Populi.
Ioan.12.e.34
Quoniam cõfirmata eſt ſuper nos miſericordia eius, |& veritas Domini manet in æternum.

Halelu-ia. CXVII.
COnfitemini Domino quoniã bonus, quoniam in ſeculum miſericordia eius.
Dicat nũc Iſrael quoniam bonus, quoniam in ſeculũ miſericordia ei⁹.
Dicat nunc Domus Aaron: quoniã in ſeculum miſericordia eius.
Dicant nunc qui timent Dominũ quoniam in ſeculũ miſericordia eius.
De tribulatione ĩuocaui Dominũ: & exaudiuit me in latitudine Dñs.
Heb.13.a.6
|Dominus mihi adiutor: nõ timebo quid faciat mihi homo.
Dominus mihi adiutor: & ego deſpiciam inimicos meos.
B Bonum eſt confidere in Domino, quàm confidere in homine:
Bonũ eſt ſperare in Domino, quàm ſperare in principibus.
Omnes Gẽtes circuierũt me: & in nomine Domini quia vltus ſũ in eos.
Circundantes circundederunt me: & in nomine Domini quia vltus ſum in eos.
Circundederunt me ſicut apes, & exarſerunt ſicut ignis in ſpinis: & in nomine Dñi quia vltus ſum in eos.
Exod.15.a.2 eſa.12.a.2
Impulſus euerſus ſum vt caderem: & Dominus ſuſcepit me.
|Fortitudo mea & laus mea, Dominus: & factus eſt mihi in ſalutem.
Vox exultationis & ſalutis in tabernaculis iuſtorum.
C Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltauit me, dextera Domini fecit virtutem.
Nõ moriar, ſed viuam: & narrabo opera Domini.
Caſtigãs caſtigauit me Dominus: & morti non tradidit me.
Aperite mihi portas iuſtitiæ, ingreſſus in eas confitebor Domino: hæc porta Domini, iuſti intrabunt in eã.
Confitebor tibi quoniam exaudiſti me, & factus es mihi in ſalutem.
Matth.21.d.42 marc.12.a.10 luc.20.c.17 act.4.b.11 rom.9.g.33 1.pet.2.a.6 eſa.28.d.16
|Lapidem quẽ reprobauerũt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli.
A Domino factum eſt iſtud: & eſt mirabile in oculis noſtris.
D Hæc eſt dies quam fecit Dominus: exultemus, & lætemur in ea.

15 Pretioſa in oculis Iehouæ mors ʺmiſericordium eius.
16 ʺVtique Iehoua, quia ego ſeruus tuus, ego ſeruus tuus, ʺfilius an
cillæ tuæ: ʺſoluiſti vincula mea.
17 Tibi ſacrificabo ſacrificium ʺlaudis, & nomẽ ʺIehouæ inuocabo.
18 Vota mea Iehouæ reddam nunc coram omni populo eius:
19 ʺIn atriis domꝰ Iehouæ, in medio tui Ieruwſaláim. Halelu-Iáh.

CXVII.

1 LAudate Iehouam omnes Gentes, laudate eũ omnes Populi:
2 Quoniam ʺroborata eſt ſuper nos miſericordia eius, & veri
tas Iehouæ ʺin ſeculum. Halelu-Iáh.

CXVIII.

1 ʺCOnfitemini Iehouæ quoniam bonus, quoniam in ſeculum
miſericordia eius.
2 Dicat nunc Iwſraël, quòd in ſeculum miſericordia eius.
3 Dicãt nunc familiæ Aharon quòd in ſeculũ miſericordia eius.
4 Dicãt nũc qui timẽt Iehouã, quòd in ſeculũ miſericordia eius.
5 De anguſtia inuocaui Iah, & exaudiuit me ʺin latitudine Iah.
6 ʺIehoua mecum eſt, non timebo quid faciat mihi homo.
7 ʺIehoua mecum eſt inter auxiliatores meos: propterea ego ʺvi
debo *quod opto* in odio habentibus me.
8 Melius eſt ſperare in Iehoua, quàm ſperare in homine:
9 Melius eſt ſperare in Iehoua, quàm ſperare in principibus.
10 Oẽs gẽtes circũdederũt me: ʺ*ſpero* ĩ nomine Iehouæ ꝙ ſuccĩdã eos.
11 Circundederunt me, etiam circundederunt me: *ſpero* in nomine
Iehouæ quòd ſuccĩdam eos.
12 Circundederunt me ʺvelut apes, extincti ſunt vt ignis ſpinarũ:
nam ſperabam in nomine Iehouæ quòd ſuccĩderem eos.
13 Impellendo ʺimpuleras me vt caderem: & Iehoua adiuuit me.
14 *Nam* fortitudo mea, & canticum Iah, & fuit mihi in ſalutem.
15 Vox iubilationis & ſalutis in tabernaculis iuſtorum *dicentium*,
Dextera Iehouæ ʺfacit fortitudinem:
16 Dextera Iehouæ excelſa, dextera Iehouæ facit fortitudinem.
17 Non moriar, ſed viuam: & narrabo opera Iah.
18 ʺCorripiendo corripuit me Iah, & morti non tradidit me.
19 Aperite mihi ʺportas iuſtitiæ, ingrediar eas, *&* celebrabo Iah.
20 Hæc porta Iehouæ: iuſti intrabunt per eam.
21 ʺConfitebor tibi quòd exaudieris me, & fueris mihi in ſalutem.
22 Lapis *quem* reprobauerunt ædificantes, fuit in caput anguli.
23 A Iehoua factum eſt hoc, *&* eſt mirabile in oculis noſtris.
24 Hæc *eſt* Dies quam fecit Iehoua: ʺexultemus & lætemur in ea.

Suo exẽplo oſtẽdit Dominũ ſummã curã habere afflictorum ſuorum.

Iterũ promittit ſe redditurũ vota & ſacrificia laudis Deo debitæ corã omnibꝰ.

Cohortatur Gẽtiles ad laudãdũ Deũ, quòd ipſis etiã, ſicut Iudæis vitam æternam dederit.

Dauid ab inimicis ſuis liberatus cõſtitutúſq; rex ſuper omnem Iſrael, hortatur omnes ad gratias Deo agẽdas, eũq; laudandum.

Exauditus, Deúmq; habens pro ſe, neminem metuit.

Cõmemorans liberationes factas per Dominũ, docet in omnibus aduerſitatibus ſperãdum eſſe in Deo, nõ in hominibus.

Fortitudo noſtra.

Lætitia.

Vita.

Caſtigatio.

Iubet ſacerdotibus vt portæ Tabernaculi aperiantur ei, ad gratias Deo agendas.

Dauid à Saule populóque reiectus, tandem cõſtitutus rex, typus Chriſti, vt ipſe exponit apud Matthæum.

15 Miſericord. eius לחסידיו Vide pſal. 4. a. 4. q. d. grauatè fert mortẽ proborum Deus: propterea ſiquis eos interfecerit, non impune feret.
16 Vtique אנה Aduerbium affirmandi. q. d. Ita res habet quòd tu non vis pios interfici: nam me liberaſti, qui te colo. Filius ancil. tuæ בן־אמתך .i. mulieris quæ te purè colit. Ita dixit quòd filii, matrũ ingenia & mores ferè imitãtur ob educationẽ primã. Propterea etiã in libris Regũ ſæpius dicitur, Rex talis, filius mulieris talis, & nõ patris. Hæc doctus inter Hebræos. Soluiſti viu. m. : פתחת למוסרי dirupiſti vincula mea. i. ſeruaſti me ne venirẽ in vincula hoſtiũ meorũ. 17 Laudis תודה gratiarũ actionis. i. gratias tibi agã, & te laudabo. Iehouæ יהוה perſonæ mutatio, pro, nomẽ tuum inuocabo i. non deſinam te colere. 19 In atriis בחצרות Plurale pro ſing. quia vnicum atriũ habebat tabernaculũ. In atriis igitur. i. ad oſtiũ atrii tabernaculi.

IN PSALMVM CXVII.

2 Roborata גבר aucta fuit, exuperauit. i. excelluit & magna fuit. In ſeculum לעולם ſub. permanebit, vel durabit.

IN PSALMVM CXVIII.

1 Confit. Ieh. הודו ליהוה Celebrate Iehouam. 5 In latitudine במרחב Subaudiendum, & ſtatuit me, hoc modo, Quum ego coartarer, imploraui opem Domini, & ſtatuit me in loco lato & amplo: hoc eſt, liberauit me.
6 Iehoua mecum, &c. יהוה לי ונו׳ Iehoua mihi [vel, meus erat] non timebam: quid *enim* feciſſet mihi homo?
7 Iehoua mecum eſt יהוה לי Iehoua meus eſt. vel pro me eſt, cum iis qui auxiliantur mihi. Videbo, &c. : אראה בשונאי videbo inimicos meos. i. deſpiciam eos. 10 *Spero, &c.* : בשם יהוה כי אמילם Hebraice tantum legitur, In nomine Iehouæ quòd ſuccidam eos. Quidam ſubaudiunt bis SPERAVI, hoc modo, *&* *ſperaui* in nomine Domini: *ſperaui inquam* quòd excinderem eos. ſic in duobus proximè ſequentibus verſibus. De Paleſthinis, & vicinis Terræ ſanctæ populis loquitur, quorũ obſidionẽ quater repetit. 12 Velut apes, כדבורים vt multa apũ examina. 13 Impuleras me, דחיתני impuliſti me. Saulẽ, aut quẽ aliũ inimicũ alloquitur. i. vehemẽter & omnibus modis adortus es me, ad lapſum ſolicitãs. 15 Facit fortitud. : עשה חיל facit virtutẽ, i. fortia. q. d. fidelibus parit victoriã ſtrenuè pugnãdo.
18 Corrip. corrip. יסור יסרני Caſtigando caſtigauit me. i. corripuit me ſeria caſtigatione, at non ſiuit me mori. 19 Portas iuſtitiæ שערי צדק .i. templum in quo congregantur iuſti & ſancti, vt coram illis gratias agam Deo. Iubet portas aperiri, quæ quandiu extorris fuit, clauſæ illi fuerant. 21 Confit. tibi אודך Celebrabo te. 24 Exult. & læt. נגילה ונשמחה exultabimus & lætabimur.

Acclamāt Chriſto ingredienti Ieruſalem.

Obſecro Iehoua ſaluum fac nunc,obſecro Iehoua″da nunc fœ- 25
licem ſucceſſum.
Benedictus qui venit in nomine Iehouæ : ″benedicimus vobis 26
de domo Iehouæ.

Exhortatio ſacerdotum ad facienda ſacrificia pro aduentu Chriſti veri Dauidis.

″Fortis Iehoua,&illuxit nobis:ligate″agnum funibus,″vſque ad 27
cornua altaris.
Deus meus es tu,& confitebor tibi:Deus meus,& exaltabo te. 28
″Confitemini Iehouæ, quoniam bonus : quoniam in ſeculum 29
miſericordia eius.

In hoc pſalmo demóſtratur anim⁹ verè inflāmatus deſiderio ſtudióque Diuinæ Legis qui pro exēplo hic eſt propoſitus.Deſcribit hominē eſſe beatum qui ſolicitè ſtudet conſeruare Legem Dei.Petit item à Deo vt inſtruatur ad eam cuſtodiēdā.Quòd verbū Domini eſt lux hominū.Cóqueritur aliquando de ſuis inimicis,de impiis ac tranſgreſſoribus Legis Dei:cōtra quos precatur perſpiciēs maximum eorum cōtemptum.

א Aleph CXIX.

Beati″perfecti via,qui ambulant in Lege Iehouæ. 1
א Beati qui cuſtodiūt teſtimonia eius, toto corde quærūt eū: 2
א ″Etiam *qui* non operātur iniquitatem, *ſed* in viis eius ambulant. 3
א Tu præcepiſti mandata tua″vt cuſtodiantur valde. 4
א Vtinam″firmentur viæ meæ ad cuſtodiendum ſtatuta tua. 5
א Tūc nō pudore afficiar,quū inſpexero ad omnia præcepta tua. 6
א Celebrabo te in rectitudine cordis,quum didicero iudicia iuſti 7
tiæ tuæ.
א Statuta tua cuſtodiam:ne derelinquas me diutius. 8

ב Beth

ב In quo″mundabit puer ſemitā ſuam? ſi cuſtodiat *eam* iuxta ver- 9
bum tuum.
ב Toto corde meo exquiſiui te,ne errare ſinas me à mādatis tuis. 10
ב In corde meo abſcondi eloquium tuum,ne peccem tibi. 11
Benedictus es Iehoua,doce me ſtatuta tua. 12
ב Labiis meis narraui omnia iudicia oris tui. 13
ב In via teſtimoniorū tuorū gauiſus ſum,″vt in ōnibus diuitiis. 14
ב ″In præceptis tuis meditabor,& conſiderabo ſemitas tuas. 15
ב In ſtatutis tuis″delectabor, non obliuiſcar verborum tuorum. 16

ג Gimel.

ג ″Retribue ſeruo tuo *ut* viuam,& cuſtodiam verbum tuum. 17
ג ″Reuela oculos meos,″& aſpiciam mirabilia de Lege tua. 18
ג Aduena ego ſum in terra,ne abſcondas à me præcepta tua. 19
ג ″Confracta eſt anima mea deſiderādo iudicia tua omni tēpore. 20
ג ″Diſperdidiſti ſuperbos: ″maledicti qui errant à præceptis tuis. 21
ג Remoue à me opprobriū″& contemptū : quia teſtimonia tua 22
cuſtodiui.

Matth. 21

25 O Domine ſaluum me fac, ô Do-
mine benè proſperare:benedict⁹ qui
venit in nomine Domini.
26 Benediximus vobis de domo Do-
mini:Deus Domin⁹,& illuxit nobis.
Conſtituite diem ſolennem in con
27 denſis vſque ad cornu altaris.
Deus meus es tu, & confitebor ti-
28 bi:Deus meus es tu,& exaltabo te.
Confitebor tibi quoniā exaudiſti
29 me,& factus es mihi in ſalutem.
Confitemini Domino quoniā bo-
nus:quoniam in ſeculum miſericor-
dia eius.

Halelu-ia. Aleph CXVIII.

1 Beati immaculati in via : qui am-
bulant in Lege Domini.
2 Beati qui ſcrutātur teſtimonia ei⁹:
in toto corde exquirunt eum.
3 Non enim qui operantur iniquita-
tem,in viis eius ambulauerunt.
4 Tu mādaſti mandata tua cuſtodiri
nimis.
5 Vtinam dirigantur viæ meæ ad cu
6 ſtodiendas iuſtificationes tuas.
Tunc non confundar, quū perſpe-
7 xero in omnibus mandatis tuis.
Cōfitebor tibi in directione cordis:
in eo quòd didici iudicia iuſtitiæ tuæ.
8 Iuſtificationes tuas cuſtodiam: nō
me derelinquas vſquequaque.

Beth

9 In quo corrigit adoleſcentior viā
ſuam?in cuſtodiēdo ſermones tuos.
In toto corde meo exquiſiui te: ne
10 repellas me à mandatis tuis.
In corde meo abſcōdi eloquia tua
11 vt non peccem tibi.
Benedictus es Domine : doce me
12 iuſtificationes tuas.
In labiis meis pronuntiaui omnia
13 iudicia oris tui.
14 In via teſtimoniorum tuorum de-
lectat⁹ ſum,ſicut in omnib⁹ diuitiis.
15 In mandatis tuis exercebor: & cō-
16 ſiderabo vias tuas.
In iuſtificationibus tuis meditabor:non obliuiſcar ſermones tuos.

Gimel

17 Retribue ſeruo tuo,viuifica me: &
cuſtodiam ſermones tuos.
18 Reuela oculos meos , & cōſidera-
bo mirabilia de Lege tua.
19 Incola ego ſum in terra : non abſ-
20 condas à me mandata tua.
Concupiuit anima mea deſiderare
21 iuſtificationes tuas in omni tēpore.
Increpaſti ſuperbos: maledicti qui
22 declinant à mandatis tuis.
Aufer à me opprobrium & contē-
ptum:quia teſtimonia tua exquiſiui.

25 Da nūc fœl.ſuc. : הצליחה נא fac vt nūc proſperè agamus.vel agat,ſub.Chriſtus tuus rex,nā hæc acclamabāt illi ingredieti in Ieruſalē. 26 Benedicim.v.ברכנוכם. Præt.Heb.pro præſ.fœlicia omnia imprecamur vobis *nos qui* de domo Domini *ſumus*. i. nos ſacerdotes,aut qui colimus Dominum. 27 Fortis Iehoua אל יהוה Deus Iehoua *eſt*.vt ſequenti verſu. Agnum.חג Propriè ſolennitatem & feſtum diē ſignificat.ab חגג ſaltauit,ſubſiliuit:quòd in illo die,lætitiæ gratia ſaltarent.Agnus quoque,vel pecus,ſiue hoſtia,codē appellatur nomine, quòd cū lætitia & tripudio offerretur. עבות autem funē qui filis multis conficitur:ſic dictum ab implicatione,vel denſitate.Vnde Græci, ἐν τοῖς πυκάζουσιν,in condenſis verterunt. Vſque ad corn.עד־קרנות ſub.adducite alligatum.q.d.Vos igitur omnes,gratias agentes,ligatas funibus denſis victimas,Deo offerte,& adducite ad cornua altaris holocauſti. 29 Confit. Iehouæ הודו ליהוה Celebrate Iehouam. Eodē verſu inchoat & finit pſalmum.

IN PSALMVM CXIX.

1 Perfecti via, תמימי־דרך integri itinere,ſynceri via.i.quorum mores ſunt probi. Scribitur hic pſalmus per octonarios iuxta ordinem alphabeti. Quidam hoc factum dicunt memoriæ iuuandæ cauſa. Alii pſalmos ita ſolere ſcribi dicunt ob dignitatem rei de qua agitur. Eſt autem hic pſalmus velut alphabetum quoddā piis omnibus diſcendū,vt nouerint vbi ſita ſit vera fœlicitas & beatitudo. Sunt autē viginti duo octonarii pro numero literarū Hebraicarū,quorū ſinguli verſus,iuxta Hebrææ linguæ elegātiā,incipiūt ab vna & eadē litera. Nullus eſt præterea verſus in hoc pſalmo,præter vnum 122,qui nō habeat,ſi non plures,vnā ſaltē ex his decē vocibus,תורה lex,חוקים ſtatuta,vel ceremonias, מצוה præceptū,פקודים præcepta naturalia cordibus hominū inſcripta,& etiā mādata Dei quælibet. עדות teſtimonia voluntatē Dei teſtantia: quidā oracula vertūt.משפטים iudicia quibus cum proximis viuimus,id eſt decreta,edicta,& leges Dei.אמרה ſermo,eloquiū.דבר verbū,vel promiſſio.צדק iuſtitia.דרך via.Porrò fatētur & Iudæi,in hoc pſalmo Legē,ceremonias,præcepta,mādata,& oracula,pro Lege & inſtitutione accipi,qua gloriæ Dei,& ſalutis proximorū ſtudioſa vita præſcribitur. 3 Etiam אף Certè. 4 Vt cuſtodiātur valde. : לשמור מאד cuſtodiri ſumma diligentia. 5 Firmentur יכונו parentur.dirigantur.diſponantur. 9 Mundabit יזכה puram reddet,emendabit. 14 Vt in omn.diuitiis. : כעל כל־הון ſicut in opulentia multa. 15 In præcept.t.med. בפקודיך אשיחה De præceptis tuis loquar. Alii,De tuis conſtitutionibus diſſerā.vel,confabulabor. 16 Delectabor, אשתעשע oblectabo me. 17 Retribue גמל Repēde. Hoc beneficium confer. 18 Reuela oc.m. גל־עיני Velamen detrahe oculis meis. Retege oculos meos. Et aſpiciā ואביטה & cōſiderabo. Vel contēplabor. 20 Confracta eſt גרסה Debilior fit. Atteritur. Comminuitur. Conſternitur. 21 Diſperd. גערת Perdidiſti. Quidam præteritum vertunt in futurum,Perdes. Maledicti ארורים execrabiles. 22 Et contemptum, ובוז ſub.ſuperborum.

Etenim ſederunt principes, & aduerſum me loquebantur: ſeruus autẽ tu⁹ exercebatur ĩ iuſtificationib⁹ tuis.

23 ג Etiam ſederunt principes,& contra me locuti ſunt: *interea* ſeruus tuus ʹmeditabatur in ſtatutis tuis.

Nam & teſtimonia tua, meditatio mea eſt: & conſilium meum, iuſtificationes tuæ.

24 ג Etiã teſtimonia tua ſunt delectationes meæ, *&* ʹviri cõſilii mei.

Daleth

ד Daleth.

Adhæſit pauimento anima mea: viuifica me ſecundum verbum tuum.

25 ד Adhæſit ʹpulueri anima mea, ʹviuifica me ſecũdum verbũ tuũ.

Vias meas enuntiaui, & exaudiſti me: doce me iuſtificationes tuas.

26 ד ʹVias meas narraui *tibi*,& exaudiſti me: doce *igitur* me ſtatuta tua.

Viam iuſtificationum tuarum inſtrue me: & exercebor in mirabilibus tuis.

27 ד ʹViam præceptorum tuorum fac me intelligere,ʹ& meditabor in mirabilibus tuis.

Dormitauit anima mea præ tædio: confirma me in verbis tuis.

28 ד ʹDiffluit anima meaʹpræ triſtitia: cõfirma me iuxta verbũ tuũ.

Viam iniquitatis amoue à me: & de Lege tua miſerere mei.

29 ד Viam mendacii amoue à me,ʹ& Lege tua dignare me.

Viam veritatis elegi: iudicia tua nõ ſum oblitus.

30 ד Viam veritatis elegi, iudicia tua poſui coram me.

Adhæſi teſtimoniis tuis Domine: noli me confundere.

31 ד Adhæſi teſtimoniis tuis Iehoua, ne pudore afficias me.

Viam mandatorum tuorũ cucurri, cum dilataſti cor meum.

32 ד Viam mãdatorum tuorum curram, quũʹdilataueris cor meũ.

He

ה He.

Legem pone mihi Domine viam iuſtificationum tuarum, & exquiram eam ſemper.

33 ה Doce me Iehouaʹviam ſtatutorum tuorum,& cuſtodiam eam *vſque in* finem.

Da mihi intellectum, & ſerutabor Legem tuam: & cuſtodiam illam in toto corde meo.

34 ה Da mihi intelligentiam, & cuſtodiam Legem tuam, & cuſtodiam illam toto corde.

Deduc me in ſemita mandatorum tuorum: quia ipſam volui.

35 ה Deduc me per ſemitam mãdatorum tuorum, quia in ea eſt beneplacitum meum.

Inclina cor meum in teſtimonia tua, & non in auaritiam.

36 ה Inclina cor meum ad teſtimonia tua,& non ad auaritiam.

Auerte oculos meos ne videãt vanitatem: in via tua viuifica me.

37 ה Auerte oculos meos, ne videãt vanitatẽ: in via tua viuifica me.

Statue ſeruo tuo eloquium tuũ in timore tuo.

38 ה ʹConfirma ſeruo tuo eloquium tuum, qui timori tuo *adhæret*.

Amputa opprobriũ meũ quod ſuſpicatus ſum: quia iudicia tua iucũda.

39 ה Aufer à me opprobriũ meũ quod timui: quia iudicia tua bona.

Ecce concupiui mandata tua: in æquitate tua viuifica me.

40 ה Ecce, cõcupiui mandata tua:ʹin iuſtitia tua viuifica me.

Vau

ו Vau.

Et veniat ſuper me miſericordia tua Domine, ſalutare tuum ſecũdum eloquium tuum.

41 ו Et obueniant mihi miſericordiæ tuæ Iehoua: *&* ſalus tua ſecũdum eloquium tuum:

Et reſpõdebo exprobrãtib⁹ mihi, verbũ: quia ſperaui ĩ ſermonib⁹ tuis.

42 ו ʹEt reſpõdebo probris afficiẽti me, verbũ: ꝙ ſpero in verbo tuo.

Et ne auferas de ore meo verbum veritatis vſquequaque: quia in iudiciis tuis ſuperſperaui.

43 ו Et ne eripias de ore meo verbum veritatisʹvſquequaque:ʹquia iudicia tua expecto.

Et cuſtodiam Legem tuã ſemper, in ſeculum & in ſeculum ſeculi.

44 ו Et cuſtodiam Legem tuã ſemper, in ſeculũ & vſque in ſeculũ.

Et ambulabam in latitudine: quia mandata tua exquiſiui.

45 ו Et ambuloʹin latitudine: quia mandata tua exquiſiui.

Et loquebar in teſtimoniis tuis in conſpectu Regũ, & non cõfundebar.

46 ו Et loquar de teſtimoniis tuis corã Regib⁹, neq; pudore afficiar

Et meditabar in mãdatis tuis quæ dilexi.

47 ו Et delectabor in mandatis tuis quæʹdilexi.

Et leuaui manus meas ad mandata tua quæ dilexi: & exercebor in iuſtificationibus tuis.

48 ו ʹEt leuabo palmas meas ad præcepta tua quæ dilexi,ʹ& meditabor in ſtatutis tuis.

Zain

ז Zain.

Memor eſto verbi tui ſeruo tuo, in quo mihi ſpem dediſti.

49 ז Memento verbiʹſeruo tuo, in quo ſperare feciſti me.

Hæc me conſolata eſt in humilitate mea: quia eloquium tuum viuificauit me.

50 ז Hæc eſt cõſolatio mea in afflictione mea: quia eloquium tuum ʹviuificauit me.

Superbi iniquè agebãt vſquequaque: à Lege autem tua nõ declinaui.

51 ז Superbiʹderiſerunt meʹplurimũ: à Lege *autem* tua nõ declinaui.

23 Meditab. יָשִׂיחַ Fut.Heb.pro præſ.loquitur.diſſerit. 24 Viri conſ.mei. אַנְשֵׁי עֲצָתִי: Hebraiſmus, pro cõſiliariis & cõſultoribus.
25 Pulueri an.m. לֶעָפָר נַפְשִׁי terræ vita mea.i.parum abeſt quin deferar ad ſepulchrũ, propterea viuifica me. Viuifica me,&c. חַיֵּנִי כִּדְבָרֶךָ Hebraiſmus, pro, reſtitue me vitæ priſtinæ vt pollicitus es. 26 Vias meas דְּרָכַי .i.quæ agere volebam.
27 Viam præcep. דֶּרֶךְ־פִּקּוּדֶיךָ .i.quanam ratione viuẽdum ſit mihi iuxta ea quæ mandaſti. Et meditabor in mir. וְאָשִׂיחָה בְּנִפְלְאוֹתֶיךָ: & loquar de mirabilibus tuis. 28 Diffluit דָּלְפָה Diſtillat. Stillatim perit vita mea. Præ triſt. מִתּוּגָה præ ægritudine. vel, anxietate.
29 Et Lege tua dign.me. וְתוֹרָתְךָ חָנֵּנִי: Ad verbum, & *de* Lege tua miſerere mei.i.& Lege tua, ſiue cognitione Legis tuæ dona me. Quidam, Et Legem tuam benignè mihi proponito. 32 Dilataueris תַרְחִיב in latitudinem eduxeris.
33 Viam ſtat.t. דֶּרֶךְ חֻקֶּיךָ .i.viuendi rationem quæ eſt iuxta Leges tuas. 38 Confirma הָקֵם Statue. Ad verbum, Fac ſurgere.i.cõfirma ſeruo tuo promiſſum tuũ. 40 In iuſtitia t. viuifi.me: בְּצִדְקָתְךָ חַיֵּנִי in iuſtitia tua recrea me.i.abſoluta illa bonitate tua. Hoc enim vox Hebræa צֶדֶק ſæpe ſignificat. 42 Et reſpond.prob.aff.m.verbum וְאֶעֱנֶה חֹרְפִי דָבָר Hebraiſmus, pro, vt ſit quod reſpondeam opprobrantibus mihi: nam,&c. 43 Vſquequaque, עַד־מְאֹד Ad verbum, vſque valde. Alii, omnino. Quia iud.tua exp. כִּי לְמִשְׁפָּטֶךָ יִחָלְתִּי: quia ob iudicia tua *in te* ſperaui. Iudicia tua.i.quæ exerces in impios.
45 In latit. בָרְחָבָה q.d.cum conſcientiæ tranquillitate,& voluptate cordis viuam, nihil mihi timẽs ab ira tua, vt qui regia & lata via gradiuntur, nihil à latronibus ſibi timent. 47 Dilexi. אָהָבְתִּי: Præt.Heb. pro præſ. Sic ſequenti verſu.
48 Et leu.pal.&c. וְאֶשָּׂא כַפַּי אֶל־מִצְוֹתֶיךָ .i.manus admouebo præceptis tuis.q.d.dabo operam vt factis exprimam præcepta tua. Et medit. וְאָשִׂיחָה & diſſeram.& loquar. 49 Seruo tuo, לְעַבְדֶּךָ ad ſeruum tuum.i.promiſſionis tuæ quam promiſiſti ſeruo tuo.
50 Viuif.me. חִיָּתְנִי: Præt.Heb.pro præſ.viuificat me, recreat me.
51 Deriſerunt me, הֱלִיצֻנִי Præterita Heb.pro præſentibus, derident, illudunt, non declino. Plurimum עַד־מְאֹד vt verſu 43.

ז Recordatus ſum iudiciorum tuorum à ſeculo Iehoua,& ſolatus ſum memetipſum.

ז ″Terror inuaſit me propter impios derelinquẽtes Legem tuam.

ז ″Cãt⁹ fuerũt mihi ſtatuta tua in domo″peregrinationũ mearũ.

ז ″Recordat⁹ ſũ nocte nominis tui,Iehoua,& cuſtodiui Legẽ tuã.

ז Hoc mihi euenit quòd præcepta tua cuſtodiui.

ח Heth.

ח Portio mea Iehoua,″dixi:vt cuſtodiam verbum tuum.

ח Deprecatus ſum faciem tuam toto corde:miſerere mei *igitur* ſecundum eloquium tuum.

ח ″Reputaui vias meas,& cõuerti pedes meos ad teſtimonia tua.

ח Feſtinaui,″& non tardaui cuſtodire mandata tua.

ח ″Cateruæ impiorũ prædatæ ſunt me: *at* Legis tuæ nõ ſũ oblit⁹.

ח Media nocte ſurgo ad cõfitẽdũ tibi ſuper ″ iudicia iuſtitiæ tuæ.

ח ″Socius ſum omnibus qui timẽt te,& cuſtodiũt præcepta tua.

ח Miſericordiæ tuæ Iehoua plena eſt terra:ſtatuta tua doce me.

ט Teth.

ט Bonum feciſti cum ſeruo tuo Iehoua, ſecundum verbum tuũ.

ט ″Bonitatẽ ſẽſus ″& ſciẽtiã doce me:quia præceptis tuis″credidi.

ט Priuſquam ″humiliarer,ego errabam: nunc autem eloquium tuum″cuſtodio.

ט Bonus tu,& beneficus:doce me ſtatuta tua.

ט Concinnauerunt aduerſum me mendacium ſuperbi : ego *autem* toto corde″cuſtodio præcepta tua.

ט Impinguatũ eſt ſicut adeps cor eorũ:ego *autẽ* Lege tuã″delector.

ט Bonum mihi eſt quòd aff lictus fuerim: vt diſcam ſtatuta tua.

ט Melior eſt mihi Lex oris tui,quàm milia *talenta* auri & argenti.

י Iod.

י Manus tuæ fecerunt me,″& præparauerunt me:fac me intelligere,& diſcam præcepta tua.

י *Tunc* timentes te,videbunt me,& lætabuntur:quia″verbum tuũ expectaui.

י Noui Iehoua ꝙ″iuſtitia *ſunt* iudicia tua,& in veritate afflixiſti me.

י Sit quæſo miſericordia tua ad cõſolandum me, ſecundum eloquium tuum *quod loquutus es*″ſeruo tuo.

י Veniant mihi miſericordiæ tuæ,& viuam:quia Lex tua delectatio mea eſt.

י Pudore afficiantur ſuperbi,quoniam ″ ſine cauſa ″ peruerterunt me:ego autem″meditabor in præceptis tuis.

י ″Conuertantur ad me qui timent te,& nouerũt teſtimonia tua.

י Sit cor meum″perfectum in ſtatutis tuis,ne pudore afficiar.

52 Memor fui iudiciorum tuorum à ſeculo Domine,& conſolatus ſum.

53 Defectio tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus Legem tuam.

54 Cantabiles mihi erant iuſtificationes tuæ in loco peregrinatiõis meæ.

55 Memor fui nocte nominis tui Domine:& cuſtodiui Legem tuam.

56 Hæc facta eſt mihi quia iuſtificationes tuas exquiſiui.

Heth

57 Portio mea Domine,dixi,cuſtodire Legem tuam.

58 Deprecatus ſum faciẽ tuam in toto corde meo : miſerere mei ſecundum eloquium tuum.

59 Cogitaui vias meas,& conuerti pedes meos in teſtimonia tua.

60 Paratus ſum,&non ſum turbatus: vt cuſtodiam mandata tua.

61 Funes peccatorum circumplexi ſũt me: & Legem tuam nõ ſum oblitus.

62 Media nocte ſurgebã ad confitẽdũ tibi ſuper iudicia iuſtificationis tuæ.

63 Particeps ego ſum omniũ timentiũ te,& cuſtodientium mandata tua.

64 Miſericordia tua Domine plena eſt terra:iuſtificationes tuas doce me.

Teth

65 Bonitatẽ feciſti cum ſeruo tuo Domine,ſecundum verbum tuum.

66 Bonitatem,& diſciplinam,& ſciẽtiã doce me: qa mãdatis tuis credidi.

67 Priuſquã humiliarer , ego deliqui: propterea eloquium tuum cuſtodiui.

68 Bonus es tu:& in bonitate tua doce me iuſtificationes tuas.

69 Multiplicata eſt ſuper me iniquitas ſuperborũ : ego autem in toto corde meo ſcrutabor mandata tua.

70 Coagulatum eſt ſicut lac cor eorũ: ego verò Legem tuã meditatus ſum.

71 Bonũ mihi quia humiliaſti me : vt diſcam iuſtificationes tuas.

72 Bonũ mihi Lex oris tui ſuper millia auri & argenti.

Iod

73 Manus tuæ fecerunt me,& plaſmauerunt me:da mihi intellectum,vt diſcam mandata tua.

74 Qui timent te,videbunt me,& lætabuntur : quia in verba tua ſuperſperaui.

75 CognouiDñe quia æquitas iudicia tua,& in veritate tua humiliaſti me.

76 Fiat miſericordia tua vt cõſoletur me,ſecundum eloquium tuum ſeruo tuo.

77 Veniant mihi miſerationes tuæ,& viuam: quia Lex tua, meditatio mea eſt.

78 Confundãtur ſuperbi, quia iniuſtè iniquitatem fecerunt in me : ego autem exercebor in mandatis tuis.

79 Conuertantur mihi timẽtes te, & qui nouerunt teſtimonia tua.

80 Fiat cor meũ immaculatũ in iuſtificationibus tuis,vt non confundar.

53 Terror inuaſit me זלעפה אחזתני Præt.Heb.pro præſ.Tremor apprehendit me. Alii,Ardor vel tabes.
54 Cantus fu.m. זמירות היו לי Cantiones ſunt mihi.ſiue cantica.i.ſunt occaſio carminũ ſcribendorũ.vel,illa cano. Pereg.m. : מגורי
.i.dum exulo & fugio huc illuc à facie inimicorum. 55 Recordatus ſum זכרתי Præterita Heb.pro præſ.Memor ſum.Recordor.
57 Dixi, אמרתי Iſtud DIXI, refertur vel ad id quod proximè præceſſit,hoc modo,Dixi quòd Iehoua eſt portio mea:vt obſeruent mandata tua.Et tunc eſt perſonæ mutatio. Aut ad id quod ſequitur,ſic,O Iehoua quem habeo pro ſorte mea,decreui cuſtodire verba tua.vt DIXI pro decreui poſitũ ſit. 59 Reputaui חשבתי Cogitaui.Diligẽter expendi. 60 Et nõ tardaui ולא התמהמהתי nec morã feci.nec diſtuli.
61 Cateruæ חבלי Cœtus.Turmæ.Alii,Dolores.vel Moleſtiæ. 62 Iudicia iuſt.t. : משפטי צדקך Hebraiſmus,pro iudicia tua iuſta, ſiue leges tuas iuſtas. 63 Socius ſum חבר אני Adiunxi me. 66 Bonit.ſenſus טוב טעם Bonitatem ſermonis.i.optimum & exactiſſimum iudicium.Quidam vertunt,Bene iudicandi facultatem. Et ſcientiam ודעת & cognitionem. vel,intelligentiam exactiſſimam. Credidi. : האמנתי fidem adhibui. 67 Humiliarer אענה affligerer.ſub.à te. Alii,loquerer.vel commentarer,ſub.de Lege tua. Cuſtodio. : שמרתי Præt.Heb.pro præſ. 69 Cuſtodio אצור cuſtodiam.obſeruabo.
70 Delector : שעשעתי me oblectaui.Vel eſt præteritum pro præſenti,me oblector. 73 Et præpar.me ויכוננוני & cõcinnauerunt me.diſpoſuerunt. 74 Verbum tuum expe. : לדברך יחלתי in verbo tuo ſpem habeo. Alii,ad verbum tuum ſuſpicio.
75 Iuſtitia *ſunt* צדק .i.iuſta.Hebraiſmus.q.d.quòd iuſte me affligas.Mox ſeipſum exponit, repetẽdo eadem, quum dicit,in veritate afflixiſti me.i.merito & iure. 78 Sine cauſa שקר falſo.immeritò. Peruerterũt me. עותוני .i.peruertere me voluerũt à via recta. Alii exponunt,peruerſum me eſſe pronuntiauerunt. Meditabor : אשיח בפקודיך differam[loquar]de mandatis tuis.
79 Conuer.ad me ישובו לי Conuertentur ad me.i.deſerta impiorũ cohorte iungentur mihi. 80 Perfectũ תמים integrũ.ſyncerũ.

Caph			כ Caph.
Defecit in ſalutare tuũ anima mea, & in verbum tuum ſuperſperaui.	81	כ	″Defecit ad ſalutem tuam anima mea, ″verbum tuum expecto.
Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes, Quando conſolaberis me?	82	כ	″Defecerunt oculi mei ad eloquium tuum, dicendo, Quando conſolaberis me?
Quia factus ſum ſicut vter in pruina: iuſtificationes tuas non ſum oblitus.	83	כ	Quia fui ſicut vter in fumo: *attamen* ſtatutorum tuorum non ſum oblitus.
Quot ſunt dies ſerui tui quando facies de perſequentibus me iudiciũ?	84	כ	″Quot ſunt dies ſerui tui, quando facies contra perſequentes me iudicium?
Narrauerunt mihi iniqui fabulationes: ſed non vt lex tua.	85	כ	Foderunt mihi ſuperbi foueas: quod non eſt ſecundũ Legẽ tuã.
Omnia mandata tua veritas: iniquè perſequuti ſunt me, adiuua me.	86	כ	Oĩa mãdata tua veritas: ſine cauſa perſequũtur me, adiuua me.
Paulominus conſummauerũt me in terra: ego autem nõ dereliqui mãdata tua.	87	כ	″Ferè conſumpſerũt me in terra: ego tamen non dereliqui præcepta tua.
Secundum miſericordiam tuam viuifica me, & cuſtodiam teſtimonia oris tui.	88	כ	Secundũ miſericordiam tuam ″viuifica me, & cuſtodiam teſtimonium oris tui.
Lamed			ל Lamed.
In æternum Domine verbum tuũ permanet in cælo.	89	ל	In ſeculum Iehoua verbum tuum permanet ″in cælo.
In generatione & generationem veritas tua: fundaſti terram, & permanet.	90	ל	In generationem & generationem veritas tua: ″fũdaſti terram, & perſtat.
Ordinatione tua perſeuerat dies: quoniam omnia ſeruiunt tibi.	91	ל	″Ad iudicia tua perſtant vſque ad hanc diem: quia omnia ſunt ſerui tui.
Niſi quòd Lex tua, meditatio mea eſt, tunc fortè periiſſem in humilitate mea.	92	ל	Niſi Lex tua delectationes meæ fuiſſent, tunc periiſſem in afflictione mea.
In æternum non obliuiſcar iuſtificationes tuas: quia in ipſis viuificaſti me.	93	ל	In ſeculum non obliuiſcar præceptorum tuorum: quia in ipſis viuificaſti me.
Tuus ſum ego, ſaluũ me fac: quoniam iuſtificationes tuas exquiſiui.	94	ל	Tuus ego ſum, ſerua me: quoniam præcepta tua ″quæſiui.
Me expectauerunt peccatores vt perderẽt me: teſtimonia tua ĩtellexi.	95	ל	Me expectauerũt ĩpii ad ꝑdẽdũ me: teſtimonia tua ″perpẽdebã.
Omnis cõſummationis vidi finẽ: latum mandatum tuum nimis.	96	ל	″Omni perfectioni vidi finem: ″latum præceptum tuum valde.
Mem			מ Mem.
Quomodo dilexi Legem tuã Domine tota die meditatio mea eſt.	97	מ	Quàm ″diligo Legem tuam? omni die eſt ″meditatio mea.
Super inimicos meos prudentem me feciſti mandato tuo: quia in æternum mihi eſt.	98	מ	Præ inimicis meis ſapientem effeciſti me præceptis tuis: quia ″in ſeculum ſunt mihi.
Super omnes docentes me intellexi: quia teſtimonia tua, meditatio mea eſt.	99	מ	Præ omnibus docẽtibus me ″intellexi: quia teſtimonia tua ″meditatio mea ſunt.
Super ſenes intellexi: quia mandata tua quæſiui.	100	מ	Præ ſenibus intellexi, quia præcepta tua cuſtodio.
Ab omni via mala prohibui pedes meos: vt cuſtodiam verba tua.	101	מ	Ab omni ſemita mala prohibui pedes meos, ″vt cuſtodiã verbũ tuum.
A iudiciis tuis non declinaui: quia tu legem poſuiſti mihi.	102	מ	A iudiciis tuis non receſſi: quia tu ″docuiſti me.
Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, ſuper mel ori meo.	103	מ	Quàm dulcia ſunt palato meo eloquia tua, præ melle ori meo.
A mandatis tuis intellexi: propterea odiui omnem viam iniquitatis.	104	מ	Ex præceptis tuis ″intelligentiam mihi comparaui: propterea odi omnem ſemitam ″mendacii.

81 Defecit ad ſal.t. כלתה לתשועתך .i.defeci præ deſiderio ſalutis, ſiue opis tuæ. Alii, Cõcupiuit opem tuã. Verbũ t.exp. לדברך יחלתי: in verbum tuum ſperaui. Alii, ad verbũ tuũ ſuſpicio. Alii, dũ verbũ tuũ expecto. 82 Defecerũt כלו dũ ſcilicet perſeuerãter aſpiciũt an opem feras mihi. 84 Quot ſunt dies ſer.t. כמה ימי עבדך .i.quanto tẽpore victurus eſt ſeruus tuus in hoc mũdo? ſub. paruo tẽpore. q.d. quũ paruo tempore ſim victurus, fac vt antequã moriar, videam improbos tibi dare pœnas. Quidã vna interrogatione legũt, vt & nos, Quot ſunt dies ſerui tui quãdo facies iudiciũ in perſequẽtes? .i.quot tandẽ ſuperſunt dies ſeruo tuo, quibus ab improbis iſtis diuexari eũ oporteat? 87 Ferè conſum.me in ter. כמעט כלוני בארץ Propè perdiderunt me in terra .i.parum abeſt quin me in terrã deiectũ prorſus perdiderint. 88 Viuifica me, חייני recrea me. 89 In cælo: בשמים in ipſis cælis .i. ipſis cælis teſtibus. q.d. quæ ſemel dixiſti, nõ ſoles retractare: quod cæli teſtantur qui permanent, quia olim dixeris, Sint cæli. 90 Fundaſti כוננת firmaſti. 91 Ad iudicia tua למשפטיך .i.tuo verbo & imperio. Vel, Ad iudicia tua implenda parent tibi, vt ſerui heris ſuis obſequi ſolent. 94 Quæſiui. דרשתי: Præt.Heb. pro præſenti, vt quidam vertunt, quæro. 95 Perpend. אתבונן: Fut.Heb. intelligam. Alii, conſiderabo. Vel, teſtimoniorũ tuorum intelligens reddar. Quidã vertunt in præſenti, perpendo. cõſidero. Alii totũ verſum ſic reddunt, Quũ improbi me obſeruarẽt vt perderent, *dedi operam* vt oracula tua intelligerẽ. 96 Omni perfect.vi.fi. לכל־תכלה ראיתי קץ Omnis perfectionis vidi fidẽ. Alii, Omnis conſummationis vidi finẽ. Alii, cuiuſ libet cõſummatæ rei vidi finẽ. Alii, Video finẽ habere õnia, etiã perfectiſſima. Latũ רחבה amplũ. Alii, latiſſimè patet .i. nullũ finẽ habere videtur. 97 Diligo אהבתי Præt.Heb. pro præſ. Medit.m.: שיחתי ſermo meus .i. de illa cõmẽtor. 98 In ſec.ſ.mihi: לעולם היא־לי Ad verbum, in æternum meũ eſt. nempe vnumquodque illorum .i. ſingula mea ſunt. illa enim ſemper in corde & ore habeo, & per ea ſubinde magis ac magis proficio. 99 Intellexi: השכלתי factus ſum prudentior. Alii, intelligẽtior. Alii, antecello intelligẽtia omnes, &c. Sic verſu ſequenti. Medit.m.ſ. שיחה לי: ſunt ſermo meus .i. de illis commentor. 101 Vt cuſtodiam למען אשמור Fut.Heb. pro præſ. quia cuſtodio. vel, obſeruo. 102 Docuiſti me.: הורתני Præt.Heb. pro præſ. doces me. Alii, legem [ſiue normam] præſcripſiſti mihi. 104 Intellig.mihi cõp. אתבונן Fut.Heb. pro præſenti, intelligentiã mihi cõparo. vel, intelligẽs reddor. Mendacii. שקר; fallacitatis .i. fallacem.

נ Nun.

נ Lucerna pedi meo verbum tuum,& lumen ſemitæ meæ.
נ Iuraui,″& præſtabo, *nempe* cuſtodire iudicia iuſtitiæ tuæ.
נ Afflixi me vehementiſſime Iehoua,″viuifica me ſecundum ver bum tuum.
נ ″Voluntaria oris mei grata habe quæſo Iehoua, & iudicia tua doce me.
נ ″Anima mea in manu mea ſẽper:tamẽ Legis tuæ nõ ſũ oblitus.
נ Poſuerũt ĩpii laqueũ mihi: tamẽ à præceptis tuis nõ aberraui.
נ Hæreditate accepi teſtimonia tua in ſeculum:quia gaudiũ cordis mei ſunt.
נ Inclinaui cor meum ad faciẽdum ſtatuta tua in ſeculum ″*& uſque in* æternum.

ס Samech.

ס ″Cogitationes odi,& Legem tuam dilexi.
ס Latibulum meum & ſcutũ meũ es tu,″verbum tuũ expecto.
ס Recedite à me maligni,& cuſtodiam præcepta Dei mei.
ס ″Confirma me ſecundum verbum,tuum & viuam:& ne pudore afficias me ab expectatione mea.
ס ″Suſtẽta me, & ſeruabor:″& delectabor in ſtatutis tuis ſemper.
ס Conculcaſti omnes errantes à ſtatutis tuis: quia mẽdacium eſt dolus eorum.
ס vt ſcorias ″ceſſare feciſti omnes impios terræ: ideo dilexi teſtimonia tua.
ס Horruit præ timore tui caro mea,& à iudiciis tui timui.

ע Ain.

ע Feci iudiciũ & iuſtitiã:ne derelinquas me″opprimentibus me.
ע ″Oblecta ſeruum tuum bono,& ne vim inferant mihi ſuperbi.
ע ″Oculi mei defecerũt ad ſalutẽ tuã,& ad eloquiũ iuſtitiæ tuæ.
ע Fac cum ſeruo tuo ſecundum miſericordiam tuam, & ſtatuta tua doce me.
ע Seru⁹ tu⁹ ego ſum,da mihi intelligẽtiã, & ſciã teſtimonia tua.
ע ″Tempus faciendi ô Iehoua:*nam* diſſipauerunt Legem tuam.
ע Ideo dilexi præcepta tua magis quàm aurum″& obrizum.
ע Propterea omnia″præcepta omnium *præceptorum Legis*″recta eſſe cẽſui:omnem ſemitam mendacii odi.

פ Pe.

פ ″Mirabilia teſtimonia tua,ideo cuſtodit ea anima mea.
פ ″Oſtium verborũ tuorũ illuminat,″intelligere facit ſimplices.

Nun

105 Lucerna pedibus meis verbũ tuũ, & lumen ſemitis meis.
106 Iuraui,& ſtatui cuſtodire iudicia iuſtitiæ tuæ.
107 Humiliatus ſum vſquequaque Domine:viuifica me ſecũdũ verbũ tuũ.
108 Voluntaria oris mei beneplacita fac Domine,& iudicia tua doce me.
109 Anima mea in manibus meis ſemper:& Legem tuam nõ ſum oblitus.
110 Poſuerũt peccatores laqueum mihi:& de mandatis tuis non erraui.
111 Hæreditate acquiſiui teſtimonia tua in æternum : quia exultatio cordis mei ſunt.
112 Inclinaui cor meum ad faciendas iuſtificationes tuas in æternum propter retributionem.

Samech

113 Iniquos odio habui, & legem tuã dilexi.
114 Adiutor & ſuſceptor meus es tu:& in verbum tuum ſuperſperaui.
115 Declinate à me maligni: & ſcrutabor mandata Dei mei.
116 Suſcipe me ſecundum eloquiũtuũ, & viuam:& non cõfundas me ab expectatione mea.
117 Adiuua me, & ſaluus ero: & meditabor in iuſtificationibus tuis ſẽper.
118 Spreuiſti omnes diſcedentes à iuſtitiis tuis: quia iniuſta cogitatio eorum.
119 Præuaricantes reputaui omnes peccatores terræ:ideò dilexi teſtimonia tua.
110 Confige timore tuo carnes meas, à iudiciis enim tuis timui.

Ain.

121 Feci iudicium & iuſtitiam:non tradas me calumniantibus me.
122 Suſcipe ſeruũ tuum in bonum : nõ calumnientur me ſuperbi.
123 Oculi mei defecerunt in ſalutare tuum,& in eloquium iuſtitiæ tuæ.
124 Fac cum ſeruo tuo ſecundum miſericordiam tuam : & iuſtificationes tuas doce me.
125 Seruus tuus ſum ego:da mihi intellectum,vt ſciam teſtimonia tua.
126 Tempus faciendi Domine:diſſipauerunt Legem tuam.
127 Ideo dilexi mandata tua ſuper aurum & topazion.
128 Propterea ad omnia mandata tua dirigebar : omnem viam iniquam odio habui.

Pe.

129 Mirabilia teſtimonia tua:ideo ſcrutata eſt ea anima mea.
130 Declaratio ſermonum tuorum illuminat:& intellectũ dat paruulis.

106 Et præſtabo, ואקימה Præt.Heb.pro fut.ſtabiliam. 107 Viuif.&c. : חייני כדברך Id eſt fatigatas vires meas reſtitue ſicut pollicitus es. 108 Voluntaria נדבות Spontanea .ſub.ſacrificia.i.amplectere laudes quas tibi ſponte offero.
109 Anima m.in ma.m.ſ. נפשי בכפי תמיד Hebraiſmus,pro,in diſcrimine vitæ ſemper verſor.
112 *Et uſque in* æternum. עקב: *& uſque in* finem.ſub.vitæ meæ.i.quandiu viuam.
113 Cogitationes סעפים ſub.humanas,vel alienas à Lege tua.q.d.cõmenta humana odi. Alii,Eos qui mala cogitant,odi.Alii, Cogitãtes, ſub.praua. 114 Verb.t.expe. : לדברך יחלתי Præt.Heb.pro præſ.in verbum tuum ſpero.vel,in verbo tuo ſpem colloco.
116 Confirma me סמכני Corrobora me.Suſtenta me.ſuffulci me. 117 Suſtenta me סעדני Fulſi me.Robora me. Et delectabor in ſtat.t. : ואשעה בחוקיך תמיד & conſiderabo ſtatuta tua. Alii,& narrabo,vel exponam.
119 Ceſſare fec. השבת Præt.Heb.pro præſ.i.tollis,abiicis,& perdis.
121 Opprim.me. : לעושקי occupantibus me.i.bona mea. 122 Oblecta ſer.t.bono. ערוב עבדך לטוב Ad verbum,Dulce fac ſeruo tuo id quod eſt bonum. Alii,Redde aptum[vel idoneum]ſeruum tuum ad res bonas. Alii,Congruere fac[vel apta]ſeruum tuum bono.
123 Oculi mei defecerunt,&c. עיני כלו Eadem dixit ſuprà verſibus 81.82. 126 Temp.fa.ô Ieh. עת לעשות ליהוה Tempeſtiuum eſt ô Iehoua,vt facias.ſub.iudicium de improbis. Alii,Tempus agendi Iehouæ. Vel,Tempus *idoneum eſt* Domino vt agat.
127 Et obrizum ומפז: & gemmas. 128 Præcepta omnium פקודי כול Hebraicum dicendi genus ſimile illi Ezech. 44.d.30, Et primitiuum omnium primitiuorum omnium,& omnis oblatio ſpontanea omnium ex omnibus oblationibus ſpontaneis veſtris. Propterea hìc ſubauditur,præceptorum Legis.vel,rerum quæ præcipiuntur in Lege. Recta eſſe cenſui: ישרתי Ad verbum, direxi.i.recta eſſe prædicaui apud eos qui recta non eſſe dicebant,ſed iniuſta.
129 Mirabilia פלאות Occultationes.vel,occulta,aut arcana.i.reconditam quandam ſcientiam continent.
130 Oſtium פתח Apertio.Ingreſſus.q.d.prima illa rudimenta ſermonum tuorum illuminant mentes. Intelligere facit מבין פתיים intellectum dat ſimplicioribus,vel rudioribus. Alii,erudit paruulos.

Os meum aperui, & attraxi ſpiritũ: quia mandata tua deſyderabam.

131 פ Os meum aperui, & aſpiraui: quia præcepta tua″deſideraui.

Aſpice in me, & miſerere mei ſecũdum iudicium diligentium nomen tuum.

132 פ Aſpice ad me, & miſerere mei″ſecundum conſuetudinem *tuam* erga diligentes nomen tuum.

Greſſus meos dirige ſecundum eloquium tuum: & non dominetur mei omnis iniuſtitia.

133 פ Greſſus meos ″dirige in verbo tuo, & ne dominetur mihi vlla ″iniquitas.

Redime me à calumniis hominũ, & cuſtodiam mandata tua.

134 פ Redime me″ab oppreſſione hominũ, & cuſtodiã præcepta tua.

Faciem tuam illumina ſuper ſeruũ tuũ: & doce me iuſtificationes tuas.

135 פ Faciẽ tuã fac lucere ſuper ſeruũ tuũ, & doce me ſtatuta tua.

Exitus aquarum deduxerunt oculi mei: quia non cuſtodierunt legem tuam.

136 פ Riui aquarum″deſcenderũt ab oculis meis, propterea quòd nõ ″cuſtodiebant Legem tuam.

Sade

צ Sade.

Iuſtus es Domine, & rectum iudicium tuum.

137 צ Iuſtus es Iehoua,″& rectum iudicium tuum.

Mandaſti iuſtitiam teſtimonia tua: & veritatem tuam nimis.

138 צ Præcepiſti″iuſtitiam teſtimonia tua, & veritatem valde.

Tabeſcere me fecit zel⁹ me⁹: quia obliti ſunt verba tua inimici mei.

139 צ ″Succidit me zelus meus: quia obliti erant verborum tuorum hoſtes mei.

Ignitum eloquium tuum vehemẽter: & ſeruus tuus dilexit illud.

140 צ ″Repurgatus eſt ſermo tuus valde: & ſeruus tuus diligit illum.

Adoleſcentulus ſum ego, & contẽptus: iuſtificationes tuas non ſum oblitus.

141 צ Paruulus ſũ, & deſpectus, *tamen* præceptorũ tuorũ nõ ſũ oblitus.

Iuſtitia tua, iuſtitia in æternum: & lex tua veritas.

142 צ Iuſtitia tua, iuſtitia in ſeculum, & Lex tua veritas.

Tribulatio & anguſtia inuenerunt me: mandata tua meditatio mea eſt.

143 צ Afflictio & anguſtia inuenerant me: *uerùm* præcepta tua delectationes meæ fuerunt.

AEquitas teſtimonia tua in æternum: intellectum da mihi, & viuam.

144 צ Iuſtitia ſunt teſtimonia tua in ſeculum: da mihi intelligentiã, & viuam.

Coph

ק Coph.

Clamaui in toto corde, exaudi me Domine: iuſtificationes tuas requirã

145 ק Clamaui toto corde, exaudi me Iehoua, *&* ſtatuta tua cuſtodiã.

Clamaui ad te, ſaluum me fac, & cuſtodiam mandata tua.

146 ק Clamaui ad te, ſerua me, & cuſtodiam teſtimonia tua.

Præueni in maturitate, & clamaui: in verba tua ſuperſperaui.

147 ק ″Præuenio *alios* crepuſculo, & clamo:″*quia* verbum tuũ expecto.

Præuenerunt oculi mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua.

148 ק Præuenerunt oculi mei vigilias″ad meditandũ in eloquio tuo.

Vocem meam audi ſecundum miſericordiam tuam Domine: & ſecundum iudicium tuum viuifica me.

149 ק Vocem meam audi ſecundum miſericordiam tuam, Iehoua: ″ſecundum iudicium tuum viuifica me.

Appropinquauerunt perſequẽtes me iniquè: à Lege autẽ tua longè facti ſunt.

150 ק ″Appropinquauerunt *ſceleri* ſequentes ſcelus: à Lege tua elongauerunt ſe.

Propè es tu Domine, & omnes viæ tuæ veritas.

151 ק Propè ades tu Iehoua, & omnia præcepta tua ſunt veritas.

Initio cognoui de teſtimoniis tuis quia in æternum fundaſti ea.

152 ק ″Pridẽ noui de teſtimoniis tuis, ꝙ *ut durent* in ſeculũ, fũdaueris ea.

Res

ר Res.

Vide humilitatem meam, & eripe me: quia legẽ tuã non ſum oblitus.

153 ר Vide afflictionẽ meã, & erue me: quia Legis tuæ nõ ſũ oblitus.

Iudica iudiciũ meũ, & redime me: propter eloquium tuum viuifica me.

154 ר ″Litiga litigium meum, & redime me: ″propter eloquium tuũ viuifica me.

Longè à peccatoribus ſalus: quia iuſtificationes tuas non exquiſierũt.

155 ר Longe abeſt ab impiis ſalus: quia ſtatuta tua non″inquirunt.

Miſericordiæ tuæ multæ Domine: ſecundũ iudicium tuum viuifica me.

156 ר Miſericordiæ tuæ multæ Iehoua,″ſecundum iudicia tua viuifica me.

131 Deſi. : יאבתי Præt.Heb. pro præſ.deſidero.cõcupiſco.q.d.tãto deſiderio Legũ tuarũ flagrat cor meũ, vt ſubinde cogar haurire aerẽ.
132 Sec.conſuet. כמשפט Ad verbum, ſecundum iudicium.i.pro more quo vteris erga dilig. Quidam vertunt, vt ſoles facere erga nominis tui amatores. 133 Dirige, חכן para. Iniquitas. : און vanitas. 134 Ab oppreſ. משעק à calumnia.ab iniuria.
136 Deſcen. ירדו Fut.Heb.pro præſ.vel præt.defluunt. Cuſtodiebant שמרו Præt.Heb.pro præſ.
137 Et rect.iud.t. : וישר משפטיך Ad verbũ, & rectũ iudicia tua.i.ſingula tua iudicia. Singulare cum plurali eleganter iunctum.q.d.omnia tua mandata iuſta ſunt. 138 Iuſt.teſt.t. צדק עדותיך Hebraiſmus, pro, Tu admodum præcepiſti obſeruari Leges tuas quæ ſunt æquiſſimæ & veriſſimæ. 139 Succidit צמתתני Confecit.me Cõſumpſit. Vel per præſens, Conſumit.q.d. Adeò grauis eſt ira qua ego afficior, quòd hoſtes, &c. vt illa penè me enecet. Vel, zelus, ſiue ſtudiũ meũ erga Legem tuam adeò auctũ eſt, vt ipſa vi zeli penè contabuerim.
140 Repurgatus eſt צרופה Exploratus eſt.tanquam ab igne.q.d.purgatiſſimus eſt.
147 Præu.al.crep.& cla. קדמתי בנשף ואשועה Præt.Heb. Præueni crepuſculo, & vociferatus ſum. Alii per præſens, Anteuertens in ipſo crepuſculo(ſub.alios omnes)vociferor. *Quia* ver.t.exp. : לדבריך יחלתי in verbum tuum ſperaui. Vel, ſpem habeo in verbo tuo.i.promiſſis tuis. 148 Ad medit. לשיח ad loquendum. Alii, commentando. Alii, vt diſſeram.
149 Sec.iud.t.viu.me. : כמשפטך חייני Hebraiſmus, pro, ſerua me in vita pro more tuo, & vt tuos ſeruare ſoles in vita.
150 Appropinq.&c. קרבו רודפי זמה .i.qui ſceleris ſunt ſtudioſi, vt ſceleri appropinquant, ita ſunt longè à Lege tua, & tu viciſſim ab illis diſcedis. Quidã hũc verſum ſequẽti coniungũt per antitheſin, Qui ſceleri ſtudent, ſectantur ſcelus quãproximè: & à Lege tua procul abſunt, & tu viciſſim ab illis. Cõtrà, tu propinquus ades, ſub. ſtudioſis Legis tuæ. Alii vertunt, Propius *me* acceſſerunt ſectãtes ſcelus, *qui* lõgè diſceſſerũt à Lege tua. 152 Pridem noui, &c. קדם ידעתי וגו׳ Iam inde ab initio intellexi de teſtimoniis tuis quòd velis illa ſempiterna eſſe.
154 Litiga litig.m. ריבה ריבי Age cauſam meam. Defende. Aſſere. Propt.eloq.t. לאמרתך Ad verbũ, in verbo tuo.i.iuxta promiſſiones tuas conſerua me in vita. 155 Inquirunt : דרשו Præt.Heb.pro præſenti.i.ſtatutorum tuorum non ſunt ſtudioſi.
156 Secund.iud.t. כמשפטך Vide ſuprà verſu 132, & 149, vbi ſunt eadem verba Hebraica.

ר ′Multi ſunt perſequentes me, & hoſtes mei: à teſtimoniis *autem* 157
tuis non declinaui.
ר Vidi′præuaricantes,′& tædio affectus ſum, quòd eloquium tuũ 158
non cuſtodirent.
ר Vide quòd præcepta tua diligo Iehoua: ſecundum miſericor- 159
diam tuam viuifica me.
ר ′Principium verbi tui veritas:′& in ſeculum omne iudicium iu 160
ſtitiæ tuæ.

ש Sin.

ש Principes perſecuti ſunt me ſine cauſa:′& à verbis tuis timuit 161
cor meum.
ש Gaudeo ſuper eloquio tuo, ſicut qui inuenit ſpolia multa. 162
ש Mendacium odi & abominatus ſum: Legem tuam dilexi. 163
ש ′Septies in die laudo te ſuper iudicia iuſtitiæ tuæ. 164
ש Pax multa diligẽtibus Legem tuam, & non eſt eis offendiculũ. 165
ש ′Expectaui ſalutem tuam Iehoua,& præcepta tua feci. 166
ש ′Cuſtodiuit anima mea teſtimonia tua:& diligo ea vehemẽter. 167
ש Cuſtodiui præcepta tua & teſtimonia tua: quia″ õnes viæ meæ 168
ſunt coram te.

ת Thau.

ת Appropinquet clamor meus coram te Iehoua, ſecundum ver- 169
bum tuum da mihi intelligentiam.
ת Veniat deprecatio mea corã te: ſecundũ eloquiũ tuũ erue me. 170
ת ′Eructabunt labia mea laudem quum docueris me ſtatuta tua. 171
ת Loquetur lingua mea eloquium tuum: quia omnia mandata 172
tua ſunt iuſtitia.
ת Sit manus tua ad auxiliãdũ mihi: quoniã præcepta tua delegi. 173
ת ′Deſideraui ſalutẽ tuã Iehoua,& Lex tua delectatiões meæ ſũt. 174
ת ′Viuet anima mea & laudabit te,& iudicia tua adiuuabunt me. 175
ת Erraui ſicut ouis quæ perit: quære ſeruum tuum, quia manda- 176
torum tuorum non ſum oblitus.

Canticum′graduum. CXX.

1 AD Iehouam in anguſtia mea′clamaui,& exaudiuit me.
2 Iehoua eripe animã meã à labio mẽdaci, à lingua doloſa.
′Quid dabit tibi,& quid apponet tibi lingua *tua* doloſa?
3 *Eſt uelut* ′ſagittæ potentis acutæ, cum carbonibus iuniperorum.
4 Hei mihi quòd *tandiu* peregriner′in Mewſech, habitẽ cum taber-
5 naculis Cedar:

Dauid orans Deũ, exauditur.

Queritur de fallacibus linguis aſſeclarũ Saulis.

Viuere cũ huiuſmodi hominib⁹, perinde exiſtimat, acſi apud Iſmaelitas exularet.

157 Multi qui perſequuntur me, & tribulant me, à teſtimoniis tuis non declinaui.

158 Vidi præuaricãtes,& tabeſcebam: quia eloquia tua non cuſtodierunt.

159 Vide quoniam mandata tua dilexi Domine: in miſericordia tua viuifica me.

160 Principium verborum tuorum veritas: & in æternum omnia iudicia iuſtitiæ tuæ.

Sin

161 Principes perſequuti ſunt me gratis: & à verbis tuis formidauit cor meum.

162 Lætabor ego ſuper eloquia tua: ſicut qui inuenit ſpolia multa.

163 Iniquitatem odio habui,& abominatus ſum: Legẽ autem tuam dilexi.

164 Septies in die laudem dixi tibi ſuper iudicia iuſtitiæ tuæ.

165 Pax multa diligentibus Legẽ tuã: & non eſt illis ſcandalum.

166 Expectabam ſalutare tuum Domine,& mandata tua dilexi.

167 Cuſtodiuit anima mea teſtimonia tua,& dilexit ea vehementer.

168 Seruaui mãdata tua & teſtimonia tua: quia omnes viæ meæ in conſpectu tuo.

Thau

169 Appropinquet deprecatio mea in conſpectu tuo Domine: iuxta eloquium tuum da mihi intellectum:

170 Intret poſtulatio mea in cõſpectu tuo: ſecundũ eloquiũ tuũ eripe me.

171 Eructabunt labia mea hymnum, quũ docueris me iuſtificationes tuas.

172 Pronuntiabit lingua mea eloquiũ tuum: quia omnia mandata tua æquitas.

173 Fiat manus tua vt ſaluet me: quoniam mandata tua elegi.

174 Concupiui ſalutare tuum Domine: & Lex tua meditatio mea eſt.

175 Viuet anima mea,& laudabit te: & iudicia tua adiuuabunt me.

176 Erraui ſicut ouis quæ periit: quære ſeruum tuum, quia mandata tua non ſum oblitus.

Canticum graduum. CXIX.

1 AD Dominũ quũ tribularer clamaui,& exaudiuit me.

2 Domine libera animam meã à labiis iniquis,& à lingua doloſa.

3 Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam doloſam?

4 Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus deſolatoriis.

5 Heu mihi qa incolatus me⁹ prolõgat⁹ eſt: habitaui cũ habitãtib⁹ Cedar: B

157 Multi ſunt רבים Robuſti ſunt. aut, Fortes. 158 Præuar. בוגדים perfidos. Et tædio aff. ſ. ואתקוטטה Et abhorrui. Doctus inter Hebræos,& contendi. ſiue litigaui. acſi dicat, plus cõtentionis cũ illis habui quòd tuũ eloquiũ non cuſtodiant, quàm ꝙ ſint mihi nocumẽto.
160 Princip. ver. t. ראש דברך Caput verbi tui. Vel, A principio verbum tuum. i. à ſeculo. q. d. ſemper fuit verbum tuum verum. Et in ſec. &c. ולעולם & in æternum, &c. i. à ſeculo. Quidam, vniuerſa Lex tua iuſta in æternum. ſub. erit.
161 Et à verbis tuis timuit ומדבריך פחד. i. attamẽ veritus ſũ trãſgredi iuſſa tua. Alii, à verbis tuis expauit. Legitur & מדברך à verbo tuo.
164 Septies, &c.; שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך Præt. Heb. i. Identidem, ac frequẽter laudaui te propter iudicia tua iuſta. Subſtantiuum in genitiuo ponere, pro adiectiuo, Hebræis eſt familiare,& etiam in nominatiuo, vt paulo pòſt, verſu 172, Omnia mandata tua ſunt iuſtitia.
166 Expectaui ſal. t. שברתי לישועתך Præt. Heb. pro præſ. Spero in ſalute tua. 167 Cuſtod. שמרה Præt. Heb. pro præſenti, vt quidam vertũt, Cuſtodit. 168 Omnes viæ, &c.; כל דרכי נגדך Hebraiſmus, pro, quicquid ago in hac vita, eſt tibi notum.
171 Eructabunt תבענה Expriment. Effundent, Profundent. more ſcilicet fontis. i. copioſe te laudabunt. q. d. pleno ore canam laudes tuas.
174 Deſideraui תאבתי Præt. Heb. pro præſ. Cõcupiſco. 175 Viuet תחי viuat. Hebraiſmus, pro, Fac diuitius viuã,& laudes tuas canã.

IN PSALMVM CXX.

1 Graduum. המעלות Mayaloth. i. aſcenſionũ. q. d. pſalmus decãtatus poſt aſcẽſum, ſiue reditum ab exilio illo Babylonico. Alii, graduũ interpretãtur: dicũntque hũc pſalmũ & ſequẽtes, XIIII, à gradibus appellatos, quòd variis tonis & diſtinctis decãtati fuerint à vetuſtiſſimis illis Hebræis. Alii relinquunt Mayaloth, ſcribũntque hos pſalmos decantatos fuiſſe ad numeros cantionis cuius initium erat Mayaloth. Clamaui, קראתי Præterita Heb. quæ per præſens ſic quidam reddunt, Ad Iehouam quum in ſumma tribulatione ſum, clamare ſoleo,& annuit mihi. vel, exaudit me. Quidam Hebræorum ſcribunt ה in dictione בצרתה augendi vim habere, acſi diceret, in multitudine anguſtiæ, vel multiplici afflictione.
3 Quid dabit, &c. מה יתן Hebraiſmus, pro, Quem fructum capies ex ſermone fallaci? q. d. tu nocere potes, nihil tamen lucri ad te redites,& diutiſſime.
4 Sagittæ, &c. חצי וגו׳. i. velut ſagittæ emiſſæ à viro potenti validiſſimis lacertis: & vt carbones iuniperorũ vehementiſſimè perurentes,& diutiſſime. 5 Mewſech, משך Id eſt, inter Arabes, vel in Hetruria. q. d. inter barbaros mihi agere videor, non inter Iſraelitas. Alii vertunt, Peregrinor *in* exilio, ſiue *peregrinatione* protractionis. aut dilationis, vel durationis. i. diuturna. Mewſech enim protrahere ſignificat.

Cum his qui oderũt pacem, eram pacificus: quum loquebar illis, impugnabant me gratis.

Canticum graduum. CXX.

c. Par.20.c.17

LEuaui oculos meos in montes vnde veniet auxilium mihi.

Auxilium meum à Domino qui fecit cælum & terram.

Nõ det in commotionem pedem tuũ, neque dormitet qui cuſtodit te.

Ecce non dormitabit neque dormiet qui cuſtodit Iſrael.

Dominus cuſtodit te, Dominus protectio tua ſuper manum dexterã tuam.

Per diem ſol non vret te, neque luna per noctem.

Domin⁹ cuſtodiet te ab omni malo: cuſtodiat animã tuam Dominus.

Dominus cuſtodiat introitum tuũ & exitum tuum, ex hoc nunc & vſq; in ſeculum.

Canticum graduum. CXXI.

LÆtat⁹ ſũ in his quæ dicta ſũt mihi, In domum Domini ibimus.

Stanteserant pedes noſtri in atriis tuis Ieruſalem,

Ieruſalem quæ ædificatur vt ciuitas: cuius participatio eius in idipſũ.

Illuc enim aſcenderunt tribus, tribus Domini: teſtimonium Iſrael ad confitendum nomini Domini.

Quia illic ſederũt ſedes in iudicio, ſedes ſuper domum Dauid.

Rogate quæ ad pacem ſunt Ieruſalem: & abundantia diligentibus te:

Fiat pax in virtute tua, & abundãtia in turribus tuis.

Propter fratres meos & proximos meos loquebar pacem de te:

Propter domum Domini Dei noſtri quæſiui bona tibi.

Canticum graduum. CXXII.

AD te leuaui oculos meos, qui habitas in cælis.

Ecce, ſicut oculi ſeruorum in manibus dominorum ſuorum,

Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ ſuæ: ita oculi noſtri ad Dominũ Deũ noſtrũ, donec miſereatur noſtri.

Miſerere noſtri Domine, miſerere noſtri: quia multum repleti ſumus deſpectione,

Quia multum repleta eſt anima noſtra: opprobrium abundantibus, & deſpectio ſuperbis.

6 *Quòd* tandiu ″habitet anima mea cum odio habente pacem.
7 ″Ego *uir* pacis: & quum loquor, ipſi *commouentur* ad bellum.

Canticum ″graduum. CXXI.

1 L″Euo oculos meos ″ad montes, vnde veniat auxilium meum.
2 Auxilium meum à Iehoua qui fecit cælum & terram.
3 Non dabit ″in commotionem pedem tuum, neque dormitabit
″qui cuſtodit te.
4 Ecce non dormitabit, neque dormiet qui cuſtodit Iשׂraאel.
5 Iehoua cuſtodit te, Iehoua vmbra tua ″*ſtans* ſuper manum dexteram tuam.
6 Per diem ſol non percutiet te, neque luna in nocte.
7 Iehoua cuſtodiet te ab omni malo, cuſtodiet animam tuam.
8 Iehoua ″cuſtodiet exitum tuum & introitum tuum, ex hoc tẽpore & vſque in ſeculum.

Canticum graduum ipſius Dauidis. CXXII.

1 LÆtatus ſum ″cum dicẽtibus mihi, In domũ Iehouæ ibimus.
2 ″Stantes fuerunt pedes noſtri in portis tuis ô Ieruשׂalàim.
3 Ieruשׂalàim ″ quæ ædificatur vt ciuitas quæ coniuncta eſt ſibi
pariter:
4 Quia illuc aſcenderunt tribus, tribus Iah, ″*quod eſt* teſtimonium
Iשׂraאeli, ad celebrandum nomen Iehouæ.
5 Quia illic ″collocatæ ſunt ſedes ad iudiciũ, ſedes domus Dauid.
6 ″Poſtulate pacem Ieruשׂalàim: ″proſpere agant diligentes te.
7 Sit pax ″in antemurali tuo: proſperitas in palatiis tuis.
8 Propter fratres meos & proximos meos ″loquar nũc pacẽ de te:
9 Propter domum Iehouæ Dei noſtri quæram bonum tibi.

Canticum graduum. CXXIII.

1 AD te ″leuo oculos meos, qui habitas in cælis.
2 Ecce, ſicut oculi ſeruorum *intenti ſunt* ″ad manum dominorum ſuorum: ſicut oculi ancillæ ad manũ dominæ ſuæ: ita oculi noſtri ad Iehouam Deum noſtrum, donec miſereatur noſtri.
3 Miſerere noſtri Iehoua, miſerere noſtri: quia multum ſaturati
ſumus ″deſpectione.
4 ″Multum ſaturata eſt anima noſtra ſubſannatione, *ſubſannatione*
inquam opulentorum, ″deſpectione ſuperborum.

In ſummo pacis ſtudio eius, maximã illorum bellandi cupiditas.

Dauid ad bellũ proficiſcẽs, leuat oculos ad cælos pro auxilio, de quo certus erat.

Hæc ſunt verba ſacerdotũ ac populi de auxilio Domini regem confirmantis.

Studium populi Dei, aſcendendi Ieroſolymam cum cœtu fidelium ad laudandũ Deũ: de quo dictum in Pſalmis 42 & 84: per quã intelligitur Eccleſia Chriſti. Laudat Ieroſolymã propter concordiã ciuiũ: cõſtitut: vt conuenientes in eam, Deũ laudarent.

Preces pro ipſa Ieruſalem, Eccleſia Chriſti.

Fideles cõtẽpti à diuitib⁹ ſuperbis, & irriſoribus ſine intermiſſione opẽ à Deo flagitant.

6 Habitet שכנה־לה peregrinetur ſibi. redũdat SIBI. 7 Ego *uir* pa. &c. : אני־שלום וכי אדבר חמה למלחמה Ad verbum, Ego pax: & quum loquebar, ipſi ad bellum.

IN PSALMVM CXXI.

1 Graduum. למעלות Vide Pſal. 120. Leuo אשא Fut. Heb. pro præt. vel præſ. Ad montes, אל־ההרים ſuper montes. ſub. conſtitutus. Exprimit geſtum expectantis auxilium. q. d. Super montes conſtitutus, circunſpicio num alicunde, &c. 3 In cõm. למוט ad lapſum. vt labatur pes tuus. vel nutet. Qui cuſt. te. : שומרך Ad verbum, cuſtos tuus. vt & ſequenti verſu, cuſtos Iſraelis. 5 *Stans* ſuper ma. &c. : על־יד ימינך *adſtans* tibi ad dexteram manum. 8 Cuſtodiet, &c. ישמור וגו׳ Hebraiſmus, faciet Dominus vt omnia tua negotia fœliciter cedant.

IN PSALMVM CXXII.

1 Cum dicen. m. באומרים לי propter dicentes mihi. q. d. Lætor inter eos qui dicere mihi ſolent, & hortari vt ab ædibus meis regiis, ad Tabernaculum fœderis me conferam, precationis, & gratiarum actionis cauſa. 2 Stantes fu. עומדות היו Præt. Heb. Quidam vertunt, Stantes ſint. q. d. conferamus nos ad Eccleſiam ſanctam, & illic permaneamus, vel perſiſtemus. Alii præteritum vertunt in futurum, Stantes erunt. acſi dicat, Lætor inquam inter eos qui dicunt, Stabunt pedes. per futurũ enim omnia verti poſſunt, vt referantur ad Ieruſalem typum Eccleſiæ. 3 Quæ ædific. &c. : הבנויה כעיר שחוברה־לה יחדו quæ ædificata eſt, *&* velut ciuitas quæ adunata ſibi eſt ſimul. Mutatio perſonæ: acſi dicat, ſtabimus inquã in portis tuis, ô Ieruſalem, cuius ædificatio eſt abſolutiſſima, & quæ es velut vrbs cuius ciues vnanimiter viuunt. Referri poteſt ad ædificia. q. d. cuius ædificia pulchro ordine ſunt coniuncta. 4 *Quod eſt* teſt. Iשׂr. עדות לישראל Hebraicè tantùm legitur, Teſtimonium Iſraeli. ſub. quòd ſint populus Dei. Vel ſequentibus iungitur, Teſtimonium Iſraeli vt celebrent nomen Iehouæ. id eſt quod teſtatur Iſraelem debere laudare Iehouam. Alii, *Quia* præceptum eſt Iſraeli vt celebret nomẽ Iehouæ. Alii ſubaudiũt præpoſitionẽ, hoc pacto, *Ex* teſtimonio Iſraelis, ad celeb. 5 Collocatæ ſunt ישבו Ad verbum, ſederunt. vel, ſedent. i. vbi ſolia regalia Dauidis conſtituta ſunt, in quibus omnia ex ſumma æquitate inſtituuntur, & iudicantur. 6 Poſtul. pacẽ שאלו שלום Rogate pro pace. Optate pacem. Proſp. ag. &c. : ישליו אוהביך Mutatio perſonæ. Fœliciter agant. Alii, Benè ſit iis qui, &c. 7 In antem. tuo. בחילך Vox Hebræa ſignificat foueã qua cingũtur vrbes. Quidã Hebræorũ exponunt, in exercitu tuo. Alii, in populo tuo. Alii, munitione tua. 8 Loquar, &c. : אדברה־נא שלום בך Hebraiſmus, pro, optabo tibi omnia proſpera.

IN PSALMVM CXXIII.

1 Leuo נשאתי Præt. Heb. pro præſ. leuo, eleuo, attollo. 2 Ad manum אל־יד .i. ad opẽ. q. d. vt ſerui expectant opem ab heris ſuis. 3 Deſpectione. : בוז contemptu. ignominia. 4 Mul. ſatur. eſt רבת שבעה־לה Plurimum [vel, Admodum] ſatiata eſt ſibi. Redundat iſtud SIBI, vt & Pſal. 120. b. 6. Alii, Multo iam tempore ſatiata eſt. Alii, Magna *ſaturitate* ſatiata eſt. Deſpect. חבוז contemptu. vt præcedenti verſu, contemptu eorum qui ſuperbe dicunt nos eſſe à te derelictos.

Iſraelitæ cõmemorant ac prædicant omnibus ſe liberatos eſſe à vio ẽtia Ammonitarum inimicorum ſuorũ ſola Domini ope, oſtendentes illorũ crudelitatem.

Canticum graduum ipſius Dauidis. CXXIIII. 1
NIſi quòd Iehoua fuit nobiſcum, dicat nunc Iſraël:
Niſi quòd Iehoua fuit nobiſcum, quum inſurgerent ad- 2
uerſum nos homines,
Tũc viuos deglutiſſent nos: quũ iraſceretur furor eorũ in nos, 3
Tũc aquæ inũdaſſẽt nos, torrẽs pertrãſiſſet ſuper animã noſtrã: 4
Tunc *inquam* tranſiſſet ſuper animã noſtram aqua illa ſuperba. 5
Benedictus Iehoua, qui non dedit nos prædam dẽtibus eorũ. 6
Anima noſtra ſicut auis euaſit de laqueo aucupum: laqueus 7
contritus eſt, & nos euaſimus.
Adiutorium noſtrũ in nomine Iehouæ, qui fecit cælũ & terrã. 8

Fideles Deo fidentes cuſtodiuntur ab eo ne ſe dedant iniquitati, ſicut Ieruſalẽ cuſtoditur à mõtibus eam cingẽtibus.

Canticum graduum. CXXV. 1
QVi confidunt in Iehoua *ſunt* vt mons Siion *qui* non cõmo-
uetur, *ſed* in ſeculum permanet.
Ieruſaláim, montes in circuitu eius: & Iehoua in cir- 2
cuitu populi ſui, ex hoc tempore & vſque in ſeculum:
Quia non requieſcet virga impietatis ſuper ſortem iuſtorum: 3
ne mittant iuſti ad iniquitatem manus ſuas.
Benefac Iehoua bonis, & rectis in cordibus ſuis. 4
Declinãtes autem *in* peruerſitates ſuas ambulare faciet Ieho- 5
ua cum operantibus iniquitatem: pax *erit* ſuper Iſraël.

Oratio pro bonis ac rectis corde.
Hypocritis exitiũ, pax fidelib⁹.

Lætitia, ac voluptas populi à captiuitate Babylonis redeuntis cũ ſumma cæterorum populorũ admiratione.

Canticum graduum. CXXVI. 1
QVando redire fecit Iehoua captiuitatem Siion, fuimus ve-
luti ſomniantes:
Tunc repletum fuit riſu os noſtrũ, & lingua noſtra lau- 2
de: tũc dixerunt inter Gẽtes, Res maximas Iehoua egit cum iſtis.
Res maximas Iehoua fecit nobiſcum, *unde* fuimus lætantes. 3
Redire fac Iehoua captiuitatẽ noſtrã ſicut torrẽtes in Auſtro, 4
Qui ſeminauerunt cum lachrymis, cum exultatione metent. 5
Eundo ibit, & flendo, qui portat pretioſum ſemen: *&* veniẽdo 6
veniet cum exultatione, reportans manipulos ſuos.

Orant vt plene liberẽtur ab inimicis.
Similitudine ſeminantis promittit ſummam lætitiam & pacẽ populo cum maxima affictione

Canticum graduum. CXXIII. 1
NIſi quia Dominus erat in nobis, dicat nunc Iſrael, niſi quia Dominus erat in nobis,
2 Cum exurgerent homines in nos, fortè viuos deglutiſſent nos:
3 Cũ iraſceretur furor eorũ in nos, forſitan aqua abſorbuiſſet nos.
4 Torrentem pertrãſiuit anima noſtra: forſitan pertranſiſſet anima noſtra aquam intolerabilem.
6 Benedictus Dominus, qui non dedit nos in captionem dentibus eorũ.
7 Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo venantium:
Laqueus contritus eſt, & nos liberati ſumus.
8 Adiutorium noſtrũ in nomine Domini, qui fecit cælum & terram.

Canticum graduum. CXXIIII. 1
QVi confidunt in Domino, ſicut mons Siõ, nõ cõmouebitur in æternũ ꝗ habitat in Ieruſalẽ.
2 Montes in circuitu eius: & Dominus in circuitu populi ſui, ex hoc nũc & vſque in ſeculum.
3 Quia non relinquet Dominus virgam peccatorum ſuper ſortem iuſtorum: vt non extendant iuſti ad iniquitatem manus ſuas.
4 Benefac Dñe bonis & rectis corde.
5 Declinantes autem in obliquationes adducet Dominus cum operãtibus iniquitatem: pax ſuper Iſrael.

Canticum graduum. CXXV. 1
IN conuertẽdo Dñs captiuitatem Sion, facti ſumus ſicut conſolati:
2 Tunc repletum eſt gaudio os noſtrum, & lingua noſtra exultatione.
Tunc dicent inter Gentes, Magnificauit Dominus facere cum eis.
3 Magnificauit Dominus facere nobiſcum, facti ſumus lætantes.
4 Conuerte Domine captiuitatẽ noſtram, ſicut torrens in Auſtro.
5 Qui ſeminãt in lachrymis, in exultatione metent.
6 Eũtes ibãt & flebãt, portãtes ſemina ſua.
Venientes autem venient cũ exultatione, portantes manipulos ſuos.

IN PSALMVM CXXIIII.

1 Niſi, &c. לולי יהוה שהיה לנו Ad verbum, Niſi *fuiſſet* Iehoua qui fuit nobis. i. pro nobis, & à parte noſtra ſtetit. 3 Quum iraſc. fu. e. in nos, בחרות אפם בנו Infinitiuum, in excandeſcere eos. vel, in excandeſcendo eis. Quidam volunt eſſe nomen, vertentes, in inflammationibus iræ ſuæ. Vel, in excandeſcentiis, &c. i. dum exardebat, vel exardeſceret, ſiue excandeſceret, aut incenderetur. 4 Inundaſſ. שטפונו .i. inundatione facta, rapuiſſent nos, ſiue obruiſſent, aut inuoluiſſent nos. 5 Tranſiſſet, &c. עבר על־נפשנו המים הזידונים Ad verbum, tranſiſſet ſuper animam noſtram aquæ ſuperbæ. Hic verbũ ſingulare nomini plurali iungitur more Hebræorum, pro, tranſiſſent aquæ. Aquas ſuperbas vocat magno impetu fluentes, vel tumidas, ac ſubitò inundantes. Per ſubitas autem inundationes & violenta flumina, hoſtilis impetus ſignificatur ab Hebræis. q. d. tunc inimicorum noſtrorum hominum petulantium, ac inopinantes opprimentium ſæuitia intolerabilis nos totos vaſtaſſet. 6 Benedictus ברוך Laudetur.

IN PSALMVM CXXV.

1 *Qui* non comm. &c. לא־ימוט לעולם ישב: Fut. Heb. non nutabit. ſub. mons Sion. q. d. qui confidunt in Domino, non nutabunt, ſicut nunquam nutabit mons Sion, qui in ſeculum perſtat. Quidam referunt ad quemcunque confidentem, vertentes, Non nutabit, *ſed* in æternum ſedebit. Vel, non mouebitur, *nam* in æternum permanebit, ſiue ſtabit. 2 Ieruſ. mon. in cir. e. ירושלים הרים סביב לה Antecedens cum ſuo relatiuo, pro, montes in circuitu Ieruſalem. Hebraiſmus. q. d. vt Ieruſalem optimè munita eſt, & cincta montibus, ita Iehoua munit & tuetur populum ſuum. Quidam, permanebit. Virga שבט Pro ſceptro vſurpant Hebræi. q. d. nullus tyrannus diu iuſtis imperabit. 3 Requieſcet ינוח Ita Hebraicé. Ne mittant, &c. למען לא ישלחו וגו׳ vt non extendant, &c. i. ne admoueant manus iniquitati. Hebraiſmus, pro, ne fiant iniqui, ne ve ſectentur tyrannorum iniquitates. 5 Declin. a. in peru. ſ. והמטים עקלקלותם Chald. paraph. Et declinãtes poſt prauitates ſuas. Alii, declinare facientes [vel, peruertentes] prauitatibus ſuis. Alii, peruertentes *uias ſuas* prauitatibus ſuis. Aut, Peruertentes *uias ſuas ut ambulent in* prauitatibus ſuis. Alii, Et declinãtes *a uia recta, & ambulantes in uiis* peruerſitatum ſuarũ. i. peruerſis quas elegerunt. Ambul. fac. יוליכם Ad verbum, ambulare faciet eos. Redundat pronomen EOS more Hebræorum. Quidam vertunt, ducet. vel, deducet. Alii, abducet. ſiue abducat.

IN PSALMVM CXXVI.

1 Quando red. f. בשוב יהוה את־שיבת Quum reduceret Iehoua, &c. i. Quũ reuocaret Dominus in patriam nos qui è Iudæa abducti fueramus captiui in Babylonem, videbamur ſomniare præ lætitia. Quidam vertunt verba huius pſalmi per futurum. Docti inter Hebræos vertunt, Quum reduxit Iehoua reuerſionem Sion. i. illos qui reuerſi ſunt in Sion. 2 Laude: רנה iubilatione. ouatione. Res max. Ieh. egit. הגדיל יהוה לעשות Ad verbum, magnificauit Iehoua facere, vel ad faciendũ. pro, magnificè egit. 4 Sicut torr. כאפיקים Aliquid ſubaudiendum, cuiuſmodi, & erit id nobis tam gratum, quàm torrentes in Auſtro, plaga ſcilicet Meridionali quæ eſt ſicca. Alii, vt torrentes Auſtro. ſub. ſiccos reducis. 5 Qui ſemin. הזורעים Qui ſeminant. Similitudo eſt ab iis qui quòd annona ſit cara, cum mœrore animi ſeminant. 6 Eundo, &c. הלוך ילך ובכה Fut. Heb. pro præſ. Hebraiſmus, Ire ſolet flẽdo. Idem dicit quod præcedenti verſu, ſed aliis verbis. Pret. ſemen: משך הזרע Quidam Hebræorum vertunt, vas ſeminis, ſiue caniſtrum in quo eſt ſemen. Alii, pretioſum ſemen: & exponunt, Vt qui fert ſementem magno pretio emptã ob caritatem annonæ, it ſeminatũ triſtis: verùm poſtea reuertetur à metendo lætus, quòd afferat plures manipulos quàm ſperaſſet. q. d. Piorum non erit perpetua triſtitia: ſimiles ſunt agricolis, quibus ſementis ſi fuerit triſtis, meſſis erit ſuauiſſima.

Cãticũ graduũ Salomonis. CXXVI.
NIſi Domin⁹ ædificauerit domũ, in vanum laborauerunt qui ædificant eam:
Niſi Dominus cuſtodierit ciuitatẽ, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam.
Vanum eſt vobis ante lucem ſurgere: ſurgite poſtquam ſederitis qui manducatis panem doloris.
Quum dederit dilectis ſuis ſomnũ: ecce, hæreditas Domini, filii: merces, fructus ventris.
Sicut ſagittæ in manu potentis: ita filii excuſſorum.
Beatus vir qui impleuit deſideriũ ſuum ex ipſis: non confundetur quũ loquetur inimicis ſuis in porta.
Canticum graduũ. CXXVII.
BEati omnes qui timent Dominũ, qui ambulant in viis eius.
Labores manuũ tuarum quia mãducabis: beatus es, & bene tibi erit.
Vxor tua ſicut vitis abundãs in lateribus domus tuæ.
Filii tuæ ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ.
Ecce ſic benedicetur homo qui timet Dominum.
Benedicat tibi Dominus ex Sion, & videas bona Ieruſalem omnibus diebus vitæ tuæ.
Et videas filios filiorum tuorũ, pacem ſuper Iſrael.
Canticũ graduum. CXXVIII.
SAEpe expugnauerunt me à iuuẽtute mea, dicat nunc Iſrael,
Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea: etenim nõ potuerũt mihi.
Supra dorſum meum fabricauerũt peccatores, prolongauerunt iniquitatem ſuam:
Dominus iuſtus concîdit ceruices peccatorum: confundantur & conuertantur retrorſum omnes qui oderũt Sion.
Fiant ſicut fœnum tectorum, quod priuſquam euellatur exaruit:
De quo non impleuit manum ſuã qui metit, & ſinum ſuum qui manipulos colligit.
Et non dixerunt qui præteribant, Benedictio Domini ſuper vos, benediximus vobis in nomine Domini.

1 Canticum graduum ˝ipſi ש Selomóh. CXXVII.
SI Iehoua nõ ædificet domum, fruſtra laborant ædificãtes eã:
ſi Iehoua non cuſtodiat ciuitatem, fruſtra vigilat cuſtos.
2 ˝Fruſtra vobis *eſt* ˝maturantibus ſurgere, ˝tardantibus ſedere, e-
dentibus panem ˝dolorum: ſic dabit dilecto ſuo ſomnum.
3 Ecce hæreditas Iehouæ, filii: ˝merces, fructus ventris.
4 Vt ſagittæ in manu potentis: ita filii ˝iuuentutum.
5 Beatus vir qui impleuit ˝pharetram ſuam ipſis: non afficientur
pudore quum loquuti fuerint cum inimicis ˝in porta.
1 Canticum graduum. CXXVIII.
BEatus omnis qui timet Iehouam, qui ambulat in viis eius:
2 Laborem manuum tuarum ˝quia comedes: beatus eris, & bo
num tibi erit.
3 Vxor tua *erit* ſicut vitis fructificans in lateribus domus tuæ: *&*
filii tui ſicut ˝plantationes olearum in circuitu menſæ tuæ.
4 ˝Ecce certe ſic benedicetur vir qui timet Iehouam.
5 ˝Benedicet tibi Iehoua ex צSiión, ˝& videbis bonũ Ieruשſaláim
omnibus diebus vitæ tuæ:
6 Et videbis filios filiorum tuorum, *&* pacem ſuper Iשſraאel.
Canticum graduum. CXXIX.
1 MVltum ˝anguſtiis affecerunt me ab adoleſcentia mea, dicat
nunc Iשſraאel:
2 Multum *inquam* anguſtiis affecerunt me ab adoleſcentia mea:
verùm non præualuerunt mihi.
3 Supra dorſum meum arauerunt arantes, ˝prolongauerunt ſul-
cum ſuum.
4 Iehoua *autem* iuſtus præcîdit funes impiorum.
5 ˝Pudore afficientur, & conuertẽtur retrorſum omnes qui odio
habent צSiion.
6 ˝Erunt vt herba tectorum, quæ antequam ˝egrediatur, ˝aruit:
7 Qua non ˝impleuit manum ſuam qui metit, ˝nec brachium ſuũ
qui congregat manipulos:
8 Neque ˝dicent trãſeuntes, Benedictio Iehouæ ſuper vos, ˝bene-
dicimus vobis in nomine Iehouæ.

Omnẽ humanã diligentiã & ſolicitudinẽ nihil prodeſſe, niſi Deus prouideat.

Familia, & vict⁹ à Deo quaſi dormiẽtibus ſuppeditantur.

Liberi dantur à Deo, vt ſubleuẽt parentem, etiam quũ vexatus in iudicio fuerit.

Deſcribit fœlicitatem coniugũ Deum timentiũ atque in eius viis ac mandatis ãbulantium.

Populus fidelis gloriatur ſe ſuperaſſe omnes conatus inimicorũ ſuorum auxilio ſolius Dei.

Impiorũ interitus, qui ſicut herba in tectis enaſcens, ſubito peribunt.

IN PSALMVM CXXVII.

1 Ipſi שSelomóh. לשלמה ipſius Selomóh. vel, pro Selomóh. i. in gratiam Selomonis.
2 Fruſtra, &c. שוא לכם וגו' Quidã ſubaudiũt ו, & vertunt, *ut* fruſtra vobis *eſt* mane ſurgentibus ſurgere, *&* differẽtibus ſeſſionẽ ſedere, comedentibus panem dolorum: ſic dabit, &c. Comparatio facta per contraria. q. d. vt fruſtra laboratis qui bene mane ſurgitis, & ſerò admodum vos ſomno datis, & comeditis panem partum cum maxima animi anxietate, quia nunquam eritis voti compotes: ſic Iehoua dabit dilecto ſuo ſomnum. i. omnimodam trãquillitatem. Vel potius, dabit in ſomno dilectis ſuis. Aut, per ſomnum. i. citra laborem. perinde acſi dicat, Vt fruſtra laboratis: ſic citra laborem dilecti à Deo aſſequentur quæ vos ſummo labore aſſequi non poteſtis. Maturãtibus ſur. משכימי קום quòd maturatis mane ſurgendo. Tard. ſed. מאחרי־שבת moram faciatis ſedendo. Alii, quòd tardatis ſedere. vacantes ſcilicet tota die operibus vſque ad veſperam, ſero ſedetis vt quieſcatis. Dolorũ: העצבים moleſtiarum. i. plenũ ærumnarũ, & maximis moleſtiis partum.
3 Merces, fr. ven.: שכר פרי הבטן Repetitio: idem bis dicit. q. d. quod à Deo tanquam iure hæreditario accipimus, ſunt liberi: & donum quo afficit pios Iehoua, quódque ab eius liberalitate proficiſcitur, eſt ſoboles. Fructum ventris vocat liberos.
4 Iuuent.: הנעורים. i. qui naſcuntur in iuuentute hominis. q. d. vt ſagittæ auxilio ſunt forti, ſic illi erunt patri ſeni vt eum iuuent.
5 Pharet. ſ. אשפתו Annotant Hebræi pharetram pro domo poni. In porta.: בשער porta pro ſenatu & tribunali: quòd in portis vrbium collocaretur. i. defendent patrem ſuum acerrimè, ſi in ius vocetur.

IN PSALMVM CXXVIII.

2 Quia comedes כי תאכל Mutatio perſonæ à tertia ad ſecundam: pro, nam veſcitur. Iſtud quia, ſiue nam, ſecundo loco poſitum, debuit primo loco poni, Nam laborem manuum tuarum comedet.
4 Ecce certè ſic הנה כי־כן Ecce quia ſic. Alii, Ecce nam ſic. Alii, vtique res ita habet quòd ſic, &c.
5 Benedicet tibi יברכך Benedicat tibi. Fœlicem te reddat. Et vid. bo. Ier. וראה בטוב ירושלם & vide in bono Ieruſaláim. Vel bonũ, pro bona. i. & fruaris fœlicitate Ieruſalem qua hodie eam florere vides. Quidam, imperatiuum pro futuro eſſe volunt. Et oblectaberis videndo bona Ieruſalem. Alii, Et videas commoda Ieruſalem.

IN PSALMVM CXXIX.

1 Anguſt. aff. צררוני infeſtarunt. coartarunt me. vel, aduerſati ſunt mihi. 3 Prolong. ſul. ſ.: האריכו למעניתם Sing. pro plur. produxerunt ſulcos ſuos. i. longos fecerunt ſulcos. Metaphora ab arantibus: qua ſignificat nullam datam illi fuiſſe requiem ab aduerſariis, quin ſemper afflixerint. Aratores vocat hoſtes. Præcidit קצץ Præteritum Hebr. pro futuro. Funes vocat conſilia & artes nocendi. q. d. amouebit iugum eorum à nobis. 5 Pudore affic. יבשו Confundantur. Pudefiant.
6 Erunt יהיו Sint. Egrediatur שלף educta ſit. erumpat. Quidam, euellatur. Aruit.: יבש Fut. Heb. pro præt. vel præſ. areſcit.
7 Impleuit. מלא Præt. Heb. pro præſ. implet. i. quæ ad meſſem non peruenit, vt metendo impleret manum meſſoris. Nec brach. ſ. וחצנו & ſinũ ſuũ. Alii, & oram veſtimenti ſui. 8 Dicent אמרו Præt. pro fut. vel præſ. dicunt. Bened. ברכנו Præt. Heb. pro præſ.

Canticum graduum. CXXX.

Iſrael captiuus in Babylone, in profũdo ſuæ calamitatis orat Deum.

D″E profundis″clamo *ad* te ô Iehoua, 1
Iehoua audi vocem meam: ſint aures tuæ intentæ ad vocẽ 2
deprecationis meæ.

Nullus iuſtus icoram Deo.

Si iniquitates obſeruaueris ô Iah, Domine quis″ſtabit? 3

Propitiatio apud Deum.

″Quia tecum eſt venia, vt timearis. 4

Delcarat ſũmũ ſtudium orandi Deum.

″Expectaui Iehouam: ″expectauit anima mea, ″& in verbo eius 5
ſperaui.
Anima mea *expectat* Dominũ″magis quàm cuſtodes ipſum ma- 6
ne, *magis inquam* quàm cuſtodes ipſum mane.

Exhortatio ad expectandã liberationẽ calamitatibus propter peccata immiſſis.

″Expectet Iſraël Iehouã: quia cum Iehoua eſt miſericordia, 7
″& multa apud eum redemptio.
Et ipſe redimet Iſraël ex omnibus iniquitatibus eius. 8

Canticum graduum ipſius Dauid. CXXXI. 1

Dauid expulſus oſtendit ſe perpetuo in humilitate ambulaſſe, neque vnquam regnum Saulis affectaſſe,

IEhoua, non″eſt exaltatum cor meum, ″neq; exaltati ſunt oculi
mei, neque ambulaui in magnis, ″neq; in mirabilibus ſupra me.
″Si non poſui, & ſilere feci animam meam, ſicut ablactatus *ſilere* 2
ſolet apud matrem ſuam, *hæc faciat mihi Deus*: ″ſicut ablactatus, eſt apud
me anima mea.

Exhortatio ad liberationem ſẽper ſperandam à Deo

″Expecta Iſraël Iehouam ex hoc tempore & vſque in ſeculũ. 3

Canticum graduum. CXXXII. 1

Precatio Dauid vt Deus inſtitutum ſuum de ædificãdo templo perficiat. ſimul canit ſibi indicatum fuiſſe, Sion ſedẽ fore domus Dei, id eſt Eccleſiæ & regni æterni Chriſti.

MEmento Iehoua″Dauid, cum omni afflictione eius:
Qui iurauit″Iehouæ, vouit″potenti ipſius Iaacób, 2
Si introiero in tabernaculum domus meæ, ſi aſcendero ſuper 3
lectum ſtrati mei,
Si dedero ſomnum oculis meis, palpebris meis dormitationẽ: 4
Donec inuenero locũ″Iehouæ, ″mãſiones forti ipſius Iaacob. 5
Ecce, ″audiuimus eam in Ephrathah: inuenimus eam in cam- 6
pis ſyluæ.
″Introibimus in manſiones eius, incuruabimus nos ſcabello 7
pedum eius.
Surge Iehoua *ut uenias* ad requiẽ tuã, tu & arca fortitudinis tuæ. 8

Canticum graduum. CXXIX.

1 DE profundis clamaui ad te Domine: Domine exaudi vocem
2 meam.
Fiant aures tuæ intendentes in vocem deprecationis meæ.
3 Si iniquitates obſeruaueris Domine, Domine quis ſuſtinebit?
4 Quia apud te ꝓpitiatio eſt: & propter Legẽ tuam ſuſtinui te Domine.
5 Suſtinuit anima mea in verbo eiꝰ: ſperauit anima mea in Domino
6 A cuſtodia matutina vſque ad noctem: ſperet Iſrael in Domino:
7 Quia apud Dominum miſericordia: & copioſa apud eum redemptio.
8 Et ipſe redimet Iſrael ex omnibus iniquitatibus eius.

Canticum graduum CXXX.

1 DOmine non eſt exaltatum cor meũ, neq; elati ſunt oculi mei: Neque ambulaui in magnis, neq; in mirabilibus ſuper me.
2 Si non humiliter ſentiebam, ſed exaltaui animam meam:
Sicut ablactatus eſt ſuper matre ſua, ita retributio in anima mea.
3 Speret Iſrael in Domino, ex hoc nunc & vſque in ſeculum.

Canticum graduum. CXXXI.

1 MEmẽto Domine Dauid, & omnis manſuetudinis eius,
2 Sicut iurauit Domino, votum vouit Deo Iacob:
3 Si introiero in tabernaculum domus meæ, ſi aſcendero in lectũ ſtrati mei,
4 Si dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem,
5 Et requiem temporibus meis: donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob.
6 Ecce audiuimus eã in Ephratha: inuenimus eam in campis ſyluæ.
7 Introibimus in tabernacula eius: adorabimus in loco vbi ſteterunt pedes eius.
8 Surge Domine in requiem tuam, tu & arca ſanctificationis tuæ.

2.Reg. luc.1. act.2. Luc.1. malac. 2.Paral.6 B

IN PSALMVM CXXX.

1 De prof. ממעמקים E profunditatibus. ſub. aquarum. i. rerum aduerſarum. Clamo *ad te* קראתיך Præt. pro præſ. inuoco te. 3 Stabit? : יעמוד ſubſiſtet? cõſiſtet? ſub. in conſpectu tuo. 4 Quia tec. eſt. &c. : כי־עמך הסליחה למען תורא Verùm apud te eſt clemẽtia: vt timearis. Alii, Certè apud te eſt clemẽtia, *qua uteris* vt colaris. ſub. alioqui homines te nõ timerent, ſiue colerent. aut, *Profecto aliqui ante te conſiſtent*: nam penes te eſt clementia. 5 Expect. Ieh. קויתי יהוה Præt. Heb. pro præſ. Expecto Iehouam. Alii, Expectaui [ſub. opem tuam] ô Iehoua. Expect. an. m. קותה נפשי Hebraiſmus, quo ſignificat ſe ex animo expectaſſe, non ſimulatè, neque fictè. Et in ver. e. ſpe. : ולדברו הוחלתי Præt. Heb. pro præſ. vt quidam vertunt, Et verbum eius expecto. Vel, in verbo eius ſpem habeo. 6 Magis quàm, &c. : משומרים לבוקר שומרים לבוקר ardẽtius quàm excubitores tempus matutinum, *expecto inquam ardẽtius, quam* illi vigiles diẽ. quo ſcilicet illis dormire liceat: noctu enim illis dormire nõ licet. Vel, cũ his [ſiue inter eos] qui obſeruant quando dies fuerit, vt mane ſurgant ad orandũ: ardentius inquam quàm, &c. Alii, Ante cuſtodes matutinos, ante cuſtodes (inquã) matutinos. Ad verbũ legitur Hebraicè, à cuſtodientibus [ſiue obſeruantibus] mane, obſeruantibus mane. Vtitur repetitione, vt feruorem explicet. 7 Expe. Iſ. Ieh. יחל ישראל אל־יהוה Speret Iſrael in Iehoua. Et multa, &c. : והרבה עמו פדות Hebraiſmus, pro, frequenter & abundè nos liberare ſolet ab aduerſis.

IN PSALMVM CXXXI.

1 Eſt exalt. גבה ſuperbiuit. Exalt. ſ. oc. m. רמו עיני Hoc dicit quòd faſtus appareat in oculis hominis. Neq; in mir. &c. ובנפלאות ממני : neque in occultis à me. Hebraiſmus, acſi dicat, neque arduas res aggreſſus ſum, nec tentaui aliquid quod eſſet ſupra vires meas: vel nec aggreſſus ſum intelligere occultiora & obſcuriora, quàm vt à me intelligi poſſent. 2 Si non poſui, &c. אם־לא שויתי ודוממתי Hebraicũ dicendi genus. Confirmat autem ſuperiora iureiurando. q. d. fruſtrer ſpe mea, ſiue, Nunquam Deus mihi adſit, ſi nõ coercuerim, ſiue compeſcuerim, quietúmve reddiderim animũ meũ, tanquã nuper ablactatũ puerũ: omnia expectans à Deo, vt ille à matre ſua, quũ ex ſe nihil poſſit. Quidam ſecundũ verbũ, tanquã eſſet à radice דמה, quod ſimilem eſſe ſignificat, & etiã ſilere, vertunt, Si non æquiparaui & ſimilem eſſe feci animã meam. Vt hæc duo verba pro æquiparare & aſſimilare ponantur: acſi vertas, Si non adæquaui & ſimilem reddidi animã meam ablactato. Sicut ablact. כגמול Repetitio, & velut præcedentium expoſitio. 3 Expe. Iſ. Ieh. יחל ישראל אל־יהוה Spera Iſrael in Iehoua.

IN PSALMVM CXXXII.

1 Dauid cum o. affl. e. : לדוד את כל־ענותו ipſi Dauidi [vel ipſius Dauidis] vniuerſæ afflictionis eius. Ipſi Dauidi. i. in fauorem Dauidis. 2 Iehouæ, ליהוה Mutatio perſ. i. tibi. Potenti ip. Ia : לאביר יעקב. i. qui potenter eripuiſti Iaacob à periculis. Alii, fortiſſimo (ſub. Deo) Iaacob. Alii, magnifico *Deo* Iaacob. 5 Iehouæ ליהוה. i. vbi reponatur arca Iehouæ: hoc eſt, donec cõſtruxero templum in quo reponatur arca Dei potentis quem coluit Iaacob, vel qui potenter ſeruauit Iaacob. Manſiones משכנות habitationes. tabernacula. ſing. pro plur. aut plurali vtitur, quòd tres eſſent partes templi, vt Pſalmo 68. g. 36. 6 Audiuimus eam שמענוה ſub. manſionem. vel requiem. Quidam vertunt, audiuimus eum. ſub. locum. Vel, audiuimus de eo, nempe à ſenioribus Iſrael qui erant in Beth-lehem, quum adhuc pueri eſſemus. In camp. ſyluæ. : בשדי יער, i. in agris ſyluoſis. Aream Ornam videtur intelligere, 2. Sam. 24. d. 20. Forti ip. Ia. : לאביר יעקב Vide paulo antè verſu 2. loco, 7 Introib. in, &c. נבואה למשכנותיו וגו Introeamus tabernacula eius, adoremus ſcabellum pedũ eius. Alii, Adeamus habitacula eius, proſternamus nos ad ſcabellum pedum eius. Hortatur omnes vt intrent in templum. Fut. Heb. pro imperat.

2.Reg.7.c.12 luc.1.e.55 act.2.e.30

Luc.1.g.69 malach.3.a.1

9 Sacerdotes tui induantur iuſtitia: & ſancti tui exultent.
10 Propter Dauid ſeruum tuum,non auertas faciem chriſti tui.
C
11 Iurauit Dominus Dauid veritatē, & non fruſtrabitur eum, ‖De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuā.
12 Si cuſtodierint filii tui teſtamentum meum , & teſtimonia mea hæc quæ docebo eos:
Et filii eorum vſque in ſeculū ſedebunt ſuper ſedem tuam.
13 Quoniam elegit Dominus Siion: elegit eam in habitationem ſibi.
D
14 Hæc requies mea in ſeculum ſeculi:hìc habitabo,quoniam elegi eam.
15 Viduā eius benedicens benedicā: pauperes eius ſaturabo panibus.
16 Sacerdotes eius induam ſalutari: & ſancti tui exultatione exultabunt.
17 ‖Illuc producam cornu Dauid, paraui lucernam chriſto meo.
18 Inimicos eius induam cōfuſione: ſuper ipſum autem efflorebit ſanctificatio mea.
1 Canticum graduum Dauid. C X X X I I.
Ecce quàm bonum & quàm iucūdum habitare fratres in vnum:
2 Sicut vnguentū ī capite,quod deſcendit in barbam,barbam Aaron,
3 Quod deſcendit in orā veſtimenti eius: ſicut ros Hermon, qui deſcēdit in montem Sion.
Quoniam illic mādauit Dominus benedictionē,& vitā vſque in ſeculū.
1 Canticū graduū. C X X X I I I. Ecce nunc benedicite Domino omnes ſerui Domini,
Qui ſtatis in domo Domini , in atriis domus Dei noſtri,
2 In noctib⁹ extollite manus veſtras in Sancta,& benedicite Domino.
3 Benedicat te Dominus ex Siō,qui fecit cælum & terram.
1 Halelu-Iah. C X X X I I I I. Laudate nomē Domini,laudate ſerui Dominum:
2 Qui ſtatis in domo Domini, in atriis domus Dei noſtri.
3 Laudate Dominū,quia bonus Dominus: pſallite nomini eius, quoniā ſuaue eſt:
4 Quoniam Iacob elegit ſibi Dominus,Iſrael in poſſeſſionem ſibi.
5 Quia ego cognoui quòd magnus eſt Dominus , & Deus noſter præ omnibus diis.
B
6 Omnia quæcunque voluit Dominus fecit in cælo & in terra, in mari, & in omnibus abyſſis.

9 Sacerdotes tui ″induant iuſtitiam,″& ſancti tui″exultent.
10 Propter Dauid ſeruum tuum,ne auertas faciem″chriſti tui.
11 Iurauit Iehoua ipſi Dauid veritatem, non″auertetur ab ea , De
fructu ventris tui ponam ſuper ſolium tuum.
12 Si cuſtodierint filii tui pactum meum , & teſtimonium meum
quod docebo eos: etiam filii eorum vſque in ſeculum ſedebunt
ſuper ſolium tuum.
13 Quoniā elegit Iehoua ꝫSiíon,expetiuit vt eſſet habitaculū ſibi.
14 Hæc requies mea vſque in ſeculum:hìc habitabo,quoniam ex-
petiui eam.
15 ″Eſcæ eius benedicendo benedicā,pauperes eius ſaturabo pane.
16 Sacerdotes autem eius″induam ſalute: & ſancti eius exultando
exultabunt.
17 Ibi″oriri faciā cornu ipſi Dauid,″parabo lucernā chriſto meo.
18 Inimicos eius ″ induam pudore : & ſuper eum florebit diade-
ma eius.
1 Canticum graduum ipſi Dauid. C X X X I I I.
Ecce quàm bonum & quàm iucundum , habitare fratres ″e- Oſtendit quàm grata ſit Deo cōcordia fratrum.
tiam ſimul.
2 *Eſt* ſicut vnguentū optimū ″ſuper caput, deſcēdens ſuper barbā,
barbam Aharon:quod deſcendit ſuper oram veſtimentorū eius:
3 *Et* ſicut ros Hermon qui deſcendit ſuper montes ꝫSiíon:quoniā
″illuc præcepit Iehoua benedictionē,& vitam vſque in ſeculum.
1 Canticum graduum. C X X X I I I I.
Ecce,″benedicite Iehouæ omnes ſerui Iehouæ,″qui ſtatis in Exhortatio tam ad Leuitas quàm ad populū vt Deum laudent.
domo Iehouæ in noctibus:
2 Attollite manus veſtras″*ad* Sanctuarium,& benedicite Iehouæ.
3 ″Benedicat tibi Iehoua ex ꝫSiíon qui fecit cælum & terram. Oratio Leuitarū pro populo.
1 Halelu- Iah. C X X X V.
Laudate nomen Iehouæ,laudate ſerui Iehouæ:
2 ″Qui ſtatis in domo Iehouæ, in atriis domus Dei noſtri.
3 Laudate Iah,quia bonus″Iehoua:pſallite nomini eius,quia iu-
cundum eſt:
4 Quoniā Iayacób elegit ſibi Iah,& Iſraelem″in peculiū ſibi.
5 Quia ego noui quòd magnus eſt Iehoua, & Dominus noſter
præ omnibus diis.
6 Omnia quæ voluit Iehoua fecit in cælo & in terra , in maribus
& omnibus″voraginibus.

Hortatur Sacerdotes ac Leuitas, qui aſſidue in tēplo verſabantur, ad laud. dū Deū quòd Iacob elegerit pro ſua hæreditate,ac quòd potens ſit facere ōnia quæ vult in cælo,terra, & mari :inter cætera imbres, tonitrua, ventóſque cōmemorās.

9 Iuſtitiā,צדק .i.veſtes ſacerdotales quæ adūbrant & deſignāt ōnimodā bonitatē. Et ſancti.t. חסידיך & miſericordes tui.Sic infrà verſu 16.Leuitas intelligit. Exultēt. : ירננו cantēt.ouent. 10 Chriſti tui. : משיחך vncti tui. 11 Auertetur ישוב deflectet.diſcedet. 15 Eſcæ eius צידה Victui eius.Cibo eius.ſub.Sionis:acſi dicat, Mittam maiorem benedictionem in frugibus ac fructibus eius,quàm in aliis terris Iſrael,ad gloriā domus meæ, quæ eſt in medio eius. 16 Indu.ſalute, אלביש ישע Hebraiſmus,pro,ſeruabo & protegā. 17 Oriri faciam אצמיח .i. florere,germinare,aut propagare faciam. Parabo ערכתי Præt. Heb.pro fut.inſtituam.diſponā.q.d.floridum efficiam illic robur,regnum, regiam dignitatem: nam illic collocabo aliquem è poſteris Dauidis,qui ſemper erit populo velut lucerna:idq; in gratiā eius.Poſteritas Dauidis vocatur lucerna,1.Reg.11.f.36,& 15.a.4. 18 Induā pu.אלביש בושת Hebraiſmus,pro,obruam pudore,pudefaciam.

IN PSALMVM CXXXIII.

1 Etiam ſimul. : גם יחד .i.vnanimes. 2 Super caput, על־הראש ſub.effuſum.Dicit concordiam fratrū ſuauiorem eſſe vnguēto illo odoratiſſimo quo vngebantur Reges & Sacerdotes. 3 Illuc præcep.שם צוה Præt.Heb.pro præſ.& Hebraiſmus,pro,mandat,ſiue mittit Iehoua benedictionem illuc, hoc eſt in tales.i.fœlices reddere ſolet eos qui ita viuunt:″curat vt vbi eſt vera fraternitas , omnes ſua beneficentia fruantur.

IN PSALMVM CXXXIIII.

1 Bened.Ieh. ברכו את יהוה prædicate Iehouam. Qui ſtatis,&c. : העומדים בבית יהוה בלילות Annotāt Hebræi hoc loco, Leuitarum partes fuiſſe,in domo Iehouæ excubias agere:multos etiam ex reliquo populo fuiſſe qui dies, noctéſque templo adhærebant,& nocturno tempore laudes Deo canebant,quos hìc ſtantes in domo Iehouæ dicit.De his etiam pſalmo ſequenti loquitur,verſu 2.
2 *ad* Sanct. קודש *uerſus* Sanctitatem.i.ad Sancta ſanctorum: vbi erat arca, è qua Dominus promiſerat ſe reſponſa daturum.
3 Benedicat tibi יברכך nempe qui id feceris,id eſt qui laudaueris Deum.

IN PSALMVM CXXXV.

2 Qui ſtatis שעומדים Vide eadem præcedenti pſalmo,verſu 2. 3 Iehoua: יהוה Antecedens pro relatiuo ipſe.
4 In pec.ſibi : לסגלתו .i.vt ſit peculiaris & proprius ſibi. 6 Voraginibus : תהומות abyſſis.

Qui ascendere facit nubes ab extremo terræ: fulgura cum plu 7
uia ipſa facit, qui educit ventum de theſauris ſuis.

Opera eius facta ad liberãdũ ſuũ populum è terra AEgypti, introducendúmque in terram Chanaã.

Qui percuſſit primogenita AEgypti ab homine vſq; ad iumẽtũ. 8
Miſit ſigna & prodigia in medio tui AEgypte, in Pharyóh & in 9
omnes ſeruos eius.
Qui percuſſit Gentes multas, & occídit reges potentes, 10
ſSinhon regem ʼEmoræum, & ʻOg regem Baʃʃan, & omnia 11
regna Chenáʻan.
Et dedit terram eorum hæreditatem, hæreditatem ipſi Iʃraʼel 12
populo ſuo.

Gloria & memoria Dei eſt magna ex eo quòd ſemper populũ ſuum de manu inimicorum liberauerit.

Iehoua nomen tuum in ſeculum, Iehoua memoria tua in gene 13
rationem & generationem:
Quia iudicabit Iehoua populum ſuum, & ſuper ſeruis ſuis pœ 14
nitentia ducetur.

Irridet imagines & idola, eóſque qui illa adorant.

Simulachra Gentiũ argentum & aurum, opus manuũ hominis. 15
Os eſt eis, & non loquuntur: oculi ſunt eis, & non vident. 16
Aures ſunt eis, & nõ auſcultãt: etiã nõ eſt ſpiritus in ore ipſorũ. 17
Sicut ipſa ſint facientes ea, *atque* omnis qui fidit eis. 18

Exhortatio ad laudandum Dominum.

Familiæ Iʃraʼel benedicite Iehouæ: familiæ Aharon benedi- 19
cite Iehouæ.
Familiæ Leui benedicite Iehouæ: qui timetis Iehouam benedi- 20
cite Iehouæ.
Benedictus Iehoua ex ʦiión, qui habitat in Ieruʃaláim. Ha- 21
lelu-Iah.

CXXXVI

Exhortatio ad laudandum Deũ cum propter creationem rerum ab eo factarum, tum propter beneficia eius erga Iſraelem liberatum ex captiuitate AEgypti, atque in terram Chanaan introductum.

Celebrate Iehouam: quoniam bonus, quoniã in ſeculum mi- 1
ſericordia eius.
Celebrate Deũ deorũ: quoniam in ſeculũ miſericordia eius. 2
Celebrate Dominum dominorum: quoniã in ſeculum miſeri- 3
cordia eius.
Eum qui facit mirabilia magna ſolus: quoniam in ſeculum mi- 4
ſericordia eius.
Eum qui fecit cælos cum intelligentia: quoniam in ſeculum 5
miſericordia eius.
Eum qui extendit terrã ſuper aquas: quoniam in ſeculum mi- 6
ſericordia eius.
Eũ qui fecit luminaria magna: quoniã ĩ ſeculũ miſericordia ei⁹ 7
Solẽ in dominiũ in die: quoniã in ſeculum miſericordia eius. 8
Lunam & ſtellas in dominia in nocte: quoniam in ſeculum mi 9
ſericordia eius.
Eum qui percuſſit AEgyptum in primogenitis eorum: quoniã 10
in ſeculum miſericordia eius.
Eum qui eduxit Iʃraʼelem de medio eorum: quoniam in ſe- 11
culum miſericordia eius.

7 Educẽs nubes ab extremo terræ: fulgura in pluuiam fecit.
Qui producit ventos de theſauris ſuis:
8 qui percuſſit primogenita AEgypti ab homine vſque ad pecus.
9 Emiſit ſigna & prodigia in medio tui AEgypte, in Pharaonem, & in õnes ſeruos eius.
10 Qui percuſſit gẽtes multas: & occidit reges fortes,
11 Sehon regem Amorrhæorum, & Og regem Baſan, & omnia regna Chanáan.
12 Et dedit terram eorum hæreditatem, hæreditatem Iſrael populo ſuo.
13 Domine nomẽ tuum in æternum: Domine memoriale tuum in generationem & generationem.
14 Quia iudicabit Dominus populũ ſuum, & in ſeruis ſuis deprecabitur.
15 Simulachra Gentiũ, argentũ & aurum, opera manuum hominum.
16 Os habent, & non loquentur: oculos habent, & non videbunt.
17 Aures habent, & non audient: neq; enim eſt ſpiritus in ore ipſorum.
18 Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.
19 Dom⁹ Iſrael benedicite Domino: domus Aaron benedicite Domino.
20 Domus Leui benedicite Domino: qui timetis Dominũ, benedicite Domino.
21 Benedictus Dominus ex Sion, qui habitat in Ieruſalem.
Halelu-Iah. CXXXV.
1 Confitemini Domino quoniam bonus, quoniã in æternum miſericordia eius.
2 Confitemini Deo deorum: quoniã in æternum miſericordia eius.
3 Confitemini Domino dominorum: quoniam in æternũ miſericordia eius.
4 Qui facit mirabilia magna ſolus: quoniam in æternum miſericordia eius.
5 Qui fecit cælos in intellectu: quoniam in æternum miſericordia eius.
6 Qui firmauit terram ſuper aquas: quoniam in æternum miſericordia eius.
7 Qui fecit luminaria magna: quoniam in æternum miſericordia eius.
8 Solem in poteſtatem diei: quoniã in æternum miſericordia eius.
9 Lunam & ſtellas in poteſtatem noctis: quoniam in æternum miſericordia eius.
10 Qui percuſſit AEgyptum cũ primogenitis eorum: quoniam in æternum miſericordia eius.
11 Qui eduxit Iſrael de medio eorũ: quoniam in æternum miſericordia eius:

7 Aſcend.fa.nubes מעלה נשיאים eleuat vapores.exhalationes.ſub.ab irrigua terra, quæ poſtea vertũtur in nubes. nam ab exhalationibus ſiccæ terræ gignuntur venti, flatus, tonitrua. Cum pluuia, למטר Id eſt, pluuiæ permiſta: quod eſt mutare naturam rerum. nam propriũ eſt aquæ extinguere ignem: videntur verò ſæpe ampliſſima fulgetra inter largiſſimos nimbos emicare. De theſ.ſ. מאוצרותיו: è reconditoriis ſuis. nam ſunt inuiſibiles, neque ſcimus vnde veniant, & quò eant.
8 Ab hom.vſque ad iu. : מאדם עד־בהמה tam hominum, quàm pecorum. Alii, pariter in genere hominum & in pecore.
14 Iudicabit, &c. ידין יהוה עמו Fut.Heb.pro præt. iudiciũ fecit populo ſuo. i. liberauit à ſeruitute AEgyptiaca. Pœnit.duc. : יתנחם pœnitentia ductus eſt. i. pœnituit eum tam multis malis affeciſſe populum ſuum, & rediit cum eo in gratiam. Alii, erga ſeruos ſuos placatus fuit. Alii, conſolabitur ſuper ſeruis ſuis. 19 Benedicite Iehouæ ברכו את־יהוה prædicate Iehouam, laudate. ſic in ſequentibus.

IN PSALMVM CXXXVI.

2 Quoniam in ſec. miſ.e. : כי לעולם חסדו Hæc repetitio (vt ſcribunt Hebræi) in fine ſingulorum verſuum, commonefacit nos miſericordiæ Dei, inuitátque vt celebremus eum ex conſideratione creaturarum.
5 Cũ intel. בתבונה Pſal.104.24, dicit, Omnia in ſapiẽtia feciſti. Cũ intelligẽtia igitur, id eſt ſingulari ingenio, & ſũma induſtria, vt quidã vertunt. 6 Extendit לרוקע expandit. ita enim terra aquas continet, vt aquis ſuperior eſſe videatur.
8 In dominium לממשלת vt dominium habeat. Vt præſit diei.

Exod.14.g.28

Num.21.c.24

Num.21.g.31

Ioſue.12.c.7

12 In manu potenti & brachio excel-
ſo: quoniam in æternum miſericor-
dia eius.

13 Qui diuiſit mare Rubrum in diuiſi
ones: quoniam in æternum miſeri-
cordia eius.

C

14 Et eduxit Iſrael per medium eius:
quoniam in æternum miſericordia
eius.

15 Et excuſſit Pharaonem & virtutē
eius in mari Rubro: quoniam in æter
num miſericordia eius.

16 Qui traduxit populum ſuũ per de-
ſertum: quoniam in æternum miſe-
ricordia eius.

17 Qui percuſſit Reges magnos: quo
niam in æternum miſericordia eius.

18 Et occîdit reges fortes: quoniam
in æternum miſericordia eius.

19 Sehon regē Amorrhæorum: quo-
niam in æternum miſericordia eius.

20 Et Og regem Baſan: quoniam in
æternum miſericordia eius.

D

21 Et dedit terram eorum hæredita-
tem: quoniam in æternum miſericor
dia eius.

22 Hæreditatē Iſrael ſeruo ſuo: quo-
niam in æternum miſericordia eius.

23 Quia in humilitate noſtra memor
fuit noſtri: quoniam in æternum mi-
ſericordia eius.

24 Et redemit nos ab inimicis noſtris:
quoniã in æternũ miſericordia eius:
Qui dat eſcam omni carni: quoniã
in æternum miſericordia eius.

25 Cõfitemini Deo cæli: quoniam in
æternum miſericordia eius.

26 Confitemini Domino dominorũ:
quoniã in æternũ miſericordia eius.

CXXXVI.

Pſalmus Dauid propter Ieremiam.

1 SVper flumina Babylonis illic ſe-
dimus & fleuimus, dum recorda-
remur Sion.

2 In ſalicibus in medio eius ſuſpendi
mus organa noſtra:

3 Quia illic interrogauerũt nos qui
captiuos duxerunt nos, verba cãtio-
num:
Et qui abduxerũt nos, Hymnũ can-
tate nobis de canticis Sion.

4 Quomodo cantabimus canticum
Domini in terra aliena?

5 Si oblitus fuero tui Ieruſalem, obli
uioni detur dextera mea:
Adhæreat lĩgua mea faucibꝰ meis,
ſi non meminero tui:

6 Si non propoſuero Ieruſalē in prin
cipio lætitiæ meæ.

7 Memor eſto Domine filiorum E-
dom, in die Ieruſalem:
Qui dicũt, Exinanite, exinanite vſ
que ad fundamentum in ea.

12 In manu forti, & brachio extento: quoniam in ſeculum miſeri-
cordia eius.

13 Eum qui diuiſit mare ″סSuph in diuiſiones: quoniã in ſeculum
miſericordia eius.

14 Et tranſire fecit Iשraאélem per medium eius: quoniam in ſe-
culum miſericordia eius.

15 Excuſſit autem Parעóh, & exercitum eius in mari סSuph: quo-
niam in ſeculum miſericordia eius.

16 Qui deduxit populum ſuum per deſertum: quoniã in ſeculum
miſericordia eius.

17 Eum qui percuſſit Reges magnos: quoniam in ſeculum miſe-
ricordia eius.

18 Et occîdit Reges ″potentiſſimos: quoniam in ſeculum miſeri-
cordia eius.

19 סSinón Regem אEmoræũ: quoniã in ſeculũ miſericordia eius.

20 Et עOg regem Baשſan: quoniam in ſeculum miſericordia eius.

21 Et dedit terram eorum in hæreditatem: quoniam in ſeculum
miſericordia eius.

22 Hæreditatem Iשraאeli ſeruo ſuo: quoniam in ſeculum miſeri
cordia eius.

23 ″Qui in deiectione noſtra memor fuit noſtri: quoniam in ſecu-
lum miſericordia eius.

24 ″Et vindicauit nos ab hoſtibus noſtris: quoniam in ſeculum
miſericordia eius.

25 Qui dat panem omni carni: quoniã ĩ ſeculũ miſericordia eius.

26 Celebrate Deum cæli: quoniam in ſeculum miſericordia eius.

CXXXVII.

1 IVxta flumina Babél illic ″ſedimus, etiam fleuimus dum recor- Sacerdotes, ac Leuitæ, cãtoreſque Babylone captiui cum populo Iſrael, queruntur ſe inuitari ad cantationes Ieruſalem.
daremur צSiíon.

2 Super ſalices ″in medio eius ſuſpendimus citharas noſtras.

3 Quum ibi poſtulauerunt à nobis qui captiuos duxerunt nos, *ut*
diceremus ″verba cantici: ″& citharis noſtris ſuſpenſis *uerba* lætitiæ, *dicen*
tes, Cantate nobis de cantico צSiíón: *reſpondimus*,

4 Quomodo cãtabimus cãticum Iehouæ in terra alienigẽarum?

5 Si oblitus fuero tui ô Ieruשſaláim: obliuiſcatur dextera mea Proteſtantur ſe nũquã obliuioni daturos Ieruſalē.
″*pulſationis ſuæ*.

6 Adhæreat lingua mea palato meo, ſi non meminero tui: ″ſi non
aſcendere fecero Ieruשſaláim ″ſuper caput lætitiæ meæ.

7 ″Recordare Iehoua ″filiorũ אEdóm, diei Ieruשſaláim, qui dice- Orant contra Idumæos inimicos incitantes.
bant, ″Diſcooperite, diſcooperite vſque ad fundamentum in ea.

13 Suph in diuiſ. סוף לגזרים Rubrum ſectionibus.i.in partes. Suph, caricoſum, ſiue arundinoſum ſignificat.
18 Potentiſſ. אדירים inclytos.inſignes.magnificos.præſtantes. Eadem & Pſalmo præcedenti, verſu 10, leguntur.
23 Qui in deiect.no. שבשפלנו Qui in humilitate noſtra.i. quum eſſemus oppreſſi. 24 Et vin.nos ויפרקנו Et redemit nos.
Et aſſeruit nos.

IN PSALMVM CXXXVII.

1 Sedimus, etiam fle. ישבנו גם־בכינו Fut.& præt.Heb.pro præt. Quidã vertunt per præt.imperf. ſedebamus & flebamus. vel, ſedentes flebamus. Videntur fuiſſe verba Leuitarum, & eorum qui ſolebant laudes Deo canere. 2 In med.eius בתוכה intra eam.ſub. Babylonem, per cuius medium fluit Euphrates. 3 Verba cantici: דברי־שיר Hebraiſmus, pro, cantica. Et cith.no.ſuſp.*uer.*læt. ותוללינו שמחה Ad verbum, & *in* ſuſpenſionibus noſtris lætitiam. Quidam, quum ſuſpendiſſemus *inſtrumenta* lætitiæ. Alii, & ſuſpenderamus lætitiam. à verbo תלה. Nonnulli deducunt à ילל vlulare, vt ת redundet, vertentes, Et *homines* eiulatuum noſtrorum *peterent* lætitiam .i.quum authores luctuum & lamentationum noſtrarum peterent, &c. Siue, *pro* vlulatibus noſtris *fuit illis* lætitia. Alii ab הלל inſanire, vertunt, Et deridentes nos, lætitiam.ſub.petebant à nobis. Alii à תלל deriuantes, conuertunt, Et qui velut in aceruos nos redegerũt, lætitiam.
5 *Pulſationis ſuæ.* Alii ſubaudiunt, *artis muſicæ.* Alii, *operis ſui*.i.poſthac pulſare non poſſim.
6 Si non aſcend.fec.&c. אם־לא אעלה את־ירושלים Ita Hebraicè vt vertimus. Quidã paraphraſticè vertũt, Si nõ poſuero Ieruſalē in cacumine ſummo lætitiæ meæ. Alii, Si non omni lætitiæ meæ præpoſuero Ieruſalem .i. niſi præcipuum meum gaudium ponam in recordatione Ieruſalem. vel, ſi non ſemper verſetur ob oculos meos Ieruſalem, quandocunque lætitiæ occaſio ſe ingeſſerit: vt antequam lætari incipiam, luctum & fletum mihi excitet recordatio Ieruſalem tam turpiter vaſtatæ.
7 Recordare Iehoua זכור יהוה Ita Hebraicè, vt vertimus. Quidam velut exponentes Hebraiſmum, vertunt, Memento Iehoua, vt ſe geſſerint filii Edom quum Ieruſalem vaſtaretur, dicentes, ſub. Babyloniis. Filiorum לבני filiis.i.in perniciem filiorum Edom.
Diſcoop.diſcoo. ערו ערו Nudate, nudate. Alii, Euacuate, euacuate.i.funditus euertite eã. Repetitio eiuſdē vocis, diligentiam ſignificat.

Prædicit exci-
diũ Babylonis.

Filia Babél″vaſtata, beatus qui retribuet tibi″retributionem 8
tuam quam retribuiſti nobis.
Beatus qui apprehendet,& allidet paruulos tuos ad petram. 9
Ipſius Dauid. CXXXVIII. 1

Dauid maximo animo laudat bonitatem Domini erga ſe,in eo quòd ſe à Saule deuictum reſtituerit in ſedem.

CElebrabo te toto corde meo:″coram diis pſallam tibi.
″Incuruabo me verſus tẽplum ſanctitatis tuæ, & celebra- 2
bo nomẽ tuum ſuper miſericordia tua,& ſuper veritate tua:quo-
niam″magnificaſti ſuper omnia nomen tuum.*&* eloquium tuũ.
In die *qua* inuocaui te,exaudiſti me : ″roboraſti me ĩ anima mea 3
fortitudine.
Confitebuntur tibi Iehoua omnes Reges terræ:quia audierunt 4
eloquia oris tui:
Et cãtabũt″in viis Iehouæ,*dicẽtes* quòd magna eſt gloria Iehouæ: 5
Nam excelſus Iehoua,& *tamen* humilem intuetur,″& excelſum è 6
longinquo cognoſcit.

Expertus tantã Domini bonitatem,de eius auxilio confidit in futurum.

Si ambulauero in medio anguſtiæ,″viuificabis me:contra iram 7
inimicorum meorũ″mittes manũ tuã,& ſeruabit me dextera tua.
Iehoua perficiet pro me″*opus ſuũ* : Iehoua miſericordia tua in ſe- 8
culum:opus manuum tuarum non dimittes.
″Victori ipſi Dauid. CXXXIX. 1

Dauid à ſuis inimicis accuſatus proditionis, adhibet Dominũ teſtem,qui eum planè cognoſcit.

IEhoua″probaſti me,& cognouiſti:
Tu cognoſcis ſeſſionem meam″& ſurrectionem meã, intelli- 2
gis″cogitationem meam longe antè.
Semitã meã & accubitũ meũ″cingis:& oĩb° viis meis″aſſueuiſti: 3
″Quia necdum eſt ſermo in lingua mea,ecce Iehoua tu noſti to 4
tum ipſum.

Cauſæ cur eum debeat cognoſcere.

Retro & antè″formaſti me,″& poſuiſti ſuper me manum tuam. 5
″Mirabilior eſt ſcientia à me,excelſa eſt,nõ potero ad eã *attingere*. 6

Oſtendit quẽadmodum Deus vbique præſens eſt Spiritu ſuo ac virtute,vt nihil poſſit ei abſconditum eſſe.

Quò ibo à Spiritu tuo,& quò à facie tua fugiam? 7
Si aſcendero in cælum , ibi es : ″& *ſi* ſtratum fecero *in* inferno, 8
ecce tu ades.
Si aſſumam alas″auroræ,& habitem″in nouiſſimo maris, 9
Etiã illuc man° tua deducet me,& apprehẽdet me dextera tua. 10

8 Filia Babylonis miſera,beatus qui
retribuet tibi retributionem tuam,
quam retribuiſti nobis.
9 Beatus qui tenebit & allidet par- Eſa.13.a.
uulos tuos ad petram.
1 Ipſi Dauid. CXXXVII.
COnfitebor tibi Domine in toto
corde meo: quoniam audiſti ver
2 ba oris mei.
In conſpectu Angelorum pſallam
tibi : adorabo ad templum ſanctum
tuum,& confitebor nomini tuo
Super miſericordia tua & veritate
tua:quoniam magnificaſti ſuper om
3 ne,nomen ſanctum tuum.
In quacunque die inuocauero te,
exaudi me : multiplicabis in anima
4 mea virtutem.
Confiteantur tibi Domine omnes
reges terræ, quia audierunt verba B
oris tui:
5 Et cantent in viis Domini, Quo-
niam magna eſt gloria Domini:
6 Quoniã excelſus Dominus:& hu-
milia reſpicit, & alta àlonge cogno-
ſcit.
7 Si ambulauero ĩ medio tribulatio-
nis,viuificabis me:& ſuper irã inimi
corum meorum extendiſti manum
tuam,& ſaluũ me fecit dextera tua.
8 Dominus retribuet pro me: Domi
ne miſericordia tua in ſeculum, ope-
ra manuum tuarum ne deſpicias.
CXXXVIII.
1 In finem pſalmus Dauid.
DOmine probaſti me , & cogno-
uiſti me:tu cognouiſti ſeſſionem
2 meam,& reſurrectionem meam:
Intellexiſti cogitationes meas dè-
longe: ſemitam meam & funiculum
3 meum inueſtigaſti:
Et omnes vias meas præuidiſti:
4 quia non eſt ſermo in lingua mea,
Ecce Domine tu cognouiſti om-
nia,nouiſſima & antiqua:tu forma-
5 ſti me,& poſuiſti ſup me manũ tuã.
6 Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex
me:cõfortata eſt,& nõ potero adeã. B
7 Quò ibo à Spiritu tuo,& quò à fa-
cie tua fugiam?
8 Si aſcendero in cælum,tu illic es:ſi Amos.9.a.
deſcendero in infernum,ades.
Si ſumpſero pennas meas dilucu-
9 lo,& habitauero in extremis maris,
10 Etenim illuc manus tua deducet
me,& tenebit me dextera tua.

8 Vaſtata, השדודה vaſtanda. Alii, miſera. Precatur Idumæis & Babyloniis talionem. Vide Eſa.13. Retributionem tuam,&c.
את־גמולך שגמלת לנו׃ Hebraiſmus,pro,reddet tibi malum pro malis illis quibus nos affeciſti.

IN PSALMVM CXXXVIII.

1 Coram diis נגד אלהים in conſpectu potentium. vel,iudicum.Elohim ſignificat Deum,Angelos, poteſtate aliqua ſublimi prædi-
tos,& iudices.Sæpius autem Dauid dicit ſe coram Regibus & principibus & ſapientibus res Dei agere.
2 Incur.me ver.temp. אשתחוה אל־היכל Adorabo coram templo.Procumbã ad templum,&c.manus ſcilicet ſupplices tendens verſus
illud. Magnif.ſu.om.&c. : הגדלת על־כל־שמך אמרתך in omnibus[ſiue,per omnia *facta tua*] magnificaſti nomen tuum,*&* verbũ tuũ.
Subaudita eſt coniunctio ET. Alii, magnificaſti *in* omnibus verbis tuis nomen tuum .i. præclarum reddidiſti nomen tuum,adimplendo
promiſſiones tuas. 3 Robor.me, &c. : תרהיבני בנפשי עוז roboraſti me, *&* in anima mea *fuit* virtus .i.animum meum reddidiſti
fortem. Alii, roborans me,*&* animæ meæ *adiiciens* virtutem. Alii, & animo meo robur indidiſti. 5 In viis בדרכי vias. Alii,de
viis.i.de his quæ aguntur à Iehoua. 6 Et excel.è long.co. : וגבוה ממרחק יידע & quod altum eſt,eminus cognoſcit. Alii,& altus lõ-
gè nota facit.vel,eminus.i.è cælo nota facere ſolet geſta ſua hic in terra. Alii,altum[vel ſuperbum]è longinquo conterit.vel,frangit.
7 Viuificabis me: תחייני Hebraiſmus,pro,incolumem me ſeruabis. Mittes תשלח extendes.
8 *Opus ſuum:* Subaudiunt alii,*quæcunque mihi eſt pollicitus.*

IN PSALMVM CXXXIX.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. Prob.m.& cog. : חקרתני ותדע ſcrutatus es me,& pernouiſti. Alii,exploratũ & cognitũ me habes.
2 Et ſurrect.m. וקומי & ſtationem meam. Alii,ſiue ſedeam,ſiue ſurgam.q.d.omnes actiones meas quas ago ſiue ſedendo,ſiue ſtãdo.
Cogit.meam לרעי voluntatem meam. 3 Cingis: זרית Præt.Heb.pro præſ.Hebraiſmus,pro Semper mihi ades iter facien-
ti & iacenti. Aſſueuiſti: : הסכנתה .i.noſti omnes vias meas,vt homo nouit opus ſuũ cui aſſueuit. Alii, & omnes vias meas exploratas
habes. Alii,vtiles feciſti.aut,proficere feciſti.fœlices & proſperas reddidiſti. 4 Quia necdũ eſt ſer.&c. כי אין מלה וגו׳ .i.antequã
loquar,noſti quæ dicturus ſum. 5 Formaſti me, צרתני obſediſti me.i.circundediſti me vndique ſciẽtia tua inſtar exercitus obſi-
dẽtis ciuitatẽ.Metaphora. Et poſ.ſu.me ma.t. : ותשת עלי כפכה & mihi admolitus es[vel,admouiſti]manũ tuam.ſub.formando me.
6 Mirab.eſt ſcien.à me, פלאיה דעת ממני Occulta ſcientia à me.Hebraiſmum ſic quidam vertunt paucis additis, Admirabilem in me
formando ſcientiam exhibuiſti,& ſublimiorem quàm vt eam poſſim intelligere. Alii,Mirabilior eſt huius rei cognitio,quã vt ego con-
ſequar.Sublimior eſt quàm,&c. 8 Et *ſi* ſtratum fe.*in* inf. ואציעה שאול ſi ſternam ſepulchrum. Vel,ſi ſternã in ſepulchro.Hebraiſ-
mus,pro,ſi etiam *deſcendam* ad ima.ſi degam in ima terra. Alludit ad id quòd ſepulchrum mortuis eſt pro lecto.
9 Auroræ, שחר Alludit ad celerrimam radiorum ſolis excurſionem,qui momento ab Oriente ad Occidentem perueniunt.q.d.ſi ab
Oriente ad Occidentem me celerrimè proripere velim. In nouiſſ. באחרית in extrema parte.

Et dixi, Forſitan tenebræ concul-cabunt me: & nox illuminatio mea in deliciis meis.	11	″Quum dixi,′Saltem tenebræ occultabũt me, *falſus ſum:nam* etiã nox lucebit″propter me.
Quia tenebræ non obſcurabũtur à te,& nox ſicut dies illuminabitur: ſicut tenebræ eius,ita & lumen eius.	12	″Etiam tenebræ non″ occultant *aliquid* à te, & nox vt ″dies lucet: ′tenebræ ſunt vt lux,& lux vt tenebræ:
C Quia tu poſſediſti renes meos: ſuſcepiſti me de vtero matris meæ.	13	Tu enĩ″poſſediſti renes meos,*&*″texiſti me ĩ vtero matris meæ.
Confitebor tibi quia terribiliter magnificatus es: mirabilia opera tua, & anima mea cognoſcit nimis.	14	Celebro te propterea quòd″terribilia *ſunt opera tua,* mirabilis ſum: admiranda ſunt opera tua,& anima mea″cognoſcit abundé.
Non eſt occultatum os meum à te quod feciſti in occulto: & ſubſtantia mea in inferioribus terræ.	15	Non fuit occultatum″corpus meum à te, quando factus fui in occulto,*quando*″variis membris decoratus fui in inferiorib⁹ terræ.
Imperfectum meum viderunt oculi tui,& in libro tuo omnes ſcribentur:dies formabuntur,& nemo ĩ eis.	16	″Imperfectum meum viderunt oculi tui:″acſi in libro tuo vniuerſa ſcripta fuiſſent, *licet* diebus *multis membra* formata ſint,& nec vnum ex eis *eſſet adhuc.*
Mihi autẽ nimis honorificati ſunt amici tui Deus: nimis confortati ſunt principatus eorum.	17	Itaque mihi″quàm pretioſæ ſunt″cogitationes tuæ ô Deus:quã multiplicatæ ſunt ſummæ earum.
Dinumerabo eos,& ſuper arenam multiplicabuntur:exurrexi,& adhuc ſum tecum.	18	″*ſi* numerem eas, præ arena multiplicatæ ſunt:″ *etiam ſi ſemper eſſem* expergefactus,& adhuc tecum *eſſem,non poſſem illas numerare.*
D Si occideris Deus peccatores: viri ſanguinum declinate à me:	19	″Si occideris Deus impium,&viros ſanguinarios, *quibus dico,* Receditè à me:
Quia dicitis in cogitatione,accipient in vanitate ciuitates ſuas.	20	Qui ″dixerunt *contra* te abominationem, aſſumpſerunt in vanũ *nomen tuum* hoſtes tui.
Nónne qui oderunt te Domine,oderam:& ſuper inimicos tuos tabeſcebam?	21	Nõne odio habẽtes te Iehoua odi,′& inſurgẽtiũ in te tædet me?
Perfecto odio oderam illos: inimici facti ſunt mihi.	22	Perfecto odio odi illos,′*&* pro inimicis fuerunt mihi.
Proba me Deus,& ſcito cor meũ: interroga me, & cognoſce ſemitas meas:	23	Explora me Deus,& cognoſce cor meum: proba me,& cognoſce cogitationes meas:
Et vide ſi via iniquitatis in me eſt: & deduc me in via æterna.	24	Et vide ſi ″via irritationis in me eſt, & *ſi ita eſt,* duc me′ per viam mundi.

Conſiderans amplius admirabilem creationem hominis,mirandaque eius cõſilia ac cogitationes, ad ipſũ laudandum commouetur.

Optat exitum inimicorum ſuorum, Saulis ac cæterorum,qui odio Domini affecti,ipſum quoque oderant.

Deum teſtem facit ſuæ conſcientiæ, piique in inimicos ſuos odii.

11 Quum dixi, ואומר Ad verbum,Et dico.Quidam vertũt,Et ſi dixero.ſiue,dicam.i.cogitem apud me.Alii,Dicã ergo. Saltem teneb.occul.me, אך־חושך ישופני At[vel,fortè]tenebræ occultabunt me.A radice נשף quod ſignificat crepuſculum.Alii vertunt eodem ſenſu,forſitan tenebræ conterent me. à verbo שוף quod contundere & frangere ſignificat. Propter me. : בערני circum me.i. vertetur in diem, vt meas cogitationes detegat in conſpectu Domini. 12 Etiam tenebræ גם־חושך Siquidem tenebræ. Alii, Sed ne tenebræ quidem. Occultant יחשיך Futura Heb. pro præſ. obtenebrant.i.occultant. Lucet, יאיר lucida erit. vel,lucida eſt. ſub.coram Deo.Quater idẽ repetit ad maiorem expreſſionem,vt doceat,Deũ nihil latere poſſe. Tenebræ ſunt, &c. : כחשכה כאורה Ad verbum,ſicut tenebræ ſicut lux.Hebraiſmus eſt breuiſſimus,pro,Apud Deum tenebræ ſunt ſimiles luci,& lux tenebris eſt ſimilis. 13 Poſſediſti קנית Præt.Heb.pro præſ.poſſides.i.tui ſunt,quia eos formaſti.q.d.tu noſti omnes affectus meos. Quidam,in poteſtate tua habes. Texiſti me תסוכני Iob 10.b.11,Pelle & carne veſtiſti me,oſſibus & neruis cooperuiſti me. 14 Terrib.ſunt *opera tua,* mirabilis ſum: נוראות נפליתי Ad verbum,mirabilia ſunt,mirabilis ſum. Adiectiuum primo loco ſine ſubſtantiuo:propterea quidam ſubaudiunt,opera tua.q.d.cauſæ plaſmationis meæ ſunt miræ,& mirabile eſt opificium corporis mei. Quidã vertunt,Tibi confiteor quòd miris & ſtupendis modis formatus ſum. Alii adiectiua vertunt in aduerbia,hoc modo, Quia terribiliter & mirificè formatus ſum. Alii,propterea quòd tremendis modis mirabiliter formatus ſum. Cognoſcit abundé.: יודעת מאוד Ad verbũ, eſt cognoſcens valde.vel,exactiſſimé. 15 Corpus meum עצמי os meum.q.d.ne vnum quidem ex oſſibus meis latuit te quando, &c.Quidam vertunt,ſubſtantia corporis mei. Alii,fortitudo mea.vel.potentia,aut robur meum.hoc eſt,quid potentia eſſem,quanuis nõ eſſem actu.i.quid futurus eſſem. Variis memb.&c. : רוקמתי בתחתיות ארץ variè effictus ſum in inferioribus terræ.vel,formatus inſtar ſcilicet veſtis Phrygionicæ. Alii,cõtextus ſum. Alii,mira arte diſtinctus ſum mẽbris. Aſſimilauit(inquit Hebræus quidã) opus creationis ſiue formationis in neruis,oſſibus,carne,& cute,operi Phrygionico:& aluũ ſiue vuluam matris ſuæ cõparauit inferioribus terræ. 16 Imperfe.meum גלמי informe meum.i.materiam illam rudem & informem vnde formatus ſum. Acſi in lib.&c. ועל־ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם : Fut.Heb.pro præt.Hebraicè ſic ad verbum,& ſuper librum tuũ vniuerſa ſcripta erãt, diebus formata ſunt,& non vnum ex eis. Id eſt,imò omnia membra mea erant tibi perinde nota, acſi deſcripta fuiſſent in libro poſito ante oculos tuos: & longo pòſt tempore formata ſunt ea membra, & ne vnum quidem ex eis membris extabat adhuc. Vel,& ne vnum quidem ex eis mẽbris erat tibi ignotum. Legitur etiam Hebraicè in poſteriore parte verſus ולו,& illi vnus erat in eis .i,& illi Deo omnes dies erant velut vnus dies. Quidam vertunt, Et in libro tuo omnia *membra* ſcripta erant, *quæ per* dies formata ſunt, quum adhuc nullum eorum extaret. Alii,Et in libro tuo omnes conſcripti erant,*quum* dies formarentur,& ne vnus quidem in eis eſſet. Alii,cuncta *membra quæ per* dies formata ſunt,velut in libro habebas deſcripta,quum adhuc ne vnum quidẽ extaret. 17 Quàm pret.ſunt מה־יקרו quàm eximiæ ſunt. quàm præclaræ ſunt. Quidam Hebræorum exponunt,quàm raræ.vt 1.Sam.3.a.1,Et verbũ erat rarum. Cogitationes tuæ רעיך Quidam Hebræorum vertunt,quàm pretioſi[vel glorioſi]ſunt amici tui. Alii,quàm pretioſæ ſunt voluntates tuæ. 18 *Si* numerem e.præ ar.mult. ſunt: אספרם מחול ירבון Ad verbum, Numerabo eas,plures ſunt quàm arena. *Etiam ſi,*&c. הקיצותי ועודי עמך : Ad verbum,euigilaui,& adhuc tecum.q.d.dum recordor tuarum cogitationum,in ſomnum vertor:& expergefactus, adhuc contemplor illas tuas cogitationes. Quidam vertunt,vigilabo *propter iſta,*& hucuſque *ago* tecum. 19 Si occid. אם־תקטול Quidam volunt optantis orationem eſſe,& vertunt, O ſi tu,vel Vtinam tu Deus interficeres impios,& viros ſanguinarios: *quibus dico* Faceſſite à me. Alii, Si occideres Deus impium, tum viri ſanguinum declinarent à me. Alii,Poſtquam perdidiſti improbos, faceſſite *ergo* à me vos viri ſanguinarii. Alii ſubaudiunt,ſemper tecum ero.q.d.Si interfeceris ô Deus,improbum,&c.contẽplor conſilia tua,& id ſemper ſum facturus. 20 Dixer.*contra* te abo. יומרוך למזמה Fut.Heb.pro præt.vel præſ.loquũtur contra te nefariè.vel,impiè.aut ſceleſté. Alii,Qui rebellãt tibi nefarié. Alii,Qui loquuntur cõtra te ad ſcelus. 21 Et inſurg.in te tæ.me? ובתקוממיך אתקוטט : & cõtra inimicos tuos cõtédo?vel,litigo? Alii,& inſurgẽtibus cõtra te indignor? Alii,Et in eos qui aduerſũ te inſurgũt,excandeſco?vel,moleſtia afficior? 22 *Et* pro inim.&c. : לאויבים היו לי acſi mihi hoſtes fuiſſent. Aut,velut inimici eſſent mihi. 24 Via irritationis דרך עוצב via rebellionis. Alii,via peruerſa. Alii,via idoli.i.num ſecter impiam viuendi rationem. num rebellis ſim,nec lubens feram quod immittis:aut,num ſecter idola. Nonnulli,via iræ. vel,doloris.aut,triſtitiæ.i.an dolore afficiar propter mala quæ eueniunt mihi. Per viam mundi. : בדרך עולם per viam ſempiternam. vel,per viam ſeculi. Hebraiſmus,pro,Et ſi ita res habet,moriar. Ioſue 23.c.14,& 1.Reg.2.a.2,dicitur Via vniuerſæ terræ:id eſt,qua gradiuntur omnes homines à ſeculo.

"Victori pſalmus ipſius Dauid. CXL. 1
ERipe me Iehoua ab homine malo, à viro "violento cuſtodi me: 2
Qui cogitant mala in corde, omni die "congregant bella. 3
"Exacuunt linguam ſuam ſicut ſerpẽs, venenum aſpidis ſub la- 4
biis eorum. ○Sélah.
Cuſtodi me Iehoua à manibus impii, à viro "violento cuſtodi 5
me, *ab iis* qui cogitauerunt impellere pedes meos.
Abſconderunt ſuperbi laqueũ mihi, & funibus extẽderunt re- 6
te: "in loco ſemitæ laqueos poſuerunt mihi. ○Sélah.
Dixi Iehouæ, Deus meus es tu: auſculta Iehoua vocem depre- 7
cationum mearum.
Iehoua Domine fortitudo ſalutis meæ, "*qui* operis caput meum 8
in die armorum.
Ne tradas Iehoua deſideria ſua impio: "cogitationem eius ne 9
perficias, *ne* exaltentur. ○Sélah.
Caput circundantium me, "peruerſitas labii ſui operiat ipſum. 10
Decidant ſuper eos prunæ: in ignem "cadere faciat eos, in fo- 11
ueas profundas, "ne reſurgant.
"Vir linguoſus "ne firmetur in terra: virum "violentum venetur 12
malum *ita ut* impellatur *præceps*.
Scio quòd faciet Iehoua iudicium "pauperis, iudiciũ egenorũ. 13
Profectò iuſti confitebuntur nomini tuo, habitabũt recti "cum 14
vultu tuo.
Cantus ipſius Dauid. CXLI. 1
IEhoua "ad te clamo, feſtina ad me: auſculta vocem meam quũ
clamauero ad te.
"Sit ſtabilis oratio mea *ſicut* ſuffimentũ in conſpectu tuo: "mu- 2
nus manuum mearum *ſit ut* ſacrificium veſpertinum.
Pone Iehoua cuſtodiã ori meo, cuſtodi oſtiũ labiorũ meorum. 3
Ne inclines cor meum ad rem malam ad operandum opera cũ 4
impietate, cum viris operantibus iniquitatem: "& ne veſcar *cibo*
voluptatum eorum.
Percutiat me iuſtus, *erit* "miſericordia: & increpet me, *et erit* "oleũ 5
præcipuum *quod* non franget caput meum: quoniam adhuc *ero*, &

David maximo animo orat vt à Doeg & aliis aſſẽtatoribus Saulis liberetur, q perpetuò apud Saulẽ ea de ipſo criminoſè loquebãtur, quibus eũ in diſcrimen vitæ adducerent.

In periculo atq; afflictione cõſtitutus orat Dominum, certus de eius auxilio.

Impii ſuam malitiã ſine permiſſione Dei non poſſunt exequi.

Orat aduerſus obtrectatores ſuos.

David per adulatores Saulis Ieroſolymis expulſ⁹, precatur à Domino vt ſua oratio tã ſit ei grata, quàm ſi in tẽplo oblationes offerret.

Orat vt à dictis factiſque prauis cuſtodiatur.

Mauult reprehẽdi, quàm cũ impiis lætari: contra quorum malitiam precatur.

CXXXIX.
In finem, Pſalmus Dauid. 1
ERipe me Dñe ab homine malo, à viro iniquo eripe me: 2
Qui cogitauerũt iniquitates ĩ corde, tota die conſtituebant prælia. 3
Acuerunt linguas ſuas ſicut ſerpẽtes: venenum aſpidũ ſub labiis eorũ. 4
Cuſtodi me Dñe de manu peccatoris: & ab hominib⁹ iniquis eripe me. 5
Qui cogitauerunt ſupplãtare greſſus meos: abſconderunt ſuperbi laqueum mihi: 6
Et funes extenderũt in laqueũ, iuxta iter ſcandalum poſuerunt mihi.
Dixi Domino, Deus meus es tu: exaudi Domine vocem deprecationis meæ. 7
Domine Deus virtus ſalutis meæ: obumbraſti ſuper caput meũ in die belli. 8
Ne tradas me Dñe à deſiderio meo peccatori: cogitauerunt cõtra me, ne derelinquas me, ne fortè exaltentur. 9
Caput circuitus eorum, labor labiorum ipſorum operiet eos. 10
Cadẽt ſuper eos carbones: in ignẽ deiicies eos, in miſeriis non ſubſiſtẽt. 11
Vir linguoſus non dirigetur in terra: virum iniuſtum mala capient in interitu. 12
Cognoui quia faciet Dominus iudicium inopis, & vindictã pauperũ. 13
Veruntamẽ iuſti cõfitebuntur nomini tuo: & habitabunt recti cum vultu tuo. 14

CXL.
Pſalmus Dauid. 1
DOmine clamaui ad te, exaudi me: intende voci meæ, quum clamauero ad te.
Dirigatur oratio mea ſicut incenſũ in conſpectu tuo: eleuatio manuũ mearum ſacrificium veſpertinum. 2
Pone Domine cuſtodiã ori meo, & oſtium circunſtantiæ labiis meis. 3
Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excuſandas excuſationes in peccatis, 4
Cum hominibus operantibus iniquitatem: & nõ communicabo cum electis eorum.
Corripiet me iuſtus in miſericordia, & increpabit me: oleũ aũt peccatoris non impinguet caput meum. 5

B C

Rom. 3.b. ſuperius 13.b. — 1.Reg. — 2.Re. — Exo.

IN PSALMVM CXL.

1 Victori למנצח Vide Pſal.4. 2 Violento חמסים Ad verbũ, iniquitatũ. iniuriarum. 3 Cõgreg. bella. : יגורו מלחמות Fut. Heb. pro præſ. concurrunt ad bella. conueniunt. i. excitant homines ad contentiones. 4 Exacuunt שננו Præt. Heb. pro præſ. 5 Violento חמסים Ad verbũ, iniquitatum. iniuriarum. 6 In loco ſemitæ ליד־מעגל Ad verbum, ad manũ tramitis, vel ſemitæ. Quidam diſtinguunt poſt SEMITAE: vt hoc ad præcedens referatur, extenderunt rete in loco ſemitæ. Alii ſequentibus iungunt. 8 *Qui* operis סכותה Infinit. Heb. pro futuro, vt dicunt Hebræi: operies, vel munies, &c. i. eris mihi inſtar galeæ tempore quo arma à me ſumentur. 9 Cogitationem e. ne perf. זממו אל־תפק nefarium cogitatũ eius [vel, quod conatus eſt] ne educas producas. vel, ne facias prodire. i. ne perficias. *Ne* exaltet ſe. ירומו Ad verbum, exaltabuntur. pro *ne* exaltentur. i. ne ſuperbiant, ſub. improbus cum ſociis. Ex præcedenti ſubauditur NE. 10 Peruerſitas עמל labor. iniuria. Hebraiſmus eſt, pro, mendacium labiorum principis eorum qui me perſequuntur, obruat ipſum. q. d. ſuis conſiliis & mendaciis pereat. 11 Cadere faciat eos, יפילם deiiciat. Alii, igne illos proſternat. de cælo ſcilicet miſſo. Ne reſurg. : בל־יקומו ne emergant. i. è quibus emergere non poſſint. Alii, vt non conſiſtant. 12 Vir ling. איש לשון Ad verbum, Vir linguæ. i. delator, linguax. Ne firmetur, בל־יכון ne ſit ſtabilis. ne dirigatur. i. nihil ſuccedat linguaci, quandiu degit in hoc ſeculo. Violentum חמס Ad verbum, iniquitatis. laboris. iniuriæ. violentiæ. i. virum pronum ad iniuriam inferendam calamitas ita rapiat, vt decidat in miſeriam ſempiternam. 13 Pauperis, עני afflicti. i. quòd ſit vindicaturus afflictos, & aſſerturus egenos. 14 Cum vultu tuo. : את־פניך coram facie tua. in conſpectu tuo. i. perpetuò viuent.

IN PSALMVM CXLI.

1 Ad te cla. קראתיך Præt. Heb. pro præſ. 2 Sit ſtabilis תכון Firmetur. Præparetur. i. vt quidam vertunt, Valeat oratio mea pro incenſo: aut Grata ſit ſicut ſuffimentũ quod tibi offerri ſolet. Vide Exo. 30. a. 1. Dauid ſummotus à tabernaculo Dei, ſuffitum ac ſacrificium conatur precibus ſarcire. Munus משאת donum. Alii, eleuatio. Oblatio fiebat manè & veſperi. Nume. 28. a. 4. & 8. d. 29. 4 Et ne veſcar *cibo* vol. e. : ובל־אלחם במנעמיהם Ad verbum, & ne comedam voluptates eorum. Vel, de voluptatibus, aut delectabilibus eorum. vt ב ſit pro מ. i. de cibo voluptatum eorum. i. cibis delicatis. Quidam totum verſum ſic vertũt, Ne flectas cor meum ad rem quancunque prauam, nequid moliar cum impietate coniunctum, vtens opera facinoroſorum hominum, neque fruar deliciis ipſorum. 5 Miſericordia: חסד beneficium. Præfert hic bonorum reprehenſionem ſceleſtorum fauori & beneficiis. Oleum præcipuum &c. שמן ראש אל־יני ראשי Iſtos Hebraiſmos ſic quidam conuertunt, Id erit mihi vice vnguenti optimi & fragrantis, & nullum mihi detrimentum afferet, ſed plurimum emolumenti: quia quandiu vixero, preces fundam, ne ſinat Dominus me labi in ſcelera eorum. Quidam Hebræorum ſic intelligunt, Opto vt me cædãt iuſti potius, quàm vt impii primario vnguento reddant me delibutum. i. ſummis deliciis me demulceant, & omni genere beneficiorum afficiant: quum enim illi cædunt, beneficium eſt, corripiunt enim me: at horum vnguentum frangit caput meum, ac perdit, & non demulcet. Quidam vertunt poſteriorem partem ſine coniunctione, & iuxta poſteriorem hanc expoſitionem, Oleum autem præcipuum non frangat caput meum: quia adhuc oratio mea contra mala eorum.

Quoniam adhuc & oratio mea in beneplacitis eorũ: abſorpti ſunt iuncti petræ iudices eorum.
Audient verba mea quoniam potuerunt:ſicut craſſitudo terræ erupta eſt ſuper terram.
Diſſipata ſunt oſſa noſtra ſecus infernũ:quia ad teDomine,Domine oculi mei,in te ſperaui,nõ auferas animam meam.

Cuſtodi me à laqueo quem ſtatuerũt mihi: & à ſcandalis operantium iniquitatem.
1.Reg.24.4 Cadent in retiaculo eius peccatores:ſingulariter ſum ego donec tranſeam. CXLI.
Intellectus Dauid,|cũ eſſet in ſpelunca,oratio.
VOce mea ad Dominũ clamaui, voce mea ad Dominum deprecatus ſum.
Effundo in cõſpectu eius orationẽ meam,& tribulationem meam ante ipſum pronuntio.
In deficiẽdo ex me ſpiritum meũ, & tu cognouiſti ſemitas meas,
In via hac qua ambulabam,abſcõderunt laqueum mihi.
Conſiderabam ad dexteram,& videbã:&nõ erat qui cognoſceret me.
Periit fuga à me:& non eſt qui requirat animam meam.
Clamaui ad te Domine,dixi,Tu es ſpes mea,portio mea ĩ terra viuẽtiũ.
Intende ad deprecationem meam: quia humiliatus ſum nimis.
Libera me à perſequentibus me: quia confortati ſunt ſuper me.
2.Reg.17. Educ de cuſtodia animã meã,ad cõfitẽdũ nomini tuo:me expectãt iuſti, donec retribuas mihi. CXLII.
Pſalmus Dauid,|quãdo perſequebatur eum Abſalom filius eius.
DOmine exaudi orationem meã: auribus percipe obſecrationem meam in veritate tua, exaudi me in tua iuſtitia:
Exod.14.a.7 (Et nõ intres in iudicium cum ſeruo tuo:|quia non inſtificabitur in cõſpectu tuo omnis viuens)
Quia perſequut⁹ eſt inimic⁹ animã meã:humiliauit in terra vitã meam:
Collocauit me ĩ obſcuris ſicut mortuos ſeculi,& anxiat⁹ eſt ſup me ſpirit⁹ me⁹, in me turbatũ eſt cor meũ.
Memor fui dierũ antiquorũ, meditatus ſũ in omnib⁹ operibus tuis:in factis manuum tuarum meditabar.
Expandi manus meas ad te,anima mea ſicut terra ſine aqua tibi:

oratio mea in mala eorum.
6 ʼDeiiciantur in locis petroſis iudices eorũ,& audiãt verba mea,
quoniam dulcia ſunt.
Orat cõtra principes,iudiceſque aulæ Saulis propter eorum iniuſtitiam.
7 Sicut ſcindẽs & findens *ligna* in terra:*ita* diſperſa ſunt oſſa noſtra
ʼin ore ſepulchri.
8 Quia ad te Iehoua Domine oculi mei,in te ſperaui, ʼne effũdas
animam meam.
Iterum orat Dominũ ne à ſuis inimicis occidatur.
9 Cuſtodi me ʼà locis laquei,*quem,ut me illaqueent*, tetẽderunt mihi,&
à laqueis operantium iniquitatem.
10 Cadãt in retiacula eius impii ʼſimul, dũ ego trãſibo. CXLII.
Adhuc cõtra inimicos ſuos precatur.
1 ʼIntelligentia ipſius Dauid,quum eſſet in ſpelunca,oratio.
2 VOce mea ad Iehouã ʼclamo:voce mea ad Iehouã deprecor.
3 ʼEffundo in conſpectu eius ʼcommẽtationem meam: an-
guſtiam meam in conſpectu eius annuntio.
Dauid deſcribit orationẽ quam habuit ad Deũ, quũ in ſpecu lateret fugiẽs Saulẽ. Hic perſpici poſſunt maximi angores afflictorum pro Domino, nullum auxilium niſi in eo, reperientium.
4 ʼQuum deficeret in me ſpiritus meus, *&* tu cognoſceres ſemi-
tam meam:in via qua ambulaturus erã abſcõderũt laqueũ mihi.
5 ʼAſpiciebam ad dexteram, & videbam, nec erat qui me agno-
ſceret: ʼperierat effugiũ à me,nec erat ʼqui requireret animã meã.
6 *Proinde* clamaui ad te Iehoua, *&* dixi,Tu es ſpes mea, portio mea
in terra viuentium.
Deus ſpes ipſius atque hæreditas.
7 Intende ad clamorem meum,quia ʼattenuatus ſum valde: erue
me à perſequentibus me: quoniam robuſtiores ſunt me.
8 Educ de carcere animam meam,vt laudem nomẽ tuum: ʼpro-
pter me coronabunt ſe iuſti,quòd ʼretribueris mihi.
Liberationes Dei ad eius gloriam.
1 Pſalmus ipſius Dauid. CXLIII.
IEhoua audi orationem meam, auſculta deprecationem meam
propter veritatem tuam,exaudi me propter iuſtitiam tuam:
2 (Et ne venias in iudicium cum ſeruo tuo: quia non ʼiuſtifica-
bit ſe in conſpectu tuo omnis viuens)
Hic pſalmus eadem habet atque ſuperior. Nam Dauid poſtulat iuſtitiã, hoc eſt, bonitatem Dei, quòd corã ipſo nemo iuſt⁹ ſit ſi ſũmo iure agat.
3 Quia ʼperſequitur inimicus animam meam: ʼattriuit in terram
vitam meam:habitare fecit me ʼin obſcuris ʼſicut mortuos ſeculi.
Deſcribit ſuum angorem.
4 ʼEt defecit ĩ me ſpiritus me⁹:in medio mei ʼdeſolatur cor meũ.
5 ʼRecordor dierum *qui fuerunt* à principio:meditor in omni opere
tuo,de opere manuum tuarum ʼcommentor.
Conſiderans bonitates Dei recipit animum ad orandum.
6 ʼExpando manus meas ad te: anima mea ſicut terra ſiticuloſa,
ad te *anhelat*. ס Sélah.

6 Deiician.in lo.pet. נשמטו בידי־סלע Præt.Heb.pro fut.imper. Demittantur in manibus petræ.vel ſaxi.i.præcipitentur è ſaxo. Quidam,Præcipitentur in locis petroſis. Alii,Deiiciantur in loca petræ.i.pereant iudices,ſiue principes eorum qui eos non caſtigant. 7 In ore ſepulchri. לפי שאול: iuxta ſepulchrum.i.in ea diſcrimina nos adduxerunt,vt propè ad mortem acceſſerimus. 8 Ne effun.an.m. אל־תער נפשי: Hebraiſmus,pro Ne citò perire me ſinas. 9 A locis laq. מידי פח Ad verbũ,à manibus laquei .i.à laqueo. 10 In retiac.eius במכמוריו in retia eius,nempe Saulis. Vel eſt ſingulare pro plurali,vniuſcuiuſque ipſorum. Simul,dum ego tranſ. יחד אנוכי עד־אעבור ſimul,donec ego tranſeam.i.interim dum euadam. Sic vertendo,verborum Hebraicorum ordo eſt paulum immutatus:& SIMVL præcedentibus iungitur. Alii iungunt ſequentibus,hoc modo, Simul [vel pariter] ego in ſeculum progrediar. Vel,ſimul ego vſque tranſibo. Aut,pariter ego perpetuò tranſeam.i.vadam illæſus, & non capiar tendiculis illius.

IN PSALMVM CXLII.

1 Intelligentia משכיל Vide Pſal.32. 2 Clamo: אזעק Futura Heb.pro præſ.vel imperf.clamabam,& deprecabar.ſub.quum nullum mihi ſupereſſet effugium. 3 Effundo אשפוך Effundebam.Fut.Heb.pro præſ.aut imperf.i. prolixè & profuſè exponebã illi mentẽ meam. Cõment.m. שיחי preces meas.ſermonẽ meum.eloquiũ m. 4 Quum defic. בהתעטף Dũ diſtorqueretur 5 Aſpic.ad dext.& vid. הביט ימין וראה Infinitiui Heb.pro præt.imperfecto,aut perfecto.i.reſpexi,vel reſpiciebam. Perierat eff. אבד מנוס ממני à me, Hebraiſmus.pro,quò fugerẽ non habebã. Qui requireret דורש ſub.vt eriperet. Nemo ſatagebat me eripere. 7 Attenuatus ſum דלותי miſer factus ſum. 8 Prop.me coro.ſe בי יכתירו me cingent. Alii,coronam facient ſibi de me.i. ero iuſtis vice coronæ,vice exempli,vt cui tu ſummopere faueris in periculo:ad quod reſpicientes,laudabunt te. Alii,iactabũt ſeſe de me. ſub. tanquam de corona quadam inſigni. Alii, reputabunt me ſibi coronam. Quidam, me expectabunt. Chald.paraph.de me tibi facient coronam laudis.i.in cœtu laudabunt te propter me. Retribueris תגמול Fut.Heb.pro præt.rependeris.vel,benefeceris.

IN PSALMVM CXLIII.

2 Iuſtificabit ſe יצדק iuſtificabitur. Alii,iuſtus erit. 3 Perſequitur רדף Præt.Heb.pro præſ. Attriuit דכא contriuit. fregit. Alii,proſternit. Alii,attritam deiecit. In obſcu. במחשכים in tenebricoſis.i.coegit vt habitarẽ in ſpelunca tenebroſa. Sicut mort.ſec. כמתי עולם: ſicut qui ab olim mortui ſunt.vel,iam pridem. 4 Et defecit ותתעטף Et diſtortus eſt.vel,diſtorquebatur. Deſolatur ישתומם deſtituitur.attonitum eſt. Alii,obſtupuit.vel,obſtupebat. 5 Recordor di.*qui fuerunt* à princip. זכרתי ימים מקדם Præt. Heb. Ad verbũ,Recordatus ſum dierũ priſtinorũ. Alii,dies anteactos.quibus ſcilicet affuiſti patribus noſtris. Cõmẽtor. אשוחח: Fut.Heb.pro præſ.verba facio.diſſero. 6 Expãdo פרשתי Præt.Heb.pro præſ. Siticuloſa, עיפה ſub.quæ imbrem expectat.

″Velociter exaudi me Iehoua,defecit ſpiritus meus:ne abſcon- 7
das faciem tuam à me,& ſimilis ero deſcendentibus in ſepulchrũ.
Audire fac me″manè miſericordiam tuam,quia in te″ſpero:″ſci 8
re fac me viam per quam ambulẽ,quia ad te leuaui animam meã.
Erue me ab inimicis meis Iehoua:″in te ſpero. 9
Doce me facere voluntatem tuam, quia tu es Deus meus: Spi- 10
ritus tuus bonus deducat me″in terra recta.
Propter nomen tuum Iehoua, ″viuificabis me: propter iuſtitiã 11
tuam educes de anguſtia animam meam.
Et propter miſericordiam tuã″diſperdes inimicos meos: & per- 12
des omnes hoſtes animæ meæ,quia ego ſeruus tuus ſum.

Petit à Deo doceri,orans vt ipſius bonitate ac miſericordia liberetur.

Precatur contra ſuos inimicos.

Ipſius Dauid. CXLIIII. 1
BEnedictus Iehoua rupes mea, qui docet manus meas ad præ-
lium,& digitos meos ad bellum.
Miſericordia mea,″& arx mea: eleuatio mea, & liberator meus 2
mihi,ſcutũ meũ,& in ipſo ſperaui,q″ſubdit populũ meũ ſub me.
Iehoua qd eſt homo,″& agnoſcis eũ:fili⁹hominis,″& reputas eũ? 3
Homo vanitati ſimilis eſt:dies eius ſunt vt vmbra tranſiens. 4
Iehoua ĩclina cælos tuos,& deſcẽde:tãge mõtes,& fumigabũt. 5
Fulgura fulgur,& diſperge eos:mitte ſagittas tuas,& turba illos. 6
Mitte manum tuam de excelſo,redime me,& erue me ex aquis 7
multis,è manu″filiorum alienorum:
Quorũ os″loquitur mẽdaciũ:& dextera eorũ,″dextera mẽdax. 8
Deus canticum nouum cantabo tibi: in pſalterio, *in* decachor- 9
do canam tibi.
″Qui dat ſalutem Regibus,qui redimit Dauid ſeruum ſuum de 10
gladio malo,
Redime me,& erue me de manu filiorum alienigenarum,quo- 11
rum os″loquitur mendacium:& dextera eorum,dextera mendax:
″Vt ſint filii noſtri ſicut plãtationes ″auctæ″in adoleſcentia ſua: 12
filiæ noſtræ ſicut″anguli exciſi inſtar palatii:
″Anguli noſtri pleni,″producentes de ſpecie ad ſpeciem: greges 13
noſtri″parientes mille,″decem millia in plateis noſtris:
Boues noſtri″onuſti *carne*:nõ ſit″ruptura,nec″qui egrediatur,nec 14
ſit″clamor in plateis noſtris.

Dauid recognoſcit victoriã quã aduerſ⁹ inimicos ſuos adeptus eſt, à ſolo Deo eſſe.

Admiratur quòd Deus ei tantum boni facere dignetur, homini nihili.

Oratio quã habuit pro victoria contra inimicos ſuos,qui nihil aliud quàm vanitatem ac prauitatem & dicebant, & faciebant.

Promittit laudẽ Domino,ſi eum à ſuis inimicis liberet.

Orat pro totius populi Iſrael proſperitate, quam promiſerat iis qui ipſius mandata cuſtodirent.

7 Velociter exaudi me Domine, de-
fecit ſpiritus meus.
Non auertas faciem tuam à me:&
ſimilis ero deſcẽdentibus in lacum.
8 Auditam fac mihi manè miſericor
diam tuam:quia in te ſperaui.
Notam fac mihi viam in qua am- C
bulem:quia ad te leuaui animã meã.
9 Eripe me de inimicis meis Domi-
10 ne, ad te cõfugi:doce me facere volũ
tatem tuam,quia Deus meus es tu.
Spiritus tuus bonus deducet me
in terram rectam: propter nomen
11 tuum Domine viuificabis me, in æ-
quitate tua
Educes de tribulatiõe animã meã:
& in miſericordia tua diſperdes ini-
12 micos meos:
Et perdes omnes qui tribulant a-
nimam meam: quoniam ego ſeruus
1 tuus ſum. CXLIII.
Pſalmus Dauid aduerſus Goliath
BEnedictus Dominus Deus meus,
qui docet manus meas ad præ-
lium,& digitos meos ad bellum.
2 Miſericordia mea & refugiũ meũ:
ſuſceptor meus,& liberator meus:
Protector meus,& in ipſo ſperaui:
qui ſubdit populum meum ſub me.
3 Dñe quid eſt homo, qa innotuiſti
ei?aut fili⁹hominis,quia reputas eũ? B
4 Homo vanitati ſimilis factus eſt:
5 dies eius ſicut vmbra prætereunt.
Domine inclina cælos tuos, & de-
6 ſcende:tange montes,& fumigabũt.
Fulgura coruſcationem,& diſſipa-
7 bis eos: emitte ſagittas tuas,& con-
turbabis eos.
Emitte manum tuam de alto,eri-
8 pe me,& libera me de aquis multis,
de manu filiorum alienorum: C
9 Quorum os locutum eſt vanitatẽ:
& dextera eorũ,dextera iniquitatis.
Deus canticum nouũ cantabo tibi:
in pſalterio decachordo pſallã tibi.
10 Qui dat ſalutem regibus:qui rede-
mit Dauid ſeruum ſuum de gladio
maligno,eripe me,
11 Et erue me de manu filiorum alie-
norum,quorum os locutum eſt vani
tatem: & dextera eorum, dextera
iniquitatis:
12 Quorum filii ſicut nouellæ planta D
tiones in iuuentute ſua.
Filiæ eorum cõpoſitæ: circumor-
natæ vt ſimilitudo templi:
13 Promptuaria eorũ plena:eructan-
tia ex hoc in illud.
Oues eorum fœtoſæ, abundantes
14 in egreſſibus ſuis: boues eorũ craſſæ.
Non eſt ruina maceriæ, neque trãſ
itus, neque clamor in plateis eorũ.

7 Velociter מהר Feſtina.Propera.verbum pro aduerbio. 8 Mané בבוקר .i.tẽpeſtiuè.Manè dixit,quia orationi aptũ:Miſericordiã.i.vocẽ tuã quæ teſtetur miſericordiã tuã erga me. Spero: בטחתי Præt.Heb.pro præſ.tibi fido. Scire fac me הודיעני notam fac mihi.monſtra mihi. 9 In te ſpero. : אליך כסיתי ad te *latitaturus*,vel *protegendus* cõfugi.Alii,apud te obtego,vel abſcõdo.ſub.me.Alii,tibi abſcondi.ſub.cauſam meam.i.tibi vni,non alii cuiquã expono cauſam & calamitatẽ meã,vt ei à quo ſolo opẽ expecto. 10 In terra re. בארץ מישור per terrã rectitudinis.i.per iter rectũ. 11 Viuificabis me: תחייני Fut.Heb.pro optãdi modo,viuifica.i.fac incolumis euadã hoc periculũ,vt te laudem. 12 Diſperdes תצמית Fut. Heb.pro optandi modo,diſſipa,diſperde,conſice. Sic mox.

IN PSALMVM CXLIIII.

1 Bened.Ieh.rupes mea, ברוך יהוה צורי Laudetur Iehoua fortitudo mea.vel,Omni laude dignus. 2 Et arx mea:eleua.mea, ומצודתי משגבי & munimentũ meũ,& arx mea.Iiſdẽ nominibus vſus eſt & Pſal.18.3,& aliis locis. Subdit הרודד expandit.ſternit.Alii,ſubiicit. 3 Et agnoſ.e. ותדעהו quòd cognoſcis eum. vel, vt agnoſcas eum.i.curam illius agere digneris. Et repu.eũ? : ותחשבהו quòd cogites de eo?vel,vt cogites de eo? 7 Fil.alien. : בני נכר Ad verbũ,filiorũ alieni.pro,alienorũ.i.eorũ qui alienũ Deũ colunt. 8 Loquitur דבר Præt.Heb.pro præſ. Dext.mend. : ימין שקר Ad verbũ,dextra mendacii.i.quorum robur fallet eos. 10 Qui dat הנותן Perſonæ mutatio,à ſecunda ad tertiã. 11 Loqui. דבר Præt.Heb.pro præſ. 12 Vt ſint filii no. אשר בנינו Ita quidã vertunt,vt ſit imprecatio. Alii, Nã filii noſtri,&c. q.d.quod ad alia pertinet,res omnes aliæ noſtræ bene habẽt,tãtum nobis opus eſt vt nos liberes:nã filii à teneris diligẽter exculti ſunt, & filiæ noſtræ formoſæ ſunt,vt lapides,&c. Auctæ מגודלים adultæ.ſumma cura enutritæ. In adole.ſ. בנעוריהם Plur.Heb.in adoleſcẽtiis ſuis.Alii,in iuuentute ſua. Anguli exciſi כוית מחוטבות anguli ornati:vel politi.i.vt ſũt angulares lapides elegãter politi,ad ſimilitudinẽ lapidũ quibus cõſtruuntur palatia. 13 Anguli no.ple. מזוינו מלאים Vox Hebræa ſignificat angulos:pro qua interpretes vertunt,Penuaria noſtra plena ſunt. ſiue Cellæ noſtræ ſunt plenæ.Hebræi pro angulo domus accipiunt,exponentes, In omni angulo domus eſt aliqua frugum ſpecies. Produc.de ſpecie ad ſpe. מפיקים מזן אל־זן Ad verbum,educentes[.i.producentes,vel ſuppeditãtes]de genere ad genus:hoc eſt,varia genera annonæ. Alii intranſitiuè vertunt, exeuntes[.i.redundantes] de ſpecie ad ſpeciem.q.d.præ frugum copia miſcent ſe ſpecies,nempe triticum auenæ miſcetur,aut hordeo,aut leguminibus quæ iuxtà fuerint. Parientes mille, מאליפות Hebraicè vnica eſt dictio,quaſi dicas,millenãtes. Decem millia מרובבות Vnicũ eſt verbum Hebraicum, quod ſignificat quæ decies mille pariunt.q.d.parientes millenos, & decẽmillia:adeò vt ex illis repletæ ſint,vel repleantur plateæ noſtræ.Siue,ad millenos,& decem millia facientes fructũ.Chald.paraph.parientes mille, multiplicantes decem millia. Quidam vertunt hanc poſteriorem verſus partem, Greges noſtri millibus, myriadibuſque aucti repleant vicos noſtros.Vel,millibus,imò myriadibus repleuerunt plateas noſtras. 14 Onuſti מסובלים ſub. ſint,vel ſunt carne.i. pingues & craſſi. q.d. boues noſtri fortes ſint, vel ſunt, & robuſti ad ferendum onus ſuum. Quidam vertunt, Boues noſtri robuſti.vel onerarii.i.ferẽdis oneribus idonei. Alii,pingues ſint. Ruptura, פרץ irruptio.ſub.hoſtis.q.d.ſumma ſit,vel eſt pax. Qui egrediatur, יוצאת egreſſus,vel emigratio.ſub.in captiuitatem. Clamor צוחה ſub.luctuoſus ob cladem ab hoſtibus acceptam.

Beatum dixerunt populum cui hæc ſunt:beatus populus cuius Dominus Deus eius.

Laudatio ipſi Dauid.CXLIIII.

EXaltabo te Deus meus Rex: & benedicam nomini tuo in ſeculum,& in ſeculum ſeculi.

Per ſingulos dies benedicam tibi: & laudabo nomen tuum in ſeculum, & in ſeculum ſeculi.

Magnus Dominus & laudabilis nimis: & magnitudinis eius non eſt finis.

Generatio & generatio laudabit opera tua, & potentiam tuam pronuntiabunt:

Magnificentiam gloriæ ſanctitatis tuæ loquentur,& mirabilia tua narrabunt,

B Et virtutem terribilium tuorũ dicent, & magnitudinem tuam narrabunt.

Memoriam abundantiæ ſuauitatis tuæ eructabũt: & iuſtitiam tuam exultabunt.

Miſerator & miſericors Dominus, patiens & multum miſericors.

Suauis Dominus vniuerſis, & miſerationes eius ſuper omnia opera eius.

Confiteantur tibi Domine omnia opera tua,& Sãcti tui benedicãt tibi.

C Gloriam regni tui dicent, & potentiam tuam loquentur:

Vt notam faciant filiis hominum potẽtiam tuam, & gloriam magnificentiæ regni tui.

Regnum tuum regnum omnium ſeculorum,& dominatio tua in omni generatione & generatione.

Fidelis Dominus in õnibus verbis ſuis,& ſãctus in õnibꝰ operibus ſuis.

Alleuat Dominus omnes qui corruunt,& erigit omnes eliſos.

Oculi õniũ in te ſperãt,& tu das eſcam illorum in tẽpore opportuno.

Aperis tu manum tuam,& imples omne animal benedictione.

D Iuſtus Dominus in omnibus viis ſuis,& ſãctus in õnibus operibꝰ ſuis.

Propè eſt Dominus omnibus inuocantibus eum,omnibus inuocãtibus eum in veritate.

Voluntatem timentium ſe faciet, & deprecationem eorum exaudiet, & ſaluos faciet eos.

Cuſtodit Dominus õnes diligẽtes ſe,& omnes peccatores diſperdet.

Laudationẽ Domini loquetur os meũ,& benedicat omnis caro nomini ſancto eius in ſeculũ,& in ſeculum ſeculi.

CXLV.

Halelu-Iah.Aggæi & Zachariæ.

LAuda anima mea Dominũ, laudabo Dominũ in vita mea,pſallam Deo meo quandiu fuero.

Nolite cõfidere in principibus: in filiis hominũ,in quibus nõ eſt ſalus.

---

15 Beatꝰ populus cui ſic eſt:beatꝰ populus ″cuius Deus eſt Iehoua.

1 ″Laus ipſius Dauid. CXLV.

א EXaltabo te Deus meus Rex,″& benedicã nomini tuo in ſeculum & in perpetuum.

2 ב Omni die benedicam tibi,& laudabo nomen tuum in ſeculum & in perpetuum.

3 ג Magnus Iehoua ″& laudabilis valde, & magnitudinis eius non eſt″inueſtigatio.

4 ד Generatio generationi narrabit opera tua, & ″fortitudines tuas annuntiabunt.

5 ה ″Decorẽ gloriæ magnificẽtiæ tuæ,& ″res mirabiliũ tuorũ loquar:

6 ו Et fortitudinem terribilium *operum* tuorum dicent:& magnitudinem tuam narrabo.

7 ז Memoriam multitudinis bonitatis tuæ ″eructabunt, & iuſtitiã tuam ″vociferabuntur.

8 ח Clemens & miſerator Iehoua,″tardus ad iraſcẽdum,& magnus miſericordia.

9 ט Bonus Iehoua vniuerſis, & miſericordiæ eius ſuper omnia opera eius.

10 י ″Celebrant te Iehoua omnia opera tua, & miſericordes tui benedicunt tibi.

11 כ Gloriam regni tui dicunt,& fortitudinem tuam loquuntur:

12 ל Vt notas faciant filiis hominum ″fortitudines eius, & gloriam ſplendoris regni eius.

13 מ Regnum tuum regnum ″omnium ſeculorum,& dominatio tua in omni generatione & generatione.

14 ס ″Suſtẽtat Iehoua omnes corruẽtes,& erigit omnes ″incuruatos.

15 ע Oculi omniũ ″in te ſperãt, & tu das illis eſcã ſuã ″in tẽpore ſuo.

16 פ Aperis manum tuam, & ſaturas omne viuens ″*ad* voluntatem.

17 צ Iuſtus Iehoua in omnibus viis ſuis,& miſericors in omnibus operibus ſuis.

18 ק Propinquus eſt Iehoua omnibus inuocantibus eum, omnibus *inquam* qui inuocant eum ″in veritate.

19 ר Volũtatẽ timẽtiũ ſe ″facit,& clamorẽ eorũ exaudit,ac ſeruat eos.

20 ש Cuſtodit Iehoua omnes diligẽtes ſe:& õnes impios ″diſperdet.

21 ת Laudem Iehouæ loquetur os meum: & benedicet omnis caro nomini ſancto eius in ſeculum & in perpetuum.

Halelu-Iah. CXLVI.

1 LAuda anima mea Iehouam:

2 Laudabo Iehouã in vita mea,pſallã Deo meo quãdiu ero.

3 Ne fidatis principibus,filio hominis in quo non eſt ſalus.

Dauid generatim laudat opera & mirabilia Dei quibꝰ clemẽtia, miſericordia,potentiaque eius declaratur.

Omnis generatio, cognita eius bonitate, clemẽtia,& miſericordia, cũ laudabit.

Deus regnans perpetuò & opitulãs afflictis atque oppreſſis.

Dominus paſcit omnẽ creaturã.

Deꝰ iuſtus ac miſericors in õnibꝰ ſuis operibus.

Qualis eſt Deus erga eos qui eum inuocant, timẽt, amant.

Promittit ſe perpetuò laudaturũ.

Dauid oſtendit ſummũ ardorem quẽ habebat laudandi Deum.

Docet non eſſe fidẽdũ hominibꝰ, ſed Deo ſoli, & quare.

---

15 Cuius Deus,&c. שיהוה אלהיו: Ad verbum,cuius Iehoua eſt Deus eius.altero relatiuo redundante.

IN PSALMVM CXLV.

1 Laus ipſius Da. תהלה לדוד Hebraiſmus pro, Pſalmus laudatorius cõpoſitus à Dauide. Et bened no.t. ואברכה שמך & prædicabo nomen tuum. 3 Et laudab. ומהולל & laudatus. Inueſtig. : חקר exploratio.i.cuius magnitudo imperueſtigabilis eſt.
4 Et fortit.t.annunt. : וגבורותיך יגידו & potentias tuas commemorabunt.i. egregia tua facinora.
5 Deco. glo. magn.t. הדר כבוד הודך Hebraiſmus, pro, Splendidam & glorioſam magnificentiam tuam. Et res mirab.t.loq. ודברי נפלאותיך אשיחה : atque geſta tua mirabilia meditabor.
7 Eructabunt: יביעו effundent.effabuntur.i.plenis buccis prædicabunt. 8 Vociferab. : ירננו iubilabunt.vel,ouãtes prædicabũt.
8 Tardus ad iraſ. ארך אפים Ad verbũ,lõgus furore. 10 Celebrat te יודוך Celebrẽtte.Futura Heb.pro præſ.etiã verſu ſequẽti.
12 Fort.eius, גבורותיו potentias eius.Mutatio perſonæ,pro tuas.hoc eſt,egregia geſta tua.
13 Omniũ ſec. כל עולמים .i.quod durat per omnia ſecula,& eſt ſempiternũ. Verſus qui à litera נ inciperet,deeſt in Hebraica & Chaldaica ſcriptura:Græci autem interpretes in ſuo codice habuerunt,cuius principium erat, נאמן id eſt Fidelis.
14 Suſtentat סומך Fulcit. Alii,auxiliatur corruentibus. Incuruatos. : הכפופים .i.oppreſſos morbis,aut quauis oppreſſione.
15 In te ſper. אליך ישברו Fut.Heb.pro præſ.i. ad te ſperantes reſpiciuut,ſiue ſuſpiciunt.
16 Ad volun. : רצון .i.cibo gratis dato. Alii,beneplacito. Alii,pro volũtate. Alii, deſiderio.i.cibis optatis,& quos deſiderãt. Quidã Hebræorũ,ſecũdum voluntatẽ ſuã. Alius,quantum ſufficit. 18 In veritate. : באמת in fide.vel,ex fide.i.ex vera religione,& ex animo.
19 Facit יעשה Futura Heb.pro præſentibus toto verſu. 20 Diſperdet. : ישמיד deuaſtabit.exterminabit.

"Egreditur ſpiritus eius, reuertitur in terram ſuam, in die illa 4
pereunt cogitationes eius.
Beatus *itaque* eſt is cuius in auxilio eſt Deus Iaacob, cuius ſpes 5
eſt in Iehoua Deo ſuo:
Qui fecit cælum & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt: qui 6
ſeruat veritatem in ſeculum.
Qui facit iudicium "iniuria affectis, qui dat panem famelicis: 7
Iehoua ſoluit vinctos.
Iehoua "illuminat cæcos, Iehoua erigit incuruatos, Iehoua dili- 8
git iuſtos.
Iehoua cuſtodit aduenas, pupillum & viduam "ſubleuat: & viam 9
impiorum ſubuertit.
Regnabit Iehoua in ſeculum, Deus tuus Siíon in generatione 10
& generatione. Halelu-Iah.

CXLVII.

Laudate Iah, quoniam bonum eſt canere Deo noſtro, quoniã 1
dulce, *&* "decora eſt laus.
AEdificans Ieruſaláim Iehoua, eiectos Iſrael congregabit. 2
Qui ſanat contritos corde, "& alligat dolores eorum: 3
Qui numerat numerũ ſtellarũ, omnes illas nominibus vocat. 4
Magnus Dominus noſter, & multus fortitudine, intelligentiæ 5
eius non eſt numerus.
"Subleuat mãſuetos Iehoua, humiliat impios vſque ad terram. 6
Canite Iehouæ cum laude, canite Deo noſtro in cithara, 7
Qui operit cælum nubibus, & parat terræ pluuiam: qui germi- 8
nare facit *in* montibus herbam.
Qui dat iumento eſcam ſuam, "filiis coruorum qui clamant. 9
Non in fortitudine equi "voluntatem habet, neque in tibiis vi- 10
ri "delectatur:
"Diligit Iehoua timentes ipſum, ſperãtes in miſericordia eius. 11
Lauda Ieruſaláim Iehouam, lauda Deum tuum Siíon: 12
Quoniã "roborat vectes portarum tuarum, benedicit filiis tuis 13
in medio tui.
"Qui ponit terminum tuum pacem, "adipe frumẽti ſaturat te. 14
"Qui mittit verbum ſuũ terræ: "celerrimè currit verbum eius. 15
Qui dat niuem *albam* velut lanam, pruinam velut cinerẽ ſpargit. 16
Proiicit glaciẽ ſuam "vt buccellas: corã frigore eius quis ſtabit? 17
"Mittit verbũ ſuũ, & liquefacit ea: flat ſpirit⁹ ei⁹, *&* fluũt aquæ. 18
Annũtiat verbũ ſuũ ipſi Iaacob, ſtatuta ſua & iudicia ſua Iſraeli. 19
Nõ fecit ſic cuilibet gẽti: "& iudicia *eius* nõ nouerũt. Halelu-Iah. 20

Propheta poſt captiuitatem à Babylone reuerſã hortatur omnes ad laudãdũ Deũ quòd populũ ſuũ vbique diſperſũ recollegerit.

Potentia & prudentia in Deo liberãte afflictos, oppreſſoreſque perdente.
Laudes Deo ex eo quòd beſtiis etiam proſpicit.

Oſtẽdit, Deo ad colligendũ eius populum, non opus eſſe armis, ſed fiducia in ipſum.

Hortatur Ieruſalem ad laudãdum Deũ, quòd populum ſuũ diſſipatum collegerit, eique neceſſaria copioſe ſuppeditarit.

Omniũ beneficiorũ in populũ Iſrael maximum, Lex ab eo per Moſen data.

Exibit ſpiritus eius, & reuertetur in terram ſuam: in illa die peribunt omnes cogitationes eorum. 4
Beatus cuius Deus Iacob adiutor eius, ſpes ei⁹ in Domino Deo ipſius: 5 ‖ qui fecit cælum & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt. 6 Act.14.c.15 apoc.14.b.7
Qui cuſtodit veritatem in ſeculũ, facit iudicium iniuriam patientibus: dat eſcam eſurientibus. 7
Dominus ſoluit compeditos: Dominus illuminat cæcos. 8
Dominus erigit eliſos, Dominus diligit iuſtos.
Dominus cuſtodit aduenas, pupillum & viduam ſuſcipiet, & viam peccatorum diſperdet. 9
Regnabit Dñs in ſecula De⁹ tuus Siõ, in generatione & generationẽ. 10
Halelu Iah. CXLVI.
Laudate Dominum, quoniam bonus eſt pſalmus Deo noſtro: ſit iucunda decoráque laudatio. 1
AEdificans Ieruſalem Dominus: diſperſiones Iſraelis congregabit. 2
Qui ſanat contritos corde: & alligat contritiones eorum: 3
Qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat. 4
MagnusDñs noſter, & magna virt⁹ eius, & ſapiẽtiæ ei⁹ nõ eſt numer⁹. 5
Suſcipiẽs mãſuetos Dominus, humiliãs autẽ peccatores vſq; ad terrã. 6
PræciniteDomino in confeſſione, pſallite Deo noſtro in cithara, 7
Qui operit cælum nubibus, & parat terræ pluuiam, 8
Qui producit in montibus fœnũ, & herbam ſeruituti hominum.
Qui dat iumẽtis eſcam ipſorũ: ‖ & pullis coruorum inuocantibus eum. 9 Iob 38.d.41
Nõ ĩ fortitudine eq̃ volũtatẽ habebit, nec ĩ tibiis viri bñplacitũ erit ei: 10
Beneplacitũ eſt Domino ſuper timentes eum, & in eis qui ſperant ſuper miſericordia eius. 11
Halelu-Iah. CXLVII.
Lauda Ieruſalem Dominum, lauda Deum tuum Sion: 12
Quoniam confortauit ſeras portarum tuarũ, benedixit filiis tuis in te. 13
Qui poſuit fines tuos pacem, & adipe frumenti ſatiat te. 14
Qui emittit eloquium ſuũ terræ, velociter currit ſermo eius. 15
Qui dat niuem ſicut lanam, nebulam ſicut cinerem ſpargit. 16 B
Mittit cryſtallũ ſuã ſicut buccellas, ante faciẽ frigoris eiusq̃s ſuſtinebit? 17
Emittet verbũ ſuũ, & liquefaciet ea: flabit ſpiritus eius, & fluẽt aquæ. 18
Qui annuntiat verbum ſuũ Iacob, iuſtitias & iudicia ſua Iſrael. 19
Nõ fecit taliter õni nationi, & iudicia ſua nõ manifeſtauit eis. Halelu-Iah. 20

IN PSALMVM CXLVI.

4 Egreditur תצא Fut.Heb.pro præſentibus, Emigrat ſpiritus eius, reuertitur in humum ſuam. q.d. homines ſunt mortales, & ſpiritum ſuum retinere non poſſunt: Deo illum repetente, tunc omnia eorum inſtituta remanent infecta.
7 Iniuria aff. לעשוקים calumniam patientibus. oppreſſis. 8 Illum. cæcos, פקח עורים Ad verbũ, aperit cæcos. i. oculos cæcorũ.
9 Subleuat, יעודד euehit. attollit. exaltat. erigit. Fut Heb. pro præſ.

IN PSALMVM CXLVII.

1 Decora eſt נאוה pulchra eſt, à נאה Chaldaico verbo, quod pulchrum & decorũ ſignificat. Alii, ab אוה deſiderauit, optauit, vertunt optabilis. deſiderabilis. vt ſcilicet dignè laudetur. 3 Et alligat ומחבש velut faſciis ſcilicet more medici, aut chirurgi. Per tranſlationẽ dixit Alligat dolores: quia dixerat Sanat contritos corde.
9 Filiis cor. לבני עורב More Hebraico filios pro pullis dixit. 6 Subleuat מעודד Euehit. Attollit. 10 Voluntatem habet, יחפץ Fut. Heb. pro præſ. cõplacet ſibi. delectatur. amat. Delectatur ירצה Etiam Fut. Heb. pro præſ. afficitur. voluntatem habet. beneplacitum eſt illi. complacet ſibi.
11 Diligit Ieh. &c. רוצה יהוה את־יראיו Complacet Iehouæ in his qui ipſum timent. Alii, Propenſo eſt affectu Iehoua erga timentes ſe.
13 Roborat חזק Præterita Heb. pro præſ. 14 Qui ponit ter. t. pa. השם־גבולך שלום Hebraiſmus, pro Terminos tuos donat ſumma pace. Quidã ſubaudita præpoſitione, vertũt, in pace. Adipe fru. ſat. te. חלב חטים ישביעך medulloſo tritico ſatiat te. i. optimo tritico. Tritici abũdantia, aliarũ quoque rerũ copia ſignificatur. Fut. Heb. pro præſ. 15 Qui mittit השולח Qui immittit. vel, demittit. i. qui iubet terræ. Celerrime עד־מהרה Ad verbũ, vſque ad celeritatem. i. ſumma celeritate perficiuntur quæ iubet. Metaphora à curſoribus.
17 Vt buccellas, כפתים tanquam fruſta. aut fragmenta. tunc enim guttæ pluuiæ nimio frigore vertuntur in fruſta.
18 Mittit ישלח Futura Heb. pro præſentibus. Hebraiſmus, mittit verbum ſuum, pro iubet, ſiue præcipit.
20 Et iudicia, &c. ומשפטים בל־ידעום Ad verbum, & iudicia nõ nouerunt ea. i. & iudicia quæ dedit eis, nõ nouerunt ea gentes: hoc eſt nõ fecit eis nota, ſiue manifeſtauit. Alii pronomen affixum verbo, iungũt nomini, vertentes, neque nouerũt iudicia eorũ, ſub. Iſraelitarũ.

Halelu-Iah. CXLVIII.
1 LAudate Dominum de cælis, lau
date eum in excelſis.
2 Laudate eum omnes angeli eius: laudate eum omnes virtutes eius.
Laudate eũ ſol & luna: laudate eũ
3 omnes ſtellæ & lumen.
Laudate eum cæli cælorum: & a-
4 quæ quæ ſuper cælos ſunt, laudẽt no
men Domini:
B 5 Quia ipſe dixit, & facta ſunt: ipſe
mandauit, & creata ſunt.
6 Statuit ea in æternũ & ĩ ſeculũ ſecu
li: præceptũ poſuit, & nõ præteribit.
Laudate Dominum de terra, draco
7 nes & omnes abyſſi:
Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus
8 procellarum, quæ faciunt verbum
eius.
Montes & omnes colles, ligna fru
9 ctifera, & omnes cedri:
C 10 Beſtiæ, & vniuerſa pecora, ſerpen-
tes, & volucres pennatæ:
11 Reges terræ, & omnes populi, prĩ
cipes, & omnes iudices terræ:
12 Iuuenes & virgines, ſenes cũ iunio
ribus, laudent nomen Domini: quia
13 exaltatum eſt nomen eius ſolius.
Confeſſio eius ſuper cælum & ter-
ram: & exaltauit cornu populi ſui.
Hymnus omnibus ſanctis eius, fi-
14 liis Iſrael populo appropĩquãti ſibi.
Halelu-Iah.

Halelu Iah. CXLIX.
CAntate Domino canticum no-
1 uum: laus eius in eccleſia Sancto
rum:
Lætetur Iſrael in eo qui fecit eũ, &
2 filii Sion exultent in Rege ſuo:
Laudent nomen eius in choro, in
3 tympano & pſalterio pſallant ei:
Quia beneplacitum eſt Domino
4 in populo ſuo, & exaltauit manſue-
tos in ſalutem.
B Exultabunt ſancti in gloria, læta-
5 buntur in cubilibus ſuis.
Exaltationes Dei in gutture eorũ,
6 & gladii ancipites in manibus eorũ,
Ad faciendam vindictam in natio
7 nibus, increpationes in populis:
Ad alligãdos Reges eorum in cõ-
8 pedibus, & nobiles eorum in mani-
cis ferreis:
Vt faciant in eis iudicium conſcri
9 ptum: glora hæc eſt omnibus ſanctis
eius. Halelu-Iah.

Halelu-Iah. CL.
LAudate Dominum in ſanctis e-
1 ius: laudate eum in firmamento
virtutis eius.

Dan.3.c.60
gene.1.a.7

Halelu-Iah. CXLVIII.
LAudate Deum de cælis: laudate eum in excelſis.
Laudate eum omnes angeli eius: laudate eum omnes exer-
citus eius.
Laudate eum ſol & luna: laudate eum omnes ſtellæ ″luminis.
Laudate eum cæli cælorum: & aquæ quæ ſuper cælos ſunt,
Laudent nomen Iehouæ: quia ipſe præcepit, & creata ſunt:
″Et ſtare fecit ea in perpetuum & in ſeculum: ſtatutum dedit,
& non præteribit.
Laudate Iehouam de terra, dracones, & omnes voragines:
″Ignis & grando, nix & vapor, ″ventus turbinis faciens ver-
bum eius:
Montes, & omnes colles, arbor fructifera, & omnes cedri:
Beſtia, & omne iumentum, reptile, & auis alata:
Reges terræ, & omnes populi, principes, & õnes iudices terræ:
Iuuenes, & etiam virgines, ſenes cum iunioribus,
Laudent nomen Iehouæ: quia exaltatũ eſt nomen eius ſolius,
″gloria eius ſuper terram & cælum.
″Et extulit cornu populo ſuo, ″laus omnibus miſericordibus e-
ius, filiis Iſraël, populo propinquo ei. Halelu-Iah.

Halelu-Iah. CXLIX.
CAntate Iehouæ cãticum nouum, laus eius in congregatione
″miſericordium:
Lætetur Iſraël in factore ſuo, & filii Siiõ exultẽt in Rege ſuo:
Laudent nomen eius ″in choro, in tympano & cithara canãt ei:
Quia ″complacet ſibi Iehoua in populo ſuo: ″glorificabit humi
les in ſalute.
Exultabũt miſericordes ″in gloria, exultabũt in cubilibus ſuis.
Exaltationes Dei ĩ gutture eorũ, & gladius ″anceps in manu eorũ,
Ad faciendum vindictã de Gentibus, ″increpationes in populis:
″Ad alligandum Reges eorum in cõpedibus, ″& nobiles eorum
in compedibus ferreis:
″Ad faciendum in eos iudicium ſcriptum: decor iſte erit omni-
bus miſericordibus ſuis. Halelu-Iáh.

Halelu-Iah. CL.
LAudate Deum ″in ſanctitate eius: laudate eum in firmamento
fortitudinis eius.

Inuitat ad laudãdũ Deum õnes creaturas quæ ſunt in cælo, & quæ in terra: admonens omnes de admirabili Dei virtute, ſapiẽtia, & bonitate.

Laudandus Deus ab eius maieſtate, & quòd præ cæteris populis populum ſuũ Iſrael elegerit.

Dauid hortatur Iſraelem ad Deũ laudandũ in õni genere laudis, quòd ſibi in eis cõplacet, & quòd lætitiã ipſis det victoriarum aduerſus Gentes.

Exhortatio ad laudandã potentiam, magnitudinémque Dei in omni genere inſtrumentorum.

IN PSALMVM CXLVIII.

3 Luminis. : אור lucis, i. lucidæ. Hebraiſmus. 6 Et ſtare fecit ea ויעמידם Et conſtituit ea. vel ſtabiliuit. Et non præteribit: ולא יעבור .i. non delebitur, non abrogabitur, non ceſſabit. Sic hoc verbo vſus eſt Matthæus cap. 24. c. 35. Cælum & terra tranſibunt, verba autem mea non præteribunt.
8 Ignis אש Ignem pro fulminibus & fulgetris poſuit. Ventus turb. רוח סערה ſpiritus procellæ. i. ventus procelloſus.
13 Gloria eius הודו magnificentia eius. celebritas. dignitas. 14 Et ext. cornu pop. ſ. וירם קרן לעמו Et attollet [vel, exaltabit] cornu populi ſui. Cornu, ſignificat vires, robur, virtutem. q. d. reſtituet vires populo ſuo. Laus om. &c. תהלה וגו׳ laus decet omnes pios eius, atque filios Iſrael, populum illi propinquum. Vel, laus erit omnibus ſanctis eius, filiis Iſrael, populo appropinquanti ei. Affixum pronomen pro ſeparato. i. qui accedit ad eum, & eius cultui addictus eſt.

IN PSALMVM CXLIX.

1 Miſericordium. : חסידים piorum. benignorum. ſanctorum. 3 In choro במחול Chorum ſignificare videtur præſertim Exod. 32. d. 19. Significare etiam fiſtulam vel tibiam, ex Exod. 15. c. 20, Iudicum 11. f. 34, & 21. d. 22, ac aliis locis, ſatis liquet.
4 Complacet ſibi רוצה beneplacet ſibi. i. maximè amat populum ſuum. Glorificabit יפאר Fut. Heb. pro præſ. ornat. i. nam id honoris exhibet manſuetis vt eos dignetur ope ſua.
5 In gloria, בכבוד de gloria. i. ob gloriam liberationis. Alii, in decore. Exult. in cubil. ſ. : ירננו על־משכבותם iubilabunt ſuper cubilibus ſuis. Alii, ouabunt de cubilibus ſuis. i. de alta quiete, & tranquillitate ſolida.
6 Exaltationes רוממות .i. ſummæ laudes. q. d. de magnificis factis Dei ſemper loquũtur. Anceps פיפיות Ad verbũ, duarum acierum. i. vtrinque incidens. Singulare pro plur. q. d. inuictam potentiam adepti ſunt. 7 Increpationes תוכחות caſtigationes.
8 Ad alligandum לאסור vt vinciant. Et nobil. e. ונכבדיהם & proceres eorum. dignitate pollentes. magnates.
9 Ad facien. in eos iud. ſcriptum: לעשות בהם משפט כתוב Hebraiſmus, pro, vt ſumant de eis pœnas iuxta ſcriptum Legis.

IN PSALMVM CL.

1 In ſanctitate eius אל בקדשו in ſancto eius. vel, in ſacrario eius. i. in templo: aut, vos angeli qui verſamini ſemper in cælo. In firmamento ברקיע in expanſo. i. vos homines qui continemini eius firmamento, in quo eius potentia relucet.

Laudate eum in fortitudinibus eius:laudate eum″ſecundũ mul- 2
titudinem magnitudinis eius.
Laudate eũ in clãgore buccinæ:laudate eũ in nébel & cithara. 3
Laudate eũ in tympano,& fiſtula:laudate eũ fidibus & organo. 4
Laudate eum in cymbalis″ſonoris, laudate eum in cymbalis 5
iubilationis.
Omnis ſpiritus laudet Iah.Halelu-Iah. 6

Laudate eũ in virtutibus eius,lau- 2
date eum ſecundum multitudinem
magnitudinis eius.
Laudate eum in ſono tubæ,lauda- 3
te eum in pſalterio & cithara.
Laudate eum in tympano & cho- 4
ro:laudate eũ in chordis & organo.
Laudate eum in cymbalis beneſo- 5
nantibus, laudate eum in cymbalis
iubilationis: omnis ſpiritus laudet 6
Dominum.Halelu-iah.

2 In fortitudinib.eius בגבורותיו propter fortitudines eius. i.ob egregia facinora eius. Secundum multitudinem,&c. : כרוב גודלו iuxta excellentem magnitudinem eius. Alii,pro eximia magnitudine eius. Alii,pro amplitudine magnitudinis eius.
5 Sonoris, שמע Ad verbum,auditus.vel auditionis.i.ſonoris,vel canoris.

Prouerbia Salomonis,Hebr. משלי שלמה

Librum iſtum L X X interpretes inſcripſerunt Παροιμίαι Σολομῶντος, Prouerbia Solomonis:Hebræi autem משלי שלמה, quod ſignificat ſimilitudines & comparationes,quas Græci παραβολὰς vocant.

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Vis & vſus verbi Dei.

Parabolæ שSelomóh filii Dauid,regis IשsraאEl: 1
″Ad ſciendum ſapientiam ″& eruditionẽ, 2
ad intelligendum eloquia″intelligentiæ,
Ad ſuſcipiendum″eruditionem ″intelligentiæ, iuſtitiam, & iu- 3
dicium,″& rectitudines:
Ad dandum ″ſimplicibus calliditatem, puero ″ſcientiam & co- 4
gitationem.
″Audiet ſapiens,″& addet doctrinam:″& intelligens, conſilia 5
poſſidebit.
Ad intelligendum ″parabolam, ″& elocutionem, verba ſapien- 6
tum,″& ænigmata eorum.
Timor Iehouæ principium ſcientiæ:ſapiẽtiam″& eruditionem 7
ſtulti deſpexerunt.
Audi fili mi ″eruditionem patris tui, & ne dimittas legem ma- 8
tris tuæ:
Quia″adiectio gratiæ erunt capiti tuo,& torques″gutturi tuo. 9
Fili mi,ſi″ſeducere voluerint te peccatores,″ne acquieſcas. 10

Illecebris peccatorum non acquieſcendum.

Si dixerint, Veni nobiſcum, inſidiemur″ſanguini, ″inſidiemur 11
innocenti abſque cauſa:
″Deglutiamus eos ſicut ſepulchrum,viuentes:& integros,ſicut 12
deſcendentes″in foueam.
Omnimodam ſubſtãtiam pretioſam reperiemus, implebimus 13
domos noſtras ſpoliis.

VETVS.

Parabolæ Salomonis 1
filii Dauid regis Iſrael:
Ad ſciẽdã ſapientiã & diſciplinam, 2
ad intelligenda verba prudentiæ,
Et ſuſcipiendam eruditionem do- 3
ctrinæ,iuſtitiam, & iudiciũ, & æqui-
tatem:
Vt detur paruulis aſtutia,adoleſcẽ- 4
ti ſcientia & intellectus.
Audiens ſapiens,ſapientior erit:& 5
intelligens,gubernacula poſſidebit.
Animaduertet parabolam & in- 6
terpretationem , verba ſapientum,
& ænigmata eorum.
|Timor Domini, principium ſciẽ- 7
tiæ: ſapientiam atque doctrinã ſtul-
ti deſpiciunt.
Audi fili mi diſciplinam patris tui, 8
& ne dimittas legem matris tuæ:
Vt addatur gratia capiti tuo,& tor- 9
ques collo tuo.
Fili mi,ſi te lactauerint peccatores, 10
ne acquieſcas eis.
Si dixerint,Veni nobiſcum,inſidie- 11
mur ſanguini, abſcondamus tendicu-
las contra inſontem fruſtra:
Deglutiamus eum ſicut infernus 12
viuentem,& integrum quaſi deſcen-
dentem in lacum.
Omnem pretioſam ſubſtantiã re- 13
periemus, implebimus domos no-
ſtras ſpoliis.

Pſal. Eccle.

2 Ad ſciendum, לדעת Ad verbum,Ad intelligendum.ſub.aptè & accommodé. Quidam vertunt,vnde diſcas. Et eruditionem ומוסר & caſtigationem,ſiue correctionem. Alii,diſciplinam. Vox Hebræa ſignificat etiam mores. Intelligentiæ. : בינה prudentiæ.
3 Eruditionem מוסר Eadẽ vox quæ præcedenti verſu. Intelligentiæ השכל prudentiæ. Alii,intelligendi.vt ſit infinitiuus.i.prudẽter agendi. Et rectitudines. : ומישרים & æquitates. Alii,& ea quæ æqua ſunt. 4 Simplicibus calliditatẽ, לפתאים ערמה ſub. bonam. Alii,aſtutiam,ſiue ſolertiam. Simplices vocat qui facile huc & illuc impelluntur. à verbo פתה quod inflectere, malè perſuadere, & ſeducere ſignificat. Scientiam & cogitationem. : דעת ומזמה intelligentiam & conſilium. Alii,ſcientiam atque rectam cognitionem.ſiue perſpicientiam. 5 Audiet ישמע Subaudiunt quidã, Quas quũ audiet. Et addet doct. ויוסף לקח Chald.paraph.addet ſcientiã. Hebraiſmus,pro fiet doctior:ſiue,cognitione promouebit. Et intelligẽs, cõſilia poſſidebit : ונבון תחבולות יקנה & præditus intelligentia,artes acquiret. Alii,& qui iudicio pollet,ingenioſa cõſilia cõſequetur. Alii,ſolertiã, vel induſtriã, ſiue inuẽta ſubtilia.
6 Parabolam משל .i.ſermonem parabolicum. Vide tituli expoſitionem. Et elocutionem ומליצה & enarrationem. interpretationem,ſiue(vt loquuntur Hebræi)menſuram & pondus verbi. Et ænigmata eorum. : וחידותם Vox hæc,vt & Græca,obſcuros & inuolutos ſermones ſignificat. Exemplum ænigmatis & parabolæ habes apud Ezechielem,17.a.2. 7 Et eruditionem ומוסר & diſciplinam.vel correctionem. Deſpexerunt, : בזו Præt.Heb. pro præſ.contemnunt.deſpicere ſolent. 8 Eruditionem מוסר diſciplinam.caſtigationem.correctionem. 9 Adiectio gratiæ לוית חן additamentum[ſiue augmentum]gratiæ. vel copulationem. Alii,*veluti* ſuperaddita gratia. Alii,Ea gratiam addent. Alii,ſertum gratiæ.i.gratioſum & elegans.vel,coronam gratiæ. Similia verba habes infrà,cap.4.c.9. Gutturi tuo. : לגרגרותיך Ad verbum,gutturibus tuis.i.collo tuo. Pluralis eſt vox Hebraica, quòd colli duæ ſint partes. 10 Seduc.volu.te, יפתוך decipere voluerint te. Alii,perſuadere voluerint. Ne acquieſ. : אל־תובא Ad verbum,ne velis.ne deſideres, ſiue concupiſcas. aut complaceas. 11 Sanguini, לדם Pro hominibus poſitum eſt. Inſidiemur inno.&c. : נצפנה לנקי חנם abſcõdamus[ſub. retia]innocenti nulla cauſa.i.etiã nõ laceſſiti. Alii, abſconditi latitemus contra inſontem abſque cauſa. Alii,abdamus nos contra innocentẽ[vel mundum]fruſtra. 12 Deglut.eos ſicut ſep. נבלעם כשאול deuorabimus eos inſtar inferorum.vel barathri. In foueam : בור in voraginem.ſignificat foueam in qua non eſt aqua.

	Sortē mitte nobiſcum, marſupiū vnum ſit omnium noſtrum.	14	Sortē tuā proiice″inter nos,marſupiū vnū ſit omnibus nobis.
Eſa.59.b.7 Rom.3.b.15	Fili mi ne ambules cum eis,prohibe pedem tuum à ſemitis eorum.	15	Fili mi,ne ābules in via cū eis,″prohibe pedē tuū à ſemitis eorū.
	Pedes enim illorum ad malū currunt, & feſtinant vt effundant ſanguinem.	16	Pedes enim eorum ad malum″currunt, & feſtinant vt effundant ſanguinem.
	Fruſtra autem iacitur rete ante oculos pennatorum.	17	″Certè *ut* ſine cauſa″ſpargitur rete in oculis″omnis auis:
	Ipſi quoque contra ſanguinē ſuū inſidiantur,& moliuntur fraudes cōtra animas ſuas.	18	Sic hi ſanguini eorū inſidiantur,inſidiantur animabus eorum.
C	Sic ſemitæ omnis auari, animas poſſidentium rapiunt.	19	Tales ſunt ſemitæ omnis″lucro inhiantis, animam″dominorum illius″capiet.
	Sapientia forisprædicat,in plateis dat vocem ſuam:	20	″Sapientia″foris clamitat,in plateis *ipſis*″dat vocem ſuam:
	In capite turbarū clamitat,in foribus portarum vrbis profert verba ſua,dicens,	21	″In capite tumultuantium clamat,in oſtiis″portarum, in vrbe *ipſa* eloquia ſua dicit,
	Vſquequo paruuli diligitis infantiam,& ſtulti ea quæ ſibi ſunt noxia cupiunt,& imprudentes odibunt ſcientiam?	22	Vſquequo″ſimplices diligetis ſimplicitatem:″& deriſores deriſionem deſiderabunt,& ſtulti odio habebunt ſcientiam?
Eſa.65.b.12, & 66.a.4 Iere.7.c.13	Conuertimini ad correptionem meam: en proferam vobis ſpiritum meum, & oſtendā vobis verba mea.	23	″Conuertimini ad increpationem meam, en″depromam vobis ſpiritum meum,″ſcire vos faciam verba mea.
	Quia vocaui, & renuiſtis: extendi manū meā,& non fuit qui aſpiceret:	24	Propterea quòd vocaui, & renuiſtis: ″extendi manum meam, & non fuit qui attenderet:
	Deſpexiſtis omne conſilium meū, & increpationes meas neglexiſtis:	25	″Et ceſſare feciſtis omne cōſilium meum,& increpationem meam noluiſtis:
	Ego quoque in interitu veſtro ridebo,& ſubſannabo, quum vobis id quod timebatis aduenerit,	26	Etiam ego″in contritione veſtri ridebo:ſubſannabo,quum venerit″timor veſter,
D	Quū irruerit repētina calamitas, & interitus quaſi tempeſtas ingruerit: quando venerit ſuper vos tribulatio & anguſtia.	27	Quum *inquam* venerit″ſicut deſolatio,timor veſter:″& contritio veſtri veluti turbo venerit, quum venerit ſuper vos tribulatio & anguſtia.
	Tūc inuocabunt me,& nō exaudiā: manè cōſurgēt, & non inueniēt me:	28	Tunc″inuocabunt me, & non exaudiam: manè quærent me,& non inuenient me:
	Eo quòd exoſā habuerint diſciplinā,& timorē Domini nō ſuſceperīt,	29	Eo quòd oderunt ſcientiam, & timorē Iehouæ non elegerunt,
	Nec acquieuerint conſilio meo, & detraxerint vniuerſæ correptioni meæ.	30	″Nec acquieuerūt cōſilio meo,″ſpreuerunt vniuerſam increpationem meam.
	Comedent igitur fructus viæ ſuæ, ſuiſque conſiliis ſaturabuntur.	31	Comedēt igitur de fructu″viæ ſuæ,& cōſiliis ſuis″ſaturabūtur.

Conqueritur ſapiētia ſe ab omnibus cōtemni: & exitium contemptorū prædicit.

14 Inter nos, בתוכנו Ad verbū,in medio noſtri.Quidā,Sortire tu nobiſcū. 15 Prohibe מנע *quin potius* arceto,&c.Repetitio. 16 Currunt,& feſtinant ירוצו וימהרו Futura Heb.pro præſ. 17 Certè *ut* ſine cauſa,&c. כי־חנם וגו Variè hic locus vertitur ab interpretibus.Primò,vt hîc vides, cuius verſionis ſenſus eſt, Certè,vel Quia *ut* ſine cauſa auibus innocuis expanditur rete: ita hi ſine cauſa inſidiantur vitæ eorum quos occidere cupiunt,vt illorum rapiant bona.Simplicior hæc videtur opinio, cui etiam quadrat ſequens verſus,Tales ſunt viæ omnium illorū qui lucro inhiantes, ſine cauſa alios occidunt. Secundò,Quia *ut* fruſtra ſparſum eſt rete ante aues, quòd illud non percipiant præ auiditate cibi ſupra illud iacti, qui cauſa eſt vt non ſibi caueant à reti: ſic iſti nullo periculo deterriti, ſed auaritia illecti,ſanguini ſuo,ſiue ſibiipſis inſidiantur,& cōtra vitā ſuam abſcondentes ſe,inſidiantur aliis. Tertiò,quidā ſecundū verſum referūt ad habentes alas,& exponunt,Et ipſi homines inſidiātur ſanguini eorū qui habent alas.i.volatiliū: & abſcondunt ſe cōtra animā eorū volatiliū,vt occidant ea. Spargitur מזרה Particip.paſſiuum fœm.ſparſum eſt,diſpoſitum,iactum.pro,ſpargitur. Omnis auis: כל־בעל כנף Ad verbū,omnis præditi ala,vel habentis alam. 18 Sic hi והם Ad verbum,Et hi.Annotant Hebræi,in hoc libro ו ſæpe poni pro ſic. Sanguini eorum לדמם nempe eorum quos occidere conantur.Ita vertendum iuxta priorem interpretationem.Si ſequaris ſecundam,vertes,Sanguini ſuo,& Contra vitam ſuam,per pronomen reciprocum. Si tertiam,vertendum eſt,Et ipſi ſanguini eorum[ſub.volatilium]inſidiantur,& abdunt ſeſe contra vitam eorum.i.vt volatilia occidant.& ſequitur,Sic ſemitæ,&c. 19 Tales כן Ad verbū,Sic.pro Tales. Lucro inhiantis בוצע בצע Ad verbū,cupientis cupiditatē.vel,cōcupiſcentis concupiſcentiā.i.qui auide ſtudet diuitiis.Alii,qui inhiat ſubſtantiæ. Domin.ill. בעליו Plural.pro ſingul.Relatiuū ſine anteced.illius,nēpe theſauri quem concupiſcunt lucro inhiantes.Alii,poſſidētis ipſū.Sunt qui referunt ad animam, vertētes,Animam tollit ab illis qui eā poſſidēt. Capiet. יקח: Fut.pro præſ.auferre ſolet.capit.i.occidit,nēpe impi⁹.Sic Elias dicebat,Cape animā meā.i.occide me.1.Reg.19.a.4. 20 Sapientia חכמות Plurale eſt Heb.ſapientiæ, quo vſus eſt non quòd ſit multiplex ſapientia, ſed quòd(vt quidam ex Hebræorum commentariis ſcribunt)à multis doceri ſoleat, à Moſe, Prophetis,& aliis. Foris בחוץ in vico,ſiue vicis. Dat תתן Fut.Heb. pro præſ.edit. 21 In cap.tumultuantium בראש הומיות ſub.multitudinum.Alii,In loco editiore turbarum.Alii,In præcipuis comitiis.Alii,In capite *platearum* vbi turbæ ſunt. Portarum שערים .i.vrbium.ita capitur Deut.12.c.12.Alii ſubaudiunt,iudicii,quòd in portis vrbium, iudices ius dicerent. 22 Simplices פתי Vide ſuprà,verſu 4. Quidam,Imperiti diligetis imperitiam. Alii,ſtolidi ſtoliditatem,vel ignaui ignauiam diligitis. Et deriſo.deriſi. ולצים לצון callidi calliditatē.vel,ſuperbi,ſiue elati,ſuperbiam.Alii, detractores detractionem. 23 Conuert. תשובו Aduertite.Alii,Reſipiſcite. Depromam אביעה effundam.efflabo.fut.Heb. pro præſ. Spirit.m. רוחי .i.mentem & voluntatem meam. Scire vos fa.&c. אודיעה דברי אתכם: Hebraiſmus, pro,ſententiam meam vobis exponam. 24 Extendi ma.m. נטיתי ידי More ſcilicet indicentis ſilentium. 25 Et ceſſare fec. ותפרעו Ita Hebraice:pro quo vertunt quidam,Et *propterea quod* reſpuiſtis.vel,neglexiſtis. Alii,irritum feciſtis. 26 In contrit.ve. באידכם in calamitate veſtra. Vox Hebræa איד ſignificat vaporem & caliginem, & calamitatem: quia qui ſunt in calamitate,videntur eſſe in caligine.Alii vertūt,in dolore veſtro.Alii,in perditione veſtra.Quidā,ad perniciē veſtram. Timor ve. פחדכם: .i.id quod timebatis. 27 Sicut deſol. כשואה ſicut vaſtitas.Quidam vertunt,ſicut clamor.ſubitò ſcilicet. Et contrit.veſt. ואידכם & calamitas.Vide præcedenti verſu. 28 Inuocabunt יקראנני Mutatio perſonæ,pro,inuocabitis. 30 Nec acquieuerunt, לא־אבו Nec voluerunt.ſub.obedire.Idem verbum quod prius,verſu 10. 31 Viæ ſuæ, דרכם Sic Heb.i.ſtudiorum & operum ſuorum. Saturabuntur ישבעו: Hebraiſmus,pro,ad ſaturitatem vſque vtentur conſiliis ſuis. Deus enim eos deſeret,vt ſuo ſe conſilio regant.

Quia″requies″ſimplicium″interficiet eos:& proſperitas ſtulto- 32
rum perdet eos.
Qui autē obedit mihi,habitabit confidenter, & requieſcet à ti- 33
more″mali.
Cap. II.

Monet ſapientiā amplectendam, quæ timorem & ſcientiam Domini docet.

FIlli mi,ſi ſuſceperis verba mea,& mandata mea″abſconderis a- 1
pud te,
″Vt attēdere facias ſapientiæ aurem tuam , *&* *ſi* inclinaueris cor 2
tuum″intelligentiæ:
Imò ſi″ad intelligentiam clamaueris, *&* intelligentiæ″dederis 3
vocem tuam:
Si quæſieris eam tanquam argentum, & ſicut theſauros ſcruta- 4
tus fueris eam:
Tunc intelliges timorem Iehouæ, & cognitionē Dei inuenies. 5

Sapientia,ſcientia,& intelligentia,dona Dei ſunt.

Quia Iehoua dat ſapiētiam , ex ore eius *egreditur* cognitio & in- 6
telligentia.
″Recondet rectis eſſentiam,ſcutū *erit* ambulantibus″perfectè, 7
Vt cuſtodiāt ſemitas″iudicii: & viā″miſericordiū ei⁹″cuſtodiet. 8
Tunc intelliges iuſtitiam, & iudicium , & rectitudines, *&* om- 9
nem ſemitam bonam.

Sapiētia ab impiorū via,& ſcortatione liberat, & dirigit in viā Dei.

Quando intrauerit ſapientia cor tuum:″& cognitio,animæ tuæ 10
dulcis fuerit:
″Cogitantia cuſtodiet te, *&* intelligentia conſeruabit te, 11
Vt eruat te à via mala,à viro loquente peruerſitates: 12
Qui derelinquunt ſemitas rectas , vt ambulent per vias tene- 13
bricoſas:
Qui lætantur facere malum , exultant in peruerſitatibus″mali. 14
″Quorum ſemitæ″peruerſæ ſunt,″& peruerſi ſunt in viis ſuis. 15
Vt eruat te *inquam* à muliere extranea, ab aliena quæ eloquia ſua 16
″emollit,
Quæ deſerit″ducē adoleſcentiæ ſuæ, & pacti Dei ſui oblita eſt. 17
Quia″inclinat ad mortem domus eius: & ad mortuos ſemitæ 18
eius *ducunt*.
Omnes ingredientes ad eam, non reuertuntur , nec apprehen- 19
dunt ſemitas vitæ.

Piorum vita, & impiorū interitus.

″Vt ambules *inquam* per viā bonorū,& ſemitas iuſtorū cuſtodias. 20
Quia recti inhabitabūt terrā,″& integri ſuperſtites erūt in ea. 21
Impii verò de terra ſuccidētur,& præuaricatores″eradētur ex ea. 22

32 Auerſio paruulorū interficiet eos, & proſperitas ſtultorū perdet illos.
33 Qui autē me audierit, abſque terrore requieſcet,& abūdātia pfruetur, timore malorū ſublato. Cap. II.
1 FIlli mi , ſi ſuſceperis ſermones meos , & mandata mea abſconderis penes te,
2 Vt audiat ſapientiam auris tua:inclina cor tuum ad cognoſcendam prudentiam.
3 Si enim ſapientiam inuocaueris, & inclinaueris cor tuum prudentiæ:
4 Si quæſieris eam quaſi pecuniam, & ſicut theſauros effoderis illam:
5 Tunc intelliges timorem Domini, & ſcientiam Dei inuenies.
6 Quia Dominus dat ſapientiam,& ex ore eius ſcientia & prudentia.
7 Cuſtodiet rectorum ſalutem,& protegeet gradientes ſimpliciter, B
8 Seruans ſemitas iuſtitiæ,& vias ſanctorum cuſtodiens.
9 Tunc intelliges iuſtitiam & iudicium, & æquitatem,& omnem ſemitam bonam.
10 Si intrauerit ſapientia cor tuum, & ſcientia animæ tuæ placuerit:
11 Conſilium cuſtodiet te, & prudentia ſeruabit te,
12 Vt eruaris à via mala , ab homine qui peruerſa loquitur, C
13 Qui relinquunt iter rectum,& ambulant per vias tenebroſas:
14 Qui lætantur quum malefecerint, & exultant in rebus peſſimis:
15 Quorum viæ peruerſæ ſunt, & infames greſſus eorum.
16 Vt eruaris à muliere aliena, & ab extranea quæ mollit ſermones ſuos,
17 Et relinquit ducē pubertatis ſuæ, & pacti Dei ſui oblita eſt.
18 Inclinata eſt enim ad mortem domus eius,& ad inferos ſemitæ ipſi⁹.
19 Omnes qui ingrediuntur ad eam, non reuertentur, nec apprehendent ſemitas vitæ. D
20 Vt ambules in via bona:& calles iuſtorum cuſtodias.
21 Qui enim recti ſunt , habitabūt in terra,& ſimplices permanebūt in ea:
22 ‖Impii verò de terra perdentur : & qui iniquè agunt,auferentur ex ea. Iob.

32 Requies משובת q.d.rebus ſecundis perdi ſolent ſtulti. Alii vertunt,auerſio,defectio,ſiue rebellio. Simplicium פתים Vide ſuprà verſu 4,& 22. Interficiet eos: : תהרגם Fut.Heb.pro præſ.
33 Mali. : רעה afflictionis.Exponit quod dixerat,confidenter,ſiue in confidentia.

IN CAPVT II.

1 Abſconderis תצפון repoſueris,ne ſcilicet illorum obliuiſcaris. 2 Vt attendere fa. להקשיב Vt accommodes. Intelligentiæ: לתבונה prudentiæ.inſtitutioni. 3 Ad intelligentiam clamaueris,לבינה תקרא Hebraiſmum ſic quidam cōuertunt,Intelligentiam accerſieris.vel prudētiam,ſiue inſtitutionem aduocaueris.i.ſi clamaueris pro ea ad Deum. Dederis vocē tuam. : תתן קולך Hebraiſmus,pro,euocaueris ad te intelligentiam.Vel,voce tua inſtitutionem accerſiueris.Repetitio eſt:idem enim bis dicit.
7 Et recondet rectis eſſent. וצפן לישרים תושיה Et reponit[vel ſeruat]rectis doctrinā verā.Alii,Aſcondit pro rectis ſalutē.Annotant quidā Hebræi תושיה hic ſignificare diuturnitatē tēporis,ſiue longæuitatem. Perfectè, : תום *in* integritate.immaculatè.innocenter.
8 Semitas iudicii: ארחות משפט More Hebræorū dicitur pro ſemitis iuſtis. Miſericordiū eius חסידיו. i.quos miſericordia ſua proſequitur.Alii vertunt,ſanctorum:alii,beneficorum:alii,piè colentium. Cuſtodiet. : ישמור Fut.Heb. pro præſenti , vt quidam vertunt:cuſtodit.ſiue,cuſtodire ſolet. 10 Et cognitio,ani.tuæ dulcis fuerit: : ודעת לנפשך ינעם Et ſcientia[vel intelligentia]tibi placuerit.Ad verbū,pulchra fuerit,aut iucūda. Quidā,& ſcientia animū tuū delectauerit. 11 Cogitantia מזמה Conſiliū.Prudētia. Proſpicientia. 14 Mali. : רע ſub viri.Quidā,*&* malitia. 15 Quorū ſemitæ, אשר ארחותיהם Ad verbū,Quorū ſemitæ corū. Redūdat pronomē EORVM. Peruerſæ ſunt, עקשים obliquæ ſunt. Et peruerſi ונלוזים & peruerſitates.Repetitio,idē bis dicit.
16 Emollit, : החליקה Præt.Heb.pro præſ.lenificat,blanda facit.i.blanditiis allicere ſolet.Quidam,quæ verbis ſuis blanditur.
17 Ducem adoleſcen.ſuæ, אלוף נעוריה principē pueritiarum ſuarum.i.maritū. Nomina ætatū in plurali declinātur apud Hebræos.
18 Inclinat שחה Quidam Hebræorum referunt ad mulierem, Inclinata eſt [mulier illa ſcilicet] ad mortem: quæ mors,eſt domus eius.Alii,mortem minatur domus eius. 19 Apprehendunt ישיגו Fut.Heb.pro præſ.vt quidam vertunt.
20 Vt ambules *inquam* למען תלך Propterea ambula.Vel,Idcirco bonorum itinere incedito. Cuſtodias. : תשמור obſerues.
21 Et integri ותמימים & inculpabiles.immaculati. 22 Eradentur יסחו eradicabuntur.euellentur.deſtruentur.

Cap. III.

1 FIli mi, ne obliuiſcaris legis meæ, & præcepta mea cor tuum cuſtodiat:

Deut.4.a.1 & 30.c.16

2 Longitudinem enim dierũ, & annos vitæ, & pacem apponent tibi.
3 Miſericordia & veritas te non deſerãt, circunda eas gutturi tuo, & deſcribe in tabulis cordis tui:
4 Et inuenies gratiam & diſciplinã bonam coram Deo & hominibus.
5 Habe fiduciã ĩ Domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudẽtiæ tuæ.
6 In omnibus viis tuis cogita illum, & ipſe diriget greſſus tuos.

Rom.12.c.16

7 Ne ſis ſapiens apud temetipſum: time Dominum, & recede à malo:
8 Sanitas quippe erit vmbilico tuo, & irrigatio oſſium tuorum.

Tob.4.b.7 luc.14.c.13 B

9 Honora Dominum de tua ſubſtãtia, & de primitiis omnium frugum tuarum:
10 Et implebuntur horrea tua ſaturitate, & vino torcularia tua redundabunt.

Heb.12.b.5 apo.3.d.17

11 Diſciplinã Domini, fili mi, ne abiicias: nec deficias cum ab eo corriperis:
12 Quem enim diligit Dominus, corripit: & quaſi pater in filio complacet ſibi.

Legitur &, effluit prudentiam.

13 Beatus homo qui inuenit ſapientiam, & qui affluit prudentia:
14 Melior eſt acquiſitio eius negotiatione auri & argenti, primi & puriſſimi fructus eius.
15 Pretioſior eſt cunctis opibus: & omnia quæ deſiderantur, huic non valent comparari.

C

16 Longitudo dierum ĩ dextera eius, & in ſiniſtra illius diuitiæ & gloria.
17 Viæ eius viæ pulchræ: & omnes ſemitæ illius pacificæ.
18 Lignum vitæ eſt his qui apprehenderint eã: & qui tenuerint eã, beati.
19 Dominus ſapientia fundauit terrã, ſtabiliuit cælos prudentia.
20 Sapientia illius eruperũt abyſſi, & nubes rore concreſcunt.
21 Fili mi, ne effluãt hæc ab oculis tuis: cuſtodi legem atque conſilium:
22 Et erit vita animæ tuæ, & gratia faucibus tuis.
23 Tunc ambulabis fiducialiter in via tua, & pes tuus non impinget.
24 Si dormieris, non timebis: quieſces, & ſuauis erit ſomnus tuus.
25 Ne paueas repentino terrore, & irruentes tibi ruinas impiorum.
26 Dominus enim erit in latere tuo, & cuſtodiet pedẽ tuum ne capiaris.

D

27 Noli prohibere benefacere eũ qui

Cap. III.

1 FIli mi, legis meæ ne obliuiſcaris, & præcepta mea cuſtodiat cor tuum: Verbum Dei affert vitam.
2 Quia longitudinẽ dierũ, & annos vitæ, & pacẽ apponent tibi.
3 Miſericordia & veritas ne deſerant te, liga eas ad guttur tuum, Miſericoria & veritas.
ſcribe eas in tabula cordis tui:
4 Et inuenies gratiã & intellectũ bonũ in oculis Dei & hominũ.
5 Fide Iehouæ toto corde tuo, & intelligentiæ tuæ ne innitaris: Fiducia in Deũ.
6 In omnib⁹ viis tuis recognoſce eũ, & ipſe diriget ſemitas tuas.
7 Ne ſis ſapiens in oculis tuis: time Iehouam, & recede à malo: Timor Dei.
8 Sanitas *enim* erit vmbilico tuo, & medulla oſſibus tuis.
9 Honora Iehouam de diuitiis tuis, & de primitiis omnium pro- Honor id⁹ De⁹.
uentuum tuorum:
10 Et implebuntur horrea tua ſaturitate, & vino nouo torcularia
tua ſeſe rumpent.
11 Correctionem Iehouæ fili mi, ne abiicias, & ne tædio afficiaris Correctio Dei cum lætitia ferenda,
propter increpationem eius:
12 Quem enim diligit Iehoua increpat, & veluti pater filium *quem*
valde amat.
13 Beatus homo qui inuenit ſapientiam, & homo qui producit *in* Sapientiæ laus.
lucem intelligentiam:
14 Quia melior eſt negotiatio eius negotiatione argenti: & auro
melior eſt prouentus eius.
15 Pretioſior eſt margaritis, & omnia deſiderabilia tua nõ æquan-
tur ei.
16 Longitudo dierum eſt in dextera illius: *&* in ſiniſtra illius, diui-
tiæ & gloria.
17 Viæ eius, viæ delectabiles: & omnes ſemitæ eius pax.
18 Hæc lignũ vitæ eſt apprehendentibus eã: & qui tenent eã, beati.
19 Iehoua in ſapiẽtia fũdauit terrã, ſtabiliuit cælos in intelligẽtia.
20 In ſcientia eius abyſſi ruperunt ſeſe, & cæli ſtillant rorem.
21 Fili mi, ne recedãt *hæ* ab oculis tuis: cuſtodi legẽ & cogitationẽ: Sequentibus verbum Dei, & eius conſilium, omnia proſpera pollicetur.
22 Et erunt vita animæ tuæ, & gratia gutturi tuo.
23 Tunc ambulabis cum fiducia viã tuã, & pes tuus non impinget.
24 Si accubueris, nõ timebis: quũ quieſces, ſuauis erit ſomn⁹ tu⁹.
25 Non timebis à pauore repentino, & à deſolatione impiorum,
quum venerit.
26 Quia Iehoua erit fiducia tua, & cuſtodiet pedẽ tuũ à captione.
27 Ne prohibeas bonum à dominis ſuis, quum fuerit facultas ma Præcepta de charitate.

IN CAPVT III.

2 Apponent יוסיפו afferent. adiicient. aduehent. 3 Miſericordia & veritas חסד ואמת Beneficentia & fides. ſiue, fidelitas. Liga eas קשרם Alliga eas, nẽpe miſericordiã & veritatem. Vel, ea, præcepta ſcilicet. i. habe ea ſẽper præ oculis tum animi, tum corporis. 4 Et inuenies gratiã & intellectũ bonum ומצא־חן ושכל טוב Imperat. Heb. pro fut. Nanciſceris gratiam & mentem eximiam. vel bonum ingenium. 5 Et intelligentiæ tuæ ואל־בינתך & prudentiæ tuæ. 6 In omnibus viis tuis recog. eum, בכל־דרכיך דעהו In omnibus negotiis tuis cogita illum. 8 Sanitas רפאות Medela. medicina. Per vmbilicum, totum corpus intelligit. Et medulla ושקוי & irrigatio. vel pinguedo. 10 Saturitate: שבע ſatietate. i. bonis ad ſatietatem vſque. 12 Diligit יאהב Futura, Heb. pro præſentibus. Filiũ *quem* valde a.: את־בן ירצה filiũ valde amat. Fut. eſt Heb. propterea quidã vertunt, filiũ valde amabit. aut, gratũ habebit. Vel, in filio delectabitur. 13 Producit *in lucem* יפיק eruit. Alii, haurit. i. aſſequitur. 14 Et auro ומחרוץ & lapidibus pretioſis. 15 Deſiderabilia tua חפציך quæ expetere potes: vel, quæ habes in deliciis. 17 Delectabiles נועם voluptatis. ſuauitatis. delectationis. i. ſuaues. Pax.: שלום Subaudiunt quidam ex præcedẽtibus, [viæ] pacis. hoc eſt, felices & proſperæ. 18 Et qui tenent eam, beati.: ותומכיה מאושר Ad verbum, & ſuſtentantes eam, beatificatus. i. quiſque eorum beatus erit. Quidam, beatus eſt quiſquis eam nactus fuerit. 20 Ruperunt ſeſe, נבקעו eruperunt. dehiſcunt. 21 Cuſtodi legẽ & cogitationem: נצור תושיה ומזמה: obſerua vt fruaris longæuitate & intelligentia. Alii, obſerua eſſentiam & proſpicientiam. Alii, cuſtodi ſanam doctrinam & prudentiã. Vide ſuprà cap. 2. b. 7. 22 Gutturi tuo.: לגרגרותיך Ad verbum, gutturibus tuis. Vide ſuprà cap. 1. b. 9. 24 Si accubueris, אם־תשכב Quum dormies. Quum quieſces, ſuauis ושכבת וערבה Ad verbũ, & dormies, & dulcis erit. 25 Et à deſolatione ומשואת & à clamore. tumultu. internecione. 26 Fiducia tua, בכסלך Ad verbum, in fiducia tua. i. fiducia tua erit in Deo. A captione.: מלכד ne capiaris. 27 A dominis ſuis, מבעליו Hebraiſmus, pro, ab eo qui opus habet tali beneficio, vt poſſideat beneficium illud tanquam dominus. Quum fuerit facultas manui tuæ בהיות לאל ידך quum ſit in poteſtate manus tuæ. Vel, quum fuerit fortitudo manui tuæ. Hebraiſmus, pro, quando habebis quod manu tua poſſis porrigere.

nui tuæ ad faciendum.

Ne dicas amico tuo, Vade, & reuertere, & cras dabo: quum *quod* 28
petit, ſit apud te.

Ne cogites cõtra amicũ tuũ malũ, quũ ipſe habitet ſecurè tecũ. 29

Ne cõtendas cũ homine ſine cauſa, ſi nõ retribuerit tibi malũ. 30

Iniqui non imitandi.

Ne æmuleris virũ iniuſtum: neque eligas vllam viarum eius: 31

Quia abominatio Iehouæ eſt peruerſus: & cũ rectis ſecretũ ei⁹. 32

Impiorum maledictio, & piorũ benedictio.

Maledictio Iehouæ eſt in domo impii: habitaculo autem iuſto 33
rum benedicit.

Profectò illuſoribus ipſe illudit, & humilibus dat gratiam. 34

Gloriam ſapientes hæreditate accipiẽt: & ſtulti ſuſtinent igno- 35
miniam.

Cap. IIII.

Sapientiam, eiúſque fructum, & viam quærendam dicit.

AVdite filii diſciplinã patris: & attẽdite ad ſciẽdã intelligẽtiã. 1
Quia doctrinã bonã do vobis: legẽ *igitur* meã ne derelĩquatis. 2

Quando filius fui patri meo tener, & vnicus inter filios ma- 3
tris meæ:

Ipſe docebat me, dicebátque mihi, Teneat eloquia mea cor 4
tuum: cuſtodi præcepta mea, & viues.

Compara ſapientiam, compara intelligentiam: ne obliuiſcaris, 5
neque declines ab eloquiis oris mei.

Ne dimittas eam, & cuſtodiet te: dilige eam, & conſeruabit te. 6

Principium ſapientia: acquire *igitur* ſapientiã, & omni ſubſtan- 7
tia tua acquire intelligentiam.

Exalta eã, & exaltabit te: glorificabit te, quũ amplexat⁹ fueris eã: 8

Dabit capiti tuo augmẽtum gratiæ, coronã decoris tradet tibi. 9

Audi fili mi, & ſuſcipe eloquia mea, & multiplicabuntur tibi an 10
ni vitæ.

Per viã ſapientiæ docui te *incedere*: calcare feci te ſemitas rectas. 11

Quum ambulaueris, non arctabitur greſſus tuus: & ſi cucurre- 12
ris, non impinges.

Apprehende correctionem, ne dimittas: cuſtodi eam, quia ip- 13
ſa eſt vita tua.

A via impiorum declinandum ſuadet.

Per ſemitã impiorũ ne ingrediaris: & ne gradiaris ĩ via malorũ: 14

Deſere eam, ne tranſeas per eam: declina ab ea, & tranſi. 15

Non enim dormiunt, niſi malefecerint, & rapitur ſomnus eo- 16
rum, niſi ruere fecerint.

Quia comedunt panẽ impietatis, & vinum rapinarum bibunt. 17

poteſt: ſi vales, & ipſe benefac.

Nec dicas amico tuo, Vade, & reuertere, & cras dabo tibi: quũ ſtatim poſſis dare.

Ne moliaris amico tuo malum, quum ille in te habeat fiduciam.

Ne cõtendas aduerſus hominẽ fruſtra, quũ ipſe tibi nihil mali fecerit.

Ne æmuleris hominem iniuſtum, nec imiteris vias eius:

Quia abominatio Dñi eſt oĩs illuſor, & cũ ſimplicibus ſermocinatio eius.

Egeſtas à Domino in domo impii: habitacula autẽ iuſtorũ benedicẽtur.

Ipſe deludet illuſores, & mãſuetis dabit gratiam.

Gloriam ſapiẽtes poſſidebunt: ſtultorum exaltatio, ignominia.

Cap. IIII.

AVdite filii diſciplinam patris, & attendite: vt ſciatis prudentiã:

Donum bonum tribuam vobis, legem meam ne derelinquatis.

Nam & ego filius fui patris mei tenellus, & vnigenit⁹ corã matre mea:

Et docebat me, atque dicebat, Suſcipiat verba mea cor tuum: cuſtodi præcepta mea, & viues.

Poſſide ſapientiam, poſſide prudẽtiam: ne obliuiſcaris, neque declines à verbis oris mei.

Ne dimittas eam, & cuſtodiet te: dilige eam, & conſeruabit te.

Principiũ ſapientiæ: poſſide ſapientiam, & in omni poſſeſſione tua acquire prudentiam. B

Arripe illã, & exaltabit te: glorificaberis ab ea, quũ eã fueris ãplexat⁹:

Dabit capiti tuo augmẽta gratiarum, & corona inclyta proteget te.

Audi fili mi, & ſuſcipe verba mea, vt multiplicentur tibi anni vitæ.

Viã ſapientiæ monſtrabo tibi, ducam te per ſemitas æquitatis:

Quas cum ingreſſus fueris, non arctabuntur greſſus tui, & currens non habebis offendiculum.

Tene diſciplinam, ne dimittas eã: cuſtodi illam, quia ipſa eſt vita tua.

Ne delecteris in ſemitis impiorũ, nec tibi placeat malorum via: C

Fuge ab ea, nec tranſeas per illam: declina & deſere eam:

Non enim dormiunt, niſi malefecerint: & non rapitur ſomnus ab eis, niſi ſupplantauerint:

Comedunt panem impietatis, & vinum iniquitatis bibunt.

28 Amico tuo, לרעך proximo tuo. vel, ſocio. Quum *quod petit*, ſit apud te. : ויש אתך Ad verbum, & eſt tecum.
29 Ne cogites אל־תחרוש Ne machineris. Securè לבטח in ſecuritate. cõfidenter. id eſt. (vt quidã vertunt) quũ ipſe ſibi à te nihil tale metuat. 31 Ne æmuleris אל־תקנא ne imiteris. Iniuſtum: חמס Ad verbum, iniuſtitiæ. rapinæ. Vllam viarum eius: : בכל־דרכיו omnes vias eius. 32 Peruerſus: נלוז declinans. recedens. ſub. ab eo. Propterea quidam vertunt, Abominatur Iehoua deſertorem. Secretum eius. : סודו .i. communicat rectis ſua ſecreta. 33 Benedicit. : יברך Fut. Heb. pro præſenti.
34 Profectò illuſoribus, &c. אם־ללצים הוא יליץ Certè ſanniones ipſe ridiculos reddit. Alii per interrogationẽ, Annon illuſoribus, &c.
35 Suſtinent מרים Singul. Heb. iunctum plurali, quod ſic vertendum, & vnuſquiſque ſtultorum ſuſcipit [vel, ſuſtinet] ignominiam. q. d. ſtulti omnes afficiuntur ignominia.

IN CAPVT IIII.

1 Diſciplinam מוסר correctionem. caſtigationem. eruditionem.
2 Do נתתי Præt. Heb. pro præſ. i. propono. Ad ſciendam לדעת vt ſciatis. 3 Quando filius כי־בן Quia fui filius. Vel, Nam quũ eſſem filius. Inter filios matris meæ: : לפני אמי Varia eſt lectio Hebraice, לבני in filiis matris meæ. Et לפני coram matre mea.
4 Teneat יתמוך Fulciat. Suſtentet. Capiat. 7 Principium, &c. ראשית וגו' Quidam Hebræorum ſubaudiunt ב, & legunt, In principio, ſiue In primis ſapientiam poſſide, ſapientiam *inquam*, & in omni, &c. Alii, Ante omnem cognitionem compara ſapientiam. Alii, Initio ſapientiæ. in ablatiuo. i. per principium ſapientiæ. Et omni ſubſtantia ובכל־קנינך & præ vniuerſis quæ poſſides, &c.
9 Augmentum gratiæ לוית־חן ſertum gratiæ elegans. Vide ſuprà capite 1. b. 9. Tradet tibi. : תמגנך Sic vertunt Hebræi, à verbo מגן quod tradere ſignificat. Quidã exiſtimantes radicem eſſe גנן quod protegere ſignificat, vertunt, corona pulchritudinis proteget te. Vel, corona magnifica muniet te. 11 Per viam ſapientiæ docui te *incedere*: בדרך חכמה הוריתיך In viam ſapientiæ direxi te. ſiue dirigam. Alii, Ob viam ſapientiæ docebo te. Præt. Heb. pro fut. Vel, De via ſap. &c. Calcare, feci te הדרכתיך gradi te faciam [vel, ducam te] per ſemitas rectas. 13 Correctionem, במוסר diſciplinam. eruditionem.
16 Et rapitur, &c. ונגזלה וגו' id eſt (vt quidam vertunt) fugit ab eis ſomnus, ni ruinam aliquam dederint. Alii repetunt præcedentem negationem ſic, nec rapitur ſomnus eorum, niſi, &c. pronomen affixum pro ſeparato. Bis idem dicit, mutato genere dicendi.
17 Comedunt, &c. : לחמו לחם רשע ויין חמסים ישתו Præt. Heb. pro præſ. Victitãt enim cibo impiè quæſito, & bibũt vinũ vi extortũ.

18 Iuſtorum autem ſemita, quaſi lux ſplendens, procedit & creſcit vſque ad perfectam diem.

19 Via impiorum tenebroſa: neſciũt vbi corruant.

20 Fili mi, auſculta ſermones meos, & ad eloquia mea inclina aurẽ tuã.

D

21 Ne recedant ab oculis tuis, cuſtodi ea in medio cordis tui:

22 Vita enim ſunt inuenientibus ea, & vniuerſæ carni ſanitas.

23 Omni cuſtodia ſerua cor tuũ, quia ex ipſo vita procedit.

24 Remoue à te os prauum, & detrahentia labia ſint procul a te.

25 Oculi tui recta videãt, & palpebræ tuæ præcedant greſſus tuos.

26 Dirige ſemitã pedibus tuis, & omnes viæ tuæ ſtabilientur.

27 Ne declines ad dexteram neque ad ſiniſtram: auerte pedem tuũ à malo.

Cap. V.

1 Fili mi, attende ad ſapientiã meam, & prudentiæ meæ inclina aurem tuam:

2 Vt cuſtodias cogitationes, & diſciplinam labia tua conſeruent.

3 Fauus enim ſtillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius.

4 Nouiſſima autẽ illius amara quaſi abſinthium, & acuta quaſi gladius biceps.

5 Pedes eius deſcendunt in mortem, & ad inferos greſſus eius penetrant.

B

6 Per ſemitam vitæ non ambulant, vagi ſunt greſſus eius & inueſtigabiles.

7 Nunc ergo fili mi audi me, & ne recedas à verbis oris mei.

8 Longè fac ab ea viam tuam, & ne appropinques foribus domus eius.

9 Ne des alienis honorem tuum, & annos tuos crudeli:

10 Ne forte impleantur extranei viribus tuis, & labores tui ſint in domo aliena:

11 Et gemas in nouiſſimis, quando cõſumpſeris carnes tuas & corpus tuũ:

C

12 Et dicas, Cur deteſtatus ſum diſciplinam, & increpationibus non acqueuit cor meum:

13 Nec audiui vocem docentium me, & magiſtris nõ inclinaui aurẽ meã?

14 Penè fui in omni malo, in medio eccleſiæ & ſynagogæ.

15 Bibe aquam de ciſterna tua, & fluenta putei tui.

16 Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide.

17 Habeto eas ſolus, nec ſint alieni participes tui.

D

18 Sit vena tua benedicta, & lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ:

Semita autem iuſtorum veluti lux″luciferi:″progreditur, & illu
minat″vſque ad perfectum diem.
Via *autem* impiorum ſicut caligo: neſciunt in quid impingant.
Fili mi, verbis meis attende, ad eloquia mea inclina aurẽ tuam: De cuſtodia verbi Dei.
Ne recedant ab oculis tuis, ſed cuſtodi ea in medio cordis tui:
Vita enim ſunt inueniẽtibus ea, & vniuerſæ″carni ſuæ ſanitas.
″Præ omni cuſtodia ſerua cor tuũ: quia ex ipſo ſũt egreſſus vitæ. Cor.
Remoue à te peruerſitatẽ oris, & prauitatẽ labiorũ elonga à te. Os.
Oculi tui ad rectum aſpiciant, & palpebræ tuæ dirigant *viam tuam* Oculi.
coram te.
″Pondera ſemitã pedum tuorum, & omnes viæ tuæ″dirigãtur. Inceſſus.
Ne declines ad dexteram, neque ad ſiniſtram: remoue pedem
tuum à malo. Cap. V.
Fili mi ſapientiæ meæ attende, intelligentiæ meæ inclina aurem tuam: Scortationem vitandam monet.
Vt cuſtodias″cogitatus, & ſcientiam labia tua conſeruent.
Quia fauum ſtillãt labia extraneæ: & leni⁹ eſt oleo palatũ eius:
Nouiſſimum autem eius amarum ſicut abſinthium, acutum
veluti gladius″biceps.
Pedes eius deſcendunt ad mortẽ, infernũ greſſus eius″ſuſtentãt.
Semitam vitæ forſitan *ſi* põderes,″mobiles ſunt viæ eius, *&* nõ
cognoſces.
Nũc igitur filii, parete mihi, & ne recedatis ad eloqis oris mei.
Longè fac ab ea viã tuã, & ne appropinques oſtio domus eius:
Ne forte des alienis″decorem tuum, & annos tuos″crudeli: Prodigalitatem prohibet.
Ne forte ſaturentur alieni robore tuo, & labores tui ſint in domo alieni:
Et rugias ĩ nouiſſimis tuis″quũ cõſumpſeris carnẽ tuã & corp⁹ tuũ:
Et dicas, Quomodo odi″eruditionẽ, & increpationem ſpreuit
cor meum:
Et non obtemperaui voci inſtruentium me, & docentibus me
non inclinaui aurem meam!
Parum abfuit quin″fuerim in omni malo, in medio cœtus &
congregationis.
Bibe aquam de ciſterna tua,″& fluenta de medio putei tui. Propriis laboribus vult nos vti, eoſque aliis impertiri.
Diſpergant ſeſe fontes tui foras: in plateis,″riui aquarum:
Sint tibi ſoli, & non alienis tecum.
Sit″ſcaturigo tua benedicta, & lætare de vxore adoleſcẽtiæ tuæ. Vxor diligenda.

---

18 Luciferi: נוגה ſplendens. ſiue, ſplendet. aut, inclareſcit. Progreditur, & illuminat הולך ואור id eſt (vt quidã vertunt) quæ ſubinde fit illuſtrior vſque &c. Alii, fit illuſtrior & ſplẽdeſcit. Vſque ad perf. diẽ.: עד נכון היום Ad verbũ, vſque ad paratũ diei. id eſt (vt habet Chaldæus paraph.) donec paratus ſit dies: aut ſtabilis. acſi dicat, in fortitudine diei. 22 Carni ſuæ בשרו carni eius. ſub. hominis. 23 Præ omni cuſtodia מכל משמר .i. ſumma cura. 26 Pondera פלס Libra. Complana. Dirige. Ad verbum, Rectifica, ſiue rectam fac. Ponderare, ſiue librare ſemitam pedum, Hebræi exponunt, Menſuram & modum tenere in omnibus, & non plus ſapere quàm oportet. Dirigantur.: יכונו ſtabiliantur. rectè apparentur. aut, diſponantur.

IN CAPVT V.

2 Cogitatus, מזמות cõſilia. 4 Biceps.: פיות Ad verbũ, orũ. pluralis genitiuus ab os oris. i. qui habet multa ora, hoc eſt acies. 5 Suſtentant.: יתמוכו ſuſtinent. i. opem ferunt inferno. Fut. Heb. pro præſ. Alii, tenent, vel apprehendunt. i. ducunt ad mortem. 6 Ponderes, תפלס expendas. Fut. Heb. ſecundæ perſ. coniug. pihel. i. ſi fortè expendas quam viam in ſua viuendi ratione teneat extranea, non potes cognoſcere quòd mobiles ſint viæ eius. Doctus inter Hebræos dicit ſenſum huius verſus eſſe per interrogationẽ, *Nunquid* ſemitã vitæ forſitan expendet? ſub. ipſa. vt ſit futurũ tertiæ perſonæ fœmineum. putas fortè ponderabit ſemitam vitæ? non faciet, ſed mobiles erunt viæ eius: neſciet, hoc eſt, non ſentiet reipſa, donec moueantur greſſus eius ad mortem. Alius ex Hebræis exponit פן forſitan per לא non, vt & Eſa. 27. a. 3, Ne fortè viſitet. pro, non viſitabit. Legit igitur, Semitam vitæ extraneæ non expendes: nã mobiles ſunt greſſus eius, & tu non cognoſcis. Mobiles, &c.: נעו מעגלותיה לא תדע vacillant greſſus eius, vt non cognoſcas. Vel, tam mobiles ſunt ſemitæ, aut viæ eius, vt ſcire non poſſis. 9 Decorem tuum, הודך honorem tuũ. Vel (vt alii) robur tuũ. vtrunque ſignificat vox Hebræa. Crudeli.: לאכזרי .i. meretrici quæ enecat animam. Quibuſdam eſt ſing. pro plur. i. in manu crudelium. 11 Quum conſumpſeris בכלות quum defecerint. vel, conſumpta fuerint caro, &c. 12 Eruditionem, מוסר caſtigationem. correctionem. 14 Fuerim in omni malo, הייתי בכל רע .i. parum abfuit quin obrutus fuerim omnimoda afflictione. 15 Et fluenta ונוזלים & fluentes. ſub. aquas. 16 Riui aquarum: פלגים ſub. ſpargantur, vel deriuentur. 18 Scaturigo tua benedicta, מקורך ברוך fons tuus benedictus.

ʼCerua amorum,& caprea'gratiæ: hubera eius'inebriẽt te omni 19
tempore,in amore eius'delecteris iugiter.

Aſcortatione dehortatur.

Et vt quid'delectaberis fili mi,cũ aliena,'& amplectêris ſinum 20
extraneæ,

Quando coram oculis Iehoua ſunt viæ viri, & omnes ſemitas 21
eius ponderat?

Iniquitates ſuæ capient ipſum impium, & funibus peccati ſui 22
'tenebitur.

Ipſe morietur,'eo quòd nõ *audiuit* eruditionem:& propter mul- 23
titudinem ſtultitiæ ſuæ errabit.

Cap. VI.

Sponſorem inſtruit.

FIli mi,ſi ſpopõderis ꝓ amico tuo,'percuſſiſti alieno manu tua: 1
Illaqueatus es verbis oris tui,captus es eloquiis oris tui. 2
Propterea fac hoc nunc fili mi,& erue te'poſtquam incidiſti in ma 3
num amici tui:vade,'proſterne te,'& robora amicos tuos:
Ne des ſomnum oculis tuis,& dormitationem palpebris tuis. 4
Erue te tanquam caprea de manu *venatoris*,'& ſicut auis de manu 5
aucupis.

Excitatur piger ad laborem.

Vade ad formicam piger,vide vias eius,'& ſapiens eſto: 6
Cui *quum* non ſit dux,nec præfectus,nec dominus, 7
Tamen parat in æſtate cibũ ſuum,congregat in meſſe eſcã ſuam. 8
Vſquequo piger dormies?quando ſurges à ſomno tuo? 9
'Parum ſomnorum, parum dormitationum *capiendo*, parũ com- 10
plicationis manuum ad dormiendum:
Et veniet tanquam viator egeſtas tua,& paupertas tua tãquam 11
vir clypeo *armatus*.

Arguitur ſchiſmaticus,& iurgiorum author apud Deum deteſtabilis.

Homo'impius,vir'iniquus,'ambulat in peruerſitate oris. 12
'Annuit oculis ſuis,loquitur pedibus ſuis,'docet digitis ſuis. 13
Peruerſitates ſunt in corde eius, machinatur malũ omni tem- 14
pore,contentiones immittit.
Ideo extemplò veniet'contritio eius,ſubitò conteretur,& non 15
erit medela.

Sex ſũt quæ odit Iehoua,imò ſeptẽ ſũt'abominatio animæ ei⁹: 16
Oculi. Lingua. Manus.
Oculos'ſublimes, linguam mendacem, & manus effundentes 17
ſanguinem innocentis:
Cor.
Cor quod molitur cogitationes iniquas, pedes feſtinantes vt 18
currant ad malum:

19 Cerua chariſſima, & gratiſſimus hinnulus: hubera eius inebriẽt te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter.
20 Quare ſeducêris fili mi ab aliena, & fouêris in ſinu alterius?
21 |Reſpicit Dominus vias hominis, & omnes greſſus eius conſiderat. Iob 34.c.
22 Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur.
23 Ipſe morietur,quia non habuit diſciplinam,& in multitudine ſtultitiæ ſuæ dicipietur.
Cap. VI.
1 FIli mi, ſi ſpoponderis pro amico tuo,defixiſti apud extraneum manum tuam,
2 Illaqueatus es verbis oris tui,& captus propriis ſermonibus:
3 Fac ergo quod dico fili mi, & temetipſum libera,quia incidiſti in manum proximi tui:diſcurre,feſtina,ſuſcita amicum tuum:
4 Ne dederis ſomnũ oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ.
5 · Eruere quaſi damula de manu,& quaſi auis de manu aucupis.
6 Vade ad formicã ô piger,& cõſidera vias eius,& diſce ſapientiam:
7 Quæ quũ non habeat ducem, nec præceptorem,nec principem,
8 Parat in æſtate cibum ſibi, & congregat in meſſe quod comedat.
9 |Vſquequo piger dormies?quando conſurges è ſomno tuo? Infr.24.g
10 Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conſeres manus vt dormias: B
11 Et veniet tibi quaſi viator egeſtas, & pauperies quaſi vir armatus.
12 Homo apoſtata,vir inutilis,graditur ore peruerſo,
13 Annuit oculis,terit pede,digito loquitur,
14 Prauo corde machinatur malum, & omni tempore iurgia ſeminat.
15 Huic extemplò veniet perditio ſua, & ſubitò conteretur,nec habebit vltra medicinam.
16 Sex ſunt quæ odit Dominus,& ſeptimum deteſtatur anima eius,
17 Oculos ſublimes, linguam mendacem,manus effundẽtes innoxium ſanguinem:
18 Cor machinãs cogitationes peſſimas,pedes veloces ad currendum in malum: C

19 Cerua amorum אילת אהבים ſub.Quæ eſt velut:vt per appoſitionẽ præcedẽtibus iũgatur.Ceruam amorũ dicit,quam amamus,& gratiſſimã habemus. Gratiæ: חן pro gratioſa & grata.Solẽt enim magnates habere ceruas in deliciis,& capreas. Inebriẽt te ירוך irrigent te ad ſufficientiam. Delecteris תשגה verſeris.oberres.implicitus ſis. Alii,hallucineris.ſub.in alienis præ amore tuæ vxoris.
20 Delectaberis תשגה hallucinaberis. idem verbum quod in fine præcedentis verſus legitur. Et amplectêris ותחבק Fut.Heb.
21 Ponderat? : מפלס dirigit?vel, expendit & examinat? 22 Tenebitur. : יתמך Fut.Heb.pro præſ.vt quidam vertunt,irretitur.irretiri ſolet,& teneri. 23 Eo quòd,&c. באין מוסר Ad verbum,in nõ eruditione.i.ſine diſciplina,correctione,& emendatione.
Errabit. : ישגה hallucinabitur.Idem verbum quod eſt in fine 19 verſus.

IN CAPVT VI.

1 Percuſſiſti,&c. : תקעת לזר כפך & defixeris pro altero manũ tuã.i.attactu manus ſtipulatus ſis,& fideiuſſeris. Alii,manúque tua ſtipulatus fueris pro alieno. 3 Poſtquam incidiſti in manum כי באת בכף etiã ſi veneris[vel incideris] in poteſtatẽ, &c.q.d.tametſi amicus & proximus ſit in cuius manus incideris,properè tamẽ libera te ab ea obligatione:quanto magis feſtinandum tibi eſſet,ſi incidiſſes in manus alieni? Proſterne te,&c. : התרפס ורהב רעיך Ad verbũ,conculca te:& robora amicũ tuum.i. conculcandũ te præbe corã illo.q.d.proiice,ſiue proſterne te ad pedes eius,& te humilia illi cui promiſeris:& robora,ſub.exhortatione.i.inſta,incita amicũ tuum, vt tuo amico cui ſpopondiſti,ſoluat debitum.Quidã pro Robora,vertunt Apprehende, vel Retine eum,verbis ſcilicet blandis & placabilibus,vnà cum amicis tuis. Alii,& magnifica *creditorem una cum* amicis tuis .i. lauda illum, te ipſum fac paruum, illum verò magnum,& tunc facilè illum placare poteris. 5 Et ſicut auis וכצפור ſub.eripere ſe ſolet. 6 Et ſapiens eſto: : וחכם vt ſapiens fias.vel, ſapienter aduerte.i.diſce. 10 Parum ſomn. מעט שנות Ita Hebraicè vt vertimus.Significat autem hoc Hebraico dicendi genere, acſi dicat,Paruus & frequens erit tibi ſomnus,parua & frequens manuum complicatio ad dormiẽdum:id eſt, Si paululum dormitaueris, veniet egeſtas ex improuiſo, vt viator:neque illi reſiſtere poteris,vt homo inermis viro armato reſiſtere non poteſt. Quidam Hebræorũ ſic exponũt,Si parum dormias,& irruerit egeſtas,illa non durabit, ſed veluti viator pertranſibit:& vt vir armatus qui nõ cõſiſtit,ſed ſemper procedit,donec perueniat ad belli aciem. 12 Impius, בליעל belial.i.inutilis, nihili,impius,apoſtata,& ſui inſtituti deſertor, qui nihil promouet. Iniquus, און Ad verbum,iniquitatis,mendacii,doloris. Ambulat in peruerſitate oris. הולך עקשות פה Hebraiſmus,pro mentitur,&eſt in eo aſſuetus. 13 Annuit, &c. קורץ בעיניו .i.Componit ſeſe totum, fingit vultum, geſticulat ne pedum vtitur,vt facilius imponat. Docet מורה ſignificat. 15 Contritio eius, אידו calamitas eius.Vide cap.1.26.
16 Abominatio animæ eius: : תועבת נפשו Hebraiſmus,pro,abominatur ipſe. 17 Sublimes, רמות elatos.ſuperbos.

19 Proferẽtem mendacia teſtem falla‑cem, & eũ qui ſeminat inter fratres diſcordias.
20 Conſerua fili mi præcepta patris tui,& ne dimittas legem matris tuæ:
21 Liga ea in corde tuo iugiter,& circunda gutturi tuo.
22 Quũ ambulaueris, gradiantur tecum:quum dormieris,cuſtodiant te, & euigilans loquere cum eis:
23 Quia mandatum lucerna eſt, & lex lux, & via vitæ increpatio diſciplinæ:
24 Vt cuſtodiant te à muliere mala,& à blanda lingua extraneæ.
25 Non concupiſcat pulchritudinem eius cor tuum,ne capiaris nutibus illius.
26 Pretium enim ſcorti vix eſt vnius panis: mulier autem viri, pretioſam animam capit.
D
27 Nunquid poteſt homo abſcondere ignem in ſinu ſuo,vt veſtimenta illius non ardeant?
28 Aut ambulare ſuper prunas, vt nõ comburantur plantæ eius?
29 Sic qui ingreditur ad mulierẽ proximi ſui, nõ erit mundus quum tetigerit eam.
30 Non grandis eſt culpa quum quis furatus fuerit:furatur enim vt eſuriẽtem impleat animam:
31 Deprehenſus quoque reddet ſeptuplum, & omnem ſubſtãtiam domus ſuæ tradet.
32 Qui autẽ adulter eſt, propter cordis inopiam perdet animam ſuam:
33 Turpitudinẽ & ignominiã cõgregat ſibi,& opprobriũ illi⁹ nõ delebit.
34 Quia zelus & furor viri non parcet in die vindictæ,
35 Nec acquieſcet cuiuſquam precibus, nec ſuſcipiet pro redemptione dona plurima
Cap. VII.
1 FIlli mi,cuſtodi ſermones meos, & præcepta mea reconde tibi.
Filli,honora Dominum, & valebis: præter eum verò ne timueris alienum.
2 Serua mandata mea,& viues: & legem meam quaſi pupillam oculi tui.
3 Liga ea in digitis tuis,ſcribe illam in tabulis cordis tui.
4 Dic ſapiẽtiæ,Soror mea es:& prudentiam voca amicam tuam:
5 Vt cuſtodiat te à muliere extranea, & ab aliena quæ verba ſua dulcia facit.
6 De feneſtra enim domus meæ per cancellos proſpexi,
B
7 Et video paruulos, conſidero vecordem iuuenem,

19 ″*Eum qui* loquitur mendacia,teſtem mendacem:& immittentem Teſtis falſus.
iurgia inter fratres.
20 Conſerua fili mi præceptum patris tui,& ne relinquas legẽ ma Adhortatur ad cõtemplationẽ verbi Dei, quo retrahimur à ſcortatione.
tris tuæ:
21 Alliga ea in corde tuo ſemper,adnecte ea gutturi tuo.
22 Quum de ambulaueris,deducet te:quum dormieris, cuſtodiet
te:& quum expergefactus fueris,ipſa colloquetur tecum:
23 Quia *ut* lucerna *eſt* mandatum,& lex *ut* lux:& via vitæ *ſunt* increpationes ″eruditionis:
24 Vt cuſtodiant te à muliere mala, ″à blanditiis linguæ *mulieris* ex-
traneæ.
25 Ne concupiſcas pulchritudinem eius in corde tuo, neque ca- Adultera fugienda.
piat te ″ſplendoribus ſuis.
26 Quia propter mulierem meretricem *ueniet homo* ″vſque ad fruſtũ
panis:″& mulier viri animam pretioſam ″venabitur.
27 ″Nunquid accipiet vir ignem in ſinũ ſuum, & veſtimenta eius Contagio mali.
non comburentur?
28 An ambulabit vir ſuper prunas,& pedes eius non cõburentur?
29 Sic qui ingreditur ad vxorem proximi ſui, ″non erit innocens
quiſquis tetigerit eam.
30 Non ″ſpernunt furem ſi furatus fuerit vt impleat ″animam ſuã, Mœchi grauius peccãt,quàm famelici fures.
quum eſurierit:
31 ″Et inuentus reddet ſeptuplum,*aut certè* omnem ſubſtantiam do-
mus ſuæ dabit.
32 Qui *verò* adulterium committit *cum* muliere, caret corde: ″cor-
rumpit animam ſuam ″qui fecerit illud.
33 ″Plagã,& ignominiã inueniet,& opprobriũ eius nõ delebitur:
34 Quia ″zelus *eſt* furor viri, & non parcet *adultero* in die vindictæ.
35 Nõ acceptabit faciem vllius ″redemptionis:″neque volet,etiãſi
multiplicaueris ″munus. Cap. VII.

1 FIli mi cuſtodi ſermões meos,& præcepta mea recõde apud te. Exhortatio ad ſapientiã & obſeruationẽ præceptorum.
2 Cuſtodi præcepta mea, & viues:& legẽ meam tanquam pu-
pillam oculorum tuorum.
3 Alliga ea digitis tuis,ſcribe ea in tabula cordis tui.
4 Dic ſapiẽtiæ,Soror mea es tu:& propinquã,intelligentiã voca:
5 Vt cuſtodiãt te à muliere aliena, ab extranea *quæ* ſermones ſuos
″lenit.
6 ″Quum per feneſtrã domus meæ,″per feneſtram meã proſpexi, Sapientiæ,verbove Dei adhærendum monet, quo technas ſcortorum vitemus, quas deſcribit.
7 Tunc vidi ″inter ſimplices,conſideraui inter filios iuuenem ″ca-
rentem corde,

19 *Eum qui*,&c. יפיח כזבים עד שקר Per appoſitionem dictum,teſtem mendacem.acſi dicas,teſtem mendacem qui loquitur falſa. 23 Eruditionis. : מוסר caſtigationis.correptionis. A bland.&c. מחלקת לשון נכרית à blãditia *mulieris* linguæ extraneæ.i.quæ lingua loquitur aliena. 25 Splendorib.ſ. בעפעפיה: palpebris ſuis.i.oculis.amatores enim pulchritudine oculorũ capiuntur. Alii,pulchritudine pupillarũ ſuarũ.quæ ſic dicũtur à ſplẽdore & luce. 26 Vſque ad fruſtũ panis: עד ככר לחם Phraſis eſt Hebræa, pro, decoquet omnia,ita vt cogatur buccellam,vel tortã,ſiue libum panis oſtiatim mẽdicare. Et mulier viri ואשת איש Hebraiſmus,pro vxore adultera. Venabitur. תצוד Fut.Heb.pro præſ.venatur. Alii,occidit,vt Ezech.13.c.18.acſi dicat,nõ ſolũ diuitias,ſed etiam vitã tollit. 27 Nunquid accipiet vir היחתה איש Num excipiet aliquis. Vir,pro aliquo,more Hebræo accipitur. 29 Non erit innocens לא ינקה non erit mundus.nõ erit innoxius.i.multabitur. 30 Spernunt יבוזו Fut.Heb.pro præſ.ſpernere ſolent,ſub.homines. Animã ſ. נפשו. Pro deſiderio accipitur anima. Quidã vertũt,vt ſuſtentet vitam ſuam. 31 Et inuentus ונמצא Et deprehẽſus. 32 Corrumpit משחית perdit.interficit. Qui fecerit illud: : הוא יעשנה *&* ipſe faciet eam.ſub.corruptionẽ,ſiue interfectionẽ animæ ſuæ.nam in omni verbo intelligitur nomen verbale à ſe deductũ. Alii,corrumpens [vel,qui corrũpere volet] animã ſuam, ipſe faciet hoc. 33 Plagam,& ignominiã inueniet, נגע וקלון ימצא Phraſim iſtã exponunt Hebræi, Vulnerabitur,& ignominia afficietur à propinquis mulieris. 34 Zelus *eſt* furor viri, קנאה חמת גבר .i.zelotypia excitat iram & indignationẽ. Quidam verſum paraphraſticè ſic vertunt, Maritus enim,zelotypiæ impatientia accenſus,quum ei vindicandi occaſio offertur,non parcit. 35 Redemptionis כופר pretii.placationis.i.nullum pretium redemptionis libens accipiet. Quidam,interceſſoris. Neque volet, ולא יאבה ſub. audire vocem adulteri. Alii, nec acquieſcet.i. recuſabit. Munus. : שוחד Singul. pro plur. Propriè eſt munus quod datur iudicibus quo peruertatur iudicium.

IN CAPVT VII.

5 Lenit. : החליקה mollificat. 6 Quum per feneſtram כי בחלון Quoniam de feneſtra,&c. Per feneſtram בעד אשנבי Quidam vertunt,per cancellos.quod rectum eſſe non poteſt,quum dicat caput ſe protuliſſe:quod per cancellos fieri nequit. 7 Inter ſimplices, בפתאים Vide ſuprà cap.1.a.4. Carentem corde. : חסר לב .i.deſertum animo.mente captum.vecordem.

Tranſeuntem per plateam,iuxta 'angulũ eius, & *per* viam 'do- 8
mus eius gradiebatur
'In crepuſculo,in veſpera diei,'in tenebris noctis & caligine: 9
Et ecce mulier in occurſum eius , 'ornatu meretricio , '& cau- 10
ta corde,
Quæ 'tumultuoſa eſt & peruerſa:ĩ domo ſua nõ habitãt pedes ei⁹: 11
Nunc foris,nunc in plateis,& iuxta 'omnẽ angulum inſidiatur. 12
Et apprehendit eum , & oſculata eſt eum : 'roborauit vultum 13
ſuum,& dixit ei,
'*Carnes* ſacrificiorũ pacificorũ ſunt mihi:hodie reddidi vota mea: 14
Idcirco egreſſa ſum in occurſum tui,'vt quærerem faciem tuã, 15
& inueni te.
'Ornamẽtis ornaui lectum meum,'*conſtantem lignis* affabrè inciſis, 16
& fune AEgyptio.
'Suffiui cubile meum myrrha,aloe,& cinnamomo. 17
Veni,'inebriemur amoribus vſque mane,'lætemur amoribus. 18
Quia non eſt vir in domo ſua,abiit via'longinqua. 19
'Ligamen argenti tulit in manu ſua:ad diem 'conſtitutum redi 20
bit domum ſuam.
'Declinare fecit eum multitudine dulcedinis ſermonis ſui,'blã 21
ditiis labiorum ſuorum perpulit eum.
Vadit poſt eam ſtatim veluti bos'ad victimam ire ſolet,& ſicut 22
compedes *quæ ſunt* 'ad caſtigationem ſtulti,
Donec findat ſagitta iecur eius: ſicut feſtinat auis ad laqueum, 23
& neſcit quòd'contra animam ſuam eſt.
Et nunc filii audite me,& attendite eloquiis oris mei: 24
Ne 'declinet ad vias eius cor tuũ,ne*que* oberres in ſemitis eius. 25
'Multos enĩ vulneratos cadere fecit:& fortes oẽs 'occiſi eius. 26
Viæ inferni,domus eius,deſcendentes 'ad cubicula mortis. 27

Sapientia ſeipſã commendat.

Cap. VIII.

NOnne ſapientia 'clamat,& intelligentia dat vocem ſuam? 1
In ſũmitate'*locorũ* excelſorũ,iuxta viã,'*in* loco ſemitarũ'ſtat: 2
'In loco portarũ'in oſtio ciuitatis,*in* ingreſſu oſtiorũ clamat: 3

Qui tranſit per plateas iuxta angulum , & prope viam domus illius graditur
In obſcuro,aduespeраſcente die,in noctis tenebris & caligine:
Et ecce occurrit illi mulier ornatu meretricio, præparata ad decipiẽdas animas,garrula & vaga,
Quietis impatiens , nec valens in domo conſiſtere pedibus ſuis:
Nunc foris , nunc in plateis , nunc iuxta angulos inſidians.
Apprehẽſúmque deoſculatur iuuenem, & procaci vultu blanditur, dicens,
Victimas pro ſalute deuoui,hodie reddidi vota mea: C
Idcirco egreſſa ſum in occurſum tuum,deſiderans te videre,& reperi.
Intexui funibus lectulum meum, ſtraui tapetibus pictis ex AEgypto.
Aſperſi cubile meum myrrha,& aloe,& cinnamômo.
Veni,inebriemur huberib⁹, donec illuceſcat dies,& fruamur cupitis amplexibus.
Nõ eſt enim vir in domo ſua,abiit via longiſſima.
Sacculum pecuniæ ſecum tulit: in die plenæ lunæ reuerſurus eſt in domum ſuam.
Irretiuit eum multis ſermonibus, & blãditiis labiorum protraxit illũ.
Statim eam ſequitur quaſi bos ductus ad victimam, & quaſi agnus laſciuiens, & ignorat quòd ad vincula ſtultus trahatur, D
Donec trãſfigat ſagitta iecur ei⁹:velut ſi auis feſtinet ad laqueũ,& neſcit quòd de periculo animæ illi⁹ agitur.
Nunc ergo fili mi,audi me,& attẽde verbis oris mei:
Ne abſtrahatur in viis illius mens tua,neque decipiaris ſemitis eius.
Multos enim vulneratos deiecit,& fortiſſimi quiq; interfecti ſunt ab ea.
Viæ inferi,domus eius,penetrãtes interiora mortis.

Cap. VIII.

NVnquid nõ ſapientia clamitat, & prudentia dat vocem ſuam?
In ſummis excelſiſque verticibus ſupra viam,in mediis ſemitis ſtans:
Iuxta portas ciuitatis in ipſis foribus loquitur,dicens,

Supra 7 ...cundi... ...ſſimis
Sapien.9
Eccli 24.

8 Angulum eius, פנה angulum *domus* eius.nempe mulieris alienæ. Domus eius ביתה Pronomen refert ſcortum.i.per viã quæ ducit ad domum eius. 9 In crepuſculo בנשף ſub.veſpertino.Significat primam partem noctis.Eſt autem duplex crepuſculũ,matutinum & veſpertinum.Vnde dicunt Hebræi quòd eſt initium noctis,quum tenebræ incipiunt:& principium diei,quum deſinũt tenebræ.Eſt ergo crepuſculũ lux dubia quæ eſt poſt occaſum ſolis,& ante ipſius ortũ. In tenebris באישון in nigrore,vel obſcuritate.Propriè ſignificat nigredinẽ illã quæ apparet in oculo,propterea hic accipitur pro caligine ipſa & primis tenebris quæ ſequũtur occaſũ ſolis. 10 Ornatu meretr. שית זונה Ad verbũ,præparatione meretricis.vel diſpoſitione meretricis.i.habitu meretricio. Et cauta corde, ונצורת לב: Ad verbum , ſeruata corde . hoc eſt,habens cor ſeruatum.i.non mente capta , ſed aſtuta, & cauta. Alii vertunt, anxia corde, vel deſolata,aut deſtructa.i.deficiẽs corde,ſiue intellectu. 11 Tumultuoſa הומיה clamoſa. 12 Omnẽ angulũ כל־פנה ſingulos angulos.vel,quencunque angiportum. 13 Roborauit vultũ ſuũ, העזה פניה Hebraiſmus,pro perfricuit frontẽ.i.impudẽti vultu,vel impudẽter alloquuta eſt. 14 *Carnes*,&c.זבחי שלמים ſub.relictæ ex ſacrificio pacif.Alii,Sacrificia pacificorũ.& ita Hebraicè. 15 Vt quærerem faciem tuam, לשחר פניך Quidam vertunt,vt maturè vultui tuo apparerẽ.vel,tempeſtiuè præoccuparẽ faciem tuã. 16 Ornam.ornaui מרבדים רבדתי Ad verbũ,Tapetib⁹ tapetiaui.i.ſtraui,vel adornaui.Alii,pãnis mutatoriis ſtraui. *Conſtantẽ lignis* aff.&c. : חטובות אטון מצרים Quidã Hebræorũ referunt ad ornamẽta,vertẽtes,eleuatis fune AEgyptio.Sing.pro plu.funibus AEgyptiis. 17 Suffiui נפתי Conſperſi. vel,Odoratum reddidi.Alii,Fluere feci in cubili meo myrrham. 18 Inebriemur נרוה inebriabimur.i.ad ebrietatem vſque amori indulgebimus. Lætemur amoribus. : נתעלסה באהבים exhilarabimus nos dilectionibus. 19 Lõginqua. : מרחוק Ad verbũ,*quæ eſt e* longinquo. ſub.loco. 20 Ligamẽ צרור .i.ſacculũ,quòd nodo ligetur ſiue cõſtringatur. Conſtitutũ הכסא tẽporis conſtituti.Alii,certæ ſolennitatis.Alii,nouilunii.à כסה abſcondit,quòd tum luna ſe abſcondat. 21 Declinare fecit eum הטתו ſub.à recta via.Alii,Strauit,vel Expugnauit eum.Alii,Flexit illũ. Blanditiis בחלק lenitate.ſuauitate.blanditia. 22 Ad victimam ire ſolet, אל־טבח יבוא ad lanienam [vel macellũ,aut occiſionem] ire ſolet. Fut.Heb.pro præſ. veniet. Ad caſtigationem ſtulti, : אל־מוסר אויל .i.quæ ſolent indui à ſtulto vt caſtigetur.q.d.ac veluti compedibus iniectis quibus fatui vincti coercentur,pergit,donec,&c.nã ſequenti verſui iungi debet. 23 Quòd cõtra animã ſ.eſt. : כי־בנפשו הוא quòd vitæ eius paratus ſit. 25 Declinet ישט diuertat.ſectando ſcilicet illam. 26 Multos enim vulner.cadere fecit: כי־רבים חללים הפילה Sic Hebraicè vt vertimus.Quidã,Multos enim vulnerauit,ac ſtrauit.Alii,Quoniã multos in vulnera ruere fecit. Occiſi ei⁹. : הרוגיה Affixũ pronomẽ pro ממנה הרוגים .i.interfecti ab ea.Hebraiſmus,pro,interfecti ſunt propter eam. 27 Ad cubicula אל־חדרי ad penetralia.vel,interiora cubicula.

IN CAPVT VIII.

1 Clamat, תקרא Fut.Heb.pro præſ.clamare ſolet. 2 *Locorum* excelſorum מרומים tumulorum. In loco ſemitarum בית נתיבות Hebraiſmus,pro,in quadriuiis,ſiue compitis. Ad verbũ,*in* domo ſemitarum.Locum ſignificat quo concurrunt multæ viæ. Quidã vertunt,inter ſemitas.Alii,in præcipuo loco ſemitarum. Stat. : נצבה Præt.Heb.pro præſ. 3 In loco portarum ליד־שערים Ad verbum,ad manum portarum. id eſt, in platea quæ adiacet portis. Nam יד ſignificat etiam locum quem habemus ad manum,vt eſt platea. In oſtio לפי Ad verbum,in ore.id eſt,in ingreſſu,ſiue introitu. Clamat: : תרונה Fut.Heb.pro præſ.intonat.

4 O viri ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum.
5 Intelligite paruuli aſtutiam, & inſipientes animaduertite.
6 Audite, quoniam de rebus magnis loquutura ſum: & aperientur labia mea, vt recta prædicent.
7 Veritatē meditabitur guttur meū, & labia mea deteſtabuntur impium.
8 Iuſti ſunt omnes ſermones mei, non eſt in eis prauū quid, neque peruerſum:
9 Recti ſunt intelligentibus, & æqui inuenientibus ſcientiam.
10 Accipite diſciplinam meam, & nō pecuniam: doctrinam magis, quàm aurum eligite:
11 Melior eſt enim ſapientia cunctis pretioſiſſimis: & omne deſiderabile, ei non poteſt comparari.
12 Ego ſapientia habito in conſilio, & eruditis interſum cogitationibus.
13 Timor Domini odit malum: arrogantiam, & ſuperbiam, & viam prauam, & os bilingue deteſtor.
14 Meum eſt conſiliū & æquitas, mea eſt prudentia, mea eſt fortitudo.
15 Per me reges Regnāt, & legum conditores iuſta decernunt.
16 Per me principes imperant, & potentes decernunt iuſtitiam.
17 Ego diligētes me, diligo: & qui mane vigilant ad me, inuenient me.
18 Mecum ſunt diuitiæ & gloria, opes ſupernæ & iuſtitia.
19 Melior eſt enim fructus meus auro & lapide pretioſo, & genimina mea argento electo.
20 In viis iuſtitiæ ambulabo, in medio ſemitarum iudicii:
21 Vt ditem diligentes me, & theſauros eorum repleam.
22 Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum, antequā quicquam faceret à principio.
23 Ab æterno ordinata ſum, & ex antiquis antequam terra fieret.
24 Nondum erant abyſſi, & ego iam cōcepta eram: necdum fontes aquarum eruperant.
25 Necdum montes graui mole conſtiterāt, ante colles ego parturiebar:
26 Adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ.

Supra 3.c.15 / cunctis pretioſiſſimis gemmis — Sapien.9.b.9 — Eccli.24.b.14

4 Ad vos ô viri clamo, & vox mea ad filios hominum.
5 Intelligite ſimplices aſtutiam, & ſtolidi intelligite corde.
6 Audite, quoniam honorabilia loquar, & apertio labiorū meorum *erit* rectitudines:
7 Quia veritatem loquetur palatū meum: & abominatio labiorum meorum eſt impietas.
8 In iuſtitia ſunt omnia eloquia oris mei: non eſt in eis prauum, nec peruerſum.
9 Vniuerſa ipſa recta ſunt intelligēti, & recta inueniētibus ſcietiā.
10 Accipite eruditionem meam, & non argentum: & ſcientiam potius quàm aurum electum:
11 Quia melior eſt ſapientia margaritis: & omnia deſiderabilia nō æquabuntur ei.
12 Ego ſapiētia habito in aſtutia: & ſcientiā cogitationū inuenio.
13 Timor Iehouæ eſt odio habere malum, ſuperbiam & arrogantiam, & viam malam, & os *loquens* peruerſitates odi.
14 Penes me eſt conſilium & ſapiētia, ego ſum intelligentia, mea eſt fortitudo.
15 Per me Reges regnant, & principes decernunt iuſtitiam.
16 Per me principes dominātur, & principes & oēs iudices terræ.
17 Ego diligentes me diligo: & quærentes me inueniunt me.
18 Diuitiæ & gloria mecum ſunt, ſubſtantia ſtabilis, & iuſtitia.
19 Melior eſt fructus meus auro & obrizo: & prouentus meus argento electo.
20 Per ſemitam iuſtitiæ deduco, in medio ſemitarum iudicii:
21 Vt diligentes me hæreditare faciam eſſe perpetuum, & theſauros eorum repleam.
22 Iehoua poſſedit me prīcipio viæ ſuæ, ante opa ſua ex eo tēpore.
23 A ſeculo principatum habui, à principio, ante terram:
24 Quum nondum eſſent voragines, formata ſum, quum nōdum eſſent fontes abundantes aquis.
25 Antequam montes fundati eſſent, ante colles formata ſum:
26 Nōdum fecerat terrā, & plateas, & ſummitatē puluerū orbis.

4 Ad filios hominum. : אל־בני אדם .i. obſcuros & plebeios: nā per viros, Hebræi nobiles intelligunt. 5 Simplices פתאים Vide ſuprà cap.1.a.4. Intelligite corde. : הבינו לב intelligite ſcientiam. ita quidam Hebræi. Alii vertunt, facite vt cor veſtrum intelligat. vt verbum præcedens ſit tranſitiuum. i. reddite cor veſtrum intelligens. Quidam exponunt, reſipiſcite. 6 Honorabilia נגידים nobilia. eximia. inſignia. Alii, præcipua quædam. Alii, verba honorabilium virorum. Quidam Hebræorū exponunt, verba bona & ſapientia. *Erit* rectitudines. : מישרים *proferet* rectitudines. i. ſermo meus erit de rebus æqualibus. hoc eſt, planis & facilibus. 7 Loquetur יהגה meditatur. Fut. Heb. pro præſ. Et abominatio, &c. : ותועבת שפתי רשע Quidam Hebraiſmum ſic conuertūt, & abominantur labia mea impium. vel, impietatem. Alii, impietas eſt abominanda labiis meis. 8 In iuſtitia בצדק Hebraiſmus, pro, iuſta ſunt. Prauum, nec peruerſum. : נפתלועקש diſtortum *quid*, aut prauum. id eſt, res diſtorta, aut praua. 9 Recta ſunt נכוחים plana ſunt. vel, obuia. i. intellectu facilia. Inuenientibus ſcientiam. : למוצאי דעת ſectantibus ſcientiam. vel, ſectatoribus ſcientiæ. nam rectos eos reddunt. 10 Eruditionem meā, מוסרי caſtigationem meam. vel, diſciplinam. Et nō argentum, ואל־כסף Hebraiſmus, præ argēto. nā ſequitur, potius quàm aurum. Potius quàm, &c. : מחרוץ נבחר *quæ eſt* auro eligibilior. i. quum ſcientia ſit auro eligibilior, ſiue optabilior. 11 Deſiderabilia חפצים quæ habentur in deliciis. quæ expeti poſſunt. Similia habes ſuprà cap.3.c.15. AEquabuntur ei. : ישוו־בה æquabunt eā. i. non poſſunt ei conferri. 12 Inuenio. : אמצא Fut. Heb. pro præſ. aut præt. aſſequor, vel aſſecuta ſum. q. d. nunquam me deſerit aſtutia, ſola inuenio ſanctos cogitatus. 14 Et ſapientia, ותושיה & doctrina vera. Alii, eſſentia. Alii, & *rerum* conſeruatio. potentia ſcilicet illa qua Deus homines gubernat & conſeruat, poſtquā ōnia eſſe fecit in rerum natura. Vide eandem dictionē ſuprà cap.2.a.7. 15 Et principes ורוזנים & conſiliarii. 16 Dominantur, ישורו Ad verbum, principabunt. Fut. Heb. pro præſ. i. officio dominorum funguntur. Et principes ונדיבים & nobiles. vel, & munifici, ſiue liberales. נדיב generale vocabulum eſt, ducem & magiſtratum ſignificans. Quidam hanc verſus partem vertunt, & principes omnes iudicant terram. Alii, & iudices terræ munifici ſunt & liberales. 18 Subſtantia ſtabilis, הון עתק opes duraturæ. Alii, ſubſtantia multa & magna. 20 Deduco, אהלך Fut. Heb. pro præſ. deducam. ſub. eum qui adhæſerit mihi. Ad verbum, ire faciam. Poteſt etiam eſſe intranſitiuum, ambulabo, ſiue ambulo & incedo. 21 Eſſe perpetuum, יש bonum permanens. Quidam, Vt bonorum [vel opum perpetuarum] hæredes reddam diligētes me. Alii, Vt poſſeſſionem ſubſtantiæ parem diligentibus me. 22 Viæ ſuæ, דרכו .i. operum ſuorum. 23 Principatum habui, נסכתי princeps facta ſum. Alii, diſpoſita ſum. ſiue, conſtituta. aut, ordinata. Ante terrā. : מקדמי־ארץ Ad verbū, ab initiis terræ. i. à primordio terræ. ſiue antequā crearetur terra. 24 Abund. נכבדי Ad verbū, prægrauati. i. nondum fontes aquis redundabant. Alii vertūt, multiplicatæ aquæ. i. dum non eſſent abyſſi & aquæ multæ. 25 Fundati eſſent, הטבעו Ad verbū, immerſi. aquis ſcilicet, inſtar rei grauis. aut potius, immerſi aquis, & in terram defixi. i. collocati. Formata ſum. : חוללתי parturiebar. Vel, concepta eram. Chaldæus paraph. genita eram. 26 Et plateas, וחוצות & quæ extra ſunt. Per id intelligitur portio terræ habitabilis, quæ extra aquam apparet, quam & mox caput puluerum orbis appellat. acſi dicat, nondū diſcooperuerat faciem terræ. necdum fecerat eam habitabilem. Et ſummitatem וראש Ad verbum, & caput.

Quando præparabat cælos, illic eram: quando deſcribebat ˊcir- 27
culum in ſuperficie abyſſi:
Quãdo firmabat ˊcælos deſuper, ˊquãdo roborabat fõtes abyſſi: 28
Quando ponebat mari ˊſtatutum ſuum, & aquis, ˊne tranſirent 29
litus ſuum: ˊquando deſcribebat fundamenta terræ:
Eram apud eum ˊ*ueluti* alumnus, ˊ& eram in lætitiis quotidie, & 30
ludo coram illo omni tempore:
Ludo in orbe terræ ei⁹, & delectationes meæ cũ filiis hominũ. 31
Nũc igitur filii obtẽperate mihi: & beati q vias meas ˊcuſtodiẽt. 32
Audite ˊeruditionem, ˊ& ſapientes eſtote, & ne ˊrepellatis eam. 33
Beatus homo qui auſcultat mihi, excubando iuxta fores meas 34
quotidie, obſeruando poſtes oſtiorum meorum.
Nã qui inuenit me, ˊinuenit vitã: ˊ& haurit volũtatẽ à Iehoua. 35
Qui autem peccat contra me, ˊſpernit animã ſuam: omnes qui 36
odio habent me, ˊdiligunt mortem. Cap. IX.

Sapiẽtia omnes ad ſe inuitat.

SApientia ædificauit domum ſuam, excîdit colũnas ſuas ſeptẽ: 1
Immolauit victimam ſuam, ˊmiſcuit vinum ſuum, etiam 2
apparauit menſam ſuam:
Miſit puellas ſuas, ˊvocauit: ſuper ˊſummitates excelſorum ciui 3
tatis *dicendo*,
Quiſquis eſt ˊſimplex, declinet huc. ˊcarenti corde dixit *quoque*, 4
Venite, comedite panem meum, & bibite de vino *quod* miſcui. 5
Relinquite ˊſimplices *uiam ueſtram*, ˊ& viuetis: & incedite per viam 6
intelligentiæ.
ˊCorripiens deriſorem, ˊaccipit ſibiipſi ignominiam: & incre- 7
pans impium *accipit* ˊmaculam ſuam.
Ne increpes *igitur* deriſorẽ, ne *forte* odio habeat te: increpa ſapien- 8
tem, & diliget te.
Da ſapienti *increpationem*, & ſapientior erit: doce iuſtum, ˊ& addet 9
doctrinam.

Timor Dei.

Principium ſapientiæ, timor Iehouæ: ˊ& ſcientia ſanctorum, 10
intelligentia.
Per me enĩ multiplicabũtur dies tui, & addẽtur tibi anni vitæ. 11
Si ſapiẽs fueris, ſapiẽs eris tibi: ſi verò illuſor, ſolus lues pœnas. 12

Meretrix.

Mulier ˊſtulta tumultuatur, ˊſimplex *eſt*, & neſcit quicquam. 13
Et ſedet ad oſtiũ domus ſuæ ſuper ſedẽ, in *locis* excelſis ciuitatis: 14
Vt vocet tranſeuntes per viam, ˊqui dirigũt ſemitas ſuas, *dicens*, 15
Quiſquis eſt ſimplex, declinet huc. & carenti corde dixit, 16

27 Quando præparabat cælos, aderã: quando certa lege & gyro vallabat abyſſos:
28 Quando æthera firmabat ſurſum, & librabat fontes aquarum:
29 Quando circundabat mari terminum ſuum, & legem ponebat aquis, ne tranſirent fines ſuos: quando appendebat fundamenta terræ,
30 Cum eo eram cuncta componẽs: & delectabar per ſingulos dies, ludẽs coram eo omni tempore:
31 Ludens in orbe terrarum: & deliciæ meæ, eſſe cum filiis hominum.
32 Nũc ergo filii audite me, beati qui cuſtodiunt vias meas.
33 Audite diſciplinam, & eſtote ſapientes, & nolite abiicere eam.
34 Beatus homo qui audit me, qui vigilat ad fores meas quotidie, & obſeruat ad poſtes oſtii mei.
35 Qui me inuenerit, inueniet vitam, & hauriet ſalutem à Domino:
36 Qui autem in me peccauerit, lædet animam ſuã: omnes qui me oderunt, diligunt mortem. Cap. IX.

1 SApientia ædificauit ſibi domum, excîdit columnas ſeptem:
2 Immolauit victimas ſuas, miſcuit vinum, & propoſuit menſam ſuam:
3 Miſit ancillas ſuas vt vocarent ad arcem, & ad mœnia ciuitatis,
4 Siquis eſt paruulus, veniat ad me. & inſipientibus locuta eſt,
5 Venite, comedite panem meum, & bibite vinum quod miſcui vobis.
6 Relinquite infantiam, & viuite, & ambulate per vias prudentiæ.
7 Qui erudit deriſorem, ipſe iniuriã ſibi facit: & qui arguit impium, ſibi maculam generat.
8 Noli arguere deriſorem, ne oderit te: argue ſapientem, & diliget te.
9 Da ſapienti occaſionem, & addetur ei ſapientia: doce iuſtum, & feſtinabit accipere.
10 Principium ſapientiæ, timor Domini: & ſcientia ſanctorũ, prudẽtia.
11 Per me enim multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni vitæ.
12 Si ſapiens fueris, tibimetipſi eris: ſi autem illuſor, ſolus portabis malũ.
13 Mulier ſtulta & clamoſa, plenáque illecebris, & nihil omnino ſciens:
14 Sedit in foribus domus ſuæ ſuper ſellam in excelſo vrbis loco,
15 Vt vocaret tranſeuntes per viam, & pergentes itinere ſuo,
16 Quis eſt paruulus? declinet ad me. & vecordi locuta eſt,

27 Circulum חוג .i.quum diſponeret centrum terræ quod eſt in medio eius: dum redigeret aquam & terram in figuram circularem. 28 Cælos שחקים Chald.Paraph.nubes. Quando roborabat בעזוז quum ſtabiliret.ſolidaret.firmaret. 29 Statutũ ſuum, חוקו limitem ſuum, præſcriptum ſcilicet.terminum ſuum. Quidam, legem ſuam, ſiue præceptum ſuum: eodem ſenſu. Ne tranſirent litus ſuum: לא יעברו־פיו *quæ* nõ prætergredientur os eius.i.mandatũ Dei. Vel, os eius.i.orificium & ingreſſum eius maris. Quãdo deſcribebat בחוקו quum conſtitueret. 30 *Veluti* alumnus, אמון .i.velut is qui alit, & educat iſta inferiora. Quidam, in educatione: eodem ſenſu. Et eram *in* lætitiis quotidie, ואהיה שעשועים יום יום Fut. Heb.pro præſ.vel imperfecto, ſum in deliciis, [vel deliciæ, nẽpe Patri] per ſingulos dies. Ad verbũ, die die. 32 Cuſtodiẽt.: ישמורו Fut.Heb.pro præſ.obſeruant. 33 Eruditionem, מוסר diſciplinã.correctionẽ. Et ſapientes eſtote, וחכמו Imperat.Heb.pro fut.ſapientes eritis.vel, ſapientiam conſequemini. Repellatis eã.: תפרעו Ad verbũ, elongetis vos ab ea.vel, retrocedatis. Alii, ne negligatis eam.vel repudietis. 35 Inuenit vitã: מצא חיים pro aſſequitur vitã.ſub.æternam. Et haurit volun. ויפק רצון Præt.Heb.pro præſ.vel futuro.i.obtinebit, ſiue aſſequetur quicquid vult & optat. Vel, gratus erit Domino, & fauore illum proſequetur. Vide idẽ genus dicendi infra cap.18.d.22. 36 Spernit animam ſuã: חומס נפשו iniurius eſt animæ ſuæ. Ad verbum, rapit [opprimit, ſiue expoliat] animam ſuam. Diligunt אהבו Præt.Heb.pro præſ.

CAPVT IX.

2 Miſcuit מסכה .i.temperauit aqua. 3 Vocauit: תקרא Fut.Heb.pro præſ.vel præt.vt vocaret.vel, vt inclamaret. Alii, inuitatũ miſit. Sũmitates excel. גפי מרומי latera [extrema] arciũ. Quidã, ad ſummã vrbis arcẽ. 4 Simplex, פתי Vide ſuprà cap.1.a.4. Carenti corde חסר־לב vecordi.mẽte capto. 6 Simplices *uiam ueſtram*, פתאים ſtultitias.vt nihil ſubaudiatur. Alii, ſtultos: vt ſit adiectiuum. Vide Simplex, ſuprà cap.1.a.4. Et viuetis: & incedite וחיו ואשרו Imperatiua pro futuris, & viuetis, & ambulabitis. Vel, & vita continget vobis, & ingrediemini, &c. 7 Corripiens deriſorem, יוסר לץ Caſtigans [Erudiens] ſuperbum. Accipit ſibiipſi ignominiam: לוקח לו קלון Hebraiſmus, pro, ignominia afficietur à deriſore. Maculam ſ.: מומו ſub.accipit.i.contaminatur. 9 Et addet doctrinam.: ויוסף לקח & adiiciet eruditionem.i.doctior erit. 10 Et ſcientia, &c.: ודעת קדושים בינה & ſcientia ſanctorum, *eſt principium* intelligentiæ. Alii, & cognitionem *rerum* ſanctarum *præcedit* intelligẽtia. Alii, & intelligentia eſt, ſancta cognoſcere.i.res ſanctas, nempe voluntatem Dei. 13 Stulta כסילות Ad verbum, ſtultitiæ. Simplex, פתיות Ad verbum, ſimplicitatis. ſub.mulier.id eſt, imperita eſt. 15 Qui dirigunt, &c.: המישרים אורחותם qui rectà incedunt vias ſuas.

Aquæ furtiuæ dulciores ſunt,& pa-
nis abſconditus ſuauior.
Et ignorauit quòd ibi ſint gigan-
tes,& ĩ profundis inferni cõuiuæ ei⁹.
(Ex LXX.) Qui enim applicabitur illi,deſcendet ad inferos:nam
qui abſceſſerit ab ea,ſaluabitur.
Cap. X.
PARABOLAE, SEV SENTEN-
tiæ Salomonis.
Filius ſapiens lætificat patrem,fi-
lius verò ſtult⁹ mœſtitia eſt ma-
tris ſuæ.
Nil proderunt theſauri impietatis:
iuſtitia verò liberabit à morte.
Non affliget Dominus fame ani-
mã iuſti,& ĩſidias impiorũ ſubuertet.
Egeſtatẽ operata eſt manus remiſ-
ſa:manus autẽ fortiũ,diuitias parat.
(Ex LXX.) Qui nititur mendaciis,hic paſcit ventos,idem autem
ipſe ſequitur aues volantes.
Qui congregat in meſſe, filius ſapi-
ens eſt:qui autẽ ſtertit æſtate, filius
confuſionis.
Benedictio ſuper caput iuſti: os
autem impiorum operit iniquitas.
B Memoria iuſti cum laudibus:& no-
men impiorum putreſcet.
Sapiens corde præcepta ſuſcipiet:
ſtultus cæditur labiis.
Qui ambulat ſimpliciter, ambulat
confidenter: qui autẽ deprauat vias
ſuas,manifeſtus erit.
(Eccli.27.c.25) [Qui annuit oculo,dabit dolorem:
& ſtultus labiis,verberabitur.
Vena vitæ, os iuſti: & os impiorũ
operit iniquitatem.
(1.Pet.4.b.8. 1.Cor.13.b.4) [Odium ſuſcitat rixas: & vniuerſa
delicta operit charitas.
In labiis ſapiẽtis inuenitur ſapien-
tia:& virga in dorſo eius qui indiget
corde.
Sapientes abſcondunt ſcientiam:
os autẽ ſtulti cõfuſioni proximũ eſt.
C Subſtantia diuitis, vrbs fortitudi-
nis eius: pauor pauperũ, egeſtas eo-
rum.
Opus iuſti, ad vitam: fructus autẽ
impii,ad peccatum.
Via vitæ, cuſtodienti diſciplinam:
qui autem increpationes relinquit,
errat.
Abſcondunt odium labia menda-
cia:qui profert contumeliam,inſipi-
ens eſt.
In multiloquio non deerit pecca-
tum:qui autem moderatur labia ſua,
prudentiſſimus eſt.
Argentum electũ,lingua iuſti: cor
autem impiorum pro nihilo.
Labia iuſti erudiũt plurimos: qaũt
idocti ſũt,in cordis egeſtate morienť.

17 Aquæ ″furatæ dulces ſunt:& panis ′abſconditus ſuauis eſt.
18 Et neſcit *ſimplex* quòd mortui *ſunt* ibi, in profundis inferni ″ſunt
inuitati ab ea.
Cap. X.
1 ″PARABOLAE SELOMOH.
Filius ſapiẽs exhilarat patrẽ,& fili⁹ ſtultus triſtitia eſt matris ſuæ.
2 Non ″proderunt theſauri impietate *acquiſiti:* iuſtitia autem e-
ruit à morte.
3 Non ſinet eſurire Iehoua animam iuſti: ″propter prauitatem au-
tem impios expellet.
4 Pauperem facit manus ″fraudulenta:& manus ſedulorũ ditat *eos.*
5 Qui congregat in æſtate, filius ″intelligens eſt: qui *uero* dormit
in meſſe,filius eſt ″confundens.
6 Benedictiones *ſunt* ſuper caput iuſti: os autem impiorum ′ope-
rit iniquitatem.
7 Memoria iuſti erit ″in benedictionẽ: & nomẽ ĩpiorũ ″putreſcet.
8 Sapiens corde ſuſcipiet præcepta:& ſtultus labiis ″impinget.
9 Qui ambulat ″perfectè, ambulat confidenter: & qui deprauat
vias ſuas,conteretur.
10 ″Qui annuit oculo,affert dolorem:& ſtultus labiis ′punietur.
11 *vt* vena vitæ os iuſti:& os impiorum ″operit iniquitatem.
12 Odiũ ſuſcitat rixas:& vniuerſas præuaricatiões operit charitas.
13 In labiis ″intelligentis inuenitur ſapientia:& virga ″erit corpori
carenti corde.
14 Sapientes cõdunt ſcientiã:& os ſtulti ″eſt contritio propinqua.
15 Diuitiæ diuitis ſunt *ut* vrbs fortitudinis eius: ″conſternatio pau-
perum eſt egeſtas eorum.
16 Opus iuſti eſt ad vitam: prouentus verò impii,eſt ad peccatum.
17 *velut* ſemita ad vitam, ″*eſt* cuſtodiens correctionem:& qui reſpuit
increpationem, ″errat.
18 ″Operiunt odium labia mendacia: & proferens ″detractionem,
eſt ſtultus.
19 In multitudine verborum nõ deeſt ′præuaricatio: coercens au-
tem labia ſua, ″intelligens eſt.
20 *vt* argẽtũ electũ eſt lingua iuſti: cor verò impiorũ ′*tãquã* modicũ.
21 Labia iuſti paſcũt multos:& ſtulti ″ob defectũ cordis moriũtur.

D

17 Furatæ גנובים furtim potæ. Futura in hoc verſu pro præſentibus. Abſconditus סתרים Ad verbum,abſconſionum.i.abſcõ-
ſionis,pro abſconditus. 18 Inuitati ab ea. : קרואיה Ad verbum,inuitati eius. Pronomen affixum pro קרואים כ כנה vel לה .i. quos
inuitauit ipſa,& eius cõſilio obedierunt. Verſus ſequens in veteri interprete, Qui enim applicabitur,&c. non legitur neque Hebraicè, ne-
que in vetuſtioribus ſcriptis Latinis.

IN CAPVT X.

1 Parabolæ משלי Vide principium huius libri. Quia mutatur ſtylus,ideo inſcriptionem hanc addidit: quódque communes exhorta-
tiones,& quandã decalogi narrationẽ tradidit: nunc primũ incipit recitare parabolas,ſiue ſententias. 2 Proderũt יועילו Fut.Heb.
pro præſ. 3 Propter prauitatem,&c. : והות רשעים יהדוף propter diuitias impios expellet. ſic ה eſt loco ח in והות, & deficit ב. Alii,
& calamitatem [damnum, perniciem] præuaricatorum impellit.ſub.vt citius veniat. Quidam,opes impiorum ſuſtollet. Alii,improba con-
ſilia impiorum perdet. 4 Fraudulenta, רמיה Ad verbum,doli.fraudis.i.quæ nihil agit,ſed tantum fallere cupit.
5 Intelligens eſt: משכיל prudens eſt. Confundens. : מביש ſub.patrem & matrem. Alii,confundetur. Alii,confuſione dignus eſt.
6 Operit iniquitatem. : יכסה חמס Fut.Heb.pro præſ.tegit.vel abſcondit.i.ſemper cogitat malum: iuſtus contrà benedicitur.
7 In benedictionem: לברכה Hebraiſmus, pro, fama iuſti eſt celebris & plauſibilis. Putreſcet. : ירקב exoleſcet. ſordebit. Vel
per præſens,putreſcit. 8 Impinget. : ילבט corruet.vapulabit.peruerſus efficietur.feſtinabit.claudicabit.Chald.paraph.capietur.
ſiue,apprehendetur. Stultum labiis vocat,qui nonniſi ſtulta loquitur,& ne verbo quidem ſtultitiam ſuam cælare poteſt.
9 Perfectè, בתום in integritate. Conteretur. : ירוע cognoſcetur.deprehendetur.ſub.in flagitiis ſuis.manifeſtus erit.
10 Qui annuit oculo, קורץ עין .i.multum fingit,& fucatus eſt. Punietur. : ילבט corruet. 11 Operit iniquit. : יכסה חמס
Fut.Heb.pro præſ.cælat iniuriã.quã ſcilicet meditatur in corde ſuo. Vide paulo antè verſu 6. 13 Intelligentis נבון prudentis.ſa-
pientis. Erit corp.&c. : לגו חסר־לב dorſo mente capti,ſub.conuenit. Alii,in tergo ſtulti. 14 Eſt contritio prop. : מחתה קרובה
eſt terror propinquus. Alii,accerſit ſibi perniciem. 15 Conſternatio מחתת contritio.pauor.i.inopia facit pauperem pauidum.
17 Cuſtodiens correctionem: שומר מוסר cuſtodiens eruditionem.i.qui eruditus eſt,ambulat per viam vitæ. Vel vt alii, Perferre ca-
ſtigationem conducit ad vitã. Quidam,qui obſeruat diſciplinam. Alii,Semitam *quæ ducit* ad vitam cuſtodit caſtigatio. Errat. : מתעה
Quidam vertunt tanquam trãſitiuum ſit verbũ,errare facit.ſub.animam ſuam. Alii,ſeducit,ſub.ſeſe. 18 Operiunt odiũ,&c. מכסה שנאה וגו׳
Qui odium gerit, operit illud labiis mendacibus. Quidam ſequentibus iungunt,hoc modo, Qui cælat odium labiis mendaci-
bus,& qui infamiam prodit, *æque* ſtultus eſt. Detractionem, דבה conuitium infamiam. Alii vertunt,Et ſtultus profert conuitium,
ſiue contumeliam. 19 Præuaricatio: פשע iniquitas.trãſgreſſio. Quidam,Garrulus nõ vitat peccatũ. Intelligens eſt. : משכיל
Prudens eſt.prudenter agit. 20 Tanquam modicum. : כמעט velut pauxillum.ſub.argenti.vel,eſt nullius,aut parui momenti.
21 Ob defectum cordis moriuntur. : בחסר־לב ימותו in væcordia morientur. Præterita pro fut.

Benedictio Iehouæ ditat,nec apponit *Iehoua* "dolorẽ ei *benedictioni*. 22
Veluti riſus *eſt* ſtulto facere abominationem: ſapientia verò *eſt* 23
"viro intelligentia.

Quod timet impius,euenit ei:& quod deſiderant iuſti,dat *Deus*. 24
"Vt trãſit turbo,*ſic* non erit impius: iuſtus autẽ eſt *ut* fundamen 25
tum"perpetuum.

Sicut *officit* acetum dentibus,& ſicut fumus oculis:ſic piger mit 26
tentibus illum *moleſtus eſt*.

Timor Iehouæ "apponit dies:& anni impiorum "breuiantur. 27
Expectatio iuſtorum,lætitia:& ſpes impiorum peribit. 28
"Fortitudo perfecto eſt via Iehouæ:"& pauor operãtib⁹ iniqtatẽ. 29
Iuſtus in ſeculum non commouebitur: impii autem non habi 30
tabunt in terra.

Os iuſti "ꝓferet ſapiẽtiã:lĩgua aũt *loquẽs* peruerſitates,ſuccidetur. 31
Labia iuſti "cognoſcũt quod bene placitum eſt *Deo*, & os impio- 32
rum peruerſa *loquitur*.

Cap. XI.

STatera doloſa eſt abominatio Iehouæ:"& pondus perfectum 1
voluntas eius.

Quum venit"ſuperbia,venit & ignominia:& cũ humilib⁹ ſapiẽtia. 2
"Perfectio rectorum "deducit eos: peruerſitas autem præuari- 3
catorum perdit eos.

Non proderunt diuitiæ in die iræ:iuſtitia verò eruet à morte. 4
Iuſtitia"perfecti dirigit viam eius: ſed propter impietatem ſuã 5
corruet impius.

Iuſtitia rectorum eruet eos:"at propter prauitatem *ſuam* præ- 6
uaricatores capientur.

Quum mortuus fuerit homo impius, perit ſpes: & expectatio 7
"iniquorum peribit.

Iuſtus de anguſtia liberatur,impius autem venit"loco eius. 8
Ore hypocrita"corrũpit amicũ ſuũ:ſcientia autẽ,iuſti"eruũtur. 9
"Fœlicitate iuſtorũ lætatur ciuitas: & quum pereunt impii,erit 10
exultatio.

"Propter benedictionem rectorum exaltatur ciuitas, & ore im- 11
piorum ſubuertitur.

"Deſpicit amicum ſuum carens corde:vir autẽ"intelligẽs"tacet. 12
"Qui ambulat fraudulenter,reuelat ſecretum: fidelis autem ſpi 13
ritu,celat rem.

Benedictio Domini diuites facit, nec ſociabitur ei afflictio.

Quaſi per riſum ſtultus operatur ſcelus: ſapientia autem eſt viro prudentia. D

Quod timet impius, veniet ſuper eum:deſiderium ſuum iuſtis dabitur.

Quaſi tempeſtas tranſiens non erit impius:iuſtus autem quaſi fundamentum ſempiternum.

Sicut acetum dentibus, & fumus oculis,ſic piger his qui miſerũt eum.

Timor Domini apponet dies, & anni impiorum breuiabuntur.

Expectatio iuſtorum, lætitia: ſpes autem impiorum peribit.

Fortitudo ſimplicis, via Domini: & pauor his qui operantur malum.

Iuſtus in æternum non commouebitur: impii autem non habitabunt ſuper terram.

Os iuſti parturiet ſapiẽtiam,& lingua prauorum peribit.

Labia iuſti conſyderant placita, & os impiorum peruerſa.

Cap. XI.

STatêra doloſa abominatio eſt apud Dominum, & põdus æquum voluntas eius.

Vbi fuerit ſuperbia, ibi erit & contumelia:vbi autẽ eſt humilitas,ibi & ſapientia.

Simplicitas iuſtorum diriget eos, & ſupplantatio peruerſorum vaſtabit illos.

Non proderunt diuitiæ in die vltionis:iuſtitia autẽ liberabit à morte. Eccleſiaſt. ...

Iuſtitia ſimplicis diriget viã eius: & in impietate ſua corruet impius.

Iuſtitia rectorum liberabit eos:& in inſidiis ſuis capientur iniqui.

Mortuo homine impio nulla erit vltrà ſpes, & expectatio ſolicitorum peribit. Sapien. ...

Iuſtus de anguſtia liberatus eſt: & tradetur impius pro eo.

Simulator ore decipit amicum ſuũ: iuſti autem liberabuntur ſcientia. B

In bonis iuſtorũ exultabit ciuitas: & in perditione impiorum erit laudatio.

Benedictione iuſtorũ exaltabitur ciuitas: & ore impiorũ ſubuertetur.

Qui deſpicit amicũ ſuum, indigẽs corde eſt:vir autem prudens tacebit.

Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui autem fidelis eſt, celat amici commiſſum.

1.Pet.4.

22 Dolorem ei. : עצב עמה triſtitiam[ſiue moleſtiam]cum ea.ſub.benedictione. Alii,ſolicitudinem cũ ea. vel anxietatem.q.d.Deus ſuppeditat piis neceſſaria vitæ abſque eorum ſolicitudine,diuitéſque facit citra moleſtiam. 23 Viro intelligentia. : לאיש תבונה viro intelligentiæ.i.ſiquis aduertat,id ſapientia eſt.ita quidam vertunt. Alii,ſapientia autem *dirigit* virum intelligentem. 25 Vt tranſit,&c. כעבור סופה ואין רשע Quando tranſit tempeſtas,non *manet* impius.aut nuſpiã eſt,hoc eſt ſubito ruit. Perpetuũ. : עולם mundi.ſeculi.i.diu viuet iuſtus. 27 Apponit תוסיף Futura Heb.pro præſ.augere ſolet. Breuiantur. : תקצורנה breues eſſe ſolent. 29 Fortitudo perfecto מעוז לתום Robur integro.vel probo. Et pauor ומחתה & animi conſternatio. 31 Proferet ינוב Ad verbum,fructificabit.Per trãſlationem ponitur pro loquetur:quòd ſermo ſit fructus linguæ. Vnde quidam vertunt,producit fructum ſapientiæ. Alii,propagabit ſapientiam. 32 Cognoſcunt,&c. ידען רצון Fut.Heb.pro præſ.i.labia iuſti ſcitè & appoſitè loquuntur quæ placent Deo & hominibus.

IN CAPVT XI.

1 Et pondus,&c. : ואבן שלמה רצונו Ad verbum,& lapis perfectus[vel integer]beneplacitum eius.i.placet ei põdus iuſtũ. Olim lapillis vtebantur vice ponderum. 2 Superbia, זדון ſuperbus.ſub.vir.Hebraiſmus,pro,Vbi faſtus eſt,ibi & contumelia, ſiue ignominia. vel,Superbiæ comes eſt ignominia. 3 Perfectio תומת Integritas vitæ.Probitas. Deducit eos, תנחם diriget eos.in hac ſcilicet vita.Futura Heb.pro præſentibus,vt & in ſequentibus. 5 Perfecti תמים integri.ſub.vita.vel probi. Vide intrà verſu 10. 6 At propter prauitatem *ſuam* ובהות at in præuaricatione *ſua*. 7 Iniquorum אונים Ita vertimus ab און iniquitas. Alii,mendaciũ.ſub.hominũ. Alii און pro הון accipientes,vertunt diuitiarũ.i.amicorum qui expectãt diuitias poſt mortem impii.Iuxta hãc ſignificationẽ quidam vertunt,confidentium in diuitiis.Significat etiam lugentes,vt legamus,expectatio,ſiue ſpes lugentiũ,ſub.propinquorum impii,ob eius mortem. 8 Loco eius. : תחתיו Ad verbum,pro eo.i.ſuccedit in locum eius, & pro eo perit. 9 Corrumpit ישחית Futura Heb.pro præſ.etiam ſequentibus verſibus.perdit.euertit.lædere ſolet. Eruuntur. : יחלצו eripientur.ne ſcilicet decipiantur ab hypocrita. 10 Fœlicitate בטוב Ad verbum,In bonitate.i.Quum bene eſt iuſtis,vt quidam vertũt. vel Proſperitate iuſtorum. 11 Propter bened.rect. בברכת ישרים .i.ob benedictionem qua Deus benedicit ciuitati propter iuſtos. 12 Deſpicit amicum ſuum בז לרעהו Infamat ſociũ ſuum qui mente captus eſt. Intelligens, תבונות Ad verbũ,intelligentiarũ. Tacet. : יחריש Fut.Heb.pro præſ.i.proferre ſolet,ſiue tegit probra. 13 Qui ambulat fraudulenter, הולך רכיל Qui ambulat in delatione.i.qui agit delatorem. Vel,Ambulat *in* delatione *qui* reuelat ſecretũ. Alii,Verſutus,ſiue ſuſurro qui ambulat.ſub.in domum alterius,vt quicquid audierit reuelet.

Vbi non eſt gubernator, populus corruet:ſalus autem, vbi multa conſilia. 14

Affligetur malo qui fidē facit pro extraneo: qui autem cauet laqueos, ſecurus erit. 15

Mulier gratioſa inueniet gloriam, & robuſti habebunt diuitias. 16

C Benefacit animæ ſuæ vir miſericors: qui autem crudelis eſt, etiam propinquos abiicit. 17

Impius facit opus inſtabile: ſeminanti autem iuſtitiam merces fidelis. 18

Clementia præparat vitam: & ſectatio malorum mortem. 19

Abominabile Domino cor prauū: & voluntas eius in iis qui ſimpliciter ambulant. 20

Manus in manu, non erit innocens malus: ſemen autem iuſtorum ſaluabitur. 21

Circulus aureus ī naribus ſuis, mulier pulchra & fatua. 22

Deſiderium iuſtorum omne, bonū eſt: præſtolatio impiorum, furor. 23

Alii diuidunt propria, & ditiores fiunt: alii rapiunt non ſua, & ſemper in egeſtate ſunt. 24

D Anima quæ benedicit, impinguabitur: & qui inebriat, ipſe quoque inebriabitur. 25

Eccli. … Ezech. … Qui abſcondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem ſuper caput vendentium. 26

Bene cōſurgit diluculo qui quærit bona: qui autem inueſtigator malorum eſt, opprimetur ab eis. 27

Sapien. … Qui cōfidit in diuitiis ſuis, corruet: iuſti autem quaſi virens folium, germinabunt. 28

Qui conturbat domum ſuam, poſſidebit ventos: & qui ſtultus eſt, ſeruiet ſapienti. 29

1.Pet.4.d.18 Fructus iuſti, lignū vitæ: & qui ſuſcipit animas, ſapiens eſt. 30

B Si iuſtus in terra recipit, quanto magis impius & peccator? 31

14 'Quum non fuerint conſilia, corruet populus: ſalus autem *eſt*
in multitudine conſultorum.

15 'Contritione conteretur *homo* quum fideiuſſerit pro extraneo: &
qui odit 'ſtipulantes, confidit.

16 'Mulier gratioſa aſſequetur gloriā, '& fortes aſſequētur diuitias.

17 'Retribuit animæ ſuæ *bonum* vir miſericors: 'turbat autē carnem
ſuam crudelis.

18 Impius facit opus 'mendax: ſeminā̄ti autem iuſtitiam erit merces 'ſtabilis.

19 'Sic iuſtitia *eſt* ad vitā: qui verò ſequitur malum, 'ad mortē ſuā.

20 Abominatio Iehouæ ſunt peruerſi corde: '& perfecti via beneplacitum eius.

21 '*Etiam ſi* manus ad manum, nō erit innocens malus: ſemen autem
iuſtorum euadet *periculum*.

22 *Sicut* inauris aurea in naribus porci: *ita eſt* mulier pulchra '& deficiens conſilio.

23 Deſideriū iuſtorū *eſt* tā̄tūmodo bonū: præſtolatio īpiorū, 'furor.

24 Eſt 'qui diſpergit *rem*, & additur *ei* amplius: & *eſt qui* parcit *rei ſuæ*
'plus æquo, 'ſed ad inopiam.

25 Anima 'quæ benedicit, impinguabitur: '& qui ſatiat, etiam ipſe
ſatiabitur.

26 'Prohibenti frumentum, maledicet populus: benedictio autē
ſuper caput 'vendentis frumentum.

27 'Qui quærit bonum, inueſtigat 'beneuolentiam: & qui quærit
malum, 'eueniet ei.

28 Qui fidit diuitiis ſuis, corruet: 'at tāquā frons, iuſti germinabūt.

29 Qui conturbat domum ſuam, 'hæreditate accipiet ventum: '&
ſtultus *ille*, erit ſeruus ſapienti corde.

30 Fructus iuſti *eſt veluti* arbor vitæ: '& qui docet animas, eſt ſapiēs.

31 Ecce iuſto in terra 'reddetur: quanto magis impio & peccanti?

14 Quum non fuerint conſi. באין תחבולות Ad verbum, Sine induſtriis.i.ſine varia & multiplici induſtria.hoc eſt ſine gubernatione. 15 Contritione conteretur רע ירוע ſub.homo,quia,&c. Alii vertunt, Malus confringetur,quia,&c. Alii, Malè affligitur qui,&c. Stipulātes, תוקעים .i.eos qui cōtactu manuū aut alios,aut ſe obligāt & obſtringūt. 16 Mulier gratioſa,&c. אשת חן תתמוך כבוד Ad verbum, Mulieri gratiæ adhærebit gloria.i.Mulier quæ gratioſa eſt & modeſta,tuetur gloriā,ſiue retinet. Et fortes,&c. ועריצים יתמכו־עושר : Ad verbū,& robuſtis adhærebunt diuitiæ. Alii,ſeueri apprehendent [vel,rigidi aſſequentur] diuitias. Fortes,ſiue robuſtos vocat eos qui animo ſunt infracto,& patientes laboris. 17 Retribuit,&c. גומל וגו' Benefacit ſibi vir miſericordiæ.ſiue,miſericors in alios. Alii, Ablactat deſiderium ſuum.i.defraudat q.d.Beneficus, ſiue miſericors ſuū ipſius genium defraudat, vt benefaciat proximo. Turbat autem carnem ſuam ועוכר שארו vexat autē carnem ſuam.i.ſeipſum.vel,affligit proximum ſuū,quòd non miſereatur eius,ſed claudat ei viſcera ſua. 18 Mendax: שקר Ad verbum,mendacii.i.irritum,aut fallax. Alii,præuaricationis,vel contēptus. Stabilis. : אמת Ad verbum,veritatis.i.fidelis,& certa,ſiue perpetua,aut ſolida. 19 Sic iuſtitia, כן צדקה .i.Hac ratione iuſtitia deducit ad vitam, ſiue,affert vitam. Alii, Sicut iuſtitia *perducit* ad vitam: *ita* qui ſectatur,&c. Alii, Firmum quiddam eſt iuſtitia. Alii, Rectus iuſtitia. Ad mortem ſuam. : למותו ſub.id facit.i.mortem ſuam ſectatur,ſiue accerſit ſibi mortem. 20 Et perfecti,&c. : ורצונו תמימי דרך & beneplacitum eius ſunt integri via.vel immaculati,aut perfecti.i.delectatur integris. Quidam, & iuxta beneplacitum eius *agunt*,qui integræ ſunt conuerſationis. Variè vertitur תמם,aliquando perfectus, aliâs integer: nonnunquam innocens,aliâs immaculatus, & etiam probus.ſignificat verò incorruptum, non vitioſum. vt ſiquis dicat pecudem ſine vitio, ſine morbo,nulla parte mutilam,ſed integrā & ſanam.talem agnū eligi iubebat Dominus. Hoc dictū eſt vt rectè intelligi poſſit vocabulum. 21 *Etiam ſi* manus ad manum, יד ליד Hebraiſmus eſt,quaſi dicas, Quantūuis conueniat inter illos,& datis dextris ſeſe conſocient,vt aduerſitatibus occurrant ne affligantur,punientur tamē. Manus enim inſtrumentum auxilii eſt. Quidam dicunt,hac loquendi formula ſignificari accelerationem,vertētes, Mox mox,ſiue eueſtigiò,reus erit apud Deum malus.hoc eſt,ſtatim vt malū fecerit,punietur à Deo. Quidam vertunt, Etiamſi plaga ſuper plagam venerit,non emendatur malus. 22 Et deficiens conſilio. : וסרת טעם Ad verbum, recedens à ſenſu.i.conſilio & ſapientia. Alii vertunt,deficiens ratione. 23 Furor. : עברה indignatio.excandeſcentia. 24 Qui diſpergit מפזר qui liberaliter profundit,[qui largitur]nihilominus augeſcunt res eius. Plus æquo, מיושר Ad verbum, à rectitudine.i.plus æquo,ſiue plus ſatis. Sed ad inopiam. : אך־למחסור veruntamen[vel,certè]ad egeſtatē.i.penuria & egeſtate opprimitur. 25 Quæ benedicit ברכה Ad verbum,benedictionis.i.liberalis. Hebraiſmū ſic quidam Latinè reddunt, Qui munificus eſt,auctior reddetur. Alii, Qui liberalis eſt ac beneficus,id cōmodo ſuo facit: nam maiora beneficia à Deo accipere ſolet. Et qui ſatiat,&c. : ומרוה גם־הוא יורא & inebrians[ſiue irrigans,ſub.pauperes,] etiam ipſe pluuia.ſub.eſt, vel vocabitur.i.erit vice imbris & pluuiæ.nam vt pluuia inebriat terram,ac ſatiat eam, itidem & ipſe animam pauperum inebriat atque ſatiat. In יורא ponitur א pro ה,tametſi nonnulli codices habeant ה,& pluuiam ſignificat. Quidā Hebræorū per metaphorā ומרוה accipiētes,& יורא tanquam tertiam perſonā futuri hiphil,vertūt, Et qui docet,ipſe quoque docebit.ſub.ſeipſum. 26 Prohibēti מונע .i.nō communicanti. Vēd.iru. : משביר quaſi dicas,frumētantis 27 Qui quærit bonū, שוחר טוב Qui manè quærit bonū. Alii, Qui maturè ſectatur bonū. Beneuolentiam: רצון fauorem.beneplacitum. Eueniet ei. : תבואנו obueniet ei. Affixum pronomen pro תבוא אליו 28 At tanquam frons וכעלה .i.veluti arbor frondibus ornata. 29 Hæreditate accipiet ventum: ינחל־רוח erit hæres venti.i.dilapidans rem familiarem,nihil tandem eſt habiturus. Et ſtultus,&c. ועבד אויל & ſeruus ſtulti,*erit ſeruus* ſapienti corde.i.quicquid ſtultus poſſidet,habiturus eſt ſapiens. Quidam,ſeruus ſtulti ad ſapientem corde *trāſit*. 30 Et qui docet ולוקח & qui capit.i. qui ineſcat animos hominum vt Deo ſeruiant. 31 Reddetur: ישולם remuneratio[vel retributio]dabitur.i.punietur ob peccatū. Quidam, iuſtus in terra retributionem capiet.

Cap. XII.

QVi diligit caſtigationem,diligit ſcietiam : & qui odio habet 1
increpationem,inſipiens eſt.
Bonus haurit beneplacitum à Iehoua: & virum malarum cogi 2
tationum condemnabit *Deus*.
Non erit ſtabilis homo in impietate : radix autem iuſtorum 3
non dimouebitur.
Mulier fortis corona eſt viri ſui:&veluti putredo eſt in oſſibus 4
illius quæ *ſuum uirum* pudore afficit.
Cogitationes iuſtorũ *ſunt* iudiciũ: cõſilia verò impiorũ,dolus. 5
Verba impiorum ſunt ad inſidiandum ſanguini : & os recto- 6
rum eruet eos.
Euertet *Deus* impios,& nõ erunt:domus autem iuſtorum ſtabit. 7
Iuxta intellectum ſuum laudatur vir,peruerſus autem corde e- 8
rit in contemptum.
Præſtantior eſt ignobilis, cui eſt ſeruus, quàm iactabundus ca- 9
rens pane.
Cognoſcit iuſtus animam iumenti ſui : miſerationes autem 10
impiorum crudeles.
Qui colit terram ſuã,ſaturabitur pane : & qui ſequitur vacuos, 11
deficiens eſt corde.
Deſiderat impius rete malorum : radix autem iuſtorum dabit 12
fructum ſuum.
In præuaricatione labiorũ laqueus *hominis* mali : egredietur au- 13
tem de anguſtia iuſtus.
De fructu oris *ſui* vir ſaturabitur bono : & retributionem ma- 14
nuum hominis reddet ei *Deus*.
Via ſtulti recta eſt in oculis eius:& qui obtemperat conſilio,ſa- 15
piens eſt.
Stulti in ipſa die cognoſcetur ira:& qui operit ignominiam *ſibi* 16
factam,callidus eſt.
Qui loquitur veritatem, annuntiat iuſtitiam:& teſtis mẽdax, 17
doloſus eſt.
Eſt qui profert *uerba quæ ſunt* veluti cõfoſſiones gladii:lingua au- 18
tem ſapientum eſt ſanitas.
Labium veracis firmum erit in perpetuum: & ad momentum 19
ſtabilis erit lingua mendacis.

Cap. XII.

1 QVi diligit diſciplinam,diligit ſci
entiam:qui autem odit in-
crepationes,inſipiens eſt.
2 Qui bonus eſt, hauriet gratiam à
Domino: qui autem confidit in cogi
tationibus ſuis,impiè agit.
3 Non roborabitur homo ex impie-
tate:& radix iuſtorum non commo-
uebitur.
4 Mulier diligens , corona eſt viro
ſuo : & putredo in oſſibus eius quæ
confuſione res dignas gerit.
5 Cogitationes iuſtorum, iudicia:&
conſilia impiorum,fraudulenta.
6 Verba impiorum inſidiantur ſan-
guini:os iuſtorum liberabit eos.
7 Verte impios,& non erunt:domus
autem iuſtorum permanebit.
8 Doctrina ſua noſcitur vir : qui au- B
tem vanus & excors eſt, patebit con
temptui.
9 Melior eſt pauper & ſufficiens ſi-
bi,quàm glorioſus & indigens pane.
10 Nouit iuſtus iumentorum ſuorum
animas: viſcera autẽ impiorum cru-
delia.
11 Qui operatur terram ſuam,ſatia-
bitur panibus: qui autem ſectatur o-
tium,ſtultiſſimus eſt.
Qui ſuauis eſt in vini demorationibus, in ſuis muni-
tionibus relinquit contumeliam.
12 Deſiderium impii munimentum
eſt peſſimorum: radix autem iuſtorũ
proficiet.
13 Propter peccata labiorum ruina
proximat malo:effugit autem iuſtus
de anguſtia.
14 De fructu oris ſui vnuſquiſque re- C
plebitur bonis , & iuxta opera ma-
nuum ſuarum retribuetur ei.
15 Via ſtulti recta in oculis eius : qui
autem ſapiens eſt,audit conſilia.
16 Fatuus ſtatim indicat iram ſuam:
qui autem diſſimulat iniuriam , cal-
lidus eſt.
17 Qui quod nouit loquitur,index iu-
ſtitiæ eſt: qui autem mentitur , teſtis
eſt fraudulentus.
18 Eſt qui promittit , & quaſi gladio
pungitur conſcientiæ : lingua autem
ſapientium ſanitas eſt.
19 Labiũ veritatis firmũ erit in perpe
tuum:qui autem teſtis eſt repẽtinus,
concinnat linguam mendacii.

IN CAPVT XII.

2 Haurit beneplacitum יפיק רצון Fut.Heb.pro præſ.educit[ſiue exire facit] beneuolentiam.aut gratiam.i.accerſit ſibi beneuolentiã. Malarum cogitationum מזמות ſceleſtum.id hoc loco ſignificat vox Hebræa:aliàs ſimpliciter ſignificat cogitationes. 3 Non erit ſtabilis לא יכון nõ ſtabilietur.firmus erit.i.nõ perdurabit,ſed ſtatim peribit. Homo in impiet. אדם ברשע Hebraiſmus,pro,homo impius. 4 Fortis חיל Ad verbum,virtutis.Quidam,virtutibus prædita. Alii,ſedula.vel,ſtrenua. 5 *Sunt* iudicium: משפט *ſunt* ius.i.iuſtæ. Conſilia תחבולות induſtriæ. ſtudia. cogitationes. 6 Ad inſidiandum ארב Infinitiuus Heb.inſidiari.vel,ad inſidiandum,vt ſubaudiatur ל. 8 Intellectum ſuum שכלו intelligentiam ſuam.i.cognitionem. 9 Ignobilis, נקלה abiectus.deſpectus.obſcurus. Cui eſt ſeruus, ועבד לו & ſeruus ſibi.i.qui ſibiipſi inſeruit,& ſuum officiũ facit. 10 Cognoſcit,&c. יודע צדיק נפש בהמתו Hebraiſmus,pro Curã gerit iumentorum ſuorum, quanto magis curæ ſuæ commiſſorum? Crudeles. : אכזרי Singulare eſt,crudelis.propterea ſubaudiunt Hebræi ex præcedentibus,*ſunt miſerationes hominis* crudelis.q.d.non miſerentur. 11 Vacuos, ריקים otioſos.ignauos.In veteri interprete ſequẽs verſus, Qui ſuauis eſt,&c.nõ legitur in vetuſtioribus ſcriptis codicibus,vt nec Hebraicè. 12 Rete מצוד .i.artes malorũ,à צוד. Alii vertunt,munitionẽ. vel præſidium, à מצר, quo ſcilicet tutò poſſit alios lædere. Radix,&c. : ושורש צדיקים יתן radicem autem iuſtus(.i.quiſque iuſtorũ) dabit. Alii,radix autem iuſtorum *etiam ſua* tribuit. 13 In præuar.lab.laqueus *hominis* mali: בפשע שפתים מוקש רע Propter iniquitatem labiorũ irretitur malus. Quidam,In præuaricatione labiorũ laqueus malus. Egredietur autẽ ויצא euadit autẽ. 14 Oris *ſui* vir ſaturabitur bono: מפרי איש ישבע טוב oris *ſui* quiſque bonis fruetur. Vel,vnuſquiſque ſatiatur bono. Alii,oris cuiuſque ſatiabitur bono. Ad verbum,De fructu oris viri ſatiabitur bono.vbi antecedens eſt in loco in quo debuit eſſe relatiuũ:pro,quiſque de fructu oris ſui comedet bonum. Quidam ſubaudiunt *ſapientis*: & vertunt, De fructu oris *ſapientis* quiſque ſatiabitur bono. 16 Cognoſcetur ira: יודע כעסו Fut.Heb.pro præſ. nota fit ira eius.Relatiuum redundans.i.Stultus ſtatim prodit iram ſuam data occaſione. Ignominiam קלון iniuriam. ſub. ſibi factam. Quidam,at cautus iniuriam diſſimulat. 17 Annuntiat iuſtitiam: יגיד צדק indicat iuſtitiam.i.loquitur quæ iuſta ſunt qui verax eſt. Mendax, שקרים Ad verbum,mendaciorum. Doloſus eſt. : מרמה Ad verbũ,fraus.Sub.איש,id eſt vir:vt vertas,vir eſt fraudis,ſiue fraudulentus. 18 Veluti cõfoſſiones כמדקרות veluti punctiones. 19 Labiũ veracis שפת אמת Ad verbũ, Labiũ veritatis.i.Sermo verax. Et ad momentũ,&c. ועד ארגיעה וגו׳ .i.lingua mendax ſtatim prodit ſeſe.& tunc ארגיעה eſt nomẽ,& א additum. Alii volunt eſſe verbũ, & ועד vt ולעד, vertẽtes, & in perpetuum ceſſare faciã linguã mẽdacii.vel,ſuccidã linguam mẽdacem.

20 Dolus,in corde cogitantium mala: qui autē pacis ineunt conſilia,ſequitur eos gaudium.

21 Nō cōtriſtabit iuſtū quicquid ei acciderit:impii autē replebūtur malo.

D 22 Abominatio eſt Domino labia mēdacia:qui autem fideliter agunt,placent ei.

23 Homo verſutus celat ſcientiam:& cor inſipientium prouocat ſtultitiā.

24 Manus fortium dominabitur:quæ autem remiſſa eſt,tributis ſeruiet.

25 Mœror in corde viri humiliabit illum,& ſermone bono lætificabitur.

26 Qui negligit damnum propter amicum,iuſtus eſt: iter autem impiorum decipiet eos.

27 Non inueniet fraudulētus lucrum: & ſubſtantia hominis erit auri pretium.

28 In ſemita iuſtitiæ, vita: iter autem deuium ducit ad mortem.

Cap. XIII.

1 Filius ſapiens,doctrina patris:qui autem illuſor eſt ,nō audit quum arguitur.

2 De fructu oris homo ſatiabitur bonis: anima autem præuaricatorū iniqua.

3 Qui cuſtodit os ſuum, cuſtodit animam ſuam : qui autem inconſideratus eſt ad loquendum,ſentiet mala.

4 Vult & non vult piger : anima autem operantium impinguabitur.

5 Verbum mendax iuſtus deteſtabitur:impius autem confundit,& confundetur.

6 Iuſtitia cuſtodit innocentis viam: impietas autem peccatorē ſupplantat.

B 7 Eſt quaſi diues , quū nihil habeat: & eſt quaſi pauper, quū in multis diuitiis ſit.

8 Redēptio animæ viri, diuitiæ ſuæ: qui autē pauper eſt, increpationem non ſuſtinet.

9 Lux iuſtorum lætificat:lucerna autem impiorum extinguetur.

10 Inter ſuperbos ſemper iurgia ſūt: qui autem agunt omnia cum conſilio,reguntur ſapientia.

11 Subſtātia feſtinata minuetur:quæ autē paulatim colligitur manu,multiplicabitur.

12 Spes quæ differtur , affligit animā:

Dolus eſt in corde cogitantium malum : at in *corde* conſulentiū
pacem,eſt lætitia.
Non accidet iuſto vlla iniquitas:impii autē repleti ſunt malo.
Abominatio Iehouæ ſunt labia mendacia : ″& in facientibus
veritatem eſt beneplacitum eius.
Homo callidus ″operit ſcietiā:& cor ſtultorū prædicat ſtultitiā.
Manus ″ſolicitorum dominabitur:″doloſa verò erit tributaria.
Solicitudo anxia in corde viri,humiliat illud:ſed verbum bonum lætificabit illud.
″Abundantior eſt proximo ſuo iuſtus:via autem impiorum errare faciet eos.
″Non adurit vir doloſus venationem ſuam:″diuitiæ autem hominis pretioſæ,eſt ſolicitudo.
In ſemita iuſtitiæ eſt vita:& via ″ſemitæ eius non eſt mors.

Cap. XIII.

Filius ″ſapiens *audit* eruditionem patris:&deriſor non audit increpationem.
″De fructu oris *ſui* quiſque comedet bonum : ″& *de fructu* animæ præuaricatorum *comedent viri* iniquitatis.
Qui cuſtodit os ſuum , cuſtodit animam ſuam : aperienti *temere* labia ſua ″erit contritio.
Cōcupiſcit, ″& non eſt,anima pigri: anima autem ″ſolicitorum impinguabitur.
Verbum mēdax odio habet iuſtus:impius autem ″fœtere facit, ″& pudore afficit.
Iuſtitia ″cuſtodit perfectum via:impietas autem peruertet ″peccatorem.
Eſt qui ″ſe diuitem oſtentat,& non *eſt ei* quicquā: eſt qui pauperem ſe oſtentat,& diuitiæ multæ *ſunt ei*.
Redemptio animæ viri *ſunt* diuitiæ eius:pauper autem non audit increpationem.
Lux iuſtorum ″exhilarat:lucerna autē impiorum extinguetur.
″Verè in ſuperbia ″dabit *ſuperbus* litem:″at cū cōſultis eſt ſapiētia.
Diuitiæ *quæ proueniunt* ex vanitate, minuentur:& qui congregat *diuitias* manu *ſua*,multiplicabit *eas*.
Expectatio quæ protrahitur, ″infirmitas eſt cordis: & *ut* lignum

22 Et in facientibus,&c. : ועושי אמונה רצונו Ad verbum,& factores veritatis,beneplacitum eius.i.veraces ſunt grati Deo. 23 Operit כוסה Ita Hebraicè vt vertimus.i.non oſtentat.diſſimulat,vt quidam vertunt. 24 Solicitorum חרוצים ſedulorū.i.qui ſtrenuè obeunt munia,erunt domini aliorum. Doloſa verò ורמיה fraudulenta verò.i.otioſa.q.d.ceſſatores erunt tributarii. 26 Abundantior eſt יתר ditior eſt.copioſior. Alii,Excellit proximum ſuum. Alii,Præſtantior eſt proximo ſuo. 27 Non adurit vir doloſus לא יחרוך רמיה Ad verbum, Nō aduret fraus.pro,vir fraudis,id eſt fraudulentus.q.d.Etiam non eſt habiturus quod ſibi paret vt edat:hoc eſt, etiam cibo carebit. Diuitiæ,&c. : והון אדם יקר חרוץ .i.pretioſum quod eſt inter ſubſtantias, aut opes hominis,eſt ſolicitudo. Alii vertunt,ſubſtantia hominis pretioſa ſeduli:inuerſo dictionum ordine,pro,diuitiæ hominis ſeduli,diligentis,& ſoliciti,ſunt pretioſæ. 28 Semitæ eius נתיבה nempe iuſtitiæ. Annotant Hebræi ה eſſe affixum ſine mappic. Quidam ſine eo pronomine vertunt,& hæc ipſa via nequaquam ad mortem.ſub.ducet.vel ſubaudito ב,& in hac ipſa via non eſt mors.

IN CAPVT XIII.

1 Sapiens *audit* erudi.pa. חכם מוסר אב ſapiens eſt diſciplina patris. 2 De fructu oris *ſui*,&c. מפרי פי וגו' Vide capite præcedēti,verſu 14,vbi ſunt eadem verba Hebraica,præterquam quòd pro eo quod hîc legitur comedet,illic eſt Satiabitur. Et *de fructu*,&c. : ונפש בוגדים חמס Ad verbū,& anima præuaricatorū *comedet* iniuriā.i.præuaricatores afficiētur iniuria. 3 Erit contritio. : מחתה לו Ad verbum,contritio ei. Redundat pronomen. Alii,erit pauor.ſiue, terror. 4 Et non eſt,anima pigri: ואין נפשו עצל Ad verbū,& nihil,anima eius pigri. More Hebraico relatiuum cum antecedente,vbi ſufficiebat antecedens. Quidam vertunt, Et non *fit voti compos* anima pigri. Alii,deſiderat piger *cibum*,& nihil *habet* anima eius. Solicitorum חרוצים ſedulorum.i.habebit quicquid optauerit. 5 Fœtere facit, יבאיש Fut. Heb.pro præſ. putreſcere faciet. ſub.opera ſua, vel ſermonem ſuum. Et pudore afficit. : ויחפיר & confundit.ſub.& ſe & ſuos auditores. 6 Cuſtodit perfectum via: תצור תם דרך conſeruat integritatem viæ. Alii,obſeruat viam integram. Peccatorē. : חטאת Ad verbū,peccatū. Subaudiendum איש,& vertendum, virū peccati,hoc eſt hominem peccatorē.q.d. impietas fruſtratur voto ſuo hominē peccatorem. 7 Se diuitem oſtentat, מתעשר præ ſe fert diuitias.vel,qui ſimulat ſe diuitem. Annotant Hebræi,verba octauæ coniugationis ſignificare actionem & paſſionem,& aliquando illam actionem eſſe ſimulationem. Quidam,Diuites quidam ſunt,tametſi nihil habeant:pauperes alii ſunt,tametſi magnas opes habeant. 9 Exhilarat: ישמח Fut.Heb. pro præſ.lætum eſt.i.proſperitas iuſtorum multiplicatur & creſcit:at anima impiorum,&c. 10 Verè רק Certé.Prorſus. Dabit *ſuperbus* litem: יתן מצה Fut.Heb.pro præſ. Præterea Dare,pro excitare ,Excitat *ſuperbiens* cōtentionem. Vbi participium ſubauditur,ſicut in verbis frequenter verbale,vt Renuntiauit Danieli.ſub.renuntiator. At cum conſi.&c. : ואת נועצים חכמה .i.ſapientia conſultos reddit. 12 Infir.eſt cor. מחלה לב cruciat animum.vel,dolore afficit cor.

vitæ eſt deſiderium veniens.
13 Contemnens verbum,peribit propter ipſum:& timenti præceptum,reddetur *merces*.
14 Lex ſapientis eſt *ut* vena vitæ,vt recedatur à laqueis mortis.
15 Intelligentia bona dat gratiam:at via contemptorum *eſt* dura.
16 Omnis callidus *res ſuas* facit cum ſcientia: ſtultus autem expandit ſtultitiam.
17 Nuntius impius cadet in malũ:legat⁹ autẽ verax,*eſt uelut* ſanitas.
18 Paupertas & ignominia erit deſerenti correctionem:ſed qui cuſtodit increpationem,honore afficietur.
19 Deſiderium factum dulce eſt animæ : & abominatio ſtultorũ *eſt* recedere à malo.
20 Qui graditur cum ſapientibus, ſapiens erit:ſed qui eſt amicus ſtultis,conteretur.
21 Peccatores inſectatur afflictio:iuſtis autem *Deus* reddet bonũ.
22 Bonus hæreditare faciet *opes ſuas* filios filiorum:& reſeruatur iuſto ſubſtantia peccatoris.
23 Multus cibus *in* agro pauperũ:& eſt qui perit,quòd nõ *ſit ei* ius.
24 Qui ſubtrahit virgã ſuam,odit filium ſuum : ſed qui diligit eũ, quærit ei correctionem.
25 Iuſtus cómedit ad ſaturitatem animæ ſuæ: venter autem impiorum egebit.

Cap. XIIII.

1 SApiens mulier ædificat domum ſuam: ſtulta autem manibus ſuis deſtruit eam.
2 Qui ambulat in rectitudine ſua , timet Iehouam : ſed peruertens vias ſuas,deſpicit eum.
3 In ore ſtulti eſt bacul⁹ ſupbiæ:labia autẽ ſapiẽtũ cuſtodiũt eos.
4 Quum non fuerint boues, præſepe eſt vacuũ:& copia frugum eſt in fortitudine bouis.
5 Teſtis verax nõ mentitur:loquitur autẽ mẽdacia teſtis mẽdax.
6 Quærit deriſor ſapientiam, & non inuenit : at ſcientia intelligenti eſt facilis *inuentu*.

lignum vitæ deſiderium veniens.
13 Qui detrahit alicui rei,ipſe ſe in futurum obligat:qui autem timet præceptum,in pace verſabitur. C
Animæ doloſæ errant in peccatis: iuſti autem miſericordes ſunt & miſerantur. Ex LXX
14 Lex ſapiẽtis fons vitæ, vt declinet à ruina mortis.
15 Doctrina bona dabit gratiã: in itinere contemptorum vorago.
16 Aſtutus omnia agit cum conſilio: qui autem fatuus eſt,aperit ſtultitiã. Infra
17 Nuntius impii cadet in malũ:legatus autem fidelis,ſanitas.
18 Egeſtas & ignominia ei qui deſerit diſciplinam: qui autem acquieſcit arguenti,glorificabitur. Ex L
19 Deſiderium ſi compleatur, delectat animã: deteſtãtur ſtulti eos qui fugiunt mala. D
20 Qui cum ſapientibus graditur,ſapiens erit:amicus ſtultorum,ſimilis efficietur.
21 Peccatores perſequitur malum:& iuſtis retribuentur bona.
22 Bonus relinquit hæredes filios & nepotes: & cuſtoditur iuſto ſubſtantia peccatoris.
23 Multi cibi in noualibus patrum:& alii congregantur abſque iudicio.
24 Qui parcit virgæ ſuæ , odit filium ſuum:qui autem diligit illum,inſtanter erudit.
25 Iuſtus cómedit, & replet animam ſuam: venter autem impiorum inſaturabilis.

Cap. XIIII.

1 SApiens mulier ædificat domum ſuam:inſipiens extructã quoque manibus deſtruet.
2 Ambulans recto itinere,& timens Dominum,deſpicitur ab eo qui infami graditur via. Iob 12.4
3 In ore ſtulti virga ſuperbiæ : labia autem ſapientum cuſtodiunt eos.
4 Vbi non ſunt boues, præſepe vacuum eſt: vbi autẽ plurimæ ſegetes, ibi manifeſta eſt fortitudo bouis. Supra
5 Teſtis fidelis nõ mẽtietur:profert autem mendacium doloſus teſtis.
6 Quærit deriſor ſapientiam, & non inuenit:doctrina prudentium facilis.

Veniens. : באה Hebraico more,pro adimpletum.i.ſi contigerit quod cupis. 13 Contemnens verbum , &c. בז לדבר יחבל לו Qui vilipendit rem aliquam,damno obnoxius erit propter eam. Alii, Qui contemnit aliquid,corrumpetur propter ipſum.ſub.contemptum. Vel,corruptio[ſiue perditio]erit ei. Alii, Qui rem contemnit,damnum capiet. Et timenti,&c. : ויֵרא מצוה הוא ישולם & timẽs præceptum,in pace verſabitur. Vel, pace fruetur. 14 Vena מקור fons. 15 Intelligentia bona שׂכל טוב Ingenium benignum.aut facile. Vel,Intellectus benignus. Dat gratiam: יתן־חן .i.conciliat fauorem,& reddit hominem gratum. At via,&c. ודרך בוגדים איתן : at conſuetudo præuaricantium dura eſt.i.præuaricantes,ſiue contemptores nihil condonant fratribus.
16 Omnis callidus *res ſuas* faciet cum ſcientia: כל־ערום יעשה בדעת Fut.Heb.pro præſ. Quiſquis prudens eſt, operatur *opus ſuum* cũ prudentia. Alii, Aſtutus facit omnia cum ſcientia. Scientiam vocat quod vulgo diſcretionẽ vocant. Expandit יפרוש Fut.Heb.pro præſ. Quidã per שׂ cum puncto dextro,vertũt,exponet.manifeſtabit. 17 Verax,*eſt uelut* ſanitas. : אמונים מרפא Ad verbum,veritatum, medicina.i.verax,ſiue fidelis eſt inſtar medicinæ. 18 Deſerenti פורע negligenti.remouenti à ſe. Alii,qui ſe diſciplinæ ſubtrahit.
19 Deſiderium factum תאוה נהיה Deſideriũ quod præſens eſt. Alii , Quum id adeſt quod deſideratur. *Eſt* recedere סור Ad verbum,eſt remotus. Poteſt etiam eſſe infinitiuus.i.diſplicet ſtulto is qui deſerit facinora:aut,ſtulti auerſantur eum qui à ſcelere recedit.
20 Graditur הולך verſatur Sed qui eſt amicus ſtultis, ורועה כסילים at qui ſe facit amicum[vel,iungit ſe]ſtultis.ſiue,amicitiã iungit cum ſtultis. 21 Reddet ישלם retribuet.ſub.retributor,qui eſt Deus. 22 Hæreditare faciet,&c. ינחיל וגו׳ hæredes relinquet filios. Vel vt alii,tradet hæreditatẽ nepotibus. Et reſeruatur,&c. וצפון לצדיק וגו׳ Ad verbũ,& abſcõditæ ſunt pro iuſto diuitiæ.i.repoſitæ & reſeruatæ. 23 Pauperum: ראשים Qui vertunt vt vertimus , docent א non eſſe radicale, ſed eſſe literam quæ intelligi ſolet in motione magna:ideo locum iſtũ non intelligunt de magnatibus. Alii volunt à ראש quod caput & principem ſignificat, deduci:ideo vertunt, Multitudo cibi inuenitur in agris magnatum.i.diuitũ quibus eſt facultas colẽdi terram,& faciendi quæcunque illi ſunt neceſſaria. Et eſt qui, &c. ויש נספה וגו׳ & eſt conſumptus ob non ius.i.eſt qui fame conſumitur,eo quòd non diſponit agrum vt par eſt,& ignorat leges colendi & ſerendi agri.vel,quòd non eſt ei facultas conducendi operarios,vt eius terram colant.
24 Quærit ei correctionẽ. : שחרו מוסר manè quærit illi caſtigationẽ.i.ſingulo quoque die,ſiue iugiter caſtigat eũ. Affixũ pronomẽ pro שחר לו. Alii,maturè diſciplinam adhibet. Alii,manè caſtigat eum. 25 Egebit. : תחסר Fut.Heb.pro præſ.penuriam patitur.

IN CAPVT XIIII.

1 Sapiens mulier חכמות נשים Ad verbũ,Sapientes mulierũ ædificat,&c.i.ſapiẽtes mulieres, ſiue vnaquæque ex ſapiẽtibus mulieribus. Quoties Hebræi de re particulari loquuntur,iungũt plurale ſingulari.vertere potes,Sapiẽs inter mulieres. Ædificat בנתה Præt. Heb.pro præſ. 2 Sed peruertens vias ſuas, ונלוז דרכיו Ad verbum,& peruerſus viis ſuis. 3 Baculus ſuperbiæ: חוטר גאוה Baculum pro lingua accipit, vt annotant Hebræi: quia loquitur ſuperba & magna. Quidam Hebræorum exponunt,Propter verba quæ loquitur ſtultus,veniet ſuper eum virga ſuperbiæ.i.cædetur magnis plagis ob verba ſua. 4 Præſepe אבוס horreum.ſignificat locum vbi fruges reponuntur,vt quidam Hebræorum annotant. Subauditur autem negatio præcedens,אין אבוס non eſt in horreo,&c. Bouis. : שור Singul.pro plur.q.d.Quando non ſunt boues,vacuum eſt horreum:at quando ſunt boues,eſt copia frugum.
5 Mendax. : שקר Ad verbum,falſitatis.i.falſus. 6 At ſcientia ודעת at cognitio

Vade contra virum ſtultum, & neſcito labia prudentiæ.
Sapientia callidi, eſt intelligere viam ſuam: & imprudẽtia ſtultorum errans.
Stultus illudet peccatum, & inter iuſtos morabitur gratia.
B Cor quod nouit amaritudinem animæ ſuæ, in gaudio eius non miſcebitur extraneus.
Domus impiorum delebitur: tabernacula verò iuſtorum germinabunt.
Eſt via quæ videtur homini iuſta: nouiſſima aũt ei⁹ deducũt ad mortẽ.
Riſus dolore miſcebitur, & extrema gaudii luctus occupat.
Viis ſuis replebitur ſtultus, & ſuper eum erit vir bonus.
Innocens credit omni verbo: aſtutus conſyderat greſſus ſuos.
Filio doloſo nihil erit boni: ſeruo autẽ ſapienti proſperi erunt actus, & dirigetur via eius.
Sapiens timet, & declinat à malo: ſtultus tranſilit & confidit.
Impatiens operabitur ſtultitiã: & vir verſutus odioſus eſt.
C Poſſidebunt paruuli ſtultitiã: & expectabunt aſtuti ſcientiam.
Iacebunt mali ante bonos: & impii ante portas iuſtorum.
Etiam proximo ſuo pauper odioſus eſt: amici verò diuitum multi.
Qui deſpicit proximum ſuum, peccat: qui autem miſeretur pauperis, beatus erit.
Qui credit in Domino, miſericordiam diligit.
Errant qui operantur malum: miſericordia & veritas præparãt bona.
In omni opere erit abundantia: vbi autem verba ſunt plurima, ibi frequenter egeſtas.
Corona ſapientum, diuitiæ eorum: fatuitas ſtultorum imprudentia.
Liberat animas teſtis fidelis: & profert mendacia verſipellis.
D In timore Domini fiducia fortitudinis, & filiis eius erit ſpes.
Timor Domini fons vitæ, vt declinet à ruina mortis.
In multitudine populi dignitas regis: & in paucitate plebis ignominia principis.
Qui patiens eſt, multa gubernatur prudẽtia: qui autẽ impatiens eſt, exaltat ſtultitiam ſuam.
Vita carniũ, ſanitas cordis: putredo oſſium, inuidia.
Qui calumniatur egentem, exprobrat factori eius: honorat autem eũ, qui miſeretur pauperis.

7 Vade à cõſpectu viri ſtulti: quum nõ noueris *in eo* labia ſciẽtiæ.
8 Sapientia "callidi, eſt intelligere viam ſuam: & ſtultitia ſtultorum "dolus.
9 "Stulti loquuntur delictum: & inter rectos *eſt* beneuolentia.
10 "Cor cognoſcit amaritudinem animæ ſuæ: "& in lætitia ipſius non miſcebitur alienus.
11 Domus impiorum delebitur: ſed tabernaculũ rectorũ florebit.
12 "Eſt via recta coram viro: & exitus eius, viæ mortis.
13 "Etiam in riſu dolet cor: "& exitus lætitiæ, triſtitia.
14 "Viis ſuis ſaturabitur "auerſus corde: "& ab eo *auertetur* vir bonus.
15 "Simplex credit omni verbo: callidus autẽ intelligit greſſũ ſuũ.
16 Sapiens timet, & recedit à malo: ſed ſtult⁹ iraſcitur, "& confidit.
17 "Qui citò iraſcitur, facit ſtultitiam: "& vir cogitationum odio habetur.
18 Hæreditate accipient ſimplices ſtultitiam: callidi autem "coronabuntur ſcientia.
19 Incuruant ſe mali coram bonis: & impii "*ſunt* ad portas iuſti.
20 Etiam amico ſuo odioſus eſt pauper: ſed qui diligunt diuitem, multi ſunt.
21 Contemnit proximum ſuum peccator: ſed qui miſeretur pauperum, beatus eſt.
22 "Nónne errant cogitãtes malum? miſericordia autem & veritas cogitantibus bonum.
23 In omni labore "eſt abundantia: ſed verbum labiorum tãtùm *eſt* "ad inopiam.
24 Corona ſapientum, diuitiæ eorũ: "ſtultitia ſtultorum, ſtultitia.
25 Eruit animas teſtis verax: loquitur autem mendacia "doloſus.
26 In timore Iehouæ eſt fiducia "fortitudinis: & filiis eius erit ſpes.
27 Timor Iehouæ *velut* vena vitæ, vt recedatur à laqueis mortis.
28 In multitudine populi *eſt* gloria Regis: & quum non fuerit populus *eſt* "attritio principis.
29 "Tardus ira, "eſt multus intelligentia: "& breuis ſpiritu "exaltat ſtultitiam.
30 "Vita carnium, *eſt* cor lene: at putredo oſſium, inuidia.
31 Qui opprimit pauperem, probris afficit factorem eius: & honorat eum, qui miſeretur pauperis.

8 Callidi, ערום aſtuti. cauti. ערום in bonam partẽ accipitur in Prouerbiis: aliàs ſæpius in malam partem. Dolus. מרמה: Quidam ſubaudito verbo, vertunt, *occupatur* fraude. Alii repetunt verbum ex proximo, vertentes, *eſt intelligere* dolum. q.d. nihil aliud cogitant ſtulti, quàm quomodo imponere poſſint. 9 Stulti loquuntur אולים יליץ Ad verbum, Stulti loquitur, Singulare plurali iunctum, pro Vnuſquiſque ſtultorũ loquitur. i. ſiquid malè fecerit ſtultus, palàm loquitur. Alii, deridet. aut illudet. Alii, teget, ſiue palliabit. 10 Cor cognoſcit, &c. לב יודע מרת נפשו mens ipſa cognoſcit amaritudinẽ conſcientiæ ſuæ. Et in lætitia, &c. ובשמחתו וגו Hebraiſmus, pro, & mens ipſa cognoſcit lætitiam conſcientiæ ſuæ, & non alius. 12 Eſt via recta, &c. יש דרך ישר לפני איש Eſt via quæ videtur homini recta, cuius tamen nouiſſimum *ducit ad* itinera mortis. 13 Etiam in riſu, &c. גם בשחוק וגו׳ Etiam quum riſerit, dolebit, &c. Vetus interpres, Riſus dolore miſcebitur: & extrema gaudii luct⁹ occupat. Et exitus lætitiæ ואחריתה שמחה Ad verbũ, & exitus eius lætitiæ. Hic relatiuum & antecedens ſunt ſimul, quum alterum ſufficeret. elegans tamen Hebræis. 14 Viis ſuis ſatur. מדרכיו ישבע De viis ſuis ſatiatur. Fut. Heb. pro præſ. i. corde auerſus à Deo, dabit pœnas. q.d. vnicuique datur iuxta opera ſua. Auerſus סוג fœdus. ſordidus. ſpurcus. Et ab eo, &c. ומעליו איש טוב: & *bonis quæ* erant ei, *ſatiabitur* vir bonus. Alii, & ex fructibus ſuis *viuet* vir bonus. Alii, & præ illo [vel, plus quàm ille] *ſatiabitur* vir bonus. Nonnulli, & de iis quoque vir bonus. 15 Simplex פתי Inexpertus. Vide ſuprà cap. 1. a. 4. 16 Et confidit. ובוטח: & ſecurus eſt. quando ſcilicet perperam agit. 17 Qui citò iraſcitur, קצר אפים Ad verbum, Breuis iris. i. Iræ impatiens, & animi impotens. Et vir cogitationum ואיש מזמות Hebraiſmus pro cũctatore, viro nimirum cogitabundo, qui ſemper cogitat quid agendum, & nihil agit. 18 Coronabuntur יכתירו *veluti* corona imponẽt [ſub. capiti ſuo] ſcientiam. 19 *Sunt* ad portas iuſti. על שערי צדיק: Hebraiſmus, pro, iuſti colũtur ab impiis. 22 Nónne הלא Dictio eſt interrogatiua quæ requirit reſponſionem affirmatiuam: ideo ſæpe ſumitur pro ſanè. 23 Eſt abundantia: יהיה מותר eſſe ſolet profectus *quidam*. vel emolumentũ. Alii, amplitudo & dignitas. Ad inopiam. למחסור: i. nullus fructus prouenit ex ſermone vanè prolato. 24 Stultitia אולת Chald. paraph. decor. vel gloria. 25 Doloſus. מרמה: Ad verbum, dolus. pro vir doli. 26 Fortitudinis, עז. i. firma. 28 Attritio principis. מחתת רזון: attritio imperii. Quidam vertunt, terror principis. Alii, ignominia principis. 29 Tardus ira, ארך אפים Ad verbum, longus iris. Eſt multus intelligẽtia: רב תבונה multa *gubernatur* ſapientia. multam *habet* intelligentiam. Et breuis ſpiritu, וקצר רוח Hebraiſmus, pro iracundo, qui facile irritatur. Exaltat מרים id eſt, oſtendit. nam quum aliquid exaltamus, præbemus id aliis videndum. 30 Vita carnium חיי בשרים Hebraiſmus, pro Salubritate corporis.

ʼPropter malitiā ſuam expelletur impius: ſperat autem in mor 32
te ſua iuſtus.
ʼIn corde intelligentisʼrequieſcit ſapientia: at in medio ſtulto- 33
rum *ipſa* cognoſcitur.
Iuſtitia exaltat gentem:ʼat ignominia eſt populis peccatum. 34
Beneplacitum Regis eſt erga ſeruum intelligentem: & ira eius 35
eſt *ſermus* qui pudore *eum* afficit.

Cap. X V.

Reſponſioʼmollis auertit iram: & ſermoʼdolore afficiens, aſcen 1
dere facit furorem.
Lingua ſapientumʼdecorabit ſcientiam: & os ſtultorumʼloqui- 2
tur ſtultitiam.
In omni loco oculi Iehouæ contemplantes malos & bonos. 3
ʼSanitas linguæ *eſt ut* lignum vitæ: at peruerſitas in ea,ʼ*eſt* contri- 4
tio in ſpiritu.
Stultus cōtemnit correctionem patris ſui: ſed qui obſeruat in- 5
crepationem, efficietur aſtutus.
ʼIn domo iuſti eſt theſaurᵒmagnᵒ:ʼ& in fructu impii cōturbatio. 6
Labia ſapientum ſpargunt ſciētiam: cor autē ſtultorum nō ſic. 7
Sacrificium impiorum eſt abominatio Iehouæ: oratio autem 8
rectorum beneplacitum eius.
Abominatio Iehouæ eſt via īpii: ſectantē autem iuſtitiā diligit. 9
ʼCorrectio moleſta eſt relinquenti ſemitam: & qui odio habet 10
increpationem, morietur.
Infernus & perditio ſunt coram Iehoua, quanto magis corda fi 11
liorum hominum?
Non amat illuſor increpantem ſe: ad ſapientes non accedit. 12
Cor lætumʼdecorat faciem: at propter dolorem cordis,ʼſpiritus 13
erit triſtis.
Cor intelligens quærit ſcientiā: & os ſtultorū paſcetur ſtultitia. 14
Omnes diesʼpauperis, mali:ʼſed iucundus corde, *eſt ac ſi eſſet in* con 15
uiuio iugi.
Melius eſt parum cū timore Iehouæ, quàm theſaurus magnus, 16
ʼ& contritio in eo.
ʼMelius eſt conuiuium oleris vbi ſit dilectio, quàm *eſca* bouis ſa 17
ginati in quo ſit odium.
Vir iracundusʼmiſcet lites: ſed tardus ad iram ſedat litem. 18
Via pigri *eſt* quaſi ſæpesʼſpinoſa: ſemita autē rectorūʼ*eſt* eleuata. 19
Filius ſapiens lætificat patrē:ʼ& ſtultus homo deſpicit matrem 20
ſuam.
Stultitia, eſt lætitia deficienti corde: & vir intelligēsʼdirigit *uiā* 21
ſuam ad ambulandum.

In malitia ſua expellitur impius: ſperat autem iuſtus in morte ſua.

In corde prudentis requieſcit ſapientia, & indoctos quoque erudiet.

Iuſtitia eleuat gentem miſeros autē facit populos peccatum.
Acceptus eſt Regi miniſter intelligens: iracundiam eius inutilis ſuſtinebit.

Cap. X V.

Reſponſio mollis frangit iram: ſermo durus ſuſcitat furorem.

Lingua ſapientum ornat ſcientiā: os fatuorum ebullit ſtultitiam.

In omni loco oculi Domini contēplantur bonos & malos.
Lingua placabilis, lignū vitæ: quæ autem immoderata eſt, conteret ſpiritum.
Stultus irridet diſciplinam patris ſui: qui autem cuſtodit icrepationes, aſtutior fiet.
In abundanti iuſtitia virtus maxima eſt: cogitationes autem impiorum eradicabuntur.
Domus iuſti plurima fortitudo: & in fructibus impii conturbatio.
Labia ſapientū diſſeminabunt ſcientiam: cor ſtultorum diſſimile erit.
Victimæ impiorum abominabiles Domino: vota iuſtorū placabilia.
Abominatio eſt Domino via īpii: qui ſequitur iuſtitiā, diligitur ab eo.
Doctrina mala deſerentium viam: qui increpationes odit, morietur.

Infernus & perditio coram Domino: quanto magis corda filiorum hominum?

Non amat peſtilēs eum qui ſe corripit, nec ad ſapientes graditur.
Cor gaudens exhilarat faciem: in mœrore animi deiicitur ſpiritus.

Cor ſapientis quærit doctrinam: & os ſtultorum paſcitur imperitia.
Omnes dies pauperis, mali: ſecura mens quaſi iuge conuiuium.

Melius eſt parum cum timore Domini, quàm theſauri magni & inſatiabiles.

Melius eſt vocari ad olera cum charitate: quàm ad vitulum ſaginatum cum odio.
Vir iracundus prouocat rixas: qui patiens eſt, mitigat ſuſcitatas.
Iter pigrorum quaſi ſæpes ſpinarum: via iuſtorū abſque offendiculo.
Filius ſapiens lætificat patrem: & ſtultus homo deſpicit matrem ſuā.

Stultitia gaudium ſtulto: & vir prudens dirigit greſſus ſuos.

Ex 1. Infra · Ecc 1. · B · Eccli 4. · Pſal. · 1. pet. · Infra 17. · Ex 1. Supra · C · Supra 10.

32 Propter malitiā ſuā expel. ברעתו ידחה In afflictione[vel calamitate]ſua depellitur. vel, depelli ſolet. ſub. à fiducia ſua. i. ſuccūbit. 33 In corde intelligentis בלב נבון In animo cordati. Requieſcit תנוח Futura Heb. pro præſ. 34 At ignominia, &c. : וחסד לאומים חטאת & miſericordia populorum *eſt uelut* ſacrificium pro peccato.

IN CAPVT XV.

1 Mollis רך lenis. comis. humana. Dolore afficiens עצב Ad verbū, doloris. i. aſper, acerbus, aut atrox & moleſtus. Aſcēdere facit יעלה Hebraiſmus, pro excitat. 2 Decorabit תיטיב Fut. Heb. pro præſ. ornat. Quidam vertunt, commodè, ſiue pulchrè vtitur ſcientia. Alii, appoſitè exprimit ſcientiam. Loquitur יביע effutit. ebullit. fundit. i. temere loqui ſolet. 4 Sanitas linguæ מרפא לשון Salubris lingua. Alii, Sanans lingua. *Eſt* contritio in ſpiritu. שבר ברוח contritio ſpiritus. vel corruptio ſpiritus. i. perturbat animum. 6 *In* domo iuſti eſt theſ. mag. בית צדיק חוסן רב *In* domo iuſti fortitudo magna. Et in fructu, &c. : ובתבואת רשע נעכרת & per fructū[vel, prouentum]impii labefactatio. ſub. domus ipſius. i. per opera quæ ſunt prouentus impii, labefactatur domus eius. 10 Correctio מוסר Diſciplina. Eruditio. 13 Decorat ייטיב Ad verbum, pulchrificat. Quidam, exhilarat. Spiritus *erit* triſtis. רוח נכאה ſpiritus *erit* remiſſus. vel fractus. Quidam, *alacritas* ſpiritus frangitur. vel, obſcuratur. retunditur obſoleſcit. 15 Pauperis, mali: עני רעים inſipientis. miſeri. q. d. tota vita inſipientiū miſera eſt. Sed iucundus, &c. וטוב לב & bonū cor, iuge conuiuium. 16 Et contritio in eo. : ומהומה בו & turbatio[ſiue tumultus]in eo. i. cum quo ſit afflictio & tribulatio quædā. 17 Melius eſt conu. ol. טוב ארוחת ירק Melior eſt eſca oleris. vel, refectio quæ olere cōſtat. 18 Miſcet lites, יגרה מדון excitat contentionem. 19 Spinoſa: חדק Ad verbū, ſpinæ. *Eſt* eleuata. : סלולה ſub. ligno aut lapidibus: quaſi lapidibus ſtrata. 21 Dirigit, &c. : יישר לכת Fut. Heb. pro præſ. diriget ambulare. vel, ad ambulandum. Infinitiuus pro nomine, dirigit viam. i. rectè ambulat.

22 Diſſipantur cogitationes vbi non eſt conſilium:vbi verò ſunt plures cōſiliarii,confirmantur.

23 Lætatur homo in ſentētia oris ſui: & ſermo opportunus eſt optimus.

24 Semita vitæ ſupér eruditum,vt declinet de inferno nouiſſimo.

D 25 Domum ſuperborum demolietur Dominus:& firmos faciet terminos viduæ.

26 AbominatioDomini cogitationes malæ:& purus ſermo pulcherrimus.

27 Cōturbat domū ſuā qui ſectatur auaritiā:qui autē odit munera,viuet. ‖Per miſericordiam & fidem purgātur peccata:per timorem autem Domini declinat omnis à malo.

28 Mens iuſti meditatur ſapientiam: os impiorum redundat malis.

29 Longè eſt Dominus ab impiis : & orationes iuſtorum exaudiet.

30 Lux oculorum lætificat animam: fama bona impinguat oſſa.

31 Auris quæ audit increpationes vitæ , in medio ſapientum commorabitur.

32 Qui abiicit diſciplinam,deſpicit animam ſuam:qui autē acquieſcit increpationibus,poſſeſſor eſt cordis.

33 Timor Domini, diſciplina ſapientiæ:& gloriam præcedit humilitas.

Cap. XVI.

1 Hominis eſt animam præparare, & Domini gubernare linguam.

2 Omnes viæ hominis patent oculis eius:ſpirituum pōderator eſt Dominus.

3 ‖Reuela Domino opera tua,& dirigentur cogitationes tuæ.

4 Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus :impium quoque ad diem malum.

5 Abominatio Domini eſt omnis arrogans: etiam ſi manus ad manū fuerit,non eſt innocens. Initium viæ bonæ, facere iuſtitiā: accepta eſt autem apud Deum magis quàm immolare hoſtias.

6 ‖Miſericordia & veritate redimitur iniquitas: & in timore Domini declinatur à malo.

7 Quum placuerint Domino viæ hominis,inimicos quoque eius conuertet ad pacem.

B 8 Melius eſt parū cum iuſtitia,quàm multi fructus cum iniquitate.

9 Cor hominis diſponit viam ſuam, ſed Domini eſt dirigere greſſus eius.

10 Diuinatio in labiis Regis,in iudicio non errabit os eius.

11 ‖Pondus & ſtatêra iudicia Domini ſunt:& opera eius omnes lapides ſacculi.

22 ″Diſſipantur cogitationes″quando non eſt conſilium:ſed multitudine conſiliariorum″firmantur.

23 Lætitia eſt viro in reſponſione oris ſui:& verbum *dictum* in tempore ſuo,quàm bonum eſt!

24 Via vitæ ſurſum verſus *eſt, quæ eſt* intelligenti vt declinet ab inferiori *quæ eſt* deorſum.

25 Domum ſuperborum demolitur Iehoua:ſtatuit autem terminum viduæ.

26 Abominatio Iehouæ ſunt cogitationes *viri* mali: at mūdis ſunt eloquia″pulchra.

27 Turbat domum ſuam″qui auarè ſectatur auaritiā: ſed qui odio habet dona,viuet.

28 Cor iuſti″meditatur quod reſpondeat:os autem impiorum″loquetur mala.

29 Lōginquus eſt Iehoua ab impiis:ſed orationē iuſtorū exaudit.

30 Lumen oculorum″lætificat cor:fama bona impinguat oſſa.

31 Auris quæ audit increpationem vitæ, in medio ſapientum cōmorabitur.

32 ″Qui negligit diſciplinam,ſpernit animam ſuam:ſed qui audit increpationem,poſſidet″cor.

33 Timor Iehouæ,eruditio ſapientiæ:& ante gloriam″humilitas.

Cap. XVI.

1 Hominis ſunt″præparationes cordis:ſed à Iehoua eſt″reſponſio linguæ.

2 Omnes viæ viri mūdæ ſunt in oculis ſuis:″ſed qui ponderat ſpiritus,eſt Iehoua.

3 Deuolue ad Iehouā opera tua:& firmabūtur cogitationes tuæ.

4 Omnia″operatus eſt Iehoua″propter ſeipſum:& etiam impium ad diem malum.

5 Abominatio Iehouæ eſt omnis elatus corde : ″manus ad manū non erit innocens.

6 Miſericordia & veritate″redimetur iniquitas: & in timore Iehouæ receditur à malo.

7 Quum placuerint Iehouæ viæ viri, etiam inimicos eius″pacatos reddet ei.

8 Melius eſt parum cum iuſtitia , quàm multitudo prouentuum ″abſque iure.

9 Cor hominis″excogitat viā ſuā: Iehoua autē dirigit greſſū eius

10 ″Diuinatio *eſt* ī labiis Regis: in iudicio nō præuaricatur os eius.

11 Statera & bilances″iudicii,Iehouæ: opus eius *ſunt*″omnia pōdera crumenæ.

22 Diſſipantur חפר. Quidam Hebræorum volunt eſſe imperatiuū ex coniugatione hiphil pro futuro:Diſſipa,Cōfringe, Conquaſſa. Alii,infinitiuum pro futuro aut præſenti:vertentes,Diſſipant,ſub.alii,pro Diſſipantur. Quando non *eſt* באין Hebræi hoc loco ב per propterea interpretantur,propterea quòd non ſit,&c. Firmantur. : תקום Fut.ſingu.Heb.pro præſ.firma eſt,ſub.cogitatio. 26 Pulchra. : נועם munda.iucunda. Ad verbum,munditatis. 27 Qui auare ſectatur auaritiam: בוצע בצע Ad verbum,concupiſcens concupiſcentiā.i.qui nimiū ad rem eſt auidus,ſiue inhiat pecuniis. 28 Meditatur quod reſpōdeat: יהגה לענות loquitur quæ ſunt ad vtilitatē. Loquetur יביע effundet,veluti fons.Idem verbum quod ſuprà verſu 2. 30 Lætificat cor,&c.: ישמח לב שמועה וגו׳ lætificat mentem:auditus bonus requieſcere faciet os.Sing.pro plur.oſſa. Alii,lætificat animum:nuntium bonum ſaginat oſſa. 32 Qui negligit diſciplinam, פורע מוסר Qui abiicit caſtigationem.vel,correctionem. Vel,Qui deſerit eruditionem. Poſſ.cor.: קונה לב .i.cordatus & ſapiens eſt.Cor pro ſcientia & ſapientia ſæpius accipiunt Hebræi. 33 Humilitas.: ענוה manſuetudo.Quidam,deiectio.

IN CAPVT XVI.

1 Præparationes מערכי diſpoſitiones.ordinationes.i.in mente ſua deliberat. Reſponſio מענה ſermo.locutio. 2 Sed qui ponderat ותוכן ſed qui diſponit. 4 Operatus eſt פעל Præt.Heb.pro præſ. Propter ſeipſum:&c. למענהו וגם רשע ליום רעה : in rem ſuam:& etiam impius decidet[vel *peribit*]in die mala. 5 Manus ad manum יד ליד Vide ſuprà cap.11.c.21. 6 Redimetur יכופר expiabitur. vel,remouetur. 7 Pacatos reddet ei. : ישלם אתו coget pacem inire cum illo.conciliat ei. 8 Abſque iure. : בלא משפט .i.vi extorta,& cum iniquitate. 9 Excogitat viam ſuam: יחשב דרכו deliberat de via ſua. 10 Diuinatio,&c. קסם וגו׳ Subauditur כ ſimilitudinis, *velut* diuinatio *eſt* ſuper labia Regis: in iudicio non mentitur os eius.q.d.Mera prophetia eſt Regis ſermo,vel Diuinus & verax:in iudicio mentiri non ſolet os eius.hoc eſt,rectè iudicat.Fut.Heb.pro præſ. 11 udicii,Iehouæ: משפט ליהוה iudicii[.i.iuſtæ,] *ſunt* à Iehoua.ſub.præcepta. Vel,iuſta *ſunt* propter Iehouam.i.quia ipſe præcepit. Alii, iudcium Iehouæ ſunt. Omnia pondera crumenæ. : כל אבני כיס Ad verbum,omnes lapides marſupii. Vide ſuprà cap.11.a.1.

12 Abominatio Regibus eſt facere impietatē: quia in iuſtitia confirmabitur ſolium.
13 Beneplacitum Regum labia iuſta: & loquentem recta diligunt.
14 Ira Regis *eſt ut* nuntius mortis: at vir ſapiens remouebit eam.
15 Quum illuxerit facies Regis, erit vita: & beneuolentia eius erit veluti nubes *effundens* ſerotinam pluuiam.
16 Acquirere ſapientiam multo præſtantius eſt, quàm *acquirere* aurum pretioſum: & acquirere intelligentiā multo præſtantius eſt, quàm *acquirere* electum argentum.
17 Via rectorum eſt declinare à malo: cuſtodit animam ſuam qui cuſtodit viam ſuam.
18 Ante contritionem eſt ſuperbia, & ante ruinam elatio ſpiritus.
19 Melius eſt humiliari ſpiritu cū humilibus, quàm diuidere ſpolia cum ſuperbis.
20 Intelligens rē, inueniet bonū: & cōfidens in Iehoua, beatus eſt.
21 Sapiens corde vocatur intelligens: & dulcedo labiorum addit doctrinam.
22 Vena vitæ eſt intelligentia domino ſuo: at eruditio ſtultorum, ſtultitia eſt.
23 Cor ſapientis prudēs reddit os ſuū: & labiis ſuis addit doctrinā.
24 *vt* fauus mellis ſūt eloquia dulcia: dulcedo aīæ, & ſanitas oſſib⁹.
25 Eſt via recta coram viro: & nouiſſimum eius, viæ mortis.
26 Anima laborantis laborat ſibi: quia incuruat ſe ei os ſuum.
27 Vir impius fodit malum: & labiis ſuis eſt vt ignis ardens.
28 Vir peruerſus immittit litem: & ſuſurro ſeparat principes.
29 Vir iniquus ſeducit proximum ſuum, & ambulare facit eum per viam non bonam:
30 Claudens oculos ſuos ad excogitandum peruerſitates, mouet labia ſua, perficit malum.
31 Corona gloriæ eſt canities: in via iuſtitiæ inuenietur.
32 Melior eſt tardus ad iram, quàm fortis: & qui dominatur ſpiritui ſuo, quàm is qui capit vrbem.
33 In ſinum proiicitur ſors, & à Iehoua eſt omne iudicium eius.

Cap. XVII.

1 MElior eſt buccella ſicca, & pax in ea, quàm domus plena victimis iurgii.
2 Seruus intelligens dominabitur filio pudore afficienti *patrem ſuū*: & inter fratres diuidet hæreditatem.

12 Abominabiles Regi qui agunt impiè: quoniam iuſtitia firmatur ſoliū.
13 Voluntas Regū labia iuſta: qui recta loquitur, diligetur.
14 Indignatio Regis, nūtii mortis: & vir ſapiens placabit eam.
15 In hilaritate vultus Regis, vita: & clemētia eius quaſi imber ſerotinus.
16 Poſſide ſapientiam, quia auro melior eſt: & acquire prudentiam, quia pretioſior eſt argento.
17 Semita iuſtorum declinat mala, cuſtos animæ ſuæ ſeruat viam ſuam.
18 Contritionem præcedit ſuperbia, & ante ruinam exaltatur ſpiritus.
19 Melius eſt humiliari cum mitibus, quàm diuidere ſpolia cum ſuperbis.
20 Eruditus in verbo, reperiet bona: & qui ſperat in Domino, beatus eſt.
21 Qui ſapiens eſt corde, appellabitur prudēs: & qui dulcis eloquio, maiora percipiet.
22 Fons vitæ, eruditio poſſidentis: doctrina ſtultorum, fatuitas.
23 Cor ſapientis erudiet os eius, & labiis eius addet gratiam.
24 Fauus mellis compoſita verba, dulcedo animæ, & ſanitas oſſium.
25 Eſt via quæ videtur homini recta, & nouiſſimū eius ducit ad mortem.
26 Anima laborātis laborat ſibi, quia compulit eum os ſuum:
27 Vir impius fodit malum, & in labiis eius ignis ardeſcit.
28 Homo peruerſus ſuſcitat lites, & verboſus ſeparat principes.
29 Vir iniquus lactat amicum ſuum, & ducit eum per viam non bonam.
30 Qui attonitis oculis cogitat praua, mordens labia ſua perficit malū.
31 Corona dignitatis ſenectus, quæ in viis iuſtitiæ reperietur.
32 Melior eſt patiēs viro forti: & qui dominatur animo ſuo, expugnatore vrbium.
33 Sortes mittuntur in ſinum, ſed à Domino temperantur.

Cap. XVII.

1 MElior eſt buccella ſicca cū gaudio, quàm domus plena victimis cum iurgio.
2 Seruus ſapiens dominabitur filiis ſtultis, & inter fratres hæreditatem diuidet.

12 Confirmabitur יכון Fut.Heb.pro præſ.confirmari ſolet regnū. 13 Diligunt. : יאהב Sing.Heb.pro plu.aut expone, diligere ſolet, nēpe quiſque è Regibus. Alii, & qui loquitur recta, diliget, ſiue diligit, ſub.hos Reges. Alii actiuū pro paſſiuo eſſe volūt, diligetur. 14 Remouebit eam. : יכפרנה expiabit illam.aut, placabit illam. 15 Quum illuxerit facies Regis, באור־פני־מלך In luce vultus Regis. Alii, In hilaritate vultus. Alii, Serenus vultus. Et beneuolentia eius ורצונו & fauor eius. voluntas. beneplacitum. gratia. 18 Ante contritionem לפני־שבר Præcedit calamitatem, ſiue comminutionem. 19 Humiliari ſpiritu cū humilibus, שפל רוח את־ענוים deiici animo cum manſuetis. vel, pauperibus. 20 Intelligens rem, משׂכיל על־דבר .i. Qui prudenter rem tractat. Alii, Qui prudens eſt in verbo. 21 Intelligens: נבון prudens. Addit יוסיף augebit. auctiorem reddet. Fut.Heb.pro præſ.vt quidam vertunt. 22 Intelligentia שׂכל doctrina. eruditio. intellectus. Domino ſuo: בעליו habenti illā. 24 Dulcia: נעם Ad verbū, pulchritudinis, aut elegātiæ. ſiue elegantia. i. ſermo elegans & iucūdus. Dulcedo animæ, & ſan.oſſ. מתוק לנפש ומרפא לעצם qui *fauus, eſt* dulcis guſtui, & medela oſſibus. i. corpori. 25 Eſt via, &c. יש דרך ישר לפני־איש Vide eundē verſum ſuprà cap.14.c.12. 26 Anima laborantis, &c. נפש עמל עמלה לו Homo laborans laborat ſibi. i. ob ſuam neceſſitatem laborat homo: quia adigit eum os ſuum quod poſtulat ab eo eſcam. De labore manuum loquitur qui omni homini imperatus eſt, vt ſudore vultus acquirat neceſſaria vitæ. Incuruat ſe ei אכף עליו innititur ſuper eum. 27 Impius בליעל nihili. vt ſuprà cap.6.c.12. Fodit כורה inquirit. vt qui fodiendo quærunt aurum. Et labiis ſuis ועל־שׂפתיו & ſermo eius. 28 Principes. : אלוף Sing.Heb.pro plur.aut verte, à principe. 29 Seducit proximum ſuum, יפתה רעהו blandis verbis allicit ſocium ſuum. 30 Claudens oculos ſuos עוצה עיניו Per periphraſim exprimit geſtus mali hominis. Qui enim (vt annotant Hebræi) clauſos habet oculos, intentius attendit ad rem quā cogitat, quia mens eius huc & illuc non diſtrahitur. Chaldæus paraph. vertit, Innuens [vel, demonſtrans] oculis ſuis, cogitat peruerſa. Quidam vertunt, Qui obfirmat oculos ſuos, &c. 31 Gloriæ תפארת decoris. i. ornatiſſima. 33 Iudicium eius. : משפטו ius eius. vel, ratio.

IN CAPVT XVII.

1 Et pax in ea, ושלוה־בה & tranquillitas cum ea. vel, vbi eſt tranquillitas. Victimis iurgii. : זבחי־ריב .i. quæ comeduntur cū contentione & iurgio. In quibuſdam enim ſacrificiis ſacerdotes, carnis immolatæ partē accipiebant. ſolebant enim tum facere conuiuiā.
2 Intelligens משׂכיל prudens. cordatus.

3 Sicut igne probatur argentũ, & aurũ camino:ita corda ꝓbat Domin⁹.
4 Malus obedit linguæ iniquæ: & fallax obtemperat labiis mendacibus.
Supra 14.d.31
5 ‖Qui deſpicit pauperẽ, exprobrat factori eius: & qui ruina lætatur alterius,non erit impunitus.
6 Corona ſenum, filii filiorũ: & gloria filiorum,patres eorum.
7 Non decent ſtultum verba compoſita,nec principem labium mẽtiens.
B
8 Gẽma gratiſſima, expectatio præſtolantis:quocunque ſe vertit,prudẽter intelligit.
9 Qui celat delictum, quærit amicitias:qui altero ſermone repetit,ſeparat fœderatos.
10 Plus proficit correptio apud prudentem, quàm centum plagæ apud ſtultum.
11 Semper iurgia quærit malus: angelus autem crudelis mittetur contra eum.
12 Expedit magis vrſæ occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti ſibi in ſtultitia ſua.
Rom.12.d.17 1.theſſ.5.d.15 1.pet.3.b.9
13 ‖Qui reddit mala pro bonis,nõ recedet malum de domo eius.
14 Qui dimittit aquam, caput eſt iurgiorum: & antequam patiatur contumeliam,iudicium deſerit.
25.e.23
C
15 ‖Qui iuſtificat impium,& qui condemnat iuſtũ, abominabilis eſt vterque apud Deum.
lxx.
16 Quid ꝓdeſt ſtulto habere diuitias, quum ſapientiam emere non poſſit?
Qui altam facit domum ſuam,quærit ruinam: & qui euitat diſcere,incidet in mala.
17 Omni tempore diligit qui amicus eſt,& frater in anguſtiis cõprobatur.
18 Stultus homo plaudet manibus, quum ſpoponderit pro amico ſuo.
19 Qui meditatur diſcordias,diligit rixas,& qui exaltat oſtium ſuum:quærit ruinam.
D
20 Qui peruerſi cordis eſt, non inuenit bonum: & qui vertit linguam, incidet in malum.
21 Natus eſt ſtultus in ignominiam ſuã:ſed nec pater in fatuo lætabitur.
Supra 15.b.13
22 ‖Animus gaudens ætatem floridã facit:ſpiritus triſtis exiccat oſſa.
23 Munera de ſinu impius accipit, vt peruertat ſemitas iudicii.
24 ‖In facie prudentis lucet ſapientia: oculi ſtultorum in finibus terræ.
25 Ira patris filius ſtultus, & dolor matris quæ genuit eum.

3 ″*Eſt* cõflatoriũ argẽto,& caminus auro,at probat corda Iehoua.
4 Malus attendit ″labio iniquo:mendax auſcultat linguæ ″prauæ.
5 Qui ſubſannat pauperem, probris afficit factorẽ eius: qui lætatur in contritione *alterius*,non erit impunitus.
6 Corona ſenum, filii filiorum:& gloria filiorum patres eorum.
7 Non eſt decorum ſtulto ″labium excellens:quanto magis principi *non eſt decorum* labium ″mendax?
8 *vt* lapis pretioſus eſt munus ″in oculis domini ſui: ″ad omnem *locum* ad quem ſe vertit *munus illud*,proſperabitur.
9 Qui tegit præuaricationem *cuiuſpiam*,quærit *eius* amicitiã: ″qui verò iterat rem, ſeparat ″principem.
10 ″Deſcendit increpatio in intelligentem ,magis quàm ſi percutias ſtultum centies.
11 ″Profecto rebellis quærit malum , & nuntius crudelis mittetur contra eum.
12 ″Occurrere vrſæ orbatæ *ſatius eſt* viro,quàm ſtulto ĩ ſtultitia ſua.
13 Reddens malum pro bono,non recedet malum de domo eius.
14 ″*velut* is qui aperit *viam* aquis, eſt principium contentionis: antequam igitur ″miſceatur,litem dimitte.
15 Iuſtificans impium,& qui iuſtum ″facit,impium, abominatio Iehouæ *ſunt* etiam ambo ipſi.
16 Vt quid eſt pretium in manu ſtulti, vt emat ſapientiam, & cor non eſt ei?
17 Omni tempore diligit amicus,& frater ″ad ãguſtiam naſcetur.
18 Homo deficiens corde ″percutit manũ,ſpondens ſponſionẽ ″coram amico ſuo.
19 Diligit præuaricationem,qui diligit litem: ″qui eleuat oſtium ſuum,quærit contritionem.
20 Peruerſus corde ″non inuenit bonum :″& qui vertitur in lingua ſua,cadet in malum.
21 Qui generat ſtultum,ad triſtitiam ſuam *gignit*:nec lætabitur pater ſtulti.
22 Cor lætũ,″benefacit *ut* medicina:& ſpiritus ″triſtis exiccat oſſa.
23 Munus ″è ſinu impius accipit,″ad peruertẽdum ſemitas iudicii.
24 In conſpectu intelligentis *apparet* ſapientia: & oculi ſtulti *ſunt* ″in extremo terræ.
25 Ira *eſt* patri ſuo filius ſtultus,& amaritudo genitrici ſuæ.

3 *Eſt* conflat.&c. מצרף לכסף וגו׳ ſub.quo probatur. Quidam,*Vt* conflatorium *probat* argentũ, & fornax aurum. 4 Labio iniquo, על־שפת און labio mẽdacii,aut vanitatis.i.ſermoni mendaci & vano. Prauæ. : הוות confractionũ.calamitatũ.iniuriarũ.i.ſermoni iniuriis pleno. 7 Lab.excellens: שפת יתר ſermo magnificus. arduus.i.de rebus præclaris. Mendax? : שקר mendacii. vel falſitatis?.i.ſermo mendax. 8 In oculis domini ſui: בעיני בעליו .i.in oculis illius qui illo corrũpitur,hoc eſt iudici. Quidã vertunt,in oculis habentium ipſum. Ad omnẽ,&c. : אל־כל־אשר יפנה ישכיל quoquò ſe verterit, proſpere habebit.i.vertet corda iudicũ in quãcunque partẽ volet munus illud. Alii,Omnẽ ad quẽ diuerterit,infatuabit.vel,ſtultè agere faciet. 9 Qui ve.iterat ושונה .i.reuelat. Principẽ. : אלוף ſub.à principe.Vel eſt ſing.pro plur. 10 Deſcẽdit,&c. תחת גערה במבין Hebraiſmus,pro,Admittit increpationẽ prudens, ſiue cordatus.Quidã,Cordatum plus terret obiurgatio. 11 Profecto אך Duntaxat. 12 Occurrere,&c. פגוש דוב שכול באיש Quidã volunt infinitiuũ hic poni pro imperatiuo,atque ideò vertunt,Occurrat vrſus *catulis* orbatus in quẽpiam, & non(.i.potius quàm) ſtultus in ſtultitia ſua. 14 *Velut* is qui,&c. פוטר מים וגו׳ Initium contentionis *eſt ſicut quum* quis aperit aquis *exitum*. Miſceatur,litem dimitte. : התגלע הריב נטוש miſceatur lis,dimitte.ſub.eam litem. 15 Facit impium, ומרשיע condemnat tanquã impiũ. 17 Ad anguſtiam naſcetur. : לצרה יולד Fut.Heb.pro præſ.ob tribulationem naſcitur.i.qui in tribulatione fert opem,tanquam frater cenſetur. Alii,Et frater[ſub.diligit]quando tribulatio naſcitur. 18 Percutit manum, תוקע כף defigit manum.i.contactu manus fideiubet.ſolent enim dare dextram qui pro aliis fideiubent.Mox ſequentibus declarat ſeipſum. Coram amico ſuo. : לפני רעהו pro proximo ſuo.Quidam ſic vertunt totum verſum,Qui ſtipulata manu pro proximo fideiuſſor ſpondet,imprudens eſt. 19 Qui eleuat,&c. מגביה פתחו Qui eleuat ædificium ſuum,quærit contritionem.vel,confuſionem.Quidam Hebræi,Eleuans aperturam ſuam,ſiue apertionẽ.i.os ſuum.q.d.qui loquitur ſuperba contra homines. 20 Non inuenit bonũ: לא ימצא־טוב Ita Hebraicè vt vertimus,pro,non adipiſcetur fœlicitatem. Et qui vertitur in lingua ſua, ונהפך בלשונו & inuerſus lingua ſua.vel ſermone ſuo.i.qui mutat ſermonẽ.Periphraſis bilinguis. 22 Benefacit *ut* medicina: ייטיב גהה vegetius reddit *corpus* velutmedicina.Quidam, bonã facit valetudinem.Alii,bonificat(ſiue meliorem reddit)medicinã.i.iuuat medicinã ipſam.nam tum facilius ſanat medicina. Triſtis נכאה perturbatus.conſternatus.perculſus aliquo affectu. 23 E ſinu מחיק ſub.diuitis.i.clàm. Accipit יקח Fut.Heb. pro præſ. 24 In cõſpectu &c. את־פני מבין In vultu prudẽtis *lucet* q.d.prudenti præſto eſt ſapientia:at ſtultus quærit eam,& non inuenit. In extremo terræ. : בקצה־ארץ Hebraiſmus,pro ſunt vagi.

'Etiam condemnare iuſtum non *eſt* bonum: percutere princi- 26
pes propter rectitudinem.
Cohibet eloquia ſua 'qui ſcit ſcientiam: 'pretioſus ſpiritu *eſt* vir 27
intelligens.
Etiam ſtultus quum tacet, ſapiẽs reputatur: *&* qui obthurat la- 28
bia ſua, 'intelligens. Cap. XVIII.

O'B deſideriũ *eius* quæret ſeparat⁹, in õni 'ſapiẽtia miſcebit ſe. 1
At 'non complacebit ſibi ſtultus in intelligentia, 'niſi quũ 2
manifeſtabitur cor eius.
Quando venit *ad nos* impius, venit etiam contemptus: '& cum 3
viro ignominioſo opprobrium.
Vt aquæ profundæ *ſunt* verba oris viri: *ut* torrens redundans *eſt* 4
'vena ſapientiæ.
Accipere perſonam impii 'non *eſt* bonum, 'vt declinare faciant 5
iuſtum in iudicio.
'Labia ſtulti veniunt cũ lite: & os eius ad percuſſiones vocabit. 6
Os ſtulti *erit* contritio ſibi: '& labia ipſius laqueus animæ ſuæ. 7
Verba 'ſuſurronis *ſunt* 'velut blanda, ſed ipſa deſcendũt ad inte- 8
riora ventris.
Etiã 'qui remiſſus eſt in opere ſuo, 'frater eſt 'domino diſſipãti. 9
Vt turris fortis *eſt* nomen Iehouæ: ad ipſum curret iuſtus, '& ex- 10
altabitur.
Opes diuitis *ſunt ut* 'vrbs fortitudinis ſuæ, & ſicut murus 'eleua- 11
tus in imaginatione ſua.
Ante attritionẽ 'eleuatur cor viri: & ante gloriam *erit* 'humilitas. 12
Reſpõdens verbum antequam audiat, ſtultitia eſt ei & pudor. 13
Spiritus viri 'feret infirmitatem eius: ſpiritum autem 'percuſ- 14
ſum quis feret?
'Cor intelligens acquirit ſcientiam: & auris ſapientum quærit 15
ſcientiam.
Donũ hominis 'dilatare facit ei *locũ*: & ãte magnates deducit eũ. 16
'Iuſtus, prior eſt in cauſa ſua: 'venit autem ſocius eius, & inue- 17
ſtigat eum.
Lites ceſſare facit ſors: '& inter fortes diuidet. 18

26 Non eſt bonum, damnum inferre iuſto, nec percutere principẽ qui recta iudicat.
27 ‖Qui moderatur ſermones ſuos, doctus & prudens eſt: & pretioſi ſpiritus vir eruditus. Iacob.1.
28 Stultus quoque ſi tacuerit, ſapiens reputabitur: & ſi compreſſerit labia ſua, intelligens. Cap. XVIII. Infrà
1 OCcaſiones quærit qui vult recedere ab amico: omni tempore erit exprobrabilis. Ex
2 Non recipit ſtultus verba prudentiæ, niſi ea dixeris quæ verſantur in corde eius.
3 Impius quum in profundum venerit peccatorũ, cõtemnit: ſed ſequitur eum ignominia & opprobrium. Infrà
4 Aqua profunda verba ex ore viri: & torrens redũdans fons ſapientiæ.
5 Accipere perſonam impii non eſt bonũ, vt declines à veritate iudicii.
6 Labia ſtulti miſcent ſe rixis, & os eius iurgia prouocat. B
7 Os ſtulti contritio eius, & labia ipſius ruina animæ eius. Deut. Dani.
8 Verba bilinguis, quaſi ſimplicia, & ipſa perueniũt vſq; ad interiora vẽtris. Ex
Pigrum deiicit timor: animæ autem effæminatorum eſurient.
9 Qui mollis & diſſolutus eſt in opere ſuo, frater eſt ſua opera diſſipãtis.
10 Turris fortiſſima nomen Domini: ad ipſum currit iuſtus, & exaltabitur.
11 Subſtantia diuitis vrbs roboris eius, & quaſi murus validus circundãs eum.
12 Antequã cõteratur, exaltatur cor hoĩs: & antequã glorificetur, humiliatur. Eccli.
13 ‖Qui pri⁹ reſpõdet q̃ audiat, ſtultũ ſe eſſe demõſtrat, & cõfuſione dignũ. C
14 Spiritus viri ſuſtentat imbecillitatem ſuam: ſpiritum verò ad iraſcendum facilem quis poterit ſuſtinere?
15 Cor prudens poſſidebit ſcientiam, & auris ſapientium quærit doctrinã.
16 Donum hominis dilatat viã eius, & ante principes ſpatium ei facit.
17 Iuſtus prior eſt accuſator ſui: venit amicus eius, & inueſtigabit eum.
18 Contradictiones comprimit ſors, & inter potentes quoque diiudicat.

26 Etiam condẽnare iuſtũ גם ענוש לצדיק Profectò nocumentũ inferre iuſto. 27 Qui ſcit ſcientiam: יודע דעת Periphraſis eſt ſapientis. Quidã, Qui cohibet verba ſua, ſapiens eſt. Pretioſus ſpiritu יקר־רוח nobilis ſpiritu. Vel ſecundum aliam lectionẽ וקר, & frigidus ſpiritu. i. qui nõ facilè mouetur ad iram. à radice קרר. 28 Intelligens.: נבון prudens. ſub. reputatur.

IN CAPVT XVIII.

1 Ob deſiderium, &c. לתאוה יבקש נפרד Fut. Heb. pro præſ. acſi dicat, Præ deſiderio eius ſapientiæ, quærere ſolet *quærens ſapiens ſapientiam*, ſeiunctus *ab hominibus*. id eſt, poſthabitis rebus omnibus. Alii, Secundum deſiderium, ſiue Præ deſiderio quæret ſeparatus. i. liber omni re terrena. Ex more Hebraico ſubaudiri debet nomen vel participium à verbo deſcẽdens: vt à quæret, quærens. Sapientia תושיה doctrina vera. vel, eruditione ſana. Quidam parum ex loco vertunt, eſſentia. Alii, ſoliditate. 2 Nõ complacebit ſibi, &c. לא־יחפץ כסיל בתבונה Stultus non delectatur intelligentia. Vel, prudentia. Niſi quũ manifeſtatur cor eius.: כי אם־בהתגלות לבו Ad verbum, ſed in patefacere cor eius. i. in eo quod manifeſtat cor eius: nempe in ſtultitia. Quidam, Sed *in eo quod* volutat corde ſuo. 3 Et cum *viro* ignominioſo ועם־קלון Ad verbum, & cum ignominia. i. cum viro ignominioſo. 4 Vena מקור fons. 5 Non eſt bonum: לא־טוב. i. peſſimum eſt. nam quando Hebræi volunt explicare ſuperlatiuum, dicunt per negationem. Vt declinare fa. &c.: להטות צדיק במשפט vt cadere facias iuſtũ iudicio. Alii, vt peruertas *cauſam* iuſti in iudicio. 6 Labia ſtulti, &c. שפתי כסיל וגו׳ Sermones ſtulti deueniunt in litẽ: & os eius ad verbera inuitat. Vel, conuocat ad digladiationes. 7 Et labia ipſ. &c. ושפתיו מוקש נפשו: & verba ſua offendiculum animæ ſuæ. q. d. læditur ſtultus proprio ſermone. 8 Suſurronis נרגן delatoris. detractoris. Velut blanda, כמתלהמים à להם blãdiri, lenire. Alii, metatheſi literarũ, ab הלם cõtriuit, percuſſit, vulnerauit, vertunt, velut percuſſiones *leues*. q. d. verba delatoris clàm occidunt. Vide eadem infrà cap. 26. d. 22. 9 Qui remiſſus, &c. מתרפה במלאכתו qui dereliquerit opus ſuũ. Frater eſt אח הוא Hebraiſm⁹, pro, ſimilis eſt. Domino diſſi.: לבעל משחית domino [. i. viro] perdẽti. ſub. facultates ſuas. 10 Et exaltabitur.: ונשגב. i. erit in loco alto & tuto. 11 Vrbs fortitudinis ſuæ, קרית עזו Hebraiſmus, vrbs fortiſſima ipſius. Eleuatus, &c.: נשגבה במשכתו altus [vel ſublimis] in mente ſua. vel opinione. 12 Eleuatur יגבה Fut. Heb. pro præſ. ſe exaltat. aut exaltare ſolet. Simile habes ſuprà cap. 16. c. 18. Superbi humiliantur: & humiles exaltantur. Humilitas.: ענוה deiectio. manſuetudo. 14 Feret infirmitatem eius: יכלכל מחלהו Fut. Heb. pro præſ. perfert morbum eius. id eſt, corporis ſui in quo habitat. Percuſſum נכאה perculſum, vel perturbatum aliqua afflictione. q. d. Leuius eſt ferre corporis quàm animi infirmitatem. Feret?: ישאנה Ad verbum, feret eum? Redundat pronomen Latinis. Alii, leuabit, vel ſuſtentabit eum. 15 Cor intelligens לב נבון Animus prudentis. 16 Dilatare facit ei *locum*: ירחיב לו Ad verbum, latam facit ei, ſub. viam. Quidam vertunt, parat aditum ſibi. ad iudices ſcilicet. Seipſum declarat ſequentibus verbis. 17 Iuſtus, prior צדיק הראשון Iuſtus *eſt* primus in lite ſua. i. qui prior eſt in lite ſua narranda iudici corrupto muneribus, eſt iuſtus, hoc eſt ſuperior in cauſa. Venit autem, &c.: ובא רעהו וחקרו quamuis veniat ſocius eius, [. i. aduerſarius] & inueſtiget eum. i. verba eius. q. d. quãuis excutiat cauſam illius prior is. 18 Et inter, &c.: ובין עצומים יפריד & cõtendẽtes ſeparat. qui ſcilicet roborãt ſeſe in cõtentione & litẽ, vt annotat doctus inter Hebræos. Fut. Heb. pro præſ. ſeparat vnũ ab alio.

Frater qui adiuuatur à fratre, quaſi ciuitas firma: & iudicia quaſi vectes vrbium.

D De fructu oris viri replebitur venter eius, & genimina labiorum ipſius ſaturabunt eum.

Mors & vita in manu linguæ: qui diligunt eam, comedent fructus eius.

Qui inuenit mulierem bonam, inuenit bonum, & hauriet iucunditatē à Domino.

Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum: qui autem tenet adulteram, ſtultus eſt & inſipiens.

Cū obiecrationibus loquitur pauper, & diues effabitur rigide.

Vir amicabilis ad ſocietatem magis amicus erit, quàm frater.

Cap. XIX.

Melior eſt pauper qui ambulat in ſimplicitate ſua, quàm torquens labia, & inſipiens.

Vbi non eſt ſcientia, animæ non eſt bonū: & qui feſtinus eſt pedibus, offendet.

Stultitia hominis ſupplantat greſſus eius: & contra Dominum feruet animo ſuo.

Diuitiæ addūt amicos plurimos: à paupere autem & hi quos habuit ſeparantur.

Teſtis falſus non erit impunitus: & qui mēdacia loquitur, nō effugiet.

Multi colunt perſonam potentis, & amici ſunt dona tribuentis.

Fratres hominis pauperis oderunt eum, inſuper & amici procul receſſerunt ab eo: qui tantum verba ſectatur, nihil habebit.

B Qui autem poſſeſſor eſt mentis, diligit animam ſuam, & cuſtos prudentiæ inueniet bona.

Falſus teſtis non erit impunitus: & qui loquitur mendacia peribit.

Non decent ſtultū deliciæ, nec ſeruum dominari principibus.

Doctrina viri per patientiam noſcitur, & gloria eius eſt iniqua prætergredi.

Sicut fremitus leonis, ita & Regis ira: & ſicut rōs ſuper herbam, ita & hilaritas eius.

19 ″Frater *læſus* durior eſt ciuitate forti: & lites *fratrum ſunt* velut ve-
ctis″palatii.
20 De fructu oris viri ″ſatiatur venter ipſius: ″prouentu labiorum
ſuorum ſaturabitur.
21 Mors & vita″in manu lĩguæ:″& q. diligit eā, comedet fructū ei⁹.
22 Qui inuenit″mulierem, inuenit bonum, ″& hauſit beneuolen-
tiam à Iehoua.
23 ″Deprecationes loquitur pauper: diues autē″reſpōdet dura *verba*.
24 ″Vir amicorū *par eſt* vt præſtet ſe amicum, quum ſit amicus ma-
gis coniunctus quàm frater. Cap. XIX.
1 Melior eſt pauper qui ambulat″in integritate ſua, quàm per-
uerſus labiis ſuis, ″& eſt ſtultus.
2 Etiam″abſque ſcientia, deſiderium non eſt bonum: ″& feſtinus
pedibus, peccat.
3 Stultitia hominis ″peruertet viam eius: & contra Iehouam in- ″peruertet תסלף Fut. He. pro præſ.
dignatur cor eius.
4 Opes adiūgūt amicos multos: at pauper ab amico ſuo ſeparatur
5 ″Teſtis mendax non erit impunitus: & *qui* loquitur mendacia,
non euadet.
6 ″Multi precātur faciem principis: & omnis amícus *eſt*″viro dona *tribuenti.*
7 Omnes fratres pauperis oderunt eum: quanto magis ″amici il-
lius″elongabunt ſe ab eo? ″perſequitur verba, & non *ſunt*.
8 ″Poſſidēs cor, diligit animam ſuam, *&* ″cuſtodit intelligentiam
″vt inueniat bonum.
9 ″Teſtis mēdax nō erit impunit⁹: & *qui* loquitur mēdacia, peribit.
10 Non eſt decora ſtulto delectatio: quanto minus *deceat* ſeruum do-
minari principibus?
11 ″Intelligentia hominis retardat furorem ipſius: & gloria eius
eſt″præterire præuaricationem.
12 Veluti rugitus catuli leonis *eſt* ira Regis: & ſicut ros ſuper herbā
″beneuolentia eius.

19 Frater *læſus* durior eſt, &c. אח נפשע וגו' Frater *læſus* obſtinatior eſt, &c. Alii, Frater qui rebellat, *magis rebellat* quàm ciuitas fortis. Præt.Heb. pro præſ.i. Rebellio fratris grauior eſt quàm rebellio ciuitatis fortis contra principē ſuū. Vel, Frater qui præuaricatur[.i.à quo egreditur præuaricatio] *magis præuaricatur* quàm ciuitas fortis. ſub. quæ præuaricatur contra regē ſuū. Alii vertunt, Frater *iniquitate offenſus*, vehementior eſt vrbe fortiſſima. Alii iungentes præcedenti verſui, vertunt, Frater *ſorte* eiicitur[ſeparatur]ab vrbe forti. i. ex contentione ſua dura quæ illi eſt cum fratre, quæ fortior eſt vectibus palatii. q.d. ſorte dirimuntur lites inter fratres, quantūuis acerbæ. Palatii. ארמון: .i. velut vectes quibus clauduntur fores palatiorum. q.d. fortes ſunt & grauiſſimæ. 20 Satiatur תשבע Fut.Heb.pro præſ. Prouentu lab.ſ. תבואת שפתיו Repetitio eſt. idē eſt enim prouentus labiorū, & fructus oris, nēpe ſermo. 21 In manu lin. ביד לשון in poteſtate linguæ. q.d. lingua poteſt interficere ſermone ſuo, poteſt & ſeruare. Et qui dil. eā, comedet ואהביה יאכל Ad verbū, & diligentes eā, comedet. Plurale ſingulari iunctum, more Hebraico, pro, vnuſquiſque qui diligit eam, comedet, vel comedit, vt ſit Fut. pro præſ. 22 Mulierem, אשה Alii ſubaudiūt bonā, alii taciturnam, quæ abſolutè dicitur mulier, ſiue vxor. Et hauſit, &c. ויפק רצון & eduxit fauorē. vel gratiam, beneplacitū, & amorē. Metaphora ab iis qui hauriunt aquā. q.d. hoc aſſequutus eſt beneficio Dei. Idē genus dicendi lege ſuprà 8.d.35. 23 Deprecationes תחנונים Verba ſupplicia. vel deprecatoria. q.d. Vtitur ſermone ſupplici. Fut.Heb.pro præſ. Reſpo. dura. יענה עזות: Fut.Heb.pro præſ. loquitur aſpera. ſub. verba. Frequēter enim Hebræi vtuntur tāqua neutro ſubſtātiuo, pro adiectiuo cū ſubſtantiuo. 24 Vir amic. &c. איש רעים וגו' Ad verbū, Vir amicorū ad amicādum, (ſi Latinè dici poſſet) & eſt diligens magis cōiunctus, quam frater. Hebraicū dicendi genus, acſi dicas, Vir deditus acquirendis amicis, id facit vt multos amicos ſibi faciat: propterea quòd amicus qui verè diligit, cōiunctior ſit fratre. Alii exponūt, Vir qui multos habet ſibi amicos, debet ſe præſtare amicū erga illos: hoc eſt, dare operā vt eos in amicitia retineat. nam amici ſuperant fratres amicitia. Quidā vertunt, Vir *aptus* amicitiæ, & cui cordi eſt amicitiā colere, plus amat & firmius, quàm frater. Alii, Vir qui diligit amicos, aſſociat illos ſibi: & eſt amicus qui firmius adhæret quàm frater.

IN CAPVT XIX.

1 In integritate ſua, בתומו in perfectione ſua. Vel, in probitate ſua. i. qui præbet ſe probū. Et eſt ſtul.: והוא כסיל quum ſit ſtultus. 2 Abſque ſciē. &c. בלא־דעת וגו' abſque ſciētia animæ, nō eſt bonū. Alii, abſque prudentia, deſideriū peſſima res eſt. Anima pro deſiderio, quòd animo deſideremus. Alii, Vbi non eſt ſcientia, anima *fertur ad id quod* non eſt bonnm. Et feſtinus, &c. ואץ ברגלים חוטא: .i. qui feſtinat vt impleat deſideriū ſuū, peccat. Quidā vertūt, vt qui feſtinat, & pedibus offendit. 5 Teſtis mē. &c. עד שקרים וגו' Ad verbū, Teſtis mendaciorū, non erit mundus, vel, emundabitur. 6 Multi, &c. רבים וגו' Viri præclari[optimates]deprecantur faciē liberalis. nempe in pauperes. q.d. Etiam magnatibus curæ eſt vt ſibi concilient amicos liberales. Commendat liberalitatem in pauperes. Viro dona *trib.*: לאיש מתן Ad verbū, viro doni. i. omnes qui amici ſunt, amabunt virū munificum. Quidā vertunt, Et nemo non eſt amicus hominis qui dat munera. Vel, nemo nō ſe ſociat largitori munerū. 7 Amici illius, &c. מרעהו רחקו Ad verbū, amicus eius elongabūt ſe. Plurale verbū ſingulari nomini iunctū, pro, amici eius ſubducent, vel ſubtrahēt ſe ab eo. acſi dicat, Omnes fratres pauperis oderunt eum, quia nō capiunt ex illo aliquid emolumenti: quanto magis qui illi ſunt amici, ſubtrahent ſe ab eo? Quidam ſine interrogatione vertūt, Quin & amici eius elōgant ſe ab eo. Perſequitur, &c. מרדף וגו' Ita Hebraicè vt vertimus. q.d. requirit, repoſcit, & tanquam exigit quod ſibi promiſerunt, nihil verò præſtant promiſſores. 8 Poſſidens cor קונה־לב Quia in corde ſita eſt prudentia, ideo quidam vertunt, Qui ſibi comparat prudentiam. Cuſtodit intelligentiam שומר תבונה prudentiam obſeruat. 9 Teſtis mēdax עד שקרים Vide paulo antè verſu 5. 11 Intelligentia hominis שכל אדם Prudens homo. Præterire עבור tranſgredi. i. diſſimulare, ſiue conniuere ad tranſgreſſionem fratris ſui. 12 Beneuolentia eius: רצונו clementia[beneplacitū]eius.

'Contritiones patri ſuo *eſt* filius ſtultus: & *ſicut* ſtillatio cõtinua, 13
ſunt contentiones mulieris.
Domus & diuitiæ hæreditas patrum *eſt*: à Iehoua autem *accipitur* 14
mulier"intelligens.
'Pigredo cadere facit ſoporem:& anima'remiſſa eſuriet. 15
Qui cuſtodit mandatum, cuſtodit animam ſuam: *ſed* qui con- 16
temnit vias ſuas, morietur.
"Mutuat Iehouæ q̃ largitur pauperi,& retributionẽ ſuã reddet ei. 17
Caſtiga filium tuum, 'quũ eſt *adhuc* ſpes: '& ad interficiendum 18
eum ne eleues animam tuam.
"Magnus ira"ſuſtinet pœnam: quia ſi erueris *eum*, adhuc tamen 19
"addes *caſtigare eum*.
Audi conſilium, & ſuſcipe 'correctionem: vt ſis ſapiens in no- 20
uiſſimo tuo.
Multæ cogitationes ſunt in corde viri: conſilium autem Iehou- 21
æ permanet.
"Deſiderium hominis miſericordia eius: & præſtantior eſt pau 22
per quàm vir"mendax.
Timor Iehouæ ad vitam, & ſatur 'commorabitur: 'non viſita- 23
bitur malo.
Abſcõdit piger manũ ſuã in ſinu:etiã ad os ſuũ'nõ adducet eã. 24
Deriſorem *ſi* percuſſeris, ſimplex efficietur aſtutus:& *ſi* increpa- 25
uerit *quiſpiam* intelligentem,'intelliget ſcientiam.
'Deſtruit patrem, fugat matrem, filius pudore & probris affi- 26
ciens *parentes*.
'Ceſſa fili mi audire inſtitutionem *quæ eſt* vt aberres ab eloquiis 27
ſcientiæ.
Teſtis'impius'deridet iudiciũ:& os impiorum'tegit iniquitatẽ. 28
Parata ſunt deluſorib⁹ iudicia,'& cõtritiones corpori ſtultorũ. 29

Cap. XX.

D'Eriſorem *efficit* vinũ,'tumultuantem *efficit* שſechar: & omnis 1
'qui ſe oblectat in eo, non erit ſapiens.
Rugitus tanquã leunculi *eſt* terror Regis:'qui iraſcitur illi,'pec- 2
cat *contra* animam ſuam.
Gloria *eſt* viro quieſcere à lite:& omnis ſtultus admiſcet ſe *liti*. 3
'Propter hyemem piger non arabit,'idcirco mẽdicabit æſtate, 4
& non erit *panis*.
Vt aqua profunda *eſt* conſilium in corde viri: '& homo intelli- 5
gens hauriet illud.

'Prop.hyem. מחרף Ab hyeme

13 Dolor patris filius ſtultus: & tecta iurgiter perſtillantia, litigioſa mulier.
14 Domus & diuitiæ dantur à parentibus: à Domino autẽ propriè vxor prudens.
15 Pigredo immittit ſoporem, & anima diſſoluta eſuriet. C
16 Qui cuſtodit mandatum, cuſtodit animam ſuam: qui autẽ negligit vias ſuas, mortificabitur.
17 Fœneratur Dño, qui miſeretur pauperis, & viciſſitudinẽ ſuam reddet ei.
18 Erudi filium tuum, ne deſperes: ad interfectionem autem eius ne ponas animam tuam.
19 Qui impatiens eſt, ſuſtinebit damnum: & quũ rapuerit, aliud apponet.
20 Audi conſilium, & ſuſcipe diſciplinã, vt ſis ſapiens in nouiſſimis tuis.
21 Multæ cogitationes in corde viri: voluntas autẽ Domini permanebit.
22 Homo indigens miſericors eſt: & melior eſt pauper, quàm vir mẽdax. D
23 Timor Domini ad vitam: & in plenitudine commorabitur, abſque viſitatione peſſimi.
24 Abſcõdit piger manum ſuam ſub aſcella, nec ad os ſuum applicat eã.
25 Peſtilente flagellato ſtultus ſapiẽtior erit: ſi autem corripueris ſapientem, intelliget diſciplinam.
26 Qui affligit patrem, & fugit matrẽ, ignominioſus eſt & infœlix.
27 Non ceſſes fili audire doctrinam, nec ignores ſermones ſcientiæ.
28 Teſtis iniquus deridet iudicium: & os impiorum deuorat iniquitatem.
29 Parata ſunt deriſoribus iudicia, & mallei percutientes ſtultorum corporibus.

Cap. XX.

1 LVxurioſa res vinũ, & tumultuoſa ebrietas: quicũque his delectatur, non erit ſapiens.
2 Sicut rugitus leonis, ita & terror Regis: qui prouocat eum, peccat in animam ſuam.
3 Honor eſt homini qui ſeparat ſe à contentionibus: omnes autem ſtulti miſcentur contumeliis.
4 Propter frigus piger arare noluit: mendicabit ergo æſtate, & non dabitur illi.
5 Sicut aqua profunda, ſic cõſilium in corde viri: ſed homo ſapiẽs exhauriet illud.

13 Contrit. הוות Calamitates. Afflictiones. 14 Intelligẽs.: משכלת prudens. 15 Pigredo cad.fa. עצלה תפיל Deſidia immittit. Ignauia parit. vel irruere facit. Remiſſa רמיה doloſa. fraudulenta. i. homo fraudulentus. 17 Mutuat מלוה Fœnerat. 18 Quia eſt *adhuc* ſpes: כי יש תקוה quando eſt ſpes. Et ad interficiendum, &c. ואל המיתו וגו' Verbum eſt à מות mortuus eſt. Alii deducẽtes à radice המה, ſtrepitum, ſiue ſonitũ fecit, vertũt, & ad ſonitum, ſiue clamorẽ eius ne aduertas animum tuum. i. fine eũ clamare, & ne deſinas caſtigare. 19 Magnus ira גדל חמה. i. iracundus. Suſtinet pœnã: נשא ענש ſuſtinet mulctã. ſiue cõdemnationem, aut damnum. i. tandẽ mulctatur. Addes.: תוסף addet. ſub. ira efferueſcere. 20 Correctionem: מוסר diſciplinã. caſtigationem. Alii, eruditionẽ. 22 Deſid.ho.&c. תאות וגו' Deſid.ho. gratia eius. ſub. Dei, cuius mentionẽ fecit ſuperiori verſiculo. Alii, Delectat hominẽ ſi benefaciat. Alii, Volupe ſit homini benefacere. Nõnulli cõtrà, Deſideriũ hominis eſt ignominia[aut vituperiũ] ipſius. i. adducit eũ ad ignominiã: quia natura pronus eſt homo ad peccata. Mendax.: כזב negãs. 23 Cõmor. ילין pernoctabit. Nõ viſit.mal.: בל יפקד רע nõ fiet recordatio mali. i. ſatur exiſtẽs, pernoctabit ſecurus. 24 Nõ ad.eã.: לא ישיבנה. i. nihil habebit quod in os ingerat. 25 Intell.ſciã.: יבין דעת. i. fiet prudentior. 26 Deſtruit משדד Diripit. Expilat. 27 Ceſſa חדל Deſine, &c. i. Fuge inſtitutionem quæ te abducit à mandatis Dei. 28 Impius בליעל nihili. peruerſus. inutilis. Deridet iud. יליץ משפט Fut. Heb. pro præſ. ſubſannat æquitatẽ. vel, iuſtitiam. Quidã Hebræorum, cõponet, ſeu palliabit iudicium. i. teget teſtimoniũ ſuum in iudicio bonitate aut decore verborũ ſuorum, perinde acſi eſſet veritas, quanuis ſit mendaciũ. & ſic mox ait, Et os impiorũ operiet[vel abſcondet] mendacium. bonitate ſcilicet argumentorum ſuorũ. Alii, peruertet iudicium, ſophiſticè loquendo. Tegit יבלע deglutit. deuorat. i. diſſimulat iniquitatem. 29 Et contritiones, &c. ומהלומות לגו & vibices[contuſiones. verbera] dorſo ſtultorum.

IN CAPVT XX.

1 Deriſorẽ, &c. לץ היין Ad verbum, Deriſor vinum, tumultuatur שſechar. Hebraiſmus, pro, deriſor eſt vir vini, & tumultuatur, ſiue tumultũ facit vir ſechar. pro, Subſannator eſt qui vino deditus eſt, & tumultũ facit qui ſiceram amat. Qui ſe, &c. שגה בו indulgẽs illi. ſub. vino. Vel, qui errat in illo. 2 Qui iraſc.&c. מתעברו וגו' qui incitat illũ, [ſiue irritat] peccat in vitã ſuã. i. exponit ſe mortis periculo. 4 Idcir.mend. ושאל & interrogabit[ſub. famulos] de meſſe, [nũ ſcilicet ſit pulchra] & nulla erit. Sic Nume. 27. c. 21. Vel, & petet: nec erit. ſub. quod detur ei, vel qũi det. 5 Et homo, &c.: ואיש תבונה ידלנה Ad verbũ, & vir intelligẽtiæ hauriet illud. ſub. conſiliũ.

6 Multi homines, miſericordes vocãtur: virum autem fidelem quis inueniet?

Suprà 18.d.22 — 7 Iuſtus qui ambulat in ſimplicitate ſua, beatos poſt ſe filios derelinquet.

B 8 Rex qui ſedet in ſolio iudicii, diſſipat omne malum intuitu ſuo.

C 3.Reg.8.e.46 2.par.6.g.36 1.Iohan.1.d.8 — 9 Quis poteſt dicere, Mundum eſt cor meum, purus ſum à peccato?

10 Pondus & pōdus, menſura & mẽſura, vtrunque abominabile eſt apud Dominum.

11 Ex ſtudiis ſuis intelligitur puer, ſi munda & recta ſint opera eius.

12 Aurem audientẽ & oculum videntem, Dominus fecit vtrunque.

13 Noli diligere ſomnũ, ne te egeſtas opprimat: aperi oculos tuos, & ſaturare panibus.

14 Malũ eſt, malũ eſt, dicit omnis emptor: & cũ receſſerit, tũc gloriabitur.

C 15 Eſt aurum, & multitudo gemmarum: vas autẽ pretioſum labia ſcientiæ.

D Infrà 27.b.13 — 16 Tolle veſtimentum eius qui fideiuſſor extitit alieni, & pro extraneis aufer pignus ab eo.

17 Suauis eſt homini panis mẽdacii, & poſtea implebitur os eius calculo.

Suprà 11.c.13 — 18 Cogitationes cōſiliis roborantur, & gubernaculis tractãda ſunt bella.

Infrà 24.b.? Infrà 22.b.? — 19 Ei qui reuelat myſteria, & ambulat fraudulenter, & dilatat labia ſua, ne commiſcearis.

Exo.21.c.17 Leuit.20.b.9 Matth.15.a.4 — 20 Qui maledicit patri ſuo & matri, extinguetur lucerna eius in mediis tenebris.

D 21 Hæreditas ad quam feſtinatur in principio, in nouiſſimo benedictione carebit.

Deut.32.e.35 Suprà 17.c.13 Infrà 24.d.29 Rom.12.d.17 1.Theſſ.5.c.15 1.Pet.3.b.9 — 22 Ne dicas, Reddam malum: expecta Dominum, & liberabit te.

23 Abominatio eſt apud Dominum pondus & pondus, ſtatêra doloſa nō eſt bona.

24 A Domino diriguntur greſſus viri: quis autem hominum intelligere poteſt viam ſuam?

ʹMultitudo hominum prædicat vniuſcuiuſque miſericordiam: virum autem ʹveracem quis inueniet?
ʹAmbulantis in perfectione ſua iuſti, beati *erunt* filii eius poſt eũ.
Rex qui ſedet ſuꝑ ſoliũ iudicii, ʹdiſpergit oculis ſuis ōne malũ.
ʹQuis poteſt dicere, Mundaui cor meum, mundatus ſum à peccato meo?
ʹDuplex pondus & duplex menſura, abominatio Iehouæ *ſunt* ʹetiam ambo ipſa.
Etiam operibus ſuis ʹcognoſcitur puer, ʹan mundum & an rectum ſit opus eius.
ʹAurẽ audientẽ, & oculũ videntẽ, Iehoua fecit etiã ambo iſta.
Ne diligas ſomnũ, ʹne fortè efficiaris pauper: aperi oculos tuos, ʹſatura teipſum pane.
Malũ eſt, malũ eſt, dicit emptor: ʹ& diſcedens tũc iactabit ſeſe.
Eſt aurum, & multitudo gemmarum: ʹat *ut* vas pretioſum *ſunt* ʹlabia ſcientis.
ʹTolle veſtimẽtum eius, quia fideiuſſit pro extraneo: & *quia* pro extranea *fideiuſſit*, pignus ab eo *accipe*.
Suauis eſt viro panis ʹmẽdax: & poſtea implebitur os eius ʹarena.
Cogitationes conſilio ʹfirmantur: ʹ& conſiliis fac bellum.
Qui reuelat ſecretum, incedit ʹfraudulenter: ʹ& *cum eo* qui allicit labiis ſuis, ne miſceas te.
Maledicentis patri ſuo & matri ſuæ extinguetur lucerna ʹin obſcuritate tenebrarum.
Hæreditas feſtinanter acquiſita in principio, etiam nouiſſimũ eius non benedicetur.
Ne dicas, Reddam malum: expecta Iehouam, & ſaluũ faciet te.
Abominatio Iehouæ *ſunt* ʹdiuerſa pondera, & bilanx doloſa ʹnon eſt bona.
A Iehoua greſſus viri *diriguntur*: ʹhomo autem quomodo intelliget viam ſuam?

6 Multitudo, &c. רב־אדם וגו׳ Ad verbum, Multitudo hominis inuocat virũ beneficii ſui. vel, miſericordiæ ſuæ. i. Plurimi inuocare ſolent virũ in quẽ contulerunt beneficia. Vel, prædicabunt & palàm dicent ſinguli beneficia quæ contulerunt in alios. Vertũt alii rurſum ad verbum, Multitudo hominum prædicabit quiſque miſericordiam ſuam. i. Quamplurimi homines prædicant miſericordiam ſuam, & opus bonum quod faciũt. Alii in eundem ſenſum, Multi volunt dici benefici, ſed fide non præſtãt quod dicuntur, parum ſuo nomini reſpondentes. Veracem אמונים Ad verbum, veritatum. fidelitatum. i. fidelem, & memorem beneficii accepti. Vel, qui faciat miſericordiam fideliter & veraciter propter Deum, non vt ſe magnificet, & iactet in oculis creaturarum. Ita Hebræi. 7 Ambulantis, &c. מתהלך בתומו וגו׳ Qui ambulat in integritate ſua, *hic* iuſtus: *ſed &* filii eius poſt ipſum *erunt* beati. 8 Diſpergit מזרה diſſipat. diſgregat. i. Rex iuri ſuis reddendo dãs operã, ſolo nutu repellit omne malũ. 9 Quis po. dic. מי־יאמר Ad verbũ, Quis dicet. vel dicat. 10 Duplex pondus & duplex mẽſ. אבן ואבן איפה ואיפה Ad verbum, Lapis & lapis, menſura & menſura. Vt Hebræi, In corde & corde loqui dicũt, Pſal. 12.a.3, pro duplici corde: ita Pōdus & pondus, pro diuerſis ponderibus: menſurã & menſuram, pro diuerſis menſuris. Omnia autẽ menſurarũ genera per hæc intelligit. Vide paulo pòſt verſu 23. Etiã ambo ipſa. : גם־שניהם Hebraiſmus, pro Vtrũque eorũ. 11 Cogn. puer, יתנכר־נער ignotus erit puer. Vtroque modo exponitur ab Hebræis in ea coniugatione. i. nō facilè cognoſcitur natura pueri ex operibus. An mundũ, &c. אם־זך וגו׳ etiãſi [vel, quãuis] purũ & rectũ ſit opus eius. 12 Aurem aud. &c. אזן שומעת וגו׳ Auris audit, & oculus videt. q. d. auris officiũ eſt audire, & oculi videre: & Iehoua fecit vtrũque. 13 Ne forte effic. p. פן־תורש ne cōficiaris egeſtate. Satura שבע Imperatiuus pro futuro, vt Aſcende in montẽ, & morere. i. morieris. Deut. 32.g.50. 14 Et diſce. ואוזל לו Ad verbũ, & diſcedẽs ſibi. Redundat ſibi. Qui emit, dicit de re quã cōparare vult, Eſt mala: at diſcedẽs, tũc gloriabitur de ea, tanquã de re bona. 15 At *ut* vas, &c. וכלי יקר .i. Quiſque aurum, & gemmas emere poteſt: pretioſa illa quidem, ſed pretioſior ſermo ſapiens. Vel, Os ſcitũ, auro, gemmis, ac pretioſis vaſis pretioſius eſt. Vel, Magni fiunt aurum & gẽmæ: ſed pretioſius vas labia ſcientiæ ſunt. Alii vertunt, Eſt aurum, ſunt gemmæ multæ, & *ſunt* vaſa pretioſa *homini qui habet* labia ſciẽtiæ. Labia ſciẽ. : שפתי־דעת Ad verbũ, labia ſciẽtiæ. i. ſermo doctus & eruditus. 16 Tolle veſt. e. לקח־לבגדו Relatiuũ pro antecedẽte, & imperatiuũ ſingul. pro futuro plur. acſi dicat, Finis hominis qui fideiuſſerit pro extraneo, erit, vt propter fideiuſſionẽ, quũ ſoluẽdo nō fuerit, tollãt etiã veſtimentũ eius, & pignerẽt eum. Docet, periculum fideiuſſorum tale vt tandem ad paupertatem deueniant. Aut adhortatur amicum fideiuſſoris vt proſpiciat fideiuſſori, accipiendo eius veſtem, qua velut eum pigneret, ſeruẽtque ei: quòd futurum ſit vt propter fideiuſſionem, etiam tollatur ab eo veſtimentum, ſi reperiatur eo indutus. q. d. cape, & illi reſerua veſtimentum: ne quum propter fideiuſſionem pignerauerint eum, etiam veſtem illius auferant. 17 Mendax: שקר Ad verbum, mendacii. i. in ſpeciem tantum bonus, vel (vt quidam vertũt) fraude partus. Arena. : חצץ contritione. 18 Firmantur: תכון diſponuntur. Et conſiliis ובתחבולות & induſtriis, ſiue induſtria. 19 Fraudulenter: רכיל *in* delatione. Vide ſuprà cap. 11.c.13. Et *cum eo*, &c. ולפותה & *cum eo* qui lactare ſolet. Chald. paraph. & cũ blandiente labiis ſuis. Quidam Hebræorum, Et declinanti *ad te* labiis ſuis, &c. i. & cum declinante ad te labiis ſuis, & verbis ſuis blandis, cuius cor non eſt tecum, ne habeas commercium. Alii, Et cum dilatante os ſuum [ſub. ad loquendum verba vana, & opprobria aduerſum homines] ne miſceas te. Fortaſſe quia dixerat, Qui reuelat ſecretũ, &c. ſubiunxit iſtud, Et cum dilatante labia ſua, & reuelante ſecretũ, ne te admiſceas. 20 In obſc. teneb. : באישון חשך Latini dicũt, In mediis tenebris. i. verſabitur in magna ignorantia. 23 Diuer. pondera, אבן ואבן Ad verbum, lapis & lapis. Vide paulo antè verſu 10. Non eſt bona. : לא־טוב peſſima res eſt. i. ingrata. Ita dicunt Hebræi, Si bonum ſit in oculis tuis. i. ſi tibi eſt gratum. Nam טוב aliquando gratum ſignificat. 24 Homo autem ואדם homo igitur

″Laque⁹ *eſt* homini deglutire ſáctificatũ: & poſt vota,″quærere. 25
Diſpergit impios Rex ſapiens:& reducit ſuper eos rotam. 26
″Lucerna Iehouæ *eſt* animus hominis , *quæ* inueſtigat omnia in- 27
teriora ventris.
″Miſericordia & veritas cuſtodient Regem:& fulſiet per miſeri 28
cordiam ſolium ſuum.
Gloria iuuenum,fortitudo eorum:& decor ſenum,canities. 29
″Liuores vulneris ″*ſunt* medicina in malo *homine:* & plagæ ″*in* inte- 30
rioribus ventris.

Cap. XXI.

V*Elut* riuuli aquarum *eſt* cor Regis in manu Iehouæ : ad omne 1
quod ″vult,inclinat illud.
″Oĩs via viri recta *eſt* in oculis eius:″põderat autẽ corda Iehoua. 2
Facere iuſtitiã & iudiciũ″magis *eſt* electũ Iehouæ,quã ſacrificiũ. 3
Exaltatio oculorum,″& latitudo cordis,″lucerna impiorũ,pec- 4
catum *ſunt*.
Cogitationes *uiri* ſoliciti″profectò *tendunt* ad abundãtiam:omnis 5
autem qui eſt feſtinus,*tendit* profectò ad inopiam.
″Congregatio theſaurorum lingua mẽdaci,*eſt* vanitas *& res*″quæ 6
propulſatur,*&* quærentium mortem.
″Rapina impiorum perdet eos:quia″renuunt facere iudicium. 7
Inuerſa eſt via″viri,″& aliena:mundi autem *uiri* rectum *eſt* opus. 8
Melius eſt habitare″in angulo tecti, quàm *cum* muliere conten- 9
tioſa,″& *in* domo ampla.
Anima ĩpii deſiderat malũ:nõ eſt gratus ĩ oculis ei⁹ amicus ei⁹. 10
″Quum *iudex* mulctat deriſorem, ″ſimplex ″efficitur ſapiens : ″& 11
quum inſtituunt ſapientem,accipit ſcientiam.
″Conſiderat iuſtus domum impii : ſubuertit *Iehoua* impios pro- 12
pter malum.
Qui claudit aurem ſuam ad clamorẽ pauperis , etiam ipſe cla- 13
mabit,& non exaudietur.

25 Ruina eſt homini deuorare ſáctos: & poſt vota,tractare.
26 Diſſipat impios rex ſapiens,& incuruat ſuper eos fornicem.
27 Lucerna Domini ſpiraculum hominis , qui inueſtigat omnia ſecreta ventris.
28 Miſericordia & veritas cuſtodiunt Regem,&roboratur clementia thronus eius.
29 Exultatio iuuenum fortitudo eorum,& dignitas ſenum canities.
30 Liuor vulneris abſterget mala , & plagæ in ſecretioribus ventris.

Cap. XXI.

1 SIcut diuiſiones aquarum , ita cor Regis ĩ manu Domini:quocũque voluerit,inclinabit illud.
2 Omnis via viri recta ſibi videtur: appendit autem corda Dominus.
3 Facere iuſtitiam & iudiciũ magis placet Domino,quàm victimæ.
4 Exaltatio oculorũ,& dilatatio cordis,lucerna impiorum,peccatum.
5 Cogitationes robuſti ſemper in abundantia: omnis autem piger ſemper in egeſtate eſt.
6 Qui congregat theſauros lingua mendacii, vanus & excors eſt,& impingetur ad laqueos mortis.
7 Rapinæ impiorum detrahẽt eos, quia noluerunt facere iudicium.
8 Peruerſa via viri,aliena eſt:qui autem mundus eſt,rectum opus eius.
9 ‖Melius eſt ſedere in angulo domatis,quàm cum muliere litigioſa,& in domo communi.
10 Anima impii deſiderat malum, nõ miſerebitur proximo ſuo.
11 ‖Mulctato peſtilẽte ſapientior erit paruulus: & ſi ſectetur ſapientem,ſumet ſcientiam.
12 Excogitat iuſtus de domo impii, vt detrahat impios in malum.
13 Qui obthurat aurem ſuam ad clamorem pauperis,& ıpſe clamabit,& non exaudietur.

25 Laqueus *eſt* ho.&c. מוקש אדם וגו Fut.Heb.pro præſ.vel infinit.Offendiculũ hominis deuorare ſanctitatẽ.vel,deglutit,aut abſorbet ſanctificationem,ſiue ſanctificatũ. Vel,Laqueus eſt homini quũ abſorbuerit ſanctificationẽ.i.peccatũ quod eſt nobis ſcandalũ,deſtruit, ſiue reuocat Dei gratiã,ne nobis ſit auxilio.& poſt vota a nobis ſuſcepta,quærere ſolemus quid in cauſa fuerit vt nõ ſimus aſſecuti quod petimus.Verbum etiã לוע apud doctores Hebræos ſignificat loqui:vnde ſic verti poteſt,Laqueus eſt homini(quo ſcilicet capitur)quũ loquutus fuerit ſanctificationẽ.vel,Sanctificatio eſt.acſi dicat,Quũ vouerit aliquid,& dixerit,Hoc erit ſanctificatio.i.ſanctificatũ:& poſtea illum pœnituerit promiſſionis.Et hoc eſt quod poſtea ſubiungit,Et poſt vota,quærere.i.inquirere,ſcrutarique an quod vouit,poſſit reddere.hoc enim inquirendũ fuerat antequã voueret. Quærere. : לבקר Ad verbũ,ad inquirendũ.Gallicè dicimus,*C'eſt a cercher.* Quidam,Et poſt vota,quærit.ſub.liber eſſe.Alii,Laqueus eſt homini ſancta,contumelia afficere,& poſtea vota facere.ſiue,ad vota conuerti. 27 Lucerna,&c. נר יהוה וגו׳ Illuminatio Iehouæ,*eſt* ſpiraculũ hominis.Quidã liberius,Exhilarari à Deo,vita eſt hominis,& penetrat totũ corpus. 28 Miſericordia,&c. חסד וגו׳ Pietas[ſiue Clementia]& fidelitas cuſtodiunt Regẽ .i.oportet Regẽ eſſe & clemẽtem & veracem:potior tamen eſt clementia. 30 Liuores vulneris חבורות פצע .i.Vulnera liuida. *Sunt* medicina in malo תמרוק ברע ſub.homine. Aut,*ſunt* abſterſio in malo.i.medicina quæ detergendi vim habet. Quidam Hebræorum vertunt, Liuores vulneris *&* contritio in malo.i. vtplurimum in homine malo inueniũtur,aut homini malo eueniunt.Chald.paraph.Liuores & vulnera eueniunt malo.Non deſunt etiam inter Hebræos qui vertant,Liuorum vulneris medicina eſt cum malo:& plagæ in intimis ventris.hoc eſt,quemadmodum plagæ in ſumma cute & in ima ſanantur cum malo,ſiue cum dolore, ita & malus cum dolore ſanatur. *In* interioribus חדרי *in* intimis.i.plagæ profundæ quæ penetrant vſque ad imam carnem.

IN CAPVT XXI.

1 Vult,inclinat illud. : יחפוץ יטנו Fut.Heb.pro præſ.Vertere potes,quocunque volet,deflectet illud. 2 Omnis via,&c. כל־דרך וגו׳ Hebraiſmum quidam vertunt,Cuique viro ſua via recta videtur. Ponderat autem ותכן expendit autem.examinat.concinnat.diſponit. 3 Magis eſt electum נבחר gratius eſt. 4 Et latitudo cordis, ורחב־לב & dilatatio animi. Lucerna,&c. נר רשעים חטאת : aratio impiorum,peccatum.Arationem vocat cogitationes cordis.Alii pro opere accipiunt, vertentes,eſt opus impiorum *&* *hominis* peccati.i.peccatorum. 5 Profectò *tendunt* ad abundantiam: אך־למותר duntaxat ad copiam.Alii,tantùm excellentiã *pariunt*. 6 Congregatio פועל Opus.Alii,Parare theſauros,&c. Quæ propulſ,&c. : נדף מבקשי־מות *& res* quæ propelli ſolet,tẽdentia ad mortẽ. i.res nihili quæ propelli ſolent à vẽto,quæ tendũt ad mortẽ. 7 Renuũt מאנו Præt.Heb.pro præſ. 8 Viri, איש cuiuſque.Hebræi ſubaudiunt,impii.quod & finis verſus indicare videtur,Mundi autem. Et aliena: וזר ſub.à probitate.Verti poteſt,& extranei,vt referatur ad virum. 9 In angulo tecti, על־פנת גג .i.apud ſe,ſiue ſolum. Et *in* domo ampla. ובית חבר : & *in* domo ſocietatis.i.communi. Quidam,& in familia frequenti. 11 Quum *iudex* mulctat בענוש Quum condemnauerit.vel occiderit.ſub.iudex. Simplex פתי Vide ſuprà cap.1.a.4. Efficitur ſapiens. יחכם Fut.Heb.pro præſ.cautior euadit.vel, fit ſapientior. Et quum inſtituunt,&c. ובהשכיל לחכם יקח דעת & quum prudenter agitur cum ſapiente, eruditionem accipit. Alii, Et quum omnia proſperè cedunt ſapienti,accipit ſcientiam.Gallicè dicimus,*Il prend exemple.*
12 Conſiderat iuſtus domum impii: משכיל צדיק לבית רשע וגו׳ Prudenter aduertit iuſtus domum impii.[i.conſiderat quis futurus ſit finis domus impii:]*& uidet quòd Dominus* vias impiorum peruertit. Alii,Sapiẽtior redditur propter domum impii: peruertit *Deus* impios in malum. i.fit ſapiens propter familiam impii quam videt perire: quia Deus peruertit impios, vt malè pereant. Verti etiam poteſt,Docet iuſtus domum impii: *at Deus* peruertit impios in malum.Poteſt enim משכיל eſſe tranſitiuum vel intrãſitiuum.In iſtum ſenſumquidam vertunt,Erudiat licet iuſtus impiam domum,impii tamen ad ſcelus deflectunt.

Munus abſcōditum extinguit iras: & donum in ſinu, indignationē maximam.
14 Donum in abſcondito *datum* ″ſedat furorem: & munus in ſinum
coniectum, iram fortem.

Gaudium iuſto eſt facere iudicium: & pauor operantibus iniquitatem.
15 Lætitia *eſt* iuſto facere iudicium: ″at contritio *eſt* operantibus
iniquitatem.

C Vir qui errauerit à via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur.
16 Homo q aberrat à via″intelligētiæ, in cœtu mortuorū requieſcet.

Qui diligit epulas, in egeſtate erit: qui amat vinum & pinguia, non ditabitur.
17 Vir egenus *erit* qui diligit ′lætitiam: qui diligit vinū″& pinguia,
non ditabitur.

Supra 11.a.8

Pro iuſto dabitur impius: & pro rectis iniquus.
18 ″*Pro* redemptione iuſti *dabitur* impius, & pro rectis præuaricator.

Infra 25.d.24 Eccli 25.c.23

Melius eſt habitare in terra deſerta, quàm cum muliere rixoſa & iracunda.
19 Melius eſt habitare in terra deſerti, quàm cum muliere conten-
tioſa & iracunda.

Theſaurus deſiderabilis & oleum in habitaculo iuſti: & imprudens homo diſſipabit illud.
20 Theſaurus deſiderabilis ′& oleum *eſt* in habitaculo ſapientis: at
ſtultus homo diſſipabit illum.

Qui ſequitur iuſtitiā & miſericordiam, inueniet vitam, iuſtitiā, & gloriam.
21 Qui ſectatur iuſtitiam & miſericordiam, inueniet vitam, iu-
ſtitiam, & gloriam.

Ciuitatē fortium aſcendit ſapiens, detraxitque robur fiduciæ eius.
22 *In* ciuitatē fortiū aſcendit ſapiens, & deiicit robur fiduciæ′eius. Eius. nēpe vrbis

Qui cuſtodit os ſuum, & linguam ſuam, cuſtodit ab anguſtiis animam ſuam.
23 Qui cuſtodit os ſuum, & linguam ſuam, cuſtodit ab anguſtiis
animam ſuam.

D Superbus & arrogans vocatur indoctus, qui in ira operatur ſuperbiā.
24 ′Superbus arrogās, deriſor *eſt* nomen eius, qui facit *opera ſua* in ira
″ſuperbiæ.

Deſideria occidunt pigrum: noluerunt enim quicquam manus eius operari.
25 Deſiderium pigri ″interficit eum: quia renuerunt manus eius
″facere *quicquam*.

Infra 2[?].d.14 B

Tota die concupiſcit & deſiderat: qui autem iuſtus eſt tribuet, & non ceſſabit.
26 *Eſt qui* tota die ′concupiſcit concupiſcentiam: iuſtus autem tri-
buit, nec parcit.

Eccli 34.c.21 Eſaiæ 1.d.13

Hoſtiæ impiorum abominabiles, quia offeruntur ex ſcelere.
27 Sacrificium impiorum *eſt* abominatio: quanto magis *ſi* cum
ſcelere obtulerint illud?

Supra 19.d.5

Teſtis mendax peribit: vir obediēs loquitur victoriam.
28 Teſtis mendax peribit: ′at vir qui audit, ſemper loquetur.

Vir impiꝰ procaciter obfirmat vultum ſuum: qui autem rectus eſt, corrigit viam ſuam.
29 ′Roborat vir impius faciem ſuam: rectus autem, ipſe diſponit
viam ſuam.

Non eſt ſapientia, non eſt prudentia, non eſt conſilium contra Dominum.
30 Non *eſt* ſapientia, neque intelligentia, neque conſilium contra
Iehouam.

Eccles 7.a.1

Equus paratur ad diem belli: Dominus autem ſalutem tribuit.
31 Equus″paratus *eſt* ad diem belli: ſed Iehouæ *eſt* ipſa ſalus.

Cap. XXII.

Cap. XXII.

MElius eſt nomē bonum, quàm diuitiæ multæ: ſuper argentum & aurum gratia bona.
1 E′Ligibilius eſt nomen bonum, quàm diuitiæ multæ: *&* quàm
argentum & quàm aurum *eligibilior eſt* ″gratia bona.

Diues & pauper obuiauerunt ſibi: vtriuſque operator eſt Dominus.
2 Diues & pauper′obuiauerūt ſibi: ″faciens omnes ipſos Iehoua. i. ſunt cōgreg. ati

Callidus videt malum, & abſcōdit ſe: innocens pertrāſiit, & afflictus eſt damno.
3 Callidus videt malum, & abſcondit ſe: ″ſimplices autem′tranſ-
eunt, & mulctantur.

Finis modeſtiæ timor Domini, diuitiæ & gloria & vita.
4 ″Propter humilitatē *&* timorē Iehouæ, diuitiæ, & gloria, & vita.

Arma & gladii ī via peruerſi: cuſtos autē animæ ſuæ longè recedit ab eis.
5 Spinæ *&* laquei *ſunt* in via peruerſi: qui cuſtodit animam ſuam,
elongabit ſe ab illis.

Prouerbium eſt, Adoleſcens iuxta viam ſuam, etiam quum ſenuerit, nō recedet ab ea.
6 Imbue puerū iuxta viā ſuā: etiā quū ſenuerit, nō recedet ab ea.

14 Sedat יכפה Fut. Heb. pro præſ. Quidā vertunt, Munus clandeſtinū reſtinguit irā: & munus in ſinum *receptum*, furorē vehementē. 15 At contritio eſt ומחתה at horror. terror. pauor. q. d. iudicium facere, eſt grauiſſimum iniquis: tam hoc ferunt grauiter, quàm ſiquis illos affligeret. 16 Intelligentiæ, השכל prudentiæ. Verti poteſt, intelligēdi. 17 Lætitiam: שמחה epulas. Et pinguia ושמן & vnguentum. Sing. pro plur. i. qui vino & vnguentis indulget. 18 *Pro* redemptione, &c. כופר לצדיק רשע Ad verbum, Redemptio *eſt* pro iuſto impius. q. d. ſubducitur periculo iuſtus, & impius pro iuſto ſubit periculum. 20 Et oleū ושמן & pinguedo. pro, pinguis, ſiue copioſus. 24 Superbus arrogās, &c. זד יהיר וגו׳ Hebraiſmus, pro Superbi arrogantis nomen eſt deriſor. i. vocari debet deriſor. Quidam vertunt, Qui ſuperbit & inſoleſcit, huius nomen eſt deriſor. Superbiæ. : זדון .i. ſuperba & arroganti. Ita dicitur ira, quòd modum ſoleat tranſgredi iracundus. 25 Interficit eū: תמיתנו enecat eum. quia nunquā fit voti cōpos. Facere *quicquam*. : לעשות operari. laborare. 26 *Eſt qui*, &c. כל היום וגו׳ *Eſt qui* per ſingulos dies flagrat cupiditatibus. i. ſemper tenetur deſiderio alicuius rei. 28 At vir qui, &c. ואיש שומע וגו׳ & vir audiens, &c. i. is qui teſtatur tantum ea quæ audiuit, non peribit. Loqui, pro ſeruari, & non perire: vt Heb. 11. a. 4, Defunctus adhuc per hanc loquitur. Quidā vertunt, Vir autem *iuſtus*, quod audiuit, cōſtanter loquitur. i. in perpetuum nōn vacillabit in verbis ſuis. 29 Roborat העז Præt. Heb. pro præſ. Obfirmat, vel Obfirmare ſolet. ne ſcilicet pudore ſuffūdatur. q. d. pertinaciter hæret ſuæ iniquitati. 31 Paratus eſt מוכן paratur. ſiue parari ſolet.

IN CAPVT XXII.

1 Eligibilius eſt, &c. נבחר שם וגו׳ Optabilior eſt fama bona diuitiis amplis. Gratia bona. : חן טוב bonus fauor. beneuolentia. 2 Faciens omnes ipſos עושה כולם Ita Hebraicè vt vertimus, pro Factor vtriuſque corū. 3 Simplices autē ופתיים Imprudētes autē. incauti. Vide ſuprà cap. 1. a. 4. Tranſeunt, עברו .i. coniiciunt ſe in periculum, & damno afficiuntur. 4 Propter hum. &c. עקב ענוה וגו׳ Retributio [vel Merces] manſuetudinis, timor Iehouæ: diuitiæ, &c. i. Humilitas, ſiue māſuetudo, & ſui abiectio parit timorē Domini. Alii, Finis modeſtiæ, timor, &c.

Diues pauperibus dominatur, ″& ſeruus *erit* mutuum accipiens, 7
viro mutuanti.
Qui ſeminat iniquitatem, metet″iniquitatem: & virga iræ eius 8
″conſummabitur.
″Benignus ocul⁹ ipſe benedicetur: qa″dedit de pane ſuo pauperi. 9
Eiice deriſorem, & *ſimul* egredietur contentio, ceſſabítque lis & 10
ignominia.
″Qui diligit munditiam cordis, *propter* gratiam labiorum eius, a- 11
micus eius *erit* Rex.
Oculi Iehouæ″cuſtodiũt ſciẽtiã, & peruertit res præuaricatoris. 12
Dicit piger, Leo eſt foris: in medio platearum occidar. 13
vt fouea profunda *eſt* os *mulierum* alienarum: ″is contra quem ira- 14
tus eſt Iehoua, cadet illuc.
Stultitia colligata eſt in corde pueri: virga correctionis″elonga 15
re faciet eam ab eo.
″Qui vi aufert à paupere, ″vt augeat ſua, *&* qui dat diuiti, pro- 16
fecto ad egeſtatem *id facit*.
Inclina aurem tuam, & audi verba ſapientum: & cor tuum ap- 17
pone ſcientiæ meæ:
Quia″delectabile eſt ſi cuſtodieris ea *uerba* in ventre tuo, *&* ″diri- 18
gantur pariter in labiis tuis.
Vt ſit ĩ Iehoua fiducia tua, ″ſcire te feci *hæc* hodie, ″etiã tu *cuſtodi ea*. 19
Nónne ſcripſi tibi″ter, ″in conſiliis & ſcientia: 20
Vt notam facerem tibi ″veritatem eloquiorum ″veraciũ, ″ad re- 21
ſpondendum eloquia veritatis mittentibus *ad* te?
Ne diripias pauperẽ, qa pauper eſt: neq; cõteras egenũ″in porta: 22
Quia Iehoua″iudicabit cauſam illorum, ″& rapiet *à* rapientibus 23
eos, animam.
Ne fias amicus″iracundo, ″& cum viro furibundo ne eas: 24
Ne fortè diſcas ſemitas eius, ″& accipias laqueũ in animã tuam. 25
Ne ſis″inter percutientes manum *fideiubendo, neque* inter fideiuben- 26
tes″pro debitis.
Si non ſit tibi ad reddẽdum, vtquid tollet *creditor* lectum tuum 27
″*qui eſt* ſubter te?
Ne transferas″terminum antiquum, quem fecerunt patres tui. 28

7 Diues pauperibus imperat: & qui accipit mutuum, ſeruus eſt fœnerantis.
8 Qui ſeminat iniquitatem, metet malũ, & virga iræ ſuæ cõſũmabitur.
9 Qui pronus eſt ad miſericordiam, benedicetur: de panib⁹ enim ſuis dedit pauperi. Eccli[...] B
victoriam & honorem acquiret qui dat munera: animam autem aufert accipientium. Ex [...]
10 Eiice deriſorem, & exibit cũ eo iurgium, ceſſabúntque cauſæ & contumeliæ.
11 Qui diligit cordis mũditiam, propter gratiam labiorum ſuorum habebit amicum Regem.
12 Oculi Domini cuſtodiunt ſcientiã, & ſupplantantur verba iniqui.
13 Dicit piger, Leo eſt foris, in medio platearum occidendus ſum.
14 Fouea profunda os alienæ: cui iratus eſt Dominus, incidet in eam.
15 Stultitia colligata eſt in corde pueri, & virga diſciplinæ fugabit eam. C
16 Qui calumniatur pauperem, vt augeat diuitias ſuas, dabit ipſe ditiori, & egebit.
17 Inclina aurem tuam, & audi verba ſapientium: appone autem cor tuum ad doctrinam meam:
18 Quæ pulchra erit tibi quũ ſeruaueris eam in ventre tuo, & redundabit in labiis tuis: Suprà [...] eccli 3[...]
19 Vt ſit in Domino fiducia tua, vnde & oſtendam tibi hodie.
20 Ecce deſcripſi eam tibi tripliciter, in cogitationibus & ſcientia:
21 Vt oſtenderem tibi firmitatem & eloquia veritatis, reſponderes ex his illis qui miſerunt te.
22 Nõ facias violẽtiã pauperi, qa pauper eſt: neq; cõteras egenũ in porta: D
23 Quia iudicabit Dominus cauſam eius, & configet eos qui confixerunt animam eius. Pſal. 3[...] infrà 2[...]
24 Noli eſſe amicus homini iracũdo, neque ambules cum viro furioſo:
25 Ne fortè diſcas ſemitas eius, & ſumas ſcandalum animæ tuæ.
26 Noli eſſe cum his qui defigunt manus ſuas, & qui vades ſe offerunt pro debitis.
27 Si enim non habes vnde reſtituas, quid cauſæ eſt vt tollat operimentũ tuum de cubili tuo?
28 Ne tranſgrediaris terminos antiquos, quos poſuerunt patres tui.

7 Et ſeruus erit, &c. ועבד לוה וגו׳ Ad verbum, & ſeruo mutuanti vir mutuo dans. ſub. dominabitur. 8 Iniquitatem: און vanitatem. Alii, calamitatem. Conſummabitur. : יכלה deficiet .i. authoritas qua is qui facit iniquitatem, vtitur cum ſæuitia erga ſubditos, deficiet. hoc eſt priuabitur ea authoritate. Virga pro authoritate, more Hebraico. Alii vertũt, Et virga iræ eius cõſumet. vel perdet. ſub. eum. 9 Benig. oculus טוב עין Bonus oculus .i. pius, qui benigne reſpicit pauperes. Dedit נתן Præt. Heb. pro præſ. dat, ſiue dare ſolet. 11 Qui diligit, &c. אוהב טהר־לב וגו׳ Amat [ſub. Deus] *eum qui eſt* puro corde: *propter* gratiã labiorum ſuorũ ſocius eius *eſt ut* Rex. i. quod ad ſermonem eius pertinet, tanto proſequitur amore amicum ſuum, quãto ſi rex eſſet, quem ne verbo quidem offendere vellet. Alii, *&* gratia *in* labiis eius *eſt*, amicus eius, &c. Chald. paraph. Amat Dominum, qui puro eſt corde, & fratres: gratia ſermonis ſui ſibi Regem conciliat. 12 Cuſtod. ſcien. נצרו דעת obſeruant ſcientiã. ſub. virorũ bonorũ. i. approbat quæ à verè ſapiẽtibus gerũtur, reprobat verò negotia, ſiue opera præuaricatorũ. 13 Dicit אמר Præt. Heb. pro præſ. 14 Is cõtra, &c. זעום יהוה Ad verbum, iratus Iehouæ. paſſiuè. 15 Elong. faciet eã ירחיקנה propellet eam. expellet. effugabit. 16 Qui vi aufert à paup. עושק דל Qui opprimit pauperem. Vt augeat ſua, להרבות לו Ad verbum, vt ſibi multiplicet. 18 Delectabile eſt נעים iucũdum. decorum. conueniens. Ventrẽ pro corde poſuit. Dirigantur יכונו parentur. diſponantur. 19 Scire te feci הודעתיך nota feci tibi. vel, docui te. ſub. illa præcepta. Etiã tu : אף־אתה ſub. ſerua ea. Vel, etiam ô tu qui audis. Modus loquendi conciſus Hebræis. 20 Ter, שלשים terna, ſub. ſcripta. i. Legem, Prophetas, & Hagiographa. vt loquatur in perſona Dei. Vel de tribus libris Salomonis intelligi poteſt. Alii vertunt, nobilia & egregia: quia tertius à rege שליש dicebatur: qui profectò egregius eſſe ſolet. Hic igitur metaphoricè pro præcipuis dogmatibus capi putant nonnulli: vt ſuprà cap. 8. a. 6, dicit, Loquar inſignia & præcipua quædam. Et Oſee 8. b. 12, Præſcripſeram eis honorabilia Legis meæ. vel, præcipua, & auguſta. Alii, nudiuſtertius. i frequenter. Alii, plurifariam. In conſi. &c. במועצות ודעת : de conſiliis & ſcientia? Alii ſubaudientes nõnihil, *ut diſcas* conſilia & ſcientiã? 21 Veritatẽ קשט certitudinẽ. Veracium אמת Ad verbũ, veritatis. Ad reſpõ. &c. להשיב וגו׳ vt referas verba veritatis his qui miſerint te. 22 In porta. : בשער .i. in loco publico vbi iura reddũtur, & vbi multos habes amicos. q. d. nec vi opprimas, nec iuris ſpecie. 23 Iudicabit יריב litigabit. aget. defendam ſuſcipiet. Et rapiet, &c. וקבע וגו׳ & vim faciet illis qui animæ eorũ vim intulerunt. Alii, Et ſpoliabit ſpoliatores eorũ, vitã. 24 Iracundo, את־בעל אף Ad verbũ, cum domino iræ. vel, cũ habente irã. i. iræ obnoxio & iracundo. Et cũ viro, &c. ואת־איש וגו׳ Ad verbum, & cũ viro irarum ne venias. ſub. in conſuetudinem. 25 Et accipias, &c. ולקחת וגו׳ Hebraiſmus, pro, ne tandem malè pereas, & ab aliis interficiaris. 26 Inter percutientes manũ, בתוקעי־כף Ad verbum, ex his qui manu percutiunt. Seipſum mox ſequentibus exponit. nam ſignificat, inter ſponſores qui manuum contactu ſolent pro aliis fideiubere. Gallicè dicimus, *Toucher en la main.* Pro debitis. : משאות Ad verbum, pro oneribus. Quidam exponunt, pro cauſis oneroſis. 27 *Qui eſt* ſubter te? : מתחתיך Ad verbum, de ſub te? 28 Terminum antiquum, גבול עולם limitem ſeculi. i. qui à ſeculo, hoc eſt longo tempore poſitus eſt.

Vidiſti virũ velocem in opere ſuo? coram regibus ſtabit, nec erit ante ignobiles. 29

Cap. XXIII.

QVando ſederis vt comedas cum principe, diligenter attẽde quæ appoſita ſũt ante faciẽ tuã: 1
Et ſtatue cultrũ in gutture tuo, ſi tamẽ habes in poteſtate animã tuã. 2
Ne deſideres de cibis eius, in quo eſt panis mendacii. 3
Noli laborare vt diteris: ſed prudẽtiæ tuæ pone modum. 4
Ne erigas oculos tuos ad opes q̃s nõ potes habere: quia facient ſibi pẽnas quaſi aquilæ, & auolabũt in cælũ. 5
Ne comedas cum homine inuido, & ne deſideres cibos eius: 6
Quoniã in ſimilitudinem arioli & coniectoris æſtimat quod ignorat. Comede & bibe, dicet tibi: & mens eius non eſt tecum. 7
Cibos quos comederas euomes, & perdes pulchros ſermones tuos. 8
In auribus inſipientium ne loquaris: quia deſpicient doctrinam eloquii tui. 9
Ne attingas paruulorũ terminos, & agrum pupillorum ne introeas: 10
Propinquus enim illorum fortis eſt: & ipſe iudicabit cõtra te cauſam illorum. 11
Ingrediatur ad doctrinam cor tuũ, & aures tuæ ad verba ſcientiæ. 12
Noli ſubtrahere à puero diſciplinam: ſi enim percuſſeris eum virga, non morietur: 13
Tu virga percuties eum: & animã eius de inferno liberabis. 14
Fili mi, ſi ſapiẽs fuerit animus tu⁹, gaudebit tecum cor meum: 15
Et exultabunt renes mei, quum loquuta fuerint recta labia tua. 16
Non æmuletur cor tuum peccatores, ſed in timore Domini eſto tota die: 17
Quia habebis ſpem in nouiſſimo, & præſtolatio tua non auferetur. 18
Audi fili mi, & eſto ſapiens, & dirige in via animum tuum. 19
Noli eſſe in conuiuiis potatorum, nec in comeſſationibus eorũ qui carnes ad veſcendum conferunt: 20
Quia vacantes potibus, & dantes ſymbola conſumentur, & veſtietur pannis dormitatio. 21
Audi patrem tuum qui genuit te: & ne cõtemnas quum ſenuerit mater tua. 22

Vidiſti virum ′veloce in opere ſuo? ′coram regibus ſtabit, nõ ſtabit coram ′obſcuris.

Cap. XXIII.

QVum ſederis vt edas ′cum dominante, ′conſiderando conſidera quod erit coram te.
′Et pone ′cultrum in gutture tuo, ′ſi præditus cupiditate ſis.
Ne concupiſcas ′pulmenta eius, quum ſit ′cibus fallax.
Ne ′labores vt diteris: *ſed* ′à conſideratione tua deſine.
Num coniicies oculos tuos ′in eas, quum nullæ ſint? ′quoniam faciendo ′faciunt ſibi alas ′ſimiles aquilæ, & euolant in cælum.
Ne comedas panem ′malum oculum *habentis*, & ne concupiſcas ′pulmenta eius.
′Quoniam vt æſtimauit animo ſuo, ſic eſt: Comede, & bibe, dicet tibi: cor autem eius non eſt tecum.
′Buccellã tuã *quã* comediſti, ′euomes, & perdes verba tua dulcia.
In auribus ſtulti ne loquaris: quia contemnet prudentiam eloquiorum tuorum.
′Ne transferas terminum antiquum, & in agrum pupillorum ne introeas:
Quia redemptor illorum fortis eſt, ′ipſe iudicabit cauſam eorum contra te.
Applica eruditioni cor tuũ, & aures tuas *admoue* ′eloquiis ſciẽtiæ.
Ne ſubtrahas à puero correctionem: *nam* ſi percuſſeris eum virga, non morietur:
Tu virga percuties eum, & animam eius ′ab inferno erues.
Fili mi, ſi ſapiens fuerit cor tuum, lætabitur cor meum, etiam ego *lætabor*:
Exultabunt etiam renes mei, quum labia tua loquẽtur quæ recta ſunt.
Ne æmuletur cor tuum peccatores, imò potius ′in timore Iehouæ *eſto* tota die:
Quia re vera eſt ′merces: & ſpes tua non ſuccidetur.
Audi tu fili mi, ′& ſapiẽs eris: ′& ãbulare fac per viã *regiã* cor tuũ.
Ne ſis cum potatoribus vini, *neque* cum voratoribus carnis:
Quia bibax, & epulo pauperes efficiẽtur: ″& veſtibus laceris induet *hominem* dormitatio.
Obtempera patri tuo, ipſi qui genuit te: & ne cõtemnas, quum ſenuerit mater tua.

29 Velocem מהיר feſtinantem.i.diligentem, ſedulum, qui ſumma diligentia functus ſit munere ſuo. Coram regibus ſtabit, לפני־מלכים יתיצב .i.euocabitur ad Regium miniſterium. Obſcuris. : חשוכים ignobilibus.

IN CAPVT XXIII.

1 Cum dominante, את־מושל cum principe. Conſiderando conſidera בין תבין Hebraiſmus, pro diligenter conſidera.
2 Et pone ושמת Hic ו pro vel ponitur: aut redundat, vt annotãt Hebræi. Cultrum שכין ſpinas. à שוך ſepire: vnde שיך, in cuius plurali hiric mutatur in pathah, & deperditur י, quod ſuppletur per dagues in כ: & hic ponitur ן pro ם. Si præditus, &c. אם בעל נפש אתה: Ad verbum, ſi dominus animæ es tu. Hebraiſmus, pro, Si habes animam, ſub. concupiſcentiis deditã. q.d. ſi tu nimis edax ſis, reſtringe gulam tuam, velut cultro gutturi immiſſo, & ne laxes habenas concupiſcentiis. 3 Pulmenta eius, למטעמותיו eſcas eius. ſiue ſuaues eſcas illius. Alii, cibos eius. Cibus fallax. : לחם כזבים Ad verbum, panis mendaciorum.
4 Labores תיגע fatigeris. A conſideratione tua deſine. : מבינתך חדל ab intelligentia tua ceſſa. aut, à prudentia tua deſine. q.d. noli inſumere prudentiam tuam in diuitiis acquirendis. 5 Num coniicies התעיף Ad verbum, An volare facies. i. an coniicies: ſiue an decorum ſit vt coniicias. Quidam Hebræorum, Num ſplendeſcere facies. aut illuſtrabis oculos tuos vt diuitias aſpicias? Alii, Num geminabis, ſiue duplicabis oculos tuos, &c. acſi dicat, Quum geminaueris, id eſt clauſeris oculos tuos, non inuenies illas. Clauſionem enim oculorum appellauit hoc verbo, à עפעפים palpebris, quæ dum clauditur oculus, ſunt geminatæ. vnde exponit quidam ex eis, Si clauſeris paululum oculos tuos, non inuenies illas. Faciunt יעשה Fut. Heb. pro præſ. Similes aquilæ, &c. : כנשר יעוף השמים veluti aquila auolant in cælum. Fut. Heb. pro præſ.
6 Malum oculum *habentis*, רע עין maligni oculi. i. inuidi. Hebraiſmus. Pulmenta eius. : למטעמותיו cibos eius. edulia eius. vt ver. 3.
7 Quoniam vt, &c. כי כמו שער וגו׳ Præt. Heb. pro præſ. Quia quemadmodum cogitat animo ſuo, ſic res habet.
8 Buccellam t. פתך Fruſtum tuum. Portionem tuam. Euomes: תקיאנה q.d. apponet tibi cibum non ſalutarem, qui tibi nauſeã excitet: & vitiabitur tua doctrina cõmercio illius. 10 Ne transferas אל־תסג Vide præcedenti capite, verſu 28. 11 Ipſe iud. הוא יריב Vide etiã præcedenti capite, verſu 23. 12 Eloquiis ſcientiæ. : לאמרי־דעת .i. verbis eruditis. 14 Ab inferno משאול à perditione. 17 In timore, &c. ביראת יהוה *æmulare uirum* timentem Iehouam. 18 Merces: אחרית nouiſſimũ. finis. Vide ſequenti capite, verſu 14. 19 Et ſapiens eris: וחכם Imperatiui Heb. pro futuris. Et ambul. &c. ואשר וגו׳ .i. incedes via recta.
21 Et veſtibus, &c. : וקרעים תלביש נומה Ad verbum, & ſciſſiones induere faciet dormitatio. pro, laceris veſtibus induetur homo aſſuetus dormitationi, & pauper reddetur.

Veritatem″eme,& ne vendas:*eme* ſapientiam,& eruditionem,& 23
intelligentiam.
Exultãdo exultabit pater iuſti:&generãs ſapiẽtẽ lætabitur ĩ eo. 24
Fac ut lætetur pater tuus & mater tua,& exultet genitrix tua. 25
Præbe fili mi cor tuum mihi,& oculi tui vias meas obſeruent: 26
″Quia *uelut* fouea profunda eſt meretrix,& *ueluti* puteus anguſtus 27
eſt aliena.
Etiam ipſa,″tãquam prædator, inſidiatur, ″& præuaricatores in 28
hominibus addet.
″Cuinam væ?″cui *inquam* væ?cui rixæ?cui murmur?cui vulnera ſi- 29
ne cauſa?cui rubor oculorum *erit?*
His qui immorãtur circa vinũ,eũtibus ad diſquirendũ″miſtũ. 30
Ne *igitur* intuearis vinum quòd rubrum ſit, quòd ″det in calice 31
colorem ſuum,″agitet ſeſe probé:
″*In* fine velut ſerpens mordebit,& velut regulus″dolore afficiet: 32
Oculi tui videbũt″*uiſiones* extraneas,& cor tuũ loquetur puerſa: 33
Et eris veluti dormiens″in corde maris,& ſicut dormiens in ca- 34
pite mali *nauis:*
Verberauerunt*(inquies)*me,*&* non ægrotaui:cõcuſſerunt me,nec 35
ſenſi:quando euigilabo,addam quærere illud adhuc.

Cap. XXIIII.

N″E æmuleris homines malos,neque deſideres eſſe cum eis: 1
Quia ″rapinam meditatur cor eorum , ″& iniquitatem la- 2
bia eorum loquuntur.
Sapientia ædificabitur domus,″& intelligentia ſtabilietur: 3
″Et ſcientia interiora *domus* replebũtur omnibus opibus pretio- 4
ſis & iucundis.
Vir ſapiens ″*eſt* in fortitudine:& vir peritus″roborat vires: 5
Quia ″conſiliis facies bellum: & ſalus *ſita eſt* in multitudine con- 6
ſiliariorum.
″Excelſæ ſunt ſtulto ſapientiæ:in porta non aperiet os ſuum. 7
Cogitãtẽ malefacere,eũ,″virũ cogitationum malarũ vocabũt. 8
Cogitatio mala ſtulti , *eſt* peccatum : & abominatio hominum 9
eſt deriſor.
Si ″remiſſus fueris in die anguſtiæ,″anguſta erit fortitudo tua. 10
″Eruere eos qui raptantur ad mortem , & eos qui diuertunt ad 11
occiſionem,num continebis *te?*

23 Veritatem eme,& noli vẽdere: ſapientiam,& doctrinam, & intelligẽtiam.
24 Exultat gaudio pater iuſti: qui ſapientem genuit,lætabitur in eo.
25 Gaudeat pater tuus, & mater tua, & exultet quæ genuit te.
26 Præbe fili mi cor tuum mihi, & oculi tui vias meas cuſtodiant:
27 Fouea enim profũda eſt meretrix, & puteus anguſtus aliena.
28 Inſidiatur ĩ via quaſi latro,& quos incautos viderit interficiet.
29 Cui væ?cuius patri væ?cui rixæ?cui foueæ?cui ſine cauſa vulnera?cui ſuffuſio oculorum?
30 Nõnne his qui cõmorantur in vino,& ſtudent calicibus epotandis?
31 Ne intuearis vinum quando flaueſcit, quum ſplenduerit in vitro color eius:ingreditur blande,
32 Sed in nouiſſimo mordebit vt coluber,& ſicut regulus venena diffũdet:
33 Oculi tui videbunt extraneas, & cor tuum loquetur peruerſa:
34 Et eris ſicut dormiẽs in medio mari,& quaſi ſopitus gubernator amiſſo clauo:
35 Et dices, Verberauerũt me, ſed nõ dolui:traxerunt me, & ego non ſenſi: quando euigilabo , & rurſus vina reperiam?

Cap. XXIIII.

1 NE æmuleris viros malos , nec deſideres eſſe cum eis:
2 Quia rapinas meditatur mens eorum,& fraudes labia eorum loquuntur.
3 Sapientia ædificabitur domus , & prudentia roborabitur:
4 In doctrina replebuntur cellaria, vniuerſa ſubſtantia pretioſa & pulcherrima.
5 Vir ſapiẽs,fortis eſt: & vir doctus, robuſtus & validus:
6 Quia cum diſpoſitione initur bellum : & erit ſalus vbi multa conſilia ſunt.
7 Excelſa ſtulto ſapientia , in porta non aperiet os tuum.
8 Qui cogitat mala facere,ſtultus vocabitur.
9 Cogitatio ſtulti peccatum eſt:& abominatio hominum detractor.
10 Si deſperaueris laſſus in die anguſtiæ,imminuetur fortitudo tua.
11 [Erue eos qui ducuntur ad mortẽ: & qui trahuntur ad interitum liberare ne ceſſes.

23 Eme, קנה .i.da operam vt tibi compares veritatem.q.d.Amplectere veritatem,& ne reiicias eam.hoc enim ſignificat,Non vendere eam. 27 Quia *uelut* fouea,&c. כי־שוחה וגו׳ Vide præcedenti capite,verſu 14. 28 Tanquam prædator, כחתף Ad verbũ, tanquam *uir* prædæ.i.prædator,ſiue graſſator.Doctus inter Hebræos dicit כ eſſe veritatis expreſſiuũ:acſi dicat,Certè in tempore quo potuerit rapere,tolleréque,inſidiabitur. Et præuaric.&c. ובוגדים וגו׳ & præuaricatores inter homines multiplicat.vt ſit Fut.pro præſ. 29 Cuinam væ? למי אוי .i.Cuinam accidunt incommoda vnde exclamare ſolet væ? Verti poteſt, Quibuſnam væ? nam מי vtriuſque eſt numeri. Cui *inquam* væ? למי אבוי cuinã penuria?vt ab אבה deducatur.niſi duabus vocibus rem eandem expreſſerit,ad rei exaggerationem. 30 Miſtum. ממסך: temperatum.Propriè miſtura.hic pro vino diluto accipitur:quia in illis calidis regionibus vtuntur vino admodum diluto propter aeris intemperiem. 31 Det יתן præbeat.id eſt,quòd fulgeat in vitro ipſo.Quidam vertunt, diffundit colorem ſuum in calice.Alii,quum phiala colorem ſuum reddit. Agitet ſeſe probé. יתהלך במשרים: Ad verbum,ibit cũ probitate.vel,in rectitudine.pro directe.Fut.Heb.pro præſ.i.deſcendit per guttur via recta. 32 *In* fine אחריתו Extremum eius.i. Tandem.Affixum redundat Latiné. Dolore afficiet. יפרש: punget. 33 *Viſiones* Subauditum eſt iſtud verbale, quia verbum VIDERE præceſſit,vnde nomen deduci debet.q.d.ſi fueris deditus vino, abſurdas viſiones videbunt oculi tui, propter confuſionem vaporum aſcendentium ad cerebrum. 34 In corde maris, בלבים in medio maris.i.in naui quæ eſt in medio mari.

IN CAPVT XXIIII.

1 Ne æmuleris אל־תקנא Vide præcedenti capite,verſu 17. 2 Rapinam שוד deſolationem.vaſtationem. Et iniquitatẽ ועמל & *in* labore.ſubaudita præpoſitione.i.fictè,& propterea cũ moleſtia. 3 Et intelligẽtia ſtabilietur: ובתבונה יתכונן: & per prudentiam dirigetur.fiet firma. 4 Et ſcientia ובדעת Et per ſcientiam. 5 *Eſt* in fortitudine, בעוז pollet viribus. Alii, in poteſtate eſt.i.plurimum valet authoritate. Roborat vires. מאמץ־כוח: præualet robore.Vel,fortificat vires.ſub.ſuas.i.ſubinde creſcit authoritate. 6 Conſiliis בתחבולות induſtriis. 7 Excelſæ ראמות Arduæ.i.iuxta opinionem ſtulti,ſapientiæ ſunt in loco ad quẽ pertingere non poteſt.hoc eſt deſperat ſe poſſe aſſequi ſapientiã:propterea in cõuẽtu ſapiẽtũ qui fit in porta,ne hiſcere quidẽ audebit. 8 Virũ cogitationũ,&c. בעל מזמות יקראו: magiſtrum cogitationum vocare ſolent.Fut.Heb.pro præſ.Gallicè.*ſonge malice.* 10 Remiſſus fueris התרפית deiecto animo fueris.Alii,negligens fueris. Anguſta erit fortitudo t. צר כוחכה: i.non poteris ferre tribulationem. 11 Eruere eos qui,&c. הצל לקוחים וגו׳ Verſus iſte iunctus ſequenti, hoc ordine legendus, poſteriora præponendo,Si contineas te quominus eruas eos qui rapiuntur ad mortem,& eos qui vltrò pergunt ad occiſionem,Quando dices,&c.

B Si dixeris,Vires nõ ſuppetunt: qui 12
inſpector eſt cordis,ipſe intelligit,&
ſeruatorẽ animæ tuæ nihil fallit,red-
détque homini iuxta opera ſua.

Comede fili mi mel,quia bonũ eſt, 13
& fauum dulciſſimum gutturi tuo:

Sic & doctrina ſapiẽtiæ,animæ tuæ: 14
quam quũ inueneris, habebis in no-
uiſſimis ſpem,& ſpes tua nõ peribit.
Ne inſidieris, & quæras impietatẽ 15
in domo iuſti,neq; vaſtes requiẽ ei⁹:
Septies enim cadet iuſtus, & reſur 16
get:impii autem corruẽt in malum.

Quum ceciderit inimicus tuus, ne 17
gaudeas, & in ruina eius ne exultet
cor tuum:

Ne fortè videat Dominus,& diſpli 18
ceat ei,& auferat ab eo iram ſuam.

C |Ne cõtendas cum peſſimis,nec æ- 19
muleris impios:
Quoniã nõ habẽt futurorũ ſpẽ ma 20
li,& lucerna impiorum extinguetur.
Time Dominum fili mi, & Regẽ: 21
& cum detractoribus non commi-
ſcearis:
Quoniam repente conſurget per- 22
ditio eorum: & ruinã vtriuſque quis
nouit?

HAEC QVOQVE SAPIENTI- 23
bus,
|Cognoſcere perſonam in iudicio,
non eſt bonum.
Qui dicunt impio, Iuſtus es:male- 24
dicent eis populi, & deteſtabuntur
eos tribus.
Qui arguunt eum,laudabuntur, & 25
ſuper ipſos veniet benedictio.

Labia deoſculabitur, qui recta ver 26
ba reſpondet.
Præpara foris opus tuum, & dili- 27
gẽter exerce agrum tuum, & poſtea
D ædifices domum tuam.
Ne ſis teſtis fruſtra contra proxi- 28
mum tuum,nec lactes quenquam la-
biis tuis.

|Ne dicas, Quo modo fecit mihi, 29
ſic faciam ei: reddam vnicuique ſe-
cundum opus ſuum.

Per agrum hominis pigri tranſiui, 30
& per vineam viri ſtulti:

Et ecce totum repleuerant vrticæ, 31
& operuerant ſuperficiẽ eius ſpinæ,
& maceria lapidum deſtructa erat.
Quod quũ vidiſſem,poſui in corde
meo,& exemplo didici diſciplinam. 32
|Vſquequo piger dormies? vſquequo de ſomno conſurges?

12 ″Si dixeris, Profecto ignorauimus iſtud : nónne″qui ponderat
corda,ipſe intelliget:& qui cuſtodit animam tuam, ipſe cogno-
ſcet,reddétque homini ſecundum opus ſuum?
13 Comede fili mi mel,quia bonum *eſt*: & fauum,*qui* dulcis eſt pa-
lato tuo:
14 Sic cognitio ſapiẽtiæ *ſuauis erit* animæ tuæ, ſi inueneris *eam*:& erit
″merces:& expectatio tua non excidetur.
15 Ne inſidieris,ô ĩpie,habitaculo iuſti,nec diripias″accubitũ eius:
16 Quia″ſepties cadit iuſtus, & reſurgit : impii autem corruunt
in malum.
17 Quum ceciderit inimicus tuus, ne læteris:& quum impegerit,
ne exultet cor tuum:
18 Ne fortè videat Iehoua,& diſpliceat in oculis eius,& auertat ab
eo furorem ſuum,*& in te conuertat*.
19 ″Ne cõmercium habeas cum malignis:& ne æmuleris impios:
20 Quia nõ erit″finis *homini* malo:″lucerna impiorum extinguetur.
21 Time Iehouam,fili mi,& Regem: cum″mutantibus *ſeſe* ne ad-
miſceas te:
22 Quoniam repente″conſurget contritio eorum: & cõtritionem
″amborum quis ſcit?
23 ETIAM HAEC AD SAPIENTES *pertinent*.
Agnoſcere faciem in iudicio,″non *eſt* bonum.
24 Dicenti impio, Iuſtus es:maledicent populi,deteſtabuntur eũ
nationes:
25 ″Sed increpantibus *impium* ſuauis erit *Iehouæ*:& ſuper eos veniet be
nedictio″boni.
26 ″Labia deoſculabitur qui reſpondet verba recta.
27 ″Præpara foris opus tuũ, ″& præpara illud in agro tuo: & poſtea
ædificabis domum tuam.
28 Ne ſis teſtis ″mendax contra proximum tuum, ″& *ne* allicias la-
biis tuis.
29 Ne dicas,Quemadmodũ fecit mihi, ſic faciam ei: reddam ipſi
″viro ſecundum opus ſuum.
30 Iuxta agrum hominis″pigri tranſiui,& iuxta vineã hominis ca-
rentis corde:
31 Et ecce aſcenderant per totum ipſum ″ſpinæ, operuerãt ſuper-
ficiem eius vrticæ,″& clauſura lapidum eius deſtructa erat.
32 Et vidi ego,*&*″poſui cor meũ:vidi *inquam,&* accepi eruditionẽ.

12 Si dixeris, כי־תאמר Quando dixeris, Qui ponderat תוכן qui perpendit. 14 Merces: אחרית finis.i.præmium.Præmiũ cenſetur nomine finis,quòd præmiũ detur in fine operis. Vide idẽ capite præcedenti,verſu 18. 15 Accubitũ eius. : רבצו cubile eius.quietem eius.i.locum in quo ſolet habitare. 16 Septies cadit שבע יפול Ad verbum,ſeptem(ſub.vicibus)cadet.q.d.frequenter diſcrimini obiicitur,& euadit periculum iuſtus,vt Pſal.34.c.20,Multæ tribulationes iuſti,&c.impii verò primo quoque periculo ſolent corruere. 19 Ne commercium habeas cum malignis: אל־תתחר במרעים Ne ineas amicitiam cum malignis. Alii, Ne æmuleris malignantes.Vel,Ne contendas ſtudio quodam imitandi ſceleſtos.Alii,Ne ſuccenſeas propter malos.Vide Pſal.37.a.1. 20 Finis אחרית propter quẽ ſcilicet creatus eſt.i.vita æterna. Lucerna נר .i.vita.q.d.peribunt ante tẽpus.Vel,ſplẽdor diuitiarũ. 21 Mutantibus ſeſe עם־שונים .i.inconſtantibus.Alii,iterantibus.ſub.iniquitates ſuas.Alii,cum declinantibus. Alii, cum iis qui deficiunt.ſub.à timore eius. 22 Conſurget contritio eorum: יקום אידם erumpet calamitas eorum.emerget interitus. Vox Hebræa איד ſignificat idem quod ſequens פיד contritionẽ,afflictionem,euẽtum malum,exitium. Amborũ,&c. : שניהם מי יודע .i.quis indicabit ruinã quã ambo,[.i.Deus & Rex]inferẽt? 23 Non *eſt* bonũ. : בל־טוב Ita circũloquũtur Hebræi ſuperlatiuũ,pro,eſt peſſimũ. 25 Sed increpantibus,&c. ולמוכיחים ינעם At cũ his qui corripiunt,bene agetur.vel,præclare.Alii,Qui autẽ arguunt,in his delectatur.ſub.Deus. Boni. : טוב Sing.pro plur.bonorũ.i.fœlices erũt.Vel boni,ſub.viri. 26 Labia deoſculabitur שפתים ישק .i.os,faciẽ,& non tantum manum, aut aliam corporis partem.q.d.qui verax eſt,habetur eo loco vt non ſolum admittatur ad oſculum manus, ſed in arctam amicitiã recipiatur.Alii,Labia *illius* oſculabitur *omnis homo* qui reſpõdet ſermones rectos.Alii,Siquis aptè reſpõdet,perinde eſt acſi labiis oſcularetur. 27 Præpara הכן Dirige.Studioſe age. Et præpara illud in agro tuo: ועתדה בשדה לך & cole agrum tuum. 28 Mendax חנם Ad verbum,gratis.ſine cauſa. Et *ne* allicias,&c. : והפתית בשפתיך Ad verbum, & nunquid allicies (aut perſuadebis)labiis tuis? ſub.vt ferat falſum teſtimonium.In hac ſignificatione, verbum Hebraicum eſt tertiæ coniugationis. Doctus inter Hebræos ſcribit verbum eſſe quintæ coniugationis à פתח attriuit, fregit, contriuit : & tunc ſenſus eſt, Et *ne* atteras labiis tuis.i. falſo teſtimonio labiorum tuorum proximum tuum. 29 Viro לאיש vnicuique. 30 Pigri עצל deſidis.veternoſi. 31 Spinæ, קמשונים vrticæ.Quidam vertunt,Et ecce verſus erat totus in vrticas. Et clauſura וגדר & ſepes.Alii,& maceria. 32 Poſui cor meum: אשית לבי Hebraiſmus,pro aduerti animum meum.Alii,alta mente repoſui.

″Puſillum ſomni, puſillum dormitationum, puſillum compli- 33
cationis manuum ad dormiendum:
Et veniet *tanquam* viator paupertas tua, & penuria tua tanquam 34
vir ″ſcutatus.

Cap. XXV.

ETIAM HAE *ſunt* PARABOLAE ″SELOMOH, quas ″trā- 1
ſcripſerunt ″viri ″Hizciiāh Regis Iehudāh.
Gloria Dei eſt celare verbū: & gloria Regum ſcrutari verbū. 2
″Cælorum altitudinis, & terræ profunditatis, & cordis Re- 3
gum non eſt inueſtigatio.
Aufer ſcorias de argento, & prodibit ″argentario vas *pretioſum:* 4
Remoue impium à cōſpectu Regis, & firmabitur in iuſtitia ſo- 5
lium eius.
″Ne magnifices te coram Rege, & in loco ″magnorū ne ſteteris: 6
Quia melius eſt vt dicatur tibi, Aſcēde huc: ″quàm vt humiliet 7
te *aliquis* coram principe, quem ″viderunt oculi tui.
Ne egrediaris ″in cōtentionem citò: ne fortè ″*neſcias* quid agas in 8
nouiſſimo eius *litis*, quando pudore affecerit te proximus tuus.
Cauſam tuam age cū proximo tuo, & ſecretū ″alteri ne reueles: 9
Ne fortè probris afficiat te audiēs, ″& infamia tua nō auertatur. 10
ſicut mala aurea ″cum figuris argenteis, *eſt* verbum dictum ″qui- 11
bus modis dici debet.
vt inauris aurea, & ornamentum obrizi, ″*eſt qui* arguit ſapientem 12
cui eſt auris obtemperans.
Sicut frigus ″niuis in die meſſis, *ſic* legatus ″fidelis mittentibus il- 13
lum, ″& animam domini ſui requieſcere facit.
vt nubes & ventus, & pluuia non *eſt: ſic eſt* vir qui ſe iactat ″de do- 14
no mendaci.
″Lōganimitate flectitur prīceps, ″& līgua mollis cōfringit ″oſſa. 15
ſi mel inueneris, comede quantum ſufficit tibi: ne fortè ″ſatieris 16
eo, & euomas illud.
″Prohibe pedem tuū à domo proximi tui: ne fortè ſatiatus te, 17
odio habeat te.
vt malleus, & gladius, & ſagitta acuta, *eſt* vir qui loquitur con- 18
tra proximum ſuum teſtimonium falſum.
vt dens confractus, & pes labens, *ſic eſt* fiducia ″præuaricatoris in 19
die anguſtiæ.

33 |Parum inquam dormies, modicū dormitabis, pauxillum manus conſeres, vt quieſcas: (*Supr.* 6.b.)
34 Et veniet tibi quaſi curſor egeſtas tua, & mēdicitas quaſi vir armatus.

Cap. XXV.

1 HAE QVOQVE PARABOlæ Salomonis, quas tranſtulerunt viri Ezechiæ Regis Iuda.
2 Gloria Dei eſt celare verbū, & gloria Regum inueſtigare ſermonē.
3 Cælum ſurſum, & terra deorſum, & cor Regum inſcrutabile.
4 Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas puriſſimum:
5 Aufer impietatem de vultu Regis, & firmabitur iuſtitia thronus eius.
6 Ne glorioſus appareas coram Rege, & in loco magnorum ne ſteteris:
7 |Melius eſt enim vt dicatur tibi, Aſcende huc: quàm vt humilieris corā principe, quem viderunt oculi tui. (*Luc.* 14.b.)
8 Ne proferas in iurgio citò: ne poſtea emēdare non poſſis, quum dehoneſtaueris amicum tuum.
9 Cauſam tuā tracta cum amico tuo, & ſecretum extraneo ne reueles: B
10 Ne fortè inſultet tibi quū audierit, & exprobrare non ceſſet.
11 Gratia & amicitia liberant, quas tibi ſerua, ne exprobrabilis fias. (*Ex* 111)
Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore ſuo.
12 Inauris aurea, & margaritum fulgens, qui arguit ſapientem & aurem obedientem.
13 Sicut frigus niuis in die meſſis, ita legatus fidelis ei qui miſerit eum, animam ipſius requieſcere facit.
14 Nubes & ventus, & pluuiæ non ſequentes, vir glorioſus, & promiſſa non complens.
15 |Patientia lenietur princeps: & lingua mollis confringet duritiam. (*Supr.*) C
16 Mel inueniſti, comede quod ſufficit tibi: ne fortè ſatiatus euomas illud.
17 Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando ſatiatus oderit te.
18 Iaculum, & gladius, & ſagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum ſuum falſum teſtimonium.
19 Dēs putridus, & pes laſſus, qui ſperat ſuper infideli in die anguſtiæ.

33 Puſillum ſomni, מעט שנות Hi duo verſus leguntur ſuprà cap. 6. b. 10. 34 Scutatus. מגן Ad verbū, clypei. i. armatus clypeo.

IN CAPVT XXV.

1 Tranſcripſerunt העתיקו congeſſerunt. collegerunt. i. ex multis libris Salomonis in vnum tranſtulerunt. Erant enim diſperſæ Parabolæ Salomonis in multis libris quos ſcripſit: ſed opera iſtorum ſunt congeſtæ in vnum. Viri אנשי .i. famuli. vt viri Dauid. Ita & Gallicè dicimus, *Voſtre homme*. i. famulus tuus. 3 Cælorum, &c. שמים לרום וגו' Ad verbum, Cælorum ad altitudinem, & terræ ad profunditatem, & cordis Regum non eſt inueſtigatio. q. d. Vt altitudo cæli, & profunditas terræ nō poteſt inueſtigari, ſic nec cor Regum. Alii, Cælum eſt in loco ſublimi, & terra in profundo: at cor Regum nō eſt ſcrutatio. ſub. illi. i. vtrūque eſt in loco definito, ideóque comprehendi vtrunque poteſt: at cor Regum eſt imperueſtigabile. 4 Argentario לצורף aurifici. conflatori. vel, pro conflatore. 6 Ne magnifices te אל־תתהדר Ne oſtēdas te decôrum. aut, honorabilē. Alii, Ne glorieris. Magnorū גדולים magnatum. i. in loco vbi debent eſſe magnates. 7 Quàm vt humiliet te *aliquis* מהשפילך quàm vt deiiciaris. vel, quàm te loco deiici. i. quàm vt faciāt te deſcendere. Viderūt ראו. i. deſpexerunt. 8 In contentionem citò, לריב מהר vt citò litem inſtituas. vel, vt citò contendas. *Neſcias* Iſtud additum eſt vt expleatur ſermo. nam conciſo ſermone vſus eſt, quia de ira loquitur, vt exprimat affectum animi irati. Alii ſic, vt ſit integer ſermo, Ne tandem quid deſignes quo te ignominioſum reddat proximus tuus. ſub. cumquo contendis. 9 Alteri אחר alterius. nēpe ſocii. 10 Et infamia tua ודבתך & obloquutio tua. vel, & crimē tuum, ſub. in proximum, maneat irreuocabile. 11 Cum figuris במשכיות in ſculpturis. in cælaturis. Vox Hebræa propriè ſignificat thecas in quibus lapides pretioſi recluduntur, ita tamen vt videantur. Gallicè, *cleres voyes*. hæ autem thecæ fiebant argento vbi erant foramina, per quæ illa mala aurea conſpicerentur à Salomone ipſo. Quibus modis dici debet. על־אפניו : vt par eſt. vel, conuenit. 12 *Eſt qui* arguit, &c. מוכיח חכם וגו' Ad verbum, eſt increpans ſapiens aurē obtemperantē. Inuerſæ dictiones, & pars pro toto, pro, eſt ſapiens qui increpat hominem obtemperantem. 13 Niuis, שלג .i. tantum quantum eſt tempore niuis. Fidelis נאמן verax. Et animam, &c. ונפש אדניו ישיב : Hebraiſmus, pro, domino ſuo quietem parit. 14 De dono mendaci. במתת־שקר : de munere vano. i. quod nunquam eſt daturus. 15 Longanimitate בארך Ad verbum, In longitudine irarum. Et lingua ולשון .i. ſermo. Inſtrumentum pro re cuius eſt inſtrumentum. Oſſa. גרם : iram grauem. Sic accipitur hic גרם, pro ira graui, infrangibili, & forti inſtar oſſis. Quidam vertunt, duritiam, vel robur, & exponunt fortem irā. Vide eandem ſententiam ſuprà cap. 15. a. 1. 16 Satieris eo, תשבענו Affixū pronomen pro תשבע ממנו. 17 Prohibe הוקר Ad verbum, Rarum fac. i. raro admoue, retrahe, ſubtrahe. 19 Præuaricatoris בוגד præuaricatrix. i. præuaricatoris.

20 Et amittit pallium in die frigoris, acetum in nitro, & qui cātat carmina cordi peſſimo.

Sicut tinea veſtimento, & vermis ligno: ita triſtitia viri nocet cordi.

21 Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitierit, da ei aquam bibere:

22 Prunas enim cōgregabis ſuper caput eius, & Dominus reddet tibi.

23 Ventus Aquilo diſſipat pluuias, & facies triſtis linguam detrahentem.

24 Melius eſt ſedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigioſa, & in domo communi.

25 Aqua frigida animæ ſitienti, & nūtius bonus de terra longinqua.

26 Fons turbatus pede, & vena corrupta, iuſtus cadens coram impio.

27 Sicut qui mel multum comedit, nō eſt ei bonum: ſic qui ſcrutator eſt maieſtatis, opprimetur à gloria.

28 Sicut vrbs patens & abſque murorum ambitu, ita vir qui nō poteſt in loquendo cohibere ſpiritum ſuum.

Cap. XXVI.

1 QVo modo nix in æſtate, & pluuiæ in meſſe: ſic indecens eſt ſtulto gloria.

2 Sicut auis ad alia trāſuolās, & paſſer quò libet vadēs: ſic maledictū fruſtrà prolatū in quempiā ſuperueniet.

3 Flagellum equo, & camus aſino, & virga in dorſo imprudentium.

4 Ne reſpondeas ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam, ne efficiaris ei ſimilis.

5 Reſponde ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam, ne ſibi ſapiens eſſe videatur.

6 Claudus pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nūtium ſtultum.

7 Quo modo pulchras fruſtrà habet claudus tibias: ſic indecens eſt in ore ſtultorum parabola.

8 Sicut qui mittit lapidem in aceruū Mercurii: ita qui tribuit inſipiēti honorem.

9 Quo modo ſi ſpina naſcat in manu temulēti: ſic parabola ī ore ſtultorū.

10 Iudicium determinat cauſas: & qui imponit ſtulto ſilentiū, iras mitigat.

11 Sicut canis qui reuertitur ad vomitum ſuum, ſic imprudens qui itē-

vt qui remouet veſtimentum *à ſe* in die frigoris, *& ut* acetum *ſuperfuſum* nitro: ſic qui canit cantilenas cordi afflicto.

Si eſurierit odio habens te, ciba illum pane: & ſi ſitiuerit, propina ei aquam:

Quia prunas tu cōgeris ſuper caput eius: & Iehoua reddet tibi.

vt ventus Aquilo fugat pluuiam, *ſic* ´& facies iracunda´linguam occultè *detrahentem.*

´Melius eſt ſedere in angulo tecti, quàm cum muliere contentioſa, & in domo ampla.

vt aquæ frigidæ animæ´ſitiēti: ſic nūtiū bonū è terra lōginqua.

vt fons conculcatus, ´& vena corrupta *eſt* iuſtus ´inclinans ſeſe coram impio.

vt comedere mel´multum, nō eſt bonum: ´ſic inueſtigatio´gloriæ eorum´*non eſt* gloria.

vt vrbs dirupta *&* abſque muro, *eſt* vir cuius ſpiritui non eſt cohibitio.

Cap. XXVI.

SIcut nix in æſtate, & vt pluuia in meſſe *eſt intempeſtiua*, ſic nec conueniens eſt ſtulto gloria.

Sicut paſſeris eſt vagari, *&* vt hirundinis eſt volare, ſic maledictio ſine cauſa *prolata* non veniet.

vt flagellū equo, & capiſtrum aſino *conuenit:* ſic virga *neceſſaria eſt* tergo ſtultorum.

´Ne reſpōdeas ſtulto iuxta ſtultitiā eiꝰ, ne adæqueris ei etiā tu.

´Reſponde ſtulto ſecundum ſtultitiam ſuam, ne fortè ſit ſapiēs in oculis ſuis.

ſicut´ is qui præcidit pedes *eius quem aliquid mittit*, iniquitatem bibit: *ſic* qui mittit quippiam per manum ſtulti.

ſicut´inæquales ſunt tibiæ claudi, ſic & parabola in ore ſtultorū.

´Sicut incluſio lapilli in aceruo lapidū, ſic qui dat ſtulto gloriā.

ſicut ſpina´quæ aſcendit in manu ebrii, *ſic* & parabola in ore ſtultorum.

´Magnus creat omnia, & mercedē dat ſtulto, & mercedem dat tranſgreſſoribus.

Vt canis reuertitur ad vomitum ſuum, *ſic* ſtultus iterans ſtul-

23 Et facies iracunda ופנים נזעמים .i.is qui nō facilè fert obloquentē.q.d.ſi nō libēter audias detractorē, facies vt ſtatim obmuteſcat. Linguam,&c. : לשון סתר Ad verbum, linguam ſecreti.aut occultationis.i.ſermonem occultè detrahentem. 24 Melius eſt,&c. טוב שבת וגו' Vide ſuprà 21.b.9. 25 Sitiēti: עיפה .i.præ ſiti deficiēti. Alii, laſſæ. vtrūque ſignificat vox Hebræa. 26 Et vena ומקור & ſcaturigo. Inclinans,&c. : מט לפני רשע cedens impio. 27 Multū הרבות *&* multiplicare.i.excedere modū. Sic inueſt. וחקר Adverbum,& inueſtigatio. ו pro SIC poſitum, vt & aliàs ſæpe in comparationibus. Gloriæ eorū כבודם ſub.cæleſtium.i.rerum diuinarum. *Non eſt* gloria. : כבוד .i.non eſt laudabile. Repetitur לא ex præcedenti.

IN CAPVT XXVI.

4 Ne reſpondeas,&c. אל תען וגו' .i.ſi probris afficiat ſtultus, vide ne ſimiliter facias: ne accidat vt æqualis, ſiue ſimilis illi fias. 5 Reſponde ענה .i.Redargue ſtultum propter ſtultitiam ſuam, hoc eſt oſtende ei ſtultitiam ſuam. 6 Is qui præcidit,&c. מקצה רגלים וגו' Ad verbum, Succiſus pedes. vel, Succiſos habens pedes. aut vt alii, Truncat pedes, *&* bibit iniquitatem.i.replet ſe iniuria, qui aliquid alteri ſignificat per nuntium ſtultum. Vel, ordine inuerſo, Qui mittit aliquid per virum ſtultum, eſt velut is qui præcidit pedes eius quem mittit. replet enim ſe iniuria qui hoc facit. 7 Inæquales ſunt tibiæ דליו שוקים Ad verbum, Eleuatæ ſunt [vel, eleuantur] tibiæ,&c. Verbum præteritum eſt primæ coniugationis. Doctus inter Hebræos dicit eſſe imperatiuum ex Pihel haddagus, & vertit, Eleuate, ſiue Attollite crura claudi. ſub. vt incedat, & nihil promouebitis. q.d. ſi eleuetis tibias claudi, quid ei profuerit? 8 Sicut incluſio,&c. כצרור אבן במרגמה .i.Quod eſt lapillus qui annulo includi ſolet, in aceruo lapidū, ſiue quod eſt lapillus pretioſus inter lapides ignobiles: ſic eſt is qui dat ſtulto gloriam. nam ſicut lapillus in pala annuli incluſus decorus eſt, indecorè autem in aceruo aliorum lapidum iacet: ſic,&c. Alii vertunt, Sicut qui ligat lapidem [ſub. pretioſum] in funda. Alii, Sicut qui ligat lapidē [ſub. quempiam platearum] in purpura.i.in veſte purpurea. Alii, Sicut qui ligat lapidem *pretioſum & proiicit* in aceruū lapidum. ſub. ædificii: qui locus non eſt illi conueniens ob ſuā pretioſitatē: ſic qui dat ſtulto gloriā, quòd locus gloriæ nō ſit inter ſtultos, ſed inter ſapiētes. 9 Quæ aſcendit in manu עלה ביד Hebraiſmus, pro, quæ geſtatur manu ebrii. Hebraicè legitur, Spina aſcendit in manu ebrii, & parabola in ore ſtultorum. Similitudinis aduerbium frequentiſſimè ab Hebræis ſubauditur, & ו ſecundo loco poſitū, pro SIC accipitur, maximè in his prouerbiis. Sic etiā Gallicè loquimur, *Vne eſpine entre les mains de l'yurongne, & la ſentence en la bouche des fols.* Subintelligimus, *C'eſt tout un.* quod etiam nonnunquam addimus, vt ſermonem perficiamus, & clariorem reddamus. Quidam vertunt, Quod eſt ſpina aſcendēs, &c. hoc eſt ſermo,&c. 10 Magnus creat omnia, רב מחולל כל Hebræi exponunt, Dominus qui eſt ſuper omnia, creat, & format omnia, idcirco vniuerſa alit pariter: ſtultos, tranſgreſſoréſque paſcit vt & ſapiētes atque iuſtos. Mercedem dare dixit, quòd eos alat perinde atque ſi mercedem eis deberet, vt mercedem mercenario dare ſolemus. Quidam, in hunc ſenſum verterunt, magnus qui formauit omnia, remunerat ſtultum, & remunerat tranſgreſſores. Alii, Magnus [ſub. in populo, ſiue princeps] coercet omnia, & dat præmium ſtulto, &c. q.d. qualis princeps, tales & ſubditi. Alii dicūt שוכר ſignificare סוכר obſtruens, aut claudens. q.d. obſtruit os ſtulto & tranſgreſſoribus. Alii, Egregius aliquis ac magnus vir conficit *per ſe* omnia: ſtultus autem mercede conducit tranſgreſſores.

titiam ſuam.
′Vidiſti virum ſapientem in oculis ſuis? ſpes eſt de ſtulto magis 12
quàm de eo.
Dicit piger,′Leo eſt in via, leo eſt in plateis. 13
Sicut fores vertuntur in cardine ſuo, ſic & piger in lectulo ſuo. 14
′Abſcōdit piger manum ſuam″in ſinu, fatigatur reducere eam 15
ad os ſuum.
Sapiẽtior eſt piger in oculis ſuis, ſeptẽ reſpōdentibus′conſiliũ. 16
Sicut′qui apprehendit auribus canem, ſic eſt tranſiens qui iraſcitur 17
in lite non ſua.
′Sicut abſcondit ſe qui emittit′ſcintillas,′ſagittas,& mortem: 18
Sic vir qui fraudat amicum ſuum,& dicit,′Nónne ludo ego? 19
″Quum non fuerint ligna, extinguitur ignis: ſic quum non fue 20
rit ſuſurro, ſilebit contentio.
Vt carbo eſt aptus ad prunas,& ligna ad ignem, ſic & vir contentio- 21
ſus ad ſuccendendum litem.
Verba ſuſurronis ſunt tanquam′blandientia, & ipſa deſcendunt 22
ad penetralia′ventris.
Vt eſt argẽtum″plenum ſcoriis ſuperinductum teſtæ, ſic ſunt labia 23
″ſuccendentia lites,& cor malum″.
′Labiis ſuis aliũ præ ſe fert qui odio habet:′at in interioribus 24
ſuis ponet dolum.
″Quum gratioſè alloquetur te, ne credideris ei: quoniam″ſeptem 25
abominationes ſunt in corde illius.
′Operit ſe odium in deceptionem: manifeſta erit malitia eius in 26
congregatione.
Qui alteri fodit foueam, in eam cadet: & qui voluit lapidem con- 27
tra alium, ad eum reuertetur.
″Lingua mendax odio habet contritũ, & os blandum facit′im- 28
pulſionem.

Cap. XXVII.

NE glorieris de die craſtino: quia neſcis quid paritura ſit′dies. 1
Laudet te alienus,& non os tuũ: extraneus,&nō labia tua. 2
′Grauitas eſt ſaxo, & pondus eſt arenæ, ſed ira ſtulti grauior eſt 3
vtroque.
′Crudelitas eſt in ira,& ĩpetus in furore: at quis ſtabit corã inuidia? 4
Melior eſt increpatio manifeſta, quàm amor abſconditus. 5

rat ſtultitiam ſuam.

Vidiſti hominẽ ſapientem ſibi videri? magis illo ſpẽ habebit inſipiẽs. (Iob 6)

Dicit piger, Leo eſt in via, & leæna in itineribus. (Suprà 22.b.13)

Sicut oſtiũ vertitur in cardine ſuo, ita piger in lectulo ſuo.

Abſcondit piger manus ſub aſcella ſua,& laborat ſi ad os ſuum eas cōuerterit. (Suprà 19.d.24 C)

Sapientior ſibi piger videtur ſeptẽ viris loquentibus ſententias.

Sicut qui apprehendit auribus canem, ſic qui tranſit impatiens,& cōmiſcetur rixæ alterius.

Sicut noxi⁹ eſt qui mittit ſagittas,& lanceas in mortem:

Ita vir qui fraudulẽter nocet amico ſuo: & quum fuerit deprehenſus dicet, Ludens feci. (Suprà)

Quum defecerint ligna, extinguetur ignis: & ſuſurrone ſubtracto iurgia conquieſcunt.

Sicut carbones ad prunas,& ligna ad ignem: ſic homo iracundus ſuſcitat rixas. (Eccli 8)

Verba ſuſurronis quaſi ſimplicia, & ipſa perueniunt ad intima vẽtris. (Suprà 18.b.8 D)

Quo modo ſi argento ſordido ornare velis vas fictile, ſic labia tumentia cum peſſimo corde ſociata.

Labiis ſuis intelligitur inimicus, quum in corde tractauerit dolos.

Quando ſubmiſerit vocem ſuam, ne credideris ei: quoniam ſeptem nequitiæ ſunt in corde illius. (1.Cor.)

Qui operit odium fraudulẽter, reuelabitur malitia eius in conſilio. (Eccli) (Suprà)

Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui voluit lapidem, reuertetur ad eum. (Eccle) (eccli) (Ex 1)

Lingua fallax nō amat veritatem: & os lubricum operatur ruinas.

Cap. XXVII.

NE glorieris in craſtinũ, ignorãs quid ſuperuentura pariat dies.

Laudet te alienus, & nō os tuum: extraneus,& non labia tua. (Eccli)

Graue eſt ſaxũ, & oneroſa arena: ſed ira ſtulti vtroque grauior.

Ira non habet miſericordiam, nec erumpens furor: & impetum concitati ferre quis poterit? (1.Tim.6)

Melior eſt manifeſta correptio, quàm amor abſconditus.

12 Vidiſti ראית Si videris. aut videas. 13 Leo שחל Pardus. Vide ſuprà cap.19.d.24. 15 Abſcondit piger טמן עצל Vide ſuprà cap.19.d.24. In ſinu, בצלחת in patina, vel olla. 16 Conſilium. : טעם rationem. ſub. quæſitorum. Propriè ſignificat ſaporem:& per metaphoram, ſententiam de interrogatis. 17 Qui apprehendit מחזיק qui vellicat. i. laceſſit 18 Sicut abſcondit ſe כמתלהלה Sicut inſaniens. vel, qui ſimulat demẽtiam. Alii, Sicut qui ſimulat ſe infirmum ac debilem, aut defatigatum. Gallicè dicimus, Qui ſe fait las. Scintillas, זיקים .i. ignem ad comburendum domum proximi. Sagittas,& mortem. חצים ומות : ſagittas,& vaſa mortis. Hebraiſmus, pro ſagittas mortiferas. 19 Nónne הלא Hæc vox הלא exigit reſponſionem affirmatiuam: ideo ſæpe pro certè accipitur. 20 Quum non fuerint ligna באפס עצים Ad verbum, In non lignis. 22 Blandientia כמתלהמים Quidam dicũt literas in dictione מתלהמים eſſe inuerſas,& deduci ab חלם, vertentes, Sermones ſuſurronis ſunt velut ſermones verberatorum. aut cæſorum: qui ſolent eſſe ſimplices. i. dulces ac blandi. Vide ſuprà cap.18 b.8. Ventris. : בטן .i. pectoris, hoc eſt cordis. 23 Plenum ſcoriis, סיגים Ad verbum, ſcoriarum. Quidam vertunt, inuerſis verbis, Vas teſtaceum coopertum ſcoria argenti. Succendentia דולקים ſub. lites. i. ſunt verba quæ veluti ignis ſuccendunt lites, aut inurunt notam aliquã proximo ſuo. 24 Labiis ſuis alium præ ſe fert, בשפתו ינכר שונא Fut. Heb. pro præſ. Sermone ſuo agnoſcetur [vel agnoſcitur] qui,&c. Vel, ſtudet ne agnoſcatur. Nã verbũ in hac coniugatione paſſiua ſignificat & notum eſſe,& nō notũ. Poſterior iſta lectio videtur melior propter id quod ſequitur, At intra ſe,&c. At in interior.&c. : ובקרבו ישית מרמה at intra ſe dolũ ponet. vel recondit. i. ſtruit fraudem. 25 Quũ gratioſè alloque. te כי יחנן קולו Ad verbũ, Quum gratificabit vocem ſuam, ſub. inimicus. i. quum ſtudebit vòce ſua tibi placere, ac ſe tibi gratum reddere. Septem שבע Hebraiſmus, pro multis. 26 Operit ſe odium in deceptionẽ: תכסה שנאה במשאון Abdit ſeſe odium in ſolitudine. i. Impius tegit odiũ quum ſolus eſt. Alii, Operiet odium in deſolationẽ. ſub. ſuã, qui operit odium ſuum: & inſidiatur ſocio ſuo vt adducat ſuper eum deſtructionem & deſolationem: nam reuelabit Deus malum in congregatione. 28 Lingua,&c. לשון־שקר וגו׳ Ad verbum, Vir linguæ mendacis odio habet flagellatum. i. qui falſò ſocium ſuum criminatur, odit eũ quem lingua mendaci flagellat. Alii, Linguam mẽdacem odio habet contritus. ſub. corde,& humilis. In דכיו eſt ו pro א, acſi legeretur דכא ſine י.& pro humili ſpiritu accipitur. Impulſionem. : מדחה impulſum. lapſum. i. peſſundare ſolet hominem quem alloquitur.

IN CAPVT XXVII.

1 Dies. : יום ſub. in qua es. 3 Grauitas eſt ſaxo, כובד אבן ונטל החול Ad verbum, Grauitas lapidis,& pondus arenæ. pro, Grauis eſt lapis,& ponderoſa arena. Vel, Grauitas cōpetit lapidi, & pondus ipſi arenæ. 4 Crudelitas,&c. אכזריות חמה וגו׳ Crudelitas competit iræ,& inundatio competit iracundiæ. Aut, Crudelis eſt ira,& impetuoſa iracundia.

6 Meliora ſũt vulnera diligẽtis,quàm fraudulenta oſcula odientis.
7 |Anima ſaturata calcabit fauum: & anima eſuriẽs,etiam amarum pro dulci ſumet.
B
8 Sicut auis trãſmigrãs de nido ſuo, ſic vir qui derelinquit locum ſuum.
9 Vnguento & variis odoribus delectatur cor:& bonis amici conſiliis anima dulcoratur.
10 Amicum tuum & amicũ patris tui ne dimiſeris:& domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictiõis tuæ: melior eſt vicinus iuxtà, quàm frater procul.
11 Stude ſapientiæ fili mi, & lætifica cor meum, vt poſſim exprobrãti reſpondere ſermonem.
12 Aſtutus videns malum, abſcõditus eſt, paruuli tranſeuntes ſuſtinuerunt diſpendia.
13 |Tolle veſtimentum eius qui ſpopondit pro extraneo, & pro alienis aufer ei pignus.
14 Qui benedicit proximo ſuo voce grandi,de nocte conſurgens maledicenti ſimilis erit.
C
15 Tecta perſtillantia in die frigoris, & litigioſa mulier comparantur.
16 Qui retinet eam, quaſi qui vẽtum teneat,& oleum dexteræ ſuæ vocet.
17 Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici ſui.
18 Qui ſeruat ficum,comedet fructus eius:& qui cuſtos eſt domini ſui,glorificabitur.
19 |Quomodo in aquis reſplẽdẽt vultus proſpicientium, ſic corda hominum manifeſta ſunt prudentibus.
20 Infernus & perditio nũquam implentur,|ſimiliter & oculi hominum inſatiabiles.
21 |Quo modo probatur in cõflatorio argentum, & in fornace aurum: ſic probatur homo ore laudantis.
D
22 Cor iniqui inquirit mala, cor autem rectum inquirit ſcientiam.
Si contuderis ſtultum in pila,quaſi ptiſana feriente déſuper pilo,non auferetur ab eo ſtultitia eius.
23 Diligenter agnoſce vultum pecoris tui,tuóſque greges conſidera.
24 Non enim habebis iugiter poteſtatem,ſed corona tribuetur in generatione & generationem.
25 Aperta ſunt prata, & apparuerunt herbæ virentes, & collecta ſunt fœna de montibus.
26 |Agni ſunt ad veſtimentum tuum: & hœdi,agri pretium.
27 Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, & in neceſſaria domus tuæ, & ad victum ancillis tuis.

6 ″Fidelia *ſunt* vulnera diligentis:″& dulcia oſcula odio habentis.
7 Anima ſaturata″calcat fauum: at animæ famelicæ omne amarum *erit* dulce.
8 Vt auis″vagatur à nido ſuo,ſic vir vagatur à loco ſuo.
9 *vt* vnguentum & ſuffimentum lætificat cor,″ſic dulcedo amici ſui propter conſilium animæ.
10 Amicum tuum & amicum patris tui ne derelinquas: & domũ fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis tuæ: *nam* melior eſt vicinus propinquus,quàm frater longinquus.
11 Sis ſapiens fili mi,& lætifica cor meum,″& reſpõdebo verbum exprobranti mihi.
12 ″Callidus videt malum, & abſcondit ſe: ſimplices tranſeunt, & mulctantur.
13 ″Tolle veſtimẽtum eius, quia fideiuſſit pro extraneo: & *quia ſpopondit* pro extranea,accipe pignus ab eo.
14 Qui benedicit amico ſuo voce magna,manè ſurgendo,″maledictio reputabitur ei.
15 Stillatio aſſidua in die pluuiæ, & mulier contentioſa æquãtur.
16 Abſcondens eam,abſcondit ventum:″& *ut* vnguentum *quod eſt* in dextera ſua,clamabit.
17 ″Ferrum ferro acuitur,ita vir exacuit″faciem amici ſui.
18 ″Qui cuſtodit ficum,comedit fructum eius:ſic″qui cuſtodit dominum ſuum,honore afficietur. ″qui cuſt. do. ושומר .i. qui nõ deſerit dominum ſ.
19 ″Sicut *in* aqua facies faciei *reſpondet*,ſic cor hominis homini.
20 Sepulchrum & perditio non ſaturantur: ſic oculi hominũ non ſaturantur.
21 ″*vt* conflatoriũ argẽto,& fornax auro:ſic *eſt* viro os laudãtis eũ.
22 *At* ſi contuderis ſtultum in mortario in medio″triticorum contuſorum piſtillo,non recedet ab eo ſtultitia eius.
23 Conſiderando conſidera vultum pecoris tui,″pone cor tuum ad greges.
24 Quia non in ſeculum diuitiæ *ſunt duraturæ*, & num″corona *erit* in generatione & generatione?
25 ″Prodit gramẽ,& apparet herba,″& colliguntur herbæ montiũ.
26 Ouium *lanæ ſunt* pro indumentis tuis:″& pretium agri *ſunt* hirci:
27 ″Et ſufficientia lactis caprarum in cibum tuum, & in cibum domus tuæ,& *ad* victum puellarum tuarum.

6 Fidelia נאמנים Fortia.Bona. Et dulcia ונעתרות & denſa.ſpiſſa.fortia.frequentia. Vel potius,in ſpeciem bona. 7 Calcat fauum: תבוס נפת .i.deſpicit & ſpernit dulcia quæque. 8 Vagatur נודדת demigrat.aut,elogat ſe.i.relinquit nidũ, vt ſibi paret cibum. 9 Sic dulcedo,&c. ומתק רעהו וגו' Ad verbum, & dulce *conſilium* amici ſui [relatiuum pro antecedente hominis]magis *exhilarat mentem hominis* quàm conſilium animæ.ſub.propriæ.i.quàm conſiliũ proprium. Quidã vertunt, Habere amicũ ex animo conſulentẽ,res dulciſſima eſt. 11 Et reſpondebo,&c. ואשיבה חורפי דבר : vt reſpondeam aliquid *ei qui* mihi fecerit cõuicium. 12 Callidus,&c. ערום ראה רעה Vide ſuprà cap.22.a.3. 13 Tolle,&c. קח וגו' Eundem verſum habes & ſuprà cap.20.c.16. 14 Maledictio,&c. קללה תחשב לו : .i.talis commendatio intempeſtiua,perinde habebitur ac maledictio. 16 Et *ut* vnguentum,&c. ושמן ימינו יקרא : & *recondit in* dextera ſua oleum *quod* clamabit.i.quod ſeſe odore ſuo velut clamore prodet. Perſtat in metaphora mulieris,quũ dicit clamabit. 17 Ferrum ferro ברזל בברזל Enſis enſe. Hebræi materiã pro re quæ ex materia fit,accipiunt: vt ferrum pro enſe. Faciem פני iram.i.irritat iram amici cum quo contendit q.d. iracundus atteritur à viro iracundo. 18 Qui cuſtodit ficũ, נוצר תאנה .i.qui poſſeſſiones ſuas cõſeruat. 19 Sicut *in* aqua,&c. כמים הפנים וגו' Ad verbũ, Vt aquarũ facies ad facies:ſic cor hominis ad homines. Quidã ſic intelligunt, Vt facies in aqua reſplendens fallit: ita inter ſe corda hominum. Alii ſic, Vt eadem aqua diuerſas reddit facies:ſic alia aliorum hominum ſunt corda. Alii vertunt, Sicut in ipſa aqua vultus vultui *reſpondet*:ita cor hominis *cordi* hominis.i.Sicut cor vnius hominis eſt ad malum,ita & omnium aliorum corda:ſimilia enim ſunt. 21 Vt conflatorium,&c. מצרף לכסף וגו' Hãc eandem verſus partem habes ſuprà cap.17.a.3. Quidam totum verſum ſic reddunt, Conflatorium *paratur* argento *purgando*,& fornax auro:& vnicuique rei pro ſua laude.vel,dignitate.q.d.vnaquæque res pro ſua dignitate purgatur à re vitioſa. 22 Triticorum contuſorum הריפות בעלי .i.granorum tritici contuſi. Alii,leguminum contuſorum. 23 Pone cor t. שית לבך appone mentẽ tuam.vel animum tuum. Præt.Heb.pro præſ. 24 Corona נזר corona.ſub.regia. Quidã interpretantur gloriam. 25 Prodit גלה Diſcoopertũ. Subaudiendum autem, Deo iubẽte. Nam docet,omnia originem habere à Deo. Ad verbũ, Apparuit. Detectũ eſt,ſiue. Docti inter Hebræos ſic hunc locum intelligunt acſi dicat Salomon, Præpara gregibus tuis eſcam in domo: quia non inuenitur omni tempore paſcuum in agris.accidit enim interdum vt ſiccetur herba.& hoc eſt quod dicit, Apparet herba. quanuis germen appareat, aliquãdo tamen herbæ mõtium deficiunt. Et colliguntur ונאספו & demetuntur.aut reconduntur. Significat etiã deficiunt. 26 Et pretium,&c. ומחיר וגו' .i.venduntur hirci,& ex pecuniis ſeruos comparabis qui colent agrum tuum. 27 Et ſufficientia lactis ודי חלב Et copia lactis. Alii, Et ſufficiat lac.

Cap. XXVIII.

F'Vgiunt, tametſi nemo perſequatur, 'impii: iuſti autem inſtar 1
leunculi 'confidunt.

Propter præuaricationẽ regionis, 'multi principes eius: at pro- 2
pter hominem intelligentem *&* ſcientẽ, 'ſic prolongabitur *regnum.*

Vir pauper, '& vi ſpolians pauperes, *eſt ut* pluuia inundans, & nul 3
lus *eſt poſtea* panis.

Derelinquentes Legem, laudant impium: at cuſtodientes Le- 4
gem, 'contendunt cum eis.

Viri mali non intelligunt 'iudicium: quærentes autem Iehouã, 5
intelligunt omnia.

Præſtantior *eſt* pauper qui ambulat 'in perfectione ſua, quàm 6
peruerſus viis, & ipſe diues.

Qui cuſtodit Legem, 'filius *eſt* intelligens: 'qui autem paſcit co- 7
medones, pudore afficit patrem ſuum.

Qui multiplicat diuitias ſuas vſura '& fœnore, 'ad largiendum 8
pauperibus congregat eas.

Qui remouet aurem ſuam ne audiat Legem, etiam oratio eius 9
erit abominatio.

Qui errare facit rectos per viam malam, in foueam ſuam ipſe 10
corruet: at perfecti, hæreditate accipient 'bonum.

Sapiens in oculis ſuis *eſt* vir diues: pauper autem intelligens 11
'ſcrutatur eum.

Quum exultant iuſti, multa eſt gloria: & quum euehuntur im 12
pii, 'abſcondit ſe homo.

Qui tegit ſcelera ſua, nunquam aget proſperè: qui verò confi- 13
tetur, & derelinquit, miſericordiam conſequetur.

Beatus homo qui pauet ſemper: ſed qui indurat cor ſuum, cor- 14
ruet in malum.

vt leo rugiens, & vrſus 'eſuriens, eſt princeps impius ſuper popu- 15
lum pauperem.

Dux 'carens intelligentiis, 'multiplicat rapinas: *ſed* qui odio ha 16
bet auaritiam, prolongabit dies.

Homo 'qui opprimit in ſanguine animæ: vſque ad ſepulchrum 17
fugiet, nec retinebunt eum.

Qui ãbulat integrè, ſaluus erit: peruerſus autẽ viis cadet 'ſemel. 18
'Qui colit terram ſuam, ſaturabitur pane: ſed qui ſectabitur o- 19
tioſos, ſaturabitur egeſtate.

Cap. XXVIII.

1 FVgit impius nemine perſequẽte: iuſtus autem quaſi leo confidens, abſque terrore erit.

2 Propter peccata terræ multi principes eius: & propter hominis ſapiẽtiam & horum ſcientiam quæ dicuntur, vita ducis longior erit.

3 Vir pauper calumnians pauperes, ſimilis eſt imbri vehemẽti in quo paratur fames.

4 Qui derelinquunt Legem, laudant impium: qui cuſtodiunt, ſuccenduntur contra eum.

5 Viri mali non cogitant iudicium: qui autem inquirũt Dominũ, animaduertunt omnia.

6 ¶Melior eſt pauper ambulãs in ſimplicitate ſua, quàm diues in prauis itineribus.

7 Qui cuſtodit Legem, filius ſapiens eſt: qui autem comeſſatores paſcit, confundit patrem ſuum.

8 Qui coaceruat diuitias vſuris & fœnore liberali, in pauperes congregat eas.

9 Qui declinat aures ſuas ne audiat Legem, oratio eius erit execrabilis.

10 Qui decipit iuſtos in via mala, in interitu ſuo corruet, & ſimplices poſſidebunt bona.

11 Sapiens ſibi videtur vir diues: pauper autem prudens ſcrutabitur eum.

12 In exultatione iuſtorũ multa gloria eſt: regnantibus impiis ruinæ hominum.

13 Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirigetur: qui autẽ cõfeſſus fuerit, & reliquerit ea, miſericordiã cõſequetur.

14 Beatus homo qui ſemper eſt pauidus: qui verò mentis eſt duræ, corruet in malum.

15 Leo rugiens, & vrſus eſuriens, princeps impius ſuper populum pauperem.

16 Dux indigẽs prudentia, multos opprimet per calumniam: qui autẽ odit auaritiam, longi fient dies eius.

17 Hominem qui calumniatur animæ ſanguinem, ſi vſque ad lacum fugerit, nemo ſuſtinet.

18 Qui ambulat ſimpliciter, ſaluus erit: q peruerſis gradit viis, cõcidet ſemel.

19 ¶Qui operatur terram ſuam, ſatiabitur panibus: qui autem ſectatur otium, replebitur egeſtate.

IN CAPVT XXVIII.

1 Fugiunt נסו Præt.Heb.pro præſ. Impii: רשע Singul.Heb.pro plurali. Confidunt. : יבטח Fut.ſingul.pro præſenti plurali, fiduciam habent. ſecuri ſunt. 2 Multi principes eius: רבים שריה .i.ſubinde mutantur principes eius, quod eſt calamitoſum. nam regna perturbantur diſſenſionibus, & multi inſurgunt rectores. Sic prolongabitur *regnum.* : כן יאריך ſic producet. ſub. dies. i. in eodem ſtatu permanebit, ſiue permanere ſolet terra, ſiue regnum. 3 Et vi ſpolians ועושק & calumnians. vel rapiens. 4 Contendunt cum eis. : יתגרו בם Fut.Heb.pro præſ. ſuccenſent illis. 5 Iudicium: משפט ſingul.Heb.pro plurali. iudicia. ſub. Dei. 6 In perfectione ſua, בתומו in integritate ſua, vel probitate. 7 Filius *eſt* intelligens: בן מבין filius *eſt* prudens, ſiue ſapiens. Hebraiſmus eſt, pro ſapiente. nam FILIVS perinde eſt Hebræis, atque Latinis HOMO, ſiue VIR, vt eti[illegible]ſi loquuntur, Homo intelligens. Qui autem paſcit comedones, ורועה זוללים qui autem ſocius eſt heluonum. Vel, ſocietatem i[illegible]t cum heluonibus. 8 Et fœnore, ובתרבית Ad verbum, & augmento. A multiplicatione Hebræi deducũt fœnus, vt vſuram à mordendo. Ad largiendũ pauperibus לחונן דלים vt effundantur *in uſum* pauperũ. ſub. à veris iudicibus. Quidã, *homini* qui miſericors erit in pauperes, coaceruat eas. A cſi dicat, nullũ poſſe diu frui malè partis diuitiis. 10 Bonũ. : טוב Singul.Heb.pro plur. q.d. omnia experientur fœlicia. 11 Scrutatur eum. : יחקרנו Fut.Heb.pro præſ. explorat eum. 12 Abſcondit ſe homo. : יחופש אדם Fut.Heb.pro præſ. exploratur homo. i. opprimitur. Alii, mutabitur. i. mutabit veſtimentum ne agnoſcatur, & interficiatur. 15 Eſuriens, שוקק appetens. i. eſuriens. à שוק. Alii, incedens & vagabundus. à שקק. 16 Carens intelligentiis, חסר תבונות deſtitutus prudentia. Multiplicat rapinas: ורב מעשקות & [etiam] multus eſt in iniuriis. aut frequens eſt in iniuria. Poteſt verti vt oratio ſit conciſa, ſic, Princeps carens prudentia, *&* multus *in* iniuriis, [ſub. non prorogabit dies ſuos. i. citò morietur.] at qui odit auaritiam, prorogabit dies ſuos. Ex fine verſus (inquit doctus inter Hebræos) docet nos exponere principium eius. 17 Qui opprimit in ſanguine animæ, עשוק בדם־נפש .i. qui aliena bona occupat cæde. Sanguis animæ, eſt vita: quia anima in ſanguine conſiſtit. Quidam vertunt, Qui per violentiam ſanguinem fuderit. Alii annotant, עשוק eſſe nomen, non participium, & dictionem iſtam exprimere frequentiam quandam: acſi dicat, Quiſquis conſueuit ſanguinẽ fundere, ſe in mortẽ coniicit, nemine retinente. 18 Semel. : באחת in alterã. ſub. illarum viarũ. i. qui à recta via aberrat, incedens modò hac, modò illac, corruet in alteram. 19 Qui colit terrã ſuam, עובר ארמתו Vide eundem verſum ſuprà cap. 12. b. 11.

20 Vir fidelis multum laudabitur: qui autem feſtinat ditari, non erit innocens.

21 Qui cognoſcit in iudicio faciem, non benefacit, iſte & pro buccella panis deſerit veritatem.

22 Vir qui feſtinat ditari, & aliis inuidet, ignorat quòd egeſtas ſuperueniet ei.

23 Qui corripit hominẽ, gratiã poſtea inueniet apud eum magis, quàm ille qui per linguæ blandimenta decipit.

24 Qui ſubtrahit aliquid à patre ſuo & à matre, & dicit hoc non eſſe peccatum: particeps homicidæ eſt.

25 Qui ſe iactat & dilatat, iurgia cõcitat: q verò ſperat ĩ Domino, ſanabitᷣ.

26 Qui confidit in corde ſuo, ſtultus eſt: qui autem graditur ſapiẽter, ipſe ſaluabitur.

27 Qui dat pauperi, nõ indigebit: qui deſpicit deprecantem, ſuſtinebit penuriam.

28 Quũ ſurrexerint impii abſcondentur homines: cũ illi perierint, multiplicabuntur iuſti.

Cap. XXIX.

1 Viro qui corripientem dura ceruice contẽnit, repentinus ei ſuperueniet interitus: & eum ſanitas non ſequitur.

2 In multiplicatione iuſtorum lætabitur vulgus: quũ impii ſumpſerint principatum, gemet populus.

3 Vir qui amat ſapientiam, lætificat patrem ſuum: qui autem nutrit ſcorta, perdet ſubſtantiam. (Luc.15.c.13)

4 Rex iuſtus erigit terram, vir auarus deſtruet eam.

5 Homo qui blãdis fictiſque ſermonibus loquitur amico ſuo, rete expãdit greſſibus eius.

6 Peccantem virum iniquum inuoluet laqueus, & iuſtus laudabit atque gaudebit.

7 Nouit iuſtus cauſam pauperũ, impius ignorat ſcientiam.

8 Homines peſtilentes diſſipant ciuitatem, ſapientes verò auertunt furorem.

9 Vir ſapiens ſi cum ſtulto contẽderit, ſiue iraſcatur, ſiue rideat, non inueniet requiem.

---

20 Vir″fidelis″multiplicabit benedictiones : at qui feſtinat ditari,
non erit innocens.
21 Agnoſcere faciem *in iudicio*, non eſt bonum:″& ob buccellam pa-
nis præuaricatur vir.
22 Feſtinat ad diuitias ″vir mali oculi, nec cognoſcit quòd inopia
eueniet ei.
23 Qui increpat hominem″retrocedentem,″gratiam inueniet ma
gis quàm is qui blanditur lingua.
24 Qui diripit *bona* patris ſui & matris ſuæ, & dicit non eſſe præua-
ricationem,″is ſocius eſt viri exterminationis.
25 ″Latᵒ animo,″miſcet litẽ: ſed qui fidit Iehouæ, impinguabitur.
26 Qui fidit″cordi ſuo, eſt ſtultus: qui verò ambulat in ſapientia,
ipſe euadet.
27 Ei qui dat pauperi, non erit inopia:″& auertenti oculos ſuos, e-
rit multitudo maledictionum.
28 ″Dum euehuntur impii, abſcondit ſe homo: quũ verò pereunt,
multiplicantur iuſti. Cap. XXIX.
1 Vir increpatus qui indurat ceruicem, repente conteretur, nec
erit *illi* ſanitas.
2 ″Quando dominantur iuſti, lætatur populus: & quum domina-
tur impius, gemit populus.
3 Vir qui amat ſapiẽtiam, lætificat patrem ſuum: ″ſed qui paſcit
ſcorta, perdit ſubſtantiam.
4 Rex″in iudicio ſtabilem reddit terram: ″vir autem qui ſuſcipit
dona, diruet eam.
5 Vir qui blanditur″amico ſuo, rete expandit″ante greſſus eius.
6 ″In præuaricatione viri mali *eſt* laqueus: iuſtus autem ″cantabit
& lætabitur.
7 ″Cognoſcit iuſtus cauſã pauperũ: impius nõ intelligit ſcientiã.
8 Homines″deriſores″illaqueant ciuitatem: ſapientes verò auer-
tunt furorem.
9 ″Vir ſapiens contendat cum ſtulto, ſiue iraſcatur, ſiue rideat,
non erit requies.

---

20 Fidelis, אמונות Ad verbum, fidelitatum.i.fidus. Eadem dictione Hebræi ſignificant veritatem & fidelitatem: quòd qui verax ſit, ſit etiã fidelis. Multiplicabit benedictiones: רב־ברכות multus eſt benedictionibus.i.cõmendari ſolet ab hominibᵒ.aut, largitur multa pauperibus. 21 Et ob buccellam,&c. ועל־פת־לחם וגו' Fut.Heb.pro præſ. etiam propter fruſtum panis præuaricatur homo.ſub. huiuſmodi. 22 Vir mali oculi, איש רע עין vir maligni oculi.i.vir prauus & inuidus, qui ferre nõ poteſt vt quis auferat aliquid de ſua ſubſtantia. Quidã vertunt, Qui præceps fertur ad opes, habet vir ille oculum malum.i.inſidiatur aliorum bonis, conatúrque per fas & nefas illa ſibi vſurpare. 23 Retrocedentem, אחרי reſilientem. ſub. à Lege Dei. Quidam Hebræorum ſcribunt præpoſitionem eſſe cum affixo, & priorem verſiculi partem dici ſub perſona Dei, vt ſit ſenſus, Qui corripit hominem poſt me.i.vt homo me ſequatur. Alii vertentes, ſequens me: dicunt eſſe verba Salomonis, dicentis, Qui iuſſis meis paruerit, & corripuerit delinquẽtes, ille,&c. Gratiã inueniet חן ימצא Hebraiſmus, pro gratior eſt quàm,&c. 24 Is ſocius eſt, &c. חוא לאיש וגו' is ſocius eſt homini exterminatori. vel homicidæ, ſiue parricidæ. Socium eſſe alicui, more Hebraico dicitur pro ſimilem illi eſſe. 25 Latus animo, רחב־נפש Hebraiſmus pro ſuperbo. Gallicè dicimus, *Qui eſt de hault courage.* Miſcet litem: יגרה מדון excitat contentionem, ſiue lites. 26 Cordi ſuo, בלבו animo ſuo.i.conſiliis ſuis. 27 Et auertenti,&c. ומעלים וגו' Ad verbum, qui autem abſcõdit oculos ſuos [ſub.à paupere is, eſt] multus maledictionibus.i.multorũ maledictionibus eſt obnoxius. Alii, multa *imminebit illi* egeſtas. Ad verbum, multitudo defectuum. 28 Dum euehuntur,&c. בקום רשעים וגו' Quando conſurgunt,&c. Idem dixit paulo antè verſu 12.

IN CAPVT XXIX.

1 Vir increpatus,&c. איש תוכחות וגו' Ad verbum, Vir obiurgationum indurans ceruicem.i.qui frequenter increpatur, & tamen indurat animum ſuum. Metaphora à bobus vel equis qui dura ſunt ceruice. Chaldæus paraph. Vir qui non ſuſcipit increpationes, & indurat ceruicem ſuam. Quidam Hebræorum exponunt, Vir increpationum, id eſt qui alios vt à via ſua mala conuertantur, increpat, & ipſe indurat ceruicem ſuam in his de quibus alios increpat, ſubito,&c. Alii, Vir increpationum, id eſt qui indiget increpationibus multis, eo quòd admodum ſuam indurauit ceruicem, nec eruditur increpatione vna,&c. 2 Quando dominantur ברבות Quum multiplicati fuerint. aut, multiplicantur. 3 Sed qui pa.ſcorta, ורועה זונות ſed qui ſocius eſt ſcortorum. Alii, qui autẽ cum ſcortis amicitiã iungit. 4 In iudicio במשפט ob iudicium. Vir autem qui ſuſcipit dona, ואיש תרומות Ad verbum, vir autem donorum. vel, munerum. .i. qui capitur muneribus, & ob id iniuſtè agit. Aut (vt alii exponunt & vertunt) qui tributa imponit. 5 Amico ſuo, על־רעהו proximo ſuo. Ante greſſus eius. : על־פעמיו greſſibus ſuis.i.vt ſe capiat adulator. 6 In præuaricatio.&c. בפשע איש רע מוקש Hebraiſmus, pro, capitur proprio laqueo vir malus. Quidam, Ipſi malo tranſgreſſio ſua laqueus eſt. Alii, Propter iniquitatem quiſpiam *incidit* in laqueum malum. Cantabit,&c. : ירון ושמח Fut.Heb.pro præſ. ouat & gaudet. 7 Cognoſcit,&c. יודע צדיק וגו' Hebraiſmus, pro, Ius pauperis eſt curæ iuſto: at impius nihil prorſus intelligit.q.d.non curat ius pauperis. 8 Deriſores לצון Ad verbum, deriſionis. ſuperbiæ. Illaqueant ciuitatem: יפיחו קריה Hebraiſmus, pro, ſunt exitio ciuitati, ſiue coniiciunt ciuitatem in periculum. 9 Vir ſapiens,&c. איש־חכם וגו' *Si* vir ſapiens litiget cum viro ſtulto, & iraſcitur, & ridet, & nulla eſt quies.i. Si iudicium ſubeat vir ſapiens cum ſtulto, modò ſtultus ridet eum, modò iraſcitur: breuiter, ſtultum nullo modo ferre poteſt. Alii, Vir ſapiens qui init iudicium cum homine ſtulto, abſque vlla ceſſatione vel irritatur, vel irridetur.

″Viri ſanguinolenti oderunt integrum : recti autem ′quærunt 10
animam eius.
Totum ′ſpiritum ſuum profert ſtultus: ſapiens autē ″in poſte- 11
rum quieſcere facit eum.
Dominatoris attendentis verbo mendaci, omnes miniſtri *ſunt* 12
impii.
Pauper″& vir vſurarum″occurrerunt ſibi: illuminat oculos am 13
borum Iehoua.
″Regis qui iudicat in veritate pauperes″thronus in æternum fir 14
mabitur.
Virga & increpatio tribuit ſapientiam:puer autē *ſibi*″derelictus, 15
pudore afficit matrem ſuam.
Quum multiplicati fuerint impii, multiplicabitur præuarica- 16
tio:iuſti autem ruinam eorum videbunt.
Corripe filium tuum,′& requieſcere faciet te,dabítque delicias 17
′animæ tuæ.
Quum nō eſt′viſio,′diſſipatur populus:cuſtodiens autem Le- 18
gem,beatus.
Verbis nō″erudietur ſeruus: ′quanuis intelligat, non eſt tamen 19
reſponſio.
′Vides virum velocem ′in verbis ſuis ? ſpes *eſt* de ſtulto magis 20
quàm de illo.
″Qui delicatè nutrit à pueritia ſeruum ſuum,″*in* nouiſſimo ſuo
erit *tanquam* filius. 21
Vir″iracundus″miſcet litem,′& furibundus′multiplicat præua- 22
ricationem.
Superbia hominis′humiliat eum:& humilem ſpiritu″ſuſtentat 23
gloria.
″Qui participat cum fure, odio habet animam ſuam: ′maledi- 24
ctionem audit,& non annuntiat.
″Timor hominis ponit laqueū.&qui fidit Iehouæ,′exaltabitur. 25
Multi ′quærunt faciem dominantis : & à Iehoua *proficiſcatur* iudi- 26
cium vniuſcuiuſque.
″Abominatio iuſtorum *eſt* vir iniquus : abominatio autē impii 27
eſt rectus via.

′miſcet litem .i. excitat lites.

10 Viri ſanguinum oderunt ſimplicē: iuſti autem quærunt animam eius.
11 Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus: ſapiens differt & reſeruat in poſterum.
12 Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes miniſtros habet impios.
13 Pauper & creditor obuiauerunt ſibi : vtriuſque illuminator eſt Dominus.
14 Rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in æternum firmabitur.
15 Virga atque correptio tribuit ſapientiam:puer autem qui dimittitur voluntati ſuæ,cōfundit matrem ſuā.
16 In multiplicatione impiorū multiplicabuntur ſcelera, & iuſti ruinas eorum videbunt.
17 Erudi filium tuum, & refrigerabit te,& dabit delicias animæ tuæ.
18 Quum prophetia defecerit,diſſipabitur populus: qui verò cuſtodit Legem beatus eſt.
19 Seruus verbis non poteſt erudiri: quia quod dicis intelligit, & reſpondere contemnit.
20 Vidiſti hominem velocem ad loquendum ? ſtultitia magis ſperanda eſt,quàm illius correptio.
21 Qui delicatè à pueritia nutrit ſeruum ſuum, poſtea ſentiet eum contumacem.
22 Vir iracundus prouocat rixas: & qui ad indignandum facilis eſt, erit ad peccandum procliuior.
23 |Superbum ſequitur humilitas, & humilem ſpiritu ſuſcipiet gloria.
24 Qui cum fure partitur,odit animā ſuam:adiurantem audit,& non indicat.
25 Qui timet hominem,cito corruet: qui ſperat in Domino,ſubleuabitur.
26 Multi requirunt faciem principis, & iudicium à Domino egreditur ſingulorum.
27 Abominātur iuſti virum impium: & abominantur impii eos qui recta ſunt via.
Verbum cuſtodiens filius,extra perditionem erit.

Pſal. Deut. & 12.d. C D Iob.

10 Viri ſanguinolenti אנשי דמים Ad verbum, Viri ſanguinum. i.effuſores ſanguinis humani. Quærunt animam eius. יבקשו נפשו׃ Fut.Heb.pro præſ.Eſt autem Hebraiſmus.pro,conantur liberare eum de manu ſanguinariorum. Vel vt alii,quærunt voluntatem eius.i.ſtudent obſequi voluntati eius.Sæpe enim נפש accipitur pro voluntate. Quidam exponunt,voluntatem,aut deſiderium. In poſterum,&c. באחור ישבחנה׃ Fut.Heb.pro præſ.poſtea pacat eum.ſub.ſpiritū. 11 Spiritum ſuum רוחו iram ſuam. ferocitatem. vel cōpeſcit & mitigat.Quidā vertūt,retrorſum cohibet eū. 13 Et vir frau. ואיש תככים & vir fraudū.i.fraudulētus & doloſus.q.d. Deus miſeretur cuius vult,nec reſpicit perſonas:eligit publicanos,diuites & pauperes. Alii vertunt,Vir contritionum.i.afflictus, ſiue læſus in corpore. Occurrerunt ſibi, נפגשו .i.conuenerunt:aut,in eodem pene gradu ſunt. 14 Regis qui iud.&c. מלך שופט וגו׳ Rex qui ius reddit verè pauperibus,eius ſolium ſtabilietur in æternum. 17 Et requieſcere faciet te, ויניחך & quietē tibi afferet. Animæ tuæ, לנפשך׃ animo tuo.i.perfundet te gaudio in ſenio. 18 Viſio חזון ſub.prophetica. Declarationem verbi Dei ſignificat,à videndo. Diſſipatur יפרע Fut Heb.pro præſ.deficit.diſſoluitur.recedit.elongatur.i.rebellis eſt. 19 Erudietur יוסר corripietur. Quanuis intelligat,&c. כי יבין וגו׳ Ad verbū,quia intelliget,& nulla erit reſponſio.ſub.illi.i.tametſi intelligat,tamen cōtemnit. 20 Vides חזית Præt.Heb.pro præſ.Quidā,*ſi* videris. In verbis ſuis, בדבריו in negotiis ſuis. 21 Qui delicatè nutrit מפנק Vnico verbo Latinè reddi nō poteſt vt Hebraicè.i.delicatè nutriens. In nouiſſimo,&c. ואחריתו יהיה מנון׃ Ad verbū, & *in* nouiſſimo eius erit filius.i. certe tandē aget filiū, ſiue pro filio haberi volet. hoc eſt, erit imperioſus & ſuperbus vt filius.& ita quidam vertunt. 22 Iracundus אף Ad verbum,iræ. Et furibundus ובעל חמה Ad verbum,& dominus furoris.i. ſtomachoſus,obnoxius furori. Multiplicat præuaricationem. רב פשע׃ Ad verbum,*eſt* multus peccato. Hebraiſmus,pro frequenter peccat. 23 Humiliat eum: תשפילנו deiicit eum. Fut.Heb.pro præſ. Suſtentat יתמוך ſubleuabit.i.demiſſus animo, potietur gloria.hoc eſt euehetur ad honores. 24 Qui partic. חולק Qui diuidit.vel,partitur. Maledictionē audit,&c. אלה ישמע ולא יגיד׃ .i.male audit ab hominibus,nec audet conqueri ſe male audire. 25 Timor,&c. חרדת אדם וגו׳ Pauor hominis,iniicit laqueū.ſub.homini.Hebraiſmus pro eo quod quidā vertunt,Qui metuit homines,corruet. Exaltabitur. ישוגב׃ .i.ſeruabitur quaſi in loco ſublimi. Metaphora ſumpta à militibus qui ſe in loca alta recipiunt. 26 Quærunt faciē dominantis: מבקשים פני מושל Hebraiſmus.pro,ambiunt familiaritatem principis. Iudicium משפט conditio.fortuna. 27 Abominatio,&c. תועבת וגו׳ .i.Abominantur iuſti virum iniquum:& impius execratur eum qui eſt recti itineris.Rectum itinere vocat hominem cuius vitæ inſtitutum rectum eſt ac probum. Verſus qui iſtū ſequitur in veteri interprete,Verbū cuſtodiēs,&c.nō legitur in vetuſtioribus ſcriptis codicibus.

Cap. XXX.

VERBA CONGREGANtis filii Vomentis.

1 Viſio quam loquutus eſt vir Cũ quo eſt Deus, & Qui Deo ſecum morante Confortatus,ait,

2 STultiſſimus ſum virorum,& ſapiẽtia hominum non eſt mecum.

3 Non didici ſapientiã,& noui ſcientiam ſanctorum.

4 Quis aſcendit in cælũ,atque deſcẽdit? quis cõtinuit ſpiritũ in manibus ſuis?quis colligauit aquas quaſi in veſtimento ? quis ſuſcitauit omnes terminos terræ ? quod nomen eſt eius, & quod nomen filii eius,ſi noſti?

Psal.18.e.8

5 Omnis ſermo Dei ignitus,clypeꝰ eſt ſperantibus in ſe:

Deut.4.a.2, & 12.d.32

6 Ne addas quicquam verbis illius, & arguaris,inueniariſque mendax.

B

7 Duo rogaui te,ne deneges mihi antequam moriar,

8 Vanitatem, & verba mẽdacia longè fac à me: Mẽdicitatem & diuitias ne dederis mihi:tribue tantum victui meo neceſſaria:

9 Ne fortè ſatiatus illiciar ad negandum , & dicam, Quis eſt Dominus? aut egeſtate compulſus furer,& periurem nomen Dei mei.

10 Ne accuſes ſeruum ad dominũ ſuũ: ne fortè maledicat tibi,& corruas.

11 Generatio quæ patri ſuo maledicit, & quæ matri ſuæ non benedicit.

12 Generatio quæ ſibi mũda videtur, & tamen non eſt lota à ſordibus ſuis.

13 Generatio cuius excelſi ſunt oculi, & palpebræ eius in alta ſurrectæ.

14 Generatio quæ pro dentibus gladios habet ,& commãdit molaribus ſuis , vt comedat inopes de terra , & pauperes ex hominibus.

Iob 22.d.19

C

15 Sanguiſugæ duæ ſunt filiæ,dicẽtes, Affer,affer. Tria ſunt inſaturabilia,& quartum quod nunquã dicit,Sufficit:

16 Infernus,& os vuluæ, & terra quæ non ſatiatur aqua:ignis verò nunquã dicit,Sufficit.

17 Oculum qui ſubſannat patrem, & qui deſpicit partum matris ſuæ,effodiant eum corui de torrẽtibus,& comedant eum filii aquilæ.

18 Tria ſunt difficilia mihi, & quartũ penitus ignoro,

19 Viam aquilæ in cælo,viam colubri ſuper terram , viam nauis in medio mari,& viam viri in adoleſcentula:

20 Talis eſt & via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergens os ſuum dicit,Non ſum operata malum.

21 Per tria mouetur terra , & quartũ non poteſt ſuſtinere:

Cap. XXX.

VERBA ˝AGVR FILII IACE.

˝Prophetia *quã* dixit vir ad˝אIthiאel,ad אIthiel *inquã* & אוVchál.

SAne˝ſtultior ſũ˝quolibet,˝nec eſt intelligentia hominis mihi:

Neque didici ſapientiam,nec ſcientiam˝ſanctorum noui.

˝Quis aſcendit in cælum, & deſcendit? quis collegit ventum in pugillis ſuis?quis congregauit aquas in veſtimẽto?quis ſtabiliuit omnes terminos terræ:quod nomen eius,& quod nomen filii eius,ſi noſti?

Omnis ſermo Dei *uelut igne* purgatus,clypeus eſt ſperãtibus in ſe:

Ne addas verbis eiꝰ,ne forte ĩcrepet te,& mẽdax deprehẽdaris.

Duo poſtulaui à te,ne prohibeas à me,antequam moriar:

Vanitatem & verbum mẽdax remoue à me:paupertatem & diuitias ne dederis mihi:ale me cibo˝qui conuenit mihi:

Ne fortè ſatier,& abnegẽ,dicámque, Quis eſt Iehoua?& ne fortè efficiar pauper,& furer,˝aſſumámque *in uanum* nomen Dei mei.

Ne accuſes ſeruum apud dominum ſuum : ne fortè maledicat tibi,˝& delinquas.

Eſt generatio quæ patri ſuo maledicit,&matri ſuæ nõ benedicit.

Eſt & generatio quæ munda eſt in oculis ſuis, ˝& à ſorde ſua nõ eſt abluta.

Eſt generatio ˝quædam cuius excelſi ſunt oculi , & palpebræ eius eleuatæ ſunt.

Eſt generatio cuius dentes ſunt *ut* gladii , & *ut* cultri molares eius,vt deuorent pauperes è terra,& egenos ex hominibus.

Sanguiſugæ duæ ſũt filiæ *quæ dicunt*, Affer,affer. Tria ſunt quæ nõ ſatiantur:*imò* quatuor *ſunt quæ* non dicunt,Sufficit:

Sepulchrum,˝& ſterilis vulua, & terra *quæ* nõ eſt ſatiata aquis,& ignis *qui* non dicit,Sufficit.

Oculum qui ſubſannat patrem,& contemnit˝obedientiam matris,effodiant corui torrentis,& deuorent eum filii aquilæ.

Tria ſunt˝abſcondita à me,imo quatuor *ſunt quæ* ignoro:

Veſtigium aquilæ˝in cælo , veſtigium ſerpentis ſuper petram, veſtigium nauis in corde maris,˝& veſtigium viri in virgine:

Sic eſt˝via mulieris adulteræ,comedit, & tergit os ſuum, & dicit,Non ſum operata iniquitatem.

Propter tria˝commouet ſe terra,imò propter quatuor non poteſt˝ſuſtinere:

IN CAPVT XXX.

1 Agur אגור Doctus quidam inter Hebræos putat tempore Salomonis fuiſſe virum quendam integræ vitæ,& magnæ ſapientiæ,nomine אגור,cuius dicta & ſententias tranſtulerit in librũ ſuũ: & huius viri ſocios vel diſcipulos fuiſſe Ithiel & Vchal,ad quos loquutus eſt Agur more prophetico verba ſequẽtia,Stultior ſum &c. Alii verò putant,Agur hunc fuiſſe Salomonẽ.ſonat enim אגור congregatorẽ. Salomon enim congregauit verba ſapientiæ:& euomuit,ſiue deprompſit ea,id quod יקה Iace ſignificat.Dixitque prophetiã iſtam ad איתיאל Ithiel.i.ad eũ cũ quo eſt Deus.Porrò אוכל ſignificat potero:deprõpſit enim Salomõ multa ex ſapiẽtia ſua,vt certe potuit.Prior opinio doctioribꝰ magis placet.Itaque quũ Ithiel & Vchal interrogarent Agur verba ſapiẽtiæ,reſpõdit eis cũ ſubmiſſione,Stultior ſũ quàm vt,&c. Proph.*quam* dixi vir המשא וגו׳ Ad verbum,Prophetia dictũ viri illius,&c.i.Dicit prophetia viri illius,ſcilicet Agur,qui erat inſignis doctrina & prophetia. 2 Stultior בער Vox Hebraica ſignificat imperitũ,& eum qui craſſo eſt ingenio. Quolibet, מאיש Ad verbũ,à viro. Nec eſt,&c. ולא־בינת וגו׳ .i.nõ eſt mihi tantum intelligentiæ quantũ homini cõpetit. 3 Sanctorum קדושים .i. rerum cæleſtium. 4 Quis aſcendit,&c. מי עלה־שמים וגו׳ ſub.vt ea quæ in cælo ſunt cognoſcat,& ea hominibus declaret. 8 Qui cõuenit mi. : חוקי portionis meæ.vel,ſtatuto mihi.vt nec abundẽ,nec eſuriem. 9 Aſſumãque *in uanum* ותפשתי & tractem impure. Alii,abiurem. 10 Et delinq. : ואשמת .i.poſteaquã deliqueris, illo ſcilicet accuſato. Nam hic ו pro poſtquã ponitur.q.d.peccabis,& poſtea continget tibi maledictio.Deut.23.c.15,Ne tradas ſeruum domino eius,qui eruit ſe ad te à domino ſuo. 12 Et à ſorde ſua ומצואתו à ſtercore ſuo.Vel,ab excrementis ſuis. 13 Quædam cuius,&c. מה־רכו עיניו Ad verbum,quam elati ſunt oculi eius.Per admirationem dictum. 16 Et ſterilis vulua, ועוצר רחם & orificium matricis.ſignificat orificium anguſtum quo ſuſcipitur ſemen genitale:ita dictum ab anguſtia. 17 Obedientiam ליקחת imperium.doctrinam. 18 Abſcondita à me, נפלאו ממני quæ latent me Alii,quæ mirabilia ſunt apud me. 19 In cælo, בשמים in aere. Et veſtigium viri in virgine. : ודרך גבר בעלמה & viam viri in puella.vel,adoleſcentula. 20 Via דרך mos.conſuetudo.q.d.ſic latere ſolet homines via mulieris quæ adulterium cõmittit. Rem turpem, honeſtis verbis exponit. 21 Commouet ſe terra, רגזה ארץ ſtomachatur terra.contremiſcit.Id eſt,homines ſtomachantur ob tria. Suſtinere. : שאת .i.temperare ab ira.

Propter ſeruum,quum regnauerit: & ſtultum quum ſaturatus 22
fuerit pane:

Propter exoſam,quum maritata fuerit:& ancillam′quum hæ- 23
res fuerit dominæ ſuæ.

Quatuor ſunt′parua terræ,& tamē ſunt′ſapiētiora ſapiētibus: 24

Formicæ *ſunt*′populus non fortis, ′attamen præparant in æſta- 25
te cibum ſuum:

′Cuniculi *ſunt* populus nō fortis , attamen ponunt in petra do- 26
mum ſuam:

Rex non eſt′locuſtæ,attamē egreditur′vniuerſa ipſa′cū turma: 27

′Aranea′manibus apprehēdit,quum tamē ſit in ædibus Regiis. 28

Tria ſunt′optimi inceſſus,imò quatuor quæ bene gradiūtur: 29

Leo fortiſſimus inter animalia , nec conuertitur *retrorſum* pro- 30
pter vllum *animal:*

″*Lelaps* præcinct°lūbis,′ſiue hircus,& Rex′in quē nemo inſurgit. 31

′Si cecidiſti quum te efferres,′& ſi malum cogitaſti,manum ad 32
os *pone.*

′Quemadmodum′expreſſor lactis,educit butyrum:& vehemēs 33
emunctor naris,educit ſanguinē:′ſic expreſſor furorū,educit litē.

Cap. XXXI.

VERBA ′LEMVEL REGIS, *&* PROPHETIA QVA 1
erudiuit eum mater ſua.

QVid fili mi?′& quid fili vteri mei? & qd′fili votorū meorū? 2

Ne dederis mulieribus′fortitudinem tuam,′& vias tuas, 3
′*quod ſatis eſt* ad delendum Reges.

′Non eſt Regū,ô Lemuél,non eſt Regum bibere vinū:′& prin 4
cipum non eſt ש‎ſechar.

Ne fortè″bibat,& obliuiſcatur′ſtatuti,′& mutet iudicium om- 5
nium filiorum afflictorum.

22 Per ſeruum quum regnauerit : per
ſtultum quum ſaturatus fuerit cibo:

23 Per odioſam mulierem quū in ma
trimoniū fuerit aſſumpta : & per an-
cillam quū fuerit hæres dominæ ſuæ.

24 Quatuor ſunt minima terræ , & i- D
pſa ſunt ſapientiora ſapientibus:

25 Formicæ populus infirmus , quæ
præparant in meſſe cibum ſuum:

26 Lepuſculus plebs inualida, qui col
locat in petra cubile ſuum:

27 Regem locuſta non habet,& egre
ditur vniuerſa per turmas ſuas:

28 Stellio manibus nititur , & mora-
tur in ædibus Regis.

29 Tria ſunt quæ bene gradiuntur, &
quartum quod incedit fœliciter:

30 Leo fortiſſimus beſtiarum,ad nul-
lius pauebit occurſum.

31 Gallus ſuccinctus lumbos,& Aries,
nec eſt Rex qui reſiſtat ei.

32 Et qui ſtult⁹ apparuit poſtquā ele-
uatus eſt in ſublime : ſi enim intelle-
xiſſet,ori ſuo impoſuiſſet manum.

33 Qui autem fortiter premit hubera
ad eliciendum lac, exprimit butyrū:
& qui vehemēter emungit,elicit ſan
guinem:& qui prouocat iras,produ-
cit diſcordias. Cap. XXXI.

1 VERBA LAMVELIS RE-
gis : viſio qua erudiuit eum mater
ſua.

2 QVid dilecte mi , quid dilecte v-
teri mei,quid dilecte votorum
meorum?

3 Ne dederis mulieribus ſubſtātiam
tuā,& vias tuas ad delendos Reges.

4 Noli Regibus ô Lamuel,noli Re-
gibus dare vinum: quia nullum ſecre
tum eſt vbi regnat ebrietas.

5 Ne forte bibant , & obliuiſcantur
iudiciorum , & mutent cauſam filio-
rum pauperis.

23 Quum hæres,&c. : כי־תירש גברתה Ad verbum,quum hæreditauerit dominam ſuam.i.deſignata fuerit hæres dominæ ſuæ. 24 Parua קטני minima.maxime parua. Quidam vertunt , Quatuor ſunt quæ maxime parua ſunt inter ea quæ ſunt in terra : & tamen,&c. Sapientiora ſapientibus. : חכמים מחכמים ſapientiſſima. vel, docta ſapientia. ſub.à Deo. Ad verbū,ſapientiora ſapientatis. ſic loqui liceat ad exprimendam vocem Hebraicam. Attamen præparant ויכינו Ad verbum, & præparant. 25 Populus non fortis, עם לא־עז genus infirmum. Alii,turma inualida. genus non forte. Alii,Echini.alii,ericii. 26 Cuniculi *ſunt* populus non fortis, שפנים עם לא־עצום Chœrogryllii 27 Locuſtæ: לארבה Singul.pro plur.locuſtis. Vniuerſa ip.cum turma. : עוצץ כולו vniuerſa ipſa turmatim. Ad verbū,coadunata tota ipſa. Alii,dimidiās.i.in fruſta cōcidens & cōterens herbas & arbores. 28 Aranea שממית Quidā vertunt ſtellionē,vel lacertā. Alii dicūt ſignificare hirundinē,alii ſimiā:quorū opiniones improbat doctus inter Hebræos. Manib⁹ appr. בידים תתפש manibus texit. Vox Hebræa propriè tractare aliquid ſignificat. Manus vocat pedes quibus telā texit aranea. 29 Optimi inceſſus: מיטיבי צער quæ probè incedunt. Ad verbum,quæ benefaciunt,vel bonificant inceſſum. Quidā dicunt eſſe nomen,non verbum. 31 *Lelaps* præcinctus lumbis, זרזיר מתנים *Animal* præcinctum renibus. זרזיר tantum ſignificat accinctum: Hebræi autem accipiunt pro cane leporario, quem vernaculè (vt ait doctus inter Hebræos)appellamus *Leurier*:quòd in lumbis ſit tenuis,acſi lumbos haberet accinctos,à זרזין Chaldæo verbo,quod accinxit ſignificat. Alii pardum vertunt , quòd tenuis & fortis ſit in lumbis. Siue hircus, או־תיש etiam hircus.או coniunctio diſiunctiua vel,nō debet hic verti per &,vt docet inter Hebræos doctus:tametſi quidam etiam Hebræorum ita vertant. In quem nemo inſurgit. : אלקום עמו cui reſiſtere nemo poteſt.אלקום dictio vna ex duabus cōpoſita,אל non,& קום ſurgere, quod nonnulli ſubſtantiuum eſſe dicunt, & intelligunt אשר,hoc ſenſu, Aduerſus quem non eſt reſiſtentia. Alii dicūt eſſe adiectiuum,id eſt conſurgens, Aduerſus quē nō eſt cōſurgēs. Doctus inter Hebræos ſcribit eſſe infinitiuū,vt ſit ad verbū, Et rex non reſiſtere contra illum.i.cui reſiſtere nemo poteſt. 32 Si cecidiſti,&c. אם־נבלת בהתנשא Si ſtultū quid dixeris,efferendo teipſum. Vel,Si veneris ad ſtultitiā cauſa elationis tuæ.i.Siquid imprudēter dixeris,aut egeris præ ſuperbia. Quidam vertunt,Si ſtulte egiſti quum in ſublimi gradu eſſes. Et ſi malū cogitaſti, ואם־זמות aut certè cogitaſti. 33 Quemadmodum כי Ad verbum, Quia,pro Quemadmodum. Quidam vertunt,Quoniam. Alii,Certe. Expreſſor מיץ expreſſio.concuſſio frequēs.vel,emulſio. Quidam per verbum reddunt totum verſum,ſic,:Quum quis premit lac, educit butyrum:& qui premit nares, elicit ſanguinem: ſic qui premit iras,producit litem. Sic expreſſor ומיץ Ad verbum,& expreſſio.i.ira & irritatio iræ vehemens excitat contentionem.

IN CAPVT XXXI.

1 Lemuel למואל In hac voce למואל,accidētaria eſt particula מו,& eſt acſi dixiſſet לאל,ſic, Verba אשר לאל,ideſt eius qui eſt Dei:vel, eius cuius eſt Deus.i.qui eſt à parte Dei.q.d. Verba Salomonis qui à Deo conſtitutus fuit Rex. 2 Et quid,&c. ומה־בר בטני Repetitio iſta maternum affectum exprimit. Fili votorum meorum? : בר־נדרי fili *pro quo feci* vota mea? Alii, Filium votorum exponunt filium gratiſſimum,amantiſſimum,& exoptatiſſimum,pro quo vota mea omnia emitto. Eſt autem ſermo imperfectus, qui etiam vehementiſſimum affectum exprimit. Perficiunt autem quidam ſubaudiendo,Dicā tibi,aut Hoc agis:ſic, Quid hoc agis,fili mi? vel, Quid fili mi dicam tibi? 3 Fortitudinem tuam, חילך opes tuas. Et vias tuas, ודרכיך ſub.ne dederis mulieribus,vt ſcilicet cum illis ambules & verſeris. *Quod ſatis eſt* ad,&c. : למחות מלכין *quæ efficiunt* vt perdantur *etiam* Reges. Quidam vertunt,Et ſtudia tua *ne des* ad delēda *ſtudia* Regū.ן pro ם in מלכין. 4 Non eſt Re. אל למלכים Non decet Reges,&c. Vel,Non cōuenit Regibus. Et princ. &c. : ולרוזנים או שכר Et *non eſt* principum *dicentium* או vbi eſt ſechar? Vel,*ne dederis uinum* principibus *dicentibus*,או vbi eſt ſechar? Alii או pro אין accipiunt,& tunc או eſt defectiuum,vt annotant docti inter Hebræos,& ו ponitur pro י,vt legamus,Et principibus ne *des* ſechar. 5 Bibat ישתה Singul.Heb.pro plur.& fut.pro præſ.Hic tranſitus de numero ad numerum frequēs eſt Hebræis.i. ne vnuſquiſque eorum bibat. Statuti, מחוקק iuris præſcripti.i.eius quod ſtatuitur & ſcribitur. Et mutet,&c. וישנה דין וגו׳ & peruertat ius omniū filiorum afflictionis.i.omnium afflictorum.

Date ſiceram mœrentibus,& vinũ his qui amaro ſunt animo:
Bibant, & obliuiſcantur egeſtatis ſuæ, & doloris ſui non recordentur amplius.

Aperi os tuum muto, & cauſis omnium filiorum qui pertranſeunt:
Aperi os tuum, decerne quod iuſtũ eſt,& iudica inopem & pauperem.
B Mulierem fortem quis inueniet? procul,& de vltimis finibus pretium eius.

Confidit in ea cor viri ſui, & ſpoliis non indigebit:
Reddet ei bonum, & non malum, omnibus diebus vitæ ſuæ.
Quæſiuit lanam & linum, & operata eſt conſilio manuum ſuarum.

Facta eſt quaſi nauis inſtitoris délonge portans panem ſuum.
Et de nocte ſurrexit,deditque prædam domeſticis ſuis,& cibaria ancillis ſuis.

Conſiderauit agrum,& emit eum, de fructu manuum ſuarum plantauit vineam.

Accinxit fortitudine lumbos ſuos, & roborauit brachium ſuum.
Guſtauit quia bona eſt negotiatio eius,non extinguetur in nocte lucerna eius.
C Manum ſuam miſit ad fortia,& digiti eius apprehenderunt fuſum.

Manum ſuam aperuit inopi, & palmas ſuas extendit ad pauperem.

Non timebit domui ſuæ à frigoribus niuis: omnes enim domeſtici eius veſtiti ſunt duplicibus.
Stragulatam veſtem fecit ſibi,byſſus & purpura indumentum eius.
Nobilis in portis vir eius, quando ſederit cum Senatoribus terræ.
Sindonem fecit & vendidit,& cingulum tradidit Chananæo.
D Fortitudo, & decor indumentum eius,& ridebit in die nouiſſimo.

Os ſuum aperuit ſapientiæ, & lex clementiæ in lingua eius.
Conſiderat ſemitas domus ſuæ, & panem otioſa non comedit.
Surrexerunt filii eius,& beatiſſimã prædicauerũt:vir ei⁹,& laudauit eã.

Multæ filiæ congregauerunt diuitias:tu ſupergreſſa es vniuerſas.

6 Date ſechar pereunti,& vinum″iis qui amaro animo *ſunt*.
7 ″*vt* bibat, & obliuiſcatur egeſtatis ſuæ, & calamitatis ſuæ nõ recordetur amplius.
8 ″Aperi os tuum muto,″ad iudicium omnium filiorũ″tranſitus.
9 Aperi os tuum,″iudica iuſtitiam,″& iudiciũ pauperis & egeni.
10 א Mulierem″fortem quis inueniet? ″nam procul *eſt* à margaritis pretium eius.
11 ב Confidit in ea cor viri ſui,″& ſpoliis non indigebit.
12 ג Reddit ei bonum,& non malum,omnibus diebus vitæ ſuæ.
13 ד Perquirit lanam & linum, & operatur″ſecundum voluntatem manibus ſuis.
14 ה Eſt velut nauis mercatoris *quæ* ex longinquo adducit panẽ ſuũ.
15 ו Et ſurgit dum *eſt* adhuc nox, dátque cibũ familiæ ſuæ,″& portionem puellis ſuis.
16 ז ″Conſiderat agrum,″& emit eum:″de fructu manuum ſuarum plantat vineam.
17 ח Accingit″fortitudine lumbos ſuos,& roborat brachia ſua.
18 ט ″Guſtat quòd bona ſit negotiatio ſua:non extinguitur in nocte lucerna eius.
19 י Manus ſuas admouet ad verticulum, & manus eius tractant fuſum.
20 כ Manum ſuam″extendit ad pauperem, & manus ſuas extendit ad egenum.
21 ל Non timet familiæ ſuæ à niue, quia tota familia eius veſtita eſt″coccino.
22 מ ″Tapetia facit ſibi:byſſus & purpura indumentum eius.
23 נ ″Notus in portis vir eius,quum ſedet ipſe cũ Senioribus terræ.
24 ס ″Linteum facit,″& tradit:& cingulum tradit negotiatori.
25 ע Fortitudo & decor indumentum eius,″& ridebit in die nouiſſimo.
26 פ Os ſuum″aperit ſapienter,& lex clemẽtiæ *uerſatur* in lingua eius.
27 צ Speculatur″vias domus ſuæ,& panem″pigritiæ non comedit.
28 ק Surgunt filii eius, & beatam dicunt eam : *etiam* vir eius *ſurgit*, & laudat eam.
29 ר Multæ filiæ″parauerũt *ſibi* diuitias,tu autem″ſuperas vniuerſas.

6 Iis qui amaro,&c. : למרי נפש Ad verbum, amaris anima.in ablat.i. amaris corde. hoc eſt triſtibus. Nam amarum pro triſti,ab Hebræis vſurpatur. 7 *Vt* bibat,& obl. ישתה וישכח Bibet,& obliuiſcetur.Singularia Heb.pro plur. Verti poteſt,Bibãt,& obliuiſcãtur. 8 Aperi os tuum muto, פתח־פיך לאלם Hebraiſmus,Patrocinare ſilenti in cauſa ſua. Ad iudicium אל־דין in cauſa. Tranſitus. : חלוף tranſeuntis.ſub.ſeculi. Alii,interitus,ſiue mortis. Alii,mundi. 9 Iudica iuſtitiam, שפט־צדק Hebraiſmus,pro Iudica iuſtè.ſubſtantiuũ pro aduerbio. Et iudicium,&c. ודין עני ואביון: & *defende* cauſam pauperis & egeni. Alii,& iudica pauperem & egenum. דין enim poteſt eſſe nomen & imperatiuum. Alii,ſeruato ius pauperis & egeni. 10 Fortem חיל Ad verbum,virtutis. חיל ſignificat robur,opes,& virtutem. Gallicè, *Vne uaillante femme.* Nam procul ורחוק nam longinquum. ו pro nam.i. Longè diſtat à pretio gemmarum: ſiue, ſuperat omnes gemmas dignitate & pretio. Alii vertunt, Poſſeſſio[vel emptio] eius longè ſuperabit gemmas. Alii totum verſum ſic conuertunt, Fœminam virtute præditam quiſquis nactus fuerit,mercem habet gemmis procul petitis pretioſiorem. 11 Et ſpoliis ושלל Ad verbũ,& ſpolio.Singul.pro plur.i.re domeſtica.hic שלל pro re familiari & domeſtica accipitur,quòd ea deprædationibus hoſtium pateat in bello. 13 Secundum voluntatem, בחפץ in beneplacito. Alii,cum voluptate.i.laborat vltroneis manibus. Gallicè dicimus, *Elle prend plaiſir a beſongner.* 15 Et portionem וחוק Ad verbum,& conſtitutum.vel,definitum.ſub.cibum. 16 Conſiderat agrum, זממה שדה Ad verbum,Cogitauit agrum. ſub.emere ex labore manuum ſuarum. Et emit eum, ותקחהו Ad verbum,& accepit eum. emendo ſcilicet. Accipere pro emere. De fructu מפרי .i.labore. Quidam vertunt, Ex fructu *quem acquirit* manibus ſuis. 17 Fortitudine, בעוז Ad verbum,in virtute.i. exactè, diligenter & accuratè ſe præparat ad opus. Vel, agit omnia ſtrenue,& virili animo,aſſiduáque eſt in negotiis domi & foris agendis. 18 Guſtat טעמה Præt.Heb.pro præſ.i.percipit opus ſuum eſſe frugiferum. Quidam,aduertit quàm bona ſit,&c. 20 Extendit פרשה Præt.Heb.pro præſ.i.largitur facultates ſuas pauperibus. 21 Coccino. : שנים Pro veſtibus coccineis poſuit coccinum,hoc eſt pretioſis:quanto magis ergo aliis veſtibus quibus frigus arceatur? Argumentũ à maiori ad minus. Quidam vertunt, duplicibus. 22 Tapetia מרבדים Operimenta lecti. Alii, Torquem auream. 23 Notus נודע Cõſpicuus.Celebris. 24 Linteum סדין Sindonẽ. Alii, Telam. Doctus inter Hebræos dicit ſignificare operimentũ nocturnum hærẽs carni, factum ex lino:quoddã item quo in die operit ſe homo, vt legis Iudicũ cap.14.c.12. Et tradit ותמכור ſub.liberis ſuis. Alii,vẽdit.ſub.negotiatoribus. 25 Et ride.&c. ותשחק ליום אחרון & gaudebit in die nouiſſimo. vel,in poſterum. Alii,& ſubſannabit diem nouiſſimũ.quia ſcilicet(inquiunt Hebræi)neque famem futuram,neque ægritudinẽ,nec dãna, nec mortẽ timet. 26 Aperit ſapiẽ. פתחה בחכמה Ad verbũ,aperuit in ſapiẽtia. Præt.pro præſ. Hebraiſmus,pro Sapiẽter loquitur. 27 Vias הליכות itinera.i.ſtatum. Pigritiæ עצלות ignauiæ.i.cum ignauia & pigritia.q.d.non viuit ſine labore. 29 Parauerunt עשו Ad verbum,fecerunt. Superas vniuerſas. : עלית על־כלנה Ad verbum,aſcendiſti ſuper omnes eas.

ש "Fallax gratia,& vana eſt pulchritudo: mulier cui eſt timor Ie- 30
houæ,ipſa laudabitur.
ת "Date illi de fructu manuum ſuarum, & laudent eam"in portis 31
facta eius.

30 Fallax gratia, & vana eſt pulchritudo: mulier timens Dominum, ipſa laudabitur.
31 Date ei de fructu manuum ſuarũ, & laudent eam in portis opera eius.

30 Fallax gratia, שקר החן Ad verbum,Mendacium gratiæ.i.fallax eſt venuſtas. 31 Date ei de,&c. תנו לה וגו' Hebraiſmus, pro Laudate illam propter laborem manuum ſuarum.Fructus pro labore ſumitur,quòd fructus manuũ ſit labor. In portis בשערים portas pro locis publicis vſurpant Hebræi.

Eccleſiaſtes,Hebraicè קהלת

Librum iſtum L X X interpretes inſcripſerunt, Εκκλησιαςὴς, id eſt Concionator, qui verba facit ad populum. Hebræi קהלת Concionatrix,ſub.anima.de quo mox primo verſu.

NOVA EX HEBRAEO TRANSLATIO.

Cap. I.

Omnia vanitas.

'Verba "Eccleſiaſtæ filii Dauid regis in Ieruשׁſaláim. 1
"Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes: vanitas 2
vanitatum,omnia vanitas.
"Quid vtilitatis *eſt* homini de vniuerſo labore ſuo, quo laborat 3
ſub ſole?
"Generatio *una* labitur,& *altera* generatio aduenit:terra autem"in 4
ſeculum ſtat.
Et oritur ſol,& óccidit ſol,& ad locũ ſuũ"regreditur vbi oritur. 5
"Vadit ad Meridiem,"& circuit ad Aquilonem: "ſubinde circun 6
eundo"pergit ventus,"& ad circuitus ſuos reuertitur ventus.
"Omnia flumina pergunt ad mare,& mare non impletur: ad lo 7
cum"vnde pergunt flumina,illuc reuertuntur vt *rurſus* redeant.
Cunctæ res"laborioſæ, nec poteſt vir eloqui: non ſatiatur ocu- 8
lus videndo,nec expletur auris audiendo.
"Quid *eſt* quod fuit? idipſum quod erit: "& quid *eſt* quod factum 9
eſt? idipſum quod fiet:& non eſt quippiam nouum ſub ſole.
Eſt quippiam de quo dici poſſit, Vide iſtud, nouũ eſt? iam fuit 10
in ſeculis"quæ fuerunt ante nos.
Non eſt memoria"priorum: & etiam"poſteriorum quæ erunt, 11
non erit de illis memoria"apud *eos* qui erunt"poſtea.

Inueſtigatio rerum vana.

Ego"Eccleſiaſtes fui Rex ſuper Iשׁſraאel in Ieruשׁſaláim. 12
Et dedi cor meũ ad diſquirendũ & inueſtigãdum"cũ ſapientia, 13

VETVS.

Cap. I.

1 Verba Eccleſiaſtæ filii Dauid Regis Ieruſalẽ.
2 Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes: vanitas vanitatum,omnia vanitas.
3 Quid habet amplius homo de vniuerſo labore ſuo quo laborat ſub ſole?
4 Generatio præterit, & generatio aduenit,terra autem in æternũ ſtat.
B
5 Oritur ſol, & óccidit, & ad locum ſuum reuertitur:ibique renaſcens,
6 Gyrat per Meridiem,& flectitur ad Aquilonem: luſtrans vniuerſa in circuitu pergit ſpiritus, & in circulos ſuos reuertitur.
7 Oĩa flumina intrãt in mare,& mare nõ redũdat:ad locũ vnde exeũt flumina,reuertuntur,vt iterum fluant.
8 Cunctæ res difficiles:nõ poteſt eas homo explicare ſermone: nõ ſaturatũ oculus viſu,nec auris auditu ĩpletur.
9 Quid eſt quod fuit? ipſum quod futurum eſt: quid eſt quod factum eſt? ipſum quod faciendum eſt.
C
10 Nihil ſub ſole nouũ,nec valet quiſquã dicere, Ecce hoc,recẽs eſt. iã enim p̃ceſſit ĩ ſeculis quæ fuerũt ante nos.
11 Non eſt priorum memoria:ſed nec eorum quidẽ quæ poſtea futura ſunt, erit recordatio apud eos qui futuri ſunt in nouiſſimo.
12 Ego Eccleſiaſtes fui Rex Iſrael in Ieruſalem.
13 Et propoſui in animo meo quærere & inueſtigare ſapienter de om-

Eccleſiaſ.

IN CAPVT I.

1 Verba דברי Subaudi אלה,vt ſit,Iſta ſunt verba. Eccleſiaſtæ קוהלת Ad verbũ,concionatricis.ſub.animæ.קוהלת enim fœmineũ eſt nomen participiale. ſic autem ab Hebræis expletur oratio , Verba איש בעל נפש viri præditi anima congregatrice. nam איש & נפש ſæpe intelliguntur,vt Daniel.9.f.23,Quòd חמודות אתה deſideriorum tu.ſub.vir. Capite verò ſequenti,verſu 11 & 19 legitur plena oratio, איש חמודות vir deſideriorum.Item 2.Sam.13.f.39,ותכל דוד & deſiderauit Dauid.ſub.anima:quia verbum fœmineum eſt,quod ad Dauid referri non poteſt,ſed ad eius animam. 2 Vanitas vanitatum הבל הבלים Hebraiſmus, pro Vaniſſima vanitas.hoc eſt ſumma vanitas. ſub.occupat res humanas.Chaldæus paraph. Summa vanitas eſt mundus iſte. 3 Quid vtilitatis *eſt* homini מה יתרון לאדם Quid amplius eſt homini,&c. Vel,Quid reſidui habet homo. Alii,Quid commodi contingit homini,&c. Alii,quæ excellentia eſt homini. 4 Generatio דור AEtas.i.homines nati eodem tempore, labuntur, non durant ad longum tempus: terra autem in longum tempus permanſura eſt. In ſeculum ſtat. לעולם עומדת in æternum permanet. ſiue permanſura eſt. לעולם hic pro in longum tempus poſitum: vt Exod.21.a.6,Seruus erit ei in ſeculum.i.vſque ad annum iubilei,vt Hebræi exponunt. Nam cælum & terra tranſibunt,Matth.24, c.35,& Pſal.102.d.27. 5 Regreditur שואף anhelus regreditur.aſpirat.q.d.cum deſiderio regreditur. Sub.ab ortu.Demigrat. 6 Vadit הולך Et circ. וסובב & circuneũdo trãſit. Alii,& deflectit. Alii,redit. Subinde circun. סובב סובב Ad verbũ,Circuiẽs circuiens.i.à diuerſis mũdi plagis venti ſurgẽtes meant. Pergit הולך .i.mutat locũ. Et ad circuitus ſ. ועל סביבותיו .i.ad ea loca ad quæ circuneundo accedere ſolet,vt iterũ flet. 7 Omnia flu. כל הנחלים Omnes torrẽtes. Vnde pergunt,&c. שהנחלים וגו' ad quẽ torrentes ipſi defluunt,illuc reuertuntur eundo.Nã à mari ſol educit vapores,qui in media regione aeris in pluuiam reſoluuntur. Alii,Ad locum *maris* pergunt flumina vt iterũ redeant,& fluãt. 8 Laborioſæ, יגעים difficiles. 9 Quid *eſt* quod fuit? מה שהיה Id quod fuit, eſt, &c. מה quia ſequitur ש,ſignificat id. Et quid *eſt* quod factum eſt? ipſum ומה שנעשה וגו' & id quod factũ eſt,*eſt* idipſum,&c. 10 Quæ fuerunt ante nos. אשר היה מלפנינו : quæ nos præceſſerunt. Quidam ſcribunt אשר poni pro אשר כל אחת,& vertunt,vnumquodque fuit ante nos.i.ante noſtram ætatem. 11 Priorum, לראשונים Ad verbum,prioribus.i.retroactis temporibus non eſt memoria priorum. Poſteriorum לאחרונים Ad verbũ,poſterioribus.pro,poſteriorum. Apud eos עם Quidam vertunt,cum illis.ſed עם hoc loco ſignificat apud. Poſtea לאחרונה : Ad verbum,in vltimo. vel nouiſſimo.i.in extremis temporibus. 12 Eccleſiaſtes קוהלת Vide ſuprà verſu 1. 13 Cum ſapientia בחכמה in ſapientia.i.ſapienter.Alii,ſapientiam.

nibus quæ fiunt ſub ſole: (hanc occu
pationem peſſimam dedit Deus filiis
hominum, vt occuparentur in ea.)

Vidi cuncta quæ fiunt ſub ſole, & 14
ecce vniuerſa vanitas, & afflictio ſpi-
ritus.

D Peruerſi difficile corrigũtur, & ſtul 15
torum infinitus eſt numerus.

Loquutũs ſum in corde meo, dicẽs, 16
Ecce magnus effectus ſum, & præceſ
ſi omnes ſapientia, qui fuerunt ante
me in Ieruſalẽ, & mens mea cõtem-
plata eſt multa ſapienter, & didici.

Dedique cor meũ vt ſcirẽ pruden- 17
tiam atque doctrinam, erroréſque &
ſtultitiã: & agnoui quòd in his quo-
que eſſet labor, & afflictio ſpiritus:

Eo quòd in multa ſapientia, mul- 18
ta ſit indignatio: & qui addit ſciẽtiã,
addit & dolorem. Cap. II.

DIxi ego in corde meo, Vadam, & 1
affluã deliciis, & fruar bonis. &
vidi quòd hoc quoque eſſet vanitas.

Riſum reputaui errorẽ: & gaudio 2
dixi, Quid fruſtra deciperis?

Cogitaui in corde meo abſtrahere 3
à vino carnẽ meam, vt animum meũ
transferrem ad ſapientiam, deuita-
rémque ſtultitiã, donec viderẽ quid
eſſet vtile filiis hominum, quod fa-
cto opus eſt ſub ſole numero dierum
vitæ ſuæ.

Magnificaui opera mea, ædificaui 4
mihi domos, & plantaui vineas.

Feci hortos & pomaria, & conſeui 5
ea cuncti generis arboribus.

Et extruxi mihi piſcinas aquarũ, 6
vt irrigarem ſyluam lignorum ger-
minantium.

B Poſſedi ſeruos & ancillas, multám- 7
que familiam habui: armẽta quoque
& magnos ouium greges vltra om-
nes qui fuerunt ante me in Ieruſalẽ.

Coaceruaui mihi argentũ & aurũ, 8
& ſubſtantias Regum & prouincia-

″omne quod fit ſub cælo: (hãc ″occupationem malam dedit Deus
filiis hominum, vt occupent ſe in ea.)

14 Vidi omnia opera quæ fiunt ſub ipſo ſole, & ecce vniuerſa ſunt
vanitas, ″& afflictio ſpiritus.

15 ″Peruerſum nõ poteſt dirigi, & defectus non poteſt numerari.

16 ″Loquebar ego cum corde meo, dicendo, ″Ecce ego ″magnus fa
ctus ſum, ″& addidi ſapientiam ſupra omnes qui fuerunt ante me
in Ieruwſaláim, ″& cor meum vidit multitudinem ſapientiæ &
ſcientiæ.

17 ″Et dedi cor meum vt cognoſcerem ſapiẽtiam ″& ſcientiam, &
inſanias & ſtultitiã. agnoui quòd hoc etiã eſſet ″afflictio ſpiritus:

18 Quia ″in multitudine ſapientiæ multa ″ira: ″& qui addit ſcientiã,
addit dolorem. Cap. II.

1 DIxi ego in corde meo, ″Veni nunc, ″probabo *te* in lætitia, ″& — In affluentia deliciarũ vanitas.
vide bonum. & ecce etiam hoc vanitas.

2 ″De riſu dixi, ″Inſanis: & de lætitia, ″Quid hoc facit?

3 ″Inueſtigaui in corde meo ″vt abſtraherem à vino carnem meã,
& cor meum ″inducerem in ſapientiam, & retinerem ″à ſtultitia:
donec viderem ″quodnã eſſet bonum filiorum hominum qui o-
perantur ſub cælo, numero dierum vitæ ſuæ.

4 ″Magnificaui opera mea: ædificaui mihi domos, plantaui mihi — AEdificia & diuitias vana eſſe.
vineas.

5 Feci mihi hortos, ″& paradiſos, & plantaui in eis arbores omniũ
fructuum.

6 Feci mihi piſcinas aquarum, vt irrigarem ex illis ſyluam germi
nantem arbores.

7 ″Acquiſiui ſeruos & ancillas, ″& filii domus fuerũt mihi: etiam
poſſeſſio boum & pecorũ multa fuit mihi præ omnibus qui fue-
runt ante me in Ieruwſaláim.

8 Coaceruaui mihi etiam argentum & aurũ, ″& theſaurũ deſide-

Omne עלכל de omni. Occupationem ענין curã. ſolicitudinem. negotium. laborem. Quidam, afflictionem malam, vt affligant ſe in ea. 14 Et afflictio ורעות & cogitatio. Alii, & contritio. Alii, abſumptio. 15 Peruerſum non poteſt dirigi: מעוות לא־יוכל לתקון Tortuoſum non poteſt rectum fieri. Vel, Quod incuruatũ eſt, non poteſt rectificari. 16 Loquebar דברתי Ad verbum, Dixi, &c. Hebraiſmus, pro Conſtitui apud me. Ecce ego אני הנה Ad verbum, Ego ecce. Magnus factus ſum, הגדלתי Ad verbum, magnificaui: vel magnificare feci. i. magna feci, vt quidam vertunt. Alii, Res magnas perfeci. Alii, Strenue me geſſi. Et addidi ſapientiam, &c. והוספתי חכמה וגו׳ Hebraiſmus, pro auxi ſapientiam, ſiue comparaui mihi ſapientiam vltra, &c. Et cor meum vidit, &c. ולבי ראה וגו׳ Hebraiſmus, pro, Et animus meus eſt contemplatus multam ſapientiam & ſcientiam.

C 17 Et dedi cor meum ואתנה לבי Hebraiſmus, pro, Et adieci animum meum. ſiue appuli. Et ſcientiam, & inſanias ודעת הוללות & cognitionem inſaniarum. vel, & peritiam veſaniæ. Afflictio רעיון cogitatio. defatigatio, vt ſuprà verſu 14. 18 In multitudine ſapientiæ ברוב חכמה in magno ſapientia. ablatiuus. i. in homine habente magnam ſapientiam, magna ira eſt. Chaldæus paraph. Quia vir qui multiplicat ſapientiam, quum peccauerit, & non reſipuerit, multiplicat iram coram Domino. Ira, כעס indignatio. irritatio. q. d. eſt multus labor, vnde ſolemus prouocari ad iram. Et qui addit, &c. ויוסיף וגו׳ & qui auget [vel multiplicat] ſcientiam, ſimul auget quod eum cruciet. vel moleſtet. q. d. qui conatur admodum ſapiens fieri, id non conſequitur ſine graui labore & moleſtia animi.

IN CAPVT II.

1 Dixi ego in corde meo, אמרתי אני בלבי Suprà cap. 1. b. 16, ait, Dixi ego cum corde meo. Pro quibus quidam vertunt, Porrò apud meipſum cogitaui. Veni nunc לכה־נא Latinè verti poteſt, Age quæſo: vt ſit velut hortantis aduerbium. Probabo te אנסכה Sumit alterius hominis perſonã ſæpius in hoc libro, vt hic: nam cor ſuum alloquitur, Periculũ de te (inquit) faciã. A verbo נסה quod tentare, ſiue probare ſignificat, vt ait doctus inter Hebræos. Alius deducit à נסך miſcere vinũ in cõuiuio: acſi dicat, Miſcebo *me* in lætitia, vel, effundam *me*. Et vide bonũ: וראה בטוב Hebraiſmus, pro fruere bonis, genio indulge, viue opipare & fœliciter in hac terra. Videtur quibuſdam imperatiuũ ſumi pro ſecũda perſona futuri, & ita vertũt, Et videbo bona. i. fruar deliciis. Poteſt autẽ infinitiui & imperatiui modi eſſe: id quod fit in verbis vltimã literã habẽtibꝰ ה. & infinitiuus pro omni tẽpore & modo ſumitur. Chald. paraph. per futurũ vertit. 2 De riſu לשחוק riſui. vel potius, Propter riſum. hoc loco ל pro בעבור id eſt propter, ſiue de, ponitur, vt & Gene. 20. c. 13, & Exo. 14. a. 3. Inſanis: מהולל Ad verbũ, Inſaniens. i. Inſanire facis. vel In inſaniam verſus eſt. q. d. videntur mihi inſanire qui ſeſe riſui dedũt. Quidã vertunt totũ verſum, Riſui aſſuetum, vocaui amentẽ. & de lætitia *dixi*, Quid iſtuc agis? Alii, *Nam* ridere, ſtatuo eſſe hominis væſani: & lætitiã *dixi* neſcio quid parere. Quid hoc facit? : מה־זוה עושה Ad verbũ, Quid hoc faciẽs? i. quid hoc facit, aut prodeſt, quid boni affert? 3 Inueſtigaui תרתי Exploraui. Scrutatus ſum. Quidam, Conſtitui apud me. Vt abſtraherem à vino למשוך ביין vt attraherem in vinum. i. qua ratione corpus meum daret operam voluptati. Nomine vini, omnes voluptates ſignificat. Inducerem in ſapientiam, נוהג בחכמה ſeſe ingereret ſapientiæ. Alii, incederet in ſapientia. i. ſeſe regeret. A ſtultitia בסכלות ſtultitiam. q. d. nec interim alienum eſſet à ſtultitia. Quodnã eſſet bonum, &c. איזה טוב וגו׳ quodnam ſit bonum filiis hominũ *ex his* quæ facere ſolent, &c. Subintelligitur מהם ex his. 4 Magnificaui הגדלתי Hebraiſmus, pro Magnifica opera extruxi. vel vt alii vertunt, Perfeci magnifica opera. 5 Et paradiſos ופרדסים & pomaria. Significat hortos domeſticis arboribus conſitos. Obſerua, paradiſum vocẽ eſſe Hebraicã, Græcè παράδεισος. 7 Acquiſiui קניתי Poſſedi. Cõparaui. Et filii domus ובני־בית . i. familia fuit mihi. Alii interpretantur, & vernæ. i. vernaculi qui naſcuntur domi noſtræ ex mancipiis. 8 Et theſaurum וסגולת & præcipuas opes & diuitias. Alii, peculiare. Hebræi dicunt ſignificare rem deſideratam & reſeruatam, qua ſeſe iactare ſolent homines: vt ſunt lapides pretioſi, & huiuſmodi.

rabilem Regũ & prouinciarum: cóparaui mihi cantores & canta
trices,& delicias filiorum hominum,"electas mulieres ex præda.
'Et magnificatus ſum,"& auctus ſum præ omnibus qui fuerũt 9
ante me in Ieruŵſaláim:inſuper ſapientia mea"perſtitit apud me.
Et omnia quæ expetiuerunt oculi mei,'non prohibui eis: nec 10
'prohibui cor meũ ab omni lætitia: cor enim meum lætatum eſt
de omni labore meo:& hoc fuit"pars mea de omni labore meo.
Et reſpexi ego ad omnia opera mea quæ fecerant manus meæ, 11
& ad laborem quo laboraui"ad operandum,& ecce vniuerſa vani-
tas,"& afflictio ſpiritus,nulláque præcipua vtilitas ſub ſole.
"Et reſpexi ego vt viderẽ ſapiẽtiam,& inſanias & ſtultitiã,(quid 12
enim eſt homo vt veniat poſt Regẽ,'*ut cognoſcat* quæ iã fecerũt *alij?*)
Et vidi ego"quòd vtilior eſt ſapientia quàm ſtultitia, ſicut"vti- 13
lior eſt lux quàm tenebræ.
'Sapientis oculi *ſunt* in capite eius: ſtultus autẽ in tenebris am- 14
bulat:& cognoui ego etiã quòd euẽtus idẽ eueniat"omnib⁹ ipſis.
'Propterea dixi ego in corde meo,*ſi*"vt euenit ſtulto, etiam eue 15
niet mihi:vtquid ego operam dedi vt ſapiens eſſem tunc'magis?
"itaque loquutus ſum in corde meo,quòd etiam hoc eſt vanitas.
'Non enim *erit* memoria ſapientis cum ſtulto in ſeculum:'quũ 16
iam dies qui vẽturi ſunt, omnes obliuioni tradendi ſint: '& quo-
modo moritur ſapiens,ſic & ſtultus.
Itaque odi vitam ipſam,quia"diſplicuit mihi opus quod fiebat 17
ſub ſole:omnia enim vanitas"& afflictio ſpiritus.
Odi quoque ego omnem laborem meum quo ego laboro ſub 18
ſole:quia relinquam illum homini qui erit poſt me:
Et quis ſcit an ſapiens futurus ſit, vel ſtultus? dominabitur ta- 19
men'omni labori meo quo laboraui,'& quo ſapiens fui ſub ſole.
etiam hoc vanitas eſt.
"Et ego verti me"vt auocarem cor meum ab omni labore quo 20
laboraui,"& quo ſapiens fui ſub ſole.

Alia vanitas, ſapientis & ſtulti vnum eſſe euentum.

rum: feci mihi cantores & cantatrices, & delicias filiorum hominum, ſcyphos & vrceos in miniſterio ad vina fundenda.
9 Et ſupergreſſus ſum opibus omnes qui ante me fuerunt in Ieruſalẽ: ſapiẽtia quoque perſeuerauit mecũ.
10 Et omnia quæ deſiderauerunt oculi mei, non negaui eis: nec prohibui cor meũ quin omni voluptate frueretur,& oblectaret ſe in his quæ præparaueram: & hanc ratus ſum partẽ meam,ſi vterer labore meo.
11 Quũq; me cõuertiſſem ad vniuerſa opera quæ fecerãt manus meæ,& ad labores in quibus fruſtra ſudaueram, vidi in omnibus vanitatẽ & afflictionẽ animi,& nihil pmanere ſub ſole.
12 Trãſiui ad contẽplandã ſapientiã, erroréſq; & ſtultitiã(q̃d eſt,inquã,homo vt ſequi poſſit Regẽ factorẽ ſuũ?) C
13 Et vidi quòd tantũ præcederet ſapientia ſtultitiam, quantum differt lux à tenebris.
14 |Sapientis oculi in capite eius:ſtultus in tenebris ãbulat:& didici quòd vnus vtriuſque eſſet interitus.
15 Et dixi in corde meo,Si vn⁹ & ſtulti & meus occaſus erit: quid mihi pdeſt quòd maiorẽ ſapientiæ dedi operã? loquutúſque cũ mẽte mea,animaduerti quòd hoc quoq; eſſet vanitas.
16 Non enim erit memoria ſapientis ſimiliter vt ſtulti in perpetuum,& futura tempora obliuione cuncta pariter operient: moritur doctus ſimiliter vt indoctus.
17 Et idcircò tæduit me vitæ meæ videntem mala vniuerſa eſſe ſub ſole,& cũcta vanitatẽ & afflictionẽ ſpiritus. D
18 Rurſus deteſtatus ſum omnẽ induſtriã meã, qua ſub ſole ſtudioſiſſimè laboraui,habiturus hæredẽ poſt me,
19 Quem ignoro vtrũ ſapiens an ſtultus futurus ſit:& dominabitur in laboribus meis quibus deſudaui & ſollicitus fui. & eſt quicquam tam vanum?
20 Vnde ceſſaui, renuntiauítque cor meum vltrà laborare ſub ſole.

'proh.cor m. מנעתי את־לבי reuocaui cor meũ. vel abſtraxi. cohibui.

Electas mulieres ex præda. : שידה ושדות Ad verbum, captiuã & captiuas.i. vnam & plures ex mulieribus formoſiſſimis bello captis. Mentionem facit de captiuis mulieribus,hoc eſt bello captis.nam vrbe aliqua capta,ſeligebant ſibi principes pulcherrimas mulieres.Iudic.5.d.30.Per metaphorã igitur nomine captiuarũ,intelligit pulcherrimas mulieres.Alii interpretãtur honorabiles mulieres,id eſt honore dignas. Alii dicũt(referentibus Hebræis) nomina fuiſſe inſtrumentorũ muſicorũ ad pſallendũ aptorũ,vertẽtes,ſymphonias,& muſicã concentum. 9 Et magnificatus ſum, וגדלתי Et magnus euaſi.Vel,Et creui. Et auctus ſum, והוספתי & auxi meipſum.id eſt meam dignitatem. Alii,adieci.ſub.magnificentiam. Perſtitit apud me. : עמדה לי Ad verbum, ſtetit mihi. pro mecum.i.nec interim diſceſſi à ſapientia. 10 Non prohibui eis: לא אצלתי מהם non ſubduxi ab eis.vel,ſubtraxi. Pars mea חלקי portio[vel ſors]mea. 11 Ad operan. לעשות ad faciendum.vel,parandum,ſub.mihi opes & diuitias. Et afflictio ורעות & fatigatio.contritio.moleſtia.abſumptio.cogitatio.vt ſuprà cap.1.c.14. 12 Et reſpexi ego, &c. ופניתי אני לראות חכמה Rurſum conuerti me ego vt experirer[vel perſpicerẽ]ſapientiã. *Vt cognoſcat* quæ, &c. : את־אשר־כבר עשוהו Ad verbũ,quod iam fecerũt? ſub.facientes.i.quod geſtũ eſt ab hominibus & ſtultè & ſapienter. q.d. quis eſt ille homo priuatus qui exactius perſpicere & cognoſcere poſſit quæ geſta ſunt, quàm ego cognoſco qui ſum Rex? 13 Quòd vtilior eſt שיש יתרון quòd præſtantior eſt.aut excellentior.Ad verbum,quòd eſt dignitas[vel excellentia] ſapientiæ ſupra ſtultitiã,vt eſt excellẽtia luminis ſupra tenebras. 14 Sapientis oculi ſunt,&c. החכם עיניו בראשו Ad verbum,Sapiens, oculi eius in capite eius. Redundat alterum relatiuum.i.Sapiens habet oculos in capite, hoc eſt in frõte.q.d. Circũſpectus eſt ſapiens, diligenter videt quid agendum ſit.Quum aliquem ſtultitiæ corripimus,dicimus, Vbinam habes oculos?Ita per oppoſitum ſenſum, Habere oculos in capite,eſt eſſe ſapientem. 15 Propterea dixi ואמרתי Ad verbum,Et dixi. Omnibus ipſis. : את־כולם .i.ſapientibus & inſipientibus. Vt euenit ſtulto , etiam eueniet mihi: כמקרה הכסיל גם־אני יקרני Ad verbum, ſecundum euentum ſtulti,etiam ego eueniet mihi.Duo pronomina quorũ alterũ redũdat:& verbum cũ pronomine affixo pro ſeparato. Magis, יותר impẽſius? Alii,excellẽtius? Itaque loq.ſũ in corde m. ודברתי בלבי dixi itaque in animo meo,&c.i.cogitaui apud me. 16 Nõ enim *erit* mem.&c. כי אין זכרון וגו' Hebraiſmus, pro Neque ſapientis, neque ſtulti vltrà erit memoria in æternum. Quũ iam dies, &c. בשכבר הימים וגו' Ad verbum , in *eo tempore* quod iam *fuit* diebus venientibus, &c. quod quidam vertunt , neque tempore præterito,neque diebus venturis:[.i.tempore futuro:]omnia obliuioni tradentur.Alii vertunt,Et eius quod nunc extat, temporibus futuris omnino obliuiſcentur *homines*. Alii,Ob id quòd iam dies ſuperueniunt quando totum obliuioni dabitur. Et quomodo,&c. ואיך ימות וגו' ſed quo pacto mori ſolet ſapiens cum ſtulto? Alii,Quomodo igitur morietur ſapiens ſicut ſtultus? 17 Diſplicuit mihi רע עלי Ad verbum,malum eſſet ſuper me. Et afflictio ſpiritus. : ורעות רוח Vide ſuprà verſu 11. 19 Omni labori, &c. בכל עמלי וגו' Hebraiſmus,pro,in õnibus opibus meis quas labore meo acquiſiui,& ſapientia paraui ſub ſole.id eſt toto tempore vitæ meæ. Sic verſu ſequenti. 20 Et ego verti me וסבותי אני Et ego conuerſus ſum. vt ſolent qui faciem ſuam verterunt ad viam aliam, poſtea ad primam conuertunt ſe. Vt auocarem,&c. ליאש את־לבי Ad verbum,vt deſperare facerem.aut,vt execrarer *inſtitutum* cordis mei. Alii, vt auocarem[ſiue retraherem]animum meum ab,&c. Alii, vt efficerem vt tæderet animum meum omnis laboris,&c.i.vt animus meus negligeret omnem laborem meum,hoc eſt opes labore meo partas. Et quo ſapiens fui שחכמתי & quem ſapienter obiui.Vel,& quo ſapienter negotia mea adminiſtraui.

21 Nam quũ alius laboret in ſapientia & doctrina & ſolicitudine,homini otioſo quæſita dimittit. & hoc ergo vanitas & magnum malum.

22 Quid enim proderit homini de vniuerſo labore ſuo & afflictione ſpiritus,qua ſub ſole cruciatus eſt?

23 Cuncti dies eius doloribus & ærũnis pleni ſũt, nec per noctẽ mẽte requieſcit. & hoc nónne vanitas eſt?

24 Nónne melius eſt comedere,& bibere, & oſtendere animæ ſuæ bona de laboribus ſuis? & hoc de manu Dei eſt.

25 Quis ita deuorabit, & deliciis affluet vt ego?

26 Homini bono in cõſpectu ſuo dedit Deus ſapientiã,& ſcientiam, & lætitiam:peccatori autẽ dedit afflictionem & curam ſuperfluã, vt addat & cõgreget,& tradat ei q placuit Deo. ſed & hoc vanitas eſt & caſſa ſolicitudo mentis.

Cap. III.

1 OMnia tempus habẽt,& ſuis ſpatiis trãſeunt vniuerſa ſub cælo.

2 Tempus naſcendi, & tempus moriendi:tempus plantandi, & tempus euellendi quod plantatum eſt.

3 Tempus occidendi, & tempus ſanandi:tempus deſtruendi,& tempus ædificandi.

4 Tempus flendi, & tempus ridẽdi: tẽpus plangendi,& tempus ſaltandi.

5 Tempus ſpargendi lapides,& tempus colligendi: tempus amplexandi, & tempus lõgè fieri ab amplexibus.

B

6 Tempus acquirendi, & tẽpus perdẽdi:tempus cuſtodiendi, & tempus abiiciendi.

7 Tempus ſcindendi,& tempus conſuendi:tempus tacendi,& tempus loquendi.

8 Tempus dilectionis, & tempus odii:tempus belli,& tempus pacis.

9 Quid habet amplius homo de labore ſuo?

10 Vidi afflictionem quã dedit Deus filiis hominum,vt diſtendãtur in ea.

11 Cuncta fecit bona in tempore ſuo, & mundum tradidit diſputationi eorũ, vt nõ inueniat homo opus quod operatus eſt Deus ab initio vſque ad finem.

Quia eſt homo cuius labor ſit in ſapientia & in ſcientia, atque in *animi* rectitudine: homini tamẽ qui non laborauit in eo, ″dabit partem ſuam. etiam hoc eſt vanitas,& malum magnum.

Quid enim contingit homini pro vniuerſo labore ſuo,″& afflictione cordis ſui,quo ipſe laborauit ſub ſole?

Quia omnes dies eiꝰ *ſunt* dolores:″& indignatio,occupatio eius: etiam noctu non quieſcit cor eius. etiam hoc vanitas eſt.

″Non eſt *igitur* bonum in homine,*niſi* quòd edat & bibat,″& oſtendat animæ ſuæ bonum de labore ſuo. etiã hoc vidi ego quòd de manu ipſius Dei eſt.

Quis enim comedat,& quis″curet *affluere deliciis* potiꝰ quàm ego?

Quia homini qui eſt bonus″coram eo,dat ſapientiam,& ſcientiam,& lætitiam:peccatori autem dat″occupationem vt congreget & coaceruet,vt det″bono coram Deo. Etiam hoc eſt vanitas, ″& afflictio ſpiritus.

Cap. III.

OMni rei *eſt* tempus determinatum,& tempus *eſt* omni ″voluntati ſub cælo.

Deus omnibus rebus præſtituit tempus ſuum.

Tempus naſcendi,& tempus moriendi:tẽpus plantandi,& tempus euellendi plantatum.

Tempus occidendi, & tempus curandi : tempus deſtruendi, & tempus ædificandi.

Tempus flendi, & tempus ridendi: tempus plangendi, & tempus ſaltandi.

Tempus″diſpergendi lapides,& tempus colligẽdi lapides:tempus amplexandi,& tempus recedendi ab amplectendo.

Tempus quærendi,& tempus perdendi:tempus cuſtodiendi,& tempus abiiciendi.

Tempus″ſcindendi,& tempus conſuendi:tẽpus tacendi,& tempus loquendi.

Tempus amandi,& tempus odio habendi:tempus belli,& tempus pacis.

″Quid vtilitatis facienti ex eo circa quod ipſe laborat?

Vidi *enim* occupationem quam tradidit Deus filiis hominum, vt occupent ſe in ea.

″Omnia fecit pulchra in tempore ſuo:quinetiam″ipſum mundum poſuit in corde eorũ,″vt non inueniret homo opus quod facit Deus″à principio vſque ad finem.

21 Dabit partẽ ſ. יתננו חלקו daturus eſt illũ *laborẽ ut ſit* portio eius. 22 Et afflict. וברעיון & fatigatione. cõtritione. cogitatione. 23 Et indignatio,occupatio eius: וכעס ענינו .i. nuſquam nõ inuenit ob quod iure indignetur. 24 Non eſt *igitur* bonum.&c. אין־טוב וגו׳ Quidam Hebræorum ſubaudito ה,legunt per interrogationem, Annon bonũ eſt in homine.i.in negotio hominis,quòd,&c. Alii legunt vt verſum eſt,ſubaudientes רק niſi, & idem ſubintelligit Chaldæus paraph. ſimiliſque loquendi modus ſæpe reperitur in Sacris literis vbi רק ſubauditur. Vide infrà cap.4.c.17. Et oſtendat,&c. והראהו וגו׳ Ad verbum, & videre faciat animam ſuam bonum. Hebraiſmus eſt,oſtẽdere animæ ſuæ bonum, pro,genio indulgere ad neceſſitatẽ: vel,non fraudare genium,in bonam partẽ accipiendo. 25 Curet יחוש curare debeat.ſub.affluere deliciis.vel,fruitionem illarum opum. Quidam vertunt,Quis ſenſibus oblectabitur plus quàm ego fecerim? Alii,properare debeat[ſub.ad fruitionem talium opum]præterquam ego?qui ſcilicet paraui illas labore meo. q.d.nemo.Vel,vt quidam Hebræorum exponunt,Quis poterit commodius feſtinare vt ſua expleat deſideria,quàm ego qui tantam habeo auri & argenti copiam? 26 Coram eo, לפניו Relatiuum ſine antecedente,refert Deum:in cuius conſpectu bonũ eſſe,ſignificat vere bonũ eſſe,& Deo iudice,non ficte. Occupationem ענין afflictionem. Bono לטוב ſub. homini. i. in vſus illius quem Deus accipere volet ea quæ ipſe malus congregarit. Et afflictio ורעות Vide ſuprà verſu 11.

IN CAPVT III.

1 Voluntati חפץ inſtituto. propoſito.i.omnia hominum inſtituta ſuum tempus habent. 5 Diſpergendi להשליך proiiciendi.diſiiciendi.ſub.collectos ſimul lapides.hoc intelligit de muro ædificando,aut lapideo ædificio. 7 Scindendi לקרוע lacerandi. 9 Quid vtil.facienti מה־יתרון העושה Quid præcipui cõmodi *contingit uiro* facienti.i.operanti. Alii, Quam abundantiam habet agens. Alii,Quid *igitur* agenti ſupereſt *obſeruandum* in eo,&c. 11 Omnia את־הכל עשה Subaudiendum aliquid,*Et cognoui quòd* omnia facere ſolet, &c. q.d.omnia Dei opera pulchro ordine conſtructa ſunt,in tempore ſuo facta. Ipſum mundum poſuit,&c. את־העולם נתן בלבם Hoc eſt, cupiditatem ac deſiderium cognoſcendi res huius mundi,indidit menti hominum. Quidam Hebræorũ dicunt העולם ſignificare tempus,& non mundum:aut potius perpetuum,ſiue perpetuitatem. Vt non inueniret homo מבלי אשר לא־ימצא האדם Præterquam quòd non inuenit homo. Vel,tametſi non intelligunt homines.nam qui inuenit,intelligit. Et ſingulare Homo,poſitum pro plurali. Quidam vertunt, Vt non ſit homo qui requirat, &c. Alii, Ne non inueniret homo opus, &c. A principio vſque ad finem. מראש ועד־סוף: Ad verbum,à capite & vſque ad finem.i.perfecte.

Noui quòd'nihil eſt melius'in eis quàm lætari,'& facere bonũ 12
in vita ſua.

'Et etiam quòd omnis homo comedat & bibat,'& videat bonũ 13
de omni labore ſuo: donum Dei eſt.

Noui quòd quicquid facit Deus, ipſum erit in perpetuum: ſu- 14
per illud non eſt addendum, nec ab eo detrahendum: Deus autẽ
facit *illud* vt timeant à facie eius.

Illud quod fuit, iam eſt: & quod futurum eſt, iam fuit: & Deus 15
'requirit *tempus* præteritum.

Et præterea vidi ſub ſole 'locum iudicii, ibi impietas: & locum 16
iuſtitiæ, ibi impietas.

Tunc dixi in corde meo, Iuſtũ & impium iudicabit Deus: 'quia 17
tempus omni voluntati, & ſuper omne opus illic.

Dixi ego in corde meo'ſuper negotio filiorũ hominum,'quòd 18
purificauerit eos Deus,'& oſtenderit quòd ſint *veluti* animalia ſibi.

Quia'accidẽs filiorũ hominũ, & accidẽs animalis, accidẽs idem 19
eſt eis:'ſicut moritur iſtud, ſic moritur iſte: &'ſpiritus idem õni-
bus:'& ampli⁹ homini quàm iumẽto nõ eſt, quia oĩa ſũt vanitas.

Omnia pergunt ad locum vnum: omnia'ſunt ex puluere, & o- 20
mnia reuertuntur in ipſum puluerem.

Quis ſcit *an* ſpiritus filiorum hominum ſit is qui aſcendat ſur- 21
ſum, & *an* ſpiritus animalis ſis is qui ſit deſcendit ſubtus terram?

Itaque vidi quòd nihil ſit melius quàm vt lætetur homo in o- 22
peribus ſuis: quia hæc eſt pars eius. quis enim adducat eum vt vi-
deat id quod futurum ſit poſt ipſum?

Cap. IIII.

Calumniæ innocentium.

ET cõuerſus ſum ego, & vidi omnes oppreſſiones quæ fiunt ſub 1
ſole: & ecce lachrymæ oppreſſorum, nec eſt eis conſolator: '&
in manu opprimentium eos eſt potentia, nec eſt illis conſolator.

'Itaque laudaui ego'mortuos qui iam mortui ſunt, magis quàm 2
viuos qui ſunt viui hucuſque.

'Imò melior vtriſque illis, qui necdum fuit: quia non vidit o- 3
pus malum quod fit ſub ſole.

12 " Et cognoui quòd non eſſet melius niſi lætari, & facere bene in vita ſua.

13 Omnis enim homo qui comedit & bibit, & videt bonũ de labore ſuo, hoc donum Dei eſt. C

14 Didici quòd omnia opera quæ fecit Deus, perſeuerent in perpetuum: non poſſumus eis quicquam addere, nec auferre, quæ fecit Deus vt timeatur.

15 Quod factum eſt, ipſum permanet: quæ futura ſunt, iam fuerũt: & Deus inſtaurat quod abiit.

16 Vidi ſub ſole in loco iudicii impietatem, & in loco iuſtitiæ iniquitatẽ.

17 Et dixi in corde meo, Iuſtum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit.

18 Dixi in corde meo de filiis hominum, vt probaret eos Deus, & oſtenderet ſimiles eſſe beſtiis.

19 Idcirco vnus interitus eſt hominis & iumentorũ, & æqua vtriuſque cõditio: ſicut moritur homo, ſic & illa moriuntur: ſimiliter ſpirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius, cuncta ſubiacent vanitati. D

20 Et omnia pergũt ad vnum locum: de terra facta ſunt, & in terram pariter reuertuntur.

21 Quis nouit ſi ſpiritus filiorum Adam aſcendat ſurſum, & ſi ſpiritus iumentorum deſcendat deorſum?

22 Et deprehẽdi nihil eſſe meli⁹ quàm lætari hominem in opere ſuo, & hãc eſſe partem illius. quis enim eum adducet, vt poſt ſe futura cognoſcat?

Cap. IIII.

1 VErti me ad alia, & vidi calũnias quæ ſub ſole gerũtur, & lachrymas innocentium, & neminem conſolatorẽ: nec poſſe reſiſtere eorũ violentiæ, cunctorum auxilio diſtitutos.

2 Et laudaui magis mortuos, quàm viuentes:

3 Et fœliciorẽ vtroque iudicaui qui necdum natus eſt, nec vidit mala quę ſub ſole fiunt.

'nihil eſt m. אין טוב nulla ſit fœlicitas alia,

12 In eis, בם Subaudi, hominibus. Relatiuũ plurale poſt antecedẽs collectiuũ ſingulare Homo. Et facere, &c. ולעשות טוב בחייו:
Quidam vertunt, Et *quàm ut* beneficiis afficiant *proximos ſuos* quãdiu viuunt. 13 Et etiam quòd o. ho. comedat וגם כל־האדם שיאכל
Ad verbum, Et etiam omnis homo quòd edat. ש quod ferè ſemper priore loco ponitur, hîc ſecundo loco poſitũ eſt, pro, Et etiam quòd,
&c. debuerat enim eſſe poſt וגם. ſed in idem recidit. Similis locutio eſt apud Paulum, Rom. 12. a. 3, Vnicuique ſicut Deus diuiſit. pro, ſicut
vnicuique Deus diuiſit. Quidã vertunt, Siquidem omnis homo qui comedit, &c. Et videat bonum וראה טוב Phraſis eſt Hebraica,
pro Fruatur opibus ſuo labore partis. 15 Req. *tempus* præt. יבקש את־נרדף: quæret quod præteritũ eſt. vel, quod abiit. Alii, inſtau-
rabit. i. id quod fecit Deus, etiam nunc facit, & facturus eſt poſtea. Quærere, ſiue requirere, pro inſtaurare poſitum eſt: & ſimilis loquutio
legitur Iob 3. a. 3, Dies illa ſit tenebræ: nõ requirat illam Deus. i. ne inſtauret. Chaldæus paraph. Et Deus requirit eũ qui paſſus eſt perſequu
tionẽ. i. vlciſci eum ſolet. vt legimus de Eſau & Iacob, & de Iſraelitis. Ita etiã quidã Hebræorũ, & LXX interp. Alii, requirit conſequutũ.
ſiue conſequutionem. i. quanuis diuerſa ſint tempora, Deus tamen exiget continuum ordinem, & colligabit præteritum cum futuro.
16 Locũ iudicii, מקום המשפט Quidã ſcribunt hoc loco ſubaudiendum ש vel אשר & ב, vertentes, quòd in loco iudicii. i. vbi iudiciũ
eſſe debuerat. 17 Quia tempus, &c. כי־עת וגו' eſt enim ibi tempus opportunũ pro omni re, atque pro omni opere. Alii, Illic enim
tempus eſt quo voluntati omni, & omnibus factis. ſub. præmium condignum rependetur. Alii, (quia eſt tempus omni rei) idque iuxta o-
mnia opera illic. Parentheſi includentes priorem partem, vt legas, iudicaturus eſt iuſtum & impium iuxta omnia opera illic. i. in die iudi-
cii. nam loquitur de re certa: vt Iob 1. d. 21, Et nudus reuertar illuc. i. in ſepulchrum, ad quod ſcilicet omnes reuerti ſolent: & tamen de ſe-
pulchro antea non fuerat loquutus, quòd res eſſet ſatis nota. Obſerua autẽ nomen חפץ quod voluntatem ſignificat, vſurpari pro re & ne-
gotio. Vide capite ſequenti, verſu 7. 18 Super negotio על־דברת de conditione. Quòd purificauit eos, לברם quòd repur-
gat eos. aut mũdat. à radice ברר, infinitiuus primæ coniugationis, à duplicatis: & ל hic ſignificat propter vel quia. Alii à ברה vertunt, Quia
delegit eos: præ cæteris ſcilicet animantibus. Iuxta hanc ſignificationem quidam vertunt, A Eſtimaui autem in animo meo conditionem
hominũ, vt excellentiſſimos creauerit. Et oſtenderit, &c. ולראות וגו' Ad verbũ, & *tamen* vt videantur quòd ipſi, &c. Quidam ver-
tunt, vt videre liceat quòd ipſi ſunt iumenta, ſibi. i. ſuo iudicio. Alii, & *tamen* videam quòd ſunt iumenta ſibi. Subaudiendum כ ſimili-
tudinis, ſunt vt iumenta. ſic Iob 11. c. 12, Et pullus onagri homo. pro, ſicut pullus. Sibi autem. i. apud ſe. q. d. Tanta tamẽ in hominibus viget
ignorantia, vt nõ videãtur differre à iumẽtis. 19 Accidens מקרה euentus. Quid intelligat per accidens, vel euentũ, mox declarat.
Quidam vertũt, Eadẽ enim ſolent hominibus & brutis animalibus euenire. Sicut moritur כמות Poteſt eſſe infinitiuus, Sicut mori,
ſub. accidit. Poteſt & nomen eſſe: ſicut mors iſtius. ſub. animalis. Et ſpiritus ורוח & aura vitalis. aer ſpirabilis. Et amplius, &c.
ומותר וגו' & excellentia [vel dignitas] hominum ſupra belluas nulla eſt. 20 Sunt חיה facta ſunt.

IN CAPVT IIII.

1 Et in manu, &c. ומיד וגו' Sic vertunt qui putant מ præpoſitionẽ hoc loco accipi pro ב in. Alii vertunt, & de manu calumniantium
eos violentia, [vel potentia] & non *eſt* illis conſolator. Vel vt alii, nec habent vim vllam contra manum illorum qui eos calumnia affi-
ciunt, neque *eſt* illis conſolator. Siue, Et quia deeſt facultas ſe vindicandi è manu opprimentium ipſos, non habent qui conſoletur.
2 Itaque laudaui ושבח Nomen de dagueſſatis pro participio, Laudo igitur. Mortuos את המתים ſortem mortuorum. Et mox,
ſortem viuorum. 3 Imò melior וטוב Et fœlicior.

1. Reg. ... Eccl. 6. c.

Deut. 23.

Rurſum cõtemplatus ſum omnes labores hominũ,& induſtrias anim-aduerti patêre inuidiæ proximi.& in hoc ergo vanitas, & cura ſuperflua eſt. 4

B Stultus complicat manus ſuas, & comedit carnes ſuas,dicens, 5

Melior eſt pugillus cũ requie,quàm plena vtraque manus cum labore & afflictione animi. 6

Conſiderans reperi & aliam vanitatem ſub ſole: 7

Vnus eſt, & ſecundum non habet, non filium,non fratrem, & tamen laborare nõ ceſſat, nec ſatiantur oculi eius diuitiis:nec recogitat,dicẽs,Cui laboro,& fraudo animam meam bonis?in hoc quoque vanitas eſt, & afflictio peſſima. 8

C Melius eſt ergo duos eſſe ſimul, quàm vnũ:habent enim emolumentum ſocietatis ſuæ: 9

Si vnus ceciderit, ab altero fulcietur. væ ſoli: quia quum ceciderit, nõ habet ſubleuantem ſe. 10

Et ſi dormierint duo, fouebuntur mutuo:vnus quomodo caleſiet? 11

Et ſi quiſpiam præualuerit contra vnum,duo reſiſtent ei: funiculus triplex difficile rumpitur. 12

Melior eſt puer pauper & ſapiens Rege ſene & ſtulto,qui neſcit præuidere in poſterum: 13

Quòd de carcere,cateniſque interdũ quis egrediatur ad regnũ: & alius natus in regno, inopia conſumatur. 14

D Vidi cunctos viuentes qui ambulãt ſub ſole cum adoleſcente ſecũdo qui conſurget pro eo. 15

Infinitus numerus eſt populi omnium qui fuerũt ante eũ: & qui poſtea futuri ſunt,non lætabuntur in eo. ſed & hoc vanitas & afflictio ſpirit⁹. 16

Cuſtodi pedem tuũ ingrediens domũ Dei, & appropinqua vt audias: |multo melior eſt obedientia, quàm ſtultorum victimæ,qui neſciunt quid faciunt mali. 17

Cap. V.

NE temere quid loquaris, neque cor tuum ſit velox ad proferendum ſermonem coram Deo:Deus enim in cælo,& tu ſuper terram, idcirco ſint pauci ſermones tui. 1

Multas curas ſequuntur ſomnia,& in multis ſermonibus inuenitur ſtultitia. 2

|Siquid vouiſti Deo,ne moreris reddere: diſplicet enim Deo infidelis & 3

Vidi quoque ego omnem laborem, ″& omnem rectitudinem Labores homĩnum ſuperflui.
operis,quòd eſſet ″inuidia viri in proximum ſuum. etiam hoc eſt
vanitas ″& afflictio ſpiritus.
Stultus complicat manus ſuas, ″& comedit carnem ſuam.
Melior eſt plenitudo volæ *unius* cum requie,quàm plenitudo v-
triuſque volæ cum labore ″& afflictione ſpiritus.
Rurſum conuerſus ſum ego,& vidi vanitatem ſub ſole:
Eſt *homo* vnicus,nec eſt ſecundus *ei*,etiam filius ″& frater non eſt Solitarii moleſtia vana.
ei,& *tamen* non eſt finis omnis laboris eius, etiam oculi eius non ſa
tiantur diuitiis, ″*nec recogitat*,Cui laboro ego, ″& deficere facio animã
meam à bono?etiam iſtud eſt vanitas,& occupatio mala eſt.
″Meliores ſunt duo quàm vnicus, quia eſt eis ″merces melior ex
labore ſuo:
Quia ſi ceciderint, vnus ″eriget ſocium ſuum: væ ergo ″illi vni:
″quia quum ceciderit,non erit ſecundus ad ſubleuandum eum.
Si etiã dormierint duo, ″*plus* caloris erit eis: vnico verò quomo-
do erit calor?
Quòd ſi ″præualuerit ei vnus,duo ″ſtabunt contra eum: imò filũ
triplicatum non ″cito rumpitur.
″Melior eſt puer pauper,& ſapiẽs, Rege ſene & ſtulto,qui neſcit
″admonitionem recipere amplius:
Quoniam ″è domo vinctorum ″egreditur *aliquis* ad regnandum:
″quia etiam in regno ſuo natus eſt pauper.
Vidi cunctos viuentes ″ambulantes ſub ſole cum puero ſecun-
do qui ſtabit pro eo.
Nullus eſt finis vniuerſo populo, vniuerſo *inquam* qui fuit ″ante
eos:etiam ″poſteri non lætabuntur in eo: ″quia etiã iſtud eſt vani-
tas & afflictio ſpiritus.
Cuſtodi pedem tuum quando ibis ad domum Dei: ″& propin- Obedientia, victimæ præferenda.
quior ſis ad audiendum, quàm ad dãdum ſtultorum ſacrificium:
quia neſciunt facere ″voluntatem *eius*.

Cap. V.

NE feſtines ore tuo,neque cor tuum acceleret proferre verbũ Non temerè apud Deum pronuntiandum.
ante Deum: quia Deus *eſt* in cælo,& tu ſuper terram, idcir-
co ſint verba tua pauca.
Quia *ſicut* venit ſomnium ex multitudine occupationis,ſic vox
ſtulti ex multitudine verborum.
Quum voueris votum Deo,ne tardes reddere illud:quia nõ eſt Votum.

4 Et omnem rectitudinem operis ואת כל־כשרון המעשה & omnem congruentiam operis.i.& omne opus rectum & congruum,ſiue conueniens.Quidam,& omnem conatum operis.Alii,& omnem induſtriã agendi. Inuidia viri,&c. קנאת איש מרעהו Hic מ pro ב.i. quòd ſit mutua inuidia,ſiue æmulatio. Et afflictio ורעות Vide ſuprà cap.2.c.11 5 Et comedit carnẽ ſuam. ואוכל את־בשרו: .i. non operatur,quòd videat omnia eſſe inuidiæ obnoxia,& abſumit omnia ſua,ita vt tandem fame abſumatur,& reddatur ſine ſucco. 6 Et afflictione ſp. ורעות רוח: & animi moleſtia. Vide ſuprà cap.2.c.11. 8 Et frater ואח Hic ו pro aut,vt quidam volunt,aut fratrẽ.Alii vertunt,qui neque filium,neque fratrem habet. Et deficere facio,&c. ומחסר וגו' & ſubduco animam meã à bono.Vel,carere facio animam meam bono.Alii,& fraudo genium meum bonis. 9 Meliores טובים Fœliciores.Beatiores. Merces melior. שכר טוב præmium eximium.vel,præclarum. 10 Eriget יקים Ad verbũ,ſtare faciet.ſurgere faciet. Illi vni, לו האחד illi, *nempe* vni. Phraſis Hebraica.Similis modus loquendi habetur Exo.2.a.5,Et aperuit,& vidit ipſum,*nempe* puerum. Quia quum cecid. non,&c. שיפול ואין וגו' Ad verbũ,quum ceciderit,& non,&c. 11 *Plus* caloris וחם להם Ad verbum,& caleſiet eis.vel,tunc caleſcet eis.ſub. בשרם caro eorum. 12 Præualuerit ei vnus, יתקפו האחד præualuerit *quiſpiam* ei,*nempe* vni.ו pro הו vel נו. Stabunt cõtra eũ יעמדו נגדו: Hebraiſmus,pro Reſiſtent ei. Cito במהרה Ad verbum,in celeritate. 13 Melior טוב Beatior.Fœlicior. Admonitionem recipere adhuc. להזהר עוד: inſtitui[admoneri]amplius,ſiue vltrà. 14 E domo vinctorũ מבית הסורים Phraſi Hebraica ſignificat carcerem.Ratio ſuperioris verſus. Egreditur יצא Fut.Heb.pro præſ.prodit. Quia etiam כי־גם quũ etiã.i.non mirum eſt Deũ educere aliquem è carcere vt regnet, quum etiam puerum ex vtero educat pauperem, quem tamen poſtea regnare facit. Iob enim dicit,cap.1.d.21,Nudus egreſſus ſum ex vtero matris meæ. Quidam vertunt,quòd etiam qui natus eſt rex,ſit pauper. 15 Ambulantes,&c. המהלכים וגו'. Ambulare cum puero ſecundo à Rege, pro fauere filio Regis, ſucceſſuro in locum patris, phraſi Hebraica dictũ eſt. 16 Ante eos: לפניהם Relatiuũ ſine antecedẽte,vt & mox: refert autẽ patrem Regẽ & filium Regẽ.Innumera eſſe vulgi ſtudia dicit,quibus nec Regis filius poſtea gratus eſt. Poſteri האחרונים poſtremi. vltimi.nouiſſimi. Quia כי Idcirco. q.d.in illis etiã vulgi ſtudiis eſt ſumma vanitas. 17 Et propinquior ſis וקרוב.i.propenſior ſis ad audiendã doctrinã Legis. ita Chaldæus paraphr.Hebræi dicũt hic ו ſignificare aliquot dictiones deeſſe,cuiuſmodi,Si reſpicit te Deus,propinquus.i.propenſus eſt magis ad audiendum preces tuas,quàm ſi dent ſtulti ſacrificium.Ad verbũ,magis quàm dare ſtultos victimam. Voluntatem רע: Ita Hebræi quidam ſcribunt, רע hoc loco ſignificare רצון voluntatem. Alii tamen ſubintelligẽtes רק niſi,vt cap.2.d.24,vertunt,neſciunt facere *niſi* malum. Ita docti inter illos.

beneplacitum *Deo* in ſtultis: quæ *igitur* voueris, redde.
Melius eſt vt non voueas, quàm vt voueas & non reddas. 4
Deiprouidentia non neganda. ʺNe des os tuum vt peccare faciat carnem tuam: neque dicas co 5
ram Angelo ipſo ʺquòd error ſit. vt quid iraſcetur Deus propter
vocem tuam, ʺ& diſſipabit opus manuum tuarum?
Quia in multitudine ſomniorum, ʺ& vanitates, & verba ſunt 6
multa: ʺſed Deum time.
Non mirãdum de egenorum oppreſſione. Si calũnioſam oppreſſionẽ pauperis, ʺ& ſubreptionẽ iudicii &
iuſtitiæ videris in prouincia, ne mireris ʺde voluntate *diuina*: quia
Excelſus ʺ*qui eſt* ſuper excelſum obſeruat, & excelſi ſunt ſuper eos.
ʺPorrò vtilitas *culturæ* terræ in omnibus eſt: ʺRex agro ſeruit. 8
Auarus. Qui diligit argentum, non ſatiatur argento: & qui amat *habere* 9
ʺmultitudinem, ʺeſt ſine fructu. etiam hoc eſt vanitas.
ʺQuum multiplicantur bona, multiplicantur comedentes illa: 10
ʺquod ergo bonum eſt domino ſuo, niſi aſpectus oculorum eius?
Securitas laborantis. Dulcis ſomnus ʺoperantis, ſiue parum, ſiue multum comedat: 11
ʺſaturitas autem diuitis non ſinit eum dormire.
Moleſtia diuitis. Eſt ʺmala infirmitas *quam* vidi ſub ſole: diuitiæ conſeruatæ ʺdomi 12
nis ſuis ʺin malum ſuum:
ʺPereúntque diuitiæ ipſæ in occupatione mala: ʺ& genuit filiũ, 13
& non eſt in manu eius quicquam.
Quemadmodum egreſſus eſt ex vtero matris ſuæ, nudus reuer- 14
titur: vt diſcedat quemadmodum venit, ʺnec quicquam reportat
de labore ſuo ʺquod venire fecerit in manum ſuam.
Iſta etiam eſt ʺmala infirmitas: quemadmodum venit, ſic abi- 15
turus eſt: & quid vtilitatis *erit* ei quòd laborauit in ventum?
Etiam cunctis diebus vitæ ſuæ ʺin tenebris comedet, ʺ& ira mul 16
ta, ʺ& infirmitas ei, & furor.
Ecce *igitur* quod ʺvidi ego ʺbonum: quòd pulchrum eſt comedere 17
& bibere, ʺ& videre bonum ex omni labore ſuo quo laborat ſub

ſtulta promiſſio: ſed quodcunque voueris redde.
Multóque melius eſt non vouere, q̃ poſt votum promiſſa non reddere. B
Ne dederis os tuum vt peccare facias carnẽ tuã: neque dicas corã Angelo, Nõ eſt prouidẽtia: ne fortè iratus Deus contra ſermones tuos, diſſipet cuncta opera manuum tuarum.
Vbi multa ſunt ſomnia, plurimæ ſunt vanitates, & ſermones innumeri: tu verò Deum time.
Si videris calũnias egenorũ & violenta iudicia, & ſubuerti iuſtitiã in prouincia, nõ mireris ſup hoc negotio: quia excelſo excelſior eſt alius, & ſuper hos quoque eminẽtiores ſũt alii.
Et inſuper vniuerſæ terræ Rex imperat ſeruienti.
Auarus non impletur pecunia: & qui amat diuitias, fructum nõ capiet ex eis. & hoc ergo vanitas.
Vbi multæ ſunt opes, multi & qui comedunt eas: & quid prodeſt poſſeſſori, niſi quòd cernit diuitias oculis ſuis? C
Dulcis eſt ſomnus operãti, ſiue parum, ſiue multum comedat: ſaturitas autem diuitis nõ ſinit eum dormire.
Eſt & alia infirmitas peſſima, quã vidi ſub ſole: |diuitiæ conſeruatæ in malum domini ſui. *Iob 20.a.*
Pereunt enim in afflictione peſſima: generauit filium, qui in ſumma egeſtate erit.
|Sicut egreſſus eſt nudus de vtero matris ſuæ, ſic reuertetur, & nihil auferet ſecum de labore ſuo. *Iob 1.d. 1.tim. 6.b.*
Miſerabilis prorſus ĩfirmitas: quomodo vẽnit, ſic reuertetur: quid ergo prodeſt ei quòd laborauit in vẽtum? D
Cunctis diebus vitæ ſuæ comedit in tenebris & in curis multis, & in ærumna atque triſtitia.
Hoc itaque viſum eſt mihi bonum vt comedat quis & bibat, & fruatur lætitia ex labore ſuo quo laborauit

IN CAPVT V.

5 Ne des, &c. אל־תתן וגו׳ Hebraiſmum ſic quidam conuertunt, Ne committas vt os tuum præbeat carni tuæ occaſionem peccandi. Quòd error ſit. כי שגגה quòd ignorantia ſit. i. quòd id dixeris per imprudentiam. Alii vertunt, Quia error, ſiue peccatum eſt. 6 Et vanitates והבלים & vanitatum. Sed כי Hic כי pro כי־אם poſitũ eſt. Quidã totũ verſum ſic reddunt, Etenim in multis ſomniis, & vanitatibus, & negotiis multis *enitendum eſt ut* Deum timeas. 7 Et ſubreptionem iudicii וגזל משפט & extorſionem iudicii. i. iudicium vi extortum De voluntate, על־החפץ ſuper hac re. Vide ſuprà cap. 3. c. 17, חפץ pro negotio. *Qui eſt* ſuper, &c. מעל גבוה וגו׳ de excelſo [ſub. loco] obſeruat *opera hominum*: & excelſi præſunt illis. ſub. hominibus qui excelſi dicũtur. Relatiuũ ſine antecedente, quia facilè intelligitur. Alii vertunt, Quia Excelſus à ſuperexcelſo conſeruat, & excelſi ſuper eos. Alii, Quia ille qui eſt altior omni ſublimi *homine*, conſeruat, & ſunt ſublimes ſuper eos. Alii, Eſt enim cuſtos altior etiam alto: & ipſis *mortalibus* aliqui altiores ſunt. 8 Porrò vtilitas *culturæ* ter. &c. ויתרון ארץ וגו׳ Porrò excellẽtia terræ, præ omnibus eſt. Vel, Eximia dignitas terræ ſuper omnia eſt. ב pro מ. q. d. Ratio agriculturæ eſt potiſſima omnium conditionum viuendi. Alii vertunt, Reſiduum *quod colligitur ex* terra, in omni re eſt. Acſi dicat, Nemo non abundanter viuere poteſt ex cultura terræ, etiam ſi rex ſit, quum omnis virtus quo opus habet humana natura, ex terra colligatur. Alii, Et amplitudo [vel vtilitas] terræ in tota ipſa. Rex agro ſeruit. מלך לשדה נעבד׃ q. d. rex etiam ipſe colit agrum, aut colendum curat. Quidam Hebræorum vertunt, Rex propter agrum factus eſt. vt ל ponatur loco בעבור propter. i. etiam rex non eſt factus niſi propter agrum, vt ex illo educat quæ ſunt ſibi, ſuiſque militibus neceſſaria. Alii, Rex propter agrum cultum. 9 Multitudinem, בהמון numerum. ſub. ſeruitiorum, ſiue mancipiorum. Vertunt etiã Hebræi, Qui diligit diuitias. Eſt ſine fructu. לא תבואה non *erit* prouentus. ſub. illi. 10 Quum multiplicantur, &c. ברבות וגו׳ Dum augentur opes, augentur qui abſumunt eas. Quod ergo bonũ, &c. ומה־כשרון וגו׳ Ad verbum, & quid rectum domino eius *boni*, niſi viſio oculorum eius? Quod quidam vertunt, Quod ergo emolumentum iuſtum domino [. i. poſſeſſori] illarum, niſi aſpectus oculorum ipſius? q. d. illic eſt ſumma vanitas, quum ex diuitiis nihil ad poſſeſſores illarum redeat præter oculorum delectationem. Alii, Et quid gratius eſſe poterit domino eius *boni*, quàm videre hoc ipſum oculis ſuis? 11 Operantis, העובד . i. eius qui labore manuum viuit. Saturitas a. diuitis והשבע לעשיר at ſatietas diuiti. Vel, crapula opulento. q. d. nimiæ opes afferunt pœnã poſſeſſoribus ſuis. 12 Mala infirmitas רעה חולה malus morbus. à verbo חלה ægrotauit. Quidam vertunt, malum atrox. vel, ſupplicium doloris plenum. Alii, à radice חול cecidit, vertunt, Eſt malum cadens. ſub. ſuper filios hominum. Dominis ſuis לבעליו Quidam dicunt ל pro מן poſitum, vertentes, à dominis ſuis. Præterea in huiuſmodi locutionibus plurale vertendum eſſe in ſingulare, domino ſuo. In malum ſuum. לרעתו׃ in perniciem ſuam. ſiue exitium. 13 Pereúntque ואבד Pereunt etiam. vel, Pereunt quoque. Et genuit filium והוליד בן Præt. Heb. pro præſ. & בן collectiuum eſt: vnde vertendum, Et gignit filios, ſiue liberos. Acſi dicat, Sunt qui ſtudent opibus cumulandis, dum multos habent liberos: ſed ludunt operam. nam ſæpiſſime fit vt dilapident & decoquant etiam ea quæ habent, & relinquant liberos ſuos pauperes, quum nihil habeant ipſi. 14 Nec quicquam reportat ומאומה לא־ישא Ad verbum, & quicquam non feret. pro, & nihil feret. Quod venire, &c. שילך בידו׃ Hebraiſmus, pro, cui manum admouit. Vel vt alii exponunt, Quod manu ſua auferat. ſiue, ſua manu ſecum ducat. 15 Mala infirmitas רעה חולה ſupplicium doloris plenum. Alii, langor malus. 16 In tenebris comedit, בחושך יאכל . i. in mœrore veſcitur pane ſuo. Et ira multa, וכעס הרבה & iraſcitur multum. Præt. Heb. pro præſenti, vt in quibuſdam exemplaribus legitur, per cames & pathah: alii habent duplex pathah, & eſt nomen, eodem ſenſu, Et indignatio multa. Et infirmitas ei וחליו & infirmitas eius. ſubaudiendum ex præcedenti כעס erit indignatio. q. d. præ indignatione & ira frequenter incidet in morbum. 17 Vidi ראיתי deprehendi. Bonum: quòd pulchrum eſt טוב אשר־יפה bonum eſſe & pulchrum. ſiue honeſtũ. Hic אשר pro coniunctione copulatiua ponitur. Quidam vertunt, quid bonum & pulchrum. Et videre bonum ולראות טובה Vide ſuprà cap. 3. c. 13.

ʺ& diſſipa. opus וחבל את־מעשה & perdet op⁹. Alii, maledicet operibus

Prou. 22.

ipſe ſub ſole numero dierū vitæ ſuæ, quos dedit ei Deus,& hæc eſt pars illius.

Et omni homini cui dedit Deus diuitias,atque ſubſtantiā,poteſtatémque ei tribuit vt comedat ex eis, & fruatur parte ſua, & lætetur de labore ſuo:hoc eſt donum Dei.

Non enim ſatis recordabitur dierum vitæ ſuæ,eo quòd Deus occupet deliciis cor eius. Cap. VI.

Eſt & aliud malum quod vidi ſub ſole, & quidem frequens apud homines,

Vir cui dedit Deus diuitias,& ſubſtantiam, & honorem, & nihil deeſt animæ ſuæ ex omnib⁹ quæ deſiderat: nec tribuit ei poteſtatem Deus vt comedat ex eo,ſed homo extraneus vorabit illud: hoc vanitas, & miſeria magna eſt.

B Si genuerit quiſpiā cētum filios,& vixerit multos annos,& plures dies ætatis habuerit,& anima illius nō vtatur bonis ſubſtantiæ ſuæ,ſepulturáque careat: de hoc ego pronuntio quòd melior illo ſit abortiuus.

Fruſtra enim venit,& pergit ad tenebras, & obliuione delebitur nomen eius.

C Non vidit ſolem , neque cognouit diſtantiam boni & mali:

Etiam ſi duobus millibus annis vixerit, & non fuerit perfruitus bonis: nónne ad vnū locū properāt omnia?

Omnis labor hominis in ore eius: ſed anima eius non implebitur.

Quid habet amplius ſapiens à ſtulto? & quid pauper,niſi vt pergat illuc vbi eſt vita?

D Melius eſt videre quod cupias,quā deſiderare quod neſcias:ſed & hoc vanitas eſt,& præſumptio ſpiritus.

Qui futurus eſt,iam vocatū eſt nomen eius:& ſcitur quòd homo ſit,& non poſſit contra fortiorem ſe in iudicio contendere.

Verba ſūt plurima, multámque in diſputando habentia vanitatem.

Cap. VII.

Quid neceſſe eſt homini maiora ſe quærere,quū ignoret quid cōducat ſibi in vita ſua numero dierū peregrinationis ſuæ,& tempore quod velut vmbra præterit? aut quis ei poterit indicare quid poſt eū futurum ſub ſole ſit?

Meli⁹ eſt nomē bonū,quā vnguēta ptioſa:& dies mortis die natiuitatis.

ſole,numero dierū vitæ ſuæ, quos dedit ei Deus: quia hæc eſt por
tio eius.
18 Etiā″quòd omni homini dedit Deus diuitias & opes,& poteſta
tem fecit ei vt comedat ex eis, & ſumat portionem ſuam, & læte-
tur de labore ſuo,hoc donum Dei eſt.
19 Non enim multū″recordatur dierum vitæ ſuæ,quia Deus″exau
dit *eum* in lætitia cordis ſui. Cap. VI.

1 Eſt malum quod vidi ſub ſole,″& frequens homini:
2 Vir cui dedit Deus diuitias , & opes & gloriam , nec deficit
animæ eius *quicquam* ex omnibus quæ deſiderat : at non facit ei po-
teſtatē Deus comedēdi ex eis, ſed vir extraneus comedet ea: hoc
vanitas,″& infirmitas mala eſt.
3 Si genuerit vir″centum *liberos*, & annos multos vixerit, ″& mul-
tiplicati fuerint dies annorū eius,& anima eius non fuerit ſatura-
ta bono ipſo,& etiam ſepultura non fuerit ei,″dixi, Melior eſt il-
lo abortiuus.
4 Nam″in vanum venit,& in tenebras abiturus eſt,& tenebris no
men eius tegetur.
5 Etiam *quòd* ſolem non viderit , nec cognouerit *quicquam:* requies *eſt*
″huic magis quàm illi.
6 Quòd ſi vixerit″mille annos duabus vicibus, ″& bonum non vi
derit,″nónne ad locum vnum omnes pergunt?
7 Vniuerſus labor hominis″ꝓ ore ei⁹,″& tamē anima nō expletur.
8 Quid enim″amplius eſt ſapienti quàm ſtulto? quid *profuerit* pau-
peri″ſcienti ambulare ante viuos?
9 Melior eſt″viſio oculorum,″quàm anima quæ abit: etiam hoc
vanitas,″& afflictio ſpiritus.
10 ″Id quod eſt, iam nominatum eſt nomē eius,& notum eſt quòd
eſt homo:nec poteſt diſceptare cum eo qui ſe fortior eſt.
11 Sanè″verba multa″multiplicant vanitatem , ″quid amplius ho-
mini? Cap. VII.

1 Quis enim nouit quid ſit bonū homini in vita , numero die-
rum vitæ vanitatis ſuæ,″& fecit eos tāquam vmbram? quo-
niam quis indicabit homini quid erit poſt ipſum ſub ſole?
2 ″Melius eſt nomen *bonum* quàm vnguentum bonū : & dies mor-
tis quàm dies″quo *quis* natus eſt.

Auari diuitiis calamitas.

Viribus ſuis maiora non quærenda.

Quæ inter multa magis eligenda.

18 Quòd omni homini dedit כל־האדם וגו׳ Ad verbū,ōni homini quòd dedit ei.Ordo inuerſus,pro,quòd omni homini dedit Deus. Pronomen ei redundat. Præterita Heb.pro præſ. 19 Recordatur יזכור Fut.Heb.pro præſ.i.recordari ſolet. Exaudit מענה Exaudire,pro largiri quidā exponnut:quòd Deum tunc exaudire dicamus quū largitur quod petimus. & vertūt,largitur ei lætitiam cordis ſui.

IN CAPVT VI.

1 Et frequens homini: ורבה היא על־האדם ׃ Ad verbum,& multum eſt apud homines.nam אדם nomen eſt collectiuum. Eſt(inquit) quoddam genus infœlicitatis quod deprehendi in mundo,& inter homines principatum obtinuit. 2 Et infirmitas mala eſt. וחלי רע הוא ׃ & malus morbus.Vel,langor malus.aut,dolor grauis. 3 Centum מאה Numerus certus pro incerto.Ita vtuntur Hebræi Millenario,denario,& ſeptenario.Infrà cap.7.d.20. Et mult.fuer. ורב שיהיו ימי־שניו Ad verbum,Et ſatis ſit *illi id* quod erunt dies,&c. .i.ſit contentus ſpatio vitæ ſuæ:aut,viuat quandiu volet. Dixi,Melior אמרתי טוב pronuntiaui *de eo*,Fœlicior,&c. 4 In vanū בהבל in vanitatem ipſam.i.in mūdum qui mera eſt vanitas,venit,ſed cito moriturus.Præt.Heb.pro fut. 5 Huic magis,quàm illi. לזה מזה ׃ .i.abortiuo,quàm diuiti. 6 Mille annos duabus vicibus, אלף שנים פעמים Hebraiſmus,pro bis mille annos. Et bo. וטובה Pro lætitia poſuit bonum.i.& lætitiam non ſenſerit. Nónne ad locum vnum הלא אל־מקום אחד certè ad locum eundem. 7 Pro ore eius, לפיהו propter os eius. ſub.ſuſcipitur.i.vt paret ſibi victum. Et tamen anima וגם־הנפש & tamen deſiderium.i. cupiditas habendi non poteſt ſatiari. 8 Amplius יותר excellentius.aut,præſtantius.Quidam vertunt,Quæ eſt enim excellentia ſapienti ſupra inſipientem? Scienti יודע docto.intelligenti. Quidam hoc modo vertunt hanc partem, Quid *accreſcit* pauperi intelligenti,*ſi* ambulet *cum ſtultis* coram viuentibus? 9 Viſio מראה aſpectus.i.melius eſt eſſe contentum præſenti fortuna,quàm multa deſiderare. Quàm ani.quæ abit: מהלך־נפש Ad verbum, quàm ire animæ.Quidam hæc explent hoc modo,quàm ambulare *ſecundum deſideria* animæ.Alii vertunt,quàm vt quis deſiderium ſequatur.Alii,quàm quòd æſtuet anima.i.quàm animo æſtuare cupiendo. Et afflictio ורעות Vide cap.2.c.11. 10 Quicquid eſt מה־שהיה Præt.Heb.pro præſ. 11 Verba mul. דברים הרבה res multæ. Multiplicant vanitatem: מרבים הבל Quidam,vt & Chaldæus paraph. ſubaudiunt pronomē ש,ſic, Quæ vanitatē augent. Quid amplius ho. מה־יותר לאדם ׃ quæ vtilitas homini? Huic parti verſus ſequentem iungit vetus interpres:& ab ea incipit caput ſeptimum.

IN CAPVT VII.

1 Et fecit eos ויעשם .i.& æſtimat eos.q.d.tanti facit dies hominis,quanti vmbrā. nam Iob dicit,cap.14.a.2,& Pſal.144.b.4,Dies eius ſicut vmbra prætereunt. 2 Melius eſt טוב Quidā ſubaudiunt כ ſimilitudinis,vertentes,*Vt* præſtantius eſt nomen *bonum* vnguento optimo,ſic dies,&c. Quo quis natus eſt. ׃ הולדו Ad verbum,naſci ipſum.Infinitiuus pro nomine,& Relatiuum pro antecedente, Natiuitatis eius.pro,natiuitatis hominis.

Melius eſt ire ad domum luctus, quàm ire ad domum cõuiuii: 3
ʼeo ꝙ eſt finis omniũ hominũ, & viuens ʼponet *illud* ſuper cor ſuũ.
Melior eſt ira riſu: quia ʼper triſtitiã vultus, ʼexhilarabitur cor. 4
Cor ſapientũ ʼin domo luctus, & cor ſtultorũ in domo lætitiæ. 5
Melius eſt audire increpationem ſapiẽtis, quàm vt quis audiat 6
canticum ſtultorum:
Nam ſicut crepitus ſpinarum ſub olla, ſic *eſt* riſus ſtulti. & etiam 7
hoc vanitas.
ʼSanè oppreſſio inſanire facit ſapientẽ, & labefactat cor munus. 8
ʼMelior eſt finis rei quàm principium eius: ʼmelior eſt ʼlongani 9
mis ſpiritu, quàm elatus ſpiritu.
Ira vitanda. Ne feſtines in ſpiritu tuo ad iraſcẽdum: quia ira ʼin ſinu ſtulto- 10
rum requieſcit.
Ne dixeris, Quid cauſæ eſt quòd dies priores fuerunt meliores 11
iſtis? quia non ex ſapientia interrogaueris ſuper hoc.
Bona eſt ſapientia cũ hæreditate, ʼ& eſt excellẽtia videntiũ ſolẽ: 12
Quia in vmbra ſapientiæ, *&* in vmbra argenti ʼ*requieſcat homo:* ʼſed 13
excellentior cognitio ſapientiæ, *quæ* vitam affert dominis ſuis.
Vide opus Dei: quis enim poterit ʼdirigere quem curuauerit? 14
ʼIn die bono eſto in bono: ʼ& in die mala, vide: etiã ʼhoc e regio- 15
ne iſtius fecit Deꝰ, ʼin hoc ne inueniret homo ʼpoſt ipſũ quicquã.
Alia vanitas. Omnia vidi in diebus vanitatis meæ: eſt iuſtus qui perit per iu- 16
ſtitiam ſuam, & eſt impius prolongans *dies* per malitiam ſuam.
ʼNe ſis iuſtus multum, & ne ſis ſapiens nimium: ʼvtquid deſo- 17
laberis?
ʼNe ſis impius multum, & ne ſis ſtultus: vtquid morieris non 18
in tempore tuo?
Bonum eſt vt apprehendas ʼiſtud, ʼ& etiam ab hoc ne ſubtrahas 19
manum tuam: qui enim timet Deum, egreditur ab omnibus his.
ʼSapientia roborat ſapiẽtem, magis ʼquàm decẽ ʼpotentes prin- 20
cipes qui ſunt in vrbe.
Nemo à peccato purus. Profecto nõ eſt qſquã iuſtꝰ in terra q faciat bonũ, & nõ peccet. 21

3 Melius eſt ire ad domũ luctꝰ, quàm
ad domum cõuiuii: in illa enim finis
cunctorum admonetur hominum, &
viuens cogitat quid futurus ſit.
4 Melior eſt ira riſu: quia per triſtitiã
vultus, corrigitur animꝰ delinquẽtis.
5 Cor ſapientium vbi triſtitia eſt, &
cor ſtultorum vbi lætitia.
6 Melius eſt à ſapiente corripi, quàm
ſtultorum adulatione decipi:
7 Quia ſicut ſonitus ſpinarum ardẽ-
tiũ ſub olla, ſic riſus ſtulti. ſed & hoc
vanitas.
8 Calumnia conturbat ſapientem,
& perdet robur cordis illius.
9 Melior eſt finis orationis, quàm
principium: melior eſt patiens arro-
gante.
B
10 Ne ſis velox ad iraſcendum: quia
ira in ſinu ſtulti requieſcit.
11 Ne dicas, Quid putas cauſæ eſt
quòd priora tempora meliora fuere,
quàm nunc ſunt? ſtulta enim eſt hu-
iuſcemodi interrogatio.
12 Vtilior eſt ſapientia cum diuitiis,
& magis prodeſt videntibus ſolem.
13 Sicut enim protegit ſapientia, ſic
protegit pecunia. hoc autem plus ha
bet eruditio & ſapiẽtia, quòd vitam
tribuunt poſſeſſori ſuo.
14 Conſidera opera Dei, quòd nemo
poſſit corrigere quẽ ille deſpexerit.
15 In die bona fruere bonis, & malã
diem præcaue. ſicut enim hanc, ſic &
illam fecit Deus, vt non inueniat ho-
mo contra eum iuſtas querimonias.
16 Hæc quoq; vidi in diebꝰ vanitatis
meæ: iuſtꝰ perit in iuſtitia ſua, & im-
piꝰ multo viuit tẽpore ĩ malitia ſua. C
17 Noli eſſe iuſtus multũ: neque plus
ſapias, quàm neceſſe eſt, ne obſtupe-
ſcas.
18 Ne impiè agas multum, & noli eſ-
ſe ſtultus: ne moriaris in tempore nõ
tuo.
19 Bonum eſt ſuſtentare iſtum, ſed &
ab illo ne ſubtrahas manum tuam:
quia qui timet Deum, nihil negligit.
20 Sapientia confortauit ſapientem,
ſuper decem principes ciuitatis.
21 Non eſt enim homo iuſtus in ter-
ra, qui faciat bonum, & non peccet.

Prouer.

3 Eo quòd eſt באשר הוא Ad verbum, in quòd ipſe. pro, propterea quòd ipſe, ſub. luctus. Verti poteſt, ipſa, nempe mors. Ponet *illud* ſuper cor ſuum. : יתן אל לבו Hebraiſmus, pro, perpendet apud ſe, nẽpe mortem. 4 Per triſtitiam vultus ברוע פנים Ad verbum, in malitia faciei. ſub. vnius, vel eius qui præeſt alteri. Exhilarabitur cor. : ייטב לב Ad verbum, bonum fiet cor: aut vno verbo, bonificabitur, ſi ita loqui liceat ad exprimenda vocabula Hebraica. i. dirigetur, ſiue emendabitur animus delinquentis.
5 In domo luctus: בבית אבל Hebraiſmus, pro Perpetuo dolet dum ſe conſiderat: ſtultus contrà, ſemper vult lætari.
8 Sanè oppreſſio כי העשק Profecto calumnia. i. diuitiæ vi & calumnia comparatæ. כי pro ſanè, ſiue certè, frequens in Hagiographis & Prophetis. 9 Melior טוב Præſtantior. Quidam vertunt, Potior eſt extrema negotii pars principio. Melior טוב laudabilior eſt. Longanimis, &c. ארך־רוח וגו׳ Ad verbum, tardus ad iram, quàm altus ſpiritu. 10 In ſinu, &c. בחיק וגו׳ Hebraiſmus, pro, Nunquam diſcedit à ſtultis. 12 Et eſt excellentia, &c. : ויותר לרואי השמש .i. in hoc eſt fœlicitas viuentium. Vel, & excellẽtia eſt apud videntes ſolẽ. Alii, Et magis bona eſt apud eos qui vident ſolem. 13 *Requieſcet homo:* Hæc addita ſunt ad explendum ſenſum. Requieſcere in vmbra ſapientiæ, eſt protegi ſapientia. q.d. duplici nomine bene audit homo ille, & quòd ſapiens ſit, & quòd diues. Quidam ſubaudiunt, confidit homo. Sed excellentior, &c. ויתרון וגו׳ at excellentia cognitionis *eſt quòd* viuificabit dominos ſuos. Vel, vitam affert [Fut. Heb. pro præſ.] poſſeſſori ſuo. i. excellentia ſcientiæ, aut intelligentiæ, hoc eſt ſapientiæ, in hoc ſita eſt quòd vitã affert iis qui ea præditi ſunt. Subauditum eſt ש quòd. Alii vertunt, Et excellens ſcientia *atque* ſapientia viuos conſeruat habentes ſe. Alii, Primatum tamen habet ſcientia, *eo quòd* ſapientia vitam cõfert ſuis poſſeſſoribus. 14 Dirigere, &c. לתקן וגו׳ corrigere quẽ peruertit ipſum? Redundat IPSVM. Chaldæus paraph. exponit, Quem permiſit prodire in lucem cum defectu alicuius membri. q.d. nemo: quia nemo poteſt facere vt cæcus videat, claudus rectè ambulet. eſt enim opus Dei ſolius. 15 In die bono, &c. ביום טובה וגו׳ Hebraiſmus, pro, In die lætitiæ, eſto in lætitia: aut, tempore læto eſto lætus. i. fruere lætitia quando eam tibi Deus offert. Et in die mala, vide: וביום רעה ראה & tempore afflictionis vide. i. redi ad mentem, & contemplare opus Dei, quare immiſerit afflictionem. Quidã vertunt, & conſidera diem malum. Hoc את־זה nempe tempus afflictionis. In hoc על־דברת poſitum eſt pro בעבור id eſt vt. Poſt ipſum אחריו ſub. Deũ. i. nequid habeat homo quod Deo reſpondere poſſit. 17 Ne ſis אל־תהי Vtuntur Hebræi futuro pro modo hortandi. Sic verſu ſequenti. Vtquid deſolaberis? למה תשומם: vtquid obſtupeſces? i. quamobrẽ committes vt deſoleris, vel obſtupeſcas, aut perdaris? 18 Ne ſis impius אל־תרשע Ne agas impie. i. cito recede ab impietate. Docet in mala via non eſſe diu immorandum, vt ſcribit Chaldæus paraph. Docti inter Hebræos vertunt, Ne pauceas, aut formides multum. ſub. in negotiis huius mundi. Vel, Ne te occupes multum. aut, diſtrahas te, ſiue inquietes. ſub. in rebus huius mundi, ſed quantũ ſufficit tibi. 19 Iſtud: בזה nẽpe ne ſis nimium iuſtus. Et etiam ab hoc וגם־מזה nempe à iuſtitia, & ſapientia. q.d. Quum dico te non oportere eſſe nimiũ ſapientem, non dico vt ſpernas ſapientiam & iuſtitiam: quin potius hortor vt des operam vtrique, nẽpe vt recedas ab impietate, & ſtudeas ſapientiæ. Aut vt des operam ne plus æquo reformides, vel te occupes & impliceris negotiis huius mundi, & compares tibi ſapientiam.
20 Sapientia, &c. החכמה תעז לחכם Ad verbum, Nónne ſapientia roborabit ſapientem magis quàm, &c. Vel, fortitudo erit ſapienti, &c. Alii, Sapientia fortior eſt in ſapiente, [vel, apud ſapientem] quàm, &c. Quàm decem מעשרה Numerus certus pro incerto. i. multi, vt ſuprà, cap. 6. a. 3. Potentes principes שליטים domini. quibus ſcilicet tutela vrbis commiſſa eſt.

22 Sed & cunctis ſermonibus qui dicũtur, ne accommodes cor tuum: ne fortè audias ſeruum maledicentem tibi.
23 Scit enim conſcientia tua quia & tu crebro maledixiſti aliis.
24 Cuncta tentaui in ſapientia. dixi, Sapiens efficiar: & ipſa longius receſſit à me.
25 Multò magis quàm erat: & alta profunditas, quis inueniet eam?
26 Luſtraui vniuerſa animo meo, vt ſcirem & cõſiderarem, & quærerem ſapientiam & rationem, & vt cognoſcerem impietatem ſtulti, & errorem imprudentium:
27 Et inueni amariorẽ morte mulierem, quæ laqueus venatorum eſt, & ſagena cor eius, vincula ſunt manus illius: q placet Deo, effugiet illã: qui autem peccator eſt, capietur ab illa.
28 Ecce hoc inueni (dixit Eccleſiaſtes) vnum & alterum, vt inuenirem rationem:
29 Quam adhuc quærit anima mea, & non inueni: Virum de mille vnum reperi: mulierem ex omnibus non inueni.
30 Solummodo hoc inueni, quòd fecerit Deus hominem rectum: & ipſe ſe infinitis miſcuerit quæſtionibus.

Cap. VIII.

1 QVis talis vt ſapiens eſt? & quis cognouit ſolutionem verbi? ſapientia hominis lucet in vultu eius, & potentiſſimus faciem illius commutabit. (Prouer.16.b.13)
2 Ego os Regis obſeruo, & præcepta iuramenti Dei.
3 Ne feſtines recedere à facie ei⁹, neque permaneas in opere malo: quia omne quod voluerit faciet.
4 Et ſermo illi⁹ poteſtate plenus eſt: nec dicere ei quiſquam poteſt, Quare ita facis?
5 Qui cuſtodit præceptum, non experietur quicquam mali: tempus & reſponſionẽ cor ſapientis intelligit.
6 Omni negotio tempus eſt, & op-

22 Etiam omnibus verbis quæ loquentur *homines*, ne des cor tuum:
ne audias ſeruum tuum maledicentem tibi.
23 Nam etiam vicibus multis nouit cor tuũ quòd tu quoque ma
ledixiſti aliis.
24 Omnia hæc tentaui in ſapientia: dixi, Sapiens ero: & ipſa elon-
gata eſt à me.
25 Procul abeſt, quid *inde* erit? & quod maxime profundum eſt
quis inueniet?
26 Circuiui ego & cor meum vt ſcirem, & vt explorarem, & quæ-
rerem ſapiẽtiam, & rationem: & vt ſcirem impietatem ſtultitiæ,
& fatuitatem erroris.
27 Et inueni ego rem amariorem morte, *nempe* mulierem: quia eſt Amara mulier ſola Dei gratia vitatur.
ſicut retia & laquei cor eius: *ut* vincula, man⁹ eius. bonus corã Deo,
euadet ab illa: peccans autem, capietur ab ea.
28 Vide, hoc inueni (dicit Eccleſiaſtes) vnum poſt alterum, vt in-
uenirem rationem:
29 Quod adhuc quæſiuit anima mea, & non inueni: Hominẽ v-
num *rectum* ex mille inueni: mulierem autem *rectam* inter omnes
iſtas non inueni.
30 Tantummodo vide, hoc inueni, quòd fecit Deus hominem re
ctum: ipſi autem inquiſierũt cogitationes multas. Cap. VIII.
1 QVis *eſt* vt ſapiens? & quis *eſt ut* cognoſcens interpretationem
rei? ſapientia hominis illuſtrat vultum eius, & fortitudo fa
ciei eius mutabitur.
2 Ego *moneo te ut* os Regis obſerues, & ſuper verbo iuramenti Dei. Os Regis obſeruandum.
3 Ne ſis feſtinus à facie eius abire: ne ſtes in re mala: quia quic-
quid voluerit efficiet.
4 Secundum verbũ regis eſt poteſtas: & quis dicet ei, Quid facis?
5 Qui cuſtodit præceptum, non cognoſcet rem malam: & tem-
pus & iudicium cognoſcit cor ſapientis.
6 Quia omni voluntati eſt tempus & iudicium: quia

22 Ne des cor t. אל־תתן לבך Hebraiſmus pro, ne apponas, vel accõmodes animum tuum. i. ne facilè, aut libenter audias obloquutores, ne idem de te audire cogaris. 23 Nã etiã, &c. כי גם־פעמים וגו׳ Ordo dictionum inuerſus, more Hebraico, pro, Nouit enim cor tuum quòd etiam tu multis vicibus maledixiſti aliis. 24 In ſapientia בחכמה per ſapientiam. duce ſapientia. Dixi, אמרתי Hebraiſmus, pro Cogitaui in animo meo, vel reputaui apud me. 25 Procul abeſt, quid *inde* erit? רחוק מה שהיה Remotum eſt id quod fuit. Vide ſuprà 1.b.9. q.d. Nõ facilè eſt ſcire quæ præterita ſunt. Et quod maxime, &c. ועמוק עמוק וגו׳ Ad verbũ, & profundũ profundũ quis inueniet? Ita ſuperlatiuũ circunloquuntur Hebræi. Metaphora autẽ à fluuiorum profunditate. Quidã vertunt, Et id quod maxime profundum eſt quis deprehẽdat? Alii totum verſum ſic vertunt, Et illud quod tam longe abeſt, valde quoque profundũ eſt, quis inueniet ipſum? Alii, Remotum quidem eſt, & profundiſſimum: quotuſquiſque illud reperiet? 26 Circuiui סבותי Obiui. Verti itaque me. Alii, Luſtraui. Et rationem: וחשבון & cogitationem. Alii, rationis acumen. Vox Hebræa ſignificat ſupputationem, ſiue rationem inquirentem cur hoc, aut ſic aliquid factum ſit. Erroris. הוללות: Quidam ſubaudiunt ו propter accentum, vertẽtes, & errores. aut, veſanias. 27 Rem amar. מר Adiectiuũ loco ſubſtãtiui maſc. gen. Quia אשר Quæ. Euadet ימלט liberabitur. 28 Vide, hoc inueni ראה זה מצאתי Vide quod deprehendi. ita Chaldæus paraph. Eccleſiaſtes קוהלת Vide ſuprà cap.1.a.1. Vnum poſt alterũ אחת לאחת verſando ſcilicet in animo. Ita Gallicè dicimus *Vng a ung*. Chald. paraph. vnum cum altero coniungendo. Rationem. חשבון: certam ac veram ſententiã. quod vulgo dicunt reſolutionẽ. Vide paulo antè verſu 26. 29 Adhuc עוד iterum. præterea. itidem. Quæſiuit בקשה Præt. Heb. pro præſ. rimatur. Inter om. iſtas בכל־אלה in omnibus iſtis. i. inter mille mulieres. Alii, ex omnibus iſtis. vt ſit ב pro מן. 30 Tantũmodo vide, hoc inueni, לבד ראה־זה מצאתי Seorſũ vide iſtud, inueni quòd, &c. Seorſum. i. ſapientia humana relicta. ita Chaldæus paraph. Cogitationes mul. חשבונות רבים: rationes varias. Alii, inuentiones.

IN CAPVT VIII.

1 Vt cognoſcens יודע Ita quidã doctus inter Hebræos ſubaudit כ quod præceſſit. Alii non ſubaudiunt, vertentes, Et quis eſt qui cognoſcat. Interpretationem פשר ſolutionem. ſiue reſolutionem. Illuſtrat vultum eius תאיר פניו Fut. Heb. pro præſ. lucere faciet faciem eius. i. reddet hominem illuſtrem. Facies pro toto homine. Et fortitudo ועז & robur. Hebraico dicendi genere, robur ſiue fortitudinem faciei, vocat arrogantiam, impudentiã, & ſuperbiam, ſiue peruicaciam. Dicit ſapientiam reddere hominẽ abiectum in oculis ſuis, quanuis ab aliis plurimi fiat. 2 Obſerues, שמור Ad verbũ, Ego, os Regis obſerua. Accẽtus diuiſiuus admonet ſubaudiẽdũ eſſe aliquid, quale id quod vertimus, aut ſimile. Et ſuper verbo iuramenti Dei. ועל דברת וגו׳ Phraſi Hebraica dicitur, pro Ego, ſub. admoneo vt ſerues fidem quam Regi iureiurando præſtitiſti. Vel, Moneo vt Magiſtratui pareas, & præſtes quod iuraueris. 3 Ne ſis feſtinus, &c. אל־תבהל וגו׳ q.d. ſi receſſeris à Rege, ſtatim redi in gratiam cum eo: quia Deus permittet vt quicquid voluerit faciat. Ad verbum, Ne feſtines à conſpectu eius abibis. Futurum pro infinitiuo. Quoties duo verba (inquit doctus inter Hebræos) ſine cõiunctione ponuntur, debet exponi vltimum per infinitiuũ. Citat multa loca, Vt addatis loquamini. i. loqui. Aliud, Et ſciemus perſequamur. i. perſequi ſciemus. Vel intelligitur ש quòd, vt ſit, Ne feſtines quòd, ſiue vt abeas. q.d. etiam ſi te opprimat tyrannide. Ne ſtes אל־תעמד neque ſteteris. Alii, ne inſiſtas. Alii, ne perſeueraris. 4 Secundũ verbũ Regis eſt poteſtas: באשר דבר־מלך שלטון Vbi *eſt* verbũ Regis, *ibi eſt* dominatio. i. illic fungitur dominatione. q.d. quæ imperat fiunt. Alii, Et quancũque rẽ præcipit Rex, in ea etiã poteſtatem exercet. 5 Præceptũ, מצוה Singul. pro plurali. Non cogno. &c. לא ידע דבר רע Hebraiſmus, pro Nihil ſentiet incõmodi. Et tempus & iud. ועת ומשפט & tempus & modum. i. opportunitatẽ tẽporis in quo, & rationẽ quomodo quid fieri poſſit. 6 Omni vol. לכל־חפץ. i. rei quã quis vult. Alii vertũt, Habet enim õnis res tẽpus, &c. Alii, Omni enim inſtituto eſt opport. &c. vt præcedẽti verſu

malum hominis multum ſuper eum.
Quia neſcit quid futurũ ſit:nã quando *id* erit,quis indicabit ei? 7

Aliæ vanitates.

Nullus homo eſt qui poteſtatem habeat in ſpiritum , vt reti- 8
neat ſpiritum : neque eſt poteſtas *ei* in diem mortis: nec *illius eſt* e-
miſſio *telorum* in prælio:neque eruet impietas poſſeſſorem ſuum.
Omne hoc vidi, & dedi cor meũ ad omne opus quod fit ſub ſo 9
le,*& vidi adeſſe* tẽpus quo dominatur homo in hominẽ in malũ ſibi.
Et tunc vidi impios ſepultos, & redierunt:& *eos qui* de loco ſan 10
cto ambulauerunt, obliuioni traditi ſunt in ea vrbe in qua rectũ
fecerunt. etiam hoc vanitas eſt.
Quia nõ fit ſententia *iudicum* de opere malo cito, ideo totum in 11
hoc eſt cor filiorum hominum vt faciat malum.
Quanuis peccans faciat malum centies, & prolõget ei *Deus dies*, 12
ſcio nihilominus quòd erit bonum timentibus Deum , qui ti-
muerint à facie eius:
Et bonum non erit impio,neque prolongabit dies, tanquã vm 13
bra *erit:* quia non timet à facie Dei.
Eſt vanitas quæ fit ſuper terram,quia ſunt iuſti quibus vſu ve- 14
nit acſi feciſſent opus impiorum: & ſunt impii quibus vſu venit
acſi haberent opus iuſtorum:*unde* dixi quòd etiam hoc eſt vanitas.

In lætitia viuendum.

Et laudaui ego lætitiam , *reputans* nihil eſſe melius homini ſub 15
ſole, niſi vt comedat & bibat, & lætetur : & *quòd ſaltem* hoc adhære-
bit ei de labore ſuo,diebus vitæ ſuæ quos dedit ei Deus ſub ſole.
Propterea dedi cor meum ad cognoſcendam ſapientiam, & vt 16
viderem occupationem quæ fit ſuper terram, quòd etiam die ac
nocte ſomnum oculis ſuis non videt.

Opera Dei ab homine imperueſtigabilia.

Et vidi de omni opere Dei, quòd non poſſit homo inuenire o- 17
pus quod fit ſub ſole , propter quod laborat homo vt inueſtiget,
nec adinuenit:*quinetiam* ſi dixerit ſapiens ſe dare operã vt ſciat,non
poterit inuenire.

Cap. IX.

Per iuſtitiam operum neſcit homo amore,an odio dignus ſit.

SAne totum hoc poſui in corde meo, & vt declararem totum 1
hoc, Quòd iuſti & ſapientes,& opera eorum *ſunt* in manu Dei:
etiam amorẽ,etiam odium neſcit homo omniũ *quæ* ante eos *ſunt*.

portunitas , & multa hominis afflictio:
Quia ignorat præterita , & futura 7
nullo ſcire poteſt nuntio.
Non eſt in hominis poteſtate pro- 8 B
hibere ſpiritum,nec habet poteſtatẽ
in die mortis , nec ſinitur quieſcere
ingruente bello , neque ſaluabit im-
pietas impium.
Omnia hæc cõſideraui, & dedi cor 9
meum in cunctis operibus quæ fiunt
ſub ſole:interdum dominatur homo
homini in malum ſuum.
Vidi impios ſepultos:qui etiã quũ 10
adhuc viuerent,in loco ſancto erant,
& laudabãtur in ciuitate quaſi iuſto-
rum operum.ſed & hoc vanitas eſt.
Etenim quia nõ profertur cito cõ- 11
tra malos ſententia , abſque timore
vllo filii hominum perpetrant mala.
Attamen peccator ex eo quòd cen 12 C
ties facit malum , & per patientiam
ſuſtentatur : ego cognoui quòd erit
bonum timentibus Deum,qui veren
tur faciem eius.
Non ſit bonum impio,nec prolon 13
gẽtur dies eius,ſed quaſi vmbra trãſ-
eant qui non timent faciem Dei.
Eſt & alia vanitas quæ fit ſuper ter
rã : ſunt iuſti quibus mala proueniũt 14
quaſi opera egerint impiorũ: & ſunt
impii qui ita ſecuri ſunt, quaſi iuſto-
rum facta habeant. ſed & hoc vaniſ- D
ſimum iudico.
Laudaui igitur lætitiam , quòd nõ 15
eſſet homini bonũ ſub ſole,niſi quòd
comederet,& biberet atq; gauderet:
& hoc ſolum ſecum auferret de labo
re ſuo in diebus vitæ ſuæ quos dedit
ei Deus ſub ſole.
Et appoſui cor meum vt ſcirem ſa 16
pientiam, & intelligerem diſtẽſionẽ
quæ verſatur in terra : eſt homo qui
diebus & noctibus ſomnum non ca-
pit oculis.
Et intellexi quòd omnium operũ 17
Dei nullã poſſit homo inuenire ra-
tionem eorum quæ fiunt ſub ſole: &
quanto plus laborauerit ad quæren-
dum,tanto minus inueniat: etiam ſi
dixerit ſapiens ſe noſſe , non poterit
reperire.

Cap. IX.

OMnia hæc tractaui ĩ corde meo, 1
vt curioſè intelligerem:Sunt iu
ſti, atque ſapientes, & opera eorũ in
manu Dei: & tamen neſcit homo v-
trum amore,an odio dignus ſit:

Malum hominis,&c. רעה האדם וגו׳ infœlicitas hominis eſt multiplex in eo. Alii,malitia hominis magna ſit ſuper eum. 7 Quid futurum ſit מה־שיהיה quando id erit. Alii,quale *illud ſit* quod futurum eſt. 8 Nullus eſt ho. אין אדם וגו׳ Non eſt homo dominus in vitam,vt retineat animam ipſam:neque eſt dominatio illi in diem mortis,nec eſt illi gladius in bellum. Animam,ſiue vitam,vocauit רוח ventum,quòd anima noſtra & vita ſit veluti ventus,parum durans & permanens: vel quia vita ſtat quãdiu homo reſpirat. Iob 7.a.7, Memẽto quia ventus eſt vita mea. Dicit igitur,Non eſt dominus vitæ ſuæ homo: quia quãdo Deus volet repetere animã, eſt abitura,velimus nolimus:neque eſt domin⁹ mortis vt eã repellere poſſit:neque habet arma aduerſus tẽtationes. 9 Et de.cor m. ונתון את־לבי Infinit.Heb.pro præſ.& poſui cor meũ. Vel,appuli animũ meũ. 10 Et tũc ובכן Et vere,aut,in veritate. Et redi. &c. ובאו וגו׳ Ita docti quidam inter Hebræos vertunt vt vertimus,exponentes hoc modo, Vidi impios qui præſidebant hominibus,lædebántque illos,ſepultos in ſepulchris ſuis:qui redierunt in mundum ſecũdo, quia ſucceſſerunt filii eorum in locum ipſorum,vnde permanet eorum memoria. At qui de loco ſanctitatis ibunt.i.ſancti qui morientur,nõ erunt ſic,ſed obliuioni tradentur in vrbe in qua rectũ fecerunt. Quidã vertunt ſenſu ferè eodem,Et venerunt:& *vidi eos qui* in loco Sãcti accuratè verſati ſunt, & obliuioni traditi ſunt in ea vrbe in qua ſic fecerunt. מן pro ב accipientes:& exponentes Sãcti.i.rei ſanctæ,vel Dei ſancti. Et Ambulare,pro Studioſè & diligenter verſari. Alii,ſed qui regreſſi funt:at qui de loco ſanctorũ venerunt,in vrbe obliuioni traditi ſunt,qui rectà fecerãt. Alii paulò liberius, Et *quòd* abierunt,& *receſſerunt* è loco ſancto,ſuntque obliuioni traditi in ea vrbe *in qua quicquid* fecerant,ratum rectúmque erat. Rectum fec. כן־עשו ſic fecerunt.i.ſtudioſè ita verſati ſunt. 11 Sentent.de opere malo, פתגם מעשה הרעה Ad verbũ,verbũ operis mali.i.quia (vt alii vertunt)non impletur,vel demandatur executioni ſententia iudicum, ſententia inquam de opere malo. Vel,Quia non eſt ſumpta vltio repentina propter opus. Totũ,&c. מלא וגו׳ Ad verbũ,plenũ eſt cor fi.ho.in ipſis ad faciendũ. 12 Quanuis pecc.fac. אשר חוטא עושה Ad verbũ,Quia *eſt* qui peccat,faciens. Centies, מאת Ad verbũ,centũ.ſub.vicibus. Et prol.ei, ומאריך לו & differt *Deus iram ſuam*,propter illũ. Scio nihilom. כי גם־יודע אני Ad verbũ,quia etiã ſcio ego. 14 Quibus vſu ve.&c. אשר מגיע וגו׳ quibus ipſis contingit tanquã præmiũ operis.nã מעשה & opus & præmiũ operis ſignificat. Alii,ſuper quos venit opus *quo digni ſunt* impii. Sic paulo pòſt,Quibus contingit veluti præmium operis iuſtorum. 15 Et laudaui ושבחתי Tunc laudaui. Vel,Proinde laudaui. Quos אשר quã. 16 Prop.dedi cor meũ כאשר נתתי את־לבי Quidã hunc ſequenti verſui iũgunt,vertentes, Quando dedi cor meum ad cognoſcendam ſapientiam & conſpiciendum negotium ipſum quod geritur ſuper terram:(nam etiam interdiu & noctu ſomnium in oculis ſuis non videt)Tunc deprehendi de omni.&c. Videt.ſub.cor meũ.q.d.totus in hoc ſum,diu & noctu. Quòd etiã,&c. כי גם וגו׳ quòd *nonnulli* etiã neque interdiu,neque noctu ſomnũ capiũt. 17 De omni opere את־כל־מעשה האלהים omne opus Dei.ſub. tale eſſe. Inuenire opus למצוא את־המעשה explorare rationem operis.vel,aſſequi,aut deprehendere. Nec adinuenit ולא ימצא nec *unquam* adinueniet. Si dixerit,&c. אם־אמר וגו׳ .i.ſi ſtatuat apud ſe is qui mundo eſt ſapientiſſimus,dare aperã vt cognoſcat,nequaquam poterit hoc aſſequi.

IN CAPVT IX.

1 Et vt declararẽ ולבור pro לברור poſitũ. Quidam Hebræorum dicũt dictionem aliquam eſſe ſubaudiendam, quòd præcedat ו. Alii ſcribunt hic ו redundare. Etiam amorem,&c. גם־אהבה וגו׳ præterea nec amorem, nec odium nouit homo,*quum* omnia ſint ante eos .i.nec rationem amoris,neç odij nouit homo,vt homo eſt,tametſi omnia quæ probis & improbis eueniunt,ab eo videantur.

Sed omnia in futurũ ſeruantur incerta, eo quòd vniuerſa æquè eueniãt iuſto & impio, bono & malo, mundo & immundo, immolanti victimas & ſacrificia contemnenti: ſicut bonus, ſic & peccator: vt periurus, ita & ille qui verum deierat.

Hoc eſt peſſimũ inter oĩa quæ ſub ſole fiũt, quia eadẽ cũctis eueniũt. vnde & corda filiorũ hominũ implẽtur malitia, & contemptu in vita ſua, & poſt hæc ad inferos deducuntur.

B Nemo eſt qui ſemper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam: melior eſt canis viuus leone mortuo.

Viuentes enim ſciunt ſe eſſe morituros, mortui verò nihil nouerunt amplius, nec habent vltrà mercedẽ: quia obliuioni tradita eſt memoria eorum.

Amor quoque & odium, & inuidiæ ſimul perierunt, nec habent partem in hoc ſeculo, & in opere quod ſub ſole geritur.

Vade ergo, & comede in lætitia panem tuum, & bibe cũ gaudio vinum tuum, quia Deo placent opera tua.

Omni tempore ſint veſtimẽta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat.

Perfruere vita cum vxore quam diligis, cunctis diebus vitæ inſtabilitatis C tuæ, qui dati ſunt tibi ſub ſole omni tempore vanitatis tuæ: hæc eſt enim pars in vita, & in labore tuo quo laboras ſub ſole.

Quodcunque facere poteſt manus tua, inſtãter operare: quia nec opus, nec ratio, nec ſapientia, nec ſcientia erunt apud inferos, quò tu properas.

Verti me ad aliud, & vidi ſub ſole, nec velocium eſſe curſum, nec fortiũ bellum, nec ſapientium panem, nec doctorum diuitias, nec artificum gratiam: ſed tempus, caſúmque in omnibus.

Neſcit homo finem ſuum, ſed ſicut piſces capiuntur hamo, & aues laqueo comprehenduntur: ſic capiuntur homines tempore malo, quũ eis extemplo ſuperuenerit.

Hanc quoque ſub ſole vidi ſapientiam, & probaui maximam:

D Ciuitas parua, & pauci in ea viri: venit contra eam Rex magnus, & vallauit eam, extruxitque munitiones per gyrum, & perfecta eſt obſidio.

Inuentúſque eſt in ea vir pauper & ſapiens, & liberauit vrbem per ſapiẽtiam ſuam, & nullus deinceps recordatus eſt hominis illius pauperis.

Et dicebam ego, meliorem eſſe ſapientiam fortitudine: quomodo er-

2 Omnia *eueniunt* conſimiliter omnibus: euentus vnus eſt iuſto &
impio, bono & mundo & immũdo, ſacrificanti quoque, & ei qui
non ſacrificat: ſicut bonus, ſic qui peccat: *&* is qui iurat, *eſt* ſicut is
qui iuramentum timet.
3 Hoc malum eſt inter omnia quæ fiunt ſub ſole, quòd euentus
vnus *ſit* omnibus: ʹ& etiam cor filiorum hominum plenũ eſt ma-
lo, & inſaniæ in corde eorum in vita ſua: ʹ& poſt hoc ad mortuos.
4 ʹQuia cuicunque cõſociato cũ omnibus viuẽtibus eſt ſpes: quia
ʹcanis viuus eſt melior leone mortuo.
5 Viuentes enim ſciunt quòd morituri ſunt: mortui autem ne- Viuendum in hilaritate.
ſciunt quicquam, nec eſt eis vltrà merces, quia obliuioni tradita
eſt memoria eorum.
6 Etiam amor eorum, etiam odium eorum, etiam inuidia eorum
iam periit, & portio non eſt eis vltrà in ſeculum ʹin omni quod fit
ſub ſole.
7 Vade, comede in gaudio panem tuum, & bibe hilari corde vi-
num tuum: quia iam ʹgrata ſunt Deo opera tua.
8 Omni tempore ʹſint veſtimenta tua candida, & oleum ſuper ca
put tuum ne deficiat.
9 ʹVide vitam cum vxore quam ʹdilexiſti, omnibus diebus vitæ
vanitatis tuæ, ʹquos dedit tibi *Deus* ſub ſole omnibus diebus vani-
tatis tuæ: quia hæc eſt pars tua ʹin vita *hac*, & de labore tuo quo tu
laboras ſub ſole.
10 ʹOmne quod inuenerit manus tua ad faciendum, ſecundum vi
res tuas fac: quia non eſt opus, ʹnec cogitatio, nec ſcientia, nec ſa-
pientia in ſepulchro, quò tu pergis.
11 Conuerſus ſum, & vidi ſub ſole quòd non eſt velocium ʹcurſus,
nec eſt fortium ʹbellum: ſed nec ſapientum ʹpanis, neque prudẽ-
tium diuitiæ, neque etiam ʹſcientium eſt gratia: ſed tempus & ca-
ſus accidit omnibus.
12 Quia etiam neſcit homo tempus ſuum: ſicut piſces qui capiun Finis hominis inſperatus.
tur reti malo, & vt aues quæ capiuntur laqueo, ʹſic capientur filii
hominum in tempore ʹmalo, ʹquum irruerit ſuper eos repente.
13 Etiam hanc vidi ſapientiam ſub ſole, & magna eſt ʹmihi:
14 Ciuitas parua, & viri in ea pauci, & venit aduerſus eam Rex ma Sapientiæ commendatio.
gnus, ʹ& circũdedit eam, & extruxit cõtra eã munitiones magnas:
15 Et inuentus eſt in ea vir pauper ſapiens, & eruit ipſe vrbem ſa-
pientia ſua, ʹ& nemo eſt recordatus viri illius pauperis.
16 Tunc dixi ego, Præſtãtior eſt ſapientia quàm fortitudo: quãuis

3 Et etiam וגם & præterea. Et poſt hoc, ad mortuos. ואחריו וגו׳ Genus dicendi Hebraicum quod quidam reddunt, & nouiſſimum cuiuſlibet ſit ad mortuos. Alii, Et poſtea *deſcendunt* ad mortuos. Alii, Et qui ſequitur ipſum, [ſub. cor,] ad mortuos *pergit*.
4 Quia cuicunque, &c. כי מי אשר וגו׳ Ille tamen qui ſocietatem habet cum omnibus viuentibus, ſpem habet. Alii, Nã quis eſt qui adiũgat ſe ſocium *mortuo?* in omnibus viuis eſt ſpes. Hoc eſt, Quis eſt ex viuis qui ſe poſſit adiũgere ac ſociare (id ſignificat יחבר) mortuo, vt beneficio illius reſipiſcat? Vel, Quis eſt ex viuis qui eligat ſibi pro ſocio [id ſignificat altera lectio יבחר] vnũ ex mortuis, cuius admonitione reſipiſcere poſſit? Ergo deteriori ſunt cõditione mortui viuis hac in parte, viuis inquam etiam peſſimis: quia etiãſi peſſimi ſint, tamẽ reſipiſcere poſſũt. Canis viuus, &c. לכלב חי וגו׳ cani viuo melius eſt, quàm leoni mortuo. Vel, canis viuus præſtat leone mortuo.
6 In omni בכל ex omni. ב pro מן poſitũ, vt annotant Hebræi. 7 Grata ſunt Deo רצה האלהים grata habuit Deus, &c. Quidam vertunt, Iam enim propitius Deus largitur tibi frui operibus tuis. 8 Sint veſtimenta tua candida, יהיו בגדיך לבנים Vtũtur futuro Hebræi pro deprecatiuo modo. His autem ſignificat lætitiam animi, vt diſcimus ex verbis Chriſti apud Matthæũ, 6.b.17, Tu autem quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua. 9 Vide vitam ראה חיים Hebraiſmus, pro fruere vita, ſiue commodis huius vitæ. Sunt qui vertunt, Circunſpice vitam *quam tranſigas* cum, &c. Dilexiſti, אהבת Præt. Heb. pro præſ. Quos אשר quam. In vita בחיים in viuis. Alii, ex vita: vt ſit ב pro מן. 10 Omne quod inuenerit, &c. כל אשר וגו׳ Hebraiſmus, pro, Quicquid ſe offert agendum, age. Nec cogitatio וחשבון nec ingenium. Vide ſuprà cap. 7.d.26. 11 Curſus, המרוץ .i. facultas currendi. q.d. deprehendi, celeritatem currendi nihil commodi afferre ad ſalutem. Bellum, המלחמה Bellum pro victoria parta bello. acſi dicat, fortitudinem bellicam non poſſe eripere quenquam. Panis, לחם victus. Sapientes ſæpe victu carent. Scientiũ gratia ליודעים חן peritorum gratia. q.d. nec etiam qui ſunt in aliqua arte periti, ſunt gratioſi. 12 Sic כחם Ad verbum, ſicut iſta. quod quidã vertunt, Idem accidit illis. nempe, filiis hominum. Malo, רעה infœlicitatis. infortunii. miſeriæ. calamitatis. Quũ irruerit ſuper nos בשתפול quũ obruerit eos. Quidam, quũ eos improuiſus caſus obruit. 13 Mihi. אלי: apud me. 14 Et circ. eam וסבב אותה & obſidet eam. Præterita Heb. pro præſ. 15 Et nemo eſt recordatus ואדם לא זכר & nemo *prius* meminerat. i. nemo illum nouerat.

ſapientia pauperis contempta ſit,& verba eius nõ fuerint audita.
Verba ſapientum″in quiete audiuntur,potius quàm clamor do 17
minantis inter ſtultos.
″Melior eſt ſapientia quàm inſtrumenta bellica: at peccator v- 18
nus″perdit bonum multum. Cap. X.

Sapientis & ſtulti differentia.

S″*icut* muſcæ mortuæ″fœtere faciunt *&* emanare *fœtorem*″vnguen 1
tum aromatarii : ſic *hominem* pretioſum ob ſapientiam, & glo-
riam,ſtultitia modica″*fœtere facit.*
Cor ſapiẽtis,″ad dexteram eius,& cor ſtulti″ad ſiniſtram ipſius. 2
Et etiam per viam quum ſtultus ambulat,cor eius deficit: & di 3
cit″de omnibus,Stultus eſt.
″Si ſpiritus dominantis aſcenderit contra te, locum tuũ ne de- 4
ſeras: quia″lenitas quieſcere facit peccata magna.

Alia vanitas.

Eſt malum *quod* vidi ſub ſole ſimile″errori qui egreditur à facie 5
″dominantis:
″Conſtitutus eſt ſtultus in excellẽtiis magnis:diuites verò in hu 6
militate ſedent.
Vidi ſeruos ſuper equos, & principes″ambulantes velut ſeruos 7
ſuper terram.
Fodiens foueam, in eam incidet: & diſſipans ſepem, mordebit 8
eum ſerpens.
Transferens lapides,dolore afficietur″in eis: ſcindens ligna,″di- 9
ſcrimini ſe exponit per illa.
Si hebetatum fuerit ferrum,″& huius aciem non terſerit,″vires 10
roborauit *ſcindens:*″at excellentia rectificationis eſt ſapientia.

Detractor occultus cui ſimilis.

Si mordeat ſerpẽs non incãtatus,″ſic nõ eſt excellẽtia linguaci. 11
Verba oris ſapientis,gratia:labia autem ſtulti″perdunt eum. 12
Initiũ verborũ oris eius,ſtultitia:& finis″oris eius inſania mala. 13

go ſapientia pauperis cõtempta eſt, & verba eius non ſunt audita?
17 Verba ſapientium audiuntur in ſilentio, plus quàm clamor principis inter ſtultos.
18 ¶Melior eſt ſapientia, quàm arma bellica:& qui in vno peccauerit,multa bona perdet. Cap. X.

Sapientia...

1 MVſcæ morientes perdunt ſuauitatem vnguenti: pretioſior eſt ſapientia & gloria, parua ad tempus ſtultitia.
2 Cor ſapiẽtis in dextera eius,& cor ſtulti in ſiniſtra illius.
3 Sed & in via ſtultus ambulãs, cum ipſe inſipiens ſit,omnes ſtultos æſtimat.
4 Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris:qa curatio faciet ceſſare peccata maxima.
5 Eſt malum quod vidi ſub ſole,quaſi per errorem egrediens à facie principis:
6 Poſitum ſtultũ in dignitate ſublimi,& diuites ſedere deorſum.
7 Vidi ſeruos in equis: & principes ambulantes ſuper terrã quaſi ſeruos. B
8 ¶Qui fodit foueam,incidet in eam: & qui diſſipat ſepem, mordebit eum coluber.

Prouerb... eccle...

9 Qui tranſfert lapides, affligetur in eis:& qui ſcindit ligna, vulnerabitur ab eis.
10 Si retuſum fuerit ferrũ, & hoc non vt prius, ſed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur,& poſt induſtriã ſequetur ſapientia.
11 Si mordeat ſerpens in ſilẽtio,nihil eo minus habet qui occultè detrahit. C
12 Verba oris ſapientis, gratia : & labia inſipientis præcipitabunt eum.
13 Initiũ verborũ eius ſtultitia,& nouiſſimum oris illius error peſſimus.

17 In quiete audiuntur בנחת נשמעים quietis plena audiuntur.i.recipiuntur ab electis. 18 Melior eſt טובה Præſtantior eſt.
Perdit bonum multum. : יאבד טובה הרבה Fut.Heb.pro præſ.Hebraiſmus,pro Incommoda multa afferre ſolet.

IN CAPVT X.

1 *Sicut* muſcæ mortuæ זבובי מות Ad verbum,Muſcæ mortis.כ ſimilitudinis ſubauditur.Plurale item muſcæ,pro quælibet muſcarum:
nam ſequitur verbum ſingulare:aut vertendum verbum in plurali. ita loquuntur Hebræi,cauſa breuitatis, vt quidam inter eos docti annotant. Præterea muſcas mortis, more Hebraico dicit, pro morti obnoxias & parum vitales, ſiue moribundas, vt quidam interpretantur.Alii,mortuas exponunt. Fœtere faciunt,*&* emanare *fœtorem.* יבאיש יב ע Singul.Heb.pro plur. & fut.pro præſ. fœtere facit, emanare.ſub.fœtorem.Vel,profert & educit fœtorem,vt exponunt Hebræi. Quidam vertũt,putrere faciunt vnguentũ aromatarii, *&* edunt fœtorem.Alii,Muſca moritura facit fœtere *&* exhalare vnguentum,&c. Vnguentum aromatarii: שמן רוקח Sic vocat vnguentum pretioſum,& maxime odoratum. *Fœtere facit.* Subauditum eſt ex præcedentibus.i.efficit vt male audiat apud homines.
2 Ad dexteram eius: לימינו Hebraiſmus, acſi dicat, præparatum habet cor ad omnia recta, vt manus dextera apta eſt rebus bene gerendis. Cor pro ſapientia accipiunt hoc loco Hebræi, vt & Prouerb.15.d.32,Poſſidebit cor.q.d. Sapiens omnia facit duce ſapientia.
Ad ſiniſtrã eius. : לשמאלו Hebraiſmus.pro,Res ſuas ſiniſtrè & præpoſterè adminiſtrat:vt manus ſiniſtra ad res agendas eſt inepta.
3 De omnibus,Stultus eſt. : לכול סכל הוא omnibus quòd ſtultus ſit.i.palàm præ ſe fert omnibus ſtultitiam.q.d.diſſimulari non poteſt ſtultitia,ne foris quidem,ſed ſemper ſuo ſe indicio prodit. 4 Si ſpiritus dominantis, &c. אם־רוח וגו' Phraſis eſt Hebraica, pro qua Latini dicunt,Si ira dominantis ſæuiat aduerſum te,ne commouearis.Ita quidam Hebræorum exponunt.Alii vertunt,deſcẽderit ſuper te. hoc ſenſu, Si adipiſcaris regiam dignitatem, ſtatum priſtinum ne deſeras. In eundem ſenſum quidam tranſferunt, Quoties affectus dominatoris in te ortus fuerit,ne deſere ſtationem tuam. Lenitas quieſc.facit מרפא יניח lenitas deſerit,&c.Conuenit hoc priori expoſitioni præcedentis partis huius verſus.Alii,qui ſibi medetur,dimittit,&c.a רפא mederi.Alii dicunt eſſe à רפה lenẽ eſſe, declinare,recedere,vt ſit א loco ה,& vertunt,Qui deſerit(ſub.animum regium)vitat peccata multa.in quæ ſcilicet Reges incidere ſolent. Cõgruit hæc expoſitio alteri expoſitioni prioris partis huius verſus. 5 Errori כשגגה Significat delictum quod per inanimaduertentiam & errorem committitur. Dominantis. : השליט ipſius domini. Poteſt intelligi de Deo,& de Rege qui per imprudentiam ſtultos euehit ad honores.In eandem ſententiam quidam ſic vertunt,Quod proficiſci videtur ex imprudentia tenentis primatum.
6 Conſtitutus eſt ſtultus,&c. נתן הסכל וגו' Conſtituitur *vir* ſtultitiæ in dignitatibus eximiis. Alii, Stultitia *enim* collocatur in ſummo faſtigio. 7 Ambulantes,&c. הולכים וגו' Ambulare ſuper terram,more Hebræorum dicitur,pro pedibus ingredi,nõ equitare.
9 In eis: בהם circa illos.i.circa tranſlationem lapidum illorum multum laborabit.q.d.nihil eſt in mundo quod ſine dolore & labore aſſequi poſſis,etiam ſi tantummodo tranſferas lapides. Diſcrimini ſe exponit per illa. : יסכן בם Fut.Heb.pro præſ.periclitatur in illis.Alii,Fatigatur in eis.Alii,incaleſcit circa illa. 10 Et huius aciẽ non terſe. והוא לא פנים קלקל Ad verbũ,& huius non aciẽ terſerit.Ordo inuerſus,pro, Et ipſe *findens* non terſerit facies.i.nõ poliuerit vtrunque latus ſecuris. Vires rob. וחילים יגבר Ad verbum, & vires roborabit.Redũdat ו&,aut vertendũ Tũc,&c.i.ſi ſecuris hebes fuerit,tũc opus erit vt ſcindẽs addat robur ac vires.Alii,Tunc vires euincet.ſub.ferrum.i.ſuperabit vires ſindentis.Alii,præualebit exercitus.q.d.etiam ſi arma retuſa fuerint,& rubigine obducta, tamẽ exercitus plus aget per ſapientiam,quàm per inſtrumenta ferrea. Nonnulli,multis ſubauditis vertunt, Quum ferrum hebes fuerit, nec facies ei polita,*exercitium poſtulat:*exercitus *etiam requirit aliquem* qui reddat eos fortiores. At excell.&c. : ויתרון הכשיר חכמה at excellẽtia induſtriæ eſt ſapientia.i.tum plurimum valet induſtria,ſi ſapientiam habeat comitem.Quidam ad verbum vertunt,Et excellentia rectum facere ſapientia.id eſt,vt clarius vertatur,At excellentia ſapientiæ amplior eſt, quòd abſque dolore rectũ faciat hominem. Alii,at excellentius ſe diriget per ſapientiam.Alii,ſed maiori ſtudio aptare conueniet ſapientiam. 11 Sic non eſt,&c. ואין יתרון וגו' Hic ו pro כ ſimilitudinis ponitur.Quidam paraphraſtice vertũt,Nihilo plus agit qui eſt vir linguoſus. Alii,nihilo magis incõmodat quàm maledicus.Alii,nihilo melior eſt linguax ſerpente. 12 Perdunt eum. : תבלענו Fut.Heb.pro præſ.abſumunt [perdere ſolent] eum.
13 Oris eius,inſania mala. : פיהו הוללות רעה *ſermonis* oris eius veſania pernicioſa.

14 Et ipſe ſtultus ʹmultiplicat verba: *dicitque*,ʹNeſcit homo id quod
futurum eſt:& id quod erit poſt illum quis annuntiabit illi?
15 Labor ſtultorum defatigat eos:ʹqui *tamen* neſciunt pergere ad
vrbem.
16 Væ tibi terra, ʹquando Rex tuus puer eſt, & principes tui mane
comedunt. Sub Rege puero infœlicitas: ſub nobili verò proſperitas.
17 Beata tu terra ʹquum Rex tuus filius eſt nobilium, & principes
tui in ipſo tempore comedũtʹpropter fortitudinem, & non pro-
pter potationem.
18 ʹPropter pigritias inclinat ſe *ut cadat*ʹcontignatio:ʹ& propter de-
iectionem manuum perſtillat domus.
19 ʹPropter riſum faciunt *piſtores* panem, & vinum lætificatʹviuos,
& argentumʹreſpondet omnibus.
20 Etiam in cogitatione tua, Regi ne maledicas:& in penetralibus
cubilis tui ne maledicas diuiti: quia auis cæli deferet vocẽ ipſam,
& habens alas annuntiabitʹverbum. Cap. XI.
1 MItteʹpanem tuum ſuper faciem aquarum:quiaʹin multitu- Pauperibus benefaciendum.
dine dierum inuenies illum.
2 ʹDa partem *panis* ſeptem *indigentibus*, autʹetiam octo: nõ enim ſcis
ʹquid erit mali ſuper terram.
3 Si repletæ fuerintʹnubes, pluuiam ſuper terram effundent: & ſi
ceciderit arbor ad Auſtrũ, aut ſi ad Aquilonem, in locum in quẽ
ceciderit ipſa arbor, ibi erit.
4 Qui obſeruat ventum,ʹnunquã ſeminabit:ʹ& qui reſpicit nu- Omnia committẽda diuinæ prouidentiæ.
bes, nunquam metet.
5 Quemadmodũʹtu ignoras quæ ſit viaʹſpiritus,ʹ*&* quomodo *con-
creſcant* oſſa in vẽtre prægnãtis: ſic neſcis opus Dei qui facit omnia.
6 Mane ſemina ſemen tuum, & veſperi ne quieſcere facias manũ
tuam: quia neſcisʹvtrum magis conueniat, hoc an illud,ʹ& an am
bo pariter ſint bona.
7 Dulcis quidem eſt lux, & iucundum eſt oculisʹintueri ſolem.
8 Sanè ſi annis multis vixerit homo, *&* in omnibus illis lætatus

14 Stultus verba multiplicat: ignorat homo quid ante ſe fuerit: & qd poſt ſe futurũ ſit quis ei poterit indicare?
15 Labor ſtultorum affliget eos: qui neſciunt in vrbem pergere.
16 Væ tibi terra, cuius Rex puer eſt, & cuius principes mane comedunt.
17 Beata terra, cuius Rex nobilis eſt, & cuius principes veſcuntur in tempore ſuo ad reficiendum, & non ad luxuriam.
18 In pigritiis humiliatur contignatio, & in infirmitate manuum perſtillabit domus.
19 In riſum faciunt panem, & vinum vt epulentur viuentes: & pecuniæ obediunt omnia.
20 In cogitatione tua Regi ne detrahas, & in ſecreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabũt vocẽ tuã, & qui habet pennas, annuntiabit ſententiam. Cap. XI.
1 MItte panem tuũ ſuper tranſeuntes aquas: quia poſt tempora multa inuenies illum.
2 Da partem ſeptem, necnõ & octo: quia ignoras quid futurum ſit mali ſuper terram.
3 Si repletæ fuerint nubes, imbrem ſuper terram effundent: ſi ceciderit lignum ad Auſtrum, aut ad Aquilonẽ, in quocunque loco ceciderit, ibi erit.
4 Qui obſeruat ventum, non ſeminat: & qui conſiderat nubes, nunquã metet.
5 Quomodo ignoras quæ ſit via ſpiritus, & qua ratione compingantur oſſa in ventre prægnantis: ſic neſcis opera Dei qui fabricator eſt omniũ.
6 Mane ſemina ſementem tuam, & veſpere ne ceſſet manus tua: quia neſcis quid magis oriatur, hoc an illud: & ſi vtrunque ſimul, melius erit.
7 Dulce lumen, & delectabile eſt oculis videre ſolem.
8 Si annis multis vixerit homo, & in

14 Multiplicat verba: ירבה דברים Hebraiſmus, pro, multis verbis vtitur. Neſcit לא־ידע Oratio defectiua: quã perficiunt nonnulli, præponẽdo, dicitque: vt ſequantur verba ſtulti. Alii ſubaudiunt coniunctionem, Et neſcit, &c. Sunt qui vertunt paulo liberius, Et ignorat homo iſte quorſum eat: quis autem ei indicaret quod futurum ſit? 15 Qui *tamen* neſc. &c. אשר לא־ידעו וגו' Vulgare prouerbium, Neſcire viam ad vrbem, pro ignorare rem maxime notam. q.d. quum ſtulti vulgaria ignorent, torquent ſe circa difficilia.
16 Quãdo Rex t. puer eſt, שמלכך נער Ad verbũ, cuius Rex tuus puer. Hebraiſmus, pro cuius rex puer: redundãte altero pronomine.
17 Quum Rex tuus fi. eſt nob. שמלכך בן־חורים Ad verbũ, cuius Rex tuus filius nobilium. Hebraiſmus, pro, cuius Rex generoſus eſt. חורים vocat principes, ab albore, hoc eſt candore morum, quòd candido ſint animo. Propter fortitudinẽ, &c. : בגבורה ולא בשתי Ad verbum, in fortitudine, & non in potatione. Quod velut exponentes quidam vertunt, pro neceſſitate, & non pro luxu. Alii, ad confirmandum corpus, & non ad luxum. Quidam exponunt, In fortitudine meditanda. i. habentes animum circa res fortiter geſtas & gerendas, non in patinis & voluptatibus. Quidam transferunt, In fortitudine, & non in infirmitate. à radice נשת defecit, periit. acſi dicat, Qui in tempore, quando neceſſitas poſtulat, edunt, ſunt corpore firmo, alii ſunt corpore debili. 18 Propter pigritias בעצלתים ſub. manuum, quæ duæ ſunt. eſt enim nomen duale, alludens ad duas manus. Commendat diligentiam in omnibus rebus. Contignatio: המקרה ſtructura trabium. i. ipſum ædificium. Et propter deiectionem ובשפלות & propter torporem. vel remiſſionem manuum.
19 Propter riſum לשחוק .i. lætitiæ gratia, nempe ad diſcutiendam triſtitiam quam parit fames. Quidam ſubaudiunt aduerbia ſimilitudinis, hoc modo vertentes, *Vt* propter lætitiam faciunt panem, & vinũ lætificare ſolet vitã: *ſic* pecunia præſtat omnia. Viuos, חיים vitam. i. mœrorẽ diſcutit. Reſpondet omn. : יענה את־הכול .i. votis omnium. q.d. præeũte pecunia, omnes fiunt voti cõpotes. Alii, pecunia præſtat omnia. Ad verbum, exaudiet omnia. tãquam omnia neceſſaria poſtularẽt argentum, & argentũ præſtaret illa omnia. Quidã Hebræorũ, iuuat omnia. vel, inuenire facit omnia. 20 Verbũ. : דבר rem ipſam. i. maledictionẽ tuam prodet. Auem cæli vocat delatorem quem non putes, qui deferet verba tua Regi.

IN CAPVT XI.

1 Panem tuum ſuper faciem aquarum: לחמך על־פני המים Nomine panis quicquid ad victum pertinet, intelligere oportet, more Hebræorum: vt & nomine aquarum, populos. Liberalitatem enim erga pauperes commendat. In multitudine dierũ ברוב הימים Hebraiſmus. poſt multos dies, ſiue tandem. 2 Da partẽ ſeptem תן־חלק לשבעה Ab verbũ, Da portionẽ ſeptem. ſub. pauperibus. i. cuique pauperi ſuam portionem. Numero ſeptenario multos intelligit: vt octonario vniuerſitatem. Quidam vertunt, Da partem *per dies* ſeptem. Quid erit mali ſuper ter. מה־יהיה על־הארץ quæ futura ſit calamitas ſuper terram. i. te viuente. 3 Nubes, pluuiam, &c. העבים גשם וגו' nubes pluuia, *aquam* ſuper terram effundere ſolent. 4 Et qui reſpicit ורואה & qui ſpectat. vel, & qui obſeruat.
5 Tu ignoras אינך יודע Ad verbum, non cognoſcis. Spiritus, הרוח Animam ſignificat. i. quomodo infundatur ſpiritus in corpus, vel quomodo abeat à corpore. Et quomodo, &c. כעצמים Ad verbum, ſicut oſſa in ventre plenæ. i. grauidæ mulieris.
6 Vtrum magis conueniat, איזה יכשר Ad verbum, vtrum rectius futurum ſit. Vel, quidnam cõmodius futurum ſit. Et an ambo pariter *ſint* bona. ואם־שניהם וגו' Ad verbum, & ſi ambo ſicut vnum, bona *ſunt*. More Hebraico dictum, Sicut vnum, pro ſimul, aut pariter. q.d. quòd ſi vtrunque pariter ſuccedat, bona ſunt. 7 Intueri ſolem. : לראות את־השמש Subaudiendum aliquid, cuiuſmodi, Sed tamen eſt moriendum. Conciſa enim eſt ſententia: quod ſit in rebus quas præ mœrore dicere non poſſumus.

fuerit,recordetur verò dierum ′tenebrarũ,quia multi ſunt: quic-
quid euenit,*iudicabit eſſe* vanitatem.
Lætare iuuenis in adoleſcentia tua, ′& exhilaret te cor tuum in 9
diebus iuuentutis tuæ,′& ambula in viis cordis tui, & ſecundum
aſpectum oculorum tuorum : ſed ſcito quòd propter omnia hæc
adducet te Deus in iudicium.
′Aufer autẽ iram à corde tuo , & remoue ′malitiam à carne tua: 10
quia adoleſcentia & iuuentus vanitas *ſunt.*

Cogitãdus De° à teneris annis.

Cap. XII.

ET memẽto Creatoris tui in diebus iuuẽtutis tuæ,prius quàm 1
veniant dies mali,& accedant anni de quibus dicas,Nõ eſt mi-
hi in eis′beneplacitum:
Prius quàm obtenebreſcat ſol, & lux,& luna,& ſtellæ: & reuer- 2
tantur ipſæ nubes poſt ipſam pluuiam:
In die′qua commouebunt ſe cuſtodes domus, ′& incuruabunt 3
ſe homines robuſti,′& ceſſabunt molares,quia′diminuent,& ob-
tenebreſcent′*facultates illæ* videntes per feneſtras.

′i.oculi

Et claudẽtur oſtia′extrinſecus,′propter remiſſionẽ ſoni ipſius 4
molæ:′& conſurget ad vocem volucris,′& humiliabuntur omnes
′filiæ cantici.
Etiam à *re* alta′timebunt,′& pauebunt in via,′& florebit amyg- 5
dalus,′& oneri erit *illi* locuſta:′& diſſipabitur cõcupiſcentia: quo-
niã vadit homo′ad domũ ſeculi ſui,& circuibũt ĩ platea plãgẽtes.
Prius quàm′prolongetur funis argẽteus,& confringatur ′lenti- 6
cula aurea,′& conteratur hydria ſuper fontem, ′& diſſipetur rota
ſuper ciſternam:

his omnibus lætatus fuerit,meminiſ-
ſe debet tenebroſi temporis, & die-
rum multorum: qui quum venerint,
vanitatis arguentur præterita.
Lætare ergo iuuenis in adoleſcen- D
tia tua , & in bono ſit cor tuum in
diebus iuuentutis tuæ , & ambula in
viis cordis tui , & in intuitu oculorũ
tuorum , & ſcito quòd pro omnibus
his adducet te Deus in iudicium.
Aufer irã à corde tuo,& amoue ma-
litiam à carne tua : adoleſcẽtia enim
& voluptas vana ſunt.

Cap. XII.

MEmẽto Creatoris tui in diebus
iuuentutis tuæ, antequam ve-
niat tempus afflictionis, & appro-
pinquent anni de quibus dicas,Non
mihi placent:
Antequam tenebreſcat ſol,& lumẽ,
& luna , & ſtellæ, & reuertantur nu-
bes poſt pluuiam:
Quando cõmouebuntur cuſtodes
domus,& nutabunt viri fortiſſimi,&
otioſæ erunt molentes in minuto nu-
mero , & tenebreſcent videntes per
foramina.
Et claudent oſtia in platea, in hu- B
militate vocis molentis , & conſur-
gent ad vocem volucris , & obſurde-
ſcent omnes filiæ carminis.
Excelſa quoque timebunt , & for-
midabũt in via, florebit amygdalus,
impinguabitur locuſta , & diſſipabi-
tur capparis : quoniam ibit homo in
domum æternitatis ſuæ,& circuibũt
in platea plangentes.
Antequam rumpatur funiculus ar-
genteus,& recurrat vitta aurea,& cõ-
teratur hydria ſuper fontem, & con-
fringatur rota ſuper ciſternam.

8 Tenebrarum, החושך .i.mortis. Vitam & res proſperas Soli comparauit priore verſu: nunc autem mortem & aduerſa tenebris comparat. Quidã totum verſum ſic conuertunt, Quia ſi(.i.quanuis)annos multos viuat homo,*&* in omnibus illis lætetur:tamen recordabitur dierum tenebrarum, quia multi erunt: *& quod* omnis qui naſcitur, eſt vanitas. Alii præcedenti ita iungunt, Verum ſi homo annos multos vixerit,& per eos vniuerſos lætus egerit,recordatus autẽ fuerit dierũ *quos aget* in tenebris,quoniã plurimi erũt:*illico* inanitas *uidetur* quicquid præteriit. Alii, Etſi annis multis ſciat ſe homo victurum, & lætaturum in illis omnibus, recordetur autem dierum tenebroſorum, quia illi plures futuri ſunt,& omne quod ſubſequetur,vanum erit. 9 Et exhil.te cor t. ויטיבך לבך Ita Hebraicè vt vertimus. Alii vertũt,& cordi tuo bene ſit. Vel,& lætum ſit cor tuum.vt redundet alterũ pronomen.Ironia eſt. Et ambula in viis,&c. והלך בדרכי וגו׳ Hebraiſmus,acſi dicas Latinè,Fac quicquid animo tuo lubeſcit,& quicquid placet oculis tuis. 10 Aufer autem והסר Aufer igitur. Malitiam à carne tua: רעה מבשרך malum de carne tua.q.d.da operam vt ſis caſtus.

IN CAPVT XII.

1 Beneplacitũ: ! חפץ voluptas.Vel,non ſunt mihi voluptati.non mihi placent. 3 Qua cõmoue.ſe שיזעו qua agitabunt ſeſe. Alii,tremẽt.Deſcribit ſeniũ hominis.Cuſtodes domus vocat manus,quòd illis incõmoda à corpore auertamus,& arceamus. Et incur. &c. והתעותו אנשי החיל Ad verbum,& peruertentur viri roboris. Vel, homines robuſti.i.crura.Alii,& vacillauerint,&c. Et ceſſabunt ובטלו & deſinent.Vel,& inutiles facti fuerint. Diminuent מעטו ſub.molitionem.i.non poterunt dentes contundere & comminuere cibum.Quidam vertunt,parum molent, ſiue molere poterunt.Præt.Heb.pro fut.Alii,deſinent molentes vt parum molãt.Alii,eo quòd imminuti fuerint. 4 Extrinſecus, בשוק in platea.Vel,foris.Labra intelligũt Hebræi. Propter remiſſionem ſoni ipſius molæ: בשפל קול הטחנה Ad verbum, in humilitate vocis ipſius molituræ. vel molæ: aut potius molitionis,ſub. dentium. Quidam, & humiliata fuerit vox molentis.Alii,cum exili voce molentis.i.quia vltrà digerere cibum non poſſint homines.Nam ſono quodam ſolent molere cibum qui valent dentibus. Et conſurget ויקום & excitabitur.ſub.homo. Et humiliabuntur וישחו & deprimentur.Vel,& ſubmiſſæ erunt. Aut,ſupprimentur. Filiæ cantici. ! בנות השיר filiæ vocis.i.reſonantiæ.Filias vocis vocat arterias & fibras vocales,quæ multum valẽt ad vocem eliciendam. q.d. vox gutturis qua prius cantabat, erit ſubmiſſa, adeò vt non audiatur. Ita docti inter Hebræos.Alii,filias cantici exponũt cantores & cantatrices qui humiles erunt,neque exaudiẽtur à ſenibus,neque illis delectabuntur:vt 2.Sam.19.f.35, de Berzellai ſene, Num audiam vltrà vocem cantorum & cantatricum? 5 Timebunt, ייראו Fut.Heb.pro præſ.timere ſolent:quia non poſſunt attollere crura.Oſtendit crurum ſenum humilitatem. Et pauebunt וחתחתים & fractiones.i.offendicula.q.d. vel in feſtucam impingere ſolent.Alii,contritiones,ſiue pauores.acſi dicat,Venient eis in via contritiones & pauores,vt præ laſſitudine ac debilitate nequeant ambulare. Et florebit amygdalus, וינאץ השקד & floret amygdalus.i.caput conſpergitur canitie.à נוץ floruit. Alii à verbo נאץ, reprobare, reiicere,& ſpernere,vertunt,Et reprobabit(vel,flocifacciet) coitum.ob multam ſcilicet debilitatem. nam השקד membrum coitus interpretantur. Alii,& creſcent palpebræ. vt videre licet in ſenibus præ attenuatione & macredine. Et oneri erit *illi* locuſta: ויסתבל החגב acſi dicat, Etiam locuſta,paruum animal,ſi requieuerit ſuper ſenem, erit ei oneri, vſqueadeo debilis erit. Alii vertunt, & onerabitur dorſum,ſiue ſpina dorſi. onerabuntur lumbi. Et diſſipabitur concupiſcentia, ותפר האביונה & franget *fœdus* concupiſcentia.i.pars illa concupiſcibilis animæ cui deſiderium tribui ſolet,rumpet fœdera quæ pepigit cum corpore.Quidam vertunt,Diſſipabiturque mutua confœderatio corporis ſcilicet & animæ.Alii,& reſpuet appetitus.ſub.res oblatas. Ad domum ſeculi ſui, אל בית עולמו .i.ad domum ſuam ſempiternam, ad ſepulchrum in quo habitabit vſque ad iudicium. 6 Prius q.prol. עד אשר לא ירחק Ad verbũ,vſquequo nõ prolõgetur.Duplex lectio Hebræis, ירחק prolongetur.Et ירתק colligetur,ſiue alligetur.i.breuior fiat,quàm vt aquam putei attingere poſſit.Quidã,remoueatur: alii,rũpatur.Funem argenteum vocat ſpinã dorſi,ratione coloris.Solent autẽ ſenes breuiari,quòd in ſenectute breuietur medulla. Hæc autẽ perinde valent acſi dixiſſet, antequam ſentias incõmoda ſenectutis.Ita docti inter Hebræos. Lent.aurea, גולת הזהב phiala aurea.vas rotundum eſt. Membranam illã quæ cerebrum continet,intelligit, quæ eſt veluti rufa & flaua:ideo comparatur auro. & ſenſus eſt, Antequam moriatur homo.nam hac membrana fracta,hominem mori neceſſe eſt. Et conteratur hyd.&c. ותשבר כד על המבוע & frangatur hydria iuxta fontem.vel,ſcaturiginem. Annotant Hebræi,per hydriam intelligi conceptacula illa ſanguinis quæ à iecore recipiunt ſanguinem.& per fontem,iecur:quòd in iecore fiat ſanguis. Et diſſipetur rota ſuper ciſternam: ! ונרוץ הגלגל אל הבור & conteratur rota ſuper puteum.Rotam vocat caput:Ciſternam autem,ſiue puteũ, cor à quo trahuntur viros vitales. Et vt miniſterio rotæ haurimus aquam, ita in capite omnes ſenſus conſtituuntur:ideo attrahit à corde vires vitales.

7 Et reuertatur puluis in terram ſuā vnde erat, & ſpiritus redeat ad Deū qui dedit illum.

8 Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes, omnia vanitas.

9 Quúmque eſſet ſapientiſſimus Eccleſiaſtes, docuit populum, & enarrauit quæ fecerat: & inueſtigans compoſuit parabolas multas.

10 Quæſiuit verba vtilia, & conſcripſit ſermones rectiſſimos, ac veritate plenos.

D 11 Verba ſapientium, ſicut ſtimuli, & quaſi claui in altum defixi, quæ per magiſtrorum concilium data ſunt à paſtore vno.

12 His āplius, fili mi ne reqras: faciēdi plures libros nullus eſt finis: freqūéſq; meditatio, carnis afflictio eſt.

13 Finem loquendi, pariter omnes audiamus: Deum time, & mādata eius obſerua: hoc eſt omnis homo.

14 Cuncta quæ fiunt, adducet Deus in iudicium pro omni abſcondito, ſiue bonum, ſiue malum ſit.

7 ʹEt reuertatur puluis in terram, quemadmodum erat: & ſpiritus reuertatur ad Deum qui dedit illum.

8 Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes: omnia vanitas.

9 ʹEt quo magis fuit Eccleſiaſtes ſapiens, eo magis docuit ſcientiam populum, ʹ& auſcultare fecit, ʹ& inueſtigauit, ʹconcinnauit parabolas multas.

10 ʹPerquiſiuit Eccleſiaſtes inuenire verba ʹquæ placerent, ʹ& ſcripturam rectam, verba veritatis.

11 Verba ſapientum *ſunt* tanquam ſtimuli, & tanquam claui ʹinfixi, ʹauthorum collectionum, *quæ* data ſunt à paſtore vno.

12 ʹEt amplius his, fili mi, caue ʹ*quæras:* faciendi libros ʹplures nō eſt finis: ʹ& doctrina multa, afflictio *eſt* carnis.

13 ʹFinis verbi totius auditus eſt: Deum time, & mandata eius cuſtodi, ʹquia hoc *eſt* omnis homo.

14 Quia omne opus Deus adducet in iudicium, ʹ*quod erit* ſuper omni occulto, ſiue bonum *ſit*, ſiue malum.

7 Et reuertatur וישוב Sub. antequam, ſic, Et antequā reuertatur, &c. 9 Et quo magis, &c. ויותר שהיה וגו׳ Præterea quum eſſet Eccleſiaſtes ſapiens, aſſiduè docuit. Ad verbum, Et amplius, quia fuit Coheleth ſapiens, adhuc docuit, &c. Et auſcultare fecit, ואזן & trutinauit. ſiue, trutina appendit. Quidam, cōmouit ſtudium doctrinæ. Et inueſtigauit, וחקר & ſcrutari fecit. Concinnauit תקן adornauit. direxit. compoſuit. 10 Verba quæ placerent, דברי־חפץ Ad verbum, verba complacentiæ. vel, beneplaciti. Quidam vertunt, rationes expetibiliū rerum. Et ſcripturam rectam, וכתוב יושר Ad verbum, & ſcripturam rectitudinis. vel, æquabilitatis. i. ſtylum æquabilem. q.d. ſtylo æquabili ſtuduit tradere ſapientiam. 11 Infixi, נטועים qui ſcilicet rem cui affiguntur, retinēt: ſic & doctrina hominem retinet. Authorum collectionum, בעלי אסופות ſub. ſicut inquam verba. Vertere potes, *ſunt* authores collectionū. Dominos, ſiue authores collectionū appellat ſapientes, quòd congregent verba ſapientiorū in ſuis libris. 12 Et amp. his ויותר מהמה Et plura his. Vel, vt alii vertunt, Poſtremò. *Quæras:* Alii ſubaudiunt, admonitus. Plures הרבה multos. Et doctrina ולהג & ſcriptura. Alii, & ſcientia. Alii, & diſquiſitio. Quidam, iugis lectio, moleſtus labor carnis. vel, affert laborem carni. 13 Finis verbi totius auditus eſt: סוף דבר וגו׳ Finis vniuerſæ rei auditus eſt. ſub. à te. Alii, In ſumma, omnia audita ſunt. q.d. omnia te docui, mundana omnia meram eſſe vanitatem. Alii, Et vt vno verbo dicam, omnia audita ſunt. Quia hoc eſt omnis homo. כי־זה כל־האדם: Ita Hebraicè vt vertimus, pro quo quidam vertunt, Quia hoc *ſpectat ad* omnem hominem. Alii, Nam *in* hoc *conſiſtit* omnium hominum *perfectio*. Quidam ex doctorum Hebræorum comment. Quia iſtud *eſt baſis & fundamentum* omnium hominum. 14 *Quod erit* ſuper omni occulto, על כל־נעלם cum omni occulta re.

10 Perquiſiuit בקש Studuit

Canticum canticorum, Hebr. שיר השירים

VETVS.

Cap. I.

1 CANTICVM CANTICOrum Salomonis.

ECCLESIA.

2 Oſculetur me oſculis oris ſui: quia meliora ſūt vbera tua vino,

3 Fragrantia vnguētis optimis: oleū effuſum nomen tuum: ideo adoleſcētulæ dilexerunt te.

4 Trahe me, poſt te curremus. Introduxit me Rex in cellaria ſua: exultabimus & lætabimur in te, memores huberū tuorū ſup vinū: recti diligūt te.

5 Nigra ſum, ſed formoſa filiæ Ieruſalem, ſicut tabernacula Cedar, ſicut pelles Salomonis.

NOVA EX HEBRAEO TRANSLATIO.

Cap. I.

1 ʹCANTICVM CANTICORVM, ʹQVOD EST שׁSelomóh.

2 Oſculetur Me ʹoſculis oris ſui: quia gratiores ſunt amores tui vino.

Hoc canticū, totum eſt myſticū, Chriſti erga Spōſam ſuam Eccleſiam, ac rurſum Spōſæ erga Chriſtum incomprehenſibilis amoris pleniſſimum.

3 Propter odorem ʹvnguentorum tuorum optimorū, *ut* vnguētum effuſum *eſt* nomen tuum, ideo adoleſcentulæ ʹdilexerunt te.

4 Trahe me, poſt te ʹcurremus. ʹIntroduxit me Rex in cubicula ſua: exultabimus, & lætabimur in te, ʹrecordabimur amorum tuorum magis quàm vini: ʹrecti diligunt te.

5 ʹNigra ſum, ʹat deſiderabilis, filiæ Ieruשׁſaláim, ſicut tabernacula ʹCedar, ſicut cortinæ שׁSelomôh.

1 Canticum canticorum, שיר השירים Hebraiſmus, pro Excellentiſſimum canticum, omnium canticorum à Salomone compoſitorū. Nam præpoſuit ה haiediah, id eſt ſignificatiuū, vt declaret ſe loqui de inſignibus canticis à Salomone compoſitis, quæ perierunt, vt vides 1. Re. 4. d. 32. Quod eſt שׁSelomóh.: אשר לשלומה quod eſt ipſi שׁSelomóh. i. quod ad Salomonē ſpectat. aut, quod tribuitur Salomoni. 2 Oſculis מנשיקות ex oſculis. i. vno, duobus, aut pluribus oſculis. nam מ, vt annotant Hebræi, ſignificat partem, ſiue partes alicuius vniuerſalis. 3 Vnguen. t. opt. שמניך טובים vnguēta tua *ſunt* ſuauia. vel, delectabilia. Dilexerūt te.: אהבוך Præt. Heb. pro præſ. 4 Curremus. נרוצה Corruptè in quibuſdā codicibus Veteris interpretis poſt hoc verbū legitur, in odorē vnguentorū tuorū. quæ verba neque in vetuſtioribus ſcriptis Latinis codicibus leguntur. Introduxit me הביאני Præt. Heb. pro fut. vt quidam vertunt, adducet. In cubicula ſua: חדריו in penetralia [vel adyta] ſua. Recorda. &c. נזכירה וגו׳ loquemur de amoribus tuis magis quàm de vino. Vel, mentionē faciemus, &c. Alii, cōmemorabimus amores tuos potius quàm vinū. Alii, prædicabimus amores tuos vino præſtātiores. Alii, odorabimus, &c. Quidā, vbera tua, vertūt: ſed malè: nam ſcriberetur דדיך, vt Prou. 5. d. 19, דדיה vbera eius inebrient te. Recti מישרים Quidam ſubaudiūt אנשי, ſic, viri rectitudinum. i. recti. Alii ſubſtantiuū eſſe volunt, rectitudines dilexerunt te, codē ſenſu, pro recti. Doctus quidam inter Hebræos, dicit eſſe toar vini memorati, & ſubaudit מ quod eſt in מיין hoc modo, potius quàm vinū, & ממישרים quàm recta. vt ſit ſenſus, *Et puellæ dilexerunt te* magis quàm quod vadit cum rectitudinibus. i. quàm vinum quod dulciter & ſuauiter influit in os. 5 Nigra שחורה Fuſca. At deſiderab. ונאוה cæterum amabilis. Alii, attamen pulchra. vel formoſa. ita vertitur ו. Cedar, קדר Nomades ſignificare ſcribunt Hebræi, ſic dictos à Cedar ſecundo filio Iſmaelis. hi in ſolitudine Saracenorum habitant, qui pro tempore ſedes mutare ſolent, habitantes in tentoriis, quæ nigra ſunt ob ardorem ſolis. Sicut cortinæ כיריעות ſicut tentoria. aut vela.

Ne contẽplemini me quòd ſubnigra ſim:″quia aſpexit me ſol: 6
filii matris meæ irati ſunt in me, poſuerunt me cuſtodem vinea-
rum:vineam meam″quæ erat mihi,non cuſtodiui.
Renuntia″mihi,quem diligit anima mea, vbinã paſcas, vbi ac- 7
cubare facias in meridie:vt quid enim ero″veluti declinans ad gre
ges ſodalium tuorum?
″Si neſcias,ô pulchra inter mulieres,egredere per veſtigia ipſius 8
gregis,& paſce capellas tuas iuxta tabernacula paſtorum.
″Equæ in *uno è* curribus Paryóh aſſimilaui te,ô amica mea. 9
″Pulchræ ſunt maxillæ tuæ″inter murænulas,″collum tuum in- 10
ter torques.
Murænulas aureas faciemus tibi″cum clauis argenteis. 11
″Dum Rex eſſet in accubitu ſuo,nardus mea″dedit odorem ſuũ. 12
″Faſciculus myrrhæ *eſt* dilect⁹ meus mihi, *quod* inter hubera mea 13
commorabitur.
Racemus″chophér *eſt* dilectus meus mihi,in vineis ץEn-gedi. 14
Ecce tu pulchra es,amica mea,ecce tu pulchra:oculi tui *ſunt ue-* 15
luti columbarum.
Ecce tu pulcher es,dilecte mi:etiam″dulcis,etiam lectus noſter 16
virens.
Trabes domorum noſtrarũ″cedrinæ,″laquearia noſtra abiegna. 17

Cap. II.

EGo roſa″campi,& lilium conuallium. 1
Sicut lilium inter ſpinas,ſic amica mea inter filias. 2
Sicut malus inter arbores ſylueſtres, ſic dilectus meus inter fi- 3
lios:in vmbra eius″deſideraui *ſedere*,& ſedi:& fructus eius *fuit* dulcis
palato meo.
Introduxit me in cellã vinariã:& vexillũ eius″ſuper me,amor. 4
″Fulcite me phialis vitreis, ″ſtipate me malis, quia languens a- 5
more ſum.
Læua eius *ſit* ſub capite meo,& dextera eius″amplexata eſt me. 6
Adiuro vos,filiæ Ieruשׁſalaim,per capreas,vel ceruas agri,ne ſu-
ſcitetis,& ne euigilare faciatis″amorem ipſum,donec velit.
Vox″dilecti mei: ecce iſte venit ſaliens″ſuper montes, ″ſubſiliẽs 7
ſuper colles. 8

6 Nolite me conſiderare quòd fuſca ſim,quia decolorauit me ſol,filii matris meæ pugnauerunt cõtra me,poſuerunt me cuſtodem vineis,vineam meam non cuſtodiui. B

7 Indica mihi, quem diligit anima mea, vbi paſcas, vbi cubes in meridie: ne vagari incipiam poſt greges ſodalium tuorum.

8 CHRISTVS. Si ignoras te,ô pulcherrima inter mulieres,egredere,& abi poſt veſtigia gregũ, & paſce hœdos tuos iuxta tabernacula paſtorũ. C

9 Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te,amica mea.

10 Pulchræ ſunt genæ tuæ ſicut turturis:collum tuum ſicut monilia.

11 Murænulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.

12 EC. Dũ eſſet Rex in accubitu ſuo, nardus mea dedit odorem ſuum.

13 Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi,inter hubera mea commorabitur.

14 Botrus cypri dilectus meus mihi, in vineis En gaddi. D

15 CH Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es, oculi tui columbarum.

16 EC. Ecce tu pulcher es,dilecte mi, & decôrus:lectulus noſter floridus.

17 Tigna domorum noſtrarum cedrina,laquearia noſtra cypreſſina.

Cap. II. EC.

1 EGo flos campi, & lilium conuallium.

2 CH. Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias.

3 EC. Sicut malus inter ligna ſyluarum,ſic dilectus meus inter filios:ſub vmbra illius quem deſideraueram,ſedi:& fructus eius dulcis gutturi meo.

4 Introduxit me in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem.

5 Fulcite me floribus, ſtipate me malis:quia amore langueo.

6 Læua eius ſub capite meo,& dextera illius amplexabitur me.

CH.Adiuro vos filiæ Ieruſalem per capreas ceruóſque camporum,ne ſuſcitetis,neque euigilare faciatis dile- B
7 ctam,quoaduſque ipſa velit.

8 EC.Vox dilecti mei, ecce iſte venit ſaliens in mõtibus,trãſiliens colles.

6 Quia aſpexit ששזפתני quòd aſpexit me.&c.i.quòd radios ſuos defixerit in me. Filii matris meæ בני אמי Periphraſis eſt fratrum. Quæ erat mihi, non cuſtodiui. : שלי לא נטרתי mihi commiſſam[vel propriam]non cuſtodiſſem. Præt. Heb.pro pluſquam perf. ſub. niſi fuiſſem adiuta auxilio ſponſi mei. 7 Mihi לי Quidam Hebræorum ſubaudiunt אתה tu, vt legas,tu quem, &c. Alii ſubaudiunt EVM,Indica mihi eum quem,&c. Veluti declinans כעטיה veluti quæ declinat. Alii, quæ vagatur circa, &c. Vel, oberrantem per,&c. 8 Si neſcias אם־לא תדעי לך Ad verbum,Si neſcias tibi, Redundat iſtud TIBI, vt & mox, Egredere tibi, quod quidam vertunt, Egredere à te. 9 Equæ in *uno è* curribus לסוסתי ברכבי Equitatui curruum. Alii, Equitatui meo inter currus. Verùm Hebræi ſcribunt, י in לסוסתי redundare, vt Eſaiæ 1.f.21, מלאתי משפט plena iudicii. Ad verbum, Equæ curruum.vbi plurale eſt pro ſingulari.pro in vno è curribus.vt Iudicum 12.b.7,Sepultus eſt in vrbibus Guilץád.
10 Pulchræ ſunt נאוו Adornatæ ſunt. Inter murænulas, בתורים murænulis.vel,cum murænulis.Hebræi ſcribunt eſſe gemmas aut margaritas congruo ordine diſpoſitas,vt ſolent eſſe in monilibus temporum fœminarum principum.Alii dicunt eſſe lineamenta.Alii figuras depictas inſtar turturis,quæ etiam dicitur תור.propterea quidam vertunt,*Pulchritudine* turturum.
11 Cum clauis עם נקודות cum punctis. 12 Dum,&c. עד־שהמלך Tantiſper dum Rex fuit. Dedit נתן emiſit.
13 Faſciculus צרור *Velut* ſertum. 14 Chopher הכופר genus aromatis, quod nonnulli camphoram vocant. Docti quidam Hebræorum exiſtimant locum fuiſſe in terra Iſrael, vbi talis erat botrus, ſicut dicitur Botrus ץEn-gaddi. Quidam vertunt, cypri. ſcribũtque cyprum arborem eſſe aromaticam quæ creſcit in ץEn-gaddi quæ facit grana ſimul iuncta, ſicut in vuis vineæ.Nõ eſt igitur hic Cyprus nomen inſulæ in mari Mediterraneo,vt quidam putauerunt, in Veteri interprete adſcribẽtes maiuſculam literam tanquam proprio nomini. 16 Dulcis, נעים ſuauis.elegans.decorus.humanus. 17 Cedrinæ, ארזים Ad verbum.cedrinæ,plur. numero. Adiectiuo carent Hebræi. Laquearia noſtra abiegna. : רהיטנו ברותים Ad verbum, Ligna tranſuerſaria noſtra abietes. Vel, trabes tenues abietes.Gallicè *ſoliueaulx*.Ita dicuntur ab Hebræis à currendo,quòd de trabe in trabem incurrunt. Quidam vertunt,canales noſtri cupreſſini.ſed parum loco conuenit.

IN CAPVT II.

1 Campi, השרון HaשׁSaron.ita quidam, nomen loci eſſe exiſtimantes. 3 Deſideraui *ſedere*, חמדתי Subauditum eſt verbum ſedere,quòd continuò ſequatur וישבתי,& ſedi. 4 Super me עלי erga me. 5 Fulcite me phialis vitreis, סמכוני באשישות Circundate me lagenis.ſiue vaſis,ſub.vini. Stipate me malis, רפדוני בתפוחים confirmate[vel,corroborate]me malis. Quidam vertunt, Sternite ante me poma.vel,ponite ſtratum mala.i.è malis facite ſtratum mihi.quod doctis Hebræorum non probatur.
6 Amplexata eſt me. : תחבקני Fut.Heb.quod quidam per præteritum reddunt.Alii per imperatiuum,amplectatur.
7 Amorem האהבה .i.amores meos,ſiue delicias meas.Ita Gallicè dicimus,*Mes amours*. 8 Dilecti mei: דודי amaſii mei. Super על vltra, Subſiliens ſuper colles. : מקפץ על־הגבעות ſaltans vltra colles.i.ſaltu pertranſiens colles. Alii,Raptim accurrens per colles.Alii,tranſilit colles.

Similis eſt dilectus meus capreæ, hinnulóque ceruorũ: en ipſe ſtat poſt parietem noſtrum reſpiciens per feneſtras, proſpiciens per cancellos.

C En dilectus meus loquitur mihi, Surge, propera amica mea, formoſa mea, & veni.

Iam enim hyems tranſiit, imber abiit, & receſſit.

Flores apparuerunt in terra, tempus putationis aduẽnit: vox turturis audita eſt in terra noſtra.

Ficus protulit groſſos ſuos, vineæ florentes dederunt odorem: ſurge amica mea, ſpecioſa mea, & veni.

D Columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ, oſtende mihi faciem tuam, ſonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, & facies tua decôra.

Capite nobis vulpes paruulas quę demoliuntur vineas: nam vinea noſtra floruit.

Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia.

Donec aſpiret dies, & inclinentur vmbræ, reuertere: ſimilis eſto dilecte mi, capreæ, hinnulóque ceruorum ſuper montes Béther.

Cap. III. EC.

IN lectulo meo per noctes quæſiui quem diligit anima mea: quæſiui illum, & non inueni.

Surgam, & circuibo ciuitatem, per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea: quæſiui illum, & non inueni.

Inuenerunt me vigiles, qui cuſtodiunt ciuitatem, Num quem diligit anima mea vidiſtis?

B Paululum quũ pertranſiſſem eos, inueni quẽ diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam, donec introducã illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.

Adiuro vos filiæ Ieruſalem per capreas, ceruóſque camporum, ne ſuſcitetis, neque euigilare faciatis dilectã, donec ipſa velit.

C CH. Quæ eſt iſta quæ aſcendit per deſertum, ſicut virgula fumi ex aromatib⁹ myrrhæ, & thuris, & vniuerſi pulueris pigmentarii?

En lectulum Salomonis ſexaginta fortes ambiunt ex fortiſſimis Iſrael.

Omnes tenentes gladios, & ad bella doctiſſimi: vniuſcuiuſq; enſis ſuper femur ſuũ, ꝓpter timores nocturnos.

D Ferculum fecit ſibi Rex Salomon de lignis Libani.

Colũnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureũ, aſcenſum purpu-

9 Similis eſt dilectus meus capreæ, vel hinnulo ceruorum: en iſte
ſtat poſt parietem noſtrum, proſpiciens è feneſtris, 'oſtendens ſe-
ſe per cancellos.
10 'Loquutus eſt dilectus meus, & dixit mihi, Surge amica mea,
formoſa mea, '& veni.
11 Ecce enim hyems tranſiit, imber 'mutatus eſt, & abiit.
12 Flores apparuerunt in terra, tempus 'cantionis aduenit, & vox
turturis audita eſt in terra noſtra.
13 Ficus protulit groſſos ſuos, '& vites vuam minutam *habentes* de-
derunt odorem: ſurge amica mea, formoſa mea, '& veni.
14 Columba mea *quæ habitas* 'in ſciſſuris petræ, in abſcõdito gradus,
oſtende mihi aſpectum tuum, fac me audire vocem tuam: vox e-
nim tua dulcis, & aſpectus tuus decorus.
15 Capite nobis vulpes, vulpes *inquam* paruas, corrumpẽtes vineas,
'dum vineæ noſtræ vuam minutam *habent*.
16 Dilectus meus eſt meus, & ego ſum illius, qui paſcit inter lilia.
17 'Donec aſpiret dies, & fugiant vmbræ, reuertere, ſimilis eſto, di
lecte mi, capreæ, vel hinnulo ceruorum, ſuper montes 'Béther.

Cap. III.

1 IN cubili meo in noctibus quæſiui quem diligit anima mea:
quæſiui eum, nec inueni eum.
2 Surgam *igitur* nunc, '& circuibo per ciuitatem, per plateas & per
loca lata quæram quem diligit anima mea: quæſiui eum, & non
inueni ipſum.
3 Inuenerunt me cuſtodes, 'qui circumeunt ciuitatem, *quibus dixi*,
Num quem diligit anima mea vidiſtis?
4 'Quum paululum tranſiſſem ab eis, tunc inueni quem diligit
anima mea: apprehendi eum, 'nec dimiſi eum, donec introduxi
eum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.
5 'Adiuraui vos filiæ Ieruſaláim, per capreas, vel per ceruas cã-
pi, ne ſuſcitetis, néve euigilare faciatis 'amorem, donec voluerit.
6 'Quæ eſt iſta quæ aſcendit è deſerto, 'ſicut columnæ fumi, ſuffi
ta myrrha & thure, *&* omni puluere 'aromatarii?
7 En lectus ipſius Selomóh, ſexaginta fortes *ſunt* in circuitu eius
ex fortibus Iſraël.
8 Omnes ipſi 'tenent gladium, 'docti bellatores: vniuſcuiuſque
'gladius *eſt* ſuper femur ſuum, propter timorem 'in noctibus.
9 'AEdificium fecit ſibi Rex Selomóh ex lignis Lebanón.
10 Colũnas eius fecit ex argento, 'ſtratũ eius ex auro, 'cælum eius

9 Oſtendens ſeſe מציץ ſeſe conſpiciendũ exhibẽs. Alii, proſpiciens. vel, proferens aſpectum. 10 Loquutus eſt ענה Ad verbum, Reſpondit, pro Loquutus eſt. Et veni. ולכי־לך: Ad verbũ, & vade tibi. Redundat pronomen. tametſi nonnulli vertant, Et vade ad tua. ſicut paulo pòſt verſu 11 & 13. 11 Mutatus eſt, חלף euanuit. 12 Cantionis הזמיר cãtillationis. i. tẽpus quo ſolent canere aues. 13 Et vites vuam minutã. והגפנים סמדר & vites vuæ minutæ. i. vites dederunt odorem vuæ minutæ, quum ſcilicet egreditur flos vitis. Quidam ſubaudiunt ב, & vertunt, & vites cum prima vua. i. cũ minutis & exilibus vuis. 14 In ſciſſuris בחגוי in foraminibus. 15 Dum vineæ, &c. וכרמינו סמדר: quũ vineæ noſtræ primũ oſtẽdant vuas ſuas. Alii, vineæ enim noſtræ florent. 17 Donec aſpiret עד שיפוח Tantiſper dum aſpiret. i. veniat. nã adueniente die ſolet oriri ventus. Bether. בתר: diuiſionis. quòd diuidant mortales ab immortalibus. Vide infrà cap. vltimo, verſu vltimo.

IN CAPVT III.

2 Et circuibo, &c. ואסובבה וגו׳ & luſtrabo vrbem ipſam, per vicos & plateas quæram. 3 Circumeunt הסובבים luſtrant. 4 Quum paululũ, &c. כמעט וגו׳ Statim vt pertranſiui eos, donec inuenirem quem, &c. Nec dimiſi, &c. ולא ארפנו וגו׳ nec deſeram eum, donec introduxero eum. 5 Adiuraui השבעתי Præt. Heb. pro præſ. Adiuro. Amorem, האהבה Vide capite præcedenti, verſu 7. 6 Quæ eſt iſta quæ מי זאת עולה Quid eſt hoc quod. Sicut columnæ fumi. כתימרות עשן ſicut virgulæ fumi. ſub. odorati. à תמר palma. à qua quæ excelſa & recta ſunt, תימרות dicuntur, vt ſunt columnæ. Quidam vertunt, vapores fumi. Aromatarii. רוכל: .i. aromatico. Propriè ſignificat mercatorem: ſed hic ſpecialiter pro aromatario accipitur, vt annotant Hebræi. 8 Tenent gladium, אחוזי חרב Ad verbum, apprehẽſi gladio. Participium paſſiuum pro actiuo, apprehendentes gladium. Docti bellatores: מלמדי מלחמה Ad verbum, docti belli. pro docti ad prælium. Quidam vertunt, bello aſſuefacti. Alii, exercitati ad prælium. Gladius חרבו Ad verbũ, gladius eius. Redũdat eius. In noctibus. בלילות: Hebraiſmus, pro nocturnũ. 9 AEdificiũ אפריון Propriè ſignificat lecticam qua vehi ſolent ſponſæ. hic verò pro tentorio, ſiue tabernaculo accipitur. Quidã vertunt Vmbraculum. Alii, Palatiũ. Ex lig. Leb. מעצי הלבנון: Circunlocutio eſt cedrorum. 10 Stratum e. רפידתו pauimentũ eius. Cælum e. מרכבו Significat illud quod ſupernè trabibus ædificiorum regiorum appingitur ad eas occultandas, vt ſcribunt Hebræi. Quidam, operimentum eius. Alii, ſellam. Alii, vehiculum.

ex purpura:'medium eius ſtratum eſt amore filiarũ Ieruשׁſaláim.
Egredimini, & videte filiæ צSiión Regẽ שׁSelomóh, in corona 11
qua coronauit eum mater ſua in die deſpõſationis ſuæ,& in die læ
titiæ cordis ſui.

Cap. IIII.

ECce tu pulchra es,amica mea,ecce tu pulchra es:oculi tui,co- 1
lũbarum,"inter cincinnos tuos:capillus tuus *ſui* quaſi grex ca-
prarum"quæ aſpiciunt de monte Gilyad.
Dentes tui,vt grex *ouium*"æqualium,'quæ aſcendunt de lauacro, 2
quæ omnes pariunt gemellos,"& orba non eſt inter eas.
Sicut filum coccineum labia tua, & eloquium tuum 'decorũ: 3
'ſicut fragmen mali punici tempora tua"inter cincinnos tuos.
Sicut turris Dauid collum tuum, ædificata"ad propugnãdum: 4
mille clypei ſuſpenſi ſunt in ea,"*&* omnes peltæ potentium.
Duo hubera tua, *ſunt* ſicut duo hinnuli gemelli capreæ, qui pa- 5
ſcuntur inter ipſa lilia.
"Donec aſpiret dies,& fugiant vmbræ, ibo ad mõtem myrrhæ, 6
& ad collem thuris.
Tota tu pulchra es,amica mea,& macula non eſt in te. 7
Mecum de Lebanón,ô ſpõſa,mecũ de Lebanón venias: *&*"pro- 8
ſpice de vertice Amanáh,de vertice שׁSenir & חHermon,de habi-
taculis leonum,de montibus pardorum.
"Vulneraſti cor meum,ſoror mea ſponſa,"vulneraſti cor meum 9
vno ex oculis tuis,*&* vna torque colli tui.
Quàm pulchri ſunt amores tui,ſoror mea ſponſa:"quanto me- 10
liores ſunt amores tui vino, & odor vnguentorum tuorum præ
cunctis aromatibus.
Fauum ſtillant labia tua,ô ſpõſa: mel & lac ſub lingua tua,& o- 11
dor veſtimentorum tuorum velut odor Lebanón.
Hortus cõcluſus ſoror mea ſpõſa, fõs clauſus,fons obſignatus. 12
"Plantationes tuæ, paradiſus malorum punicorum, cum fru- 13
ctibus"dulcibus,"cyperi cum"nardis.
Nardus & crocus,canna & cinnamomum, cum omnibus arbo 14
ribus thuriferis:myrrha & aloes cũ omnib⁹"præcipuis aromatib⁹.
Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, & quæ fluunt ex 15
Lebanón.
Surge Aquilo,& veni Auſter,perfla hortum meum,*ut* fluant a- 16
romata illius. veniat dilectus meus ad hortum ſuum, & comedat
fructum"ſuauitatum eius.

Cap. V.

V"Eni ad hortum meum, ſoror mea ſponſa,collegi myrrham 1
meam"cum aromate meo: comedi fauum meum cũ melle

reũ: media charitate conſtrauit pro-
pter filias Ieruſalem.
11 Egredimini,& videte filiæ Siõ,Re-
gẽ Salomonẽ in diademate quo co-
ronauit illũ mater ſua in die deſpõ-
ſationis illius,& in die lætitiæ cordis
eius.

Cap.IIII. CH.

1 QVàm pulchra es, amica mea,
quàm pulchra es:oculi tui, co-
lumbarum:abſque eo quod
intrinſecus latet:capilli tui ſicut gre-
ges caprarum quæ aſcenderunt de
monte Galaad.
2 Dẽtes tui ſicut greges tonſarum,
quæ aſcẽderũt de lauacro,oẽs gemel-
lis fœtib⁹,& ſterilis nõ eſt inter eas. B
3 Sicut vitta coccinea labia tua,& e-
loquium tuum dulce: ſicut fragmen
mali punici,ita genæ tuæ, abſque eo
quod intrinſecus latet.
4 Sicut turris Dauid collum tuũ,quæ
ædificata eſt cũ propugnaculis: mille
clypei pendent ex ea, omnis armatu
ra fortium.
5 Duo hubera tua,ſicut duo hinnuli
capreæ gemelli,qui paſcũtur in liliis.
6 Donec aſpiret dies, & inclinentur
vmbræ,vadam ad montem myrrhæ,
& ad collem thuris.
7 Tota pulchra es amica mea,& ma
cula non eſt in te.
8 Veni de Libano,ſponſa mea, veni
de Libano,veni: coronaberis de capi C
te Amana, de vertice Sanir & Her-
mon, de cubilibus leonum, de mon-
tibus pardorum.
9 Vulneraſti cor meũ,ſoror mea ſpõ
ſa, vulneraſti cor meum in vno ocu-
lorũ tuorũ,& in vno crine colli tui.
10 Quàm pulchræ ſunt mammæ tuæ,
ſoror mea ſponſa:pulchriora ſũt hu-
bera tua vino,& odor vnguentorum
tuorum ſuper omnia aromata.
11 Fauus diſtillans labia tua, ſponſa,
mel & lac ſub lingua tua:& odor ve-
ſtimẽtorum tuorũ ſicut odor thuris. D
12 Hortus concluſus,ſoror mea ſpon
ſa,hortus concluſus,fons ſignatus.
13 Emiſſiones tuæ paradiſus malorũ
punicorum cum pomorũ fructibus,
cypri cum nardo.
14 Nardus & crocus,fiſtula, & cinna-
momum cũ vniuerſis lignis Libani,
myrrha & aloe cũ omnibus primis
vnguentis.
15 Fons hortorum: puteus aquarum
viuentium,quæ fluunt impetu de Li-
bano.
16 Surge Aquilo,& veni Auſter,perfla
hortum meum,& fluant aromata il-
lius. veniat dilectus meus in hortum
ſuum, & comedat fructum pomorũ
ſuorum.

Cap. V. CH.

1 VEni in hortũ meum,ſoror mea
ſpõſa, meſſui myrrham meam
cum aromatibus meis: comedi fauũ

Medium eius,&c. תוכו רצוף וגו' intimum eius tectum eſt amore filiarum Ieruſalem. Alii,cuius medium conſtratũ erat charitate,propter filias Ieruſalem. Alii,exuſtum[ſiue accenſum]amore,propter vnam è filiabus Ieruſalem.

IN CAPVT IIII.

1 Inter cincinnos tuos, מבעד לצמתך per comam tuam. Significat eos crines quos mulieres dependere ſinunt ſuper frontem,vt ſcribunt docti inter Hebræos. Quidam,præter crines tuos. Alii,intra cincinnos tuos. Alii,intra ligamina tua.aut,intra retiacula tua. quæ ſcilicet conſtringunt capillos,ne volent exeundo. Quæ aſpic. שגלשו Vide infrà cap.6.a.4. 2 AEqualiũ, הקצובות æquatarum.i. eiuſdẽ ſtaturæ. Alii,tonſarum. Alii,depilatarum. Quæ aſcendunt שעלו Præt.Heb.pro præſ.quæ aſcendunt.i.quæ modò lotæ ſunt. 3 Decorum, נאוה gratioſum. Intra cincinnos tuos.: מבעד לצמתך Vide paulo antè,verſu 1. 4 Ad prop. לתלפיות ad docendum.ſub.tranſeuntes. Vel,indicãdi itineris gratia. Alii etiã inter Hebræos docti,dicunt dictionem eſſe compoſitam ex תל forte,altũ, & eleuatũ:& פיות acies,quaſi in altas acies:vt ſit arx cõſtans lapidibus in aciẽ,ſiue acumẽ tẽdentibus& deſinentibus:vt fit hodie in turriũ ædificiis. Gallicè *a pointe de diamant.* Et omnes,&c.: כל שלטי הגבורים omnium *ſcilicet* fortium ſcuta. 6 Donec aſp.&c. עד שיפוח היום Vide ſuprà cap.2.c.17. 8 Proſpice תשורי Fut.Heb.proſpicies.contemplaberis:quod alii vertunt per imperatiuum. 9 Vuln.cor m. לבבתני Abſtuliſti mihi cor. Alii,Vẽdicaſti tibi cor m. Sic mox. 10 Quãto mel. מה טובו Quanto ſuauiores. Alii,Quantũ præſtant. 13 Plãtationes,&c. שלחיך וגו Ad verbũ,Emiſſiones tuæ *ſunt* pomarium malorũ,&c. Alii,Propagines tuæ *ſunt uelut* pomarium *plenum* malis punicis. Dulcibus, מגדים Ad verbũ,ſuauitatum. Cyperi כפרים Plurale eſt nominis כופר chopher,de quo cap.1.c.14. Nardis.: נרדים Vides nardum vocem eſſe ab Hebræis deriuatam,vt & crocum,& canna & cinnamon. Præcipuis aro.: ראשי בשמים Ad verbum,capitibus aromatum. 16 Suauitatum e.: פרי מגדיו Hebraiſmus,fructum eius ſuauem. Quidam,optimorum pomorum ſuorum.

IN CAPVT V.

1 Veni באתי Præteritum,quod quidam per præſens vertunt,Venio. Alii adiiciunt Ego,nequis putet eſſe imperatiuum. Cum aromate meo, עם בשמי .i.cum cæteris aromatibus.

2 Et orba nõ ושכולה אין nec abortiẽs eſt
3 Sicut frag. כפלח ſicut pars *altera*

cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo: comedite amici, & bibite,& inebriamini chariſſimi.

EC.Ego dormio,& cor meum vigi 2
lat:vox dilecti mei pulſãtis. CH.Aperi mihi ſoror mea, amica mea, colũba mea,immaculata mea:quia caput meum plenũ eſt rore,& cincinni mei guttis noctium.

B EC. Expoliaui me tunica mea,quo 3
modo induar illa? laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?

Dilectus meus miſit manum ſuam 4
per foramen, & venter meus intremuit ad tactum eius.

Surrexi vt aperirem dilecto meo: 5
manus meæ ſtillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatiſſima.

Peſſulum oſtii mei aperui dilecto 6
meo:at ille declinauerat, atq; trãſierat: anima mea liquefacta eſt, vt loquutus eſt: quæſiui, & non inueni illum:vocaui,& non reſpondit mihi.

C Inuenerũt me cuſtodes, qui circũ-
eunt ciuitatem: percuſſerunt me, & 7
vulnerauerunt me, tulerunt pallium meum cuſtodes murorum.

Adiuro vos filiæ Ieruſalem, ſi inue 8
neritis dilectum meum, vt nuntietis ei quia amore langueo.

A DOL.Qualis eſt dilectus tuus ex
dilecto,ô pulcherrima mulierũ? qua- 9
lis eſt dilectus tuus ex dilecto, quia ſic adiuraſti nos?

EC. Dilectus meus candidus & ru- 10
bicundus,electus ex millibus.

Caput eius aurum optimum: co-
mæ eius ſicut élatæ palmarũ, nigræ 11
quaſi coruus.

Oculi eius ſicut columbæ ſuper ri-
uulos aquarum,quæ lacte ſunt lotæ, 12
& reſident iuxta fluenta pleniſſima.

D Genæ illius ſicut areolæ aromatũ
conſitæ à pigmentariis:labia eius li- 13
lia diſtillantia myrrham primam.

Manus illius tornatiles aureæ,ple- 14
næ hyacinthis: vẽter eius eburneus, diſtinctus ſapphiris.

Crura illius columnæ marmoreæ, 15
quæ fũdatæ ſunt ſuper baſes aureas: ſpecies eius vt Libani,elect⁹ vt cedri.

Guttur illius ſuauiſſimum,& totus 16
deſiderabilis: talis eſt dilectus meus, & ipſe eſt amic⁹ meus,filiæ Ieruſalẽ.

A DOL.Quò abiit dilect⁹ tu⁹,ô pul 17
cherrima mulierũ? quò declinauit dilectus tuus,& quæremus eum tecũ?

meo,bibi vinum meum cum lacte meo:comedite amici,bibite,
& inebriate vos chariſſimi.
Ego˝dormio,& cor meum vigilat:*& ecce* vox dilecti mei pulſan-
tis,Aperi mihi ſoror mea,amica mea,columba mea,immaculata
mea:quia caput meum plenũ eſt rore,cincinni mei guttis noctis.
Exui tunicam meã:quomodo induam illam? laui pedes meos,
quomodo inquinabo illos?
Dilectus meus miſit manum ſuam per foramen *oſtii*, & viſcera
mea˝ſonuerunt in me.
Surrexi ego vt aperirem dilecto meo : & manus meæ ſtillaue-
runt myrrham, ˝& digiti mei myrrham˝trãſeuntem˝ſuper manu-
bria peſſuli.
Aperui ego dilecto meo, at dilectus meus abierat, *ac* prætere-
rat:anima mea egreſſa eſt, dum loqueretur ipſe: quæſiui eum, &
non inueni eum:vocaui eum,& non reſpondit mihi.
Inuenerunt me cuſtodes qui circumeunt ciuitatem : percuſſe-
runt me,vulnerauerunt me:abſtulerunt peplum meum˝à me cu-
ſtodes murorum.
˝Adiuro vos, ô filiæ Ieruſaláim, ſi inueneritis dilectũ meum,
quid renuntiabitis illi? Quòd langueo amore.
Quid *habet* dilectus tuus˝præ dilectis,ô pulcherrima inter mulie
res?quid *inquam* dilectus tuus præ dilectis,quòd ſic adiuraſti nos?
Dilectus meus cãdidus,& rubicũdus,˝inſignis˝præ decem mil-
libus.
Caput eius *vt* aurum˝obrizum, cincinni eius˝criſpi,nigri veluti
coruus.
Oculi eius vt columbarũ iuxta riuos aquarum, lauantes ſe la-
cte,manentes˝iuxta plenitudinem.
Maxillæ eius˝velut areola aromatis,˝*vt* flores aromatum : labia
eius,*vt* lilia diſtillantia myrrham˝tranſeuntem.
Manus ei⁹ *vt*˝annuli aurei, ˝repleti lapidibus pretioſis inſtar hya
cinthi:˝venter eius *vt* candidum ebur,obductus˝ſapphiris.
Crura illius *vt* columnæ marmoreæ fundatæ ſuper baſes˝auri:
˝aſpectus eius *vt* Lebanón,electus vt cedri.
Palatum eius˝dulcedines,˝imò totus ipſe deſideria:˝iſte eſt dile
ctus meus,iſte inquam eſt amicus meus,ô filiæ Ieruſaláim.
Quò abiit dilectus tuus,ô pulcherrima inter mulieres? quò de-
clinauit dilectus tuus,& quæremus eum tecum?

2 Dormio ישנה Ad verbũ,dormiẽs.Toar eſt,vt annotant docti inter Hebræos,quod quidam reddunt per præteritum imperfectum, dormiebam,vigilabam. 4 Sonuerunt המו infremuerunt.cõmota ſunt. 5 Et digiti mei ואצבעותי Repetitio Hebraica. Tranſeuntem עובר .i.interlabentem,inter digitos perfluentem. Alii,probatam.ita enim dicitur argentum probatum,argentũ tranſiens,quod ſubinde per manus hominum tranſit. Super manubria peſſ. : על כפות המנעול ſuper manubria ſeræ. Sic dicta quòd manu capiantur ac comprehendantur. Quidam,cardines ſeræ. 7 A me, מעלי Ad verbum,déſuper me.Gallicè,*de deſſus moy*. 8 Adiuro השבעתי Præt.Heb.pro præſ.Obteſtor. 9 Præ dilectis, מדוד Singul.Heb.pro plur.præ dilectis,ſub.aliarum.q.d. qua in re ſuperat dilectos aliarum mulierum? 10 Inſignis דגול Ad verbum, vexillatus.i.vexillo inſignitus & ornatus. Quidam, vexillanus, aut geſtans vexillum. Præ decem millibus, : מרבבה in decem millibus.vt ſit מ pro ב.Vel, inter decem millia. 11 Obrizum, פז optimum.purificatum.Docti inter Hebræos dicunt coniunctionem ו deeſſe:vt legamus,aurum & obrizum. Criſpi, תלתלים Ad verbum,denſitates.i.denſi.ſignificat ſyluam capillorum,à creſcendo dictam. 12 Iuxta plenitudinem. על מלאת: .i.cõſiſtentes iuxta vas plenũ lacte. Quidã vertunt,iuxta clauſuram.ſub.gemmarũ. Alii ex commẽt.Hebræorũ,iuxta diſpoſitionẽ perfectam. 13 Velut areola בערוגת Singul.pro plur.ſicut areolæ. Vt flores aromatum, מגדלות מרקחים .i.qui creſcunt inter aromata.Alii,*vt* germina odorifera.Alii,*vt* pyxides,vel loculi tabernæ vnguentariæ. Tranſeuntẽ. : עובר probatam.Vide paulo antè, verſu 5. 14 Annuli aurei, גלילי זהב circuli aurei.Vel,ſphæræ aureæ.Alii,rotæ aureæ. Repleti,&c. ממולאים בתרשיש Ad verbum, repleti tharſiſſis. Vel,repleti hyacintho.i.habentes incluſos hyacinthos.Quidam Hebræorum,perfecti hyacintho. Venter e. &c. מעיו עשת שן Ad verbũ,inteſtina eius candor eboris.Vel,puritas eboris.i.ſicut purum, aut candidum ebur,vel nitidum.Doctus inter Hebræos,iuxta mũditiam eboris. aut,vt vas eburneum candidum. Sapphiris. : ספירים carbunculis.Quidam inter Hebræos dicunt eſſe cryſtallum. 15 Auri, פז obrizi. Aſpectus eius *vt* Lebanon, מראהו כלבנון Ad verbum,ſpecies eius velut *ſpecies* Lebanon. 16 Dulcedines, ממתקים Hebraiſmus,pro dulciſſimũ. Imò totus ipſe deſideria, וכולו מחמדים Hebraiſmus,pro,quantus quantus eſt,res ſunt deſiderabiles.ſiue,totus eſt deſiderabilis. Quidam totũ verſum ſic vertunt, Palati eius *uerba* ſunt dulcia,& ſic quicquid in eo eſt,deſiderabile eſt:talis eſt dilectus,&c. Iſte eſt זה Hebraiſmus,pro talis.& ſic mox.

Cap. V I.

Dilectus meus deſcēdit in hortum ſuumʹad areolas aromatis, 1
vt paſcat in hortis,& vt colligat lilia.
ʹEgo dilecto meo,& dilectus meus mihi,qui paſcit inter lilia. 2
Pulchra es amica mea ʹvelut Thirʒſa, decora vt Ieruשſaláim,
ʹformidabilis vt caſtra cum vexillis. 3
Auerte oculos tuos à cōſpectu meo,ʹquia ipſi fortiores me ſūt: 4
ʹcapillus tuus eſt vt grex caprarum,ʹquæ aſpiciunt de Gilyad.
ʹDentes tui vt grex agnarum quæ aſcendūt de lauacro, quæ o-
mnes gemellos pariunt,& ſterilis non eſt inter eas. 5
Sicut fragmē mali punici *ſunt* tēpora tua inter cincinnos tuos. 6
Sexaginta ſunt reginæ & octoginta concubinæ,& adoleſcentu-
larum non eſt numerus. 7
Verum vna eſt columba mea , ʹimmaculata mea: vnica eſt matri 8
ſuæ,ʹelecta eſt genitrici ſuæ:viderunt eam filiæ, & beatā dixerunt
eam:reginæ & concubinæ,& laudauerunt eam.
Quæ eſt iſtaʹquæ videtur velut aurora, pulchra vt luna, munda
vt ſol,ʹterribilis velut caſtra cum vexillis? 9
Ad hortum ʹnucū deſcenderam vt viderem ʹ fructus conuallis,
vt viderem an floruiſſet vitis,*& an* floruiſſent mala punica. 10
Non noui,anima mea poſuit me *velut* ʹquadrigasʹpopuli mei no
bilis. 11
Reuertere reuertereʹô שSulamith,reuertere,reuertere,& intue
bimur te.ʹQuid videbitis in שSulamith? Velut chorū caſtrorum. 12

Cap. V I I.

Qvàm pulchri ſuntʹpedes tui in calceamentis,filia principis!
ʹiuncturæ feminum tuorum ſunt velut monilia:ʹopus ma- 1
nuum egregii artificis.
Vmbiculus tuus *ut* crater ʹrotundusʹqui non caret temperamē-
to:venter tuus *ut* aceruus triticorum ſeptus liliis. 2
ʹDuo hubera tua velut duo hinnuli gemelli capreæ. 3
Collum tuū velut turris eburnea : oculi tui *ut* piſcinæ in חEשſ-
bon,iuxta portam Bath-rabbim:naſus tuus,ſicut turris Lebanón 4
reſpiciens faciem Damáשſec.
Caput tuum ſuper teʹveluti coccinum,& coma capitis tui ſicut
purpura,ʹRex ligatus in tignis. 5

Cap. V I. EC.

1 Dilectus meus deſcendit in hortū ſuum ad areolam aromatum,vt paſcatur in hortis,& lilia colligat.

2 Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi,qui paſcitur inter lilia.

3 CH. Pulchra es amica mea, ſuauis & decôra ſicut Ieruſalem : terribilis vt caſtrorum acies ordinata.

4 Auerte oculos tuos à me , quia ipſi me auolare fecerunt : capilli tui ſicut grex caprarum, quæ apparuerunt de Galaad. B

5 Dētes tui ſicut grex ouium quæ aſcenderunt de lauacro,omnes gemellis fœtibus,& ſterilis non eſt in eis.

6 Sicut cortex mali punici , ſic genæ tuæ abſque occultis tuis.

7 Sexaginta ſunt reginæ,& octoginta concubinæ , & adoleſcentularum non eſt numerus.

8 Vna eſt colūba mea,perfecta mea: vna eſt matri ſuę,electa genitrici ſuę: viderunt eam filiæ,& beatiſſimā prędicauerunt: reginæ & concubinæ,& laudauerunt eam. C

9 Quæ eſt iſta quæ progreditur quaſi aurora conſurgens , pulchra vt luna, electa vt ſol , terribilis vt caſtrorum acies ordinata?

10 EC. Deſcendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallis, vt inſpicerem ſi floruiſſet vinea,& germinaſſent mala punica. D

11 Neſciui,anima mea cōturbauit me propter quadrigas Ami-nadab.

12 Reuertere,reuertere Sulamitis:reuertere reuertere , vt intueamur te. Quid videbis in Sulamite , niſi choros caſtrorum?

Cap. V I I. PVEL.

1 QVàm pulchri ſūt greſſ⁹ tui in calceamētis,filia principis!iuncturæ feminum tuorum ſicut monilia quæ fabricata ſunt manu artificis.

2 Vmbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis : venter tu⁹ ſicut aceruus tritici,vallat⁹ liliis.

3 Duo hubera tua, ſicut duo hinnuli gemelli capreæ. B

4 Collum tuum ſicut turris eburnea: oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt in porta filiæ multitudinis: naſus tuus ſicut turris Libani , quæ reſpicit contra Damaſcum.

5 Caput tuū vt Carmelus : & comæ capitis tui, ſicut purpura Regis vincta canalibus.

IN CAPVT VI.

1 Ad areolas לערוגות ad ſulcos.ad cōſitiones. 2 Ego,&c. אני וגו׳ Vide eadē verba ſuprà ca.2.d.16. 3 Velut Thirʒſa, כתרצה Vrbs de qua 1.Reg.14.c.17. Formidabilis,&c. : איומה כנדגלות Ad verbū,formidabilis velut vexillatæ.ſub.copiæ.i.quæ vexilla & ſigna geſtare ſolent.Vide eadē infrà verſu 9. 4 Quia ipſi for.me ſunt, שהם הרהיבוני quia ipſi vincunt me.Alii,alacriorē me reddunt. Alii,quia ferocē me fecerunt.aut,ſuperbiorē. Capillus tuus,&c.׳שערך וגו Idē habes ſuprà cap.4.a.1. Quæ aſpiciunt שגלשו quæ depilatæ ſunt. Vel, tonſæ ſunt, Alii,quæ ſpectantur. Aut,quæ proponunt ſeſe ſpectandas. 5 Dentes tui,&c. שניך וגו׳ Duos iſtos ſequētes verſus habes & ſuprà cap.4.a.2.3. 8 Immaculata mea, תמתי integra mea.vel,perfecta. Electa ברה pura.mūda.immaculata. 9 Quæ videtur הנשקפה quæ videndam ſe præbet.quæ proſpicit. Terribilis,&c. : איומה כנדגלות Vide paulo antè verſu 3. 10 Fructus באבי arbores. 11 Quadrigas מרכבות vectarios.Significat vectariū quodcunque animal quo equitamus.Gallicè,*Vne monture*.q.d.Me nō animaduertēte,quaſi vectariis celerrimis vſa ſum, celerrimè ad ſponſum meū redii. Vel,facta ſum velut vectarium animal,quo nempe velociſſimo vtuntur qui inter populum meum nobiliſſimi habentur.Nam Ieroſolymis principes ac nobiles vtebātur vectariis:turba reliqua,aſinis.Ita exponūt docti inter Hebræos. Pop.mei nob. : עמי נדיב populi mei principis.Quidam dicunt ׳ in עמי vacare, vt aliàs ſæpe. Alii,ſpontanei,aut munifici.quòd princeps ſponte ac liberaliter donare ſoleat. Alii referūt ad populum,vertentes,tributarii. 12 שSulamith. השולמית Nomen eſt adiectiuū.i.Ieroſolymitana.à שלם.nam olim Ieruſalem dicebatur Salem.Quidam vertunt,ô Perfecta. Quid videbitis,&c. ׳מה תחזו וגו Cur aſpicitis Sulamithen,velut chorus turmarum militarium?i.quemadmodum exercitus ſe in duo diuidens, aſpicere ſolet, adueniente Rege vt illum honorent. Alii vertunt, Quid ſpectaretis ipſam Sulamithen,quæ ſimilis eſt choro caſtrorum?

10 Nucis אגוז ſingul. Heb. pro plur.

IN CAPVT VII.

1 Pedes tui,&c. פעמיך בנעלים pedes tui calceati. Alii,inceſſus tui calceis ornati. Iūcturæ חמוקי ambitus.circuitus.circunferētiæ. vertebræ.i.femora tua ſunt ſucculenta. Opus מעשה operi.ſub.ſimilia. 2 Rotundus, הסהר Ad verbū,lunæ.i.referens lunā. vel eſt formæ lunaris,hoc eſt rotundus. Qui non caret temper. אל־יחסר המזג Ad verbum,non deficiet temperatura.aut miſtione. Vel vt alii,potu.i.vino aqua diluto,quo ſcilicet in illis regionibus calidis vtebantur. 3 Duo hubera tua שני שדיך Vide idem ſuprà cap.4.b.5. 5 Sicut coccinum, ככרמל Quidam putant proprium eſſe nomen loci,relinquentes vocem Hebræam Charmel. Rex lig.in tig.: מלך אסור ברהטים.i.Rex vellet eſſe velut ligatus in ipſis tignis,hoc eſt eſſe in domo eius præ nimio illius amore.Ita doctus inter Hebræos. Alii,*veluti* Rex ſtipatus canalibus.i.habitans prope canales vbi ſunt aquæ. quod erat maxime commendabile in Terra ſancta.nam in ſummo pretio erat terra irrigua.Quidam Hebræorum canales exponunt comas capillorum quarum amore Rex teneretur. nam vt aquæ in canalibus,itidem capilli in comis aggregantur.

C Quàm pulchra es,& quàm decôra chariſſima in deliciis! 6
Statura tua aſſimilata eſt palmæ, & hubera tua botris. 7
Dixi,Aſcendam in palmam,& apprehendam fructus eius: & erunt hubera tua ſicut botri vineæ:& odor oris tui ſicut malorum. 8

Guttur tuū ſicut vinum optimū,dignum dilecto meo ad potandū,labiiſque,& dentibus illius ad ruminandū. 9
D EC.Ego dilecto meo,& ad me conuerſio eius. 10
Veni dilecte mi, egrediamur in agrum,commoremur in villis. 11
Mane ſurgamus ad vineas, videamus ſi floruit vinea, ſi flores fructus parturiūt,ſi floruerunt mala punica: ibi dabo tibi hubera mea. 12

Mandragoræ dederunt odorem,in portis noſtris omnia poma: noua & vetera,dilecte mi,ſeruaui tibi. 13

Cap.VIII. EC.

QVis mihi det te fratrē meū,ſugentem hubera matris meæ,& inueniam te foris, & deoſculer te,etiam me nemo deſpiciat? 1
Apprehendam te,& ducā in domū matris meæ,ibi me docebis, & dabo tibi poculū ex vino condito, & muſtum malorum granatorum meorū. 2
Læua eius ſub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. 3
Adiuro vos filiæ Ieruſalem,ne ſuſcitetis,neque euigilare faciatis dilectā donec ipſa velit. 4
B (ADOL.Quæ eſt iſta quæ aſcendit de deſerto,deliciis affluens,innixa ſuper dilectum ſuum?) ſub arbore malo ſuſcitaui te:ibi corrupta eſt mater tua,ibi violata eſt genitrix tua. 5
CH.Pone me vt ſignaculū ſuper cor tuū, vt ſignaculū ſuper brachiū tuū: quia fortis eſt vt mors,dilectio: dura ſicut infernus, æmulatio : lampades eius,lāpades ignis,atque flammarū. 6
Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatē, nec flumina obruēt C illam: ſi dederit homo omnē ſubſtantiam domus ſuæ pro dilectione,quaſi nihil deſpicient eam. 7
EC. Soror noſtra parua, & hubera non habet: quid faciemus ſorori noſtræ in die quando alloquenda eſt? 8
ADOL.Si murꝰ eſt,ædificemus ſuper eū propugnacula argētea:ſi oſtiū eſt,cōpingamꝰ illud tabulis cedrinis. 9
D EC.Ego murus: & hubera mea ſicut turris, ex quo facta ſum corā eo quaſi pacem reperiens. 10
CH. Vinea fuit Pacifico, in ea quæ habet populos:tradidit eā cuſtodibꝰ, vir affert ꝑ fructu eiꝰ mille argēteos. 11

Quàm pulchra facta es,& quàm dulcis,´ô amor in deliciis!
Ipſa ſtatura tua ſimilis eſt palmæ:& hubera tua botris.
Dixi, Aſcendam in palmam,apprehendam ramos eius:& erunt
nunc hubera tua ſicut racemi vitis, & odor narium tuarum ſicut
malorum.
Et palatum tuum velut vinum optimum ´vadens ad dilectum
meum directe,´faciens loqui labia veterum.
´Ego dilecti mei *ſum*,& erga me *eſt* deſiderium eius.
Veni dilecte mi,egrediamur in agrum,commoremur in villis.
´Mane ſurgamus ad vineas, videamus an floruerit vitis,*&* an a-
peruerit ſeſe vua´parua,*& an* floruerint mala punica:ibi´dabo amo
res meos tibi.
Mandragoræ ´dederunt odorem *ſuum*,& in portis noſtris omnia
dulcia:noua & vetera,dilecte mi,reſeruaui tibi. Cap. VIII.
Q´Vis det te vti fratrem mihi,ſugentem hubera matris meæ:
ut inueniam te foris,oſculer te,atque non´contemnant te?
Deducam te, introducam te in domum matris meæ,
illic docebis me : bibere faciam te vinum ´aromaticum, *&* vinum
muſtum malogranati mei.
Læua eiꝰ *erit* ſub capite meo,& dextera illius´amplexabitur me.
´Adiuro vos filiæ Ieruſalaím,cur excitabitis,& cur euigilare fa
cietis amorem ipſum,donec voluerit?
(´Quæ eſt iſta quæ aſcendit de deſerto,´innixa ſuper dilectum
ſuum?)ſub malo´ſuſcitaui te,ibi´concepit te mater tua, ibi conce
pit quæ te peperit.
Pone me vt ſigillum ſuper cor tuum, *&* vt ſignaculum ſuper
brachium tuū:quia fortis *eſt* vt mors dilectio,dura ſicut ſepulchrū
´æmulatio:prunæ eius,prunæ ignitæ,*utque*´flāma vehemētiſſima.
Aquæ multæ non´poſſent extinguere charitatem, neque flumi
na obruent illam: ſi daret vir omnem ſubſtātiam domus ſuæ pro
illo amore,contemnendo contemnent´eam.
Soror eſt nobis paruula,& hubera nō ſunt ei:quid faciemus ſo-
rori noſtræ in die qua fiet´ſermo de ea?
Si murus ſit,´ædificemus ſuper eum palatium argenteum:& ſi
oſtium´ſit,muniamus illud tabula cedrina.
Ego *ſum* murus : & hubera mea *ſunt* velut turres:´tunc fui in o-
culis eius vt reperiens pacem.
Vinea fuit ipſi ש Selomóh in Bayal-hamón:´tradidit vineam
ipſam cuſtodibus,ſinguli´adducūt pro fructu eius mille argēteos.

6 O amor in deliciis. ! אהבה בתענוגים Hebraiſmus,pro,ô tu valde & ſummopere dilecta. 9 Vadens ad,&c. הולך וגו׳ .i.quod defluit dilecto meo ſuauiſſime. Faciens loqui,&c. דובב וגו׳ *& quod* eructatur per labia antiquorū. Alii,dilecto loquenti labiis dormientium.i. ſermone balbutienti ac imperfecto.q.d.ſermo tuus mihi tam ſuauis eſt, ô ſponſa,quàm ſuaue eſſe ſolet optimum vinū amico meo,quo epoto non ſatis expedite loqui ſolet. 10 Ego dilecti mei,&c. אני לדודי וגו׳ .i.Ego eum diligo,& ille me viciſſim vnicè diligit. Alii vertunt,Ego ad dilectum meum,& ad me appetitus eius. 11 Mane ſurgamus נשכימה Mane conſurgamus.Vel,Mane viſitabimus vineas. Parua, הסמדר recens.minuta,quū ſcilicet decidit flos. Dabo אתן concedā.i.illic poteris frui amoribꝰ tuis. 13 Dederunt נתנו *an* dederint.ſub.videbimus.

IN CAPVT VIII.

1 Quis det,&c. מי יתנך וגו׳ Imprecandi ſermo Hebræis familiaris.q.d.vtinam efficiat aliquis vt ſis frater meus. Contemnāt te? ! יבוזו לך contemnant[ſub.me]propter te? Quidam,Et vtique non habebunt te contemptui. 2 Aromaticum, הרקח Ad verbum, condituræ.i.condito,hoc eſt aromatico. 3 Amplexabitur me. : תחבקני amplexetur me.q.d.opto ſummopere fauorē ſpōſi mei. 4 Adiuro השבעתי! Præt.Heb.pro præſ.Eadē eſt ſentētia quæ & ſuprà ca.3.c.5.Quod hic per interrogationē dixit,illic abſolutè poſuit. 5 Quæ eſt iſta,&c. מי זאת וגו׳ Verba ſunt filiarum Ieruſalem quæ ponuntur per modum parentheſis,qua interrumpitur ſermo ſpōſi & ſponſæ. Innixa ſuper dilectum ſuū? מתרפקת על־דודה quæ adiungit ſeſe dilecto ſuo. Alii, commentatur de dilecto ſuoꝰ Suſci. te, עוררתיך Præt.Heb.pro fut.vt quidā vertunt. Concepit te חבלתך peperit te.vel,enixa eſt.Sic mox. 6 AEmulatio, קנאה zelotypia. Flam.vehemētiſ. : שלהבתיה Ad verbū,flāma Iah.i.ardentiſſima.Sic montes Dei,pro altiſſimis. 7 Poſſent יוכלו poterunt. Eam. לו : eam.ſub.ſubſtantiam.Vel,contemnent eum.Hebræi enim ad hominem referunt.q.d. nullis opibus comparari poteſt. 9 AEdificemus ſuper eum pal. נבנה עליה טירת imponemus[ædificabimus]ſuper eum[ſub.murum]coronidem argenti. Sit,muniamus illud היא נצור עליה fuerit,muniemus illud.aut,vallabimus illud. Alii,obſidebimus illud.i. circundabimus. Alii,adhibebimus ei tabulam cedrinam. 10 Tunc fui,&c. אז הייתי וגו׳ ex quo fui in oculis e.&c.i.ex quo in conſpectu eius inueni pacem. 11 Tradidit vineam cuſt. נתן את־הכרם לנטרים locauit vineam ipſam conductoribus. Adducunt יבא Fut.Heb.pro præſ.reddunt.

At vinea mea quæ eſt mihi, coram me *eſt*: mille *argentei* tibi *ſint*, ô 12
שׁSelomóh,& ducenti cuſtodientibus fructum eius.
O quæ habitas in hortis,ſocii auſcultãt vocẽ tuã: fac me audire. 13
Fuge dilecte mi, & aſſimilare capreæ, vel hinnulo ceruorũ, ſu- 14
per montes aromatum.

Vinea mea coram me eſt:mille tui Pacifice, & ducenti his qui cuſtodiũt fructus eius.

Quæ habitas in hortis, amici auſcultant:fac me audire vocem tuam.

EC.Fuge dilecte mi,& aſſimilare capreæ,hinnulóque ceruorũ, ſuper mõtes aromatum.

12 Quæ eſt mihi,coram me: שׁלי לפני quæ ad me ſpectat,*eſt* ante oculos meos.i.nemini eam loco. 13 Fac me audire. השמעני: .i.apertè dicito mihi.aut,clara voce. 14 Super montes על הרי ad montes.vt ſit על pro אל.Ordo eſt,Fuge ad montes.

Sapientia Salomonis, Σοφία Σολομῶντος.

Liber iſte non legitur Hebraicè ſcriptus,ſed tantùm Græcé.

NOVA EX GRAECO TRANSLATIO.

Cap. I.

Diligite Iuſtitiam, qui iudicatis terram: ſentite de Do- 1
mino in bonitate, atque in ſimplicitate cor-
dis eum quærite:

Quomodo Deus quærendus,& à quibus inueniatur.

Quoniam inuenitur ab iis qui non tentant eum, & illis pateſit 2
qui ei non diffidunt.
Cogitationes nanque peruerſæ ſeparant à Deo, *eiuſ*que poten 3
tia dum tentatur, inſipientes arguit.
Quoniam in animam malitioſam non introibit ſapientia, nec 4
in corpore peccatis obnoxio habitabit.
Nam Spiritus diſciplinæ ſanctus fugit quod fictum eſt, atque 5
ab ſtultis cogitationibus recedit, túmque cognoſcitur quum ini
quitas aduenit.
Spiritus enim ſapientiæ benignus eſt, neque eũ qui impiè lo- 6
quitur, culpa labiorum ipſius liberabit, quum Deus renum eius
teſtis ſit, & verus cordis eius inſpector, auditórque *eorum quæ* lin-
gua *illius proferuntur*.
Quoniam Spiritus Domini replet orbem terrarum,& qui cõ- 7
tinet omnia, quid dicatur intelligit.

VETVS.

Cap. I.

Diligite Iuſtitiam, qui iudicatis terrã: ſẽtite de Domino in bonitate, & in ſimplicitate cordis quærite illũ:

2 Quoniam inuenitur ab his qui nõ tentant illum: apparet autem eis qui fidem habent in illum.

3 Peruerſæ enim cogitationes ſeparant à Deo: probata autẽ virtus corripit inſipientes.

4 Quoniam in maleuolam animam non introibit ſapientia, nec habitabit in corpore ſubdito peccatis.

5 Spiritus enim ſanctus diſciplinæ effugiet fictum, & auferet ſe à cogitationibus quæ ſunt ſine intellectu, & corripietur à ſuperueniente iniquitate.

6 Benignus eſt enim Spiritus ſapiẽtiæ, & non liberabit maledicum à labiis ſuis: quoniam renum illius teſtis eſt Deus, & cordis illius ſcrutator eſt verus, & linguæ eius auditor.

7 Quoniam Spiritus Domini repleuit orbem terrarum: & hoc quod cõtinet omnia, ſcientiam habet vocis.

IN CAPVT I.

1 Qui iud.terrã. οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. Synecdoche eſt figura qua optima pars reip.regendæ accipitur pro toto genere,nempe iudicare pro regere.itaque malui figuram retinere. In bonitate ἐν ἀγαθότητι Plus ſignificat quàm quod quidam poſuit,Bene ſentite. φρονήσατε enim quod præceſſit,non ſolum iudicium ſignificat,ſed etiam affectum,quem nomen ſubſtantiuum melius exprimit,quàm aduerbium.

2 Et illis pateſit, ἐμφανίζεται δὲ τοῖς, verti,pateſit: quòd verbum cognitionem ſignificat qua Deus piis ſe patefacit,ac declarat, ſiue ſe cognoſcendum exhibet.Sic Chriſtus apud Iohannem,14.c.21, dicit ἐμφανίσω ἐμαυτόν,manifeſtabo, ac declarabo meipſum. Qui ei non diff. τοῖς μὴ ἀπιστοῦσιν αὐτῷ, ſignificat τὴν ἀπιστίαν incredulitatem impedimento eſſe quominus Deus cognoſcatur.

3 Cogitationes nanque per. σκολιοὶ γὰρ λογισμοί. Paulus ad Philip.2.b.15,coniungit σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης,dũ prauam & peruerſam nationem nominat.Tales hoc loco cogitationes opponũtur veris ac fidelibus,quæ de Deo non dubitãt ac diffidunt. Separant χωρίζουσι. ſubaudiendum eſt Nos,aut Homines.Hoc enim membrum opponitur ſuperiori.in quo dictum eſt Deũ iis pateſieri qui ei non diffidũt. Eiuſque potentia dum tentatur. δοκιμαζομένη τε ἡ δύναμις. EIVS pronomen adiunxi,vt ad Deum referatur,cuius potentia ſine maximo periculo tentari non poteſt.Sunt enim hæc duo vitia infidelium,vnum diffidentiæ,alterum audaciæ ac temeritatis in Deo tentando.

4 In animam malitioſam εἰς κακότεχνον ψυχήν in animam maleficam quæ malum moliatur ac machinetur. ἀπὸ τοῦ τεχνᾶσθαι quod eſt fabricari:ita homo κακότεχνος malorum artifex dicitur,qui à Paulo ἐφευρετὴς κακῶν appellatur,Rom.1.d.30. In corp.pec.obnoxio ἐν σώματι καταχρέῳ ἁμαρτίας. Ad verbum,in corpore obærato peccato,aut ære peccati obſtricto,atque implicato.Sumpta metaphora ἀπὸ τῶν χρεωφιλετῶν à debitoribus,qui nexu ſunt implicati, atque oppreſſi ære alieno. Sic Paulus ad Romanos, cap.7.c.14. ſe venundatum ſub peccatũ eſſe dicit.

5 Spiritus diſciplinæ πνεῦμα παιδείας. Hebraiſmus eſt,pro Spiritu inſtituente,atque informante. Quod fictum eſt, δόλον. ita appellat hypocriſin ac fictionem quæ opponitur integritati animi ac veritati. Sic Pſalmo 32.a.2,Beatus vir in cuius ſpiritu non eſt dolus. Cognoſcitur quum iniquitas aduenit. ἐλεγχθήσεται, Fut.pro præſ.ex conſuetudine linguæ Hebraicæ.verti autẽ hoc loco Cognoſcitur,quòd verbum ἐλέγχειν,inter alia ſignificat demonſtrare ac declarare,ſiue arguere:quo verbo vtitur Virgilius,Degeneres animos timor arguit.Itaque reddi poteſt, cognoſcitur,aut perſpicitur,ſiue declaratur,aut exploratur adueniente iniquitate:quoniam virtus in ipſo periculo cernitur.

6 Spir.e.ſap. benig. φιλάνθρωπον γὰρ πνεῦμα σοφίας, Humanus eſt enim ſpiritus ſapientiæ. Hebraiſmus,pro ad ſapientiam erudiens.Quædam exemplaria habent σοφίᾳ in ablatiuo,ſed caſus genitiuus huic loco congruere melius videtur. Neque eum qui impiè loq. culpa labiorum ipſius lib. καὶ οὐκ ἀθῳώσει βλάσφημον ἀπὸ χειλέων αὐτοῦ. Ad verbum,Neque innocentem habebit blaſphemum à labiis eius.i.Blaſphemum,in Deum contumelioſum, & loquẽtem ea quibus gloria Dei violatur,non relinquet impunitum propter blaſphemias ab eo prolatas. Renũ eius teſt. τῶν νεφρῶν αὐτοῦ μάρτυς. Alibi, ſcrutator renũ,hoc eſt cogitationum internarum,occultarúmque dicitur,Pſal.7.c.10.ſicut etiã καρδιογνώστης cognitor cordis,qui hoc loco ἐπίσκοπος τῆς καρδίας appellatur.omnia enim ſunt nuda & aperta oculis Dei,Heb.4.d.13. *Eorum quæ* lingua *illius profer.* τῆς γλώσσης ἀκουστής, Ad verbum,linguæ auditor. Metonymia eſt qua inſtrumentum pro reipſa,lingua pro voce oratinéque accipitur,ſiue pro iis quæ lingua proferuntur.

7 Quid dicatur intelligit. γνῶσιν ἔχει φωνῆς. Ad verbum,cognitionem vocis habet,hoc eſt orationis quantumuis occultæ.

C Propter hoc qui loquitur iniqua,
8 non poteſt latere, nec præteriet illum
corripiens iudicium.
In cogitationibus enĩ impii inter-
9 rogatio erit: ſermonum autem illius
auditio ad Deum veniet, ad correp-
tionem iniquitatum illius.
Quoniam auris zeli audit omnia,
10 & tumultus murmurationũ non abſ-
condetur.
Cuſtodite ergo vos à murmuratio
11 ne quæ nihil prodeſt, & à detractione
parcite linguæ: quoniã ſermo obſcu-
rus in vacuum non ibit: os autẽ quod
mentitur, occidit animam.
Deut.4.d.23 Nolite zelare mortem in errore vi
12 tæ veſtræ, neque acquiratis perditio
nem in operibus manuũ veſtrarum.
Ezech.18.d.32, & 33.c.11 Quoniam Deus mortem non fe-
13 cit, nec lætatur in perditione viuorũ.
Creauit enim, vt eſſent, omnia: &
14 ſanabiles fecit nationes orbis terra-
rũ: & nõ eſt in illis medicamẽtũ exter
minii, nec inferorum regnũ in terra.
Iuſtitia enĩ perpetua eſt, & immor
15 talis: iniuſtitia autẽ mortis eſt acqui-
ſitio.
Impii autẽ manibus & verbis ac-
16 cerſierunt illam: & æſtimantes illam
amicam, defluxerunt, & ſponſiones
poſuerunt ad illam: quoniam morte
digni ſunt qui ſunt ex parte illius.
Cap. II.
Dixerũt enĩ impii cogitãtes apud
1 ſe non rectè, Exiguum, & cum
tædio eſt tempus vitæ noſtræ, & non
eſt refrigeriũ in fine hominis, & non
eſt agnitus qui ſit reuerſus ab inferis:
Quia ex nihilo nati ſumus, & poſt
2 hoc erimus tanquam non fuerimus:
quoniã fumus, & flatus eſt in naribus
noſtris: & ſermo ſcintillæ ad commo
uendum cor noſtrum:
3 Quia extinct⁹ cinis erit corp⁹ noſtrũ

Quare qui loquitur iniuſta, nõ latebit: neque iudicium, in quo redarguatur, effugiet.

Nam in conſilia impii inquiretur: fama autem dictorum eius vt iniquitates ipſius coarguantur, ad Dominum perueniet.

Quoniam auris indignans audit omnia, nec clamor murmurationum occultatur.

Cuſtodite igitur vos ab inutili murmuratione, atque linguam ab obtrectatione continete: quoniam ſermo clandeſtinus non abibit impunitus: os verò mentiens animam interimit. Murmuratio vitãda, & detractio.

Ne ſectemini mortẽ in errore vitæ veſtræ, neque operibus manuum veſtrarum exitium vobis accerſatis: Mors.

Neque enim Deus author eſt mortis, nec viuorum interitu delectatur:

Quippe qui omnia vt eſſent, creauit, ortúſque mundi ſunt ſalutares, in quibus nullum venenum eſt pernicioſum, nec inferorum regnum in terra.

Iuſtitia enim eſt immortalis. Iuſtitia & iniuſtitia.

Impii verò illã manibus ſuis ſermonibúſque aſciuerunt, ac contabuerunt, eam amicã arbitrati, fœdúſque cum ea inierunt, planè digni qui illius ſint participes. Cap. II.

Dixerunt enim ipſi ſecum nõ rectè exiſtimãtes, Breuis & moleſta eſt vita noſtra, nec eſt remediũ contra mortem hominis, nec fuit cognitus qui ab inferis reuerterit. Verba impiorũ de hominis fine.

Quoniã temerè nati fuimus, & poſthac ita ſumus futuri, quaſi nunquam fuiſſemus, propterea quòd fumus eſt ſpiritus in naribus noſtris, & ſermo ſcintilla è corde noſtro excitata:

Quo extincto corpus noſtrum redigetur in cinerem,

8 Non latebit: οὐ δὴ μὴ λάθῃ, nunquam ſanè latebit. Nam οὐ δὴ μὴ vehementer negat. Neque iudic. in quo redar. effugiet, οὐ δὴ μὴ παροδεύσῃ αὐτὸν ἡ ἐλέγχουσα δίκη, Ad verbũ, iudicium redarguẽs [ſiue caſtigãs] ipſum non præteribit. 9 In conſilia imp. inq. ἐν γὰρ διαβουλίοις ἀσεβοῦς ἐξέτασις ἔσται, inquiſitio fiet, [vel quæſtio habebitur] de prauis impii cõſiliis. Nã τὸ διαβούλιον aliquãdo improbum aut perplexum conſilium ſignificat. Fama autem dictorum eius λόγων δὲ αὐτοῦ ἀκοὴ auditio ſermonum eius [ſiue rumor] ad Dominum deferetur. Vt iniquitates ipſius coarguantur εἰς ἔλεγχον ἀνομημάτων αὐτοῦ, ad redargutionẽ iniquitatum eius. Sũt autem τὰ ἀνομήματα maleficia & delicta contra legem commiſſa, quæ alio nomine ἀδικήματα ſceleráque nominantur. 10 Auris indignãs. οὖς ζηλώσεως auris indignationis. Hebraiſmus eſt, pro aure quæ indignatur, atque improba oratione offenditur. ζήλωσις autem accipitur ἀντὶ ἀγανακτήσεως, pro indignatione atque offenſione ad quam Deus ſceleratis impiorum verbis prouocatur, & quaſi exacerbatur, aut irritatur. Clamor murmurationum θροῦς γογγυσμῶν Sonum propriè vehementem aſperúmque ſignificat. Hoc autem loco, voces impiorum contumelioſas & querelas, quibus ipſi ſecum Deum accuſant, eiúſque aures, etiamſi non loquantur, vehementer feriunt, atque offendunt. Paulus, 1. Cor. 10. b. 10, eodem verbo vſus ſcribit patres aduerſus Deum murmuraſſe, eiuſque impii murmuris grauiſſimas pœnas dediſſe. 11 Cuſtodite igitur vos ab inutili murmuratione φυλάξασθε τοίνυν γογγυσμὸν Cauete inutilem murmurationem, ſiue ab ea abſtinete. Atque lin. ab obtr. cont. καὶ ἀπὸ καταλαλιᾶς φείσασθε γλώσσης, parcite linguæ à maledicentia: hoc eſt contumelioſa oratione, qua Dei maieſtas læditur, quæ blaſphemia appellatur. Sermo cland. non ab. imp. φθέγμα λαθραῖον κενὸν οὐ πορεύσεται, ſermo occultus, [ſiue obſcurus] vacuus non abibit. hoc eſt nihil dictum tam occultè ac obſcurè contra Deum, quod impunè dictum ſit. Impiæ enim orationis pœna comes erit. 12 Ne ſecte. mor. in err. vitæ veſt. μὴ ζηλοῦτε θάνατον ἐν πλάνῃ ζωῆς ὑμῶν, ne æmulemini mortẽ in errore vitæ veſtræ. Significat enim ζηλοῦσθαι vehementer expetere aliquid, magnóque ſtudio quærere aut perſequi. Errorem autem appellat cõſuetudinem ac rationem vitæ remotã à timore Dei, & contrariã ei diſciplinæ qua ſanctus caſtúſque Spiritus vitã degit. 13 Neque enĩ Deus auth. eſt mor. ὅτι ὁ θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, Deus enĩ mortẽ nõ fecit. ſiue creauit. Interitu, ἀπωλείᾳ perditione. 14 Ortúſque mũ. ſ. ſal. καὶ σωτήριοι αἱ γενέσεις τοῦ κόσμου, & ſalutares generationes [ſiue origines] mũdi. hoc eſt, mũdus initio ita creatus fuit, vt nihil mali in eo eſſet. Vidit enĩ Deus quòd erãt valde bona, quæcũque fecerat. In quibus nul. vene. eſt pernicioſũ, καὶ οὐκ ἔστι ἐν αὐταῖς φάρμακον ὀλέθρου, nec eſt in eis pharmacũ exitii. Accipitur autẽ φάρμακον hoc loco pro veneno exitioſo: ac metaphoricè pro malo mortifero, vt Initiis mũdi ſalutaribus opponatur. 15 Iuſtitia e. eſt immor. δικαιοσύνη γὰρ ἀθάνατός ἐστι. In veteri tranſlatione hoc membrũ contrariũ legitur, Iniuſtitia autem, mortis acquiſitio. Verũ in nullis codicib⁹ Græcis, ſed ne Latinis quidẽ vetuſtioribus ſcriptis, quos legerim, reperitur, ſed tantũmodo illud quod ſequitur, Impii verò illam manibus, &c. 16 Aſciuerunt, προσεκαλέσαντο aduocauerunt, ſiue accerſiuerunt, αὐτὸν ſcilicet θάνατον mortẽ, vt ILLAM nemo ad IVSTITIAM referat propter ambiguitatem. Fœdúſque cum ea inie. καὶ συνθήκην ἔθεντο πρὸς αὐτόν, cum ea pacti ſunt, atque ita fœderati, vt vita priuati, mortis participes ſempiternæ ſint.

IN CAPVT II.

1 Breuis & moleſta ὀλίγος καὶ λυπηρός, id eſt, Exiguum vitæ ſpatium ac moleſtiæ plenum. Nec eſt remed. contra mor. hom. καὶ οὐκ ἔστιν ἴασις ἐν τελευτῇ ἀνθρώπου, in obitu hominis, Hebraicè dixit pro contra obitum. Eſt enim mors ineuitabilis, ſicut Pſal. 49. b. 8, Non redimet homo fratrem ſuum, nec &c. 2 Temerè αὐτοσχεδίως, hoc eſt αὐτομάτως caſu & fortuito, ſine vlla Dei prouidentia ac conſilio: qui tamen hominem ad imaginem ſuam creauit, cúmque naturæ excellentia à cæteris animantibus ſeparauit. Propter. quòd fu. e. ſpi. in narib. noſt. ὅτι καπνὸς ἡ πνοὴ ἐν ῥισὶν ἡμῶν. Sic Ieſaias cap. 2. d. 22, Cauete ab homine cuius ſpiritus [ſiue flatus] in naribus eius. Quædã exẽplaria habent, ἐν ῥισὶν ἡ πνοὴ ἡμῶν ὀλίγος, in naribus ſpiritus noſter exiguus. hoc eſt, breuis ac fugaciſſimus. Et ſermo ſcin. è cor. no. exc. καὶ ὁ λόγος σπινθὴρ ἐν κινήσει καρδίας ἡμῶν, & oratio ſcintilla in motu cordis noſtri. Eſt vox hominis articulata nihil aliud quã motus animi conformatus, qui vt igniculus quidã eluceſcit: ita ſpiritus, ſiue flatus animæ quaſi fumus quidam in naribus exiſtit: ſermo verò quaſi tenuis ſcintilla è corde excitata in ore emicat. 3 Quo extincto οὗ σβεσθέντος Apud Græcos poteſt referri vel ad ſermonem, vel ad ſcintillam: quoniã vtrũque maſculini eſt generis: ita Latinè referetur nõ incommodè vel ad nomen tranſlatum, vel ad ſermonem, cuius vi extincta corpus hominis in cinerẽ redigitur. Corpus noſtrũ redig. in cinerem, τέφρα ἀποβήσεται τὸ σῶμα ἡμῶν, cinis deueniet corpus noſtrum.

& ſpiritus'quaſi aer fluxus diffundetur,
'Lapſúque tēporis veniet in obliuionem nomen noſtrum,nec 4
quiſquam factorum noſtrorum memoriam vſurpabit,'& ſicut ve
ſtigium nobis præteribit vita noſtra, & quaſi nebula à radiis ſolis
'profligata,eiuſdémque calore compreſſa diſſoluetur:
'Nam inſtar vmbræ tranſeuntis euaneſcit tempus vitæ noſtræ, 5
'nec datur à mortis obitu pedem referre,quoniā 'conſignatus eſt,
nec inde quiſquam reuertitur.
Adeſte igitur, & bonis fruamur præſentibus , '& creatura quaſi 6
adoleſcentia vtamur'gnauiter:
Vino pretioſo vnguētiſque repleamus nos,'neque florem vi- 7
tæ prætereamus:
'Baccis roſarum,priuſquam marceſcant,coronemur: 8
'Nemo veſtrum noſtræ ſit expers'petulantiæ,vbique ſigna læ- 9
titiæ relinquamus:quoniam hæc portio noſtra eſt, hæc hæreditas
noſtra.
Opprimamus pauperem iuſtum,nec parcamus viduæ,'nec ca- 10
nitiem ſenis longæuam reuereamur.
'Sit autem noſtri roboris vis iuſtitiæ lex:'quoniam quod infir 11
mum eſt,inutile eſſe comperitur.
'Circunueniamus igitur iuſtum , 'quoniam incommodus eſt 12
nobis,operibúſque noſtris aduerſatur,& nobis exprobrat 'peccata
cōtra legē cōmiſſa,delictáque noſtræ diſciplinæ in nos diffamat.
'Profitetur habere ſe cognitionem Dei, ac filium Dei ſeipſum 13
nominat.
'Factus eſt nobis ad redarguendas cogitationes noſtras. 14
'Eius etiam aſpectus nobis grauis eſt, quoniā diſſimilis aliorū 15

& ſpiritus diffundetur quaſi mollis
aer,& tranſibit vita noſtra tanquam
4 veſtigiū nubis, & ſicut nebula diſſol-
uetur,quæ fugata eſt à radiis ſolis &
à calore illius aggrauata:
Et nomen noſtrū obliuionem acci
piet per tempus, & nemo memoriā
habebit operum noſtrorum.
|Vmbræ enim trāſitus eſt tempus 1.Para.29.d
5 noſtrum, & non eſt reuerſio finis no
ſtri: quoniam cōſignata eſt,& nemo
reuertitur. B
6 |Veníte ergo , & fruamur bonis Eſaie.22.d
quæ ſunt,& vtamur creatura tanquā & 56.d.
in iuuentute celeriter. & 1.cor.15.d
7 Vino pretioſo & vnguentis nos
impleamus,& nō prætereat nos flos
temporis.
8 Coronemus nos roſis, antequam
marceſcant:nullum pratum ſit quod
9 non pertranſeat luxuria noſtra.
Nemo veſtrū exors ſit luxuriæ no-
ſtræ, vbique relinquamus ſigna læti-
tiæ: quoniam hæc eſt pars noſtra, &
hæc eſt ſors noſtra.
10 Opprimamus pauperem iuſtum,
& nō parcamus viduæ, nec veterani
reuereamur canos multi temporis.
11 Sit autem fortitudo noſtra, lex in-
iuſtitiæ.quod enim infirmum eſt, inu
tile inuenitur. C
12 Circūueniamus ergo iuſtum: quo-
niam inutilis eſt nobis,& contrarius
eſt operibus noſtris , & improperat
nobis peccata Legis , & diffamat in
nos peccata diſciplinæ noſtræ.
13 |Promittit ſe ſcientiam Dei habe- Matth.27.d
re,& filium Dei ſe nominat.
14 |Factus eſt nobis in traductionem Iohan.3.d
cogitationum noſtrarum.
15 |Grauis eſt nobis etiā ad vidēdum, Eſaie.53.d
quoniā diſſimilis eſt aliis vita illius,

Quaſi aer fluxus diff. διαχυθήσεται ὡς χαῦνος ἀήρ.quaſi laxus,mollis ac liquidus aer diffluet. 4 Lapſúque tēporis'veniet in obliuionem no.noſt. καὶ τὸ ὄνομα ἡμῶν ἐπιλησθήσεται ἐν χρόνῳ, & nomen noſtrū obliuioni madabitur in tēpore.hoc eſt,progreſſu tēporis,cuius vetuſtate obliteratur omnia. Hæc autem duo membra,in quibuſdam Latinis codicibus trāſpoſita leguntur quarto verſu, qui mox ſubiungitur : credo, vt melius tranſlationes,quibus hic author vſus eſt,ſine vlla interpoſitione continuarentur. apud Græcos in omnibus codicibus,quos legerim,hoc loco poſita ſunt. Et ſicut veſtigiū no.præt.vita noſtra, καὶ παρελεύσεται ὁ βίος ἡμῶν. Particula καὶ hoc loco poteſt eſſe aduerſatiua,pro ſed:vt proximo præcedēti mēbro opponatur,de memoria:ſicut apud Hebræos ea ſæpe vis eſt huius particulæ. Profligata & compreſſa diſſoluetur: διωχθεῖσα, perpulſa,eiuſdémque calore cōpreſſa, βαρυνθεῖσα grauata, hoc eſt compreſſa & conſumpta, ardore ſolis diſſipabitur, διασκεδασθήσεται. 5 Nam inſtar vmbræ tranſ.eua.temp.vi.no. σκιᾶς γὰρ πάροδος ὁ καιρὸς ἡμῶν,Vmbræ enim trāſitus tempus noſtrū. Breuitas vitæ hominis hac imagine ſæpe in Scriptura demōſtratur,atque declināti ac euaneſcēti vmbræ cōparatur. Nec datur à mor.obi.pedem ref. καὶ οὐκ ἔστιν ἀναποδισμὸς τῆς τελευτῆς ἡμῶν, nō eſt reductio [aut reuocatio] pedum à morte.hoc eſt,reditus à morte ad vitam.Sic Vergilius,Sed reuocare gradū,ſuperáſque euadere ad auras,Hoc opus,hic labor eſt. Conſignatus eſt,κατεσφραγίσθη obſignatus eſt.Sumpta metaphora ab iis quæ vt rata firmáque ſint,obſignantur:aut certè vt cuſtodiantur ac conſeruentur,ſignari ac notari ſolent:vt illud dictum de ſeruo cui domi nihil clauſum ac ſignatum eſſet. Sic Darius os foueæ in quam coniectus erat Daniel, lapide clauſum,annulo ſuo obſignauit. Eodem modo mors ita obſignata dicitur,vt neceſſitas moriendi immutari non poſſit,aut reditus ad vitā dari. 6 Et creatura quaſi adoleſ. κτίσει ὡς νεότητι, creatura vt iuuētute vtamur. Quidā vertunt ὡς ſimul ac.Ego autē puto eſſe ſimilitudinis, pro ὥσπερ vt,aut quemadmodum.volunt enim frui flore ac vigore creaturarum priuſquam conſeneſcant,atque intereāt,ſicut iuuentute vigente,priuſquam ad ſenium perueniant.Nā ſequenti verſu florem aeris appellat. Gnauiter: σπουδαίως ſtudioſè,vt in eam perfruitionem toto ſtudio ac cupiditate incumbamus. 7 Neque florē vitæ præt. καὶ μὴ παροδευσάτω ἡμᾶς ἄνθος ἀέρος, neque prætereat nos flos aeris. Quidam vertunt,auræ,pro ſpiritu quem vitalem ex aere haurimus. Ego Florem vitæ malui vertere , vt melior eſſet tranſlatio.Quid ſi legamus ἔαρος veris? Facilis enim fuit literarū tranſpoſitio. 8 Baccis roſarū,ῥόδων κάλυξι,alii vertunt calyculis in quibus roſæ nondū planè ſunt expanſæ,túmque vigorem diutius retinentes, in quo ſtudium curáque voluptariorū facilè perſpicitur:volunt enim voluptates ſuas maximè diuturnas eſſe. 9 Nemo veſtrum οὐδεὶς ἡμῶν nullus veſtrum , in omnibus Græcis exemplaribus legitur, ſed legendum videtur potius in ſecunda perſona propter exhortationem. Petulantiæ ἀγερωχίας intemperantiæ diſſolutæ in qua voluptarii homines ſuam diligentiam ſtrenuitatémque oſtendunt. 10 Nec cani.ſe.longæ.reue. μηδὲ πρεσβύτου αἰδεσθῶμεν πολιὰς πολυχρονίους nec ſenis reuereamur canos lōgæuos.hoc eſt,qui ſunt indices ætatis lōgæ ac diuturnæ, ac teſtes ſummæ ſenectutis.
11 Sit autem no.robo.vis iuſt.lex: ἔστω δὲ ἡ ἰσχὺς ἡμῶν νόμος τῆς δικαιοσύνης, vires noſtræ ſint lex iuſtitiæ. Propriè ἰσχὺς accipitur pro robore corporis,ac viribus quibus impii freti,alios opprimunt,in eóque ius quoddam ponunt: queādmodum Callicles apud Platonē in Gorgia. Quoniam quod inf.eſt,inut.eſſe compe. τὸ γὰρ ἀσθενὲς ἄχρηστον ἐλέγχεται, quoniā quod imbecillum eſt, inutile redarguitur. quidam vertunt,deprehenditur:non malè:hoc eſt perſpicitur reipſa. Imbecillitas enim maximis opportuna eſt iniuriis. 12 Circunueniamus igitur iuſtum, ἐνεδρεύσωμεν δὲ τὸν δίκαιον, Inſidiemur autem iuſto.Sed δὲ particula poteſt habere vim inferendi,ſiue hortandi,igitur,ergo. Quoniam incommodus eſt nobis, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστι, plus eſt δύσχρηστος incommodus, qui obeſt atque obſiſtit,quàm ἄχρηστος inutilis. Peccata contra legem commiſſa, καὶ ὀνειδίζει ἡμῖν ἁμαρτήματα νόμου, peccata legis : quod intelligi poteſt de ea lege quā ipſi in potentia ſua violentiáque poſuerunt , ſicut in ſequenti membro ſubiungit ἁμαρτήματα τῆς παιδείας ἡμῶν,delicta diſciplinæ noſtræ: vt intelligantur ea peccata & maleficia quæ à ratione ac conſuetudine vitæ quam inſtituerunt, proficiſcūtur. Ea,inquiunt, diffamat, ἐπιφημίζει, id eſt cum infamia noſtra diuulgat. 13 Profitetur ἐπαγγέλλεται Alii vertunt,promittit,aut prædicat.ego Profitetur malui.
14 Factus eſt no.ad redar.cog.noſt. ἐγένετο ἡμῖν εἰς ἔλεγχον τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν. Factus eſt nobis ad redargutionē cogitationum noſtrarū. Sic Paulus ad Ephe.5.c.13,τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται,quum redarguuntur,à luce proferūtur.Iohan.3.c.20,Et nō venit ad lucē, ne redarguantur,ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ. 15 Eius etiam aſpectus no.grauis eſt, βαρύς ἐστιν ἡμῖν καὶ βλεπόμενος, grauis eſt nobis etiam quum aſpicitur.Eſt enim in vultu piorum authoritas & reuerentia.

&immutatæ ſunt viæ eius.

Tanquam nugaces æſtimati ſumus ab illo,& abſtinet ſe à viis noſtris tãquam ab immunditiis, & præfert nouiſſima iuſtorum, & gloriatur patrẽ ſe habere Deum.

D Videamus ergo ſi ſermones illius veri ſint,& tẽtemus quæ vẽtura ſunt illi,& ſciem⁹ quæ erũt nouiſſima illi⁹.

Pſal.21.a.9' matth.27.e.43 |Si enim eſt verus filius Dei,ſuſcipiet illum, & liberabit illum de manibus contrariorum.

Iere.11.d.19 |Contumelia & tormento interrogemus eum,vt ſciamus reuerentiam eius,& probemus patientiam illius.

Morte turpiſſima condemnemus eum:erit enim ei reſpectus ex ſermonibus illius.

Rom.1.e.22 Hæc cogitauerunt, & errauerunt: excæcauit enim illos malitia eorũ.

Et|neſcierunt ſacramenta Dei,neque mercedem ſperauerunt iuſtitiæ, nec iudicauerunt honorem animarũ ſanctarum.

Gen.1.d.27, & 2.a.7,& 5.a.1 eccli 17.a.1 Quoniam Deus|creauit hominem in integritate, & ad imaginem ſimilitudinis ſuæ fecit illum.

Gen.3.a.1 |Inuidia autẽ diaboli mors introiuit in orbem terrarum.

Imitantur autem illum qui ſunt ex parte illius.

Cap. III.

Deut.33.a.3 |IVſtorum autem animæ in manu Dei ſunt, & non tanget illos tormentum mortis.

Infrà 5.a.4 heb.11.f.34 |Viſi ſunt oculis inſipiẽtium mori & æſtimata eſt afflictio,exit⁹ illorũ.

Et ab itinere iuſto abierunt in exterminiũ,& quod à nobis eſt iter exterminii:illi autem ſunt in pace.

Rom.8.c.24 2.cor.4.a.1 1.pet.1.c.13 Etſi coram hominibus tormenta paſſi ſunt,|ſpes illorum immortalitate plena eſt.

Exo.16.a.1 deut.8.a.2 In paucis vexati, in multis bene diſponentur:|quoniam Deus tentauit eos,& inuenit illos dignos ſe.

Tanquã aurũ in fornace probauit illos,& quaſi holocauſti hoſtiã accepit illos,& in tempore erit reſpectus illorum.

---

eſt vita illius,˝differentéſque ſemitæ eius.

16 ˝Pro adulterinis ab eo habiti ſumus,˝& abſtinet à viis noſtris,
quaſi à quibuſdam immunditiis,˝extrema iuſtorum beata prædi-
cat,Deúmque patrem iactitat.

17 ˝Videamus an ea quæ dicit,vera ſint:˝atque ea quæ ei ſunt euẽ-
tura experiamur.

18 Nam ſi iuſtus eſt filius Dei, ſuſcipiet illum, atque eũ de manu
aduerſariorum liberabit.

19 ˝Contumelia & cruciatu eum examinemus, vt cognoſcamus
˝manſuetudinem eius,˝ac tolerantiam eius iudicemus.

20 ˝Infami cum morte condẽnemus:˝eius enim ratio iuxta ipſius
ſermones habebitur.

21 Hæc˝cogitarunt,& errarunt:˝nam malitia ſua ſunt excæcati.

22 Neque myſteria Dei cognouerũt,nec mercedem ſanctimoniæ
ſperauerunt,˝nec vllam rationem præmii inculpatis animis pro-
poſiti habuerunt:

23 Quoniam Deus creauit hominem ad immortalitatẽ, eúmque
ad imaginem˝propriæ ſimilitudinis fecit.

24 Inuidia autem diaboli mors introiuit in mundum.

25 Eámque experiuntur˝qui ſunt partium illius. Cap. III.

1 I˝Vſtorum autẽ animæ in manu Dei:nec attinget eos cruciatus. Martyrum fœlicitas.

2 Viſi ſunt in oculis inſipientium mori:eorúmque exitus˝ærũ-
na eſt exiſtimatus:

3 Et diſceſſus à nobis,contritio:hi verò˝ſunt in pace.

4 Nam ſi in conſpectu hominum˝crucientur, ſpes ipſorum im-
mortalitatis plena eſt.

5 ˝Et paucis caſtigati malis, magnis beneficiis afficientur: quo-
niam Deus eos tentauit,atque ſeipſo dignos inuenit.

6 Tanquam aurum in fornace probauit illos: eóſque˝vt integrũ
ſacrificium excepit.

Differentéſque ſemitæ eius. καὶ ἐξηλλαγμέναι αἱ τρίβοι αὐτοῦ. immutatæ viæ eius hoc eſt diuerſæ vitæ rationes,ac diſcrepantes ab aliis.
16 Pro adul.ab illo ha.ſu. εἰς κίβδηλον ἐλογίσθημεν αὐτῷ, quaſi adulterini, hoc eſt ſpurii,ſeparati à cõmunione filiorũ Dei, ἐλογίσθημεν αὐτῷ, exiſtimati ſumus ab eo. Et abſt.à viis noſt.quaſi à quibuſ.imm. καὶ ἀπέχεται τῶν ὁδῶν ἡμῶν ὡς ἀπὸ ἀκαθαρσιῶν, hoc eſt,refugit ab inſtitutis rationibúſque vitæ noſtræ,quaſi à quibuſdam inquinamentis malas. τὰς enim ὁδοὺς Græci appellant rationes vitæ inſtitutas,tum bonas,tũ Extr.iuſt.be.præd. μακαρίζει ἔσχατα δικαίων, Ad verbum,beatificat extrema iuſtorum.hoc eſt,exitum iuſtorum beatum dicit.
17 Vid.an ea quæ di.vera ſint: ἴδωμεν εἰ οἱ λόγοι αὐτοῦ ἀληθεῖς, Videamus,ſi ſermones eius ſunt veri.ſiue,an verba eius vera ſint. Atque ea quæ ei ſunt euen.exp. καὶ πειράσωμεν τὰ ἐν ἐκβάσει αὐτοῦ Ad verbum,experiemur ea quæ ſunt in eius euentu.ſiue exitu.hoc eſt,videamus quomodo exitus atque euentus eius orationi ſit reſponſurus. 19 Cont.& cruc.eũ exa. ὕβρει καὶ βασάνῳ ἐξετάσωμεν αὐτόν Contumelia ac tormento quæſtionem de eo habeamus.ſiue,eum torqueamus,atque hoc modo eius patientiam probemus. ſunt autem hi duo modi,quibus filii Dei in hoc mundo exercentur,opprobrium & cruciamentum.Paulus 1.ad Tim.4.c.10,In hoc enim & laboramus[ſiue perſequutionem patimur]& probris afficimur:quoniam ſperamus in Deo viuente. Manſuetudinem, τὴν ἐπιείκειαν modeſtiam.Paulus ad Philip.4.c.5,τὸ ἐπιεικὲς modeſtia veſtra nota ſit omnibus.Chriſtus,Matth.5.c.5,πραεῖς mites,ſiue manſuetos appellat. Ac toller. eius iud. καὶ δοκιμάσωμεν τὴν ἀνεξικακίαν αὐτοῦ. & iudicemus patientiam eius. Propriè autem ſignificat ἡ ἀνεξικακία malorum tolerationem, ac perpeſſionem, ἀπὸ τοῦ ἀνέχεσθαι τὰ κακά. 20 Infami mor. θανάτῳ ἀσχήμονι morte deformi, hoc eſt turpi, ignominioſóque genere mortis:in quo cruciatus cum ignominia coniungatur. Eius enim rat.iux.ipſ.ſer.hab. ἔσται γὰρ αὐτοῦ ἐπισκοπὴ ἐκ λόγων αὐτοῦ, Ad verbũ, eius inſpectio[ſiue viſitatio]erit ex ipſius ſermonibus.hoc eſt,vt eſt loquutus,ita explorabitur,vt videamus an patientia eius,& conſtantia,ipſius orationi reſpondeat. 21 Cogitarunt, ἐλογίσαντο, reputarunt,malo vertere in præterito,quàm reputãt,aut cogitãt,in præſenti.Significat enim eam cogitationẽ ab illis iam ſuſceptam eſſe:ſicut initio capitis, Dixerunt enim,&c. Nam malitia ſua ſunt exc. ἀπετύφλωσε γὰρ αὐτοὺς ἡ κακία αὐτῶν. excæcauit enim illos malitia ipſorũ.Sed malui paſſiuè vertere,vt mollior eſſet oratio. vt caſus nominatiuus,qui eſt in membris ſequentibus,in hoc etiam conſeruaretur. 22 Nec vllam rationẽ præmii,&c. οὐδὲ ἔκριναν γέρας ψυχῶν ἀμώμων: nec iudicarũt præmium animarum inculpatarum.ἀμώμους animas appellat,quemadmodũ Paulus fideles appellat τέκνα Θεοῦ ἀμώμητα filios Dei irreprehenſibiles,Philipp.2.c.15. 23 Propriæ ſimilitudinis τῆς ἰδίας ἰδιότητος ſuæ proprietatis.hoc eſt propriæ naturæ: vt ſicut ipſe eſt immortalis,ita eum ornauit eadem gloria.Ea quum propria ſit ipſius Dei,ſingulari eius beneficio homini communicata eſt. 25 Qui ſunt partium illius. οἱ τῆς ἐκείνου μερίδος ὄντες. qui partis illius ſunt. qui à parte eius ſunt. hoc eſt, qui Deo derelicto illum ſequuntur.

IN CAPVT III.

1 Iuſtorũ autẽ ani.in manu Dei: δικαίων δὲ ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ, ſubaudiendũ eſt SVNT,quæ eclipſis eſt valde frequens in his ſentẽtiis. 2 Ærũna κάκωσις afflictio.Exiſtimatus eſt ærumna exitus eorũ. Hebraiſmus,pro ærumnoſus,ſiue calamitoſus.quemadmodũ quod ſequitur ἡ ἀφ᾽ ἡμῶν πορεία σύντριμμα eorum à nobis diſceſſus.contritio,pro diſceſſu exitioſo. 3 Sunt in pace. εἰσὶν ἐν εἰρήνῃ. ſunt in pace.hoc eſt fruuntur fœlicitate,ſiue ſunt fœlices,ac planè beati.Nam nomen pacis apud Hebræos ſignificat omnem fœlicitatem.
4 Crucientur, κολασθῶσιν, torqueantur. aut puniantur iudicio hominum quaſi malefici ac miſeri, vt Iob: ſecum tamen ſpem alunt plenam beatiſſimæ immortalitatis. 5 Et paucis caſtigati malis,&c. καὶ ὀλίγα παιδευθέντες,μεγάλα εὐεργετηθήσονται, Paucis caſtigati[aut vexati]magnis beneficiis afficiũtur.Non enim condignæ ſunt afflictiones huius mundi,quæ cum futura gloria filiorum cõparẽtur.Rom. 8.d.18, Et momentanea leuitas afflictionis noſtræ mirè ſupra modum æternum pondus gloriæ parit nobis,2.Cor.4.c.17.Ita fideles pro exiguis malis ampliſſima bona gaudiáque adipiſcuntur. 6 Vt integrum ſacrif.excep. ὡς ὁλοκάρπωμα θυσίας προσεδέξατο. vt integrã [aut ſolidam] oblationem ſacrificii ſuſcepit. Dicitur enim ὁλοκάρπωμα vt ὁλοκαύτωμα, vtrunque ſignificat perfectam ſacrificii oblationem: ſed hoc quum fruges offerebantur,illud verò quum pecudes ac beſtiæ,quæ igne planè conſumebantur.

Quædam exemplaria legũt δοκιμάσωμεν probem⁹

"Itaque in tempore viſitationis ſuæ"reſplēdeſcent,&'velut ſcin 7
tillæ in ſtipulis diſcurrent.
Iudicabunt gentes,dominabuntúrque populis:& Dominus"in 8
eis in perpetuum regnabit.
'Qui fiduciam in eo ſuam habēt,veritatem intelligent:& fide- 9
les in charitate,"in eo permanebunt: 'quoniā gratia & miſericor-
dia erga ſanctos eius,'& ratio electorum eius habebitur.

Impiorum præmia.

"Impii verò pœnas ſuis cogitationibus debitas dabunt : vt qui 10
neglexerint iuſtum,atque à Domino defecerint.
Nam qui ſapientiam, diſciplinámque pro nihilo ducit, miſer 11
eſt, ſpéſque talium vana: &'labores infructuoſi, atque opera eo-
rum inutilia.
Mulieres eorum inſipientes,improbíque liberi,execrabilis pro- 12
genies eorum.
Quoniam beata eſt ſterilis impolluta, quæ nō nouit 'lectum in 13
flagitio,"in viſitatione animarum fructum capiet.
'Spado item, qui ſcelus manu nō deſignauit,nec quicquam im 14
probè contra Dominum cogitauit: dabitur enim ei "gratia fidei
exquiſita,& ſors in templo Domini pergrata.
Bonorum enim laborum glorioſus eſt fructus: 'nec radix pru- 15
dentiæ decidit.
"Filii verò adulterorum à ſacris arcebuntur,'& orta ex iniquo 16
toro ſoboles exterminabitur.
"Quòd ſi diutiſſimè vixerint, nullo in pretio habebūtur:'in no 17
uiſſimíſque diebus ingloriam'agent ſenectutem.
Sin celeriter ex vita deceſſerint:nullam habent ſpem,"nec con- 18
ſolationem in die inquiſitionis.
Generationis enim iniquæ diri ſunt exitus. 19

7 |Fulgebunt, & tanquam ſcintillæ in arundineto diſcurrent. Matth.13.f.43 B

8 |Iudicabunt nationes,& dominabū tur populis,& regnabit Dominus illorum in perpetuum. Matth.19.d.28 1.cor.6.a.2

9 Qui confidunt in illo, intelligent veritatem:& fideles in dilectione acquieſcēt illi: quoniam donum & pax eſt electis eius.

10 |Impii autem ſecundum quæ cogitauerunt, correptionem habebunt: qui neglexerunt iuſtum, & à Domino receſſerunt. Matth.25.d.41 & 45

11 Sapientiam enim,& diſciplinā qui abiicit,infœlix eſt: & vacua eſt ſpes illorum, & labores ſine fructu, & inutilia opera eorum. C

12 Mulieres eorum inſenſatæ ſunt,& nequiſſimi filii illorum.

13 Maledicta creatura eorum: quoniam fœlix eſt ſterilis,& incoinquinata quæ neſciuit torum in delicto, |habebit fructum in reſpectione animarum ſanctarum: Eſaiæ 56.b

14 Et ſpado qui non operatus eſt per manus ſuas iniquitatem, nec cogitauit aduerſus Deum nequiſſima: dabitur enim illi fidei donum electum,& ſors in templo Dei acceptiſſima.

15 Bonorum enim laborū glorioſus eſt fructus, & quæ nō cóncidit radix ſapientiæ. D

16 Filii autem adulterorū in consummatione erunt,& ab iniquo toro ſemen exterminabitur.

17 Et ſi quidem longæ vitæ erunt, in nihilum computabūtur,& ſine honore erit nóuiſſima ſenectus illorum.

18 Et ſi celerius defuncti fuerint, non habebūt ſpem, nec in die agnitionis allocutionem.

19 Nationis enim iniquæ, diræ ſunt conſummationes.

7 Itaque in temp.viſ.ſuæ reſplen. ϗ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀναλάμψουσι, Et in tempore viſitationis ſuæ refulgebūt.E τ apud Hebræos particula aliquando habet vim illationis, quæ hoc loco non malè à quibuſdam redditur pro itaque. Quædam Latina exemplaria habent, & in tempore erit reſpectus[ſiue viſitatio]illorum:quaſi in Græco quodam codice ita lectum fuerit καὶ ἐν καιρῷ ἡ ἐπισκοπὴ αὐτῶν. Sed prior lectio mihi magis probatur.Dicitur enim ὁ καιρὸς ἐπισκοπῆς ſicut οἱ καιροὶ ἀναψύξεως tempora refrigerationis, Act.3.c.21. Reſplēdeſcent, ἀναλάμψουσι. Chriſtus apud Matthæum,13.f.43,ἐκλάμψουσιν effulgebunt. Velut ſcintil.in ſtip.diſ. ὡς σπινθῆρες ἐν καλάμῃ διαδραμοῦνται. vt ſcintillæ in ſtipula diſcurrent.hoc eſt emicabunt propter gloriæ ſplendorem. 8 In eis in perpe.regn. βασιλεύσει αὐτῶν. Ad verbū, regnabit eorū:ſiue rex erit eorum.quū Deus erit in ipſis omnia. 9 Qui fid.in eo ſ.hab. οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ, Qui confidunt in eo. Sic Chriſtus Ioan.8.d.31,Dicebat ergo Ieſus ad eos, qui ei crediderunt,Iudæos, Si vos manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eſtis, & cognoſcetis veritatem,&c. In eo perman. προσμενοῦσι αὐτῷ, Hoc eſt,conſtanter perſeuerabunt, qui maximus eſt fructus ac progreſſus fidei,ac perceptæ veritatis:charitas videlicet conſtans,fidelis,acquieſcens in ſolo Deo,quæ vt Paulus ad Rom.ait,8.d.39, à dilectione nulla vi ſeparari poteſt. Quoniam grat.&c.erga ſanct.e. ὅτι χάρις ϗ ἔλεος ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ, quoniam gratia & miſericordia in ſanctis eius.Ego, erga ſanctos eius,malui vertere,vt tolleretur ambiguitas,qua gratia ſanctorū dici intelligique poſſet. Significatur enim ea quæ ſanctis à Domino tribuitur. Et ratio elect.eius hab. ϗ ἐπισκοπὴ ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ. Ad verbū,& viſitatio in electis eius. Viſitatio autē accipitur duobus modis in Scriptura:pro ratione quam Deus habet tum malorum in iuſtiſſimo iudicio ſuo,tum bonorum quos gratia & miſericordia recognoſcit,atque malis eripit.Itaque hoc loco,pro miſericordi Dei inſpectione,ac recognitione accipitur.
10 Impii verò pœn.ſuis cog.deb.dab. ἀσεβεῖς δὲ καθὰ ἐλογίσαντο ἕξουσιν ἐπιτιμίαν Impii verò ſicut cogitarunt,habebunt pœnam,aut mulctā, hoc eſt,iuxta praua ſua conſilia & cogitata mulctabuntur,pœnáſque dabunt improbis cogitationibus ſuis dignas.
11 Labores infructuoſi, οἱ κόποι ἀνόνητοι, inanes,aut inutiles,ſine aliquo fructu. Quidā codices Latini habent inſipientes,& Græci ἀνόητοι. Sed prior lectio,quam poſuimus,melior eſt. 13 Lectum in flagit. κοίτην ἐν παραπτώματι, torum in delicto, aut peccato. hoc eſt flagitioſum concubitum : ſed integrè ac caſtè vixit. In viſitatione animarum ἐν ἐπισκοπῇ ψυχῶν Hoc eſt,quum Deus cauſam animarum cognoſcet,earúmque rationem habebit. 14 Spado item, qui ſcel.manu non deſig. καὶ εὐνοῦχος ὁ μὴ ἐργασάμενος ἐν χειρὶ ἀνόμημα, Et eunuchus, qui non operatus eſt manu iniquitatem. ἀνόμημα dicitur quod malitioſè atque improbè contra Legem commiſſum eſt. Latinè Scelus appellatur. Gratia fidei exquiſ. τῆς πίστεως χάρις ἐκλεκτὴ fidei gratia electa.hoc eſt donum eximiū, ac non vulgare, illud videlicet quod ſequitur κλῆρος ἐν ναῷ κυρίου θυμηρέστερος,ſors in templo Domini accepta,ſiue iucūda. Eſt enim τὸ θυμῆρες quod animæ gratum ac iucundum eſt. Videtur autē hæc ſententia de eunucho integro ac pio,ſumpta eſſe ex Ieſaia,apud quem cap.56.b.5,ita legitur, Quia ſic dicit Dominus eunuchis,Qui cuſtodiunt ſabbatha mea,& eligunt quæ mihi placēt,atque firmiter tenent fœdus meum,dabo eis in domo mea,& intra muros meos partem & nomen melius,quàm filiorum,ac filiarum,&c. 15 Nec radix prudentiæ decidit. ϗ ἀδιάπτωτος ἡ ῥίζα τῆς φρονήσεως. & radix prudentiæ indecidua.hoc eſt fixa & ſtabilis, quæ nunquam excidit. 16 Filii verò adult.à ſacr. arceb. τέκνα δὲ μοιχῶν ἀτέλεστα ἔσται, Quidam vertūt,Filii verò adulterorum imperfecti,ſed malé.Nam apud Græcos eſt ἀτέλεστα,ἀπὸ τοῦ τελεῖσθαι,quod eſt ſacris initiari.Hinc ἀτέλεστα dicuntur τὰ βέβηλα, profana,quæ ſacrorum religione indigna ſunt. Et orta ex iniquo toro ſob.exterm. ϗ ἐκ παρανόμου κοίτης σπέρμα ἀφανισθήσεται. & ex illegitimo lecto ſemen abolebitur.hoc eſt,liberi non legitimo coniugio,ſed nefario concubitu nati.
17 Quòd ſi diutiſſ. vixer. ἐάν τε γὰρ μακρόβιοι γένωνται, Siue enim diuturnæ ſint vitæ. Huic particulæ diſiunctiuæ reſpondet altera quæ ſequitur ἐάν τε ſiue.μακρόβιοι autem dicuntur qui longæ ſunt vitæ, qui in vita diu manent. In nouiſſ.diebus ingl. agent ſenect. καὶ ἄτιμον ἐπ' ἐσχάτων τὸ γῆρας αὐτῶν. & inhonorata in vltimis ſenectus eorum.Nam longa honoratáque,optimæ conſcientiæ atque vitæ in timore Dei actæ iucundiſſimus eſt fructus.Contrà verò,ea conſcientia gloriáque vitæ deſtituta,quo eſt longior,eo miſerior.
18 Nec conſolationē in die inquiſitionis. οὐδὲ ἐν ἡμέρᾳ διαγνώσεως παραμύθιον. nec in die diſcretionis[ſiue diiudicationis]ſolatium.Eſt autem διάγνωσις iudicium quo ratio habetur tum bonorum,tum malorum,ἀπὸ τοῦ διαγινώσκειν,quod eſt,pro poteſtate arbitrióque iudicis ſtatuere,decernere,atque in re controuerſa diiudicare,quod ad iudicem pertinet.

Matth.13.f.43
B
Matth.5.d.8
1.cor.6.a.1
Matth.15.d.48
& 49
C
Ierem.12.a.8
matth.7.c.19
Eſaie 56.b
D
Genes.5.c.24
hebr.11.a.5

Cap. IIII.

QVàm pulchra eſt caſta generatio cum claritate:immortalis eſt enim memoria illius, quoniam & apud Deum nota eſt, & apud homines.

Quum præſẽs eſt, imitãtur illam, & deſiderant eam quum ſe eduxerit, & in perpetuum coronata triũphat, incoinquinatorum certaminum præmium vincens.

Multigena autem impiorum multitudo non erit vtilis, & adulterinæ plantationes non dabunt radices altas, nec ſtabile firmamẽtum collocabunt.

|Etſi in ramis in tẽpore germinauerint, infirmiter poſita à vento cõmouebuntur, & à nimietate ventorum eradicabuntur.

Confringentur enim rami inconſummati, & fructus illorum inutiles, & acerbi ad manducandum, & ad nihilum apti.

Ex iniquis enim ſõniis filii qui naſcuntur, teſtes ſunt nequitiæ aduerſus parentes in interrogatione ſua.

Iuſtus autem ſi morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit.

Senectus enim venerabilis eſt, non diuturna, neque annorum numero computata.

Cani autem ſunt ſenſus hominis: & ætas ſenectutis, vita immaculata.

|Placens Deo factus dilectus,

Cap. IIII.

1 STerilitas liberorum cum virtute cõiuncta potior eſt, ʹvt cuius immortalis ſit memoria: quoniã & apud Deum, & apud homines cognoſcitur. De caſta germinatione fidelium.

2 Eam cum præſentem imitantur, ʹtum abſentem requirunt, atque etiam coronata in perpetuum triumphat, ʹpræmia impolluta certamine victrix aſſequuta:

3 ʹSoboleſcẽs autem impiorum multitudo ʹnon perueniet ad frugem, ʹnec ex propaginibus adulterinis altas radices aget, ʹneque ſtabile fundamentum conſtituet.

4 Nam etſi ad tẽpus ʹin ramos egerminauerit, ʹleuiter tamen fundata commouebitur à vento, ʹac vi procelloſa extirpabitur:

5 ʹImperfecti circum rami defringentur, corúmque fructus inutilis, ʹad eſum immaturus, nullámque ad rem commodus:

6 Liberi enim ʹex nefario nati cõcubitu, ʹteſtes ſunt improbitatis aduerſus parentes, ʹeo tempore quo in ipſos inquiritur:

7 ʹIuſtus verò etiamſi præmatura morte obeat, ʹquiete tamẽ perfruetur.

8 ʹHonorata enim eſt ſenectus, non diuturnam adepta vitam, neque numero annorum definita: Non æſtimanda ſenectus annorũ numero

9 ʹSed canities hominibus prudentia eſt, & ætas ſenectutis ʹvita nulla labe maculata.

10 ʹQuoniam Deo *ille* placuit, charus ei fuit,

CAPVT IIII.

1 Sterilitas liberorum cum virtute,&c. κρείσσων ἀτεκνία μετὰ ἀρετῆς, melior[aut præſtantior]orbitas liberorũ cum virtute.hoc eſt,præferẽda illi ſoboli copioſæ atque improbæ. Vt cuius immortalis ſit memoria: ἀθανασία γάρ ἐστιν ἐν μνήμῃ αὐτῆς, immortalitas enim eſt in memoria eius.Hæc enim æterna virtutis memoria illi caducæ ac fluxæ liberorum propagationi opponitur.

2 Tum abſentem requirunt, καὶ ποθοῦσιν ἀπελθοῦσαν, & deſiderant abſentẽ.Deſideramus enim ac requirimus quæ abſunt,& quibus indigemus.Diuerſum eſt ſtudium iudiciũmque eorum de quibus Horatius,Præſentem virtutem odimus,ſublatam ex oculis quærimus inuidi.Sed bonis viris virtus & quum adeſt,imitabilis eſt:& quum abeſt,deſiderabilis. Præmia impolluta cert.vict.aſſeq. τὸν τῶν ἀμιάντων ἄθλων ἀγῶνα νικήσασα, quæ impollutorum præmiorum certamen vicit. τὰ ἄθλα ἀμίαντα vocat præmia incontaminata atque incorrupta, quæ coronæ hominum fluxæ caducæque opponuntur.Sic primæ Petri 1.c.4 dicitur hæreditas ἄφθαρτος, καὶ ἀμίαντος, καὶ ἀμάραντος,incorrupta, impolluta,immarceſſibilis. 3 Soboleſcens au.multit. πολύγονον πλῆθος fœcunda[aut liberis copioſa]multitudo: quæ πολυτεκνία appellatur,contraria ἀτεκνίᾳ ſterilitati. Non perueniet ad frug. οὐ χρησιμεύσει, non erit vtilis,non proficiet,non proſperabitur. Nec ex propaginibus adult.alt.rad.aget. καὶ ἐκ νόθων μοσχευμάτων οὐ δώσει ῥίζαν εἰς βάθος, & ex adulterinis plantis (qui ſtolones appellantur) non dabit radicem in profundum.hoc eſt,radicem non altius defiget,ſed leuiter innixa facilè elidetur,aut euelletur.Dicũtur etiam παραφυάδες plantæ ex radicibus natæ ac propagatæ,ſtolones à Latinis appellatæ,in quibus inutilis eſt & quaſi ſtolida fruticatio. Neque ſtabile fund.conſt. οὐδὲ ἀσφαλῆ βάσιν ἑδράσει, firmum[aut tutum]fundamentum locabit. Delabitur enim ad aliã ſimilitudinem: vt Paulus fideles vult in Chriſti charitate radices agere,atque firmum fundamentum poſitum habere,ne aliò transferantur. Epheſ.3.d.17

4 In ramos egerm. ἐν κλάδοις ἀναθάλῃ, in ramis euireſcat atque effrondeſcat.Manet in ſimilitudine ſtirpis atque arboris, in qua viriditas ramorum ac frondium non eſt perpetua,ſed temporaria.fluxa,ac caduca. Leuiter tamen fund. ἐπισφαλῶς βεβηκότος, leuiter fundata,ac firmata.Ita enim legitur genitiuo caſu abſolutè poſito in omnibus codicibus,præterquã in vno, in quo eſt βεβηκότα,plurali numero caſu nominatiuo,vt referatur ad μοσχεύματα propagines.Sed mihi magis placet quod à Theodoro Beza eſt animaduerſum atque emendatum,vt pro βεβηκότος legatur βεβηκός: atque ita ad πλῆθος multitudinem referatur. Eſt autem à verbo βαίνω, à quo βάσις fulcimentum firmamentumque ponderis alicuius in fabrica dicitur.Obſeruandum autem quòd hîc miſcentur tranſlationes,ſed non ineptè.Cicero pro Cælio manſit in eadem,Nolite hunc nunc primùm floreſcentem firmata iam ſtirpe virtutis,tanquam turbine aliquo aut ſubita tempeſtate peruertere. Ac vi procelloſa extirp. καὶ ὑπὸ βίας ἀνέμων ἐκριζωθήσεται, à violẽtia ventorum eradicabitur.ſiue radicitus conuelletur. Cicero dicit à turbine ac ſubita tempeſtate peruerti. 5 Imperfecti ἀτέλεστοι,hoc eſt ἀτελεῖς, qui ad ſuum ac perfectum incremẽtum non peruenient,ſed ante tempus cum radice arboréque cõfringentur.Perſequitur enim ſimilitudinem,in qua ſumma vaſtitas ſtirpis atque arboris,frondium,ac ramorum ipſius fructus denũtiatur. Ad eſum immaturus ἄωρος εἰς βρῶσιν,ad eſum intempeſtiuus.Dicitur enim fructus ἄωρος,qui adhuc crudus acerbuſque eſt,nondum coctus ac maturatus à calore ſolis. Sic liberi impiorum ante maturitatem quaſi fructus acerbi præripiuntur ac euelluntur. 6 Ex nefario nati concub. ἀνόμων ὕπνων,illegitimis ſomnis.Metonymia eſt aut catachreſis,in qua res proxima ſumitur,ſomnus pro concubitu:vt ſuprà lectus illegitimus pro nefaria & flagitioſa coniunctione ac conſuetudine. Teſtes ſunt impro.aduer.par. μάρτυρές εἰσι πονηρίας κατὰ γονέων,teſtes ſunt prauitatis aduerſus parẽtes. Poteſt etiã verti,Paternæ improbitatis.fructus enim mali,indices ſunt arboris malæ. Sed hîc plus ſignificat,huiuſmodi liberorum teſtimonium parentibus aduerſarium eſſe. Eo tempore quo in ipſ.inq. ἐν ἐξετασμῷ αὐτῶν, in inquiſitione ipſorum. id eſt,quum quæſtio de ipſis habebitur, quum vitæ anteactæ ratio repoſcetur.Superiore capite,ἡμέραν διαγνώσεως diem diſceptationis,ſiue diiudicationis appellauit.

7 Iuſtus verò etiamſi præm.morte obeat, δίκαιος δὲ ἐὰν φθάσῃ τελευτῆσαι, iuſtus autem ſi præoccupatus morte fuerit.hoc eſt,ante tẽpus naturæ debitum abreptus,& quaſi acerbus quidam fructus præreptus ac præcerptus:quæ mors,præmatura,aut immatura dicitur. Quiete tam.perfr. ἐν ἀναπαύσει ἔσται, in quiete erit.omnibus videlicet huius vitæ moleſtiis periculiſque liberatus: ſicut in Apocalypſi Ab hoc tẽpore quieſcunt à laboribus ſuis. 8 Honorata enĩ eſt ſen nõ diuturnã adep. vitã,nec num.ann.defin. γῆρας γὰρ τίμιον οὐ τὸ πολυχρόνιον, οὐδὲ ἀριθμῷ ἐτῶν μεμέτρηται, honorata ſenectus non longæua,[aut prouectæ ætatis]neque numero annorum definitur.Dignitatem atque authoritatem ſenectutis non vult diuturnitate vitæ,aut longo annorum ſpatio æſtimari,ſed prudentia,in qua illius ætatis ornamentum eſt conſtitutum. 9 Sed canities hominis prud.eſt. πολιὰ δέ ἐστι φρόνησις ἀνθρώποις cana autẽ prudentia hominibus.Metonymia eſt,qua ſignum pro reipſa ſumitur,canities pro ſenectute ſiue ætate deuexa,atque admodum grãdi. Vita nulla labe ma. βίος ἀκηλίδωτος,vita nulla macula deformata.hoc eſt,pura atque integra,ſiue purè atque caſtè acta.Ita duo ſunt maxima ſenectutis ornamẽta:prudentia,& vitæ integritas ac puritas. 10 Quoniã Deo *ille* placuit, charus ei fuit, εὐάρεστος τῷ θεῷ γενόμενος, ἠγαπήθη, quũ gratus Deo fuiſſet [ſcilicet in vita] dilectus eſt. eiúſque amoris ſignum fuit præpropera euocatio ex iſta vita : cuius cauſa ſequẽtibus membris exponitur.

& quum inter peccatores viueret,″tranſlatus.

Raptus eſt,″ne malitia mentem eius immutaret,aut dolus eius 11
animum deciperet.

″Faſcinatio enim improbitatis obfuſcat quæ ſunt honeſta,″cu- 12
piditatíſque leuitas″mentem integram peruertit.

″Exiguo perfunctus ſpatio vitæ,longa tempora expleuit: 13

Nam placebat Deo anima illius : quapropter ″properè exceſſit 14
de medio prauitatis.

″At populi *hoc* vidētes, non intellexerunt , neque animaduerte- 15
runt,gratiam & miſericordiam eſſe erga ſanctos eius,″electorúm-
que ipſius rationem habitam.

Impiorũ cōdemnatio, & iuſtorũ mors.

Cæterùm iuſtus mortuus viuos condemnabit impios: ″iuuen- 16
túſque celeriter vita defuncta,longæuam iniuſti ſenectutem.

Sapientis enim obitum videbunt quidem : ſed ″quid Dominus 17
de eo conſtituerit,″& quorſum eum tutò conſeruarit, non intelli-
gent.

Videbunt *inquam*,cúmque deſpicient,Dominus autem illos irri- 18
debit.

″Et corruent poſthac cum ignominia″&contumelia inter mor- 19
tuos ſempiterna:quoniam ″cōquaſſabit illos voce intercluſa præ-
cipitatos,″funditúſque commouebit,″deſolabuntur extremè,″do
loréque cruciabuntur,& memoria ipſorum interibit.

″Prodibūt pauidi in cogitatione peccatorum ſuorum,″atque ex 20
aduerſo ſceleribus ſuis conuincentur.

Cap. V.

Conſtantia iuſtorũ cōtra perſecutores.

TVnc iuſtus″magna cum audacia ſtabit″ coram iis, qui afflixe- 1
runt eum,quíque eius labores reiecerunt.

& viuēs inter peccatores trāſlat⁹ eſt.

11 Raptus eſt,ne malitia mutaret intellectum eius,aut ne fictio deciperet animam illius.

12 Faſcinatio enim nugacitatis obſcurat bona,& inconſtantia concupiſcētiæ tranſu ertit ſenſum ſine malitia.

13 Cōſummatus in breui,expleuit tēpora multa:

14 Placita enim eratDeo anima illi⁹: propter hoc properauit educere illū de medio iniquitatum.populi autem videntes,& non intelligētes, nec po-
15 nentes in præcordiis talia,

Quoniam gratia Dei & miſericordia in ſanctos eius, & reſpectus in electos illius:

16 Cōdemnat autem iuſtus mortuus viuos impios : & iuuentus celerius conſummata longam vitam iniuſti.

Videbunt enim finem ſapientis,&
17 non intelligent quid cogitauerit de illo Deus, & quare munierit illū Dominus.

18 Videbunt enim , & contēnent eū: illos autem Dominus irridebit.

19 Et erūt poſt hæc decidētes ſine honore, & in cōtumelia inter mortuos in perpetuum: quoniā diſrumpet illos inflatos ſine voce , & commouebit illos à fundamētis, & vſque ad ſupremum deſolabuntur : & erunt gementes,& memoria illorum periet.

20 Venient in cogitatione peccatorum ſuorum timidi, & traducent illos ex aduerſo iniquitates ipſorum.

Cap. V.

1 TVnc ſtabunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos qui ſe anguſtiauerunt,& qui abſtulerunt labores eorum.

Tranſlatus μετετέθη, tranſpoſitus eſt.hoc eſt euocatus ab hac mortali corruptáque vita: ad alteram quæ in luce puriſſima,nullis tenebris mixta degitur. 11 Ne malitia mentem eius immu. μὴ κακία ἀλλάξῃ σύνεσιν αὐτοῦ ne prauitas intellectum[ſiue intelligentiam] eius mutaret.hoc eſt,opinionibus prauis corrumperet ac deprauaret. 12 Faſcinatio enim improb.obfuſ. βασκανία γὰρ φαυλότητος ἀμαυροῖ,faſcinatio[ſiue faſcinum]improbitatis obſcurat.hoc eſt lædit ac corrumpit. Eſt enim βασκαίνειν faſcinare , oculis aſpectúque lædere ac enecare.quo verbo Paulus ad Galatas vſus eſt, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανε,quis vos faſcinauit vt veritati non obtemperaretis?

Cupiditatíſque leuit. ῥεμβασμὸς ἐπιθυμίας inconſtantia concupiſcētiæ. hoc eſt concupiſcentia vaga atque effrænata. Duo enim ſunt vitia quæ animum corrumpunt : prauitas opni ionum,quaſi quædam faſcinatio , & cupiditatum intemperantia. Mentem integram peruertit. μεταλλεύει νοῦν ἄκακον. peruertit mentem malitiæ expertem , puram, ſinceram, & à vitiis adhuc vacuam. Eſt autem μεταλλεύειν metallum effodere atque eruere:ſic motus animi leues ac intemperantes,ita mentem tentant & agitant,vt eam à ſimplicitate ſua,puritatéque dimoueant,planéque peruertant. 13 Exiguo perfunct.ſpatio vitæ,τελειωθεὶς ἐν ὀλίγῳ, cōſummatus in breui,hoc eſt,breui finiens tempus vitæ ſuæ,ſiue perfunctus breuitate vitæ,diuturnitatem vitæ expleuit. 14 Properè exce.de med.prauit. ἔσπευσεν ἐκ μέσου πονηρίας, feſtinauit de medio improbitatis . hoc eſt celeriter diſceſſit. Eſt enim σπεύδειν properare ac feſtinare.

15 At populi *hoc* vid.non intell.neque animad.gratiam & miſe.erga ſanctos eius,οἱ δὲ λαοὶ ἰδόντες, καὶ μὴ νοήσαντες, μηδὲ θέντες ἐπὶ τῇ διανοίᾳ τὸ τοιοῦτον, ὅτι χάρις καὶ ἔλεος ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ, populi autem quum vidiſſent,non intellexerunt,nec in cogitatione poſuerunt hoc tale, quòd gratia & miſericordia in ſanctis eius. Electorumque ipſius rat.habitā. καὶ ἐπισκοπὴ ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ,& viſitatio in electis eius.ſubaudias verbum Eſt, ſicut in membro præcedente. 16 Iuuentúſque celeriter vita defun.καὶ νεότης τελεσθεῖσα ταχέως,& iuuētus citò conſummata.i.quæ celeriter ſuū diem obiit,non diu in iſta vita cōmorata,ſed celeri perfuncta fato. 17 Quid Dom.de eo cōſt.τί ἐβουλεύσατο περὶ αὐτοῦ,quid de eo ſtatuerit.hoc eſt,quomodo ei conſuluerit , quantiſque eum malis periculiſque liberarit ex hac vita eripiens. Hoc Dei conſiliū,curāque electorū eius impii nō intelligūt,aut animaduertūt:ſunt enim ebrii amore huius vitæ. Et quorſum eū tu. cōſer.καὶ εἰς τί ἠσφαλίσατο αὐτόν,ad quid tutū eū reddiderit,aut cōſeruarit.eſt enim ἀσφαλίζειν cauere ita alicui,vt tutū tectūque ab omni malo eum reddas. 19 Et corruent poſthac cum igno.καὶ ἔσονται μετὰ τοῦτο εἰς πτῶμα ἄτιμον,& erunt poſt hoc in ruinā ignominioſam.hoc eſt corruent ruina turpiſſima. Et contumelia inter mort.ſempit. καὶ εἰς ὕβριν ἐν νεκροῖς δι' αἰῶνος, in contumeliam in mortuis per ſeculum.

Conquaſſabit illos voce intercluſa ῥήξει αὐτοὺς ἀφώνους πρηνεῖς, diſrūpet illos ſine voce præcipites.ſiue prono capite præcipitatos. Quædam exemplaria habent ἀφρόνους inſipientes, ſed malé. ἀφώνους autem legendum eſt, vt ſignificet impios in illo Dei iudicio conſcientia ſuorum ſcelerum conuictos,ne mutire quidem auſuros. Funditúſque comm.καὶ σαλεύσει αὐτοὺς ἐκ θεμελίων,cōmouebit[ſiue concutiet] eos à fundamentis.vt hoc loco eorum maximam ruinam atque euerſionem ſignificet. Deſolabuntur extremè,καὶ ἕως ἐσχάτου χερσωθήσονται,& vſque ad extremum vaſtabuntur.atque ita deſolabuntur,vt nihil eorum ſaluum remaneat. Doloréque cruc. καὶ ἔσονται ἐν ὀδύνῃ,atque erunt in dolore,qualis eſt parturientium.Hic enim cruciatus eſt acerrimus,ac propterea in Scriptura ſæpe vſurpatus, quū pœna impiis denuntiatur. 20 Prodibunt pauidi in cog.pecc.ſuorū, ἐλεύσονται ἐν συλλογισμῷ ἁμαρτημάτων αὐτῶν δειλοί, venient in reputatione peccatorū ſuorum timidi.Cogitatio enim ac recordatio vitæ anteactæ repetetur.Paulus,Rom.2.c.15.λογισμοὺς nominat,Simul atteſtante illorum conſcientia,& cogitationibus inter ſe accuſantibus,aut etiam excuſantibus.Ita hoc συλλογισμὸς dicitur collectio,ac reputatio præteritorum peccatorum. Atque ex aduerſo ſcel.ſuis conuin.καὶ ἐλέγξει αὐτοὺς ἐξ ἐναντίας τὰ ἀνομήματα αὐτῶν,contráque redarguēt [ſiue conuincent]peccata contra legem commiſſa.

CAPVT V.

1 Magna cum audacia ſtabit στήσεται ἐν παρρησίᾳ πολλῇ, ſtabit in libertate[ſiue cōfidentia]multa:erectus ſenſu tantæ ſalutis,quum impii ſummo & pudore,& dolore afficientur. Coram iis qui afflix.eum κατὰ πρόσωπον τῶν θλιψάντων,contra faciem eorum qui eum afflixerunt.Cogentur enim impii intueri illius gloriam,diſſimilémque vitæ exitum videre:vt diues ille de quo Dominus in Luca,16.c.23

Quíque eius labores reiece. καὶ τῶν ἀθετούντων τοὺς πόνους αὐτοῦ, & qui eius labores ſpreuerunt.contempſerunt.aut improbarunt,ac vituperarunt,qui ipſis tum poterant eſſe ſalutares.

Videntes turbabuntur timore hor-
ribili, & mirabuntur in ſubitatione
inſperatæ ſalutis, gementes præ an-
guſtia ſpiritus:
Dicentes intra ſe, pœnitentiam a-
gentes, & præ anguſtia ſpiritus ge-
mentes, Hi ſunt quos habuimus ali-
quando in deriſum, & in ſimilitudi-
nem improperii.
Supra 2.a.13
|Nos inſenſati vitam illorum æſti-
mabamus inſaniam, & finem illorū
ſine honore:
Ecce quomodo cōputati ſunt in-
ter filios Dei, & inter ſanctos ſors il-
lorum eſt.
Ergo errauimus à via veritatis, &
iuſtitiæ lumen non luxit nobis, & ſol
intelligentiæ non eſt ortus nobis.
Laſſati ſumus in via iniquitatis &
pditionis, & ambulauimus vias diffi
ciles, viā autē Domini ignorauimus.
B
Quid nobis profuit ſuperbia? aut
diuitiarum iactantia quid contulit
nobis?
1.Par.29.d.15 Supra 2.a.5
|Tranſierunt omnia illa tanquam
vmbra, & tanquam nuntius præcur-
rens:
Et tanquam nauis quæ pertranſit
fluctuantem aquam: cuius, quū præ-
terierit, non eſt veſtigiū inuenire, ne-
que ſemitā carinæ illius in fluctibus:
Prou.30.c.19
Aut |auis quæ trāſuolat in aere, cu-
ius nullum inuenitur argumentū iti-
neris illius, ſed tantum ſonitus alarū
verberans leuem ventum: & ſcindēs
per vim itineris aerem, commotis
alis tranſuolauit, & poſt hoc nullum
ſignum inuenitur itineris illius:
Aut tanquā ſagitta emiſſa in locū
deſtinatū, diuiſus aer cōtinuò in ſe re-
cluſus eſt, vt ignoretur trāſitus illius:
C
Sic & nos nati cōtinuò deſiuimus
eſſe, & virtutis quidē nullū ſignū va-
luimus oſtendere, in malignitate au-
tem noſtra conſumpti ſumus.
Talia dixerūt in inferno hi qui pec
cauerunt:
Iob 8.b.9 Pſal.1.a.4. & 143.b.4 Prou.10.d.25. & 11.a.7 Iacob.1.b.4 Pſal.39.a.5. & 144.a.4
|Quoniam ſpes impii tanquā lanu
go eſt, quæ à vento tollitur: & tan-
quam ſpuma gracilis, quæ à procella
diſpergitur: & tanquam fumus qui à
vento diffuſus eſt, & tāquam memo-
ria hoſpitis vnius diei prætereuntis.
|Iuſti autem in perpetuum viuent,
& apud Dominū eſt merces eorū, &
cogitatio illorum apud Altiſſimum.

2 Videntes graui timore turbabuntur, 'atque inopinata ſalute
obſtupeſcent.
3 Dicēt ipſi ſecum'pœnitudine affecti, 'ac preſſi ſpiritus angore,
ingemiſcent. Hic eſt"quem nos quondā ludibrio habuimus, pro-
uerbióque contumelioſo.
4 Stulti vitam eius exiſtimabamus inſaniam, atque exitum eiuſ-
dem ignominioſum:
5 'Quomodo cum filiis Dei annumeratus eſt, & inter ſanctos ſor
tem adeptus!
6 'Deerrauimus vtique à via veritatis, neque lux iuſtitiæ nobis il
luxit, 'nec ſol nobis exortus eſt.
7 In viis iniquitatis ac perditionis'laſſati ſumus, &'deſerta inuia
peruaſimus: viam verò Domini ignorauimus.
8 Quid nobis profuit ſuperbia? & diuitiæ cum iactantia quid no-
bis contulerunt?
9 Tanquam vmbra, nuntiúſque tranſcurrens, illa præterierunt
omnia: Spes impiorum vana.
10 'Et in modum nauis fluctuoſas aquas permeātis, 'cuius elapſæ
veſtigium non inuenias, nec inter fluctus iter meatus eius:
11 'Aut quū auis aerem peruolat, nulla deprehenditur nota vo-
latus, 'percuſſione verò turbans aerem leuem, qui verberatur ac
ſcinditur vi ſtridente, motu alarum ita aerem permeat, vt in eo
poſtea nullum meatus veſtigium reperiatur:
12 Aut vt telo ad ſcopū emiſſo, 'diſſectus aer ilico ita rurſum coit
in ſeipſum, vt traiectus eius ignoretur:
13 Ita & nos poſteaquam ſumus nati, defecimus, 'ac nullum qui-
dem ſpecimē virtutis dare potuimus, 'ſed in noſtra planè malitia
14 conſumpti ſumus.
15 Quoniam ſpes impii, 'tāquam puluis à vento ablatus, & vt ſpu
ma tenuis à procella iactata: 'vt fumus à vento diſſipatus, & quaſi
memoria hoſpitis vnius diei præteriit.
16 Iuſti verò viuent in perpetuum, 'eorúmque merces apud Do- Sanctorum beatitudo.
minum *aſſeruatur*, "& cura de iis ſuſcepta apud Altiſſimum.

2 Atque inopinata ſalute obſtupeſcēt. καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς σωτηρίας. & ſtupeſcent præ inopinato ſalutis. hoc eſt, propter illius ſalutem inexpectatam. Eum enim miſerum, perditumque iudicabant. Exitus rei inexpectatus illis admirationē atque ſtuporē afferet. 3 Pœnitudine affecti, μετανοοῦντες, pœnitentes. ſiue pœnitentia tacti: ſed ſera ſicut Eſau. Ac preſſi ſpiritus angore, ingemiſcent. διὰ στενοχωρίαν πνεύματος στενάξονται, propter anguſtiam ſpiritus gement. Eſt autem angor, ægritudo animum premens. Dominns in Euāgelio ſecundū Matth.22.b.13, fletum ac ſtridorē dentium in impiis futurū dicit. Quem nos quondam ludi.hab.prouerbió.cōt. ὃν ἔσχομέν ποτε εἰς γέλωτα, καὶ εἰς παραβολὴν ὀνειδισμοῦ. quem in deriſum quondam habuimus & prouerbium opprobrii. ſiue contumeliæ. pro, deriſimus, de cóque contumelioſè locuti ſumus. 5 Quomodo cum filiis Dei annum.eſt, & inter ſan.ſort.adeptus? πῶς κατελογίσθη ἐν υἱοῖς θεοῦ, καὶ ἐν ἁγίοις ὁ κλῆρος αὐτοῦ ἐστίν; quomodo computatus[hoc eſt relatus, ſiue aſcriptus]eſt in filiis Dei, & in ſanctis ſors eius? 6 Deerrauimus vtique ἄρα ἐπλανήθημεν, Certè errauimus. Eſt enim ἄρα particula illationis cum affirmatione ad eorum confeſſionē accommodata. Nec ſol nobis exortus eſt. καὶ ὁ ἥλιος οὐκ ἀνέτειλεν ἡμῖν, & ſol non eſt ortus nobis. Quædam exemplaria Græca repetunt nomen iuſtitiæ, ἥλιος δικαιοσύνης ſol iuſtitiæ. Quædam Latina habent, ſol intelligentiæ: ſed in nullis, quos viderim, codicibus Græcis legitur. 7 Laſſati ſumus, ἐνεπλήσθημεν, impleti[ſiue expleti]ſumus. aut ſatiati. Sed quoniam In viis iniquitatis dicit, aptè vertitur, laſſati ſumus, aut fuimns. Deſerta inuia ἐρήμους ἀβάτους deſerta inacceſſa, ad quæ nullus eſt aditus, neque acceſſus: quæ tamen audacia perruperūt, ac penetrarunt. 10 Et in modum nauis fluctuoſas aquas perm. ὡς ναῦς διερχομένη κυμαινόμενον ὕδωρ, Vt nauis tranſiens fluctuantem aquam. Cuius elapſæ veſtigium non inuenias, ἧς διαβάσης οὐκ ἔστιν ἴχνος εὑρεῖν. cuius tranſitus veſtigium non eſt inueniri. hoc eſt, non poteſt deprehendi, nulla apparent veſtigia nauis tranſuectæ, vel(vt vertimus)elapſæ. 11 Aut quum auis aerem peruolat, nulla depreh.nota vol. ἢ ὡς ὀρνέου διαπτάντος ἀέρα, οὐδὲν εὑρίσκεται τεκμήριον πορείας, Aut vt aue peruolante aerem, nullum inuenitur indicium itineris. ſiue progreſſus. Percuſſione verò turbans aerem leuem, &c. ita aerem perm. πληγῇ δὲ ταρσῶν μαστιζόμενον πνεῦμα κοῦφον, καὶ σχιζόμενον βίᾳ ῥοίζου, κινουμένων πτερύγων διωδεύθη. ictu autem turbans verberatum aerem leuem, & ſciſſum, vi ſtridoris, motis alis pertranſit. 12 Diſſectus aer ilico ita rurſum coit in ſeipſum, &c. τμηθεὶς ἀὴρ εὐθέως εἰς ἑαυτὸν ἀνελύθη, ὡς ἀγνοῆσαι τὴν δίοδον αὐτοῦ. ſectus[ſiue diuiſus]aer ilico in ſeipſum reſolutus eſt, vt ignoretur tranſitus eius. 13 Ac nullum quidē ſpecimen vir.dare pot. καὶ ἀρετῆς μὲν σημεῖον οὐδὲν ἔσχομεν δεῖξαι, & nullum quidem virtutis ſignum potuimus oſtendere. ſiue documentum, ſpeciménque exhibere. Sed in noſtra planè malitia conſumpti ſumus. ἐν δὲ τῇ κακίᾳ ἡμῶν κατεδαπανήθημεν. in malitia autem noſtra penitus conſumpti fuimus. Decimus quartus verſus qui eſt in Veteri interprete non legitur in Græcis codicibus. 15 Tanquam puluis à vento ablatus, ὡς φερόμενος χνοῦς ὑπὸ ἀνέμου, vt puluis qui tollitur à vento. Alii vertunt, vt lanugo à vento ſublata. Vt fumus à vento diſſ. καὶ ὡς καπνὸς ὑπὸ ἀνέμου διελύθη, diffuſus eſt, ſiue diſperſus, ac diſſipatus, vt euaneſcat. His enim ſimilibus non breuitas ſolùm, ſed etiam vanitas vitæ impiorum demonſtratur. 16 Eorúmque merces apud Dominum καὶ ἐν κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν, & in Domino merces eorū. ſubaudias eſt. Et cura de iis ſuſcepta apud Altiſſimum, καὶ ἡ φροντὶς αὐτῶν παρὰ ὑψίστῳ, & cura eorum apud Altiſſimum.

'Quamobrem regnum præclarũ adipiſcentur, & diadema pul- 17
cherrimum à manu Domini: quoniã manu proteget eos, & bra-
chio illos defendet.

Armatura Chriſti ad iudicium.

'Accipiet pro tota integráque armatura indignationem ſuam, 18
ad vltionémque inimicorum creaturam armabit.
Pro thorace induet iuſtitiam, 'ac verum iudicium galeam ſibi 19
imponet.
Sumet ſcutum inexpugnabile, ſanctitatem. 20
'Acrem autem iram ſuam pro lancea acuet, 'ipſe verò mundus 21
contra ſtultos cum eo pugnabit.
'Directa ferentur fulgurum iacula, & quaſi 'ab arcu nubium be- 22
ne contento atque adducto, ad ſcopum inſilient,
Grandinéſque confertim è furore lapidante vibrabuntur, ex- 23
candeſcétque aduerſus illos aqua maris, 'flumina verò prærupta
concurrent.
Spiritus potentiæ eis obſiſtet, & quaſi turbo iactabit eos, totam 24
terrã iniquitas deſolabit, ſedéſque potentũ 'maleficentia euertet.

Cap. VI.

Magnates ad iuſtitiam, & ſapientiam hortatur.

AVdite igitur Reges, & 'attendite, & diſcite 'Iudices finium 1
terræ. 2
Aures præbete 'moderatores populi, quíque nationum multitu 3
dine gloriamini.
Quoniam à Domino vobis dominatio data eſt, & poteſtas ab 4
Altiſſimo, qui in opera inquiret veſtra, & cõſilia perſcrutabitur.
Quoniã quum eſſetis miniſtri regni eius non rectè iudicaſtis, 5
neque Legem conſeruaſtis, 'nec conſilium Dei eſtis ſequuti.
Horribiliter ſuperueniet vobis & repentè, quoniam 'iudicium 6
in proceres ſeueriſſimum exercebitur.
'Nam infimi *homines* digni ſunt miſericordia: 'in potẽtes verò in- 7
quiretur acriter.
'Nec enim perſonæ *cuiuſquam* parcet omnium dominus, nec ma- 8

17 Ideo accipient regnum decoris, & diadema ſpeciei de manu Domini: quoniam dextera ſua teget eos, & in brachio ſancto ſuo defendet illos.

18 ❘Accipiet armaturam zelus illius, & armabit creaturam ad vltionem inimicorum. Pſal. D

19 ❘Induet pro thorace iuſtitiam, & accipiet pro galea iudicium certum. Ephe.6.b

20 Sumet ſcutum inexpugnabile, æquitatem:

21 Acuet autẽ diram iram in lãceam, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra inſenſatos.

22 Ibũt directè emiſſiones fulgurum, & tanquam à bene curuato arcu nubium exterminabũtur, & ad certum locum inſilient.

23 Et à petroſa ira plenæ mittentur grandines, excandeſcet in illos aqua maris, & flumina cõcurrent duriter.

24 Cõtra illos ſtabit ſpiritus virtutis, & tanquã turbo vẽti diuidet illos: & ad eremum perducet omnẽ terrã iniquitas illorũ, & malignitas euertet ſedes potentium.

Cap. VI.

1 M❘Elior eſt ſapiẽtia, quàm vires: & vir prudens, quàm fortis. Prou. eccleſ.

2 Audite ergo Reges, & intelligite, diſcite Iudices finium terræ.

3 Præbete aures vos qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum:

4 ❘Quoniam data eſt à Domino poteſtas vobis, & virtus ab Altiſſimo, qui interrogabit opera veſtra, & cogitationes ſcrutabitur: Rom.

5 Quoniam quum eſſetis miniſtri regni illius, non rectè iudicaſtis, nec cuſtodiſtis Legem iuſtitiæ, neque ſecundum voluntatem Dei ambulaſtis.

6 Horrendè & citò apparebit vobis: quoniã iudicium duriſſimum in his qui præſunt, fiet.

7 ❘Exiguo enim conceditur miſericordia: potentes autem potenter tormenta patientur. B

8 ❘Nõ enim ſubtrahet perſonam cuiuſquam Deus, qui eſt omnium do- Deut. 2.par. iob ecclſ. act. rom. galat. ephe. coloſſ. 1.pet.

17 Quamobrem regnum præclarum adipiſcentur, & diad. pulch. διὰ τοῦτο λήψονται τὸ βασίλειον τῆς εὐπρεπείας, καὶ τὸ διάδημα τοῦ κάλλους, Ideo accipient regnum decoris, & diadema [ſiue coronam] pulchritudinis. Eſt enim Hebraiſmus, pro regno decentiſſimo atque ornatiſſimo & corona pulcherrima. 18 Accipiet pro tota integr. armat. indign. ſ. λήψεται πανοπλίαν τὸν ζῆλον αὐτοῦ, Accipiet totam armaturam zelum ſuum. Sic in cæteris membris ſequentibus, in quibus Deum ſuas virtutes loco armorum ſumpturum dicit.
19 Ac verum iudicium galeam ſibi imponet. καὶ περιθήσεται κόρυθα κρίσιν ἀνυπόκριτον. circumponet galeam iudicium non fictum. hoc eſt ſincerum atque integrum, ſummæque æquitatis pleniſſimum. Alibi Scriptura appellat Deum iudicem ἀπροσωπόληπτον æquum, in quo nulla eſt acceptio perſonarum. 21 Acrem autem iram pro lancea acuet, ὀξυνεῖ δὲ ἀπότομον ὀργὴν εἰς ῥομφαίαν, Acuet duram iram in lanceam. Alii vertunt, in gladium. Ego acrẽ iram verti τὴν ὀργὴν ἀπότομον propter nomen lanceæ: quoniã acria tela dicuntur, quæ feriunt ac vehementer vulnerant. Ipſe verò mundus contra ſtultos cum eo pug. συνεκπολεμήσει δὲ αὐτῷ ὁ κόσμος ἐπὶ τοὺς παράφρονας. vnà bellum cum eo mundus geret aduerſus amentes. ſicut ſtatim diſtributione oſtendit. Eſt autem συνεκπολεμεῖν idem quod συμμαχεῖν communiter bellum ſuſcipere ac gerere, ad hoſtes debellandos. 22 Directa ferentur fulgurum iacula, πορεύσονται εὔστοχοι βολίδες ἀστραπῶν, Venient directa [ſiue certa] iacula fulgurum. Dicuntur autem εὔστοχοι directè contorta, quæ non aberrant. Ab arcu nubium bene contento atque add. ἀπὸ εὐκύκλου τόξου τῶν νεφῶν, ab intentiſſimo arcu nubium. Dicitur enim τόξος εὔκυκλος arcus adductus atque vehementer inflexus, vt remiſſus poſtea maiore vi torqueat. 23 Grandinéſque confertim è furore lapidante vibrabuntur, καὶ ἐκ πετροβόλου θυμοῦ πλήρεις ῥιφήσονται χάλαζαι, Ab indignatione iaciente lapides plenæ emittentur grãdines. Significat atrocem tempeſtatem, in qua lapidibus pluitur. Cicero de Natura deorum lib. 2, imbres lapides appellat. Flumina verò prærupta concurr. ποταμοὶ δὲ συγκλύσουσιν ἀποτόμως. flumina verò præruptè [ſiue violenter, aut præcipitanter] ſimul inundabunt. quaſi quoddam diluuium.
24 Maleficentia κακοπραγία Alii vertunt, Malitia, ſeu malignitas: ſed melius redditur maleficentia, quæ opponitur εὐπραγίᾳ beneficentiæ, ἀπὸ τοῦ κακὸν πράττειν malefacere.

IN CAPVT VI.

2 Attendite, σύνετε intelligite. ἀπὸ τοῦ συνίημι, quod hoc loco non malè redditur Attendite. In Græcis codicibus non legitur primus verſus, qui eſt in veteri interprete. Iudices finium terræ. δικασταὶ περάτων γῆς, Iudices finium terræ dicuntur συνεκδοχικῶς, pro rectoribus ac gubernatoribus ipſius orbis. Eſt enim iudicium præcipua pars gubernationis. 3 Moderatores populi, οἱ κρατοῦντες πλήθους, qui imperatis multitudini. hoc eſt qui regitis ac gubernatis. Eſt enim κρατεῖν imperium ac poteſtatem habere in aliquos. Inde κράτος & κρατήσις, pro dominatione ac imperio. 5 Nec conſilium Dei eſtis ſeq. οὐδὲ κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ ἐπορεύθητε. neque iuxta conſilium eius ambulaſtis. Ambulare autem apud Hebræos accipitur pro Aliqua in re ſe gerere, ſiue verſari.
6 Iudicium in proceres ſeueriſſimum exerceb. κρίσις ἀπότομος ἐν τοῖς ὑπερέχουσι γίνεται, iudicium durum in eminentes fit. hoc eſt in eos qui ſunt in poteſtate ac dignitate conſtituti. Hi enim opponuntur ἐλαχίστοις infimis, quos dicit aliqua venia dignos eſſe.
7 Nam infimi *hom.* digni ſunt miſ. ὁ γὰρ ἐλάχιστος συγγνωστός ἐστιν ἐλέους, Minimus enim dignus eſt miſericordia. ſiue dignus cui miſericordia tribuatur. Nam cui plus datum eſt, plus ab eo requiretur. In potentes verò inquiretur acriter. δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται, vel potius ἐξετασθήσονται, in potentes verò potenter inquiretur. hoc eſt, ſeuerè ac vehementer ratio poteſtatis commiſſæ ab illis repoſcetur.
8 Nec enim perſonæ *cuiuſquam* parcet οὐ γὰρ ὑποστελεῖται πρόσωπον, Non enim diſſimulabit [aut reuerebitur] perſonam. eiuſque rationẽ aliquam habebit gratia adductus. Eſt enim ὑποστέλλεσθαι cedere alicui, aut parcere propter gratiam, aut aliam ob cauſam.

minator:nec verebitur magnitudinẽ
cuiuſquam,quoniam puſillum & ma
gnum ipſe fecit, & æqualiter cura eſt
illi de omnibus.
Fortioribus autem fortior inſtat 9
cruciatio.
Ad vos ergo,Reges,ſunt hi ſermo- 10
nes mei,vt diſcatis ſapientiã,& non
excidatis.
Qui enim cuſtodierint iuſtitiam, 11
iuſtè iudicabuntur: & qui didicerint
iuſta,inuenient quid reſpondeant.
Cõcupiſcite ergo ſermones meos, 12
diligite illos,& habebitis diſciplinã.
Clara eſt,& quæ nunquam marce- 13
ſcit,ſapientia:& facilè videtur ab his
qui diligunt eam, & inuenitur ab his
qui quærunt illam.
Præoccupat qui ſe concupiſcunt, 14
vt illis ſe prior oſtendat.
C Qui de luce vigilauerit ad illã,non 15
laborabit: aſſidentem enim illam fo-
ribus ſuis inueniet.
Cogitare ergo de illa,ſenſus eſt cõ 16
ſummatus:& qui vigilauerit propter
illam,citò ſecurus erit.
Quoniã dignos ſe,ipſa circuit quæ- 17
rens,& in viis oſtendet ſe illis hilari-
ter,& in oĩ prouidẽtia occurret illis.
Initium enim illius veriſſima eſt di 18
ſciplinæ concupiſcentia.
Cura ergo diſciplinæ, dilectio eſt:
& dilectio, cuſtodia legum illius eſt: 19
cuſtoditio autẽ legum,conſummatio
incorruptionis eſt.
Incorruptio autem, facit eſſe pro- 20
ximum Deo.
Concupiſcentia itaque ſapientiæ 21
deducit ad regnum perpetuum.
Si ergo delectamini ſedibus,& ſce 22
ptris ô Reges populi,diligite ſapien
D tiam,vt in perpetuum regnetis.
Diligite lumen ſapientiæ omnes 23
qui præeſtis populis.
Quid eſt autem ſapiẽtia, & quem- 24
admodum facta ſit, referam: & non
abſcondam à vobis ſacramenta Dei,
ſed ab initio natiuitatis inueſtigabo,
& ponam in lucem ſcientiam illius,
& non præteribo veritatem.

magnitudinem verebitur,'quoniam tam infimũ, quàm ſummũ
ipſe creauit,'& pariter prouidentiam habet omnium.
'Potentibus verò vehemens inſtat inquiſitio.
'Ad vos igitur *ſpectant* ſermones mei,ô tyranni, vt diſcatis ſapiẽ-
tiam,neque offenſetis.
'Qui enim iura officiáque ſanctitatis ſanctè conſeruarint, ſan-
cti cenſebuntur:'hiſque inſtituti,habebunt quod reſpondeant.
Expetite itaque ſermones meos ac deſiderate, & eruditionem
conſequemini.
'Præclara eſt, & quæ nunquam marceſcit,ſapientia:facilè per-
ſpicitur ab iis qui eam diligunt, & inuenitur ab iis qui illam
quærunt.
'Anteuertens,*ſui* ſtudioſis ſe offert cognoſcendam. Sapiẽtia ſe offert quærentibus ſe.
Qui manè ſurrexerit ad illam,non laborabit: aſſidentem enim
ſuis foribus eam inueniet.
'Nam de illa ſuſcepta cogitatio,prudentiæ eſt perfectio: & qui
propter eam vigilauerit,continuò ſecurus erit.
Quia ſe dignos'ipſa quærit circumeundo,'atque in viis beneuo
lè ſe illis oſtendit,in omníque cogitatione eis occurrit.
Initium enim ipſius eſt veriſſima eruditionis cupiditas: cura
verò eruditionis,amor.
Amor autem,obſeruatio legum ipſius:'rurſum legum obſer-
uatio eſt'immortalitatis confirmatio.
'Porrò immortalitas facit vt proximè ad Deum accedamus.
'Sapientiæ igitur cupiditas ad regnum perducit.
Si itaque ſoliis ſceptríſque delectamini,'Reges populorum,ho
norate ſapientiam,vt in perpetuum regnetis.
Quid autem ſit ſapientia,'& quomodo orta fuerit, referam,
nec celabo vos myſteria: ſed à prima origine inueſtigabo cogni-
tionem eius,'atque in apertum proferam, neque veritatem
præteribo.

Quoniam tam infimum,quàm ſummum ipſe creauit, ὅτι μικρὸν καὶ μέγαν αὐτὸς ἐποίησεν, quoniam paruum & magnum ipſe fecit.quemadmodum in Prouerbiis,pauperem ac diuitem Dominus facit. Et pariter prouidentiã habet omnium. ὁμοίως τε προνοεῖται περὶ πάντων. pariter prouidet omnibus.aut curam habet omnium. 9 Potentibus verò vehemens,&c. τοῖς δὲ κραταιοῖς ἰσχυρὰ ἐφίσταται ἔρευνα. Validis verò valida inſtat inquiſitio. 10 Ad vos igitur *ſpectant* ſermones mei, ô tyran. πρὸς ὑμᾶς οὖν, ὦ τύραννοι, οἱ λόγοι μου, Ad vos igitur,ô tyranni,ſermones mei.Tyrannos autem appellat reges ac principes,in bonam partem.Neque enim illud nomen apud veteres contumelioſum fuit,nec magis inuidioſum quàm regum.Poſteà eorum crudelitas fecit vt nomen illud malè audiuerit.Initio huius capitis βασιλεῖς reges appellauit. 11 Qui enim iura officiáque ſanct.&c. οἱ γὰρ φυλάξαντες ὁσίως τὰ ὅσια ὁσιωθήσονται, Qui enim cuſtodierint ſanctè ſancta,ſancti habebuntur. Hiſque inſtituti, habebunt quod reſpondeant. καὶ οἱ διδαχθέντες αὐτὰ εὑρήσουσιν ἀπολογίαν. & his docti[aut eruditi]inuenient defenſionem.qua ſcilicet ſe in rebus aduerſis tueantur,aut etiam coram Deo reſpondeant.
13 Præclara eſt.& quæ nunq.&c. λαμπρὰ καὶ ἀμάραντός ἐστιν ἡ σοφία Illuſtris[ſiue Splendida]& immarceſſibilis eſt ſapientia.
14 Anteuertens,*ſui* ſtudioſis ſe offert cognoſcendam. φθάνει τοὺς ἐπιθυμοῦντας προγνωσθῆναι. Anticipat cupidos[ſubaudias,ſui]vt præcognoſcatur.id eſt vt prius ſe illis cognoſcendam exhibeat.hoc eſt ſe vltrò cognoſcendam illis offert. Eſt enim φθάνειν occupare primas partes in re aliqua,vt in mutuo amore & beneficiis,ita hic in ſtudio ſapientiæ cognoſcendæ.
16 Nam de illa ſuſcepta cogitatio, prudentiæ eſt perfectio: τὸ γὰρ ἐνθυμηθῆναι περὶ αὐτῆς, φρονήσεως τελειότης, Nam cogitare de ipſa,prudentiæ perfectio.ſubaudiendum verbum EST. 17 Ipſa quærit circumeũ. αὐτὴ περιέρχεται ζητοῦσα, circuit quærens.hoc eſt circunquaque quærit, vt eius ſolicitudinem ſtudiúmque erga ſui amatores ſignificet. Atque in viis beneuolè ſe illis oſtendit, καὶ ἐν ταῖς τρίβοις φαντάζεται αὐτοῖς εὐμενῶς, & in viis apparet eis,ipſorum opinione ac mente concepta,comprehenſa,atque informata,benignè. Eſt enim φαντάζεσθαι imaginari,& cogitatione ac mente aliquid informare.ita ſapientia dicit ſe in eorum mentibus ac cogitationibus ita verſari,vt amicè ſe illis oſtendat,ac communicet. 19 Rurſum legum obſeruatio προσοχὴ δὲ νόμων, attentio autem legum.Ego Obſeruatio malui vertere,ne gratia gradationis periret.Eſt autem προσοχὴ ἀπὸ τοῦ προσέχειν, attendere,diligentérque audire. hoc eſt obſeruare.Qui enim audiunt attentè,quæ præcepta ſunt à Deo, hi obtemperant eius legibus. Immortalitatis confirmatio. βεβαίωσις ἀφθαρσίας. Quidam vertunt,perfectio immortalitatis. ſed melius eſt Confirmatio,quaſi quædam certificatio.hoc eſt perſuaſio,ac certiſſima ſpes quam oſtendit obſeruantia legũ. ſicut Paulus, 1.Tim.4.c.10, Certus eſt ſermo quòd opprobriũ & perſecutionem patimur,quoniam ſperamus in Deo viuẽte. 20 Porrò immortalitas facit, &c. ἀφθαρσία δὲ ἐγγὺς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ. Immortalitas autem proximè Deo eſſe facit.ſiue proximum, aut propinquum Deo facit.Eſt enim Deus æternus ac immortalis:hac ſimilitudine homo cum eo cõiungitur.
'Legitur & ἀφθαρσίας incorruptionis
21 Sapientiæ igitur cupiditas ad regnũ perducit. ἐπιθυμία γὰρ σοφίας ἀνάγει ἐπὶ βασιλείαν. Cupiditas igitur ſapientiæ,adducit ad regnum.hoc eſt ad vitam æternam,ſiue ad immortalitatem.Eſt autem concluſio ex cauſarum coniunctione ac coaceruatione illata. Syllogiſmus,aceruus appellatur:forma verò orationis,κλῖμαξ gradatio. 22 Reges populorum, τύραννοι λαῶν, tyranni populorum.pro, Reges ac principes populorum.ita enim dicebantur non odioſo nomine,qui ſummam habebant poteſtatem.
24 Et quomodo orta fuerit, referam, καὶ πῶς ἐγένετο ἀπαγγελῶ, & quemadmodum extiterit[ſiue orta fuerit]annuntiabo.Nam poſteà γένεσιν ortum eius appellat. Atque in apertum proferam, καὶ θήσω εἰς τὸ ἐμφανὲς, & ponam in apertum.hoc eſt patefaciam & palàm faciam,ſiue declarabo.

25 ″Neque verò cum eo qui inuidia contabeſcit iter habebo: quoniam huiuſmodi,non erit ſapientiæ particeps.

26 Sapientum autem multitudo eſt mundi ſalus,″& Rex prudens ſtabilimentum populi:

27 Quapropter ſermonibus meis erudimini, ″& vtilitatem percipietis.

Cap. VII.

Eadem ōnium cōditio.

1 SVm equidē & ego mortalis homo, ″ſimilis omnibus, ″atque ab homine,qui primus ex terra formatus eſt,procreatus.

2 In vtero matris caro decem menſium tempore″formatus ſum, in ſanguine coagulatus,ex ſemine viri, ″ac voluptate ſomnum comitante.

3 ″Quinetiam natus cōmunem hauſi aerem, atque ″in terram iiſdem incommodis maliſque obnoxiam decidi, ″ac primā vocem eandem quam omnes,plorans emiſi.

4 ″In faſciis curiſque ſum educatus.

5 Nullus enim Rex″aliud naſcendi initium habuit:

6 Sed vnus in vitam introitus eſt omnium,& idem exitus.

7 ″Quapropter optaui,& prudentia mihi data eſt:inuocaui, & ſpiritus ſapientiæ obuenit mihi.

8 Sceptris ac ſoliis illā ātepoſui,″præ eáq; diuitias ꝓ nihilo æſtimaui.

9 Nec verò ei lapidem pretioſum cōparaui, quoniam aurū cum ea collatum arena pauca:& lutum exiſtimabitur argentum,cum illa comparatum.

10 Supra ſanitatem ac formæ pulchritudinem dilexi illam: ″atque ea malui quàm luce frui,vt cuius ſplendor non poteſt ſupprimi.

11 Acceſſerunt autem mihi bona ſimul omnia cum illa, diuitiæque per manus illius innumerabiles.

12 Lætatus autem ſum in omnibus,″quoniam eorum author eſt ſapientia:ego verò ignorabam eorum ipſam eſſe matrem.

13 ″Eam ſine fraude percepi,ſine inuidia communico,diuitiáſque eius non abſcondo.

25 Neque quidem cū inuidia tabeſcente iter habebo: quoniam talis homo non erit particeps ſapientiæ.

26 Multitudo autem ſapientium ſanitas eſt orbis terrarum:& rex ſapiens ſtabilimentum populi eſt.

27 Ergo accipite diſciplinam per ſermones meos,& proderit vobis.

Cap. VII. Suprà

1 SVm quidem & ego mortalis homo,ſimilis omnibus,& ex genere terreno illius qui prior factus eſt, & in ventre matris figuratus ſum caro.

2 |Decem menſium tempore coagulatus ſum in ſanguine, ex ſemine hominis,& delectamento ſomni conueniente. Iob 10.b

3 Et ego natus accepi communem aerem, & in ſimiliter factā decidi terram, & primam vocem ſimilem omnibus emiſi plorans.

4 In inuolumentis nutritus ſum, & curis magnis.

5 Nemo enim ex Regibus aliud habuit natiuitatis initium:

6 |Vnus ergo introitus eſt omnibus ad vitam,& ſimilis exitus. Iob 1.d 1.Tim.6.b

7 Propter hoc optaui, & dat⁹ eſt mihi ſenſus:& inuocaui, & venit in me ſpiritus ſapientiæ.

8 Et præpoſui illam regnis & ſedib⁹, & diuitias nihil eſſe duxi in comparatione illius.

9 |Nec comparaui illi lapidem pretioſum: quoniam omne aurum in cōparatione illius arena eſt exigua, & tanquam lutum æſtimabitur argentum in conſpectu illius. Iob 28.c

10 Super ſalutem & ſpeciem dilexi illam,& propoſui pro luce habere illā: quoniā inextīguibile eſt lumē illius.

11 |Venerūt autem mihi omnia bona pariter cum illa,& innumerabilis honeſtas per manus illius. 3.Reg.3. B

12 Et lætatus ſū in omnibus, quoniā antecedebat me iſta ſapiētia:& ignorabā quoniam horū omniū mater eſt

13 Quam ſine fictione didici, & ſine inuidia communico, & honeſtatem illius non abſcondo.

25 Neque verò cum eo qui inuid.cont. οὔτε μὴν φθόνῳ τετηκότι, Nec verò cū eo qui inuidia tabeſcit. quo verbo natura liuoris atque inuidiæ ſignificatur. Cum eo inquit οὐ συνοδεύσω non habebo iter.hoc eſt non communicabo, ſiue nihil commune hábebo, ſiue non verſabor.Sic veteres dixerunt,τὰς τῶν μουσῶν θύρας ἀνεωγμένας,apertas Muſarum ianuas. quoniam dona Dei candidè ac liberaliter ſunt communicanda. 26 Et Rex prudens ſtab.popu.καὶ βασιλεὺς φρόνιμος εὐστάθεια δήμου,& Rex prudens firmamentum populi.hoc eſt firmus populi ſtatus conſiſtit in prudentia Regis. 27 Et vtilitatem percip. καὶ ὠφεληθήσεσθε, & adiuuabimini.ſiue vobis proderit.

CAPVT VII.

1 Similis omnibus ἴσος ἅπασιν,æqualis omnibus.hoc eſt eadem conditione qua cæteri,ea lege natus,vt moriar. Atque ab homine qui primus ex terra formatus eſt,proc. καὶ γηγενοῦς ἀπόγονος πρωτοπλάστου,& terrigena prognatus protoplaſto. hoc eſt Adam primū formato. 2 Formatus ſum,ἐγλύφην,figuratus ſum. Quædam exemplaria habent ἐλήφθη σάρξ,ſed melius legitur ἐγλύφην,à γλύφω formo & figuro. Ac voluptate ſomnum comit. καὶ ἡδονῆς ὕπνῳ συνελθούσης,& voluptate vnà cum ſomno veniente.hoc eſt quæ ſomni comes eſt,aut cum ſomno coniuncta. 3 Quinetiam natus communem hauſi aerem, καὶ ἐγὼ δὲ γενόμενος ἔσπασα τὸν κοινὸν ἀέρα, & ego autem natus traxi cōmunem aerē.Poteſt etiā particula καὶ ἐγὼ δὲ verti,ac etiam ego natus: vt ſit coniunctio in progreſſu orationis. In terram iiſdem incommodis maliſque obnoxiā,ἐπὶ τὴν ὁμοιοπαθῆ γῆν,iiſdem patibilem,ſiue iiſdem paſſionibus obnoxiam. Quidā vertunt,terram eiuſdem ingenii, hoc eſt naturæ: ſed id non ſatis exprimit vim vocabuli Græci, quo conditio huius vitæ fragilis mortaliſque ſignificatur. Itaque bene Eraſmus vertit illum locum Act.14.c.15, καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμὲν ὑμῖν ἄνθρωποι,nos quoque iiſdem, quibus vos, obnoxii malis ſumus homines.poteſt verti,qui natura eiſdē,quibus vos,rebus afficimur.Terra autē accipitur hic pro vita huius mundi,cuius conſimilis quædam conditio & patiendi & moriendi omnibus proponitur. Ac primam vocem eandem quam omn.plor.emiſi. πρώτην φωνὴν τὴν ὁμοίαν πᾶσιν ἴσα κλαίων, primam vocem ſimilem omnibus emiſi flens.hoc eſt edidi flebilem. id enim natus homo dat principium imbecillitatis ſuæ. 4 In faſciis,ἐν σπαργάνοις,in pannis quibus infantes inuoluuntur. Significat autem cunas, ſiue incunabula, in quibus inuoluti nutriuntur Sic Lucas,2.c.7 ſcripſit de Maria matre Chriſti,καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν,faſciis inuoluit. 5 Aliud naſcendi initium ἑτέραν γενέσεως ἀρχὴν,aliud generationis[ſiue ortus]initium. 7 Quapropter optaui,διὰ τοῦτο εὐξάμην,propter hoc optaui.Poteſt etiam verti,oraui.Nam εὔχεσθαι non ſolùm optare,ſed etiam orare ſignificat.Sed Optaui magis placet, vt primum animi ſit deſiderium,deinde ſequatur inuocatio,ſiue precatio. 8 Præ eáque pro nihilo æſtimaui οὐδὲν ἡγησάμην ἐν συγκρίσει αὐτῆς,nihil putaui in comparatione eius.hoc eſt nihili feci diuitias cum ea comparatas.Nam formæ loquendi ſunt eædem,ἐν συγκρίσει,ἐν ὄψει,ἐναντίον αὐτῆς in comparatione,in conſpectu eius,coram ipſa:comparationémque ſignificant. 10 Atque ea malui quàm luce frui, καὶ προειλόμην αὐτὴν ἀντὶ φωτὸς ἔχειν, elegi eam habere magis quàm lucem. hoc eſt,illam luci antepoſui.Nam etiam προαιρεῖσθαι dicitur in comparatione 12 Quoniam eorum author eſt ſapientia : ὅτι αὐτῶν ἡγεῖται σοφία,quoniam eorum dux eſt ſapiētia. hoc eſt(vt verti)author.Nam in ſequenti membro dicit eorum bonorum γενέτιν, hoc eſt originem,ſiue matrem. 13 Eam ſine fraude perc.ἀδόλως τε ἔμαθον,& non doloſ.[aut ſine dolo]didici. Quidā vertūt Sine fruſtratione:non malè,quaſi non fuerit falſus ac fruſtratus ſua opinione quam de ſapientia habuit,& doctrinam eius veram vtilémque ſit expertus.

Infinitus enim theſaurus eſt homi nibus: quo qui vſi ſunt, participes facti ſunt amicitiæ Dei, propter diſciplinæ dona commendati.

14 'Inexhauſtus enim hominibus theſaurus eſt: quo qui ſunt vſi, 'amicitiam cum Deo coierunt, propter dona diſciplinæ commendati.

Mihi autem dedit Deus dicere ex ſententia, & præſumere digna horũ quæ mihi dantur: quoniam ipſe ſapientiæ dux eſt, & ſapientium emendator.

15 'Deus mihi dedit ex ſententia dicere, 'ac pro dignitate eorum quæ dantur, cogitare: quoniam ipſe '& ſapientiæ dux eſt, & ſapiẽtum moderator.

Sapi.7.a.

In manu enim illius & nos & ſermones noſtri, & omnis ſapientia, & operum ſcientiæ diſciplina.

16 Nam in manu ipſius ſumus tum nos, tum ſermones noſtri, omnis etiam prudentia, ſcientiáque opificiorum.

Iob.10.b.

Ipſe enim dedit mihi horum quæ ſunt ſcientiam veram, vt ſciã diſpoſitionem orbis terrarum, & virtutes elementorum:

C

17 Mihi enim dedit Deus, 'eorum quæ ſunt in natura veram cognitionem, vt mundi conſtitutionem, vímque elementorum intelligam:

Initium, & conſummationẽ, & medietatem temporum, viciſſitudinum permutationes, & mutationẽ omniũ,

18 'Initium, exitum, mediúmque temporum, 'ſolſtitiorum viciſſitudinem, 'ac tempeſtatum varietatem,

Morum mutationes, & diuiſiones temporum, anni curſus, & ſtellarum diſpoſitiones:

19 'Annorum circuitus, ac ſitus ſtellarum:

Naturas animalium, & iras beſtiarum, vim ventorum, & cogitationes hominum, differentias arborum, & virtutes radicum.

20 Naturas animalium, 'iráſque beſtiarum, 'ventorum vim, & cogitationes hominum, differentias plantarum, radicúmque facultates.

Iob.12.c. 1.Timo.6.b.

Et quæcunque ſunt abſconſa & improuiſa, didici: omnium enim artifex docuit me ſapientia.

21 'Omnia denique quæ ſunt recondita & aperta cognoui: nam omnium artifex ſapientia me docuit.

Perſeuerat in laudanda ſapientia.

Eſt enim in illa ſpiritus intelligentiæ ſanctus, vnicus, multiplex, ſubtilis, diſertus, mobilis, incoinquinat⁹, certus, ſuauis, amãs bonum, acutus, qui nihil vetat benefacere,

Iob.28.a.

22 Eſt enim ſpiritus in ea intelligens, ſanctus, 'ſimplex, multiplex, 'ſubtilis, mobilis, 'illuſtris, 'impollutus, perſpicuus, innoxius, boni ſtudioſus, acutus, 'expeditus, beneficus,

Humanus, benignus, ſtabilis, firm⁹,

23 Humanus, ſtabilis, 'certus, ſecurus,

14 Inexhauſtus e.hom.theſaurus eſt: ἀνεκλιπὴς γάρ ἐστι θησαυρὸς ἀνθρώποις. Eſt enim theſaurus non deficiens hominibus. Chriſtus apud Lucã, 11.c.33, vocat θησαυρὸν ἀνέκλειπτον, ab eodem verbo ἐκλείπω deficio. Amicitiã cum Deo coie. πρὸς Θεὸν ἐστείλαντο φιλίαν, cum Deo contraxerunt [ſiue coniunxerunt] amicitiam. quaſi dicat ſapientiam conciliatricem amicitiæ cum Deo inſtituendæ.

15 Deus mihi ded.ex ſent.dic. ἐμοὶ δέδωκεν ὁ Θεὸς εἰπεῖν κατὰ γνώμην, Mihi Deus dedit ſecundũ ſententiam dicere. Quidam vertunt, ſententioſe κατὰ γνώμην. Sed melius eſt Ex ſententia, vt non tam ſignificet grauitatem ſententiarum, quàm huiuſmodi commoditatẽ ac facultatem orationis, qua concepta animi ac cogitata facillimè exprimat. Hæc vis orationis, facundia, aut eloquentia appellatur. Ac pro dignitate, &c. καὶ ἐνθυμηθῆναι ἀξίως τῶν διδομένων, & cogitare dignè iis quæ dantur. Hoc pertinet ad grauitatẽ ſententiarum, cui illa orationis facultas reſpondet. Sunt enim (vt dicit Cicero) aliqui qui rectè ſentiunt, & tamẽ illud quod ſentiunt, nõ poſſunt politè diſtinctéque dicere. Et ſapientiæ dux eſt, καὶ τῶν σοφῶν διορθωτής, & ſapientum director, ſiue gubernator. hoc eſt, idem Deus tribuit hominibus & ſapientiam cordis, & eloquentiam, ſiue moderationem orationis. Nam ſtatim ſubiungit, quòd in manu ipſius ſumus & nos & ſermones noſtri.

17 Eorum quæ ſunt in natura veram cogn. τῶν ὄντων γνῶσιν ἀψευδῆ, eorum quæ ſunt, cognitionem non falſam. τὰ ὄντα Cicero vocat quæ ſunt in natura, τὰ φυσικά, quorum certa aliqua capita hoc loco commemorãtur. Eam cognitionem ἀψευδῆ nominat, quòd à mendacio ac errore ſit remota. 18 Initium, exitum, mediúmque temporum, ἀρχὴν καὶ τέλος καὶ μεσότητα χρόνων Principium, finem ac medietatem temporum. Plato, in his quæ ſunt in natura, dicit eſſe prima, media, extrema, ſiue vltima. Nam is eſt ordo rerum, quarum qui poteſt videre principia, progreſſus, incrementa, exitus, is Philoſophus, hoc eſt ſapiens, habendus eſt. Hic autem loquitur author de toto temporum curſu, in quo ſeries continuata, à primordiis vſque ad finem à ſapiente obſeruatur. Solſtitiorum viciſſitudinẽ, τροπῶν ἀλλαγάς, verſionũ mutationes. hoc eſt ſolis conuerſiones. quæ ſunt duæ, vna hyberna, qua ad nos accedere incipit: altera æſtiua, qua non vltrà progreditur, ſed ad inferiores circulos recedere incipit: ſolſtitia duo appellantur. Græcè ἡλίου τροπαί ſolis verſiones, & tropici nominantur. Ac tempeſtatum verietatem, καὶ μεταβολὰς τῶν καιρῶν, & commutationes temporum. Sed hoc loco καιροὶ non ſignificant tam tempus generale, quàm partem temporis opportunam ac tempeſtiuam: vt tempus hybernum, vernum, æſtiuum. Quidam vertũt Tempeſtiuitates. Cicero de Natura deorum, nominat tempeſtates ac temporum varietates, cælique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubeſcant. Libro verò 1. Quæſtionum Tuſc. viciſſitudines dierum atque noctium, commutationéſque temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum & ad temperationem corporum aptas.

19 Annorum circuitus, &c. ἐνιαυτῶν κύκλους καὶ ἀστέρων θέσεις. Annorum circulos, ac ſiderum poſitiones. Eam ſolis repetitam conuerſionem, quæ annos conficit, vulgò annorum reuolutionem appellãt. 20 Iráſque beſtia. καὶ θυμοὺς θηρίων impetúſque ferarum iracundos. Quidam Affectus vertũt, accipientes genus pro ſpecie. Nam θυμοειδὴς eſt illa pars in beſtiis atque hominibus, in qua eſt ſedes iracundiæ, itaque vim iraſcibilem in beſtiis intelligit. Ventorum vim, πνευμάτων βίας, ſpirituum violentias. hoc eſt ventorum impetus, atque flatus eorum violentos. 21 Omnia denique quæ ſunt recon.& aperta ὅσα τέ ἐστι κρυπτὰ καὶ ἐμφανῆ Et quæcunque ſunt occulta & perſpicua. Particula τέ eſt finalis, qua in fine orationis γενικῶς vniuerſéque concluditur ſuperior rerum diſtributio ac enumeratio.

22 Simplex, multiplex, μονογενές, πολυμερές, vnigenus, multiplex. μονογενῆ à Græcis dicuntur, quæ ſunt vnius generis, aut vnius modi, quæ ſimplicia Latinè dici poſſunt. quibus opponuntur, τὰ πολυμερῆ quæ multarum ſunt partium. Itaque verti Simplex, multiplex, vt hæc varia diuerſáque natura ac vis ſpiritui tribuatur pro varietate rerum in quibus verſatur: quarum aliæ ſunt ſimplices ac vnius modi, aliæ verò multiplices & compoſitæ. Ita Cicero de Legibus libro 1, de vi mentis ingeniique hominis loquitur, Animal hoc prouidum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis & conſilii, quem vocamus hominem. Multiplex vocat & quaſi varium hominis ingenium, quod multas & diuerſas res comprehendere poteſt, eáſque ratiocinatione colligere. Eſt enim (vt inquit Ariſtoteles) νοῦς, hoc eſt mens aut intellectus, principiorũ rerúmque ſimplicium, atque intelligibilium: ratio verò, rerũ multiplicium ac compoſitarum, quæ ratiocinatione cõprehendũtur. Propter hanc facultatem diuerſam, ſpiritus ſimplex & multiplex dici poteſt. Poteſt etiam dici πνεῦμα μονογενὲς καὶ πολυμερές, ſpiritus vnigenus ſiue vnigenitus, & multiplex, quòd ab illa ſimplici atque vnica Dei natura ortus ac profectus, ſe per has mundi partes quaſi per ramos diffundat. Subtilis, λεπτόν, tenuis, nulla mole craſſitiéque corporea grauatus, ſed leuis, agilis, atque expeditus: & propterea εὐκίνητον, id eſt mobilis, in quo ſumma motus eſt celeritas. Illuſtris, τρανός, ſplendidus, aut lucidus. Nã quum τρανὸν, planũ apertúmque ſignificet, & τὸ λαμπρὸν, ſiue lucidum: malo ad ſplendorem referre. nam ſtatim σαφὲς appellat. Impollutus, ἀμόλυντον, incontaminatus. hoc eſt purus, omni labe maculáque vacuus. vt hoc nomen cum præcedente coniungatur. Nam quum natura ſit lucidus ac ſplendidus, ſplendorẽ habet purũ: ſicut Iohannes dicit in prima ſua epiſt.cap.1.c.5, Deus lux eſt, & in eo nullæ ſunt tenebræ. Expeditus, ἀκώλυτον, prohiberi neſcius, aut qui non poteſt prohiberi. ſicut ἀνεμπόδιστον qui impediri non poteſt. Nam vi ſua peruadit omnia, impedimentáque perrumpit.

23 Certus, ſecurus, ἀσφαλές, ἀμέριμνον, tutus, ſolicitudine vacuus. hoc eſt quietus ac tranquillus.

ʼomnipotens,omnia perſpiciens ,atque per omnes ſpiritus intelli
gentes, puros,ſubtiliſſimóſque permeans.
ʼNullus enim eſt motus,quem agilitate ſua non ſuperet ſapien 24
tia,ʼquæ propter ſuam puritatem per omnia pertinet ac permeat.
ʼEſt enim vapor virtutis Dei , & defluxus gloriæ omnipotentis 25
ſyncerus:quapropter nihil polluti in eam cadit.
Etenim lucis æternæ ſplẽdor eſt,atque ſpeculum virtutis Dei, 26
nulla macula aſperſum,eiúſque imago bonitatis.
Quum autẽ vnica ſit,omnia poteſt:in ſeipſáque manẽs inno- 27
uat omnia,ʼac ſingulas per ætates in ſanctas ſe transferẽs animas,
amicos Dei,Prophetáſque efficit.
Neminem enim diligit Deus,ʼniſi qui cum ſapientia conſuetu 28
dinem habeat.
Eſt enim ipſa ſpecioſior ſole,ſupráque omnem aſtrorum ſitum 29
collocata,& luci comparata prior inuenitur.
Hanc enim nox excipit, ſapientiam autem non vincit malitia. 30

Cap. VIII.

Perſeuerat in laudibus ſapientiæ

PErtingit autem ab extremo ad extremũ fortiter, ʼatque om- 1
nia vtiliter moderatur.
Hanc ego dilexi,&ʼà iuuentute mea quæſiui,ʼac ſponſam mihi 2
ſtudui adiungere, ʼamoréque pulchritudinis eius captus ſum.
ʼNobilitatem eius hoc illuſtrat,quòd vnà cum Deo viuit, Do 3
minúſque omnium illam dilexit.
ʼEſt enim perita ſcientiæ Dei,atque ei initiata,ʼeiúſque operum 4
electrix.
Quòd ſi diuitiarũ eſt in vita poſſeſſio deſiderabilis:quid ſapien 5
tia omnia operante locupletius?
ʼSi autem prudẽtia agit,atque opera efficit : ʼquid illa in rerum 6
natura artificioſius eſt?
Si verò iuſtitiam quis diligit:ʼlabores huius virtutes ſunt:tem- 7
perantiam enim docet,& prudentiam,iuſti-

ſecurus,omnem habẽs virtutem, omnia proſpiciens, & qui capiat omnes ſpiritus : intelligibilis, mundus, ſubtilis.
Omnibus enim mobilibus mobilior eſt ſapientia: attingit autem vbique propter ſuam munditiam. D
Vapor eſt enim virtus Dei, & emanatio quædã eſt claritatis omnipotẽtis Dei ſyncera:& ideo nihil inquinatum in eam incurrit.
|Candor eſt enim lucis æternæ, & ſpeculũ ſine macula Dei maieſtatis, & imago bonitatis illius. Hebr.
Et quum ſit vna, omnia poteſt: & in ſe permanens omnia innouat, & per nationes in animas ſãctas ſe trãſfert, amicos Dei & Prophetas conſtituit.
Neminẽ enim diligit Deus, niſi eũ qui cum ſapientia inhabitat.
Eſt enim hæc ſpecioſior ſole, & ſuper omnem diſpoſitionem ſtellarũ, luci comparata inuenitur prior.
Illi enim ſuccedit nox: ſapientiam autem non vincit malitia.

Cap. VIII.

ATtingit ergo à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter.
Hanc amaui, & exquiſiui eam à iuuentute mea, & quæſiui ſponſam mihi eã aſſumere, & amator factus ſum formæ illius.
Generoſitatem illius glorificat, cõtuberniũ habẽs Dei, ſed & omnium Dominus dilexit illam.
Doctrix enim eſt diſciplinæ Dei, & electrix operum illius.
Et ſi diuitiæ appetũtur in vita: quid ſapientia locupletius , quæ operatur omnia?
Si autem prudẽtia operatur: quis horum quæ ſunt, magis quàm illa, eſt artifex?
Et ſi iuſtitiam quis diligit: labores huius magnas habẽt virtutes: ſobrietatẽ enim & prudentiã docet, & iuſti

Omnip. παντοδύναμον qui omnia poteſt.ſiue omnipotentia præditus. 24 Nullus enim eſt motus,quem agil.ſua non ſup. ſapien.πάσης γὰρ κινήσεως κινητικώτερον σοφία, omni enim motu mobilior ſapientia.i.celeritate motus ſui omnem motum vincit. |Quæ propter ſuam puritat.per omnia pertinet & perm. διήκει δὲ καὶ χωρεῖ διὰ πάντων διὰ τὴν καθαρότητα, peruenit[ſiue pertingit]ac vadit per omnia propter ſuam puritatem. 27 Ac ſingulas per ætatẽs in ſanc.ſe tranſſ.animas, καὶ κατὰ γενεὰς εἰς ψυχὰς ὁσίας μεταβαίνουσα, & per ætates in animas ſanctas tranſcendens. 28 Niſi qui cum ſapientia conſuetudinem habeat.εἰ μὴ τὸν σοφίᾳ συνοικοῦντα. niſi cum ſapientia habitantem.hoc eſt,eum qui ſapientiæ ſit deditus.

CAPVT VIII.

1 Pertingit autem ab extremo ad extremũ fort. διατείνει δὲ ἀπὸ πέρατος εἰς πέρας ἐρρωμένως,pertingit à fine in finem fortiter. Quidam coniungunt hæc duo membra cum fine præcedentis capitis : ſed poſſunt non malè ad hoc referri. Atque omnia vtiliter moderatur. καὶ διοικεῖ τὰ πάντα χρηστῶς. ac diſponit[ſiue regit]omnia vtiliter. Eſt enim διοικεῖν verbum proprium œconomiæ, ſed ad omnem aliam rectionem,atque adminiſtrationem transfertur. 2 A iuuentute mea ἐκ νεότητός μου ab adoleſcentia mea.ſiue ab ineunte ætate,in qua ſapientiæ ſtudium amórque in eius animo exarſit. Ac ſponſam mihi ſtudui adiungere, καὶ ἐζήτησα νύμφην ἀγαγέσθαι ἐμαυτῷ, & quæſiui ſponſam ducere mihi ipſi.quibus verbis ſignificat ſummam coniunctionẽ ac conſuetudinem, quæ ſponſo cum ſpõſa intercedit. Amoréque pulchritudinis eius captus ſum. καὶ ἐραστὴς ἐγενόμην τοῦ κάλλους αὐτῆς. & amator fui pulchritudinis eius. hoc eſt adamaui formam eius,quæ(vt ſcripſit Cicero ex Platone)ſi oculis cerneretur,mirabiles amores excitaret. 3 Nobilitatem eius hoc illuſtrat, quòd vnà,&c. εὐγένειαν δοξάζει συμβίωσιν θεοῦ ἔχουσα, nobilitatem illuſtrat habens cum Deo conuictum.orta enim à Deo,perfamiliariter cum eo viuit. Significat συμβιῶσαι conſuetudinem vitæ habere cum aliquo.Inde συμβίωσις familiaris conuictus, vſuſque vitæ cõiunctus dicitur. 4 Eſt enim perita ſcientiæ,&c. μύστις γάρ ἐστι τῆς τοῦ θεοῦ ἐπιστήμης καὶ αἱρετὶς τῶν ἔργων αὐτοῦ. eſt enim doctrix ſcientiæ Dei, operúmque eius electrix.μύστης & μύστις: in fœminino ſignificat eum & eam qui myſteriis,hoc eſt ſacris occultis, eſt initiatus, atque in eorum diſciplina vel tradenda vel percipienda verſatur.Quidam vertit μύστις ſacerdos,non malè,ſi ad ſenſum referatur. Ego pluribus verbis exprimere malui,vt nominis vis melius intelligatur. Eſt igitur ſapientia quaſi quædam ſacerdos & magiſtra ſanctæ Dei diſciplinæ.
Eiúſque operum electrix, αἱρετὶς τῶν ἔργων αὐτοῦ, Quædam exemplaria habent εὑρετὶς inuentrix:vt doctrix diſciplinæ Dei, & inuentrix operum eius, diſtinguantur:vtraque lectio probari poteſt. Si electrix legatur,nomen ſuperius μύστις accipi poterit pro diſcipula ac initiata.Si hic legatur inuentrix, illud pro doctrice & magiſtra accipietur.
6 Si autem prudentia agit,atque opera efficit, εἰ δὲ φρόνησις ἐργάζεται, ſi autem prudẽtia operatur.Ego duobus verbis verti, propterea quòd nomẽ prudentiæ hoc loco ad omnes artes pertinet , omnémque tum adminiſtrationem rerum, tum effectionem molitionémque comprehendit.hoc eſt(vt Ariſtoteles appellat) πρᾶξιν καὶ ποίησιν. Eſt autem adminiſtratio rerum ciuilium ac domeſticarum propria prudẽtiæ:effectio verò ac molitio operum ad artem magis pertinet. Quid illa in rerum natura,&c.τίς τῶν ὄντων αὐτῆς μᾶλλόν ἐστι τεχνῖτις; quis eorum quæ ſunt magis eſt artifex? hoc eſt eorum effectrix quæ aut in natura ſunt,aut vita. 7 Labores eius virtutes ſunt: οἱ πόνοι ταύτης εἰσὶν ἀρεταί,hoc eſt, res in quibus elaborat,ſunt virtutes.verſatur enim ſapientia in conformandis hominum moribus,ac virtutibus comparandis.

tiam, & virtutem, quibus vtilius nihil eſt in vita hominibus.

B Et ſi multitudinem ſcientiæ deſiderat quis: ſcit præterita, & de futuris æſtimat: ſcit verſutias ſermonum, & diſſolutiones argumentorum: ſigna & monſtra ſcit antequam fiant, & euentus temporum & ſeculorum.

Propoſui ergo hanc adducere mihi ad conuiuendũ: ſciens quoniam mecum communicabit de bonis, & erit allocutio cogitationis & tædii mei.

Habebo propter hanc, claritatem ad turbas, & honorẽ apud ſeniores iuuenis:

Et acutus inueniar in iudicio, & in conſpectu potentium admirabilis ero, & facies principũ mirabũtur me.

C Tacentem me ſuſtinebunt, & loquentem me reſpicient, & ſermocinante me plura, manus ori ſuo imponent.

Præterea habebo per hãc, immortalitatem: & memoriam æternã his qui poſt me futuri ſunt, relinquam.

Diſponam populos: & nationes mihi erunt ſubditæ.

Timebunt me audiẽtes reges horrendi: in multitudine videbor bonus, & in bello fortis.

Intrans in domum meam conquieſcam cum illa: non enim habet amaritudinem conuerſatio illius, nec tædium cõuictus illius, ſed lætitiam & gaudium.

D Hæc cogitans apud me, & commemorans in corde meo quoniam immortalis eſt in cognatione ſapientiæ,

Et in amicitia illius delectatio bona, & in operibus manuum illius honeſtas ſine defectione, & in certamine loquelæ illius ſapientia, & præclaritas in communicatione ſermonum ipſius: circuibam quærens, vt mihi illam aſſumerem.

Puer autẽ eram ingenioſus, & ſortitus ſum animam bonam.

Et quum eſſem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum.

Et vt ſciui quoniam aliter non poſſem eſſe continens, niſi Deus det, & hoc ipſum erat ſapientiæ, ſcire cuius

tiam,ac fortitudinem,quibus nihil eſt hominibus in vita vtilius.
8 ʹPræterea ſiquis multarum vſum rerum deſiderat, hæc antiqua
nouit,& futura cõiectat,ʹſermonum verſutias atqueʹænigmatum
explicationes intelligit,ſigna & prodigia prænoſcit,euẽtúſque tẽ-
peſtatum ac temporum.
9 Itaque hanc decreui mihiʹad vſum vitæ ac conſuetudinẽ adiun-
gere,ʹcertò ſciens eam bonorum conſultricem mihi fore,curarũ-
que ac moleſtiæ conſolatricem.
10 Gloriam in vulgus propter hanc adipiſcar, & honorem apud ſe-
niores iuuenis.
11 Acutus inueniar in iudicio,in conſpectúque potentum ero ad-
mirabilis.
12 ʹMe tacentem expectabunt,ʹloquentémque attentè audiẽt,ʹat-
que dum pluribus diſſeram,ori ſuo manum apponent.
13 Propter hãc,immortalitatem obtinebo,ʹac relinquam memo-
riam poſteris ſempiternam.
14 Populos gubernabo,nationéſque mihi ſubditæ erunt.
15 Tyranni formidabiles quum audierint,me extimeſcẽt,ʹin mul
titudine bonus videbor,& in bello ſtrenuus.
16 ʹIn hac domum meam ingreſſus conquieſcam:ʹnullam enim a-
cerbitatem habet conſuetudo ipſius, nec vllam moleſtiam eius
conuictus,ſed lætitiam & gaudium.
17 Hæc apud me reputans, ʹſummáque animi cura perpẽdens eſſe
immortalitatem in cognatione ſapientiæ,
18 Et bonã in amicitia illius delectationem,ʹdiuitiáſque inexhau-
ſtas in laboribus manuum eius,ʹatque in cõgreſſione collocutio-
néque eiuſdem prudentiam,atque in communicatione ſermonũ
gloriam:circumeundo quærebam,vt eam apud me reciperem.
19 Eram autem puer,ʹeximia ingenii indole præditus,bonámque
animam ſortitus.
20 Imò verò quum eſſem bonus, in corpus introiui impollutum.
21 ʹQuum autem intellexiſſem,me nõ aliter *eius* compotem fore,
quàm ſi Deus *eam* daret,ʹquod ipſum erat prudentiæ, intelligere

Præterea ſiquis mult.vſum rerum deſid. εἰ δὲ καὶ πολυπειρίαν ποθεῖ τις, ſi autem etiam experientiam multarum rerum deſiderat quis. Sermonum verſutias στροφὰς λόγων,hoc eſt fallacias orationis, ἀπὸ τοῦ στρέφεσθαι à vertendo:ſicut verſutus & verſutia dicitur. AEnigmatum explic. λύσεις αἰνιγμάτων ſolutiones ænigmatum.Sunt enim obſcuræ atque implicatæ ſententiæ: itaque λύεσθαι dicuntur,hoc eſt ſolui ac explicari. 9 Ad vſum vitæ ac conſ.adiun. ἀγαγέσθαι πρὸς συμβίωσιν,adiũgere ad conuictũ.Quidã vertunt,ſociã vitæ adiungere,pro conciliare ad vitæ ſocietatẽ. Certò ſciens eam,&c. εἰδὼς ὅτι ἔσται μοι σύμβουλος ἀγαθῶν, καὶ παραίνεσις φροντίδων καὶ λύπης, ſciens quòd erat mihi cõſiliaria bonorũ,& admonitio[ſiue cõſolatio]curarũ ac moleſtiæ. παραινεῖν Græcè non ſolũ admonere adhortarique ſignificat, ſed etiã conſolari:hine παραίνεσις pro ſolatio ac moleſtiæ leuamẽto accipitur: ſicut παρακαλεῖν καὶ παράκλησις.Itaque hoc vult ſignificare,eã & cõſiliũ bonũ daturã,& ſolatiũ in curis moleſtiiſque gratũ. 12 Me tacentẽ expect. σιγῶντά με περιμενοῦσι, ſilẽtem me ſuſtinebunt. hoc eſt, cũ ſũma expectatione attendent vt ego loquar. περιμένειν enĩ expectare ſignificat.Tria hoc loco ponũtur de auditoribus ad ſapiẽtis commendationem, expectatio, oratio,maxima attentio & ſilentiũ in progreſſu copioſæ orationis. Loquentémque attentè aud. καὶ φθεγγομένῳ προσέξουσι, ac loquenti attendent. Significat enim προσέχειν attentè diligentérque audire. Hinc προσεκτικοὶ attenti auditores ab Ariſtotele dicuntur. Atque dũ pluribus,&c. καὶ λαλοῦντος ἐπὶ πλεῖον, χεῖρα ἐπιθήσουσιν ἐπὶ τὸ στόμα αὐτῶν, me amplius adhuc loquẽte manũ imponent ori ſuo.Significat autem hæc manus ad os appoſitio atque admotio,ſummũ ſtudium voluptatémque, quæ φιληκοΐα Græcè appellatur.Faciunt enim audientiam,qui ita ſilent.Hinc apud oratores,maximo cum ſilentio aliquem audire,quum ſummam attentionẽ voluntatémque audiendi ſignificant. 13 Ac relinquam memoriã poſteris ſemp. καὶ μνήμην αἰώνιον τοῖς μετ' ἐμὲ ἀπολείψω, & memoriam æternam poſt me futuris relinquam.hoc eſt poſteris,ſiue poſteritati. 15 In multitudine,&c. ἐν πλήθει φανοῦμαι ἀγαθός, καὶ ἐν πολέμῳ ἀνδρεῖος,in vulgus bonus apparebo,& in bello fortis.Duæ ſunt maximæ virtutes:altera tempore pacis iuſtitia,ex qua boni viri appellantur.Nihil eſt,inquit Cicero,tam populare,quàm bonitas.Altera tempore belli ſummam opportunitatem habet,fortitudo.
16 In hac domum meam ingreſſus,conquieſ. εἰσελθὼν εἰς τὸν οἶκόν μου προσαναπαύσομαι αὐτῇ, quum intrauero[hoc eſt me recepero] in domum meam,acquieſcam in ea.Significat priuatam delectationem,quam habet domi cum ſapientia. Nam omnia eius adiumenta aut ſunt publica,aut priuata. Nullam enim acerbitatem,&c. οὐ γὰρ ἔχει πικρίαν ἡ συναναστροφὴ αὐτῆς, non enim habet amarulentiam conuerſatio ipſius.hoc eſt,ipſius conſuetudo non eſt amara,ſed ſuauis & iucunda. 17 Summáque animi cura perp. καὶ φροντίσας ἐν τῇ καρδίᾳ μου,& curans in corde meo.hoc eſt ſtudioſe ac ſolicitè conſiderans.Significat enim ſuſceptam cogitationem cum ſtudio curáque cõiunctam. 18 Diuitiáſque inexhauſtas καὶ πλοῦτος ἀνεκλειπής, diuitiæ quæ nunquam deficiunt,vt antea theſaurum ἀνεκλιπῆ appellauit. diuitiæ perpetuæ dici poſſunt. Atque in congreſſione,&c. καὶ ἐν συγγυμνασίᾳ τῆς ὁμιλίας αὐτῆς, & in coexercitatione colloquii eius. ὁμιλίαι cõgreſſus colloquiáque appellãtur. 19 Eximia ingenii indole præd. εὐφυής, bene natus,ſiue natura optima præditus. εὐφυΐα enim ſignificat naturalem ingenii animique bonitatem,quæ indoles à Latinis appellari ſolet. 21 Quum autem intellexiſſem γνοὺς δὲ ὅτι οὐκ ἄλλως ἔσομαι ἐγκρατής,quum autem cognouiſſem quòd non aliter potirer, ſubaudias,ſapientia. hoc eſt, quòd eam nunquam aliter conſequerer,aut adipiſcerer. Eſt enim ἐγκρατής,qui compos ac particeps eſt rei alicuius. Quod ipſum erat.&c. καὶ τοῦτο δ' ἦν φρονήσεως τὸ εἰδέναι τίνος ἡ χάρις,atque hoc ipſum erat prudentiæ,ſcire cuius hæc gratia.ſubaudiendum,eſſet.

cuius hoc eſſet beneficium,'adii Dominũ, eúmque oraui, ac di-
xi toto corde meo, Cap. IX.

Oratio Salomonis pro ſapientia habẽda.

DEus patrum ac'Domine miſericordiæ, qui omnia creaſti ver 1
bo tuo,
Atque hominem tua ſapientia effeciſti,'vt rebus abs te conditis 2
dominaretur,
Et adminiſtraret mũdũ in ſanctitate ac iuſtitia, rectitudinéque 3
cordis iudicium exerceret:
Da mihi aſſidentem thronis tuis ſapientiam,'& ne me numero 4
ſeruorum tuorum ſummoueas:
Quoniam ego ſeruus tuus ſum, ac filius ancillæ tuæ,'homo im- 5
becillus, ac vitæ breuis,'& minor quàm vt iudicium ac leges poſ-
ſim intelligere.
Nam etiam ſiquis fuerit perfectus inter filios hominũ, tamen 6
ſi ſapientia abſit tua, nihili æſtimabitur.
Tu me elegiſti regem populi tui, & iudicem filiorũ tuorum, ac 7
filiarum.
'Iuſſiſti *me* ædificare templum in monte ſancto tuo, & in vrbe 8
habitationis tuæ 'altare inſtar tabernaculi ſancti, quod præparaſti
ab initio.
Ac tecum vnà eſt ſapientia, quæ tua nouit opera, quæque tunc 9
affuit quum mundum efficeres, quæ ſcit quid in oculis tuis gra-
tum ſit, ac rectum in tuis præceptis.
'Hãc demitte è ſanctis cælis, atque à ſolio gloriæ tuæ eam mit- 10
te,'vt præſens mecum laboret, atque intelligam quid acceptum
ſit apud te.
Nouit enim ac intelligit omnia, ac me deducet in actionibus 11
meis'moderatè, atque in gloria ſua cuſtodiet.
Et erunt accepta opera mea,'ac rectè populum tuum diiudica- 12
bo, eróque dignus ſolio patris mei.
Quis enim homo cõſilium Dei intelligat? aut quid velit Deus, 13
animo comprehendat?
Nam cogitationes mortalium timidæ ſunt, 'ac noſtræ opinio- 14
nes fallaces.
'Corpus enim corruptioni obnoxium aggrauat animã, ac ter- 15
renum domicilium'plenam curarum mentem deprimit.
Ac vix quæ in terra ſunt, coniectura aſſequimur, & quæ in ma- 16

eſſet hoc donum: adii Dominum, & deprecatus ſum illum, & dixi ex totis præcordiis meis, Cap. IX.

1 DEus parentum, & Domine miſericordiæ, qui feciſti omnia verbo tuo,

2 Et ſapientia tua conſtituiſti hominem, vt dominaretur creaturæ quæ à te facta eſt,

3 Vt diſponat orbem terrarum in æquitate & iuſtitia, & in directione cordis iudicium iudicet:

4 Da mihi ſedium tuarũ aſſiſtricem ſapientiam, & noli me reprobare à pueris tuis: 3.Reg.3.b.9

5 Quoniam ſeruus tuus ſum ego, & filius ancillæ tuæ, homo infirmus, & exigui temporis, & minor ad intellectum iudicii & legum. Pſal.115.b.16

6 Et ſiquis erit conſummatus inter filios hominum, ſi ab illo abfuerit ſapientia tua, in nihilum cõputabitur. B

7 Tu elegiſti me regem populo tuo, & iudicem filiorum tuorum, & filiarum. 1.Para.28.a.5 2.para.1.b.9

8 Et dixiſti me ædificare templum in monte ſancto tuo, & in ciuitate habitationis tuæ altare, ſimilitudinem tabernaculi ſancti tui, quod præparaſti ab initio.

9 Et tecum ſapientia tua, quæ nouit opera tua, quæ & affuit tunc quum orbem terrarum faceres, & ſciebat quid eſſet placitũ oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis. Prou.8.c.22 iohan.1.a.1 C

10 Mitte illam de cælis ſanctis tuis & à ſede magnitudinis tuæ, vt mecum ſit & mecum laboret, vt ſciam quid acceptum ſit apud te.

11 Scit enim illa omnia, & intelligit, & deducet me in operib⁹ meis ſobriè, & cuſtodiet me in ſua potentia.

12 Et erunt accepta opera mea, & diſponam populum tuum iuſtè, & ero dignus ſedium patris mei.

13 Quis enim hominum poterit ſcire conſilium Dei? aut quis poterit cõgitare quid velit Deus? Eſa.40.c.13 rom.11.d.34 1.cor.2.d.16

14 Cogitationes enim mortalium timidæ, & incertæ prouidẽtiæ noſtræ.

15 Corpus enim quod corrumpitur aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit ſenſum multa cogitantem.

16 Et difficile æſtimamus quæ in ter- D

Adii Dominum ἐνέτυχον τῷ κυρίῳ cõueni Dominum, ad eum acceſſi: quo verbo Paulus ſæpe vtitur. Hinc ἔντευξις pro interpellatione ac ſupplicatione.

IN CAPVT IX.

1 Domine miſericordiæ, κύριε ἐλέους, quædam exemplaria habent ἐλέους σοῦ miſericordiæ tuæ, ſed mendoſè. Nam & illud pronomen ſuperuacaneum eſt, & codices caſtigatiores non legunt. 2 Vt rebus abs te, &c. ἵνα δεσπόζῃ τῶν ὑπὸ σοῦ γενομένων κτισμάτων, vt dominetur creaturis à te factis. 4 Et ne me numero, &c. καὶ μή με ἀποδοκιμάσῃς ἐκ παίδων σου, & ne me reprobes à ſeruis tuis. Nã ita melius vertitur, quàm pueris. Cupit enim numerari inter ſeruos Dei ac miniſtros, vt rex ei ſeruiat: propterea ſpiritum ſapientiæ poſtulat, ac verba ſubiuncta eum eſſe ſenſum ſatis oſtendũt, Quoniã ego ſeruus tuus, & filius ancillæ tuæ. 5 Homo imbecillus, ac vitæ breuis, ἄνθρωπος ἀσθενὴς καὶ ὀλιγοχρόνιος, homo infirmus, ac exigui temporis. cuius vita non eſt diuturna ſed breuis: cui opponitur πολυχρόνιος longæ vitæ. Et minor quã, &c. καὶ ἐλάσσων ἐν συνέσει κρίσεως καὶ νόμων, minor in intelligentia iudicii ac legũ. hoc eſt inferior ſiue, imbecillior, quã vt iudicia & leges intelligã. 8 Iuſſ. edif. εἶπας οἰκοδομῆσαι, dixiſti ædificare. Ita Paulus 2.Cor.4.b.6, ὁ θεὸς εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, Deus qui iuſſit è tenebris lucem exiſtere. Altare inſtar taberna. θυσιαστήριον μίμημα σκηνῆς, altare imitationem tabernaculi, hoc eſt ad exẽplar ſiue imitationem tabernaculi factũ. Eſt enim μίμημα aliquid imitatione ac ſimilitudine expreſſum, atque ad propoſitum exemplar conformatum. 10 Hanc demitte è ſanctis, &c. ἐξαπόστειλον αὐτὴν ἐξ ἁγίων οὐρανῶν, καὶ ἀπὸ θρόνου δόξης σου πέμψον αὐτήν emitte eam è ſanctis cælis, & à ſede gloriæ tuæ mitte eam. Nam hæc duo verba idem ſignificantia in omnibus Græcis codicibus leguntur. Ea vehementiam orationis ſignificant. Vt præſens mecũ lab. ἵνα συμπαροῦσά μοι κοπιάσῃ, vt aſſiſtens mihi laboret. hoc eſt, mihi ſit præſto, ac meos labores adiuuet. 11 Moderatè σωφρόνως, ſobriè. Alii vertunt, prudenter: non malè. ſed moderata rerum actio cum prudentia coniuncta eſt, itaque moderatè malui vertere. 12 Ac rectè populũ tuum diiudic. καὶ διακρινῶ τὸν λαόν σου δικαίως, & diiudicabo populum tuum iuſtè. Alii vertunt gubernabo συνεκδοχικῶς. ego ſimplicitatem verbi retinere malui, præſertim quum ſignificet forenſem ac iudicialem diſceptationem. in qua ius vnicuique tribuitur. 14 Ac noſtræ opiniones fallaces. καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι ἡμῶν, incertæ inuẽtiones [ſiue rationes] noſtræ. Eſt enim ἐπίνοια excogitatio ac inuentio: accipitur pro opinione. 15 Corpus enim corruptioni obnoxium φθαρτὸν γὰρ σῶμα, corruptibile enim corpus. Alii fragile vertunt. hoc eſt caducũ: ſed nomen Græcum plus ſignificat. Sic Paulus externum hominem φθειρόμενον dicit, qui cum deſideriis ſuis corrumpitur. Plenam curarum mentem νοῦν πολυφρόντιδα, mentem multarum curarum, ſiue multis curis diſtractam atque occupatam. hoc eſt, ſolicitam & anxiam.

ra ſunt: & quæ in proſpectu ſunt, inuenimus cum labore: quæ autem in cælis ſunt, quis inueſtigabit?

17 Senſum autem tuum quis ſciet, niſi tu dederis ſapientiã, & miſeris Spiritum ſanctum tuum de altiſſimis:

18 Et ſic correctæ ſint ſemitæ eorũ qui ſunt in terris, & quæ tibi placent didicerint homines?

19 Nam per ſapientiam ſanati ſunt, quicunque placuerunt tibi Domine à principio.

Cap. X.

1 HAEc, illum qui primus formatus eſt à Deo pater orbis terrarum, quum ſolus eſſet creatus, cuſtodiuit, & eduxit illum à delicto ſuo.

Gen.1.c.10

2 Et dedit illi virtutẽ cõtinendi oĩa.

Gen.4.b.8

3 Ab hac vt receſſit iniuſt⁹ in ira ſua, per iram homicidii fraternitatis deperiit.

Gen.7.b.11

4 Propter quod quum aqua deleret terram, ſanauit iterum ſapientia, per cõtemptibile lignũ iuſtũ gubernans.

Gen.11.a.1

5 Hæc & in conſenſu ſuperbiæ, quũ ſe nationes extuliſſent, ſciuit iuſtum, & conſeruauit ſine querela Deo, & in filiis miſericordia fortem cuſtodiuit.

Gen.19.e.17

6 Hæc, iuſtum à pereuntibus impiis liberauit fugientem, deſcẽdente igne in pentapolim.

B

7 Quibus in teſtimonium nequitiæ fumigabunda conſtat deſerta terra, & incerto tempore fructus habentes arbores, & incredibilis animæ memoria ſtans figmentum ſalis.

8 Sapientiam enim prætereuntes nõ tantum in hoc lapſi ſunt vt ignorarent bona: ſed & inſipientiæ ſuæ reliquerunt hominibus memoriam, vt in his quæ peccauerũt, nec latêre potuiſſent.

Gen.28.a.5.e.11

9 Sapientia autem hos qui ſe obſeruant, à doloribus liberauit.

10 Hæc autem, profugum iræ fratris iuſtum deduxit per vias rectas, & oſtendit illi regnum Dei, & dedit illi ſcientiam ſanctorum, honeſtauit illũ in laboribus, & compleuit labores illius.

nibus verſantur, cum labore inuenimus: quis autem ea perueſtigauit quæ ſunt in cælis?

17 Cõſilium autem tuum quis nouit, "niſi tu dederis ſapientiam, ac de altiſſimis Spiritum ſanctum tuum miſeris?

18 "Nam ita viæ eorum qui terram incolunt, directæ fuerunt, ac quæ tibi placent, didicerunt,

19 Et ſunt ſapientia conſeruati.

Cap. X.

1 HAEc "patrem mundi primum formatum, ſolúmque creatũ conſeruauit, "eúmque à ſuo lapſu aſſeruit. — Sapientiæ laus à liberatione eorũ quos ab initio hucuſq; ſanauit.

2 "Atque illi eam vim dedit qua omnia vincere poſſet.

3 Ab hac verò iniuſtus quum defeciſſet in ira ſua, "furiis fraterni paricidii interiit.

4 "Propter quem demerſam diluuio terram ſapientia iterũ conſeruauit, quum iuſtum exiguo ligno gubernaſſet.

5 "Hæc etiam iuſtum inter gentes malitioſa conſpiratione coniũctas inuenit, ſeruauítque Deo inculpatum, "atque in viſceribus filii fortem præſtitit.

6 Hæc iuſtum pereuntibus impiis liberauit "fuga ereptum ex incendio, quod in quinque ciuitates demiſſum eſt.

7 Quarum etiamnum malitiæ teſtimonium "fumoſa extitit terra, "plantæque fructus ferentes, qui nunquam ad maturitatẽ perueniũt, atque ſalis ſtatua monumẽtũ animæ diffidẽtis cõſtituta.

8 "Nam contemptores ſapientiæ, non ſolùm eo ſunt incommodo affecti, quòd res bonas ignorarunt: "ſed etiam ad vitam monumentum ſuæ inſipientiæ reliquerunt, vt ne in iis quidem, in quibus ſunt lapſi, latere poſſint.

9 "Cultores autem ſuos ſapientia ærumnis liberauit.

10 "Hæc iuſtum à fratris ira profugum per rectas deduxit vias, Dei regnum ei oſtendit: cognitionémque ſanctorum ei dedit, locupletauit eum in ærumnis, "eiúſque labores ſumma bonorum copia compenſauit.

18 Nam ita viæ eorum, &c. καὶ οὕτως διωρθώθησαν αἱ τρίβοι τῶν ἐπὶ γῆς, Et ita directæ fuerunt viæ eorum qui in terra. ſubaudiendum verbum, vixerunt, aut fuerunt. Nam ita malo vertere in præterito, quàm in præſenti. & Directæ fuerunt, quoniã ſtatim in ſequentibus capitibus commemorat exempla eorum qui ſapientia gubernati, pericula huius præſentis vitæ euaſerunt.

IN CAPVT X.

1 Patrem mundi primum for. πατέρα κόσμου πρωτόπλαστον, patrem mundi primum fictum. Adamum intelligit, qui à Deo ex luto terræ formatus eſt. Eúmque à ſuo, &c. καὶ ἐξείλετο αὐτὸν ἐκ παραπτώματος ἰδίου. Ad verbum, extendit eum è lapſu, ſiue delicto proprio. hoc eſt, extraxit, atque (vt verti) aſſeruit, ac vindicauit. 2 Atque illi eam vim dedit, &c. ἔδωκέ τε αὐτῷ ἰσχὺν κρατῆσαι ἁπάντων. Ac dedit ei robur [aut vires] vincendi omnia. Verbum κρατεῖν ſignificat ſuperare, ac dominari, ſiue imperium habere. Sed hoc loco malui vertere, vincere quàm dominari: propterea quòd non legimus Adam habuiſſe dominatum in omnia. Eam autem habuit fidem ac virtutem, qua omnia incommoda periculáque huius vitæ ſuperauit. 3 Furiis fraterni paricidii inter. ἀδελφοκτόνοις συναπώλετο θυμοῖς. cum fratricidis periit iris. ſiue indignationibus. hoc eſt, cum odio, quo ad necandum fratrem eſt impulſus. 4 Propter quem δι' ὃν Ita malo legere quàm quod quidam δι' ὅ, propter quod. "vt pronomen maſculini generis referatur ad iniuſtum, qui hoc loco collectiuè accipitur numero ſingulari pro plurali, propter quem iniuſtum, pro iniuſtos. Nã propter eorum iniquitatẽ diluuiũ in terrã vniuerſam inuectũ eſt. 5 Hæc etiam iuſtum inter, &c. αὕτη καὶ ἐν ὁμονοίᾳ πονηρίας ἐθνῶν συγχυθέντων εὗρε τὸν δίκαιον, Hæc etiam in conſenſione prauitatis gentiũ confuſarum inuenit iuſtum. Intelligit illos quatuor gentium reges, quos Abraham fudit, ac Lot nepotẽ cum præda recuperauit. Itaque συγχυθέντων verti coniũctas, qui ſocietatem coierant, atque ad bellum iniuſtum, vires ſuas coniunxerant. Atque in viſceribus fi. &c. καὶ ἐπὶ τέκνου σπλάγχνοις. in viſceribus filii. ita malo vertere, quàm quod quidam, & vt erga filium animata: intelligit enim eam obedientiam qua Abraham à Deo in offerendo filio tentatus eſt. σπλάγχνα autem viſcera vocat affectum paternum erga filium, qui Græcè φιλοστοργία, naturalis amor parentum in liberos, in quo Deus Abrahamũ inuictũ præſtitit, atque in amore paterno erga filiũ eum fortem cõſeruauit. 6 Fuga ereptum ex incẽ. &c. φυγόντα πῦρ καταβάσιον πενταπόλεως. quũ fugiſſet ignem deſcendentem pentapolis. Intelligit Sodomam & Gomorram, tréſque ciuitates alias quæ in ea planitie fuerunt. 7 Fumoſa ext. terra, καπνιζομένη καθέστηκε χέρσος, fumigans extitit terra: vt ſignificet terram prorſus vaſtatam, quæ fumum adhuc emittens, iudicii Dei in ſe facti index ſit. Plantæque fructus ferẽ. &c. καὶ ἀτελέσιν ὥραις καρποφοροῦντα φυτά, ac imperfectis maturitatibus fructus ferentes plantæ. hoc eſt, ferentes fructus qui ad maturitatẽ nunquam perueniunt. Terra enim à Deo maledicta, maturandi vim non habet. Græci τὰ ὥραια nominant fructus tempeſtiuos. hoc eſt, tempore ſuo collectos. Hîc ὧραι ἀτελεῖς dicuntur tempora frugum inchoata nunquam perfecta. Quintilianus, fructus deformatos, in quibus forma nondum perfecta eſt. 8 Nam contempt. ſapientiæ, &c. σοφίαν γὰρ παροδεύσαντες οὐ μόνον ἐβλάβησαν, Nam qui ſapientiam prætierunt, nos ſolùm ſunt læſi in eo. Significat enim παροδεύειν, cõtemptim aliquid præterire. hoc eſt ſpernere ac contemnere. Sed etiã ad vitam, &c. ἀλλὰ καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀφροσύνης ἀπέλιπον τῷ βίῳ μνημόσυνον, ſed etiam vitæ reliquerũt ſuæ inſipientiæ monumentũ. Eſt enim μνημόσυνον res aliqua ad memoriam conſeruandam conſtituta. 9 Cultores autem ſuos τοὺς θεραπεύσαντας αὐτήν eos qui eam coluerũt. Eſt enim θεραπεύειν colere ac obſeruare. Poſtea vocat Moyſen θεράποντα τοῦ Θεοῦ ſeruum Dei. 10 Iuſtum à fratris ira profugum. φυγάδα ὀργῆς ἀδελφοῦ δίκαιον Profugum iræ fratris iuſtum. Iacobum intelligit, qui fugiens iram fratris Eſau, in Meſopotamiam profectus eſt: itaque φυγάδα appellat quaſi exulem, atque extorrem propter iram fratris. Eiuſque lab. &c. cop. cõpen. καὶ ἐπλήθυνε τοὺς πόνους αὐτοῦ. Ad verbum, ac multiplicauit labores eius. hoc eſt, maxima bonorum copia compenſauit, auxit ac cumulauit eum bonis: atque ita eius labores ſua benignitate ſubleuauit. hoc eſt, vt loquitur Scriptura, eius labores benedixit.

Legitur & ἐξείλατο extulit

Legitur & ἔγνω nouit

Legitur & ὑ θεραπεύοντας

'Quum per auaritiã opprimeretur, ei affuit, atque illũ ditauit. 11
Conſeruauit eum ab hoſtibus, 'atque ab inſidiatoribus prote- 12
xit, "in grauíque certamine ei victoriam dedit, vt cognoſceret pie
tatem omni re eſſe ſuperiorem.
Hæc venditum non dereliquit iuſtum, ſed à peccato eum ſer- 13
uauit, vnà cum eo deſcendit in foueam.
Neque in vinculis eum deſeruit, 'donec ei ſceptrum attulit re- 14
gium, "poteſtatémque in eius oppreſſores: 'atque accuſatores eius
mendacii coarguit, ac gloriam ei conciliauit ſempiternam.
Hæc populũ ſanctum, '& inculpatũ ſemen ab affligente ipſum 15
gente liberauit.
Intrauit in animam ſerui Domini, 'ac formidãdis Regibus per 16
ſigna, atque portenta obſtitit.
Reddidit ſanctis mercedem laborum ſuorum, 'viáque mirabili 17
illos deduxit, 'ac fuit eis pro integumento interdiu, & noctu pro
ſplendore ſtellarum.
'Traiecit illos per Mare rubrum, plurimáſque per aquas eos 18
traduxit.
'At inimicos ipſorum *undis* demerſit, 'ipſos *verò* è profunditate 19
abyſſi eduxit.
'Quamobrem iuſti tulerunt ſpolia ab impiis, 'tuúmque ô Do 20
mine, "decantauerũt nomen ſanctum: manúmque victricem tuã
'vno animo laudauerunt.
Quoniam ſapientia os mutorum aperuit, linguáſque infantiũ 21
fecit diſertas.

Cap. XI.

D'Irexit per manum ſancti Prophetæ 'opera eorum. 1
"*Qui* per deſertum inhabitabile iter fecerunt, 'atque in lo- 2
cis inuiis tentoria poſuerunt.

11 In fraude circumuenientium illum affuit illi, & honeſtum fecit illum.

12 Cuſtodiuit illum ab inimicis, & à ſeductoribus tutauit illum, & certamen forte dedit illi vt vinceret, & ſciret quoniam omnium potentior eſt ſapientia. C

13 |Hæc venditum iuſtum non dereliquit, ſed à peccatoribus liberauit eũ: deſcenditque cum illo in foueam. Gen.37. act.7.b.

14 |In vinculis non dereliquit illũ, donec afferret illi ſceptrũ regni, & potẽtiã aduerſus eos q eũ deprimebãt: & mẽdaces oſtẽdit qui maculauerũt illum, & dedit illi claritatẽ æternam. Gen.41.

15 |Hæc populum iuſtum, & ſemen ſine querela liberauit à nationibus quæ illum deprimebant. Exo.1.

16 |Intrauit in animam ſerui Dei, & ſtetit cõtra Reges horrendos in portentis & ſignis: Exo.

17 Et reddidit iuſtis mercedem laborum ſuorum, & deduxit illos in via mirabili: & fuit illis in velamẽto die, & in luce ſtellarum per noctem. D

18 |Trãſtulit illos per Mare rubrum, & tranſuexit illos per aquam nimiã. Exo.14. pſal.77.

19 Inimicos autem illorum demerſit in mare, & ab altitudine inferorum eduxit illos.

20 |Ideo iuſti tulerunt ſpolia impiorum, |& decantauerunt, Domine, nomen ſanctum tuum: & victricem manum tuam laudauerunt pariter. Exo. Exo.

21 Quoniam ſapientia aperuit os mutorũ, & linguas infãtiũ fecit diſertas.

Cap. XI. Exo.

1 DIrexit |opera eorum in manibus Prophetæ ſancti.

2 Iter fecerunt per deſerta, quæ non habitantur: & in locis deſertis fixerunt caſas.

11 Quum per auaritiam opp. ei affuit, ἐν πλεονεξίᾳ κατισχυόντων αὐτὸν παρέστη, In auaritia inualentium in eum, affuit. Intelligit Laban, qui ſumma cupiditate labores Iacob defraudabat, eúmque oppreſſum apud ſe retinebat. Significat enim κατισχύειν, præualere aduerſus aliquem, eúmque opprimere. 12 Atque ab inſid. protexit, καὶ ἀπὸ ἐνεδρευόντων ἠσφαλίσατο, & ab inſidiantibus tutum reddidit. ſiue tutata eſt. Eſt enim ἀσφαλίζειν cauere alicui, eúmque ab iniuria ac periculo tutum tectúmque reddere, planéque protegere. In grauique certamine ei vict. de. καὶ ἀγῶνα ἰσχυρὸν ἐβράβευσεν αὐτῷ, ac certamen forte vincere ei dedit. hoc eſt, victoriam acerrimi certaminis cum Deo ſuſcepti victoriam ei conceſſit. Hinc etenim Iſrael eſt appellatus. Eſt hoc loco ἀγῶνα βραβεύειν certamen cum victoria alicui proponere. 14 Donec ei ſceptrum attulit regium ἕως ἤνεγκεν αὐτῷ σκῆπτρα βασιλείας, donec ei attulit ſceptra regni. hoc eſt inſigne regium. Fuit enim Ioſeph ornatus regia & dignitate & poteſtate. Poteſtatémque in e. oppreſſ. καὶ ἐξουσίαν τυραννούντων αὐτοῦ, ac poteſtatem tyrannicè dominantium ei. τυραννεῖν enim hoc loco accipitur pro, vi iniuſta opprimere ac vexare aliquem: qua iniuria ac violẽtia Pharao, ciuſque cubicularius Phutiphar Ioſephum affecerunt. Atque accuſ. eius mend. coar. ψευδεῖς τε ἔδειξε τοὺς μωμησαμένους αὐτόν, & mendaces oſtendit eos qui eum accuſarant. aut criminoſe inſimularant. Accipitur enim hoc loco μωμᾶσθαι, non ſimpliciter pro vituperare ac reprehendere, ſed pro calumniari, ac criminari, falſo aliquem deferre: quo modo Ioſeph delatus eſt ab vxore Phutipharis: cuius innocentia cõfictum aduerſariæ atque improbæ mulieris crimen coarguit. 15 Et incul. ſemen καὶ σπέρμα ἄμεμπτον ac ſemen irreprehenſibile. omni culpa aut crimine carens. quæ populi ſancti commẽdatio, ſummáque laus eſt, propter electionẽ ac vocationẽ Dei, qua illum populũ ſibi ſanctificarat. 16 Ac formi. &c. καὶ ἀντέστη βασιλεῦσι φοβεροῖς ἐν τέρασι καὶ σημείοις. ac reſtitit regibus terribilibus in portẽtis ac ſignis. 17 Viáque mirabili illos deduxit, ὡδήγησεν αὐτοὺς ἐν ὁδῷ θαυμαστῇ, duxit eos in via mirabili. hoc eſt per viam mirabilem. Ac fuit eis, &c. καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σκέπην ἡμέρας, & fuit eis in tegumentum die. Intelligit nubem, quæ Iſraelitis in illa profectione vmbraculum aduerſus æſtus præbuit. Eadem eſt locutionis forma quæ ſequitur in eodem verſu, καὶ εἰς φλόγα ἄστρων τὴν νύκτα, & in flammam aſtrorũ nocte. hoc eſt loco ac vice ſplendoris, aut pro ſplendore aſtrorum ac ſiderum. Ignis enim columna in itinere illis prælucebat. 18 Traiecit illos per Mare rubrum, διεβίβασεν αὐτοὺς θάλασσαν ἐρυθράν, Traiecit illos Mare rubrum. Ita & Græci verbum διαβιβάζειν, & Latini Traiicere ac traducere cõſtruunt cum duobus accuſatiuis ſine propoſitione: vt, Cæſar exercitum traiecit Rhodanum. Ego tamen, vt apertior ſententia eſſet, præpoſitionem adiunxi, quemadmodum in ſequenti verbo Traduxit, διήγαγεν. 19 At inimicos ipſo. *undis* demerſit, τοὺς δὲ ἐχθροὺς αὐτῶν κατέκλυσε, Hoſtes verò ipſorum demerſit. hoc eſt, depreſſit in profundũ mare, atque vndis obruit. Ipſos *verò* è profun. abyſſi eduxit. καὶ ἐκ βάθους ἀβύσσου ἀνέβρασεν αὐτούς & ex profunditate abyſſi ebullire ipſos fecit. hoc eſt eduxit. Ego particulam *verò* aduerſatiuam addidi propter ambiguitatẽ, nequis ad hoſtes ſubmerſos referret, quaſi Dominus illos emergere fecerit. itaque, Ipſos *verò*, ad Iſraelitas referendum eſt. 20 Quamobrem iuſti tulerunt ſpolia ab imp. διὰ τοῦτο δίκαιοι ἐσκύλευσαν ἀσεβεῖς Ideo iuſti expoliauerunt impios. ſiue impiis ſpolia detraxerunt: atque ita victoriam reportarunt. Tuúmque, ô Domine, &c. καὶ ὕμνησαν κύριε τὸ ὄνομα τὸ ἅγιόν σου, ac cecinerunt, ó Domine, nomen ſanctum tuum. ὕμνος enim canticum εὐχαριστικὸν ſignificat, hoc eſt laudem ad gratiarum actionem inſtitutam. Hinc verbum ὑμνεῖν, hymnis ac canticis celebrare. Vno animo ὁμοθυμαδὸν vnanimiter. hoc eſt ſummo conſenſu, vno & corde & ore Deum laudauerunt.

IN CAPVT XI.

1 Direxit per ma. &c. εὐόδωσε τὰ ἔργα αὐτῶν ἐν χειρὶ προφήτου ἁγίου. Bene direxit opera eorũ in manu Prophetæ ſancti. Eſt enim εὐοδοῦν cõmodum ac proſperum iter concedere alicui. ſicut Paulus, Rom. 1. b. 10, paſſiue vſus eſt, ὅπως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι, ſiquando proſperũ iter nactus fuero. hoc loco actiuè, pro bene fœlicitérque gubernare eorum opera. 2 *Qui* per deſer. inha. iter fec. διώδευσαν ἔρημον ἀοίκητον, Iter fecerunt per deſertum inhabitabile. Mihi non diſplicet ſubiungi relatiuum *qui*, quod in Græco nõ eſt, ne mutatio numeri in verbis Direxit & Fecerunt, durior ſit. Atque in locis inuiis tentoria poſuerunt. καὶ ἐν ἀβάτοις ἔπηξαν σκηνάς. & in inacceſſis fixerunt tentoria. τὰ ἄβατα dicuntur loca quæ nullum aditum acceſſúmque habent.

Exod.17.c.12

Steterunt contra hoſtes, & de inimicis ſe vindicauerunt. 3

Num.20.b.11

Sitierunt, & inuocauerũt te, & data eſt illis aqua de petra altiſſima, & requies ſitis de lapide duro. 4

Per quæ enim pœnas paſſi ſunt inimici illorum, à defectione potus ſui, 5
in eis, quum abundarẽt filii Iſrael, læ 6
tati ſunt: per hæc quum illis deeſſent, bene cum illis actum eſt.

Nam pro fonte quidem ſempiterni fluminis, humanũ ſanguinem de- 7
diſti iniuſtis. Qui quum minuerẽtur 8
in traductione infantiũ occiſorũ, dediſti illis abundantẽ aquã inſperaté:

Exod.7.d.20

Oſtendẽs per ſitim quæ tunc fuit, quẽadmodum tuos exaltares, & aduerſarios illorum necares. 9

Deut.8.a.2

B Quũ enim tentati ſunt, & quidem cũ miſericordia diſciplinam accipien- 10
tes, ſcierũt quemadmodum cum ira iudicati impii tormenta paterentur. 11

Hos quidem tanquã pater monẽs probaſti: illos autem tanquam durus rex interrogans condemnaſti.

Abſentes enim & præſentes ſimili- 12
ter torquebantur.

Duplex enim illos acceperat tædiũ, 13
& gemitus cum memoria præteritorum.

Quum enim audirent per ſua tormenta bene ſecum agi, commemora- 14
ti ſunt Dominum, admirantes in finem exitus.

Quem enim in expoſitione praua 15
proiectum deriſerunt, in finem euentus mirati ſunt: nõ ſimiliter iuſtis faciens.

Infra.11.d.24

C Pro cogitationibus autẽ inſenſatis iniquitates illorũ, quòd quidam 16
errantes colebant mutos ſerpentes, & beſtias ſuperuacuas, immiſiſti illis

3 Obſtiterunt hoſtibus, ac inimicos propulſarunt.
4 Sitierunt, atque inuocauerũt te, & ſumma ex rupe illis aqua data eſt, ac è duro lapide ſitis ſedatio.
5 Nam per quæ pœnas dederũt eorum inimici, per eadem hi, quũ inopia laborarent, beneficium acceperunt.
7 Pro fonte enim perenni fluminis ſanioſo ſanguine turbati, ad
8 edictum de infantibus necandis exprobrandum, aquam huberrimam præter ſpem his dediſti:
9 Oſtendens per ſitim, quæ tũc extitit, quemadmodum aduerſarios puniuiſſes.
10 Quum enim tentati fuerunt, & quidẽ cum miſericordia caſtigati, cognouerunt quæ impii tormenta in ira iudicati pertulerũt.
11 Siquidẽ hos vt pater admonens probauiſti: in illos verò vt rex ſeuerus condemnans animaduertiſti.
12 Quinetiam tam abſentes quàm præſentes eodem modo affli-ctabantur.
13 Duplex enim mœror ceperat illos, & gemitus recordatione præteritorum excitatus.
14 Nam quũ ſuis propriis ſuppliciis audiuiſſent beneficia in illos collata, Dominum ſenſerunt.
15 Et quem olim expoſitum, abiectúmque pro deplorato irridentes habuerãt, eum in extremo rerum euẽtu ſunt admirati, quum alia longè quàm iuſti laboraſſent ſiti.
16 Porrò pro ſtultis iniuſtitiæ ipſorum cogitationibus quibus ſeducti ſerpentes rationis expertes, viléſque beſtias colebant, immi

3 Obſtiterunt hoſtibus, ac inim. propul. ἀντέστησαν πολεμίοις, καὶ ἐχθροὺς ἠμύναντο, contra hoſtes ſteterunt, atque inimicos repulerũt. hoc eſt, vim ac impetum eorum exceperunt ac propulſarunt. Quidam vertunt, Se de inimicis vindicarunt. Sed ἀμύνασθαι apud Græcos, ſignificat aliquem vim inferentem repellere ac prohibere. 4 Summa ex rupe ἐκ πέτρας ἀκροτόμου, ex petra alta ac profunda, cuius venæ ad lapides excindendos eruendóſque altius petendæ eſſent. Significat autem aquam interius incluſam, ex ipſis viſceribus terræ vaſtiſſima rupe aperta erupiſſe. Itaque mihi magis placet verti Alta quàm Dura: quum vtrunque ἀκρότομον ſignificet, quoniam ſtatim ſubiungit ἐκ λίθου σκληροῦ è duro lapide, vt ſignificet rupem fuiſſe & altam & duram. Sitis ſedatio. ἴαμα δίψης. remedium ſitis. hoc eſt ſitis leuatio: aqua eſt remedium ad ſitim leuandam ſedandamque accõmodatum ac neceſſarium: ſic cibus quoddam eſt remediũ famis: vtrunque ad deſiderium naturæ aut leuandum aut explendum comparatum. 5 Nam per quæ, &c. δι' ὧν γὰρ ἐκολάσθησαν οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν, διὰ τούτων αὐτοὶ ἀπορῶντες εὐεργετήθησαν, per quæ enim puniti ſunt inimici eorũ, per eadẽ ipſi indigentes beneficio ſunt affecti. aut benignè ſunt tractati. Elegãter enim opponũtur κολάζεσθαι καὶ εὐεργετεῖσθαι, hoc eſt Pœnas dare & Beneficiũ accipere in eadem re. Duo ſunt verſus apud veterem interpretem quos iũximus. 7 Pro fonte enim, &c. ἀντὶ μὲν πηγῆς ἀεννάου ποταμοῦ, αἵματι λυθρώδει ταραχθέντες εἰς ἔλεγχον νηπιοκτόνου διατάγματος ἔδωκας αὐτοῖς δαψιλὲς ὕδωρ ἀνελπίστως, nam pro fonte quidẽ perenni fluminis tabido ſanguine perturbati, in correptionẽ infantiũ occiſoris mãdati, dediſti eis aquã abundantẽ inſperató. Tota hæc oratio eſt & perturbata & mãca, ſi legamus ταραχθέντες in nominatiuo plurali, ſicut legitur in omnibus exẽplaribus quæ ego viderim. deeſt enim aliquid in prima parte comparationis. Sed ego legendum puto ταραχθέντος in genitiuo, vt coniungatur cum nomine præcedente ποταμοῦ fluminis, ſcilicet Nili, qui fluuius à Deo ſanguine ita fuit conturbatus ac infectus, vt piſces interirent, nec homines vllo modo poſſent bibere. Facilè autem fuit mutare literam ο in ε, ac ταραχθέντες legere pro ταραχθέντος.
8 Ad edictum, &c. εἰς ἔλεγχον νηπιοκτόνου διατάγματος, ad redarguendũ [aut corripiendum] edictum crudeliſſimi regis, quo mandauit vt omnes mares qui naſcerẽtur, necarẽtur. Aquam huberrimã præter ſpẽ his dediſti. ἔδωκας αὐτοῖς δαψιλὲς ὕδωρ ἀνελπίστως. dediſti eis aquã copioſam inſperatò. ſiue illis inſperantibus: ſiue (vt verti) præter ſpem. Duo ſunt verſus apud veterem interpretem quos coniunximus.
9 Oſtendens per ſitim quæ tunc ext. διὰ τοῦ τότε δίψους, oſtendens per quæ tunc fuit, ſitim (hoc eſt, eo genere ſitis atque afflictionis, quo tuos tentaſti) quàm ſeuerè inimicos tuos tractares. Oſtendit enim diſſimiles afflictiones piorum atque impiorum etiam in iiſdem rebus.
10 Et quidem cum miſeric. caſtig. καί γὰρ ἐν ἐλέει παιδευόμενοι, etſi in miſericordia caſtigati. eſt enim καί γὰρ particula aduerſatiua, cui non malè reſpondet Et quidem. Quæ impii tormenta, &c. πῶς ἐν ὀργῇ κρινόμενοι ἀσεβεῖς ἐβασανίζοντο, quomodo in ira iudicati impii torquebãtur. ſiue cruciabantur. In ſuis enim afflictionibus cognouerunt magnitudinem ac acerbitatem malorum quibus Deus inimicos vexare ſolet.
11 In illos verò vt rex ſeuerus, &c. ἐκείνους δὲ ὡς ἀπότομος βασιλεὺς καταδικάζων ἐξήτασας, illos verò vt durus [aut ſæuus] rex condẽnans in quæſtionem vocaſti. aut poſuiſti. eſt enim ἐξετάζειν quæſtionem habere de aliquo: hoc eſt tormento cruciatúque adhibito quærere de aliquo, & quod paulo antè dixit βασανίζειν. Sed hoc loco elegãter opponuntur ἀποδοκιμάζειν probare, quo iudicio Deus in ſuos vtitur: & ἐξετάζειν, quomodo idem impios affligit, atque omnibus cruciamentis afficit. 12 Quinetiam tam, &c. καὶ ἀπόντες δὲ καὶ παρόντες ὁμοίως ἐτρύχοντο, & abſentes autem & præſentes ſimiliter torquebãtur. Atque etiam tam abſentes, &c. Verbum autem τρύχεσθαι ſignificat vexari malis, κακοπαθεῖν, hoc eſt conflictari vel affligtari. 13 Et gemitus recordatione, &c. καὶ στεναγμὸς μνημῶν τῶν παρελθόντων. Ad verbũ, & gemitus memoriarum præteritarum. Quidam codices habent μνημῶν παρελθουσῶν, memoriarum præteritarum. vtraque lectio ſtare poteſt.
14 Nam quum ſuis propriis, &c. ὅτε γὰρ ἤκουσαν διὰ τῶν ἰδίων κολάσεων εὐεργετουμένους αὐτούς, nam quum propriis pœnis audiuiſſent beneficio affici ipſos. αὐτούς quidam referunt ad AEgyptios, ac vertũt Se. ego malo referre ad Iſraelitas, quorum præclaram conditionem AEgyptii in ſumma malorum ſuorum acerbitate cognouerũt, Deúmque ſenſerunt.
15 Et quem olim expoſitum, abiectúmque pro deplorato irridentes habuerant, ὃν γὰρ ἐν ἐκθέσει πάλαι ῥιφέντα ἀπεῖπον χλευάζοντες, & quem in expoſitione olim abiectũ abnegauerant irridentes. ἀπειπεῖν enim ad verbũ abnegare ſignificat: ſed accipitur pro Deploratum, deſperatũque aliquẽ habere. Hinc ἀπειπεῖν τὴν ἐλπίδα, pro Spẽ deſpõdere ſiue deponere ac abiicere. Itaque ἀπειπεῖν τινα eſt deploratũ aliquẽ habere. In extremo rerum euentu ἐπὶ τέλει τῶν ἐκβάσεων, in fine euentuum. hoc eſt in exitu atque euentu rerum, quo Deus per Moſen ſuos liberauit. Quum alia longè quàm iuſti laboraſſent ſiti, οὐχ ὅμοια τοῖς δικαίοις διψήσαντες, non ſimilia iuſtis ſitientes. non eadem qua iuſti ſiti affecti. Nam quum vtrique à Deo afflicti fuerint, tamen exitus afflictionum diuerſus fuit: ita in eodem etiam genere diſſimilitudo quædam apparuit. 16 Quibus ſeducti, &c. ἐν οἷς πλανηθέντες ἐθρήσκευον ἄλογα ἑρπετά, in quibus errantes [ſiue errore ſeducti] colebant irrationabiles ſerpentes. Significat autem θρησκεύειν colere ac ſeruire. Hinc Paulus Coloſſ. 2. d. 23, ἐθελοθρησκείας appellat cultus voluntarios ac ſuperſtitioſos.

ſiſti in eos multitudinẽ animalium irrationabilium ad vindictã.
'Vt intelligerent, per quæ quis peccaſſet, per eadem eſſe pu- 17
niendum.
'Neque enim omnipotenti manui tuæ, quæ mundum ex in- 18
formi materia effecit, deerat facultas qua vrſorum multitudinẽ,
'animoſóſque leones in eos immitteres:
'Aut feras recenti furore plenas & ignotas,'quæ aut in modum 19
ignis vrentem halitũ efflarẽt,'aut ſonitus fumi ventilati ederent:
'aut horrẽdas ab oculis ſcĩtillas inſtar fulguris emicãtes emitterẽt:
'Quarum non ſolùm noxa illos perimere poterat,ſed etiam a- 20
ſpectus terrore incuſſo perdere.
Atque etiam ſine his'tuo preſſi iudicio,atque flatu tuæ poten- 21
tiæ diſſipati, vno ſpiritu cadere poterant:'ſed tu omnia modo ac
ordine,ponderéque temperaſti.
'Nam vis quidem qua plurimum vales, apud te ſemper fuit, ac 22
robori brachii tui quis reſiſtat?
'Quoniam tanquam momentum ſtateræ vniuerſus coram te 23
mundus eſt,& quaſi gutta roris matutini in terram delapſa.
Sed tu omnium miſereris, quoniã potes omnia, '& diſſimulas 24
hominum peccata, vt reſipiſcant.
Omnia enim quæ ſunt in natura diligis, 'ac nihil eorum,quorũ 25
es effector, abominaris: 'neque enim quicquam tibi odioſum ef-
fici potuiſſet.
'Quomodo autem quod tu noluiſſes,permanere potuiſſet:aut 26
quod non vocaſſes,ſaluum exiſtere?
Sed tu parcis omnibus,quoniam tua ſunt'Domine animarum 27
amantiſſime.

Cap. XII.

NAm omnibus incorruptus tuus ineſt ſpiritus. 1
'Itaque eos qui ſunt lapſi,'paulatim coarguis, 'in memo- 2

multitudinem mutorum animalium in vindictam.
Vt ſcirẽt quia per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.
Non enim impoſſibilis erat omnipotens manus tua,quæ creauit orbem terrarum ex materia inuiſa,immittere illis multitudinem vrſorum, aut audaces leones:
Leuit.26.d.22 infrà 16.a.1 Ierem.8.f.17
Aut noui generis ira plenas, autignotas beſtias,aut vaporem igneum ſpirantes, aut fumi odorem proferẽtes, aut horrendas ab oculis ſcintillas emittentes:
Quarum nõ ſolùm læſura poterat illos exterminare,ſed & aſpectus per timorem occidere.
Sed & ſine his vno ſpiritu poterãt occidi, perſecutionem paſſi ab ipſis factis ſuis, & diſperſi per ſpiritũ virtutis tuæ: ſed omnia in mẽſura & numero & pondere diſpoſuiſti.
D
Multum enim valere tibi ſoli ſuperat ſemper: & virtuti brachii tui quis reſiſtet?
Quoniam tanquam momentum ſtateræ, ſic eſt ante te orbis terrarũ, & tanquam gutta roris antelucani, quæ deſcendit in terram.
Rom.2.a.4 Mich.7.b.18
Sed misereris omniũ, quia omnia potes,& diſſimulas peccata hominũ propter pœnitentiam.
Diligis enim omnia quæ ſunt,& nihil odiſti eorum quæ feciſti:nec enim odiens aliquid conſtituiſti aut feciſti.
Quomodo autẽ poſſet aliquid permanere, niſi tu voluiſſes: aut quod à te vocatũ non eſſet,conſeruaretur?
Parcis autem omnibus : quoniam tua ſũt Domine,qui amas animas.

Cap. XII.

O Quàm bonus & ſuauis eſt Domine,ſpirit⁹ tuus in omnibus.
Ideóque eos qui exerrãt partibus,

17 Vt intelligerent,&c. ἵνα γνῶσιν ὅτι δι' ὧν τις ἁμαρτάνει, διὰ τούτων κολάζεται,vt cognoſcerent quòd per quæ quis peccat,per eadem punitur.Res enim quas illi impiè adorarunt atque honorarunt, iuſtiſſimo Dei iudicio ad eorum perniciem infamiámque ſunt conuerſæ.
18 Neque enim omnipotenti,&c. οὐ γὰρ ἠπόρει ἡ παντοδύναμός σου χείρ, Non enim impotens erat omnipotens manus tua. hoc eſt, præpotens manus tua non erat potentia deſtituta,non erat imbecilla,aut ita debilitata vt non poſſet. Significat enim ἀπορεῖν hoc loco deſtitui facultate. Paulus,2.Corinth.4.b.8,ἐξαπορεῖσθαι dicit,Ἀπορούμενοι,ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι, laboramus,at non deſtituimur. Animoſóſque leones ἢ θρασεῖς λέοντας aut audaces leones.hoc eſt feroces.Eſt enim illud animal maximè θυμοειδὲς,animoſum & audax.
19 Aut feras,&c. ἢ νεοκτίστου θυμοῦ πλήρεις θῆρας ἀγνώστους, Aut iræ recens creatæ plenas feras ignotas. Quædam exemplaria habent νεοκτίστους in accuſatiuo plurali,vt coniungatur cum feris,quaſi modò, aut nunc primùm natæ extiterint.Sed melius cũ IRAE cõiungitur,quaſi Deus tunc primùm ac ſubitò impetum illum ac furorem excitarit:vt ſignificet inuſitatam quandam ĩram etiam in beſtiis. Quæ aut in modum,&c. ἤτοι πυρπνόον φυσῶντας ἆσθμα, aut igniuomum ſpirantes halitum.hoc eſt,quæ igneum vaporem emitterent:quo ſpiritus ardore maxima earum rabies ſignificatur. Aut ſonitus fumi, &c. ἢ βρόμους λικμωμένου καπνοῦ, aut crepitus [ſiue ſtrepitus] fumi ventilati. Eſt enim βρόμος crepitus ac ſonitus venti vehementis. Aut horrendas ab ocul.&c. ἢ δεινοὺς ἀπ' ὀμμάτων σπινθῆρας ἀστράπτοντας. aut graues[ſiue horribiles]ab oculis ſcintillas fulgurantes.qui oculorum ardor emicans interiorem furorem incitatum indicat.
20 Quarum non ſolùm,&c. ὧν οὐ μόνον ἡ βλάβη ἠδύνατο συνεκτρῖψαι αὐτούς, ἀλλὰ καὶ ἡ ὄψις ἐκφοβήσασα διολέσαι. Quarum non ſolùm noxa poterat eos conterere,verùm etiam aſpectus timorem incutiens diſperdere. 21 Tuo preſſi iudicio, ὑπὸ τῆς δίκης διωχθέντες, iudicii perſecutionem paſſi. Quidam vertunt,pœna vrgente.ſed quũ δίκη ſignificet cauſam,iudicium,actionem quæ iure agitur cum aliquo: ego Iudicium vertere malui,quo Deus impios perſequitur. Sed tu omnia,&c. ἀλλὰ πάντα μέτρῳ, καὶ ἀριθμῷ, καὶ σταθμῷ διέταξας. ſed omnia menſura,& numero,& pondere ordinaſti.ſiue diſpoſuiſti. 22 Nam vis quidem, &c. τὸ γὰρ μεγάλως ἰσχύειν σοι πάρεστι πάντοτε, Nam plurimùm valere[aut poſſe]tibi ſemper adeſt.hoc eſt,ſumma potentia ſemper eſt apud te.
23 Quoniam tanquam momentum, &c. ὅτι ὡς ῥοπὴ ἐκ πλαστίγγων ὅλος ὁ κόσμος ἐναντίον σου, Quoniam ſicut momentum ex trutinis [aut ſtateris]totus mundus ante te. 24 Et diſſimulas hominum peccata,vt reſipiſcant. καὶ παρορᾷς ἁμαρτήματα ἀνθρώπων εἰς μετάνοιαν,& diſſimulas peccata hominum ad pœnitentiam.eſt enim παρορᾶν oculis aliquid prætermittere ac præterire,& quaſi conniuere ad rem aliquam. Hæc autem clementia & lenitas tribuitur Deo, Micheæ 7.b.18, Quis ſimilis tibi ô Deus , qui tollis iniquitatem , & tranſis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ?Hoc eſt,conniues ad peccatum,atque oculos claudis vt acerbè non obſerues.
25 Ac nihil eorũ,quorũ,&c. καὶ οὐδὲν βδελύσσῃ, ὧν ἐποίησας, ac nihil abominaris eorũ quæ feciſti.Tuas enim creaturas agnoſcis ac diligis. Neque enim quicquam tibi odioſum effici potuiſſet. οὐδὲν γὰρ ἂν μισῶν τι κατεσκεύασας. nihil enim odiens effeciſſes. Aut hoc modo, Nam tu quidem nihil vnquam tibi inuiſum effeciſſes.Tu enim delectatus es in tuis operibus.
26 Quomodo autem quod tu noluiſſes,&c. πῶς δὲ ἔμεινεν ἄν τι, εἰ μὴ σὺ ἠθέλησας, ἢ τὸ μὴ κληθὲν ὑπὸ σοῦ διετηρήθη: Quomodo autem manſiſſet,niſi tu voluiſſes:aut non vocatum abs te,conſeruatum fuiſſet? hoc eſt, nihil cõtra tuam & voluntatem & authoritatem manere vnquã, nec ſaluum eſſe potuiſſet.ita omnia & volente Deo & authore, effecta conſeruatáque fuerunt.
27 Domine animarum amantiſſime. δέσποτα φιλόψυχε. Domine amice[aut amator]animarum.

IN CAPVT XII.

2 Itaque eos qui ſunt lapſi,&c. διὸ τοὺς παραπίπτοντας κατ' ὀλίγον ἐλέγχεις Ideo eos qui labuntur, paulatim arguis, ſiue corripis. Eſt autem παραπίπτειν delinquere.inde παραπτώματα delicta. Paul.coar. κατ' ὀλίγον ἐλέγχεις,paulatim[aut ſenſim]arguis.hoc eſt leniter ac moderatè, reuocans eos ad pœnitentiam. In memoriámque,&c.admones καὶ ἐν οἷς ἁμαρτάνουσιν ὑπομιμνήσκων νουθετεῖς, & in quibus peccant,commonefaciens admones.hoc eſt,in memoriam eos reducens peccatorum,quorum cogitationem ac ſenſum ſæpe nullum habent.

cortipis: & de quibus peccant, admones & alloqueris: vt relicta malitia credant in te Domine.

Deut.9.a.3. & 12.d.31, & 18.b.9

Leuit.18.d.21 infrà 14.a.1 Ierem.8.f.17

‖Illos enim antiquos inhabitatores 3
Terræ ſanctæ tuæ, quos exhorruiſti,
Quoniã odibilia opera tibi facie- 4
bant per medicamina, & ſacrificia iniuſta,

Et filiorum ſuorum necatores ſine 5
miſericordia, & comeſtores viſcerũ hominum, & deuoratores ſanguinis,

Et authores parentes animarum
inauxiliatarũ perdere voluiſti à me- 6
dio ſacramento tuo per manus parẽtum noſtrorum:

Vt dignam perciperent peregrina 7
tionem puerorum Dei, quæ tibi omnium charior eſt terra.

D

Sed & his tanquã hominibus pe- 8
perciſti, & miſiſti anteceſſores exercitus tui veſpas, vt illos paulatim exterminarent.

Exo.23.d.23 deut.7.d.22

Non quia impotens eras in bello 9
ſubiicere ĩpios iuſtis, aut beſtiis ſæuis aut verbo duro ſimul exterminare:

Rom.2.a.4 Mich.7.b.18

‖Sed partibus iudicans dabas locũ 10
B pœnitẽtiæ: nõ ignorãs quoniã nequã eſt natio eorum, & naturalis malitia ipſorũ: & quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuũ.

Semen enim erat maledictum ab 11
initio: nec timens aliquem, veniam dabas peccatis illorum.

Rom.9.d.20

‖Quis enim dicet tibi, Quid feciſti?
aut quis ſtabit cõtra iudiciũ tuũ? aut 12
quis in conſpectũ tuũ veniet vindex iniquorum hominum? aut quis tibi imputabit ſi perierint nationes quas tu feciſti?

1.Pet.5.c.7

Non enim eſt alius Deus quàm tu,
‖cui cura eſt de omnibus, vt oſtẽdas 13

riámque reducẽs peccatorum, admones: ′vt relicta prauitate, in te credant Domine.

′Etenim veteres quidẽ Terræ tuæ ſanctæ incolas quum odiſſes,

′Vtpote odioſiſſima veneficiorum facinora, impiáque ſacrificia obeuntes,

Atque immiſericordes liberorum interfectores, ′ac viſcerũ carniúmque humanarũ voratores, ′dapéſque ex ſanguine abominandas, ′ſacerdotéſque fanaticos,

′Et patres authores cædis animarum omni auxilio deſertarum, perdere per manus patrum noſtrorum voluiſti:

′Vt terra, quæ omnium apud te eſt pretioſiſſima, dignam ſeruis Dei coloniam acciperet.

Sed his quoque vt hominibus peperciſti, ′veſpáſque exercitus tui præcurſores emiſiſti, quæ illos paulatim exterminarent.

′Non quòd non poſſes in acie impios in poteſtatem iuſtorum tradere, ′aut ſæuis beſtiis, aut duro verbo ad vnum delere:

′Sed quum paulatim iudicares, locum dabas *eis* pœnitentiæ: ′nõ ignorans prauam eorũ generationem eſſe, ′innatámque ipſorum malitiam: ′neque vnquam fore vt eorũ cogitatio immutaretur,

′Quum ab initio ſemen fuiſſet maledictum: ′neque verò quenquam metuẽs, veniam peccatorum, quæ commiſiſſent, *illis* dabas.

Quis enim *tibi* dicat, Quid egiſti? ′aut qs ſe iudicio opponat tuo? Cum Deo non contendendum.
′quis verò de perditis gentibus, quas creaſti, in crimen te vocet,
′aut intercedat contra te hominum vindex iniuſtorum?

′Neque enim alius eſt Deus præter te, qui curam habes omniũ:

Vt relicta prauitate, in te credant Dom. ἵνα ἀπαλλαγέντες τῆς κακίας πιστεύσωσιν ἐπὶ σέ κύριε. vt liberati à malitia, credant in te Domine. ſiue quum à malitia receſſerint. Hoc enim ſignificat ἀπαλλάττεσθαί τινος, diſcedere à re aliqua, eámque deponere ac abiicere.

3 Etenim veteres, &c. καὶ γὰρ τοὺς παλαιοὺς οἰκήτορας τῆς ἁγίας σου γῆς μισήσας. Nam quũ antiquos habitatores Terræ ſanctæ tuæ. Intelligit Chananæos qui Terrã ſanctam Iudæam habitarunt.

4 Vtpote odioſiſſ. &c. ἐπὶ τῷ ἔχθιστα πράσσειν ἔργα φαρμακειῶν καὶ τελετὰς ἀνοσίους. Eo quòd odioſiſſima facerent opera veneficiorum, & ſacrificia impia. Vocat autem φαρμακείας incantationes quibus venefici magicique homines vtuntur: eo nomine omnia maleficia ſuperſtitioſa ac diabolica comprehendit.

5 Ac viſcerum, carniumque hum. vorat. καὶ σπλαγχνοφάγους ἀνθρωπίνων σαρκῶν, & viſcerum comeſtores humanarum carnium. hoc eſt, qui viſceribus ac carnibus humanis veſcerentur. Immolabant enim ſuos liberos, eorúmque partem comedebant. Dapéſque ex ſang. abominan. καὶ θοίναν αἵματος ἐκ μύσου, & epulum ſanguinis ex abominatione. ſiue faſtidio ac nauſea. hoc eſt epulas abominabiles, quæ faſtidium ac nauſeam hominibus afferre poſſent. Aptè autem θοίναν hoc loco nominauit conuiuium ac epulum: à θεὸς καὶ οἶνος ita dictum, quòd in feſtis deorum largius ſolerent bibere. ita quemadmodum conuiuia aliorum erant vinolenta, ita iſtorum erant ſanguinolenta & cruenta. Sacerdotéſque fanaticos μύστας τε θιασμοῦ. ſacerdotes diuini furoris. hoc eſt afflatos diuino quodam numine, qui ἐνθουσιασμὸς à Platone dictus eſt, hoc loco θιασμὸς appellatur, hoc eſt inſpiratio furioſa. Huiuſmodi homines, fanatici appellãtur, quorũ ingenia & corda ſpiritu diaboli potius quàm Dei occupantur ac agitantur. Quædam exemplaria habent θυσίας σου, diuini ſacrificii tui. ſed iſte ſenſus huic loco nullo modo conuenit. ita locum iſtum corruptum puto, lectúmque aut impreſſum θυσίας σου pro θιασμοῦ.

6 Et patres authores cædis, &c. καὶ αὐθέντας γονεῖς ψυχῶν ἀβοηθήτων Ac patres authores cædis animarum auxilio deſtitutarum. Hoc loco duplex lectio reperitur: in quibuſdã codicibus legitur γονεῖς parentes, in aliis φονεῖς interfectores. Sed quũ præcedat αὐθέντας, ego puto legendũ γονεῖς. Dicitur enim αὐθέντης qui manu ſua aliquem percutit ac cædit, qui etiam αὐτόχειρ. Ita αὐθένται parentes appellantur percuſſores miſerarum animarum quas genuerant. ſic ſuperuacaneum eſſet nomen φονεῖς.

7 Vt terra, &c. ἡ παρὰ σοὶ πασῶν τιμιωτάτη γῆ, apud te omnium honoratiſſima terra. Sic enim appellatur & ornatur ſæpe Iudæa à Prophetis, & pulcherrima deſideratiſſimáque dicitur, propter electionem Dei eiúſque benedictionem: Deus enim præcipuè eam delegerat, in qua habitaret ac quieſceret.

8 Veſpáſque exercitus tui præc. emiſ. ἀπέστειλάς τε προδρόμους τοῦ στρατοπέδου σου σφῆκας, & miſiſti percuſſores exercitus tui veſpas. Quidam nõ malè vertit, Veſpáſque exercitus tui emiſſarios præmiſiſti. Sed præcurſoris nomen apertius ſignificat inſecta noxiáque animalia eſſe præmiſſa ad eos vexãdos, paulatimque profligandos.

9 Non quòd nõ poſſ. &c. οὐκ ἀδυνατῶν ἐν παρατάξει ἀσεβεῖς δικαίοις ὑποχειρίους δοῦναι, Non impotens in acie impios ſub manum iuſtorum dare. hoc eſt in manum iuſtorum tradere. Aut ſæuis be. &c. ἢ θηρίοις δεινοῖς, ἢ λόγῳ ἀποτόμῳ ὑφ' ἓν ἐκτρῖψαι. aut feris truculentis, aut verbo ſeuero [ſiue aſpero] ſimul conterere. ſiue abolere.

10 Sed quum paulatim, &c. κρίνων δὲ κατὰ βραχύ, ἐδίδους τόπον μετανοίας, Iudicans autem paulatim, dabas locum pœnitentiæ. hoc eſt (vt dicit Paulus, Ro.2.a.4) Tua lenitate ac manſuetudine ad pœnitentiam inuitabas. Eſt enim Deus μακρόθυμος, ſumma patientia, ac æquitate in puniendo. Non ignorans prauam eorũ gen. οὐκ ἀγνοῶν ὅτι πονηρὰ ἡ γένεσις αὐτῶν, non ignorans quòd praua [ſiue improba] eſſet generatio eorum. Innatámque ip. malit. καὶ ἔμφυτος ἡ κακία αὐτῶν, & ingenita [ſiue natiua] malitia ipſorum. Neque vnquã fo. &c. καὶ ὅτι οὐ μὴ ἀλλαγῇ ὁ λογισμὸς αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. & quòd non mutaretur cogitatio eorum in perpetuum. Eorum enim voluntas in impietate ita erat obfirmata, vt ad timorem ipſius Dei reuocari nullo modo poſſet.

11 Quum ab initio, &c. σπέρμα γὰρ ἦν κατηραμένον ἀπ' ἀρχῆς, Semen enim erat maledictum ab initio. hoc eſt execrationi deuotum. Neque verò quenquam metuens, &c. οὐδὲ εὐλαβούμενός τινα ἐφ' οἷς ἡμάρτανον, ἄδειαν ἐδίδους. neque quenquam metuens, ob ea quæ peccauerunt veniam [ſiue impunitatem] dabas.

12 Quis enim *tibi* dicat, Quid egiſti? τίς γὰρ ἐρεῖ, τί ἐποίησας; Quis enim dicet, Quid feciſti? Aut quis ſe iud. opp. tuo? ἢ τίς ἀντιστήσεται τῷ κρίματί σου. aut quis reſiſtet iudicio tuo? quis ſe opponet ac intercedet? Quis verò de, &c. τίς δὲ ἐγκαλέσει σοι τῶν ἐθνῶν ἀπολωλότων, ἃ σὺ ἐποίησας. quis verò accuſabit te, aut crimen intendet de gentibus quæ perierunt, quas tu feciſti? Aut inter. cont. &c. ἢ τίς εἰς κατάστασίν σοι ἐλεύσεται ἔκδικος κατὰ ἀδίκων ἀνθρώπων, aut quis in cõſtitutionem tibi veniet vindex aduerſus iniuſtos homines? vel, de iniuſtis hominibus. hoc eſt, quis conſtituetur iudex ac vindex, quum agetur cauſa hominum iniuſtorum vindicanda? Quis illud ius ac poteſtatem occupabit, quæ vnius Dei propria eſt? Mihi enim vindicta, dicit Dominus, ego retribuã. Et ſtatim ſubiungitur, Neque enim alius eſt Deus præter te. Legitur etiam εἰς κατάστασιν.

13 Neque enim alius, &c. οὔτε γὰρ θεός ἐστι πλὴν σοῦ, ᾧ μέλει περὶ πάντων, Neque enim eſt Deus præter te, qui curam habes omnium.

quo te oſtendis non iniuſtè iudicare.

14 Neque eſt Rex, aut tyrannus, qui intueri contra te poſſit, cauſa eorum de quibus tu pœnas ſumpſeris.

15 Iuſtus autem quum ſis, iuſtè gubernas omnia: cum qui nullam ſit meritus pœnam cōdemnare, exiſtimans alienū tua poteſtate.

16 Nam robur tuum iuſtitiæ principiū eſt, & quòd omnibus dominaris, ex eo adduceris vt parcas omnibus.

17 Quū enim fides tibi abſolutæ tuæ potentiæ non habetur, quātum valeas oſtendis, & ſapientum audaciam redarguis.

18 Sed tamen tu potentiæ dominator, in æquitate iudicas, ſummáque cum indulgentia nos gubernas: quoniam poſſe, quum voleris, præſto tibi eſt.

Dat Deus locū pœnitentiæ.

19 Per huiuſmodi autem opera docuiſti populum tuum, quòd iuſtum oportet eſſe humanum: ac filios tuos in bonam ſpem induxiſti, quòd in peccatis, pœnitentiæ locum das.

20 Etenim ſi inimicos puerorum tuorum, mortémque commeritos, tanta cum attentione ac obteſtatione puniuiſti, dans illis tempus & locum quo à malitia recederent:

21 Quāta cum moderatione filios tuos iudicaſti, quorum patribus iuramenta, pactáque dediſti bonarum promiſſionum?

22 Quū ergo nos caſtigas, infinitis partibus grauius flagellas inimicos noſtros: vt cum ſolicitudine bonitatem tuam iudicemus, iudicati autem miſericordiam expectemus.

23 Idcirco iniuſtos etiam homines, qui vitam cum ignorātia degerunt, per ſuas ipſorum abominationes excruciauiſti.

24 Nam longius viis erroris errauerunt, deos exiſtimantes etiam

quoniam non iniuſtè iudicaſti iudicium.

14 Neque Rex, neque tyrannus in cōſpectu tuo inquirent de his quos perdidiſti.

15 Quum ergo ſis iuſtus, iuſtè omnia diſponis: ipſum quoque qui non debet puniri, condemnas, & exterum æſtimas à tua virtute.

16 Virtus enim tua, iuſtitiæ initiū eſt: & ob hoc quòd omniū Dominus es, omnibus te parcere facis.

17 Virtutē enim oſtendis tu, qui non crederis eſſe in virtute cōſummatus, & horum qui te neſciunt, audaciam traducis.

18 Tu autem dominator virtutis, cū tranquillitate iudicas, & cum magna reuerentia diſponis nos: ſubeſt enim tibi, quum volueris, poſſe.

19 Docuiſti autem populum tuū per talia opera, quoniam oportet iuſtū eſſe & humanum: & bonæ ſpei feciſti filios tuos quoniā das locum in peccatis, pœnitentiæ.

20 Si enim inimicos ſeruorum tuorū, & debitos morti, cum tanta cruciaſti attentione, & liberaſti, dans tempus & locum, per quæ poſſent mutari à malitia:

21 Cum quanta diligentia iudicaſti filios tuos, quorum parentibus iuramenta & conuentiones dediſti bonarum promiſſionum?

22 Quum ergo das nobis diſciplinam, inimicos noſtros multipliciter flagellas: vt bonitatem tuā cogitemus iudicātes: & quum de nobis iudicatur, ſperemus miſericordiam tuam.

23 Vnde & illis qui in vita ſua inſenſatè & iniuſtè vixerunt, per hæc quæ coluerunt, dediſti ſumma tormenta.

24 Etenim in erroris via diutius errauerunt, deos æſtimantes hæc quæ

Quo te oſtendis, &c. ἵνα δείξῃς ὅτι οὐκ ἀδίκως ἔκρινας, vt oſtendas quòd rectè iudicaſti. hoc eſt, hac cura & prouidentia rerum omnium, ſummam iudiciorum tuorum æquitatē declaras. 14 Neque eſt rex, &c. οὔτε βασιλεὺς, ἢ τύραννος ἀντοφθαλμῆσαι δυνήσεταί σοι περὶ ὧν ἐκόλασας. Neque Rex, aut tyrannus intueri contra te poterit de iis quos tu punieris. Eſt autem ἀντοφθαλμεῖν τινὶ, aſpectum contra aliquem torquere, atque oculos coniicere. ſunt autem oculi indices animi aut irati ac indignantis, aut amici ac fauentis: ita pro reſiſtere corā & (vt vulgò dicunt) in faciem, accipitur. 15 Eum qui nullā, &c. αὐτὸν μὴ ὀφείλοντα κολασθῆναι καταδικάσαι ἀλλότριον ἡγούμενος τῆς σῆς δυνάμεως, Eum qui non debet puniri condemnare, exiſtimans alienum à tua potentia. hoc eſt, iudicans indignum tua ſumma poteſtate, condemnare innocentem qui nullam pœnam commeruit. 16 Et quòd omnibus, &c. καὶ τὸ πάντων σε δεσπόζειν, πάντων φείδεσθαί ποιεῖ, ac omnibus te dominari, omnibus parcere te facit. Hoc eſt, tuus in omnia dominatus facit vt ignoſcas omnibus. Inter homines ſumma poteſtas plerunque cum maxima acerbitate coniungi ſolet. Summum autem tuum imperium ſumma lenitate & miſericordia temperatum eſt: vt quo plus poſſis, eo mitius ac clementius in creaturas tuas te geras. vt inquit Poeta, Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.
17 Quum enim fides, &c. ἰσχὺν γὰρ ἐνδείκνυσαι ἀπιστούμενος ἐπὶ δυνάμεως τελειότητι, Robur enim oſtendis, quum non crederis in potentiæ perfectione. Hoc eſt, quum non exiſtimaris ac crederis, ſumma & perfecta pollere potentia, vim tuam ac ſummam poteſtatem declaras in eos qui eam nolunt agnoſcere. Et ſapientum audaciam redarg. καὶ ἐν τοῖς εἰδόσι θράσος ἐξελέγχεις. & in ſcientibus, audaciam redarguis. hoc eſt, intelligentium ac ſapientium huius mundi ſuperbam perſuaſionem reprehendis & confundis.
18 Sed tamen tu potentiæ, &c. σὺ δὲ δεσπόζων ἰσχύος ἐν ἐπιεικείᾳ κρίνεις, Tu autem dominans potentiæ, in æquitate iudicas. hoc eſt ampliſſimum imperium tuum cum æquiſſimo iudicio coniunctum eſt. Summáque cum indulg. nos gubernas: καὶ μετὰ πολλῆς φειδοῦς διοικεῖς ἡμᾶς. & cum multa parcitate [hoc eſt indulgentia, ſiue ignoſcentia] gubernas nos. Eſt enim nomē φειδὼ à verbo φείδομαι, quo ſæpe iam eſt vſus pro ignoſcere, parcere, ac miſerari. itaque accipitur hic pro clementia & miſericordia.
19 Ac filios tuos, &c. καὶ εὐέλπιδας ἐποίησας τοὺς υἱούς σου, ὅτι δίδως ἐπὶ ἁμαρτήμασι μετάνοιαν. & bonæ ſpei feciſti filios tuos [ſiue bonam ſpem das filiis tuis] quòd in peccatis pœnitentiæ locū concedis. εὐέλπιδες enim dicūtur qui optima ſunt ſpe, quemadmodum δύσελπιδες, qui nullā ſpem habent, ſiue qui deſperant. 20 Etenim ſi inimicos, &c. εἰ γὰρ ἐχθροὺς παίδων σου, καὶ ὀφειλομένους θανάτῳ μετὰ τοσαύτης ἐτιμώρησας προσοχῆς καὶ δεήσεως. Si enim inimicos ſeruorum tuorum & debitos morti, cum tanta vindicaſti [ſiue vltus es] attentione ac obteſtatione. ὀφειλομένους θανάτῳ appellat eos, qui ea commiſerunt, ob quæ meritas ac debitas mortis pœnas luere debent.
21 Quanta cum moderatione, &c. μετὰ πόσης ἀκριβείας ἔκρινας τοὺς υἱούς σου, Cum quanta diligentia iudicaſti filios tuos. ἀκρίβεια enim accipitur hîc pro accurata & attēta conſideratione, quæ negligentiæ, iracundiæque temerariæ, atque incōſideratæ opponitur. Eſt enim ira præceps ad ſuppliciū ſumēdū: ea verò temeritas cupiditáſque vindictæ, in Deū nullo modo cadit. itaque ego ἀκρίβειαν moderationē verti. Quorum patribus, &c. ὧν τοῖς πατράσιν ὅρκους καὶ συνθήκας ἔδωκας ἀγαθῶν ὑποσχέσεων. quorum patribus iuramenta, & conuentiones dediſti bonarum promiſſionum. 22 Quum ergo nos caſtigas, &c. flagellas inim. n. ἡμᾶς οὖν παιδεύων, τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ἐν μυριότητι μαστιγοῖς, Ad verbum, Nos igitur caſtigans, in mille flagellas inimicos noſtros. hoc eſt, infinitò grauius quàm nos, illos affligis. Hic opponūtur παιδεύειν diſciplina paterna caſtigare liberos, & μαστιγοῦν flagellis cædere. Vt cum ſolicitudine bonitatem tuam iud. ἵνα σου τὴν ἀγαθότητα μεριμνῶμεν κρίνοντες, vt tuam bonitatem ſolicitè cogitemus iudicantes. hoc eſt ſumma cum cura meditemur ac conſideremus. Hæc enim cogitatio ac recordatio bonitatis Dei cognitæ, in fiducia Dei, timoréque nos continet. Iudicati autem miſericordiam expectemus. κρινόμενοι δὲ προσδοκῶμεν ἔλεος. iudicati autem ſperemus miſericordiam. Hoc loco κρινόμενοι paſſiuè accipitur alia ſignificatione, quàm antè actiuè. Sic Paulus 1. Corin. 11. g. 32, hac verbi ſimilitudine in diuerſa ſignificatione vſus eſt, εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα, κρινόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ κυρίου παιδευόμεθα, Nā ſi nos ipſos diiudicaſſemus, nequaquam iudicati fuiſſemus: quum autem iudicamur, à Domino corripimur. 23 Idcirco iniuſtos etiam homines, &c. ὅθεν καὶ τοὺς ἐν ἀφροσύνῃ ζωῆς βιώσαντας ἀδίκως διὰ τῶν ἰδίων ἐβασάνισας βδελυγμάτων. Vnde & eos qui in inſipientia vitæ vixerunt, excruciauiſti per ſuas ipſorum abominationes.
24 Nam longius viis erroris err. καὶ γὰρ τῶν πλάνης ὁδῶν μακρότερον ἐπλανήθησαν. Quidam ita vertūt, Nā per incerta viarū longius aberrauerunt. Ego autem puto hyperbolicam loquutionem qua plerunque vtimur, quum augere aliquid volumus: vt ſi diceremus, ſtultitia ſtultior, ſapientia ſapientior. ita hoc in loco dicit, viis erroris longius errauiſſe Iſraelitas, cum relicto vero cultu Dei, ſuperſtitionibus gentium ſe implicarunt ac polluerunt: quaſi ita velit dicere, eos longius in errore progreſſos eſſe, quàm viæ erroris ducerent.

in animalibus ſunt ſuperuacua, infantium inſenſatorum more viuentes.

quaſdam infames inimicorum animantes, ″falſi in modū infantium ſtolidorum.

Propter hoc tanquam pueris inſenſatis iudicium in deriſum dediſti. 25

″Quamobrem illis, vt pueris ratione carentibus, iudicium in ludibrium miſiſti.

Qui autem ludibriis increpationis non ſunt correpti, dignum Dei iudicium experti ſunt. 26

″At illi probroſis ludificationibus non emendati, dignum Dei iudicium experientur.

C

In his enim quæ patiebātur, moleſtè ferebāt, in quibus patientes indignabātur, p[er] hæc quos putabāt deos, in ipſis, quū exterminarētur vidētes, illū quem olim negabant ſe noſſe, verum Deū agnouerunt: propter quod & finis condemnationis eorum veniet ſuper illos. 27

″Nam in quibus ipſi patientes indignabantur, in his quum viderent ſe puniri, quos arbitrabantur deos, eum quem negabant olim ſe noſſe, verum agnouerunt Deum: quamobrem extrema etiam in eos condemnatio ſuperuenit.

Cap. XIII.

Rom. 1. c. 19

Vani autē ſunt omnes homines, in quibus nō ſubeſt ſcientia Dei: & de his quæ videntur bona, nō potuerūt intelligere eum qui eſt: neque operibus attendētes agnouerūt quis eſſet artifex: 1

Deut. 4. c. 19, & 17. a. 3

Etenim vani ſūt omnes homines natura, ″in quibus ineſt ignoratio Dei, ″& qui ex iis, quæ ſpectantur, bonis, eum qui eſt, nō potuerunt intelligere, ″neque ex operibus conſideratis *ipſum* opificem agnouerunt: Vanos eos eſſe oſtēdit, qui Deū ex ipſius operib[us] non poſſunt cognoſcere.

Sed aut ignē, aut ſpiritū, aut citatū aerē, aut gyrum ſtellarū, aut nimiā aquam, aut ſolem & lunam, rectores orbis terrarum deos putauerunt. 2

Sed aut ignē, ″aut ventū, aut celerē aerem, aut aſtrorū orbē, aut violētā aquā, aut lumina cæli, ″rectores mūdi deos eſſe putauerūt.

Quorū ſi ſpecie delectati deos putauerunt: ſciant quanto his dominator eorū ſpecioſior eſt: ſpeciei enim generator hæc omnia conſtituit. 3

″Quorum quidem pulchritudine delectati, ſi *illa* deos exiſtimarunt, intelligere debuerunt, quanto horum Dominus præſtantior eſt: ″quandoquidem pulchritudinis author creauit ea. Creator per creaturas cognoſcēdus.

D

Aut ſi virtutem, & opera eorū mirati ſunt: intelligant ab illis quoniam qui hæc fecit, fortior eſt illis. 4

Sin potētiam atque efficaciam ſunt admirati: ex eiſdem animaduertere, quanto eſt potentior is qui ea effecit.

A magnitudine eñi ſpeciei & creaturæ, cognoſcibiliter poterit creator horum videri. 5

″Siquidem ex pulchritudinis rerúmque creatarum excellentia cum iis collatus, eorum effector ſpectatur.

B

Rom. 1. c. 21

Sed tamen adhuc in his minor eſt querela: & hi enim fortaſſe errant Deū quærentes, & volentes inuenire: 6

″Veruntamen in his paruam mereantur reprehenſionem, ″qui ſtudio quærendi Deum & inueniendi fortaſſe errant:

Etenim cū in operibus illius conuerſentur, inquirūt: & perſuaſum habent quoniā bona ſunt quæ vidētur. 7

″Etenim in operibus eius verſantur perſcrutandis, ″fidéque oculis facta perſuadētur, ″quoniā præclara quæ ſub aſpectū veniunt.

Iterum autē nec his debet ignoſci. 8

″Sed ne hoc quidem modo ſunt venia digni.

Falſi in modum infantium ſtolidorum. νηπίων δίκην ἀφρόνων ψευσθέντες. infantium more ſtultorum decepti. δίκην enim hoc loco pro inſtar accipitur: & ſubaudiendum eſt κατὰ per ἔκλειψιν, quaſi dicas ſecundum modum, aut morem, in modum puerorum ſtolidorum decepti. 25 Quamobrem illis, vt pue. &c. διὰ τοῦτο ὡς παισὶν ἀλογίστοις τὴν κρίσιν εἰς ἐμπαιγμὸν ἔπεμψας. Propterea vt pueris ratione carentibus iudicium in deriſum miſiſti. 26 At illi probroſis ludificationibus non emend. οἱ δὲ παιγνίοις ἐπιτιμήσεως μὴ νουθετηθέντες, Illi autem ludibriis increpationis [ſiue obiurgationibus] nō correcti. 27 Nam in quibus, &c. ἐφ᾽ οἷς γὰρ αὐτοὶ πάσχοντες ἠγανάκτουν, ἐπὶ τούτοις, οὓς ἐδόκουν θεοὺς, ἐν αὐτοῖς κολαζόμενοι ἰδόντες, ὃν πάλαι ἠρνοῦντο εἰδέναι, Θεὸν ἐπέγνωσαν ἀληθῆ. In quibus enim ipſi patiētes indignabātur, in his quos putabant deos, in ipſis puniri videntes, quem olim negabant noſſe, Deum agnouerunt verum. Comprehenſio huius ſententiæ eſt aliquātum implicata: ſed ſi diſtinguatur eo modo quo ego verti, ſenſus erit facilis. Significat enim Iſraelitas idololatras pœnas dediſſe ſuæ impietatis contumacis, in hiſque Deum agnouiſſe ſine vlla conuerſione: itaque concludit extremam cōdemnationem in eos delapſam eſſe.

IN CAPVT XIII.

1 In quibus ineſt ignoratio Dei, οἷς παρῆν Θεοῦ ἀγνωσία, quibus adeſt Dei ignorantia. qui Deum non cognoſcunt, ſed in eius ignoratione verſantur. Et qui ex iis, quæ ſpectantur, &c. καὶ ἐκ τῶν ὁρωμένων ἀγαθῶν οὐκ ἴσχυσαν εἰδέναι τὸν ὄντα, & ex his, quæ videntur, bonis non potuerunt intelligere eum qui eſt. Paulus ad Romanos 1. c. 20, dicit τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ καθορᾶται νοούμενα τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ. hoc eſt quæ non ſunt aſpectabilia Dei, ſpectari dum conſiderantur ex eius operibus. Author enim ac effector ex rebus tot & tantis quas effecit cognoſcitur. Neque ex operibus, &c. οὔτε τοῖς ἔργοις προσέχοντες ἐπέγνωσαν τὸν τεχνίτην. neque operibus attendentes [aut, quū operibus attendiſſent] agnouerūt artificem. Eſt προσέχειν ἐννοεῖν ſumma cum attentione ac cogitatione verſari in re aliqua cognoſcenda & quærenda. & προσοχὴ attenta cura & cogitatio appellatur. 2 Aut ventum, aut celerem, &c. ἢ πνεῦμα, ἢ ταχινὸν ἀέρα, ἢ κύκλον ἄστρων, aut ſpiritum, aut citatum aerem, aut circulum aſtrorum. Rectores mundi deos eſſe putauer. πρυτάνεις κόσμου θεοὺς ἐνόμισαν. gubernatores mundi deos eſſe putauerunt. Attribuerunt enim creaturis eam vim ac poteſtatem, quæ vnius Dei propria eſt, honorémque diuinitatis cum illis communicauerunt. 3 Quorum quidem pulchritudine, &c. ὧν εἰ μὲν τῇ καλλονῇ τερπόμενοι, θεοὺς ὑπελάμβανον, γνώτωσαν πόσῳ τούτων ὁ δεσπότης ἐστὶ βελτίων, Quorum ſi quidem pulchritudine delectati, deos putauerunt, ſciant quanto his [aut horum] Dominus eſt melior. Nā τούτων pronomen genitiui caſus, vel ad Dominus, vel ad Melior referri poteſt. γνώτωσαν autem poteſt reſolui in præteritum, cognoſcere potuerunt. Quandoquidem pulchritu. &c. ὁ γὰρ τοῦ κάλλους γενεσιάρχης ἔκτισεν αὐτά. Nam pulchritudinis generandæ author [aut princeps] creauit ea. Eſt enim γενεσιάρχης author rei alicuius, generator, à quo origo rei alicuius exiſtit, vnde aliqua res oritur. 5 Siquidem ex pulchrit. &c. ἐκ γὰρ μεγέθους καλλονῆς, καὶ κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. Nam ex magnitudine pulchritudinis ac creaturarum proportione conditor horū conſpicitur. ſiue cernitur. ἀναλόγως Deum dicit cognoſci comparatum proportione quadam cum creaturis: vt propoſita collatione mens ex hac pulchritudine creaturarum quæ ſub ſenſum cadit, aliam creatoris multo præſtantiorem intelligat. Eſt enim ἀναλογία hoc loco cōparatio inſtituta à minoribus ad maius. 6 Veruntamen in his paruam, &c. ἀλλ᾽ ὅμως ἐπὶ τούτοις ἐστὶ μέμψις ὀλίγη, Sed tamen in his reprehenſio parua eſt. pro, parua ſit reprehenſio. videtur enim quædam forma conceſſionis, qua hanc philoſophorum culpam extenuat, vt aliam inferat. Qui ſtudio quærendi, &c. καὶ γὰρ αὐτοὶ τάχα πλανῶνται Θεὸν ζητοῦντες καὶ θέλοντες εὑρεῖν. etenim ipſi forſitan errant, Deum quærentes ac volentes inuenire. Ego pronomen ὑποτακτικὸν relatiuum poſui pro particula rationali, qui ſtudio quærendi. aut, vt qui ſtudio quærendi. hoc eſt quippe qui ſtudio. 7 Etenim in operibus, &c. ἐν γὰρ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἀναστρεφόμενοι διερευνῶσι, Nam in operibus eius verſantes perſcrutantur. hoc eſt, in operibus eius inquirendis occupati ſunt. Fidéque oculis facta perſ. καὶ πείθονται τῇ ὄψει, & credunt [ſiue obtemperant] viſui. oculiſque obſequuntur, ac aſſentiuntur. Quoniam præclara, quæ ſub aſpe. ὅτι καλὰ τὰ βλεπόμενα. quoniam pulchra [ſubaudias ſunt] quæ videntur. aut cernuntur. 8 Sed ne hoc quidem modo ſunt venia digni. πάλιν δὲ οὐδ᾽ αὐτοὶ συγγνωστοί. Iterum autem neque ipſi venia digni. hoc eſt, ne hac quidem excuſatione ſtudii ſummæque voluntatis, veniam merentur.

9 Si enim tantam habuerunt intelligendi facultatem, vt mun-
dum poſſent coniectura capere, quomodo Dominum horum nõ
potius inuenerunt?

Infœlicitas idolatrarum.

10 Infœlices autẽ, atque in rebus mortuis ſpem ſitã habentes, qui
manuum humanarum opera, aurum, & argentum arte fabrefa-
ctum, atque ſimulachra animalium, aut lapidem, inutile manus
opus antiquæ, deos appellauerunt.

11 Aut ſiquis faber materiarius arboris ad opus parabilis ſuccisæ
omnem circà corticem eius ſcitè deſtrinxit, concinnéque fabri-
catus opus effecit ad vſum vitæ accommodatum:

12 Reciſamẽtis verò operis ad cibum parandum cõſumptis, ex-
pletus eſt.

13 Reſectum inde nullius vſus tortuoſum truncum, ramíſque no
doſum ſumpſit, accuratéque per otiũ ſculpſit, ac pro intelligen-
tia ſua peritè eum formauit, adeóque hominis figurauit effigie:

14 Aut animalis cuiuſpiam vilis ſimulachrũ effinxit: deinde mi-
nio & fuco deliniens, rubeum eius colorem effecit, atque omnẽ
quæ in eo erat, maculam obduxit.

15 Tum in extructo ad id domicilio digno, collocauit ad parietẽ,
ferróque firmauit:

16 Atque ita quidem ille ne caderet, huic proſpexit: ſciẽs illud nõ
poſſe ſibi ipſum opitulari, quũ ſimulachrũ ſit, & opis indigum:

In cultores idolorum.

17 Poſtremò pro poſſeſſionibus, pro nuptiis, & pro liberis preces
adhibens, non veretur inanimum alloqui.

9 Si enim tantum potuerunt ſcire, vt poſſent æſtimare ſeculum: quomodo huius Dominum non facilius inuenerunt?

10 Infœlices autem ſunt, & inter mortuos ſpes illorum eſt, qui appellauerũt deos opera manuum hominum, aurum & argentum, artis inuentionem, & ſimilitudines animalium, aut lapidem inutilem, opus manus antiquæ.

11 Aut ſiquis artifex faber de ſylua lignum rectum ſecuerit, & huius doctè eradat omnem corticem, & arte ſua vſus diligenter fabricet vas vtile in conuerſationem vitæ: *Eſaiæ 44.b. Ierem. 10.a.* C

12 Reliquiis autẽ eius operis ad præparationem eſcæ abutatur.

13 Et reliquum horũ, quod ad nullos vſus facit lignum curuum, & verticibus plenum ſculpat diligenter per vacuitatem ſuam, & per ſcientiam ſuæ artis figuret illud, & aſſimilet illud imagini hominis,

14 Aut alicui ex animalibus illud comparet, perliniens rubrica, & rubicundum faciens fuco colorem illius, & omnem maculam quæ in illo eſt perliniens:

15 Et faciat ei dignam habitationem, & in pariete ponens illud, confirmãs ferro,

16 Ne fortè cadat, proſpiciẽs illi: ſciẽs quoniã nõ poteſt adiuuare ſe: imago enim eſt, & opus eſt illi adiutorium. D

17 Et de ſubſtãtia ſua, & de filiis ſuis, & de nuptiis votũ faciẽs inqrit: nõ erubeſcit loqui cũ illo qui ſine aĩa eſt.

9 Si enim tantam, &c. εἰ γὰρ τοσοῦτον ἴσχυσαν εἰδέναι, Si enim tantum potuerunt ſcire. Quidam vertunt, Si enim eò potuerunt penetrare cognitionis. Sed quia ſequitur ſtatim verbum, Vt poſſent: malui vertere ἴσχυσαν εἰδέναι, tantam facultatem, aut vim intelligendi habuerũt. Valuerũt enim ingenio, quo mundum omnéſque eius partes poſſent quodam modo comprehendere. Itaque vt ingrati, hoc loco accuſantur, ſicut à Paulo ad Romanos cap.1.c.19. Vt mundum poſſent coniectura capere, ἵνα δύνωνται στοχάσασθαι τὸν αἰῶνα, vt poſſent coniectura conſequi ſeculum. hoc eſt mundum coniectura ingeniique ſolertia comprehendere.

10 Infœlices autem, &c. ταλαίπωροι δὲ καὶ ἐν νεκροῖς αἱ ἐλπίδες αὐτῶν, Infœlices autem, & in mortuis [aut inter mortuos] ſpes ipſorum. Sed videtur νεκρὰ nominare idola, in quibus nulla eſt vita, aut vitæ ſenſus aliquis ac motus: quemadmodum muta & ſurda, atque omni ſenſu motúque carentia ab Spiritu ſancto ſæpe deſcribuntur: itaque, In rebus mortuis ſpem habentes, verti. Arte fabrefactum, τέχνης ἐμμελέτημα, artis meditationem. hoc eſt, opus ſumma arte ex cogitatum atque elaboratum. Paulus Act.17.g.29, vocat χάραγμα τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, effigiem ab homine artificioſè excogitatam ac expreſſam. Ita hic opus ab arte ingenióque hominis profectum, accuratéque effectum, ἐμμελέτημα appellatur. 11 Aut ſiquis faber materiarius εἰ δὲ καί τις ὑλοτόμος τέκτων Si autem etiam quis cædens materiam. ſiue cæſor materiæ. Ita enim appellatur qui parat materiam ad opus aliquod. Arboris ad opus parabilis ſuccisæ εὔπικτον φυτὸν ἐκπρίσας, quum arborem aptam [aut accõmodatam ſecuerit] Ita enim melius legitur εὔπικτον, quàm quod in quibuſdam codicibus εὔπηκτον per η. illud enim ſignificat id quod eſt factu facilè, tractabile, aut (vt verti) parabile, quod manu & arte elaborari poteſt. Omnem circà corticem eius ſcitè deſtrinxit, περιέξυσεν εὐμαθῶς πάντα τὸν φλοιὸν αὐτοῦ, circumraſit ſcienter omnem corticem eius. hoc eſt, detraxit vel amputauit circunquaque corticem eius. Concinnéque fabricatus opus effecit ad vſum vitæ accommodatũ: καὶ τεχνησάμενος εὐπρεπῶς κατεσκεύασε χρήσιμον σκεῦος εἰς ὑπηρεσίαν ζωῆς, & arte vſus [ſiue arte adhibita] decorè [aut politè] parauit vas vtile in miniſterium vitæ. τεχνᾶσθαι ſignificat artem adhibere, aut artificioſè in aliqua re elaborare: σκεῦος autem εἰς ὑπηρεσίαν vocat, quod Paulus 2.Timoth.2.d.21, τὸ σκεῦος εὔχρηστον εἰς ἔργον dicit, hoc eſt vas ad opus accommodum, aut aptum. 12 Reciſamentis verò operis ad cibum, &c. τὰ δὲ ἀποβλήματα τῆς ἐργασίας εἰς ἑτοιμασίαν τροφῆς ἀναλώσας ἐνεπλήσθη, Reiectamenta verò operis, quũ in præparationem eſcæ conſumpſit, expletus eſt. ἑτοιμασίαν τροφῆς ignem intelligit, quo cibus coquitur, ac paratur: atque ita artifex cibo apparato exatiatur. hoc eſt (vt dicit) ἐνεπλήσθη.

13 Reſectum inde nullius vſus tortuoſum truncum, &c. τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπόβλημα εἰς οὐθὲν εὔχρηστον, ξύλον σκολιὸν, καὶ ὄζοις συμπεφυκὸς λαβὼν, quod autem ex illis reiectum [hoc eſt relictum eſt] ad nihil vtile lignum incuruum, ac ramis nodoſum accepit. Accuratéque per otium ſculpſit, ἔγλυψεν ἐν ἐπιμελείᾳ ἀργίας αὐτοῦ, ſculpſit in diligentia otii ſui. hoc eſt ſumma cura & diligentia, quam otio abundans adhibere potuit. otioſus enim artifex melius polire potuit, quàm occupatus. Ac pro intelligentia ſua peritè eum formauit, καὶ ἐμπειρίᾳ συνέσεως ἐτύπωσεν αὐτὸ, & peritia intelligentiæ figurauit illud. videlicet lignum, ſiue eum truncum. Quædam exemplaria habent ἀνέσεως vacationis, Et in peritia vacationis. quemadmodum dixerat, In diligentia otii. vt ſignificet eum ſumma & diligentia & artis experientia in maximo otio vſum fuiſſe. vtraque lectio extare poteſt: ἐτύπωσεν dicit pro informauit. hoc eſt, in eo formam figurámque inſculpſit.

Adeóque hominis figurauit effigie: ἀπείκασεν αὐτὸ εἰκόνι ἀνθρώπου. ſimulauit [ſiue ſimilauit] illud imagini hominis. hoc eſt, effinxit in eo imaginem hominis. εἰκὼν enim eſt imago. Inde ἀπεικάζειν τινὶ, Latinè ſimulare alicui. inde ſimulachrum, effigies ad ſimilitudinem alicuius expreſſa dicitur. 14 Aut animalis cuiuſp. vilis ſimulach. effin. ἢ ζώῳ τινὶ εὐτελεῖ ὡμοίωσεν αὐτὸ, Aut animali alicui vili ſimulauit [ſiue ſimile effecit] illud. Deinde minio & fuco deliniens, &c. καταχρίσας μίλτῳ, καὶ φύκει ἐρυθήνας χρόαν αὐτοῦ, deliniens minio, & fuco rubrum faciens colorem eius. ſiue inducto rubore in vultu eius. Eſt enim ἐρυθήνας participium præteriti temporis, ab ἐρυθραίνω rubefacio.

Atque omnem quæ in eo erat, maculam obduxit. καὶ πᾶσαν κηλῖδα τὴν ἐν αὐτῷ καταχρίσας. & omnem, quæ in eo erat, maculam perliniens. ſiue perlita, aut obducta omni in eo macula. eſt enim participium etiam præteriti temporis.

15 Tum in extructo ad id domicilio, &c. καὶ ποιήσας αὐτῷ αὐτοῦ ἄξιον οἴκημα, ἐν τοίχῳ ἔθηκεν αὐτὸ ἀσφαλισάμενος σιδήρῳ. Et facta ei ipſo digna ædicula [hoc eſt ſacello extructo pro dignitate ipſius] in pariete poſuit illud, ſtabiliens ferro. ſiue ſtabilitum, aut firmatum ferro.

16 Atque ita quidem ille ne caderet, &c. ἵνα μὲν οὖν μὴ καταπέσῃ, προενόησεν αὐτοῦ, Itaque ne decideret, prouidit ei. Eſt enim hæc irriſio idolorum, eadem propè quæ eſt apud Eſaiam cap.44.b.12. Quum ſimulachrum ſit, &c. καὶ γάρ ἐστιν εἰκὼν, καὶ χρείαν ἔχει βοηθείας. eſt enim imago, & opus habet auxilio. 17 Poſtremò pro poſſeſſionibus, &c. περὶ δὲ κτημάτων καὶ γάμων αὐτοῦ καὶ τέκνων προσευχόμενος οὐκ αἰσχύνεται τῷ ἀψύχῳ προσλαλεῖν. ac pro poſſeſſionibus, & nuptiis ſuis, & liberis orans [ſiue vota nuncupans] non veretur inanimatum alloqui. ſiue inanimo verba facere, aut inanimum affari.

Et pro ſanitate quidem infirmũ de- 18
precatur, & pro vita rogat mortuũ,
& in adiutorium inutilem inuocat:
Et pro itinere petit ab eo qui am-
bulare non poteſt: & de acquirendo, 19
& de operando, & de omnium rerum
euẽtu, petit ab eo qui in omnibus eſt
inutilis.

Cap. XIIII.

ITerum alius nauigare cogitans, &
per feros fluctus iter facere incipi- 1
ens, ligno portãte ſe fragilius lignum
inuocat.

Eſaiæ 44.b.c ierem.10.a.j

C

Illud enim cupiditas acquirẽdi ex- 2
cogitauit, & artifex ſapientia fabrica
uit ſua.

Exod.14.e.21

Tua autem, Pater, prouidentia gu
bernat: quoniã dediſti & in mari viã, 3
& inter fluctus ſemitã firmiſſimam,

Oſtendẽs quoniam potens es ex o-
mnibus ſanare, etiamſi ſine rate ali- 4
quis adeat mare.

Sed vt non eſſent vacua ſapientiæ
tuæ opera: propter hoc etiam & exi- 5
guo ligno credunt homines animas
ſuas, & tranſeuntes mare, per ratem
liberati ſunt.

Gen.6.a.4, & 7.b.10

Sed & ab initio quum perirent ſu- 6
perbi gigantes, ſpes orbis terrarum
ad ratem confugiens, remiſit ſeculo
ſemẽ natiuitatis, quæ manu tua erat
gubernata.

Pſal.115.b.8 baruch 6.a.3

D

Benedictum eſt enim lignum, per
quod fit iuſtitia. 7
Per manus autem quod fit idolum,
maledictum eſt & ipſum, & qui fecit 8
illud: quia ille quidem operatus eſt,
illud autem quum eſſet fragile, deus
cognominatus eſt.

Pſal.134.a.7

Similiter autem odio ſũt Deo, im
pius & impietas eius. 9
Etenim quod factum eſt, cum illo 10
qui fecit, tormenta patietur.

″Et nunc pro valetudine inuocat infirmum, ″nũc pro vita mor-
tuum orat, ″nunc pro auxilio ſupplicat imperitiſſimo:
″Pro itinere verò faciẽdo eum appellat qui ne gradum quidem
facere poteſt: ″ad quæſtum denique, ad opus faciẽdum, ad manuũ
ſucceſſum, ab ignauiſſimo nauitatem poſtulat. Cap. XIIII.

RVrſum alius adornãs nauigationem, ″& per feros fluctus cur
ſum inſtituens, ″ſe vehẽte nauigio putridius lignũ implorat.
″Nam illud quidem quæſtus cupiditas excogitauit, & artifex fa
bricauit ſapientia.
″At tua, Pater, prouidẽtia gubernat: ″quippe qui etiam per ma-
re viam, & per fluctus tutum iter dederis,
″Oſtendens quòd omni ex loco potes incolumẽ præſtare, etiam
ſiquis nulla arte adiutus conſcenderit.
Neque tamen vis opera ſapiẽtiæ tuæ eſſe otioſa: ″quapropter ho
mines ſuam ligno perquam exiguo vitam committunt, ″marique
tempeſtuoſo nauicula tranſmiſſo ſunt conſeruati.
Nam initio quum ſuperbi perirent gigantes, ″ſpes mundi in na-
uigio perfugium nacta, tua manu gubernata ſemen genitale æuo
reliquit.
Benedictum enim lignum, ″per quod iuſtitia exiſtit.
″Manu verò factum eſt maledictum tam ipſum, quàm eius fa- Idolũ maledictũ & fabricator eius.
bricator: ″hic, vt operis author: illud, vt nomen Dei, quũ obnoxiũ
ſit corruptioni, adeptum.
″Nam peræquè inuiſi Deo ſunt, impius eiúſque impietas.
″Etenim opus vnà cum ipſo opifice pœnam ſubibit.

18 Et nunc pro valetudine, &c. καὶ περὶ μὲν ὑγιείας τὸ ἀσθενὲς ἐπικαλεῖται, Et pro valetudine quidem infirmum inuocat. Sunt enim hoc loco μὲν & δὲ particulæ diſtributiuæ, quales apud Latinos ſunt, quidem, autem, verò, quæ non ineptè redduntur per particulas temporis, nunc, interdum, & ſimiles. Nunc pro vita mortuum orat, περὶ δὲ ζωῆς τὸν νεκρὸν ἀξιοῖ, pro vita autem mortuum rogat. Hoc enim ἀξιοῦν ſignificat ſuppliciter aliquid petere ac poſtulare. inde ἀξίωσις huiuſmodi poſtulatio nominatur. Nunc pro auxi. ſuppl. &c. περὶ δὲ ἐπικουρίας τὸ ἀπειρότατον ἱκετεύει. pro auxilio verò, inexpertiſſimo ſupplicat. Nã huiuſmodi qui nihil vnquam ſunt experti, nõ poſſunt affici aliorũ incommodis: ſicut Dido Vergiliana dicit, Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco. Et Apoſtolus ad Hebræos 2.d.18, dicit, Chriſtum tentatum per omnia, vt noſtras expertus infirmitates, noſtris miſeriis condoleſcat. Quidam τὸ ἀπειρότατον vertunt Inopi, ita vt ab inope opem petat: ſed nomen Græcum idolum nulla experientia ac vſu rerum præditum ſignificat: quòd nihil intelligat, ſentiat, animaduertat.
19 Pro itinere verò faciendo, &c. περὶ δὲ ὁδοιπορίας τὸ μηδὲ βάσει χρῆσθαι δυνάμενον, Pro profectione autem ſuſcipienda [ſiue itinere, ſubaudi Supplicat ei] quod ne greſſu quidem vti poteſt. hoc eſt quod nullum habet motũ aut vim ambulandi. vt eſt in Pſalmo 115.b.7, Pedes habẽt, & non ambulãt. Ad quæſtum denique, &c. περὶ δὲ πορισμοῦ καὶ ἐργασίας, καὶ χειρῶν ἐπιτυχίας τὸ ἀδρανέστατον ταῖς χερσὶν εὐδράνειαν αἰτεῖται. Pro quæſtu autem & opere, & manuum ſucceſſu, ab ignauiſſimo manibus vim [aut facultatem] poſtulat.

IN CAPVT XIIII.

1 Rurſum alius adornans nauigationem, πλοῦν πάλιν τις στελλόμενος, Rurſum quis nauigare parans. accingens aut comparans ſe ad nauigandũ, aut nauigationem ſuſcipiens. Et per feros fluctus curſum inſtit. καὶ ἄγρια μέλλων διοδεύειν κύματα, & feros pertrãſiturus fluctus. hoc eſt, mare procelloſum, ſæuũ, ac periculoſum nauigaturus, aut decurſurus. Se vehente nauigio putridius lignũ implorat. τοῦ φέροντος αὐτὸν πλοίου σαθρότερον ξύλον ἐπιβοᾶται. nauigio ipſum portãte putrius lignum inclamat. hoc eſt, magno clamore inuocat ſimulachrum ligneum vitioſius ac corruptius eo nauigio quo ipſe per mare deportatur. 2 Nam illud quidem quæſtus cupidit. &c. ἐκεῖνο μὲν γὰρ ὄρεξις πορισμῶν ἐπενόησε, τεχνῖτις δὲ σοφία κατεσκεύασεν. Nam illud quidem lucrorum cupiditas [hoc eſt quærendæ rei ratio] excogitauit, artifex autem ſapientia confecit. Quæſtus enim homines excitauit vt illud ſibi cõpararent, quo ſua maritima negotia obire poſſent: ſed ſapientia artis magiſtra id effecit. 3 At tua, Pater, prouidentia gubern. ἡ δὲ σή, πάτερ, διακυβερνᾷ πρόνοια. Tua verò, Pater, gubernat prouidentia. Quippe qui etiam, &c. ὅτι ἔδωκας καὶ ἐν θαλάσσῃ ὁδόν, καὶ ἐν κύμασι τρίβον ἀσφαλῆ, quoniã dediſti & in mari viam, & in fluctibus iter tutum. Hoc videtur intelligendum de tranſitu maris rubri, in quo Iſraelitæ pedibus ſiccis iter fecerunt. 4 Oſtendens quòd, &c. δεικνὺς ὅτι δύνασαι ἐκ παντὸς σώζειν, κἂν ἄνευ τέχνης τις ἐπιβῇ, Oſtendens quòd ex omni ſeruare potes, etiamſi ſine arte quis aſcenderit. hoc eſt, nullo vſus nauigio ac arte nauigandi, mare ingreſſus ſit. Sed dictio ἐκ παντὸς accipi poteſt generaliter pro Ex omni loco vel periculo. Quidam vertunt Omnino, aut Omni modo: ſed mare & locum omnem videtur potius ſignificare. quocunque ex loco, aut mari: quanuis ſine vllo artis adiumento illud conſcenderit. 5 Quapropter homines, &c διὰ τοῦτο καὶ ἐλαχίστῳ ξύλῳ πιστεύουσιν ἄνθρωποι ψυχάς, propter hoc [aut propterea] minimo etiam ligno credũt homines animas. hoc eſt, vitam ac ſalutem ſuam exiguo nauigio committunt Marique tempeſtuoſo nauic. tran. &c. καὶ διελθόντες κλύδωνα σχεδίᾳ διεσώθησαν. & quũ trãſiiſſent tẽpeſtatem [aut mare procelloſum] rate ſeruati ſunt. σχεδία ſignificat ratem, nauigium, nauiculã. Cuius exiguitas oſtendit vim ſapientiæ, prudentiæque Diuinæ: quum tam paruo vaſe homines ex tam vaſto ac periculoſo mari incolumes euadũt. 6 Spes mũdi in nauigio, &c. ἡ ἐλπὶς τοῦ κόσμου ἐπὶ σχεδίας καταφυγοῦσα ἀπέλιπεν αἰῶνι σπέρμα γενέσεως τῇ σῇ κυβερνηθεῖσα χειρί. ſpes mundi quum ad ratem confugiſſet, reliquit ſeculo ſemen generationis, tua gubernata manu.
7 Per quod iuſtitia exiſtit. δι᾽ οὗ γίνεται δικαιοσύνη. per quod fit iuſtitia. aut, per quod iuſtitia exercetur. cuius vſus ad iuſtitiam colẽdam eſſe poteſt. 8 Manu verò factum eſt maledict. &c. τὸ χειροποίητον δὲ ἐπικατάρατον αὐτό, καὶ ὁ ποιήσας αὐτό. Ac manu factum maledictũ ipſum, & qui fecit illud. hoc eſt, execrandum tam ipſum lignum ad idololatriam comparatum ac politum, quàm ipſius artifex. ſed ſtatim eius rationem ſubiũgit. Hic, vt operis, &c. ὅτι ὁ μὲν εἰργάζετο, τὸ δὲ φθαρτὸν θεὸς ὠνομάσθη. quoniam hic quidem effecit, illud verò Deus nominatus eſt. 9 Nam peræquè ἐν ἴσῳ γάρ, Nã ex æquo. 10 Etenim opus, &c. καὶ γὰρ τὸ πραχθὲν σὺν τῷ δράσαντι κολασθήσεται. Etenim quod factum eſt, cum eo qui fecit, punietur. vtrunque pœnam ſuſtinebit, tam id quod ita effectum eſt, quàm effector operis.

Quamobrẽ in ſimulachra etiam gentium inquiretur, quoniam 11
in opificio Dei ad abominationẽ ſunt deformata, ad offenſionẽ
animis hominum, ad laqueum pedibus inſipientiũ iniiciendum.
Initium enim ſcortandi, excogitatio ſimulachrorum eſt: atque 12
eorundem inuentio, vitæ corruptela.
Neque enim erant ab initio, neque in æternum erunt. 13
Quippe hominum ambitione in mũdum ſunt introducta: & 14
ideo celer eis interitus deſtinatus eſt.
Nam acerbo luctu filii præmaturè erepti mœrens pater, effecta 15
imagine iam antea mortuum hominem, nũc vt Deum colere cœ-
pit, atque ſubditis ſuis ſacra ceremoniáſque tradidit.
Deinde progreſſu temporis inualeſcens impia cõſuetudo pro 16
lege ſeruata eſt, mandatíſque tyrannorum effectum vt ſculptæ
imagines religioſè colerentur.
Et quos præſentes ipſi homines honorare non poterãt, vt pro- 17
cul habitãtes, eorũ remotam faciem quum effinxiſſent, illuſtrem
imaginem honorandi Regis effecerũt, vt abſentem tãquam præ-
ſentem ſtudioſè obſeruarent.
Porrò ad augendam ſuperſtitionem etiam ipſius artificis ambi 18
tio ignaros homines eſt adhortata.
Nam hic quidem Principi gratificari cupiens, quàm pulcherri- 19
mam potuit, effigiem arte expreſſit.
Multitudo verò allecta venuſtate operis, eũ qui paulo antè ho- 20
mo honore affectus fuerat, mox vt numen exiſtimauit.
Atque hoc vitæ inſidioſum fuit, quoniam homines cala- 21

Idôla vnde traxerint originẽ.

Propter hoc & in idolis nationũ nõ erit reſpectus: quoniam creaturæ Dei in odium factæ ſunt, & in tentationem animis hominum, & in muſcipulam pedibus inſipientium. B

Initium enim fornicationis eſt exquiſitio idolorum, & adinuẽtio illorũ corruptio vitæ eſt.

Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum.

Superuacuitas enim hominum aduenit in orbem terrarum: & ideò breuis illorum finis eſt inuentus.

Acerbo enim luctu dolens pater, citò ſibi rapti filii fecit imaginem: & illum qui tũc homo mortuus fuerat, nunc tanquã Deũ colere cœpit: & cõſtituit inter ſeruos ſuos ſacra & ſacrificia.

Deinde interueniente tẽpore, conualeſcente iniqua conſuetudine, hic error tãquam lex cuſtoditus eſt, & tyrannorũ imperio colebãtur figmẽta.

Et hos quos in palàm homines honorare non poterant, propter quòd lõgè eſſent, è lõginquo figura eorũ allata, euidẽtem imaginẽ Regis quem honorare volebant, fecerũt: vt illum qui aberat, tanquam præſentem colerent ſua ſolicitudine.

Prouexit autem ad horũ culturam & hos qui ignorabãt, artificis eximia diligentia.

Ille enim volens placere illi qui ſe aſſumpſit, elaborauit arte ſua, vt ſimilitudinem in melius figuraret. C

Multitudo autẽ hominum adducta per ſpeciem operis, eum qui ante tẽpus tanquam homo honoratus fuerat, nunc Deum exiſtimauerunt.

Et hæc fuit vitæ humanæ deceptio,

Inquiretur, &c. ἐπισκοπὴ ἔσται, Ad verbum, viſitatio erit. hoc eſt, Dei iudicium exercebitur. nam ita Deus viſitare dicitur, quum in opera hominum animaduertit, quum rationem actæ vitæ exigit, ac ſe iudicem mundi eſſe oſtendit. In opif. Dei, &c. ἐν κτίσματι θεοῦ εἰς βδέλυγμα ἐγενήθη, i. creatura Dei in abominationem facta ſunt. Lignum enim à Deo creatum eſt, non ad eum vſum vt homines illud tanquam Deum colerent, eique diuinitatis vim affingerent: itaque impiè creatura Dei abutuntur, qui eius opera cum ſumma creatoris contumelia peruertunt. Ad offenſionem animis hominum, καὶ εἰς σκάνδαλα ψυχαῖς ἀνθρώπων, & in ſcandala animabus hominum. aut, animarum hominum. hoc eſt ad offendendas animas hominũ, eáſque perdendas. Ad laqueum pedibus, &c. καὶ εἰς παγίδα ποσὶν ἀφρόνων. & in laqueum pedibus inſipientium. hoc eſt ad pedes imprudentium illaqueandos. His tribus nominibus inſignibus abominationis, ſcandali, laquei, defœdat ſimulachra. 12 Initium enim ſcortandi, &c. ἀρχὴ γὰρ πορνείας ἐπίνοια εἰδώλων, εὕρεσις δὲ αὐτῶν φθορὰ ζωῆς. Initium enim fornicationis excogitatio idolorum [ſiue ſimulachrorum] inuentio autem illorum corruptio vitæ. Vſitatum eſt in Scripturis, idololatriam ſcortationem appellari. 14 Quippe hominum ambitione, &c. κενοδοξίᾳ γὰρ ἀνθρώπων εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, Vana enim hominum gloria introierunt in mundum. homines enim ambitioſi honorem diuinitatis appetentes, ea in mundum introduxerũt, quemadmodum exemplo ſtatim oſtendit. Et ideò celer, &c. καὶ διὰ τοῦτο σύντομον αὐτῶν τὸ τέλος ἐπενοήθη. & ideò breuis eorũ finis excogitatus eſt. 15 Nam acerbo luctu, &c. ἀώρῳ γὰρ πένθει τρυχόμενος πατὴρ τοῦ ταχέως ἀφαιρεθέντος τέκνου, εἰκόνα ποιήσας τὸν τότε νεκρὸν ἄνθρωπον νῦν ὡς θεὸν ἐτίμησεν. Acerbo enim luctu afflictus pater citò abrepti filii, imagine facta, tunc mortuum hominem, nũc vt Deum honorauit. ſiue, honore affecit. ἄωρον dicitur in fructibus intempeſtiuum ac immaturum, quod calore ſolis non eſt coctum, ſed acerbum. itaque vt apud Latinos acerbitas, ad vitæ incommoda maláque transfertur. τρύχεσθαι ſignificat vexari, angi, cruciari: itaque Mœrens verti.
Atque ſubditis ſuis, &c. καὶ παρέδωκε τοῖς ὑποχειρίοις μυστήρια καὶ τελετάς. & tradidit ſubditis myſteria & ſacrificia.
16 Deinde progreſſu temporis, &c. εἶτ' ἐν χρόνῳ κρατηθὲν τὸ ἀσεβὲς ἔθος ὡς νόμος ἐφυλάχθη, Deinde in tempore confirmata impia conſuetudo tanquam lex cuſtodita eſt. Mandatíſque tyrann. &c. καὶ τυράννων ἐπιταγαῖς ἐθρησκεύετο τὰ γλυπτά. & tyrannorũ mandatis [ſiue imperiis] colebantur ſculpta. hoc eſt, ſimulachra cultu religioſo afficiebantur. 17 Et quos præſentes, &c. οὓς ἐν ὄψει μὴ δυνάμενοι τιμᾶν ἄνθρωποι διὰ τὸ μακρὰν οἰκεῖν, τὴν πόρρωθεν ὄψιν ἀνατυπωσάμενοι ἐμφανῆ εἰκόνα τοῦ τιμωμένου βασιλέως ἐποίησαν, Quos in cõſpectu non poterant honorare homines, eo quòd longè habitarẽt, eorum aſpectum longè remotum quum figuraſſent, claram imaginem honorati Regis fecerunt. ὄψιν ἀνατυπωσάμενοι, qui formam, vultum, figurámque hominis abſentis ac remoti ſculptura retulerant ac expreſſerant. hoc autem efficitur imitatione ac ſimilitudine, quæ pingendo aut ſculpendo effingitur. Vt abſentem, &c. ἵνα τὸν ἀπόντα, ὡς παρόντα κολακεύωσι διὰ τῆς σπουδῆς, vt abſenti tanquam præſenti aſſentarentur per ſtudium. hoc eſt, vt eum ſummo ſtudio colerent ac obſeruarent. κολακεύειν adulari aſſentarique ſignificat: quòd maximè conuenit iis, qui aucupantes gratiam, nimios ei honores tribuebant. 18 Porrò ad augẽdã, &c. εἰς ἐπίτασιν δὲ θρησκείας καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας ἡ τοῦ τεχνίτου προετρέψατο φιλοτιμία. Ad extentionem [ſiue intentionẽ] cultus etiam ignorantes artificis adhortata eſt ambitio. Ad amplificationem cultus inſtituti acceſſit ipſius artificis ambitioſa diligẽtia, quæ commendatione artis imperitos homines magis allexit, atque ad hominis venerationem excitauit. 19 Nam hic quidem. &c. ὁ μὲν γὰρ τάχα τῷ κρατοῦντι βουλόμενος ἀρέσαι, ἐξεβιάσατο τῇ τέχνῃ τὴν ὁμοιότητα ἐπὶ τὸ κάλλιον, Nã hic quidem fortaſſe dominanti volẽs placere [aut gratum facere] elaborauit arte ſimilitudinem in pulchrius. hoc eſt, quàm elegãtiſſimè ac pulcherrimè potuit, arte effinxit, in eáque omnem vim artis ac facultatem adhibuit. hoc enim ſignificat verbum ἐκβιάζεσθαι. ἐπὶ τὸ κάλλιον verti poteſt Ad maiorem pulchritudinem. aut, venuſtatem.
20 Multitudo verò allecta venuſtate operis, τὸ δὲ πλῆθος ἐφελκόμενον διὰ τὸ εὔχαρι τῆς ἐργασίας, Vulgus autẽ attractũ propter [aut per] venuſtatem [ſiue elegantiam] operis, quod ſumma pulchritudine commendabatur. Ita videmus quãtum in rebus huiuſmodi noceant pictores, ſtatuarii, cæterique huiuſmodi artifices, qui hac operum elegantia oculos imperitorum perſtringunt. Mox vt numen exiſtima. νῦν ὡς σέβασμα ἐλογίσατο. nunc vt numen exiſtimauit. aut, habuit pro numine. eſt enim σέβασμα quod colimus, veneramur, adoramus: qui honos & cult9 vnius Dei proprius eſt. Sic Paulus 2. Theſ. 2. b. 4, dicit Antichriſtũ ὑπεραιρόμενον ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν, ἢ σέβασμα. i. efferri aduerſus omnem qui Deus nominatur, aut quod colitur. 21 Atque hoc vitæ inſidioſum fuit, καὶ τοῦτο ἐγένετο τῷ βίῳ εἰς ἔνεδρον, Et hoc fuit vitæ in inſidias. hoc eſt vitæ humanæ inſidioſum ac pernicioſum. Quoniam homines calamitate, &c. ὅτι ἢ συμφορᾷ ἢ τυραννίδι δουλεύσαντες ἄνθρωποι, τὸ ἀκοινώνητον ὄνομα λίθοις καὶ ξύλοις περιέθηκαν, quoniam aut calamitate aut tyrãnide in ſeruitutem redacti homines, nomen non communicabile lapidibus ac lignis impoſuerunt. Et eſt hoc quod paulo antè dixit Execrãdum illud lignum quod ab artifice ita politum formatúmque eſt, vt Deus nominetur.

B quoniam aut affectui, aut regibus deſeruientes homines, incōmunicabile nomē lapidib⁹ & lignis impoſuerūt.

Et non ſuffecerat erraſſe eos circa 22
Dei ſcientiam, ſed & in magno viuētes inſciētiæ bello,tot & tam magna mala pacem appellant.

Deut.18.b.10 Iere.7.a.9,& 19.a.5

Aut enim filios tuos ſacrificantes, 23
aut obſcura ſacrificia faciētes,aut inſaniæ plenas vigilias habentes,

Neque vitam,neque nuptias mundas iam cuſtodiūt,ſed alius aliū per in 24
uidiā occidit,aut adulterās cōtriſtat.

D Et omnia commiſta ſunt, ſanguis,
homicidium,furtum & fictio, corru- 25
ptio & infidelitas,turbatio & piuriū,
tumultus bonorum,

Dei immemoratio,animarum in- 26
quinatio,natiuitatis immutatio,nuptiarū inconſtantia,inordinatio,mœchia,& impudicitia.

Infandorum enim idolorum cultu- 27
ra,omnis mali cauſa eſt, & initium, & finis.

Aut enim dum lætantur inſaniunt, 28
aut certè vaticinantur falſa,aut viuūt iniuſtè,aut peierant citó.

Dum enim confidunt in idolis quæ 29
ſine anima ſunt , malè iurantes nocēri ſe non ſperant.

C Vtraque ergo illis eueuient dignè, 30
quoniam malè ſenſerunt de Deo, attendentes idolis: & iurauerūt iniuſtè, in dolo contemnentes iuſtitiam.

Non enim iurātium eſt virtus , ſed 31
peccantium pœna perambulat ſemper iniuſtorum præuaricationem.

Cap.XV.

TV autem Deus noſter,ſuauis & 1
verus es , patiens , & in miſericordia diſponens omnia.

Etenim ſi peccauerimus,tui ſumus, 2
ſciētes magnitudinem tuam: & ſi nō peccauerimus,ſcimus quoniam apud te ſumus computati.

Noſſe enim te,cōſummata iuſtitia 3
eſt:& ſcire iuſtitiam & virtutem tuā, radix eſt immortalitatis.

mitate aut tyrannide oppreſſi,nomen cum nulla re communicandum lapidibus ac lignis impoſuerunt.

″Neque verò illis ſatis eſt circa cognitionem Dei errauiſſe, ſed etiam in maximo ignorantiæ bello viuentes,hæc tot ac tanta mala pacem appellant.

″Nam aut ſacrificia cæde liberorum inquinata,aut myſteria occulta,aut inſanas ex aliis ritibus bacchationes agitantes, — Quæ mala procedant ex idololatria.

Neque vitam iam , neque coniugia conſeruant pura : ″ſed alius alium aut interficit per inſidias,aut adulterando excruciat.

″Omnes denique ſine vllo diſcrimine occupat ſāguis & cædes, furtum ac fraus, corruptela,″perfidia,″tumultus,periurium,

″Perturbatio bonorū,beneficiorū obliuio, ″animarū pollutio,ſobolis alienatio ″connubiorū confuſio,adulterium,& impudicitia.

″Infandorum enim idolorum cultus,omnis mali origo, & cauſa,& finis eſt.

Aut enim *eorum cultores* inſaniunt lætantes,aut falſa vaticinantur, aut viuunt iniuſtè,″aut citò peierant.

″Nam inanimatis confiſi ſimulachris,malum,quum malè iurauerint,ſe accepturos non expectant.

″Cæterùm vtraque de cauſa pœnam iuſtam ſubibunt : quòd & ″ſimulachris dediti malè de Deo ſenſerūt, & ſpreta ſanctitate iniuſtè per dolum iurauerunt.

″Non enim eorum per quos iuratur potētia, ſed eorum qui delinquunt iuſta vindicta delictorum pœnas ab iniuſtis ſemper expetit.

Cap. X V.

TV verò,Deus noſter,benignus es,& verus,″& patiens, ″& qui miſericordia gubernas omnia. — Vox fideliū qui Dei miſericordiam laudant, cuius gratia non ſeruiunt idolis.

Etenim ſi peccauerimus,tui ſumus,tuam potentiam cognoſcētes:non peccabimus autem,″vt qui nos tuos cenſeri ſciamus.

″Nam noſſe te,conſummata eſt iuſtitia:& tuam intelligere potentiam, radix immortalitatis.

22 Neque verò illis ſatis eſt circa,&c. εἶτ' οὐκ ἤρκεσε τὸ πλανᾶσθαι περὶ τὴν τοῦ θεοῦ γνῶσιν, Poſtea[aut deinde] non ſuffecerat errare circa Dei cognitionem.ſiue,in Dei agnitione erraſſe. 23 Nam aut ſacrificia,&c. ἢ γὰρ τεκνοφόνους τελετὰς, ἢ κρύφια μυστήρια, ἢ ἐμμανεῖς ἐξ ἄλλων θεσμῶν κώμους ἄγοντες, Aut enim ſacrificia in quibus liberos occidunt,aut ſecreta myſteria,aut inſanas ex aliis ritibus comeſſationes agentes.aut,celebrantes. τελετὰς τεκνοφόνους appellat cæde liberorum polluta ſacrificia,in quibus liberi immolabantur.
24 Sed alius alium,&c. ἕτερος δὲ ἕτερον ἢ λοχῶν ἀναιρεῖ, ἢ νοθεύων ὀδυνᾷ, ſed alter alterum aut inſidians occidit, aut adulterans triſtitia afficit. 25 Omnes denique ſine vllo diſcrimine occupat πάντας δὲ ἐπιμὶξ ἔχει Omnes autem mixtè[aut promiſcuè]habet. hoc eſt,omnes denique nullo excepto,ſunt iis vitiis,quæ enumerantur,implicati ac contaminati. Perfidia, ἀπιστία,infidelitas,qua omnem violant fidem. Tumultus, τάραχος,perturbatio.ſiue motus turbulenti qui paci,otio,ac quieti opponuntur.
26 Perturbatio bonorum,beneficiorum,&c. θόρυβος ἀγαθῶν, χάριτος ἀμνηστία, Tumultus bonorum,gratiæ obliuio.hoc eſt ἀχαριστία ingratitudo.dicitur autem ἀμνηστία & ἀμνησία,qua accepta beneficia obliuione delētur. Animarum pollutio,ſobolis alienatio, ψυχῶν μιασμὸς, γενέσεως ἐναλλαγή, animarum inquinatio,generationis immutatio.hoc eſt prolis ſuppoſitio ac adulteratio.itaque ſtatim ſubiungit, Connubiorum confuſio,&c. γάμων ἀταξία, μοιχεία, καὶ ἀσέλγεια,nuptiarum inordinatio,adulterium,& laſciuia.aut,impudicitia.
27 Infandorum enim idolorum cult. ἡ γὰρ τῶν ἀνωνύμων εἰδώλων θρησκεία,Innominatorum enim ſimulachrorum cultus. idola ἀνώνυμα appellat,quæ ne nominanda quidē ſunt,à quibus noſtra etiam oratio abhorrere debet:ſicut Dauid pſal.16.b.4,negat ſe ſacrificia eorum labiis ſuis aſſumpturum. 28 Aut citò peierant. ἢ ἐπιορκοῦσι ταχέως. aut facilè[ac temerè]peierant. 29 Nam inanimatis,&c. ἀψύχοις γὰρ πεποιθότες εἰδώλοις, κακῶς ὀμόσαντες ἀδικηθῆναι οὐ προσδέχονται, Inanimatis enim confidentes idolis,quum malè iurauerint,ſe læſum iri non expectant.hoc eſt,non metuunt ab his pœnam periurii.ita enim videtur accipere ἀδικηθῆναι pro Pœnas dare malum aliquod accipere.pro βλαβῆναι lædi. 30 Cæterùm vtraque de cauſa,&c. ἀμφότερα δὲ αὐτοὺς μετελεύσεται τὰ δίκαια, ad verbū, Vtraque verò ipſos complectentur iuſta.hoc eſt,ſed vtraque iuſta vindicta eos inuadet.aut,pœnam de illis ſumet.vtraque ſupplicii iuſta cauſa ratióque eos corripiet,iuſque ſuum exequetur.Signific at enim μετέρχεσθαι cum accuſatiuo ſupplicium ſumere de aliquo.mox in fine huius capitis dicit ἐπεξέρχεται. Simulachris dediti προσέχοντες εἰδώλοις attendentes idolis. animum ſtudiumque ſuum ad illorum cultum applicantes.hoc enim ſignificat προσέχειν εἰδώλοις,applicationem mentis ad ea colenda ac veneranda.
Non enim eorum per quos,&c. οὐ γὰρ ἡ τῶν ὀμνυομένων δύναμις, ἀλλ' ἡ τῶν ἁμαρτανόντων δίκη ἐπεξέρχεται ἀεὶ τὴν τῶν ἀδίκων παράβασιν.Non enim eorum qui iurantur potentia,ſed peccantium vltio exequitur ſemper iniuſtorum tranſgreſſionē. hoc eſt, etiamſi nulla ſit idolorum mortuorū vis,ipſa tamen iuſtiſſima vindicta pœnas ab improbis repetet.Non enim quid poſſint idola cōſiderandum eſt, ſed quæ impii committant. δίκη hoc loco accipitur pro vindicta iniquitati improborum debita.

IN CAPVT XV.

1 Et patiens, μακρόθυμος,ad verbum,longanimis.hoc eſt multa lenitate ac patiētia præditus.cui animi affectioni contraria eſt iracundia,quæ ſubitò ad vlciſcendū exardeſcit. Et qui miſeric.&c. καὶ ἐλέει διοικῶν τὰ πάντα. ac miſericordia gubernans omnia. qui moderaris omnia miſericordia. 2 Vt qui nos tuos,&c. εἰδότες ὅτι σοὶ λελογίσμεθα.ſciētes quòd tui cēſemur.aut,habemur,& exiſtimamur.Hæc enim cognitio atque animi perſuaſio de electione Dei,quòd ſumus de numero filiorū eius aut populi eius,maximè nos cōtinet in omni timore ac pudore ne peccemus. Nā noſſe te,&c. τὸ γὰρ ἐπίστασθαί σε ὁλόκληρος δικαιοσύνη,Scire enim te,ſolida[aut integra]iuſtitia.hoc eſt, cognitio tui vera & perfecta iuſtitia eſt.nam voluntas Dei eſt regula omnis iuſtitiæ:ea autem in lege eius eſt declarata.

ʹNeque enim in errorem nos induxit pernicioſum hominũ in- 4
uentum,ʹnec labor pictorum infructuoſus,ʹfigura *ſaliat* coloribus
variis maculata,
ʹQuorum aſpectus dementes *homines* in eam cupiditatem indu- 5
cit,vt mortuæ imaginis formam ſpiritu vacuam deſiderent.
ʹMalorum amatores digni ſunt qui tales ſpes habeant, & qui *ea* 6
efficiunt,& qui concupiſcunt,& qui venerantur.

Subſannatio idololatrarum.

ʹNam figulus mollem preſſans terram, ad vſum noſtrum vnũ- 7
quodque vas laborioſè fingit,ʹſed ex eadem argilla effinxit, cùm
vaſa mundis operibus accõmodata,tũ contraria his omnia:ʹquo-
rum in vtroque genere aliquis eſt vſus ſingulorum, arbiter verò
figulus.
ʹAtque idem ille peſſimè locans operam,ex eodem luto vanum 8
effingit Deum,ʹqui paulo antè è terra natus, mox in eam ex qua
ſumptus eſt reuertitur,reddens debitum vitæ repetitum.
ʹAt ille non,qui labores ſe maneant,curat, aut quàm breuis ſu- 9
perſit vita:ʹſed cum aurificibus & argẽtariis contendit, fabróſque
ærarios imitatur:ʹatq; ſibi gloriæ ducit, quòd figurat impoſturas.
Puluis eſt cor illius,ſpes item eius terra vilior, & abiectior luto 10
vita ipſius.
Quoniam eum qui finxit ipſum,ʹqui vegetã inſpirauit animã, 11
qui vitalem ſpiritum inflauit,ignorat.
Verùm iſti ludicram vitam noſtram ſunt arbitrati,ʹætatémque 12
hominis quæſtuoſam nundinationẽ,ʹvt qui dicant, vndecunque
atque etiam ex malo,rem eſſe faciendam.
ʹNã hic quidem omniũ optimè nouit ſe peccare,ʹquòd ex ter- 13
rena materia fragilia vaſa & effigies efficiat.
Omnes autem longè inſipientiſſimi,ʺatque animis ſtultorum 14
miſeriores ʺinimici populi tui,qui eum potentia oppreſſerunt.

4 Non enim in errorem induxit nos hominũ malæ artis excogitatio, nec vmbra picturæ,labor ſine fructu, effigies ſculpta per varios colores,

5 Cuius aſpectus inſenſato dat cõcupiſcentiam, & diligit mortuæ imaginis effigiem ſine anima.

6 Malorum amatores digni ſunt,qui ſpem habent in talibus, & qui faciũt illos,& qui diligunt, & qui colunt.

7 ‖Sed & figulus mollem terram premẽs,‖laborioſè fingit ad vſus noſtros vnumquodque vas,& de eodem luto fingit quæ munda ſunt in vſum vaſa, & ſimiliter quæ his ſunt contraria: horum autem vaſorum quis ſit vſus, iudex eſt figulus. Rom.9.d B

8 Et cum labore vano Deum fingit de eodem luto: ille qui paulo antè de terra factus fuerat,& poſt puſillum ſe ducit vnde acceptus eſt,repetitus animæ debitum quam habebat.

9 Sed cura eſt illi, non quia laboraturus eſt,nec quoniã breuis illi vita eſt, ſed concertatur aurificibus & argentariis: ſed & ærarios imitatur,& gloriam præfert, quoniam res ſuperuacuas fingit.

10 Cinis eſt enim cor eius,& terra ſuperuacua ſpes illius,& luto vilior vita eius.

11 Quoniam ignorauit qui ſe finxit,& qui inſpirauit illi animã quæ operatur,& qui inſufflauit ei ſpiritũ vitalẽ. C

12 Sed & æſtimauerunt luſum eſſe vitam noſtram, & conuerſationem vitæ compoſitam ad lucrum,& oportere vndecunque,etiam ex malo,acquirere.

13 Hic enim ſcit ſe ſuper omnes delinquere, qui ex terræ materia fragilia vaſa,& ſculptilia fingit.

14 Omnes enim inſipientes,& infœlices ſupra modũ animæ ſuperbi ſunt, inimici populi tui,& imperantes illi.

4 Neque enim in errorem,&c. οὐ γὰρ ἐπλάνησεν ἡμᾶς ἀνθρώπων κακότεχνος ἐπίνοια, Nõ enim decepit[aut fefellit]nos malum moliens hominum excogitatio.aut,inuentio.Multa enim homines(vt ſunt audaces atque improbi)excogitant & inſtituunt præter ac contra verbum Dei,quæ perniciem hominibus afferunt:ab his fallacibus ac pernicioſis hominum inuentis dicũt ſe fuiſſe conſeruatos. Nec labor pictorum infruct. οὔτε σκιογράφων πόνος ἄκαρπος,nec pictorum labor infructuoſus.dicuntur autem pictores σκιογράφοι,qui lineamenta vmbráſque huiuſmodi inducunt,quibus ea quæ plana ſunt in picturis extare atque eminere videantur:ſæpius γραφεῖς καὶ ζωγράφοι appellantur. Figura,&c.εἶδος σπιλωθὲν χρώμασι διηλλαγμένοις, ſpecies coloribus variegatis maculata.hoc eſt coloribus diſtincta,ornata,& polita. Maculas enim accipit pro notis,quibus pictores ſolent imagines diſtinguere ac illuſtrare. 5 Quorum aſpectus,&c.ὧν ὄψις ἄφροσιν εἰς ὄρεξιν ἔρχεται,ποθεῖ τε νεκρᾶς εἰκόνος εἶδος ἄπνουν,Quorum aſpectus inſipientibus in concupiſcentiam venit,deſiderátque mortuæ imaginis formam ſpiritus expertem.aut,ſpiritu carentẽ. Aſpectus actiuè accipitur,quo aſpiciũt homines ſtulti, quo excitantur ad ſimulachra amanda & colenda.Amor enim(vt eſt in prouerbio)ex oculis naſcitur. 6 Malorum amatores digni,&c. κακῶν ἐρασταὶ ἄξιοί τε τοιούτων ἐλπίδων, Malorum amatores digni talibus ſpebus.hoc eſt,qui capti amore ſtudióque idolorum,vanas ac inanes ſpes in illis habeant.

7 Nam figulus mollem,&c.καὶ γὰρ κεραμεὺς ἁπαλὴν γῆν θλίβων ἐπίμοχθον πλάσσει,Etenim figulus mollẽ terrã premens,laborioſè[ſiue cum labore]fingit. Sed ex eadem argilla,&c.ἀλλὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ ἀνεπλάσατο τά τε τῶν καθαρῶν ἔργων δοῦλα σκεύη,τά τε ἐναντία πάντα ὁμοίως,ſed ex eadem argilla[aut luto eodem]finxit & mundis operibus ſeruientia vaſa,& cõtraria omnia ſimiliter.hoc eſt(vt dicit Paulus ad Rom.9.c.21) Aliud vas in honorem,aliud in ignominiã.Ex eadem terra efficit vaſa ad varios vſus,tum honeſtos,tum contrarios. Quorum in vtroque genere,&c.τούτων δὲ ἑτέρου τίς ἑκάστου ἐστὶ χρῆσις, κριτὴς ὁ πηλουργός. horum autem vtriuſque quis eſt vſus,iudex figulus. hoc eſt,arbiter ac moderator totius eorum facultatis ac commoditatis ad aliquem vſum opportunæ. 8 Atque idem ille peſſ.locans operam. καὶ κακόμοχθος.Et malè laborans.aut laborioſus.cuius labor & opera in rebus malis ponitur.qui ad opera nefaria laborem ſuum confert. Qui paulo antè,&c.ὃς πρὸ μικροῦ ἐκ γῆς γενηθεὶς, μετὰ ὀλίγον πορεύεται ἐξ ἧς ἐλήφθη,τὸ τῆς ψυχῆς ἀπαιτηθεὶς χρέος, qui paulo antè è terra natus, paulo pòſt abit ex qua ſumptus eſt, repetitus debitum. hoc eſt reddens debitum vitæ exactum.Eſt enim vita nobis ita data mutuò, vt ea reddenda ſit quum repoſcitur. 9 At ille non qui labores ſe maneant,&c.ἀλλ' ἔστιν αὐτῷ φροντὶς,οὐχ ὅτι μέλλει κάμνειν,οὐδ' ὅτι βραχυτελῆ βίον ἔχει,Sed ei cura eſt,nõ quòd ſit laboraturus,neque quòd breuem vitam habet. Sed cum aurificibus,&c. ἀλλ' ἀντερείδεται μὲν χρυσουργοῖς καὶ ἀργυροχόοις, ſed certat quidem cum aurificibus & argentariis. Atque ſibi gloriæ ducit,&c. καὶ δόξαν ἡγεῖται,ὅτι κίβδηλα πλάσσει, & gloriam arbitratur,quòd adulterina fingit. 11 Qui vegetam inſpirauit animam, καὶ τὸν ἐμπνεύσαντα αὐτῷ ψυχὴν ἐνεργοῦσαν, & qui inſpirauit ei animam operantem. ſiue efficacem.quæ non eſt otioſa,ſed agit ſemper aliquid,quod eius vim declarat.

12 AEtatémque hominis quæſtuoſam nund. καὶ τὸν βίον,πανηγυρισμὸν ἐπικερδῆ, & vitam conuentum lucroſum. hoc eſt ad lucrũ ac quæſtum comparatum.Ariſtoteles enumerans in Ethicis genera vitæ in quibus homines ponunt vitam beatam,ponit βίον χρηματιστήν. hoc eſt vtilem ac quæſtuoſam,in qua homines auari ſummum bonum conſtituunt. Vt qui dicant,vndecunque,&c. δεῖν γάρ φασιν ὅθεν δὴ,καὶ ἐκ τοῦ κακοῦ πορίζειν.oportere enim dicunt vndecũque,etiam ex malo,rem quærere.hoc eſt per fas & nefas, omnibus modis ac rationibus. Nam(vt ille dicebat)Bonus eſt odor lucri ex re qualibet. 13 Nam hic quidem.&c. οὗτος γὰρ παρὰ πάντας οἶδεν ὅτι ἁμαρτάνει, Hic enim præter õnes nouit quòd pecca. Quòd ex terrena,&c.ὕλης γεώδους εὔθραυστα σκεύη,καὶ γλυπτὰ δημιουργῶν.materiæ terræ vaſa fragilia & ſculptilia fabricans. 14 Atque animis ſtultorum miſeriores καὶ τάλανες ὑπὲρ ψυχὰς νηπίων, & infœlices ſupra animas infantium.Sed νηπίων ad animum refertur hoc loco, & pro ſtultis accipitur,in quibus non plus eſt intelligẽtiæ ac prudentiæ,quã in infantibus qui fari neſciũt. Inimici populi tui,qui,&c.οἱ ἐχθροὶ τοῦ λαοῦ σου καταδυναστεύσαντες αὐτόν. hoſtes populi tui,qui eum in ſuam poteſtatem[aut dominationem]redegerunt.aut,ſuæ poteſtati ſubiecerunt.

Psal.113.b.4 & 134.c.16 Quoniā omnia idôla nationū deos æſtimauerunt,‖ quibus neque oculorum viſus eſt ad videndum, neque nares ad percipiendum ſpiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum: ſed & pedes eorum pigri ad ambulandum.

Homo enim fecit illos, & qui ſpiritum mutuatus eſt, is finxit illos: nemo enim ſibi ſimilem homo poterit Deum fingere.

Quū enim ſit mortalis, mortuum fingit manibus iniquis: melior enim eſt ipſe his quos colit: quia ipſe quidem vixit quū eſſet mortalis, illi autem nunquam.

Sed & animalia miſerrima colunt: inſenſata enim cōparata his, illis ſūt deteriora.

Sed nec aſpectu aliquis ex his animalibus bona poteſt conſpicere: effugerūt autem Dei laudem, & benedictionem eius.

Cap. XVI.

PRopter hæc per his ſimilia paſſi ſunt dignè tormenta, & per multitudinem beſtiarū exterminati ſunt.

Num.11.g.31 Pro quibus tormentis bene diſpoſuiſti populum tuum,‖ quibus dediſti concupiſcentiam delectamenti ſui nouum ſaporem, eſcam parans eis ortygometram:

Vt illi quidē concupiſcentes eſcam, propter ea quæ illis oſtenſa & miſſa ſunt, etiam à neceſſaria concupiſcentia auerterētur: hi autem in breui inopes facti, nouam guſtauerūt eſcam.

Oportebat enim illis ſine excuſatione quidem ſuperuenire interitum exercentibus tyrannidem: his autem tantùm oſtendere quēadmodum inimici eorum exterminabantur.

Num.21.b.6 1.Cor.10.b.9 Etenim‖ quum illis ſuperuenit ſæua beſtiarum ira, morſibus peruerſorum colubrorum exterminabantur.

15 Quoniam omnia etiam Gētium ſimulachra deos exiſtimauerunt, ʼquibus nullus oculorum vſus eſt quibus videant, ʼneque nares quibus hauriant aerem, neque aures quibus audiant, ʼnec manuum digiti quibus palpent, ʼnec pedes ad ingreſſum habiles.

16 Homo enim eos effecit, & qui mutuatus eſt ſpiritum effinxit illos: neque enim vllus eſt homo, qui ſimilem ſibi Deum formare poſſit.

17 ʼSed mortalis nefariis manibus effinxit mortuum: ʼcultis enim à ſe rebus eſt præſtantior, ʼvt qui vitam ſit adeptus, illa nūquam.

18 ʼQuinetiam animalia quoque colunt odioſiſſima, ʼ& quæ aliis comparata, deteriora ſint propter hanc dementiam.

19 ʼQuæque ne animalibus quidem tam pulchra videātur, vt eorū deſiderio afficiātur: ʼverū & laude Dei carēt, & eius benedictione.

Cap. XVI.

1 PʼRopterea per ſimilia meritò puniti ſunt, & per multitudinē beſtiarum cruciati. Pœna idololatrarum

2 ʼPro qua pœna populum tuum beneficio affeciſti, ʼquū auidæ ipſius appetentiæ noui ſaporis cibum paraſti coturnicem:

3 ʼVt illi cibum appetentes ʼpropter ea quæ ipſis oſtenſa immiſſaque ſunt, deſiderium etiam neceſſarium auerſarētur: ʼhi verò penuriam pauliſper experti, nouum ſaporem participarent.

4 ʼOportebat enim illis qui tyrannidem exercebant, penuriam ineuitabilem accidere: his verò tantummodo oſtendi quēadmodum hoſtes ipſorum cruciarentur.

5 ʼNam quum eos ſæua beſtiarum ira inuaſiſſet, ac morſibus noxiorum ſerpentum interirent,

15 Quibus nullus oculorum vſus eſt vt videant, οἷς οὔτε ὀμμάτων χρῆσις εἰς ὅρασιν, quibus neque oculorum vſus ad viſionem. hoc eſt vſus oculorum ad vidēdum opportunus. Neque nares quibus hauriāt aerem, οὔτε ῥῖνες εἰς συνολκὴν ἀέρος, neque nares ad attractionē aeris. hoc eſt ad attrahendum ac hauriendum aerem. Nec manuum digiti quibus palpent, οὔτε δάκτυλοι χειρῶν εἰς ψηλάφησιν, neque digiti manuum ad contrectationem. ad contrectandum & tangendum, ſiue palpandum. Nec pedes ad ingreſſum habiles. καὶ οἱ πόδες αὐτῶν ἀργοὶ πρὸς ἐπίβασιν, & pedes ipſorum pigri ad ingreſſum. hoc eſt ad ingrediendum ambulandúmque immobiles.

17 Sed mortalis nefariis ma. &c. θνητὸς δὲ ὢν νεκρὸν ἐργάζεται χερσὶν ἀνόμοις, Mortalis autem exiſtens, mortuum operatur manibus iniquis. Cult. enim à ſe rebus eſt præſtāt. κρείττων γάρ ἐστι τῶν σεβασμάτων αὐτοῦ, præſtātior eſt enim numinibus ſuis. hoc eſt, iis rebus quas ipſe colit. Vt qui vitam ſit adeptus, &c. ὧν αὐτὸς μὲν ἔζησεν, ἐκεῖνα δὲ οὐδέποτε, quoniam ipſe quidem vixit, illa verò nunquam.

18 Quinetiam animalia, &c. καὶ τὰ ζῷα δὲ τὰ ἔχθιστα σέβονται, Et animalia autem odioſiſſima [aut infeſtiſſima] colunt. aut, venerantur. Et quæ aliis comparata, &c. ἄνοια γὰρ συγκρινόμενα τῶν ἄλλων ἐστὶ χείρω, demencia enim aliis comparata ſunt deteriora. Hic locus videtur deprauatus: videtur enim ἄνοια cum verbo ſuperiore σέβονται coniungendū, & legendum in ablatiuo ἀνοίᾳ amentia. hoc eſt propter amentiā. Deinde hoc membrum ita diſtinguendum. συγκρινόμενα γὰρ, ſi autem cum hoc membro coniungatur, ſententia erit, quòd hæc hominum amentia facit vt hæc animalia impiè culta & honorata, deteriore cōditione quàm cætera ſint. nam cætera ſuam naturam conſeruantia & approbantur à Deo, & benedicuntur: hæc verò propter impietatem hominum neque approbationem vllam Dei, nec benedictionem habent. Sed ἀνοίᾳ legēdum videtur in ablatiuo: itaque verſionem illam retinui Propter amentiam. Poteſt etiam ἀνοίᾳ ad animantia referri omnia quæ mentis ac rationis ſunt expertia, ex quibus ſerpētes, felles, ibides, aliæque beſtiæ quæ colūtur ab AEgyptiis, ſunt teterrimæ: vult enim hoc loco notare non deformitatem ſolùm illorum animalium, ſed etiam animi ingeniique prauitatem: nam deformitatem ſtatim ſignificat.

19 Quǽque ne animalibus, &c. οὐδ᾽ ὅσον ἐπιποθῆσαι, ὡς ἐν ζῴων ὄψει καλὰ τυγχάνει, Nec quatenus deſiderentur, in animalium conſpectu pulchra ſunt. Quidam hoc poſtremum ita vertunt, In animalium pulchritudine formoſa ſunt, vt ὄψις pro forma & pulchritudine accipiatur. quem ſenſum etiam hi reddiderunt qui verterunt ita, Quǽque ne tanta quidem pulchritudine præditæ ſunt, qualem animalium forma capit, vt expetantur. Verū & laude, &c. ἐκπέφευγε δὲ καὶ τὸν τοῦ θεοῦ ἔπαινον, καὶ τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ, effugerūt autem & Dei laudem, & benedictionem eius.

IN CAPVT XVI.

1 Propterea, &c. διὰ τοῦτο δι᾽ ὁμοίως ἐκολάσθησαν ἀξίως, Ob hanc cauſam autē per ſimilia ſunt puniti dignè. ad verbū, ſimiliter ſunt puniti dignè. hoc eſt, pro merito ipſorū pœna affecti ſunt, corū maleficio conueniente. Nā per quæ peccauerant, per eadē puniti ſunt: quū beſtias coluiſſent, eas vltrices habuerunt. 2 Pro qua pœna, &c. ἀνθ᾽ ἧς κολάσεως εὐεργετήσας τὸν λαόν σου, Pro quo ſupplicio beneficiū populo tuo impertiiſti. aut, præſtitiſti. Oſtendit Dominū diuerſa ratione ſuos, & inimicos tractauiſſe: itaque illorū ſupplicia cū beneficiis in populum Dei collatis comparat. nam res hac contrariorum contentione illuſtriores efficiuntur. Quum auidæ, &c. εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ὀρέξεως ξένην γεῦσιν τροφὴν ἡτοίμασας ὀρτυγομήτραν, quibus in cōcupiſcētiam appetitus, nouū ſaporem cibum paraſti coturnicem. hoc eſt, quum in deſerto immoderata edendi cupiditate permoti fuiſſent, tu illis cibum inuſitati ſaporis comparaſti ac præbuiſti.

3 Vt illi cibum appetentes, &c. ἵνα ἐκεῖνοι μὲν ἐπιθυμοῦντες τροφῆς διὰ τὴν εἰδέχθειαν τῶν ἐπαπεσταλμένων καὶ τὴν ἀναγκαίαν ὄρεξιν ἀποστρέφωνται, vt illi quidē cibū appetentes, propter oſtenſam immiſſorū etiā neceſſariā appetentiā auerſarentur. διὰ τὴν εἰδέχθειαν, ſubaudiendum eſt τροφῶν, cibum illum coturnicum eis delatum. Cuius admirabilis vis debebat eorum intemperantiam comprimere, vt animo puriore nouū ſaporem capere poſſent: aut, nouum ſaporem participarent, quemadmodum ſubiungit. Hi verò penuriam, &c. αὐτοὶ δὲ ἐπ᾽ ὀλίγον ἐνδεεῖς γενόμενοι καὶ ξένης μετάσχωσι γεύσεως, hi verò ad breue penuria affecti, noui etiam ſaporis participes fierent.

4 Oportebat enim illis qui, &c. ἔδει γὰρ ἐκείνοις μὲν ἀπαραίτητον ἔνδειαν ἐπελθεῖν τυραννοῦσιν, Oportebat enim illis quidem penuriam ineuitabilem ſuperuenire tyrannidem exercentibus. hoc eſt, qui populum Dei acerba & iniuſta dominatione tenebant oppreſſum.

5 Nam quum eos ſæua beſtiarum, &c. καὶ γὰρ ὅτε αὐτοῖς δεινὸς ἐπῆλθε θηρίων θυμὸς, δήγμασί τε σκολιῶν διεφθείροντο ὄφεων, Etenim quum ipſis grauis ſuperueniret beſtiarum ira, morſibúſque peruerſorum perimerentur ſerpentum.

’Ad extremum non permanſit ira tua, ’ſed admonitionis gra- 6
tia pauliſper fuerunt perturbati, ’ſignum ſalutis habentes quod
memores mandati Legis tuæ redderet.
’Neque enim qui reſpexerat, propter rem viſam, ſed propter te 7
omnium ſeruatorem ſeruabatur.
’Atque in hoc quidem hoſtes noſtros docuiſti te eum eſſe, qui 8
omni ex malo eripis.
’Nam illos, morſus locuſtarum, muſcarúmque interemerunt: 9
nec remedium vitæ ipſorum repertum eſt, ’quòd digni eſſent tali
ſupplicio.
Filios verò tuos, ne venenatorum quidem draconum dentes 10
vicerũt, ’quũ tua intercesſiſſet miſericordia, atque eos ſanauiſſet.
Hi enim ’quaſi ſtimulabantur, vt memoriam oraculorum tuo- 11
rum reuocarent: celeriter autẽ ſeruabãtur, ’ne in altam obliuio-
nem prolapſi, tuo non poſſint retrahi beneficio.
Neque enim herba, ’nec malagma medicinam eis fecit, ſed tuũ 12
ô Domine, verbum ſanans omnia.
Tu enim vitæ & mortis poteſtatem habes, ad portáſque infero 13
rum deducis & reducis.
’Homo quidem ſua malitia mortem infert, ’ſed efficere nõ po- 14
teſt vt ſpiritus è corpore egreſſus reuertatur, & vt anima aſſum-
pta, in corpus redeat.
’Tuam verò manum vt quis effugiat, fieri non poteſt. 15
Iudicia Dei. Nam impii te noſſe negantes, vi brachii tui ’flagellati fuerunt 16
inuſitatis pluuiis, grandinibus, imbribus, ’perſequutione vexati
ineuitabili, atque igne conſumpti.
’Quod enim maximè mirum eſt: in aquam omnia extinguen- 17
tem ſummam vim ignis habebat: ’quippe mundus ipſe iuſto-
rum vindex eſt.
Interdum enim miteſcebat flamma, ne immiſſa in impios ani 18
malia combureret, ſed ipſi ſe iudicio exagitari palàm viderent.

6 Sed non in perpetuum ira tua permanſit, ſed ad correptionem in breui turbati ſunt, ſignum habentes ſalutis ad commemorationem mandati Legis tuæ.
7 Qui enim conuerſus eſt, non per hoc quod videbat ſanabatur, ſed per te omnium ſaluatorem. B
8 In hoc autẽ oſtendiſti inimicis noſtris, quia tu es qui liberas ab omni malo.
9 Illos, enim locuſtarum & muſcarum occiderunt morſus: & non eſt inuenta ſanitas animæ illorum, quia digni erant ab huiuſmodi exterminari. Exo.10.d.4 & 8.f.24 apoc.9.b.7
10 Filios autem tuos, nec draconum venenatorum vicerunt dentes: miſericordia enim tua adueniens ſanabat illos.
11 In memoria enim ſermonum tuorum examinabantur, & velociter ſaluabantur, ne in altã incidentes obliuionem, non poſſent tuo vti adiutorio.
12 Etenim neque herba, neque málagma ſanauit eos, ſed tuus, Domine, ſermo qui ſanat omnia.
13 Tu enim vitæ & mortis habes poteſtatem, & deducis ad portas mortis & reducis. Deut.32.f.39 1.reg.2.a.6 tob.13.a.2
14 Homo autem occidit quidem per malitiam animam ſuam: & quũ exierit ſpiritus, non reuertetur, nec reuocabit animam, quæ recepta eſt.
15 Sed tuam manum effugere impoſſibile eſt.
16 Negãtes enim te noſſe impii, per fortitudinẽ brachii tui flagellati ſũt, nouis aquis, & grãdinibus, & pluuiis perſequutionem paſſi, & per ignem conſummati. Exo.9.c.23 C
17 Quod enim mirabile erat: in aqua, quæ omnia extinguit, plus ignis valebat: vindex eſt enim orbis iuſtorũ.
18 Quodam enim tempore manſuetabatur ignis, ne comburerentur quæ ad impios miſſa erant animalia: ſed vt ipſi videntes, ſcirent quoniam Dei iudicio patiuntur perſequutionem.

6 Ad extremum non permanſit ira tua, οὐ μέχρι τέλους ἔμεινεν ἡ ὀργή σου, Non ad finem vſque manſit ira tua. hoc eſt, vſque ad internecionem. Sed admonitionis, &c. εἰς νουθεσίαν δὲ πρὸς ὀλίγον ἐταράχθησαν, ad admonitionem autem ad breue fuerunt perturbati. hoc eſt vt admonerentur, ad téque reuerterentur, abs te ſunt ad tempus afflicti. Signum ſalutis habentes, &c. σύμβολον ἔχοντες σωτηρίας εἰς ἀνάμνησιν ἐντολῆς νόμου σου. ſignum habentes ſalutis ad reminiſcentiam mandati Legis tuæ. hoc eſt ad mandatum Legis tuæ in memoriam reuocandum. Significat ſerpentem in deſerto à Moſe erectum, cuius aſpectus ictos à ſerpentibus ſanabat.

7 Neque enim qui reſpex. &c. ὁ γὰρ ἐπιστραφεὶς οὐ διὰ τὸ θεωρούμενον ἐσώζετο ἀλλὰ διὰ σὲ τὸν πάντων σωτῆρα, Nam conuerſus [hoc eſt qui reſpexerat] non per id quod videbatur, ſeruabatur, ſed per te omnium ſeruatorem. 8 Atque in hoc quidem hoſtes no. doc. καὶ ἐν τούτῳ ἔπεισας τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν, Et in hoc autem perſuaſiſti inimicis noſtris. hoc eſt eos repugnantes negantéſque anteà te, ſeruatorem eſſe conuiciſti, atque in eam cognitionem adduxiſti vt inuiti crederent, te tuos ex omni periculo liberare.

9 Nam illos morſus locuſtarum, &c. οὓς μὲν γὰρ ἀκρίδων καὶ μυιῶν ἀπέκτεινε δήγματα, Quos enim locuſtarum ac muſcarum interficiebant morſus. Omnia exemplaria habent οὓς pro αὐτούς, aut ἐκείνους. Quòd digni eſſent tali ſuppl. ὅτι ἄξιοι ἦσαν ὑπὸ τοιούτων κολασθῆναι, quoniam digni erant, qui à talibus punirẽtur [quæ nefariè coluerant.] 10 Quum tua interceſſiſſet miſericordia, &c. τὸ ἔλεος γάρ σου ἀντιπαρῆλθε, καὶ ἰάσατο αὐτούς. miſericordia enim tua venit in auxilium, & ſanauit ipſos. ἀντιπαρελθεῖν ſignificat adeſſe alicui, atque opem ferre in periculo, & intercedere, venire in auxilium alicui contra aliquem. 11 Quaſi ſtimulabantur, &c. εἰς γὰρ ὑπόμνησιν τῶν λογίων σου ἐνεκεντρίζοντο, in memoriam enim ſermonum tuorum ſtimulabantur. hoc eſt pungebantur à ſerpentibus, vt eorum icti aculeis, quaſi ſtimulis quibuſdam incitati & admoniti, in memoriam redirent oraculorũ tuorum. Ne in altam obliuionem, &c. ἵνα μὴ εἰς βαθεῖαν ἐμπεσόντες λήθην ἀπερίσπαστοι γένωνται τῆς σῆς εὐεργεσίας, ne in profundam delapſi obliuionem, retrahi non poſſint tuo beneficio.

12 Nec malagma medicinam eis fecit, οὔτε μάλαγμα ἐθεράπευσεν αὐτούς, nec fomẽtum curauit [aut ſanauit] eos. Eſt autem μάλαγμα fomentum, dictum ἀπὸ τοῦ μαλάττειν, mollire, mitigare, ac fouere aliquam plagam. 14 Homo quidem ſua mal. &c. ἄνθρωπος δὲ ἀποκτείνει μὲν τῇ κακίᾳ αὐτοῦ, At homo occidit quidem malitia ſua. ſiue, homo autem mortem quidem infert. Sed efficere non poteſt, &c. ἐξελθὸν δὲ πνεῦμα οὐκ ἀναστρέφει, οὐδὲ ἀναλύει ψυχὴν παραληφθεῖσαν, ſpiritum autem egreſſum nõ reuocat [aut non facit reuerti] neque animam aſſumptam reducit. Significat enim his verbis reditum animæ in ipſum corpus, poſteaquam ex eo exceſſerit, quem homo conficere non poteſt. Itaque ἀναστρέφει καὶ ἀναλύει actiuè accipienda ſunt, atque ad hominem referenda, qui hunc reditum animæ in corpus præſtare non poteſt, quaſi ita diceret, Sed ſpiritum, poſtquam è corpore exierit, reuocare non poteſt: neque animam aſſumptam reducere: hæc potentia vnius Dei eſt, qui ſicut paulo antè dixit, ad inferos deducit & reducit. 15 Tuam verò manũ vt quis eff. &c. τὴν δὲ σὴν χεῖρα φυγεῖν ἀδύνατόν ἐστι, Tuam verò manum effugere impoſſibile eſt. 16 Flagellati fuerunt inuſitatis pluuiis, ἐμαστιγώθησαν ξένοις ὑετοῖς, flagellati fuerunt nouis pluuiis. hoc eſt, quaſi flagellis quibuſdam cæſi ac verberati fuerunt inſuetis pluuiis. Perſequutione vexati ineuitabili, διωκόμενοι ἀπαραιτήτως, perſecutionem paſſi ineuitabiliter. id eſt perſecutione appetiti, atque agitati, quam nullo modo euitare potuerunt.

17 Quod enim maximè, &c. τὸ γὰρ παραδοξότατον ἐν τῷ πάντα σβεννύντι ὕδατι πλεῖον ἐνήργει τὸ πῦρ, Nam quod maximè admirabile eſt, in aqua omnia extinguẽte plus operabatur [aut efficiebat] ignis. hoc eſt, maiorem vim habebat quàm aqua, cuius ſummam vim ſuo ardore ſuperabat. Quippe mundus, &c. ὑπέρμαχος γὰρ ὁ κόσμος ἐστὶ δικαίων, propugnator enim mundus eſt iuſtorum. hoc eſt, ſolet mundus pugnare pro iuſtis, eorumque iniurias vlciſci.

Et quodam tempore in aqua ſupra 19
virtutē,ignis exardeſcebat vndique,
vt iniquæ terræ nationem extermi-
naret.

Exo.16.c.14 num.11.b.7 pſal.77.c.25 iohan.6.d.31

Pro quibus Angelorũ eſca nutriſti 20
populum tuum, & paratum panem
de cælo præſtitiſti illis ſine labore, o-
mne delectamentum in ſe habentē,
& omnis ſaporis ſuauitatem.

Subſtantia enim tua dulcedinem 21
tuam quam in filios habes oſtende-
bat:& deſeruiens vniuſcuiuſq; volun
tati,ad quod quiſque volebat conuer
tebatur.

Exo.9.c.23

D Nix autem & glacies ſuſtinebant 22
vim ignis,& non tabeſcebant: vt ſci-
rent quoniam fructus inimicorũ ex-
terminabat ignis ardens in grandine
& pluuia coruſcans.

Hoc autem iterum, vt nutrirentur 23
iuſti,etiam ſuæ virtutis oblitus eſt.

Creatura enim tibi Factori deſer- 24
uiens,excandeſcit in tormentum ad-
uerſus iniuſtos:& lenior fit ad benefa
ciendum pro his,qui in te confidunt.

Propter hoc & tunc omnia tranſ- 25
figurata omnium nutrici gratiæ tuæ
deſeruiebant, ad voluntatem eorum
qui à te deſiderati ſunt:

Deut.8.a.3 matth.4.a.4

Vt ſcirēt filii tui, quos dilexiſti Do 26
mine, quoniam non natiuitatis fru-
ctus paſcũt homines, ſed ſermo tuus
hos,qui in te crediderint,conſeruat.

Quod enim ab igne non poterat 27
exterminari, ſtatim ab exiguo radio
ſolis calefactum tabeſcebat:

Vt notum omnibus eſſet,quoniam 28
oportet p̄uenire ſolē ad benedictio-
nē tuam,& ad ortũ lucis te adorare.

Ingrati enim ſpes tãquam hyber-
nalis glacies tabeſcet,& diſperiet tã- 29
quã aqua ſuperuacua. Cap. XVII.

MAgna ſunt enim iudicia tua Do
mine,& ĩenarrabilia verba tua: 1
propter hoc indiſciplinatæ animæ
errauerunt.

Dum enim perſuaſum habent ini-
qui,poſſe dominari nationi ſanctæ, 2

19 Interdum autem etiam ſupra vim,ignis exardeſcebat, vt ger-
mina terræ iniuſtæ aboleret.
20 Pro quibus rebus cibo Angelorum populum tuum refeciſti, Miſſio mannæ.
ac panem omni pollentem voluptate, omníque guſtui accom-
modatum, ſine labore de cælo ipſis demiſiſti.
21 Subſtantia enim tua ſuauitatem erga filios tuam declarabat,
atque deſiderio aſſumentis ſubſeruiens, ſe ad illius qualem cun-
que voluntatem tempera bat.
22 Nix autem & glacies ita vim ignis ſuſtinebant, vt non liqueſce
rent:vt intelligerent quòd ignis ardens per grandinesplùuiáſque
corruſcans,fructus inimicorum aſſumpſiſſet:
23 Eundē rurſus,vt iuſti alerentur,virium etiam ſuarũ eſſe oblitũ.
24 Nam creatura tibi deſeruiens Creatori, ad ſupplicia de iniuſtis
ſumenda exardeſcit: ruſúmque miteſcit ad beneficia in eos cōfe
renda qui fiduciam in te ſuam poſuerunt.
25 Propterea tum quoque ad omnia trāſformata benignitati tuæ
omnium nutrici,ad voluntatem indigentium ſubſeruiebat:
26 Vt intelligerent filii tui, quos dilexiſti Domine,prouentu fru- Non in ſolo pane viuit homo.
ctuum hominem nequaquam ali, ſed verbo tuo, eos qui tibi fi-
dunt,conſeruari.
27 Quod enim ab igne non conſumebatur omnino, ab exiguo ſo
lis radio calefactum liqueſcebat:
28 Quo notum eſſet, ſolem ad gratias tibi agendas præueniendũ
eſſe,atque te ſub lucis ortum ſalutandum.
29 Nam ingrati ſpes tanquam pruina hyberna colliqueſcet, & ſi-
cut aqua inutilis diffluet. Cap. XVII.

1 NEmpe magna ſũt tua iudicia,& explicatu difficilia: quapro De magnitudine iudiciorum Dei, qui pœnis mirabilibus impios affligebat.
pter animæ imperitæ errauerunt.
2 Nã iniqui quum genti ſanctæ ſe dominaturos arbitrati eſſent,

19 Vt germina terræ iniu.abol. ἵνα ἀδίκου γῆς γεννήματα διαφθείρῃ. vt iniuſtæ terræ germina corrumperet.aut,vaſtaret. Quidã vertunt, γεννήματα progeniem:vt nō ad plantas ſolùm frugéſque,ſed etiam ad homines atque omnia animalia referatur. Intelligimus enim ex Exodo illam calamitatem ac vaſtitatem,tum in plantas,arbores,ac fruges,tum etiam in animalia delatam fuiſſe.

20 Pro quibus rebus,&c. ἀνθ' ὧν ἀγγέλων τροφὴν ἐψώμισας τὸν λαόν σου, Pro quibus cibo Angelorum cibaſti populum tuum. Ac panē omni poll.&c. καὶ ἕτοιμον ἄρτον αὐτοῖς ἀπ' οὐρανοῦ ἔπεμψας ἀκοπιάτως, πρὸς πᾶσαν ἡδονὴν ἰσχύοντα, καὶ πρὸς πᾶσαν ἁρμόνιον γεῦσιν. & paratum panem ipſis de cælo miſiſti ſine labore,[aut ad verbum,illaboratè] qui omnem voluptatem poſſet efficere,atque omni guſtui congrueret. Sine lab. ἀκοπιάτως illaboratè. aduerbiũ eſt,hoc eſt panem illaboratum,nullo labore,ſola Dei benignitate virtutéque paratũ ac tributũ.

21 Subſtantia enim,&c. ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασίς σου τὴν σὴν γλυκύτητα πρὸς τέκνα ἐνεφάνιζεν, Nam tua quidem ſubſtantia,tuam in filios dulcedinem oſtendebat. ὑπόστασιν vocat naturam & vim Dei,quæ eo cibi genere, quo populum ſuum refecit, bonitatem & amorem paternũ declarauit. Deus enim quis & qualis in ſuos eſſet,tum maximè demonſtrauit. Atque deſiderio aſſumentis ſubſ.&c. τῇ δὲ τοῦ προσφερομένου ἐπιθυμίᾳ ὑπηρετῶν πρὸς ὅ τις ἐβούλετο, μετεκιρνᾶτο, admouentis autem cupiditati ſubminiſtrans,ad quod quiſque volebat, tēperabatur. hoc eſt,ſe accommodat ad eorum voluntatem,aut deſiderium,eorúmque cupiditati obtemperabat,ſiue deſiderio obſequebatur.

23 Eundem rurſus,&c. τοῦτο πάλιν δ' ἵνα τραφῶσιν δίκαιοι καὶ τῆς ἰδίας ἐπιλελῆσθαι δυνάμεως. Hoc autem iterum, vt nutrirentur iuſti, & ſuæ propriæ virtutis,aut potentiæ oblitum eſſe. Remiſit enim vim caloris ſui,ne alimentum filiorum Dei impediret,ac corrumperet.

24 Nã creat.ti.&c. ἡ γὰρ κτίσις σοὶ τῷ ποιήσαντι ὑπηρετοῦσα ἐπιτείνεται εἰς κόλασιν κατὰ τῶν ἀδίκων, καὶ ἀνίεται εἰς εὐεργεσίαν ὑπὲρ τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθότων, Creatura enim tibi effectori ſubſeruiens intēditur ad pœnam aduerſus iniuſtos,& remittitur ad beneficiũ pro his qui in te confidunt. hoc eſt,ipſa creatura ſuum agnoſcens Creatorem tibi ſeruit, operámque dat cum ad iniuſtos omni ſupplicio afficiendos, tum etiam ad iuſtos benignitate tua tractandos: itáque vim ſuam ad tuam voluntatem & exerit & remittit. 25 Propterea tum quoque,&c. διὰ τοῦτο καὶ τότε εἰς πάντα μεταλλευομένη τῇ παντοτρόφῳ σου δωρεᾷ ὑπηρέτει πρὸς τὴν τῶν δεομένων θέλησιν, Propter hoc & tunc in omnia tranſformata, [ſiue immutata] tuæ gratiæ omnia nutrienti deſeruiebat ad indigentium volunta tem. δωρεὰ παντοτρόφος dicitur hic gratia Dei & beneficentia omnium nutritia: nam benignitate eius plena eſt terra. 26 Vt intelligerēt,&c. ἵνα μάθωσιν οἱ υἱοί σου, οὓς ἠγάπησας κύριε, ὅτι οὐχ αἱ γενέσεις τῶν καρπῶν τρέφουσιν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ῥῆμά σου τοὺς σοὶ πιστεύοντας διατηρεῖ, Vt diſcāt filii tui,quos dilexiſti Domine, quòd prouētus fructuũ nō nutriunt hominem,ſed verbum tuum eos,qui tibi credunt[aut fidem habent]conſeruat. 28 Quo notum eſſet,&c. ὅπως γνωστὸν ᾖ ὅτι δεῖ φθάνειν τὸν ἥλιον ἐπ' εὐχαριστίαν σου, καὶ πρὸς ἀνατολὴν φωτὸς ἐντυγχάνειν σοι, Vt notum eſſet quòd oportet ſolem præuenire[aut anteuertere] ad agendas tibi gratias,& ad ortum lucis tibi occurrere. obuiam procedere,ſiue te adire ac conuenire. Hinc ἐντεύξεις à Paulo dicuntur ſupplicationes,ac orationes,quibus Deum conuenimus,cum cóque de rebus noſtris agimus,1.Tim.2.a.1.

29 Nam ingrati ſpes,&c. ἀχαρίστου γὰρ ἐλπὶς ὡς χειμέριος πάχνη τακήσεται, καὶ ῥυήσεται ὡς ὕδωρ ἄχρηστον, Ingrati enim ſpes, vt hyemalis glacies liqueſcet[aut tabeſcet] & fluet ſicut aqua inutilis. Ita præcipit ſapientia vt homines grati ac memores beneficiorum Dei, pietatem quam debent,ei tribuãt, vt cum animo grato optimum benigniſſimúmque patrem recognoſcant,& omni vitæ tempore inuocent ac colant. ſine hac autem gratitudine ac pietate vaniſſimæ ſunt omnes hominum ſpes.

IN CAPVT XVII.

1 Nempe magna ſunt,&c. μεγάλαι γάρ σου αἱ κρίσεις, καὶ δυσδιήγητοι, Magna enim tua iudicia,& narratu[aut memoratu] difficilia. Paulus ad Rom.11.d.33, ἀνεξερεύνητα inſcrutabilia appellat. Quapropter animæ,&c. διὰ τοῦτο ἀπαίδευτοι ψυχαὶ ἐπλανήθησαν, propterea imperitæ animæ in errorem ſunt inductæ. ignoratione ſcilicet tuorum iudiciorũ,quorũ cognitio ac meditatio homines in timore Dei cōtinere poteſt.

2 Nam iniqui quũ genti,&c. ὑπειληφότες γὰρ καταδυναστεύειν ἔθνος ἅγιον ἄδικοι, Arbitrati enim ſe dominari gēti ſanctæ iniqui. hoc eſt,vi iniuſtáque dominatione oppreſſuros,aut oppreſſos iam tenere. Hoc enim ſignificat verbum καταδυναστεύειν. Lucas Act.10.f.38,dicit, καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου,qui imperio ac poteſtate diaboli oppreſſi tenebantur.

'vinculis tenebrarum longæque noctis compedibus cōſtricti,at-
que incluſi tectis,'ab æterna prouidentia extorres iacuerunt.
Siquidem occultis ſe peccatis latere arbitrati,obſcuro obliuio- 3
nis velamento diſſipati ſunt, grauiter perterriti, 'atque ſpectris
perturbati.
'Neque enim latebra, qua continebantur, ſecuros reddebat i- 4
pſos:ſed ſonitus pauore eos percellentes circunſtrepebant, 'lar-
uæque mœſto aſpectu triſtes apparebant.
'Neque verò vlla vis ignis lucem præbere poterat, 'neque illu- 5
ſtres ſiderum flāmæ patiebantur vt triſtē illam noctē illuſtrarēt:
'Sed ignes tantùm quidam terribiles vltrò micabant ipſis:'atto 6
niti verò à non viſa illa viſione, quæ cernebantur, peiora eſſe exi-
ſtimabant.
'Aderant autem magicæ ludibria artis,'& contumelioſa expro- 7
bratio eius arrogantiæ,qua ob prudentiam vſi fuerant.
'Nā qui timores ac perturbationes ab animo ægroto ſe depul- 8
ſuros promittebant,hi ridicula formidine laborabant.
'Quòd ſi etiam nihil turbulētum eos territaſſet, 'tranſitu tamē 9
beſtiarum ac ſerpentum ſibilis exagitati,interibant tremebundi: 10
'etiam aerem,qui nullo modo euitari poteſt,ſe intueri negantes.
'Etenim formidoloſa res eſt malitia proprio teſte condemna- 11
ta,'& quæ compreſſa à conſcientia,ſemper mala præſagit.
'Nihil enim aliud eſt timor, quàm auxiliorum à ratione profi- 12
ciſcentium defectio.
'Quum autem intus minor ſpes reſideat, maius id putat quod 13

|vinculis tenebrarum & longæ noctis compediti,incluſi ſub tectis,fugitiui perpetuæ prouidentiæ iacuerūt. Exo.10.f.23

Et dum putāt ſe latere in obſcuris peccatis: tenebroſo obliuionis velamento diſperſi ſunt pauentes horrendè, & cum admiratione nimia perturbati.

Neque enim quæ continebat illos ſpelūca,ſine timore cuſtodiebat: quoniam ſonitus deſcēdens perturbabat illos, & perſonæ triſtes illis apparentes pauorem illis præſtabant.

Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere, nec ſyderū limpidæ flammæ illuminare poterant illam noctem horrendam.

B

Apparebat autem illis ſubitaneus ignis,timore plenus: & timore perculſi illius,quæ non videbatur,faciei, æſtimabant deteriora eſſe quæ videbantur:

|Et magicæ artis appoſiti erant deriſus, & ſapientiæ gloriæ correptio cum contumelia. Exo.7.d.11. & 8.b.7

Illi enim qui promittebant timores & perturbationes expellere ſe ab anima languente,hi cum deriſu |leni timore languebant.

Nā etſi nihil illos ex monſtris perturbabat:tranſitu animaliū & ſerpētium ſibilatione cōmoti, tremebūdi peribāt,& aerē quē nulla ratione quis effugere poſſet,negantes ſe videre.

Frequenter enim præoccupant peſſima,redarguente conſcientia.

C

Quū ſit enim timida nequitia, dat teſtimoniū condēnata: ſemper enim præſumit ſæua perturbata cōſciētia.

Nihil enim eſt timor,niſi præſumptionis adiutorium,proditio cogitationis auxiliorum.

Et dum ab intus minor eſt expectatio , maiorem computat ignorantiā

Vinculis tenebrarum,&c. δέσμιοι σκότους καὶ μακρᾶς πεδῆται νυκτός, vincti tenebris,& longa implicati nocte. Videtur melius legendum eſſe δεσμοῖς σκότους vinculis tenebrarum,vt ſequens genitiuus Longæ noctis, ab eodem ſubſtantiuo dependeat. Ab æterna proui. extorres iac. φυγάδες τῆς αἰωνίου προνοίας ἔκειντο. exules æternæ prouidentiæ iacuerunt.hoc eſt expulſi ac profligati ab æterna prouidētia.

3 Atque ſpectris perturb. καὶ ἰνδάλμασιν ἐκταρασσόμενοι. atque ſimulachris[aut laruis]perturbati.Sunt autem ἰνδάλματα,φαντάσματα,dicta à verbo ἰνδάλλομαι appareo,videor quaſi phantaſma:appellantur etiam εἴδωλα imagines ita ſtultis occurrentes.

4 Neque enim latebra,&c. οὐδὲ γὰρ ὁ κατέχων αὐτοὺς μυχὸς ἀφόβως διεφύλαττεν, Neque enim quæ continebat ipſos ſpelunca,intrepidè cuſtodiebat.hoc eſt vacuos à metu.quanuis abditi eſſent,tamen timore vacare non poterant. Laruæque mœſto aſpectu,&c. καὶ φάσματα ἀμειδήτοις κατηφῆ προσώποις ἐνεφανίζετο. & ſpectra triſtia mœſtis vultibus apparebant. Dicitur enim κατηφὴς qui vultu in terram demiſſo intuetur:quæ vultus conformatio,mœſtitia appellatur. 5 Neque verò vlla vis, &c. καὶ πυρὸς μὲν οὐδεμία βία κατίσχυε φωτίζειν, & ignis quidem nulla vis poterat lucere.ſiue,illuminare. Neque illuſtres, &c. οὔτε ἄστρων ἔκλαμπροι φλόγες καταυγάζειν ὑπέμενον τὴν στυγνὴν ἐκείνην νύκτα. neque ſtellarum ſplendidæ flammæ illuminare ſuſtinebant triſtem illam noctem.

6 Sed ignes tantùm,&c. διεφαίνετο δὲ αὐτοῖς μόνον αὐτομάτη πυρὰ φόβου πλήρης, Apparebat autem illis ſolùm ſpontanea pyra timore plena.Pyram vocat maximum cumulum ignium collucentium. Attoniti verò à non viſa,&c. ἐκδειματούμενοι δὲ τῆς μὴ θεωρουμένης ἐκείνης ὄψεως,ἡγοῦντο χείρω τὰ βλεπόμενα, exterriti verò non viſa illa viſione[ſiue ſpecie]putabant peiora quæ cernebantur. hoc eſt, concipiebant adhuc animo maiorem horrorem,quàm illa externa ſpecies,etiam nō ita bene ſpectata,afferebat. Cauſam poſtea ſubiunget, malam eorū conſcientiam,quæ ipſos intus magis conturbabat. Quædam exemplaria habent,ἡγοῦντο χειρῶν τὰ βλεπόμενα.æſtimabāt manuum viſa:quaſi formæ ac figuræ manuum eſſent:ſed nomen ibi corruptum eſt,ac lectū χειρῶν pro χείρω,à χείρονα quod per contractionē χείρω facit, peiora.

7 Aderant autem magicæ ludibria artis, μαγικῆς δ' ἐμπαίγματα κατέκειτο τέχνης, Magicæ autem appoſita erant ludibria artis,ἐμπαίγματα illuſiones ſiue præſtigiæ, quibus oculi eorum inani & falſa rerum ſpecie capti, tenebantur. Et contumelioſa,&c. καὶ τῆς ἐπὶ φρονήσει ἀλαζονείας ἔλεγχος ἐφύβριστος. & ob prudentiam iactantiæ redargutio[aut correptio]contumelioſa.Significat eos illuſos fuiſſe,quemadmodum ipſi ſuis impoſturis alios deluſerant,atque ita pœnas iuſtas ac meritas vaniſſimæ artis magicæ perſoluiſſe.

8 Nam qui timores,ac perturb.&c. οἱ γὰρ ὑπισχνούμενοι δείματα καὶ ταραχὰς ἀπελαύνειν ψυχῆς νοσούσης, Qui pollicebantur timores ac terrores ſe depulſuros ab animo ægrotante. hoc eſt,qui hoc profitebantur, vt animos perturbatos territóſque omni metu ac perturbatione liberarent,ipſi eodem timoris morbo ridiculè afficiebantur.hoc enim ſignificat quod ſequitur ὅτι καταγέλαστον εὐλάβειαν ἐνόσουν.

9 Quòd ſi etiam nihil turbulentum eos territ. καὶ γὰρ εἰ μηδὲν αὐτοὺς ταραχῶδες ἐφόβει, Etenim ſi nihil ipſos turbulētum[hoc eſt terrificū] terruiſſet.aut,nullum ipſis metum attuliſſet. Tranſitu tamen beſtiarum, &c. κνωδάλων παρόδοις καὶ ἑρπετῶν συριγμοῖς ἐκσεσοβημένοι διώλλυντο ἔντρομοι, beſtiarum tranſitu ac ſerpentum ſibilis commoti peribant tremuli.ſiue,trepidantes. Etiam aerem,qui nullo modo euitari.&c. καὶ τὸν μηδαμόθεν φευκτὸν ἀέρα προσιδεῖν ἀρνούμενοι. & nulla ex parte euitabilem[aut fugiendum]aerem aſpicere negantes. aut,recuſantes.Sic ſunt affecti,qui terrore corripiuntur,vt oculi eorum cælum,aerem,terram refugiant.Decimus verſus in veteri interprete,non legitur Græcè. 11 Etenim formidoloſa res eſt malitia,&c. δειλὸν γὰρ ἰδίως πονηρία μάρτυρι καταδικαζομένη. Timida res eſt improbitas [aut prauitas] proprio teſte condēnata.ſiue,conuicta. Et quæ compreſſa à conſcientia,ſemper mala præſ. ἀεὶ δὲ προσείληφε τὰ χαλεπὰ συνεχομένη τῇ συνειδήσει, ſemper autem aſſumit mala,conſtricta à conſcientia.hoc eſt coacta,ſiue(vt verti)compreſſa à conſcientia.Omnia exemplaria,quæ ego legerim,habent προσείληφε,à προσλαμβάνειν quod ſignificat aſſumere,interdum etiam ſuſpicari.Neſcio an melius legi poſſit προείληφε ſine σ,à προλαμβάνειν quod præſumere,anticipare,animóque aliquid antè capere,ac cogitatione informare ſignificat.Hinc πρόληψις huiuſmodi quaſi prænotio atque informata cogitatio appellatur.Itaque verbum præſagire,quod eſt præſentire aliquid,non malè conuenit.Quòd ſi retineamus προσλαμβάνειν,poterimus accipere pro Aſſumere.hoc eſt,ea quæ extrinſecus offerūtur mala,ita ſuſcipere atque animo comprehēdere,vt addat & adiungat ſemper aliquid. 12 Nihil enim aliud eſt timor,&c. οὐθὲν γάρ ἐστι φόβος,εἰ μὴ προδοσία τῶν ἀπὸ λογισμοῦ βοηθημάτων, Nihil enim aliud eſt timor,niſi auxiliorum à ratione proficiſcentiū proditio. προδοσία hoc loco videtur accipi pro quadā defectione ac deſtitutione earū rerū , quarū optima ſpe ac fiducia animus bonorū ſuſtentatur, etiam in rebus aduerſis. Ea ſpes quū in hominibus improbis non ſit,malè ſibi cōſcii metuunt omnia:itaque metus ille,diffidētiæ ac malæ conſcientiæ index eſt.

13 Quum autem,&c. ἔνδοθεν δὲ οὖσα ἥττων ἡ προσδοκία πλείονα λογίζεται τὴν ἄγνοιαν τῆς παρεχούσης βάσανον αἰτίας. Intus autē exiſtēs minor expectatio,maiorē putat ignorantiā præbente cruciamentū cauſa.Ego ignorantiā hoc loco accipio pro re quæ ignoratur,quam animus ſibi malè conſcius deteriorem ſemper arbitratur.ſicut ſuprà dixit,in viſione non viſa impios ea quæ cernebantur,peiora exiſtimaſſe.

eius cauſæ, de qua tormentũ præſtat.

14 Illi autem qui impotentẽ verè noctem, & ab infimis & ab altiſſimis inferis ſuperuenientem eundem ſomnum dormientes,

15 Aliquando monſtrorum exagitabantur timore, aliquando animæ deficiebant traductione: ſubitaneus enim illis, & inſperatus timor ſuperuenerat.

16 Deinde ſi quiſquam ex illis decidiſſet, cuſtodiebatur in carcere ſine ferro recluſus.

D 17 Si enim ruſticus quis erat, aut paſtor, aut agri laborũ operarius præoccupatus eſſet, ineffugibilem ſuſtinebat neceſſitatem.

18 Vna enim catena tenebrarum omnes erant colligati: ſiue ſpiritus ſibilãs, aut inter ſpiſſos arborum ramos auium ſonus ſuauis, aut vis aquæ decurrentis nimium,

19 Aut ſonus validus præcipitatarum petrarum, aut ludentium animalium curſus inuiſus, aut mugientium valida beſtiarum vox, aut reſonans de altiſſimis montibus Echo: deficientes faciebant illos præ timore.

20 Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, & non impeditis operibus continebatur.

21 Solis autem illis ſuperpoſita erat grauis nox, imago tenebrarum, quæ ſuperuentura illis erat: ipſi ergo ſibi erant grauiores tenebris.

Cap. XVIII.

1 SAnctis autem tuis maxima erat lux, & horum quidem vocem audiebant, ſed figuram non videbant: & quia non & ipſi eadẽ perpeſſi erãt, magnificabant:

2 Et qui antè læſi erant, quia non lædebantur, gratias agebant: & vt eſſet differentia, petebant.

3 Propter quod ignis ardentem columnam ducem habuerunt ignotæ viæ, & ſolem ſine læſura boni hoſpitii præſtitiſti.

ignoratur, cauſa tormentum præbente.

14 ʹErgo illi per noctem verè impotentem, atque ab impotentis Orci receſſu profectam eodem ſomno ſopiti,

15 ʹPartim ſpectrorum monſtris exagitabãtur, ʹpartim animæ defectione exanimabantur: ʹrepentinus enim & inexpectatus timor eis ingruerat.

16 ʹAtque hoc deinde modo, quicunque tandem ibi fuiſſet, collapſus in carcerem citra ferrum incluſus cuſtodiebatur.

17 Nam ſiue quis agricola, ſiue paſtor erat, ʹſiue operarius labores in deſerto obiens, ʹquiſque præoccupatus ineuitabilem neceſſitatem ſuſtinebat.

18 Siquidem omnes vna tenebrarum catena conſtricti erant: ſiue flatus ſibilans, ſiue denſos inter ramos ʹcanora vox auium, ʹſiue ſonitus aquarum impetu currentium,

19 ʹSiue immanis ruentium ſaxorum fragor, ʹſiue viſum effugiens ſaltantiũ animalium curſus, ʹſiue frementium ſæuiſſimarũ ferarũ vox, ſiue Echo mõtiũ cauernis repercuſſa, metu illos exanimabat.

20 Totus enim mundus clara luce reſplendebat, ʹatque expeditis continebatur operibus.

21 ʹIllis verò ſolis grauis incumbebat nox, imago quædam earum tenebrarum, quæ illos erant exceptura: ipſi denique ſibi tenebris grauiores erant.

Cap. XVIII.

1 SAnctis autem tuis maxima lux aderat, quorum quidem vocẽ audientes illi, ſpeciem autem non videntes, ʹquòd non eadem & ipſi paterentur, beatos prædicabant. De luce Iſraelitarum eos præcedente.

2 ʹQuòd verò non nocerent iniuria prouocati, gratias eis agebãt, ʹ& veniam inimicitiarum precabantur.

3 ʹQuorum cauſa igneam columnam itineris ignoti ducem, innocuúmque ſolem magnificæ peregrinationis præbuiſti.

14 Ergo illi per noctem, &c. οἱ δὲ τὴν ἀδύνατον ὄντως νύκτα, καὶ ἐξ ἀδυνάτου ᾅδου ἐπελθοῦσαν τὸν αὐτὸν ὕπνον κοιμώμενοι, Illi autem impotentem verè noctem, ac ex impotentis Orci ſpeluncis aduenıẽtem, eodem ſomno dormientes. Videtur hìc ſubaudiẽda eſſe præpoſitio κατὰ, per noctem impotentem, aut Noctem referendũ eſt ad participium Dormientes, vt ſit, noctem ac ſomnum dormientes. ἀδύνατον autem appellat inanem, quæ verè non erat nox: ſed illa denſiſſima caligo certo Dei iudicio impiorum mentibus offuſa erat, vt eorum oculi perſtricti in clariſſima luce, meras tenebras eſſe arbitrarentur: ita nox non erat in natura rerum, ſed in eorum falſa opinione, atque mentis illuſione. 15 Partim ſpectrorum monſtris exagitaban. τὰ μὲν τέρασιν ἠλαύνοντο φαντασμάτων, Tum monſtris phantaſmatum agitabantur. Particulæ τὰ μὲν, τὰ δὲ ſunt diſtributiuæ, tum, tum, partim, partim. Partim animæ defectione exanimabã. τὰ δὲ τῆς ψυχῆς παρελύοντο προδοσίᾳ: tum animæ diſſoluebantur defectione. linquebatur animo præ timore. Hoc enim ſignificat παράλυσις diſſolutio omnium virium animæ, & quaſi quædam effuſio aut liquefactio, quæ in Scriptura, aquæ effluenti, aut ceræ liqueſcenti comparatur. Repentinus enim, &c. ἀφνίδιος γὰρ αὐτοῖς καὶ ἀπροσδόκητος φόβος ἐπῆλθεν. ſubitus enim nec expectatus timor eis ſuperuenerat. hoc eſt irruerat, eos inuaſerat. 16 Atque hoc deinde modo, &c. εἶθ᾽ οὕτως ὃς δή ποτ᾽ οὖν ἦν ἐκεῖ καταπίπτων. Deinde ſic quicunque ibi erat collapſus. 17 Siue operarius labores in deſerto obiens, ἢ τῶν κατ᾽ ἐρημίαν ἐργάτης μόχθων, aut operarius ſolitariorum laborum. hoc eſt, qui in deſerto ſolitudinéque ſuſcipiuntur: cuiuſmodi ſunt eorum qui ligna cædũt, qui antè ὑλοτόμοι materiarii ſunt appellati. Quiſque præoccupatus, &c. προληφθεὶς τὴν δυσάλυκτον ἔμενεν ἀνάγκην, præoccupatus ineuitabilem ſuſtinebat neceſſitatem. δυσάλυκτον eandem vim habet quam ἄφυκτον, quod nullo modo vitari poteſt: in quo particula δὺς præpoſita videtur augere nomen ἄλυκτον quod per ſe ineuitabile ſignificat. 18 Canora vox auium, ὀρνέων ἦχος εὔμελής, auium ſonus [hoc eſt garritus aut cantus] ſuauis ac numeroſus. Siue ſonitus aquarum impetu currentium, ἢ ῥυθμὸς ὕδατος πορευομένου βίᾳ. aut murmur aquæ euntis vi. hoc eſt violenter decurrentis. 19 Siue immanis ruentium ſaxorum fragor, ἢ κτύπος ἀπηνὴς καταῤῥιπτομένων πετρῶν, Aut ſonus validus [ſiue vehemens] præcipitatorum ſaxorum. Siue viſum effugiens, &c. ἢ σκιρτώντων ζώων δρόμος ἀθεώρητος, aut ſalientium [ſiue laſciuientium] animalium curſus non aſpectabilis. Siue frementium ſæuiſſimarum ferarum vox, ἢ ὠρυομένων ἀπηνεστάτων θηρίων φωνή, aut vlulantium immaniſſimarum ferarum vox. 20 Atque expeditis continebatur operibus. καὶ ἀνεμποδίστοις συνείχετο ἔργοις, non impeditis continebatur operibus. hoc eſt, habebat liberum ac non impeditum curſum operum ſuorum. natura rerum non impediebatur, quo minus opera ſua obiret: ſed illorum mens timore ita erat commota, vt tota rerum natura immutata ac inuerſa eſſe videretur. 21 Illis verò ſolis grauis incumb. nox, μόνοις δὲ ἐκείνοις ἐπετέτατο βαρεῖα νύξ. Solis autem illis expanſa erat grauis nox. hoc eſt effuſa dẽſiſſima caligo, in qua mentes ipſorum cæco timore perturbatæ ac confuſæ, nihil præter tenebras horribiléſque rerũ formas cõſpiciebant.

IN CAPVT XVIII.

1 Quòd non eadem, &c. ὅτι μὲν οὐ κἀκεῖνοι πεπόνθασιν ἐμακάριζον, quòd non & illi paſſi eſſent, beatos prædicabant. 2 Quòd verò non nocerent, &c. ὅτι δὲ οὐ βλάπτουσι προηδικημένοι ηὐχαρίστουν, Quoniam autem non læderent iniuria antè affecti, [hoc eſt laceſſiti] gratias agebant. hoc eſt, quòd illatas acceptáſque iniurias non vlciſcerentur, quum poſſent facere. Et veniam inimicitiarum precabantur. καὶ τοῦ διενεχθῆναι χάριν ἐδέοντο. inimicitiarum veniam orabant. hoc eſt, eorum inimicitias à ſeſe deprecabantur, ac recuſabant. nolebant illos habere inimicos, quos metuebant: videbant enim illos habere ſummam vlciſcendi facultatem, deerat tantùm voluntas quæ in animo offenſo atque inimico ineſt. διενεχθῆναι venit ἀπὸ τοῦ διαφέρεσθαι, quod ſignificat cõtendere, pugnare, atque inimicitias exercere. 3 Quorum cauſa igneam colum. &c. ἀνθ᾽ ὧν πυρφλεγῆ στῦλον, ὁδηγὸν μὲν ἀγνώστου ὁδοιπορίας, ἥλιον δὲ ἀβλαβῆ φιλοτίμου ξενιτείας παρέσχες. Pro quibus columnam vndique inflammatam, ducem quidem ignotæ profectionis, ſolem verò innocuum honorificæ [hoc eſt præclaræ] peregrinationis exhibuiſti. ἀνθ᾽ ὧν poteſt referri vel ad res, vt habeat vim particulæ cauſalis: vel ad perſonas Iudæorum, pro quibus Dominus ducendis tuendiſque, illa itineris adiumenta præbuit.

Afflictio impiorū Aegyptiorum.

ʼNam illi quidem digni erāt qui luce priuati custodia tenebrarum tenerentur, vt qui filios tuos, ʼper quos incorruptum Legis lumen orbi erat impertiendum, conclusos asseruassent.

ʼCæterùm quum illud cōsilium cepissent, vt infantes sanctorum tuorum occiderent, vnúsque expositus fuisset, atque ʼad eos redarguendos reseruatus, tu orbasti eos liberorum copia, ʼ& in aqua vehementi simul omnes perdidisti.

ʼNox illa maioribus antè significata fuit, vt certò scientes quibus crediderant iuramentis, bono ac securo animo essent.

ʼPopulus autem tuus & iustorum salutem, & hostiū interitum est consequutus.

ʼVt enim inimicos nostros vltus es, sic nos aduocans gloria illustrasti.

ʼClàm igitur sacrificabant sancti bonorum filii, ac diuinam Legem concorditer sanxerunt, sanctos eorundē & bonorū & periculorū ex æquo consortes fore, patribus iam hymnos præcinentib⁹.

ʼClamor contrà hostium dissonus resonabat, ʼmiserabilísque liberorum, qui deplorabantur, lamentatio ferebatur.

ʼEadem autem pœna seruus, qua dominus affectus fuit, & plebeius paria cum Rege est perpessus.

ʼVnóque adeò mortis nomine cuncti simul innumerabiles habuerunt mortuos: neque enim qui viui erant ad sepeliendos suffi ciebant: ʼquoniam vno momento præstantissima eorum proles interiit.

ʼAtque ita qui propter præstigias nihil crediderant, in primoge

4 Digni sunt illi quidem carere luce, & pati carcerem tenebrarum, qui inclusos custodiebant sanctos filios tuos, per quos incipiebat incorruptū Legis lumen seculo dari.

5 [Quum cogitarent iustorum occidere infātes: & vno exposito filio, & liberato, in traductionem illorū, multitudinem filiorum abstulisti, & pariter illos perdidisti in aqua valida. Exod.1.d & 2.a

6 [Illa enim nox antè cognita est à patribus nostris: vt verè sciētes quibus iuramentis crediderunt, animæquiores essent. Ex.14.f

7 Suscepta est autē à populo tuo sanitas quidem iustorum, iniustorū autem exterminatio. B

8 Sicut enim læsisti aduersarios, sic & nos prouocans magnificasti.

9 Absconsè enim sacrificabant iusti pueri bonorum, & iustitiæ legem in concordia disposuerunt, similiter & bona & mala recepturos iustos, patrum iam decantantes laudes.

10 Resonabat autem inconueniēs inimicorū vox, & flebilis audiebatur planctus ploratorum infantium.

11 [Simili autem pœna seruus cum domino afflict⁹ est, & popularis homo Regi similia passus. Exod.12.d

12 Similiter ergo omnes vno nomine mortis mortuos habebant innumerabiles: nec enim ad sepeliēdum viui sufficiebant: quoniam vno momēto quæ erat præclarior natio illorum, exterminata est.

13 De omnibus enim non credentes propter veneficia, tūc quū fuit exter-

4 Nam illi quidem digni,&c. ἄξιοι μὲν γὰρ ἐκεῖνοι στερηθῆναι φωτὸς, καὶ φυλακισθῆναι ἐν σκότει, Digni enim illi qui luce priuarentur, ac custodirentur in tenebris. φυλακὴ est custodia: inde verbum φυλακίζειν habere aliquem in custodia, eumque asseruare. Itaque custodiam tenebrarum ac carcerem meritos esse significat. Per quos incorrup.&c. δι' ὧν ἔμελλεν τὸ ἄφθαρτον νόμου φῶς τῷ αἰῶνι δίδοσθαι, per quos debebat incorruptum Legis lumen seculo dari. 5 Cæterùm quum illud,&c. βουλευσαμένους δὲ αὐτοὺς τὰ τῶν ὁσίων ἀποκτεῖναι νήπια, καὶ ἑνὸς ἐκτεθέντος τέκνου, καὶ σωθέντος εἰς ἔλεγχον αὐτῶν ἀφείλου πλῆθος τέκνων, Quū autē decreuissent sanctorū occidere infantes, vnúsque expositus & seruatus ad redargutionē [siue correptionem] fuisset, ademisti [siue abstulisti] illis multitudinem liberorum. Verbum ἀφαιρεῖσθαι apud Græcos construitur cum duobus accusatiuis, vt ita hanc orationem construas ἀφείλου τοὺς βουλευσαμένους τὸ αὐτῶν πλῆθος τέκνων, priuasti eos qui consilium illud crudele ceperant, frequentia liberorum. Ad eos redarguendos πρὸς ἔλεγχον, ad redargutionem eorum. aut reprehensionem. Nam Moses in eum mortis casum ab illis crudeliter demissus, & à Deo conseruatus, vltor posteà fuit eius crudelitatis qua illi in infantes Hebræorum vsi fuerant. Et in aqua vehementi simul omnes perdidisti. καὶ ὁμοθυμαδὸν ἀπώλεσας ἐν ὕδατι σφοδρῷ, Ad verbum, vnaniniter perdidisti in aqua vehementi. quasi diceret, eos pariter eadem in aqua fuisse submersos ac suffocatos.

6 Nox illa maioribus,&c. ἐκείνη ἡ νὺξ προεγνώσθη πατράσιν ἡμῶν, ἵνα ἀσφαλῶς εἰδότες, οἷς ἐπίστευσαν ὅρκοις, ἐπευθυμήσωσιν, Illa nox præcognita patribus nostris, vt securè scientes quibus crediderant iuramentis, bono forent animo. εὐθυμεῖν significat bono ac securo esse animo: sed præpositio ἐπὶ videtur augere significationem verbi, aut tempus posterum significare. vt ἐπευθυμήσωσιν. i. animum securum tranquillúmque constanter retinerent, aut posthac, siue in posterum, eam animi cogitationem, optimámque in Deo spem haberent. Nam ea nox illis veritatem promissionum confirmauit, eorúmque animos ad optimè sperandum in omne reliquum tempus excitauit. Hoc mihi videtur significare ἐπευθυμεῖν. 7 Populus autem tuus προσεδέχθη δὲ ὑπὸ λαοῦ σου, σωτηρία μὲν δικαίων, ἐχθρῶν δὲ ἀπώλεια, Suscepta est autem à populo tuo salus quidem iustorum, hostium autem perditio. His verbis significat salutem populi cum hostium pernicie coniunctam fuisse. Nam Deus nūquam solet populum suum liberare, quin simul iniurias ab hostibus illatas vlciscatur, in quo singularem quendam in suos amorem declarat. 8 Vt enim inimicos,&c. ὡς γὰρ ἐτιμωρήσω τοὺς ὑπεναντίους, τούτῳ ἡμᾶς προσκαλεσάμενος ἐδόξασας, vt enim puniuisti aduersarios, eò nos vocatos glorificasti. videtur legēdū esse οὕτως, non τούτῳ. vt particula similitudinis in hac comparatione reddatur alteri: nisi velimus accipere ὡς pro quum, vt quum supplicium sumpsisti de inimicis, ea re nos gloria ac honore affecisti, quasi ea vltio hostium cum populi gloria coniuncta fuerit. Nam in ea quidem vltione, & amor Dei erga suos, & honos quem illis habet perspicitur. 9 Clàm igitur sacrificabant,&c. κρυφῇ γὰρ ἐθυσίαζον ὅσιοι παῖδες ἀγαθῶν, καὶ τὸν τῆς θειότητος νόμον ἐν ὁμονοίᾳ διέθεντο, τῶν αὐτῶν ὁμοίως καὶ ἀγαθῶν καὶ κινδύνων μεταλήψεσθαι, Occultè enim sacrificabant sancti pueri bonorum, ac diuinitatis Legem in concordia [siue cōsensu] constituerunt, se eorundem pariter & bonorum & periculorum participes futuros. qua pactione, ac sancta animorum conspiratione testabantur, se in omnium rerum tum secundarum, tum aduersarum societatem coire. Est autem διαθέσθαι νόμον θειότητος ἐν ὁμονοίᾳ, Legem diuinam ac sanctam vno consensu sancire, qua se omnes ad omnium rerum communionem obstringebāt quæ res declarabat summam eorum in Deo coniunctionem. 10 Clamor contrà hostium dissonus reso. ἀντήχει δὲ ἀσύμφωνος ἐχθρῶν ἡ βοή, resonabat autem dissonus inimicorum clamor. hoc est, vt subiungit, luctuosa lamentatio ac deploratio mortuorum gratulationi Hebræorum lætitiæque contraria, reddebatur, aut referebatur, vt diuersæ voces ac clamores eodem tempore aerem personarent. Miserabilísque,&c. καὶ οἰκτρὰ διεφέρετο φωνὴ θρηνουμένων παίδων, & miserabilis differebatur [hoc est dispergebatur] vox [siue lamentatio] liberorum qui deplorabantur. hoc est vox deplorantium liberos mortuos. θρηνουμένων παίδων, passiuè accipiendum est, qui à parentibus deplorabantur.

11 Eadem autem pœna,&c. ὁμοίᾳ δὲ δίκῃ δοῦλος ἅμα δεσπότῃ κολασθεὶς, καὶ δημότης βασιλεῖ τὰ αὐτὰ πάσχων, Simili autem pœna seruus cum domino punitus, & popularis eadem cum Rege patiens. Ita diuersa hominum conditio nullū habuit pœnæ discrimen: omnes in eo supplicii genere æquati fuerunt. 12 Vnóque adeò mortis nomine,&c. ὁμοθυμαδὸν δὲ πάντες ἐν ἑνὶ ὀνόματι θανάτου νεκροὺς εἶχον ἀναριθμήτους, pariter enim omnes in vno nomine [hoc est genere mortis] mortuos habuerunt innumeros. hoc est qui eodem genere mortis affecti fuerunt. ōnes enim primogeniti à Domino interfecti sunt. Quoniā vno mométo,&c. ἐπεὶ πρὸς μίαν ῥοπὴν ἡ ἐντιμοτέρα γένεσις αὐτῶν διεφθάρη quia ad vnum momētum honoratior eorum proles abolita est. Nam primogeniti honore ac dignitate cæteris omnibus liberis præstabāt.

Atque ita qui,&c. πάντα γὰρ ἀπιστοῦντες διὰ τὰς φαρμακείας, ἐπὶ τῷ τῶν πρωτοτόκων ὀλέθρῳ ὡμολόγησαν θεοῦ υἱὸν λαὸν εἶναι, Qui enim nihil credebant propter veneficia, in primogenitorū interitu cōfessi sunt Dei filiū populū esse. φαρμακείας appellat incātationes, & magicas artes, quibus & se & alios excæcauerant, vt nullam fidem operibus Dei adhiberēt, eiúsque populū nullo modo agnoscerent. Itaque maximo ipsorum malo confessio eis extorta est.

minium primogenitorum, ſpopōderunt populum Dei ſe eſſe.

nitorum clade populum Dei filium eſſe confeſſi ſunt.

C Quum enim quietū ſilentium contineret ōnia, & nox in ſuo curſu medium iter haberet,

14 ″Nam quum ſilentium quietum teneret omnia, nóxque ſui cur
ſus mediam partem confeciſſet,

Omnipotēs ſermo tuus exiliēs de cælo à regalibus ſedibus, durus debellator in mediam exterminii terram proſiliuit.

15 ″Omnipotens ſermo tuus bellator durus in mediū exitialis ter-
ræ, ex ſolio Regali de cælo deſiliit,

Gladius acutus inſimulatum imperium tuum portans, & ſtans repleuit omnia morte, & vſque ad cælum attingebat, ſtans in terra.

16 ″Mandatum tuum minimè fictum, quaſi gladium acutū gerēs,
″ſtánſque, partim cælū attingēs, partim ſolo inſiſtēs, omnia mor-
te compleuit.

Tunc continuò viſus ſomniorum malorum turbauerunt illos, & timores ſuperuenerunt inſperati.

17 ″Tunc quidem ſubitò, cum viſiones ſomniorum vehementer
eos perturbarunt, tum terrores inexpectati ſe obtulerunt.

Et alius alibi proiectus ſemiuiuus, propter quā moriebatur cauſam, demonſtrabat.

18 ″Et alius aliò proiectus declarabat ſemimortuus, quam ob cau-
ſam moreretur.

Viſiones enim quæ illos turbauerunt, hæc præmonebāt, ne inſcii quare mala patiebantur, perirent.

19 Hoc enim ſomnia quæ ipſos conturbarant, eis præſignificarunt,
ne, ignari cur hæc mala paterentur, interirent.

Tetigit autem tunc & iuſtos tentatio mortis, & commotio in eremo facta eſt multitudinis: ſed non diu permanſit ira tua.

20 ″Cæterū iuſtos quoque attigit tentatio mortis, & ſtrages in de-
ſerto facta eſt multitudinis: ſed illa non diu ira manſit.

Num.16.g.46 D |Properans enim homo ſine querela, propugnauit, proferēs ſeruitutis ſuæ ſcutū orationem: & per incēſum deprecationem allegans, reſtitit iræ, & finem impoſuit neceſſitati, oſtendens quoniam tuus eſt famulus.

21 ″Nā properè vir inculpatus armis miniſterii ſui, precatione, ſuffi
mentóque propitiatorio prolatis, propugnatorem ſe præſtitit,
reſtitit indignationi: declaránſque ſe tuum ſeruum eſſe, finem cala
mitati impoſuit.

Vicit autem turbas, non in virtute corporis, nec armatura potētiæ: ſed verbo illū, qui ſe vexabat ſubiecit, iuramenta parentum & Teſtamentum commemorans.

22 ″Interemptorem autem non robore corporis, neque vi armorū
deuicit: ſed iuramenta patrum ac fœdera allegans, ″plectentem o-
ratione ſuperauit

Quum enim iam aceruatim cecidiſſent ſuper alterutrum mortui, interſtitit, & amputauit impetum, & diuiſit illiam quæ ad viuos ducebat viam.

23 ″Nam aceruatim iam aliis ſuper alios collapſis mortuis, hic me-
dius obſiſtens iram præcidit, viámque ad viuos intercluſit.

Exo.28.b.12 |In veſte enim podēris, quam habebat, totus erat orbis terrarum: & parētum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant ſculpta, & magnificētia tua in diademate capitis illius ſcripta erat.

24 Siquidem omnis in tunica talari ornatus inerat: ″& decora patrū
in ſculptura lapidis quadripartito ordine diſtincti: atque in diade
mate capitis eius, maieſtas tua.

His autem ceſſit qui exterminabat, & hæc extimuit: erat enim ſola tentatio iræ ſufficiens.

25 ″His vaſtator ceſſit, hæc verò extimuit: ſola enim iræ experien-
tia ſufficiebat.

14 Nam quum ſilentium quietum, &c. ἡσύχου γὰρ σιγῆς περιεχούσης τὰ πάντα, καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ἰδίῳ τάχει μεσαζούσης, Quieto enim ſilentio tenente omnia, & nocte in propria celeritate dimidiata. hoc eſt quæ dimidium ſpatium celeris curſus ſui confecerat. Significare vult μεσονύκτιον, mediam noctem, quo tempore homines ſomno ſopiti quietum ſilentiū dant. 15 Omnipotens ſermo tuus bel. &c. ὁ παντοδύναμός σου λόγος ἀπ' οὐρανῶν ἐκ θρόνων βασιλειῶν ἀπότομος πολεμιστής, εἰς μέσον τῆς ὀλεθρίας ἥλατο γῆς, Omnipotēs tuus ſermo à cælis, ex ſedibus regalibus aſper bellator in medium terræ exitio deſtinatæ, deſiliit. 16 Mandatum tuum minimè, &c. ξίφος ὀξὺ τὴν ἀνυπόκριτον ἐπιταγήν σου φέρων, Gladium acutum non ſimulatum mādatum ferens. In Græco non eſt particula ſimilitudinis: nam in Scriptura verbum Dei dicitur ſæpe gladius: hoc autem loco, quoniam vi verbi dicit cæſos eſſe primogenitos, particula ſimilitudinis apponi poteſt ad maiorem explanationem. Stánſque partim cælum, &c. καὶ στὰς ἐπλήρωσε τὰ πάντα θανάτου, καὶ οὐρανοῦ μὲν ἥπτετο, βεβήκει δ' ἐπὶ γῆς, & ſtans omnia morte impleuit, ac cælum quidem tetigit [vel attingebat] deſcēderat verò in terrā [aut ingrediebatur verò in terra.] Significat verbi Dei magnitudinem ac potentiam, quod occupat omnia, ſuámque vim in cælo & in terra explicat. 17 Tum quidem ſubitò, &c. τότε παραχρῆμα φαντασίαι μὲν ὀνείρων δεινῶς ἐξετάραξαν αὐτούς, φόβοι δ' ἐπέστησαν ἀδόκητοι, tum repentè viſiones quidē ſomniorū grauiter conturbarunt eos: timores verò inſtiterūt inexpectati. hoc eſt eos preſſerunt. 18 Et alius alio proiectus, &c. καὶ ἄλλος ἀλλαχῇ ῥιφεὶς ἡμίθνητος, δι' ἣν ἔθνησκεν αἰτίαν ἐνεφάνιζεν. Et alius aliò abiectus ſemimortuus, quā ob cauſam moreretur, oſtēdebat. Alii ῥιφεὶς vertūt, iacēs: ſed venit à ῥίπτομαι, quod eſt iacior. Significat enim vim terroris, quo ita agitabantur, vt conſternati proſtratique iacerent: ita impulſio maxima atque exagitatio hoc verbo ſignificatur. 20 Cæterùm iuſtos quoque, &c. ἥψατο δὲ καὶ δικαίων πεῖρα θανάτου, καὶ θραῦσις ἐν ἐρήμῳ ἐγένετο πλήθους, Tetigit autem etiam iuſtos tentatio [ſiue experiētia] mortis, & clades in deſerto facta eſt multitudinis. θραύω ſignificat frango, quaſſo vulnere, inde θραῦσις, quam Latini ſtragem vocant, clades etiam appellatur. 21 Nam properè vir, &c. σπεύσας γὰρ ἀνὴρ ἄμεμπτος προεμάχησεν, τὸ τῆς ἰδίας λειτουργίας ὅπλον προσευχὴν, καὶ θυμιάματος ἐξιλασμὸν κομίσας, Properās enim vir reprehenſione carens, propugnauit, proprii miniſterii arma precationem, & incenſi propitiationem ferens. ſiue quum tuliſſet: eſt enim κομίσας participium præteriti temporis. 22 Interemptorem autem non rob. corp. neque, &c. ἐνίκησε δὲ τὸν ὀλοθρεύοντα οὐκ ἰσχύϊ σώματος, οὐχ ὅπλων ἐνεργείᾳ, ἀλλὰ λόγῳ τὸν κολάζοντα ὑπέταξεν, Vicit autē vaſtatorem, non viribus corporis, nec armorum efficacia, ſed verbo punientem ſubiecit. Quædam exemplaria habent, ἐνίκησεν τὸν ὄχλον, vicit turbam: ſed mendoſé, nam loquitur de vi orationis, qua Moſes irato Deo reſtitit, eúmque ita preſſit, vt ſe ab eo vrgeri, ac dimitti velle dixerit. Plectentem oratione ſuperauit, λόγῳ τὸν κολάζοντα ὑπέταξεν, verbo punientem ſubiecit. hoc eſt eū iratum vi orationis ita preſſit, vt eum quodammodo ad voluntatem ſuam coegerit: ita vt quum Deus populum perdere conſtituiſſet, victus precatione Moſis ſententiam mutarit, eique & veniam & ſalutem dederit. 23 Nam aceruatim iam, &c. σωρηδὸν γὰρ ἤδη πεπτωκότων ἐπ' ἀλλήλων νεκρῶν, μεταξὺ στὰς ἀνέκοψε τὴν ὀργὴν, καὶ διέσχισε τὴν πρὸς τοὺς ζῶντας ὁδὸν, Aceruatim enim iā mortuis iacētibus [aut proſtratis] aliis ſuper alios, in medio ſtans [hoc eſt intercedens] præcidit iram, & diuiſit [aut interrupit] ad viuos viam. hoc eſt repreſſit iram Dei, eúmque prohibuit ne in cæteros omnes qui adhuc viuerent, eodem modò graſſaretur. 24 Et decora patrum, &c. καὶ πατέρων δόξαι ἐπὶ τετραστίχου λίθου γλυφῆς, & gloriæ patrum in quadruplicis ordinis lapidis ſculptura. Significat gemmas, quibus veſtitus ſacerdotis erat ornatus, ita fuiſſe diſtinctas, vt quatuor ordines efficerent. 25 His vaſtator ceſſit, &c. τούτοις εἶξεν ὁ ὀλοθρεύων, ταῦτα δὲ ἐφοβήθη, His exterminator ceſſit, hæc verò timuit. hoc eſt, reuocatus eſt ab exequēda ſentētia de interitu populi: tanta vis & dignitas fuit orationis atque interceſſionis ſacerdotalis, in qua erat imago ſummi ſacerdotis Ieſu Chriſti.

Cap. XIX.

De interitu AEgyptiorũ, & Hebræorum liberatione.

I″Mpios autẽ indignatio ſine miſericordia ad extremũ vſque eſt 1
perſecuta,″vt quorum etiam futura facinora præuiderat:
Quòd eos quos abire permiſiſſent,″atque cum ſtudio præmiſiſ- 2
ſent,pœnitentia ducti rurſum eſſent perſequuturi.
″Quum enim recenti adhuc luctu ad ſepulchra mortuorum la- 3
mentarentur,″aliud conſilium amentiæ plenum ceperũt, vt quos
ſupplicando extruſerant,eos vt fugitiuos perſequerentur.
″Merita enim neceſſitas ad hunc finem eos pertraxit,atque eorũ 4
quæ *ipſis* acciderant, obliuionem iniecit, ″vt reliquas cruciatuum
pœnas perſoluerent:
″Ac populus quidem tuus admirabilem itineris rationem ten- 5
taret:illi verò nouum mortis genus inuenirent.
″Siquidem omnes res creatæ in ſuo ſingulæ genere,propriis ſer 6
uientes muneribus à te mandatis,vt filii tui nullo incommodo af
fecti conſeruarentur,deintegro rurſum aliam figuram induebant:
″Nubes caſtra obumbrabat, ″& quæ aquis prius occupata erat 7
terra,emergens ſicca apparuit,″itérque item expeditum è Mariru-
bro,″& herboſus è violento gurgite campus:
″Per quem tota gens tranſiit, hi qui tua protecti manu,ſtupẽda 8
miracula conſpexerunt.
″Nam in modum equorum hinnierunt,moréque agnorum ex- 9
ultauerunt,″te liberatorem,ô Domine,decantantes.
″Meminerãt enim adhuc rerum actarum in peregrinatione ſua, 10
″quẽadmodum pro animalium ſobole terra protuliſſet inſecta,&
pro piſcibus multitudinem ranarum fluuius euomuiſſet.
″Nouiſſimè autem viderunt nouam auium progeniem,″quum 11
permoti cupiditate delicatos cibos poſtulaſſent.
″Nam ad ſolatium eorum ſublimis à Mari coturnix aduolauit, 12

Cap. XIX.

1 IMpiis autem vſque in nouiſſimum ſine miſericordia ira ſuperuenit: præſciebat enim & futura illorum:

2 Quoniam quũ ipſi reuerſi eſſent,& permiſiſſent vt ſe educerent, & cum magna ſolicitudine præmiſiſſẽt illos, cõſequebãtur illos pœnitẽtiæ actus.

Exod.14.a

3 Adhuc enim inter manus habentes luctus,& deplorãtes ad monumẽta mortuorum, aliã ſibi aſſumpſerũt cogitationẽ inſcientiæ: & quos rogãtes proiecerant, hos tanquam fugitiuos perſequebantur.

4 Ducebat enim illos ad hunc finem digna neceſſitas, & horum quæ acciderant cõmemorationẽ amittebant, vt quæ deerãt tormentis,repleret punitio:

5 Et populus quidem tuus mirabiliter tranſiret: illi autem nouam mortem inuenirent.

B

6 Omnis enim creatura ad ſuum genus ab initio refigurabatur,deſeruiẽs tuis præceptis, vt pueri tui cuſtodirẽtur illæſi:

7 Nam nubes caſtra eorum obũbrabat,& ex aqua quæ antè erat,terra arida apparuit,& inMari rubro via ſine impedimento, & campus germinans de profundo nimio:

8 Per quẽ omnis natio tranſiuit quæ tegebatur tua manu,videntes tua mirabilia & monſtra.

9 Tanquã enim equi depauerunt eſcam , & tanquam agni exultauerunt magnificãtes te Domine, qui liberabas illos:

10 Memores enim erãt adhuc eorum quæ in incolatu illorum facta fuerãt, quemadmodũ pro natione animaliũ eduxit terra muſcas , & pro piſcibus eructauit fluui⁹ multitudinẽ ranarũ.

C

Exo.16.d
Num.11.g

11 Nouiſſimè autem viderũt nouam creaturam auium,quum adducti concupiſcentia poſtulauerunt eſcas epulationis.

12 In allocutione enim deſiderii aſcẽ-

CAPVT XIX.

1 Impios autem indignatio & ira,&c.τοῖς δὲ ἀσεβέσιν μέχρι τέλους ἀνελεήμων θυμὸς ἐπέστη, Impiis autem vſque ad finem immiſericors indignatio inſtitit .Iudicium enim ſine miſericordia iis qui in alios fuerint immiſericordes. Vt quorum etiam,&c. προῄδει γὰρ αὐτῶν καὶ τὰ μέλλοντα,præuidebat[aut præſciebat]eorum etiam futura.hoc eſt ea quæ in populum Dei eſſent facturi.

2 Atque cum ſtudio præmiſiſſent,&c.καὶ μετὰ σπουδῆς προπέμψαντες.Exod.12.e.33,ita legitur,Et inſtabãt AEgyptii populo, vt feſtinanter eos expellerent è terra. 3 Quum enim recenti,&c. ἔτι γὰρ ἐν χερσὶν ἔχοντες τὰ πένθη, καὶ προσοδυρόμενοι τάφοις νεκρῶν,Adhuc enim in manibus habentes luctus , ac lamentantes ad monumenta mortuorum. In manibus ea habere dicimus, quæ adſunt & præſentia ſunt: ita hic luctu m eos ſignificat habuiſſe præſentem. Aliud conſilium amentiæ plenum cepe. ἕτερον ἐπεσπάσαντο λογισμὸν ἀνοίας, aliud attraxerunt[aut aſciuerunt]conſilium amentiæ. hoc eſt,aliud conſilium inſanum arripuerunt. 4 Merita enim,&c.εἷλκε γὰρ αὐτοὺς ἀξία ἐπὶ τοῦτο τὸ πέρας ἀνάγκη,Traxit enim eos digna ad hũc finem neceſſitas.ad hunc exitum eos deduxit. Vt reliquas cruciatuum pœnas perſol.ἵνα τὴν λείπουσαν ταῖς βασάνοις προσαναπληρώσωσι κόλασιν, vt quæ reſtabat tormentis,adimplerent pœnam:nondum enim iuſta pœnarum menſura erat completa.Itaque ad priores hæc acceſſio poſtrema fieri debuit. 5 Ac populus quidem tuus admir. &c. καὶ ὁ μὲν λαός σου παράδοξον ὁδοιπορίαν πειράσῃ,ἐκεῖνοι δὲ ξένον εὕρωσιν θάνατον , Et populus quidem tuus admirabilem profectionem tentaret, illi verò nouam mortem inuenirent. 6 Siquidem omnes res,&c.ὅλη γὰρ ἡ κτίσις ἐν ἰδίῳ γένει πάλιν ἄνωθεν διετυποῦτο ὑπηρετοῦσα ταῖς ἰδίαις ἐπιταγαῖς,ἵνα οἱ σοὶ παῖδες φυλαχθῶσιν ἀβλαβεῖς, Vniuerſa enim creatura in ſuo genere rurſum deintegro informabatur[aut configurabatur] inſeruiens propriis mandatis[hoc eſt certis ac propriis officiis à te mandatis]vt tui filii conſeruarentur illæſi.ἐπιταγὰς paſſiuè præcepta mãdatáque appellat,quæ Deus ad ſalutem ſuorum ſingulis creaturis dabat. 7 Nubes caſtra obumbrabat, ἡ τὴν παρεμβολὴν σκιάζουσα νεφέλη,Nubes caſtra inumbrãs.aut,nubes quæ caſtra inumbrabat.Nam diſtributione enumerat aliqua officia & opera à creaturis tum præſtita populo Dei,in quibus erat illa nubis obumbratio ad æſtum ſolis vitandum opportuna. Et quæ aquis,&c. ἐκ δὲ προϋφεστῶτος ὕδατος ξηρᾶς ἀνάδυσις γῆς ἐθεωρήθη, quæ autẽ prius aqua fuerat,ſiccæ emerſio terræ cõſpecta eſt.aut,ſicca emergens terra viſa eſt.hoc eſt,terra quæ aquis antè erat obruta , aquis remotis arida extitit , & apparuit. Itérque item expeditum è Mari rubro, ἐρυθρᾶς θαλάσσης ὁδὸς ἀνεμπόδιστος, è Mari rubro via non impedita.ſubaudiendum Apparuit. Et herboſus è violento gurgite campus καὶ χλοηφόρον πεδίον ἐκ κλύδωνος βιαίου , & viridem herbam ferens campus è gurgite violento. 8 Per quem tota gens tranſiit,&c. δι᾽ οὗ πᾶν ἔθνος διῆλθον οἱ τῇ σῇ σκεπαζόμενοι χειρὶ θεωροῦντες θαυμαστὰ τέρατα , Per quem tota gens tranſierunt,hi qui tua manu protegebantur conſpicientes miranda monſtra.aut portenta. 9 Nam in modum equorum hinnierũt, ὡς γὰρ ἵπποι ἐχρεμέτισαν,Tãquam enim equi hinnierũt. Quædam exemplaria habent ἐνεμήθησαν,paſti ſunt:ſed correctiora legunt ἐχρεμέτισαν,quod melius congruit cum ſequentibus, Et quaſi agni exultauerunt. Te liberatorem ô Domine,decantantes. αἰνοῦντές σε κύριε τὸν ῥυόμενον αὐτούς . laudantes te Domine,qui liberaſſes ipſos.

10 Meminerant enim,&c.ἐμέμνηντο γὰρ ἔτι τῶν ἐν τῇ παροικίᾳ αὐτῶν,Nam memoria adhuc tenebant quæ in peregrinatione ipſorum acta eſſent. hoc eſt,in AEgypto in qua peregrini fuerant: ita recens adhuc memoria præteritarum rerum & aſpectus præſentium,ad canendas Dei laudes incitabat. Quemadmodũ pro anima.ſob.terra protu.inſecta,πῶς ἀντὶ μὲν γενέσεως ζώων ἐξήγαγεν ἡ γῆ κνίπας,quomodo pro generatione quidem animalium terra muſcas produxiſſet. 11 Nouiſſimè autem viderunt nouã auium progeniem, ἐφ᾽ ὑστέρῳ δὲ εἶδον καὶ νέαν γένεσιν ὀρνέων,In nouiſſimo autem viderunt & nouam generationem auium.aut,poſtremò autem viderũt nouam etiam procreationem auium. Quum permoti cupid.&c. ὅτε ἐπιθυμίᾳ προαχθέντες ᾐτήσαντο ἐδέσματα τρυφῆς, quum concupiſcentia adducti poſtulaſſent cibos deliciarum.hoc eſt ad voluptatem ſuaues,non ad deſiderium naturæ neceſſarios. 12 Nam ad ſolatium eorum, &c. εἰς γὰρ παραμυθίαν ἀνέβη αὐτοῖς ἀπὸ θαλάσσης ὀρτυγομήτρα,nam ad leuationem[ſiue conſolationem]eorum aſcẽdit à mari coturnix.hoc eſt,ad eos ſubleuandos ac reficiendos,è mari coturnices aduolarunt.Nam συνεκδοχικῶς numero ſingulari vſus eſt pro plurali.

dit illis de mari ortygometra, & vexationes ſuperuenerũt, non ſine illis quæ antè facta erant argumentis per vim fulminum: iuſtè enim patiebantur ſecundum ſuas nequitias.

Etenim deteſtabiliorem inhoſpitalitatem inſtituerunt: alii quidẽ ignotos non recipiebant aduenas, alii autem bonos hoſpites in ſeruitutem redigebant.

Et non ſolùm hæc, ſe & aliis quidẽ reſpectus illorum erat: quoniã inuiti recipiebant extraneos.

Qui autem cum lætitia receperunt hos,qui eiſdem vſi erant iuſtitiis, ſæuiſſimis afflixerunt doloribus.

Gen. 19. c. 11

Percuſſi ſunt autẽ à cæcitate,ſicut illi in foribus iuſti quum ſubitaneis coopertieſſent tenebris,vnuſquiſque tranſitum oſtii ſui quærebat.

D In ſe enim elementa dum conuertuntur,ſicut in organo qualitatis ſonus immutatur,& omnia ſuum ſonũ cuſtodiũt: vnde æſtimari ex ipſo viſu certò poteſt.

Agreſtia enim in aquatica conuertebantur: & quæcunque erant natantia,in terram tranſibant.

Ignis in aqua valebat ſupra ſuã virtutem, & aqua extinguentis naturæ obliuiſcebatur.

Flammæècontrario corruptibiliũ animalium non vexauerunt carnes coambulantium,nec diſſoluebant illam quæ facilè diſſoluebatur,ſicut glacies bonam eſcam.

In omnibus enim magnificaſti populum tuum,Domine, & honoraſti, & nõ deſpexiſti in omni tempore, & in omni loco aſſiſtens eis.

porrò ſceleratis pœnæ prægreſſis fulminũ vi ſignis irrogatæ fuerunt, quas iuſtè ſua nequitia meriti patiebãtur, quum grauiorem inhoſpitalitatem exercuiſſent.

13 Nam alii ignotos homines, quum ad ipſos veniſſent,nõ recipiebant:alii hoſpites bene meritos in ſeruitutem redigebant.

14 Neque ſolùm hoc, ſed ſiqua ipſorum eſſet viſitatio, quoniam alienigenas inimicè recipiebant.

15 Alii item quos feſtorum celebritate excepiſſent,admiſſos iam in eiuſdem iuris communionẽ grauiſſimis laboribus afflixerunt.

16 Itaque cæcitate etiam percuſſi fuerunt, vt quondam ad iuſti fores illi qui vaſtis circũſepti tenebris,ſuarum quiſque forium aditum quærebant.

17 Etenim elementa per ſe aptè tranſponuntur, quẽadmodum in pſalterio ſoni nomen concentus permutantes,ſonum tamẽ ſemper aliquem retinent: quod licet ex animaduerſione rerum actarum exactè conicere.

18 Aquaticis enim cõmutabantur terreſtria,& natatilia in terram tranſibant.

19 Ignis in aqua virium ſuarum immemor valebat, & aqua naturæ extinctricis obliuiſcebatur.

20 Flammæ rurſum animaliũ,quæ corruptioni obnoxia ſunt,corpora in his inambulantium nulla tabe affecerũt, nec ad liqueſcẽdum natum glaciale ambroſii cibi genus liquefecerunt.

21 Per omnia enim,ô Domine,amplificaſti populum tuum,gloriáque ornauiſti, nec ei vllo tẽpore aut loco præſens adeſſe es dedignatus.

Porrò ſceleratis,&c. καὶ αἱ τιμωρίαι τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἐπῆλθον οὐκ ἄνευ τῶν γεγονότων τεκμηρίων τῇ βίᾳ τῶν κεραυνῶν,ac ſupplicia peccatoribus ſuperuenerunt nõ ſine factis ſignis vi fulminũ. hoc eſt,non ſine vi ac impetu fulminum prænuntio eorũ ſuppliciorum,quibus propter ſua ſcelera & maleficia affecti fuerunt. Videtur autem loqui de iis qui ob ſua peccata Dominum exacerbarunt, pœnáſque inhumanitatis ſuæ meritas perſoluerunt. Quas iuſtè ſua nequitia,&c. δικαίως γὰρ ἔπασχον ταῖς ἰδίαις αὐτῶν πονηρίαις, καὶ γὰρ χαλεπωτέραν μισοξενίαν ἐπετήδευσαν. iuſtè enim patiebantur ſuis nequitiis[hoc eſt ob ſuas nequitias aut prauitates]nam grauiorem inhoſpitalitatem exercuerant.
13 Nam alii ignotos homines,&c. οἱ μὲν γὰρ τοὺς ἀγνοοῦντας οὐκ ἐδέχοντο παρόντας· οὗτοι δὲ εὐεργέτας ξένους ἐδουλοῦντο Illi enim ignotos non recipiebant præſentes[hoc eſt quum adueniſſent]hi verò benemeritos hoſpites in ſeruitutem redigebant. ſiue,premebant ſeruitute.
14 Neque hoc ſolùm,ſed ſi,&c. καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἐπισκοπὴ ἦν αὐτῶν, ἐπεὶ ἀπεχθῶς προσεδέχοντο ἀλλοτρίους, Et non ſolùm,ſed & ſi quædam eſſet viſitatio ipſorum, quoniam inimicè exteros recipiebãt. Locus videtur eſſe corruptus,atque orationi aliquid deeſſe. Omnia exemplaria etiam correctiora quæ ego viderim,habent ἀλλὰ καὶ ἥ τις ἐπισκοπὴ ἔσται αὐτῶν,quæ lectio extare non poteſt, niſi fortè legendum ſit ἥ τις quæ erit[aut aliqua erit]viſitatio ipſorum. ſed author de pœnis inflictis loquitur,non de futuris. Quidam addunt verbum Non patiebantur,quum aliqua fieret ipſorum viſitatio. quæ lectio mihi non diſplicet,ſi viſitatio ipſorum ad exteros,qui ibi oppreſſi tenebantur,refe ratur. Tantum enim odium erat hoſpitalitatis, vt hanc humanitatem ab aliis aut inter alios exerceri apud ſe non paterentur. Eius rei ſubiungit rationem,quoniã inimico & acerbo animo alienigenas recipiebant. ita hic locus poterit emendari. 15 Alii item quos feſtorum,&c. οἱ δὲ μετὰ ἑορτασμάτων εἰσδεξάμενοι τοὺς ἤδη τῶν αὐτῶν μετεσχηκότας δικαίων δεινοῖς ἐκάκωσαν πόνοις. Alii verò quos cũ feſtiuitatibus acceperãt,eos iam eiuſdẽ iuris participes factos grauibus afflixerũt laboribus. τὰ αὐτὰ δίκαια eadẽ religionis iura,eoſdẽ ritus ac ceremonias ſignificant: in quibus maximum coniunctionis vinculum ineſt. 16 Itaque cæcitate etiam percuſſi fuerunt, ἐπλήγησαν δὲ καὶ ἀορασίᾳ, Percuſſi ſunt autem & cæcitate. particula δὲ videtur habere vim inferendi ex ſuperioribus, pro Igitur aut Itaque. Vt quondam ad iuſti fores,&c. ὥσπερ ἐκεῖνοι ἐπὶ ταῖς τοῦ δικαίου θύραις, ὅτε ἀχανεῖ περιβληθέντες σκότει ἕκαστος τῶν ἑαυτοῦ θυρῶν τὴν δίοδον ἐζήτει, quemadmodum illi ad iuſti fores, quum vaſtis circunfuſi tenebris,vnuſquiſque ſuarum portarum tranſitum quærebat. Intelligit Sodomitas,qui vim inferebant hoſpitibus ipſius Lot,qui omnes ita percuſſi fuerunt cæcitate,vt oſtium ædium ſuarum inuenire non poſſent.
17 Etenim elementa per ſe aptè tranſponuntur, δι᾽ ἑαυτῶν γὰρ στοιχεῖα μεθαρμοζόμενα,Per ſe enim elementa aptè commutantur. ad verbũ, cõmutata. Harmonia eſt cõcentus in muſica. hoc eſt ſonorum ac vocum cõcinna compoſitio proportione comparata. Hinc verbum ἁρμόζειν, καὶ ἁρμόζεσθαι dicitur propriè in ſonis qui ita aptè cadunt,vt congruant. μεθαρμοζόμενοι etiam ſoni dicuntur qui ita tranſponuntur ac cõmutatur,vt illa varietate cõcentum non corrũpant. Hanc ſimilitudinẽ refert ad elementa maximè contraria,quæ à Deo ita fuerunt conuerſa ac tranſpoſita,vt naturam & vim ſuam conſeruarint. Quemadmodum in pſalte.&c. ὥσπερ ἐν ψαλτηρίῳ φθόγγοι τοῦ ῥυθμοῦ τὸ ὄνομα διαλλάσσουσι, πάντοτε μένοντα ἤχῳ, quemadmodum in pſalterio ſoni numeri[hoc eſt concentus]nomen commutant,ſemper manentia ſono. ita ad verbum eſt: in quo aut verbum videtur deeſſe,aut participium μένοντα ad ſenſum non ad verba referẽdum eſſe, aut cum eo quod poſuit in principio coniungendum, μεθαρμοζόμενα, καὶ μένοντα. vt elementa quamuis aptè tranſponãtur ex naturali loco in aliũ,tamen naturã ſuam & formam quaſi ſonum quendam retineant, atque ita cómutata in ſuo genere elementa maneãt. Quod licet ex animaduerſione,&c. ὅπερ ἐστὶν εἰκάσαι ἐκ τῆς τῶν γεγονότων ὄψεως ἀκριβῶς. quod quidem licet coniicere ex inſpectione rerum factarum exactè. hoc eſt,ex rebus quæ antè extiterunt in populo Dei,diligenter conſideratis. 18 Aquaticis enim commutabantur terreſtria, χερσαῖα γὰρ εἰς ἔνυδρα μετεβάλλετο,Terreſtria enim in aquatilia transmutabantur.& natatilia in terram tranſibant, καὶ νηκτὰ μετέβαινεν ἐπὶ γῆς.
19 Ignis in aqua,&c. πῦρ ἴσχυεν ἐν ὕδατι τῆς ἰδίας δυνάμεως ἐπιλελησμένον,Ignis in aqua vim habebat,propriæ facultatis oblitus. Et aqua naturæ extinctricis obliuiſ. καὶ ὕδωρ τῆς σβεστικῆς φύσεως ἐπελανθάνετο,& aqua extinctiuæ naturæ obliuiſcebatur.
20 Flammæ rurſum animaliũ,&c. φλόγες ἀνάπαλιν εὐφθάρτων ζῴων οὐκ ἐμάραναν σάρκας ἐμπεριπατούντων, Flãmæ è cõtrario facilè corruptibilium animalium non marceſcere fecerunt carnes inambulantium. Nec ad liqueſcendum,&c. οὐδὲ τηκτὸν κρυσταλλοειδὲς εὔτηκτον γένος ἀμβροσίας τροφῆς,neque liquabile glacialis formæ liquefaciebat genus ambroſii cibi. Quidã vertunt genus immortalis cibi. Ambroſia enim apud Poetas ethnicos cibus erat deorũ: quare accipi poteſt pro diuino,cæleſti,ac immortali,ſicut man à Deo de cælo miſſum eſt. Fuit proiectus ros circa caſtra,quaſi ſemẽ coriãdri,eóque terra fuit cooperta. itaq; ſapiens dicit formã glaciei habuiſſe,quod Moſes pruinã fuiſſe ſcripſit.
21 Per omnia enim,ô Domine,&c. κατὰ πάντα γὰρ κύριε ἐμεγάλυνας τὸν λαόν σου, καὶ ἐδόξασας,Per omnia enim magnificaſti populum tuum,& glorificaſti.

Sapientia Ieſu filii Sirach, vulgò Eccleſiaſticus.

Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ.

PRAEFATIO SAPIENTIAE IESV FILII SIRACH.

NOVA EX GRAECO TRANSLATIO.

M'Vlta & magna nobis per Legem & Prophetas, cæteróſq; qui 1
illos ſunt conſequuti, tradita fuerunt,"quorum nomine ſumma doctrinæ ſapientiæque laus Iſraeli meritò tribuenda eſt.
'Ex quibus oportet non lectores ſolùm doctos eruditóſque exiſte- 2
re, verumetiam homines earum rerũ ſtudioſos eam facultatem comparare, vt & loquendo & ſcribendo exteris vtiles eſſe poſſint.
Ex eorum numero Ieſus auus meus, 'quũ in legẽda Lege, ac Pro- 3
phetis, cæteriſque libris qui à patribus traditi ſunt, plurimum ſtudii operæque poſui-ſſet, "in hiſque ſatis exercitationis ac facultatis comparaſſet: in eam eſt inductus volũtatem, vt ipſe quoque aliquid ſcriberet eorum, quæ ad doctrinam & ſapientiam pertinerent:
Vt ſtudioſi atque huiuſmodi rebus dediti, hac viuendi in Lege ra 4
tione ac conſuetudine maiores progreſſus facerent.
'Vos igitur monitos volo, & hortor, vt cum beneuolentia atque 5
attentione hæc legatis: veniámque detis, ſi minus aſſequuti eſſe videamur vim quarundam dictionum, quas interpretando exprimere conati ſumus.
Neque enim hæc ipſa eadem vim habent eandem, quum Hebrai 6
cè dicuntur, & quum alienam in linguam transferuntur.
Neque verò hæc ſolùm, ſed etiam cætera, atque adeò ipſa Lex, ac 7
Prophetæ, aliíque libri non paruam habent diſſimilitudinem & differentiam, "quum ſuo ac proprio ſermone explicantur.
Ego autem anno trigeſimo octauo "regis Euergetæ, quũ veniſſem
in AEgyptum, ibíque aliquãdiu commoratus exemplar non paruæ 8
eruditionis reperiſſem: maximè neceſſarium ſum arbitratus, aliquid ſtudii, operæ, laboriſque in eo adhibere, vt hunc librum in aliam linguam conuerterem.
Nam in hoc quidem tẽporis ſpatio multum vigiliæ, ſcientiæ- 9
que adhibui, vt liber ad finem perductus ederetur, vtq; hi qui in exilio cupiũt diſcere, ſuos in Lege mores conformantes vitã degerent.

PROLOGVS VETVS.

MVltorum nobis & magnorũ per Legem & Prophetas, aliòſque qui ſecuti ſunt illos, ſapientia demonſtrata eſt: in quibus oportet laudare Iſraelem doctrinæ & ſapientiæ cauſa: quia nõ ſolùm ipſos loquentes neceſſe eſt eſſe peritos, ſed etiam extraneos poſſe & diſcentes & ſcribẽtes doctiſſimos fieri. Auus meus Ieſus B
poſtquam ſe amplius dedit ad diligentiam lectionis Legis & Prophetarũ, & aliorũ librorũ: qui nobis à parẽtibus noſtris traditi ſũt: voluit & ipſe ſcribere aliquid horum que ad doctrinam & ſapientiam pertinent: vt deſiderãtes diſcere, & illorũ periti fieri, magis magiſque attendãt animo, & cõfirmentur ad legitimam vitam. Hortor itaque venire vos cũ beneuolentia, & attentiori ſtudio lectionem facere: & veniam habere in illis in quibus videmur ſequentes imaginem ſapientiæ, & deficere in verborum cõpoſitione. Nam deficiũt & verba Hebraica, quando fuerint tranſlata ad alteram linguam. Non autem ſolũ hæc, ſed & ipſa Lex, & Prophetæ, cæteràque aliorum librorũ non C
paruam habent differentiã, quando inter ſe dicuntur. Nam in octauo & tricesimo anno temporibus Ptolemæi Euergetis regis, poſtquam perueni in AEgyptum: & quum multum temporis ibi fuiſſem, inueni ibi libros relictos nõ paruæ neque contemnendæ doctrinæ. Itaque bonum & neceſſarium putaui, & ipſe aliquam addere diligentiã & laborem interpretandi librum iſtum: & multa vigilia attuli doctrinam in ſpatio temporis ad illa quæ ad finem ducunt, librum iſtum dare & illis qui volunt animum intendere, & diſcere quemadmodum oporteat inſtituere mores, qui ſecundum Legem Domini propoſuerint vitam agere.

1 Multa & magna, &c. πολλῶν καὶ μεγάλων δεδομένων, Quum multa & magna ſint data. ſiue tributa. Sed verbum δεδόναι malo accipere pro παραδεδόναι tradere, vt hæc referantur ad doctrinam quæ in Lege ac Prophetis tradita eſt. Ego malui ἐξηγητικῶς ſimpliciterque exponere, quàm circũducere orationẽ, ne comprehẽſio longior eſſet. Quorum nomine ſumma, &c. ὑπὲρ ὧν δέον ἐστὶν ἐπαινεῖν τὸν Ἰσραὴλ παιδείας καὶ σοφίας. pro quibus conuenit laudare Iſrael ab eruditione & ſapientia. ſiue, cauſa eruditionis & ſapientiæ. eſt enim intelligenda particula, ἕνεκα τῆς παιδείας. vera enim doctrina vitæ & ſapientia à Deo fuit tributa illi populo, eáque fuit ſumma eius excellentia.

2 Ex quibus oportet non lectores ſol. &c. ὡς οὐ μόνον αὐτοὺς τοὺς ἀναγινώσκοντας δέον ἐστὶ, Et quum non ſolùm ipſos legentes oporteat doctos eſſe. Legitur etiam ἐξ ὧν ex quibus: quæ lectio mihi magis placet. Proponit autem duplicem fructum: vnum cognitionis ac ſcientiæ, alterum vtilitatis, quæ ex huiuſmodi doctrina comparata, ad alios adiuuandos, monendos, inſtituendóſque peruenit

3 Quum in legenda Lege, &c. ἐπὶ πλεῖον ἑαυτὸν δοὺς εἰς τὴν τοῦ νόμου ἀνάγνωσιν, quum ſeipſum multum dediſſet. id eſt ingeniũ ſtudiúmque contuliſſet ad legendam Legẽ. Sic etiam Latini Dare aut dedere ſe ſtudio rei alicuius. In hiſque ſatis exercitationis ac facult. &c. καὶ ἐν τούτοις ἱκανὴν ἕξιν περιποιησάμενος, atque in his ſufficientem habitum acquiſiuiſſet. Habitus hoc loco dicitur facultas dicẽdi ſcribẽdique ſtudio atque exercitatione comparata.

5 Vos igitur monitos volo, παρακέκλησθε οὖν, admoniti igitur ſitis. verbum paſſiuum eſt ἀπὸ τοῦ παρακαλεῖν, quod ſignificat hortari & rogare. Hic locus habet ἀξίωσιν atque excuſationem, in qua author veniam petit huius verſionis ex Hebræo in Græcum ſermonem factæ.

7 Quum ſuo ac proprio ſerm. explic. ἐν ἑαυτοῖς λεγόμενα. quum in ſeipſis dicuntur. id eſt proprio idiomate. ſignificat enim genus orationis Hebraicum

8 Regis Euergetæ ἐπὶ τοῦ Εὐεργέτου βασιλέως, ſub Euergete rege. Hac præpoſitione cum genitiuo Græci ſolent notare tẽpora, vt ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος, eo magiſtratu. aut imperãte. ἐπὶ τοῦ βασιλέως eo regnante.

ALIA INCERTI AVTHORIS PRAEFATIO.

1 Ieſus hic, Sirach quidem filius fuit, nepos verò Ieſu eodem appellati nomine.

2 Vixit autem poſterioribus tẽporibus, poſteaquam populus in captiuitatem abductus eſt, & in patriam reuocatus, atque adeò poſt omnes ferè Prophetas.

3 Porrò auus eius Ieſus, quẽadmodum ipſe teſtatur, vir fuit inter Hebræos ſumma tum induſtria, tum prudentia:

4 Qui non ſolùm aliorum qui ante ſe fuerunt hominum ſapientum ſapienter dicta collegit: ſed ipſe etiam quædam priuatim commodè ac ſcitè pronuntiauit multæ intelligentiæ ac ſapientiæ plena.

5 Quum igitur hunc librum propè collectum Ieſus ille primus vita defunctus reliquiſſet, Sirach poſt mortem illius eundem acceptum Ieſu filio ſuo tradidit.

6 Qui quidem eum in manus ſumptum concinnè totum redegit in volumen: ſapiẽtiámque non ſuo ſolùm & patris, ſed etiam aui ſui nomine appellauit: vt hoc Sapientiæ nomine, ſtudium amorémque auditoris ad ipſius libri meditationem alliceret.

7 Itaque hic quidem liber dicta ſapientia, atque ænigmata, ſimilitudinéſque continet, tum ſingulares quaſdam veteres Diuináſque hiſtorias, etiam virorũ qui Deo grati extiterũt, quibus oratio eius laudatióque accedit.

8 Præterea quibus Deus beneficiis populum ſuum dignatus affecerit, & quibus malis hoſtes eius cumularit, in eodem libro memoratur.

9 Hic Ieſus Solomonis fuit aſſectator, nec minorem doctrinæ ſapientiæque laudem quàm ille, adeptus eſt: vt qui verè multiſcius & ipſe fuerit, & appellatus.

1 Eodem appellati nomine. ὁμωνύμου. Ad verbum, cognominis. Sũt enim ὁμώνυμοι cognomines, qui nomen commune habẽt, quẽadmodũ hi duo: Ieſus filius qui poſtremus hãc γνωμολογίαν cõfecit, & auus eius eodem vocatus nomine, qui primus huius libri author fuit.
2 Vixit autem poſter. tempo. &c. οὗτος οὖν ἐν χρόνοις κάτω γέγονε μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἀνάκλησιν, Hic igitur in temporibus inferioribus fuit poſt captiuitatem & reuocationem. id eſt poſt reſtitutionem populi, reditúmque ab exilio Babylonico.
3 Quemadmodum ipſe, &c. In Præfatione quæ præceſſit, in qua Ieſus nepos dat teſtimonium auo ſuo ſingularis induſtriæ & prudentiæ. Vir fuit inter Hebræos ſumma, &c. φιλόπονός τε γέγονεν ἀνὴρ ἐν Ἑβραίοις καὶ φρονιμώτατος. induſtrius fuit vir in Hebræis, & prudentiſſimus. Duæ magnæ virtutes: φιλοπονία ſignificat animum ſtudiúmque hominis facilè laborãtis, altera ingenii vis eſt in homine perito, multáque experto. 4 Sapienter dicta ἀποφθέγματα dicuntur ſententiæ breues & argutæ, ſcitè, commodéque pronuntiatæ: cuiuſmodi ſunt multa dicta reſponſáque hominum doctorum ac ſapientum. à verbo ἀποφθέγγομαι, quo ſtatim vtitur. Eſt autem hoc eruditum atque elegans genus ſententiarum ad inſtitutionem vitæ pertinentium. 5 Ieſus ille primus vita defunctus reliq. καταλιπὼν ἐξ ἀνθρώπων ᾤχετο. id eſt, libro relicto ex hominibus abiiſſet. aut, exceſſiſſet. id eſt è vita deceſſiſſet. Significat illum primũ hominibus ereptum hanc γνωμολογίαν. i. ſentẽtiarum collectionem, inſtitutam ac propè confectam reliquiſſe, eiúſque filium Sirach, & nepotem Ieſum quaſi per manus traditam accepiſſe, vt ipſam polirent ac perficerent. 6 Concinnè totum redegit in vol. εἰς ἓν ἅπαστιν ἐναρμόνιον σύνταγμα συνήγαγεν, in vnum omnem concinnum [aut compoſitum] volumen redegit. hoc enim ſignificat σύνταγμα compoſitio ac digeſtio libri alicuius, qua res aliquæ inuentæ, aut collectæ ordine quodam componuntur, atque ordinantur. Appellauit: κεκληκὼς vocauit. ſiue, quod alio verbo dicunt, ἐπέγραψεν inſcripſit. Inſcriptio facta tripartito nomine ipſius Ieſu, paterno, & auito: vt liber authoritate tum patris tum aui, hominum prudentiſſimorũ, maiorem commendationem haberet. ſed grauiſſimum ſapientiæ nomen plurimum grauitatis ei conciliauit. Studium amorémque, &c. ἀγαπητῶς μᾶλλον ἔχειν τὸν ἀκροατὴν πρὸς τὴν αὐτῆς τῆς βίβλου μελέτην ἐπισπώμενος. alliciens auditorem vt amantius ſtudioſiuſque afficeretur ad meditationem ipſius libri. magnitudo enim rei ſubiectæ ac dignitas animum lectoris ad legendum ſcriptum excitat, in eodémque retinet. 7 AEnigmata ſimilitudinéſque. Nomen αἰνιγμάτων καὶ παραβολῶν ſignificat ſententias obſcuras atque inuolutas, nec facilè in communem hominum ſimplicium ac imperitorum ſenſum penetrantes: cuius generis ſunt quæ ſimilitudine ac collatione rerum aliquarũ argutè notantur. Tum ſingulares quaſdam hiſt. καὶ μερικάς τινας ἱστορίας, peculiares. ſiue, particulares. quæ de certis ac ſingulis hominibus ſcriptæ ſunt. Nam hiſtoriæ aut ſunt communes populorum ac ciuitatum, aut certorum hominum propriæ: cuiuſmodi ſunt quæ de Abraham, Moſe, Ioſue, Dauide ſeorſim memorantur. Quibus oratio eius laudatióque accedit. καὶ εὐχὴν δὲ ὕμνον αὐτοῦ. & orationem ac hymnum eius. ſubaudi Continet liber. Hymnus Græcè ſignificat canticum εὐχαριστικὸν gratiarũ actionem laudémque cõtinens. 9 Aſſectator, ὀπαδὸς, ſectator. qui veſtigia alterius ſectatur. à verbo ὀπάζω, quod ſignificat inſequor. Sed hic accipitur pro imitatore, qui à Cicerone æmulus appellatur: vt Cato Stoicorum æmulus in bonam partẽ dictus eſt. Itaque ſignificat Ieſum imitatione ac ſimilitudine Salomonem expreſſiſſe in huiuſmodi monitis præceptiſque tradendis. Vt qui verè multiſcius, &c. πολυμαθὴς ἀληθῶς, quum multa eruditione præditus verè & ipſe fuerit, & ab hominibus habitus ac appellatus. Talis enim nominatur, qui multiplicem & variam rerum cognitionem ſcientiámque adeptus eſt.

Eccleſiaſticus.

VETVS.

Cap. I.

Omnis Sapientia à Domino Deo eſt, & cũ illo fuit ſemper, & eſt ante æuum.
Arenam maris, & pluuiæ guttas, & dies ſeculi quis dinumerauit? altitudinem cæli, & latitudinẽ terræ, & profundum abyſſi quis dimenſus eſt?
Sapiẽtiam Dei præcedentẽ omnia quis inueſtigauit?

NOVA EX GRAECO TRANSLATIO

Cap. I.

1 Omnis Sapientia à Domino *manat*, & cum eo *eſt* in perpetuum.
2 Arenam maris, & guttas pluuiæ, aut dies ſeculi, quis enumeret? altitudinem cæli, ac terræ latitudinẽ, profundúmque abyſſi, & ſa-
3 pientiam quis inueſtiget?

IN CAPVT I.

1 Omnis ſapientia à Domino, &c. πᾶσα σοφία παρὰ κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστιν εἰς τὸν αἰῶνα. Omnis ſapiẽtia à Domino, & cum eo eſt in ſeculum. hoc eſt perpetuò atque in æternum.

Sapiētiæ laudatio.

Rerum omnium prima creata eſt ſapientia,& prudentiæ intelligentia iam inde à ſeculo.

Radix ſapientiæ cuinam eſt reuelata? "& aſtutias eius quis cognouit?

Vnus eſt ſapiens vehementer metuēdus, qui in ſolio ſuo ſedet.

Dominus ipſe creauit eam ac vidit,illámque dinumerauit.

"Et effudit eam ſuper omnia ſua opera,ac ſuper omnem carnem pro munificentia ſua, atq; hominibus ſui amātibus illā exhibuit.

Timor ſiue religio Domini.

Timor Domini gloria eſt,& gloriatio,& lætitia,exultationíſq; corona.

"Timor Domini delectat cor,ac lætitiam,gaudium, vitámque longam impertit.

"Timenti Dominum bene erit ad extremum,"atque in die mortis ſuæ beatus erit.

Initium ſapiētiæ timere Deum,"& vnà cum fidelibus creata eſt in vtero:"nidum fundauit æternum inter homines,"eorúmque ſemini ſe concredet.

"Reuereri Dominum plenitudo eſt ſapiētiæ,quæ fructibus ſuis ſtudioſos ſui exaturat.

"Vniuerſam domū ipſorum bonis deſideratis implebit, ac ſuis cellas prouentibus:vtraque enim dona Dei ſunt ad pacem.

"Corona ſapientiæ timor Domini,germinās pacē atque incolumitatē ſalutarē."qui autē ipſum diligūt,eos ad gloriandū dilatat.

"Scientiam atque facultatem intelligendi effundit ſapiētia, & eos qui ipſam amplectuntur,extollit gloria.

"Timere Dominum radix eſt ſapiētiæ,atque eiuſdem rami vitæ propagatio diuturnæ.

4 ‖Prior omnium creata eſt ſapiētia,
& intellectus prudentiæ ab æuo.
5 Fons ſapiētiæ verbū Dei in excelſis,
& ingreſſus illius mandata æterna.
6 ‖Radix ſapientiæ cui reuelata eſt,& Roma.
aſtutias illius quis agnouit?
7 Diſciplina ſapiētiæ cui reuelata eſt,
& manifeſtata, & multiplicationem
ingreſſus illius quis intellexit?
8 Vn⁹ eſt altiſſim⁹ creator,ōnipotēs
& rex potēs,& metuēdus nimis,ſedēs
ſuper thronū illius,& dominans De⁹.
9 Ipſe creauit illā in Spiritu ſancto,
& vidit,& dinumerauit,& mēſus eſt.
10 Et effudit illā ſuper oīa opera ſua,&
ſuper omnem carnem,ſecundū datum
ſuum,& præbuit illam diligentibus ſe.
11 Timor Domini gloria,& gloriatio,
& lætitia,& corona exultationis.
12 Timor Dñi delectabit cor,& dabit,
lætitiā,& gaudiū, & lōgitudinē dierū.
Timēti Dñm bene erit in extremis,
13 & in die defunctionis ſuæ benedicetur
Dilectio Dei honorabilis ſapiētia:
14 Quibus autē apparuerit in viſu,di-
15 ligūt eam in viſione, & in agnitione
magnalium ſuorum.
16 ‖Initium ſapientiæ timor Domini, Prouer.
& cum fidelibus in vulua concreatus
eſt, & cū electis fœminis graditur, &
cum iuſtis & fidelibus agnoſcitur.
17 Timor Dñi, ſcientiæ religioſitas.
18 Religioſitas cuſtodiet, & iuſtificabit cor,iucūditatē atq; gaudiū dabit.
19 Timēti Dominū bene erit,& in die
b⁹ cōſūmationis illius benedicetur.
20 Plenitudo ſapiētiæ eſt timere Deū,
& plenitudo à fructibus illius.
21 Oēm domū illi⁹ iplebit à generationibus,& receptacula à theſauris illi⁹.
22 Corona ſapiētiæ timor Dñi,repiēs
pacem,& ſalutis fructum:
23 Et vidit,& dinumerauit ea:vtraque
autem ſunt dona Dei.
24 Scientiam & intellectū prudentiæ
ſapiētia compartietur,& gloriam tenentium ſe exaltat.
25 Radix ſapientiæ eſt timere Dominum:rami illius longæui.

Matt. 2 tim. 1 pet.

6 Et aſtutias eius quis cognouit? καὶ τὰ πανουργεύματα αὐτῆς τίς ἔγνω; atque eius calliditates quis nouit? πανουργεύματα ſunt callida & aſtuta conſilia:non illa quidem malitioſa,ſed cauta & ſalutaria,quibus pii prudentia præditi ſpirituali, ſe aduerſus fraudes Satanæ ac mundi tueri poſſint. 10 Et effudit eam ſuper,&c. καὶ ἐξέχεεν αὐτὴν ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, μετὰ πάσης σαρκὸς κατὰ τὴν δόσιν αὐτοῦ, Et effudit eam ſuper omnia opera ſua,cum omni carne ſecūdum donum[aut munus]ſuum. Quidam vertunt μετὰ πάσης σαρκὸς,ſuper omnia animalia. Alii, ſuper omnes mortales. Mihi non diſplicet, nomine carnis omnia animalia intelligi:nam qui Sapientiam vertit,ita hoc nomine eſt vſus. 12 Timor Domini delectat cor,&c. φόβος κυρίου τέρψει καρδίαν, καὶ δώσει εὐφροσύνην καὶ χαρὰν, καὶ μακροημέρευσιν. Timor Domini cor delectabit,& dabit lætitiam,& gaudium,& vitam diuturnam. Tempora verborum ſæpe mutantur apud Hebræos: itaque bene,qui hæc futura in præſens conuerterunt. Sed hoc loco illud breuiter notandum eſt,timorem Domini accipi pro religione ac cultu Dei,quam in hoc capite author huius libri θεοσέβειαν appellauit. Mihi autem placet nomen timoris retineri,intellecta eius ſignificatione: ſicut videmus in Pſalmis atque in tota ferè Scriptura vſurpari. 13 Timenti Dominum bene erit,&c. τῷ φοβουμένῳ τὸν κύριον εὖ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων, Metuenti Dominum bene erit in nouiſſimis. Timere accipitur pro Colere Deū,reuereri,eique ſeruire:quod verbum libenter retineo,atque Scripturæ conſuetudinem conſeruo. Reuereri aliquando poteſt dici in eadem ſignificatione. Atque in die mortis ſuæ beatus erit. καὶ ἐν ἡμέρα τελευτῆς αὐτοῦ εὐλογηθήσεται. & in die obitus ſui[hoc eſt in die vltimo vitæ]benedicetur. aut(vt quædā exēplaria habēt)gratiam reperiet. εὑρήσει χάριν. ſed magis placet Benedicetur. ſiue,beatus erit. 16 Et vnà cum fidelibus creata eſt in vtero: καὶ μετὰ πιστῶν ἐν μήτρᾳ συνεκτίσθη αὐτοῖς. ac cum fidelibus in matrice cōcreata eſt eis. Hoc autem fit per electionē,qua timor Dei ac religio quæ eſt vera ſapientia,eis fuit communicata & impertita. Loquitur autem de ipſo pietatis dono, ad quam homines prius electi, poſtea ſuo tempore vocantur. Nidum fundauit,&c. καὶ μετὰ ἀνθρώπων θεμέλιον αἰῶνος ἐνόσσευσεν, Ad verbum,& cum hominibus fundamentum ſeculi nidificauit. id eſt,locum habitandi quaſi nidum quendam ſibi parauit & conſtruxit:in quo maneat ac conquieſcat. habet enim conſuetudinem cum hominibus.

Eorumque ſemini ſe concredet. καὶ μετὰ σπέρματος αὐτῶν ἐμπιστευθήσεται. & cum ſemine ipſorum concredetur. hoc eſt,ſemini eorum ſe cōmittet ac credet:vt vnà cum illis familiaritérque viuat. Nihil aliud mihi videtur ſignificare,quàm ſummam familiaritatem ac conſuetudinem quam ſapientia cum hominibus habet: cum quibus quodammodo naſcitur,creſcit,perfamiliaritérque viuit.

20 Reuereri Dominum plenitudo,&c. πλησμονὴ σοφίας φοβεῖσθαι τὸν κύριον, καὶ μεθύσκει αὐτοὺς ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῆς. Plenitudo[hoc eſt perfectio]ſapientiæ,timere Dominum,& inebriat eos à fructibus ſuis. hoc eſt,explet cultores atque amatores ſuos ſuis fructibus.

21 Vniuerſam domum ipſorum,&c. πάντα τὸν οἶκον αὐτῶν ἐμπλήσει ἐπιθυμημάτων, καὶ τὰ ἀποδοχεῖα ἀπὸ τῶν γεννημάτων αὐτῆς. Omnē domum ipſorum implebit deſideriis,& receptacula à ſuis prouentibus. ἐπιθυμήματα appellat res optabiles ac ſuaues. Quidam vertunt Delicias, cuiuſmodi ſunt bona ſolatia,gaudiáque ſpiritualia:etiā corporalia,quibus Deus ſuos ornat,& cumulat. Itaque lego in exēplari Hiſpanienſi hanc ſubiectam ſententiam,quæ non legitur in aliis, ἀμφότερα δέ ἐστι δῶρα θεοῦ εἰς εἰρήνην, vtraque enim ſunt dona Dei ad pacem.

22 Corona ſapiētiæ,&c. στέφανος σοφίας φόβος κυρίου. aut(vt habet Hiſpanienſe) φοβεῖσθαι τὸν κύριον, ἀναθάλλων εἰρήνην καὶ ὑγίειαν ἰάσεως. Corona ſapientiæ timor Domini[aut timere Dominum]germinans pacem & ſanitatē incolumitatis. Qui autem ipſum dilig.&c. πλατύνει καύχησιν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. dilatat autem gloriatio diligentes eum. hoc eſt,copioſa materia & cauſa gloriandi datur iis,qui Deum,aut timorem eius diligunt. 24 Scientiam atque facultatem,&c. ἐπιστήμην καὶ γνῶσιν συνέσεως ἐξώμβρησεν, Scientiam & cognitionem intelligentiæ diſtillauit, & quaſi imbrem effudit. Cognitionem autem intelligentiæ vocat,ad intelligendum accommodatam, & quæ vim intelligēdi habeat. Quidam vertunt Artem intelligendi. Poteſt dici cognitio intellectualis,vt diſtinguatur ab omni alia quæ non conſtat vi mentis ac intellectus. 25 Timere Dominū radix eſt ſapientiæ,&c. ῥίζα σοφίας φοβεῖσθαι τὸν κύριον, καὶ κλάδοι αὐτῆς μακροημέρευσις. Radix ſapientiæ timere Dominum,& rami eius longa vita. Quidam vertūt Longæ ætates. Elegās & apta tranſlatio eſt,in qua intelligitur ex timore Dei quaſi ex radice vitam longinquam & diuturnam effrondeſcere, atque vireſcere. Ea vis eſt pietatis, vt ex ea diuturnitas vitæ effloreſcat. Viceſimus ſextus verſus qui eſt in veteri interprete,eadem continet quæ 31.

27 Timor Domini expellit peccatũ.

28 Nam qui ſine timore eſt, nõ poterit iuſtificari: iracundia enim animoſitatis illius, ſubuerſio illius eſt.

29 Vſque in tempus ſuſtinebit patiẽs, & poſtea redditio iucunditatis.

D 30 Bonus ſenſus vſque in tempus abſcondet verba illius, & labia multorũ enarrabunt ſenſum illius.

31 In theſauris ſapientiæ ſignificatio diſciplinæ:

32 Execratio autẽ peccatori, cultura Dei.

33 Fili, concupiſcens ſapientiam, conſerua iuſtitiam, & Deus præbebit illam tibi.

34 Sapientia enim & diſciplina timor Domini:

35 Et quod beneplacitũ eſt illi, fides & mãſuetudo: & adimplebit theſauros illius.

36 Nõ ſis incredibilis timori Domini, & ne acceſſeris ad illũ duplici corde.

37 Ne fueris hypocrita in cõſpectu hominũ, & nõ ſcãdalizeris in labiis tuis.

38 Attẽde in illis: ne forte cadas, & adducas animæ tuæ inhonorationem.

39 Et reuelet Deus abſconſa tua, & in medio ſynagogæ elidat te,

40 Quoniã acceſſiſti malignè ad Dominum, & cor tuum plenum eſt dolo & fallacia.

Cap. II.

Math. 4. a. 1
2 tim. 3. c. 12
1 pet. 4. c. 12

1 Fili, accedens ad ſeruitutẽ Dei, ſta in iuſtitia, & in timore: & præpara animam tuam ad tentationem.

2 Deprime cor tuum, & ſuſtine: inclina aurẽ tuã, & ſuſcipe verba intellectꝰ, & ne feſtines ĩ tẽpore obductiõis.

3 Suſtine ſuſtentationes Dei: coniungere Deo, & ſuſtine, vt creſcat in nouiſſimo vita tua.

4 Oẽ quod tibi applicitũ fuerit, accipe: & in dolore ſuſtine, & in humili-

27 ´Timor Domini peccata depellit, & quandiu præſens eſt, iram
auertit.

28 ´Vir iracundus non poterit cenſeri iuſtus: nam ruinam ei creat
ipſius ad iram procliuitas.

29 ´Qui patiens eſt, ad tempus præſtabit tolerantiam: poſtea ei læ
titia exorietur.

30 ´Verba ſua ad tempus ſupprimet, & labia multorum conſilium
eius enarrabunt.

31 ´In theſauris ſapientiæ latet ſcientia, ´ſcelerato verò pietas eſt
32 execrabilis.

33 ´Sapientiam ſi cupis, fac ſerues mandata, & Dominus tibi eam
largietur.

34 ´Nam ſapientia & eruditio timor Domini eſt, & gratæ ſunt ei
35 fides ac manſuetudo.

36 Ne diffidas timori Domini, & ad eũ corde duplici ne acceſſeris.

37 ´Ne cõformes te ad ſermones hominũ, neq; labiis tuis cõfidas.

38 Ne extollas teipſum, vt ne cadas, ´atque animæ tuæ dedecus
afferas:

39 Detegátque Dominus ſecreta tua omnia, ´& in medio cœtu te
proſternat,

40 Eo quòd ad timorem Domini non acceſſeris in veritate, & cor
tuum doli plenum fuerit. Cap. II.

1 F´Ili, ſi tu inſtituiſti ſeruire Deo, fac animum tuum ad tẽtationem præpares.

2 Dirige cor tuum, ´ac tolera: & in tẽpore incurſionis ne feſtines.

3 ´Adhæreſcas ei, & ne deſciſcas: vt extremo tempore tuo amplificeris.

4 Quicquid tibi acciderit, libẽter ſuſcipe: ´atque in cõmutatione

In quo conſiſtat ſtudiũ ſapiẽtiæ.

Quomodo adeſt da ſapientia.

Seruis Dei expectanda afflictio.

27 Timor Domini peccata depellit, &c. φόβος κυρίου ἀπωθεῖται ἁμαρτήματα, παραμένων δὲ ἀποστρέφει ὀργήν. Timor Domini depellit peccata, permanens autem iram auertit. hoc eſt, quandiu timor Dei adeſt, iram comprimit, atque animum ad omnem lenitatem ac patientiã flectit, in eáque continet. 28 Vir iracundus non pot. &c. οὐ δυνήσεται θυμώδης ἀνὴρ δικαιωθῆναι· ἡ γὰρ ῥοπὴ τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ πτῶσις αὐτοῦ. Nõ poterit vir iracundus iuſtificari: nam inclinatio [ſiue propẽſio] iræ eius, caſus [aut, ruina] ei. ſubaudiendum EST. Quædam exemplaria primũ membrũ ita habent, οὐ δυνήσεται θυμὸς ἄδικος δικαιωθῆναι, non poterit ira iniuſta iuſtificari, aut haberi iuſta: ſed prima lectio magis placet. 29 Qui pat. eſt, &c. ἕως καιροῦ ἀνθέξεται μακρόθυμος, καὶ ὕστερον αὐτῷ ἀναδώσει εὐφροσύνη. Vſque ad tẽpus ſuſtinebit patiẽs, & poſtea pullulabit ei lætitia. Hoc loco ἀναδίδωμι non accipitur pro Repẽdo, ſed pro ἀναβλαστάνω pullulo, germẽ emitto: vt herba aut plãta quæ mortua videbatur, germẽ emittit. Trãſlatio verbi eſt valde apta ad fructũ hominis afflicti ac patientis declarandũ, in quo afflictionis exitus eſt ſalutaris ac iucũdus. 30 Verba ſua ad tẽ. &c. ἕως καιροῦ κρύψει τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ χείλη πολλῶν ἐκδιηγήσεται σύνεσιν αὐτοῦ. Vſque ad tẽpus occultabit ſermones ſuos, & labia multorũ enarrabunt intelligentiã [aut, ſenſum] eius. Laudatur hoc loco ſilentiũ hominis moderati ac patientis tẽpori opportunũ. Eſt maxima virtus linguæ cõtinentia, & taciturnitas tempeſtiua. 31 In theſauris ſap. latet ſciẽ. ἐν θησαυροῖς σοφίας παραβολαὶ ἐπιστήμης, In theſauris ſapientiæ parabolæ ſciẽtiæ. hoc eſt, res abditæ atque occultæ quæ ſcientiã complectũtur. Parabolæ enim in Scriptura appellantur ſentẽtiæ à ſenſu carnis remotæ. Scelerato verò pietas eſt execr. βδέλυγμα δὲ ἁμαρτωλῷ θεοσέβεια. abominatio autẽ peccatori cultus Dei. hoc eſt religio ac timor. Finis huius verſus eſt 32 verſus qui eſt in Veteri interprete. 33 Sapientiã ſi cupis, &c. ἐπιθυμήσας σοφίαν διατήρησον ἐντολάς, καὶ κύριος χορηγήσει σοι αὐτήν. Appetens ſapientiam ſerua mandata, & Dominus præbebit tibi eam. 34 Nam ſapientia, &c. σοφία γὰρ καὶ παιδεία φόβος κυρίου, καὶ εὐδοκία αὐτοῦ πίστις καὶ πραότης. Sapientia enim & diſciplina timor Domini, & voluntas eius [ſiue, beneplacitum eius] fides & clementia. quarum altera verſatur in rebus cõmiſſis ac creditis, ac cæteris in quibus cum hominibus agimus: altera erga miſeros calamitoſóſque perſpicitur. Sub hoc verſu comprehenditur 34 verſus qui eſt in Veteri interprete. 37 Ne conformes te ad, &c. μὴ ὑποκριθῇς ἐν στόμασιν ἀνθρώπων, καὶ ἐν τοῖς χείλεσί σου μὴ πρόσεχε. Ne ſis hypocrita in ore hominum, ac labiis tuis ne attẽdas. Quidam ita vertunt primũ membrũ, Ne ſimulator eſto in ore hominum: quæ verſio mihi nõ diſplicet, modò intelligatur ea ſimulatio ac fictio, & oris conformatio, qua homines bellè apud Deum vti ſolent, quum animus eorũ orationi non reſpondeat. hoc enim eſt ὑποκρίνεσθαι, lingua orationéque fingere, ac timorem aliquem Dei ementiri: non enim eſt veritas in tali geſtu & actione. Qui ita conformãt os ſuum, aliud habẽt in ore, aliud in corde: itaque duplices etiam dicuntur. Solent autem homines in huiuſmodi fictis labiis maximam fiduciam collocare, quaſi Deum (quemadmodum homines) fallere poſſint. 38 Atque animæ tuæ dedecus afferas. καὶ ἐπαγάγῃς τῇ ψυχῇ σου ἀτιμίαν. & contrahas animæ tuæ ignominiam. Ea autem eſt humiliatio & confuſio quæ ſuperbiam comitatur. 39 Et in medio cœtu te proſternat. καὶ ἐν μέσῳ συναγωγῆς καταβαλεῖ σε. & in medio congregationis [hoc eſt, in maxima Eccleſiæ frequentia] te deiiciat. Ita Dominus ſuperbos elatóſque punire ſolet, quum in maxima hominum multitudine (in qua volebãt florere gloria) eos deiicit, omnique dedecore ac pudore afficit. qui enim ſe exaltat, humiliabitur.

IN CAPVT II.

1 Fili, ſi tu inſtituiſti ſeruire Deo, &c. τέκνον εἰ προσέρχῃ δουλεύειν τῷ κυρίῳ, ἑτοίμασον τὴν ψυχήν σου εἰς πειρασμόν. Fili, ſi acceſſeris ad ſeruiendum Domino [hoc eſt ſi propoſueris colere Deum, quum ad eius cultum te conferes] compara animum tuum ad tentationem. nam cultus Dei cum maximis tentationibus coniunctus eſt. 2 Ac tolera: & in tẽpore, &c. καὶ καρτέρησον, καὶ μὴ σπεύσῃς ἐν καιρῷ ἐπαγωγῆς. & ſuſtine: [aut, perfer] & ne feſtines in tempore inductionis. hoc eſt calamitatis. ſignificat enim tempus aduerſum, quo calamitas eſt importata. καρτερεῖν autem ſignificat mala aliqua perpeti, perferre, ac tolerare, idem quod ἀνέχεσθαι καὶ ὑπομένειν. 3 Adhæreſcas ei, &c. κολλήθητι αὐτῷ, καὶ μὴ ἀποστῇς, ἵνα ἐπ' ἐσχάτων σου αὐξηθῇς. Adglutinare [ſiue, adhæreas] ei, & ne deficias [aut recedas] vt in nouiſſimis tuis augearis [hoc eſt, in exitu rerum tuarum aduerſarum ac temporum turbulentorum, commutata tua fortuna, omnibus bonis locupleteris. Dominus enim ſuos per huiuſmodi afflictiones ducit, ac tandẽ in gloriam recipit. 4 Atque in cõmut. &c. καὶ ἐν ἀλλάγμασι ταπεινώσεώς σου μακροθύμησον, & in mutatione [ſiue viciſſitudine] humilitatis tuæ patiẽs eſto. Poteſt ita verti, Et dũ [aut, quoad] tua afflictio cõmutetur, patientiã præſta. nã ea viciſſitudo temporum, commutatióque rerum meliorum, ac conuerſio mihi intelligenda eſſe videtur: atque huiuſmodi expectatio animum in calamitatibus maximopere ſuſtentat.

afflictionis tuæ patientiam habe.

″Quoniam aurum igni probatur,& homines probabiles in for- 5
nace afflictionis.

Fides & ſpes in Deum habenda.

″Habeto ei fidem,& ſuſcipiet te:dirige vias tuas,ſpémque tuam 6
in eo reponas.

Qui timetis Dominum , ei fidem habetote,nec merces veſtra 7
intercidet.

″Qui Dominum timetis,ſperate bona,lætitiámque ſempiternã 9
& benignitatem.

Qui reueremini Dominum,expectate miſericordiã eius, & ne 10
declinetis,vt non concidatis.

″Reſpicite in priſca retrò ſecula,& cõſiderate:″quis ſuam in Do- 11
mino fixit fiduciam,& pudore affectus eſt?

″Quis in timore eius permanſit,& fuit derelictus?″quis cũ inuo- 12
cauit,qui ab eo ſpretus fuerit?

″Nam miſericors & clemens eſt Dominus,ſummæque tum pa 13
tientiæ,tum miſericordiæ: qui & peccata remittit, & ſalutem af-
fert in afflictionis tempore.

″Væ cordib⁹ timidis,remiſſiſque manibus,″& peccatori duabus 14
viis ingredienti.

″Væ cordi collapſo,quia nullam habet fidem:ideo protectione 15
quoque deſtituetur.

″Væ vobis qui patientiam amiſiſtis. 16

Quid enim facietis,″quum Dominus inſpexerit? 17

Qui Dominum reuerentur, non diffidunt verbis eius: qui dili- 18
gunt eum,vias ipſius conſeruabunt.

″Qui Dominum reuerentur,inquirent quæ grata ſunt illi: ″qui 19
diligunt eum,Lege ipſius implebũtur.

Qui timent Dominum, ſua præparabunt corda: atque animas 20

tate tua patientiam habe.

Sapient... prouer...

5 |Quoniam in igne probatur aurũ & argentum, homines verò receptibiles in camino humiliationis.

B

6 Crede Deo,& recuperabit te:& dirige viam tuam,& ſpera in illum:ſerua timorem illius,& in eo veteraſce.

7 Metuẽtes Dominum ſuſtinete miſericordiam eius : & non deflectatis ab illo,ne cadatis.

8 Qui timetis Dominum,credite illi: & non euacuabitur merces veſtra.

9 Qui timetis Dominum,ſperate in illum:& in oblectationem veniet vobis miſericordia.

10 Qui timetis Dominum, diligite illum,& illuminabuntur corda veſtra.

11 Reſpicite filii nationes hominum, & ſcitote quia nullus ſperauit in Domino,& confuſus eſt.

Pſal... Eſa...

12 |Quis enim permanſit in mandatis eius,& derelictus eſt? aut quis inuocauit eum,& deſpexit illum?

C

13 Quoniã pius & miſericors eſt De⁹, & remittit in die tribulationis peccata:& protector eſt omnibus exquirẽtibus ſe in veritate.

1.Reg...

14 Væ duplici corde,& labiis ſceleſtis, & manibus malefacientibus,& peccatori terram |ingrediẽti duab⁹ viis.

15 Væ diſſolutis corde , qui non credũt Deo:& ideo non ꝓtegẽtur ab eo.

16 Væ his qui perdiderũt ſuſtinẽtiam, & qui dereliquerũt vias rectas, & diuerterunt in vias prauas.

17 Et quid facietis quũ inſpicere cœperit Dominus?

Iohan...

18 Qui timent Dominum,non erunt incredibiles verbo illius : |& qui diligunt illum, conſeruabũt viam illius.

19 Qui timent Dominum, inquirent quæ beneplacita ſunt ei : & qui diligunt eum,replebuntur Lege ipſius.

20 Qui timent Dominum, præparabunt corda ſua, & in conſpectu illius

5 Quoniã aurũ igni probatur,&c. ὅτι ἐν πυρὶ δοκιμάζεται χρυσός, καὶ ἄνθρωποι δεκτοὶ ἐν καμίνῳ ταπεινώσεως. Quoniam in igne probatur aurum,& homines acceptabiles[aut,qui accipiendi Deo ſunt]in fornace afflictionis.ſubaudias probantur,examinãtur,explorantur.Hæc ſimilitudo auri in igne puritatem ſuam declarantis conſeruantiſque,atque hominis pii in afflictionibus veram fidem experientis ac probãtis,in Scripturis ſanctis frequentiſſima eſt. 6 Habeto ei fidem,& ſuſcipiet te: πίστευσον αὐτῷ, καὶ ἀντιλήψεταί σου· Crede ei,& opem tibi feret.te redimet,atque aſſeret ex oppreſſione.Hoc enim ſignificat ἀντιλαμβάνεσθαι,quaſi porrecta manu aliquem apprehendere,eúmque ex periculo ſeruare,alioqui periturum. Septimus verſus qui eſt in Veteri interprete,non legitur in codice Græco.

9 Qui Dominum timetis,ſperate,&c. οἱ φοβούμενοι τὸν κύριον ἐλπίσατε εἰς ἀγαθὰ καὶ εἰς εὐφροσύνην αἰῶνος, καὶ ἐλέους, Qui timetis Dominum, ſperate in bona, & in lætitiam ſeculi, & miſericordiæ. Hoc vult ſignificare, ac pios admonere vt in rebus aſperis acerbiſque cogitationem atque ſpem rerum meliorum ſuſcipiant,animóque præſumant illud ſolatium ac gaudium , quod à miſericordia Domini profectum nullum finem ſit habiturum. 11 Reſpicite in priſca retrò ſecula,&c. ἐμβλέψατε εἰς ἀρχαίας γενεάς, καὶ ἴδετε· Reſpicite in ætates antiquas,ac videte. hoc eſt, in memoriam reuocate exempla vetera eorum qui piè Deum coluerunt,& videte an quiſquam ſpe ſua fruſtratus fuerit, ac non potius maximum ſuæ pietatis fructum à Deo perceperit. Quis ſuam in Domino fixit,&c. τίς ἐνεπίστευσε κυρίῳ, καὶ κατῃσχύνθη; quis credidit Domino,[ſiue,fidem habuit]& confuſus eſt?hoc eſt,ſua fruſtratus fiducia & ſpe,quam in Deo poſuit.

12 Quis in timore eius,&c. τίς ἐνέμεινε τῷ φόβῳ αὐτοῦ, καὶ ἐγκατελείφθη; Quis permãſit[id eſt firmus ac conſtans vixit]in timore eius,ac deſtitutus[aut,deſertus]fuit? Quis eum inuocauit,&c. τίς ἐπεκαλέσατο αὐτόν, καὶ ὑπερεῖδεν αὐτόν; Quis inuocauit eum,& neglexerit[aut,cõtempſerit]ipſum? 13 Nam miſericors & clemẽs,&c. διότι οἰκτίρμων, καὶ ἐλεήμων ὁ κύριος, μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, Quoniam miſerator ac miſericors Dominus,& patiens,[aut lenis]& multa præditus miſericordia.His nominibus optima & clementiſſima Dei natura commendatur. 14 Væ cordibus timidis,remiſſiſque manibus, οὐαὶ καρδίαις δειλαῖς, καὶ χερσὶν παρειμέναις, Væ cordibus timidis, & manibus diſſolutis. hoc eſt, his qui pleni diffidentia Dei, & metu carnis, nihil audent aut volunt ſuſcipere quod ad cultum honorémque Dei pertineat.Ita hoc loco tota vitæ ratio ex timido animo inſtituta condemnatur:quemadmodum puritas cordis & manuum innocentia in Scriptura ſæpe commendatur. Sed hic de ſancta animi fiducia , atque ſtrenua manuum opera, ſub qua omnia vitæ officia & opera intelliguntur,author loquitur. Et peccatori duabus viis ingr. καὶ ἁμαρτωλῷ ἐπιβαίνοντι ἐπὶ δύο τρίβους.& peccatori ingrediẽti duas ſemitas.hoc eſt duob⁹ dominis ſeruiẽti, aut(vt ait Elias,1.Reg.18.d.21)claudicanti,ac non rectè cũ Deo ambulanti]: Quòd Paulus ad Galat.2.c.14, dicit ὀρθοποδεῖν.Homo autem duplex ac varius hic dicitur duabus ingredi viis.Ciceroni à Laberio obiectũ eſt,quòd duabus ſellis ſederet, quòd nulli fidus, nunc harum, nunc illarum partium haberetur. Sed hoc loco,homo varius, inconſtans, ac in Deum perfidioſus condemnatur.

15 Væ cordi collapſo,&c. οὐαὶ καρδίᾳ παρειμένῃ, ὅτι οὐ πιστεύει, διὰ τοῦτο οὐ σκεπασθήσεται. Væ cordi diſſoluto:[aut,remiſſo & debilitato]quoniã non credit,propterea non protegetur. 17 Quum Dominus inſpexerit? ὅταν ἐπισκέπτηται κύριος; quum viſitauerit Dominus?ἐπισκέπτεσθαι idem quod ἐπισκοπεῖν,& ſignificat inſpicere ac viſitare.Viſitatio autem duplex eſt in Scriptura:vna gratiæ ac miſericordiæ, qua Deus ſuos redimit: altera iudicii atque ſeueræ animaduerſionis,qua in opera impiorum infideliúmque inquirit : in qua ſignificatione hoc loco accipitur.In priore ſignificatione vſus eſt Zacharias,Luc. 1.g.78, In viſceribus miſericordiæ,in quibus viſitauit nos.ἐπεσκέψατο.

19 Qui Dominum reuerẽtur,&c. οἱ φοβούμενοι κύριον ζητήσουσιν εὐδοκίαν παρ' αὐτοῦ, Qui timent Dominum,quærent beneplacitum ab eo.ita eſt ad verbum.hoc eſt,quod ei gratum acceptúmque eſt,ſiue quod probatur ab eo.Quædam exemplaria non habẽt præpoſitionem παρά, ſed εὐδοκίαν αὐτοῦ.Idem autem vult quod Paulus,Rom.12.a.2,in quo nos monet ne nos ad figuram huius mundi conformemus, ſed renouemur nouo lumine mentis noſtræ: voluntatémque Dei experiamur. Qui diligunt eum,&c. οἱ ἀγαπῶντες αὐτὸν πλησθήσονται τοῦ νόμου. diligentes eum replebuntur Lege. Quidam vertunt,Plenam Legi operam nauabunt: vt ardentẽ ac perfectũ Legis declaret vniuſcuiuſque amorem,ac charitatem erga Deum.Poteſt intelligi etiam fructus amoris in Deum,qui pleniſſimus atque vberrimus ex eo ſequitur. Nam copioſa Legis doctrina & cognitione,pietatem hominum erga ſe compenſare ac remunerare ſolet.

ſanctificabunt animas ſuas.
Qui timet Dominum, cuſtodiunt 21
mandata illius, & patientiam habe-
bunt vſque ad inſpectionem illius,
4.Reg.24.c.22 Dicētes, |Si pœnitentiam nō ege- 22
rimus,incidemus in manus Domini,
&non in manus hominum.
Secūdū enim magnitudinē ipſius, 23
ſic & miſericordia illius cū ipſo eſt.

Cap. III.

FIlii ſapiētiæ, eccleſia iuſtorum: & 1
natio illorū,obediētia & dilectio.
Exod.20.a.6 deut.5.b.16 ephes.6.a.1 Iudiciū patris audite filii,& ſic fa- 2
cite vt ſalui ſitis.
|Deus enim honorauit patrem in 3
filiis:& iudicium matris exquirēs,fir
mauit in filios.
Qui diligit Deū, exorabit pro pec
catis,& continebit ſe ab illis:&in o- 4
ratione dierum exaudietur.
Et ſicut qui theſaurizat, ita & qui 5
honorificat matrem ſuam.
Qui honorat patrem ſuum,iucun- 6
dabitur in filiis, & in die orationis
ſuæ exaudietur.
Qui honorat patrem ſuum,vita vi 7
uet longiore: & qui obedit patri,re-
frigerabit matrem.
Qui timet Dñm,honorat parētes: 8
& quaſi dñis ſeruiet his q̄ ſe genuerūt
Exod.20.c.12 deut.5.b.16 matth.15.a.4 marc.7.b.10 ephes.6.a.2 Gen.27.d.27 deut.33.a.1 B |In opere & ſermone, & omni pa- 9
tientia honora patrem tuum,
|Vt ſuperueniat tibi benedictio à 10
Deo, & benedictio illius in nouiſſi-
mo maneat.
Benedictio patris firmat domos fi- 11
liorum:maledictio autem matris e-
radicat fundamenta.
Ne glorieris in contumelia patris 12
tui:nō enī eſt tibi gloria,ſed cōfuſio.
Gloria enī hominis ex honore pa- 13
tris ſui:& dedecus filii,pater ſine ho-
nore.
Fili,ſuſcipe ſenectā patris tui,& nō 14
contriſtes eum in vita illius.

ſuas coram illo humiliabunt.

Incidemus in manus Domini,non in manus hominum.

ʹNam quanta eſt maieſtas eius,tanta eiuſdem miſericordia eſt.

Cap. III.

IʹVdicium patris audite filii, & ſic facite vt ſalui ſitis. De parentibus honorandis.
ʹDominus enim honorem tribuit patri in obſeruantia filiorū, & iudicium matris in filios confirmauit.
ʹQui reueretur patrem,expiat peccata:
Et recondit ſibi quaſi theſaurum,qui matrem ſuam honorat.
ʹQui reueretur patrem,lætitiā ex liberis percipiet, atque in die precationis ſuæ exaudietur.
ʹQui honorat patrem,longa vita perfruetur:& qui audit Dominum,matrem ſuam recreabit.
ʹQui timet Dominum,patrem honorabit:& parentibus tanquā dominis inſeruiet.
ʹTam factis quàm dictis patrem matrémque honora,
Vt ab hominibus ad te benedictio perueniat.
ʹNam bona patris precatio domos liberorum ſtabilit: dira verò matris imprecatio eruit fundamenta.
ʹIgnominia patris tui ne glorieris:nō enim gloriæ tibi eſt patris infamia.
ʹGloria enim homini honore patris comparatur, & opprobrio liberis eſt ignominia mater affecta.
ʹFili,ſubleua patrem tuum in ſenectute, neque in vita tua eum moleſtia afficias.

23 Nam quanta eſt maieſtas eius,&c. ὡς γὰρ ἡ μεγαλωσύνη αὐτοῦ, οὕτως καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Vt enim eius magnitudo [aut,amplitudo] ita etiam eius miſericordia. Quaſi diceret, in Deo ſummam amplitudinem ac maieſtatem cum pari manſuetudine clementiáque coniunctam eſſe:quarum altera facit vt omnia poſſit:altera,vt velit ſuos conſeruare.Homines alterutra ſæpe deſtituuntur: itaque delabi in manus Dei non ſine cauſa melius dixit eſſe,quàm in manus hominum,in quibus tanta & tam parata miſericordia non reperitur.

IN CAPVT III.

2 Iudicium patris audite filii,&c. κρίμα τοῦ πατρὸς ἀκούσατε τέκνα, Iudicium patris audite filii. Exēplar Toletanum habet ἐμοῦ τοῦ πατρὸς, Me patrem veſtrum audite filii. vt author libri perſonam patris ſuſcipiat:ſed prior lectio mihi magis placet. Primus verſus qui eſt in veteri interprete non legitur in Græcis codicibus. 3 Dominus enim honorem,&c. ὁ γὰρ κύριος ἐδόξασε πατέρα ἐπὶ τέκνοις, Nam Dominus honorauit patrem in filiis. Quidam vertunt,Dominus enim patrem liberis honorabilem reddidit. Hoc videtur ſignificare, Dominum voluiſſe ornare parentes authoritate in liberos, eóque honore qui ipſis ab illis debeatur. hoc enim ſignificat illud præceptum, Honora patrem & matrem. Ego verti, In obſeruantia filiorum: vt melius intelligatur in quo conſiſtat ille honos.
4 Qui reueretur patrem,&c. ὁ τιμῶν πατέρα, ἐξιλάσκεται ἁμαρτίας, καὶ ὡς ὁ ἀποθησαυρίζων ὁ δοξάζων μητέρα αὐτοῦ. Qui honorat patrem, veniā peccatorum impetrat: & quaſi theſaurizans qui matrem ſuam glorificat. ἐξιλάσκεσθαι propriè ſignificat Deum placare ac propitium reddere:ſed hoc loco additur accuſatiuus ἁμαρτίας, quod ſignificat peccata expiare ac purgare. Hæc autem Dei placatio declarat quantopere Deus approbet & amet liberorum verecundiam atque obſeruantiam erga parentes. 6 Qui reueretur patrem, lætitiam ex,&c. ὁ τιμῶν πατέρα, εὐφρανθήσεται ἐπὶ τέκνοις, Qui honorat patrem, lætabitur in filiis. hoc eſt, vt honorauerit patrem ſuū, ita à filiis honorabitur. Pietas enim in parentes hac benedictione liberorum lætitiáque remuneratur, ac ornatur. Præclarè Iſocrates ad Demonicum, τοιοῦτος γίνου περὶ τοὺς γονεῖς, οἵους ἂν εὔξαιο περὶ σεαυτὸν γενέσθαι τοὺς σεαυτοῦ παῖδας. Sis ita affectus in parentes, ſicut optares affici liberos tuos erga te. nam quā menſura aliis menſus fueris, eadem tibi remetietur. Matt.7.a.2. 7 Qui honorat,&c. ὁ δοξάζων πατέρα μακροημερεύσει, καὶ ὁ εἰσακούων κυρίου ἀναπαύσει μητέρα αὐτοῦ. Qui glorificat patrem, diutiſſimè viuet:[ſiue, longam ducet vitam] & qui audit Dominum, reficiet matrē ſuam. nam præceptum illud, Honora patrem & matrem, habet hanc promiſſionem, Vt bene ſit tibi, (Epheſ.6.a.3,) καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς, & diu viues ſuper terram. vbi Paulus μακροχρόνιον εἶναι, quod author noſter μακροημερεύειν: vterque diuturnitatē vitæ ſignificat. ἀναπαύειν autem τινὰ ſignificat reficere ac recreare aliquem: vt, Venite ad me omnes qui laboratis, & ego reficiam vos, ἀναπαύσω ὑμᾶς, Matth.11.d.28.
8 Qui timet Dom.&c. ὁ φοβούμενος κύριον τιμήσει πατέρα, καὶ ὡς δεσπόταις δουλεύσει τοῖς γεννήσασιν αὐτόν. Qui timet Dominū, honorabit patrē: & tanquam dominis ſeruiet iis qui eum procrearunt. hoc eſt, ſuis procreatoribus aut parentibus, quibus Deus tribuit imperium dominatúmque in liberos. Significat igitur hæc ſententia & ſummā procreatorum in procreatos poteſtatem, & obedientiam liberorum in parētes.
9 Tam factis quàm dictis, &c. ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἵνα ἐπέλθῃ σοι εὐλογία παρ' ἀνθρώπων. In opere & ſermone honora patrem tuum ac matrem, vt ſuperueniat tibi benedictio ab hominibus. Vult orationis reuerentiam cum cæteris vitæ officiis neceſſariis atque honorificis coniunctam eſſe, vt liberi ea tum dicant, tum faciant, in quibus ipſorum reuerentia in parentes reluceat.
11 Nam bona patris,&c. εὐλογία γὰρ πατρὸς στηρίζει οἴκους τέκνων, κατάρα δὲ μητρὸς ἐκριζοῖ θεμέλια. Nam benedictio patris firmat domos liberorum, maledictio verò matris extirpat [aut, conuellit] fundamenta. hoc eſt, funditus domos euertit. Tranſlatio à radicibus quæ euelluntur ſumpta, ſignificat penitus labefactari ac euerti domos parentum maledictione: in tanto eos honore Deus haberi vult.
12 Ignominia patris,&c. μὴ δοξάζου ἐν ἀτιμίᾳ πατρός σου, οὐ γάρ ἐστί σοι δόξα πατρὸς ἀτιμία. Ne glorieris in ignominia patris: [hoc eſt, ne ducas tibi gloriæ ignominiam patris] non enim glorioſa tibi eſſe poteſt patris infamia. Oportet maximè peruerſam impiámque eorum eſſe ambitionem, qui ignominia parentum lætantur & gloriantur.
13 Gloria enim homini honore patris comp.&c. ἡ γὰρ δόξα ἀνθρώπου ἐκ τιμῆς πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὄνειδος τέκνοις μήτηρ ἐν ἀδοξίᾳ. Gloria enim hominis ex honore patris, & opprobrium liberis mater in ignominia. Ita decus ac dedecus parentum redundant ad honorem atque infamiam liberorum. 14 Fili, ſubleua patrem tuum in ſenectute, &c. τέκνον ἀντιλαβοῦ ἐν γήρᾳ πατρός σου, καὶ μὴ λυπήσῃς αὐτὸν ἐν ζωῇ σου. Fili, adiuua patrem tuum in ſenectute, nec contriſtes eum in vita tua. Quædam exemplaria habent ἐν ζωῇ αὐτοῦ in vita ipſius. Ea autem ætas viribus tum corporis tum animi deſtituta, præſidium ſolatiúmque liberorum maximè requirit. Hæc affectio in beſtiis etiam eſt nota, ac præcipuè in ciconiis, in quibus pulli parentes ætate debiles ſuſtinent. Hinc ἀντιπελαργεῖν, pro Gratiam referre parentibus, eóſque piè colere ac fouere.

'Quòd ſi ſenſu deſtituatur, ignoſce ei, ac caue ne tuis fretus viribus illum deſpicias.

'Neque enim tributa patri benignitas dabitur obliuioni, atque aduerſus peccata tibi propugnaculum extruetur.

Recordabitur tui in die afflictionis tuæ: & vt per ſerenitatē glacies, ita peccata tua diſſoluentur.

'Quàm infamis eſt deſertor patris: & maledict⁹ à Domino, qui mouet indignationem matri ſuæ.

Manſuetudo. 'Fili, res tuas cū manſuetudine perage, & homini probato charus eris.

Humilitas. Quanto maior es, eo te geras ſummiſſius, & gratiam apud Dominū reperies. 'multi quidem altitudine fortunæ gloriáque excellunt, ſed manſuetis reuelantur arcana.

'Quoniam potentia Domini magna eſt, & ab humilibus gloriā conſequitur.

Arcana Dei nō inquirenda curioſius. 'Difficiliora quàm quibus par ſis, incōſideratè ne quæras: & quæ tuas ſuperant vires, ne ſtultè exquiras.

'Quæ tibi mandata ſunt à Deo, ea ſanctè meditare: neque enim opus eſt tibi, quæ ſunt arcana, oculis cernere.

'Quæ non neceſſaria, ſed ſuperuacanea ſunt orationi tuæ, ea curioſè ne tracta.

'Nam plura quàm humanus ſenſus capiat, tibi patefacta ſunt.

'Multos enim decepit vana de ſe ſuſcepta opinio, & praua cogitatio eorum ſententiam labefactauit.

Cor prauum. 'Cor pertinax malum tandem accipiet: & qui periculum amat,

15 Et ſi defecerit ſenſu, veniam da: & ne ſpernas eū in virtute tua: eleemoſyna enī patris nō erit in obliuione.

16 Nam pro peccato matris reſtituetur tibi bonum, & in iuſtitia ædificabitur tibi.

17 Et in die tribulationis cōmemorabitur tui, & ſicut in ſereno glacies, ſoluentur peccata tua.

18 Quàm malæ famæ eſt qui derelinquit patrem, & eſt maledictus à Deo qui exaſperat matrem. C

19 Fili, in manſuetudine opera tua perfice, & ſuper hominū gloriā diligeris.

20 Quanto magnus es, humilia te in omnibus, & corā Deo inuenies gratiam: Philip.2.a. Pſal.40. dan.4.c. matth.5.

21 Quoniam magna potentia Dei ſolius, & ab humilibus honoratur. Deut.11. tob.4.b. matth. luc.11.f.

22 Altiora te ne quæſieris, & fortiora te ne ſcrutat⁹ fueris: ſed quæ præcepit tibi De⁹, illa cogita ſēper, & in plurib⁹ operib⁹ eius nō fueris curioſus. Prouer.25. rom.12.a.

23 Non eſt enim tibi neceſſarium, ea quæ abſcōdita ſūt, videre oculis tuis.

24 In ſuperuacuis rebus noli ſcrutari multipliciter, & in plurib⁹ operibus eius non eris curioſus.

25 Plurima enim ſuper ſenſum hominum oſtenſa ſunt tibi.

26 Multos enim ſupplātauit ſuſpicio illorū, & in vanitate detinuit ſenſus illorum.

27 Cor durum habebit malè in nouiſſimo: & qui amat periculum, in il- D

15 Quòd ſi ſenſu deſtituatur, &c. καὶ ἐὰν ἀπολείπῃ συνέσει, συγγνώμην ἔχε, καὶ μὴ ἀτιμάσῃς αὐτὸν ἐν πάσῃ ἰσχύι σου. Et ſi defecerit ſenſu[aut, alienatus ſenſibus fuerit]veniam habe[hoc eſt, boni conſule] & ne inhonores eum in toto robore tuo. ἀπολείπειν συνέσει patrem dicit, quum in ſenectute eum ſenſus deficit ac deſtituit: quod accidit pleriſque infirmitate ætatis decrepitæ, atque omnibus viribus deſtitutæ. Tum enim ſunt παλίμπαιδες, qui ita vitio ætatis repueraſcunt. hanc ætatis imbecillitatem ac deformitatem liberi ferre ac tegere debent, nec in flore ætatis ſuæ ac robore vitia deliriáque parentum irridere. 16 Neque enim tributa, &c. ἐλεημοσύνη γὰρ πατρὸς σου οὐκ ἐπιλησθήσεται, καὶ ἀντὶ ἁμαρτιῶν προσανοικοδομηθήσεταί σοι. Eleemoſyna enim patris tui non dabitur obliuioni, ac pro peccatis reædificabitur tibi. ita eſt ad verbum. Videtur autem hoc verbo προσανοικοδομεῖσθαι ſignificare huiuſmodi compenſationem, qua in peccatis eius aliqua ipſius ratio habeatur: in quo fides præcipuam vim habet, cuius teſtimonia ſunt eleemoſynæ, cæterique fructus ab ea profecti: nequis ex iſto ac ſimilibus locis remiſſionem peccatorum, operū meritis tribuat. 18 Quàm infamis eſt deſertor, &c. ὡς βλάσφημος ὁ ἐγκαταλείπων πατέρα αὐτοῦ, καὶ κεκατηραμένος ὑπὸ κυρίου ὁ παροργίζων μητέρα αὐτοῦ. Quàm ignominioſus[aut, vituperādus eſt]qui patrē ſuum deſerit, & maledictus à Domino qui prouocat ad iram[aut, qui irritat atque exacerbat]matrem ſuam. 19 Fili, res tuas cum manſuet. perage, &c. τέκνον τὰ ἔργα σου ἐν πραΰτητι διέξαγε, καὶ ὑπὸ ἀνθρώπου δεκτοῦ ἀγαπηθήσῃ, Fili, opera tua in mā ſuetudine confice[aut, exequere]& ab homine probato diligeris. In iis rebus quas agimus cum proximis in ſocietatem vitæ ad conciliandam bonorum beneuolentiam, plurimum valet modeſtia & morū comitas: contrà acerbitas & arrogantia eſt importuna & odioſa. 20 Multi quidem altitudine, &c. πολλοί εἰσιν ὑψηλοὶ καὶ ἐπίδοξοι, ἀλλὰ πραέσιν ἀποκαλύπτεται μυστήρια. Multi ſūt alti & gloria illuſtres, ſed modeſtis reuelātur myſteria. Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus verò gratiā dat. Iacob. 4.b.6. Eſa.66.a.2, Super quem requieſcet Spiritus Domini: ſuper humilem, &c. 21 Quoniam potentia Domini, &c. ὅτι μεγάλη ἡ δυναστεία κυρίου, καὶ ὑπὸ τῶν ταπεινῶν δοξάζεται. Quoniam magna potentia Domini, & ab humilibus glorificatur. aut, honoratur.

22 Difficiliora quā quibus par ſis, &c. χαλεπώτερά σου μὴ ζήτει ἀναισθήτως, καὶ ἰσχυρότερά σου μὴ ἐξέταζε ἀφροσύνῃ. Difficiliora te ne quæras ſine ſenſu[hoc eſt, temerè]& fortiora te ne exquiras cum ſtultitia. aut, inſipientia. Cicero primo libro de Officiis, Ad rem gerendam qui accedit, caueat ne illud ſolum conſideret, quàm illa res honeſta ſit: ſed etiam vt habeat efficiendi facultatem: in quo ipſo conſiderandum eſt, ne aut temerè deſperet propter ignauiam, aut nimis confidat propter cupiditatem. Sed author noſter hoc loco de nimio immoderatóque ſtudio rerum inquirendarum loqui videtur, quo in genere curioſitas & temeritas hominum ſæpe peccat.

23 Quæ tibi mandata ſunt à Deo, ea ſanctè meditare. Neque enim opus eſt tibi, quæ ſunt arcana oculis cernere. ἃ προσετάγη σοι, ταῦτα διανοοῦ ὁσίως, οὐ γάρ ἐστί σοι χρεία τῶν κρυπτῶν βλέπειν ὀφθαλμοῖς. Quæ præcepta ſunt tibi, hæc cogita ſanctè: neque enim opus eſt tibi occulta oculis aſpicere. Cicero eodem libro, de officio prudentis præcipiens, Alterum eſt vitium, quòd quidam nimis magnum ſtudium multámque operam in res obſcuras atque difficiles conferunt, eaſdémque non neceſſarias. 24 Quæ non neceſſaria, &c. ἐν τοῖς περισσοῖς τῶν λόγων σου μὴ περιεργάζου. In ſuperuacaneis ſermonum tuorum ne ſis curioſus. aut, inanem vanámque operam ſuſcipias. Quædam exemplaria habent ἐν τοῖς περισσοῖς τῶν ἔργων σου, In his quæ ſunt extra opus tuum, quæ non pertinēt ad opera tua, ne curioſè elabores. Nā in opere aliquo ſuſcepto, quædam ſunt operis propria, quædā aliena ac nihil ad ipſum pertinentia: ſed mihi videtur de cogitatione atque oratione loqui, in qua nimium curioſi homines eſſe ſolent. 25 Nam plura quàm humanus ſenſus capiat, tibi patefacta ſunt. πλείονα γὰρ τῆς συνέσεως ἀνθρώπων ὑπεδείχθη σοι. Plura enim intellectu hominum tibi commonſtrata ſunt. Reuocat piū hominē à curioſitate humani ingenii, eúmque in doctrina Dei vult acquieſcere. 26 Multos enim decepit vana, &c. πολλοὺς γὰρ ἐπλάνησεν ἡ ὑπόληψις αὐτῶν ἡ ματαία, καὶ ὑπόνοια πονηρὰ ὠλίσθησε διάνοιαν αὐτῶν. Multos enim fefellit opinio ipſorum vana, ac ſuſpicio[ſiue cogitatio]praua labefecit ſententiam eorū. Neminē igitur vult ὑψηλοφρονεῖν (vt dicit Solomon) aut μεγαλοφρονεῖν, atque (vt præcipit Paulus Rom.12.a.3) ὑπερφρονεῖν παρ᾽ ὃ δεῖ φρονεῖν, ſapere pluſquam oportet, vanámque perſuaſionem de ſe ſuſcipere: ſed Deum timere, eique ſe erudiēdum modeſtè tradere, atque in his quæ demonſtrata fuerint acquieſcere. 27 Cor pertinax malum tandem, &c. καρδία σκληρὰ κακωθήσεται ἐπ᾽ ἐσχάτων, καὶ ὁ ἀγαπῶν κίνδυνον, ἐν αὐτῷ ἐμπεσεῖται. Cor durum affligetur malo ad extremum: & qui amat periculum, incidet in illud. Hoc loco damnat contumaciam animi in ſua opinione obfirmati, quod vitiū σκληρότης à Chriſto apud Matthæum 19.c.8, σκληροκαρδία appellatur, durities cordis ἀμετανόητος (vt Paulus nominat, Rom.2.a.5.) Dicitur etiam αὐθάδεια pertinacia.

lo peribit.

Cor ingrediens duas vias, non habebit ſucceſſus: prauum cor in illis ſcandalizabitur. 28

Cor nequam grauabitur in doloribus, & peccator adiiciet ad peccādū. 29

Synagogæ ſuperborū non erit ſanitas: frutex enim peccati eradicabitur in illis, & non intelligetur. 30

Cor ſapientis intelligitur in ſapiētia, & auris bona audiet cū omni cōcupiſcentia ſapientiam. 31

Sapiens cor & intelligibile abſtinebit ſe à peccatis, & in operibus iuſtitiæ ſucceſſus habebit. 32

Pſal.40.a.1 dan.4.c.24 matth.5.a.7

¶Ignem ardentē extinguit aqua, & eleemoſyna reſiſtit peccatis: 33

Et Deus proſpector eſt ei⁹ qui reddit gratiam: meminit in poſterum, & in tempore caſus ſui inueniet firmamentum. 34

Deut.15.a.4 tob.4.b.7 matth.25.c.23 luc.11.f.41

Cap. IIII.

FIlli, eleemoſynā pauperis ne defraudes, & oculos tuos ne tranſuertas à paupere. 1

Animam eſurientem ne deſpexeris, & non exaſperes pauperem in inopia ſua. 2

Cor inopis ne afflixeris, & nō protrahas datum anguſtianti. 3

Rogationem contribulati ne abiicias, & nō auertas faciem tuam ab egeno. 4

Ab inope ne auertas oculos tuos propter iram: & non relinquas quærentibus tibi retro maledicere. 5

Maledicentis enim tibi in amaritudine animæ exaudietur deprecatio illius: exaudiet autē eum qui fecit illū. 6

Congregationi pauperum affabilē te facito, & preſbytero humilia animam tuam, & magnati humilia caput tuum. 7

in illo peribit.

'Pupillis orbus, lumine carebis: cognitionem autem cuius expers es, ne profitearis.

'Cor durum grauabitur laboribus, & ſceleratus peccata peccatis cumulabit.

'In perſuaſione ſuperbi nullum eſt remedium: greſſus eius conuellentur, quoniam in eo radices egit planta malitiæ. Superbi.

'Cor hominis intelligentis reconditos ſermones meditatur, & aurem attentam ſapiens expetit. Cor ſapiens.

'Ignem aqua ardentem extinguit, & peccatum expiat miſericors benignitas: Eleemoſyna.

'Et Dominus qui gratiam reddit, memor erit in poſterum, vt author in tempore caſus ſui firmamentum inueniat.

Cap. IIII.

F'Ili, ne defraudes pauperem victu, nec oculos egenos ſpe diu produxeris. Non auertēdus oculus à paupere.

'Animam eſurientem ne moleſtia afficias, neque quenquam in ſua inopia de die in diem ducas.

'Cor exacerbatum ne perturbes magis: nec differas quod indigenti largiturus es.

Supplicem afflictum ne reiicias, nec faciem auertas tuam à paupere.

Oculum ab egeno ne auertas, nec locum tibi malè precādi cuiquam des.

'Nam quū tibi malè in acerbitate animæ ſuæ precabitur, eius precationem exaudiet qui creauit eum.

'In cœtu multitudinis exhibe te amabilem, & principi caput tuum ſummitte.

28 Pupillis orbus, lumine, &c. κόρας μὴ ἔχων ἀπορήσεις φωτός, γνώσεως δὲ ἀμοιρῶν μὴ ἐπαγγέλλου. Pupillas non habens, indigebis luce: cognitione autem carens, ne profitearis. Cognitionem in profeſſione vult eſſe quaſi pupillam in oculo, qui fruſtra aperitur, ſi pupilla ſit orbatus: ita inanis eſt profeſſio eius rei, quam profeſſor nulla ſcientia comprehenſam habet. 29 Cor durum grauabitur laboribus, &c. καρδία σκληρὰ βαρυνθήσεται πόνοις, καὶ ὁ ἁμαρτωλὸς προσθήσει ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίαις. Cor durum premetur laboribus, & peccator adiiciet peccata ſuper peccata. nullum enim finem peccandi facit, alia aliis accumulat, ſiue multiplicat. 30 In perſuaſione ſuperbi, &c. ἐν ἐπαγωγῇ ὑπερηφάνου οὐκ ἔστιν ἴασις. In inductione animi ſuperbi nō eſt ſanatio. hoc eſt, perſuaſio hominis ſuperbi nō eſt ſanabilis. Quandiu animus opinione ſui elatus aut inflatus eſt, ad nullam pietatem aut frugem redire poteſt. Sola via & ratio ad reſipiſcentiam eſt cordis humilitas.

31 Cor hominis intelligentis, &c. καρδία συνετοῦ διανοηθήσεται παραβολήν, καὶ οὖς ἀκροατοῦ ἐπιθυμία σοφοῦ. Cor ſapientis cogitabit [aut, cōſiderabit] ſimilitudinem, & auris auditoris deſiderium ſapientis. Hæc eſt natura & affectio ſapientis, vt & ſtudioſè diligentérque audiat, & res reconditas & cognitione dignas, neceſſariáſque meditetur. Eſt enim φιλήκοος (ſicut Solomon dicit) Audiens ſapiens, ſapiētior fiet, Prou. 1.a.5. Triceſimus ſecundus verſus, qui eſt apud veterem interpretem, Græcè non legitur.

33 Ignem aqua ardentem, &c. πῦρ φλογιζόμενον ἀποσβέσει ὕδωρ, καὶ ἐλεημοσύνη ἐξιλάσεται ἁμαρτίας. Ignem inflammatum extinguet aqua, & eleemoſyna expiabit peccata. Hoc diximus fieri per fidē, cuius virtute beneficentia miſericordiáque in inopes calamitoſóſque exercetur.

34 Et Dominus qui grat. &c. καὶ ὁ κύριος ἀνταποδιδοὺς χάριτας μέμνηται εἰς τὰ μετὰ ταῦτα, καὶ ἐν καιρῷ πτώσεως αὐτοῦ εὑρήσει στήριγμα. Et Dominus qui refert gratias [aut, retribuit] meminit in poſterū, & in tempore caſus ſui adminiculum [ſiue, ſtabilimētum] reperiet. Hoc vltimum membrū referri poteſt vel ad Deū, ſi αὐτοῦ ipſius legatur, in caſu eius qui benignitate in alios vſus fuerit: vel ad eum qui beneficia contulit: quā lectionem ego ſum ſequutus: ſed legendum erit ἐν καιρῷ πτώσεως αὐτοῦ pro ἑαυτοῦ, in tempore ſui caſus, aut quo ipſe ceciderit. Sed ne durior videatur oratio, mihi non diſplicet ΚΑΙ particulam coniunctionis reſolui in redditiuā, ita, Vt is qui benignè aliis fecit, in tempore ſui caſus adminiculum reperiat.

IN CAPVT IIII.

1 Fili, ne defraudes, &c. τέκνον τὴν ζωὴν τοῦ πτωχοῦ μὴ ἀποστερήσῃς, καὶ μὴ παρελκύσῃς ὀφθαλμοὺς ἐπιδεεῖς. Fili, vitā pauperis ne defraudes, & ne protraxeris oculos indigētes. hoc eſt, ne deſtituas pauperē in eius neceſſitate, nec differas beneficium quod præſens illius inopia indigētiáque requirit, aut flagitat. Hoc enim eius tempore cunctatio abeſſe debet: miſericordia verò, ſtudii amoriſque plena adeſſe. Beneficiū vltrò in indigentē conferendū eſt: quū verò rogatur atque flagitatur, nullo modo eſt differendū. 2 Animā eſurientē, &c. ψυχὴν πεινῶσαν μὴ λυπήσῃς, καὶ μὴ παροργίσῃς ἄνδρα ἐν ἀπορίᾳ αὐτοῦ. Animam famelicam ne contriſtes, nec protrahas virū in eius inopia. Præcipit idem quod antè, vt pauper ac inops præſenti, & prompta, paratáque benignitate ſubleuetur, non dilatione torqueatur. Dilatio enim beneficii homini indigēti eſt permoleſta. παρελκύζειν τινὰ eſt trahere aliquē, eiuſque ſpē ducere, ac ſuſpenſum tenere. 3 Cor exacerbatū ne perturbes, &c. καρδίαν παρωργισμένην μὴ προσταράξῃς, καὶ μὴ παρελκύσῃς δόσιν προσδεομένου. Cor irritatū [ſiue, ira offenſū] ne magis cóturbes, & ne differas donū pauperis. hoc eſt, id quod daturus es pauperi. Significat offenſionē hominis inopis ex miſeria cōmotā, nō eſſe augendā cūctatione aut deſpectione, ſed potius miſericordia conſolandā. 6 Nam quū tibi, &c. καταρωμένου γάρ σε ἐν πικρίᾳ ψυχῆς αὐτοῦ, τῆς δεήσεως αὐτοῦ εἰσακούσεται ὁ ποιήσας αὐτόν. Maledicēte enim tibi in amaritudine animæ ſuæ, eius precationē exaudiet qui fecit ipſum. Pauper in afflictione ſua deſtitutus, cōtemptus, aut vexatus, impatiētia cōmouetur ad imprecationes, quæ à Domino nō repudiantur. 7 In cœtu multitudinis, &c. προσφιλῆ συναγωγῇ σεαυτὸν ποίει, καὶ μεγιστᾶνι ταπείνου τὴν κεφαλήν σου. Amabilē te fac cōgregationi, & magnati [aut, primáti] humilia caput tuū. Præcipit moderationē ad dignitatē perſonarū accōmodatam, vt cū multitudine comiter atque æquabiliter viuamus: aduerſus verò principē, reuerentiam adhibeamus, cum eóque nos modeſtè ſummiſſéque geramus. Nam vbi æquo iure cum populo viuendum eſt, ſuperbia hominis ſe ſupra communem conditionem efferentis eſt importuna & odioſa, comitas verò grata: principi autem nimia familiaritas contemptum affert: itaque totius noſtræ vitæ conſuetudo in ciuili ſocietate ad perſonarum varietatem accommodanda eſt.

Inclina aurem tuam pauperi ſine vlla offenſione, & quæ ſunt amica reſponde ei cum manſuetudine. 8

Iniuriam patientem eripe è manu iniuriam inferentis, neque in vindicando animum paruum habeas. 9

Iudex ſit miſericors erga pupillos.

Inſtar patris eſto pupillis, & loco viri matri illorum: 10

Et eris tãquam filius Altiſſimi, qui te chariorem quàm mater tua, eſt habiturus. 11

Redit ad ſapientiæ commendationem.

Sapiẽtia filios extollit ſuos, atque eos amplectitur qui ipſam quærunt. 12

Qui diligit eam, vitam diligit: & qui mane ad illam vigilãt, replebuntur lætitia. 13

Qui apprehendit eam, hæreditate gloriam conſequetur, & quã vitæ viam fuerit ingreſſus, eam Dominus fortunabit. 14

Qui colunt eam, inſeruient ſancto: & qui diligunt illam, à Domino diligentur. 15

Qui obtemperat ei, gentes iudicabit: & qui illi attẽdit, ſecurè habitabit. 16

Si fidem ei habuerit, hæres eius erit: & poſſeſſionem retinebit eiuſdem progenies. 17

Tentatio ſequitur ſtudioſos ſapientiæ.

Nam obliquè primùm cum eo ambulabit, ac timorẽ metúmque ei afferet, atque in diſciplina ſua cruciabit: 18 donec exploratũ habuerit animum eius atque per iura ſua eum tentauerit. 19

Tum demum rurſum ad eum rectà redibit, illúmque exhilarabit, atque ei patefaciet arcana ſua. 20 21

Si autem deerrauerit, eum derelinquet, tradétque in manus ruinæ eius. 22

8 Declina pauperi ſine triſtitia aurẽ tuam, & redde debitum tuum, & reſponde illi pacificè in manſuetudine.

9 Libera eum qui iniuriam patitur, de manu ſuperbi: & non acidè feras in anima tua. B

10 In iudicando eſto pupillis miſericors vt pater, & ꝓ viro matri illorũ:

11 Et eris tu velut filius Altiſſimi obediens, & miſerebitur tui magis quàm mater.

12 Sapientia filiis ſuis vitam inſpirat, & ſuſcipit inquirentes ſe, & præibit in via iuſtitiæ.

13 Et qui illam diligit, diliget vitam: & qui vigilauerint ad illam, complectentur placorem eius.

14 Qui tenuerint illam, vitam hæreditabunt: & quò introibit, benedicet Deus.

15 Qui ſeruiunt ei, obſequentes erunt ſancto: & eos qui diligunt illam, diligit Deus.

16 Qui audit illam, iudicabit gentes: & qui intuetur illam, permanebit cõfidens.

17 Si crediderit ei, hæreditabit illã, & erũt in cõfirmatione creaturæ illorũ:

18 Quoniam in tentatione ambulat cum eo, & in primis eligit eum. C

19 Timorem, & metum, & probationem inducet ſuper illum, & cruciabit illũ in tribulatione doctrinæ ſuæ, donec tentet eũ in cogitationibus ſuis, & credat animæ illius.

20 Et firmabit illũ, & iter adducet directum ad illum, & lætificabit illum,

21 Et denudabit abſcõſa ſua illi, & theſaurizabit ſuper illum ſcientiam & intellectum iuſtitiæ.

22 Si autẽ oberrauerit, derelinquet eũ, & tradet eum in manus inimici ſui.

8 Inclina aurem tuam pauperi, &c. κλῖνον τὸ οὖς σου τῷ πτωχῷ ἀλύπως, καὶ ἀποκρίθητι αὐτῷ εἰρηνικὰ ἐν πραΰτητι. Inclina aurẽ tuam pauperi nõ moleſtè [aut, ſine moleſtia] & reſponde ei pacifica in manſuetudine. Pacifica aut pacata appellat ea que animo eius pacem atque conſolationem ſunt allatura. Itaque vult benignam, & amicam reſponſionem ei fieri, non ſuperbam atque inhumanam: qualis eorum eſt quorũ aures preces ſupplicum repudiãt: oratio verò acerba, & crudelitatis plena, illorum animos perturbat. Præceptum igitur eſt vt & aures pauperibus faciles ad audiendum præbeamus, & ad ſatiſfaciendum benignam humanámque orationem adhibeamus. Acerbitas orationis fugienda eſt. 9 Iniuriam patientem, &c. ἐξελοῦ ἀδικούμενον ἐκ χειρὸς ἀδικοῦντος, καὶ μὴ ὀλιγοψυχήσῃς ἐν τῷ κρίνειν σε. Eũ qui iniuriam patitur, eripe è manu illius qui iniuriam facit: neque paruo ſis animo in iudicando. Hoc loco κρίνειν videtur accipere pro τιμωρεῖσθαι, vlciſci ac vindicare. Sed hoc præceptum ad iudicem ac magiſtratum videtur eſſe referendum: nam in ea poteſtate iniuriam inferentis debet propulſare ab innocente. 10 Inſtar patris eſto pupillis, &c. γίνου ὀρφανοῖς ὡς πατήρ, καὶ ἀντὶ ἀνδρὸς μητρὶ αὐτῶν. Sis pupillo vt pater, & quaſi maritus matri eorum. Hæc conditio hominum deſertorũ, omni ope indigentium cùm omnibus, tum præcipuè magiſtratibus à Deo maximè eſt commendata. 11 Et eris tanquam filius Altiſſ. &c. καὶ ἔσῃ ὡς υἱὸς ὑψίστου, καὶ ἀγαπήσει σε μᾶλλον ἢ μήτηρ σου. Et eris ſicut filius Altiſſimi, & te magis diliget quàm mater tua. 12 Sapientia filios extollit ſuos, &c. ἡ σοφία υἱοὺς ἑαυτῆς ἀνύψωσε, καὶ ἐπιλαμβάνεται τῶν ζητούντων αὐτήν. Sapientia filios ſuos exaltauit [aut euexit] ac ſuſcipit eos qui ipſam quærunt. Hoc loco commendat ſtudium amorémque ſapientiæ, cuius quidem filii efficimur, quum eam amamus, colimus, obſeruamus: eiuſque præceptis, monitis, ac conſiliis obtemperamus. ἐπιλαμβάνεσθαι, apprehendere ſui ſtudioſos, eiſque manum porrigere: ſiue in ſuam diſciplinam, fidem, tutelámque recipere.

14 Qui apprehendit, &c. ὁ κρατῶν αὐτῆς κληρονομήσει δόξαν, καὶ οὗ εἰσπορεύεται, εὐλογεῖ κύριος. Qui tenet eam, hæreditabit gloriã: & quò ingreſſus fuerit, benedicet Dominus. Verbum κρατεῖν ſignificat certam cognitionem, comprehenſionémque ſapientiæ, ac poſſeſſionem quæ non in lingua, ſed in animo conſiſtit. Qui enim ita comprehendit, hæres erit ipſius gloriæ: atque à Deo in omnibus quæ ſuſcipiet & aget, benedicetur. hoc eſt, fœlix ac beatus erit. 15 Qui colunt eam, &c. οἱ λατρεύοντες αὐτῇ λειτουργήσουσιν ἁγίῳ, καὶ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὴν ἀγαπᾷ κύριος. Qui colunt eam, miniſtrabunt ſancto: & diligentes eam diligit Dominus. Hoc vult ſignificare ex ſtudio, cultu, obſeruantia ſapientiæ eum fructum percipi, vt Deus colatur, & honoretur. Is enim præcipuus eſt finis ſtudii ac cognitionis, quæ à ſapientia comparatur.

16 Qui obtemperat ei, &c. ὁ ἐπακούων αὐτῆς κρινεῖ ἔθνη, καὶ ὁ προσέχων αὐτῇ κατασκηνώσει πεποιθώς. Qui audit eam, iudex erit gentium: & qui illi attendit, confidens habitabit. hoc eſt, in ſumma ſecuritate ac fiducia vitam deget. Fructum ſapientiæ duplicem promittit, rectionem populorum, atque ſecuritatem. 17 Si fidem ei habuerit, &c. ἐὰν ἐμπιστεύσῃ, κατακληρονομήσει αὐτήν, καὶ ἐν κατασχέσει ἔσονται αἱ γενεαὶ αὐτοῦ. Si crediderit, hæreditabit illam: & in poſſeſſione erunt generationes eius. Vera & cõſtans fides hæreditatem ſapientiæ ita obtinet, vt eiuſdẽ hæredes ac ſucceſſores poſteros relinquat. Hæc promiſſio de ſucceſſione liberorum ac poſterorum ſæpe eſt in Pſalmis, maximè 25. c. 13. Quis eſt vir timens Dominum? docebit eum viam quam eligat. Anima eius in bono cõmorabitur, & ſemen eius hæreditate accipiet terrã.

18 Nam obliquè primùm. &c. ὅτι διεστραμμένως πορεύσεται μετ' αὐτοῦ ἐν πρώτοις, φόβον καὶ δειλίαν ἐπάξει ἐπ' αὐτόν, καὶ βασανίσει αὐτὸν ἐν παιδείᾳ αὐτῆς. Quoniam peruerſè cum eo ambulabit in primis, timorem ac formidinem ſuper eum inducet, & in diſciplina ſua eum torquebit. Duplicem viam, rationémque proponit, qua ſapientia ſuos erudiens progreditur: vnam obliquam & indirectam, atque aſperam, qua ſuos per multas ducit afflictiones, multiſque moleſtiis afficit: ea via eſt πειραστική, tentandi ac probandi cauſa inſtituta, vt diſcipuli ſapientiæ ſe cognoſcant. Altera eſt recta, & plana, expeditáque, in qua hominem iam probatum exploratúmque, omnibus beneficiis & ſolatiis afficit, ſuámque ei faciem benignam & hilarem oſtendit. Hoc autem eſt ita ſcriptum Pſal. 73. d. 42, Conſilio tuo deduxiſti me, & poſtea cum gloria excepiſti me. 19 Donec exploratum habuerit animum eius, &c. ἕως οὗ ἐμπιστεύσῃ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, καὶ πειράσῃ αὐτὸν ἐν τοῖς δικαιώμασιν αὐτῆς. Donec credat [aut cõfidat] animo eius, atque eum tentauerit in iuſtificationibus ſuis. hoc eſt, in ſuis inſtitutis ac legibus illius fidem explorauerit ac perſpexerit. Nam hic eſt finis illius viæ indirectæ ac tortuoſæ, ac conſilium ſapientiæ, vt homo fidelis firmitudinem animi ſui, conſtantiámque cognoſcat. 20 Tum demum rurſum, &c. καὶ πάλιν ἐπανήξει κατ' εὐθεῖαν πρὸς αὐτόν, καὶ εὐφρανεῖ αὐτόν, καὶ ἀποκαλύψει αὐτῷ τὰ κρυπτὰ αὐτῆς. Et rurſus reuertetur recta ad eum, & lætitia illum afficiet, reuelabitque ipſi ſecreta ſua. 22 Si autem deerrauerit, &c. ἐὰν δὲ ἀποπλανηθῇ, ἐγκαταλείψει αὐτόν, καὶ παραδώσει αὐτὸν εἰς χεῖρας πτώσεως αὐτοῦ. Sin autem aberrauerit, deſeret eum, tradétque in manus caſus ipſius. Hæc eſt pœna iuſta meritáque deſertorum, qui à ſapientia deflectunt, ac deſciſcunt, vt à ſapientia quoque deſtituti deſertique, miſerrimè pereant.

Rom.12.c.11

|Fili conſerua tempus, & deuita à malo. 23 'Obſerua tempus, atque malum caueas. Tempus.

Pro anima tua ne confundaris dicere verum. 24 Neque te pudeat, quum tua agitur anima.

Eſt enim confuſio adducens peccatũ, & eſt confuſio adducens gloriam & gratiam. 25 'Eſt enim pudor peccatum trahens ſecũ: eſt item pudor qui gloriam gratiámque conciliat.

Prouer.24.b.17

Ne accipias faciem aduerſus faciem tuã, nec aduerſus animam tuam mẽdacium. |Ne reuerearis proximum tuum in caſu ſuo. 26 'Ne accipias perſonam aduerſus tuam animam, neque eam verearis in ruinam tuam. Mendacium.

D

Nec retineas verbũ in tempore ſalutis, nõ abſcõdas ſapientiam tuam in decore ſuo. 28 'Tempus ſalutis nactus, ne comprimas ſermonẽ, neque ſapientiam tuam celes, quum illuſtranda eſt. Sapientia.

In lingua enim ſapientia dignoſcitur: & ſenſus, & ſcientia, & doctrina in verbo ſenſati, & firmamentum in operibus iuſtitiæ. 29 'Nam ex ſermone ſapiẽtia cognoſcetur, atque ex verbis linguæ eruditio.

Non cõtradicas verbo veritatis vllo modo, & de mendacio ineruditionis tuæ confundere. 30 'Ne vlla in re veritati contradicas, quin potius te in mendacio tuæ inſcitiæ pudeat. Veritas.

Non confundaris confiteri peccata tua, & ne ſubiicias te omni homini pro peccato. 31 'Ne verearis confiteri peccata tua, nec curſum fluminis vi cohibeas. Peccatum.

Noli reſiſtere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluuii. 32 'Ne te ſubmittas ſtulto homini, ac perſonã potẽtis ne accipias. Potens.

Pro iuſtitia agonizare pro anima tua, & vſque ad mortem certa pro iuſtitia, & Deus expugnabit pro te inimicos tuos. 33 Vſque ad mortem decerta pro veritate, & Dominus Deus pro te pugnabit. Iuſtitia.

C

Noli citatus eſſe in lingua tua, & inutilis & remiſſus in operibus tuis. 34 'Ne ſis audax in lingua tua, atque in operibus tuis piger ac remiſſus. Lingua.

Noli eſſe ſicut leo in domo tua, euertẽs domeſticos tuos, & opprimẽs ſubiectos tibi. 35 'Ne te geras domi tuæ inſtar leonis, nec in domeſticos tuos inſanè ſæuias. Sæuitia fugiẽda.

23.24 Obſerua tẽpus, &c. συντήρησον καιρόν. καὶ φύλαξαι ἀπὸ πονηροῦ, καὶ μὴ αἰσχυνθῇς περὶ τῆς ψυχῆς σου. Cõſerua tẽpus, & caue à malo, ac ne te pudeat de tua anima. Quoniã accidũt varia & difficilia tẽpora, in quibus cũ maximo animæ periculo verſandũ eſt, vult ſummã prudentiam & cautionem adhiberi, nequis imprudens ea faciat aut concedat potentioribus, quæ ſunt iniqua, atque ad conſcientiam & animæ ſalutem pertinent. Hæc tempora diligentiſſimè vult obſeruari, nequis incautus aliquid dicat faciátve, quod contra conſcientiam ſit. In huiuſmodi autem diſcrimine pudorem dicit eſſe inutilem, imò pernicioſum ex dignitate hominum poteſtatéque ſuſceptum, quorum voluntatẽ nolumus offendere, aut eorũ gratiã amittere, eámque veritati æquitatique præferimus. 25 Eſt enim pudor pecc. trahens, &c. ἔστι γὰρ αἰσχύνη ἐπάγουσα ἁμαρτίαν, καί ἐστιν αἰσχύνη δόξα καὶ χάρις. Eſt enim pudor inducẽs peccatum, & eſt pudor gloria & gratia. hoc eſt, gloriæ gratiæque conciliator. Hæc duo genera pudoris vitioſi & pernicioſi, pudoris honeſti ac laudabilis, facilè oſtendunt quodnam ſit illud temporum diſcrimen, quod ſumma diligentia prudentiáque eſt obſeruandum. eſt tempus in quo nihil verendum ſit, & eſt quod ſummam verecũdiam poſtulet. Quemadmodum autem Paulus 2. Corinth. 7. c. 10, duplicem dolorem dicit eſſe, vnum ſecundum Deum, qui pœnitentiam efficit ad ſalutem non pœnitẽdam: alterum dolorem mundi, qui mortem affert: ita iſte ſapiens duplicem pudorem, vnum authorem peccatorũ, alterum gloriæ atque gratiæ conciliatorem. vitioſus & prauus pudor δυσωπία Græcè appellatur, alter verò rectus ac laude dignus, omnium virtutum cuſtos à Platone ac Cicerone eſt nominatus. eſt enim metus turpitudinis atque infamiæ.

26 Ne accipias perſonam, &c. μὴ λάβῃς πρόσωπον κατὰ ψυχῆς σου, καὶ μὴ ἐντραπῇς εἰς πτῶσίν σου. Ne accipias perſonam aduerſus animã tuam, & ne verearis in caſum tuum. hoc eſt, ne te moueat dignitas cuiuſquam & potentia, nec in iuſta cauſa cedas ei, aut offenſionem volũtatis eius metuas. Hoc ſignificat hoc loco Perſonam accipere: & ἐντρέπεσθαι vereri, aut reuereri, habere rationem perſonæ, atque illius dignitati parcere: itáque iuſtiſſimam cauſam deſerere ac prodere. Hæc autem ſententia clariſſimè oſtendit quæ verecundia ſit vitioſa, animóque pernicioſa. Viceſimus ſeptimus qui eſt in veteri interprete, non legitur Græcé. 28 Tempus ſalutis nactus, &c. μὴ κωλύσῃς λόγον ἐν καιρῷ σωτηρίας, καὶ μὴ κρύψῃς τὴν σοφίαν σου εἰς καλλονήν. Ne prohibeas ſermonem in tempore ſalutis, nec occultes ſapientiam tuam in pulchritudine. aut, decore. hoc eſt, quũ eam opportunitas temporis & dignitas rei poſtulat. eſt enim ſilentium eo tempore intempeſtiuũ. Contrà verò oratio in tempore adhibita cùm ad conſolationem atque ſalutem eſt peropportuna, tum etiam ad gloriam ac dignitatẽ eius qui loquitur, accommodata. εὐκαιρία autem, hoc eſt temporis opportunitas, & ad tacendum & ad loquendũ ſemper maximopere eſt obſeruanda. 29 Nam ex ſermone, &c. ἐν γὰρ λόγῳ γνωσθήσεται σοφία, καὶ παιδεία ἐν ῥήματι γλώσσης. Nã in ſermone cognoſcetur ſapientia, & eruditio in verbis linguæ. Oratio eſt index animi, atque ingenii interpres. Itaq; quũ puer à patre ad Socratẽ deductus eſſet, vt ex φυσιογνωμοσύνης de eo iudicium faceret: iuſſit adoleſcentem loqui, vt ex illius ſermone naturam ingeniúmque cognoſceret. Sed hic ſapiens de homine ſapiente atque erudito loquitur, cuius doctrinæ ac ſapientiæ illuſtre in oratione teſtimonium ineſt.

30 Ne vlla in re verit. &c. μὴ ἀντίλεγε τῇ ἀληθείᾳ κατὰ μηδὲν, καὶ περὶ ψεύσματος τῆς ἀπαιδευσίας σου ἐντράπηθι. Ne cõtradicas veritati vllo modo, & de mendacio tuæ ignorantiæ verecundare. Hæc ſententia eſt contra αὐθάδειαν pertinaciam eorum qui malũt veritati reſiſtere, ac mendacium omni ratione tueri, quàm ingenuè quod ignorant confiteri. hoc verò ſapiens turpiſſimum eſſe dicit, atque homine ingenuo verecundóque indignum. 31 Ne verearis confiteri pecc. &c. μὴ αἰσχυνθῇς ὁμολογῆσαι ἐφ᾽ ἁμαρτίαις σου, καὶ μὴ βιάζου ῥοῦν ποταμοῦ. Ne pudeat te confiteri ob peccata [aut, in peccatis, vel (vt habẽt quædam exemplaria) ἁμαρτίας σου peccata tua] nec violenter reprimas curſum fluminis. Senſus huius ſententiæ eſt, cõfeſſionem peccatorum coram Deo, vel etiam coram hominibus, quum ſpiritus eam elicit, aut etiam exprimit, non eſſe ſupprimendam: hoc enim perinde eſſe, ac ſiquis aquam fluminis decurrentem vi impedire velit, ne curſum ſuum liberum habeat. Eodem modo etiam conſcientiæ quæ peccatis preſſa, confeſſione leuari cupit, vis affertur, quum ſilentio violento peccata intus retinentur ac occultantur. 32 Ne te ſubmittas, &c. μὴ ὑποστρώσῃς ἀνθρώπῳ μωρῷ σεαυτὸν, καὶ μὴ λάβῃς πρόσωπον δυνάστου. Ne ſubiicias te ſtulto homini, neque accipias perſonam potentis. Duo hic præcipit, vnum ne vlla in re ad hominis ſtulti voluntatem conformemur, eíque cedamus aut pareamus: alterum, ne gratia potentis ab officio diſcedamus. acriter enim ſemper in bona cauſa ſtultis ac potentibus hominibus reſiſtẽdum eſt, pro veritatéque ad mortem vſque pugnandum. 34 Ne ſis audax in lingua tua, &c. μὴ γίνου θρασὺς ἐν τῇ γλώσσῃ σου, καὶ νωθρὸς καὶ παρειμένος ἐν τοῖς ἔργοις σου. Ne ſis audax [aut confidens] in lingua tua, & ſegnis [aut ignauus] & remiſſus in operibus tuis. Iactantiam orationis fugiendam dicit, & eam diligentiam in agendo induſtriámque requirit, vt plus re atque opere præſtetur, quàm verbis promittatur. Sunt enim plerique lingua prompti & audaces, qui mirabilia promittũt, ſed manus linguæ non reſpondẽt, quas habent ad exequendum debilitatas. Parturiunt montes (inquit ille) ſed naſcetur ridiculus mus.

35 Ne te geras domi tuæ, &c. μὴ ἴσθι ὡς λέων ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ φαντασιοκοπῶν ἐν τοῖς οἰκέταις σου. Ne ſis vt leo domi tuæ, nec cerebroſus percutiẽs ſeruos tuos. Ad verbum, phantaſia cædens ſeruos tuos. Herile imperium per ſe videtur ſatis eſſe acerbum, ad eam autem poteſtatem atque acerbitatem ſi accedat in dominis morum importunitas, ſæuitia, atque inſania, fit prorſus tyrãnicum, aut feritate belluinum. Itaque requirit ſapiens in dominis ſummam erga domeſticos humanitatem, ac æquitatẽ: ſicut Paulus Coloſſ. 4. a. 1, vult dominos quod iuſtum & æquum eſt, ſeruis præſtare: & eoſdẽ minas remittere, Epheſ. 6. b. 9. φαντασιοκοπεῖν verbum ſignificat genus quoddã furoris ac inſaniæ, cuiuſmodi eſt in quibuſdam melancholicis, qui hac amentia permoti in alios crudeliter deſæuiunt, & quaſi debacchãtur. Paulus Tit. 1. b. 7, non vult epiſcopum eſſe πλήκτην, percuſſorem.

Auaritia.

ʹNe manum porrectam ad accipiendum habeas,ad reddendum 36
verò contractam. Cap. V.

Diuitiis non fidendum.

NʹE confidas tuis diuitiis, neque dicas, Ad vitam meã abundè 1
inſtructus ſum.
ʹNe indulgeas animo tuo,ac potentiæ tuæ, vt in viis cordis tui 2
ambules.

Cõtemptus Dei.

ʹNe dicas, Quis me propter opera mea in poteſtatẽ ſuam redi- 3
get? Dominus enim vindex petulantiam tuam vindicabit.
ʹNe dixeris,Peccaui:& quid mihi acerbũ accidit? Dominus pa- 4
tiens eſt,non te dimittet.

Remiſſio peccati.

ʹDe venia ne ſis nimium ſecurus,vt peccata peccatis cumules. 5
ʹAc ne dicas,Miſericordia eius plurima eſt, multitudinem pec- 6
catorum meorum mihi ignoſcet.
ʹTam enim ira,quã miſericordia ab eo properabit, ac ſuper ſce- 7
leratos furor eius requieſcet.
ʹNe differas conuerti ad Dominum,nec diem ex die ducas. 8
ʹNam ſubitò ira Domini erumpet,& quum ſecurus eris,profli- 9
gaberis,atque in tempore vltionis peribis.

Diuitiæ.

ʹNe animum adiicias ad diuitias iniuſtas : nihil enim proderũt 10
in tempore incurſionis.

Inconſtantia.

ʹNe agiteris omni vento, neque omnem viam ingrediaris:ſic e 11
nim ſceleratus qui bilinguis eſt.

36 ‖Nõ ſit porrecta manus tua ad acci piendum, & ad dandum collecta. Act.20.g.35

Cap. V.

1 NOli attendere ad poſſeſſiones iniquas,& ne dixeris,‖Eſt mihi ſufficiẽs vita.nihil enim ꝓderit in tẽpore vindictæ & obductionis. Luc.12.b.9
2 Ne ſequaris in fortitudine tua concupiſcentiam cordis tui:
3 Et ne dixeris,Quomodo potui,aut quis me ſubiiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit.
4 Ne dixeris,Peccaui:&quid mihi accidit triſte? Altiſſimus enim eſt patiens redditor. B
5 De propitiato peccato noli eſſe ſine metu,neque adiicias peccatum ſuper peccatum.
6 Et ne dicas,‖Miſeratio Domini magna eſt,multitudinis peccatorũ meorum miſerebitur. Infra 21.a.1
7 ‖Miſericordia enim & ira ab illo citò proximant, & in peccatores reſpicit ira illius. Infra 16.b.12
8 Non tardes cõuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem.
9 Subitò enim veniet ira illius, & in tempore vindictæ diſperdet te. C
10 ‖Noli anxius eſſe in diuitiis iniuſtis, non enim proderunt tibi in die obductionis & vindictæ. Prou.10.a.1,&11.a.4,ezech.7.d.19
11 Non ventiles te in omnem vẽtum, & non eas in omnem viam . ſic enim omnis peccator probatur in duplici lingua.

36 Ne manum porrectam ad acc.&c. μὴ ἔστω ἡ χείρ σου ἐκτεταμένη εἰς τὸ λαβεῖν, καὶ ἐν τῷ ἀποδιδόναι συνεσταλμένη. Ne ſit manus tua ad accipiendum extenſa,& in reddendo contracta.ſiue, compreſſa.Hæc eſt natura auarorum,vt ſint ληπτικοί,non δοτικοί, propenſiores ad accipiendum quàm ad dandum.Hoc vitium à ſapiente hic notatur porrectione manus ac contractione. Eſt autem(vt dicit Chriſtus, Act.20.g.35)beatius dare quàm accipere. Et Ariſtoteles virtutis magis proprium dicit eſſe ἐυποιεῖν quàm ἐυ πάσχειν,beneficium dare quàm accipere.Paulus autem Tim.6.d.18,vult diuites eſſe ἐυμεταδότους καὶ κοινωνικούς,benignos liberaléſque ad dandum & communicandum.

IN CAPVT V.

1 Ne cõfidas tuis,&c. μὴ ἔπεχε ἐπὶ τοῖς χρήμασί σου, καὶ μὴ εἴπῃς, αὐτάρκη μοί ἐστιν εἰς ζωήν.Ne attendas in diuitiis[hoc eſt ne fiduciã tuã habeas in diuitiis]nec dicas,Sufficientia mihi eſt ad vitam.hoc eſt,nihil mihi deeſt ad viuendum,omnia mihi abunde ſuppetunt, vita mea bonis omnibus expleta eſt.aut,contenta.Eſt enim hoc loco αὐτάρκη idem quod αὐτάρκεια ſufficientia: quo nomine Paulus ad declarandam vim pietatis vſus eſt,1.Tim.6.b.6,Magnus quæſtus eſt pietas cũ acquieſcentia μετὰ αὐταρκείας,cum animo cõtento.Alia verò affectio deſcribitur à Chriſto Lucæ 12.c.19,diuitis in ſuis prouentibus ac fructibus toto animo cogitationéque conquieſcentis.

2 Ne indulgeas animo,&c. μὴ ἐξακολούθει τῇ ψυχῇ σου καὶ τῇ ἰσχύϊ σου, τοῦ πορεύεσθαι ἐν ὁδοῖς καρδίας σου.Ne ſequaris animum tuum & robur tuum[aut,ne obſequaris animo tuo & viribus tuis]vt ambules in viis cordis tui . Hoc eſt quod Spiritus ſanctus tã ſæpe reprehẽdit in Scriptura,quòd homines relicto Deo cogitationes cordis ſui ſunt ſequuti.Miſerrima eſt vita,quæ in timore Dei non continetur.

3 Ne dicas,Quis,&c. μὴ εἴπῃς, τίς με δυναστεύσει διὰ τὰ ἔργα μου; ὁ γὰρ κύριος ἐκδικῶν ἐκδικήσει τὴν ὕβριν σου.Ne dicas, Quis me ſubiiciet[aut(vt quidã vertũt)perdomabit]propter opera mea? Dominus enim vindicãs vindicabit inſolentiã[aut,proteruiã]tuã. Hæc eſt petulãtia & licẽtia hominum effrænata,qui ſuo arbitrio ac libidine,non volũtate Dei volũt viuere.Hanc impiorũ audaciam iugũ Dei repudiãtium Pſal.12.deſcribit.Qui dicũt,Linguam noſtram corroboremus, labia noſtra nobiſcum,quis Dominus nobis? ὕβριν hoc loco malo vertere Petulantiam,quàm Iniuriã.ſignificat enim intemperantiam inſolentiámque eorum, qui timore Dei nolũt ſuas cupiditates coerceri,ſed ſumma cum licẽtia viuere. 4 Ne dixeris,Peccaui:&c. μὴ εἴπῃς ἥμαρτον, καὶ τί μοι ἐγένετο λυπηρόν; ὁ γὰρ κύριός ἐστι μακρόθυμος, οὐ μή σε ἀνῇ.Ne dicas,Peccaui:& quid mihi moleſtũ accidit?Dominus enim patiens eſt,non te dimittet.Quædam exemplaria habent,Et quid mihi accidit? quod aptius huic loco videtur eſſe,quàm ſi legatur Moleſtum.Eſt enim vox hominis deſperãtis,quaſi ita diceret, Quid me fiet?vt homines videmus in comœdiis ac tragœdiis cruciari.Illud etiam οὐ μή σε ἀνῇ,non te dimittet,eadem exemplaria non habent additum:& ego arbitror parum aptè adiunctum eſſe.nam ſignificat hoc verbum remittere aliquid alicui,ac veniã,ſiue etiam licentiam dare. Itaque propter præpoſitam negationem quidam vertunt Sed impunè te non dimittet: ſed hic ſenſus præſenti loco non conuenit, quoniam de hoc abuſu miſericordiæ Dei ſtatim præcepta ſubiungit. 5 De venia ne ſis,&c. περὶ ἐξιλασμοῦ μὴ ἄφοβος γίνου ἐν πλεονασμῷ, προσθεῖναι ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίαις.De propitiatione ne prorſus timore ſis vacuus,vt addas peccata ſuper peccata.Sapiẽs nõ vult homines dubitare de remiſſione peccatorum,ſiue venia, ſed homines non abuti miſericordia Dei ad licentiam peccatorum.Paulus hunc locũ copioſè accuratéque tractat Rom.6.cap.& Pſal.130.a.4,finem veniæ impetratæ pulcherrimè oſtendit. Quia tecum eſt venia[ſiue,propitiatio]vt timearis.

6 Ac ne dicas,Miſeric.&c. καὶ μὴ εἴπῃς, ὁ οἰκτιρμὸς αὐτοῦ πολύς, τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν μου ἐξιλάσεται.Et ne dicas,Miſeratio eius multa,multitudinem peccatorum meorum expiabit.hoc eſt,in multis peccatis meis mihi erit propitius:magnitudo enim gratiæ ac miſericordiæ eius multitudinem peccatorum meorum ſuperabit. 7 Tam enim ira,&c. ἔλεος γὰρ καὶ ὀργὴ παρ' αὐτῷ ταχυνεῖ, καὶ ἐπὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς καταπαύσει ὁ θυμὸς αὐτοῦ. Miſericordia enim & ira ab eo feſtinabit[aut,properè veniet]ac ſuper peccatores recũbet indignatio eius.Peccatores appellat homines ἀμετανοήτους in ſuis peccatis obfirmatos,ad quos non miſericordia,ſed grauiſſima Dei ira vindictáque pertinet.

8 Ne differas conuerti,&c. μὴ ἀναμείνῃς ἐπιστρέψαι ἐπὶ κύριον, καὶ μὴ ὑπερβάλλου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας.Ne tardes[ſiue,cuncteris]conuerti ad Dominum,& ne differas[aut,reiicias]diem ex die.hoc eſt,ne procraſtines, reiiciáſq; in aliud tempus tuam conuerſionem.Dauid Pſal.119.nullam moram pœnitentiæ interponendam eſſe ſuo exemplo præclarè demonſtrat: Reputaui,inquit,vias meas, & cõuerti pedes meos ad teſtimonia tua: Feſtinaui,& non tardaui cuſtodire mandata tua. 9 Nam ſubitò ira Domini,&c. ἐξάπινης γὰρ ἐξελεύσεται ὀργὴ κυρίου, καὶ ὡς ἀμελήσῃς ἐκτριβήσῃ, καὶ ἐν καιρῷ ἐκδικήσεως ἐξολῇ. Repente enim egredietur ira Domini, & quum negliges, detereris,ac in tempore vindictæ peribis. ἐκτρίβεσθαι ſignificat prorſus conteri atque obteri,aut comminui,vt intereat. 10 Ne animum adiicias,&c. μὴ ἔπεχε ἐπὶ χρήμασιν ἀδίκοις, οὐδὲν γὰρ ὠφελήσῃ ἐν ἡμέρᾳ ἐπαγωγῆς.Ne attendas in diuitiis iniuſtis:nihil enim proderunt in die inductionis.Ad verbum. hoc eſt in tempore quo calamitas tibi importabitur. ἐπέχειν ἐπὶ χρήμασιν hoc loco cum præpoſitione dicit,Attendere ad diuitias. hoc eſt,animum adiicere,aut ſpectare diuitias iniuſtè acquiſitas,eáſque appetere.Suprà initio capitis eſt vſus ſine præpoſitione pro Fiduciam habere. 11 Ne agiteris omni vento,&c. μὴ λίκμα ἐν παντὶ ἀνέμῳ, καὶ μὴ πορεύου ἐν πάσῃ ἀτραπῷ, οὕτως ὁ ἁμαρτωλὸς ὁ δίγλωσσος. Ne iacteris omni vento,neque ingrediaris omni via[aut,ſemita]ita peccator qui eſt bilinguis.Dehortatur à leuitate animi atque inconſtantia,qualis eſt eorum qui nihil certum habent,ſed ſemper fluctuant, atque(vt ait Paulus Epheſ.4.c.14) quouis vento doctrinæ agitantur: aut qui animum non habent in timore cultúque Dei confirmatum:itaque nunc hoc,nunc illud & ſentiunt,& dicunt.

12 Eſto firmus in via Domini,&in veritate ſenſus tui,& ſcientia,& proſequatur te verbum pacis & iuſtitiæ.

Iacob.1.c.19 D

13 [Eſto manſuetus ad audiendũ verbum Dei,vt intelligas:& cum ſapientia profer reſponſum verum.

14 Si eſt tibi intellectus,reſponde proximo: ſin autem,ſit manus tua ſuper os tuum, ne capiaris in verbo indiſciplinato,& confundaris.

15 Honor & gloria in ſermone ſenſati, lingua verò imprudẽtis ſubuerſio eſt ipſius.

B

16 Non appelleris ſuſurro,& lingua tua ne capiaris,& confundaris.

17 Super furẽ enim eſt confuſio & pœnitentia, & deuoratio peſſima ſuper bilinguẽ: ſuſurratori autem odium, & inimicitia,& contumelia.

18 Iuſtifica puſillum,& magnum ſimiliter.

Cap. VI.

1 NOli fieri pro amico inimicus proximo: improperium enim & cõtumeliam malus hæreditabit: & omnis peccator inuidus & bilinguis.

C

Rom.12.c.16

2 [Non te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus: ne fortè elidatur virtus tua per ſtultitiam:

3 Et folia tua comedet, & fructus tuos perdet, & relinqueris velut lignum aridum in eremo.

4 Anima enim nequã diſperdet qui ſe habet, & in gaudium inimicis dat illum,& deducet in ſortem impiorũ.

12 'In tuo ſenſu certo conſtans eſto, atque vnus & idem ſit ſermo tuus. Via Domini.

13 'Ad auſcultandum quæ ſunt bona,prõptus eſto:ad reſpondendum verò quod eſt rectum,moderatus. Sermo.

14 'Si eſt tibi intelligẽtia, reſpõde proximo: ſin minus,manus tua ori tuo ſit admota.

15 'Gloria, & ignominia orationis comes eſt, & ſua cuique lingua ruinam affert. Lingua.

16 'Ne appelleris ſuſurrator, neque lingua tua cuiquam inſidias facias. Suſurro.

17 'Furem enim grauis ſequitur ignominia, bilinguem verò peſſima damnatio comitatur.

18 'Nullius rei tam paruæ,quàm magnæ ignarus ſis.

Cap. VI.

1 N'E ex amico efficiaris inimicus: nomen enim malum, ignominiam, opprobriúmque vir huiuſmodi adipiſcetur. Ita bilinguis improbus infamia notabitur. Bilinguis.

2 'Ne efferaris animi tui conſilio,ne quaſi taurus diſcerpatur anima tua. Superbia.

3 'Folia tua comedes,fructuſq; tuos perdes, atque teipſum velut arborem aridam deſtitues.

4 'Anima improba diſperdet poſſidentem ſe,irriſioníq; hoſtium cum exponet.

12 In tuo ſenſu,&c. ἴσθι ἐστηριγμένος ἐν συνέσει σου ἀσφαλεῖ, καὶ εἷς ἔστω ὁ λόγος σου. Sis firmus[aut, confirmatus]in ſenſu[ſiue, intellectu]tuo certo[aut tuto, aut explorato]& vna ſit oratio tua. Hæc ſententia continet antitheſin ſuperioris. requirit enim conſtantiam firmitudinẽque tum mentis,tum orationis,in rebus bonis atque veris: quemadmodum ſuprà varietatem leuitatémque & iudicii & ſermonis reprehendit:itaque vult ſapiens nos eſſe veros,ſimplices,ſinceróſque tam oratione,quàm cogitatione:vt idem ſemper(modò verum ſit,ac rectum) & ſentiamus,& dicamus.Cicero in quadam epiſtola ad Lẽtulum σύνεσιν ſenſum appellauit,Quum te non lateat,quàm difficile ſit ſenſum in rep.præſertim rectum & confirmatum,deponere. 13 Ad auſcultandum quæ,&c. γίνου ταχὺς ἐν ἀκροάσει σου ἀγαθῇ, καὶ ἐν μακροθυμίᾳ φθέγγου ἀπόκρισιν ὀρθήν.Sis celer[aut velox]in auſcultatione tua bona,&in patientia[aut lenitate]loquere reſpõſum rectum.Pulchra ſententia,qua admonemur vt ſimus magis propenſi attentique ad audiendum,quàm parati ad loquendum. Auſcultatio ſummam mentis celeritatem attentionémque requirit,reſponſio verò moderationem & patientiam.Contrà fit à multis,qui magis ſe comparant ad reſpondendum,quàm ad audiendum ea quibus reſponſuri ſunt:ita accidit vt malè reſpondeant. 14 Si eſt tibi intelligentia,&c. εἰ ἔστι σοι σύνεσις, ἀποκρίθητι τῷ πλησίον· εἰ δὲ μή, ἡ χείρ σου ἔστω ἐπὶ τῷ στόματί σου. Si eſt tibi intellectus[hoc eſt,ſi ſapis,ſi rectè ſentis,ſiquid intelligis in quo poſſis conſulere proximo tuum conſilium exquirenti]reſponde proximo: ſi non eſt tibi prudentia,manus tua imponatur ori tuo. ne quidquam loquaris,ſed taceas.Ita hoc præcepto vſus linguæ & moderatio informatur:conſilium autem prudẽs,& fidele,& amicum eſſe debet.
15 Gloria & ignominia,&c. δόξα καὶ ἀτιμία ἐν λαλιᾷ, καὶ γλῶσσα ἀνθρώπου πτῶσις αὐτῷ. Gloria atque ignominia in ſermone, & lingua hominis ruina eius.Hæc ſententia eſt perſpicua:oſtendit quam vim lingua & oratio habeat,quòd ſit huiuſmodi inſtrumentũ quod gloriã aut infamiam,ſalutem aut perniciem afferre poteſt iis qui ea rectè vtuntur,aut abutuntur. 16 Ne appelleris ſuſurrator,&c. μὴ κληθῇς ψίθυρος· καὶ τῇ γλώσσῃ σου μὴ ἐνέδρευε.Ne voceris ſuſurrator[aut obtrectator]nec lingua inſidieris.Hoc præceptum de linguæ maledicẽtia,atque obtrectatione, qua fama exiſtimatióq; proximi maleuolè læditur.Paulus Rom.1.d.29.30, in illa enumeratione vitiorũ ac peccatorũ quibus gentiles contaminatos fuiſſe dicit, ψιθυριστὰς καὶ καταλάλους,ſuſurrones atque obtrectatores nominat.
17 Furem enim grauis,&c. ἐπὶ γὰρ τῷ κλέπτῃ ἐστὶν αἰσχύνη μοχθηρά, καὶ κατάγνωσις πονηρὰ ἐπὶ διγλώσσου. Nã in fure grauis[aut,turpis]ineſt ignominia,& condemnatio mala in bilingui.Videtur ſapiens exæquare pœnam furis atque obtrectatoris,quorum diſſimili in re eſt conſimilis quædam ratio:quòd vterque detractor ſit,alter rei alterius,alter famæ:vterque lædit proximum,ille in re ſurripienda,hic in exiſtimatione minuenda. 18 Nullius rei tam paruæ,&c. ἐν μεγάλῳ καὶ ἐν μικρῷ μὴ ἀγνόει μηδὲ ἕν.In magno & paruo ne ignores, ne vnum quidem.Omnia mandata Dei ſiue ſint rerum maximarum, ſiue mediocrium,ſiue minimarum,ſumma cura diligentiáque ſunt obſeruanda, nulliſque in rebus officium prætermittendum: hæc autem integritas ſine intelligentia & cognitione eorum quæ facienda ſunt, præſtari non poteſt: itaque debet teneri ac conſtare nobis certa ratio omnium eorum quæ nobis in vita aut ſunt conſeruanda,aut vitanda.

IN CAPVT VI.

1 Ne ex amico efficiaris, &c. καὶ ἀντὶ φίλου μὴ γίνου ἐχθρός· ὄνομα γὰρ πονηρὸν αἰσχύνην καὶ ὄνειδος κληρονομήσει· οὕτως ὁ ἁμαρτωλὸς ὁ δίγλωσσος ἀτιμίαν ἕξει.Et ne pro amico fias aut exiſtas inimicus,nomen enim malum,dedecus & opprobrium hæreditabit: ita peccator bilinguis ignominiam habebit.Videtur hæc ſententia dehortari à perfidia in amicitia,qualis eſt eorum qui ſub ſimulatione ac nomine amici ſunt inimici. Nam eos dicit eſſe bilingues,hoc eſt varios ac duplices,amicos fictos ac perfidioſos,qui aliud habent in ore, aliud in pectore. Huiuſmodi hominum perfidorum ac proditorum ſummam infamiam eſſe dicit. 2 Ne efferaris animi,&c. μὴ ἐπάρῃς σεαυτὸν ἐν βουλῇ ψυχῆς σου, ἵνα μὴ διαρπαγῇ ὡς ταῦρος ἡ ψυχή σου. Ne extollas teipſum in conſilio animæ tuæ,ne vt taurus diripiatur anima tua. Quidam vertunt, Ne ſicut taurus diſcerpat te anima tua:ſed verbum paſſiuum eſt διαρπαγῇ diripiatur.hoc eſt,auferatur tranſuerſus animus tuus impetu cogitationum ac cupiditatum ſuarum, ſicut taurus efferatus atque indomitus,qui maxima vi impetúque rapitur. Eſt enim ſumma violentia & temeritas conſiliorũ ac voluntatum in hominibus: Eas vult ſapiens ſpiritus coerceri, atque in timore Dei ac poteſtate continere.Eius autem vitæ diſſolutæ,animǽque ita effrænatæ pœnam pulcherrima ſimilitudine ſubiungit.
3 Folia tua comedes,fructúſque,&c. τὰ φύλλα σου καταφάγεσαι, καὶ τοὺς καρπούς σου ἀπολέσεις, καὶ ἀφήσεις σεαυτὸν ὡς ξηρὸν ξύλον. Quidam vertunt in tertia perſona,vt hoc referant ad animam rapientem,ita:Depaſcátque folia tua,deinde fructus tuos diſperdat,& velut arborem deſtituat aridam.ſed verba Græca ſunt ſecundæ perſonæ,quibus homo admonetur,ne ſuo fretus conſilio & prudẽtia vitam inſtituat ac degat. Accidet enim(vt inquit Solomon)vt comedat fructus viæ ſuæ,ac conſiliis ſuis ſaturetur,Prouer.1.d.31.Nam quam quiſque fecerit ſemẽtem, talem metet:ſi ſecundum carnem,fructum percipiet corruptionem:ſi ſecũdum ſpiritum,incorruptionem vitámque æternã,Galat.6.b.8.
4 Anima improba,&c. ψυχὴ πονηρὰ ἀπολεῖ τὸν κτησάμενον αὐτήν, καὶ ἐπίχαρμα ἐχθρῶν ποιήσει αὐτόν. Anima praua perdet poſſidentem ſe, ac deriſum hoſtium faciet eum.Hæc eſt explanatio ſuperioris ſimilitudinis, in qua fructum humanorum conſiliorum oſtendit. Eſt via(vt inquit Solomon)quæ videtur homini bona,cuius extrema ducunt ad interitum,Prou.14.b.12.

Verbum dulce. ᵃSuauis oratio multos ſibi amicos cõciliat, linguáque bene lo- 5
quens,multorum commodos allicit ſermones.
ᵃFac beneuolos habeas multos, at vnum de mille cõſiliarium. 6
ᵃAmicum paraturus,experimẽto probatum para, nec eius fidei 7
temerè te committas:
ᵃNam eſt amicus ſuo ſeruiens tempori,qui in tempore calami- 8
tatis non permanebit.
ᵃEſt item amicus qui in inimicum ita conuertitur,vt per rixam 9
opprobrium tuum proferat.
ᵃEſt etiam amicus mẽſæ particeps, qui in die afflictionis tuæ te 10
derelinquet.
ᵃSecũdis rebus tuis erit ſicut tu,atque in domeſticos tuos ſum- 11
ma vtetur libertate:
ᵃQuòd ſi fueris afflictus,erit contra te,& à facie tua ſe abſcõdet. 12
ᵃInimicos tuos deuita,& à tuis amicis caue tibi. 13
ᵃAmicus fidelis firmum eſt præſidium:qui talem nactus eſt,the 14
ſaurum inuenit.
ᵃFidelitas amici nulla re permutari poteſt,nec vllo pondere pul 15
chritudo eius æſtimari.
ᵃAmicus fidus medicina vitæ eſt,& qui Dominum timent, ta- 16

5 |Verbũ dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos: & lingua gratioſa in bono homine abundat. Infra 20.b.13
6 Multi pacifici ſint tibi,& cõſiliari⁹ ſit tibi vnus de mille.
7 |Si poſſides amicum,in tentatione poſſide eum: & ne facilè credas ei te- ipſum. Deut.13.b.6, & 33.b.8 mich.7.a.5 matth.10.d.35
8 Eſt enim amicus ſecundum tempus ſuum, & non permanebit in die tribulationis.
9 Et eſt amicus qui conuertitur ad inimicitiam: & eſt amicus qui odiũ, & rixam,& conuitia denudabit.
10 |Eſt autem amicus ſocius menſæ, & nõ permanebit in die neceſſitatis. Infra 37.a.1 B
11 Amicus ſi permãſerit fixus,erit tibi quaſi coæqualis, & in domeſticis tuis fiducialiter aget.
12 Si humiliauerit ſe contra te,& à facie tua abſconderit ſe,vnanimem habebis amicitiam bonam.
13 Ab inimicis tuis ſeparare, & ab amicis tuis attende.
14 Amicus fidelis protectio fortis: q autẽ inuenit illum,inuenit theſaurũ.
15 Amico fideli nulla eſt cõparatio, & non eſt digna ponderatio auri & argenti contra bonitatem fidei illius.
16 Amicus fidelis,medicamentum vitæ & immortalitatis:& qui metuũt Do

5 Suauis oratio multos,&c. λάρυγξ γλυκὺς πληθυνεῖ φίλους αὐτοῦ, καὶ γλῶσσα εὔλαλος πληθυνεῖ εὐπροσήγορα. Guttur ſuaue multiplicat amicos ſibi, & lingua bene loquens multiplicat ſermones affabiles. ſcilicet aliorum. Hæc ſententia eſt de comitate ac ſuauitate orationis, qua in congreſſionibus,collocutionibuſque hominum (quas Græci ἐντεύξεις vocant)vtendum eſt. Multum enim valet ea ſermonis gratia cùm ad beneuolentiã hominum conciliandam,tum etiam ad eorum affabilitatem alliciendam,vt noſtræ humanitati ac comitati aliorum affabilitas reſpõdeat. Quæ autem hìc dicantur εὐπροσήγορα,ex Iſocrate ad Demonicum intelligere poſſumus. τῷ μὲν τρόπῳ γίνου φιλοπροσήγορος, τῷ δὲ λόγῳ εὐπροσήγορος. ἔστι δὲ φιλοπροσηγορίας μὲν τὸ προσφωνεῖν τοὺς ἀπαντῶντας, εὐπροσηγορίας δὲ τὸ τοῖς λόγοις αὐτοῖς οἰκείως ἐντυγχάνειν. Sis morib⁹ affabilis,ſermone verò aptus ac concinnus.eſt autem affabilitatis,appellare homines in congreſſionibus[ſiue,homines qui occurrerunt] commoditatis verò orationis,aptè & propriè cum illis ſermones habere.aut,ſermonibus aptis cum illis congredi ac colloqui. Vocat igitur εὐπροσήγορα commodos aptóſque ſermones,quibus alii noſtra comitate incitati,erga nos humaniter atque ſuauiter vtuntur. Nam quod dicit quidam apud Terẽtium, Si malè dixeris,peius audies,illud in contrariam partem accidit,vt orationis noſtræ ſuauitas & gratia, aliorum ſumma in nos & voluntate, & ſermonis comitate remuneretur. 6 Fac beneuolos habeas multos,&c. οἱ εἰρηνεύοντές σοι ἔστωσαν πολλοί, οἱ δὲ σύμβουλοί σου εἷς ἀπὸ χιλίων. Ad verbum, Sint tibi multi pacificè affecti:conſiliarii,vnus de mille.Multum intereſt inter φιλίαν καὶ πολυφιλίαν,quarũ hæc ſignificat vulgares amicitias quas cum multis habere poſſimus:vera autem amicitia inter duos aut paucos eſt inſtituta,quorum mutua,firma,exploratáque beneuolentia conſilium fidele amicúmque communicat.Iſocrates in eadem oratione ad Demonicum hanc ſententiam aliis verbis expreſſit, ἡδέως μὲν ἔχε πρὸς ἅπαντας, χρῶ δὲ τοῖς βελτίστοις. οὕτω γὰρ τοῖς μὲν οὐκ ἀπεχθὴς ἔσῃ, τοῖς δὲ φίλος γενήσῃ. Iucundè[aut ſuauiter]ſis affectus erga omnes:ſed vſum[ſiue conſuetudinem]habeas cum optimis.ita enim illis non odioſus,his verò amicus eris. 7 Amicum paraturus,&c. εἰ κτᾶσαι φίλον, ἐν πειρασμῷ κτῆσαι αὐτόν, καὶ μὴ ταχὺ ἐμπιστεύσῃς αὐτῷ. Si paras amicum,tẽtatum[ſiue probatum] para illum,neque citò te ei cõcredas. Hoc idem ſenſerũt qui de ammicitia ſcripſerunt,prius deligendos eſſe amicos, quam diligendos: in ipſa verò amicitia eorum beneuolentiam & fidem tentandã eſſe,moréſque eorum periclitãdos.Periculoſum eſt amico ſtatim ſeipſum comittere ac credere:in minoribus rebus vt in pecunia,honore,cæteriſque,periculum amici fieri poteſt. 8 Nam eſt amicus ſuo ſeruiens tempori,&c. ἔστι γὰρ φίλος ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ παραμείνῃ ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου. Eſt enim amicus in tempore ſuo,& non permanebit in die afflictionis tuæ.Amicum in ſuo tempore appellat,qui ad tempus diligit,ſuique commodi cauſa.Cicero ad Q.Fratrem,Quo in genere ſi quem fortè cognouiſti tui amantiorẽ quàm temporis,hunc ad tuũ numerum libenter aſcribito. 9 Eſt item amicus qui,&c. καὶ ἔστι φίλος μετατιθέμενος εἰς ἔχθραν, καὶ μάχην ὀνειδισμοῦ σου ἀποκαλύψει. Et eſt amicus qui in inimicitiam cõuertitur,& iurgium opprobrii tui reuelabit.Poteſt ita intelligi atque exponi, Qui ita immutabitur, vt ex amico fiat inimiciſſimus:tecumque ita rixetur,vt ſi quod probrũ tuum lateat,in medium proferat,ac te infamet.Ea autem tanta animorum commutatio atque alienatio maximam hominum leuitatem in amicitia oſtendit. 10 Eſt etiam amicus menſæ,&c. καὶ ἔστι φίλος κοινωνὸς τραπεζῶν, καὶ ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου οὐ παραμείνῃ. Et eſt amicus particeps menſarum,qui in die afflictionis tuæ non permanebit.Notat hoc loco paraſitum,hoc eſt hominem ventri cibóque deditum,quo ingenio eſt Gnato apud Terentium.Tales etiam notat Dauid,Pſal.35.c.16,Congregauerunt ſe cũ hypocritis & ſubſannatoribus,qui indulgent ventri.Tales enim multi erant Saulis amici.Huiuſmodi homines imitãtur naturã & conſuetudinẽ muſicarũ,quæ ad culinã conuolant ipſo nidore excitatæ,vbi nihil amplius ſentiunt,euolant. 11 Secũdis rebus tuis erit,&c. καὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς σου ἔσται ὡς σύ, καὶ ἐπὶ τοὺς οἰκέτας σου παρρησιάσεται. Et in bonis tuis[hoc eſt rebus bonis tuis]erit vt tu,atq; in domeſticos tuos liberè aget.quaſi ſit dominus aut pater familias, poteſtatem quandam in familiam vſurpabit pro iure amicitiæ,in qua omnia ſunt communia.vtetur domo familiáque tua vt tu.Hoc enim mihi videtur ſignificare verbum παρρησιάζεσθαι, aliquid liberè non ſolùm dicere, ſed etiam facere.Quidam vertunt,Inter domeſticos liberè verſabitur:ſed ἐπὶ præpoſitio maiorem quandam libertatem poteſtatémque ſignificat. 12 Quòd ſi fueris afflictus,&c. ἐὰν ταπεινωθῇς, ἔσται κατὰ σοῦ, καὶ ἀπὸ προσώπου σου κρυβήσεται. Notus eſt ille verſiculus, Quũ fœlix fueris,multos numerabis amicos: Tempora ſi fuerint nubila,ſolus eris. Sũt enim graues ac difficiles calamitatum ſocietates. Itaque Ennius præclarè, Amicus certus in re incerta cernitur. 13 Inimicos tuos deuita,&c. ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν σου διαχωρίσθητι, καὶ ἀπὸ τῶν φίλων σου πρόσεχε. Ab inimicis tuis ſepara[aut ſeiunge]te,atque ab amicis tuis attẽde.hoc eſt caue.Odium inimicorum non eſt obſcurum ac occultum:ſed ſtudiũ nocendi apertum,& propterea vitandum. Fides verò ac voluntas eorum qui nondum nobis in amicitia ſunt cogniti,obſeruãda eſt & exploranda. 14 Amicus fidelis firmum eſt præſid.&c. φίλος πιστὸς σκέπη κραταιά, ὁ δὲ εὑρὼν αὐτὸν εὗρε θησαυρόν. Amicus fidus protectio valida, qui inuenit eum,theſaurum reperit.Hæ ſententiæ continent commendationem veri fideliſque amici,quo nihil nec opportunius in vita,nec iucundius eſſe poteſt. 15 Fidelitas amici nulla re,&. φίλου πιστοῦ οὐκ ἔστιν ἀντάλλαγμα, καὶ οὐκ ἔστι σταθμὸς τῆς καλλονῆς αὐτοῦ. Fidi amici nulla eſt permutatio,nec pondus pulchritudinis eius.Hoc vult ſignificare nihil eſſe in mundo pretioſius vero ſinceróque amico,eiuſque dignitatem non poſſe ſatis æſtimari.Eſt autem fides firmamentum ſtabilitatis,ac conſtantiæ eius quæ in amicitia quæritur.
16 Amicus fidus medicina,&c. φίλος πιστὸς φάρμακον ζωῆς, καὶ οἱ φοβούμενοι τὸν κύριον, εὑρήσουσιν αὐτόν. Amicus fidelis medicamentum vitæ,& qui Dominum timent,eum inuenient.Nomine medicinæ aut remedii ſignificat Sapiens maximam amicitiæ opportunitatem ac vtilitatem,maximéque ad vitam degendam neceſſariam.Eſt enim amicus,ſiue conſoletur in rebus aduerſis, ſiue in ſecundis gratuletur,ſiue nos moneat,obiurgétque errãtes,ſiue iacentes excitet atque erigat,opportunus ac ſalutaris totius vitæ noſtræ medicus.Eius cõſilia & monita,ſolatia ſunt animorum noſtrorum optima,& ſaluberrima remedia. Notãdum & illud,verum ſincerúmque amicum munus eſſe præclariſſimũ, quo Deus timorem fidelium ſuorum liberaliter remunerat & ornat.Eſt enim Deus tum ξένιος,tum φίλιος,hoc eſt author ac cõciliator & hoſpitiorum,& verarum amicitiarum,earumque tum moderator,tum defenſor.

minum,inuenient illum.

lem nanciſcentur.

17 Qui timet Deum,æquè habebit amicitiam bonam: quoniam ſecundũ illum erit amicus illius.

17 Qui Dominum reueretur, amicitiam ſuam cõſtituet, quoniã
tanquam alter ipſe erit proximus eius.

18 Fili à iuuentute tua excipe doctrinam, & vſque ad canos inuenies ſapientiam.

18 Fili à iuuentute tua delige diſciplinam,& ſapientiam ad canos Doctrinam amplectẽdã ſuadet
vſque duraturam inuenies.

19 Quaſi is qui arat & qui ſeminat, accede ad eam, & ſuſtine bonos fructus illius.

Infra 31.d.35

19 Quaſi qui ares ac ſeras, accede ad eam, & bonos ab ea fructus
expecta.

20 [In opere enim ipſius exiguum laborabis,& citò edes de generationibus illius.

20 Nam in cultura eius non multum laboraueris,quin de prouẽ-
tibus eius mox comedas.

C

21 Quàm aſpera eſt nimium ſapiẽtia indoctis hominibus: & non permanebit in illa excors.

21 Quàm valde aſpera eſt imperitis:nõ permanebit in ea excors.

22 Quaſi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proiicere illam.

22 Tãquam lapis probator grauis erit in eo, nec moram interpo-
net quin eam abiiciat.

23 Sapientia enim doctrinæ ſecundũ nomen eius,& non eſt multis manifeſta: quibus autem cognita eſt,permanet vſque ad conſpectum Dei.

23 Nam ſapientia nomine ſolùm ſuo illis, non re vera multis no
ta eſt.

24 Audi fili,& accipe conſilium intellectus,& ne abiicias conſilium meũ.

24 Audi fili,ac ſententiam meam amplectere, & conſilium meũ
ne aſperneris.

25 Iniice pedem tuum in compedes illius,& in torques illius collum tuũ.

25 Pedes tuos in cõpedes eius inſere, & ad numellam eiuſdem al-
liga ceruicem tuam.

Matth.11.d.29

26 [Subiice humerum tuum,& porta illam,& ne acedieris vinculis eius.

26 Humero tuo ſubiecto ſuſtine illam, neque indignè feras vin-
cula eius.

27 In omni animo tuo accede ad illã, & in omni virtute tua cõſerua vias ei⁹.

27 Toto animo tuo accede ad eã,totíſq; viribus vias ei⁹ cõſerua.

28 Inueſtiga illam, & manifeſtabitur tibi: & continens factus,ne derelinquas eam.

28 Inueſtiga & inquire, & tibi cognoſcenda dabitur: eámque ſe-
mel adeptus,ne dimittas.

29 In nouiſſimis enim inuenies requiem in ea,& cõuertetur tibi in oblectationem:

29 Ad extremum enim eius requiem inuenies, eáque tibi in læti-
tiam conuertetur.

D

30 Et erunt tibi cõpedes eius in protectionem fortitudinis, & baſes virtutis,& torques illi⁹ in ſtolã gloriæ.

30 Tum erunt compedes eius pro præſidio tibi validiſſimo, eiuſ-
démque numellæ pro amictu præclaro.

17 Qui Dominum reueretur,&c. ὁ φοβούμενος κύριον εὐθυνεῖ τὴν φιλίαν αὐτοῦ, ὅτι κατ' αὐτὸν, οὕτως καὶ ὁ πλησίον αὐτοῦ. Qui timet Dominum, di-
riget amicitiam eius:quoniam ſecundum ipſum,ſic & proximi eius.Omnia exemplaria habent αὐτοῦ tono leni,quaſi Dominus eius amici-
tiam ſit directurus:ſed quoniam illud durius cõiungitur,malo legere αὑτοῦ tono aſpero,pro ἑαυτοῦ:vt ita intelligamus,eum qui timet Deũ
ex illius ſententia ac volũtate amicitiã & inſtituere,& colere:ſuumque proximũ atque amicũ ſicut ſeipſum diligere.Hoc enim Dominus
præcipit, Mat.22.d.39.Eſt enim amicus quaſi alter ego. 18 Fili à iuuẽtute tua,&c. τέκνον ἐκ νεότητός σου ἐπίλεξαι παιδείαν, καὶ ἕως πολιῶν εὑ-
ρήσεις σοφίαν.Fili ab adoleſcentia tua elige diſciplinam,& vſque ad canos inuenies ſapientiam. Hoc loco inſtituit ſapiens παραινέσεις.hoc eſt,
præcepta & monita,quibus homines ad ſtudium amorémque ſapientiæ cohortatur. Hic autem ſignificat ἐκ τῶν παίδων,à pueritia ſapien-
tiæ diſciplinam eſſe ſuſcipiendam,ſapientiámque à primis ætatis temporibus perceptam,vſque ad canitiem ac ſummam ſenectutem du-
raturam.Adeò à teneris(vt inquit ille)conſueſcere multum eſt. 19 Quaſi qui ares ac ſeras,&c. ὡς ὁ ἀροτριῶν καὶ ὁ σπείρων πρόσελθε
αὐτῇ, καὶ ἀνάμενε τοὺς ἀγαθοὺς καρποὺς αὐτῆς. Quaſi qui arat & ſeminat, accede ad eum, atque expecta bonos fructus eius. Pulchra & apta ſi-
militudo,ex qua intelligimus quomodo nobis ſapientia colenda ſit.Eſt enim illius diſciplina,frugifera quædam cultura animorum ingẽ
niorúmque noſtrorũ,in qua animi noſtri ſtudio ſapientiæ ita excoluntur, vt fructus vberes ac præſtantes in omne vitæ tẽpus perferãt &
capiãt.Nota eſt illa ſentẽtia Pauli,2.Tim.2.a.6, τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν. oportet laborantem agricolam in pri
mis fructuũ eſſe participẽ. 20 Nã in cultura eius,&c. ἐν γὰρ τῇ ἐργασίᾳ αὐτῆς ὀλίγον κοπιάσεις, καὶ ταχὺ φάγεσαι ἐκ τῶν γενημάτων αὐτῆς. Nam
in opere eius paulum laborabis,& citò comedes ex prouentibus eius.Ego verti ἐν ἐργασίᾳ in cultura, vt ſimilitudinẽ quam ducit ab agri-
cultura,retinerem.nomen Græcum latius patet,atque ad omnia opera extenditur. 21 Quàm valde aſpera,&c. ὡς τραχεῖά ἐστι σφό-
δρα τοῖς ἀπαιδεύτοις, καὶ οὐκ ἐμμενεῖ ἐν αὐτῇ ἀκάρδιος. Quàm aſpera eſt valde indoctis,nõ manebit[aut acquieſcet]in ea excors.Oſtẽdit hoc loco
Sapiens, ad quos ſapientia pertineat,& qui eius ſint capaces: nempe dociles ac modeſti,qui eius doctrinæ ſe ſubiiciunt, eiuſque præceptis
ac monitis mores vitámque ſuam regi ſinunt: vecordes verò & contumaces qui ſuis cupiditatibus ducuntur,ab ea vehemẽter abhorrere.
22 Tanquam lapis,&c. ὡς λίθος δοκιμασίας ἰσχυρὸς ἔσται ἐπ' αὐτῷ, καὶ οὐ χρονιεῖ ἀπορρῖψαι αὐτήν. Tanquam lapis probationis fortis erit in eo,
nec tardabit eam abiicere.Lapis probationis dicitur actiuè pro lapide probante,ſiue probatore:vt eſt lydius lapis, quo auri bonitas cogno
ſcitur.Sic apud Eſaiã 8.c.14,Chriſtus dicitur lapis probationis,quòd ſuos fideles in Eccleſia probet.Probatio autem fit in patientia ac per-
ſeuerantia,aut in impatientia & leuitate:quarum altera veros diſcipulos ſapientiæ,altera ſtultos alienóſque ab ea oſtendit.
23 Nam ſapientia nomine ſolùm,&c. σοφία γὰρ κατὰ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐστι, καὶ οὐ πολλοῖς ἐστι φανερά. Nam ſapientia ſecundum nomen illis eſt , &
non multis nota eſt. 24 Audi fili,ac ſententiam,&c. ἄκουσον τέκνον, καὶ ἔκδεξαι τὴν γνώμην μου, καὶ μὴ ἀπαναίνου τὴν συμβουλίαν μου.
Audi fili,& elige ſententiam meam,& ne reiicias conſilium meum. Hæc ſententia eſt προτρεπτική,continens exhortationem ad diſciplinã
ſapientiæ ſuſcipiendam. 25 Pedes tuos in compedes,&c. καὶ εἰσένεγκαι τοὺς πόδας σου εἰς τὰς πέδας αὐτῆς, καὶ εἰς τὸν κλοιὸν αὐτῆς τὸν τράχη-
λόν σου.Et iniice pedes tuos in compedes eius,& in neruum eius collum tuum.His verbis nihil aliud vult ſignificare quàm ſummã obediẽ-
tiam,ac ſubiectionem,qua nos à ſapientia & doceri,& gubernari libenter patiamur.Vult enim αἰχμαλωτίζεσθαι (vt Paulino verbo vtar) ita
captiuari,vt omnes ſenſus noſtros eius diſciplina conſtrictos habeamus. 26 Humero tuo ſubiecto,&c. ὑπόθες τὸν ὦμόν σου, καὶ
βάσταζον αὐτήν, καὶ μὴ προσοχθίσῃς τοῖς δεσμοῖς αὐτῆς.Suppone[aut ſubiice]humerum tuum,& porta eam,ac ne odioſa habeas vincula eius. Aliis
verbis idem ſignificat,ſummum obſequium ſapientiæ ſtudiumque perſeuerans. 28 Inueſtiga,& inquire,&c. ἐξίχνευσον καὶ ζήτησον,
καὶ γνωσθήσεταί σοι, καὶ ἐγκρατὴς γενόμενος μὴ ἀφῇς. Inueſtiga,& quære,& cognoſcetur à te:ac compos eius factus, ne dimittas. Nota eſt illa exhor
tatio ac promiſſio Chriſti in Euãgelio,Matt.7.b.8,Quærite & inuenietis,Qui quærit inueniet.Itaque ſapiẽtia nõ deducitur in cubiculum
dormiẽtium:ſed datur ſtudioſè diligentérque eam quærentibus. 29 Ad extremum enim eius,&c. ἐπ' ἐσχάτων γὰρ εὑρήσεις τὴν ἀνά-
παυσιν αὐτῆς, καὶ στραφήσεταί σοι εἰς εὐφροσύνην.In extremis enim inuenies quietem eius, ac conuertetur tibi in lætitiam Quod quidam vir do-
ctus dixit,radices virtutis eſſe amaras,fructus verò ſuauiſſimos,hoc idem ſignificat Sapiens in ſtudio ſapientiæ,initi a eius carni eſſe mole-
ſta:ſed exitum eſſe iucũdiſſimũ.ob eãdem cauſam Paulus,Rom.12.a.31,præcipit vt experiamur quæ ſit voluntas Dei, quod ſit bona, grata,
& perfecta.
30 Tum erunt cõpedes eius,&c. καὶ ἔσονταί σοι αἱ πέδαι αὐτῆς εἰς σκέπην ἰσχύος, καὶ οἱ κλοιοὶ αὐτῆς εἰς στολὴν δόξης. Et erunt tibi

compedes eius in protectionem validam,& numellæ in ſtolam gloriæ.His verbis Sapiens ſignificat initia quæ in ſtudio ſapientiæ difficilia aſperáque videbantur,diſſimillimũ exitum conſequi,atque ex amaris radicibus fructus tandem ſuauiſſimos ac pulcherrimos exiſtere. Compedes enim ac numellæ,cæteráque vincula quæ iudicio carnis ſummam infirmitatem atque deformitatem habere videbãtur,in maxima conuertuntur tum præſidia,tum ornamenta.

Ornatus enim aureus in ea eſt,& nexus hyacĩthinus vincula eiꝰ. 31
Vt veſtem gloria præſtantem indues eam, coronámque læti- 32
tiæ plenam tibi impones.
Si volueris ô fili,doctus eris:& ſi animum tuum intenderis, e- 33
uades callidus.
Si affectus fueris ſtudio audiendi,prudẽtiam percipies:& ſi au- 34
rem tuam inclinaris,adipiſceris ſapientiam.
Conſiſte in cœtu ſenum,& ſiquis eſt ſapiens,ei adhære: narra- 35
tionem Diuinam omnem libenter audias, nec te recondita pru-
dentiæ dicta fugiant.
Si tu videris intelligentem,mane ad eum propera,& limina fo- 36
rium eius pes tuus atterat.
Perfectè perpende præcepta Domini,& eiuſdem mandata per- 37
petuò meditare: ipſe cor tuum confirmabit, & dabitur tibi deſi-
derium ſapientiæ.

Cap. VII.

Peccata diligenter eſſe fugienda

NEquid mali facias,& malum te non comprehendet. 1
Recede ab eo quod eſt iniquũ,& declinabit à te peccatũ. 2
Fili,ne committas ſemen ſulcis iniuſtitiæ, ne ſepties tanto 3
ampliorem inde meſſem facias.
Principatũ à Domino ne petas, nec à Rege ſedem magnificã. 4
Ne iuſtitiam tuam corã Domino vendites, nec apud Regem 5
oſtentes ſapientiam.
Iudex eſſe ne cõtendas ,quum iniuriis tollẽdis par eſſe nõ poſ- 6
ſis: nequando faciem potentis reformides, atque integritati tuæ
ponas offendiculum.
Neq̃d pecces ĩ multitudinẽ ciuitatis,nec te ĩ turbã præcipites. 7

31 Decor enim vitæ eſt in illa,& vincula illius alligatura ſalutaris.
32 Stola gloriæ indues eam, & coronam gratulationis ſuperpones tibi.
33 Fili,ſi attẽderis mihi,diſces:& ſi accommodaueris animum tuum, ſapiens eris.
34 Si inclinaueris aurem tuam , excipies doctrinam:& ſi dilexeris audire, ſapiens eris.
35 In multitudine preſbyterorũ prudentium ſta, & ſapientiæ illorum ex corde coniungere, vt omnem narrationem Dei poſſis audire, & prouerbia laudis non effugiant à te. Infra 8.19
36 Et ſi videris ſenſatum , euigila ad eum, & gradus oſtiorum illius exterat pes tuus. Pſal.1.a.1
37 Cogitatum tuum habe in præceptis Dei, & in mandatis illius maximè aſſiduꝰ eſto:& ipſe dabit tibi cor, & cõcupiſcẽtia ſapiẽtiæ dabitur tibi.

Cap. VII.

1 NOli facere mala , & non te apprehendent.
2 Diſcede ab iniquo,&diſcedent mala abs te.
3 Fili,non ſemines mala in ſulcis iniuſtitiæ,& non metes ea in ſeptuplũ.
4 Noli quærere ab homine ducatũ, neque à Rege cathedram honoris.
5 Nõ te iuſtifices ante Deum, quoniam agnitor cordis ipſe eſt:&penes Regem noli velle videri ſapiens. Iob 9.a.1.c.20 pſal.142.a.2 eccles 7.c.17 luc.18.b.11
6 Noli quærere fieri iudex,niſi valeas virtute irrũpere iniquitates:ne fortè extimeſcas faciem potentis , & ponas ſcandalum in agilitate tua.
7 Non pecces in multitudine ciuitatis,nec te immittas in populum:

32 Vt veſtem gloria ,&c. στολὴν δόξης ἐνδύσῃ αὐτήν, καὶ στέφανον ἀγαλλιάματος περιθήσεις σεαυτῷ. ſtolam[ſiue amictum]gloriæ indues eam[hoc eſt,amicieris ea quaſi egregia quadam veſte & glorioſa]& coronam exultationis tibi ipſi circũpones. 33 Si volueris ô fili,&c. ἐὰν θέλῃς τέκνον παιδευθήσῃ, καὶ ἐὰν ἐπιδῷς τὴν ψυχήν σου, πανοῦργος ἔσῃ. Si volueris fili,erudieris:& ſi animum tuum applicaris,aſtutus eris. ἐπιδιδόναι τὴν ψυχὴν eſt intendere animum in re aliqua,in eámque ſtudium ſuum conferre. Salluſtius, Vbi intenderis ingenium,valet.
34 Si affectus fueris,&c. ἐὰν ἀγαπήσῃς ἀκούειν, ἐκδέξῃ σύνεσιν, καὶ ἐὰν κλίνῃς τὸ οὖς σου, σοφὸς ἔσῃ. Si amaueris audire, excipies intelligentiam:& ſi aurem tuã inclinaris,ſapiẽs eris.Requirit Sapiẽs φιληκοΐαν,hoc eſt ſtudiũ amorémque audiendi:ſicut Solomõ, Audiens ſapiens ſapientior erit,Prou.1.a.5.Qui ita affecti atq; ſtudioſi ſunt,à Græcis φιλήκοοι καὶ φιλομαθεῖς appellãtur. 35 Cõſiſte in cœtu ſenũ,&c. ἐν πλήθει πρεσβυτέρων στῆθι, καὶ τίς σοφός, αὐτῷ προσκολλήθητι. Sta in multitudine ſenũ:& ſiquis ſapiens,ei adiũgere. Ætas hominibus plerunque prudentiam affert: hinc fit vt ſenes magis conſilio valeant, quàm iuuenes:atque propter illius ætatis prudentiam apud Lacedæmonios ſummum conſiliũ γερουσία dicebatur,quòd cœtu conuentuque ſenum potiſſimum conſtaret. Ad hunc locum pertinet exemplum Roboam, qui iuuenũ conſilium authoritati ſenũ ſuo maximo malo prætulit. Narrationem Diuinam omnẽ,&c. πᾶσαν διήγησιν θείαν θέλε ἀκροᾶσθαι, καὶ παροιμίαι συνέσεως μὴ ἐκφευγέτωσάν σε. omnẽ narrationẽ Diuinã velis audire,& parœmiæ intelligẽtiæ [hoc eſt ſcitæ argutæque ſententiæ ad vitæ inſtitutionem pertinentes]non te fugiant. 36 Si tu videris intelligentẽ,&c. ἐὰν ἴδῃς συνετόν, ὄρθριζε πρὸς αὐτόν, καὶ βαθμοὺς θυρῶν αὐτοῦ ἐκτριβέτω ὁ πούς σου. Si videris virum intelligentem, mane ad eum ſurge, ac gradus oſtiorum eius pes tuus atterat. Hæ omnes ſententiæ commendant nobis conſuetudinẽ bonorũ ac ſapientum virorum,quorum virtus & ſapientia nos poteſt meliores ac doctiores reddere.

IN CAPVT VII.

1 Nequid mali facias,&c. μὴ ποίει κακά, καὶ οὐ μή σε καταλάβῃ κακά. Ne facias mala,& mala te non cõprehẽdent. Hoc autẽ eſt quod Deus dixit ad Cain, Gen.4.a.7, Nónne ſi bene egeris,recipies:ſin malè,ad fores peccatũ cubat? Quiſque enim fructum operũ ſuorum percipiet.
2 Recede ab eo quod eſt,&c. ἀπόστηθι ἀπὸ τοῦ ἀδίκου, καὶ ἐκκλινεῖ ἀπὸ σοῦ ἁμαρτία. Diſcede ab iniquo,& declinabit à te peccatum. Eadẽ propè eſt ſententia quæ prior: vult enim nos illecebras peccati euitare,ne in pœnas eius incidamus. 3 Fili,ne cõmittas ſemen,&c. υἱέ, μὴ σπεῖρε ἐπ' αὔλακας ἀδικίας, καὶ οὐ μὴ θερίσῃς αὐτὰ ἑπταπλασίως,aut ἑπταπλασίας. Ne ſpargas[aut,proiicias]ſemen in ſulcis iniuſtitiæ,& nõ metas ea ſeptuplũ.hoc eſt,ne ſementẽ facias iniuſtitiæ,ne pœnã inde quaſi penum ſeptuplo multiplicatum auctumque recipias. Nã quod quiſq; ſeminauerit,metet,aut ſecundũ carnẽ,aut ſecundũ ſpiritũ.Gal.6.b.7. 4 Principatũ à Domino ne,&c. μὴ ζήτει παρὰ κυρίου ἡγεμονίαν, μηδὲ παρὰ βασιλέως καθέδραν δόξης. Ne quæras à Domino principatũ, neque à Rege ſedem gloriæ. Sapiẽs dehortatur à ſtultis precibus, quibus homines à Deo ambitioſè petunt quæ ad gloriã amplitudinẽque huius vitæ pertinẽt:volunt principes eſſe in hac vita,aut certè principibus ac Regibus proximi. Nota eſt ex Euãgelio,filiorũ Zebedæi ambitioſa poſtulatio vehemẽter à Domino Ieſu reprehẽſa. Mat.20.c.22.
5 Ne iuſtitiam tuã coram Domino vẽ.&c. μὴ δικαιοῦ ἔναντι κυρίου, καὶ παρὰ βασιλεῖ μὴ σοφίζου. Ne iuſtifices te corã Domino, & apud Regem ne oſtentes ſapientiã. Vtraque maximopere eſt odioſa:tum Deo, vana propriæ iuſtitiæ gloriatio:tum etiam Regi, ſapientiæ oſtentatio ac iactatio. 6 Iudex eſſe ne cõtẽdas,&c. μὴ ζήτει γενέσθαι κριτής, μὴ οὐκ ἐξισχύσῃς ἐξᾶραι ἀδικίας, μήποτε εὐλαβηθῇς ἀπὸ προσώπου δυνάστου, καὶ θήσεις σκάνδαλον ἐν εὐθύτητί σου. Ne quæras[hoc eſt,appetas] fieri iudex,nõ poteris tollere iniuſtitias: nequãdo extimeſcas à facie præpotentis hominis,ac ponas offendiculum rectitudini tuæ. In iudice oportet adeſſe non ſolùm integritatem, iuſtitiam, æquitatem : ſed etiam ſummam conſtantiam,atque huiuſmodi virtutem quæ nullius gratia aut potentia à veritate ac religione vnquam deducatur. itaque tam difficilem ac periculoſam iuriſdictionem nemo temerè debet appetere. 7 Nequid pecces in multitudine,&c. μὴ ἁμάρτανε εἰς πλῆθος πόλεως, καὶ μὴ καταβάλῃς σεαυτὸν ἐν ὄχλῳ. Ne pecces in multitudinẽ ciuitatis,ac ne teipſũ in turbã coniicias. Summã præcipit moderationem qua in libero populo vtendum eſt,vt neque multitudinem ciuium vlla iniuria afficiamus,nec nos in turbas rixáſque eiuſdem præcipitemus. alterum vitium eſt iniuſtitiæ, alterum temeritatis. Paulus Epheſi quum in illum tumultum à Demetrio argentario excitatum coniicere ſe vellet,admonitus ab amicis prudentibus hominibus,ſeipſum continuit. Act.19.f.30.

8 |Neq; alliges duplicia peccata: nec enim in vno eris immunis.

9 Noli eſſe puſillanimis in aīo tuo.
10 Exorare, & facere eleemoſynā ne deſpicias.
B 11 Ne dicas, In multitudine munerū meorum reſpiciet Deus, & offerente me Deo altiſſimo, munera mea ſuſcipiet.
12 Non irrideas hominem in amaritudine animæ: |eſt enim qui humliat & exaltat, circunſpector Deus.
13 Noli arare mendaciū aduerſus fratrem tuum, neque in amicum ſimiliter facias.
14 Noli velle mētiri omne mendaciū: aſſiduitas enim illius non eſt bona.
15 Noli verboſus eſſe in multitudine preſbyterorum, & non iteres verbū in oratione tua.
16 Non oderis laborioſa opera, & ruſticationem creatam ab Altiſſimo.
17 Non te reputes in multitudine indiſciplinatorum.
18 Memēto iræ, quoniā non tardabit.
19 Humilia valde ſpiritum tuū: quoniam vindicta carnis impii, ignis & vermis.
20 Noli præuaricari in amicum pecuniam differētem, neque fratrem chariſſimum auro ſpreueris.
C 21 Noli diſcedere à muliere ſenſata & bona, quā ſortitus es in timore Dn̄i: gratia em̄ verecūdiæ illi⁹ ſuper aurū.
22 |Non lædas ſeruū in veritate operantem, neque mercenarium dātem animam ſuam.
23 Seruus ſēſatus ſit tibi dilectus quaſi anima tua: non defraudes illū libertate, neque inopem derelinquas illū.

ʹCaue peccati vinculum congemines, quum ne vnum quidem impune laturus ſis.

ʹIn precatione tua ne paruo ſis animo, neque eleemoſynas facere neglexeris.

ʹNe dicas, Deus ſummus reſpiciet copiam munerum meorum, eáque me offerente accipiet.

ʹNe derideas hominem in acerbitate animæ ſuæ conſtitutum: eſt enim qui deiiciat, & idem extollat.

ʹNe confles mendacium aduerſus fratrē tuum, nec idem ſtruas in amicum.

ʹNe velis vti vllo mendacio: non enim ad bonū tendit frequentatio eius.

ʹNe ſis garrul⁹ in cœtu ſenū, nec in precatione tua verba iteres.

ʹLaborioſū opus ne oderis, nec agriculturā ab Altiſſimo creatā.

ʹIn numerum ſceleratorum ne te aſcribas, ſed vindictam memineris nullam moram eſſe facturam.

ʹAnimum tuum admodum ſummitte: quoniam ignis & vermis ſupplicia ſunt impii.

ʹNe permutes amicum vlla re eximia, nec fratrem ſincerum auro Ophirio.

ʺVxore ſapiēte ac bona ne excideris: nā gratia eius auro præſtat.

ʹNe malè tractes famulum operantem fideliter, nec mercenarium ſe tibi totum impendentem. De familia & re domeſtica.

Famulum prudentem animo charum habeas, nec defraudes eū libertate.

8 Caue peccati vinculum, &c. μὴ καταδεσμεύσῃς δὶς ἁμαρτίαν, ἐν γὰρ τῇ μιᾷ οὐκ ἀθῷος ἔσῃ. Ne alliges bis peccatum, in vno enim non innocens eris. Continuatio peccatorum ac multiplicatio in Scriptura dicitur eſſe quædam colligatio, vinculorúmque connexio. Eſaias ca.5.d.18, Væ trahentibus iniquitatem in funibus vanitatis, & tanquam vinculis plauſtri peccatum.
9 In precatione tua, &c. μὴ ὀλιγοψυχήσῃς ἐν τῇ προσευχῇ σου, καὶ ἐλεημοσύνην ποιῆσαι μὴ παρίδῃς. Ne puſillo animo ſis in precatione tua, nec eleemoſynam facere negligas. Coniungit hoc loco opera miſericordiæ cum precatione, propterea quòd fide excitamur ad preces, in quibus eum guſtum ac ſenſum de bonitate & gratia Dei percipimus, quo ad bene merendum de proximo incitamur. Magnitudinem autem animi vult adhiberi ad precandum, ne de promiſſionibus Dei dubitemus, ac deſperemus: ſed ſummam ſpem ac fiduciam concipiamus, etiam ſi omnia quæ videmus ac ſentimus, aliud portendere videantur. 11 Ne dicas, Deus ſummus, &c. μὴ εἴπῃς, τῷ πλήθει τῶν δώρων μου ἐπόψεται, καὶ ἐν τῷ προσενέγκαι με θεῷ ὑψίστῳ προσδέξεται. Ne dicas, Deus inſpiciet multitudinem donorum meorum, ac quum obtulero Deo altiſſimo, ſuſcipiet. Hæc eſt impunitatis ſpes ac fiducia impiorum, in magnificentia ſacrificiorum ac munerum conſtituta, quibus Deum quaſi improbum quendam fœneratorem obligare volunt: ſed eorum ſacrificia Deo ſunt abominabilia.
12 Ne derideas hominem, &c. μὴ καταγέλα ἄνθρωπον ὄντα ἐν πικρίᾳ ψυχῆς αὐτοῦ, ἔστι γὰρ ὁ ταπεινῶν καὶ ὁ ἀνυψῶν. Ne irrideas hominem in amaritudine animæ ſuæ: eſt enim qui humiliat, & qui exaltat. Hoc vult ſignificare ſummam eſſe rerum viciſſitudinem ac varietatem in manu Dei poſitam, vt (quod dicebat AEſopus) ſumma faciat infima, aut contrà infima extollat. Itaque calamitas hominum miſeratione proſequenda potius eſt, quàm irriſione aut exprobratione inſectanda. Iſocrates ad Demonicum, μηδενὶ συμφορὰν ὀνειδίσῃς, κοινὴ γὰρ ἡ τύχη, καὶ τὸ μέλλον ἀόρατον. Nemini calamitatem exprobraueris: fortuna enim communis, & futurum non aſpectabile. hoc eſt, quid euenturum ſit, cuique eſt incertum ac incognitum. itaque miſeria alterius non irridenda eſt, ſed miſeranda & metuenda. 13 Ne confles mendacium, &c. μὴ ἀροτρία ψεῦδος ἐπ᾽ ἀδελφῷ σου μηδὲ ʹφίλον τὸ ὅμοιον ποίει. Ne ares mendacium aduerſus fratrem tuum, nec amico ſimile facias. Arare mendacium metaphoricè dicit pro Machinari, quemadmodum Conflare & conſuere, aut concinnare mendacium Scriptura ſæpe dicit, pro Fraudulenter ac malitioſè aliquem fallere, eúmque inſidioſè lædere ac opprimere. 14 Ne velis vti vllo mendacio, μὴ θέλε ψεύδεσθαι πᾶν ψεῦδος, Ne velis mentiri omne mendacium. hoc eſt vllum. nam continuatio eius non ad bonum, ſignificat conſuetudinem mentiendi prauā atque pernicioſam eſſe. ʹLegitur & φίλῳ.
15 Ne ſis garrulus, &c. μὴ ἀδολέσχει ἐν πλήθει πρεσβυτέρων, καὶ μὴ δευτερώσῃς λόγον ἐν τῇ προσευχῇ σου. Ne ſis verboſus [aut, loquax] in multitudine ſenum, ac ne iteres verbum in precatione tua. ἀδολεσχεῖν ſignificat nugari, garrire, ac ineptè nulla habita ratione temporis, loci, perſonarum, ea loqui quæ ad rem nihil pertinent. Ea futilis loquacitas à grauiſſimo ſenum conuentu abeſſe atque abhorrere debet: modeſtia & verecundia eſt adhibenda. 16 Labor. opus ne oderis, μὴ μισήσῃς ἐπίπονον ἐργασίαν, καὶ γεωργίαν ὑπὸ ὑψίστου ἐκτισμένην. Ne oderis laborioſū opus, & agriculturam ab Altiſſimo creatam. Diligentiam laborémque commēdat vnicuique in ſua vocatione, vt ordinationi Diuinæ pareatur: quæ eſt vt quiſque in ſudore vultus panem ſuum comedat: quam qui non obſeruant, laborémque defugiunt ignauiā ſectantes, à diuo Paulo 1. Theſſ.5.c.14, ἄτακτοι inordinati ac diſſoluti appellantur. Agriculturam autem nominatim cōmendat, propterea quòd habet Dei expreſſam authoritatem declaratam, & in paradiſo in qua primus homo fuit poſitus vt hortum coleret, & poſtea quum fuit eiectus, cui mandauit vt terram peccato maledictam cum ſudore laboraret. 17 In numerum ſceleratorum, &c. μὴ προσλογίζου σεαυτὸν ἐν πλήθει ἁμαρτωλῶν· μνήσθητι ὅτι ὀργὴ οὐ χρονιεῖ. Ne computes te in multitudine peccatorum: memento iram non tardaturam. hoc eſt non diu abfuturam.
19 Animum tuum admodum ſummitte, &c. ταπείνωσον σφόδρα τὴν ψυχήν σου, ὅτι ἐκδίκησις ἀσεβοῦς πῦρ καὶ σκώληξ. Humilia vehementer animum tuum, quoniam vindicta [hoc eſt pœna] impii ignis ac vermis. 20 Ne permutes amicum, &c. μὴ ἀλλάξῃς φίλον ἕνεκεν διαφόρου, μηδὲ ἀδελφὸν γνήσιον ἐν χρυσίῳ ὠφείρ. Ne commutes amicum cum vlla re præſtante, nec fratrem germanum [hoc eſt verum] auro Ophir. Amicus omnibus præſtantibus ac pretioſis rebus anteponendus. Eſt enim (vt inquit Cicero) optima & pulcherrima ſupellex.
21 Vxore ſapiente ac bona, &c. μὴ ἀστόχει γυναικὸς σοφῆς καὶ ἀγαθῆς, ἡ γὰρ χάρις αὐτῆς ὑπὲρ τὸ χρυσίον. Ne excidas ab vxore cordata & bona [hoc eſt, ne eam amittas] gratia enim eius ſuper aurum. id eſt auro præſtantior eſt. Duo commendat in vxore, prudentiam & bonitatem, ſiue probitatem: quæ efficiunt vt ea & ſciat, & velit cum marito, liberis, totáque familia rectè viuere. Probitas ad voluntatem ac fidem pertinet, ſapientia verò ad ingenium & induſtriam. verbum ἀστοχεῖν propriè dicitur de his qui ad ſcopum iaculantur, à quo qui aberrāt, ἀστοχεῖν: qui verò propius attingunt ac feriunt ſcopum, εὐστοχεῖν: & qui certiſſima ſunt manu ad iaculandum, εὔστοχοι dicuntur.
22 Ne malè tractes famulum, &c. μὴ κακώσῃς οἰκέτην ἐργαζόμενον ἐν ἀληθείᾳ, μηδὲ μίσθιον διδόντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ne affligas [aut, vexes] ſeruum operantem in veritate, nec mercenarium dantem animam ſuam. Hæc ſententia habet commendationem boni ſerui domino ſuo fidelem atque opportunam operam nauantis. Duo autem commendantur in eo, fidelitas & diligentia.

Pecudes ſi tibi fuerint,inſpice eas:& ſi tibi vtiles ſunt, apud te permaneant.

Sunt tibi filii?inſtitue eos, atque à prima ætate ceruicem eorũ inflecte.

Filiæ tibi ſunt? aſſerua corpus earum , nec faciem tuam oſtendas eis hilarem.

Eloca filiã,& magno opere perfunctus eris: cæterùm viro prudenti eam muneri dato.

Vxorem ex animi tui ſentẽtia nactus,ne repudies : nec verò te permittas odioſæ.

Honorato patrem toto corde tuo , & dolorum matris tuæ ne obliuiſcaris.

Memento quòd per eos natus es : & quam gratiam referes pro meritis,quæ ab illis accepiſti?

Toto animo Dominum reuerere,ac ſuſpice ſacerdotes eius.

Omnibus dilige viribus eum qui te creauit:neque miniſtros illius derelinquas.

Time Dominum , ſacerdotémque honora:& partem,ſicut mãdatum habes,eis impertias,

Primitias,donáque piacularia,brachiorum munus,ac ſanctificationis ſacrificia,primitiáſque ſacrorum.

Deinde pauperi manum tuam porrige, vt tua compleatur benedictio.

24 |Pecora tibi ſunt? attende illis:& ſi ſunt vtilia,perſeuerent apud te. Deut.25.a.4

25 Filii tibi ſunt? erudi illos , & curua illos à pueritia illorum.

26 Filiæ tibi ſunt? ſerua corpus illarũ, & non oſtendas hilarem faciem tuã ad illas.

27 Trade filiam, & grande opus feceris: & homini ſenſato da illam.

28 Mulier ſi eſt tibi ſecundum animã tuam, non proiicias illam: & odibili non credas te in toto corde tuo.

29 |Honora patrem tuum,& gemitus matris tuæ ne obliuiſcaris. Supra 3.b.9

30 |Memento quoniam niſi per illos natus nõ fuiſſes:& retribue illis,quomodo & illi tibi. Tob.4.a.3

31 In tota anima tua time Dominũ, & ſacerdotes illius ſanctifica. D

32 In omni virtute tua dilige eum qui te fecit: & |miniſtros eius ne derelinquas. Deut.12.c.?

33 Honora Deum ex tota anima tua, & honorifica ſacerdotes, & propurga te cum brachiis.

34 Da illis partem,ſicut |mandatũ eſt tibi, primitiarũ & purgationis: & de negligentia tua purga te cum paucis. Leuit.2.a.3 num.18.b.15

35 Datum brachiorum tuorum & ſacrificium ſanctificationis offeres Domino,& initia ſanctorum:

36 Et pauperi porrige manũ tuã,vt pficiatur ꝓpitiatio,& benedictio tua.

24 Pecudes ſi tibi fuerint,&c. κτήνη σοί ἐστι; ἐπισκέπτου αὐτά· καὶ εἰ ἔστι σοι χρήσιμα, ἐμμενέτω σοι. Sunt tibi pecora? inſpice ea: & ſi ſunt tibi vtilia,maneant tibi. Hæc ſententia inſtituit œconomiam,in primiſque rem pecuariam. Quemadmodum Solomon, Faciem pecoris tui accuratè cognoſce, & cor tuum ad greges apponito. Prouerb. 27.d.23. Vult autem dominum pecuariũ eam curam ac diligentiam adhibere, vt pecus ſuum ſæpe inſpiciat.Nam oculus domini equum impinguat. 25 Sunt tibi filii?inſtitue eos,&c. τέκνα σοί ἐστι; παίδευσον αὐτά, καὶ κάμψον ἐκ νεότητος τὸν τράχηλον αὐτῶν.Sunt tibi filii?erudi eos,atque incurua à iuuẽtute collum eorum.hoc eſt, doma eos ac ſubiice.Ita etiã Paulus,Tit.1.b.6,non vult τέκνα ἀνυπότακτα liberos inobedientes parentibus:ſed ab illis in omni ſancta Domini diſciplina inſtitui ac contineri.vult autem inſtitutionem in prima & tenera ætate adhiberi, quoniam tum ſunt magis tractabiles, &(ſicut rami adhuc teneri)magis flexibiles ad ſuſcipiendam diſciplinam. 26 Filiæ tibi ſunt?aſſerua,&c. θυγατέρες σοί εἰσι; πρόσεχε τῷ σώματι αὐτῶν, καὶ μὴ ἱλαρώσῃς πρὸς αὐτὰς τὸ πρόσωπόν σου. Filiæ tibi ſunt?attende corpori earum , nec faciem tuam hilarem eis oſtendas. Quoniam ille ſexus eſt leuior atque laſciuior,vult à patre eã adhiberi ſeueritatem ac grauitatem,qua filiæ in omni modeſtia,pudore,ac verecundia contineãtur. Pudor,ac pudicitia à pudore appellata,maximam in eo ſexu & ætate commendationem habet. 27 Eloca filiam,& magno opere,&c. ἔκδου θυγατέρα, καὶ ἔργον μέγα τετελεκὼς ἔσῃ, καὶ ἀνδρὶ συνετῷ δώρησαι αὐτήν. Eloca filiam,& magnum opus peregeris:[aut,perfeceris]& viro prudenti da illam. δωρεῖσθαι ſignificat donum ac munus dare alicui,quod verbum in collocatione filiæ nõ malè conuenit.eſt enim puella optimis prædita moribus præſtantiſſimum donum,quod viro alicui offerri poſſit:in quo liberalis & non auara coniugiorum ratio declaratur.Huc pertinet reſponſio Themiſtoclis, qui quum interrogatus eſſet à quodam, cuinam ex duobus ſuam filiam daret , improbóne diuiti , an pauperi bono ac prudenti viro:Malo,inquit,virum qui pecunia egeat,quàm pecuniam quæ viro.

28 Vxorem ex animi tui ſententia,&c. γυνή σοί ἐστι κατὰ ψυχήν; μὴ ἐκβάλῃς αὐτήν· μισουμένῃ δὲ μὴ ἐμπιστεύσῃς σεαυτόν. Vxor tibi eſt ſecundum animam tuam?ne eiicias[aut,expellas]eam:odioſæ verò ne te tradideris.aut,commiſeris. Bona vxor quæ commodis eſt moribus & grata, eſt diligenda ac retinenda:quæ verò odioſa eſt,moribúſque importuna,ad ſocietatẽ vitæ adiungenda non eſt.Sunt enim cõtraria Repudiare amabilem vxorem,& Moleſtam odioſámque aſciſcere. 29 Honorato patrem toto,&c. ἐν ὅλῃ καρδίᾳ δόξασον τὸν πατέρα σου, καὶ ὠδῖνας μητρὸς μὴ ἐπιλάθῃς. Quemadmodum monuit patres de officio in liberos,ita hos admonet de pietate atque obſeruantia quam parẽtibus præſtare debent.Proponit autem ad memoriam perpetuam dolores matris, quos ea & ante partum,& in partu, & poſtea in ipſa educatione perpeſſa eſt.Ingrati atque impii ſunt liberi,qui omni obſeruantia,cultu,honore,memoriam tantarum moleſtiarum non declarant.

30 Memento quòd per eos natus es, &c. μνήσθητι ὅτι δι' αὐτῶν ἐγεννήθης, καὶ τί ἀνταποδώσεις αὐτοῖς καθὼς αὐτοί σοι. Memento quòd per illos natus es,& quid illis reddes[aut rependes]ſicut illi tibi?hoc eſt,quibus officiis ac ſtudiis poſſis reſpondere illorum erga te beneficiis?Nemo enim gratiam parentibus referre poteſt,per quos & hanc lucem,& alia maxima innumerabiliáque beneficia accepimus.

31 Toto animo Dominum reuerere,&c. ἐν ὅλῃ ψυχῇ εὐλαβοῦ τὸν κύριον, καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοῦ θαύμαζε. Toto animo time Dominum,ac ſacerdotes eius admirare.hoc eſt, in pretio ac honore habeas,& magni facias.Honorẽ ſacerdotum miniſtrorúmque Dei cum ipſius Dei timore reuerentiáque coniungit:eíſque omnia tribui vult quæ ad neceſſitatem & dignitatem pertinent.Reſpicit autem conſuetudinem eius ætatis,ſed præceptum exemplúmque ad rationem officii ac pietatis perpetuam accommodandum eſt. Paulus 1.Timo.5.c.17, Qui bene præſunt preſbyteri,duplici honore digni habeantur:in primiſque qui laborant in verbo & doctrina.

33 Time Dominum,ſacerdotémque,&c. φοβοῦ τὸν κύριον, καὶ δόξασον ἱερέα, καὶ δὸς τὴν μερίδα αὐτῷ, καθὼς ἐντέταλταί σοι. Time Dominũ, & honora Sacerdotem,ac da ei portionem,ſicut mandatum eſt tibi.Reſpicit ad ritum atque officium à Domino tum mandatum: vt Leuitæ Sacerdotes ex ſacrificiis alerentur, ac publico ſumptu nutrirentur. Paulus hoc exemplum ad miniſtros Noui teſtamenti accommodat. An neſcitis quòd hi qui ſacra adminiſtrant,ex ſacro edunt?qui altari adſiſtunt,vnà cum altari partem accipiunt? 1.Corinth.9.b.13.

35 Primitias,donáque piacularia,&c. ἀπαρχήν, καὶ περὶ πλημμελείας, καὶ δόσιν βραχιόνων, καὶ θυσίαν ἁγιασμοῦ, καὶ ἀπαρχὴν ἁγίων. Primitias,& pro delicto,& donum brachiorum, & ſacrificium ſanctificationis,& primitias ſanctorum.Donum brachiorum vocat armum dextrum,qui vnà cum cæteris animalium certis partibus dabatur ſacerdotibus: quemadmodum primitias nominat cùm primogenita animalium, tum etiam primos fructus benedictione Domini perceptos. 36 Deinde pauperi manum tuam porrige,&c. καὶ πτωχῷ ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου, ἵνα τελειωθῇ ἡ εὐλογία σου. Et pauperi extende manum tuam,vt perficiatur[aut,expleatur]benedictio tua.Primus beneficiorum noſtrorum delectus habetur in Sacerdotibus ac miniſtris Eccleſiæ, quorum ſummis in nos officiis hanc gratiam qualemcũque referre debemus.Secundus adhibetur in pauperibus, quorum etſi nulla extent erga nos merita, eos tamen Dominus non vult à nobis negligi , ſed beneficentia noſtra ſuſtentari.Hic enim vberrimus eſt fructus diuitiarum:atque(vt ait hic Sapiens) tum demum expletur benedictio, quum beneficia noſtra in pauperes conferimus. iuxta illud quod Paulus 2. Corinthiorum cap.9.c.9, adducit, Diſperſit,dedit pauperibus:iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi.

Tob.1.d.21. [Gratia datus in conſpectu omnis viuentis, & mortuo non prohibeas gratiam.

37 ″Gratioſa eſt apud omnes viuos munificentia, ac ne à mortuis quidem prohibenda.

Rom.12.c.15. [Non deſis plorantibus in conſolatione, & cum lugentibus ambula.

38 ″Ne deſis lamentantibus *conſolando*, ac cum lugentibus lugeas.

Math.25.d.36. Non te pigeat [viſitare infirmum: ex his enim in dilectione firmaberis.

39 ″Ne te pigeat inuiſere ægrotũ: nam ex huiuſmodi officiis charus eris.

In omnibus operibus tuis memorare nouiſſima tua, & in æternum nõ peccabis.

40 ″In omnibus quæ dices, quæ ve facies, memento extremorum tuorum, & in æternum non peccabis.

Cap. VIII.

Math.5.d.25. NOn litiges cum homine potẽte, ne fortè ĩcidas in manꝰ illiꝰ.

1 N″E cõcertes cũ homine præpotente, ne in manus eiꝰ incidas.

Infrà 31.a.6. [Non contendas cum viro locuplete: ne fortè contra te conſtituat litẽ tibi.

2 ″Cum homine opulento ne cõtendas, ne ſe ex aduerſo librans, pondus tuum eleuet.

[Multos enim perdidit aurum & argentum, & vſque ad cor Regum extendit, & conuertit.

3 ″Aurum enim multos perdidit, ac corda Regum peruertit.

Nõ litiges cum homine linguato, & non ſtrues in ignem illius ligna.

4 ″Ne depugnes cum homine linguace, neque in ignem eius ligna congeras.

2.Corint.2.b.6. galat.6.a.1. Non cõmunices homini indocto, ne malè de progenie tua loquatur.

5 ″Ne colludas cũ imperito, ne maiores tui ignominia afficiãtur.

[Ne deſpicias hominem auertentẽ ſe à peccato, neq; improperes ei: memẽto quoniam omnes in correptione ſumus.

6 ″Homini à peccato recedenti probrum ne obiicias: ſed memento nos eſſe omnes in crimine.

Leuit.19.g.32. B [Ne ſpernas hominem in ſua ſenectute: etenim ex nobis ſeneſcunt.

7 ″Ne vituperes hominem in ipſius ſenectute: nam ex nobis ſunt qui conſeneſcunt.

Noli de mortuo inimico tuo gaudere: ſciens quoniã omnes morimur, & in gaudium volumus venire.

8 ″Ne inſultes mortuo inimiciſſimo tuo: ſed memento, omnibus moriendum eſſe.

37 Gratioſa eſt apud omnes,&c. χάρις δόματος ἔναντι παντὸς ζῶντος, καὶ ἐπὶ νεκρῷ μὴ ἀποκωλύσῃς χάριν. Gratia doni [hoc eſt beneficii dati] coram omni viuente, ac ne in mortuo prohibueris gratiam. Ex omnibus virtutibus nullæ ſunt gratiores ac iucundiores hominibus quàm δι' ἐργιλικαὶ, καὶ εὐποιητικαὶ, quæ de indigentibus bene merentur. quemadmodũ dicit Cicero, Nihil eſt tã populare quàm bonitas. Itaque liberales beneficique homines maximam hominum gratiam beneuolentiámque ſibi conciliant. Quod autem dicit, gratiam in mortuis prohibendam non eſſe: hoc vult ſignificare, iura & officia pietatis ac humanitatis defunctis hac vita præſtãda eſſe aut in illis ſepeliendis, aut in propinquis ac poſteris eorum conſolandis atque adiuuandis. 38 Ne deſis lamentãtibus,&c. μὴ ὑστέρει ἀπὸ κλαιόντων, καὶ μετὰ πενθούντων πένθησον. Ne deſis flentibus, [aut, plorantibus] ac luge cum lugentibus. Communicatio doloris & quædam moleſtiæ ſocietas in mœrori bus, luctu, ac cæteris acerbitatibus vitæ, magnam conſolationem affert: quum æquè nos dolemus, atque illi qui in luctu mœroréque verſantur. Sunt autem lachrymæ, humanitatis ac charitatis noſtræ indices atque teſtes. Itaque illud Paulinũ etiam præceptũ eſt, ad Romanos 12.c.15, vt gaudeamus cum gaudentibus, & cum plorantibus ploremus. Nam conſolatio, hoc eſt mœroris alleuatio, non ſolùm in ipſa oratione ineſt, ſed etiam doloris communicatione. 39 Ne te pigeat inuiſere,&c. μὴ ὄκνει ἐπισκέπτεσθαι ἄρρωστον· ἐκ γὰρ τῶν τοιούτων ἀγαπηθήσῃ. Ne pigreris ægrotũ inuiſere: nam ex huiuſmodi diligeris. aut, amaberis. Oſtendit ſuauiſſimũ humanitatis, miſericordiæ, & charitatis fructum, qui eſt vt & apud Deum & apud homines ſummam gratiam beneuolentiámque ineamus. habent enim hæc officia & ſolatia afflictis hominibus debita & opportuna, maximam commendationem. 40 In omnibus quæ dices,&c. ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις μιμνήσκου τὰ ἔσχατά σου, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα οὐχ ἁμαρτήσεις. In omnibus ſermonibus tuis memor ſis nouiſſimorum tuorum, & in ſeculum nõ peccabis.

IN CAPVT VIII.

1 Ne concertes cum,&c. μὴ διαμάχου μετὰ ἀνθρώπου δυνάστου, μήποτε ἐμπέσῃς εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ. Ne dimices [aut, contendas] cum homine potente, ne fortè incidas in manus eius. Proponit Sapiens certa genera hominũ, potentũ, diuitũ, loquaciũ, & maledicorũ, quos dicit non eſſe irritandos, & ad pugnam prouocandos. Cum nemine quidem acerba concertatio eſt ſuſcipienda, ſed modeſtia atque æquitas declarãda omnibus: tamen non vulgaris eſt prudentiæ, eorum inimicitias ac contentiones euitare, à quibus vinci atque opprimi cum maxima temeritatis reprehenſione poſſumus. 2 Cum homine opulento,&c. μὴ ἔριζε μετὰ ἀνθρώπου πλουσίου, μήποτε ἀντιστήσῃ τὴν ὁλκήν σου. Ne contendas cum homine diuite: ne fortè attrahat contra pondus tuum. id eſt, in ipſa contentione præualeat, ac te ſuperet. Sumpta ſimilitudo eſt à bilance, in qua altera pars oppoſita atque librata, ſua grauitate vincit, trahítque leuiorem: ita etiam accidit in aduerſariis partibus, quarũ vna opibus infirmior eſt ac imparatior, altera potentior: vt ea quæ plus poteſt, omnia ad ſe inclinet atque pertrahat. Quãuis enim tu meliorem cauſam habeas, tamen in diſpari perſonarum conditione ac contentione plus momenti ac ponderis habere ſolent opes, quàm veritas & æquitas. 3 Aurum enim multos perd. πολλοὺς γὰρ ἀπώλεσε τὸ χρυσίον, καὶ καρδίας βασιλέων ἐξέκλινε. Multos enim aurum perdidit, ac corda Regum inclinauit. aut, declinare fecit. Retinet bilancis ſimilitudinem, ac oſtendit diuitias & opes in huiuſmodi contentionibus ac diſceptationibus plus valere quàm iuſtitiam & æquitatem: itaque vidẽdum eſſe, ne temerè eum ſuſcipias aduerſarium, qui non tam cauſa quàm pecunia ſuperior futurus ſit. 4 Ne depugnes cum homine,&c. μὴ διαμάχου μετὰ ἀνθρώπου γλωσσώδους, καὶ μὴ ἐπιστοιβάσῃς ἐπὶ τὸ πῦρ αὐτοῦ ξύλα. Ne contendas [aut, rixeris] cum homine linguace, [ſiue loquace] nec confercias ligna in ignem eius. Homini maledico atque obtrectatori non debemus dare materiam iniqui contumelioſique ſermonis: habet enim in lingua ignem, quem noſtra cõtentione excitare, aut exardeſcẽtem inflammare non debemus. Hoc enim eſt ligna igni ſuggerere, aut oleum infundere, vt magis exardeſcat. Flamma maledicæ linguæ ſilentio magis quàm iurgio conſopienda eſt. 5 Ne colludas cum imperito, &c. μὴ προσπαῖζε ἀπαιδεύτῳ, ἵνα μὴ ἀτιμάζωνται οἱ πρόγονοί σου. Ne ludas cum indocto, ne ignominia notentur maiores tui. Non vult nos accommodari ac conformari ad mores ſtudiáque hominis imperiti, nulláque bona & ſancta diſciplina inſtituti. nam quemadmodum filius ſapiens eſt gloria patris, ſic ſtultus eſt eiuſdem ignominia. Sed hoc loco filiorum colluſio ac conſenſio cum imperitis atque ſtultis latius demanat ad dedecus non patrum ſolùm, verùm etiam maiorum, ad quos poſterorũ vel gloria, vel infamia pertinet. Diſciplina enim inſtitutióque parentum & maiorum plerunque ſolet in liberis ac poſteris fructum ſuum oſtendere: atque homines ex liberorum moribus de ſapientia patrum in bonam & malam partem iudicare. 6 Homini à peccato recedenti,&c. μὴ ὀνείδιζε ἄνθρωπον ἀποστρέφοντα ἀπὸ ἁμαρτίας· μνήσθητι ὅτι πάντες ἐσμὲν ἐν ἐπιτιμίοις. Ne exprobres homini auertẽti ſe à peccato: memẽto quòd omnes ſumus in increpationibus. aut, reprehenſionibus. id eſt obnoxii criminibus. Nam (vt inquit Horatius poeta) Nemo ſine crimine viuit: ac beatus eſt ille qui minimis vrgetur. Illud quod Chriſtus Dominus Phariſæis mulierẽ adulterã accuſantibus dixit, ὁ ἀναμάρτητος, qui ex vobis eſt ſine peccato, primus iaciat in eam lapidem, Iohan.8.a.7, debet nos conditionis noſtræ admonere, atque in timore continere: ne in aliorum delictis reprehendẽdis exprobrandiſque acerbiores ſimus, quàm aut charitas, aut communis hominum infirmitas poſtulare videatur. Paul. Galat.6.a.1, Fratres ſiquis homo præoccupatus fuerit in delicto, vos qui eſtis ſpirituales, confirmate hominem huiuſmodi in ſpiritu manſuetudinis: conſiderans teipſum, ne tu quoque tenteris. 7 Ne vituperes hominẽ in ipſius,&c. μὴ ἀτιμάσῃς ἄνθρωπον ἐν γήρᾳ αὐτοῦ· καὶ γὰρ ἐξ ἡμῶν γηράσκουσι. Ne ſpernas [aut ad verbũ, inhonores] hominẽ in ſenectute eius: ex nobis enim ſeneſcunt. Naturalis homini ſenectus eſt. quod autem eſt ſecundum naturam, nemini eſt obiiciendum aut exprobrandum: niſi id vituperare velis quod tibi poteſt accidere. Cõmunis vitæ conditio & natura nemini exprobranda eſt, nec in contemptum adducenda. 8 Ne inſultes mortuo inimiciſſ.&c. μὴ ἐπίχαιρε ἐπὶ νεκρῷ τῷ ἐχθροτάτῳ σου· μνήσθητι ὅτι πάντες τελευτῶμεν. Ne gaudeas in mortuo inimiciſſimo tuo: memento quòd omnes morimur. Mors enim omnibus communis eſt, quare ea ne in inimicis quidem noſtris lætitia eſt proſequenda. quo enim omnibus ſemel eſt defungendum, in eo efferri lætitia, etiam propter inimicum, ſtultum eſt.

9 "Ne negligas quæ à ſapientibus ſunt memorata, atque eorũ ſcitè ac commodè dicta meditare.

10 "Ab illis enim diſciplinam diſces, & eam gratiam qua principibus facilè inſeruias.

11 "A ſermonibus ſenum ne deerres: nam ipſi à principibus ſuis dicerunt.

12 "Itaq; ſapere diſces ab eis, atq; in tẽpore opportuno reſpõdere.

13 "Ne accendas carbones ſcelerati, neque incendaris flammis ignis eius.

14 "Ne inueharis in cõtumelioſum, ne tanquam ſubſeſſor ori tuo inſidietur.

15 "Nequid mutuo dederis homini te potentiori: quòd ſi dederis, pro amiſſo habeas.

16 "Ne ſpondeas quid maius quàm facultas tua patiatur: quòd ſi feceris, quaſi ſis perſoluturus, ita curam ſuſcipe

17 "Ne litiges cum iudice: nam iudicium ex ſententia illius fiet.

18 "Ne iter facias cum homine audace, ne ingraueſcat aduerſum te: nã ipſe faciet quod ſibi libuerit, & tu cũ ſtultitia eius peribis.

19 "Ne committas pugnam cum iracundo, nec deſertum cum eo perambules: quoniam pro nihilo ſanguinem ducit, & vbi nihil eſt opis, proſternet te.

20 "Ne conſiliũ ineas cũ ſtulto, neq; enim dicta cõtinere poterit.

9 |Ne deſpicias narrationem preſbyterorum ſapientum, & in prouerbiis eorum conuerſare. Supra 6.d.34

10 Ab ipſis enim diſces ſapientiam & doctrinam intellectus, & ſeruire magnatis ſine querela.

11 Non te prætereat narratio ſeniorum: ipſi enim didicerunt à patribus ſuis.

12 Quoniã ab ipſis diſces intellectũ, & in tẽpore neceſſitatis dare reſpõſum.

13 Non incẽdas carbones peccatorũ arguens eos, & ne incendaris flãma ignis peccatorum illorum. C

14 Ne cõtra faciem ſtes contumelioſi, ne ſedeat quaſi inſidiator ori tuo.

15 |Noli fœnerari homini fortiori te: quòd ſi fœneraueris, quaſi perditum habe. Infra 29.a.4

16 Non ſpõdeas ſuper virtutem tuã: quòd ſi ſpoponderis, quaſi reſtituens cogita.

17 Non iudices contra iudicem: quoniã ſecundũ quod iuſtum eſt, iudicat.

18 |Cũ audace non eas in via, ne fortè grauet mala ſua i te: ipſe enim ſecũdum voluntatẽ ſuã vadit, & ſimul cum ſtultitia illius peries. Gene.4.b.8

19 |Cum iracũdo non facias rixam, & cum audace non eas in deſertũ: quoniam quaſi nihil eſt ante illum ſanguis: & vbi nõ eſt adiutoriũ, elidet te. Prouerb.22.d.24 D

20 Cũ fatuis cõſiliũ nõ habeas: nõ enĩ poterũt diligere, niſi quæ eis placẽt.

9 Ne negligas quæ à ſapientibus ſunt, &c. μὴ παρίδῃς διήγημα σοφῶν, καὶ ἐν ταῖς παροιμίαις αὐτῶν ἀναστρέφου. Ne negligas narrationem ſapientum, & in eorum parœmiis [hoc eſt, ſentẽtiis] verſare. Quæ ſunt aut commodè narrata à prudentibus viris, aut ſcitè dicta, ea vult in mente ac cogitatione noſtra verſari. Eorũm autem duo ſunt genera: quorum vnum continuatam rerum bonarum cõmemorationem cõtinet: alterum ſententias certas de ratione vitæ ac moribus hominum officiiſque breuiter pronuntiatas, quæ Græcè ἀποφθέγματα καὶ παροιμίαι appellantur. 10 Ab illis enim diſciplinã, &c. ὅτι παρ' αὐτῶν μαθήσῃ παιδείαν, καὶ λειτουργῆσαι μεγιστᾶσιν ἀμέμπτως. Quoniã ab illis diſces diſciplinam, & miniſtrare proceribus facilè. aut, dextrè. Inter cæteros fructus magnos & multos qui ex doctrina ſapiẽtum percipiuntur, iſte eſt maximus, vt quis in rep. aut in aula principis operam gratam præſtare poſſit, & cum ſumma gratia eorum qui plurimum poſſunt, negotia commiſſa prudẽter ac fideliter adminiſtrare. Eſt enim principis offenſio facilis, & periculoſa rerum adminiſtratio. Antiſthenes interfectus eſt ab Alexandro, oblitus eorum præceptorum ac conſiliorum quæ dederat ei Ariſtoteles, ne Rege familiarius vteretur. Itaque à Solomone certa præcepta & admonita ſunt tradita, quibus & Regis offenſio vitanda ſit, & eiuſdem gratia ac beneuolentia concilianda aut retinenda. 11 A ſermonibus ſenũ ne deerres, &c. μὴ ἀστόχει διηγήματος γερόντων, καὶ γὰρ αὐτοὶ ἔμαθον παρὰ τῶν πατέρων αὐτῶν. Ne diſcedas [aut, aberres] à narratione ſenũ [ſiue, excidat tibi narratio ſenũ] nam ipſi à patribus ſuis acceperunt. aut, didicerũt. Significat modũ ordinẽq; percipiendæ ſalutaris diſciplinæ per manus traditæ atque tradendæ: vt liberi eam diſcant à patribus, iuuenes à ſenibus: quemadmodum illi à ſuperioribus ætate acceperunt. Hæc autem doctrinæ ac diſciplinæ continuatio in Scriptura ſæpe nobis demonſtratur. Pſal. 44.a.1. Deus, auribus noſtris audiuimus, patres noſtri annuntiauerunt nobis. 12 Itaque ſapere diſces, &c. ὅτι παρ' αὐτῶν μαθήσῃ σύνεσιν, καὶ ἐν καιρῷ χρείας δοῦναι ἀπόκρισιν. Quoniã ab illis diſces intelligẽtiam, & in tempore neceſſitatis [aut, quum tempus poſtulabit] dare reſpõſionem. Prudentia commoditáſque orationis qua pro loco, & tempore, ac dignitate perſonarum rerumque ſciamus aptè & loqui, & reſpondere, huiuſmodi eſt fructus, qui (vt inquit Iſocrates) oſtendit quantum interſit inter bene & malè inſtitutum.

"Legitur & ἐν πυρὶ φλογὸς in igne flamæ.

13 Ne accẽdas carbones ſceler. &c. μὴ ἔκκαιε ἄνθρακας ἁμαρτωλοῦ, μὴ ἐμπυρισθῇς ἐν φλογὶ πυρὸς αὐτοῦ. Ne inflammes carbones peccatoris, ne conflagres flammis ignis eius. Hæc ſententia docet qua moderatione in improbos vti debemus, ne malitia improbitatéque eorum vehementius commoti, in eam iracundiæ intemperantiam delabamut, vt & illorum inſaniam noſtra acerbitate inflammemus, & nos ipſi obliti manſuetudinis noſtræ, in aliquam eorum ſimilitudinem deducamur: aut illius furore excitato quaſi quodam incendio conflagremus, ac pereamus. Eadem ſimilitudine eſt vſus, quum moneret hominem linguacem prouocandum non eſſe. 14 Ne inueharis in contumel. &c. μὴ ἐξαναστῇς ἀπὸ προσώπου ὑβριστοῦ, ἵνα μὴ ἐγκαθίσῃ ὡς ἔνεδρον τῷ στόματί σου. Ne exurgas à facie cõtumelioſi, [hoc eſt, ne acerbius inciteris aduerſus eum] ne inſideat tanquam inſidiæ ori tuo. Eandem temperantiam ac moderationem præcipit adhibendam in petulante homine, in quem vehementius inuehi, inſectarique acerbius non oportet: niſi velimus illius petulantiam in nos ipſos ita conuertere, vt noſtra omnia dicta inſidioſè obſeruet. certare cum hoc hominum genere maledictis ac conuitiis, non eſt vtile nec honeſtum.

15 Nequid mutuo dederis, &c. μὴ δανείσῃς ἀνθρώπῳ ἰσχυροτέρῳ σου, ἐὰν δανείσῃς, ὡς ἀπολωλεκὼς γίνου. Ne fœnereris [aut mutuum des] homini fortiori te: quòd ſi mutuum dederis, quaſi qui perdidit, eſto. Qui ſunt potentiores, ſiquid ipſis datum eſt mutuo ab infirmioribus, exiſtimant ſibi deberi, tanta eſt eorum arrogantia: itaque pecunia melius quã apud illos collocanda eſt. 16 Ne ſpond. quid maius, &c. μὴ ἐγγυήσῃ ὑπὲρ δύναμίν σου, καὶ ἐὰν ἐγγυήσῃ, ὡς ἀποτίσων φρόντισον. Ne ſpondeas ſupra facultatem tuam: quòd ſi ſpoponderis, vt ſoluturus cogita. aut, cura. Significat fidem, velit nolit, præſtandam eſſe ei qui pro altero eam obſtrinxit. Hæc autem admonitio à Solomone in prouerbiis ſæpe repetitur. 17 Ne litiges cum iudice, &c. μὴ δικάζου μετὰ κριτοῦ, κατὰ γὰρ τὴν δόξαν αὐτοῦ κρινοῦσιν αὐτῷ. Ne litiges contra iudicẽ: nam ſecundum opinionem ipſius iudicabunt eum. His ſententiis ſemper admonemur, vt videamus cum quibus, aut contra quos nobis agendum ſit, ne cum eo contendamus apud eos qui quũ eiuſdem ſint ordinis, gratiam illius nobis aduerſariam experiamur: talia enim hominum iudicia maximopere ſuſpecta eſſe debent. Quod Græcè dictum eſt Secundum opinionem eius iudicabunt, Latinè etiã dicitur, Secundum aliquem iudicare, aut ſententiam pronuntiare, aut iudicium fieri. 18 Ne iter facias, &c. μετὰ τολμηροῦ μὴ πορεύου ἐν ὁδῷ, ἵνα μὴ βαρύνηται κατὰ σοῦ· αὐτὸς γὰρ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιήσει, καὶ τῇ ἀφροσύνῃ αὐτοῦ συναπολῇ. Cum audace [aut temerario] ne eas in via, ne ingraueſcat [hoc eſt, inualeſcat] aduerſum te: ipſe enim ſecundum voluntatem ſuam faciet, & cum inſipientia eius interibis. Sententia eſt valde vtilis, fugiendam eſſe ſocietatem hominis temerarii ac confidentis, apud quem nullus rationi locus eſt. Nam cum huiuſmodi homine qui pro ſua libidine omnia vult agere, nihil commercii ac negotii habere poſſimus ſine maximo noſtro aut damno, aut periculo: vt ſiquid factum temerè fuerit, nobis pœna temeritatis illius luẽda ſit. audacia enim temeritati ſemper, non prudẽtiæ coniũcta eſt. 19 Ne committas pugnã, &c. μετὰ θυμώδους μὴ ποιήσῃς μάχην, καὶ μὴ πορεύου μετ' αὐτοῦ τὴν ἔρημον. Cũ iracundo ne feceris pugnam, neque cum eo deſertum tranſeas. Iracundo improbóq; homini nihil deeſt præter occaſionem: occaſio autem maxima tum ei datur, quum irritatur ab eo qui ſolus atq; deſtitutus eſt: itaque iracundiã eius in deſerto, hoc eſt in ſolitudine ac deſtitutione fugiendã eſſe dicit. 20 Ne conſil. ineas, &c. μετὰ μωροῦ μὴ συμβουλεύου· οὐ γὰρ δυνήσεται λόγον στέξαι. Ne cõſultes [aut, conſilium capias] cum ſtulto: neque enim ſermonem cõtinere [aut, celare] poterit. Stultus enim neque conſilium dare poteſt, nec continere: eſt enim leuis ac futilis, plenúſque rimarũ (vt inquit ille) hac & illac perfluit: itaque conſilium quod ſecretum eſſe debet, cum illo communicandum non eſt.

Supra 6.d.9

Corā extraneo ne facias cōſilium, neſcis enim quid pariet. 21

Non omni homini cor tuum manifeſtes: ne fortè inferat tibi gratiam falſā, & cōuitietur tibi. 22

Cap. IX.

NOn zeles mulierem ſinus tui, ne oſtendat ſuper te malitiam doctrinæ nequam. 1

Non des mulieri poteſtatē animæ tuæ, ne ingrediatur in virtute tua, & confundaris. 2

C

Ne reſpicias mulierem multiuolā, ne fortè incidas in laqueos illius. 3

Cum ſaltatrice ne aſſiduus ſis: nec audias illam: ne fortè pereas in efficacia illius. 4

Infra 19.a.4 — Gene.6.a.2

Virginem ne conſpicias, ne fortè ſcādalizeris in decore illius. 5

Prouer.5.a.3

Ne des fornicariis animā tuā in vllo, ne perdas te & hæreditatem tuā. 6

Noli circūſpicere in vicis ciuitatis, nec oberraueris in plateis illius. 7

Matth.5.d.28 — Gene.4.b.3

Auerte faciem tuam à muliere cōpta, & ne circunſpicias ſpeciem alienam. 8

B

Gene.34.a.22 — reg.11.a.2 — Iudith 10.d.17 — Prouerb. — D

Propter ſpeciē mulieris multi perierunt, & ex hoc cōcupiſcentia quaſi ignis exardeſcit. 9

Omnis mulier quæ eſt fornicaria, quaſi ſtercus in via conculcabitur. 10

Speciem mulieris alienæ multi admirati, reprobi facti ſūt: colloquium enim illius quaſi ignis exardeſcit. 11

Cū aliena muliere ne ſedeas ōnino, nec accūbas cum ea ſuper cubitum. 12

Et non alterceris cum illa in vino, 13

Nihil agas ſecreti cum alieno: neſcis enim quid ille pariat.

Ne aperias cor tuum cuiuis homini, ne falſam tibi gratiam referat.

Cap. IX.

VXorem quam cōplecteris, ne proſequaris zelotypia, nec eam malam artem in te doceas. Vxor.

Ne permittas animum tuum mulieri, ne ipſa ſupra vires aſcendat tuas.

Mulieri meretrici ne te des obuiam, ne fortè in laqueos eius incidas. Meretrix fugienda.

Mulierem cantatricem ne frequentes, ne fortè artibus eius capiaris.

Ne contempleris virginem, ne in ornamētis venuſtatis eius offendiculum patiaris.

Ne des ſcortis animam tuam, vt hæreditatem tuam ne perdas.

In vicis vrbis ne circūſpectes, atque in deſertis eius ne oberres.

A muliere formoſa auerte oculos, nec contempleris pulchritudinem alienam.

Pulchritudo enim multos adduxit in errorē, ex eáque amor in modum ignis exardeſcit.

Cum muliere maritata ne ſedeas omnino.

Neque cum ea compotandi gratia committas ſymbolum,

IN CAPVT IX.

1 Vxorē quam complecteris, &c. μὴ ζήλου γυναῖκα τοῦ κόλπου σου, μηδὲ διδάξῃς ἐπὶ σεαυτὸν παιδείαν πονηράν. Ne æmuleris vxorem ſinus tui, neque doceas in teipſum artem malam. ζῆλος æmulatio Latinè dupliciter dicitur, tum in laude, tum vitio: nam & virtutis imitatio æmulatio dicitur, & affectio vitioſa ac cum ægritudine coniuncta, quæ riualitati proxima eſt: qua maritus aut vxor dolet in coniugio alterum eo frui, quod ipſe aut ipſa maximopere adamat. Zelotypia à Græcis appellatur affectio huiuſmodi vitioſa, quæ plerunque ex incommodis ſuſpicionibus naſcitur. Eſt autem ad exemplum alteri coniugi proponendum, labefactandúmque coniugium pernicioſa.

2 Ne permittas animum tuum mulieri, &c. μὴ δῷς γυναικὶ τὴν ψυχήν σου, ἐπιβῆναι αὐτὴν ἐπὶ τὴν ἰσχύν σου. Ne des mulieri animam tuam, ne ea aſcendat ſuper vires tuas. Quædam exemplaria habent ἐπὶ ψυχὴν ſuper animum, ſed magis placet vt legat, ἐπὶ ἰσχύν σου. Præcipit autem hæc ſententia moderationem ac temperantiam in amanda coniuge: nam ſi amor viri in vxorem eſt vehementior, ita inuertit ordinem naturæ, vt mulier quæ ὕπανδρος, hoc eſt ſubiecta viro, eſſe debebat, cū ſibi ſubiiciat, atque inde exiſtat γυναικοκρατία imperium muliebre contrà ordinationem Dei occupatum. Quare beneuolentia debita quam præcipit Paulus, 1.Cor.7.a.3, vxori tribuenda eſt, non ea amoris vehementia atque impotentia, qua vir in poteſtatem eius redigatur. Notum eſt quod poetæ narrant de Hercule ſuperato à muliere Omphale.

3 Mulieri meretrici ne te, &c. μὴ ἀπάντα γυναικὶ ἑταιριζομένῃ, μήποτε ἐμπέσῃς εἰς τὰς παγίδας αὐτῆς. Ne occurras mulieri meretrici, ne fortè incidas in laqueos eius. Exemplum à Solomone, Prouer.7.b.10, propoſitum eſt, ex quo occurſus meretricis factus cuidā adoleſcenti clariſſimè oſtendit quod hic à Sapiente præcipitur, huiuſmodi meretricum conſuetudines atque omnes occaſiones vitandas eſſe.

4 Mulierem cantat. ne frequentes, &c. μετὰ ψαλλούσης μὴ ἐνδελέχιζε, μήποτε ἁλῷς ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῆς. Cū cantatrice ne aſſiduus ſis, [aut, ne aſſueſcas ei] ne fortè capiaris artificiis eius. Significat omnes voluptatum illecebras (etiam aurium) quibus homines ad aliquod flagitium deduci poſſunt, fugiendas eſſe.

5 Ne contempleris virginem, &c. παρθένον μὴ καταμάνθανε, μήποτε σκανδαλισθῇς ἐν τοῖς ἐπιτιμίοις αὐτῆς. Virginem ne cōſideres, [aut, animaduertas] ne fortè offendaris in æſtimatione eius. Quidam vertunt, Ne offenſes in pretioſo eius cultu. Nā ἐπιτίμια hoc loco in alia ſignificatione accipit quàm ſuprà, vbi pro criminibus hoc nomine vſus eſt: hîc autem pro cultu atque habitu corporis pretioſo ac venuſto. itaque τὰ ἐπιτίμια verti Ornamenta venuſtatis. Monet autem Sapiens vt animum atque oculos in omni caſtitate ac puritate contineamus: omnémque occaſionem euitemus, quæ aliquam animi improbam cupiditatem mouere poſſit. Nam quod dixit Pericles Sophocli (quum puerum formoſum prætereuntem aſpexiſſet, ac dixiſſet, O puerum pulchrum Pericle) Prætorem Sophocle decet non ſolùm manus, ſed etiam oculos abſtinentes habere: pertinet ad omnes, qui & animos, & manus, & oculos puros caſtóſque habere debēt.

6 Ne des ſcortis animam tuam, &c. μὴ δῷς πόρναις τὴν ψυχήν σου, ἵνα μὴ ἀπολέσῃς τὴν κληρονομίαν σου. Ne des meretricibus animam tuam, vt ne perdas hæreditatem tuam. Quemadmodum hac iniuſta atque flagitioſa cū meretricibus conſuetudine conſumatur hæreditas, ad alienóſque perueniat, oſtendit Solomon multis in locis: aut enim patrimonium flagitioſè diſſipatur, aut à legitimis hæredibus tranſfertur ad alienos & ſpurios.

7 In vicis vrbis ne, &c. μὴ περιβλέπου ἐν ῥύμαις πόλεως, καὶ ἐν τοῖς ἐρήμοις αὐτῆς μὴ πλανῶ. Ne circunſpicias in vicis ciuitatis, nec in deſertis eius erres. Allegorica oratio eſt, qua vicos vrbis pro conſuetudine ciuium, ac deſerta ſiue ſolitudines eius pro erroribus ac vitiis ciuitatis accipere videtur. Vult autem in conſuetudine ſocietatéque ciuili nos non negligentes eſſe, quales ſunt qui huc & illuc circunſpiciunt, quum intenti viæ eſſe deberent: neque in ciuium erroribus peccatiſque verſari, ſed attentè ac prudenter cōſiderare inter quos & quibuſcum viuimus. Hic mihi videtur ſenſus eſſe propoſitæ allegoriæ.

8 A muliere formoſa auerte, &c. ἀπόστρεψον ὀφθαλμὸν ἀπὸ γυναικὸς εὐμόρφου, καὶ μὴ καταμάνθανε κάλλος ἀλλότριον. Auerte oculum à muliere formoſa, ac ne animaduertas pulchritudinem alienam. Non hoc quidem vult Sapiens, vt oculi noſtri abhorreant ab aſpectu pulcherrimarum Dei creaturarum, ſed aſpectum damnat impudicum, in quo etiam Dominus Ieſus, Matth.5.e.28, adulterium comitti dicit. Si animus adſit caſtus ac pudicus, caſta etiam erit omnibus in rebus oculorum intuitio, iucundáque in Deo perfruitio cum eius laude coniuncta: ſi verò impurus & libidinoſus, ab huiuſmodi fonte nihil boni manare poteſt.

9 Pulchritudo enim multos, &c. ἐν γὰρ κάλλει γυναικὸς πολλοὶ ἐπλανήθησαν, καὶ ἐκ τούτου φιλία ὡς πῦρ ἀνακαίεται. Nam in pulchritudine mulieris multi errauerunt: & ex ea, amicitia vt ignis accenditur. Illud à doctiſſimis hominibus eſt dictum, ac prouerbio celebratum, Amorem naſci ex aſpectu. Itaque Chærea in Eunucho Terentiana, cōſpecta virgine admodum formoſa ita amore exardeſcit, vt inſanire videatur. Et Plato hanc vim oculorum ad amandum ſignificauit, quum ſapientiam dixit, ſi oculis cerneretur, mirabiles ſui amores excitaturam.

11 Cum muliere maritata ne ſedeas, &c. μετὰ ὑπάνδρου γυναικὸς μὴ κάθου τὸ σύνολον, καὶ μὴ συμβολοκοπήσῃς μετ' αὐτῆς ἐν οἴνῳ. Cum muliere coniugata ne ſedeas omnino: nec ſymbolum des [aut, conferas] cum ea in vino. Hac ſententia prohibet Sapiens familiariorem ac liberiorē cum alterius vxore colloquendi agendique conſuetudinem, quàm aut grauitas hominum, aut pudor coniugiorum poſtulare videatur. Olim mulieres cum viris in conuiuiis apud Græcos non accumbebant. Paulus monet Timotheum vt erga mulieres eam adhibeat tum reuerentiam, tum modeſtiam, vt fœminas tanquam matres, iuniores tanquam ſorores compellare ac tractare videatur. 1. Tim.5.a.2.

ne fortè ad eam animus inclinet tuus, atque affectu tuo in perniciem prolabare.

Amicus. Ne relinquas veterem amicum: nam nouus illi nullo modo æquandus eſt. 14

Vinum nouum, amicus nouus: quòd ſi inueterauerit, cum lætitia ipſum bibes. 15

Ne æmuleris gloriam hominis ſcelerati: neſcis enim quis eius exitus futurus ſit. 16

Quæ placent impiis, tu ne probes: ſed memento illos vſque ad mortem nihil eſſe facturos quod iuſtum ſit. 17

Procul abſiſte ab homine poteſtatem necis habēte, & ita omni timida mortis ſuſpicione vacuus eris. 18

Quòd ſi ad eum acceſſeris, nequid delinquas, ne protinꝰ vitam tibi eripiat. 19

Per medios te laqueos tranſire ſcito, ac ſuper pinnacula vrbis deambulare. 20

Quàm poteris diligentiſſimè, amicos explora: & cum ſapientibus conſilium conferas. 21

Iuſtus. Viri iuſti conuiuæ ſint tui, & in timore Domini tua gloriatio. 22

Sermo. Colloquia tua cum prudētibus habeas, atque in lege Altiſſimi ſit omnis ſermonis tui communicatio. 23

De manu artificis opus laudabitur: qui verò præeſt populo, ex oratione ſua ſapiens cognoſcetur. 24

ne fortè declinet cor tuum in illam, & ſãguine tuo labaris in perditionem.

14 Ne derelĩquas amicum antiquum, nouus enim non erit ſimilis illi. C

15 Vinum nouum, amicus nouus: veteraſcet, & cũ ſuauitate bibes illud.

16 ‖Non zeles gloriam & opes peccatoris: non enim ſcis quæ futura ſit illius ſubuerſio. Iudic. 9. a. 2. reg. 15. b.

17 Non placeat tibi iniuria iniuſtorũ, ſciēs quoniam vſque ad inferos non placebit impius.

18 Longè abeſto ab homine poteſtatem habente occidendi, & non ſuſpicaberis timorem mortis.

19 Et ſi acceſſeris ad illũ, noli aliquid committere, ne fortè auferat vitam tuam.

20 Communionem mortis ſcito: quoniam in medio laqueorum ingredieris, & ſuper dolentium arma ambulabis. D

21 Secũdum virtutem tuam caue te à proximo tuo, ‖& cum ſapientibus & prudentibus tracta. Infrà 7. a.

22 Viri iuſti ſint tibi conuiuæ, & in timore Dei ſit tibi gloriatio.

23 Et in ſenſu ſit tibi cogitatus Dei, & omnis enarratio tua in præceptis Altiſſimi.

24 In manu artificum opera laudabũtur, & prĩceps populi in ſapiētia ſermonis ſui: in ſēſu verò ſeniorũ verbũ.

Ne fortè ad eam animus inclinet tuus, &c. μήποτε ἐκκλίνῃ ἡ ψυχή σου ἐπ' αὐτήν, καὶ τῷ πνεύματί σου ὀλισθήσῃς εἰς ἀπώλειαν. ne fortè declinet animus tuus ad eam, atque ſpiritu tuo labaris in perditionem. Hæc eſt animi offenſio periculoſáque tentatio, quæ ex proterua & libera illa familiaritatis cõſuetudine exiſtit, praua atque impudica cupiditatis permotio in Lege Dei prohibita. Quòd autem in ſuperiore membro vertimus, Ne des ſymbolum in vino ἐν τῷ οἴνῳ, id eſt compotandi gratia, quædam exemplaria habent ἐν οἴκῳ in domo, ſed aptius mihi videtur In vino. 14 Ne relinquas veterem amicum, &c. μὴ ἐγκαταλείπῃς φίλον ἀρχαῖον, ὁ γὰρ πρόσφατος οὐκ ἔστιν ἐπίσης αὐτῷ. Ne relinquas antiquum amicum: nam nouus ei non eſt par. Cicero in eo libro quem ſcripſit De amicitia, hanc ſententiã pluribus verbis exponit. Exiſtit autem, inquit, hoc loco quædam quæſtio ſubdifficilis, numquando amici noui digni amicitia, veteribus ſint anteponendi, vt equis vetulis teneros anteponere ſolemus. Indigna homine dubitatio: non enim amicitiarum debent eſſe, ſicut aliarum rerũ, ſatietates: veterrimæ quæque (vt ea vina quæ vetuſtatem ferunt) debent eſſe ſuauiſſimæ: verúmque illud eſt quod vulgò dici ſolet, Multos modios ſalis ſimul edendos eſſe, vt munus amicitiæ expletum ſit. 15 Vinum nouum, amicus nouus, &c. οἶνος νέος, φίλος νέος, ἐὰν παλαιωθῇ, μετ' εὐφροσύνης πίεσαι αὐτόν. Ad verbum ego hanc ſubiectam ſententiam verti, in qua nolui apponere particulas ſimilitudinis, Quemadmodũ, Ita, quæ in Græco non ſunt. nam ſententia diſſolutè expreſſa plus elegantiæ videtur habere, quàm ſi vinculis illis connectatur. Significat autem id quod adduxi ex Cicerone, ea vina quæ vetuſtatem ferunt, eſſe ſuauiora: ſic amicitias vetuſtate maximè commendari, confirmatis ac corroboratis iam ingeniis atque ætatibus, in quibus iamdiu mutua amicorum beneuolentia eſt perſpecta & cognita. Nouorum amicorum voluntates ſunt obſcuræ ac incertæ, atque plerunque fallaces: ſicut herbæ quæ inanem fructus ſpem afferunt.

16 Ne æmuleris gloriam, &c. μὴ ζηλώσῃς δόξαν ἁμαρτωλοῦ, οὐ γὰρ οἶδας τίς ἐστιν ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ. Ne æmuleris gloriam peccatoris: neque enim ſcis quis eſt exitus eius. Fœlicitas & gloria impiorum in hac vita ſolet piorum animos aut ad indignationem, aut æmulationem vehementer commouere: itaque Spiritus ſanctus in Scripturis grauiter & ſæpe eos munit contra iſtam tentationem, proponēs eis & lubricũ ſtatum, & miſerum exitum ſceleratorum hominum. 17 Quæ placent impiis, tu ne probes: &c. μὴ εὐδοκήσῃς εὐδοκίαις ἀσεβῶν, μνήσθητι ὅτι ἕως ᾅδου μὴ δικαιωθῶσι. Ne placeas tibi in beneplacitis impiorũ, [hoc eſt, ne approbes eorum ſcelerata ſtudia, atque iudicia] memento quòd vſque ad inferos non iuſtificabuntur. Poteſt hoc poſtremum verbum ita reddi, Iuſti non habebuntur [aut, cenſebuntur] apud Deum nec in vita tota, nec in morte: quanuis opinionem iuſtitiæ habeant. Placent enim ſibi, ſéque fœlices arbitrantur: eam autem fœlicitatem ſapientiæ ſuæ aut iuſtitiæ tribuunt. ſed, Eſt via (vt inquit Solomon Prouerb. 14. b. 12) quæ videtur homini recta, cuius exitus eſt miſerrimus. Itaque rectè monet hoc loco Sapiens, ne nos ad vana & fallacia & iudicia & ſtudia impiorum conformemus.

18 Procul abſiſte ab homine, &c. μακρὰν ἄπεχε ἀπ' ἀνθρώπου ὃς ἔχει ἐξουσίαν τοῦ φονεύειν, καὶ οὐ μὴ ὑποπτεύσῃς φόβον θανάτου. Longè abſtine [id eſt abſis, aut recedas] ab homine qui poteſtatem occidendi habet, & ne ſuſpiceris metum mortis. hoc eſt, non anxius eris metu mortis. non verſaberis in huiuſmodi ſolicitudine ac timore mortis impendentis. Videtur Sapiēs nos dehortari à conſuetudine coniunctionéque eorũ à quibus mors ſemper metuenda ſit: quo ex genere ſunt tyranni, aut alii potentes improbique homines, apud quos quietè ac tranquillè nõ poſſimus viuere. Nam eorum leuiſſima offenſio cum maximo vitæ noſtræ periculo coniungenda eſt: pericula autem huiuſmodi vitanda ſunt, vt etiam tranquillitati noſtræ conſulamus. Eſt enim miſerrima vita eorum qui cum ſolicitudine mortem noctes ac dies ante oculos habent propoſitam. 20 Per medios te laqueos tranſire ſcito, &c. ἐπίγνωθι ὅτι ἐν μέσῳ παγίδων διαβαίνεις, καὶ ἐπὶ ἐπάλξεων πόλεως περιπατεῖς. Scias quòd in medio laqueorum tranſis, ac ſuper pinnacula vrbis inambulas. aut, circumambulas. Hac comparatione ac ſimilitudine nihil aliud vult ſignificare, quàm periculum illud vitæ quod apud potentes ſceleratóſque homines metuendum eſt.

21 Quàm poteris diligentiſſimè, &c. κατὰ τὴν ἰσχύν σου στόχασαι τοὺς πλησίον, καὶ μετὰ σοφῶν βουλεύου. Omnibus viribus tuis conſidera [ſiue, explora] proximum, & cum ſapientibus conſulta. Hac ſententia admonemur vt in conſuetudine ac ſocietate vitæ cautionem delectúmque hominum adhibeamus, nec temerè cum quouis communicemus ac colloquamur: ſunt enim nõ fallaces ſolùm, ſed etiam improbi ac ſcelerati, quorum mala colloquia (vt inquit Paulus, 1. Cor. 15. d. 33) bonos mores corrumpunt. Boni igitur ſapienteſque ſunt diligendi, quorum conſuetudo & oratio nos poterit & meliores & ſapientiores efficere. 22 Viri iuſti conuiuæ ſint tui, &c. ἄνδρες δίκαιοι ἔστωσαν σύνδειπνοί σου, καὶ ἐν φόβῳ κυρίου ἔστω τὸ καύχημά σου. Viri iuſti ſint conuiuæ tui, & in timore Domini tua gloriatio. Videmus in his duabus ſententiis, vſum verbi Dei coniungendum eſſe cum conſuetudine ac collocutione bonorum hominum, quorum opera Deus nos in timore ſuo ſolet inſtituere. Neque enim doctrina Legis Diuinæ, inſtitutióque pietatis à miniſterio hominum prudentium eſt ſeparanda.

23 Colloquia tua cum prudentibus habeas, &c. μετὰ συνετῶν ἔστω ὁ διαλογισμός σου, καὶ πᾶσα διήγησις ἐν νόμῳ ὑψίστου. Diſputatio [aut, collocutio] tua ſit cum ſapientibus, atque in lege Altiſſimi omnis narratio. aut, commemoratio.

24 De manu artificis opus, &c. ἐν χειρὶ τεχνιτῶν ἔργον ἐπαινεθήσεται, καὶ ὁ ἡγούμενος λαοῦ σοφὸς ἐν λόγῳ αὐτοῦ. In manu artificum opus laudabitur, & princeps populi ſapiens in ſermone eius. hoc eſt, vt opus artificis egregium, oſtendit manum eius & induſtriam: ita oratio principis

prudentiam eius declarat ac commendat. Nam quam vim habet manus ad opus efficiendum, eandem habet oratio ad ſapientiam proferendam & declarandam. eſt enim ſapientiæ adminiſtra, & quaſi quoddam inſtrumentum. Illuſtre autem teſtimonium prudentiæ ciuilis eſt in moderata atque diſerta oratione, qua populus aut afflictus excitatur ac confirmatur, aut nimium elatus comprimitur; denique artificioſe prudentérque ita tractatur, vt in officio contineatur.

Terribilis eſt in ciuitate ſua homo linguoſus: & temerarius in verbo ſuo odibilis erit.

25 ʼFormidandus in ciuitate eius vir linguax, & ſuo temerarius ſermone dignus erit odio.

Cap. X.

Iudex ſapiens iudicabit populum ſuum, & principatus ſenſati ſtabilis erit.

1 RʼEctor ſapiens erudit populum ſuum, & principatus viri prudentis moderatus erit. De rectoribus.

Prouer. 29.b.12 |Secundum iudicẽ populi, ſic & miniſtri eius: & qualis rector eſt ciuitatis, tales & inhabitantes in ea.

2 ʼQualis gubernator ciuitatis eſt, tales quoq; ſunt miniſtri eius: & mores principis cæteri omnes ciues imitantur.

3.Reg.12.a.1 |Rex inſipiens perdet populum ſuum, & ciuitates inhabitabuntur per ſenſum prudentium.

3 ʼRex imperitus perdet populum ſuum, at prudentia procerum vrbs incolis frequentabitur.

In manu Dei poteſtas terræ, & execrabilis omnis iniquitas gentium, & vtilem rectorem ſuſcitabit in temp⁹ ſuper illam.

4 ʼPoteſtas terræ in manu Domini eſt, is in tempore hominẽ vtilem in ea ſuſcitabit.

In manu Dei poteſtas hominis, & ſuper faciem ſcribæ imponet honorem ſuum.

5 ʼSucceſſus hominis eſt in manu Domini, qui perſonæ etiam ipſius ſcribæ gloriam apponit ſuam.

Leuit. 19.e.17 |Omnis iniuriæ proximi ne memineris, & nihil agas in operibus iniuriæ.

6 Ne ſuccenſeas proximo ob quanuis iniuriam, ac cum petulantia contumelioſa nihil egeris. Superbia. D

Odibilis coram Deo eſt & hominibus ſuperbia: & execrabilis omnis iniquitas gentium.

7 ʼOdioſa coram & Domino & hominibus ſuperbia eſt, atque ex vtriſque committet iniqua.

Ierem. 27.a.6, dan. 4.c.14 |Regnum à gente in gentem trãſfertur propter iniuſtitias, & iniurias, & cõtumelias, & diuerſos dolos.

8 ʼPropter iniurias & contumelias, fraudéque paratas opes, regnum ab vna ad aliam gentem tranſfertur.

25 Formidandus in ciuitate eius vir linguax, &c. φοβερὸς ἐν πόλει αὐτοῦ ἀνὴρ γλωσσώδης, καὶ ὁ προπετὴς ἐν λόγῳ αὐτοῦ μισηθήσεται. Terribilis in ciuitate ſua vir linguax, & procax [aut, petulans] in ſermone ſuo odioſus erit. Duo maxima linguæ vitia ſunt, vnum maledicæ garrulitatis ac loquacitatis, qua iniqui falſique ſermones de fama exiſtimationéque aliorum deferuntur: alterum procacitatis atque intemperantiæ effrænatæ, qua quæuis temerè importunéque dicuntur. Proteruus ac petulans in conſuetudine vitæ maximè odioſus eſt, ſed garrulus delator magis metuendus: in illo enim plus ſtultitiæ ineſt, in hoc verò plus malitiæ.

IN CAPVT X.

1 Rector ſapiens erudit populum ſuum, &c. κριτὴς σοφὸς παιδεύσει τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἡγεμονία συνετοῦ τεταγμένη ἔσται. Iudex ſapiens inſtituit populum ſuum, & principatus intelligentis ordinatus erit. id eſt, non confuſus ac perturbatus, ſed ordine ac ratione temperatus, optiméque conſtitutus: vt Cicero imperium Cyri dicit iuſtum moderatúmque fuiſſe. 2 Qualis gubernator ciuitatis eſt, &c. κατὰ τὸν κριτὴν τοῦ λαοῦ, οὕτως καὶ οἱ λειτουργοὶ αὐτοῦ· καὶ κατὰ τὸν ἡγούμενον τῆς πόλεως, πάντες οἱ κατοικοῦντες αὐτήν. Ad verbum ita verti poteſt, Secundum iudicem populi, ſic etiam miniſtri eius: & ſecundum eum qui præeſt ciuitati, omnes qui habitant [ſiue incolunt] eã. Hoc idem eſt quod dicit Plato, Quales ſunt principes in Rep. tales reliquos ſolere eſſe ciues. Illud etiam prouerbio Græco eſt celebratum, ὁποία ἡ δέσποινα, τοῖαι καὶ θεραπαινίδες, ad mores dominæ famulas mores ſuos conformare. Nam exemplum principum ac ſuperiorum, ad bene maléque viuendum maximam vim atque authoritatem habet. In his duobus locis quemadmodum in multis aliis, iudex accipitur pro rectore ac gubernatore συνεκδοχικῶς.
3 Rex imperitus perdet populum ſuum, &c. βασιλεὺς ἀπαίδευτος ἀπολεῖ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ πόλις οἰκισθήσεται ἐν συνέσει δυναστῶν. Rex indoctus perdet populum ſuum, & ciuitas habitabitur in prudentia potentum. Prudentia principum Deum timentium facit vt ciuitas maxima ciuium frequentia ac celebritate floreat: ſicut contrà ſtultitia impiorum reſpublicæ in ſummam ſolitudinem rediguntur.
4 Poteſtas terræ in manu Domini eſt, &c. ἐν χειρὶ κυρίου ἡ ἐξουσία τῆς γῆς, καὶ τὸν χρήσιμον ἐγερεῖ εἰς καιρὸν ἐπ' αὐτῆς. In manu Domini poteſtas terræ, & vtilem ſuſcitabit ad tempus in ea. Significat Sapiens poteſtates ac imperia quibus hæc vita humana & ſocietas hominum gubernatur, eſſe ordinationes Dei, eiúſque prouidentia regi: ita vt optimus ac prudentiſſimus princeps ſummo eius conſilio & beneficio conſtituatur. 5 Succeſſus hominis eſt in manu Domini, &c. ἐν χειρὶ κυρίου εὐοδία ἀνδρὸς, καὶ προσώπῳ γραμματέως ἐπιθήσει δόξαν αὐτοῦ. In manu Domini ſucceſſus viri, & vultui ſcribæ imponet gloriã ſuam. Significat à Deo non ſolùm principes conſtitui, ſed etiam eorũ actiones gubernari, adminiſtrarique res fœliciter. Quemadmodum etiam dicit Iſocrates, ἡ μὲν εὐβουλία παρ' ἀνθρώπων, ἡ δ' εὐτυχία παρὰ τῶν θεῶν. Homines quidem prudenter conſultare poſſunt, ſed euentus exitúſque rerum, eorum prudentiſſimis cõſiliis non ſemper reſpondent: ſunt enim in manu Dei ſummi principis omnia nutu ſuo moderãtis. 6 Ne ſuccenſeas proximo ob quanuis iniuriam, &c. ἐπὶ παντὶ ἀδικήματι μὴ μηνιάσῃς τῷ πλησίον, καὶ μὴ πρᾶσσε μηδὲν ἐν ἔργοις ὕβρεως. Ne iraſcaris proximo ob omnem iniuriam, [id eſt, propter quoduis delictum] nec facias quicquam in operibus contumeliæ. ſiue, ſuperbiæ petulantis ac contumelioſæ. Duo ſunt vitia à quibus Sapiẽs dehortatur: iracundia immoderata, qua homines in leuiſſimis etiam iniuriis ita offenduntur, vt cupiditate vlciſcendi intemperanter exardeſcant: alterum eſt ὕβρις petulantia improba ac ſupra modum elata, qua cæteros homines maximéque inferiores deſpiciunt, ac omnibus quibus poſſunt contumeliis lædunt. Hæ duæ affectiones ſunt in hominibus ſuperbis, quemadmodum Sapiens ſtatim ſignificabit: cuiuſmodi ſunt diuites, nobiles, potentes, ac cæteri qui aliquam fortunæ præſtantiam ſunt adepti. Nam ſuperbus facilè offenditur, neque vllum aliorum etiam mediocre delictũ ferre poteſt, & idem eſt ὑβριστὴς petulans ac contumelioſus: is ſi videat lapſum hominem, ita libidine animi effertur, vt calamitoſis afflictiſque inſolenter atque inhumaniter inſultet. Hoc autem eſt contra Pauli monitionem, qui Gala. 6.a.1, præcipit vt fratrem in aliquo delicto lapſum ſumma cum humanitate manſuetudinéque erigamus ac confirmemus. ὕβρις non ſignificat ſimpliciter quanuis iuiuriam, ſicut quidam verterunt: ſed huiuſmodi iniuriam quæ cum petulantia contumeliáque coniuncta eſt. ita enim deſcribit Ariſtoteles in rhetorica ad Theodectẽ.
7 Odioſa coram & Domino & hominibus ſuperbia eſt, &c. μισητὴ ἔναντι κυρίου καὶ ἀνθρώπων ὑπερηφανία, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων πλημμελήσει ἀδικα. Odioſa coram Domino atque hominibus ſuperbia, & ex vtriſque deſignabit iniqua. Interpretes mihi non videntur aſſequuti eſſe ſenſum huius loci: nam Ex vtriſque, referunt ad deos & homines, quorum vtriſque ſuperbia odioſa atque intoleranda eſt. Ego malo referre ad illa duo vitia quæ paulo antè notaui, iracundiam, inſolentiámque contumelioſam: quarum altera facilè offenditur, atque ad vlciſcendum inflammatur: altera etiam cum omnibus probris contumeliiſque inſultat: atque ita ſuperbia eſt iniuſta & iniqua, vel quòd nihil in humana ſocietate ferre poteſt, vel quòd in alios petulantiſſimè effertur. ʼLegitur & δικίας.
8 Propter iniurias, & contumelias, fraudéque paratas opes, &c. βασιλεία ἀπὸ ἔθνους εἰς ἔθνος μετάγεται διὰ ἀδικίας, καὶ ὕβρεις, καὶ χρήματα δόλια. Regnum à gente in gentem tranſfertur propter iniurias, & contumelias, & pecunias doloſas. id eſt, dolo partas. Hanc ſententiam Demoſthenes in quadam Olynthiaca copioſè atque ornatè tractat, regna & imperia fraude ac ſcelere parta nõ eſſe diuturna: eiúſque rei multas rationes exponit.

'Nam auaro quidem nihil iniquius eſſe poteſt, quippe qui animam ſuam venalem habeat: pro cuiúſque vita ſua quiſque viſcera eruat.

'Tenacem morbum præcidit medicus, ita Rex hodie *viuus*, cras moritur.

'Quid tãdem ſuperbit terra & puluis, quũ vermes, ac ſerpentes, beſtiáſque iure quodam hæreditario ſit poſſeſſurus?

'Initium ſuperbiæ eſt defectio hominis à Domino, atque à creatore ſuo cordis auerſio.

Superbia. 'Porrò peccati origo ſuperbia eſt: & qui præditus eſt ea, profũdet execrabilia, donec tandem ſubuertatur.

'Propterea Domin⁹ faſtus *ſuperborum* ignominia afficit, & eos ſubuertit ad extremum.

'Dominus principes detraxit de ſedibus, eorúmq; in loco manſuetos collocauit.

'Radices gentium ſuperbarum extirpauit Dominus, ac loco earum humiles cum gloria plantauit.

'Dominus euertit regiones gentium, eáſque funditus aboleuit.

'Exiccauit eas, illáſque diſperdidit, ac memoriã earum de terra deleuit.

'Superbia hominibus non eſt creata, nec ira furioſa progeniei mulierum.

Timor Dei. 'Eſt ſemen honoratũ, ſemẽ ſcilicet hominis, ſemen honoratũ, qui Dominũ reuerẽtur: 'eſt ſemẽ infame, ſemẽ videlicet hominis,

auaro autem nihil eſt ſceleſtius.
9 Quid ſuperbit terra & cinis?
10 Nihil eſt iniqui⁹, quã amare pecuniã: hic enĩ & animã ſuã venalẽ habet: quoniã in vita ſua proiecit intima ſua.
11 Omnis potentatus breuis vita: languor prolixior grauat medicum.
12 Breuẽ languorẽ præcidit medicus: ſic & Rex hodie eſt, & cras morietur.
13 Quum enim morietur homo, hæreditabit ſerpentes, & beſtias, & vermes.
14 Initium ſuperbiæ hominis, apoſtatare à Deo: quoniam ab eo qui fecit illum, receſſit cor eius.
15 Quoniam initium omnis peccati eſt ſuperbia: qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis, & ſubuertet eum in finem.
16 Propterea exhonorauit Dominus conuentus malorũ, & deſtruxit eos vſque in finem.
17 Sedes ducũ ſuperborum deſtruxit Deus, & ſedere fecit mites pro eis.
18 Radices gentium ſuperbarũ areſecit Deus, & plantauit humiles ex ipſis gentibus.
19 Terras gẽtium euertit Dominus, & perdidit eas vſque ad fundamẽtũ.
20 Areſecit ex ipſis, & diſpdidit eos, & ceſſare fecit memoriã eorum à terra.
21 Memoriam ſuperborum perdidit Deus, & reliquit memoriã humilium ſenſu.
22 Nõ eſt creata hominibus ſuperbia, neque iracundia nationi mulierum.
23 Semen hominũ honorabitur hoc quod timet Deum: ſemen autem hoc

10 Nam auaro quidem nihil iniquius eſſe poteſt, &c. φιλαργύρου μὲν γὰρ οὐδὲν ἀνομώτερον· οὗτος γὰρ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εὔπρακτον ποιεῖ, ὅτι ἐν ζωῇ αὐτῶν ἔρριψαν τὰ ἐνδόσθια αὐτῶν. Nam auaro quidem nihil iniquius eſt: hic enim etiam animam ſuam venalem facit, quoniam in eius vita proiecerunt viſcera ſua. hoc eſt, quiſque proiecit viſcera ſua, ac defraudauit vitam ſuam, vt illius infinitam cupiditatem expleat. Significat vitam auari cum aliorum maximis damnis atque incommodis coniunctam eſſe.

12 Tenacem morbum præcidit medicus, &c. μακρὸν ἀρρώστημα κόπτει ἰατρός, καὶ βασιλεὺς σήμερον, καὶ αὔριον τελευτήσει. Longum morbum præcidit medicus, & rex hodie [ſubaudiendum Viuit, aut viuus] & cras morietur. Comparat Sapiens Regem improbum ac potentem morbo iamdiu confirmato, qui tamen à medico profligatur: ita nullæ opes tyrannorum ac ſuperborum Regum ſunt ſtabiles aut diuturnæ, quum Deus ad eos tollendos manum ſuam admouet. Magis nocet Rex vitioſus atque improbus in repub. quàm morbus vllus in corpore: itaque vis morbi diuturna & pernicioſa, cum improbitate potentiáque Regis corroborata comparatur.

13 Quid tandem ſuperbit terra, &c. τί ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός; ἐν γὰρ τῷ ἀποθανεῖν ἄνθρωπον, κληρονομήσει ἑρπετὰ, καὶ θηρία, καὶ σκώληκας. Quid ſuperbit terra & puluis? quum enim moritur homo, hæreditabit ſerpentes, & beſtias, ac vermes. In quibuſdam exemplaribus hæc duo membra ſunt diſiuncta. Quid ſuperbit, & Quum moritur homo: cæterùm mihi non diſplicet ea coniungi, atque hoc in loco collocari.

14 Initium ſuperbiæ eſt defectio hominis à Domino, &c. ἀρχὴ ὑπερηφανίας, ἀνθρώπου ἀφισταμένου ἀπὸ κυρίου· καὶ ἀπὸ τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν ἀπέστη ἡ καρδία αὐτοῦ. Initium ſuperbiæ, hominis deficientis à Domino: & ab eo qui ipſum fecit, cor eius receſſit. Ergo vnus eſt timor Dei, qui nos in obſeruantia præceptorum eius atque omni ſancta ſubiectione continere poteſt.

'Legitur & ἐξυβρίσει. 15 Porrò peccati origo ſuperbia eſt, &c. ὅτι ἀρχὴ ἁμαρτίας ὑπερηφανία, καὶ ὁ κρατῶν αὐτῆς ἐξομβρήσει βδέλυγμα, καὶ καταστραφήσεται εἰς τέλος. Quoniam initium peccati ſuperbia: & qui tenuerit illam, inundabit abominationem, & ad extremum ſubuertetur.

16 Propterea Do. faſtus, &c. διὰ τοῦτο παρεδόξασε κύριος τὰς ἐπαγωγὰς, καὶ κατέστρεψεν εἰς τέλος αὐτούς. Propter hoc inhonorauit [aut, dedecorauit, ſiue dehoneſtauit] inductiones, [hoc eſt faſtuoſas animorũ perſuaſiones atq; elationes] & euertit eos ad extremũ. Vetus interpres vertit Cõuentus malorum, quaſi legerit συναγωγάς, cœtus ac conuentus ſuperborum: ſed quum ἐπάγειν Græcè ſignificet quod Latinè Inducere, & ἐπαγωγὴ inductio quædam animi ſit atque perſuaſio: malo retinere id nomen, quum præſertim in omnibus Græcis codicibus quos legerim, ἐπαγωγὰς reperiatur. Eo nomine antea aliquoties vſus eſt pro incurſione calamitatũ, nunc pro excelſis cõſiliis Regum ac ſuperborũ accipit.

17 Dominus principes detraxit de ſedibus, &c. θρόνους ἀρχόντων καθεῖλεν ὁ κύριος, καὶ ἐκάθισε πραεῖς ἀντ' αὐτῶν. Sedes imperantium euertit Dominus, ac pro illis manſuetos conſtituit. Luc. 1. c. 52, in cantico Mariæ virginis eſt, καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινούς. Detraxit [aut, deiecit] potentes de ſoliis, & exaltauit humiles. Et paulo antè, Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui.

18 Radices gentium ſuperbarum, &c. ῥίζας ἐθνῶν ὑπερηφάνων ἐξέτιλεν ὁ κύριος, καὶ ἐφύτευσεν ἀντ' αὐτῶν ἐν δόξῃ ταπεινούς. Radices gentium ſuperbarum euulſit Dominus, & plantauit pro illis in gloria humiles. Hac ſimilitudine plantationis Spiritus ſanctus eſt vſus Pſal. 44. a. 2, Tu manu tua gentes expuliſti, & plantaſti eos: [ſcilicet patres noſtros] afflixiſti populos, & emiſiſti [ſiue expuliſti] eos.

19 Dominus euertit regiones gentium, &c. χώρας ἐθνῶν κατέστρεψε κύριος, καὶ ἀπώλεσεν αὐτὰς ἕως θεμελίων γῆς. Loca gentium euertit Dominus, ac perdidit vſque ad fundamenta terræ. His verbis ſignificat Sapiens ſummam regionum vaſtitatem, abolitionémque perfectam, quemadmodum etiam verſu ſequenti.

'Legitur & ἐξῆρεν abſtulit. 20 Exiccauit eas, illáſque diſperdi. &c. ἐξήρανεν ἐξ αὐτῶν, καὶ ἀπώλεσεν αὐτούς, καὶ κατέπαυσεν ἀπὸ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. Exareſcere fecit eas, atque illos perdidit, ac memoriam eorum de terra aboleuit. Quũ dicit αὐτούς in maſculino genere, gentes intelligit, reſpiciens magis ad ſenſum, quàm ad nomen: nam apud Græcos τὰ ἔθνη eſt neutri generis.

22 Superbia hominibus non eſt, &c. οὐκ ἔκτισται ἀνθρώποις ὑπερηφανία, οὐδὲ ὀργὴ θυμοῦ γεννήμασι γυναικῶν. Nõ eſt creata hominibus ſuperbia, neque ira furoris generationibus mulierum. Id eſt, homines non ſunt nati aut facti, vt inſolenter ſupra aliorũ conditionẽ cõmunem ſe efferant, alióſque ita deſpiciant: neque etiam vt iracundia furioſè in alios deſæuiant. Homo enim (vt inquit Ariſtoteles) eſt animal κοινωνικόν, vt pudoris ac verecundiæ particeps, ſic etiam humanitatis ac manſuetudinis: itaque degenerat à ſua natura, quum aut extollitur inſolenter, aut impotenter iraſcitur.

23 Eſt ſemen honoratum, &c. σπέρμα ἔντιμον, ποῖον; σπέρμα ἀνθρώπου, σπέρμα ἔντιμον ποῖον; οἱ φοβούμενοι κύριον. Semen honoratum, ſemen ſcilicet hominis, [ſiue, quale eſt ſemen hominis] ſemen honoratum, quales ſunt qui timent Dominum. Hic verſus & qui proximè ſequitur, non habentur in Toletano exemplari: tamẽ quoniam leguntur in aliis Græcis exemplaribus, & habent inſignem tum piorum cõmendationem, tum impiorũ vituperationẽ, adiũgendos cæteris, ac vertendos iudicaui. Eſt ſemen infame, &c. σπέρμα ἄτιμον, ποῖον; σπέρμα ἀνθρώπου, σπέρμα ἄτιμον ποῖον; οἱ παραβαίνοντες ἐντολάς. ſemen ignominioſum, quale ſemen hominis, ſemen ignominioſum, quales ſunt qui tranſgrediuntur mãdata. Hoc vult ſignificare Sapiens, præſtantiſſimum genus hominum eſſe eorum, qui Deum reuerentur ac venerantur: teterrimum ac turpiſſimum illorum eſſe qui Dei mandata deſpiciunt, omnémque pietatem ac religionem aſpernantur.

exhonorabitur, quod præterit mandata Domini.

ſemen infame qui præcepta Domini violant. ʹſemẽ ſtabile ſunt, qui timent Dominum, & honeſta planta, qui eundem diligunt: ʹſemen infame ſunt qui Legẽ negligunt, & ſemen fallax, qui præcepta violant.

In medio fratrũ rector illorum in honore: & qui timent Dominum, erunt in oculis illius.

24 ʹInter fratres qui præeſt ipſis, honore præſtat: qui verò Dominum reuerentur, apud eum gratia honoréque excellunt.

ʹNe deficiat imperium, timor Domini impedit: at duritia & ſuperbia imperium amittitur.

Gloria diuitum, honoratorum, & pauperum, timor Dei eſt.

25 ʹEſt diues, & honoratus, & pauper, & decus eorũ eſt timor Domini.

Nõ deſpicere hominem iuſtũ pauperẽ, & non magnificare virum peccatorem diuitem.

26 ʹNon cõuenit, aut pauperem cordatum dedecore, aut diuitem improbum honore afficere.

D

Magnus eſt iudex, & potens eſt in honore, & non eſt maior illo qui timet Deum.

27 ʹPrincipes, ac gubernatores, potentéſque honoribus excellent: attamen nemo eorum timente Dominum maior eſt.

Prouer.17.a.2 2.Reg.12.c.13

|Seruo ſenſato liberi ſeruient: |& vir prudens & diſciplinatus nõ murmurabit correptus, & inſcius nõ honorabitur.

28 ʹSeruo prudenti liberi ſeruient, & ſapiens quum eruditur, non murmurabit.

Noli extollere te in faciendo opere tuo, & noli cunctari in tẽpore anguſtiæ.

Prouer.12.b.9

29 ʹNe cauſas nectas, quominus agas opus tuum, neque ipſius in difficili tempore per ſuperbiam te pudeat.

|Melior eſt qui operatur & abũdat in omnibus, quàm qui gloriatur & eget pane.

30 ʹPluris eſt enim qui operatur, & omnibus rebus abundat, quàm qui glorioſè ſe iactat, & indiget pane.

Fili, in manſuetudine ſerua animã tuam, & da illi honorem ſecundum meritum ſuum.

31 ʹFili, cum manſuetudine gloriam animæ tuæ concilia, & eã honore quem meretur, affice.

Peccantem in animam ſuam quis iuſtificabit? & quis honorificabit exhonorantem animam ſuam?

32 ʹQuis iuſtum dicat eum qui peccat in animam ſuam? aut illum honoret qui vitam ſuam infamat?

Semẽ ſtabile ſunt, &c. σπέρμα ἀσφαλείας οἱ φοβούμενοι κύριον, καὶ ἔντιμον φύτευμα οἱ ἀγαπῶντες αὐτόν. ſemen ſecuritatis, [aut, ſtabilitatis] qui timent Dominum, & planta honorata [id eſt egregia atque præclara] qui eum diligunt. Semen infame ſunt, &c. σπέρμα ἀτιμίας, οἱ μὴ προσέχοντες τῷ νόμῳ, σπέρμα πλανήσεως, οἱ παραβαίνοντες ἐντολάς. ſemen ignominiæ, ii qui Legi non attendunt, ſemen erroris, [aut, fallaciæ] qui tranſgrediuntur mandata. 24 Inter fratres qui præeſt, &c. ἐν μέσῳ ἀδελφῶν ὁ ἡγούμενος αὐτῶν ἔντιμος· καὶ οἱ φοβούμενοι κύριον, ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. In medio fratrum qui gubernator [aut, rector] eſt illorum, honoratus eſt: & qui Dominum timent, in oculis illius. Subaudiendum, ſunt. id eſt, gratioſi atque honorati. Hoc vult ſignificare eos in illuſtri gratia eſſe apud Deum, qui eum piè coluntac venerantur: hoc enim ſignificat Eſſe in oculis Domini. Ne deficiat imperium, &c. πρὸ λήξεως ἀρχῆς φόβος κυρίου, ἐκβολὴ δὲ ἀρχῆς, σκληρυσμὸς καὶ ὑπερηφανία. Ad verbum, Ante finem imperium timor Domini, [id eſt, facit vt imperium ſit ſtabile ac diuturnum, nullúmque finem habeat] abiectio verò [ſiue, amiſſio] imperii, duritia atque ſuperbia. Significat firmamentum ſtabilimentúmque imperii in timore Dei conſtitutum eſſe: contẽptum contrà & faſtum regnis atque imperiis vaſtitatem importare. nam Timor Domini purus permanet in æternum, Pſal.19.c.10.
25 Eſt diues, & honoratus, & pauper, &c. πλούσιος, καὶ ἔντιμος, καὶ πτωχός, τὸ καύχημα αὐτῶν φόβος κυρίου. Diues, & honoratus, & pauper, gloriatio eorum, timor Domini. Præclara ſentẽtia, qua ſignificat neque diuitem opibus ſuis atque honoribus ornari, neque pauperem tenuitate ſua fortunæque humilitate ac obſcuritate dedecorari: ſed omnibus ampliſſimum vitæ ornamentum in timore Domini ſitum eſſe.
26 Non conuenit, aut pauperem cordatum dedec. &c. οὐ δίκαιον ἀτιμάσαι πτωχὸν συνετόν, καὶ οὐ καθήκει δοξάσαι ἄνδρα ἁμαρτωλόν. Non eſt iuſtum, pauperem prudentem ignominia afficere, nec virum peccatorem in honore habere. Alia ſunt plerunque hominum & iudicia, & ſtudia, qui rebus externis dignitatem vniuſcuiuſque metiuntur. 27 Principes, ac gubernatores, &c. μεγιστᾶνες καὶ κριταὶ, καὶ δυνάσται δοξασθήσονται, καὶ οὐκ ἔστιν τις αὐτῶν μείζων φοβουμένου τὸν κύριον. Magnates, [aut, proceres] ac iudices, potentéſque honorabuntur, [ſiue, gloria ac honore ornabuntur] neque eſt quiſquam eorum maior timente Dominum. Sũma igitur eſt dignitas amplitudóque piorum, ſi ea nõ mundi, ſed ſpiritus iudicio æſtimetur. 28 Seruo prudenti liberi ſeruient, &c. οἰκέτῃ συνετῷ ἐλεύθεροι λειτουργήσουσι, καὶ ἀνὴρ ἐπιστήμων οὐ γογγύσει παιδευόμενος. Seruo intelligenti liberi miniſtrabunt, & vir ſciens [aut, intelligens] non murmurabit quum eruditur. Eadẽ ſententia eſt in Prouerbiis Solomonis cap.17.a.2, Seruus cordatus dominabitur filiofamilias dedecoroſo, & inter fratres hæreditatem diuidet. Ariſtoteles in Politicis cauſas dominationis ac ſeruitutis à natura ducit: vt fortiora & potentiora imperent, pareant verò imbecilliora. Id autem pluribus oſtendit: primùm in corpore animalium, deinde in re & domeſtica, & publica: in qua, virtute præſtantiores præeſſe vult, ſubeſſe verò inferiores ac infirmiores. Eſt autem hominis modeſti & ſapientis qui ſemper vult diſcere, alterius imperium iuſtum ac legitimum nõ aſpernari, ſed omnem amplecti diſciplinam quæ cum conſilio rationéque coniuncta eſt: alioqui natura ita comparatum eſt, vt animus bene informatus à natura nemini parere velit, niſi aut docenti atque cum aliqua authoritate præcipienti, aut legitimè imperanti.
29 Ne cauſas nectas, quominus agas, &c. μὴ σοφίζου ποιῆσαι τὸ ἔργον σου, καὶ μὴ δοξάζου ἐν καιρῷ στενοχωρίας σου. Ad verbum, Ne velis videri ſapiens in faciendo opus tuum, neque ſis glorioſus in tempore anguſtiæ [aut, difficultatis] tuæ. σοφίζεσθαι non accipitur hoc loco, pro Iactare ſe ac ſapientiam oſtentare, quemadmodum quidam verterunt, ſed pro Cauſas rationéſque afferre, quibus quiſpiam in ſuo munere ac operę ſuam aut ignauiam, aut verecundiam ambitioſè excuſet, & occultet. Neceſſitas enim operis & difficultas temporis nullam huiuſmodi excuſationem ambitioſam, ſed diligentiam, laborem, induſtriámque flagitat. 30 Pluris eſt enim qui operatur, &c. κρείσσων γὰρ ὁ ἐργαζόμενος καὶ περισσεύων ἐν πᾶσιν, ἢ ὁ δοξαζόμενος καὶ ἀπορῶν ἄρτου. Nam melior [aut, præſtantior] eſt, qui operatur & abundat in omnibus, quàm qui gloriatur & indiget pane. Eadem ſententia extat Prouerb.12.b.9, Oſcurus homo qui ſibi laborat, præſtat glorioſo qui pane indiget. Cõtinet autem egregiam comparationẽ hominis glorioſi inutilitérque ambitioſi, atque eius qui facilè ac ſine pudore ea in re laborat, in qua non magna dignitas ineſſe videatur. 31 Fili, cum manſuetudine gloriam, &c. τέκνον ἐν πραΰτητι δόξασον τὴν ψυχήν σου, καὶ δὸς αὐτῇ τιμὴν κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῆς. Fili, in manſuetudine gloriam acquire animæ tuæ, & honorem ei tribuas pro dignitate ipſius. Vult Sapiens nos ornare animum virtutibus, in primiſque pietate ac timore Dei: ea enim maxima & propria eius ſunt ornamenta. ſed id vult fieri cum manſuetudine ac humilitate, vt viuentes in timore Dei, ab omnibus tum carnis, tum ſpiritus inquinamentis abſtineamus: nóſque in ea ſanctitate ac puritate contineamus, vt imagine Dei nihil indignum committamus.
32 Quis iuſtum dicat eum qui peccat in animam ſuam? &c. τὸν ἁμαρτάνοντα εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίς δικαιώσει; καὶ τίς δοξάσει τὸν ἀτιμάζοντα τὴν ζωὴν αὐτοῦ; Eum qui peccat in animam ſuam quis iuſtificabit? & quis honorabit eum qui dedecorat vitam ſuam? His verbis oſtendit quæ ſit ratio gloriæ animo conciliandæ, vitæque vero honore ornandæ, ſi caſtè, innocenter, atque integrè viuamus. Hæc enim Paulus ornamenta vitæ à fidelibus requirit, Philipp.4.b.8, Quæcunque ſunt vera, quæcunque grauia, quæcunque iuſta, quæcunque caſta, quæcunque amica, quæ ſecundam habent famam, ſi qua virtus, & ſi qua laus, hæc cogitate.

'Pauper propter ſcientiam ſuam gloriam adipiſcitur, & diues 33
propter ſuas diuitias eſt in honore.

'Qui verò pauper honoratus eſt, quanto idem diues eſſet hono- 34
ratior? & qui inglorius eſt in diuitiis, quanto in paupertate eſſet
magis? Cap. XI.

SApientia extollit caput humilis, & inter proceres illum col- 1
locat.

'Ne laudes virum nomine pulchritudinis eius, nec propter for- 2
mam quenquam vituperes.

'Parua quidem inter volucres apis eſt, & fructus eius dulcedinis 3
primas obtinet.

Superbia. 'Ne glorieris amictu veſtium, nec die honorifico efferaris: 'quo 4
niam mirabilia ſunt opera Domini, eiúſque actiones hominibus
occultæ.

'Multi tyranni humi reſederũt: & de quo nulla erat opinio, dia- 5
dema tulit.

'Multi potentes magnã ſubierunt infamiam, & gloria illuſtres 6
in aliorum poteſtatem venerunt.

'Ne accuſes quenquam priuſquam exploraris: fac priuſquam 7
cognoſcas, & tum demum reprehende.

'Antequam audieris, nequid reſpondeas: nec inſtitutũ alterius 8
ſermonem vllo verbo interpelles.

'Ne contendas de eo quod tua nullam in partem intereſt, 9

33 Pauper glorìatur per diſciplinam & timorem ſuũ: & eſt homo qui honorificatur propter ſubſtantiã ſuam.

34 Qui autem gloriatur in paupertate, quanto magis in ſubſtantia? & qui gloriatur in ſubſtantia, paupertatem vereatur.

Cap. XI.

1 SApientia humiliati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum conſedere illum faciet. Geneſ.41.f.40 Dan.6.a.3

2 Non laudes virum in ſpecie ſua, neque ſpernas hominem in viſu ſuo.

3 Breuis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius.

4 In veſtitu ne glorieris vnquã, nec in die honoris tui extollaris: quoniã mirabilia opera Altiſſimi ſolius, & glorioſa, & abſconſa, & inuiſa opera illius. Act.12.d.21

5 Multi tyranni ſederunt in throno, & inſuſpicabilis portauit diadema.

6 Multi potentes oppreſſi ſunt valide, & glorioſi traditi ſunt in manus alterorum. 1.Reg.15.f.28 Heſter 6.c.10 7.d.10

7 Priuſquam interroges, ne vituperes quenquam: & quum interrogaueris, corripe iuſtè. Deut.13.c.14 17.b.6 Ioſue 7.c.22 c.11.

8 Priuſquam audias, ne reſpondeas verbum: & in medio ſermonũ ne adiicias loqui. Prouer.18.c.13

9 De ea re quæ te non moleſtat, ne

33 Pauper propter ſcientiam ſuam, &c. πτωχὸς δοξάζεται δι' ἐπιστήμην αὐτοῦ, καὶ πλούσιος δοξάζεται διὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ. Pauper honoratur propter ſcientiam ſuam, & diues honoratur propter diuitias ſuas. 34 Qui verò pauper honoratus eſt, &c. ὁ δὲ δοξαζόμενος ἐν πτωχείᾳ, καὶ ἐν πλούτῳ ποσαχῶς; καὶ ὁ ἄδοξος ἐν πλούτῳ, καὶ ἐν πτωχείᾳ ποσαχῶς; Qui honoratus eſt in paupertate, & in diuitiis quãto magis? & qui inglorius eſt in diuitiis, & in paupertate quanto magis? Hæc ſententia pulcherrimam habet comparationem paupertatis & diuitiarum: in qua primùm ſignificat maximum paupertatis ornamentum ac ſolatium ſcientiam & virtutem eſſe: deinde quum diuites in hac vita ſuam quandam gloriam habeant, eam maiore gloria augeri ac cumulari, ſi diuitiæ atque opes cum ſcientia ac virtute coniungantur, atque ad illum rerum externarum ſplendorem ingenii animique ornamenta accedant. Plato in vitioſa ac miſera vita comparat improbum pauperem cũ improbo diuite: quorum alterum propter inſtrumẽta nequitiæ atque iniuſtitiæ miſeriorem altero eſſe dicit. pauper enim ſolam habet nocendi voluntatem: diues verò etiam facultatem. Hoc loco Sapiens inertem diuitem cum induſtrio paupere confert.

IN CAPVT XI.

1 Ne laudes virum nomine pulchritudinis eius, &c. μὴ αἰνέσῃς ἄνδρα ἐν κάλλει αὐτοῦ, καὶ μὴ βδελύξῃ ἄνθρωπον ἐν ὁράσει αὐτοῦ. Ne laudes virum in pulchritudine eius, nec abomineris [aut, abhorreas] hominem in aſpectu eius. Significat Sapiens neminem propter commoda incommodáve corporis dignum eſſe laude aut vituperatione: niſi eis abutatur, atque ad ea alia vitia animi adiungat. pulchritudo enim per ſe laudabilis non eſt, nec deformitas vituperabilis. Moderatio virtutis, atque animi intemperantia facit vt laudari aut vituperari poſſint: ſicut Solomon, Prouerb.11.c.22, Mulierem formoſam & impudicam dicit ſimilem porcæ eſſe, in cuius collo torquis aureus eſt illigatus. itaque vera laus in his ſita non eſt, ſed in eorum recto atque moderato vſu. 3 Parua quidem inter volucres apis eſt, &c. μικρὰ ἐν πετεινοῖς μέλισσα, καὶ ἀρχὴ γλυκασμάτων ὁ καρπὸς αὐτῆς. Parua in volatilibus apis, & principatus dulcedinum fructus eius. Hoc exemplo apis exigui animalis volucris oſtendit neminem propter ſpeciem ac formam laudandum aut vituperandum eſſe. Pulchritudo virilis, (nam alia eſt venuſtas muliebris) maximè conſiſtit in ſtatura quæ moderata magnitudine membrorumque proportione congruat. Sed in paruis corporibus plerunque vigent incluſæ magnæ excellentéſque virtutes: contrà verò illud poetæ verum eſt, Nulla in tã magno corpore mica ſalis. Atque (vt dicit Cicero) Valentiſſimo quiſque corpore longiſſimè abeſt à ſapiẽtia. Denique Sapiens nõ vult homines dignitate corporũ æſtimari.

4 Ne glorieris amictu veſtium, &c. ἐν περιβολῇ ἱματίων μὴ καυχήσῃ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ δόξης μὴ ἐπαίρου. In amictu veſtium ne glorieris, & in die gloriæ ne extollaris. Dehortatur Sapiens à κενοδοξίᾳ inani gloria, quam homines ſtulti in ornamentis corporis atque honoribus externis ſitam habent. Eſt enim huiuſmodi gloria rerum externarum, vt pulchritudinis, cultus, ac elegantiæ corporis, honoriſque ad tempus aliquod tributi, fluxa & caduca. Quoniam mirabilia ſunt opera Dom. &c. ὅτι θαυμαστὰ τὰ ἔργα κυρίου, καὶ κρυπτὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀνθρώποις. quoniã mirabilia opera Domini ſunt, atque occulta opera eius hominibꝰ. Hæc eſt ratio & cauſa cur inanis gloria fugienda: propterea quòd Deus mirabiliter ſolet ſtatum vitæ commutare, atque omnem vanam gloriam magnificẽtiámque obſcurare ac delere. Hoc autem clarius oſtendit exemplis infinitè poſitis. 5 Multi tyranni humi reſederunt, &c. πολλοὶ τύραννοι ἐκάθισαν ἐπὶ ἐδάφους, ὁ δὲ ἀνυπονόητος ἐφόρεσε διάδημα. Multi tyranni ſederunt ſuper pauimentum, atque inopinatus [aut, inexpectatus] tulit diadema. Hæc eſt rerum humanarum commutatio admirationis plena, quæ manu Domini fit: quæ homines debet in ſumma modeſtia ac timore continere, ne inani gloria rerum externarum inſoleſcant. 6 Multi potentes magnam, &c. πολλοὶ δυνάσται ἠτιμάσθησαν σφόδρα, καὶ ἔνδοξοι παρεδόθησαν εἰς χεῖρας ἑτέρων. Multi potentes ignominia fuerunt affecti vehementer: & gloria præditi, ſunt traditi in manus aliorum.

7 Ne accuſes quenquam priuſquam exploraris, &c. πρὶν ἢ ἐξετάσῃς, μὴ μέμψῃ· νόησον πρῶτον, καὶ τότε ἐπιτίμα. Antequam exquiſieris, ne accuſes: intellige primùm, & tum reprehende. Plerique ſunt φιλαίτιοι καὶ μεμψίμοιροι id eſt queruli ac criminoſi. hoc eſt ad inferenda crimina propenſi. hoc autem plerunque accidit, quia ſumus nimium creduli aut ſuſpicioſi. Itaque quod præcepit Paulus Timotheo in ſenioribus accuſandis, ne cum præcipitatione iudicii, atque animi propenſione accuſationem ſuſcipiat, 1.Timo.5.c.19, id hoc loco obſeruandum Sapiens monet, ne temerè noſtra ſuſpicione credulitatéque impulſi crimina nobis incognita aliis inferamus. certa enim criminis cognitio accuſationem debet præcedere. 8 Antequam audieris, ne quid reſpondeas, &c. πρὶν ἢ ἀκοῦσαι, μὴ ἀποκρίνου· καὶ ἐν μέσῳ λόγων μὴ παρέμβαλλε ῥῆμα. Priuſquam audiueris, ne reſpondeas: & in medio ſermonum ne interiicias verbũ. Antea monuit, maius ac promptius ſtudium audiendi debere eſſe, quàm loquendi. Hæc animi moderatio temperantiáque linguæ ſingularis virtus eſt.

9 Ne contendas de eo quod tua nullam, &c. περὶ πράγματος οὗ οὐκ ἔστι σοι χρεία, μὴ ἔριζε, καὶ ἐν κρίσει ἁμαρτωλῶν μὴ συνέδρευε. De re quæ ad te non pertinet, ne contendas, nec in iudicio peccatorum conſideas. Sunt quidam ἀλλοτριοεπίσκοποι, (vt verbo Petri vtar, 1.Pet.4.d.15.) qui rebus alienis ſe immiſcent, de hiſque ſumma vi contendũt non humanitate aliqua (vt Chremes ille Terentianus) ſed potius curioſitate. Hoc in genere Paulus, 1.Theſſal.4.c.11, præcipit τὰ ἴδια πράσσειν, & quidam authores Græci ἰδιοπραγμονεῖν, noſtras res agere, alienis non ita curioſe implicari.

certeris,& in iudicio peccantium ne B conſiſtas.

Matt.19.c.22 1.tim.6.b.9

10 Fili,ne in multis ſint actus tui:|& ſi diues fueris, non eris immunis à delicto:ſi enim ſecutus fueris,nõ apprehẽdes:& nõ effugies,ſi præcucurreris.

Prouer.10.c.15 Iob 42.c.10

11 |Eſt homo laborãs, & feſtinans,& dolens impius: & tanto magis non abundabit.

12 |Eſt homo marcidus egens recuperatione,plus deficiens virtute,& abũdans paupertate.

13 Et ocul⁹ Dei reſpexit illũ in bono, & erexit eum ab humilitate ipſius,& exaltauit caput eius:& mirati ſunt in illo multi,& honorauerunt Deum.

Iob 1.c.21 Ezech.18.a.4

14 |Bona & mala, vita & mors,paupertas & honeſtas à Deo ſunt.

15 Sapientia,& diſciplina, & ſcientia Legis apud Deũ: dilectio & vitæ bonorum apud ipſum.

16 Error & tenebræ peccatoribus cõcreta ſunt: qui autem exultant in malis,conſeneſcunt in malo.

17 Datio Dei permanet iuſtis,& profectus illius ſucceſſus habebit in æternum.

18 Eſt qui locupletatur parcè agendo, C & hæc eſt pars mercedis illius:

Luc.12.c.19

19 In eo quod dicit,|Inueni requiẽ mihi, & nunc mãducabo de bonis meis ſolus.

20 Et neſcit quod tempus prætereat, & mors appropinquet, & relinquat omnia aliis,& morietur.

Matth.10.c.22

21 |Sta in Teſtamento tuo, & in illo colloquere: & in opere mãdatorum tuorum veteraſce.

nec in iudicio ſceleratorum conſideas.

″Fili,ne multis negotiis impliceris: ſi enim abundaris, non eris innocens:aut ſiquid perſecutus fueris,non aſſequeris:nec ſi aufugeris,effugies.

″Eſt qui laboret,moliatur,ſatagat:qui tamẽ egeat multo magis.

Eſt rurſum qui tardus,atque opis indigus,viribúſq; deſtitutus, & abundè pauper,

Quem Dominus benigno reſpiciat oculo, eúmque ex humili conditione erigat.

Caput eius attollit è calamitate, ita vt multi ſpectantes admirentur.

″Bona & mala,vita &mors,paupertas &diuitiæ à Domino proficiſcuntur.

″A Domino manat item ſapientia, atque ſcientia,Legíſque intelligẽtia:tum charitas, & bonorum inſtitutio operum ab eodem oriuntur.

″Hominibus improbis cognata ſunt error & tenebræ:& qui ſuis lætantur vitiis,in malitia conſeneſcunt.

″Donũ Domini apud pios permanet, & fauor ipſius perpetuis procedit ſucceſſibus.

″Eſt qui diteſcat attentione ac tenacitate ſua,atque hanc ſolam mercedis ſuæ partem conſequatur:

″Quum dicit, Nactus ſum requiem, nunc bonis meis fruar aſſiduè.

Ignorat planè quod eum tempus ſit ſequuturum, quòd morietur,bona alienis ſua relicturus.

″Fac in tuo ſtes ordine,in cóque aſſiduè verſeris:atque in tuo officio muneréque conſeneſcas.

10 Fili,ne multis negot.&c. τέκνον, μὴ περὶ πολλὰ ἔστωσαν αἱ πράξεις σου· ἐὰν γὰρ πληθύνῃς, οὐκ ἀθῳωθήσῃ, καὶ ἐὰν διώκῃς, οὐ μὴ καταλάβῃς, καὶ οὐ μὴ ἐκφύγῃς διαδράς. Fili,ne circa multa ſint actiones tuæ:nã ſi fueris refertus,non eris innocens:nec quũ perſequeris,apprehẽdes: nec effugies aufugiens.Monet vt fugiamus πολυπραγμοσύνην vitioſum animi ſtudium cum multarum rerum cura coniunctum.Nam quum homo ea negotiorum multitudine varietatéque eſt occupatus ac diſtractus, neceſſe eſt vt aut id quod vult non conſequatur, aut etiam magnitudine rerum obruatur. 11 Eſt qui laboret,moliatur,&c. ἔστι κοπιῶν, καὶ πονῶν, καὶ σπεύδων, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ὑστερεῖται. Eſt laborans,operans,feſtinans,& tanto magis eget. Sine benedictione Dei omnia hominum ſtudia operáque ſunt inania. Pſal.127.a.1,Si Dominus non ædificet domum, fruſtra laborant qui ædificant eam. Fruſtra vobis eſt maturantibus ſurgere, tardantibus ſedere, edentibus panem dolorum: quum Dominus dat ſomnum dilectis ſuis.Benedictio Domini (vt inquit Solomon Prouer.10.c.22) diuites facit.Hoc autem Sapiens melius declarat antitheſi,id eſt contentione hominis pauperis omni induſtria atque ope deſtituti & imparati,qui Dei benignitate ſubleuatur.

14 Bona mala,vita & mors,&c. ἀγαθὰ καὶ κακά, ζωὴ καὶ θάνατος, πτωχεία καὶ πλοῦτος παρὰ κυρίου. Bona & mala,vita & mors,paupertas & diuitiæ à Domino. Hæc ſententia nos monet vt conſideremus quanta ſit imbecillitas hominum,etiam in rebus corporalibus,in quibus nihil ſine prouidentia Dei euenit.Quid in rebus ſpiritualibus?quanta temeritas eſt hominis aliquid viribus ſuis tribuentis?ſed Deum rerum ſpiritualium ac cæleſtium authorem eſſe declarat ſententia quæ ſtatim ſequitur. 15 A Domino manat item ſapientia,&c. σοφία, καὶ ἐπιστήμη, καὶ γνῶσις νόμου παρὰ κυρίου· ἀγάπησις, καὶ ὁδοὶ καλῶν ἔργων παρ' αὐτοῦ εἰσί. Sapiẽtia,& ſciẽtia,ac cognitio Legis à Domino:charitas & viæ bonorum operum ab eo ſunt. 16 Hominibus improbis cogn.ſunt,&c. πλάνη καὶ σκότος ἁμαρτωλοῖς συνέκτισται, τοῖς δὲ γαυριῶσιν ἐπὶ κακίᾳ συγγηρᾷ κακία. Error ac tenebræ vnà cum peccatoribus creata ſunt, atque in his qui exultant propter mala, conſeneſcit malitia. Hoc eſt quod dicit Dauid Pſalmo 58.a.4,de inimicis ſuis, Abalienati ſunt impii à vulua, errauerunt ab vtero loquentes mendacium. Eſt autem maxima vis verborum in hac ſententia:quemadmodum error & ignorãtia Dei connaſcitur cum impiis, ita malitia & prauitas cum iiſdem inueteraſcit ac conſeneſcit,in qua ita ſibi placent,vt ſe beatos eſſe arbitrentur.

17 Donum Domini apud pios,&c. δόσις κυρίου παραμένει εὐσεβέσι, καὶ ἡ εὐδοκία αὐτοῦ εὐοδοῖ εἰς τὸν αἰῶνα. Donum[ſiue,beneficentia]Domini permanet piis,ac beneplacitum[aut, bona voluntas] eius proſperè procedit in ſeculum. Paulus Rom.11. d.29, Dona & vocatio Dei ſunt ἀμεταμέλητα ſine pœnitentia. Hac ſententia perpetuus ac fœlix piorum ſucceſſus cum miſerrimo impiorum ortu & progreſſu exitúque comparatur. 18 Eſt qui diteſcat attentione,&c. ἔστι πλουτῶν ἀπὸ προσοχῆς καὶ σφιγγίας αὐτοῦ, καὶ αὕτη ἡ μερὶς αὐτοῦ τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ. Eſt diteſcens ab attentione atque tenacitate ſua, & hæc eius pars ex mercede ipſius. id eſt, nullum fructum intelligit diuitiarum aut percipit, niſi aut ſolam curam ac ſolicitudinem in acquirendo & cumulando, aut inanem vanámque cogitationem atque ſpem in perfruẽdo. σφιγγία dicitur ab σφίγγω quod ſignificat ſtringo. Ariſtoteles huiuſmodi auaros homines ad rem attentos nominat φειδωλούς, γλίσχρους, κίμβικας, parcos,tenaces,aridos:quorum alii manum habent ad accipiendum quidem apertam, ad largiendum verò clauſam, aut contractã:alii parcitate ſuum defraudant genium. 19 Quum dicit,Nactus ſum requiem,&c. ἐν τῷ εἰπεῖν αὐτόν, εὗρον ἀνάπαυσιν, καὶ νῦν φάγομαι ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν μου ἀδιαλείπτως· καὶ οὐκ οἶδε τίς καιρὸς παρελεύσεται αὐτόν, καὶ καταλείψει αὐτὰ ἑτέροις. Quum ipſe dicit, Inueni requiem, & nunc comedam de bonis meis ſine intermiſſione: & non nouit quod tempus præteribit ipſum, & quòd morietur, & quòd ea relinquet aliis. Hæc vana cogitatio ſpéſque hominis diuitis theſaurum ſibi cumulantis atque in eo conquieſcentis,depicta nobis eſt in Euangelio,Luc.12.c.19.20.

21 Fac in tuo ſtes ordine, in cóque, &c. στῆθι ἐν διαθήκῃ σου, καὶ ὁμίλει ἐν αὐτῇ, καὶ ἐν τῷ ἔργῳ σου παλαιώθητι. Sta in inſtituta vitæ tuæ conditione,[aut,ratione]in eáque verſare,atque in opere tuo inueteraſce. διαθήκη non accipitur hoc loco pro teſtamento, ſed pro inſtituto vitæ, certóque genere ac ſtatu,in quo vult vnumquenque manere.Paulus vocationem nominat cui vnuſquiſque ſeruire debet.Hæc enim eſt εὐταξία,ordo aut ratio vitæ inſtituta, quam ſinguli debent tueri ac colere. Vitium huic modeſtiæ contrarium ἀταξία ordinis quædam diſſolutio,ac vitæ perturbatio ac confuſio appellatur:& ἀτακτοῦντες deſertores inſtitutæ profeſſionis,qui munus officiúmque ſuæ vitæ deſerunt.

ʼNe mireris opera hominis ſcelerati: confide Domino, atque 22
in labore tuo perſeuera.

ʼNam perfacile eſt in oculis Domini citò ac ſubitò locupleta- 23
re pauperem.

ʼBenedictio Domini merces pio propoſita eſt, quæ facit breui 24
tempore vt fœlicitas illius effloreſcat.

ʼNe dicas, Quis meus eſt vſus iucundus, & quænam bona mihi 25
poſthac obuenient?

ʼNe rurſum dicas, Satis habeo, multáque poſſideo: quid igitur 26
mali in vita mihi poſthac accidet?

ʼIn ſtatu bono memor ſis malorum: in malo verò, bonorum ne 27
obliuiſcaris:

ʼQuoniam Domino facile eſt homini in tempore obitus digna 28
factis rependere.

ʼAfflictio horæ, deliciarum obliuionem affert, & acta hominis 29
declarat ipſius exitus.

ʼAnte mortem beatum neminem dixeris: nam in liberis ſuis vir 30
cognoſcetur.

ʼNe quemuis hominem in ædes tuas introducas: multæ enim 31
doloſorum ſunt inſidiæ.

Ne manſeris in operibus peccatorum: confide autem in Deo, & mane in loco tuo.

Facile eſt enim in oculis Dei ſubitò honeſtare pauperem.

Benedictio Dei in mercedem iuſti feſtinat, & in honore veloci proceſſus illius fructificat.

Ne dicas, Quid eſt mihi opꝰ, & quæ erunt mihi ex hoc bona?

Ne dicas, Sufficiẽs mihi ſũ: & quid ex hoc peſſimabor?

In die bonorum ne immemor ſis malorum: & in die malorum, ne immemor ſis bonorum:

Quoniam facile eſt coram Deo in die obitus retribuere vnicuique ſecũdum vias ſuas.

Malitia horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ, & in fine hominis denudatio operum illius.

Ante mortẽ ne laudes hominem quenquam: quoniam in filiis ſuis agnoſcitur vir.

Nõ omnem hominem inducas in domum tuam: multæ enim ſunt inſidiæ doloſi.

22 Ne mireris opera hominis ſcel. &c. μὴ θαύμαζε ἐν ἔργοις ἁμαρτωλοῦ, πίστευε δὲ τῷ κυρίῳ, καὶ ἔμμενε τῷ πόνῳ σου. Ne mireris in operibus peccatoris: crede Domino, ac permane in tuo labore. Hic cauſa demonſtratur, cur homines à propria vocatione ac vitæ ratione deſciſcunt, admiratione prauáque æmulatione impiorum permoti, quum gloria fœlicitáſque improborum, illorũ oculos præſtringit. Contra hanc tentationẽ Pſalmus 37. concionatur, Spera in Domino, & fac bonum: habita terram, & paſce veritatem. 23 Nam perfacile eſt in oculis Do. &c. ὅτι κοῦφον ἐν ὀφθαλμοῖς κυρίου διὰ ταχέος ἐξάπινα πλουτίσαι πένητα. Quoniam leue eſt in oculis Domini cum celeritate repente ditare pauperem. Altera eſt cauſa cur homines ſuæ conditionis ac vocationis tædeat, tenuitas atque paupertas: itaque ſuam cõditionem & fortunam cum meliore ac ſplendidiore commutare cupiunt. Hic Deus vocationis author, & moderator, & fautor, adiutórque conſiderandus eſt & inuocandus.

24 Benedictio Domini merces, &c. εὐλογία κυρίου ἐν μισθῷ εὐσεβοῦς, καὶ ἐν ὥρᾳ ταχινῇ ἀναθάλλει εὐλογίαν αὐτοῦ. Benedictio Domini in mercede pii, [hoc eſt, pro mercede, aut loco mercedis pio eſt] & in hora celeri germinat benedictionẽ eius. Benignitas Domini pio homini loco ampliſſimæ mercedis habẽda eſt. 25 Ne dicas, Quis meus eſt, &c. μὴ εἴπῃς, τίς ἐστί μου χρεία ἀρεσκείας, καὶ τίνα ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται μοι τὰ ἀγαθά; Ne dicas, Quis eſt meus vſus complacentiæ? & quæ mihi ab hoc tempore bona erunt? Hæc ſunt verba hominis de ſua fortuna conquerentis, ac meliorem planè deſperantis: quo in genere ac tẽpore oportet ſpem ſummã etiã contra ſpem retinere, ac Deo potẽtiſſimo omnẽ ſucceſſum euentúmque vocationis noſtræ cõmittere. 26 Ne rurſum dicas, Satis, &c. μὴ εἴπῃς, αὐτάρκη μοί ἐστι, καὶ πολλά μοι ἃ ἔχω· καὶ τί ἀπὸ τοῦ νῦν κακωθήσομαι ἐν ζωῇ; Ne dicas, Sufficientia mihi eſt, ac multa mihi, quæ habeo: & quid poſthac mali patiar in vita? Contraria ſuperiori eſt oratio, atque affectio hominis in ſuis diuitiis acquieſcentis confidentíſque. ita homines in alteram partem peccare ſolent, vt aut in aduerſis rebus diffidant, deſperéntque: aut in proſperis nimium confidant, ac ſperent. Itaque ſi moderationem atque æquitatem animi in vtroque tempore rerúmque ſtatu tenere volumus, ad Deum reſpiciamus neceſſe eſt, atque animum noſtrum à creaturis ad ipſum Creatorẽ traducamus, à quo mirabilis rerum commutatio, ac viciſſitudo fieri ſolet. Eius autem oculi ſunt ſuper timentes eum, atque ſperantes in miſericordia eius: quorum alterum proſperis tranquilliſque temporibus, alterum verò afflictis ac perturbatis maximè faciendum eſt.

27 In ſtatu bono memor, &c. ἐν ἡμέρᾳ ἀγαθῶν ἀμνησία κακῶν, καὶ ἐν ἡμέρᾳ κακῶν οὐ μνησθήσεται ἀγαθῶν. In die bonorum obliuio malorum, & in die malorum nulla erit memoria bonorum. Ita lego in omnibus exemplaribus. Quidam putat locum eſſe deprauatum, atque in primo membro deeſſe verbum μὴ ἔστω ne ſit, in altero verò οὐκ ἀμνησθῇ· vt oratio ſit ἀπαγορευτική, quæ prohibeat in rebus bonis obliuiſci malarum, atque in malis immemores eſſe bonarum: ſed poteſt eſſe ἀποφαντική, quæ pronuntiet ac ſignificet nõ quid debeat, ſed potius fieri ſoleat: atque ita aptè ſequitur quod antè dixerat ac prohibuerat, aut deſperare homines in aduerſis rebus, aut in ſecundis nimium confidere. Nam ita homines in ſuis temporibus ſolent eſſe affecti, vt omnem deponant recordationem, ac cogitationem tum bonorum in aduerſis, tum malorum in proſperis. Sed in rebus malis afflictíſque animi ſunt erigendi, ac ſuſtentandi ſpe cogitationéque meliorum: & in bonis ac ſecundis ſunt comprimendi, atque ab omni ſecuritate inſolentiáque ad timorem Dei rerumque commutationem reuocandi. Pſalmus 30.b.7.8, de hac animi moderatione cõcionatur, Et ego dixi in fœlicitate mea, Non vacillabo in ſeculũ: Domine beneplacito tuo ſtare feciſti in monte meo fortitudinem: abſcondiſti faciem tuam, & fui territus, &c. 28 Quoniam Domino facile eſt, &c. ὅτι κοῦφον ἔναντι κυρίου ἀποδοῦναι ἀνθρώπῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Quoniam leue eſt coram Domino reddere homini iuxta opera ſua. id eſt, conſiderandus atque expectandus ſemper eſt exitus aut bonus, aut malus, quem Dominus dabit pro ſpe ac fiducia quam quiſque aut in eo, aut in bonis ſuis habebit. Neque enim debemus rebus præſentibus inhærere, ſed manum Domini reſpicere omnia moderantis & commutantis.

29 Afflictio horæ deliciarum obliuionẽ affert, &c. κάκωσις ὥρας ἐπιλησμονὴν ποιεῖ τρυφῆς, ʼκαὶ ἐν συντελείᾳ ἀνθρώπου ἀποκάλυψις ἔργων αὐτοῦ. Vexatio horæ, [id eſt breuis malorum perpeſſio] inducit obliuionem deliciarum, & in conſummatione hominis reuelatio operum eius. Hæ ſententiæ monent vt verecundè ac cum timore coram Deo ambulemus: tum quidem maximè, quum res fluunt ex ſententia: in quibus homines ita inſoleſcunt, vt & ſui, & Dei obliuiſcantur. 30 Ante mortẽ beatum neminem, &c. πρὸ τελευτῆς μὴ μακάριζε μηδένα, καὶ ἐν τέκνοις αὐτοῦ γνωσθήσεται ἀνήρ. Ante mortem ne dicas beatum aliquem, & in filiis vir cognoſcetur. Hoc præceptum Ariſtoteles pluribus explicat libro primo de moribus, πότερον οὐδὲ ἄλλον οὐδένα ἀνθρώπων εὐδαιμονιστέον ἕως ἂν ζῇ. Num quis igitur quoad viuat, iudicandus ſit beatus: ſed Solonis ſententia expectandum extremum tempus ætatis, vt tum denique iudicetur beatus, quum extremum vitæ tempus morte confecerit. Significat autem Ariſtoteles multos ac graues caſus accidere vel parentibus, vel liberis ac poſteris, ex quibus nemo planè beatus exiſtimari poſſit. Has autem ſummas rerum commutationes, atque acerbiſſimas calamitates impiorum, ſæpe proponit in Pſalmis Spiritus ſanctus. Pſal. 37.g.35, Vidi impium fortem ac vireſcentem ſicut laurus viridis: Et tranſiui, & ecce non fuit: quæſiui eum, & non eſt inuentus. Contrà, non vidi iuſtum derelictum, nec ſemen eius quærens panem. Et Pſalmo 25.c.12, Quis eſt vir timens Dominum? docebit eum viam quam eligat. Anima eius in bono commorabitur, & ſemẽ eius hæreditate accipiet terram. Poetæ quum miſerrimum vitæ exitum ſignificare volunt, Priamum eiúſque liberos proponunt, quorum calamitoſiſſima mors, aut extrema vitæ conditio prioris vitæ florentis fragilitatem ac vanitatem declarauit. 31 Ne quemuis hominem in ædes tuas, &c. μὴ πάντα ἄνθρωπον εἴσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου, πολλὰ γὰρ τὰ ἔνεδρα ʼτοῦ δολίου. Ne quemlibet introducas in domum tuam: multæ enim ſunt inſidiæ fraudulenti. Pythagoras quum vellet ſignificare ingratum hoſpitem in domum non eſſe recipiendum, hac allegoria vtebatur, Hirundinem ſub tecto tuo ne habeas. propterea quòd illa auis poſteaquam domum conſpurcauit, euolare ſolet: ita multi pro hoſpitio officióque præſtito, malam gratiam alicuius aut iniuriæ, aut ignominiæ referre ſolent. Ab hoc Pythagoræ ſymbolo hæc Sapientis ſententia non ita multum diſcrepat.

ʼLegitur & ἐν συντελείᾳ & conſũmationem.

ʼLegitur & τοῦ διαβόλου diaboli.

Sicut enim eructāt præcordia fœtētiū, & ſicut perdix inducitur in caueā, & vt caprea in laqueū, ſic & cor ſuperborum: & ſicut proſpectator videns caſum proximi ſui. 32

Bona enim in mala conuertens inſidiatur, & in electis imponet maculam. 33

A ſcintilla enim vna augeſcit ignis, & ab vno doloſo augetur ſanguis: homo verò peccator ſāguini inſidiatur. 34

Attende tibi à peſtifero (fabricat enim mala) ne fortè inducat ſuper te ſubſannationem in perpetuum. 35

Admitte ad te alienigenam, & ſubuertet te in turbine, & abalienabit te à tuis propriis. 36

Cap. XII.

SI benefeceris, ſcito cui feceris, & erit gratia in bonis tuis multa. 1

Benefac iuſto, & inuenies retributionem magnā: & ſi non ab ipſo, certè à Domino. 2

D

Non eſt enim ei bene qui aſſiduus eſt in malis, & eleemoſynas nō danti: quoniā & Altiſſimus odio habet peccatores, & miſert⁹ eſt pœnitētib⁹. 3

Da miſericordi, & ne ſuſcipias peccatorē: & impiis & peccatoribus reddet vindictam, cuſtodiens eos in diē vindictæ. 4

Da bono, & non receperis peccatorem. 5

B

Benefac humili, & non dederis impio: prohibe panes illi dare, ne in ipſis potentior te ſit. 6

32 ᵃVt perdix capta in cauea proſpectat, ſic cor hominis ſuperbi: atque vt ſpeculator aſcendens, caſum obſeruat tuum.

33 ᵃNam bona inuertens in mala, inſidiatur: & quæ ſunt laudabilia, criminoſè vituperat.

34 ᵃA ſcintilla parua exardeſcit focus: ita homo ſceleratus inſidiatur vſque ad ſanguinem.

35 ᵃAb homine caue malefico, (molitur enim quæ ſunt praua) ne notam tibi perpetuam inurat.

36 ᵃAlienum in domum tuā recipe, & cum perturbatione te ſubuertet: atque à te, quæ ſunt tua, abalienabit.

Cap. XII.

1 QᵃVū tu vis de aliquo bene mereri, cognoſce cui benignè facias: & beneficiorum tuorum extabit gratia.

2 ᵃBenignè fac pio, & referetur tibi gratia: ſi minus ab eo, certè ab Altiſſimo.

3 ᵃPerſeueranti in malis nihil boni erit, nec ei qui beneficentiam non exercet.

4 ᵃErga pium liberalis ac benignus eſto, impium verò tua ope ne comprehendas.

5 ᵃApud bonos viros tua pone beneficia, atque in improbos nihil opis contuleris.

6 ᵃBenefac afflicto, neque impio quicquam largiaris: ᵃprohibe eū cibis tuis, neque ei dederis, ne his adiutus te opprimat.

32 Vt perdix capta in cauea, &c. πέρδιξ θηρευθεὶς ἐν καρτάλλῳ, οὕτω καρδία ὑπερηφάνου· καὶ ὡς κατάσκοπος ἐπιβαίνει ἐπὶ πτῶσιν. Perdix capta in cauea, ita cor ſuperbi: & vt ſpeculator aſcendens in caſum. Eſt εἰκὼν in hac ſententia, id eſt imago aptáque ſimilitudo, qua animū, ingenium, ſtudiumque maleuolum hominis ſuperbi elegantiſſimè exprimit. Appetentiſſimus enim gloriæ, non ferens alterius ſplendorem, quantū poteſt, aliorum calamitate ac ruina vult creſcere: itaque omnes quærit vias ac rationes, quibus alter in grauem aliquem caſum aliqua aut calamitate aut infamia inſignem delabatur. 33 Nam bona inuertens, &c. τὰ γὰρ ἀγαθὰ εἰς κακὰ μεταστρέφων ἐνεδρεύει, καὶ ἐν τοῖς ᵃαἱρετοῖς ἐπιθήσει μῶμον. Nam bona peruertens [aut, conuertens] in mala, [id eſt malè interpretando deprauans] inſidiatur, ac in electis reprehenſionem [aut, vituperationem] imponet. Hæc ratio oſtēdit iniquum animum prauúmque ingenium ſuperbi, qui nihil in bonam partē accipit. 34 A ſcintilla parua exardeſcit, &c. ἀπὸ σπινθῆρος μικρᾶς πληθύνεται ἀνθρακιά, καὶ ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς εἰς αἷμα ἐνεδρεύει. A ſcintilla parua augetur pruna, & homo peccator ad ſanguinem inſidiatur. Eſt etiam hic aptiſſima imago ac ſimilitudo, in qua magnitudo acerbitáſque odii ab improbis hominibus ſuſcepti demonſtratur. Paruis enim rebus offenſi ita exacerbari ſolent, vt eorum à quibus ſe læſos arbitrantur, ſanguinem expetant. 35 Ab homine caue malefico, &c. πρόσεχε ἀπὸ κακούργου, πονηρὰ γὰρ τεκταίνεται, μήποτε δῷ σοι μῶμον εἰς τὸν αἰῶνα. Attende ab homine malefico [aut, malitioſo] (praua enim fabricat) ne det tibi maculam in ſeculum. Sunt aliqui ita natura ac vitæ conſuetudine praui atque improbi, vt nihil aliud ſtudeant, cogitent, moliantur, quàm alteri aut perniciem ac peſtem aliquā inferre, aut maculam labémque turpitudinis aſpergere. 36 Alienum in domum tuam recipe, &c. ἐνοίκισον ἀλλότριον, καὶ διαστρέψει σε ἐν ταραχαῖς, καὶ ἀπαλλοτριώσει σε ἐκ τῶν ἰδίων σου. Tecto recipe peregrinum, & peruertet te in perturbatione, atque abalienabit te à propriis tuis. id eſt eiiciet atque expellet è tuis bonis. Hoc autem maximè declaratum eſt in Iugurtha, qui à Maſiniſſa Numidiæ Rege in regiam domū acceptus, ſummiſque honoribus ornatus, eius liberos poſt mortem illius regno expulit, atque occidit. Eſt autem maxima vis in hac verborum coniunctione, Alienum recipias, & abalienabit à te propria bona tua. eſt indignum expelli exturbaríque domo ac poſſeſſionibus ab eo quem in domum tuam receperis: itaque videndum eſt quibus nos ac noſtra committamus.

ᵃLegitur, &c. ἀρεταῖς.

IN CAPVT XII.

1 Quum tu vis de aliquo ben. &c. ἐὰν εὖ ποιῇς, γνῶθι τίνι ποιεῖς· καὶ ἔσται χάρις τοῖς ἀγαθοῖς σου. Si benefacis, cognoſce cui facias: & erit gratia bonis tuis. id eſt, inibis gratiam beneficiorum, aut meritorum tuorum. Hac ſententia monemur vt in beneficentia delectum aliquem dignitatis habeamus, neque temerè in omnes beneficia noſtra profundamus: ſed cum iudicio in eos conferamus, qui noſtris adiuti beneficiis, nec nobis, nec cæteris nocere poſſint. Alioqui vera erit illa Ennii ſententia, Benefacta malè locata, malefacta arbitror. Neque enim ſunt beneficia quæ in homines ſceleratos conferuntur, quibus illi ad perniciem noſtram aut aliorum abuti poſſunt. 2 Benignè fac pio, & refe. &c. εὖ ποίησον εὐσεβεῖ, καὶ εὑρήσεις ἀνταπόδομα· καὶ εἰ μὴ παρ᾽ αὐτοῦ, ἀλλὰ παρὰ ὑψίστου. Benignè fac pio, & inuenies retributionem: & ſi non ab ipſo, at ab Altiſſimo. Beneficentia noſtra cùm in omnes debet patere ſine cuiuſquam iniuria & incommodo, tum præcipue in pios, atque (vt dicit Paulus, Galat. 6. c. 10) in domeſticos fidei. Matth. 10. d. 42, Qui ſuſcipit iuſtū in nomine iuſti, mercedem iuſti accipiet: & qui vni ex his minimis dederit poculum aquæ frigidæ nomine diſcipuli, non perdet mercedem ſuam. 3 Perſeueranti in malis nihil, &c. οὐκ ἔσται ἀγαθὰ τῷ ἐνδελεχίζοντι εἰς κακά, καὶ τῷ ἐλεημοσύνην μὴ χαριζομένῳ. Nō erūt bona ei qui eſt aſſuetus ad mala, neque ei qui eleemoſynam non largitur. Sapiens vult ſignificare id quod ſuprà ex Ennio adduxi, apud improbos, illiberales, auaros, atque immiſericordes beneficia malè locari, neque huiuſmodi hominibus aliquid vnquam profutura. Sed hic iudiciū eſt adhibendum, & genus beneficii conſiderandum, & cauſa. Nunquam enim improborum nequitia noſtris opibus alenda eſt & confirmanda: ſed quædam aliquando eis à nobis tribui poſſunt, vt eos humanitate noſtra flectamus, atque ad meliorem mentem traducamus. Nam Dominus vult nos de inimicis etiā bene mereri: ſed cauſa & ratio noſtræ benignitatis conſideranda eſt. 4 Erga pium liberalis ac benig. &c. δὸς τῷ εὐσεβεῖ, καὶ μὴ ἀντιλάβῃ ἁμαρτωλοῦ. Largire pio, & ne opituleris improbo. De piis ac probis hominibus, non de impiis improbiſque bene merendum. 5 Apud bonos viros tua pone, &c. δὸς τῷ ἀγαθῷ, καὶ μὴ ἀντιλάβῃ ἁμαρτωλοῦ. Largire bono, & ne adiuues peccatorem. Hoc dixi quemadmodū ſit intelligendum: ſi maiores huiuſmodi beneficiorum ſunt iniuriæ quæ in alios redundent, vt in remp. in Eccleſiā, aut in alios priuatim: ſunt repudianda rogantibus, nec deferenda. 6 Benefac afflicto, &c. εὖ ποίησον ταπεινῷ, καὶ μὴ δῷς ἀσεβεῖ. Benignè fac afflicto, atque impio nihil dederis. Hoc loco duplex alterius dignitas oſtenditur, quòd eſt pius, & afflictus: in quo cauſa afflictionis eius magnam commēdationem habere debet, ſicut Chriſtus dicit, Matth. 10. d. 42, Si vni ex his minimis dederit in nomine diſcipuli, id eſt Chriſtiani. Prohibe eum cibis tuis, &c. ἐμπόδισον τοὺς ἄρτους σου, καὶ μὴ δῷς αὐτῷ, ἵνα μὴ ἐν αὐτοῖς σε δυναστεύσῃ· διπλάσια γὰρ κακὰ εὑρήσεις ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς οἷς ἂν ποιήσῃς αὐτῷ. Prohibe panes tuos, neque ei dederis, ne in illis te opprimat: duplicia enim mala inuenies in omnibus bonis quæ illi feceris. Notat hoc loco vnam cauſam beneficentiæ in impios intercludendæ ac impediendæ: ne iniqua gratia & iniuria nobis pro beneficio referatur. Omnino (vt antè dictum eſt) benignitas noſtra nemini ita prodeſſe debet, vt plus nobis, aut aliis obſit: aut beneficentiæ nomen retinere non poterit.

Alioqui duplicia recipies maleficia pro beneficiis omnib⁹ quæ in illum cõtuleris: "nam & Altiſſimus improbos odit, pœnáſque ab his meritas repetet: eos autem in diem acerrimæ vindictæ reſeruat. 7

Nam duplicia mala inuenies in omnibus bonis quæcũque feceris illi: quoniã & Altiſſimus odio habet peccatores, & impiis reddet vindictam.

"Amicus rebus ſecũdis cognoſci nõ poteſt, neque aduerſis inimicus latere. 8

Non agnoſcetur in bonis amicus, & non abſcõdetur in malis inimicus.

"Rebus hominis ſecundis dolẽt inimici eius, aduerſis verò amicus etiam diſcedet. 9

In bonis viri, inimici illius in triſtitia: & in malitia illius, amicus agnitus eſt.

"Ne fidas vnquam inimico tuo: nam quale eſt æs ærugine obſitum, talis illius malitia eſt. 10

Non credas inimico tuo in æternũ: ſicut enim æramentum æruginat nequitia illius.

"Quòd etiamſi humilis incuruúſque inceſſerit, aduerte tamen animum tuum, atque ab eo caue. 11

Etſi humiliatus vadat curuus, adiice animũ tuum, & cuſtodi te ab illo.

"Et eris in eo quaſi qui ſpeculum abſterſerit, cognoſcéſq; in eo æruginem non penitus abſterſam eſſe.

"Ne aſciſcas eum tibi propius, ne poſtquã te ſubuerterit, in locum ipſe tuum ſubeat. 12

"Ad dexteram eum tuã ne colloces, ne quærat occupare ſedem tuã, tandémque dicta mea ſentias, ac de verbis meis diſcrucieris.

Non ſtatuas illum penes te, nec ſedeat ad dexterã tuam, ne conuerſus ſtet in loco tuo: ne fortè conuerſus in locum tuum, inquirat cathedram tuam, & in nouiſſimo cognoſcas verba mea, & in ſermonibus meis ſtimuleris.

"Quis incantatoris à ſerpente icti miſereatur, aut eorum qui ad beſtias acceſſerint? itidem eius qui viro improbo ſe adiũxit, eiúſque peccatis admiſcuit. 13

Quis miſerebitur incantatori à ſerpẽte percuſſo, & omnibus qui appropiant beſtiis? ſic & qui comitatur cũ viro iniquo, & obuolutus eſt in peccatis eius.

"Horæ ſpatio iuſta in ſtatione tecum permanebit, nec ſi res declinent tuæ, perdurabit. 14

Vna hora tecũ permanebit: ſi autem declinaneris, non ſupportabit.

7 Nam & Altiſſ. improbos, &c. ὅτι καὶ ὁ ὕψιστος ἐμίσησεν ἁμαρτωλοὺς, καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ἀποδώσει ἐκδίκησιν· φυλάσσει δὲ αὐτοὺς εἰς ἡμέραν ἐκδικήσεως αὐτῶν κραταιάν. quoniam & altiſſimus odit peccatores, & impiis vindictam retribuet: cõſeruat autẽ eos in diẽ vindictæ fortem, aut, potẽtem. Altera ratio ſumpta à iudicio Dei, cui impii ac ſcelerati homines ſunt odioſi, atq; ad ſupplicia potius quàm ad beneficia reſeruati. Deus quidem de omnibus bene meretur, etiã de improbis: tum vt illos ad ſe alliciat conuertátque, tum vt ingratos tanquã boues ſaginatos ad mactationẽ adducat: quorum prius eſt nobis imitandũ, ac de malis hominibus aliquando bene merendũ: non vt noſtris beneficiis illorũ maleficia ſceleráque tueamur, ſed vt eos ad pietatem atque innocentiã prouocemus. 8 Amicus rebus ſecũdis cog. &c. οὐκ ἐκβληθήσεται ἐν ἀγαθοῖς ὁ φίλος, καὶ οὐ κρυβήσεται ἐν κακοῖς ὁ ἐχθρός. Non eiicietur [id eſt in apertũ proferetur ac declarabitur] amicus in proſperis rebus, neque in malis [aut, aduerſis] occultabitur inimicus. Quædã exẽplaria habent οὐκ ἐκδικηθήσεται nõ arguetur, ſed rectius legitur ἐκβληθήσεται eiicietur, vt opponatur alteri verbo κρυβήσεται abſcõdetur: ſicut declarari & occultari. quæ enim occulta atque abdita ſunt, quũ proferũtur, manifeſta fiũt. Hæc autẽ ſententia primi membri ſignificat idem quod ait Ennius, Amicus certus in re incerta cognoſcitur. Hoc eſt, in dubiis rebus ac periculis amici beneuolẽtia fidéſque perſpicitur: in ſecundis verò atque exploratis eſt obſcura & incerta. multi enim tẽpori ſeruiunt & fortunæ. Contrà inimici voluntas in aduerſis rebus noſtris facilè perſpicitur: eſt enim inimicus ἐπιχαιρέκακος maleuolus, gaudens malis incõmodíſque eius quẽ odit. Itaque in rebus hominis aduerſis contrariè affecti ſunt amicus atque inimicus: quorũ alter moleſtia, alter lætitia voluptatéq; afficitur. Hæc inimici affectio ἐπιχαιρεκακία, id eſt maleuolẽtia, ſiue gaudiũ ex alienis malis appellatur. 9 Rebus hominis ſecũdis, &c. ἐν ἀγαθοῖς ἀνδρὸς, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐν λύπῃ, καὶ ἐν τοῖς κακοῖς αὐτοῦ, καὶ ὁ φίλος διαχωρισθήσεται. In bonis hominis reb⁹, inimici eius in dolore [aut, moleſtia] & in malis eiuſdem, etiã amicus abſcedet. In hoc tempore ſtatúque rerum aduerſarum cognoſcitur etiã cùm maleuolentia inimicorum, tum perfidia amicorum, qui amicum in afflictione deſtituunt ac deſerunt. Alii fortunam florentem ferre nõ poſſunt, alii verò aliqua calamitate deformatam derelinquunt. 10 Ne fidas vnquam inimico, &c. μὴ πιστεύσῃς τῷ ἐχθρῷ σου εἰς τὸν αἰῶνα· ὡς γὰρ ὁ χαλκὸς ἰοῦται, οὕτως ἡ πονηρία αὐτοῦ. Ne credas inimico tuo in ſeculũ: ſicut enim æs æruginat, [aut, ærugine obducitur] ita illius nequitia. ſiue, prauitas. Apta ſimilitudo qua oſtendit animum inimici maleuolentia perfuſum aut obfuſcatum eſſe, quanuis id diſſimulet atque occultet.

11 Quòd etiamſi humilis, &c. καὶ ἐὰν ταπεινωθῇ καὶ πορεύηται συγκεκυφὼς, ἐπίστησον τὴν ψυχήν σου, καὶ φύλαξαι ἀπ' αὐτοῦ. Quòd ſi humiliatus fuerit, incuruatúſque incedat, appone [aut, adhibe] animum tuum, & caue ab illo. Inimici volũtas non eſt iudicanda ex ſignificatione externa, aut vultus, orationis, geſtúſque ſimulatione, in qua odii acerbitas latere poteſt. Multa enim (vt inquit Cicero) ſunt integumẽta, quibus obtenditur vniuſcuiuſque naura: vultus, frons, oculi, ſæpe mentiuntur, oratio verò ſæpiſſimé. Hîc autẽ ſpecies proponitur hominis afflicti, non ferocientis ac minantis, ſed ſeipſum ſummittentis, atque omnem ſimultatem odiique acerbitatem deponentis. ſed hæc corporis conformatio, afflictǽque fortunæ ſignificatio non eam fidem habere debet, vt nihil odii ac maleuolentiæ in animo reſidere arbitremur. Et eris in eo quaſi qui, &c. καὶ ἔσῃ ἐν αὐτῷ ὡς ἐκμεμαχὼς ἔσοπτρον, καὶ γνώσῃ ὅτι οὐκ εἰς τέλος κατίωσεν. Et eris in eo vt qui exterſit ſpeculum, ac cognoſces quòd non in finem abſterſerit. Significat animum eius qui hoſtiliter capitalitérque antea eſt perſequutus, ab omni maleuolentia non eſſe perpurgatum: ſed aliquas adhuc reliquias reſidere, quæ cautione diligenti ac obſeruatione deprehendi poſſunt.

12 Ne aſciſcas eum tibi propius, &c. μὴ στήσῃς αὐτὸν παρὰ σεαυτῷ, μήποτε καταστρέψας σε, στῇ ἐπὶ τὸν τόπον σου. Ne colloces eum apud te, ne te ſubuerſo, ſtet in loco tuo. Primũ monuit de fide, quanta homini qui inimicus fuerit, habenda ſit: nũc proponit ſigna amicitiæ ac familiaritatis, in qua ſummi honores ei impertiãtur, ac cõmunicentur. Tantũ autẽ iuris, poteſtatis, honoriſque in rebus tuis tribuere ei cuius iniuriã infeſtámque voluntatẽ ſis expertus, periculoſum eſt. Ad dexterã eum, &c. μὴ καθίσῃς αὐτὸν ἐκ δεξιῶν σου, μήποτε ζητήσῃ τὴν καθέδραν σου. Ne conſtituas eũ à dextris tuis, ne fortè quærat ſedem tuã. Sedere à dextris ſumma poteſtas eſt ac dignitas, amplitudóque honoris qui alicui ſecundũ Regem ac principẽ haberi poſſit. Itaque ad huiuſmodi gradũ non facilè ſunt euehẽdi hi, quorũ maleuolẽtia antea, fides adhuc in reconcilatis ac placatis nondũ bene perſpecta eſt. 13 Quis incantoris à ſerpente, &c. τίς ἐλεήσει ἐπαοιδὸν ὀφιόδηκτον, καὶ πάντας τοὺς προσάγοντας θηρίοις; οὕτως τὸν προσπορευόμενον ἀνδρὶ ἁμαρτωλῷ, καὶ συμφυρόμενον ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτοῦ. Quis miſerebitur incantatoris, & omniũ qui ad beſtias accedunt? ſic eius qui accedit ad virum peccatorem, & in peccatis eius commiſcetur. id eſt cõiungitur atque implicatur. Hac ſimilitudine ſignificat nullam conſuetudinem cum improbis, nec ſermonis reique vllius communicationem eſſe oportere. Nam quemamodũ ſerpentum incantatio cum maleficio ac periculo coniuncta eſt: ita nulla cũ hominibus ſceleratis cõiunctio atque cõmunicatio ſine ſceleris cõmunione ac pernicie fieri poteſt. 14 Horæ ſpatio, &c. ὥραν μετὰ σοῦ διαμενεῖ ἐν στάσει δικαίᾳ, καὶ ἐὰν ἐκκλίνῃς, οὐ μὴ καρτερήσῃ. Horã tecum permanebit in ſtatione iuſta, nec ſi declinaueris, tolerabit. id eſt, conſtans ac firmus in officio manebit. Demonſtrat Sapiens incommoda & pericula malarum atque infidarum amicitiarum: nam huiuſmodi amici leues atque infideles ſe interdum ad alterius voluntatem accommodant: manẽtque cum eo, ſed ab breue tempus, quoad res ſunt quietæ ac ſtabiles: vbi verò paululum ſunt immutatæ, ipſi quoque immutantur: ſicut amatores improbi, qui amant mulieres quandiu floret earum forma: vbi ea defloruit, illas relinquũt, atque ad alias ſe trãſferunt. ita enim queritur meretrix quædam apud Terentium.

Iere.41.b.6

15 ‖In labiis ſuis indulcat inimicus,& D in corde ſuo inſidiatur, vt ſubuertat te in foueam.

16 In oculis ſuis lachrymatur inimicus:& ſi inuenerit tempus,non ſatiabitur ſanguine.

17 Et ſi incurrerit tibi mala,inuenies eum illic priorem:

18 Et quaſi adiuuans ſuffodiet plãtas tuas.

19 Caput ſuũ mouebit,& plaudet manu: & multa ſuſurrans commutabit vultum ſuum.

Cap. XIII.

Deut.7.a.2

1 QVi tetigerit picem,inquinabitur ab ea:‖& qui communicauerit ſuperbo,induet ſuperbiam.

2 Põdus ſuper ſe tollet,qui honeſtiori ſe communicat: & ditiori te ne ſocius fueris.

3 Quid cõmunicabit cacabus ad ollam? quando enim ſe colliſerint,confringetur.

4 Diues iniuſtè egit,& fremet: pauper autem læſus,tacebit.

5 Si largitus fueris, aſſumet te: & ſi non habueris,derelinquet te.

6 Si habes,cõuiuet tecum,&euacuabit te:& ipſe non dolebit ſuper te.

15 'Ac labiis quidem ſuis ſuauiter loquetur inimicus, multáque blandè ſuſurrabit,bona tibi verba dans.

16 'Oculis etiam ſuis illachrymabit,animo autem ſuo deliberabit præcipitare te in foueam:neque adeò occaſionem nactus,ſanguine tuo ſatiabitur.

17 'Si mala tibi acciderint,reperies eum ibi priorem te:

18 Ac per ſpeciem hominis opitulaturi,calcem tuum eneruabit.

19 'Motabit caput ſuum,plaudétque manibus:atque ſparget multos rumores,vultúmque ſuum immutabit.

Cap. XIII.

1 QVi cõtrectat picem,inquinabitur ea:& qui cõmunicat cũ ſuperbo,ſimilis ei efficietur.

2 'Ne ſuſcipias in vita onus maius quã facultas tua ferat, nec potentiori te aut ditiori te adiungas.

3 'Olla cum lebete quid cõmune habere poterit? hic impinget, illa verò conquaſſabitur.

4 'Diues ſi iniuriam intulit,minas præterea adiiciet:pauper verò ſi paſſus eſt iniuriam, oportet etiam eſſe ſupplicem: ſi diues iniuriam fecit, illi ſupplicandum eſt inſuper: pauper ſi idem commiſit,minas protinus audiet.

5 'Quandiu ipſe vſui eris,erit qui tua vtatur opera: qui te derelinquet ſimul atque opportunitas operæ tuæ deſierit.

6 'Siquid habes,vnà viuet tecum,ac te exinaniet, nec ipſe laborabit.

15 Ac labiis quidẽ ſuis ſuauit.&c. καὶ ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ γλυκανεῖ ὁ ἐχθρός, καὶ πολλὰ ψιθυρίσει, καὶ ἐρεῖ σοι καλὰ λέγων. Atque in labiis ſuis ſuauiabitur[ſiue,mellita verba proferet]inimicus,& multa ſuſurrabit,[ſiue,garriet] ac loquetur tibi præclara dicens. Idem dicit quod ſuprà,externis beneuolẽtiæ amicitiæq; ſignis nõ magnopere eſſe credẽdũ: propterea quòd maximis velis atque inuolucris tegitur vniuſcuiuſque natura.Facile eſt vultum fingere(qui etiam à voluendo dictus eſt) & orationẽ conformare ad eam ſuauitatem amoriſque dulcedinem, vt (quod ait Homerus de ſuauiloquentia Neſtoris)melle dulcior fluere videatur:ſed ille de eloquentia,hic noſter de ficta ſimulatáque beneuolentia loquitur.Iã oculi quàm ſunt fallaces,in quibus & hilaritas apparet,&lachrymæ maximi amoris teſtes ac indices.itaque ſubiũgit, 16 Oculis etiã ſuis illachry.&c. ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ δακρύσει, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ βουλεύσεται ἀνατρέψαι σε εἰς βόθρον. In oculis ſuis lachrymabit, & in corde ſuo deliberabit euertere[aut,ſubuertere] te in foueam. Nullæ(vt inquit Cicero) ſunt maiores periculoſioréſque inſidiæ,quàm quæ ſub nomine amicitiæ ac officii ſimulatione occultantur. 17 Si mala tibi acciderint,&c. κακὰ ἐὰν ὑπαντήσῃ σοι, εὑρήσεις αὐτὸν ἐκεῖ πρότερόν σου, καὶ ὡς ἄνθρωπος βοηθῶν ὑποσχάσει πτέρναν σου. Mala ſi occurrerint tibi,inuenies eum illic priorem te:atque vt homo opitulans ſuffodiet calcaneum tuum.In rebus aduerſis,amici ficti ſimulatique & occulti inimici declarantur. 19 Motabit caput ſuum,&c. κινήσει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπικροτήσει ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, καὶ πολλὰ διαψιθυριεῖ, καὶ ἀλλοιώσει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Mouebit caput ſuum,ac plaudet manibus ſuis:& multa ſuſurrabit,ac mutabit vultum ſuum.Hæc ſunt ſigna maleuoli atque inimici animi,qui rebus alterius ſecundis occultatus,in aduerſis tandem incluſum odium protulit.Moleſtiæ ac voluptates amicitiarum atque inimicitiarum ſunt indices,ſed contraria ratione: amici gratulantur in proſperis rebus amicorum,& cum dolore conſolantur in aduerſis:inimici contrà inimicorum fœlicitatem moleſtè ferunt, eorum verò miſerias maxima lætitia proſequuntur.

IN CAPVT XIII.

1 Qui contrectat picem,inquin.&c. ὁ ἁπτόμενος πίσσης, μολυνθήσεται ἐν αὐτῇ· καὶ κοινωνῶν ὑπερηφάνῳ, ὁμοιωθήσεται αὐτῷ. Qui tangit picem,contaminabitur in ea:& communicans cum ſuperbo, ſimilis erit ei.Significat conſuetudinem malorum contagioſam eſſe, maximè ſuperborum,quorum magnitudo & ſplendor homines natura ſua κενοδόξοις inanis gloriæ appetentes à modeſtia humilitatéque abducit. 2 Ne ſuſcipias in vita onus,&c. βάρος ὑπὲρ σε μὴ ἄρῃς ἐν ζωῇ σου, καὶ ἰσχυροτέρῳ σου καὶ πλουσιωτέρῳ σου μὴ κοινώνει. Onus ſupra te[id eſt ſupra vires tuas]ne tollas,nec cũ potentiore te & cũ ditiore te cõmunices.hoc eſt,nullũ vſum cõſuetudinémque habeas.Idem eſt quod alii eruditi homines monẽt,vt quiſque ſe ſuo pede metiatur,neque ſibi plus oneris imponat,quàm ſuſtinere ac ferre poſſit: vt intra fortunã quiſq; ſuã maneat,atque in ſua cõditione acquieſcat.Temeritas facit vt homines vires ſuas non metiãtur: ambitio verò,vt cõditionis ſuæ obliti cum ſuperioribus coniungantur,cum quibus in diſpari fortuna & potentia nullum firmum fidelémque conſenſum habere poſſunt. 3 Olla cũ lebete quid cõm.&c. τί κοινωνήσει χύτρα πρὸς λέβητα; αὐτὴ προσκρούσει, καὶ αὐτὴ συντριβήσεται. Quid cõmunicabit olla cũ cacabo? ipſe impinget,& ipſa cõteretur.aut,cõfringetur.Hac ſimilitudine explanat id quod paulo antè monuit ac oſtendit, periculoſam coniunctionẽ ac cõmunionem quã inferior cũ ſuperiore aut dignitate aut diuitiis potẽtiáque appetit. Nã quod reſpondit Sapiens cuidam cõſulenti,ac quærenti quã vxorẽ duceret,parem æqualémque ducendã eſſe,id latius patet in omni vitæ ſocietate ac ratione, in qua alius cum alio aliquid vult agere atque cõtrahere.Quemadmodũ enim accidit ſæpe vt mulier viro potentior ac locupletior contra ordinem naturæ imperium in coniugio occupet:ita ſuperior inferiorem in negotio circunſcribit atque opprimit. Itaque Sapiens hoc loco ac ſequentibus proponit iniquas conditiones,quibus in vita tenuiores ac infirmiores aduerſus diuites ac potentes laborare ſolent. 4 Diues iniuriã ſi intulit,&c. πλούσιος ἠδίκησε, καὶ αὐτὸς προσενεβριμήσατο· πτωχὸς ἠδίκηται, καὶ αὐτὸς προσδεηθήσεται. Diues iniuriã fecit,& ipſe inſuper minatus eſt: pauper iniuria eſt affectus,& ipſe ſupplicabit.Hæc eſt iniquiſſima cõditio pauperum, in qua diuitum potentúmque hominũ gratia tantã vim habet, vt veritas à mendacio, iuſtitia ab iniquitate opprimatur. itaque quanta ſit diuitum ſuperbia atque inſolentia,& pauperum humilitas,hoc loco oſtenditur.Duo membra quæ proximè ſequũtur,verbis nonnihil immutatis idem proponunt. Quare ea in quibuſdam exẽplaribus non leguntur. 5 Quandiu ipſe vſui eris,&c. ἐὰν χρησιμεύσῃς, ἐργᾶται ἐν σοί· καὶ ἐὰν ὑστερήσῃς, καταλείψει σε. Si vtilis eris,operatur in te:ſin minus vtilis,[aut,opportunus]derelinquet te. Verbũ ὑστερεῖν ſignificat minui ac deficere,quod verbo χρησιμεύειν hoc loco opponitur:quum opportunitas ac commoditas quam homines capiunt ex aliquo,minuitur. Oſtendit autem quid vulgò fieri ſoleat,quemadmodum homines in amicitiis colendis ſua commoda emolumentáque ſpectent: quæ amicitiæ τῶν χρησίμων, id eſt vtilium hominum,ab Ariſtotele appellantur.Cicero in Lælio, Nam ſi vtilitas amicitias conglutinaret,eadem cõmutata diſſolueret.Significat igitur Sapiens coli ac diligi homines ad tempus, quoad ſunt aliis vſui & adiumento: cum ea vtilitate diminuta aut commutata hominum, erga nos ſtudia commutari. 6 Siquid habes,vnà viuet,&c. ἐὰν ἔχῃς, συμβιώσεταί σοι, καὶ ἀποκενώσει σε, καὶ αὐτὸς οὐ πονέσει. Si habes, conuiuet tecũ,ac te exinaniet &ipſe nõ laborabit. Tales ſunt amicitiæ paraſitorũ & aſſentatorũ,qui alienis ſumptibus ac laboribus ſine vllo ſuo labore perfruũtur.

ʼSi eguerit tui,ſeducet te,tibíque arridebit atque ſpẽ dabit: bonis vtens verbis,Qua re tibi opus eſt?inquiet.

ʼPudefaciet te cibis ſuis, donec te planè inaniat, & ad extremum etiam irrideat: poſtea quum te conſpicatus fuerit,derelinquet,ac caput ſuum motabit aduerſus te.

ʼCaue ne ſeducaris animo,nec per ſtultitiam tuam deiiciaris.

ʼSi te potens aduocet,fac vt ab eo refugias:tantóque ille te vocabit magis ac ſæpius.

ʼNoli te ingerere,ne temerè reiiciaris:nec rurſum abſcedas procul,ne tradaris obliuioni.

ʼNe dubites cũ eo colloqui,neq; fidẽ dictis eius multis habeas: multo enim ſermone pertentabit te,& quaſi arridens explorabit.

ʼImmiſericors eſt dicta promiſſáque nõ ſeruans,neq; vllis malis ac vinculis quibus te affligat,parciturus.

ʼFac tibi caueas,& auſcultes perquam attentè:quoniam cũ ruina tua ambulas.

Hæc audiens,in ſomno tuo vigila.

ʼPer omnem vitam tuam ama Dominum, atque eum in ſalutem tuam inuoca.

ʼOmne animal diligit ſibi ſimile,& õnis homo propinquũ ſuũ.

ʼOmne animal generatĩ cõgregatur,&qſq; ſe adiũgit ſui ſimili.

ʼQuam communionem lupus cum agno habere poteſt?eadem vitæ coniunctio ac conſuetudo improbo homini cum pio eſt.

ʼQuis cõſenſus eſt hyænæ cũ cane?&quæ pax diuiti cũ paupere?

7 Si neceſſarius illi fueris,ſupplantabit te, & ſubridens ſpẽ dabit narrans tibi bona: & dicet, Quid op⁹ eſt tibi?

8 Et confundet te in cibis ſuis,donec te exinaniat bis & ter: & in nouiſſimo deridebit te: & poſtea vidẽs derelìquet te,& caput ſuũ mouebit ad te.

9 Humiliare Deo,& expecta manus eius.

10 Attende, ne ſeductus in ſtultitiam humilieris. B

11 Noli eſſe humilis in ſapientia tua, ne humiliatus in ſtultitiã ſeducaris.

12 Aduocatus à potẽtiore,diſcede: ex hoc enim magis te aduocabit.

13 Ne improbus ſis, ne impinguaris; & ne longè ſis ab eo, ne eas in obliuionem.

14 Ne retineas ex æquo loqui cũ illo,nec credas multis verbis illius:ex multa enĩ loquela tẽtabit te,& ſubridẽs interrogabit te de abſcõditis tuis.

15 Immitis animus illius cõſeruabit verba tua: & nõ parcet de malitia & de vinculis. C

16 Caue tibi,& attẽde diligẽter auditui tuo,qm̃ cũ ſubuerſione tua ãbulas.

17 Audiens verò illa, quaſi in ſomnis vide:& vigilabis.

18 Omni vita tua dilige Deum,& inuoca illum in ſalute tua.

19 Omne animal diligit ſimile ſibi:ſic & omnis homo proximum ſibi.

20 Omnis caro ad ſimilem ſibi cõiungetur, & omnis homo ſimili ſibi ſociabitur.

21 |Si communicabit lupus agno aliquando:ſic peccator iuſto. 2.Cor.6.14

22 Quæ communicatio ſancto homini ad canem? aut quæ pars diuiti ad pauperem?

7 Si eguerit tui,ſeducet,&c. χρείαν ἔχει σου, καὶ ἀποπλανήσει, καὶ προσγελάσεταί σοι, καὶ δώσει σοι ἐλπίδα· λαλήσει σοι καλά, καὶ ἐρεῖ, τίς ἡ χρεία σου; Opus habuit te,ac ſeducet,& arridebit tibi,ſpémque tibi dabit: loquetur tibi bona,& dicet, Quid tibi opus eſt? Hæc eſt amicitia,cultus,obſeruantiáque gnathonum,atque huiuſmodi adulatorum fortunam magis quàm amicum diligentium,temporique inſeruientium. 8 Pudefaciet te cibis,&c. καὶ αἰσχυνεῖ σε ἐν τοῖς βρώμασιν αὐτοῦ ἕως οὗ ἀποκενώσῃ σε δὶς ἢ τρίς, καὶ ἐπ' ἐσχάτων καταμωμήσεταί σου· καὶ μετὰ ταῦτα ὄψεταί σε, καὶ καταλείψει σε, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ κινήσει ἐπὶ σοί. Ac pudefaciet te cibis ſuis,donec exinaniat[aut,exhauriat] bis aut ter, & in nouiſſimis deridebit te:poſteaq; videbit te ac derelinquet,capútque ſuũ mouebit cõtra te. 10 Caue ne ſeducaris,&c. πρόσεχε μὴ ἀποπλανηθῇς τῇ διανοίᾳ, καὶ μὴ ταπεινωθῇς ἐν εὐφροσύνῃ σου. Attende ne decipiaris[aut,fallaris]mente,ac ne humilieris in lætitia tua.Omnia exẽplaria habẽt εὐφροσύνῃ: videtur autem legendum eſſe ἀφροσύνῃ,in inſipientia. quòd ſi legatur Lætitia, ſenſus hic eſſe poterit, ne obtemperemus cupiditati incõſideratæ,quũ magna ſpe aut honoris,aut commodi,aut voluptatis ab hominibus allicimur,atque inuitamur. Animi enim noſtri nimia voluptate elati,non cõſiderant quid tutũ ſit. 12 Si te potẽs ad.&c. προσκληθέντος σε δυνάστου, ὑποχωρῶν γίνου, καὶ τοσούτῳ μᾶλλόν σε προσκαλέσεται πλεονάζων. Quũ te aduocauerit potẽs,ſuffugias,[id eſt cautè recedas,aut refugites]& tãto magis aduocabit repetẽs.hoc eſt ſæpius te accerſens. Quoniã principũ amicitiæ ac familiaritates ſunt periculoſæ,monet vt ea cautio moderatióque adhibeatur,vt neque nos familiarius illis adiungamus,in eorúmque fidẽ permittamus:neque recuſatione noſtra & fuga,illorũ animos offendamus.In primis prudẽter ac reuerẽter viuendũ eſt cũ eo qui in nos vitæ ac necis poteſtatẽ habet:eorum etiã ſumma gratia & beneuolẽtia cũ maxima offenſione facilè mutari poteſt:fidem autẽ experiri periculoſum eſt. 13 Noli te ingerere,&c. μὴ ἔμπιπτε, ἵνα μὴ ἀπωσθῇς ἀκρίτως· καὶ μὴ μακρὰν ἀφίστω, ἵνα μὴ ἐπιλησθῇς. Ne incide,[id eſt irrue]ne repellaris ſine iudicio:neque lõgè recedas,[aut,refugias]ne in obliuionẽ venias.Moderatio igitur illa tenenda eſt,vt neque cupidius atque incõſideratius potentũ amicitiã appetamus,neque omnino aſpernemur: quorũ alterũ repulſam temeritatis pœnã,alterũ obliuionem afferre ſolet.Alterũ eſt adhuc tempus quũ iam admiſſi ac recepti ſumus,in quo nimia familiaritas vitãda eſt,modeſtia ſemper & prudentia adhibenda. 14 Ne dubites,&c. μὴ ἔπεχε ἰσηγορεῖσθαι μετ' αὐτοῦ, καὶ μὴ πιστεύσῃς τοῖς πλείοσι λόγοις αὐτοῦ· ἐκ πολλῆς γὰρ λαλιᾶς πειράσει σε, καὶ ὡς προσγελῶν ἐξετάσει σε. Ne dubites cũ eo colloqui,& nõ credas multis eius ſermonibus:nã multo ſermone tentabit te,& quaſi arridens examinabit. Hoc vult ſignificare neque defugiendam eſſe collocutionẽ cum principe,nec eius ſermoni omnis comitatis ſimulatæque beneuolẽtiæ pleniſſimo magnã fidem habendã eſſe. 15 Immiſericors eſt dicta,&c. ἀνελεήμων ὁ μὴ συντηρῶν λόγους, καὶ οὐ μὴ φείσηται περὶ κακώσεώς σου καὶ δεσμῶν. Immiſericors qui non ſeruat ſermones, neque parcet in afflictione tua & vinculis.nullũ cruciatus genus prætermittet.Significat perfidiã & ſæuitiã principis,ſignificatione ſimulatæ comitatis atque humanitatis antè occultatam. 16 Fac tibi caueas,&c. συντήρησον, καὶ πρόσεχε σφοδρῶς τοῦ ἀκούειν ὅτι μετὰ τῆς πτώσεώς σου περιπατεῖς· ἀκούων ταῦτα, ἐν ὕπνῳ σου γρηγόρει. Conſerua[id eſt obſerua & caue] & attende vehementer ad audiendũ, quoniã cum tuo caſu ambulas:audiens hæc,in ſomno tuo vigila. id eſt in quiete noctu,in qua attentiſſima eſt cogitatio.Inde prouerbiũ,In nocte conſilium. 18 Per omnem vitã tuam,&c. πάσῃ ζωῇ ἀγάπα τὸν κύριον, καὶ ἐπικαλοῦ αὐτὸν εἰς σωτηρίαν σου. Hæc vna eſt ratio qua omnia pericula vitari poſſunt.Omnia enim cooperantur in bonum diligentibus Deum,Rom.8.c.28,Et Qui inuocauerit nomen Domini,ſaluus erit.Ibidem 13.c.13. 19 Omne animal diligit.&c. πᾶν ζῷον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτοῦ, καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἀγαπᾷ τὸν πλησίον αὐτοῦ. Natura appetit ſui ſimile, ac diligit.Cicero in Lælio, Nihil eſt enim appetentius ſimilium ſui,nihil rapacius quàm natura.Et poſtea in eodem libro, Quòd ſi hoc apparet in beſtiis, vt requirant,atque appetant ad quas ſe applicent eiuſdem generis animantes,idque faciunt cum deſiderio,& cum quadam ſimilitudine amoris humani,quanto id magis in homine?&c.Hac autem ratione conſenſionéque omnium animaliũ,ac ſimilitudine naturæ Sapiens vult confirmare id quod ſuprà monuit,amicitiam,conſuetudinẽ,aut communicationem non habẽdam nec appetendam cum iis, quibus propter diſſimilitudinẽ aut naturæ aut fortunæ,nulla animorum cõſenſio aut vitæ coniunctio eſſe poteſt.Cicero in eodem libro,Diſpares enim mores diſparia ſtudia ſequũtur,quorũ diſſimilitudo diſſociat amicitias:nec ob aliã cauſam vllã boni improbis, improbi bonis amici eſſe nõ poſſunt, niſi quòd tanta eſt inter eos,quanta maxima eſſe poteſt,morum ſtudiorúmque diſtantia. 20 Omne animal generatim,&c. πᾶσα σὰρξ κατὰ γένος συνάγεται, καὶ τῷ ὁμοίῳ αὐτοῦ προσκολληθήσεται ἀνήρ. Omnis caro ſecundum genus ſuum coniungitur,& ſimili ſui adhærebit vir. Hæc ſentẽtia τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ φίλον, ſimile amicum ſimili,in omni animãtium genere vim habet:vt ſimilitudine naturæ cõiungãtur,diſſimilitudine verò disiũgantur. 21 Quam cõmunionẽ lupus,&c. τί κοινωνήσει λύκος ἀμνῷ; οὕτως ἁμαρτωλὸς πρὸς εὐσεβῆ. Quid cõmunicabit lupus cũ agno?ita peccator ad pium. 22 Quis cõſenſus eſt,&c. τίς εἰρήνη ὑαίνῃ πρὸς κύνα; Quæ pax hyænæ eum cane?aut,ad canem.id eſt,quæ poteſt eſſe cõcordia & vitæ coniũctio?Canẽ intelligit domeſticũ atque manſuetũ.Hyæna autẽ eſt animal ferũ ac crudele,quod vocẽ humanã aſſimilat,atque inter tabernacula paſtorum nomina eorum addiſcit:eóſque foras euocat, vt dilaniet. Canes verò(etiam pecuarii)aliam naturam habent:ſunt enim cuſtodes gregum ac paſtorũ.itaque fieri poteſt vt Sapiens aliquã huiuſmodi naturæ diſcrepãtiam, repugnantiámque ſignificare voluerit.

Venatio leonis onager in eremo, ſic & paſcua diuitum ſunt pauperes.	23	'Quemadmodum præda leonum ſũt onagri in deſerto, ita paſcua diuitum pauperes.
Et ſicut abominatio eſt ſuperbo humilitas: ſic & execratio diuitis pauper.	24	'Humilitas ſuperbo eſt execrabilis, eodẽ modo pauper abominatus diuiti.
Diues commotus confirmatur ab amicis ſuis: humilis autem quum ceciderit, expellitur & à notis.	25	'Diues quaſſatus, ab amicis confirmatur: pauperem verò præcipitantem amici etiam impellunt.
Diuiti decepto multi recuperatores: loquutus eſt ſuperba, & iuſtificauerunt illum.	26	'Diuiti lapſo multi adſunt adiutores: nefanda quoque loquutum, iuſtum prædicabunt.
Humilis deceptus eſt, inſuper & arguitur: loquutus eſt ſenſatè, & nõ eſt datus ei locus.	27	'Humilem lapſum inſuper etiam obiurgabunt: nec vllus ei dabitur locus, ſi prudenter loquutus fuerit.
Diues loquutus eſt, & õnes tacuerunt, & verbum illius vſque ad nubes perducent.	28	'Diuite loquente, omnes ſilentium præſtãt, eiúſque orationem vſque ad nubes efferunt.
Pauper loquutus eſt, & dicũt, Quis eſt hic? & ſi offenderit, ſubuertẽt illũ.	29	'Paupere loquẽte, Quis eſt iſte? inquiũt. quòd ſiquid offenderit, inſuper eum euertunt.
Bona eſt ſubſtantia, cui non eſt peccatum in conſcientia, & nequiſſima paupertas in ore impii.	30	'Diuitiæ ſunt bonæ ei in quo non eſt peccatũ, & paupertas mala in ore impii.
Cor hominis immutat faciẽ illius, ſiue in bona, ſiue in mala.	31	'Cor hominis immutat vultũ ipſi⁹ ſiue ad bona, ſiue ad mala.
Veſtigium cordis boni, & faciẽ bonam difficilè inuenies, & cũ labore.	32	'Veſtigium cordis rebus ſecundis fruẽtis, eſt vultus hilaris: & ſententiarum recondita inuentio, ſunt laborioſæ cogitationes.

Infra 19.c.16, & 21.b.11 Iacob.3.a.2

Cap. XIIII.

BEatus vir qui non eſt lapſus verbo ex ore ſuo, & non eſt ſtimulatus in triſtitia delicti. 1

Cap. XIIII.

1 B'Eatus vir qui ore ſuo lapſus non eſt, nec angore peccati cruciatus.

23 Quemadmodum præda leonum ſunt, &c. κυνήγια λεόντων ὄναγροι ἐν ἐρήμῳ, οὕτως νομαὶ πλουσίων πτωχοί. Venationes leonum ſunt onagri [id eſt aſini ſylueſtres] in deſerto: ita paſcua diuitum pauperes. hoc eſt, expoſiti ad illorum paſtum. Quemadmodum leones in deſerto famelici venantur onagros: ita diuites in hac vita pauperes depaſcunt. Venationes & paſtiones hoc loco comparantur: vt onagri ad prædam leonum, ita pauperes ad diuitum paſtum exponuntur. 24 Humilitas ſuperbo eſt, &c. βδέλυγμα ὑπερηφάνῳ ταπεινότης, οὕτως βδέλυγμα πλουσίῳ πτωχός. Abominatio ſuperbo humilitas, ita abominatio diuiti pauper. Superbus adamat amplitudinem præſtantiámque fortunæ ac gloriæ, diues verò diuitiarum copiam: vterque res contrarias exhorreſcit atque abominatur. 25 Diues quaſſatus, ab amicis, &c. πλούσιος σαλευόμενος στηρίζεται ὑπὸ φίλων, πτωχὸς δὲ πεσὼν προσαπωθεῖται ὑπὸ φίλων. Diues quum commouetur, [aut, concutitur] ab amicis confirmatur: [aut, ſtabilitur] pauper verò ruens, [aut, quũ cadit] ab amicis propellitur. Hoc vult ſignificare quod ſuprà ſæpe monuit, diſſimilem & iniquam conditionem pauperum ac diuitum in ipſorum tota vita. Ego in poſtremo membro conuertendo ſequutus ſum formam Ciceronis ex oratione pro Rabirio Poſth. Satis eſt homines imprudentia lapſos non erigere: vrgere verò iacentes, aut præcipitantes impellere, certè eſt inhumanum. Quidam προσαπωθεῖται vertunt Expellere, ſed malè: nam ſignificat ruentem aut labentem adhuc impellere, vt omnino deiiciatur. 26 Diuiti lapſo multi adſunt, &c. πλουσίου σφαλέντος πολλοὶ ἀντιλήπτορες· ἐλάλησεν ἀπόρρητα, καὶ ἐδικαίωσαν αὐτόν. Quum diues offenderit, [aut, lapſus fuerit] multi adiutores: loquutus eſt non dicenda, & iuſtificauerunt eum. Significat improbos propter opes habere paratam & opem in rebus aduerſis, & in peccatis maleficiiſque impunitatem. ita diuitiæ atque opes ſunt vitiorũ adminiſtræ ac adiutrices. 27 Humilẽ lapſum inſuper, &c. ταπεινὸς ἔσφαλε, καὶ προσεπετίμησαν αὐτῷ· ἐφθέγξατο σύνεσιν, καὶ οὐκ ἐδόθη αὐτῷ τόπος. Humilis errauit, [aut, lapſus eſt] & increpauerunt eum: loquutus eſt intelligentiam, & non eſt datus ei locus. Contrà pauper nullam habet authoritatem, etiam in iis quæ rectà ſentit ac dicit, & facilem hominum offenſionem, ſiquid deliquerit. προσωποληψία perſonarum ratio, atque inæquabilis ſeueritas, aut indulgentia eſt in cauſa. 28 Diuite loquente omnes ſilen. &c. πλούσιος ἐλάλησε, καὶ πάντες ἐσίγησαν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ ἀνύψωσαν ἕως τῶν νεφελῶν. Diues loquutus eſt, & omnes ſiluerunt, atque orationem eius vſque ad nubes extulerunt. Hæc approbatio ac commendatio orationis in diuitibus comparatur non prudentia, ſed affectione ſtudióque hominum ex rebus externis malè iudicantium.

29 Paupere loquẽte, Quis eſt, &c. πτωχὸς ἐλάλησε, καὶ εἶπαν, τίς οὗτος; καὶ ἐὰν προσκόψῃ, προσανατρέψουσιν αὐτόν. Pauper loquutus eſt, & dixerunt, Quis iſte? & ſi offenderit, inſuper ſubuertent illum. 30 Diuitiæ ſunt bonæ, &c. ἀγαθὸς ὁ πλοῦτος ᾧ μὴ πρόσεστιν ἁμαρτία, καὶ πονηρὰ ἡ πτωχεία ἐν στόματι ἀσεβοῦς. Diuitiæ ſunt bonæ ei in quo non eſt peccatum, & paupertas mala in ore impii. Quoniam Sapiens hactenus multa dixit de iniquitate diuitum & miſera conditione pauperum, ne ea culpa rerum eſſe videatur, & diuitiæ aut paupertas in malis numerandæ ac damnandæ: oſtendit hoc loco, diuitiæ quæ ac quales ſint natura ſua. Quidam apud Terentiũ neque in bonis neque in malis numerat, ſed tales dicit eſſe, quales ſunt ii qui illis vtuntur. Idem ſenſerũt qui δυνάμεις nominarũt, aut inſtrumenta quibus homines tum ad virtutes, tũ ad vitia vti poſſunt. Spiritus ſanctus diuitias, valetudinẽ, vires dicit huiuſmodi dona Dei eſſe, quibus homines bene & malè vti poſſunt.

31 Cor hominis immutat vult. &c. καρδία ἀνθρώπου ἀλλοιοῖ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐάν τε εἰς ἀγαθὰ, ἐάν τε εἰς κακά. Cor hominis immutat faciem illius tum ad bonum, tum ad malum. Quamuis vultus volui poſſit, variéque fingi: tamen eſt plerunque index animi affecti, in quo ſunt expreſſa ſigna iracundiæ, clementiæ, hilaritatis, triſtitiæ, alteriuſque affectionis. in eodem ſigna conſcientiæ ſæpe apparẽt: hinc pallor timoris, & rubor pudoris index. Frons verò exporrecta aut contracta, volũtatem declarat. Itaque Ariſtoteles τὰ ἐπακολουθοῦντα τοῖς ἤθεσιν appellat, quòd mores vniuſcuiuſque conſequantur. 32 Veſtigium cordis rebus ſecundis, &c. ἴχνος καρδίας ἐν ἀγαθοῖς πρόσωπον ἱλαρὸν, καὶ εὕρεσις παραβολῶν διαλογισμοὶ μετὰ κόπου. Veſtigium cordis in bonis vultus hilaris, & inuentio parabolarum [id eſt reconditarum ſententiarũ] cogitationes cum labore. Declarat id quod dixit, ex motu affectúque animi vultum quoque variè affici, in eóque expreſſa extare ſigna animi læti, rebúſque ſecundis fruentis, aut graui ac difficili aliqua cogitatione occupati. meditatio enim atque intentio animi cum labore coniuncta ipſo vultu ſignificatur: quemadmodũ dicit Perſius de accuratis carminibus, demorſos vngues ſapere: ita excogitatio abſtruſarum ſententiarum vt animum, ita vultum afficit, atque in re cogitata defigit. neque hæc vultus cõformatio ſignificationem habet rei alicuius vitioſæ, ſed difficilis, moleſtæ, aut laborioſæ cogitationis. 'Legitur & θάλλον virens.

IN CAPVT XIIII.

1 Beatus vir qui ore ſuo lapſus non eſt. μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ὠλίσθησεν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ οὐ κατενύγη ἐν λύπῃ ἁμαρτιῶν. Beatus vir qui non eſt lapſus in ore ſuo, & qui in dolore peccatorum non eſt compunctus. Commendat Sapiens integritatem animi ſibi bene conſcii, non quidem dolore vacui quum peccauimus. nam huiuſmodi ἀναλγησία indolentia, non eſt bona: at contrà λύπη πρὸς μετάνοιαν dolor animi ad pœnitentiam eſt ſalutaris. ſed homines mihi videtur intelligere τὰς (vt dicit Paulus, 1. Timoth. 4. a. 2.) ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγους, κεκαυτηριασμένους τὴν ἰδίαν συνείδησιν, loquentes mendacia in hypocriſi, conſcientiam habentes à peccato quaſi cauterio quodam notatam: qui etiam ſpiritus compunctionis appellatur. Alia eſt cordis compunctio bona & ſalutaris, qualis fuit eorum, qui admoniti à Petro de maleficiis in Chriſtum Dominum commiſſis, compuncti corde fuerunt, ac dixerunt, Quid faciemus viri frarres? Act. 2. f. 37. De hac moleſtia mœroréque peccati non loquitur Sapiens, ſed de mala conſcientia, quam veteres dixerunt vim mille teſtium habere. 'Legitur & ἐν πλήθει, in multitudine.

ᵃBeatus vir quem ſuus non condemnat animus, neque ab ſpe in Domino ſita excidit. 2

Fœlix qui non habuit animi ſui triſtitiam, & non excidit à ſpe ſua.

ᵇVirum ſordidum diuitiæ non decent, & quorſum pecuniæ homini inuido? 3

Viro cupido & tenaci ſine ratione eſt ſubſtantia, & homini liuido ad quid aurum?

ᶜQui comparſit ſuũ defraudans genium, aliis colligit: atque in bonis eius alii deliciabuntur. 4

Qui aceruat ex animo ſuo iniuſtè, aliis cõgregat: & in bonis illius alius luxuriabitur.

ᵈQui malignus ſibi eſt, cuinam erit benignus? ne ex bonis quidẽ ſuis iucunditatem vnquam capiet. 5

Qui ſibi nequam eſt, cui alii bonus erit? & non iucũdabitur in bonis ſuis.

ᵉQui ſibi inuidet, eo nullus peior eſſe poteſt: atque hoc eſt iuſtum prauitatis eius præmium. 6

Qui ſibi inuidet, nihil eſt illo nequi⁹: & hæc redditio eſt malitiæ illi⁹.

ᶠQuòd ſiquid benignè facit, id imprudẽs facit & inuitus: ac ſuã tandem malitiam prodet. 7

Et ſi benefecerit, ignorãter & non volens facit: & in nouiſſimo manifeſtat malitiam ſuam.

ᵍPrauus eſt aſpectu oculus inuidi: auertit faciem, atque homines deſpicit. 8

Nequam eſt oculus liuidi, & auertens faciem ſuam, & deſpiciens animam ſuam.

B Prouer.[...]

ʰOculus auari nulla expletur portione, & iniuſtitia mali vitam ipſius exhaurit. 9

Inſatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis: non ſatiabitur, donec conſumat arefaciens animam ſuam.

ⁱOculus malignus panem inuidet, atque in menſa ſua laborat inopia. 10

Oculus malus ad mala: & nõ ſatiabitur pane indigẽs, & in triſtitia erit ſuper menſam ſuam.

ᵏFili, pro eo quod habes, benefac tibiipſi: & digna Domino donaria offeras. 11

Fili, ſi habes, benefac tecũ, & Deo dignas oblationes offer.

ˡMemẽto mortem moram non facere, nec ſtatum fati tempus tibi eſſe declaratum. 12

Memor eſto quoniã mors nõ tardat, & teſtamentum inferorum quia demonſtratum eſt tibi: teſtamẽtum enim huius mundi morte morietur.

2 Beatus vir quẽ, &c. μακάριος οὗ οὐ κατέγνω ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ὃς οὐκ ἔπεσεν ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τῆς ἐπὶ κύριον. Beatus quẽ nõ cõdemnauit animus ipſius, & qui non cecidit ab ſe in Dominum. Iohannes in prima ſua epiſtola, cap. 3. d. 21, eodem verbo vſus eſt, ἐὰν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, Si cor noſtrum nos non condemnet, fiduciam habemus apud Deum. Idem enim ſignificat quod hìc, animũ ſibi bene conſcium, nec ἀμεταvόητον, id eſt in ſuis peccatis obfirmatum, in fiducia & charitate Dei acquieſcere, atque ita fidelem ſuauiſſima in pace ac trãquillitate viuere.

3 Virum ſordidum diuitiæ non decent, &c. ἀνδρὶ μικρολόγῳ οὐ καλὸς ὁ πλοῦτος, καὶ ἀνδρὶ βασκάνῳ ἵνα τί χρήματα; Viro parco diuitiæ non ſunt honeſtæ, & viro inuido ad quid pecuniæ? id eſt, quid opus pecuniis, quum vti neſciat? Diuitiarum non ſolùm ſpectatur κτῆσις poſſeſſio, ſed multo magis χρῆσις καὶ ἀπόλαυσις vſus ac perfruitio. itaque pecuniæ etiam χρήματα ab vtendo Græcè ſunt nominatæ. Iſocrates ad Demonicum, Sperne eos qui ad diuitias comparandas omni ſtudio incumbunt, qui tamen illis vti non poſſunt: perinde illis vſu venit, ac ſi quis egregium pararit equum, quum malè equitare ſciat. Itaque χρήματα in diuitiis dicit eſſe τοῖς ἀπολαύειν ἐπισταμένοις, earum vſum eſſe in iis qui frui ſciunt, κτήματα δὲ τοῖς χρῆσθαι δυναμένοις, poſſeſſionem verò in iis qui vti poſſunt. Auarus qui & ſibi & aliis inuidet, qui eſt ἀκοινώνητος, nullum intelligit fructum diuitiarum: eique tam deeſt quod habet, quàm quod non habet.

4 Qui comparſit ſuum defr. &c. ὁ συνάγων ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἄλλοις συνάγει· καὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ τρυφήσουσιν ἕτεροι. Qui congregat ab anima ſua, [id eſt detrahens animæ ſuæ] congregat aliis: & in bonis eius alii luxuriabuntur. Hæc eſt iuſtiſſima auarorum ac ſordidorum hominum pœna, vt quæ maxima cum moleſtia acquiſierunt ac comparſerunt, decoctoribus relinquant: qui non minus effuſè ac delicioſè illa conſumant, quàm illi parcè ſordidéque cumularunt.

5 Qui malignus ſibi eſt, &c. ὁ πονηρὸς ἑαυτῷ τίνι ἔσται ἀγαθός; καὶ οὐκ εὐφρανθήσεται ἐν τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ. Qui ſibi malignus eſt, cui erit bonus? ac non lætabitur in pecuniis ſuis. Pulchrè notat auari hominis naturam, eúmque oſtendit illiberalem & ἀκοινώνητον ea vna ratione quòd in ſe malignus, ſuum defraudet genium. nam qui hoc animo in ſe eſt, quonam erit in alios?

ᵃLeg. & χρήμασιν opibus.

6 Qui ſibi inuidet, &c. τοῦ βασκαίνοντος ἑαυτὸν οὐκ ἔστι πονηρότερος, καὶ τοῦτο ἀνταπόδομα τῆς κακίας αὐτοῦ. Inuidente ſibiipſi nullus peior eſt: & hæc eſt retributio malitiæ eius. Significat illiberalem auari parcitatem qua ſibi neceſſaria detrahit, iuſtiſſimam improbitatis eius eſſe pœnam. Nullum vitii genus eſt aut tenacius ac inſanabilius, aut tetrius & pernicioſius.

7 Quòd ſiquid benignè facit, &c. κἂν εὖ ποιῇ, ἐν λήθῃ, καὶ οὐχ ἑκὼν ποιεῖ· καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἐμφανεῖ τὴν κακίαν αὐτοῦ. Etiam ſi benefecerit, [id eſt bene mereatur de aliquo] ignorans inuitúſque facit: & ad extremum declarabit malitiam ſuam. In beneficiis ipſius auari ἀχαριστίαν ineſſe dicit. hoc eſt quod dicit Iſocrates, eum τὰς χάριτας ἀχαρίστως χαρίζεσθαι, id eſt beneficentiam eius nullam gratiam habere. quod pleriſque accidit, qui faciunt quidem aliquid, ſed iniucundè atque illibenter indigentibus ſubueniunt. Duo autem ſunt quæ commendant beneficiũ, προαίρεσις καὶ βούλησις iudicium & ſtudium, quæ beneficentiæ hominis auari deſunt. Maxima autem benignitatis laus eſt, quum non rogati aut admoniti, αὐτοπροαιρέτως, atque (vt dicit Iſocrates) αὐτεπάγγελτοι noſtra ſponte benignè facimus.

ᵇLeg. & καὶ ἐὰν εὖ ποιήσῃ, οὐχ ἑκὼν ποιεῖ, & ὀκ φανῆ pro ἐμφανεῖ.

8 Prauus eſt aſpectu oculus, &c. πονηρὸς ὁ βασκαίνων ὀφθαλμῷ, ἀποστρέφων πρόσωπον, καὶ ὑπερορῶν ψυχάς. Malus inuidens aſpicere oculo, auertens faciem, ac deſpiciens animas. Notat naturam hominis inuidi, qui tum apud Græcos à prauo aſpectu βάσκανος dicitur: tum apud Latinos inuidus, quòd alterum non libenter videat. Maximè autem hoc vitium cernitur in alterius fœlicitate rebúſque ſecundis, quas inuidus ſine moleſtia intueri non poteſt. Hæc autem animi affectio hoc loco demonſtratur eſſe in homine auaro, qui quum ita ſit affectus vt cæteros homines deſpiciat, faciem quoque in neceſſitatibus auertit. Huiuſmodi ſententiæ ſunt obſeruandæ, quibus ingenium, natura, moréſque hominum auarorum atque inuidorum demonſtrantur.

9 Oculus auari nulla expletur, &c. πλεονέκτου ὀφθαλμὸς οὐκ ἐμπίμπλαται μερίδι, καὶ ἀδικία πονηροῦ ἀναξηραίνει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Auari oculus non impletur portione, & iniuſtitia mali exiccat animam eius. Animus auari quum ſit inſatiabilis atque inexplebilis, ab infinita habendi cupiditate exhauritur ac abſorbetur, aut (vt hoc loco dicit Sapiens) ſiccitate contabeſcit. vt enim parci tenacéſque dicuntur, ita etiam aridi. Nullum autem vitium magis animum corrumpit quàm πλεονεξία habendi cupiditas, quam Paulus idololatriam quandã dicit eſſe, Coloſſ. 3. a. 5.

10 Oculus malignus, &c. ὀφθαλμὸς πονηρὸς φθονερὸς ἐπ' ἄρτῳ, καὶ ἐλλιπὴς ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτοῦ. Malignus oculus eſt inuidus in pane, atque deficiẽs in menſa ſua. Hoc eſt quod dicitur, Auaro tam deeſt quod habet, quàm quod nõ habet. Nam in ſumma etiam rerũ copia atque abundantia, inops eſt ac indigens: quũ omnia habet, nihil habet.

11 Fili, pro eo quod habes, &c. τέκνον καθὼς ἐὰν ἔχῃς εὖ ποίει σεαυτόν· καὶ προσφορὰς κυρίῳ ἀξίως πρόσαγε. Fili, iuxta id quod habes, [id eſt pro facultatibus quas habes] bene fac tibi ipſi: atque oblationes Domino dignè deferas. Duo hic præcipit, ἀπόλαυσιν bonorum & εὐχαριστίαν: primùm vt ad ſuſtentandam recreandámque hanc vitam fruamur iis bonis quæ ſuppetunt: deinde vt Deum authorẽ ac largitorẽ recognoſcamus, qui (vt inquit Paulus) õnia nobis dat ad perfruendũ, quique cibo ac lætitia implet corda noſtra, Act. 14. c. 17. In vtroque homines beneficiis Dei abutũtur. nã & maligni in ſeipſos ſunt, & in Deũ ingrati.

12 Memẽto mortẽ, &c. μνήσθητι ὅτι θάνατος οὐ χρονιεῖ, καὶ διαθήκη ᾅδου οὐχ ὑπεδείχθη σοι. Memineris quòd mors nõ tardabit, [aut, cũctabitur] & pactũ inferni nõ eſt cõmonſtratũ tibi. Hæc mortis quotidie impẽdentis cogitatio ac meditatio continet grauiſſimã admonitionem, quæ ſi in animis hominũ hæreret, vſura huius præſentis vitæ cæterarúmque omniũ rerum ad eam pertinentiũ multo melius ac iucundius vterentur: nunc quũ ſine modo ac timore Dei omnia volũt cõplecti, aut iis perfrui quæ ſunt cõplexi, audiũt plerũque illã vocẽ, Stulte hac nocte repetũt animã tuã, &c. Luc. 12. c. 20.

Supra 4.a.1 tob.4.b.7 luc.14.c.13

13 Ante mortem benefac amico tuo, & ſecundum vires tuas exporrigens da pauperi.

14 Nō defrauderis die bono, & particula boni doni non te prætereat.

C 15 Nónne aliis relinques dolores & labores tuos in diuiſione ſortis?

16 Da & accipe, & iuſtifica animā tuā.

17 Ante obitū tuum operare iuſtitiā quoniam non eſt apud inferos inuenire cibum.

Eſaie 40.b.6 iacob.1.b.10 1.pet.1.d.24

18 Omnis caro ſicut fœnum veteraſcet, & ſicut foliū fructificās in arbore viridi.

19 Alia generantur, & alia deiiciūtur: ſic generatio carnis & ſanguinis: alia finitur, & alia naſcitur.

B Prouer.

20 Omne op⁹ corruptibile in fine deficiet: & q illud operatur, ibit cū illo.

Pſal.1.a.2

21 Et ōne opus electū iuſtificabitur, & q operatur illud, honorabitur in illo.

D 22 Beatus vir qui in ſapientia morabitur, & qui in iuſtitia ſua meditabitur, in ſēſu cogitabit circūſpectionē Dei.

23 Qui excogitat vias illius in corde ſuo, & in abſcōditis ſuis intelligēs, vadens poſt illam quaſi inueſtigator, & in viis illius conſiſtens,

24 Qui reſpicit per feneſtras illius, & in ianuis illius audiens.

25 Qui requieſcit iuxta domum illi⁹, & in parietibus illius figens palū, ſtatuet caſulā ſuā ad manum illius, & requieſcēt in caſula illi⁹ bona per æuū.

13 Antequā moriaris, amico benefac, eíque pro tua facultate manu porrecta elargire.

14 Ne te iucundo defraudes die, neque partem boni deſiderii prætermittas.

15 Nónne labores tuos alii relinques, & quæ tua opera comparaſti, diuidenda trades hæredibus?

16 Da & accipe, & ſanctifica animam tuam:

17 Nam apud inferos quidem non eſt cur cibaria quæras.

18 Omne animans in modum veſtimēti veteraſcit: hoc enim eſt ab æuo condito fatum, Morte morieris.

19 Vt foliorum in condenſa arbore virentium alia decidunt aliis naſcentibus: ita quod carne ſanguinéque procreatur, aliud obit, aliud natum exiſtit.

20 Omne opus putridum deficit, eiúſque opifex vnà cum eo interibit.

22 Beatus vir qui præclara meditatur per ſapientiā, & qui per prudentiam ſuam ſancta loquitur.

23 Qui vias eius in corde ſuo meditatur, arcana quoque illius intelliget. tanquam indagator proſequere illā, eiúſque vias inſide.

24 Qui per feneſtras eius proſpicit, etiā ad fores illius auſcultabit.

25 Qui prope domum eius diuerſatur, ad parietes quoque illius paxillum figet: ad eiúſque latus tabernaculum conſtituet.

13 Antequam moriaris, amico benefac, &c. πρὶν σε τελευτῆσαι, εὖ ποίει φίλῳ, καὶ κατὰ τὴν ἰσχύν σου ἔκτεινον, καὶ δὸς αὐτῷ. Priuſquā moriaris, benefac amico, & ſecundum vires tuas [aut, facultatem tuam] extende, ac da ei. Nullus verus diuitiarum vſus eſſe poteſt, niſi habeas in quos eas cōferre poſſis. Sunt autem amici ac proximi nobis adiuncti, quorum inopia & indigentia noſtris copiis opibúſque ſunt ſubleuandæ.

14 Ne te iucundo defraudes, &c. μὴ ἀφυστερήσῃς ἀπὸ ἀγαθῆς ἡμέρας, καὶ μερὶς ἐπιθυμίας ἀγαθῆς μή σε παρελθέτω. Ne defraudes à bono die, [id eſt, ne priueris fructu boni temporis tibi conceſſi] & portio bonæ cōcupiſcentiæ te non prætereat. Hæc admonitio eſt ad auaros, quorū vita (vt ait Ennius) non eſt vitalis, ſed (vt melius Græci) βίος ἀβίωτος. eſt enim plena curarū ac ſolicitudinum, priuata iucundiſſima perfruitione, quam Deus ſuorum beneficiorum hominibus concedit. Dat enim (vt ait Paulus) nobis omnia opulenter ad perfruendum. 1. Tim. 6.d.17.

15 Nónne labores tuos alii, &c. οὐχὶ ἑτέρῳ καταλείψεις τοὺς πόνους σου, καὶ τοὺς κόπους σου εἰς διαίρεσιν κλήρου; Nónne alteri relinques labores tuos, & moleſtias tuas in diuiſiones ſortis? aut, hæreditatis. In Euangelio, Luc. 12.c.20, Chriſtus homini auaro, ac ſibi potius quàm Deo theſaurum comparanti, deteriorem bonorum exitum proponit, vt incertum ſucceſſorem hæredémque ſit habiturus. atque hoc eſt quod ait Pſalmus 39.b.7, Profectò in imagine ambulat vir, profectò in vanum tumultuatur: congregat, & neſcit quis colligit ea.

16 Da & accipe, &c. δὸς καὶ λάβε, καὶ ἁγίασον τὴν ψυχήν σου· ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν ᾅδου ζητῆσαι τρυφήν. Da & accipe, & ſanctifica animam tuam: quoniam non eſt in inferno quærere cibum. Videtur Sapiens vnumquenque admonere vt in hac vita & accipiat à Deo bona, & det impertiátque ſuis proximis: atque in hac pura & ſancta bonorum tum perfruitione, tum communicatione animum ſuum ſanctificet, id eſt purum ſanctúmque cōſeruet, quemadmodū Paulus, 1. Timoth. 4.a.3, dicit hac gratitudine & gratiarum actione dona Dei ſanctificari. Qui alio animo vtuntur commodis huius præſentis vitæ, ii animum habent impurum. Duo autem Paulus in huiuſmodi beneficiis Dei ſpectanda dicit, μετάληψιν (quam in fine eius epiſtolæ, cap. 6.d.17, ἀπόλαυσιν appellat) & εὐχαριστίαν, vt grato & pio animo ſuauiter his donis Dei vtamur ac perfruamur. Poſt hanc vitam nullus horum bonorum vſus nobis relictus eſt: eſt enim ſpiritualis, in qua (vt ait Chriſtus) neque editur neque bibitur, Matth. 22.c.30. Itaque idem Paulus dicit ibidem cap. 6.b.7, nos nobiſcum, quum morimur, nihil efferre.

18 Omne animans in modum, &c. πᾶσα σὰρξ ὡς ἱμάτιον παλαιοῦται· ἡ γὰρ διαθήκη ἀπ' αἰῶνος, θανάτῳ ἀποθανῇ. Omnis caro vt veſtis veteraſcit: nam pactū à ſeculo, Morte morieris. διαθήκη accipitur hoc loco pro lege ac cōditione moriendi neceſſaria propter peccatū impoſita humano generi. Caro autē Hebraicè pro animali aut homine, quē dicit inueteraſcere ſicut veſtimentum. Similis loquēdi forma eſt in Pſalmo 102.d.27, Omnia ipſa ſicut veſtimentū veteraſcent. ea maximè ſignificat imbecillitatem humanæ naturæ corruptioni obnoxiæ.

19 Vt foliorū, &c. ὡς φύλλον θάλλον ἐπὶ δένδρου δασέος, τὰ μὲν καταβάλλει, ἄλλα δὲ φύει· οὕτως καὶ γενεὰ σαρκὸς καὶ αἵματος, ἡ μὲν τελευτᾷ, ἑτέρα δὲ γεννᾶται. Sicut foliū germinans in arbore denſa, alia quidem deiicit, alia verò producit: ita generatio carnis & ſanguinis, alia finitur, alia verò gignitur. Quædā exemplaria habent τὸ μὲν καταβάλλει, τὸ δὲ ἐκφύει, in ſingulari numero, ſed non multum refert ad ſenſum quo numero legatur. Similitudo autē eſt aptiſſima, qua natura cōditióque generis humani, in eóque ortus atque obitus hominū elegāter demōſtrantur, Omnis caro (inquit Eſaias 40.b.6) eſt ſicut herba, & gloria eius ſicut flos herbæ.

20 Omne opus pu. &c. πᾶν ἔργον σηπόμενον ἐκλείπει, καὶ ὁ ἐργαζόμενος αὐτὸ μετ' αὐτοῦ ἀπελεύσεται. Omne opus putridū [aut, putreſcens] deficit, & qui operatur illud, cū illo abibit. Hoc eſt quod Paulus, Galat. 6. b.7.8, alia ſimilitudine exprimit, Quod quiſque ſeminauerit metet, aut corruptionē ex ſemēte carnis, aut incorruptionē ex ſemine Spiritus verbíque Dei immortali. Vocatur autē hoc loco opus putre σηπόμενον, ſicut Matt. 7.c.17, δένδρον σαπρὸν arbor vitioſa & putrida. Hanc putredinē ac corruptionē habent omnia infideliū opera, quæ nulla fide, ſed cupiditate carnis efficiuntur.

22 Beatus vir, &c. μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐν σοφίᾳ μελετήσει καλά, καὶ ὃς ἐν συνέσει αὐτοῦ διαλεχθήσεται ἅγια. Beatus vir qui in ſapientia meditabitur bona, [aut, honeſta] & qui in prudētia [ſiue intelligentia] ſua diſſeret ſancta. Hæ ſententiæ quæ in extrema parte huius capitis ponuntur, ſtudium amorémque ſapientiæ cōmendāt.

23 Qui vias eius, &c. ὁ διανοούμενος τὰς ὁδοὺς αὐτῆς ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀποκρύφοις αὐτῆς ἐννοηθήσεται. Qui conſiderat vias eius in corde ſuo, etiam in occultis eius cū intelligentia verſabitur. Sapiens variis loquendi formis promittit incrementū cognitionis iis qui ſtudiū ſuum ſapientiæ dederint. Sic Chriſtus Iohan. 14.c.21, Qui habet mandata mea, & cuſtodit ea, diligetur à me, & ego meipſum ei manifeſtabo. Et 8. d.30, Si vos in ſermone meo manſeritis, verè diſcipuli mei eritis, & cognoſcetis veritatem. Tanquā indagator, &c. ἔξελθε ὀπίσω αὐτῆς ὡς ἰχνευτής, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῆς ἐνέδρευε. egredere poſt eam vt inueſtigator, atque in viis eius inſide. Socrates apud Platonē, quū vult declarare ardens conſtánſque ſtudiū philoſophi, nominat eum θηρευτὴν venatorem: ita Sapiens vult ſapiētiæ ac pietatis ſtudioſum ἰχνευτὴν indagatorē eſſe, qui animo atque ſtudio omnes vias ſapientiæ diligēter perſequatur.

24 Qui per feneſtras, &c. ὁ παρακύπτων διὰ τῶν θυρίδων αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τῶν θυρωμάτων αὐτῆς ἀκροάσεται. Verbum παρακύπτειν non ſignificat amplū plenúmque proſpectū, ſed exiguū atque anguſtū: vt quū quis per foramen limis oculis proſpicit. in qua ſignificatione Petrus vſus eſt, quū de magnitudine gloriæ filiorū Dei loquitur, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι, in quæ cupiūt angeli proſpicere, 1. Pet. 1.c.12. His autē loquendi formis ſignificat Sapiens cognitionis acceſſionē. plus enim eſt ad fores auſcultare, quàm per feneſtras proſpicere, ac quaſi videre per tranſennam.

25 Qui prope domum eius, &c. ὁ καταλύων σύνεγγυς τοῦ οἴκου αὐτῆς, καὶ ἐν τοῖς τοίχοις αὐτῆς πήξει πάσσαλον. Alia figura ſignificat maiorem ſapientiæ cumulum atque vſum ex ipſius ſtudio amoréque acceſſurum. Maior, inquit, habitationis ac conſuetudinis ipſi erit coniunctio cum ea.

26 Is commorabitur in hoſpitio bonorum: in illiúſque tecto ſuos
poner liberos, atque ſub eiuſdem ramis conquieſcet.
27 Ab æſtu per eam protegetur, & in gloria eius habitabit.

Cap. XV.

1 QVi Dominum reueretur, faciet quæ ſunt recta: & cognitionem Legis adeptus, eam comprehendet.
2 Hæc illi occcurret quaſi mater, & eum tanquã vxor virgo ducta excipiet.
3 Hæc eum cibabit pane intelligentiæ, & aquam ſapientiæ potui ei dabit.
4 Firmatus hac, ſtatu moueri non poterit: & ſi fuerit innixus ei, non pudefiet.
5 Hæc ſupra ipſius ſocios extollet illum, atque in media cõcione os eius aperiet.
6 Hæc lætitiam illi & coronam exultationis afferet, atque hæredem nominis ſempiterni eum efficiet.
7 Homines autem inſipientes non comprehendent eam, neque viri improbi illam vnquam viderint.
8 Longè abeſt à ſuperbia: & viri mendaces, eius non erunt memores.
9 Laus in ore ſcelerati minimè eſt ſpecioſa: neque enim à Domino profecta eſt.
10 Laus à ſapiente proficiſcetur oratione, eãque fœliciter Dominus diriget.

26 Statuet filios ſuos ſub tegmine illius, & ſub ramis eius morabitur.

27 Protegetur ſub tegmine illius à feruore, & in gloria eius requieſcet.

Cap. X V.

1 QVi timet Deum, faciet illud: & qui continẽs eſt iuſtitiæ, apprehendet illam.

2 Et obuiabit illi quaſi mater honorificata, & quaſi mulier à virginitate ſuſcipiet illum.

3 |Cibabit illum pane vitæ & intellectus, |& aqua ſapientiæ ſalutaris potabit illũ, & firmabitur in illo, & nõ flectetur.

4 Et continebit illũ, & non confundetur: & exaltabit illum apud proximos ſuos.

5 Et in medio eccleſiæ aperiet os ei⁹, & adimplebit illũ ſpiritu ſapientiæ & intellect⁹, & ſtola gloriæ veſtiet illũ.

6 Iucũditatem & exultationem theſaurizabit ſuper illum, & nomine æterno hæreditabit illum. B

7 Homines ſtulti non apprehendent illam, & homines ſenſati obuiabunt illi: homines ſtulti non videbunt eã, longè enim abeſt à ſuperbia & dolo.

8 Viri mẽdaces non erunt illius memores, & viri veraces inuenientur in illa: & ſucceſſum habebunt vſque ad inſpectionem Dei.

9 Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris,

10 Quoniam à Deo profecta eſt ſapiẽtia: ſapientiæ enim Dei aſtabit laus, & in ore fideli abundabit, & dominator dabit eam illi. C

Geneſ. Matth. Matth.4.a.4 Iohan.4.b. Ierem. Pſal.33.

26 Is commorabitur in hoſp.&c. καὶ καταλύσει ἐν καταλύματι ἀγαθῶν. θήσει τὰ τέκνα αὐτοῦ ἐπὶ τῇ σκέπῃ αὐτῆς, καὶ ὑπὸ τοὺς κλάδους αὐτῆς αὐλισθήσεται. Et hoſpitabitur in hoſpitio bonorum, ponet liberos ſuos in tecto eius, & ſub ramis eius commorabitur. Hanc promiſſionem extẽdit etiam ad liberos. Sic in Pſal.25.c.13, Anima eius in bonis commorabitur, & ſemen eius hæreditabit terram.

27 Ab æſtu per eam proteg.&c. σκεπασθήσεται ὑπ' αὐτῆς ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν τῇ δόξῃ αὐτῆς καταλύσει.. Tegetur ab ea æſtu, & in gloria eius habitabit. aut, hoſpitabitur Manet in ſimilitudine arboris frondoſæ ac opacæ, in cuius vmbra placidiſſimam ſuauiſſimámque quietem promittit. Sic Eſaias cap.4.a.6, Eritque tabernaculum in vmbram interdiu ab æſtu. Sed Propheta in eo loco alludit ad columnam nubis, qua filii Iſrael tecti in deſerto, ſe ab ardore ſolis tuebantur.

IN CAPVT XV.

1 Qui Dom.reueretur,&c. ὁ φοβούμενος κύριον, ποιήσει ἀγαθόν· καὶ ὁ ἐγκρατὴς γνώσεως τοῦ νόμου, καταλήψεται αὐτήν. Qui Dominũ timet, faciet bonum: & compos cognitionis Legis, [aut, qui tenet cognitionem Legis] apprehendet eam. In exemplari Toletano legitur, ποιήσει αὐτά, faciet ea, & in ſecundo membro εὑρήσει αὐτήν. inueniet eam. Ad ſenſum nihil intereſt, quocũque modo legatur in vtroque membro: nam promittit id quod ſuprà, maiorem ac certiorem Legis diuinæ cognitionem. 2 Hæc illi occurret,&c. καὶ ὡς μήτηρ ὑπαντήσει αὐτῷ, καὶ ὡς γυνὴ παρθενίας προσδέξεται αὐτόν. Et vt mater occurret ei, & vt mulier virginitatis eum ſuſcipiet. Matris & vxoris nomine, earúmque amabiliſſimo occurſu ac complexu ſignificat ſuauiſſimum amorem, quo ſpientia ſui ſtudioſos proſequitur. Sic Chriſtus Iohã. 14.c.21, Qui cuſtodit præcepta mea, diligetur à me atque à Patre meo, & ego meipſum illi declarabo. 3 Hæc eum cibabit,&c. ψωμιεῖ αὐτὸν ἄρτον συνέσεως, καὶ ὕδωρ σοφίας ποτιεῖ αὐτόν. Cibabit eum pane intelligentiæ, & aqua ſapientiæ eum potabit. Paſtus ac potus animorum ſaluberrimus eſt ſapientia Dei doctrináque ſalutis, qua nullus corporis cibus aut ad delectationem ſuauior, aut ad neceſſitatem opportunior eſſe poteſt. Præterea omnis alia eſca ſimul cum ventre perit, hic autem verbi Dei cibus manet in æternum.

4 Firmatus hac, ſtatu moueri,&c. στηριχθήσεται ἐπ' αὐτήν, καὶ οὐ μὴ κλιθῇ· καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐφέξει, καὶ οὐ μὴ καταισχυνθῇ. Firmabitur ſuper eam, & non inclinabitur: ac ſuper eam continebit, & non confundetur. Suprà loquutus eſt de ſapientiæ familiaritate, & amoris ſuauitate erga amatores ſuos, de conſolatione ac refectione ſalutari quam illis præbet: nunc loquitur de firmitate atque ſtabilitate quã habent ii qui ſumma cum fiducia in ſtudio amoréque verbi Dei conquieſcunt. 5 Hæc ſupra ipſius ſocios,&c. καὶ ὑψώσει αὐτὸν παρὰ τοὺς πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ἀνοίξει στόμα αὐτοῦ. Et eleuabit eum ſupra proximos eius, & in medio eccleſiæ aperiet os eius. Hæc comparatio continet αὔξησιν καὶ σύστασιν beneficentiæ Dei augentis ac ornantis dona ſua iis qui in ipſo ſuam fiduciam ponũt. Sic Pſal.119, Dauid aliorum cõparatione progreſſum ſuum in ſtudio ſapientiæ commendat. Præ omnibus docẽtibus me intellexi, quia teſtimonia tua meditatio mea ſunt. Præ ſenibus intellexi, quia præcepta tua cuſtodio. 6 Hæc lætitiam illi,&c. εὐφροσύνην καὶ στέφανον ἀγαλλιάματος εὑρήσει, καὶ ὄνομα αἰῶνος κατακληρονομήσει αὐτόν.. Iucunditatem & coronam exultantiæ inueniet, & nomen ſeculi hæreditabit illum. Quædam exẽplaria nõ habent verbũ Inueniet, ſed tantùm Hæreditabit, ſine pronomine Ipſum: & ita præcedentia cõiungunt cum verbo κατακληρονομήσει, quod referunt non ad ſapientiam, ſed ad eius amatorẽ: vt is hæreditatẽ æterni nominis adipiſcatur: ſed ex vtraque lectione ſenſus ſatis intelligitur, & fructus lætitiæ ac gloriæ ſempiternæ qui ex ſtudio ſapiẽtiæ capitur. 7 Homines a.inſipientes,&c. καὶ οὐ μὴ καταλήψονται αὐτὴν ἄνθρωποι ἀσύνετοι, καὶ ἄνδρες ἁμαρτωλοὶ οὐ μὴ ἴδωσιν αὐτήν. Et non apprehendent eam homines ſtulti, nec viri peccatores videbunt eam. Hæc ſententia cõtinet antitheſim ſuperiorum, quæ oſtendit ſtultos atque improbos homines à ſapientiæ ſtudio abhorrentes, illius nunquam participes futuros.

8 Longè abeſt à ſuperb.&c. μακράν ἐστιν ἀπὸ ὑπερηφανίας, καὶ ἄνδρες ψεῦσται οὐ μὴ μνησθήσονται αὐτῆς. Procul eſt à ſuperbia, & viri mendaces non recordabuntur eius. aut, non facient mentionem eius. Notat hoc loco Sapiens duo genera hominum à ſapientia abhorrentiũ, quorum alii propter ſuperbia aſpernantur, alii propter vanitatem eam non capiunt. Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus dat gratiã, Iacob.4.b.6. Super quẽ (inquit Eſaias, 66.a.2) requieſcet Spiritus? ſuper humilẽ & tremẽtem ad verba eius. Sapientia verò ac veritas cũ mendacio cõiuncta eſſe nõ poteſt. 9 Laus in ore ſcelerati,&c. οὐχ ὡραῖος αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ, ὅτι οὐ παρὰ κυρίου ἀπεστάλη αὐτῷ. Non eſt pulchra laus in ore peccatoris, quoniam à Domino miſſa non eſt ei. Hic laus συνεκδοχικῶς accipitur pro vniuerſa Legis doctrina, quam in ore impuro ac polluto verſari tractarique non oportet. Deus enim huiuſmodi homines neque ad docendum, neque ad laudandum mittit, à quibus nomen ſuum prophanatur potius, quàm ſanctificatur. Pſal.50.c.16, Impio autem dixit Deus, Quid tibi vt enarres ſtatuta mea, & aſſumas pactum meum in os tuum? 10 Laus à ſapiente,&c. ἐν γὰρ σοφίᾳ ῥηθήσεται αἶνος, καὶ ὁ κύριος εὐοδώσει αὐτόν. In ſapiẽtia enim laus dicetur, [ſiue, pronuntiabitur] ac Dominus proſperabit eam. id eſt, dabit ſucceſſum eius orationi, qui vitæ integritatem cum puritate doctrinæ coniunxit. Hoc enim ſignificat verbum εὐοδοῦν proſperè dirigere, ac doctrinæ fœlicem curſum dare: id quod fit à Deo in piis hominibus, quorum vocationis non ſolùm eſt author, ſed etiam moderator, fautor, atque adiutor.

Non dixeris, Per Deum abeſt: quæ enim odit ne feceris. 11

Ne dicas, Ille me implanauit: non enim neceſſarii ſũt ei homines impii. 12

Omne execramentum erroris odit Dominus, & non erit amabile timentibus eum. 13

Geneſ.2.d.17 Deus ab initio cõſtituit hominẽ, & reliquit illum in manu conſilii ſui. 14

Matth.19.c.17 Adiecit mandata & præcepta ſua. 15

Si volueris mandata ſeruare, conſeruabunt te, & in perpetuum fidem placitam facere. 16

D Appoſuit tibi aquam & ignem: ad quod volueris, porrige manum tuã. 17

Ierem.21.c.8 Ante hominem vita & mors, bonum & malum: quod placuerit ei, dabitur illi: 18

Quoniam multa ſapientia Dei, & fortis in potentia, videns omnes ſine intermiſſione. 19

Pſal.33.c.16 Oculi Domini ad timentes eum, & ipſe agnoſcit omnem operam hominis. 20

Nemini mandauit impiè agere, & nemini dedit ſpatium peccandi. 21

Non enim concupiſcit multitudinem filiorum infidelium & inutiliũ. 22

Cap. XVI.

NE iucunderis in filiis impiis, ſi multiplicẽtur: nec oblecteris ſuper ipſos, ſi nõ eſt timor Dei in illis. 1

Non credas vitæ illorum, & ne reſpexeris in lab ores eorum. 2

11 'Ne dicas, Defeci impulſu Domini: nam quæ ille odit, tu non debes facere.

12 'Ne dicas, Ipſe me induxit in errorem: neq; enim improbo viro ei opus eſt.

13 'Omne nefas odit Dominus, nec probatur iis qui eum timent.

14 'Ipſe hominem creauit ab initio, eũque arbitrio cõſilii ſui permiſit.

15 'Si volueris, mandata ſeruabis, optimæque voluntatis fidẽ præſtabis.

16

17 'Ignem & aquam tibi propoſuit: ad vtrum voles manum tuam porrige.

18 'Vita ſimul & mors propoſita ſunt homini: & vtrũcunque placuerit, dabitur ei:

19 'Quoniam multa eſt Domini ſapientia, is potentia valet, ac videt omnia.

20 'Eius oculi ſunt coniecti in eos qui ipſum metuunt, & omne hominis opus ipſe cognoſcet.

21 'Impiè agere nemini præcepit, nec cuiquam dedit licentiã peccandi.

22

Cap. XVI.

1 N'E appetas copiã inutilium liberorum, nec filiis læteris impiis: 'ne delecteris abundantia eorum, niſi timor Domini in illis fuerit. Filii.

2 'Ne confidas vitæ eorũ, nec multitudinem illorũ magnifacias.

11 Ne dicas, Defeci impulſu Domini, &c. μὴ εἴπῃς, ὅτι διὰ κύριον ἀπέστην· ἃ γὰρ ἐμίσησεν, οὐ ποιήσεις. Ne dicas, Quoniã propter Dominum deſciui: quæ enim odit, non facies. Hoc loco admonemur, ne Deum authorem peccatorũ faciamus, culpámque noſtrorum maleficiorum in eum vllam conferamus: ſed potius quæ ille odit, fugiamus. Pſal.5.a.5.6, Quia non Deus volens impietatem es: Non habitabit iuxta te malus, Odiſti omnes operantes iniquitatem. 12 Ne dicas, Ipſe me induxit in errorem: &c. μὴ εἴπῃς, ὅτι αὐτός με ἐπλάνησεν· οὐ γὰρ χρείαν ἔχει ἀνδρὸς ἁμαρτωλοῦ. Ne dicas, Ipſe me ſeduxit: non enim opus habet viro peccatore. id eſt homine in peccatis ſuis improbè obſtinatéque perſeuerante: cuiuſmodi homines in Scriptura ἁμαρτωλοὶ peccatores, hoc eſt peccatis maleficiiſque infames deteſtabiléſque Deo, appellantur. Sumpſit autem Sapiens rationem à natura, atque affectione Dei ab improbis hominibus abhorrentis: ex qua oſtendit eum neque peccati, neque erroris cuiuſquam authorem eſſe. 13 Omne nefas odit Dominus, &c. πᾶν βδέλυγμα ἐμίσησεν ὁ κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἀγαπητὸν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Omnem abominationem odit Dominus, & non eſt amabilis timentibus eum. Præclarè coniungit odium peccati in Deo, atque homine. 1. Iohan. cap. 1. b. 3.5.6, Hæc autem eſt ſocietas quam cum Patre ac Filio habemus, quam nos vobis annuntiamus, quòd Deus eſt lux, & in eo nullæ ſunt tenebræ. Quòd ſi dixerimus nos ſocietatem cum Deo habere, quum in tenebris ambulemus, mentimur, ac veritas in nobis non eſt. Plato ad demonſtrandam hanc coniunctionem communionémque naturæ, allegat illud celebre prouerbium veterum, Simile ſimili amicum: ex quo oſtendit impios improbóſque homines propter diſſimilitudinem naturæ ac ingenii, nihil facere quod Deo gratum eſſe poſſit, ſed eorum munera etiam magnificentiſſima, ab eo vt abominabilia repudiari.

14 Ipſe hominem creauit ab initio, &c. αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐποίησεν ἄνθρωπον, καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν χειρὶ διαβουλίου αὐτοῦ. Ipſe ab initio fecit hominem, & dimiſit eum in manu conſilii ſui. aut, ipſius. Papiſtæ ineptè ſolent hunc locum citare, quum liberum arbitrium probare volunt: quum Sapiens de hominis facultate aut viribus nihil agat hoc loco, ſed Deum tantùm non eſſe peccati authorem, probare velit. non enim quid poſſit homo, aut quam vim habeat, diſſerit: ſed quid facere debeat, oſtendit: ne, ſi peccarit, cauſam peccati in Deum conferat.

16 Si volueris, mandata ſeruabis, &c. ἐὰν θέλῃς συντηρήσεις ἐντολάς, καὶ πίστιν ποιῆσαι εὐδοκίας. Si volueris, mandata conſeruabis, ac fidem facere beneplaciti. Quidam codices legunt πίστιν ποίησαι in imperatiuo, fac fidem beneplaciti: ſed melius legitur in infinitiuo, vt coniungatur cũ verbo Seruabis: aut vt reſoluatur in futurum, Atque ita facies fidem bonæ voluntatis, id eſt obſeruãtiæ atque obediẽtiæ quã tu Deo eiúſque mãdatis debes. 17 Ignem & aquam tibi propoſuit, &c. παρέθηκέ σοι πῦρ καὶ ὕδωρ, οὗ ἐὰν θέλῃς, ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. Appoſuit tibi ignẽ & aquam: ad quodcunque voles, extende manum tuam. 18 Vita ſimul & mors propoſita ſunt homini, &c. ἔναντι ἀνθρώπου ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, καὶ ὃ ἐὰν εὐδοκήσῃ, δοθήσεται αὐτῷ. Ante hominem vita & mors, & quodcunque placuerit dabitur ei.

19 Quoniam multa eſt Domini ſapientia, &c. ὅτι πολλὴ ἡ σοφία τοῦ κυρίου, καὶ ἰσχυρὸς ἐν δυναστείᾳ, καὶ βλέπων τὰ πάντα. Quoniam multa ſapientia Domini, & validus in potentia, ac videns omnia. Ne durius ſecundum membrum coniungeretur cum priore, appoſui pronomen relatiuum is pro particula copulatiua. 20 Eius oculi ſunt coniecti in eos, &c. καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν, καὶ αὐτὸς ἐπιγνώσεται πᾶν ἔργον ἀνθρώπου. Et oculi eius in metuentes ipſum, & ipſe cognoſcet omne opus hominis. Hæ ſententiæ ſignificant & vniuerſam omnium rerum prouidentiam, & ſingularem eorum qui eius nomen reuerentur. Valent autem cum ad pios conſolandos, tum ad improbos à licentia peccandi deterrendos, ne Deum aut peccatorum authorem, aut diſſimulatorem eſſe arbitrentur.

21 Impiè agere nemini præcepit, &c. οὐκ ἐνετείλατο ἀσεβεῖν οὐδενί, καὶ οὐκ ἔδωκεν οὐδενὶ ἄνεσιν ἁμαρτάνειν. Non mandauit impiè agere cuipiam, & non dedit licentiam alicui peccandi. Hæc poſtrema ſententia ſatis oſtendit propoſitum authoris: cui nulla propoſita eſt diſputatio de libero hominis arbitrio eiúſque facultate: ſed grauiſſima admonitio de eius officio, vt propoſitis à Deo bonis ac malis, relictis malis, ea potius amplectatur quæ ad vitam eius ac ſalutem pertinent.

IN CAPVT XVI.

1 Ne appetas copiam inutilium liberorum, &c. μὴ ἐπιθύμει τέκνων πλῆθος ἀχρήστων, μηδὲ εὐφραίνου ἐπὶ υἱοῖς ἀσεβέσι. Ne concupiſcas liberorum multitudinem inutilium, neque læteris in filiis impiis. Exemplar Toletanum habet πλῆθος ἄχρηστον multitudinem inutilem, ſed ad ſenſum nihil intereſt. Ariſtoteles in partibus fœlicitatis numerat πολυτεκνίαν καὶ εὐτεκνίαν ſobolem copioſam & honeſtam, aut probam. Nam multos quidem liberos habere, eóſque improbos ac malè moratos, miſerius eſt quàm planè nullos habere. Hoc autem loco Sapiens in liberis præcipuè requirit timorem Dei, ſine quo ἀτεκνίαν orbitatem liberorum copiæ atque abundantiæ anteponit. Ne delecteris abũdantia eorum, &c. ἐὰν πληθύνωσι, μὴ εὐφραίνου ἐπ᾽ αὐτοῖς, εἰ μὴ ἔστι φόβος κυρίου μετ᾽ αὐτῶν. ſi multiplicati fuerint, ne gaudeas, niſi timor Domini cum illis ſit. 2 Ne confidas vitæ eorum, nec multitudinem, &c.. μὴ ἐμπιστεύσῃς τῇ ζωῇ αὐτῶν, καὶ μὴ ἔπεχε ἐπὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν. Ne credas vitæ eorum, neque attendas ad multitudinem eorum. ἐμπιστεύειν hic dicitur pro Fidere aut fiduciam habere, quemadmodum fieri ſolet, quum ſoboles copioſa elegánſque iuxta mundum effloreſcit.

ʹPluris enim eſt iuſtus vnus, quàm mille *huiuſmodi.* 3
Et præſtat mori prole carentem, quàm impios habere liberos. 4
ʹPer vnum enim cordatũ frequens ædificabitur ciuitas, impio- 5
rum verò natio quamprimum deſolabitur.
ʹTalia vidit multa oculus meus, atque his grauiora mea auris 6
audiuit.
In cœtu ſceleratorum ignis accendetur, & ira exardeſcet in gẽ- 7
tem contumacem.
ʹImplacabilis Deus priſcis fuit gigantibus, qui inſana freti po- 8
tentia, ab eo defecerunt.
ʹNe hoſpitio quidem Loti pepercit iis, quos propter ipſorum ſu 9
perbiam abominatus eſt.
ʹNon eſt miſertus gentis perditæ, quæ in peccatis quæ commit 10
tebat, efferebatur.
ʹSicque adeò ſexcenta millia peditum, eos qui in duritia cordis 11
ſui congregati fuerant, flagellando, miſerando, cædendo, ſanan-
dóque Dominus miſericordia caſtigationéque ſeruauit: ʹquare ſi
contumax vnus in populo fuerit, mirum eſt ſi impunè abeat.
ʹNam penes eum ſunt miſericordia & ira: celeriter veniam da- 12
re potens eſt, & iram effundere.
ʹProut multa eſt miſericordia eius, ita multa quoque ipſius ca
ſtigatio, ſecundum opera ſua vnumquenque iudicat.
ʹNon effugiet cum rapina ſceleroſus, nec patientia pii ſpem alet 13
tardiorem.
ʹOmni beneficentiæ locum parat, nam fructum pro ratione o- 14
perum ſuorũ quiſque percipiet. ʹDominus Pharaonem indura-
uit, ne ipſum cognoſceret, vtque poſtea ipſius facta terræ cælo
ſubiectæ innoteſcerent, omni rerum naturæ miſericordia ipſius

3 Melior eſt enim vnus timens Deũ, quàm mille filii impii.
4 Et vtile eſt mori ſine filiis, quàm relinquere filios impios.
5 Ab vno ſenſato inhabitabitur patria, & à tribus impiis deſeretur.
6 Multa talia vidit oculus meus, & fortiora horum audiuit auris mea.
7 ‖In ſynagoga peccantium exardebit ignis, & in gente incredibili exardeſcet ira. Infrà 21.b.10
8 ‖Non exorauerũt pro peccatis ſuis antiqui gigantes, qui deſtructi ſunt confidentes ſuæ virtuti. Gene.6.a.4
9 ‖Et non pepercit peregrinationi illorum, & execratus eſt præ ſuperbia verbi illorum. Gene.19.d.24
10 Non miſertus eſt illis gentem totã perdens, & extollentem ſe in peccatis ſuis.
B
11 ‖Et ſicut ſexcenta millia peditũ, qui congregati ſunt in duritia cordis ſui: & ſi vnus fuiſſet ceruicatus, mirum ſi fuiſſet immunis. Num.14.c.23 & 26.g.64
12 ‖Miſericordia enim & ira eſt cum illo, potens exoratio, & effundẽs iram ſecundum miſericordiã ſuam: ſic correptio illius hominem ſecundum opera ſua iudicat. Suprà 5.b.7
13 Non effugiet in rapina peccator, & non retardabit ſufferentia miſericordiam facientis.
14 Omnis miſericordia faciet locum vnicuique ſecundum meritum operũ ſuorum, & ſecundum intellectum peregrinationis ipſius.

3 Pluris enim eſt iuſtus, &c. κρεῖσσον γὰρ εἷς δίκαιος, ἢ χίλιοι· καὶ ἀποθανεῖν ἄτεκνον, ἢ ἔχειν τέκνα ἀσεβῆ. Melius enim eſt vnus iuſtus, quàm mille: & mori ſine liberis, quàm habere liberos impios. Lætitia igitur in hoc genere non eſt capienda ex multitudine liberorum, ſed bonitate atque pietate: quæ ſi elucet in illis, magnam & iuſtam parentibus voluptatem afferre debet. 5 Per vnum enim cord. &c. ἀπὸ γὰρ ἑνὸς συνετοῦ συνοικισθήσεται πόλις, φυλὴ δὲ ἀσεβῶν ἐρημωθήσεται ἐν τάχει. Ab vno enim prudente coædificabitur ciuitas, [aut, cohabitabitur, id eſt frequentia ciuium celebrabitur] tribus autem impiorum deſolabitur celeriter. Generatio liberorũ eſt ciuitatis propagatio, & quoddã quaſi ſeminariũ reip. ſed impiorũ ſoboles eſt ſicut herba fallax quæ in tectis naſcitur, quæ (vt eſt in Pſal. 129.b.6) priuſquam egrediatur, exaruit. Piorũ verò proles eſt hæreditas Domini ac merces fructus vẽtris, Pſal. 127.a.7. Sed hoc loco cõparatur vnus iuſtus ac prudens cũ maxima impiorum multitudine. De hac fœlicitate iuſti ſua prudentia, vel potius gratia Dei amplificãtis ac celebrãtis ciuitates ac reſpublicas, eſt in Pſal. 107.d.41, Contrà ſubleuat pauperem ab inopia, & ponit eos inſtar gregis familias. 6 Talia vidit multa, &c. πολλὰ τοιαῦτα ἑώρακεν ὁ ὀφθαλμός μου, καὶ ἰσχυρότερα τούτων ἀκήκοε τὸ οὖς μου. Multa huiuſmodi vidit oculus meus, & his vehementiora, [aut, fortiora] audiuit auris mea. Exẽpla nunc aliqua proponit, quibus oſtendit multitudinẽ ac potentiã impiorũ non eſſe requirendã optandámque: ſed paucitatẽ, modò timor Dei adſit, præferendã eſſe. 8 Implacabilis Deus, &c. οὐκ ἐξιλάσατο περὶ τῶν ἀρχαίων πάντων γιγάντων, οἳ ἀπέστησαν ἐν τῇ ἰσχύι ἀφροσύνης αὐτῶν. Non placatus fuit antiquis omnibus gigantibus, qui deſciuerũt in fortitudine inſipiẽtiæ ſuæ. De his gigãtibus, qui magnitudine ac potẽtia excelluerunt, eſt ſcriptum Gen. cap. 6.a.4. hi omnes diluuio ſubmerſi perierunt. 9 Ne hoſpitio quidem Loti, &c. οὐκ ἐφείσατο περὶ τῆς παροικίας Λώτ, οὓς ἐβδελύξατο διὰ τὴν ὑπερηφανίαν αὐτῶν. Ad verbum, Non pepercit de peregrinatione Lot. id eſt, quãuis Lot in Sodomis peregrinus ageret, ea tamen ſancti viri peregrinatio non impediuit quominus ſuperbos homines puniret. Nota eſt & poſtulatio Abrahæ, & Dei clementiſſima reſpõſio de decem iuſtis, quorũ gratia ſit veniã daturus reliquis omnibus. Gen. 18.d.32 10 Nõ eſt miſertus, &c. οὐκ ἠλέησεν ἔθνος ἀπωλείας τοὺς ἐξηρμένους ἐν ἁμαρτίαις αὐτῶν αἷς ἐποίουν. Non miſertus eſt gentis perditionis eorum qui eleuabantur in peccatis quæ faciebant. Exẽplar Toletanum habet τοὺς ἐξερχομένους ἐν ἁμαρτίαις αὐτῶν, qui egrediebantur in peccatis ſuis: vt ſignificet Iſraelitas in illa profectione magis ſequutos fuiſſe ſua peccata, quã ſanctam Dei vocationem, qua in terrã promiſſam vocabantur. De eorũ contumacia extat hiſtoria, Num. cap. 14. 11 Sicque adeò ſexcẽta, &c. καὶ οὕτως ἑξακοσίας χιλιάδας πεζῶν, τοὺς ἐπισυναχθέντας ἐν σκληροκαρδίᾳ αὐτῶν, μαστιγῶν, ἐλεῶν, τύπτων, ἰώμενος κύριος ἐν οἰκτιρμῷ καὶ παιδείᾳ διεφύλαξε. Atque ita ſexcenta millia peditum, eos qui congregati fuerant in duritia cordis ſui, flagellans, miſerans, percutiens, ſanans Dominus miſeratione ac correptione conſeruauit. Quare ſi contumax, &c. καὶ ἐὰν ἦ εἷς σκληροτράχηλος ἐν λαῷ, θαυμαστὸν τοῦτο, εἰ ἀθωωθήσεται. & ſi fuerit vnus duræ ceruicis in populo, mirum hoc, ſi impunè tulerit. aut, innocens vel impunitus fuerit. Significat enim ἀθωοῦν indemnatum impunitúmque relinquere. 12 Nam penes eum ſunt, &c. ἔλεος γὰρ καὶ ὀργὴ παρ' αὐτῷ, δυνάστης ἐξιλασμῶν, καὶ ἐκχέων ὀργήν. Miſericordia enim & ira apud eum, velociter potens placationum, & iram effundens.
Prout multa eſt, &c. κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, οὕτω καὶ τὸ ἔλεγχος αὐτοῦ. Secundum multam ipſius miſericordiam, ſic eiuſdem correptio. Significat ſeueritatem Dei in improbos parem eſſe miſericordiæ, qua pœnitentes ac timentes ipſum cõplectitur. 13 Nõ effugiet cũ rapina, &c. οὐκ ἐκφεύξεται ἐν ἁρπάγματι ἁμαρτωλός, καὶ οὐ μὴ καθυστερήσῃ ὑπομονὴ εὐσεβοῦς. Non effugiet in rapina peccator, nec tardabit patientia pii. Quædam exemplaria habent καὶ οὐ μὴ καθυστερήσῃ ὑπομονὴν ἀσεβοῦς, & non fraudabit [aut fruſtrabitur] tolerantiam [id eſt expectationem] pii vt ſubaudias, Deus. non fallet aut ducet ſpem iuſti. 14 Omni beneficentiæ locũ, &c. πάσῃ ἐλεημοσύνῃ ποιήσει τόπον· ἕκαστος γὰρ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ εὑρήσει. Omni eleemoſynæ faciet locum vnuſquiſque enim ſecundum opera ſua inueniet. Toletanum exemplar habet ποίησον fac, in imperatiuo, ſed mihi videtur contextui melius congruere ſi ad Deũ referatur, atque ita legatur in futuro. Idem enim ſignificat quod Pſalmus 62.c.12.13, Fortitudinem Deo eſſe & miſericordiam, quoniam redditurus eſt vnicuique ſecundum opus ſuum. ἐλεημοσύνη autem dicitur ab ἐλεεῖν à miſerando: itaque hoc loco pro clementia & miſericordia Dei accipitur. Dom. Pharaonem indurauit, &c. κύριος ἐσκλήρυνε φαραώ, μὴ εἰδέναι αὐτὸν ὅπως ἂν γνωσθῇ ἐνεργήματα αὐτοῦ τῇ ὑπ' οὐρανόν. Dominus obdurauit Pharaonem ne eum cognoſceret, vtque nota fierẽt facinora ipſius ei quæ eſt ſub cælo. intelligenda eſt terra. Verba Dei ſunt de Pharaone, Exod. cap. 9.d.16, à Paulo etiam citata, Rom. 9.d.17, In hoc ipſum te excitaui, vt oſtendam in te potentiam meam, & vt annuntietur nomen meum in tota terra.

Legitur & ἀσεβοῦς impii.

Non dicas, A Deo abſcondar, & ex 15
ſummo quis mei memorabitur?
In populo magno non agnoſcar: 16
quæ eſt enim anima mea in tam im-
menſa creatura?
1.Pet.4.b.7.c.10 [Ecce cælum & cæli cælorum, abyſ- 17
C ſus & vniuerſa terra, & quæ in eis ſũt,
in conſpectu illius commouebuntur.
Montes ſimul & colles, & funda 18
menta terræ: & quum conſpexerit il-
la Deus, tremore concutientur.

Et in õnibus his inſenſatũ eſt cor: 19
& omne cor intelligitur ab illo: &
vias illi' quis intelligit, & procellam
quam nec oculus videbit hominis?
Nam plurima illius opera ſunt in 20
abſconſis: ſed opera iuſtitiæ eius quis
enuntiabit, aut quis ſuſtinebit?
Longè enim eſt teſtamẽtum à qui- 21
buſdam, & interrogatio omnium in
conſummatione eſt.
Qui minoratur corde, cogitat ina- 22
nia: & vir imprudens & errans cogi-
tat ſtulta.
Audi me fili, & diſce diſciplinã ſen 23
D ſus, & in verbis meis attende in cor-
de tuo, & dicã in æquitate diſciplinã,
& ſcrutabor enarrare ſapientiam.
Et in verbis meis attende in corde 24
tuo, & dico in æquitate ſpiritus virtu
tes quas poſuit Deus in opera ſua ab
initio, & in veritate enũtio ſciẽtiã ei'.
In iudicio Dei opera ei' ab initio, & 25
ab inſtitutione ipſorũ diſtĩxit partes
illorũ, & initia eorum in gẽtibus ſuis.
Ornauit in æternum opera illorũ, 26
nec eſurierunt, nec laborauerunt, &
non deſtiterunt ab operibus ſuis.

Vnuſquiſque proximum ſibi non 27
anguſtiabit vſque in æternum.
Non ſis incredibilis verbo illius. 28

nota eſt, 'adamante diſcreuit lucem ſuam & tenebras.
'Ne dicas, Latebo Dominum, & quis ab alto curabit me?
"In ſumma populi multitudine nulla mei memoria erit: nam
in tam immenſa rerum natura quantula eſt anima mea?
Ecce cælum cælíq; cælorum Dei, abyſſus ſimul, & terra, 'quæq;
in his cõprehenduntur omnia, quũ inquiret in ea, cõmouebũtur.
Totus mũdus creatus, & qui creatur pro voluntate eius, mon-
téſque ſimul ac fundamenta terræ, quum Dominus in ea deſpi-
cit, tremore concutiuntur.
'Neque pro dignitate hæc cor vllũ cogitabit, nec vias eius quis
animo comprehendet, non turbinem quem homo non videbit.
'Nam maxima quidem pars operum ipſius occulta eſt: quis e-
narret exempla iuſtitiæ eius, aut ſuſtineat?
'Remota eſt enim ordinatio, atque inquiſitio omnium deficit.
"Qui animo ſubmiſſo præditus eſt, perpendit hæc: qui autem
inſipiens eſt, cum errore ſtulta cogitat.
'Audi me fili, ac ſcientiam amplectere, atque ad mea dicta ani-
mum aduerte:
'Declarabo in pondere eruditionem, & cum certitudine ſcien-
tiam eius ediſſeram.
"Cum iudicio operatus eſt Dominus ab initio, & à prima rerum
creatione partes earum diſpoſuit.
"Opera ſua excoluit perpetuò, & initia eorum per ſua ſecula ge
neráque: non eſurierunt, nec defeſſa ſunt in ſuis operibus, nec ab
officiis ſuis ceſſauerunt.
"Nullus eorũ proximo ſuo moleſtus fuit, nec vnquam verbo i-
pſius repugnabunt.

Adamante diſcreuit lucem, &c. ἢ τὸ φῶς αὐτοῦ καὶ τὸ σκότος ἐμέρισε τῷ ἀδάμαντι. lucem ſuam & tenebras diuiſit [aut, diſtinxit] adamante. Videtur ſignificare nomine adamantis (qui lapis eſt duriſſimus) Deum lucem ſuã à tenebris terræ inferioribus ita ſeparaſſe, vt nemo poſſit ad eam penetrare, quemadmodum Paulus, 1. Timoth. 6. d. 16, dicit Chriſtum Dominum habitare φῶς ἀπρόσιτον lucem inacceſſibilem. In hac tanta diuiſione audacia & temeritas hominũ reprimi debet, ne ad cõſilia Dei ignota penetrare audeat. 15 Ne dicas, Latebo, &c. μὴ εἴπῃς, ἀπὸ κυρίου κρυβήσομαι, ἢ ἐξ ὕψους τίς μου μνησθήσεται; Ne dicas, A Domino abſcõdar, & ex alto quis mei meminerit? Quædã exemplaria ita legũt, μὴ ἐξ ὕψους τίς μου μνησθήσεται; nũ ex altitudine quis me memorabit? aut, mei recordabitur? Rectè autẽ verterunt Curare: nam quorũ curam habemus, eorum memoriã retinemus. Pſal. 8. b. 5, Quid eſt homo quòd recorderis eius? Sic Virgilius, Is ſuperis labor eſt, ea cura quietos Solicitat. Eſt autem hæc opinio ac cogitatio hominis exiſtimantis Deum nullam prouidentiam curámque habere rerum humanarum, aut in infinitate rerũ ſingularem ſui cogitationẽ ſuſcipere. ſed aliud nos docet verbũ Dei, Pſal. 33. c. 13. 15, E cælis reſpicit Dominus, videt omnes filios hominũ. Qui formauit pariter cor eorũ, cõſiderans omnia opera eorũ. 16 In ſumma populi multitudine, &c. ἐν λαῷ πλείονι οὐ μὴ μνησθῶ. τίς γὰρ ἡ ψυχή μου ἐν ἀμετρήτῳ κτίσει; In multo populo nulla mei mentio fiet: [aut, nõ memorabor] quæ enim eſt anima mea in immẽſa creatura? Exiſtimat ſe poſſe occultari, aut negligi in infinita rerum creatarũ multitudine. 17 quæque in his cõprehendũtur, &c. καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, ἐν τῇ ἐπισκοπῇ αὐτοῦ σαλευθήσεται. & ea quæ in his ſunt, in viſitatione eius cõmouebuntur. 19 Neque pro dignitate, &c. καὶ ἀξίως οὐ διανοηθήσεται ἐπ' αὐτοῖς καρδία, καὶ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ τίς ἐνθυμηθήσεται; καταιγὶς ἣν οὐκ ὄψεται ἄνθρωπος. Et dignè non cogitabit in illis cor, [id eſt, non ſatis ea cogitabit] atque vias eius quis animo comprehẽdet? procella quam homo non videbit. Videtur aliquid deeſſe in poſtremo membro, aut legendum eſſe καταιγίδα in accuſatiuo. 20 Nam maxima quidem, &c. τὰ δὲ πλείονα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐστὶν ἐν ἀποκρύφοις. Plura autem operum eius ſunt in abſconditis. 21 Remota eſt enim ordinatio, &c. μακρὰν γὰρ ἡ διαθήκη καὶ ἡ ἐξέτασις ἁπάντων ἐν τελευτῇ. Longè enim ordinatio & inquiſitio omnium in conſummatione. διαθήκη hoc loco dicitur via & ratio iudiciorum Dei, remota à cognitione atque intelligentia hominum. Paulus, Rom. 11. d. 33, vocat iudicia inſcrutabilia viáſque imperueſtigabiles.

22 Qui animo ſubmiſſo, &c. ἐλαττούμενος καρδίαν διανοεῖται ταῦτα, καὶ ἀνὴρ ἄφρων διανοεῖται πλανώμενος μωρά. Qui diminuitur corde, conſiderat hæc, & vir ſtultus cogitat errans fatua. ἐλαττούμενος καρδίαν dicitur hoc loco pro ταπεινούμενος, qui animo demittitur ac humiliatur: quæ eſt via vna qua occulta Dei iudicia cognoſcuntur. Soli enim humiles ſe manui Dei ſubmittentes, ſunt dociles, ac iudiciorum Dei capaces.

23 Audi me fili, ac ſcientiam, &c. ἄκουσόν μου τέκνον, καὶ μάθε ἐπιστήμην, καὶ ἐπὶ τῶν λόγων μου πρόσεχε τῇ καρδίᾳ σου. Audi me fili, ac diſce ſciẽtiam, & ad ſermones meos attende corde tuo. 24 Declarabo in pondere, &c. ἐκφανῶ ἐν σταθμῷ παιδείαν, καὶ ἐν ἀκριβείᾳ ἐπαγγελῶ τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ. Oſtendam in pondere diſciplinam, & diligentia [id eſt exquiſita accuratáque ratione ac via] annuntiabo ſciẽtiam eius. Nihil eſt quod doctrinam diſciplinámque aliquam magis commendet, quàm prudentia iudicii, quæ nomine ponderis ſignificatur, & certitudo ac veritas quæ ἀκρίβεια nominatur. ita enim Ariſtoteles commendat doctrinam de anima τὴν κατ' ἀκρίβειαν, eam quæ certa exactáque ratione ac via traditur. 25 Cum iudicio operatus eſt, &c. ἐν κρίσει κυρίου τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἀπὸ ποιήσεως αὐτῶν διέστειλε τὰς μερίδας αὐτῶν. Et in iudicio Domini opera eius ab initio, & à conditione [aut, effectione] eorum, diſtinxit partes illorum. Significat nihil temere aut confuſè à Deo factum eſſe, ſed omnia iudicio, modo, ordine, atque ratione & condita, & compoſita fuiſſe. 26 Opera ſua excoluit, &c. ἐκόσμησεν εἰς αἰῶνα τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ ἐν χειρὶ αὐτοῦ αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν εἰς γενεὰς τῶν γενεῶν. Ornauit in ſeculum opera ſua, & in manu eius principia illorum in generationes generationum. Quædam exemplaria in ſecundo membro ita habent, καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν εἰς γενεὰς αὐτῶν. Id quidam ita vertũt, & principatus illorũ in generationes ipſorũ. Nihil autẽ aliud intelligit, niſi quod ait Pſal. 119. 91, Ad iudicia tua perſtãt vſque ad hanc diem, quoniam tibi omnia ſeruiunt. Exẽplar Toletanum legit, αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ, principia eius ſunt in manu ipſius. id eſt, res inſtitutæ, conditæ, ordinatæque à Deo, eius manu continentur & conſeruantur. Neque enim ſolùm Deus eſt author rerũ, ſed etiam gubernator ac conſeruator, ſicut Paulus ait, Rom. 11. d. 36, Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſum omnia. Hic ſenſus mihi magis placet.

27 Nullus eorum proximo ſuo, &c. ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ οὐκ ἐξέθλιψε, καὶ ἕως αἰῶνος οὐκ ἀπειθήσουσι τοῦ λόγου αὐτοῦ. Vnuſquiſque non afflixit proximum ſuum, atque vſque in ſeculum non increduli [aut, inobedientes] erunt verbo ipſius. Hoc eſt quod ſuprà citaui ex Pſalmo 119. 91, Omnia ſeruiunt Deo, eiúſque ordinationi obediunt. Significat autem in operibus ac creaturis Dei conſtantiam cum bonitate coniunctam eſſe, quòd ſine cuiuſquam incommodo ſingulæ officium ſuum faciunt.

ʺPoſthæc deſpexit in terrā Dominus, eāq; bonis ſuis impleuit. 29
ʺVita animantium omnis generis operuit ſuperficiem eius, & 30
in eandem vnumquodque reuertitur. Cap. XVII.
Dominus è terra creauit hominem, rurſúmque in eandem ip- 1
ſum redegit.
ʺDies aſſignauit eis numeratos ſtatúmque tempus, & dedit eis 2
in terreſtria poteſtatem:ʺinduit eos virtute ſua ſecundum ſeipſos, 3
atque ad imaginem ſui eos creauit.
ʺOmni animanti terrorem eius impoſuit, vt beſtiis ac volucri- 4
bus dominaretur.
ʺIudicium, linguā, oculos, aures, & cor dedit eis ad cogitādum: 5
ʺſexto loco mentem quoque donauit diſpertiens:ʺ& ſeptimo ſer-
monem interpretem operum ſuorum.
ʺScientia intelligendi inſtruxit eos, eíſque bona ſimul & mala 6
demonſtrauit.
ʺAdiecit ad corda eorum oculum ſuum, vt magnificentiam ope 7
rum ſuorum eos doceret.
Dedit his gloriari miraculis ſuis perpetuò, vt prudenter enarrēt 8
opera ipſius, & electi nomen eius ſanctum collaudent..
ʺSciētiam eis addidit, ac Legem vitæ tradidit hæreditariam,ʺvt 9
ſe nunc mortales eſſe cognoſcerent.
ʺPactū cū ipſis cōſtituit ſempiternū, & iudicia eos ſua edocuit. 10
ʺAmplitudinem glorioſam viderūt oculi eorū, & maieſtatem 11

29 Poſthæc Deus in terram reſpexit,
& impleuit illam bonis ſuis.
30 Anima autem omnis vitalis denū-
tiabit ante faciem ipſius, & in ipſa i-
terum reuerſio illorum.
Cap. XVII.
1 Deus creauit de terra hominem, (Gene 1.d.27 & 5.a.1 ſapient.2.d.23 & 9.b.6 1.Cor.11.c.7 coloſſ.3.b.10)
& ſecundum imaginem ſuam fe-
cit illum.
2 Et iterum cōuertit illum in ipſam,
& ſecundum ſe veſtiuit illum virtute.
3 Numerum dierum & tempus dedit
illi, & dedit illi poteſtatem eorū quæ
ſunt ſuper terram.
4 Poſuit timorem illius ſuper omnē
carnem, & dominatus eſt beſtiarum
& volatilium.
5 Creauit ex ipſo adiutorium ſimile (Gene.2.d.21)
ſibi: conſilium, & linguam, & oculos,
& aures, & cor dedit illis excogitādi:
& diſciplina intellectꝰ repleuit illos.
6 Creauit illis ſcientiam ſpiritus, ſen-
ſu impleuit cor illorū, & mala & bo-
na oſtendit illis.
7 Poſuit oculum ſuum ſuper corda
illorū oſtendere illis magnalia operū
ſuorum,
8 Vt nomen ſanctificationis collau-
dent; & gloriari in mirabilibus illius,
vt magnalia enarrent operum eius.
9 Addidit illis diſciplinam, & Legem B
vitæ hæreditauit illos.
10 Teſtamentum æternum cōſtituit
cum illis, & iudicia ſua oſtendit illis.
11 Et magnalia honoris eiꝰ vidit ocu

29 Poſt hæc deſpexit,&c. καὶ μετὰ ταῦτα εἰς γῆν ἐπέβλεψεν ὁ κύριος, καὶ ἐνέπλησεν αὐτὴν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ. Poſt hæc in terrā proſpexit Dominus, & eam impleuit bonis ſuis. Oſtendit Sapiens ordinem quem Deus in ſuis operibus ſequutus eſt. Is ex libro Geneſeos cognoſci poteſt.

30 Vita animantium omnis,&c. ψυχὴ παντὸς ζώου ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον αὐτῆς, καὶ εἰς αὐτὴν ἡ ἀποστροφὴ αὐτῶν. Anima omnis animalis operuit faciem eius, & in eam reuerſio eorum. Conditis cælis ac terra, eáque inſtructa omni genere bonorum quæ ad hanc vitam pertinent, Deus poſtremò animalia ex terra creauit, in hiſque hominem, quorum reditus eſt in eadem ex qua ortus extitit. ita Sapiens oſtendere voluit ordinem operum Dei, eorum originem, progreſſionem, ac finem. ſiue (vt Plato dicit) eorum prima, media, atque extrema.

IN CAPVT XVII.

3 Dies aſſignauit eis nume.&c. ἡμέρας ἀριθμοῦ καὶ καιρὸν ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ ἔδωκεν ἐξουσίαν τῶν ἐπ' αὐτῆς. Dies nūmeri ac tempus dedit eis, & dedit poteſtatem eorum quæ ſunt ſuper eam. Act.17.f.26, ὁρίσας προτεταγμένους καιροὺς, καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν. Præfiniens præordinata tempora ac certos terminos habitationis ipſorum. Induit eos virtute ſua,&c. ἐνέδυσε δὲ αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς ἰσχύν. induit autē eos virtute ſecundū ſeipſos. id eſt virtute homini propria, eiúſque naturæ cōueniente. Alia animalia habent etiam ſingula vires ſuas, ſed homo ſingulari quadam excellentique virtute præditus fuit. 4 Omni animanti terrorem,&c. ἔθηκε τὸν φόβον αὐτοῦ ἐπὶ πάσης σαρκὸς, καὶ κατακυριεύειν θηρίων καὶ πετεινῶν. Poſuit timorem eius in omni carne, & dominari beſtiis ac volatilibus. id eſt, conſtituit in eo eam præſtantiam ac maieſtatem, quæ timorem cæteris animalibus afferret, ac dominum eorum declararet ac exhiberet. 5 Iudicium, linguam, ocul.&c. διαβούλιον, καὶ γλῶσσαν, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ ὦτα, καὶ καρδίαν ἔδωκεν διανοεῖσθαι αὐτοῖς. Conſilium, & linguam, & oculos, & aures, & cor dedit ad cogitandum illis. διαβούλιον appellat mentem ac rationem quæ vim iudicandi conſultandique habet. eſt enim ea animi pars λογιστικὴ καὶ βουλευτική. Alias corporis partes enumerat tanquam mentis animique inſtrumenta. Sexto loco mentem,&c. ἕκτον δὲ νοῦ ἐδωρήσατο αὐτοῖς μερίζων, ſextam autem mentem donauit eis partiens. Vis animi intellectualis eſt multiplex & varia, alia θεωρητικὴ in contemplatione ac cognitione poſita, alia βουλευτικὴ καὶ πρακτική, quæ in conſilii capiēdi ratione actionéque verſatur. Ariſtoteles λόγῳ, id eſt rationi tribuit vim ratiocinādi ac deliberandi de iis rebus quæ ad hanc vitam pertinent: mentem autem in cognitione rerum ſimplicium atque æternarum verſari dicit. Itaque ſiue hæc ſit propria mentis materia, ſiue ipſa ſit pars præcipua vnde vis cognoſcendi atque intelligendi manat: Sapiens non ſine cauſa à cæteris facultatibus ingenii ſeparauit, eique ſextum locum tribuit. Quædam exemplaria hoc membrum ſuperioribus præponunt, ex quo arbitror hunc locum deprauatum. Alia mentis atque orationis nullam mentionem faciūt. Et ſeptimo ſermonem,&c. καὶ τὸν ἕβδομον λόγον ἑρμηνέα τῶν ἐνεργημάτων αὐτοῦ. & ſeptimum ſermonem, [aut, orationem] interpretationem operum ipſius. Oratio quidem eſt nuntia atque interpres cogitationum animi, cuius maxima eſt vis in rebus cum hominibus contrahendis ac communicandis: ſed malo Operum ipſius, ad Deum referre: vt eum orationis vſum præcipuum intelligamus quo opera Dei commemorentur ac prædicentur. Duo enim ſunt præſtantiſſima munera, ratio, atque oratio, quibus cæteris animantibus præſtamus: altera Deum cognoſcimus, altera eius opera explicamus ac celebramus. 6 Scientia intelligendi,&c. ἐπιστήμην συνέσεως ἐνέπλησεν αὐτούς. Sciētia intellectus impleuit eos. Hæc vis intelligēdi ac ſciendi in facultate ingenii ſita, à Deo cum cæteris animi facultatibus tributa eſt. Hoc autem ſcientiæ nomine comprehendit omnes artes ac diſciplinas, quarum inuentio atque excogitatio maximam ingenii vim atque hominis excellentiam oſtendit.

7 Adiecit ad corda eorū,&c. ἔθηκε τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν, δεῖξαι αὐτοῖς τὸ μεγαλεῖον τῆς δόξης αὐτοῦ. Poſuit oculum ſuum ad corda eorum, vt oſtenderet eis magnificentiam operum ſuorum. Oculum Dei vocat Spiritum eius, cuius virtute opera eius intelliguntur. Videntur autem hæc & quæ ſequuntur, ad Iſraelitas propriè pertinere, quibus Deus amplitudinem & gloriam operum ſuorum declarauit. Pſal.103.b.7, Notas fecit vias ſuas Moyſi, & filiis Iſrael opera ſua. 9 Scientiam eis addidit, ac Legem vitæ,&c. προσέθηκεν αὐτοῖς ἐπιστήμην, καὶ νόμον ζωῆς ἐκληροδότησεν αὐτοῖς. Adiunxit eis ſcientiam, & legem vitæ per hæreditatem [id eſt iure quodam hæreditario] illis tradidit. Fuit enim Lex data patribus quaſi quædam hæreditas quæ per manus ad poſteros ſucceſſione perueniret. Vt ſe nūc mortales,&c. εἰς τὸ νοῆσαι ὅτι θνητοὶ ὄντες ὑπάρχουσι νῦν. ad intelligendum quòd nnnc mortales ſunt. Videtur ſignificare doctrinam Legis propterea traditam fuiſſe, vt homines ſuæ conditionis admoneret, atque ab hac mortali vita ad ſpem illius immortalis reuocaret. Quidam codices hoc membrum non habent. 10 Pactum cum ipſis conſtituit ſempiternū,&c. διαθήκην αἰῶνος ἔστησε μετ' αὐτῶν, καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ ὑπέδειξεν αὐτοῖς. Fœdus ſeculi [id eſt æternum] iniit cum eis, & iudicia ſua eis oſtendit. Hoc autem fœdus primùm fuit inſtitutum cum Abraham eiúſque ſemine: deinde in monte Sinai quum Lex data eſt, magnificentius renouatum ac confirmatum. Itaque Act.3.d.25, Iudæi à Petro filii διαθήκης, id eſt fœderis, appellantur. 11 Amplitudinem glorioſam viderunt oculi eorum,&c. μεγαλεῖον δόξης εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, καὶ δόξαν φωνῆς αὐτῶν ἤκουσε τὸ οὖς αὐτῶν. Magnificentiam gloriæ viderunt oculi eorum, & gloriam vocis eorum audiuit auris illorum. Omnia exemplaria habent φωνῆς αὐτῶν vocis eorum: vt hoc referri poſſit ad iudicia Dei paulo antè nominata, quæ tum Iſraelitæ audierunt, & acceperunt.

lus illorum', & honorem vocis audierunt aures illorum, & dixit illis, Attendite ab omni iniquo.

vocis illius auris eorum audiuit.

Exod.20.c.21.22.23 |Et mādauit illis, vnicuique de proximo ſuo.

12 "Ab omni re iniqua, inquit, abſtinete: ac ſingulis de proximo mā
data dedit.

Viæ illorum coram illo ſūt ſemper, non ſunt abſconſæ ab oculis ipſius.

13 "Coram ipſo ſunt viæ eorum, neque vnquam abditæ ab illius o-
culis remouebuntur: "omnis autē homo à iuuentute *procliuis* eſt ad
mala: "nec potuerunt corda ſua pro lapideis efficere carnea.

Rom.13.a.1 |In vnamquanque gentem præpoſuit rectorem:

14 "Nam in diſtributione nationum vniuerſæ terræ, vnicuique gē-
ti ducem præfecit.

Deut.4.c.20, & 10.c.15 |Et pars Dei Iſrael facta eſt manifeſta.

15 "Et Iſraelē populū peculiarē ſibi delegit, "quē vt primogenitum
alit diſciplina, & lumē impertiens amabiliſſimum, non dimittit.

C Omnia opera illorum velut ſol in cōſpectu Dei: & oculi eius ſine intermiſſione inſpicientes in viis eorum.

16 "Quapropter ōnia opera illarū, tanquā ſol, in cōſpectu eius ver
ſantur, eiuſdémque oculi continenter vias earum intuentur.

Non ſunt abſconſa teſtamenta ſuper iniquitatem illorum, & omnes iniquitates eorum in conſpectu Dei.

17 "Iniuſtè facta illarum eum non latent, ſed omnia earum pecca-
ta coram ipſo: ipſe autem quum benignus ſit, ac figmentum co-
gnoſcat ſuum, non dimittit eos, neque deſerit, parcens eis.

Infra 29.b.16 |Eleemoſyna viri quaſi ſaccul⁹ cum ipſo, & gratiam hominis quaſi pupillam conſeruabit.

18 "Beneficentia hominis coram ipſo velut res ſigillo conſignata,
& gratiam ab vnoquoque collatam quaſi pupillam cōſeruat: "fi-
liis eius ac filiabus locum concedens pœnitentiam.

Matth.25.e.35 |Et poſtea reſurget, & retribuet illis retributionē, vnicuique in caput ipſorū: & conuertet in interiores partes terræ.

19 "Tandem verò exurget, & ſuum ſingulis præmiū reddet, ac ſuā
cuique vicem in caput regeret.

Act.3.c.19 |Pœnitētibus autem dedit viā iuſtitiæ, & conrogauit deficientes ſuſtinere, & deſtinauit illis ſortem veritatis.

Ierem.3.d.12 |Cōuertere ad Dominum, & relinque peccata tua.

20 "Reditum tamen reſipiſcentibus concedit, & labaſcētes ad pa-
tientiam cohortatur.

21 Conuertere igitur ad Dominum, & peccata derelinque.

12 Ab omni re iniqua, &c. καὶ εἶπεν αὐτοῖς, προσέχετε ἀπὸ παντὸς ἀδίκου· καὶ ἐνετείλατο αὐτοῖς, ἑκάστῳ περὶ τοῦ πλησίον. Et dixit illis, Abſtinete ab omni iniquo: & vnicuique de proximo mandauit. Paucis comprehendit totam legem generali mandato, de omni iniuſtitia iniquitatéque fugienda: & ſpeciali, de diligendo proximo. Primum quod eſt ἀπαγορευτικὸν, ad Deum referri poteſt, cuius religio omni obſeruantia colenda eſt, nulla re iniqua violanda: alterum verò ad proximum pertinet. 13 Coram ipſo ſunt viæ, &c. αἱ ὁδοὶ αὐτῶν ἐναντίον αὐτοῦ, διὰ παντὸς οὐ κρυβήσονται ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Viæ illorum ſunt coram ipſo, perpetuò non abſcondentur ab oculis eius. id eſt, nunquam effugient oculos eius. aut, cum nunquam latebunt. Omnis autem homo, &c. πᾶς δὲ ἄνθρωπος ἐκ νεότητος ἐπὶ τὰ πονηρά. ſcilicet intentus aut pronus eſt. Hæc ſententia eſt ſumpta ex Geneſ.5.b.5, vbi Deus ait omnem cordis cogitationem ad malum intentam eſſe omni tempore. Nec potuerunt corda ſua, &c. καὶ οὐκ ἴσχυσαν τὰς καρδίας αὐτῶν ἀντὶ λιθίνων ποιῆσαι σαρκίνας. Hoc non eſt opus hominis, ſed Dei: qui apud Ezech.36.f.26, promittit ſe ſpiritum nouum in medio eorum poſiturum, cordáque ita immutaturum vt ex lapideis efficiat carnea. id eſt, ex duris ac obſtinatis mollia & tractabilia reddat. 14 Nam in diſtributione, &c. ἐν γὰρ μερισμῷ τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς πάσης, ἑκάστῳ ἔθνει κατέστησεν ἡγούμενον. In diuiſione enim gentium totius terræ[id eſt in diſtribuēdis gentibus vniuerſæ terræ]vnicuique genti conſtituit ducem. ſiue gubernatorem. Significat politias & reſpublicas à Deo eſſe conſtitutas. Neque enim ſinit Deus vitam hominū ἀτάκτως ſine vllo ordine ac regimine ferri: ſed in ciuilibus certam formam dedit omnibus, qua ſocietas hominum inter ipſos colatur ac conſeruetur. Paulus, Rom.13.a.2, huiuſmodi poteſtates vocat Dei ordinationes. 15 Et Iſraelē populum, &c. καὶ προσελάβετο Ἰσραὴλ ἑαυτῷ μερίδα. Et accepit[aut, aſſumpſit] Iſrael ſibi partē. aut, portionem. id eſt, peculiariter ſibi delegit. Hanc gratuitā Dei electionem cōmemorat Moyſes, Deut.10.c.14.15, Domini Dei tui cælū eſt & cæli cælorū: terra quoque & quicquid in ea eſt. Duntaxat tamen in patres tuos amorem effudit Dominus, vt eos diligeret, & eligeret ſemen eorum poſt eos, nempe vos præ omnibus populis. Quem vt primogenitum, &c. ὃν πρωτόγονον ὄντα ἐκθρέψει παιδείᾳ, καὶ μερίζων φῶς ἀγαπήσεως οὐκ ἀνίησιν αὐτόν. quem primogenitum exiſtentem educat diſciplina, & partiens lumen dilectionis[aut, charitatis, id eſt chariſſimum]non remittit illum. non laxat ei habenas vt ſequatur ſua deſideria & ſtudia, ſed in diſciplina Legis ſuæ eum retinet. Continet hic locus ſummam commendationem gratuitæ Dei electionis ac vocationis: in qua doctrina pietatis ſalutaris quædam animorum educatio nominatur. Eſt enim παιδεία (vt ait Socrates apud Platonem) τροφὴ nutritio aut educatio ingeniorum. is autem paſtus Verbi ſolis Dei filiis tribuitur. 16 Quapropter omnia op. &c. διὸ πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον αὐτοῦ ἐστι, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐνδελεχῶς ἐπὶ τὰς ὁδοὺς αὐτῶν. Itaque omnia opera illarum[ſcilicet gentium, aut eorum hominum]ſunt coram ipſo, & oculi eius continenter ad vias illorum. Significat ſummam Dei prouidentiam erga res humanas, atque omnia patere oculis Dei. 17 Iniuſtè facta illarum, &c. οὐκ ἐκρύβησαν αἱ ἀδικίαι αὐτῶν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ πᾶσαι αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν ἔναντι κυρίου. Non ſunt abſconditæ iniuſtitiæ illarum ab eo[id eſt, non ſunt ei occultæ]& omnia earum peccata coram Domino. 18 Beneficentia hominis coram, &c. ἐλεημοσύνη γὰρ ἀνδρὸς ὡς σφραγὶς μετ' αὐτοῦ, καὶ χάριν ἀνθρώπου ὡς κόρην συντηρήσει. Beneficentia enim viri quaſi ſigillum cum eo, [id eſt apud eum]& gratiam hominis vt pupillam conſeruabit. Quæ cuſtodire diligenter volumus, ea ſigillo obſignamus, quemadmodum Darius oſtium foſſæ eius in quam coniectus erat Daniel, annulo ſuo ſignauit, Dan.6.e.17. Itaque nihil aliud vult ſignificare Sapiens, quàm Deum memoriam fidelem conſeruare eorum beneficiorum quæ nos in hac vita in homines indigentes conferimus, eorúmque liberaliſſimum remuneratorem eſſe. Filiis eius ac filiabus, &c. μερίζων υἱοῖς αὐτοῦ καὶ θυγατράσι μετάνοιαν. diſpertiens filiis ipſius[ſubaudi, hominis]ac filiabus pœnitentiam. Præſtantiſſimum eſt donum reſipiſcentia: eius autē ſolus Deus author eſt. Act.11.18, Etiam Gentibus Deus pœnitentiam dedit ad vitam. Deus enim vocat homines ad pœnitētiam, ad eámque deducit, corda eorum ad ſe conuertens. Hoc tamen loco mihi videtur loqui de cōmuni vocatione ad reſipiſcentiam, de qua Paulus, Rom.2.a.4, Ignorans quòd Dei benignitas te ad pœnitentiā inuitat. tu autem ſecundū duritiem tuā & cor inpœnitens, accumulas tibi theſaurum iræ in die iræ. 19 Tandem verò exurget, &c. μετὰ ταῦτα ἐξαναστήσεται καὶ ἀνταποδώσει αὐτοῖς καὶ τὸ ἀνταπόδομα αὐτῶν εἰς κεφαλὴν αὐτῶν ἀνταποδώσει. Poſt hæc exurget ac retribuet eis: & retributionē eorum in caput ipſorum rependet. Pœnitentia ſalutéque oblata, homines ad iudiciū tandem vocātur: in quo redditur præmium factis vniuſcuiuſque dignum. Paulus Rom.1.d.27, ἀντιμισθίαν mercedem redditam nominat.

20 Reditum tamen reſipiſc. &c. πλὴν μετανοοῦσιν ἔδωκεν ἐπάνοδον, καὶ παρεκάλεσεν ἐκλείποντας ὑπομονήν. Verùm pœnitētibus reditum[aut, regreſſum]dedit, atque hortatus eſt derelinquentes patientiam. id eſt, qui deficiunt patientia. Reditum in gratiam intelligit ſiue reconciliationem, in qua Deus ſe clementiſſimū ac leniſſimum exhibet. nō enim excludit eos qui cum ſenſu peccatorum ſuorum peracerbo, ac propoſito melioris vitæ, ad eius gratiā miſericordiámque confugiunt. Deus etiam per Apoſtolos hortatur homines vt ſibi reconcilientur, 2. Corinth.5.d.20. Secundum autem membrum oſtendit Deum conſcientias infirmas ac debiles à ſua gratia non deterrere, ſed potius erigere ac confirmare. De Chriſto eſt dictum(in quo Deus apparuit reconcilians ſibi mundum) quòd calamum quaſſatum non confringet, nec linum fumigans extinguet, Eſa.42.a.3.

'Fac ei ſupplices,&offendiculum minuas.
'Reuocare ad Altiſſimum,ab iniuſtitiáque recede:'is enim è te-
nebris ad lucē deducet ſalutarem : atque quod abominādum eſt,
ſummo odio proſequere.
'Quis apud inferos laudabit Altiſſimū perinde atque viui mu-
tuæ gratulationi dediti?
Mortuum non ſecus atque eum qui eſſe deſierit,laudatio defi-
cit:'viuus autem & corde ſanus laudabit Dominum.
'Quàm magna eſt miſericordia Domini Dei noſtri,& eiuſdem
placabilitas erga illos qui ſanctè ad ipſum conuertuntur.
'Non enim in hominibus poſſunt eſſe omnia, propterea quòd
homine natus immortalis non ſit.
'Quid luce ſolis ſplendidius ? atque hæc quoque deficit. ita e-
tiam vir qui carnem ac ſanguinem cogitabit.
Ille virtutem excelſi cæli perluſtrat:omnes autem homines ter
ra ciníſque ſunt.

Cap. XVIII.

QVi viuit in æternum,omnia pariter creauit,Dominus qui ſo
lus eſt iuſtus,nec præter eū eſt alius.'Ipſe palmo manus ſuæ
mūdū diſponit,eiúſq; volūtati omnia obediūt:'nā ſua
ipſe potētia regit omnia, quæ in eis ſācta ſunt ſegregās à ꝓfanis.
'Cuinam explicandi facta ſua facultatem dedit?
Aut quis egregia ipſius facinora inueſtiget?
'Quis vim magnificentiæ eius recenſeat?aut quis conetur miſe-
rationes eius enarrare?

22 Precare ante faciē eius,&minue offendicula.
23 Refer te ad Dominum,& auertere ab iniuſtitia, & nimis odito execrationem:
24 Et cognoſce iuſtitias & iudicia Dei, & ſta in ſorte propoſitionis, & orationis altiſſimi Dei.
25 In partes vade ſeculi ſancti, cum viuis & dantibus cōfeſſionem Deo. Pſal.6.a.6 eſa.38.d.19
26 Non demoreris in errore impiorū, à mortuo quaſi nihil perit. D
Cōfiteberis viuens, viuus & ſanus
27 cōfiteberis,& laudabis Deū,& gloriaberis in miſerationibus illius.
28 Quā magna miſericordia Domini, & ꝓpitiatio illius cōuertētibus ad ſe.
29 Nec enī ōnia poſſūt eſſe in hominibus: qm̄ nō eſt immortalis fili⁹ hominis,& in vanitate malitiæ placuerūt.
30 Quid lucidius ſole? & hic deficiet. aut quid nequius excogitauit caro & ſanguis? & hoc arguetur.
31 Virtutē altitudinis cæli ipſe cōſpicit:& omnes homines terra & cinis.

Cap. XVIII.

1 QVi viuit inæternū, creauit omnia ſimul. Deus ſolus iuſtificabitur,&manet inuict⁹ Rex in æternum. Gene.1.a.1
2 Quis ſufficit enarrare opera illius?
3 Quis enim inueſtigabit magnalia eius?
4 Virtutem autem magnitudinis ei⁹ quis enūtiabit? aut quis adiiciet enarrare miſericordiam eius?

22 Fac ei ſupplices,&c.δεήθητι κατὰ πρόσωπον, καὶ σμίκρυνον πρόσκομμα. Precare in faciem,[aut,ante conſpectum]ac diminue offenſam. Orare in faciem,ſignificat ſupplicem orationem,qua homo coram Deo proſtratus,culpam & pœnam peccatorum ſuorū deprecatur.Poſtremum autē membrū de offendiculo minuendo habet eandē admonitionem quā illa Chriſti verba ad eos quibus ignouerat,Noli amplius peccare,nequid deterius tibi cōtingat,Iohan.5.c.14. 23 Reuocare ad,&c.ἐπανάγαγε ἐπὶ ὕψιστον, καὶ ἀπόστρεφε ἀπὸ ἀδικίας,Reduc[ſubaudi τε] ad Altiſſimū,& auerte iniuſtitias.Quædā exēplaria ita legūt,ἐπάναγε ἐπὶ ὕψιστον, καὶ ἀπόστρεφε ἀπὸ ἀδικίας Feſtina ad Altiſſimū,& auertere ab iniuſtitia.Hæc lectio cōueniet cū verſiculis illis Pſal.119, Reputaui vias meas,& cōuerti pedes meos ad teſtimonia tua.Feſtinaui, & nō tardaui cuſtodire mādata tua.Pœnitentia enim nullā patitur dilationē ac cunctationē. Is enim è ten.&c.αὐτὸς γὰρ ὁδηγήσει ἐκ σκότους εἰς φωτισμὸν ὑγιείας.ipſe enim ducet è tenebris ad lucē ſanitatis.aut,incolumitatis.Is eſt maximus ac ſuauiſſimus homini adDeum conuerſi fructus, vt è tenebris in quibus antè,auerſus alienatúſque à Deo, verſabatur, ad eam vocetur lucem in qua ex grauiſſimo morbo ad valetudinem, atque etiā è morte ad vitā ſalutémque deducatur. 24 Quis apud inferos,&.ὕψιστον τίς αἰνέσει ἐν ᾅδῃ ἀντὶ ζώντων καὶ διδόντων ἀνθομολόγησιν;Altiſſimū quis laudabit in inferno pro viuentibus & datibus confeſſionē? Mihi non diſplicet vt præpoſitio ἀντὶ habeat vim cōparandi: quemadmodū[aut,ſicut]ii qui viuūt,ac ſibi cōgratulātes laudē Deo tribuūt.Idem enim eſt quod dicit Ezechias apud Eſaiam 38.d.18, Neq; enim aut inferi te canūt,aut mortui te laudāt.Viuus,viuus inquā,canet te,quemadmodū & ego hodie,pater filiis notam faciet fidē tuā.Eſt autē hic quoque ampliſſimus pœnitētiæ fructus,vt homines ad Dominū cōuerſi ac cōuerſati,ei in terra viuentiū gratias agāt, eiúſque bonitatē laudibus celebrēt.Neque fuit vlla grauior cauſa cur Dauid & Ezechias in grauiſſimis ſuis morbis mortē metuerent, quàm ira Dei ſenſu animi vehementer percepta. 25 Mortuū non ſecus,&c.ἀπὸ νεκροῦ ὡς μηδὲ ὄντος ἀπόλλυται ἐξομολόγησις. A mortuo tanquā à non exiſtente,[aut,ab eo qui nō eſt]perit laudatio.Ariſtoteles laudē ponit ἐν τῷ πρός τι,atque verſari dicit in magnitudine meritorū quæ in hac vita homines alii in alios cōferunt.Hoc autem modo Deum, quum ſit beatus,propter ſua maxima in homines beneficia laudem conſequi.
Viuus autem &corde,&c.ζῶν καὶ ὑγιὴς τῇ καρδίᾳ αἰνέσει τὸν κύριον.Bene cōiungit hæc duo Viuus & Sanus corde:nā vita in animo peccatis ægroto ac morboſo via eſt ad mortē,aut potius ipſa mors. 28 Quàm magna eſt,&c.ὡς μεγάλη ἡ ἐλεημοσύνη τοῦ κυρίου θεοῦ ἡμῶν, καὶ ἐξιλασμὸς τοῖς ἐπιστρέφουσιν ἐπ' αὐτὸν ὁσίως.Quàm magna eſt miſericordia Domini Dei noſtri,& propitiatio cōuertētibus ad ipſum ſanctè.id eſt verè ac ſine vlla ſimulatione,quemadmodū ait Dauid Pſal.32.a.2, Beatus homo cui non imputat Dominus iniquitatem,nec eſt in ſpiritu eius dolus. 29 Nō enim in hominibus,&c.οὐ γὰρ δύναται πάντα εἶναι ἐν ἀνθρώποις, ὅτι οὐκ ἀθάνατος υἱὸς ἀνθρώπου.Nō enim poſſunt omnia eſſe in hominibus,quoniā non immortalis eſt filius hominis.Hæc ratio oſtendit ipſius hominis imbecillitatē,vt magis miſericordia Dei hominem ad ſe vocātis cōmendetur.Deus enim ſolus eſt immortalis,atque immortalitatis author. 30 Quid luce ſolis ſplend.&c.τί φωτεινότερον ἡλίου; καὶ τοῦτο ἐκλείπει, καὶ ἀνὴρ ὃς ἐνθυμηθήσεται σάρκα καὶ αἷμα. Quid lucidius ſole?& hoc deficit,& vir qui in animo ſuo habebit carnem & ſanguinē.i.cuius tota cogitatio atque affectio verſabitur in carne ac ſanguine:quæ vitæ illius cæleſtis ac immortalis,ad quam Deus nos vocat,nō ſunt capacia.Nā(vt dicit Iohannes)cōcupiſcentia carnis,& concupiſcentia oculorū,faſtúſque vitæ tranſeunt atque euaneſcunt. 1.Iohan.2.c.16.17.Quædā exemplaria diuerſam habent lectionē.καὶ πονηρὸν ἐνθυμηθήσεται σὰρξ καὶ αἷμα. & malum cogitabit caro & ſanguis. ſed altera lectio magis probatur.

IN CAPVT XVIII.

1 Qui viuit in æternum,&c.ὁ ζῶν εἰς τὸν αἰῶνα, ἔκτισε τὰ πάντα κοινῇ. Qui viuit[aut,viuēs]in ſeculū,omnia creauit cōmuniter.Quidam verterūt Simul. ego malui Pariter,aut Cōmuniter, ne eodem tēpore condita eſſe intelligamus:ſed σύμπαντα vniuerſa ſine exceptione, ſicut Iohan.1.a.3,Et ſine ipſo factū eſt nihil quod factum eſt.In ipſo vita erat. Ipſe palmo manus ſuæ,&c.οἰακίζων τὸν κόσμον ἐν σπιθαμῇ χειρὸς αὐτοῦ, diſponens mundum ſpithama manus ſuæ. οἰακίζειν verbum proprium habet locum in œconomia, id eſt gubernatione rei familiaris ac domeſticæ.hîc transfertur ad adminiſtrationem mundi.Eſaias,cap.40.c.12,volens ſignificare Dei magnitudinem & potentiam, dicit eum palmo demenſum eſſe cælos. Nam ſua ipſe potentia,&c.αὐτὸς γὰρ βασιλεὺς πάντων ἐν κράτει αὐτοῦ, διαστέλλων ἐν αὐτοῖς ἅγια ἀπὸ βεβήλων. ipſe enim eſt rex omniū in potentia, diſtinguēs[aut, ſecernēs]in eis ſancta à profanis.Hæc ſelectio ac ſegregatio rerum ſanctarū à profanis atque impuris, cùm in vniuerſo hominum genere declaratur,tum præcipuè in Eccleſia,quam Deus ab omni mūdi ac carnis pollutione ad ſanctitatem ſuā vocat,Eſtote,inquit,ſancti,quoniā ego ſanctus ſum. 2 Cuinam explicandi,&c.τίνι ἐξεποίησεν ἐξαγγεῖλαι τὰ ἔργα αὐτοῦ; καὶ τίς ἐξιχνιάσει τὰ μεγαλεῖα αὐτοῦ;Cui copiam[aut, facultatem]fecit enuntiādi opera eius, aut quis inueſtigauit magnificas res ipſius? Hoc loco ἐκποιεῖν cum datiuo ſignificat vim ingenii aut orationis facultatem dare alicui,qua Dei opera enarrare poſſit.
4 Quis vim magnificentiæ,&c.κράτος μεγαλωσύνης αὐτοῦ τίς ἐξαριθμήσεται; καὶ τίς προσθήσει ἐκδιηγήσασθαι τὰ ἐλέη αὐτοῦ; Potentiam magnificentiæ eius quis enumerabit?aut quis adiiciet enarrare,[aut cōmemorare]miſericordias eius? Significat eam magnitudinem eſſe tum potentiæ tum miſericordiæ Dei,quam nulla vis ingenii orationiſque enumerando aut explicando conſequi poſſit.

Non eſt minuere, neque adiicere, nec eſt inuenire magnalia Dei.

5 'Nihil eſt quod demas aut addas, nec quod perueſtiges miracu
la Domini.

Quum conſummauerit homo, tūc incipiet: & quū quieuerit, operabitur.

6 'Quum abſoluerit homo, tum demum incipit: & quū conquie
uerit, tum verò incertus eſt.

Quid eſt homo, & quæ eſt gratia illius? & quid eſt bonum, aut quid nequam illius?

7 'Quid eſt homo, aut quis eius vſus? quod bonum, quódve ma-
lum ipſius eſt?

Pſal. 89.b.10

[Numerus dierū hominum, vt multum, centum anni: quaſi guttæ aquæ maris deputati ſunt: & ſicut calculus arenæ, ſic exigui anni in die æui.

8 'Numerus dierum hominis centum anni cumplurimum, nec
cuiuſquam ex omnibus explorata eſt obitus ſui ratio: 'quantula
eſt aquæ gutta è mari ſumpta, & ex arena calculus, tantillum ſunt
anni mille præ tempore æternitatis.

B

Propter hoc patiens eſt Deus in illis, & effudit ſuper eos miſericordiā ſuam.

9 'Propterea patientia vtitur in homines, atque in eos miſericor-
diam ſuam effundit.

Vidit præſumptionem cordis eorum quoniam mala eſt, & cognouit ſubuerſionē illorū quoniā nequā eſt.

10 'Vidit ac cognouit exitum vitæ illorum malum eſſe,

Ideo adimpleuit propitiationē ſuā in illis, & oſtendit eis viā æquitatis.

11 Itaque amplam effecit clementiam ſuam.

Miſeratio hominis circa proximū ſuum: miſericordia autem Dei ſuper omnem carnem.

12 'Miſeratio hominis confertur in proximum ſuum: at miſericor-
dia Domini omnes complectitur mortales.

Qui miſericordiam habet, docet: & erudit quaſi paſtor gregem ſuum.

13 '*Quos* caſtigat, erudit, docet: atq; vt paſtor gregē ſuum reducit.

Miſeretur excipiētis doctrinā miſerationis, & q feſtinãt in iudiciis eius.

14 'Miſericordia proſequitur eos qui ſuſcipiūt diſciplinam, quíq;
ſtudioſè iudicia ipſius conſectantur.

Fili, in bonis non des querelā, & in ōni dato non des triſtitiā verbi mali.

15 'In rebus bonis, fili, ne adhibeas reprehenſionem, nec vllo in do
no verbi mali moleſtiam.

Nónne ardorem refrigerabit ros? & verbum melius quàm datum.

16 Nónne ros æſtum mitigat? ſimili ratione ſermo eſt præſtantior
ipſo dono.

C

Nōne ecce verbum ſuper datū bonum? ſed & vtraque cum homine iuſtificato.

17 'Nónne ecce muneri præſtat oratio? cæterùm gratia vtriuſque
ab homine gratioſo eſt.

Stultus acriter improperabit, & datus indiſciplinati tabeſcere facit oculos.

18 Stultus ingratè exprobrat, donúmque inuidi oculos tabefacit.

Ante iudicium para iuſtitiam tibi, & antequam loquaris diſce.

19 'Antequā loquaris, diſce: & ante ægritudinē adhibe curationē.

5 Nihil eſt quod demas, &c. οὐκ ἔστιν ἐλαττῶσαι, οὐδὲ προσθεῖναι, καὶ οὐκ ἔστιν ἐξιχνιάσαι τὰ θαυμάσια κυρίου. Nō eſt diminuere neque addere, neq; eſt inueſtigare mirabilia Domini. id eſt, admiranda opera Domini ſunt omnibus partibus abſoluta & perfecta, vt nulla aut acceſſio, aut deceſſio fieri poſſit: nihil planè in illis requiritur. Præterea ſunt ἀνεξιχνίαστα imperueſtigabilia. 6 Quū abſoluerit, &c. ὅταν συντελέσῃ ἄνθρωπος, τότε ἄρχεται· καὶ ὅταν παύσηται, τότε ἀπορηθήσεται. Quum conſummauerit homo, tū incipit: & quum ceſſauerit, [aut, quieuerit] tum incertus dubitabit. Hoc ἀδύνατον hominis in operibus Dei aut inquirendis, aut explicandis, eorum magnitudinem declarat. 7 Quid eſt homo, &c. καὶ τί ἄνθρωπος, καὶ τίς ἡ χρῆσις αὐτοῦ; τί τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ, καὶ τί τὸ κακὸν αὐτοῦ; Et quid homo, & quis vſus eius? quod bonū eius, & quod malum ipſius? Statim declarabit quid ſit mali in natura hominis, quanta imbecillitas, breuitas, ac vanitas vitæ illius: deinde quanta eiuſdem fœlicitas benignitate Dei comparata. 8 Numerus dierum hominis, &c. ἀριθμὸς ἡμερῶν ἀνθρώπου πολλὰ ἔτη ἑκατόν, ἀλογίστῳ δὲ ἑκάστου πᾶσιν ἡ κοίμησις. Numerus dierum hominis multi anni centum, inconſiderata [aut, inopinata] cuiuſque omnibus dormitio. Puto mendoſè legi ἀλογίστῳ pro ἀλόγιστος. Incerta, nec cuiquā explorata eſt omnibus moriendi ratio. Etſi enim omnibus moriendum eſt, tēpus tamen mortis aut vitæ nemini eſt exploratum. Quantula eſt aquæ gutta, &c. ὡς σταγὼν ὕδατος ἀπὸ θαλάσσης, καὶ ὡς ψῆφος ἄμμου, οὕτως χίλια ἔτη ἐν ἡμέραις αἰῶνος. vt gutta aquæ à mari, & vt calculus arenæ, ſic mille anni in diebus ſeculi. Quædam exemplaria legunt ὀλίγα ἔτη, pauci anni, ſed altera lectio magis placet. Oſtēdit paucitatem dierum eſſe in mille annis, ſi cum æternitate comparentur. Ad hunc verſum & ſuperiorem declarandum plurimum facit Pſalmus 90.a.4, Qui Moſi aſcribitur, in quo hi ſunt verſiculi, Quoniam mille anni in oculis tuis, ſicut dies heſterna quū trāſierit: & cuſtodia in nocte. Et poſtea, 10, Dies annorum noſtrorum quibus viuimus, ſeptuaginta anni: & ſi maior vigor ſit, octoginta anni, & fortitudo eorum moleſtia, quoniam recedit citò, & auolamus. Itaque Deum precatur Propheta, vt eum in hac breuitate vitæ cogitanda & meditanda inſtituat atque occupet. In quo eſt præcipuum hominis officium, & (vt hîc dicitur) vſus, id eſt exercitatio, vt in hac breui vita peregrinantes, illam cæleſtem ac æternam meditemur. 9 Propterea patientia, &c. διὰ τοῦτο μακροθύμησε κύριος ἐπ᾽ αὐτοῖς, καὶ ἐξέχεε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐπ᾽ αὐτούς. Propterea patiens eſt Dominus in eis, ac diffundet miſericordiā ſuam in eos. Quædam exemplaria hæc verba legunt in præterito, ἐμακροθύμησε, καὶ ἐξέχεε. Sed hæc eſt varietas temporum apud Hebræos.

10 Vidit ac cognouit, &c. εἶδε καὶ ἐπέγνω τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, ὅτι πονηρά· διὰ τοῦτο ἐπλήθυνε τὸν ἐξιλασμὸν αὐτοῦ. καταστροφὴν vertunt ſubuerſionem: mihi magis placet vt pro exitu vitæ accipiatur: quemadmodum in fabulis id nomen pro exitu accipitur, id eſt pro extrema fabulæ parte, ita hoc loco pro morte intelligi debet. ἱλασμός dicitur propitiatio, ſiue placabilitas. Ego clementiam verti, quæ etiam manſuetudo appellatur, quæ ſeueritati opponitur. Deus genus humanum in ea calamitate mortis æternæ relinquere poterat, in quam incurrerat, ſed miſericordia vſus, ab interitu ad vitam & ſalutem reuocauit. 12 Miſeratio hominis confertur. &c. ἔλεος ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ, ἔλεος δὲ κυρίου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, Miſericordia hominis in proximum ſuum, miſericordia autē Dei in omnem carnem. Proximus hîc appellatur certus aliquis homo aliqua ratione amicitiæ, aut propinquitatis, aut vicinitatis, aut alterius alicuius rei coniunctus. Caro autem accipitur pro omni animantiū genere, & maximè humano, in quo bonitas Dei & miſericordia præcipuè cernitur. 13 Quos caſtigat, &c. ἐλέγχων, καὶ διδάσκων, καὶ παιδεύων, καὶ ἐπιστρέφων, ὡς ποιμὴν τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. redarguēs, & erudiēs, & docēs, ac cōuertens, vt paſtor gregē ſuū. Ego relatiuum Quos ſubiunxi, vt ipſa oratio mollius cohæreret. 14 Miſericordia proſequitur, &c. τοὺς ἐκδεχομένους παιδείαν ἐλεεῖ, καὶ τοὺς κατασπεύδοντας ἐπὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ. Suſcipientes diſciplinam miſeratur, ac feſtinātes ad iudicia ipſius. 15 In rebus bonis, &c. τέκνον ἐν ἀγαθοῖς μὴ δῷς μῶμον, μηδὲ ἐν πάσῃ δόσει λύπην λόγου πονηροῦ. Fili, in bonis ne des reprehenſionem, neque in omni dono triſtitiam verbi mali. Quædam exemplaria habent ἐν πάσῃ δεήσει in omni precatione: ſed lectio quam poſuimus, magis probatur. Loquitur enim de beneficiis dandis, quo in genere hilarem datorem diligit Deus. Hic autem benignitas orationis quæ munus ſubſequitur, in primis cōmēdatur, ipſique muneri anteponitur. Acerbitas contrà illiberalis & moleſta omnem beneficii gratiam tollit. In beneficiis enim cōferēdis animus in primis ſpectatur, cuius index oratio eſt. 17 Nónne ecce, &c. οὐκ ἰδοὺ λόγος ὑπὲρ δόμα ἀγαθόν; Nónne ecce oratio ſuper donū bonū? id eſt melior aut præſtantior dono eſt. καὶ ἀμφότερα παρὰ ἀνθρώπου κεχαριτωμένα, aut vt quædā exēplaria legunt κεχαριτωμένῳ. ac vtrūque ab homine gratioſo. Significat liberales ac benignos homines ad beneficia quæ indigētibus tribuūt, gratiā orationis adiūgere. Libēter enim atque hilariter ea cōferunt. 19 Antequā loquaris, &c. πρὶν ἢ λαλῆσαι μάνθανε, καὶ πρὸ ἀρρωστίας θεραπεύου. Priuſquā loquaris, diſce, & ante infirmitatē ſanare. Significat eā rationē ac moderationē adhibendam eſſe, vt in loquendo cogitatio ac cognitio orationē, in agēdo verò accurata iu

diciorũ Dei meditatio omnes noſtras actiones in quibus labi affligíque poſſumus, ſemper præcurrat. In vtroque genere maxima hominum temeritas cernitur, vt aut ea loquantur quæ ignorant: aut irreuerenter ac ſine timore Dei ea faciant & dicant, quorum pœnas poſtea dent. Itaque ſi (vt inquit Paulus 1.Cor.11.g.31-32) nos ipſos iudicaremus, à Domino nõ corriperemur. Hæc autem meditatio iudiciorũ Dei, eſt quaſi quædam curatio, vel potius præparatio, ac cautio qua futura ægritudo, id eſt afflictio ac Dei caſtigatio, euitatur.

"Ante iudicium explora teipſum, & in tẽpore inquiſitionis ve- 20
niam conſequêris.
"Ante infirmitatem teipſum temperantia macera, atq; in tem 21
pore peccatorum emendationem oſtende.
"Nulla re impediaris, quominus votum reddas opportunè, nec 22
tuam probitatem vſque in mortem differas.
"Priuſquàm vota facias, para teipſum: ne ſimilis ſis homini ten- 23
tanti Dominum.
"Memento iræ extremo die futuræ: & vltionis, quo tempore *Do-* 24
minus auertet faciem.
"Perpende animo tempus famis in tempore ſaturitatis, & ino- 25
piam ac penuriam die diuitiarum.
"Tẽpus à mane mutatur ad veſperã, & corã Dño ſubita ſũt õnia. 26
"Homo ſapiens in omnibus metuet, in diebúſque vitioſis caue- 27
bit à delicto: "inſipiens autem non obſeruat tempora.
"Omnis cordatus agnoſcit ſapientiam & diſciplinam, eámque 28
adepto laudem tribuit.
"Prudentes homines in ſermone quoque ſapientiã proferunt, 29
atque animi moderatione ſelectas ad vitam ſententias dicunt.
"Optima loquendi libertas in ſolo Domino ſita eſt, ſiquidẽ morta
li cor inhæret mortuum.
"Ne ſequaris cupiditates tuas, atq; à tuis appetitionib⁹ auertere. 30
"Quòd ſi animo tuo indulſeris deſiderium volũtatis eius, facies 31

Ante languorem adhibe medicinã, & [ante iudicium interroga teipſum: & in cõſpectu Dei inuenies propitiationem. 1.Cor.11.f.31

Ante languorẽ humilia te, & in tẽpore infirmitatis oſtende conuerſationem tuam.

[Nõ impediaris orare ſemper, & ne veteris vſque ad mortem iuſtificari: quoniã merces Dei manet in æternũ. Luc.18.a.1 1.theſſ.5.c.17

Ante orationem præpara animam tuam, & noli eſſe quaſi homo qui tentat Deum.

[Memẽto iræ in die conſummationis, & tẽpus retributionis in conuerſione faciei. Supra 7.b.4

[Memẽto paupertatis in tempore abundantiæ, & neceſſitatum paupertatis in die diuitiarum. Suprà 11.c.17

A mane vſque ad veſperam mutatur tẽpus, & hæc omnia citata in oculis Dei. D

Homo ſapiẽs in omnibus metuet, & in diebus dilectorum attendet ab inertia.

Omnis aſtutus agnoſcit ſapientiã, & inuenienti eam dabit confeſſionẽ.

Senſati in verbis & ipſi ſapiẽter egerunt, & intellexerunt veritatem & iuſtitiam, & inſtillauerunt prouerbia & iudicia.

[Poſt concupiſcẽtias tuas non eas, & à voluntate tua auertere. Rom.6.a.4 & 13.d.14

Si præſtes animæ tuæ concupiſcẽ-

20 Ante iudiciũ, &c. πρὸ κρίσεως ἐξέταζε σεαυτόν, καὶ ἐν ὥρᾳ ἐπισκοπῆς εὑρήσεις ἐξιλασμόν. Ante iudiciũ examina teipſum, & in tẽpore viſitationis inuenies propitiationẽ. Quidã codices habẽt in primo membro, ἐπίμαζε σεαυτὸν καλλιεργεῖν, para teipſum bene agere, id eſt ad bene agendũ, ſed altera lectio quã ſequuti ſumus, mihi magis placet. 21 Ante infirmitatẽ, &c. πρὶν ἀῤῥωστῆσαί σε ταπεινώθητι ἐγκρατείᾳ, καὶ ἐν καιρῷ ἁμαρτημάτων δεῖξον ἐπιστροφήν. Priuſquã ægrotes, [aut, in morbũ incidas] humiliare cõtinẽtia, & in tẽpore peccatorũ cõuerſionẽ oſtẽde. ſimilitudine vtitur ſumpta à morbis, in quibus cauẽdis cõtinentia & tẽperantia à rebus noxiis maximopere eſt neceſſaria. Eſt autẽ huiuſmodi moderatio, quaſi quædã corporis caſtigatio & afflictio, vt ſubductio cibi ac potus, cæterarúmque rerum quæ corpori ſunt iucundæ. Ita vult ſignificare caſtigandã atque affligendã eſſe iſtam carnẽ, timoréque Dei continendã, ne in alias afflictiones ac calamitates incuramus. Duo autẽ tempora proponit, vnũ in quo hac moderatione peccata cauere debeamus: alterũ vt lapſi, delicta cõmiſſa pœnitentia emendemus. 22 Nulla re imped. &c. μὴ ἐμποδισθῇς τοῦ ἀποδοῦναι εὐχὴν εὐκαίρως, καὶ μὴ μείνῃς ἕως θανάτου δικαιωθῆναι. Ne impediaris reddere votũ tẽpeſtiuè, [id eſt in tẽpore] neque expectes vſque ad mortẽ iuſtificari. id eſt, ne emendationẽ vitæ in extremũ vitæ tẽpus differas. Sunt enim qui pœnitentiã in illud tẽpus reiiciunt, in quo ipſorum opinio eos fallit. Huc pertinet ille verſiculus Pſal.119, Conſideraui vias meas, & reduxi pedes meos ad teſtimonia. Nullã interpoſui morã, &c. Votũ autem mihi videtur intelligere hoc animi propoſitũ promiſſumque, quo nos cupiditatibus noſtris relictis, ex ſententia ac voluntate Dei iuſtè atque integrè victuros pollicemur: id autem differendum non eſt, ſed præſtandum in tempore. Siquis mauult accipere in genere de omnibus votis, ei ego non magnopere repugno.

23 Priuſquã vota, &c. πρὶν εὔξασθαι ἑτοίμασον σεαυτόν, καὶ μὴ γίνου ὡς ἄνθρωπος πειράζων τὸν κύριον. Antequã voueas, para teipſum, & nõ ſis vt homo tentans Dominũ. Quidam εὔξασθαι accipiũt pro Orare, in qua ſignificatione ſæpe accipitur: ſed ad vota ſignificatio huius verbi hoc loco mihi magis videtur referenda. 24 Memento iræ extre. &c. μνήσθητι θυμοῦ ἐν ἡμέραις τελευτῆς, καὶ καιρὸν ἐκδικήσεως ἐν ἀποστροφῇ προσώπου. Memẽto iræ in diebus finis, [ſiue, cõſummationis] & tẽporis vindictæ in auerſione vult⁹. τελευτὴ hoc loco nõ accipitur pro morte, ſicut ſæpe aliàs, ſed pro fine rerũ humanarũ, quæ ſuam habent mutationẽ ac conſummationẽ, quemadmodũ inquit Pſal.119, verſ.96, Omni perfectioni vidi finem: latum præceptũ tuum valde. Homines huius imbecillitatis immemores, in rebus ſecundis ſibi nimiũ placent, neque vllã cõmutationem futurã metuunt. Pſal.30.b.7, Et ego dixi in fœlicitate mea, nõ vacillabo in ſeculũ. Abſcõdiſti faciem tuã, & fui territus. Et hoc eſt quod antè monuit, in tẽpore bono nos debere memores malorũ eſſe. 27 Homo ſapiens, &c. ἄνθρωπος σοφὸς ἐν παντὶ εὐλαβηθήσεται, καὶ ἐν ἡμέραις ἁμαρτιῶν προσέξει ἀπὸ πλημμελείας. Homo ſapiens in omni metuet, & in diebus peccatorũ cauebit à delicto. Dies peccatorũ appellat tẽpora moribus malis corrupta, ac periculoſa, in quibus ſumma cautio cũ timore Dei eſt adhibẽda, ſicut etiã Paulus, Epheſ.5.d.15.16, fideles monet vt ſint prudẽtes, prudentérque ambulẽt, quia dies mali ſunt. Inſipiens autẽ non, &c. καὶ ἄφρων οὐ συντηρήσει καιρόν. & inſipiens nõ conſeruabit [id eſt conſiderabit] tẽpus. Nõ perpendit pericula quæ ſunt maxima ex corruptis vitioſiſque tẽporibus ac moribus. non cauet ſibi, itaq; imprudẽtia ſua in magna ſæpe mala incidit. Eſt enim propriũ ἄφρονος inſipiẽtis, nõ cõſiderare mala & pericula in quib⁹ verſatur.

28 Omnis cordatus, &c. πᾶς συνετὸς γνώσεται σοφίαν καὶ παιδείαν, καὶ τῷ εὑρόντι αὐτὴν δώσει ἐξομολόγησιν. Omnis intelligens nouit ſapientiã & diſciplinã, & ei qui inuenit eã, dabit confeſſionẽ. Vir bonus ac virtutis ſtudioſus, quod in ſe ſentit id in aliis libenter & agnoſcit, & laudat. ſimile enim ſimili amicũ eſt. 29 Prudentes homines, &c. συνετοὶ ἐν λόγοις καὶ αὐτοὶ ἐσοφίσαντο, καὶ ἀνώμβρησαν παροιμίας ἀκριβεῖς εἰς ζωήν. Prudẽtes in ſermonibus & ipſi prudenter egerũt, & ſtillauerunt ſententias exactas ad vitam. Quædam exemplaria habent adiunctũ ἐγκράτεια ψυχῆς, moderatione animi, vt ea dicta cõmodè & prudenter ab animo moderato ac tẽperato profecta fuerint. Optima loquendi libertas, &c. κρείσσων παῤῥησία ἐν δεσπότῃ μόνῳ, εἴπερ νεκρὰ καρδία νεκρῷ ἀντέχῃ. Melior libertas in Domino ſolo, ſiquidẽ mortuũ cor mortuo adhæret. Significat authoritatem ac libertatem prudentis atque ſalutaris orationis proficiſci à ſolo Deo, cuius Spiritus vim optima loquendi ſuppeditat. Niſi Deus author ſit, oportet vt oratio à ſolo homine profecta vana ſit & inefficax, Dominus in Euangelio Luc.21.c.15, promittit ſuis apoſtolis huiuſmodi ſapientiam, & orationis facultatẽ, cui aduerſarii reſiſtere non poterunt. Diuus Paulus Spiritu Domini præditus, multis in locis teſtatur ſe παῤῥησιάσασθαι. i. hac dicẽdi libertate vſum eſſe. 30 Ne ſequaris cupiditates tuas, &c. ὀπίσω τῶν ἐπιθυμιῶν σου μὴ πορεύου, καὶ ἀπὸ τῶν ὀρέξεών σου κωλύου. Poſt cupiditates tuas ne eas, & ab appetitibus tuis prohibearis. aut, auertaris. id eſt, contineas te. aut, auertas.

31 Quòd ſi animo tuo indulſeris, &c. ἐὰν χορηγήσῃς τῇ ψυχῇ σου ἐπιθυμίαν εὐδοκίας αὐτῆς, ποιήσει σε ἐπίχαρμα τῶν ἐχθρῶν σου, οἱ βασκαίνουσι. Quòd ſi ſuppeditaueris animæ tuæ cupiditatem beneplaciti eius, facies gaudium [aut, irriſionem] inimicis tuis, qui inuident tibi. ἐπιχαίρειν ſignificat irridere, aut etiam lætitia efferri atque exultare propter incommoda maláque alterius. ea affectio ἐπιχαιρεκακία appellatur: hinc ἐπίχαρμα pro huiuſmodi voluptate aut irriſione. Nam vt inimici atque inuidi dolent alterius fœlicitate, ita eius infœlicitate gaudent.

tias ei⁹, faciet te in gaudium inimicis tuis.

32 Ne oblecteris in turbis, nec immodicis: aſſidua enim eſt cõmiſſio illorũ.

33 Ne fueris mediocris in cõtentione ex fœnore, & non eſt tibi nihil in ſacculo: eris enim inuidus vitæ tuæ.

Cap. XIX.

1 OPerarius ebrioſus non locupletabitur: & qui ſpernit modica, paulatim decidet.

2 [Vinum &] mulieres apoſtatare faciunt ſapientes, & arguent ſenſatos.

3 Et qui ſe iungit fornicariis, erit nequam: putredo & vermes hæreditabunt illum, & extolletur in exẽplum maius, & tolletur de numero anima eius.

4 [Qui credit citò, leuis corde eſt, & minorabitur: & qui delinquit in animam ſuam, inſuper habebitur.

5 Qui gaudet iniquitate, denotabitur: & qui odit correptionem, minuetur vita: & qui odit loquacitatem, extinguit malitiam.

6 Qui peccat in animam ſuam, pœnitebit: & qui iucundatur in malitia, denotabitur.

7 Ne iteres verbum nequam & durũ, & non minoraberis.

B

8 Amico & inimico noli narrare ſenſum tuum: & ſi eſt tibi d elctum, noli denudare.

9 Audiet enim te, & cuſtodiet te, & quaſi defendens peccatum odiet te: & ſic aderit tibi ſemper.

---

quod inimicis tuis qui tibi inuident, iucundum ſit.

32 ᵃNe delecteris multis deliciis, neque earũ cõſortio deuinciaris.

33 ᵃCaue ne ſis pauper concinnandis de mutuo conuiuiis, donec nihil tibi ſit in ſacculo: alioqui inſidiator vitæ tuæ famoſus eris.

Cap. XIX.

1 OᵃPerarius ebrioſus non diteſcet: & paulatim ſublabetur qui ſpernit exigua.

2 ᵃVinum & mulieres abducunt prudentes.

3 Et qui meretricibus conſueſcit, euadet audacior: ᵃcaries & vermes occupabunt eum, & anima cõfidens auferetur, grauíque ſupplicio contabeſcet.

4 Qui facile credit, leuis eſt animo, ᵃ& qui delinquit in animam ſuam, perperam aget.

5 ᵃQui gaudet mala habitudine, in reprehenſionem incurret: qui verò voluptatibus reſiſtit, coronat vitam ſuam.

6 ᵃQui continet ſe lingua non pugnace, cum aliis viuet: & qui loquacitatem odit, minus malitiæ habebit.

7 ᵃQuòd tibi fuerit dictum, ad alterum ne deferas, & nullũ capies detrimentum.

8 ᵃNec apud amicum, nec apud inimicum mores alienos enũties, & ſi non reddundat in te peccatum, ne detegas.

9 ᵃAudierit enim ille, & obſeruabit te: atque in tempore ſuum in te odium oſtendet.

Gene.19.f.33 / 3.Reg.11.a.1 / Ioſue 22.c.11

32 Ne delecteris multis deliciis, &c. μὴ εὐφραίνου ἐπὶ πολλῇ τρυφῇ, μηδὲ ᵃπροσδεθῇς συμβολῇ αὐτῆς. Ne læteris in multis deliciis, neque alligeris ſymbolo earum. συμβολὴν accipit pro conſortio aut ſodalidate hominũ voluptariorum, in qua ſinguli ſymbola conferebant. Hanc enim notans conſuetudinem, mox ſubiungit verbum συμβολοκοπεῖν, quod ſignificat conuiuia apparare, ſiue ſymbolum partiri ac tribuere. ᵃLegitur & προσδεηθῇς συμβολῆς.

33 Caue ne ſis pauper, &c. μὴ γίνου συμβολοκοπῶν ἐκ δανεισμοῦ, καὶ οὐδέν σοί ἐστιν ἐν μαρσυπίῳ. Ne fias pauper ſymbola diuidẽs. [aut, diſpertiens, id eſt conuiuia faciens] ex fœnore, & nihil tibi ſit in marſupio. συμβολοκοπεῖν dicitur ἀπὸ τοῦ συμβόλου, & κόπτειν, ſcindere, diuidere, ac diſtribuere. Sodales enim qui conuiuia celebrabant, ſinguli ſymbolum dabant: ita multi huiuſmodi conuiuiis intempeſtiuis magníſque ſumptibus faciendis, facultatibus exhauſtis in paupertatem rediguntur.

IN CAPVT XIX.

1 Operarius ebrioſus non diteſcet, &c. ἐργάτης μέθυσος οὐ πλουτισθήσεται, καὶ ὁ ἐξουθενῶν τὰ ὀλίγα, κατὰ μικρὸν πεσεῖται. Operarius ebrioſus nõ locupletabitur, & qui negligit exigua, paulatim cadet. Hæc ſententia in Olynthiacis à Demoſthene eſt illuſtrata ſimilitudine rerum domeſticarum & humanorum corporum, in quibus parua incommoda initio accepta & neglecta, maximam poſtea calamitatem afferunt. In ædificiis parua domus vitia neglecta magnam ſæpe ruinam trahunt: in corporibus exiguæ morborũ offenſiones aut occultæ aut neglectæ, maxima vi tandem erumpunt, ipſumque hominem opprimunt. Idem accidit in re familiari, in qua parua damna detrimentáque in principio neglecta diſſipationẽ patrimonii attulerũt. Itaque mihi videtur Sapiens damnare intemperantiã in potu, atque in re familiari negligentiã.

2 Vinum & mulieres abducunt, &c. οἶνος καὶ γυναῖκες ἀποστήσουσι συνετούς, καὶ ὁ κολλώμενος πόρναις τολμηρὸς ἔσται. Vinum & mulieres deprauant ſapientes, & qui adhæret ſcortis [aut, cõiunctus eſt cũ ſcortis] audax erit. ἀφιστάναι ſignificat aliquem abducere à re aliqua, vt ab officio & virtute: in qua ſignificatione hoc loco accipitur. Hinc apoſtatæ ſunt appellati, qui à ſtatu ſuo, aut ratione vitæ inſtitutæ defecerũt. Itaque maximam voluptatis illecebram in vino mulieribúſque impudicis eſſe ſignificat. 3 Caries & vermes occupabunt, &c. σῆπες καὶ σκώληκες κληρονομήσουσιν αὐτόν· καὶ ἐκκαυθήσεται ἐν παραδειγματισμῷ μείζονι. putredo & vermes hæreditabunt ipſum, & tabeſcet infamia maiore. παραδειγματίζειν ſignificat aliquem ad ſupplicium cum ignominia traducere, eúmque infamem exhibere. Hinc παραδειγματισμὸς pœna ignominioſa appellatur, quæ intemperantis voluptatis comes eſt. 4 Et qui delinquit in animam ſuam, &c. καὶ ὁ ἁμαρτάνων εἰς ψυχὴν αὐτοῦ πλημμελήσει. & qui peccat in animã ſuam, improbè [aut, iniquè] aget. id eſt, qui nullam animæ ſuæ rationẽ habet, ſed prudens ac ſciẽs ea committit quæ perniciem animæ afferunt, is quiduis improbè tum in Deum, tum in homines admittet. Quidam hanc ſententiam ita vertunt, Qui delinquit, in animam ſuam peccat, ſed alter ſenſus quem reddidi, mihi magis placet.

5 Qui gaudet mala habitudine, &c. ὁ εὐφραινόμενος ἐπὶ κακοηθείᾳ, καταγνωσθήσεται· ὁ δὲ ἀντιοφθαλμῶν ἡδοναῖς, στεφανοῖ τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Qui delectatur mala habitudine, cõdemnabitur: qui autem voluptatibus obſiſtit, coronat vitam ſuam. Quidam in priore membro legunt κακοπραγίᾳ, alii malunt κακίᾳ, mihi magis placet κακοηθείᾳ, vt accipiatur pro praua viuendi conſuetudine, in qua improbis ſumma eſt delectatio. Huiuſmodi autem vitioſæ conſuetudinis ac vituperabilis delectatio opponitur laudabili temperantiæ, ac moderationi quæ voluptatibus reſiſtit. Suprà loquutus eſt de ebrioſis voluptariiſque hominibus, qui cupiditatibus ſuis corrumpuntur. Coronare vitam accipitur pro Ornare, id quod verbo Condemnari opponitur. 6 Qui continet ſe lingua, &c. ὁ ἐγκρατευόμενος γλώσσῃ ἀμάχῳ συμβιώσεται· καὶ ὁ μισῶν λαλιὰν ἐλαττοῦται κακία. Continens lingua non pugnace, [id eſt non contentioſa aut rixoſa] conuiuet: & qui odit loquacitatem, minuetur malitia. Duo ſunt vitia linguæ intemperantis à conſuetudine vitæ maximopere aliena, vnum contentioſæ in conuitiando ac maledicẽdo: alterum garrulæ in obtrectando & deferendo: vtrunque odioſum. Primum genus eſt hominum δυσερέστων καὶ φιλερίδων, moroſorum ac iurgioſorũ, in quibus nulla ineſt comitas: alterum verò καταλάλων, loquacium, obtrectatorum, aut delatorum.

7 Quod tibi fuerit dictum, &c. μηδέποτε δευτερώσῃς λόγον, καὶ οὐδέν σοι ἔσται ἐν ἡλαττώσει. Nunquam iteraueris ſermonem, & nihil tibi erit in imminutione: aut, nihil tibi erit imminutum. Mihi non diſplicet vt Iterare ſermonem hoc loco accipiatur pro Aliquid dictum ab alio & auditum, quod tacendum ſit, deferre ad alterum. Alioqui δευτερολογεῖν dicitur pro Aliquid dictum iterare ac repetere, quod ſemel dixiſſe ſatis eſt: in quo reprehenditur ſuperuacanea orationis repetitio. ſed malo pro delatione ſermonis accipere.

8 Nec apud amicum, nec apud inimicum, &c. ἐν φίλῳ καὶ ἐν ἐχθρῷ μὴ ἐκδιηγοῦ βίους ἀλλοτρίους· καὶ εἰ μή σοί ἐστιν ἁμαρτία, μὴ ἀποκάλυπτε. In amico & in inimico ne commemores vitas alienas: & ſi tibi nullum eſt peccatum, ne reueles. Significat iniquos & maleuolos de aliis ſermones eſſe fugiendos, neque in ſiniſtram partem vnquam loquendum de altero, niſi ſit aliquid huiuſmodi quod grauem tibi offenſionem afferat. Nota eſt illa Solomonis ſententia in Prouerbiis poſita, & à diuo Petro repetita, Charitas multitudinem peccatorum operit. Prouer. 10.b.12, 1.Pet.4.b.8. 9 Audierit enim ille, &c. ἀκήκοε γάρ σου, καὶ ἐφυλάξατό σε, καὶ ἐν καιρῷ μισήσει σε. Audiuit enim te, & obſeruauit, & in tẽpore oderit te. Oſtendit delatores atque obtrectatores dignum fructum iniquorum ſermonum capere, vt apud amicos in ſuſpicionem atque etiam odium incurrant. Præclarè monebat Ageſilaus Rex Lacedæmoniorum, non minus ſpectandos mores eſſe eorum qui loquerentur de aliis, quàm eorum de quibus loquerentur.

'Sermonem audiuisti, fac tecum commoriatur, & ſecurus eſto, 10
vt qui non diſrumpat te.
'Simulatque audierit ſermonem ſtultus, parturiet non aliter 11
quàm grauida premente fœtu.
'Vt telum eſt defixum in femore corporis, ita ſermo in ſtulti 12
pectore.
'Redargue amicum, ſiquid fortè non fecit: & ſi fecerit, ne porrò 13
pergat facere.
Redargue amicum, ſiquid fortè non dixit: quòd ſi dixerit, 'ne 14
porrò rurſum dicat.
Redargue amicum: 'ſæpe enim exiſtit calumnia. 15
Neque omni ſermoni fidem adhibeas. 'eſt qui labatur verbo, 16
ſed non ex animo: & quis lingua ſua non peccauit?
'Amicum redargue antequam minêris. 17
Ac Legi 'Altiſſimi da locũ, ira planè vacuus. 'timor Dei primus 18
quo ad eum recipiaris, gradus eſt: amorem verò eius demeretur ſapiẽtia. cognitio præceptorum Domini eruditio vitæ eſt: & qui faciunt quæ ipſi grata ſunt, ii fructum carpent immortalitatis. 'Timor Domini ſumma eſt ſapientia, & in omni ſapientia præſtatio Legis, ſummæque eius potentiæ cognitio. 'Si ſeruus dicat domino, Sicut *tibi* placet, non faciam: ſi idem poſtea faciat, offen-

10 ¶Audiſti verbum aduerſus proximũ tuum? commoriatur in te, fidẽs quoniam non te dirumpet. (Infra 22.c.d. & 27.c.d.17)

11 A facie verbi parturit fatuus, tanquam gemitus partus infantis.

12 Sagitta infixa femori carnis, ſic verbum in corde ſtulti.

13 ¶Corripe amicum, ne fortè non intellexerit: & dicat, Non feci: aut ſi fecerit, ne iterum addat facere. (Leuit.19.d.17. matth.18.b.15. luc.17.a.3)

14 Corripe proximum, ne fortè non dixerit: & ſi dixerit, ne fortè iteret.

C

15 Corripe amicum: ſæpe enim fit cõmiſſio.
16 Et non omni verbo credas: eſt qui labitur lingua, ſed non ex animo. quis eſt enim qui nõ deliquerit in lingua ſua?
17 Corripe proximum antequam cõmineris. (Supra 1.a.1 & infra 21.b. Iacob.3.a.1)
18 Et da locum timori Altiſſimi: quia omnis ſapientia timor Dei, & in illa timere Deum, & in omni ſapiẽtia diſpoſitio Legis.

10 Sermonem audiuiſti, fac, &c. ἀκήκοας λόγον, συναποθανέτω σοι, καὶ εὐθαρσὴς γίνου· οὐ γάρ μή σε ῥήξει. Audiuiſti verbum, commoriatur tibi, & ſis confidens: neque enim diſrumpet te. Homines naturalem habent leuitatem, vt pleni rimarum (ſicut dicit quidam ſeruus Terẽtianus) hac & illac perfluant, neque aliquid ab aliis dictum continere poſſint. Itaque ad hoc vitium comprimendum Sapiens vtiliſſimum præceptum dat, vt quod ab aliis audiuerimus, perpetuo ſilentio ſepeliamus, obliuionique mandemus. hoc enim modo non erumpet.

11 Simulatque audierit ſermonem, &c. ἀπὸ προσώπου λόγου ὠδινήσει μωρός, ὡς ἀπὸ προσώπου βρέφους ἡ τίκτουσα. A facie ſermonis parturiet ſtultus, ſicut à facie infantis, ea quæ parit. Exemplar Toletanum legit ὀνειδίσει probro afficiet, quo verbo proprio tranſlatum declaratur ὠδινήσει parturiet. Significat enim hæc tranſlatio ac ſimilitudo partus, leuitatem animi ſtulti, linguæque incontinentis ad effutiendum deferẽdúmque ſermonem, aut cupiditatem ſtudiumque lædendi. Sed incontinentia linguæ magis ſignificatur, contraria proximæ ſententiæ, in qua ſermonem auditum nobiſcum commoriendum, id eſt comprimendum, & quaſi conſepeliendũ præcipiebat. Itaque mihi maximè placet verbum tranſlatum Parturiet. 12 Vt telum eſt defixum, &c. βέλος πεπηγὸς ἐν μηρῷ σαρκός, οὕτως λόγος ἐν κοιλίᾳ μωροῦ. Sagitta fixa in femore carnis, ita ſermo in ventre ſtulti. Hac ſimilitudine Sapiens ſignificat cupiditatem ac vim nocendi in lingua ſtulti animo conceptam. Nam vt paulo antè notauit ſummã eius leuitatẽ, ita hoc loco voluntatẽ ſtudiúmque lædendi atque obtrectãdi, quod ſagittæ, gladio acuto, aut nouaculæ in Scriptura ſæpe comparatur. Sũt enim verba obtrectatorum quaſi quædam tela, multo antè animo cõcepta, vt aliorũ famã exiſtimationémque lædant. Huiuſmodi lædendi nocendique ſtudium animo ſuſceptum telo femori infixo mihi videtur comparari.

13 Redargue amicum, ſiquid fortè, &c. ἔλεγξον φίλον, μήποτε οὐκ ἐποίησε· καὶ εἴ τι ἐποίησε, μήποτε προσθῇ. Redargue amicum, ſi fortè non fecit: & ſi fecerit, nequando addat. Præcipit admonitionem in amicitia adhibendam eſſe, eiúſque fructum oſtendit, vt admonitus redargutúſque amicus, aut innocens cognoſcatur, culpáque delicti liberetur: aut conſcius peccati emendetur. Ita Philippus Macedo reſpondit de incõmodis ſermonibus, criminationibuſque Athenienſium, ſe non moleſtè eas ferre: nam eorũ crimina aut falſa eſſe, quibus aduerſariorũ impudentia declararetur: aut vera, quibus ipſe melior fieret: ita hoc loco Sapiens duplicem proponit fructum amicæ admonitionis: vnum innocentiæ amici cognoſcendæ, alterum vitæ eius poſt peccatum reprehenſum emendandæ. Non vult autem expectari dum crimen alium de conuictum ſit, ſed maturè occurri, & amica correctione fieri examen. 14 Ne porrò rurſum dicat. μὴ δευτερώσῃ. ne iteret, aut, iterum tale aliquid dicat. Loquitur enim de eodem amico admonendo atque coarguendo, quum exiſtimatur aliquid ſecus dixiſſe contra nos. Nã tum verbis, tum factis peccari poteſt ab amicis: & aut re, aut oratione nos ab illis lædi atque offendi poſſumus.

15 Sæpe enim exiſtit calumnia, &c. πολλάκις γὰρ γίνεται διαβολή, καὶ μὴ παντὶ λόγῳ πίστευε. ſæpe enim fit calumnia, ac ne omni ſermoni credas. In Toletano exemplari legitur διαβολὴ ματαία delatio ſermonis vana, vt ſignificet crimẽ iniquè cõfictum, falſóque delatum. Cuiuſmodi criminationibus atque ſiniſtris ſermonibus non facilè credendum eſſe dicit: cognoſcenda ea quæ ab amicis facta dictáve deferuntur: ſed ad id autem valde vtilem eſſe liberam inter amicos admonitionem. Habet etiam idem exemplar, Ne omni ſermoni credat cor tuum: ſed ad ſenſum non magni refert. 16 Eſt qui labatur verbo, &c. ἔστιν ὀλισθαίνων λόγῳ, καὶ οὐκ ἀπὸ ψυχῆς, καὶ τίς οὐχ ἡμάρτησεν ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτοῦ; eſt qui labitur verbo, & non ab animo: & quis in lingua ſua nõ peccauit? Exemplar Toletanum habet ὀλίσθησιν lapſus eſt. Diſtinguit autem hoc loco imprudentiam ſermonis à nullo improbo nocendi ſtudio conſilióque profecti, ſed quodã lapſi errore, à ſuperiore linguæ vitio, quod cum malitia atque improbitate eſt coniunctum. Multa enim hominibus imprudenter excidunt quæ nullam habent improbitatem, id eſt prauam lædendi voluntatem. Alia autem ſunt ἁμαρτήματα linguæ errata, alia ἀδικήματα, vt crimina iniquè malitioséque conficta & collata, aut alia huiuſmodi quæ hominis ore nocẽdi ſtudio conſultóque proferuntur. 17 Amicum redargue antequã minêris, &c. ἔλεγξον τὸν πλησίον σου, πρὶν ἢ ἀπειλῆσαι, καὶ δὸς τόπον νόμῳ ὑψίστου γενόμενος ἀμήνις. Redargue proximum tuum, priuſquam commineris, & locum da Legi Altiſſimi exiſtens ſine ira. aut, factus. Homines læſi offenſique à proximis, ſolent ira inflammari, vindictámque iniuriæ comminari. Eſt enim ira vlciſcendi doloris cupiditas, quæ acerba oratione ac comminatione declaratur. Huiuſmodi acerbitatem orationis à nobis Sapiens vult abeſſe, eámque manſuetudinem ac lenitatem in admonendo ac redarguendo adhiberi, in qua Deo omnem vindictam relinquamus. Itaque in huiuſmodi iniuriis, qui nos offenderunt, amicè ſunt admonendi, aut etiã grauiter ſine ira obiurgandi, nõ acerbè minis perterrẽdi.

18 Timor Domini primus, &c. φόβος κυρίου ἀρχὴ προσλήψεως, σοφία δὲ παρ' αὐτοῦ ἀγάπησιν περιποιεῖ. Timor Domini initium aſſumptionis, ſapientia verò ab eo dilectionem efficit. aut, acquirit. Cõmendat hoc loco Sapiens ſapientiam diſciplinámque in vero Domini timore, cuius fructus oſtendit: ex quibus primus eſt, vt timentes atque obſeruantes Deum, aditum acceſſúmque ad eum habeamus, aut ab eo recipiamur, ac piè inſtituti ab eo diligamur. Sic Chriſtus Iohan. 14. c.21, Qui conſeruat mandata mea, ego diligam eum, ac me ei manifeſtabo. Nomine autem timoris ac ſapientiæ ſignificatur hoc loco omnis pietatis doctrina, & diſciplina, cuius obedientia nobis gratiam Dei beneuolentiámque acquirit. Sequitur deinde ampliſſimus atque vltimus fructus vitæ æternæ & immortalis. Timor Domini ſumma eſt ſapientia, & in omni ſap. &c. πᾶσα σοφία φόβος κυρίου, καὶ ἐν πάσῃ σοφίᾳ ποίησις νόμου, καὶ γνῶσις τῆς παντοκρατορίας αὐτοῦ. Omnis ſapientia timor Domini, atque in omni ſapiẽtia effectio Legis, [id eſt obedientia] ac cognitio omnipotentiæ eius. Hoc loco Sapiens poſtquam commendauit ſapientiam, oſtendit quænam ea ſit, & in quo conſiſtat. Diſtinguit enim eam à calliditate, & malitia, eámque in timore Domini, Legiſque obſeruatione atque obtemperatione cõſtituit: quum ita verbo Dei erudimur ac regimur, vt eum vnum colamus, veneremur, obſeruemus, in eo ſpem ac fiduciam noſtrã collocemus, cũ proximis iuſtè atque integrè viuamus, noſtráſque cupiditates contineamus. Si ſeruus dicat domino, &c. οἰκέτης λέγων τῷ δεσπότῃ, ὡς ἀρέσκει, οὐ ποιήσω, ἐὰν μετὰ ταῦτα ποιήσῃ, παροργίζει τὸν τρέφοντα αὐτόν. Seruus dicens domino, ſicut pla-

cet,non faciam, ſi poſtea faciat, irritat nutrientem ſe. Hoc exemplum praui & aſtuti ſerui proponitur ad oſtendendam veram ſapientiam, quomodo ea ſecernenda ſit ab improba calliditate. Neque enim oratio ſolùm, externáque profeſſio pietatis nos ſapientes efficit,ſed ipſa mandatorum Dei obſeruatio,ac Legis Diuinæ obtẽperatio:alioqui hypocritæ ſapientia & pietate omnibus præſtarent.Idẽ oſtendit Chriſtus ſimilitudine duorum filiorum,quorum alter quum ſe patri obtuliſſet vt ad vineam colendam iret,poſtea tamẽ non iuit,Matth.21.c.28. Huiuſmodi fictio atque ſimulatio à ſapientia alieniſſima eſſe demonſtratur.

dit altorem ſuum.

19 Et non eſt ſapientia nequitiæ diſciplina:& non eſt cogitatus peccatorũ prudentia.

ʼScientia malitiæ non eſt ſapientia, nec conſilium ſceleratorũ cum prudentia coniunctum eſt.

20 Eſt nequitia,& ipſa execratio:& eſt inſipiens qui minuitur ſapientia.

ʼEſt malitia,eáque execranda:eſt etiam inſipiẽs ſapiẽtia vacuus.

21 Melior eſt homo qui minuitur ſapientia, & deficiens ſenſu in timore, quàm qui abundat ſenſu,& tranſgreditur Legem Altiſſimi.

ʼMelior eſt timore affectus cui ingenium deeſt:quàm qui abũdat prudentia,& Legem Altiſſimi violat.

D

22 Eſt ſolertia certa,& ipſa iniqua: & eſt qui emittit verbum certum enarrans veritatem.

ʼEſt aſtutia exquiſita, & eadem iniuſta: & eſt qui gratiam iuris pronuntiandi peruertat: rurſúmque alius qui iuſtè iudicet ſapiẽs.

Matth.6.b.16

23 [Eſt qui nequiter humiliat ſe,& interiora eius plena ſunt dolo.

ʼEſt qui praua moliatur demiſſus,attractúſque mœſtitia, cuius interiora dolo tota ardeant.

24 Et eſt iuſtus qui nimium ſe ſubmittit à multa humilitate: & eſt iuſtus qui inclinat faciem ſuam,& fingit ſe non videre quod ignoratum eſt.

ʼVultum contrahens,ſurdúmque ſe ſimulans, vbi non ſuſpiceris,occupabit te vt malefaciat.

25 Et ſi ab imbecillitate virium vetetur peccare,ſi inuenerit tẽpus malefaciendi,malefaciet.

ʼQuòd ſi virium deſtitutione peccare prohibeatur, malum tibi dabit nactus occaſionem.

Infrà 21.c.13

26 Ex viſu cognoſcitur vir,&ab occurſu faciei cognoſcitur ſenſatus.

ʼAb aſpectu quiſque cognoſcitur : & ex vultus obiectu intelligitur cordatus.

27 Amictus corporis,|& riſus dentiũ, & ingreſſus hominis enũtiãt de illo.

Suus cuiuſque habit⁹, ac rictum diducens riſus, inceſſúſque hominis,qualis ſit indicant.

Cap. X X.

1 EST correctio mendax in ira cõtumelioſi: & eſt iudicium quodnon probatur eſſe bonum:& eſt tacens,& ipſe eſt prudens.

EʼSt quædam minimè ſpecioſa reprehenſio: éſtque qui taceat, & ipſe prudens.

19 Scientia malitiæ non eſt ſapientia,&c. καὶ οὐκ ἔστι σοφία πονηρίας ἐπιστήμη, καὶ οὐκ ἔστιν ὅπου βουλὴ ἁμαρτωλῶν, φρόνησις. Et non eſt ſapientia prauitatis[aut,improbitatis]ſcientia:neque vbi cõſilium peccatorum eſt,prudentia.Hoc loco Sapiens ſecernit veram ſapientiã à praua ſapientiæ ſimulatione,quæ malitiam aut aſtutiam improbam habet adiunctam.Sic Ariſtoteles δεινότητα vim ingenii & ſolertiam in malis hominibus à prudentia diſtinguit. 20 Eſt malitia,eáque execranda,&c.ἔστι πονηρία, καὶ αὐτὴ βδέλυγμα· καὶ ἔστιν ἄφρων ἐλαττούμενος σοφίᾳ. Eſt prauitas[ſiue,malitia]& ipſa abominatio:& eſt inſipiens qui minuitur ſapiẽtia.Hic oſtendit quàm deteſtãda ſit ratio vitæ eorum,qui quum intelligant quæ ſit voluntas Dei,atque officii ratio propoſita demonſtratáque in Lege,ea ſcientia tamen & prudentia abutuntur,improbius ſceleratiúſque viuentes, quàm ſimplices atque imperiti homines qui non eam cognitionem ſunt adepti. Itaque comparatione inſipientium ac ſimplicium,aliorum culpam maiorem oſtendit. 21 Melior eſt timore affectus,&c. κρείττων ἡττώμενος ἐν συνέσει ἔμφοβος, ἢ περισσεύων ἐν φρονήσει καὶ παραβαίνων νόμον. Melior eſt diminutus intelligentia cum timore,quàm prudentia abundans,& Legẽ tranſgrediens.Sapiens non loquitur de vera cognitione & prudentia: quæ timorem Dei adiunctum habet,id eſt rectum non ſolùm intellectum,ſed etiam motum cordis effectúmque ad Deum venerandum, colendum, & amandum:ſed loquitur de vi facultatéque ingenii,ac ſcientia ſtudio atque vſu cõparata,aut alia quadam ratione,quæ animum hominis ad ſtudium pietatis non magnopere commoueat. Atque etiam oſtendit,huiuſmodi eſſe ſcientiam & prudentiam,quæ cum malitia,malis moribus,vita improba coniuncta ſit. Toletanum exemplar pro ἡττώμενος legit πωρούμενος ſtupidus intellectu. 22 Eſt aſtutia exquiſita, & eadem iniuſta:& eſt quæ gratiam,&c. ἔστι πανουργία ἀκριβής, καὶ αὐτὴ ἄδικος, καὶ ἔστι διαστρέφων χάριν τοῦ ἐκφᾶναι κρίμα, καὶ ἔστι δικαιῶν κρίσιν σοφός. Eſt aſtutia ſiue calliditas exacta,& ea iniuſta,& eſt peruertens gratiam declarandi iudicii,& eſt qui iudicet iudicio ſapiens.Exquiſitam aſtutiam vocat calliditatem malitioſam, qua homines calumnioſi falſa & iniqua iuris interpretatione omnem iuris & facilitatem obſcurant,& æquitatem deprauant: vt etiam dictum eſt,Summum ius ſummam eſſe iniuriã. Hoc Ariſtoteles δικαιοακριβοῦσθαι dicit,ius exactius acerbiúſque exigere,nullámque ad æquitatem facilitatémque referre.Nam hanc mihi videtur intelligere χάριν gratiam iudicii pronuntiandi.id eſt expeditam,facilem,& æquam iuris explicandi rationem.

23 Eſt qui praua moliatur,&c. ἔστι πονηρευόμενος συγκεκυφὼς μελανίᾳ, καὶ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ πλήρης δόλου πυρώδους. Eſt qui malum agat[aut,machinetur]incuruatus nigredine,& in interioribus ſuis plenus eſt dolo ignito.Notat hoc loco Sapiens hominem hypocritam,vultu ac geſtu ad triſtitiam compoſito ſuam malitiam occultantẽ.Quemadmodum Chriſtus in Euangelio eoſdem σκυθρωποὺς appellat,homines mœſtitiã præ ſe ferentes,qui vultum ſuum obſcurant,vt eo habitu opinionem ſanctitatis apud homines acquirant,Matth.6.b.16.Sed illi ad gratiam hominum gloriámque comparandam vultum fingunt: iſti verò qui hoc loco deſcribuntur, ad iniuriam faciendam huiuſmodi perſonam ſuſcipiunt. genus hominum magis cauendum,quo minus ſtudium nocendi eſt apertum,ac cognitum.Nam πονηρεύεσθαι ſignificat occultè ac doloſè malum alicui moliri ac machinari. 24 Vultum contrahens,&c. συγκύφων πρόσωπον, καὶ ἐθελοκωφῶν, ὅπου οὐκ ἐπιγνωσθῇ προφθάσει σε κακοποιῆσαι. Incuruans vultum, & ſe ſurdum ſimulans, vbi non agnitus[aut,animaduerſus]fuerit,occupabit te,vt malefaciat.Quidam codices habent συγκρύπτων contegens aut occultans. vtrunque verbum diſſimulationem notat hominis iniuriam machinantis, quam ipſo vultu geſtúque occultat. Huiuſmodi homines ingenio naturáque vulpini ſunt, ſtudium nocendi maximè diſſimulantes,tempus locúmque iniuriæ faciendæ omni ratione obſeruantes. 25 Quòd ſi virium deſtitutione,&c. καὶ ἐὰν ὑπὸ ἐλαττώματος ἰσχύος κωλυθῇ ἁμαρτεῖν, ἐὰν εὕρῃ καιρὸν, κακοποιήσει. Quòd ſi à virium imbecillitate prohibeatur peccare,vbi inuenerit occaſionem,malefaciet. Homines improbi,nec temerarii,ſed callidi ac fraudulenti ſemper habent nocendi voluntatem,ſed facultatem non ſemper habent: itaque conſilium ſtudiúmque iniuriæ inferendæ tandiu diſſimulant,donec opportunitatem ac facultatem conſequuti,id commodè poſſint efficere. Itaque Ariſtoteles dicit diuites ac potentes homines ὑβριστὰς eſſe,id eſt apertos petulantéſque in iniuriis inferendis:pauperes verò κακούργους,quòd viribus deſtituti,tectius occultiúſque ad iniuriam faciendam aggrediantur. 26 Ab aſpectu quiſque,&c. ἀπὸ ὁράσεως ἐπιγνωσθήσεται ἀνὴρ, καὶ ἀπὸ ἀπαντήσεως προσώπου ἐπιγνωσθήσεται νοήμων. Ex viſu cognoſcetur vir,& ex vultus occurſu intelligens[ſiue,prudens]cognoſcetur.Hæc ſententia oſtẽdit vnumquẽque qualis ſit, ipſo vultu aſpectúque indicare. Quanquam homines fingunt ſæpe vultum,itáque ſe gerunt vt multa diſſimulent ac ſimulent(quemadmodum dicit Cicero)naturam vniuſcuiuſque multis quaſi integumentis obtendi,frontem,oculos,vultum ſæpe mẽtiri,orationem verò ſæpiſſimè:tamẽ tanta vis eſt ipſius naturæ,vt indicia ſui non obſcura proferat in oculis,qui maximè animi ſunt indices atque teſtes,aut lætitiæ,aut triſtitiæ,aut miſericordiæ,aut iracundiæ,cæterorúmque affectuũ.Eadem vis naturæ in vultu,geſtu,habitu,inceſſúque declaratur:vt enim quiſque animo eſt affectus,externa corporis conformatione maximè oſtendit.Hinc multa indicia prudentiæ,ſtultitiæ, grauitatis, leuitatis, cæterorúmque morum ac motuum animi: cuius vt interpres eſt oratio, ita externa corporis conformatio index plerunque eſſe ſolet.

Leg.& οὐ μὴ ἐπιγνωσθῇ.

IN CAPVT XX.

1 Eſt quædã minimè ſpecioſa reprehẽſio:ἔστιν ἔλεγχος ὃς οὐκ ἔστιν ὡραῖος. Eſt correptio,quæ nõ pulchra[ſiue,honeſta aut decora]eſt.ὡραῖον etiam Græcè ſignificat id quod agitur aut dicitur in tempore: quemadmodum fructus ſuo maturi tempore,ὡραῖοι appellantur:ita hoc in loco

quædam reprehenſio aut caſtigatio intelligi poteſt,quæ non in tempore adhibeatur. itaque Intempeſtiua verti poteſt.nam id videtur declarare contraria quæ ſubiungitur ſententia,Et eſt qui taceat,& ipſe prudens. Quaſi diceret incidere aliquando alienum tempus reprehendendi & obiurgandi quod ſilentium magis poſtulare videatur.

2 Longè melius eſt reprehēdere quàm alere indignationem : & qui culpam fatetur,protegetur à detrimento.

Quàm bonũ eſt arguere quàm iraſci, & confitentem in oratione non prohibere.

3 Qualis eſt eunuchi puellam corrũpendi libido, talis eſt qui per vim exercet iudicia.

Concupiſcentia ſpadonis deuirginauit iuuenculã: ſic qui facit per vim iudiciũ iniquum. Infrà 30.c.

4 Quàm bonum eſt,quum prehenſus fueris,declarare pœnitentiam:ſic enim voluntarium peccatum effugies.

Quàm bonum eſt correptum manifeſtare pœnitentiam:ſic enim effugies voluntarium peccatum.

5 Eſt qui tacendo ſapiens declaretur,& eſt qui multa ſit loquacitate odioſus.

Eſt tacens qui inuenitur ſapiens: & eſt odibilis qui procax eſt ad loquendum.

6 Alius tacet,non habens quod reſpondeat: alius ſilet,qui tēporis rationem habeat.

Eſt autem tacens,non habens ſenſum loquelæ: & eſt tacens,ſciens tempus apti temporis. Infrà 32.a.

7 Homo ſapiens tacebit quoad opportunũ fuerit : nugator autē & inſipiens opportunitatem præteribit.

Homo ſapiēs tacebit vſque ad tēpus:laſciuus autem & imprudens nō ſeruabunt tempus.

8 Qui multis vtitur verbis,ingratus in faſtidiũ incurret: qui verò poteſtatem ſibi ſumit,odium acquirit.

Qui multis vtitur verbis,lædet animam ſuam:& qui poteſtatem ſibi ſumit iniuſtè,odietur.

9 Accidit vt homini ſcelerato in rebus malis fœliciter ſuccedat: & aliquando vt res inuenta detrimentum afferat.

Eſt proceſſio in malis viro indiſciplinato,& eſt inuentio in detrimētũ. B

10 Eſt munus quod tibi non proſit : & eſt munus cuius dupla ſit compenſatio.

Eſt datum quod non eſt vtile: & eſt datum cuius retributio duplex.

11 Eſt qui ſe ſummittat cauſa gloriæ, rurſúmque qui ab humilitate caput attollat.

Eſt propter gloriam minoratio: & eſt qui ab humilitate leuabit caput.

12 Eſt qui multa paruo emat , cui ſepties tanto amplius ſit rependendum.

Eſt qui multa redimat modico pretio,& reſtituens ęa in ſeptuplum.

2 Longè melius eſt reprehendere,&c. ὡς καλόν ἐστιν ἐλέγξαι ἢ θυμοῦσθαι, Quàm bonum eſt[aut,quanto melius eſt]redarguere quàm indignari occultè.Paulo antè loquutus eſt Sapiens de certo quodam reprehenſionis atque obiurgationis genere aut inhoneſto propter acerbitatem,aut intempeſtiuo propter importunitatem temporis : nunc loquitur de alio neceſſario ac ſalutari tum reprehendenti , tum ei qui reprehenditur.Non enim ſunt alendæ ſilentio ac confirmandæ animorum offenſiones, ſed liberè atque amicè admonitiones ac reprehenſiones adhibendæ,in quibus qui eſt offenſus,ſine acerbitate monere aut etiam obiurgare poteſt eum qui peccauit & offendit.Illa autem tacita animorum offenſio atque indignatio odium gignit,ex quo acerbiſſimæ inimicitiæ exiſtunt. Et qui culpam fatetur,&c. καὶ ὁ ἀνθομολογούμενος,ἀπὸ ἐλαττώσεως κωλυθήσεται.& qui confitetur,prohibebitur à detrimento.aut,non afficietur incommodo. Oſtendit quàm ſit vtilis vera & ingenua culpæ confeſſio,ex eóque quam ſalutaris admonitio & obiurgatio ei qui perperam aliquid fecit aut dixit. Nam admonitus confeſſuſque ſuum peccatum,in poſterum nihil tale committet,ſed melius vitam inſtituet ac deget.

3 Qualis eſt eunuchi puellam,&c. ἐπιθυμία εὐνούχου ἀποπαρθενῶσαι νεάνιδα,οὕτως ὁ ποιῶν ἐν βίᾳ κρίματα. Concupiſcentia ſpadonis vitiandi puellam,ita qui per vim facit iudicia. Veteres doctiſſimi homines tum poetæ tum philoſophi iuſtitiam quaſi virginem quandam eſſe dicebant,quæ caſtè atque integrè colenda & ſeruanda,nec vnquam violanda videretur.Itaque Cicero in quadam epiſtola ad Atticum,corruptum iudiciũ à Clodio , conſtupratum iudicium nominat. Sic Sapiens iudicem iniquum & violentum iura omnia corrumpentem ac peruertentem eunucho ſumma libidine in puellam exardeſcenti comparat. Hic igitur illa ἀδιαφθορία integritas,quam Paulus Tit.2.b.11.in epiſcopo requirit,maxime ſeruanda eſt. 4 Quàm bonum eſt,&c. ὡς καλὸν ἐλεγχθέντα φανερῶσαι μετάνοιαν. Quàm bonum eſt reprehenſum pœnitentiam demonſtrare. Alii vertunt Agere,quod Græci ἄγειν.mihi magis placet Declarare,vt teſtimonium quoddã vitæ emendatæ atque immutatæ ſignificet.Emēdatione enim vitæ oſtendimus nos priſtina peccata improbare,atque hac ratione etiam futura vitamus.

5 Eſt qui tacendo ſapiens declar.&c. ἔστι σιωπῶν εὑρισκόμενος σοφὸς,καὶ ἔστι μισητὸς ἀπὸ πολλῆς λαλιᾶς αὐτοῦ. Eſt tacens qui inuenitur ſapiens, & eſt qui ex multa loquacitate ſit odioſus. Hæc ſententia & ſequentes commendant continentiam & moderationem linguæ ſermoniſque prudentiam,& oſtendunt quando & quomodo loquendum aut tacendum ſit. Eſt enim vtriuſque certa ratio ac moderatio, quam ſtultus imperitúſque ignorat,ſapiens optimè conſeruat.

6 Alius tacet,non habēs,&c.ἔστι σιωπῶν,οὐ γὰρ ἔχει ἀπόκρισιν·καὶ ἔστι σιωπῶν εἰδὼς καιρόν. Eſt tacens, non enim reſponſum habet: & eſt tacens, cognoſcens tempus.Duæ ſilentii cauſæ demonſtrantur non vituperandæ:altera,ignoratio reſpōſionis: altera,prudens obſeruatio temporis.

8 Qui multis vtitur verbis,&c. ὁ πλεονάζων λόγῳ βδελυχθήσεται,καὶ ὁ ἐνεξουσιαζόμενος μισηθήσεται. Qui abundat ſermone,abominationi erit: [ſiue,abominabilis erit]& poteſtatē aſſumens,erit odio.aut,odioſus.Duo ſunt vitia in conſuetudine vitæ admodũ ingrata & odioſa:alterũ, immoderatæ orationis quæ loquacitas dicitur:alterum ambitioſæ arrogantiæ,qua homines in cõmuni vita volunt αὐθεντεῖν(vt Paulino vtar verbo,1.Tim.2.d.12,)id eſt,ius & poteſtatem in alios ſibi arrogare.Ratio & conſuetudo vitæ communis ac æquabilis hunc dominatum vehementer odit ac reiicit.Hoc autem vitium maximè cernitur in ſermone, in quo quidam ita ſe gerunt, vt aliorũ magiſtri ac domini eſſe videantur. Itaque prudentis ac modeſti eſt, ita vti ſermone vt omnis vitetur offenſio:quod aſſequemur, ſi eam adhibebimus moderationem & prudentiam qua nobis cum aliis communicandum atque æquabiliter viuendum intelligamus. Tum enim & odioſam verborum redundantiam fugiemus,& vices ſermonis audiendo loquendóque ita ſeruabimus,ne perpetuam eius poſſeſſionem occupare videamur.

9 Accidit vt homini ſcel.&c.ἔστιν εὐοδία ἐν κακοῖς ἀνδρὶ ἁμαρτωλῷ,καὶ ἔστιν εὕρεμα εἰς ἐλάττωσιν. Eſt proſperitas in malis viro peccatori,& eſt inuentio in incommodum.aut,damnum. Significat Sapiens impios homines in malis vitæ artibus inſtitutiſque fœlices eſſe, ſed eam fœlicitatem ita commutari vt perniciem illis afferat.Quemadmodum quod quis inuenit,nō cedit ſemper ad bonum ſed ad malum potius,nec tam acceſſionem affert quàm diminutionem.Hoc eſt quod dicit Solomon Prouerb.14.b.12,Eſt via quæ videtur homini bona,cuius extrema ducunt ad interitum.Significat igitur Sapiens illum fœlicem impiorum ſucceſſum,infœlicem tandem habere exitum.

10 Eſt munus quod tibi non proſit: &c. ἔστι δόσις ἣ οὐ λυσιτελήσει σοι,καὶ ἔστι δόσις ἧς τὸ ἀνταπόδομα διπλοῦν. Eſt donum quod tibi non proderit,& eſt donum cuius dupla ſit remuneratio.In his ſententiis Sapiens vult oſtendere res non ſemper eſſe tales,quales homines opinantur, in iiſque opiniones ſæpe falli . Tria autem earum proponit genera:vnum inuentarum,alterum datarum, tertium emptarum, in quibus homines ſe aliquid boni adeptos eſſe arbitrantur: ſed earum vſus aut exitus oſtendit,ea quæ aut inueniuntur fortuitò, aut gratuitò donantur, aut paruo emũtur,nō ita cupidè amplectēda eſſe,neque in lucro cõmodóque numerãda quæ nobis ſine labore ac ſudore noſtro cõtingunt.

11 Eſt qui ſe ſummittat,&c.ἔστιν ἐλάττωσις ἕνεκεν δόξης,καὶ ἔστιν ὃς ἀπὸ ταπεινώσεως ἦρε κεφαλήν. Eſt imminutio[aut,extenuatio]cauſa gloriæ,& eſt qui ab humilitate caput erexit.Hoc in genere falluntur iudicia hominum, quum homines humiles atque abiecti in ſummum honorem ac dignitatem euehuntur. Sed ita plerunque ſolet Deus in vita agere, ſuperbos humiliare, & humiles extollere. Sunt enim viæ Domini opinionibus cogitationibúſque maximè contrariæ.Itaque quæ videntur hominibus(ita enim dicuntur τὰ φαινόμενα)aut bona aut mala,ea contrariam ſæpe vim atque exitum habent.

Suprà 6.a.5

13 |Sapiens in verbis ſeipſum amabilē facit, gratiæ autē fatuorum effundentur.

13 "Sapiens in ſermonibus ſeipſum amabilem reddet: gratiæ verò ſtultorum *in ſermone fluxæ* effundentur.

14 Datus inſipientis non erit vtilis tibi: oculi enim illius ſeptēplices ſunt.

14 "Munus inſipiētis tibi non proderit acceptum: nec item inuidi propter ipſius importunitatē: "nam oculi eius ad accipiēdum pro vno multi ſunt.

Suprà 18.b.15 & infrà 41.c.17

15 |Exigua dabit, & multa impropera bit: & apertio oris illius, inflammatio eſt.

15 "Pauca dabit, & multa exprobrabit: atque os ſuum more præconis aperiet.

16 Hodie fœneratur quis, & cras expetit: & odibilis eſt homo huiuſmodi.

16 "Mutuum dabit hodie quod cras repetat: "inuiſus Deo ſimul & hominibus talis eſt.

17 Fatuo nō erit amicus, & nō erit gratia bonis illius.

17 "Stultus dicit, Amicus mihi nullus eſt, nec gratia bonis meis cōparata:

D

18 Qui enim edūt panē illius falſæ linguæ ſūt: quoties, & quāti irridebūt eū?

18 "qui veſcūtur pane meo, lingua ſunt maledica. quot irridebunt hunc & quoties?

19 Neque enim quod habēdum erat, directo ſenſu diſtribuit: ſimiliter & quod non erat habendum.

19 "Neque enim quod habet, opinione recta cōplectitur, & perinde refert acſi nihil habeat.

20 Lapſus falſę linguæ, quaſi qui in pauimento cadens: ſic caſus malorū feſtinanter venient.

20 "Lapſus è pauimento dicto citior eſt: ita ruina malorum repentina aderit.

21 Homo ingratus quaſi fabula vana in ore indiſciplinatorum aſſidua erit.

21 "Homo inuenuſtus quaſi importuna eſt fabula, *ea* in ore imperitorum crebrò verſabitur.

22 Ex ore fatui reprobabitūr parabola: non enim dicit illam in tempore

22 "Parabola ore ſtulti pronuntiata gratiam amittit. neque enim

13 Sapiens in ſermonibus ſeipſum, &c. ὁ σοφὸς ἐν λόγοις ἑαυτὸν προσφιλῆ ποιήσει, χάριτες δὲ μωρῶν ἐκχυθήσονται. Sapiens in dictis ſuis ſeipſum amabilem efficiet, gratiæ verò ſtultorum effundentur. Oratio ſapientis, quia ſemper habet opportunam aliquam aut admonitionem, aut doctrinam, aut conſolationem, hominibus ſemper grata & iucunda accidit, eúmque amabilem reddit: lepores ſtultorum qui à Paulo, Epheſ.5.a.4, εὐτραπελίαι aut etiam μωρολογίαι appellātur, quia nullam vtilem ſententiam ſubiectam habēt, ſunt inanes, neque vllam verā voluptatem afferunt. Paulus 1.Cor.14.a, Nihil vult proficiſci ex ore Chriſtianorū, quod ad ædificandos proximos aliquā gratiam nō cōtineat.

14 Munus inſipientis tibi, &c. δόσις ἄφρονος οὐ λυσιτελήσει σοι λαβόντι, ὁμοίως τε καὶ βασκάνου διὰ ἀνάγκην αὐτοῦ. Donum inſipientis quum acceperis, tibi non proderit: ſimiliter inuidi [aut, maligni] propter ipſius neceſſitatem. In ratione beneficiorum ac munerum, non ſolùm cōſiderandum eſt in quos ſunt conferēnda, ſed etiam à quibus accipienda. Vtriuſque generis propoſita eſt certa ratio ab Ariſtotele, qua liberalis à prodigo diſcernitur, quòd alter ſine vllo delectu & dat omnibus, & à quibuſvis accipit: liberalis verò perſonarum dignitatem conſiderat. Ita Sapiens nec à ſtulto, nec à maligno auaróque homine vult accipi munera: quorum alter propter ſtultitiam in dando nullum iudicium habere poteſt, alterius in largiendo beneficio voluntatem illiberalem atque importunitatem Sapiens demonſtrat. Eius autem cupiditatē ſubiecta ratione notat. Nam oculi eius ad accipiendum, &c. οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀνθ' ἑνὸς εἰς τὸ λαβεῖν πολλοί. nam oculi eius pro vno ad accipiendum multi ſunt. Nomine oculorum ſignificat auari hominis προαίρεσιν conſilium ac propoſitum, ſtudiúmque tum dandi tum accipiendi: quorum ad alterum magis eſt propēſus, atque ita vt pro vno paruóque beneficio multa & magna expectet. hoc enim ſignificat vnius oculi & multorum in eodem comparatio.

15 Pauca dabit, & multa exprob. &c. ὀλίγα δώσει, καὶ πολλὰ ὀνειδίσει, καὶ ἀνοίξει τὸ στόμα αὐτοῦ ὡς κήρυξ. Et aperiet os ſuum vt præco. Hæc eſt natura malignorum atque illiberalium hominum, vt ſua beneficia prædicent, amplificēt, atque exprobrent: aliorum verò in ſe extenuent, diſſimulent, aut ſilentio obſcurent ac ſupprimant.

16 Mutuum dabit hodie quod cras repet. σήμερον δανειεῖ, καὶ αὔριον ἀπαιτήσει. Mutuum dabit hodie, & cras repoſcet. Tria notantur vitia hominis maligni atque illiberalis, auara voluntas & cupiditas plura recipiendi quàm dederit: deinde iactatio atque exprobratio beneficii dati: poſtremò acerba exactio eius quod ad vſum alicui mutuo dederit. Hæc autē tria à liberalitate & beneficentia ſunt aliena: nam beneficia & dona debent eſſe gratuita, id eſt ſine ſpe cōmodi atque emolumenti alicuius redituri collata. Deinde meminiſſe debet qui beneficium accepit, non prædicare aut exprobrare, qui dedit. In eo verò quod cōmodatum aut mutuo datū eſt, tēpus aliquod ad vtilem vſum eſt concedendū, nō ipſum mutuū acerbè ſubitóque repetēdū. Inuiſus Deo ſimul & hominibus talis eſt. μισητὸς κυρίῳ καὶ ἀνθρώποις ὁ τοιοῦτος. odioſus Deo, & hominibus talis. Cauſa eius rei eſt liberalitas, virtus omnibus gratiſſima, & qua vna ad Deum proximè accedunt. Hominis verò auari plura ſemper appetentis, ſuáque beneficia immodeſtè cōmemorantis & acerbè exigentis natura & vita omnium odio eſt digniſſima.

17 Stultus dicit, Amicus mihi, &c. μωρὸς ἐρεῖ, οὐχ ὑπάρχει μοι φίλος, οὐκ ἔστι χάρις τοῖς ἀγαθοῖς μου. Stultus dicet, Nō eſt amicus mihi, non eſt gratia bonis meis. Hoc loco demōſtratur natura conſuetudóque ſtulti hominis neſcientis vti bonis ſuis. neque enim ſatis eſt diuitias habere, quemadmodū nec inſtrumenta muſica: ſed requiritur prudentia qua quis diuitiis rectè vti ſciat & poſſit: itaque quum ſtultus nullum habeat iudicium in bonis ſuis cōmunicandis, nec delectum vllum eorum quibus benignè faciendum ſit, vana & ſtulta eſt eius querela de gratia malè relata ab iis de quibus eſt bene meritus. Nullam enim habet rationem dignitatis eorum, quos facultatibus ſuis pauit: cuiuſmodi plerunque ſunt gnathones atque aſſentatores, qui poſtea irrident eum à quo tam lautè atque opiparè excepti fuerint. Qui veſcuntur pane meo, &c. οἱ ἐσθίοντες τὸν ἄρτον μου φαῦλοι τῇ γλώσσῃ. qui comedunt panem meum, mali lingua. id eſt, malè de me loquuntur. hanc gratiam mihi referunt vt benignè à me excepti tractatique, me infament ac irrideant.

19 Neque enim quod ha. &c. οὐ γὰρ τὸ ἔχειν ἐν ὀρθῇ αἰσθήσει εἴληφε, καὶ τὸ μὴ ἔχειν ὁμοίως ἀδιάφορον αὐτῷ. Neque enim habere, in recto ſenſu accepit, & non habere, peræquè indifferens eſt illi. Ita eſt ad verbum, ſed ſenſus ita Latinè reddi poteſt: quòd ſtultus id quod habet, recta ratione nō complectitur, itáque in eo genere bonorū eſt ignarus: vt quid habeat, aut quomodo vtendū ſit, planè ignoret: quod perinde eſt acſi nihil habeat. Nam qui diuitiis neſcit aut non poteſt rectè vti, is eas ita poſſidet, quaſi nullas planè haberet. Non enim tam κτῆσις poſſeſſio in his ſpectatur, quàm χρῆσις vſus, à quo etiam χρήματα Græcè nominātur.

20 Lapſus è pauim. &c. ὀλίσθημα ἀπὸ ἐδάφους μᾶλλον ἢ ἀπὸ γλώσσης· οὕτω πτῶσις κακῶν κατὰ σπουδὴν ἥξει. Lapſus è pauimento magis quàm à lingua: ita ruina malorū properè veniet. Quidam vertūt Lapſum de laqueari, quæ pars eſt ſuperior cubiculi conuexa ſculpturiſque ornata: ſed mihi magis placet pauimētum, id eſt ſolū leuiter ſtratum ac lubricum in quo facillimus lapſus eſt: id enim ἔδαφος Græcè appellatur. huic lapſui hominis ſtantis in loco lubrico ſubita malorum ruina comparatur. Siquis mauult accipere lapſum caſúmque laquearis, ac diſſolutionē illorum lapidū quibus ea tecti forma eſt ſtructa, eius ſententiā magnopere non improbabo. Nam opus illud ita conſtructum, ſubitò diſſolui ac delabi poteſt: ita huic caſui repentinus inexpectatúſque malorum aduentus non ineptè comparari poterit.

21 Homo inuenuſtus, &c. ἄνθρωπος ἄχαρις μῦθος ἄκαιρος, ἐν στόματι ἀπαιδεύτων ἐνδελεχισθήσεται. Homo gratiæ expers fabula intempeſtiua, in ore indoctorum [aut, ineruditorum] frequētabitur. Quidam codices habent ἐν στόματι ἀπαιδεύτῳ in ore imperito: ſed hæc diuerſa lectio ſenſum non mutat. Significat enim orationem imperitorum nullā ſuauem vtilémque doctrinam continere. Qui enim non eſt inſtitutus vt ſciat quid, & quando, & quomodo dicendū ſit, eius ſermo nullam hominibus vtilitatem ac voluptatē afferre poteſt. Hoc enim vno differt πεπαιδευμένος eruditus ἀπὸ ἀπαιδεύτου ab indocto atque inerudito, quòd alter prudenter oratione vtitur, alter propter inſcitiam, nullam temporis, loci, rei, perſonarum rationem modúmque habere poteſt.

22 Parabola ore ſtulti, &c. ἀπὸ στόματος μωροῦ ἀποδοκιμασθήσεται παραβολή· οὐ γὰρ μὴ εἴπῃ αὐτὴν ἐν καιρῷ αὐτῆς. Ex ore ſtulti reprobabitur [ſiue, repudiabitur] parbola: non enim dicet illam in tempore ſuo. Non omnia omnibus conueniunt, neque eadem oratio omni cōgruit perſonæ. Quū quidam ſeruus apud Terentiū paulo grauius loqueretur quā ferret eius conditio, obiurgatus eſt à Domino his verbis, Hic furcifer ſententias loquitur. Ita Sapiens grauem orationem atque optimis ſententiis refertam ait ſtulto homini nullo modo conuenire, quòd eam ad locum & tempus accommodare neſciat.

eam dicet in tempore.

"Eſt qui peccare impediatur præ inopia, qui ſeorſim apud ſe 23
non diſcrucietur.

"Eſt qui animam ſuam perdat præ pudore, atque eam habenda 24
perſonæ ratione interimet.

"Eſt qui verecundia adductus amico promittat, & eum vltrò ini 25
micum ſibi efficiat.

"Probrum in homine peſſimum eſt mendacium: at id in ore im 26
perito frequens eſt.

"Tolerabilior eſt fur, quàm qui frequentat mendacium: cæterũ 27
vterque ſibi perniciem quaſi hæreditatem acquiret.

"Conſuetudo hominis mendacis eſt ignominioſa, & ſuum eum 28
dedecus perpetuò comitatur.

"Sapiens ſeipſum dictis ſuis prouehet, & vir prudens placebit 29
proceribus.

"Qui terram colit, aceruum ſuum reddet cumulatiorem: & qui 30
placet magiſtratibus, veniam ſuæ iniuſtitiæ obtinebit.

"Xenia & munera occæcant oculos ſapientum, & quaſi oris ob- 31
ſtructio reprehenſiones inhibent.

"Quum ſapientia occultatur, aut theſaurus abditur, quid eſt in 32
vtroque vtilitatis?

Melior eſt qui ſuam celat ſtultitiam, quàm qui ſapiẽtiam ſuam 33
ſupprimit.

"Pluris eſt neceſſaria ſequenti Dominum patientia, quàm vitæ 34
propriæ gubernator abſque Domino.

ſuo.

23 Eſt qui vetatur peccare præ inopia, & in requie ſua ſtimulabitur.

24 Eſt qui perdet animã ſuam præ cõfuſione, & ab imprudẽti perſona perdet eam: perſonæ autem acceptione perdet ſe.

25 Eſt qui præ cõfuſione promittit amico, & lucratus eſt eum inimicum gratis.

26 |Opprobrium nequam in homine mendacium, & in ore indiſciplinatorum aſſiduè erit. Infrà 25.a.4 D

27 Potior fur quàm aſſiduitas viri mẽdacis: perditionem autem ambo hæreditabunt.

28 Mores hominum mendacium ſine honore: & cõfuſio illorum cum ipſis ſine intermiſſione.

29 Sapiens in verbis producet ſeipſũ, |& homo prudẽs placebit magnatis. Gene.41.f.44 dan.2.g.48

30 |Qui operatur terram ſuam, inaltabit aceruum frugum: & qui operatur iuſtitiã, ipſe exaltabitur: qui verò placet magnatis, effugiet iniquitatem. Prouer.12.b.11 & 28.c.19

31 |Xenia & dona excæcant oculos iudicum: & quaſi mutus in ore, auertit correptiones eorum. Exod.23.a.8 deut.16.d.19 infrà 41.c.8

32 Sapientia abſcõſa & theſaurus inuiſus: quæ vtilitas vtriſque?

33 Melior eſt qui celat inſipientiam ſuam, quàm homo qui abſcondit ſapientiam ſuam.

34

23 Eſt qui peccare impediatur, &c. ἔστι κωλυόμενος ἁμαρτάνειν ἀπὸ ἐνδείας, καὶ ἐν τῇ ἀναπαύσει αὐτοῦ οὐ κατανυγήσεται. Eſt qui prohibetur peccare præ inopia, & in requie ſua non ſtimulabitur-aut, pungetur. Significat his verbis Sapiens, eſſe improbos quibus nihil deeſt ad malefaciendum præter facultatem: nam animo & voluntate ad maleficium parati ſunt. Sic dictum eſt veteri prouerbio, Improbitati nihil deeſſe præter occaſionem. Et Plato duobus propoſitis improbis, quorum alter ſit pauper, alter diues, dicit diuitem eſſe miſeriorem: quòd pauper voluntatem ſolùm ad malefaciendum habet, iſte verò etiam facultatem. Quod autem Sapiens ſubiungit, inopem non compungi apud ſe ſeorſim, aut in quiete: ſignificat, eum conſcientia cogitationéque ſuſcipiendi maleficii non commoueri ad dolorem, nec voluntate vllo modo abhorrere. 24 Eſt qui animam ſuam perdat, &c. ἔστιν ἀπολλύων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ δι' αἰσχύνην, καὶ ἀπὸ λήψεως προσώπου ἀπολεῖ αὐτήν. Eſt perdens animam ſuam propter verecundiam, atque ex acceptione perſonæ perdet eam. Hoc loco demonſtratur diuerſa peccandi ratio eorum qui exiſtimatione atque authoritate hominum potentium adducti, contra conſcientiam ea faciunt quæ non ſunt æqua & iuſta, dignitatémque eorũ veritati atque æquitati anteponũt. Hoc vitiũ προσωποληψία appellatur, praua quædã verecũdia, qua ratio perſonæ habetur, vt offenſio volũtatis hominũ vitetur, eorúmque gratia retineatur. 25 Eſt qui verecundia, &c. ἔστι χάριν αἰσχύνης ἐπαγγελλόμενος φίλῳ, καὶ ἐκτήσατο αὐτὸν ἐχθρὸν δωρεάν. Eſt qui gratia verecũdiæ promittat amico, & acquiſiuit eũ inimicũ gratis. Hic demonſtratur eadẽ cauſa peccãdi vitioſa verecundia, ſed in alio hominũ genere: amicorum videlicet, quibus plerique cauſa amicitiæ multa leuiter promittunt, quæ poſtea non præſtant, eáque deſtitutione ex amicis inimicos ſibi efficiunt. ita hac verecundia & nimia facilitate eos alienant, quorum gratiam & amicitiam retinere potuiſſent, ſi nihil promiſiſſent. 26 Probrũ in homine peſſimum eſt mẽdaciũ, μῶμος πονηρὸς ψεῦδος ἐν ἀνθρώπῳ, Opprobrium malum mendacium in homine. id eſt vitium maximè criminoſum & infame. Quemadmodum ſumma laus eſt veritatis: ita mendacii & huiuſmodi vanitatis in oratione, maxima vituperatio eſt. 27 Tolerabilior eſt fur, &c. αἱρετὸν κλέπτης ἢ ἐνδελεχίζων ψεύδει· ἀμφότεροι δὲ ἀπώλειαν κληρονομήσουσι. Eligibilius fur, quàm qui aſſueſcit mendacio: ambo autem perditionem hæreditabunt. Comparatione furis oſtendit deformitatem mendacis, & vtriuſque calamitoſiſſimum exitum. 28 Conſuetudo hominis mendacis, &c. ἦθος ἀνθρώπου ψευδοῦς ἀτιμία, καὶ ἡ αἰσχύνη αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ ἐνδελεχῶς. Mos hominis mendacis ignominia, & pudor eius cum ipſo continenter. aut, aſſiduè. Quidam ita vertunt, Familiaris homini mendaci eſt ignominia. Ego malo vertere, illam mentiendi conſuetudinem eſſe plenã ignominiæ, vel ignominioſam. Significat enim Sapiens, huiuſmodi morem ſtudiúmque mẽtiendi cum vanitate coniunctum eſſe, eiúſque conſuetudinis comitẽ eſſe ignominiã & infamiam. 30 Qui terrã colit, &c. ὁ ἐργαζόμενος γῆν αὐτοῦ, ἀνυψώσει θημωνιὰν αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀρέσκων μεγιστᾶσιν ἐξιλάσεται ἀδικίαν αὐτοῦ. Qui operatur terrã ſuam, altũ reddet aceruũ ſuum: & qui placet magiſtratibus [aut, magnatibus] piabit iniuſtitiam ſuã. id eſt, gratiam & veniã ſui peccati impetrabit. Collatione culturæ terræ diligentiſſimæ oſtendit quantã vim habeat obſeruantia principum ad eorum gratiam beneuolentiámque & conciliandam & retinendam. 31 Xenia & munera occæcant oculos, &c. ξένια καὶ δῶρα ἀποτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς σοφῶν, καὶ ὡς φιμὸς ἐν στόματι ἀποτρέπει ἐλέγχους. Xenia & dona excæcant oculos ſapientum, & quaſi frænum in ore auertunt correptiones. Hæc corruptela muneribus facta nimium in vita cernitur, & ſæpe in Scriptura prohibetur. δωροδόκοι à Græcis appellãtur homines qui munera accipiunt, corruptique omne ius æquitatémque peruertunt. Periculoſam dicit hic Sapiens corruptionem eſſe, etiã ſapientibus, quæ omnẽ libertatẽ ac ſeueritatẽ caſtigãdi adimat. Qui enim munera accipit, is quodã modo ſe obſtringit, ne quid iure ex æquóve dicat, aut faciat. 32 Quum ſapientia occult. &c. σοφία κεκρυμμένη καὶ θησαυρὸς ἀφανής, τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις; Sapientia abſcondita & theſaurus non apparẽs, [id eſt occultus atque abditus] quæ vtilitas in vtroque? Omnis virtus (vt ait Ariſtoteles) habet δύναμιν πρακτικὴν, ἢ ποιητικήν, vim facultatémque agendi ac benefaciendi. Itaque præclarè Cicero pro Archia, Pudeat, inquit, illos qui ita in ſtudiis ſe abdiderunt, vt ad vitam communem nullum fructum proferre poſſint. Et ob hanc cauſam Solomon eloquentiam cum ſapientia coniunctã anteponit ſoli ſapientiæ, quòd oratio copioſa & grauis, miniſtra interpréſque ſapientiæ in animo incluſæ, maiorem gratiam atque vtilitatẽ hominibus afferre poteſt. Ita Quintilianus ipſam orationem conceptam incluſamque in animo ſine elocutione, dicit eſſe quaſi gladium in vagina reconditum. Eorum enim omnium hoc modo nullus eſt vſus. 34 Pluris eſt neceſſaria, &c. κρείσσων ὑπομονὴ ἀπαραίτητος ἐν ζητήσει κυρίου, ἢ ἀδέσποτος ζωηλάτης τῆς ἰδίας ζωῆς. Melior patientia ineuitabilis in inquiſitione Domini, quàm ſine Domino auriga [id eſt gubernator ac moderator] vitæ propriæ. Pulchra ſententia, in qua Sapiens oſtendit meliorem eſſe Dei diſciplinam cum patientia obedientiáque coniunctam, quàm diſſolutam & liberam à timore Dei vitæ rationem. Nã hæc ſoluta timore Dei vitæ propriæ rectio & gubernatio non ineptè currui comparari poteſt, quem equi effrænati ſine auriga maximo impetu paſſimque per agros trahunt. Quid enim aliud ſunt affectus atque appetitus hominis, imò ipſa ratio verbo Dei deſtituta, quàm equi ſine gubernatore? Amplectenda eſt igitur docilis Dei obedientia atque obſeruantia etiam in afflictionibus, eáque omni libertati & licentiæ humanæ præferenda.

Supra 1.b.9 & 7.a. Pſal.40.a.5, luc.15.e.21

Cap. XXI.

1 FIli, peccaſti? non adiicias iterum. ſed & de priſtinis deprecare, vt tibi dimittantur.

2 Quaſi à facie colubri fuge peccata: & ſi acceſſeris ad illa, ſuſcipiẽt te.

3 Dentes leonis dentes eius, interficientes animas hominum.

4 Quaſi rõphæa bis acuta omnis iniquitas, plagæ illius non eſt ſanitas.

5 Obiurgatio & iniuriæ annullaunt ſubſtantiã, & domus quæ nimis locuples eſt, ãnullabitur ſuperbia: ſic ſubſtantia ſuperbi eradicabitur.

Exod.3.c.9 & 22.d.23

6 Deprecatio pauperis ex ore vſque ad aures eius perueniet, & iudicium feſtinatò adueniet illi.

7 Qui odit correptionem, veſtigiũ eſt peccatoris: & qui timet Deum, conuertetur ad cor ſuum.

8 Notus à longe potens lingua mendaci: & ſenſatus ſcit labi ſe ab ipſo.

B

Supra 16.a.7

9 Qui ædificat domum ſuam impendiis alienis, quaſi qui colligit lapides ſuos in hyeme.

10 Stupa collecta ſynagoga peccãtiũ, & conſummatio illorum flamma ignis.

11 Via peccãtium complanata lapidibus, & in fine illorum inferi, & tenebræ, & pœnæ.

12 Qui cuſtodit iuſtitiam, continebit ſenſum eius.

Cap. XXI.

1 SI peccaſti fili, ne pergas peccare: ſed pro delictis commiſſis deprecare.

2 'Tãquam à conſpectu ſerpẽtis fuge peccatum: nam ſi propius acceſſeris, mordebit te.

3 Dentes leonini ſunt dẽtes ipſius, animas hominum perimẽtes.

4 'Inſtar ancipitis gladii eſt omnis iniquitas, plaga eius nullo remedio eſt ſanabilis.

5 'Concertatio & petulantia opes diſſipabunt, ſimilitérque dom⁹ ſuperbi deſolabitur.

6 'Precatio ex ore pauperis profecta, ad aures Domini peruenit, iudiciúmque illius quamprimum veniet.

7 'Qui odit caſtigationem, in veſtigio ſcelerati cõſiſtit: at qui Dominum reueretur, ex animo reſipiſcet.

8 'Qui potens eſt lingua, procul cognoſci poteſt: at ſapiẽs nouit quando ille labitur.

9 'Qui ære alieno ædificat domum ſuam, ſimilis eſt ei qui in tumulum ſuæ ſepulturæ lapides congerit.

10 'Stupa collecta cœtus eſt iniquorũ, flammáque ignis exitialis eorum exitus.

11 'Via ſceleratorum lapidibus eſt complanata, ſed in exitu eius, inferni fouea eſt.

12 'Qui ſeruat Legem Domini, eius intelligentiam tenet.

IN CAPVT XXI.

1 Si peccaſti fili, &c. τέκνον ἥμαρτες; μὴ προσθῇς ἔτι· καὶ περὶ τῶν προτέρων δεήθητι. Fili peccaſti? ne adiicias amplius: & pro prioribus deprecare. Admonitio hæc eſt μετανοητική, in qua Sapiens hortatur ad culpam cõmiſſam deprecandum, & ad vitam emendandam, meliúſque in poſterum degendam. Hæ enim duæ ſunt pœnitentiæ partes: vna, remiſſio præteritorum peccatorum: altera, cautio futurorum & emendatio. 2 Tanquam à conſpectu ſerpentis, &c. ὡς ἀπὸ προσώπου ὄφεως, φεῦγε ἀπὸ ἁμαρτίας· ἐὰν γὰρ προσέλθῃς αὐτῇ, δήξεταί σε. Quaſi à facie ſerpentis, fuge à peccato: ſi enim ad ipſum acceſſeris, mordebit te. Hæc ſententia oſtendit quàm periculoſa & pernicioſa ſit peccandi conſuetudo, ac continuatio: comparat enim peccatum venenatiſſimo ſerpenti, cuius morſus perniciem ſolũ afferre poteſt: ita morſus ſiue aculeus mortis (vt ait Paulus 1, Cor.15.g.56) peccatum eſt. 4 Inſtar ancipitis gladii eſt, &c. ὡς ῥομφαία δίστομος πᾶσα ἀνομία, τῇ πληγῇ αὐτῆς οὐκ ἔστιν ἴασις. Vt gladius vtrinque acutus [aut, incidens] eſt omnis iniquitas: plagæ eius non eſt ſanatio. Paulo antè comparauit vim nocendi in peccato morſui ſerpentis exitiali: nunc plagæ acutiſſimo gladio factæ atque inſanabili comparat. Hæc omnia ſimilia oſtendunt vim & naturã peccati maximopere pernicioſam. 5 Concertatio, & petulantia, &c. καταπληγμὸς καὶ ὕβρις ἐρημώσουσι πλοῦτον, οὕτως οἶκος ὑπερηφάνου ἐρημωθήσεται. Conflictio [ſiue, concertatio] & iniuria deſolabunt diuitias, ſic domus ſuperbi [aut (vt habet Toletanum exemplar) ſuperborum] deſeretur. ſiue, deſolabitur. Nullæ tantæ ſunt opes, quæ odiis, diſſidiis ac iurgiis non dilabantur: neque domus vlla, quæ violentia, & iniuria, ſuperbiáque non euertatur. Coniungit autẽ hæc tria in opibus, quoniã diuites ac potentes homines plerunque ſunt ſuperbi, petulãtes, ac pugnaces, atque ita in alios cõtumelioſi & iniurii: ſic enim appellantur Græcè ὑβρισταὶ homines improbi ac petulantes: quod vitium cum opibus ſæpe coniungitur. 6 Precatio ex ore paup. &c. δέησις πτωχοῦ, ἐκ στόματος ἕως ὠτίων αὐτοῦ· καὶ τὸ κρίμα αὐτοῦ κατὰ σπουδὴν ἔρχεται. Precatio pauperis, ex ore ad aures eius: & iudicium eius feſtinanter venit. Alii ita vertunt, Ab ore pauperis exaudietur precatio: ac intelligunt à Domino exaudiri: quem ſenſum ego quoque ſum ſequutus: ſed vide num, Ad aures eius, ad ſuperbum referri poſſit: vt aures eius, humilis ac ſupplex pauperis precatio feriat, quam tamen propter ſuperbiã repudiet: quemadmodũ audimus negligi Lazarum à diuite in Euangelio. Luc.16.e.20, atque ita Iudicium eius, in ſequenti membro ad ſuperbum quoque referatur. Nam nec in præcedentibus, nec conſequentibus, nec in hoc ipſo verſu nomen Domini eſt expreſſum, ex quo poſſimus verè ad eũ referre. Tu ſequere quod melius tibi videbitur.
7 Qui odit caſtigationem, &c. μισῶν ἐλεγμὸν, ἐν ἴχνει ἁμαρτωλοῦ· καὶ ὁ φοβούμενος κύριον, ἐπιστρέψει ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ. Qui odit correptionem, in veſtigio peccatoris: [ſubaudi EST] & qui timet Dominum, conuertetur in corde ſuo. Hæc ſententia diſcernit hominem ἀμετανόητον impœnitentem obſirmatúmque in peccatis, ab eo qui timore Dei adductus, vitæ rationem commutat atque emendat. Nã qui Deũ timet, admonitus caſtigatúſque ab eo, reſipiſcit: alter verò omnem Dei diſciplinam odit, atque ita veſtigiis ſceleratorum inſiſtit. id eſt, in viam non vult reduci, ſed obſtinatè in ſuis vitiis ac peccatis perſeuerare. 8 Qui potens eſt lingua, &c. γνωστὸς μακρόθεν ὁ δυνατὸς ἐν γλώσσῃ, ὁ δὲ νοήμων οἶδεν ἐν τῷ ὀλισθαίνειν αὐτόν. Cognoſcibilis à longè potens in lingua: ſapiens autem nouit quum is labitur. μακρόθεν longè aut procul aduerbium accipio pro Difficulter, aut non facilè, nec prima fronte, vt dicitur: cauſa autem eius difficilis iudicii eſt δύναμις τοῦ λόγου facultas orationis, quæ eloquentia appellatur: qua qui ſunt præditi, ſua vitia & peccata ita obſcurant & occultant, vt ab imperitis non facilè cognoſci poſſint. Itaque τοὺς δυνατοὺς ἐν τῷ λέγειν, id eſt eloquentes, Ariſtoteles ἐν τοῖς ῥητορικοῖς, in his maleficiis quæ latẽt, numerat. Solus ſapiens eos in officio vitæ delinquentes poteſt cognoſcere. 9 Qui ære alieno ædificat, &c. ὁ οἰκοδομῶν τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐν χρήμασιν ἀλλοτρίοις, ὡς ὁ συνάγων ἑαυτῷ λίθους εἰς χῶμα τῆς ταφῆς αὐτοῦ. Qui ædificat domum ſuam in alienis pecuniis, quaſi qui congregat ſibi lapides ad tumulum ſepulturæ ſuæ. Alienum æs, aut pecuniæ alienæ intelligendæ ſunt, non quæ mutuo ab aliis ſumptæ ſint, ſed ereptæ cum iniuria, ac fraude acquiſitæ. Neque aliud videtur Sapiẽs intelligere, quàm quod à Plauto dictum eſt, Malè parta malè dilabi. Demoſthenes in quadam Olynthiaca, quum vult demonſtrare regnum Philippi non fore diuturnum, quia eſt ſcelere ac fraude partum, illuſtrat eam ſententiam ſimilitudine ædificiorum ac nauium, in quibus ipſa fundamenta debent firma eſſe: aut ea omnia nullam ſtabilitatem ſunt habitura. Solomon, Prou.13.b.11, aliis verbis idẽ ſignificat, quũ dicit, Diuitias citò acquiſitas citò etiam diſſipari. Nã huiuſmodi præpropera opũ acquiſitio atque adeptio cũ iniuria plerunque cõiuncta eſt: ſicut dictũ eſt à Græcis, ταχέως πλουτῶν ἄδικος. 10 Stupa collecta, &c. στιππύον συνηγμένον, συναγωγὴ ἀνόμων· καὶ ἡ συντέλεια αὐτῶν φλὸξ πυρὸς εἰς ἀπώλειαν. Stupa collecta, cõgregatio iniquorũ: & conſummatio ipſorũ flãma ignis in perditionẽ. Pulchra ſimilitudo, in qua materia ad exardeſcendũ idonea & facilis quũ igni eſt ſubiecta, demonſtratur. Talis eſt conſenſio ſcelerata, & conſpiratio impiorũ, quam ſubita conflagratio eſt ſequutura. 11 Via ſceleratorũ, &c. ὁδὸς ἁμαρτωλῶν ὡμαλισμένη ἐκ λίθων, καὶ ἐπ' ἐσχάτου αὐτῆς βόθρος ᾅδου. Via peccatorum complanata ex lapidibus, & in extremo eius barathrum inferni. Significat florere impios homines aliquandiu in iſto mundo, facillimé que ac fœliciſſimè ſine vlla offenſione agere: ſed eorum tandem exitum eſſe miſerrimum. Ea fœlicitas (vt ait Demoſthenes) eos παραφρονεῖν dementat, aut (vt ait Solomon) inebriat. Eſt enim (vt inquit idẽ Rex, Prou.14.b.12,) via quæ videtur homini bona, cuius extrema ducũt ad interitũ. Cõtrà piorũ via eſt prærupta & aſpera, quæ tãdem exitũ ad vitam æternã habet lætiſſimũ & optatiſſimũ.
12 Qui ſeruat Legẽ Domini, &c. ὁ φυλάσσων νόμον κυρίου, κατακρατεῖ τοῦ ἐννοήματος αὐτοῦ· συντέλεια δὲ τοῦ φόβου κυρίου, σοφίας πρόσληψις. Qui cuſtodit Legem Domini, obtinet intellectum eius: cõſummatio autem timoris Domini, aſſumptio ſapientiæ. Alii omnes vertunt κατακρατεῖ, aut

'Legitur & δέξεται, ſuſcipiet.

(vt habet exemplar Toletanum)κρατεῖ ἐννοήματος αὐτοῦ,cogitationibus ſuis imperat: vt ſignificet eam Legis obſeruantiam cum affectuum ſenſuúmque noſtrorum moderatione coniunctam eſſe: ſed mihi magis placet ad veram Legis intelligentiam referri. Nam hoc etiam ſignificat κρατεῖν & κατακρατεῖν cum genitiuo,tenere aut obtinere:quemadmodum Latinè dicimus,aliquem tenere ſciẽtiam aliquam,pro Comprehendere. Et hũc eſſe genuinum ſenſum,ſequens membrum ſatis declarat,quòd verus Domini timor ſapientiæ acceſſionem afferat.

Et perfectio timoris Domini eſt acceſſio ſapientiæ.

13 Conſummatio timoris Dei,ſapientia & ſenſus.

ʹQui non eſt callidus, non patietur erudiri ſe.

14 Non erudietur qui non eſt ſapiens in bono.

Eſt autem quædam calliditas,quæ amaritudinem multiplicat.

15 Eſt autem inſipientia quæ abundat in malo:& non eſt ſenſus vbi abũdat amaritudo.

ʹScientia ſapientis quaſi inundatio redundat,ac veluti fons vitæ purus eiuſdem conſilium.

16 Scientia ſapientis tãquam inundatio abundabit,& cõſilium illius ſicut fons vitæ permanet.

ʹInteriora ſtulti inſtar vaſis confracti ſunt,nec vllam in vita ſua ſcientiam continebit.

17 |Cor fatui quaſi vas confractũ,& omnem ſapientiam non tenebit. Infrà 33.a.5

ʹSi peritus ſapienter dictum audierit,laudabit illud,auctiúſque reddet.Quòd ſi imperitus idem audiuerit, id improbabit, atq; poſt tergum ſuum abiiciet.

18 Verbum ſapiens quodcunque audierit,ſcius laudabit, & ad ſe adiiciet: audiuit luxurioſus , & diſplicebit illi, & proiiciet illud poſt dorſum ſuum. C

ʹSermo ſtulti tanquam ſarcina eſt in itinere, at in labiis prudentis gratia deprehenditur.

19 Narratio fatui quaſi ſarcina in via, nã in labiis ſenſati inuenietur gratia.

ʹOs prudentis in conuentu requiretur , & quiſque animo dicta illius perpendet.

20 Os prudentis quæritur in Eccleſia, & verba illius cogitabunt in cordib⁹ ſuis.

ʹInſtar domus euerſæ eſt ſtulto ſapientia,& cognitio imprudentis ſermones imperueſtigabiles.

21 Tanquam domus exterminata,ſic fatuo ſapientia: & ſcientia inſenſati inenarrabilia verba.

ʹDiſciplina compedes ſunt pedibus ſtultorum,& in manu dextera manicæ.

22 Cõpedes in pedibus,ſtulto doctrina, & quaſi vincula manuũ ſuper manum dextram.

ʹStultus per riſum ſuſtollit cachinnum , at vir ſapiens ſubridet vix tacité.

23 |Fatuus in riſu exaltat vocem ſuam, vir autem ſapiens vix tacitè ridebit. Suprà 19.d.29

Velut ornamentum aureum eſt eruditio ſapienti, & inſtar armillæ brachio dexteræ.

24 Ornamentum aureum prudẽti doctrina , & quaſi brachiale in brachio dextro. D

14 Qui non eſt callidus,&c.οὐ παιδευθήσεται ὃς οὐκ ἔστι πανοῦργος.ἔστι γὰρ πανουργία πληθύνουσα πικρίαν. Nõ erudietur qui non eſt aſtutus:eſt autẽ aſtutia multiplicans amaritudinem.Aſtutum aut callidũ primo loco intelligit ſenſu bono ac recto, qui eſt docilis & capax doctrinæ: ſecundo loco accipit pro verſuto & malitioſo.eſt enim calliditas praua cum malitia coniuncta,quæ acerbitatem hominibus in vita affert.Huiuſmodi vis ingenii eſt odioſa & pernicioſa,quæ prudentiam imitari videtur,ſed ab ea diſcernitur.Sic Paulus Corinthios vult eſſe pueros malitia,non ſenſu,1.Cor.14.d.20:& Dominus,Matth.10.c.15,prudẽtiam in nobis requirit cum ſimplicitate coniunctam, omníque malitia vacuã. 16 Scientia ſapientis,&c. γνῶσις σοφοῦ ὡς κατακλυσμὸς πληθυνθήσεται, καὶ ἡ βουλὴ αὐτοῦ ὡς πηγὴ ἁγνὴ ζωῆς. Cognitio ſapientis quaſi inundatio abũdabit, [ſiue,exuberabit]& conſilium eius ſicut fons purus vitæ.Commendatio hominis ſapientis duabus aquæ qualitatibus demõſtratur,abundantia & puritate.De abundãtia Dominus in Euangelio,Ioh.7.f.38,Qui credit(inquit)in me,flumina de vẽtre eius emanabũt.Quo ſignificat magnitudinẽ ac vim Spiritus promiſſi, copioſam doctrinã ſapientiámque ſuppeditãtis. Altera ſimilitudo ab eadẽ aqua ſumpta eſt, fontis limpidiſſimi puritas,qua optimus animi ſenſus atque affectus demõſtratur:ex quo omnia & facta & dicta quaſi ex quodã fõte manãt. 17 Interiora ſtulti inſtar,&c. ἔγκατα μωροῦ ὡς ἀγγεῖον συντετριμμένον,πᾶσαν γνῶσιν οὐ κρατήσει ἐν ζωῇ αὐτοῦ. Interiora ſtulti vt vas contritũ, omnem ſcientiam non continebit in vita ſua. Contraria ſimilitudo & ſententia ſuperiori, in qua ſignificat, in animo hominis ſtulti nullum doctrinæ ac ſapientiæ locum eſſe.Eſt enim animus eius quaſi quoddam vas pertuſum & confractum,in quo aqua non poteſt conſeruari. 18 Si peritus ſapienter,&c. λόγον σοφὸν ἐὰν ἀκούσῃ ἐπιστήμων, ἐπαινέσει αὐτὸν, καὶ ἐπ' αὐτὸν προσθήσει. Sermonem ſapientem ſi audiuerit ſciens, [aut,intelligens]laudabit eũ,ad eúmque adiiciet.Nemo poteſt aliquid efficere in eo,cuius ſtudio ac amore nõ tenetur:itaque ſtultus & prauus quoniam animo ſtudióque abhorret à ſapientia & virtute,idcirco nullum fructum ex optima cuiuſquã doctrina poteſt percipere,aut eã approbare.Contrà ſapiens & ſtudioſus quum audit aliquid quod animo iudicióque ſuo conueniat & congruat, illud ita amplectitur,vt ſtudio & diligentia ſemper aliquid addat,atque aliquẽ progreſſum ſapientiæ ac virtutis ſemper faciat.Itaque ab huiuſmodi ſtudio φιλόσοφοι ſunt appellati,& ab Ariſtotele φιλάρετοι,qui amore virtutis ſunt affecti. 19 Sermo ſtulti tanquam ſarcina,&c. ἐξήγησις μωροῦ ὡς ἐν ὁδῷ φορτίον,ἐπὶ δὲ χείλους συνετοῦ εὑρεθήσεται χάρις. Narratio[ſiue,oratio]ſtulti tanquam ſarcina in via,in labio verò intelligentis gratia inuenietur.Similitudine ſarcinæ ſignificat grauem ac moleſtam eſſe orationem hominis ſtulti: quoniam nihil habet quod auditores aliqua aut vtilitate, aut delectatione retineat: at ſapientis oratio grata eſt & iucunda. 20 Os prudentis in conuen.&c.στόμα φρονίμου ζητηθήσεται ἐν ἐκκλησίᾳ, καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ διανοηθήσονται ἐν καρδίᾳ. Os prudentis requiretur in congregatione:[aut,cœtu]& ſermones[aut,verba]eius cõſiderabunt in corde. Plato dicit, locum proprium in quo verſari debet orator, id eſt vir ſapiens ac eloquens , eſſe σύνοδον πολιτικὸν cœtum conuentúmque ciuilem: ibi enim conſilium ſapiens deſiderari & adhiberi,& graui copioſaque oratione explicari.Ita hoc loco Sapiens ſignificat hominis ſapientis orationem & ſententiam in eo conuentu ſummam habere authoritatem. 21 Inſtar domus euerſæ eſt ſtulto ſapientia, &c. ὡς οἶκος ἠφανισμένος, οὕτω μωρῷ σοφία· καὶ γνῶσις ἀσυνέτου, ἀδιεξέταστοι λόγοι. Quaſi domus deſtructa , [aut, diruta] ita fatuo ſapientia: & cognitio imperiti, ſermones imperueſtigabiles. Hæc ſententia ſignificat in oratione ſtulti atque imperiti nullam viam rationémque ineſſe, qua quid propoſitum ſit, intelligatur: neque vllum exitum, ex quo certum aliquid conſtitui poſſit. ita omnia quæ ab eo dicuntur, ſunt perturbata & confuſa, vt eius oratio domui euerſæ ſimilis eſſe videatur.Eſt enim compoſita diſtinctáque oratio quaſi quædam domus exædificatio , in qua certa forma tum verborum tum ſententiarum perſpicitur . quemadmodum in ruina domus , omnis ædificii forma eſt ſublata.Idem ſentiendũ eſt de oratione animo concepta(quæ ἐνδιάθετος appellatur)quum cogitatione tantum comprehenditur nõ voce pronuntiatur: eadem in vtroque genere eſt deformitas & vaſtitas. 22 Diſciplina compedes ſunt pedibus,&c. πέδαι ἐν ποσὶν ἀνοήτοις παιδεία,καὶ ὡς χειροπέδαι ἐπὶ χειρὸς δεξιᾶς. Hæc ſententia ſignificat ſtultos diſſolutóſque homines qui cum licentia quiduis agendi viuere volunt,nulla diſciplina ad virtutem ac probitatem poſſe erudiri & conformari:dolent enim ſe priuari libertate viuendi, ac præceptis atque inſtitutis ſeueræ diſciplinæ quaſi vinculis quibuſdam implicari.Itaque Pſalmo 2.a.3,qui Regem Chriſtũ aſpernantur, dicunt, Dirumpamus vincula eorum,ac iugum ipſorum à nobis abiiciamus. 23 Stultus per riſum ſuſtollit cachinnum,&c. μωρὸς ἐν γέλωτι ἀνυψοῖ φωνὴν αὐτοῦ, ἀνὴρ δὲ πανοῦργος μόλις ἡσυχῇ μειδιάσει. Stultus in riſu attollit vocem ſuam, vir autem aſtutus vix quietè ſubridebit. Antea dixit, labiorũ diductu ac riſu hominis animum demonſtrari. Plato autem in libris de legibus ait , in ipſo riſu maximum ineſſe ſignum tum grauitatis, tum leuitatis. Nam quia vehementiſſimus eſt motus atque impetus natus ex aliqua re quæ videtur ſubturpis ac planè ridicula , videmus quoſdam in eo genere ita diſſolutè effuſéque ridere,vt modeſtia in his deſideretur: in riſu igitur eſt nota qua grauem ac moderatum à leui atque ſtulto facilè poſſis diſcernere.

Pes fatui facilis in domum proximi: & homo peritus cōfūdetur à perſona potentis.

25 ʹPes ſtulti velox eſt in ianuam *alterius*, at peritus homo etiam inſpectionem veretur.

Stult⁹ à feneſtra reſpiciet in domū, vir autem eruditus foris ſtabit.

26 ʹInſipiens à ianua domum introſpicit, eruditus verò vir foris conſiſtit.

Stultitia hominis auſcultare per oſtiū, & prudēs grauabitur cōtumelia.

27 ʹAd oſtiū auſcultare, īſcitia eſt: at ſapiēti ignominia grauis erit.

Labia imprudentum ſtulta narrabunt: verba autē prudentium ſtatera ponderabuntur.

28 ʹLabia loquacium narrant abſurda: dicta autem ſapientum ſtatera ponderatur.

In ore fatuorum cor illorum: & in corde ſapientium os illorum.

29 ʹIn ore ſtultorum eſt cor eorum: os verò ſapientum in corde ipſorum ſitum eſt.

Infrà 28.b.19

Dum maledicit impius diabolum, maledicit ipſe animam ſuam.

30 ʹQuum impius Satanam execratur, ipſe ſuā execratur animā.

|Suſurro coinquinabit animā ſuā, & in omnibus odietur: & qui permāſerit, odioſus erit: tacitus & ſenſatus honorabitur.

31 ʹObtrectator animam ſuam polluit: & vbicūque verſabitur, odioſus erit.

Cap. XXII.

IN lapide luteo lapidatus eſt piger, & omnes loquentur ſuper aſpernationem illius.

1 ʹLApidi cōſpurcato comparandus eſt piger, quē omnes ob ignominiam ipſius irrideant.

De ſtercore boum lapidatus eſt piger, & omnis qui tetigerit eum, excutiet manus.

2 ʹPiger cōparandus eſt ſtercori ſterquilinii, quod quicunque tollit, manus ſuas excutiet.

Confuſio patris eſt de filio indiſciplinato: filia autem in deminoratione fiet.

3 ʹIgnominia patris eſt filius malè inſtitutus, filiáque minoris æſtimanda venit.

Filia prudēs, hæreditas viro ſuo: nā quæ confundit, in cōtumeliam fit genitoris.

4 ʹFilia prudens hæreditate poſſidebit virum ſuum: at viuens turpiter, moleſtiam affert genitori.

25 Pes ſtulti velox eſt, &c. ποὺς μωροῦ ταχὺς εἰς οἰκίαν, ἄνθρωπος δὲ πολύπειρος αἰσχυνθήσεται ἀπὸ προσώπου. Pes ſtulti velox ad ianuam, homo verò expertus multa, verebitur ab aſpectu. Hac ſententia & ſequentibus videtur Sapiens notare ſtudium rerum alienarum: quod vitium curioſitas appellatur, coniuncta ſæpe cum negligentia rerum propriarum. Quemadmodum quidam notatur à Martiale, qui quum domi ſuæ vxorem haberet adulteram, de impudicitia vxorum alienarum curioſè loquebatur. Itaque Paulus 1. Theſſ. 4. c. 11, fideles ab hoc vitio dehortatur, atque vnumquenque πρὸς τὸ ἰδίῳ περιέργεσθαι, vel τὰ ἴδια πράττειν, ad ſtudium curámque rerum ſuarum exhortatur. Cicero, De officiis, dicit officium peregrini eſſe, ſuū agere negotium, neque in aliena repub. curioſum eſſe. Iſte mihi videtur ſenſus huius ſententiæ: quā maximè illuſtrat exemplum certorum monachorum in Papatu, quibus nihil eſt maiori curæ, quàm vt in domibus alienis pedem ponant.

ʹLegitur & ἀπ' αὐτοῦ.

26 Inſipiens à ianua domum, &c. ἄφρων ἀπὸ θύρας παρακύπτει εἰς οἰκίαν, ἀνὴρ δὲ πεπαιδευμένος ἔξω στήσεται. Inſipiēs à ianua proſpiciet in domū, vir verò inſtitutus, foris ſtabit. Hæc ſententia priorem maximè declarat: nam quemadmodum illa pedis velocitas ad ianuam, aliorum curā rerum alienarum notat, ita hæc ſubauſcultatio per rimulas aut foramina oſtii, oſtēdit huiuſmodi homines ea curare quæ ad ipſos nihil pertinent. Eſt autē παρακύπτειν per rimas aut feneſtras aliquid inſpicere: quo verbo Petrus, 1. Epi. 1. c. 12, de Angelis reuerēter ac pudenter myſteria Dei intuētibus vſus eſt. 27 Ad oſtium auſcultare, &c. ἀπαιδευσία ἀνθρώπου, ἀκροᾶσθαι παρὰ θύρας· ὁ δὲ φρόνιμος βαρυνθήσεται ἀτιμίᾳ. Imperitia [ſiue, imprudentia] hominis, auſcultare ad ianuā, prudēs verò grauabitur ignominia. ſiue, grauatim ac cū moleſtia infamiā ſuſcipiet. Idē ſignificat quod ſuprà, ſed alio quodam modo idem vitium notat. Tria autē poſuit quibus huiuſmodi curioſitas demonſtratur: pedes veloces ad oſtium alterius, inſpectionem clancularia ac furtiuam, & ſubauſcultationem ſecretam, ex qua corycæi etiam à Græcis ſunt appellati homines curioſi, qui furtim & clàm, quæ agātur ab aliis, ſubauſcultant. 28 Labia loquacium narrant abſurda, &c. χείλη πολλάλων τὰ οὐκ αὐτῶν διηγήσεται, λόγοι δὲ φρονίμων ἐν ζυγῷ σταθήσονται. Labia garrulorum [ſiue, verboſorum] narrabunt non ſua, verba autem prudentium in ſtatera ſtabunt. Significat fieri non poſſe quin homines loquaces multa effutiant, quæ ad propoſitū nihil planè pertineant: multáque dicant quæ ſint inepta & abſurda: ſapientem verò aliam habere orationis moderationem ac grauitatem: eius enim ſingula verba & dicta pondus habent. 29 In ore ſtultorum eſt cor eorū, &c. ἐν στόματι μωρῶν ἡ καρδία αὐτῶν, ἐν δὲ καρδίᾳ σοφῶν τὸ στόμα αὐτῶν. In ore ſtultorum cor eorum, in corde autem ſapientum os ipſorum. Sententia eſt ἀντεστραμμένη, quæ conſtat inuerſione verborum: ea oſtendit cauſam ſuperioris, cur ſtultorum ac loquacium oratio ſit aliena & abſurda: ſapientum, pondus & authoritatem habeat: quoniam alter non cogitat quid dicat, ſed quicquid venit in buccam, effutit (habet enim cor in ore) alter verò multo antè meditatur quid loquatur. Ita ſapientis oratio eſt cordata, ſtulti verò ſubita nec meditata, non ex corde, ſed ex ore tantùm profecta. 30 Quum impius Satanam execratur, &c. ἐν τῷ καταρᾶσθαι ἀσεβῆ τὸν σατανᾶν, αὐτὸς καταρᾶται τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν. Significat impium ſummam habere coniunctionem cum Satana: quemadmodum Chriſtus Iudæos incredulos & homicidas ad hanc originē reuocat: Vos, inquit, ex patre diabolo eſtis. Et, Qui facit peccatum, ex diabolo eſt, quoniam diabolus peccat ab initio, 1. Iohan. 3. b. 8. 31 Obtrectator animam ſuam polluit, &c. μολυνεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὁ ψιθυρος, καὶ οὗ ἐὰν παροικήσῃ, μισηθήσεται. Inquinat ſuam ipſius animam ſuſurro, & vbicunque peregrinabitur, odio erit. Oſtendit quàm deteſtandum ſit vitium maledicentia, atque huiuſmodi maleuolentia, qua incommodis iniquiſque ſermonibus, aliorum fama & exiſtimatio læditur. Paulus Rom. 1. d. 29. 30, inter alia maxima peccata, ψιθυριστὰς & καταλάλους ſuſurrones & maledicos obtrectatores numerat.

IN CAPVT XXII.

1 Lapidi conſpurcato, &c. λίθῳ ἠρδαλωμένῳ συνεβλήθη ὀκνηρός, καὶ πᾶς ἐκσυριεῖ ἐπὶ ἀτιμίᾳ αὐτοῦ. Lapidi polluto [aut, contaminato] comparatus eſt piger, & omnis ſibilabit propter ignominiam eius. aut, in ignominia eius. Piger ac ignauus in quo nihil eſt induſtriæ, laboris, operæ, ac diligentiæ, nec ſibi, nec aliis vtilis eſt: fugitat enim laborem: itaque rectè lapidi conſpurcato comparatur, quem nullus contrectare audet, aut poteſt attingere quin polluatur: ita piger nullum ad negotium adhiberi poteſt quin negligentiæ ſuæ notam turpiſſimam relinquat. Itaque Prouerb. 10. d. 26, Solomon dicit, pigrum legatum ab aliquo, afferre pudorem ei qui ipſum miſit. 2 Piger conferendus eſt ſterc. &c. βολβίτῳ κοπρίων συνεβλήθη ὀκνηρός, πᾶς ὁ ἀναιρούμενος αὐτὸν, ἐκτινάξει χεῖρα. Stercori boum comparatus eſt piger: omnis illud tollens, manum excutiet. Idem ſignificat, operam pigri ignauíque hominis in aliquo negotio cum infamia & turpitudine coniunctam eſſe. Huic vitio cōtraria eſt φιλοπονία induſtria & diligentia hominis facilè laborantis, quæ in omni re laudem ac lætitiam affert.

ʹLegitur & ἐκσυριεῖ.

3 Ignominia patris eſt fi. &c. αἰσχύνη πατρὸς ἐν γεννήσει ἀπαιδεύτου, θυγάτηρ δὲ ἐπ' ἐλαττώσει γίνεται. Pudor [aut, dedecus] patris in generatione nō inſtituti, [id eſt filii diſciplinæ expertis] filia autem in minutione fit. aut, gignitur. Significat liberorum vitia redūdare in infamiam parentū, à quibus educari liberaliter ac inſtitui debuerunt. Itaque videmus quo dolore afficiatur Auguſtus apud Suetonium, propter impudicitiam filiarū, qui etiam ita proclamare ſolebat, Αἴθ' ὄφελον, γ' ἄγαμός τ' ἔμμεναι, ἄγονός τ' ἀπολέσθαι. quaſi mallet ſine liberis & viuere & mori, videtur tamen Sapiens diſcrimen quoddam ſignificare, vt mala filiorum inſtitutio prauáque viuendi ratio ad parentum infamiam pertineat: eadem morum vitioſa ratio in filiabus, magis earum famam quàm parentum exiſtimationem attingat: atque illam commendationem, quum ſint in coniungio collocandæ, minuat. Hunc enim ſenſum ſequentes ſententiæ oſtendunt. 4 Filia prudens hæreditate, &c. θυγάτηρ φρόνιμος κληρονομήσει ἄνδρα αὐτῆς, καὶ ἡ καταισχύνουσα εἰς λύπην γεννήσαντος. Filia prudēs hæreditabit maritum ſuum, & quæ confundit, [ſiue, pudore afficit] in triſtitiam eius qui genuit. Oſtendit diſſimilem exiſtimationem ac conditionem filiæ bene moratæ prudentiſque, atque improbæ ac ſtultæ: quòd illa moribus commendata & ornata, facilè maritum nanciſcatur: huius verò difficillima in coniugio ratio ſit: illa ſemper præclaram famam quaſi dotem ſecum affert, certiſſimámque optimi mariti coniunctionem tanquam hæreditatem eſt habitura. Ita enim mihi

magis placet vertere κληρονομήσει ἄνδρα αὐτῆς hæreditabit, [aut, quaſi hæreditatem habebit] maritum ſuum. Eſt enim hæc optima hæreditas quæ à patribus dari poſſit filiabus, quum illæ ita educantur & inſtituuntur, vt quàm commodiſſimè atque honeſtiſſimè collocari poſſint.

5 ʼImpudens patrem & virum afficit ignominia, & ab vtroque vituperabitur.

Patrem & virum cõfundit audax, & ab impiis non minorabitur: ab vtriſque autem inhonorabitur.

6 ʼIntempeſtiua narratio quaſi in luctu muſica eſt: caſtigatio verò & diſciplina in tempore à ſapiente adhibetur.

Muſica in luctu, importuna narratio: flagella & doctrina in omni tẽpore ſapientia.

7 ʼTeſtam conglutinat, qui ſtultum docet: ac è profundo ſomno dormientem laborat excitare.

Qui docet fatuum, quaſi qui conglutinat teſtam.

8 ʼLiberi ſi cum proba vita alimenta habeant, ignobilitatem parentum ſuorum obliterabũt: ʼliberi ſi cõtumacia & imperitia inſoleſcant, generis ſui nobilitatem polluent.

Qui narrat verbum non attendenti, quaſi qui excitat dormientem de graui ſomno.

9 ʼDormitantem alloquitur, qui ſtulto loquitur: qui finito demũ ſermone, Quid eſt? inquiet.

Qui enumerat ſtulto, & in fine dicit, Quis eſt hic?

10 ʼMortuũ lamentare, quòd luce priuatus ſit: ſtultum quoque deplora, quòd ſenſum amiſerit.

‖Supra mortuũ plora, defecit enim lux eius: & ſupra fatuum plora, deficit enim ſenſu.

11 ʼMortuum leuius defle, vtpote quieſcentem.

Modicum plora ſuper mortuum, quoniam requieuit.

12 Vita verò ſtulti morte deterior eſt.

Nequiſſimi enim nequiſſima vita, ſuper mortem fatui.

13 ʼDefunctus ſeptem dies eſt lamentabilis, ſtultus verò & impius diebus vitæ ſuæ omnibus.

‖Luctus mortui, ſeptem dies: fatui autẽ & impii oẽs dies vitæ illorum.

14 ʼNe verba multa facias cũ inſipiente, nec ad excordẽ acceſſeris.

Cum ſtulto ne multum loquaris, & cum inſenſato ne abieris. B

15 ʼCaue ab eo, ne moleſtiam contrahas, aut maculam ſuſcipias aſperſam, quum is ſeipſum excuſſerit.

‖Serua te ab illo, vt non moleſtiam habeas, & non coinquinaberis peccato illius.

16 Declina ab eo, & requiem conſequêris: nec ex amẽtia eius mœrorem accipies.

Deflecte ab illo, & inuenies requiẽ: & non acediaberis in ſtultitia illius.

17 ʼQuid grauius eſt plumbo? & quo id nomine alio quàm ſtulti eſt appellandum?

Super plumbum quid grauabitur? & quod illi aliud nomen, quã fatuus?

5 Impudens patrem & virum, &c. πατέρα καὶ ἄνδρα καταισχύνει ἡ θρασεῖα, καὶ ὑπὸ ἀμφοτέρων ἀτιμασθήσεται. Patrem ac virum confundit [aut, pudore afficit] audax. ſiue, proterua atque inuerecunda. quod vitium in muliere eſt turpiſſimum, quum pudor (à quo etiam pudicitia nominatur) ei ſexui in primis conueniat. 6 Intẽpeſtiua narratio, &c. μουσικὴ ἐν πένθει, ἄκαιρος διήγησις· μάστιγες δὲ καὶ παιδεία, ἐν καιρῷ σοφίας. Muſica in luctu, importuna narratio: flagella verò & diſciplina in tẽpore [ſiue, opportunitate] ſapientiæ. Mihi videtur ſignificare Sapiens, nec iucundam ac ſuauem rerum aliquarum commemorationem, nec grauem admonitionem atque obiurgationem opportunè poſſe à quoquam adhiberi, quàm ſapiente, qui ſolus intelligit quid, & quando, & quomodo dicendum ſit. Muſica ad delectationem ac voluptatem comparata, à tempore luctuoſo funeſtóque aliena eſt. Tum enim nihil iucundum eſſe poteſt: gratum fortaſſe propter opportunitatem, vt eſt officium conſolantium. Omnia Sapiens facit & dicit ſuo & tempore & loco, etiam quum verbis grauiſſimis ac ſeueriſſimis obiurgat & caſtigat. Peropportuna eſt huiuſmodi illius oratio, quum aliorum quantumuis iucũda, à loco ac tempore aliena ſit. 7 Teſtam conglutinat, &c. συγκολλῶν ὄστρακον ὁ διδάσκων μωρόν, ἐξεγείρων καθεύδοντα ἐκ βαθέος ὕπνου. Conglutinans teſtam qui docet ſtultum, & excitat dormientem ex profundo ſomno. Hac ſimilitudine ſignificat eum operam perdere qui ſtultum docet: quòd is doctrinæ ac diſciplinæ nullo modo capax ſit, nec magis aptam ad diſcendum naturam habeat, quàm teſta ad cohærendum, quum quis eam glutinare vult. Idem ſignificat dormientis excitatio è profundo ſomno. 8 Liberi ſi cum proba vita, &c. τέκνα ἐν ἀγαθῇ ζωῇ τροφὴν ἔχοντα, τῶν ἰδίων γεννητόρων κρύψουσι δυσγένειαν. Liberi in vita bona cibum habentes, ſuorum genitorum occultabunt ignobilitatem. Duplex eſt generis cõditio, εὐγένεια καὶ δυσγένεια dignitas atque indignitas, ſiue claritas & obſcuritas: itaque ad genus aut commendandum & illuſtrandum, aut vituperandum ac deformandum, liberi ac poſteri ſummam vim habent: vt aut honeſta vita infamiam maiorum parentúmque ſuorum deleant, aut improba eorum præclaram famam gloriámque polluant. Requirit autẽ Sapiens in liberis res ad victũ cultúmque vitæ neceſſarias cũ probitate honeſtatéque coniunctas: vt & viuant commodè, rebus non deſtituti neceſſariis, & honeſtè, optimis moribus præditi. Liberi ſi contumacia & imperitia, &c. τέκνα ἐν καταφρονήσει καὶ ἀπαιδευσίᾳ γαυριώμενα, συγγενείας ἑαυτῶν μολυνοῦσιν εὐγένειαν. Liberi in contemptu ac diſciplinæ deſtitutione gloriantes, cognationis ſuæ contaminant nobilitatem. Hoc membrum oppoſitum eſt priori, in quo ſignificat degeneres liberos dignitatem generis ſui maculare. 9 Dormitantem alloquitur, &c. διηγεῖται νυστάζοντι ὁ διηγούμενος μωρῷ, καὶ ἐπὶ συντελείᾳ ἐρεῖ, τί ἐστι; Narrat dormitanti, qui ſtulto narrat: & in fine dicet, Quid eſt? Huius indocilitatis aptiſſimum habemus exemplum, Act. 17. g. 32, in philoſophis Athenienſibus, qui quũ Paulum de reſurrectione concionantem audiuiſſent, eius doctrinam aut irridebant, aut iterum audire volebant.

10 Mortuũ lamentare, quòd luce, &c. ἐπὶ νεκρῷ κλαῦσον, ἐξέλιπε γὰρ φῶς· καὶ ἐπὶ μωρῷ κλαῦσον, ἐξέλιπε γὰρ σύνεσις. Super [aut, propter] mortuũ plora, defecit enim lux: & ſuper ſtultum plora, nam defecit intellectus. Comparatione hominis mortui oſtendit quàm deploranda & miſeranda ſit conditio ſtulti & amentis hominis: in vtroque enim eſt priuatio rei deſiderandæ: in altero lucis, in altero mentis ac rationis, cuius amiſſio eſt miſerrima. Eſt enim mens lux quædam animi ac vitæ, ſine qua nulla lucis corporalis perfruitio poteſt eſſe iucunda aut exoptata.

11 Mortuum leuius defle, &c. ἥδιον κλαῦσον ἐπὶ νεκρῷ, ὅτι ἀνεπαύσατο· τοῦ γὰρ μωροῦ ὑπὲρ θάνατον ἡ ζωὴ πονηρά. Dulcius [id eſt, placidius ac moderatius] ſuper mortuum plora: nam ſtulti ſupra mortem vita mala. id eſt, morte ipſa peior eſt. Significat igitur acerbius dolendam eſſe conditionem eius qui mẽte caret, quàm illius qui vita priuatus eſt. 13 Defunctus ſeptem dies, &c. πένθος νεκροῦ, ἑπτὰ ἡμέραι· μωροῦ δὲ καὶ ἀσεβοῦς, πᾶσαι αἱ ἡμέραι τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Luctus mortui, ſeptem dies: ſtulti verò & impii, omnes dies vitæ eius. Tempus lugendi mortui ſpatio ſeptem dierum eſt definitum: miſeria ſtulti atque improbi ad lugendum totius vitæ tempus requirit: eſt enim tota illius vita perpetuo luctu digniſſima. 14 Ne verba multa facias cum, &c. μετὰ ἄφρονος μὴ πληθύνῃς λόγον, καὶ πρὸς ἀσύνετον μὴ πορεύου. Cũ inſipiente ne multiplices ſermonem, & ad vecordem ne acceſſeris. Significat his ſententiis conſuetudinem improborum pernicioſam eſſe, congreſſionémque cum his & collocutionem fugiendam. Corrumpunt enim bonos mores colloquia praua, 1. Corinth. 15. d. 33.

15 Caue ab eo, ne moleſtiã contrahas, &c. φύλαξαι ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα μὴ κόπον ἔχῃς, καὶ οὐ μὴ μολυνθῇς ἐν τῷ ἐκτιναγμῷ αὐτοῦ. Caue ab eo, ne moleſtiam habeas, ac ne polluaris in excuſſione eius. Significat labem morum ac vitæ facilè aſpergi ex conſuetudine improborum, neque poſſe cum his communicari aut ſermone aut re, quin aliqua uitæ famæque turpiſſima nota inuratur. Tales enim plerunque aut ſumus aut exiſtimamur, quales ſunt ii cum quibus verſamur ac viuimus. 17 Quid grauius eſt plumbo? &c. ὑπὲρ μόλυβον [ſiue, μόλυβδον] τί βαρυνθήσεται; καὶ τί αὐτῷ ὄνομα ἀλλ' ἢ μωρός; Super plumbum quid grauabitur? & quod nomen ei, quàm ſtultus? id eſt, quod aliud eſt ei nomen, quàm ſtultus? Hac comparatione rei grauiſſimæ quam pondere atque onere ſtultus ſuperat, ſignificat illius mores vitámque maximopere moleſtam eſſe, planéque intolerabilem. Eſt autem illa maxima moleſtia, quòd quum ſit imperitus ac ſtultus (vt ait quidam ſenex Terentianus) nihil rectum eſſe putat, niſi quod ipſe facit.

Prouer.27.a.3

18 |Arenam, & ſalem, & maſſam ferri facilius eſt ferre, quàm hominem imprudentem, & fatuum, & impium.

18 Arenam, & ſalem, ferreámque maſſam ferre facilius eſt, quàm hominem vecordem.

19 Loramētum ligneum colligatum fundamento ædificii non diſſoluetur: ſic & cor confirmatum in cogitatione conſilii.

19 ″Vt cōpages & iugamenta lignea ædificio indita, concuſſu non diſſoluuntur: ſic animus perpenſo conſilio firmatus, nullo tempore pertimeſcet.

C

20 Cogitatus ſenſati in omni tempore vel metu non deprauabitur.

20 ″Animus prudente nixus cogitatione, eſt velut in polito pariete arenatum tectorium.

21 Sicut pali in excelſis, & cæmenta ſine impenſa poſita contra faciē venti non permanebunt:

21 ″Vt cannæ in ſublimi ſuſpenſæ ventum non ſuſtinent: ita animus in cogitatione ſtulti timidus, aduerſus omnem terrorem firmus non permanebit.

22 Sic & cor timidū in cogitatione ſtulti contra impetū timoris nō reſiſtet.

23 Sicut cor trepidū in cogitatione fatui, ōni tēpore non metuet: ſic & qui in præceptis Dei permanet ſemper.

1.Cor.14.c.14
heb.4.c.11

24 Pungēs oculū, deducit lachrymas: & |qui pungit cor, profert ſenſum.

24 ″Qui pungit oculum, lachrymam elicit: & qui cor ſtimulat, affectum prouocat.

25 Mittens lapidem in volatilia, deiiciet illa: ſic & qui conuitiatur amico, diſſoluit amicitiam.

25 ″Qui lapides in volucres iecerit, abiget eas: qui probrum obiicit amico, amicitiam diſſoluet.

26 Ad amicum etſi produxeris gladiū, non deſperes: eſt enim regreſſus ad amicum.

26 ″Si gladium ſtrinxeris in amicum, ne deſperes: eſt enim in gratiam reditus.

27 Si aperuerit os triſte, non timeas: eſt enim concordatio: excepto conuitio, & improperio, & ſuperbia, & myſterii reuelatione, & plaga doloſa: in his omnibus effugiet amicus.

27 Si in amicum aperueris os tuum, ne metuas: nam locus reconciliationi relictus eſt, dummodo exprobratio, aut ſuperbia, aut arcani patefactio, plagáque doloſa abfuerit: ″his enim omnis amicus planè abalienabitur.

D

28 Fidē poſſide cum proximo in paupertate illius, vt & in bonis illius læteris.

28 ″Fidelem te præbe in inopia amici, vt ex rebus eius bonis lætitiam capias.

29 In tēpore tribulationis illius permane illi fidelis, vt & in hæreditate illius cohæres ſis.

29 ″In tempore calamitatis conſtanter mane cum eo, vt in hæreditate eius cohæres ſis. ″neque enim res in aliquas āguſtias adducta, ſemper eſt aſpernanda, neque diues mentis inops admirandus.

30 Ante ignem, camini vapor & fum⁹ ignis inaltatur: ſic & ante ſanguinem

30 ″Vt vapor camini fumúſq; ignē præcedit: ita cōuitia præcurrūt

19 Vt cōpages & iuga.&c. ἱμάντωσις ξυλίνη ἐνδεδεμένη εἰς οἰκοδομὴν, ἐν συσσεισμῷ οὐ διαλυθήσεται· οὕτω καρδία ἐστηριγμένη ἐπὶ διανοήματος βουλῆς, ἐν παντὶ καιρῷ φόβῳ οὐ δειλιάσει. Colligatio lignea illigata ad ædificiū, in cōcuſſione nō diſſoluetur: ſic cor firmatū in cogitatione conſilii, in omni tēpore metu nō formidabit. Significat conſilio cogitato ac antè capto ita muniri firmarique animū, vt omnis metus futurorū euētuū ex eo pellatur. Eſt autē aptiſſima ſimilitudo ſtructuræ in ædificio optimè iūctæ ac colligatæ, cui connexio coniunctióque cauſarū rerúmq; antecedentiū & cōſequentiū in cōſilio capiēdo comparatur. 20 Animus pru.&c. καρδία ἡδρασμένη ἐπὶ διανοίας συνέσεως, ὡς κόσμος ψαμμωτὸς ἐπὶ τοίχου ξυστοῦ. Cor firmatū in cogitatione intelligētiæ, vt ornamentum arenoſum in pariete raſo. Arena parieti inducta habet vim duplicē tegendi tuēdique parietē, atque ornādi eundē: ita prudentia cogitādi ac deliberādi, animo hominis maximū præſtat & munimentū & ornamentū. Huiuſmodi autē prudentia in Deo eiuſq; verbo potiſſimū cōſiſtit: itaque de iuſto homine Deū timente dictū eſt in Pſal.111.b.7, Ad rumorē malum nō extimeſcet, quoniā cor eius firmū eſt cōfidens Domino. 21 Vt cannæ in ſubl.&c. χάρακες ἐπὶ μετεώρου κείμενοι, κατέναντι ἀνέμου οὐ μὴ μείνωσιν, οὕτω καρδία δειλὴ ἐπὶ διανοήματος μωροῦ κατέναντι παντὸς φόβου οὐ μὴ ὑπομείνῃ. Suſtentacula [ſiue, fulcimenta] in ſublimi poſita aduerſus ventū nō manebunt, ita cor meticuloſū in cogitatione ſtulti cōtra omnē timorem nō ſubſiſtet. Leuitatē atque infirmitatē animi nullo cōſilio rationéque firmati in ſtulto, aptiſſimè cōparat fulcimento cāneo atque arūdineo in ſublimi poſito, quod nullā vim reſiſtendi vēto habet: ita animus ſtulti nulla ſeptus aut munitus cogitatione rationéque cōſilii, ſemper trepidās, facilè cedet aut ſuccūbet in tēpore formidoloſo. 24 Qui pungit oc.&c. ὁ νύσσων ὀφθαλμὸν κατάξει δάκρυα, καὶ ὁ νύσσων καρδίαν ἐκφαίνει αἴσθησιν. Pūgens oculū educet lachrymas, & pūgēs cor proferet ſenſū. Hac collatione ſignificat cor hominis iniuriis, quaſi quibuſdā ſtimulis, cōpungi ac vulnerari, atque ita ad dolorē prouocari. Eſt enim ſedes iræ ac doloris in corde: itaque ſentimus in nobis ipſis quēadmodum quū ſumus ab aliquo læſi, offendamur & animo cōmoueamur. 25 Qui lapides in vol.&c. βάλλων λίθον ἐπὶ πετεινὰ, ἀποσοβήσει αὐτά· καὶ ὁ ὀνειδίζων φίλον, διαλύσει φιλίαν. Proiiciēs lapidē ad volatilia, fugabit ea: & exprobrās amico, diſſoluet amicitiā. Nihil eſt quod magis amicū alienet quàm officiorū ac beneficiorū exprobratio: quæ qui accepit meminiſſe debet, nō qui cōtulit, odioſè cōmemorare & exprobrare. Itaque ὀνειδίζειν verbū pro Exprobrare hoc loco melius accipitur, quàm Probrū obiicere. 26 Si glad.ſtrin.&c. ἐπὶ φίλον ἐὰν σπάσῃς μάχαιραν, μὴ ἀπελπίσῃς· ἔστι γὰρ ἐπάνοδος. In amicū ſi diſtrinxeris gladiū, ne deſperes: eſt enim reditio. His ſentētiis Sapiens oſtēdit certas voluntatū offenſiones quæ inter amicos poſſunt exiſtere: quarū aliæ ſunt recōciliabiles, aliæ planè irrecōciliabiles. Multa enim poſſunt fieri & dici cōtra amicorū voluntatē, vt aut re aut verbo offendātur: vt hoc loco hæc duo ponit, ſtringere gladiū in amicū, & in eundē os aperire: quibus facta dictáque cōprehendit. Admonitiones liberæ, atque etiā acerbæ obiurgationes ac reprehēſiones in amicitia adhiberi poſſunt ſine offenſione voluntatū: aut ſi offendūtur, cū ſpe reconciliationis. Quatuor hîc ponit Sapiēs, quæ facta aut dicta omnē in gratiā reditum præcludūt: hæc ſunt, exprobratio, elatio animi amicū deſpiciētis, perfida ſecreti reuelatio, & plaga doloſa, id eſt iniuria inſidioſè fraudulēterque illata. Hæc quatuor in amicitia ſunt ita odioſa, vt quū fiunt aut dicūtur, amicos planè abalienari ſine vlla ſpe recōciliationis neceſſe ſit. 27 His enim om.am.&c. ἐν γὰρ τούτοις ἀποφεύξεται πᾶς φίλος. in his enim fugiet [aut, refugiet] omnis amicus. i. ita offendetur atque alienabitur, vt redire in gratiā atque eā amicitiā nolit, aut nō poſſit, in qua aut ſibi exprobrari videt, aut ſe deſpici, aut perfidioſè prodi, aut iniuriis doloſè affici. 28 Fidelē te præbe,&c. πίστιν κτῆσαι ἐν πτωχείᾳ μετὰ τοῦ πλησίον, ἵνα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ εὐφρανθῇς. Acquire fidem in paupertate proximi, vt in bonis eius læteris. His ſentētiis ſignificat Sapiēs omniū rerū tam aduerſarū quàm ſecūdarum in amicitia ſocietatē. ἡ γὰρ φιλία πάντα κοινοῖ amicitia omnia cōmunicat tam triſtia quàm iucūda, vt ait Euripides. Itaque præcipit Sapiens vt fides in rebus aduerſis declaretur ac probetur. Nam amicus certus in re incerta cernitur. 29 In tēpore cala.&c. ἐν καιρῷ θλίψεως διάμενε αὐτῷ, ἵνα τῇ κληρονομίᾳ αὐτοῦ συγκληρονομήσῃς. In tēpore afflictionis permane cū eo, vt in hæreditate eius cohæres ſis. Significat eandē calamitatū cōmunionem, eiúſque fructū oſtendit, cōmunem rerū meliorū perfruitionē in fortuna cōmutata. Neque enim res,&c. οὐ καταφρονητέον γὰρ ἀεὶ τῆς περιοχῆς, οὐδὲ θαυμαστὸς πλούσιος νοῦν μὴ ἔχων. non enim ſemper eſt deſpicienda circunſcriptio [.i. res anguſta, aut in anguſtū contracta] neque diues admirabilis [aut, admirādus] qui mentē non habet. Hæc ratio ſubiuncta ſuperioribus optimā continet doctrinā qua docemur, bonorum virorū eorúmque afflictorū amicitias improborū fœlicitate florentiū amicitiis anteponēdas eſſe. 30 Vt vapor camini,&c. πρὸ πυρὸς ἀτμὶς καμίνου καὶ καπνὸς, οὕτως πρὸ αἱμάτων λοιδορίαι. Antè ignē vapor camini & fumus, ita ante ſanguines cōuitia. Rixæ ac iurgia plerūque ita antecedūt, vt ſanguis ac cædes cōſequantur: quemadmodū ignis fumū: ſunt enim res ſuas cauſas cōſequentes, ex quibus rhetores coniecturas ſuas cōfirmare ſolent, atque ita cōcludere: Iurgatus eſt cū eo, ergo occidit. Sed Sapiēns hic vult monere acerbas & maledicas verborum cōtentiones fugiendas eſſe: inflammantur enim animi ea iurgiorum ac conuitiorum concertatione, atque ad pugnandum incitantur: vnde ſanguis ac cædes.

effuſionem ſanguinis.
"Amicum tueri non verebor,nec me ſubducã à conſpectu eius. 31
Quòd ſi malum accepero per illum,quicunque factum audiue 32
rit,ab eo cauebit.
"Quis apponat ori meo cuſtodiã,labiiſve meis ſigillum prudẽ 33
tiæ:ne ſubitò his corruã,nec lĩgua mea perdat me? Cap. X X I I I.
D"Omine Pater, totiúſque vitæ dominator meæ,ne me per- 1
mittas conſilio illorum,nec ſinas me per ea corruere.
"Quis caſtigationem cogitationi meæ adhibeat,& cordi meo ſa 2
pientem inſtitutionem,ne meis parcant ignorationibus, nec pec
cata earum prætereant?
"Ne *inquam* ignorantiæ meæ multiplicentur, & peccata mea per- 3
nicioſam acceſſionem faciant:corruãq; corã meis aduerſariis,atq;
inimici mei me irrideãt,quorũ ſpes à tua miſericordia lõgè abeſt.
"Domine Pater, Deúſque vitæ meæ, ne mihi tribuas oculos e- 4
latos:ſed giganteum animum ſemper à ſeruis tuis prohibeas.
"Auertas à me ſpes vanas & concupiſcentias,tibíq; ſeruire per- 5
petuò cupientem,in officio retineas.
"Ne me comprehendat appetitus ventris & concubitus, "nec a- 6
nimæ impudenti ſeruum permittas tuum.
"Filii, audite inſtitutionem oris veracis, quam qui ſeruarit , la- 7
biis ſuis non capietur.

maledicta, & contumeliæ, & minæ.
Amicum ſalutare nõ confundaris: à facie illius non me abſcondam.
Et ſi mala mihi euenerint per illum,ſuſtinebo:omnis qui audiet, cauebit ſe ab eo.
Quis dabit ori meo cuſtodiam, & ſuper labia mea ſignaculum certum, vt non cadam ab ipſis, & lingua mea perdat me? Pſal.140.a.3.
Cap. X X I I I.
Domine Pater, & dominator vitæ meæ,ne derelinquas me in cõſilio eorum,nec ſinas me cadere in illa exprobratione.
Quis ſuperponit in cogitatu meo flagella, & in corde meo doctrinã ſapiẽtiæ: vt in ignorationibus eorũ nõ parcant mihi, & nõ appareãt delicta eorum?
Et ne adincreſcãt ignorantiæ meæ, & multiplicentur delicta mea,& peccata mea abundent, & incidã in conſpectu aduerſariorum,& gaudeat inimicus meus.
Domine Pater, & Deus vitæ meæ, ne derelinquas me in cogitatu illorum.
Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi, & omne deſiderium auerte à me.
Aufer à me vẽtris concupiſcẽtias, & concubitus concupiſcentiæ ne apprehendant me: & animæ irreuerenti & infrunitæ ne tradas me.
Doctrinã oris audite filii, & qui cuſtodierit illã,non periet labiis,nec ſcãdalizabitur in operibus nequiſſimis.

31 Amicum tueri non verebor, &c. φίλον σκεπάσαι οὐκ αἰσχυνθήσομαι, καὶ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ οὐ μὴ κρυβῶ· καὶ εἰ κακά μοι συμβήσονται δι' αὐτόν, πᾶς ὁ ἀκούων φυλάξεται ἀπ' αὐτοῦ. Amicum tegere non verebor,& à facie eius non abſcondar:& ſi mihi mala euenerint per illũ,omnis audiẽs cauebit ab eo.Sapiens proponit hic cùm ſuam cõſtantiam in tuendo amico etiam cum ſuo incõmodo coniunctam, tum aliorum offenſionẽ abhorrentiũ ab huiuſmodi calamitoſa amicitia,atque alias florentes appetentiũ.Itaque quid debeat fieri aut nõ fieri, ſuo aliorúmque exẽplo mihi videtur demonſtrare. 33 Quis apponat ori meo cuſtod.&c. Τίς δώσει μοι ἐπὶ στόματός μου φυλακήν, καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων μου σφραγῖδα πανοῦργον, ἵνα μὴ πέσω ἀφνιδίως ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἡ γλῶσσά μου μὴ ἀπολέσῃ με; Quis dabit mihi in ore meo cuſtodiam,& in labiis meis ſigillum aſtutum,ne cadam repente ab eis,[id eſt propter ea labia]& lingua mea ne perdat me?Periculum linguæ incontinentis oſtendit,in eáque cõtinentiam,moderationem,prudentiámque requirit. Pſal.39.a.2,Dixi, Cuſtodiam vias meas, ne peccẽ lingua mea:cuſtodiam os meum clauſura,dum adhuc impius eſt coram me.

IN CAPVT XXIII.

1 Domine Pater,totiúſque,&c.κύριε πάτερ,καὶ δέσποτα ζωῆς μου ἁπάσης,μὴ ἐγκαταλίπῃς με ἐν βουλῇ αὐτῶν,καὶ μὴ ἀφῇς με πεσεῖν ἐν αὐτοῖς.Domine Pater,& dominator totius vitæ meæ,ne derelinquas me in cõſilio eorũ, nec ſinas me cadere in illis. Sunt qui incipiant hoc caput à verſu vltimo quem antè expoſuimus de linguæ incontinẽtia, qui mihi quoque videtur malè diſiunctus, atque ad principium huius capitis magis pertinere, quàm ad finem ſuperioris.Tractat enim eãdem rem cõmutato orationis genere in precationem, quum ſupra εὐκτικῶς optánſque ac deſiderans linguæ moderationem, ita dixiſſet, Quis ori meo cuſtodiam apponet?nunc ad ipſum Deum eius temperantiæ cõtinentiæque authorem ſe conuertit. Neque enim id eſt in poteſtate hominis,ſed(vt ait Solomon Prouer.16.a.1)Domini eſt linguam moderari.

2 Quis caſtigationem,&c.Τίς ἐπιστήσει ἐπὶ τοῦ διανοήματός μου μάστιγας,καὶ ἐπὶ τῆς καρδίας μου παιδείαν σοφίας,ἵνα ἐπὶ τοῖς ἀγνοήμασί μου μὴ φείσωνται. Quis apponet in cogitatione mea flagella,aut in corde meo diſciplinã ſapientiæ,vt in ignorantiis meis nõ parcãt? Quod dixit antè de lingua & oratione,idẽ nũc dicit de animo,cuius moderatio eſt à Deo. Animi autẽ duæ ſunt partes:vna διανοητικὴ quæ habet vim cogitãdi:altera ὀρεκτικὴ in appetendo poſita,quæ nomine cordis ſignificatur. Altera eſt cæca & ignara,niſi à Domino illuminetur ac doceatur:altera,immoderata & diſſoluta,niſi ab eodem regatur & contineatur. Itaque petit hac in parte Sapiens à Deo eam diſciplinam atque inſtitutionem, qua in timore eius ac poteſtate contineatur.Dauid hæc duo ſæpe cõiungit,petitque à Domino. Pſal.119.verſu 37,Manus tuæ fecerunt me,fac me intelligere,& diſcam præcepta tua. Et poſtea in fine eius octonarii,Fac vt integrũ ſit cor meum in præceptis tuis.

Legitur & μὴ φείσῃ σύ.

3 Ne *inquã* ignor. meæ,&c.ὅπως μὴ πληθυνθῶσιν αἱ ἄγνοιαί μου,καὶ αἱ ἁμαρτίαι μου πλεονάσωσιν εἰς συντέλειαν.Vt ne inſcitiæ meæ multiplicentur,& peccata mea abũdent in contritionem. Hæc ratio oſtendit quid homo poſſit ſine verbo ac ſpiritu Dei: eum nihil poſſe aliud quàm errata erratis & peccata peccatis cumulare,ſibique perniciem accerſere. 4 Domine Pater,&c.κύριε πάτερ, καὶ θεὲ ζωῆς μου,μετεωρισμὸν ὀφθαλμῶν μὴ δῷς μοι, καὶ γιγαντώδη ψυχὴν ἀπόστησον διαπαντὸς ἀπὸ τῶν δούλων σου.Domine Pater,ac Deus vitæ meæ,elationem oculorũ mihi ne dederis,& gigãteum animum auerte pertuò à ſeruis tuis. Suprà γενικῶς in genere petiit animi moderationem ſanctámque inſtitutionẽ, vitiáque animi cùm ignari, tum intemperantis ac diſſoluti generatim propoſuit:nũc certa vitiorum genera proponit,à quibus vult ſolutus planéque liberatus viuere.

5 Auertas à me ſpes vanas,&c.ἐλπίδας κενὰς καὶ ἐπιθυμίας ἀπόστρεψον ἀπ' ἐμοῦ,καὶ κατασχήσεις τὸν θέλοντά σοι δουλεύειν διαπαντός.Spes inanes & concupiſcentias auerte à me,ac continebis volentem tibi ſeruire perpetuó. Spiritus ſanctus in Scriptura nominat ſæpe hãc humani animi atque ingenii vanitatem,in qua homo relicto Deo ſuo,in quo vno debet acquieſcere, fallacibus ſpebus cupiditatibúſque ducitur ac rapitur. Pſal. 24.a.3,Quis aſcendet in montem Domini?Mundus manibus & purus corde,qui non accepit in vanum animam.id eſt, non inclinat animũ ſuum ad ſtudium rerum inanium ac fallacium. 6 Ne me cõpreh.&c. κοιλίας ὄρεξις καὶ συνουσιασμὸς μὴ καταλαβέτωσάν με, καὶ τῇ ψυχῇ ἀναιδεῖ μὴ παραδῷς με τὸν οἰκέτην σου. Appetitus ventris & coitus ne comprehendant me, & animæ irreuerenti ne tradas me famulum tuum. Maxima animi intemperãtia verſatur ac cernitur ἐν τοῖς ἐδέσμασι καὶ ἀφροδισίοις in potu ac cibo, rebuſque venereis,in quibus tũ animus tũ corpus voluptate corrumpitur. γαστρίμαργοι edaces guloſique homines appellãtur, quorũ ſtudium eſt vt ventrẽ expleant. De altero autẽ voluptatis genere interrogatus à quodã Sophocles, an rebus venereis vteretur, Dii meliora, inquit: libenter enim iſtinc tanquã à Domino agreſti ac furioſo profugi. Cicero quodã in loco δυσπεψία ait exiſtere ex edacitate, δυσωδία verò ex fœdiore veneris libidine. Nec animæ, &c.καὶ ψυχῇ ἀναιδεῖ μὴ παραδῷς με τὸν οἰκέτην σου.Quidã ita vertũt,quaſi nolit tradi ac permitti animo alterius impudẽti,id eſt homini improbo atque inuerecundo,qui nullo Dei timore ac pudore afficitur:ſed hoc melius ad animum eius qui orat,eſt referendũ: vt quemadmodũ cætera vitia,ſic hoc poſtremũ deprecetur:ſicut timor ac pudor Dei verus omnium virtutũ author cuſtóſque eſt, ita animi impudẽtia atque inuerecũdia omnium vitiorũ eſt mater. Itaque præclarè Micheas 6.b.8,Quid aliud,inquit,vult Dominus,niſi vt verecũdè,aut reuerẽter ambules corã Domino Deo tuo?Sublato enim hoc pudore,quid in homine ſalui eſſe poteſt? 7 Filii,audite inſti.&c.ἀκούσατε τέκνα παιδείαν στόματος ἀληθινοῦ,καὶ ὁ φυλάσσων οὐ μὴ ἁλῷ ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ. Audite filii,diſciplinã oris veracis,& cuſtodiẽs nõ capietur in labiis ſuis. Eandẽ rationẽ quã ſuprà,ſeruat,vt à generalibus præceptis ac monitis ad certa & definita progrediatur. Antea vniuerſè monuit de linguæ intẽperãtia, nũc certa quædã linguæ vitia proponit,à quib⁹ dehortatur: ſed in primis φιλαλήθειαν.i.ſtudiũ amorémq; veritatis,cõmendat,à qua etiã ἀληθὴς καὶ φιλαλήθης ab Ariſt.appellãtur,q abhorrẽt à mẽdacio ac vanitate oratiõis, & ſimplicitate atq; veritate delectãtur. Hic fõs eſt omniũ bonorũ

quæ à lingua proficiſcũtur. Qui enim ita erit affectus vt veritatem diligat, is & cum Deo & cũ hominibus, & in omni vitæ conſuetudine ita ſe geret, vt nec peieret in iurado, nec in loquendo, de proximo falſum teſtimoniũ dicat. Itaque prudenter Sapiens, quũ linguã orationémq; ſit informaturus, ac dictur⁹ quæ in eo genere fugiẽda ſint: ab hac oris veracis cõmendatione exorditur, ad eiuſque diſciplinã nos hortatur.

Exod.20.b.7 Matth.5.e.33 Infra 27.b.15

In vanitate ſua apprehendetur peccator, & ſuperbus & maledicus ſcandalizabitur in illis.

B ¶Iurationi non aſſueſcat os tuum: multi enim caſus in illa.

¶Nominatio verò Dei non ſit aſſidua in ore tuo, & noĩb⁹ ſãctorũ nõ admiſcearis, qm̃ nõ eris ĩmunis ab eis.

Sicut enim ſeruus interrogatus aſſiduè, à liuore non minuitur: ſic omnis iurans & nominans, in toto à peccato non purgabitur.

Vir multũ iurãs implebitur iniquitate, & nõ diſcedet à domo illi⁹ plaga.

Et ſi fruſtrauerit, delictum illius ſuper ipſum erit: & ſi diſſimulauerit, delinquit dupliciter.

Et ſi in vacuum iurauerit, nõ iuſtificabitur: replebitur enim retributione peſſima domus illius.

Eſt & alia loquela cõtraria morti, non inueniatur in hæreditate Iacob.

Ephes.5.a.4

Etenim à miſericordib⁹ oĩa hæc auferẽtur, & in delictis nõ volutabunt.

¶Indiſciplinatæ loquelæ non aſſueſcat os tuum: eſt enim in illa verbum peccati.

Memento patris & matris tuæ. in medio enim magnatorum conſiſtis.

Ne fortè obliuiſcatur te Deus in cõſpectu illorum, & aſſiduitate tua infatuatus, improperium patiaris, & maluiſſes non naſci, & diem natiuitatis tuæ maledicas.

1.Reg.16.b.7

C ¶Homo aſſuetus in verbis improperii, in omnibus diebus ſuis non erudietur.

8 "Homo improbus ſuis capietur labiis: & maledicus ſuperbúſq; per ea offendet.

9 "Iuramento ne conſuefacias os tuum:

10 Nec ad eam conſuetudinem nomen Sancti ſæpe adhibeas.

11 "Sicut enim ſeruus crebrò vapulans, non caret vibicibus: ita qui iurat, atque aſſiduè nomen Dei vſurpat, non facilè culpa carebit.

12 Vir crebrò iurans replebitur ſcelere, neque à domo eius flagellum recedet.

13 "Quum impiè quippiam commiſerit, ipſe culpam ſuam ſuſtinebit: quam ſi non agnoſcat, eàdem conduplicauerit.

14 Ac ne temerè quidem vſus iureiurando, innocens iudicabitur: nam domus eius crebris incurſionibus appetetur.

15 "Eſt ſermo morte quaſi quadam veſte inuolutus, abſit vt in hæreditate Iacob inueniatur.

16 "Sanè à piis aberunt hæc omnia, qui in peccatis nõ inuoluẽtur.

17 "Os tuum iurãdi intemperantiæ ne aſſuefacias: ex ea enim peccandi occaſio exiſtit.

18 "Memento patris & matris tuæ, nam inter proceres conſidebis.

19 Ne tu quoque apud eos in obliuionem venias, conſuetudinéq; tua ita marceſcas, vt nolis te natum eſſe, diémque tuum natalem execreris.

20 "Homo verbis probroſis aſſuetus, per omnem vitam ſuam diſciplinam non ſuſcipiet.

8 Homo improbus ſuis, &c. ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ ἐγκαταληφθήσεται ἁμαρτωλὸς, καὶ λοίδορος καὶ ὑπερήφανος σκανδαλισθήσονται ἐν αὐτοῖς. 'In labiis ſuis cõprehendetur peccator, & conuitiator ſuperbúſque per illa in ſcandalum incurrent. Proponit Sapiens certa vitia & mala linguæ, ex quibus poſſit intelligi quantum referat hominẽ ea in parte bene inſtitui, & diſciplina oris veracis orationẽ informari, quantúmque differat πεπαιδευμένος (vt ait Iſocrates) ἀπὸ τοῦ ἀπαιδεύτου, id eſt homo inſtitutus informatúſque, ab eo qui nullã doctrinam morũ ac diſciplinã habuit. Vnuſquiſque enim fructum oris ſermoniſque ſui percipiet. Quemamodũ dicit Dominus in Euangelio, Ex ſermonibus tuis iuſtificaberis, & cõdemnaberis. Matt.12.c.37. 9 Iuramento ne conſuefacias, &c. ὅρκῳ μὴ ἐθίσῃς τὸ στόμα σου, καὶ ὀνομασίᾳ τοῦ ἁγίου μὴ συνεθισθῇς. Iuramento ne aſſuefacias os tuum, ac nominationi Sancti non aſſueſcas. id eſt, eam conſuetudinem ne ſuſcipias, vt ad iurandũ, nomen Dei crebro ſermone vſurpes. Non prohibet omnino iurare, ſed prauam conſuetudinem iurandi noménque temere vſurpandi improbat, ſicut etiã Dominus in Euangelio, Mat.5.f.34. Iſocrates duo tẽpora proponit, quibus iuſiurandũ delatũ ſuſcipere poſſimus: quũ aut de noſtra fama atque exiſtimatione agitur, aut de ſalute amicorum: vt aut liberemus noſipſos turpi crimine ac falſa opinione, aut amicos periculo. Nõ vult homines probos ac modeſtos iuſiurandũ poſtulare, ne in aliquã auaritiæ ac priuati cõmodi ſuſpicionem veniant. Chriſtiani duas habent cauſas quibus iurare poſſint: vnã gloriæ Dei, alteram vtilitatis ac ſalutis proximorum. 11 Sicut enim ſeruus, &c. ὥσπερ γὰρ οἰκέτης ἐξεταζόμενος ἐνδελεχῶς, ἀπὸ μώλωπος οὐκ ἐλαττωθήσεται· οὕτως ὁ ὀμνύων καὶ ὀνομάζων διὰ παντὸς, οὐ μὴ καθαρισθῇ ἀπὸ ἁμαρτίας. Quemadmodum enim ſeruus qui aſſiduè in quæſtionem vocatur, [id eſt verberatur] à cicatricibus non minuetur: ita iurans & frequenter nominans, minimè purgabitur, [aut, purus erit] à peccato. Hac ſimilitudine ſerui ſæpe vapulantis ſignáque verberationis in corpore ſuo exhibentis, ſignificat, in iuramento frequentato veſtigia animi ſibi malè conſcii impreſſa ineſſe. Huiuſmodi enim religioſa aſſeueratio atque affirmatio indicat animũ hominis ſuum plerunque cõmodum quærentis, ac quibuſuis in rebus nomine Dei abutentis. 13 Quũ impiè quippiam, &c. ἐὰν πλημμελήσῃ, ἁμαρτία αὐτοῦ ἐπ' αὐτῷ· κἂν ὑπερίδῃ, ἥμαρτε διςσῶς. Si peccauerit, [aut, deliquerit] peccatũ eius ſuper ipſum: quòd ſi neglexerit, peccauit dupliciter. πλημμελεῖν verbũ ſignificat impiè aliquid aduerſus Deum deſignare, quæ ſignificatio huic loco vbi de iureiurãdo ac nomine Dei temerè vſurpãdo agitur, mihi conuenire videtur. Nã quum maieſtas Dei in eius nomine maximè reluceat, eam lædũt ac violant qui ad quaſuis res eo ſanctiſſimo nomine abutuntur. Itaque hunc locũ Sapiens de religioſa iuratione ac nominis Dei appellatione, multis verbis exponit, periuriſq; & facilè ſæpéque iurantibus grauiſſimas pœnas proponit. 15 Eſt ſermo morte, &c. ἔστι λέξις ἀντιπεριβεβλημένη θανάτῳ, μὴ εὑρεθήτω ἐν κληρονομίᾳ Ἰακώβ. Eſt ſermo conueſtitus [aut, amictus] morte: ne inueniatur in hæreditate Iacob. Hac ſimilitudine amictus ac veſtitus quo corpus tegitur, ſignificat orationis genus iuriſiurandi ac nominis Dei authoritate ac religione quaſi conueſtitũ, in ſpeciémque cõmendatum, quum mortẽ ſecum incluſam habeat & afferat, ſiue quũ huiuſmodi integumentũ ſit mortiferũ. Abuſus enim nominis nihil aliud quàm certiſſimã mortẽ afferre poteſt. Melius eſſet ſimpliciter & ſimplicibus nudiſque verbis rẽ dicere, quàm hac religioſa affirmatione atque inuocatione cõfirmare. Mihi hæc trãſlatio verbi ἀντιπεριβάλλεσθαι videtur impiũ ſceleratúmque prætextũ nominis Dei ad orationẽ fraudulentã ac mendacẽ accõmodatum ſignificare. 16 Sanè à piis aberunt, &c. ἀπὸ γὰρ εὐσεβῶν ταῦτα πάντα ἀποστήσεται, καὶ ἐν ἁμαρτίαις οὐκ ἐγκυλισθήσονται. A piis enim aberunt hæc omnia, & in peccatis non inuoluentur. Mihi non diſplicet vt γὰρ rationalis particula habeat vim affirmandi.
17 Os tuum iurandi, &c. ἀκολασίᾳ ὅρκου μὴ ἐθίσῃς τὸ στόμα σου· ἔστι γὰρ ἐν αὐτῇ λόγος ἁμαρτίας. Incontinentiæ iuramenti ne cõſuefacias os tuũ: eſt enim in ea ratio peccati. Quidam vertunt ita, Inde enim exiſtunt res flagitioſæ. Alii, Quòd huiuſmodi immoderata & temeraria iurãdi conſuetudo non careat prauo animi ſtudio. λόγος apud Græcos aliquando accipitur pro occaſione peccandi, quæ ſignificatio huic loco non malè congruit. Quidam codices Græci hunc verſum ita legunt, ἀπαιδευσίαν ἀσυρῆ μὴ συνεθίζῃς τὸ στόμα σου, ἔστι γὰρ ἐν αὐτῇ λογισμὸς ἁμαρτίας. Imperitiæ temerariæ ne aſſuefacias os tuum. eſt enim in ea cogitatio peccati. 18 Memento patris, &c. μνήσθητι πατρὸς καὶ μητρός σου, ἀνὰ μέσον γὰρ μεγιστάνων συνεδρεύσεις· μήποτε ἐπιλάθῃς ἐνώπιον αὐτῶν, καὶ τῷ ἐθισμῷ σου μωρανθῇς. Quædam exemplaria habent μωρανθῇς ſtulteſcas aut infatueris: ſed altera lectio melius cum præcedenti mẽbro conuenit, ne venias in obliuionẽ: & Toletanum exemplar ita legit. Memoria autem patris & matris videtur hominem reuocare ad ſuam originem ac conditionem, admoneréque modeſtiæ, ne inſoleſcat quum in honore ac dignitate cõſtitutus fuerit. Sunt enim quidam qui ita efferuntur, vt omnis generis ſui conditioniſque priſtinæ obliuiſcantur. Qua in re iuſtas & meritas eius ſuperbiæ ac inſolentiæ pœnas dant, vt ipſi quoque abiiciantur, atque in obliuioném adducantur, iuxta illam ſententiam, Qui ſe exaltat humiliabitur, Luc 14.c.11. Et in cãtico Mariæ, Depoſuit potentes de ſede. Idem 1.e.52. 20 Homo verbis probroſis, &c. ἄνθρωπος συνεθιζόμενος λόγοις ὀνειδισμοῦ, ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ οὐ μὴ παιδευθῇ. Homo aſſuetus verbis opprobrii, in omnibus diebus vitæ ſuæ non erudietur. Concludit doctrinam de lingua orationéque vitioſa & probroſa, cuius certa vitia propoſuit: nunc in genere dicit neminem vnquam diſciplinam rectam admiſſurum, qui linguæ intemperantiam ſequutus fuerit.

'Legitur & ἐν τῇ ἀφροσύνῃ in ſtultitia ſua.

'Duo ſunt hominum genera quæ peccata multiplicant: tertiū 21
etiam quod iram importat.
'Anima *uidelicet* æſtuans,tāquā ardens ignis, qui non extinguitur 22
donec abſumatur.
'*Deinde* homo ſcortator in corpore carnis ſuæ, non conquieſcet 23
donec ignem accenderit.
'Quiuis cibus ſuauis eſt homini ſcortatori : non ceſſabit donec 24
intereat.
'Tum tori ſui homo temerator ſic animo ſecum cogitans,Quis 25
me videt?
Tenebris circunſeptus ſum, parietibúſque occultus, nec quiſ- 26
quā me videt:quidnā metuā?peccata mea non curat Altiſſimus.
Hic oculos hominum tantummodo metuit, neque intelligit 27
oculos Domini luce ſolis infinitis partibus clariores eſſe,uias ho-
minum omnes inſpicientes, atque abditas *mundi* partes perlu- 28
ſtrantes.
Antequam crearentur,cognouit omnia, atque item poſtquam
perfecta ſunt,omnia perſpicit. 29
'Huiuſmodi homo in plateis vrbis punietur:& vbi non ſuſpica- 30
tur,comprehendetur.
'Idem eueniet mulieri virum ſuum relinquenti,acquirentíque 31
hæredem ex alieno. 32
'Primùm enim Legi Dei non obtemperauit,deinde peccauit in
virum ſuum,tum autem ſtupro adulterata, liberos ex alieno viro 33
peperit.
'Ipſa producetur in cōcionem,atque in liberos eius inquiretur. 34
'Liberi eius non agent radices,nec rami eius fructum afferent. 35

21 Duo genera abundant in peccatis, & tertium adducit iram & perditionem.

22 Anima calida, quaſi ignis ardēs,nō extinguetur donec aliquid glutiat.

23 Et homo nequam in ore carnis ſuæ non deſinet,donec incendat ignem.

24 Homini fornicario ōnis panis dulcis, non ceſſabit tranſgrediens vſque ad finem.

25 ‖Omnis homo qui trāſgreditur lectum ſuum,contemnens in animam ſuam,& dicens,Quis me videt? Eſa.29.d.15

26 Tenebræ circundant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circūſpicit me,quem vereor? delictorū meorum non memorabitur Altiſſimus.

27 Et non intelligit quoniam omnia videt oculus illius,quoniam expellit à ſe timorē Dei, huiuſmodi hominis timor,& oculi hominū timētes illū.

28 Et nō cognouit quoniam oculi Domini multo pl⁹ lucidiores ſunt ſuper ſolem,circūſpicientes omnes vias hominū,& profundū abyſſi, & hominū corda intuētes in abſcōditas partes. D

29 Dn̄o enī Deo ātequā crearētur, oīa ſūt agnita:ſic&poſt pfectū reſpicit oīa.

30 Hic in plateis ciuitatis vindicabitur,& quaſi pull⁹ equinus fugabitur: & vbi non ſperauit, apprehendetur.

31 Et erit dedecus omnibus, eo quòd non intellexerit timorem Domini.

32 ‖Sic & mulier omnis relinquens virum ſuum, & ſtatuēs hæreditatem ex alieno matrimonio. Leuit.20.b.10 deut.22.c.22

33 ‖Primò enim in Lege Altiſſimi incredibilis fuit, & ſecundò in virū ſuū deliquit,tertiò in adulterio fornicata eſt,& ex alio viro filios ſtatuit ſibi. Exod.20.a.14

34 Hæc in eccleſiam adducetur, & in filios eius reſpicietur.

35 Non tradent filii eius radices, & rami eius non dabunt fructum.

21 Duo ſunt hominum,&c. δύο εἴδη πληθύνουσιν ἁμαρτίας, καὶ τὸ τρίτον ἐπάξει ὀργήν. Duo genera multiplicant peccata,& tertiū inducet irā. Tria proponit genera hominū vitioſorū,qui ita ſunt deprauati ac peccandi cōſuetudine ac cupiditate implicati, vt peccata ſua ſemper cumulent. 22 Anima *uidelicet* æſt.&c. ψυχὴ θερμὴ ὡς πῦρ καιόμενον, οὐ μὴ σβεσθῇ ἕως ἂν καταποθῇ. Anima calida vt ignis accenſus,non extinguetur donec abſumptus fuerit.Similitudine ignis notat primum genus hominū,in quibus prauæ animi cupiditates,vt ira,odium,auaritia,ambitio,cæteræque immoderatæ affectiones ita efferueſcunt, vt cōtineri nullo modo poſſint. Eſt enim animus hominis inſtar fornacis exardeſcentis atque perpetuò æſtuantis,cuius ignis non prius extinguitur, quàm maxima vi aquæ oppreſſus cōſumptúſque fuerit. ita etiā huiuſmodi ardor feruórque cupiditatū ac vitiorum in animo hominis,niſi verbo ac Spiritu Dei reprimatur,extingui ante nō poteſt quàm ipſe homo morte conſumptus fuerit. 23 *Deinde* homo ſcortat. &c. ἄνθρωπος πόρνος ἐν σώματι σαρκὸς αὐτοῦ, οὐ μὴ παύσηται ἕως ἂν ἐκκαύσῃ πῦρ.Homo ſcortator in corpore carnis ſuæ,nō ceſſabit donec accēderit ignē.Hoc ſecundū eſt genus hominū in peccatis ac flagitiis ſuis perſeuerantium, ea ignis ſimilitudine notatum : hi autem ſunt impudici libidinoſique ſcortatores quorum inflāmata libido, in corpore ipſorum quaſi quædam flamma exardeſcit. quanuis enim hoc vitium ab animo impudico exoriatur,tamē ex omnibus in corpore maximè extat & apparet,in eóque illuſtres libidinis flammas profert. Eſt enim huiuſmodi libido in corporis titillatione poſita, ſiue cōmotio quædā voluptatis belluinæ in ipſo corpore accenſa.Itaque τῷ ὑποκειμένῳ diſtinguit hoc vitium à priore, quòd illud ſedem ſuam quaſi quandam fornacem in animo habeat,hoc verò in corpore magis exiſtat. 24 Quiuis cibus ſuauis eſt,&c. ἀνθρώπῳ πόρνῳ πᾶς ἄρτος ἡδύς, οὐ μὴ κοπάσῃ ἕως ἂν τελευτήσῃ.Homini ſcortatori omnis panis iucundus,non quieſcet donec moriatur.Hoc nomine panis cuiuſuis mihi videtur ſignificare effuſas & vagas libidines,quibus huiuſmodi homines exardeſcunt,flagitioſamque conſuetudinem quarumuis mulierum ſine vllo delectu appetunt. 25 Tum tori ſui homo temerator,&c. ἄνθρωπος παραβαίνων ἀπὸ τῆς κλίνης αὐτοῦ, λέγων ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, τίς με ὁρᾷ;Homo trāſgrediens à lecto ſuo,dicens in animo ſuo, Quis me videt?Hoc loco notat tertium genus hominum eorum qui declinant à toro ſuo. id eſt, qui à legitima & honeſta vxoris conſuetudine coniunctionéque diſcedunt , ad alienáſque ſe conferunt. Eorum peccatum auget ab improbo impióque animi propoſito atque iudicio,quo nihil præter homines metuunt,Deum non verentur aut reformidant, à quo res humanas negligi arbitrantur. Hæc impia & ſcelerata opinio adulterorum ſolos homines ſuorum ſcelerum teſtes remouentium,Deum negligentiū aut res humanas ab eo non curari iudicantium, grauiſſimè hic reprehenditur. Eam pluribus verbis Sapiens perſequitur:& Spiritus ſanctus in Pſalmis in vita impiorum inſectatur. 30 Huiuſmodi homo in plat.&c. οὗτος ἐν πλατείαις πόλεως ἐκδικηθήσεται, καὶ οὗ οὐχ ὑπενόησε πιασθήσεται. Hic in plateis ciuitatis vindicabitur,[id eſt ad vindictam atque pœnam rapietur]& vbi non ſuſpicatus eſt,prehendetur.Significat his verbis,grauiſſimum ac certiſſimum iudicium,ſuppliciúmque impio adultero nefariè de Deo ſentienti ac cogitanti propoſitū eſſe. Sic Iob 5.a.4, de impio eiúſque liberis, Longinqui erunt filii eius à ſalute, & comminuentur in porta. Ita hoc loco,In plateis ciuitatis pœna afficietur: ἐκδικηθήσεται vindictam & pœnam iuſtam meritámque ſuſtinebit. 32 Idem eueniet mulieri,&c. ὁμοίως δὲ γυνὴ καταλιποῦσα τὸν ἄνδρα αὐτῆς, καὶ παριστῶσα κληρονομίαν ἐξ ἀλλοῦ. Similiter mulier deſerens virum ſuum,& acquirens hæreditatem ex alio.Eodem crimine iudicióque comprehendit mulierem adulteram cum marito adultero,eiúſque meleficii iniuria quàm latè pateat,oſtēdit. Non enim eſt ſimplex iniuria,ſed tripartita:quæ tum ad Deum coniugii authorem,tum ad maritum,tum ad legitimos hæredes pertineat.
33 Primum enim Lege Dei,&c. πρῶτον μὲν γὰρ ἐν νόμῳ ὑψίστου ἠπείθησε, καὶ δεύτερον εἰς ἄνδρα αὐτῆς ἐπλημμέλησε, καὶ τὸ τρίτον ἐν πορνείᾳ ἐμοιχεύθη, καὶ ἐξ ἄλλου ἀνδρὸς τέκνα παρέστησε. Primùm enim in Lege Altiſſimi inobediens fuit:[ſiue,Legi Altiſſimi non paruit]& ſecundò in virū ſuū deliquit:& tertiò, in fornicatione adulterauit,& ex alio viro liberos ſuppoſuit.Tria aut quatuor mala enumerat in maleficio flagitióque mulieris adulteræ. Nam & authoritas Dei violatur,& fides marito data rumpitur, & ipſius corpus nefario ſtupro corrumpitur,& legitimi hæredes nothis ac ſuppoſititiis liberis defraudātur. 34 Ipſa producetur in conc.&c. αὕτη εἰς ἐκκλησίαν ἐξαχθήσεται, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἐπισκοπὴ ἔσται.Ipſa in eccleſia educetur,atque in liberos eius viſitatio erit. Propoſito adulteræ peccato,nūc pœnam eidem eiúſque liberis proponit.ἐπισκοπὴν idem eſt quod ἐξετάζειν inquirere in aliquem,& quæſtionem de aliquo habere:hinc ἐπισκοπὴ pro inquiſitione.
35 Liberi eius non agent,&c. οὐ διαδώσουσι τὰ τέκνα αὐτῆς ῥίζαν,[ſiue, εἰς ῥίζαν] καὶ οἱ κλάδοι αὐτῆς οὐκ οἴσουσι καρπόν. Non dabunt[ſiue,non emittēt] radicē filii eius,nec rami eius ferēt fructū. Hac ſimilitudine arboris radices nullas mittentis,nec fructum afferentis,ſummam maledictionem ſignificat,vt ſemen adulteræ nec diuturnum ſit,nec fructuoſum.

Derelinquent in maledictum memoriam eius , & dedecus illius non delebitur.

Et agnoſcent q derelicti ſunt quoniã nihil melius eſt quàm timor Dei, & nihil dulcius quã reſpicere in mandatis Domini.

Gloria magna eſt ſequi Dominum lõgitudo enim dierum aſſumetur ab eo.

Cap. XXIIII.

SApientia laudabit animam ſuam, & in Deo honorabitur , & in medio populi ſui gloriabitur.

Et in eccleſiis Altiſſimi aperiet os ſuum, & in conſpectu virtutis illius gloriabitur.

3 Et in medio populi ſui exaltabitur, & in plenitudine ſãcta admirabitur.

4 Et in multitudine electorum habebit laudem , & inter benedictos benedicetur.

Dicẽs,Ego ex ore Altiſſimi pdiui,primogenita ante omnem creaturam.

Ego feci in cælis vt oriretur lumẽ indeficiẽs,& ſicut nebula texi oẽm terrã.

Ego in altiſſimis habitaui, & thronus meus in columna nubis.

D

Gyrum cæli circuiui ſola,& profundum abyſſi penetraui , & in fluctibus maris ambulaui, & in õni terra ſteti.

Et in omni populo,& in omni gente primatum habui.

Et omnium excellẽtium & humilium corda virtute calcaui.

Et in his omnibus requiẽ quæſiui ,& in hæreditate Domini morabor.

Tũc præcepit & dixit mihi creator omnium:& qui creauit me,requieuit in tabernaculo meo.

B

Et dixit mihi,In Iacob inhabita,& in Iſrael hæreditare,&in electis meis mitte radices. (Prouer.8.c.23)

|Ab initio ante ſecula creata ſum,& vſque ad futurum ſeculum non deſinam,& |in habitatione ſancta coram ipſo miniſtraui.

Et ſic in Sion firmata ſum, & | in ciuitate ſanctificata ſimiliter requieui,

36 Memoriam ſui relinquet in execrationem , nec probrum eius
vnquam abolebitur.
37 ʼSuperſtites cognoſcent nihil melius eſſe timore Domini, nec
quicquam ſuauius,quàm mandata eius obſeruare.
38 ʼDeum ſequi,ſumma eſt gloria:&ab eodem ſuſcipi,vitæ longin
quitas. Cap. XXIIII.
1 SʼApientia laudabit ſeipſam , atque in medio populo ſuo glo- Laus ſapientiæ
riabitur.
2 ʼIn concilio Altiſſimi aperiet os ſuum , & coram potentia eius
ſe glorioſè iactabit.
5 ʼEgo, *inquit*, ex ore Altiſſimi prodii, ac in modum nebulæ terram
6 obtexi.
7 ʼEgo in excelſis domicilium habui,atque in nubis columna ſe-
dem meam.
8 Orbem cæli circuiui ſola,& profundum abyſſi perambulaui.
9 ʼOmnes fluctus maris , &terram omnem , cunctóſque populos
10 ac gentes poſſedi.
11 ʼAtque in his omnibus locũ in quo quieſcerem, quæſiui,& hæ-
reditariam poſſeſſionem,in qua commorarer.
12 ʼTum conditor vniuerſi mandatum mihi dedit,& creator meus
domicilium meum conſtituit.
13 ʼEt ait,In Iacob habita , & in Iſrael tuam accipe hæreditatem.
14 ʼAb initio ante ſecula me creauit , nec deficiã in æternũ. in habi
taculo ſancto corã ipſo miniſtraui,& ita in Sion ſum cõfirmata.
15 ʼTum etiam in dilecta ciuitate quietem mihi attribuit , & Ie-

37 Superſtites cognoſcent,&c. καὶ ἐπιγνώσονται οἱ καταλειφθέντες ὅτι οὐδὲν ἐστὶ κρεῖττον φόβου κυρίου, καὶ οὐδὲν γλυκύτερον τοῦ προσέχειν ἐντολαῖς θεοῦ. Et cognoſcent relicti quòd nihil eſt melius timore Domini,& nihil dulcius quàm attendere mandatis Dei. Hic eſt fructus qui ex iudiciis Dei in impios atque improbos editis peruenit ad poſteros,eóſque qui in vita remanent. Hi enim propoſitis eorũ pœnis ad timorẽ Dei erudiũtur.

38 Deum ſequi,ſumma eſt gloria, &c. δόξα μεγάλη ἀκολουθεῖν θεῷ, μακρότης δὲ ἡμερῶν τὸ προσληφθῆναί σε ὑπ' αὐτοῦ. Gloria magna, ſequi Deum:longinquitas autem dierum,aſſumi te ab eo.

IN CAPVT XXIIII.

1 Sapientia laudabit ſeipſam,&c. ἡ σοφία αἰνέσει ψυχὴν αὐτῆς, καὶ ἐν μέσῳ λαοῦ αὐτῆς καυχήσεται. Sapientia laudabit animam ſuam,& in medio populi ſui gloriabitur. Hoc capite eſt inſtituta cõmendatio laudatióque ſapientiæ,ad ſtudium auditoris aut lectoris excitandum accõmodata:quemadmodũ in Prouerbiis Solomonis huiuſmodi attẽtio ſæpe interponitur, in qua authoritas propoſitæ doctrinæ & dignitas, vtilitáſque demonſtratur. Laudabit animam ſuam,videtur dicere humano more,quoniã laus propriè eſt animi ſapientis,& boni,à quo omnia præclara opera proficiſcuntur,quorũ illuſtri commemoratione animus declaratur. 2 In concilio Altiſſimi,&c. ἐν ἐκκλησίᾳ ὑψίστου τὸ στόμα αὐτῆς ἀνοίξει, καὶ ἔναντι δυνάμεως αὐτοῦ καυχήσεται. In eccleſia [ſiue, congregatione] Altiſſimi os ſuum aperiet,& corã potentia eius gloriabitur. Nomine eccleſiæ mihi videtur ſignificare cœtum conuentúmque piorum Deum purè colentium,apud quos ſolos habet locum laudis ſuæ.

5 Ego *inquit* ex ore Alt.&c. ἐγὼ ἀπὸ στόματος ὑψίστου ἐξῆλθον, καὶ ὡς ὁμίχλη κατεκάλυψα γῆν. Ego ex ore Altiſſimi exiui,& ſicut nebula cooperui terrã. Hactenus propoſuit ẽcomium, nunc narrationẽ ſiue amplam ornatámque cõmemorationem cùm originis,tum operũ ſuorũ inſtituit. Significat enim nullam rerum naturã eſſe in mundo,in qua creanda efficiendáque nõ affuerit. Ab hac vniuerſitate ad peculiarẽ populũ Iſrael,quaſi ad propriã hæreditatem,progreditur. Ei enim Lex eſt data,in qua ſumma ſapientia continetur,& ex qua tanquã ex quodã fonte hæc ipſa præcepta emanarunt. 7 Ego in excel.&c. ἐγὼ ἐν ὑψηλοῖς κατεσκήνωσα, καὶ ὁ θρόνος μου ἐν στύλῳ νεφέλης. Ego in altiſſimis habitaui,ac ſedes mea in colũna nubis. Significat ſe in ſuperioribus mundi partibus naturíſque cõdendis,vt in cælo atque aere,affuiſſe,& quaſi ſedẽ ac domiciliũ habuiſſe:nihil enim eſt in nãtura,in quo creando aut gubernando ſapientia nõ ſit verſata. Omnia enim verbo Dei ſunt effecta, eóque gubernata ſuſtentatáque conſiſtunt,ex quo ſapientiæ æternitas cognoſcitur. 9 Omnes flu.ma.&c. ἐν κύμασι θαλάσσης, καὶ ἐν πάσῃ τῇ γῇ, καὶ ἐν παντὶ λαῷ καὶ ἔθνει ἐκτησάμην. In fluctibus maris,& in tota terra,in omníque populo ac gente poſſedi.ſiue,poſſeſſionem habui. Ea enim omnia ab ea & condita & gubernata,ad ipſius dominium maximè pertinent:neque aliud eſt mundus vniuerſus,quàm poſſeſſio ſapientiæ.

11 Atque in his om.&c. καὶ μετὰ τούτων πάντων ἀνάπαυσιν ἐζήτησα, καὶ ἐν κληρονομίᾳ τινὸς αὐλισθήσομαι. Et cũ his omnibus requiẽ quæſiui,& in hæreditate alicuius morabor. Paulo durior eſt cõiunctio temporũ Quæſiui & Morabor, ſed molliri poteſt cõmutatione modi qua nos vſi ſumus.

12 Tum conditor vniuerſi,&c. τότε ἐνετείλατό μοι ὁ κτίστης ἁπάντων, καὶ ὁ κτίσας με κατέπαυσε τὴν σκηνήν μου. Tum mãdauit mihi creator omniũ, & qui creauit me,quieſcere fecit [id eſt fixit,aut locauit] taberbaculũ meum. id eſt,conſtituit certũ locum ac ſedẽ propriã habitationis meæ. Nam quum ſapientia per omnes mundi partes fuſa ſit,tamen in electo Dei populo quaſi proprium habet domiciliũ,in quo reſidere ſolet ac quieſcere. ita videmus quemadmodũ ab vniuerſa totius mundi poſſeſſione ad peculiarẽ electi populi hæreditatẽ progreditur. Hæc autem progreſſio ab vniuerſis ad certũ propriúmq; genus plurimũ valet ad cõmendandam & ornandã eam doctrinã, quæ in lege Dei cõtinetur,ex qua hæ ſentẽtiæ floruerũt. 13 Et ait,In Iacob,&c. καὶ εἶπεν, ἐν Ἰακὼβ κατασκήνωσον, καὶ ἐν Ἰσραὴλ κατακληρονομήθητι. Et dixit,In Iacob habita, & in Iſrael habe hæreditatẽ. Toletanum exemplar in poſtremo mẽbro pro Iſrael habet Ieruſalem:ſed In Iſrael, melius legitur: nam Ieruſalẽ poſtea mentionem faciet. His autẽ duobus nominibus ſignificat populum Dei electum,quẽ Deus quaſi peculium quoddã ſibi acquiſiuerat.

14 Ab initio ante ſecula,&c. πρὸ τοῦ αἰῶνος ἀπ' ἀρχῆς ἔκτισέ με, καὶ ἕως αἰῶνος οὐ μὴ ἐκλίπω. Ante ſeculum [aut, æuum conditum] creauit me,& vſque ad ſecula non deficiam. Significat his verbis ſuam æternitatem, quemadmodũ Paulus, Coloſſ.1.b.15, Chriſtum dicit eſſe πρωτότοκον primogenitum omnium creaturarũ, cuius virtute omnia creata ſunt, & ſuſtentata conſeruantur. Nihil autem aliud eſt Chriſtus quã æterna Dei ſapientia in carne reuelata. 15 Tum etiam in dil.&c. ἐν πόλει ἠγαπημένῃ ὁμοίως με κατέπαυσε, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἡ ἐξουσία μου. In ciuitate dilecta [aut, adamata] me quieſcere fecit,atque in Hieruſalem poteſtas mea. Toletanum exemplar legit ἡγιασμένῃ ſanctificata ciuitate,id eſt delecta conſecratáque à Deo ad eius cultum. Fuit enim ea in vrbe propria Dei ſedes ac requies.

ſolymis poteſtatem ſum adepta.
16 ″In populo gloria illuſtri ſum radicata in ea,quæ Domino ceſ-
ſerat,hæreditate.
17 ″Inſtar cedri in Libano excreui,& ſicut cupreſſ⁹ in mõte Hermõ.
18 ″Quaſi palmæ in littoribus conſitæ ſum exaltata,veluti plantæ
roſarum in Iericho.
19 ″Vt pulchra olea in campo amœno,& vt platanus ab aquis ere-
cta,altitudine excellui.
20 ″Vt cinnamomum,& maſſa ficorum,odorem expiraui aromati-
cum,& vt myrrha lectiſſima,ſuauiter redolui.
21 ″Quaſi galbanus,& onyx,& ſtacte,thuríſque vapor ſparſus in ta-
bernaculo.
22 ″Ego vt terebinthus ramos expandi:rami verò mei,rami gloriæ
ſunt & gratiæ.
23 ″Ego quaſi vitis odorem emiſi fragrantem,& flores mei fructus
ſunt gloriæ atque opulentiæ.
24 ″Ego pulchræ charitatis, & timoris, & cognitionis, ſanctæque
ſpei mater ſum.
25 ″Do autem æterna meis liberis quibus Deus iuſſit omnibus.
26 ″Accedite ad me,quicũq; mei ſtudioſi eſtis,& de fructibus meis
expleamini.
27 ″Nam memoria mei melle dulcior eſt,& hæreditas mea ſuauior
fauo mellito.
29 ″Qui me comederint,eſuriẽt amplius:& qui me biberint,adhuc
ſitient.
30 ″Qui me audiet,nullo vnquam pudore afficietur,& qui ſua per
me obibunt negotia,non peccabunt.

&in Ieruſalem poteſtas mea.
16 Et radicaui in populo honorificato, & in partes Dei mei hæreditas illius, & in plenitudine ſanctorum detentio mea.
17 Quaſi cedrus exaltata ſum in Libano, & quaſi cypreſſus in monte Sion:
18 Quaſi palma exaltata in Cades, & quaſi plantatio roſæ in Iericho.
19 Quaſi oliua ſpecioſa in campis, & quaſi platanus exaltata ſum iuxta aquam in plateis.
20 Sicut cinnamomum & balſamum aromatizãs odorem dedi:quaſi myrrha electa dedi ſuauitatem odoris.
21 Et quaſi ſtorax,& galbanus, & vngula,& gutta, & quaſi libanus nõ inciſus vaporaui habitationẽ meam,& quaſi balſamũ non miſtũ odor meus.
22 Ego quaſi terebinthus extendi ramos meos, & rami mei honoris & gratiæ.
23 Ego quaſi‖vitis fructificaui ſuauitatem odoris,& flores mei fructus honoris & honeſtatis. Iohan.
C
24 Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris,& agnitionis,& ſanctæ ſpei.
25 In me gratia omnis vitæ & veritatis,in me omnis ſpes vitæ & virtutis.
26 Tranſite ad me omnes qui concupiſcitis me,& à generationibus meis implemini.
27 Spiritus enĩ meus ſuper mel dulcis, & hæreditas mea ſuper mel & fauũ.
28 Memoria mea in generationes ſeculorum.
29 ‖Qui edũt me,adhuc eſurient:& qui bibunt me,adhuc ſitient. Iohan. c.10
30 Qui audit me,non confundetur: & qui operantur in me,non peccabunt.
31 Qui elucidant me, vitam æternam habebunt:

16 In populo gloria illuſtri,&c. καὶ ἐρρίζωσα ἐν λαῷ δεδοξασμένῳ, ἐν μερίδι κυρίου κληρονομίας αὐτοῦ. Et radices egi in populo glorificato, in parte[aut,portione]Domini hæreditatis eius. Significat ſe in vrbe Hieruſalem quaſi in ſuo domicilio conſtitutam confirmatámque fuiſſe. Fuit enim ſumma gloria eius populi & præſtãtia, qui(vt ait Paulus,Rom.3.a.2)oracula Dei,promiſſiones,Legem,cultum,cæteráque omnia haberet. 17 Inſtar cedri in Libano,&c. ὡς κέδρος ὑψώθην ἐν τῷ λιβάνῳ,καὶ ὡς κυπάρισσος ἐν ὄρεσιν Ἀερμών. Quaſi cedrus ſum exaltata in Libano,vt cupreſſus in montibus Hermon.Similibus rerum pulcherrimarum ac iucundiſſimarum demonſtrat ſuam tum magnitudinem, tum pulchritudinem,tum ſuauitatem,tum vtilitatem, ſummam denique dignitatem ac gloriam qua Hieroſolymis floruit atque excelluit.

18 Quaſi palmæ in littoribus,&c. ὡς φοῖνιξ ἀνυψώθην ἐν αἰγιαλοῖς,καὶ ὡς φυτὰ ῥόδου ἐν Ἱεριχῶ. vt palma ſum exaltata in littoribus,& vt plãtæ roſæ in Hiericho.Ea regio Orientalis arbores plantáſque habuit,tum magnitudine,tum fertilitate fructuum ſuauitatéque admodũ præſtantes atque admirabiles:quarum ſimilitudine, quæ & quanta Hieroſolymis fuerit,& quemadmodum ibi floruerit,oſtendit.

19 Vt pulchra olea in campo,&c. ὡς ἐλαία εὐπρεπὴς ἐν πεδίῳ ὡραίῳ,καὶ ὡς πλάτανος ἀνυψώθην ἐφ᾽ ὕδατος. Vt oliua ſpecioſa in campo amœno, [aut,pulchro]vt platanus exaltata ſum ab aqua.His duobus generibus vtrũque ſignificat,& bonitatem fructus,& magnitudinem arboris,& ex his pulchritudinem delectabilem.Sunt enim oleæ in campo aliquo ordine deſcriptæ ac diſtinctæ viſu pulcherrimæ:platanus verò iuxta aquas nata patuliſque diffuſa ramis,præſtantẽ habet magnitudinem. 20 Vt cinnamomũ,&c. ὡς κιννάμωμον καὶ ὡς πάλαθος ἀρωμάτων δέδωκα ὀσμὴν,καὶ ὡς σμύρνα ἐκλεκτὴ διέδωκα εὐωδίαν. Vt cinnamomũ& vt maſſa aromatũ dedi odorẽ,& ſicut myrrha diſtribui[id eſt diſperſi ac diffudi]ſuauem odorẽ.ſiue,fragrãtiam.Hoc genus ſimiliũ eſt eorũ quæ iucundè ac ſuauiter odoratu olfactuque percipiuntur:quo etiã genere Arabia Iudææ vicina excellit.Omnia autẽ hæc ſimilia rerũ aut aſpectui,aut guſtui,aut olfactui iucundiſſimarũ,ad illuſtrandã vim dignitatémque ſapientiæ adhibẽtur.παλάθη legendum videtur potius quã πάλαθος,ea ſignificat propriè maſſam ficorum& carycarum,quæ in ea regione ſunt odoratiſſimæ. 21 Quaſi galbanus,&c. ὡς χαλβάνη, καὶ ὄνυξ,καὶ στακτὴ καὶ ὡς λιβάνου ἀτμὶς ἐν σκηνῇ. Vt galbanũ, & onyx, & ſtacte,& vt thuris vapor in tabernaculo.Sunt & hæc aromata ſuauiſſimi odoris. 22 Ego vt terebinthus,&c.ἐγὼ ὡς τερέβινθος ἐξέτεινα κλάδους μου,καὶ οἱ κλάδοι μου δόξης καὶ χάριτος. Ego vt terebinthus extẽdi ramos meos,& rami mei gloriæ & gratiæ.Subaudias SVNT. Verbis propriis explicat collationem rei propoſitæ,fructus ſapiẽtiæ,qui ſunt gloria & gratia.Poſtea addit diuitias. 23 Ego quaſi vitis odo.&c.ἐγὼ ὡς ἄμπελος ἐβλάστησα εὐωδίαν,καὶ τὰ ἄνθη μου καρποὶ δόξης καὶ πλούτου. Ego vt vitis germinaui fragrantiam[ſiue,(vt quædã exemplaria habent)χάριν gratiã]& flores mei ſunt fructus gloriæ & diuitiarũ.Vitis cùm odoris ſuauitate,tum fructus præſtantia magnopere cõmendatur.

24 Ego pulchræ charitatis,&c. ἐγὼ μήτηρ τῆς ἀγαπήσεως τῆς καλῆς,καὶ φόβου,καὶ γνώσεως,καὶ ὁσίας ἐλπίδος. Ego mater dilectionis pulchræ[aut,bonæ]& timoris[id eſt pietatis ac religionis]& cognitionis,ac ſanctæ ſpei.Quatuor doctrinæ fructus ſuæ cõmemorat, vt qui fuerint ob ea inſtituti,Deũ diligant,& timeant ac colant,& cognitionem veram habeant,ſpémque ſanctam.Sunt autem optimo ordine diſtributi:nam qui charitate pietateque erga Deum affecti ſunt,eos in cognitione progreſſus faciunt,vt tandem ſuam in vno Deo ſpem fixam habeant.

25 Do autem æterna, &c. δίδωμι δὲ σύμπασι τοῖς τέκνοις μου ἀειγενεῖς τοῖς λεγομένοις ὑπ᾽ αὐτοῦ. Do autem cunctis filiis meis ſempiternos dictis[aut,qui dicuntur aut iubẽtur]ab eo.id eſt electis qui ſunt ordinati vocatique ab eo.quo in loco in ἀειγενεῖς oportet ſubaudire καρποὺς quos ſuprà nominauerat:vt dicat ſe dare filiis ſuis fructus non perituros,ſed ſempiternos,quorum perfruitio æterna eſt.

′Legitur & σὺν πᾶσι,cum omnibus.

26 Accedite ad me,quicunque mei ſtu.&c. προσέλθετε πρός με οἱ ἐπιθυμοῦντές μου. Accedite ad me appetentes me.aut,cupidi mei, ſiue amantes.Eſt enim hortatio ad ſapientiæ ſtudioſos,huic laudationi cõmode interpoſita. 27 Nam memoria mei,&c.τὸ γὰρ μνημόσυνόν μου ὑπὲρ μέλι γλυκὺ,καὶ ἡ κληρονομία μου ὑπὲρ μέλιτος κηρίον. Memoria enim mei ſupra mel dulcis, & hæreditas mea ſupra mellis fauum. Sic in Pſalmo 19.c.11,Teſtimonia Domini dulciora ſunt melle & ſtillatione fauorum: & Pſal.119.verſu 103,Quã dulcia fuerũt palato meo eloquia tua,præ melle ori meo. 29 Qui me comed.&c. οἱ ἐσθίοντές με,ἔτι πεινάσουσι καὶ οἱ πίνοντές με,ἔτι διψήσουσι. Qui me edunt, adhuc eſurient: & qui bibunt me,adhuc ſitient.Significat ſapiẽtiæ nullam eſſe ſatietatem,ſed guſtu eius percepto,maiorem excitari auiditatem:& inſtituto cognitóque eius optimo ſtudio,maius ipſius deſiderium commoueri. Ita eſt ſuauis, vt cultu eius ſuſcepto,quaſi cibo potúque ſuauiſſimo ſumpto appetitus ſemper retineatur. 30 Qui me audiet,&c. ὁ ὑπακούων μου,οὐκ αἰσχυνθήσεται διὰ παντός· καὶ οἱ ἐργαζόμενοι ἐν ἐμοὶ,οὐχ ἁμαρτήσουσι. Qui obedit mihi,nõ pudefiet ſemper:& qui operantur in me,nõ peccabunt.ſiue,errabũt.id eſt bene ac fœliciter adminiſtrabũt. Hic enim eſt fructus diſciplinæ verbi Dei, optimus rerum ſucceſſus, ἡ εὐτυχία καὶ εὐπραξία proſpera rerũ adminiſtratio,in Pſalmis ſæpe declarata &promiſſa.

Hæc omnia liber vitæ, & teſtamentũ Altiſſimi & agnitio veritatis. 32

Exod.20.a.1, & 24.a.3 deut.4.d.1, & 29.b.9 Legem mandauit Moyſes in præceptis iuſtitiarũ, & ‖hæreditatem domui Iacob, & Iſrael promiſſiones. 33

Poſuit Dauid puero ſuo excitare regem ex ipſo fortiſſimum, & in throno honoris ſedentem in ſempiternũ. 34

Geneſ.2.b.11 ‖Qui implet quaſi Phiſon ſapientiam, & ſicut Tigris in dieb⁹ nouorum. 35

Ioſue 3.d.13 ‖Qui adimplet quaſi Euphrates ſeſum: qui multiplicat quaſi Iordanis in tempore meſſis. 36

Qui mittit diſciplinam ſicut lucẽ, & aſſiſtens quaſi Gehon in die vindemiæ. 37

D

Qui perficit primus ſcire ipſam, & infirmior non inueſtigabit eam. 38

A mari enim abundauit cogitatio eius, & conſilium illius in abyſſo magna. 39

Ego ſapientia effudi flumina. 40

Ego quaſi trames aquæ immenſæ de fluuio, ego quaſi fluuius vorax, & ſicut aquæductus exiui de paradiſo. 41

Dixi, Rigabo hortũ meũ plãtationũ, & inebriabo pratus mei fructum. 42

Et ecce factus eſt mihi trames abũdans, & fluuius meus appropinquauit ad mare. 43

Quoniam doctrinam quaſi antelucanum illumino omnibus, & enarrabo illam vſque ad longinquum. 44

Penetrabo omnes inferiores partes terræ, & inſpiciã omnes dormientes, & illuminabo ſperantes in Dño. 45

Adhuc doctrinam quaſi prophetiã, effundam, & relinquam illam quærẽtibus ſapientiã, & nõ deſinã in pro- 46

C

32 ʼHæc omnia liber ſunt fœderis Dei altiſſimi,
33 ʼLex, quam nobis mandauit Moſes, *quaſi* hæreditatem in congre
gationibus Iacob.
34 ʼNe elaſſeſcatis cũ Domino fortiter agere, vt ipſe quoque vos
confirmet: ipſi adhæreatis, quia Dominus omnipotens Deus v-
nus eſt, nec præter eum ſeruator alius.
35 ʼQui quaſi Phiſon omnia implet ſua ſapientia, & vt Tigris no-
uarum frugum temporibus effuſus.
36 ʼQui vt Euphrates ingenium fœcundat, & velut Iordanis tem-
pore meſſis *terram irrigantis*.
37 ʼQui profert vt lucem diſciplinam cognitionis, inũdat ſicut Ge
on vindemiæ tempore.
38 ʼPrimus eam non cognouit perfectè, neque item vltimus pla-
nè perueſtigauit.
39 ʼNam abundantior mari eſt intellectus eius, & conſilium eius
profundo immenſius.
40 ʼEgo ſapientia veluti foſſa è flumine ducta,
41 Et quaſi aquæductus in paradiſum exiui.
42 ʼDixi, Præſtantiſſimo horto meo potum dabo, iuſtámque meã
areolam inebriabo.
43 ʼAquæductus ecce meus extitit flumen, & flumen meum in ma
re excreuit.
44 ʼQuoniam diſciplinam quaſi diluculum illuminabo, atque in
multum tempus illuſtrabo.
46 ʼDoctrinam adhuc vt prophetiam effundam, eámque ad om-
nes ſeculorum ætates tranſmittam.

32 Hæc omnia liber ſunt fœderis Dei altiſſimi, &c. Ταῦτα πάντα βίβλος διαθήκης θεοῦ ὑψίστου, νόμος ὃν ἐνετείλατο ἡμῖν μωυσῆς κληρονομίαν ἐν συναγωγαῖς ἰακώβ. Hæc omnia liber pacti Dei altiſſimi, Lex quam mandauit Moyſes hæreditatem in congregationibus Iacob. Caput totius ſapientiæ eſt Lex Dei, ad quam omnia & præcepta ac monita, & exempla, cæteráque quæ in Scriptura Diuina nobis traduntur, ſunt referẽda. Ea autem eſt data per Moyſen populo Iſrael tanquam hæreditas perpetuò colenda & conſeruanda. Itaque omnem propoſitam doctrinã, qua vita ſingulorum in pietate ac timore Dei informatur, dicit ex hoc fonte hauſtam eſſe. 34 Ne elaſſeſcatis cum, &c. μὴ ἐκλύεσθε ἰσχύειν ἐν κυρίῳ. Ne deficiatis fortes eſſe [aut, roborari] in Domino: id eſt, ne langore vim animi ſpémque ſitam in Deo abiiciatis, animumque deſpondeatis. Hortatur enim pios ad ſperandum in Deo, eique ſoli toto corde adhærendũ. Pſal.31.g.25, Roboramini, & roborabit Deus cor veſtrum, omnes ſperantes in Domino. & 27.d.14, Expecta Dominum, corrobora te, & roborabit Deus cor tuũ. Verbum ἐκλύεσθαι ſignificat diſſolui animo ac deficere. quo verbo Paulus, Heb.12.b.5, vſus eſt, & pro eodem ἐκκακεῖν, Ephe.3.c.13. 35 Qui quaſi Phiſon, &c. ἐμπιπλῶν ὡς φισὼν πάντα τῆς σοφίας αὐτοῦ, καὶ ὡς τίγρις ἐν ἡμέραις νέων. Implens vt Phiſon omnia ſapientia ſua, & vt Tigris in diebus nouorum. Similitudine ac collatione maximorum abundantiſſimorúmque fluuiorum, ſignificat Deum vberrimum eſſe fontem, authorémque omnis doctrinæ ac ſapientiæ. Prou.2.a.6, Dominus dat ſapientiam, ex ore eius eſt cognitio & intelligentia. 36 Qui vt Euphrates, &c. ὁ ἀναπληρῶν ὡς εὐφράτης σύνεσιν, καὶ ὡς ἰορδάνης ἐν ἡμέραις θερισμοῦ. Replẽs vt Euphrates intellectũ, & quaſi Iordanis in diebus meſſis. Eadẽ collatione declarat vbertatẽ ac fœcunditatẽ doni Diuini in elargienda ſapiẽtia. 37 Qui profert vt lucẽ, &c. ὁ ἐκφαίνων ὡς φῶς παιδείαν γνώσεως, καὶ ὡς γηὼν ἐν ἡμέραις τρυγήτου. Oſtẽdens vt lucem diſciplinã cognitionis, vt Geon in diebus vindemiæ. Lucis ſimilitudo eſt pulcherrima, atque ad demonſtrandam ſcientiæ ac cognitionis naturã & vim maximè accõmodata. Quàm enim miſera ſit vita humana cognitione quaſi luce priuata, ea ſimilitudine intelligi poteſt. Vtrunque autem ſignificat & opportunitatem optatiſſimi muneris, & plenitudinem.

38 Primus eam nõ cognouit, &c. οὐ συνετέλεσεν ὁ πρῶτος γνῶναι αὐτὴν, καὶ οὕτως ὁ ἔσχατος οὐκ ἐξιχνίασεν αὐτήν. Nõ perfecit primus cognoſcere eam, & ſic vltimus non perueſtigauit eam. Significat in ſapientia immenſam atque infinitam eſſe cognitionem, & planè ἀνεξιχνίαστον incõprehenſibilem, quam nec primi vllo exquirendi ſtudio ſunt aſſequuti, nec vltimi ita aſſequẽtur, vt nihil quod ſemper diſcere poſſint, relinquatur: ſemper enim nouum aliquid ſtudio digniſſimum in ea reperietur. Sed hoc loco magnitudinem eius tantam eſſe vult oſtendere, vt eam nulla vnquam ingenia comprehẽdere poſſint. 39 Nam abundantior mari, &c. ἀπὸ γὰρ θαλάσσης ἐπληθύνθη τὰ διανοήματα αὐτῆς, καὶ ἡ βουλὴ αὐτῆς ἀπὸ ἀβύσσου μεγάλης. A mari enim multiplicati ſunt intellectus eius, [ſiue, intelligentiæ] & conſilium eius ab abyſſo magna. ἀπὸ præpoſitio habet vim comparandi iuxta phraſim Hebraicam: valet enim idem quod ſuper ὑπὲρ qua ante vſus eſt. Continet enim hæc cõparatio rationem præcedentis ſententiæ de magnitudine ſapientiæ omni ſtudio ingenióque ſuperiore. 40 Ego ſapientia veluti foſſa, &c. ἐγὼ ἡ σοφία ὡς διώρυξ ἀπὸ ποταμοῦ, καὶ ὡς ὑδραγωγὸς ἐξῆλθον εἰς παράδεισον. Ego ſapientia quaſi foſſa à flumine, & vt aquæductus exiui in paradiſum. Videtur alludere ad illam irrigationem in paradiſo factam à quatuor fluminibus, quorum ſuprà mentionem fecit. Sunt enim humanæ mentes quaſi quidam horti à Deo conſiti atque exculti, quíque eius verbo quaſi quodã vberrimo fonte, aut potius flumine copioſiſſimo perfunduntur ac fœcũdantur. 42 Dixi, Præſtantiſſimo, &c. εἶπον, ποτιῶ μου τὸν κῆπον καὶ μεθύσω μου τὴν πρασιὰν τῇ δικαίᾳ. Dixi, Potabo meũ hortum optimũ, [aut, præſtantiſſimũ] & inebriabo meã areolam iuſtã. Cõtinuat propoſitã allegoriã de irrigatione horti ad culturã eius maximopere opportuna & neceſſaria. 43 Aquæductus ecce meus, &c. καὶ ἰδοὺ ἐγένετό μοι ἡ διώρυξ εἰς ποταμὸν, καὶ ὁ ποταμός μου ἐγένετο εἰς θάλασσαν. Et ecce facta eſt mihi foſſa in fluuiũ, & fluuius meus factus fuit in mare. Mihi nihil aliud videtur ſignificare, quàm ex primis diſciplinæ ſuæ initiis maxima incrementa conſequuta eſſe: habet enim ſapientiæ inſtitutio ſua principia, progreſſiones, ac incrementa, quæ per ætatum progreſſus conſiderari & intelligi poſſunt. 44 Quoniam diſciplinam, &c. ὅτι παιδείαν ὡς ὄρθρον φωτιῶ, καὶ ἐκφανῶ αὐτὴν ἕως εἰς μακράν. Quoniam eruditonem vt diluculum in lucem proferam, & oſtendam eam vſque ad longum. Ego malo retinere futurum tempus horum verborum, quoniam habent promiſſionem de doctrina ac cognitione perpetua in poſterum omni tempore propagãda. Paulo antè ſignificauit præteriti tẽporis incrementa: nunc ſe nõ exhauſtã eſſe, ſed eam habere plenitudinẽ, qua omnes ſequuturas ætates vſque ad finem mũdi explere poſſit. 46 Doctrinã adhuc, &c. ὅτι διδασκαλίαν ὡς προφητείαν ἐκχεῶ, καὶ καταλείψω αὐτὴν εἰς γενεὰς τῶν αἰώνων. Quoniam doctrinã vt prophetiam effundã, & relinquam eam in omnes ætates ſeculorũ. Nomen prophetiæ ſignificat eam doctrinam humano ſtudio induſtriáque nõ acquiri, ſed diuinitus reuelari atque (vt verbis vtar Ariſtotelis) magis θεόπεμπτον ἢ διδακτόν.

Videte non mihi ſoli me,ſed omnibus ſapientiam quærentibus 47
laboraſſe. Cap. XXV.

″Ria me exhilarant, & coram Deo ſimul & hominibus condecorant. 1

Nempe concordia fratrum, amicitia propinquorũ, &″vir ac vxor inter ſe bene conuenientes. 2

″Tria verò hominum genera odit animus meus, eorúmque vitam perquam indignè fero. 3

Pauperem *ſcilicet* ſuperbum, mendacémque diuitem, ″& ſenem adulterum,vtpote mentis impotem. 4

″Si nihil in iuuentute tua congregaſti,quomodo inuenies in ſenectute tua? 5

″Quanto eſt ornamento canitiei iuriſdictio,& cognitio conſilii ſenibus! 6

″Quàm decora ſenibus eſt ſapientia, & intelligentia prudentiáque conſilii honoratis! 7

″Multarum vſus rerum,corona ſenum eſt,& timor Domini eorundem gloriatio. 8

″Nouem ſunt res quas cogitatione mea beatas iudico, decimã verò lingua mea pronuntiabo. 9

″Homo qui in vita ſua ex liberis lætitiam capit,& qui caſum videt inimicorum ſuorum. 10

″Beatus qui cum prudente viuit vxore, & qui lingua ſua lapſus non eſt,″& qui ſe indigno non ſeruiuit. 11

47 genies illorum vſq; in æuum ſanctũ. Infrà 33.c.18

|Videte quoniam non ſoli mihi laboraui,ſed omnibus exquirẽtibus veritatem. Cap. XXV.

1 IN trib⁹ placitum eſt ſpiritui meo, quæ ſunt probata coram Deo & hominibus.

2 |Concordia fratrũ,& |& amor proximorum, & |vir & mulier bene ſibi conſentientes. Geneſ.13.b.8 Rom.12.c.10 Gene.2.d.24

3 Tres ſpecies odiuit anima mea, & aggrauor valde animæ illorum.

4 Pauperem ſuperbum, & diuitẽ mẽdacem,& ſenẽ fatuum & inſenſatũ.

5 Quæ in iuuentute tua non congregaſti,quomodo in ſenectute tua inuenies?

6 Quàm ſpecioſum canitiei iudiciũ, & preſbyteris cognoſcere cõſilium!

7 Quàm ſpecioſa veteranis ſapiẽtia, & glorioſus intellectus & conſilium! Prou.

8 Corona ſenũ multa peritia,& gloria illorum timor Dei.

9 Nouẽ inſuſpicabilia cordis magnificaui, & decimũ dicam in lingua hominibus.

10 Homo qui iucundatur in filiis, viuens & vidẽs ſubuerſionem inimicorum ſuorum. B

11 Beatus qui habitat cum muliere ſenſata, |& qui lingua ſua nõ eſt lapſus, & qui non ſeruiuit indignis ſe. Suprà 14.a.1 & 19.c.16 Iacob.3.a.2

IN CAPVT XXV.

1 Tria me exhi.&c.ἐν τρισὶν ὡραΐσθην, καὶ ἀνέστην ὡραία ἔναντι κυρίου καὶ ἀνθρώπων.In tribus ornata[aut,decorata]ſum,& ſurrexi pulchra[ſiue, decora]Deo & hominibus.verbũ ὡραΐζεσθαι ſignificat tũ deliciari atque delectari, tum exornari ac honeſtari: qua poſtrema ſignificatione intelligere poteſt,ea tria quæ mox ſubiũget,ſibi maximo eſſe ornamento. Sapiẽtia enim ornatur ac commendatur vita ac moribus eorũ qui ea ſunt præditi. Sic Paulus vult fideles,qui Euãgelium profitentur,optimis moribus officiiſque,eius doctrinam ornare.2.Cor.6.a.3.4.

2 Vir & vxor,&c.καὶ ἀνὴρ καὶ γυνὴ ἑαυτοῖς συμπεριφερόμενοι.Et maritus & vxor ſibi cõſentiẽtes.ſiue cõcorditer cõiunctéq; viuẽtes. Trãſlatio verbi videtur ſumpta à cõuiuiis,quæ Græcè συμπόσια à cõpotando appellãtur,in quibus inuitatio ad bibendũ familiaris ordine inſtituta,atque ipſius poculi circũlatio συμπεριφορὰ nominatur:itaque ἀντὶ συμβιώσεως.i.pro cõuictu ac vitæ coniunctione,accipitur. Quũ autẽ conuictus concors, ſummúſq; cõſenſus in omni amicitia requiratur,tũ præcipuè in cõiugio,in quo idem torus ac lectus ſine cõcordia nõ poteſt nõ eſſe peramarus.Cicero appellat propinquos bene cõuenientes. 3 Tria verò hominũ,&c.τρία δὲ εἴδη ἐμίσησεν ἡ ψυχή μου, καὶ προσώχθισα σφόδρα τῇ ζωῇ αὐτῶν.Tria autẽ genera odit anima mea,& infeſta eſt vehementer vitæ eorũ.Significat ſe abhorrere à tribus hominũ generibus,quoniam pugnant cum natura,nulla impulſi neceſſitate aut cauſa vim ad peccandum aliquã habente.Quam enim cauſam habet pauper cur ſuperbia efferatur?aut diues cur mentiatur,ac dolo fraudéque vtatur?aut cur homo ſenex viribus corporis deſtitutus iámque cõfectus,libidinis intemperantia inflammetur?Nam(vt ait Cicero)cùm omni ætati fœda ſit libido,tum ſenectuti multo fœdiſſima.Alia autem ætas aut fortuna homines poteſt ad peccandum impellere. 4 Et ſenem adulterum,&c.καὶ γέροντα μοιχὸν ἐλαττούμενον συνέσει.& ſenem adulterum diminutum intelligentia.id eſt mentis rationiſque expertem.Ea ætate natura libidinis ardor debet minui atque extingui: mentis verò vigor augeri, vſuque rerum ac prudentia confirmari:itaque monſtrum quoddam eſſe videtur ſenex imperitus atque ignarus, & idem libidinoſus ac impudicus. 5 Si nihil in iuuentute,&c.ἐν νεότητί σου οὐ συνήγαγες, καὶ πῶς ἂν εὕροις ἐν τῷ γήρᾳ σου;In iuuentute tua non congeſſiſti,& quomodo inuenies in ſenectute tua?Significat,ſubſidia vitæ maturè integra ætate cõparanda eſſe, ad ſubleuãdam poſtea ſenectutis infirmitatem maximopere opportuna.Eadem propoſita neceſſitate Solomon, Prouerb.6.a.6,ad exemplum formicæ hortatur. Qui enim nõ colligit in meſſe,tẽpore hyemis in ſumma deſtitutione verſabitur. Vita humana habet ſua tempora, tum labori tum quieti opportuna:itaque hæc εὐταξία ratio vitæ ordinata eſt,quã qui negligit,is ἄτακτος nominatur. 6 Quanto eſt ornamẽto,&c.ὡς ὡραῖον πολιαῖς κρίσις, καὶ πρεσβυτέροις γνῶναι βουλήν.Quàm pulchrum canis iudicium,ac ſenibus cognoſcere conſilium.Hæ ſententiæ pertinent ad inſtitutionem ſenectutis,in quibus oſtenditur quæ eam ætatem deceant aut dedeceant.δικαιολογία καὶ εὐβουλία duæ ſunt res quæ ſenectuti plurimum ornamenti conciliant:vtraque enim ſummam prudentiam authoritatémque requirit,quæ ſenum maximè propria eſt.vires enim ſunt iuuenilis ætatis:ſed prudentia, cõſilium,ſententia,ſenectutis. Itaque apud Lacedæmonios ſummum cõſilium γερουσία conuentus cœtuſque ſenũ dicebatur,quemadmodũ Romæ Senatus eſt appellatus,quòd ex ſenibus cõſtaret. 7 Quã decora ſenibus,&c.ὡς ὡραία γερόντων σοφία, καὶ δεδοξασμένοις διανόημα καὶ βουλή. Quàm ſpecioſa[aut,pulchra]eſt ſenũ ſapientia,atque honoratis cogitatum & conſiliũ. Hoc loco coniungit ætatem grauem cum honore ac dignitate,quibus ait maximè conuenire ſapientiam conſiliíque prudentiam,quæ à Græcis εὐβουλία appellatur. 8 Multarum vſus rerum,&c.στέφανος γερόντων πολυπειρία, καὶ τὸ καύχημα αὐτῶν, φόβος κυρίου.Corona ſenum,experientia,[ſiue multiplex rerum peritia]& gloriatio eorum timor Domini. Longinquitas ætatis vſum rerum plurimarum affert,ex quo prudentia maximum eſt ſenectutis ornamentum: cum quo ſi timor Domini coniungatur,tum nihil eſt ſenectute honeſtius aut beatius.

9 Nouem ſunt res,&c.ἐννέα ὑπονοήματα ἐμακάρισα ἐν καρδίᾳ μου, καὶ τὸ δέκατον ἐρῶ ἐν τῇ γλώσσῃ μου.Nouẽ cogitata beata exiſtimaui in corde meo,& decimũ dicam in lingua mea.ὑπονοήματα vocat res quæ in animo cogitationéque verſantur,& quas cogitamus:eas poſtea ordine enumerat.Decimam dicet eſſe timorem Dei, in quo quoniam ſumma & præcipua eſt hominis beatitudo: dicit ſe lingua ſua pronuntiaturum,quaſi non poſſit illud in cogitatione retinere:& quia maior in eo quàm in cæteris nouem,vis fœlicitatis inſit.

10 Homo qui in vita ſua,&c. ἄνθρωπος ἐπὶ τέκνοις εὐφραινόμενος ζῶν, καὶ βλέπων ἐπὶ πτώσει ἐχθρῶν. Homo qui in liberis gaudet viuens,& qui videt in caſu inimicorum.Duas beatæ vitæ partes ponit,εὐτεκνίαν, honeſtam & probam ſobolem, quæ viuis parentibus ſummam lætitiam affert,& τιμωρίαν vltionem hoſtium,eorúmque ruinam à Deo illatam.Nomine inimicorum videtur intelligere impios qui pios perſequũtur,quorum vindicta & pœna cum gloria Dei coniuncta,maximam piis voluptatem affert.Ita in Pſal. Dauid aliquando ait oculum ſuum in ſanguine inimicorum viſurum,id eſt,ex eorum interitu ſummam lætitiam percepturum. 11 Beatus qui cum prudente viuit,&c.μακάριος ὁ συνοικῶν γυναικὶ συνετῇ.Beatus qui cohabitat vxori prudenti.Hæc eſt tertia pars aut cauſa fœlicitatis,coniunctio cõſuetudóque in matrimonio mulieris probæ & prudentis.Eius ſũma cõmendatio & laus extat in Prouerbiis Solomonis,& in illo carmine Martialis,Vitam quæ faciunt beatiorẽ,numeratur vxor caſta & pudica. Et qui ſe indigno non,&c.καὶ ὃς οὐκ ἐδούλευσεν ἀναξίῳ ἑαυτοῦ.qui nõ

ſeruiuit indigno ſeipſo. Seruitus & dominatus debet habere cauſas iuſtas imperandi & parendi, vt is qui virtute & prudentia ſuperior eſt, imperet: inferior verò obediat. Nihil autem miſerius eſt quàm pati eius dominatum, qui dignus eſt qui ſeruiat. Itaque bene Cicero, Ita, inquit, comparatum eſt, vt animus bene informatus à natura nemini parere velit, niſi præcipienti, aut docenti, aut legitimè imperanti.

Beatus qui inuenit amicũ verũ, & qui enarrat iuſtitiam auri audienti.	12	'Beatus qui prudentiã aſſecutus eſt, & nactus aures orationi ſuæ ſecundas.
Quàm magnus qui inuenit ſapientiam & ſcientiam! ſed nõ eſt ſuper timentem Dominum.	13	'Quàm magnus eſt, qui adeptus eſt ſapientiam! ſed timẽte Dominum nemo maior eſt.
Timor Dei ſuper oĩa ſe ſuppoſuit.	14	'Timor Domini claritate ſuperat omnia.
Beatus homo cui donatum eſt habere timorẽ Dei: qui tenet illum, cui aſſimilabitur?	15	Qui autem eo præditus eſt, ei quis comparari poterit?
Timor Dei initiũ dilectionis eius, fidei autẽ initiũ agglutinãdum eſt ei.	16	Timor Domini amoris ipſius eſt initium: fides autẽ, origo coniunctionis cum ipſo.
Omnis plaga triſtitia cordis eſt, & omnis malitia nequitia mulieris.	17	'Quæuis plaga eſt tolerabilis, excepta plaga animi.
Dt omnem plagã, & nõ plagam videbit cordis.	18	Quæuis etiam malitia, niſi malitia mulieris.
Et omnem nequitiam, & non nequitiam mulieris.	19	'Quiuis impetus, modò ne impetus odio flagrantium.
Et omnẽ obductũ, & nõ obductum odientium:	20	Et vltio vndecunque, modò ne ab inimicis.
Et omnem vindictam, & non vindictam inimicorum.	21	'Vt nullum caput eſt ſerpentis capite nocentius: ita non eſt ira ira inimici pernicioſior.
Non eſt caput nequius ſuper caput colubri, & non eſt ira ſuper iram mulieris. (Prouer.21.c.19)	22	
[Cõmorari leoni & draconi placebit, quã habitare cũ muliere nequam.	23	'Cum leone ac dracone malim vnà viuere, quàm habitare cum mala muliere. (Mulier mala.)
Nequitia mulieris immutat faciem eius, & obcæcabit vultũ ſuũ tanquam vrſus: & quaſi ſaccũ oſtendet in medio proximorum eius.	24	'Malitia mulieris immutat vultum ipſius, & tanquam ſaccum faciem eius offuſcat.
Ingemuit vir eius, & audiens ſuſpirauit modicum.	25	'Inter vicinos ſedens vir eius, propter ipſam inuitus etiam ingemiſcit grauiter.
Breuis omnis malitia ſuper malitiam mulieris: ſors peccatorũ cadat	26	'Omnis malitia eſt parua cum malitia mulieris comparata: ſors

12 Beatus qui prudentiam. &c. μακάριος ὃς εὗρε φρόνησιν, καὶ ὁ διηγούμενος εἰς ὦτα ἀκουόντων. Beatus qui inuenit prudentiam, & qui narrat in aures audientium. id eſt, qui habet auditores beneuolos atque attentos. Eſt & hoc iucundiſſimum atque in ſeptima fœlicitatis parte numeratum, quum aliquid dicimus aut commemoramus, vt mentes auréſque auditorũ non alienas, ſed lubẽtes & attentas habeamus. Quiſque enim vult audiri, ſuámque orationem reſpui moleſtè fert. 13 Quam magnus eſt, &c. ὡς μέγας ὁ εὑρὼν σοφίαν, ἀλλ᾽ οὐκ ἔστιν ὑπὲρ τὸν φοβούμενον τὸν κύριον. Quàm magnus, qui inuenit ſapientiam: ſed non eſt ſuper timentem Dominũ. Sapiẽtiam diſtinguit à prudentia, (ſicut Ariſtoteles) quòd prudẽtia in rebus humanis tantummodo verſetur, in quibus bonorum & malorum diſcrimen habet, ac delectum adhibet: ſapientia verò rerum maiorum, vt Diuinarum cæleſtiúmque, cognitionem habet. Sed his rebus omnibus timorem Dei antepo-nit. Ad timorem autem adiungit poſtea fidem, quæ ex nouem rebus propoſitis decima eſſe videtur, quæ ſummam homini fœlicitatem afferat. Eſt enim timor, purus animi affectus ex quo exiſtit amor erga Deum: ſed fides origo eſt coniunctionis, qua Deo adhæreſcimus.

17 Quæuis plaga eſt tolerabilis, &c. πᾶσαν πληγὴν, καὶ μὴ πληγὴν καρδίας· καὶ πᾶσαν πονηρίαν, καὶ μὴ πονηρίαν γυναικός. Omnem plagam, & non plagam cordis: & omnem malitiam, & non malitiam mulieris. Hoc loco Sapiens monet de quibuſdam malis incommodiſque vitæ humanæ, in quibus malam atque improbam mulierem numerat, eiúſque importunitates ac moleſtias pluribus verbis perſequitur. Neque verò propoſitum eſt ſapienti vt eum ſexum acerba & contumelioſa oratione inſectetur, quem Deus honorari vult: ſed in eo quæ ſint incommoda fugienda, oſtendit. Plerique hac in parte ſunt nimium impudentes, qui omnia crimina quæcunque poſſunt, colligunt & cõfingunt, quibus eum ſexum deforment. Hinc illa ſententia, Ignis, aqua, mulier: tria mala. Et illa Metelli improba oratio ad Senatum, Si abſque mulieribus eſſe poſſemus, beatiſſimè viueremus, &c. Hæc ſunt iudicia, vel potius ſtudia peruerſa hominum temerariorum, ſine iudicio de creaturis Dei improbè contumelioſéque loquentium. Plaga autem animi, ſimilitudine quadam dicitur, ſumpta à vulneratione corporis, accipitúrque pro dolore ac moleſtia. Nullus enim eſt corporis cruciatus, qui cum angore animi ſit comparandus: ita hoc modo dolor vulneris in animo eſt multo acerbior, quàm in corpore. Significat autem hac loquendi forma comparationem malorum tolerabilium, exceptionémque intolerabilium. 20 Quiuis impetus, modò ne impetus, &c. πᾶσαν ἐπαγωγὴν, καὶ μὴ ἐπαγωγὴν μισούντων· καὶ πᾶσαν ἐκδίκησιν, καὶ μὴ ἐκδίκησιν ἐχθρῶν. Omnem incurſionem, & non incurſionem odientium: & omnem vltionem, & non vltionem inimicorum. Odium (vt ait Ariſtoteles) eſt ira inueterata & confirmata, habens propoſitum interitum exitiúmque illius quem quis odit, & cui inimicus eſt. Itaque odium eſt inſatiabile: in hócque ab ira recenti differt, quòd ea nec perniciem alterius propoſitam habeat, & tempore placari poteſt. Ex hac odii deſcriptione intelligi poteſt cur Sapiens oſores atque inimicos tantopere formidandos eſſe dicat. Inimicus enim eo flagrat odio, vt eius quem odit ſanguinem ac mortem expetat. 22 Vt nullum caput eſt ſerpentis capite nocentius, &c. οὐκ ἔστι κεφαλὴ ὑπὲρ κεφαλὴν ὄφεως, καὶ οὐκ ἔστι θυμὸς ὑπὲρ θυμὸν ἐχθροῦ. Non eſt caput ſuper caput ſerpentis, & non eſt ira ſuper iram inimici. Ira eſt cupiditas vlciſcendi doloris, nata ex aliqua iniuria: quæ ſi inueteraſcat, odium efficitur. Hic accipitur pro offenſione inimici, quæ quàm ſit acerba & pericuLoſa, Sapiens collatione oſtendit. 23 Cum leone & dracone, &c. συνοικῆσαι λέοντι καὶ δράκοντι εὐδοκήσω, ἢ συνοικῆσαι μετὰ γυναικὸς πονηρᾶς. Cohabitare cũ leone ac dracone malo, [aut, approbo magis] quàm cohabitare cum muliere mala. Hac collatione ſignificat Sapiens, quàm ſit incommoda & planè importuna vitæ conſuetudo (quæ συμβίωσις aut συνοίκησις Græcè dicitur) cum malè morata muliere inſtituta. Intelligit autem eam coniugem quæ aut ſuperbia ferociáque elata, maritum vt caput ſuum non vereatur: aut libidine accẽſa, in fide coniugii non retineatur, ſed ad alios ſe conferat. Itaque ſuperba, impudica, garrula, immodeſta, iurgioſa, ac querula (qualis fuit Xanthippe vxor Socratis, aut Nauſiſtrata apud Terentium) planè eſt intolerabilis. Antea in parte fœlicitatis poſita eſt ſocietas vitæ cum proba, prudẽte, modeſtáque muliere conſtituta. 24 Malitia mulieris, &c. πονηρία γυναικὸς ἀλλοιοῖ τὸ πρόσωπον αὐτῆς, καὶ σκοτοῖ τὸ πρόσωπον αὐτῆς ὡς σάκκον. Malitia mulieris mutat faciem eius, & obſcurat vultum ſuum tãquam ſaccum. Toletanum exemplar legit in poſtremo membro ὡς ἄρκτος quaſi vrſus faciem ſuã. Vultus eſt animi index: itaque mulier improba quæ in eo ſexu cum malitia habet cõiunctam leuitatem, facilè oſtendit quàm ſit contumax & proterua. Illa vultus immutatio ſummam habet deformitatem alienam à pudore verecundiæ bonæ mulieris. Mihi videtur Sapiens notare fœminam rebellem, atque in conſuetudine vitæ à viro ſuo diſſidentem. Eſt enim fœda cõiugióque indigna quarundam contumacia, quam etiam ipſo vultu præ ſe ferunt, túmque maximè oſtendunt, quum officii ſui admonentur. Paulus autem vult mulierem eſſe ὕπανδρον ſubiectam viro, neque ἀνδρὸς αὐθεντεῖν. i. authoritatem aut ius vllum in maritum vſurpare, 1. Tim. 2. d. 12. 25 Inter vicinos, &c. ἀναμέσον τῶν πλησίον αὐτοῦ ἀναπεσεῖται ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ ἀκουσίως ἀνεστέναξε δι᾽ αὐτήν. In medio proximorũ ſuorũ ſedebit vir eius, & inuitè ingemiſcet propter ipſam. Quædã exemplaria habẽt, καὶ ἀκούσας ἀνεστέναξε πικρά & audiẽs ſuſpirauit amara, ſiue emiſit ſuſpiria amara: ſed legendum puto ἀκουσίως, non ἀκούσας: & ita in codice Toletano legitur. Si legatur Audiens, ſenſus poterit eſſe non alienus, Quòd ſermo ſiniſter de huiuſmodi muliere habitus, audienti marito eius ſit maximopere moleſtus & amarus, aut acerbus. Nam quemadmodum mulier proba & honeſta viri ſui pulcherrima eſt corona & maximũ ſui capitis ornamentũ: ita improba & malè morata caput ſuum dehoneſtat ac deformat: itaque nõ eſt mirũ ſi huiuſmodi infamia ſummũ dolorẽ viro affert. 26 Omnis malitia eſt, &c. μικρὰ πᾶσα κακία πρὸς κακίαν γυναικός, κλῆρος ἁμαρτωλοῦ ἐπιπέσοι αὐτῇ. Parua omnis malitia præ malitia [aut, ad malitiam] mulieris, ſors peccatoris inci-

dat ei.id eſt in illam:quemadmodum bona vxor eſt donum Dei ampliſſimum,ita mala eſt grauiſſimum tormentum certiſſimo Dei iudici improbis ac ſceleratis hominibus adhibitũ. Eſt autem hæc orationis forma εὐκτική,quæ vim optandi habeat.ſunt enim homines ſcelerati tali coniugio digni.

ſceleratorum in eam incidat.
″Quod aſcenſus arenoſus eſt ſenis pedibus , hoc eſt mulier linguax viro ſedato.
″Ne offēdas in pulchritudinem mulieris,neque ad voluptatem mulierem concupiſcas.
″Iracunda,impudens, & perquam probroſa eſt mulier quæ maritum ſuum nutrit.
″Cor afflictum,vultúmq; mœſtum,& vulnus animi efficit mulier mala.
Tum manus remiſſas,& genua diſſoluta:nec virũ ſuum beabit.
″Peccatum duxit initium à muliere, & per eandē oēs morimur.
″Caue des aquæ exitum,nec improbæ mulieri viam licentiæ.
″Si ductum manus tuæ non ſequitur,à corpore tuo eam abſcinde:da ei libellum,& repudia.

Cap. XXVI.

Vxor bona.

B″Eatus eſt vir probæ mulieris, & numerus dierum ipſius cōduplicabitur.
″Mulier ſtrenua exhilarat virũ ſuũ,& annos ei⁹ cũ pace explebit.
″Vxor bona, portio eſt bona: pro portione dabitur iisqui Dominum reuerentur.

ſuper illam.
27 Sicut aſcenſus arenoſus in pedibus veterani:ſic mulier linguata homini quieto. D
28 ‖Ne reſpicias in mulieris ſpeciem, & non concupiſcas mulierem in ſpecie. Infrà 42.b.11 2.reg.11.a.2
29 Mulieris ira,& irreuerentia,& confuſio magna.
30 Mulier ſi primatum habeat, cōtraria eſt viro.
31 Cor humile,& facies triſtis,& plaga mortis,mulier nequam.
32 Manus debiles,& genua diſſoluta, mulier quæ nō beatificat virum ſuũ.
33 ‖A muliere initium factũ eſt peccati, & per illam omnes morimur. Gene.3.a.6
34 Non des aquæ tuæ exitum,nec modicũ:nec mulieri nequā veniā ,pdeũdi.
35 Si non ambulauerit ad manũ tuā, confundet te in cōſpectu inimicorũ.
36 A carnibus tuis abſcinde illam, ne ſemper te abutatur. Cap. XXVI.
1 MVlieris bonæ beatus vir:numerus enim annorum illorũ duplex.
2 Mulier fortis oblectat virum ſuũ, & annos vitæ illius in pace implebit.
3 Pars bona , mulier bona , in parte boni timentium Deum,dabitur viro pro factis bonis.

27 Quod aſcenſus arenoſus eſt,&c.ὡς ἀνάβασις ἀμμώδης ἐπὶ ποσὶ πρεσβύτου,οὕτως γυνὴ γλωσσώδης ἀνδρὶ ἡσύχῳ. Quemadmodum aſcenſus arenoſus pedibus ſenis,ita mulier linguax viro quieto.aut,placido. Alia ſimilitudine apta notat importunitatem mulieris malè moratæ in conſuetudine vitæ,viro ſedato intemperanti lingua odioſe obſtrepentis.Dictum eſt olim à ſapientibus maximum mulieris ornamentum eſſe ſilentium.Paulus etiam 1.Timoth.2.d.12, vult eam placidè cum ſilentióque diſcere,non authoritatem aliquam in virum ſibi arrogare. Itaque quàm moleſta ſit viro modeſto ac taciturno conſuetudo mulieris loquacis & garrulæ,Sapiens hac ſimilitudine declarat.

28 Ne offendas in pulchritudinem,&c.μὴ προσπέσῃς εἰς κάλλος γυναικός,καὶ γυναῖκα μὴ ἐπιποθήσῃς εἰς τρυφήν. Ne incidas in pulchritudinē mulieris,nec mulierem appetas ad delicias.Non improbat Sapiens venuſtatem mulieris,quæ donum Dei eſt, maximumque ornamentum ei ſexui tributum:ſed cupiditatem ad voluptatem incitatam damnat:non enim is eſt legitimus coniugii finis aut vſus . Itaque qui ad libidinem hanc vitæ coniunctionem referunt, ii fructum coniugii ſui percipiunt voluptatem cum maxima moleſtia commutatam:non enim ea eſt vera & firma amoris cauſa,nec poteſt eſſe diuturna. Dictum eſt à quodam, Vxorem ſi habueris καλὴν pulchram,habebis κοινὴν communē:ſi deformē ποινήν,pœnam.in quo formã mediocrem requirebat.

29 Iracunda,impudens,&c.ὀργή,καὶ ἀναίδεια,καὶ αἰσχύνη μεγάλη γυνή,ἐὰν ἐπιχορηγῇ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς.Ira,& impudentia, & probrum magnum[aut,confuſio magna]eſt mulier quæ ſuppeditat[id eſt ſumptũ ſuggerit]viro ſuo.Duplex poteſt eſſe ſenſus huius verſus:vnus,quòd iniqua & indigna cōiugii ſit conditio,in quo vir ab vxore alitur,quũ contrà fieri debeat : alter verò, quo ſignificatur importunus, & nulli libero ingenuóque homini tolerandus faſtus mulieris diuitis marito ſuo omnia neceſſaria ſuppeditantis,eique dominantis atque exprobrantis.Hac enim fortunæ præſtantia quæ eſt in muliere, efficitur quædam γυναικοκρατία,id eſt muliebre imperium contra naturam inſtitutum.Itaque prudenter quidam ſapiens monuit eum qui vxorē quærebat,vt æqualem ac parem duceret.Quæ enim eſt ſuperior fortuna in coniugio,eadem vult ſuperior eſſe authoritate.

31 Corafflictum,vultúmque mœſtum,&c.καρδία ταπεινή,καὶ πρόσωπον σκυθρωπόν,καὶ πληγὴ καρδίας,γυνὴ πονηρά.χεῖρες παρειμέναι,καὶ γόνατα παραλελυμένα,ἥτις τὸν ἄνδρα αὐτῆς οὐ μακαριεῖ.Cor humile[aut,abiectũ]& facies tetrica[aut,triſtis] & plaga cordis, mulier mala:manus remiſſæ,& genua reſoluta:quæ virum ſuum non beabit.Exemplar Toletanum in poſtremo membro legit,ἥτις οὐ παρακαλέσει τὸν ἄνδρα αὐτῆς ἐν στεναγμοῖς.quæ quidem non conſolabitur virum ſuum in gemitu.id eſt,nullo ei erit adiumento & leuamento in afflictione.Mulier eſt data viro ſocia vitæ,conſors & particeps omnium temporum,in cuius probitate & induſtria, maxima ſunt adiumenta ornamentáque in ſecundis rebus,& ſolatia in aduerſis:praua verò & ignaua viro ſuo nihil aliud quàm mœrorem ac deſperationem afferre poteſt.

33 Peccatum duxit initium,&c.ἀπὸ γυναικὸς ἀρχὴ ἁμαρτίας,καὶ διʼ αὐτὴν ἀποθνήσκομεν πάντες. A muliere initium peccati, & per eam morimur omnes.Hoc loco Sapiens cauſam infirmitatis muliebris altius repetit à primo lapſu peccatóque parentum noſtrorum: in quo mulier (vt ait Paulus,1.Tim.2.d 14)fuit ſeducta Itaque ipſa experientia cum pernicie totius humani generis coniuncta,cæteros docere debet quãtum ei ſexui ſit concedendum.Atque hæc quidem eſt ratio,quam Paulus 1.Tim.2.d.12, adducit ad officium mulieris demonſtrandum, vt ipſa in poteſtate viri ſit,non in eum poteſtatē ſibi aliquam aſſumat.

34 Caue des aquæ exitũ,&c.μὴ δῷς διέξοδον ὕδατι,μηδὲ γυναικὶ πονηρᾷ παρρησίαν ἐξόδου.Ne des tranſitum aquæ,nec mulieri prauæ licentiam exitus.Pulchra ſimilitudo,qua ſignificat prauæ mulieri nullã licentiam eſſe dandam,ſed in poteſtate quantum fieri poſſit,retinendam. Sicut enim aqua dato exitu facilè erumpit, ita audacia improbæ mulieris niſi contineatur,omnia pudoris clauſtra perrumpit.Improbitati nihil deeſt præter occaſionem: eam autē in muliere Sapiens hac ſimilitudine ſignificat coercendam eſſe,ne permiſſu viri quaſi aliquo aquæ exitu dato, liberius eò erumpat quò pudor cōiugii nō patitur.

35 Si ductum manus tuæ,&c.εἰ μὴ πορεύεται κατὰ χεῖρά σου,ἀπὸ τῶν σαρκῶν σου ἀπότεμε·δίδου,καὶ ἀπόλυσον. Si non ambulat iuxta manum tuam, à carnibus tuis abſcinde:da, & dimitte.Significat his verbis, mulierem rebellem ac contumacem quæ non vult eſſe in poteſtate mariti,nec regi gubernarique ab eo,repudiandam eſſe.Formam autem eius repudii ac diuortii notat,quum dicit,Da:quo in verbo intelligendum eſt, Libellũ.Ductu autē manus ſignificat legitimam authoritatem poteſtatémque viri in vxorē,cuius inſigne geſtat ipſa capitis integumētũ.

IN CAPVT XXVI.

1 Beatus eſt vir probæ,&c. γυναικὸς ἀγαθῆς μακάριος ὁ ἀνήρ,καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ διπλάσιος. Bonæ mulieris beatus vir, & numerus dierum eius duplex.Hoc capite Sapiens multas tradit ſententias de bonis & malis mulieribus: vnde intelligi poteſt, ei non eſſe propoſitũ vituperare hunc ſexum,ſed monere tantummodo quæ in eo ſunt expetenda aut fugienda.

2 Mulier ſtrenua exhilarat,&c.γυνὴ ἀνδρεία εὐφραίνει τὸν ἄνδρα αὐτῆς,καὶ τὰ ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ πληρώσει ἐν εἰρήνῃ.Mulier fortis delectat virum ſuum,& annos vitæ eius implebit in pace.Duæ ſunt mulierum virtutes maximè laudabiles atque in coniugio gratæ:vna σωφροσύνη temperantia,quæ modeſtiam,pudorem, ac verecundiã continet:altera eſt φιλεργία ſiue φιλοπονία,induſtria à Latinis nominata,quæ diligentiam adiunctam habet,laborémque facilè ſuſcipit.Altera probatur propter mores ei ſexui cōuenientes,altera etiã eſt grata propter opportunitates rerum domeſticarũ,in quibus acquirēdis,cōſeruandis,augēdis mulier induſtria,diligēs & laborioſa plurimũ poteſt.Socrates in œconomico Xenophontis,& Ariſtoteles in libro de re familiari,& D.Paulus 1.Tim.2.c.9.10,has duas virtutes in muliere cōiuge requirũt.Eaſdē ſummis extollit laudibus Salomon in illo encomio, Mulierem fortem quis inueniet?Prou.31.b.10.Sapiēs in primo verſu loquutus eſt de probitate & modeſtia,nũc de altera eius virtute ac laude loquitur.

3 Vxor bona,&c.γυνὴ ἀγαθή,μερὶς ἀγαθή,ἐν μερίδι φοβουμένων τὸν κύριον δοθήσεται.Mulier bona,pars bona,in parte timentiũ Dominũ dabitur. Significat vxorē probam præſtantiſſimũ Dei donũ eſſe,promiſſum iis qui eũ colunt:ſicut ſuperiore capite dixit improbam hominibus improbis deſtinatam & paratam.

4 Diuitis autem & pauperis cor bonum, in omni tempore vultus illorũ hilaris.
5 A trib⁹ timuit cor meũ, & in quarto facies mea metuit.
6 Delaturam ciuitatis, & collectionem populi,
7 Et calumniam mendacem, ſuper mortem omnia grauia.
8 Dolor cordis & luctus, mulier zelotypa.
9 In muliere infideli flagellũ linguæ omnibus communicans.
10 Sicut boum iugum quod mouetur, B ita & mulier nequam: qui tenet illã, quaſi qui apprehendit ſcorpionem.
11 Mulier ebrioſa, ira magna, & contumelia & turpitudo illius non tegetur.
12 Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoſcetur.
13 In filia non aduertente ſe, firma cuſtodiam: ne inuenta occaſione, vtatur ſe.
14 Ab omni irreuerentia oculi caue, & ne mireris ſi te neglexerit.
15 Sicut viator ſitiens ad fontem os

4 *Huiuſmodi autem hominis* tam diuitis quàm pauperis cor erga Dominum bene affectum eſt, vultum habentes hilarem exultabunt.
5 Tria expaueſcit cor meum, & quartum facies mea perhorreſcit:
6 Ciuitatis *ſcilicet* proditionem, multitudinis concitatæ coitionem, & calumniam: quæ morte grauiora ſunt omnia:
7
8 At dolor animi & luctus, eſt mulier æmula mulieris:
9 Et flagellum linguæ quæ cum omnibus communicat.
10 Mala mulier ſimilis eſt iugo boum laxitate inquieto: qui eam tenuerit, perinde faciet ac qui ſcorpionẽ apprehenderit.
11 Mulier ebria ac mente alienata, animũ grauiter offẽdit: vt quæ turpitudinem ſuam non celet.
12 Impudicitia mulieris elucet in elatis ipſius oculis, atque in palpebris eius cognoſcitur. Infrà 42.b.11
13 Filiæ inuerecundæ firmam cuſtodiam adhibe, ne licentiam nacta, ſua vtatur libidine. Aſſeruãdæ filiæ.
14 Oculũ impudentẽ aſſerua, neque mireris ſi *ea* in te deliquerit.
15 Tanquam viator ſitiens reperto fonte os aperiet, ac bibet de

4 *Huiuſmodi autem hominis* tam, &c. πλουσίου δὲ καὶ πτωχοῦ καρδία πρὸς κύριον ἀγαθή, ἐν παντὶ καιρῷ πρόσωπον ἔχοντες ἱλαρὸν γαυριάσουσι, Diuitis autem & pauperis cor erga Dominum, bonum: in omni tempore faciem habentes hilarem exultabunt. Hoc additum, videtur cohærere cũ proxima ſententia de iis qui timent Dominum, quibus bona vxor eſt promiſſa, quorum nunc & animũ pium erga Deum oſtendit, & fœlicem vitæ ſtatum non ſolùm in diuitiis, ſed etiam in paupertate. Neque enim fœlicitas pẽdet ex rebus externis, ſed ex Dei fauore & beneuolentia, cuius teſtimonium qui habent in corde ſuo, ii ſemper in omni fortuna animo & vultu ſunt læto & hilari. 5 Tria expaueſcit cor meũ, &c. ἀπὸ τριῶν εὐλαβήθη μου ἡ καρδία, καὶ ἐπὶ τῷ τετάρτῳ, προσώπῳ ἐφοβήθην. A tribus formidauit cor meum, & in quarto, vultu extimui. Plus eſt φοβεῖσθαι quàm εὐλαβεῖσθαι, ſicut apud Latinos timere ac metuere quàm cauere. Itaque in quarto incommodo & malo, verbo grauiore vtitur: in prioribus, leniore. 6 Ciuitatis *ſcilicet* proditionem, &c. διαβολὴν πόλεως, καὶ ἐκκλησίαν ὄχλου, καὶ καταψυσμὸν, ὑπὲρ θάνατον πάντα μοχθηρά. Calumniam ciuitatis, & collectionem [ſiue, congregationem] turbæ, & mendacium aduerſus aliquem conflatum. aut, crimen confictũ falſóque illatum, quæ calumnia appellatur. διαβολὴν πόλεως accipiunt pro proditione ciuitatis quæ vſitatius Græcè προδοσία dicitur. διαβολὴν in hac ſignificatione vſurpari non memini: pro calumnia aut criminatione alicuius actiuè ſæpius accipitur: vt διαβολὴ accuſatoris qua is crimen alicui infert, ſiue ſit falſum, ſiue verum. Ita poſſet intelligi totius ciuitatis criminatio, in quã aliquẽ incurrere, ac publicè malè audire apud ciues, eſt moleſtum & cauendum: vt διαβολὴ accipiatur pro communi ſiniſtróque rumore ac ſermone, quæ δυσφημία dicitur, fama non bona de alicuius exiſtimatione, in qua eſt publicum (vt ait Quintilianus) totius ciuitatis teſtimonium. Videtur enim Sapiens loqui de iis malis quæ vnicuique ſunt cauenda & formidanda. Quo in genere eſt illa turbæ atque inconſultæ multitudinis coitio, quæ συστροφὴ à Luca in Actis Apoſtolorũ ſæpe appellatur: qualis fuit ea, quæ à Demetrio aurifice aduerſus D. Paulũ fuit cõcitata, Act. 19. c. 25, quæ omni bono ac quieto viro formidãda eſt. καταψυσμὸς pro falſo alicuius inimici maleuolique hominis teſtimonio, quæ ψευδομαρτυρία dicitur, aut crimine conflato ac confícto accipitur, quæ propriè calumnia dicitur, ab illáque cõmuni & ſiniſtra ciuitatis fama diſtinguitur. Aliud enim eſt publica aliqua infamia notari, aliud, falſo alicuius crimine opprimi. 8 At dolor animi, &c. ἄλγος καρδίας καὶ πένθος, γυνὴ ἀντίζηλος γυναικὶ, καὶ μάστιξ γλώσσης πᾶσιν ἐπικοινωνοῦσα. Dolor cordis & luctus, mulier zelotypa mulieris, [id eſt mulier æmulans mulierẽ] & flagellum linguæ omnibus cõmunicans. ἀντίζηλος mulier hoc loco dicitur pro ζηλότυπος, quæ in amore æmula eſt, & ſolicita ne riualem habeat: quæ animi affectio in viris quoque eſſe ſolet. Eſt autem in genere huiuſmodi vitioſa æmulatio, animi ægritudo ſuſcepta ex communicatione eius, quo nos ſoli frui volumus, eiuſque rei adamatæ ſociũ & riualem pati non poſſumus, aut ægrè moleſtéque ferimus. Aliquando etiam ex eo, quòd alius fruatur eo bono quo nos caremus, quo nos frui cuperemus: quo vitio laborabat Anna Helcanæ vxor, quum ipſa ſterilis riualem videret florentem liberis, 1. Reg. 1. b. 10. Cicero quarto Tuſc. zelotypiam vertit obtrectationem, quã definit ac dicit ægritudinem eſſe, ex eo quòd alter quoque potiatur eo quod ille ipſe concupiuerit. Hoc malum vitiúmque domeſticum in cõiugio, vbi purus fideliſque amor vigere debet, cum maxima doloris acerbitate coniunctum eſt. Alterum vitium eſt mulieris liberius ac familiarius cum omnibus communicantis, quæ ſua immodeſtia & licentia hominibus materiam ſiniſtri ſermonis dat: huiuſmodi autem libertas colloquẽdi cum omnibus familiarius, ſemper improbata atque impudicitiæ nomine ſuſpecta fuit. Diuus Paulus, Tit. 2. b. 5, vult mulierem οἰκουρὸν. i. domus cuſtodem eſſe, non vagam extra domũ vbique curſitare. Et veteres depingebant Venerem pedibus inſiſtentẽ teſtudini, quæ ab Heſiodo φερέοικος appellatur. Ea pictura ſignificabant mulieris officium ac pudorem domi ſuæ ſe continẽtis, non foris vagãtis ac cum omnibus communicantis. 10 Mala mulier ſimilis, &c. βοοζύγιον σαλευόμενον γυνὴ πονηρά. Boum iugum cõcuſſum mulier mala. Pulchra ſimilitudo, qua mulieris improbæ atque in coniugio immorigeræ mores notãtur, & quaſi imagine demõſtrantur. Eſt enim συζυγία καὶ σύζυγοι coniugium & coniuges dicti, quòd vir & fœmina eodem quaſi iugo iuncti ſunt. Id autem beneuolentia & fide vinctum ac iunctum eſſe debet, vt ſit firmum atque ſtabile: quemadmodum Iuno apud Virgilium AEolo probam certámque cõiugem promittit, Cõiugio tradam ſtabili propriámque dicabo. Itaque mulier rebellis, nec cum marito ſuo conſentiens, eſt tanquam iugum boum laxum, atque agitatũ, quod in hanc aut illam partẽ trahitur. Qui eam tenuerit, &c. ὁ κρατῶν αὐτῆς, ὡς δρασσόμενος σκορπίου. tenẽs eam, vt qui ſcorpionẽ apprehẽdit. κρατεῖν hic accipitur pro habere in cõſuetudine vitæ, eámque ſibi adiungere. Ea autẽ coniũctio quã ſit moleſtia & periculoſa, alia ſimilitudine animalis venenati pernicioſique oſtẽdit. 11 Mulier ebria, &c. ὀργὴ μεγάλη, γυνὴ μέθυσος καὶ ῥεμβάς, καὶ τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς οὐ συγκαλύψει. Ira magna, mulier ebria, [aut, vinolẽta] ac mẽte dimota: & turpitudinẽ ſuã non occultabit. In ebrietate nullus eſt rationis vſus aut moderatio: itaque Iſocrates cõparat hominẽ ebriũ equis currũ trahẽtibus, qui excuſſo auriga paſſim ferũtur: ita libidines animi temulenti, oppreſſa ratione aut deiecta à rectione, dominãtur. In ebria autẽ muliere quis pudor ac verecũdia, id eſt pudicitiæ cuſtodia, & reuerẽtia eſſe poteſt? 12 Impudicitia mulieris, &c. πορνεία γυναικὸς ἐν μετεωρισμοῖς ὀφθαλμῶν, καὶ ἐν τοῖς βλεφάροις αὐτῆς γνωσθήσεται, Scortatio [aut, fornicatio] mulieris in elationibus oculorũ, & in palpebris eius cognoſcetur. Ariſtoteles τὰ ἀκόλουθα appellat ea quæ mores vniuſcuiuſque cõſequuntur, tanquã ſigna animi ac certæ notæ: vt frõtis porrectio & contractio, nota eſt animi & volũtatis: ita oculorũ elatio illuſtre eſt ſignum aut ſuperbiæ, aut impudicitiæ: quemadmodũ Eſaias propheta quarto capite hoc vultus habitu nutũque oculorũ, mores Iudæarum tum ſuperbos tum impudicos grauiter notat. Prudenter autem quidam philoſophus dixit, non multũ referre qua in parte corporis quis ſit impudicus. Sapiens verò noſter mulieris oculos libidinis eius indices, & in ſuperciliis certa ſigna eſſe dicit. 13 Filiæ inuerecundæ, &c. ἐπὶ θυγατρὶ ἀδιατρέπτῳ στερέωσον φυλακὴν, ἵνα μὴ εὑροῦσα ἄνεσιν, ἑαυτῇ χρήσηται. Filiæ impudenti firma cuſtodiam, ne nacta licentiam, ſeipſa vtatur. id eſt, ſuæ obſequatur libidini, effractiſque pudoris clauſtris, ac ruptis omnis diſciplinæ ac verecundiæ vinculis, faciat quicquid libuerit. διατρέπομαι idem eſt quod ἐντρέπομαι, id eſt αἰσχύνομαι vereor pudoréque afficior: hinc fit ἀδιάτρεπτος filia ore duro atque inuerecundo, quam nihil pudet: quam dicit diligenter aſſeruandam & cuſtodiendam eſſe. Pudor enim in puellis pudicitiæ & caſtitatis cuſtos eſt: eo ſublato, quid ſalui in muliere eſſe poteſt? 14 Oculum impudentem aſſerua, &c. ὀπίσω ἀναιδοῦς ὀφθαλμοῦ φύλαξαι, καὶ μὴ θαυμάσῃς ἐὰν εἰς σὲ πλημμελήσῃ. Poſt oculum impudentem caue, [aut, obſerua] ac ne mireris ſi in te peccauerit. Loquitur de eadem filia in diſciplina, pudore, ac poteſtate retinenda, atque arctiſſimis verecundiæ vinculis conſtringenda. 15 Tanquam viator ſitiens, &c. ὡς διψῶν ὁδοιπόρος τὸ στόμα ἀνοίξει, καὶ ἀπὸ παντὸς ὕδατος τοῦ σύνεγγυς πίεται· κατέναντι παντὸς πασσάλου καθήσεται, καὶ ἔναντι βέλους ἀνοίξει φαρέτραν. Aptiſſima ſimilitu-

dine deſcribit proſtitutionem mulieris meretricis omnibus corpus ſuum ſine pudore peruulgantis. In hanc autem vitæ rationem conſuetudinémque deducuntur puellæ ac filiæ quæ diſſolutius & indulgentius quàm pudor puellaris patitur, à parentibus habitæ tractatǽque fuerunt.

proxima quauis aqua: ad omnem palum deſidebit, & obuiam cuiuis telo pharetram aperiet.
"Gratia mulieris virum ſuum delectat, & eiuſdem intelligentia oſſa illius pinguefacit. 16
"Vxor taciturna & beneuola, donum Dei eſt, 17
"Nec vllũ eſt pretiũ quo fœmina bene inſtituta ſit permutãda. 18
"Vxor verecunda & fidelis, gratia eſt duplici cõmendatione cumulata. 19
"Nec tanti vllum eſt pondus, quod æſtimatione animũ *eius* moderatum æquare poſſit. 20
"Vt ſol oriens in ſupremis Domini locis, ita pulchritudo bonæ mulieris in ornatu domus eius. 21
"Lucerna ſplendens in ſancto candelabro, pulchritudo formæ in ætate conſtanti eſt. 22
"Vt columnæ aureæ ſuper baſi argẽtea, ita pedes formoſi in pectore ſtabili. 23
"Fili, vigorem ætatis tuæ conſerua incolumem, nec robur tuum alienis impertias.
"Vbi per omnes campos fœcundam poſſeſſionem quæſiueris, propria ſemina iace *in ea*, fretus generoſitate tua. 24
"Sic demum ſoboles tua ſuperſtes libera ingenuitatis profeſſione confiſa adoleſcet.
"Mulier meretrix porcæ ſimilis exiſtimabitur: nupta autem, propugnaculum quoddã con-

aperiet, & ab omni aqua proxima bibet, & cõtra omnem palum ſedebit, & contra omnem ſagittam aperiet pharetram donec deficiat.
16 Gratia mulieris ſedulæ delectabit virum ſuum, & oſſa illius impinguabit.
17 Diſciplina illius datum Dei eſt, C
18 Mulier ſenſata & tacita, non eſt immutatio eruditæ animæ.
19 Gratia ſuper gratiam mulier ſancta & pudorata.
20 Omnis autem ponderatio non eſt digna continentis animæ.
21 Sicut ſol oriẽs mundo in altiſſimis Dei, ſic mulieris bonæ ſpecies in ornamentum domus eius.
22 Lucerna ſplendens ſuper candelabrum ſanctum, & ſpecies faciei ſuper ætatem ſtabilem.
23 Columnæ aureæ ſuper baſes argenteas, & pedes firmi ſuper plantas ſtabilis mulieris. D
24 Fundamenta æterna ſuper petram ſolidam, & mãdata Dei in corde mulieris ſanctæ.

16 Gratia mulieris virum, &c. χάρις γυναικὸς τέρψει ἄνδρα αὐτῆς, καὶ τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ πιανεῖ ἡ ἐπιστήμη αὐτῆς. Gratia mulieris delectabit virum ſuũ, & oſſa eius impinguabit ſcientia illius. Coniungit hic comitatem ſuauitatémque morum in muliere cum prudentia atque intelligentia: quarum altera iucunda eſt, altera etiam vtilis, & ad gubernandam rem familiarem opportuna. 17 Vxor taciturna & beneuola, &c. δόσις κυρίου γυνὴ σιγηρὰ καὶ εὔνους, καὶ οὐκ ἔστιν ἀντάλλαγμα πεπαιδευμένης ψυχῆς. Donum Domini mulier taciturna & beneuola, [ſiue, cordata] nec eſt permutatio eruditæ animæ. id eſt, res vlla tam pretioſa, qua commutari debeat fœmina inſtituta & bene morata. Anima enim hic pro muliere accipitur: quemadmodũ Seruius Sulpitius in quadã ad Ciceronẽ epiſtola, illius filiam mortuã, animulam appellat. εὔνους autem alii vertunt Cordata, id eſt prudens: quæ prudentia cum ſilentio ac taciturnitate non malè coniungitur: ſed quoniã paulo antè de prudẽtia & ſcientia mulieris loquutus eſt, & εὔνους dicitur qui bene affectus atque animatus eſt, & εὔνοια beneuolentia: malo vſitatã nominis ſignificationẽ retinere, quũ vxoris amor & charitas erga maritũ maximopere requiratur & cõmendetur. Paulus enim eã φίλανδρον amantẽ viri eſſe iubet, Tit.2.a.4. 19 Vxor verecunda, &c. χάρις ἐπὶ χάριτι γυνὴ αἰσχυντηρὰ καὶ πιστή. Gratia ſuper gratiã mulier pudens ac fidelis. Hæc duo ſunt maxima mulieris ornamenta, verecundia & fides: quarũ altera cauet omnẽ in dictis & factis turpitudinẽ, ex eáque hominũ, in primiſque mariti offenſionẽ: altera verò in rebus cõmiſſis creditiſque verſatur: quo vno vinculo neceſſitudo coniugii maximè cõtinetur. Significat autẽ duplicem mulieris gratiã eſſe, quũ ſummus eius pudor cum fidelitate cõiungitur. 20 Nec tanti vllum, &c. καὶ οὐκ ἔστι σταθμὸς πᾶς ἄξιος ἐγκρατοῦς ψυχῆς αὐτῆς. Nec eſt vllũ pondus dignũ continẽte animo eius. i. tẽperato. ἀξία apud Græcos accipitur pro dignatione, pretio, æſtimatione, qua res aliqua penditur ac æſtimatur. Itaque hac loquendi forma ſignificat Sapiens mulierẽ modeſtã & fidam, pretio cætera omnia cõmoda huius vitæ ſuperare. 21 Vt ſol oriens, &c. ἥλιος ἀνατέλλων ἐν ὑψίστοις κυρίου, καὶ κάλλος γυναικὸς ἀγαθῆς ἐν κόσμῳ οἰκίας αὐτῆς. Sol exoriens in altiſſimis Domini, & pulchritudo bonæ mulieris in ornatu domus eius. Cõparatione rei pulcherrimæ maximéque illuſtris cõmendat induſtriã, diligentiam, elegãtiámque mulieris in œconomia & re domeſtica, in qua quidem ſingularũ rerũ εὐταξία ordo ac decor nitet ac relucet. φιλοκαλία, id eſt mundities cultus atque elegantia abſque magnificẽtia ſumptuoſa & immoderata, maximè laudatur in matrefamiliâs, eáque in re familiari maximũ eſt ornamentũ ac lumen clariſſimũ. huic virtuti ſordes opponũtur, in quibus maximum negligentiæ teſtimoniũ eſt: ex hac enim rerum domeſticarũ apta ornatáq; collocatione ac mũditie pulchritudo mulieris elucet.

22 Lucerna ſplẽd. &c. λύχνος ἐκλάμπων ἐπὶ λυχνίας ἁγίας, καὶ κάλλος προσώπου ἐπὶ ἡλικίᾳ στασίμῃ. Duplex eſt corporis forma & pulchritudo: vna in ipſo vultu, quæ maximè in viris dignitatẽ, in fœminis venuſtatẽ habet. Quanquã cæterarũ partium cõpoſitio ad pulchritudinem requiritur: tamen præcipua vis ineſt in vultus oriſque conformatione. Hanc formæ elegantiam & præſtantiã quũ in conſtante ætate relucet, Sapiens rei pulcherrimæ cõparat. Altera pulchritudo eſt in pedibus, cũ quibus mihi videtur cõprehendere omnes partes inferiores à pectore ad pedes vſque, in quibus magnitudo cum pectore ac cæteris mẽbris cõſentiens, eſt pulchra & formoſa: ſed Sapiens ad cõmendandam formã non tam reſpicit ἀναλογίαν proportionẽ membrorũ aptámque cõpoſitionem, quàm morũ ac vitæ conuenientiã & congruentiam, ſine qua pulchritudo corporis nullam laudem habere poteſt. Nam Solomon, Prou.11.c.22, formã in muliere improba & impudente cõparat torqui aureo in porcæ naribus ſuſpenſo. Itaque requirit conſtantiã ætatis ac vitæ morúmque moderationẽ, quaſi quoddam ὑποκείμενον, in quo illa excellens corporis pulchritudo perſpiciatur. Sic Socrates iubebat homines ſæpe ſe in ſpeculo contẽplari: vt ſi eſſent deformes, eam corporis deformitatẽ pulchritudine animi cõpenſarent: ſi formoſi, vt nihil indignũ egregia forma cõmitterent. Si tu mauis intelligere per ἡλικίαν στασίμην ætatem ſtatam & firmã eam quam Ariſtoteles dicit eſſe τῶν ἀκμαζόντων vigentium, in qua ſunt viri, poteris intelligere quod tibi placuerit. nam is philoſophus ſingulas ætates ſuã dicit habere pulchritudinẽ. Fili, vigorem ætatis, &c. τέκνον, ἀκμὴν ἡλικίας σου συντήρησον ὑγιῆ, καὶ μὴ δῷς ἀλλοτρίοις τὴν ἰσχύν σου. Fili, vigorem ætatis tuæ conſerua ſanũ, [id eſt integrũ, ne conſumatur libidine] ac ne des alienis robur tuum. Videtur Sapiens paulo antè cõmendaſſe præſtantem corporis formã, quæ in flore vigoréque ætatis præcipuè relucet, vt, poſtea dehortaretur iuuenes à ſcortatione flagitioſáque libidine, qua omnis corporis & forma deformatur & vis eneruatur. Vbi per omnes campos, &c. ἀναζητήσας παντὸς πεδίου εὔγεων κλῆρον, σπεῖρε τὰ ἴδια σπέρματα πεποιθὼς τῇ εὐγενείᾳ σου. Poſtquam quæſiueris omnis campi [id eſt ex campo & agro] fertilem ſortem, [aut poſſeſſionem] ſemina propria ſemina confiſus generis tui dignitate. ſiue, optimo tuo genere. Allegoria eſt cõtinuatáque ſimilitudo in qua Sapiens homines iuuenes ab impura vagáque ſcortatione ad certum, legitimum, honeſtúmque coniugium reuocat. Solomon Prouerb.5.c.15, alia allegoria in eadem re vtitur, Bibe aquam de ciſterna tua, & fluenta de medio putei tui, &c.

Sic demum ſoboles, &c. οὕτω τὰ γεννήματά σου περιόντα, καὶ παρρησίαν εὐγενείας ἔχοντα μεγαλυνθήσεται. Ita progenies tuæ ſuperſtites, & libertatem boni generis habentes magnæ fiẽt. id eſt ſuccreſcent ac augeſcent. Hac fiducia optimi generis maxima incremẽta ſuſcipient. Oſtendit Sapiens propriis nunc verbis fructum honeſti ac legitimi coniugii: is autem eſt certa & legitima proles, ingenuíque liberi, poſt mortẽ parentum, nullam vituperationem generis ortuſque ſui, ſed cõmendationem potius habentes. Videmus enim quanta infamia nothis ſpuriiſque relinquatur. Huiuſmodi autẽ εὐγένεια ἢ δυσγένεια generis dignitas aut indignitas infamiáque, maximã vim habent ad animos liberorũ aut excitãdos, aut deiiciẽdos. Mulier meretrix, &c. γυνὴ μισθία ἴση σιάλῳ λογισθήσεται, ὕπανδρος δὲ πύργος θανάτου τοῖς χρωμένοις λογισθήσεται. Mulier

mercenaria[aut,meritoria]æqualis porcæ exiſtimabitur: coniugata autem [ſiue, quæ eſt ſub viro] turris mortis vtentibus exiſtimabitur. Diſſimilis conditio exiſtimatióque mulieris meretricis,& coniugis hîc oſtenditur:quarum altera propter vitæ inhoneſtæ profeſſionē ſcrofæ comparatur:altera verò vitæ ſocia viro adiuncta,maximam ei opem afferre iudicatur. Eſt fidelis vxor in conſuetudine huius vitæ quaſi quoddam firmum propugnaculum ad defenſionem ſalutémque viri oppoſitum. Itaque non ſine cauſa à Deo dictum eſt,ſolitudinem homini non eſſe bonam,mulieris autem ſocietatem multas & magnas habere vitæ commoditates atque opportunitates.

tra mortem marito ſuo exiſtimanda eſt.

Mulier impia homini iniquo portio dabitur,pia verò datur ei qui Dominum timet.

'Inhoneſta mulier contemnit ignominiam, filia verò honeſta virum etiam veretur ſuum.

'Mulier impudens cani comparāda eſt,quæ autē prædita eſt pudore, Dominum reueretur.

Mulier virum ſuum honorans, ſapiens ab omnibus iudicabitur: ſpernens autem eum impia,nobilitabitur ſuperbia.

'Clamoſa mulier & linguax, ad fugandos hoſtes idonea perſpicietur: omnis verò hominis animus his moribus conformis inter tumultus bellicos verſabitur.

In duobus cōtriſtatū eſt cor meū, & in tertio iracundia mihi aduenit. 25 'Duo cor meū contriſtāt,& tertium mihi mouet indignationē.

Vir bellator deficiens per inopiam, & vir ſenſatus contemptus. 26 'Vir bellicoſus egeſtate laborans,& homines prudentes, quum abiecti in ſummo verſantur contemptu.

Et qui trāſgreditur à iuſtitia ad peccatū, Deus parauit eum ad romphæā. 27 Tum qui à iuſtitia ad peccatum ſe refert, Dominus eum gladio deſtinabit.

Duæ ſpecies difficiles & periculoſæ mihi apparuerūt:difficilè exuitur negotiās à deceptione,& non iuſtificabitur caupo à peccatis labiorū. 28 'Mercator vix euitabit delictum,& caupo culpa non vacauerit.

Cap.XXVII. Cap.XXVII.

1.Tim.6.b.9, prouer.23.a.4

PRopter inopiam multi deliquerunt:& qui quærit locupletari,auertit oculum ſuum. 1 MVlti peccauerunt propter inopiam, & qui quærit abūdare, oculum ſuum auertit.

Sicut in medio compaginis lapidū palus figitur: ſic & inter mediū venditionis & emptionis anguſtiabitur peccatis. 2 'Vt fixus inter compages lapidum paxillus: ita peccatum inter venditionem vrgetur & emptionem.

Conteretur cū delinquente delictū. 3

Si nō in timore Dñi tenueris te inſtanter, citò ſubuertetur domus tua. 'Niſi quis ſe in timore Domini ſtudioſè continuerit, citò euer-
4 tetur domus eius.

Inhoneſta mulier cōtemnit,&c. γυνὴ ἀσχήμων ἀτιμίαν καταπείσει, θυγάτηρ δὲ εὐσχήμων καὶ τὸν ἄνδρα ἐντραπήσεται. Mulier turpis ignominiam obteret,[id eſt negliget]filia verò honeſta etiam virum ſuum reuerebitur. Alia diſſimilitudo morum mulieris improbæ ac diſſolutæ omnem hominum exiſtimationem ſermonémque negligentis, & probæ ac modeſtæ virum vt caput ſuum reuerentis,à Sapiente proponitur. Ex hac autem obſeruantia ac verecundia quam modeſta mulier erga virum domi præſtat, intelligi poteſt quantā foris reuerentiam aduerſus cæteros adhibeat. Nam conſuetudo familiaritáſque vitæ coniugalis, ac ſuauitas amoris quæ reuerentiam poſſet minuere, non impedit quominus vxor virum ſuum vt ſuperiorem colat & obſeruet. Mulier impudens cani comparanda,&c. γυνὴ ἀδιάτρεπτος ὡς κύων λογισθήσεται. Mulier inuerecunda,vt canis exiſtimabitur. Nullum eſt animal præter hominem pudoris ac verecundiæ particeps, ſed ex omnibus canis eſt impudentiſſimus. Itaque apud Homerum Achilles Agamemnoni obiicit caninam impudentiam. Clamoſa mulier & linguax,&c. γυνὴ μεγαλόφωνος καὶ γλωσσώδης, εἰς πολεμίων τροπὴν θεωρηθήσεται· ἀνθρώπου δὲ παντὸς ψυχὴ ὁμοιότροπος τούτοις, πολέμου ἀκαταστασίαις τὴν ψυχὴν διαπτήσεται. Mulier vociferās & linguax,ad hoſtium fugationem conſpicietur:omnis autem hominis animus ſimilis huiuſmodi moribus,belli ſeditionibus animam ſuam[id eſt vitam] tranſiget. aut, traducet. Significat his verbis Sapiens coniugium turbulentum & inquietum,diſſidiis,clamoribus,iurgiis inteſtinis plenum,in quo mulier turbulenta & clamoſa virum eodem ingenio ac moribus præditum nacta eſt. Hac autem hoſtium in fugam conuerſione ſignificat mulieris audacis animum atque ingenium,quæ contentione ac vociferatione in diſſidio & iurgio quaſi victrix verſatur. 25 Duo cor meum contriſtant,&c. ἐπὶ δυσὶ λελύπηταί μου ἡ καρδία, καὶ ἐπὶ τῷ τρίτῳ θυμός μοι ἐπῆλθεν. In duobus moleſtia affectum eſt cor meum,& in tertio indignatio mihi aduenit. Duo priora dolorem afferunt,tertium verò etiam indignationem. 26 Vir bellicoſus egeſtate,&c. ἀνὴρ πολεμιστὴς ὑστερῶν δι᾽ ἔνδειαν, καὶ ἄνδρες συνετοὶ ἐὰν σκυβαλισθῶσιν, ἐπανάγων ἀπὸ δικαιοσύνης εἰς ἁμαρτίαν. Vir bellicoſus deficiens per inopiam,viri prudentes ſi vt quiſquiliæ reiiciantur, [aut,cōtemnantur]reuertens à iuſtitia ad peccatum. Duo ſunt genera hominum virtute laudéque excellentium:vnum πολεμικῶν, quorum egregius animus in bellis gerendis cernitur: alterum εὐβούλων prudentium,quorum ſententia,conſilium,authoritas tempore pacis in rep. adminiſtranda plurimum valere debet. Hæc duo quum aut egeſtate deſtituuntur,aut hominum opinione improbantur ac contemnuntur: ſummo dolore animos bonorū afficiunt. Neque enim virtus excellens imperatoris hominiſque militaris,rebus ad bellum neceſſariis deſtitui debet:neque authoritas viri prudentis conſilióque præſtantis contemni ac reiici. Tertium eſt genus hominum in quo nulla eſt commendatio,nec deploratio ex iniqua conditione,ſed ſumma vituperatio atque indignatio ex eorum improbitate ſuſcepta: illud autem eſt eorum, qui quum relicta impietate & iniuſtitia ſe ad cultum Dei ſtudiúmque iuſtitiæ contuliſſent, abiecto timore Dei & iuſtitia,ad priſtina ſua peccata relabuntur. Eſt autem hic à bono ad malum reditus planè indignus: itaque ei hominum generi grauiſſimam proponit comminationem, vt Deus huiuſmodi apoſtatas gladio ſit perditurus. 28 Mercator vix euitabit,&c. μόλις ἐξαιρεῖται ἔμπορος ἀπὸ πλημμελείας, καὶ οὐ δικαιωθήσεται κάπηλος ἀπὸ ἁμαρτίας. Vix eximitur mercator à delicto,& caupo non iuſtificabitur à peccato. Sapiens hîc tradit aliquas ſententias de auaritia & cupiditate immoderata rei quærendæ atque amplificandæ,quæ aliorum cum iniuria plerunque cōiuncta eſt. Hoc autem vitio ſtudióque pecuniæ negotiatores in primis laborare ſolent, quæ cauſa & ratio eſt vt iſte verſus cum cæteris qui ſequuntur in proximo capite,coniungēdus videatur.

IN CAPVT XXVII.

1 Multi peccauerunt propter inopiam,&c. χάριν ἐνδείας πολλοὶ ἥμαρτον, καὶ ὁ ζητῶν πληθῦναι, ἀποστρέψει ὀφθαλμόν. Quædam exemplaria in primo membro habent χάριν ἀδιαφόρου indifferentis,cuius non eſſet habenda tanta ratio & contentio ſuſcipienda,vt iuſtitia violaretur:quo in genere ſunt diuitiæ, quarum ſtudio homines ita inflammantur, vt nullam moderationem æquitatémque retineant. Ita Stoici philoſophi ἀδιάφορα vocabant,quæ in bonis non ſunt numeranda,nec ad beatam aut miſeram vitam pertinent. Hac nominis ſignificatione Sapiens diuitias vulgares ac deſpicabiles notat:aut certè non tanti faciendas,vt earum cauſa omne ius violetur. Oculum ſuum auertit,&c. ἀποστρέψει ὀφθαλμὸν αὐτοῦ. auertet oculum ſuum. Alii, Peruertet,quod idem ſignificat, hominem animi mentíſque aſpectum à iuſtitia deflectere,cum ad illud ſtudiū pecuniæ reique immoderatius quærendæ ac augendæ,totus conuertitur. Itaque Dauid, Pſal.119,verſu 36, hoc malum metuens,Deum orat:Inclina cor meum ad teſtimonia tua,& non ad auaritiam. 2 Vt fixus inter compages,&c. ἀναμέσον ἁρμῶν λίθων παγήσεται πάσσαλος, καὶ ἀναμέσον πράσεως καὶ ἀγορασμοῦ συντριβήσεται ἁμαρτία. In medio compaginū lapidearum figetur palus, & in medio vēditionis ac emptionis cōprimetur peccatū. Non damnat hîc Sapiens legitimam rationem contrahendi,emendi,ac vendendi:ſed faciles occaſiones fallēdi fraudādíq; hoc in genere vitæ eſſe oſtēdit. Homines enim ſua natura ſunt ad rem ſuā attentiores: quorū cupiditas niſi timore Dei reprimatur,emptionibus ac venditionibus peccatū quaſi clauū inſerit. 4 Niſi quis,&c. ἐὰν μὴ ἐν φόβῳ κυρίου κρατήσῃ κατὰ σπουδήν. Si non in timore Domini tenuerit cū ſtudio.aut,diligētia. Hanc ſententiā ſuperioribus ſubiunxit,vt oſtēdat,ſublato Dei timore illas diuitias quæ cupidius quæruntur cumulantúrque,infœlicem exitum habere:in periculoſa autem vitæ ratione,qualis eſt mercatorum, maximam cautionem & timorem Dei adhibendum.

ʼQuemadmodum ſordes in excuſſo cribro remanent,ita ſpurcitiæ hominis in cogitatione ipſius.

ʼFornax probat vaſa figuli, homo verò in cogitatione ſua probatur.

ʼCultum arboris indicat fructus eius:ita animum hominis meditatus ſermo declarat.

ʼNe laudes quenquam, antequam eius orationem intellexeris: nam hæc demum hominum probatio eſt.

ʼSi ſequaris iuſtitiam,aſſequêris eam:& tanquam togam honorificam indues.

ʼVolucres ad ſimiles ſui ſe recipiunt,ita veritas cultores ſuos reuiſit.

Vt leo feræ inſidiatur,ita peccatum mala facientibus.

ʼOratio hominis pii,perpetua eſt ſapientia:ſtultus autem inſtar lunæ variat.

ʼInſipientibus interuenturus,tempus obſerua:cœtum verò hominum prudentium frequenter adeas.

ʼSermo ſtultorum offenſionem habet, & riſus eorũ,ſceleratam voluptatem.

ʼOratio hominis crebrò iurantis horrorem incutit,& aures obtundit talium contentio.

ʼConcertatio ſuperborum ſanguinis effuſio eſt,& conuitia eorũ auditu grauia.

5 Sicut in percuſſura cribri remanebit ſtercus: ſic aporia hominis in cogitatu illius.

6 ‖Vaſa figuli probat fornax: & homines iuſtos tentatio tribulationis. Prouer.17.a.3

7 Sicut ruſticatio de ligno oſtendit fructum illius: ſic verbum ex cogitatu cordis hominis.

8 Ante ſermonem non laudes virũ: hæc enim tentatio eſt hominum.

9 Si ſequaris iuſtitiam,apprehendes illam:& indues quaſi poderem honoris,&inhabitabis cum ea:& proteget te in ſempiternum, & in die agnitionis inuenies firmamentum.

10 Volatilia ad ſibi ſimilia conueniũt: & veritas ad eos qui operantur illã, reuertetur. B

11 Leo venationi inſidiatur ſẽper: ſic peccata operantibus iniquitates.

12 Homo ſanctus in ſapientia manet ſicut ſol: nam ſtultus ſicut luna mutatur.

13 In medio inſenſatorum ſerua verbum tempori: in medio autem cogitantium aſſiduus eſto.

14 Narratio peccantium odioſa,& riſus illorum in delictis peccati.

15 ‖Loquela multum iurans,horripilationem capiti ſtatuet: & irreuerentia ipſius,obturatio aurium. Supra 23.

16 Effuſio ſãguinis in rixa ſuperborũ, &maledictio illorum,auditus grauis.

ʼLegitur & σκῦλα ſpolia.

5 Quemadmodum ſordes,&c. ἐν σείσματι κοσκίνου διαμένει κόπρια, οὕτως σκύβαλα ἀνθρώπου ἐν λογισμῷ αὐτοῦ. In concuſſione cribri remanent ſtercora,ſic ſordes hominis in cogitatione eius. Pulchra & apta ſimilitudo, qua natura animi cordiſque humani demonſtratur. Eſt enim ſumma eius impuritas,ſed ea inquinamenta non animaduertuntur,niſi quũ cogitando cõmouentur. Eſt enim cogitatio animi quaſi quædam cribi agitatio atque excuſſio,in qua ſordes relinquuntur. 6 Fornax probat vaſa,&. σκεύη κεραμέως δοκιμάζει κάμινος, καὶ πειρασμὸς ἀνθρώπου ἐν διαλογισμῷ αὐτοῦ. Vaſa figuli probat fornax,tentatio verò hominis in cogitatione illius. Alia ſimilitudo qua cogitationẽ hominis ait quaſi quandã fornacem eſſe,qua,vt vaſa igni probãtur,ſic homo in omni fortuna tũ aduerſa tum ſecũda,ex ipſius cogitatione cognoſcitur. Quis enim & qualis ſit,& quemadmodũ in omni tẽpore affectus ſit homo,ex animi ſui cõſcientia poteſt intelligere,ſeipſumq́; probare: denique omnes actiones tum honeſtæ ac laudabiles,tum inhoneſtæ & vituperabiles,ex ipſa προαιρέσεως,id eſt cõſilio atque animi propoſito,cognoſcũtur ac probantur. 7 Cultũ arboris,&c. γεώργιον ξύλου ἐκφαίνει ὁ καρπὸς αὐτοῦ, οὕτω λόγος ἐνθυμήματος ἐν καρδίᾳ ἀνθρώπου. Culturã arboris oſtendit fructus eius,ſic oratio cogitationis[id eſt cogitata & meditata]in corde hominis. Eſt enim oratio index interpréſque animi aut exculti doctrina & ſapiẽtia,aut deſtituti atque inculti. Itaque non magis fructus diligentẽ arboris cultũ oſtendit,quàm ſermo prudens & cogitatus ingeniũ eruditum inſtitutúmque demõſtrat:nec vlla alia re παιδευόμενος ἀπὸ τοῦ ἀπαιδεύτου magis differt,quàm hac orationis prudẽtia,quæ ſine accurata diſciplina,quaſi quadam animi cultura,eſſe nõ poteſt. 8 Ne laudes quenquã antequã,&c. πρὸ λογισμοῦ μὴ ἐπαινέσῃς ἄνδρα, οὗτος γὰρ πειρασμὸς ἀνθρώπων. Ante ſermonem ne laudaueris virum, hæc enim tentatio [ſiue,probatio] hominum. λογισμὸς in his locis accipitur ἀντὶ λόγου pro oratione,ex qua dicit faciendum eſſe iudicium. quemadmodum etiam Chriſtus ait, Matt.12.c.37, Ex verbis tuis condẽnaberis & ex verbis tuis iuſtificaberis. Eſt enim in ſermone inſignis nota,qua doctus ab indocto,prudens à ſtulto diſcernitur. Itaque Sapiens non prius quenquam laudari vult,quàm eius dicta conſiderata fuerint & cognita. 9 Si ſequaris iuſtitiam,&c. ἐὰν διώκῃς τὸ δίκαιον, καταλήψῃ αὐτὸ, καὶ ἐνδύσῃ αὐτὸ ὡς ποδήρη δόξης. Si ſequaris iuſtitiam, apprehendes ipſam:& indues eam vt talarem tunicam gloriæ. Commendat hæc ſententia ſtudium amorémque iuſtitiæ,eiuſque fructum pulcherrimum,honeſtæ vitæ ornamentum oſtendit. Nemo autem vllam vnquam aſſequetur iuſtitiæ laudem, niſi fuerit φιλοδίκαιος, iuſtitiæ amans atque ſtudioſus, eique planè deditus. denique in omni genere nemo poteſt excellere in re vlla, cuius amore ſtudióque non teneatur. Itaque Socrates apud Platonem, eum dicit multum iam in virtute profeciſſe,à quo ſtudium virtutis ſuſceptum eſt. 10 Volucres ad ſimiles ſui ſe recipiunt,&c. πετεινὰ πρὸς τὰ ὅμοια αὐτοῖς καταλύσει, καὶ ἀλήθεια πρὸς τοὺς ἐργαζομένους ἐπανήξει. Volatilia ad ſimilia ſibi diuertent,& veritas ad operantes [aut, colentes eam] reuertetur. Quod antè dixit de ſtudio iuſtitiæ, idem nunc dicit de veritate, quæ eos tantùm agnoſcit ſuos diſcipulos,quibuſcum familiariter communicat:qui(vt ait Ariſtoteles)ſunt φιλαλήθεις veraces, veritatiſque amantes. Itaque pulchra ſimilitudine oſtendit id quod celebri prouerbio dictum,à Platone vſurpatur in libro de Legibus,Simile ſimili amicum eſſe. 12 Oratio hominis,&c. διήγησις εὐσεβοῦς διαπαντὸς σοφία, ὁ δὲ ἄφρων ὡς σελήνη ἀλλοιοῦται. Narratio[ſiue,ſermo]pii ſemper ſapientia,at ſtultus quaſi luna immutatur. Hæc diſſimilitudo orationis in pio homine atque ſtulto exiſtit à diſſimili affectione animi. Nam vt eſt in Pſalmo 37.f.30.31, Os iuſti loquitur ſapientiam,& lingua eius loquetur iudiciũ. Lex Dei eius in corde eius. Stultus verò vt animum habet variis ac prauis affectibus,quaſi quibuſdam fluctibus,agitatum,ita orationem quoque inconſtantem. In ſapiente & pio vna & eadem eſt ſermonis forma & figura pietatẽ iuſtitiámque redolẽs:nam (vt ait apud Platonem Socrates)quemadmodum quiſque affectus eſt,ita etiam loquitur & viuit.

ʼLegitur & λογισμός.

ʼLegitur & ἐν σοφίᾳ.

13 Inſipientibus interuenturus,&c. εἰς μέσον ἀσυνέτων συντήρησον καιρὸν, εἰς μέσον δὲ διανοουμένων ἐνδελέχιζε. In medio imprudentium obſerua tempus,in medio verò intelligentium aſſiduus eſto. ἐντεύξεις congreſſiones ac collocutiones cum hominibus magnopere ſunt obſeruandæ:non enim eodem modo cum omnibus faciendæ ſunt. Summa cautio & prudentia eſt adhibenda, quum in improborũ conuentum ac colloquium incidimus, quibus vt canibus & porcis Chriſtus, Matth.7.a.6, non vult nos, quæ ſunt ſancta & pretioſa, impertire. Bonorum & ſapientum conſuetudo ſermoniſque communicatio nobis hoc loco commendatur:improborum verò ſemper vitanda eſt,aut cum maxima cautione ſuſcipienda. 14 Sermo ſtultorum,&c. διήγησις μωρῶν προσόχθισμα, καὶ γέλως αὐτῶν ἐν σπατάλῃ ἁμαρτίας. Narratio ſtultorum oneroſitas, & riſus eorum in deliciis peccati. Improborum oratio atque vitæ conſuetudo nullam gratiam ad alios inſtituendos, ædificandos,conſolandos habere poteſt. Tota eorum vitæ ſermoniſque ratio eſt periculoſa,grauis,pernicioſa ad offendendos corrumpendóſque hominum animos accommodata. 15 Oratio hominis crebrò iurantis,&c. λαλιὰ πολυόρκου ὀρθώσει τρίχας, καὶ ἡ μάχη αὐτῶν ἐμφραγμὸς ὠτίων. Loquela multum iurantis eriget capillos, & rixa[aut, pugna] eorum,obturatio aurium. Sunt qui non contenti ſermonis ſimplicitate ac virtute,omni contentione vehementique aſſeueratione, iureiurando ſingulis propè verbis interpoſito vti ſolent: quorũ oratio eſt huiuſmodi vt piorũ Deúmque timentium cogitatio auréſque ab ea maximopere abhorreant. 16 Concertatio ſuperborũ ſanguinis,&c. ἔκχυσις αἵματος μάχη ὑπερηφάνων, καὶ ἡ διαλοιδόρησις αὐτῶν ἀκοὴ μοχθηρά. Effuſio ſanguinis pugna[aut,rixa]ſuperborum,& conuitiatio illorum,auditio praua. Hac ſententia natura & conſuetudo ſuperborum notatur,quorum duo ſunt ſigna conſequentia:ſanguinis effuſio ac cædes,& maledictio ac contumelioſa verborum contentio. ſunt enim tum manu tum lingua violenti.

Suprà 19.b.10 & 22.c.28

¶Qui denudat arcana amici, fidem perdit: & nõ inueniet amicum ad animum ſuum. 17

Dilige proximum, & cõiungere fide cum illo. 18

C Quòd ſi denudaueris abſcõſa illi⁹, non perſequaris poſt eum. 19

Sicut enĩ homo q̃ perdit amicũ ſuũ, ſic & qui perdit amicitiã proximi ſui. 20

Et ſicut qui dimittit auem de manu ſua: ſic dereliquiſti proximum tuum, & non eum capies. 21

Non illum ſequaris, quoniam longè abeſt: effugit enim quaſi caprea de laqueo, quoniã vulnerata eſt aĩa eius. 22

Vltrà eum non poteris colligare, & maledicti eſt concordatio: 23

Prouer. 20.b.19

Denudare autem amici myſteria, deſperatio eſt animæ infœlicis. 24

¶Annuens oculo fabricat iniqua, & nemo eum abiiciet. 25

In conſpectu oculorum tuorũ condulcabit os ſuum, & ſuper ſermones

D tuos admirabitur: nouiſſimè autem peruertet os ſuum, & in verbis tuis dabit ſcandalum. 26

Multa odiui, & non coæquaui ei, & Dominus odiet illum. 27

Qui in altũ mittit lapidem, ſuper caput eius cadet: & plaga doloſa diuidet vulnera. 28

Prouer. 26.d.27 eccles 10.b.8

¶Et qui foueam fodit, incidet in eã: & qui ſtatuit lapidẽ proximo, offendet in eo: & qui laqueum illi ponit, peribit in illo. 29

Facienti nequiſſimum conſilium, ſuper ipſum deuoluetur: & non agnoſcet vnde adueniat illi. 30

Illuſio & improperium ſuperborũ, & vindicta ſicut leo inſidiabitur illi. 31

Laqueo peribunt qui oblectantur caſu iuſtorum: dolor autem cõſumet illos antequam moriantur. 32

Ira & furor vtraque execrabilia, & vir peccator continens erit illorum. 33

Deut. 32.e.35 Rom. 12.d.19

Cap. XXVIII.

QVi vindicari vult, à Domino inueniet vindictam: & peccata illius ſeruans ſeruabit. 1

17 'Enuntiator arcanorum fidẽ amiſit, nec pro voto animi ſui amicum inueniet.

18 Fac ames amicum, ac te ei fidum præbeas.

19 Quòd ſi efferas eius arcana, ne aſſecteris eum poſtea:

20 Vt enĩ quiſpiã inimicũ perdit ſuũ, ita amicum tuũ perdideris:

21 Et quaſi qui auem manu emiſeris, ita amittes amicum, quẽ nullo venatu recuperes.

22 Ne ſecteris eum, quoniam procul abſceſſit: & quaſi caprea effugit laqueum.

23 Nam vulnus quidem obligari poteſt, & à cõuitiis aliquis reconciliationi locus eſt: 24 'proditor verò arcani omnem fidem amiſit.

25 'Mala molitur nictãs oculo: qui nouerit ipſum, miſſum faciet.

26 In conſpectu tuo loquetur ſuauia, dictáque tua mirabitur: poſtea verò peruertet os ſuum, dictáque tua in offenſionẽ adducet.

'Odio permulta ſum proſequutus, ſed nihil æquè atque talem: 27 eum etiam Dominus oderit.

28 'Qui lapidem proiicit in altum, in caput ſuum proiicit: & ictus doloſus magnum vulnus infligit.

29 Qui foueam effodit, in eandem incidet: & qui laqueũ ponit, eodem capietur.

30 'Qui mala molitur, malis ĩuoluetur: nec ſciet vnde ſibi ingruat.

31 'Ludibriũ & opprobrium comitatur ſuperbos, & vltio eis quaſi leo inſidiabitur.

32 'Qui lætantur caſu piorum, capientur laqueo: & ante mortem dolore conficientur.

33 Et furor & ira ſunt execrabilia, & vir ſceleratus his erit obnoxi⁹.

Cap. X X V I I I.

1 C'Vpidum vltionis vltio manet à Domino, & peccata eius ſedulò conſeruabit.

17 Enuntiator arcanorũ, &c. ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια ἀπώλεσε πίστιν, καὶ οὐ μὴ εὕρῃ φίλον πρὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Reuelans arcana perdidit fidẽ, & nõ inueniet amicum ad animam ſuam. id eſt ex ſententia animi ſui. aut, ſicut deſiderat. Fundamentum amicitiæ eſt fides, quæ in rebus commiſſis creditiſque verſatur: itaque perfidioſi homines ac proditores arcanorum non facilè amicum reperient. Sed de fidelitate in amicitiis conſeruanda multæ antè ſententiæ ſunt traditæ: itaque in his quæ ſequuntur, non immorabor: pluribus enim verbis Sapiens oſtendit quẽadmodum perfidia amicorum amicitiæ aboleantur. 24 Proditor verò arcani, &c. ὁ δὲ ἀποκαλύψας μυστήρια ἀπώλεσε πίστιν. Quidam codices habent ἀπήλπισεν ſpe excidit. nõ eſt ei ſperandum vt amicum vnquam inueniat. Qui enim amicũ prodit, cõmunis omnium inimicus exiſtimatur: itaque in cæteris iniuriis atque offenſionibus reditus in gratiam ſperatur: in hoc ſcelere commiſſo omnis ſpes reconciliationis tollitur. 25 Mala molitur, &c. διανεύων ὀφθαλμῷ, τεκταίνει πονηρά· καὶ ὁ εἰδὼς αὐτὸν, ἀποστήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Qui annuit oculo, fabricat mala: & qui cognouerit illum, recedet ab eo. Hoc loco notat Sapiens aliud improbum hominum genus in conſuetudine vitæ maximopere pernicioſum. Hoc autem eſt ſimulatorũ ac diſſimulatorũ, qui aliud ore vultúque oſtendunt, aliud habent incluſum in pectore: amicos laudant obſeruántque præſentes, abſentes verò omnibus iniquis lædunt ſermonibus, in ſummámque inuidiã adducunt: quorũ oratio diuerſis tẽporibus eſt tum mellita, tum acerba. 27 Odio permulta, &c. πολλὰ ἐμίσησα, καὶ οὐχ ὡμοίωσα αὐτῷ. Multa odi, & nõ aſſimilaui ei. id eſt, nihil tam acerbè odi quàm huiuſmodi hominẽ ſe amicum coràm ſimulantem, & poſtea ſe inimicum exhibentem. Aperta profeſſio inimicitiarum minus eſt periculoſa, quàm hæc tecta ſub ſpecie amici maleuolentiæ odiique diſſimulatio. 28 Qui lapidem proiicit, &c. ὁ βάλλων λίθον εἰς ὕψος, ἐπὶ κεφαλὴν αὐτοῦ βάλλει, καὶ πληγὴ δολία διαιρεῖ τραύματα. Qui mittit lapidem in altum, ſuper caput ſuum mittit, & plaga doloſa [ſiue, fallax] diuidit [aut, diducit] vulnus. Plagam fallacem appellat, cuius vis initio nõ animaduertitur: nõ quæ nunc ictu infligatur, ſed quæ iam facta vulnus ipſum occulta quadam vi aperit ac maius facit. Hac autem ſimilitudine atque aliis quibus hoc loco vtitur, oſtendit Sapiens eos qui mala aliis moliuntur, eóſque iniuriis afficiunt, ſibi magis nocere quàm iis quibus iniuriam inferunt: omnia enim & praua conſilia, & maleficia grauius recidere in caput eorũ qui alios lædere perderéque aggrediuntur. ipſi hoc non animaduertunt, ſed grauior eſt eorum plaga, quo minus animaduertitur ac ſentitur. Eſt autem hoc mirabile Dei iudicium quo iuſtitia eius maximẽ inoteſcit, quum homo impius in opere manuum ſuarum illaqueatus eſt, Pſal. 9.d.17. 30 Qui mala molitur, &c. ὁ ποιῶν πονηρά, εἰς αὐτὸν κυλισθήσεται· καὶ οὐ μὴ ἐπιγνῷ πόθεν ἥκει αὐτῷ. Qui facit mala, in ipſum inuoluentur: nec ſciet vnde veniunt ei. Exemplar Toletanum in ſecundo membro legit, ἐπ' αὐτὸν αὐλισθήσεται) ſuper ipſum morabuntur. aut, requieſcent. Vtraque lectio idem ſignificat, maleficia recidere in eos ipſos, in illiſque requieſcere qui eorum authores ſunt: quemadmodum etiam à quodam poeta dictum eſt, Malum conſilium conſultori peſſima res eſt. 31 Ludibrium & opprobrium comitatur ſuperbos, &c. ἐμπαιγμὸς καὶ ὀνειδισμὸς ὑπερηφάνων, καὶ ἡ ἐκδίκησις ὡς λέων ἐνεδρεύσει αὐτούς. Illuſio opprobriúmque ſuperborum, & vindicta quaſi leo inſidiabitur eis. Superbi in Scriptura nominantur qui ſuis freti viribus atque opibus, & aduerſus Deum ſe inſolenter efferunt, & cæteros homines contemnunt, iniuriiſque afficiunt ac opprimunt. eis certiſſima vindicta, pœnáque ignominiæ plena à Sapiente proponitur ac denuntiatur. 32 Qui lætantur, &c. παγίδι ἁλώσονται οἱ εὐφραινόμενοι ἐν πτώσει εὐσεβῶν, καὶ ὀδύνη καταναλώσει αὐτοὺς πρὸ τοῦ θανάτου αὐτῶν. Laqueo capientur, qui gaudẽt in caſu piorum, & dolor conſumet eos ante mortem ipſorum. Sic Pſal. 34.c.22, Interimet impium malitia, & odio habentes iuſtum, deuaſtabuntur.

IN CAPVT XXVIII.

1 Cupidum vltionis vltio, &c. ὁ ἐκδικῶν παρὰ κυρίου εὑρήσει ἐκδίκησιν, καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ διατηρῶν διατηρήσει. Vlciſcens, à Domino inueniet vltionem, & peccata illius obſeruans obſeruabit. Hæc ſententia & aliæ quæ ſequuntur, ſunt de manſuetudine & clementia in offenſionibus aliis præſtanda, cuiuſmodi ſunt multæ in Euangelio, Remittite, & remittetur vobis, Luc. 6.e.37: Qua menſura aliis metiemini, eadem vobis remetietur, Matt. 7.a.2: & Iudicium ſine miſericordia ei qui nõ fecerit miſericordiam, Iacob. 2.c.13. Itaque hoc in genere nobis proponitur exemplum Dei erga nos ſumma lenitate miſericordiáque vtentis. Eſt Deus συγγνωμονικὸς natura propenſus ad ignoſcendum.

Remitte iniuriam proximo tuo,& tunc tibi quoque oranti pec cata diſſoluentur.

Anne homo iram retineat aduerſus hominem,& à Domino ſa lutem poſtulet?

Aut erga hominem ſui ſimilem nullam capiat miſericordiam, & pro peccatis ſuis deprecetur?

Ipſe quum ſit caro,iram fouet,& quis peccata eius expiabit?

Memento extremorum, atque inimicitias depone: perniciem mortémque proximo per irã ne mineris, ſed perſiſte in mãdatis.

Memento mandatorum,nec iraſcaris proximo.

Pactum Altiſſimi tibi propone,& ignorantiam deſpice.

Abſtine à rixis,peccatáque minues.

Nam iracundus homo pugnam accendet: vir ſceleratus cõturbat amicos, atque inter eos qui pacem habẽt, calumniam iniicit.

Pro materia ſubiecta ignis exardeſcit, ita pro vehementia pugnæ ardor excitatur: & pro viribus hominis furor eius inualeſcit, próque opibus eius ira augeſcit.

Rixa feſtinata ignem accendit, pugnáque properè ſuſcepta effundit ſanguinem.

Scintilla,ſi afflaueris,accendetur:ſin expueris in eam,extinguetur:attamen vtrunque tuo ex ore proficiſcitur.

Delatorem execreris & bilinguem:multos enim pacem habentes perdiderunt.

Lingua duplex multos commouit,cóſque ex alia in aliam gentem tranſtulit.

2 Relinque proximo tuo nocẽti te, & tunc deprecanti tibi peccata ſoluentur.

3 Homo homini reſeruat iram,& à Deo quærit medelam? Matth.18.

4 In hominem ſimilem ſibi non habet miſericordiam,&de peccatis ſuis deprecatur?

5 Ipſe dum caro ſit,reſeruat iram,& propitiationẽ petit à Deo? quis exorabit pro delictis illius?

6 Memento nouiſſimorum,& deſine inimicari.

7 Tabitudo enim & mors imminent in mandatis eius.

8 Memorare timorem Dei,& non iraſcaris proximo.

9 Memorare teſtamentum Altiſſimi, & deſpice ignorantiam proximi. Supra 8.

10 Abſtine te à lite,& minues peccata.

11 Homo enim iracundus incendit litẽ,& vir peccator turbabit amicos: & in medio pacem habẽtium immittet inimicitiam. Prouer.15.

12 Secundum enim ligna ſyluæ, ſic ignis exardeſcit: & ſecũdum virtutem hominis,ſic iracundia illius erit:& ſecundum ſubſtantiam ſuam,exaltabit iram ſuam.

13 Certamen feſtinatũ incendit ignẽ, & lis feſtinans effundit ſanguinem:& lingua teſtificans adducit mortem.

14 Si ſufflaueris,quaſi ignis exardebit: & ſi expueris ſuper illam, extinguetur:vtraque ex ore proficiſcuntur.

15 Suſurro & bilinguis maledictus: multos enim turbauit pacẽ habẽtes. Supra 5.

16 Lingua tertia multos commouit, diſperſit illos de gente in gentem.

17 Ciuitates muratas diuitum deſtruxit,& domos magnatorum effodit.

2 Diſſoluentur,&c. λυθήσονται ſoluentur. id eſt remittentur & condonabuntur. Sunt enim peccata quædam quaſi debita quibus Deo obligamur:quæ quum nobis gratuito remittuntur,iniuria quaſi quædam pecunia diſſoluitur.Itaque duobus verbis vtitur quæ idem ſignificant,ἀφίεσθαι καὶ λύεσθαι remitti ac diſſolui. 3 Anne homo iram,&c. ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ συντηρεῖ ὀργὴν, καὶ παρὰ κυρίου ζητεῖ ἴασιν; Homo homini conſeruat iram, & à Domino quærit ſanationem? Hoc loco Sapiens oſtendit indignitatem atque iniquitatem hominis poſtulantis à Deo ſibi ignoſci,quum implacabili in alios animo offenſionem ſuſceptã retineat.Eſt autem ira,cum offenſione cupiditas vlciſcendæ iniuriæ. 4 Aut erga homin.ſui,&c. καὶ ἐπ' ἄνθρωπον ὅμοιον αὐτῷ οὐκ ἔχει ἔλεον. Et in hominem ſimilem ſibi non habet miſericordiam.Hanc iniquitatem oſtendit ſimilitudo à Chriſto in Euangelio propoſita duorum ſeruorum ,quorum alter à domino benigniſſimè tractatus,& miſericordiam conſequutus,conſeruum inhumaniſſimè vexauit,Matth.18.d.30. 5 Ipſe quum ſit,&c. αὐτὸς σὰρξ ὢν διατηρεῖ μῆνιν, καὶ τίς ἐξιλάσεται τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ; Ipſe caro exiſtens cõſeruat iram,& quis propitiabit peccata illius? Quidam pro carne vertunt Ipſe mortalis: ego malui nomen carnis retinere,quo admonẽtur magis homines ſuæ infirmitatis,vt ad veniã aliis dandã ſint propenſiores. 6 Memento extremorum,atque,&c. μνήσθητι τὰ ἔσχατα, καὶ παῦσαι ἐχθραίνων· καὶ μὴ μηνίσῃς τῷ πλησίον καταφθορὰν καὶ θάνατον. Memento nouiſſimorum,& deſine inimicari:ac ne mineris iracundè proximo interitum[ſiue,exitium] & mortem. ἔχθρα odiũ eſt,inde ἐχθραίνειν pro Acerbè inimicitias gerere ac exercere,à qua odii acerbitate Sapiens vult nos abeſſe. Qui autem iraſcitur,ſi diu confirmatur in iracundia, ita exacerbatur animo,vt fiat inimicus:qui odio affectus,iam nihil aliud habet propoſitum quàm exitium atque interitum eius quem odit.Itaque Sapiens monet ne initio, iracundiæ indulgeamus, ſed moderemur, eámque comprimamus, atque animi placabilitate omnem offenſionem deponamus. 9 Pactum Altiſſimi,&c. καὶ διαθήκης ὑψίστου, καὶ πάριδε ἄγνοιαν. ſubaudiendum eſt verbum μνήσθητι memẽto.& pacti Altiſſimi *memento*, & neglige[id eſt omitte]ignorantiam. Obliuio enim doctrinæ Diuinæ eiuſque fœderis quod nobis cum Deo eſt inſtitutũ, adducit homines in ſummam rerum omniũ ignorationẽ, ex qua peccata omnia exiſtunt. Aſſidua verò meditatio ac recordatio Legis Dei eiuſque gratiæ,nos in timore continet. 11 Vir ſceleratus conturbat,&c. ἀνὴρ ἁμαρτωλὸς ταράξει φίλους, καὶ ἀναμέσον εἰρηνευόντων ἐμβαλεῖ διαβολήν. vir peccator turbabit amicos,& in medium pacem habentium immittet calumniam.Sunt homines quidam pacis & concordiæ inimici,qui in omni vitæ ſocietate & amicitia nihil aliud ſtudent, quàm odia diſſidiáque excitare , atque ita omnem vitæ pacem ac tranquillitatem perturbare. Sunt autem natura iracundi & contentioſi ingenio,ad odia belláque gignenda accommodati : quod genus hominum à Solomone in Prouerbiis aliquot locis deſcribitur.His contrarii ſunt εἰρηνοποιοὶ pacifici, qui animo ingenióque ita ſunt placido & quieto,vt cæteris quoque omnibus pacis authores atque effectores ſint,quos Dominus,Matt.5.a.9,beatos eſſe pronũtiat. Altero autẽ genere hominum litigioſo ac turbulento nihil vitæ humanæ pernicioſius eſſe poteſt. 12 Pro materia ſubiecta,&c. κατὰ τὴν ὕλην τοῦ πυρὸς οὕτως ἐκκαυθήσεται, κατὰ τὴν στερέωσιν τῆς μάχης τὸ πῦρ αὐξηθήσεται. Secundum materiam ignis ſic accendetur, ſecundum firmitudinem [id eſt vim cõtentionis]ignis augebitur.Pulchra ſimilitudo qua acerbitas& vis diſſidiorum ac iurgiorum demonſtratur.Nam vt ignis pro magnitudine materiæ ſubiectæ incrementum ſuſcipit,ita etiam animorum ardor pro vehementia ſuſceptæ contentionis,cui etiam vires opéſque quaſi quædam alimenta,à Sapiente ſubiiciuntur. 13 Rixa feſtinata ignem accendit,&c. ἔρις κατασπευδομένη ἐκκαίει πῦρ, καὶ μάχη κατασπεύδουσα ἐκχεῖ αἷμα. Contentio accelerata accendit ignem, & pugna feſtinans effundit ſanguinem . Iſti ſunt gradus ſeriéſque cauſarum & effectorum, vt homines primùm iurgiis ac rixis ad contentionem exardeſcant, deinde ad manus & pugnam veniant: ex qua effuſio ſanguinis cædéſque exiſtit. Celeritas autem & vehementia contentionis ita animos inflammat , vt nullus rationi moderationique locus relinquatur.Itaque ex hoc exitu monet Sapiẽs vt omnis acerba animorum & offenſio & contentio maturè extinguatur,ne vſque ad cædem progrediatur. 14 Scintilla,ſi afflaueris,&c. φυσήσῃς εἰς σπινθῆρα, καὶ ἐκκαυθήσεται· καὶ ἐὰν πτύσῃς ἐπ' αὐτόν, ἀποσβεσθήσεται. Pulchra ſimilitudo qua oſtendit quemadmodum iurgia & certamina initio ab homine aut excitẽtur,aut ſedentur, eorúmque vtrunque eſſe in eius poteſtate. Homo ex eodem ore poteſt ſcintillã aut inflammare afflando, aut extinguere expuendo: ita oratione aut pacifica animos offenſos ſedare, & ad omnem manſuetudinẽ flectere:aut acerba,ad arma præliáque incitare.Oſtendit autem initio,huic malo & periculo occurrendũ eſſe.

15 Delatorem execreris,&c. ψίθυρον καὶ δίγλωσσον καταρᾶσθε. Suſurronem & bilinguem execramini.aut,deteſtamini.Loquutus Sapiens hactenus de iracundia odiorúmque acerbitate,nunc monet de linguæ prauitate,qualis eſt ſuſurronũ ac delatorũ, quorum lingua auréſque ad perturbandam omnem vitæ tum publicæ tum priuatæ ſocietatem adhibentur.Sunt enim perturbatores vitæ aut natura turbulenti,contentioſi,iracundi,de quibus hactenus eſt dictum:aut lingua maledici, varii,& maleuoli,de quibus nunc præcipitur. Commemorat autem Sapiens pericula & mala quæ à lingua praua & varia proficiſcuntur.

C Virtutes populorũ concidit,& gen- 18
tes fortes diſſoluit.
Lingua tertia mulieres viratas eie- 19
cit, & priuauit illas laboribus ſuis.
Qui reſpicit illam,non habebit re-
quiem,nec habitabit cum requie. 20
Flagelli plaga liuorem fecit: plaga 21
autem linguæ comminuet oſſa.
Multi ceciderunt in ore gladii, ſed 22
non ſic quaſi qui interierunt per lin-
guam ſuam.
Beatus qui tect⁹ eſt à lingua nequã, 23
qui in iracundiam illius nõ tranſiuit:
& qui non attraxit iugum illius,& in
vinculis eius non eſt ligatus.
Iugũ enim illius, iugum ferreũ eſt: 24
&vinculũ illius,vinculum æreum eſt.
D Mors illius,mors nequiſſima: & v- 25
tilis potius inferus,quàm illa.
Perſeuerantia illius non permane- 26
bit: ſed obtinebit vias iniuſtorũ, & in
flamma ſua non comburet iuſtos.
Qui relinquunt Deum,incident in 27
illam,& exardebit in illis, & non ex-
tinguetur, & immittetur in illos qua-
ſi leo,& quaſi pardus lædet illos.
Sepi aures tuas ſpinis,& linguã ne- 28
quam noli audire: & ori tuo facito o-
ſtia,& ſeras auribus tuis.
Aurum tuum & argentum tuũ con 29
fla: & verbis tuis facito ſtatêram, &
frænos ori tuo rectos:
Et attende ne fortè labaris in lin- 30
gua,& cadas in conſpectu inimicorũ
inſidiantium tibi,& ſit caſus tuus in-
ſanabilis in mortem. Cap. XXIX.
QVi facit miſericordiam, fœne- 1
ratur proximo ſuo: & qui præ-
ualet manu,mãdata ſeruat.
Fœnerare proximo tuo in tempo- 2
re neceſſitatis illius, & iterum redde
proximo in tempore ſuo.

18 Vrbes diruit validas,& potentium domos euertit.
19 Lingua duplex ſtrenuas profligauit mulieres,ſuíſque laboribus
defraudauit.
20 'Qui attẽtè audit eã, trãquillitatẽ nõ inueniet, nec quietã vitã.
21 'Plaga à flagello facta,veſtigia in cute impreſſa relinquit:plaga
verò à lingua accepta,oſſa planè comminuit.
22 'Acie gladii multi occubuerunt, plures tamen per ipſam linguã
interierunt.
23 'Beatus qui tutus fuit ab ea, nec in furorem eius incurrit:qui iu-
gum ipſius non ſubiit,nec vinculis eius fuit conſtrictus.
24 Iugũ enim illius iugũ eſt ferreum:&vincula eius ærea vincula.
25 'Mors dira eſt mors illius, & Orcus potius quàm ea expetẽdus.
26 'Pii eius imperium non ſuſtinebunt, neque illius flamma con-
flagrabunt.
27 'Qui deſerunt Dominum,incident in illam:eáque in ipſos ex-
ardeſcet,nec extingui poterit: in hos quaſi leo immittetur, & ve-
lut pardus interitum afferet.
28 'Ecce poſſeſſionem tuam vepribus circunſepias, & ori tuo val-
uas obicéſque opponas.
29 Obliga argentum & aurum tuum,orationíque tuæ ſtaterã adhi
be,atque ori tuo valuas oppone & obices.
30 Attende ne labaris in illis,ne coram inſidiatore corruas.

Cap. XXIX.

1 QVi colit miſericordiam,proximo mutuũ dabit:& qui ma-
nui ſuæ imperat,mandata cuſtodit.
2 'Proximo mutuum tempore neceſſitatis eius dato,rur-
ſúmque ei *quod ab eo acceperis*,in tempore reddito.

20 Qui attentè audit eã,&c. ὁ προσέχων αὐτῇ οὐ μὴ εὕρῃ ἀνάπαυσιν, οὐδὲ κατασκηνώσει μεθ' ἡσυχίας. Qui attendit ei,nõ inueniet requiem,nec habitabit cum quiete. id eſt,non viuet quietus ac tranquillus. Significat Sapiens aures non eſſe patefaciendas delatoribus ac maledicis hominibus,ſi volumus quieti pacique noſtræ conſulere. 21 Plaga à flagello,&c. πληγὴ μάστιγος ποιεῖ μώλωπα, πληγὴ δὲ γλώσσης συνθλάσει ὀστᾶ. Ictus flagelli efficiet vibices,ictus verò linguæ cõminuet oſſa. Significat grauius lædi ac violari lingua improba & maledica famam atque exiſtimationẽ,quàm corpora cædi flagello & verberari. Turpiores enim notæ in vita moribúſque relinquũtur maledicẽtia linguæ, quàm in cute corporis cicatrices verberatione impreſſæ:neque ſolùm infamia maculáque turpiſſima vitæ ab ea inuritur, ſed etiã calamitas importatur:itaque hac cõparatione oſſiúmque cõminutione ſignificat Sapiẽs grauiora vulnera animíque cruciamẽta à lingua inferri. 22 Acie gladii,&c. πολλοὶ ἔπεσον ἐν στόματι μαχαίρας, καὶ οὐχ ὡς οἱ πεπτωκότες διὰ γλῶσσαν. Multi ceciderũt in ore gladii, & non vt qui ceciderũt propter linguam. aut(vt vertimus)per linguam,quaſi per inſtrumentũ,acutiſſimúmque gladium. Itaque Dauid Pſal.120.a.2,non ſine cauſa de ea grauiſſimè cõqueritur,Domine eripe animam meam à labio mendaci,à lingua doloſa. Quid dabit tibi,& quid apponet tibi lingua doloſa?Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus iuniperorũ. Et Pſal.51.a.4,linguam vocat nouaculam fallaciter iugulũ hominis incidẽtem. 23 Beatus qui tutus fuit,&c. μακάριος ὁ σκεπασθεὶς ἀπ' αὐτῆς, ὃς οὐ διῆλθεν ἐν τῷ θυμῷ αὐτῆς, ὃς οὐχ εἵλκυσε τὸν ζυγὸν αὐτῆς. Beatus qui tectus fuit ab ea,qui nõ tranſiuit in iracundia[ſiue,indignatione]eius,qui non traxit iugum illius. Hoc maximũ Dei eſt beneficium,cõſeruari ac protegi ab obtrectatione,virulentia,maledictionéque linguarũ. quod & piis hoc loco,& Pſal.31.f.21,promittitur, Abſcondis eos tanquã in tabernaculo à contentione linguarũ. 25 Mors dira,eſt mors,&c. θάνατος πονηρὸς ὁ θάνατος αὐτῆς, καὶ ὁ λυσιτελὴς μᾶλλον ὁ ᾅδης αὐτῆς. Mors mala mors illius,& conducibilis magis infernus quàm ea. His verbis ſignificat magnitudinẽ acerbitatémque opprobrii à lingua maledica inuſti,mortémque vitæ ac famæ ab ea violatæ ac deformatæ anteponẽdam eſſe. 26 Pii eius imperium,&c. οὐ μὴ κρατήσῃ εὐσεβῶν, καὶ ἐν τῇ φλογὶ αὐτῆς οὐ καήσονται. Nõ dominabitur piis,& in flamma eius non cõburentur. Significat imperium graue,violentum,& immoderatũ eſſe linguæ,ab eáque maximũ & periculoſum excitari incendium,quod longè à piis ſit abfuturum. Dominus enim quẽ piè colunt,ipſos cuſtodit,facítque ne vlla linguæ virulentia iniuriáque eos lædat. 27 Qui deſerunt Dominũ,&c. οἱ καταλείποντες τὸν κύριον ἐμπεσοῦνται εἰς αὐτήν. Quemadmodum ſingularis Dei gratia & beneficentia erga pios perſpicitur in hoc linguæ periculo ac maleficio à quo tuti conſeruantur:ita ſumma eiuſdem ira vindictáque in improbos,qui certo Dei iudicio huic incendio exitióque obiiciuntur: ex quo quæ ſit vis & pernicies improbæ linguæ,intelligi poteſt. 28 Ecce poſſeſſionem,&c. ἴδε περίφραξον τὸ κτῆμά σου ἀκάνθαις, καὶ τῷ στόματί σου ποίησον θυρώματα καὶ μοχλούς. Ecce circunualla poſſeſſionem tuam ſpinis, &ori tuo fac valuas & obices. Poſtquam Sapiens demõſtrauit pericula & mala quæ à linguæ prauitate maledicentiáque inferuntur, nunc hortatur ad eius continentiam & moderationem pulchra collatione poſſeſſionis vepribus circunſeptæ. Poſſeſſio ſepe eſt diligenter munienda & claudenda:os verò hominis foribus valuiſque occludendũ,quibus linguæ intemperantia contineri poſſit. Vtroque in genere clauſura cuſtodiáque maximopere eſt neceſſaria,ſed cõtrarium ad vſum:in poſſeſſione,ne beſtiæ ac feræ noxiæ ingrediantur:in ore verò,ne verba diſſoluta & pernicioſa egrediantur.

IN CAPVT XXIX.

1 Qui colit miſericordiam,&c. ὁ ποιῶν ἔλεος δανειεῖ τῷ πλησίον, καὶ ὁ ἐπισχύων τῇ χειρὶ αὐτοῦ τηρεῖ ἐντολάς. Qui facit miſericordiam,fœnerabitur proximo:& qui præualet manui ſuæ,cuſtodit mandata. Hoc toto ferè capite præcipitur de beneficentia,cuius duplex eſt ratio:vna in cõferendo ac dando beneficio,altera in reddendo: gratia enim aut confertur, aut refertur. Itaque quoniam homines ſunt ad accipiendum propenſiores quàm ad dandum,moderatione manus quid facere debeant oſtendit. Nam ita manui imperandum eſſe dicit,vt eam non ſolùm ad accipiendum,ſed multo magis ad dandum largiendúmque porrigamus. Eſt autem liberalitas magis ἐν τῇ δόσει quàm λήψει, atque ἐν τῷ εὖ ποιεῖν ἢ εὖ πάσχειν. Complures ſunt illiberales,parci, tenaces,qui accipere ac retinere ſemper volunt,nihil dare:itaque hac manus moderatione mihi videtur animum ſtudiumque in gratia aut conferenda aut referenda ſignificare. 2 Proximo mutuum tempore,&c. δάνεισον τῷ πλησίον ἐν καιρῷ χρείας αὐτοῦ, καὶ πάλιν ἀπόδος τῷ πλησίον εἰς τὸν καιρόν. Ego tantùm addidi Quod ab eo acceperis,vt ſententia ſit apertior. Complectitur enim Sapiens illa duo beneficiorum genera quæ paulo antè propoſui:quorum vnum eſt in dando, alterum in reddendo. Loquitur autem de mutuo,ſed ex hoc vno genere omnis bene merendi ratio intelligenda eſt.

'Legitur & ἀπὸ προσώπου αὐτῆς à facie ipſius.

Fac tua cõfirmes dicta,fidúmque te illi præbeas:& in omni tẽ- 3
pore neceſſaria tibi reperies.
Multi quod mutuò acceperant pro reperto habuerunt,mole- 4
ſtiámque iis exhibuerunt à quibus adiuti eſſent.
Eſt qui dum accipiat, manum alterius exoſculatur : & propter 5
pecunias proximi voce vtitur ſupplici.
Qui rurſum,quum reſtituendum eſt,extrahit tempus: negligẽ 6
tíſque hominis verba dat,& tempus excuſat.
Quòd ſi etiam ſoluendo eſt,dimidiam vix partem affert, debi- 7
túmque pro repertitio arbitratur.
Sin minus ſua ipſum pecunia defraudat,atque inimicitias cum 8
eo vltrò ſuſcipit:
Execrationes conuitiáque ei rependens, pro honore illi reddit 9
contumeliam.
Multi igitur ob hanc malitiam ſe auertunt ab homine, ac nul- 10
lo ſuo merito defraudari metuunt.
Veruntamen erga hominem humilem patiẽs eſto, neque eum 11
expectatione beneficii diu ducas.
Propter præceptum ſubueni pauperi: atque eũ,quia inops eſt, 12
ne repudies.
Propter fratrẽ & amicũ amitte pecuniã,vt nihil emolumẽti ad 13
te redeat:neq; ſub ſaxo eã abdens,ad interitum rubigine obducas.
Theſaurum tuum ſecundum mãdatum Altiſſimi colloca,& ti- 14
bi magis quàm aurum proderit.
In cellas tuas conclude beneficẽtiam,& ea te ex omni afflictio- 15
ne liberabit.

3 Confirma verbum,& fideliter age cum illo: & in omni tẽpore inuenies quod tibi neceſſarium eſt.

4 Multi quaſi inuẽtionem æſtimauerunt fœnus,& præſtiterunt moleſtiã his qui ſe adiuuerunt.

5 Donec accipiant, oſculantur manus dantis: & in promiſſionibus humiliant vocem ſuam.

6 Et in tempore redditionis poſtulabit tẽpus,& loquetur verba acediæ,& murmurationũ, & tẽpus cauſabitur.

7 Si autem potuerit reddere, aduerſatus ſolidè,vix reddet dimidiũ: & cõputabit illud quaſi inuentionem.

8 Sin autem fraudabit illum pecunia ſua,& poſſidebit illum inimicum gratis. B

9 Et cõuitia & maledicta reddet illi, & pro honore & beneficio reddet illi contumeliam.

10 Multi non cauſa nequitiæ non fœnerati ſunt, ſed fraudari gratis timuerunt.

11 Veruntamen ſuper humilem animo fortior eſto, & pro eleemoſyna non trahas illum.

12 Propter mandatum aſſume pauperem: & ꝓpter inopiam eius ne dimittas eum vacuum.

13 Perde pecuniam propter fratrẽ & amicum tuum: & non abſcondas illã ſub lapide in perditionem.

14 Pone theſaurum tuum in præceptis Altiſſimi, & proderit tibi magis quàm aurum.

15 Cõclude eleemoſynã in corde pauperis,& hæc pro te exorabit ab omni malo.

16 Eleemoſyna viri quaſi ſacculus cũ ipſo,& gratiam hominis quaſi pupillam conſeruabit. C

17 Et poſtea reſurget, & retribuet illis retributionẽ vnicuique in caput

Dan.4.c. Luc.11.f. Act.10.a. Supra

Infra

3 Fac tua confirmes dicta,&c.στερέωσον λόγον σου,καὶ πιστώθητι μετ' αὐτοῦ· καὶ ἐν παντὶ καιρῷ εὑρήσεις τὴν χρείαν σου. Cõfirma verbum tuum,& fideliter age cũ eo,& in omni tẽpore inuenies neceſſitatẽ tuã.Cõmendatur hoc loco fides,iuſtitiæ fundamentũ:quæ nihil aliud eſt quàm dictorum factorumq; cõſtantia & veritas:vt mutuũ aut depoſitũ reddere, aut quippiã promiſſum præſtare. 4 Multi quod,&c.πολλοὶ ὡς εὕρημα ἐνόμισαν τὸ δάνος.Multi quaſi inuentionẽ[aut,rem inuentã]æſtimauerũt mutuò datũ.Oſtẽdit iniquitatẽ hominũ πλεονεκτῶν auarorũ quorũ manus ſemper reperta eſt ad accipiendũ,nõ ad reddendũ.Quod enim mutuò acceperũt,in eo retinẽdo poſſidendóque ita ſunt affecti,quaſi repertũ aut gratuitò datũ ipſis eſſet. 5 Eſt qui dum,&c.ἕως οὗ λάβῃ,καταφιλεῖ χεῖρας αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων τοῦ πλησίον ταπεινώσει φωνήν.Donec accipiat,deoſculatur manus eius:& in pecuniis proximi humiliabit vocẽ. Notat propoſitũ genus hominũ creditas pecunias retinentiũ,eorũmq; mores demõſtrat,qui humiles ac ſupplices ſunt ad rogandũ,quũ aliorũ benignitate opus habẽt:ſed ad reſtituendũ quod acceperũt negligentes. 6 Qui rurſum,&c.καὶ ἐν καιρῷ ἀποδόσεως παρελκύσει χρόνον,καὶ ἀποδώσει λόγους ἀκηδίας.Et in tẽpore reſtitutionis protrahet tẽpus,& reddet verbũ pigritiæ.aut,negligentiæ.id eſt hominis non curãtis. 7 Quod ſi etiã,&c.ἐὰν δὲ ἰσχύσῃ δοῦναι,μόλις κομιεῖται τὸ ἥμισυ,καὶ λογιεῖται αὐτὸ ὡς εὕρημα.Si autẽ potuerit dare,vix afferet dimidium,& cõputabit illud quaſi inuentũ. Notat Sapiẽs ſemper malam fidem auarorum,qui creditores nõ ſolùm de die in diem ducũt, ſed etiã fallunt ac deſtituunt. Homines ſunt fraudulenti & malæ fidei,ac propterea iniuſti,ſicut ſunt omnes πλεονέκται,ſui tenaces ac parci,alieni appetentes. 10 Multi igitur,&c.πολλοὶ οὖν χάριν πονηρίας ἀπέστρεψαν τὸν ἄνθρωπον,ἀποστερηθῆναι δὲ δωρεὰν εὐλαβήθησαν.Multi igitur cauſa malitiæ auerterũt hominẽ.ſiue,repudiarũt:à beneficẽtia ſua excludẽtes mutuúmq; ac beneficiũ ei negãtes,id ſibi fraudi fore arbitrati.ita debitores improbi nõ creditoribus ſolùm nocẽt,verùm etiã cæteris quibus ſuo exẽplo aliorũ beneficentiã impediũt ac tollũt.δωρεὰν gratis,ſine cauſa,immeritò:quũ pro beneficio ipſis iniuria redditur.Hæc enim eſt iniqua gratiæ relatio. 11 Veruntamen erga hominẽ,&c.πλὴν ἐπὶ ταπεινῷ μακροθύμησον,καὶ ἐπὶ ἐλεημοσύνῃ μὴ παρελκύσῃς αὐτόν.Verùm in humili patiẽs ſis,& in beneficentia ne extrahas ipſum.Hoc loco monet Sapiẽs in ſummis aliorũ fraudibus atq; iniuriis,maximã animi æquitatẽ humanitatémq; præſtandã eſſe,ne aliorũ iniuria & perfidia miſericordiã pauperibus ſupplicibúſq; debitã impediat.Nõ enim debet aliorũ iniquitas cõmune indigentiũ ac miſerorũ perfugiũ tollere.Itaque etſi multi beneficio indigni reperiantur,ea tamen eſt adhibẽda moderatio atq; animi æquitas,vt humiles ac ſupplices noſtra benignitate cõplectamur.Hoc enĩ ſignificat μακροθυμεῖν,in maxima hominũ perfidia & iniuria ſummã patientiã,humanitatẽ,miſericordiámque erga inopes beneficio nõ indignos præſtare.Sic enim Matt.18.c. 26,ſeruus qui domino ſuo rationẽ reddere nõ poterat, nec ſoluẽdo erat,orat vtens hoc verbo, κύριε μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί. Hæc enim animi affectio quæ μακροθυμία Græcè,patientia,lenitas,æquitáſq; animi Latinè dici poteſt, acerbitati opponitur:qua pleriq; in beneficio aut exigẽdo aut negãdo vti ſolent. 12 Propter præceptũ,&c.χάριν ἐντολῆς ἀντιλαβοῦ πένητος,καὶ κατὰ τὴν ἔνδειαν αὐτοῦ μὴ ἀποστρέψῃς αὐτόν. Gratia mãdati adiuua pauperẽ,atq; in eius egeſtate ne auertas eũ. Deus in primis charitatẽ ac beneficentiã præcipit: ea autẽ in pauperes indigẽtéſque eſt cõferenda.κατὰ ἔνδειαν iuxta inopiã indigẽtiãque illius.id eſt,quia eſt inops:vt cauſalẽ vim habeat. 13 Propter fratrẽ,&c.κενὸν ἀπόλεσον ἀργύριον διὰ ἀδελφὸν καὶ φίλον.Vacuũ perde argentũ propter fratrẽ & amicũ.argentũ amitti vacuũ dicit, quod gratuitò & ſine vlla ſpe mercedis vlliuſque gratiæ reddendæ in proximũ cõfertur:non quòd beneficiũ ita poſitũ intereat, ſed quia hæc gratuita largitio amiſſióque pecuniæ inutili argenti aſſeruationi rubiginique opponatur. Præſtat enim hoc modo pecuniã amitti, quàm humi defoſſam, ſub ſaxóq; abditam rubigine obduci & corrũpi. 14 Theſaurum tuũ,&c.θὲς τὸν θησαυρόν σου κατ' ἐντολὰς ὑψίστου,καὶ λυσιτελήσει σοι μᾶλλον ἢ τὸ χρυσίον.Pone theſaurũ tuũ iuxta mãdata Altiſſimi,& tibi proderit magis quàm aurũ.Theſaurus noſter ἀνέκλειπτος qui nunquã deficit, deponẽdus atque aſſeruandus nobis eſt in cælo:ſed tamẽ in hac vita apud pauperes collocatur, in quos beneficia collata Dominus ita accipit, quaſi in ipſum contuliſſemus. Fœnerat enim Domino, qui mutuum dat pauperi. et Chriſtus vult nos hoc modo in æterna tabernacula recipi,Luc.16.c.9.
15 In cellas,&c.σύγκλεισον ἐλεημοσύνην ἐν τοῖς ταμιείοις σου.Cõclude eleemoſynã ĩ penetralib⁹ tuis.Cõtinuat Sapiẽs inſtitutã admonitionẽ atq; hortationẽ ad beneficẽtiã,manẽs in ſimilitudine theſauri bene collocãdi & cuſtodiẽdi.Reponitur enĩ in locis occultis atq; abditis:ita beneficia noſtra vult cõferri,vt ſine vlla oſtẽtatione ea apud inopes indigẽtéſq; ponam⁹.Neceſſitates enĩ proximorũ ſunt quaſi quædã cellæ,in quib⁹ beneficia ſunt & reponẽda & aſſeruãda.Subiũgit ſtatim fructũ beneficẽtiæ ita poſitæ,liberationẽ à malis,atq; aduerſus hoſtes firmiſſimã propugnationẽ ac defẽſionẽ.Nulla enĩ re homo aduerſus õnia pericula magis poteſt eſſe munit⁹ ac tect⁹,ꝙ beneficẽtia & miſericordia.

Legitur & ἐπὶ ταπεινῷ.

illorum.

Super ſcutum potentis, & ſuper lãceam, aduerſus inimicum tuum pugnabit.

18 Magis quàm ſcutum validum robuſtáque lancea, aduerſus hoſtem pro te pugnabit.

Vir bonus fidẽ facit pro proximo ſuo, & qui perdiderit confuſionem, derelinquet ſibi.

19 'Vir bonus fideiubet pro amico: at qui pudorem amiſit, eum deſerit.

Gratiam fideiuſſoris ne obliuiſcaris: dedit enim pro te animam ſuam.

20 'Gratiæ à fideiuſſore collatæ ne obliuiſcaris, animam enim pro te ſuam depoſuit. Fideiuſſio.

Repromiſſorem fugit peccator & immundus.

21 Beneficium ſponſoris ſceleratus euertit.

Bona repromiſſoris ſibi adſcribit peccator, & ingratus ſenſu derelinquet liberantem ſe.

22 'Sceleratus refugit à fideiuſſione, & ingratus liberatorem ſuum iam animo deſerit.

Vir repromittit de proximo ſuo, & quum perdiderit reuerentiam, derelinquetur ab eo.

23

Repromiſſio nequiſſima multos pdidit dirigentes, & commouit illos quaſi fluctus maris.

24 'Fideiuſſio multos perdidit fœliciter agẽtes, eóſque in modum marini fluctus agitauit.

Viros potentes gyrans migrare fecit, & vagati ſunt in gẽtibus alienis.

25 Viros potentes expulit domo, atque inter gentes peregrinas vagos effecit.

Peccator trãſgrediẽs mandatũ Dñi, incidet in promiſſionẽ nequã: & q conatur multa agere, incidet in iudiciũ.

26 'Sceleratus præceptorũ Domini violator, incidet in ſpõſiones: & qui præſtanda conſectatur aliena negotia, litibus implicabitur.

Recupera proximum ſecundũ virtutem tuã, & attende tibi ne incidas.

27 'Opitulare proximo pro facultate tua: veruntamen caue tibi ne cadas.

Infrà 39.c.31

[Initium vitæ hominis, aqua & panis, & veſtimentum, & domus protegens turpitudinem.

28 'Præcipuum vitæ humanæ præſidium eſt aqua, cibus, & veſtitus, atque domus ad integumentum turpitudinis neceſſaria.

Melior eſt victus pauperis ſub tegmine aſſerum, quàm epulæ ſplendidæ in peregrè ſine domicilio.

29 'Victus pauperis ſub tecto trabibus confecto præſtat, quàm lautus ciborum apparatus in alienis.

19 Vir bonus fideiubet, &c. ἀνὴρ ἀγαθὸς ἐγγυήσεται τὸν πλησίον, καὶ ἀπολωλεκὼς αἰσχύνην ἐγκαταλείψει αὐτόν. Vir bonus ſpondebit pro proximo: & qui perdidit verecundiam, relinquet illum. Duobus modis proximus iuuari poteſt: aut pecunia mutuò danda, aut fide interponenda. De priore beneficentiæ ratione hactenus dixit: nunc de poſteriore, quæ ſponſio aut fideiuſſio nominatur: in qua ſæpe plus ineſt & officii ac beneficii, & periculi, quàm in pecuniæ largitione ac mutuatione. Itaque Solomon in Prouerbiis non ſemel monet vt in hoc officii genere ſumma cautio adhibeatur. Sapiens non vult pro quouis fideiuberi, ſed pro amico: quemadmodum Iſocrates eiuſdem nomine vult oblatum iuſiurandum accipi, vt amicus periculo in quo verſatur, liberetur. Hoc officii genere differt verus amicus ab infideli ac deſertore, quem nihil pudet amicum in neceſſitate deſtituere. 20 Gratiæ à fideiuſſore, &c. χάριτας ἐγγύου μὴ ἐπιλάθῃ, ἔδωκε γὰρ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ σοῦ. Gratias ſponſoris ne obliuiſcaris, animam enim ſuam dedit pro te. Hic oſtendit Sapiens quantum ſit beneficium eius qui fidem ſuam pro altero ita interponit obſtringitque, vt rei, famæ, ac vitæ periculum ſit præſtaturus. Itaque dicit huiuſmodi beneficium gratiſſima memoria complectendum. Qui obliuiſcuntur, ſunt ingrati & improbi. 22 Sceleratus refugit, &c. ἐγγύων φεύξεται ἁμαρτωλὸς, καὶ 'ἀχάριστος ἐν διανοίᾳ ἐγκαταλείψει τὸν ῥυσάμενον αὐτόν. Spõſiones fugiet peccator, & ingratus in cogitatione derelinquet eum qui ipſum liberauit. Duæ ſunt notæ ingenii & animi praui in improbo: vna illiberalis, altera immemoris atq; ingrati. Nã neq; fide ſua vult alterũ iuuare, neq; ab alio adiutus gratia in eodẽ genere ei referre. 24 Fideiuſſio multos perdidit, &c. ἐγγύη πολλοὺς ἀπώλεσε κατευθύνοντας, καὶ ἐσάλευσεν αὐτοὺς ὡς κῦμα θαλάσσης. Spõſio multos perdidit dirigẽtes, [ſiue, res ſuas rectè adminiſtrãtes] & eos cõmouit, [aut, exagitauit] vt fluctus maris. Hoc loco oſtẽdit Sapiẽs periculoſas eſſe fideiuſſiones, nec temere pro quouis ſuſcipiẽdas. Qui enim pro aliquo fideiubet, eo deficiente, promiſſumq; nõ præſtante, ſe in locũ illius ſupponit: ſiue de re, ſiue de capite exiſtimationéque agatur. promittit enim ſe & debitum & periculũ famæ ac vitæ præſtaturum, ſi alius fallit, aut aliquo modo deficit. Significat autem euerſos fortunis, bonis, domo, patriáque expulſos eos qui incõſideratius imprudentiúſque pro aliis fidem ſuam obſtrinxerunt. 26 Sceleratus præceptorum Domini, &c. ἁμαρτωλὸς παραβαίνων ἐντολὰς κυρίου, ἐμπεσεῖται εἰς ἐγγύην· καὶ διώκων ἐργολαβίας, ἐμπεσεῖται εἰς κρίσεις. Peccator tranſgrediens mandata Domini, incidet in ſponſionem: & perſequens redempturas, incidet in iudicia. Sunt plerique πολυπράγμονες, id eſt homines curioſi, qui quum in ſuis rebus non poſſint acquieſcere, præſentique fortuna cõtenti eſſe, multis negotiis implicantur: pluráque aut ſpondendo, aut redimendo ſuſcipiunt, quàm & res ipſorum & fides pati poſſit: itaque certiſſimo Dei iudicio multis controuerſiis, moleſtiis, periculiſque implicãtur. In rebus enim gerendis ac contrahendis cum proximis mala cum conſcientia verſantur. ἐργολαβίαι ſunt redemptiones operum ac negotiorum, quales erant olim publicanorum ac negotiatorum Romanorum ex equeſtri ordine, qui in prouinciis vectigalia populi Romani redimebant, atque exercebant: in quibus etiam multos homines habebant quorum opera vtebantur. Quantæ autem & quàm acerbæ controuerſiæ, lites, contentionéſque ex eo hominum genere exiſterent, ex hiſtoriis cognoſci poteſt. Huiuſmodi enim πολυπραγμοσύνη, id eſt multorum ac plerunque alienorum negotiorum ſuſceptio atque implicatio, periculoſa ac ſæpe cum mala conſcientia coniuncta eſt.

27 Opitulare proximo tuo pro facultate, &c. ἀντιλαβοῦ τοῦ πλησίον κατὰ δύναμίν σου. Succurre proximo tuo iuxta facultatem tuam. ſiue, pro modo facultatum tuarum. Hoc præceptum extat apud Ciceronẽ in libro De officiis, ne maior ſit beneficentia quàm facultates. Apud Paulum etiam, 2. Corinth. 8. b. 12, de eleemoſyna, ne ὑπὲρ δύναμιν conferatur. Hæc enim ex multis aliis eſt vna ratio qua liberalitas à profuſione, id eſt moderata largitio beneficiorúmque collatio ab immoderata, diſtinguatur. Neque enim ſolùm cõſiderandum eſt quid & quibus, ſed etiam quantum dare poſſis, aut cauſa proximi aliquid facere. 28 Præcipuum vitæ humanæ, &c. ἀρχὴ ζωῆς ἀνθρώπου ὕδωρ, καὶ ἄρτος, καὶ ἱμάτιον, καὶ οἶκος καλύπτων ἀσχημοσύνην. Initium vitæ hominis aqua, & panis, & veſtis, ac domus tegens turpitudinem. Hoc loco cõmendat Sapiẽs αὐτάρκειαν, id eſt acquieſcentiam in præſenti fortuna, etiã mediocri: vita enim paucis eſt contenta, quemadmodũ etiã monet Paulus, 1. Timoth. 6. b. 8, Modò habeamus quibus veſcamur & tegamur. nam his duobus neceſſaria naturæ deſideria circunſcribit, vt integumẽta atque alimenta habeamus. Tegimur autem & veſtibus & ædibus, quarũ duplex eſt vſus neceſſarius: vt his tecti, aut aeris iniuriam depellamus, aut verecundiam conſeruemus in his rebus quæ deformem aſpectum habent. His natura vitáque humana cõtenta eſt. Subſcribam hic elegãtiſſimos Lucani verſus de Pompeianis militibus, qui in Hiſpania à Cæſare diu obſeſſi, ſitique propè enecti, ac tandem liberati, aqua proximi fluminis naturam afflictam recrearunt & expleuerunt. Itaque poeta ita exclamat, -ô prodiga rerum

Luxuries nunquam paruo contenta paratu,
Ambitioſa fames, & lautæ gloria menſæ,
Diſcite quàm paruo liceat producere vitam,
Quàm minimum natura petat. non erigit ægros
Nobilis ignoto diffuſus conſule Bacchus:
Non auro myrrháque bibunt, ſed gurgite viuo
Vita redit: ſatis eſt populis Bacchúſque Ceréſque.

29 Victus pauperis, &c. κρείσσων βίος πτωχοῦ ὑπὸ σκέπην δοκῶν, ἢ ἐδέσματα λαμπρὰ ἐν ἀλλοτρίοις. Melior vita pauperis ſub tecto trabium, quàm epulæ ſplendidæ in alienis. Commendat hic Sapiens victũ proprium ac domeſticũ, anteponitque alieno. Eſt enim graue homini ingenuo ac libero alienis ali ſumptibus, aut (vt dicitur) aliena viuere quadra. Sunt enim plerique qui nunquam apud ſe viuũt, ſed relicta propria & domeſtica victus ratione, alienas menſas & lautitias conſectantur. Cõtrà eſt dictum, οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος. domus amica, domus optima

'Legitur & ἀχρεῖος inutilis

'Paruis æquè atque magnis contẽtus ſis, vt ne tibi domicilium 30
exprobrari audias.
'Miſera vitæ ratio, ex alia in aliam domum migratio: nã vbi fue 31
ris inquilinus, non audebis hiſcere.
Hoſpitio atque potu excipies ingratos, & inſuper acerba audies, 32
Ades inquiline, menſam adorna: & ſiquid eſt ad manũ cibi, mi 33
hi præbeas.
'Cede inquiline præſenti magnificentiæ: opus eſt domo, exci- 34
piendus mihi hoſpitio frater eſt.
'Grauia ſunt hæc homini mentem habenti, obiectatio domus, 35
creditoriſque conuitium.

Cap. XXX.

Caſtigatio liberorum.

Q'Vi ſuum diligit filium, crebra ei admouet flagella, vt in po 1
ſtremis vitæ ſuæ diebus gaudeat.
Qui filium ſuum caſtigat, iuuabitur eo, & inter notos 2
eodem gloriabitur.
'Qui filium ſuum docet, rem moleſtam faciet inimicis, & corã 3
amicis de eo ſibi gratulabitur.
'Si pater eius vita exceſſerit, perinde eſt quaſi non deceſſiſſet: vt 4
qui ſuperſtitem ſui ſimilem reliquerit.
'Viuus eum vidit, ex eóque lætitiam cepit: nec moriẽs vllo do- 5
lore affectus eſt.
'Aduerſus inimicos reliquit vindicem, atque amicis gratum be 6
neficiorum remuneratorem.
'Qui blanditur filio, vulnera eius alligat, & facit vt ad omnem 7
eius clamorem totis viſceribus expaueſcat.

30 Super minimũ & magnum placeat tibi, & improperium peregrinationis non audies.
31 Vita nequam hoſpitandi de domo in domum: & vbi hoſpitabitur, non fiducialiter aget, nec aperiet os.
32 Hoſpitabitur, & paſcet, & potabit ingratos: & ad hæc amara audiet,
33 Tranſi hoſpes, & orna menſam: & quæ in manu habes, ciba cæteros.
34 Exi à facie honoris amicorũ meorum: neceſſitudine dom⁹ meæ, hoſpitio mihi factus eſt frater.
35 Grauia hæc homini habenti ſenſũ, correptio domus, & improperiũ fœneratoris.

Cap. XXX.

Prouer. 13.d. & 23.b.

1 QVi diligit filium ſuum, aſſiduat illi flagella, vt lætetur in nouiſſimo ſuo, & nõ palpet proximorum oſtia.
2 Qui docet filium ſuum, laudabitur in illo, & in medio domeſticorum in illo gloriabitur.
3 Qui docet filium ſuum, in zelum mittit inimicum, & in medio amicorum gloriabitur in illo. Deut. 6.b.
4 Mortuus eſt pater eius, & quaſi nõ eſt mortuus: ſimilem enim reliquit ſibi poſt ſe.
5 In vita ſua vidit, & lætatus eſt in illo: in obitu ſuo non eſt contriſtatus, nec confuſus eſt coram inimicis.
6 Reliquit enim defẽſorẽ domus cõtra inimicos, & amicis reddẽtem gratiam.
7 Pro animabus filiorum colligabit vulnera ſua, & ſuper omnem vocem turbabuntur viſcera eius.

30 Paruis æquè atque magnis, &c. ἐπὶ μικρῷ καὶ μεγάλῳ εὐδοκίαν ἔχε, καὶ ὀνειδισμὸν οἰκίας σου μὴ ἀκούσῃς. Super parua & magna complacentiã habe, & opprobrium domus tuæ ne audias. Vult vnumquenque ſua fortuna contentum eſſe, in ſtatúque rerum præſentiũ acquieſcere, nõ ſuæ conditionis pœnitere. Paulus Philip. 4.c.11, ἐγὼ γὰρ ἔμαθον ἐν οἷς εἰμὶ, αὐτάρκης εἶναι. id eſt, didici præſenti rerum ſtatu contentus eſſe: ſcio & abundare, & indigere, animóque æquo vti iis quæ adſunt, ſiue parua ſint, ſiue magna: æquitatem ac moderationem tam in inopia, quàm in copia retineo. Sunt quos ſuæ fortunæ ac vitæ ſemper pœnitet, quique alienam conſectantur. Exprobratur autem domus iis qui nullam domum habent, quique in ædibus alienis habitant: quod accidit plerunque iis qui domum exiguam dedignantes quam paruo poſſent extruere, alienam magnificámque malunt, atque in alienis potius ædibus magnificè, quàm in ſuis humiliter habitare. Eſt enim frequens habitationis commutatio migratióque non ſolùm incommoda, ſed etiam probroſa. Itaque quemadmodum ſuprà commendauit proprium ac ſuum cuiuſque victum, ita nunc domicilium cõmendat, alienam ſedem locúmque habitandi incertũ & cõmutabilem vituperat. Eſt enim hæc vitæ cõſuetudo quædã ἀστασία, id eſt ratio habitandi vaga, in qua nulla ſedes firma ſtabiliſq; eſt cõſtituta. 31 Miſera vitæ ratio, &c. ζωὴ πονηρὰ ἐξ οἰκίας εἰς οἰκίαν, καὶ οὗ παροικήσεις, οὐκ ἀνοίξεις στόμα. Vita mala ex domo in domũ, & vbi peregrinus eris, non aperies os. Commemorat incommoda illius incertæ & commutabilis habitationis, quæ ἀστασία dici poteſt: non enim ea vitæ ratio certum ſtabilémque habet habitandi locum. Præterea quum nihil optabilius ſit libertate, ea frui nemo poteſt qui apud alios habitat. 34 Cede inquiline præſenti, &c. ἔξελθε πάροικε ἀπὸ προσώπου τῆς δόξης. Exi inquiline à facie gloriæ. Quidam vertunt, Cede homini honorato: ſed melius eſt vt προσώπου δόξης accipiamus pro domo præclara & magnifica, ex qua iubetur decedere, vt locus homini propinquiori relinquatur: ita inquieta & miſera eſt illa habitandi ac viuendi ratio, quæ pro arbitrio alterius ſedem ſubinde mutare cogitur. 35 Grauia ſunt hæc homini, &c. βαρέα ταῦτα ἔχοντι φρόνησιν, ἐπιτίμησις οἰκίας, καὶ ὀνειδισμὸς δανειστοῦ. Grauia hæc habenti prudentiã, increpatio [ſiue, exprobratio] domus, & fœneratoris opprobrium ac conuitium. Duarum rerum exprobratio grauis eſt: vna pecuniæ creditæ quæ acerbè exigitur, & cum conuitiis flagitatur: altera, domus ad habitandum accommodatæ, ex qua pro arbitrio domini cedendum eſt.

IN CAPVT XXX.

1 Qui ſuum diligit filium, &c. ὁ ἀγαπῶν τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐνδελεχήσει μάστιγας αὐτῷ, ἵνα εὐφρανθῇ ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ. Qui amat filium ſuum, continuabit flagella ei, vt lætetur in nouiſſimis ſuis. In principio huius capitis traduntur multæ ſententiæ de filiorum diſciplina. Nota eſt illa ſentẽtia, Pater quem diligit filiũ caſtigat: ſtultitia enim eſt alligata in collo, atque etiã in corde pueri: eam autẽ virga profligabit. Prou. 22.c.15.
3 Qui filium ſuum docet, &c. ὁ διδάσκων τὸν υἱὸν, παραζηλώσει τὸν ἐχθρὸν, καὶ ἔναντι φίλων ἀγαλλιάσεται ἐπ' αὐτῷ. Qui docet filium, zelo commouebit [aut, ad æmulationem excitabit] inimicum: & coram amicis exultabit in illo. aut, lætitia efferetur propter eum. In bonis ac malis noſtris contraria eſt affectio amicorum atque inimicorum: alii gaudent noſtris commodis, dolent incommodis: alii cõtrario modo ſunt affecti: itaque oſtendit Sapiens ex illorũ affectione, quã vim habeat recta filiorum diſciplina. 4 Si pater eius vita exceſſerit, &c. ἐτελεύτησεν αὐτοῦ ὁ πατὴρ, καὶ ὡς οὐκ ἀπέθανεν. Mortuus eſt eius pater, & quaſi non mortuus eſſet. Rationem ſubiicit, ὅμοιον γὰρ αὐτῷ κατέλιπε μετ' αὐτόν, ſimilem enim ſibi reliquit poſt ſe. Boni parentes etiam mortui, viuunt quodam modo in probis liberis eorum imaginem referentibus: in quo non tam ſanguinis communio, quàm virtutis imitatio optimáque inſtitutio ſimilitudinem efficit.
5 Viuus eum vidit, ex eóque, &c. ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ εἶδε, καὶ εὐφράνθη ἐπ' αὐτῷ· καὶ ἐν τῇ τελευτῇ αὐτοῦ οὐκ ἐλυπήθη. In vita ſua vidit, ac lætatus eſt in eo: & in morte ſua non eſt contriſtatus. Significat ſumma & perpetua ſolatia ac gaudia, quæ percipiunt patres ex optima filiorum educatione. Eſt εὐτεκνία καὶ εὐπαιδία ſoboles bene educata & morata in primiſque virilis, cùm in vita tum etiam in morte iucundiſſima, & quæ in non parua fœlicitatis parte numeratur. 6 Aduerſus inimicos reliquit, &c. ἐναντίον ἐχθρῶν κατέλιπεν ἔκδικον, καὶ τοῖς φίλοις ἀνταποδόντα χάριν. Contra inimicos reliquit vltorem, & amicis reddentem gratiam. Oſtendit quanta ſit ſpes honeſtorum filiorum, quum ita inſtituti à parentibus ad terrorem inimicorum & ſolatium amicorum relinquũtur. Itaque Spiritus ſanctus Pſalm. 16.a.3, huiuſmodi præſtantem ventris fructum vocat hæreditatem Domini: ac filios cùm domi priuatim, tum in republica inſtitutos comparat ſagittis quæ manu viri robuſti emittuntur, Beatus, inquit, vir qui impleuit pharetram ſuam ipſis: non afficientur pudore, quum loquuti fuerint cum inimicis in porta. 7 Qui blanditur, &c. περιψύχων υἱὸν καταδεσμεύσει τραύματα αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ πάσῃ βοῇ ταραχθήσεται τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. Indulgens filio, colligabit vulnera eius: & in omni clamore eius turbabuntur ipſius viſcera. Significat nimiam parẽtum indulgentiam in liberos maximopere eſſe pernicioſam, vt quæ & vulnera filiis, & parentibus ſolicitudinem ac terrorem afferat. Diſciplina ſeuera & conſtans eſt vtilior, quàm huiuſmodi blanda ac diſſoluta indulgentia. Pater enim indulgens qui non audet ſeuerius filium tractare, verberáque adhibere, cogitur poſtea vulnera eius obligare, atque in ſumma ſolicitudine perturbationéque verſari.

8 Equus indomitus euadit durus, & filius remiſſus euadet præceps.

B 9 Lacta filium, & pauentem te faciet: lude cum eo, & contriſtabit te.

10 Non corrideas illi, ne doleas, & in nouiſſimo obſtupeſcent dentes tui.

Suprà 7.c.25

11 Non des illi poteſtatem in iuuentute, & ne deſpicias cogitatus illius.

12 [Curua ceruicem eius in iuuentute, & tūde latera eius dum infans eſt: ne fortè induret, & non credat tibi, & erit dolor animæ.

13 Doce filium tuū, & operare in illo, ne in turpitudinem illius offendas.

14 Melior eſt pauper ſanus & fortis viribus, quàm diues imbecillis & flagellatus malitia.

C 15 Salus animæ in ſanctitate iuſtitiæ, & melior eſt omni auro & argento, & corpus validū, quā cēſus immēſus.

16 Non eſt cenſus ſuper cenſum ſalutis corporis, & non eſt oblectamentum ſuper cordis gaudium.

17 Melior eſt mors quàm vita amara, & requies æterna quàm languor perſeuerans.

18 Bona abſcōdita in ore clauſo, quaſi appoſitiones epularum circumpoſitę ſepulchro.

Dan.14.b.6

19 [Quid proderit libatio idolo? nece nim manducabit, nec odorabitur.

8 ʹVt equus indomitus euadit intractabilis, ita filius qui omni ſo
lutus eſt diſciplina, præceps temerariúſque exiſtit.

9 ʹLactes filium, territabit te: ludas cum eo, te contriſtabit.

10 Ne arrideas illi, vt ne cum eo doleas, tandémque dentibus tuis
infrendeas.

11 Ne des ei licentiam in iuuētute, ʹneq; ad eius errata cōniueas.

12 ʹInflecte ceruicem ei adhuc iuueni, & dum puer eſt, eius latera
tunde: ne aliquādo durior factus, tibi non pareat, atq; animæ tuæ
dolorem afferat.

13 Erudi filium tuum, in eóq; elabora, ʹne turpitudo eius aliquam
tibi offenſionem pariat.

14 ʹPotior eſt pauper ſanus & bene valens, quàm diues ſuo afflictus
corpore.

15 ʹSanitas, & bona corporis conſtitutio omni præſtat auro, cor-
púſque valens, immenſis opibus.

16 Nullæ diuitiæ ſunt corporis valetudine meliores, ʹnec vlla vo-
luptas maior lætitia animi.

17 ʹMelior eſt mors quàm vita amara aut afflicta, & diuturna cor-
poris valetudo.

18 ʹBona ori clauſo offuſa, perinde ſunt ac fercula epularum ſepul-
chro appoſita.

19 Quorſum ſepulchro libamenta? neque enim edet inde, nec o-
dorem percipiet.

8 Vt equus indomitus euadit, &c. ἵππος ἀδάμαστος ἐκβαίνει σκληρὸς, καὶ υἱὸς ἀνειμένος ἐκβαίνει προαλής. Equus non domitus euadit durus, & filius diſſolutus euadit præceps. Inſtitutio accurata & conſuefactio cōformatióque recta tantam habet vim, vt ſine ea nec equorum vllus vſus, nec iuuenum aliquis vitæ modus eſſe poſſit: in vtroque enim genere niſi cura & diſciplina adhibeatur, exiſtit aut durities, aut ferocia, præcépsque temeritas quæ nulla ratione flecti aut reprimi poteſt. Quemadmodum igitur equi frænis calcaribúſque domantur, tractabiléſque efficiuntur, ita pueri atque adoleſcentes optimis grauiſſimiſque inſtitutis, moribus, ſtudiis, etiam verberibus ad modeſtiam obediētiam, obſeruantiámque ſunt conformandi. 9 Lactes filium, &c. τιθήνησον τέκνον, καὶ ἐκθαμβήσει σε· σύμπαιξον αὐτῷ, καὶ λυπήσει σε. Lacta filiū, & exterrebit te: collude cum eo, & contriſtabit te. τιθηνεῖν propriè dicuntur nutrices quæ infantes lactant: accipitur pro blandius tractare fouerèque filios. Hæc autem patrum lenitas & indulgentia quibus ſolatiis præmiiſque compenſetur, Sapiens oſtendit.

11 Neque ad eius errata, &c. καὶ μὴ παρίδῃς τὰς ἀγνοίας αὐτοῦ. & ne diſſimules ignorantias eius. id eſt quæ imprudēter ab eo facta ſunt. Intelligit per ignorantias τὰ ἁμαρτήματα errata & peccata quæ ab infirma imprudentéque ætate proficiſcuntur. Itaque requirit Sapiens crebras parentum admonitiones atque caſtigationes. 12 Inflecte ceruicem ei, &c. κάμψον τὸν τράχηλον αὐτοῦ ἐν νεότητι, καὶ θλάσον τὰς πλευρὰς αὐτοῦ, ὡς ἔστι νήπιος. Curua collum eius in iuuentute, frange [aut contunde] latera eius, dum puer eſt. His verbis ſignificat filios in tenera ætate domandos eſſe, atque ad modeſtiam obſeruantiámque flectendos. Sunt enim iuuenes natura contumaces, qui ſuperiorum authoritate ac poteſtate nequaquam contineri, ſed ſicut equi indomiti atque effrænati ſine vlla moderatione ſua ipſi libidine auferri vellent: itaque maturè diſciplina ſeuera eſt adhibenda, qua illa ferocitas ingenii animique ad omnem rectam obedientiam inflectatur. hoc autem commodè fieri poteſt, dū ætas eſt mollis atque flexibilis. 13 Ne turpitudo eius, &c. ἵνα μὴ ἐν τῇ ἀσχημοσύνῃ αὐτοῦ προσκόψῃς. ne in turpitudine [aut, dedecore] illius offendas. Nulla enim grauior animi offenſio patribus fieri poteſt, quàm quum vident ſuos liberos abiecto omni pudore ad omnem audaciam, licentiam, impudentiámque proiectos & profligatos. Hæc etiam vita eorum turpis atque infamis in ſummum parentum dedecus redundat. 14 Potior eſt pauper, &c. κρείσσων πτωχὸς ὑγιὴς καὶ ἰσχύων τῇ ἕξει, ἢ πλούσιος μεμαστιγωμένος εἰς τὸ σῶμα αὐτοῦ. Melior eſt pauper ſanus & valens habitudine, [id eſt firmus ac temperatus corpore] quàm diues flagellatus corpore. Hæ ſententiæ ſunt συγκριτικαί, quæ habent comparationem bonorum externorum, atque eorum quæ ſunt in corpore. Hic enim bona valetudo & cōſtitutio corporis, diuitiis ita anteponitur, vt paupertas cum hoc bono coniuncta, magis quàm diuitiæ ſolæ ſit expetenda. Hæc autem comparatio propterea mihi videtur inſtituta, ne homines qui diuitias admirari ſolent earūque amore inflammari, ea in parte fœlicitatē conſtituant. Solæ enim ſi alia nō adſunt, parū iuuare poſſunt, maioremq; aliquando moleſtiā, quàm iucundā perfruitionē afferūt. Proponet enim poſtea hominē, qui certo Dei iudicio opibus ſuis vti ac frui nō poſſit. 15 Sanitas & bona corp. &c. ὑγίεια καὶ εὐεξία βέλτιον παντὸς χρυσίου. Sanitas & bona habitudo melior eſt omni auro. Nullus fructus diuitiarum iucundus eſſe poteſt homini morbis afflicto: paupertas contrà bona corporis valetudine ac firmitudine vtens, magnam leuationem habet. 16 Nec vlla voluptas, &c. καὶ οὐκ ἔστιν εὐφροσύνη ὑπὲρ χαρὰν καρδίας. & non eſt lætitia ſuper gaudium cordis. Quod dixit de diuitiis, idem nunc dicit de voluptatibus quæ plerunque diuitiarum comites eſſe ſolent: eas enim diuites in primis conſectantur. Sed quæ voluptas ac lætitia eſſe poteſt, quum aut corpus morborum magnitudine cōficitur, aut animus dolore ægritudinéque occupatur? Quomodo vita etiam in ſumma diuitiarum abundantia ei iucunda eſſe poteſt, qui & animo & corpore grauiſſimè affligitur? Primum igitur eſt habere bonam conſcientiam cum lætitia animi: deinde corpus ita firmum & affectum, vt eo frui & ad actiones noſtras vti poſſimus. 17 Melior eſt mors, &c. κρείσσων θάνατος ὑπὲρ ζωὴν πικρὰν, ἢ ἀρρώστημα ἔμμονον. Melior eſt mors ſuper vitam acerbam aut infirmitatem permanentem. Vitam acerbam amarámque intelligit, quæ cum ægritudine ac mœrore animi degitur, aut quæ curæ, ſolicitudinis, moleſtiæ plena eſt: altera cum morbis ac cruciamentis corporis coniuncta eſt. Huiuſmodi vitæ mortem præferendam eſſe dicit. Nam quod ait Ariſtoteles de quodam morboſo homine, longam eum traxiſſe mortem, id verius dici poteſt de ægritudine animi in qua homo viuens contabeſcit. Deus enim nobis vitam dedit, omniáque opulenter ad eam pertinentia πρὸς ἀπόλαυσιν, vt ait Paulus, 1. Timoth. 6. d. 17: atque etiam cibo & lætitia corda hominum implet, Act. 14. c. 17.

18 Bona ori clauſo offuſa, &c. ἀγαθὰ ἐκκεχυμένα ἐπὶ στόματι κεκλεισμένῳ, θέματα βρωμάτων παρακείμενα τάφῳ. Bona effuſa in ore clauſo, miſſus ciborum appoſiti ſepulchro. Os clauſum dicit eius hominis, qui aut doloribus corporis, aut mœroribus animi ita eſt oppreſſus, vt diuitiis ac maximis opibus quas habet, frui nō poſſit. Hunc autem hominem cōparat ſepulchro fœtido, atque idolo nullū ſenſum habenti, quibus fercula ciborum libamentáque apponuntur. Significat Sapiens huiuſmodi vitam morte deteriorem eſſe, in qua is qui & animo & corpore ita affectus eſt, vt nullum fructum ne ſenſum quidem eorum bonorum quæ adſunt, habere poſſit. Huiuſmodi vitam, iuſtiſſimam Dei vindictam pœnámque eſſe ſignificat. Vidi ego hominem φιλόδοξον, cuius ſtudium in vita fuerat, vt ventrem cibo potúque exquiſitiſſimo expleret: is tandem eo morbo fuit correptus, vt nec ſtomachus quicquam admittere, nec fauces tranſmittere poſſent. Is ita affectus ac præpeditus, iubebat delicatiſſimum cibum vinúmque ſibi afferri, quæ in menſa aut in lecto cum maximis ſuſpiriis deſideriiſque moleſtiſſimis intuebatur, atque ita languens contabeſcénſque mortuus eſt.

ʹLegitur & κεκλεισμένα.

Ita ſe habet is quem Dominus perſequitur. 20
Oculis videt,& ingemiſcit:vt ſpado virginem complectitur,& 21
ſuſpirat.
Ne des ægritudini animũ tuũ,nec teipſum cõſilio tuo affligas. 22
Lætitia cordis vita demum homini eſt : & gaudium viri,lon- 23
ginquitas ætatis.
Dilige animam tuam,& cor tuum conſolare, ac mœrorem abs 24
te longè depelle.
Multos enim mœror interemit,nec vllus in eo fructus eſt. 25
Inuidia & iracundia dies minuunt, ſolicitudóque præmaturam 26
adducit ſenectutem.
Cor ſplendidum ac bonum, in cibis victus rationem curámque 27
habebit.

Cap. XXXI.

STudium diuitiarum cum vigiliis cõiunctum, corpus tabefa- 1
cit,& ſomnum abigit ſolicitudo eorum.
Solicitudo vigil interrumpit ſoporem,vt grauis corporis ægri 2
tudo ſomnum adimit.
Laborat diues in congerendis opibus, & in quiete ſuis deliciis 3
expletur.
Laborat pauper in tenuitate vitæ,atq; in quiete egenus exiſtit. 4
Qui amat aurum,non habebitur iuſtus:& qui conſectatur cor 5
ruptionem,ea explebitur.
Multi propter aurum in ruinã præcipitati ſunt,& paratum an- 6
te oculos ſuos exitium habuerunt.
Lignum offendiculi eſt ei ſacrificãtibus, & omnis inſipiens eo 7
capietur.
Beatus diues repertus ſine crimine, & qui aurũ nõ eſt ſequut⁹: 8
Quis eſt ille,& beatum prædicabimus? in populo enim ſuo mi 9
randa fecit.

20 Sic qui effugatur à Domino, & portans mercedes iniquitatis.
21 Videns oculis, & ingemiſcẽs:ſicut ſpado complectens virginem, & ſuſpirans. Supra 20.a.4 D
22 Triſtitiam non des animæ tuæ, & non affligas temetipſũ in cõſilio tuo. Prouer. 12.d.25 & 15.b.13.17.d.22
23 Iucunditas cordis, hæc eſt vita hominis,& theſaurus ſine defectione ſanctitatis: & exultatio viri, eſt longæuitas.
24 Miſerere animæ tuæ placens Deo, & cõtine:& cõgrega cor tuũ in ſãctitate ei⁹,& triſtitiã lõgè expelle à te.
25 Multos enim occidit triſtitia,& nõ eſt vtilitas in illa.
26 Zelus & iracundia minuũt dies, & ante tẽpus ſenectã adducet cogitat⁹.
27 Splendidum cor, bonum in epulis, eſt:epulæ enim illius diligenter fiunt.

Cap. XXXI.

1 VIgilia honeſtatis tabefaciet carnes, & cogitatus illius aufert ſomnum.
2 Cogitatus præſciẽtiæ auertit ſenſum,& infirmitas grauis ſobriam facit animam.
3 Laborauit diues in congregatione ſubſtantiæ,& in requie ſua replebitur bonis ſuis.
4 Laborauit pauper in diminutione victus,& in fine inops fit.
5 Qui aurum diligit,non iuſtificabitur: & qui inſequitur conſumptionẽ, replebitur ex ea.
6 Multi dati ſunt in auri caſus,& facta eſt in ſpecie ipſius perditio illorũ. Supra 8.a.2
7 Lignum offẽſionis eſt aurum ſacrificantium:væ illis qui ſectantur illud, & omnis imprudens deperiet in illo.
8 Beatus diues qui inuentus eſt ſine macula:& qui poſt aurũ nõ abiit,nec ſperauit in pecunia & theſauris. Luc. 6.d.24
9 Quis eſt hic,& laudabimus eum?fecit enim mirabilia in vita ſua.

20 Ita ſe habet is,&c. οὕτως ὁ ἐκδιωκόμενος ὑπὸ κυρίου. Ita qui perſequutionem patitur à Domino, id eſt qui punitur à Deo. Significat enim huiuſmodi ἀδυναμίαν impotentiam fruendi iis bonis quæ ad manum adſunt, eſſe iuſtiſſimam Dei vindictam, quæ à Paulo, Rom.2.a.5, δικαιοκρισία appellatur. Plerunque autem diuites auari hoc genere pœnæ diuinitus afficiuntur, vt poetæ Tantalum ſiti enectum apud inferos fingunt,quum aquam vſque ad mẽtum habeat: Dominus contrà ſuos vult os aperire,vt illud omni bonorum genere expleat.

22 Ne des ægritudini animum,&c. μὴ δῷς εἰς λύπην τὴν ψυχήν σου. Ne des in triſtitiam [aut,mœrorem] animũ tuum. Poſtquam Sapiens oſtendit quanta vis ſit tum afflictæ corporis valetudinis,tum ægritudinis animi,ad miſerè viuendum etiam in maximis diuitiis:nunc hortatur ad ἀλυπίαν καὶ εὐθυμίαν,id eſt tranquillitatem animi & lætitiam,atque etiam ad iucundam ac moderatã perfruitionem: quæ ad corpus ſuſtentandum reficiendúmque à Deo tributæ ſunt.Monet enim vt animus quietus ac tranquillus,vacuúſque omni perturbatione cõſeruetur:& in victu ac ciborum delectu,corporis ratio habeatur.Hæ enim ſunt duæ partes naturæ noſtræ, quas diligere tuerique debemus,non corrumpere moleſtia parſimoniáque eorum bonorum,quæ(vt ait Paulus,Coloſſ.2.d.23.) πρὸς πλησμονὴν σαρκὸς ad nutriendã explendámque carnem à Deo creata ſunt.

IN CAPVT XXXI.

1 Studium diuitiarum cum vigiliis,&c. ἀγρυπνία πλούτου ἐκτήκει σάρκας. Vigilia diuitiarum tabefacit carnes. Auaritia ſemper inuigilat opibus cumulandis ac conſeruandis:quæ cura ac ſolicitudine & vim animi extinguit,& vires corporis corrumpit. Auarus enim ſtudio pecuniæ occupatus, priuat ſe cùm quiete,tum vſu neceſſario cæterarum rerum ad naturam vitámque tuendam pertinentium.

2 Solicitudo vigil interrumpit,&c. μέριμνα ἀγρυπνίας ἀπονυστάξει νυσταγμὸν καὶ ἀῤῥώστημα βαρὺ ἐκνήψει ὕπνον. Cura vigiliæ interpellat [id eſt impedit] dormitationem,& infirmitas grauis ſomnum excutiet. Nullus corporis morbus eſt qui magis cruciet hominẽ, eúmque inquietum reddat,quàm auaritia.id eſt diuitiarum cupiditas immoderata,quæ hominem nunquam ſinit quieſcere. 3 Laborat diues,&c. ἐκοπίασε πλούσιος ἐν συναγωγῇ χρημάτων καὶ ἐν τῇ ἀναπαύσει ἐμπίμπλαται τρυφημάτων αὐτοῦ. Laborauit diues in congregatione pecuniarum,& in quiete repletur deliciis ſuis. Diuerſa eſt conditio fortunáque hominũ in iſta vita:alii diuites exiſtunt, ſuorumque laborũ fructũ percipiũt in ſenectute,in qua opibus partis perfruuntur:alii quum peræquè laborarint,diuites eſſe non poſſunt,pauperes ſemper ſunt.Eius rei cauſa eſt non tam induſtria diligentiáque eorum,quàm Dei volũtas ac benedictio,qui hũc pauperem,illum diuitem efficit,vt ait Solomon, Prou.22.a.2. Itaque nec pauper diuiti inuidere debet,nec diues pauperi fortunã exprobrare,quũ vtriuſq; author ſit Dominus:ſed vterque in eo acquieſcere,quod in quiete ſe aſſequutum certa Dei volũtate videt. 5 Qui amat aurũ,&c. ὁ ἀγαπῶν χρυσίον,οὐ δικαιωθήσεται· καὶ ὁ διώκων διαφθορὰν,αὐτῆς πλησθήσεται. Qui diligit aurum,non iuſtificabitur:& qui ſectatur corruptionem,ea replebitur.Fieri nullo modo poteſt quin ſtudium diuitiarum immoderatum, cum iniuſtitia aliorúmque iniuria coniunctum ſit. Quemadmodum eo prouerbio ſignificatum eſt, ὁ ταχέως πλουτῶν ἄδικος.Et Satyricus,Diues qui fieri vult,Et citò vult fieri:ſed quæ reuerentia legum? Quis metus aut pudor eſt vnquam properantis auari?Fructũ autem diuitiarum miſerrimum Sapiens oſtendit iuxta ſentẽtiam Pauli,Gal.6.b.8,Quam quiſque ſementẽ fecerit,eam metet,ſiue carnis in corruptionẽ,ſiue Spiritus in vitam æternam.Quũ autem diuitiæ ſint res fluxæ ac caducæ, qui eas toto animo ſtudióq; perſequitur,quid aliud quàm corruptionẽ conſectatur? 7 Lignũ offendiculi,&c. ξύλον προσκόμματός ἐστι τοῖς θυσιάζουσιν αὐτῷ. Lignũ offenſionis[aut,ſcãdali]eſt ſacrificãtibus ei,id eſt,iis qui aurũ quaſi Deum quendã colunt:quemadmodũ Paulus,Epheſ.5.b.5,auarum dicit eſſe idololatrã:omnes enim ſuas cogitationes ac ſpes in diuitiis ſitas & defixas habet.Lignũ offendiculi hoc in loco dicitur,vt lapis offenſionis.i.occaſio offenſionis ac ruinæ.Paulus huiuſmodi cupiditatẽ laqueũ nominat,1.Tim.6.b.9. 8 Beatus diues,&c. μακάριος πλούσιος ὃς εὑρέθη ἄμωμος,καὶ ὃς ὀπίσω χρυσίου οὐκ ἐπορεύθη. Beatus diues qui inuẽtus eſt inculpatus,[aut,ſine reprehẽſione] & qui poſt aurũ nõ abiit. Sapiens nõ damnat diuitias(quæ per ſe malæ nõ ſunt,ſed dona Dei hominibus tributa)ſed potius improbã cupiditatẽ hominũ eas nimiũ & admirantiũ & amantiũ:integritatem autẽ moderationémque cõmendat eorũ,qui diuitiis rectè tum ad continentiã tum ad beneficentiam vti potuerunt. χρήματα enim apud Græcos ἀπὸ τῆς χρήσεως ſunt appellatæ,quòd illarum vſus magis quàm poſſeſſio ſpectetur.

10 Quis probatus eſt in illo, & perfectus inuentus eſt, & erit illi gloria æterna? qui potuit tranſgredi, & non eſt tranſgreſſus: & facere mala, & non fecit.

B 11 Ideo ſtabilita ſunt bona illiꝰ in Domino, & eleemoſynas illiꝰ enarrabit omnis eccleſia ſanctorum.

12 Supra mẽſam magnã ſediſti? non aperias ſuper illam faucem tuã prior.

13 Nõ dicas, Simulata ſunt quæ ſuper illam ſunt.

14 Memento quoniam malus eſt oculus nequam.

15 Nequius oculo quid creatum eſt? ideo ab omni facie ſua lachrymabitur, quum viderit.

16 Ne extẽdas manum tuam prior, & inuidia contaminatus erubeſcas.

Matth.7.a.2.c.12

17 Ne comprimaris in conuiuio.

18 ¶Intellige quæ ſunt proximi tui ex teipſo.

19 Vtere quaſi homo frugi iis quæ tibi apponuntur, & nõ quum manducas multum, odio habearis.

20 Ceſſa prior, cauſa diſciplinæ: & noli nimius eſſe, ne fortè offendas.

Infra.37.d.32

C 21 Et ſi in medio multorũ ſediſti, prior illis ne extendas manũ tuam: nec prior poſcas bibere.

22 ¶Quàm ſufficiẽs eſt homini erudito vinũ exiguũ! & in dormiẽdo non laborabis ab illo, & nõ ſenties dolorẽ.

23 Vigilia, & cholera, & tortura viro infrunito:

24 Somnꝰ ſanitatis in homine parco, dormiet vſque in mane, & anima illius cum ipſo delectabitur.

25 Et ſi coctꝰ fueris in edendo multũ, ſurge è medio, & vome: & refrigerabit te, & non adduces corpori tuo in

10 ″Quis eo probatus eſt, integérque compertus? is eſto ſpecimen gloriæ. quis potuit peccare, qui non peccarit? quis malè agere, qui non malè egerit?

11 ″Itaque eius bona conſtabilientur, eiúſque beneficia in cœtu *ſanctorum* commemorabuntur.

12 ″Quum magnificæ accubueris menſæ, in illam faucibus tuis ne

13 inhies: nec dicas multa eſſe appoſita.

14 ″Fac memineris quantum malum ſit oculus nequam.

15 Et quid nequius oculo creatum eſt? ″quippe qui quacunque de cauſa lachrymetur.

16 Ne extendas manum quocunque aſpexerit, nec eam cum ipſo

17 in catinum inferas.

18 ″Quæ ſunt proximi, ex teipſo conſidera: ac rem omnẽ perpẽde.

19 ″Appoſita tibi, vt homo, comedas: nec te ingurgites, vt in odiũ non incurras.

20 ″Modeſtiæ cauſa deſiſte primꝰ, nec te inſatiabilem præbeas, ne quid offendas.

21 ″Quòd ſi diſcubueris inter multos, manũ primus ne extẽderis.

22 ″Quàm paruo homo bene inſtitutus eſt contentus! quo fit vt in cubili ſuo non anhelet.

23 ″Vigilia laborioſa, & cholera, contorſióque *alui*, hominis intemperantis comes eſt.

24 Somno ſalubri fruuntur viſcera temperãtis: mane is ſurgit, & compos eſt animi.

25 ″Quòd ſi fueris ad cibos coactus, exurge, obambula, vome, & cõ

10 Quis eo probatus eſt, &c. τίς ἐδοκιμάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ἐτελειώθη, καὶ ἔσται εἰς καύχημα; Quis probatus eſt in eo, ac perfectus, & erit in gloriationem? Perfecti in lingua Hebræa dicuntur, qui ſunt in re aliqua integri atque incorrupti. Maxima autem laus eſt, in ſumma poteſtate ac abundantia diuitiarum eam moderationem adhibere, vt & cupiditatem animi contineas, & opes ad liberalitatem conferas. Itaque rectè à philoſophis diuitiæ δυνάμεις facultates ſunt appellatæ, quòd vt homines ſunt nactæ qui iis vtantur, maximam vim tum ad virtutes tum ad vitia habeant. 11 Itaque huius bona conſt. &c. διὰ τοῦτο στερεωθήσεται τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐλεημοσύνας αὐτοῦ ἐκδιηγήσεται ἐκκλησία. Ideo firmabuntur bona illius, & eleemoſynas eius enarrabit [id eſt prædicabit] eccleſia. aut, concio & congregatio. Verum ac rectum diuitiarum vſum duo cõſequuntur: ſtabilitas bonorum, & illuſtris beneficiorum commemoratio in cœtu piorum, quæ ſumma eſt gloria. Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi, Pſal.112.b.9. 12 Quum magnificæ, &c. ἐπὶ τραπέζης μεγάλης κάθισας, μὴ διοίξῃς φάρυγγά σου ἐπ' αὐτῆς. quum in menſa magna cõſederis, ne aperias guttur tuum in ea. Quædam exemplaria legunt ita, ἐπὶ τραπέζης μεγάλης ἐκάθισας, in menſa magna cõſediſti. Quemadmodũ ſuprà monuit de moderatione ac liberalitate in diuitiis adhibenda, ita hoc loco de temperãtia & ſobrietate quæ in cibo ac potu ſeruanda eſt: ac tum quidem maximè, quũ in maxima copia deliciarũ voluptatúmque verſamur. Eſt enim hoc in genere intẽperantia cùm naturæ pernicioſa, tum hominũ offenſioni vituperationique obnoxia: itaque pluribus verbis monet cupiditatẽ animi eſſe continendam. 14 Fac memineris, &c. μνήσθητι ὅτι κακὸν ὀφθαλμὸς πονηρός. Memẽto quòd malum oculus nequã. Oculũ accipit pro praua atque immoderata animi cupiditate, quæ obiectu aſpectúque rerũ iucundarũ excitatur: queadmodum Dominus in Euangelio adulterium etiã in aſpectu impudico cõſtituit. Si, inquit, mulierẽ videris ad concupiſcẽdum, &c. Mat.5.d.28. Hoc modo dicitur aliquis adiicere oculos ad rem aliquã, vt cupiditas animi ſignificetur. Sic Pericles Sophoclẽ, quũ is pulchrũ puerũ immodeſtius aſpexiſſet, monuit, Prætorẽ nõ manus ſolùm, ſed etiã oculos cõtinẽtes habere debere. 15 Quippe qui quac. &c. διὰ τοῦτο ἀπὸ παντὸς προσώπου δακρύει. ideo ab omni facie lachrymatur. Faciem accipit pro obiectu & aſpectu rerũ moleſtarũ, quibus animus offẽſus, lachrymas mittit per oculos cupiditatis indices. Itaque notat à contrario naturã animi qui rebus moleſtis offenditur, iucundis delectatur, atque ad voluptatẽ intẽperantia incitatur. 18 Quæ ſunt proximi, &c. νόει τὰ τοῦ πλησίον ἐκ σεαυτοῦ, καὶ ἐπὶ παντὶ ῥήματι διανοοῦ. Intellige quæ ſunt proximi ex teipſo, & in omni verbo [id eſt re] cogita. Quidam vertunt ita, Affectum alterius è tuo iudica. Alii, Per teipſum conſidera quemadmodum tibi agendum viuendumque cum eo eſt qui ſedet tibi proximus, vt in eo exemplum temperantiæ modeſtiæque tibi proponas: aut etiã offenſionem, ſi quid intemperantius ab eo fiat. Hic autem ſenſus poſtremus mihi magis probatur. 19 Appoſita tibi, vt homo, &c. φάγε ὡς ἄνθρωπος τὰ παρακείμενά σοι, καὶ μὴ διαμασῶ, μὴ μισηθῇς. Comede vt homo, appoſita tibi: ac ne deuores, ne ſis odioſus. id eſt, ne in offenſionẽ odiúmque venias propter tuam edacitatem, indignámque homine intemperantiam. Vorare enim cibos, ſéque ingurgitare, eſt θηριώδης beluinum, alienúmque à natura hominis, qui ex omnibus animantibus vt rationis, ita etiam pudoris, modeſtiæ, temperantiæque particeps eſt. 20 Modeſtiæ cauſa deſiſte, &c. παῦσαι πρῶτος χάριν παιδείας, Deſine primùm gratia diſciplinæ. id eſt, vt homo bene inſtitutus moribuſque temperatus, modum cupiditati adhibe: nec te immoderatius expleas, aut voracẽ atque inexplebilem te præbeas. Hæc enim inſatiabilis edendi cupiditas eſt fœdiſſima odióque hominũ digniſſima: itaque cibi potúſque modus eſt conſeruandus, & vbi expletum eſt naturale deſiderium, deſinendũ: non quò inexplebilis rapit cupiditas, progrediendum. 21 Quòd ſi diſcubueris, &c. καὶ εἰ ἀνάμεσον πλειόνων ἐκάθισας, πρότερος αὐτῶν μὴ ἐκτείνῃς τὴν χεῖρά σου. Quòd ſi in medio multorũ ſederis, prior illis ne extendas manum tuam. Dixit de modo cibi capiẽdi in conuiuiis ad naturæ ſatietatem ac refectionẽ reuocando: nunc etiã de ordine inter conuiuas cõſeruando: in quo vno maximè modeſtia cernitur & continetur. 22 Quàm paruo ho. &c. ὡς ἱκανὸν ἀνθρώπῳ πεπαιδευμένῳ τὸ ὀλίγον, καὶ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ οὐκ ἀσθμαίνει. Quàm ſufficit homini inſtituto [id eſt moderato] exiguum, & in cubili ſuo non anhelat. Homo modeſtus & ſobrius, eſt paruo cõtentus, naturæque deſideria cibo & potu facili ac parabili explet: itaque hac victus moderatione ac ſobrietate tuetur valetudinẽ tum mentis tum corporis. Eſt autem temperãtia naturæ cuſtos, propterea à Græcis σωφροσύνη eſt nominata, quaſi σώζουσα φρόνησις. i. prudentia conſeruans. Itaque Plato dixit, Philoſophorum conuiuia vel hoc vno eſſe meliora quàm intemperantium, quòd ea poſtridie nulli capitis ac corporis dolores conſequantur. Idẽ ſignificat hìc Sapiens, quum ait, ſomnum tẽperantis hominis eſſe quietum, ſine anhelante ſpiritu, quẽ crapula oppreſſi frequentem ac vehementem ducere ſolent. Commemorat enim hoc loco cõmoda atque incommoda, quæ ex temperantia aut crapula conſequi ſolent. 23 Vigilia laborioſa, &c. πόνος ἀγρυπνίας, καὶ χολέρα, καὶ στρόφος μετ' ἀνδρὸς ἀπλήστου. Labor vigiliæ, & cholera, & torſio, [id eſt dolor inteſtinorũ] cum viro inexplebili. aut, inſatiabili. Hi ſunt fructus crapulæ: inquietudo ſomni, inteſtinorúmque contorſio: denique τὰ δυσεντερικὰ tormina & cruciamenta alui, intemperãtes atque edaces comitantur. 25 Quòd ſi fueris ad cibos coactus, &c. καὶ εἰ ἐβιάσθης ἐν ἐδέσμασιν, Et ſi coactus fueris in cibis. Hoc præceptum eſt ἰατρικόν, de crapula violenta aut eiicienda, aut concoquenda. Deambulatio moderata & quies ad crudum cibum concoquendum valent: vomitus verò ad ſubleuandum exonerandúmque ſtomachum.

quieſcas.

26 Audi me fili, ne ſpernas me : etenim quæ ego dico , tandem tu experieris.

27 ′In õni negotio prõptum te præbe, nec vllus morbꝰ inuadet te.

28 ′Hominem panes liberaliter erogantem labia prædicabunt, certúmque extabit honeſtatis eius teſtimonium.

29 ′Qui malignè panem impertit, in eum frendet ciuitas : nec dubium erit malignitatis eius teſtimonium.

30 ′In vino virum ne te exhibeas: vinum enim multos perdidit.

31 ′Vt fornax probat duritiem mucronis, dum mergitur: ita vinum cor ſuperborum, quum inebriantur.

32 Vinum humanæ vitæ accommodatum eſt, ſi moderatè bibatur.

33 ′Quænam vita eſt eius qui vino victus eſt? atque ipſum ad exhilarandos homines creatum eſt.

34

35

36 ′Lætitiam animi & hilaritatem parit potus vini iuſtus atque opportunus.

37 Vinum copioſius ſumptum acerbitatem animi parit cũ rixis, & contumacia.

38

39 ′Animum ſtulti ebrietas maiorẽ efficit ad offẽdiculum, vires eneruat, inſértque vulnera.

40

41 ′Ne reprehendas proximum in cõuiuio compotatione hilaro, nec eum in ſua lætitia vituperes.

42 Dicto probroſo ne lædas illum, nec in occurſu eum affligas.

Cap. XXXII.

1 S′I ſummus cõuiuii magiſter es cõſtitutus, ne te ſupra alios efferas, ſed quaſi vnum ex illis præbeas.

2 Habeto curam eorum, atque ita conſide : & quum tuo munere perfunctus fueris, ″commendationem adeptus, acquieſce.

firmitatem.

26 Audi me fili, & ne ſpernas me: & in nouiſſimo inuenies verba mea.

27 In omnibus operibus tuis eſto velox, & oĩs infirmitas nõ occurret tibi.

28 |Splendidum in panibus benedicẽt labia multorum, & teſtimonium veritatis illius fidele. *Prouer. 22. b. 9*

29 In nequiſſimo pane murmurabit ciuitas: & teſtimonium nequitiæ illius verum eſt.

30 Diligentes in vino noli prouocare: |multos enĩ exterminauit vinum. D *Iudith 13. a. 2*

31 Ignis probat ferrum durum: ſic vinum corda ſuperborum arguet in ebrietate potatum.

32 |AEqua vita hominibus, vinũ in ſobrietate: ſi bibas illud moderatè, eris ſobrius. *Pſal. 103. b. 15. prouer. 31. a. 4*

33 Quæ vita eſt, quæ minuitur vino?

34 Quid defraudat vitam? Mors.

35 Vinum in iucunditatem creatũ eſt, & non in ebrietatem, ab initio.

36 Exultatio animæ & cordis, vinum moderatè potatum.

37 Sanitas eſt animæ & corpori, ſobrius potus.

38 Vinum multũ potatum, irritationẽ, & iram, & ruinas multas faciens.

39 Amaritudo animæ multum vinum potatum.

40 Ebrietatis animoſitas, imprudẽtis offẽſio, minorans virtutem, & faciẽs vulnera.

41 |In conuiuio vini non arguas proximum, & non deſpicias eum in iucũditate illius. *Supra 9. a. 1*

42 Verba improperii non dicas illi, & non premas illum in repetendo.

Cap. XXXII.

1 REctorem te poſuerunt? noli extolli: eſto in illis quaſi vnus ex ipſis.

2 Curam illorum habe, & ſic conſidera, & omni cura tua explicita, recumbe.

27 In omni negotio, &c. ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου γίνου ἐντρεχής. In omnibus negotiis tuis [ſiue, rebus] ſis diligens & ſolers. ἐντρέχεια enim accipitur pro promptitudine animi & diligentia, ſine qua valetudo conſeruari non poteſt. Prudentia & diligentia eius ſunt cuſtodes.

28 Hominem panes liberaliter, &c. λαμπρὸν ἐπ' ἄρτοις εὐλογήσει χείλη. Splendidum in panibus benedicent labia. Loquutus Sapiens de cibis & conuiuiis, in quibus inuitatis hominibus ſummam modeſtiam præſtandam eſſe docuit: nunc interponit hanc breuem ſententiam de beneficentia eo in genere præſtanda, qua noſtro pane ac cibo alios ſuſtentandos reficiendóſque eſſe docet. Eſt enim huiuſmodi benignitas maximè popularis ac laudabilis. Quidam ſunt in hoc beneficii genere κοινωνικοὶ liberales, frumentum cibúmque ſuum facilè communicantes iis qui opus habent. Alii ſunt ſtrictiores atque illiberaliores, apud quos ita omnia ſunt clauſa, vt ad alios nihil aut parum emanet.

30 In vino virum ne te exhibeas: ἐν οἴνῳ μὴ ἀνδρίζου. In viro ne viriliter agas. id eſt, ne tuas oſtendas vires, ſicut Eſaias cap. 5. c. 22, huic hominum generi imprecatur, Væ qui robuſti eſtis ad potandum. Sunt enim qui hac intemperãtia quàm ſint fortes ac valentes experiantur, qui omnem vim tum animi tum corporis nimio potu vini opprimunt: itaque Sapiens hoc loco commoda vini & incommoda demonſtrat.

31 Vt fornax probat, &c. κάμινος δοκιμάζει στόμωμα ἐν βαφῇ· οὕτως οἶνος ἐν καρδίᾳ ὑπερηφάνων ἐν μέθῃ. Caminus probat aciem gladii in tinctura: ſic vinum in corde ſuperborum in ebrietate. Maxima vis eſt in vino non ſolùm ad demonſtrandam veritatẽ, ſed etiam ad naturam, mores, ingenium vniuſcuiuſque declarandum. ſuperbi animo ſunt elato, qui facilè ira exardeſcunt: eorum cor ſi vino copioſiore ſit madefactũ inebriatúmque, quid illis aliud eſt vinum, quàm igni ſuffuſum oleum?

33 Quænam vita eſt, &c. τίς ζωὴ ἐλαττουμένῳ οἴνῳ; καὶ αὐτὸς ἔκτισται εἰς εὐφροσύνην ἀνθρώποις. Quæ vita eius qui vincitur vino? & ipſum creatũ eſt ad lætitiam hominibus. Vinum tribuitur à Deo ad animum recreandum, non perturbandum: atque ad vires corporis confirmandas, non debilitandas & opprimendas: vita autẽ ebriorum turpitudine ac confuſione belluinam ſuperat.

36 Lætitiam & hil. &c. ἀγαλλίαμα καρδίας καὶ εὐφροσύνη ψυχῆς, οἶνος πινόμενος ἐν καιρῷ αὐτάρκης. Exultatio cordis & lætitia animi, vinum potum in tempore ſufficiens. Vſum vini rectum duabus oſtendit rebus: tempore, atque ea moderatione quà non plus aut minus vini, quàm natura poſtulet, ſumatur: debet igitur potus vini eſſe tum εὔκαιρος, tum αὐτάρκης. Qui bibunt alieno tẽpore, vt ii quos Eſaias cap. 5. c. 11, dicit mane ſurgere ad potandum: aut plus ſumunt, quàm vires naturæ ferre poſſunt, ii non vtuntur vino optimo Dei dono, ſed abutuntur.

40 Animum ſtulti ebrietas, &c. πληθύνει θυμὸν μέθη ἄφρονος εἰς πρόσκομμα, ἐλαττῶν ἰσχὺν, καὶ προσποιῶν τραύματα. Multiplicat [id eſt exauget] animum ebrietas inſipientis ad offenſionẽ, minuens vires, & acquirens vulnera. Elegans antitheſis eſt, quòd vinum augeat animos atque ſpiritus, eóſque maiores faciat: vires verò corporis diminuat ac debilitet.

41 Ne reprehendas proxi. &c. ἐν συμποσίῳ οἴνου μὴ ἐλέγξῃς τὸν πλησίον. In conuiuio vini ne reprehendas proximum. Hoc præcepto Sapiens concedit hominibus hilaritatẽ in cõuiuiis tempeſtiuis non inhoneſtam: nec eos vituperãdos obiurgandóſque eſſe dicit, qui animos curis moleſtiiſque affectos, potu liberaliore reficiunt ac remittũt. Quemadmodum legimus Catonem ſeueriſſimum hominem, alióſque grauiſſimos viros hoc genere voluptatis vſos, animos ſuos relaxaſſe ac recreaſſe. Ex illis quidã interrogatus, cur ita exhilareſceret: reſpondit, ſe metuere ne id accideret ſibi quod arcubus perpetuò contentis, qui niſi remittantur, rumpuntur. Tempora ſunt diſtributa, à Deóque nobis aſſignata: alia rerum magnarum ac grauium, alia ludicrarum, alia ad neceſſaria munera negotiáque obeunda, alia ad ſubleuandam naturam accommodata: denique tẽpus eſt flendi, & tempus ridendi. Qui ſeueritatem ſemper adhibendam eſſe cenſent, quid natura poſtulat non vident.

IN CAPVT XXXII.

1 Si ſummus conuiuii magiſter, &c. ἡγούμενόν σε κατέστησαν, μὴ ἐπαίρου. Rectorem te conſtituerunt, ne extollaris. Continuat Sapiens ſermonem ſuperiore capite inſtitutum de conuiuiis, quæ à Græcis cæteriſque Orientalibus populis maxima & frequentia & hilaritate celebrabantur. In his mos fuit vt aliquis ſumma authoritate à conuiuis deligeretur, aut ſorte conſtitueretur qui conuiuio præeſſet: quem Græci συμποσίαρχον, Latini ſummum magiſtrum appellarunt. Cicero huiuſmodi rectionem moderationémque conuiuiorum magiſteria nominat in libro De ſenectute: hoc loco ἡγούμενος dicitur. ab aliis etiam Rex dicebatur, à quo leges conuiuii, totáque bibendi ratio præſcribebatur.

2 Commendationem adeptus, acq. καὶ εὐδοκιμήσας ἀνάπαυσαι. Alii vertunt, Ritè functus tuo munere. Eſt enim εὐδοκιμεῖν approbationem ac laudem in re aliqua conſequi.

Vt læteris propter illos, & ornamẽtum gratiæ accipias coronam: & dignationẽ cõſequaris corrogationis. 3
Loquere maiori natu, decet enĩ te. 4
Primum verbum diligẽti ſcientiã, & non impedias muſicam. 5
Vbi auditus non eſt, non effundas ſermonem, & importunè noli extolli in ſapientia tua. 6
Eccleſ.3.b.7 ſuprà 20.a.7
Gemmula carbunculi in ornamento auri, & comparatio muſicorum in conuiuio vini. 7
B Sicut in fabricatione auri ſignũ eſt ſmaragdi: ſic numerus muſicorum in iucundo & moderato vino. 8
Audi tacens, & pro reuerentia accedet tibi bona gratia. 9
Adoleſcẽs loquere in tua cauſa vix, quum neceſſe fuerit. 10
Si bis interrogatus fueris, habeat caput reſponſum tuum. 11
In multis eſto quaſi inſcius, & audi tacens ſimul & quærens. 12
In medio magnatorũ ne præſumas: & vbi ſũt ſenes nõ multum loquaris. 13
Ante tonitruũ præibit coruſcatio, & ante verecundiã præibit gratia, & ꝓ reuerẽtia accedet tibi bona gratia. 14
C Et hora ſurgẽdi non te trices: præcurre autem prior in domũ tuã, & illic auocare, & illic lude. 15
Et age conceptiones tuas, & nõ in delictis & verbo ſuperbo. 16
Et ſuper his omnibus benedicito Dominum qui fecit te, & inebriantem te ab omnibus bonis ſuis. 17
Qui timet Dominum, excipiet doctrinam eius: & qui vigilauerint ad illum, inuenient benedictionem. 18
Qui quærit Legẽ, replebitur ab ea: & qui inſidioſè agit, ſcandalizabitur ab ea. 19

"Vt læteris eorum cauſa, ornamentíque gratia coronã accipias.
"Loquere ſenex, quia te quidem decet:
Sed cum intelligentia exquiſita, nec muſica prohibe.
"Vbi nulla *eſt* audientia, ſermonem ne iniicias, neque intempeſtiuè ſapienter agas.
"Concentus muſicorum in conuiuio cõpotatione læto, eſt quaſi inſigne carbunculi in ornatu incluſum aureo.
Et modulatio cantorum adhibita ad ſuaue vinum, eſt tanquam ſigillum ſmaragdi in apparatu aureo poſitum.
"Loquere adoleſcens, ſi vſus tui veniat, vix tamen, etiam quum bis rogatus fueris.
Summatim ſermonem comprehende, paucíſque multa: ſis vt homo intelligens, & interea tacens.
"In cœtu procerum ne te illis exæques, in conuentúque ſenum ne multa garrias.
"Vt fulgur præcurrit tonitru, ita pudentem gratia antecedit,
"Maturè ſurge, ac non inter vltimos domum accurre, neque deſideas.
"Ibi lude, tuóque indulge arbitrio: modò ne pecces, aut ſuperbè quid agas.
"Ad hæc celebra eũ qui te creauit, & qui te ſuis bonis cumulat.
Qui reueretur Dominum, eius diſciplinã amplectetur: "& mane eum quærentes, beneuolentiam ipſius reperient.
"Qui ſectatur Legem, ea explebitur: ſimulator verò in ea offendetur.

3 Vt læteris eorum cauſa, &c. *ἵνα εὐφρανθῇς δι' αὐτούς, καὶ εὐκοσμίας χάριν λάβῃς στέφανον.* Vt læteris propter eos, ornatúſque cauſa accipias coronam. Reſpicit ad cõſuetudinem conuiuiorum, in quibus conuiuæ coronas ex floribus confectas capiti impoſitas geſtabant: in primíſque is qui ſympoſio præfectus erat. 4 Loquere ſenex, &c. *λάλησον πρεσβύτερε, πρέπει γάρ σοι, ἐν ἀκριβείᾳ δὲ ἐπιστήμης.* aut (vt legunt alii codices) *ἐν ἀκριβεῖ ἐπιστήμῃ.* Loquere ſenior (decet enim te) in exacta autem ſcientia. Hoc loco inſtituit tam ſenes quàm adoleſcentes, quemadmodum in conuiuio ſe gerere debeant. Eſt enim maior orationis authoritas ac libertas in ſenibus, quàm in adoleſcentibus, in quibus taciturnitas aut ſermonis verecundia modeſtiáque maximè commendatur. 6 Vbi nulla *eſt* audientia, &c. *ὅπου οὐκ ἀκρόαμα, μὴ ἐκχέῃς λαλιάν, καὶ ἀκαίρως μὴ σοφίζου.* Vbi non *eſt* auſcultatio, ne effundas ſermonem: nec importunè ſapiens videaris. In conuiuio varia delectatio adhibetur: alia ex cibo & potu, quo venter iucundè paſcitur: alia ex cantu, quo aures ſuauiter afficiuntur: aliæ ſunt quæ ad oculos pertinent: ſed omnium optima & liberaliſſima eſt ſermonis, quo vno animus maximè paſcitur ac delectatur: ſed modus ac tẽpus eſt conſeruandũ. Neque enim ſemper ſermo locum habet, cæterarum voluptatum ſtudium conuiuas magis occupat ac delectat. 7 Concentus muſicorum, &c. *σφραγὶς ἄνθρακος ἐπὶ κόσμῳ χρυσῷ, σύγκριμα μουσικῶν ἐν συμποσίῳ οἴνου.* Sigillum carbunculi in ornatu aureo, concentus muſicorum in conuiuio vini. Commendat Sapiens hoc loco muſicam, ſed liberalem: in eáque iucundiſſimum conuiuii ornamentum conſtitutum eſſe dicit.

10 Loquere adoleſcens, &c. *λάλησον νεανίσκε εἰ χρεία σου· μόλις δὶς ἐὰν ἐπερωτηθῇς.* Loquere adoleſcens, ſi vſus tui, [id eſt, quum opus fuerit, aut quum vſus erit] vix bis ſi interrogatus fueris. Vix bis, variè diſtinguitur, aut vt ad antecedens Loquere referatur, aut cum participio ſequente Interrogatus coniungatur. mihi magis placet vt ad verbum Loquere referatur: quaſi Sapiens adoleſcentem moneat vt, quum ordo ratióque conuiuii poſtularit, loquendique locus venerit, tunc ſemel loquatur, non bis: etiam ſi inuitatus fuerit. Non enim conuenit adoleſcenti partes ſermonis ſæpius ſuſcipere, propterea quòd ea ætas nullam authoritatem habet: itaque vult eum loqui ſemel, atque etiam breuiter: vt ipſo ſermone multa paucis complectatur. Eſt enim loquacitas ab ea ætate aliena: ſilentium vt in muliere, ita in adoleſcẽte maximum eſt ornamentum. 13 In cœtu procerum, &c. *ἐν μέσῳ μεγιστάνων μὴ ἐξισάζου· καὶ ὅπου γέροντες, μὴ πολλὰ ἀδολέσχει.* In medio magnatum ne te exæques: & vbi ſenes, ne multa effutias. aut, garrias. Proponit aliam perſonarum dignitatem, cuius maxima adoleſcenti ratio habenda eſt: vt in hoc hominum authoritate præſtantium genere modeſtè verecundéque ſe gerat, neque ſe aut immodeſtum aut ineptum oſtendat.

14 Vt fulgur præcurrit tonitru, &c. *πρὸ βροντῆς κατασπεύδει ἀστραπή, καὶ πρὸ αἰσχυντηροῦ προελεύσεται χάρις.* Ante tonitru feſtinat fulgur, [aut, coruſcatio] & ante verecundum præcedet gratia. Maxima cõmendatio pudoris ac verecundiæ eſt in puero atque adoleſcente, quæ ſæpe ſanguine genis ſuffuſo ſignificatur. Hæc autem modeſtiæ verecundiæque ſignificatio ac commendatio in omnibus dictis factiſque, vultu deniq; ipſo facta, mores adoleſcẽtis amabiles oſtẽdit. 15 Maturè ſurge, &c. *ἐν ὥρᾳ ἐξεγείρου, καὶ μὴ οὐράγει· ἀπότρεχε εἰς οἶκον, καὶ μὴ ῥαθύμει.* In hora [id eſt tempore] ſurge, nec ſis vltimus: decurre domum, ac ne deſideas. Monet Sapiens adoleſcentẽ, ne diu in cõuiuio deſideat, neque vltimos expectet: ſed maturè ac celeriter ſe domũ recipiat neque enim eſt honeſtum, adoleſcentẽ ad epulas diutius accumbere, qui ex temperãtia ac ſobrietate, ſicuti ex pudore & verecundia, commendationem ætatis habere debet. 16 Ibi lude, tuóque indu. &c. *ἐκεῖ παῖζε, καὶ ποίει τὰ ἐνθυμήματά σου, καὶ μὴ ἐν ἁμαρτίαις καὶ λόγῳ ὑπερηφάνῳ.* Ibi lude, & fac cogitationes tuas, [aut, deſideria tua] non in peccatis, atque in ſermone ſuperbo. Quidam codices in vltimo membro ita legunt, *καὶ μὴ ἁμάρτῃς λόγῳ ὑπερηφάνῳ,* ac ne pecces ſermone ſuperbo. Concedit adoleſcenti intra domeſticos parietes ludos ea ætate non indignos, quibus ſe exerceat, atque animum remittat. eſt enim huiuſmodi luſio honeſtior illi ætati, quàm deſidia in conuiuio. 17 Ad hæc celebra eum, &c. *καὶ ἐπὶ τούτοις εὐλόγησον τὸν ποιήσαντά σε, καὶ μεθύσκοντά σε ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ.* Et ſuper hæc benedicito eum qui fecit te, ac inebriantem te de bonis ſuis. Monet adoleſcentem, vt Deum authorem ſuæ vitæ cum omni gratitudine ac pietate recognoſcat, memoriámque celebret eorum beneficiorum quæ ab illo cumulatiſſimè ad hanc etiam vitam ſuſtentandam conferuntur. 18 Et mane eum quærẽtes, &c. *καὶ οἱ ὀρθρίζοντες εὑρήσουσιν εὐδοκίαν αὐτοῦ.* & mane vigilantes, inuenient fauorẽ eius. Mane vigilare eſt magno cum ſtudio Deum quærere, eúmque inuocare. His Deus ita ſe offert, vt ſuum erga illos amorem fauorémque oſtendat. Deus autem ita affectus erga ſuos in verbo ſuo oſtenditur. itaque doctrina Legis cum timore ſuſcipienda eſt, omnique diligentia tractanda. Deus ſe in verbo ſuo patefacit. 19 Qui ſectatur Legem, &c. *ὁ ζητῶν νόμον, ἐμπλησθήσεται αὐτοῦ· καὶ ὁ ὑποκρινόμενος, σκανδαλισθήσεται ἐν αὐτῷ.* Qui quærit Legem, replebitur ea: & qui ſimulat, offenſionem accipiet in ea. Hæc ſententia oſtendit quantum differat verum rectúmque Legis ſtudium à falſo ac ficto, quale eſt hypocritarum in quibus affucta pietatis ſpecies tantum ineſt. ſtudioſi Legis omnẽ bonorum plenitudinem vitámque beatam ſentiunt ac percipiunt: hypocritæ verò verbum Dei quaſi quoddam offendiculum reperiunt. ita aliis eſt odor vitæ, aliis verò odor mortis: vt ait Paulus, 2. Cor. 2. d. 16.

"Legitur & πρεσβύτερος.

'Qui timent Dominum, quod iuſtum eſt deprehendent:& tanquam lumen iuſtitiam accendent. 20

'Homo ſceleratus declinat caſtigationem, & pro voluntate ſua defenſionem excogitat. 21

'Vir conſultus non ſpernit deliberationem:at ineptus & ſuperbus nullo metu commouetur, etiã quum incõſultò quid fecerit. 22 23

Nequid inconſultò facias,& non te facti pœnitebit. 24

'Viam ne ingrediaris impeditam,ne in petricoſis offendas:rurſum autem planæ viæ ne confidas. 25

'Atque etiam tibi à liberis tuis caueas. 26

'In omni bono opere animo fideli eſto:hæc enim eſt mandatorum Dei obſeruatio. 27

Qui confidit Domino,mandata eius obſeruat: & qui fiduciam in eo ſuam habet,nullo afficietur detrimento. Cap. XXXIII. 28

T'Imenti Dominum nihil accidet mali, ſed tantũ in tẽtatione,rurſúmque eum eripiet. 1

'Non odit Legem vir ſapiens:qui autem fictè verſatur in ea, velut nauis in procella eſt. 2

Homo cordatus fideliter in Lege verſabitur:& Lex ei viciſſim erit fidelis. 3

'Vt in interrogatione plana diſpone *tuam* orationem,& tunc audieris:doctrinam connecte,ac tunc reſponde. 4

20 Qui timent Dominum, inuenient iudicium iuſtum:& iuſtitias quaſi lumen accendent.

21 Peccator homo vitabit correptionem, & ſecundum voluntatem ſuam inueniet comparationem. D

22 Vir conſilii non diſperdet intelligẽtiam, alienus & ſuperbus non pertimeſcet timorem.

23 Etiã poſtquã fecit cum eo ſine conſilio,& ſuis inſectationib⁹ arguetur.

24 Fili,ſine cõſilio nihil facias,& poſt factum non pœnitebis.

25 In via ruinæ nõ eas,& nõ offẽdes in lapides: nec credas te viæ laborioſæ, ne ponas animæ tuæ ſcandalum.

26 Et à filiis tuis caue, & à domeſticis tuis attende.

27 In oĩ opere tuo crede ex fide animæ tuæ:hoc eſt enĩ cõſeruatio mãdatorũ.

28 Qui credit Deo, attendit mandatis: & qui confidit in illo,non minorabitur.

Cap. XXXIII.

1 Timẽti Dominum non occurrẽt mala,ſed in tentatione Deus illum conſeruabit,& liberabit à malis.

2 Sapiens non odit mãdata & iuſtitias,& non illidetur quaſi in procella nauis.

3 Homo ſenſatus credit Legi Dei,& Lex illi fidelis.

4 Qui interrogationem manifeſtat, parabit verbum: & ſic deprecat⁹ exaudietur,& conſeruabit diſciplinam, & tunc reſpondebit.

20 Qui timẽt Dominum,&c. οἱ φοβούμενοι κύριον εὑρήσουσι κρίμα, καὶ δικαιώματα ὡς φῶς ἐξάψουσι. Qui timent Dominum reperient iudicium: & iuſtificationes quaſi lumen accendent.Continuat promiſſionẽ factam ſtudioſis Legis Diuinæ, ſiue iis qui Deum piè colunt.Eis promittitur huiuſmodi Legis iuſtitiæque cognitio,quæ illis quaſi quædam vitæ lux futura ſit. Verbum enim Dei piis eſt tanquam ſol,cuius ſplendor vſque ad meridiem progreditur,atque augetur:vt ait in Prouerbiis Solomon. 21 Homo ſceleratus declinat caſtig.&c. ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς ἐκκλίνει ἐλεγμόν, καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ἐξευρίσκει σύγκριμα. Homo peccator declinat correptionem, & ſecundum voluntatem ſuam inuenit conſonantiam.id eſt,cõminiſcitur excuſationes ac prætextus,quibus mores improbos defendat. Hæc eſt natura omnium impiorum,vt lucem oderint(vt ait Chriſtus Iohan.3.c.20)ab eáque refugiant:ſemper tergiuerſentur, rationéſque libidini ſuæ accommodatas comminiſcantur,quibus ea quæ faciunt approbare videantur:pii verò ſe verbo Dei admoneri redarguíque libenter patiuntur,ſuáque delicta apertè confitentur.Reprehendat me iuſtus(inquit Dauid Pſal.140.b.5) & vnguẽtum effundet ſuper caput meum.in quo ſignificat veram correptionẽ ſibi gratiſſimam accidere. 22 Vir conſultus,&c. ἀνὴρ βουλῆς οὐ μὴ παρίδῃ διανόημα, ἀλλότριος δὲ καὶ ὑπερήφανος οὐ καταπτήξει φόβον. Vir conſilii non deſpiciet[aut,negliget]conſiderationem,[.i.rationem cogitandi deliberãdique de re aliqua]alienus verò[aut,temerarius]ac ſuperbus non percelletur timore. Hic oſtendit diſſimile ingenium animúmque hominis conſiderati ac prudentis, atque inconſulti & temerarii: quòd alter nihil ſuſcipit faciendum,niſi capto prius conſilio:alter verò incautè periculoſéque omnia aggreditur. Priuſquam aliquid facias (inquit Salluſtius)conſulto:vbi conſulueris,maturè facto opus eſt. 25 Viam ne ingred.&c. ἐν ὁδῷ ἀντιπτώματος μὴ πορεύου, καὶ μὴ προσκόψῃς ἐν λιθώδεσι.In via ruinæ ne eas,ac non offendes in lapidioſis.Viam ruinæ appellat aſperam ac præruptam,quam qui ingreſſus fuerit, facilè cadere poſſit:vt eſt via lubrica,ad caſúmque hominis accõmodata.Eſt autem hæc admonitio vtilis,qua homines à duobus extremis vitioſis ad fidem in Deum reuocantur.Nam aut in rebus arduis ac periculoſis ſuſcipiendis tentant Deum,omniáque temere ſuſcipiunt:aut in ſecundis nimium confidũt, ac ſecuri ſunt. Vtrunque vitium cũ fide pugnat, tum temeritatis ſiue incõſideratæ voluntatis,quæ præſumptio appellatur:tũ confidẽtiæ ac ſecuritatis in proſperis. Fides neque omnia temere aggreditur,neque creaturis nititur:ſed ope Dei freta,ea ſuſcipit quæ verbo eius ſibi mandata intelligit. 26 Atque etiam tibi à liberis,&c. καὶ ἀπὸ τῶν τέκνων σου φύλαξαι.Et à liberis tuis caue. Significat fiduciam in homine quanuis coniunctiſſimo ponendam non eſſe.Quid charius eſſe poteſt liberis,aut vxore coniunctius? & tamen Micheas propheta monet, Ne credatis vos amico , nec in duce ſpem collocetis : ab ea quæ dormit in ſinu tuo,fores oris tui obſerua. Quoniam filius vilem habet patrem,filia verò aduerſus matrem,nurus aduerſus ſocrum ſuam inſurgit:& inimici cuiúſque domeſtici eius,Mich.7.a.5.b.6.

B

27 In omni bono opere, &c. ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ πίστευε τῇ ψυχῇ σου. In omni bono opere animo tuo crede.id eſt,animum fidelem præſta, vt nihil inſtituas ac ſuſcipias, niſi ex fide in Deum qua tibi planè perſuadeas, rem quam ſuſcipis tibi à Deo mandatam eſſe:deinde eum tibi affuturum,ſucceſſũmque fœlicem daturum.Ita πιστεύειν hoc loco ſignificat certam animi fiduciam in Deo, qua credimus eum authorem noſtræ vocationis,moderatorémque futurum confidimus.

IN CAPVT XXXIII.

1 Timenti Dom.nihil,&c. τῷ φοβουμένῳ τὸν κύριον οὐκ ἀπαντήσει κακὸν, ἀλλ' ἐν πειρασμῷ, καὶ πάλιν ἐξαιρεῖται αὐτόν. Timenti Dominum non occurret malum,ſed in tentatione,ac rurſum eripit eum.aut,eripiet.ἐξαιρεῖται.i.liberabit eum. Alii,poſtremum membrum ita vertunt,Sed eum Deus è tentatione rurſum eripiet. Mihi autem magis placet vt nomen tentationis ad verbum præcedens Accidet aut Occurret referatur:vt hic ſit ſenſus,Nihil mali atque incommodi homini pio Deum colenti accidere,niſi in tentatione,in qua Dominus rebus aduerſis ſuos probare cõſueuit:ſed cum huiuſmodi ſpe,vt eos tandem liberet. Scimus pios homines in multis ac magnis moleſtiis ac periculis verſari,ſed ex his omnibus ab eo liberantur qui eos ita probare atque exercere vult. 2 Non odit Legem,&c. ἀνὴρ σοφὸς οὐ μισήσει νόμον, ὁ δὲ ὑποκρινόμενος ἐν αὐτῷ, ὡς ἐν καταιγίδι πλοῖον. Vir ſapiens Legem non odit:at qui ſimulat in ea,quaſi in procella nauis. Multa occurrũt piis ſtudioſiſque Legis Diuinæ , quæ illos poſſent offendere atque à ſtudio verbi alienare, niſi ſtudium illud verè & conſtanter ſuſcepiſſent: ſed ita ſentiunt de Lege Dei,itáque in ea affecti ſunt,vt in ſummis etiam afflictionibus Legem Dei diligant,ex eáque ſuauiſſimos ſolatii fructus percipiant. Hypocritæ qui Legem Dei fictè ac ſimulatè profitentur,hunc cõſtantem ac ſuauem verbi amorem ac delectationẽ non habent:ſed in ſumma offenſione timoréque perpetuo verſantur,quaſi nauis in procella fluctuantes.Neque enim eſt pax impiis,vt ait Eſaias,cap.48.d.22.

'Legitur & πολλῶν multorum.

4 Vt in interrogatione,&c. ὡς ἐρώτημα δῆλον, ἑτοίμασον λόγον, καὶ οὕτως ἀκουσθήσῃ· σύνδησον παιδείαν, καὶ τότε ἀποκρίθητι. Vt interrogatio aperta, præpara orationem,& ita audieris:colliga doctrinam,ac tunc reſponde. Quidam codices ita legũt, ὡς ἐρώτημα δικαίων,vt interrogatio iuſtorum:itaque alii ita verterunt, Qualia iuſti quærunt,talia para dicere:ſed hæc lectio mihi cõuenire non videtur.magis mihi probatur ea quã ex Toletano exẽplari reddidimus,in qua Sapiens nos ad ſtudium meditandæ componendæque orationis exhortatur.Eſt enim in pleriſque hoc in genere ſumma negligentia atque incogitantia,vt nec quid dicant,nec quomodo, cogitent. Eorum perturbata confuſaque oratio facit vt nihil planè ac perſpicuè dicant,nec intelligantur. Ad propoſitam quæſtionem reſpondere nihil planè atque intelligenter poſſumus, niſi orationem ordinemus,& componamus:eſt autem accurata & compoſita oratio docti prudentiſque propria.

Suprà 21.b.17

5 ¶Præcordia fatui quaſi rota carri: & quaſi axis verſatilis cogitatus illius.

6 Equus emiſſarius, ſic & amicus ſubſannator: ſub omni ſupraſedente hinnit.

7 Quare dies diem ſuperat, & iterũ lux lucem, & annus annum à ſole?

8 A Domini ſcientia ſeparati ſunt facto ſole, & præceptum cuſtodiente. per Dei ſapientiam diuiduntur.

9 Et immutauit tẽpora, & dies feſtos ipſorum: & in illis dies feſtos celebrauerunt ad horam.

B

Geneſ.1.d.27. & 2.a.7

10 Ex ipſis exaltauit & magnificauit Deus, & ex ipſis poſuit in numerum dierum: ¶ & omnes homines de ſolo, & ex terra vnde creatus eſt Adam.

11 In multitudine diſciplinæ Domin⁹ ſeparauit eos, & ĩmutauit vias eorũ.

12 Ex ipſis benedixit & exaltauit: & ex ipſis ſanctificauit & ad ſe applicauit: & ex ipſis maledixit & humiliauit: & cõuertit illos à ſeparatione ipſorũ.

Rom.9.d.20

13 ¶Qui quaſi lutũ figuli in manu ipſi⁹, plaſmare illud & diſponere.

14 Oẽs viæ eius ſecũdũ diſpoſitionẽ eius: ſic homo in manu illi⁹ qui ſe fecit, & reddet illi ſecundum iudiciũ ſuum.

2.Cor.6.c.14

15 ¶Contra malum bonum eſt, & contra mortem vita: ſic & contra virum iuſtum peccator: & ſic intuere in omnia opera Altiſſimi, duo contra duo, & vnum contra vnum.

16 Et ego nouiſſim⁹ euigilaui, & quaſi qui colligit acinos poſt vindemiatores.

C

Suprà 24.c.26

17 In benedictione Dei & ipſe ſperaui: & quaſi qui vindemiat, repleui torcular.

18 ¶Reſpicite q̃m nõ mihi ſoli laboraui, ſed oĩbus exquirẽtibus diſciplinã.

19 Audite me magnati & oẽs populi, & rectores eccleſiæ auribus pcipite.

20 Filio & mulieri, fratri & amico nõ des poteſtatẽ ſup te in vita tua: & nõ dederis alii poſſeſſionẽ tuã: ne fortè pœniteat te, & depreceris pro illis.

5 ʹSimilia rotæ currus intima ſtulti ſunt, & velut axis verſatilis
eiuſdem cogitatio.
6 ʹAmicus irriſor eſt quaſi equus admiſſarius, qui ſub quouis ſeſ-
ſore hinnit.
7 ʹQuare dies diem præcellit, quum omnis lux dierum anni à ſo-
le proficiſcatur?
8 Iudicio Domini diſtincti ſunt, qui viciſſitudines temporum fe
ſtorúmque dierum diſpoſuit.
9 Is alios dies extulit ac cõſecrauit, alios in ordinẽ dierũ redegit.
10 ʹEt omnes homines è terra ſunt orti, Adãq; è terra creatus eſt.
Sed Dominus multiplici ſcientia diſtinxit eos, & vias eorũ di-
uerſas fecit.
11 ʹAlios fortunauit atque euexit, conſecrauit propinquóſque ſi-
bi fecit alios: alios execrabiles habuit & depreſſit, ſuíſque euertit
ſedibus.
13 ʹVt lutum in manu figuli eſt, quod pro ſuo tractet arbitrio: ita
homines ſunt in manu Dei creatoris ſui, quibus pro ſuo iudicio
ſingulis reddat.
15 ʹVt contrariũ malo bonum, cõtrariáq; morti vita eſt: ſic oppo
ſitus ſcelerato eſt pi⁹, & aduerſus piũ ſceleratus: ita in õnibus ope-
ribus Altiſſimi bina quæq; videas, quorũ alterũ repugnat alteri.
16 ʹNouiſſimus autem ego euigilaui, tanquam racemator prope-
rans poſt vindemiatores.
17 Profeciq; in gratia Dñi, & perĩde ac vĩdemiator torcular ĩpleui.
18 Conſiderate non mihi ſoli laboraſſe me, ſed omnibus iis qui di
ſciplinam quærunt.
19 Audite me prĩcipes populi, ac rectores eccleſiæ aures adhibete.
20 ʹNec filio, nec vxori, nec fratri, nec amico permittas in te pote- Non perdenda libertas.
ſtatem in vita tua: nec bona tua des alteri, ne pœnitentia ductus,
eadem ſupplex requiras.

5 Similia rotæ currus intima, &c. Τροχὸς ἁμάξης, τὰ σπλάγχνα μωροῦ· καὶ ὡς ἄξων στρεφόμενος, ὁ διαλογισμὸς αὐτοῦ, Rota currus, præcordia ſtulti: & ſicut axis verſatilis, cogitatio eius. Significat hæc ſententia animum, ingeniúmque ſtulti vagum, inconſtans, ac varium, qui cogitationem ſuã nulla in re fixam habere poteſt. Eſt enim ea non minus volubilis, quàm rota currus eiuſque axis: at ſapientis animus in rebus meditandis eſt attentus ac defixus. 6 Amicus irriſor eſt quaſi, &c. ἵππος εἰς ὀχείαν, ὡς φίλος μῶκος, ὑποκάτω παντὸς ἐπικαθημένου χρεμετίζει. Equus ad admiſſuram ſicut amicus ſubſannator, [aut, cauillator] ſub omni ſeſſore hinniet. Hac ſimilitudine notat amicum infidum, commutabilem, ac varium: qui nullum habet certum quem diligat, ſed nunc his, nunc illis inconſtanter ſe accommodat, blanditur, arridet. 7 Quare dies diẽ præcellit? διατί ἡμέρα ὑπερέχει ἡμέρας; Cur dies diebus præſtat? i. cur alius alio præſtantior eſt? Significat diſcrimẽ quoddam dierum à Domino conſtitutum, alióſque eſſe ſolennes ac celebres ad memoriam rerum Diuinarum colendam inſtitutos, atque à communi ordine aliorum ſeparatos: alios verò ad vſum cõmunem operum humanorum reſeruatos. Hæc diſtinctio dierum feſtorum & profeſtorum à Deo inſtituta, ex Lege cognoſci poteſt. 10 Et omnes homi. &c. καὶ ἄνθρωποι πάντες ἀπὸ ἐδάφους, καὶ ἐκ γῆς ἐκτίσθη Ἀδάμ. Significat etiam diuerſam conditionem fortunámque hominum à Deo eſſe, nõ in rebus ſolùm externis, vt alii ſint diuites, alii pauperes: ſed etiã in iis quæ ad cognitionem eius ac communionem pertinent. Omnia enim eius authoritate prouidentiáque inſtituta, ſapientiſſimè gubernantur: vt ſicut figulus formator eſt vaſorum, ita Deus author effectórque creaturarum omnium. Pauper & diues (inquit Solomõ, Prouer. 22.a.2) obuiauerunt ſibi, & vtrumque creauit Dominus. 13 Vt lutum in manu figu. eſt, &c. ὡς πηλὸς κεραμέως ἐν χειρὶ αὐτοῦ, πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ. Vt argilla figuli in manu eius, omnes viæ eius ſecundum voluntatem illius, ſcilicet figuli. per Vias ſignificat conditionem luti in voluntate figuli conſtitutam, vt ex eo effingere atque efficere poſſit vas ad vſum aliquem honeſtum, aut contrarium. Quam ſimilitudinem Paulus tractat Rom. 9.d.29, de electione hominum eorúmque reprobatione diſputans. Hũc locum Sapiens de libera Dei poteſtate magis generalem inſtituit. 15 Vt contrarium malo bo. &c. ἀπέναντι τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀπέναντι τοῦ θανάτου ἡ ζωή. i. oppoſitum eſt alterum alteri. A generali communíque hominum conditione venit nunc ad ſpecialem de electione hominum ac reiectione, quam oſtendit rerum contrariarum ſimilitudine. Continuat enim propoſitum locum de libero iudicio arbitrióque Dei, in creandis tractandíſque hominibus. 16 Nouiſſimus autem ego euig. &c. κἀγὼ ἔσχατος ἠγρύπνησα, ὡς καλαμώμενος ὀπίσω τρυγητῶν. Et ego nouiſſimus euigilaui, vt qui colligit poſt vindemiatores. καλαμᾶσθαι propriè accipitur pro σταχυολογεῖν ſpicas colligere poſt meſſores, ſiue ſpicilegium facere: ſed accommodatur etiam ad collectionem oliuarum, quæ in ſummis olearum frondibus relictæ ſunt, atque etiam vuarum à vindemiatoribus relictarum, quæ propriè βοτρυολογία racematio appellatur. Hac autem ſimilitudine commendat Sapiens ſuum ſtudium, quòd ex Scriptura ſancta quaſi quadam optima vinea, has ſententias ad vitam inſtituendam vtiles ac ſalutares, quaſi vuas quaſdam decerpſerit, nobíſque tradiderit. Per vindemiatores autem intelligit Prophetas ex quorum libris hæc præcepta ac monita ſumpſit. Itaque hanc ſtudii ſui commendationem interponit, vt attentos reddat lectores, atque ad hunc librum diligenter legẽdum audiendúmque excitet. Multæ enim huiuſmodi ſententiæ θεοπνευσταὶ & hic & in Prouerbiis Solomonis interponuntur. 20 Nec filio, nec vx. nec fra. &c. υἱῷ καὶ γυναικί, ἀδελφῷ καὶ φίλῳ μὴ δῷς ἐξουσίαν ἐπὶ σὲ ἐν ζωῇ σου. Hæc ſententia eſt aperta, in qua Sapiens patremfamilias admonet, vt in ſuis bonis ac fortunis dominiũ retineat quoad viuet, nec ius ſuum ante mortem ad alios transferat, ſuáque à ſe alienet bona. Liberior enim faciliórque ac certior eſt vſus eorũ quæ ſunt in noſtra poteſtate, quàm quæ in arbitrio aliorum: itaque hoc proprietatis ius non vult amitti aut alienari ante illud tempus, quo moriens hæreditatem ſuam quaſi per manus liberis, vxori, aut propinquis tradat. Eſt enim tunc opportuna & iuſta bonorũ ſucceſſio, atque hæreditatis à parentibus ad liberos aut ad alios tranſlatio. Hanc poteſtatem proprietatémque bonorum patres ſemper retinuerunt, niſi quum deſiperent, ac rem familiarem malè adminiſtrarent. Tunc enim (vt ait Cicero De ſenectute) patribus bonis interdici ſolebat.

Dũ viues atque ſpiritũ duces,ne te cuiquã mortaliũ emãcipes. 21
Præſtat enim filios tuos tui indigere, quàm te in manus filiorũ 22
B tuorum reſpicere.
In omnibus rebus tuis teneas principatum. 23
Ne gloriæ tuæ vllam maculam aſpergas. 24
In tempore dierum vitæ tuæ finiendorum,quum tibi morien
dum erit,hæreditatem diſtribue.

Serui quomodo tractandi.

ʹPabula,virga,oneráque aſino cõueniunt:& cibaria, caſtigatio, 25
atque opera ſeruo.
ʹOpus ſeruo faciẽdum impoſueris, quietem adipiſcêris: manus 26
eidem laxaueris,quæret libertatem.
Iugum & lorum ceruicem ſubigunt, ita neruus & tormenta ſer 27
uum malitioſum.
Mitte eum in opus, ne ſit otioſus: otium enim multa vitia 28
docuit. 29
ʹAdige *eum* ad opus quod officium eius poſtulat,quòd ſi non pa 30
ruerit,ſuis eum graua compedibus: ʹcaueto tamẽ nimius eſſe in vl
lum corpus,nec quicquam citra iudicium egeris.
ʹSi tibi ſeruus eſt, vt animã propriam foueas illum, propterea 31
quòd eum in ſanguine comparaſti:ſi ſeruus tibi eſt, tracta vt frã-
trem,quoniam eius vt animæ propriæ indiges.
Quòd ſi eũ læſeris iniuria, illéque profectus aufugerit, quanam 32 33
eum via requiras?

Cap. XXXIIII.

SPes ſtulti vanæ ac falſæ ſunt, ʹ& ſomnia inſipientibus alas ex- 1
tollunt.
Quaſi qui vmbrã captat ventúmque perſequitur, eſt is qui ſom 2
niis attendit.
ʹSpectrum ſomniorum ex imagine rei alterius exiſtit, ſicut ex 3
facie aduerſa faciei ſimulachrum.
ʹAb impuro quæ puritas proficiſci,aut quæ à falſo veritas ema- 4
nare poterit?

---

21 Dum adhuc ſuperes & aſpiras,im-
mutabit te omnis caro.
22 Melius eſt enĩ vt filii tui te rogent,
quàm te reſpicere in manus filiorum
tuorum.
23 In omnibus operibus tuis præcel-
lens eſto.
24 Ne dederis maculam in gloriam
tuam in die conſummationis dierum
vitæ tuæ:& in tempore exitus tui di-
ſtribue hæreditatem tuam.
25 Cibaria,& virga,& onus aſino:pa-
nis,& diſciplina,& opus ſeruo.
26 Operatur in diſciplina,& quærit te D
quieſcere:laxa manus illi,& quærit li
bertatem.
27 Iugum & lorum curuãt collum du
rum, & ſeruum inclinãt operationes
aſſiduæ.
28 Seruo maleuolo tortura & cõpedes,
mitte illum in operationẽ, ne vacet.
29 Multam enim malitiam docuit o-
tioſitas.
30 In opera cõſtitue eum, ſic enim cõ
decet illum: quòd ſi non obaudierit,
curua illum compedibus:& non am-
plifices ſuper omnem carnem, verũ
ſine iudicio nihil facias graue.
31 ‖Si eſt tibi ſeruus,ſit tibi quaſi ani- Suprà
ma tua:quaſi fratrẽ ſic eũ tracta, qm̃
in ſanguine animæ cõparaſti illum.
32 Si læſeris eum iniuſtè, in fugam cõ
uertetur.
33 Etſi extollens diſceſſerit, quẽ quæ-
ras,& in qua via quæras illũ,neſcis.

Cap. XXXIIII.

1 VAna ſpes,& mẽdacium viro in
ſenſato:& ſomnia extollũt im
prudentes.
2 Quaſi qui apprehendit vmbram,&
perſequitur vẽtum,ſic & qui attendit
ad viſa mendacia.
3 Hoc ſecũdum hoc,viſio ſomniorũ:
ante faciem hominis ſimilitudo ho-
minis.
4 Ab immundo quid mundabitur? &
à mendace quid verum dicetur?

---

25 Pabula,virga,oneráque,&c. χορτάσματα, καὶ ῥάβδος, καὶ φορτία ὄνῳ. Hæc præcepta ſunt œconomica,ad rem familiarem domeſticámque pertinentia:illud prius de dominio bonorum retinendo,hoc verò de officio ſeruorum,eáque ratione qua patres familiarũ in eos vti debẽt. Conditio autem ſeruorũ tunc fuit alia,quàm eſt apud nos:apud eos ſerui aut domi naſcebãtur,aut capti in bello vendebantur: in quos domini ſummam & acerbam poteſtatem habebant.Itaque quæ ſeueritas in eos ſit adhibenda,aut etiam humanitas,Sapiens hoc loco præcipit. Cicero,De officiis, Eſt autem infima conditio & fortuna ſeruorum:quibus non malè præcipiunt qui ita iubent vti, vt mercenariis ad operã exigendam & iuſta præbenda.Hoc idem monet Paulus,Coloſſ.4.a.1, Vos domini,quod iuſtum æquúmque eſt,ſeruis veſtris præbete.

ʹLegitur & ζητήσῃ quæret.

26 Opus ſeruo faciendũ,&c. ἔργασαι ἐν παιδί, καὶ εὑρήσεις ἀνάπαυσιν· ἄνες χεῖρας αὐτῷ, καὶ ζητήσει ἐλευθερίαν. Operare in ſeruo,& inuenies quietem:remitte manus ei,& quæret libertatem.Hæc ſententia monet,ſeruum iuſtis operibus eſſe occupandum. Quid commodi ex eo officio, aut incõmodi ex otio contrario conſequatur,oſtendit. Eſt enim ſententia ἀντιθετική,id eſt verborum contentione oppoſitionéque cõfecta.

30 Adige *eum* ad opus,&c. εἰς ἔργα κατάστησον, καθὼς πρέπει αὐτῷ. Conſtitue *eum* in opera,quemadmodum decet eum.id eſt,iis eum operibus occupa,quæ ipſius officium requirit.ſiue,quæ is debet facere.Eſt enim hæc iuſta opera quæ à ſeruis exigitur. Caueto tamẽ nimius, &c. καὶ μὴ περισσεύσῃς πάσῃ σαρκί. & non nimius ſis omni carni.id eſt,ne ſis nimium acerbus in huiuſmodi infimæ conditionis homines: in eos tuo iure ac poteſtate ne abutaris. Erat enim acerba dominorum in ſeruos poteſtas : ab ea igitur acerbitate ad humanitatem ac moderationem dominos Sapiens hoc in loco reuocat,eóſque admonet vt cum iudicio ac ratione eos tractent. 31 Si tibi ſeruus eſt,&c. εἰ ἔστι σοι οἰκέτης, ἔστω σοι ὡς ἡ ψυχή σου· ὅτι ἐν αἵματι ἐκτήσω αὐτόν. Si eſt tibi ſeruus,ſit tibi ſicut anima tua:quoniam in ſanguine acquiſiuiſti eum. Quidam vertunt In ſanguine,Loco⌊aut,vice⌋ſanguinis quo vita continetur:quemadmodum poſtea dicit,non minus indigere eo quàm propria anima.ex quo ſignificat,ſerui operam ad vſum huius vitæ maximè opportunam & neceſſariam eſſe.Hæc expoſitio mihi non diſplicet: exemplaria tamen variant.Quædam ita legunt in principio huius ſententiæ,Sit tibi vt tu:deinde in ſequentibus, Tracta illum vt teipſum: ſed ad ſenſum non multum intereſt.Significat enim,ſeruum propter neceſſaria vitæ munera diligendum eſſe, ſummáque humanitate proſequendum ac tractandum.

IN CAPVT XXXIIII.

1 Et ſomnia inſipientibus alas extollunt. καὶ ἐνύπνια ἀναπτεροῦσιν ἄφρονας. & inſomnia alatos faciunt inſipientes.id eſt,illos in vanas cogitationes atque ſpes erigunt,ac ſublimes efferunt.Sunt enim qui ſomniis viſiſque plus tribuunt quàm oportet: quorum errorẽ initio huius capitis redarguit,oſtenditque ea eſſe inania & fallacia:ex quibus ratio vitæ comparanda non eſt,niſi huiuſmodi ſignis ſint notata & commendata,vt à Deo immiſſa vtilem aliquam commonitionem habeant:de quibus poſtea. 3 Spectrũ ſomniorum,&c. τοῦτο κατὰ τούτου ὅρασις ἐνυπνίων· κατέναντι προσώπου ὁμοίωμα προσώπου. Hoc ſecundum hoc,viſio ſomniorum:ante faciem⌊aut,coram facie⌋ſimilitudo faciei. Similitudine διαφανοῦς oſtendit originem rationémque ſomniorum. Nam quemadmodum in corpore perſpicuo ac perlucido(vt in aqua ac ſpeculo) imagines referuntur eorum quæ eregione collocantur,vt cõſimilis vultus, forma, figuráque in ſpeculo reddatur ex obiectu aſpectúque vultus contrà poſiti:ita in ſomniis phantaſia imaginatióque informat intellectui ea quæ in ſenſus externos ſolent incurrere:neque viſa dormientibus obiecta aliud ſunt quàm ſimulachra earum rerum quæ vigilantibus offerri ſolent. Iraque quum hæc ſit vſitata ſomniorum omnium origo,imagóque ac ſimilitudo rerum à phantaſia inaniter conficta:ea non debet eam vim authoritatémque habere, vt ex ea vitæ ratio conſtituatur ac degatur. 4 Ab impuro quæ puritas,&c. ἀπὸ ἀκαθάρτου τί καθαρισθήσεται; καὶ ἀπὸ ψευδοῦς τί ἀληθεύσει; Ab immundo quid mundabitur?& à falſo quid verum erit?aut,exiſtet. Significat à vanitate ſomniorum nullam veritatẽ expectandam:à puro enim id quod purum eſt,à vero verum exiſtit.

5 Diuinatio erroris & auguria mendacia,& ſomnia malefacientium vanitas eſt.
6 Et ſicut parturiẽtis, cor tuũ phãtaſias patitur: niſi ab Altiſſimo fuerit emiſſa viſitatio,ne dederis in illis cor tuum.
7 Multos enim errare fecerunt ſomnia,& exciderunt ſperantes in illis.
8 Sine mendacio cõſummabitur verbum Legis, & ſapientia in ore fidelis complanabitur.
B
9 Qui non eſt tentatus, quid ſcit? vir in multis exptus, cogitabit multa: & q multa didicit, enarrabit intellectũ.
10 Qui non eſt expertus, pauca recognoſcit: qui autẽ in multis factus eſt, multiplicat malitiam.
11 Qui tentatus non eſt,qualia ſcit? q implanatus eſt,abundabit nequitia.
12 Multa vidi enarrando, & plurimas verborum conſuetudines.
13 Aliquoties vſq; ad mortem pericli tatus ſum horum cauſa, & liberatus ſum gratia Dei.
14 Spiritus timẽtium Deũ quæritur, & in reſpectu illius benedicetur.
15 Spes enim illorum in ſaluantem illos,& oculi Dei in diligentes ſe.
16 Qui timet Dominum, nihil trepidabit: & non pauebit, quoniam ipſe eſt ſpes eius.
C
17 Timẽtis Dñm beata eſt anima ei⁹.
18 Ad quem reſpicit, & quis eſt fortitudo eius?
19 Oculi Domini ſuper timẽtes eum: protector potentiæ, firmamentum virtutis,tegimen ardoris, & vmbraculum meridiani.
20 Deprecatio offenſionis, & adiutorium caſus,exaltans animam,& illuminans oculos, dans ſanitatem & vitam,& benedictionem.
21 Prouer.21.d.17 Immolantis ex iniquo oblatio eſt maculata,& nõ ſunt beneplacitæ ſubſannationes iniuſtorum.
22 Prouer.15.b.8 Dominus ſolus ſuſtinentibus ſe in via veritatis & iuſtitiæ.
23 Dona iniquorum non probat Altiſſimus,nec reſpicit in oblationes iniquorum:nec in multitudine ſacrificiorum eorũ propitiabitur peccatis.
D
24 Qui offert ſacrificium ex ſubſtãtia pauperum, quaſi qui victimat filium in conſpectu patris ſui.
25 Panis egentium vita pauperũ eſt,

5 Auguria,diuinationes,ſomnia ſunt vana: '& inſtar parturientis
animus phantaſia occupatus.
6 'Niſi ab Altiſſimo viſitandi tui cauſa miſſa fuerint, animũ ad
illa tuum ne applices.
7 Multos enim inſomnia deceperunt: & qui conceperũt ſpem ex
illis,exciderunt.
8 'Sine mẽdacio præſtabitur Lex,oriq; veraci ſapiẽtia perfectio eſt.
9 'Qui multa peragrauit loca, multa nouit: & qui multarum v-
ſum rerum eſt conſequutus, ſapienter diſſeret.
10 Qui nihil eſt expertus, parùm nouit: homo verò in multis re-
gionibus rebúſque verſatus,maiorem aſtutiam acquirit.
11 'Ego in vagationemea multa vidi, pluráque quàm dicam in-
12 telligo.
13 'Sæpe vſque ad mortem periclitatus ſum, rursúmque per iſta
conſeruatus.
14 Spiritus timentium Dominum viuet:
15 Spes enim eorum ſita eſt in ipſorum ſeruatore.
16 Qui timet Dominũ,nihil metuet:neque expaueſcet, quia ſpes
eius ipſe eſt.
17 Beata eſt anima eius qui Dominum reueretur.
18 'Quem enim ſpectat,aut quo nititur?
19 Oculi Domini in eos ſunt intenti qui ipſum diligunt: potens
præſidium,ac firmamentum validum,tegumentum ab æſtu,vm
20 braculum à meridie,ab offenſione tuitio,in ruináque auxilium:
Erigit animum,oculos illuminat,ſanitatem dat, vitam & pro-
21 ſperitatem.
'Qui ſacrificat ex rebus iniuſtè partis,hoſtiam offert ridiculam:
22 iniquorúmque donaria nulla vnquam cum gratia accipientur.
23 Oblationibus impiorum non delectatur Dominus, nec multi-
tudine ſacrificiorum pro peccatis placatur.
24 Quaſi qui ſacrificat filium coram patre, eſt is qui ſacrificiũ of-
ſert pauperis bonis comparatum.
25 Panis indigẽtium eſt vita pauperum: qui eo illos defraudat,vir

5 Et inſtar partur.&c. καὶ ὡς ὠδινούσης φαντάζεται σου ἡ καρδία. & ſicut parturiẽtis imaginatur cor tuum. Cõparat laborẽ imaginandi ac ſomniandi mulieri parturienti,quæ cũ moleſtia infantẽ cupit edere:ita phãtaſia dum concipit animo, confingitque ea quæ per ſenſus externos in animum deferuntur,quodãmodo parturire,ac rem conceptam edere videtur. 6 Niſi ab Altiſſimo,&c. ἐὰν μὴ παρὰ ὑψίστου ἀποσταλῇ ἐν ἐπισκοπῇ σου, μὴ δῷς εἰς αὐτὰ τὴν καρδίαν σου. Niſi ab Altiſſimo miſſa fuerũt in viſitatione tua,ne des[id eſt,adiicias]ad illa cor tuum. Hoc loco excipit Sapiens ea ſomnia quæ appulſu Diuino excitantur: in quibus huiuſmodi inſignitæ apparent notæ veritatis authoritatiſque Diuinæ, vt dubitare non poſſimus quin à Deo profecta fuerint. Hoc ex genere ſunt ſomnia ſanctorum hominum, aut etiam principum quorundam,in Sacris literis commemorata,euentúque rerum maximarũ comprobata. 8 Sine mendacio præſtabitur Lex,&c. ἄνευ ψεύδους συντελεσθήσεται νόμος, καὶ σοφία στόματι πιστῷ τελείωσις. Abſque mendacio conſummabitur Lex,& ſapientia ori fideli conſummatio. Hoc loco Sapiens opponit certiſſimam Legis doctrinam vanitati ſomniorum cæterorúmque vaticiniorum quæ apud Ethnicos viguerunt. Quemadmodũ Eſaias propheta,cap.8.d.20,Iudæos ἀπὸ τῶν μαντειῶν à diuinationibus ad teſtimoniũ Legis reuocat. 9 Qui multa peragrauit, &c. ἀνὴρ πεπλανημένος ἔγνω πολλά, καὶ ὁ πολύπειρος ἐκδιηγήσεται σύνεσιν. Vir qui vagatus eſt,multa cognouit:& multa expertus, enarrabit intelligentiam. Quidam codices legunt ἀνὴρ πεπαιδευμένος,vir eruditus:ſed mihi placet πεπλανημένος,vt eſt in exemplari Toletano: & ipſe poſtea nominat ſuam ἀποπλάνησιν vagationem, id eſt peregrinationem in qua vagabundus multa loca regionéſque peragrauit. Scimus autem prudentiam hac multorum locorum,hominum,morumque cognitione comparari,hominéſque ſapientes(vt Solonem, Platonem,alióſque)multas regiones nationéſque exteras adiiſſe, atque per orbem terrarum vagatos fuiſſe,vt naturas rerum,moréſque hominũ cognoſcerent. Hoc modo Homerus Vlyſſem ſuum commendat. Itaque hanc lectionem libenter retineo: ſed ita vt ἀποπλανᾶσθαι vagari pro Oberrare terráſque peragrare accipiamus:non pro Errare ac decipi,quemadmodum quidam accipiunt & vertunt. 11 Ego in vagatione mea,&c. πολλὰ ἑώρακα ἐν τῇ ἀποπλανήσει μου, καὶ πλείονα λόγων μου σύνεσίς μου. Multa vidi in vagatione mea, & plura verbis meis intelligentia mea. id eſt,maior mea ratione cognitio mea. ſiue plura cogitatione intelligentiáque comprehendo,quàm verbis exprimo. ἀποπλάνησιν vocat vitam vagam & peregrinam in qua verſatus eſt multas regiones peragrans,& quaſi oberrans. Alii deceptionem errorémque vertunt, ſed illud non cõuenit. Cõmendat enim ſuam prudentiam multarum rerum vſu,non errore ac deceptione cõparatam. altera non magnam commendationẽ habet. 18 Quem enim ſpectat,&c. τίνι ἐπέχει, καὶ τίς αὐτοῦ στήριγμα; Cui attendit, & quis eius firmamentum? i. præſidium in quo conquieſcat. Significat enim,pium hominem ſpem ſuam in Deo ſitam habere,eóque vno niti ac confidere: ab eo in periculis opem ſalutémque expectare. 21 Qui ſacrificat ex rebus, &c. θυσιάζων ἐξ ἀδίκου, προσφορὰ μεμωκημένη, καὶ οὐκ εἰς εὐδοκίαν δωρήματα ἀνόμων. Sacrificans ex iniuſto,oblatio ridicula,& non in beneplacitum dona[ſiue, munera] iniquorum. Impii homines vt ſua aboleant maleficia,Deúmque propitium habeant, magnificentiſſima ſacrificia muneráque offerunt: ſed tantum abeſt vt gratiam apud Deum aliquam ineant, vt maiorem eius iram prouocent. Sunt enim eorum munera abominanda,quæ ne bonus quidem vir(vt ait Plato)velit accipere. Itaque Socrates apud eundem, quum Athenienſes ita loquerentur, Iniuſtè viuendum,& ſacrificandum:eorum corrigit orationem, Imò verò iuſtè viuendum & ſacrificandũ. Huius generis ſunt ſacrificia Papiſtarum quæ Miſſæ appellãtur,in quibus præter rapinas offerentium, ipſa per ſe Miſſæ inſtitutio maximè abominabilis eſt.

'Legitur & τὰ πλάσματα fictiones.

eſt ſanguinarius.

Qui victu proximum priuat, eum occidit: & qui mercenarium ſua fraudat mercede, ſanguinem effundit.

ʹQuum quod extruit vnus, alter deſtruit: quid præter laborē redit ad vtrunque?

Quum quod precatur alius, alius execratur: vtrius vocem exaudiet Dominus?

ʹSiquis ablutus à cadauere, rurſus idem contigerit, quid ei proderit ablutio?

ʹSimiliter ſiquis propter peccata ſua ieiunio ſe affligit, rurſúmque abit vt eadem committat: quis preces eius exaudiet? aut quid ſibi ſua profuit afflictione?

Cap. XXXV.

QʹVi Legem cuſtodit, copioſa facit ſacrificia: & qui mandata obſeruat, hoſtiam offert ſalutarem.

ʹQui bene meritis gratiam refert, ſimilaginem offert: & qui beneficentiam exercet, ſacrificium facit laudis.

ʹRecedere à malitia, Deo grata res eſt: iuſtitiam relinquere, piaculare ſacrificium.

ʹNe venias in conſpectum Domini vacuus:

Hæc enim omnia præcepti cauſa ſunt inſtituta.

Aram pinguefacit immolatio iuſti, eiúſq; odor corā Altiſſimo ſuauis eſt.

Sacrificium viri iuſti eſt acceptum, eiúſque memoria nulla obliuione delebitur.

Dominum oculo honora benigno, nec primitias manuum tuarum minue.

ʹIn omni munere vultum præbeas hilarem, & cum lætitia decimas conſecra.

ʹOffer Altiſſimo munera pro munificētia ipſius erga te, prouē-

q defraudat illum, homo ſanguinis eſt.
26 Qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum. Deut.24.d.14 ſuprà 7.c.22
Qui effundit ſanguinē, & qui frau-
27 dem facit mercenario, fratres ſunt.
28 Vnus ædificans, & vnus deſtruens: quid prodeſt illis, niſi labor?
29 Vnus orans, & vnus maledicens: cuius vocem exaudiet Deus?
Qui baptizatur à mortuo, & iterū Num.19.b.12
30 tangit eū, quid proficit lauatio illius?
Sic homo qui ieiunat in peccatis 2.Pet.2.d.22
31 ſuis, & iterum eadē faciens, quid proficit humiliando ſe? orationem illius quis exaudiet? Cap. XXXV.
1 QVi conſeruat Legem, multiplicat orationem.
Sacrificiū ſalutare eſt attēde- 1.Reg.15.c.22 ierem.7.a.3
2 re mādatis, & diſcedere ab oī iniquitate.
Et deprecatio pro peccatis, recede-
3 re ab iniuſtitia.
Retribuet gratiam qui offert ſimi- Philip.4.d.18
4 laginem: & qui facit miſericordiam, offert ſacrificium.
Beneplacitum eſt Domino recedere ab iniquitate: & deprecatio pro pe-
5 ccatis, recedere ab iniuſtitia.
Non apparebis ante conſpectum Exod.23.b.15 & 34.c.20 deut.16.d.16
6 Domini vacuus.
Hæc enim omnia propter mādatū
7 Dei fiunt.
8 Oblatio iuſti impinguat altare, & odor ſuauitatis eſt in conſpectu Altiſſimi. Gen.4.a.4
B
9 Sacrificium iuſti acceptum eſt: & memoriam eius nō obliuiſcetur Dominus.
10 Bono animo gloriam redde Deo, & non minuas primitias manuum tuarum.
In omni dato hilarem fac vultum 2.Cor.9.b.7
11 tuum, & in exultatione ſanctifica decimas tuas. Tob.4.b.?
Da Altiſſimo ſecūdum datum ei⁹,
12 & in bono oculo adinuētionē facito

28 Quum quod extruxit, &c. εἷς οἰκοδομῶν, καὶ εἷς καταλύων [ſiue, καθαιρῶν] τί ὠφέλησαν πλεῖον ἢ κόπους; Vnus ædificās, & vnus demoliens, quid lucrantur amplius quàm labores? Hoc loco & proximo videtur Sapiens præcipere ὁμόνοιαν concordiam cōſenſionémque in religione vitæque ratione piè inſtituenda & colenda. Notat autem his verbis ſummam diſcordiam, atque animorum voluntatúmque diſcrepantiam, qua homines in profeſſione religionis ac precibus, vota ſtudiáque maximè diuerſa pugnantiáque ſuſcipiunt. Dominus contrà, Matth.18.c.20, conſenſum requirit in nomine ſuo, eique ſe affuturum promittit. Act.1.c.14, ὁμοψυχία diſcipulorum ac fidelium commendatur, quos ait Lucas ὁμοθυμαδὸν vnanimiter oraſſe. Quum autē mentes ac voluntates hominū ſunt ita diſcrepantes ac repugnantes vt ſignificat hoc loco Sapiēs, fieri nullo modo poteſt vt Deus ſocietati huiuſmodi hominū interſit, eorúmque preces exaudiat. 30 Siquis ablutus, &c. βαπτιζόμενος ἀπὸ νεκροῦ, καὶ πάλιν ἁπτόμενος. Qui intingitur [.i. abluitur] à mortuo, & iterū tangit eum. Hac ſimilitudine oſtēdit eorum leuitatē amentiámque qui à pœnitētia ad priſtina peccata relabuntur. Fuit hic Iudæorū mos, vt quum à cadauere mortui hominis domū redirent, ſe abluerēt: atque ita expurgarent, quum aliquid immundum contrectauerat. Hinc illa βαπτίσματα lauacra domi parata, quorum mentio fit, Iohā.2.a.6. In huiuſmodi autem homines qui ad priſtinā peccandi conſuetudinē licentiámque reuertuntur, diuus Petrus, 2. Epiſt.2.d.22, illud vſurpat prouerbium, Canis ad ſuum rediens vomitum, & porca lota rurſum ad cœnū reuoluta. Euenit autē ſæpe certo Dei iudicio vt ratio cōſuetudóque vitæ conſequentis ſit tetrior priore: ita vt diabolus qui antea in homine quaſi in quodā domicilio ſolus habitabat, cum comitatu aliorū ſeptem eodem redeat. Luc.11.d.26.

IN CAPVT XXXV.

1 Qui Legem cu. &c. ὁ συντηρῶν νόμον, πλεονάζει προσφοράς· θυσιάζων σωτηρίου, ὁ προσέχων ἐντολαῖς. Qui ſeruat Legē, multiplicat oblationes: ſacrificator ſalutaris, qui attendit mendatis. Significat opima & copioſa ſacrificia eſſe in Legis obſeruātia atque obediētia. Deus enim in primis requirit animi puritatem atque integritatem, ab eáque ſtudia officiáque profecta cùm erga ſe, tū erga proximum: ad eáque ſacrificia ac cærimoniæ referuntur, nō per ſe ſpectantur: ſunt enim ſigna & ſymbola aliarum rerū quæ Deo proximóque ſunt tribuendæ. Hypocritæ verò neglectis iis rebus quarū cæremoniæ ſunt indices, ipſas per ſe cæremonias intuentur: puritatē conſcientiæ, fidem, charitatē aſpernantur: itaque hoc nomine ſtudióque peruerſo à Prophetis grauiſſimè reprehenduntur. 4 Qui bene meritis, &c. καὶ ὁ ἀνταποδιδοὺς χάριν, προσφέρων σεμίδαλιν. Et qui gratiam rependit, quaſi qui offert ſimilaginem .i. florem farinæ. Hoc loco commendat duo officia quæ in beneficentia colenda exercendáque verſantur. eius autem duplex ratio eſt: vna in gratia conferenda, altera in referenda. Beneficia autem data & reddita ait gratiſſima Deo eſſe munera & ſacrificia. 5 Recedere à malitia, &c. εὐδοκία κυρίου ἀποστῆναι ἀπὸ πονηρίας. Beneplacitum Domini diſcedere à malitia. aut, prauitate. deponere ſtudium nocēdi proximo, ſuſcipere benefaciendi. Quemadmodū etiam monet Eſaias, cap. 1.c.17, Deſinite malè agere, ac diſcite benefacere. Innocentia enim gratiſſima eſt Deo, quæ nemini nocet, prodeſt omnibus quibus poteſt.

6 Ne venias in conſpectū Do. &c. μὴ ὀφθῇς ἐνώπιον κυρίου κενός. Ne appareas in conſpectu Domini vacuus. Hoc loco præcipit de oblationibus quæ in Lege à Deo mandatæ erant ad declarandam gratitudinem pietatémque erga Dominum: in quibus & animū ac voluntatem offerentis, & facultatem, & mores conſiderare ſpectaréque debemus. Lubenti animo, & pro modo facultatum, & à piis Deúmque metuentibus munera ei ſunt deferēda: ab inuitis, malignis, auaris, ingratiſq; aut improbis atque iniuſtis hominibus Deus oblata munera nō accipit.

11 In omni munere vultū, &c. ἐν πάσῃ δόσει ἱλάρωσον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐν εὐφροσύνῃ ἁγίασον δεκάτην. In omni dato hilarifica vultū tuū, & in lætitia ſanctifica decimas. Paulus 2.Cor.8.b.12, vbi agit de eleemoſyna beneficentiáque in pauperes conferenda, hæc eadem propè requirit, προθυμίαν καὶ τὸ κατὰ δύναμιν, vt animo prompto ac libenti, & pro modo facultatū quantum poterunt, beneficium largiantur. Hilarē enim (inquit ibidē 9.b.7) datorem Deus diligit. Animi autē promptitudo & volūtas liberalis, ex eo quod quiſque poteſt, nō ex eo quod non poteſt, ſpectari debet. 12 Offer Altiſſi. &c. δὸς ὑψίστῳ κατὰ τὴν δόσιν αὐτοῦ, καὶ ἐν ἀγαθῷ ὀφθαλμῷ καθ' εὕρεμα χειρός. Da Altiſſimo ſecundum donū eius, [ſiue, largire Domino iuxta largitionem eius .i. pro facultate bonorum quæ tibi largitus eſt] & in bono oculo inuētionem manus tuæ. id eſt, quod acquiſitum comparatúmque eſt labore manuum tuarum, quem Dominus fortunauit vt eius benedictionem grato animo recognoſcas. Vult Sapiens pro magnitudine bonorum quæ quiſque à Deo accepit, gratiam haberi, gratitudinémque declarari.

manuum tuarum.
13 Quoniã Dominus retribuens eſt, & ſepties tantum reddet tibi.

Leuit.22.e.21 deut.15.d.21

14 |Noli offerre munera praua: non enim ſuſcipiet illa.
15 Et noli inſpicere ſacrificium iniuſtum, quoniam Dominus iudex eſt, |& non eſt apud illũ gloria perſonæ.

Deut.10.d.17 2.par.19.c.7 iob 34.b.19 ſapien.6.b.8 act.10.e.34 rom.2.b.11 galat.2.b.6 ephes.6.b.9 coloſſ.3.d.25 1.petr.1.c.17

16 Non accipiet Dominus perſonam in pauperem, & deprecationem læſi exaudiet.
17 Non deſpiciet preces pupilli, nec viduam, ſi effundat loquelã gemitus.
18 Nónne lachrymæ viduæ ad maxillã
C deſcendunt, & exclamatio eius ſuper deducentem eas?
19 A maxilla enim aſcendũt vſque ad cælum, & Dominus exauditor delectabitur in illis.
20 Qui adorat Deum in oblectatione, ſuſcipietur, & deprecatio illius ad nubes propinquabit.
21 Oratio humiliantis ſe, nubes penetrabit: & donec propinquet, non conrogabitur: & non diſcedet, donec Altiſſimus aſpiciat.
D 22 Et Dominus non elongabit, ſed iudicabit iuſtos, & faciet iudiciũ: & fortiſſimus non habebit in illis patientiam, quouſque contribulet dorſum ipſorum.
23 Et gentibus reddet vindictam, donec tollat plenitudinem ſuperborũ, & ſceptra iniquorum contribulet:
24 Donec reddat hominibus ſecundũ actus ſuos, & ſecundum opera Adæ, & ſecundum præſumptionem illius:
25 Donec iudicet iudicium plebis ſuæ, & oblectabit iuſtos miſericordia ſua.
26 Specioſa miſericordia Dei in tempore tribulationis, quaſi nubes pluuiæ in tempore ſiccitatis.

Cap. XXXVI.

1 MIſerere noſtri Deus omnium, & reſpice nos: & oſtẽde nobis lucem miſerationum tuarum.
2 Et immitte timorem tuum ſuper gentes quæ non exquiſierunt te: vt cognoſcãt quia non eſt Deus niſi tu, vt enarrent magnalia tua.

Ierem.10.d.25

3 Alleua manum tuam |ſuper gentes alienas, vt videant potentiam tuam.
4 Sicut enim in conſpectu eorũ ſan-

---

túmque manuum tuarum benigno oculo.
13 'Nam Dominus remunerator eſt, qui reddet tibi ſepties tanto amplius.
14 Ne quicquam ex dono tuo diminuas, nec enim id recipiet:
15 'Nec iniquum obeas ſacrificium, quoniam Dominus iudex eſt, nec valet apud eum ratio opinióque perſonæ.
16 Nullam habet rationem perſonæ aduerſus inopem, ſed hominis iniuria affecti precationem exaudit.
17 'Supplicationẽ orphani minimè negliget: nec viduam, ſi querelam effundat ſuam.
18 'Nónne lachrymæ viduæ in genas eius defluunt, & vociferatio eius aduerſus illum eſt qui eas euocauit?
20 Qui Deum colit, ſuſcipietur cum beneuolentia: eiúſque precatio vſque ad nubes pertinget.
21 'Oratio afflicti nubes penetrat, nec cõquieſcit ac deſiſtit, donec peruenerit ad Altiſſimum, íſque reſpexerit.
22 Iudicabit iuſtos, iudiciúmque exercebit, neque moram faciet Dominus: nec patientiam ſuper eis diutius habebit fortis,
23 Donec conquaſſarit lumbos immiſericordium, 'gentéſque ſupplicio multauerit: donec ſuſtulerit turbã iniurioſorum, atque iniuſtorum ſceptra confregerit:
24 Donec iuxta ſua cuique acta repẽderit, & iuxta cuiuſque opera eorum cogitationes vindicarit:
25 Donec exercuerit iudiciũ populi ſui, eóſque ſua miſericordia recreauerit.
26 'Quàm præclara eſt calamitoſo tempore miſericordia! quaſi nubes pluuiæ in tempore ſiccitatis.

Cap. XXXVI.

1 M'Iſerere noſtri Domine Deus omnium, & reſpice nos:
2 Metúmq; tui immitte õnibus gẽtibus, quæ te nõ requirũt.
3 'Tolle manum tuam ſuper gentes alienas, vt potentiam tuam perſpiciant.
4 'Vt inſpectantibus illis numen tuũ in nobis declaraſti, ita corã

---

13 Nam Dom. remun. eſt, ὅτι κύριος ἀνταποδιδούς ἐστι, Quoniã Dominus retribuens eſt. i. is qui bona opera cumulatiſſimè compẽſat. Heb. 11.b.6, Deus appellatur μισθαποδότης τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτόν. 15 Nec iniquum, &c. καὶ μὴ ἔπεχε θυσίᾳ ἀδίκῳ, Et ne attẽdas ad iniuſtum ſacrificium. i. cum rapina iniuriáque alterius coniunctũ, fraude ac violẽtia comparatum, vt antea monuit. Subiicit rationẽ, Quia Dominus iudex eſt, nec valet apud eum ratio opinióque perſonæ. οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ δόξα προσώπου. non eſt apud eum opinio perſonæ. i. προσωποληψία acceptio perſonarũ, vt diuiti potentique in pauperem iniurioſo propter ipſius magnificentiſſima munera faueat. 17 Supplicationẽ orph. &c. οὐ μὴ ὑπερίδῃ ἱκετείαν ὀρφανοῦ, καὶ χήραν, ἐὰν ἐκχέῃ λαλιάν. Nõ deſpiciet ſupplicationẽ orphani, nec viduã, ſi effundat loquelã. i. orationẽ ac querimoniam ſuã: quaſi in ſinum Dei orphanorum viduarúmque tutoris, effundat. Deus enim in Scriptura ſæpe eorũ Deus appellatur, vindex acerrimus futurus, ſiquis eos iniuria afficiat atque opprimat. 18 Nónne lachr. viduæ, &c. οὐχὶ δάκρυα χήρας ἐπὶ σιαγόνας καταβαίνει, καὶ ἡ καταβόησις αὐτῆς ἐπὶ τῷ καταγαγόντι αὐτά; Nónne lachrymæ viduæ in genas eius deſcẽdunt, & clamor eius aduerſus illũ qui eas deduxit? i. excitauit, aut prouocauit. i. qui illã affligens ac vexans, ad flendum miſerandúmque ſuum caſum cõpulit. Dominus qui pauperũ atque afflictorũ Deus eſt, lachrymas eorum in caput oppeſſorũ refundet. 21 Oratio afflicti nu. &c. προσευχὴ ταπεινοῦ νεφέλας διῆλθε, καὶ οὐ μὴ παρακληθῇ, καὶ οὐ μὴ ἀποστῇ. Precatio humilis nubes penetrat, nec conſolabitur, nec deſiſtet. Significat his verbis vehementes ac miſerabiles queſtus gemitúſque afflictorũ noctes ac dies ad Deum clamantiũ. Hæc continua querela ſignificata eſt, Luc. 18.a.2, ſimilitudine viduæ iniquum iudicẽ importunè appellantis, vbi Chriſtus ait Deum preces electorũ ſuorum noctes diéſque clamantium exauditurũ, eorúmque iniurias ſine vlla mora vindicaturum. ille locus optimè cũ iſto conuenit. 23 Gentéſque ſupp. mul. καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀνταποδώσῃ ἐκδίκησιν & gentibus vindictã reddiderit. i. pœnas iuſtas ac debitas repetierit ab iis qui ſuos affligunt atque opprimunt: eos enim gẽtes appellat quaſi populos alienos, quibus iuſta grauíſque vindicta denuntiatur. Pſal. 94, ardentiſſima piorum afflictorum precatio continetur, quæ ad hunc locum illuſtrãdum plurimùm facit. Ex multis aliis ſunt hi verſus, Populũ tuum Domine conterunt, & hæreditatẽ tuam affligunt. Viduam & peregrinũ interficiũt, ac pupillos occidunt. a.5.6. 26 Quàm præclara eſt, &c. ὡς ὡραῖον ἐν καιρῷ θλίψεως ἔλεος. Quàm pulchra in tempore afflictionis miſericordia! Exclamatio eſt Sapientis de miſericordia atque ope Dei in calamitate opportuna ac exoptata. Pſal. 126.a.1, Quando redire fecit Dominus captiuitatem, tunc repletum fuit riſu os noſtrum, & lingua noſtra laude. Addit etiam eãdem ſimilitudinem qua hic Sapiens vſus eſt. Redire fac Domine captiuitatem noſtram, ſicut torrentes in Auſtro. Ibidem, verſu 4.

IN CAPVT XXXVI.

1 Miſerere noſtri Do. &c. ἐλέησον ἡμᾶς δέσποτα ὁ θεὸς πάντων, καὶ ἐπίβλεψον. Precatio eſt à Sapiente inſtituta in miſerrimo populi Iudaici ſtatu: quum Iudæi ex patria expulſi, per Gentéſque ſparſi exularent. Sapiens petit à Deo vt ipſos recolligat, atque in priſtinum ſtatum reſtituat. 3 Tolle manum tuam ſuper, &c. ἔπαρον τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὰ ἔθνη ἀλλότρια, ἰδέτωσαν τὴν δυναστείαν σου. Leua manum tuam ſuper gentes alienas, videant potentiam tuã. Nomine manus ſignificat potentiam quam Deus ſæpe exhibuit in redimendo ſuo populo: ita enim dicitur Dominus manu ſublata brachióque exerto atque extenſo populum ex AEgypto eduxiſſe. 4 Vt inſpectantibus illis, &c. ὥσπερ ἐνώπιον αὐτῶν ἡγιάσθης ἐν ἡμῖν, οὕτως ἐναντίον ἡμῶν μεγαλυνθείης ἐν αὐτοῖς. Vt quemadmodum in conſpectu eorum ſanctificatus es in nobis, ita in conſpectu noſtro magnificeris in eis. Deus multas res præclaras in populo Iudaico geſſerat, quarum populi exteri atque inimici inſpectores ac teſtes fuerant: ad eandem gloriam nunc Deum reuocat. Tunc autem elucet ſumma Dei gloria, quum ſalus populi eius cum exitio hoſtium coniuncta eſt. hoc enim modo ſingularis eius ergà ſuos amor beneuolentiáque perſpicitur.

nobis maieſtatem in illis tuam oſtende.
Vt cognoſcant te,quemadmodum nos te cognouimus:quoniã 5
nullus præter te deus eſt,Domine.
'Noua ede ſigna variáque miracula. 6
Oſtẽta manũ brachiũq; dextrũ,vt mirãda facta tua prædicent. 7
'Excita indignationẽ, irámque effunde : aduerſarium aufer,at- 8
que inimicum contere. 9
'Accelera tempus,mementóque iuramenti,vt tua commemo- 10
rentur mirabilia.
'Qui euaſerit, ira ignis abſorbeatur:'& oppreſſores populi tui 11
exitium conſequantur.
'Contere capita principum inimicorum,qui dicunt,Non eſt a- 12
lius præter nos.
'Congrega omnes tribus,& eas vt ab initio poſſide. 13
'Miſerere Domine , populi nomine tuo appellati, & Iſrael quẽ 14
primogenitum nominaſti.
Miſericordiam cape erga Ieruſalem vrbem tuæ ſanctitatis , ac 15
locum requietis tuæ.
'Reple Sionem,vt tua oracula extollat:tuáque tuum populum 16
gloria exple.
'Da teſtimonium iis quos ab initio vt poſſeſſionem acquiſi- 17
uiſti,prophetias in tuo nomine ſuſcita.
Tribue mercedem iis qui te expectant:'& fac vt tuis Prophetis 18
fides habeatur.
'Preces ſeruorum tuorum exaudi Domine , iuxta benedictionẽ 19
Aaronis pro populo tuo factam:& omnes qui terrã habitant,co-
gnoſcant te Dominum Deum eſſe ſempiternum.
'Venter quemuis cibum capit:eſt tamen cibus cibo melior. 20

ctificatus es in nobis , ſic in cõſpectu noſtro magnificaberis in eis.
5 Vt cognoſcant te, ſicut & nos cognouimus:quoniã non eſt Deus præter te,Domine.
6 Innoua ſigna , & immuta mirabilia.
7 Glorifica manum & brachium dextrum:
8 Excita furorem,& effunde iram:
Extolle aduerſarium,& afflige ini-
9 micum.
10 Feſtina tempus, & memento finis: vt enarrent mirabilia tua. B
11 In ira flammæ deuoretur qui ſaluatur:& qui peſſimãt plebem tuam,inueniant perditionem.
12 Cõtere caput principum, inimicorum dicentium , Non eſt alius præter nos.
13 Congrega omnes tribus Iacob, & cognoſcãt quia non eſt Deus,niſi tu: vt enarrent magnalia tua, & hæredi-
14 tabis eos,ſicut ab initio.
Miſerere plebi tuæ, ſuper quam inuocatũ eſt nomẽ tuum, & Iſrael quẽ Exod.4.
15 coæquaſti primogenito tuo.
Miſerere ciuitati ſanctificationis tuæ Ieruſalem,ciuitati requiei tuæ.
16 Reple Sion inenarrabilibus verbis tuis,& gloria tua populum tuum. C
17 Da teſtimoniũ,quia ab initio creaturæ tuæ ſunt, & ſuſcita precationes quas loquuti ſũt in nomine tuo Prophetæ priores.
18 Da mercedem ſuſtinentibus te, vt Prophetæ tui fideles inueniantur, & exaudi orationes ſeruorum tuorum.
19 Secundum benedictionem Aaron da populo tuo, & dirige nos in viam iuſtitiæ: & ſciãt oẽs qui habitãt terrã, quia tu es Deus conſpector ſeculorũ. Num.6.
20 Omnem eſcam manducabit venter,& eſt cibus cibo melior.

6 Noua ede ſigna,&c. ἐγκαίνισον σημεῖα, καὶ ἀλλοίωσον θαυμάσια, δόξασον χεῖρα. Innoua ſigna,& immuta[aut,varia]miracula,illuſtra manum.i.illuſtrem exhibe potẽtiam tuam. Alii vertunt,Renoues exempla, miraculáque commutes. Mihi autem nihil aliud videtur petere,quàm id quod verti,vt noua & varia ſigna Deus exhibeat,quibus ſuam magnitudinem oſtẽdat. Deus enim in liberando ſuo populo eam rationẽ adhibere ſolet,ad quam omnes obſtupeſcunt. 8 Excita indignationem,&c. ἔγειρον θυμὸν, καὶ ἔκχεε ὀργὴν, Suſcita furorem,ac effunde iram. His verbis poſtulat vindictam hoſtium,eorúmque exitiũ,quod quum ad ſalutem Eccleſiæ eſt adiunctũ, illuſtrius redemptionis opus ac beneficium Dei efficit. Eſt enim τιμωρεία μετὰ κολάσεως.i.vindicatio vltióque populi læſi cum pœna hoſtium coniuncta.
10 Accelera tempus,&c. σπεῦσον καιρὸν, καὶ μνήσθητι ὁρκισμοῦ, Vrge tempus,& memento iuriſiurandi. Quædam exemplaria legunt ὀργῆς iræ pro ὁρκισμοῦ: vtraque lectio poteſt extare,vt eum vel ad memoriã promiſſionis de conſeruando populo factam, vel ad ſeueritatẽ atque acerbitatem iræ vindictæque excitet. 11 Qui euaſerit,&c. ἐν ὀργῇ πυρὸς καταβρωθήτω ὁ σωζόμενος, In ira ignis deuoretur,[.i.abſumatur] qui ex illo exitio ſaluus atque incolumis ſupererit. His verbis internecionem hoſtium ſignificat. Et oppreſſores pop.&c. καὶ οἱ κακοῦντες τὸν λαόν σου εὕροισαν ἀπώλειαν. & qui affligunt[aut,vexant]populum tuum,inueniant perditionem. id eſt exitium ſuis factis dignum. Quidam codices habent ἀδικοῦντες iniuriis afficientes,quod verbum eoſdem hoſtes ſignificat populum Dei iniuſtè opprimentes.
12 Contere capita principum,&c. σύντριψον κεφαλὰς ἀρχόντων ἐχθρῶν λεγόντων, Οὐκ ἔστι πλὴν ἡμῶν. Cõtere capita principum inimicorum[aut, ἐθνῶν Gentium, vt quædam habent exemplaria]dicentium, Non eſt præter nos. Quum inſignia extant ſupplicia in principes populorũ malorúmque authores,tunc iudicium Dei illuſtriũs exiſtit. Videmus enim Deum,quoties ſuum populum liberauit,grauia & ſingularia ſuæ iuſtitiæ ac ſeueritatis exempla documentáque in ipſis principibus exhibuiſſe. 14 Miſerere Domine,populi nomi.&c. ἐλέησον λαὸν κύριε, κεκλημένον ἐπ' ὀνόματί σου. Miſerere populi Domine,in nomine tuo vocati.id eſt, qui tuo cenſetur nomine. Dei enim populus dicitur. Sic Eſaiæ,4.a.1,mulieres virũ apprehẽdentes,eius nomine vocari volunt.id eſt,vxores illius haberi. 16 Reple Sionem,vt tua oracula,&c. πλῆσον σιὼν ἆραι τὰ λόγιά σου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης σου τὸν λαόν σου. Imple Sion tollere oracula tua,& à gloria tua populum tuum. Alii ita vertunt,Sionem extollendis oraculis tuis impleas. vterque ſenſus conſtare poteſt, vt vel ipſe Deus extollat ac celebret oracula quæ hactenus videntur iacuiſſe:vel vt populus Eccleſiáque eadem celebret. Tunc enim maxima cum gloria verbum Dei in Eccleſia perſonat , quum eſt ſuæ libertati ac dignitati reſtituta. In illa calamitate omnia ſilentio ſepulta erant. 17 Da teſtimonium iis,&c. δὸς μαρτύριον τοῖς ἐν ἀρχῇ κτήμασί σου. Da teſtimonium tuis ab initio poſſeſſionibus. Quædam exemplaria habent κτίσμασι creaturis: vtraque lectio extare poteſt. Eccleſia enim vel effectum opus eſt ipſius Dei, ποίημα (vt ait Paulus, Rom.1.c.10) tum etiam κτῆμα, id eſt poſſeſſio,eiúſque hæreditas: ipſéque eius vel effector vel poſſeſſor dicitur. Quũ autem Deus Eccleſiam redimit ac reſtituit,tunc dat teſtimonium illuſtre ſui priſtini operis veteriſque poſſeſſionis.
18 Et fac vt tuis Prophetis fides habea. καὶ οἱ προφῆταί σου ἐμπιστευθήτωσαν. ac Prophetæ tui fidem aſſequantur. quod tunc fit, quum & calamitas ab illis denuntiata,& promiſſa liberatio Eccleſiæque conſeruatio ipſo euentu comprobatur. Ante eum rerum euentum apud homines incredulos nullam authoritatẽ habet: petit igitur vt quæ à Prophetis de Eccleſia reſtituẽda ſunt prædicta, ea quoque præſtentur, atque ita veritas verbi Dei re ipſa comprobetur. 19 Preces ſeruorum tuorum,&c. εἰσάκουσον κύριε δεήσεως τῶν οἰκετῶν σου κατὰ τὴν εὐλογίαν ἀαρὼν περὶ τοῦ λαοῦ σου. Exaudi Domine precationem ſeruorum tuorum ſecundum benedictionem Aaronis ſuper populo tuo. Formula eius precationis extat,Num.6.d.24.25,his verbis expreſſa(ita enim Dominus populo eum bene precari voluit) Benedicat tibi Dominus, & cuſtodiat te. Illuſtret Dominus faciem ſuam ſuper te,ac miſereatur tui. 20 Venter quemuis cibum capit,&c. πᾶν βρῶμα φάγεται κοιλία, ἔστι δὲ βρῶμα βρώματος κάλλιον. Omnẽ cibum comedit venter:eſt autem cibus cibo melior. Abſoluta precatione redit ad præcepta & monita:hoc autẽ eſt de cognoſcendo iudicandóque vniuſcuiuſque ſermone, qui eſt quaſi quidam animi paſtus vel ſalutaris,vel pernicioſus. Itaque ſimilitudine ciborum oſtendit quod iudicium fieri debeat , & à quibus poſſit de iis quæ ab vnoquoque dicuntur. Eſt enim in his maxima varietas, nec minor delectus adhibendus quàm in cibis:is autem à ſagace,perito,prudentéque haberi poteſt. Vt cibaria palato,ita verba ingenio percipiuntur ac diiudicantur:atque in hoc differt peritus ab imperito,prudens à ſtulto. Eſt enim prudentis ſecernere bona ſalutariáque à pernicioſis,& quæ ſunt optima ſeligere.

21 Fauces contingunt cibum feræ, & cor inſenſatum verba mendacia.

22 Cor prauum dabit triſtitiam, & homo peritus reſiſtet illi.

D

23 Omnem maſculū excipiet mulier: & eſt filia melior filia.

24 Species mulieris exhilarat faciem viri ſui, & ſuper omnem cōcupiſcentiā hominis ſuperducit deſiderium.

25 Si eſt lingua curationis, eſt & mitigationis & miſericordiæ: non eſt vir illius ſecundum filios hominum.

26 Qui poſſidet mulierem bonam, inchoat poſſeſſionem: adiutorium ſecundum illum eſt, & columna vt requies.

27 Vbi non eſt ſepes, diripietur poſſeſſio: & vbi non eſt mulier, ingemiſcit egens.

28 Cui credit qui non habet nidum? & deflectēs vbicunque obſcurauerit, quaſi ſuccinctus latro exiliens de ciuitate in ciuitatem?

Cap. XXXVII.

1 OMnis amicus dicet, Et ego amicitiam copulaui: ſed eſt amicus ſolo nomine amicus. Nónne triſtitia ineſt vſque ad mortem?

2 Sodalis autem & amicus ad inimicitiam conuertentur.

3 O præſumptio nequiſſima, vnde creata es cooperire aridam malitia & doloſitate illius?

4 Sodalis amico coniucundatur in oblectationibus, & in tempore tribulationis aduerſarius erit.

5 Sodalis amico condolet cauſa ventris, & contra hoſtē accipiet ſcutum.

Vt fauces ferinam guſtu deprehendunt, ita animus ſagax verba mendacia.

’Praua mens moleſtiam affert, & vir multa expertus reſiſtet ei.

’Cuiuſuis maris capax eſt mulier: filia autem filiæ præſtat.

Pulchritudo mulieris exhilarat vultum, atque omnia hominis deſideria ſuperat.

’Si in lingua *eius* eſt comitas, manſuetudo, ac ſanitas, ’maritus eius ex communi hominum numero eſt eximendus.

’Qui vxorē nactus eſt *bonam*, rationem rei faciendæ iam inchoatam adeptus eſt, quum adiutricem habeat cōſortem, & columen quoddam quietis ſuæ.

’Vbi nulla ſepes eſt, poſſeſſio diripitur: & cui non eſt vxor, ingemiſcet vagabundus.

’Quis enim fidat expedito latroni ex alia in aliam vrbem oberranti? quis item homini non habenti nidum, morantíque vbicunque aduesperauerit?

Cap. XXXVII.

Amicitia.

Q’Viuis amicus dicet, Huic ego quoque ſum amicus: ſed eſt amicus nomine ſolùm amicus.

Nónne mœror eſt ad mortem vſque manens, ſocius amicúſque conuerſus in inimicum?

’O ſcelerata cogitatio, vndenam prorepſiſti vt terram dolo operires?

’Sodalis rebus lætis familiariter viuit cum amico, qui tempore calamitatis aduerſarius exiſtet.

’Eſt qui cauſa ventris laborat pro amico, & aduerſus hoſtem ſcutum arripit.

22 Praua mens moleſtiā, &c. καρδία στρεβλὴ δώσει λύπην, καὶ ἄνθρωπος πολύπειρος ἀνταποδώσει αὐτῇ. Cor diſtortorum dabit triſtitiam, & vir multùm expertus retribuet ei. id eſt, occurret eius fallaciis, verbiſque mendacibus ac pernicioſis. Eſt enim ſumma eius ſagacitas, vt falli nō poſſit: ſed quid à quoque, ac qua mente dicatur, optimè animaduertit atque intelligit. 23 Cuiuſuis maris capax eſt, &c. πάντα ἄρρενα ἐπιδέξεται γυνή. ἔστι δὲ θυγάτηρ θυγατρὸς κρείσσων. Omnem marem ſuſcipiet mulier: eſt autem filia præſtantior filia. Significat maiorem delectum adhiberi in mulieribus atque vxoribus ducendis quàm in viris, quod ad formam pulchritudinémque attinet. Eſt enim venuſtas formæque gratia in eo ſexu magis expetenda quàm in viris, in quibus huiuſmodi pulchritudo non magnopere requiritur. Mulier eſt viri gloria quæ ea in parte non mediocriter relucet: itaque Sapiens muliebrem pulchritudinem commendat. 25 Si in lingua *eius*, &c. εἰ ἔστιν ἐπὶ γλώσσης ἔλεος, καὶ πραΰτης, καὶ ἴασις. Si eſt in lingua *eius* miſericordia, manſuetudo, & ſalubritas. Sapiens non commendat per ſe ſolam formā in muliere, niſi ea aliis morum virtutúmque ornamentis decoretur: nam Solomon, Prouerb. 11.c.22, mulierem formoſam & immodeſtam, atque improbam comparat porcæ quæ in naribus ſuis torquem aureum annexum habet. Itaque ad perfectam formæ muliebris commendationem atque laudem, morum probitas & comitas eſt adiungenda, ſine qua corporis forma in animi deformitate maiorem habet abſurditatem, quàm torquis aureus in naribus ſuis alligatus. Quum autem mulieres vitio linguæ laborare ſoleant, Sapiens ea in parte vult eſſe temperatas ac bene moratas, vt earum lingua oratióque mores animi manſuetos, modeſtos, ſanóſque declaret. loquacitas enim immodeſta morbum mentis atque animi oſtendit. Maritus eius ex com. &c. οὐκ ἔστιν ὁ ἀνὴρ αὐτῆς καθ' υἱοὺς ἀνθρώπων. non eſt maritus eius ſecundum filios hominum. quaſi non ſit inter homines numerandus. Significat his verbis ſingularem eximiámque fortunā eius qui vxorem habet nō pulchram ſolùm, ſed etiam benignam, prudentem, & modeſtam. 26 Qui vxorem nactus eſt, &c. κτώμενος γυναῖκα ἐνάρχεται κτήσεως, Qui poſſidet mulierē, inchoat poſſeſſionem. i. initium iam quoddam habet rei parādæ, quum ſociam vitæ ac rei familiaris adiutricē habeat.

27 Vbi nulla ſepes eſt, poſſeſſio dirip. &c. οὗ οὐκ ἔστι φραγμός, διαρπαγήσεται κτῆμα· καὶ οὗ οὐκ ἔστι γυνή, στενάξει πλανώμενος. Vbi non eſt ſeptum, diripietur poſſeſſio: & vbi non eſt vxor, ingemiſcet vagus. Significat quàm ſit neceſſarium vxoris bonæ fideliſque contubernium & conſortium. Comparat enim eam ſepi, qua poſſeſſio aliqua vndique munita eſt & cuſtodita: huiuſmodi cuſtodiam in rebus domeſticis opportunam mulier præbet: itaque à Paulo, Tit.2.b.5, οἰκουρός cuſtos domus appellatur. Qui hoc adiumento eſt deſtitutus, is nihil habet domi in quo conquieſcat: ſed quaſi homo ſolitarius, vagus, incertúſque ſine vllo ſolatio viuit. itaque mihi videtur Deus, Gen.2.d.24, & Matth.19.a.5, quum hominem dicit patrem matrémque ſuam derelicturum, atque ſuæ vxori adhæſurum, hanc conſuetudinem ac cohabitationem commendare. 28 Quis enim fidat, &c. τίς γὰρ πιστεύσει εὐζώνῳ λῃστῇ ἀφαλλομένῳ ἐκ πόλεως εἰς πόλιν; Significat quàm incerta omnibúſque ſuſpecta ſit conditio vitæ eius qui vxorem nullam habet, nec domum quidem in qua conquieſcat. Huiuſmodi hominem comparat latroni vagabundo, qui nullam ſedem fixam habet. Domus igitur & vxor ad certam honeſtámque rerum conditionem neceſſaria eſt.

IN CAPVT XXXVII.

1 Quiuis amicus dicet, &c. πᾶς φίλος ἐρεῖ, ἐφιλίασα αὐτῷ κἀγώ. Omnis amicus dicet, Amicus ſum huic & ego. Multi verbis profitentur ſe amicos eſſe, qui re ipſa. i. fide & officio longè abſunt ab amico. Itaque Sapiēs hoc loco diſcernit verum amicum, ab iis qui ſimulatione quadam aliis ſe adiungunt, eóſque colunt. 3 O ſcelerata cogitatio, &c. ὦ πονηρὸν ἐνθύμημα, πόθεν ἐκυλίσθης καλύψαι τὴν ξηρὰν ἐν δολιότητι; O praua cogitatio, vnde voluta [aut, lapſa] es vt cooperires aridam doloſitate? Exclamatio vehemens eſt, continens reprehenſionem perfidorum qui nomine ac ſimulatione amicitiæ amicos fallunt atque produnt. Nullæ ſunt inſidiæ maiores, quàm quæ ſimulatione officii ac beneuolētiæ occultantur: alia enim pericula cauere potes, hoc verò occultum atque inteſtinum prius opprimit, quàm ſuſpicari aliquid potueris. Itaque huiuſmodi homines amicitiarum proditores, hoſtes humanæ ſocietatis ſemper ſunt exiſtimati. Quidam codices pro ἐκυλίσθης habent ἀνεκυλίσθης deuoluta es: quod verbum ſignificat prorepſionem ad amicitias inſidioſam & improbam.

4 Sodalis rebus lætis, &c. ἑταῖρος φίλῳ συνδιαιτᾷ ἐν εὐφροσύνῃ. Sodalis amico cōuiuit in lætitia. id eſt, familiariter vtitur amico, quandiu res illius bonæ lætæque ſunt: ſed fortuna commutata non ſolùm ab amico deficit, ſed etiam ad inimicos tranſfugit. Multa eius perfidiæ exempla omni ætate extiterunt. Quidam codices ita legunt, ἑταῖρος φίλου ἐν εὐφροσύναις ἥδεται, ſodalis amici in gaudiis [aut, lætitiis] delectatur. id eſt, in ſtatu rerum læto iucundam cum eo conſuetudinem habet. Hæc lectio eundem ſenſum habet quem prior.

5 Eſt qui cauſa ventris, &c. ἑταῖρος φίλῳ συμπονεῖ χάριν γαστρός, Sodalis cū amico ſimul laborat cauſa ventris. Huiuſmodi homines qui amicitias ſectantur vt ventrem expleant, paraſiti appellantur. i. ventri ac cibo dediti, qualis eſt ille Gnatho Terentianus cuius animus ſemper eſt

in patinis. Sed ſub nomine ventris poſſumus comprehendere cupiditatem indigentiámque earum rerum, quas homines ad vitam vtiles eſſe arbitrantur, quibus adducti amicitias expetunt, eáſque colunt quoad vtilitates propoſitas percipiunt. Ariſtoteles pro variis hominũ iudiciis ſtudiiſque, tria conſtituit amicitiarum genera: vnum honeſtarum, quas virtus ſimilitudóque morum bonorum conciliat: alterum iucũdarum, tertium vtilium: quæ duo ad voluptatem atque vtilitatem referuntur. Paulo antè loquutus eſt Sapiens de iucunda vitæ conſuetudine amicitiáque voluptuoſa, nunc de altero genere amicitiarum quæ ad ventrem fructúmque vitæ referuntur.

6 Ne animum tuũ amici vlla capiat obliuio, nec in facultatibus tuis illius ſis immemor.

Non obliuiſcaris amici tui in animo tuo, & non immemor ſis illius in operibus tuis.

7 ʺQuibus tu ſuſpectus es, cum his conſilium ne ceperis: ídque cela eos qui tibi inuident.

Noli conſiliari cum ſocero tuo: & à zelantibus te, abſconde conſilium.

8 ʺOmnis conſiliarius ſuum extollit conſilium, ſed ſunt qui ſibiipſis conſulant.

Omnis conſiliarius prodit conſilium, ſed eſt cõſiliarius in ſemetipſo. Suprà 8.c.8 & 9.c.11

9 ʺCaue tibiipſi à conſiliario: priúſque cognoſce qua ipſe re indigeat: (nam ipſe ſibi conſulet) ne ſorti committat te & aleæ.

A conſiliario ſerua animam tuam: prius ſcito quæ ſit illius neceſſitas: (& ipſe enim animo ſuo cogitabit) B

10 ʺEtiam tibi dicat, rectam te viam rationéque inſtituiſſe: atque interim ex aduerſo ſpectatorem ſe tui euentus conſtituat.

Ne fortè mittat ſudem in terram, & dicat tibi, Bona eſt via tua: & ſtet econtrario videre quid tibi eueniat.

11 ʺ*Ne conſilium capias* cum muliere de ipſius pellice, de bello cum meticuloſo, de permutatione cum mercatore, de venditione cũ emptore, de gratitudine cum homine maligno,

12 Cum inhumano de humanitate, cum pigro de quouis opere,

13 Cum annuo mercenario de perfectione inſtituti operis, nec cũ ſeruo ignauo de opera multa nauanda: ne, *inquam*, attendas his in vlla deliberatione ſuſcepta.

14 ʺSed virum frequentes pium, quem noris obſeruantem præceptorum Domini:

Cum viro irreligioſo tracta de ſanctitate, & cum iniuſto de iuſtitia, & cum muliere de ea quæ æmulatur,

Cũ timido de bello, cũ negotiatore de traiectione, cum emptore de vẽditione, cũ viro liuido de gratiis agẽdis,

Cum impio de pietate, cum inhoneſto de honeſtate, cum operario agrario de omni opere,

Cum operario annuali de conſummatione anni, cũ ſeruo pigro de multa operatione: non attendas his in omni conſilio.

15 Sed cum viro ſancto aſſiduus eſto, quemcunque cognoueris obſeruantem timorem Dei:

16 ʺCuius animus tuo reſpondeat, quíque, ſi offenderis, tuo caſu condoleſcat.

Cuius anima eſt ſecũdum animam tuam, qui quum titubaueris in tenebris, condolebit tibi.

17 ʹAc conſilium cape ex teipſo: nihil enim eſt illo tibi fidelius.

Et cor boni cõſilii ſtatue tecũ: non eſt enim tibi aliud pluris illo.

18 Solet enim interdũ plura monere ſuus cuiuſque animus, quàm ſeptem in alta ſpecula ſedentes excubitores.

Anima viri ſancti enuntiat aliquando vera, quàm ſeptem circũſpectores ſedentes in excelſo ad ſpeculandum. C

19 ʺCæterùm in his omnibus Dominum ora, vt inſtituta tua fideliter dirigat.

Et in his omnibus deprecare Altiſſimum, vt dirigat in veritate viam tuam.

20 ʺInitium omnis operis ſit ratio, & conſilium omnem actionem præcedat.

Ante omnia opera verbum verax præcedat te, & ante omnem actum conſilium ſtabile.

7 Quibus tu ſuſp. es, &c. μὴ βουλεύου μετὰ τοῦ ὑποβλεπομένου, καὶ ἀπὸ τῶν ζηλούντων σε, κρύψον βουλήν. Ne conſultes cũ eo qui ſuſpicatur, [aut, ſuſpicionem habet] & ab iis qui æmulantur te, conſilium abſconde. Conſilium quod datur alteri, debet eſſe amicum & fidele: in hominibus autem ſuſpicioſis atque inuidis nulla fides & beneuolentia eſſe poteſt. Suſpiciones enim atque inuidiæ ab amicitia alienæ ſunt.

8 Omnis conſiliarius ſuum extol. conſ. &c. πᾶς σύμβουλος ἐξαίρει βουλήν, ἀλλ' ἔστι συμβουλεύων εἰς ἑαυτόν. Omnis conſiliarius extollit conſilium, ſed eſt qui in ſeipſum conſulit. id eſt in rem ſuam. ſiue, qui in dando conſilio ſui rationem habet, non habet eius cui dat conſilium. Hoc autem maximopere alienum eſt ab officio conſiliarii, cuius conſilium non prudens ſolùm, verùm etiam fidele & amicum eſſe debet. id eſt, cum vtilitate commiſtum eius cui datur. Quoniam autem hoc officium maximam in vita habet vim, Sapiens multa præcipit quæ in eo genere fugienda aut ſequenda ſunt. 9 Caue tibiipſi à conſiliario: priuſque, &c. ἀπὸ συμβούλου φύλαξαι τὴν ψυχήν σου, καὶ γνῶθι πρότερον τίς αὐτοῦ χρεία. A conſiliario ſerua animam tuam, ac prius cognoſce quæ ſit eius indigentia. Hæc ſententia idem monet quod præcedens, niſi quòd melius exprimit quid ſpectet plerunque is qui alteri conſilium dat: quòd propoſitam habeat priuatam vtilitatem, quod à fidelitate conſilii maximopere abhorret. In re enim alterius quid ſpectare debeat conſiliarius, verbum ipſum ſatis monet.

10 Etiam tibi dicat, rect. &c. καὶ εἴπῃ σοι, Καλὴ ἡ ὁδός σου, καὶ στήσεται ἐξεναντίας ἰδεῖν τὸ συμβησόμενόν σοι. Et tibi dicat, Bona via tua, atque ſtabit ex aduerſo, vt videat quid euenturum ſit tibi. Hic perfidiam notat hominis in re dubia atque incerta alium exhortantis, euentúmque periculoſum ſpectantis. Quum propoſita eſt huiuſmodi res quæ euentum habeat dubium atque obſcurum, temeritas aut perfidia eſt homines incitare, ac non potius reuocare. 11 *Ne conſilium capias* cum muliere, &c. μετὰ γυναικὸς περὶ τῆς ἀντιζήλου αὐτῆς, καὶ μετὰ δειλοῦ περὶ πολέμου. Cum muliere de æmula ipſius, & cũ timido de bello. Hic proponit certa hominum genera, cum quibus non eſt deliberandum, conſiliúmque capiendum: ex quibus admonitio generalis colligitur, neminem qui alicuius priuati commodi ſtudiiue rationem propoſitam habet, ea in re de qua deliberandum eſt, eſſe in conſilium adhibendum. Animum enim omni ira, amore, inuidia, cupiditatéque vacuum conſiliarius ad deliberationem afferre debet. Perſonæ autem quæ hic proponuntur, propria quadam ratione ſunt in alteram ſemper propenſiores. 15 Sed virum frequentes pium, ἀλλ' ἢ μετὰ ἀνδρὸς εὐσεβοῦς ἐνδελέχιζε, Sed cum viro pio aſſiduus ſis. id eſt, communica de rebus aut tuis aut ad remp. pertinentibus, cum hominibus piis qui Deum timent, qui quum animo integro atque incorrupto ſint, conſilium fidum beneuolúmque dare poſſunt. 16 Cuius animus tuo reſpondeat, ὃς ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ κατὰ τὴν ψυχήν σου. Qui in animo ſuo ſecundum animum tuum. id eſt, qui ita ſit affectus vt tu, qui idem velit quod tu, non aliud ſpectet, tuum commodum ſequatur, tuo incommodo doleat, commodo gaudeat: in quo verus amicus cognoſcitur. 17 Ac conſilium, &c. καὶ βουλὴν καρδίας στῆσον. Et conſilium cordis ſtatue. id eſt tecum ipſe delibera. tu tibi ſis conſiliarius. nullus enim fidelior tibi quàm tu ipſe, eſſe poteſt. Nemo ſeipſum vult fallere.

ʹLegitur & ἡ ἀλήθεια in recto.

19 Cæterùm in his omnibus, &c. καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις δεήθητι τοῦ ὑψίστου, ἵνα εὐθύνῃ ἐν ἀληθείᾳ τὴν ὁδόν σου. Atque in his omnibus precare Altiſſimum, vt dirigat in veritate viam tuam. Vtiliſſimum præceptũ, quo monemur vt in conſiliis capiendis atque omnibus rebus ſuſcipiendis Deum in primis conſulamus atque inuocemus: vana enim ſunt hominum conſilia operáque inutilia, aut etiam pernicioſa, niſi ab ipſo Deo gubernentur, atque ad exitum fœlicem perducantur. Εὐβουλία (inquit Iſocrates) eſt ab hominibus, ſed εὐτυχία eſt à Deo.

20 Initium omnis operis ſit ratio, &c. ἀρχὴ παντὸς ἔργου, λόγος· καὶ πρὸ πάσης πράξεως, βουλή. Principium omnis operis, ratio: & ante omnem actionem, conſilium. Hoc eſt quod Salluſtius monet, Priuſquam aliquid facias, conſulto: vbi conſulueris, maturè facto opus eſt. Hic ordo in vita ſeruandus eſt.

21 Verbum nequam immutabit cor. partes quatuor oriuntur,bonū & malum,vita & mors:& dominatrix illorum eſt aſſidua lingua.

22 Vir peritus multos erudit, & animæ ſuæ ſuauis eſt.

23 Qui ſophiſticè loquitur, odibilis eſt:in omni re defraudabitur.

24 Non eſt enim illi data à Domino gratia: omni enim ſapientia defraudatus eſt. Supr. 21. & 9. c. 11

D 25 Eſt ſapiens animæ ſuæ ſapiens, & fructus ſenſus illius laudabilis.

26 Vir ſapiēs plebem ſuam erudit, & fructus ſenſus illius fideles ſunt. B

27 Vir ſapiens implebitur benedictionibus,& videntes illum laudabunt.

28 Vita viri in numero dierum, dies autem Iſrael innumerabiles ſunt.

29 Sapiens in populo hæreditabit honorem,& nomen illius erit viuens in æternum.

30 Fili,in vita tua tenta animā tuam: & ſi fuerit nequam, non des illi poteſtatem.

31 ‖Non enim omnia omnibus expediunt, & non omni animæ omne genus placet. 1.Cor.6.c.12 & 10.c.23

32 ‖Noli auidus eſſe in ōni epulatione,& nō te effundas ſuper oēm eſcā. Suprà 31.c.22

33 In multis enim eſcis erit infirmitas,& apleſtia appropinquabit vſque ad choleram.

34 Propter apleſtiam multi obierunt: qui autē abſtinens eſt,adiiciet vitam. C

Cap. XXXVIII.

1 HOnora medicum propter neceſſitatem:etenim illum creauit Altiſſimus.

2 A Deo eſt enim omnis medela, & à Rege accipiet donationem.

3 Diſciplina medici exaltabit caput illius, & in conſpectu magnatorum collaudabitur.

ʹIndicium cordis immutati,quaſi quoddam veſtigium in vultu impreſſum eſt.

ʹQuatuor rerum genera exiſtūt,bonum & malum,vita & mors, in quibus lingua perpetuum habet dominatum.

ʹEſt vir aſtutus qui multos erudiuit,qui ſibiipſi eſt inutilis.

ʹEſt qui verbis affectans ſapientiam, odioſus ſit: qui omni ſapientia careat.

Non enim eſt illi data gratia à Domino,quum inops ſit omnis ſapientiæ.

ʹEſt qui ſibiipſi ſapiat,cuius in ore certi ſunt fructus ſapientiæ.ʹ

Vir ſapiens erudiet populum ſuum, & fructus intelligētiæ eius ſunt ſtabiles.

Vir ſapiens benedictione cumulabitur: & quicunque eum viderint,prædicabunt beatum.

ʹVita cuiuſque numero dierum eſt definita,ſed dies Iſrael ſunt innumerabiles.

ʺSapiens in populo ſuo authoritatem conſequetur, & nomen eius viuet in perpetuum.

ʹFili,proba animam tuam in vita tua:&vide quid ei noxium ſit, neque id ei indulgeas. Temperantia

Non enim omnia omnibus conferunt, nec animus cuiuſque quacunque re delectatur.

Ne ſis in omnibus inſatiabilis deliciis, neque in cibos profuſus.

Ingluuiem enim ciborum morbus comitatur, edacitáſque inexplebilis in choleram con uertitur.

Multi auiditate ciborum inſatiabili interierūt: at qui attendit, vitam prorogabit.

Cap. XXXVIII.

MʹEdicum ſuis affice honoribus propter neceſſitatē: etenim Dominus illum creauit. Medicinæ commendatio.

Nam ab Altiſſimo eſt medicina,& à Rege gloriā conſequetur.

Scientia medici extollit caput eius:& coram principibus eſt admirabilis.

21 Indiciū cordis immutati,&c. ἴχνος ἀλλοιώσεως καρδίας, πρόσωπον. Veſtigium mutationis cordis,vultus. Vultus immutatus,animi immutati index eſt:apparent enim in eo ſigna animi offenſi & alienati. Hebræi quum volunt ſignificare hanc animi offenſionem, dicunt vultum non eundem eſſe qui erat antea. Quatuor rerum genera,&c. τέσσαρα μέρη ἀνατέλλει, ἀγαθὸν, κακὸν, ζωὴ, θάνατος. Quatuor partes oriuntur,bonum,malum,vita,mors:& dominatrix eorum perpetuò lingua eſt. Oſtendit hæc ſententia,quanta vis ſit linguæ,quantopere vel ſalutaris ſit,vel pernicioſa. habet vim quandā præcipuam cùm ad iuuandum,tum etiam ad nocēdum: itaque Sapiens dominatum illi quendam tribuit tum in bonis tum in malis. 22 Eſt vir aſtutus,&c. ἔστιν ἀνὴρ πανοῦργος πολλῶν παιδευτής, καὶ τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ ἄχρηστος. Eſt vir vafer multorum eruditor, & propriæ animæ inutilis. Prouerbium hoc fuit olim iactatum, Nequicquam ſapit, qui ſibi non ſapit. 'Legitur & χαρᾶς gaudii

23 Eſt qui verbis affectans,&c. ἔστι σοφιζόμενος ἐν λόγοις, μισητός· οὗτος πάσης σοφίας καθυστερήσει. Eſt qui ſapientem agens in verbis, odioſus ſit: hic omni ſapientia priuabitur.aut,deſtituetur. Notat hoc loco hominem oſtentatorem qui Sapiens videri vult,quum eo grauiſſimo nomine nihil in ſe dignum habeat. Oratio non tam verbis quàm rebus grauis,gratiam authoritatémque conciliat.

25 Eſt qui ſibiipſi ſapiat,&c. ἔστι σοφὸς τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ, καὶ οἱ καρποὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ ἐπὶ στόματος πιστοί. aut (vt quædam habent exemplaria) ἐπαινετοί. Eſt ſapiens animæ ſuæ,& fructus ſapientiæ eius in ore certi.aut,laudabiles. Sapere animæ ſuæ Hebraica phraſi dicitur, qui ſibiipſi ſapit: is autem huiuſmodi eſt,cuius oratio animo vitæque reſpondet:qui id quod dicit,ita etiam ſentit & viuit. Sentit autem rectè,ac viuit honeſte:itaque non eſt mirum ſi oratio fructus veros laudabiléſque ex huiuſmodi animo ita inſtituto proferat. Socrates apud Platonem hæc inter ſe ita connectit, vt ſicut quiſque affectus eſt, ita etiam viuat & loquatur. 28 Vita cuiuſque numero dierum eſt definita, &c. ζωὴ ἀνδρὸς ἐν ἀριθμῷ ἡμερῶν, καὶ αἱ ἡμέραι τοῦ Ἰσραὴλ ἀναρίθμητοι. Vita viri in numero dierum, & dies Iſrael ſunt innumeri. Hac comparatione hominum ſingulorum cum Iſraele,videtur Sapiens ſignificare perpetuitatem Eccleſiæ. Hæc enim Eccleſiæ commendatio in Prophetis frequens eſt. 29 Sapiens in populo ſuo authoritatem conſequetur, σοφὸς ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ κληρονομήσει δόξαν. Sapiens in populo ſuo hæreditabit gloriam. Quidam codices habent πίστιν fidem,ego verti Authoritatem,quæ cum fide & gloria coniuncta eſt.

30 Fili,proba animam tuā,&c. τέκνον, ἐν ζωῇ σου πείρασον τὴν ψυχήν σου. Fili, in vita tua tenta animā tuam. Vult Sapiens nos experiri multa in vita,eáque probare (vt ait Paulus, 1. Theſſ. 5. d. 21) ſed ea deligere quæ ſunt ſalutaria,atque animo ingenióque noſtro accōmodata: aſpernari verò quæ ſunt aliena & aduerſa. Eſt enim in hominibus ſumma animorum ingeniorúmque varietas, quæ facit vt non omnia omnibus conueniant & conferant. Itaque multa in vita tentanda ſunt,ſed optima nobíſque accommodata,eligenda.

IN CAPVT XXXVIII.

1 Medicum ſuis affice honor.&c. τίμα ἰατρὸν πρὸς τὰς χρείας τιμαῖς αὐτοῦ. Honora medicum ad neceſſitates ſuis honoribus. Latini quum volunt ſignificare mercedem quæ medico pro ipſius opera danda eſt, honeſto honoris nomine eam exprimunt, honorémque medico habendum eſſe dicunt. Cicero ad Tyronem, Curio miſi, vt medico honos haberetur. Hoc vocabulo ſignificabant artem liberalem ac laudabilem: ita Sapiens hoc loco multa de medico, eiúſque arte præcipit quibus ſignificat maximam eius rationem habendam eſſe, eiúſque operam & ſcientiam ſummo honore proſequendam. Honorificum extat Homeri teſtimonium, ἰητρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων, quo vnum medicum multis comparandum eſſe dicit.

4 Dominus medicamenta procreauit de terra, ′& vir prudens ea non abhorrebit.

5 ′Nónne aqua à ligno accepit dulcedinem, vt potentia eius homini innoteſceret?

6 Et ipſe ſcientiã hominibus dedit, vt in mirabilibus ſuis gloriam conſequatur.

7 Ipſe ſanat per hæc, atque hominis dolorem tollit.

′Pharmacopola mixturas his ſuas temperat, neque vllum opera eius finem habent: ſed proſperitas ab eo demanat ſuper vniuerſam terram.

8

9 ′Fili, ne prætermittas in morbo tuo quin Deum ores, & ipſe ſanabit te.

10 Recede à delicto, & manum dirige: atque ab omni peccato cor emunda.

11 ′Suffimentum ſuauis odoris adole, monumẽtúmque ſimilaginis: opimúmque munus offer, vt qui priores non feras.

12 ′Deinde medico locum des, vt cuius creator Deus eſt: nec diſcedat abs te, quoniam ipſius indiges.

13 ′Euenit quum medicorum quoque manus ſucceſſum conſequantur.

14 ′Nam & ipſi Dominum orant, vt leuamentũ ſibi fortunet, cauſáque vitæ curationem.

15 ′Qui in Creatorem ſuum peccauerit, in manus medici incidat.

16 ′Fili, effunde lachrymas ſuper mortuo, luctúmq; vt acerba paſſus exordire: ′iuxta verò morẽ funebrem corpus eius contege, nec ſepulturam neglige.

17 ′Acerbam ede lamentationem, planctúmque accende, & luctu

4 Altiſſimus creauit de terra medicinam, & vir prudens non abhorrebit illam.

5 ‖Nónne à ligno indulcata eſt aqua amara? Exod.15.d.25 Iudith 5.d.11

6 Ad agnitionem hominum virtus illorum, & dedit hominibus ſcientiam Altiſſimus, honorari in mirabilibus ſuis.

7 In his curans mitigabit dolorem: & vnguentarius faciet pigmenta ſuauitatis, & vnctiones conficiet ſanitatis, & non conſummabuntur opera eius.

8 Pax enim Dei ſuper faciem terræ.

9 ‖Fili, in tua infirmitate ne deſpicias teipſum, ſed ora Dominũ, & ipſe curabit te. Eſaiæ 38.d.21

10 Auerte à delicto, & dirige manus, & ab omni delicto munda cor tuum.

11 Da ſuauitatem & memoriam ſimilaginis: & impingua oblationem, & da locum medico.

12 Etenim illum Dominus creauit: & non diſcedat à te, quia opera eius ſũt neceſſaria. B

13 Eſt enim tempus quando in manꝰ illorum incurras:

14 Ipſi verò Dominũ deprecabuntur, vt dirigat requiem eorum & ſanitatem, propter cõuerſationem illorũ.

15 Qui delinquit in cõſpectu eius qui fecit eum, incidet in manus medici.

16 ‖Fili, in mortuũ produc lachrymas, & quaſi dira paſſus incipe plorare. & ſecundum iudicium contege corpus illius, & non deſpicias ſepulturam illius.

17 Propter delaturam autem amarè

4 Et vir pru.&c. ὁ ἀνὴρ φρόνιμος οὐ προσοχθιεῖ αὐτοῖς. & vir prudẽs nõ grauabitur illis. nõ grauatim remediis neceſſariis vtetur, nec ab illis abhorrebit. Sũt enim dona Dei ſalutaria. Quũ medicina ad hãc origineẽ atque authoritatẽ Dei reuocatur, tũc veris & ſuis ornatur honoribꝰ.

5 Nónne aqua à ligno acc.dulc. οὐκ ἀπὸ ξύλου ἐγλυκάνθη τὸ ὕδωρ; Nónne à ligno indulcata eſt aqua? Hoc autẽ factum eſt quum lignum dulce aquæ immerſum, eam ſua dulcedine affecit. ita experientia vis rerum & natura hominibus cognita fuit, quo modo ars medendi accurata rerum ſalubrium aut alienarum obſeruatione eſt conſtituta. 7 Pharmacopola mixturas,&c. μυρεψὸς ἐν τούτοις ποιήσει μῖγμα. Vnguẽtarius in his faciet mixtionem. Mihi non diſplicet vt μυρεψὸς hic accipiatur pro eo qui & pharmaca, & vnguenta odoramentáque conficit. Eorũ enim compoſitio ac temperatio ad pharmacopolam pertinet, & cum medicina ſubiecto coniuncta eſt: vtraque enim ars in humano corpore curando conſeruãdóque verſatur. 9 Fili, ne prætermittas,&c. τέκνον, ἐν ἀρρωστήματί σου μὴ παράβλεπε, ἀλλὰ εὖξαι κυρίῳ. Fili, in infirmitate tua ne deſpicias, [aut, negligas] ſed ora Dominum. Vtiliſſimum eſt præceptum, quo monemur vt in morbis noſtris atque afflictionibus corporis Deum inuocemus, ab eóque vno incolumitatem ac ſalutem expectemus. Medicis enim & remediis eſt vtendũ, quaſi quibuſdam inſtrumentis adiumentiſque à Deo datis: non in his fiducia aliqua & ſpes ſalutis collocanda. 11 Suffimẽtum ſuauis,&c. δὸς εὐωδίαν, καὶ μνημόσυνον σεμιδάλεως· λίπανον προσφορὰν ὡς μὴ ὑπάρχων. Da ſuaueolentiam, [aut, ſuauem odorem] & monimentum ſimilaginis: impingua oblationem, vt qui non prior hæc munera in Deum conferas, ſed referas. vt quum ab eo tot & tanta acceperis beneficia, his tuis muneribus eum quodã modo remuneres, téque gratum eſſe declares. ὑπάρχων enim dicitur qui prior alterum prouocat beneficio: quo modo quidem nos erga Deum gerere non poſſumus. is enim beneficiis nos innumerabilibus obſtrictos tenet: itaque poſterior nobis locus in hoc conceditur, vt omni pietate obſeruantiáque nos gratos ac memores gratiæ eius demonſtremus. 12 Deinde medico locũ des,&c. καὶ ἰατρῷ δὸς τόπον, καὶ γὰρ αὐτὸν ὁ κύριος ἔκτισε. Et medico da locum, hunc enim Dominus creauit. Ante omnia vult nos inuocare Deũ quum ægrotamus: deinde vti opera medici, neque huiuſmodi opportunitatem aſpernari. Hic ordo in valetudine recuperanda ſalutéque conſeruanda nobis ſeruandus eſt. 13 Euenit quum medicorum,&c. ἔστιν ὅτε καιρὸς, καὶ ἐν χερσὶν αὐτῶν εὐοδία. Eſt tempus, quando & in manibus eorũ ſucceſſus. i. accidit vt medicorum curationes ſuccedant, atque homines commodè valetudini reſtituant. Ac ne ipſis medicis id tribui videatur, quod vnius Dei eſt ingenia eorum ac remedia gubernantis ac fortunantis, ſtatim cauſam ſalutis reſtitutæ ſubiungit.

14 Nam & ipſi Dominum orant,&c. καὶ γὰρ αὐτοὶ κυρίου δεηθήσονται, ἵνα εὐοδώσῃ αὐτοῖς ἀνάπαυσιν καὶ ἴασιν χάριν ἐμβιώσεως. Nam & ipſi Dominum orabunt, vt obſecundet ipſis leuamentum [aut, leuationem] & ſanationem cauſa vitæ. Hic oſtendit quæ ſit vis medici, & quod eius officium, non remedia ſolùm accommodata morbis applicare, eiſque niti ac confidere: ſed Deum inuocare ac orare, vt ſua & ingenia & remedia ad ægrorum ſalutẽ dirigat & fortunet. ſine eo quidem grauiſſimæ offenſiones ac periculoſæ curationes eſſe ſolent. Res ſubiecta in qua medicus verſatur, eſt per ſe magna magniſque periculis obnoxia, quæ non prudentiã ſolùm, ſed piam etiam curam & ſolicitudinẽ requirat.

15 Qui in Creatorẽ ſuum,&c. ὁ ἁμαρτάνων ἔναντι τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν, ἐμπέσοι εἰς χεῖρας ἰατροῦ. Qui peccat contra eum qui ipſum fecit, incidat in manus medici. Significat Sapiens morbos eſſe pœnas peccatorum quibus Deus offenditur. Sic Paulus 1. Cor.11.g.30, dicit multos in eccleſia Corinthiorum, qui cœnã indignè profanabant, infirmos & ægrotos eſſe, atque etiam mortuos. Pſal.107.b.17.18, Stulti propter viã præuaricationis ſuæ & propter iniquitates ſuas affligũtur: *Ita ut* omnẽ eſcã abominetur anima eorũ: & peruenerũt vſque ad portas mortis.

16 Fili, effunde lachr.&c. τέκνον, ἐπὶ νεκρῷ κατάγαγε δάκρυα, Fili, ſuper mortuo produc lachrymas. Loquutus Sapiens de morbis eorúmque cauſis ac remediis, nunc loquitur de mortuis atque ipſa morte quæ ex morbis plerunque exiſtit. Oſtendit autem hoc loco quæ mortuis iura officiáque tribuenda ſunt, & quæ luctus ratio & moderatio conſeruanda. Neque enim mortuorum lamentatio planè negligenda eſt, (id enim alienum eſt ab omni humanitate) neque ita ſuſcipienda, vt mœrore atque animi dolore conficiamur. Iuxta verò morem,&c. κατὰ δὲ τὴν κρίσιν αὐτοῦ περίστειλον τὸ σῶμα αὐτοῦ. ſecundum autem iudicium illius contege corpus eius. κρίσιν vertunt Ritum funereum: poteſt accipi pro iure quod mortuis debetur, vt conteganтur ac ſepeliantur. vt ſit, Pro iure eius. aut, mo e (vt ego verti) funebri.

17 Acerbam ede lamentationem,&c. πίκρανον κλαυθμὸν, καὶ θέρμανον κοπετὸν· καὶ ποίησον τὸ πένθος κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ. Acerbum fac luctum, & accende planctum: & fac luctum pro dignitate eius. Hoc ex loco intelligimus quàm accuratè ſtudioſéque cõſeruata fuerit conſuetudo lugẽdi mortuos: ſed in Scriptura ſancta ſunt grauia exẽpla ex quibus ſcire poſſumus huiuſmodi officia ſolennia ſanctiſſimè mortuis tributa fuiſſe.

fer luctum illius vno die, & conſolare propter triſtitiam.

18 Et fac luctum ſecundum meritum eius vno die vel duobus propter detractionem.

Prouer.15.b.13 & 17.d.22

19 ‖A triſtitia enim feſtinat mors & cooperit virtutem: & triſtitia cordis flectit ceruicem.

20 In abductione permanet triſtitia, & ſubſtãtia inopis ſecũdum cor eius.

21 Ne dederis ĩ triſtitia cor tuũ, ſed repelle eã à te, & memẽto nouiſſimorũ.

22 Noli obliuiſci: neque enim eſt conuerſio, & huic nihil proderis, & teipſum peſſimabis.

C

23 Memor eſto iudicii mei: ſic enim erit & tuum: mihi heri, & tibi hodie.

2.Reg.12.e.20

24 ‖In requie mortui requieſcere fac memoriam eius, & conſolare illum in exitu ſpiritus ſui.

25 Sapientiam ſcribæ in tempore vacuitatis: & qui minoratur actu, ſapiẽtiam percipiet, quia ſapientia replebitur.

26 Qui tenet aratrũ, & qui gloriatur in iaculo, ſtimulo boues agitat: & cõuerſatur in operibus eorum, & enarratio eius in filiis taurorum.

27 Cor ſuum dabit ad verſandos ſulcos, & vigilia eius in ſagina vaccarũ.

28 Sic omnis faber & architectus qui noctem tanquam diem tranſigit, qui ſculpit ſignaculo ſculptilia, & aſſiduitas eius variat picturam: cor ſuum dabit in ſimilitudinem picturæ, & vigilia ſua perficiet opus.

29 Sic faber ferrarius ſedens iuxta incudem, & conſiderans opus ferri: vapor ignis vret carnes eius, & in calore fornacis concertatur.

D

30 Vox mallei innouat aurẽ eius, & cõtra ſimilitudinem vaſis oculus eius.

31 Cor ſuum dabit in conſummationem operũ, & vigilia ſua ornabit in perfectionem.

quo dignus eſt, eum proſequere : ídque vno aut altero die, vt calumniã euites: ʹdeinde accipe cõſolationẽ, quo mœrorẽ deponas.

Mœror enim mortem affert, animiq; ægritudo vires inflectit.

ʹInductione *animi* etiam exiſtit mœror, vitáque hominis afflicti in animo conſiſtit.

Ne dedas animum tuum triſtitiæ, ſed eam repelle memor extremorum.

Ne obliuiſcaris nullam eſſe reuerſionem : & quòd illũ nihil adiuueris, & teipſum afflixeris.

ʹMemento illius ſortem eam fuiſſe quæ tua futura eſt : mihi heri, tibi hodie.

ʹIn quiete hominis defuncti fac vt tua quoque illius memoria conquieſcat: atque ʹin exceſſu ſpiritus eius conſolationem ſuper eo accipe.

ʹSapientia hominis literati in opportunitate otii comparatur: & qui minus ſui habet negotii, ſapiens exiſtit.

Quomodo ſapiens euadat qui tenet aratrum, quíque gloriatur in haſtili ſtimuli boues agẽs? ʹqui in operibus eorum nutritus eſt, cuius in ore atque ſermone taurorum progenies ſolùm verſatur?

Is ad ſulcos ducendos animum ſuum applicat, & ad pabula vaccis paranda vigilantiam præſtat.

ʹEodem modo faber & architectus, qui noctes ac dies in opere tranſigit: ʹ& qui ſigillorum ſcalpũt cælaturas, quorum aſſidua eſt opera vt multam varietatem effingant: quíque animo in id incũbunt, vt imitatione picturæ animalia exprimant, atque operi perficiendo inuigilent.

ʹFaber item ferrarius ſedens ad incudem operi ferri intentus, vapore ignis corpus eius exiccante, æſtu fornacis conflictatur,

ʹCuius aures creber mallei ſonitus excauat, qui oculos ſuos ad conformandum inſtrumentum defigens, animum ad opus abſoluendum applicat: & ad idem vigilat exactè poliendum.

Deinde accipe conſol.&c. καὶ παράκλησιν λύπης ἕνεκα, & admitte conſolationem mœroris cauſa. Hoc loco oſtendit Sapiens quis modus in luctu adhibendus ſit. Nam ſicut inhumanum eſt morte deſiderióque hominũ chariſſimorũ non commoueri: ita impium dolori animi ſine modo indulgere, itáque afflictari vt homines infideles qui nullã ſpẽ reſurrectionis habẽt. Piorũ mœror moderatus & cõſolabilis eſſe debet. 20 Inductione *animi* etiam, &c. ἐν ἐπαγωγῇ παραβαίνει καὶ λύπη, καὶ βίος πτωχοῦ κατὰ καρδίας. In inductione, accedit mœror, & vita pauperis [id eſt afflicti] iuxta animum. Quædam exemplaria habent ἀπαγωγῇ, & vtrunque nomen quidam accipiunt pro tẽporis productione, qua dolor ſuſceptus mitigatur: quemadmodũ ait Cicero in quadã epiſtola, Ipſa die temporiſque lõginquitate dolorẽ minui ac molliri. itadue παραβαίνει verbum vertũt, Abit ac diſcedit. Ego autẽ ἐπαγωγῇ malo accipere pro animi inductione qua moleſtiã atque ægritudinẽ & ſuſcipimus & deponimus. Nam & verbum παραβαίνειν ſignificat propius accedere: quaſi παραβαίνει, & exemplar Toletanũ habet παραμένει permanet, & hic ſenſus melius conuenit cum ſequenti membro. Vita afflicti iuxta cor, id eſt in animo præcipuè conſiſtit: quaſi afflictionis cauſa ſit in quadã inductione animi, qua homines vt ſunt affecti, incommoda huius vitæ grauius aut leuius ferunt. Offenſiones huiuſmodi & ægritudines opinione ac voluntate tum ſuſcipiuntur, tum deponuntur. 23 Memento illius ſortem eam fuiſſe, &c. μνήσθητι τὸ κρίμα αὐτοῦ, ὅτι οὕτως ὡς καὶ τὸ σόν. Memento iudicii illius, quoniam ſic vt & tuũ. Subiungit ſtatim, ἐμοὶ χθὲς, καὶ σοὶ σήμερον. mihi heri, & tibi hodie. Exemplar Toletanum legit κρίμα μου iudicium meum. id eſt, conditionem meã ac legem, qua naſcimur vt moriamur: ſumus enim mortales. Hæc lectio mihi non diſplicet, propterea quòd ſequitur in prima etiam perſona Mihi heri, vt ſignificet conſtitutam vnicuique legem moriendi. 24 In quiete hom.defun.&c. ἐν ἀναπαύσει νεκροῦ κατάπαυσον τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ. in requie mortui requieſcere fac memoriam eius. Memoriam hic intellige cum moleſto deſiderio coniunctam, non eam quam cum pia & moderata beneuolentia & charitate vſurpare poſſumus. 25 Sapientia hominis, &c. σοφία γραμματέως ἐν εὐκαιρίᾳ σχολῆς. Sapientia ſcribæ in opportunitate otii. Hoc loco Sapiens inſtituit diſcrimen artium earum quæ vitæ humanæ ſunt vtiles. Alias dicit verſari in ſtudio doctrinæ atque otio, cuius generis ſunt omnes quæ liberales appellatur: aliæ ſunt poſitæ in opere, cuiuſmodi ſunt manuales ac mechanicæ, quæ ad operis molitionẽ atque effectionem referuntur. Primũ genus conſtat ingenii facultate, quæ commoditatem otii poſtulat ad cognitionẽ & ſapientiam acquirendã neceſſariam: alterum manu atque opere, quod in vita occupata explicatur. Reſpub. ſocietáſq; vitæ hoc vtroque genere nullo modo carere poteſt. Ariſtoteles tria genera ponit, τῶν θεωρητικῶν, τῶν πρακτικῶν, τῶν ποιητικῶν quarum aliæ in contẽplatione ac cognitione, aliæ in actione atque adminiſtratione, aliæ in quadam operis molitione verſantur. 26 Qui in operi.&c. καὶ ἀναστρεφόμενος ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, & qui nutritur in operibus eorũ. Quidã codices legunt ἀναστρεφόμενος, qui verſatur in operibus eorũ, ſed ad ſenſum non multũ intereſt. Significat enim vitã ruſticanam agris colendis ac ruſticis operibus deditam. 28 Eodem modo faber, &c. οὕτως πᾶς τέκτων καὶ ἀρχιτέκτων, ὅστις νύκτωρ ὡς ἡμέραν διάγει. Sic omnis faber & architectus qui noctẽ vt diem traducit. Hæ duæ artes τεκτονικὴ, καὶ ἀρχιτεκτονικὴ in ædificiis extruendis verſantur: quarũ altera eſt princeps, altera adminiſtra operã nauat ſuam. Et qui ſigillorũ, &c. οἱ γλύφοντες γλύμματα σφραγίδων, qui ſcalpũt ſculpturas ſigillorũ. Hæc γλυφικὴ ſculptura dicitur, quæ multiplicẽ habens materiẽ quam cædit, varias ex ea formas imaginéſque efficit. Itaque dicit eã imitari artẽ pingẽdi, quæ in formis ac figuris animaliũ exprimẽdis verſatur. 29 Faber itẽ ferr.&c. οὕτω χαλκεὺς καθήμενος ἐγγὺς ἄκμονος. Sic faber ærarius ſedens prope incudẽ. Hæc ars χαλκευτικὴ fabrilis aut fabrica appellatur, in qua moleſta laborioſáque ferri tractatio atque ipſius fabri opera pluribus verbis à Sapiente deſcribitur. 30 Cuius aures cre.&c. φωνὴ σφύρας καὶ ἄκμονος καινιεῖ τὸ οὖς αὐτοῦ, Vox mallei & incudis [i. ſonus] innouabit aurẽ eius. ita legitur in omnibus codicibus quos legerim: ſed rectè Theodorus Beza hunc locũ emendat, putátque legendum κενοῖ conſcauat aut excauat. Creber enim ſonitus mallei atque incudis aures vehementer feriens, maius earum foramen efficit, planéque obtundit.

ʹLegitur & καταρα execratio cordis.

ʹSimiliter ſedens ad opus ſuum figulus, rotámque ſuam pedibus 32
verſans, ad opus ſuum ſumma cum cura ſemper incumbit, ʹoperã
nauans planè numeratam.
ʹNunc lutum effingit manibus ſuis, nũc pedibus eiuſdem vim 33
ſubigit, atque operi plumbando curam impendit, ad purgãdúm- 34
que caminum euigilat.
ʹHorum omnium quiſque ſuis fretus manibus, in opere ſuo cõ 35
ſumit quod habet ſapientiæ.
Ac ſine his quidem nec coleretur vrbs vlla, neq; habitaretur, ʹnec 36
aduentu hominum frequentaretur.
ʹAttamen nec ſententiam rogabuntur in cõſultatione populi, 37
nec in concione eminebunt.
Nec ſedebunt pro tribunalibus, ʹnec formam rationémque iu- 38
diciorum intelligẽt: ʹneque verò de iure aut æquo pronũtiarint,
nec in dictis exquiſitis ſententiiſque locum habuerint.
Sed tuentur opificia mundi, & pro exercitio artis vota faciunt. 39

Cap. XXXIX.

SʹOlus qui ad Legem Altiſſimi applicauit animum, atque in 1
meditatione eius verſatur, ſapientiam omnium antiquorum
exquiret, & in Prophetis ſtudium operámque ſuam ponet.
ʹDiſputationes conſeruabit celebrium virorum, atque in ſen- 2
tentiarum reconditarum inuolucra penetrabit.
ʹOccultas prouerbiorum ſententias conquiret, atque in ænig- 3
matis parabolarum verſabitur.
ʹInter proceres obibit munera, & coram principibus apparebit. 4
ʹPeragrabit terras gentium exterarum: etenim bona ſimul & 5
mala inter homines expertus eſt.
ʹInſtituet animum manè ad Dominum creatorem ſuum ſalu- 6
tandum, & coram Altiſſimo preces effundet: os ſuum aperiet ad
orandum, peccatáque ſua deprecabitur. 7

32 Sic figulus ſedens ad opus ſuum, cõuertens pedibus ſuis rotam: qui in ſolicitudine poſitus eſt ſemper propter opus ſuum, & innumera eſt omnis operatio eius.
33 In brachio ſuo formabit lutum, & ante pedes ſuos curuabit virtutẽ ſuã.
34 Cor ſuũ dabit vt conſummet linitionem, & vigilia ſua mũdabit fornacem.
35 Omnes hi in manibus ſuis ſperauerunt, & vnuſquiſque in arte ſua ſapiẽs eſt.
36 Sine his omnibus nõ ædificatur ciuitas.
37 Et non inhabitabunt, nec inambulabunt, & in Eccleſiã non tranſilient.
38 Super ſellam iudicis non ſedebunt, & teſtamẽtum iudicii non intelligẽt, neque palàm faciẽt diſciplinam & iudiciũ, & in parabolis non inueniẽtur.
39 Sed creaturam æui confirmabunt, & deprecatio illorum in operatione artis, accommodãtes animam ſuam, & conquirentes in Lege Altiſſimi.

Cap. XXXIX.

1 SApientiam omnium antiquorum exquiret ſapiens, & in Prophetis vacabit.
2 Narrationem virorum nominatorum conſeruabit, & in verſutias parabolarum ſimul introibit.
3 Occulta prouerbiorum exquiret, & in abſcõditis parabolarũ verſabitur.
4 In medio magnatorũ miniſtrabit, & in conſpectu præſidis apparebit.
5 In terram alienigenarum gentium pertranſiet: bona enim & mala in omnibus tentabit.
6 Cor ſuum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum qui fecit illum: & in cõſpectu Altiſſimi deprecabitur.
7 Aperiet os ſuum in oratione, & pro delictis ſuis deprecabitur.

32 Similiter ſedẽs ad opus, &c. οὕτως κεραμεὺς καθήμενος ἐν ἔργῳ αὐτοῦ. Sic figulus ſedens in opere ſuo. Huius artificis ars communi nomine πλαστικὴ fictoria aut figlina appellatur, cretam argillámque materiam habens ſubiectam ex qua opera efficit. Operam nauans pl. num. καὶ ἐναρίθμιος πᾶσα ἡ ἐργασία αὐτοῦ. & numerata omnis operatio eius. Quidam codices ita habent, καὶ ἐν ἀριθμοῖς & in numeris, vt ſignificet figulum certum quotidie vaſorum numerum conficere, operáque habere in numerato, quaſi penſum (vt alius dicit) quod perſoluat.

33 Nunc lutum effin. &c. ἐν βραχίονι αὐτοῦ τυπώσει πηλὸν, καὶ πρὸ ποδῶν κάμψει ἰσχὺν αὐτοῦ· καρδίαν ἐπιδώσει εἰς τὸ συντελέσαι τὸ χρίσμα. In brachio ſuo figurabit [aut, conformabit] lutum, & ante pedes flectet vim eius: [id eſt, macerabit vt mollem tractabilémque reddat] animum intendet ad perficiendam delineationem. 35 Horum omnium quiſque, &c. πάντες οὗτοι εἰς χεῖρας ἑαυτῶν ἐπίστευσαν, καὶ ἕκαστος ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ σοφίζεται. Omnes hi in manus ſuas confiſi ſunt, & vnuſquiſque in opere ſuo ſapiens eſt. aut, ſuam ſapientiam explicat. Sapientiam autem nõ propriè hic accipit, quam ſuprà ſolis literatis eruditiſque hominibus tribuit, ſed ad omnia artium genera extẽdit: vt pro peritia intelligentiáque artis accipiatur: vt Ariſtoteles ſapientem muſicum, aut architectum appellari poſſe ac ſolere dicit.

36 Nec aduentu hominum frequen. οὐδὲ περιπατήσουσι, Neque perambulabunt. id eſt, niſi hæc opificia tractarentur in vrbibus, nemo eas adiret ac frequentaret. Permutatio enim rerum maximè artibus conſtat, ſine qua nulla ſocietas ciuilis eſſe poteſt.

37 Attamen nec ſententiã, &c. ἐν βουλῇ λαοῦ οὐ ζητηθήσονται, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ οὐχ ὑπεραλοῦνται. in cõſilio populi non requirentur, nec in congregatione tranſilient. i. in altiore ac eminentiore, quàm cæteri, loco non conſtituentur. 38 Nec formam rationémque, &c. καὶ διαθήκην κρίματος οὐ διανοηθήσονται, neque ritum iudiciorum [eorúmque formulas] intelligent. Neque verò de iure, &c. οὐδὲ μὴ ἐκφάνωσι δικαιοσύνην καὶ κρίμα. neque declarabunt [aut, interpretabuntur] iuſtitiam & iudicium.

IN CAPVT XXXIX.

1 Solus qui ad Legem, &c. πλὴν τοῦ ἐπιδιδόντος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ διανοουμένου ἐν νόμῳ ὑψίστου. Præter dantem [aut, intẽdentem] animũ ſuum, & cogitãtem [aut, meditãtem] in Lege Altiſſimi. vult ſignificare hoc proprium eorum eſſe ſtudium, qui nõ occupati iis vitæ artificiis atque operibus quæ ſuprà cõmemorauit, meliore quadam tum ingenii tum otii facultate commoditatéque adiuti, in Diuinis literis verſantur, ex quibus ſingularẽ ſapientiam conſequuntur. Ita vitæ profeſſiones ſunt diſtinctæ ac ſeparatæ, humanæ ſocietati opportunæ. Optima autem & præſtantiſſima vitæ ratio eſt eorũ, qui ab omnibus cæteris negotiis remoti, ſuum ingenium ſtudiúmque ad Legẽ Dei meditandã contulerunt. hi enim ſunt qui alios inſtituunt. 2 Diſp. conſeruabit, &c. διήγησιν ἀνδρῶν ὀνομαστῶν συντηρήσει, καὶ ἐν στροφαῖς παραβολῶν συνεισελεύσεται. Narrationẽ virorum nominatorum [.i. illuſtriũ] obſeruabit, atque in verſutias parabolarũ ſubintrabit. i. quæ à doctiſſimis hominibus ſunt aut copioſè cõmemorata & diſputata, aut breuiter acutéque pronuntiata, intelliget. ſtrophæ parabolarũ ſunt acutæ ſubtiléſque ſententiæ de vita ingenioſè pronũtiatæ, ἀπὸ τοῦ στρέφειν dictæ, quemadmodũ verſutiæ à vertẽdo Latinè ſunt appellatæ. 3 Occultas prouer. &c. ἀπόκρυφα παροιμιῶν ἐκζητήσει. recõdita [ſiue, arcana] prouerbiorum exquiret. Parœmiæ ſunt ſententiæ rebus temporibuſque accõmodatæ, quæ aliquam vitæ vtilẽ commonitionem atque inſtitutionem continent. Habent autem ſenſum reconditum, nec ad intelligentiam cuiuſuis accõmodatum, ſicut etiam αἰνίγματα, ἀπὸ τοῦ αἰνίττεσθαι quod eſt obſcurè aliquid dicere, ſignificare, ac innuere. Eſt enim ænigma obſcura atque inuoluta quæſtio. quo in genere allegoriæ verſantur obſcuriores, vt docet Ariſtoteles in Rhetoricis. 4 Inter proceres, &c. ἀνὰ μέσον μεγιστάνων ὑπηρετήσει, καὶ ἔναντι ἡγουμένων ὀφθήσεται. In medio magnatum miniſtrabit, & coram ducibus [aut, gubernatoribus] conſpicictur. Huic hominum generi ſummi aliquando à Regibus ac principibus honores habentur. Exempla ſunt Ioſephus, & Daniel, & alii multi, qui ſingulari Diuinóque ingenio ac ſapientia præditi, maximos honores ſunt adepti, in illuſtri gloria gratiáque principum poſiti.

5 Peragrabit terras gent. exter. ἐν γῇ ἀλλοτρίων ἐθνῶν διελεύσεται. In terra gentium alienigenarum tranſibit i. poterit tutò verſari in alienis regionibus ac populis, propter prudẽtiam quam maximo rerum vſu comparauit. Multa enim (inquit) tum bona tum mala eſt expertus: itáque ad illud ſtudium ſcripturarum literarúmque Diuinarum adiunxit vſum rerum plurimarum.

Si enim Dominus magnus voluerit, ſpiritu intelligentiæ replebit illũ,
Et ipſe tanquam imbres mittet eloquia ſapientiæ ſuæ, & in oratione cõfitebitur Domino.
Et ipſe diriget conſilium eius & diſciplinam, & in abſconditis ſuis conſiliabitur.
B Is palàm faciet diſciplinam doctrinæ ſuæ, & in Lege teſtamenti Domini gloriabitur.
Collaudabũt multi ſapientiã eius, & vſque in ſeculum non delebitur.
Non recedet memoria eius, & nomẽ eius requiretur à generatione in generationem.
Infr.44.b.14 Sapientiam eius enarrabunt gentes, & laudem eius enũtiabit eccleſia.
Si permãſerit, nomen derelinquet plus quã mille: & ſi requieuerit, proderit illi.
Adhuc conſiliabor vt enarrem: vt furore enim repletus ſum.
In voce dicit, Obaudite me Diuini fructus, & quaſi roſa plantata ſuper riuos aquarum fructificate.
Quaſi Libanus odorem ſuauitatis habete.
Florete flores, quaſi lilium, & date odorem, & frondete in gratiã, & collaudate canticum, & benedicite Dominum in operibus ſuis.
C Date nomini eius magnificẽtiam, & confitemini illi in voce labiorum veſtrorum, & in canticis labiorum, & citharis: & ſic dicetis in cõfeſſione,
Gen.1.d.31 mar.7.d.37 Opera Domini vniuerſa bona valde.
Geneſ.1.b.9 In verbo eius ſtetit aqua ſicut cõgeries: & in ſermone oris illius ſicut exceptoria aquarum:
Quoniam in præcepto ipſius placor fit, & non eſt minoratio in ſalute ipſius.
Opera omnis carnis coram illo, & non eſt quicquam abſcõditum ab oculis eius.
A ſeculo vſque in ſeculum reſpicit, & nihil eſt admirabile in conſpectu eius.
Non eſt dicere, Quid eſt hoc? aut quid eſt iſtud? omnia enim in tempore ſuo quærentur.
Gene.7.d.11 Benedictio illius quaſi fluuius inũdabit,
Et quomodo cataclyſmus aridam

8 Si Dominus ille magnus voluerit, ſpiritu intelligentiæ reple-
9 bitur: verbáque ſapientiæ effundet, & Dominum ſua celebrabit o-
ratione.
10 Ipſe diriget conſilium ſuum & ſcientiam, atque in arcanis ſuis
meditabitur.
11 Is diſciplinam doctrinæ ſuæ declarabit, & Lege pacti Domini
gloriabitur.
12 Multi perpetuò laudabunt huius intelligentiam, nec memoria
13 vnquam deficiet, aut abolebitur: ſed nomen eius vigebit per o-
mnes ſeculorum ætates.
14 Gentes commemorabunt huius ſapientiam, eiúſque laudẽ qui-
uis *hominum* cœtus peruulgabit.
15 Si vita defungatur, nomen relinquet millies celebrius quàm a-
lii: ſi remaneat, ſibi acquiret.
16 Ego autem plura commẽtatus adhuc ediſſeram: quoniam in-
ſtar plenæ lunæ refertus ſum.
17 Audite me filii ſancti, & quaſi roſa iuxta riuum aquarum plan
tata pullulate.
18 Odore in modum thuris flagrate, & florem vt lilium mittite.
19 Spirate odorem, laudémque canite, Dominúmq; in omnibus
operibus ſuis celebrate.
20 Tribuite nomini eius magnificẽtiã, ſuíſque eum laudibus prædicate tam canticis oris quàm citharis. porrò in laudatione veſtra
ita dicetis,
21 Omnia Domini opera præclara ſunt, ſinguláque eius mandata
ſuo fient tempore.
22 Non eſt fas dicere, Quid hoc eſt? aut quorſum hoc? nam hæc o-
mnia ſuo tempore declarabuntur. iuſſu eius vnda ſtetit inſtar a-
cerui, & aquæ ad verbum oris eius ſe receperunt.
23 Beneplacitum enim eius imperium eſt, nec eſt qui ſalutem il-
lius minuat.
24 Omnia mortalium opera ſunt poſita in conſpectu eius, neque
ab oculis eius remota latere poſſunt.
25 A ſeculo in ſeculum proſpicit, nec coram ipſo quicquam eſt
admirabile.
26 Nihil eſt, cur quiſquam dicat, Quid hoc? aut quorſum hoc? o-
mnia enim ad vſus ſuos creata ſunt.
27 Benedictio eius quaſi fluuius operit terram, & velut inundatio
28 eam fœcundat.

10 Ipſe diriget conſilium, &c. αὐτὸς κατευθυνεῖ βουλὴν αὐτοῦ καὶ ἐπιστήμην, καὶ ἐν τοῖς ἀποκρύφοις αὐτοῦ διανοηθήσεται. Ipſe dirigit conſilium ſuum & ſcientiam, & in reconditis [aut, abſtruſis] ſuis cogitabit. Alii pronomen Ipſe, ad Deum referunt, ſed nihil lædit ſenſum ſi ad ipſum ſapientem referatur, atque ita oratio mollius fluit. Significat autem hominem ſapientiæ ſtudioſum non inutiliter otioſum eſſe, ſed totum illud ſtudium ſummo cum iudicio moderari, atque ad vitæ degendæ rationem referre: præcepta, monita, ac conſilia vitæ in quibuſdam occultis obſcuriſque ſententiis poſita diligenter meditari. Parũ enim prodeſſet ea ex lege Diuina percepiſſe, niſi accurata meditatione, atque exercitatione confirmarentur, & ad conſuetudinem vitæ transferrentur. 15 Si vita defungatur, nomen relinquet, &c. ἐὰν ἀναπαύσηται, ὄνομα καταλείψει ἢ χίλιοι· καὶ ἐὰν ἐμμείνῃ, ἐμποιήσει αὐτῷ. Si requieuerit, nomen relinquet quàm mille: quòd ſi permaneat [ſubaudi in vita] acquiret ſibi. Significat tam in vita quàm poſt mortem, maximam nominis commendationem comparari.

16 Ego autem plura commentatus, &c. ἔτι διανοηθεὶς ἐκδιηγήσομαι. Adhuc meditatus [aut, adhuc cogitans] enarrabo. Præparatio eſt & attentio ad ſequentia, in quibus adoleſcentes hortatur ad opera Dei conſideranda & celebranda. 17 Audite me filii ſancti, &c. εἰσακούσατέ μου υἱοὶ ὅσιοι, καὶ βλαστήσατε ὡς ῥόδον φυόμενον ἐπὶ ῥεύματος ὑγροῦ. Exaudite me filii ſancti, & germinate quaſi roſa plantata ſuper fluxum humidum. Hæc eſt προτρεπτικὴ exhortatio in qua, ſimilitudine rerum ſuauiſſimarum atque odoratiſſimarum, ſignificat laudem optimo animo iudicióque Deo tributam, quoddam eſſe ſacrificium fragrantiſſimi odoris pleniſſimum. 20 Porrò in laudatione veſtra, &c. καὶ οὕτως ἐρεῖτε ἐν ἐξομολογήσει. & ita dicetis in confeſſione. Poſt exhortationem qua hactenus eſt vſus, præſcribit formulam qua Deum laudaturi ſunt. Ea autem habet illuſtrem operum Dei commemorationem, quæ ἐγκώμιον Græcè appellatur. 22 Nam hæc omnia ſuo, &c. πάντα γὰρ ταῦτα ἐν καιρῷ αὐτῶν ζητηθήσονται. omnia enim hæc in tempore ſuo quærentur, id eſt cognoſcentur. aut, manifeſta erunt. Metalepſis eſt Hebraica qua prius pro poſteriore ſumitur, vt Inueſtigare ac quærere, pro Inuenire: propterea quòd omnis inueſtigationis finis eſt ipſa inuentio & cognitio: ita fit vt alterum ponatur pro altero. 23 Beneplacitum enim eius, &c. ἐν προστάγματι αὐτοῦ πᾶσα ἡ εὐδοκία, in imperio [aut, mandato] eius omne beneplacitum. Quicquid vult, illud imperat atque efficit: ita voluntas eius omnium rerum eſt domina.

'Irā eius gentes ita acquirent, ſicut in ſalſuginē aquas conuertit. 29
'Vt viæ eius ſanctis planæ ſunt, ita iniquis ad offendiculum pro-
cliues.
Bona ab initio creata ſunt bonis, & mala itidem improbis. 30
'Summa omnium advitam hominis neceſſariorū conſtat aqua, 31
igni, ferro, ſale, ſimila frumenti, melle, lacte, ſanguine vuarum, o-
leo, veſtitúque.
Quæ omnia vt piis in bonū, ita improbis in malū conuertūtur. 32
'Sunt ſpiritus ad vindictā creati, qui furore ſuo confirmant fla- 33
gella eius.
Hi tempore internecionis vim effundunt, conſummántque i- 34
ram Creatoris ſui.
Ignis, grando, fames, & mors: ſimul omnia hæc ad vindictam 35
creata ſunt.
Dentes ferarum, ſcorpiones, & ſerpentes, ac gladius exitialem 36
impiis pœnam infligunt.
Hæc gaudebunt mandato eius, 'atque ad vſus in terra præpara- 37
buntur: nec iuſſa temporibus ſuis *exequenda* præteribunt.
Quapropter cōfirmatus iam inde ab initio, meditat⁹ ſum hæc, 38
ſcriptíſque mandaui.
Opera Domini bona ſunt omnia, ipſéque ſuo tempore ſuppe- 39
ditat quæcunque poſtulat neceſſitas.
Non licet dicere, Hoc illo peius eſt: omnia enim ſuo tempore 40
laudem inuenient.
'Nunc igitur corde toto ac ore laudes canite, noménque Domi- 41
ni celebrate.

Cap. XL.

MAgnum negotium cuique homini deſtinatum eſt, & graue 1
iugum poſteris Adami, 'iam inde à die quo ex vtero matris
extiterūt, vſq; ad eū quo ad cōmunē omniū matrē reuertuntur.
Cogitationes eorū dico metúmque animi, tum 'ſolicitas rerū 2
expectationes, ac mortis diem:
'Ab eo qui ſedet in ſolio maieſtatis, vſque ad eum qui humi at- 3
que in puluere abiectus iacet:
Ab eo qui geſtat hyacinthina coronámque, vſque ad illum qui 4
crudo lino veſtitus eſt.

inebriauit, ſic ira ipſius gētes quæ nō
exquiſierunt eum, hæreditabit.
29 Quomodo cōuertit aquas, & ſic- Exod.14.c.
cata eſt terra, & viæ illius viis illorum
directæ ſunt: ſic peccatoribus offēſio-
nes in ira eius.
30 Bona bonis creata ſunt ab initio,
ſic nequiſſimis bona & mala.
31 Initium neceſſariæ rei vitæ homi- Supra.39.d.
num, aqua, ignis, & ferrum, lac, & pa
nis ſimilagineus, & mel, & botrus v-
uæ, & oleum, & veſtimentum. D
32 Hæc omnia ſanctis in bona: ſic & 1.Tim.4.a.
impiis & peccatorib⁹ in mala conuer
tentur.
33 Sunt ſpiritus qui ad vindictā crea-
ti ſunt, & in furore ſuo confirmaue-
runt tormenta ſua.
34 In tempore conſummationis effū-
dent virtutem: & furorem eius qui fe
cit illos, confundent. Infra.40.b.
35 Ignis, grando, fames, & mors: om
nia hæc ad vindictam creata ſunt.
36 Beſtiarum dentes, & ſcorpii, & ſer
pentes, & romphæa vindicans in ex-
terminium impios.
37 In mandatis eius epulabuntur, &
ſuper terram in neceſſitatē præpara-
buntur, & in temporibus ſuis non
præterient verbum.
38 Propterea ab initio confirmatus
ſum, & conſiliatus ſum, & cogitaui,
& ſcripta dimiſi. Geneſ.1.d.
39 Omnia opera Domini bona, & o-
mne opus hora ſua ſubminiſtrauit.
40 Nō eſt dicere, Hoc illo nequius eſt:
omnia enim in tempore ſuo compro
babuntur.
41 Et nūc in omni corde & ore collau
date, & benedicite nomen Domini.

Cap. XL.

1 OCcupatio magna creata eſt o-
mnibus hominibus, & iugū gra
ue ſuper filios Adam, à die exitus de
ventre matris eorum, vſque in diem
ſepulturæ in matrem omnium.
2 Cogitationes eorum & timores
cordis, adinuentio expectationis &
dies finitionis.
3 A præſidente ſuper ſedē glorioſam
vſque ad humiliatum in terra & ci-
nere.
4 Ab eo qui vtitur hyacintho & por-
tat coronā, vſque ad eū qui operitur

29 Iram eius gentes, &c. οὕτως ὀργὴν αὐτοῦ ἔθνη κληρονομήσει, ὡς μετέστρεψεν ὕδατα εἰς ἅλμην. Sic iram eius gentes hæreditabūt, quemadmodū cōuertit aquas in ſalſuginem. Hoc factum eſt in euerſione Sodomorum, cuius rei meminit Pſalmus 107. d. 34, Ponit terram fructiferam in ſalſuginem propter malitiam habitantium in ea. Vt viæ eius ſanctis, &c. αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθεῖαι τοῖς ὁσίοις, οὕτως τοῖς ἀνόμοις προσκόμματα. Sic viæ eius rectæ ſanctis, ita iniquis offendicula. id eſt aſperæ & ſalebroſæ, ad lapſum accommodatæ. Quemadmodum Euangelium eſt odor ὕδωρ καὶ πῦρ. viuificus ac ſalutaris fidelibus, ita infidelibus mortiferus. 31 Sūma omnium ad vitā, &c. ἀρχὴ πάσης χρείας εἰς ζωὴν ἀνθρώπου Principium omnis vſus ad vitam hominis aqua & ignis. id eſt res præcipuè ac maximè neceſſariæ ad tuendam hominis vitam. Nam ex rebus conditis aliæ pertinent ad vſum vitæ neceſſarium, quibus carere non poſſumus: aliæ minus ſunt neceſſariæ, quæ πρὸς ἀπόλαυσιν ad voluptatis perfruitionem referuntur. 33 Sunt ſpiritus ad vindictam creati, &c. ἔστι πνεύματα ἃ εἰς ἐκδίκησιν ἔκτισται, καὶ ἐν θυμῷ αὐτῶν ἐστερέωσαν μάστιγας αὐτῶν. Sunt ſpiritus qui ad vindictam ſunt creati, & in furore ſuo confirmauerunt flagella eius. Quidam ſpiritus accipiunt pro ventis: ego pro naturis cæleſtibus & angelis malo accipere, qui iuſtitiæ Dei adminiſtri, grauiſſima eius iudicia exequūtur. Dubium eſt in intelligēdine ſint mali qui cacodæmones dicuntur, an boni, an vtrique. ego de bonis malo intelligere: ſcimus enim quam cladem atque internecionem memoret Scriptura factam eſſe per angelos Domini tum in AEgypto, tum in exercitu Sennacherib, atque antea in Sodomis. 37 Atque ad vſus in terra præparabuntur, &c. καὶ ἐπὶ τῆς γῆς εἰς χρείας ἑτοιμασθήσονται. Exemplar Toletanum habet εἰς χεῖρας ad manus. vt ſignificet ſtudium obſequiumque promptū ac paratum. Vtraque lectio probari poteſt: omnes enim res ſunt Dei adminiſtræ ad illius arbitrium atque imperium ſemper paratæ. 41 Nunc igitur corde toto ac ore, &c. καὶ νῦν ἐν πάσῃ καρδίᾳ καὶ στόματι ὑμνήσατε. Et nūc in toto corde & ore laudate. Hæc eſt concluſio exhortationis inſtitutæ.

IN CAPVT XL.

1 Iam inde à die, &c. ἀφ᾽ ἡμέρας ἐξόδου ἐκ γαστρὸς μητρὸς αὐτῶν, ἕως ἐπιστροφῆς ἡμέρας τῆς μητρὸς πάντων. à die exitus ex vtero matris eorum vſque ad reuerſionem diei matris omnium. id eſt iam inde à primo ſui ortus die, vſque ad vltimum vitæ diem quo ad terram communem omnium parentem reuertuntur. Idem enim intelligit quod ait Iob, cap. 14. a. 1, Homo natus ex muliere, breuis diebus, ſatur perturbatione. Significat enim vterque miſerrimam eſſe conditionem vitæ à Deo derelictæ. 2 Solicitas rerum expectationes, &c. ἐπίνοια προσδοκίας, καὶ ἡμέρα τελευτῆς. imaginatio expectationis, & dies obitus, ἐπίνοια hic accipitur pro intenta, vehemēte, anxiáque cogitatione rerum expectandarum, quæ ſolicitudo appellatur, quæ tum metu tum ſpe animum afficit ac perturbat.
3 Ab eo qui ſedet in ſolio maieſtatis, &c. ἀπὸ καθημένου ἐπὶ θρόνου δόξης, καὶ ἕως τεταπεινωμένου ἐν γῇ καὶ σποδῷ. Ab eo qui ſedet in throno gloriæ, [aut, ſuper ſedem gloriæ] & vſque ad humiliatum in terra & puluere. Significat neminē eius miſerrimæ conditionis expertem eſſe. Omnes enim tam diuites quàm pauperes maximis curis timoribuſque afficiuntur, quum gratia pacéque Dei ſunt deſtituti.

lino crudo, furor, zelus, tumultus, fluctuatio, & timor mortis, iracũdia perſeuerans, & contentio:
5 Et in tempore refectionis in cubili, ſomn⁹ mortis immutat ſciẽtiã eius.
6 Modicum tanquã nihil in requie: & ab eo in ſomnis, quaſi in die reſpectus.
B
7 Conturbatus eſt in viſu cordis ſui, tanquam qui euaſerit in die belli: in tempore ſalutis ſuæ exurrexit, & admirans ad nullum timorem.
8 Cum omni carne, ab homine vſque ad pecus, & ſuper peccatores ſeptuplum: — Suprà 39.d.31
9 |Ad hæc mors, ſanguis, contentio, & romphæa, oppreſſiones, fames, & contritio, & flagella:
10 Super iniquos creata ſunt hæc omnia, | & propter illos factus eſt cataclyſmus. — Gene.7.b.11
11 |Omnia quæ de terra, ſunt in terrã conuertentur: | & omnes aquæ in mare conuertentur. — Gene.3.d.19 infrà 41.b.13 Eccles 1.b.7
12 Omne munus & iniquitas delebitur, & fides in ſeculum ſtabit.
13 Subſtãtiæ iniuſtorum ſicut fluuius ſiccabuntur: & ſicut tonitruum magnum in pluuia perſonabunt.
14 In aperiendo manus ſuas, lætabitur: ſic præuaricatores in conſummatione tabeſcent.
15 Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos: & radices immundæ ſuper cacumen petræ ſonant.
C
16 Super omnem aquam viriditas, & ad oram fluminis ante omne fœnũ euelletur.
17 Gratia ſicut paradiſus in bñdictionibus, & miſericordia in ſeculo permanet. — Philip.4.b.12 1.tim.6.b.6
18 |Vita ſibi ſufficientis operarii con

'Indignatio,æmulatio,perturbatio,commotio,formido mor-
5 tis,iracundia,ſimultas: atque tempore quietis nocturnus in cubi
li ſomnus mentem cuiuſque variè afficiunt.
6 'Parum ac propè nihil datur quieti :. deinde in ſomnis quaſi in
ſpeculis excubaret,animi ſui imaginatione perturbatur.
7 Et velut qui è cõſpectu prælii aufugerit, excitatur tempore ſa-
lutis ſuæ,'vanúmque terrorem admiratur.
8 'Hoc omni adiunctum eſt animanti, tam homini quàm pecu-
di: at ſceleratis ſepties tanto amplius:
9 'Ad hæc mors,cædes,diſſidia,gladii,oppugnationes,fames,cla
des,flagelláque:
10 Simul omnia hæc in iniuſtos creata ſunt, atque etiam diluuiũ
propter ipſos extitit.
11 Quæcunque è terra conſtant,in terram redeunt:& è mari orta,
in mare remeant.
12 'Omnis largitio & iniuſtitia abolebitur: at integritas perpetuò
manebit.
13 Opes iniuſtorum in modum fluminis exareſcent, '& ſicut in-
gens tonitru cum pluuia profunditur.
14 'Quum manus aperit *ad recipiendum*,gaudet: ſed prauè agẽtes pror
ſus deficient.
15 'Non multiplicabit ramos ſoboles impiorum: nam impuræ ra
dices in ſumma rupe exiſtunt.
16 'Pullus eorũ ſuper quamuis aquam aut oram fluminis,ante o-
mnem herbam euelletur.
17 'Benignitas inſtar horti eſt fortunati,& beneficentia in perpe-
tuum permanet.
18 'Vita hominis ſua ſorte contenti atque operarii,habet ſuauita-

5 Indignatio,æmulatio,perturbatio,&c. θυμὸς καὶ ζῆλος, ταραχὴ καὶ σάλος. Hæc ſunt πάθη, id eſt animi perturbationes, quibus animus variè agitatur: ex quibus θυμὸν vertunt alii Furorem, ego Indignationem malui: in qua ſignificatione ſæpe accipitur, quum animus re aliqua quæ videtur iniqua & indigna, vehementer offenditur atque exacerbatur. Sequitur deinde 'μήνιμα, καὶ ἔρις, id eſt iracundia & contentio, ſiue (vt ego verti) ſimultas, ſiue (vt alii) inimicitiæ. 6 Parum ac propè,&c. ὀλίγον ὡς οὐδὲν ἐν ἀναπαύσει, καὶ ἀπ' ἐκείνου ἐν ὕπνοις ὡς ἐν ἡμέραις σκοπιᾶς. Modicum tanquam nihil in requie, & ab illo in ſomnis quaſi in diebus ſpeculæ. Significat homines agere noctes inquietas & peruigiles, id quod eſt alienum à proprio vſu noctis quæ ad ſomnum ac quietem hominis eſt creata: ſed huiuſmodi requies nocturna ad ſubleuandam hominis naturam accommodata, ſingulare Dei beneficium eſt, quod ſolis iis tribuitur qui à Deo diliguntur: vt eſt in Pſalmo 127.a.2. Sapiens autem apponit duo ſimilia, quibus illud tempus nocturnum terroribus plenum aptiſſimè demonſtrat.

7 Vanúmque terrorem admiratur. ἀποθαυμάζων εἰς οὐδένα φόβον. admirans in nullum timorem. Homines quum redeunt ad ſe, atque animis mentibúſque conquieſcunt, admirantur ſe tum timuiſſe quũ nulla timendi cauſa ſubeſſet: ſed hic terror diurnus & nocturnus grauiſſima Dei maledictio eſt omnibus iis propoſita & denuntiata in Lege, qui eum non timent. Fugit enim impius nemine perſequẽte, Prouerb.28.a.1. 8 Hoc omni adiunctum eſt animanti,&c. μετὰ πάσης σαρκὸς ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους. Cum omni carne ab homine vſque ad pecus. Significat non homines ſolùm verſari in huiuſmodi terroribus, ſed etiam bruta animalia, in quibus phantaſia eſt: ſed impii ſibi malè conſcii hanc moleſtiam miſeriámque in primis ſentiunt. habent enim perpetuum carnificem intus ipſos cruciantẽ. Non eſt pax impiis, inquit Eſaias, cap.48.d.22. 9 Ad hæc mors, cædes, diſſidia,&c. πρὸς ταῦτα θάνατος καὶ αἷμα, καὶ ἔρις, καὶ ῥομφαία, ἐπαγωγαί. Ad hæc mors, & ſanguis, & contentio, & gladius, inductiones. aut, impreſſiones incurſionéſque. ſubaudias Hoſtium, aut cæterarum calamitatum. Nam exemplar Toletanum cum hoc nomine coniungit cætera nomina quæ ſequuntur, in genitiuo, atque legit ἐπαγωγαὶ λιμοῦ καὶ συντρίμματος καὶ μάστιγος. inductiones [ſiue, inuectiones] famis, & contritionis, ac flagelli. id eſt huiuſmodi calamitates importatæ.

12 Omnis largitio,&c. πᾶν δῶρον καὶ ἀδικία ἐξαλειφθήσεται, καὶ πίστις εἰς τὸν αἰῶνα στήσεται. Omne donum & iniuſtitia delebitur, & fides in ſeculum ſtabit. Mihi non diſplicet vt hoc loco fides pro integritate accipiatur, quæ à Paulo, Tit.2.b.7, ἀδιαφθορία appellatur, eáque corruptioni largitionique opponitur. Cicero autem ſæpe in magiſtratu fidem & integritatem coniungit. 13 Et ſicut ingens,&c. καὶ ὡς βροντὴ μεγάλη ἐν ὑετῷ ἐξηχήσει. & ſicut magnum tonitru in pluuia perſonabit. Quidam legunt ἐκχύσει effundet, ſicut etiam verterunt Profunditur. Hæc lectio non diſplicet, ſed altera etiam retineri poteſt, qua ſignificat ingentem illum ſonitum vnà cum pluuia euaneſcere: ita etiam diuitias quæ admirationem quandam habent, non eſſe diuturnas, ſed aut tanquam maximum torrentem ſubitò exareſcere, aut ingens tonitru vnà cum pluuia euaneſcere. 14 Quum manus aperit *ad recipiendum*,&c. ἐν τῷ ἀνοῖξαι αὐτὸν χεῖρας εὐφρανθήσεται, οὕτως οἱ παραβαίνοντες εἰς συντέλειαν ἐκλείψουσιν. In aperiendo manum ipſe lætabitur, ſic tranſgredientes ad conſummationem deficient. Apertio manus demonſtrat cupiditatem auaritiámque iniquorum qui propenſiores ſunt ad accipiendum atque etiam rapiendum, quàm ad dandum communicandúmque. poteſt etiam apertio manus ſignificare breuem eorum fœlicitatem, quod eodem propè modo dicitur In conuertendo manũ: ſed prior ſenſus mihi magis probatur. 16 Pullus eorum ſuper,&c. ἄχι ἐπὶ παντὸς ὕδατος, καὶ χείλους ποταμοῦ πρὸ παντὸς χόρτου ἐκτιλήσεται. Carex ſuper omnem aquam & oram fluminis ante omnem herbam extirpabitur. ἄχι pro carice accipiunt, herbáque quæ in locis paluſtribus vliginoſiſque maturè enaſcitur atque euellitur. Hac autem ſimilitudine ſignificat id quod antè demonſtrauit, fortunam & opulentiam impiorum breuem eſſe, eorúmque opes non eſſe ſtabiles: ſed quemadmodum celeriter exiſtunt, ita citò conuelli atque extirpari. Sic Pſalmus 129.a.5, impios homines comparat herbæ quæ in tectis enata, citóque vireſcens ariditate enecatur.

17 Benignitas inſtar,&c. χάρις ὡς παράδεισος ἐν εὐλογίαις, καὶ ἐλεημοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα διαμενεῖ. Gratia ſicut paradiſus cum benedictionibus, & eleemoſyna [id eſt miſericordia] in ſeculũ permanet. Paradiſus dicitur hortus à Deo benedictus, cuius ſumma in omni genere fructuũ fertilitas commendatur. Ei comparatur liberalitas & beneficentia quæ bonis ſemper augetur, non diminuitur: quemadmodum etiam ait Pſalmus 111.b.9, Diſperſit, dedit pauperibus: iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi. 18 Vita hominis ſua ſorte,&c. ζωὴ αὐτάρκους ἐργάτου γλυκανθήσεται, καὶ ὑπὲρ ἀμφότερα ὁ εὑρίσκων θησαυρόν. Vita ſatis habentis operarii dulcis erit, & ſuper vtrunque inueniens theſaurũ. Hoc

'Legitur & μίμημα imitatio.

loco Sapiens tradit ſententias συγκριτικὰς comparatas, quibus oſtendit in bonorum genere alia aliis eſſe meliora aut iucundiora: in quibuſdam autem loquitur ex affectione hominum eorúmque iudicio. Theſaurus repertus eſt gratior quàm res labore acquiſita(aut potius, quæ labore acquiritur)& vita quæ in opere aliquo collocata eſt,& quæ neceſſaria ſunt acquirit. Nã procliuia difficilibus,& non laborioſa laborioſis anteponuntur,vt ait Ariſtoteles,& Cicero in Topicis. Iucundum eſt homini,quum laborem manuum ſuarum manducat,ſed iucundiora quæ ſine labore reperiuntur aut tribuuntur.

tem,ſed vtrunque ſuperat qui theſaurum reperit.

19 ᵃLiberi & extructio ciuitatis nomen reddunt ſtabile: at potior vtriſque cenſenda eſt vxor inculpata.

20 ᵇVinũ & muſica cor exhilarãt,ſed vtroq; magis ſtudiũ ſapiẽtiæ.

21 ᶜFiſtula & pſalterium ſuauem edunt cantum: linguæ verò ſuauitas vtrunque ſuperat.

22 ᵈVenuſtatem ac pulchritudinem oculus deſiderabit,ſed viride ſemen exiſtet vtroque gratius.

23 ᵉAmicus ad tempus congruit cũ amico: vir tamen & vxor concordes vtrique ſunt præferendi.

24 ᶠFratres & auxilia profuerint tẽpore calamitatis : ſed miſericordia præſtantior vtriſque eſt liberatrix.

25 ᵍAurum quidem & argentum pedem conſtabiliunt : ſed conſilium eſt vtroque commendabilius.

26 Opes atque vires animũ erigũt:ʰſed timor Dñi vtroq; præſtat.

27 ⁱTimori Domini nihil deeſt, nec eſt cur in eo opem deſideres.

28 ᵏTimor Domini eſt inſtar horti fortunatiſſimi,in quo colendo atque ornando omnis alia gloria eſt ſuperata.

29 ˡFili,vitam mendicam ne degeris : mors enim mendicitati eſt præferenda.

30 ᵐViri menſam alienam ſpectantis vita,non eſt pro vita deputanda:animum enim ſuum alienis contriſtat cibis.

dulcabitur, & in ea inuenies theſaurũ

Filii,ædificatio ciuitatis confirmabit nomen, & ſuper hanc mulier immaculata computabitur.

Vinum & muſica lætificant cor, & ſuper vtraque dilectio ſapientiæ.

Tibia & pſalterium ſuauem faciũt melodiam, & ſuper vtraque lingua ſuauis.

Gratiam & ſpeciem deſiderabit oculus tuus, & ſuper hoc virides ſationes.

Amicus & ſodalis in tempore conuenientes, & ſuper vtroſque mulier cum viro.

D

Fratres in adiutorium in tempore tribulationis, & ſuper eos miſericordia liberabit.

Aurum & argentum conſtituet pedem, & ſuper vtrunque conſilium beneplacitum.

Facultates & virtutes exaltant cor, & ſuper hæc timor Domini.

Nõ eſt in timore Domini minoratio, & nõ eſt ĩ eo inquirere adiutoriũ.

Timor Domini ſicut paradiſus benedictionis,& ſuper omnem gloriam operuerunt illum.

Fili, in tempore vitæ tuæ ne indigeas:melius eſt enim mori,quàm indigere.

Vir reſpiciens in mẽſam alienam, nõ eſt vita eius in cogitatione victus: alit enim animam ſuam cibis alienis.

19 Liberi & extructio,&c. τέκνα καὶ οἰκοδομὴ πόλεως στηρίζουσιν ὄνομα, καὶ ὑπὲρ ἀμφότερα γυνὴ ἄμωμος λογίζεται. Filii & ædificatio ciuitatis firmãt nomen,& ſuper vtraque mulier irreprehenſibilis exiſtimatur. Præclarum nomen eſt dici patrem multorum liberorum, aut ciuem celebris ac nobilis alicuius ciuitatis atque vrbis:ſed vxor bene morata omni carens crimine,vtrunque ſuperat. Quemadmodum eiuſdem vitia atque peccata in maiorem mariti infamiam redundant,quàm aut ſterilitas liberorum,aut vrbis obſcuritas.

20 Vinum & muſica,&c. οἶνος καὶ μουσικὴ εὐφραίνουσι καρδίαν, καὶ ὑπὲρ ἀμφότερα ἀγάπησις σοφίας. Vinũ & muſica delectant cor,& ſuper vtrũq; amor ſapientiæ. Hic cõparatur voluptas & delectatio corporea cum delectatione διανοητικῇ intellectuali,qua mens atque animus alitur ac reficitur. Voluptatum enim aliæ ſunt σωματικαὶ corporeæ,aliæ διανοητικαὶ ſpirituales,quæ ſunt puriores ac meliores.

21 Fiſtula & pſalterium,&c. αὐλὸς καὶ ψαλτήριον ἡδύνουσι μέλος, καὶ ὑπὲρ ἀμφότερα γλῶσσα ἡδεῖα. Tibia & pſalterium ſuauem faciunt melodiã, & ſuper vtraque ſuauis vox. Hic cantus qui voce linguáque conficitur,cæteris ſonis muſicis ſuauitate præponitur.

22 Venuſtatem & pulchritudinem,&c. χάριν καὶ κάλλος ἐπιθυμήσει ὀφθαλμός, καὶ ὑπὲρ ἀμφότερα χλόην σπόρου. Gratiam & pulchritudinẽ deſiderabit oculus,& ſuper vtraq; viriditatem ſegetis. aut,viridem herbam ſparſi ſeminis. Venuſtas pulchritudóque corporis res eſt amabilis ac deſiderabilis,quæ oculis hominis maximam delectationem affert:ſed herba ſegetis euireſcens ſummam iucunditatem cum vtilitate coniunctam habet. Quæ enim iucunda & vtilia fructuoſáque ſunt,magis expetuntur quàm ea quæ ſolam habent oculorum voluptatem.

23 Amicus ad tempus congruit cum amico,&c. φίλος καὶ ἑταῖρος εἰς καιρὸν ἀπαντῶντες, καὶ ὑπὲρ ἀμφότερα γυνὴ μετ' ἀνδρός. Amicus & ſodalis ad tempus occurrentes,& ſuper vtraque vxor cum viro. Occurſum amicorum ſodaliúmque vocat conuictum in quo viuunt aliquandiu familiariter ac ſuauiter: ſed nulla eſt amicitia aut ſodalitas quæ cum coniugio honeſto,fideli,concordique ſit cõparanda. Eſt hæc vitæ cõiunctio ac cõſuetudo tum iucũditate tum opportunitate omniũ præſtantiſſima,quũ ipſi coniuges inter ſe amanter,cõiunctè,ac concorditer viuunt. 24 Fratres & auxilia,&c. ἀδελφοὶ καὶ βοήθεια εἰς καιρὸν θλίψεως, καὶ ὑπὲρ ἀμφότερα ἐλεημοσύνη ῥύσεται. Fratres & auxiliũ ad tẽpus afflictionis,& ſuper vtraq; eleemoſyna liberabit. Vult ſignificare nullũ eſſe amorẽ fraternũ,aut ſociorũ ac propinquorũ,qui cum affectu miſericordiæ ſit cõferendus. σπλάγχνα enim commiſeratióq; cõmota ex calamitate hominis etiam alieniſſimi, ad opem ferendam plus momenti habet quàm fraternus ſanguis,aut omnia auxilia quæ ſine hoc animi motu ab aliis afferri poſſent. Eſt autem maxima vis miſericordiæ,quum grauiſſimum caſum alterius ad aliquem noſtram conditionem,quatenus ſumus homines,atque ad eam cogitationem conferimus,qua eadem nobis quoque poſſe accidere exiſtimemus. 25 Aurum quidem & argentum,&c. χρυσίον καὶ ἀργύριον ἐπιστήσουσι πόδα, καὶ ὑπὲρ ἀμφότερα βουλὴ εὐδοκιμεῖται. Aurum & argentum ſtatuent pedem,& ſuper vtraque conſilium approbatur. Significat homines in pecuniis maximam fiduciam ponere:(quemadmodum Cicero neruos bellorum appellat)ſed oſtendit conſilium ad res gerendas maiorem vim habere,quàm vllas opes. εὐβουλία igitur,id eſt prudentia conſilii,in hoc genere anteponenda eſt. 26 Sed timor Domini vtroque præſtat. καὶ ὑπὲρ ἀμφότερα φόβος κυρίου. & ſupra vtrunque timor Domini. id eſt plus poteſt quàm vllæ opes atque vires,quæ expugnari atque ſuperari poſſunt. nulla enim eſt tanta vis,quæ confici non poſſit. Timor autem Domini eſt ἀμάχητος inexpugnabilis atque inuictus. Is autem nihil aliud eſt quàm purus piúſque in Deum affectus, quo homo eius mandata obſeruans,in illius amore atque ope placidiſſimè conquieſcit. Itaque Pſal.112.b.7.8,extat hominis Deum timentis illa commendatio, quòd Ab auditione mala non timebit,*quia* paratum cor eius fidens Domino: Confirmatũ cor eius nõ timebit, donec videat in hoſtibus ſuis *quod optat*. 27 Timori Domini nihil deeſt,&c. ἐν φόβῳ κυρίου οὐκ ἔστιν ἐλάττωσις, καὶ οὐκ ἔστι ζητῆσαι ἑαυτῷ βοήθειαν. In timore Domini non eſt imminutio, nec eſt deſiderare [aut, requirere] ſibi auxilium. Deſideramus aut requirimus quæ abſunt:itaque ſignificat eos qui Deum timẽt, nulla vnquam re opéque deſtitui, quemadmodum etiam dicitur Pſal.34.b.11, Leunculi indigebunt:qui autem Dominum timent,non deſtituentur vllo bono.

28 Timor Domini eſt inſtar horti,&c. φόβος κυρίου ὡς παράδεισος εὐλογίας, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν δόξαν ἐκάλυψεν αὐτόν. Timor Domini vt paradiſus benedictionis,& ſuper omnem gloriam cooperuit eum. Significat hortum præclarum atque fructuoſum omni fœcunditate à Deo ornatum & cumulatum,ſiue quem Dominus excoluit atque repleuit,aut omni fructuum genere referſit.

29 Fili,vitam mendicã,&c. τέκνον, ζωὴν ἐπαιτήσεως μὴ βιώσῃς, κρεῖσσον ἀποθανεῖν ἢ ἐπαιτεῖν. Fili,vitam mendicitatis ne viuas: melius eſt mori quàm mendicare. Hæc vitæ ratio turpiſſima & miſerrima fuit ſemper exiſtimata,atque è populo Dei ſublata:itaque ad euitandum hoc tantum malũ admonemur vt iuſtum laborem amplectamur. 30 Viri menſam,&c. ἀνὴρ βλέπων εἰς τράπεζαν ἀλλοτρίαν οὐκ ἔχει βίον ἐν λογισμῷ ζωῆς. Vir qui reſpicit in alienã menſam,non habet vitam in ratione vitæ. id eſt agit(vt Græci dicunt) βίον ἀβίωτον vitã planè non vitalẽ, id eſt acerbam & nullo modo viuendam. Hoc etiam ad mendicitatem referri poteſt: eſt enim miſerrimũ ita omnibus rebus imparatum ac deſtitutum viuere,vt vita tua ex alieno cibo pendeat. Hanc autem tantam vitæ acerbitatem vir prudens ac bene inſtitutus euitabit.

Vir autem diſciplinatus & erudi- 31
tus cuſtodiet ſe.

In ore imprudentis cõdulcatur ino 32
pia,& in ventre eius ignis ardebit.

Cap. XLI.

O Mors,quàm amara eſt memo- 1
ria tua homini pacem habenti
in ſubſtantiis ſuis!

Viro quieto, & cuius viæ directæ 2
ſunt in omnibus,& adhuc valenti ac
cipere cibum.

O mors bonũ eſt iudicium tuum 3
homini indigenti, & qui minoratur
viribus!

Defecto ætate, & cui de omnibus 4
cura eſt, & incredibili qui perdit ſa-
pientiam.

Noli metuere iudiciũ mortis: me- 5
mento quæ ante te fuerunt,& quæ ſu
peruentura ſunt tibi: hoc iudicium à
Domino omni carni.

B Et quid ſuperueniet tibi in bene- 6
placito Altiſſimi,ſiue decem,ſiue cen
tum,ſiue mille anni?

Non eſt enim in inferno accuſatio 7
vitæ.

Filii abominationum fiunt filii pec 8
catorũ,& qui conuerſantur ſecus do
mos impiorum.

Filiorum peccatorum periet hære 9
ditas, & cum ſemine illorum aſſidui-
tas opprobrii.

De patre impio queruntur filii, 10
quoniam propter illum ſunt in op-
probrio.

Væ vobis viri impii, qui dereliqui- 11
ſtis Legem Domini altiſſimi.

Et ſi nati fueritis, in maledictione 12
naſcemini:ſi mortui fueritis, in ma-
ledictione erit pars veſtra.

Suprà 40.b.11

Omnia quæ de terra ſunt, in ter-
ram conuertentur:ſic impii à maledi 13
cto in perditionem.

Prouer.22.a.1

C Luctus hominũ in corpore ipſorũ:
nomen autem impiorum delebitur. 14

Cauebit autem vir prudens & eruditus.

Ori impudentis ſuauis eſt mendicitas,& in ventre eius ignis ar-
det. Cap. XLI.

Q'Vàm amara eſt,ô mors,memoria tua homini quietè viuẽti
in bonis ſuis!

''Homini omni cura ſolicitudinéque vacuo, ac per om-
nia fœlici,valentíque adhuc cibum capere.

'Quàm iucundum eſt,ô mors, iudicium tuum homini egenti,
defectóque viribus!

In extrema ſenectute curis diſtricto omnibus, & qui diffidit,pa
tientiámque perdidit.

'Iudiciũ mortis ne timeas,ſed ſuperiorum memineris & poſte-
riorũ:''nã hoc quidẽ à Domino decretũ eſt omnibus mortalibus.

Quomodo autẽ recuſes quod placet Altiſſimo,ſiue decẽ habe-
as,ſiue centum annos,ſiue mille?

'Vita nullam habet aduerſus Orcum defenſionem.

'Liberi execrabiles euadũt liberi ſceleratorum,& quicũque ver
ſantur in vicinia impiorum.

Hæreditas liberorum improborum interibit:& opprobrium cũ
ſemine eorum perpetuò coniunctum eſt.

''Patrem impium liberi accuſabunt, quoniam propter ipſum in
opprobrium incurrunt.

Væ vobis,viri impii,Legis ſummi Dei deſertores:nam etiamſi
fueritis multiplicati,peribitis.

''Quum fueritis nati,in execrationem naſcemini: quũ mortui,
in deteſtationem ſeparabimini.

Quæcunque è terra conſtant,in terram abibunt,itémque impii
ab execratione ad interitum.

'Vt corpora ſuorum homines luctu proſequantur,malũ tamen

IN CAPVT XLI.

1 Quàm amara eſt,ô mors,memoria,&c.ὦ θάνατε, ὡς πικρόν σου μνημόσυνον ἀνθρώπῳ εἰρηνεύοντι ἐν τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ. O mors, quàm acerba eſt memoria tua homini pacem habenti in bonis ſuis! Proponit Sapiens duo hominum genera:vnum fœlicium in vita, qui quietè ac trãquillè bonis ſuis perfruuntur,itáque in his conquieſcunt, vt emori nunquã velint: alterum eſt miſerorum atque afflictorum, qui curis, incõmodis,moleſtiiſque huius vitæ ita afficiũtur ac ſolicitantur,vt mortem quaſi finem malorũ omniũ expetant.Horũ diuerſo contrarióque iudicio atque affectione oſtendit mortẽ per ſe non ita eſſe horribilem, neque eam eſſe immoderatius aut fugiendam aut expetendã, ſed animo æquo ac placido expectandũ eſſe tempus moriendi quod vnicuique à Deo eſt aſſignatum. 2 Homini omni cura,&c. ἀνδρὶ ἀπερισπάστῳ, καὶ εὐοδουμένῳ ἐν πᾶσι. Viro non diſtracto,ac proſperanti in omnibus.Homo ἀπερίσπαστος dicitur ἀμέριμνος,omnis ſolicitudinis expers,qui curis moleſtiiſque vacuus, quietam tranquillámque vitam agit: cuiuſmodi ſecuritatem ac quietem ille diues in Euangelio ſibi proponebat,quum diceret animæ ſuæ, Quieſce,bibe,comede.cui nuntiũ mortis repentinæ atque inſperatæ cõtinuò allatum eſt.Luc. 12.c.19.20.Huiuſmodi autẽ homines ita ſuauiter in ſuis bonis ac deliciis acquieſcentes,ad omnẽ mortis mentionẽ exhorreſcunt.Quod autẽ addit, Valẽti adhuc cibum capere,ſignificat hominem commoda & firma tum ætate tum valetudine,in qua cupidius vitam retinere vult. 3 Quàm iucundum,&c.ὦ θάνατε,καλόν σου τὸ κρίμα ἐστὶν ἀνθρώπῳ ἐπιδεομένῳ,καὶ ἐλασσουμένῳ ἰσχύϊ. O mors,bonũ iudicium tuum eſt homini indigenti,ac diminuto viribus.Iudiciũ mortis accipitur pro iure mortis,ſiue cõditione ac lege moriẽdi impoſita omnibus. Ita vides quàm iſte mortis aut appetitus aut metus(quẽ Græci ὄρεξιν καὶ φυγὴν nominãt)in hominibus ſit immoderatus. 5 Iudiciũ mortis,&c.μὴ εὐλαβοῦ κρίμα θανάτου,μνήσθητι προτέρων σου καὶ ἐσχάτων.Ne metuas iudiciũ mortis,memento priorum te & vltimorũ. id eſt eorum qui vixerũt ante te,& eorum qui te ſequentur.quorũ alii iam mortui ſunt, alii morientur: nec quiſquã eſt qui hanc moriendi vel ſortem vel neceſſitatem poſſit effugere. Nam hoc quidẽ,&c.τοῦτο γὰρ τὸ κρίμα πάσῃ σαρκὶ παρὰ κυρίου.hoc enim iudiciũ omni carni à Domino.id eſt,hoc fatum ac decretũ quoddam Dei eſt,vt quicunque nati ſunt,moriantur.Itaque hæc fatalis diuináque neceſſitas & cõditio cõmunis,nemini eſt recuſanda,nec immortalitas vitæ poſtulanda. 7 Vita nullã habet,&c.οὐκ ἔστιν ἐν ᾅδου ἐλεγμὸς ζωῆς.Non eſt in inferno redargutio vitæ. id eſt excuſatio,aut recuſatio qua cõmunem moriendi neceſſitatẽ repellamus ac defugiamus: quaſi quiſquã velit vitam ſuã aduerſus mortẽ ſepulchrúmq; tueri,atque ab Orco aſſerere. Nã hoc mihi videtur ſignificare verbũ ἐλέγχειν redarguere & nomen ἐλεγμὸς,quod reſpondet verbo ſuperiori ἀπαναίνεσθαι recuſare ac renuere huiuſmodi ius mortis fatale: ita hoc loco quandam aduerſus infernũ redargutionẽ ac defenſionem vitæ,aut excuſationem inſtituere.Hoc Diuinum iudicium decretúmque omnibus mortalibus eſt ſubeundum.
8 Liberi execrabiles,&c.τέκνα βδελυκτὰ γίνεται τέκνα ἁμαρτωλῶν,καὶ συναναστρεφόμενα παροικίαις ἀσεβῶν. Liberi abominabiles exiſtunt liberi peccatorũ,& qui conuerſantur in viciniis impiorum.id eſt, qui aliquam cum impiis conſuetudinem vitæ habẽt.Hæc ſentẽtia & quæ ſequũtur,oſtendunt miſerabilem impiorum conditionem,quanuis in hac vita aliquandiu floreant.Nam ortus vitæ, eiúſque totius curſus atque exitus eſt execrabilis. 10 Patrem impium,&c.πατρὶ ἀσεβεῖ μέμψεται τέκνα,ὅτι δι' αὐτὸν ὀνειδισθήσονται.Patrem impium accuſabunt filii,quia propter ipſum erunt in probro. Ita infamia aut culpa improborum parentum redundat in liberos etiam improbos: quòd ab impiis nati,impiè educati atque inſtituti, in ſimilem patrum & culpam & infamiam delabuntur. Itaque apud tribunal Dei, grauiſſimi eorum accuſatores erunt:nam tum quidem officium boni patris neglectum,exemplúmque impietatis editum,ante oculos conſtituetur.
12 Quum fueritis nati,in execrationem,&c.καὶ ἐὰν γεννηθῆτε, εἰς κατάραν γεννηθήσεσθε· καὶ ἐὰν ἀποθάνητε,εἰς κατάραν μερισθήσεσθε. Et ſiue naſcamini,in maledictionem naſcemini: ſiue moriamini,in maledictionem diuidemini.id eſt,à conſortio piorum ac beatorum in numerum maledictorum ſeparabimini.quorum enim vitæ ratio fuit diuerſa,eorum etiam conditio poſt mortem ſeparata eſſe debet.
14 Vt corpora ſuorum homines luctu proſequantur, &c. πένθος ἀνθρώπων ἐν σώμασιν αὐτῶν, ὄνομα δὲ ἀνθρώπων οὐκ ἀγαθὸν ἐξαλειφθήσεται. Luctus hominum in corporibus ipſorum,ſed nomen hominum non bonum abolebitur. Mihi non diſplicet vt duo membra huius ſenten-

tiæ comprehendãtur antitheſi,vt ſunt reddita.Significat enim homines in morte ac funere ſuorum celebrare memoriam mortuorum,ſed eos nihil efficere:nam nomen impiorum vnà cum ipſis aut paulo pòſt ſepultum iri.

improborum nomen delebitur.
Habe curam nominis: hoc enim tibi manebit potius quàm ma 15
gni theſauri mille auri.
'Proba vita dies ſuos habet definitos:bonum autem nomen ma 16
net in perpetuum.
Filii,conſeruate diſciplinam placidè:'ſapiẽtia occulta & theſau- 17
rus abditus quid proſunt?
Homo ſuam celans ſtultitiam, præſtat homini ſuam ſapiẽtiam 18
occultanti.
'Quamobrem verba mea reueremini. 19
'Neque enim quauis teneri verecundia pulchrum eſt: nec om- 20
nia,quum de fide agitur,probanda ſunt in omnibus.
Pudeat vos coram patre aut matre,ſcortationis: corã verò prin 21
cipe ac poteſtatem gerente,mendacii:
'Delicti, coram iudice & magiſtratu: 'corã cœtu & populo,rei 22
aduerſus leges commiſſæ:
Coram ſocio atque amico,iniuriæ: 23
'Et furti,in loco quem incolis:'itémque coram Dei veritate,pa 24
ctóque cubito inniti panibus:'ne etiam vel dando,vel accipiendo
aliquam ſubeas vituperationem.
'Deinde pudeat te coram ſalutantibus,ſilẽtii:'tum meretricem 25
aſpicere mulierem:
'Faciem auertere à cognato,' parte ſua aut re data defraudare 26
quenquam.

15 Curam habe de bono nomine:hoc enim magis permanebit tibi, quàm mille theſauri pretioſi & magni.
16 Bonæ vitæ numerus dierum: bonum autem nomen permanebit in æuum.
17 Diſciplinã in pace conſeruate filii: ſapientia enim abſcondita, & theſaurus occultus,quæ vtilitas in vtriſque?
18 Melior eſt homo qui abſcõdit ſtultitiam ſuam, quàm homo qui abſcõdit ſapientiam ſuam.
19 Veruntamẽ reueremini in his quæ procedunt de ore meo.
20 Non eſt enim bonum omnem irreuerentiam obſeruare: & non omnia omnibus bene placent in fide.
21 Erubeſcite à patre & à matre de fornicatione: & à præſidente & à potente de mendacio:
22 A principe & à iudice de delicto: à ſynagoga & plebe de iniquitate:
23 A ſocio & amico de iniuſtitia, & de loco in quo habitas:
24 De furto,de veritate Dei, & teſtamento,de diſcubitu in panibus,& ab obfuſcatione dati & accepti:
25 A ſalutantibus de ſilentio, à reſpectu mulieris fornicariæ,& ab auerſione vultus cognati.
26 Ne auertas faciẽ à proximo tuo, & ab auferendo partem & non reſtituendo.

16 Proba vita dies ſuos habet definitos:&c.ἀγαθῆς ζωῆς ἀριθμὸς ἡμερῶν.Bonæ vitæ numerus dierum.id eſt, dies eius ſunt numerati,& ſpatio vel longo vel exiguo definiti: honeſta verò nominis fama nullum habet temporis ſpatium circunſcriptum, ſed omni poſteritatis memoria celebratur.Piorum enim etiam mortuorum,memoria eſt ſempiterna.Itaque hoc loco hortatur Sapiens homines ad nominis cõmendationem conſequendam:ea autem optimis vitæ rationibus artibúſque comparatur. 17 Sapientia occulta & theſaurus,&c. σοφία κεκρυμμένη καὶ θησαυρὸς ἀφανής,τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις; Quum ſapientia occultatur & theſaurus abditur, quæ eſt vtilitas in vtroque? Hæc ſententia & ſequens fuit poſita antè viceſimo capite:itaque puto nullum locum hic habere. 19 Quamobrem verba mea,&c. παιδείαν ἐντράπητε ἐπὶ τῷ ῥήματί μου.Igitur vereamini in verbo meo.id eſt doctrinam meam cum verecundia aut reuerentia ſuſcipite. Hæc exhortatio eſt inſtituta breuiter propter ſequentem doctrinam,quam de vero pudore ac verecundia ſtatim tradit. itaque poſtulat Sapiens vt audiatur cum ea reuerentia quam authoritas ſapientiáque optimorum præceptorum monitorúmque meretur.

20 Neque enim quauis,&c.οὐ γάρ ἐστι πᾶσαν αἰσχύνην διαφυλάξαι καλόν.Neque enim conſeruare quẽuis pudorem pulchrũ eſt.Eſt enim vitioſus pudor,verecundiáque non laudabilis:neque omnia in omnibus verenda ſunt, ſed ſunt certa genera vitiorũ ac peccatorum quæ pro ratione perſonarum,locorum,temporum,negotiorum,maiorem verecundiam poſtulant:nõ quòd non omnia vitia & quæ ſunt turpia pudorem offenſionémq; afferre nõ debeant(eſt enim pudor vt cuſtos omniũ virtutũ,ita omniũ vitiorum inimicus) ſed Sapiẽs cõmodiſſimè vitiorum genera diſtinguit, eorúmque circunſtantias oſtendit, in quibus monet quomodo homines in ſingulis ſe gerere debeant. Sunt ὑποκείμενα,id eſt res ſubiectæ ſingulis virtutibus aut vitiis,in quibus ea verſantur ac conſiderantur:aut huiuſmodi circunſtantiæ,id eſt rationes perſonarum,locorũ,ac temporũ,quarum accurata cõſideratio atque animaduerſio vtilem pudoris ac verecundiæ commonitionem habet.Sunt certa vitia quæ homines ſua turpitudine,alia quæ iniuria eos lædunt: vt impudicitia corã parẽtibus eſt fœdior,mendaciũ corã principe,crimẽ alicuius maleficii corã iudice,aliquid contra leges cõmiſſum coram populo,iniuria ſocio amicóq; illata,fides violata ei qui ſe ſuáque tibi crediderat, mala gratia relata ei qui de te bene meritus fuerat:quæ ſingula ſi ante oculos proponerentur,maior verecũdia reuerentiáque adhiberetur. 22 Delicti,corã iudice,&c.καὶ ἀπὸ κριτοῦ καὶ ἄρχοντος περὶ πλημμελείας.Et à iudice ac magiſtratu de delicto & peccato.quod ſcilicet in crimẽ iudiciúmq; vocari poteſt.πλημμέλεια enim hic dicitur aliquid perperã factũ quod iudiciis ac legibus corrigi & vindicari poteſt:vt cædes aut aliquid huiuſmodi,animaduerſione ac caſtigatione dignũ. Corã cœtu,&c.ἀπὸ συναγωγῆς καὶ λαοῦ περὶ ἀνομίας.à cõgregatione ac populo de iniquitate. repetendum ſemper eſt verbũ ſuprà in principio ſententiæ poſitũ, Vereamini,aut pudeat vos. ἀνομία hic dicitur aliquid iniquè factum contra cõmunem populi ſtatum, vt ſit quædam iniuria publica: quemadmodum ea qua ſocius amicúſque afficitur,priuata eſt. 24 Et furti,in loco,&c.καὶ ἀπὸ τόπου οὗ παροικεῖς,περὶ κλοπῆς.Et in loco vbi habitas,de furto.id eſt,quum locus ad habitandum aut verſandum tibi cõmodatus ac creditus eſt,eſt contra fidem quicquam ſurripere ac cõpilare.Locus igitur ipſe debet admonere,ſummam abſtinentiam præſtandam eſſe. Itémque coram Dei,&c. καὶ ἀπὸ ἀληθείας θεοῦ καὶ διαθήκης,καὶ ἀπὸ πήξεως ἀγκῶνος ἐπ' ἄρτοις. & à veritate Dei & teſtamẽto,& à fictione cubiti in panibus.videtur aliquid deeſſe in primo membro:vt ſit aliquid quod veritati ac fœderi Dei aduerſetur. Alii cum eo coniungunt, Cubito inniti in panibus: ſed Græca clarè oſtendunt ea ſeparanda eſſe: vt hæc ſit per ſe ſententia,contra officium ac pudorem eſſe,cubitum panibus apponere,atque ita te fulcire. quod videtur vitium eorum eſſe qui cibo ſaturati,nullam aduerſus Deum reuerentiam adhibent,nec vllam præſtãt gratitudinem ac recognitionem. Eſt enim inſolentis ac ingrati, poſtquam cibo potúque refectus fueris, ita in menſam atque epulas incumbere, beneficiáque Dei tanta inſolentia atque impietate cõmaculare. Ne etiam vel dando,&c.ἀπὸ σκορακισμοῦ λήψεως καὶ δόσεως.à vituperio[aut,opprobrio]acceptionis & dationis.ſiue à cõtumelia infamiáque quæ eſt in dando & accipiendo.Neque enim honeſtũ eſt quæuis accipere ab omnibus,aut omnibus dare ac impertire,quẽadmodũ Ariſtoteles præcipit de officio liberalis:itaque homo prudens ac verecundus neque omnia à quouis accipiet,neque cuiuis temere dabit. 25 Deinde pudeat,&c.καὶ ἀπὸ ἀσπαζομένων,περὶ σιωπῆς.Et à ſalutante,ſilentii.id eſt ſalutantem nõ reſalutare.Hoc enim eſt inofficioſum & pudendũ,ſilentiúmque importunum ac turpe,mores agreſtes,inhumanos,ſuperbóſque ſignificans. Tum meretricem,&c. ἀπὸ ὁράσεως γυναικὸς ἑταίρας.ab aſpectu[aut,inſpectione] mulieris meretricis. Aſpectũ intelligit impudicũ ac libidinoſum: itaque hæc perſonæ qualitas debet hominẽ pudoris admonere,eiúſq; oculos cõtinere.Ita Pericles Sophoclem reprehendit in magiſtratu cõmotum pueri formoſiſſimi tranſeuntis aſpectu. 26 Faciem auertere,&c.ἀπὸ ἀποστροφῆς προσώπου ἀνθρώπου συγγενοῦς.Ab auerſione faciei [aut,vultus] hominis propinqui.Hoc vitiũ eſt eorũ qui cõſtituti in aliqua ampliore dignitate & fortuna,genus ſuũ nolunt recognoſcere:itaq; cũ maximo faſtu ſuos propinquos conſanguineóſque aſpernantur. Parte ſua aut re data,&c.ἀπὸ ἀφαιρέσεως μερίδος ἢ δόσεως. ab ablatione[aut, ereptione]partis aut dationis.id eſt eripere cuiquam partem ſuam,aut quod ei datum eſt.

Matth.5.d.28

¶Ne reſpicias mulierem alieni viri, & ne ſcruteris ancillam eius, neque ſteteris ad lectum eius. 27

'Ac de muliere viro iuncta ſecus cogitare,'adhæc ancillæ cuiuſpiam attentare pudicitiam,& ad lectum eius accedere:'appetere amicum contumeliis,

Suprà 20.b.15

Suprà 19.a.7

¶Ad amicis de ſermonibus improperii:& quũ dederis, ne improperes. 28

'Aut quod donaueris,exprobrare:

¶Non duplices ſermonem auditus de reuelatione ſermonis abſconditi: & eris verè ſine confuſione, & inuenies gratiam in conſpectu omnium hominum. 29

'Quódque auditum ab aliis acceperis,enuntiare alteri,& res ſecretas effutire. Ita demum verecundus verè fueris,& gratiam inieris apud omnes homines.

Leuit.19.c.15 deut.1.c.17. & 16.d.19 prouer.24.e.24 iacob.2.a.1

Cap. XLII.

NE pro his omnibus cõfundaris, ¶&ne accipias perſonam,vt delinquas. 1

Cap. XLII.

IN his autem ne des locum pudori, nec perſonæ rationem habeas,vt delinquas.

De Lege Altiſſimi, & teſtamento, & de iudicio iuſtificare impium: 2

Quum agitur de Lege Dei, eiúſq; fœdere,'aut in eo iudicio,in quo homo pius ſit abſoluendus:

De verbo ſociorum & viatorum, & de datione hæreditatis amicorũ: 3

'Quum ſocius & viatores ſunt audiendi,'aut quũ hæreditas cõſortum eſt partienda.

D

De æqualitate ſtateræ & ponderũ, de acquiſitione multorum & paucorum: 4

'In adæquanda libra & ponderibus, in poſſidẽdis ſiue multis ſiue paucis:

De correptione emptionis &negotiatorum, & de multa diſciplina filiorum,& ſeruo peſſimo latus ſanguinare. 5

'In æquabili venditione mercium,'in crebra liberorum caſtigatione,in latere mali ſerui cruentando verberibus:

Super mulierem nequam bonum eſt ſignum: 6

'In ſera mulieri malæ vtiliter apponenda, & claudẽdo vbi manus multæ ſunt:

Vbi manus multæ ſunt, claude: & quodcũq; trades,numera & appẽde: datum verò & acceptum omne deſcribe. 7

In eo quod cuipiam daturus es,ad numerum pondúſque tribuẽdo,'omniáque dando vel accipiendo obſignata ſyngraphis.

B

De diſciplina inſenſati & fatui, & 8

Præterea,quum inſipientes ſtultíque ſunt inſtituendi,& quum

27 Ac de muliere,&c. καὶ ἀπὸ κατανοήσεως γυναικὸς ὑπάνδρου. Atque ab animaduerſione [aut,cõſideratione] mulieris ſubuiralis. aut,ſubiectæ viro.ſiue,coniugatæ.Hic reuerentia coniugii & ſanctitas debet omnem impudicum aſpectum animíque appetitũ comprimere.Notum quid Chriſtus Dominus moneat in Euangelio.Coniugem autem mulierem Paulus etiam ὕπανδρον vocat,Rom.7.a.2. Ad hæc ancillæ,&c. ἀπὸ περιεργίας τῆς παιδίσκης αὐτοῦ. à ſolicitatione ancillæ eius. περιεργία eſt curioſa & non neceſſaria ſedulitas & diligentia in re aliqua:hic ſignificat improbam cum ancilla alterius familiaritatem & collocutionem nõ honeſtam: itaque pro ſolicitatione ad ſtupri cõſuetudinem accipitur.quid enim cauſæ eſt vt aliquis ſatagat cum ancilla alterius? Appetere amicos,&c. ἀπὸ φίλου περὶ λόγων ὀνειδισμοῦ.ab amico de ſermonibus improperii.aut,opprobrii.id eſt,amicum probroſis ac cõtumelioſis verbis infamare,eiúſque exiſtimationem lædere ac deformare. 28 Aut quod donaueris,&c. καὶ μετὰ τὸ δοῦναι,μὴ ὀνείδιζε.Et poſtquam dederis,ne exprobres.hic mutauit genus orationis in παρεγγελματικόν. Nihil autem eſt turpius, quàm beneficia data exprobrare:quæ meminiſſe debet qui accepit, non inuidioſè commemorare ac obiicere qui cõtulit. Hæc enim eſt quædam ἀχαριστία qua omnis beneficii gratia amittitur, cuius hominem ingenuum maximè pudere oportet. 29 Quódque auditũ ab aliis,&c. καὶ ἀπὸ δευτερώσεως,καὶ λόγου ἀκοῆς.Et ab iteratione,ac ſermone auditus. Antea etiam vſus eſt verbo δευτεροῦν quod ſignificat iterare.id eſt,quod ex alio audiueris,iterum apud alios dicere,atque ita diuulgare atque enuntiare: quod vitium eſt hominum linguacium ac futilium, qui linguam non poſſunt continere.ita adiungit, καὶ ἀποκαλύψεως περὶ λόγων κρυφίων,& à reuelatione ſermonum arcanorum.id eſt efferre atque enuntiare quæ ſecretò tibi dicta fuerint.

IN CAPVT XLII.

1 In his autem ne des,&c. μὴ περὶ τούτων αἰσχυνθῇς,καὶ μὴ λάβῃς πρόσωπον τοῦ ἁμαρτάνειν.In his[aut,de his,quæ ſcilicet ſequuntur]ne verearis, [aut vllo pudore afficiaris]neque perſonam accipias vt pecces.In ſuperiore capite oſtendit quis ſit verus laudabiliſque pudor, & quibus in rebus ſuſcipiendus:in hoc docet quis ſit vitioſus ac pernicioſus,quibúſque in rebus abiiciendus. 2 Aut in eo iudicio,&c. καὶ περὶ κρίματος δικαιῶσαι τὸν εὐσεβῆ.& in iudicio iuſtificare pium.Verbum in principio poſitum ex quo ſequentia dependent,eſt reperẽdum,Ne verearis,aut ne pudore rationéque perſonæ mouearis,atque impediaris quominus in iudicio ſententiam pronũties ſecundum pium,eiúſque cauſam & innocentiã defendas,& contrà impium condemnes. Qui perſonæ reuerentia & gratia mouentur, ſolent ſecus facere,bonos oppugnare ac opprimere,& improbos defendere. 3 Quũ ſocius & viatores,&c. περὶ λόγου κοινωνοῦ καὶ ὁδοιπόρων.In ſermone ſocii ac viatorum.quũ eſt cognoſcenda cauſa hominis cõiuncti & alieni,vterq; eſt audiendus:tum perſonæ diuerſa ratio, & gratia alterius & amicitia non debet impedire quominus nos æquos auditores iudicéſque præbeamus, ac vtrunque ex æquo audiamus: nec eſſe debemus ſtudio in hunc quam illum propenſiores:itaque in huiuſmodi cauſa non debes vereri amicum aut ſocium tuum. Aut quum hæreditas,&c. καὶ περὶ δόσεως κληρονομίας ἑταίρων.& in datione hæreditatis amicorum.aut, ſociorum.i. cohæredum, qui eiuſdem hæreditatis ſunt participes. Ad eam diuidendã diſpertiendámque ſumma æquitas ſine vlla gratiæ varietate eſt adhibenda,vt vnicuique tribuatur quod ſuum eſt. 4 In adæquanda,&c. καὶ ἀκριβείας ζυγοῦ καὶ σταθμῶν,περὶ κτήσεως πολλῶν καὶ ὀλίγων.Et exacta[ſiue,exquiſita]ratione ſtateræ ac ponderũ,in acquiſitione multorum & paucorũ.Dimenſio ponderatióque rerum,tum cõparatio atque acquiſitio ſummam æquitatem poſtulat:quæ nullo modo adhiberi poteſt,ſi gratia aliqua perſonæque ratione varietur,vt plus aut minus huic quàm illi tribuatur. 5 In æquabili vẽditione,&c. περὶ ἀδιαφόρου πράσεως ἐμπόρων.In indifferẽte vẽditione mercatorũ.id eſt quæ ſit æquabilis nec varia: cuius ratio nõ ſit diuerſa,vt res venales pluris minoriſve vendãtur. Quædam exẽplaria habẽt διαφόρου differẽte.i.cõtrouerſa,in litéque poſita vẽditione:quam lectionem ſi placet, ſequi poteris:vt quum huiuſmodi controuerſiæ inter mercatores de rebus venditis emptiſque exiſtunt, in hoc etiam genere accuratiſſima ratio cõſeruetur omnis expers gratiæ ac verecũdiæ. In crebra liberorum caſtigatione,&c. περὶ παιδείας τέκνων πολλῆς, καὶ οἰκέτῃ πονηρῷ πλευρὰν αἱμάξαι.in diſciplina liberorum multa, & ſeruo prauo latus cruentare. Diſciplina & caſtigatio requirit æquabilem ſeueritatẽ,quæ adhiberi nõ poteſt,ſi gratia,ratione perſonæ,aut verecũdia impediatur.Pudor hic plus obeſſe quàm prodeſſe ſolet.Legimus antea in hoc authore quo iure & cõditione ſerui olim haberentur. 6 In ſera mulieri,&c. ἐπὶ γυναικὶ πονηρᾷ καλὸν σφραγὶς,καὶ ὅπου χεῖρες πολλαὶ,κλεῖσον.Super mulierem nequam bonum ſignaculum:& vbi manus multæ,claude.Hic mutata eſt conſtructio ex infinitiuo in imperatiuũ, ne ſimilitudo orationis tædium afferat: nam omnes hæ ſententiæ ſunt referendæ ad verbum initio poſitum, Ne verearis.Significat autẽ hæc ſententia,improbæ infidelique vxori nihil eſſe credendũ,ſed omnia ei claudenda atque obſignanda.Eſt autem hæc miſera vitæ cõſuetudo & cõditio,vt ea quæ ſocia vitæ atque omniũ particeps bonorũ eſſe debebat,à cõmunione eorũ ita excludatur,vt ei omnia claudenda ſint.Huius incõmoditatis,illius improbitas atque infidelitas eſt in cauſa.Per manus multas ſignificat multitudinẽ eorũ qui in aliqua domo & familia prõpti ſunt ad accipiendũ furandúmque:cuiuſmodi ſunt ſerui furaces,quibus res etiã clauſæ atq; obſignatæ patent. 7 Omniáque dando,&c. καὶ δόσις καὶ λῆψις,πάντα ἐν γραφῇ.Et datio & acceptio,omnia in ſcriptura.id eſt ſcripto teſtata ad maiorem cautionem ac certitudinem.Ob hanc cauſam ſyngraphæ,chirographa,ſchedulæ,cæteráque teſtimonia aut propria aut alterius manu ſcripta,ſunt inſtituta vt in conſuetudine vitæ res tutius & dari & accipi poſſint.Hic pudor ſæpe & multum officit.

'Legitur & ἀσεβῆ impiũ.

homo decrepitus cum iuuenibus in iudicio cõtendit: ita demum
eruditus verè fueris, atque omnibus qui viuunt,approbatus.
ʹFilia patri vigilia eſt occulta, ſomnúmq; abigit ſolicitudo eiꝰ, 9
ʹne aut in iuuẽtute florem ætatis prætereat,ʹaut in coniugio in o-
dium incurrat:
ʹNe aut ſtupro polluatur in ſua virginitate, grauidáq; in domo 10
patris deprehendatur: ʹaut coniuncta viro ,adulterio violet fidem
coniugii,aut in eo planè ſterileſcat.
ʹFiliæ inuerecundæ firmam adhibe cuſtodiam , ne te ridiculum 11
inimicis faciat, ʹfabulam ciuitati,ne famoſum in populo, in vul-
gúſque ignominioſum reddat.
ʹNe contempleris quẽquam hominem eius pulchritudine alle- 12
ctus,nec inter mulieres conſideas.
ʹNam vt tinea naſcitur è veſtimentis,ita à muliere nequitia mu 13
liebris.
Melior eſt nequitia viri, quàm mulier benigna:mulier quæ ali- 14
quid probro dignum committit.
ʹEquidem memorabo opera Domini : & quæ vidi, explicabo: 15
in verbo Domini opera illius.
Sol lucidus colluſtrat omnia,opúſq; eius gloria Dñi plenũ eſt. 16
Nónne Dominus ſanctis prædicanda conſtituit omnia miracu 17
la ſua, quæ fundauit Dominus idem omnipotens, gloriáque ſua
cuncta conſtabiliuit?
ʹAbyſſũ & cor perueſtigat,aſtutáq; eorũ conſilia intelligit:tenet 18
enim Dominus omnem ſcientiã, & conſignationẽ æui perſpicit. 19
Præterita annuntiat ſimul & futura , arcanorúmque veſtigia
detegit.
Nulla cogitatio eum præterit,nec vllus ſermo eum latet. 20

de ſenioribus, qui iudicantur ab adoleſcentibus:& eris eruditus in omnibus , & probabilis in conſpectu omnium virorum.

9 Filia patris abſcondita eſt vigilia,& ſolicitudo eius aufert ſomnũ , ne fortè in adoleſcentia ſua adultera efficiatur, & cum viro commorata odibilis fiat:

10 Nequando polluatur in virginitate ſua, & in paternis ſuis grauida inueniatur : ne fortè cum viro cõmorata trãſgrediatur, aut certè ſterilis efficiatur.

11 |Super filiam luxurioſam confirma cuſtodiã:nequãdo faciat te in opprobrium venire inimicis , à detractione in ciuitate & obiectione plebis, & cõfũdat te in multitudine populi. C Suprà 26.b.13

12 |Omni homini noli intendere in ſpecie,& in medio mulierum noli cõmorari. Suprà 25.d.

13 De veſtimẽtis enim procedit tinea, & |à muliere iniquitas viri. Geneſ.3.

14 Melior eſt iniquitas viri,quàm mulier benefaciens,& mulier cõfundens in opprobrium.

15 Memor ero igitur operum Domini:& quæ vidi:annuntiabo:in ſermonibus Domini opera eius.

16 Sol illuminãs per omnia reſpexit, & gloria Domini plenũ eſt opus eiꝰ. Geneſ.1.

17 Nónne Dominus fecit ſanctos enarrare omnia mirabilia ſua, quæ confirmauit Dominus omnipotẽs ſtabiliri in gloria ſua? Exod.

18 Abyſſũ, & cor hominũ inueſtigauit,& in aſtutia eorum excogitauit. D

19 Cognouit enim Dominus omnem ſcientiam,& inſpexit in ſignum æui,annuntians quæ præterierunt & quæ ſuperuentura ſunt, reuelans veſtigia occultorum. Iob 42. Eſa.

20 |Nõ præterit illũ õniscogitatus,& non abſcondit ſe ab eo vllus ſermo.

9 Filia patri vigilia,&c. θυγάτηρ πατρὶ ἀπόκρυφος ἀγρυπνία. Filia patri occulta vigilia.id eſt interior cura & ſolicitudo quæ illũ quieſcere non ſinit.Multiplicem enim & anxiam proponit patris cogitationem, curámque de filia iam grandi ac nubili, ne aut innupta aut nupta aliquid faciat patiatúrve,quod cũ aliqua infamia aut moleſtia coniunctum ſit. Ne aut in iuuẽtute,&c. καὶ ἐν νεότητι αὐτῆς μήποτε παρακμάσῃ. & in iuuentute eius ne fortè excedat florem.ſcilicet ætatis: vt metuendum ſit ne,ſi maneat innupta vltra annos florentis ætatis,forma eius defloreſcat exoleſcátque vnà cum ætate,atque ob hanc cauſam maritum non facilè reperiat.Paulus,1.Corint.7.f.36, vocat etiã virginem ὑπέρακμον,quæ iam eſt egreſſa annos florentis ætatis. Eſt enim ἀκμὴ vigor aut flos ætatis,in quo eſt ſumma pulchritudo, παρακμάζειν aut ὑπερακμάζειν ſignificat illud tempus egredi. Arbitrantur autem homines ἀσχημονεῖν (vt ait ibidem Paulus) id eſt indecorũ eſſe,quum virgines ad eam tam grandẽ ætatem innuptæ aſſeruantur. Aut in coniugio,&c. καὶ συνῳκηκυῖα μή ποτε μισηθῇ.& cohabitans[id eſt viuẽs in matrimonio cum marito]ne fortè odioſa ſit.ſiue,viro ſuo ingrata, vt ei non placeat. propter quã cauſam mulieres repudiabantur ſub lege Moſis, quum aliquid videbatur in moribus vxoris quod non placebat. Itaque hæc ſecunda eſt cauſa ſolicitudinis paternæ, filia inuenuſta ingratáque viro in coniugio. 10 Ne aut ſtupro polluatur,&c. ἐν παρθενίᾳ μήποτε βεβηλωθῇ, καὶ ἐν τοῖς πατρικοῖς αὐτῆς ἔγκυος γένηται. Ne in virginitate ſua polluatur,[ſtupróque corrumpatur]& in paternis ſuis grauida fiat.Hæc eſt tertia ſolicitudinis cauſa,flagitium in virginitate cõmiſſum. Aut cõiuncta viro,&c. καὶ μετ' ἀνδρὸς οὖσα μήποτε παραβῇ. & cũ viro exiſtens nequando tranſgrediatur.legem ſcilicet fidémque coniugii adulterando. Eſt enim adulterium tranſgreſſio violatióque coniugii, cuius fidem Deus ſanctiſſimè ſeruari vult. Hæc eſt quarta cauſa maximi periculi ac dedecoris plena,cui ſubiicitur quinta,filiæ ſterilitas cum opprobrio coniuncta.

11 Filiæ inuerecundæ firmam,&c. ἐπὶ θυγατρὶ ἀδιατρέπτῳ στερέωσον φυλακήν, μήποτε ποιήσῃ σε ἐπίχαρμα τοῖς ἐχθροῖς. Super filiam immodeſtam [aut,impudentem]firma cuſtodiam,ne te ludibrium faciat inimicis. Suprà cap.26.b.13, hãc ſententiam poſuit, quam nunc non alieno loco repetit.Nam poſtquam propoſuit incommoda & pericula quæ ex filia poſſunt accidere , nunc hortatur patres ad diligentem grauémque educationem ac diſciplinam. Fabulam ciuitati,&c. λαλιὰν ἐν πόλει, καὶ ἔκκλητον λαοῦ, καὶ καταισχύνῃ σε ἐν πλήθει πολλῶν. loquelam[aut,ſermonẽ] in ciuitate,[repete verbum Faciat]& vocatum populi,& confundat te in turba multorum. Vocatus populi dicitur qui infami ac probroſo aliquo nomine conuitióque appellatur à populo:vt pater filiarum impudicarum atque adulterarum,aut alio contumelioſo nomine.

12 Ne contempleris quenquam,&c. παντὶ ἀνθρώπῳ μὴ ἔμβλεπε ἐν κάλλει, καὶ ἐν μέσῳ γυναικῶν μὴ συνέδρευε. Omnem hominem ne intuearis in pulchritudine,[id eſt propter pulchritudinem]neque in medio mulierũ conſideas.Hic prohibet impudicũ aſpectum,conſeſſúmq; muliebrem,qui γυναικεῖον appellatur.Oculi debent eſſe caſti,atque ab omni libidine puri,tam virorum quàm mulierum:conſuetudo etiam honeſta,quæ omni criminis ſuſpicione careat. 13 Nam vt tinea naſcitur,&c. ἀπὸ γὰρ ἱματίων ἐκπορεύεται σής, καὶ ἀπὸ γυναικὸς πονηρία γυναικός. A veſtimentis enim procedit tinea, & à muliere prauitas mulieris . Non loquitur abſolutè de omnibus mulieribus, vt in genere eum ſexum vituperet quem Deus vult à nobis diligi, foueri, ornari: ſed de improbis mulieribus , in primiſque de iis quæ commendationem formæ ac venuſtatem habent fallacem:neque forma eſt per ſe ſpectanda,ſed mores conſiderandi probi ac modeſti : cum quibus elegantia formæ coniuncta,eſt amplectenda & amanda. Solomon in Prouerbiis aliquot locis monet vt huiuſmodi mulieres quæ benignitatem ac ſuauitatem præ ſe ferunt,quæ ſermonem ſuum molliunt,caueantur.Sunt enim illectrices ac fallaces.Sed de his plura ſuprà cap.25.

15 Equidẽ memora. &c. μνησθήσομαι δὴ τὰ ἔργα κυρίου, καὶ ἃ ἑώρακα, ἐκδιηγήσομαι. Cõmemorabo igitur opera Domini,& quæ vidi enarrabo. Eſt μετάβασις,in qua à ſententiis iam traditis ad aliud genus tranſit:in quo docet quæ & quanta ſit Dei tum potentia tum ſapientia,quæ in operibus eius ac rebus conditis cernitur.His enim duobus maieſtas eius diuinitáſque perſpicitur,atque ab omnibus idolis diſcernitur.

18 Abyſſum & cor,&c. ἄβυσσον καὶ καρδίαν ἐξίχνευσε, καὶ ἐν πανουργεύμασιν αὐτῶν διενοήθη. Profundum & cor inueſtigauit,& aſtutias[aut,vafrities]eorũ intellexit.aut,cõſiderauit. Hoc Dei proprium eſt vt ſit καρδιογνώστης cognitor cordiũ:itaque quum ſit duplex vis in Deo maieſtatis eius index,vna δυνάμεως,altera γνώσεως cognitionis ac ſcientiæ:de hac nunc agitur,eáque in tribus temporibus verſatur ac cernitur, præterito,præſenti,& futuro. Perſpicit enim Deus quæ adſunt ac præſentia ſunt: omniáque tum præterita tum ventura, certiſſima ſcientia comprehendit.Itaque Eſaias Deum hac vna Diuinitatis nota ac differentia ab omnibus falſis diis diſtinguit.

21 Magnalia ſapientiæ ſuæ decorauit qui eſt ante ſeculum vſque in ſeculū.

22 Neque adiectum eſt, neque minuetur, & non eget alicuius conſilio.

23 Quā deſiderabilia oīa opera ei⁹, & tāquam ſcintilla quæ eſt conſiderare!

24 Omnia hæc viuūt, & manēt in ſeculū, & in oī neceſſitate oīa obaudiūt ei.

25 Omnia duplicia vnum contra vnū, & non fecit quicquam deeſſe.

26 Vniuſcuiuſque confirmauit bona, & quis ſatiabitur videns gloriā eius?

Cap. XLIII.

1 ALtitudinis firmamentum pulchritudo eius eſt, ſpecies cæli in viſione gloriæ.

2 Sol in aſpectu annuntians in exitu, vas admirabile opus Excelſi.

3 In meridiano exurit terrā, & in cōſpectu ardoris ei⁹ qs poterit ſuſtinere? fornacē cuſtodiēs in operibs ardoris.

4 Tripliciter ſol exurens montes, radios igneos exufflans & refulgens, radiis ſuis obcæcat oculos.

5 Magnus Dominus qui fecit illum, & in ſermonibus eius feſtinauit iter.

Geneſ.1.b.16

6 ‖Et luna in omnibus in tēpore ſuo, oſtenſio temporis, & ſignum æui.

Exod.12.a.2

7 ‖A luna ſignum diei feſti, luminare quod minuitur in conſummatione.

8 Menſis ſecundū nomen eius eſt creſcens mirabiliter in conſummatione.

9 Vas caſtrorum in excelſis, in firmamento cæli reſplendent.

10 Species cæli gloria ſtellarum, mundum illuminās in excelſis Dominus.

11 In verbis ſanctis ſtabūt ad iudiciū, & non exardeſcent in vigiliis ſuis.

Gen.9.b.14

12 Vide arcum, & benedic eum ‖ qui

Magnifica opera ſua exornauit ſua ſapiētia, & quum exiſtat ante *omne* æuum, in æuum ſempiternum:

Neque auctus eſt neque diminut⁹, nec cōſiliarii vllius indiguit.

ʹQuàm ſunt opera eius deſiderabilia, atq; ad ſcintillā ſpectāda!

ʹVigent hæc omnia, atque per omne æuum permanent ad omnes vſus, cunctáque obediunt.

Gemina ſunt omnia, quorum alterum contrariū eſt alteri, nec quicquam factum quod mancum ſit.

Alterum confirmat bona alterius: & quis ſpectando gloriam Dei, ſatietur?

Cap. XLIII.

GʹLoria altitudinis; firmamentum puritatis, ſpecies cæli viſu præclara.

ʹSol lucem annuntians in ortu *ſuo*, machina admirabilis, opus Altiſſimi.

Quū meridianus torret regiones, quis ardorē eius ferre poterit?

Ter tanto magis montes exurit, quàm qui fornacem ſufflat accendendis operibus: vaporem igneum exhalat, atque ſplendore radiorum oculos præſtringit.

ʹMagnus Dominus illius effector, cuius iuſſu iter ſuū accelerat.

ʹLunam idem fecit vt ſuo tempore exiſtat, indicium temporū & ſignum æui.

Luna dies feſtus deſignatur, luce decreſcente donec deficiat.

ʹMenſis nomen ex ea accipit, & creſcens mutationibus eſt admirabilis.

ʹApparatus eſt caſtrenſis in altitudine, in firmamento cæli relucens.

Pulchritudo cæli gloria aſtrorum, ornatúſque luminoſus in regione celſa Domini.

ʹAd imperium Sancti ſuo cōſiſtunt ordine, nec vnquam defeſſa ſuas ſtationes deſerunt.

ʹContemplare arcum ſplendore ſuo perquam elegātem, atque

23 Quàm ſunt opera eius deſiderabilia, &c. ὡς πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐπιθυμητά, καὶ ἕως σπινθῆρός ἐστι θεωρῆσαι. Quàm omnia opera eius deſiderabilia, & vſque ad ſcintillam ſpectare licet! id eſt ſunt ſpectabilia, aut digna quæ ſpectentur conſiderentúrque vſque ad minimam ſcintillam, in qua potentia Dei cerni poteſt. Quæ ſequuntur de operibus Dei, antea dicta ſunt cap. 33.

IN CAPVT XLIII.

1 Gloria altitudinis, firmamentum puritatis, &c. γαυρίαμα ὕψους, στερέωμα καθαριότος, εἶδος οὐρανοῦ ἐν ὁράματι δόξης. Superbia altitudinis, firmamentum munditiæ, forma cæli in viſione gloriæ. Paulo antè propoſuit & commendauit Dei potentiā & ſapientiam, eámque γενικῶς in operibus eius demonſtrauit: nunc ἀπὸ τῶν καθόλου πρὸς τὰ εἰδοποιητὰ ad certa & præclara Dei opera accedit: quorum ἐγκώμιον inſtituit, vt eorum commendatione atque exornatione, quis & quantus ſit opifex eorum, oſtendat. Ita in hoc capite inſtituta eſt laudatio qua magnitudo potentiæ ſapientiæque Diuinæ demonſtratur. Sed quoniam (vt ait Ariſtoteles) ἐγκώμιον eſt propriè τῶν πράξεων καὶ ἔργων, opera Dei hic exornantur, vt quæ & quanta ſit laus Dei, cognoſcatur. Commemorat autem cæleſtia, meteora, maritima, quorum magnitudinem excellētiámque oſtendit.

2 Sol lucem annuntians in ortu *ſuo*, &c. ἥλιος ἐν ὀπτασίᾳ διαγγέλλων ἐν ἐξόδῳ σκεῦος θαυμαστόν. Sol in aſpectu annuntians in exitu, vas mirabile. ſiue, inſtrumentum admirabile. Sol nuntius lucis iucundiſſimæ dicitur, ipſéque φωσφόρος lucifer, cuius vim ardorémque oſtendit, quemadmodum Pſalmus 19.b.6.7.

5 Magnus Dominus illius effector, &c. μέγας κύριος ὁ ποιήσας αὐτόν, καὶ ἐν λόγοις αὐτοῦ ʹκατέσπευσε πορείαν. Magnus Dominus qui fecit ipſum, & in ſermonibus illius accelerauit iter. id eſt curſum ſuum diurnúmque ſpatium ab ortu ad occaſum. Eſt enim ea celeritas tanta, vt ne cogitatione quidem comprehendi poſſit. ʹLegitur & κατέπαυσε.

6 Lunam idem fecit vt ſuo tempore exiſtat, &c. καὶ σελήνην ἐποίησεν εἰς στάσιν εἰς καιρὸν αὐτῆς. Et lunam fecit ad ſtatum in tempus ſuum. id eſt, vt exiſtat ſuo tempore, tum creſcens tum decreſcens ad opportunitates temporum. eſt etiam creata ad notanda & ſignificanda tempora: quem vſum Moſes commemorat, Geneſ.1.b.14, vbi eius conditionem, naturam, ac vim oſtendit. Pſalm.104.c.19, Fecit luuam in tempora, ſol cognouit occaſum ſuum. Itaque luna eſt index temporum.

8 Menſis nomen ex ea accipit, & creſcens, &c. μὴν κατὰ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐστι. Menſis ſecundum nomen eius eſt. id eſt trahit nomen ab ea. Nam quidam μῆνα menſem volunt appellatum eſſe à μήνη à luna, quòd menſis nihil aliud ſit quàm menſum lunæ ſpatium, eiuſque curriculnm confectum. Alii contrà volunt μήνην dictam eſſe ἀπὸ τοῦ μηνός, quòd menſes ipſa conficiat μειουμένη καὶ πάλιν νεουμένη, diminuta & rurſus renouata, aut dum decreſcit & accreſcit.

9 Apparatus eſt caſtrenſis in altitudine, &c. σκεῦος παρεμβολῶν ἐν ὕψει, ἐν στερεώματι οὐρανοῦ ἐκλάμπον. Vas [ſiue, ſuppellex, aut inſtrumentum] caſtrorum in altitudine, in firmamento cæli refulgens. σκεῦος hîc dicitur ἀντὶ σκευῆς pro apparatu, inſtructu, ornatúque cæli. Hinc Hebræi vocant צבא ornatum militarem.

11 Ad imperium Sancti ſuo conſiſtunt, &c. ἐν λόγοις ἁγίου στήσονται κατὰ κρίμα, καὶ οὐ μὴ ʹἐκλυθῶσιν ἐν φυλακαῖς αὐτῶν. In ſermonibus Sancti conſiſtent ſecundum iudicium, & non fathiſcēt in cuſtodiis ſuis. Retinet ſimilitudinem militiæ quæ צבא ab Hebræis appellatur, atque diſciplinæ militaris ac caſtrenſis, in qua ſtationes ſingulis militibus aſſignatæ diligenter conſeruantur. A Græcis milites qui ordinem locúmque attributum deſerunt λειποτάκται appellantur, & λειποταξία ordinis deſertio ac derelictio. Cæleſtes naturæ munus à Deo attributum ſingulæ tuētur. Eadem propè ſunt Pſalmo 119, verſu 91, Ad iudicia tua perſtant vſque ad hāc diem, quia omnia tibi ſeruiunt. ʹLegitur & ἐκκαυθῶσιν accendētur,

12 Contemplare arcum ſplendore ſuo, &c. ἴδε τόξον, καὶ εὐλόγησον τὸν ποιήσαντα αὐτόν. Vide arcum, & benedic eum qui fecit illum. Hic arcus cæleſtis iris nominatur, cuius admirabilis eſt varietas ex radio ſolis in nubem immiſſo & partibus nubis aliis tenuioribus aliis denſioribus confecta: ſua autem curuatura ſuccingit cælum ab vna pate ad aliam.

effectori eius laudem tribue.
Succingit cælum circulo gloriæ pleno, atque eum Domini ma 13
nus extenderunt.
"Idem niuem ſuo accelerat imperio, & fulgetra pro ſuo iudicio 14
celeriter concitat.
"Propter hoc theſauris eius recluſis nubes tanquam volucres 15
prouolant.
"Corroborat nubes magna ſua potētia, vt lapides grādinis elidat. 16
Eius aſpectu montes cōmouentur, eiuſdē volūtate Auſter flat. 17
"Sonitus tonitrui eius terram inſtar parturientis commouet, "& 18
Aquilonaris procella turbóque vēti, more volucrum deuolātium 19
locuſtarúmque ſidentium niuem deſcendentem ſpargit.
Pulchritudinē candoris eius, miratur oculus: & ad imbrem eius, 20
animus obſtupeſcit.
"Idem pruinam ſalis in modum humi effundit, quæ cōglaciata 21
palis imponat apicem.
"Frigidus ſpirat ventus Boreas, & in glaciem cogit aquam: in o- 22
mni aqua collecta commoratur, eámque quaſi thoracem "induit.
"Montes depaſcitur, deſertáque perurit: & herbam velut ignis 23
perimit.
"Quorum omnium præſēs remediū eſt nubes, & ros vredini oc- 24
currens exhilarat.
"Profundum conſilio tranquillat ſuo, & inſulas in eo plantat. 25
Nauigantes mare narrant eius pericula, quæ nos noſtris audita 26
auribus miramur.
Ac incredibilia ſunt ibi & admirāda opera, omnigena varietas 27
animantium, & natura cetorum.
"Omnia per eundem conſequuntur fœlicem finem ſuum, eiúſ- 28
que verbo ſunt conſtituta.

fecit illum: valde ſpecioſus eſt in ſplē
dore ſuo.
13 Gyrauit cælum in circuitu gloriæ
ſuæ: manus excelſi aperuerunt illum.
14 Imperio ſuo accelerauit niuem, &
accelerat coruſcationes emittere iu-
dicii ſui.
15 Propterea aperti ſunt theſauri, &
euolauerunt nebulæ ſicut aues.
16 In magnitudine ſua poſuit nubes,
& confracti ſunt lapides grandinis.
17 In cōſpectu eius cōmouebūtur mō
tes, & in volūtate ei⁹ aſpirauit Not⁹.
18 Vox tonitrui eius verberauit terrā,
tēpeſtas Aquilonis & cōgregatio ſpūs
19 Et ſicut auis deponens ad ſedēdum
aſpergit niuem, & ſicut locuſta demer
gens, deſcenſus eius.
20 Pulchritudinem candoris eius ad-
mirabitur oculus, & ſuper imbrem
eius expaueſcit cor.
21 Gelu ſicut ſalem effundet ſuper ter- C
ram: & dum gelauerit, fiet tanquam
acumina tribuli.
22 Frigidus vētus Aquilo flauit, & ge-
lauit cryſtallus ab aqua: ſuper omnē
cōgregationem aquarum requieſcet,
& ſicut lorica induet ſe aquis.
23 Et deuorabit mōtes, & exuret de-
ſertum, & extiguet viride ſicut ignē.
24 Medicina omnium in feſtinatione
nebulæ: & ros obuians ab ardore ve-
nienti humilem efficiet eum.
25 In ſermone eius ſiluit ventus, & co
gitatione ſua placauit abyſſū, & plan
tauit illum Dominus Ieſus.
26 Qui nauigant mare, enarrant peri-
cula eius: & audiētes auribus noſtris
admirabimur.
27 Illic præclara opera, & mirabilia:
varia beſtiarum genera, & omnium
pecorum, & creatura beluarum.
28 Propter ipſum confirmatus eſt iti
neris finis, & in ſermone eius compo
ſita ſunt omnia.

14 Idem niuem ſuo accelerat imperio, &c. προστάγματι αὐτοῦ κατέσπευσε χιόνα, καὶ ταχύνει ἀστραπὰς κρίματος αὐτοῦ. Imperio ſuo vrget niuem, & accelerat coruſcationes iudicii ſui. De niue Pſalmus 147.b.16, Qui dat niuem *albam* velut lanam, & pruinam ſicut cinerem ſpargit. 15 Propter hoc theſauris eius recluſis, &c. διὰ τοῦτο ἠνεῴχθησαν θησαυροί, καὶ ἐξέπτησαν νεφέλαι ὡς πετεινά. Propter hoc aperti ſunt theſauri, & euolauerunt nubes tanquam volatilia. Hic motus nubium in aere, & quaſi quidam volatus, eſt omni admiratione digniſſimus. Itaque Eſaias, cap. 60.b.8, concurſum fidelium in Eccleſiam huic volatili nubium agitationi comparat. Qui ſunt iſti, inquit, qui tanquam nubes volant? 16 Corroborat nubes magna ſua potentia, &c. ἐν μεγαλείῳ αὐτοῦ ἴσχυσε νεφέλας, καὶ διεθρύβησαν λίθοι χαλάζης. In magnitudine ſua fortificauit nubes, & confracti ſunt lapides grandinis. Eleganter deſcribit naturam & formā grandinis, quæ nihil aliud eſt quàm nubis in aere condenſatæ ac conglaciatæ diſſolutio confractióque in lapides. Nam imber, nix, pruina, grando, quum eundem ortum habeant, variè immutata diuerſam formam ſuſcipiunt. 18 Sonitus tonitrui eius terram inſtar, &c. φωνὴ βροντῆς αὐτοῦ ὠδίνησε γῆν. Vox tonitrui eius terram parturire fecit. id eſt, ita cōmouit quaſi partum cum terrore & quaſi dolore muliebri ederet. Eſt enim elegantiſſima deſcriptio terroris ex tonitru allati apta ſimilitudine cōfecta. Hæc autē deſcriptio ſumpta eſt ex Pſalmo 29.b.8.9, Vox Domini parturire facit deſertū, parturire facit Dominus deſertum Cades. Vox Domini parturire facit ceruas. Et Aquilonaris procella turbóque vē. &c. καὶ καταιγὶς βορέου, καὶ συστροφὴ πνεύματος ὡς πετεινὰ καθιπτάμενα πάσσει χιόνα. Et tempeſtas Boreæ & contorſio venti, quaſi volatilia volantia diſpergit niuem. vis enim eius venti frigidiſſimi niuem non liquefacit, ſed copioſè è cælo cadentem ſpargit. Sequitur alia ſimilitudo, καὶ ὡς ἀκρὶς καταλύουσα ἡ κατάβασις αὐτῆς. & ſicut locuſta ſidens [aut, decidens, ſcilicet in terram] deſcenſus eius. His duobus ſimilibus auium & locuſtarū crebris denſiſque agminibus deſcendentium, demonſtrat copiam denſitatémque niuis ex aere cadentis. Rectè autem in eadem cōprehenſione ſunt coniuncta quæ in Græco ſeparata leguntur. 21 Idem pruinam ſalis in modum humi effundit, &c. καὶ πάχνην ὡς ἅλας ἐπὶ γῆς χέει, καὶ παγεῖσα γίνεται σκολόπων ἄκρα. Et pruinam vt ſalem in terram fundit, quæ coacta [aut, congelata] fiunt palorum ſumma. id eſt quaſi quædam faſtigia palorum. Humor enim aere refrigeratus congeliduſque factus, ſummis palis adhæret.

22 Frigidus ſpirat ventus Boreas, & in glaciem, &c. ψυχρὸς ἄνεμος βορέας πνεύσει, καὶ παγήσεται κρύσταλλος ἀφ' ὕδατος. Frigidus ventus Aquilo flabit, & coaleſcet [aut, coibit] gelu ab aqua, id eſt aqua congelaſcet, aut conglaciabit. Fit enim glacies ex aqua flante Borea vento frigidiſſimo: à quo aqua cogitur, glaciéſque efficitur. 23 Montes depaſcitur, deſertáque perurit: &c. καταφάγεται ὄρη, καὶ ἔρημον ἐκκαύσει, καὶ ἀποσβέσει χλόην ὡς πῦρ. Deuorabit montes, ac deſertum accendet, [aut, aduret] & extinguet viridem herbam vt ignis. Summa eſt eius venti vis exiccandi omnia & adurendi, ſicut Auſtri humectandi atque diſſoluendi. Pſalm. 103.c.15.16, Hominis ſicut herba ſunt dies, ſicut flos agri ſic floret: Quoniam ventus tranſit in illum, & non eſt. 24 Quorum omnium præſens remedium eſt, &c. ἴασις πάντων κατὰ σπουδὴν ὁμίχλη, δρόσος ἀπαντῶσα ἀπὸ καύσωνος ἱλαρώσει. Medicina omnium feſtinans nebula, [aut, nubes celeriter inuecta] ros occurrens ab ardore lætificabit. id eſt, reficiet ac recreabit herbas æſtu propè conſumptas & enectas. 25 Profundum conſilio tranquillat ſuo, &c. ἐν λογισμῷ αὐτοῦ ἐκόπασεν ἄβυσσον, καὶ ἐφύτευσεν ἐν αὐτῇ νήσους. Mente [aut ratione] ſua quieſcere fecit abyſſum, & plantauit in ea inſulas. Sunt qui verbum ἐκόπασεν vertūt Parauit, (nam etiam elaborare ſignificat) qui ſenſus mihi non diſplicet. Nam quum Deus dicitur ſedare fluctus maris, tum potentiam ſuam magis declarare ſolet: nunc ratio conſiliúmque eius in eo maris opere proponitur, & inſulas in eo plantaſſe dicitur. Vterque ſenſus non eſt alienus. Huiuſmodi admiranda Dei opera in mari etiam Pſalmus 104.c.25.26, commemorat. Hoc mare magnū, & latum locis: ibi reptilia quorū non eſt numerus, beſtiæ puſillæ cum magnis. Ibi naues ambulant, Leuiathan iſte quē formaſti. 28 Omnia per eundem, &c. καὶ δι' αὐτὸν εὐοδοῖ τὸ τέλος αὐτῶν. Et per ipſum [ſaubudi, Dominum] proſperè dirigitur [ſiue, proſperatur] finis eorum, καὶ ἐν λόγῳ αὐτοῦ σύγκειται τὰ πάντα. & in verbo eius compoſita ſunt omnia. id eſt conſtant, & ſuam naturam ac vim habent. Omnia enim verbo Dei creata ſunt, eiúſque virtute conſiſtunt.

D Multa dicem⁹, & deficiemus in verbis: conſummatio autem ſermonum ipſe eſt in omnibus. 29

Gloriātes ad quid valebimus? ipſe enim omnipotens ſuper omnia opera ſua. 30

Pſal.95.a.4

¶Terribilis Dominus, & magnus vehemēter: & mirabilis potētia ipſius. 31

Glorificántes Dominum quantuncūq; potueritis: ſuperualebit adhuc, & admirabilis magnificentia eius. 32

Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum poteſtis: maior enim eſt omni laude. 33

Exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis: nō enim cōprehēdetis. 34

Pſal.105.a.2

¶Quis videbit eum, & enarrabit? & q̄s magnificabit eū ſicut eſt ab initio? 35

Multa abſcondita ſunt maiora his: pauca enim vidimus operum eius. 36

Omnia autē Dn̄s fecit, & piè agentibus dedit ſapientiam. 37

Cap. XLIIII.

LAudemus viros glorioſos, & parētes noſtros in generatione ſua. 1

Multam gloriā fecit Dominus magnificentia ſua à ſeculo. 2

Dominantes in potentatibus ſuis homines magni virtute & prudentia ſua præditi, nuntiantes in Prophetis dignitatem Prophetarum: 3

Exod.18.d.21

¶Et imperātes in præſenti populo, & virtute prudentiæ populis ſanctiſſima verba: 4

In peritia ſua requirentes domos muſicos, & narrātes carmina in ſcriptura: 5

Homines diuites in virtute pulchritudinis ſtudium habentes: pacificantes in domibus ſuis. 6

Omnes iſti in generationibus gentis ſuæ gloriam adepti ſunt, & in diebus ſuis habentur in laudibus. 7

B Qui de illis nati ſunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum. 8

29 ʹDixerimus multa, nec tamē ea aſſequuti erimus: cæterùm ſūma dictorum eſt, ipſum eſſe omnia.

30 Ad laudādum eum quæ noſtra eſt facultas? ipſe enim maior eſt omnibus ſuis operibus.

31 Terribilis eſt Dominus, & perquam magnus: potentiáque eius mirabilis.

32 Quantum poteſtis, extollite Dominum laudādo: adhuc enim omni laude maior erit.

34 Extollēdo eo colligite vires, neque laſſeſcatis: nec enim laudando, eius laudem adæquare poteritis.

35 Quis eum vidit, & de eo loquetur? quis extollat eum ſicuti eſt?

36 Multa occulta ſunt his maiora: nā operū eius pauca vidimus.

37 Dominus enim creauit omnia, & ſapientiam piis dedit.

Cap. XLIIII.

1 PʹOrrò laudemus viros illuſtres, & quibus prognati ſumus, patres noſtros.

2 Dominus per hos magnam gloriam acquiſiuit iam inde à ſeculo magnificentia ſua.

3 ʹIn regnis ſuis principatum obtinuerunt, viri potentia nobiles, prudētiáq; ingenii ſui excellētes, ʹqui oracula Diuina annūtiarūt:

4 ʹQui populum conſilio rexerunt, eáque intelligentia quæ literis erudita ad rectionem populi plurimum valet, ʹquorum ſapientes ſermones in eorum doctrina habiti ſunt:

5 ʹQui concentus exquiſiuerunt muſicos, & carmina ſcriptis prodita explicauerunt:

6 ʹViri diuites ac robore inſtructi, qui pacatam domi ſuæ vitam traduxerunt.

7 Omnes hi & ipſi ſuis ætatibus gloriam ſunt adepti, & temporibus ſuis laudi fuerunt.

8 ʹEx his ſunt aliqui qui nomen reliquerunt ad laudes cōmemorandas accommodatum.

29 Dixerimus multa, &c. πολλὰ ἐροῦμεν, καὶ οὐ μὴ ἀφικώμεθα. Multa dicemus, & non aſſequemur. id eſt, nulla eſt vis copiáque orationis tāta quæ magnitudinem, multitudinem, ac varietatem operum Dei comprehendere poſſit. Concludit Sapiens hanc exornationem ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου, quod genus ad rem propoſitam amplificandam plurimum valet. Significamus hoc modo omnem orationem rei magnitudini imparem eſſe.

IN CAPVT XLIIII.

1 Porrò laudemus, &c. αἰνέσωμεν δὴ ἄνδρας ἐνδόξους, καὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν τῇ γενέσει. Laudemus iam viros glorioſos, [ſiue, gloria præſtātes] & patres noſtros progenie. aut, genere quod ab illis ducimus. Intelligit Sapiens maiores ac patres Iudæorum, à quibus ipſe ortus erat. Eorū ἐγκώμιον hic inſtituit, in quo primùm generatim eos laudat: deinde ſingulorum laudes κεφαλαιωδῶς ſummatímque cōmemorat. Eſt autem huiuſmodi commemoratio illuſtris commodè ſubiuncta ſuperiori laudationi, in qua Dei laudes complexus eſt.

3 In regnis ſuis, &c. κυριεύοντες ἐν ταῖς βασιλείαις αὐτῶν, καὶ ἄνδρες ὀνομαστοὶ ἐν δυνάμει, βουλεύοντες ἐν συνέσει αὐτῶν. In regnis ſuis dominantes, ac viri nominati [id eſt celebres] in potentia, conſulentes in intelligentia ſua. Hæc eſt καθόλου vniuerſa ac generalis commemoratio laudū virtutúmque earum quæ in maioribus excelluerunt. Poſtea veniet πρὸς καθ᾽ ἕκαστα ad ſingulorum laudationem, eorum quidem quorum virtutes ac laudes Diuinis literis proditæ, commemorandæ ac prædicandæ videbantur. Qui oracula Diuina, &c. ἀπηγγελκότες ἐν προφητείαις, qui annuntiarūt in prophetiis. id eſt, qui res reuelatas à Spiritu ſancto de Eccleſiæ regimine, ſtatu, conditione, prædixerunt. Excelluerunt enim ſpiritu prophetico ac Diuino, quo etiam de maximis rebus ad ſalutem hominum pertinentibus vaticinati ſunt. Hoc reuelationis donū ſumma laude digniſſimū eſt. 4 Qui populum conſilio, &c. ἡγούμενοι λαοῦ ἐν διαβουλίοις, καὶ ἐν συνέσει γραμματείας λαοῦ. Qui præfuerunt populo [ſiue, gubernarunt populum] in cōſiliis, & in intelligentia literaturæ populi. i. ea ſcientia ac prudentia quæ ſacris literis cōprehenſa, ad regendum populum pertinet. γραμματεὺς enim dicitur homo literatus ac doctus qui in Diuinis literis diligenter verſatus eſt, cuiuſmodi Scribæ erant apud Iudæos. Quorū ſapientes, &c. σοφοὶ λόγοι ἐν παιδείᾳ αὐτῶν. ſapientes ſermones in doctrina eorū. ſubaudi, extiterūt. Ita enim homines docuerūt, vt eorum doctrina prudentiſſimis conſiliis, præceptis, ac monitis referta fuerit, quibus hominum vitam inſtituerunt. 5 Qui concentus, &c. ἐκζητοῦντες μέλη μουσικῶν, καὶ διηγούμενοι ἔπη ἐν γραφῇ. Exquirentes melodias muſicorum, & enarrantes carmina ſcripta. aut (vt quædam habent exemplaria) ἐν γραφῇ in ſcriptura. id eſt compoſita atque conſcripta. Doctrina & ſapientia eſt multiplex, quæ multas habet partes: alia eſt πολιτικὴ ciuilis, vt συμβουλευτική, καὶ δικαστική, quæ in cōſiliis, iudiciíſque, ac tota rep. verſatur: alia προφητική, quæ reuelationem rerum Diuinarum habet, atque ad religionem moderādam pertinet: alia γραμματική, quæ doctrina literarum atque eruditione conſtat. Literaturæ autem duplex eſt ratio ac forma: alia, oratione conſtat ſoluta ac libera quæ proſa appellatur: alia certis modis ac numeris adſtricta, quæ in cantu verſúque poſita, muſica poeticáque nominatur. Hæc omnia doctrinæ ſapientiæque genera hîc Sapiens commemorat, atque in patribus commēdat: quemadmodum Eſaias cap.3.a.2, Prophetam ac Diuinum, iudicem, & cōſiliarium, & diſertum, id eſt oratorem, enumerat. 6 Viri diuites ac robore, &c. ἄνδρες πλούσιοι, κεχορηγημένοι ἐν ἰσχύϊ, εἰρηνεύοντες ἐν ʹπαροικίαις αὐτῶν. Viri diuites, inſtructi robore [aut, viribus corporis præditi] pacificè agentes in habitationibus ſuis. Commemorat cætera bona quæ externa corporiſque appellantur, quæ ad vſum moderationémque virtutis accommodata, laudem merentur. Itaque mihi magis placet ἰσχὺν robur aut vires corporis vertere atque intelligere, quàm potentiam quæ δύναμις dicitur, quam ſuprà poſuit. Hîc fortitudinē eximiamque vim corporis commendat. Scimus enim excellentes homines in eo genere fuiſſe apud patres Iudæorum. 8 Ex his ſunt, &c. εἰσὶν αὐτῶν οἳ κατέλιπον ὄνομα τοῦ ἐκδιηγήσασθαι ἐπαίνους. Sunt eorum qui reliquerūt nomen, vt enarrentur laudes. i. nomē illuſtre in quo ampliſſima ſit materia laudū propoſita. Huiuſmodi autē nomen eſt laudabile ac memorabile: itaque duo hominū qui patrū memoria fuerūt, genera proponit: vnum præclarum omníque laude digniſſimum, alterum obſcurum atque inglorium quorum nomen vnà cū ipſis interiit.

ʹLegitur & κατοικίαις.

Sunt rurſum quorum nulla extat memoria, qui quaſi nũquam 9
extitiſſent, ita interierũt: huiuſmodíque euaſerũt homines, quaſi
nunquam omnino nati fuiſſent, quorum obſcuritatem liberi ip-
ſorum ſunt ſequuti.
ʹEx priore genere ſunt homines miſericordia præditi, quorum 10
rectè facta obliuioni non ſunt mandata.
ʹQuorum ſoboli bona aſſeruatur hæreditas, quorúmque ſemen 11
in fœdere comprehẽſum eſt: fœdere comprehenſa eſt progenies
eorum, eidémque ſuccedens poſteritas.
Poſteritas eorum manebit in perpetuũ, nec gloria eorum obli- 12
terabitur.
ʹCorpora eorum placidæ ſepulturæ mãdata ſunt: nomen autem 13
eorum viuit per omnes ætates ſeculorum.
ʹPopuli prædicant ſapientiam eorum, cœtúſque hominum il- 14
lorum laudes celebrant.
ʹHenoch Domino Deo placuit, tranſlatúſque eſt exemplũ pœ 15
nitentiæ nationibus conſtitutum.
ʹNoe integer ac iuſtus inuentus eſt, cui in tempore iræ præmiũ 17
tributum fuit:
ʹIdeóque reliquus terræ factus eſt, quum diluuium extitit. 18
Cum eo fœdus eſt inſtitutum ſempiternum, ne diluuio vniuer 19
ſum genus humanum intereat.
Magnus eſt Abraham multarum pater gentium, nec gloria ei 20
par quiſquam extitit.
Is ſeruauit legẽ Altiſſimi, ʹin pactóq; cũ eo permanſit, quod ra- 21
tum effecit in carne ſua, atque in tentatione fidelis inuentus eſt.
Quapropter iureiurãdo ei cõfirmauit, ſe benedictũrũ omnes gẽ 22
tes in ipſius ſemine, eúmq; inſtar pulueris terræ multiplicaturũ,
Et quaſi aſtra eius ſemẽ exaltaturum, vt à mari vſque ad mare, 23
& à flumine vſque ad extrema terræ hæredes futuri eſſent.
Idem Iſaaco confirmauit propter Abraham eius patrem, 24
Eam benedictionẽ ad omnes homines peruenturam: ʹpactúm- 25
que ad caput Iacob in quiete ſancitum eſt.
Agnouit eũ in benedictionib⁹ ſuis, atque ei hæreditatẽ tradidit: 26
diſtribuit partes eiuſdem, ac in duodecim tribus diſpertiuit.
ʹEx hoc virum produxit miſericordem, qui gratiã apud omnes 27
homines adeptus eſt.

Et ſunt quorum non eſt memoria: Gen.7.d.22
|perierũt quaſi qui nõ fuerint, & nati
ſunt quaſi nõ nati, & filii ipſorum cũ
ipſis.

Sed illi viri miſericordiæ ſunt, quo-
rum pietates non defuerunt.

Cum ſemine eorum permanẽt bo-
na, hæreditas ſancta nepotes eorum,
& in teſtamentis ſtetit ſemen eorũ.

Et filii eorum propter illos vſque
in æternum manent: ſemẽ eorum &
gloria eorum non derelinquetur.

Corpora ipſorum in pace ſepulta
ſunt, & nomen eorum viuit in gene-
rationem & generationem.

C Supr.39.b.14

|Sapientiam ipſorum narrent po-
puli, & laudem eorum nuntiet eccle-
ſia.
|Henoch placuit Deo, & tranſlatus Gen.5.c.24 heb.11.a.5
eſt in paradiſum, vt det gentibus pœ-
nitentiam.
|Noe inuentus eſt perfectus, iuſtus, Gene.6.b.9 & 7.a.1 heb.11.b.7
& in tempore iracundiæ factus eſt re
conciliatio:
Ideo dimiſſum eſt reliquum terræ,
quum factum eſt diluuium.
|Teſtamẽta ſeculi poſita ſunt apud Gene.9.b.11
illum, ne deleri poſſit diluuio omnis
caro.
|Abraham magnus pater multitu- Gene.12.a.2 15.a.5.& 17.a.4
dinis gentium, & non eſt inuentus ſi-
milis illi in gloria, qui conſeruauit le-
gẽ Excelſi, & fuit in teſtamẽto cũ illo.
|In carne eius ſtare fecit teſtamen- Gen.17.d.10 gal.3.b.8
tum, & in tentatione inuentus eſt fi-
delis.

D Gen.22.c.16

|Ideo iureiurando dedit illi ſemen
in gente ſua, creſcere illum quaſi ter-
ræ cumulum,
Et vt ſtellas exaltare ſemen eius, &
hæreditare illos à mari vſq; ad mare,
& à flumine vſq; ad terminos terræ.
|Et in Iſaac eodẽ modo fecit pro- Gen.26.a.4
pter Abraham patrem eius.
Benedictionẽ omniũ gentium de- Gen.27.d.28 & 28.a.1
dit illi Dominus, |& teſtamẽtum cõ-
firmauit ſuper caput Iacob.
|Agnouit eum in benedictionibus Gen.48.c.14 Ioſue.13.b.7
ſuis, & dedit illi hæreditatem: |& di-
uiſit illi partem in tribubus duode-
cim.
Et conſeruauit illi homines miſe-
ricordiæ inuenientes gratiam in ocu
lis omnis carnis.

10 Ex priore genere,&c. ἀλλ' οἱ οὗτοι ἄνδρες ἐλέους, ὧν αἱ δικαιοσύναι αὐτῶν οὐκ ἐπελήσθησαν. Sed iſti viri miſericordiæ, quorũ iuſtitiæ ipſorũ
obliuioni nõ ſunt traditæ. Viri miſericordiæ ſunt homines benigni ac humani, ad benemerendum benefaciendúmque animo propenſi: iu-
ſtitiæ autẽ dicũtur res cum iuſtitia, liberalitate beneficẽtiáque ab illis factæ. 11 Quorũ ſoboli,&c. μετὰ τοῦ σπέρματος αὐτῶν διαμενεῖ ἀγα-
θὴ κληρονομία, ἔκγονα αὐτῶν ἐν ταῖς διαθήκαις. Cum ſemine eorũ manet bona hæreditas, nepotes eorũ in teſtamentis. aut, fœderibus. ſubaudi, Cõti-
nentur. Deus enim in fœdere promiſit ſe Deũ patrũ eorúmque ſeminis futurũ: ita ad liberos, nepotes, poſteróſq; promiſſio fœderis perti-
nebat: in quo ſumma erat fœlicitas, quũ cõiuncta cauſa, ſalus, dignitáſq; eorũ eſſet. 13 Corpora eorũ,&c. τὰ σώματα αὐτῶν ἐν εἰρήνῃ ἐ-
τάφη, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν ζῇ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Corpora eorũ in pace ſepulta ſunt, & nomen ipſorũ viuit in generationem ac generationẽ. Eorum
enim memoria poſt ipſorũ mortem à ſepultura interitúq; vindicata & cõſeruata, ad omnẽ viget poſteritatẽ. 15 Henoch Domino,
&c. Ἐνὼχ εὐηρέστησε κυρίῳ θεῷ, καὶ μετετέθη, ὑπόδειγμα μετανοίας ταῖς γενεαῖς. Henoch bene placuit Domino Deo, & trãſlatus eſt, exemplũ pœnitẽ-
tiæ[ſiue reſipiſcẽtiæ]generationibus. i. poſteris omnibus. Hactenus in genere loquutus de patribus, nũc accedit ad ſingulos, ac eos quorum
præclara extant in Scriptura ſancta, teſtimonia à Spiritu ſancto poſita. De Henoch Gen.5.c.22, vbi eius pietas in eo cõmendatur, quòd cum
Deo ambulauerit. 17 Noe integer,&c. Νῶε εὑρέθη τέλειος, δίκαιος, ἐν καιρῷ ὀργῆς ἐγένετο ἀντάλλαγμα. Noe inuẽtus eſt perfectus, iuſtus,
in tẽpore iræ fuit cõpenſatio. ſiue (vt alii vertunt) reconciliatio factus fuit. ἀνταλλάττειν ſignificat cõmutare aut permutare, vt in cõmerciis
hominũ in quibus aliud datur pro alio: hinc ἀντάλλαγμα pretiũ dicitur quo aliquid emitur aut redimitur: vt Matt.16.d.26, τί δώσει ἄνθρωπος ἀν-
τάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; quid dabit homo quo redimat animã ſuam? Hoc modo Noe dicitur pretiũ redẽptionis qua genus humanũ ab interi-
tu redemptũ eſt, quòd homo fidelis & cũ Deo ambulãs, fide amplectẽs promiſſiones Diuinas, eam gratiã apud Deũ inueniſſet, vt per ipſum,
genus humanũ ab interitu aſſereretur. ita mihi magis placet Pretiũ redẽptionis verti, quàm Recõciliatio quæ κατάλλαγμα aut καταλλαγὴ di-
citur. Sequens ſentẽtia de fœdere Domini ſatis declarat quemadmodũ Deus per eũ, genus humanũ cõſeruarit. 21 In pactóque,&c.
καὶ ἐγένετο ἐν διαθήκῃ μετ' αὐτοῦ, ἐν σαρκὶ αὐτοῦ ἔστησε διαθήκην. & fuit in fœdere cũ eo, in carne ſua cõſtituit[aut, ſanciuit]fœdus. Laudat conſtantiam
ac fidem Abrahã, quod in fœdere Dei integrè permanſerit, illudq; in carne ſua ſigno circuncifionis ſanciuerit. De Abraham Gen.12.15.17.
25 Pactũmq; ad caput,&c. καὶ κατέπαυσεν ἐπὶ κεφαλὴν Ἰακώβ. & quieuit ſuper caput Iacob. id eſt, idem fœdus cõſtituit ac cõfirmauit Deus,
quũ apparuit ei in itinere dormienti, innixus ſcalæ erectæ à terra vſq; ad cælũ. de quo Gen.28.c.12. 27 Ex hoc virum produxit,&c. καὶ
ἐξήγαγεν ἐξ αὐτοῦ ἄνδρα ἐλέους εὑρίσκοντα χάριν ἐν ὀφθαλμοῖς πάσης σαρκός. Et eduxit ex eo virum miſericordiæ, inuenientem gratiam in oculis o-
mnis carnis. Ioſephum intelligit, qui venditus à fratribus, ſummam & gratiam & gloriam in AEgypto adeptus eſt.

Cap. XLV.

Exod.11.a.3 & 12.7.c.22

1 DIlectus Deo & hominibus Moyſes, cuius memoria in bñdictione eſt.

2 Similem illum fecit in gloria ſanctorum, & magnificauit eum in timore inimicorum, & in verbis ſuis monſtra placauit.

Exod.5.7.8

3 Glorificauit illum in cõſpectu Regum, & iuſſit illi coram populo ſuo, & oſtendit illi gloriam ſuam.

Exod.16.c.12 num.12.a.3

4 In fide & lenitate ipſius ſanctum fecit illũ, & elegit eum ex omni carne.

5 Audiuit eum & vocem ipſius, & induxit illum in nubem.

Exod.19.b.7

6 Et dedit illis coràm præcepta & Legem vitæ & diſciplinæ, docere Iacob teſtamẽtũ ſuũ, & iudicia ſua Iſrael.

Exod.4.g.28

7 Excelſum fecit Aarõ fratrem eius, & ſimilem ſibi de tribu Leui.

8 Statuit ei teſtamentum æternum, & dedit illi ſacerdotium gẽtis, & beatificauit illum in gloria.

9 Et circuncinxit eum zona gloriæ, & induit eum ſtolam gloriæ, & coronauit eum in vaſis virtutis.

Exod.28.f.35 B

10 Circumpedes, & femoralia, & humerale poſuit ei: & cinxit illum tinnabulis aureis plurimis in gyro,

11 Dare ſonitum in inceſſu ſuo, auditum facere ſonitum in templo, in memoriam filiis gentis ſuæ:

12 Stola ſancta, auro, & hyacintho, & purpura, opus textile, viri ſapiẽtis iudicio & veritate præditi.

13 Torto cocco opus artificis, gẽmis pretioſis figuratis in ligatura auri & opere lapidarii ſculptis, in memoriã ſecundum numerum tribuum Iſrael.

14 Coronã auream ſuper mitrã eius

Cap. XLV.

DEo ſimul charum & hominibus Moſem, cuius memoria eſt perbeata.

Hunc gloriæ ſanctorum æquiparauit, magnúmque fecit terrendis hoſtibus.

Eius oratione ſigna ſedauit, atque eum reddidit glorioſum coram Regibus, mandata dedit huic ad populum ſuum, & ei gloriam ſuam oſtendit.

Sanctum hunc reddidit fide ac manſuetudine, atque ex omnibus elegit mortalibus.

Vocem ſuam huic edidit audiendam, atque in nebulam eum induxit.

Huic præcepta coràm tradidit, Legem vitæ ſcientiæque, vt pactum edoceret Iacob, & Iſraelem iudicia ſua.

Euexit Aaronem ſanctum, illi conſimilem, fratrémque eiuſdẽ è tribu Leui.

Pactum æternum ſanxit cum eo, ac ſacerdotium populi ei attribuit: ornatu eum beatum reddidit, & habitu induit glorioſo.

Perfecta magnificentia veſtiuit eum, vaſiſq; virtutis inſtruxit, periſcelide, toga, epomide.

Globulis aureis ſuccinxit eũ, crebríſque circũcirca tintinnabulis, quæ ſonos ederẽt ipſo incedẽte, atque in tẽplo tinnitũ ederẽt in memoriam filiis Iſrael, populo ſuo:

Stola ſancta, auro itẽ, coloréque hyacinthino, & purpura, auguſto habitu varii operis & artificii, pectorali iudicii, ſignis veritatis:

Opere coccinis filis artificioſe contexto, ac pretioſis lapidibus ſigillorum in modum ſcalptis, operéque ſcalptoris illigatis in auro, cum ſcriptura monumenti cauſa inciſa ſecundum numerum tribuum Iſrael.

Deinde aurea ſupra mitram corona quandam habẽte effigiem

IN CAPVT XLV.

1 Deo ſimul charum, &c. ἠγαπημένον ὑπὸ θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων Μωσῆν, οὗ τὸ μνημόσυνον ἐν εὐλογίαις. Dilectum à Deo & hominibus Moſem, cuius memoria in benedictionibus. Oportet repetere verbum, Eduxit ex Iacob Moſem, cuius pater fuit ex familia Leui. Huius ac fratris eius laudes Sapiens pluribus verbis commemorat, propterea quòd Deus maximas res per eos geſſit. 3 Eius oratione ſigna ſedauit, &c. ἐν λόγοις αὐτοῦ σημεῖα κατέπαυσε, καὶ ἐδόξασεν αὐτὸν κατὰ πρόσωπον βασιλέων. In ſermonibus [aut, verbis] eius ceſſare fecit ſigna, & glorificauit eum in conſpectu Regum. Quæ portenta ac prodigia Deus per Moſem in terra AEgypti excitarit, atque ad eiuſdem preces ſuſtulerit, habes in libro Exod.8.c.12.13, Clamauit Moſes ad Dominum pro ſponſione ranarum, fecitque Dominus iuxta verbum eius, & mortuæ ſunt ranæ de domibus, &c. Eadem vis orationis Moſis declarata eſt in cæteris plagis ſedandis ac tollendis. 4 Sanctum hunc reddidit fide, &c. ἐν πίστει καὶ πρᾳότητι αὐτοῦ ἡγίασεν αὐτόν· ἐξελέξατο αὐτὸν ἐκ πάσης σαρκός. In fide ac lenitate ſanctificauit eum: elegit eum ex omni carne. Verbum ſanctificare ſignificat Moſem à Deo ſanctiſſimis moribus ac virtutibus informatum ornatúmque fuiſſe: cuiuſmodi fuerunt illæ duæ, fides ſingulariſque manſuetudo ac modeſtia, quibus Moſes hoc loco, & Nume.12.a.3, in primis commendatur. Erat (inquit Spiritus) Moſes mitiſſimus omnium mortalium qui morabantur in terra. & paulo pòſt ibidem b.7, Dominus dat illi teſtimonium ſummæ fidelitatis quam in domo Dei præſtitit. 7 Euexit Aaronem ſanctũ, &c. Ἀαρὼν ἀνύψωσεν ἅγιον, ὅμοιον αὐτῷ. Aaronem exaltauit ſanctũ ſimilẽ ei. De Aaronis electione, eiuſque ſacerdotio, ornatúque ſacerdotali habes Exod.4. & 28. cap. pluribus verbis ſcripta, quæ hîc breuius commemorantur. 9 Vaſiſque virtutis, &c. καὶ ἐστερέωσεν αὐτὸν ἐν σκεύεσιν ἰσχύος, περισκελῆ, καὶ ποδήρη, καὶ ἐπωμίδα. & firmauit eum vaſis virtutis, femoralia, veſtem talarem, & humerale. Vaſa virtutis, aut roboris, appellat amictũ apparatúmque ſacerdotalem, qui inſtitutus ac conformatus ad illud exemplar quod Moſes in monte viderat, ad ſalutem populi maximã vim habebat. Epomis chlamys eſt, genus veſtis breuioris quod humeris iniicitur: humerale, aut ſuperhumerale à quibuſdam dicitur: ab Hebræis אפוד appellatur. Legendum autẽ videtur περισκελίδα, non περισκελῆ. Eſt enim περισκελὶς integumenti genus quo crura femoráque conteguntur: tibiale & femorale à Latinis appellatur. In viris eum habet vſum vt pudenda tegantur: & Deus in ſacerdote adhiberi voluit, vt partes minus honeſtæ tegerentur. 10 Globulis aureis, &c. καὶ ἐκύκλωσεν αὐτὸν ῥοΐσκοις χρυσοῖς, κώδωσι πλείστοις κυκλόθεν. Circũdedit eum ſphærulis [ſiue pomis maliſque] aureis, plurimis tintinnabulis in circuitu. id eſt in extremis fimbriis oriſque ipſius togæ. Hoc autẽ factum eſt, vt quum ſacerdos in Sanctuariũ ingrederetur, aut è Sanctuario egrederetur, ipſo ſonitu tinnitúque ſignificatio fieret. 12 Stola ſancta, στολῇ ἁγίᾳ. Repete verbum Induit. Eſt autem στολὴ genus veſtis ad talos vſque demiſſæ, quam quidam tunicam nominant. Auguſto habitu, &c. ἔργῳ ποικιλτοῦ, λογίῳ κρίσεως, δήλοις ἀληθείας. opere polymitarii, [aut, plumarii] rationali iudicii, ſignis veritatis. ποικιλτὴς eſt artifex, qui acu intexit depingítque in puluinaribus plagis. ὑφάντης dicitur textor huiuſmodi qui acu variè intexit. ἔργον ποικιλτοῦ ὑφαντὸν, opus variis filis contextum ac depictum, polymitum aut plumarium appellatur. λόγιον rationale ad verbum, Latinè pectorale appellatur. חושן Hebræi vocant, id eſt rationale, pectoris ornamentum cui inerant אורים vrim, in quibus ſacerdos videbat ſecreta, & recipiebat reſponſa Diuina. Cauſa autem eius videtur demonſtrari verbis Domini, qui iubet in rationali iudicii ponere doctrinam ac veritatem in ipſo pectore Aaron, quãdo ingredietur coram Domino, & geſtabit iudicium filiorum Iſrael in pectore ſuo in conſpectu Domini ſemper. Exod.28.e.30. 13 Ac pretioſis lapidibus ſigillorũ, &c. λίθοις πολυτελέσι γλύμμασι σφραγῖδος, ἐν δέσει χρυσίου ἔργῳ λιθουργοῦ. lapidibus pretioſis ſculpturis ſignaculi, in ligatura auri, opere gẽmarii. Hi lapides duodecim erãt in ipſo pectorali incluſi, quatuor ordinibus diſtincti, habẽtes nomina duodecim tribuũ Iſrael, Exod.28.c.17. Sed hoc ſignificat, quũ ſtatim ſubiũgit, Cũ ſcriptura monumẽti cauſa inciſa ſecundũ numerũ tribuũ Iſrael. 14 Deinde aurea, &c. στέφανον χρυσοῦν ἐπάνω κιδάρεως, ἐκτύπωμα σφραγῖδος ἁγιάσματος. Coronã auream ſuper cidarim, ſculpturã ſignaculi

ſanctitatis.id eſt,in qua eſſet exculpta expreſſaque imago ſanctitatis.ſiue,effigies ſancta exculpta cælatáque modo ſigilli.Repetendum aut ſubaudiendum eſt verbum Inſtruxit,ornauit,aut aliud huiuſmodi. Huiuſmodi autem ornamenta ſtatim appellat ἐπιθυμήματα ὀφθαλμῶν ὡραῖα deſideria oculorum pulchra,aut ſpecioſa,quæ ſua elegantia alliciant oculos,atque retineant.

ſãctitatis,ornamento honorifico,& eximio opere, oculorúmque decoro amœnóque oblectamento.
15 Ante eum talia facta non ſunt vllo ſeculo,
16 Nec indutus eſt iis alienigena,ſed filii eius ſoli,nepotéſque perpetuó.
17 'Solidè conſumi ſolita ſunt horũ ſacrificia, bina videlicet quotidiana aſſiduitate oblata.
18 'Manus huius Moſes conſecrauit,& eum ſacro inunxit oleo.
19 'Pacto ſempiterno conceſſum eſt huic ac ſemini eius quoad erit dies cæli,miniſtrare Deo ſimul & ſacrificare,'eiúſque nomine populo ipſius fauſta precari.
20 'Hũc ex omnib⁹ viuis ad libãda ſibi munera, populũq; ſuffimentis ad commendationẽ gratis odoribus expiãdũ elegit Dominus.
21 'Eidẽ mãdata ſua tradidit, ac ſecũdũ præſcripta iura poteſtatẽ, vt teſtimonia ſua doceret Iacob,& Iſraelẽ in Lege ſua illuminaret.
22 'Aduerſus eum coorti ſunt alieni,atque inuidia in eum in deſerto exarſerunt viri Dathan & Abiron ſequuti, factióque Core cũ iracundia & furore.
23 Hoc Dñs vidit, nec probauit: ideóq; ira ſæua conſumpti ſunt.
24 Edidit in eos miracula , quum flamma ignis ſui illos cõſũpſit.
25 'Aaronem verò auxit gloria,& fructũ ei conſtituit hæreditariũ: primitias primogenitorum ei attribuit, in primíſque panem parauit ad ſatietatem.
26 Sacrificia nanque Domini comedunt , quæ ei ac poſteris eius aſſignauit.
27 Cæterũ in terra populi nullã habuit poſſeſſionẽ, nec in gẽte ſua portionẽ adeptus eſt:nã ipſe Dominus ei⁹ hæreditaria portio eſt.
28 'Porrò gloria ab his tertius eſt Phinees Eleazari filius , eo quòd flagrarit ſtudio religionis Domini,'populóque deſciſcenti obſtiterit optima animi alacritate,& Iſraelem expiarit.
30 'Quapropter *Dominus* pactum firmauit ei pacis,antiſtitem fore ſacrorum in ſuo populo, vt ei ac ſemini ipſius amplitudo ſacerdotii in perpetuum maneret.

expreſſã ſigno ſãctitatis: & gloria honoris,& opus virtutis,deſideria oculorum ornata.
15 Sic pulchra ante ipſum non fuerũt talia vſque ad originem.
16 Non eſt indutus illa alienigena aliquis, ſed tantũ filii ipſius ſoli , & nepotes eius per omne tempus.
17 Sacrificia ipſius conſumpta ſunt igne quotidie. C
18 ‖Compleuit Moyſes manus eius, & vnxit illum oleo ſancto. Leuit.8.a.12
19 Factũ eſt illi in teſtamentum æternũ,& ſemini eius ſicut dies cæli, fũgi ſacerdotio,& habere laudẽ,& glorificare populum ſuum in nomine ſuo.
20 Ipſũ elegit ab oĩ viuente, offerre ſacrificiũ Deo , incenſũ & bonũ odorẽ in memoriã placare pro populo ſuo:
21 ‖Dedit illis in præceptis ſuis poteſtatem,in teſtamentis iudiciorum docere Iacob teſtimonia, & in Lege ſua lucem dare Iſrael. Deu.17.c.11 & 33.a.4
22 ‖Quia contra illum ſteterũt alieni, & ꝑpter inuidiã circundederunt illũ homines in deſerto qui erant cũ Dathan & Abiron , & congregatio Core in iracundia. Num.16.a.1
23 Vidit Dñs De⁹,& non placuit illi: & cõſumpti ſunt in impetu iracũdię.
24 Fecit illis monſtra , & conſumpſit illos in flamma ignis. D Num.17.d.
25 ‖Et addidit Aaron gloriam,& dedit illi hæreditatem , & primitias frugũ terræ diuiſit illi.
26 Panem ipſius in primis parauit in ſatietatem:nam & ſacrificia Domini edent, quæ dedit illi & ſemini eius.
27 ‖Cæterũ in terra gentes nõ hæreditabit,& pars non eſt illi in gente:ipſe eſt enim pars eius & hæreditas. Deut.12.b. & 18.a.1
28 ‖Phinees filius Eleazari tertius in gloria eſt , imitando eum in timore Domini, Num.25.b. 1.mach.2.f.
29 Et ſtare in reuerentia gentis:in bonitate & alacritate animæ ſuæ placuit Deo Iſrael.
30 Ideo ſtatuit illi teſtamẽtum pacis, principem ſanctorum & gentis ſuæ, vt ſit illi & ſemini eius ſacerdotii dignitas in æternum.

17 Solidè conſumi,&c.θυσίαι αὐτῶν ὁλοκαρπωθήσονται καθημέραν ἐνδελεχῶς δίς.Sacrificia eorum tota integráq; offerẽtur quotidie aſſiduè bis.ὁλοκάρπωμα,dicitur vt ὁλοκαύτωμα,ſiue ὁλοκαυστὸν ſacrificiũ integrũ ac ſolidũ,quod כליל ab Hebræis appellatur. 18 Manus huius,&c. ἐπλήρωσε Μωσῆς τὰς χεῖρας αὐτοῦ.Repleuit Moſes manus eius.i.cõſecrauit ac ſanctificauit,vt ſacerdotio fungeretur & ipſe & eius liberi,quemadmodum ſcriptum eſt Exod.28.g.41,& Leuit.8.b.12. 19 Pacto ſempiterno,&c. ἐγενήθη αὐτῷ εἰς διαθήκην αἰῶνος, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἐν ἡμέραις οὐρανοῦ.Factũ eſt ei in pactũ ſeculi,& ſemini eius in die ſeculi.i.in perpetuũ.vt Pſal.89.d.30,Et ponã in ſeculũ ſemen eius,& thronũ eius ſicut dies cæli.Hoc autem verũ fuit in Chriſto vero Sacerdote ac Rege,cuius figura fuit in ſacerdotio Aaronis ac regno Dauidis.

Eiuſque nomine,&c. καὶ εὐλογεῖν τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.& benedicere populo eius in nomine eius.Significat autem Benedicere,bene precari alicui,quod erat officiũ ſacerdotis. 20 Hunc ex omnibus,&c. ἐξελέξατο αὐτὸν ἀπὸ παντὸς ζῶντος, προσαγαγεῖν κάρπωσιν κυρίῳ θυμίαμα, καὶ εὐωδίαν εἰς μνημόσυνον ἐξιλάσκεσθαι περὶ τοῦ λαοῦ.Elegit eũ ex omni viuẽte ad offerendũ libationẽ Domino,incenſum & bonũ odorem in memoriã ad placãdum pro populo.Ea ſacrificia erant ἱλαστικά,quorũ cõmonitione ac recordatione Deus populo propitius reddebatur.

21 Eidem mandata,&c. ἔδωκεν αὐτῷ ἐντολὰς αὐτοῦ ἐξουσίαν ἐν διαθήκαις κριμάτων. Dedit ei mandata ſua,poteſtatem in teſtamentis iudiciorũ.i. poteſtatem iudicandi decernendique ſecundum ea iura quæ in Lege teſtatus eſt,aut præſcripſit: eſt enim in lege Domini præſcripta ratio iudiciorum omniũ,ſummæ æquitatis pleniſſima.Hoc autem ad Moſem referri poteſt,vel etiam ad Aaronem ſacerdotẽ,cuius officium fuit non ſolùm orare Deum,eúmque placare populo,verùm etiam legem Dei ipſum populũ docere: ita vt ſacerdos & doctor eſſet. Ita autem Sapiens loquitur de Moſe atque Aarone,vt pronomen αὐτὸς ipſe,aut is,quo ſæpe vtitur,eorum perſonas non ſatis diſtinctè notet.

22 Aduerſus eum coorti ſunt,&c. ἐπισυνέστησαν αὐτῷ ἀλλότριοι, καὶ ἐζήλωσαν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἄνδρες οἱ περὶ Δαθάν.Conſpirarunt in eum alieni,ac zelauerunt eum in deſerto viri circa Dathan.Mihi non diſplicet vt verbum συνίστημι accipiatur pro Cõſpirare & coniurare, aut coire aduerſum aliquem,& ἐπισυνίστημι.Sacra enim hiſtoria cõmemorat illos aduerſus Moſem coiiſſe,Num.16.a.2. 25 Aaronem verò,&c. καὶ προσέθηκεν Ἀαρὼν δόξαν, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν.Et addidit Aaroni gloriam, & dedit ei hæreditatem. id eſt ſacerdotalem dignitatẽ iure quodam hæreditario ac perpetua ſucceſſione poſſidendam. 28 Porrò gloria ab his,&c. καὶ Φινεὲς υἱὸς Ἐλεάζαρ τρίτος εἰς δόξαν, ἐν τῷ ζηλῶσαι αὐτὸν ἐν φόβῳ κυρίου.Et Phinees filius Eleazari tertius in gloriam,eo quòd zelo accenſus fuerit in timore Domini.id eſt ſtudio amoréque religionis ardentiſſimo impium Iſraelitam cum meretrice Madianitide haſta tranſfixerit , atque ita iram Dei & plagam populi ſedauerit. de quo habes Num.25.b.7. Populóq; deſciſcenti obſtiterit optima animi alacritate, καὶ στῆναι αὐτὸν ἐν τροπῇ λαοῦ, ἐν ἀγαθότητι προθυμίας ψυχῆς αὐτοῦ. & conſtiterit in defectione populi,in bonitate prõptitudinis animæ ſuæ.Populus enim deficiebat ad idolum colendum Moabitarum Baal-peor. 30 Quapropter *Dominus* pactum firmauit ei,&c. διὰ τοῦτο ἐστάθη αὐτῷ διαθήκη εἰρήνης, προστάτην ἁγίων, καὶ τῷ λαῷ.Propter hoc ſtatuit ei pactum pacis,præſidem ſanctorum,& populo.Ego(inquit Dominus)feriam cum eo fœdus pacis,habebitque tam ipſe,quàm ſemen eius fœdus ſacerdotii perpetui,eo quòd zelum habuit pro Deo ſuo.Num.25.c.12.

Et teſtamentum Dauid Regi filio 31
Ieſſe de tribu Iuda, hæreditas ipſi &
ſemini eius: vt daret ſapiẽtiam in cor
noſtrum, iudicare gentem ſuam in iu
ſtitia, ne abolerentur bona ipſorum:
& gloriam ipſorum in gentem æter-
nam fecit. 32

Ioſue 11.c.7 Num.27.d.18 deut.34.b.9 1.Mach.2.f.55

Cap. XLVI.

FOrtis in bello Ieſus Naue, ſucceſ- 1
ſor Moiſi in Prophetis, qui fuit
magnus ſecundum nomen ſuum.

Maximus in ſalutem electorũ Dei, 2
expugnare inſurgentes hoſtes, vt cõ
ſequeretur hæreditatem Iſrael.

Ioſ.8.a.3

Quam gloriam adeptus eſt in tol 3
lendo manus ſuas, & iactando cõtra
ciuitates romphæas!

Ioſ.10.c.13

Quis ante illum ſic reſtitit? nã ho- 4
ſtes ipſe Dominus perduxit.
Aut nõ in iracũdia eius impeditus 5
eſt ſol, & vna dies facta eſt quaſi duo?
Inuocauit Altiſſimum potentem in 6
oppugnãdo inimicos vndique: & au
diuit illum magnus & ſanctus Deus
in ſaxis grandinis virtutis valde for-
tis.
Impetũ fecit cõtra gẽtem hoſtilẽ, 7
B & in deſcenſu perdidit contrarios.
Vt cognoſcant gentes potentiam
eius, quia cõtra Deum pugnare non
eſt facile: & ſecut⁹ eſt à tergo potẽtes. 8

Num.14.a.6 1.Mach.2.f.56

Et in diebus Moiſi miſericordiã fe
cit ipſe & Caleb filius Iephone, ſtare 9
cõtra hoſtẽ, & ꝓhibere gentẽ à pec-
catis, & perfrĩgere murmur malitiæ.

Num.26.g.65 deut.1.f.35

Et ipſi duo conſtituti, à periculo li 10
berati ſunt à numero ſexcentorũ mil
lium peditum, inducere illos in hære
ditatẽ, in terrã quæ manat lac & mel.

Ioſue 14.e.11

Et dedit Dñs ipſi Caleb fortitudi- 11
nẽ, & vſq; in ſenectutẽ permanſit illi
virt⁹, vt aſcẽderet in excelſũ terræ lo
cũ, & ſemẽ ipſi⁹ obtinuit hæreditatẽ.
C Vt viderent omnes filii Iſrael quia
bonum eſt obſequi ſancto Deo. 12
Et iudices ſinguli ſuo nomine, quo- 13
rum non eſt corruptum cor, qui non
auerſi ſunt à Domino:

Infra 49.c.12

Vt ſit memoria illorũ ĩ benedictio
ne, & oſſa eorũ pullulẽt de loco ſuo. 14
Et nomen eorum permaneat in æ- 15
ternum, permanens ad filios illorum
ſanctorum virorum gloria.

31 ʼEt iuxta pactum cum Dauide factum, ius regni hæreditarium
ad eius filiũ ex tribu Iuda pertinet: ita ius ſacerdotii hæreditariũ
Aaroni eiúſque ſemini promiſſum eſt.
32 ʼDet nobis *Dominus* ſapientiam in corde noſtro, ad populum cũ
æquitate iudicandum: ne bona eorum vnquam aboleantur, neq;
ipſius gloria eorum ſeculis.

Cap. XLVI.

FOrtis bello Ieſus Naue filius, Moſis ſucceſſor in munere pro-
phetico.
ʼHic ſecundum nomen ſuum magnus vir fuit ad conſeruandos
Dei electos, hoſtes conſurgentes vlciſcendos, & Iſraelitas inducẽ
dos in poſſeſſionem.
Quantam eſt adeptus gloriã! quoties manus ſuas extulit, ac gla
dium ſuum vibrauit in ciuitates!
Quis ante eum talis extitit? ʼis enim bella Domini geſſit.
ʼNónne ſol reſtitit huius manu, & dies vnus ad duos excreuit?
Quum hoſtes eum vndique premerent, inuocauit Dominatorẽ
altiſſimum: & magnus Dominus eum exaudiuit, vehementi vio-
lentáque grandine lapidando.
Prælio in gentes irruit, atque obſiſtentes interemit in deſcenſu:
vt gẽtes arma eius cognoſcerẽt, & bellum ab eo geri fauẽte Dño.
ʼNã ipſe potentẽ ſequutus eſt, temporibúſque Moſis miſericor
diã præſtitit: quũ ipſe & Caleb Iephone filius hoſti ſe opponerẽt,
ꝓhiberẽtq; peccare populũ, ac fremitũ malitioſum cõprimerent.
Hi duo ſeruati ſunt è ſexcentis peditum millibus: vtpote indu-
cendi in poſſeſſionem, in terram manantem lacte ac melle.
Caleb inſuper Dominus dedit fortitudinem, quæ ad ſenectu-
tem vſque ei permanſit: donec conſcendit terram excelſam, eiúſ-
que progenies poſſeſſionem obtinuit:
ʼVt ſcirẽt omnes poſteri Iſraelis quã ſit bonũ ſequi Dominũ.
ʼPorrò iudicum quoque nominatim omnium, quorumcun-
que non ſcortatus eſt animus, & quicunque à Domino non defe-
cerunt, memoria fuerit beata.
ʼOſſa eorum locis ſuis reuireſcant, noménque eorũ per ſucceſ-
ſiones ad celeberrimos quoſque illorum poſteros traditum.

31 Et iuxta pactum, &c. καὶ κατὰ διαθήκην τῷ Δαβὶδ υἱῷ ἐκ φυλῆς Ἰούδα κληρονομία βασιλέως υἱοῦ ἐξ υἱοῦ μόνου. Et ſecundũ pactum Dauid filio ex tribu Iuda hæreditas Regis filii ex filio ſolo. Id eſt ipſum regnum perpetua ſucceſſione à patribus perueniret ad filios, vt poſteri ex ea tribu hæredes regni futuri eſſent. Eſt enim interpoſita collatio duarum dignitatum, ſacerdotalis & regalis. Fuit enim vtriuſq; hæreditaria ac perpetua quædam ſucceſſio. In Græco non eſt κατὰ præpoſitio, ſed ego deeſſe puto, aut intelligendam.

32 Det nobis *Dominus* ſapientiam in corde noſtro, &c. δῴη ἡμῖν σοφίαν ἐν καρδίᾳ ἡμῶν, κρίνειν τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν δικαιοσύνῃ. Det ſapientiam nobis in corde noſtro, iudicare populum eius in iuſtitia. Quidam coniungunt cum præcedentibus, ita vt continuent hoc modo, Illud ſacerdotium Aaroni eiúſque poſteris commiſſum eſſe, vt det nobis ſapientiam in corde noſtro, ac iudicet populum eius cum æquitate: ſed ego malo εὐχὴν precationem eſſe ipſius Sapientis, quæ habet commendationem dignitatis vtriuſque, ac gubernationis tum ſpiritualis tum ciuilis quam paulo antè propoſuit. Orat enim Deum vt hæc tanta beneficia conſeruare velit.

IN CAPVT XLVI.

2 Hic ſecundũ nomẽ ſuum, &c. ὃς ἐγένετο κατὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μέγας ἐπὶ σωτηρίᾳ ἐκλεκτῶν αὐτοῦ. Qui fuit ſecundũ nomẽ ſuũ magnus in ſalute electorum eius. Ioſue lingua Hebræa dicitur à verbo הושיע quod ſeruare ſignificat, ſicut Ieſus, id eſt ſeruator. Itaque ſignificat Sapiens, Ioſue in conſeruando populo Dei nomini ſuo reſpondiſſe. 4 Is enim bella, &c. τοὺς γὰρ πολέμους κυρίου αὐτὸς ἐπήγαγε. nam bella Domini ipſe adduxit. id eſt intulit. aut, geſſit atque adminiſtrauit. Eſt enim ducis vt exercitum ducere, ita bellum gerere.

5 Nónne ſol reſtitit, &c. οὐχὶ ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἀνεπόδισεν ὁ ἥλιος, καὶ μία ἡμέρα ἐγενήθη πρὸς δύο; Nónne in manu eius ſol impeditus gradũ ſtitit, [ne ſcilicet ad occaſum progrederetur] & vnus dies factus eſt ad duos? Cõſtitit enim ſol in medio cæli, nec feſtinauit ad occaſum integro die, vt teſtatur hiſtoria Ioſue 10.c.13. Itaque curſus ſolis fuit impeditus retentúſque iuſſu ipſius Ioſue, vt ad occidendos hoſtes ſpatiũ eſſet.

8 Nam ipſe potentem, &c. καὶ γὰρ ἐπηκολούθησεν ὀπίσω δυνάστου, καὶ ἐν ἡμέραις Μωσέως ἐποίησεν ἔλεος. Etenim ſequutus eſt poſt potentem, ac in die Moſis fecit miſericordiam. id eſt, ſe amicum beneficúmque exhibuit, quum ipſe cum Caleb populum à reuerſione in AEgyptum repreſſit, eorúmque defectioni conſtanter ſe oppoſuit. Fuit hæc virtus præclara Ioſue, ſummæque miſericordiæ plena.

12 Vt ſcirent, &c. ὅπως ἴδωσι πάντες οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, ὅτι καλὸν τὸ πορεύεσθαι ὀπίσω κυρίου. Vt ſcirent omnes filii Iſrael, quòd bonũ eſt ire poſt Dominum. i. eius mandata ſequi fide, quæ promiſſa propoſitáque præmia ſemper adepta eſt. 13 Porrò iudicũ, &c. καὶ οἱ κριταὶ ἕκαστος τῷ αὐτοῦ ὀνόματι, ὅσων οὐκ ἐξεπόρνευσεν ἡ καρδία, Et iudices ſinguli ſuo nomine, quorũ cunque non eſt ſcortatum cor. Subiungitur ſtatim τὸ μνημόσυνον αὐτῶν ἐν εὐλογίαις, memoria eorũ in benedictionibus. ſubaudiendũ verbũ eſt, aut ſit. vt εὐχὴ optatio ſit qua Sapiẽs ſolet ſignificare huiuſmodi præſtantiũ virorũ memoriã cum beneuolẽtia & charitate vſurpandã & colendam. 14 Oſſa eorũ locis, &c. τὰ ὀστᾶ αὐτῶν ἀναθάλοι ἐκ τοῦ τόπου αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἀντικαταλλασσόμενον ἐν υἱοῖς δεδοξασμένων αὐτῶν. Oſſa eorũ repullulẽt in loco ſuo, & nomen eorũ cõmutatum [id eſt per manus traditum quadam ſucceſſione] in filiis glorificatorum eorum. Cõmutari hic nomen dicitur, quod à patribus ad filios poſteróſq; trãſfertur, & quaſi de manu in manũ traditur. Hoc modo fit vt memoria nominis nunq̃ extinguatur, ſed perpetuò effloreſcat.

16 ʹCharus Domino ſuo Samuel Propheta Domini, regna conſtituit, populóque ipſius principes vnxit.
17 ʹLege Dñi gubernauit multitudinẽ, & Domin⁹ Iacob reſpexit.
18 ʹHic fidelis Propheta probatus eſt, fidéque ſua in viſione fidelis cognitus.
19 ʹDominum potentem inuocauit, premẽtibus eum vndique hoſtibus ipſius, agnúmque lactentem immolauit.
20 Tum Dominus è cælo tonuit, magnóque tonitrui ſono vocem ſuam audiendam edidit.
21 Ita concidit duces Tyriorum, omnes Palæſthinorum principes.
22 ʹDenique antequam in perpetuum obdormiret, coram Deo & vncto ipſius teſtat⁹ eſt, ſe nec pecunias ab vllo mortalium, nec ad calceamenta vſque quicquam accepiſſe: ʹneque verò quiſquam eum criminatus eſt.
23 ʹEtiam poſt obitum ſuum vaticinatus eſt, & Regi interitum ipſius indicauit: vocem ſuam è terra ſuſtulit, ſcelera populi delenda vaticinans.

Cap. XLVII.

1 POſt hũc exortus eſt Nathan, qui temporibus Dauidis propheta fuit.
2 ʹSicut adeps à pacifica hoſtia, ſic Dauid ſelect⁹ fuit è filiis Iſrael.
3 ʹCum leonibus quaſi cum hœdis luſit, & cum vrſis perinde ac cum agnis ouium.
4 Nónne in iuuentute ſua interemit gigantem, & opprobrium è populo ſuſtulit?
5 Quando manum leuauit cum lapide funda emiſſo, ſuperbiámque Goliath deiecit.
6 Nã inuocauit Dominũ altiſſimũ, ʹqui dexterã ipſius roborauit vt hominẽ tolleret bello potentẽ, ac cornu populi ſui extolleret.
7 ʹIs ei tribuit gloriam decem millium: Diuiniſq; laudibus eum ornauit, eíque diadema gloriæ detulit.
8 Circumcirca hoſtes attriuit, & Palæſthinos inimicos redegit ad nihilum: adeò vt cornu eorum etiam hodie fractum ſit.

16 Dilect⁹ à Domino Deo ſuo Samuel Propheta Domini, ǁrenouauit imperium, & vnxit principes in gente ſua. (1.Reg. & 16.c.)
17 In lege Domini congregationem iudicauit, & vidit Dñs Iacob: & in fi-
18 de ſua probatus eſt Propheta.
Et cognit⁹ eſt in verbis ſuis fidelis, quia vidit Deum lucis.
19 Et inuocauit Dominum omnipotentem in oppugnando hoſtes circũſtantes vndique, in oblatione viri inuiolati.
20 ǁEt intonuit de cælo Dominus, & in ſonitu magno auditam fecit vocẽ ſuam. (1.Reg.7.c.)
21 ǁEt contriuit principes Tyriorum, & omnes duces Philiſthiim. (1.Reg.)
22 Et ante tempus finis vitæ ſuæ & ſeculi, teſtimonium præbuit in conſpectu Domini & chriſti pecunias & vſque ad calceamenta ab omni carne non accepit, & non accuſauit illum homo.
23 ǁEt poſt hoc dormiuit, & notum fecit Regi, & oſtẽdit illi finẽ vitæ ſuæ: & exaltauit vocẽ eius de terra in prophetia, delere impietatem gentis. (1.Reg.)

Cap. XLVII.

1 POſt hæc ǁſurrexit Nathã Propheta in diebus Dauid. (2.Reg.)
2 Et quaſi adeps ſeparatus à carne, ſic Dauid à filiis Iſrael.
3 ǁCum leonibus luſit quaſi cũ agnis, & in vrſis ſimiliter fecit, ſicut cum agnis ouium in iuuentute ſua. (1.Reg.)
4 ǁNunquid non occidit gigantem, & abſtulit opprobrium de gente? (1.Reg.)
5 In tollendo manum in ſaxo fundæ, deiecit exultationem Goliæ.
6 Vbi inuocauit Dominum omnipotentem, & dedit in dextera eius tollere hominẽ fortẽ in bello, & exaltare cornu gentis ſuæ.
7 ǁSic in decem millibus glorificauit eum, & laudauit eũ in benedictionib⁹ Dñi, ĩ offerẽdo illi coronã gloriæ. (1.Reg.)
8 ǁCõtriuit enim inimicos vndique, & extirpauit Philiſthiim contrarios vſq; in hodiernũ diẽ: contriuit cornu ipſorum vſque in æternum. (2.Reg.)

16 Charus Domino ſuo Samuel Propheta, &c. ἠγαπημένος ὑπὸ κυρίου αὐτοῦ Σαμουὴλ προφήτης κυρίου, κατέστησε βασιλείαν, καὶ ἔχρισεν ἄρχοντας ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ. Dilectus à Domino ſuo Samuel Proheta Domini, cõſtituit regna, & vnxit principes ſuper populũ eius. Huius nomen cùm propter Prophetiam tum propter ſummam æquitatem & iuſtitiam in regendo populo, memorabile eſt. 17 Lege Domini, &c. ἐν νόμῳ κυρίου ἔκρινε συναγωγὴν, καὶ ἐπεσκέψατο κύριος τὸν Ἰακώβ. In Lege Domini iudicauit congregationem, & viſitauit Dominus Iacob. Verbum Iudicare, in lingua Hebraica accipitur pro Regere ac gubernare: propterea quòd iuriſdictione cõſiſtit optima pars gubernationis. Viſitare verò pro Miſericorditer aliquos afflictos reſpicere eóſque liberare: qua miſericordia vſus eſt Deus in populum, quum ante Samuelẽ nulla religione atque æquitate regeretur. Sub Heli enim eiúſque filiis corruptiſſimus erat ſtatus tum Eccleſiæ tum reip. 18 Hic fidelis, &c. ἐν πίστει αὐτοῦ ἠκριβάσθη προφήτης, καὶ ἐγνώσθη ἐν πίστει αὐτοῦ πιστὸς ὁράσεως. In fide ſua examinatus eſt Propheta, & cognitus eſt in fide ſua fidelis viſionis. id eſt certus ac verus Propheta in his quæ viderat, à Deóque reuelata acceperat. Eius veriſſimæ prophetiæ extat teſtimonium 1. Sam. 3. d. 19. 20. 21, Creuit autẽ Samuel, & Dominus erat cum eo: & non cecidit ex omnibus verbis eius in terram. Et cognouit vniuerſus Iſrael, &c. quòd fidelis Samuel Propheta eſſet Domini. Et addidit Dominus vt appareret in Silo.

ʹLegitur & ἐν ῥήμασιν αὐτοῦ in verbo ſuo.

19 Dominũ potentem, &c. καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν κύριον δυνάστην, ἐν τῷ θλῖψαι αὐτὸν τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ κυκλόθεν. Et inuocauit Dominum potentem, quum premerent eum hoſtes eius vndique. De hac inuocatione Samuelis, eiuſque ſacrificio integro pro populo oblato habes 1. Sam. 7. c. 9. 22 Denique antequam, &c. καὶ πρὸ καιροῦ κοιμήσεως αἰῶνος. Et ante tempus dormitionis ſeculi. id eſt antequam obiret tẽpus mortis ſuæ quietiſque perpetuæ. ſiue, priuſquam moreretur. Vocat enim mortẽ dormitionem ſeculi, non quòd ea ſit quidem ſomnus perpetuus à quo mortui nunquam excitentur: ſed quòd in hoc ſeculum vitámque præſentem nunquam reuocentur. De ſumma Samuelis innocentia, integritate, abſtinentia habes 1. Sam. 12. a. 3. 4. Paulus Apoſtolus in prædicatione Euangelii idem ſuæ integritatis teſtimoniũ dat 1. Theſ. 2. b. 7. 8.

Neque verò quiſquam, &c. καὶ οὐκ ἐνεκάλεσεν αὐτῷ ἄνθρωπος. & non accuſauit illum homo. id eſt crimen culpámve rei vllius ei obiecit. itaque fuit ἀνέγκλητος inculpatus, qui omni crimine caruit: quæ ſumma miniſtri ac ſerui Dei eſt cõmẽdatio, quũ ita caſtè atq; integrè in miniſterio ſe geſſit, vt nemo ei quicquã obiiciat. 23 Etiam poſt obitum, &c. καὶ μετὰ τὸ ὑπνῶσαι αὐτὸν προεφήτευσε, καὶ ὑπέδειξε βασιλεῖ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ. Et poſtquã dormiuit ipſe prophetauit, & oſtendit Regi finem eius. De hac euocatione Samuelis mortui, eiúſq; vaticinio, & morte Sauli denuntiata, habes 1. Sam. 28. b. 11.

IN CAPVT XLVII.

2 Sicut adeps à pacifica, &c. ὥσπερ στέαρ ἀφωρισμένον ἀπὸ σωτηρίου. Sicut pinguedo ſeparata à ſalutari. id eſt ab hoſtia quæ pro delicto offerebatur. Pacifica dicebatur ἱλαστική propitiatoria, quæ pro peccato ad placandum Deum offerebatur: ex ea adeps pretioſior certarum animalis partium ſelectus ad incenſum ſuauiſſimi odoris adhibebatur. Hac ſimilitudine oſtẽdit quemadmodum Dauid ex toto populo Iſrael ad regnum delectus fuerit. Fuit enim ſummo Dei iudicio conſilióque electus. 3 Cum leonibus, &c. ἐν λέουσιν ἔπαιξεν ὡς ἐν ἐρίφοις. In leonibus ludebat vt in hœdis. Toletanum exemplar legit ἐπεξένωσεν familiariter egit, eóſque ita cicures ac familiares habuit: cæterùm hiſtoria ſacra hoc non ita memorat, ſed leonem vrſumque, qui arietem de grege rapuerant, ab eo ſuffocatos occiſóſque fuiſſe, eiúſq; hominis fiducia gigantẽ aggreſſum fuiſſe. 6 Qui dexteram, &c. καὶ ἔδωκεν ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ κράτος. & dedit in dextra eius robur. ſcilicet ad occidendum. Armauit enim Dominus maxima vi manus Dauidis, vt vno lapide fortiſſimũ virũ ſuis viribus maximè confidentẽ deiiceret. de quo 1. Sam. 17. f. 48. 7 Is ei tribuit, &c. οὕτως ἐν μυριάσιν ἐδόξασαν αὐτὸν, καὶ ᾔνεσαν αὐτὸν ἐν εὐλογίαις κυρίου. Sic in decẽ millibus glorificauit, ac laudauit eum in benedictionibus Domini. i. ſummis laudibus atque honoribus affecit & ornauit. Cauſam ſubiungit, ἐν τῷ φέρειν αὐτῷ διάδημα δόξης, in deferendo ei diadema gloriæ.

B In omni opere dedit confeſſionem
Sancto & excelſo in verbo gloriæ.
De omni corde ſuo laudauit Domi
num, & dilexit Deum qui fecit illum:
1.Par.16.a.4 dedit illi contra inimicos potentiã.
|Et ſtare fecit cantores contra alta
re, & in ſono eorum dulces fecit mo-
dos.
Et dedit in celebrationibus decus,
& ornauit tempora vſque ad conſum
mationem vitæ: vt laudarent nomen
ſanctũ Domini, & amplificarent ma-
2.Reg.12.d.13 ne Dei ſanctitatem.
|Chriſtus purgauit peccata ipſius,
& exaltauit in æternum cornu eius:
& dedit illi teſtamentum regni, & ſe-
dem gloriæ in Iſrael.
Poſt ipſum ſurrexit filius ſenſatus,
& propter illum deiecit omnem po-
3.Reg.4.c.21 tentiam inimicorum.
|Salomon imperauit in diebus pa-
cis, cui ſubiecit Deus omnes hoſtes,
vt cõderet domũ in nomine ſuo: & pa
raret ſanctitatem in ſempiternũ, quẽ-
3.Reg.4.d.29 admodũ eruditus eſt in iuuẽtute ſua.
|Et implet⁹ eſt quaſi flumẽ ſapiẽtia,
& terram retexit anima tua.
C Et repleſti in comparationibus æ
nigmata, ad inſulas longè diuulgatũ
eſt nomen tuum, & dilectus es in pa-
ce tua.
In cantilenis & prouerbiis & com
parationibus, & interpretationibus,
miratæ ſunt terræ.
Et in nomine Domini Dei tui eſt
cognomen, Deus Iſrael.
3.Reg.10.d.27 |Collegiſti quaſi aurichalcum au
rũ, & vt plumbum cõpleſti argentũ.
3.Reg.11.a.1 |Et inclinaſti femora tua mulieri-
bus: poteſtatem habuiſti in corpore
tuo.
Dediſti maculam in gloria tua, &
profanaſti ſemen tuum inducere ira-
cundiam ad liberos tuos, & in cæte-
ris ſtultitiam tuam,
3.Reg.12.d.17 Vt faceres imperium bipartitum,
|& ex Ephraim imperare imperium
2.Reg.7.c.15 durum.
|Deus autem non derelinquet mi
D ſericordiã ſuam, & nõ corrumpet nec
delebit opera ſua, neque perdet à ſtir
pe nepotes electi ſui: & ſemẽ eius qui
diligit Dominum, non corrumpet.
Dedit autem reliquum Iacob, &
Dauid de ipſa ſtirpe.

9 In omni opere ſuo laudem Summo numini honorificis verbis
10 tribuit: toto corde decantauit, dilexítque Creatorem ſuum.
11 Cantores inſtituit ante altare qui ſuaues ſono ſuo cantus ede-
rent, fuíſque laudes carminibus quotidie redderent.
12 Dies feſtos ornamentis decorauit, & ad ſummum exornauit tẽ
pora quibus celebrarent nomen ſanctum Dei, & à matutino tem
pore ſanctuarium eius perſonarent.
13 Dominus peccata eius aboleuit, cornúque eius erexit ad tẽpus
perpetuum, fœdere pactus ei regnũ & ſolium maieſtatis in Iſrael.
14 Huic ſucceſſit filius ſapiens, qui per illum in amplam poſſeſſio-
nem venit.
15 Solomon regnauit tẽpore pacifico, & gloriam adeptus eſt: poſt-
quam Deus circumiecta loca reddidit pacata, vt nomine ipſius ſta
tueret ædem, ac ſanctuarium in perpetuum pararet.
16 Quàm ſapiens in iuuentute tua factus es, & fluminis inſtar re-
pletus intelligentia!
17 Anim⁹ tu⁹ terrã omnẽ operuit, & allegoriis ænigmaticis ĩpleuit:
nomen tuum procul ad inſulas vſque peruagatum eſt, paceque
tua charus fuiſti.
18 Te admiratæ ſunt regiones propter cantica & prouerbia, ſimul
& allegorias, interpretationéſque.
19 In nomine Domini Dei qui Deus Iſraelis cognominatus eſt,
20 Aurum congeſſiſti vt ſtannum, & argentum inſtar plumbi cu-
mulaſti.
21 Lumbos tuos mulieribus applicauiſti, téq; tuo corpore in *earum*
poteſtatem redigi paſſus es.
22 Maculam gloriæ tuæ aſperſiſti, noménque tuum profanaſti: of
fenſam tuis importaſti liberis, tuáque ſtultitia tibi dolorem con
traxiſti.
23 Vnde bipertito diuiſum eſt imperium, regnúmque rebelle ex
Ephraim ortum eſt.
24 Neque tamen Dominus miſericordiam ſuam omiſit, nec eam
ex operibus ſuis diſperdidit: neque aboleuit nepotes electi ſui,
nec progeniem ſuſtulit eius qui ipſum dilexit:
25 Sed Iacob reliquias dedit, & Dauidi radicem ex ipſo.

9 In omni opere ſuo, &c. ἐν παντὶ ἔργῳ αὐτοῦ ἔδωκεν ἐξομολόγησιν ἁγίῳ ὑψίστῳ ῥήματι δόξης. In omni opere ſuo dedit confeſſionem Sancto altiſſimo, verbo gloriæ. Alii vertunt, Oratione honorifica. Significat autem Dauidem omnium rerum præclararum ab ipſo geſtarum, Dominum ſemper authorem confeſſum fuiſſe, eíque libenter laudem cum ſumma animi gratitudine tribuiſſe.
11 Cantores inſtituit ante altare, &c. καὶ ἔστησε ψαλμῳδοὺς κατέναντι θυσιαστηρίου, καὶ ἐξ ἤχους αὐτῶν γλυκαίνειν μέλη. Et conſtituit cantores contra altare, & ex ſono ipſorum dulces facere modulos. Quidam codices habẽt in modo indicatiuo γλυκαίνει, dulces facit concentus, aut modos: vt ſit præſens pro præterito. De hac cantorum inſtitutione, eorúmque ordine habes 1.Par.16.a.4, &c. Fuit autẽ hæc muſica inſtituta ad Deũ Iſraelis recolendum, confitendum, ac laudandum. 12 Dies feſtos ornamentis decor. &c. ἔδωκεν ἐν ταῖς ἑορταῖς εὐπρέπειαν, καὶ ἐκόσμησε καιροὺς μέχρι συντελείας. Dedit in diebus feſtis decentiam, [ſiue, decus] & ornauit tempora vſque ad conſummationem. aut, perfectionem. Significat eundem Dauidem authorem fuiſſe ordinis ac decoris, qui in diebus feſtis ac ſolennibus maxima cum ſanctitate magnificentiáque fuit conſeruatus. 14 Huic ſucceſſit filius ſapiens, &c. μετὰ τοῦτον ἀνέστη υἱὸς ἐπιστήμων, καὶ δι᾽ αὐτὸν κατέλυσεν ἐν πλατυσμῷ. Poſt hunc ſurrexit filius peritus, & propter illum habitauit in latitudine. id eſt, regnum eius fuit amplificatum propter Dauidem quem Deus maximopere dilexerat, eique amplitudinem regni in eius ſemine promiſerat. Ea enim gratia adeò valuit, vt diuiſo regno, cæteriſque Iſraelitis à vero Dei cultu deficientibus, lucerna tamen in domo ac familia Dauidis retenta conſeruatáque fuerit. 16 Quàm ſapiens in iuuentute tua, &c. ὡς ἐσοφίσθης ἐν νεότητί σου· Quàm ſapiens fuiſti in iuuentute tua! Quædam exemplaria legunt in tertia perſona, ὡς ἐσοφίσθη ἐν νεότητι αὐτοῦ· quàm ſapiens fuit in iuuentute ſua! Sed apoſtrophe ad ipſum Solomonem quam poſtea continuat, maiorem vim & gratiam habet.
17 Et allegoriis ænigmaticis impl. καὶ ἐνέπλησε παραβολαῖς αἰνιγμάτων. & impleuit parabolis ænigmatum. id eſt, obſcuris dictis & ſententiis. Quo in genere ſunt prouerbia, ſimilitudines, aliæque huiuſmodi ſententiæ de vita ac natura aliquem reconditum ſenſum continentes.
Nomen tuum procul ad inſulas, &c. εἰς νήσους πόρρω ἀφίκετο τὸ ὄνομά σου, καὶ ἠγαπήθης ἐν τῇ εἰρήνῃ σου. ad inſulas longè peruenit nomen tuũ, & dilectus es in pace tua. Nomen Solomonis longè latéque fuit peruagatum ad exteros remotiſſimóſque populos: eiúſque regnum nomine pacis qua in primis floruit, omnibus gratiſſimum accidit. 21 Lumbos tuos mulieribus applicauiſti, &c. παρανέκλινας τὰς λαγόνας σου γυναιξὶν, καὶ ἐνεξουσιάσθης ἐν τῷ σώματί σου. Inclinaſti latera tua mulieribus, ac in poteſtatem redactus es in corpore tuo. id eſt ſubactus victúſque libidine mulierũ, vt illæ tibi dominatæ fuerint. Quàm intemperans fuerit Solomon amore mulierum exterarum atque impiarum, & quemadmodum ab illis deprauatus auerſúſque à Deo, habes 1.Reg.11.a.1. 23 Vnde bipertito diuiſum eſt, &c. γενέσθαι δίχα τυραννίδα, καὶ ἐξ Ἐφραὶμ ἄρξαι βασιλείαν ἀπειθῆ. Vt fieret duplex regnum [aut, imperium duas in partes diuiſum] & ex Ephraim inciperet regnũ inobediens. Hæc fuit pœna iuſta & grauis peccati Solomonis, vt regnum quod à patre in duodecim tribubus cõiunctiſſimum ac firmiſſimum acceperat, ita diuideretur vt vna tantùm tribus cum dimidia in domo Dauidis remaneret.

26 Cæterùm Solomon cum patribus ſuis requieuit.
27 ˊEt poſt ſe reliquit ſtultitiám publicam de ſuo ſemine,
28 Inopéq; mentis Roboam qui populum ſuo conſilio alienauit,
29 ˊEt Ieroboam Nabatis filium, qui in errorem induxit Iſraelem,
peccandíque viam Ephraim tradidit.
30 Itaque multiplicata ſunt eorum peccata, adeò vt terra eos ſua
pellerent.
31 Omnem enim prauitatem expetiuerunt, donec indignatio vl-
tióque ſuper ipſos venerit. Cap. XLVIII.

1 PˊOrrò Elias propheta velut ignis eſt exortꝰ, cuius ſermo quaſi
quædam fax exarſit.
2 ˊIs famem grauem immiſit in eos, ardoréque animi Deũ aman
tis ad paucos redegit.
3 ˊVerbo Domini cælum inhibuit, ignem de cælo ter deduxit.
4 Quantam gloriam miraculis tuis adeptus es Elia, ˊ& quis paria
tecum glorietur?
5 ˊQui defunctum à morte excitaris, & animã ab Orco verbo Al-
tiſſimi:
6 Qui detraxiſti Reges ad interitum, glorioſóſque de ſede ſua:
7 Qui audiſti in Sina increpationem Domini, & in Horeb iudi-
cia vindictæ:
8 ˊQui Reges ad vicem rependendam, & Prophetas tibi ſucceſſu-
ros vnxeris:
9 ˊQui procella ſublatus fueris ignea, in curru equorum ardentiũ:
10 ˊQui ad reprehenſiones temporibus certis adhibendas ſcriptus
es, ad ſedãdam iram iudicii Diuini priuſquam exardeſceret, ad cor
patris reconciliandum filio, & ad tribus Iacob conſtituendas.
11 Beati qui te viderunt, & qui in dilectione obierunt.
12 Nam nos vita viuemus.
13 ˊSimulatque Elias turbine tectus eſt, Eliſæus ſpiritu eius reple-
tus fuit: ˊis temporibus ſuis non fuit perculſus à principibus, nec

26 Et finem habuit Salomon cum pa-
tribus ſuis.
27 Et dereliquit poſt ſe de ſemine ſuo
gentis ſtultitiam,
28 |Et imminutum à prudentia Ro- 3.Reg.12.c.
boam, qui auertit gẽtem cõſilio ſuo.
29 Et Ieroboã filium Nabat, |qui pec 3.Reg.12.d.
care fecit Iſrael, & dedit viam peccã-
di Ephraim, & plurima redundauerũt
30 peccata ipſorum.
Valde auerterunt illos à terra ſua.
31 Et quæſiuit omnes nequitias, vſq;
dum perueniret ad illos defenſio: &
ab omnibus peccatis liberauit eos.
Cap. XLVIII.
1 ET ſurrexit |Elias Propheta quaſi 3.Reg.17.a.
ignis, & verbum ipſius quaſi fax
ardebat.
2 Qui induxit in illos famem, & imi
tantes illum inuidia ſua, pauci facti
ſunt: non enĩ poterant ſuſtinere præ-
cepta Domini.
3 Verbo Domini continuit cælum, 3.Reg.18.f.
|& deiecit à ſe ignem terræ. & 4.Reg.1.b.
4 Sic amplificatus eſt Elias in mirabi
libus ſuis, & quis poteſt ſimiliter ſic
gloriari tibi?
5 |Qui ſuſtuliſti mortuum ab inferis, 3.Reg.17.d.
de ſorte mortis, in verbo Domini
Dei.
6 Qui deieciſti Reges ad perniciem, &
confregiſti facilè potentiam ipſorũ,
& glorioſos de lecto ſuo.
7 |Qui audis in Sina iudicium, & in 3.Reg.19.
Horeb iudicia defenſionis.
8 |Qui vngis Reges ad pœnitentiã, & 3.Reg.19.
Prophetas facis ſucceſſores poſt te:
9 |Qui receptus es in turbine ignis in 4.Reg.2.b.
curru equorum igneorum: B
10 |Qui inſcriptus es in iudiciis tẽpo- Malach.4.
rum, lenire iracundiam Domini, con-
ciliare cor patris ad filium, & reſtitue
re tribus Iacob.
11 Beati ſunt qui te viderunt, & in a-
micitia tua decorati ſunt:
12 Nã nos vita viuimus tãtũ, poſt mor
tẽ autẽ non erit tale nomẽ noſtrum.
13 |Elias qui in turbine tectus eſt, & 4.Reg.2.
in Eliſæo completus eſt ſpiritus eius:
in diebus ſuis non pertimuit princi-

27 Et poſt ſe reliquit, &c. καὶ κατέλιπε μεθ' αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ λαοῦ ἀφροσύνην, καὶ ἠλαττωμένον συνέσει Ῥοβοὰμ, ὃς ἀπέστησε λαὸν ἐκ βουλῆς αὐτοῦ. Et reliquit poſt ſe ex ſemine ſuo populi ſtultitiam, diminutum intelligẽtia Roboam, qui auertit populum ex conſilio ſuo. Populi ſtultitiam appellat, quòd opinione populi talis haberetur, aut quòd exemplum quoddam ſtultitiæ eſſet, quum Rex ſapientia ſua populo prælucere debeat. De huius ſumma imprudentia acerbitatéque habes 1.Reg. 12.b.8, &c. 29 Et Ieroboam Nabatis filium, &c. καὶ Ἱεροβοὰμ υἱὸν Ναβὰτ, ὃς ἐξήμαρτε τὸν Ἰσραήλ. Et Ieroboam filium Nabat, qui peccare fecit Iſrael. Repetendum verbum Reliquit Solomon. Fuit enim Ieroboam ſeruus Solomonis, propter præclaram ingenii indolem præfectus ab eo tributis vniuerſæ domus Ioſeph.

IN CAPVT XLVIII.

1 Porrò Elias propheta velut, &c. καὶ ἀνέστη Ἠλίας προφήτης ὡς πῦρ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ὡς λαμπὰς ἐκαίετο. Et ſurrexit Elias propheta vt ignis, & ſermo eius tanquam lampas ardebat. Significat hunc Prophetam maximo ſpiritus ardore præditum fuiſſe. Eius enim vis cùm in monendo arguendóque, tum in agendo in primis commendatur. Itaque Iohannes Baptiſta in ſpiritu & virtute Eliæ veniſſe dicitur, Luc.1.b.17.
2 Is famem grauem immiſit in eos, &c. ἐπήγαγεν ἐπ' αὐτοὺς λιμὸν ἰσχυρὸν, καὶ τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὠλιγοποίησεν αὐτούς. Induxit in eos famem fortem, ac zelo ſuo paucos effecit eos. id eſt, ad ſummam redegit paucitatem. De hac fame verbo eius importata habes 1.Reg.17.a.1.
3 Verbo Domini cælum inhibuit, ἐν λόγῳ κυρίου ἀνέσχεν οὐρανὸν, In verbo Domini retinuit cælum. id eſt, impediuit ne plueret. De hac vi cæli impedita, ſummáque terræ ſiccitate faméque habes in eodem loco ſuprà citato. Chriſtus, Luc. 4.d.25, dicit, Cælum tres annos & ſex menſes clauſum fuiſſe. 4 Et quis paria tecum glorietur? καὶ τίς ὅμοιός σοι καυχᾶσθαι; & quis ſimilis tibi gloriari? id eſt, vt glorietur ſe geſſiſſe ea quæ tu in Domino ſumma cum gloria geſſiſti. Eſt enim pia & ſancta quædã gloriatio, in qua Deus author moderatórque præſtantiſſimorum operum agnoſcitur & celebratur. 5 Qui defunctum à morte excitaris, ὁ ἐγείρας νεκρὸν ἐκ θανάτου, Qui ſuſcitaſti mortuum à morte, eiúſque animam in corpus reuocaſti. Quemadmodum Elias filium viduæ Sareptanæ à morte ad vitam reuocarit, ibidem 1.Reg.17.d.21, Sacra hiſtoria commemorat. Hîc Sapiens κεφαλαιωδῶς ſummatim refert quæ ibi copioſius exponuntur.
8 Qui Reges ad vicem repẽdendã, &c. ὁ χρίων βασιλεῖς εἰς ἀνταπόδομα, καὶ προφήτας διαδόχους μετ' αὐτόν. Qui vngis Reges ad retributionẽ, & Prophetas ſucceſſores poſt te. Haſaelẽ & Iehu reges intelligit, & Eliſæum prophetam, qui ab Elia vncti fuerunt ad vlciſcenda ſcelera regis Achaz vxoriſque eius Iezabel. 9 Qui procella ſublatus, &c. ὁ ἀναληφθεὶς ἐν λαίλαπι πυρὸς ἐν ἅρματι ἵππων πυρίνων. Qui receptus es in turbine in curru equorum igneorum. Quemadmodum Elias curru ignito equiſque igneis in cælum ſubuectus fuerit, habes 2.Reg.2.b.11.
10 Qui ad reprehenſiones temporibus, &c. ὁ καταγραφεὶς ἐν ἐλεγμοῖς εἰς καιροὺς, κοπάσαι ὀργὴν κρίσεως κυρίου ˊπρὸ θυμοῦ. Qui conſcriptus [id eſt deſtinatus ac conſtitutus] es ad correptiones ad tempora, ad placandum iram iudicii Domini ante indignationem. id eſt antequam ad vindictam progrederetur. Quæ ſequuntur de reconciliatione patrum ac filiorum, ſunt ſumpta ex Malachiæ quarto capite, Iohanni Baptiſtæ accommodata, Luc.1.b.17. 13 Simulatque Elias turbine, &c. Ἠλίας ὡς ἐσκεπάσθη ἐν λαίλαπι, Ἐλισαῖος ἐνεπλήσθη πνεύματος αὐτοῦ. Elias poſtquam tectus eſt in turbine, Eliſæus repletus eſt ſpiritu illius. Hunc locum ita reſtituit Theodorus Beza. Nã in omnibus exemplaribus mendoſè legitur Ἠλίας ὃς ἐσκεπάσθη ἐν λαίλαπι, καὶ Ἐλισαιὲ ἐνεπλήσθη πνεύματος. Coniungit enim Sapiens ſucceſſionem Eliſæi in munere Prophetico, qui ſimulatque Elias in cælum eſt ſublatus, ſpiritu eius donatus atque inſtructus fuit. Is temporibus ſuis non fuit, &c. καὶ ἐν ἡμέραις αὐτοῦ οὐκ ἐσαλεύθη ὑπὸ ἄρχοντος, καὶ οὐ κατεδυνάστευσεν αὐτὸν οὐδείς. & in diebus ſuis non fuit commotus à principibus, & non ſubegit eum quiſquam. Significat Eliſæum fortem, conſtantem, inuictúmque Eliæ ſucceſſorem fuiſſe, nulliſque minis, terroribus, periculis, ab officio veri ac liberi Prophetæ deflexiſſe.

ˊLegitur & πρὸς θυμόν.

pem,& potentia nemo vicit illum.
|Nec ſuperauit, illũ verbũ aliquod,
14 & mortuum prophetauit corpus ei⁹.
|In vita ſua fecit monſtra,& in mor
15 te mirabilia operatus eſt.
C In omnibus iſtis non pœnituit po-
16 pulus, & non receſſerunt à peccatis
ſuis,|vſquedũ eiecti ſunt de terra ſua,
& diſperſi ſunt in omnem terram.
Et relicta eſt gẽs perpauca, & prin
17 ceps in domo Dauid.
Quidam ipſorũ fecerunt quod pla-
18 ceret Deo: alii autem multa commi-
ſerunt peccata.
|Ezechias muniuit ciuitatẽ ſuã, & indu
xit in mediũ ipſis aquã: & fodit ferro
19 rupẽ, & ædificauit ad aquã puteum.
|In diebus ipſius aſcendit Sẽnache-
rib, & miſit Rabſacẽ: & ſuſtulit manũ
20 ſuã cõtra illos, & extulit manũ ſuã in
Siõ, & ſuperb⁹ factus eſt potẽtia ſua.
Tunc mota ſunt corda & manus
ipſorum, & doluerunt quaſi parturiẽ
21 tes mulieres.
D Et inuocauerũt Dominum miſeri-
cordem, & expandentes manus ſuas,
extulerunt ad cælũ: & ſanctus Domi-
22 nus Deus audiuit citò vocem ipſorũ.
Non eſt commemoratus peccato-
rum illorũ, neque dedit illos inimicis
23 ſuis, ſed purgauit eos in manu Eſaiæ
ſancti Prophetæ.
|Deiecit caſtra Aſſyriorum, & con-
24 triuit illos Angelus Domini.
Nam fecit Ezechias quod placuit
25 Deo, & fortiter iuit in via Dauid pa-
tris ſui, quã mandauit illi Eſaias pro-
pheta magnus & fidelis in cõſpectu Dei.
|In diebus ipſius retrò rediit ſol, &
26 addidit regi vitam.
Spiritu magno vidit vltima, & cõ-
27 ſolatus eſt lugentes in Sion vſque in
ſempiternum.
Oſtendit futura & abſcondita, an-
28 tequam euenirent.

Cap. XLIX.

1 Memoria |Ioſię in compoſitione
odoris facta opus pigmentarii.
In omni ore quaſi mel indulcabi
2 tur eius memoria, & vt muſica in con
uiuio vini.
Ipſe eſt directus diuinitus in pœni-
3 tentia gentis, & tulit abominationes
impietatis.
|Et gubernauit ad Dominum cor
4 ipſius, & in diebus peccatorum cor-
roborauit pietatem.

in poteſtatem cuiuſquam redactus.
ʹNulla res ſuperauit eum, corpúſque eiuſdẽ Prophetam egit in dormitione.
Miracula deſignauit in vita ſua, operáq; defũcti ſunt admirãda.
ʹNeque tamen ob hæc omnia reſipuit populus, nec à peccatis ſuis receſſit, ʹdonec à terra ſua captiuus eſt abductus:
Adeò vt populus in domo Dauidis pauciſſimus cum principe relictus fuerit.
Eorum quidem aliqui, quod rectum eſt egerunt: alii verò peccata ſua multiplicarunt.
Vrbem ſuam muniuit Ezechias, & aquã in medium eius induxit: effodit rupem ferro, aquarúmque cauſa fontes conſtruxit.
Huius temporibus aſcendit Sẽnacherib, qui præmiſſo Rabſace contra Sionem manum extulit, atq; in ſuperbia ſua gloriatus eſt.
Tum perculſa ſunt corda manúſque eorum, & in modum parturientium indoluerunt.
Sed Dominum miſericordem manibus ad eum extentis inuocarũt, ʹ& Sanctus è cælo eos exaudiuit, & redemit eos in manu Eſaiæ.
Caſtra Aſſyriorum cecidit, & Angelus Domini deleuit eos.
Ezechias enim, quod gratum erat Domino, fecit: ʹſeque fortiter geſſit in viis Dauidis patris ſui, quas Propheta magnus ac vaticinatione ſua fidus, ei commendauerat.
ʹTemporibus illius retroceſſit ſol, vitámq; Regis prorogauit.
ʹIngenti Spiritu nouiſſima præuidit, ac lugẽtes in Sione eſt cõſolatus.
In æuum vſque futura prænũtiauit, arcanáque fata priuſquam euenirent.

Cap. XLIX.

ʹMEmoria Ioſiæ eſt quaſi quædam mixtura odoramenti artificio vnguentarii confecta.
Omni ori mellis in modum dulcis erit, & vt in conuiuio hilari vino muſica.
ʹHic ad conuertendum populum ſummam rectitudinem adhibuit, atque abominandas impietates ſuſtulit.
Direxit cor ſuum ad Dominum, temporibúſque impiorũ pietatem conſtabiliuit.

14 Nulla res ſuperauit eum, &c. πᾶς λόγος οὐχ ὑπερῆρεν αὐτόν, καὶ ἐν κοιμήσει προεφήτευσε τὸ σῶμα αὐτοῦ. Omne verbum nõ perculit eum, ac in dormitione prophetauit corpus eius. i. propheticam virtutem exhibuit: quum ſepultum hominis cadauer poſitum in ſepulchro Eliſæi, contactis eius oſſibus ad vitam eſt reuocatum. 2. Reg. 13. d. 21. 16 Neque tamẽ ob hæc, &c. ἐν πᾶσι τούτοις οὐ μετενόησεν ὁ λαός. In his omnibus non egit pœnitentiam populus. Significat Iudæos in impietate obſtinatos permanſiſſe, neque doctrina excellentium Prophetarum, eorúmque virtute ſingulari ac magnitudine miraculorum ad timorem Dei reuocari potuiſſe. Donec à terra, &c. ἕως προενομεύθησαν ἀπὸ τῆς γῆς αὐτῶν. vſquequo abacta fuerunt à terra ſua. προνομεύειν eſt tanquam oues armentáque abigere, & quaſi pecudes ducere. accipitur pro In captiuitatem ducere: itaque ſignificat eos è patria eiectos, in ſeruitutémque abductos fuiſſe. 22 Et Sanctus è cæ. &c. καὶ ὁ ἅγιος ἐξ οὐρανοῦ ἐπήκουσεν αὐτῶν. & Sanctus è cælo exaudiuit eos. Additur aliud membrum quod interpretes omiſerunt, καὶ ἐλυτρώσατο αὐτοὺς ἐν χειρὶ Ἡσαΐου, & redemit eos in manu Eſaiæ. Quemadmodũ vrbs Ieroſolyma à Sẽnacherib obſeſſa fuerit, & ſingulari Dei beneficio liberata, habes Eſa. 36. & 37.
25 Séque fortiter geſſit, &c. καὶ ἐνίσχυσεν ἐν ὁδοῖς Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἃς ἐνετείλατο Ἡσαΐας ὁ προφήτης μέγας, καὶ πιστὸς ἐν τῇ ὁράσει αὐτοῦ. & fortis fuit in viis Dauid patris ſui, quas præceperat [aut, mandarat] Eſaias propheta magnus, ac fidelis in viſione ſua. Quidam codices in fine legunt σεπτὸς ἐνώπιον αὐτοῦ. venerandus in conſpectu eius. ſcilicet Ezechiæ. Is quidem Eſaiam reueritus eſt. ſed altera lectio quæ fidem ac veritatem Prophetæ oſtendit, magis placet. Venit autem illud σεπτὸς à σέβομαι, quod colere ac venerari ſignificat.
26 Temporibus illius retroceſſit ſol, &c. ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ ἀνεπόδισεν ὁ ἥλιος καὶ προσέθηκε ζωὴν βασιλεῖ. In diebus eius regreſſus eſt ſol, & adiecit vitam Regi. id eſt, fecit acceſſionem annorum quindecim: quemadmodum eſt in prophetia Eſaiæ, cap. 38. a. 5.

ʹLegitur & ὑπερῆρεν.

IN CAPVT XLIX.

1 Memoria Ioſiæ eſt quaſi, &c. μνημόσυνον Ἰωσίου εἰς σύνθεσιν θυμιάματος ἐσκευασμένῳ ἔργῳ μυρεψοῦ. Memoria Ioſiæ in cõpoſitionem incenſi confecto opere vnguentarii. Legendum videtur θυμιάματος ἐσκευασμένου, incenſi [id eſt, odoramenti] confecti opere vnguentarii. Hac ſimilitudine ſignificat memoriam eius poſteris gratiſſimam relictam eſſe, & quæ ſuauiſſimum quendam odorem aſpiret. Hæc enim eſt piorum commendatio etiam poſt mortem, iucundiſſima bonis omnibus eorum recordatio. Altera ſimilitudo ſumpta eſt à muſica, quæ ſuauiter in conuiuio feſtiuo hilarique adhibetur. Eſt enim cõmemoratio ac prædicatio de magnis piiſque viris inſtituta, iucundiſſima quædã muſica.
3 Hic ad conuertendum populum, &c. αὐτὸς κατευθύνθη ἐν ἐπιστροφῇ λαοῦ, καὶ ἐξῆρε βδελύγματα ἀνομίας. Ipſe directus fuit [ſiue, rectus] in conuerſione populi, & ſuſtulit abominationes iniquitatis. Hiſtoria ſacra ait eum feciſſe quod rectum eſt in oculis Domini, neque ad dextrã aut ſiniſtram declinaſſe. Hic Sapiens dicit eum κατευθῦναι ἐν ἐπιστροφῇ λαοῦ, id eſt rectitudinem atque integritatem ſummam præſtitiſſe, quum populus emendandus ad verúmque Dei cultum reuocandus eſſet.

5 Præter Dauidem, Ezechiam, & Ioſiam, 'omnes ſcelerate deliquerunt.
6 Nam deſeruerunt legem Altiſſimi, Regéſque Iuda defecerunt.
7 Aliis itaque tradidit cornu eorum, & gloriam genti alienæ.
8 Electam ſanctitatis vrbem incédit, 'vicóſque iuxta vaticinium Ieremiæ deſolauit.

9 'Hunc enim malè tractauerant, quum ab vtero Propheta ad extirpandum, affligendum, ac perdendum, rurſúmque ad ædificandum & plantandum conſecratus eſſet.

10 'Ezeciel autem intuitus eſt viſum gloriæ, quod ei in curru Cherubim oſtenſum eſt.

11 Hic ſub imbre meminit inimicorum, rectáque via incedentes direxit.

12 Duodecim quoque Prophetarum oſſa de locis ſuis reuireſcăt, 'memoriáque eorum fauſta ſit atque beata: nam quiſque eorum conſolati ſunt Iacob, eúmque ſpe certa redemerunt.

13 'Quomodo Zorobabelem extollemus, qui quoddam in manu dextera ſigillum eſt?

14 'Atque item Ieſus Ioſedec filius, qui temporibus ſuis ædificauerunt domum, templúmque ſanctum ad gloriam ſempiternă Domino paratum erexerunt.

15 'Inter electos etiam eſt diuturnæ memoriæ Neemias, qui nobis muros collapſos excitauit, portáſque inſtaurauit cum obicibus, ac domuum noſtrarum fundamenta denuò ſubſtruxit.

16 'Nemo verò in orbe ſimilis Henoch extitit, vt qui de terra ſublimis aſſumptus ſit.

17 Neque Ioſepho par vir quiſquam ortus eſt: fratrum dux, populíque firmamentum, 'cuius oſſa conſeruata fuerunt.

18 'Sem & Seth gloria excelluerunt inter homines: & in creatione rerum, Adam inter cuncta animantia.

Cap. L.

1 ADde & Simonem Oniæ filiŭ, pŏtificem maximŭ, 'qui ſacră ædem inſtaurauit in vita ſua, tĕplúmque ætate ſua firmauit.

5 Præter Dauid & Ezechiam & Ioſiam, omnes peccatum commiſerŭt.

6 Nă reliquerŭt legĕ Altiſſimi, Reges Iuda, & contempſerunt timorĕ Dei.
7 Dederŭt enim regnum ſuum aliis, B
& gloriam ſuam alienæ genti.
8 |Incenderunt electam ſanctitatis 4.Reg.25.b.9
ciuitatem, & deſertas fecerŭt vias ipſius in manu Ieremiæ.

9 |Nam malè tractauerunt illum, qui Iere.38.b.6 Iere.1.b.5
à ventre matris conſecratus eſt Propheta, euertere & eruere, & perdere, & iterum ædificare & renouare.

10 |Ezechiel qui vidit cŏſpectum gloriæ, quam oſtĕdit illi in curru Cherubim. Ezech.1.a.4

11 Nam commemoratus eſt inimicorum in imbre, benefacere illis qui oſtenderunt rectas vias. C

12 Et duodecim Prophetarŭ|oſſa pullulent de loco ſuo: nam corroborauerunt Iacob, & redemerunt ſe in fide virtutis. Supra 46.c.14

13 Quomodo amplificemus|Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu Iſrael. Agg.2.g.24 1.Eſd.3.a.2

14 |Et Ieſum filium Ioſedec? qui in diebus ſuis ædificauerunt domum, & exaltauerunt templum ſanctum Domino, paratum in gloriam ſempiternă. Zach.3.a.1 1.Eſdr.3.a.2 Agg.1.d.12 & 2.a.4 D

15 |Et Nehemias in memoriam multi temporis, |qui erexit nobis muros euerſos, & ſtare fecit portas & ſeras, qui erexit domos noſtras. Nehem.3.a.1 2.Eſd.1.a.1 2.Eſdr.7.a.1

16 |Nemo natus eſt in terra qualis Henoch: nă & ipſe receptus eſt à terra. Gene.5.c.24 Heb.11.a.5

17 |Et Ioſeph qui nat⁹ eſt homo, princeps fratrum, firmamentum gentis, rector fratrum, ſtabilimentŭ populi: Gen.41.f.40 & 42.a.6 & 44.d.18 & 45.c.8 & 50.c.26
18 Et oſſa ipſius viſitata ſunt, & poſt mortem prophetauerunt.
19 |Seth & Sem apud homines gloriă adepti ſunt, & ſuper omnem animă in origine, Adam. Gen.5.a.3 Cap. L.

1 S|Imon Oniæ filius, ſacerdos magn⁹, qui in vita ſua ſuffulſit domŭ, & in dieb⁹ ſuis corroborauit populŭ. 2.Mach.3.a.1

5 Omnes ſceleratè deliquerunt. πάντες πλημμέλειαν ἐπλημμέλησαν. omnes errore errauerunt. Alii, perfidioſè deliquerunt. πλημμελεῖν verbum hic mihi videtur ſignificare aliquid impiè ac ſceleratè in Deum committere, iniquè & cum iniuria agere, eúmque offendere: & πλημμέλεια aut πλημμέλημα huiuſmodi iniuria dicitur aduerſus maieſtatem Dei facta: vt piaculum, & aliquid ſecus ac perperam admiſſum aduerſus Deŭ. Sed cuiuſmodi delictum fuerit, ea quæ ſequuntur ſatis oſtendunt. Dereliquerunt enim legem Altiſſimi, ac Reges eorum deſciuerunt.
8 Vicóſque iuxta vaticinium Ierem. deſol. καὶ ἠρήμωσαν τὰς ὁδοὺς αὐτῆς ἐν χειρὶ Ἱερεμίου. & deſertas fecit vias eius in manu Ieremiæ. i. in virtute prophetiæ eius quem Deus miſerat, eique poteſtatem dederat ad euellendum & plantandum, ad perdendum ac ſeruandum. Non enim eſt inanis doctrina Prophetarum, ſed maxima cum virtute coniuncta. 9 Hunc enim malè tractauerant, &c. 'ἐκάκωσαν γὰρ αὐτὸν, καὶ αὐτὸς ἐν μήτρᾳ ἡγιάσθη προφήτης ἐκριζοῦν. Afflixerant enim [aut, vexarant] illum, & ipſe in matrice ſanctificatus eſt Propheta ad eradicandum. Verba Domini ſunt, Ierem. 1.b.10, Ecce ego poſui verba in os tuum, ecce ego conſtitui te hodie ſuper gentes ac ſuper regna, vt conuellas, extirpes, vt perdas ac diſſipes, vt ædifices & plantes. 10 Ezeciel autem intuitus eſt, &c. Ἰεζεκιὴλ ὃς εἶδεν ὅρασιν δόξης, Ezeciel qui vidit viſionĕ gloriæ. De hac viſione habes Ezech. 1. 12 Memoriáque eorŭ, &c. καὶ τὸ μνημόσυνον αὐτῶν ἐν εὐλογίαις, & memoria eorŭ in benedictionibus. id eſt, ſit benedicta. Cauſam ſubiicit, παρεκάλεσαν γὰρ τὸν Ἰακὼβ καὶ ἐλυτρώσαντο αὐτοὺς ἐν πίστει ἐλπίδος. Cŏſolati enim ſŭt Iacob, ac redemerunt in fide ſpei. id eſt in ſpe fida ac certa. veriſſimis enim promiſſionibus populi redemptionem ſemper confirmarunt, eámque re ipſa atque euentu comprobarunt. 13 Quomodo Zorobabelem extollemus, &c. πῶς μεγαλύνωμεν τὸν Ζοροβάβελ, καὶ αὐτὸς ὡς σφραγὶς ἐπὶ δεξιᾶς χειρός; Quomodo magnificemus Zorobabel, & ipſe quaſi ſignaculum in manu dextera? Cŏparat Zorobabel ſigillo quod eſt in manu dextera, propterea quòd Deus redemptionem ſalutémque populi antea promiſſam, tandem Zorobabelis manu atque ductu confirmauit. Eo enim duce populus in patriam reuerſus eſt. 14 Atque item Ieſus Ioſedec filius, οὕτως Ἰησοῦς υἱὸς Ἰωσεδέκ, Sic Ieſus filius Ioſedec. Hic ſacerdos magnus fuit, cuius inſignem in populo reducendo templóque reficiendo operam ex Aggæi prophetia & Eſdræ hiſtoria cognoſcimus. 15 Inter electos etiă eſt, &c. καὶ ἐν ἐκλεκτοῖς Νεεμίας, οὗ ἐπὶ πολὺ τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ. In electis fuit Neemias, cuius multa memoria eius. Huius nomine liber ſecundus Eſdræ inſcribitur. 16 Nemo verò in orbe ſim. Henoch ext. οὐδεὶς ἐκτίσθη τοιοῦτος ἐπὶ τῆς γῆς οἷος Ἐνώχ, Nullus in terra talis creatus eſt, qualis Henoch. Hoc loco ordo eſt perturbatus ac confuſus: ſurſum enim verſum ad primos parentes reuertitur vſque ad ipſum Adam. Hæc autem ordinis immutatio non eſt iniucunda, nec obliuione aut negligentia, ſed certa ratione facta. 17 Cuius oſſa conſeruata fuerunt. καὶ τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ ἀποκείτηνται. & oſſa eius contecta [aſſeruatáque] fuerunt. Ioſephus aromatibus conditus in arcámque repoſitus eſt in AEgypto, atque inde in terram Chanaam tranſlatus. Quædam exemplaria legunt, ἐπεσκέπησαν ὑπὸ κυρίου viſitata ſunt à Domino, à verbo ἐπισκέπτομαι quod inſpicere aut viſitare ſignificat. Dominus enim eorum curam habuit, quum filios Iſrael eduxit è terra AEgypti. vtraque lectio probari poteſt. 18 Sem & Seth gloria excelluer. &c. Σὴμ καὶ Σὴθ ἐν ἀνθρώποις ἐδοξάσθησαν, καὶ ὑπὲρ πᾶν ζῶον ἐν τῇ κτίσει, Ἀδάμ. Sem & Seth in hominibus glorificati ſunt, & ſuper omne in creatione, Adam. Fuit enim ſumma dignitate ornatus, & ad imaginem Dei conditus. Hæc naturæ excellentia nulli alii animali tributa eſt.

'Legitur & ἐκάκωσεν ſingu. num.

IN CAPVT L.

1 Qui ſacram ædem inſtaurauit in vita ſua, ὃς ἐν ζωῇ αὐτοῦ ὑπέρραψεν οἶκον, qui in vita ſua ſuffulſit domum. ῥάπτω ſignificat Reſarcio, reficio. Hoc loco ſartumtectum curo, ſiue inſtauro.

Templi etiam altitudo ab ipſo fundata eſt, duplex ædificatio & excelſa templi.

2 Ab hoc duplex altitudo fundata eſt, excelſum munimen illud
templum ambiens.

In diebus ipſius remanauerunt putei aquarum, & quaſi mare adimpleti ſunt ſupra modum.

3 "Huius tẽporibus receptacula aquarum diminuta, *inſtaurata fuerunt*,
& ænea facta tanquam mare.

Qui curauit gentem ſuam, & liberauit eam à pernicie.

4 "Hic populo ſuo maxima cum cura cauit à ruina, in vrbéque mu
nitionibus includenda elaborauit.

Qui præualuit amplificare ciuitatẽ, qui adeptus eſt gloriã in cõuerſatione gẽtis, & ingreſſum domus & atrii amplificauit.

5 "Quàm ſe gerebat honorificè, quũ verſabatur in populo, quũ-
que è domicilio velo prætento procedebat!

Quaſi ſtella matutina in medio nebulæ, & quaſi luna plena in diebus ſuis lucet:

6 Quaſi ſtella matutina inter nebulas, & perĩde ac luna plena die-
bus ſuis:

Et quaſi ſol refulgẽs, ſic ille effulſit in templo Dei:

7 "Veluti ſol irradians templum Altiſſimi, vt arcus illuminãs nu-
bes gloria illuſtres:

Quaſi arcus refulgẽs inter nebulas gliæ, & quaſi flos roſarũ in diebus vernis, & quaſi lilia quæ ſũt i trãſitu aquæ, & quaſi thus redolẽs in diebus æſtatis:

8 "Vt flos roſarum verno tempore, & quaſi ad aquas profluentes
lilia, vt thurifer ſurculus tempore æſtatis:

Quaſi ignis effulgẽs, & thus ardẽs in igne:

9 Et vt ignis aut thus in foco, "vt vas auro ſolidum, omni lapide

Quaſi vas auri ſolidum, ornatum omni lapide pretioſo:

10 pretioſo exornatum:

Quaſi oliua pullulans, & cypreſſus in altitudinẽ ſe extollẽs, in accipiẽdo ipſum ſtolam gloriæ, & veſtiri eum conſummatione virtutis.

11 "Vt olea præclara & fructifera, & quaſi cupreſſus quæ ad nubes
vſque exaltatur.

In aſcenſu altaris ſancti, gloriã dedit ſanctitatis amictum.

12 "Quum ſumebat veſtem gloria præſtantem, quũque omni ma-
gnificentia induebatur, atque in aſcẽſu ſacri altaris amictum ſan-
ctitatis decorabat:

In accipiendo autem partes de manu ſacerdotum, & ipſe ſtãs iuxta arã:

13 Partes item è manibus ſacerdotum accipiebat, ſtãs ad focũ aræ.

Circa illũ corona fratrũ, & quaſi plãtatio cedri in monte Libano, ſic circa illum ſteterũt quaſi rami palmæ, & omnes filii Aaron in gloria ſua.

14 Cingebat eum corona fratrum, vt plantæ cedrum in Libano na
tam, & vt palmarum ſurculi:

Oblatio autẽ Domini in manibus ipſorũ coram omni ſynagoga Iſrael: & conſummationem fungens in ara, amplificare oblationẽ excelſi Regis.

15 "Omnibus ſcilicet qui ab Aarone orti ſunt, cum ſua magnificẽ-
tia circunſtantibus, ſacrificiáque Domini, manu tenentibus corã
vniuerſo cœtu Iſraelis.

Porrexit manum ſuam in libatione, & libauit de ſanguine vuæ.

16 "Ita ille miniſtrans ſuper aram vt ſacrũ perageret, ſacrificiúm-
que ſummi atque omnipotentis Dei decoraret, manum ſuã pro-
tendebat ad libamina:

Effudit in fundamento altaris odorem Diuinum excelſo principi.

17 "Liquorémque vuæ ſanguineũ libabat, atque ad baſim aræ ſum-
mo rerum Rectori fragrans odoramentum effundebat.

3 Huius temporibus receptacula aquarum diminu. &c. ἐν ἡμέραις αὐτοῦ ἠλαττώθη ἀποδοχεῖα ὑδάτων. In diebus eius diminuta fuerunt receptacula aquarum. Videtur verbum aliquod deeſſe, Reſtituta, aut inſtaurata. Nam laudat hic Simonem quòd publica loca vaſáque refecerit. Sequitur in eodem verſu, χαλκὸς ὡσεὶ θαλάσσης τὸ περίμετρον, æs vt maris immenſum. id eſt, magnitudo maris, vaſis in quo aqua continebatur. Significat Simonem vas quoddam æneum curaſſe ea magnitudine quam mare, vas fuſile ita appellatum, habebat. Huius deſcriptionem vide 3.Reg.7.d.23. 4 Hic populo ſuo, &c. ὁ φροντίζων τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπὸ πτώσεως, καὶ ἐνισχύσας πόλιν, καὶ πολιορκήσας. Curam habens populi ſui à caſu, & confirmans [aut, fortificans] ciuitatem, & obſidens. id eſt, cingens munitionibus, atque includens. Hic enim πολιορκεῖν non ſignificat obſidionem hoſtilem ad vrbem oppugnandam, ſed munitionem ad propugnandam. 5 Quàm ſe gerebat honorificè, &c. ὡς ἐδοξάσθης ἐν περιστροφῇ λαοῦ, ἐν ἐξόδῳ οἴκου καταπετάσματος. Quàm glorificatus es in conuerſatione populi, in exitu domus veli! id eſt quũ egredereris è ſanctuario, in quod ſolus ſummus ſacerdos ingrediebatur. Erat autem ſanctuarium velo obtentum.

7 Veluti ſol irradians templum Altiſſ. &c. ὡς ἥλιος ἐκλάμπων ἐπὶ ναὸν ὑψίστου, ὡς τόξον φωτίζον νεφέλας δόξης. Vt ſol refulgens [aut, reſplendeſcens] in templum Altiſſimi, vt arcus illuſtrans nubes gloriæ. Alii vertunt, In ſplendidis refulgẽs nubibus à gloria: ſed nubes gloriæ phraſi Hebraica dici poſſunt pro Glorioſæ, ſiue gloria inſignes: vt veſtis gloriæ, pro præclara & magnifica.

8 Vt flos roſarum verno tempore, &c. ὡς ἄνθος ῥόδων ἐν ἡμέραις νέων, ὡσεὶ κρίνα ἐπ' ἐξόδῳ ὕδατος, ὡς βλαστὸς λιβάνου ἐν ἡμέραις θέρους. Quaſi flos roſarum in diebus nouorum, quaſi lilia in exitu aquæ, vt germen Libani in diebus æſtatis. Hæc ſimilia rerum pulcherrimarum ſunt ad habitum amictúmque ſummi ſacerdotis demonſtrandum maximè accommodata. 9 Vt vas auro ſolidum, &c. ὡς σκεῦος χρυσίου ὁλοσφύρητον, κεκοσμημένον παντὶ λίθῳ πολυτελεῖ. vt vas auri ſolidum ornatum omni lapide pretioſo. Alii vertunt, Omnigena gemma decoratum.

11 Vt olea præclara & fructifera, &c. ὡς ἐλαία ἀναθάλλουσα καρπούς, καὶ ὡς κυπάρισσος ὑψουμένη ἐν νεφέλαις. Vt oliua ſpecioſa [aut, decora] germinans fructus, & quaſi cupreſſus exaltata in nubibus. Significat ſummam altitudinem ac proceritatem arboris, cuius faſtigium mirandum in modum extollitur. 12 Quum ſumebat veſtem gloria, &c. ἐν τῷ ἀναλαμβάνειν αὐτὸν στολὴν δόξης, καὶ ἐνδιδύσκεσθαι συντέλειαν καυχήματος, ἐν ἀναβάσει θυσιαστηρίου ἁγίου ἐδόξασε περιβολὴν ἁγιάσματος. Quum ſumeret ipſe ſtolam gloriæ, ac veſtiret conſummationem gloriationis, in aſcenſu altaris ſancti glorificauit ambitum [ſiue, circuitum] ſanctitatis. Mihi magis placet περιβολὴν verti Veſtitum, cultum, amictum: nam hæc etiam ſignificat. Cõſummatio autem gloriationis Hebraica phraſi dicitur pro Gloria magnificentiáque perfecta quæ in eo veſtitu ornatúque inerat, quem antea deſcripſit quum de Aarone loqueretur. 15 Omnibus ſcilicet qui ab Aarone, &c. καὶ πάντες οἱ υἱοὶ ἀαρὼν ἐν δόξῃ αὐτῶν, καὶ προσφορὰ κυρίου ἐν χερσὶν αὐτῶν ἔναντι πάσης ἐκκλησίας ἰσραήλ. Et omnes filii Aaron in gloria ſua, & oblatio Domini in manibus eorum coram omni eccleſia Iſrael. Hæc habent explicationem ſuperiorum: oſtendit enim qua corona & frequentia ſummus ſacerdos cingeretur filiorum Aaronis ac Leuitarum circum altare aſtantium. 16 Ita ille miniſtrans ſuper aram, &c. καὶ συντέλειαν λειτουργῶν ἐπὶ βωμοῦ, κοσμῆσαι προσφορὰν ὑψίστου παντοκράτορος, ἐξέτεινεν ἐπὶ σπονδείου χεῖρας αὐτοῦ. Et conſummationem miniſtrans ſuper aram, vt ornaret oblationem Altiſſimi omnipotentis, porrigebat in libatione manus ſuas. Miniſtrare conſummationem dicit pro Exequi ſacrificiũ, ſacrúmque peragere atque perficere. 17 Liquorémque vuæ ſanguineum libabat, &c. καὶ ἔσπεισεν ἐξ αἵματος σταφυλῆς, ἐξέχεεν ἐπὶ θεμέλια θυσιαστηρίου ὀσμὴν εὐωδίας ὑψίστῳ παμβασιλεῖ. Et libauit ex ſanguine vuæ, effundebat ad fundamenta altaris odorem ſuaueolentiæ [ſiue, fragrantiæ] altiſſimo omnium Regi. Sanguis vuæ vinum ab Hebræis propter colorem appellatur.

"Tum filii Aaronis exclamare,tubíſq; ductilibus clangere,& co 18
ram Altiſſimo vocem ingentem edere cauſa memoriæ.
"Tum quoque populus omnis cõmuniter in idem incumbere, 19
atque humi procidere pronus in faciem,vt Dominũ ſuum Deum
omnipotentem ac ſummum adorarent.
"Cantores etiam vocibus laudes agere, vt ſuaue plurimo ſono 20
carmen ederetur.
"Interim populus ſummo Domino ſupplicare, precéſque fun- 21
dere coram Miſericordi:donec abſolueretur cultus ipſius, ſacráq;
miniſteria peragerentur.
Deinde quum deſcendiſſet,ille manus ſuas ad omnem cœtum 22
Iſrael extendere,laudes Domino labiis ſuis tribuendo,gloriãdóq;
illius nomine:
"Inde rurſus adorabat, vt benedictionem Altiſſimi perciperet. 23
Nunc quoque laudate Deum qui ſolus vbiq; magna facit, "qui 24
nobis ab vtero incrementa vitæ dat,ac nobiſcũ pro ſua miſericor-
dia agit.
Is nobis det cordis lætitiam,noſtríſque temporibus pacem cõ- 25
cedat, vt priſcis ſeculis in Iſrael:
"Et miſericordiam ſuam in nobis ratam faciat, nóſque tempo- 26
ribus ſuis redimat.
Duabus gentibus infenſus eſt animus meus, atque tertiæ quæ 27
minimè eſt gens:
Iis videlicet qui tenent montẽ Samariæ, & incolis Palæſthinæ, 28
ſtultóque populo habitanti Sichimis.
"Doctrinam prudentiæ ſcientiæque conſcripſit in hoc libro Ie- 29
ſus filius Sirach Eleazaro nati, Hieroſolymitanus:in quo ſapien-
tiam animi ſui effudit.
Beatus eſt qui verſatus fuerit in his: & qui ea in corde ſuo repo 30
ſuerit,euadet ſapiens.
Nam ſi hæc egerit,valebit ad omnia:quia veſtigiũ ponit in luce 31
Domini qui piis ſapientiam dat. Laudetur Deus in perpetuum.
Fiat,fiat.

Cap. LI.

PRECATIO IESV FILII SIRACH.

"CElebrabo te Domine Rex, téque ſeruatorem meum collau- 1
dabo:nomen tuum prædicabo.

18 Tunc exclamauerũt filii Aaron, in tubis productilibus ſonuerunt,& auditam fecerunt vocẽ magnam in memoriam coram Deo. C

19 Tunc omnis populus ſimul properauerunt, & ceciderunt in faciẽ ſuper terram adorare Dominũ Deum ſuũ, & dare preces omnipotenti Deo excelſo.

20 Et amplificauerũt pſallentes in vocibus ſuis, & in magna domo auctus eſt ſonus ſuauitatis plenus.

21 Et rogauit populus Dominum excelſum in prece, vſquedum perfectus eſt honor Domini, & munus ſuum perfecerunt.

22 Tunc deſcendens,manus ſuas extulit in omnem congregationem filiorum Iſrael,dare gloriam Deo à labiis ſuis,& in nomine ipſius gloriari.

23 Et iterauit orationem ſuam, volẽs oſtendere virtutem Dei:

24 Et plus orauit Deum,omnium,qui magna fecit in omni terra, qui auxit dies noſtros à ventre matris noſtræ, & fecit nobiſcum ſecũdum ſuam miſericordiam. D

25 Det nobis iucunditatem cordis,& fieri pacem in diebus noſtris in Iſrael per dies ſempiternos:

26 Credere Iſrael nobiſcum eſſe Dei miſericordiam, vt liberet nos in diebus ſuis.

27 Duas gentes odit anima mea: tertia autem non eſt gens, quã oderim.

28 Qui ſedent in monte Seir, & Philiſthiim:& ſtultus populus qui habitat in Sichimis.

29 Doctrinam ſapientiæ & diſciplinæ ſcripſit in codice iſto Ieſus filius Sirach Ieroſolymita, qui renouauit ſapientiam de corde ſuo.

30 Beatus qui in iſtis verſatur bonis: qui ponet illa in corde ſuo,ſapiens erit ſemper.

31 Si enim hæc fecerit, ad omnia valebit:quia lux Dei,veſtigiũ eius eſt.

Cap. LI.

ORATIO IESV FILII Sirach.

1 COnfitebor tibi Domine Rex, & collaudabo te Deum ſaluatorem meum.

18 Tum filii Aaronis,&c. τότε ἀνέκραγον οἱ υἱοὶ ἀαρὼν, ἐν σάλπιγξιν ἐλαταῖς ἤχησαν. Tum exclamauerunt[aut,exclamabant]filii Aaron,in tubis ductilibus ſonuerũt. Mihi nõ diſplicet hoc loco figura orationis,qua infinitiuus pro præterito imperfecto vſurpatur,vt Exclamare,pro Exclamabant. eſt enim Latinis vſitata atque elegans,quum aliquid narratur. 19 Tum quoque populus,&c. τότε πᾶς ὁ λαὸς κοινῇ κατέσπευσαν, καὶ ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν. Tum omnis populus communiter properauit,& ceciderũt in faciem in terram. Verbum κατασπεύδειν ſignificat ſtudium populi ſumma animi alacritate in eundem pietatis cultum incumbentis. 20 Cantores etiam vocibus,&c. καὶ ᾔνεσαν οἱ ψαλμῳδοὶ φωναῖς αὐτῶν, ἐν πλείστῳ ἤχῳ ἐγλυκάνθη μέλος. Et laudauerunt cantores vocibus ſuis, in plurimo ſono dulce factum eſt melos.ſiue,modulatio ſuauis eſt edita.à μέλος μελῳδία,cantus dulcis ſumma iucunditate aures demulcens.

21 Interim populus ſummo,&c. καὶ ἐδεήθη ὁ λαὸς κυρίου ὑψίστου ἐν προσευχῇ κατέναντι τοῦ ἐλεήμονος, ἕως συντελεσθῇ ὁ κόσμος κυρίου. Et rogauit populus Dominum altiſſimum in oratione coram Miſericorde,donec perficeretur ornatus Domini.i. cultus quem Deo ſumma cum pietate tribuebant. 23 Inde rurſus adorabat,&c. καὶ ἐδευτέρωσεν ἐν προσκυνήσει ἐπιδέξασθαι τὴν εὐλογίαν παρὰ ὑψίστου. Et iterauit in adoratione, vt acciperet benedictionem ab Altiſſimo. Quidam codices legunt ἐδευτέρωσαν iterarunt in plurali, vt totum cœtum comprehẽdat:ſed prior lectio propoſito textui videtur melius congruere. Si mauis de toto corpore intelligere,tibi erit liberum.

24 Qui nobis ab vtero,&c. τὸν ὑψοῦντα ἡμέρας ἡμῶν ἐκ μήτρας, qui exaltat dies noſtros à matrice. id eſt,qui dies noſtros facit creſcere ab vtero. In eo enim viuimus,mouemur,ac ſumus,inquit Paulus, Act.17.f.28. 26 Et miſericordiam ſuam,&c. ἐμπιστεύσαι μεθ' ἡμῶν τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ "λυτρώσασθαι ἡμᾶς. Vt cum fide faciat nobiſcũ miſericordiã ſuã,& in diebus ſuis liberet nos. Quædã exemplaria legunt ἐν ἡμέραις ἡμῶν in diebus noſtris:quæ lectio mihi magis probatur. Ex hoc loco intelligere poſſumus,quàm miſera fuerit conditio Iudæorum eo tempore quo author huius libri hæc ſcripſit. 29 Doctrinam prudentiæ,&c. παιδείαν συνέσεως καὶ ἐπιστήμης ἐχάραξεν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Doctrinam intelligentiæ ac ſcientiæ ſcripſit in hoc libro. Hic locus continet inſcriptionem authoris, librique commendationem. Inſcribitur Ieſu filio Sirach Hieroſolymitano.

"Legitur & λυτρωσάσθω.

IN CAPVT LI.

1 Celebrabo te Domine Rex,&c. ἐξομολογήσομαί σοι κύριε βασιλεῦ, καὶ αἰνέσω σε θεὸν τὸν σωτῆρά μου· ἐξομολογοῦμαι τῷ ὀνόματί σου. Confitebor tibi Domine Rex, & laudabo te Deum ſeruatorem meum:confitebor nomini tuo. Alii hæc verba vertunt in tempus præſens, Celebro te:ego malo futurum retinere,quo author vſus eſt in duobus primis membris:eſt enim in his quædam propoſitio inſtitutæ precationis,ſiue potius gratiarum actionis quæ ἐξομολόγησις appellatur. Commemorat enim duo ſumma Dei beneficia,cùm vitæ ex maximis periculis conſeruatæ,tum ſapientiæ ſibi datæ.

Confitebor nomini tuo, quoniam adiutor & protector factus es mihi:

2 Qui mihi defẽſor fuiſti & adiutor, quòd ſeruaris corpus meum
ab interitu:

Et liberaſti corpus meum à perditione, à laqueo linguæ iniquæ, & à labiis operantium mendaciũ: & in conſpectu aſtãtiũ factus es mihi adiutor:

3 'Et à laqueo linguæ calũniatricis & mendacio deditæ, contráq;
aduerſarios mihi auxilium tuleris:

Et liberaſti me ſecundum multitudinem miſericordiæ nominis tui à rugientibus præparatis ad eſcam:

4 'Méque pro magnitudine miſericordiæ tuæ liberaſti à fremitibus eorum qui ad me deuorandum parati erant:

De manibus quærentium animam meam, & de portis tribulationũ quæ circundederunt me:

5 Atque etiam è manu vitam meam quærentiũ, è plurimis quas
perpeſſus ſum, afflictionibus:

A preſſura flammæ quæ circundedit me, & in medio ignis non ſum æſtuatus.

6 'A ſuffocatione ignis vndique me inuadentis, è medio ignis, ita
vt in eo non arſerim:

De altitudine ventris inferi, & à lingua coinquinata, & à verbo mẽdacii, à Rege iniquo, & à lingua iniuſta.

7 Ex profundo Orci vẽtre, ab impura lingua, 'à falſa apud Regem
criminatione, & ab iniuſtæ linguæ calumnia.

Laudabit vſque ad mortem anima mea Dominum.

8 Ad mortem vſque appropinquarat anima mea,

B Et vita mea appropinquãs erat in inferno deorſum.

9 Vitáque deorſum quamproxime Orcum acceſſerat.

Circundederunt me vndique, & nõ erat qui adiuuaret: reſpiciẽs eram ad adiutorium hominum, & non erat.

10 Comprehenſum me tenebant vndique, nec vllus erat qui opem
ferret: ad auxilium hominum reſpiciebam, ſed nullum erat.

Memoratus ſum miſericordiæ tuæ Domine, & cooperationis tuæ, quæ à ſeculo ſunt:

11 Tum miſericordiæ tuæ Domine, recordatus ſum, '& huius con
ſuetudinis qua vſus es à ſeculo:

Quoniam eruis ſuſtinentes te Domine, & liberas eos de manibus gentium.

12 Quoniam tu liberas eos qui te expectãt: atque è manibus gen-
tium vindicas.

Exaltaſti ſup terrã habitationẽ meã, & pro morte defluẽte deprecatꝰ ſum.

13 'Ergo è terra ſuſtuli precationem, & vt à morte liberarer, oraui.

Inuocaui Dominum patrẽ Domini mei, vt non derelinquat me in die tribulationis meæ, & in tempore ſuperborum ſine adiutorio.

14 'Dominum inuocaui Domini mei patrem, ne me dereliqueret
in diebus afflictionis, 'quũ eſſem omni ſuperborũ ope deſtitutus.

Laudabo nomẽ tuũ aſſiduè, & collaudabo illud in cõfeſſione: & exaudita eſt oratio mea.

15 Laudabo nomen tuum aſſiduè, '& cum gratiarũ actione decan-
tabo: precatio enim mea eſt exaudita.

Et liberaſti me de perditione, & eripuiſti me de tempore iniquo.

16 Seruaſti me ab interitu, atque à tempore malo liberaſti.

Propterea confitebor, & laudẽ dicam tibi, & benedicam nomini Domini.

17 'Propterea gratias tibi agã, laudéſque tribuam: ac nomen tuum
celebrabo.

C Quũ adhuc iunior ſum, prius quàm oberrarem, quæſiui ſapientiam palàm in oratione mea.

18 'Iuuenis adhuc antequam peregrinarer, palàm precatione mea
ſapientiam quæſiui.

Ante tempus poſtulabam pro illa, & vſque in nouiſſimis inquiram eã,

19 Hanc petebam ante templum, '& vſque ad extremum exquiram

3 Et à laqueo linguæ, &c. καὶ ἐκ παγίδος διαβολῆς γλώσσης, ἀπὸ χειλέων ἐργαζομένων ψεῦδος. Et à laqueo calumniæ linguæ, à labiis operantiũ mendacium. Aduerſus hoc linguæ periculum orat Dauid Pſalmo 120.a.2, Domine eripe animam meam à labio mendaci, à lingua doloſa. 4 Méque pro magnitudine, &c. καὶ ἐλυτρώσω με κατὰ τὸ πλῆθος ἐλέους σου ἐκ βρυγμῶν ἑτοίμων εἰς βρῶμα. Et redemiſti me ſecundum multitudinem miſericordiæ tuæ à fremitibus paratis ad eſcam. Similitudo ſumpta à ſæuitia rabiéque beſtiarum voracium ad prædam frementium, qua ſignificatur hominum infeſtorum immanitas, 6 A ſuffocatione ignis, &c. ἀπὸ πνιγμοῦ πυρὸς κυκλόθεν, ἐκ μέσου πυρὸς οὗ οὐκ ἐξέκαυσα. A ſuffocatione ignis in circum, è medio ignis quo non ſum combuſtus. Significat ſe conſeruatum fuiſſe à conflagratione ignis ad eius ſupplicium atque interitum conſtructi: ſicut fuerunt tres adoleſcentes Danielis ſocii. Sunt autem hæc beneficia vitæ ſeruatæ, & è maximis periculis ereptæ, quæ grato ac pio animo commemorantur. 7 A falſa apud Regem criminatione, καὶ ἐκ λόγου ψευδοῦς βασιλεῖ, & à falſo ſermone Regi. Hîc videtur deeſſe præpoſitio, παρὰ βασιλεῖ apud Regem: vt ſignificet aliquid falſò de ſe ad Regem delatum eſſe, ſéque crimine eo liberatum. Huic enim calumniæ inuidiæque ſunt opportuni viri boni Deúmque timẽtes, qui in aulis principum verſantur. Verbum autem Redemiſti ſuprà poſitum, in his omnibus eſt repetendum. 11 Et huius conſuetudinis, &c. καὶ τῆς ἐργασίας σου τῆς ἀπ' αἰῶνος. & operationis huius à ſeculo. Alii vertunt, Et eorum quæ ab æuo condito geſſiſſes: ſed non ſatis reddunt vim verbi Græci. Significat enim perpetuam Dei conſuetudinem propriúmque eius opus, liberare periculis eos qui ipſum in afflictionibus inuocant atque expectant. Rationem ſtatim ſubiungit. Quoniam tu liberas eos qui te expectant, atque è manibus gentium vindicas. vel, è manibus inimicorum. nam vtrunque legitur. 13 Ergo è terra ſuſtulit precationem, &c. καὶ ἀνύψωσα ἀπὸ γῆς ἱκετείαν μου, καὶ ὑπὲρ θανάτου ῥύσεως ἐδεήθην. Et exaltaui à terra ſupplicationem meam, ac pro mortis liberatione oraui. Quum dicit à terra extuliſſe ſupplicationem, ſignificat humilitatem ſuam & afflictionem: quaſi abiectus humi fuerit. Hoc enim ſancti ſæpe teſtantur, ſe terræ puluerique adhæſiſſe: in quo vis fidei atque orationis demonſtratur, quæ ad cælum & ad Deum attollitur. 14 Dominum inuocaui Domini mei patrem, καὶ ἐπεκαλεσάμην κύριον πατέρα κυρίου μου. Et inuocaui Dominum patrem Domini mei. Mihi dubium non videtur, quin intelligat patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti Redemptoris ac Mediatoris, qui ab aliis eo & ab aliis piis eo tẽpore expectabatur. Sic Daniel quũ orat Deum pro ſuis & populi peccatis, addit, Propter Dominum per quem noſtræ preces exaudiuntur. Quum eſſem omni ſuperb. &c. ἐν καιρῷ ὑπερηφανιῶν ἀβοηθησίας. in tempore ſuperborum deſtitutionis: id eſt, quum omni auxilio ſuperborum deſtitutus ac deſertus eſſem. 15 Et cum gratiarum, &c. καὶ ὑμνήσω ἐν ἐξομολογήσει. & collaudabo in confeſſione. Confeſſio apud Hebræos accipitur pro laudatione ac celebratione nominis Dei, in qua teſtificatio accepti beneficii gratáque memoria ineſt. 17 Propterea gratias tibi, &c. διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι, καὶ αἰνέσω σε, καὶ εὐλογήσω τὸ ὄνομά σου κύριε. Propterea confitebor tibi, & laudabo te, & benedicam nomen tuũ Domine. Verbũ εὐλογεῖν in Scriptura accipitur ſæpe pro Laudare atque prædicare. 18 Iuuenis adhuc anteq. pereg. ἔτι ὢν νεώτερος πρὶν ἢ πλανηθῆναί με, Adhuc exiſtens iuuenis, priuſquam ego errarem. Verbum πλανᾶσθαι ſignificat tũ errare ac peccare, idem quod ἁμαρτεῖν, tum etiam vagari terráſque orbis peragrare, in qua ſignificatione habet aliquando accuſatiuum: vt Plato dixit πλανηθῆναι πολλαχοῦ, multa loca obire & luſtrare: & ſuprà aliquoties in hoc ſignificatu hic author vſus eſt. itaque mihi placet vt hoc quoque loco ita accipiatur. Cõmemorat autem alterum beneficii genus in quo ſapientiam ſibi à Deo tributam teſtatur: cæteróſque ad eam ſummo ſtudio quærendam ſuo exemplo adhortatur. 19 Et vſque ad extremum, &c. καὶ ἕως ἐσχάτων ἐκζητήσω αὐτήν, ἐξ ἄνθους ὡς περκαζούσης σταφυλῆς. & vſque ad extremum exquiram eam, ex flore matureſcentis vuæ. Lectio eſt obſcura & dubia: nam ſimilitudo vuæ matureſcentis ita diſtinguitur in omnibus codicibus, vt ſit incertũ an ad præcedentia referri debeat, ſicut nos retulimus, an ad ea quæ ſtatim ſequuntur, Cor meum in ea lætatũ eſt: quaſi diceret, Ex flore eius quaſi vuæ ad maturitatem accedentis lætitiam percepi. Locus mihi videtur eſſe deprauatus.

'Legitur & ἀπὸ ὀργῆς ab ira.

eam in modum vuæ matureſcentis effloreſcentem.
Cor meum in ea lætatũ eſt, pes meus rectà ingreſſus, etiam inue 20
ſtigaui eam à iuuentute mea.
ʹAurem meam admoui modicè, ac didici, multámque mihi do 21
ctrinam comparaui.
ʹQuum itaque progreſſum in ea fecerim, tribuam gloriam ei 22
qui mihi ſapientiam dedit. 23
ʹDecreui enim eam præſtare, ſectaríque quod bonum eſt: neque 24
vllo pudore afficiar.
ʹAnimus meus ſecum conflictatus eſt, meáque perpendi facta: 25
Extẽdi manus meas in altũ, atque ignorationes eius recognoui. 26
Direxi ad illã animum meũʹatque in purificatione eam inueni. 27
Coniunctum cum ea cor adeptus ſum ab initio, propterea non 28
derelinquar.
ʹViſcera mea ſunt commota ad quærendam illam, propterea 29
bonam poſſeſſionem nactus ſum.
Dominus linguã mihi dedit mercedẽ meã, eáque ipſũ laudabo. 30
ʹAccedite ad me ô imperiti, atq; in domo diſciplinæ verſamini. 31
Quidnam cunctamini? aut quid dicitis ſuper his, quum animæ 32
veſtræ vehementer ſitiant?
Aperui os meum, ac loquutus ſum: ſine argẽto vobis cõparate. 33
Ceruicem veſtram iugo ſubiicite, & anima veſtra ſuſcipiat di- 34
ſciplinam: eam inuenire in promptu eſt.
ʹVeſtris videte oculis me parum laboraſſe, multámque mihi 35
requiem nactum eſſe.
Participes eſtote diſciplinæ cũ maximo argenti numero: nam 36
cum ea multum auri acquiretis.
Anima veſtra lætetur in benignitate eius, neque vos laudis ip- 37
ſius pudeat.
ʹAgite maturè opus veſtrum, & ipſe dabit vobis mercedem in 38
ſuo tempore.

& florebit tanquam præcox vua.
20 Lætatum eſt cor meum in ea, am-
bulauit pes meus iter rectum: à iuuẽ-
tute mea inueſtigabam eam.
21 Inclinaui modicè aurem meã, & ex-
cepi illam.
22 Multam inueni in meipſo ſapien-
tiam, & multum profeci in ea.
23 Danti mihi ſapientiã, dabo gloriã.
24 Cõſiliatus ſum enim vt facerem il-
lam: zelatus ſum bonum, & non con
fundar.
25 Colluctata eſt anima mea in illa, &
in faciẽdo eam confirmatus ſum.
26 Manus meas extendi in altum, &
in ſapientia eius luxit anima mea, &
ignorantias meas illuminauit.
27 Animam meam direxi ad illam, &
28 in agnitione inueni eam.
Poſſedi cum ipſa cor ab initio, pro
pter hoc non derelinquar.
29 Venter meus cõturbatus eſt quæ- D
rendo illam: propterea bonam poſſi-
debo poſſeſſionem.
30 Dedit enĩ mihi Dñs linguã merce-
dem meam, & in ipſa laudabo eum.
31 Appropiate ad me indocti, & con-
gregate vos in domum diſciplinæ.
32 Quid adhuc retardatis? & quid di-
citis in his? animæ veſtræ ſitiũt vehe
menter.
33 Aperui os meum, & locutus ſum:
[comparate vobis ſine argento:
34 Et collum veſtrum ſubiicite iugo,
& ſuſcipiat anima veſtra diſciplinã: in
proximo eſt enim inuenire eam.
35 [Videte oculis veſtris quia modicũ
laboraui, & inueni mihi multam re-
quiem.
36 Aſſumite diſciplinam in multo nu-
mero argẽti, & copioſum aurum poſ
ſidete in ea.
37 Lætetur anima veſtra in miſericor
dia eius, & non confundemini in lau-
de ipſius.
38 Operamini opus veſtrum ante tẽ-
pus, & dabit vobis mercedem veſtrã
in tempore ſuo.

Infrà

21 Aurem meam admoui, &c. ἔκλινα τὸ οὖς μου ὀλίγον, καὶ ἐδεξάμην, Inclinaui aurem meam parum, & ſuſcepi. aut, amplexus ſum. Subaudi Sapientiam. Dixit de ſuis precibus in quibus ſapientiam à Deo petiit, nunc ſuum ſtudium diſcendi φιληκοΐανque oſtendit. Eſt enim etiam adhibenda diligens & ſtudioſa auſcultatio. 22 Quũ itaque progreſſum, &c. προκοπὴ ἐγένετό μοι ἐν αὐτῇ, τῷ διδόντι μοι σοφίαν δώσω δόξαν. Profectus factus eſt mihi in ea, danti mihi ſapientiam dabo gloriam. Piè recognoſcit profectum progreſſúmque ſtudii ſui laudẽ eius Deo tribuens. 24 Decreui enim eã præſtare, &c. διενοήθην γὰρ τοῦ ποιῆσαι αὐτήν, καὶ ἐζήλωσα τὸ ἀγαθόν, καὶ οὐ μὴ αἰσχυνθῶ. Cogitaui enim facere eam, & æmulari bonum, & non confundar. Hæc eſt vera ratio ſapientiæ comparandæ, inſtitutio ac conſuetudo vitæ ad eius præcepta & monita conformatæ, quum ipſa vita doctrinæ reſpondet. 25 Animus meus ſecum, &c. διαμεμάχισται ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῇ, καὶ ἐν ποιήσει μου διηκριβασάμην. Colluctata eſt anima mea in ipſa, [.i. ſecum ipſa] & in actione mea diligenter exquiſiui. Idem dicit quod Dauid Pſal. 119. verſu 59, Ruputaui vias meas, & reduxi pedes meos ad teſtimonia tua. Nam quandiu homines putabũt ſe rectè incedere ſine verbo Dei, nihil aliud poſſunt quàm errare. 27 Atque in purific. &c. καὶ ἐν καθαρισμῷ εὗρον αὐτήν. & in purificatione inueni eam. Hæc vera eſt ratio ſapiẽtiæ percipiendæ, animi expurgatio, morum vitæque emendatio, ac correctio iuxta doctrinam legis Diuinæ, quemadmodum eſt in Pſal. 119. verſu 9, Quomodo puram efficiet adoleſcẽs viam ſuam? in cuſtodiendo *eam* iuxta verbum tuum. Hæc purificatio coniuncta eſt cum mortificatione cupiditatum carnis. 29 Viſcera mea ſunt, &c, καὶ ἡ κοιλία μου ἐταράχθη ἐκζητῆσαι αὐτήν, Et venter meus commotus eſt vt eam quærerem. Quædam exemplaria habent καρδία, cor permotum eſt: ſed nomen ventris mihi non diſplicet, vt ſignificet interiora viſcera ſtudio ſapientiæ commota fuiſſe. Significat enim ardentiſſimam cupiditatem. 31 Accedite ad me ô imperiti, ἐγγίσατέ μοι ἀπαίδευτοι, Appropinquate mihi, [aut, πρός με ad me] imperiti. ſiue, indocti. Propoſito ſuo exemplo, nũc inſtituit exhortationem ad ſtudium ſapientiæ.
35 Veſtris videte oculis, &c. ἴδετε ἐν ὀφθαλμοῖς ὑμῶν ὅτι ὀλίγον ἐκοπίασα, Videte in oculis veſtris quòd parum laboraui. Quædam exemplaria non legunt Parum, ſed mihi non diſplicet ſi legatur, vt ſit quædam antitheſis ei quod ſtatim ſubiungitur, Et multam mihi requiem inueni: vt ſignificet ſe magis Dei beneficio, quàm proprio ſtudio laboréque ſapientiam conſequutum.
38 Agite maturè opus veſtrum, &c. ἐργάζεσθε τὸ ἔργον ὑμῶν πρὸ καιροῦ, καὶ δώσει τὸν μισθὸν ὑμῶν ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Operamini opus veſtrum ante tempus, & dabit mercedem veſtram in ſuo tempore. Quidam ita reddunt primum membrum, Ante amiſſam occaſionem fungimini officio veſtro: ſed mihi congruentior videtur ea verſio quam ſequutus ſum, vt maturitatem opportunitatémque ſtudii ſuſcipiẽdi ſignificet, quam merces ſua à Deo propoſita & promiſſa conſequatur. Duo enim ſunt conſtituenda tempora, vnum ſapientiæ cognoſcendæ ac percipiendæ in quo ſtudium atque labor adhibetur: alterum poſterius in quo fructus laboris ſequitur, à Deóque tributus ſuauiſſimè percipitur: itaque author habens rationem temporis poſterioris, dicit ante tempus officium ſtudiúmque præſtandum, vt in tempore fructum promiſſum percipiamus.

ʹLegitur & δύναμιν, potentiam.

ʹLegitur & λιμοῦ .i. famis.

Prophetia Eſaiæ, Hebraicè ישעיה

VETVS.

Cap. I

VISIO Eſaiæ filii Amos, 1
quam vidit ſuper
Iudam & Ieruſa
lem in diebus O-
ziæ, Ioatham, Achaz, & Ezeciæ Re-
gum Iuda.

Audite cæli, & auribus percipe ter- 2
ra, quoniam Dominus loquutus eſt,
Filios enutriui & exaltaui: ipſi autem
ſpreuerunt me.

Cognouit bos poſſeſſorẽ ſuũ, & aſi 3
nus præſepe dñi ſui: Iſrael autẽ nõ co
gnouit, & popul⁹ meus nõ intellexit.

B Væ genti peccatrici, populo graui 4
iniquitate, ſemini nequam, filiis ſcele
ratis: dereliquerunt Dominum, blaſ-
phemauerunt ſanctum Iſrael, abalie-
nati ſunt retrorſum.

Super quo percutiam vos vltrà, ad- 5
dentes præuaricationẽ? omne caput
languidum, & omne cor mœrens:

A planta pedis vſque ad verticem 6
non eſt in eo ſanitas: vulnus, & liuor,
& plaga tumens: non eſt circumliga-
ta, nec curata medicamine, neque fo-
ta oleo. *Infrà 5.b.5*

|Terra veſtra deſerta, ciuitates ve- 7
ſtræ ſuccenſæ igni: regionem veſtram
coram vobis alieni deuorant, & deſo
labitur ſicut in vaſtitate hoſtili:

C Et derelinquetur filia Siõ vt vmbra- 8
culũ in vinea, & ſicut tuguriũ in cucu
merario, & ſicut ciuitas quæ vaſtatur.

Rom. 9.e.29 Gene. 19.e.24

|Niſi Dominus exercituum reliquiſ
ſet nobis ſemẽ, |quaſi Sodoma fuiſſe- 9
mus, & quaſi Gomorrha ſimiles eſſe-
mus.

Iere. 6.e.29 Actio 5.f.22

|Audite verbum Domini, principes
Sodomorũ, percipite auribus legem 10
Dei noſtri populus Gomorrhæ.

Quò mihi multitudinem victima-
rum veſtrarũ, dicit Dominus? plenus 11
ſum holocauſto arietũ, & adipe pin-

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Cap. I.

VISIO Ieʋſaiáhu filii ″ℵAmoyʒ, quã vidit ″ſuper Iehudáh, *Quo tẽpore prophetauerit Eſaias.*
& Ieruʋſaláim in diebus ″ʏVziiáhu, Iothám, Anhaz,
& Ienhizciiáhu Regum Iehudáh.

Audite cæli, & auribus percipe terra, quoniã Dominus ″locutus
eſt, Filios ″enutriui, ″& exaltaui: ipſi autẽ ″præuaricati ſunt cõtra me.

″Cognouit bos poſſeſſorem ſuũ, & aſinus præſepe Domini ſui: *Ingratitudo Iudæorum.*
Iſrael non cognouit, populus meus non intellexit.

″Væ genti peccatrici, populo ″graui iniquitate, ″ſemini malorũ,
filiis ″corruptoribus: dereliquerunt Iehouam, ″iraſci fecerunt San
ctum Iʋſraνél, ″alienauerunt ſe retrorſum.

″Propter quid percutiemini adhuc? addetis ″peruerſitatẽ: omne *Omni genere afflictionum percuſſi Iudæi, non ſunt reuerſi ad Deum.*
caput *diſpoſitum eſt* ″ad infirmitatem, & omne cor ″infirmum:

A planta pedis vſq; ad verticem non eſt in eo ″perfectio: *ſed* ″vul-
nus, ″& liuor, & plaga ″recens: non ſunt ″conſtricta, neque alligata,
nec emollita ″oleo.

Terra veſtra ″deſolatio, ciuitates veſtræ ″ſuccenſæ igni: terram ve
ſtram coram vobis alieni ″comedũt: deſolatio *inquam erit* ″ſicut ſub-
uerſio alienorum:

″Et derelinquetur filia ʒSiión ſicut vmbraculũ in vinea, ″velut *Deſolatio & ruina Iudæorũ vmbraculo & Sodomis comparata.*
tugurium in cucumerario, & vt ciuitas ″deſolata.

Niſi Iehoua exercituum ″reliquiſſet nobis ſuperſtites ″paucos, ſi-
cut ɔSedóm fuiſſemus, ipſi ʏAmoráh ſimiles fuiſſemus.

Audite verbum Iehouæ, principes ɔSedóm, auribus percipite
Legem Dei noſtri, populus ʏAmoráh.

″Vtquid mihi *offertis* multitudinem victimarum veſtrarum, di- *Cæremonias & ſacrificia in quibus collocabant ſanctitatem, reiicit Dominus.*
cit Iehouáh? ″ſatur ſum: holocauſta arietum, & adipem ″bubalorũ,

IN CAPVT I.

1 Viſio חזון Viſum. Chaldæus paraph. vertit Prophetia. Quòd Dominus per viſum Prophetis appareret, vide Nume. 12.b.6. Vnde & Videntes appellabantur, 1. Samu. 9.b.9. ℵAmoyʒ אמוץ Hic per א in principio, & ץ in fine ſcribitur. Qui verò Propheta Amos dicitur, ſcribitur per ע & ס ſic, עמוס. Super Iehudáh על־יהודה de Iuda. ad Iudam. Sub hac tribu comprehenditur & Beniamin in qua ſita erat Ieruſalem. ʏVziiahu עוזיהו Hic Ozias, dicitur & Azarias, 2. Reg. 15.a.1. 2 Loquutus eſt, דבר Præt. Heb. pro præſenti, vt quidam vertunt. Sunt qui Hebraiſmum eſſe putant, explicantes, Audite verba Dei me interprete: aut, quæ Deo reuelãte dicturus ſum. Enutriui, גדלתי educaui. Ad verbũ, magnificaui. vel, creſcere feci. Et exaltaui: ורוממתי & euexi. ſub. ad honores. Præuaricati, &c. פשעו בי: iniquè egerunt contra me. Alii, rebellauerunt in me. Vel, defecerunt à me. 3 Cognouit ידע Præterita Heb. pro præſ. Agnoſcit, &c. *at* Iſrael non intelligit. i. non dat operam vt intelligat. Sic reddi debere verba octauæ coniugationis Hebraicæ, annotant docti quidam. 4 Væ genti peccat. הוי גוי חוטא Heu gentẽ peccatricẽ. Vel, O gentem ſceleſtã. הוי particula eſt deplorantis alienam miſeria & calamitatem. Graui כבד onuſto. Semini mal. זרע מרעים proli malorũ. i. quorum patres fuerunt etiã mali. Alii, ſemini noxio. vel, maligno. aut, malitioſo. Corruptoribus: משחיתים corrũpentibus. i. perdentibus ſe, aut rationẽ ſuam viuendi. Quidã vertunt, corruptorũ. aut ſubuerſorum: vel diſſipantium. Iraſci fec. נאצו ad iram prouocauerunt. Alii, probris affecerunt. vel, ſpreuerunt. aut, reiecerunt. Alienaue. ſe נזורו abalienati ſunt. i. retrocedentes deſtiterunt eũ ſequi. Hoc eſt, dereliquerũt eum. 5 Propter quid, &c. על־מה וגו׳ Quare percutiemini vltrà? Vel, Ad quid perculteremini? q. d. fruſtra certè lab orarẽ. Dictio VLTRA, referri poteſt & ad ſequentia, vltrà addetis, &c. Peruerſitatẽ: סרה peruerſum factum. Vel, præuaricationem. aut, auerſionẽ, & apoſtaſiam. Ad infirmitatem, לחלי lãgori. ſub. eſt expoſitum. Vel, morbo. ſub. obnoxiũ eſt. Alii, morbidum. q. d. corpora veſtra morbis affeci, & animos moleſtiis: neque propterea rediſtis in bonam viam. Infirmũ. : דוי ægrũ. mœrens. 6 Perfectio: מתום integritas. i. ſanitas. Quidã Hebræorũ, firmitas. aut, bona valetudo. Alii à מתה מתח deducẽtes, vertũt Viros, ſiue homines. q. d. nõ eſt in eo figura, aut aliquid ſit quod hominis. & ſic ם redũdat. Vuln⁹, פצע Hebræi ſubaudiunt רק ſed. Singu. pro plur. vulnera, vnde ſcilicet defluit cruor. Et liuor, וחבורה & vibex. cõtuſio. vnde ſcilicet nõ fluit cruor. Alii, tumor. Recens: טריה purulenta, ſanioſa. Alii, putrida. Conſtricta, זורו compreſſa. vel, expreſſa. ſub. hæc omnia. nam premendo extruditur ſanies. Alii, fracta. i. aperta, vel curata, ſub. emplaſtro. Alii, fota. Emollita רוככה lenita. ſiue, delinita. q. d. non fuerunt curata, malagmate ſuperpoſito. 7 Deſolatio, שממה . i. deſolata. Nomen pro verbo Deſolabitur. Quidam, in ſqualorem redigetur. Terrã pro patria, aut regione poſuit. Subauditur TAMEN, q. d. percutiam tamen vos, vt ſitis inexcuſabiles. Futuram deſolationem regni Iſrael prædicit. Succenſæ שרופות & hìc nomen pro verbo, ſuccendentur, vel abſumentur incendio. Comedunt: אוכלים deuorant. pro Deuorabunt. Sicut ſubuerſio, &c. : כמהפכת זרים iuxta ſubuerſionem alienigenarum. i. ſicut ſubuerſi fuerunt qui alieni fuerũt à Deo, vt Sodomitæ. Alii, ceu ſubuerſio extraneorum. i. ſicut terra quæ ſubuertitur ab extraneis, ſiue ab exercitu hoſtili. 8 Et derelinquetur ונותרה Et remanebit reſidua. Velut tugurium כמלונה velut diuerſoriolum nocturnum. habitaculum eſt in quo pernoctat cuſtos, à לון morari & pernoctare. Deſolata. : נצורה obſeſſa. 9 Reliquiſſet הותיר reſiduos feciſſet. vel, reliquos feciſſet. Paucos, כמעט planè paucos. nam כ eſt affirmantis, vt annotant docti inter Hebræos. Alii, vel tantillos. Alii, citó. breui. extemplo. Nonnulli, ſicut parum. i. ferè. 11 Vtquid, &c. למה לי רוב־זבחיכם Ad verbum, Adquid mihi multitudo ſacrificiorũ veſtrorum, &c. Satur ſum: שבעתי plenus ſum. i. faſtidio inſtar hominis pleni & ſaturi. Quidam iungunt huic verbo ſequentia, vertentes, ſatur ſum holocauſtis arietum, & adipe animalium ſaginatorum: etiam ſanguinem, &c. Bubalorum, מריאים pinguium animalium.

ʹ& ſanguinem vitulorum,& agnorum,& hircorumʹnolui.
11 ʹQuum veniretis vt conſpiceremini corã me,quisʹquæſiuit hoc
de manu veſtra,ʹvt conculcaretis atria mea?
13 Neʹaddatis offerre ſacrificiumʹmendax: ʹſuffimentum abomina
tio eſt mihi : calendas & ſabbathum, ʹquòd conuocetis conuoca-
tionem,ʹnon poſſum *ferre* iniquitatem cum cœtu.
14 Calendas veſtras &ſolennitates veſtrasʹodio habuit anima mea,
ʹſunt mihi oneri,ʹfatigatus ſum ſuſtinendo.
15 Et quum extẽdetis manus veſtras, occultabo oculos meos à vo
bis:etiam quum multiplicabitis orationem,non audiam:*nam* ma-
nus veſtræ ſanguine plenæ ſunt.
Eos ad pœnitentiam exhortatur
16 Lauateʹ*vos*, mũdi eſtote,remoueteʹmalum operum veſtrorum à
conſpectu oculorum meorum:deſinite malefacere,
17 Diſcite benefacere,ʹquærite iudiciũ,ʹdirigite oppreſſum, ʹiudi-
cate pupillo,ʹiudicate viduæ.
18 ʹVenite nunc,ʹ& increpemus nos,dicit Iehoua:ſi fuerint pecca-
Se mũdaturum eos pollicetur.
ta veſtra tanquã coccinum, veluti nix albeſcent : ſi fuerint rubra
tanquam vermiculus,velut lana alba erunt.
19 ʹSi volueritis & audieritis,bonum terræ comedetis:
Inobedientia cauſa afflictionũ.
20 Si autem renueritis,ʹ& irritaueritis, gladio deuorabimini : quia
os Iehouæ locutum eſt.
Admiratur & deplorat peccata Ieruſalem.
21 ʹQuomodo facta eſtʹ*ut* meretrix ciuitas fidelis! *erat* plenaʹiudicii,
iuſtitiaʹmorabatur in ea:nunc autem homicidæ.
22 Argentum tuũ verſum eſt in ſcorias,vinũ tuũ miſtũ eſt aqua,
In principes.
23 Principes tuiʹdeclinãtes,& ſocii furum, ʹomnes diligunt mune
ra,ʹ& ſequuntur retributiones: pupillo nonʹiudicant, & cauſa vi-
duæʹnon ingreditur ad eos.
24 Propterea dicit Dominus Iehoua exercituum,fortis Iſraelis,
Ingemiſcit ſententiam laturus in Iudæos hoſtes ſuos, prædicitq;, conſeruatis piis, eccleſiam Ieruſalem in priſtinũ ſtatũ reſtituendã.
Heuʹcõſolationem capiam de hoſtibus meis, & vindicabo me de
inimicis meis:
25 ʹEt conuertam manum meam ſuper te,& expurgaboʹvt purifi-
catiuum,ſcorias tuas,& auferam omnia ſtanna tua.
26 Et reſtituã iudices tuos vt erant in principio , & cõſiliarios tuos

guium,& ſanguinem vitulorum,& agnorum,& hircorum nolui.
11 Quum veneritis ante conſpectum meum,quis quæſiuit hæc de manibus veſtris,vt ambularetis in atriis meis? D
13 Ne afferatis vltrà ſacrificiũ fruſtra: incenſum abominatio eſt mihi : neomeniã,& ſabbathum , & feſtiuitates alias non feram : iniqui ſunt cœtus veſtri.
14 Calendas veſtras , & ſolennitates veſtras odiuit anima mea , facta ſunt mihi moleſta,laboraui ſuſtinens.
15 Et quũ extẽderitis manus veſtras, auertã oculos meos à vobis:& quum multiplicaueritis orationẽ, non exaudiam:|manus veſtræ ſanguinæ plenæ ſunt. infra 59
16 |Lauamini , mundi eſtote, auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis:quieſcite agere peruerſe, 1.Petr.3 E
17 Diſcite benefacere,quærite iudiciũ, ſubuenite oppreſſo, iudicate pupillo, defendite viduam.
18 Et venite,& arguite me,dicit Dominus:ſi fuerint peccata veſtra vt coccinum,quaſi nix dealbabuntur:& ſi fuerint rubra quaſi vermiculus,velut lana erunt.
19 Si volueritis,& audieritis,bona terræ comedetis:
20 Quòd ſi nolueritis,& me ad iracundiam prouocaueritis:gladius deuorabit vos,quia os Domini loquutũ eſt.
21 Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis,plena iudicii! iuſtitia habitauit in ea,nunc autem homicidæ. F
22 Argentum tuum verſum eſt in ſcoriam,vinum tuum miſtum eſt aqua.
23 Principes tui inobediẽtes,ſocii furum:omnes diligunt munera,ſequũtur retributiones:|pupillo non iudicant, & cauſa viduæ non ingreditur ad illos. Iere.22. zach.7
24 Propter hoc , ait Dominus Deus exercituum fortis Iſrael,Heu conſolabor ſuper hoſtibus meis,& vindicabor de inimicis meis:
25 Et conuertam manum meã ad te, & excoquam ad purum ſcoriam tuã, & auferam omne ſtannum tuum.
26 Et reſtituã iudices tuos vt fuerunt pri⁹,& cõſiliarios tuos ſicut antiqui- G

Et ſanguinem ודם etiam ſanguinem. Nolui. לא חפצתי : Præt.Heb.pro præſ.nolo.non amo.non deſidero. Quæſiuit בקש Præt. 11 Quum veniretis,&c. כי תבאו וגו' Ad verbum, Quum venietis[ſiue,Quum veneritis]vt conſpiciamini. pro fut.quis quæret.aut,quærat. Vt conculcaretis רמוס Ad verbum,calcare,ſiue conculcare.ſub.nimirum,vel nempe. 13 Addatis תוסיפו Fut.Heb.pro imperat.Latinè,Ne vltrà offeratis. Vel,Ne pergatis offerre. Mendax: שוא Ad verbum,mendacii.aut,vanitatis.i.vanum & irritum.acſi dicat,ſacrificia quæ floccipendo. Suffimentũ קטורת thymiama.incenſum. Quòd conuocetis conuoc. קרא מקרא Ad verbum, conuocare conuocationem. Vel(vt alii) congregare[.i.congregatio,ſiue indictio] feſtiuitatis.aut, diei feſti.i.feſtum indictũ,ſiue inſtitutum à vobis certa de cauſa.Vel קרא infinitiuus accipitur pro ſecunda perſona plurali futuri,vocabitis .i.quæ vocatis ſolennitates.Vt ſit per appoſitionem dictum. Non poſſum,&c. לא־אוכל וגו' Ad verbum,Non poſſum iniquitatem & & cœtũ.Sermo imperfectus,propterea Hebræi ſubaudiunt Ferre.Hebraiſmus autẽ eſt, pro Non poſſum ferre,aut videre cœtus veſtros iniquos.aut ſolennitates veſtras iniquas.Quidam vertunt,non poſſum,vana res eſt,nec cœtum. 14 Odio habuit שנאה Præt.Heb.pro præſ.odio habet anima mea.i.odi ex animo. Sunt mihi oneri, היו עלי לטורח Ad verbum,fuerunt ſuper me in laborem.vel,labori.i.ſunt mihi moleſta. Fatigatus,&c. נלאיתי נשא : laboraui[vel defeci]ferendo.q.d.ferre non poſſum. 16 *Vos*, Alii ſubaudiunt,*corda veſtra.* Malum רוע malitiam.prauitatem. 17 Quærite iudicium, דרשו משפט .i.diſquirite diligẽter ius cauſæ.Iudices & patronos alloquitur. Dirigite oppreſſum, אשרו חמוץ Id eſt,dirigite negotia oppreſſi. Alii,deducite oppreſſum.ſub. per viam rectam, ferte illi opem. Propriè ſignificat Rectificate.i.ſententiam iniquè latam emendate,ſiue dirigite. Quidam,reſtituite oppreſſum. Iudicate pupillo שפטו יתום ius dicite pupillo.Alii,agite in iudicio *cauſam* pupilli. Iudicate ריבו Ad verbũ,litigate.ſub.cauſam.i.cauſam agite viduæ,vel cauſam viduæ ſuſcipite. 18 Venite nunc, לכו נא Adeſte quæſo.aut,Agite.Eia. Et increpemus nos, ונוכחה & diſceptemus inter nos.i.argumentis mutuis cauſam noſtram tueamur, & videamus veſtrâne cauſa ſit melior,an mea. Quidã,& noſtram agamus cauſam. 19 Si volu.& aud. אם תאבו ושמעת Hebraiſmus,pro Si volueritis audire.vel,obtemperare. Alterũ verbum præcedenti iunctum per coniunctionẽ,quod per infinitiuũ redditur à Latinis. 20 Et irritauer. ומריתם & rebelles fueritis. Vel,& contumaces fueritis. 21 Quomodo איכה Admirantis,vel deplorantis particula eſt,Qua ratione.Quo pacto. Vt meretrix לזונה Ad verbum,in meretricem.vel,in ſcortum. Iudicii, משפט æquitatis.i.in qua plures erant æquiſſimi iudices. Morabatur ילין Præt.Heb.pro imperf.manebat,verſabatur. 23 Declinantes, סוררים ſub.ab æquitate. Alii,recedentes.Alii,peruerſi. Omnes diligunt כלו אהב vnuſquiſque eorum diligit. Et ſequũtur ורודף perſequitur.i.captant retributiones.vel,inhiant retributionibus. Iudicant, ישפטו Ad verbum,iudicabunt.Fut.Heb.pro præſ.i.non reddunt ius pupillo. Non ingreditur לא־יבוא Fut.Heb.pro præſ.i.non admittitur ab illis. Gallicè, *Ils ne leur baillent point d'audience.* 24 Conſolationẽ capiam אנחם q.d.O gentem miſeram,ego ſumam pœnas acerbas,ac dignas de te:& ita capiam voluptatem & conſolationem. 25 Et conuertam ואשיבה Et reducam.i.frequenter,ſiue identidem te percutiam & affligam. Quidam, Et admoliar manum meam tibi. Vt purificatiuum, כבור .i. vt res quæ vim purificandi & purgandi habet,qualis eſt ſapo.Quidam vertunt,ad purum.vel,ad liquidum.

D tus:poſt hæc vocaberis Ciuitas iuſti,
vrbs fidelis.
Sion in iudicio redimetur, & redu- 27
cent eam in iuſtitia.
Et cõteret ſceleſtos, & peccatores 28
ſimul: & qui dereliquerunt Dominũ,
conſumentur,
Confundẽtur enim ab idolis quib⁹ 29
ſacrificauerũt: & erubeſcetis ſup hor-
tis quos elegeratis,
Quum fueritis velut quercus deflu 30
entibus foliis, & velut hortus abſque
aqua.
Et erit fortitudo veſtra vt fauilla
ſtupæ, & opus veſtrum quaſi ſcĩtilla: 31
& ſuccendetur vtrunque ſimul, & nõ
erit qui extinguat. Cap. II.
VErbum quod vidit Eſaias filius 1
Amos ſuper Iudam & Ieruſalẽ.
Michæ.4.a
¶Et erit in nouiſſimis diebus præpa 2
ratus mons domus Domini in verti-
ce montium, & eleuabitur ſuper col-
les: & fluent ad eum omnes gentes.
Et ibunt populi multi, & dicẽt, Ve 3
nite, & aſcendamus ad montẽ Domi-
ni, & ad domum Dei Iacob, & doce-
bit nos vias ſuas, & ambulabimus in
ſemitis eius: quia de Sion exibit Lex,
& verbum Domini de Ieruſalem.
B Et iudicabit gẽtes, & arguet popu- 4
los multos: & conflabũt gladios ſuos
in vomeres, & lanceas ſuas in falces:
non leuabit gens contra gentem gla
diũ, nec exercebũtur vltrà ad præliũ.
Domus Iacob venite & ambule- 5
mus in lumine Domini.
Proiecisti enim populum tuum, do 6
mum Iacob: quia repleti ſũt vt olim,
& augures habuerũt vt Philiſthiim,
& pueris alienis adhæſerunt.
Et repleta eſt terra argento eius & 7
auro, & non eſt finis theſaurorũ eius:
& repleta eſt terra eius equis, & innu
merabiles quadrigæ eius.
Et repleta eſt terra eius idolis: op⁹ 8
manuum ſuarum adorauerunt, quod
fecerunt digiti eorum.
Et incuruauit ſe homo, & humilia 9
tus eſt vir: ne ergo dimittas eis.
C Ingredere in petram, & abſcõdere 10
in foſſa humo à facie timoris Domi-
ni, & à gloria maieſtatis eius.

vt erãt initio: poſt hæc″vocaberis Ci uitas iuſtitiæ, ciuitas fidelis.
27 צSiión in iudicio″redimetur,″& co nuerſi eius in iuſtitia.
28 Contritio autem præuaricatorum,″& peccatorum *fiet* pariter, de-
relinquentéſque Iehouam conſumentur.
29 ″Pudore enim afficiemini″propter arbores quas concupiuiſtis, Ardor impiorũ in ſuperſtitionibus deſcribitur.
& pudore afficiemini propter hortos quos″elegiſtis,
30 ″Quando eritis velut quercus defluẽs foliis ſuis, & velut hortus
″cui aqua non eſt.
31 Erítque″fortis vt ſtuppa, &″operator eius vt ſcintilla: & ſuccen-
dentur ambo pariter, & non erit qui extinguat. Cap. II.
1 VErbũ quod vidit Ieשſaיiáhu fili⁹ Amoצs ſuper Iehudáh & Ie- Confirmat quod dixerat de reſtituenda Eccleſia per Chriſtum.
ruשſaláim.
2 Et erit,″in nouiſſimis diebus præparatus erit mõs domus Ieho-
uæ in vertice montium,″& eleuabit ſe præ collibus, confluẽtque
ad eum omnes gentes.
3 Et ibunt populi multi, & dicẽt, Venite, & aſcendamus ad mon- Vndiquaque colligẽda Eccleſia.
tem Iehouæ, ad domum Dei Iaיacób, & docebit nos″vias ſuas, &
ambulabimus in ſemitis eius: quia de צSiión exibit Lex, & verbũ Ex Siõ doctrina Euangelii prodi tura.
Iehouæ de Ieruשſaláim.
4 Et iudicabit inter gentes, & arguet populos multos,″& contun- Pax, regnante Chriſto.
dent gladios ſuos″in ligones, & lanceas ſuas″in falces: non leuabit
gens contra gentem gladium, & non diſcent vltrà bellum.
5 Domus Iaיacób″venite, & ambulemus in lumine Iehouæ. Lumen Dei.
6 ″Dimiſiſti enim populũ tuum, domum Iaיacób, quia *ſuperſtitione* Admirabundus conqueritur de Deo, deſeruiſſe eũ populũ ſuum.
repleti ſunt″præ Oriente:″& augures fuerunt ſicut Peliשſthim,″&
in ſcientiis alienis fuerunt ſufficientes.
7 Et repleta eſt terra eius argẽto & auro, nec eſt finis theſauris e-
ius: & repleta eſt terra eius″equis, nec eſt finis quadrigis eius.
8 Repleta quoque eſt terra eius idolis: operi″manuum ſuarum″in-
curuauerunt ſe, quod fecerunt″digiti eorum.
9 ″Et incuruauit ſe homo, & humiliauit ſe vir: & non parces eis. Iudiciũ Dei præſens aduerſus impios nihil metuẽtes illum.
10 ″Ingredere in petrã, & abſcõde te in puluere″à facie formidinis
Iehouæ,″& à decore altitudinis eius.

26 Vocaberis יקרא לך Ad verbum, vocabitur tibi. Vel, indetur tibi, ſub. nomen. 27 Redimetur, תפדה .i. liberabitur de manu hoſtium propter iuſtitiam quam fecerint. Et conuerſi eius ושביה id eſt qui in ea conuerſi fuerint, ſiue reſipuerint, liberabuntur etiam ob iuſtitiam quam fecerint. 28 Et peccatorum, וחטאים & ſceleratorum. vel, improborum. 29 Pudore enim aff. כי יבושו Ad verbum, Confundentur. vel, erubeſcent. Confuſio perſonarum, tertiæ pro ſecunda. pro Erubeſcetis, vel Pudebit vos arborum. Propter arbores מאילים propter quercus. vel, vlmos. Quidã, propter deos, vel idola. Elegiſtis. : בחרתם ſub. vt in illis coleretis idola, & faceretis ſacrificia. 30 Quando, &c. כיתהיו כאלה Eritis enim velut vlmus [aut, arbor] cuius folia deciderunt. vel, defluunt. Cui aqua non eſt. : אשר־מים אין לה .i. quem nulla irrigat aqua: hoc eſt, qui propter ariditatẽ nullis holeribus, aut floribus ornatus eſt. q.d. omni honore ſpoliabimini. 31 Fortis חחסן fortiſſimus. ſub. idolorum veſtrorum. quem putabatis eſſe fortiſſimum æſtimatione veſtra, aut propter materiã ex qua factũ erat, vel ratione baſium firmarum. Et operator eius ופועלו & artifex eius. vel, opifex, & factor.

IN CAPVT II.

2 In nouiſſ. die. באחרית הימים poſtremis tẽporibus. Et eleuabit ſe præ coll. ונשא מגבעות & eleuabitur ſupra colles. Alii, & editior erit *cunctis* collibus. 3 Vias ſuas, מדרכיו Ad verbum, de viis ſuis. 4 Et contund. וכתתו concident. conterent. i. conflabunt. In ligo. לאתים in vomeres. q.d. mutabũt inſtrumẽta ſua bellica tanquã inutilia, in inſtrumẽta pacis & agriculturæ. In falces, למזמרות nẽpe putatorias, quibus arbores & vites putantur. 5 Venite, לכו agite. eia. 6 Dimiſiſti נטשתה Deſeruiſti. Præ Orien. מקדם præ *filiis* Orientis. i. præ Aramæis, ſiue Chaldæis qui ſunt ad Orientẽ Iſraeli. Alii tranſitiuè exponunt, Quia repleuerunt *terram ſuam maleficiis* præ Oriente. i. Orientalibus, vel Iſmaelitis, vt quidã exponunt. Et augures fuerunt ועננים & diuini ſunt, &c. Et in ſcient. &c. ובילדי נכ׳ Ad verbum, & in natis alienorũ contenti erunt. Fut. pro præſ. acquieſcunt. Natos more Hebræorum vocat cogitationes, conſilia, & fœturas. q.d. in libris editis ab exteris de auguriis & maleficiis acquieſcunt. Vel (vt quidam Hebræi exponunt) applauſerunt. vt ſit futurũ pro præt. ſiue præſ. applaudũt. Docti etiã inter Hebræos vertunt, Et in ſcientiis alienorum occupant ſe. ſub. omiſſa lege Diuina, & præceptis. Legitur יספיקו per ש vel per ס, in eadem tamen ſignificatione. 7 Equis, סוסים ſub. bellatoribus. q.d. valuit arte militari, falcatos habuit currus innumerabiles. 8 Manuum ſuarum ידיו Singul. pronomen pro plur. aut vertendum, manuum eius. ſub. conflatoris, vel fabri: vt ſit relatiuum pro antecedente. Incuruauerunt ſe, ישתחוו Fut. Heb. pro præt. Alii, adorauerunt. Digiti eorum. : אצבעותיו digiti illius. i. cuiuſque ipſorum artificum. 9 Et incuruauit ſe וישח Et inclinatus eſt. ſub. idolis, ideo non parces. Quidã per futurum, Proinde deprimetur. aut, deiicietur. Vel per plurale (vt alii) Quapropter deprimentur homines, & deiicientur viri, &c. q.d. tandem Dominus animaduertet in eos. 10 Ingredere in petrã, &c. בוא בצור וגו׳ Hebræi ita per imperatiuũ vertunt, vt indignitate rei, & zelo gloriæ Diuinæ commotus Propheta imprecetur, ſeu vaticinetur, peccatũ hoc eorum nulla venia dignum eſſe. Alii, Infinitiuum eſſe volunt pro futuro, vertentes per plurale, Nam ingredientur in rupes *urbi propinquas*, & abſcondent ſe in ipſum puluerem. vel, in terram. i. cauernas ſubterraneas, tempore ſcilicet vltionis Domini. Ita etiam Chaldæus paraph. A facie form. מפני פחד Hebraiſmus, pro Præ pauore quem incutient hoſtes immiſſi à Domino. Et à decore, &c. : ומהדר גאונו & à gloria maieſtatis eius. vel ſublimitatis.

'Oculi elati hominis'humiliabūtur,'& incuruabitur altitudo ho 11
minum:exaltabitur autem Iehoua ſolus in die illa.

Iudicium generale.

Dies enim Iehouæ exercituum *ueniet* ſuper omnem ſuperbum, 12
'& excelſum,& ſuper omnem elatum,& humiliabitur:
Et ſuper omnes cedros Lebanón ſublimes & eleuatas, & ſuper 13
omnes quercus Baſ́ſan:
Et ſuper ōnes montes excelſos, & ſuper omnes colles eleuatos, 14
Et ſuper omnē turrim excelſam , & ſuper ōnem murū munitū: 15
Et ſuper omnes naues'Tharſ́ſiſ́s,& ſuper omnes'picturas con- 16
cupiſcibiles.
'Et incuruabitur elatio hominis,& humiliabitur altitudo homi 17
num,& eleuabitur Dominus ſolus in die illa:
Et idola penitus'concidet: 18
Et introibunt in ſpeluncas'petrarum,'& in foueas ſubterraneas 19
'à facie formidinis Iehouæ,& à gloria altitudinis eius,quum ſurre
xerit'vt conterat terram.

Coacti,ſuperſtitiones abiecturi.

In die illa proiiciet homo idola argentea ſua, & idola aurea ſua, 20
quæ'fecerunt ſibi,'vt incuruarent ſe *imaginibus* talparum & veſper-
tilionum.

Ne confidant in hominib⁹,dehortatur.

'Vt ingrediatur'in foramina petrarū,'& in cauernas ſaxorū à fa- 21
cie formidinis Domini,& à gloria altitudinis eius , quum ſurrexe
rit vt conterat terram.
Deſinite *timere* vobis ab homine'cuius anima in narib⁹ eſt:'quid 22
enim reputationis eſt ipſe? Cap. III.

Calamitatē inſtare prædicit gloriantibus de præſenti rerum ſtatu.

ECce enim dominator Iehoua exercituū'aufert à Ieruſ́ſaláim 1
& à Iehudáh'fulcimentum & fulcimentum, *hoc eſt* omne'fulci-
mentum panis,& omne fulcimentum aquæ,
Fortē & virum bellicoſum,iudicem & Prophetam,'& diuinum 2
& ſenem,
'Quinquageāriū,'& honorabilē vultu, & cōſiliariū,'& ſapientē 3

11 Oculi ſublímes hominis humiliati
ſunt,&incuruabitur altitudo virorum,
exaltabitur autē Dominus ſolus in die
illa.
12 Quia dies Domini exercituum ſup
omnem ſuperbū & excelſum,& ſuper
omnem arrogātem, & humiliabitur:
13 Et ſuper omnes cedros Libani ſu-
blimes & erectas,& ſuper ōnes quer-
cus Baſan:
14 Et ſuper omnes montes excelſos,
& ſuper omnes colles eleuatos:
15 Et ſuper omnem turrim excelſam,
& ſuper omnem murum munitum:
16 Et ſuper omnes naues Tharſis, &
ſuper omne quod viſu pulchrum eſt.
17 Et incuruabitur ſublimitas homi- D
nū,&humiliabitur altitudo virorū,&
eleuabitur Dominus ſolus in die illa:
18 Et idola penitus conterentur:
19 ¶Et introibunt in ſpeluncas petra- Luc.23.d. Oſee.10.b. apoc.6.d. & 9.b.
rum, & in voragines terræ à facie for
midinis Domini,& à gloria maieſta-
tis eius,quū ſurrexerit percutere ter-
ram.
20 In die illa proiiciet homo idola ar
genti ſui, & ſimulachra auri ſui, quæ
fecerat ſibi vt adoraret talpas & veſ-
pertiliones.
21 Et ingredietur ſciſſuras petrarum,
& in cauernas ſaxorum à facie formi
dinis Domini , & à gloria maieſtatis
eius,quum ſurrexerit pcutere terrā.
22 Quieſcite ergo ab homine cui⁹ ſpi
ritus in naribus eius eſt:quia excelſus
reputatus eſt ipſe. Cap. III.
1 ECce enim dominator Deus exer
cituum auferet à Ieruſalem & à
Iuda validum & fortem, omne robur
panis,& omne robur aquæ,
2 Fortem,& virum bellatorem,iudi-
cem,& Prophetam,& ariolum,& ſe-
nem,
3 Principem ſuper quinquaginta, &
honorabilē vultu,& conſiliariū,& ſa

11 Oculi elati עיני גבהות Ad verbum,Oculi ſublimitatis. vel,ſuperbiæ. aut,tumoris.i.Oculi ſublimes & ſuperbi. Quidam, Sublimitas oculorum. Humiliabuntur, שפל Præt.Heb.pro præſ.deiicientur. Et incuruabitur altitudo ושח רום & incuruabitur elatio. Vel, & deprimetur[aut, deiicietur]exaltatio. ſiue, excellentia. 12 Et excelſum,&c. ורם ועל וגו' & elatum,& ſuper omnem ſublimem,& deiicietur. 16 Tharſ́ſiſ́s, תרשיש Vide Interpretationes nominum Hebraicorum. Naues autem Tharſis intelligit naues onerarias magnas,quibus negotiatores & alii vehebantur in Tharſis,auri cauſa:vt vides 1.Reg.10.d.22. Picturas concupiſcibiles. שכיות החמדה: Ad verbum,picturas deſiderii,ſiue concupiſcentiæ.Chaldæus paraph. ſuper palatia pulchritudinis.Ita & quidam Hebræorum.Alii,ſuper omnia quæ viſu,aut ſpectatione deſiderabilia ſunt.Alii vertunt, naues pulcherrimas.vel,machinamenta pulcherrima & ornatiſſima.Naues elegantes & ſumma arte conſtructas ſic vocat, hoc eſt bellicas: Gallicè dicimus *bien equipees*. tales ſolent eſſe in deliciis & magno pretio. Proinde deiicientur... gibus.L X X in eundem ſenſum habent,Et ſuper omnem aſpectum nauium pulchritudinis. 17 Et incuru. ושח גבהות Proinde deiicietur arrogantia.vel,ſublimitas.Repetitio eſt præcedentis verſus vndecimi. 18 Concidet. יחלוף: perdet.deſtruet.exterminabit. Chaldæus paraph.peribunt aut,euaneſcent. 19 Petrarum, צורים rupium.ſaxorum. Et in fou.ſubt. ובמחלות עפר & in cauernas terræ.vel,cauitates.Alii,voragines,aut hiatus. A facie,&c. מפני פחד יהוה Vide eadem ſuprà verſu 10. Vt conterat לערוץ vt concutiat.Chaldæus paraph.vt coterat impios terræ.Alii,vt terreat. 20 Fecerunt ſibi עשו לו fecerūt ei.ſub.ſtatuarii,ſiue artifices. Vt incuru.&c. להשתחוות וגו' vt adoraret *illa*,talpis & veſpertilionibus.ſub.proiiciet fugiendo. Iuxta hanc interpretationē vna eſt dictio להופרפרית.Alii duas eſſe volunt,& vertunt,ad adorandum,in cauernam talparum& veſpertilionum.Alii,*in locum quem faciunt* fodiendo foſſas[.i.in locum plenū cauernarum]& veſpertilionibus.Doctus quidā inter Hebræos,Ad fodiendū foſſas.acſi dicat, In die illa proiiciet homo idola ſua,videns quòd eum non ſeruauerint: dabitque operā vt foueas fodiat in quibus lateat, vt faciunt verpertiliones qui interdiu latent in ſuis foraminibus. Alii,in foramen[vel,foſſuram]talparum & veſpertilionum.ſub.proiicient. 21 Vt ingrediatur לבוא .i.vt citra impedimentum citius ſe recipiat in cauernas. In foram.petr. בנקרות הצורים in ſciſſuras petrarum.i.in cauernas & ſpeluncas. Et in cauer.ſax. ובסעפי הסלעים & in cacumina rupium. Vel,& in promontoria.Partes rupium longius excurrentes ſignificat,in quas cōſcendebant. Alii,& in prominentias petrarū,quæ ſunt velut rami qui egrediuntur è petris. 22 Cuius ani.&c. אשר נשמה באפו Hebraiſmus,altero relatiuo redundante, pro In cuius naribus eſt anima.ſiue ſpiraculum,vel flatus.i.ab hominibus quorū vita cōſiſtit in aſpiratione & reſpiratione,qui ſpiritum vitalem per nares hauriunt:qui ſi comprimatur,protinus pereunt aeris inopia. Quid enim,&c. כי במה וגו' nā in quo æſtimatus eſt?Vel,quanti enim æſtimandus eſt?q.d.nihili.Hic verſus ad ſequentia pertinet,debuítque ab eo ſequens caput incipere:acſi dicat,Deſinite timere homines mortales qui nullarum ſunt virium,ſi cum Deo conferantur:& Deum timete.Babylonios & Aſſyrios timetis:quanto magis Deum timere debetis?nam ecce,niſi reſipueritis,ablaturus eſt,&c.

IN CAPVT III.

1 Aufert מסיר Præſ.Heb.pro fut.auferre paratus eſt.ablaturus eſt.amoturus. Fulcim.& ful. משען ומשענה Ad verbum,baculū & baculum. vel,fulcrum & fulcrum.aut,ſuſtentaculum & ſuſtentaculum.i.robur & vigorem. Sic mox.Pſal.104.b.15,Panis cor hominis confirmet. 2 Et diuinum וקוסם & præſcium futurorum.i.eos qui ſumma prudentia præuident futura.In bonam partem accipitur. 3 Quinquagenarium, שר חמשים Ad verbum,Principem *ſuper* quinquaginta. Gallicè,*Capitaine*. Et honorab. vultu, ונשוא פנים Ad verbum,& eleuatum faciebus.i.ſpectabilem vultu,& conſpicuum. Vel(vt alii)& authoritate ſuſpiciendū.i.qui valent authoritate & gratia,ſuntque in pretio apud populum,quos populus honore proſequitur. Et ſap.artif. וחכם חרשים & ſapientem ſapientum.A cogitatione & inuentione.id eſt,doctiſſimum inter doctos. Alii,acutum acutiſſimorum.i.maximè ingenioſum ad excogitanda omnia inſtrumenta bellica.Alii,& eximium quenque inter architectos.Sunt qui vertant,& ſapientem,architectos,&c.

pientem de architectis, & prudētem
eloquii myſtici.
4 Et dabo pueros principes eorum,
& effœminati dominabuntur eis.
5 Et irruet populus,vir ad virum, &
vnuſquiſque ad proximum ſuum:tu-
multuabitur puer contra ſenem,& i-
gnobilis contra nobilem.
6 Apprehendet enim vir fratrem ſuū,
domeſticum patris ſui,Veſtimentum
tibi eſt,princeps eſto noſter: ruina au
tem hæc ſub manu tua.
B 7 Reſpondebit in die illa,dicens, Nō
ſum medicus , & in domo mea nō eſt
panis,neque veſtimētum:nolite con-
ſtituere me principem populi.
8 Ruit enim Ieruſalem,& Iudas con
cidit: quia lingua eorum & adinuen-
tiones eorum cōtra Dominū,vt pro-
uocarēt oculos maieſtatis eius.
9 Agnitio vultus eorū reſpondit eis,
& peccatum ſuū quaſi Sodoma præ-
dicauerunt,nec abſconderunt: væ ani
mæ eorum,quoniam reddita ſunt eis
mala.
10 Dicite iuſto quoniā bene,quoniam
fructum adinuentionum ſuarum co-
medet.
11 Væ impio in malum: retributio e-
nim manuum eius fiet ei.
C 12 Populum meum exactores ſui ſpo
liauerunt,& mulieres dominatæ ſunt
eis : popule meus,qui beatū te dicūt,
ipſi te decipiunt,& viam greſſuum tu
orum diſſipant.
13 Stat ad iudicandum Dominus, &
ſtat ad iudicandos populos.
14 Dominus ad iudicium veniet cum
ſenibus populi ſui,& prīcipibus eius:
vos enim depaſti eſtis vineam , & ra-
pina pauperis in domo veſtra.
15 Quare atteritis populum meum,
& facies pauperum commolitis ? di-
cit Dominus Deus exercituum.
16 Et dixit Dn̄s,Pro eo quòd eleuatæ
ſunt filiæ Sion,& ambulauerunt extē
to collo,& nutibus oculorum, ibant
& plaudebāt,ambulabāt, & pedibus
ſuis compoſito gradu incedebant:
Decaluabit Dominus verticē filia-
17 rum Sion, & Dominus crinē earum

artificum,″& intelligentem incantationis.
4 Et dabo pueros principes eorum,& pueri dominabuntur eis.
5 ″Et opprimetur populus, ″vir in virum, & vir in amicum ſuum:
″inualeſcent puer in ſenem,& ignobilis in nobilem.
6 Apprehendet enim quiſque″fratrem ſuum familiæ patris ſui,di
cens, Veſtimentum tibi eſt,princeps ″eris nobis,″ruináq; hæc ſub
manu tua erit.
7 *Et ille* iurabit in die illa,dicens,Non ero″dominus: ″nam in domo
mea non eſt panis , nec veſtimentum: ne *igitur* cōſtituatis me prin-
cipem populi.
8 ″Ruit enim Ieruשſaláim,& Iehudah concidit : quia lingua eorū
″& opera eorum cōtra Iehouam ″ad irritandū oculos gloriæ eius.
9 ″Agnitio vultus eorum teſtificabitur contra eos, & peccatū ſuū
ſicut סSedóm ″annuntiauerunt, *&* non abſconderunt: væ animæ
eorum,quoniam″reddiderunt ſibiipſis malum.
10 Dicite″iuſto quum *fuerit* bonus, quòd fructum operum ſuorum
comedent.
11 Væ impio″*in* malum:retributio enim manuum eius fiet ei.
12 Populi mei ″oppreſſores eius ″paruulus : & mulieres ″dominatæ
ſunt ei: popule mi,qui beatum dicunt te,″errant,& viam ſemita-
rum tuarum″perdunt.
13 Stat″ad iudicandum Iehoua,& ſtat ad iudicandum populos.
14 Iehoua ″ad iudicium veniet cum ſenibus populi ſui , & princi-
pibus ſuis,*dicatque eis*,Et vos″depaſti eſtis vineam,rapina pauperis eſt
in domibus veſtris.
15 Quid vobis *accidit quod*″atteritis populum meum,& facies paupe-
rum″commolitis? dicit Dominus Iehoua exercituum.
16 Et dixit Iehoua,Pro eo quòd″eleuatæ ſunt filiæ Siión, & am-
bulauerunt extento″gutture,″& innuētes oculis,ambulando,& tri
pudiando ″iuerūt, & pedibus ſuis″ſtrepitū crepitaculorū excitant.
17 ″Et decaluabit Dominus verticem filiarum צSiión , & Iehoua

Status adeò deploratus in Iudæa,vt quiſque recuſet principē agere.

Nullus pudor inter eos.

Iuſti ſtatus fœlix,impii infœlix.

De principibus cōqueritur De⁹.

Comminatio aduerſus mulierum Ieroſolymitanarum ambitionē & ſuperbiam.

Et intellig.incant. : ונבון לחש Ad verbum,& peritum eloquii.Vel,ſcientem eloquentiæ.Significat ſermonem modeſtū,ſiue demiſſum. hoc eſt,grauem.Intelligit homines eloquentes,& facundos oratores,qui etiam ſunt vſui reip.q.d.Perdam remp.Ieroſolymitanam.Quidam, intelligentem muſſitationis.ſiue,occultæ loquutionis,ænigmatis,aut conſilii ſecreti. 5 Et oppri.pop. ונגש העם Et expilabitur populus.Alii,Violenter aget populus. Alii,Fiétque exactor populus.i. Plebeii ipſi vēdicabunt ſibi poteſtatē & dominium,authoritatémque exactoris.i.principis.Innuit ſeditionem delecto magiſtratu ſuboriendam in rep.quæ quidem ſeditio,peſtis eſt nocentiſſima ipſius reip. Vir in virum,&c. איש באיש וגו׳ Hebraiſmus,pro Alter in alterum,& quiſque in proximū ſuum. Vel,& vnus erit exactor alterius,& quiſque proximi ſui.q.d.quiſque volet eſſe dominus alterius.איש enim & virū & quenque ſignificat. Inualeſcent ירהבו ſuperbient.vel,ſuperbè & arroganter agent. 6 Fratrem ſ.&c. באחיו בית אביו fratrem ſuum, *qui fuerit de* familia patris ſui.i. de eadem familia. Siquis (inquit)viderit quempiam de familia ſua egregiè ornatum,dicet illi,&c.Fratrem de eadem familia dicunt Hebræi pro fratre germano,ſiue eo qui eſt eiuſdem gentis aut ſanguinis. Eris תהיה Fut.Heb.pro imperat.ſis,vt quidam vertunt. Ruináque,&c. והמכשלה Hypallage eſt,pro Sitque manus tua ſub hac ruina.i.ſuſtentes patriā,aut ſubuenias patriæ iamiam ruinam minanti,niſi quis illi ſupponat manū. 7 Dominus: חובש curator.Alii,dux.rector.gubernator. Nam in domo mea ובביתי Ad verbum,& in domo mea.Hic ו pro nam ponitur. 8 Ruit כשלה Præt.Heb.pro fut.Corruet enim. Et opera eorum ומעלליהם & conatus eorum.aut,ſtudia & inuentiones. Ad irritandum למרות vt ad iracundiam prouocent.aut,vt exacerbent.Irritare oculos gloriæ Dei, Hebræi exponunt, publicè irritare:quòd poſtea ſequatur,Et peccatū ſuū ſicut Sodoma prædicauerūt,&c. 9 Agnitio,&c. הכרת וגו׳ à נכר agnouit.& in כ ponitur daghes ob defectū נ,vt ait doctus quidam inter Hebræos. Taxat eos impudentiæ:acſi dicat,Ex vultu illorum facilè daprehenditur prauitas eorum.legitur enim, ſiue relucet in facie, conſuetudine ſcilicet peccandi. Alii volunt ה eſſe radicale, duritiam exponentes, Duritia faciei eorum reſpondet eis.nam id etiam ſignificat ענתה quod eſt præteritum pro præſ.Vel,ſuperbia,aut arrogantia vultus eorum,&c. Annuntiauerunt, הגידו Præterita quæ quidam vertunt per præſens, prædicant, nec occultant. Reddiderunt גמלו Præt.Heb.pro præſ. faciunt,aut accerſunt. 10 Iuſto,&c. צדיק כי־טוב כי־פרי iuſto quòd bene *agat*,ſiquidem fructū,&c. Alii volunt כי non eſſe poſitum ſuo loco(vt alias ſæpe apud Hebræos)& vertunt,Dicite quòd iuſti quum fuerint boni,fructum,&c.Singulare pro plur.nam verbum plurale COMEDENT ſequitur. 11 *In* malum: רע malo.i.eſt qui malus eſt. 12 Oppreſſores eius נוגשיו exactores eius.i.principes, ſic dicti quòd habeant ius exigendi à populo.Redundat relatiuum eius:propterea quidam vertunt,Principes populi mei *erunt* paruuli. Paruulus: מעולל Singul.pro plur.paruuli,ætate ſcilicet & moribus. Dominatæ ſunt משלו Præt.Heb.pro præſ.dominantur.vel imperant.Vel præt.pro futuro,dominabuntur. Errant, מתעים ſeductores ſunt.errare faciunt.Alii,ſeducunt. Perdunt. : בלעו corrumpunt.deprauant. 13 Ad iudicandum לריב ad diſceptandum.vel,litigandum.i.præſto eſt vt diſceptet vobiſcum. 14 Ad iudicium veniet cum ſenibus,&c. במשפט יבוא וגו׳ Hebraiſmus pro Iudicabit ſenes,&c. Depaſti eſtis בערתם perdidiſtis. Vel,ſuccendiſtis. 15 Atteritis תדכאו contunditis.conteritis.Fut.Heb.pro præſ. Commolitis, תטחנו Fut.Heb.pro præſ.commolitis.i.in faciem percutitis,vt ſeſe molæ contundunt. 16 Eleuatæ ſunt גבהו ſuperbierunt.Vel eſt præt.pro præſ.ſuperbiunt. Gutture, גרון id eſt,collo,vel erecta fronte. Et innuentes ocu. ומשקרות עינים oculiſque vagantibus. Iuerunt, תלכנה Fut. pro præſ.id eſt,more puerorum in publico ac propatulo ſaltitare ſolent. Strepitum,&c. : תעכסנה Gallicè dicimus, *Elles battent les ſonnettes*. Alii,& in pedibus ferunt ornamentum cui affiguntur tintinnabula. Alii,Et in pedibus ornantur ornamentis factis inſtar ſquamarum. 17 Et decaluabit ושפח Et ſcabie inficiet.vel,lepra.

″nates earum nudabit.
In die illa auferet Dominus″gloriam ornamentorum pedum 18
inſtar ſquamarum,″& vittas inſtar retis,& lunulas,
″Torques,& armillas,″& mitras, 19
″Pileos,″& periſcelides,″& murenulas,″& pectoralia,& inaures, 20
Annulos,&″circulos naris, 21
″Mutatoria,″& vela,″& linteamina,″& crumenas, 22
Et ſpecula,& ſindones,″& vittas,″& theriſtra. 23
Euenietque vt pro aromate″putredo ſit,& pro cingulo″exciſio, 24
& pro *crinium* ″diſpoſitione æquali caluitium , & pro″faſcia pectora
li cingulum ſacci,″aduſtio pro pulchritudine.
Viri tui gladio cadent,″& fortitudo tua in prælio *concidet*. 25
Et plangent,& lugebũt″portæ eius:″& mundata,in terra ſedebit. 26

Cap. IIII.

Extrema internecio,vt vix vir vnus ſuperſtes reperiatur.

ET apprehendent″ſeptẽ mulieres virũ vnum in die illa, dicẽdo, 1
Panẽ noſtrũ comedemus,″& veſtimẽtis noſtris induemur:tan
tũmodo″inuocetur nomẽ tuũ ſuper nos,aufer″opprobriũ noſtrũ.

Conſolatur pios Iſraelitas,ne diræ cladis nuntio abſterreantur, gratiam Dei per Chriſtum diffundandã prædicẽs.

In die illa erit germen Iehouæ″in decorem & gloriam,& fru- 2
ctus terræ″in ſublimitatem & gloriam,″euaſori Iשׂraאel.
Et erit,qui relictus fuerit in צSiión, & reſiduus in Ieruשׂſaláim, 3
ſanctus″dicetur illi:oĩs qui ſcriptᵘ fuerit″in vita,*erit* in Ieruשׂſaláim.

Afflictionibus eluuntur ſordes Eccleſiæ.

Quãdo abluerit Dñs″ſordẽ filiarũ צSiión,& ſanguinem Ieruשׂſa 4
láim″lauerit de medio eius, in ſpiritu iudicii & ſpiritu″exciſionis.

Liberationem & reſtitutionem Eccleſiæ à tribulationibus prædicit.

Et creabit Iehoua ſuper omnem locum montis צSiión,& ſuper 5
″loca conuocationis eius,nubẽ per diẽ,& fumũ,& ſplendorẽ ignis
″flammãtis per noctem:ſuper omnem enim gloriã *erit* protectio.
″Et tabernaculum erit in vmbrã per diem ab æſtu,& in tegmen 6
″& abſconſionem à turbine & à pluuia.

nudabit.
In die illa auferet Dominus ornamẽtum calceamẽtorum,& lunulas,
Et torques,& monilia,& armillas,
Et mitras,& diſcriminalia, & periſcelidas, & murenulas,& olfactoriola,& inaures,
Et annulos , & gemmas in fronte pendentes,
Et mutatoria,& palliola, & linteamina,& acus,
Et ſpecula,& ſindones,& vittas, & theriſtra.
Et erit ꝑ ſuaui odore fœtor, & pro zona funiculus,& pro criſpanti crine caluitiũ,& ꝑ faſcia pectorali cilicium.
Pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent,& fortes tui in prælio.
Et mœrebunt atque lugebunt portæ eius,& deſolata in terra ſedebit.

CAP. IIII.

ET apprehendẽt ſeptem mulieres virum vnum in die illa,dicentes, Panem noſtrum comedemus,& veſtimentis noſtris operiemur: tantũmodo inuocetur nomẽ tuum ſuper nos, aufer opprobrium noſtrum.
In die illa erit germen Domini in magnificentia,& gloria, & fructus terræ ſublimis,& exultatio his qui ſaluati fuerint de Iſrael.
Et erit, omnis qui relictus fuerit in Sion,& reſiduus in Ieruſalem,ſanctus vocabitur : omnis qui ſcriptus eſt in vita in Ieruſalem:
Si abluerit Dñs ſordes filiarũ Siõ,& ſanguinẽ Ieruſalem lauerit de medio eiᵘ in ſpiritu iudicii & ſpiritu ardoris.
Et creabit Dominus ſuper omnẽ locum mõtis Sion,& vbi inuocatus eſt, nubem per diem,& fumũ, & ſplendorem ignis flammãtis in nocte : ſuper omnem enim gloriam protectio.
Et tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æſtu,& in ſecuritatem & abſconſionem à turbine & à pluuia.

Nates earum פתהן pudenda. anum eorum.q.d.efficiet vt nudæ abducantur captiuæ. 18 Gloriam ornam.&c. את תפארת העכסים ornamentum monilium pedum.vel,ornamentum crepitaculorum. Aut,ornamentum crurum plenum crepitaculis.Gallicè,*des iambieres*.Alii volunt,ornamentum pedum fuiſſe non abſimile illi quo vtuntur mulieres Hiſpanæ quæ crepidas geſtant cum tintinnabulis dum ſaltant. Et vittas,&c. והשׁביסים & vela ocellata.vel,reticulata.quibus capita tegebant. Et lunulas. : והשׂהרונים monilia formam lunæ præferentia. 19 Torques, הנטפות Hebræi dicunt eſſe torques factos ex bdeliis paruis. Alii putant ſignificare theculas in quibus ponitur & includitur opobalſamum,aut aliquod aliud odoramentum,quas appendunt mulieres collis ſuis. Et armillas, והשׁרות Gallicè,*des bracelets*. Et mitras. : והרעלות & vela.quibus ſcilicet totam faciem præter oculos tegunt,& à parte inferiore ligantur. Alii dicunt id eſſe quod Gallicè dicimus,*tabourets*. 20 Pileos הפארים Et tiaras. Et periſcelides והצעדות & ornamenta crurum.fortaſſe quod Gallicè dicimus,*des iartieres*. Et murenulas. והקשׁרים fortaſſe quod Gallicè dicimus,*des carcans*.Quidam Hebræorum dicunt fuiſſe ornamenta quæ mulieres alligabant capitibus,aut gutturi. Et pectoralia, ובתי הנפשׁ Ad verbum,& domos animæ.Sunt monilia quædã dependentia à collo inter vbera ſuper pectus : ſic dicta quòd muniant domum animæ.i.cor. Quidam vittas ſericas quibus mulieres alligant capillos capiti,interpretantur. 21 Et circulos naris. : ונזמי האף & ornamenta narium. Vt ab auribus mulierum Orientalium ornamenta quædam dependebant aurea & argentea,aut gemmea,ita etiam è naribus. 22 Mutatoria, המחלצות Veſtes mutatorias ſignificat.ita dicuntur veſtes pretioſiores,quòd illis non ſemper vtamur. Et vela והמעטפות & operimẽta.aut,velamina.quibus ſcilicet ſe mulieres operiebant.palliola.amictus. Et linteamina והמטפחות & chirothecas. Et crumenas. : והחריטים & acus. 23 Et vittas, והצניפות & cidares.tegumenta capitis. Et theriſtra. : והרדידים Dicunt veſtimenta eſſe ſubtilia æſtiua. Alii ſcribunt fuiſſe ſindonem quam mulieres expandebant ſuper caput ob æſtum. 24 Putredo מק diſſolutio.vel,liquefactio.ſub.carnis earum.q.d.putreſcent tandem corpora earum,neque aromatibus aſſerentur à putredine. Exciſio, נקפה cõfractio.ruptura.i.in ea parte veſtis in qua eſt zona,erit ruptura.acſi dicat,veſtes earum vſque ad nates præcidentur ab hoſtibus. Alii,percuſſura.i.caro percuſſa,vt nõ poſſint ſe accingere ſuper eam. *Crinium* diſpoſitione æq. מעשׂה מקשׁה cincinnis.id eſt,pro crinibus arte & induſtria compoſitis. Faſcia pect. פתיגיל Doctus inter Hebræos ſcribit fuiſſe genus veſtis quam mulieres induebant ad gloriam & decorem. Alii, cingulum ſericeum latum quo ſe cingebant.Alii,veſtem tenuem ac ſubtilem quæ cæteris veſtibus ſuperponebatur: veſtem,inquam, breuẽ quæ ſuperiorem tantùm partem tegebat,nempe vſque ad partem infernè proximã pectori:qua etiam reginæ videntur olim fuiſſe ornatæ. Aduſtio כי .i.deformitas:quòd mulieres aduſtæ ſint deformes.Iuxta hanc interpretationem,כי erit à כויה, quod improbant docti quidam Hebræorum,potius vertentes,Quoniam *omnia illa ſupradicta erunt* vice pulchritudinis.i.eo quòd pulchritudinis & elegantiæ ſtudioſiores erant. 15 Et fortitudo tua וגבורתך Singul.pro plurali,fortitudines tuæ.i.viri tui fortes. Vel ſubauditur איש,vt ſit,viri fortitudinis tuæ. eodem ſenſu. 26 Portæ eius: פתחיה infrequentia ſcilicet populi:nam tũ erunt pauci intrantes & exeuntes. Et mundata ונקתה .i.euacuata habitatoribus ſuis,& priuata,more lugentis ſedebit in terra,vt Iob. Quidam,deſolata. Alii,deſtituta.

IN CAPVT IIII.

1 Septem שׁבע Numerus certus pro incerto,& pro multis. Et veſtim.no. ושׂמלתנו acſi dicant,Tenẽtur mariti dare vxoribus ſuis victũ,veſtitum,& debitũ coniugale:at vnum tantũ petimus,nempe debitũ:alia ære noſtro cõparabimus. Inuocetur.&c.׳יקרא וגו Hebraiſmus,pro,dicamur vxores tuæ. Opprob.no. : חרפתנו .i.cælibatum & ſterilitatem. 2 In dec.& glo. לצבי ולכבוד .i.inclytũ & glorioſum,ac in magno honore,& gratioſum. In ſublimit. לגאון ad magnificentiã.vel,exaltationẽ. Euaſori Iשׂſr. : לפליטת ישׂראל nomẽ impoſitum euaſioni Iſraelis.Phraſis eſt Hebraica,pro iis qui ex Iſraele euaſerint.vel,iis qui euaſerint,Iſraelitis. 3 Dicetur illi: יאמר לו ponetur ei,ſanctus.aut,vocabitur ſanctus. In vita, לחיים ad vitam.Alii,inter viuos. Quidã vertunt,Omnẽſque Ieroſolymis inter viuos adſcripti erunt. 4 Sordem צואת ſtercus.excrementum. Lauerit ידיח eluerit.expiauerit.vel,lauando eiecerit. Exciſionis. : בער conſumptionis. Alii,eiectionis. Alii,ardoris. 5 Loca conuoc.e. מקראה concilia eius.eccleſias eius.ſub.particulares.vel,cõgregationes.Significat loca in quæ conuocantur homines. Flammantis להבה Ad verbum,flammæ.i.flammantis,aut ardentis. 6 Et tabernaculum וסוכה Et obumbratio. Et abſcon.à turb. ולמסתור מזרם & in latibulum ab inundatione.vel nimbo.

Ierem.2.d.21 matth.21.d.33

Cap. V.

CAntabo dilecto meo canticū patruelis mei vineæ ſuæ:‖vinea facta eſt dilecto meo in cornu filio olei.

Et ſepiuit eam, & lapides elegit ex illa, & plantauit eam electam, & ædificauit turrim in medio eius, & torcular extruxit in ea: & expectauit vt faceret vuas, & fecit labruſcas.

Nunc ergo habitatores Ieruſalem, & viri Iuda, iudicate inter me & vineam meam:

Quid eſt quod debui vltrà facere vineæ meæ, & nō feci ei?an quòd expectaui vt faceret vuas, & fecit labruſcas?

B Et nunc oſtendam vobis quid ego faciam vineæ meæ: auferā ſepē eius, & erit in direptionem: diruam maceriam eius, & erit in conculcationem.

Et ponam eam deſertam: nō putabitur, & non fodietur: & aſcēdent ſuper eam vepres & ſpinæ, & nubibus mādabo ne pluant ſuper eā imbrem.

Vinea enim Domini exercituum, domus Iſrael eſt: & vir Iuda, germen eius delectabile: & expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas: & iuſtitiam, & ecce clamor.

Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis vſque ad terminum loci: nunquid habitabitis vos ſoli in medio terræ?

C In auribus meis ſunt hæc Domini exercituum, Niſi domus multæ deſertæ fuerint grandes & pulchræ, & abſque habitatore.

Decem enim iugera vinearum facient laguncula vnam, & triginta modii ſementis facient modios tres.

Væ qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſectandam, & potādum vſque ad veſperam, vt vino æſtuetis:

Cithara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuiis veſtris: & opus Domini non reſpicitis, nec opera manuum eius conſideratis.

Propterea captiuus ductus eſt populus meus, quia nō habuit ſcientiā: & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius ſiti exaruit.

Cap. V.

1 CAntabo nūc dilecto meo cāticum″eius″vineæ ſuæ: vinea″fuit Parabola de Iudæis aſſūptis in populum Dei.
dilecto meo″in colle loco pingui.
2 ″Et ſepiuit eam, & lapides collegit ex ea, & plantauit eam″plan
tis vitis optimæ,& ædificauit turrim in medio eius , & etiam tor-
cular ″excidit in ea:& expectauit vt faceret vuas,at fecit″labruſcas.
3 Nūc igitur habitator Ieruſaláim, & vir Iehudáh iudicate ″iam
inter me & vineam meam:
4 Quid faciendum erat vltrà vineæ meæ, & non feci in ea?cur ex-
pectaui vt faceret vuas,& fecit″labruſcas?
5 ″Et nūc indicabo vobis quid ego facturus ſim vineæ meæ: ″re- Reiectio Iudæorum.
mouebo ſepem eius,& erit″ad paſcēdum:″diruam maceriam eius,
& erit in conculcationem.
6 Ponámque eam″in deſolationem:non putabitur,neque fodie-
tur,& aſcendetvepris,&ſpina:nubibus quoq; mandabo ne pluant
ſuper eam pluuiam.
7 Vinea enim Iehouæ exercituum, domus Iſraél eſt: & vir Ie- Vinea.
hudáh,plātatio″lætitiarum eius:expectauit autem *Deus ut facerent* iu- Germen
dicium,& ecce″plaga lepræ:iuſtitiam,& ecce″clamor.
8 Væ iis qui coniungunt domum domui, agrum agro″appropin- Auaritia vineæ Dei.
quare faciunt,adeò vt non ſit locus pauperi:″& *putatis quod* habitabi-
tis vos ſoli in medio terræ?
9 ″In auribus meis *ſunt,dicit* Iehoua exercituum,Si non domus″mul
tæ in deſolationem erunt:″grandes,&pulchræ abſque habitatore.
10 Decem enim iugera vineæ facient″bathum vnum: ″& ſementis
corus faciet ephah.
11 Væ iis qui ſummo mane ſurgunt *ut* ″inebriatiua ſectētur, *&* qui Ebrietas.
immorantur″vſque ad crepuſculū,*donec* vinum″æſtuare faciat eos:
12 Eſtque cithara, ″& nébel,& tympanum,& tibia,& vinum *in* con Conuiuia.
uiuiis eorum: opus autem Iehouæ non ″reſpiciunt, nec opus ma-
nuum eius″vident.
13 Propterea″captiuus ductus eſt populus meus, ″eo quòd non ha- Captiui quare Iudæi.
buerit ſcientiā,″& *uiri* gloriæ eius,*ſunt* viri famis:& multitudo eius,
arida ſiti.

IN CAPVT V.

1 Eius, דודי Ad verbum,dilecti mei.Antecedens pro relatiuo. Vineæ ſuæ: לכרמו de vinea ſua. Alii,ad vineā ſuā. Alii,propter vineā ſuam. Fuit היה Verti poſſunt præterita perf.per imperfecta,erat,ſepiuerat,&c. In colle,&c. : בקרן בן־שמן Ad verbū,in cornu filio olei.i.in loco ſublimi & valde pingui. Quidā Hebræorum putant fuiſſe nomen loci. Cornu autē,ſiue excelſum,vocat terrā Iſrael,quòd celſior eſſet cæteris terris. Chaldæus paraph.in mōte excelſo,& in terra pingui. 2 Et ſepi.eā ויעזקהו & fodit eā.i.coluit. Plantis vitis opt. שורק Verbale nomen eſt in potentia ſui verbi, quod laudatū ſignificat:vnde quidā vertunt Laudatiſſima.ſub.planta. Alii putant ſpeciem fuiſſe vitis optimæ carentis acinis. Excidit חצב fodit.vel,fabricauit.conſtruxit.ſiue,conſtruxerat. Labruſcas. : באושים i.vuas ſimiles vuis labruſcæ.hoc eſt acerbas ac inſuaues. Quidā vertūt,Produxit acerbos.ſub.racemos. Alii,genus ſpinatum fuiſſe ſcribūt. 3 Iam נא nunc.vel,quæſo. 4 Labruſcas. : באושים Vide paulo antè verſu 2. Totum verſum ſic reddunt quidā,Quid vltrà faciendum erat vineæ meæ quod non fecerim ei?cur igitur me ſperante vuas redditurā,labruſcas protulit? 5 Indicabo vo. אודיעה־נא אתכם Ad verbum,ſcire facio nunc vos. Redundat נא,& præſentia ſunt pro fut.oſtendam vobis. Remouebo הסר Infinitiuus pro futuro,auferam. Ad paſcendum: לבער in depaſtionem.id eſt,depaſcentur eam homines,vel animalia. Diruam פרוץ Rurſum infinit.pro fut.rumpam. 6 In deſolat. בתה id eſt,deſolatā. Alii,deſertam.vaſtam. 7 Lætitiarum e. שעשועיו delectationum eius.aut,voluptatum.i.planta gratiſſima. Repetitio eſt. Plaga lepræ: משפח .i.planta illa eſt infecta lepra,hoc eſt iniuſtitia. Elegās autem paronomaſia,& pulchra vocabulorum alluſio,quam Hebræi vocant politiem vel nitorem linguæ: cōiunxit enim משפט cum משפח,& צדקה cum צעקה. Clamor. : צעקה Sub.eorum qui opprimuntur. 8 Approp.fac. יקריבו copulant.continuant. vi ſcilicet,aut fraude. Et *putatis*,&c. והושבתם וגו׳ Ad verbum,& conſtituamini[vel,fiamini habitare]ſoli,&c. Mutatio eſt perſonæ,pro,& *donec* cōſtituantur,vel collocentur ſoli,&c.i.vt ſoli poſſideant regionem,ſententia ſcilicet iniqua iudicum iniquorum & impiorum. 9 In auribus,&c. באזני יהוה צבאות In auribus meis *ſunt conſilia ueſtra,ſum enim* Iehoua exercituum.i.audio quæ etiam clàm dicitis. Multæ רבים magnificæ.ſumptuoſæ. Grandes & pulc. גדולים וטובים Ad verbum,magnæ & bonæ.i.amplæ & præclaræ. 10 Bathum בת menſura liquidorum Hebræis, decima pars mēſuræ illius quæ dicitur חומר,de qua aliis locis. Et ſemen.corus,&c. וזרע חומר וגו׳ Ad verbum,& ſemen חhomer faciet אephi. Homer menſura eſt aridorum vt & ephi. Ephi autem eſt decima pars homer,reſpondens ipſi batho. Magnam vini & tritici famem prædicit. 11 Inebriatiua שכר Significat hæc dictio ſechar, vinum,merum,& quicquid inebriare poteſt. Vſque ad crepuſ. בנשף ſub.nocturnum. AEſtuare faciet e. : ידליקם incendat eos.i.donec incaluerint vino. Alii,perſequatur eos.acſi dicat,illi ſequuntur vinum,& vinum illos perſequitur,& ruere facit. 12 Et nébel ונבל & lyra. Reſpiciūt, יביטו Fut.Heb.pro præſ. Vidēt. : ראו Præt.Heb.pro præſ.conſiderant. 13 Captiuus ductus eſt גלה Præt.Heb. pro fut.demigrabit.ducetur captiuus. Eo quòd,&c. מבלי־דעת Ad verbū,abſque ſciētia.vel cognitione.i.per dementiā ſuā.aut,quia nō fuit præditus ſciētia. Et *uiri* glo. וכבודו Hebraiſmus,pro Nobiliores,clariores,ſiue inclyti ei⁹,erūt famelici,& plebeii eius morietur ſiti.

Pœnaebriorum.

Propterea″dilatauit infernus″animam ſuam, & aperuit os ſuum 14
præter morem:& deſcendet″decorus eius,& multitudo eius, & tur
ba eius,″& lætus in ea.

Deus ſublimis & ſanct⁹ propter iudicium.

″Et incuruabitur homo,& humiliabitur vir,& oculi ſublimium 15
″humiliabuntur.

″Et exaltabitur Iehoua exercituum ″propter iudicium, & Deus 16
ſanctus ″apparebit ſanctus propter iuſtitiam.

Paſci verbo.

Et paſcētur agni″iuxta morem ſuum , ″& *in* deſertis *terræ* pingues 17
agni incolentes comedent.

Perſeuerātes in peccatis.

Væ iis qui attrahūt *ad ſe* iniquitatem funibus″mendacii,& velu 18
ti funibus plauſtri *trahunt* peccatum.

Qui dicunt,Acceleret,feſtinet opus ſuū,vt videamus:& appro- 19
pinquet,ac veniat conſilium ″Sancti Iשׁraאel,″& ſciemus.

VerbumDei dānantes.

Væ dicentibus malum bonum,& bonum malum: qui ″ponunt 20
tenebras lucem,& lucem tenebras : qui ponunt amarum dulce,&
dulce amarum.

Sapientes ſibi.

Væ ſapientibus″in oculis ſuis, & coram facie ſua prudentibus. 21

Væ iis″qui ſunt potentes ad bibendum vinum,& hominibus ro 22
buſtis ad miſcendum inebriatiua.

Iniuſtitia propter munera.

″Qui iuſtificāt impium propter munera: iuſtitiam autem iuſto 23
rum″auferunt ab eis.

Exterminatio Iudæorū ob abiectionem legis Dei.

Propterea ſicut abſumit ſtipulā″lingua ignis,& quiſquilias flam 24
ma″debilitat: *ſic* radix eorum veluti putredo erit, ″& germē eorum
velut puluis aſcendet:″ſpreuerunt enim legem Iehouæ exercituū,
& eloquium Sancti Iשׁraאél contempſerunt.

Ideo″iratus eſt furor Iehouæ in populum ſuum,& extendit ma 25
num ſuam ſuper eum,& percuſſit eū: & contremuerunt montes,
& fuit″morticinum eorum exciſum in medio platearum. ″in om-
ni hoc non eſt auerſus furor eius,ſed adhuc manus eius extenta.

A Babyloniis Iudæi deſtructi, & quomodo.

″Eleuabit enim vexillum in nationes ″alonge, ″& ſibilabit ei ab 26
extremo terræ,& ecce″cito leuis veniet.

Non erit″deficiens, nec erit″laborans in eo:non dormitabit, ne- 27
que dormiet:neque ſoluetur cingulum lumborum eius,nec rum
petur corrigia calceamentorum eius.

14 Propterea dilatauit infernus ani- D
mam ſuam, &aperuit os ſuum abſq;
vllo termino:& deſcendēt fortes ei⁹,
& populus eius , & ſublimes glorio-
ſique eius ad eum.

15 Et incuruabitur homo,& humilia-
bitur vir , & oculi ſublimium depri-
mentur.

16 Et exaltabitur Dominus exercituū
in iudicio,& Deus ſanctus ſanctifica-
bitur in iuſtitia.

17 Et paſcentur agni iuxa ordinē ſuū,
& deſerta in hubertatem verſa adue-
næ comedent.

18 Væ qui trahitis iniquitatem in fu-
niculis vanitatis , & quaſi vinculum
plauſtri peccatum.

Qui dicitis, Feſtinet,& citò veniat E
19 opus eius,vt videamus: & appropiet
& veniat conſilium Sancti Iſrael, &
ſciemus illud.

20 Væ qui dicitis malum bonū, & bo-
num malū: ponētes tenebras lucem,
& lucem tenebras: ponētes amarum
in dulce,& dulce in amarum.

21 Væ qui ſapientes eſtis in oculis ve-
ſtris,& corā vobiſmetipſis prudētes.

22 Væ qui potentes eſtis ad bibendū
vinum, & viri fortes ad miſcēdam e-
brietatem.

23 Qui iuſtificatis impium pro mune
ribus,& iuſtitiam iuſti aufertis ab eo.

24 Propter hoc ſicut deuorat ſtipulā
lingua ignis,& calor flammæ exurit:
ſic radix eorū quaſi fauilla erit,& ger F
men eorum vt puluis aſcendet: abie-
cerūt enī legē Domini exercituū,& e
loquiū ſancti Iſrael blaſphemauerūt.

25 Ideo iratus eſt furor Domini in po
pulum ſuum, & extendit manum ſuā
ſuper eum,& percuſſit eum:& cōtur-
bati ſunt montes , & facta ſunt mor-
ticina eorum quaſi ſtercus in medio
platearū. in his oībus nō eſt auerſus
furor ei⁹,ſed adhuc manus ei⁹extēta.

26 Et eleuabit ſignū in nationibus p-
cul,& ſibilabit ad eum de finibus ter
ræ:& ecce feſtinus velociter veniet.

27 Non eſt deficiens , neque laborans G
in eo:nō dormitabit,neque dormiet,
neque ſoluetur cingulum renum e-
ius,nec rumpetur corrigia calceamē
ti eius.

14 Dilatauit הרחיבה Præt.Heb.pro fut.dilatabit ſepulchrum ſeſe.Metaphoricè ſignificat multos morituros.acſi dicat,quia tam multi fa me & ſiti peribunt,ſepulchrum,ſiue foſſa in quam mortui coniiciuntur,dilatabit ſeſe vt ſit capacior plurium cadauerum. Quidam vertunt, Dilatauit ſepulchrum ingluuiem ſuam. Alii,habitum ſuum. Animam ſuam, נפשה .i.ſeſe. Decorus e. הדרה decor eius. Singu. pro plur.i.nobiles eius,inclyti & magnifici eius,ſub. Terræ ſanctæ,vel Ieruſalem. Relatiuū ſine antecedente. Et lætus in ea. : ועלז בה Singu. pro plur.& gaudentes,vel læti in ea.i.quotquot in ea deliciis & voluptatibus ſunt dediti. 15 Et incuruab. וישח Deprimetur itaque. Singularia pro pluralibus. Humiliab. : תשפלנה deiicientur. 16 Et exaltabitur ויגבה Præt.Heb.pro fut. Exaltabitur autem. Prop.iud. במשפט quo ſcilicet perdet improbos. Appar.ſan. נקדש Ad verbum,ſanctificatus eſt.pro, Sanctificabitur. Et in 17 Iuxta morem ſ. כדברם iuxta ductum ſuum.ſiue, ducatum.i.iuxta locū ad quem ducuntur & congregantur.hoc eſt ouile. Ac deſolationes deſertis,&c. וחרבות מחים וגו' Prædicit futurū vt domus deſolētur,adeò vt in illis paſcāt agni vt ſolēt in paſcuis. Alii vertūt, Ac deſolationes pinguium aduenæ comedent. Vel, deſolatis medullatorum[.i.diuitū]aduenæ fruētur.q.d.tum pauperes qui patria ſua & agris pulſi fuerunt, reuertētur,& fruentur fructibus agrorum derelictorum à diuitibus,qui tum in captiuitatem abducti fuerint. Pingues & medullatos vocat diuites. 18 Mendacii, השוא vanitatis.i.miſeri ſunt qui rationibus illicitis,aut prætextibus,aut illecebris addunt peccata peccatis,& in illis ſeſe obſtinant. 19 Sancti Iשׁraאel, קדוש ישראל .i.Domini Dei qui ſanctificatus eſt in Iſraele, collatis illi tot ac tantis bene ficiis. Et ſciemus. : ונדעה vt cognoſcamus.i.vt intelligamus quod euenerit,& ſciamus te eſſe veracē. 20 Ponunt teneb. שמים חושך .i.affirmant tenebras eſſe lucem,&c. 21 In oculis ſuis, בעיניהם Hebraiſmus,pro, Qui ſibi videntur ſapientes & prudentes. 22 Qui ſunt potentes,&c. גבורים לשתות יין Hebraiſmus,acſi dicat,qui putant ſummam fœlicitatem ſitam eſſe in compotationibus,& in illis gloriantur. 23 Qui iuſtifi.imp. מצדיקי רשע Phraſis eſt Hebraica,pro Qui pronuntiant ac declarant impium eſſe iuſtum: ſiue,qui dicunt cauſam impii eſſe iuſtam. Auferunt ab eis. : יסירו ממנו Ad verbum,auferent ab eo. Fut.pro præſ. Et Ab eo,pro Ab vnoquoque eorum,poſitum eſt. 24 Lingua ignis, לשון אש .i.flamma:quòd ea ſpeciem linguæ præ ſe fert:nam rubet,& in acutiem tendit. Debilitat, ירפה Fut.Heb.pro præſ.debilitat,quieſcere facit. Vertitur etiam, Quiſquiliæ flamma debilitantur.i.flacceſcunt,& pereunt. Et germen eorū ופרחם & flos eorum. Spreuerunt מאסו abiecerunt. 25 Iratus eſt furor חרה אף Ad verbum, irata eſt ira Iehouæ.pro Exarſit ira,vel incenſa eſt ira Iehouæ.aut, excanduit Iehoua. Morticinum e.exciſ. נבלתם כסוחה cadauer eorum lacerum,*proiectum* i.,&c. Alii per plurale, Iacueruntque cadauera illorum excisa.i.confecta plagis & vulneribus. In omni,&c. בכל זאת וגו' Hebraiſmū quidam ſic reddunt, Et tamen[vel,nihilominus]necdum ob id conquieuit furor,&c. 26 Eleuabit enim ונשא Fut.pro præt.vt quidam vertunt, Eleuauit enim.i. Eleuato vexillo dedit ſignum. Alonge, מרחוק è longinquo.i.remotas. vel,quæ venturæ ſunt è regione longinqua & remota. Et ſibilabit ei ושרק לו .i.ſibilo aduocabit illum.ſub. Regem,vel Imperatorē gentium. Relatiuum ſine antecedente. Cito leuis מהרה קל confeſtim velox. Duabus dictionibus indicauit maximam celeritatem.
27 Deficiens עיף laſſus.fatigatus.ſub.de via. Labo.in eo: כושל בו corruēs in eo.i.in toto illo exercitu. Alii,impingēs. Vel,infirmus.

Sagittæ ei⁹ acutæ, & õnes arc⁹ ei⁹ extẽti: vngulæ equorũ eius vt ſilex, & rotæ eius quaſi impetus tempeſtatis.
Rugitus eius vt leonis, rugiet vt catuli leonũ: & frẽdet, & tenebit prædã, & ãplexabitur, & non erit qui eruat.
Et ſonabit ſuper eum in die illa ſicut ſonitus maris: aſpiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis, & lux obtenebrata eſt in caligine eius.

Cap. VI.

IN anno quo mortuus eſt rex Ozias, vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſũ & eleuatum: & ea quæ ſub ipſo erant, replebant templum.
Seraphim ſtabant ſuper illud: ſex alæ vni, ſex alæ alteri: duabus velabant faciem eius, & duabus velabãt pedes eius, & duabus volabant.
Apoc.4.c.8 B Et clamabant alter ad alterum, & dicebant, ‖Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus exercituũ, plena eſt omnis terra gloria eius
Et commota ſunt ſuperliminaria cardinum à voce clamantis, & domus repleta eſt fumo.
Et dixi, Væ mihi, quia tacui: quia vir pollutus labiis ego ſum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito, & Regẽ Dominum exercituum vidi oculis meis.
Et volauit ad me vnus de Seraphĩ, C & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari: & tetigit os meũ, & dixit,
Ecce tetigit hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mundabitur.
Et audiui vocem dicentis, Quẽ mittam? & quis ibit nobis? Et dixi, Ecce ego, mitte me.
Matth.13.b.14 marc.4.b.12 luc.8.b.10 iohan.12.f.49 act.28.f.26 rom.11a.8 Et dixit, Vade, & dices populo huic, ‖Audite audientes, & nolite intelligere: & videte viſionem, & nolite cognoſcere.
Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude: ne fortè videat oculis ſuis, & auribus D ſuis audiat, & corde ſuo intelligat, & conuertatur, & ſanem eum.
Et dixi, Vſquequo Domine? Et dixit, Donec deſolentur ciuitates abſq; habitatore, & domus ſine homine: & terra relinquetur deſerta.
Et lõgè faciet Dominus homines, & multiplicabitur quæ derelicta fue-

28 ″Quia ſagittæ eius acutæ, & omnes arcus eius extenti: vngulæ
equorum eius″ vt ſilex reputatæ ſunt, & rotæ eius″ tãquã tẽpeſtas.
29 Rugitus ei vt leonis, rugiétque vt catuli leonũ, & fremet, & ap-
prehendet prædam:″ & rapiet, & non erit qui eruat.
30 Et fremet″ ſuper illũ in die illa″ ſicut fremit mare: ″& aſpiciet in
terrã, & ecce tenebræ, ″anguſtia, & lux″ obtenebrata eſt in cælis eius.

Cap. VI.

1 ANno quo mortuus eſt rex ʏVziiáhu, vidi Dominum ″ſeden- *Viſio qua deſcribit Eſaias mittẽtis ſe authoritatem.*
tem ſuper ſolium excelſum, & eleuatum, & fimbriæ eius re-
plebant templum.
2 שׂSeraphim ſtabant ″ſuper illud: ſex alæ erant vnicuique, dua-
bus velabat *vnuſquiſque* faciem ſuam, & duabus velabat pedes ſuos,
& duabus volabat.
3 Et clamabat alter ad alterum, & dicebat, Sanctus, ſanctus, ſan-
ctus Iehoua exercituum:″ plena eſt omnis terra gloria eius.
4 ″Et mouerunt ſe″ ſuperliminaria poſtium à voce clamãtis, & do
mus repleta eſt fumo.
5 Et dixi, ″Væ mihi, quia ″tacui: nam vir pollutus labiis ſum, & in *Agnoſcit peccatum Propheta.*
medio populi polluti labiis habito: ſiquidem Regem Iehoua ex-
ercituum viderunt oculi mei.
6 Et volauit ad me vnus de שׂSeraphim, & in manu eius erat car- *Signo & verbo remiſſionẽ peccatorum conſequitur.*
bo ignitus, quem forcipibus tulerat de altari.
7 ″Et tetigit os meum, & dixit, Ecce tetigit hic *carbo* labia tua, ″& au
feret iniquitatem tuam, ac peccatum tuum expiabitur.
8 Et audiui vocem Domini dicentis, Quem mittam? & quis ibit *Mittitur vt annuntiet cæcitatem & illuminationem populi*
nobis? Tunc dixi, Ecce ego, mitte me.
9 Et dixit, ″Vade, & dicas populo huic, Audite audiẽdo, & ne in-
telligatis: & videte videndo, & ne cognoſcatis.
10 ″Impingua cor populi huius, & aures eius″ aggraua, & oculos eius
claude: ne fortè videat oculis ſuis, & auribus ſuis audiat, & corde
ſuo intelligat, & conuertatur, ″& ſanet eum.
11 Et dixi, ″Vſquequo Domine? Et dixit, Donec″ deſolentur ciuita *Vaſtati Iudæi a Romanis.*
tes abſque *ullo* habitatore, & domus ſine homine, & terra″ deſoletur
deſolatione.
12 ″Et elongauerit Iehoua hominem, ″& multiplicauerit *dies eius quæ*

28 Quia ſagittæ eius אשר חציו Ad verbum, Cuius ſagittæ eius. Redundat alterum relatiuum, pro Cuius ſagittæ. vel, Et ſagittæ eius. Vt ſilex reputatæ כצר נחשבו tanquam rupes [vel, ſaxum duriſſimum] reputabuntur. Præt. Heb. pro fut. Tanquam tempeſtas. כסופה: velut turbo. i. tam veloces erunt quàm turbo. 29 Et rapiet ויפליט Ad verbum, & ſaluabit. i. erutam abducet ſaluam in domum ſuam. 30 Super illum עליו aduerſus illum. ſub. populum. Sicut fremit mare, כנהמת־ים Ad verbũ, iuxta fremitũ maris. Aſpiciet ונבט ſub. populus. i. circunferet oculos, vt videat ſiqui ſint qui veniant ad ferendam opem. aut, aſpiciet ad terram, vt ſolẽt triſtes & mœſti. Anguſtia צר *&* tribulatio. Obteneb. &c. חשך בעריפיה: Præt. Heb. pro fut. obtenebreſcet in cælis eius. ſub. Terræ ſanctæ. Relatiuũ fœmineũ eſt. i. in ea parte cæli ſub qua ſita eſt Terra ſancta. Quidam Hebræorum, obtenebreſcet in deſolationibus eius. ſiue deſtructionibus.

IN CAPVT VI.

2 Super illud ממעל לו iuxta illũ. i. aſtabant illi. vel, supernè imminebant ei. 3 Plena eſt, &c. מלא כל־הארץ כבודו: plenitudo totius terræ *eſt* gloria eius. i. miraculis & prodigiis Dei plena eſt terra. Vel, omnia creata quæ ſunt in terra, teſtantur, ſiue oſtendunt Deum eſſe dignum omni gloria & laude. in illis enim relucet gloria virtutis & omnipotentiæ Dei. 4 Et mouer. ſe וינעו Tunc cõmota ſunt, vel, concuſſa. aut, intremuerunt. Superlim. poſtiũ אמות הספים .i. ſuperliminaria cum poſtibus, & poſtes cum ſuperliminaribus. Alii, Poſtes liminum. Alii, cubitis *aliquot* poſtes *oſtii*. 5 Væ mihi אוי־לי Hei mihi. Tacui, נדמיתי exciſus ſum. vel, perii. i. actũ eſt de me. breui tollar de medio. 7 Et tetigit os meum, ויגע על־פי Et applicuit ori meo. Et auferet, &c. וסר עונך & recedet iniquitas tua. q. d. hoc ſigno, contactu ſcilicet carbonis, indicat Dominus condonata tibi eſſe omnia peccata tua.

9 Vade, & dicas, &c. לך אמרת וגו׳ .i. Prædic huic populo futurã cæcitatem & obſtinationem. Sunt autem imperatiua pro futuris: & ita verterunt L X X, iuxta quorũ verſionem hæc eadem verba ſic adducit Chriſtus Matth.13.b.14, & Paulus, Act.28.g.26, Vade ad populum iſtũ, & dic, Auribus audietis, & nõ intelligetis: & vidẽtes videbitis, & nõ perſpicietis. 10 Impingua השמן Inunge. Obline. ſiue, obthura vnguẽto pingui. i. excæca mentẽ ac intellectũ. nimia enim pinguedine ſuffocatur cor, nec poteſt fungi ſuis officiis. q. d. Denũtia ac declara fore vt mens eius ſit excæcata. Imperatiua verterũt L X X, per præteritũ, iuxta quos etiã in præterito Chriſtus, Matth.13.b.15, & Paulus hoc teſtimonium adducit, Act.28.g.27, Incraſſatum eſt enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos ſuos compreſſerunt, nequando videant oculis, & auribus audiãt, & corde intelligant, & conuertãtur, & ſanem eos. Aggraua, הכבד .i. velut mole aliqua obthura, ſordibus aut re alia imple ne poſſint exaudire. Et ſanet eum ורפא לו medeatur illi. ſub. medicus Deus. i. miſereatur eius. L X X legunt, ſanem eos, vt vides paulo antè ex verbis Chriſti & Pauli. 11 Vſquequo עד־מתי ſub. duratura eſt hæc cæcitas & obſtinatio. Deſolentur שאו Præt. Heb. pro fut. vaſtatæ fuerint, aut deſtruantur. Deſoletur deſ. תשאה שממה: Hebraiſmus, pro, omnino ſit deſolata. 12 Et elongauerit, &c. ורחק יהוה וגו׳ Et longè fecerit Iehoua homines, & magna fuerit deſertio [vel, derelictio] in, &c. .i. donec incolas decem tribuum in regiones longinquas ac remotas, & longè diſtantes eiecerit. Loquitur Deus de ſe in ſecunda perſona. Multiplicare dies dicitur deſerta, quæ multo tempore deſeritur. Quidam vertunt, Eritque multo tempore derelictio, &c.

derelicta eſt in medio terræ.

Reliquiæ Iudæorum ſaluandæ.

Verùm adhuc in ea *erit* decima:"& reuertetur,& erit in excisionē, 13
"ſicut terebinth⁹ & ſicut querc⁹,"quib⁹ ſtatio eſt in wSallécheth, ſe-
men ſanctitatis ſtatio eius. Cap. VII.

Ieruſalem obſidetur ab Raſin & Phacee.

FVit autem in dieb⁹ Aħház filii Iothám, filii ɣVziiáhu regis Ie 1
hudáh,aſcendit Rexſin rex Aram,& Pecanh filius Remaliáhu,
rex Iwſraℵel,in Ieruwſaláim ad prælium contra eā: & non potuit
"expugnare eam.

Nuntiatúmq; eſt domui Dauid,"dicēdo,"Requieuit ℵAram cū 2
Ephráim,"& commouit ſe cor eius,& cor populi eius,ſicut mouē
tur arbores ſyluæ "à facie venti.

Promittit Deus ſe liberaturum Achaz cū populo ſuo à timore Regū Raſin & Phacee,finem regni Damaſci & Iſrael prædicens.

Dixit autē Iehoua ad Iewſaɣiáhu, Egredere nūc in occurſū ℵA- 3
ħház tu,&wSeℵar Iawſub filius tuus"ad extremum aquæductus pi-
ſcinæ ſuperioris ad viam Agri fullonis:
Et dices ad eum,"Caue,& quieſce:ne timeas, & cor tuū ne mol- 4
leſcat à duabus"caudis titionum fumigantium iſtorum,"in ira fu-
roris Rexſin,& ℵAram,& filii Remaliáhu:
Eo quòd conſiliū malum inierit contra te ℵArám, ℵEphráim, 5
& filius Remaliáhu,"dicendo,
"Aſcendamus in Iehudáh,"& obſideamus eam, "& ſcindamus eā 6
nobis:& regnare faciamus regem in medio eius"filium Tabeal.
Sic dixit Dominus Iehoua,"Non ſtabit,& non erit. 7
Nam caput Arám *eſt* Damméwſec,"& caput Damméwſec *eſt* Re- 8
xſin: "& adhuc ſexaginta quinque anni, "frangetur *cum* ℵEphraim,
ne ſit populus.
"Et caput ℵEphráim,wSomrón:& caput wSomrón,filius Remal 9
iáhu:ſi non credatis *uerbis meis,id fit* quia non"eſtis ſtabiles.

Admonetur credere in promiſſū à Deo auxiliū, & huius promiſſionis ſignum quærere.

Adiecit autem Iehoua loqui ad Aħház,dicendo, 10
Pete tibi ſignum à Iehoua Deo tuo, "demitte teipſum petēdo, 11
vel eleua teipſum déſuper.

rat in medio terræ.

13 Et adhuc in ea decimatio, & conuertetur, & erit in oſtenſionem ſicut terebinthus,& ſicut quercus quæ expandit ramos ſuos:ſemen ſanctum erit id quod ſteterit in ea.

Cap. VII.

1 ET factum eſt in diebus Achaz filii Ioatham,filii Oziæ regis Iuda,aſcendit Raſin rex Syriæ,& Phacee filius Romeliæ rex Iſrael, in Ieruſalē ad præliandum contra eam:& nō potuerunt debellare eam. 4.Reg.16.

2 Et nuntiauerūt domui Dauid,dicentes,Requieuit Syria ſuper Ephraim, & commotum eſt cor eius, & cor populi eius:ſicut mouentur ligna ſyluarum à facie venti.

3 Et dixit Dominus ad Eſaiam,Egredere in occurſū Achaz tu,& qui derelictus eſt Iaſub filius tuus,ad extremū aquæductus piſcinæ ſuperioris in via Agri fullonis:

4 Et dices ad eum,Vide vt ſileas: noli timere, & cor tuum ne formidet à duabus caudis titionum fumigantiū iſtorum in ira furoris Raſin & Syriæ, & filii Romeliæ:

5 Eo quòd conſilium inierit cōtra te Syria in malū, Ephráim & filius Romeliæ dicentes,

6 Aſcendamus ad Iudā,& ſuſcitemus eum, & auellamus eum ad nos:& ponamus Regem in medio eius filiū Tabee. B

7 Hæc dicit Dominus Deus,Non ſtabit,& non erit iſtud:

8 Sed caput Syriæ Damaſcus, & caput Damaſci Raſin:& adhuc ſexaginta & quinq; anni,& deſinet Ephráim eſſe populus:

9 Et caput Ephráim Samaria, & caput Samariæ filius Romeliæ. Si non crediderítis,non permanebitis.

10 Et adiecit Dominus loqui ad Achaz,dicens,

11 Pete tibi ſignum à Domino Deo tuo in profundum inferni,ſiue in excelſum ſuprá.

13 Decima, עשיריה decimatio.vel,decimum.ſub.regum.i. poſt Oziam regnabunt adhuc decem reges in Iudæa, & ſub decimo Rege, nempe Sedechia,abducentur in captiuitatem. Quidam vertunt,*ſucceſſio* decem *Regum*. Et reuertetur,& erit in,&c. ושבה והיתה לבער & conuertetur,& erit in exterminium.aut,ablationem. Alii, abiectionem. Hebraiſmum iſtum ſic quidam vertunt, & iterum erit in eiectionē.i.iterū pellentur patria reliquæ tribus. Sicut thereb. כאלה Vide cap.1.d.30. Quibus ſta.eſt in wSallecheth בשלכת .i.ſicut vlmus & quercus quæ ſunt plantatæ iuxta,vel ad portam templi quæ dicitur Sallecheth,de qua legis 1. Paral.26.b.16. Alii,quæ tempore proiectionis *hyemalis* habent in ſe ſubſiſtentiam,*ſic* ſemē ſanctum in ſua ſubſtantia *permanebit*. Alii dilucidius,Vt vlmus & quercus in quibus in emiſſione *frondium eſt* ſubſiſtentia *quædam,ſic* ſemen ſanctum, planta eius. vel,plantatio eius.nempe regionis. q.d.vt vlmus & quercus arbores ſe habēt,quæ quum abiecerint frondes ac folia ſua,videntur mortuæ, retinent tamē adhuc vigorem ſuum.i.viuunt hyeme: qua tranſacta, iterum frondes ac flores producunt: ſic ſe habebit tribus Iuda:nam iterum reuertentur,& inhabitabunt regionem, vnde tandem proditurus eſt Chriſtus.

IN CAPVT VII.

1 Expugnare eam. : להלחם עליה Ad verbum,bellare contra eam 2 Dicendo, לאמר in hunc modum. Requieuit נחה Requieſcit.Societatem iniit.i.Copiæ Syrorum iunctæ ſunt copiis Regis Iſrael ad obſidendum Ieruſalem. Et commouit ſe וינע commotum eſt itaque.i.contremuit.metu ſcilicet. A facie venti : מפני רוח Hebraiſmus, pro Flante vento. 3 Ad extremum על־קצה ad extremitatem.i.finem.Chaldæus paraphr. vſque ad extremam partem canalis lacunæ ſuperioris : quæ pars extrema reſpondet viæ.i.eſt eregione,vel eſt iuxta viam qua itur ad agrum fullonum,in quo fullones ſiccant pannos quos curauerunt, & purgarunt in canali ipſius lacunæ ſuperioris.Prope Ieruſalem erant duæ lacunæ,quarum altera à ſitu dicitur inferior,altera ſuperior.

4 Caue,& quieſce: השמר והשקט Obſerua vt ſis quieto animo.vel trāquillo.Alii à שמרים.i. fæcibus deriuantes,vertūt,Reſide,& quieſce.vt ſcilicet vinum reſidere ſolet ſuper fæcem ſuam.i.eſto animo ſecuro. Caudis זנבות extremitatibus.in quibus ſcilicet durat ignis. Alluſio ad titiones quibus ſolent coci componere ignem ſuum:qui quum deuenerint ad extremitatem,abiiciunt illos. In ira fur. בחרי אף ſub.venientium.Alii,præ furore iræ.Comparat iram fumo.i.fumigantium præ furore. 6 Aſcendamus נעלה ſub.cum magno exercitu.i.paremus expeditionem in Ieruſalem.Fut.Heb.pro imperat. Et obſideamus eam, ונקיצנה & expergiſci faciamus illam.Vel (vt alii)excitabimus illam.Fut.pro imperat.Alii,& tædio afficiamus illam.longa ſcilicet obſidione. Et ſcind.e.no. ונבקיענה perrumpamúſque eam ad nos.i.perrupto muro,irrumpamus in eam vi armorum,ita vt hac ratione veniat in poteſtatem noſtram. Alii,diruemúſq; eam,vt ſit noſtra. Filiū Tabeal :בן־טבאל .i.vnū ex viris Iſrael. 7 Non ſtabit, לא תקום Non cōſiſtet.i.non erit ratū & ſtabile. Alii,Nō cōſurget. 8 Et caput וראש.i. metropolis. Acſi dicat,Raſin erit Rex Damaſci tantùm,nō etiā Ieruſalē.Damaſcenorū interitū prædicit,quorū vrbs non fuit euerſa tempore quo Ephraim,ſed paulo antè.2.Reg.16.b.9. Et adhuc,&c. ובעוד וגו' Hebraiſmus,pro Et ſexageſimo quinto anno.Non eſt à tempore huius prophetiæ numerandum,ſed à prophetia Amos,qui fuit æqualis Eſaiæ.q.d.Veriſſimū eſt quod prædictum fuit ab Amos æquali meo.nam intra L X V annos frangentur vires Aſſyriorum & Iſraelitarum.Amos prophetauit cōtra Damaſcum & Iſraelitas.Cœpit prophetare aduerſus eos anno X V I I Ieroboam filii Ioas.qui à prophetia hac regnauit X X I I I I annos. Quibus ſi addas X Manahem,duos Phaceia,X X Phacee,& Oſee I X, conſtitues L X V annos,præter ſeptē menſes Sellum & Zachariæ.Quū hæc ſcripſit Eſaias,ſupererant è prophetia Amos duodecim anni.i.tres vltimi anni Phacee,& nouem Oſee. Frangetur יחת ſub. Arā וראש אפרים וגו' .i.frangentur vires Syriæ & regni Iſrael,ambo venient in poteſtatem regni Aſſyriorum. 9 Et caput Ephraim,&c. וראש אפרים וגו' q.d.quod dictū eſt de Aram,idem dici debet de Iſrael.Nam Phacee erit Rex Samariæ tantùm,non etiam Ieruſalem. Prædicit captiuitatem Iſrael,cuius caput erat Samaria. Eſtis ſtabiles : תאמינו robuſti.ſub.in fide.Alii,fideles. 11 Demitte te העמק deſcende in imū.q.d. Si non credis,& adhuc hæſitas,pete ſignum in imo,aut ſurſum.i.in terra,vel in cælo.Quidam Hebræorum vertunt,multiplica petendo.

Et dixit Achaz,Non petam,& non tentabo Dominum.
Et dixit,Audite ergo domus Dauid, nunquid parū vobis eſt,moleſtos eſſe hominibus, quia moleſti eſtis & Deo meo?
Mat.1.d.23. luc.1.c.31. Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignū:|Ecce, virgo cōcipiet, & pariet filium, & vocabit nomen eius Emmanu-el. C
Butyrū & mel comedet,vt ſciat reprobare malum,& eligere bonum.
Quia antequam ſciat puer reprobare malum & eligere bonum,derelinquetur terra quam tu deteſtaris à facie duorum Regum ſuorum.
Adducet Dominus ſuper te,& ſup populum iſtum tuum,& ſuper domū patris tui dies qui non venerūt à diebus ſeparationis Ephraim à Iuda cū Rege Aſſyriorum.
Et erit,in die illa ſibilabit Domin⁹ muſcæ quæ eſt in extremo fluminum AEgypti,& api quæ eſt in terra Aſſur:
Et venient, & requieſcēt omnes in torrentibus vallium, & in cauernis petrarum, & in omnibus frutetis, & in vniuerſis foraminibus.
D 4.Reg.19.g.35. In die illa radet Dominus in nouacula conducta|in his qui trans flumē ſunt,in Rege Aſſyriorum,caput &pilos pedum,& barbam vniuerſam.
Et erit,in die illa nutriet homo vaccam boum,& duas oues,
Et præ hubertate lactis comedet butyrum:butyrum enim & mel manducabit omnis qui relictus fuerit in medio terræ.
Et erit, in die illa omnis locus vbi fuerint mille vites mille argenteis, in ſpinas & in vepres erunt.
Cum ſagittis & arcu ingredientur illuc:vepres enim &ſpinæ erunt in vniuerſa terra.

12 Et dixit Anház,Non petam,nec tentabo Iehouam.
13 ″Et dixit,Audite nūc domus Dauid,″nūquid parum eſt vobis″la
bore afficere homines,quòd″labore afficitis & Deum meum?
14 Ideo dabit Dominus ipſe″vobis ſignū,Ecce ″virgo *erit* prægnans, Promittitur CHRISTVS
&″pariens filium:″& vocabit nomen eius yImmanuél.
15 ″Butyrum & mel comedet: vt ſciat reprobare malum,& eligere
bonum.
16 Quia antequam ſciat puer ille″reprobare malum,& eligere bo- Ante Chriſtum natum, regnum Iſrael deſtructū.
num, ″derelinquetur terra quam tu deteſtaris à facie duorum Re
gum ſuorum.
17 Adducet Dominus ſuper te,& ſuper populum tuū, & ſuper do-
mum patris tui, dies qui non venerunt à die qua ſeparauit ſe ℵE-
phraim à Iehudah,*nempe* Regem Aſſur.
18 Et erit, in die illa ſibilabit Iehoua muſcæ quæ eſt in extremo″flu Regni Iudæ deſtructio ab Aſſyriis.
minum AEgypti,& api quæ eſt in terra Aſſur:
19 Veniéntque,& requieſcent″omnes ipſi in torrētibus″deſertorū,
″& in cauernis petrarum,& in omnibus ſpinetis,& in vniuerſis″ar-
boribus vilibus.
20 In die illa radet Dominus nouacula″conductitia″in *iis qui uenient de*
regionibus quæ ſunt trans flumen″cum Rege Aſſur,caput,″& pilos pe-
dum,& etiam″barba abſumetur.
21 Et erit,in die illa″nutriet quiſpiā vitulā *filiam* bouis,″& duas oues.
22 Erítque præ copia″lactis quod faciet,comedet butyrū: butyrū
enim & mel comedet quicunque remanſerit″in medio terræ.
23 Erit quoque in die illa,erit *inquam,ut* omnis locus in quo fuerant Deſcriptio ſolitudinis futuræ.
mille vites pro mille″argenteis,″in veprem & in ſpinam erit.
24 Cum ſagittis & arcu″ingredietur illuc:″vepris enim & ſpina e-
rit tota terra.

13 Et dixit, ויאמר ſub.Propheta. Nunquid,&c. המעט מכם an minus quàm vos deceat,videtur eſſe. Labore,&c. הלאות אנשים vos moleſtos eſſe hominibus.vel,afficere tædio & moleſtia homines.i.Prophetas. Labore afficitis תלאו tædio [vel,faſtidio & moleſtia]afficitis. Alii,quòd etiam Deum facitis debilem.vel,infirmum.aut,fatigabilem. Nam quòd Achaz petere noluit, ideo factum eſt quòd credebat Dominum non facturum,ideo perditurum operam. 14 Vobis, לכם .i.nepotibus tuis,ô Achaz.acſi dicat,Tu cogitas Deum non ſatis eſſe potentem vt te liberet à Raſin & Phacee, at falleris : nam longè maius argumentum ſuæ potentiæ daturus eſt tuis nepotibus.faciet enim vt ex virgine naſcatur Meſſias,qui liberabit populum à pernicioſioribus multo hoſtibus,peccato,morte,& Satana. Virgo העלמה In principio huius dictionis ה haiediah,aut ſignificatiuū,indicat eum loqui de inſigni quadā ac præclara virgine, nempe Maria. Ab עלם abſcondit,occultauit,deriuatur hæc dictio,ſic appellata quòd eſſet occulta viro. Et pariens וילדת Particip.pro fut. & pariet. Et vocabit וקראת ſub.העלמה virgo. Alii exiſtimant veriorem eſſe lectionem Vocabis, in ſecūda perſona,ſcribentes ita legi in emendatioribus Hebræorum libris,in quibus cames ſupponitur ipſi ת,& de maſculo dici.nam ſi de muliere,pro cames,ſupponeretur ſeua.& ſi eſſet tertia perſona fœminea,legeretur וקראה.Hinc quidam Hebræorum legentes Vocabit,maſculinè,ſubaudiunt Spiritus ſanctus. Subaudiri etiam poſſet(quod frequens eſt Hebræis)participium eiuſdem verbi,vocans.i.qui illi nomen imponet, vocabit eum Immanuel. 15 Butyrum,&c. חמאה His locutionibus declarat eum fore verum hominem,& non habiturum corpus phantaſticum:nam comedet & bibet:ſciet præterea abhorrere à cibo amaro & inſuaui,& proſequi cibum dulcem ac ſuauem:habebit corpus præditum ſenſibus ſicut & nos. 16 Reprobare malum, מאוס ברע Hac periphraſi inculcat nobis Chriſti incarnationem.i.antequam aſſumpſerit humanam naturam in qua edet & bibet. Derelinq.&c. תעזב וגו׳ deſeretur terra à qua *nunc* abhorres, propter duos Reges ſuos.i. Syria & Samaria deſolabuntur,quas tu odio proſequeris propter duos eius Reges qui te obſident. A facie,pro Propter,frequens eſt Hebræis. 18 Fluminum יאורי riuorū.Abundat enim AEgyptus variis riuulis Nili quibus alluitur.De extrema parte AEgypti loquitur quæ proxima eſt Libyæ. 19 Omnes ipſi כולם omnes.ſub.muſcæ & apes. Deſertorum,הבתות deſolationū.i.deſolatis Et in cau.pet. ובנקיקי הסלעים & in foraminibus ſaxorū.Proſequitur metaphoram:nam apes quærunt cauernas. Vrbes autem aut in montibus,aut in ſcopulis ſitas intelligit. Arbor vilib. הנהלולים: dumetis.Pagos intelligit qui ſpinis & dumis cingi ſolent. 20 Conduct. השכירה Ad verbum,conductionis.i.optima & acutiſſima.nam quæ conducimus,optima eſſe ſolent,& ad rem gerendam accōmoda.Chald.paraph. enſe acuto. In *iis qui*,&c. בעברי נהר Ad verbū,in trans flumen.i.in exercitu qui veniet à regione quæ eſt ad latera Euphratis.Quidā,in accolis Euphratis. Cum Rege במלך Ad verbū,in *exercitu* Regis. Et pilos pedum, ושער הרגלים Honeſto vocabulo rem turpem ſignificat,nempe pubem & pudenda:vt vrinā vocant aquā pedum.Veteres Hebræi cæſariem radebant, & pubem:barbam non item,idque ex regionis cōſuetudine,ſecundū quam barba erat in maximo pretio.Capilli capitis,ſunt duces:Pubes,ſunt milites gregarii:Barba,eſt Rex Sennacherib,qui à filiis reuerſus in patriam,fuit occiſus.2.Reg.19.g.38.q.d.tam facilè perdet Dominus Aſſyrios tempore Ezeciæ, quàm facilè nouacula deiicit cæſariem,pubem,& barbam. Barba abſ. חזקן תספה: barbam abſumet.quæ alioqui radi non conſueuit. 21 Nutriet,&c. יחיה איש עגלת בקר Ad verbum,viuificabit vir vitulam *filiam* bouis.i.iuuencam. Futuram fœlicitatem prædicit poſt liberationem à Rege Aſſyriorum.q.d. exiguo grege facile quis vitam tuebitur , & omnibus cibis delicatis & ſuauibus abundabit. Et duas o. ושתי צאן: aut duas *oues* gregis. 22 Lactis quod faciet,עשות חלב Ad verbum,faciendi lac.i.quam facient.vel reddent. ſub.vacca illa & duæ oues. In medio terræ. בקרב הארץ: .i.in ipſa terra Iudææ reliquus fuerit. 23 Argenteis, כסף ſub.ſiclis, aut minis.i.pretii mille nummorum argenteorū.Maximam fœlicitatem ſequitur maxima deſolatio. In veprem,&c. לשמיר וגו׳ Hebraiſmus,pro Obſitus erit ſpinis& vepribus.q.d.tempore illo omnis locus in quo ante obſidionē Sennacherib erant optimæ vites,quæ ſingulæ ſingulis ſiclis argenteis vendi poterant,conſpicietur ſqualidus & ſpinis obſitus ob diutinam obſidionē:& tandem illi ſqualori vbertas maxima ſuccedet. 24 Ingredietur יבוא ſub.agricola.q.d.qui adire volet loca illa,ingredietur armatus,metu ferarum,aut ſerpentium. Vepris enim,&c. כי שמיר Hebraiſmum ſic quidam reddunt, Quoniam ſpinæ & vepres erunt per vniuerſam terram.vel,occupabunt totam terram.

Et omnes montes″qui ſarculo ſarrientur,non veniet illuc timor 25
vepris & ſpinæ,ſed erunt″in paſcuum bouis,& in conculcationem
pecoris. Cap. VIII.

Ante natiuitatē Chriſti,quē prædatorem & redēptorem noſtrum vocat,Iſraelitæ deſtructi ab Aſſyriis.

ET dixit Iehoua ad me,Sume tibi volumen grande, & ſcribe in 1
eo″ſtylo hominis″ad feſtinandum ſpolium,accelerauit prædā.
″Et teſtificari mihi faciam teſtes fideles,אוּ Vriiáh ſacerdotem,& 2
Zechariáhu filium Ieberechiáhu.
′Acceſſi autem ad Prophetiſſam,quæ cōcepit,& peperit filium: 3
& dixit Iehoua ad me,Voca nomē eius,″Ad feſtinandum ſpoliū,
accelerauit prædam.

Iudæ deſtructio ab Aſſyriis.

Quia antequam ſciat puer″vocare Pater mi, Mater mea, tollet 4
miles Dammeשſec,& ſpolia שSomrón coram Rege Aשſſur.
Et adiecit Iehoua loqui ad me adhuc,dicendo, 5
Eo quòd abiecit″popul⁹ iſte aquas שSiloah, ″quæ vadūt quie- 6
tè,′& gaudium *eſt illi* cum Reʒſin,& filio Remaliáhu:
Ideo ecce Dominus aſcēdere facit ſuper eos aquas fluminis for 7
tes & multas,regem Aשſſur,& vniuerſam gloriā eius:′aſcendétq;
ſuper omnes riuos ſuos,& ibit ſupra omnes ripas ſuas.
Tranſibítque per Iehudáh,″inundabit,& tranſibit, vſque ad col 8
lum pertinget: & erit extenſio alarum eius plenitudo latitudinis
terræ tuæ,ô yImmanuel.

Interitū Aſſyriorū prædicit Propheta ad cōſolationem piorum.

″Confringite populi, & cōteramini: & auribus percipite vniuer 9
ſi″longinqui terræ:accingite vos, & conteramini: accingite *inquam*
vos, & conteramini.
Conſultate conſilium,& diſſipabitur:′loquimini verbum,& nō 10
″ſtabit:quia nobiſcum Deus.

Fiducia in Deo, non in humano auxilio.

Sic enim dixit Iehoua ad me ′in fortitudine prophetiæ: & eru- 11
diuit me″ne irem in viam populi huius:dicendo,
″Ne dicatis, Cōiuratio *eſt*: ′omnia quæ dicit populus iſte,cōiu- 12
ratio *eſt*: & timorem eius ne timeatis,neque formidetis.

25 Et omnes mōtes qui in ſarculo ſarrientur, non veniet illuc terror ſpinarum & veprium,& erit in paſcua bouis,& in conculcationem pecoris.

Cap. VIII.

1 ET dixit Dominus ad me,Sume tibi librum grandem, & ſcribe in eo ſtylo hominis,Velociter ſpolia detrahe,citò prædare.
2 Et adhibui mihi teſtes fideles Vriā ſacerdotem,& Zachariam filium Barachiæ:
3 Et acceſſi ad Prophetiſſam,& concepit,& peperit filium:& dixit Dominus ad me,Voca nomen eius Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari.
4 Quia antequā ſciat puer vocare patrem ſuum & matrem ſuam, auferetur fortitudo Damaſci,& ſpolia Samariæ coram rege Aſſyriorum.
5 Et adiecit Dominus loqui adhuc ad me,dicens,
6 Pro eo quòd abiecit populus iſte aquas Siloe,quæ vadunt cū ſilētio, & aſſūpſit magis Raſin & filiū Rōeliæ. B
7 Propter hoc ecce Dominus adducet ſuper eos aquas fluminis fortes & multas, Regem Aſſyriorum, & omnem gloriam eius,& aſcendet ſuper omnes riuos eius,& fluet ſuper vniuerſas ripas eius.
8 Et ibit per Iudam,inundans,& trāſiens vſque ad collum veniet: & erit extenſio alarum eius,implens latitudinem terræ tuæ,ô Emmanuel.
9 Congregamini populi, & vincimini, & audite vniuerſæ procul terræ: confortamini & vincimini,accingite vos & vincimini.
10 Inite conſilium, & diſſipabitur:loquimini verbum,& non fiet:quia nobiſcum Deus.
11 Hæc enim ait Dominus ad me ſicut in manu forti, erudiuit me ne irē in via populi huius, dicens, C
12 Non dicatis, Coniuratio:omnia enim quæ loquitur populus iſte, coniuratio eſt: & timorem eius ne timeatis,neque paueatis.

25 Qui ſarc.ſarri. אשר במעדר ועדרון qui ligone excoli ſolent. Hebraiſmus,pro, In omnibus autem montibus qui coli ſolēt,non naſcētur ſpinæ aut vepres. In paſcuum למשלח Ad verbum, in miſſionem *pedis* bouis.i.illuc mittentur boues, & conculcabunt pecora. Idem ſunt,miſſio pedis & conculcatio.i.illic paſcentur armenta & pecora. q.d.tempore obſidionis tota planities terræ Iudæ (Gallicè, *le plat pais*)deſolata erit,plena ſpinis & vepribus:at montium fertilium vertices non erunt obſiti ſpinis:quum talia loca tempore belli ſoleant coli ab iis qui in ea ſe receperunt metu hoſtium. Propterea obſidione ſoluta, erunt bobus & ouibus in locū paſcuum,quum in planis locis ali non poterunt ob vaſtitatem.

IN CAPVT VIII.

1 Stilo hominis בחרט אנוש calamo humano.i.literis hominibus tuæ regionis notis,& quibus vtuntur. Chald.paraph.characteribus explicitis.i.notis & manifeſtis. Ad feſtinandum,&c. למהר שלל וגו׳ vt feſtinet *Aſſur* ſpolium,acceleret prædam.i.vt feſtinet ſpoliare, acceleret prædari. Cōfirmatio eſt prophetiæ ſuperioris qua regni Iſrael & Syriæ vaſtationem prædixerat. Alii infinitū(quod omniū eſt tēporum)per imperatiuum vertunt:tanquā adhortetur ipſum Aſſyrium vt acceleret vaſtationem,Accelera *ad* prædam,feſtina *ad* direptionē. vel,feſtina *ad* diripiendum,accelera *ad* prædam. Alii ſcribunt למהר eſſe toar vice benoni,vertentes,Acceleranti *diripere* ſpolium, feſtinat præda. Vt ſint hæc verba,Acceleranti ſpolium,vel ſpolia :vice tituli.acſi dicat,Regi Aſſyriorum qui optat deuictis hoſtibus reportare ſpolia in patriam ſuam. Duo autē ſequentia,Feſtinat præda: ſint verba epiſtolæ:quibus vocabulis,& iiſdem monoſyllabis,voluit innuere tempus deſolationis inſtare,eſſéque in foribus. Feſtinat præda.i.inſtat tempus prædæ: intra paucos annos ſuperabit hoſtes ſuos,quibus deuictis reportabit ingentem prædam. 2 Et teſtificari mihi faciam t. ואעידה לי עדים Fut.Heb.pro præt. Et adhibui [vel vocaui in teſtimonium] mihi teſtes. 3 Acceſſi,&c. ואקרב וגו׳ .i.cognoui vxorem meam. Ad feſtinandū,&c. מהר שלל וגו׳ Quidam hæc verba non interpretantur,ſed tanquā duo tantū nomina idem ſignificantia,relinquunt,ſcribentes, Maherſalal haſbaz.i.accelerans ſpoliū. aut, feſtinat præda. 4 Vocare קרוא clamare. 6 Populus iſte העם הזה Iudaicus ſcilicet,ſiue regni Iuda. Prædicit obſidionem vrbis Ieroſolymitanæ. Quæ vadunt quietè ההולכים לאט quæ decurrunt pacificè. vel,defluunt leniter.i. quia populus meus Iuda, cuius regnū eſt ſimile leni Siloah fonti & innoxio,viréſque ipſius regni ſui ſpernit, quòd exiguæ ſint, vellétque lubens ſubiici ipſi Raſin, & Phacee Regibus potentiſſimis qui velut Euphrates, omnia ſecum rapiunt,qui eum fortius defenderent à periculis,vt exiſtimāt. Et gaudium,&c. ומשוש וגו׳ Hebraiſmus,pro Apud ſemetipſum & in animo ſuo libenter ſubderetur ipſi Raſin.

7 Aſcendétque,&c. ועלה וגו׳ ſub.amnis ille.i.excedet alucos ſuos,& tranſcendet,vel tranſgredietur omnes,&c.

8 Inundabit,& tranſ. שטף ועבר Phraſis Hebraica,pro Inundando tranſgredietur,id eſt,tranſeundo obruet totam eam regionem.

9 Confring.pop.& cont. רועו עמים וחתו Conterite ô populi,& confringamini. vel, confringemini. Imperat. pro fut.q.d. Permittit Dominus vt omnia perdatis in Iuda,licet vobis nunc omnia perdere:at tandem perdemini.initio belli fœliciter vobis cedet,tandem tamē corruetis. Alii vertunt,Cōſociate vos ô populi,& contundite vos.i.congregate vos populi cum rege Aſſur,& poſtea eritis contriti. Chald. paraph. Sociate vos pariter exercitus Sennacherib,& contereminι. Longinqui מרחקי ארץ Ad verbū,*viri* diſtantiarum terræ.i.incolæ regionū longinquarum,ſiue qui habitatis in regionibus procul diſtantibus 10 Loquimini verbum דברו דבר .i.decernite decretum. Stabit יקום ſtabilietur.erit firmū. 11 In fort.prophetiæ בחזקת היד Ad verbum,in roboratione manus.i.in viſione prophetica admirabili,non vulgari,ſed admodum inſigni. Alii,in apprehenſione manus. Ne irem,&c. מלכת בדרך וגו׳ ne incederem per viam populi huius. Hebraiſmus,pro Ne ſectarer ac imitarer ſtudia & mores huius populi cui perſuaſum eſt Regem Aſſyriorū eſſe multo potentiorē Deo Iacob. 12 Ne dicat.Cōiur. לא תאמרון קשר Ne dixeritis *uerba* cōiurationis.i.ſeditioſa in veſtrū Regē & locū:nam Deus eū proteget.q.d. Ne cogitetis de deditione faciēda his Regibus,quaſi à me liberari nō poſſitis. Omnia quæ dicit לכל אשר יאמר In omnibus quæ dicere ſolet,&c.i.omnes ſermones huius populi eò pertinēt vt ſe ſubdant his Regibus. Alii iungunt præcedētibus,vertētes,Ad omnia *in* quibus populus iſte dicit, Conſpiratio. Vel,in quibuſcunque populus iſte dicit,Conſpiratio.

13 Dominum exercituum ipſum ſanctificate: ipſe pauor veſter, & ipſe terror veſter.

13 Iehouam exercituum ″ſanctificabitis : & ipſe *ſit* timor veſter, &
ipſe pauor veſter.

Luc.2.c.34 rom.9.g 1.petr.2.b.7

14 Et erit vobis in ſanctificationem, [in lapidem autē offenſiouis, & in petrā ſcandali duabus domibus Iſrael, in laqueum & in ruinam habitantib⁹ Ieruſalem.

14 Et erit ″in palatium,& in lapidem offenſionis, & in petram rui-
næ duabus domibus Iſrael: in laqueum,& in tēdiculam habitanti
Ieruſaláim:

Iudæorū ruina ob incredulitatē in Chriſtum.

15 Et offendēt ex eis plurimi, & cadēt, & conterentur, & irretientur, & capientur.

15 Impingétque ″in ea plurimi, & cadent, & conterentur: irretien
túrque,& capientur.

16 Liga teſtimonium, ſigna Legem in diſcipulis meis.

16 ″Liga teſtimonium,″obſigna legem″in diſcipulis meis.

D

17 Et expectabo Dominum qui abſcō dit faciē ſuam à domo Iacob, & præſtolabor eum.

Heb.2.d.13

17 Præſtolabor igitur Iehouā qui abſcondit faciem ſuam à domo
Iayacób,& expectabo eum.

18 [Ecce, ego & pueri quos dedit mihi Dominus in ſignum, & in portentum Iſrael à Domino exercituū, qui habitat in monte Sion.

18 Ecce ego,& pueri quos dedit mihi Iehoua in ſigna, & portēta in
Iſraël à Iehoua exercituum,qui habitat in monte Siión.

Auxiliū à Deo.

19 Et quum dixerint ad vos, Quærite à pythonibus, & à diuinis qui ſtridēt in incantationibus ſuis: nunquid non populus à Deo ſuo requiret? pro viuis à mortuis?

19 Quum autem dixerint ad vos,Quærite à pythonibus, & à diui-
nis qui ″garriunt,& loquuntur: *dicite illis*,″Num populus à Deo ſuo re
quiret? pro viuis″à mortuis?

Verbum Dei interrogādū, quod ſequamur.

20 Ad Legē magis, & ad teſtimonium: quòd ſi non dixerint iuxta verbum hoc, non erit eis matutina lux.

20 ″Ad Legem,& ad teſtimonium.″ſi nō dixerint iuxta verbū hoc:
″quia non eſt ei aurora.

21 Et tranſibit per eam, corruet, & eſuriet: & quū eſurierit, iraſcetur, & maledicet Regi ſuo & Deo ſuo, & ſuſpiciet ſurſum.

21 ″Et tranſibit per *terram* ipſā ″induratus, & famelicus: erítque,quū
premetur fame,iraſcetur,& maledicet Regi ſuo,& Deo ſuo,& ſu-
ſpiciet″ſurſum.

Pœna negligentiū verbum Dei.

22 Et ad terram intuebitur, & ecce tribulatio & tenebræ, diſſolutio, & anguſtia, & caligo perſequens: & non poterit auolare de āguſtia ſua. Cap. IX.

22 Et terram intuebitur,& ecce tribulatio,& tenebræ,″obſcuratio
anguſtiæ,″& *ad* caliginem impulſum *ſe uidebit*. Cap. IX.

1 PRimo tempore alleuiata eſt terra Zabulō, & terra Nephthali, & nouiſſimo aggrauata eſt via maris trans Iordanem Galilææ Gentium.

1 QVia non *erit* ei obſcuratio ſecundum anguſtiam quæ fuit ei
tempore primo *ab eo qui* ″alleuiare fecit terram Zebulún, &
terrā Naphthali:& vltimo *ab eo qui* aggrauari fecit,via ma
ris trans Iardén Gelil Gentium.

Gētes ſuſcipiūt Euangelium.

2 Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitātibus in regione vmbræ mortis lux orta eſt eis.

2 ″Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: ha-
bitantibus in terra vmbræ mortis lux″ſplenduit ſuper eos.

3 Multiplicaſti gentem, nō magnificaſti lætitiam: lætabuntur coram te ſicut qui lætātur in meſſe, ſicut exul-

3 Multiplicaſti gentem,″non magnificaſti lætitiā: lætati *enim* ſunt
coram te iuxta lætitiam *quæ eſt* in meſſe, & quemadmodum exul-

13 Sanctificab. אותו תקדישו Ad verbum, ipſum ſanctificate. Redundat Ipſum.i. tribuite ſanctitatem, roboris & virium gloriam huic vni date. Quidam vertunt Imperat.in fut.ſanctificabitis. 14 In palatium למקדש in arcem.vel,vice arcis & aſyli. Alii,in ſanctuarium.vel,ſanctificationem. 15 In ea בם nempe in laqueum & tēdiculam. Alii,in eis.ſiue inter eos. 16 Liga teſt. צור תעורה Colliga conteſtationem. Complica.i.tege inuolucris & obſcuritatibus,ſub ænigmate. Metaphora ducta à mercatoribus qui cōplicare ſolēt merces ſuas poſteaquam expoſuerūt eas venales. Quidā Hebræorū legūt,Cuſtodi teſtimoniū,vt & Chaldæus paraph. Obſigna חתום .i. tege etiam. Metaphora ducta à ſcribis qui literas quas ſcripſerūt,obſignant ne ab aliis legantur. In diſcip.meis : בלמודי inter diſcipulos meos. Alii,vnà cum diſcipulis meis.vel,apud diſcipulos meos. Alii,cum doctis meis. vel à me.i.adhibitis in teſtimoniū diſcipulis meis. 19 Garr.& loq. המצפצפים והמהגים muſſitant & demurmurant.i.ſubmiſſa voce loquuntur,vt facilius imponant. Num populus הלא־עם Sing.pro plur. Nónne populi *alii* deos ſuos conſulunt? ſub. non alienos : quantomagis nos qui Dominum habemus pro Deo? A mortuis? : אל־המתים ſub.requiret.vel,mortuos? ſub.cōſulet aliquis.q.d.ne idololatræ quidem id facere ſolent, vt mortuos conſulant pro viuorum negotiis. 20 Ad Legem,& ad teſt. לתורה ולתעודה ſub.reuertendum.in quibus præſcribitur quid agendum nobis, & teſtimonium habemus Diuinæ erga nos bonitatis. Quia non eſt ei aurora : אשר אין לו שחר .i.ſi idololatræ non idem ſentiunt quod ego,hoc ideo fit quòd nihil ſit in eis lucis. Alii totum verſum ſic vertunt, Per Legem & teſtimonium, *& diſperaeam* niſi dicant iuxta hunc ſermonem in quo non eſt aurora. Iurantis eſt ל,iuxta horum verſionem.q.d. Ita res habet vt dixi: tam verum eſt quòd aliqui hortabuntur vos vt conſulatis pythones & diuinos,quàm vera eſt lex Diuina. Addit aliud iuramentum ad maiorem expreſſionem, Non habear verax, aut aliquid ſimile,ſi non futuri ſint aliqui in populo Dei qui alios hortaturi ſint iuxta verbum hoc, nempe conſulere diuinos. qui ſermo, ſiue quæ doctrina nihil habet lucis,aut adhorret à communi ſenſu. 21 Et tranſibit ועבר Singul.Heb.pro plur.i.erunt qui dura ac dira patientur in terra illa Iudææ in qua fuerint homines illi idololatræ ac ſuperſtitioſi. Induratus נקשה ſignificat eum qui difficultatem viuendi patitur,dura & grauia perpeſſus. Surſum. : למעלה ſub.opem expectando à Deo.i.nunc ſurſum,modò deorſum aſpiciet vnde habeat auxilium. 22 Obſcuratio ang. מעוף צוקה caligo *&* anguſtia.vel,caligo *præ* anguſtia. Alii,obſcuritas tribulationis. Et *ad* calig. : ואפלה מנודח & *in* caliginē detrudetur. Alii,& caligo *&* impulſio. Alii cōiungunt præcedenti,& obſcuritas anguſtiæ & caliginis diſperſa.quòd quæ propelluntur,diſpergantur. Alii,& caliginis diſperſæ, vt concordia ſit in ſenſu,non in voce: nam אפלה eſt fœmineum, & מנודח maſculeum. Nō deſunt qui vertant,obtenebratus anguſtia,& caligine expulſus:nomen מעוף conuertentes in participium.

IN CAPVT IX.

1 Quia nō *erit* ei obſcur.&c. כי לא מועף וגו׳ Quia nō *erit* obtenebratus,[vel obſcuratus,ſiue tenebris circūfuſus]iuxta anguſtiā,&c.i.(vt docti inter Hebræos ſentiūt)grauior erit iſta obſcuratio & afflictio Iudæorū quàm quū a Theglath phalaſar, aut à Salmanaſar afflicti ſunt. Prior grauem cladem intulit,poſterior longè grauiorē,quia decē tribus in captiuitatē abduxit,& deleuit populi nomen. Grauiorem igitur omniū cladē hìc prædici putāt. Alii diuerſo ſenſu vertūt,Nō tamē obſcurabitur cui hæc anguſtia *cōtinget* iuxta tēpus primū,&c. conſolationem eſſe exiſtimātes. Incipit enim tēperare quæ de horrēdis illis tenebris & impulſu dixerat,& pœnarū illarū acerbitatem mitigat.acſi diceret,Et tamen In atroci illa clade quā ſuſtinebunt Iudæi,nō erunt tales tenebræ,quales quū terra Iſrael primū à Theglath-phalaſar,deinde aliquāto durius à Salmanaſare afflicta eſt.poterāt enim alioqui fideles in tātis anguſtiis deficere,niſi cōſolatione erigerētur. Alleuiare fecit הקל alleuauit.nā terrā Zabulon leuius afflixit Theglath-phalaſar,quū populū demigrare fecit:cōparatione facta cum ea demigratione quæ facta fuit à Salmanaſar,qui mox aggrauaſſe dicitur Galilæā Gentiū,quòd eā grauius afflixit,vt dictū eſt. Quidā vertūt,leuius afflixit,& grauius afflixit. 2 Populus,&c. העם וגו׳ Ad verbū,Populus ambulātes in tenebris,viderūt,&c. Splen.ſu.e.: נגה עליהם affulſit.redūdat Super eos. 3 Nō mag. לא הגדלת nō auxiſti. Legitur & לו ei.magnificaſti ei lætitiā.vel cumulaſti ei.i.reddidiſti ſubinde maiorē.

tant *milites* quando diuidunt ſpolia.
Iugum enim "oneris eius, "& virgam humeri eius, ſceptrum exa 4
ctoris "in eo, confregiſti "ſecundum diem Midián.
"Nam omnis qui pugnat, pugnat cum commotione: & veſtimẽ 5
tum volutatum in ſanguine, erit ad combuſtionem, cibus ignis.
Christus. Paruulus enim nat⁹ eſt nobis, filius datus eſt nobis, "& fuit prin 6
cipatus ſuper humerum eius: "& vocabit nomẽ eius Admirabilis,
Conſiliarius, "Deus fortis, "Pater æternitatis, Princeps pacis.
"Ad multiplicandum principatum, & pacis non erit finis, ſuper 7
ſolium Dauid, & ſuper regnum eius: "vt confirmet illud, & corro
boret in iudicio & iuſtitia, ex hoc tẽpore & vſque in ſeculum: ze-
lus Iehouæ exercituum faciet hoc.
Verbum miſit Dominus in Iaẏacob, & cecidit in Iשׁraאel. 8
Et ſcient populus vniuerſus, אEphráim, & qui habitant שׁSom- 9
rón, in ſuperbia "& magnitudine cordis dicentes,
Lateres ceciderunt, "ſed leuigato *lapide* ædificabimus: ſycomori 10
ſuccisæ ſunt, ſed cedros "immutabimus.
Eleuabit autem Iehoua hoſtes Rheצſin ſuper eum, & inimicos 11
eius fundet.
Aram "ab Oriente, & Peliשׁſthim ab Occidente, & deuorabunt 12
Iשׁraאelem "toto ore. "in omni hoc non eſt auerſus furor eius, ſed
adhuc manus eius *eſt* extenta.
Et populus non eſt reuerſus ad percutientem ſe, & Iehouã exer 13
cituum non requiſierunt.
Caput & cauda. "Etexcidétque Iehouah ab Iשׁraאele caput & caudam, ramum & 14
iuncum die vna.
Senex, & honorabilis vultu, ipſe eſt caput: & propheta qui do- 15
cet mendacium, ipſe eſt cauda.
"Et erunt beatificantes populum iſtum, errare facientes: & bea- 16
tificati eius, perditi.
Ideo ſuper adoleſcentulis eius nõ lætabitur Dominus, & vidua 17
rum eius & pupillorum eius non miſerebitur: quia vniuerſi ſunt
"hypocritæ, & maligni, & omne os loquitur ſtultitiã. in toto hoc
non eſt auerſus furor eius, ſed adhuc manus eius extenta.
Succenſa eſt enim tanquã ignis impietas, veprem & ſpinã deuo 18
rabit, "ſuccendetúrque in denſitatibus ſyluæ, & eleuauerunt ſe ſi-
cut eleuatur fumus.

tant victores capta præda, quando di
uidunt ſpolia.
4 Iugum enim oneris eius, & virgam
humeri eius, & ſceptrum exactoris e
ius ſuperaſti, ‖ſicut in die Madian. Iudic.7.e.22
5 Quia omnis violenta prædatio cũ
tumultu, & veſtimentum miſtum ſan
guine, erit in combuſtionem & cibus
ignis.
6 Paruulus enim natus eſt nobis, & B Iohan.3.b.16
filius‖datus eſt nobis, & fact⁹ eſt prin
cipatus ſuper humerum eius: & voca
bitur nomen eius Admirabilis, Con-
ſiliarius, Deus fortis, Pater futuri ſe-
culi, Princeps pacis.
7 Multiplicabitur eius imperium, &
pacis non erit finis, ſuper ſolium Da-
uid, & ſuper regnũ eius: vt confirmet
illud, & corroboret in iudicio & iuſti-
tia ámodo & vſque in ſempiternum:
zelus Domini exercituũ faciet hoc.
8 Verbum miſit Dominus in Iacob,
& cecidit in Iſrael.
9 Et ſciet oĩs popul⁹ Ephráim, & ha
bitãtes Samariam in ſuperbia & ma-
gnitudine cordis, dicentes,
10 Lateres ceciderũt, ſed quadris lapi-
dibus ædificabimus: ſycomoros ſucci
derunt, ſed cedros immutabimus.
11 Et eleuabit Domin⁹ hoſtes Raſin
ſuper eum, & inimicos eius in tumul
tum vertet.
12 Syriam ab Oriente, & Philiſthiim C
ab Occidente: & deuorabunt Iſrael
toto ore. in omnibus his nõ eſt auer-
ſus furor eius, ſed adhuc manus eius
extenta.
13 Et populus non eſt reuerſus ad per
cutientem ſe, & Dominum exercituũ
non inquiſierunt.
14 Et diſperdet Dominus ab Iſrael ca
put & caudam, incuruantem & refræ
nantem die vna.
15 Longæuus & honorabilis, ipſe eſt
caput: & propheta docens mẽdaciũ
ipſe eſt cauda.
16 Et erunt qui beatificant populum
iſtum ſeducentes: & qui beatificãtur,
præcipitati.
17 Propter hoc ſuper adoleſcentulis
eius non lætabitur Dominus: & pu-
pillorum eius, & viduarum non miſe
rebitur: quia omnis hypocrita eſt &
nequã, & vniuerſum os locutum eſt
ſtultitiam. in omnibus his non eſt a-
uerſus furor eius, ſed adhuc manus
eius extenta.
18 Succeſa eſt enim quaſi ignis impie
tas, veprem & ſpinam vorabit: & ſuc
cendetur in denſitate ſaltus, & con-
uoluetur ſuperbia fumi.

4 Oneris e. סֻבֳּלוֹ .i.oneroſum. Et virgã hu.e. ואת־מטה שכמו .i.ſeruitutem ipſorũ. In eo, בו eius.i.vices eorũ q exercebãt tyrãnidẽ in eos. Secundũ diem כיום ſicut in die quo,&c. 5 Nã omnis,&c. כי כל־סאון וגו׳ Nã omnis pugna pugnantiũ *fuit* cũ impetu, veſtéſq; *fuerunt* inquinatæ ſanguine: *ipſa quoque urbs* fuit incenſa & abſumpta igni. q.d. Pugna fuit acris, ſiue pugnatũ eſt acriter cõtra ipſos Iudæos, nec pugna fuit incruẽta: nã tandẽ ipſi cæſi ſunt, & vrbs capta fuit & incẽſa. Alii diuerſo ſenſu vertũt, Omne quidẽ præliũ quod fit per præliantẽ, fit cũ ſtrepitu & volutatione veſtimẽti in ſanguine: *hoc uerò bellũ* erit per cõbuſtionem & deuorationẽ ignis. vel, Quanquã omne prælium bellantis fiat cum ſtrepitu & volutatione veſtis in ſanguine: erit tamen hoc in combuſtionem & cibum ignis. Opponit Eſaias victoriam quam Deus daturus erat populo, aliis victoriis. Alii enim vincunt edita hoſtium ſtrage: hic verò Dominus ſola ſua manu vincet. Nam plenius exponit quod dixerat, Sicut in die Madian. Dominus enim multorum opera non vtetur, ſed de cælo ſibi victoriã pariet. Quidam vertunt, Omnis bellator præliatur cum tremore. vel, Omne quidem bellum bellantis eſt cum ſtrepitu. 6 Et fuit ויהי & factus eſt. Alii, & conſtitutus eſt. Et vocabit ויקרא & vocauit. ſub. Spiritus ſanctus. Alii, vocatum eſt. aut, fuit appellatum. Deus fortis אל גבור herus fortis. Pater ætern. אבי־עד pater ſeculi. i. author vitæ æternæ. 7 Ad multipl. princ. למרבה המשרה ad proferẽdum imperium. Alii, Multitudinis illius principatus, &c. vel, Multiplicitatis. ſiue, Multiplicationis illius, &c. Alii, Multiplicationis principatus, & pacis, &c. Vt confirmet להכין vt ſtabiliat. fulciat. 9 Et in magn. cor. ובגודל לבב .i. in elatione & arrogantia. 10 Sed leuigato וגזית ſed ſecto. execto. quadro. cæſo. Immut. נחליף Phraſis Hebraica, pro Cedros in locũ earum ſubſtituemus. 11 Eleuabit au. וישגב .i. reddet ſuperiores & victores. Alii, & roborabit. Confundet. יסכסך permiſcebit. ſub. populo ipſius. i. efficiet vt inimici Regis Syriæ veniant in Damaſcum, & illic habitent, ac in toto regno eius. 12 Ab Oriente, &c. מקדם ופלשתים וגו׳ Syria à fronte, & Philiſthæi à tergo. vel, Syria erit à priori parte, & Philiſthæi à poſteriori. Toto ore בכל־פה .i. auide, & ſummo affectu, ſtudio & cura. In omni hoc בכל־זאת Hebraiſmus, pro, & tamen necdum. Alii, Nec hoc toto, &c. q.d. Necdũ tamen reſipiſcet Iſrael quũ fuerit ita percuſſus, & ita nondum conquieſcet ira Dei, ſed paratus erit percutere. 14 excidétque ויכרת Excidet itaque. vel, Amputabit igitur. 16 Er erunt ויהיו Hebraiſmus, pro Qui beatũ & fœlicem dicunt ac prædicant populũ iſtum, ſeducũt illum: & qui ex hoc populo beati dicuntur, abſorbebuntur. i. perdentur ab illis. Alii vertunt, Qui dirigunt populum iſtum, [vel, deducunt] errare faciunt illũ: & deducti eius abſorbebũtur. i. abſumẽtur. q.d. & qui regunt, & qui regũtur, ſimul peribunt. 17 Hypocritæ, חנף Singul. Heb. pro plur. ſeductores. fallaces. improbi. acceptores perſonarũ. 18 Succẽdetúrque in denſ. ותצת בסבכי ardebitque in perplexitatibus.

19 In ira Domini exercituum conturbata eſt terra,& erit populus quaſi eſca ignis: vir fratri ſuo non parcet.

20 Et declinabit ad dexterã,& eſuriet: & comedet ad ſiniſtram, & non ſaturabitur: vnuſquiſque carnem brachii ſui vorabit.

21 Manaſſes Ephráim,& Ephráim Manaſſen,ſimul ipſi cõtra Iudã. in omnibus his non eſt auerſus furor eius,ſed adhuc manus eius extenta.

Cap. X.

1 VAE qui cõdunt leges iniquas:& ſcribentes, iniuſtitiam ſcripſerunt,

2 Vt opprimerent in iudicio pauperes,& vim facerent cauſæ humilium populi mei, vt eſſent viduæ præda eorum,& pupillos diriperent.

3 Quid facietis in die viſitationis, & calamitatis délonge veniẽtis? ad cui⁹ confugietis auxilium? & vbi derelinquetis gloriam veſtram?

4 Ne incuruemini ſub vinculo, & cũ interfectis cadatis.ſuper omnib⁹ his non eſt auerſus furor eius , ſed adhuc manus eius extenta.

5 Væ Aſſur,virga furoris mei,& baculus ipſe eſt : in manu eorum indignatio mea.

B

6 Ad gentem fallacem mittam eũ, & contra populum furoris mei mandabo illi , vt auferat ſpolia , & diripiat prædam,& ponat illum in conculcationem quaſi lutum platearum.

7 Ipſe autem non ſic arbitrabitur, & cor eius non ita exiſtimabit:ſed ad cõterendum erit cor eius,& ad internecionem gentium non paucarum.

8 Dicet enim,Nũquid non principes mei ſimul Reges ſunt?

9 Nũquid nõ vt Charchamis,ſic Chalano: & vt Arphad, ſic Emath? nunquid non vt Damaſcus,ſic Samaria?

10 Quomodo inuênit manus mea regna idóli,ſic & ſimulachra eorum de Ieruſalem & de Samaria.

19 Propter iram Iehouæ exercituum obſcurata eſt terra, & fuit po
pulus tanquam eſca ignis:ʼquiſque fratri ſuo non parcet.

20 ʼEt retrahet ſe ad dexteram,& eſuriet:ʼ& comedet ad ſiniſtram,
& non ſaturabitur: vnuſquiſque carnemʼbrachii ſui comedet.

21 Menaשſéh *comedet* אEphráim,& אEphráim Menaשſéh,ſimul ipſi
cõtra Iehudáh.in toto hoc *tamen* nõ eſt auerſus furor eius,ſed adhuc
manus eius extenta.

Cap. X.

1 VAE ʼſcribẽtibus decreta iniqua, ʼ& *qui* ſcribentes, mendacium
ſcribere fecerunt.

Legũ cõditores iniquos alloquitur.

2 ʼVt peruertant iudicium pauperum,ʼ& rapiãt in iudicio paupe-
res populi mei: vt ſint viduæ præda eorum, & pupillos diripiant.

3 Et quid facietis in die viſitationis & deſolationis quæʼà longin
quo veniet? ad quem fugietis pro auxilio? & vbi derelinquetisʼglo
riam veſtram?

4 *Non euadet quiſpiam*,ʼniſi qui incuruauerit ſe inter vinctos,& inter in-
terfectos ſe proſtrauerit . ʼin toto hoc non eſt auerſus furor eius,
ſed adhuc manus eius extenta.

5 ʼO Aשſur, virga furoris mei:ʼ& virga quæ eſt in manu eorum,
eſt ira mea.

Deus Iudæos interfecturus, miniſterio Aſſyriorũ vtitur.

6 Ad gentemʼimpiam mittam eum,ʼ& ſuper populũ furoris mei
mandabo eiʼvt ſpoliet ſpolia , & prædetur prædam, & ponat eum
in conculcationem ſicut lutum platearum.

7 Ipſe autem non ſic exiſtimabit,nec cor eius ita reputabit,ſed ad
perdendum *ſe miſſum putabit* in corde ſuo , & ad excidendum gentes
non paucas.

8 Dicet enim,Nónne principes meiʼſimul Reges ſunt?

9 Nónne ſicut Charchemis, ʼChalnó? nónne ſicut Arphád,חHa-
máth? nónne ſicut Damméשſec, שSomrón?

10 Quemadmodũ inuenit manus mea regnaʼidoli, ʼ& ſimulachra
eorum,de Ieruשſaláim & de שSomrón.

19 Quiſque fratri ſuo איש אל־אחיו Hebraiſmus,pro Alter alteri. 20 Et retrahet ſe ויגזור Ad verbum,Et ſeparabit ſe.vel,Et excidet. Præt. Heb.pro fut. Alii,Et rapiet. quòd qui excidit,aufert rem de loco ſuo. Et comedet ויאכל vorabitque.ſic mox.i.neque labore ſuo,neque furto poterit ſibi comparare victum. Brachii ſui comedet. זרועו יואכלו׃ brachii ſui vorabit.i.priuabit opibus fratrem & proximum ſuum.Plur.pro ſingul.

IN CAPVT X.

1 Scribentibus,&c. החוקקים חקקי־און exarantibus decreta iniquitatis.i. ſententias iniquè latas à iudicibus. Doctus inter Hebræos dicit priorem huius verſus partem aduerſus ſcribas dici,alteram contra iudices iniquos. Alii vertunt, ſtatuentibus ſtatuta mendacia. vel iniqua. Alii,condentibus leges,vel decernentibus decreta iniqua. Et *qui* ſcrib.&c. ומכתבים עמל כתבו׃ & ſcribere facientes, mendacium ſcribere fecerũt.Loquitur(inquiunt Hebræi)contra iudices,& eorũ ſcribas. Alii,& dictantibus mendacium quod dictarũt. vel,dictant.i.qui ſcribendum curant ſententias iniuſtas quas dictare ſolent.עמל ſignificat dolorem. ſignificat & iniuriam,ſiue iniuſtitiam,quòd ſit grauis & laborioſa. Alii,& *qui* dictantes,dictant iniuriã. Alii,& *qui* dictant & iubẽt ſcribere miſeriã. 2 Vt peru.iud pau. להטות מדין דלים Ad verbũ,Vt declinare faciant pauperes à iure.vel,Ad declinandũ à iudicio pauperes.i.vt depellant à iure. Quidã vertunt,Vt arceant pauperes à iudicio. Alii, Vt detrudant tenues à cauſa. Alii,Vt cadere faciant cauſa inopes. Et rap.in iud.paup. ולגזול משפט עניי & furentur ius pauperum. Alii,& eripiant ius pauperibus.i.vt ſpolient pauperes iure ſuo. 3 A longinq.ve. ממרחק תבוא delonge[vel,procul]ventura eſt?id eſt,è regione longinqua,hoc eſt ab Aſſyria. Gloriam veſtram? כבודכם׃ .i.opes ac diuitias veſtras ob quas gloriari ſoletis. 4 Niſi qui incur.&c. בלתי כרע תחת וגו׳ Hebraicè tantum legitur . Niſi incuruauerit ſe ſub vincto.i.inter vinctos.Vt dilucidior eſſet ſenſus,interpres addidit,Non euadet quiſpiam,niſi ſe abſcondat inter vinctos:ne viuus putetur, & ita euadat.Ita quidam Hebræorũ. Alii, Abſque[vel ſine]me corruit inter vinctos.i.Quia populus iſte eſt ſine me [hoc eſt,nõ eſt populus meus,neque obtẽperat mihi]ideo incuruauit ſe ſub vinctis,vt cum illis eſſet.i.curuatus eſt compedibus,& in ſeruitutem abductus.Cauſa interitus eorum eſt, quòd me dereliquerunt.vel,Abſque me incuruabitur,vt ſit præt.pro fut.i. ſi illum non iuuero,illius pars altera abducetur,&c.aut, Abſque me.i.non mea culpa ſed illius,incuruatus eſt,vel incuruabitur.Alii etiam inter Hebræos docti vertunt, Præter *alia mala*, incuruabitur in loco vinctorum.aut, in loco interfectorum cadet. hoc eſt partim coniicietur in vincula,partim interficietur. In toto hoc, בכל־זאת Vide capite præcedẽti,verſu 12. 5 O Aſſur הוי אשור O Aſſyrii,vel,O Rex Aſſyriorum.הוי aduerbium eſt hortandi,vel vocãdi. Prædicit euerſionem Iſrael faciendam ab Aſſyriis. Et virga,&c. ומטה־הוא בידם וגו׳ & virga ipſe eſt,in manu eorum indignatio mea. Alii,& virga iræ meæ eſt in manu eorum. Alii, Qui & baculus eſt iræ meæ in loco [vel,terra]ipſorum. 6 Impiam חנף hypocritam.ſimulatricem.fallacem. Et ſuper po.fur,m.mãd.ei ועל־עם עברתי אצונו & cõtra populum indignationis meæ mandabo illi.ſub.vt veniat. Hebraiſmus,pro,& cõtra populũ cui indignatus ſum. Vt ſpoliet ſpolia,לשלול שלל vt detrahat ſpolia.vel,capiat. 8 Simul Reges ſunt? יחדו מלכים׃ pariter Reges? Alii,vniuerſi Reges?id eſt,ſunt æquales,nõ ſunt inferiores Regibus virtute & opibus.aut,Reges quos ſuperaui ſunt in aula mea. 9 Chalno? כלנו ſub.fuit.q.d.Nónne ſicut Charchamis expugnata fuit viribus meis,ita expugnata fuit Chalno?vrbes ſunt Syriæ ad Euphratẽ ſitæ. 10 Idoli, האליל Sing.pro plur.idolorum. Hebraiſmus, pro, quemadmodum ſuperaui & vici alia regna in quibus colebantur idola. Et ſimulachra,&c. ופסיליהם וגו׳ ita *inueniet* ſculptilia eorum *quæ fuerunt allata* è Ieruſaláim & de Somron. De vrbibus Iſrael & Iuda loquitur. Meminit autem Samariæ & Ieruſalem, quòd eſſent vrbes metropoles : ſoleántque vrbes reliquæ colere deos ſuarum metropolium . Alii dicunt מ hoc loco non ſignificare de,ſed eſſe comparatiuum, vertentes, Quum ſimulachra eorum *ſint fortiora*, ipſa Ieruſalem & Samaria.Vel,fortiora ſimulachris Ieruſalem & Samariæ.

ʹ Nónne quemadmodum feci שSomrón & idólis eius,ſic faciam 11
Ieruשſaláim,& ſimulachris eius?

Aſſyriis, quibus fuerat vſus vt in ſtrumētis,reddit afflictionem, ne glorietur aliquid ex ſe feciſſe.

Et erit,quum compleuerit Dominus omne opus ſuum in mōn 12
te צSiión & in Ieruשſaláim, ʹviſitabo ſuper fructum ʹmagnitudi-
nis cordis Regis Aשſſur,& ſuper gloriā altitudinis oculorū eius.
Dixit enim,In fortitudine manus meæ feci, & in ſapiētia mea: 13
quia ʹintellexi,ʹ& amoui terminos populorum, & theſauros eorū
deprædatus ſum, ʹ& deſcendere feci tanquam potens habitantes.
Et inuenit veluti nidum manus mea ʹſubſtantiam populorum: 14
ʹ& ſicut colliguntur oua derelicta, *ſic* omnem terrā ego congrega-
ui:nec fuitʹqui moueret alam,ʹaut aperiret os,& garriret.
Nunquid gloriabitur ſecuris cōtra incidentem cum ea? nūquid 15
ſe magnificabit ſerra cōtra eleuantē eā? ʹperinde acſi eleuaret ſe vir
ga cōtra exaltantes ipſā,vtq; ſi exaltaret ſe virga *quæ* non eſt lignū.
Ideo mittet dominator Iehouáh exercituū in pingues eius ma- 16
ciem,ʹ& in loco gloriæ ſuæ ardebit ardendo ſecundum combuſtio
nem ignis.
Et erit Lux Iשraél in ignem,& Sanctus eius in flāmam:& cō- 17
buret,& deuorabitʹſpinam eius & veprem eius in die vna.
Et gloriam ſyluæ eius,ʹ& Charmeli eius,ʹab anima vſque ad car 18
nem conſumet,& eritʹvt diſſolutio vexilliferi.
Et reſiduæ arbores ſyluæ eius ʹ*paucæ* numero erunt, & puer ſcri- 19
bet eas.

Iudæi poſt percuſſum Aſſyrium ſoli Deo cōfidentes.

Et erit,in die illa non adiiciet vltrà ʹreſiduū Iשraאélis,& euaſor 20
domus Iayacób,inniti ſuper percutiētem ipſum,ſed innitetur ſu
per Iehouam ſanctum Iשraאelis in veritate.

Iudæi pauci ſaluati.

Reſiduum conuertetur,reſiduum Iayacób ad Deum fortem. 21
Quia *etiam* ſi fuerit populus tuus Iשrael veluti arena maris,*attamen*ʹ 22
reſiduum conuertetur ex eo. ʹconſumptio deciſa inundat iu-
ſtitiam.
Quia conſumptionemʹ& *quidem* deciſam Dominus Iehouáh ex- 23
ercituumʹfacit in medio terræ.

11 Nunquid non ſicut feci Samariæ &
idólis eius,ſic faciam Ieruſalem & ſi-
mulachris eius?
12 Et erit, quū impleuerit Dominus
cūcta opera ſua in mōte Sion & in Ie
ruſalem,viſitabo ſuper fructū magni-
fici cordis Regis Aſſur, & ſuper glo-
riam altitudinis oculorum eius.

4.Reg.19.g.35 infra 37.g.36

13 Dixit enim, In fortitudine manus
meæ feci, & in ſapiētia mea intellexi:
& abſtuli terminos populorū,& prin
cipes eorū deprædatus ſum, & detra-
xi quaſi potens in ſublimi reſidentes.
14 Et inuenit quaſi nidum manus mea
fortitudinem populorum:& ſicut col
liguntur oua quæ derelicta ſunt,ſic v-
niuerſam terram ego congregaui: &
non fuit qui moueret pennam,& ape
riret os,& ganniret.

D

15 Nunquid gloriabitur ſecuris cōtra
eum qui ſecat in ea? aut exaltabitur
ſerra contra eum à quo trahitur? quō
ſi eleuetur virga cōtra eleuantē ſe, &
exaltetur baculus qui vtiq; lignū eſt.
16 Propter hoc mittet dominator Do
minus exercituum in pinguibus eius
tenuitatem:& ſubtus gloriā eius ſuc-
cenſa ardebit quaſi combuſtio ignis.
17 Et erit Lumen Iſrael in ignē,& San
ctus eius in flammam: & ſuccēdetur,
& deuorabitur ſpina eius, & vepres
in die vna.
18 Et gloria ſalt⁹ eius,& Charmeli ei⁹
ab anima vſque ad carnem conſume
tur,& erit terrore profugus.

E

19 Et reliquiæ ligni ſaltus ei⁹ præ pau
citate numerabuntur,& puer ſcribet
eos.
20 Et erit, in die illa non adiiciet reſi-
duum Iſrael,& hi qui fugerint de do
mo Iacob, inniti ſuper eo qui percu-
tit eos:ſed innitetur ſuper Dominum
ſanctum Iſrael,in veritate.

Rom.9.f.27

21 Reliquiæ conuertentur,reliquiæ,
inquam,Iacob ad Deum fortem.
22 Si enim fuerit populus tuus Iſrael
quaſi arena maris,reliquiæ conuertē
tur ex eo. conſummatio abbreuiata
inundabit iuſtitiam.

Infra 28.f.22

23 Conſummationem enim & abbre
uiationem Dominus Deus exercituū
faciet in medio omnis terræ.

F

12 Viſitabo אפקוד Mutatio perſonæ,pro Viſitabit.nam prius dixit,Quum compleuerit Dominus. Magnitudinis גודל magnificentiæ.Magnitudo cordis,arrogantiam,vt Celſitudo, ſiue elatio oculorum,faſtum & ſupercilium ſignificat. id eſt puniam illum propter arrogantiam. 13 Intellexi, נבונותי prudens fui.i.vſus ſum magna prudentia.Alii,perſpicax fui. Et amoui ואסיר Fut.Heb. pro præt.abſtuliſque. Et deſcend.feci ואוריד Fut. item Heb. pro præt.ac detraxi tanquam gigas ſedentes. ſub.in ſoliis regiis. Alii,ac deturbaui [ſiue,deieci] eos qui habitabant in locis fortiſſimis.Hi videntur legiſſe ב in,pro כ tanquam.Et eſt ſingulare Heb.pro plur. כאביר.
14 Subſtantiam לחיל opes.Alii,vires.robur.Alii,exercitum. Et ſicut colliguntur וכאסוף & ſicut congregat. ſub.quiſpiam, vtpote viator,qui ſibi aufert oua derelicta in nido. Qui moueret alam, נודד כנף qui moueret ſeſe ala.vel,alis. Aut aperiret ופוצה Ad verbum, & aperiet.ו pro Aut 15 Perinde acſi.&c. כהניף שבט וגו׳ Duo infinitiui ſunt Hebræis, quos variè interpretes vertunt. Plures(quos hic noſter ſequutus eſt) vertunt per præſens. Quidam ſic,Et ſic agitat *acſi eſſet* virga: *&* ſic eam leuat *acſi leuaret* baculum non arborem. Alii,per nomen verbale,Sicut eleuatio virgæ eſt penes eleuantes illam, ſic eleuatio baculi non *eſt penes* lignum.id eſt vt exaltatio baculi debet tribui eleuanti,ita exaltatio baculi non debet tribui ligno,ſed eleuanti.Vel vt alii,Vt eleuatio virgæ ad eleuantem ipſam: & eleuationes baculi, non *in* ligno. ſub.ſunt.q.d.non ſunt in virtute ligni. Quidam liberius ſic per verbum,ſubauditis pauculis,*Quod perinde eſſet* acſi virga ſeſe eleuaret contra eum qui ipſam fert,& baculus ſeſe extolleret *quaſi* lignum non eſſet
16 Et in loco gloriæ,&c. ותחת כבודו יקד יקוד וגו׳ Ad verbū,& ſub loco gloriæ ſuæ ardebit ardore iuxta ardorē ignis.id eſt ſimili ardoris ignis.Prædicit interitum exercitus Regis Aſſyriorum,quòd milites eius robuſtiſſimi(nam vtplurimum pingues ſunt robuſti)abſumēdi eſſent igni iuxta muros Ieruſalem quā obſidebat. Alii vertunt,& ſubtus gloriam eius ſuccendet incendium quaſi incendium ignis.
17 Spinam eius & veprem eius, שיתו ושמירו Singul.pro plur.Sic vocat militem gregarium,quòd infinitis moleſtiis afficiat.
18 Et Charmeli eius, וכרמלו Alii omnes interpretantur vocem Hebraicam, vertentes, Et agri eius conſiti arboribus. vel, & frugiferi campi eius.Metaphoricè ſignificat(inquiunt Hebræi)quòd qui excelſi ſunt vt cædri Libani excelſæ,futuri ſint ſicut arbores Charmeli,quæ ſunt humiles.Et Charmel in ſyluam reputabitur, Infrà,29.f.17.q.dicat, Deus perdet duces ac principes, & magnates,ſiue nobiles exercitus Regis Aſſyriorum. Ab anima,&c. מנפש ועד בשר יכלה Hebraiſmus,pro,non ſolùm morientur, ſed etiam cadauera eorum vertētur in cinerem. Vt diſſolutio vexilliferi. כמסוס נוסס: quaſi diſſolutio ſigniferi. Alii,quemadmodum diſſoluitur vexillifer. Alii, ſicut *caſtra quæ* diſſoluit vexillifer.Quum enim(inquit doctus inter Hebræos) diſſoluitur vexillifer, ſiue liqueſcit, aut deficit, omnes milites diſſoluuntur & fugiunt.quaſi dicat,tanta erit clades,quanta eſſe ſolet in exercitu cuius vexillifer cecidit.
19 *Paucæ* numero מספר Ad verbum,numerus.i.numerari poterunt.ſequitur enim,Puer ſcribet eas. 20 Reſiduum Iשraאelis, שאר ישראל reliquiæ Iſraelis.vel,reliqui Iſraelitæ. 22 Reſiduum,&c. שאר ישוב בו reliquiæ conuertentur ex eo.id eſt reliquiæ eius conuertentur ad te.acſi dicat,Quanuis plurimi perituri ſint,tandem tamen aliquot ſeruabuntur,& conuertentur ad Dominum Deum. Conſumptio,&c. כליון חרוץ שוטף צדקה: *nam* cōſumptio certa inundans *erit in* iuſtitia. Alii,conſumptio definita.vel,determinata.i.nam Dominus decreuit,idque iuſto iudicio,ſumere pœnas de Iſraele, & illū perdere. Alii, conſummatio perfecta inundat *eos in* iuſtitia. 23 Et *quidem* deciſam ונחרצה & determinatam.aut,decretam.pro Conſumptionem definitam & certam.Repetitio proximè præcedentis ſententiæ. Facit עשה Particip.præſ.Hebr.pro fut.facturus eſt,

Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus exercituum, Noli timere populus meus habitator Sion ab Aſſur, in virga percutiet te, & baculum ſuum leuabit ſuper te in via AEgypti.

24 Idcirco ſic dixit Dominus Iehouáh exercituum, Ne timeas po-
pulus mi habitator צSiión ab Aשſſur: virga percutiet te, & bacu-
lum ſuum leuabit ſuper te ʹin via AEgypti.

Conſolatur De⁹ Iudam, quòd breuis futura ſit eius afflictio, perſequutorúmque eius puniendi.

Adhuc enim paululum modicũque, & conſummabitur indignatio & furor meus ſuper ſcelus eorum.

25 Adhuc enim paululum paululũ,& conſummabitur ira, & furor
meus ʹad conſumptionem eorum.

Iudic.7.g.25

Et ſuſcitabit ſuper eum Dominus exercituum flagellum, ‖iuxta plagam Madian in Petra-Oreb, & virgam ſuã ſuper Mare, & leuabunt eam in via AEgypti.

26 ʹEt ſuſcitabit ſuper eum Iehouáh exercituum flagellũ iuxta pla
gam Midián ʹin Petra ץOréb, ʹ& virgam ſuam *ut ſuſcitauit* ſuper Ma-
re, & eleuabit eam ſuper eum ʹin via AEgypti.

Et erit, in die illa auferetur on⁹ eius de humero tuo, & iugum ei⁹ de collo tuo, & cõputreſcet iugũ à facie olei.

27 Et erit, in die illa ʹauferetur onus eius ab humero tuo, & iugum
eius ʹà collo tuo, ʹcorrumpetúrque iugum à facie olei.

Veniet in Aiath, trãſibit in Magrõ, apud Machmas commendabit vaſa ſua.

28 ʹVenit ad ץAiáth, tranſiuit in Migrón, in Michmáשſ ʹparabit in-
ſtrumenta ſua.

Varii rumores de aduentu Sennacherib in Ieruſalem.

Trãſierunt curſim, Gaba ſedes noſtra: obſtupuit Rama, Gabaath Saulis fugit.

29 ʹTranſierunt vadum, ʹ*in* Gebáh diuerſorio pernoctarunt, ʹobſtu
puit Ramáh, Gibץáh שSaאul fugit.

Hinni voce tua filia Gallim, attende Laiſa, paupercula Anathoth.

30 ʹExalta vocem tuam filia Gallím, ʹattende Laiשſáh, pauper ץA-
nathoth.

Migrauit Medemena, habitatores Gabim confortamini.

31 ʹElongauit ſe Madmenáh, habitatores Gebim ʹcongregauerunt ſeipſos.

Adhuc dies eſt, vt in Nobe ſtetur: agitabit manum ſuam ſuper mõtem filiæ Sion, collem Ieruſalem.

32 ʹAdhuc *erit* dies *quum ueniet* in Nob ad ſtandum: ʹleuabit manum
ſuam contra montem filiæ צSiión, *&* collem Ieruשſaláim.

Ecce, dominator Dominus exercituum confringet laguncula in terrore, & excelſi ſtatura ſuccidentur, & ſublimes humiliabuntur.

33 Ecce Dominator Iehouáh exercituum ʹexcidet ramũ ʹcum ro-
bore, ʹ& excelſi ſtatura ſucciſi, ʹ& ſublimes humiliabuntur.

Interitus Sennacherib.

Et ſubuertentur cõdenſa ſaltus ferro, & Libanus cum excelſis cadet.

34 Succidétq; ʹarbores perplexas ſyluæ ferro, ʹ& *arbores* Lebanón *ferro*
forti cadent.

Cap. XI.

Act.13.d.23

ET ‖egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet.

1 ET egredietur virga ʹde ſemine Iשſai, ʹ& ſurcul⁹ de radicibus e-
ius ʹcreſcet.

Chriſtus naſciturus ex radice Ieſſe.

Et requieſcet ſuper eũ Spiritus Domini, ſpiritus ſapiẽtiæ & intellectus, ſpiritus conſilii & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ & pietatis.

2 Et requieſcet ſuper eum Spiritus Iehouæ, ſpiritus ſapientiæ &
intelligentiæ, ſpiritus conſilii & fortitudinis, ſpiritus ʹſcientiæ & ti
moris Iehouæ.

Et replebit eũ ſpiritus timoris Domini: non ſecundum viſionem oculorum iudicabit, neque ſecundum auditum aurium arguet:

3 ʹEt odorari faciet eum in timore Iehouæ: & non ſecundũ viſio-
nem oculorum ſuorum iudicabit, neque ſecundum auditum au-
rium ſuarum ʹarguet:

Arma Chriſti regis.

2.Theſſ.2.b.8

Sed iudicabit in iuſtitia pauperes, & arguet in æquitate pro manſuetis terræ: ‖& percutiet terram virga oris ſui, & ſpiritu labiorum ſuorũ interficiet impium.

4 Sed iudicabit in iuſtitia pauperes, & arguet ʹin rectitudine pro-
pter manſuetos terræ: percutiétque terram virga oris ſui, & ſpiri-
tu labiorum ſuorum interficiet impium.

Virga. Spiritus. Iuſtitia. Fides.

24 In via AEg. : בדרך מצרים Hebraiſmus, pro more, modo, ritu AEgyptiorum. q.d. eo modo quo afflixerunt te AEgyptii, ſic te affligent Aſſyrii. 25 Ad conſumpt.e. :על־תבליתם in perniciem illorum. Alii, in abolitione eorum. vel, ad euerſionem eorum. aut, in perniciem. i. intra breuiſſimum tempus perdam Aſſyrios, & ita iræ meæ finis imponetur. 26 Et ſuſcitabit ועורר Et excitabit. Mutatio perſonæ. ſunt enim verba Prophetæ : vel ipſius Dei loquentis de ſe in tertia perſona. In Petra ץOreb, בצור עורב in Rupe ץOreb. Quidam vocem Hebræam relinquunt, in צSur-ץOreb. In via AEgypti. :בדרך מצרים Hebraiſmus de quo paulo antè, verſu 24, pro Eo modo quo leuauit ſuper AEgyptios. 27 Auferetur יסור recedet. Alii, auferet. A collo tuo, מעל צוארך à ceruice tua. Corrump.q.iu. : וחובל עול מפני־שמן perdetúrque iugum propter oleum. i. in gratiam Ezeciæ vncti Dei. ſiue potius in gratiam Meſſiæ, ſiue Chriſti promiſſi. 28 Venit בא Præterita Heb. pro fut. Deſcribit vrbes tribus Iuda & Beniamin per quas tranſiturus erat rex Aſſyriæ quum venit obſeſſum Ieruſalem. Parabit, &c. : יפקיד כליו deponet vaſa ſua. vel, reponet, ſiue conſtituet inſtrumenta ſua. i. ſupellectilem ſuã, ſiue impedimenta ſua bellica. 29 Tranſierunt עברו Præterita Heb. pro futuris. *In* Gébah diu.pernoct. גבע מלון לנו Gébah *erit* diuerſoriũ *in quo* pernoctabunt. Obſtupuit חרדה intremuit. ſiue, intremet. territa eſt. 30 Exalta vo.t. צהלי קולך vt ſcilicet aliæ vrbes exaudiant. Alii, Hinni. Attende Laiשſah, הקשיבי לישה attendere fac Laiשſam. 31 Elong.ſe נדדה Fugit. Mota eſt. Etiã hic præt. pro futuris. Congreg.ſ. : העיזו vt ſcilicet fugiant. nam id ſignificat verbum Hebraicum. 32 Adhuc, &c. עוד היום וגו' Adhuc die ipſa in Nob ſtare poterit. Alii, Quum adhuc dies *erit*, *deueniet* in Nob, vt *illic* ſubſiſtat. vel, interquieſcat. Leuabit ינופף Agitabit. Mouebit. iuxta illud 2.Reg.19.d.21, Poſt te caput mouit, filia Ieruſaláim. 33 Excidet מסעף Præſ. Heb. pro fut. ad verbũ, deramificat, pro Amputabit. Cũ robore, במערצה .i. magna vi, ſiue potẽter. Alii, cũ terrore. Et excel. &c. ורמי הקומה וגו' Particip. paſſiuũ pro fut. & excelſæ ſtatura *arbores* ſuccidẽtur. vel, excelſæ ſtaturæ *arbores* ſuccid. Et ſublim. והגבוהים ישפלו: & ſublimia deiicientur. Alii, & altè deiiciẽtur. aut, altæ, ſub. arbores. 34 Arbores perpl. סבכי perplexa. i. ramos perplexos, vel denſos arborũ. Alii, denſitates illius ſyluæ. i. arbores dẽſas. Et *arb.* Leb. &c. והלבנון וגו' Ad verbũ, & Lebanon ille in forti cadet. ſub. ferro. vel angelo. i. opera angeli. Per Libanum, exercitum: & per Arbores, milites intelligit. q.d. perdet omnes milites illius exercitus.

26 Et vir.&c. ומטהו על־הים & *iuxta* virgã ſuã ſuper mare. i. vt percuſſit AEgyptios in Mari rubro.

IN CAPVT XI.

1 Et egred. ויצא Prodibit autẽ De ſemine מגזע de trũco. גזע propriè ſignificat arborẽ exciſam, cuius radix in terra manet: truncũ appellamus. Accipitur & pro ſemine, vt ſcribit doctus inter Hebræos. Quidã vertũt radicẽ, alii germen. alii ſtirpem. alii ſtipitem. Et ſurculus ונצר & virgultũ. Creſcet. :יפרה germinabit. naſcetur. fruticabit. proueniet. Chaldæus paraph. ſic reddit iſtum verſum, Egredietur autem Rex de filiis Ieſſæ, & Meſſias de filiis filiorũ eius creſcet. 2 Scientiæ דעת cognitionis. 3 Et odor.fa. והריחו ביראת Et odorari faciet eũ timorẽ Iehouæ. i. paruo indicio agnoſcet illũ qui fuerit iuſtus & timens Dei. Alii, Et ſagacẽ illũ reddet in timore Iehouæ. Alii, Et odoratus eius *erit* in timore Iehouæ. Odoratũ, ſiue odorationẽ, vel olfactionẽ, ſiue olfactũ vocat acre iudiciũ. q.d. erit præditus acerrimo ac infallibili iudicio, quod erit coniunctum cum timore Domini, nec recedet ab eo. Arguet: יוכיח: reprehendet. carpet. 4 In rect. &c. במישור וגו' in æquitate pro manſuetis terræ. vel, cauſa manſuetorum terræ. i. pauperum & afflictorum ab illis.

Iuſtitia, fides.

Erítque iuſtitia cingulum lumborũ eius, & fides cingulum re- 5
num eius.

Opera & fructus Euangelii.

Et habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit, 6
& vitulus & catulus leonis ″& bubalus ſimul, & puer paruus du-
cet eos.

Et vacca & vrſa ″paſcentur, ſimul accubabunt ″nati earum: & leo 7
ſicut bos comedet paleam.

″Delectabitúrque lactens ſuper foramen aſpidis, & ſuper cauer- 8
nam reguli ablactatus manum ſuam extendet.

Non nocebunt, neque ″perdent in vniuerſo monte ſanctitatis 9
meæ: quia ″repleta eſt terra ″cognitione Iehouæ, ſicut aquæ ″mare
operientes.

Scientia Domini.

Et erit, in die illa eũ *qui egredietur de* radice Iשּׁſai, ″qui ſtabit in vexil 10
lum populorum, ipſum Gentes requirent, erítque requies eius *in*
gloria.

Vocatio Gẽtiũ.

″Erit denique in die illa, adiiciet Dominus ſecundò *mittere* ma- 11
num ſuam ad poſſidendum reſiduum populi ſui, quod remanebit
ab Aשּׁſſur, & ab AEgypto, & á Pathróos, & à Chus, & ab עEłam, &
à שּׁSinyár, & ab חHamath, & ab inſulis maris.

Vera reductio Iudæ & Iſraelis à captiuitate ad Euangelium.

Et eleuabit vexillum ″in nationibus, congregabítque ″profugos 12
Iשּׁſraאel, ″& diſperſas *animas* Iehudáh congregabit à quatuor ″angu-
lis terræ.

Et recedet ″zel⁹ אEphráĩ, & hoſtes Iehudáh excidẽtur: אEphráim 13
″non æmulabitur Iehudáh, & Iehudáh ″nõ anguſtiabit אEphráim.

Et volabũt ″in humerũ Peliשּׁſthim ad Occidentem, ſimul præ- 14
dabuntur ″filios Oriẽtis: אEdom & Moab ″immiſſio manus eorum,
filii עAmmon ″obedientia ipſorum.

Apoſtoli adducẽtes omnes ad Euangelium.

Et excidet Iehouáh ″ſcopulum ″maris AEgypti, & leuabit manũ 15
ſuam ſuper flumen ″in fortitudine ſpiritus ſui, percutiétque illud
diuidendo in ſeptem ″flumina, ″& ambulare faciet *tranſeuntes* in cal-
ceamentis.

Erítque ″via reſiduo populi eius qui ″relinquetur ab Aשּׁſſúr, ſi- 16
cut fuit Iשּׁſraאeli in die qua aſcendit è terra AEgypti.

5 Et erit iuſtitia cingulum lumborũ eius, & fides cinctorium renum eius. B

6 Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit, vitulus, & leo, & ouis ſimul morabũtur, & puer paruulus minabit eos.

7 Vitulus & vrſus paſcentur, ſimul requieſcent catuli eorum: & leo quaſi bos comedet paleas.

8 Et delectabitur infãs ab hubere ſuper foramine aſpidis: & in cauernam reguli, qui ablactatus fuerit manum ſuam mittet.

9 Non nocebunt, & non occident in vniuerſo monte ſancto meo: quia repleta eſt terra ſcientia Domini, ſicut aquæ maris ſcientia Dñi operientes. C

10 ¶In die illa radix Ieſſe, qui ſtat in ſignum populorum, ipſum Gentes deprecabuntur, & erit ſepulchrum eius glorioſum.

11 Et erit in die illa, adiiciet Dominus ſecundò manum ſuam ad poſſidendũ reſiduũ populi ſui, quod relinquetur ab Aſſyriis, & ab AEgypto, & à Phethros, & ab AEthiopia, & ab AElã, & à Sennaar, & ab Emath, & ab inſulis maris.

12 Et leuabit ſignũ in nationes, & cõgregabit profugos Iſrael, & diſperſos Iuda colliget à quatuor plagis terræ.

13 Et auferetur zelus Ephráim, & hoſtes Iuda peribũt. Ephráim non æmulabitur Iudam, & Iudas nõ pugnabit contra Ephraim. D

14 Et volabunt in humeros Philiſthiim per mare, ſimul prædabuntur filios Orientis: Idumæa & Moab præceptum manus eorum, & filii Ammõ obedientes erunt.

15 Et deſolabit Dominus linguam maris AEgypti, & leuabit manum ſuam ſuper flumen in fortitudine ſpiritus ſui: & percutiet eum in ſeptem riuis, ita vt tranſeant per eum calceati.

16 Et erit via reſiduo populo meo qui relinquetur ab Aſſyriis: ſicut fuit Iſraeli in die illa qua aſcendit de terra AEgypti.

Rom. 15. b

6 Et bubalus ומריא & pecus pingue. Vox Hebræa ſignificat pecus pingue, & armenta domi ſaginata, vt ſunt oues & boues pingues. Alii exiſtimant bubali eſſe ſpeciem. 7 Paſcentur, תרעינה ſub. ſimul. nam יחדו quod ſequitur, repeti debet, vt duobus inſeruiat. Nati earum: ילדיהן catuli earum. 8 Delectabitúrque ושעשע Oblectabitúrque. Alii, Ludétque. Phraſis Hebraica, quæ ſignificat futurum vt temporibus Chriſti nemo alterum lædat: quòd homines noxii reddi debeant innoxii, renouati à Spiritu Dei. Sed ipſum declarat verſu ſequenti. 9 Perdent ישחיתו iniuriam inferent. ſiue, detrimento afficient. Repleta eſt מלאה Præt. Heb. pro fut. replebitur. Cognitione דעת Infinit. pro nomine. ſcire, vel cognoſcere, pro Scientia vel cognitione. Mare operientes. : לים מכסים *quæ* mare tegunt. i. operiunt ſuperficiem maris. Vt numerum magnum per arenam maris ſignificare ſolet Eſaias, ita hic magnam extenſionem & latitudinem per ſuperficiem maris ſignificat, Hebraico dicendi tropo.

10 Qui ſtabit, &c. אשר עומד לנס עמים quæ ſtabit in ſignum pop. Præſ. Heb. pro fut. 11 Erit denique in die illa והיה ביום ההוא Ad verbum, Et erit in die illa. Quidam vertunt, Porrò eo tempore. Alii, Futurum quoque eſt vt illa die Dominus, &c.

11 In nationibus, לגוים in populis. vel, gentibus. Profugos נדחי eiectos. proſcriptos. Et diſperſas ונפוצות ſubaudiendum, animas. Quidam, diſperſiones. Angulis כנפות alis. 13 Zelus קנאת æmulatio. ſimultas. Non æmulabitur לא יקנא Declaratio eſt præcedentis partis verſus. Non anguſtiabit לא יצור non affliget. non exagitabit. Alii, non pugnabit. Alii, non pugnabit contra Ephraim. more ſcilicet hoſtis. 14 In humerum בכתף id eſt in regionem. Accipitur enim pro latere & angulo. Filios Orientis: בני קדם Phraſis Hebraica pro Orientalibus. Syros intelligit, quos erepturi erant Apoſtoli è manu diaboli. Immiſſio manus eorum, משלוח ידם .i. mittẽt manũ ſuã more hoſtis. Hebraiſmus, pro Idumæos & Moabitas ſpoliabunt opibus & diuitiis. Obediẽtia ipſorum. : משמעתם Ad verbum, auditus eorum. id eſt Ammonitæ erũt audientes ipſis, & obedient. q. d. conuertent multos ex Ammonitis. 15 Scopulum את לשון Ad verbum, linguam. i. ſinum: quòd ſinus præ ſe ferat figuram linguæ exertæ, excurrendo ſcilicet longius in continentem. hoc eſt, Quemadmodum olim Dominus ſuſtulit omne impedimentum quo tranſire poſſet populus ipſius, ita etiam auferet ille omnia impedimenta vt facilius accedant electi ad Chriſtum. Maris AEgypti, ים מצרים Mare rubrum dicitur mare AEgypti aut quòd in eo AEgyptii fuerint ſubmerſi, aut quòd pars illa ſit propinqua AEgypto. In fortitudine ſpiritus ſui, בעים רוחו robore venti ſui. i. immittet ventum maximum qui diuidet flumen illud in ſeptem riuos [hoc eſt multos: numerus certus pro incerto] qui vado tranſiri poſſint. Flumina, נחלים torrentes. riuos. id eſt, reddet illud ſimile flumini habenti ſeptem riuos. Et ambulare faciet, &c : והדריך בנעלים & calcare faciet *illud* cum calceamentis. Alii, & deducet *illos ſuos* calceatos. q. d. Quia Euphrates poſſet eſſe impedimento electis venientibus ab Aſſyria in Eccleſiam Ieruſalem, diuidet illum Dominus in tot partes vt etiam à calceatis, citra vllum aquæ periculum tranſmitti poſſit: diuidet, & per eum deducet eos qui ſe recipere voluerint in Ieruſalem.

16 Via מסלה via trita. vel, via lapidibus ſtrata. id ſignificat vox iſta. q. d. & erit in flumine hoc via velut lapidibus ſtrata, aut trita perinde acſi iam diu ibi fuiſſet via, ſine lapidibus aut aliis offendiculis, per quam ſeſe conferre poterunt in Ieruſalem. Relinquetur ישאר reſiduus erit.

Exod.15.a.2 pſal.117.b.14 1.Par.15.16.a.8 pſal.104.a.1

Cap. XII.

1 ET dices in die illa, Confitebor ti-
bi Domine, quoniã iratus es mi-
hi: conuerſus eſt furor tuus, & conſo-
latus es me.
2 Ecce Deus ſaluator meus, fiduciali
ter agam, & nõ timebo: quia fortitu-
do mea, & laus mea Dominus Deus,
& factus eſt mihi in ſalutem.
3 Haurietis aquas in gaudio de fon-
B tib⁹ ſaluatoris:
4 Et dicetis in die illa, Confitemini
Domino, & inuocate nomen eius: no
tas facite in populis adinuentiones
eius: mementote quoniam excelſum
eſt nomen eius.
5 Cantate Domino, quoniã magnifi
cè fecit: annuntiate hoc in vniuerſa
terra.
6 Exulta, & lauda habitatio Siõ: quia
C magnus in medio tui ſanctus Iſrael.

Cap. XIII.

1 ONus Babylonis quod vidit Eſa-
ias filius Amos.
2 Super montem caliginoſum leua-
te ſignum, exaltate vocem, leuate ma
num, & ingredientur portas duces.
3 Ego mandaui ſanctificatis meis, &
vocaui fortes meos in ira mea, exul-
tantes in gloria mea.
4 Vox multitudinis in mõtib⁹, quaſi
populorum frequẽtium, vox ſonitus
regum & gentium congregatarũ: Do
minus exercituum præcipit militiæ
belli,
5 Veniẽtibus de terra procul, à ſum-
mitate cæli: Dominus & vaſa furoris
D eius, vt diſperdat omnem terram.
6 Vlulate, quia propè eſt dies Domi-
ni: quaſi vaſtitas à Domino veniet.
7 Propter hoc õnes manus diſſoluẽ-
B tur, & omne cor hominis cõtabeſcet,
8 Et conteretur: torſiones & dolo-
res tenebunt, quaſi parturiens dole-
bunt, vnuſquiſque ad proximũ ſuum
ſtupebit, facies combuſtæ vultus eo-
rum.
9 Ecce dies Domini venit, crudelis,
& indignationis plenus, & iræ, furo-
riſque, ad ponendam terram in ſolitu
dinem, & peccatores eius conteren-
dos de ea.
10 Quoniam ſtellæ cæli & ſplendor
earum non expandent lumen ſuum:
obtenebratus eſt ſol in ortu ſuo, &
luna non ſplendebit in lumine ſuo.

Ezech.32.b.7 ioel.3.c.15 matth.24.c.29. marc.13.c.24 luc.21.e.25

Cap. XII.

Chriſtianorũ gratiarum actio pro Dei miſericordia per Chriſtũ eis facta.

1 ET dices in die illa, "Cõfitebor tibi Iehouáh, "quoniã iratus fui-
ſti contra me, auerſus eſt furor tuus, & conſolatus es me.
2 "Ecce Deus ſalus mea, confidam, & non pauebo: quia fortitudo
mea, "& laus *mea* Deus Iehouáh, fuítque mihi ſalus.
3 Et haurietis aquas in gaudio è fontibus "ſalutis:
4 "Et dicetis in die illa, "Confitemini Iehouæ, "inuocate nomen e-
ius: nota facite in populis opera eius, "mementote quòd excelſum
eſt nomen eius.
5 Cantate Iehouæ, quoniam "magnifica fecit: "notum *eſt* hoc in
vniuerſa terra.
6 "Exalta vocem, & lauda habitatrix xSiión: quia magnus in me-
dio tui ſanctus Iwſraxél.

Cap. XIII.

Babylõ deſtruenda prædicitur.

1 P"Rophetia Babél quam vidit Iewſayiáhu filius xAmóys.
2 Super montem excelſum eleuate vexillum, exaltate vocem
"contra eos, "leuate manum, & ingrediantur portas "ducum.
3 Ego præcepi "præparatis à me, etiam vocaui fortes meos "in ira
mea, exultantes "*in* gloria mea.
4 Vox multitudinis in montibus *ad* ſimilitudinem populi multi:
vox "ſonitus regnorum gentium congregatarum: Iehouáh exerci-
tuum numerat exercitum prælii.
5 Veniunt de terra longinqua ab extremo cæli, Iehouáh "& va-
ſa furoris eius ad diſperdendum vniuerſam terram.
6 Vlulate, quia propè eſt dies Iehouæ: quaſi vaſtitas "ab Omnipo-
tente veniet.
7 Idcirco õnes manus "debiles erũt, & õne cor hominis liqueſcet.
8 Et terrebuntur: "anguſtiæ & dolores apprehẽdent *eos*, inſtar par-
turientis dolebunt: vnuſquiſque ad proximum ſuum ſtupebunt,
"facies flammarum facies eorum.
9 Ecce dies Iehouæ "venit, crudelis, "& indignatio, & ira furoris: vt
ponat terram in ſolitudinem, & peccatores eius "diſperdat ex ea.
10 Quoniam ſtellæ cælorum "& Orion eorum nequaquam ſplen-
dere facient lumen ſuum: "obſcurabitur ſol quando egredietur, &
luna nequaquam ſplendere faciet lumen ſuum.

IN CAPAT XII.

1 Confitebor tibi אודך Celebrabo te. Summis laudibus efferam te. Gratias agam tibi. id ſignificat propriè hæc vox quando abſolutè ponitur. Quoniam, &c. כי אנפת וגו' quanuis iratus ſis mihi, auertetur furor tuus, & conſolaberis me. vel, *quòd* tametſi iratus fueris mihi, auerſus eſt *tamen* furor tuus, & conſolatus es me. 2 Ecce הנה certè. Et laus, &c. וזמרת יה יהוה & canticum Ia Iehouáh. vel, muſica, ſiue cantio. Ia vnum ex nominibus Dei, pro quo vertunt nonnulli Deus. 3 Salutis: הישועה׃ ſaluatoris.
4 Et dicetis ואמרתם Proinde dicetis. Confitemini הודו Vide verſu primo huius capitis. Inuocate nomen eius: קראו בשמו inuocate [vel, clamate] in nomine eius. Alii, implorate nomen eius. Alii, prædicate, &c. Mementote, &c. הזכירו כי נשגב cõmemorate quòd excelſum [vel, ſublime] eſt, &c. Alii, prædicate. ſiue, palàm dicite, aut narrate quòd nobile & clarum ſit nomen eius. id eſt, quòd ſit clarus & inſignis, quòd plurima geſſit vnde clarum nomen ſibi comparauit. 5 Magnifica גאות Ad verbum, magnificentiam. i. res præclaras & magnas geſſit. Notum *eſt* מודעת notum *erit*. vulgatum *erit*. Alii, notum *fiat*. 6 Exalta vocem, & lauda צהלי ורני Hinni & iubila. Alii, Iubila & canta. vel, clama. id eſt, effer laudibus.

IN CAPVT XIII.

1 Prophetia משא Ad verbum, Onus. i. prophetia de futura deſtructione Babyloniorum. Oneris nomine, durior & oneroſior prophetia ſignificatur. Familiare fuit verbum, Dei Prophetis, quoties aliquid aduerſum denuntiare volebãt, vt ſciret populus, nihil accidere aduerſi quod non Dominus ipſe velut onus, hominum humeris imponeret. 2 Contra eos, להם ad eos. Relatiuum pro antecedente. ſub. milites. Leuate הניפו agitate. Metaphoricè (inquit doctus inter Hebræos) dixit, ſuper montem excelſum eleuate vexillum, exaltate vocem ad eos, eleuate ad eos manum, vt citò veniant ad Babel vt perdant eam. ſub. Medi ac Perſæ. Eleuatio autem manus ſignificat aduocationem: vt quum quiſpiam aduocans alterum, quòd propter diſtantiam loci non poſſit exaudiri, manum eleuat, innuens vt veniat. Ducum. נדיבים׃ principum. munificorum. ſub. Babyloniorum. Sic vocantur principes à munificentia & liberalitate.
3 Præparatis à me, למקודשי Ad verbum, ſanctificatis meis. i. inſtructis & præparatis à me, ad hanc rem tanquam ſacramento militari aſtrictis. In ira mea, לאפי ad *exequendam* iram meam. *In* gloria mea. גאותי׃ Ad verbum, gloriæ meæ. i. ob gloriam meam, quum honore & gloria afficior. 4 Sonitus שאון ſtrepitus. Quidam, Vox fragoris *acſi* regna Gentium coiuiſſent.
5 Et vaſa furoris eius וכלי זעמו .i. cum militibus, qui ipſius irati mandato obſequentur. 6 Ab Omnip. משדי .i. imminet à duce forti & inſuperabili. q. d. quæ nulla ratione vitari poteſt. 7 Debiles e. תרפינה flacceſcent. remittentur.
8 Anguſtiæ צירים tormina. torſiones. Verti poteſt, Anguſtias & dolores apprehendent. Facies, &c. פני להבים פניהם׃ Hebraiſmus, pro Suffundentur rubore, & erubeſcent. 9 Venit, בא Præt. Heb. pro. præſ. inſtat. Alii in futurum conuertunt, veniet. Et indign. ועברה & *plena* indignatione. i. in qua oſtendet Dominus ſe maximè iratum eſſe. Diſperdat ישמיד deleat. conterat.
10 Et Orion e. וכסיליהם & ſydus eorum. Alii, & congregatio ſtellarum. q. d. præ ſumma calamitate & miſeria, omnia videbuntur eis obſcura. Per tenebras enim intelligũtur omnia infœlicia, calamitoſa, & triſtia. Obſcurab. &c. חשך השמש וגו' Præt. Heb. pro fut. Obtenebrabitur ſol in exortu ſuo.

11 ′Et viſitabo ſuper orbem terrarum, malum,& ſuper impios ini-
quitatem eorum:″& ceſſare faciã ſuperbiam ſuperborum, & ſuper
biam ″fortium humiliare faciam.

12 ″Pretioſiorem faciam hominem magis quàm obrizũ, & homi-
nem quàm aurum Ophir.

13 Idcirco cælũ″cõmouere faciã, & mouebitur terra de loco ſuo,
″propter iram Iehouæ exercituũ,& propter diem iræ furoris eius.

14 ″Et erit″tanquam ceruus eiectus, & ſicut oues *diſperſæ*, & non *eſt*
qui congreget: vnuſquiſque ad populum ſuũ″reuertẽtur, & vnuſ-
quiſque ad terram ſuam fugient.

15 Omnis qui inuentus fuerit,confodietur:& omnis ′additus ca
det gladio.

16 Et paruuli eorum allidentur in oculis eorum:diripientur dom⁹
eorum,& vxores eorum violabuntur.

17 Ecce ego″ſuſcito contra eos Madai, qui argentum″non æſtima-
bunt,″& aurum non volent:

18 ′Et arcus *illorum* pueros allident,neque fructui ventris miſerebun
tur,neque filiis parcet oculus eorum.

19 Et erit Babél″gloria regnorum, ″decus ſuperbiæ Chaldæorum,
ſecundum ſubuerſionem *qua ſubuertit* Deus ɔSedóm & ƴAmoráh.

20 ′Non incoletur in ſeculum,neq; habitabitur vſq; in generatio-
nem & generationem:ſed neque tendet tentorium ibi ƴArabs, &
paſtores non accubare facient ibi *pecudes*.

21 Sed accubabunt ibi″beſtiæ ſyluestres,& replebuntur domus eo-
rũ″furunculis, & habitabunt ibi″filiæ ſtruthionis,″dæmones quo-
que ſaltabunt ibi.

22 ″Et cantabunt vlulæ″in ædibus eius, & dracones in palatiis″de-
liciarum. propè eſt autem vt veniat tempus eius, neque dies eius
protrahentur.

Cap. XIIII.

Reuerſio Iudæorum ex captiuitate, & Babyloniorum afflictio.

1 MIſerebitur enim Iehouáh Iaƴacób, & eliget adhuc Iשׁraɴe-
lem,″& requieſcere faciet eos ſuper humum ſuam,″& copu
labit ſe peregrinus eis,adhærebúntque domui Iaƴacób.

11 Et viſitabo ſuper orbis mala,& cõtra impios iniquitatẽ eorum, & quieſcere faciam ſuperbiam infidelium,& arrogantiam fortium humiliabo.

12 Pretioſior erit vir auro, & homo mundo obrizo.

13 Super hoc,cælum turbabo, & mouebitur cælum de loco ſuo, propter indignationem Domini exercituum, & propter diem iræ furoris eius. C

14 Et erit quaſi damula fugiẽs, & quaſi ouis,& non erit qui cõgreget:vnuſquiſque ad populum ſuum conuertetur,& ſinguli ad terram ſuam fugiẽt.

15 Omnis qui inuentus fuerit,occidetur: & omnis qui ſuperuenerit, cadet in gladio.

16 Infantes eorum ‖allidentur in oculis eorum:diripientur domus eorum, & vxores eorum violabuntur. Pſal.136.b.9

17 Ecce ego ſuſcitabo ſuper eos Medos,qui argentum non quærant, nec aurum velint:

18 Sed ſagittis paruulos interficient, & lactentibus vteri nõ miſerebuntur,& ſuper filios nõ parcet oculus eorum.

19 Et erit Babylon illa magna in regnis,inclyta in ſuperbia Chaldæorum, ‖ſicut ſubuertit Dominus Sodomam, & Gomorrham. Geneſ.19.d. Iere.50.f.

20 Non habitabitur vſque in finem,& non fundabitur vſque ad generationẽ & generationem:nec ponet ibi tentoria Arabs,nec paſtores requieſcẽt ibi.

21 Sed requieſcent ibi beſtiæ, & replebuntur domus eorum draconibus,& habitabunt ibi ſtruthiones, & piloſi ſaltabunt ibi.

22 Et reſpondebunt ibi vlulæ in ædibus eius, & ſirenes in delubris voluptatis:propè eſt ut veniat tempus eius,& dies eius non elongabuntur.

Cap. XIIII

1 MIſerebitur enim Dominus Iacob, & eliget adhuc de Iſrael, & requieſcere eos faciet ſuper humũ ſuam: adiungetur aduena ad eos, & adhærebit domui Iacob.

11 Et viſitabo,&c. ופקדתי וגו׳ Viſitabo enim ſuper orbem terrarum malitiam.i.Animaduertam in flagitia orbis terrarum, ſiue in homines propter ſcelera eorum.Quidam vertunt,ob malitiam *eorum*.Seipſum declarat ſequentibus verbis. Et ceſſare faciam והשבתי & quieſcere faciam.id eſt,perdam. Fortium humiliare faciam עריצים אשפיל׃ tyrannorum humiliabo.vel,deiiciam.

12 Pretiõſiorem,&c. אוקיר אנוש מפז Pretioſiorem reddam hominem auro puro. Alii,Reddam chariores viros auro obrizo.q.d.pauci euadent.Vel,propter aurum non parcetur vitæ Babyloniorum:neque parcent milites cuiquam propter pecuniam.

13 Commouere faciam ארגיז concutiam.agitabo.q.d.tunc videbitur cælum tremere,& terra moueri loco ſuo horrore eorum quæ gerentur.Deſcribit acerbitatem illius expugnationis. Propter iram בעברת Ad verbum,in indignatione.vel,in *die* indignationis Iehouæ exercituum,& in *die* caloris furoris eius.Loquitur Deus de ſe in tertia perſona. 14 Et erit והיה ſub.Babylon,& qui in ea habitat,aut miles externus quem conduxerint Babylonii. Tanquam cer.eie. כצבי מודח ſicut caprea acta in fugam.vel profuga.aut fugiens perſequentibus ſcilicet canibus. Reuertentur, יפנו Ad verbum,reſpicient.vel,conuertent faciem ad regionem ſuam.

15 Additus הנספה ſub.illis. vel,adiectus. ſiue,adiectitius. aut,aduentitius.i.conductitius,aut auxiliarius miles . Quidam Hebræorum exponunt,Quicunque ſe iunxerit filiis vrbis vt euadat cum eis in arce,cadet gladio quum capietur ciuitas.& ſic Chaldæus paraphr. Et omnis qui ingreſſus fuerit munitionem,fugiens interficietur gladio. 17 Suſcito מעיר Præſ.Heb.pro fut.ſuſcitaturus ſum. Nõ æſtimabunt, לא יחשובו .i.paruipendent, aut nihili æſtimabunt.q.d.nemini parcent propter pecuniam. Et aurum,&c. וזהב לא יחפצו כו׃ & auro non oblectabuntur.vel,nec aurum ipſum appetent.aut,amabunt. 18 Et arcus,&c. וקשתות נערים תרטשנה Chald. paraph.& arcubus *ſuis* paruulos ſcindent. Quidam,Et arcubus *eorum* paruuli allidentur. 19 Gloria צבי decor.inclyta.i.quæ inter cæteras vrbes,primas tenet.Quidam vertunt,deliciæ regnorum. Decus ſup. תפארת גאון gloria ſuperbiæ.vel,decor & magnificentia .i.ob quam gloriari & ſuperbire ſolent Chaldæi. 20 Non incol.&c. לא תשב לנצח ולא תשכן Ad verbum,Non ſedebit in perpetuum,neque habitabit.i.non ſedebunt,neque habitabunt in ea incolæ.nam hoc pertinet ad incolas.eſt enim metonymia.

21 Beſtiæ ſylueſtres, ציים Quidam relinquunt vocem Hebræam צſiim. Alii exponunt beſtias deſertũ incolentes. Alii,beſtias horrendas. Furunculis, אוחים viuerris.Gallicè,*furets*. Muſtelas quidam eſſe volunt,quas (vt nonnulli exiſtimant) vocamus *belettes*. Alii vertunt Cercopithecis.Quidam Hebræorum dicunt beſtias eſſe,quas qui viderit,obſtupeſcit.Alii dicunt nomen potius eſſe volatilis.Alii vocem Hebræam relinquunt,אoחhim:quã feles marinos alii exponunt. Filiæ ſtruthionis, בנות יענה, filiæ vlulæ.ſiue,vlularũ.filias vocat pullos qui penuria cibi vlulant.vnde Mich.1.b.8,Faciam planctum ſicut draconum,& luctum ſicut filiæ vlulæ.Sirenas LXX vertunt. Dæmones quoque ושעירים & fauni.vel,ſatyri.ſolent enim ſpectra illa apparere in locis deſertis,apparéntque ceu piloſa. Quidam Hebræorum dicunt ſignificare hircos ſylueſtres. 22 Et cantabunt vlulæ וענה איים & clamabunt‖vel,vociferabuntur‖feles. vel, muſtelæ ſylueſtres.Alii,picus interpretantur,quas vulgò *Piuerts* dicimus. In ædibus eius, באלמנותיו in magnificis ædibus eorum.vel, in palatiis.Doctus inter Hebræos exponit in viduis eorum.i.in vrbibus deſertis. Deliciarum. עונג voluptatis.

IN CAPVT X.IIII

1 Et requieſcere,&c. והניחם וגו׳ .i. ſtatuet eos in terra ſua.ſiue,reducet eos ex Aſſyria in Terram ſanctam. Et copul.&c. נלוה הגר Singul. pro plur.adiungent ſe illis proſelyti.i.religionem familiæ Iacob amplectentur proſelyti multi Chaldæi.

Et tenebunt eos populi, & adducẽt eos in locum ſuum: & poſſidebit eos domus Iſrael ſuper terram Domini in ſeruos & ancillas: & erunt capientes eos qui ſe ceperant, & ſubiicient exactores ſuos. 2

Et erit in die illa, quum requiẽ dederit tibi Dominus à labore tuo, & à cõcuſſione tua, & à ſeruitute dura qua antè ſeruiſti: 3

B Sumes parabolam iſtam cõtra Regem Babylonis, & dices, Quomodo ceſſauit exactor, quieuit tributum! 4

Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, 5

Cædentem populos in indignatione plaga inſanabili, ſubiiciẽtem in furore gentes, perſequẽtem crudeliter. 6

Cõquieuit & ſiluit omnis terra, gauiſa eſt & exultauit. 7

Abietes quoque lætatæ ſunt ſuper te, & cedri Libani: ex quo dormiſti, non aſcendit qui ſuccidat nos. 8

Infernus ſubter conturbatus eſt in occurſum aduentus tui, ſuſcitauit tibi C gigantes: omnes principes terræ ſurrexerunt de ſoliis ſuis, omnes principes nationum. 9

Vniuerſi reſpondebunt, & dicẽt tibi, Et tu vulneratus es ſicut & nos, noſtri ſimilis effectus es. 10

Detracta eſt ad inferos ſuperbia tua, concidit cadauer tuum: ſubter te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes. 11

Quomodo cecidiſti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris? corruiſti in terram, qui vulnerabas gentes. 12

Qui dicebas in corde tuo, In cælum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum, & ſedebo in mõte teſtamenti, in lateribus Aquilonis: 13

D Aſcendã ſuper altitudinem nubiũ, ſimilis ero Altiſſimo. 14

Veruntamen ad infernum detrahêris, in profundum laci. 15

Qui te viderint, ad te inclinabũtur, téque proſpicient, Nũquid iſte eſt vir qui conturbauit terram, qui concuſſit regna? 16

Qui poſuit orbem deſertum, & vrbes eius deſtruxit, vinctis eius non aperuit carcerem? 17

2 ″Et tollent eos populi, & adducent eos ad locum ſuum: ″& hære
ditabunt ex eis domus Iſraël ſuper terram Iehouæ in ſeruos &
ancillas: & capient eos qui ſe ceperant, dominabuntúrque oppreſ
ſoribus ſuis.
3 Et erit, in die qua requiem dederit Iehouáh tibi ″à labore tuo, & Nabuchodonoſor ab Iſraele irridetur.
à timore tuo, & à ſeruitute dura ″quam ſeruiiſti:
4 Tunc ſumes ″parabolam iſtam cõtra Regẽ Babel, & dices, Quo-
modo ceſſauit oppreſſor, quieuit ″cupida auri!
5 Cõtriuit Iehouáh ″baculum impiorum, ″virgam dominantium,
6 Percutientem populos in ira percuſſione ″indeſinente, dominã-
tem in furore gentibus, ″perſequutionem paſſum non prohibuit.
7 Quieuit, requieuit vniuerſa terra, ″cecinerunt laudem.
8 Etiam abietes lætatæ ſunt de te, & cedri Lebanõ: ex eo *tempore quo*
obdormiſti, non aſcendit ″qui ſucciderent nos.
9 Infernus deorſum ″expauit propter te: in occurſum aduẽtus tui,
ſuſcitauit ″tibi mortuos, omnes principes terræ ſurgere fecit de ſo
liis ſuis, omnes Reges gentium.
10 Omnes iſti ″vociferabuntur, & dicent tibi, Etiam tu infirmatus
es ſicut nos, nobis ſimilis factus es.
11 ″Detracta eſt ad inferos ſuperbia tua, ″ſonitus nablorum tuorum,
ſubter te ″ſternitur vermis, & operit te vermis.
12 Quomodo cecidiſti de cælo ″Lucifer fili auroræ? & ″ſucciſus es ad Mors Regis Babylonis ſimilis auroræ de cælo cadenti & obſcuratæ.
terram qui debilitabas gentes.
13 ″Tu autem dixiſti in corde tuo, Cælum aſcendam, ſuper ſtellas
Dei exaltabo ſolium meum, & ſedebo in monte ″congregationis
″in lateribus Aquilonis:
14 Aſcendam ſupra altitudines nubis, ſimilis fiam Altiſſimo.
15 Veruntamen ″ad infernum detrahêris, ad latera ″ſepulchri.
16 Videntes te, ″te proſpicient, te contemplabuntur, *dicentes*, Num
hic eſt vir ille qui conturbabat terram, concutiebat regna?
17 Qui poſuit orbem terrarum tanquam deſertum, & vrbes eius
deſtruxit, & vinctis ſuis non aperuit ″carcerem?

2 Et tollent eos ולקחום Et aſſument eos. hoc eſt, deducent honoris cauſa.i. populi varii ſeſe illis adiungent. Et hæreditabunt ex eis והתנחלום poſſidebúntque ex illis.vel eos,&c.i.aliquot ex gentibus ſeruient in Terra ſancta. 3 A labore tuo,& à tim.t. מעצבך ומרגזך à dolore tuo,& perturbatione tua.vel,à triſtitia tua,& commotione *animi* tui.ſiue,ab indignatione & ira tua. Quam ſeru.&c. אשר עובד־בך: Ad verbum,qua ſeruitum fuit de te.i.quæ fuit exacta à te,ſiue quam exegerunt à te. 4 Parabolam המשל Significat ſermonem obſcurum & figuratum. Aſſumes,ſub.in ore tuo.pronũtiabis,hoc eſt dicere poteris de Rege Babylonis. Cupida auri? שבתה מדהבה: exactrix auri?vel,congregatrix auri?auricupida?q.d.qua ratione fieri potuit vt Rex Aſſyriæ deſierit opprimere Ieruſalem? 5 Baculum מטה virgam.i.imperium. Virgam שבט ſceptrum.q.d.Dominus aſſeruit nos à ſeruitute in libertatem. 6 Indeſinente, בלתי סרה Ad verbum,non recedente.i.iugi & perpetua. Perſeq.paſſ.&c. מורדף בלי חשך: .i.non prohibuit perſequẽtem ne perſequeretur illum. Ad verbũ,perſequutus eſt.paſſiuè,& eſt ſingul.pro plur. perſequutionem paſſi ſunt, nec prohibuit.ſub.ſuos milites ne aliis iniuriam inferrent.vel,perſequutionem patiebãtur,non prohibebat. Alii,à perſequutore non prohibuit. 7 Cecin.lau. פצחו רנה: ſub.propter pacem reſtitutam. 8 Qui ſucc.nos. הכורת עלינו: Ad verbum,exciſor contra nos. 9 Expauit רגזה commotus eſt.Metaphoricè hoc dixit,eo quòd ipſo viuente vniuerſus orbis paueret. Tibi mor. לך רפאים propter te gigantes.i.fortiſſimos quoſque mortuos vt tibi reſiſterent. 10 Vocifer. יענו reſpondebunt.vel fut.eſt pro præt.loquuti ſunt,& dixerunt. 11 Detra.eſt,&c. הורד שאול גאונך Depoſita eſt in ſepulchrum magnificentia tua. Sonitus,&c. המית נבליך ſtrepitus lyrarum tuarum. vel,chororum tuorum.i.iam non audiuntur in aula tua inſtrumenta muſica. Sernitur יוצע Fut.Heb.pro præſ.& ſing.pro plur.ſtrati ſunt vermes,& operiũt te vermes.i.plenus es vermibus.Præteritũ eſt יצע ſi י eſt radicale. 12 Lucifer fili auroræ? הילל בן־שחר Alludit ad Satanam qui olim decidit de dignitate in qua creatus fuerat, quem vocat luciferum & filium auroræ,quòd creatus fuiſſet in maximo ſplendore & honore. Vocat autẽ Nabuchodonoſorem Luciferum filium auroræ propter ſummam illam & imperatoriam dignitatem qua imperabat ferè toti orbi. Verti etiam poteſt, Quomodo cecidiſti de cælo [ſub. ó Nabuchodonoſor] *ſicut* Lucifer filius auroræ? .i. ſicut olim corruit Lucifer princeps dæmonum,&c. Luciferum vocat filium auroræ,quòd ſplendere & lucere ſoleat ante auroram. Succiſus es נגדעת .i.ſucciſus corruiſti in terram. Quidam vertunt,detractus es. 13 Tu autem dixiſti ואתה אמרת Tu verò *prius* dixeras. Alii, Atqui tu dicebas. Alii, Quum tamen in corde tuo ſic cogitares.q.d.Tu dicebas te fore dominatorem totius orbis:prius aſpiraueras ad ſummam dignitatem Congregationis מועד Sic dicebatur mons Sion, ſiue Ieruſalem,quòd in eo eſſet templum,ad quod conueniebat populus ter quotannis:vel quòd populus illuc conueniret precationis cauſa. Alii vertunt,teſtimonii.ſiue teſtificationis. Alii, feſtiuitatis. Alii, fœderis.i.vbi Dominus ratum fecit fœdus ſuum. Alii,tabernaculi. ſic Pſal.74.b.8,Incenderunt omnia מועדי־אל tabernacula Dei. In lateribus בירכתי Plur.pro ſingul.in vno è lateribus Aquilonis. Sion ſita eſt ad Aquilonem reſpectu Ieruſalem.Similis deſcriptio & Pſalmo 48.a.3. 15 Ad infernum detrahêris, אל־שאול תורד Fut.Heb.pro præt.in ſepulchrum detractus es.vel,deiectus. Sepulchri. בור: laci.i.fouea ſepulchralis. 16 Te proſp. אליך ישגיחו intentè aſpicient te. Alii,inclinabunt ſe ad te.mirantes ſcilicet ſortem tuam. 17 Carcerem. ביתה: Ad verbum,domum.eſt enim carcer,domus ſiue locus vinctorum.i.quos ſemel coniecerat in carcerem,nunquã poſtea inde reuocabat. Alii,vinctos ſuos non ſoluit *ut redirent* domum.i.vt ſineret reuerti domum ſuam.

Omnes reges gentium,vniuerſi ipſi dormierũt cum gloria,′quiſ 18
que in ſepulchro ſuo.
Tu autem proiectus es de ſepulchro tuo tanquam ſtirps abom 19
nabilis,*&* veſtimentum occiſorũ qui confoſſi ſunt gladio, *aut* ′qui
deſcenderunt ad lapides ſepulchri,*ac* veluti cadauer′conculcatum.
′Nõ vnies te cum eis in ſepultura,quia terrã tuam diſperdidiſti, 20
populũ tuũ occidiſti:′nõ vocabitur in æternũ ſemẽ peſſimorum.
Præparate′filios eius occiſioni propter iniquitatem patrum ip- 21
ſorum:′ne conſurgant, neque hæreditate accipiant terram, atque
impleant ſuperficiem orbis′inimicis.
′Et conſurgam cõtra eos, dicit Iehouáh exercituũ, &′ſuccidam 22
ipſi Babél nomẽ,′& propinquũ, & filiũ, & nepotẽ,dicit Iehouáh.
Ponámque eam in poſſeſſionem′ericii ,′*& in* paludes aquarũ,& 23
ſcopabo eam ſcopis′diſſipationis,dicit Iehouáh exercituum.
Iurauit Iehouáh exercituum,dicendo,Si non ſecundũ quod co 24
gitaui,ſic′fiet:& ſecundum quod decreui,′conſurget,

Iuramento affirmat ſe perditurũ Sennacherib & Aſſyrios.

Vt conteram Aſſur in terra mea,& in montibus meis concul- 25
cem eum,recedétque ab illis iugum eius,&onus ipſius′ab humero
eorum recedet.
Hoc eſt conſilium quod decretum eſt *à me* ſuper vniuerſam ter- 26
ram,& hæc manus illa extenta ſuper omnes gentes.
Iehouáh enim exercituũ decreuit,& quis′irritabit?& manus ei⁹ 27
eſt manus illa extenta,& quis′redire faciet eam?
In anno quo mortuus eſt Rex Anház fuit′prophetia iſta. 28
Ne læteris Peléſeth omnis tu,quòd confracta ſit virga ′percuſ 29
ſionis tuæ:de radice enim ſerpentis egredietur regulus, & fructus
eius′ceraſtes volans.

Excidium Palæſthinorũ ab Ezecia factum,quòd Iudã oppreſſiſſet.

Et paſcentur′primogeniti pauperum,&mendici cõfidenter ac- 30
cubabunt:& interire faciam fame radicem tuam,& reliquias tuas
′interficiet.
Vlula′ô porta,clama ô ciuitas,′defluxit Peléſeth omnis tu: ab 31
Aquilone enim fumus ′vẽnit , & non *erit* ′ſolitarius in tempori-
bus illius.

18 Omnes Reges gentiũ vniuerſi dor
mierunt in gloria,vir in domo ſua.
19 Tu autẽ proiectus es de ſepulchro
tuo, quaſi ſtirps inutilis pollutus, &
obuolutus cum his qui interfecti ſunt
gladio,& deſcenderunt ad fundamen
ta laci,quaſi cadauer putridum.
20 Nõ habebis conſortiũ neque cũ eis
in ſepultura: tu enim terrã tuã diſper
didiſti,tu populũ tuũ occidiſti:nõ vo-
cabitur in æternum ſemẽ peſſimorũ.
21 Præparate filios eius occiſioni in i-
niquitate patrum ſuorum: non cõſur
gent,nec hæreditabũt terram, neque
implebunt faciem orbis ciuitatum.
22 Et conſurgam ſuper eos, dicit Do-
minus exercituum: & perdam Baby-
lonis nomen,& reliquias,& germen,
& progeniem,dicit Dominus.
23 Et ponam eam in poſſeſſionem eri
cii,& in paludes aquarum,& ſcopabo
eã in ſcopa terẽs,dicit Dñs exercituũ.
24 Iurauit Dominus exercituũ,dicẽs,
Si non vt putaui,ita erit:& quomodo
mente tractaui,ſic eueniet,
25 Vt conteram Aſſyriũ in terra mea,
& in mõtibus meis conculcem eum,
& auferetur ab eis iugũ eius, & onus
illius ab humero eorum tolletur.
26 Hoc cõſilium quod cogitaui ſuper
omnem terram, & hæc eſt manus ex
tenta ſuper vniuerſas gentes.
27 Dominus enim exercituũ decreuit,
& quis poterit infirmare ? & manus
eius extenta,& quis auertet eam?
28 In anno quo mortuus eſt Rex A-
chaz,factum eſt onus iſtud.
29 Ne læteris Philiſthæa õnis tu,quo-
niam comminuta eſt virga percuſſo-
ris tui:de radice enim colubri egredie
tur regulus,& ſemen eius abſorbens
volucrem.
30 Et paſcẽtur primogeniti pauperũ,
& pauperes fiducialiter requieſcent:
& interire faciam in fame radicẽ tuã,
& reliquias tuas interficiam.
31 Vlula porta,clama ciuitas:proſtra
ta eſt Philiſthæa omnis:ab Aquilone
enim fumus veniet,& non eſt qui ef-
fugiet agmen eius.

F G

Ierem. ezech.7.

2.Par.

18 Quiſque,&c. : איש בביתו Ad verbum,vir in domo ſua.eſt enim ſepulchrum domus ſempiterna.q.d.fuerunt hactenus ſepulti cum gloria & honore. 19 Qui deſcenderunt,&c. יורדי אל אבני בור qui deſcendunt ad lapides ſepulchri.i.coniiciuntur in ſepulchrum ſtratum lapide.ſiue,lapide conſtans.Alii vertunt,*aut ut ueſtes* quæ coniiciuntur ad lapides ſepulchri.i.quæ demittuntur in lapideum ſepulchrum vnà cum cadauere conculcato. Videtur ad morem militarem alludere.militum enim interfectorum cadauera vnà cum veſtibus luto fœdatis coniiciuntur in foueam. Conculcatum. : מוּטס ab hominibus ſcilicet in cœno volutatum.
20 Non vnies te לא תחד Hebraiſmus,pro,Non eris ſimilis illis quantum ad ſepulturam attinet:non aſſequeris in ſepultura honorem ſimilem honori illorum. Non vocabitur לא יקרא ſub.de nomine tuo.q.d.ſemen malignantium quale eſt tuum,peribit in æternum. hoc eſt,breui peribit memoria poſteritatis tuæ.Alii vertunt,non memorabitur perpetuò ſemen impiorum.
21 Fil. eius occiſioni לבניו מטבח filiis eius mactationem.i.præparate vos ô Medi,vt nepotes Nabuchodonoſor interficiatis. Ne conſurgant, בל יקומו non conſiſtent. Inimicis : ערים oſoribus.Alii,vrbibus.i.non conſiſtent,neque poſſidebunt terram,& tunc replebitur facies terræ vrbibus.Paulo antè verſu 17,dixit,Et vrbes eius deſtruxit.quum autem mortui fuerint ipſe & filii eius,implebitur facies terræ ciuitatibus. 22 Et conſurgam וקמתי *Ego* quoque inſurgam in eos. Et ſuccidam והכרתי לבבל שם & delebo nomen *Regis* Babylonis.i.reddam Babylonios obſcuros & ignobiles. Et propinquum, ושאר .i.propinquos & conſanguineos.Quidam Hebræorum intelligunt patrem,quod ſequatur,& filium. Alii vertunt,& reliquias.
23 Ericii, קפוד erinacii.Alii,teſtudinis.Sing.pro plur.Hebraiſmus,pro,Efficiam vt vbi nunc eſt Babylon,ibi ſint multa ſtagna in quibus ſint teſtudines. Et *in* paludes ואגמי & *in* ſtagna. Diſſipationis, השמד perditionis.i.omnia perdentibus.Alii,euacuatricibus.i.priuabo eam omnibus rebus,reddámque illam omnino vacuam & inanem. 24 Fiet: היתה Præt Heb.pro fut. Conſurget. : תקום ſtabit.i.eueniet. 25 Ab humero e. מעל שכמו Ad verbum,deſuper humero eius.Singulare pronomen pro plurali.q.d.populus meus poſtea non pendet tributa Aſſyriis,& à ſeruitute in libertatem aſſeretur.
27 Irritabit? יפר diſſoluet? Redire faciet eam? : ישיבנה auertet eam?vel,retrahet.aut,reducet.Alii,reflectet.
28 Prophetia iſta. : המשא הזה onus iſtud. Vide ſuprà cap.13.a.1. 29 Percuſſionis tuæ: מכך percutiens te. Alii, percutientis te. Ceraſtes volans. שרף מעופף ſerpens ignitus volans.i.ſaltitans.videntur enim volare ſerpentes illi dum ſaltitant,magiſque nocent quàm alii. 30 Primog.pau. בכורי דלים .i.homines pauperrimi & miſerrimi ac calamitoſi,quales eſſe ſolent qui ſuccedunt parentibus pauperibus. Interfic. : יהרוג interimet.ſub.hoſtis tuus Ezecias me authore.
31 O porta,clama,ô ci. שער זעקי עיר *in* porta clama *in* vrbe.ſub.media. in portis enim conueniebant ciues,vbi illis à iudicibus ius dicebatur. Defluxit נמוג liquefacta eſt.Verti poteſt(inquit doctus inter Hebræos)diſſolue te Peleſeth omnis tu.aut,tota tu. Præcedũt enim duo imperatiua, Vlula porta,clama ciuitas,liqueſce aut diſſolue te,&c. Præteritum enim capitur pro imperatiuo in lingua Hebraica. Vẽnit, בא Præt.Heb.pro fut. Solitarius,&c. : בודד במועדיו *qui* ſolus *remaneat* tempore illius.vel tempore præfixo & ſtatuto ab ipſo.Ezecia ſcilicet.i.omnes venient ad tempus præfixum.q.d.adducet Ezecias militem voluntarium.

Et quid reſpondebitur nuntiis gen tis? Quia Dominus fundauit Sion, & in ipſa ſperabunt pauperes populi eius.

Cap. XV.

ON⁹ Moab, Quia nocte vaſtata eſt Ar Moab, cõticuit: quia nocte vaſtatus eſt Murus Moab, conticuit.

Aſcendit domus & Dibõ ad excelſa in planctum: ſuper Nabo, & ſuper Medaba, Moab vlulabit: in cũctis capitibus eius caluitiũ, & omnis barba radetur.

Ierem.48.f.37 ezech.7.c.18

B In triuiis eius accincti ſunt ſacco: ſuper tecta eius, & in plateis eius omnis vlulat, deſcendit in fletum.

Clamabit Heſebon & Eleale, vſque Iaſa audita eſt vox eorum: ſuper hoc expediti Moab vlulabunt, anima eius vlulabit ſibi.

C Cor meum ad Moab clamabit: vectes eius vſque ad Segor vitulam cõternantem: per aſcẽſum enim Luith flens aſcendet, & in via Oronaim clamorem contritionis leuabunt.

Aquæ enim Nemrim deſertæ erũt, quia aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit.

Secũdum magnitudinem operis & viſitatio eorum: ad torrentẽ ſalicum D ducent eos.

Quoniã circuibit clamor terminũ Moab, vſq; ad Gallim vlulat⁹ eius, & vſque ad puteum-Elim clamor eius.

Quia aquæ Dibon repletæ ſunt ſanguine: ponam enim ſuper Dibõ additamenta: his qui fugerint de Moab leonem, & reliquiis terræ.

G

Cap. XVI.

EMitte agnum Dominatorẽ terræ, de Petra-deſerti ad montem filiæ Sion.

Et erit ſicut auis fugiens, & pulli de nido auolantes, ſic erunt filiæ Moab in tranſcenſu Arnon.

32 Et quid reſpondebit *quiſque* ″nuntiorũ gentis? Quòd Iehouáh″fun
dauit ϫSiión, & in ea ſperabunt pauperes populi eius.

Cap. XV.

Moabitarũ ruina prædicitur.

1 P′RophetiaMoáb, ″Quia nocte vaſtatus eſt ʏAr Moáb, *&* ″ſucci-
ſus eſt, quia *inquam* nocte vaſtatus eſt Cir Moáb, *&* ſuccifus eſt.
2 ′Aſcendit in ædem, & *in* Dibón, *& ad* excelſa, ′in planctum: ſuper
Nebó, & ſuper Medbá, Moáb″vlulabit, in cunctis″capitibus eius *e-*
rit caluitium, *&* omnis barba *erit* raſa.
3 In plateis eius accingẽt ſe ſaccis: in tectis eius, & in plateis eius
′tota ipſa vlulabit, deſcendens in fletum.
4 Et vociferabitur ռHeſbón & ϰEleyaléh, vſq; ad Iahaʏs exaudie
tur vox eorum: ideo″armati Moáb vociferabuntur, ′anima eius vo
ciferabitur ſibi.
5 Cor meum ′ad Moáb vociferabitur, profugi eius *fugient* vſque
ad ϫSoyár″vitulã triennẽ, quia per aſcẽſum Luռhith in fletu′aſcẽ-
dẽt, quia in via ռHoronáim″clamorem contritionis ſuſcitabunt.
6 Aquæ enim Nimrim *in* deſolationes erunt: ″quia aruit herba, de
fecit gramen, viride non fuit.
7 ′Ideo diuitias *quas quiſque* fecit, & ſubſtantias eorum, iuxta torren
tem″ſalicum deferent.
8 Quia″circuiuit clamor terminum Moáb, vſque ad ϰEgláim vlu
latus eius, & *uſque* Beϰer ϰElim vlulatus eius.
9 Quia aquæ Dimón replebuntur ſanguine: ponam enim ſuper
Dimón″addita: ″euaſori Moáb leonem, ′& reſiduo terræ.

Cap. XVI.

Moab à Deo punitus ob perfidiã immiſericordiã, & arrogantiam ſuam.

1 MIttite agnum″Dominatoris terræ de Petra deſerti ad mon-
tem filiæ ϫSiión.
2 Et erit *Moab* ſicut auis ″fugiens, *&* *uelut* nidus dimiſſus erunt filiæ
Moáb *ad* vada Arnon.

32 Nuntiorum מלאכיגוי nuntiorum gentium? ſub. exterarum & vicinarũ quæ ſe ad nos conferunt, quum rogabuntur quid rerum nouarum afferãt à Iudæa. q. d. poſt inſignem illam Aſſyriorũ cladem fama peruagabitur, Sion defendi à Domino, & ob id eſſe inuictã. Sic Hebræi. Quidam vertunt, Quid reſpõdebit *quiſque* nuntiis gentis? vel, Quid reſpondebitur nũtiis gentis? Fundauit יסד firmauit. ſtabiliuit. i. protegit ac tuetur, reddidit eam inexpugnabilem & inuictam.

IN CAPVT XV.

1 Prophetia משא Onus, Vide ſuprà cap. 31. a. 1. Quia no. vaſt. כי בליל שודד Præterita Heb. pro fut. Sanè per noctem vaſtabitur. vel, certũ eſt quòd nocte diripietur. Succiſus eſt, נדמה in ſilentiũ redacta eſt. excidetur. 2 Aſcendit עלה Præt. Heb. pro fut. Aſcẽdet, ſcilicet Moab. i. conferent ſe in ædem dei ſui Chamos ploraturi, & rogaturi illum. 2. Reg. 23. c. 13. In planctum, לבכי ad fletum. vel, propter fletum. aut, fletus cauſa. Vlulabit, ייליל eiulabit. Capiti. e. ראשיו ſcilicet Moab. i. Moabitarũ. ſolebant enim homines valde afflicti vellere ſibi crines capitis præ dolore & triſtitia, & ita habebant capita calua. q. d. præ triſtitia ſibi crines vellent, & barbam radent. 3 Tota ipſa, &c. כלה יליל וגו′ Sing. pro plur. vniuerſi ipſi eiulabunt deſcẽdentes in fletũ. i. cõuerſi in lachrymas. q. d. profuſiſſimè flẽtes. 4 Armati חלוצי accincti armis. Alii, expediti. Alii, qui ad militiam accincti ſunt *in* Moab. i. ad talem vocem, qui parati erãt ſe & patriã tueri, deſpõdebunt animũ. Anima e. &c נפשו ירעה לו: Phraſis Hebraica, quã nonnulli transferũt, Anima cuiuſq; vlulabit ſibi. Alii, anima cuiuſq; vociferabitur apud ſe. Alii, anima eorũ vociferabitur propter ipſos. i. illi vociferabũtur ad imminẽs periculũ, mortẽq; imminentẽ. 5 Ad Moab למואב propter Moab. Verba ſunt Prophetæ: acſi dicat, Me miſeret Moab. Alii, in Moab. vt Propheta loquatur in perſona Moabitarum, hoc modo, Moabitæ iam in corde meo videntur mihi vociferari. i. ſcio & ſentio in corde meo, Moabitas vociferaturos. Vitul. tri. עגלת שלשיה. i. quæ comparari poterat vitulæ trienni formoſæ, forti & in robore ſuo. Aſcendent, יעלה בוי Ad verbũ, aſcẽdet *quiſque eorũ* in eum. ſub. aſcenſum. Poſteriore loco Hebraicè poſita eſt præpoſitio, pro qua interpretes verterũt Per, priore loco, per aſcẽſum. Qui effugerint (inquit) & periculũ euaſerint, recipient ſe partim in Luith, & partim in Horonaim. Cla. cõt. ſuſc. &c. זעקת שבר יעערו clamorẽ fractionis excitabunt. A verbo עור ſuſcitauit, geminata tantùm litera. Alii a רוע contriuit, fregit, geminato ע, vertunt, clamore cõtritionis frangent ſeſe. vel conterent. Clamorẽ contritionis vocat horrẽdum clamorem, & miſerandum. Exprimit extremum luctũ & mœrorem. q. d. euntes in Horonaim flebunt acerbè. 6 Quia aruit, &c. כי יבש וגו′ Præt. Heb. pro fut. nam areſcet herba, deficiet gramen, nullus viror erit. Alii, vnde & viride exareſcet, &c. Alii in præterito relinquunt, Vnde & gramen exaruit, &c. 7 Ideo, &c. על כן יתרה וגו′ Propterea opes *quas* peperit, & diuitias eorum [ſcilicet Moabitarum,] deferent *hoſtes* ad torrentem ſalicum, vt ſcilicet inter ſe partiantur. Alii, Itaque quod reſiduum *quiſque* fecit, & opes ſuas. i. ad locũ alium ſuas diuitias deferent. Alii, Propter reſiduum *quod* fecit, *doluit*: & opes illorum ad torrentem ſalicum portauerunt eas. Redundat pronomen EAS. Salicum ערבים Arabum. 8 Circuiuit הקיפה Præt. Heb. pro præſ. cinget. circundabit. i. in tota regione Moabitide exaudietur tumultus ille bellicus. 9 Addita: נוספות additiones. additamenta. i. addam nouos riuos, canaléſque recentes in ipſum Dimon. q. d. augebo Dimon ſanguine interfectorum. Euaſori לפליטת Singul. pro plur. euaſoribus Moab. Alii, iis qui euaſerint de Moab. Et reſid. ולשארית & reliquiis.

IN CAPVT XVI.

1 Dominatoris terræ מושל ארץ Dominatori. Peruicaciam & obſtinationem exprobrat Moabitis Propheta, quòd non reſipuerint: propterea fruſtra miſſuros Deo oblationes & ſacrificia in Ieruſalem. Ironia enim eſt. 2 Fugiens, &c. נודד קן משולח vaga, *&* *uelut* nidus abiectus. id eſt erunt Moabitæ ſicut auis diſcedens, ſiue recedens è nido ſuo, & velut pulli recens eiecti è nido ſuo, qui neſciunt quò ſe recipiant. Alii legunt totum verſum hoc modo, Erit autem, ſicut auis emiſſa recedens è nido, *ita* erunt filiæ Moab ad tranſitus Arnon. quum ſcilicet captiui ducentur in Aſſyriam, traiecto fluuio Arnon. Alii, Et erit, ſicut auis migrans nido eiecta, erunt filiæ Moab *in* tranſitu Arnon.

'Affer conſilium,fac iudicium,pone ſicut noctem vmbram tuã 3
in medio meridiei, abſconde expulſos *patria*,'fugiētem ne prodas.
Habitent in te expulſi mei, Moáb eſto latibulum eis 'à facie po- 4
pulatoris: 'defecit enim expreſſor, defecit populator, 'cõſumpta
ſunt reptilia de terra.
'Et præparabitur in miſericordia ſolium, & ſedebit ſuper illud 5
in veritate in tabernaculo Dauid,iudicãs & quærens iudicium,'&
feſtinans ad iuſtitiam.
'Audiuimus ſuperbiã Moab(ſuperbꝰ *erat* valde)ſuperbiã *inquam* eiꝰ 6
& extollentiã eius,& indignationẽ eius:'non *erant* recta verba eius.
Idcirco vlulabit'Moáb ſuper Moáb,vniuerſus ipſe vlulabit:'ſu- 7
per fundamenta Cir-חhareשׁeth loquemini,veruntamẽ percuſſi.
Quia'vites חHeשׁbō'deſolatæ ſũt:*&*'vitis שׂSibmáh,domini gẽ 8
tiũ'cõtriuerũt'optimas vites eiꝰ:vſq; ad Iayazer peruenerũt,'erraue
rũt *in* deſerto,'propagines eius extenderunt ſe,tranſierunt mare.
Idcirco plorabo'in fletu Iayazér,*in fletu* vitis שׂSibmáh,'inebriabo 9
te lachrymis meis חHeשׁbón & אEleyale: quoniam ſuper fructus
tuos æſtiuos, & ſuper meſſem tuam'celeuſma cecidit.
'Et deficiet lætitia & exultatio de agro fertili, & in vineis non 10
cantabitur,neque iubilabitur: vinum in torcularibus nõ calcabit
calcator,'celeuſma ceſſare feci.
Ideo viſcera mea'ad Moáb veluti cithara'reſonabunt,& intima 11
mea'ad Cir-חháreשׁ.
Et erit,quum apparuerit'quòd fatigatus fuerit Moáb ſuper ex- 12
celſum,tunc ingredietur ſanctuarium ſuum vt oret,&nõ poterit.
Hoc *itaque* eſt verbum quod loquutus eſt Iehouáh de Moáb 'ex 13
eo tempore.

Ini conſilium,coge cõſilium : pone quaſi noctem vmbram tuam in meridie,abſconde fugientes,& vagos ne prodas.

Habitabunt apud te profugi mei: Moab eſto latibulum eorum à facie vaſtatoris: finitus eſt enim puluis,cõſummatus eſt miſer, defecit qui conculcabat terram.

Et præparabitur in miſericordia ſolium, & ſedebit ſuper eum in veritate in tabernaculo Dauid,iudicãs & quærens iudicium, & velociter reddens quod iuſtum eſt. B

Audiuimus ſuperbiã Moab, ſuperbus eſt valde: ſuperbia eius & arrogantia eius,& indignatio eius, pluſquam fortitudo eius.

Ierem. 48.

Idcirco vlulabit Moab ad Moab, vniuerſus vlulabit: his qui lætãtur ſuper muros cocti lateris, loquimini plagas ſuas.

Quoniã ſuburbana Heſebõ deſerta ſunt, & vineã Sabama domini gẽtiũ exciderunt, flagella eius vſq; ad Iazer puenerũt, errauerũt in deſerto, ꝓpagines eius relictæ ſunt, trãſierũt mare. C

Super hoc plorabo in fletu Iazer, vineã Sabama : inebriabo te lachryma mea Heſebon & Eleale: quoniam ſuper vindemiã tuam, & ſuper meſſem tuam vox calcantium irruit.

Ierem. 48.

Et auferetur lætitia & exultatio de Charmelo, & in vineis non exultabit neq; iubilabit : vinũ in torculari non calcabit qui calcare conſueuerat: vocem calcantium abſtuli.

Super hoc venter meus ab Moab quaſi cithara ſonabit, & viſcera mea ad murum cocti lateris. D

Et erit, quũ apparuerit quòd laborauit Moab ſuper excelſis ſuis, ingredietur ad ſancta ſua vt obſecret, & nõ valebit.

Hoc verbum quod loquutus eſt Dominus ad Moab extunc.

3 Affer conſilium,fa. הביאו עצה עש Afferte conſilium, facite. Varia eſt lectio codicum Hebraicorum הביאי fœmineum, Affer:& הביאו afferte. עשי fac,& עשו facite. Reuocat Moabitis in memoriam ſcelera ipſorum, quòd afflictis Iudæis tantum abeſt vt ſuccurrerint,vt etiam ipſos magis afflixerint. Fugientem נודד vagum.profugum. 4 A facie pop. מפני שודד propter vaſtatorem.i.ne veniant in manus hoſtis. Def.e.expr. אפס המץ quoniam ceſſauit emunctor.vel,finitus eſt.aut,eſſe deſiit emulſor. Conſump.&c. תמו רומס מן הארץ : cõſumptus eſt conculcator de terra ipſa. Verbũ plurale nomini ſingulari iunctum.vel conſumptus eſt *exercitus* conculcans è terra. 5 Et præparab. והוכן Stabilietúrque.Chriſti regnum deſcribit. Et feſt.ad iu. : ומהיר צדק Ad verbũ,& feſtinator iuſtitiæ.vel,feſtinus iuſtitia,ſiue iuſtitiæ.q.d.dirimet litẽ ſibi oblatã,vnicuique ius reddẽdo:& inquiret lites non oblatas,quas quæret etiã ſi nulli queri audeant:citóque faciet iuſtitiam. 6 Audiuimus שמענו Hæc ſub perſona Gentium dicuntur,acſi dicat,Tũc dicent multi, Moab meritò pœnas dedit: erat enim arrogantiſſimus. Nõ *erant* recta,&c. : לא־כן בדיו Variè hic locus verſus eſt ab interpretibus.nam quidam ſic,Non erunt veri ſermones illius. Alii,nõ rata erunt mendacia eius.vel.nõ erit veritas mẽdaciorum eius.i.non ſortientur effectũ quæ iactat. Alii,non rectum cogitationes eius. Alii, Superbia eius & arrogãtia eius,atq; dignatio eius,verè non ſunt niſi mendacia eius. Alii,ſuperbia eius,& arrogantia eius,& indignatio eius non ſicut fortitudo eius.i.fortitudo eius non eſt tanta,quãta eſt eius ſuperbia. In iſtũ ſenſum ſic quidam liberius, Arrogantiæ eius,faſtui eius,& furori eius lacerti eius non reſpondent. Nonnulli vertunt, Non ſic filii eius.ſub. facient:quia deſinet regnum eius. 7 Moab ſuper,&c. מואב למואב כולוה יליל Moab ad Moab,totus ipſe vlulabit. vel, lugebit.id eſt,Moabitæ ſuperſtites lugebunt Moabitas interfectos : vniuerſi ſuperſtites lugebunt. Alii ſic ordinant, Idcirco lugebit Moab, propter Moab vniuerſi lugebunt.vt ſit ſingul.pro plur. Super fund.&c. לאשישי קיר־חרשת וגו׳ propter fundamenta Cir-חhareשׁeth gemetis, ſed percuſſi.i.propter euerſionem illius vrbis quæ euerſa fuit à fundamentis. Quidam Hebræorum intelligunt per fundamenta,principes, primores,& magnates. Nõnulli propriũ nomẽ in appellatiuũ cõuertunt, Propter fundamẽta ciuitatis fictilis *dolẽtes* meditabimini:qui tantùm claudi.ſub remãſiſtis.per claudos reliquias inermes intelligentes. Alii,propter dolia Cir-haréſeth gemetis,ſed abiecti.aut,triſtes.vel,dolore affecti.nam ſequitur, Quia vites Heſbon,&c. 8 Vites שדמות arua.campi ſuburbani. Deſolatæ ſunt: אומלל Ad verbum, debilitabuntur.aut,infirmabuntur.aut,erunt exciſæ. Vitis גפן ſub.excidetur inquam. Contriu. הלמו conculcarunt. Quidam in futurum conuertunt,conculcabunt.conterent pedibus.& ſic verba ſequentia. Opti.vi.e. שרוקיה propagines eius.vel palmites eius,ipſius Heſbon ſcilicet & Sibma.i.cuiuſque earũ. Errau. *in* deſ. תעו מדבר errauerũt *uſque ad* deſertũ. Propag.e.&c. שלוחותיה : נטשו עברו ים nobiles eius plantæ proſtratæ ſunt *quæ* tranſibant mare. vel,nobiles ſurculi eius proſtrati ſunt,vt mare tranſierint. Alii,propagines eius extendent ſeſe,tranſibunt mare. 9 In fletu בבכי id eſt,vnà cum ciuibus Iaazer,& ciuibus Sibma,ſub.dicet aliquis Moabita.q.d.Deflebo ſortem Iaazer & vineæ Sibma,quum audiero miſeriam eorum. Quidam vertunt,Propterea plorabo fletu Iaazer.i.pari fletu quo plorauerunt Iaazer,vitem,id eſt ciues Sibma. Inebriabo te אריוך irrigabo te. Celeuſma cecidit. : הידד נפל hic iubilus *hoſtium* irruit. vel,irruet. κέλευσμα exhortatio nautarum mutua,& aliorum, quum vno iubente,alii vno concentu reſpondent. hic ſignificat vocem militum exhortantium ſeſe mutuò in expugnatione vrbis.acſi dicat,tempore quo fructus tuos & meſſem tuam colliges, irruẽt in te milites qui ſeſe cohortabuntur mutuò in expugnatione vrbium tuarum. 10 Et deficiet lætitia ונאסף שמחה Ad verbum,Collectum eſt autem gaudium.i.ſublatum,ſiue ablatum.ſic enim vtuntur Hebræi verbo colligendi. Quidam, Auferetúrque vel,Tolletur.ſiue Finietur. Celeuſma הידד canticum. Vide verſu præcedenti. Significat hic calcantiũ vocem adhortãtium ſe ad opus.

11 Ad Moab למואב ſuper Moab. Alii,propter *miſeriam* Moab. Reſonabunt, יהמו Futurum Heb.pro præſ.vt quidam vertunt, reſonant.murmurant.fremitum edunt. Ad Cir-חháreשׁs. : לקיר חרש ſuper Cir-חháreשׁs.i.propter euerſionem illius vrbis.

12 Quòd fatigatus faerit,&c. נלאה מואב על־הבמה fatigatum eſſe Moab iuxta excelſum .i. quòd defecerit Moab rogando & plorando iuxta altare conſtructum in honorem dei ſui in colle: tunc conabitur ingredi ſacrarium dei ſui vt oret eum , & non poterit illuc ire præ fatigatione 13 Ex eo tempore. : מאז Ad verbum,extunc.i.à tempore illo.vel, iam olim.aut, iampridem. Prædixerat Deus longè ante hanc euerſionem:nunc autem dicit venturam intra triennium:non præfixerat tempus,nunc autem præfigit.

Et nūc loquutus eſt Dn̄s, dicēs, In tribꝰ annis quaſi āni mercenarii auferetur gloria Moab ſuper omni populo multo,& reliquetur paruus & modicꝰ,nequaquā multus. Cap. XVII.

14 Nūc autem loquutus eſt Iehouáh ,dicēdo,'In tribus annis tan-
quam annis mercenarii'vilipēdetur gloria Moab,'in omni popu-
lo multo:'& reſiduum paucū,puſillum,non forte. Cap. XVII.

ONus Damaſci, Ecce Damaſcus deſinet eſſe ciuitas , & erit ſicut aceruus lapidum in ruina.

1 P'Rophetia Damméwſec,Ecce Dāméwſec'remouetur ne ſit ci- Vaſtitas Damaſcenis ab Aſſyriis.
uitas,erítque'cumulus ruinæ.

Derelictæ ciuitates Aroer gregibꝰ erunt, & requieſcent ibí, & non erit qui exterreat.

2 Derelictæ ciuitates yAroyér,'gregibus erunt,& accubabunt,ne-
que erit qui exterreat.

Et ceſſabit adiutoriū ab Ephraim, & regnum à Damaſco:& reliquiæ Syriæ ſicut gloria filiorum Iſrael erunt, dicit Dominus exercituum.

3 Et ceſſabit'munitio ab ℵEphráim, & regnum Damméwſec,'&
reſiduū ℵArám, ſicut gloria filiorū Iwſraℵelis erūt, dixit Iehouáh
exercituum.

Et erit,in die illa attenuabitur gloria Iacob, & pinguedo carnis eiꝰ marceſcet.

4 Et erit, in die illa attenuabitur gloria Iayacób,& pinguedo car- Contra decē tribꝰ Damaſcenis cōfœderatas prophetat.
nis eius macreſcet.

Et erit ſicut congregans in meſſe quod reſtiterit,& brachium eius ſpicas leget: & erit ſicut quærens ſpicas in valle Raphaim.

5 Et erit,'ſicut colligit meſſor ſegetē,& brachio ſuo ſpicas deme-
tit:erit quoque ſicut qui colligit ſpicas in valle Rephâℵim.

B Et relinqueturin eo ſicut racemus, & ſicut excuſſio oleæ duarum vel triū oliuarum in ſummitate rami , ſiue quatuor aut quinque in cacuminibus eius fructꝰ eius,dicit Dn̄s Deꝰ Iſrael.

6 Et relinquentur in eo'racemi, *&* ſicut excuſſio oleæ,duo *uel* tria
grana in ſummitate'rami:*aut* quatuor *uel* quinque *racemi*'in cacumi-
nibus eius fructus,dixit Iehouáh Deus Iwſraℵél.

In die illa inclinabitur homo ad Factorem ſuum, & oculi eius ad Sanctū Iſrael reſpicient.

7 In die illa aſpiciet homo ad Factorem ſuum , & oculi eius ad Sā Calamitas cogit reuerti ad Deū,
ctum Iwſraℵél reſpicient.

Et non inclinabitur ad altaria quæ fecerunt manus eius , & quæ operati ſunt digiti eius non reſpiciet,lucos & delubra.

8 Et non aſpiciet ad altaria,opus manuum eius:& quod fecerunt
digiti eius non reſpiciet:'& lucos,& imagines ſolis.

C In die illa erunt ciuitates fortitudinis eius derelictæ ſicut aratra,& segetes quæ derelictæ ſūt à facie filiorum Iſrael,& erit deſerta.

9 In die illa erūt ciuitates'fortitudinis eius ſicut derelictio'virgul
ti & rami,'*&* *id* quod dereliquerūt à facie filiorum Iwſuaℵél,& erit
'deſolatio.

Quia oblita es Dei ſaluatoris tui, & fortis adiutoris tui non es recordata:propterea plantabis plantationem fidelem , & germen alienum ſeminabis.

10 Quia oblita es Dei'ſalutis tuæ,'& petræ fortitudinis tuæ non es
recordata: propterea plantabis plantationes'pulchras,'& palmitē
alieni ſeminabis.

In die plantationis tuæ labruſca,& mane ſemē tuum florebit: ablata eſt

11 In die plantationis tuæ'creſcere facies,& mane ſemen tuū'ger-
minare facies:'*at* commotio rami in die *plagæ* ægritudinē efficien-

1 In trib.an. בשלוש־שנים intra tres annos ſimiles annis,&c.i.intra triennium præfixum, & certum. Mercenariis enim certum tempus præſtituitur,neque ipſis patiuntur aliquid addi:neque qui conducit,quicquam demi patitur. Vilipend. ונקלה & reddetur contēptibilis. Alii,in ignominiam vertetur. In om.pop.mul. בכול החמון הרב in omni multitudine multa.i.quæ poſita eſt in magno populi numero quem habet. Alii,in tota multitudine *eius quanuis* multa. Et reſid. &c. 'ושאר מעט וגו & reliquiæ *erunt* paruæ,*&* modicæ,*&* non fortes. Alii,quod reſiduum *manſerit*,*erit* modicum valde,& inualidum.q.d.maxima pars cadet:& qui ſuperuixerint, erunt admodum pauci, nec recipient vires priſtinas.

IN CAPVT XVII.

1 Prophetia משא Onus. Vide ſuprà cap.13.a.1. Remouetur מוסר ablata eſt.Particip.paſſ.Heb.pro fut.vt quidam vertunt, Ablata erit. Cumul.ru. מעי מפלה: aceruus ruinæ.i.aceruus lapidum,qualis eſſe ſolet in ruinis. 2 Gregibus erunt, לעדרים תהיינה .i. in caulas vertentur.ſiue,fient caulæ ouiū. 3 Munitio מבצר præſidiū.i.regnū Iſrael carebit arcibus & propugnaculis capta Samaria, neque Damaſcus erit poſthac regia regū Syriæ.q.d.regnū Syriæ perdetur.meminit autē ſimul deſtructionis regni Iſrael,quòd Rex Iſrael & Rex Syriæ eſſent confœderati. Et reſid.ℵArā, ושאר ארם & reliqua Syria. Quidā iſtud coniungūt ſequentibus ſic,Et reliquiæ Syriæ ſicut gloria,&c. 5 Sicut col. כאסוף ſub.ſic auferēt Aſſyrii Iſraelitas pro maxima parte. Quidā ſic,Et erit *hoſtis Aſſyrius* ſicut q. colligit meſſē ſegetis,qui brachio ſuo ſpicas metit,ſimiliter vt qui colligit,&c. 6 Racemi, עוללות racematio.Significat racemos qui remanēt facta vindemia.Hunc locū ſic exponit doctus inter Hebræos,Remanebunt habitatores Ieruſalē pauci,ſicut racemi vindemia facta(reſpectu ſcilicet aliorum Iſraelitarum qui ſunt multi) & ſicut excuſſio oleæ. vt enim excuſſa olea remanent pauca grana in vertice ramorum ſuperiorū quæ non potuerunt excuti:ita pauci remanebunt in Ieruſalaim,quum illam excuſſerit rex Aſſur. Rami: אמיר ſub.altioris,ſiue excelſi.i.verberis,qui extremus eſt ramus in ſummitate arboris. In cacum.e.fru. בסעיפיה פוריה in expanſis ramis eius fructus.Genitiuus eſt, fructus. ramos fructus vocat ramos fructiferos.propterea quidam vertūt,ramis eius frugiferis. Alii,in ramis eius *nempe* fructiferæ.ſub.vitis. 8 Et lucos והאשרים neque lucos.ita quidam vertunt ו hoc loco,vt ſubaudias Aſpiciet. 9 Fortitudinis eius מעוז Hebraiſmus pro munitiſſimæ,ſiue fortiſſimæ. Virg.& rami, החורש והאמיר virgulti & verberis.ſiue,frondis.i.ſimiles fructibus relictis in ramis inferioribus & ſuperioribus. *Et id* quod,&c. 'אשר עזבו וגו quando dereliquerūt *ciuitates Chananæi* à facie,&c. Alii,quēadmodum relinquerunt coram filiis,&c. Alii,*&* *ſicut urbes* quas deſeruerunt *Chananæi* à facie,&c.Hoc eſt,deſerentur,& pauciſſimæ remanebunt intactæ:deſerentur,inquā,non aliter quàm Chananæi deſeruerūt vrbes ſuas ad aduentum filiorū Iſrael. Deſolatio.: שממה .i.terra erit omnino deſerta. 10 Salutis tuæ, ישעך .i.ſaluatoris tui. Et petræ fort.t. וצור מעזך & rupis fortitudinis tuæ. Alii, Et Dei fort.&c.nam Deus dicitur Petra & rupes,ſiue propugnaculum,quòd ſeruet ſuos.Deū fortitudinis tuæ dicit,in quo fortitudo tua ſita eſt. Pulchras, נעמנים pulchrarum.ſub.plantarum. Alii,elegantes. Alii,amœnas. Et palm.&c.: וזמורת זר תזרענו Ad verbum,& palmitē alieni ſeres eum. Quidā, & palmites *regionis*,*uel uitis* alienæ ſeres.i.vitem optimam allatam è regionibus remotiſſimis plantabis. Vſus eſt his duabus dictionibus,plantabis,& ſeminabis:quòd plantæ proueniant tam ex plantatione,quàm ex ſatione. 11 Creſcere fa. תשגשגי ſub.plantam tuam.i.die quo plantaueris vitē tuam, virgultū tuū quod plātaueris accipiet incrementū.q.d.initio omnia tibi ſuccedēt pro voto,eruntque priora fœlicia ac proſpera:at poſtea incides in ſummas ærumnas & calamitates. Legi poteſt,creſces.vel,valde creſces,propter geminationem literarum in verbo Hebraico. Germinare fa. תפריחי florere facies.i.tua opera germinabit,ſiue florebit. *At* commotio,&c. 'נד קציר ביום וגו *at* agitatio plantæ *erit* in die *plagæ* infirmitatem efficiētis,& dolores deſperati. Vel,die *plagæ* doloroſæ[ſiue doloris plenæ]& doloris diſperati.i. ſummi,ſiue acerbi. Ab חלה ægrotauit. Alii ab נחל hæreditate accepit,ſiue poſſedit,vertunt, *At* aceruus meſſis in die hæreditatis[vel poſſeſſionis]& dolor afflicti. Alii,ſed recedet meſſis in die fruendi,& dolor deſperatus. Alii,ſed recedit meſſis in die poſſeſſionis, & dolor deſperabilis. Quidam paraphraſticè, At quo die metendus & poſſidendus erit *fructus*,cumulatim *demetes* dolorem deſperatum & ærumnoſum.

tis,& doloris deſperati.

Ruinā Aſſyriorum prædicit.

'Væ multitudini populorum multorum,*qui* velut fremitus ma- 11
rium'ſonabūt: & tumultus populorum ſicut ſonitus aquarū mul
tarum ſonabunt.
'Populi *inquam* ſicut ſonitus aquarum multarū ſonabunt, at in- 13
crepabit eum *Deus*,& fugiet'delonge, '& perſequutionem patietur
ſicut gluma montium'à facie vēti,& ſicut ſtipula coram turbine.
Tempore veſpertino ecce'turbatio: antequam ſit mane,non e- 14
rit:hæc eſt'pars prædantium nos,& ſors diripientium nos.

Cap. XVIII.

Vocatio Gentiū.

V'AE terræ inumbranti alis quæ *eſt* trans flumina AEthiopiæ, 1
Qui mittit per mare legatos,'& in nauibus iūceis ſuper fa- 2
ciem aquarum,*dicendo*,Ite nuntii leues ad gētem 'diſtractam & ex-
pilatam,ad populum'terribilem'ex quo fuit &vltrà:gentem *inquam*
'lineæ lineæ,& conculcatam,cuius diripuerunt flumina'terram.
Omnes habitatóres orbis,& habitatores terræ,quum eleuauerit 3
vexillum'*in* mōtibus, 'videbitis:& quum clanxerit tuba,audietis.
Sic enim dixit Iehouáh ad me, Quieſcam,& conſiderabo'in lo- 4
co meo , 'ſicut aer ſerenus propter ſolem, ſicut nubes rorida in æ-
ſtu meſſis.
Nam ante meſſem'quū conſummatus fuerit flos,'& vua acer- 5
ba matureſcens fuerit flos eius, præcidet'ramuſculos falcibus, &
propagines auferet,*&*'ſuccidet.
'Relinquentur ſimul auibus montium & beſtiis terræ:& æſtiua- 6
bit'ſuper eum auis,& omnis beſtia terræ ſuper eum hyemabit.
In tēpore illo deferetur mun⁹ Iehouæ exercituū'*à* populo diſtra 7

meſſis in die hæreditatis, & dolebit grauiter.

11 Væ multitudini populorum multorum,vt multitudo maris ſonantis: & tumultus tubarū, ſicut ſonitus aquarum multarum. D

13 Sonabunt populi ſicut ſonitus aquarum inundantium , & increpabit eum,& fugiet procul,&rapietur ſicut puluis montiū à facie venti , ſicut turbo coram tempeſtate.

14 In tempore veſperæ,& ecce turbatio:in matutino,& non ſubſiſtet.hæc eſt pars eorum qui vaſtauerūt nos,& ſors diripientium nos.

Cap. XVIII.

1 VAE terræ cymbalo alarum quæ eſt trans flumina AEthiopiæ,
2 Qui mittit in mare legatos , & in vaſis papyri ſuper aquas , Ite angeli veloces ad gentem conuulſam, & dilaceratā : ad populum terribilē poſt quem non eſt alius: ad gentem expectantem,expectantē &conculcatam, B cuius diripuerunt flumina terrā eius.

3 Omnes habitatores orbis qui moramini in terra, quum eleuatum fuerit ſignum in montibus,videbitis , & clangorem tubæ audietis.

4 Quia hæc dicit Dominus ad me, Quieſcā,& conſiderabo in loco meo ſicut meridiana lux clara eſt, & ſicut C nubes roris in die meſſis.

5 Ante meſſē enim totus efflorebit, & immatura perfectio germinabit,& præcidentur ramuſculi eius falcibus: & quæ derelicta fuerint,abſcindētur, & excutientur.

6 Et relinquentur ſimul auibus montium & beſtiis terræ: & æſtate perpetua erunt ſuper eum volucres, & omnes beſtiæ terræ ſup illū hyemabunt. D

7 In tempore illo deferetur munus Domino exercituum à populo diuul-

11 Væ multit. הוי המון Væ ſtrepitui. Alii, Væ turbæ. Alii, O multitudinem. Vel, Heus multitudo, ſiue Hei multitudo.q.d. O infœlicem multitudinem. Deſcribit Aſſyriorum calamitatem quibus Dominus fuerat vſus in euerſione Iſraelitarum. Sonabūt:& tumul.&c. יהמיון ושאון וגו' fremēt:& ſtrepitus gentium *quæ* iuxta ſtrepitū fremēt:& ſtrepitus nationum *quæ* inſtar ſtrepitus aquarum validarū frement. Alii,fremēt:& ſtrepitus gentium *quæ* iuxta ſtrepitū aquarum vehementium ſtrepent.ſiue,aquarum magnarum,aut,fortium,ſtrepunt. 13 Populi,&c. לאומים כשאון וגו' Populorum *inquam*,*qui* iuxta ſtrepitum aquarum multarum ſtrepent. Vel,frement. Duplicat ſententiam ad vehementiam ſtrepitus,& vt indicet magnitudinem exercitus. Delonge, ממרחק Procul.i.dum adhuc procul abfuerit à Ieruſalem,fugiet. Ad verbum,deprocul. Quidam vertunt, plusquam procul. Et perſeq.pat.ſicut glu. ורודף כמוץ fugabitur velut palea. Significat rem leuiſſimam. Montiū dixit,quòd ſupra montes magis vigeant venti. Quidam exponunt, Velociſſimè fugiet, quemadmodum raptatur palea à vento flante. ſiue, flante vento. nam id ſignificat A facie venti. 14 Turbatio: בלהה terror.ſtupor. Quidam vertunt, *Venient* ad tempus veſpertinum,& ecce,&c. Pars præd. חלק שוסינו portio conculcantium nos.aut, vaſtantium.q.d. hoc eſt quod velut pro ſorte & portione hæreditatis continget hoſtibus noſtris.ſic ſolet Dominus affligere eos qui nos affligunt.

IN CAPVT XVIII.

1 Væ ter.inu.alis, הוי ארץ וגו' O terra vmbræ alarū. Vela nauiū alis cōparat.q.d.O regio maritima quæ abundat nauibus quæ regūtur velis,quæ recipit vmbrā velorū multarū nauiū:ſiue quæ tegitur vmbra velorū,&c. Ob multitudinē enim nauiū in quibus vela obūbrantia tenduntur quū ambulant,ſimilis erat auibus volātibus alis ſuis,inquiunt docti inter Hebræos:qui etiā dicūt,hac loquutione metaphorica ſignificari multitudinē negotiorū & ſpecies varias rerū quæ ad alias terras ex illa egrediebantur. Chald.paraph. Væ terræ ad quā veniunt cū nauibus è terra longinqua,& extendunt vela ſua vt aquila volans alis ſuis. 2 Et in nauibus iunc. ובכלי־גומא Ad verbū,& in vaſis papyri. Iunci ſpecies eſt papyrus, quo nauigia conſtrui ſolere ſcribit Plinius lib. 13. cap. 11. His ſignificat nauiculas velociſſimas quæ in ſuperficie aquarū facillimè moueri poſſunt. Diſtra.ex expil. ממושך ומורט conuulſam & dilaniatā. Vel,diſiectā & dilaceratam.hoc eſt,diſperſam. Alii,diſſipatam & expilatam. Quidam, abſtractam,ſiue extenſam,aut elongatam.i.& euulſam,ſiue depilatam,aut decapillatam. id ſignificant voces Hebrææ.i.maximè afflictam. Terribilem, נורא formidabilē.in cuius ſcilicet gratiam Dominus ſtupenda miracula edidit. Ex quo fuit מן־הוא Ad verbū, ab ipſo[ſub.populo]& vltrà.i.ex quo cœpit eſſe populus Dei,iam inde ab initio,à ſuo exortu,ab egreſſu videlicet ex AEgypto,& poſtea. Alii,ab eo *tempore* & deinceps. Quidam Hebræorum exponunt,populum longinquū *magis* quàm ille,& vltrà.i.magis longinquum & exulem à patria ſua,quàm diſtent AEthiopes ac qui vltra eos habitāt,à Ieroſoymis,&(vt Moſes dicit)diſperſi ad cardines cæli. Quam expoſitionem doctus inter Hebræos reiicit. Lineæ lineæ,& conc. קו־קו ומבוסה funiculi funiculi,& conculcationis. Metaphora tracta ab architectis qui ordinem vnum poſt ordinem alterum collocare ſolent.i.cui paulatim conculcatio euenit. Quidam Hebraiſmum vertunt,quæ ſenſim afflicta fuit,& tandem conculcata. Alii,vndique conculcatam. acſi quis duceret lineas,iiſque inter ſe coniunctis nullum locum vacuum relinqueret,vel ſulcos duceret in agro quibus omnes glebas ſubigeret. Quidam vertunt,expectantē, expectantem,& conculcatam. Alii,auidè expectantem. Terram. ארצו: Ad verbum,terram eius. Redundat pronomen eius.
3 *In* montibus, הרים Ad verbū,montium.i.quod collocabitur in vno montium. Videbitis: תראו Quidam futura cōuertunt in imperatiua,videte,audite.vel,videatis,audiatis. 4 In loco m. במכוני ex ſede mea.vel,ex habitaculo meo. Sicut aer,&c. כחום צח וגו' tanquam aerē ſerenum poſt pluuiam. Vel,tanquā ſolem *in terra* poſt imbrem. Clarus enim ſol ſuper terram poſt pluuiam, gratiſſimus eſt,& germinibus optimus. Quidam,ſicut calor ſerenus poſt pluuiam. Alii,ſicut calor ſiccans pluuiam.vel,poſt pluuiam.
5 Quū conſum.fu.flos, כתם־פרח quum conſummata fuerit gēmatio *vitis*. vel,quum perfectū erit germen.i.ante meſſem,& ante vindemiam. Et vua,&c. ובוסר וגו' Inuerſus dictionum ordo ſic conuerti debet,Et flos *eius* fuerit vua acerba matureſcens.i.fuerit verſus in vuam acerbam iam matureſcentem. Admonet doctus inter Hebræos ה in נצה eſſe raphatum,nec habere mappic ſignum pronominis fœminei.vnde fit vt pronomen EIVS ſubauditum ſit. Quidam ſic vertunt, Et ex flore fructus fuerit matureſcens. Ramuſculos הזלזלים palmites.malleolos.ſurculos.falces autem putatorias intelligit. Succidet. התז: Præt.Heb.pro fut.amputabit. Ad meſſem refertur hoc verbum. 6 Relinquentur יעזבו Deſerentur.ſub.interfecti,vel corpora interfectorum in eo bello. Super eum auis, עליו העיט Singul.pro plur.ad[vel iuxta] illos volucres ipſæ.i.tota æſtate & tota hyeme comedent cadauera inſepulta.
7 A Pop.di.& dep. עם ממשך ומורט Subaudiēda fuit præpoſitio proximè ſequēs A populo terribili. Eadē vocabula habes ſuprà verſu 2. A populo cōuulſo & dilacerato,à populo *inquam* terribili,&c. Quidā in nominatiuo vertunt,populus diſtractus,ſiue laceratus,& expilatus.

ſo & dilacerato: à populo terribili,
poſt quem non fuit alius, à gente ex-
pectāte, expectante & conculcata, cu
ius diripuerunt flumina terram eius,
ad locum nominis Domini exercituū
montem Sion. Cap. XIX.
1 ONus AEgypti. Ecce Domin⁹ aſ
cendet ſuper nubem leuem, &
ingredietur AEgyptū, & cōmouebun
tur ſimulachra AEgypti à facie ei⁹, &
cor AEgypti tabeſcet in medio eius.
2 Et concurrere faciā AEgyptios ad-
uerſus AEgyptios, & pugnabit vir cō
tra fratrem ſuum, & vir contra amicū
ſuum, ciuitas aduerſus ciuitatem, re-
gnum aduerſus regnum.
3 Et dirūpetur ſpiritus AEgypti in vi
ſcerib⁹ eius, & cōſiliū eius præcipita-
bo: & interrogabūt ſimulachra ſua, &
diuinos ſuos, & pythones, & ariolos.
4 Et tradā AEgyptū in manu dñorū
crudeliū, & Rex fortis dominabitur
eorum, ait Dominus Deus exercituū.
5 Et areſcet aqua de mari, & fluuius
deſolabitur atque ſiccabitur.
6 Et deficiēt flumina, & attenuabun-
B tur, & ſiccabūtur riui aggerum: cala-
mus, & iuncus marceſcet.
7 Nudabitur alueus riui à fonte ſuo,
& omnis ſementis irrigua ſiccabitur:
areſcet, & non erit.
8 Et mœrebūt piſcatores, & lugebūt
oēs mittētes in flumē hamū, & expā
dentes rete ſup faciē aquarū emarceſcēt.
9 Confundentur qui operabantur li-
num, plectentes & texentes ſubtilia.
10 Et erunt irrigua eius flaccētia: om-
nes qui faciebant lacunas ad capien-
dos piſces.
11 Stulti principes Taneos, ſapientes
conſiliarii Pharaonis dederunt conſi
lium inſipiens: quomodo dicitis Pha
raoni, Filius ſapientiū ego, filius Re-
gum antiquorum?
12 Vbi nunc ſunt ſapientes tui? annū-
tient tibi, & indicent quid cogitaue
rit Domin⁹ exercituū ſup AEgyptū.
13 Stulti facti ſunt principes Taneos,
emarcuerunt principes Mempheos,
deceperunt AEgyptum, angulum po
pulorum eius.
C 14 Dominus miſcuit in medio eius ſpi
ritum vertiginis: & errare fecerunt

cto & depilato, à populo *inquam* terribili ex quo fuit, & vltrà, gente
lineæ lineæ & conculcata, cuius terram diripuerunt flumina, ad lo
cum nominis Iehouæ exercituum, montem ʒSiión. Cap. XIX.
1 O″Nnus AEgypti. Ecce Iehouáh″vehitur ſuper nubē leuem, & — AEgyptiorū vaſtatio ab Aſſyriis.
ingredietur AEgyptum,″& mouebunt ſe ſimulachra AEgy-
pti à facie eius, & cor AEgypti liquefiet in medio eius.
2 ″Et confundam AEgyptum cum AEgypto, pugnabúntque″vir
in fratrem ſuum & vir in amicum ſuum, ciuitas in ciuitatem, re-
gnum in regnum.
3 ″Et euacuabitur ſpiritus AEgypti″in medio eius, & cōſiliū ei⁹ de-
ſtruā:″īterrogabūtq; ſimulachra, & diuinos, & pythones, & ariolos.
4 Et tradam AEgyptum in manū dominorum″durorum, & Rex
″fortis dominabitur eis, dixit dominator Iehouáh exercituum.
5 ″Et deperdentur aquæ de mari, & fluuius exiccabitur, & areſcet.
6 ″Et elongabunt ſeſe flumina, ″attenuabuntur, & ſiccabūtur riui
″AEgypti, calamus & iuncus excidentur.
7 ″Gramineta *quæ ſunt* iuxta riuum, ″iuxta ripam fluminis, & omnis
ſementis riui areſcet:″propulſabitur, & non erit.
8 Mœrebúntq; piſcatores, & lugebunt omnes proiicientes in ri-
uum hamū: & expandētes rete in ſuperficie aquarū, ″infirmabūtur.
9 Et pudore afficientur operantes lina″pectinata, & texentes retia.
10 Erúntque″retia eius cōtrita, omnes facientes″clauſuram ſtagno-
rum pro piſcibus.
11 ″Veruntamen ſtulti principes″ʒSoyan,″ſapientes conſiliarii Par — Conſiliū humanum contra Dominum nihil poteſt.
yóh, *quorum* conſilium infatuatum eſt: quomodo dicetis″pro Par-
yóh, Filius ſapientum ego ſum, filius Regum″antiquorum?
12 ″Vbi ſunt nunc ſapientes tui? annuntient″nunc tibi, ″& ſcire fa-
ciant quid decreuerit Iehouáh exercituum ſuper AEgyptum.
13 ″Infatuati ſunt principes ʒSóyan, ″errauerunt principes Nóph, — In ſapiētes AEgyptios.
errare fecerunt AEgyptum″angulus tribuum eius.
14 Iehouáh miſcuit in medio eius ſpiritū″peruerſitatum, & errare — Spiritus mendaces.

IN CAPVT XIX.

1 Onus משא Prophetia. Vide ſuprà cap. 13. a. 1. Vehitur ſu. nubem le. רוכב על־עב קל inſidet nubi veloci. Hoc genere dicendi indicat celeritatem exequutionis decreti Diuini. Et moueb. ſe ונעו ſub. loco ſuo, & vertent ſolum. Alii, commouebuntúrque.
2 Et confundam וסכסכתי Et permiſcebo. Alii, Et committam. Alii, Et concurrere faciam AEgyptios in AEgyptios. Vir in fratrē, &c. איש באחיו וגו׳ Hebraiſmus, pro Alter in alterum, & quiſque in ſocium ſuum. 3 Et euacuabitur ונבקה Exinanietúrque. vel, foras eiicietur. i. Adimam illis ſapientiam & prudentiam, qua antea maximè commendabantur. In medio e. בקרבו iuxta ipſam. Alii, intra viſcera eius. i. in ipſa. Interrog. ודרשו conſuléntque. q. d. nihil omittent quo auertere poſſint imminentem afflictionem. Quidā, etiamſi quærant *illud* apud idola, &c. 4 Durorum, קשה Singulare plurali iunctum, dominorum duri, pro, dominorum durorum, ſiue moroſorum & ſæuorum. Fortis עז violentus. durus. 5 Et deperdētur ונשתו Et deficient. 6 Et elong. ſeſe והאזניחו Et ſubducent ſeſe. vel, Elongabuntur. ne ſcilicet poſtea defluant in AEgyptum. Attenuab. דללו exhaurientur. AEgypti, מצור arcis. Alii, aggeris. Riuos AEgypti vocat per quos aqua Nili deducebatur in varia loca. 7 Gramineta ערות Virentia. ſub. olera. i. herbæ virentes. Iuxta ripam flu. על־פי יאור iuxta litus riui. i. quæ ſunt iuxta riuum. Alii, & ſuper os riui. Propulſabitur, נדף Præt. Heb. pro fut. propelletur. i. tolletur de medio ſementis, ſiue ſeminarium quod creſcebat iuxta fluuium & ad ripas eius.
8 Infirmabuntur. : אומללו debilitabuntur. Alii, excidentur, ſiue exterminabuntur. Præt. Heb. pro fut. 9 Pectinata, שריקות ג quibus ſcilicet fiunt retia piſcatoria. Quidam vertunt, reticulata opera. Doctioribus Hebræorum magis placet vt vertatur, optima, ſiue electa. Alii, varia, ſiue multicoloria. 10 Retia eius שתותיה nempe AEgypti. Clauſuram, &c. : שכר אגמי־נפש Ad verbum, clauſuram ſtagnorum animæ. i. qui ſtagna muro claudunt, ſiue viuaria in quibus ſunt animæ, hoc eſt piſces viuentes. Docti quidā inter Hebræos vertunt, Omnes facientes clauſuram erunt anxii animo. vt אגמי accipiatur pro עגמי, & א poſitum ſit pro ע. i. omnes qui concludunt aquas, vt in illis congregatis piſcentur, erunt triſtes animo. 11 Veruntamen אך Iam. Attamen. Atqui. Certè. ʒSoyan צוען Chaldæus paraph. vertit, Tanes. Vrbs AEgypti celeberrima, quæ eſt ad vnum ex oſtiis Nili: vnde dictus eſt Sinus Taniticus. Sapientes conſil. &c. חכמי יעצי וגו׳ prudentum conſiliariorum Pharaonis conſilium infatuabitur. Alii, ſapientes conſiliarii Pharaonis & conſilium inſanum eſt. aut, ſtultū. ſub. erit illis. Præt. Heb. pro fut. vt quidā vertunt. Pro Paryóh, אל־פרעה . i. in perſona Pharaonis. Alii, ipſi Pharaoni. ſiue, ad Pharaonem. Antiquorum? : קדם Ad verbum, antiquitatis. vel, prioritatis. i. priorum, ſiue priſcorum. Alii, Oriētis, pro Orientalium. i. duco originem à ſapientibus & ab antiquis Regibus. 12 Vbi ſunt nunc אים אפוא Vbi *ſunt* illi nunc. Alii, Vbi ipſi, vbi *inquam ſunt*. Nunc נא quæſo. Et ſcire fa. &c. וידעו מה־יעץ & cognoſcant quid cōſuluerit. More humano loquitur: ſolent prius homines cōſulere quàm ſtatuere. 13 Infatuati ſunt נואלו Stulti facti ſunt. Inſanierunt. Obtuſi facti ſunt. Alii, Infatuabūtur. Errauerunt נשאו ſeducti ſunt. decepti ſunt. Alii, hallucinabuntur. Angulus trib. e. : פנת שבטיה Subaudiunt quidam, *qui putabantur*: vt legas, errare fecerunt AEgyptum *qui putabantur* angulus tribuum eius. Angulum vocat illos ſapientes, quibus ſe valde munitos gloriabantur AEgyptii, tanquam iis quibus ædificium, ſiue reſpublica illorum fulciretur, velut angulo tota moles ædificii ſuſtinetur. Alii, principes intelligūt, & maiores tribuum. i. populi, ſiue familiarum. Quidam in accuſatiuo legunt, angulum tribuum eius, per appoſitionem. i. optimam partem, regionem ſcilicet celeberrimam totius AEgypti, hoc eſt vrbes capitales & primarias, quòd ſint fulcimentum, robur, & decus patriæ, perinde atque anguli ſuſtinent totam domum. 14 Peruerſitatem, עועים Id eſt, peruerſum, inuerſum, & immutatum. q. d. peruertet Dominus iudicium eorum.

fecerunt AEgyptum in omni opere ſuo, 'ſicut errat ebrius in vo-
mitu ſuo.
Nec erit AEgypto opus *vllum* quod 'faciat caput 'vel cauda, ram⁹ 15
vel iuncus.
In die illa erit AEgyptus ſicut mulieres, '& ſtupebit, & timebit 16
à facie 'eleuationis manus Iehouæ exercituum quam ipſe eleua-
turus eſt ſuper eam.
Et erit terra Iehudáh AEgypto 'in pauorem: omnis qui 'recorda- 17
tus fuerit illius, ſibi timebit, 'à facie conſilii Iehouæ exercituum
quod ipſe decreuit ſuper eum.
AEgyptii cõuerſi ad Chriſtum.
In die illa erunt 'quinque ciuitates in terra AEgypti loquentes 18
'labio Chenaɣan, '& iurãtes per Iehouam exercituum, 'ciuitas ɦHe
reɗs dicetur vni.
In die illa erit altare ipſi Iehouæ in medio terræ AEgypti, '& ti- 19
tulus iuxta terminum eius ipſi Iehouæ.
'Et erit in ſignum, & in teſtem ipſi Iehouæ exercituum in terra 20
AEgypti: clamabunt enim ad Iehouam 'à facie opprimentium, &
mittet eis ſeruatorem, '& magnatem, liberabítque eos.
Laudatur Chriſtus ab AEgyptiis.
'Et cognoſcetur Iehouáh ab AEgypto, & cognoſcent AEgyptii 21
Iehouam in die illa, & faciéntque ſacrificium & oblationem: voue
búntque votum Iehouæ, & reddent.
Crux.
Et percutiet Iehouáh AEgyptum 'percutiendo & ſanando: & re- 22
uertentur ad Iehouam, '& placabitur eis, & ſanabit eos.
Et in Aſſyria, & in AEgypto Chriſtiani.
In die illa erit 'via ab AEgypto ad Aשſſur, & intrabit Aשſſur AE 23
gyptum, & AEgyptus in Aשſſur, coléntque AEgyptii '& Aשſſur.
Gentes Iſraeli æquales.
In die illa erit Iשſraél tertius AEgyptio & Aשſſur: benedictio 24
erit in medio terræ,
'Cui benedixit Iehouáh exercituum, dicẽdo, Benedictus popu- 25
lus meus AEgypti, & opus manuum mearum Aשſſúr, & hæredi-
tas mea Iשſraél.

Cap. XX.

AEgyptiorũ & AEthiopũ captiuitas prædicitur. Auctariũ quaſi 18 & 19 capitis.
IN anno quo ingreſſus eſt Tharthan in Aשſdód, quum miſiſſet 1
eum 'ɗSargón Rex Aשſſur, & pugnaſſet contra Aשſdód, cepit eã:
Tempore *inquã* illo loquutus Iehouáh per manũ Ieשſaɣiáhu filii 2
ℵAmoɣs, dicendo, Vade, & ſolue ſaccum de lumbis tuis, & calcea
mentum tuum ſolue de pedibus tuis. & fecit ſic, eundo nudus &
diſcalceatus.

AEgyptum in omni opere ſuo, ſicut errat ebrius & vomens.
15 Et non erit AEgypto opus quod faciat caput & caudam, incuruantem & refrænantem.
16 In die illa erit AEgyptus quaſi mulieres, & ſtupebunt, & timebunt à facie commotionis man⁹ Domini exercituum, quam ipſe mouebit ſuper eam.
17 Et erit terra Iuda AEgypto in pauorem: omnis qui illius fuerit recordatus, pauebit à facie cõſilii Domini exercituum, quod ipſe cogitauit ſuper eam.
18 In die illa erunt quinque ciuitates in terra AEgypti, loquentes lingua Chanáan, & iurantes per Dominum exercituum: Ciuitas ſolis vocabitur vna.
19 In illa die erit altare Domini in medio terræ AEgypti, & titulus Domini iuxta terminum eius.
20 Et erit in ſignum & teſtimoniũ Domino exercituum in terra AEgypti: clamabũt enim ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis ſaluatorem & propugnatorem qui liberet eos. D
21 Et cognoſcetur Domin⁹ ab AEgypto, & cognoſcent AEgyptii Dominum in die illa, & colent eum in hoſtiis & in munerib⁹: & vota vouebũt Domino, & ſoluent.
22 Et percutiet Dominus AEgyptum plaga, & ſanabit eam: & reuertentur ad Dominum, & placabitur eis, & ſanabit eos.
23 In die illa erit via de AEgypto in Aſſyrios, & intrabit Aſſyrius AEgyptũ, & AEgyptius in Aſſyrios, & ſeruient AEgyptii Aſſur.
24 In die illa erit Iſrael tertius AEgyptio & Aſſyrio: benedictio in medio terræ,
25 Cui benedixit Dominus exercituũ dicens, Benedictus populus meus AEgypti, & opus manuum mearum Aſſyrius, hæreditas autẽ mea Iſrael.

Cap. XX.

1 IN anno quo ingreſſus eſt Tharthã in Azôtum, quum miſiſſet eũ Sargon Rex Aſſyriorum, & pugnaſſet contra Azôtum, & cepiſſet eam:
2 In tempore illo loquutus eſt Dominus in manu Eſaiæ filii Amos, dicẽs, Vade, & ſolue ſaccum de lũbis tuis, & calceamẽta tua tolle de pedibus tuis. & fecit ſic, vadens nudus & diſcalceatus.

Sicut errat כהתעות quemadmodum circumagitur.i. volutat ſeſe, ſiue voluere ſolet. 15 Faciat יעשה facere poſſit.i.neque magnates, neque plebeii agent quicquam quod ſit illis vtile, neque eorum opera aut induſtria liberari poterit AEgyptus ab Aſſyriis. Caput & ramus, homines primi ordinis: cauda & iuncus plebeii & ignobiles. Vel canda, וזנב Hic ו pro Vel, ſiue Aut ponitur. Bis autem idem dicit. nam caput & ramus, idem ſignificant, ſicut cauda & iuncus. 16 Et ſtupebit, & timebit וחרד ופחד nam horrebit, & pauebit. Vel, nam tremet & timebit. id eſt, erunt in maximo metu quum videbunt manum Domini paratam ipſos ferire. Eleuationis תנופת agitationis. Et mox, quam ipſe agitat, ſiue motitat ſuper eam. 17 In pauorem: לחגא in commotionem. vel, in terrorem. ſiue terriculamentum. Recordatus fuerit, &c. יזכיר אותה אליו יפחד meminerit illius, pauebit ſuper eam. Vel, ad eam pauebit. Alii, mentionem fecerit illius, apud ſemetipſum timebit. A facie con. מפני עצת propter conſiliũ. vel, propter decretum. nam mox ſequitur verbũ, Quod decreuit, &c. 18 Quinque ciuit. חמש ערים .i. quinque ex vrbibus præſtantioribus regionis AEgypti. Vel, quinque pro multis, & iis celebrioribus. vt ſit numerus certus pro incerto. Labio Chenaɣan, שפת כנען .i. ſermone Chananæorũ. q.d. tẽpore gratiæ erit tantũ commercii Iudæis cum AEgyptiis, vt multæ vrbes AEgypti ſint loquuturæ ſermone Hebræo. Labium vocat ſermonẽ, quòd labia ſint organa & inſtrumenta loquutionis. Et iurantes ונשבעות Declarat quod dixerat, nempe, colent Deum, & fidem Chriſtianam recipient. ſolemus enim ſermonem noſttum confirmare per eum quem colimus. Ciuitas ɦHereɗs, &c. עיר החרס וגו' .i. vna vocabitur, ſiue nomen vni imponetur, Ciuitas ſolis, Græcè Ἡλιόπολις dicitur, vrbs clariſſima AEgypti. Legitur & הרס per ה, & deſolationem ſignificat: vnde quidã legunt, Ciuitas deſolationis. Vt ſcilicet ex multis ciuitatibus paucæ fuerint quæ Domino exercituum non crediderint poſt ſummam cladem AEgypto illatam. 19 Et titulus ומצבה & ſtatua. 20 Et erit, והיה ſub. hoc quod diximus. q.d. hæc erectio altaris & tituli, ſiue ſtatuæ erit in ſignum & teſtimonium Domino quòd AEgyptii receperint fidem eius. A facie opp. מפני לחצים Hebraiſmus, propter oppreſſores. Et magnatem, ורב & primatem. ſiue, primarium virum. 21 Et cognoſcetur, &c. ונודע יהוה למצרים Et notus erit Iehouáh AEgyptiis. Vel, Et cognoſcetur Iehouáh in AEgypto. 22 Percutiẽdo & ſanando: נגוף ורפוא .i. infliget vulnera, ſed ſanabilia: hoc eſt, ita percutiet vt non perdat. corripiet enim eos vt reuocet eos ad ſe. Et placabitur eis, ונעתר להם & exorabitur ab eis. id eſt, orationem eorum exaudiet. 23 Via מסלה Significat viam inſignem, propriè ſtratam lapidibus, Gallicè, *une chauſſee*. Et Aשſſur. את אשור: cum Aſſyriis. ſub. Dominum. 25 Cui benedixit אשר ברכו Ad verbum, Cui benedixit ei. redundat alterum relatiuum. Cui, ſcilicet populo. Quidam vertunt, Nam benedicet illi, &c.

IN CAPVT XX.

1 ɗSargón סרגון Hebræi interpretantur Sennacherib.

3 Et dixit Dominus, Sicut ambulauit ſeruus meus Eſaias nud⁹ & diſcalceatus, trium annorum ſignum & portẽtum erit ſuper AEgyptũ & ſuper AEthiopiam.

B 4 Sic minabit Rex Aſſyriorum captiuitatem AEgypti, & tranſmigrationem AEthiopiæ, iuuenem & ſenem, nudum & diſcalceatum, diſcoopertis natibus ad ignominiam AEgypti.

5 Et timebũt, & confundẽtur ab AEthiopia ſpe ſua, & ab AEgypto gloria ſua.

6 Et dicet habitator inſulæ huius in die illa, Ecce hæc erat ſpes noſtra, ad quos confugimus in auxiliũ, vt liberaret nos à facie Regis Aſſyriorum: & quomodo effugere poterimus nos?

Cap. XXI.

1 ON⁹ deſerti maris. Sicut turbines ab Aphrico veniunt, de deſerto venit, de terra horribili.

2 Viſio dura nũtiata eſt mihi: Qui incredulus eſt, infideliter agit: & qui depopulator eſt, vaſtat. aſcende AElam, obſide Mede: omnem gemitum eius ceſſare feci.

3 Propterea repleti ſunt lumbi mei dolore, anguſtia poſſedit me ſicut anguſtia parturientis: corrui quum audirem, conturbatus ſum quum viderem.

4 Emarcuit cor meũ, tenebræ ſtupefecerunt me: Babylon dilecta mea, poſita eſt mihi in miraculum.

B 5 Pone menſam, contemplare in ſpecula: comedentes & bibentes ſurgite principes, arripite clypeum.

6 Hæc enim mihi dixit Dominus, Vade, & pone ſpeculatorem: & quodcunque viderit, annuntiet.

7 Et vidit currum duorum equitum, aſcenſorem aſini, & aſcenſorẽ came-

3 Dixit autem Iehouáh, Quemadmodum ambulauit ſeruus me⁹
Iewſaiáhu nudus & diſcalceatus, ʹtriũ annorum ſignum, & porten
tum erit ſuper AEgyptum & ſuper AEthiopiam.
4 Sic ducet Rex Awſſur captiuitatem AEgypti, ʹ& tranſmigrationem AEthiopicam, pueros & ſenes, ʹnudum & diſcalceatum, ʹ& diſcoopertos natibus, ʹturpitudine AEgypti.
5 ʹEt confringentur, & pudore afficienturʹab AEthiopia aſpectu ſuo, & ab AEgypto gloria ſua.
6 Et dicet habitatorʹinſulæ huius in die illa, ʹEcce ſic aſpectus noſter, quò confugimus pro auxilio, vt liberaremur à facie Regis Awſſur: quomodo ergoʹeuademus nos? Cap. XXI.
1 PʹRophetiaʹdeſerti maris. Sicut turbinesʹin Auſtro ad tranſeundum, ʹ*ita* è deſerto venit, è terra formidabili. Destruenda Babylon prædicitur.
2 Viſio dura nuntiata eſt mihi, ʹPræuaricatori *erit* præuaricator, & populatori *erit* populator: aſcende yElã, obſide Media, omnẽʹgemitum eius ceſſare feci.
3 Propterea repleti ſuntʹlumbi mei dolore, ʹanguſtiæ apprehẽderunt me, ſicut anguſtiæ parturientis: ʹincuruaui me quando audiui, territus fui quando vidi.
4 ʹErrauit cor meum, horror terruit me: ʹnoctem amabilem mihi, poſuit mihi in pauorem.
5 ʹDiſpone menſam, ſpeculare *in* ſpecula: comede, bibe: ſurgite principes, vngite clypeum.
6 Sic enim dixit ad me Dominus, Vade, conſtitue ſpeculatorem, & quod viderit annuntiet.
7 ʹEt vidit currum paris equitum, currum aſini, & currũ cameli:

3 Trium annorum ſignum, שלש שנים אות ad tres annos *in* ſignum. Quidam præcedentibus hæc coniungunt, tametſi Hebraica diſtinctio athnah aduerſetur, Diſcalceatus tribus annis, *in* ſignũ, &c. 4 Et tranſmi. AEth. יאת גלות כוש .i. AEthiopas captiuos. Captiuitas pro captiuis, & tranſmigratio pro abactis in exilium ponitur. Nudum & diſc. ערום ויחף nudam & diſcalceatã. refert captiuitatẽ. Et diſcoop. natibus, וחשופי שת aut nudatos natibus. i. ſciſſis veſtibus vſque ad nates. De hac ignominia vide 2. Samu. 10. a. 4. Turpit. AEgyp. ערות מצרים: Appoſitiuè dictũ, vt videantur nates & pudenda, quæ ſunt ignominia & confuſio. q. d. abducet captiuos AEgyptios ita acciſis veſtibus eorum vt pudenda oſtentent. 5 Et confring. וחתו ſub. Iſraelitæ. i. erunt animo fracto, vbi viderint AEgyptios de quorum auxilio gloriabantur, ſic affligi. Quidam vertunt, Tunc timebunt. Alii, Tunc perterreſcent. Ab AEthi. aſp. ſuo, מכוש מכטם propter AEthiopiam aſpectum ſuum. i. ſpem ſuam. q. d. Tunc Iſraelitæ fruſtrabuntur ſpe ſua quam conceperant de AEthiopibus & AEgyptiis à quibus ſperabant opem & auxilium contra Aſſyrios, de quo & gloriabantur. Aſpectum autem dicit pro ſpe, quòd cõiicere ſoleamus oculos in eos à quibus expectamus opem. Seipſum declarat verſu ſequenti. 6 Inſulæ האי Inſulam vocat Iudæam, quòd ab Occaſu, mari Mediterraneo: à Meridie, mari Geneſareth cingatur. Ecce ſic הנה־כה Siccine. ſub. eſt, vel habet. Aut, Siccine, ſub. afflicta eſt. Quidam vertunt, Ecce talis eſt aſpectus noſter, &c. Euademus nos? נמלט אנחנו: eripiemur nos? Alii, euaderemus nos?

IN CAPVT XXI.

1 Prophetia משא Vide ſuprà cap. 13. a. 1. Deſerti maris. מדבר־ים Sic vocat Babylonem, quòd magnum ac vaſtum deſertũ, & quidem Auſtrale, ſiue ad Auſtrum intercedebat inter Mediam & Babylonem. In Auſtro, &c. בנגב לחלוף in deſerto ad prætereundum. i. vt citiſſimè diſcurrunt ac feruntur turbines per deſertũ, ita tanto impetu oppugnaturus eſt hoſtis Babylonem. Copias militares comparat turbinibus, & quidem deſerti. etenim flatus ventorũ vehementior eſt in deſerto, quàm in aliis locis, quòd illic nihil habeat quod remoretur ipſum. Alii vertunt, Sicut tempeſtates in Meridie *excitatæ* quæ tranſeunt *ut ueniant* à deſerto, terra horribili. Alii, Sicut turbines in Auſtrali regione, tranſituræ à deſerto, &c. Alii, Non aliter quàm quum procella ab Africo *lata* à deſerto terra horribili aduenit. *Ita* è deſerto venit, ממדבר בא è deſerto venturus eſt. ſub. hoſtis. Deſertum vocat quod interiacebat inter Mediam & Babylonem.
2 Præuaricatori, &c. הבוגד בוגד וגו' .i. qui in alios præuaricari ſolebat, præuaricator veniet contra eum: & iniuria inferetur ei qui iniuriam intulit. Alii, Tranſgreſſor trãſgreſſori, & vaſtator vaſtatori. Alii, Præuaricator præuaricatorem, & vaſtator vaſtatorem. ſub. inueniet. Alii, *Veniat* præuaricator *contra* præuaricatorem, & deuaſtator *contra* deuaſtatorem. Quidam vertunt per verbum, Qui præuaricatur, præuaricabitur *alius in eum*: & qui vaſtat, vaſtabitur *ab alio*. yElam, עילם Perſidis pars, pro Perſia ponitur. Sũt autẽ voces hæ ſummi Dei imperatoris ad milites ſuos quos contra Babylonios excitat. Gemitũ e. אנחתה Sub, Babylonis. habet enim ſignificationem agentem. q. d. Chaldæa illa quæ alios gemere cogebat, propter illatam iniuriam, id deſinet facere poſthac. Quidã codices non habent mappic in ה, notam pronominis fœminei, quod & annotant Hebræi. 3 Lumbi mei מתני Induit Propheta perſonã hominis Babylonii. q. d. dicere poterit quilibet Babylonius. Anguſtiæ צירים dolores. tormina. Incuruaui me, &c. נעויתי וגו' contorſi me ab audiendo, conturbatus ſum à viuendo. i. diſtorſi corpus meum; propterea quòd, aut quum audirem tam dura & infœlicia: conturbatus ſum quum viderẽ tantã calamitatem euenire. Quidam, incuruatus ſum audiendo, & videndo obſtupui. Alii, diſtorſi me ne audirẽ, conturbatus ſum ne viderem. i. auerti non tantùm faciem, ſed & totum corpus ne audirem: adeò perturbatus ſum vt ne videre quidẽ poſſim. 4 Errauit cor m. תעה לבבי Concuſſum eſt cor meum. i. factus ſum mentis emotæ, ſiue mens mea non conſtitit ſibi. Noctem, &c. נשף חשקי וגו' crepuſculum deſiderii mei poſuit mihi *Deus* in timorem. i. noctem à me deſideratam conuertit in noctem terrificam. q. d. Ea nocte quam antea cõcupieram plurimum videre, cœpi timere maximé. In hunc locum ſic doctus inter Hebræos, Loquitur Propheta in perſona Balſaſar qui noctu magnũ fecit conuiuiũ, quæ nox fuit ei amabilis, quòd confirmatus eſſet Rex, & ob id cum ſeruis lætabatur. Poſuit autem illi Dominus noctẽ illam in pauorẽ, quando ſcripſit manus in pariete palatii: tunc admodum expauit: vt in Daniele, cap. 5, ſcriptũ eſt. 5 Diſpone, &c. ערוך וגו' Imperatiua ſunt pro præteritis imperfectis, aut pluſquam perf. & ſingul. pro plur. Diſpoſuerant menſam, & ſpeculatus eſt *ſpeculator* è ſpecula: comedebant & bibebant, Surgite, &c. i. Quum iam inſtruxiſſent menſam regiam, dixerunt ſpeculatori vt in ſpeculam aſcẽderet, ſpeculareturque an aduenirẽt hoſtes. antequam autem abſolutum eſſet conuiuiũ, renuntiauit ſpeculator adeſſe hoſtes, & dixit, Surgite. Verti poteſt, ſpeculare, *quod eſt* ſpeculandũ. formidabant enim Medos atque Perſas. 7 Et vidit cur. &c. וראה רכב Conciſa eſt oratio, pro, Et ſtatim renuntiauit mihi ſe videre currus, in quorũ ſingulis duo milites armati vehebantur. Quidã vertunt, Et vidit currũ *quẽ* par equitum *conſcendit*.

ʼ& attendit attentione,multa attentione.
ʼEt clamauit,Leo ſuper ſpeculam, ʼDomine ego ſto iugiter per 8
diem,& ſuper cuſtodiam meam ego ſto totis noctibus.
ʼEt ecce iſte venitʼcurrus vniuſcuiuſque paris equitū,loquutúſ- 9
que eſt, & dixit, Cecidit,cecidit Babél, & omnia ſculptilia deorū
eiusʼcontriuit in terram.
Tritura mea *erit*,ʼ& filius areæ meæ,ʼquæ audiui à Iehouáh exer- 10
cituum Deo Iשſraאél annuntiaui vobis.
Idumææ ruina. ʼProphetia Dumáh.ʼAd me clamat è שSeעir,ʼCuſtos quid de no 11
cte? cuſtos quid de nocte?
ʼDixit cuſtos, ʼVenit mane,& etiam nox:ſiʼquæritis,quærite:re 12
uertimini,ʼvenite.
Arabum ruina. ʼProphetia in עAráb. In nemore in עArábʼmorabimini, ʼô ſemi- 13
tæ Dedaním.
In occurſumʼſitienti venite aquæ , habitatores terræ Themאא 14
ʼcum pane eius præuenite fugientem.
ʼA facie enim gladiorum fugerunt,à facie gladii nudati, à facie 15
arcus extenti,& à facie grauitatis prælii.
Sic enim dixit Domin⁹ ad me, ʼIn termino anni,ſicut anni mer 16
cenarii,ʼdeficiet omnis gloria Cedár.
ʼEt reliquiæ numeri arcu *iaculantium* fortium filiorum Cedár im- 17
minuentur:Iehouáh enim Deus Iשſraאél loquutus eſt.

Cap. XXII.

Obſidio vrbis Ieruſalem à Nabuchodonoſor. PʼRophetia Vallis viſionis. Quid tibiʼnunc , *quòd* aſcēdiſti vni- 1
uerſa tu in tecta?
Tumultibus plena vrbs ʼtumultuans,ciuitas lætabūda: interfe- 2
cti tui non *erunt* interfecti gladio:neque mortui,bello.
Cuncti principes tuiʼfugerunt ſimul,ʼà iaculatoribus ligati ſūt: 3

li: & contemplatus eſt diligenter multo iutuitu. Habac.2.a.1
8 [Et clamauit leo,Super ſpeculā Domini ego ſum,ſtans iugiter per diē:& ſuper cuſtodiam meam ego ſum, ſtās totis noctibus. C
9 Ecce,iſte venit aſcenſor vir bigæ equitum,& reſpōdit,& dixit,[Cecidit, cecidit Babylon, & omnia ſculptilia deorum eius contrita ſunt in terram. Ierem.51.a.1 apoc.14.b.8
10 Tritura mea,& fili⁹ areæ meæ,quæ audiui à Domino exercituum Deo Iſrael,annuntiaui vobis.
11 On⁹ Duma.Ad me clamat ex Seir, Cuſtos quid de nocte? cuſtos quid de nocte?
12 Dixit cuſtos,Venit mane & nox:ſi quęritis,quærite:cōuertimini,venite.
13 Onus in Arabia.In ſaltu ad veſperam dormietis,in ſemitis Dedanim.
14 Occurrentes ſitienti ferte aquam, qui habitatis terram Auſtri: cum panibus occurrite fugienti. D
15 A facie enim gladiorum fugerunt, à facie gladii imminentis,à facie arc⁹ extenti,à facie grauis prælii.
16 Quoniā hæc dicit Dominus ad me, Adhuc in vno āno, quaſi in āno mercenarii,& auferetur oīs gloria Cedar.
17 Et reliquiæ numeri ſagittariorum fortium de filiis Cedar imminuētur: Dominus enim Deus Iſrael loquutus eſt.

Cap. XXII.
1 ONus Vallis viſionis. Quidnā quoque tibi eſt, quia aſcendiſti & tu omnis in tecta?
2 Clamoris plena, vrbs frequens,ciuitas exultās:interfecti tui, nō interfecti gladio:nec mortui tui,in bello.
3 Cuncti principes tui fugerūt ſimul, duréque ligati ſunt:omnes qui inuē-

Et attendit,&c. 'והקשיב וגו Sic loquuntur Hebræi quum diligentiſſimam & attentiſſimam attentionem ſignificant,aut quid aliud ſumma cura factum:verbo ſuum verbale coniungunt etiam repetitum,vt hic vides.Quidam per futurum conuertunt,Et contemplabitur contemplatione[.i.multū contemplans]multus attentione. 8 Et clamauit,&c. 'ויקרא אריה וגו Tū clamauit,[vel,Et clamabat]Leo eſt ſuper ſpeculam.q.d.Speculator clamauit, Video Leonem ſtantē in loco eminēti,& aſpicit vt præda capiat.i. Darius Medorū Rex paratus eſt oppugnare Babylonem.Dan.5.g.31.Quidam vertunt & diſtingunt,Tunc clamauit Leo,In ſpecula Domine mi,&c. Domine,&c. 'אדוני וגו Quidā admonent,hæc legēda eſſe per parentheſim,vſque ad medium ſequentis verſus. 9 Et ecce והנה dū ſcilicet hæc diceret.

Currus vni.&c. 'רכב איש וגו currus virorum, *currus inquam* paris equitum. Alii,currus hominū cum duobus equitibus.q.d.non currus ferentes impedimenta,ſed currus bellicos. Contriuit שבר confregit.ſub.Deus,vel Perſa,ſiue Medus,aut is qui confringit.

10 Et fi.areæ m. 'ובן־גרני Hebraiſmus,pro frumento,ſiue palea quæ atteritur in area.Verba Prophetæ in Dei perſona.q.d.Babylon conteretur à me quemadmodum triturari ſolet ſeges & palea in area. Quæ audiui,&c. אשר שמעתי q.d.Hæc prophetia eſt veriſſima,nēpe quæ à Deo eſt. 11 Proph.Dumáh. משא דומה Onus Dumáh. Vide ſuprà cap.13.a.1.Dumáh,vrbs Iſmaelitarum,quæ fuit deſtructa ab incolis Seir.Vide Nomina Hebræa. Ad me cla.è שSeעir, אלי קורא משעיר ſub.quiſpiā.Alii diſtinguūt,Ad me clamat,Ex שSeעir.q.d.Videor mihi audire vocem Dei aut Angeli,dicentis, De Seir venient propediem qui perdent ac deſtruent Dumáh. Cuſtos,&c. 'שומר וגו .i.quid accidit ex quo nox eſt? Qui habitant(inquit)timebunt maximè,ſurgéntque nocte,& interrogabunt vigiles,ac dicent,Cuſtos,&c.

12 Dixit אמר Præt.Heb.pro fut.dicet. Venit אתה Præt.pro fut.Veniet mane,vt quidam vertunt.i.idem interrogabitis cras mane,& quū ſuperuenerit nox,& tamen nihil proficietis. Quæritis,quær. תבעיון בעיו interrogaueritis,interrogate.q.d.facimus vobis poteſtatem frequenter inculcandi hanc interrogationē.interrogate quantū voletis,nihil tamen proficietis. Gallicè dicimus,*Demandez tant que nous vouldrez,vous n'aurez autre choſe.* Venite. : אתיו ſub.vt iterum quæratis. 13 Proph.in עAráb, משא בערב Onus ſuper Arab, ſiue Arabiā.vt ſit ב loco על. Alii,Onus de Arab.i.de deſtructione Arabiæ. Morabimini, תלינו pernoctabitis.i.pernoctare cogemini. O ſemitæ אורחות Hîc ſemitæ pro iis qui faciunt iter, accipiuntur.q.d.ô viatores Dedanitæ (ſolebant enim frequenter ire in Arabiā) qui antea ſolebatis pernoctare in tentoriis Arabum,poſthac nulla inuenietis,quoniā Arabia erit deſtructa. 14 Sitienti ve.aq. צמא התיו מים .i.excipite Arabes fugientes ſiti confectos,alioqui perituros.Singul.pro plur.ſitientium.Alii,ſitienti fertè aquam.Alii,ſitienti tulerunt aquam. Cum pane e.&c. : בלחמו קדמו נודד Singul.Heb.pro plur.& præt.pro fut.& iterum futurum vice deprecationis, Pane eorum excipiant fugientes.aut,præueniant.q.d.afferant eſcas illis neceſſarias & quibus opus habent.Quidam,pane ſuo ſuccurrite profugo.

15 A facie enim,&c. 'כי מפני וגו Præt.pro fut.Et à facie,pro Propter,Hebraiſmus frequens.Quidā hæc ſic conuertunt,Propter gladios profugi facti ſunt,propter gladium extentum.Alii,A facie gladiorum fugient,à facie enſis euaginati.vel,politi & terſi,ſiue ſplendentis.

16 In termino anni, בעוד שנה In fine anni.i.exacto anno vno ſimili annis mercenarii,hoc eſt integro & perfecto. nam anni mercenarii ſunt præciſi,neque redundantes, neque diminuti. A die prophetiæ huius vſque ad deſtructionem Arabiæ fuit vnicus annus, integris ſuis diebus conſtans.Quidam, Adhuc eſt annus iuxta annos mercenarii.Ad verbum,Quum adhuc fuerit annus. Deficiet וכלה & finietur. peribit,& euaneſcet. 17 Et reliq.nume.ar. ושאר מספר־קשת Hebraiſmus,pro Sagittarii pauci,iique fortes,qui ſupererūt,in dies fiēt pauciores numero.Reliquias numeri vocat paucas:quòd quæ pauca ſunt, facilius numero comprehēdantur. Quidā vertunt,Et reſiduū arcus *quod* numerabitur fortium filiorum Cedar,imminuetur.

IN CAPVT XXII.

1 Proph.Vallis viſ. משא גיא חזיון Prophetia vallis viſionis. Vide ſuprà cap.13.a.1. Vallem viſionis iuxta Hebræorum interpretes,vocat Ieruſalem, quòd victa & deſtructa, demittenda eſſet in vallem. Viſionis verò propter prophetias. Quidam tribum Iuda ſignificari dicunt, quæ circunquaque montibus cingebatur. Nunc אפוא .i.Quid tibi accidit,quòd ſalutis cauſa aſcendas in tecta?

2 Tumult. הומיה fremens.vociferans.q.d.quæ antea populoſa eras,& ob id plena clamoribus & ſtrepitibus,& lætitia,voluptati dedita, non bello morieris,ſed fame. 3 Fugerunt נדדו profugi facti ſunt.profugerunt. Vertunt quidā hæc omnia præterita per futura,fugient,ligabuntur,vincientur.Prædicit fugam Sedeciæ & nobilium. A iaculatoribus מקשת Ad verbum,ab arcu.i.à ferentibus arcum.

ti ſunt, vinċti ſunt pariter, procul fugerunt.

quotquot inuenti ſunt in te, vinċti ſunt pariter, ″*& ſic qui* procul fugerant.

Propterea dixi, recedite à me, amarè flebo: nolite incumbere vt conſolemini me ſuper vaſtitate filiæ populi mei.

4 Propterea dixi, ″Ceſſate à me, *ut* amaritudine afficiam″*me* fletu: ″ne feſtinetis conſolari me ſuper populatione″filiæ populi mei.

B Dies enim interfectionis & cōculcationis, & fletuum Domino Deo exercituū in valle viſionis, ſcrutans murum, & magnificus ſuper montem.

5 Dies enim″contritionis & cōculcationis, ″& coartationis à Domino Iehouáh exercituum in Valle viſionis: ″diruens parietem, ″& clamor ad montem.

Et AElam ſumpſit pharetram, currum hominis equitis, & parietem nudauit clypeus.

6 עיEl ā quoq; ″ſumpſit pharetram in curru hominis *&* ″equitum, ″& Cir manifeſtabit clypeos.

Et erūt electæ tuæ valles plenæ quadrigarū, & equites ponent ſedes ſuas in porta.

7 ″Et fuit, electæ valles tuæ repletæ ſunt curribus, & equites″locando locauerunt *ſe* in porta.

Et reuelabitur operimētum Iudæ, & videbis in die illa armamētarium domus ſalutis.

8 ″Et diſcooperuit *hoſtis* operimentum Iehudáh, & reſpexiſti in die illa ad arma domus ſaltus.

Et ſciſſuras ciuitatis Dauid videbi-
C tis, quia multiplicatæ ſunt, & congregaſtis aquas piſcinæ inferioris:

9 Et fracturas ciuitatis Dauid vidiſtis, quòd multiplicatæ ſint, & congregaſtis aquas piſcinæ inferioris:

Et domos Ieruſalem numeraſtis, & deſtruxiſtis domos ad muniēdum murum:

10 Domos quoque Ieruשׁſaláim numeraſtis, & diruiſtis domos ad muniendum murum:

Et lacum feciſtis inter duos muros, ad aquam piſcinæ veteris, & non ſuſpexiſtis ad eum qui fecerat eam, & Operatorem eius delonge, nō vidiſtis.

11 ″Et lacum feciſtis inter duos muros ″aquis piſcinæ veteris, ″nec ſuſpexiſtis ad Factorē eius, ″& Formatorē eius delonge, nō vidiſtis.

Et vocauit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum, & ad planctū, ad caluitium, & ad cingulū ſacci.

12 Et vocabit Dominus Iehouáh exercituum in die illa ad fletum, & ad planctum, & ad caluitium, ″& ad cingulum ſacci.

Sapient.2.b.6
1.cor.15.d.32
infrà 56.d.12.

Et ecce, gaudium & lætitia occidere
D vitulos, & iugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinum. ‖comedamus & bibamus, cras enim moriemur.

13 Et ecce gaudiū & lætitia, ″occidere boues, & iugulare pecudes, comedere carnem, & bibere vinum: comedere *inquam &* bibere: cras enim moriemur.

Et reuelata eſt in aurib⁹ meis vox Domini exercituum, Si dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini, dicit Dominus Deus exercituum.

14 ″Et reuelabitur *id* in auribus meis, *qui ſum* Iehouáh exercituum, ″Si expiabitur iniquitas hæc vobis, donec moriamini, dixit Dominus Iehouáh exercituum.

Hæc dicit Dominus Deus exercituum, Vade, ingredere ad eum qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam præpoſitum templi, & dices ad eum,

15 Sic dixit Dominus Iehouáh exercituū, ″Vade, ingredere ad theſaurarium iſtum, *nempe* ad שׁSebná″qui eſt ſuper domum, *& dic ei,*

Quid tu hîc? aut quaſi quis hîc, quia excidiſti tibi hîc ſepulchrū, exci-
E diſti in excelſo memoriale diligēter,

16 Quid tibi *negotij eſt* hîc? ″& quis *eſt* tibi hîc, quòd excidiſti hîc ſepulchrum, *ſicut* qui excîdit ″*in* excelſo ſepulchrum ſuum, *& qui*

Et ſic qui procul.fug. : מרחוק ברחו *qui* à longinquo fugerant. Alii, *&* longiſſimè aufugerunt. Alii, *& qui* eminus fugient.i. etiam quum procul fuerint ab Ieruſalem, adhuc fugient.q.d.omnes ſiue fugerint, ſiue non, venient in poteſtatem hoſtium. 4 Ceſſate à me, שעו מני ſinite me. Alii, Dimittite me. Alii, auertite *oculos* à me. *Me* Vel, *animam meam*. Ne feſtinetis אל־תאיצו .i.ne incumbatis in hoc vt me ſolemini. Alii, Ne cōtendatis. Alii, ne vrgeatis vt conſolemini me. Filiæ populi mei. : בת־עמי .i.congregationis hominum gentis meæ. 5 Contritionis מהומה cōmotionis vel, perturbationis. Et coartationis ומבוכה & perplexitatis. vel, confuſionis. Quidam, diſſipationis. Hoc eſt, breui inducturus eſt Dominus diem quo fracturus eſt vires huius populi, & conculcaturus, ac perditurus eam vrbem. Diruens pa. מקרקר קיר Ad verbum, exparietans parietē.i.diruet hoſtis parietem. Alii, ſubruet hoſtis murum.ſub.vrbis. Nonnulli iungunt ablatiuo, ſiue datiuo DOMINO, ſic, diruenti vrbem, & clamāti ad montem: ſiue, *à* Domino Iehouáh exercituum in Valle viſionis, diruente vrbem, & clamante, &c. Quidam conuertunt ſingularia hæc in pluralia, Subruent murum, & clamabunt ad montem.q.d.Et interim hoſtes illi qui ſubruunt murum, exhortabuntur alios vt ingrediantur vrbem, quam hîc vocat montem reſpiciēdo ſitum, quòd eſſet ſita in monte. Alii referunt hoc ad ciues Ieruſalem: acſi dicat, Cum clamore conferent ſeſe in montem. vel, egredientes cohortabuntur ſeſe vt confugiant ad montem tutiſſimum. 6 Sumpſit נשא Præterita ſunt Hebræis. vt & aliis ſequentibus verſibus, quibus rem futuram tanquā iam factam narrat: ea quidā vertunt in futura, tollet: ſumet.q.d.Elamitæ venient oppugnatum Ieruſalem ferentes pharetras. Erant autem milites conductitii, vt plurimum arcubus vtentes. Equitum, פרשים Significat milites tam qui vehuntur equis, quàm qui vehuntur curribus. In curru hominis *&* equitū dixit, pro in curribus quibus milites vehuntur. Et Cir, &c. וקיר ערה מגן : & Cir manifeſtabit clypeū. Sing. pro plur.i.depromet & exeret clypeos.q.d.è Cyrene venient qui oppugnabunt Ieruſalē. Alii vertunt, & parieti adhæſit clypeus. Vel, & parieti adhærere fecit clypeū. ad pugnandū ſcilicet contra ciuitatem, & ſub illis clypeis perfodere murum. Latinius verteris, Et ad murum admouebit teſtudines. Solent enim obſidētes admouere teſtudines muro vrbis quā obſident, ne ſcilicet ciues impediant quominus illi murū ſubruant: & vt interim ipſi defendantur illis teſtudinibus ab iniuriis ciuium. 7 Et fuit, &c. ויהי וגו' Ad verbū, Et erit, electio vallium tuarū repletæ ſunt curru. Præt. Heb. pro fut. Quidā Hebraiſmum ſic cōuertunt, Optimæ autē valles tuæ replebuntur curribus. Alii, Fuitque electiſſima vallium tuarū plena curribus. Locand.loc.&c. : שות שתו השערה Præt. Heb. pro fut. ponendo ponent verſus portā.ſub.faciem ſuam.i.conuertent ſe vt oppugnent portas tuas. Quidā ſubaudiunt מלחמה pugnā, ſiue bellū, vertentes, Dirigent aciē contra portam. 8 Et diſc. ויגל Præt. Heb. pro fut. Quidam totum verſum ſic conuertunt, Et reuelabit *hoſtis* operimentū Iehudáh: aſpiciētque *Iehudáh* eo tēpore ad arma domus ſaltus.i. palàm erit Iudā eſſe Dei auxilio deſtitutū, & ab eo deſertū: propterea ad armorū auxilia confugient potius, quàm ad Dei præſidium. 11 Et lacū ומקוה Ad verbum, Et congregationē.i.ſtagnū, ſiue ſcrobem, ſiue foueā magnam. Contentū pro continente. Aquis למי propter aquas.i.ad recipiēdas aquas quæ effluunt ex piſcina illa priſca, vt habeatis aquā neceſſariam ad murum faciendum. Nec ſuſpex. ולא הבטתם Quidam liberius, nō habita ratione illius qui eam fecit. Et Format.&c. ויוצרה מרחוק & ad Factorē ipſius delōge. vel, eminus. ſiue, ab antiquo.i.ad eū q olim fecit illā. ſiue, ad priſcū authorē illius piſcinæ.q.d.nō cōfugietis ad Deū, ſed ad veſtrā prudētiā. 12 Et ad cing.ſac.: ולחגור שק & ad induendū ſaccū. 13 Occid.bo.&c. הרוג וגו' Infinitiui ſunt Heb. pro futuris & imperat. vt quidā vertūt, Interficietis boues, & occidetis oues, comedetis carnes, & bibetis vinū: *dicetiſque*, Comedamus, & bibamus: cras, &c. 14 Et reuel. ונגלה Et reuelatū eſt.q.d.hoc nō latebit me, nā audiā & intelligā. Hebraiſmus. Si exp. אם יכופר Si cōdonabitur. Si remittetur.ſub.ne poſthac credatis me veracē eſſe. aut quid ſimile. 15 Vade, in. לך־בא Age, vade. Qui eſt ſu.do. : אשר על־הבית Hebraiſm⁹, præfectū domui. ſiue regiæ, ſub. Ezeciæ. 16 Et q s *eſt* t. ומי־לך .i.quos habes hîc propinquos, quū ſis proditor heri tui? Ex obliquo oſtēdit eū fuiſſe alienigenā & externū. *In* exc. מרום Ad verbū, *in* altitudine.i.loco alto & eminēti.

″ſculpit in petra tabernaculum ſibi?

Sobnæ interitus prædicitur, qui coniurauit cum Sennacherib cõtra Ezeciam dominum ſuum.

Ecce Iehouáh″migrare facit te migratione viri,′& amiciet te a- 17
miciendo.
Conuoluendo conuoluet te conuolutione *tanquam* pilam in ter- 18
ram″latam locis:ibi morieris,& ibi ′currus gloriæ tuæ *erunt*, igno-
minia domus domini tui.
Et pellam te de ſtatione tua,″de ſtatu quoque tuo diruet te. 19

Eliacim à Deo vocatus, ſubſtituitur in locum Sobnæ.

Et erit,in die illa″vocabo ſeruũ meũ ℵEliacim filiũ ℸHilciiáhu. 20
Et induam eum tunica tua,& cingulo tuo roborabo eum:pote- 21
ſtatem quoque tuam tradam in manum eius,″& erit in patrem ha
bitatori Ieruſaláim,& domui Iehudáh.
′Et ponam clauem domus Dauid ſuper humerum eius: & ape- 22
riet,nec erit qui claudat:& claudet,nec erit qui aperiat.
Et figam illum″*ut* clauũ in loco ſtabili,erítque in ſolium gloriæ 23
domus patris ſui.
′Et ſuſpendent ſuper illum omnem gloriam domus patris ſui, 24
″filii & nepotes: omne′vas paruum à vaſis craterarum vſque ad o-
mnia inſtrumenta nebelím.

Paxilli ſiue Sobnæ interitus.

In die illa dixit Iehouáh exercituũ,′remouebitur′clau⁹ qui fixus 25
fuerat in loco ſtabili, & excidetur, & corruet, excidetúrque′onus
impoſitum illi,quia Iehouáh loquutus eſt. Cap. XXIII.

Tyri excidium.

P′Rophetia′ℶSór.′Vlulate naues′Tharſiſ,quia vaſtat⁹ eſt,′*ita* 1
ut nulla *ſit* dom⁹,null⁹introit⁹:de terra Chithim reuelat⁹eſt eis.
Silete habitatores′inſulæ:negotiator ℶSidón,tranſfretans mare 2
′repleuerunt te.
′Et in aquis multis ſemen ℶSinhór,meſſis fluminis,*erat* ′fructus 3
eius: fuítque negotiatio Gentium.
Erubeſce ℶSidón:dixit enim′mare,fortitudo maris,dicẽdo,Nõ 4
parturiui,& nõ peperi,neq; enutriui iuuenes,*neque*′extuli virgines.

in petra tabernaculum tibi.
17 Ecce,Dominus aſportari te faciet, ſicut aſportatur gall⁹ gallinaceus,& quaſi amictum ſic ſubleuabit te.
18 Coronãs coronabit te tribulatione,quaſi pilam mittet te in terram latam & ſpatioſam:ibi morieris, & ibi erit currus gloriæ tuæ, ignominia domus domini tui.
19 Et expellã te de ſtatione tua,& de miniſterio tuo deponam te.
20 Et erit in die illa,vocabo ſeruum meum Eliacim filium Helciæ, F
21 Et induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & poteſtatem tuam dabo in manu eius: & erit quaſi pater habitantibus Ieruſalem, & domui Iuda.
22 |Et dabo clauẽ dom⁹ Dauid ſup humerũ eius: & aperiet , & non erit qui claudat: & claudet, & non erit q aperiat. Apoc.3.b. Iob.12.c.14
23 Et figam illum paxillum in loco fideli , & erit in ſolium gloriæ domui patris ſui.
24 Et ſuſpendent ſuper eum omnem gloriam domus patris eius,vaſorum diuerſa genera, omne vas paruulum à vaſis craterarũ vſque ad omne vas muſicorum. G
25 In die illa,dicit Domin⁹ exercituũ, auferetur paxillus qui fixus fuerat in loco fideli: & frãgetũ,& cadet, & peribit quod pepẽderat in eo,quia Dominus loquutus eſt. Cap. XXIII.
1 ONus Tyri. Vlulate naues maris, quia vaſtata eſt domus vnde venire conſueuerant: de terra Cethim reuelatum eſt eis.
2 Tacete qui habitatis in inſula: negotiatio Sidõnis tranſfretãtes mare, repleuerunt te.
3 In aquis multis ſemen Nili, meſſis fluminis fruges eius: & facta eſt negotiatio Gentium.
4 Erubeſce Sidon:ait enim mare,fortitudo maris,dicens,Nõ parturiui,& nõ peperi,& nõ enutriui iuuenes,nec ad incrementum perduxi virgines.

Sculpit חוקקי inſculpit.cauat.Alii,ſtatuit. 17 Migrar.fa.&c. מטלטלך וגו′ curabit te tranſportandũ aſportatione viri.i.in regionẽ remotiſſimã.ſolent enim lõgius aſportari viri,quàm mulieres.Alii,aſportatione inſigni.Alii,traducet te in captiuitatẽ ô vir.i.ô tu qui moriendo fidis viribus tuis,& putas te magnum eſſe. Et amiciet,&c. : ועטך עטה & operiet te operiendo.i.obruet te confuſione & opprobrio.
18 Latam locis: רחבת ידים Ad verbũ,latam manibus.i.locis.Hebraiſmus,pro Spatioſam & amplã.Alludit ad iactum pilæ ſiue globi qui per locũ planum facilè diſcurrere ſolet.Quidam ſubauditis pauculis vertunt, Cõuoluendo voluet te *Iehouáh* cõuolutione,*&* *quaſi* globum, in terram longinquã manibus *proiiciet.* Currus glo.t. מרכבות כבודך Hebraiſmus,pro currus,quibus vtebaris quũ eras in gloria Ieroſolymis,erunt tibi ignominioſi,quia domum domini tui voluiſti prodere.Quidam vertunt,*pro* curribus gloriæ tuæ ignominia,&c.
19 De ſtatu,&c. : וממעמדך יהרסך de ſtatione quoque tua deſtruet te.vel,deiiciet.Perſonæ mutatio ſubita,pro deiiciã.nã Deus loquitur de ſe in tertia perſona.i.priuabo te omni honore.Metaphora à domibus,quæ cum diruuntur,lapides deorſum deiiciuntur.
20 Vocabo וקראתי Ad verbũ,& vocabo.redundat ו more Hebræorũ.Vocabo autẽ,pro Efficiam vt Ezecias vocet eũ,& ſufficiat in locum tuum. 21 Et erit in patrem,&c. והיה לאב וגו′ Hebraiſmus,pro Moderabitur ciues Ieruſalem affectu paterno.
22 Et ponam cla.&c. ונתתי מפתח וגו′ Hebraiſmus,pro Donabo illũ conſilio quo totã aulã Ezeciæ poſſit regere:quicquid ſtatuerit,fiet: quicquid fieri noluerit,non fiet. 23 *Vt* clauum in loco ſta. יתד במקום נאמן *tanquam* paxillũ in loco fideli.i.firmo & ſtabili.Paxillum intelligit parieti affixum in quo ſuſpenditur ſupellex.Gallicè *cheuille*.acſi dicat,Eliacim plurima negotia domus Ezeciæ ſuſtinebit,& fors illius erit ſtabilis:reddétque familiam paternam clariſſimam ac nobiliſſimam. 24 Et ſuſpendent,&c. ותלו עליו וגו′ Perſtat in metaphora ſua,Inferet(inquit)nobilitatem in domum ſuam,illique acceptum referent omnem ſuum ſplendorem & claritatem. Filii & nepotes: הצאצאים והצפעות filii & filiæ. Alii,nepotes & neptes. Chaldæus Paraph. filii, & filii filiorum. id eſt nepotes. Vas paruum כלי הקטן vas parui.ſub.miniſterii,ſiue ignobilioris:hoc eſt dignitatis,ſiue honoris minimi. Alii ſubaudiunt,hominis.id eſt qui fuerint inferioris conditionis.q.d.omnes gradus honoris,& cuiuſcũque generis. Nebelim. : הנבלים melodiarũ.Vel,muſica.Quidã choros vertunt. Alii tympana,alii nabla,alii lyras.Eſt autem genus pro ſpecie.i.tam vaſa quæ pertinent ad menſam,quàm quæ pertinent ad muſicam.
25 Remouebitur תמוש recedet.loco ſuo mouebitur. Clauus היתד paxillus.de quo paulo antè,verſu 23. Onus המשא Id eſt quod dependebat ex eo.q.d.qui pendebant ab eo,corruent.

IN CAPVT XXIII.

1 Prophetia משא Onus.Vide cap.13.a.1. ℶSor. צור Ita Hebraicè vocatur Tyrus. Vlulate הילילו Quidam per futurum, Vlulabitis. Tarſiſ, תרשיש .i. maris mediterranei. q. d. O negotiatores qui Mari mediterraneo importatis merces , Tyrum lugete. Chaldæus paraph. interpretatur Tharſis mare. Aliàs interpretari ſolet Aphricam. Doctus inter Hebræos putat eſſe nomen cuiuſdam vrbis maritimæ quæ nõ procul diſtat à Tyro & Sidone.Alii Tharſum eſſe exiſtimant. Ita *ut* nulla,&c. מבית מבוא וגו′ Ad verbum,à domo, ab introitu de terra Chithim,reuelatus eſt eis.Quidam vertunt,*Ita ut* non *ſit* domus,non *ſit* commeatus è terra Chithim.reuelatum eſt hoc eis.Alii,*ita ut* ne domus *quidẽ ſuperſit*, non *ultrà* venient de terra Chithim:reuelatũ eſt eis.Alii,*ita ut* non *ſit* domus *quam* ingrediantur *qui ſunt* de terra Chithim:reuelatũ eſt eis *malũ hoc*.Alii,mutata diſtinctione,*Ita ut* nulla ſit domus,*&* *ut poſthac eò* nullus vẽturus ſit.de terra Chithim reuelatus eſt *hoſtis* illis.i.Chithæi fuerunt,vel erũt cauſa tantæ deſtructionis.Dicunt Chithæos incitaſſe Nabuchodonoſor cõtra Tyrũ.Chithæos quidã Italos exponunt,alii Græcos. 2 Inſulæ: אי Singul.pro plur.Inſularũ.O vos inſulares,præ triſtitia & dolore animi tacete. Repleu.te. : מלאוך replebãt te.ant,implere ſolebãt te.q.d.ô Tyre,negotiatores Sidonis,& qui nauibus merces vehere ſolent,præ magna frequentia te replebant. 3 Et in aquis,&c. ובמים וגו′ .i.ſemen iactum in AEgypto quæ alluitur multa irrigatione Nili, ſegentes inquam,quæ multa irrigatione fluminis Nili proueniunt,erant prouentus illius.AEgyptus enim alebat Tyrũ.Sihor vocabatur Nilus à nigrore,quòd aquæ eius eſſent turbidæ ac turbulentæ. Fructus e. תבואתה fruges eius.Alii,prouẽtus eius. 4 Mare, ים .i.vrbs maritima,nempe Tyrus,maritimarum vrbium fortiſſima.id ſignificat Fortitudo maris. Extuli רוממתי euexi.vel,educaui,& ad incrementum perduxi.i.ſum perinde atque ſi nõ parturiiſſem:olim erã populoſa,nunc deſerta:ita ciuibus careo perinde acſi nullos vnquã habuiſſem.

B Quum auditum fuerit in AEgypto, dolebunt quum audierint de Tyro. 5

5 ″Simul atque rumor *peruenerit* ad AEgyptios, dolebunt ſecundum
rumorem Sor.

Tranſite maria, vlulate qui habitatis in inſula. 6

6 Tranſite in Tharſiſ, vlulate habitatores″ inſulæ.

Nunquid non veſtra hæc eſt, quæ gloriabatur à diebus priſtinis in antiquitate ſua? ducent eam pedes ſui lõgè ad peregrinandum. 7

7 Nunquid hæc *eſt*″ vobis *urbs* exultãs? à diebus antiquis antiquitas
eius: *ſed* ducent eam pedes eius″ longè ad peregrinandum.

Quis cogitauit hoc ſuper Tyrum quõdã coronatã, cuius negotiatores prĩcipes, inſtitores eius inclyti terræ? 8

8 Quis″ conſuluit hoc ſuper Sor″ coronantem *uiros ſuos*: cuius nego
tiatores principes, inſtitores eius inclyti terræ?

Dominus exercituũ cogitauit hoc, vt detraheret ſuperbiam omnis gloriæ, & ad ignominiam deduceret vniuerſos inclytos terræ. 9

9 Iehouáh exercituum″ cõſuluit hoc, ″vt prophanaret ſuperbiam
″omnis gloriæ, vt vilipenderet vniuerſos inclytos terræ.

Tranſi terram tuam quaſi flumen, filia maris, non eſt cingulũ vltrà tibi. 10

10 ″Tranſi terrã tuam inſtar fluminis *ad* filiã Tharſiſ, non eſt *tibi*
fortitudo vltrá.

C Manum ſuam extẽdit ſuper mare, cõturbauit regna: Dñs mãdauit aduerſus Chanáan, vt cõtereret fortes ei⁹: 11

11 Manum ſuam extendit *Deus* ſuper mare, ″commouit regna: Ieho
uáh præcepit ″ſuper Chanaan ad diſperdendum fortitudines eius:

Et dixit, Nõ adiicies vltrà vt glorieris, calumniam ſuſtinẽs virgo filia Sidonis: in Cethim conſurgens trãſfreta, ibi quoque non erit requies tibi. 12

12 Et dixit, Non adiicies vltrà vt exultes, ″oppreſſa virgo filia Si-
don, ″*ad* Chithím ſurge, tranſi, etiam ibi non erit requies tibi.

Ecce terra Chaldæorum, talis populus non fuit, Aſſur fundauit eam: in captiuitatem traduxerunt robuſtos eius: ſuffoderunt domos eius, poſuerunt eam in ruinam. 13

13 Ecce terra Chaſdím, ″iſte populus non erat *illic olim: nam* Aſſur
fundauit eam″ nauibus, erexerũt arces illius: ″contriuerũt ædes ei⁹,
″poſuit eam in ruinam.

Vlulate naues maris, quia deuaſtata eſt fortitudo veſtra. 14

14 Vlulate *ergo* naues Tharſiſ, quia″ vaſtata eſt fortitudo veſtra.

Et erit, in die illa in obliuione eris ô Tyre, ſeptuaginta annis, ſicut dies Regis vnius: poſt ſeptuaginta autem annos erit Tyro quaſi canticum meretricis. 15

D

15 Et erit, in die illa obliuioni tradetur Sór ſeptuaginta annis, ſi-
cut dies ″Regis vnius: in fine ſeptuaginta annorum erit ipſi Sor
″veluti canticum meretricis.

Sume citharã, & circui ciuitatẽ meretrix obliuiõi tradita: bene cane, frequenta canticum, vt memoria tui ſit. 16

16 Sume citharam, circui ciuitatem ô meretrix obliuioni tradita:
″ſtude bene canere, multiplica canticum, ″vt ſis in memoriam.

Et erit, poſt ſeptuaginta annos viſitabit Dominus Tyrum, & reducet eam ad merces ſuas: & rurſum fornicabitur cum vniuerſis regnis terræ ſuper faciem terræ. 17

17 Et erit, in fine ſeptuaginta annorum viſitabit Iehouáh Sor, & Poſt 70 annos Tyri reparatio promittitur, Chriſto credituræ.
illa reuertetur″ ad mercedes ſuas: fornicabitúrque cum vniuerſis
regnis terræ *quæ ſunt* ſuper faciem terræ.

Et erũt negotiatio eius & merces eius ſanctificatæ Domino: non condentur, neque reponẽtur: quia his qui habitauerint corã Domino, erit negotiatio eius, vt manducent in ſaturitatem, & veſtiantur vſque ad vetuſtatẽ. 18

18 Et erit negotiatio eius, ″& mercedes eius″ ſanctitas ipſi Iehouæ:
non recondetur, neque reponetur: quia habitantibus coram Ieho-
uáh erit negotiatio eius, vt comedant ad ſaturitatem, & in operi-
mentum″ vetus.

5 Simul atque, &c. 'כאשר שמע וגו Ad verbum, Quum auditus erit AEgyptiis, dolebunt iuxta auditum Sor. ſiue Tyri. i. Quũ rumor aduentus Nabuchodonoſor peruenerit vſque ad AEgyptios, dolore afficientur, timentes deſtructionẽ qualem paſſa fuerit Tyrus. q. d. non ſolũ Tyrus, ſed & AEgyptus deſtruetur quæ victũ Tyriis ſuppeditabat. AVDITVS nomen eſt pro rumore & fama. Iuxta auditum Tyri, exponi etiam poteſt, quemadmodum timuit vehementer Tyrus quũ audiuit aduentum hoſtium. Quidam vertunt, dolebunt de rumore Tyri. 6 Inſulæ. : אי Singul. pro plur. inſularum. 7 Vobis, &c. לכם עליזה veſtra læta? Longè מרחוק eminus. vel (vt alii) in locũ remotiſſimum. aut, in terram longinquam. 8 Conſuluit יעץ conſultauit. Alii, decreuit, aut ſtatuit. q. d. Cuius conſilio vel decreto factũ eſt hoc? Coron. *uiros ſuos:* המעטירה .i. dantem coronã & gloriam viris ſuis. ſiue (vt Hebræi exponunt) dantẽ coronã regno & populo eius ob multitudinem diuitiarum. Alii, coronãtem *ſe*. i. quæ capiti ſuo coronã imponebat, & ſe reginam eſſe dicebat maritimarũ vrbiũ. 9 Conſuluit יעצה Vide verſu præcedenti. Vt proph. לחלל vt violaret. i. perderet. Quidã, vt infirmaret. Omnis glo. כל צבי omnis *regionis* gloriæ. i. glorioſæ & inclytæ. Alii, cuiuſque magnifici. Alii, omnis iucunditatis. Alii, omnium magnificorum. 10 Tranſi, &c. עברי ארצך כיאור Hebraiſmus, pro Fuge aliò velociſſimé, recipe te in Tharſis. 11 Commouit הרגיז concuſſit. cõturbauit. perturbauit. Quidã, *qui antea* terruit, &c. Super Chan. אל כנען de Chanaʿan. i. præcepit Iſraelitis vt Chananæos eiicerẽt è terra, & expugnarent omnes vrbes & arces eius. 12 Oppreſſa, &c. 'המעושקה וגו iniuriis affecta virgo filia Sidon. vel, vbi oppreſſa fuetis, &c. ſub. à Nabuchodonoſor. Virginẽ vocat quòd antea nunquã fuiſſet capta. Quidã vertunt, calumnia oppreſſa, aut vim paſſa virgo, &c. *Ad* Chithim ſurge, tranſi, כתיים קומי עבורי Ordo inuerſus, pro Surge & tranſeas Chithim. i. in Græciam, vel Italiam. 13 Iſte pop. nõ e. זה העם לא היה .i. iſte populus qui nunc habitat in ea. hoc eſt, Chaldæi olim non incolebant eam regionem. nã Aſſyrii prius eã ædificarant: poſtea illis pulſis, Chaldæi pro illis habitarunt. Argumentatur à maiori ad minus, innuens tralationem regnorum poſſibilem eſſe. Quidam Hebræorum vertunt, iſte populus non fuit. i. populus non fuit ei ſimilis. Nauibus, לציים .i. vt eſſet nauium portus. Alii, deſerti incolis. ſiue, iis qui habitabant in deſertis. i. in ea terra condiderunt vrbes, in quibus cœperunt habitare homines qui antea habitare ſolebant in deſertis. Contriuerunt עררו fregerunt. deſtruxerunt. ſub. Chaldæi poſtea. Poſuit שמה ſub. Rex Chaldæorum. 14 Vaſtata eſt, &c. : שודד מעוזכן vaſtatum eſt robur veſtrũ. i. vrbs Tyri in qua opes & diuitias congregabatis vobis ex negotiatione veſtra. vel, Robur eſt portus: quòd portus ſit robur nauibus. Redit ad deſtructionem Tyri, repetendo quod primo verſu dixerat. 15 Regis vnius: מלך אחד .i. tandiu quandiu homo viuere ſolet, etiã Rex qui delicatè viuit, & optimè alitur. Vita enim humana vtplurimum nõ excedit ſeptuageſimum annũ. Alii, iuxta dies Dauidis Regis, qui vixit LXX annis, 2. Sam. 5. a. 4: fuitque Salomon & filius ſuus amici Hirã Regis Tyri. Hæc Hebræi. Veluti, &c. : כשירת הזונה Hoc eſt, dabit operã Tyrus vt alliciat ad ſe negotiatores, vt cantu allicit ad ſe amatores meretrix, à quibus neglecta fuerat. 16 Stude be. ca. היטיבי נגן Ad verbũ, benefac, cane. aut, pulſa inſtrumenta muſica. nam id propriè ſignificat נגן. Similis loquutio eſt & Pſal. 33. a. 3. Quidã vertunt, bonam fac melodiã. q. d. O Tyre, omni ratione allice mercatores, vt meretrix omnibus modis allicere ſolet amatores. Vt ſis in men. : למען תזכרי Ad verbũ, vt memoreris. paſſiuè: quo verbo vtitur Plautus. i. vt in memoriam redeas mercatoribus tuis, & tui recordentur qui tui ſunt obliti. 17 Ad mercedes ſ. לאתננה ad mercedem ſuam. Perſtat in metaphora. Vox Hebræa vtplurimum & propriè accipitur pro dono & quæſtu meretricio, quod datur ſcorto. q. d. reuertetur ad quæſtum ſuum priſtinum: habebitur in pretio, & replebitur mercatoribus. habebit enim commercium cum mercatoribus omnium regionum. 18 Et mercedes e. ואתננה Eadem dictio quæ verſu præcedenti. Sanct. ipſi Ieh. קודש ליהוה .i. futurũ eſt vt omnis quæſtus eius, ſiue omnes eius opes conſecrentur Domino. Vetus. : עתיק honeſtum. vel, decorum. Alii, robuſtum. aut, denſum.

Cap. XXIIII.

EuerſioTerræ ſanctæ prædicitur, ob Chriſtum non receptum ab eis.

ECce Dominus ʹeuacuat terram,ʹ& deſolare facit eã,ʹ& ſubuertet faciem eius,ʹ& diſpergere faciet habitatores eius.
Erítque ſicut populus ſic ſacerdos,ſicut ſeruus ſic dominus ei⁹, 2
ſicut ancilla ſic domina eius,ſicut emens ſic vendens,ſicut mutuans ſic accipiens mutuum,ʹſicut qui fœnerat ſic qui fœneratur.
Euacuando euacuabitur terra,& diripiẽdo diripietur: Iehouáh 3
enim loquutus eſt verbum hoc.
ʹDeſtructa eſt,ruit terra: ʹdeſolata eſt, ruit orbis: infirmati ſunt 4
excelſi populi terræ.
Et terraʹimpiè egit propter habitatores ſuos, quia trãſgreſſi ſũt 5
leges, mutauerunt ʹpræceptum, diſſipauerũtʹfœdus ſempiternũ.
Ideo periuriumʹdeſolauit terrã,& deſolati ſunt habitãtes in ea: 6
ideoʹexuſti ſũt habitatores terræ, ʹ& relinquẽtur homines pauci.
ʹDeſolatum eſt vinum,ʹdeſolata eſt vitis, ingemuerunt omnes 7
læti corde.
Ceſſauit gaudium tympanorum,quieuitʹſonitus exultantium, 8
quieuit gaudium citharæ.
Cũ canticis non bibẽt vinũ,amara eritʹשׁſechár bibentibus illã. 9
Attrita eſt ciuitasʹvanitatis:clauſa eſt omnis domus ʹnequis in- 10
grediatur.
Clamor ʹpropter vinum *erit* in plateis,ʹobtenebrata eſt omnis 11
lætitia,migrauit gaudium terræ.
Remanſit in vrbeʹſolitudo,ʹ& deſolatione conteretur porta. 12
Sic enim erit in medio terræ,in medio populorumʹſicut excuſ 13
ſio oleæ,& ſicut racemi quando finita fuerit vindemia.
Hi eleuabunt vocem ſuam,ʹ& laudabũt, propter gloriam Ieho 14
uæʹexultabunt à Mari.
Ideò in vallibus glorificate Iehouã, in inſulis maris nomen Ie- 15
houæ Dei Iשׁraנelis.
Ab extremo terræ laudes audiuimus, ʹgloriam Iuſto, & dixi, 16

Cap. XXIIII.

ECce Dominus diſſipabit terram, & nudabit eam,&affliget faciem eius,& diſperget habitatores eius.
2 ‖Et erit,ſicut populus ſic ſacerdos, Oſee 4.b
& ſicut ſeruus ſic Domin⁹ eius, ſicut ancilla ſic domina eius, ſicut emens ſic ille qui vendit, ſicut fœnerator ſic is qui mutuum accipit, ſicut qui repetit ſic qui debet.
3 Diſſipatione diſſipabitur terra,&direptione prædabitur:Dominus enim loquutus eſt verbum hoc.
4 Luxit,& defluxit terra,&infirmata eſt:defluxit orbis,infirmata eſt altitudo populi terræ.
5 Et terra infecta eſt ab habitatorib⁹ ſuis:quia tranſgreſſi ſunt leges,mutauerunt ius, diſſipauerunt fœdus ſempiternum.
6 Propter hoc maledictio vorabit terram, & peccabunt habitatores eius: ideóque inſanient cultores eius,& relinquentur homines pauci. B
7 Luxit vindemia,infirmata eſt vitis, ingemuerunt omnes qui lætabantur corde.
8 Ceſſauit gaudium tympanorũ,quieuit ſonitus lætantium, conticuit dulcedo citharæ.
9 Cum cantico non bibent vinum: amara erit potio bibentibus illam.
10 Attrita eſt ciuitas vanitatis, clauſa eſt omnis domus nullo introeunte.
11 Clamor erit ſuper vino in plateis: deſerta eſt omnis lætitia, tranſlatum eſt gaudium terræ.
12 Relicta eſt in vrbe ſolitudo, & calamitas opprimet portas.
13 Quia hæc erunt in medio terræ, in medio populorũ:quo modo ſi paucæ oliuæ quæ remanſerunt, excutiantur ex olea,& racemi quum fuerit finita vindemia.
14 Hi leuabũt vocem ſuam,atque laudabunt: cum glorificatus fuerit Dominus,hinnient de mari. C
15 Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum: in inſulis maris nomẽ Domini Dei Iſrael.
16 A finibus terræ laudes audiuimus, gloriã iuſti, & dixi, Secretum meum

Ierem.

IN CAPVT XXIIII.

1 Euacuat בוקק præſ.pro fut.vacuam habitatoribus reddet. Et deſolare facit eã, ובולקה & deſolat eam.aut,deuaſtat eã. Alii,denudat eam.Alii,aperit eam.ſub.hoſtibus ingreſſuris.id eſt,reddet eam peruiam hoſtibus. Et ſubuertet faciem eius, ועוה פניה id eſt dabit illi aliam faciem,& priorem immutabit.hoc eſt,vrbes eius incendentur,& arces euertentur. Et diſpergere faciet והפיץ & diſperget. ſub.ad aduentum hoſtium. 2 Sicut qui fœ.&c. כנושה כאשר וגו׳ ſicut qui dat ad fœnus,ſic qui accipit ad fœnus.q.d.omnes ex æquo citra vllum reſpectum perimentur:nulli ætati,gradui,aut ſexui parcet hoſtis.non enim pluris faciet ſacerdotem,quàm plebeium,neque hominem liberum quàm ſeruum,&c. 4 Deſtructa eſt,ruit אבלה נבלה Luxit,& defluxit. Alii,Periit,& cecidit. Alii,Corrupta eſt,& decidit terra. Deſolata eſt,&c. אומללה נבלה וגו׳ Ad verbum, infirmatus eſt, defluxit orbis: infirmatæ ſunt altitudo populi. Quidam vertunt, periit,ruit orbis,periit clariſſimus populus terræ.Alii,elanguit, & emarcuit orbis, eneruati ſunt populi ſublimes terræ. Alii, elanguit & cecidit orbis,elanguerunt qui erant ſublimis populus terræ. 5 Impiè egit propter habit.ſuos, חנפה תחת יושביה Præt. Heb.pro fut. impiè aget [impia erit] incolis ſuis. i. videbitur eſſe impia erga incolas ſuos: nam deſinet producere fructus ſuos neceſſarios incolis ſuis. Quidam Hebræorum exponunt, impiè aget, propter habitatores ſuos. id eſt, pœnas luet acſi impiè egiſſet. nam erit deſolata. Alii vertunt,inutilis facta eſt[aut,fallax fuit]incolis ſuis. Præceptum, חוק ſtatutum.ius. Fœdus ſempiternum. : ברית עולם Ad verbum,pactum ſeculi:quod ſcilicet inierant cum Deo,& Deus cum illis,perpetuis temporibus obſeruandum.

6 Deſolauit אכלה Præterita Heb.pro futuris,conſumet.q.d.tandem vlciſcetur Dominus iniuriam ſibi illatam ab habitatoribus terræ. Exuſti ſunt חרו exarſerunt.æſtu perierunt. id eſt,perdentur in ira Domini vt res quæ abſumitur igni. Et relinquentur homi.pauci. : ונשאר אנוש מזער Ad verbum,& relinquetur homo paucus.pro,remanebũntque homines pauci.ſub.incolumes.

7 Deſolatum eſt vinum, אבל תירוש Defecit vinum.vel,periit. Alii,Luxit muſtum. Deſolata eſt אומללה eneruata eſt. elanguit. infirmata eſt.id eſt,nõ producet racemos. 8 Sonitus שאון ſtrepitus. 9 שׁSechar שכר ſichera.ſignificat omnẽ potũ inebriantium. 10 Vanitatis: תוהו Ad verbum,inanitatis.hoc eſt,inanis:ita dicta à ſuo fine,quòd expugnata,reddenda eſſet inanis. Quidã vertunt,vanitati *dedita*. Nequis ingrediatur. : מבוא Ad verbũ,ab ingrediendo.vel,ab introeundo.id eſt,nequis ingrediatur in illam. Vel per futurũ,

11 Propter vinum על־היין ſuper vino,id eſt propter vini penuriam. Obtenebrata eſt om.lætitia, ערבה כל־שמחה obſcurabitur omne gaudium.id eſt,vertetur in tenebras & triſtitiam.ſequentibus ſeipſum exponit.

12 Solitudo, שמה vaſtitas.Alii,deſolatio. Et deſolatione ושאיה & deuaſtatione.q.d.nullus ingredietur in eam vrbem.

13 Sicut excuſſio oleæ, כנוקף זית Hoc eſt,tam pauci remanebunt in ea regione quæ eſt in medio populorum & in vmbilico orbis terræ, quàm paucæ remanent oliuæ iam excuſſa olea,& racemi facta vindemia. 14 Et laudabunt ירונו & iubilabunt.aut,vociferabuntur. præ lætitia ſcilicet. Exultabunt à mari. : צהלו מים Præter. Heb.pro fut. vociferabuntur de mari. Alii, prorumpent in laudes ab Occidente.id eſt,ab extrema orbis parte,quum ſcilicet viderint Dominum ſumpſiſſe pœnas de perfidia Iudæorum.

16 Gloriam צבי decus.Alii,iucunditatem.vel,exultationem.id eſt,quæ dicebãtur in gloriam & honorem Chriſti.Alii,gratulationem. Quidam in nominatiuo,ſic,laudes[ſiue,cantiones]audiuimus,*continentes quæ ſequuntur*,Gloria *ſit* Iuſto.

mihi,ſecretum meum mihi,væ mihi:
præuaricãtes præuaricati ſũt,& præ-
uaricatione tranſgreſſorum præuari-
cati ſunt.

Ierem.48.g.44

Formido,& fouea,&laqueus ſuper
te qui habitator es terræ.

Et erit,‖qui fugerit à voce formidi-
nis,cadet in foueam:& qui ſe explica
uerit de fouea,tenebitur laqueo:quia
cataractæ de excelſis apertæ ſunt, &
concutientur fundamenta terræ.

D

Confractione confringetur terra,
contritione conteretur terra, cõmo-
tione commouebitur terra:

Agitatione agitabitur terra ſicut
ebrius, & auferetur quaſi tabernacu
lum vnius noctis: & grauabit eam i-
niquitas ſua,& corruet, & non adii-
ciet vt reſurgat.

Et erit,in die illa viſitabit Domin⁹
ſuper militiam cæli in excelſo, & ſup
Reges terræ qui ſunt ſuper terram.

Et congregabuntur in cõgregatio-
ne vnius faſcis in lacum, & clauden-
tur ibi in carcere,& poſt multos dies
viſitabuntur.

Et erubeſcet luna , & confundetur
ſol,quum regnauerit Dominus exer
cituum in monte Sion & in Ieruſalẽ,
& in conſpectu ſenum ſuorum fuerit
glorificatus. Cap. XXV.

DOmine Deus meus es tu, exalta
bo te,& confitebor nomini tuo:
quoniam feciſti mirabilia,cogitatio-
nes antiquas fideles,amen.

Quia poſuiſti ciuitatem in tumulũ,
vrbem fortem in ruinam, domum a-
lienorum:vt nõ ſit ciuitas,& in ſem-
piternum non ædificetur.

Super hoc laudabit te populus for-
tis , ciuitas gentium robuſtarum ti-
mebit te.

Quia factus es fortitudo pauperi,
fortitudo egeno in tribulatione ſua,

B

ſpes à turbine, vmbraculum ab æſtu:
ſpiritus enim robuſtorum quaſi tur-
bo impellens parietem.

Sicut æſtus in ſiti,tumultũ alienorũ
humiliabis : & quaſi calore ſub nube
torrẽte propaginem fortium marce-
ſcere facies.

Et faciet Dominus exercituũ om-
nibus populis in mõte hoc, conuiuiũ
pinguium,conuiuium vindemiæ, pin

Secretum meum mihi , ſecretum meum mihi, væ mihi: præuari
catores præuaricati ſunt , & præuaricatione"præuaricantium præ-
uaricati ſunt.
17 Formido,& fouea,& laqueus *erit* ſuper te,ô habitator terræ.
18 Et erit,qui fugerit à voce formidinis,cadet in foueam:& qui aſ-
cenderit de medio foueæ,capietur laqueo: quia"cataractæ de excel
ſo aperientur,"& contremiſcent fundamenta terræ.
19 Confringendo cõfracta eſt terra, "diſſipando diſſipata eſt terra,
mouendo mouit ſeſe terra:
20 Agitando agitabit ſeſe terra ſicut ebrius,"& mouebitur ſicut tu-
gurium ,"& aggrauabitur ſuper eam impietas eius, corruetque, &
non adiiciet vt reſurgat.
21 Erit præterea,in die illa viſitabit Iehouáh"exercitum excelſi in
excelſo,& Reges terræ ſuper terram.
22 Et congregabuntur"congregatione vinctorum in carcere,clau-
dentúrque in carcere,"& poſt multos dies viſitabuntur.
23 "Itaque erubeſcet luna , pudoréque afficietur ſol: quia regnauit
Dominus exercituum in monte Sxiión & in Ieruwſaláim, & corã
ſenibus ſuis *erit in* gloria. Cap. XXV.
1 IEhouáh Deus meus es tu, exaltabo te"confitebo rnomini tuo,
quoniã feciſti mirabilia:cõſilia *quæ iniſti* "alõge firma,firma ſunt.
2 Quia poſuiſti ciuitatem in tumulum , vrbem munitam in rui-
nam,"palatium alienorum *feciſti*,vt non ſit ciuitas:in ſempiternum
non ædificabitur.
3 Ideo glorificabunt te populus fortis , ciuitas gentium fortium
timebunt te.
4 Quia fuiſti fortitudo pauperi,fortitudo *inquam* egeno in tribula-
tione eius,"tegmẽ à turbine, "vmbraculum ab æſtu:"ſpiritus enim
robuſtorum ſicut turbo *ruere faciens* parietem.
5 More æſtus"in loco ſicco ſtrepitum alienorum humiliabis:"*ſicut*
æſtus in vmbra nubis, exciſio fortes humiliabit.
6 Faciet quoque Iehouáh exercituũ omnibus populis in monte
hoc conuiuium"pinguium, conuiuium"defæcatorum, pinguium

Gratiis actis,vaſtationem Synagogæ & populi Iudaici deſcribit Propheta.

Secretũ m.&c. רזי־לי וגו׳ Ita exponũt quidã Hebræorũ vt vertit noſter:addẽtes ideo bis poſitum eſſe Secretũ, quòd duo ſecreta reuelata ſint ipſi Prophetæ, vltionum nempe & ſalutis. Sic & Chald.paraph.qui totũ verſum ſic transfert, A domo ſanctuarii vnde egreſſura eſt lætitia omnibus habitatoribus terræ, laudes audiuimus iuſtis. Dixit Propheta, Secretũ mercedis iuſti conſpectum eſt mihi: ſecretũ vltionum impiorum reuelatũ eſt mihi, Væ,&c.Doctiores inter Hebræos vertunt, Macies mihi, macies mihi,væ mihi.Et exponunt, quando venturã vidi vltionem in Iſrael tẽpore redemptionis,quãdo conflabuntur, & non remanebũt niſi iuſti,pinguedo carnis meæ macruit: propterea væ mihi:qui multi ſunt inter illos præuaricatores,cõſumendi ſunt vniuerſi. Alii,maciem,ſiue macilentiã accipiunt pro morte,& vertũt,Mors mihi,mors mihi,væ mihi.q.d.perii,perii,heu me,ô me miſerum. Verba Prophetæ in Spiritu videntis ſuos nõ recepturos Chriſtũ.Quidam vertunt,Inteſtina mea,inteſtina mea. Præuaric. בוגדים præuaricatores. 18 Cataractæ ארובות feneſtræ.q.d.demittet Dominus de cælo miſerias plurimas.Alludit ad pluuias diluuii. Et contre. וירעשו & concutientur.vel,& agitabuntur.q.d.terra ipſa metu & formidine quatietur. 19 Diſſip.diſſi.eſt פור התפוררה diſſolutione diſſoluta eſt. 20 Et mouebitur והתנודדה & transferetur. Alii,agitabitur. Alii,dilaniabitur.dilacerabitur. 1 Et aggrau.&c. וכבד וגו׳ & grauis erit ſuper eam tranſgreſſio ſua. vel,iniquitas.i.terra tranſgreſſione ſua grauabitur. 21 Exerc.exc. צבא המרום .i.exercitũ Iſraelis quẽ Dominus cunctis aliis nationibus prætulerat,donatũ Lege,maximiſque beneficiis.q.d.affliget Iſraelitas in excelſo,ſiue in Terra ſancta. 22 Congre.vinct. אספה אסיר congregatione vincti.Sing.pro plur.vinctorũ.Subaudiũt quidã aduerbiũ ſimilitudinis,hoc modo,cõgregatione *inſtar* vinctorũ.i.cõgregabũtur in vnũ locũ perinde atque vincti,vel more vinctorũ. Et poſt mul.dies ומרוב ימים Ad verbũ,Et à multitudine dierum. 23 Itaq; erubeſ.lu. והפרה הלבנה Hyperbole: acſi dicat,Quum luna & ſol viderint afflictionem huius populi,& Dominum ſumere tam acerbas pœnas de illo, videbuntur quaſi erubeſcere,& pudore ſuffundi.

IN CAPVT XXV.

1 Confit.no.tuo, אודה שמך celebrabo nomen tuum. A longe מרחוק à *tempore* longinquo.i.iam olim,ſiue ante multa tẽpora. Quidam vertunt hanc verſus partem in accuſatiuum,vt pendeat à verbo præcedenti,feciſti:hoc modo,Cõſilia iam olim *decreta* veritatẽ veritatem.vel,ſtabilitatẽ firmitatẽ.aut,ſtabilia *&* firma.i.tu feciſti vt vera eſſent & ſtabilia.q.d.præſtitiſti quæ iam olim pollicitus fueras patribus. 2 Palatium alie.&c. ארמון זרים מעיר arcem externorum ex vrbe.vel,ex vrbe arcem externorũ *feciſti*.i.ex vrbe clariſſima in qua te colebant,feciſti vt eſſet arx eorum qui alieni ſunt à fide tua. 4 Tegmen à turb. מחסה מזרם refugiũ[vel,protectio]ad inundationẽ.aut,tẽpeſtate. Vmbr. צל vmbra. Spiritus,&c. כי רוח וגו׳ ira[vel,indignatio]fortiũ vt inundatio parietis.ſiue muri.i.ſimilis eſt inundationi deiicienti parietem obuium. 5 In loco ſicco בציון Ad verbum,in ſiccitate.i.in regione arente. *Sicut* æſtus,&c. חורב בצל וגו׳ æſtus in[vel,cum]vmbra nubis *erit populo tuo,&* fremitus fortiũ humiliabitur.aut,cãtus[ſiue, cantio,vel clamor]fortium humiliabit ſeſe.q.d.Permittes quidẽ populum tuum affligi,interim tamen aderis illis.Poſteriorẽ partem ſic doctus inter Hebræos vertit,Et exciſionem [vel,putationẽ]fortiũ humiliabit.ſub.Deus.Exciſionẽ vocat ferociã & crudelitatem. 6 Pinguium, שמנים ſub.rerũ.i.in quo erunt fercula pinguia.Doctus inter Hebræos aliam affert expoſitionẽ,Faciet quoque.i.præparabit omnibus populis excepto Iſraele, poculum pinguiũ(.i.pingue,hoc eſt liquoris pinguis,à quo ſcilicet natura noſtra maximè abhorret:nocet enim cordi) poculũ fæcis,ſiue fæcũ (.i.fæculentũ & meras fæces)pinguiũ inquam medullatorũ,& fæcis purgatæ à vino. Defæcatorum, שמרים ſub.vinorum.i. vini defæcati & optimi,quod inſideat ſuæ fæci.

item medullatorum,*&* defæcatorumʹpurgatorum.ʹ
Et perdet in monte hoc facieʹoperimenti expanſi ſuper omnes 7
populos,ʹ& tegmen expanſum ſuper omnes gentes.
Perdet mortem in ſempiternũ, & abſterget Dominus Iehouáh 8
lachrymam ab omni facie,& opprobrium populi ſui auferet ab v-
niuerſa terra,quia Iehouáh loquutus eſt.
Et dicet *populus* in die illa,Ecce Deus noſter iſte *eſt*,expectauimus 9
eum,& ſeruabit nos:iſte Iehouáh expectauimus eum, exultabim⁹
& lætabimur in ſalute eius.
Quia requieſcet manus Iehouæ in monte iſto, & triturabitur 10
Moábʹſubter eum,ſicut trituratur palea in ſterquilinio.
Extendétque manus ſuas in medio eius, quemadmodum extẽ- 11
dit natans ad natandum : & humiliabit ſuperbiam eiusʹcum cubi-
tis manuum ſuarum.
Et munitionem ſublimitatis murorum tuorumʹincuruabit,hu 12
miliabit,*&* peruenire faciet in terram vſque ad puluerem.

Cap. XXVI.

IN die illa cantabitur canticum iſtud in terra Iehudáh,Vrbsʹfor- 1
titudinis nobis:ſalutemʹponet *Deus*ʹmuros & antemurale.
Aperite portas,& ingrediatur gens iuſta,cuſtodiens veritates. 2
ʹ*Eum cuius* deſiderium eſt coniunctum *tibi* cuſtodies *in* pace, *in* pace, 3
quia tibi fidit.
Fidite Iehouæ vſque in ſeculum :ʹquia *fidendum eſt* Deo Iehouæ 4
forti in ſecula.
Quiaʹincuruabit habitatores excelſi, ciuitatemʹſublimem, hu- 5
miliabit,humiliabit *inquam* eam vſque ad terram, peruenire faciet
eam vſque ad puluerem.
Conculcabit eam pes,pedes pauperis,greſſus egenorum. 6
ʹSemita iuſto recta,ʺ*ô Deus* recte callem iuſti ponderabis. 7
Etiam *in* via iudiciorum tuorum Iehouáhʹexpectauimus te,ʹad 8
nomen tuum,& ad memoriam tui eſt deſiderium animæ *noſtræ*.
ʹAnimo meo deſideraui te in nocte, etiamʹſpiritu meo *qui eſt* in 9
medio mei quæram te:nam ʹquando iudicia tua fuerunt in terra,
iuſtitiam didicerunt habitatores orbis.

Fideles, impiis Iudæis mulctatis quanuis inuolu-ti multis malis, ſeruabuntur per Chriſtum.

Eccleſia Chriſti deſcribitur.

guium medullatorum,vindemiæ de-
fæcatæ.
7 Et præcipitabit in monte iſto faciẽ
vinculi colligati ſuper omnes popu- C
los, & telam quam orditus eſt ſuper
omnes nationes.
8 Præcipitabit mortem in ſempiter
nũ:& auferet Dominus Deus lachry
mam ab omni facie, & opprobrium
populi ſui auferet de vniuerſa terra,
quia Dominus loquutus eſt.
9 Et dicet in die illa, Ecce Deus no-
ſter iſte,expectauimus eum, & ſalua-
bit nos:iſte Domin⁹, ſuſtinuimus eũ,
exultabimus, & lætabimur in ſaluta-
ri eius.
10 Quia requieſcet manus Domini in D
monte iſto,& triturabitur Moab ſub
eo, ſicuti teruntur paleæ in plauſtro.
11 Et extendet manus ſuas ſub eo, ſi-
cut extendit natans ad natandum: &
humiliabit gloriam eius cum alliſio-
ne manuum eius.
12 Et munimenta ſublimium muro-
rum tuorum concident, & humilia-
buntur,& detrahentur in terrã vſque
ad puluerem.

Cap. XXVI.

1 IN die illa cantabitur canticũ iſtud
in terra Iuda,Vrbs fortitudinis no
ſtræ ſaluator, ponetur in ea murus &
antemurale.
2 Aperite portas, & ingrediatur gẽs
iuſta,cuſtodiens veritatem.
3 Vetus error abiit,ſeruabis pacem:
pacem,quia in te ſperauimus.
4 Speraſtis in Domino in ſeculis æ-
ternis, in Domino Deo forti in per-
petuum.
5 Quia incuruabit habitantes in ex-
celſo, ciuitatem ſublimẽ humiliabit:
humiliabit eam vſque ad terram, de-
trahet eam vſque ad puluerem.
6 Conculcabit eam pes, pedes pau-
peris,greſſus egenorum.
7 Semita iuſti recta eſt, rectus callis B
iuſti ad ambulandum.
8 Et in ſemita iudiciorũ tuorũ Domi
ne ſuſtinuimus te:nomen tuũ,& me-
moriale tuum in deſiderio animæ.
9 Anima mea deſiderauit te in nocte:
ſed & ſpiritu meo in præcordiis meis
de mane vigilabo ad te:quum feceris
iudicia tua in terra, iuſtitiam diſcent
habitatores orbis.

Apoc. 7.d.17. & 21.a.4

Mich.

Purgatorum. : מזקקים colatorum.id eſt,puriſſimorum. 7 Operimenti exp. חלוט חלוט Ad verbum,operimenti operti.id eſt,
expanſi & extenſi ſuper,&c.Doctus inter Hebræos exponit, Operimenti quo operiunt & occultant ſe gentes quæ fœliciter viuunt.q.d.per-
det Deus ipſum operimentum,& manifeſtabuntur,& præparabuntur,diſponentúrque ad malum illis venturum:neque erit illis operimen-
tum ab illo.Et dixit FACIES,quia hactenus fuerint acſi facies eorum non fuiſſent conſpectæ, iuxta illud Iob 3.d. 23, Viro cuius via eſt oc-
culta. Quidam vertunt, inuolucri quo inuoluti ſunt omnes populi. Et tegmen expanſum והמסכה הנסוכה Ad verbum,& velamen-
tum velatum.i.extenſum. 10 Subter eum, תחתיו apud ſe.id eſt in loco ſuo. 11 Cum cubitis manuum ſuarũ. : עם ארבות ידיו
.i.brachiis ſuis.Intelligit partẽ illam quæ eſt à cubito ad manũ.ſolet enim natator illis partibus ducere,agitare,proiicere,ac depellere aquã.
12 Incuruabit,&c. השח השפיל הגיע Præt.Heb.pro fut.ſtrauit,humiliauit,deduxit.ʹvel,ſternet,humiliabit,*&* deiiciet in terrã.Hebraiſ-
mus autem eſt,pro Mœnia tua alta & munita deprimet,ſiue ſternet,deiiciet,& peruenire faciet ad terram,ita vt contingant puluerem.

CAPVT XXVI.

1 Fortitudinis עז Subſtant.pro adiect.fortis.De Ieruſalem loquitur. Ponet ישית Fut.Heb.pro præſ.vt quidam vertunt.i.ſalutis
cauſa cinxit eam Deus muro & antemurali.q.d.qui ſunt in Eccleſia,immunes ſunt ab omni periculo. Muros & antemura. : חומות וחל
Controuerſia eſt inter Doctores Hebræorum de hac dictione חיל. quidam enim dicunt eam ſignificare murum inferiorem, & חומה ſupe-
riorem:alii contrà,dicunt חיל ſignificare murum ſuperiorem, & חומה inferiorẽ. Alii verò aſſerunt חיל ſignificare foſſam quæ ducitur ante
murum ipſum. 3 *Eum cuius*,&c. יצר סמוך וגו׳ Cogitationem[vel,figmentum,aut imaginationem.i.animum]innixam *tibi* cuſtodies:
pax, pax *erit illi*,quia in te confidit. Doctus inter Hebræos exponit, Deſiderium iuſti qui eſt coniunctus tibi, & inuixus, cuſtodies illum à
malo:dabíſque illi pacem,quia ſperat in te.Alii vertunt,Affectu firmo cuſtodis pacem,pacem *inquam*,eo quòd in te ſperatum ſit. Alii, Co-
gitatio fixa,[ſiue,firmata]cuſtodies pacem,pacem:quoniam in te confiſum eſt. Alii,figmento fulto ſeruabis pacem,&c.
4 Quia,&c. כי ביה וגו׳ quoniã in Deo Iehouáh robore ſempiterno.ſub.fidendũ eſt.Vel,fortitudine æterna & perpetua. Alii, Quoniã
in Deo Iehouáh eſt fortitudo ſeculorum.i.quæ nunquam finem inueniet. 5 Incuru.&c. השח יושבי מרום Præt.Heb.pro fut.Deii-
ciet habitatores altitudinis.vel,ſublimitatis.i.Deprimet eos qui habitãt in loco ſublimi,qui in ſumma authoritate cõſtituti ſunt. Subli-
mem, נשגבה exaltatam.eleuatam.i.quæ eſt in magno honore. 7 Semita iu.re. אורח לצדיק מישרים Ad verbũ,Via iuſto rectitudi
nes.i.Via æqua,ſiue æquabilis & plana erit iuſto.Alii,Semita iuſti recta eſt.Alii,Semitam æquitatum *dabis* iuſto. *O Deus* recte,&c. ישר
מעגל וגו׳ *tu qui* rectus *es*, viam iuſti æquabis.Alii,rectã viam iuſti librabis.vel,libratam reddes:ad libellã & perpendiculũ æquabis,ne ſcili-
cet offendat in ea. 8 Expectauimus te, קוינוך ſperauimus in te. Ad nomen,&c. לשמך ולזכרך in nomine tuo & memoriali erit
deſid.i.anima noſtra tenebitur deſiderio nominis ac memorialis tui.Idem ſunt nomen & memoriale. 9 Animo m.deſider.te נפשי
אויתיך Anima mea [ablatiuus eſt] concupiui te.Quidam per futurum, Ex animo concupiſcam te. Spiritu meo,&c. רוחי וגו׳ *quandiu*
ſpiritus meus *fuerit* intra me,mane te quæram.vel,ſedulo te quæram.Ad verbum,diluculabo ad te. Quando,&c. כאשר משפטיך Præt.
Heb.pro fut.vt ferè omnes vertunt,Quum iudicia tua fuerint in terra,iuſtitiam diſcent,&c.

10 Miſereamur impio, & non diſcet iuſtitiam: in terra ſanctorum iniqua geſſit, & non videbit gloriã Domini.
11 Domine, exaltetur manus tua, & non videant: videãt & confundantur, zelantes populi, & ignis hoſtes tuos deuoret.
C
12 Domine, dabis pacẽ nobis: omnia enim opera noſtra operat⁹ es nobis.
13 Domine Deus noſter poſſederunt nos domini abſque te, tantum in te recordemur nominis tui:
14 Morientes non viuãt, gigãtes non reſurgant: propterea viſitaſti & contriuiſti eos, & perdidiſti omnem memoriam eorum.
15 Indulſiſti genti Domine, indulſiſti genti: nunquid glorificatus es? elongaſti omnes terminos terræ.
16 Domine, in anguſtia requiſierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis.
17 Sicut quæ concepit, quũ appropinquauerit ad partum, dolẽs clamat in doloribus ſuis: ſic facti ſumus à facie tua Domine.
18 Cõcepim⁹, & quaſi parturiuimus, & peperimus ſpiritũ: ſalutes non fe-
D cimus in terra, ideo non ceciderũt habitatores terræ.
19 Viuẽt mortui tui, interfecti mei reſurgẽt: expergiſcimini, & laudate qui habitatis in puluere: qa ros lucis ros tuus, & terram gigãtum detrahes in ruinam.
20 Vade populus meus, intra in cubicula tua, claude oſtia tua ſuper te: abſcondere modicũ, ad momentum, donec pertranſeat indignatio.
Mich. 4.a
21 Ecce enim Dominus egredietur de loco ſuo, vt viſitet iniquitatẽ habitatoris terræ contra eum: & reuelabit terra ſanguinẽ ſuum, & non operiet vltrà interfectos ſuos.

10 ′Fiat miſericordia impio, & non diſcet iuſtitiam: in terra recto- Impiorum cæci-
rum iniquè aget, & non videbit ſublimitatem Iehouæ. tas flagella non videntium.
11 Iehouáh, ″exaltata eſt manus tua, ne videant: ′videbunt, & pudo
re afficientur inuidẽtes populo *tuo*: etiã ″ignis hoſtes tuos cõſumet.
12 Iehouáh, ″diſpones pacẽ nobis: quia etiam omnia opera noſtra Pax fidelibus. Opera bona operatur Deus in nobis.
′operatus es nobis.
13 Iehouáh Deus noſter ″dominati ſũt nobis domini præter te: ′tã
tùm in te recordati ſumus nominis tui.
14 Mortui *ſunt*, non viuent: ″mortui *ſunt*, non reſurgent: propterea
′viſitaſti & diſſipaſti eos, & perdidiſti omnem memoriam eorum.
15 ′Addidiſti genti ô Iehouáh, addidiſti genti, glorificatus es: elon-
gaſti *uſque ad* omnes terminos terræ.
16 Iehouáh, in anguſtia ′viſitauerũt te, effuderunt orationem ′*quum* Tribulationib⁹ compellit Deus iread ſe.
correctio tua *fuit* eis.
17 Sicut prægnans *quum* appropinquat partui dolet, clamat in dolo
ribus ſuis: ſic fuimus à facie tua, Iehouáh.
18 Concepimus, ′parturiuimus, ″tanquam ſi peperiſſemus vẽtum:
″ſalutes non ſunt factæ *in* terra, nec ceciderunt habitatores orbis.
19 Viuẽt mortui tui, ″*cum* cadauere meo reſurgent: expergiſcimini, Conſolatio in afflictionibus, & exhortatio ad patientiam.
& laudate habitatores pulueris: quia vt ′ros olerũ ros tuus, ″& ter-
ra mortuos proiiciet.
20 ″Vade popule mi, ingredere cubicula tua, & claude oſtium
tuum ″poſt te: abſconde teipſum paululum ″ad momentum, do-
nec tranſeat ″ira.
21 Ecce enim Iehouáh egreditur de loco ſuo, vt viſitet iniquita-
tem habitatoris terræ contra eum, ″& reuelabit terra ſanguines
ſuos, & non operiet vltrà ″interfectos ſuos.

10 Fiat miſericordia impio, &c. יוחן רשע בל־למד Impius gratiam obtinebit, nec diſcet [præt. Heb. pro fut.] iuſtitiam: in terra rectorum *operum* peruerſè aget, nec videbit magnificentiam Iehouæ. Alii, ſubauditis pauculis, *Nunquid* miſericordiam conſequetur improbus, *qui* non didicit iuſtitiam, *ſed* in terra rectorum *operum* iniquè agit, & non conſiderat magnificentiam Iehouæ? Alii, Impius etiam beneficiis affectus, non diſcit iuſtitiam, ſed in terra plana iniquè agit, & non videbit, &c. Nonnulli fut. in præt. conuertunt, Miſericordiam aſſequutus eſt impius, *&* non didicit, &c. 11 Exaltata eſt manus tua, ne vid. רמה ידך בל־יחזיון magnificata eſt manus tua, *&* non vident. id eſt, magnificaſti opera, nec aduertunt. Per manum intelligitur opus. Verti poteſt, Quum exaltata fuerit manus tua, non aſpicient. Alii, *Vtcunque* exaltata fuerit manus tua, nõ videbunt. Alii, Quũ exaltatur manus tua *ut percutias*, ipſi non vident. Videbunt, &c. יחזו ויבושו וגו׳ videbũt, & confundentur zelo populi. Alii, videbunt *aliquando* & pudefient æmulatione *quadam* populi *tui*. Alii conuerſo ordine vocum Hebraicarũ, videbũt zelum populi *tui*, & erubeſcẽt. Zelum populi, id eſt æmulationem qua proſequeris populum tuum. Ignis hoſtes tuos conſumet. אש צריך תאכלם : ignis hoſtes tuos abſumet eos. Redundat pronomen E O S. Alii, ignis inimicorum tuorum abſumet eos. Doctus inter Hebræos per ignem intelligit pudorem qui apparet in genis. q. d. pudor quo perfundere ſoles inimicos tuos, abſumet eos. Gallicè dicimus, *ils mourront de honte*. Alii mutato ordine dictionum Hebraicarum, deuorabitque eos ignis *qui* hoſtes tuos *abſumit*. Alii eodem ſenſu, Igne hoſtium tuorum deuorabis eos. 12 Diſpones תשפת ſtabilies. præparabis. ordinabis. Vel, diſpone, vel ſtabili. i. da nobis pacem. Operatus es פעלת Quidam conuertunt præt. in præſ. operaris. q. d. tu author es omnium rerum quæ nobis accidunt. 13 Dominati ſunt nobis בעלונו ſubiugauerunt nos. Tantùm in te recorda. &c. : לבד־בך נזכיר שמך tantùm in te recordabimur nominis tui. Alii, duntaxat *tamen* tui, nominiſque tui recordabimur. Alii, *ſed nos* recordabimur tantùm tui & nominis tui. Alii, *& tamen* tantùm de te memorabimus nomen tuum. i. in gloriam tuam mentionem faciemus tantũ nominis tui. vel, tibi vni gloriam & honorem dabimus. Quidam ſubaudiunt Sperabimus, hoc modo, Tantùm in te *ſperabimus*, & memorab. &c. 14 Mortui *ſunt* רפאים exanimes *ſunt*. Alii, vita defuncti. Alii, occiſi. Viſitaſti פקדת Præterita ſunt Heb. pro futuris, vt quidam vertunt, Viſitabis, & diſperdes, ſiue exterminabis eos, perdéſque, &c. 15 Addidiſti genti, &c. יספת לגוי יהוה Quidam per futurum vertunt, Augebis genti *tuæ* Iehouáh, augebis *inquam* genti *tuæ beneficia*: glorificaberis *in ea poſteaquam* eieceris *illam* in omnes fines terræ. q. d. multis ac variis beneficiis afficies eos: diſperges quidem illos, ſed tamen aderis illis. 16 Viſitauerunt te, פקדוך recordati ſunt tui. Vel per futurum, memores erunt tui. *Quum* correctio tua מוסרך *dum* caſtigatio tua. 18 Parturiuimus, חלנו doluimus. Tanquam ſi, &c. כמו ילדני רוח *ſed* peperimus tanquam ventum. ordo inuerſus. id eſt, non verum fœtum, ſed rem ſimilem vento. q. d. non verè peperimus: nam mulier quum peperit, ſoluta eſt omnibus doloribus: nos autem quum liberati ſumus ex vna tribulatione, mox incurrimus in aliam. Salutes non ſunt factæ ישועות בל־נעשה *res* ſalutum non eſt facta. id eſt, necdum omnino liberati ſumus. 19 *Cum* cadauere meo reſ. נבלתי יקומון Id eſt cum corpore meo, ſiue vnà mecum. q. d. Viuent vita æterna electi tui qui propter te, & propter gloriam nominis tui morientur: vnáque cum illis ſcio me reſurrecturum. Quidam ſubaudito כ ſimilitudinis, vertunt, *& quemadmodum* corpus meum reſurgent. Ros olerum, טל אורת i. quo pullulant ac germinant, aluntúrque herbæ: quãto magis virtus tua excitatura eſt mortuos ac ſepultos in terra? Et terra, &c. : וארץ רפאים תפיל .i. eiiciet à ſe, vt mulier abortiuum. Verti poteſt, & terra gigantes proiiciet. Quidã volunt ת eſſe ſignum ſecundæ perſonæ, vertentes, Et *in* terram mortuos deiicies. ſub. ô Deus. i. improbos in infernum detrudes. Doctus inter Hebræos ſic exponit, Tu Deus viuificabis mortuos tuos: ſed impios qui ſunt gigantes, cadere facies in terram: quia non viuificabis eos. quod rectè intelligendum eſt: quia non viuificabit eos vita gloriæ. nam quantum attinet ad corpus, omnes reſurgemus. Chaldæus paraph. ſic totum verſum tranſtulit, Tu es qui viuificas mortuos, corpora cadauerum illorum tu ſuſcitas: viuent, & laudes canent coram te qui fuerunt proiecti in puluerem: quia ros lucis ros tuus, ſeruus Legis tuæ: at impios quibus dediſti robur, & tranſgreſſi ſunt ſermonem tuum, gehennæ trades. 20 Vade לך Veni. Poſt te: בעדך poſt te. ingreſſum ſcilicet in cubiculum tuũ. Quidam vertunt, ante te. Alii, pro te. Ad momentum רגע paulatim. ad breuiſſimum tempus. Ira. : זעם indignatio. id eſt donec deferbuerit ira tyrannorum. 21 Et reuelabit וגלתה & diſcooperiet. Interfectos ſuos. : על־הרוגיה id eſt, occiſos quos continet intra ſe, quorum ſcilicet ſanguis innocens effuſus eſt in ea à tyrannis.

Cap. XXVII.

Regna omnia ſub aduẽtu Chriſti deſtructa à Romanis,&pax per totum orbẽ.

IN die illa viſitabit Iehouáh in gladio ſuo duro,& magno,& for 1
ti ſuper Leuiathán ſerpẽtem,'tranſeuntem *mare*, & ſuper Leuia-
than ſerpentem'tortuoſum,occidétque cetum qui *eſt* in mari.
In die illa,Vinea'ruboris cantate ei. 2
Ego Iehouáh cuſtodio eam,per ſingula momenta'rigare faciam 3
eam:ne fortè'viſitet eam *hoſtis*,nocte & die cuſtodiam eam.
'Ira non eſt mihi,'quis det mihi *ut contra* ſpinas *&* vepres in prælíũ 4
gradiar,ſuccendam eas pariter?
Aut'apprehendet fortitudinem meam,*ut* faciat pacem mecum, 5
pacem *inquam* faciat'mecum?
'Veniunt *dies quibus* radices aget Iayacób, florebit & germinabit 6
Iwſraxél,'implebúntque faciem orbis fructu.
An iuxta plagam'percutientis illum percuſſit eum? num ſecun 7
dum occiſionem'occiſorum eius occiſus eſt?
'In menſura, in plantatione eius iudicabis eam, 'remouebit *Deus* 8
vento ſuo duro tempore *quo flat* Eurus.
Idcirco'hoc pacto remouebitur iniquitas Iayacób,'& iſte erit v- 9
niuerſus fructus,'vt remoueat peccatũ eius: quum poſuerit ipſe
omnes lapides'altaris, ſicut lapides calcis'dirutos,'*&* non ſtent lu-
ci & idola.
'Ciuitas enim munita,'ſolitaria *erit*,'habitaculum,dimiſſum *erit*, 10
& derelictum veluti deſertum:ibi paſcetur vitulus,ibíque accuba
bit,& conſumet'ramos eius.
'Quum aruerint ramuſculi eius,conterentur:mulieres venien 11
tes'ſuccendent eos: non enim populus'intelligentiarum eſt, ideo
non miſerebitur eius qui fecit eum,'& qui formauit eum nõ mi-
ſerebitur eius.
Et erit,in die illa'excutiet *ſuos* Iehouáh ab alueo Fluminis vſque 12

Cap. XXVII.

IN die illa,viſitabit Domin⁹ in gladio ſuo duro,& grandi,& forti, ſuper Leuiathan ſerpentem vectem,& ſuper Leuiathan ſerpentem tortuoſum,& occidet cetum qui in mari eſt.

In die illa,Vinea meri cantabit ei.

Ego Dominus qui ſeruo eam,repẽtè propinabo ei: ne fortè viſitetur cõtra eam,nocte & die ſeruo eam.

Indignatio non eſt mihi:quis dabit me ſpinam,& veprem in prælio:gradiar ſupra eam,ſuccendam eam pariter?

B

An potius tenebit fortitudinem meam,faciet pacem mihi,pacem faciet mihi?

Qui egredientur impetu à Iacob, florebit & germinabit Iſrael, & implebunt faciem orbis ſemine.

Nunquid iuxta plagam percutiẽtis ſe percuſſit eum, aut ſicut occidit interfectos eius,ſic occiſus eſt?

In menſura contra menſuram quũ abiecta fuerit,iudicabit eam:meditata eſt in ſpiritu ſuo duro per diẽ æſt⁹.

C

Idcirco ſuper hoc dimittetur iniquitas domui Iacob:& iſte omnis fruct⁹ vt auferatur peccatum eius:quum poſuerit omnes lapides altaris ſicut lapides cineris alliſos, non ſtabunt luci & delubra.

Cuitas enim munita deſolata erit, ſpecioſa relinquetur & dimittetur quaſi deſertum, ibi paſcetur vitulus, & ibi accubabit, & conſumet ſummitates eius.

In ſiccitate meſſes illius conterentur: mulieres venientes, & docentes ea:nõ eſt enim populus ſapiens,propterea non miſerebitur eius qui fecit eũ:& qui formauit eũ,non parcet ei.

D

Et erit, in die illa percutiet Dominus ab alueo Fluminis vſque ad tor-

IN CAPVT XXVII.

1 Tranſ. ברח penetratorem.i.tranſeuntem & penetrãtem mare ab extremo ad extremũ, vt exponit doctus inter Hebræos. Alii,fugacẽ. Alii,oblongum inſtar vectis. Tortuoſum, עקלתון flexuoſum. Alii,cõtortum.i.tortuoſe ambulantem in mari,quòd non poſſit ſe extẽdere ob ſuam & magnitudinem & longitudinem. 2 Ruboris חמר .i.vini rubri,ſiue ferens vinum rubrum.erat enim vinum rubrũ olim commendatiſſimum. Quidam ordinem inuerſum eſſe dicunt,vertentes,in die illa cantate illi, Vinea ruboris.i.cantando vocate illam vineam optimam quæ vinum optimum afferat. Alii vertunt,vineæ ruboris canite.atque ita redundat pronomen fœmineum לה. 3 Rigare fa.eã: אשקנה irrigabo illam. Viſitet eã יפקוד עליה recordetur illius.ſub.hoſtis. 4 Ira חמה Indignatio.eſt enim Deus longanimis,tardus ad irã,& multus miſericordia. Quis det,&c. מי יתנני וגו' Quis ponet me *tanquã* ſpinas & vepres(ſing.Heb.pro plur.)in ipſo conflictu?ingrediar per illam,*&* incendam eam ſimul.i.Vtinã eſſem ſimilis ſpinis & vepribus quæ habent aculeos,&c. q.d.Careo quidem ira & indignatione:ſed ſi haberem aculeos, quum offenderent me, perderem eos. Alii eodem ſenſu, Quis dabit me veprem *&* ſpinam in prælium?gradiar in eam, comburam eam ſimul. Vel vt alii, Quis me committat *cum* vepre *&* ſpina in prælium? gradiar per eam, incendam penitus. 5 Apprehendet יחזק compellet. Mecum? לי mihi.pro mecum. 6 Veniunt *dies quibus* הבאים In poſterum.Poſthac.Ad verbum,Venturis.ſub.diebus. Impleb.fa.&c. ומלאו פני וגו' replebũtúrque ſuperficies orbis germine.Chaldæus paraph.filiis filiorum.Doctus inter Hebræos ſubaudit כ ſimilitudinis,& vertit,replebúntque ſuperficies orbis *ſicut* germen.aut,fructus. 7 Percut.il. מכהו ſub.Iſraelem.dicit Deũ non percuſſiſſe populũ ſuum,quemadmodũ homines(Sennacherib nẽpe & Pharao)percuſſerant ipſum. Occiſorum e. הרוגיו .i.eorũ qui occiſi ſunt ab ipſo Deo in gratiã eius,populi ſui ſcilicet. 8 In menſ.&c. בסאסאה וגו' In modo in emiſſione eius cõtendes cum illa.i.ſeruato modo punies populum tuũ in hortis,pomariis,agriſque eius frugiferis, (id intelligit per emiſſiones,ſiue plantationes)immittendo robiginem,ſiccitatem,locuſtas,bruchos,& huiuſmodi, quibus fruges,fructúſque conſumes. Remouebit הגה Præt.Heb. pro fut.& perſonæ mutatio, pro tolles, ſiue decuties ô Deus, fructus vento tuo moleſto & violento,tempore quo flabit ventus Orientalis maximè noxius fructibus ipſis ac frugibus. 9 Hoc pa.remob. בזאת יכופר Ad verbũ,in hoc[vel,ad hoc]remittetur.i.hac ratione,ſiue hoc modo expiabitur,aut condonabitur,&c. Et iſte וזה & iſtud.i.hunc fructum reportabit Iſrael, nempe veniam peccatorum, ſi conuerterit ſe à ſua idololatria. Vt remo.pec. הסר חטאתו Infinitiuus eſt,remouere. Quidam vertunt,quòd Deus auferet peccatum eius,quũ,&c. Alii volunt eſſe verbale,vertentes,ablatio peccati ſui. Altaris, מזבח Singul.pro plur. altariũ.extructorũ ſcilicet in honorẽ idolorum. Dirutos, מנופצות diſſipatos.in fruſta & in varias partes diſiectos. *Et nõ ſtent,&c.* לא יקומו וגו' *ut* nõ reſurgãt luci & imagines. Alii,*&* nõ conſiſtãt[.i.inſtaurẽtur]luci,neq; ſimulachra ſolaria.i.in honorẽ Solis facta.hoc eſt, ſi penit⁹ euerterint omnes aras & omnia ſimulachra,& poſtea nõ extruxerint illa. חמנים ſignificat ſimulachra lignea,præcipuè ſic appellata (vt ait doctus inter Hebræos)quòd cultores החמה.i.Solis illa facerent. 10 Ciuitas enim כי עיר Alioqui ciuitas. Alii,Ciuitas tamen. Solitaria בדד Ad verbũ,in ſolitudine.id eſt deſtruetur,& ita carebit ouibus.ſub.niſi reſipiſcat. Habitacu. נוה id eſt regia,vel tẽplũ. Ramos e.: סעפיה virgulta[ſurculos.palmites]eius. 11 Quũ arue.&c. ביבוש קצירה תשברנה Macor,ſiue infinit. Heb.& ſing.iunctum plurali verbo, Quũ exaruerint palmites eius[Synagogæ:fœm.pron.]ſua ſponte frãgentur.Quidã per præſens vertunt,Dum areſcunt palmites eius,franguntur.Redit ad vineam:aridi(inquit) palmites franguntur de arbore & vite, & proiiciuntur in ignem. Alii,dum areſcet meſſis,frangent eam.vel,ſecabunt. Succendent eos: מאירות אותה Particip.præſ.Heb.pro fut.à Verbo אור. Quidam ab ארה quod ſignificat collegit,deducentes,vertunt,Colligunt eam.ſub.Synagogam.pro colligẽt eos ramuſculos,qui Synagogam ſignificabant. Intelligentiarum בינות Hebraiſmus,pro Intelligens & prudens. Et qui formauit eum ויוצרו & formator[vel,fictor]eius.
12 Excutiet יחבוט Id eſt ſeliget ſuos ab aliis,more agricolæ excutientis triticum à palea. Quidam,faciet trituram.

rentem AEgypti, & vos congregabi-
mini vnus & vnus filii Iſrael.
13 Et erit, in die illa clangetur in tuba
magna, & venięt qui perditi fuerant
de terra Aſſyriorum, & qui eiecti erāt
de terra AEgypti, & adorabūt Domi
num in monte ſancto In Ieruſalem.
Cap. XXVIII. 1
VAE coronæ ſuperbiæ, ebriis E-
phráim, & flori decidenti, glo-
riæ exultationis eius, qui erāt in ceruí
ce vallis pinguiſſimæ, errantes à vino.
2 Ecce validus & fortis Dominus, ſi-
cut impetus grandinis: turbo cōfrin-
gens, ſicut impetus aquarum multa-
rum inundantium, & emiſſarū ſuper
terram ſpatioſam.
3 Pedibus conculcabitur corona ſu-
perbiæ ebriorum Ephráim:
Et erit flos decidens gloriæ exulta-
4 tionis eius, qui eſt ſuper verticem val
lis pinguiū, quaſi temporaneū ante
maturitatem autumni: quod quū aſ-
B pexerit videns, ſtatim vt manu tenue
rit, deuorabit illud.
5 In die illa erit Dominus exercítuū
corona gloriæ & ſertum exultationis
reſiduo populi ſui.
6 Et Spiritus iudicii ſedenti ſuper iu-
dicium, & fortitudo reuertentibus de
bello ad portam.
7 Verum hi quoque præ vino neſcie
runt, & præ ebrietate errauerunt: ſa-
cerdos & propheta neſcierunt præ e
brietate, abſorpti ſunt à vino, erraue-
runt in ebrietate, neſcierunt videntē,
ignorauerunt iudicium.
8 Omnes enim menſæ repletæ ſunt
vomitu ſordiúmque, ita vt non eſſet
vltrà locus.
9 Quem docebit ſcientiam, & quem
intelligere faciet auditū? ablactatos
à lacte, auulſos ab huberibus?
10 Quia manda remanda, manda re-
māda: expecta reexpecta, expecta re-
expecta: modicum ibi, modicum ibi.
1.Cor.14.d.21.
11 ‖In loquela enim labii, & lingua al

ad torrētem AEgypti: & vos colligemini ″ſigillatim filii Iשׂraאél.
13 Et erit, in die illa clangetur tuba magna, & venient qui perierāt
in terra Aשׂſur, & expulſi fuerant in terrā AEgypti, ″& incuruabūt
ſe Iehouæ in monte ″ſanctitatis Ieruשׂsaláim. Cap. XXVIII.
1 VAE ″coronæ ſuperbiæ, *&* ″ebriis אEphráim, ″& flori decidenti,
gloriæ decoris eius, ″quæ *eſt* ſuper verticē vallis pinguium, *qui*
ſunt concuſſi vino.
2 Ecce ″*dies* validus & fortis ″Domino, tanquam tempeſtas grandi-
nis, *&* ″turbo excisionis velut tempeſtas aquarum ″multarum inun-
dantium, *quæ* deiicit in terram ″in fortitudine.
3 Pedibus conculcabuntur corona ſuperbiæ, ″*&* ebrii אEphráim:
4 Erítque ″flos decidens gloria decoris eius, quæ *eſt* ſuper verticem
vallis pinguiū, ſicut præcox ficus *quæ uenit* ante fructus æſtatis: quā
quū viderit ″videns, dū adhuc fuerit in manu eius, ″deglutiet eam.
5 In die illa erit Iehouáh exercituum corona gloriæ ″& cidaris glo
riæ reſiduo populi ſui.
6 Et erit Spiritus iudicii ſedenti ſuper thronum iudicii, & fortitu-
do ″vertentibus prælium vſque ad portam.
7 Et iſti quoque propter vinum errauerunt, ″& propter שׂechár er-
rauerunt: ſacerdos & propheta errauerunt propter שׂSechár, abſor-
pti ſunt præ vino, errauerunt propter שׂSechár, errauerunt in viſio
ne, impegerunt in iudicio.
8 Omnes enim menſæ repletæ ſunt vomitu *&* ″ſorde, ″ita vt non ſit
locus *abſque ſorde.*
9 Quem docebit *ulterà Propheta* ſcientiam, & quem intelligere faciet
″quod audiuit? *ſunt ut pueri* ablactati à lacte, ″auulſi ab huberibus.
10 Nam *ut pueris, datur eis* ″præceptum poſt præceptum, præceptū poſt
præceptū: ″linea poſt lineā, linea poſt lineā: ″parū ibi, parum ibi.
11 ″Quia balbutientibus labiis & lingua altera loquetur *prophetæ* ad

Prædicatio Euāgelii. Fides Gentium.

Inuehitur Eſaias in Iſraelitas, qui vino & deliciis & luxuriis vacabant.

In ſacerdotes & prophetas verbi Dei contemptores.

In Iudæos Prophetarū ſubſannatores.

Euangelii prædicatio.

Sigillatim, לאחד אחד Ad verbum, per vnum vnius. ſub. loci. i. per ſingulos ſingulorum, ſub. locorum. Vnde quidam, ſinguli è ſingulis locis. Alii, vnus ad vnum. 13 Et incuruabunt ſe Iehouæ והשתחוו ליהוה & adorabunt Iehouam.

IN CAPVT XXVIII.

1 Coronæ ſuperb. עטרת גאות Hebraiſmus, pro Regibus ſuperbis, vel regno ſuperbo, regno Iſraelitico, quod vocat Ephraim. Inuehitur in mores hominum ſui temporis qui erant mollitiei & ebrietati dediti. Ebriis שכורי temulentorum. Et flori, &c. וציץ וגו׳ Quidam conuerſo ordine ſic vertunt, pauculis ſubauditis, Cuius gloria decoris *eſt uelut* flos deciduus. Gloriam decoris vocat gloriam inclytā & decoram. ſuperbiebant enim propter opes, quas ceu fluxas comparat flori deciduo. Alii, Cuius eximia gloria *eſt ueluti* flos marceſcens. Alii, Quia decor gloriæ eius erit flos deciduus. Alii, præcedētibus coniungentes, vertunt, & deciduo flori decoris gloriæ eius. Quæ *eſt*, &c. אשר על־ראש וגו׳ quæ *eſt* ſuper caput vallis pinguiū oppreſſorū à vino. ſiue, *&* *qui* oppreſſi ſunt vino. Alii, ſuper quorum capita *eſt uelut* vallis vnguentorum, *&* *ſunt* percuſſi vino. Valles vocantur amnes, quòd ſoleant abundare amnibus & fluminibus. q.d. qui in conuiuiis ſuis perfunduntur multo vnguento & vino. aut, in quorum capita deſcendit vt amnis vnguentorum copia, & inebriari ſolent. Quidam dicunt, Prophetam vocare eos vallem pinguedinū, quòd madentes vnguentis, iugiter vino oppreſſi, in terra iacerent, vomentes, & omnia loca ſuis immunditiis inquinantes. 2 *Dies* Alii ſubaudiunt, exercitus. Domino, לאדוני Hebraiſmus, pro Quem miſſurus eſt Dominus. Turbo exc. שער קטב Hebraiſmus, pro excidens. Alii, tempeſtas proterens. aut, ſubuertens. Multarum, כבירים fortium. validarum. vehementium. In fortit. : ביד Ad verbum, in manu. i. in fortitudine, fortiter, ſiue fortiſſimè & validiſſimè. 3 *Et ebrii* שכורי temulentorum. vel, ebriorum. Vide verſu 1. 4 Flos decidens, &c. ציצת נובל וגו׳ flos deciduus, gloria decoris eius, ſuper quorū capita *eſt uelut* vallis pinguium. Alii, flos deciduus, decor gloriæ eius qui *eſt* ſuper caput vallis pinguiū. Alii, flos pulchritudinis *&* decoris eius, qui *eſt* in capite vallis pinguedinum. Vide eadem verba & verſu primo. Videns, הרואה .i. quiſpiam. Hebraiſmus. Deglutiet e. יבלענה : deuorabit illam. vel, abſumet. Alii, quum adhuc fuerit in ramo. i. ſtatim à ramo, ſiue quumprimum decerpſerit illam, deuorat. q.d. ſtatim legetur, & ſtatim abſumetur. Ita venient qui citò diripiant opes ac diuitias Iſraelitarum. 5 Et cidaris ולצפירת & diadema. Reſiduum populi vocat duas reliquas tribus. 6 Vertentibus משיבי propulſantibus. id eſt dabit virtutem ac robur his qui vertent in fugam hoſtes ſuos, fugabúntque eos vſque ad portas vrbium ad quas illi fugient. ſiue, in quas ſe recipere conabuntur. 7 Et prop. שׂechar, &c. ובשכר תעו & à temeto [vel, mero] hallucinati ſunt. Alii, & præ ſechar perplexi ſūt. 8 Sorde, צואה ſtercore. Ita vt, &c. : בלי מקום Ad verbum, in non loco. vel, abſque loco. 9 Quod aud. שמועה Ad verbum, auditum? ſub. à Deo per Spiritum. Quidam exponunt, verbum propheticū. Sic infrà cap. 53. a. 1, Quis credidit auditui noſtro? Auulſi עתיקי amoti. abſtracti. Quidā vertunt per accuſantiū, Ablactatos à lacte, amotos ab hub. 10 Præc. poſt præc. &c. צו לצו וגו׳ præceptū ad præceptū, &c. q.d. adeò rudes & tardi, ac ſtupidi ſunt, vt ſint docēdi ſicut pueri paulatim & ſenſim: multa illis ſimul tradenda nō ſunt. Alii per imperatiuū vertunt, Nam præcipe ad præceptū, præcipe ad præceptum. vt voces Iudæorum imitetur qui ſannis & cum contēptu irriſionéve excipiebāt verbū Dei per Prophetas miſſum. Alii, Manda ad manda, &c. Linea poſt li. &c. קו לקו וגו׳ Metaphora ducta ab iis qui murū conſtruunt. q. d. pedetentim docendi ſunt. Alii, ædificium ad [vel, poſt] ædificiū, &c. quia præceptum & ſtatutum eſt velut ædificiū: ædificium autē fit extenſione lineæ cum regula & perpēdiculo. Alii, inſtructio ad inſtructionem, inſtructio ad inſtructionem. Alii per imperatiuum, vt dictum eſt, Expecta ad expectationem, expecta ad expectationē. vel, expecta ad expecta, expecta ad expecta. Parum ibi, &c. : זעיר שם זעיר שם q.d. paululum nunc ex vno libro, cras iterum paululum ex altero libro: portio exigua ex vna parte libri tradenda eſt, & portio exigua ex alia parte libri, pro ratione obſcuritatis locorum. 11 Quia balb. lab. כי בלעגי שפה Ad verbum, Certè cum blæſitatibus labii. ac ſi dicat, Similes inquā erunt pueris rudibus: nam verus Propheta qui eos docebit, videbitur illis loqui lingua balbutiente & peregrina, ignotáve: adeò alienus erit à ſacris ipſe populus propter ebrioſitatem Prophetarum & Sacerdotum ſuorum.

populum iſtum.
'Ad quos dixit *Propheta*, Hæc requies eſt, 'requiē præſtate laſſo, '& 12
hæc requies: & noluerunt audire.
Et erit eis verbū Iehouæ, 'præceptū poſt præceptū, præceptum 13
poſt præceptū: linea poſt lineā, linea poſt lineā: parū ibi, parū ibi:
'vt vadāt, & corruāt retrorſū, & cōterātur, & illaqueētur, & capiātur.
Propter hoc audite verbum Iehouæ, viri illuſores, dominatores 14
populi huius qui eſt in Ieruwſaláim.
Dixiſtis enim, 'Percuſſimus fœdus cum morte, & cum ſepul- 15
chro fecimus 'pactum: flagellum 'inundans quum tranſierit, nō e-
ueniet nobis: 'quia poſuimus mendacium 'ſpem noſtrā, & in mē-
dacio 'occultati erimus.
Propterea inquam, ſic dixit Dominus Iehouáh, Ecce ego 'fun- 16
do in ꝪSiión lapidem, lapidem munitionis, anguli pretioſi, funda-
menti fundati: qui credit, 'ne feſtinet.
Et ponam iudicium ad lineam, & iuſtitiā 'ad trutinam, '& verret 17
grando 'ſpem mendacii, '& occultationem aquæ inundabunt.
'Et remouebitur fœdꝰ veſtrū cū morte, '& viſio veſtra cū ſepul 18
chro 'nō ſtabit: flagello inūdāti quū trāſierit, 'eritis in cōculcationē.
Ex quo tempore tranſire cœperit, ipſe tollet vos: quoniam 'ſin- 19
gulis diebus trāſibit diu & noctu, '& erit tantum pauor intelligere
famam *eorum quæ uobis contigerunt*.
'Breuius enim erit ſtratū quàm vt poſſint ſe extēdere *in eo*: '& ope 20
rimentum erit anguſtius, quàm vt ſeipſos poſſint colligere *ſub eo*.
Sicut enim in monte PeraꝪſim, cōſurget Iehouáh, ſicut in val- 21
le *quæ eſt* in Gibyón iraſcetur, vt faciat opus ſuum, 'extraneum opus
ſuū: & vt operetur operationē ſuam, extraneam operationem ſuā.
Nunc igitur 'ne illudatis, ne 'inualeſcāt vincula veſtra: quia con- 22
ſumptionem '' & *quidem* deciſam audiui à Domino Iehouáh exer-

Perditio illuſorum verbi Dei.

Impiorum ſecuritas.

Christus credentibus ſalus.

Aſſlictio non recipientibus Chriſtum.

Exhortatio ad pœnitentiam. Saluandi pauci.

tera loquetur ad populum iſtum:
12 Cui dixit, Hæc eſt requies mea, refi
cite laſſum, & hoc eſt meum refrige-
rium: & noluerunt audire.
13 Et erit eis verbum Domini, Māda
remanda, manda remāda: expecta re-
expecta, expecta reexpecta: modicum
ibi, modicum ibi: vt vadant, & cadant
retrorſum, & cōterātur, & illaqueen- D
tur, & capiantur.
14 Propter hoc audite verbum Domi
ni, viri illuſores, qui dominamini ſu-
per populum meū qui eſt in Ieruſalē.
15 Dixiſtis enim, Percuſſimus fœdus
cum morte, & cum inferno fecimus
pactum: flagellum inundās quum trā
ſierit, non veniet ſuper nos: quia po-
ſuimus mendacium ſpem noſtram, &
mendacio protecti ſumus.
16 Idcirco hæc dicit Dominus Deus,
|Ecce, ego mittam in fundamētis Siō
lapidem, lapidem probatum, angula-
rem, pretioſum, in fundamento fun-
datum: ||qui crediderit, non feſtinet.
17 Et ponam in pondere iudicium, &
iuſtitiam in mēſura: & ſubuertet grā-
do ſpem mendacii, & protectionem E
aquæ inundabunt.
18 Et delebitur fœdꝰ veſtrum cū mor-
te, & pactum veſtrū cum inferno non
ſtabit, flagellum inundās quum tran-
ſierit, eritis in conculcationem.
19 Quandocunque pertrāſierit, tollet
vos: quoniam mane diluculo pertran
ſibit in die & in nocte, & tantummo-
do ſola vexatio intellectum dabit au
ditui.
20 Coāguſtatum eſt enim ſtratum, ita
vt alter decidat: & palliū breue vtrū-
que operire non poteſt.
21 |Sicut enim in Monte diuiſionum
ſtabit Dominꝰ: ſicut in |valle quæ eſt
in Gabaō iraſcetur: vt faciat opus ſuū,
alienum opus eius: vt operetur opus
ſuum, peregrinum opus eius ab eo.
22 Et nunc nolite illudere, ne fortè cō
ſtringantur vincula veſtra: conſūma-
tionē enim & abbreuiationē audiuiā

Pſal.117.a.22 matth.21.d.42 act.4.b.11 1.petr.2.a.6 Rom.10.b.11

2.Reg.5.d.20 1.par.14.c.11 Ioſue 10.c.12

12 Ad quos di. אשר אמר Ad verbū, Qui dixit ad eos. vel per præt. pluſquam perfec. dixerat, nēpe Propheta verus ſacerdotibus & prophe
tis illis falſis. Alii, Quoniā dixit ad eos. vt ſit ratio quare Propheta Dei futurus eſſet tanquā balbus populo. Quidā vertūt, Si dixerit quiſpiā
ad eos, En hæc eſt quies qua poteſtis refocillare laſſum, & hoc eſt refrigeriū, &c. Requiem præ. laſ. הניחו לעיף q.d. vos ſacerdotes & pſeu
doprophetæ ſinite in pace, & date requiem populo huic feſſo & fatigato, iam multa perpeſſo propter ignorantiā Dei & peccata ſua, quòd mē
daciis veſtris crediderit: deſinite fallere ipſum. Et hæc eſt req. וזאת המרגעה & iſtud eſt refrigeriū. ſub. verum. q.d. ſi verā doctrinā do
cueritis, requiem conſequetur populus, & deſinet affligi: in mea doctrina inuenietis refrigerium: ſi feceritis quæ dico, requiem inuenietis.
13 Præceptum poſt præc. צו לצו Eadē verba quæ paulo antè, verſu 10. acſi dicat, propterea erit illis magna penuria verbi Dei & eorū
quæ pertinent ad ſcientiā & cognitionem rerū ſacrarum: verbū Dei erit illis rarum, docebuntur pauca præcepta accepta modò in vno loco,
modò in alio: nō docebunt libros ſacros integros, ſed proponent tantūmodo fragmenta quædam. Vt vadant, & corr. למען ילכו וכשלו
propterea ibunt, & corruent, &c. i. vt cū volent procedere, retrocedant. 15 Percuſſ. &c. כרתנו וגו' Hebraiſmus eſt, pro Nō moriemur.
q.d. non terrent nos minæ tuæ: neque enim veniet ſuper nos mors aut interitus quē venturū prædicis. Pactum: חוזה Ad verbū, viſio-
nem. i. venimus in colloquium pacis cauſa, collocuti ſumus cum illo ne nos abſorbeat. Inundās שוטף .i. cum magno impetu veniēs.
Quia poſ. כי שמנו Hoc dicūt ironicè, Nā poſuimus ſpem noſtram non in re mendaci aut fallaci, ſed in diis qui nos eripient de manu ho
ſtium. vel, mendaciū. i. quod putas, ô Propheta, eſſe mendacium, rem inanem & fallacem. Doctus quidā inter Hebræos vertit, quanuis po-
ſuerimus. Spem n. מחסנו refugium noſtrū. Occultati erimus. נסתרנו: Fut. pro præt. abdidimus nos. ſalutis ſcilicet cauſa.
16 Fundo, &c. יסד בציון וגו' Ad verbum, fundator in Sion lapidis, lapidis munitionis, anguli pretioſitatis, fundamenti fundati. יסד
Toar eſt, ſiue verbale, vice Benoni, ſiue participii præſentis. Quidam hæc vertunt, Fundaturus ſum in Sion lapidem, lapidem *inquam* muni-
tum, angulum pretioſum, fundamentum fundatum. i. ſolidum, firmum, & ſtabile. Angulum pretioſum vocat lapidē poſitum in angulo ædi
ficii elegantiſſimo. Alii, Pono pro fundamento in Sion lapidē probatum, angulū pretioſum, fundamentum ſolidum. Ne feſtinet. לא
יחיש: ſub. vt videat hoc. i. ne exiſtimet eam eſſe adimplendā breui & ante multos annos. 17 Ad trut. למשקלת ad perpendiculum.
Alii, ad regulam. i. diſponam, ſiue dirigam iudicium in iuſtitia & rectitudine. q.d. eo tempore vigebit iudiciū & iuſtitia. Et verret יעה
.i. & more ſcoparū eiiciet, ſiue quaſi ſcopa amouebit fiduciam vanam. Spem mend. מחסה כזב fiduciam mendacē. hoc eſt idola & alia
in quibus ſpem collocabunt homines. Et occult. וסתר & latibulum. ſub. fallax. Alludit ad id quod dixerat prius verſu 15. ſignificat ſpē
fallacem qua ſe protegent. Quidā vertunt, Et latibulum, aquæ inundantes obruent. 18 Et remoueb. וכופר Et auferetur. Alii, Et abo-
lebitur. Alii, Et diluetur. Et viſio ve. וחזותכם .i. pactū veſtrū. Vide ſuprà verſu 15. Non ſtabit: לא תקום nō conſurget. vel, cōſiſtet.
aut, non erit firmum. Eritis והייתם לו Ad verbū, & eritis ei. Quidā conuertunt, flagellum inundans quū tranſierit, tunc eritis ei in con
culcationem. 19 Singul. dieb. בבקר בבקר Ad verbū, in mane, in mane. Et erit, &c. והיה וגו' Hebraiſmus, pro fama eorū quæ
vobis accident, incutiet metū audientibus. Alii vertunt, Et fiet vt duntaxat vexatio faciat intelligere auſcultationē. vel, Et erit vt terror [aut
cōmotio] duntaxat intelligere faciat auditum. ſiue, & erit, tantūmodo terror faciet vt intelligāt auditum. 20 Breuius, &c. כי קצר וגו'
Ad verbū, Anguſtum enim eſt ſtratum, ne ſuperfluat. vel, vt non ſuperſit. ſub. in quo ſe extendant. Quidā, Quoniam contractus erit lectus
vt nō ſufficiat. Obſidionem Ieruſalem lecto nimium ſtricto cōparat. Stratū, vrbs eſt plena populo. q.d. Cinget vos Romanus exercitus ob-
ſidione, & ita conſtringet vt vrbs vix poſſit capere multitudinē. Et oper. &c. והמסכה וגו' Ad verbum, & anguſta erit ſtragula in colli-
gendo. ſub. ſe, vel mēbra ſua. i. arctior erit quàm vt qui ſub illo iacebit, eo tegere poſſit membra ſua. 21 Extraneum op. ſ. זר מעשהו
alienum opus eius. i. inſolitum & inſuetum. 22 Ne illudatis אל תתלוצצו ne ſitis illuſores. nolite eſſe irriſores. i. ne irrideatis prophe
tiam iſtam. Inualeſcant יחזקו Ad verbum, fortificentur. ſiue, validiora fiant. i. ne conſtringamini arctioribus vinculis. hoc eſt, ne ſeue-
rius animaduertat in vos Dominus. Pro vinculis, quidam vertunt caſtigationes. Et *quidem* de. ונחרצה & *eam quidē* definitam. vel, con-
ſummatam. q.d. Reuelauit mihi Dominus certò euenturam deſtructionem vniuerſæ terræ Iſrael. Verti etiam poteſt, Quia completum &
definitum [ſiue determinatum] audiui.

Domino Deo exercituum ſuper vniuerſam terram.

23 Auribus percipite & audite vocem meam: attendite, & audite eloquium meum.

24 Nunquid totadie arabit arans vt ſerat, proſcindet & ſarriet humũ ſuam?

25 Nónne quum adæquauerit faciem eius, ſeret gith, & cyminum ſparget, & ponet triticum per ordinẽ, & hordeum & milium, & viciam in finibus ſuis?

G 26 Et erudiet illũ in iudicio, Deus ſuus docebit illum.

27 Non enĩ in ſerris triturabitur gith, nec rota plauſtri ſuper cyminum circuibit: ſed in virga excutietur gith, & cyminum in baculo.

28 Panis autem comminuetur, verùm non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eũ rota plauſtri, nec vngulis ſuis comminuet eũ.

29 Et hoc à Domino Deo exercituum exiuit, vt mirabile faceret conſilium, & magnificaret iuſtitiam.

Cap. XXIX.

1 VAE Ariel, Ariel ciuitas quã expugnauit Dauid: additus eſt annus ad annũ, ſolẽnitates euolutæ ſũt.

2 Et circumuallabo Ariel, & erit triſtis & mœrẽs, & erit mihi qua Ariel.

3 Et circũdabo quaſi ſphæram in circuitu tuo, & iaciam contra te aggerẽ, & munimẽta ponã in obſidionẽ tuã.

4 Humiliaberis, de terra loqueris, & de humo audietur eloquiũ tuũ, & erit quaſi pythonis de terra vox tua, & de humo eloquium tuum muſſitabit.

B 5 Et erit ſicut puluis tenuis multitudo ventilantiũ te: & ſicut fauilla pertranſiẽs multitudo eorũ qui cõtra te præualuerũt, eritq; repẽte cõfeſtim.

6 A Domino exercituum viſitabitur in tonitruo, & commotione terræ, & voce magna turbinis & tempeſtatis, & flamma ignis deuorantis.

citũum ſuper vniuerſam terram.
23 Auribus percipite, & audite vocem meam: attendite, & audite De priori afflictione interquos alii magis. alii minꝰ affligũtur.
eloquium meum.
24 Nunquid tota die ʹarabit arans, vt ſerat? ʹproſcindet, & contũdet
glebas terræ ſuæ?
25 Nónne quum adæquauerit faciem eius, ʹtũc diſperget nigellã,
& cyminum ſparget, ponétque triticum ʹmenſuratum, & hordeũ
ʹſignatum, atque ſpeltam ʹ*in* termino ſuo?
26 ʹErudit enim *ſatorem* illum ʹad iudicium, Deus ſuus ʹdocet eum.
27 Non enim tribula trituratur nigella, nec rota plauſtri ſuper cy-
minũ ʹcircũducitur, ſed virga excutitur nigella, & cyminũ baculo.
28 ʹPanis ʹcomminuetur, ſed nõ in perpetuum triturando tritura-
bit illum, ʹnec conteret rota ʹplauſtri eius, ʺ& dentibus illius non
comminuet eum.
29 Etiam hoc à Iehouáh exercituum egreſſum eſt, *qui* ʹmirificauit
conſilium, magnificauit ſapientiam. Cap. XXIX.
1 VAE Ariél, Ariél ʹciuitas *in qua* manſit Dauid: ʹaddite annum ſu Deſtructio Ieruſalem.
per annum, ʹagni deficient.
2 ʹEt coãguſtabo Ariél, erítque *in urbe* ʹplanctus & luctus: & erit mi
hi ʹtanquam Ariél.
3 Et caſtrametabor *in circuitu tuo* inſtar pilæ *rotundæ* cõtra te, & obſide-
bo te turri lignea, & erigam contra te munitiones.
4 Et humiliaberis, *et quaſi* ʹde terra loquêris, & *uelut* è puluere ʹhumile
erit eloquium tuum: erítque vt pythonis, *quaſi* de terra vox tua, &
acſi exiret de puluere eloquium tuum ʺgarriet.
5 Erítq; velut puluis tenuis multitudo ʹdiſpergentium te, ʺ& ſicut
gluma tranſiens multitudo ʹfortium: erítque repentè *ac* ſubitó.
6 A Iehouáh exercituum ʹviſitabitur in tonitru, ʺ& in cõcuſſione,
ʺ& voce magna: turbine, & tempeſtate, & flamma ignis ʹconſu-
mente *eam*.

24 Arabit a. יחרוש החורש Fut. Heb pro præſ. arat arator. ſiue arare ſolet. Hac parabola ſignificat Deum non ſemper exercere manum ſuam, nec vlciſci aſſiduè hominum flagitia. Nunquid omnibus diebus, ſiue ſemper arare ſolet agricola, vt iaciat ſementem? q.d. non. Proſcindet, &c. יפתח וגו' Fut. Heb. pro præſ. Quidam vertunt, aperit & confringit glebas agri ſui. Alii. ſoluit *enim boues ſuos* & comminuit glebas terræ ſuæ. 25 Tunc diſp. nig. והפיץ קצח Fut. Heb. pro præſ. & ו pro tunc poſitum, tunc ſerit, ſiue ſeminat nigellam Romanam, ſiue gith. genus leguminis optimi & commendati à ſuaui odore & nigredine. Menſur. שורה in menſura. Quidam, ordine. ſiue, ſerie ſua. Alii, optimum & laudatiſſimum. quaſi principe dignum, aut principem locum obtinens in ſuo genere. Alii, in optima terra. Signatum, נסמן deſignatum. inſigne. i. optimum. In term. ſ. גבולתו: i. in terra ſpeltæ ſiue zeæ ſuſcipiendæ apta: alioqui perderet operam. q.d. ſingula ſemina ſeminat in terra propria. 26 Erudit e. illum ויסרו Ad verbum, Et erudiet eum. ſub. Deus. Fut. Heb. pro præſ. & ו pro enim. Ad iud. למשפט rectitudinem. Alii, debitè. aptè. ſiue debito more. i. vt omnia aptiſſimè faciat. q.d. hanc ſcientiam ſerẽdi ſingula ſuis locis, habet à Deo. Docet e.: יורנו Fut. Heb. pro præſ. ſub. agriculturam illam. 27 Circund. יוסב Fut. Heb. pro præſ. agitatur. voluitur. agitur in orbem. ad grana eius excutienda ſcilicet. 28 Panis לחם. i. grana vnde fieri ſolet panis, nempe grana tritici, hordei, & zeæ, triturari ſiue excuti ſolent maiore vi & alia ratione. Comminu &c. יודק כי לא וגו' Fut. Heb. pro præſ. comminuitur, quanquam non perpetuò triturando triturabit [ſub. agricola, vel tribula, aut rota] illum. ſcilicet panem. Alii, *Sed ſemen dans* panem trituratur, quanuis non in perpetuum *rota* triturando trituret ipſum. Alii, Triticũ licet trituretur, non in perpetuũ triturat ipſum. Nec conteret והמם גלגל nec contundet. ſub. grana illa. q.d. ſeruatur modus in tritico triturando. Plauſtri eius, עגלתו ſub. agricolæ. Et dent. il. ופרשיו ſub. trahæ, ſiue tribulæ. 29 Mirific. &c. הפליא עצה הגדיל תושיה: Præt. Heb. pro præſ. qui mirificat conſilium, magnificat ſapientiam. vel opus. Hebraiſmus quem quidam ſic reddunt, qui mirificus eſt conſilio, & magnificus opere. Alii, qui miro agit cõſilio, & magnifico inſtituto.

IN CAPVT XXIX.

1 Væ Ariel הוי אריאל O Ariel. הוי enim particula eſt dolentis, ſiue deplorantis miſeriam, ſortem & caſum altaris quod dicatum fuerat in honorem Domini: per quod ſignificabatur templum quod (vt aiũt Hebræi) Ariel ideo vocabatur quòd eſſet extructum in ſimilitudinem leonis, nempe anguſtum retro, & latum antè. Altare verò & templum, pro vrbe Ieroſolymorum poſuit, cuius excidium prædicit, in qua altare ædificatũ erat & templũ. Ciui. *in qua* manſit D. קרית חנה דוד ciuitatis *in qua* manſit Dauid. Chaldæus paraphr. Væ altari, altari quod ædificatũ eſt in ciuitate in qua habitauit Dauid. Verti poteſt, *contra quam* caſtrametatus eſt Dauid. Addite, &c. ספו שנה על שנה Hebraiſmus, pro, poſt non multos annos. vel, elapſis non pauculis annis. Agni deficient.: חגים ינקופו victimæ excidentur. i, ceſſabunt. tandem deſinẽt ſacrificare & immolare hoſtias ſuper te. Alii vertũt, *quibus* iugulentur agni. q.d. tametſi ſacrificia aſſiduè faciatis, nihilo minus vindictã ſuam exequetur Dominus. Alii eodem ſenſu, agni iugulentur. 2 Et coanguſt. והציקותי Et in anguſtiã redigã. Qui verterunt præcedẽti verſu, iugulentur agni: hîc ו pro nihilominus accipiũt, vertentes, Nihilominus coarctabo. i. obſidione arcta cingã Ieruſalem: opera ſcilicet Aſſyriorum. Præteritum eſt autẽ pro fut. Plan. & Iu. תאניה ואניה mœror & triſtitia. Tanq. Ariel.: כאריאל. i. inſtar altaris. q.d. vt quum ſacrificium fit, plurima cadauera iacent circũ altare: ita in circuitu Ieruſalẽ, ſiue in vrbibus quæ circum illam ſunt, erunt multa cadauera. 4 De terra loq. מארץ תדברי. i. videberis quaſi ſermo tuus prodeat è terra: hoc eſt, ſummiſſus erit. Humile erit תשח demiſſum erit. Alii. exibit. vel, egredietur. Garriet: תצפצף muſſitabit. 5 Diſperg. te, זריך Ad verbum, peregrinorum tuorum. ſiue extraneorum tuorum. i. hoſtiũ obſidentium te. Et ſicut gluma וכמוץ & quaſi ſtipula. vel minutiſſima palea quæ à vento facilè raptatur & euaneſcit. Fortium: עריצים tyrannorum. robuſtorum. 6 Viſitabitur תפקד Quidam in ſecunda perſona vertunt, neſcio qua ratione. Et in concuſſ. וברעש & commotione. ſub. terræ. Alii, tumultu. Alii, terræmotu. Et voce magna: וקול גדול ſtrepituque magno. Conſumente: אוכלה deuorantis. abſumentis.

Erítque ſicut ſomniũ viſionis nocturnæ multitudo omniũ gen 7
tiũ quæ dimicabũt contra Ariél, ″& omnes militãtes contra eã,&
munitiones extruentes contra eam,& anguſtiis afficientes ipſam.
Et erit, ſicut qui″ſomniat eſuriens,& ecce comedit : quúmque 8
expergiſcitur, vacua *eſt* anima eius: & vt ſomniat ſitiẽs, & ecce bi-
bit, expergiſcitur verò,& ecce *eſt* ″laſſus , & anima eius appetit: ſic
erit multitudo omnium gentium″quæ dimicabunt contra mon-
tem ꝫSiión.

Excæcatio Iudæorum, nequid intelligerent eorum quæ prædicebãt Prophetæ.

″Tardate,&admiramini:excæcati ſunt *prophetæ,&uos* excæcauerũt: 9
inebriati ſunt,& non vino:″nutauerunt,& non ꝟſichera.
Quoniã operuit vos Iehouáh ″ſpiritu ſoporis,& clauſit oculos 10
veſtros:prophetas & principes veſtros qui vident,operuit.
Erítq; vobis viſio omnium *uerorum Prophetarum*, ſicut verba″epiſto- 11
læ obſignatæ, quam″dabunt ſcienti literas,dicendo, Lege″nunc i-
ſtam:& dicet,Non poſſum,quia″obſignata eſt.
″Et dabitur epiſtola ei qui nouit literas,dicendo, Lege nũc iſtã: 12
& dicet,Non noui literas.

Iudæi reiecti, doctrinas hominũ mãdato Dei præferentes.

Dixit itaque Dominus,Propterea quòd″appropinquauit popu 13
lus iſte ore ſuo,& labiis ſuis″honorauerunt me:″cor autem eius elõ
gauit ſe à me:fuítque timor eorum *quo timuerunt* me, mandatum ho
minum″edoctum.
Propterea *inquam* ecce ego″addam vt mira faciam in populo iſto: 14
mira *inquam* & miraculum : ″peribítque ſapientia ſapientium eius,
″& intelligentia intelligentium eius abſcondet ſeſe.
Væ″iis qui profundi ſunt vt à Iehouáh abſcondant cõſilium, ″& 15
ſunt in tenebris opera eorum, & dixerunt, Quis videt nos? & qui-
nam cognoſcunt nos?

In eos qui ſe peccatores non agnoſcunt.

″Subuerſio veſtra verè ſicut lutum figuli ″reputabitur. ″num di- 16
cet opus de factore ſuo, Non fecit me? & figmentum dicet de fi-
ctore ſuo,Non ″intelligit?

Regnũ Euangelii a Iudæis ſuperbis ad Gẽtes cæcas cõuerſum.

Nónne″adhuc paululum paululum,& conuertetur Lebanón in 17

7 Et erit ſicut ſomnium viſionis nocturnæ multitudo omnium gẽtium, quæ dimicauerunt contra Ariel,& omnes qui militauerunt,& obſederũt, & præualuerunt aduerſus eam.

C

8 Et ſicut ſomniat eſuriens & comedit,quum autem fuerit expergefact⁹, vacua eſt anima eius : & ſicut ſõniat ſitiens & bibit , & poſtquam fuerit expergefactus , laſſus adhuc ſitit , & anima eius vacua eſt:ſic erit multitudo omnium gentium quæ dimicauerunt contra montem Sion.

9 Obſtupeſcite & admiramini, fluctuate & vacillate::inebriamini,& nõ à vino:mouemini,& non ab ebrietate.

10 Quoniam miſcuit vobis Dominus ſpiritum ſoporis , claudet oculos veſtros: prophetas & principes veſtros qui vident viſiones, operiet.

D

11 Et erit vobis viſio omniũ ſicut verba libri ſignati:quem quum dederint ſcienti literas,dicẽt,Lege iſtum: & reſpõdebit,Nõ poſſũ,ſignatus eſt enim.

12 Et dabitur liber neſcienti literas, dicetúrque ei,Lege:& reſpondebit,Neſcio literas.

13 Et dixit Dominus,‖Eo quòd appropinquat populus iſte ore ſuo,&labiis ſuis glorificat me,cor autem eius lõgè eſt à me, & timuerunt me mãdato hominum & doctrinis.

Matth.15.a Marc.7.a

E

14 Ideo ecce ego addam vt admirationem faciã populo huic miraculo grãdi & ſtupendo: ‖peribit enim ſapiẽtia à ſapientibus ei⁹,& intellectus prudẽtium eius abſcondetur.

1.Cor.1.d Abdias.1

15 ‖Væ qui profundi eſtis corde, vt à Domino abſcondatis cõſilium: quorum ſunt in tenebris opera, & dicũt, ‖Quis videt nos,& quis nouit nos?

Eccli.23

16 Peruerſa eſt hæc veſtra cogitatio: quaſi ſi lutum contra figulum cogitet,& dicat opus factori ſuo,Non fecisti me: & figmentum dicat fictori ſuo,Non intelligis.

F

17 Nónne adhuc in modico & in breui conuertetur Libanus in Charmel,

7 Et omnes militantes,&c. ׳וכל־צוביה וגו Verti poſſunt hæc in genitiuo,& omnium militantium,&c. Vel,& omnium oppugnantiũ illam,&c. 8 Sõniat,&c. יחלום הרעב והנה אוכל Futura Heb.pro præſent. Eſt autẽ Hebraiſmus,qui ſic cõuerſis verbis redditur, Qui eſurit,ſomniat ſe comedere. Sic paulo pòſt, Et vt ſomniat ſitiens,& ecce bibit:pro, Et vt qui ſitit,ſomniat ſe bibere. Laſſus, עיף .i.ſitiẽs: quia enim(vt ſcribit doctus inter Hebræos)laſſus ſitit aquam,per tranſlationem vocatur laſſus qui ſitit. Quæ dimic. הצובאים militãtium.i.quæ oppugnabunt. 9 Tardate התמהמהו ſub.in cogitatione veſtra.i.Diu ac multum cogitate quæ cauſa fuerit tantæ miſeriæ. Alii,Immoramini Inſiſtite. Nutauerunt, נעו vacillarunt.more ſcilicet ebrii. Alii,moti ſunt.vel,commoti. Alii,concuſſi ſunt. 10 Spiritu ſop. רוח תרדמה mente ſoporis.i.ſtupore & ſtupiditate. 11 Epiſt.obſig. הספר החתום libri obſignati. Sic & verſu ſequenti. Dabunt יתנו Fut.Heb.pro præſ.vt quidã vertunt. Alii,ſi tradant.vel,ſi offerat quis. Nunc iſtam: נא זה obſecro hanc.ſub.epiſtolã.Vel,hunc.ſub.librũ. Obſignata eſt. : חתום הוא obſignatus eſt.ſub.liber. 12 Et dabitur ונתן הספר Quòd ſi detur liber,&c.tum dicet,&c. 13 Appropinquauit,&c. ׳נגש וגו Præterita Heb.pro præſentibus, Appropinquat populus iſte ore ſuo. Varia eſt lectio Hebræis:nam etiam legitur נגס per ס & נגש per ש ſiniſtrum quod idem valet cum ס,nẽpe arctare, affligere, opprimere. vnde quidam vertunt, Quãdo affligitur populus iſte,ore ſuo & labiis ſuis me honorat. Prior lectio verior eſt:nam ita locum iſtum Chriſtus affert apud Matthæum,cap.15.a.8, Appropinquat mihi populus hic ore ſuo,& labiis me honorat,cor autem eorum longè eſt à me. Vbi præterita Hebraica conuerſa ſunt in præſentia. Cor autem,&c. ולבו רחק ממני cor autem ſuum longe facit à me.ſiue,elongauit.remouit.q.d.non colunt me ex animo. Edoctum. : מלומדה quod docetur.vel,aſſuefactum i.cui aſſueti ſunt homines.hoc eſt humanũ, & ab hominibus inſtitutum. 14 Addam,&c. יוסף להפליא את־העם־הזה הפלא ופלא Ad verbum,addo vt mirificem cum populo iſto,mirabile & miraculum.vel,mirificare populum iſtum mirificatione & miraculo.i.reddere populum hunc valde mirandum ac mirabilem.q.d.efficiam vt omnes poſthac mirentur ſortem,calamitatem,& infœlicitatem huius populi. Geminatio illa,mirabile & miraculum, frequens Hebræis, pro re maximè miranda & ſtupenda. Chaldæus paraphr . Idcirco ego addo vt deleam populum hunc deletionibus mirabilibus. Quidam Hebræorum exponunt,addam vt abſcondam, ſiue occultem à populo hoc, &c. quia non intelligent. Et idcirco dixit, Et peribit ſapientia,&c. Peribitque ואבדה nam peribit. Et intellig.&c. : ובינת נבוניו תסתתר & prudentia prudentium abdet ſeſe.i.euaneſcet,& de medio tolletur.q.d.immittam magnam ignorantiã in eos inter quos erant antea multi viri ſapientiſſimi & prudẽtiſſimi. 15 Iis qui prof.&c. ׳המעמיקים וגו latitantibus à Iehouáh vt abſcõdãt conſiliũ.i.qui ſtudẽt abſcõdere cõſilia ſua ipſi Iehouæ. Alii,iis qui abdunt cogitatus vt à Iehouáh abſc.cõſil.i.qui ſtudent ac ſtatuunt facere,putántque ſe facturos aliquid quod lateat Dominum. Et ſunt והיה Ad verbum,& erit. Singul.pro plur.i.quorum opera fiunt in tenebris:iuxta opinionem illorum ſcilicet,quaſi fierent Deo ignorante. 16 Subuerſio ve. ׳הפככם אם־כחומר וגו Verſio[vel,Mutatio]veſtra,&c.q.d.nõ tantũmodo nouit Deus opera quæ facitis,ſed vos quoq; perdere poteſt.tã facilè enim poteſt vertere ac mutare ſortem veſtrã in aliã, quàm facilè poteſt figulus ex vno vaſe facere quod vult. Alii, Conuerſio veſtra,an ſicut lutum figuli reputabitur? nempe dicit opus,&c.q.d. An veſtrum vertere (infinitiuus enim eſt pro nomine : aliàs nomen eſſet ſi ה haberet pathah ſuppoſitum).i.conſilia quæ animo agitatis, inſtar luti figulini erunt? ánnon perinde eſt acſi vas diceret figulo,Me non formaſti? miranda ſanè ſuperbia:nam perinde agitis acſi creaſſetis ipſi vos,atque omnia in manu veſtra poſita haberetis. Intelligit? : הבין Præt.Heb.pro præſ.ſub.quid faciat. 17 Adhuc paul.paul. מעט מזער adhuc parum modicum.vel,modicum & exiguum.ſub.tempus. Hebraiſmus,pro, Intra breuiſſimum tempus.q.d.breui omnia immutabuntur.nam futurum eſt vt ſuperbi & qui in ſummo ſunt honore,humilientur ac deprimantur:humiles verò ac depreſſi exaltentur.

& Charmel in ſaltum reputabitur?
18 Et audient in die illa ſurdi verba libri, & de tenebris & caligine oculi cęcorum videbunt,
19 Et addẽt mites in Domino lætitiã, & pauperes homines in Sancto Iſrael exultabunt:
20 Quoniam defecit qui præualebat, cõſummatus eſt illuſor, & ſucciſi ſunt õnes qui vigilabant ſuper iniquitatẽ.
21 Qui peccare faciebant homines in verbo, & arguentem in porta ſupplãtabant, & declinauerũt fruſtrà à iuſto.
G 22 Propter hoc hæc dicit Domin⁹ ad domum Iacob, qui redemit Abrahã, Non modò confundetur Iacob, nec modò vultus eius erubeſcet:
23 Sed quum viderit filios ſuos, opera manuum mearũ in medio ſui ſanctificantes nomen meũ, & ſanctificabũt Sanctum Iacob, & Deum Iſrael prædicabunt.
24 Et ſcient errãtes ſpiritu intellectũ, & muſſitatores diſcent Legem.

Cap. XXX.

1 VAE filii deſertores, dicit Dominus, vt faceretis cõſilium, & nõ ex me: & ordiremini telam, & non per Spiritum meum, vt adderetis peccatum ſuper peccatum.
2 Qui ambulatis vt deſcendatis in AEgyptum, & os meum non interrogaſtis, ſperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habẽtes fiduciam in vmbra AEgypti.
3 Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confuſionem, & fiducia vmbræ AEgypti in ignominiam.
4 Erant enim in Tani principes tui, & nuntii tui vſque ad Hanes peruenerunt.
5 Omnes confuſi ſunt ſuper populo qui eis prodeſſe non potuit: non fuerunt in auxiliũ & in aliquam vtilitatẽ, B ſed in cõfuſionẽ & in opprobriũ.
6 Onus iumentorum Auſtri. In terra tribulationis & anguſtiæ, leæna & leo ex eis, vipera & regulus volans portantes ſuper humeros iumentorum diuitias ſuas, & ſuper gibbum camelorum theſauros ſuos ad populũ qui eis prodeſſe non poterit.

Charmel, & Charmel vt ſylua reputabitur?
18 Audiéntque in die illa *qui modò ſunt* ſurdi, verba ″libri: & de caligine
& tenebris oculi cæcorum videbunt.
19 ″Et addent mites in Iehouáh lætitiam, ″& mendici hominum in
Sancto Iwſraɴél exultabunt:
20 ″Quum defecerit fortis, & cõſumptus fuerit illuſor, ſuccidẽtúr-
que omnes ″qui perſeuerant in iniquitate.
21 ″Peccare faciẽtes hominem in verbo, & ei qui increpat *eos* ″in por
ta ″laqueos tendunt, ″declinaréque faciunt fruſtra iuſtum.
22 Idcirco ſic dicit Iehouáh ad domũ Iaγacób, qui ″redemit Abra-
hã, Iã non pudore afficietur Iaγacób, neq; iam facies eius ″albeſcet.
23 Quia quum viderit ipſe natos ſuos, opus manuum mearum in
medio ſui, ″ſanctificabunt nomen meum, ſanctificabunt inquam
Sanctum Iaγacób, & Deum Iwſraɴél ″timebunt.
24 Sciéntque qui errabant ſpiritu, intelligentiam: ″& qui murmu-
rabant, diſcent ″Legem.

Cap. XXX.

1 VAE filiis ″declinãtibus, dixit Iehouáh, ″vt faciant conſilium,
& non ex me: ″& tegant *ſe* tegumento, & non ex Spiritu meo,
vt addant peccatum ſuper peccatum.
2 Qui proficiſcũtur vt deſcẽdant in AEgyptum, & os meum non
interrogauerunt, ″vt *ſeipſos* roborẽt in fortitudine Parγóh, & ſperẽt
in vmbra AEgypti.
3 Erit autem vobis fortitudo Parγóh in pudorem, & ſpes in vm-
bra AEgypti in ignominiam.
4 Fuerunt enim ″in xSoγán principes eius, & nuntii eius in nHa-
neɔs ″peruenerunt.
5 Omnes ″pudore affecti ſunt ſuper populo *qui* non proderunt eis,
nec ad auxilium, neque ad afferendum vtilitatem, ſed in cõfuſio-
nem & etiam in opprobrium.
6 ″Prophetia ″animalium ″Meridiei. In terra ″tribulationis & angu
ſtiæ, ″leo & tigris *egredientur* ex illis *partibus*, vipera, & ſerpens ignitus
volans *ad eos qui* deferent ſuper humerum pullorum diuitias ſuas,
& ſuper gibbũ camelorũ theſauros ſuos, populo *qui* nõ proderit.

Gentes prædicãtes gratiam Chriſti.

In Iudæos qui ſpretis Dei conſiliis, ſuæ prudẽtiæ innitebãtur, in creaturis ſpẽ habentes: contra Sennacherib.

Iudæi auxilium petẽtes ab AEgyptiis pereũt à beſtiis in itinere.

18 Libri: ספר epiſtolæ. 19 Et addent, &c. ויספו ענוים ביהוה שמחה Hebraiſmus, pro, magis quàm antea lætabuntur in Domino manſueti. miro gaudio afficientur in Domino. Et mendici ho. ואביוני אדם & pauperes *in* hominibus. vel, pauperes homines, 20 Quum def. for. כי אפס עריץ Præt. Heb. pro fut. vt quidam vertunt, Deficiet enim violentus. vel tyrannus. Singul. pro plural. Deficient violenti. Vel, Quia in nihilum redactus eſt violentus. Qui perſeu. in iniq. : שוקדי און qui mane feſtinant ad iniquitatem, vel, qui vigilant ad iniquitatem. ſiue qui iniquitati inuigilant. Sunt qui vertunt, qui vrgent iniquitatem. 21 Peccare fa. מחטיאי Hebraiſmus, pro Peccatum alicui imponere, iudicare eum peccare. q.d. qui in ſingulis verbis carpere ſolent doctorem Prophetam qui eos corripit, omnia in malã partem accipientes. In porta, בשער .i. in loco publico. Laq. tend. יקושון Fut. Heb. pro præſ. à קוש ſiue יקש. Docti quidam Hebræorum deducunt à קשש collegit, & exponunt, increpantẽ *eos* in porta, increpant. vel probris afficiunt. Sicut enim (inquiunt) qui colligit ligna, aut ſtipulas, colligit hinc inde, & pariter congregat: itidem qui probris afficit hominem, colligit maculas eius hinc inde, obiicítque illi, dicendo, Nónne tu ſic & ſic feciſti in tali & tali loco, & tali tempore? Declin. fac fruſtra ויטו בתוהו & declinant ad nihilum [vel, vanitatẽ] *cauſam* iuſti. i. cadere faciunt cauſa ſua, ſiue condemnant iniuſto iudicio (quod hic vocat vanitatem) iuſtum. Alii vertunt, & iuſtum flexerunt ad nihilum. 22 Redemit פדה eripuit. liberauit. Albeſcet. : יחורו palleſcet. i. neque poſtea erubeſcet. eius enim qui erubeſcit, facies quidem ſolet initio rubore ſuffundi, qui tamen rubor non permanet, ſed illi ſuccedit pallor. Ideo à fine ipſo dicitur albeſcere facies eius qui erubeſcit. Alludit enim ad id quod fecit quando interfecit Aſſyrios. 23 Sanctifi. יקדישו ſub. ipſe Iaעacob cum filiis ſuis. Timebunt. : יעריצו formidabunt. Alii ad verbum, roborabunt. i. fortem prædicabunt, quum hymnos illi dicent, quòd percuſſerit caſtra Aſſur. Chaldæus paraphr. Et de Deo Iſrael dicent quòd fortis eſt. 24 Et qui murmu. ורוגנים & ſuſurrones. nebulones. rabulæ. impoſtores. Vox Hebræa ſignificat eos quorũ cognitio & cogitatio eſt ad maledicendum, & occupatio in murmurationibus. Legem. : לקח Hanc vocem docti inter Hebræos exponunt ſcientiam & dulcedinem ſermonis. i. leporem. Chaldæus paraphr. doctrinam.

IN CAPVT XXX.

1 Declinantib. סוררים recedentibus. Alii, peruerſis. Chaldæus paraph. rebellibus. Alii, contumacibus. Vt fac. conſ. לעשות עצה ita vt exequantur conſilium ſuum, & non quod præceperim. Quidam vertunt, vt capiant conſilium. Et tegant *ſe* teg. ולנסוך מסכה & tegant *ſe* operimento. ſub. AEgyptiorum. i. vt ponant ſuper ſe principes qui non fuerint ſecundum voluntatem meam. cuiuſmodi eſt Pharao, cuius vmbra ſe protegi volebant, vt ſequenti verſu dicit. Alii, & abſcondant ſecretum. vel, operiant arcanum. i. (vt alii vertunt) ineant ſecretũ conſiliũ. aut, vtantur conſilio clanculũ inito. 2 Vt *ſeipſos* rob. in fort. לעוז במעוז פרעה vt fortificentur robore Pharaonis. 4 In xSoγan בצוען Vrbs maxima in AEgypto, quæ Chaldæis dicitur Tanes, Græcis verò Tanis, quæ quidem dedit nomen oſtio Tanitico. Peruen. : יגיעו Fut. Heb. pro præt. 5 Pudore aff. ſ. הובאיש Præt. Heb. pro fut. vt quidã vertũt, pudefiẽt in populo, &c. 6 Prophetia משא Onus. Vide ſuprà cap. 13. a. 1. Animalium בהמות iumentorum. beſtiarum. Beſtias Auſtri vocat quòd feræ vt plurimum verſari ſoleant in regionibus ſqualidis, vt eſt regio Auſtralis: quódque feræ illæ eſſent in via quæ ducebat in AEgyptũ, quæ quidem eſt ab Auſtro Terræ ſanctæ. Meridiei. נגב deſerti. Prædicit quæ euentura erant Iſraelitis deſcendentibus in AEgyptũ, auxilii habendi cauſa. q.d. Hæc dico euentura iis qui deſcendunt in AEgyptum. Quidam vertunt, Prophetia animalium *AEgypti quæ eſt ad* Meridiem *Iſrael.* Tribulationis צרה arctitudinis. afflictionis. Leo & tigris לביא וליש leunculus & leo.

″Et AEgyptii vanè & inaniter auxiliabũtur: ideo clamaui ad hãc 7
Ieruſaláim, Fortitudo eorum ″*eſt* manere.
Nũc *ergo* ingredere *ad eos*, *&* ″ſcribe ipſã in tabula ″apud eos, & in li- 8
bro ″ſcribe eã: ″vt ſit in die nouiſſimo ″in teſtimoniũ vſq; in ſeculũ.
Populus enim rebellis eſt, filii mẽdaces, filii *inquam* qui ″noluerũt 9
audire Legem Iehouæ.

Prophetas Iudæi prohibent verbũ Dei annunciare.

Qui dicunt videntibus, Ne videatis: ″& proſpicientibus, Ne 10
proſpiciatis nobis recta: *ſed* loquimini nobis ″blãda, ″videte illuſiones.
Recedite de via *hac*, declinate de ſemita *iſta*, ″ceſſare facite à facie 11
noſtra Sanctum Iſraelis.

Pœna in reiiciẽtes verbum Dei, ſperantes ab hominib⁹ auxiliũ:

Propterea ſic dixit Sãctus Iſraelis, Eo quòd ″ſpreuiſtis verbũ 12
hoc, ″& ſperaſtis in calumnia & peruerſitate, & innixi eſtis ei:
Propterea erit vobis iniquitas hæc ″velut ruptura cadens, *aut* ″tu- 13
mor in muro excelſo, cuius ſubitò *&* repentè veniet contritio.
″Et conteret eũ contritione lagenæ figulorum, conterendo nõ 14
parcet, nec inuenietur ″de fragmento eius teſta *ulla* ad capiendum
ignem ″de incendio, aut ad hauriendam aquam ″è fouea.
Sic enim dixit Dominus Iehouáh Sanctus Iſraelis, ″In quie- 15
te & requie ſalui eritis: in trãquillitate & ſpe erit fortitudo veſtra:
& noluiſtis.
Sed dixiſtis, Nequaquam, ſed ″ſuper equũ fugiemus: ″ideo fu- 16
gietis. Et ſuper ″leuẽ equitabim⁹: ideo leues erũt perſequẽtes vos.
″Mille vnum *fugiet* à facie increpationis vnius: à facie increpatio- 17
nis ″quinque, fugietis: donec relinquamini ſicut malus *nauis* in ver
tice montis, & veluti vexillum ſuper collem.

Promittit Deus miſericordiã cõverſis ad ipſum.

Et propterea ″expectat Iehouáh, vt miſereatur veſtri, & prop- 18
terea ″exaltabit ſeſe, vt *inquam* miſereatur veſtri: quia Deus ″iudicii
Iehouáh: beati omnes qui expectant eum.
Populus enim in Siión habitabit *&* in Ieruſaláim, plorando 19
non plorabis, miſerando miſerebitur tui: ad vocem clamoris tui,
ſimulac audierit, ″reſpondebit tibi.
″Dabítq; vobis Dominus panem anguſtiæ, & aquam ″oppreſſio- 20
nis, ″ſed non elongabitur vltrà doctor tuus: videbúntque oculi tui
″doctorem tuum.
Et aures tuæ audiẽt ″verbũ *eius* qui erit poſt te, dicẽdo, Hæc eſt via, 21

7 AEgyptus enim fruſtra & vanè auxiliabitur: ideo clamaui ſuper hoc, Superbia tantum eſt, quieſce.
8 Nunc ergo ingreſſus, ſcribe ei ſuper buxũ, & in libro diligẽter exara illud: & erit in die nouiſſimo in teſtimoniũ vſque in æternum.
9 Populus enim ad iracundiam prouocans eſt, & filii mendaces, filii nolẽtes audire Legem Dei.
10 Qui dicunt videntibus, Nolite videre: & aſpicientibus, Nolite aſpicere nobis ea quæ recta ſũt: loquimini nobis placentia, videte nobis errores.
11 Auferte à me viam, declinate à me ſemitam, ceſſet à facie noſtra Sãctus Iſrael.
12 Propterea hæc dicit Sãctus Iſrael, Pro eo quòd reprobaſtis verbũ hoc, & ſperaſtis in calumnia & in tumultu, & innixi eſtis ſuper eo:
13 Propterea erit vobis iniquitas hæc ſicut interruptio cadens, & requiſita in muro excelſo, quoniam ſubitò, dũ non ſperatur, veniet contritio eius.
14 Et comminuetur, ſicut cõteritur lagena figuli contritione perualida: & nõ inuenietur de fragmẽtis ei⁹ teſta in qua portetur igniculus de incẽdio, aut hauriatur parum aquæ de fouea.
15 Quia hæc dicit Dominus Deus Sãctus Iſrael, Si reuertamini, & quieſcatis, ſalui eritis: in ſilentio & in ſpe erit fortitudo veſtra: & noluiſtis. D
16 Et dixiſtis, Nequaquã, ſed ad equos fugiemus: ideo fugietis. Et ſuper veloces aſcendemus: ideo velociores erũt qui perſequentur vos.
17 Mille homines à facie terroris vni⁹, & à facie terroris quinque, fugietis: donec relinquamini quaſi malus nauis in vertice montis, & quaſi ſignũ ſuper collem.
18 Propterea expectat Dominus vt miſereatur veſtri: & ideo exaltabitur parcens vobis: quia Deus iudicii Dominus: beati omnes qui expectant eum.
19 Populus enim Siõ habitabit in Ieruſalem, plorans nequaquam plorabis, miſerans miſerebitur tui: ad vocẽ clamoris tui ſtatim vt audierit, reſpõdebit tibi. B
20 Et dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuem, & nõ faciet auolare à te vltrà doctorem tuum, & erunt oculi tui videntes præceptorẽ tuum.
21 Et aures tuæ audient verbum poſt tergũ monẽtis, Hæc eſt via, ambulate

7 Et AEgyptii ומצרים Certè AEgyptii. Alii, AEgyptii enim. *Eſt* manere. : שבת quieſcere. ſub. in vrbe ipſa Ieruſalem, & non diſcedere, neque demigrare aliò ad opẽ implorandã. Quidã vertunt, mãſio. aut, quies. ſiue, ſeſſio. eodem ſenſu. 8 Scribe ip. כתבה .i. hanc prophetiã. Apud eos, אתם coram ipſis. i. ipſis videntibus. Scribe eam : חוקה inſculpe eam. exara. Vt ſit ותהי Ad verbum, & erit. In teſt, &c. : לעד עד עולם in ſeculũ, atque in æternũ. vel, vſq; in ſecula ſeculorũ. 9 Noluerũt לא־אבו Præt. Heb. pro præſ. 10 Et proſp. &c. ולחוזים וגו׳ Et Prophetis, Nolite prædicere nobis, &c. Blãda, חלקות adulationes. Videte illuſ. : חזו מהתלות prædicite errores. 11 Ceſſare facite, &c. השביתו וגו׳ .i. nolite poſthac nobis verba facere de Sancto Iſraelis. abhorrebãt enim maximè ab hoc ſacroſancto nomine. 12 Spreuiſtis מאסכם reſpuiſtis. reprobaſtis. i. abhorretis ab hoc verbo. Et ſperaſtis in cal. ותבטחו בעשק & cõfiſi eſtis in violẽtia. i. in opibus calũnia & violentia partis. 13 Velut ruptura כפרץ .i. velut murus ruptus, aut ædificiũ. vel, pars muri minantis ruinam. Tumor נבעה Hebræi exponunt Diſquiſita, ſiue requiſita. loquitur (inquiũt) de ruptura, ſeu apertura. nam quãdo eſt apertura in muro excelſo, ingrediuntur, & diſquirũt inde. 14 Et cõteret, &c. ושברה כשבר וגו׳ Franget enim *Dominus* illũ iuxta cõfractionem lagenæ figulinæ contritæ, nõ parcet. Alii, Et contritio eius quaſi cõtritio vaſis figulorũ quod abſque miſericordia comminuitur: nec inuenietur, &c. De fragm. e. במכתתו Sing. pro plur. fragmentis. Alii, in cõminutione eius, vel, conquaſſatione. De incendio, מיקוד è foco. E fouea. : מגבא de ciſterna. Alii, è puteo. 15 In quiete בשובה .i. Si remanſeritis in Ieruſalẽ, & ſperaueritis in Deo, vrbs veſtra non expugnabitur. Alii vertunt, In reſipiſcẽtia. vel, cõuerſione. hoc eſt, ſi ab iſta vana fiducia conuerſi fueritis ad me, & quieti fueritis, de auxilio meo perſuaſi, liberabimini ab hoſtibus veſtris. 16 Super equũ על־סוס Sing. pro plur. ſub. ſi veneritis. Ideo fug. על כן תנוסון .i. hac ratione fiet vt cogamini fugere. Leuem קל celerem. Sing. pro plur. celeres. ſub. equos.
17 Mille vnum אלף אחד Chilias vna. i. mille homines vertentur in fugam ab vno homine. Quinque, חמשה .i. paucorum.
18 Expectat יחכה Fut. Heb pro præſ. Quidam in futuro relinquunt. Doctus inter Hebræos ſcribit verbum iſtud accipiendum eſſe tranſitiuè: propterea nonnulli vertunt, Iubet vos expectare. Exaltabit ſeſe, ירום quum ſcilicet animaduertet in hoſtes ſuos Aſſyrios. Alii, exaltabitur. Alii hanc partem verſus ſic vertunt, Propterea exaltabitur dum miſerebitur veſtri. Iudicii משפט .i. iuſtiſſimus & æquiſſimus. 19 Reſpond. t. : ענך Præt. Heb. pro fut. 20 Dabitq; ונתן Quidam ו conuertunt in ſi vel quando, vertentes, Si dederit vobis, &c. vel, Vbi dederit vobis, &c. non elongabitur, &c. finit enim Dominus ad tẽpus ſuos affligi, ſed poſtea eos eripit. Sed non elong. vl. doct. t. ולא־יכנף עוד מוריך ſed non ſubducet ſeſe longius doctor tuus. q. d. non diu relinquet vos in tribulatione Deus. Alii, ſed non colligetur vltrà pluuia tua. vel, excludetur. aut prohibebitur. Alii, arcebitur. Alii, arctabitur vltrà doctor tuus. & מוריך ſcribitur cum י & legitur ſine י. aut י eſt ſignum plurale, doctores tui. Doctorem tuum. : את־מוריך pluuiam tuam.
21 Verbum *eius* qui erit poſt te, דבר מאחריך verbum à tergo tuo. Alii, verbum poſt te.

in ea:& non declinetis neque ad dex
teram,neque ad ſiniſtram.
Et contaminabis laminas ſculpti-
lium argenti tui,& veſtimẽtum con-
flatilis auri tui, & diſperges ea ſicut
immunditiam mẽſtruatæ, Egredere,
dices ei.

Et dabitur pluuia ſemini tuo, vbi-
cunque ſeminaueris in terra,&panis
frugum terræ erit huberrimus & pin
guis: paſcetur in poſſeſſione tua in
die illo agnus ſpatioſé.

Et tauri tui, &pulli aſinorum qui
operantur terram,commiſtum mig-
ma comedent ſicut in area ventilatũ.

F Et erunt ſuper omnem montẽ ex-
celſum, & ſuper omnem collẽ eleua-
tum riui currentium aquarum in die
interfectionis multorum,quum ceci-
derint turres.

Et erit lux lunæ ſicut lux ſolis, &
lux ſolis erit ſeptempliciter, ſicut lux
ſeptem dierum, in die qua alligauerit
Dominus vulnus populi ſui,&percuſ
ſuram plagæ eius ſanauerit.
Ecce nomen Domini venit de lon
ginquo, ardens furor eius, & grauis
ad portandum: labia eius repleta ſũt
indignatione,&lĩgua eius quaſi ignis
deuorans.

Spiritus eius velut torrens inun-
dans vſque ad medium colli,ad perdẽ
das gentes in nihilum,& frænum er-
roris quod erat in maxillis populo-
rum.

Canticum erit vobis ſicut nox ſan
ctificatæ ſolẽnitatis, & lætitia cordis
ſicut qui pergit cũ tibia, vt intret in
montem Domini ad fortem Iſrael.

G Et auditam faciet Dominus gloriã
vocis ſuæ, & terrorem brachii ſui o-
ſtendet in comminatione furoris, &
flamma ignis deuorantis: allìdet in
turbine & in lapide grandinis.

A voce enim Domini pauebit Aſ-
ſur virga percuſſus.
Et erit trãſitus virgæ fundatus,quã

ambulate in ea:″quando declinabitis ad dexteram,vel ad ſiniſtrã.
22 ″Contaminabitíſque operimentum ſculptilium argenti tui,″&
operimentũ pretioſum cõflatilis auri tui: diſperges ea″ſicut mẽ-
ſtruum,″Egredere,dices ei.
23 Et dabit *Deus* pluuiam ſeminis tui, quando ſeminaueris terram,
& panem″fructus terræ: erítque fructus pinguis & huberrimus: pa
ſcet *etiam* pecus tuum″in die illa paſcuum ſp atioſum.
24 Boues quoque & pulli aſinorum operantes terram″farraginem
mundam comedent,quæ ventilatur pala & ventilabro.
25 ″Et erunt ſuper omnem mõtem excelſum, & ſuper omnem col
lem eleuatum,″riui, riui aquarum″in die interfectionis multitudi
nis,quum ceciderint turres.
26 Eritq; lux lunæ ſicut lux ſolis,& lux ſolis erit″ſeptẽpliciter, ſicut
lux ſeptem dierum, in die qua alligauerit Iehouáh″contritionem
populi ſui,″& percuſſuram plagæ eius ſanauerit.
27 Ecce nomen Iehouæ venit è lõginquo,ardens″furor eius,″& gra Aſſyriorum exi tiũ prædicitur.
ue onus eius,labia eius repleta ſunt ira, & lingua eius tanquam i-
gnis conſumens.
28 Eſtque ſpiritus eius velut torrens inundans,*qui* vſque ad collum
″diuidit:adventilandum gentes in″ventilabro vanitatis,&frænum
″errare faciens in maxillis populorum.
29 Canticum erit vobis″ſicut in nocte *qua*″ſanctificatur ſolennitas:
&lætitia cordis″ſicut eſt pergenti cum tibia,vt veniat in montem
Iehouæ″ad fortem Iωſraelis.
30 Audiréque faciet Iehouáh″potentiam vocis ſuæ,″& deſcenſio-
nem brachii ſui oſtendet in ira furoris,& flamma ignis conſumẽ-
tis,*cum*″diſperſione,& turbine,″& lapide grandinis.
31 Nam à voce Iehouæ″conteretur Aωſſúr,″*acſi* virga percuteretur.
32 Et erit″omnis tranſitus virgæ fundatæ quam requieſcere faciet

Quando,&c. כי תאמינו וגו׳ Ad verbum,quando dextrabitis,& quando ſiniſtrabitis.Quidam vertunt,ſiue ad dextram,ſiue ad ſiniſtrã eatis.Alii,nec diuertetis ad dextram,neque ad ſiniſtram. 22 Contamin. וטמאתם Polluetiſque.Alii,Tunc prophanabitis.i.eiicietis omnino è templo Dei idola quæ ſolebatis operire auro & argento. Et operim.pret. ואת אפורת & ſuperhumerale.Alii,& pallium.Alii,& cinctorium.Alii,artificium confl.i.idola affabrè,facta. Sicut menſt. כמו דוה .i.tanquam pannum menſtruatæ.Alii,tanquam laborantem menſibus.hoc eſt,tanquam mulierem menſtruatam. Egredere, צא Poteſt eſſe nomen,ſignificans egreſſum:i.ſordes,excrementum,ſtercus:vt legas,Sordes *eſtis*,dices ei.nempe ſculptili.Chaldæus paraph.Quemadmodum abominantur immunditiem, ſic abominabimini ea. 23 Fructus תבואת prouentus.i.efficiet vt ex frugibus terræ conficias panem optimum.q.d.perueniet ſeges ad maturitatem,vnde fiat poſtea panis optimus. In die illa ביום ההוא Doctus inter Hebræos hic annotat, quando agitur de tempore futuro, ביום ההוא ſignificare tempus,non diem. 24 Farraginem בליל ſignificat pabulum iumentorum miſtum diuerſis,præter paleam.à בלל quod confundere ſignificat,ſiue miſcere. 25 Et erunt והיה Ad verbum,Et erit.ſub.pluuia.i.tanta erit copia imbrium,vt multi riui aquarum ſint ſuper montes. Riui,riui aq. פלגים יבלי מים Geminatio iſta multitudinem ſignificat.Quidã vertunt,Et erit *pluuia* ſuper omnem,&c.*in* riuos,riuos *inquam* aquarum. In die interf.mult. ביום הרג רב tẽpore cædis magnæ. 26 Septempl.שבעתים ſeptuplum.i.multis vicibus.Seipſum mox declarat,dicendo,Sicut lux ſeptem dierum.acſi dicat,Erit intenſius lumen,quod alioqui conſtaret lumine ſeptem dierum.Per quod intelligit magnitudinem gaudii & lætitiæ quæ per lucem intelligitur. Contritionem את שבר rupturam.fracturam. Et percuſſuram ומחץ & tranſfoſſionem. 27 Furor e.אפו facies eius. Et gra.onus e. וכובד משאה Ad verbum,& grauitas oneris eius. 28 Diuidit: יחצה Fut.Heb.pro præſ.in duas partes ſecat.i.qui vſque ad collum perueniens,quaſi diuidere hominem in duas partes videtur,ſed tamen inæquales,in partem quæ extat, & aliam quæ in aqua eſt.Metaphoricè (inquiunt Hebræi)loquitur de Rege Aſſyriorum qui perdendus erat penè vſque ad internecionem,& conſumptionem:veluti quũ quiſpiam eſt in aquã vſque ad collũ,propinquus eſt ſubmerſioni:& ita accidit quũ Aſſyriorum caſtra Angelus percuſſit. 28 Ventilabro בנפת Ab attollẽdo in altum grana ſic dicitur.Vnde Chaldæus paraph.vertit,ad eleuandum gentes eleuatione vanitatis. Quidam,ad cribrandas gentes cribro vano.i.inutili.Cribrum (inquit doctus inter Hebræos)fit ad purgandum frumentum à palea.ſed hoc cribrum quo cribrabit Deus gẽtes,erit cribrum vanitatis,quia non remanebit in illo quicquã,ſed omnia ibũt in perditionẽ.q.d.tum omnes perdet,& nihil relinquet. Errare fa. מתעה errans.i.ſinet gentes errare.nam quemadmodum iumenta fræno regi ſolent,ita homines ratione. Vel,ſiqui ſuperſint,immittet in eos ſpiritum erroris:quæ eſt grauiſſima punitio. 29 Sicut in nocte,&c. כליל .i.ſimile erit cãtico quod cani ſolet nocte præcedente ſolennitatẽ:hoc eſt præcedẽte lucem in qua celebratur ſolennitas. incipiebat enim ſolẽnitas à nocte, ſiue veſpera præcedente.Solennitatem intelligunt Hebræi Paſcha:dicúntque antiquiores eorum quòd in nocte Paſchatis exciſa fuerunt caſtra Aſſyriorũ. Sancti.ſolen. התקדש חג ſanctificata fuit ſolennitas. Sicut eſt perg.cũ tib. כהולך בחליל quaſi eius qui ad tibiam incedit. Ad fortem אל צור ad rupem. 30 Potentiam את הוד gloriã.magnificentiam.maieſtatem.Tonitru intelligit quod præceſſit cladem Aſſyriorum. Et deſcenſ. ונחת Alludit ad geſtum ferientis.q.d.oſtendet quàm potenter ferire valeat.Alii,extenſionẽ.Alii,incuſſionẽ. Diſperſ.& turb. נפץ וזרם *cum* diſſipatione & inundatione.ſub.imbrium. Et lapide ואבן Sing.pro plur.lapidibus.i.cũ ingenti grandine 31 Conteretur יחת terrebitur. formidabit.perterrefiet. *Acſi* virga perc. בשבט יכה virga *ſua* percutit *illum*.ſub.Dominus.Alii,*qui* virga *ſua* percuſſit.vel,percutere ſolebat.ſub.alios. 32 Omnis tranſ.&c. כול מעבר מטה וגו׳ Hebraiſmum quidã ſic vertunt,in omni tranſitu baculus fundatus,quem infliget Iehouáh ſuper eum.Alii,quocũque ille trãſierit,erit virga ei affixa,quã Iehouáh imponet illi,cum tympanis,&c.Alii,vniuerſus trãſitus baculi fundati quẽ incutiet ei Do. Alii,Et erit omnis trãſitus virgæ fundamẽti [vel fundationis] ſuper quã requieuerit Iehouáh, *erit* cũ tympanis,&c.i.in omnibus locis per quæ tranſierit virga qua decreuit Dominus percuterẽ eum,erũt tympana,&c.nam virga fundamenti,ſiue fundationis,ſignificat decretum firmum.q.d.lætabuntur homines & percutient tympana & citharas propter interitum illorum.

22 Argẽti tui כספך pronomen ſing.pro plur.argenti veſtri:aut potius verbum plurale præceſſit pro plur.

Iehouáh ſuper eum, in tympanis & citharis: & prælijs″eleuationis
pugnabit″contra illam.

Deſcribitur infernus.

″Præparata eſt enim″ab heri″Thophthéh,etiam ipſi Regi præpa- 33
rata eſt, ″profūdam fecit *eam Deus*, dilatauit:″pyra eius ignis,& ligna
multa *erunt*: flatus Iehouæ ſicut torrens ſulphuris″ardet in ea.

Cap. XXXI.

Eos qui ſpe in Deum viuum relicta,cōfugiunt ad humanū auxilium,perituros prædicit cū ſuo auxilio.

VAE deſcendentibus in AEgyptum pro auxilio:& equis″inni- 1
tuntur, & ſperant in curribus, quòd multi ſint:& in equitibꝰ,
quòd ″præualidi ſint valde : & non″reſpexerunt ad Sanctum I ſ-
raѷelis,& Iehouam ipſum non requiſierunt.

Atqui ipſe quoque ſapiens eſt,″& adducet malum, & verba ſua 2
non auertet,ſed inſurget contra domum″peſſimorū,& contra au-
xilium operantium iniquitatem.

Porrò AEgyptii homines ſunt,& nonDeus:& equi eorum caro 3
ſunt, & non ſpiritus : Iehouáh autem extendet manum ſuam , &
corruet auxiliator,cadétque is cui eſt auxilio,atque ſimul omnes
ipſi deficient.

Sic enim dixit Iehouáh ad me,Quemadmodum″rugit leo,& ca 4
tulus leonis ſuper prædam ſuam:contra quem″*ſi* conuocetur con-
gregatio paſtorum,à clamore eorum non reformidat,″neq; à mul
titudine eorum ″humiliatur: ſic deſcēdet Iehouáh exercituum ad
præliandum″pro monte ꝫSiión,& pro colle eius.

″Sicut auesvolantes,ſic proteget Iehouáh exercituum Ieruѡſa- 5
láim,″protegendó & liberando,tranſiliendo & ſeruando.

Exhortatio ad fiduciā in Deum.

Reuertimini *ad eum* contra quem″ multiplicauerunt peruerſum 6
filii Iѡſraѷél.

In die enim illa abiicient quiſque idóla argenti ſui,&idóla auri 7
ſui,quæ fecerunt vobis manus veſtræ *in* peccatum.

Potentia Dei cadit hoſtis,nō noſtris viribus.

Et cadet Aѡſſúr gladio,non viri, & gladius nō hominis″conſu- 8
met eum,ſed fugiet à facie gladii,& iuuenes eius″tributarii erunt.

″Et ad arcem ſuam præ formidíne trāſibit, & pauebunt à vexillo 9
principes eius : dixit Iehouáh cui eſt ignis in ꝫSiión , ″& clibanus
in Ieruѡſaláim.

Cap. XXXII.

Quale ſit regnū Chriſti,& conditiones regni bene inſtituti.

ECce ad iuſtitiam *faciendam* regnabit Rex , & principes ad iudiciū 1
faciendum præerunt.

Eritq; vir ″ſicut abſconſio à vento, & *ut* latibulum ″à turbine,vt 2

requieſcere faciet Dominus ſuper eū in tympanis & citharis , & in bellis præcipuis expugnabit eos.

33 Præparata eſt enim ab heri Thopheth,à Rege præparata,profūda & dilatata:nutrimenta eius, ignis & ligna multa:flatus Domini ſicut torrens ſulphuris ſuccendens eam.

Cap.XXXI.

1 VAE qui deſcendunt in AEgyptū ad auxilium, in equis ſperantes, & habentes fiduciā ſuper quadrigis, quia multæ ſunt: & ſuper equitibus quia præualidi nimis: & non ſunt cōfiſi ſuper Sanctum Iſrael,& Dominū non requiſierunt.

2 Ipſe autem ſapiens adduxit malū, & verba ſua non abſtulit: & cōſurget contra domum peſſimorum,& cōtra auxilium operantium iniquitatem.

3 AEgyptus,homo,& non Deus: & equi eorum,caro, & non ſpiritus: & Dominꝰ inclinabit manum ſuam, & corruet auxiliator , & cadet cui præſtatur auxilium,ſimúlque omnes cōſumentur. B

4 Quia hæc dicit Dominus ad me, Quomodo ſi rugiat leo,& catulꝰ leonis ſuper prædā ſuam::quum occurrerit ei multitudo paſtorum,à voce eorum non formidabit,& à multitudine eorum non pauebit:ſic deſcendet Dominus exercituum vt prælietur ſuper mōtem Sion,& ſuper collē eius. C

5 Sicut aues volātes,ſic proteget Dominus exercituum Ieruſalem,protegens & liberās,tranſiens & ſaluās.

6 Conuertimini ſicut inprofundum, receſſeratis filii Iſrael.

7 In die enī illa abiiciet vir idôla argēti ſui,& idôla auri ſui,quæ fecerūt vobis manus veſtræ in peccatum.

8 Et cadet Aſſur in gladio nō viri,& gladius non hominis vorabit eum,& fugiet non à facie gladii , & iuuenes eius vectigales erunt: D

9 Et fortitudo eius à terrore tranſibit,& pauebūt fugiētes principes eius:dixit Dominus, cuius ignis eſt in Sion,& caminus eius in Ieruſalem.

Cap. XXXII.

1 ECce,in iuſtitia regnabit Rex, & principes in iudicio præerunt.

2 Et erit vir ſicut qui abſconditur à vento , & celat ſe à tempeſtate, ſicut

Eleuationis תנופה ſub.manuum ad pſallendum. Quidam vertunt, pulſationis inſtrumentorum muſicorum.q.d.non ſerio , ſed ioco videbitur pugnare:non armis pugnabit,& tamen ſuperabit eos. Contra illam. בה nempe Babylonem.relatiuum pro antecedente.Legitur & בם in illos.ſiue,contra illos Aſſyrios. 33 Præparata eſt ערוך Ordinata eſt. Ab heri מאתמול à die heſterna.i.iam olim. Thophtheh, תפתה Locus erat prope Ieruſalem in Valle Ben-hinnom,infamis,& contaminatus: Gallicè dicimus *Voirie*. per quem ſignificatur Gehenna locus damnatorum:vt per Hortum voluptatis,ſiue paradiſum,deſignatur ſedes beatorum. Profundá,&c. העמיק הרחב.i.profundiorem fecit,& laxiorē Pyra eius מדורתה rogus[incendium]eius.vel,*in* pyra eius *ſunt* ignis,&c Ardet in ea. בוערה בה .i.ſuccendit eam,& excitat.

IN CAPVT XXXI.

1 Innit.& ſper. ישענו ויבטחו Fut.& præt.pro præſ. Præualidi ſunt עצמו multiplicati ſunt.vel,multi. Reſpexerunt ad Sanctum שעו על־קדוש ſperauerunt in Sancto.aut confiſi ſunt.Chald.paraph.& non ſunt innixi verbo Sancti Iſraelis. 2 Et adducet ויבא Præterita Heb.pro futuris,itaque adducet,&c. Peſſim. מרעים malignantium. 4 Rugit יהגה Fut. Heb.pro præſ. *Si* conuocetur יקרא Ad verbum,vocabitur,ſiue inclamabitur.Fut.Heb.pro præſ.cōuocetur. Neq; à multit.ומהמונם לא neque à tumultu eorum.vel,ob eorum tumultum.ſiue ſtrepitum. Humiliatur: יענה Fut.Heb.pro præſ.manſueſcit.mitior redditur. Pro monte על־הר propter montem. 5 Sicut aues כצפרים quæ ſcilicet volatu celerrimè opem ferre ſolent. Protegendo,&c. גנון והציל פסוח והמליט Hebraiſmum ſic vertunt quidam,protegens liberabit,tranſiliens ſeruabit. 6 Multipl.peru. העמיקו סרה Ad verbum,profundauerunt peruerſum.Hebræi exponunt,multiplicauerūt *facere* peruerſa vt (inquiūt) עמק profundū eſt רב.i.multū præ homine ita vt non attingat illud:ſic res multiplicata vocatur nomine עומק profunditatis:& inde verbū עמק multiplico.Doctus quidam Hebræorum interpretatur,profundè abſconderunt ei peruerſum opus.Alii,contra quem machinati ſunt rebellionem,ô filii,&c.Alii,vt profundam feciſtis defectionem filii Iſrael : Alii,ab ea incredulitate in quam vos demerſiſtis,ô filii Iſrael. Alii, quantum defectione in profundum deſcendiſtis.vel,quemadmodum profundauerunt vt facerent peruerſum . ita doctus inter Hebræos. Chaldæus paraph.Conuertimini ad Legem,quia multiplicauerunt peccare filii Iſrael. 8 Tributarii e. למס יהיו in liquefactionem erunt.vel,diſſolutionem.i.deſtituentur animis. 9 Et ad arcem ſ.וסלעו Et ad rupem ſuam.vel,propugnaculum ſuum.nempe munitiſſimum. Et clibanus. ותנור & fornax.

IN CAPVT XXXII.

2 Sicut abſc.à v. כמחבא רוח ſicut occultatio venti.vel,propter ventum.i.tam gratus hominibus, quàm gratus eſſe ſolet locus in quo abdunt ſeſe homines ad iniuriam venti vehementis vitandam. A turbine, זרם *propter* inundationem.ſub.imbrium.

riui aquarum in ſiti, & vmbra petræ
prominentis in terra deſerta.
Nō caligabūt oculi vidētiū, & aures
audientium diligenter auſcultabunt.
Et cor ſtultorum intelliget ſciētiā,
& lingua balborum velociter loque-
tur, & planè.
Non vocabitur vltrà is qui inſipiēs
eſt, princeps: neque fraudulentus ap-
pellabitur maior.
Stultus enim fatua loquetur, & cor
eius faciet iniquitatem, vt perficiat
B ſimulationem, & loquatur ad Domi
num fraudulēter, & vacuā faciat ani-
mā eſurientis, & potū ſitienti auferat.
Fraudulenti vaſa peſſima ſunt: ipſe
enim cogitationes cōcinnauit ad per
dēdos mites in ſermone mēdacii, quū
loqueretur pauper iudicium.
Princeps verò, ea quæ digna ſunt
principe cogitabit, & ipſe ſuper duces
ſtabit.
Mulieres opulentæ ſurgite, & audi
te vocem meam: filiæ cōfidentes per-
cipite auribus eloquium meum.
Poſt dies & annum vos conturba-
bimini confidentes: conſummata eſt
enī vīdemia, collectio vltrà nō veniet.
C Obſtupeſcite opulentæ, cōturbami-
ni confidentes: exuite vos & confun-
dimini, accingite lumbos veſtros.
Super hubera plāgite, ſuper regio-
ne deſiderabili, ſuper vinea fertili.
Super humum populi mei ſpina &
vepres aſcendent: quanto magis ſu-
per omnes domos gaudii ciuitatis
exultantis?
Domus enim dimiſſa eſt, multitu-
do vrbis relicta eſt: tenebræ & palpa
tio factæ ſunt ſuper ſpeluncas vſque
in æternum, gaudium onagrorū, pa-
ſcua gregum.
D Donec effundatur ſuper nos Spiri
tus de excelſo, & erit deſertū in Char
mel, & Charmel in ſaltū reputabitur.
Infrà 29.f.17
Et habitabit in ſolitudine iudiciū,
& iuſtitia in Charmel ſedebit.
Et erit opus iuſtitiæ pax, & cultus
iuſtitiæ ſilentium, & ſecuritas vſque
in ſempiternum.
Et ſedebit populus meꝰ in pulchri
tudine pacis, & in tabernaculis fidu-
ciæ, & in requie opulenta.
Grādo autē in deſcēſione ſaltus, &

riui aquarum″in deſerto, & vt vmbra petræ″ingentis in terra ſitiēte.
3 Et non″caligabunt oculi videntium, & aures audientiū attēdēt.
4 Cor quoque ſtultorum″intentum erit ad ſciētiam, & lingua bal
borum feſtinabit loqui″nitida.
5 Nō vocabitur vltrà″ſtultꝰ liberalis,″& auarus non dicetur diues.
6 Stultus enim ſtultitiam″loquitur, & cor eius″facit iniquitatem:
vt faciat impietatem, & loquatur contra Iehouam″errorem, vt va
cuam reddat animam″eſurientis, & potū ſitientis″deficere faciat.
7 Porrò auari″vaſa *menſuræ* mala ſunt, ipſe cogitationes malas″cogi-
tat, ad perdendum pauperes verbis mendacibus, & loquatur *contra*
pauperem *in* iudicio.
8 ″At liberalis liberalia conſulit, & ipſe″propter liberalitates con-
ſurget.
9 Mulieres″opulentæ″ſurgite, audite vocem meam: filiæ″confidē-
tes, percipite auribus eloquium meum.
10 ″Dies ſuper annū pauebitis, ô confidentes: defecit enim vinde- Iudæorū deſtructio poſt aduentum Chriſti.
mia, & collectio *frugum* non veniet.
11 Pauete opulētæ,″commouete vos ô confidentes: exuite vos, ac
nudate vos, & accingite vos *ſaccis* ſuper lumbos.
12 ″Super hubera plangent, ſuper agros deſiderabiles, ſuper vitem
fructificantem.
13 ″Super humum populi mei ſpina & vepris aſcendet, quia ſuper
omnes domos gaudii, & ciuitatem exultantem *aſcendent*.
14 Palatium enim″derelinquetur,″multitudo vrbis deſeretur: arx
& munitio″erunt in ſpeluncas vſque in ſeculum, gaudiū onagro-
rum, paſcua gregum.
15 Donec effundatur ſuper nos Spiritus de excelſo, ſitque″deſertū
vt Charmél, & Charmél vt ſylua reputetur.
16 Et habitabit ī ſolitudine iudiciū, & iuſtitia″ī Charmél habitabit.
17 Et erit opus iuſtitiæ pax,″& opus iuſtitiæ tranquillitas & ſecuri-
tas vſque in ſeculum.
18 Et habitabit populus meus in tabernaculo pacis, & in taberna- Regnum Chriſti deſcribitur, regnū ſummæ pacis & ſecuritatis.
culis″fiduciarum,″& in requiebus opulentis.
19 ″Grandinabit autem grando *in* ſyluam,″& in humilitate humi-

In deſerto, בציון in arido loco. ſub. facientibus iter. Ingentis כבר Ad verbum, grauis. i. magnæ & ingentis.
3 Caligabunt תשעינה Ad verbum, occludent ſeſe. i. obſcurabuntur, oblinentur. 4 Inten. e. ad ſcien. יבין לדעת Ad verbum,
intelliget ad intelligendum. vel cognoſcendū. Nitida. צחות: .i. facunda verba. q. d. promptè, expeditè, & facundè loquetur verbū Dei.
5 Stultus lib. לנבל נדיב ſordidus nobilis. Et auarus ולכילי & tenax. parcus. 6 Loquitur, ידבר Fut. Heb. pro præſ. Fa
cit יעשה Fut. Heb. pro præſ. i. machinatur vt admittat impietatem. nihil aliud cogitat quàm de iniuria inferenda. Errorem, תועה. i. ver
ba erronea, hoc eſt à veritate aliena. Quidam vertunt, ſubſannationem. Eſurientis, רעב famelici. Defic. fa. יחסיר diminuat. i.
potu ſitientem priuet. 7 Vaſa *menſuræ* כליו arma. Cogitat, יעץ Ad verbum, conſulet. i. meditabitur. Fut. Heb. pro præſ.
8 At liberal. liber. conſul. ונדיב נדיבות יעץ Fut. Heb. pro præſ. At munificus liberalia agitat. i. nihil aliud cogitat quàm liberalitates.
Propter libe. conſ. על נדיבות יקום: liberaliter agendo progredietur. i. dignitates magnas conſequetur ob munificentias.
9 Opulentæ, שאננות quietæ. tranquillæ. Surgite, קומנה agite. hortantis eſt. Confidentes, בושחות ſecuræ. i. quæ viuitis in
magna fiducia & ſecuritate animi. 10 Dies ſuper an. pau. ימים על שנה תרגזנה Anno poſt annum commouebimini. ſub. ira. vel, cō
moueamini. Aut, cōmouebuntur. i. iræ iuſtā cauſam habituræ ſunt. Verbū iſtud ſignificat cōmoueri aut ira, aut metu, aut alia re. Quidā ver-
tūt, Diebus *aliquot* poſt annū perturbabimini. Alii, Dies ſuper annū expaueſcetis. i. nō vno anno, ſed multis. Dies pro annis, more Scripturæ.
11 Cōmouete vos רגזה Idem verbū quod præcedēti verſu. 12 Super hubera על שדים Ob hubera. i. ob penuriā lactis mulierū, &
ob ſterilitatem agrorū qui antea erant fertiles. 13 Super hum. &c. על אדמת עמי וגו׳ Ob terrā populi mei *quæ tunc* ſpinas & vepres
proferet: nā propter omnes domos gaudii *& propter* ciuitatē lætabundā *lugebunt*. Domos gaudii vocat in quibus gaudere & lætari ſolebāt, &
in quibus omnia plena erant gaudio. Alii, *Nam* in terra populi mei aſcendet ſpina & vepris, etiam in omnibus domibus gaudio *deditis*, *& in*
ciuitate exultāte. Alii, Super terrā populi mei aſcendet ſpina & vepris, etiam ſuper domos lætitiæ *in* vrbe exultationis. 14 Derelin-
quetur: נוטש Præterita Heb. pro futuris. Multitudo המון turba. tumultus. Erunt in &c. היה בעד מערות עד עולם וגו׳. i. redigētur
in ſpeluncas perpetuas, vbi gaudeant onagri, & paſcātur greges. 15 Deſertum, &c. מדבר לכרמל והכרמל ליער יחשב: Metaphoricè
ſignificat (inquiunt Hebræi) quòd vrbes quæ ſunt vt deſertum abſque arboribus fructiferis, erunt ſicut Charmel, qui eſt mons plenus arbori-
bus fructiferis & agris. Alii vertunt, Deſertum *quoduis* in agrum feracem, & ager ferax in ſyluam reputetur. i. tandem fiat ſimilis ſyluæ po-
miferæ & horto amœniſſimo. 16 In Charmel בכרמל in agro feraci. Chaldæus paraph. Erunt homines amantes iuris & iuſtitiæ.
17 Et opus ועבודה effectus inquam. plurale. 18 Fiduciarum, מבטחים .i. ſecuris. Et in requiebus opulentis,
ובמנוחות שאננות: & in refrigeriis quietis. vel, in habitationibus tranquillis. nam מנוחה & quietem & habitationem in qua quieſcimus, ſi-
gnificat. 19 Grandinabit autem, &c. וברד ברדת היער Grandinabit autem in deſcenſu ſyluæ. i. quando grandinauerit, non
cadet grādo ſuper ciuitatē, nec ſuper ſata, ſed in ſyluis, ne lædat ea. Ita Hebræi. Alii, Et grādo in ſyluā deſcēſu diuertet. Vel, quū deſcēderit.
Et in hu. &c. ובשפלה תשפל .i. permanebit in ſumma humilitate, neq; propter illa erit elatior. Alii vertunt, & in loco humili cōcidet ci

uitas.Alii,& in valle humiliter deſidebit ciuitas. Tũc in locis editis & altioribus extruere ciuitates ſoliti erant quo difficilior ad ipſos aditus eſſet. Eam verò tutelã Dei fore dicit erga populũ ſuũ,vt ſolitis munitionibus minimè ſit opus,ciuitas tutò poterit cõſidere in vallibus.

liabit ſe ciuitas ipſa.
Beati eſtis qui ſeritis ſuper omnem locũ aquoſum,'qui immit- 20
titis pedem bouis & aſini *in agrum ueſtrum.*

Cap. XXXIII.

Eſaias prophetat aduerſus Sennacherib.

VAE qui prædaris,& tu nõ es prædationem paſſus:& qui præ- 1
uaricaris,& non ſunt præuaricati in te:'quum conſummaue
ris eſſe prædator,prædationẽ patieris:quum conſummaueris præ-
uaricari,*alij* præuaricabuntur in te.

Orat Dei auxilium Propheta.

Iehouáh,miſerere noſtri,'te expectauimus:eſto brachium eorũ 2
'in matutinis,etiam ſalus noſtra in tempore anguſtiæ.

Aſſyrii vaſtandi.

'A voce tumultus'fugerũt populi,'ab exaltationibus tuis diſper 3
ſæ ſunt gentes.
Colligetúrq; præda veſtra vt colliguntur bruchi:'ſicut inceſſus 4
locuſtarum incedens per illum.

Exaltatum Deũ prædicat,prædicens regnũ Chriſti.

'Exaltabitur Iehouáh,quoniã habitat in excelſo,impleuit ẟSiiõ 5
iudicio *&* iuſtitia.
Erítque'firmitas'temporis tui fortitudo'ſalutum, ſapientia'& 6
ſcientia:timor Iehouæ ipſe eſt theſaurus eius.

Calamitatẽ Iſraelis prædicit & liberationem.

Ecce'nũtii eorũ clamabũt foris,nũtii *inquam* pacis amarè flebũt. 7
'Deſolatæ ſunt viæ,ceſſauit trãſiens ſemitam: irritum fecit *Deus* 8
pactum,abiecit vrbes,non reputauit hominem.
'Deſtructa eſt, deſolata eſt terra, pudore affectus eſt Lebanón, 9
ſucciſus eſt: erítque'planities ſicut deſertum,'& excuſſus eſt Ba-
ẟſán & Charmél.
Nũc ſurgã,dicit Iehouáh,nũc exaltabo meipſũ,nũc'eleuabo me. 10
'Concipietis quiſquilias,parietis ſtipulam: ſpiritus veſter *erit* i- 11
gnis qui conſumet vos.
Erúntq; populi *ut*'incẽdia calcis,*ut* ſpinæ exciſæ,igni cõburẽtur. 12

Suam potentiã omnibus notam eſſe vult Deus.

Audite lõgiqui quæ fecerĩ,& cognoſcite vicini fortitudinẽ meã. 13
Formidauerunt in ẟSiión peccatores,apprehendit tremor'im- 14
pios:*dicunt enim*, Quis habitabit'*ex* nobis cum igne deuorante? quis
habitabit *ex* nobis'*cum* ardoribus perpetuis?
Qui ambulat *in* iuſtitiis,& loquitur æquitates: 'qui reprobat a- 15
uaritiam oppreſſionum,qui excutit manus ſuas ne ſuſcipiat mu-
nera:qui obthurat aurem ſuam ne audiat'ſanguinem, & claudit
oculos ſuos ne videat malum:
Is in excelſis habitabit,'munitiones rupium *erunt* ſublimitas il- 16
lius:panis eius'dabitur *illi*,aquæ eius'ſtabiles.
Regẽ in decore ſuo videbũt oculi tui,videbũt terrã'longinquã. 17

humilitate humiliabitur ciuitas.

20 Beati qui ſeminatis ſuper omnes aquas,immittentes pedem bouis & aſini.

Cap. XXXIII.

1 VAE qui prædaris, nónne & ipſe prædaberis? & qui ſpernis, nõne & ipſe ſpernẽris? quum cõſummaueris deprædationem, deprædaberis: quum fatigatus deſieris cõtemnere, contemnẽris.

2 Domine, miſerere noſtri, te enim expectauimus: eſto brachium noſtrũ in mane, & ſalus noſtra in tempore tribulationis.

3 A voce angeli fugerũt populi,& ab exaltatione tua diſperſæ ſunt gentes.

4 Et congregabuntur ſpolia veſtra ſicut colligitur bruchus,velut quũ foſſæ plenæ fuerint de eo.

5 Magnificatus eſt Dominus,quoniã habitauit in excelſo:impleuit Sion iudicio & iuſtitia.

6 Et erit fides in temporibus tuis,diuitiæ ſalutis ſapientia & ſcientia: timor Domini ipſe eſt theſaurus eius.

7 Ecce,videntes clamabunt foris,angeli pacis amarè flebunt.

8 Diſſipatæ ſunt viæ,ceſſauit tranſiẽs per ſemitam, irritũ factum eſt pactũ, proiecit ciuitates, non reputauit homines. B

9 Luxit,& elanguit terra: cõfuſus eſt Libanus,& obſurduit:& factus eſt Saron ſicut deſertum,& concuſſa eſt Baſan,& Charmelus.

10 Nunc conſurgam, dicit Dominus, nunc exaltabor,nunc ſubleuabor.

11 Concipietis ardorem, parietis ſtipulam : ſpiritus veſter vt ignis vorabit vos.

12 Et erũt populi quaſi de incendio cinis:ſpinæ cõgregatæ igni cõburẽtur.

13 Audite qui lõgè eſtis, quæ fecerim: & cognoſcite vicini fortitudinẽ meã.

14 Cõterriti ſunt in Sion peccatores, poſſedit tremor hypocritas : quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus ſempiternis?

15 Qui ambulat in iuſtitiis,& loquitur veritates: qui proiicit auaritiã ex calumnia , & excutit manus ſuas ab omni munere : qui obthurat aures ſuas ne audiat ſanguinem , & claudit oculos ſuos ne videat malum: C

16 Iſte in excelſis habitabit,munimẽta ſaxorum ſublimitas eius: panis ei datus eſt,aquæ eius fideles ſunt.

17 Regem in decôre ſuo videbunt oculi eius,cernent terram délonge.

20 Qui immittitis,&c. : משלחי רגל חשור והחמור Hebraiſmus, pro, qui abigitis boues & aſinos veſtros in ſegetes veſtras, vt illas luxuriantes depaſcantur.

IN CAPVT XXXIII.

1 Quũ conſ. כהתמך quũ deſieris.abſolueris. 2 Te expect. לך קוינו in te ſperauimus.tibi cõfiſi ſumus. In maturinis לבקרים per ſingulos dies.Mane pro die,per ſynecdochen. 3 A voce tumul. מקול המון Ob tumultũ ſtrepitus. Fugerũt נדדו præterita pro fut. Ab exal.t. מרוממותך ob ſublimitatẽ tuã.vel,altitudinẽ.ſiue,celſitudinẽ. 4 Sicut inceſſ.&c. כמשק וגו' greſſu locuſtarũ gradietur per illũ.ſub.exercitum Aſſyriorum.Intellige inceſſum cõtinuũ & aſſiduũ,nõ intermiſſum:vel quaſi hominis nihil timẽtis. Alii, ſecundũ diſcurſum locuſtarũ pergens illuc.Alii,eritq; quaſi diſcurſus locuſtarũ qui diſcurrit in eo loco.i.quemadmodũ ambulant locuſtæ per ſegetes,illas vaſtãdo,itidem Angelus per caſtra Aſſur,illa cõſumendo. 5 Exaltabitur נשגב Exaltatus.ſub.erit. 6 Firmitas אמונת ſtabilitas. Alii,fides.aut,veritas. Tẽporis t. עיתך.i.fœlicitatis tuæ. Salutũ, ישעות Quidã diſtinguũt,fortitudo,ſalutes,&c. Et ſciẽtia: ודעת & cognitio. 7 Nũtii e. אראלם Ad verbũ,nũtius eorũ.i.ſinguli nuntii.vel eſt ſing.pro plur. 8 Deſolatæ ſunt נשמו Præterita Heb.pro fut. 9 Deſtructa e.deſol.e. אבל ארמללה Luxit,infirmata eſt.vel,emarcuit. Planities חשרון Saron.plana regio & ferax. Et excuſ.eſt ונוער & excuſſit.ſub.fructus ſuos in terrã. 10 Eleuabo me. :אנשא extollar. 11 Cõcipietis quiſq. תהרו חשש Per cõceptionẽ intelligit cogitationẽ:& per partũ,executionẽ cõſilii.q.d. Vos conati eſtis perdere populum meũ,ſed fruſtra:conatus enim veſter futurus eſt irritus,nõ potiemini voto veſtro. 12 Incẽdia משרפות.i.ſimiles lapidibus qui incẽduntur & excoquũtur in fornace,vt vertãtur in calcẽ. 14 Impios: חנפים hypocritas. Ex nobis לנו nobis.i.propter nos.Chaldæus paraph.vertit,ex nobis. Cũ ard.perp. : מוקדי עולם *ad*[ſiue,*iuxta*]incendia ſempiterna? 15 Qui reprobat מואס qui ſpernit.i.qui ſpernit opes oppreſſione aliorũ partas. Sang. דמים Ad verbũ,ſanguines.i.cædẽ.qui non vult audire eos qui loquũtur de patrãda cæde. 16 Munitiones,&c. מצדות וגו' propugnacula petrarũ eleuatio eius.i.aſylũ eius,vel perfugiũ. Dabitur נתן Præt.Heb.pro fut. Stabiles: נאמנים fideles. Alii,certæ,aut perſeuerãtes.i.nõ deſtituetur aqua. 17 Longinquã.: מרחקים Ad verbũ,diſtantiarũ.i.remotã,& multũ diſtantem.q.d.ſoluta obſidione,quũ reſtitutus fuerit Rex tuus in priſtinã dignitatẽ, tibi licebit ſecurè peregrinari ad regiones multum diſtãtes à Ieruſalẽ.Doctus inter Hebræos dicit futurũ eſſe pro præterito,qui viderũt *Regẽ* terræ longinquæ,nẽpe Regẽ Aſſyriũ ad mœnia Ieruſalem,

1.Cor.1.c.20

Cor tuum meditabitur timorem: ubi eſt literatus? vbi Legis verba pōderans? vbi doctor paruulorum?

18 Cor tuum meditabitur timorem: vbi eſt ″ſcriba? vbi ″pōderator?
vbi numerans ″turres?

Populum imprudentem non videbis, populum alti ſermonis, ita vt nō poſſis intelligere diſertitudinem linguæ eius in quo nulla eſt ſapientia.

19 Populum ″fortem non videbis, populum ′profundæ linguæ vt
non intelligas, ″blæſum lingua ″quem non poſſis intelligere.

Reſpice Sion ciuitatem ſolennitatis noſtræ: oculi tui videbunt Ieruſalē D habitationē opulentā, tabernaculum quod nequaquam transferri poterit: nec auferentur claui eius in ſempiternum, & omnes funiculi eius nō rumpentur.

20 ′Reſpice ℵSiión ciuitatem ſolennitatis noſtræ: oculi tui vide- Ieruſalem protexit Deus, ne à Sennacherib vaſtaretur.
bũt Ieruſaláim, habitationem quietam, tabernaculum *quod* non
trāſferetur, ′nec migrabunt claui eius in ſeculum, & cuncti funes
eius non rumpentur.

Quia ſolummodo ibi magnificus eſt Dominus noſter, loc⁹ fluuiorum riui latiſſimi, & patentes: non tranſibit per eum nauis remigum, neque trieris magna tranſgredietur eum.

21 Quia verè ibi ′fortis Iehouáh nobis erit *velut* locus fluuiorũ, & ri
uorum ″latorum, per quem non poſſit ire nauis remigii, neque na
uis ″magna tranſibit per eum.

Dominus enim iudex noſter, Dominus Legifer noſter, Dominus Rex noſter: ipſe ſaluabit nos.

22 Iehouáh enim iudex noſter eſt, Iehouáh Legifer noſter: Iehouáh
Rex noſter *eſt*, ipſe ſeruabit nos.

Laxati ſunt funiculi tui, ſed nō prævalebũt: ſic erit malus tuus, vt dilatare ſinum non queas: tunc diuidentur ſpolia prædarum multarum: claudi diripient rapinam.

23 ′Laxati ſunt funes tui, non potuerũt bene roborare malum ſuũ,
nec expanderunt velum: tũc diuiſa eſt ″præda, & ſpolia multa: *etiam*
claudi diripuerunt prædam.

Nec dicet vicinus, Elāgui: populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.

24 Et non dicet habitator, ′AEgrotus ſum: ′populo qui habitat in In Eccleſia peccati remiſſio.
ea, remiſſa eſt iniquitas.

Cap. XXXIIII.

ACcedite Gentes, & audite, & populi attēdite: audiat terra & plenitudo eius, orbis & ōne germē eius.

1 ACcedite Gentes ad audiendum, & populi attēdite: audiat ter Afflictio Gētiliũ omniũ, & maximè Idumæorũ à Nabuchodonoſor, quòd tranſitũ Iſraelitis negarint, quũ redirēt ex AEgypto.
ra ″& plenitudo eius, orbis & omnia germina eius.

Quia indignatio Domini ſuper omnes Gentes, & furor ſuper vniuerſam militiam eorum: interfecit eos, & dedit eos in occiſionem.

2 Quia ira eſt ipſi Iehouæ ſuper omnes gētes, & furor ſuper vni-
uerſum exercitum eorum: ″interfecit eos, dedit eos iugulationi.

Interfecti eorũ proiiciētur, & de cadaueribus eorũ aſcēdet fœtor: tabeſcent montes à ſanguine eorum.

3 Et interfecti eorũ proiicientur, & de cadaueribus eorũ aſcendet
″fœtor eorum, & liqueſcent mōtes ′propter ſanguinem eorum.

Et tabeſcet omnis militia cælorũ, & complicabuntur ſicut liber, cæli: & omnis militia eorũ deflaet ſicut defluit folium de vinea & de ficu.

4 ′Liqueſcet quoque vniuerſus exercitus cæli, complicabuntúr-
que cæli ſicut liber, & vniuerſus exercitus eorum ″decidet ſicut de-
cidit folium de vite, & ſicut decidit de ficu.

B Quoniā inebriatus eſt in cælo gladius meus: ecce ſuper Idumæam deſcendet, & ſuper populũ interfectionis meæ ad iudicium.

5 Quoniā inebriatus eſt ′in cælo gladius meus, ecce ſuper ℵEdóm
deſcendet, & ſuper populum ″interfectionis meæ ad iudicium.

Gladi⁹ Domini repletus eſt ſāguine incraſſatus eſt adipe, de ſāguine agnorum & hircorum, de ſanguine medullatorũ arietũ: victima enī Dñi in Boſra, & interfectio magna in terra Edō.

6 Gladius Iehouæ repletus eſt ſāguine, impingatus eſt adipe, ſan-
guine agnorum & hircorum, adipe renum arietum: ſacrificium e-
nim Iehouæ in Boſráh, & mactatio magna in terra ℵEdóm.

Infrà 63.a.4

Et deſcendent vnicornes cum eis, & tauri cum potentibus: inebriabitur terra eorũ ſanguine, & humus eorum adipe pinguium.

7 Deſcendéntq; vnicornes cũ eis, & iuuēci cũ tauris, & inebriabi-
tur terra eorum ſanguine, & puluis eorum adipe impinguabitur.

Quia dies vltionis Domini, annus retributionum iudicii Sion.

8 Quia dies vltionis Iehouæ, ann⁹ retributionũ ″ad iudiciũ ℵSiión.

18 Scriba? סופר ſignificat eum qui cōſcribit nomina eorum qui péndere debent tributa. q.d. patieris quidem multa ante illa tempora, ſed tandem liberaberis. tu videberis tibi ſemper videre, & putabis ſemper adeſſe qui exigat tributa. Ponderator? שוקל ſignificat eum cui numerari debent tributa ad pondus. Turres? את המגדלים .i. domos & ædes maiores, pulchriores & clariores: quæ ſcilicet ſolent maius pendere tributum. 19 Fortem נועז Ad verbum, fortificatum .i. robuſtum, multis copiis auctum, aut trahentem ſecũ multas copias. Chaldæus paraphr. Dominum populi fortis [.i. Chaldæorum] non videbis. Profundæ, &c. עמקי שפה משמוע Ad verbum, profundæ linguæ ab audiendo .i. cuius ſermo obſcurior eſt quàm vt intelligatur. Blæſum lingua, נלעג לשון balbæ linguæ. Quem non poſ. &c. אין בינה: Ad verbũ, non intelligentia .i. vtentē ſermone non intelligibili. q.d. qui non videbitur loqui, ſed potius balbutire. 20 Reſpice חזה Contemplare. Imperat. Heb. pro fut. Aſpicies. mox etiam ſequitur futurum .i. videbis adhuc ſolennitates celebrari in Ieruſalem, quæ futura eſt in ſumma pace & tranquillitate. Nec mig. claui e. בל יסע יתדותיו nec proficiſcentur paxilli eius .i. nō trāſferentur, aut amouebuntur paxilli ad quos religantur capita funium. 21 Fortis אדיר magnificus. Latorum, רחבי ידים Ad verbum, latorum locis. vel, ſpatiis. Quidam, ſpatiis amplorum. Magna אדיר ingens. Alii, magnifica .i. quem nulla nauis ſiue magna, ſiue parua, tranſmeare poteſt. 23 Laxati ſunt נטשו Præt. Heb. pro fut. Alii, Deſerentur. Derelinquentur. ſub. à nautis. Perſtat in metaphora ſua, & comparat exercitum qui periit, naui & nautis qui patiuntur naufragium. Quando enim deſperant de ſalute ſua, deſerunt funes quibus malus firmatur, & velum extenditur. Præda, & ſpo. m. עד שלל מרבה præda ſpoliorum multorum. 24 AEgrotus ſum: חליתי Malè habeo. propter afflictiones ſcilicet. Præt. Heb. pro præſ. i. viuent poſtea in ſumma tranquillitate, nec affligentur vltrá. Populo, &c. העם וגו׳ Ad verbum, populus qui habitat in ea, *erit* remiſſus peccato. Quidam, populus habitans in ea, ſolutus *erit* à peccato .i. carebunt omni ægritudine, & corporali & ſpirituali.

IN CAPVT XXXIIII.

1 Et plenitudo e. ומלואה .i. qui replent eam, ſiue quotquot habitant in ea. 2 Interfecit e. &c.: החרימם נתנם לטבח Præt. Heb. pro fut. interficiet illas, & dedet neci. Alii, vaſtauit eas, tradidit eas in mactationem. 3 Fœtor e. :באשם Redundat pronomen. Propter ſang. e. :מדמם .i. ob copiam ſanguinis effuſi. 4 Liqueſcet q. ונמקו Diſſoluetur quoque. vel, Corrũpetur .i. peribit. Decidet ſicut dec. &c. יבול כנבול וגו׳ defluet, ſicut defluit folium de vite, & ſicut defluit, &c. Hyperbole eſt, acſi dicat, Omnia illa videbuntur illis quaſi perire, tanta erit afflictio hominum degentium illo tempore. 5 In cælo gla. m. בשמים חרבי Quidā conuerſo ordine vertunt, gladius meus *qui eſt* in cælis. q.d. Dominus is eſt qui excitat corda principum vt interficiant ſe mutuis vulneribus. Interfectionis m. ad iud. :חרמי למשפט occiſionis meæ propter iudicium. vel, in iudicium .i. quem interfecturus ſum vt iudicium exerceam in eos. 8 Ad iudicium ℵSion. :לריב ציון in cauſam Sion. Alii, contentionis [vel, rixæ] cum Sion. aut, ô Sion. q.d. Veniet dies in qua Dominus vlciſcetur ſe de infidelibus, ſumétque pœnas de iis qui iniuſtè contenderint cum Sion, ſiue cum fidelibus ſuis.

Et conuertentur torrentes eius in picem, & puluis eius in ſul- 9
phur,vertetúrque terra eius in picem ardentem.
Nocte & die non extinguetur,in ſeculum aſcendet fumus eius: 10
à generatione in generationem deſolabitur, in ſeculum ſeculorũ
non erit tranſiens per eam.
″Et poſſidebunt eam″pelicanus & ericius, vlula quoque & cor- 11
uus habitabunt in ea:″extẽdétque ſuper eam, lineam″deſolationis
″& lapides vacuitatis.
″Principes eius,& non ibi,*ad* regnum vocabunt:& omnes princi- 12
pes eius erunt nihil.
Et aſcendẽt *in* palatiis eius ſpinæ,vrtica″& paliurus in munitio- 13
B nibus eius,eritq; habitaculũ draconũ,atrium″filiabus ſtruthionis.
Occurrẽtque beſtiæ ſylueſtres″cum vlulis,″& dæmõ ad ſocium 14
ſuum clamabit:″quin ibi quieſcet lamia,& inueniet ſibi requiem.
Ibi nidificabit″ericius,″& pariet:″rũpétq; *oua*,″poſtq̃ collegerit in 15
vmbra ſua: quinetiã ibi cõgregabũtur vultures,″alter cum altero.
Requirite ex libro Iehouæ,″& legite,vnũ ex eis non defuit,″nul 16
la defuerũt: quia os meũ ipſum *eſt quod* præcepit *ea*,″& ſpiritus eius
ipſe *eſt qui* congregabit ea.
Et idem proiecit eis ſortem,manúſque eius″diuiſit *eam* illis in li- 17
nea: vſque in ſeculum poſſidebunt eam, in generatione & gene-
ratione habitabunt in ea. Cap. XXXV.

Lætitia & conſolatio promittitur credentibus in Chriſtum.

LAEtabũtur deſertum ″& inuia,& exultabit ſolitudo,florebít- 1
que veluti roſa.
″Germinando germinabit,& exultabit etiam exultatione″& lau 2
de:gloria Lebanón″dabitur ei,decor Charmél″& planitiei:ipſi vi-
debunt gloriam Iehouæ,″decorem Dei noſtri.
Confortate manus remiſſas,& genua″debilia roborate. 3
Dicite″feſtinis corde,Confortamini,ne timeatis,ecce Deus ve 4
ſter cum vltione veniet,″*cum* retributione Dei : ipſe veniet, & ſal-
uos faciet vos.

Signa aduentus Chriſti.

Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum″patebunt. 5
Tũc ſaliet vt ceru⁹,claud⁹,″& laudabit lingua muti:qa″eruperũt 6

9 Et conuertentur torrentes eius in picem,& humus eius in ſulphur: & erit terra eius in picem ardentem.
10 Nocte & die non extinguetur, in C ſempiternum aſcendet fumus eius:à generatione in generationem deſolabitur,in ſecula ſeculorũ non erit trãſiens per eam.
11 Et poſſidebunt illam onocrotalus, Soph.2.d.14 & ericius,& ibis,& coruus habitabũt in ea: & extendetur ſuper eã mẽſura, vt redigatur ad nihilum & perpendiculum in deſolationem.
12 Nobiles eius non erunt ibi:Regẽ potius inuocabunt,& omnes principes eius erunt in nihilum.
13 Et orientur in domibus eius ſpinę, & vrticæ,& paliurus in munitionib⁹ eius : & erit cubile draconum, & paſcua ſtruthionum. D
14 Et occurrent dæmonia,onocentaur⁹,& piloſus clamabit alter ad alterũ: ibi cubauit lamia,& ĩuenit ſibi requiẽ.
15 Ibi habuit foueam ericius, & enutriuit catulos,& circunfodit, & fouit in vmbra illius: illuc congregati ſunt milui,alter ad alterum.
16 Requirite diligenter in libro Domini,& legite:vnũ ex eis non defuit, alter alterum nõ quęſiuit: quia quod ex ore meo procedit,ille mãdauit, & ſpiritus eius ipſe congregauit ea.
17 Et ipſe miſit eis ſortem, & manus eius diuiſit eam illis in menſuram:vſque in æternum poſſidebunt eam, in generatione & generationem habitabunt in ea. Cap.XXXV.

1 LAEtabitur deſerta & inuia,& exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium.
2 Germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans : gloria Libani data eſt ei,decor Charmeli & Saron: ipſi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei noſtri.
3 Confortate manus diſſolutas,& genua debilia roborate. B
4 Dicite puſillanimis,Confortamini, nolite timere, ecce Deus veſter vltionem adducet retributionis: Deus ipſe veniet,& ſaluabit vos.
5 Tunc aperientur oculi cæcorum, Matth.11.a & aures ſurdorum patebunt.
6 Tũc ſaliet ſicut ceru⁹,claud⁹,& aperta erit lingua mutorum:quia ſciſſæ ſunt

4.Reg. 2.para.

11 Et poſſidebunt eam וירשוה Itaque accipient eam in poſſeſſionem.i.habitabunt in ea tanquam in ſua & propria hæreditate. Pelicanus & eric. קאת וקפוד onocrotalus & teſtudo,vel vlula,aut ericius.Onocrotalus auis cygno ſimilis,ſic dicta quòd collum in aqua mergens,ſpiránſque,veluti ruditũ aſini edat.ὄνος aſinus,κρόταλος crepitaculũ,crepitus. Extendétq; ונטה ſub.architectus.vel,Deus.i.perdet & deſtruet eam regionem: vt per hoc intelligamus oppoſitum ædificationis.q.d.aliter faciet quàm illi architecti qui ſolent ducere lineã, &c. Deſolationis תוהו Ad verbum,inanitatis.i.inanem. Et lap.vac. : ואבני־בוהו .i.pondera,ſiue perpendicula vacua.q.d.poſtea non inſtaurabitur,neque extruetur. 12 Principes e.&c. חוריה ואין־שם Quidam conuerſo ordine ſic vertunt, Vocabunt principes illius *ad* regnum,& illic nulli erunt.i.ſi aliqui vocauerint principes illius ad regnum ſuſcipiendum,nulli erunt qui adire poſſint dignitatem regiam..Alii,Nobiles eius vocabũt,& non *erit* ibi regnum. Alii, Nobiles eius ſine regno vocabuntur.i.ſic deſtruentur Idumæi,vt nulla illic futura ſit nobilitas,nullus principatus.Doctus inter Hebræos vertit,Principes clamabũt[.i.alta voce dicent:ו redundat] Non eſt ibi regnũ,[ſub.quia nulli erũt ſubditi]& omnes principes eius nõ extabũt.i.nemo erit qui volet admittere dignitatem regiam 13 Et paliurus וחוח & vepres.Alii,vrtica.Alii,carduus. Filiabus ſtrut. : לבנות יענה .i.ſtruthionibus,quæ habitare ſolent in locis ſolitariis,deſertis,& non habitatis. 14 Cum vlulis, את־איים cum ſatyris.Alii,& inſulares.Quidam relinquũt vocem Hebræam Niim, Et dæmon ושעיר & ſatyrus,ſiue faunus.à multitudine pilorum.Alii,ſtrix. Quin ibi quieſcet lamia.אך שם הירגיעה לילית Præt.Heb,pro fut. etiam[vel,certè]ibi quieſcet ſtrix.beſtia ſolitaria eſt,ſeu ſolitudinem deſertúmque incolens, vocata לילית quòd nocte clamet. Sunt qui dicunt eſſe auem quæ nutritur vento,quemadmodum ſalamandra igne. 15 Ericius, קפוז vultur.Alii,teſtudo.Alii,vlula.Alii relinquunt vocem Hebræã Cipoz. Et pariet: ותמלט & ponet.ſub.oua.q.d.pariet more gallinæ quæ ponit oua.Dictio ſignificat edere in lucẽ fœtus ſuos ſaluos. Rumpétque ובקעה .i.ruptis ouis excludet fœtum. Poſtquam coll.in vm.ſ. ודגרה בצלה Ad verbum,& congregabit in vmbra ſua.i.poſteaquam fouerit illa. ו pro Poſtquam. Alter,&c. : אשה רעותה Ad verbum,fœmina *cum* ſocia ſua. vel,vnuſquiſque ad ſocium ſuum. 16 Et legite, וקראו Quidam vertunt,& clamate.accerſite.i.recenſete animalia illa. Nulla defuerũt: אשה רעותה לא פקדו Præt.Heb.pro fut.Ad verbum,fœmina *cum* ſocia ſua nõ deficient. Et ſpiritus e. ורוחו Mutatio perſonæ.pro,& ſpiritus meus,ſiue oris mei.i.flatus.q.d.ego ipſe ore meo præcepi id fieri,& ego ipſe iubebo animalia illa congregari illo tempore.
17 Diuiſit *cam* illis in linea: חלקתה להם Præt.Heb.pro fut.partietur *cam* illis *animalibus* funiculo.vt ſolent ſcilicet diuidi hæreditates.

IN CAPVT XXXV.

1 Et inuia, וציה & vaſtitas. 2 Germinando germ. פרוח תפרח Florendo florebit. Et laude: ורנן Macor Heb.pro nomine. Dabitur נתן Præt.Heb.pro fut.i.replebitur cedris altiſſimis. Et planitiei: והשרון & שSaron.i. loci campeſtris feracis. Decorem הדר magnificentiam.maieſtatem. 3 Debilia כושלות labantia.nutantia 4 Feſtinis corde, לנמהרי־לב acceleratis animo.vel,iis qui præcipites ſunt corde.i. leuibus & inconſtantibus. vel, puſillanimis, & qui facilè terrentur & commouentur ad deſperationem in tribulatione,non conſiderantes promiſſiones Dei. *Cum* retrib.Dei:ipſe ve. גמול אלהים הוא יבוא Iungi poteſt ſequentibus,*cum* retributione Deus ipſe veniet. 5 Patebunt. : תפתחנה aperient ſeſe. 6 Et laudabit ותרון & cantabit. Eruperunt נבקעו Præt.Heb.pro fut.rumpent ſeſe.i.exilient rupta terra.

in deſerto aquæ, & torrentes in ſoli-
tudine.
C Et quæ erat arida, erit in ſtagnum: 7
& ſitiens in fontes aquarum: in cubi
libus in quibus prius dracones habi-
tabant, orietur viror calami & iunci.
Et erit ibi ſemita & via, & via ſan- 8
cta vocabitur: non tranſibit per eam
pollut⁹, & hæc erit vobis directa via,
ita vt ſtulti non errent per eam.

D Non erit ibi leo, & mala beſtia non 9
aſcendet per eam, nec inuenietur ibi:
& ambulabunt qui liberati fuerint.
Et redempti à Domino, conuertē- 10
tur, & venient in Sion cum laude, &
lætitia ſempiterna ſuper caput eorū:
gaudium & lætitiam obtinebūt, & fu
giet dolor & gemit⁹. Cap. XXXVI.

4.Reg.18.c.13 2.Par.32.a.1

ET factum eſt, in quartodecimo 1
anno Regis Ezeciæ aſcendit Sen
nacherib Rex Aſſyriorum ſuper om
nes ciuitates Iuda munitas, & cepit
eas.
Et miſit Rex Aſſyriorum Rabſacē
de Lachis in Ieruſalem, ad Regem E 2
zeciam in manu graui, & ſtetit in a-
quæductu piſcinæ ſuperioris in via A
gri-fullonis.
Et egreſſus eſt ad eum Eliacim fili⁹
Helciæ, qui erat ſuper domū, & Sob 3
na ſcriba, & Ioahe filius Aſaph à cō-
mentariis:
Et dixit ad eos Rabſaces, Dicite 4
Ezeciæ, Hæc dicit Rex magnus, Rex
Aſſyriorum, Quæ eſt iſta fiducia qua
confidis?
Aut quo cōſilio vel fortitudine re- 5
bellare diſponis? ſuper quem habes fi
duciam, quia receſſiſti à me?
Ecce confidis ſuper baculum arun- 6
dineum confractum iſtum, ſuper AE
B gyptum: cui ſi innixus fuerit homo,
intrabit in manū eius, & perforabit
eam: ſic Pharao rex AEgypti omni-
bus qui confidunt in eo.

Quòd ſi reſponderis mihi, In Do- 7
mino Deo noſtro confidimus: nônne
ipſe eſt cuius abſtulit Ezecias excelſa
& altaria, & dixit Iudæ & Ieruſalem,
Coram altari iſto adorabitis?
Et nunc trade te domino meo Re- 8
gi Aſſyriorum, & dabo tibi duo mil
lia equorum, nec poteris ex te præ-
bere aſcenſores eorum.
Et quomodo ſuſtinebis faciem iu- 9
dicis vnius loci ex ſeruis domini mei
minoribus? quòd ſi confidis in AE-
gypto, in quadrigis, & in equitibus:
Et nūc nūqd ſine Dn̄o aſcēdi ad ter 10
C rā iſtā vt diſpderē eā? Dn̄s dixit ad me,
Aſcende ſuper terrā iſtā, & diſpde eā.
Et dixit Eliacim, & Sobna, & Ioa- 11
he ad Rabſacen, Loquere ad ſeruos
tuos Syra lingua, intelligimus enim:
ne loquaris ad nos Iudaicè in auribus
populi qui eſt ſuper murum.

in deſerto aquæ, & torrentes in ſolitudine.
7 Erítq; locus aridus in ſtagnū, ″& ſitiens *terra* in ſcaturigines aqua-
rum: in habitaculo ″draconū, *in* accubitu eius, locus calamo & iūco.
8 Erit quoque ibi ″ſemita & via, viáq; ſanctitatis vocabitur: non
tranſibit per eam pollutus, ″& hæc erit ipſis: ambulans per viam, &
ſtulti non errabunt *in ea*.
9 Non erit ibi leo, ″& lædens inter beſtias non aſcendet per eam,
nec inuenietur ibi: incedent autem per eam redempti.
10 ″Redempti enim à Iehouáh reuertentur, & venient in צSiión cū
laude, lætitia quoq; perpetua erit ſuper caput eorū: gaudiū & læti
tiam apprehēdent, fugiéntq; triſtitia & gemitus. Cap. XXXVI.
1 ET ″fuit, quartodecimo anno Regis חHizciiáhu aſcēdit סSēnhe-
rib Rex Aשſſur contra omnes ciuitates Iehudáh munitas, &
cepit eas.
2 Miſítque Rex Aשſſur Rabשſacéh de Lachiש in Ieruשſaláim ad
Regē חHizciiáhu cum exercitu ″graui, & ſtetit in aquæductu piſci-
næ ſuperioris *quæ eſt* in via Agri-fullonis.
3 Et egreſſus eſt ad eum אEliacím fili⁹ חHilciiáhu, ″qui erat ſuper
domum, & שSebnáh ″ſcriba, & Ioáחh filius Aסſáph ″à cōmentariis:
4 Et dixit ad eos Rabשſacéh, Dicite nunc ad חHizciiáhu, Sic dixit
Rex magnus Rex Aשſſúr, ″Quæ eſt fiducia hæc qua confiſus es?
5 ″Dixi, ″Certè verbum labiorum, ″cōſilium, & fortitudo ad præ-
lium. nunc *igitur* cui fidiſti, quòd rebellaſti contra me?
6 Ecce, confiſus es in baculo arundineo confracto iſto, nēpe AE-
gypto: cui ſi innixus fuerit quiſpiam, intrabit in manum eius, &
perforabit eam: ſic eſt Parעóh Rex AEgypti omnibus fiduciam ha
bentibus in eo.
7 Quòd ſi dixeris mihi, In Iehouah Deo noſtro cōfidimus: nônne
iſte eſt cuius abſtulit חHizciiáhu excelſa & altaria: dixítque ad Ie-
hudáh & Ieruשſaláim, Coram altari iſto ″incuruabitis vos?
8 Nunc igitur ″fideiube obſecro domino meo Regi Aשſſur, & da-
bo tibi duo millia equorū, ſi modò poſſis dare ″equitātes ſuper eos.
9 Et quomodo ″vertere facies faciē ducis vni⁹ è ſeruis domini mei
minoribus, vt confidas in AEgypto propter currus & equites?
10 Et nūc nūquid abſque Iehouáh aſcendi ad terrā iſtā, vt diſperdā
eā? Iehouáh dixit mihi, Aſcende ad terram iſtam, & diſperde eam.
11 Et dixit Eliacím, & שSebná, & Ioáחh ad Rabשſacéh, Loquere
obſecro ſeruis tuis ″Syriacè, quia nos intelligimus: & ne loqua-
ris nobis Iehudaicè ″in auribus populi qui eſt ſuper murum.

Chriſtus, via ad Patrem.

Quia frequenter meminit liberationis Ieruſalē, proſequitur hiſtoriā: vt oſtendat vera fuiſſe ſua vaticinia.

7 Et ſitiens *terra* וצמאון Ad verbū, & *locus* ſitis. i. ſiticuloſus & ſquallidus. Draconū, *in* accubitu e. תנים רבצה *&* ſerpentum, accubitu earū, locus, &c. Earum nempe ſerpentū fœminarum. vel, eius, vt תנים ſit ſingularis numeri. Alii vertūt, cubili eius, locus erit. Alii, ubi draco recubuit, erit locus humectus pro arundine, &c. 8 Semita מסלול ſemita ſtrata. vel, exaltata lapidibus. Et hæc, &c. והוא׳ למו הולך וגו׳ & hæc illorū erit: qui peritus eſt viarū, & qui nō ſunt periti, non errabūt. Alii, ſed erit illorum: & nō oberrabunt aſſuetus itineri, & ſtulti. Alii, & erit illis ambulans in via, vt imperiti non errent. vel, & ipſe cum eis incedens in via, vt ſtulti non poſſint errare. q.d. præibit ſuis. 9 Et lædens inter be. ופריץ חיות & diſſipatrix beſtiarum. Alii, & latro beſtiarum. i. & alia beſtia rapax.
10 Redempti e. à Ieh. reu. ופדויי יהוה ישובון Itaque redempti Iehouæ [vel, Redempti inquam Iehouæ] redibunt.

IN CAPVT XXXVI.

1 Et fuit ויהי Totū iſtud caput habes 2.Reg.18.b.13, vſque ad verſum capitis 38 huius, eiſdem ferè ſcriptum verbis: niſi quòd in paucis locis iſtud caput variat ab illo. 2 Graui, כבד. i. numeroſo, ſiue magno, aut populorū multorū. 3 Qui erat ſu.d. אשר על הבית. i. præfectus regiæ. Scriba, הסופר. i. qui præerat libris ſacris, & verſabatur in illis. Quidā vertunt, cācellarius. A cōment. המזכיר: Ad verbū, recordator. cōmonefactor, qui agenda reducebat in memoriā: cuius officium erat (vt ait quidā Hebræorū) reducere in memoriam agenda ſuo ordine, prout res erat prior vel poſterior. 4 Quæ eſt fiducia, &c. מה הבטחון וגו׳. i. Quanta eſt fiducia iſta qua niteris? vnde tantum tibi fidis, quòd defeceris à me? 5 Dixi, אמרתי ſub. apud me. i. ita reputaui apud me quòd ita cogites, Certè, &c. In ſecūdo lib. Reg. legitur, Dixiſti. ſub. apud te. Certè verb. lab. אך דבר שפתים Profectò ſermo labiorum. i. facundia & eloquētia eſt mihi ad cōmouendos milites. Quidā exponunt Sermonē labiorū, precationem, ſic, Speras te euaſurū manus meas precatione ad Deum: at cōſilium in rebus gerendis, & fortitudo, ſiue magnanimitas ad bellum gerendum neceſſaria ſunt. 7 Incuruabitis vos? תשתחוו: adorabitis? 8 Fideiube התערב vadem promitte. vel, da obſides. Equitātes ſu. eos. : רוכבים עליהם: ſeſſores eorū. q.d. tu paucos habes in regno tuo equites, & vix poſſes inuenire ducentos. 9 Vertere facies תשיבאת reuerti facies. i. & quomodo reſiſtes vel vni è minimis ſeruis domini mei? Quidā, retūdes facies. Alii, auerſaberis. 11 Syriacè, ארמית Aramicè. In aur. po. באזני העם Hebraiſm⁹, pro Audiēte populo.

Et dixit Rabשſacéh, Nunquid ad dominum tuum & ad te miſit 12
me dominus meus, vt loquerer verba iſta? annon *magis* ad homines
ſedẽtes ſuper muro, vt comedant″ſtercora ſua, & bibant″aquas pe-
dumſuorum vobiſcum?
Stans igitur Rabשſacéh, clamauit voce magna Iehudaicè, & di- 13
xit, Audite verba Regis magni, Regis Aשſſur.
Sic dixit Rex, Ne ſeducat vos הHizciiáhu: quia nõ poterit erue 14
re vos.

Sẽnacherib probris afficit Deũ viuentem.

Neq; cõfidere faciat vos הHizciiáhu in Iehouáh, dicẽdo, Eruẽdo 15
eruet nos Iehouáh, nec tradetur ciuitas hæc in manu Regis Aשſſur.
Ne audiatis הHizciiáhu: ſic enim dixit Rex Aשſſur, ′Facite mecũ 16
benedictionem, & egredimini ad me, & comedite vnuſquiſque
de vite ſua, & vnuſquiſque de ficu ſua, & bibite vnuſquiſque aquã
ciſternæ ſuæ:
Donec veniam & tollam vos in terram ſimilem terræ veſtræ, in 17
terram frumenti & vini, terram panis & vinearum.
Ne fortè″perſuadeat vobis הHizciiáhu, dicendo, Iehouáh eruet 18
nos. nunquid eruerunt dii Gẽtium vnuſquiſque terram ſuam de
manu Regis Aשſſur?
Vbi eſt Deus הHamáth, & Arphád? vbi eſt Deus סSepharuáim? 19
′& num eruerunt שSomrón de manu mea?

Blaſphemia Sennacherib.

Quis eſt inter omnes deos terrarum iſtarum qui eruerit terram 20
ſuam de manu mea, ″vt eruat Iehouáh Ieruשſaláim de manu mea?
Siluerunt autem, & non reſponderunt ei verbum: præceptum 21
enim Regis erat, qui dixerat, Ne reſpondeatis ei.
Venit autem Eliacím filius הHizciiáhu, ″qui erat ſuper domum, 22
& שSebná ſcriba, & Ioánh filius Aסáph, à commẽtariis, ad הHiz-
ciiáhu ſciſſis veſtibus, & nuntiauerunt ei verba Rabשſacéh.

Cap. XXXVII.

Mittit nuntios Ezecias ad Eſaiã ob Sẽnacherib.

1 ET fuit, quum audiſſet Rex הHizciiáhu, ſcidit veſtimẽta ſua: &
operuit ſe ſacco, intrauítque in domum Iehouæ.
Et miſit Eliacím, qui erat ſuper domum, & שSebná ſcribam, at 2
que ſeniores ſacerdotũ opertos ſaccis, ad Ieשſayiahu filium אA-
móys Prophetam.
Qui dixerunt ad eum, Sic dixit הHizciiáhu, Dies anguſtiæ, & in- 3
crepationis, atque blaſphemiæ, dies hæc: quia venerunt filii″vſq;
ad matricem, & virtus non eſt ad pariendum.
Si fortè audiat Iehouáh Deus tuus verba Rabשſacéh, quem mi- 4
ſit Rex Aשſſúr dominus eius, vt probris afficiat Deũ viuentem,
″& arguat verbis, quæ audiuit Iehouáh Deus tuus: ′leua ergo ora-
tionem″pro reſiduo quod inuenitur.
Venerunt itaque ſerui Regis הHizciiáhu ad Ieשſayiáhu: 5
Et dixit ad eos Ieשſayiáhu, Sic dicetis domino veſtro, Sic dixit 6
Iehouáh, Ne timeas″à facie verborum quæ audiſti, ″quibus contẽ-
pſerunt *me* pueri Regis Aשſſúr.

Promittit Deus victoriã Ezeciæ.

12 Et dixit ad eos Rabſaces, Nũquid ad dominum tuum & ad te miſit me dominus meus, vt loquerer õnia verba iſta: & non potius ad viros qui ſedent in muro, vt comedant ſtercora ſua, & bibant vrinam pedum ſuorum vobiſcum?

13 Et ſtetit Rabſaces, & clamauit voce magna Iudaicè, & dixit, Audite verba Regis magni, Regis Aſſyriorum.

14 Hæc dixit Rex, Non ſeducat vos Ezecias: quia nõ poterit eruere vos.

15 Et nõ vobis tribuat fiduciã Ezecias ſuper Domino, dicens, Eruens liberabit nos Dominus, nõ dabitur ciuitas iſta in manu Regis Aſſyriorum.

16 Nolite audire Ezeciam: hæc enim dicit Rex Aſſyriorum, Facite mecum benedictionẽ, & egredimini ad me, & comedite vnuſquiſque vineam ſuam, & vnuſquiſque ficum ſuam, & bibite vnuſquiſque aquã ciſternæ ſuæ: D

17 Donec veniam & tollã vos ad terram quæ eſt vt terra veſtra, terrã frumenti & vini, terrã panũ & vinearũ.

18 Nec conturbet vos Ezecias, dicẽs, Dominus liberabit nos. nunquid liberauerunt dii Gentiũ vnuſquiſque terram ſuam de manu Regis Aſſyriorũ?

19 Vbi eſt Deus Emath & Arphad? vbi eſt Deus Sepharuaĩ? nunquid liberauerunt Samariam de manu mea?

20 Quis eſt ex omnibus diis terrarum iſtarum, qui eruerit terram ſuam de manu mea, vt eruat Dominus Ieruſalem de manu mea?

21 Et ſiluerunt, & non reſponderũt ei verbum: mandauerat enim Rex, dicens, Ne reſpondeatis ei.

22 Et ingreſſus eſt Eliacim filius Helciæ, qui erat ſuper domum, & Sobna ſcriba, & Ioahe filius Aſaph à cõmentariis, ad Ezeciam ſciſſis veſtibus, & nuntiauerunt ei verba Rabſacis.

Cap. XXXVII. 4.Reg.

1 ET factum eſt, quũ audiſſet Ezecias, ſcidit veſtimenta ſua, & obuolutus eſt ſacco, & intrauit in domũ Domini.

2 Et miſit Eliacim qui erat ſuper domum, & Sobnã ſcribam, & ſeniores de ſacerdotibus opertos ſaccis ad Eſaiam filium Amos Prophetam,

3 Et dixerunt ad eum, Hæc dicit Ezecias, Dies tribulationis, & correptionis, & blaſphemiæ dies hæc: quia venerunt filii vſque ad partum, & virtus non eſt pariendi.

4 Siquo modo audiat Dominus Deus tuus verba Rabſacis, quẽ miſit Rex Aſſyriorũ dominus ſuus ad blaſphemandum Deum viuentem, & exprobrandum ſermonibus quos audiuit Dominus Deus tuus: leua ergo orationẽ pro reliquiis quæ repertæ ſunt. B

5 Et venerunt ſerui regis Ezeciæ ad Eſaiam:

6 Et dixit ad eos Eſaias, Hæc dicetis domino veſtro, Hæc dicit Dominus, Ne timeas à facie verborum quæ audiſti, quibus blaſphemauerunt pueri Regis Aſſyriorum me.

12 Stercora ſua, חוראיהם Annotãt Hebræi ita legi in contextu Hebraico: à foraminibus vnde exeũt. in margine verò ipſius contextus honeſtiori vocabulo ſcriptũ eſſe מוצאותם egeſta ſua. Aquas pe.ſ. מימי רגליהם honeſto hoc vocabulo ſignificant Hebræi vrinã, ſiue lotium. quòd eam deiiciant homines ad pedes. Ad marginẽ autem cõtextus Hebraici hæc adſcribunt, in contextu ſupponentes fictitiũ vocabulum שיניהם. 16 Facite m.benedict. עשו אתי ברכה Hebraiſmus, pro Percutite mecũ fœdus. recipite leges pacis quas vobis offero, & dedite vos mihi: & ſi hoc feceritis, comedetis quiſque fructũ vitis ſuæ, &c. Imperatiua pro futuris. 18 Perſuad.vo. יסית אתכם decipiat vos. Alii, conturbet. Alii, tentet vos. 19 Et num er. וכי הצילו An eruerũt. כי pro An, vel Num. 22 Qui erat ſuper do.&c. אשר־על־הבית Vide hæc in principio capitis huius, verſu 3.

IN CAPVT XXXVII.

3 Vſque ad mat. עד משבר vſque ad anguſtias vteri. ſub. parientis: in quibus ſcilicet cõfringitur fœtus ipſe. id eſt multa patitur, multũmque accipit incommodi. 4 Et arguat יהוכיח & increpet. Leua er.orat. ונשאת תפלה Hebraiſmus, pro Ora. Pro reſid.&c. בער השארית הנמצאה: pro reliquiis quæ adhuc ſuperſunt. vel, extãt. 6 A facie verborum מפני הדברים Hebraiſmus, propter verba. Quibus contemp.&c. אשר גדפו quibus probro[vel, conuitiis]me affecerunt ſerui Regis Aſſur.

Ecce,ego dabo ei ſpiritum,& audiet nũtium, & reuertetur ad terrã ſuam, & corruere eum faciam gladio in terra ſua.

Reuerſus eſt autẽ Rabſaces, & inuenit Regem Aſſyriorum præliantẽ aduerſus Lobnã: audierat enim quia profectus eſſet de Lachis.

4.Reg.19.b.9 Et audiuit de Tharaca Rege AEthiopiæ,dicentes, Egreſſus eſt vt pugnet cõtra te: quod quũ audiſſet,miſit nuntios ad Ezeciam,dicens,

Hæc dicetis Ezeciæ regi Iudæ, loquentes,Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis,dicens,Non dabitur Ieruſalem in manum Regis Aſſyriorum. C

Ecce,tu audiſti omnia quæ fecerũt Reges Aſſyriorũ õnibus terris quas ſubuerterunt:& tu poteris liberari?

Nũquid eruerũt eos dii Gẽtiũ,quos ſubuerterũt patres mei Gozã & Harã,& Reſeph,& filios Edẽ,q erãt in Thalaſſar?

Vbi eſt Rex Emath, & Rex Arphad,& Rex vrbis Sepharuaim,Ana & Aua?

Et tulit Ezecias libros de manu nũtiorum,& legit eos,& aſcendit in domũ Domini: & expãdit eos Ezecias coram Domino.

Et orauit Ezecias ad Dominum, dicens,

Domine exercituum Deus Iſrael, qui ſedes ſuper Cherubim:tu es Deus ſolus omnium regnorum terræ,tu feciſti cælum & terram.

Inclina Domine aurem tuã, & audi: aperi Domine oculos tuos, & vide: & audi omnia verba Sẽnacherib, quæ miſit ad blaſphemandum Deum viuentem.

D Verè enĩ Dñe deſertas fecerũt Reges Aſſyriorũ terras,& regiones earũ:

Et dederũt deos earũ igni:nõ enim erãt dii,ſed opera manuũ hominum, lignum & lapis,& cõminuerunt eos.

Et nũc Domine Deus noſter ſalua nos de manu eius: & cognoſcant omnia regna terræ quia tu es Dñs ſolus.

Et miſit Eſaias filius Amos ad Ezeciã,dicens, Hæc dicit Dominus Deꝰ Iſrael, Pro quibus rogaſti me de Sẽnacherib Rege Aſſyriorum.

Hoc eſt verbum quod loquutus eſt Dominus ſuper eum,Deſpexit te, & ſubſannauit te,virgo filia Siõ: poſt te caput mouit,filia Ieruſalem.

Cui exprobraſti, & quem blaſphemaſti,& ſuper quem exaltaſti vocem, & leuaſti altitudinem oculorum tuorum? Ad Sanctum Iſrael. E

In manu ſeruorũ tuorũ exprobraſti Domino: & dixiſti,In multitudine quadrigarum mearũ ego aſcendi altitudinem montiũ,iuga Libani: & ſuccidã excelſa cedrorũ eius, & electas abietes illiꝰ,& introibo altitudinẽ ſũmitatis eius,ſaltum Carmeli eius.

Ego fodi, & bibi aquã, & exiccaui veſtigio pedis mei õnes riuos aggerũ.

7 Ecce ego″do in eo ſpiritum,& audiet″rumorem, reuertetúrque
in terram ſuam,& cadere faciam eum gladio in terra ſua.
8 Reuerſus autem Rabשſacéh,inuenit Regem Aשſſur oppugnan-
tem Libnáh:audierat enim quòd profectus erat de Lachiש.
9 Audiuit præterea de Thirhacáh rege ″AEthiopiæ, ″dicẽdo,Egreſ
ſus eſt vt pugnet tecũ:″audiuit inquam,& miſit nuntios ad חHizci
iáhu,dicendo,
10 Sic dicetis ad חHizciiáhu Regem Iehudáh, dicẽtes, Ne ſeducat
te Deus tuus,cui tu confidis,dicendo, Nõ dabitur Ieruשſaláim in
manum regis Aשſſur.
11 Ecce audiſti quæ fecerunt Reges Aשſſur vniuerſis terris,″delen-
do eas:& tu eruẽris?
12 Nunquid eruerunt eas dii Gẽtium,quos ſubuerterũt patres mei
Gozã,& חHarã,& Reצſeph,& filios עEden qui erant in Thelaשſar?
13 Vbi *eſt* Rex חHamáth,& Rex Arphád , & Rex ciuitatis סSephar-
uáim,Henעá,& עIuáh?
14 Et tulit חHizciiáhu literas de manu nuntiorũ , legítq; eas : & aſ-
cendẽs in domum Iehouæ,expãdit illas חHizciiáhu corã Iehouáh.
15 Orauit autem חHizciiáhu ad Iehouam,dicendo,
16 Iehouáh exercituum Deus Iשſraאél″ſedens *ſuper* Cherubim,tu es
Deus ſolus omnium regnorum terræ,tu feciſti cælum & terram.
17 Inclina Iehouáh aurem tuã,& audi:aperi Iehouáh oculos tuos,
& vide:& audi omnia verba סSanחherib,qui miſit vt probris affi-
ceret Deum viuentem.
18 Verè Iehouáh vaſtauerũt Reges Aשſſur õnes terras,″& terrã eorũ:
19 Et tradidit deos eorum igni: non enim dii erant,ſed opus ma-
nuum hominum,lignum & lapis,″ideo perdiderunt eos.
20 Et nũc Iehouáh Deus noſter ſaluos fac nos de manu eius,vt co
gnoſcant omnia regna terræ quòd tu es Iehouáh ſolus.
21 ″Tunc miſit Ieשſaעiáhu filius אAmóץ ad חHizciiáhu dicendo,
Sic dixit Iehouáh Deus Iשſraאl, ″Pro quibus precatus es me ſu-
per סSanחheríb Rege Aשſſúr, *audiui*.
22 Hoc *eſt* verbũ quod loquutus eſt Iehouáh ſuper eũ, Deſpexit te,
ſubſãnauit te,″virgo filia צSiiõ:poſt te caput mouit,filia Ieruשſalãi.
23 Quẽ probris affeciſti, & cui cõuitiatus es, & cõtra quẽ exaltaſti
vocẽ,& eleuaſti in excelſum oculos tuos? cõtra Sãctũ Iשſraאelis.
24 ″Per manum ſeruorũ tuorũ probris affeciſti Dominũ,& dixiſti,
In multitudine curruũ meorũ aſcendi altitudinẽ mõtiũ,latera Le
banón:& ſuccîdã″altitudinem cedrorũ eius,electas abietes eius,″&
introibo altitudinem ſummitatis eius,ſyluam Charmeli eius.
25 Ego″fodi,& bibi aquas″*alienas*, & ſiccaui planta pedum meorum
omnes riuos″munitionis.

Blaſphemia Sennacherib.

Oratio Ezeciæ.

Eſaias cõſolatur Ezechiã,victoriã prænuntians.

7 Do נותן pono.Præſ.Heb.pro fut. Quidã,apponam illi ventum.i.daturus ſum illi voluntatẽ reuertẽdi in patriã ſuam,audito rumore belli quod geſturus eſt contra eum Rex AEthiopiæ. Rumorem, שמועה Ad verbum,auditum. 9 AEthiopiæ. כוש Chuשs. Dicendo, לאמור à dicente. Audiuit inq.& miſ. וישמע וישלח ex quo audiuit,miſit. 11 Delendo eas: להחרימם quomodo deuaſtauerint eas. 16 Sedens *ſuper* Cher. יושב הכרובים qui habitas *inter* Cherubim. 18 Et terram e. : ואת־ארצם terram inquam eorum. 19 Ideo perdid.e. :ויאבדום Hic ו pro Ideo. 21 Tunc miſit. וישלח Ponitur ו pro Tunc,aut,proinde Pro quibus prec.es אשר התפללת quæ precatus es,&c.ſubaudi ex 2.Reg.19.c.20,audiui,vbi plena eſt locutio.Alii,quoniam precatus es. 22 Virgo filia בתולת בת Virginẽ vocat,quòd antea in nullius poteſtatẽ veniſſet.Filia pro cõgregatione accipitur. 24 Per manũ ſeru.t. ביד עבדיך Hebraiſmus,per ſeruos tuos. Altitudinem. קומת ſumma.i.perdam magnates ac primates eius.q.d.expugnabo illam. Et introibo,&c. ואבוא מרום וגו׳ tum veniã ad ſummũ extremitatis eius,ad ſyluã[vel,ad planitiem] eius cãpeſtrẽ.Summũ,vel ſummitatẽ extremitatis eius vocat ipſam Ieruſalẽ,quam Rex Aſſur vltimo loco putabat obtinendã, ſubactis omnibus aliis regni Iudææ locis. Vocatúrq; hic & 2.Reg.19.c.23,מלון קצה habitaculũ finis eius,nẽpe regni Iudææ,quòd ſupremus eſſet locus & metropolis totius illius regni, & qua deuicta nullus alius ſupereſſet locus expugnãdus.Vocat quoq; eam ſyluã cãpeſtrem, ſeu ſyluã optimis conſitã arboribus,quòd campus circa Ieruſalẽ plenus eſſet quaſi ſylua,frugiferis arboribus & vitibus.id enim ſignificat Charmel. 25 Fodi, קרתי .i.fodiendo,venam aquarũ perquirere ſoleo.hoc eſt,in loco in quo eſt maxima penuria aquarũ,inuenio aquas:& bibo aquas externas & peregrinas,ignotas,& antea latentes ſub terra ipſa.Alii exponunt. Tot milites traho mecũ,vt non ſufficiat illis aqua fluuiorum,&c. *Alienas*, Subauditũ eſt ex libro Reg.vbi מים זרים legitur. Munitionis. :מצור .i.qui pro munitione ſunt.Alii,obſidionis.i.omnes fluuios vrbium obſeſſarum,qui eas alluebant.

26 ʼAnnon audiſti *quòd* à lõginquo *tempore* fecerim eam,à diebus anti
quis etiam formauerim ipſam? nunc verò adduxi ipſam ʼvt ſit in
deſolationem,in aceruos ruinarum, ciuitates munitas.
27 Nam habitatores earum ʼabbreuiati manu,ʼcontriti ſunt,& pu-
dore affecti ſunt:fuerũt *ut* herba agri ʼ& olus germinis, *imò ut* herba
tectorum,ʼ& *tanquam* herba percuſſa ariditate antequam ſit ſeges.
28 ʼHabitationem autem tuam, & egreſſum tuũ, & introitum tuũ
noui,& furorem tuum in me.
29 Quoniam iratus es contra me, ʼ& tumultus tuus aſcendit in au
res meas, ʼideo ponam hamum meum in naribus tuis, & camum
meum in labiis tuis,& redire faciam te per viam qua veniſti.
30 Et hoc tibi ſignum:ʼcomede anno *hoc* per ſe germinãtia, & anno
ſecundo ʼſponte *etiam* naſcentia: anno verò tertio ſeminate,& me-
tite,& plantate vineas,& comedite fructum earum.
31 Et addet ʼſuperſtes domus Iehudáh, qui remanſit *mittere* radicem
deorſum,& facere fructum ſurſum.
32 Quia de Ieruשſaláim ʼegredientur reliquiæ,ʼ& ſuperſtes de mõ-
te צSiíon:zelus Iehouæ exercituum faciet hoc.
33 Propterea ſic dicit Iehouáh de Rege Aשſſur, Non intrabit ciui
tatem iſtam, nec iaciet illuc ſagittam, neque ʼpræoccupabit eam
clypeo *munitus*,& non effundet iuxta eam aggerem.
34 Per viam qua venit,reuertetur,& ciuitatem hanc non ingredie-
tur,dixit Iehouáh.
35 Et protegam ciuitatẽ hanc,vt ſeruem eam propter me, & pro-
pter Dauid ſeruum meum.
36 Egreſſus eſt autẽ Angelus Iehouáh, & percuſſit in caſtris Aשſ-
ſur centũ & octoginta quinque milia:ʼ& ſurrexerunt ſummo ma-
ne,& ecce omnes *erant* cadauera mortuorum.
37 Tum profectus eſt,& abiit,reuerſúſque eſt Sanחeríb Rex Aשſ
ſúr,& habitauit in Nineuéh.
38 Et accidit,eo adorante in domo Niſróch deum ſuum, Adra-
mélech & שSarאeצer filii eius percuſſerunt eũ gladio, euaſerúnt-
que in terrã Ararát:& regnauit אEſarחaddón filius eius pro eo.

Angelus Domini occidit exercitũ Sennacherib.

Occiditur Sennacherib. Aſarhaddon regnat pro eo.

Cap. XXXVIII.

AEgrotat Ezecias.

1 IʼN diebus illis ægrotauit חHizciiáhu vſque ad mortem:& ve
nit ad eũ Ieשſaיiáhu fili⁹ אAmóצs Propheta,dixítq; ad eũ,Sic

26 Nũquid non audiſti quæ olim fece
rim ei?ex dieb⁹ antiquis ego plaſma
ui illud,& nunc adduxi, & factũ eſt in
eradicationem collium compugnan-
tium,& ciuitatum munitarum.
27 Habitatores earum breuiata ma-
nu,contremuerunt, & confuſi ſunt:
facti ſunt ſicut fœnum agri,& gramẽ
paſcuæ, & herba tectorum quæ exa-
ruit antequam matureſceret.
28 Habitationem tuam, & egreſſum F
tuum,&introitum tuum cognoui,&
inſaniam tuam contra me.
29 Quum fureres aduerſum me,ſuper
bia tua aſcendit in aures meas: ponã
ergo circulum in naribus tuis, & fræ
num in labiis tuis, & reducam te in
viam per quam veniſti.
Tibi autem hoc erit ſignum:come
30 de hoc anno quæ ſponte naſcuntur,
& in anno ſecundo pomis veſcere:in
anno autem tertio ſeminate & meti
te,& plãtate vineas, & comedite fru
ctum earum.
31 Et mittet id quod ſaluatum fuerit
de domo Iuda, & quod reliquũ eſt,ra
dicẽ deorſum,&faciet fructũ ſurſum:
32 Quia de Ieruſalẽ exibunt reliquiæ,
& ſaluatio de monte Sion:zelus Do-
mini exercituum faciet iſtud.
33 Propterea hæc dicit Dominus de G
Rege Aſſyriorum, Non intrabit ciui
tatem hanc,& non iaciet ibi ſagittã,
& non occupabit eam clypeus,& nõ
mittet in circuitu eius aggerem.
34 In via qua venit, per eam reuerte-
tur, & ciuitatem hanc non ingredie-
tur,dicit Dominus.
35 Et protegam ciuitatẽ iſtam, vt ſal-
uem eam propter me,& propter Da
uid ſeruum meum.
36 |Egreſſus eſt autem Angelus Do-
mini, & percuſſit in caſtris Aſſyriorũ
centum octoginta quinque millia:&
ſurrexerunt mane,& ecce omnes ca-
dauera mortuorum.
37 Et egreſſus eſt, & abiit:& reuerſus
eſt Sennacherib Rex Aſſyriorum, &
habitauit in Niniue.
38 Et factum eſt,quum adoraret in tẽ
plo Neſroch deum ſuũ, Adramélech
& Saráſar filii eius percuſſerunt eum
gladio, fugerũtque in terrã Ararat,
& regnauit Aſarhaddon filius eius
pro eo.

4.Reg.19. Tob.1. Eccli.48. 1.mach.7. 2.mach.8.

Cap. XXXVIII.

4.Reg.20. 2.par.32.

1 I|N diebus illis ægrotauit Ezecias
vſque ad mortẽ: & introiuit ad eũ
Eſaias filius Amos Propheta,&dixit

26 Annõ audiſti *quòd* à long.&c. ʼהלא־שמעת וגו His verbis Dominus declarat ſe Ieroſolymæ tutorẽ eſſe,nec Eccleſiæ vnquã defuturũ. Hoc autẽ argumento vtitur,Ego Eccleſiam fundaui:perpetuò igitur mihi curæ futura eſt ſalus ipſius.qui enim cœpit,opus inchoatum nõ relinquet,ſed ad faſtigiũ vſque perducet.Sunt qui exponũt hunc verſum quaſi Dominus nihil ab hoc tyrãno fieri,aut iam factũ eſſe decla ret,quod ore Prophetæ nõ prædixerit,atq; ita authorẽ earum rerũ ſe eſſe pronũtiet.propterea vertũt, Annon audiuiſti *quòd* hoc *negotiũ* iam olim fecerim.à diebúſq; antiquis formauerim illud?iam verò adduco illud,nempe vt ſit in deſolationẽ,& *redigam* in aceruos ruinarũ vrbes munitas.vel vt quidã liberius interpretãtur,nempe vt vaſtem vrbes munitas,& redigam eas in aceruos & ruinas. Vt ſit in deſol.&c. ʼותהי להשאות וגו Ad verbũ,& erit ad deſolandũ in aceruos deſolatos ciuitates munitas.Ordo eſt(vt doctus inter Hebræos ſcribit,poſterio rem expoſitionem ſequutus)erit ad deſolandum ciuitates munitas,quæ erũt deſtructæ & deſolatæ in aceruos.ſiue vt ſint acerui deſolati.

27 Abbreuiati ma. קצרי־יד Hebraiſmus.i. imbelles,ſiue imbecilles facti,& redditi à me infirmi & debiles. Quidã vertunt,manu fue runt mutilati. Cõtriti ſ. חתו cõtremuerunt.territi ſunt.cõſternati ſunt. Et olus ger. וירק דשא & virens germen.aut,olus viride.ſi ue,herba virens. Et *tanquã* herba,&c. ושדמה לפני קמה: Ad verbũ,& *tanquã* ariditas ante ſegetem.i.tanquã herba triticea tacta vredine antequã euadat in ſegetem,& aſſurgat in culmos,ſiue antequã matureſcat.שדמה idem quod שדפה.2.Reg.19.c.26.מ enim & פ ſunt eiuſdem exitus,vt Hebræi loquũtur.i.inter ſe permutantur,& altera pro altera accipitur. 28 Habitationẽ,&c.ʼושבתך וצאתך וגו Infinitiui ſunt[ad verbũ,Habitare,ſiue ſedere tuũ,& egredi tuũ,& ingredi tuũ noui, & iraſci tuũ contra me]pro nominibus verbalib⁹,Seſſionẽ tuã,& exitũ tuum,& introitũ tuũ ego noui,& iracundiã tuam cõtra me.i.quæ feceris domi quũ habitabas in patria.[quidã,cõſilia domeſtica exponũt] & quid cogitares quũ egreſſus es è patria tua,& quot milites illinc eduxeris:&aduẽtum tuũ in terrã hanc noui,quomodo item cõmoto[ſi ue,concitato]animo mihi interminari auſus ſis,nõ aliter quàm idolis tuis. 29 Et tumultus tuus ושאננך ideo tumultus tuus.i.ver ba tua tumultus plena.Alii,& opulẽtia tua.vel,otium tuum.aut,requies tua.Alii,& fœlicem te putas,aſcendit *id* ad,&c. Ideo ponam ושמתי itaq; ponã. 30 Comede אכול Sing.Heb.pro plur.& Imperat.pro fut.comedetis. Spõte *etiã* naſc. שחיס quæ hinc rena ta fuerint.i.quæ ex ſpõte ſiue per ſe natis, nulla præcedente ſemẽte,renaſcẽtur.Sing.pro plur. 31 Superſtes,&c. ʼפליטת וגו Ad ver bũ,euaſio domus Iehudáh,qui relictus eſt.Quidã,quod ſeruatũ erit è domo Iuda,*quodque* reſiduũ erit. 32 Egrediẽtur reliq. תצא שארית egredietur reliquũ.i.multi relinquẽtur & erũt ſuperſtites in Ieruſalem. Et ſuperſtes ופליטה Ad verbum,& euaſio.vel,euaſor.

33 Præoccupabit יקדמנה præueniet.i.milites tecti clypeis ſuis,non inuadent aut oppugnabunt vrbem.

36 Et ſurr.ſummo mane וישכימו בבוקר ſub.qui miſſi erant à Rege.vel famuli eius,& inuenerunt eos mortuos.

IN CAPVT XXXVIII.

1 In dieb.il.בימים ההם Sequenti capite legitur בעת ההיא In tempore illo. Vſque ad mortem: למות Ad verbum,ad moriendum.

ei,Hæc dicit Dñs, Diſpone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues.
Et conuertit Ezecias faciem ſuam ad parietem,& orauit ad Dominum:
Et dixit, ObſecroDomine,memẽto quæſo quomodo ambulauerim corã te in veritate,& in corde perfecto, & quod bonũ eſt in oculis tuis,fecerim. & fleuit Ezecias fletu magno.
Et factum eſt verbum Domini ad Eſaiam,dicens,
Vade, & dic Ezeciæ,Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui,Audiui orationem tuam,& vidi lachrymam tuam: ecce ego adiiciã ſup dies tuos quindecim annos.
Et de manu Regis Aſſyriorum eruam te & ciuitatem iſtam, & protegam eam.
B Hoc autem tibi erit ſignum à Domino,quia faciet Dominus verbum hoc quod loquutus eſt,
Ecce,ego reuerti faciam vmbram linearum,per quas deſcẽderat in horologio Achaz in ſole,retrorſum decem lineis. & reuerſus eſt ſol decem lineis per gradus quos deſcenderat.
Scriptura Ezeciæ Regis Iuda quũ ægrotaſſet, & conualuiſſet de infirmitate ſua,
Ego dixi in dimidio dierum meorũ, Vadam ad portas inferi: quæſiui reſiduum annorum meorum.
Dixi,Nõ videbo Dominum Deum in terra viuentium:non aſpiciam hominem vltrà & habitatorem quietis.
C Generatio mea ablata eſt,&conuoluta eſt à me quaſi tabernaculum paſtorum:præciſa eſt velut à texente vita mea: dum adhuc ordirer, ſuccìdit me:de mane vſque ad veſperam finies me.
Sperabã vſque ad mane, quaſi leo ſic cõtriuit omnia oſſa mea:de mane vſque ad veſperam finies me.
Sicut pullus hirundinis ſic clamabo,meditabor vt columba:attenuati ſunt oculi mei ſuſpicientes in excelſum:Domine vim patior,ſponde pro me.
Quid dicã,aut qui reſpondebit mihi, quũ ipſe fecerim? recogitabo omnes annos meos in amaritudine animæ meæ.
D Domine,ſic viuitur,& in talibus vita ſpiritus mei: corripies me,& viuificabis me.

dixit Iehouáh,'Præcipe domui tuæ,quia'morieris tu,& nõviues.
2 Et cõuertit ℎHizciiáhu faciẽ ſuã'ad parietẽ,& orauit ad Iehouã,
3 Et dixit,Obſecro Iehouáh,recordare quæſo quòd ambulauerim
coram te in veritate, & corde perfecto,& quod bonum eſt in ocu
lis tuis,fecerim. & fleuit ℎHizciiáhu fletu magno.
4 'Et fuit verbum Iehouæ ad Ieſhaiáhu,dicendo,
5 Vade,& dic ad ℎHizciiáhu,Sic dixit Iehouáh Deus Dauid patris
tui,Audiui orationem tuam, vidi lachrymas tuas: ecce''addo die-
bus tuis quindecim annos.
6 Et de manu Regis Aſhur eruam te & ciuitatem hanc, protegã-
que ciuitatem hanc.
7 Et hoc tibi ſignum à Iehouáh,quòd facturus ſit Iehouáh verbũ
hoc quod loquutus eſt,
8 Ecce,reuerti facio vmbram graduum quibus deſcendit''in horo
logio Aℎhaz in ſole retrorſum decẽ gradibus. reuerſúſque eſt ſol
decem gradibus''quibus iam deſcenderat.
9 Scriptura ℎHizciiáhu Regis Iehudáh,quum ægrotaſſet, & cõua
luiſſet ab infirmitate ſua,
10 Ego''dixi''in exciſione dierum meorum,Vadam ad portas ſepul
chri:''priuatus ſum reſiduo annorum meorum.
11 'Dixi,Non videbo 'Iáh Iáh in terra viuentium: non aſpiciã ho-
minem vltrà cum habitatoribus orbis.
12 ''Habitatio mea receſſit,&migrauit à me veluti tabernaculũ pa-
ſtoris:præcidi more textoris vitam meam,'ægritudine *Deus* ſuccî-
det me:''à die vſque ad noctem''conſummabis me.
13 Tunc''poſui *vitam meam* vſque ad mane : veluti leo, ſic''contriuit
omnia oſſa mea:''à die vſque ad noctem conſummabis me.
14 Sicut grus *&* hirundo , ſic''garriebam , gemebam vt columba:
eleuabantur oculi mei in excelſum:Domine *infirmitas*''vim facit mi-
hi,quieſcere fac me.
15 Quid loquar? Et dixit mihi *per Prophetam*, & fecit *quod dixit*:''Leniter
incedam omnibus annis meis''in amaritudine animæ meæ.
16 Domine''vltra eos viuent , & omnibus *dicam quòd* in ipſis eſt vita
ſpiritus mei:''itaque ſana me,& viuifica me.

Accipit ſignum ſanitatis in horoſcopo.

Canticum Ezeciæ.

Præcipe do.t. צו לביתך .i.da mãdata de domo tua,vel hominibus domus tuæ,ſiue domeſticis,quæ velis fieri poſt mortem. Morieris מת Præt.Heb.pro fut.i.non conualeſces ex hoc morbo. 2 Ad parietem, אל־הקיר ſub.lecti.Chaldæus paraph.templi.i.verſus templũ,vt ſcilicet cũ maiore attentione animi oraret Deum,auertendo faciem ſuã ad his qui ſibi aſtabant. 4 Et fuit ver Ieh. ויהי דבר־יהוה Hebraiſmus,Loquutus eſt Iehoua ad Eſaiam. Addo יוסף præſ.Heb.pro fut.adiiciam. 8 In horologio במעלות Hæc vox ſignificat gradus.i.aſcenſum ſiue cochleã.Significat & ſolariũ,quadrantem,ſiue horologiũ,quòd lineis ſiue gradibus deſignetur. Significat etiam lineas ipſas ſolarii quæ indicant horas. Quibus iam deſc. במעלות אשר ירדה Ad verbum,in gradibus quibus deſcenderat. 10 Dixi אמרתי dixeram. In exciſ.di.m. בדמי ימי .i.quũ audiui actum eſſe de me,& finem vitæ meæ inſtare,id mihi renuntiãte Propheta. Exciſionem dierũ vocat mortem illam immaturam quæ ſcilicet accidit ante periodum naturalis vitæ.q.d.periiſſem in flore ætatis meæ,niſi miſertus fuiſſet mei Dominus. Priuatus ſum פוקדתי Præt.Heb.pro fut.carebo.vel,priuabor. 11 Dixi אמרתי Dixeram. Iáh Iáh יה יה Idem nomen quod Iehouáh.i.non contemplabor opera Domini in vita mea. 12 Habitatio mea rec. דורי נסע .i.aliò mihi demigrandũ eſt. AEgritudine מדלה Ad verbũ,macie.Quidam,præ morbo.quòd morbus inducere ſoleat maciem. A die vſque ad noctem מיום עד־לילה .i.ab initio diei vſque ad initium noctis.hoc eſt intra ſpatium vnius diei. Conſummabis .me. : תשלימני complebis me.finies me.i.annos meos.hoc eſt,finiam vitam te authore intra hanc noctem. Mutatio perſonæ.q.d.tanta & tam grauis erat ægritudo vt non putarem me ſuperuicturum vſque ad noctem inſequentem. 13 Poſui,&c. שויתי עד־בוקר Cõſtitui rurſum *terminũ* vſq; mane.i.dixi me forſitã victurũ vſq; ad mane. Cõtriuit ישבר Fut.Heb.pro præt.ſub.morbus. A die,&c. מיום עד־לילה וגו׳ Vide præcedentẽ verſum.q.d.ad ſummũ non viuã vltra hanc diem. 14 Garriebã,ge. אצפצף אהגה Fut.Heb.pro præt.imperf.muſſitabam,meditabar.vel,ſuſpirabã,gemebam.q.d.interim non tacebam,ſed gemebam,& voces quaſdam obſcuras emittebã,teſtes grauiſſimi doloris. Vim fa.m. עשקה־לי Præt.Heb.pro præſ.opprimit me. Quidã Hebræorũ,Adde mihi.ſub.dies aliquot. 15 Leniter inc. אדדה pedetentim incedã.more ſcilicet eorũ qui mœrore affecti ſunt,quiq; meminerunt calamitatis & afflictionis præteritæ.Quidã vertunt,Mouebor. In amarit. על־מר propter amaritudinẽ.Doctus inter Hebræos cũ Chaldæo paraph.exponũt,propter liberationẽ ab amaritudine. 16 Vltra eos,&c. עליהם יחיו וגו׳ vltra eos viuẽt,& omnibus *hominibus narrabo quòd* in ipſis *annis habeam* vitã ſpiritus mei,& *quòd* tu me dormire feceris,atq; viuificaueris me.Doctus inter Hebræos exponit, Iam cognoui quòd vltra præſcriptos annos homines viuere poſſunt,ſi tu volueris:id quod in me experior,qui in ſuperadditis annis fruor gratiſſima vita ſpiritus mei:id quod aliis narrare ſoleo.Alii vertũt,Vltra annos ſuos viuẽt *pii*,& omnibus *dicã*,In illis eſt vita ſpiritus mei:itaq; ſerua me incolumẽ,ac viuifica me.q.d.Simile beneficiũ quod ego,cõſequentur qui reuertẽtur ad te toto corde,victuri nẽpe diutius:&poſthac dicã omnibus hominibus,In annis beneficio Dei ſpatio vitæ meæ additis viuo.Qui videntur propius ad mentẽ Prophetæ accedere,cõuerſo paululũ ordine dictionũ vertunt, Etiã omnibus *qui* vltra eos viuent, vita ſpiritus mei in illis *nota erit*, & quòd me dormire feceris,& viuificaueris me.i.quicunque vltra iſtos annos viuent,illis etiam ſpiritus mei vita nota erit.ſubauditur relatiuum אשר qui. Itaque ſana me, ותחלימני inpinga itaque me.vel,robora,ſiue confirma.

"Ecce, *dum eſſem* in pace, amaritudo mihi amara: tu autẽ "deſidera- 17
ſti eruere animam meã à fouea "cõſumptionis: quia "proiecisti poſt
tergum tuum omnia peccata mea.
Non enim "ſepulchrum "confitebitur tibi, "*neque* "mors laudabit te, 18
"nec ſperabunt qui deſcendunt in ſepulchrum, in veritate tua.
Viuens, viuens ipſe confitebitur tibi, ſicut ego hodie: pater filiis 19
notam faciet veritatem tuam.
"Iehouah ad ſeruandum me *adſuit*, ideo pſalmos meos "pſallemus 20
omnibus diebus vitæ noſtræ in domo Iehouæ.
Dixerat autem Ieשׁſayiáhu, "Tollant maſſam ficuum, "& alligẽt 21
ſuper vlcus, & ſanabitur.
Dixerátque חHizciiahu, Quod ſignum *erit* "quod aſcendam in 22
domum Iehouæ?

Cap. XXXIX.

Ezecias recipit munera à rege Merodach.

IN "tẽpore illo miſit "Merאodách Baladán filius Baladán Rex Ba- 1
bél literas, & munus ad חHizciiáhu: "audierat enim quòd ægro-
taſſet & conualuiſſet:
Lætatus eſt autẽ חHizciiáhu, & oſtendit eis domum "aromatum 2
ſuorum, argentum, & aurum, atque aromata "& vnguentum opti-
mum, & omnem domum "vaſorum ſuorum, & quicquid inuen-
tum eſt in theſauris ſuis: non fuit quicquam quod non oſtende-
ret eis חHizciiáhu in domo ſua, & in vniuerſa ditione ſua.

Increpatur ab Eſaia ob oſtẽtatos theſauros.

"Introiuit autem Ieשׁſayiáhu propheta ad Regem חHizciiáhu, 3
& dixit ei, Quid dixerunt viri iſti, & vnde venerunt ad te? Et dixit
חHizciiáhu, De terra longinqua venerunt ad me, de Babél.
"Rurſum ait, Quid viderũt in domo tua? Et dixit חHizciiáhu, 4
Cuncta quæ erant in domo mea, viderunt: non fuit aliquid quod
non oſtenderim eis in theſauris meis.
Tunc dixit Ieשׁſayiáhu ad חHizciiáhu, Audi verbum Iehouæ 5
exercituum:
Ecce dies veniũt, & auferetur quicquid eſt in domo tua, & quæ 6
recondiderunt patres tui ad hunc vſque diem, in Babel: non relin
quetur aliquid, dixit Iehouáh.
De filiis quoque tuis qui egredientur de te, quos genueris, tol- 7
lent, & erunt eunuchi in palatio Regis Babél.
Et dixit חHizciiáhu ad Ieשׁſayiáhu, Bonum verbũ Iehouæ quod 8
loquutus es. "Et adiecit, Saltem fiat pax & veritas in diebus meis.

Cap. XL.

Lætitia & remiſſio peccatorum per Chriſtum.

COnſolamini, "*ô Prophetæ*, conſolamini populum meum, dixit 1
Deus veſter.

17 Ecce, in pace amaritudo mea amariſſima: tu autẽ eruiſti animam meã vt non periret, proiecisti poſt tergum tuum omnia peccata mea.

18 Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te: non expectabunt qui deſcendunt in lacum veritatem tuam.

19 Viuens, viuens ipſe confitebitur tibi, ſicut & ego hodie: pater filiis notã faciet veritatem tuam.

20 Domine, ſauum me fac, & pſalmos noſtros cantabimus cunctis diebus vitæ noſtræ in domo Domini.

21 Et iuſſit Eſaias vt tollerent maſſam de ficis, & cataplaſmarent ſuper vulnus, & ſanaretur.

22 Et dixit Ezecias, Quod erit ſignum quia aſcendam in domum Domini?

Cap. XXXIX.

4. Reg. 20.

1 INtẽpore illo miſit Merodach Baladã filius Baladã Rex Babylonis libros & munera ad Ezeciã: audierat enim quòd ægrotaſſet, & conualuiſſet.

2 Lætatus eſt autẽ ſup eis Ezecias, & oſtendit eis cellã aromatum, & argenti, & auri, & odoramentorum, & vnguenti optimi, & omnes apothecas ſupellectilis ſuæ, & vniuerſa que inuenta ſunt in theſauris eius: non fuit verbum quod non oſtenderet eis Ezecias in domo ſua, & in omni poteſtate ſua. B

3 Introiuit autẽ Eſaias propheta ad Ezeciam Regem, & dixit ei, Quid dixerunt viri iſti, & vnde venerunt ad te? Et dixit Ezecias, De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone. C

4 Et dixit, Quid viderũt in domo tua? Et dixit Ezecias, Omnia quæ in domo mea ſunt, viderunt: non fuit res quam non oſtenderim eis in theſauris meis.

5 Et dixit Eſaias ad Ezeciam, Audi verbum Domini exercituum.

6 Ecce dies venient, & auferentur omnia quæ in domo tua ſunt, & quæ theſaurizauerunt patres tui vſque ad diem hanc, in Babylonem: non relinquetur quicquam, dicit Dominus. D

7 Et de filiis tuis qui exibunt de te, quos genueris, tollent, & erunt eunuchi in palatio Regis Babylonis.

8 Et dixit Ezecias ad Eſaiam, Bonũ verbum Domini quod loquutus eſt. Et dixit, Fiat tantùm pax & veritas in diebus meis.

Cap. XL.

1 COnſolamini cõſolamini popule meus, dicit Deus veſter.

17 Ecce, &c· 'הנה וגו Ecce pro valetudine *habẽda* fuit mihi amara amaritudo Alii, Certè propter pacem *perditã* amaritudo erat mihi amara. Deſideraſti חשקת cõcupiuiſti. voluiſti. Alii, tibi autẽ placuit, ſiue cõplacitũ fuit. Cõſumptionis: בלי corruptionis. i. de ſepulchro in quo corpora cõſumuntur. Proiecisti, &c. 'השלכת אחרי וגו Phraſis Hebraica, pro, deſiiſti meminiſſe peccatorũ meorũ, & cõdonaſti mihi omnia peccata mea. 18 Sepulchrũ שאול .i. corpora quũ iacent in ſepulchro. Cõfitebitur tibi, תודך laudabit te. Sic ſequẽti verſu. *Neque* Ex præcedenti verſu ſubauditum eſt more Hebraico. Mors מות Mors pro mortuis, ſiue corporibus mortuorũ. Nec ſperab. לא ישברו nec expectabunt qui in foueam deſcendũt, veritatem tuam. i. adimpletionem promiſſionum tuarum quæ veriſſimæ ſunt.
20 Iehouáh, &c. יהוה להושיעני Iehouæ eſt vt ſaluet me. Pſallemus ננגן cãtabimus. propriè ſignificat canere ad inſtrumentũ muſicum. 21 Tollant ישאו Fut. Heb. pro imp. Hi duo verſus hic adiecti videntur vt breuius exprimeret quod fuſius dictum erat in libro Regum. Et alligent ſu. vl. וימרחו על השחין Ad verbum, & cataplaſment. i. inſtar cataplaſmatis ſuperponant vlceri.
22 Quòd aſcen. כי אעלה .i. quòd aſcendam in templum vt agam gratias Deo de valetudine recepta.

IN CAPVT XXXIX.

1 In tẽp. illo בעת החיא Hoc caput legitur & 2. Reg. 20. c. 12. Merodach מרארך in Regibus legitur Berodach. Audierat e. וישמע ex quo audierat. poſtquã audiuit. 2 Aromat. ſu. נכותה deſiderabiliũ ſuorũ. ſiue cõcupiſcibiliũ. i. locũ in quo erant quæcũque charа habebat & pretioſa. Gallicè, *ſon cabinet*. Mox, verſu 4, in fine vocat theſauros. Et vngu. opt. ואת השמן הטוב Singul. pro plur. i. vnguẽta odorifera. Quidam dicũt eſſe opobalſamum. Alii, oleum vnctionis. Vaſ. ſuor. כליו armorum ſuorum. hoc eſt, armamentarium ſuum.
3 Introiuit a. ויבא Tum venit. 4 Rurſum ait, ויאמר Ad verbũ, Et ait. ו pro Rurſum, vt exigit cõtextus orationis. Verſu ſequẽti pro Tunc accipitur. 8 Et adiecit ויאמר כי יהיה שלום Et dixit, *Precor* vt ſit pax, &c. i. tantũ peto vt viuã incolumis, & præſtet Dominus quod eſt pollicitus, ne ab hoſtibus arguatur mendacii.

IN CAPVT XL.

1 O *Prophetæ* Hæc ſubaudit Chaldæus paraphr. Verba ſunt Spiritus ſancti aut Eſaiæ. Sermo autem hic conſolatorius ad XLIX vſque caput durat, partim ad abductos, partim ad abducendos habitus. eximia enim cõſolatione opus habebant qui promiſſionibus Dei nõ credentes, Deum irritarant, ita vt eos in grauiſſimam captiuitatem abduci ſineret inter Gentes: ne in totum aut deſperarent, aut à Deo ac vera religione exemplo Gentium deficerent.

2 Loquimini ad cor Ieruſalẽ,& aduo
cate eam: quoniam completa eſt mi-
litia eius, dimiſſa eſt iniquitas illius:
ſuſcepit de manu Domini duplicia ꝓ
omnibus peccatis ſuis.

Matt.3.a.3 mar.1.a.3 luc.3.a.4 iohan.1.c.23
3 ‖Vox clamantis in deſerto, Parate
viam Domini, rectas facite in ſolitu-
dine ſemitas Dei noſtri.

4 Omnis vallis exaltabitur,& omnis
mons & collis humiliabitur,& erunt
praua in directa,& aſpera in vias pla-
nas.

B
5 Et reuelabitur gloria Domini,& vi
debit omnis caro pariter quod os Do
mini loquutum eſt.

Eccli.14.c.18 iacob.1.b.10 1.petr.1.d.24
6 ‖Vox dicẽtis, Clama. Et dixi, Quid
clamabo? Omnis caro fœnum,& om-
nis gloria eius quaſi flos agri.

7 Exiccatũ eſt fœnum,& cecidit flos,
quia ſpiritus Domini ſufflauit in eo:
verè fœnum eſt populus.

Iohan.12.e.34
8 Exiccatum eſt fœnũ,& cecidit flos:
‖verbum autem Dei noſtri manet in
æternum.

9 Super montem excelſum aſcende
tu quæ euangelizas Siõ, exalta in for
titudine vocem tuã quæ euangelizas
Ieruſalem: exalta, noli timere: dic ciui
tatibus Iudæ, Ecce Deus veſter.

C
10 Ecce Dominus Deus in fortitudine
veniet,& brachiũ eius dominabitur:
ecce merces eius cum eo,& opus illi⁹
coram illo.

Ezech.34.f.23, & 37.f.24 iohan.10.b.11
11 ‖Sicut paſtor, gregem ſuum paſcet:
in brachio ſuo cõgregabit agnos,& ĩ
ſinu ſuo leuabit, fœtas ipſe portabit.

12 Quis menſus eſt pugillo aquas, &
cælos palmo ponderauit? quis appẽ-
dit tribus digitis molem terræ, & li-
brauit in pondere montes, & colles
in ſtatera?

Sapien.9.e.13 rom.11.d.34 1.cor.2.d.16
13 ‖Quis adiuuit Spiritum Domini?
aut quis conſiliarius eius fuit,& oſtẽ
dit illi?

14 Cum quo iniit conſilium,& inſtru
xit eum, & docuit eum ſemitam iu-
ſtitiæ,& erudiuit eum ſcientiam, &
viam prudentiæ oſtendit illi?

D
15 Ecce Gentes quaſi ſtilla ſitulæ, &
quaſi momentũ ſtateræ reputatæ ſũt:
ecce inſulæ quaſi puluis exiguus.

16 Et Libanus non ſufficiet ad ſuccen
dendum, & animalia eius non ſuffi-
cient ad holocauſtum.

Act.17.f.29
17 Omnes gentes quaſi non ſint, ſic
ſunt corã eo: & quaſi nihilum & ina-
ne reputatæ ſunt ei.

18 ‖Cui ergo ſimilem feciſtis Deum?
aut quam imaginem ponetis ei?

2 ″Loquimini ad cor Ieruשſaláim,& clamate ad eam: quòd″com-
pletum eſt tempus eius, quòd″remiſſa eſt iniquitas eius: quòd ſuſ-
cepit de manu Iehouæ″duplicia pro omnibus peccatis ſuis.
3 Vox clamantis in deſerto, ″Repurgate viam Iehouæ, rectã faci- Iohannes Baptiſta annuntiat Chriſtum.
te in ſolitudine viam Dei noſtri.
4 Omnis vallis″exaltabit ſeſe,& omnis mons & collis humiliabũt
ſe: erítque″curuum in directionem,″& excelſa in planitiem
5 Reuelabítque ſe gloria Iehouæ, & videbit omnis caro pariter ꝙ
os Iehouæ loquutum ſit.
6 Vox″dicentis, Clama. Et dixit, Quid clamabo? Omnis caro *ut*″her Hominis fragilitas.
ba,& omnis″miſericordia eius tanquam flos agri.
7 ″Exaruit herba, cecidit flos: quia ſpiritus Iehouæ ſufflauit in
eum: verè herba eſt populus.
8 Exaruit *inquam* herba, cecidit flos: verbũ autem Dei noſtri ſtabit
in ſeculum.
9 Super montem excelſum aſcende″euangelizatrix צSiión, exalta Verbum Dei. Chriſti aduent⁹.
cum fortitudine vocem tuam euãgelizatrix Ieruשſaláim, exalta,
ne timeas: dic vrbibus Iehudáh, Ecce Deus veſter.
10 Ecce Domin⁹ Iehouáh″cũ forti *exercitu* veniet, & brachiũ ei⁹″do-
minatur ſibi: ecce merces eius cum eo,″& opus illius coram ipſo.
11 Sicuti paſtor, gregem ſuum paſcet: brachio ſuo congregabit a- Paſtor Chriſtus.
gnos,& in ſinu ſuo portabit, fœtas″deducet.
12 Quis menſus eſt pupillo ſuo aquas,& cælos palmo″direxit, mẽ- Dei potentia & benignitas.
ſúſque eſt menſura puluerem terræ, & librauit in ſtatera montes
& colles in bilance?
13 Quis″direxit Spiritum Iehouæ,″& *quis* vir conſilii eius, indicauít-
que illi?
14 A quo petiit conſilium,& inſtruxit eum, docuítque eum″ſemi-
mitam iudicii, atque erudiuit eum ſcientia,& viam″intelligentia-
rum oſtendit illi?
15 En Gentes ſicut ſtilla ſitulæ,& vt puluis tenuis ſtateræ″reputan Gentium imbecillitas.
tur: en inſulas″tanquam puluerem proiicit.
16 Nec Lebanón ſufficit ad accendendum, & feræ eius non ſuffi-
ciunt ad holocauſtum.
17 Omnes gentes tanquam nihilum ſunt″coram eo, minus quàm
nihilum & inane″reputantur præ ipſo.
18 Cui igitur aſſimilabitis deũ? & quã ſimilitudinẽ″diſponetis ei? In idololatras.

2 Loquimini ad cor דברו על לב Hebraiſmus. Loquimini quæ grata ſunt futura ipſi Ieruſalem. Completum eſt tempus מלאה צבאה id eſt, aduenit tempus viſitationis & auxilii, in quo acceptura eſt conſolationem. Alii vertunt, impleta eſt militia eius. Remiſſa eſt iniquitas eius: נרצה עוונה Id eſt, quòd tempus imminet quo remittentur peccata ipſius. Chaldæus paraph. quòd remiſſa ſunt ei peccata eius. Docti inter Hebræos vertunt, quòd completa eſt pœna iniquitatis eius. vel, miſeria eius. Duplicia כפלים Numerus finitus pro infinito: acſi dicat, Conferet illi Dominus multa beneficia loco pœnarum quas meritò & iuſtè datura erat pro peccatis ſuis: tantum abeſt vt puniturus ſit iam pro ratione delictorum. 3 Repurgate פנו ſub. à lapidibus & luto. id eſt, Parate.
4 Exaltabit ſeſe, ינשא exaltabitur. id eſt, euadet in montem. Curuum in dire. העקוב למישור peruerſum in rectitudinem. Vel, præruptũ & aſperum in rectitudinem. i. via peruerſa (vt exponit doctus inter Hebræos) montoſa, aſpera & difficilis ad aſcendendum per illam, erit recta & plana. Et excelſa והרכסים & confragoſa. aut, prærupta. Alii, quæ aggeribus tument. Alii, altitudines.
6 Dicentis, אומר dicebat. Alii, dictura eſt. Herba; חציר fœnum. quod ſcilicet citò areſcit. Miſericordia eius חסדו pietas eius. Alii, clementia. Alii, gratia. Alii, beneficentia. Quicquid in homine eſt vel præſtantiſſimum, Propheta condemnat vanitatis. q.d. quotquot inter homines ſunt præſtantiſſimi,& commendantur propter clementiam, ſiue miſericordiam & pietatem in alios.
7 Exaruit herba, cecidit יבש חציר נבל Præt. Heb. pro præſ. Areſcit fœnum, marceſcit,&c. vel, areſcere ſolet fœnum, marceſcere flos,&c. Sic & ſequenti verſu. 9 Euangelizatrix מבשרת annuntiatrix. i. quæ prima annuntiatura es Chriſtum in Sion.
10 Cum forti בחזק in robore. Dominatur ſibi מושלה לו redundat SIBI, nonnullis. Alii vertunt, potens ſibi. Alii, ex ſeipſo potens erit. q.d. propria virtute ſua pariet ſibi, ac nanciſcetur dominium, poteſtatem, ac imperium. Et opus, &c. ופעולתו לפניו: .i. præmium operis quod daturus eſt, habet in promptu. 11 Deducet. ינהל: pedetentim ſcilicet, ne fatigentur. 12 Direxit, תיכן Dimenſus eſt. vel, dimetiendo concinnauit. 13 Direxit תיכן .i. inſtruxit, vel erudiuit. Et vir conſilii e. ואיש עצתו .i. conſiliarius eius. Indicauit. il. יודיענו: ſub. quæ facturus eſſet. 14 Semitam iud. באורח משפט in ſemita diſpoſitionis. Iudicium pro diſpoſitione exponunt Hebræi: vt ſit ſenſus, Quis docuit Deum hanc mirabilem diſpoſitionem,& ordinem quem in creatione mundi imitatus eſt? Intelligentiarum תבונות prudentiæ. 15 Reputantur: נחשבו Præt. Heb. pro præſ. Tanquam pul. proii. כדק יטול: Fut. Heb. pro præſ. tanquam rem minimam tollit. Alii, transfert. ſiue, transferre poteſt. q.d. breuiſſimo tempore perdere poteſt.
17 Coram eo, נגדו reſpectu illius. Reputantur præ ipſo. נחשבו לו: Præt. Heb. pro præſ. reputantur illi. i. ſi conferantur cum eo.
18 Diſponetis ei? תערכו לו: ordinabitis illi? Alii, æquabitis ei? i. adſcribetis,& aptè accommodabitis ei?

ʹNõne ſculptileʹcõflat faber,& aurifaber ex auroʹexpãdit illud, 19
catenáſque argenteas *conflat pro eo* aurifex?
ʹNónne pauper oblationi lignum *quod* non putreſcatʹeligit:arti- 20
ficem peritum quærit ſibi ad præparandum ſculptile *quod* non di-
moueatur?
ʹAnnon ſcitis?nónne audiſtis?annon vobis annũtiatũ eſt à prin- 21
cipio?annon,ʹannon intellexiſtis fundamenta terræ?
ʹIs ſedet ſuper ʹſphærã terræ,ʹ& habitatores eius *ſunt* vt locuſtæ: 22
qui extendit ʹvelut telam cælos, & expandit eos tanquam taber-
naculum ad habitandum.
Qui ponit principes in nihilum,iudices terræʹvelut inane facit. 23
ʹEtiam non ſunt plantati,neque ſati ſunt, neque etiam radices 24
egit in terra truncus eorum:ʹ& etiam flat in eos,&areſcunt,turbó
que velut ſtipulam auferet eos.
Cui inquam aſſimilabitis me, & æquabor *illi*, dicit Sanctus? 25
Leuate in excelſum oculos veſtros,& videte quis creauerit iſta: 26
Dominus eſt qui educit in numeroʹexercitum illarum:ʹomnes illas ex
nomine vocat:ʹpræ multa fortitudine ʹ& forti potentia ne vnum
quidem deeſt.
Increpat eos qui dicit ſe Deo non eſſe curæ.
Vtquid dicis Iaʏacób,& loqueris Iʊſraél,ʹAbſcondita eſt via 27
mea à Iehouáh,& à Deo meoʹiudicium meum tranſiuit?
Annon noſti? annõ audiſti *quòd* Deusʹæternus Iehouáhʹqui crea- 28
uit terminos terræ,non laſſatur, nec defatigatur, & non eſt inue-
ſtigatio intelligentiæ eius?
Qui dat laſſo fortitudinem : & cui non ſunt vires, robur mul- 29
tiplicat.
ʹLaſſantur quidem adoleſcentes,& fatigantur,& iuuenes caden 30
do cadunt:
ʹAt ſperantes in Iehouáhʹmutabunt robur, ʹaſcendent ala ſicut 31
aquilæ : current, & non laſſabuntur : ambulabunt, & non fatiga-
buntur.

19 Nunquid ſculptile conflauit faber, aut aurifex auro figurabit illud,& laminis argenteis argentarius?
20 Forte lignum & imputribile elegit: artifex ſapiens quærit quomodo ſtatuat ſimulachrum quod non moueatur. E
21 Nunquid non ſcitis?nunquid non audiſtis? nunquid non annuntiatum eſt vobis ab initio?nũquid non intellexiſtis fundamenta terræ?
22 Qui ſedet ſuper gyrum terræ,& habitatores eius ſunt quaſi locuſtæ:qui extẽdit velut nihilum cælos, & expãdit eos ſicut tabernaculum ad inhabitandum.
23 Qui dat ſecretorũ ſcrutatores quaſi nõ ſint,iudices terrę velut ĩane fecit. F
24 Equidem neque plãtatos,neque ſatos, neque radicato in terra trunco eorum: repentè flauit in eos,& aruerunt,& turbo quaſi ſtipulam auferet eos.
25 Et cui aſſimilaſtis me, & adæquaſtis,dicit Sanctus?
26 Leuate in excelſum oculos veſtros, & videte quis creauit hæc:qui educit in numero militiam eorũ, & omnes ex nomine vocat : præ multitudine fortitudinis & roboris,virtutiſq; eiꝰ neque vnum reliquum fuit.
27 Quare dicis Iacob,& loqueris Iſrael, Abſcõdita eſt via mea à Domino, & à Deo meo iudiciũ meum trãſiuit? G
28 Nũquid neſcis?aut nõ audiſti,Deus ſempiternus Dominus, qui creauit terminos terræ, non deficiet, neque laborabit,nec eſt inueſtigatio ſapientiæ eius?
29 Qui dat laſſo virtutẽ: & his qui nõ ſunt fortitudinem,& robur multiplicat.
30 Deficient pueri, & laborabunt, & iuuenes in infirmitate cadent.
31 Qui autẽ ſperant in Domino,mutabunt fortitudinem, aſſument pennas ſicut Aquilæ,current & non laborabunt, & ambulabunt & non deficient.

19 Nónne ſculptile הפסל Alii ſine interrogatione legunt. Conflat נסך Præt. Heb. pro præſ. Expandit illud, ירקענו dilatat illud:id eſt,laminis aureis tegit illud. 20 Nónne pauper המסוכן Quidam ſine interrogatione legunt,Pauper.qui ad inopiam redactus eſt.qui pauperior eſt. Eligit: יבחר Fut.Heb.pro præſ.vt & paulo pòſt,quærit,dimoueatur.
21 Annon ſcitis?nónne audiſtis? הלוא תדעו הלוא תשמעו Fut.Heb.pro præſ.annõ ſcitis ex vobiſipſis,& nónne audiſtis qualis ſit Deus? Annon intellexiſtis fundamenta terræ? : הלוא הבינותם מוסדות הארץ q.d.annon intelligere potuiſtis, vel nunquam conſideraſtis quibus fundamentis fulciatur terra? Quidam vertunt,annon edocti eſtis à fundamentis terræ? Alii, Annon intelligentiam didiciſtis ex fundamẽtis terræ? 22 Is ſedet היושב *ille eſt qui* ſedet. Sphæram חוג gyrum.circulum.globum. Et habitatores eius וישביה cuius habitatores. Velut telam כדוק velut cortinam.vel,tenuiſſimum.Alii,pellem. 23 Velut inane facit. : כתוהו עשה Præt.Heb. pro præſ.id eſt,redigit eos in nihilum. 24 Etiam non ſunt plantati, אף בל נטעו Neque ſunt plantati. Alii, Vt etiam *de eis dicatur,* Non fuerunt plantati. Alii, Perinde vt non plantati,&c.q.d.ita pereunt quaſi nunquam fuiſſent plantati.Comparat eos arboribus.
Et etiam flat in eos,&c. וגם נשף וגו' Præt.& fut.Heb.pro præſ.quin quum ſufflat in eos,areſcunt,turbóque,&c.
26 Exercitum illarum: צבאם ſub.ſtellarum.i. qui exoriri facit quotidie multitudinem ſtellarum. Omnes illas ex nom.vo. לכולם בשם יקרא omnibus nominatim acclamabit. q.d Deus ſyderibus vtitur pro arbitrio ſuo, acſi quis ſeruo ſuo imperaret nominatim ipſum ad ſe vocans.Alii,vocátque ea omnia ſigillatim nominibus. Præ multa fortitudine ברוב אונים ſub.hæc facit.Commendatur Dei potentia. q.d. adeò potens & fortis eſt Dominus vt ſimul atque aliquid mandauit, omnes ſyderum exercitus promptum ei obſequium præſtent:ne vnum quidem deeſt quod non mox pareat acclamanti & iubenti. Et forti potentia ne vnum quidem deeſt. ואמיץ כוח איש וגו' Quidam hæc ita intelligunt vt ad ſtellas referant quæ forti robore ſint præditæ.vertunt autem ſic, Et *eſt ille exercitus* fortis robore,nulla deficit.ſub.ſtella.vel,nullum *ſydus* deficit.ſub.ſuo robore.aut,nulla ſtella priuatur ſua vi.Hoc(inquiunt)in primis dicitur ob ſolẽ & lunam:poſtea propter ſtellas quarum nulla eſt quæ careat ſua virtute,aut potius officio:nam Lucifer lucem,& Heſperus noctem indicat. Non negant tamen poſtremam verſus partem verti poſſe vt iam indicauimus, Nulla [ſiue,nullũ]deeſt.ſub.illi quum illas ſtellas accerſit, omnes illi parẽt, nulla ſtella non ſiſtit ſe ei vt illi pareat. Non deſunt qui intelligant Dominum ſic nomina indidiſſe ſtellis,vt vim atque officium earum exprimeret:propterea vertunt, Vocátque ea omnia ſigillatim nominibus iuxta multiplicem efficaciam & robur virtutis, vt ne vnum deeſſet. Quæ opinio parum doctioribus probatur. 27 Abſcondita eſt via,&c. נסתרה דרכי מיהוה Hebraiſmum quidam exponunt quòd Deum lateat quid agerenr. Alii verò, propius ſenſui Prophetæ accedentes,dicunt hic Abſcondi,ſignificare neglectum eſſe,& ignotam vitæ rationem & ſtatum: quòd Propheta corripiat Iſraelitas qui putarent ſe negligi à Deo, nec eum curare res ipſorum. Iudicium meum tranſ. : משפטי יעבור Fut.Heb.pro præt.vel præſ.Hebraiſmus,Iudicium populi ſui à Deo tranſire dicitur, quando cauſam populi ſui negligit,nec defendit eum quum affligitur. 28 AEternus עולם ſeculi.Alii,ſempiternus. Qui creauit terminos terræ, בורא קצות הארץ creator finium terræ.id eſt,totius terræ. 30 Laſſantur quidem adoleſc. ויעפו נערים ויגעו Futura Heb. pro præſ. vt nonnulli vertunt. 31 At ſperantes in Ieh. וקווי יהוה At expectantes Iehouam. Mutabunt robur, יחליפו כוח innouabunt[vel,renouabunt]vires.i.nouas vires colligent. Aſcendent ala יעלו אבר Id eſt,ſuſtollent alas.ſing.pro plur. Quidam iſtud aſcendere alas,exponũt renaſci alas,vel proferre alas,ſatis obſcurè,ſi verbum Hebraicum ſpectemus,& vertunt omnia per præſens,proferũt alas.id eſt,renouantur, ſubinde fiunt iuniores,in illis renouatur iuuentus,iuxta illud Pſalmi 103.a.5,Renouatur vt aquilæ iuuentus tua.

Cap. XLI.

1 TAceant ad me inſulæ,& Gentes mutent fortitudinem:accedāt, & tūc loquantur , ſimul ad iudicium propinquemus.

2 Quis ſuſcitauit ab Oriēte iuſtum, vocauit eū vt ſequeretur ſe? dabit in cōſpectu eius Gētes,& Rreges obtinebūt:dabit quaſi puluerē gladio eiꝰ,& ſicut ſtipulā vento raptā arcui eius.

3 Perſequetur eos,tranſibit in pace, ſemita in pedibus eius nō apparebit.

B

4 Quis hæc operatus eſt & fecit,vocans generationes ab exordio? Ego Dñs,‖primus &nouiſſimus ego ſum.

Infrà 44.a.6 & 48.b.12 apoc.1.d.7. & 22.c.13

5 Viderunt inſulæ, & timuerunt,extrema terræ obſtupuerunt,appropinquauerunt,& acceſſerunt.

6 Vnuſquiſque proximo ſuo auxiliabitur,& fratri ſuo dicet, Confortare.

7 Confortauit faber ærarius percutiens malleo eum qui cudebat tunc temporis,dicēs glutino, Bonum eſt: & confortauit eum clauis,vt nō moueretur.

Luc.1.e.54

8 ‖Et tu Iſrael ſerue meus,Iacob quē elegi,ſemen Abraham amici mei.

C

9 In quo aprehēdi te ab extremis terræ, & à longinquis eius vocaui te, & dixi tibi, Seruus meus es tu, elegi te, & non abieci te.

10 Ne timeas,quia ego tecum ſum:ne declines,quia ego Deus tuus: confortaui te,& auxiliatus ſum tibi, & ſuſcepi te dextera iuſti mei.

11 Ecce confundentur & erubeſcent omnes qui pugnant aduerſum te: erunt quaſi non ſint , & peribunt viri qui contradicunt tibi.

12 Quæres eos,& nō īuenies,viros rebelles tuos:erūt quaſi nō ſit,& veluti cōſūptio homines bellātes aduerſū te:

13 Quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam,dicénſque tibi,Ne timeas,ego adiuui te.

D

14 Noli timere vermis Iacob,qui mortui eſtis ex Iſrael: ego auxiliatus ſum tibi , dicit Dominus , & Redemptor tuus Sanctus Iſrael.

15 Ego poſui te quaſi plauſtrum trituraus nouum,habens roſtra ſerrantia: triturabis montes,& comminues: & colles quaſi puluerem pones.

Cap. XLI.

1 T"Acete mihi,ô inſulares,& populi"mutent fortitudinem: acce
dant, tunc loquantur,pariter ad iudicium accedamus.
2 Quis ſuſcitauit ab Oriente"iuſtitiam,vocauit eum ad pedē ſuū,
"dedit in conſpectu eius Gentes,"& Regibus dominari fecit,dedit
veluti puluerē gladio eius,*ac*"veluti ſtipulam propulſatā arcui eiꝰ?
3 Perſequutus eſt illos,"trāſiuit in pace, *per* ſemitam *quam* pedibus
ſuis non ingreſſus fuerat.
4 Quis operatꝰ eſt,& fecit,"vocans generationes ab exordio?Ego
Iehouáh primus,& cum nouiſſimis ego ſum.
5 Viderunt inſulares,& timuerunt:extrema terræ"obſtupuerunt,
appropinquauerunt,& venerunt.
6 Quiſq; proximo ſuo"auxiliatꝰ eſt,& fratri ſuo dixit,"Cōfortare.
7 "Et confortauit faber aurificem"polientem malleum ad percuſ
ſionem incudis, dicens aurifici,"Ad coniunctionem *bractearum* bo-
num eſt,"& corroborauit illud clauis,ne moueatur.
8 At tu Iwſraël ſeruus meus *es*, Iayacób quem"elegi,ſemen Abra
ham"qui dilexit me.
9 Quia apprehendi te ab extremis terræ, "& à maioribus eius vo-
caui te:dixíque tibi,Seruus meus *es* tu: elegi te,& non abieci te.
10 Ne timeas,quoniam tecū ſum ego:"ne terrearis,quia ego Deus
tuus *ſum*: roboraui te, inſuper auxiliatus ſum tibi, atque ſuſcepi te
dextera iuſtitiæ meæ.
11 Ecce pudore afficientur,& erubeſcent omnes qui iraſcuntur cō
tra te:erunt tanquam nihilum,& peribunt"viri cōtendentes tecū.
12 Quæres eos, & non inuenies eos,viros *ſcilicet* qui contendunt te-
cum:erunt tanquā nihil,& veluti nihilum"viri bellantes cōtra te.
13 Nam ego Iehouáh Deus tuus apprehendens dexteram tuam,
dicénſque tibi,Ne timeas,ego"adiuuabo te.
14 Ne timeas vermis Iayacób,viri Iwſraël:ego"auxiliabor tibi, di
xit Iehouáh,& Redemptor tuus Sanctus Iwſraelis.
15 Ecce ponam te"in traham, *&* tribulam nouam habentem"ora:
triturabis montes , & comminues, colles quoque ſicut quiſqui-
lias pones.

Diſceptat Deus cum populis,& Gentibus de potentia & miſericordia ſua,tāquā coram iudicibus cauſam agens.

Conſpiratio omnium ad fabricandum idolum.

Conſolatur pios vt conſtanter ferāt aduerſa,prædicitque Deum illis in omnibus affuturum.

IN CAPVT XLI.

1 Tacete mihi, החרישו אלי Tacete ad me.Iudicii ſpeciem deſcribit Eſaias,quod Dominus cum omnibus Gentibus ſubire non recuſat: tantùm poſtulat vt in cauſa ſua audiatur.Ordo nanque iudicii poſtulat vt quiſque ſeorſim audiatur. Mutent forti. יחליפו כוח Idem verbum quod vltimo verſu præcedentis capitis:innouent vires,vel nouas colligant vires. 2 Iuſtitiam,&c. צדק יקראהו לרגלו Fut. Heb.pro præteritis.*uirum* iuſtitiæ, *qui* prædicabat eum ad pedem ſuum. De Abraham loquitur,quem Dominus vocauit de Vr Chaldæorum, ipſéque Deum inuocabat , & prædicabat vbicunque eſſet. Iuſtitiam vocat Abraham Deum colentem. nam vt qui non tribuit aliis quæ ſua ſunt,iniuſtus eſt:ita & qui Deum honore ſuo fraudat. Alii(vt & noſter interpres)iuſtitiam,vocauit eum ad pedem ſuum.ſicque Hebraiſmū interpretantur,Vocauit Abraham Dominus vt ſequeretur ſe quocunque vellet eum ire,vt prompti & morigeri famuli ſolent qui Domini veſtigia ſequuntur,tametſi incerti ſint quò ipſos ducat. Dedit in con.e. יתן לפניו Hebraiſmus,ſubdidit illi Gentes. Et Regibus, &c. ומלכים וגו׳ Quidam ſubauditis pauculis, eodē ſenſu vertunt, & in Reges dominari fecit, *&* *quis* poſuit *eos* tanquam terram *ante* enſem illius,*ac* veluti paleam propulſatam *ante* arcum ipſius? Verti poteſt,tanquam terram enſem eorum [id eſt,ſingulorum Regum] *&* vt paleam impulſam arcum ipſorum?q.d.quis ademit animum illis Regibus? Vulgatior eſt hæc verſio:altera eſt doctiorum inter Hebræos.
3 Tranſiuit in pace, יעבור שלום Etiam hîc futura Heb.pro præt.Hebraiſmus autem,pro euaſit incolumis.
4 Vocans gen.ab exo. קורא הדורות מראש .i.quis præeſt ſeculis ac generationibus, ſinguliſve hominum ætatibus, eáſque beneficiis afficit ſolo ſuo verbo? Alii vertūt,& fecit *hoc? ille* qui vocauit nationes ab initio.i.qui nouit homines multo ante quàm gignantur & naſcantur.
5 Obſtupuerunt, יחרדו tremuerunt.Fut.Heb.pro præt.ſub.Gentes.quum ſcilicet liberationem populi Iſraelitici tam potēti manū Dei fieri viderent,vnde & verum eſſe Deum cognoſcere poterant:& tamen idola pro Deo fabricauerunt ſibi.
6 Auxiliatus eſt, יעזורו vt facerent ſcilicet idola.Etiam hîc fut.Heb.pro præt. Confortare. : חזק Fortis eſto.vel,Sis ſtrenuus.
7 Et confortauit ויחזק cohortatus eſt vt eſſet animo bono & forti. Polientem malleum,&c. מחליק וגו׳ læuigantem malleum ad percuſſionem incudis. vel,ſuper iucundem. Alii vertunt, diuidens[ſiue, incudem percutiens]malleo, contundentem viciſſim. ſub.hortatur. Qui Ad percuſſionem vertunt,את pro ל accipiunt. Ad coniun. לדבק Ad plumbaturam.vel,Coagmentationē. Alii iungunt iſtud præcedentibus,Dicens de coniunctione[aut,coagmentatione]Bona eſt.vel,de glutino,Bonum eſt.ſiue Accommodum eſt. Et corroborauit il. ויחזקהו & firmius reddidit.ſub.illud ſculptile.vel,illam coagmentationem. 8 Elegi, בחרתיך Ad verbum,elegi te.Redundat pronomen TE. Qui dilexit me. : אוהבי amantis me. 9 Et à maior.e. ומאציליה de inter maiores eius. Alii,& à principibus eius.i.Regibus qui tibi dominabantur. Alii vertunt,ab eminentiis eius.ſub.terræ.Eminentias vocat eas regiones quæ præ aliis in pretio habebantur. 10 Ne terrearis, אל־תשתע ne liqueſias.ne diſſoluaris.nēpe velut cera. 11 Viri cont.&c. : אנשי ריבך Ad verbum,viri rixæ tuæ.ſiue litis & contentionis. 12 Viri bell.&c. : אנשי מלחמתך Ad verbum,viri belli tui.i.qui tecum belligerantur, vel qui te oppugnant,ſiue oppugnabunt. 13 Adiuuabo te. : עזרתיך Præt.Heb.pro fut.vt & verſu ſequenti.
15 In traham,*&* tribulam למורג חרוץ in traham bene incidentem. vt חרוץ ſit nomen toar ipſius מורג. Ora: פיפיות Quidam aſperitates interpretantur.

Ventilabis eos, & ventus tollet eos, turbóque diſperget eos: tu 16
verò exultabis in Iehouáh,in Sancto Iſraelis gloriaberis.
Egeni & pauperes ʹquærunt aquas,& non ſunt,lingua eorum ſi- 17
ti periit:ego Iehouáh exaudiam eos,Deus Iſraelis non derelin-
quam eos.
Aperiam ʹin excelſis flumina,& in medio camporum fontes:po 18
nam deſertum in ſtagnum aquarum,& terram ʹſolitudinis in ſca-
turigines aquarum.
Dabo in deſerto cedrum, *&* ʹſittáh, & myrtum,ʹ& arborem pi- 19
num:ponam in deſerto abietem,ʹvlmum & buxum pariter:
Vt videant,& cognoſcãt,ʹ& ponant *ſuper cor*, & intelligãt pariter 20
ꝙ manus Iehouæ fecit iſtud,& Sanctus Iſraelis creauit ipſum.

Idolorum virtus in annuntiandis futuris,irridetur à Deo.

ʹAppropĩquare facite litem veſtram, dicit Iehouáh:accedere fa 21
cite ʹfortia veſtra,dicit Rex Iaacób.
ʹAccedere faciant,ʹ& annuntient nobis ʹquæ euentura ſunt,prio- 22
ra quæ fuerunt annuntiate:ʹ& ponemus cor noſtrum, ʹ& ſciemus
nouiſſima eorum: aut quæ futura ſunt ʹnarrate nobis.
Annuntiate quæ ventura ſunt in poſterũ,ʹ& cognoſcemus quòd 23
dii eſtis:quinetiam benefaciatis,ʹaut malefaciatis,& narrabimus,
ʹ& videbimus ſimul.
Ecce eſtis ex nihilo,ʹ& opus veſtrum ex nihilo: ʹvir abominabi- 24
lis eliget vos.

Deus ſolus qui futura prænuntiat,Chriſti aduẽtũ prædicit dæmonibus maximè terribilem.

Omnes ſunt peccatores,& Chriſto iuſtificatore egent.

ʹSuſcitabo ab Aquilone,& veniet, ab Ortu ſolis ʹvocabit nomẽ 25
meum:veniétque *ſuper* principes veluti *ſuper* lutũ,& vt figulus ʹcon
culcabit lutum.
Quis annuntiauit ab initio,ʹ& ſciemus:ʹ& à principio, & dice- 26
mus quòd iuſtus ſit? vtique non eſt qui annuntiet, etiam non eſt
qui ʹnarret,etiam non eſt qui audiat ſermones veſtros.
Primus *qui veniet*,ad Siión *dicet*,Ecce,ʹecce adſunt:& ipſi Ieruſa- 27
láim ʹeuangeliſtam dabo.
ʹVidebo autẽ,ʹ& nõ erit quiſpiam:etiã ex illis,& non erit ʹconſi- 28
liarius:ʹinterrogabo præterea eos,& non reſpondebunt quicquã.
Ecce omnes ſunt vanitas,nihili ſunt opera eorũ,ventus eſt ina- 29
ne conflatilia eorum.

16 Ventilabis eos,& ventus tollet,& turbo diſperget eos: & tu exultabis in Domino,in Sãcto Iſrael lętaberis.

17 Egeni, & pauperes quęrunt aquas, & non ſunt,lingua eorum ſiti aruit: ego Dominus exaudiam eos, Deus Iſrael non derelinquam eos.

18 Aperiam in ſupremis collibus flumina, & in medio camporum fõtes: ponam deſertum in ſtagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum. E

19 Dabo in ſolitudinẽ cedrum, & ſpinam, & myrtum, & lignum oliuæ: ponam in deſerto abietẽ, vlmum & buxum ſimul:

20 Vt videant,& ſciant,& recogitent, & intelligãt pariter quia manus Domini fecit hoc, & Sanctus Iſrael creauit illud.

21 Propè facite iudicium veſtrum, dicit Dominus : afferte ſiquid fortè habetis,dixit Rex Iacob.

22 Accedant,& nũtient nobis quæcũque ventura ſunt: priora quæ fuerũt nũtiate, & ponemus cor noſtrũ,& ſciemus nouiſſima eorum,& quæ vẽtura ſunt indicate nobis. F

23 Annũtiate quæ ventura ſunt in futurum , & ſciemus quia dii eſtis vos: bene quoque aut malè,ſi poteſtis,facite:& loquamur,& videamus ſimul.

24 Ecce,vos eſtis ex nihilo,& opus veſtrum ex eo quod non eſt: abominatio eſt qui elegit vos.

25 Suſcitaui ab Aquilone,& veniet ab Ortu ſolis: vocabit nomen meum,& adducet magiſtratus quaſi lutum, & velut plaſtes conculcans humum. G

26 Quis annuntiauit ab exordio, vt ſciamus : & à principio , vt dicamus, Iuſtus est? non eſt neque annuntians, neque prædicens, neque audiens ſermones veſtros.

27 Primus ad Sion dicet,Ecce adſum, & Ieruſalem euangeliſtam dabo.

28 Et vidi , & non erat neque ex iſtis quiſquam qui iniret conſilium, & interrogatus reſponderet verbum.

29 Ecce omnes iniuſti , & vana opera eorum : ventus & inane ſimulachra eorum.

Matth.

Infrà 4[illegible]

Infrà 4[illegible]

17 Quærunt מבקשים Quidã vertunt hæc per futura. 18 In excelſis על־שפיים in editiſſimis locis. Solitudinis ציה deſertiſiue, ariditatis & ſiccitatis.i.aridam & ſiccam. 19 שSittáh, שטה ſpecies cedri excellentiſſimæ. Et arborẽ pin. ועץ שמן & arborem pinguedinis.i.pinũ.Chaldæus paraph.arborẽ oliuæ. Vlmum תרהר Quidam Hebræorũ ſcribunt ſpeciem eſſe cedri.Alii volũt eſſe ברזיל brezilium. 20 Et ponant וישימו Imperfecta eſt loquutio Hebraica:nam ſubaudiendum,ſuper cor.Plena autem legitur mox,verſu 22,Et ponemus cor noſtrum. Item Ezec. 40.a.4, ושים לבך & pone cor tuum. Et cap. 44.a.5, שים לבך pone cor tuum, & vide, &c. Dicitur & ponere ſuper cor,in iſto Eſaia,cap.57.a.1,Iuſtus perit,& non eſt quiſquam qui שם על־לב ponat ſuper cor.Et paulo pòſt verſu 11,Neque שמת על־לבך poſuiſti in corde tuo. Ponere autem,ſiue Ponere cor,aut Ponere ſuper cor,eſt Animaduertere,cogitare,conſiderare.
21 Appropinquare facite קרבו Admouete.id eſt,ponite in medium.Conuertit ſermonem ad idololatras. Fortia veſt. עצומותיכם firmamenta veſtra.i.argumenta veſtra quæ putatis eſſe fortiſſima & validiſſima.probationes veſtras fortiſſimas.
22 Accedere fa. יגישו Adducant.ſub.deos ſuos. Et annuntient ויגידו & indicent.i. dicant. Sic mox. Et ponemus cor noſt. ונשימה לבנו Vide paulo antè,verſu 20.id eſt,& conſiderabimus diligentius,& attendemus. Et ſciemus ונדעה vt ſciamus. Narrate no. השמיעונו : Ad verbum,facite audire nos.Quidam,docete nos. 23 Et cognoſcemus ונדעה vt ſciamus.vel,cognoſcamus. Aut maleficiatis, ותרעו Ad verbum,& malefaciatis.ו pro Aut. Et videbimus ונראה poſteaquam viderimus.ו pro Poſtquã.Alii vertunt,vt narremus,& videamus.ſub.miracula veſtra. 24 Et opus ve.ex nih. ופעלכם מאפע .i.vos nihil poteſtis facere,neque bona neque mala.Quidam vertunt,& factura veſtra ex nihilo. Vir abomin.&c. : תועבה יבחר בכם Ad verbum,abominatio eliget vos.vel(vt alii vertunt)abominationem elegit in vobis.ſub.homo. acſi dicat quòd homines idola fabricare non poſſunt,quin ſimul abominationem fabricent. 25 Suſcitabo העירותי Præt.Heb.pro fut. Vocabit no.m. יקרא בשמי vocabit in nomine meo.Melius tamen legas,nomen meum,quàm,in nomine meo,vt ב redundet.Hebraiſmus,idem ſignificans quod Nomen meum profitebitur,vel Seipſum commendabit meo nomine,tanquam auſpiciis meis,meáque authoritate militans.Gallicè dicimus,*Il ſe reclamera de moy,ou renommera.* Conculcabit ירמס Fut.Heb.pro præſ.vt quidam vertunt,calcat lutum. 26 Et ſciemus: ונדעה vt cognoſcamus. ſub. illum eſſe verum Deum. Reuertitur ad idola ipſa.q.d.quis ex omnibus diis Gentium vnquam indicauit quod futurum erat longo tempore antequam res fieret? Et à principio, ומלפנים aut ab antiquo.vel,ab initio.ſiue iam antè. Narret, משמיע Ad verbum,audire faciat.ſub.vocem ſuam.id eſt dicat,ſiue doceat,& narret.vt ſuprà verſu 22. 27 Ecce adſunt: הנם Ad verbum,ecce ipſi. Euangeliſtam מבשר nuntium. Alii,fœlicia nuntiantem.Singul.pro plur.euangeliſtas,qui ſcilicet nuntient,ciues ſuos redire è captiuitate.
28 Videbo au. וארא Aſpiciam autem.vel,Contemplabor.ſub.idola Gentium.id eſt,Quòd ſi contempler.Quidam omnia per præteritum vertunt. Et non erit quiſpiam: ואין איש ſub.indicans futura. Conſiliarius: יועץ .i.nullus dare poterit conſilium. Interrogabo præterea eos,&c. : ואשאלם וישיבו דבר neque ſi interrogauero eos,reſpondebunt quicquam.

Cap. XLII.

Matth.12.b.18 ECce ſeruus meus,ſuſcipiam eum: 1
electus meus,‖complacuit ſibi in
illo anima mea:dedi ſpiritum meum
ſuper eum,iudicium Gẽtibus ꝓferet.

Non clamabit,neque accipiet per- 2
ſonam,nec audietur vox eius foris.

Calamum quaſſatum non conte- 3
ret, & linũ fumigans non extinguet,
in veritate educet iudicium.

Non erit triſtis,neque turbulẽtus, 4
donec ponat in terra iudicium:& Le
gem eius inſulæ expectabunt.

Hæc dicit Dominus Deus creans 5
cælos,& extendens eos: firmans ter-
ram & quæ germinant ex ea : dãs fla
tum populo qui eſt ſuper eam, & ſpi
ritum calcantibus eam.

Infrà 49.b.6 Ego Dominus vocaui te in iuſtitia, 6
& apprehendi manum tuam , & ſer-
uaui te:&‖dedi te in fœdus populi, in
B lucem Gentium.

Vt aperires oculos cæcorum, & e- 7
duceres de concluſione vinctum, de
Infrà 48.b.11 domo carceris ſedentes in tenebris.

Ego Dominus,hoc eſt nomẽ meũ: 8
‖gloriam meã alteri non dabo,& lau
dem meam ſculptilibus.

Quæ prima fuerunt, ecce venerũt, 9
noua quoque ego annuntio:antequã
oriantur,audita vobis faciam.

Cantate Domino canticum nouũ, 10
laus eius ab extremis terræ:qui deſcẽ
ditis in mare,& plenitudo eius: inſu-
læ,& habitatores earum.

Subleuetur deſertum & ciuitates 11
eius: in domibus habitabit Cedar:lau
date habitatores Petræ , de vertice
montium clamabunt.

Ponent Domino gloriam,& laudẽ 12
eius in inſulis nuntiabunt.

Dominus ſicut fortis egredietur,& 13
ſicut vir præliator ſuſcitabit zelũ:vo-
ciferabitur,& clamabit: ſuper inimi-
cos ſuos confortabitur.

C Tacui ſemper, ſilui , patiens fui, ſi- 14
cut parturiens loquar: diſſipabo , &
abſorbebo ſimul.

Deſertos faciam mõtes & colles, 15
& omne gramen eorum exiccabo: &
ponam flumina in inſulas , & ſtagna
arefaciam.

Et ducam cæcos in viam quam ne- 16
ſciũt: & in ſemitis quas ignorauerũt
ambulare eos faciã:ponam tenebras
coram eis in lucem,& praua in recta:
hæc verba feci eis , & non dereliqui
eos.

Cõuerſi ſunt retrorſũ:confundãtur 17
confuſione qui confidunt in ſculptili,
qui dicunt conflatili,Vos dii noſtri.

Cap. XLII.

ECce ſeruus meus,ʹinnitar ei:electus meus,ʹ*in quo ſibi* complacuit Chriſtus Patri placet.
anima mea:dedi Spiritum meum ſuper eum, iudicium Gẽti-
bus proferet.

Non clamabit, neque exaltabit neque audire faciet in platea vo
cem ſuam.

Calamumʹquaſſatum non conteret,ʹ& linum ferè extinctũ non Lenitas Chriſti.
extinguet:in veritate proferet iudicium.

ʹNon remiſſus erit, nec frangetur animo , donec ponat in terra
iudicium:& Legem eius inſulares expectabunt.

Sic dixit Deus Iehouáh creator cælorum,& extendẽs eos,expã- Deus.
dens terram & germina eius,dans flatum populo *qui eſt* ſuper eam,
& ſpiritum ambulantibus per eam,

Ego Iehouáh vocaui te in iuſtitia,& apprehendam manum tuã,
& cuſtodiam te:ac dabo te in fœdus populi,*&* in lucem Gentium. Chriſtus fœdus noſtrum.

Vt aperias oculos cæcorum,vt educasʹè carcere vinctum,*&* è do
mo carceris ſedentes in tenebris.

Ego Iehouáh,hoc eſt nomen meum: & gloriã meam alteri non Gloria & laus Dei.
dabo,ʹnec laudem meam ſculptilibus.

Priora ecce venerunt,& noua ego annuntio:antequamʹoriãtur,
ʹnota faciam vobis.

Cantate Iehouæ canticum nouum, laudem eius *canant* ab extre-
mo terræ:ʹdeſcendentes in mare,& plenitudo eius,inſulæ,& habi
tatores earum.

ʹAttollant *vocem* deſertum & ciuitates eius,*&* villæ *in quibus* habitat Orientales Chriſto credentes.
Cedar:cantentʹhabitatores arcium,de vertice montiumʹclament.

ʹPonant Iehouæ gloriam,& laudem eius in inſulis annuntient.

Iehouáhʹſicut fortis egredietur,*&* vt vir bellicoſus excitabitʹze
lum, vociferabitur,inſuper, exclamabit:contra inimicos ſuosʹro
borabit ſe.

Tacuiʹà ſeculo,ʹſilui,continui me:*tandem* velut parturiens clama Fidelibus in afflictione etiam ſi nullũ appareat auxilium, tamẽ iuuantur.
bo,deſolabo,& deglutiam ſimul.

ʹDeſolabo montes & colles,& omnem herbam eorum ſiccabo:
ponámque flumina in inſulas,& ſtagna ſiccabo.

ʹEt ambulare faciam cæcos per viam quam non nouerant , *&*
per ſemitas quas non cognouerantʹincedere faciam eos : ponam
tenebras coram eis in lucem, & obliquã in rectum :ʹhæc faciam
eis,& non derelinquam eos.

Conuertentur retrorſũ, pudore afficientur qui fidunt ſculpti-
li:qui dicuntʹconflatili,Eſtis dii noſtri.

IN CAPVT XLII.

1 Innitar ei: אתמך־בו vt ſcilicet herus ſolet ſeruo fideli. Alii,ſuſcipiam illum.ſiue, apprehendam, & ſuſtentabo. *In quo ſibi* compla. רצתה Subauditur אשר בו,*in quo* bene complacitũ eſt animæ meæ. Hebraiſmus,pro Qui eſt mihi chariſſimus & gratiſſimus, ſiue quem vnicè & ex animo diligo. 3 Quaſſatum רצוץ fragilem.fractum. Et linum ferè extinctum ופשתה כהה linum fumigans.vel,caliginoſum,aut obſcurum & tenebroſum.id eſt,ellychnium ex lino,vel lucernam parum ardentem,& quæ propè ſit vt extinguatur.
4 Non remiſſus e.nec frang. לא יכהה ולא ירוץ Non fatigabitur,nec tædio afficietur.Ita & Chaldæus paraph.Alii,Nõ debilitabitur.ſub. à faciendo iudicio. Alii(neſcio an ex mente Prophetæ)vertunt לא יכהה non obſeruabit. id eſt,non docebit,vel loquetur obſcurè,ſed ad ædificationem,luculenter,planè,& ſimpliciter. Alii, Non obſcurabitur,neque conteretur. aut,conquaſſabitur. id eſt,non tolletur de medio, nec occidetur,donec annuntiauerit Euangelium. 7 E carcere ממסגר Ad verbum,è concluſione.è clauſura.
8 Nec laudem meam ותהלתי Ad verbum,& laudẽ m. Repeti debet præcedens negatio,vt ſit ולא,neque laudem. 9 Oriantur, תצמחנה germinent.i.eueniant. Nota fac.vo. : אשמיע אתכם Ad verbum,audire faciam vos.vt capite præcedenti,verſibus 22 & 26.
10 Deſcendẽtes in ma.&c. יורדי הים ומלואו .i.nautæ qui verſantur in mari cũ nauibus,& inſulæ ipſæ.Seipſũ poſtea declarat quid intelligat per plenitudinẽ maris,quũ dicit,inſulæ,&c. 11 Attollant ישאו Futura Heb.pro imperat. Habitatores ar. יושבי סלע habitatores petræ.Sing.pro plur.in petris,ſiue rupibus.i.in arcibus ædificatis in rupibus. Clament. : יצוחו iubilent.vociferentur.ſub.præ lætitia.Fut.Heb.pro Imperat. 12 Ponant ישימו Hebraiſmus,pro Dent Iehouæ gloriam. 13 Sicut fortis כגבור tanquam potens. vel, ſtrenuus.i.tanquam vir potentiſſimus ac imperator fortis & inuictus. Zelum, קנאה ſub.vltionis ſuæ.i.vindictam ſumet de inimicis. Roborabit ſe. : יתגבר Hebraiſmus,pro Omnes vires colliget.q.d.tandem ſuperior euadet,& ſuperabit hoſtes ſuos.
14 A ſeculo, מעולם id eſt,iam longo tempore. Silui,continui אחריש אתאפק Fut.Heb.pro præt. 15 Deſolabo אחריב In ſolitudinem redigam.Perdam. 16 Et ambulare faciam והולכתי Et deducam. Incedere faciam eos: אדריכם Præterita Heb.pro futuris. Hæc faciam אלה הדברים Ad verbum,hæc verba.ſiue, has res. 17 Conflatili, למסכה Singul.pro plur.conflatilibus.

Increpantur increduli Iudæi.

Surdi audite,& cæci′viſum recipite,vt videatis. 18
Quis eſt cæcus, niſi ſeruus meus:aut ſurdus ſicut nuntius meus 19
quem mittā?quis cæcus,ſicut *eſt* præfectus:& cæc⁹,vt ſeruus Iehouæ?
′Vidiſti multa,& nō obſeruaſti:′aperuiſti aures , & nō audiuiſti. 20
Iehouáh *autem* ′voluit propter iuſtitiam ſuam: ′magnificabit Le- 21
gem, & corroborabit:
At hic populus direptus,′& expilatus,′quos omnes *eorum inimici* ca 22
perefacient in ſpeluncis,′& in domibus carcerū *in quibus* latitabunt,
erunt in rapinam,& nō erit qui eruat:*in* direptionem,nec erit qui
dicat,Redde.
Quis in vobis auribus percipiet hoc, aduertet, & audiet ′in po- 23
ſterum?

Auulſis fide,direpti à Deo Iudæi.

Quis′dedit in direptionē Iayacób,& Iwſraëlē prædātibus? nō- 24
ne Iehouáh,cui peccauimus?nec voluerunt in viis eius ambulare,
′neque paruerunt Legi eius:
Itaque effudit ſuper eum iram furoris ſui,& robur belli: inflam 25
mauítque illum in circuitu, & non cognouit: ſuccendítque eum,
nec′poſuit ſuper cor.

Cap. XLIII.

Promittit Chriſtus ſe liberatorē affuturum Eccleſiæ ſuæ quam redemit.

ET nunc ſic dixit Iehouáh creator tuus, ô Iayacób, & Formator 1
tuus ô Iwſraël,Ne timeas,quia redemí te:′vocaui nomen tuū,
meus es tu.
Quum tranſieris per aquas,tecum ero,′& flumina non operiēt 2
te:quum ambulaueris per ignem,non comburêris, neque flam-
ma′ardebit in te:
Quia ego Iehouáh Deus tuus,Sāctus Iwſraëlis,Seruator tuus: 3
dedi′pretium tuum AEgyptum,Chuws,& ꝺSebá pro te.
′Ex quo pretioſus fuiſti in oculis meis , ′glorioſus fuiſti, & ego 4
dilexi te:′propterea dabo hominem pro te , & populos pro ani-
ma tua.

Gentiū vocatio in Dei gloriam.

Ne timeas *inquam*,quia ego tecū ſum:ab Oriente adducam ſemen 5
tuum,& ab Occidente congregabo te.
Dicam Aquiloni,Da: & Auſtro, Ne prohibeas: adducito filios 6
meos de longinquo,& filias meas ab extremo terræ.
′Omnis qui vocatur in nomine meo,& ad gloriam meam crea- 7

18 Surdi audite , & cæci intuemini ad
videndum.
19 Quis cæcus,niſi ſeruus me⁹? & ſur
dus,niſi ad quem nuntios meos mi-
ſi?quis cæc⁹,niſi qui venundatus eſt?
& quis cæcus,niſi ſeruus Domini?
20 Qui vides multa,nōne cuſtodies?q̄
apertas habes aures,nónne audies?
21 Et Dominus voluit vt ſāctificaret D
eum,& magnificaretLegem,& extol
leret:
22 Ipſe autem populus direptus,&va
ſtatus:laqueus iuuenum omnes,& in
domibus carcerum abſconditi ſunt:
facti ſunt in rapinā,nec eſt qui eruat:
in direptionē,nec eſt q̄ dicat,Redde.

23 Quis eſt in vobis qui audiat hoc,at
tendat,& auſcultet futura?

24 Quis dedit in direptionem Iacob,
& Iſrael vaſtātibus? nónne Domin⁹
ipſe,cui peccauimus? & noluerunt in
viis eius ambulare,& non audierunt
Legem eius:
25 Et effudit ſuper eum indignationē
furoris ſui,& forte bellum, & cōbuſ-
ſit eum in circuitu, & non cognouit:
& ſuccendit eum,& non intellexit.
Cap. XLIII.
1 ET nūc hæc dicit Dominus creās
te Iacob,& formās te Iſrael,No
li timere,quia redemí te,& vocaui te
nomine tuo,meus es tu.

2 Quum tranſieris per aquas, tecum
ero,& flumina non operient te: cum
ambulaueris in igne , non comburē-
ris,& flamma non ardebit in te:
3 Quia ego Dominus Deus tuus Sā-
ctus Iſrael Saluator tuus , dedi pro-
pitiationem tuam AEgyptum , AE-
thiopiam & Saba pro te.
4 Ex quo honorabilis factus es in o-
culis meis,& glorioſus:ego dilexi te,
& dabo homines pro te , & populos
pro anima tua.

5 Noli timere , quia ego tecum ſum:
ab Oriente adducam ſemen tuum,&
ab Occidente congregabo te.
6 Dicam Aquiloni,Da:& Auſtro,No
li phibere: affer filios meos de lōgin-
quo,& filias meas ab extremis terræ. B
7 Et omnem qui inuocat nomen
meum , in gloriam meam creaui eū,

18 Viſum recip. חביטו intēti eſtote. 20 Vidiſti,&c. ראית וגו′ Infinit.& fut.Heb.pro præt. Alii in gerūdio vertunt,coniungentes præcedenti verſui,Vidēdo multa quæ non obſeruas,aperiendo aures vt nō audiat.mutatio perſonæ,pro Audias. Ad verbū legitur,Videre multa,& nō ſeruabis:aperire aures & non audiet.i.(vt quidā exponūt,atque etiā vertunt)Nō prodeſt videre multa, niſi cuſtodias:nec aperire aures,niſi ſit qui audiat. Doct⁹ inter Hebræos,infinitiua pro futuris eſſe ſcribit,exponitq;,Videbitis multa.i.multas afflictiones,& nō obſeruabitis oculo cordis veſtri ad quid euenerint vobis afflictiones iſtæ:& ecce oculi veſtri vident,& cæci eſtis.quid enim prodeſt videre,niſi cuſtodiatis vias veſtras?Et aures veſtræ apertæ ſunt,& nō audiet quiſpiā ex vobis increpationē:& ſic eſtis vt ſurdi.Et dixit ſingulari numero, cuſtodies,audiet:perinde acſi ne vnus quidē ex illis cuſtodiret,ſed nec audiret bonā viam. Aperuiſti,&c. פקוח וגו′ apertæ [vel,patulæ]ſunt aures,at nemo audit. 21 Voluit חפץ ſub.illa facere.i.hæc fecit vt ſe iuſtum oſtenderet,& Legem ſuam magnificaret,quòd verax apparere velit animaduertēdo in Iudæos,quemadmodum ipſis per Legem minatus erat.Quidā vertunt,volens.i.voluntarius ac propenſus ad magnificandam atque extollendam Legem ſuam. Hæc voluntas Domini eſt vt vigeat Lex ipſius ac floreat. Magnificabit, &c. יגדילוגו′ Hoc dicendi genus per futurum quidam ſic conuertunt,vt magnificet Legem ac extollat.Quidam per præſens vertunt, magnificat Legem atque corroborat. 22 Et expilatus, ושסוי & conculcatus. Quos om.&c. הפח בחורים כולם Ad verbū,capere facere in ſpeluncis omnes ipſos.aut eſt imperatiuus,capere fac,aut illaquea:pro imperfecto indicatiui,capere faciebant,aut illaqueabant omnes ipſos.vel,quibus omnibus laqueos tendebant.vel,potius per futurū,tendent. Et in do.car. ובבתי כלאים Hebraiſmus,in carceribus. 23 In poſterum? : לאחור .i.vt in poſterum admoneatur. Alii exponunt,Quotuſquiſque veſtrum credet quæ dico ventura? 24 Dedit נתן Quidam per futurum vertunt,daturus eſt.& ſic ſequentem verſum. Neque par.&c. : ולא שמעו בתורתו neque morem geſſerunt *ut ambularent* in Lege ipſius. 25 Poſuit ſuper cor. : ישים על־לב Vide ſuprà capite 41,verſu 20.

IN CAPVT XLIII.

1 Vocaui no.t. קראתי בשמך vocaui *te* in nomine tuo.Vocare nomine,eſt recipere in ius aliquod neceſſitudinis:veluti quū à Deo in filios adoptamur.q.d.non ſolùm liberaui,ſed & peculiarem mihi populum te feci. 2 Et flumina non op. ובנהרות לא ישטפוך aut per flumina,non inundabunt te. Alii,& in fluminibus[ſub.tecum ero]ne inundent te. Ardebit in te: : תבער־בך ſuccendet te. 3 Pretium tuum כפרך redemptionem tuam.i.animæ tuæ.Dare pretium alicuius,& Dare in vicem eius,vel pro eo,idem ſignificāt.i.feci vt Sennacherib vires ſuas in AEgyptios, AEthiopes,& ꝺSabbæos conuerterit:id feci parcens vobis,& impetum hoſtis aliò cōuertens. Sequenti verſu exponitur iſtud. 4 Ex quo מאשר Eo quòd. Glorioſus fu. נכבדת honoratus es.i.te magnifacio. Propterea da.hom.&c. ואתן אדם תחתיך Præcedenti verſu dixerat,Dedi redemptionem tuam AEgyptum.ו pro Propterea.id eſt,Quum aliqui oppugnauerint te,efficiam vt bellum conuertatur in alios,& cadant in prælio,non tu. 7 Omnis,&c. כול הנקרא וגו′ Quidam iungentes præcedenti verſui iſtum, vertunt in accuſatiuo & in plurali, Omnes *ſcilicet* qui vocantur de nomine meo, & quos in gloriam meam creaui, finxi eos,etiam feci eos.

formaui eum,& feci eum.

Educ foras populum cæcum, & oculos habentem: ſurdum,& aures ei ſunt.

Omnes gentes cōgregatæ ſunt ſimul,& collectæ ſunt trib⁹:quis in vobis annūtiet iſtud,&quæ prima ſūt,audire nos faciet? dent teſtes eorū, & iuſtificentur,& audiant,& dicant,Verè.

Vos teſtes mei, dicit Dominus, & ſeruus meus quem elegi:vt ſciatis,& credatis mihi,&intelligatis quia ego ipſe ſum: ante me non eſt formatus deus,& poſt me non erit.

Osee13.b.4 ‖Ego ſum,ego ſum Domin⁹,& nō eſt abſque me ſaluator.

Ego annuntiaui, & ſaluaui: auditū feci, & non fuit in vobis alienus: vos teſtes mei,dicit Domin⁹,& ego De⁹.

Et ab initio ego ipſe, & nō eſt qui de manu mea eruat:operabor,&quis auertet illud?

Hæc dicit Dominus redemptor veſter,Sanctus Iſrael,Propter vos emiſi in Babylonem,& detraxi vectes vniuerſos,&Chaldæos in nauibus ſuis gloriantes.

C Ego Dominus Sanctus veſter,creans Iſrael Rex veſter.

Hæc dicit Dominus,qui dedit in mari viā,& in aquis torrentibus ſemitā:

Qui eduxit quadrigam & equum, agmen & robuſtum: ſimul obdormierunt,nec reſurgent: cōtriti ſunt quaſi linum,& extincti ſunt.

Ne memineritis priorum, & antiqua ne intueamini.

2.Cor.5.d.17 Apoc.21.b.5 Ecce‖ego facio noua,& nunc oriētur,vtique cognoſcetis ea: ponam in deſerto viam,& in inuio flumina.

Glorificabit me beſtia agri, dracones & ſtruthiones: quia dedi in deſerto aquas, flumina in inuio, vt darem potum populo meo,electo meo.

Populum iſtum formaui mihi,laudem meam narrabit.

Non me inuocaſti Iacob,nec laboraſti in me Iſrael.

Non obtuliſti mihi arietem holocauſti tui, & victimis tuis non glorificaſti me: non te ſeruire feci in oblatione,nec laborem tibi prębui in thure.

D Non emiſti mihi argento calamū, & adipe victimarum tuarū non inebriaſti me:veruntamen ſeruire me feciſti in peccatis tuis, præbuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis.

Ego ſum, ego ſū ipſe qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor.

Reduc me in memoriam, & iudicemur ſimul: narra ſiquid habes vt

ui eum,formaui eum,etiam feci eum.
8 ʼVt educam populum cæcum,&oculi ſunt ei:& ſurdos,& aures
ſunt eis.
9 Omnes gentesʼcongregentur ſimul,& colligantur populi: quis
inter illos annuntiabit iſtud,ʼ& priora indicabunt nobis? dent te-
ſtes ſuos, ʼ& iuſtificentur:ſed audiant,& dicent,Verum eſt.
10 Vos teſtes mei,dicit Iehouáh,& ſeru⁹ meus quem elegi:vt ſcia
tis, & credatis mihi, ac intelligatis quòd ego ſum: ante me non *eſt*
ʼformatum *quippiam à* Deo,& poſt me non erit.
11 Ego,ego Iehouáh,& non eſt præter me ſeruator.
12 Ego annuntiaui,& ſeruaui,audire quoque feci,& non fuit in vo
bis *deus* alienus:vos autem teſtes mei, dixit Iehouáh,& ego Deus.
13 Etiamʼà die ego ipſe ſum,& nō eſt qui de manu mea eruat:ope-
rabor,& quis ʼreuocabit illud?
14 Sic dixit Iehouáh redemptor veſter, Sāctus Iwſraħelis: Propter
vos miſi in Babél,ʼ& deſcendere feci:fugitiui vniuerſi ipſi,& Cha-
ſdim,quorum in nauibus eſt clamor.
15 Ego Iehouáh Sanctus veſter,Creator Iwſraħelis,Rex veſter.
16 Sic dixit Iehouáh,qui dat in mari viam, & in aquis vehementi-
bus ſemitam.
17 ʼ*Quū* educit *populū ſuum,*currus & equus,exercitus & robuſtus pari-
ter obdormierūt,nec ſurgēt:extincti ſūt,ʼſicut linū extincti ſunt.
18 Ne memineritis priorum,& antiquaʼne intueamini.
19 Ecce ego facio nouum,ʼiamiam orietur: annon cognoſcetis il-
lud?ʼinſuper ponam in deſerto viam,in ſolitudine flumina.
20 Glorificabit me beſtia agri,dracones,ʼ& filiæ ſtruthionis:ʼquòd
dederim in deſerto aquas,flumina in ſolitudine,vt potum darem
populo meo,electo meo.
21 Populum iſtum formaui mihi,laudem meam narrabunt.
22 Et me nō īuocaſti,ô Iayacób,ʼquin fatigat⁹ es in me ô Iwſraħél.
23 Non adduxiſti mihi pecus holocauſtorum tuorū, nec victimis
tuis glorificaſti me: ʼnon feci te ſeruire in oblatione, nec fatigaui
te in ſuffimento.
24 Non emiſti mihi argento calamum *aromaticum,* nec adipe victima
rum tuarumʼinebriaſti me: ſed ſeruire feciſti me in peccatis tuis,
laborare feciſti me in iniquitatibus tuis.
25 Ego, ego ſū qui deleo præuaricationes tuas propter me,& pec-
catorum tuorum non recordabor.
26 ʼFac me recordari,ʼcontendamus iudicio ſimul:narra tu,

Teſtimonio omnium populorū probat Deus ſe Deū verū,& idola vana, ideóque ſibi ſoli fidendū.

Commemorata reductione Iudæorum ex captiuitate Babylonica, redit ad libertatē per Chriſtū nobis partā, Gentes in vnam Eccleſiam ſuam cōgregātem.

Cultus externus fide deſtitutus, reiicitur.

Chriſtus factus homo, per quem remittuntur nobis peccata.

Nulla in nobis iuſtitia.

8 Vt educam הוציא Quidam vertunt infinitiuum in futurum,ſine particula ו ד.Alii vertunt,*Iuſſi* educere. 9 Cōgregentur ſi.
& collig. נקבצו יחדו ויאספו Præterita Heb.pro fut.optat.aut præſ.coniunct. Et priora ind.n. וראשנות ישמיענו aut priora audire fa-
cient nos?i.aut qui inter illos indicare poterunt nobis talia qualia ſunt illa priora quæ iam prædixi,& iam euenerunt? Et iuſtific. ויצדקו
& iuſti pronuntientur. 10 Formatū *quidp.à* Deo, נוצר אל Ad verbū,formatū Dei.Participiū eſt in regimine,non præteritum.Alii
ferè omnes vertunt,formatus Deus. 13 A die מיום .i.ex quo dies eſſe cœpit.Alii,ante diem. Vel,antequam dies eſſet.i.ante diem
creatum. Reuocabit illud? ישיבנה : Ad verbum,redire faciet illud?i.irritabit,aut retundere poterit, ſiue reſcindere: vel obſiſtet? Qui-
dam,auertet illud? 14 Et deſcend.&c. והורדתי וגו׳ & deponam fugitiuos vniuerſos,& Chaldæos,quorum clamor,&c.Deponā,ſub.
è ſede ſua.i.dignitate priuabo fugitiuos Babylonios,qui poſtea fugient nauibus. Alii,Et deſcēdere faciam,[ſub.in naues]fugientes omnes,
& Chaldæorum clamor exaudietur in nauibus. 17 *Quum* edu.&c. המוציא וגו׳ Quidam Participium præſens conuertunt in præteri-
tum,& in accuſatiuum nomina ſequentia, & futura in præterita, ſic, Qui eduxit currus & equos, copias,& *populum* fortem,*qui* pariter ob-
dormierunt,& non ſurrexerunt,&c.vel, nunquam poſtea ſurrexerunt.De Rege Aſſyriorum & eius exercitu intelligunt,quem accerſiuit de
loco ſuo Dominus contra Iſraelitas,quémque poſtea deleuit nocte,Angeli miniſterio. Sicut linum כפשתה Vide ſuprà cap.42.a.3.
18 Ne intueamini. אל־תתבוננו : ne conſideretis.i.nolite admirari.Alii,ne memoretis. 19 Inſuper אף vtique.nam.
20 Et filiæ ſtrut. ובנות יענה ſub.fœminæ.i.ſtruthiones.Alii,& pulli ſtruthionis. Quòd dederim כי־נתתי dabo enim in ipſo,&c.
22 Quin,&c. כי־יגעת וגו׳ quin potius tædio mei affectus es.Alii vertunt,quia laboraſti in me.acſi diceret,cum faſtidio ſuſcepiſti quic-
quid à me præcipiebatur.quod eodem ferè recidit.Alii,quum tu fatigareris propter me. Alii,tantum abeſt vt laboraueris in me, ô Iſrael.i.
feſſus fueris in cultu meo. 23 Non feci,&c. לא העבדתיך במנחה Hebraiſmus,Non oppreſſi te multitudine oblationum,ſiue,non
exegi à te multum oblationes.A ſeruis multum operis exigere ſolent. 24 Inebriaſti me: הרויתני irrigaſti me.
26 Fac me recordari, הזכירני Reduc mihi in memoriam.ſub.bona quæ feceris. Contendamus iudicio נשפטה Ad verbum,iu-
dicemur.id eſt,diſceptemus inter nos vter verum dicat.

'vt iuſtificeris.'

Pater tuus primus peccauit, '& interpretes tui præuaricati ſunt 27
contra me:
'Ideo contaminaui principes 'ſanctitatis,& dedi 'occiſioni Iaya- 28
cób,& Iſraél in opprobria.

Cap. XLIIII.

Dimiſſis peccatis,abundantia donorũ ſpiritualiũ promittitur.

ET nunc audi Iayacób ſerue mi,& Iſraél quem elegi. 1
Sic dixit Iehouáh factor tuus,formatórque tuus ab vtero,*qui* 2
auxiliabitur tibi,Ne timeas ſerue mi Iayacób, & ô recte quẽ elegi:
Quia effundam aquas ſuper ſitientem, & fluenta ſuper aridam: 3
effundam Spiritum meum ſuper ſemen tuum,& benedictionem
meam ſuper germina tua:
Et germinabunt *quaſi* inter herbam , *&* ſicut ſalices iuxta riuulos 4
aquarum.
Hic dicet, Iehouæ ego ſũ: & ille 'inuocabit in nomine Iayacób: 5
& alius ſcribet manu ſua, Iehouæ ſum,& nomine Iſraélis cogno
minabit ſeipſum.

Deus prædicat ſuam potẽtiam.

Sic dixit Iehouáh Rex Iſraélis,& redẽptor eius Iehouáh exer- 6
cituũ :ego primus,& ego nouiſſimus, & præter me non eſt Deus.
Et quis ſicut ego,*qui* 'vocet quod præteriit, annuntiétque illud, 7
& ordinet illud mihi,ex quo poſui mihi 'populũ mundi,& ea quæ
paulo pòſt ſunt vétura,& quæ futura ſunt *longo pòſt tempore*,nuntient 'illis?
Ne timeatis,néque formidetis:nónne 'ex eo tempore 'indicaui 8
tibi,& annuntiaui?'itaque vos teſtes mei an ſit Deus præter me,&
quòd non ſit 'fortis quem non nouerim.

Idolorum nulla potentia.

'Fictores ſculptilis,omnes ipſi vanitas,'& concupiſcibilia corũ 9
non proderunt:'& teſtes eorum ipſi,quòd non 'vident,neque co-
gnoſcunt,'vt pudore afficiantur.
'Quis formauit Deum,& ſculptile conflauit,vt non proſit? 10
Ecce omnes 'ſocii eius pudore ſuffundẽtur,artificéſque ipſi ſunt 11
ex hominibus:congregabuntur omnes ipſi,*&* ſtabunt,pauebunt,
ac pudore afficientur ſimul.
Faber ferrarius 'dolabram *faciet*,& operabitur cum prunis & mal- 12
leis, *qua* 'figuret illud:operabitur inquam *illam* 'brachio fortitudinis
ſuæ, etiam famelicus, 'ita vt deficiant vires , non bibat aquam, '&
laſſus ſit.
Faber *verò* lignarius extendit 'lineã, 'delineabit illud 'filo phœni- 13

iuſtificeris.

27 Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui præuaricati ſunt in me:

28 Et cõtaminaui principes ſanctos, & dedi ad internecionem Iacob,& Iſrael in blaſphemiam

Cap. XLIIII.

1 ET nunc audi Iacob ſerue meus, & Iſrael quem elegi.

Ierem.30.b.10 & 46.g.27

2 Hæc dicit Dominus faciens & formãs te ab vtero,auxiliator tuus, Noli timere ſerue meus Iacob,& rectiſſime quem elegi:

3 Effundam enim aquas ſuper ſitiẽtem,& fluenta ſuper aridam: effundã Spiritum meum ſuper ſemen tuum, & benedictionẽ meã ſup ſtirpẽ tuã:

Ioel.2.g.28 act.2.c.17 iohan.7.f.38

4 Et germinabunt inter herbas,quaſi ſalices iuxta præterfluentes aquas.

5 Iſte dicet, Domini ego ſum: & ille vocabit in nomine Iacob: & hic ſcribet manu ſua Domino,& in nomine Iſrael aſſimilabitur.

6 Hæc dicit Dominus Rex Iſrael, & redemptor eius Dominus exercituũ, Ego prim⁹,& ego nouiſſimus,& abſque me non eſt Deus.

Suprà 41.b.4 infrà 48.b.12 apoc.1.d.17 & 22.c.13

7 Quis ſimilis mei? vocet & annuntiet,& ordinẽ exponat mihi, ex quo conſtitui populum antiquum: ventura,& quæ futura ſunt annũtient eis.

B

8 Nolite timere, neque conturbemini: extunc audire te feci, & annuntiaui: vos eſtis teſtes mei : nunquid eſt Deus abſque me, & formator quem ego non nouerim?

9 Plaſtæ idoli omnes nihil ſunt,& amantiſſima eorũ non proderunt eis: ipſi ſunt teſtes eorum,quia non vidẽt neque intelligunt,vt confundantur.

10 Quis formauit deũ, & ſculptile cõflauit ad nihil vtile?

11 Ecce, omnes participes eius confundentur : fabri enim ſunt ex hominibus:conuenient omnes, ſtabunt & pauebunt, & confundentur ſimul.

12 Faber ferrarius lima operatus eſt: in prunis & in malleis formauit illud, & operatus eſt in brachio fortitudinis ſuæ:eſuriet & deficiet,non bibet aquam,& laſſeſcet.

Sapien.13 ierem.10

13 Artifex lignarius extendit normã, formauit illud in rũcina: fecit illud in

Vt iuſtificeris. ׃ למען תצדק .i.vt in hac diſceptatione oſtendas cauſam tuam eſſe iuſtam. 27 Et interpretes tui ומליציך .i.qui erant interpretes inter Deum & populum,Moſes & Aaron.Alii,principes.Alii,rhetores.vel,legati. 28 Ideo contam. ואחלל .i.cõtaminatos oſtendi.Fut.Heb.pro præt.& ו pro illatiua cõiunctione,Ideo vel Propterea.i.permiſi vt magna pars filiorũ Iſrael cũ ducibus ſuis perirent in deſerto propter peccata ſua. Quidam retinere malunt futurum,vt iſtud conferatur in tempus captiuitatis:quòd propriè eos cõpellet qui ſub captiuitate victuri erant. Contaminare,vel polluere , ſiue prophanare ſanctuarium ſiue Eccleſiam dicitur Deus, quum eam ceu rem vilem,contemnit & proſtituit. Sanctitatis, קודש id eſt ſanctos.Alii vertunt,ſanctuarii.id eſt,Eccleſiæ. Occiſioni לחרם interneccioni.Alii,excæcationi.

IN CAPVT XLIIII.

1 Et nunc ועתה Nunc tamen.Alii,Nunc igitur. 5 Inuocabit in no. יקרא בשם vocabit ſe de nomine.i.dicet ſe de congregatione Iſraelitarum.Simile ſuprà cap.41.d.25. 7 Vocet יקרא .i.clara & alta voce dicat ac narret. Populum mundi, עם־עולם populum ſeculi.i.ab eo tempore quo creaui hominem in terra.quaſi dicas,poſt homines natos. Illis? ׃ למו id eſt ſuis cultoribus. 8 Ex eo tempore מאז extunc.id eſt prius quàm acciderint. Indicaui tibi, השמעתיך Ad verbum,audire te feci.vt ſuprà cap.41 verſibus 22 & 26,& cap.43.b.9. Itaque vos teſtes ואתם עדי Vide ſuprà cap.43.b.10.12. Fortis, צור Deus.i.qui ſe dicat Deum. 9 Fictores יוצרי Artifices. Et concupiſcibilia e. וחמודיהם & deſiderabilia eorum.id eſt quæ maximè amant,nempe ſculptilia. Et teſtes eorum ipſi, ועדיהם המה teſtes autem ſui ſunt ipſa.id eſt, teſtãtur ſe eſſe vanitatem. Vident, neque cognoſcunt, בל־יראו ובל־ידעו Fut.Heb.pro præſ. Vt pudore afficiantur. ׃ למען יבושו ſub.cultores eorum,hoc dico.Alii vertunt,ideóque confundentur. 10 Quis formauit Deum,&c. מי־יצר אל וגו' Quis *unquam niſi ſtolidus* finxit Deum aliquem, aut ſculptile conflauit, vt non proſit? Alii, Quis formator Dei & ſculptilis conflator,quod nullam ad rem vſui eſt? Alii, Quis igitur formare audet deum, & ſculptile conflare quod nihil prodeſt?vel,nullam vtilitatem affert? 11 Socii eius חבריו ſub.artificis. 12 Dolabram מעצד aſciam.Alii,ſecurim. Figuret il. יצרהו fingat illud.ſub.ſculptile faber lignarius.vel,formet. Brachio fortitudinis ſuæ, בזרוע כחו id eſt,totis viribus ſuis. Ita vt deficiant vires, ואין כוח Ad verbum,& non vires. Et laſſus ſit. ׃ ויעף & ſiti conficiatur. 13 Lineam, קו normam.Alii, filum.Alii,regulam. Delineabit יתארהו deſignabit.figurabit. Quidam,verba huius verſus & ſequentium vſque ad 18, vertunt per præſens,effigiem ei adhibet. Filo phœni. בשרד filo tincto rubrica.Quidam vertunt,in runcina.

ãgularib⁹,& in circino tornauit illud: & fecit imaginem viri,quaſi ſpecioſũ hominem habitantem in domo.

cio,faciet illud″dolabris, & circino figurabit illud, faciétque illud
ad imaginem viri,″iuxta gloriam hominis,vt habitet in domo.

Succidit cedros,tulit ilicẽ, & quercum quæ ſteterat inter ligna ſaltus: plantauit pinum, quam pluuia nutriuit.

14 *ibit* vt ſuccidat ſibi cedros, & tollet ilicem & quercum,″& robo-
rabit ſe *ut quærat meliora* inter ligna ſyluæ:plãtabit pinum,quam plu-
uia nutriet.

C Et facta eſt hominibus in focum: ſumpſit ex eis,& calefactus eſt:& ſuccendit,& coxit panes: de reliquo autem operatus eſt deum, & adorauit: fecit ſculptile,& curuatus eſt ante illud.

15 Tum erit homini ad comburẽdum:nam ſumet ex eis,& calefa-
ciet ſe : præterea *furnum* accendet, & coquet panem : etiam effici et
deum,& adorabit, faciet illud ſculptile,& incuruabit ſe ei.

Medium eius combuſſit igni, & de medio eius carnes comedit: coxit pulmentum,& ſaturatus eſt,& calefact⁹ eſt,& dixit,Vah,calefactus ſum , vidi focum.

16 Dimidiũ eius cõburet igni,″*&* ex altera parte eius carnes come-
det: aſſabit aſſaturam, & ſaturabitur: præterea calefaciet ſe, & di-
cet,Euge,calefeci me,vidi focum.

Reliquum autem eius deum fecit, & ſculptile ſibi :curuatur ante illud,& adorat illud,& obſecrat,dicẽs,Libera me:quia deus meus es tu.

17 ″Ex reliqua autem eius parte deum faciet,*id eſt* ſculptile ſuum:in
curuabit ſe ei,& adorabit,& orabit eum, & dicet, Libera me: nam
deus meus es tu.

Neſcierunt , neque intellexerunt: obliti enim ſunt ne videant oculi eorum,& ne intelligant corde ſuo.

18 Nihil norunt,neque intellexerunt,quia *Deus* obleuit oculos eorũ
ne videant,*&* corda eorum ne intelligant.

Non recogitant in mente ſua, neque cognoſcunt , neque ſentiunt , vt dicãt , Medietatẽ eius combuſſi igni, & coxi ſuper carbones eius panes:coxi carnes & comedi: & de reliquo ei⁹ idolum faciam,& ante truncum ligni procidam?

19 Et non redit ad cor ſuum, non eſt ſcientia,neque intelligentia,
vt dicat,″Dimidium eius combuſſi igni,& etiam coxi ſuper carbo
nes eius panem,aſſaui carnes,& comedi: & reſiduum eius in abo-
minationem faciam,trunco arboris incuruabo me?

Pars eius cinis eſt: cor inſipiens adorauit illud? & non liberabit animã ſuam,neque dicet? Fortè mendacium eſt in dextera mea.

20 ″Paſcit cinerem,cor ſeductum declinare fecit eum,″& non libe-
rabit animam ſuam, nec dicet, Nónne″mendacium *eſt* in dexte-
ra mea?

Memento horum Iacob & Iſrael, quoniam ſeruus meus es tu: formaui te,ſeruus meus es tu Iſrael,non obliuiſcaris mei.

21 Memento horum Iaya̲cób & Iʊ̈ſraél,quoniam ſeruus meus es Populo Dei dimiſſa peccata.
tu:formaui te,ſeruus meus es tu Iʊ̈ſraél,″ne obliuiſcaris mei.

D Deleui vt nubem iniquitates tuas, & quaſi nebulam peccata tua : reuertere ad me,quoniam redemi te.

22 Deleui vt nubem præuaricationes tuas, & veluti nubem pecca
ta tua:reuertere ad me,quia redemi te.

Laudate cæli,quoniam fecit Dominus:iubilate extrema terræ:reſonate montes laudationem,ſaltus & omne lignum eius : quoniam redemit Dominus Iacob,& Iſrael gloriabitur.

23 ″Laudate cæli,quoniam″fecit Iehouáh: iubilate inferiora terræ, Gratiarũ actio.
″edite montes clamorem,ſylua, & omnis arbor quæ *eſt* in ea: quo-
niam redemit Iehouáh Iaya̲cób,& in Iʊ̈ſraél″glorificabitur.

Hæc dicit Dominus redẽptor tuus, & formator tuus ex vtero , Ego ſum Dominus faciens omnia , extendens cælos ſolus,ſtabiliens terram,& nullus mecum.

24 Sic dixit Iehouáh redemptor tuus, & plaſmator tuus ex vtero: Potẽtiam ſuam Deus inculcat, & ſua beneficia commemorat.
Ego Iehouáh faciens omnia,extẽdens cælos ſolus,expandens ter-
ram″mea potentia.

Irrita faciens ſigna diuinorum , & ariolos in furorem vertens : conuertens ſapientes retrorſum: & ſcientiã eorum ſtultam faciens.

25 Diſſipat *Deus* ſigna″mendacium,″& diuinos inſanire facit : con-
uertit ſapientes retrorſum,& ſcientiam eorum ſtultam facit.

Suſcitans verbum ſerui ſui, & conſilium nuntiorum ſuorum complẽs: qui dico Ieruſalẽ,Habitaberis:& ciuitatibus Iudæ , AEdificabimini, & deſerta eius ſuſcitabo.

26 ″Suſcitat verbum ſerui ſui,& conſilium nuntiorum ſuorum cõ
plet:*ille eſt* qui dicit″ad Ieruʊ̈ſaláim, Habitaberis:& ad ciuitates Ie
hudáh,AEdificabimini,& deſolationes eius erigam.

Qui dico profũdo,Deſolare,& flumina tua arefaciam.

27 Qui dicit profundo,Exſicca te,& flumina tua arefaciam.

Qui dico Cyro,Paſtor meus es: & omnem voluntatem meam complebis:qui dico Ieruſalẽ , AEdificaberis: & templo,Fundaberis.

28 Qui dicit de Chóreʊ̈s,Paſtor meus: & omnem volũtatem meã
perficiet: dicendo etiam″ipſi Ieruʊ̈ſaláim, AEdificaberis: & tem-
plo,Fundaberis.

Dolabris, במקצועות aſciis. Iuxta gloriam hominis כתפארת אדם id eſt dat illi effigiem humanam elegantiſſimam,vt reponat illud in æde. 14 Et roborabit ſe *ut quærat meliora*,&c. ויאמץ־לו בעצי־יער Hebraiſmus, acſi dicas,magno ſtudio, cura, & diligentia deliget ſibi optimam materiam ex lignis ſylueſtribus. 16 *Et ex altera parte eius carnes* על־חציו בשר Ad verbum,& ſuper dimidiũ eius carnes. 17 Ex reliqua,&c. ושאריתו לאל וגו׳ Ad verbum,Et reſiduum eius in deum facit,in ſculptile ſuum. 19 Dimidium e. חציו Alteram partem illius. vel, Partem eius. 20 Paſcit cin. רועה אפר Hebræi dicunt,Paſcere cinerem,vt & apud Oſeam,ca.12.a.2,paſcere ventum.q.d. quicunque facit ſculptile,in vanum laborat. Et non liberabit animam ſuam, ולא־יציל את־נפשו vt non liberet animam ſuam,neque dicat. Mendacium *eſt*,&c. שקר בימיני : id eſt fruſtra laboraui quum feci ſimulachrum. 21 Ne obliuiſcaris mei. לא תנשני : non traderis obliuioni à me.vt ſit affixum pro ſeparato. 23 Laudate רונו Exclamate.Vociferamini.Attollite vocem. Fecit עשה ſub.bona Iſraeli.beneficiis affecit Iſraelem, adimpleuit promiſſiones quas pollicitus illi fuerat. Edite montes clamorem פצחו הרים רינה ſub. plenum lætitiæ.id eſt,iucundum & lætum.Alii, erumpite montes in laudem. Glorificabitur. יתפאר : glorificabit ſeſe.q.d.redimendo Iſraelem pariet ſibi gloriam & honorem.Alii vertunt,gloriabitur.gloriatus eſt. 24 Mea potentia. מאתי : Ad verbum,à meipſo.Legitur & מי אתי quis mecum?id eſt quis me iuuit in condendo mundo? 25 Mendacium, בדים id eſt aſtrologorum. Quidam vertunt,diuinatorum. Et diui.inſa.fa. וקוסמים יהולל & ariolos dementat.fut. Heb.pro præſ. 26 Suſcitat מקים id eſt ſtabilit & confirmat. Ad Ieruʊ̈ſaláim, &c. לירושלים תושב וגו׳ de Ieruſaláim, Habitabitur:& de vrbibus Iudáh, AEdificabuntur:deſolationéſque illius excitabo.i.inſtaurabo.Sic paulo pòſt,verſu 28. 28 Ipſi Ieruſ.AEdific. לירושלים וגו׳ de Ieruſaláim, AEdificabitur.Vide paulo antè verſu 26.

Cap. X L V.

De reſtituendis Iudæis per Cyrũ ꝓphetat Eſaias.

SIc dixit Iehouáh de chriſto ſuo, de Choreשs,″cui″apprehẽdi dex 1
terãm, vt expandam coram eo Gentes, ″& lumbos Regum diſ-
ſoluam, vt aperiam coram eo fores, & portæ non claudentur.
Ego ante te ibo, & tortuoſa dirigam: ianuas æreas conteram, & 2
vectes ferreos″concîdam.
Daboque tibi theſauros″*qui ſunt in locis* tenebroſis, ″& theſauros abſ 3
conditos: vt ſcias quòd ego *ſum* Iehouáh,″qui voco nomen tuum,
Deus Iשſraאelis.
Propter ſeruum meum Iaγacób, & Iשſraאelé electum meum, 4
vocaui te nomine tuo:″cognominaui te, & non noſti me.
Ego Iehouáh, & non eſt amplius, præter me non eſt Deus: accin 5
xi te,″& non nouiſti me.
Vt ſciant ab Ortu ſolis, & ab Occidente quòd nõ *eſt* præter me: 6
ego Iehouáh, & nullus eſt vltrá:
Formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans ma 7
lum: ego Iehouáh faciens omnia hæc.

Iudæi Chriſtum petunt.

Rorate cæli deſuper, & cæli ſtillent iuſtitiam: aperiat ſeſe terra, 8
″& proueniant ſalus & iuſtitia, *quas*″germinare faciet *terra* ſimul: ego
Iehouáh″creaui eum.

Impii offenſi in factis Dei, quod populus eius affligatur.

Væ contẽdenti cũ plaſmatore ſuo,″teſtæ cũ teſtis terræ: nũquid 9
dicet lutum fictori ſuo, Quid facis? & operi tuo″nõ *fuerunt* manus.
Væ qui dicit patri, Quid generas? & mulieri, Quid parturis? 10
Sic dixit Iehouáh Sanctus Iשſraאelis, & plaſmator eius: quæ ven 11
tura ſunt interrogate me: ſuper filios meos, & ſuper opus manuũ
mearum″præcipite mihi.
Ego feci terram, & hominem ſuper eã creaui:″ego, manus meæ 12
tetenderunt cælos, & omni exercitui eorum″præcepi.
Ego ſuſcitaui eum″in iuſtitia, & omnes vias eius″dirigam: ipſe 13
ædificabit vrbem meam, & captiuitatem meam dimittet non pre
tio, nec munere, dixit Iehouáh exercituum.

Cyro promittitur imperiũ etiã in alias Gentes.

Sic dixit Iehouáh,″Labor AEgypti,″& negotiatio Chuשs, & ɔSe 14
baním,″viri menſuræ ſuper te tranſibunt, & tui erunt: poſt te am-
bulabunt, in cõpedibus tranſibunt: tibíque incuruabunt ſe, téque
deprecabũtur: tantũ in te *eſt* Deus, & nullus *eſt* vltra,″non *eſt* Deus.
Verè tu es Deus″abſcondens te, Deus Iשſraאél ſaluator. 15

Iudæi reducẽdi è captiuitate.

Pudore afficientur atque etiam erubeſcent omnes ipſi: ſimul 16
abierunt cum ignominia fabricatores ſculptilium.
At Iשſraאél ſaluatus eſt in Iehouáh ſalute″æterna: non pudore af 17
ficiemini, neque erubeſcetis vſque in ſecula″ſeculi.

Cap. XLV.

1 HAEc dicit Dominus chriſto meo Cyro, cuius apprehẽdi dexterã, vt ſubiiciam ante faciem eius Gẽtes, & dorſa Regum vertam, & aperiam corã eo ianuas, & portæ non claudentur.
2 Ego ante te ibo, & glorioſos terræ humiliabo: portas æreas cõteram, & vectes ferreos confringam.
3 Et dabo tibi theſauros abſcõditos, & arcana ſecretorum: vt ſcias quia ego Dominus qui voco nomen tuum Deus Iſrael.
4 Propter ſeruum meum Iacob, & Iſrael electum meum, & vocaui te in nomine tuo, aſſimilaui te, & non cognouiſti me.
5 Ego Dominus, & non eſt amplius, extra me non eſt Deus: accinxi te, & non cognouiſti me.
6 Vt ſciant hi qui ab Ortu ſolis, & q̃ ab Occidente quoniã abſque me non eſt: ego Dominus, & non eſt alter:
7 Formans lucem, & creãs tenebras, faciens pacem, & creans malum: ego Dominus faciens omnia hæc.
8 Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum, aperiatur terra, & germinet Saluatorem: & iuſtitia oriatur ſimul: ego Dominus creaui eum. B
9 Væ qui contradicit factori ſuo, teſta de ſamiis terræ: nunquid dicet lutum figulo ſuo, Quid facis? & opus tuum abſque manibus eſt.
10 Væ qui dicit patri, Quid generas? & mulieri, Quid parturis?
11 Hæc dicit Dominus Sanctus Iſrael plaſtes eius, Vẽtura interrogate me: ſuper filios meos, & ſuper opus manuum mearum mandate mihi.
12 Ego feci terram, & hominem ſuper eam creaui: ego, manus meæ tetenderunt cælos, & omni militiæ eorum mandaui.
13 Ego ſuſcitaui eum ad iuſtitiam, & oẽs vias eius dirigã: ipſe ædificabit ciuitatẽ meã, & captiuitatẽ meã dimittet nõ in pretio neque in muneribus, dicit Dominus Deus exercituum.
14 Hæc dicit Dominus, Labor AEgypti, & negotiatio AEthiopiæ, & Sabaim viri ſublimes ad te tranſibunt, & tui erunt: poſt te ambulabunt, vincti manicis pergent, & te adorabunt, téque deprecabũtur: tantùm in te eſt Deus, & non eſt abſque te Deus. C
15 Verè tu es Deus abſconditus, Deus Iſrael Saluator.
16 Confuſi ſunt, & erubuerũt omnes: ſimul abierunt in confuſionem fabricatores errorum.
17 Iſrael ſaluatus eſt in Domino ſalute æterna: non confundemini, & non erubeſcetis vſque in ſeculum ſeculi.

IN CAPVT XLV.

1 Cuius appreh. dex. אשר־החזקתי בימינו Loquutio Hebraica, pro, quem præſenti auxilio meo defendo, guberno, ac confirmo in ea vocatione in qua eum cõſtitui. Vide ſimile dicendi genus ſuprà cap. 42. a. 6. Et lumb. Reg. diſſ. ומתני מלכים אפתח Etiam Hebraica phraſis, pro, faciam vt viribus deficiant, & deſtituantur. 2 Concidam. : אגרע comminuam. 3 *Qui ſunt in lo.* teneb. חושך Ad verbum, tenebrarum. i. deliteſcentes in tenebris. Et theſ. abſc. ומטמוני מסתרים Ad verbum, & abſcondita latibulorum. Alii, arcana latebrarum. Qui voco no. t. הקורא בשמך qui voco *te* nomine tuo. Hebraiſmus, de quo ſuprà cap. 43. a. 1. Deus nomine vocare dicitur eos quos eligit, atque ad opus aliquod deſtinat: vt ipſum Cyrum conſtituit ac deſignauit ducem ac principem huius liberationis.
4 Cognominaui te אכנך Fut. Heb. pro præt. i. cognomine te appellaui. id eſt aliquando de te loquutus ſum per Prophetas meos nomine proprio, interdum nomine tacito. 5 Et non nouiſti me. : ולא ידעתני vtcunque non noueris me.
8 Et proueniãt ויפרו & fructificent. Alii, creſcant. ſiue ſuccreſcant. Alii, multiplicentur. Germinare faciet תצמיח id eſt proferet ac producet. Creaui eum. בראתיו. i. miſſurus ſum in terram. Quidam vertunt, creaui eam. nempe iuſtitiam & ſalutem.
9 Teſtæ cum te. חרש את־חרשי teſtæ ex teſtis. Non *fue.* ma. : אין־ידים לו. i. opus tuum eſt rude, & tale quale eſt id quod non eſt factum manibus artificis periti. 11 Præcipite mi. : תצווני Fut. Heb. pro imperat. i. Prophetis meis vt dicant vobis futura in gratiam meam: quod idola nequaquam poſſunt. 12 Ego, ma. meæ אני ידי Hebraiſmus, pro ego ſum cuius manus. Præcepi. : צויתי. i. mãdato feci, vel ſolo verbo & iuſſu. 13 In iuſtitia, בצדק propter iuſtitiam. i. vt exerceat iuſtitiam in Babylonios, & remittat populum meum in patriam. Dirigam: אישר rectificabo. rectas efficiam. i. efficiam vt recta eat. 14 Labor יגיע. i. opes labore partæ.
Et negot. וסחר & merces. Viri menſ. אנשי מדה Hebraiſmus. i. ſtaturæ proceræ. Non *eſt* Deus. : אפס אלהים ſub. præter Deũ Iſraelis. 15 Abſcondẽs te מסתתר latens. aut, deliteſcens. i. qui potentiã tuam & vires tuas occultas: quæ potentia tãtummodo nota erat in Iudæa. 17 AEterna: עולמים Ad verbum, ſeculorum. Seculi. : עד perpetuitatis. i. ſempiterna.

Quià hæc dicit Dominus, creãs cælos,(ipſe Deus formans terram, & faciens eam:ipſe plaſtes eius,non in vanum creauit eam:vt habitaretur formauit eam)Ego Dominus,& non eſt alius.

18 Quia ſic dixit Iehouáh creator cælorum(ipſe De⁹ formator terræ,& factor eius,ipſe *inquam qui* præparauit eam:non″in vanum crea
uit eam, *ſed* ad inhabitandũ formauit eam)Ego Iehouáh,& nullus
præterea.

Non in abſcondito loquutus ſum, in loco terræ tenebroſo: non dixi ſemini Iacob, Fruſtra quærite me: ego Dominus loquens iuſtitiam, annuntians recta.

19 Non in abſcondito loquutus ſum,in loco terræ″tenebrarũ:non
dixi ſemini Iaɥacób,″In vanum quærite me : ego Iehouáh loquẽs
iuſtitiam,*&* qui annuntio recta.

D Congregamini,& venite,& accedite ſimul qui ſaluati eſtis ex Gentib⁹: neſcierunt qui leuãt lignum ſculpturæ ſuæ,& rogant deum non ſaluantẽ.

20 Congregate vos,& venite,accedite ſimul″abiecti Gentium: ni- Inſultatio in Babylonios.
hil nouerunt qui ferunt lignum ſculptilis ſui, & orant deum qui
non ſeruat.

Annuntiate,& venite,& cõſiliamini ſimul: quis auditũ fecit hoc ab initio,extunc prædixit illud? nũquid nõ ego Dominus, & non eſt vltrà Deus abſque me? Deus iuſtus & ſaluans nõ eſt præter me.

21 Annuntiate,& accedere facite,inſuper conſilium ineant ſimul:
quis″audire fecit hoc ab initio, *&*″extunc annũtiauit illud? annon
ego Iehouáh, & non eſt vltrà Deus præter me? Deus iuſtus & ſal-
uans non eſt præter me.

Conuertimini ad me,& ſalui eritis omnes fines terræ:quia ego Deus,& non eſt alius.

22 Reſpicite ad me,& ſalui eritis omnes fines terræ : quoniam ego Fidem requirit Deus in ſuas pmiſſiones, promittẽtes ſalutẽ.
ſum Deus,& non eſt amplius.

Rom.14.b.11 philip.2.b.10

In memetipſo iuraui,egredietur de ore meo iuſtitiæ verbum, & non reuertetur:quia mihi curuabitur omne genu,& iurabit omnis lingua.

23 Per me iuraui, egreſſum eſt de ore meo *in* iuſtitia verbum,& nõ
reuertetur,quòd mihi curuabitur omne genu,*per me* iurabit omnis
lingua.

Ergo in Domino,dicet, meæ ſunt iuſtitiæ & imperium:ad eum venient & confundentur omnes qui repugnant ei.

24 ″Veruntamẽ per Iehouam mihi(dixit *electus*) iuſtitiæ & fortitu-
do,vſque ad eum veniet:pudore autem afficiẽtur omnes″qui ira-
ſcuntur in eum.

In Domino iuſtificabitur, & laudabitur omne ſemen Iſrael.

25 In Iehouáh iuſtificabunt ſeſe,″& laudabunt ſeſe omne ſemen
Iwſranél.

Cap. XLVI.

COnfractus eſt Bel, contritus eſt Nabo : facta ſunt ſimulachra eorum beſtiis & iumentis:onera veſtra graui põdere vſque ad laſſitudinem.

1 CVruauit ſe Bel, incuruauit ſe Nebó: fuerunt ſimulachra eo- Idola Babyloniorum deſtructa.
rum beſtiis & iumentis:″quæ vos ferebãt, onerata erant one-
re *nimio* ad laſſitudinem.

Contabuerunt, & contrita ſunt ſimul: nõ potuerunt ſaluare portantẽ, & anima eorũ in captiuitatem ibit.

2 ″Curuauerũt ſeſe,incuruauerunt ſe ſimul,nec potuerunt″eruere
ſe ab onere,& anima eorum in captiuitatem abiit.

Audite me domus Iacob, & omne reſiduum domus Iſrael, qui portamini à meo vtero, qui geſtamini à mea vulua.

3 Audite me domus Iaɥacób, & omnes reliquiæ domus Iwſranelis,qui portamini *à me* ab vtero,*& qui* geſtamini à vulua. Deus ad ſui cognitionẽ filios Iſrael vocat,vt ei omnia accepta ferant, non idolis : promittens per Cyrum liberationem.

B Vſque ad ſenectam ego ipſe, & vſque ad canos ego portabo : ego feci, & ego ferã:ego portabo, & ſaluabo.

4 Et vſque ad ſenectam″ego ſum *uobiſcum*,& vſque ad canitiem ego
portabo:ego feci,& ego feram,ego quoque portabo & eruam.

Cui aſſimilaſtis me, & adæquaſtis, & comparaſtis me,& feciſtis ſimilẽ?

5 Cui ″aſſimilabitis me, & adæquabitis, aut comparabitis me,″&
ſimilitudo ero?

Baruch.6.c.15

Qui confertis aurum de ſacculo,& argentum ſtatera ponderatis:conducentes aurificem, vt faciat deum: & procidunt & adorant.

6 ″Qui depromunt aurum de loculo,& argentum ″in ſtatera″pon
derantes,mercede conducent aurifabrũ, faciéntque ex illo deum
″*cui* incuruabunt ſeſe,etiam adorabunt.

Portant illum in humeris geſtantes,& ponentes in loco ſuo,& ſtabit, C ac de loco ſuo non mouebitur: ſed & quum clamauerint ad eum, non

7 Portabunt illum ſuper humerum, geſtabunt eum,& ponent il-
lum in loco ſuo,& ſtabit, de loco ſuo non mouebit ſe: inſuper cla

18 In vanum תוהו vacuam. Alii,inanem. Alii,vt rem vanam. 19 Tenebrarum: חושך id eſt tenebroſæ:in antro obſcuro. In Vanum quær.me: תוהו בקשוני Præt.Heb.pro imperat. Fruſtra quærite me. Quidam iſtud FRVSTRA negationi adiungunt,ſic, Nõ fruſtra dixi ſemini Iaɥacób, Quærite me. 20 Abiecti Gentium: פליטי הגוים id eſt qui inter Gentes eſtis abiectiſſimi. Alii intelligunt abiectos qui dignitate, opibus,potentia,& ſcientia inter Gentes præcellebant: quòd in conſpectu Dei nihili ſint,tametſi ab hominibus magni æſtimentur. Vnde quidam vertunt,qui præcipui eſtis in Gentibus. Alii,remoti Gentium.acſi dicas,ab extremis terræ.
21 Audire fecit השמיע id eſt narrauit,ſiue prædixit. Extunc מאז iam olim.id eſt ante multa tempora.
24 Veruntamen אך Vtique. Alii,Tantum. Qui iraſc.in eum. : הנחרים בו qui prouocant eum. Alii,qui repugnant ei.
25 Et laudabunt ſeſe ויתהללו & gloriabuntur.

IN CAPVT XLVI.

1 Curuauit ſe Bel,&c. כרע בל קורס נבו Concidit Bel,concidit Nebo. Alii,Proſtratus eſt Bel,ſuccubuit Nebo. Quæ vos fereb.&c. נשׂואותיכם עמוסות וגו' Hebræi vertũt vt vertit noſter interpres,qui volunt נשׂואותיכם eſſe toar animalium geſtantium ſimulachra. Alii,quæ à vobis ſunt grauata & onerata pondere premente ad fatigationẽ. Alii,Oneribus veſtris onerabũtur,pondus *erit illis* feſſis.q.d.vos aliò aſportabimini,& præ pondere auri & argenti onerabuntur admodum feræ & iumenta. Alii,oneribus veſtris grauata,pondus ad laſſitudinem.
2 Curuauerunt ſeſe, &c. קרסו כרעו יחדו Eadem verba quæ primo verſu, Corruerunt,proſtrata ſunt. Verti poſſunt hæc per futurum. Eruere ſe ab o. מלט משא ſubtrahere ſe oneri. 4 Ego ſum אני הוא ego ipſe.vel,ego idem. 5 Aſſimilabitis me, תדמיוני futura Heb.pro præſ.vt quidam vertunt. Et ſimilitudo ero? : ונדמה vt ſimilis ſim? 6 Qui depromunt הזלים Ad verbum, Qui abire faciunt. Alii, Qui vilipẽdunt.id eſt qui temere profundunt. In ſtatera בקנה Hæc vox קנה ſignificat partem illam tranſuerſariam bilancis,in cuius extremitatibus dependent lances. Ponderantes,mer.cond. ישקולו ישכרו Fut.Heb.pro præſen. *Cui* incuruabunt ſeſe,&c. יסגדו אף ישתחוו Fut.Heb.pro præſ.vt quidam volunt,incuruant ſeſe,& adorant. Alii,cui incuruentur,atque etiam adorent.

CC.ii.

mabit ad eũ,& non reſpõdebit,nec de tribulatione ei' ſeruabit eũ.
Mementote huius,'& roborate vos,'reducite præuaricatores ſu 8
per cor.
Recordamini priorum quæ à ſeculo *contigerunt:* quoniã ego Deus, 9
'& non *eſt* vltrà Deus,neque eſt ſicut ego:
'Annuntians ab exordio nouiſſimum,'& ab initio ea quæ non- 10
dum facta ſunt,'dicens,Conſilium meum ſtabit,& omnem volun
tatem meam faciam.
Vocans ab Oriente'auem,de terra longinqua virũ conſilii mei: 11
etiam'loquutus ſum, etiam adducam illud:'formaui, etiam fa-
ciam illud.

Infideles promiſſæ ſaluti non credentes.

Audite me'duri corde,qui procul eſtis à iuſtitia: 12
'Appropinquare faciam iuſtitiam meam,non elongabit ſe, nec 13
ſalus mea moram faciet: & dabo in ẋSiiỏn ſalutem, *&* Iſraẋeli
gloriam meam.

Cap. XLVII.

Regni Babylonici deſtructio.

DEſcende,& ſede in puluere virgo filia Babél, ſede in terra,nõ 1
eſt *vltrà* ſolium *tibi* ô filia Chaſdim, quia'non addes vt vocent
te teneram & delicatam.
'Tolle molas,& mole farinam: 'denuda cincinnos tuos, diſcoo- 2
peri plantas,detege crura,'tranſi flumina.
'Reuelabitur turpitudo tua, etiam videbitur opprobrium tuũ, 3
vltionem capiam,'& non occurram *tibi ſicut* homines.
Redemptor noſter, Iehouáh exercituum nomen eius, Sanctus 4
Iſraẋelis.
Sede,'tace, & intra in tenebras filia Chaſdím: quia'non addes 5
vt vocent te Dominam regnorum.

Imperium Babylonijs auferetur, quòd fuerint immiſericordes aduerſus Iſraelem.

Iratus fui contra populum meum,'contaminaui hæreditatem 6
meam: tradidíque eos in manum tuam,'nec præſtitiſti eis miſe-
ricordias:ſuper ſenem aggrauaſti iugum tuum valde:
Et dixiſti,In æternum ero domina:adeò vt nõ poſueris hæc ſu- 7
per cor tuum,neque recordata fueris'nouiſſimi tui.
Nunc ergo audi iſtud ô delicata,quæ habitas cõfidenter:quæ di 8
cis in corde tuo, Ego ſum, & non eſt præter me vltrà: non ſedebo
vidua,nec cognoſcam orbitatem.
Euenient autem tibi duo hæc ſubitò eodem tempore, orbitas 9
& viduitas,'quum perfecta fuerint ipſa *mala:* venient *inquã* ſuper te
propter multitudinẽ'maleficiorum tuorum,propter fortitudinẽ

audiet: de tribulatione non ſaluabit
eos.
8 Mementote iſtud,& confundimini:
redite præuaricatores ad cor.
9 Recordamini prioris ſeculi,quoniam ego ſum Deus, & non eſt vltrà
Deus,nec eſt ſimilis mei,
10 Annuntians ab exordio nouiſſimũ,
& ab initio quæ necdũ facta ſunt, dicens,Conſilium meum ſtabit,& omnis voluntas mea fiet. D
11 Vocans ab Oriente auem,& de terra longinqua virum voluntatis meæ:
& loquutus ſum, & adducam illud,
creaui, & faciam illud.
12 Audite me duro corde,qui longè eſtis à iuſtitia:
13 Propè feci iuſtitiam meam,non elongabitur:& ſalus mea non morabitur:dabo in Sion ſalutem, & Iſraeli
gloriam meam.
Cap. XLVII.
1 DEſcẽde,ſede in puluere virgo filia Babylõ,ſede in terra: non eſt ſolium filiæ Chaldæorum,quia vltrà nõ
vocaberis mollis & tenera.
2 Tolle molam,& mole farinam: denuda turpitudinem tuam, diſcooperi humerum,reuela crura, tranſi flumina.
3 Reuelabitur ignominia tua,& videbitur opprobrium tuum: vltionem
capiam,& non reſiſtet mihi homo.
4 Redemptor noſter,Dominus exercituum nomen illius,Sanctus Iſrael.
5 Sede tacens, & intra in tenebras filia Chaldæorum:quia non vocaberis
vltrà Domina regnorum.
6 Iratus ſum ſuper populum meum, & contaminaui hæreditatem meam, & dedi eos in manu tua: nõ poſuiſti eis
miſericordias, ſuper ſenem aggrauaſti iugum tuum valde: B
7 Et dixiſti, In ſempiternum ero domina:non poſuiſti hęc ſuper cor tuũ,
neque recordata es nouiſſimi tui.
8 Et nunc audi hæc, delicata & habitans confidenter, quæ dicis in corde
tuo,Ego ſum,& nõ eſt præter me amplius: non ſedebo vidua, & ignorabo
ſterilitatem.
9 Venient tibi duo hæc ſubitò in die vna,ſterilitas,& viduitas:vniuerſa venerunt ſuper te propter multitudinẽ
maleficiorum tuorum, & pro- C

8 Et roborate vos, והתאוששו .i.præſtate vos viros. eſtote viri. Quidam deducunt ab אש ignis: & vertunt, ardete. comburite vos.acſi dicat, erubeſcite de operibus veſtris malis. Sic Hebræi. qui enim pudore ſuffunduntur, videntur quaſi imflammari. Reducite השיבו .i. reducite iſtud in animum. Alii,redite ô tranſgreſſores,ad cor. 9 Et non *eſt* vltrà Deus,&c. : ואין עוד אלוהים ואפס כמוני & nullus *eſt* præterea Deus, & nullus eſt ſimilis mihi. 10 Annuntians ab exordio no. מגיד מראשית אחרית id eſt qui prædico quæ futura ſunt,antequam ſint. Et ab initio ומקדם & à vetuſtate.Alii,& ab antiquo. Dicens,Conſilium meum ſta. אומר עצתי תקום dico, *&* conſilium meum ſtat.i.præcipio,& idem fit:quæ loquor eueniunt. 11 Auem, עיט id eſt,Cyrum qui inſtar auis,leuiter celeritérque contra Babel venit. Loquutus ſum, דברתי id eſt prædixi, & prædictionem meam adimplebo. Formaui, יצרתי finxi. id eſt ſtatui.Alii,cogitaui. 12 Duri corde, אבירי לב Hebraiſmus,præfracti corde,ſiue peruicaci animo,aut contumaci.
13 Appropinquare faciam, קרבתי Admouebo.Accedere faciam.

IN CAPVT XLVII.

1 Deſcende, רדי Omnia iſta imperatiua intelligenda ſunt per futura. plus autem efficaciæ habent imperatiua in narratione, quàm ſi nudis verbis & ſimplicibus idem ſignificaſſet. Non addes vt vocent te,&c. לא תוסיפי וגו' Ad verbum, non addes vocabunt te, &c. pro,non vltrà vocabunt te mollem & delicatam. 2 Tolle molas, קחי רחים id eſt,ſeruies ſeruitutem,& moles in piſtrino. Denuda גלי detege. more ſcilicet mulierum mœrentium. Alii, diſſolue. Tranſi עברי vt tranſeas.milites enim victores transferent te alió. 3 Reuelabitur תגל Retegetur. Et non occurram, &c. : ולא אפגע אדם ſub.ſed vt leo. Alii,& non occurram *in miſeratione, ſicut* homini. Alii, & non occurram homini.id eſt occurſum hominis non recipiam: quiſquis occurrat, aut intercedat, ei non parcam,nec pœnas remittam,neque mitigabo.Alii,Et non irruã *in te more* hominis.id eſt irruam in te nõ viribus humanis,ſed Diuinis:nam ita irruam,vt non poſſis reſiſtere.Alii,& non ſuſcipiam *preces* hominum. 5 Tace, דומם tacens.vel,tacita.aut,ſilens.Alii,in quiete.vel,ſilentio. Non addes vt vocent,&c. לא תוסיפי יקראו לך non vltrà vocabunt te. Ad verbum,non addes vocabunt te. Nec
6 Contaminaui חיללתי pollui. transferendo ſcilicet eam in terram idololatrarum, vbi ſunt polluti homines & incircuncisi. præſtitiſti לא שמת Ad verbum,non poſuiſti. 7 Nouiſſimi tui. : אחריתה finis eius.Varia lectio,אחריתה & אחריתך.
9 Quum perfecta fuerint ip. כתומם באו עליך Ad verbum,ſecundum perficere ipſorum.id eſt quum completa fuerint illa peccata tua. Quidam vertunt,ad perfectionem ſuam.Alii,ſecundum integritatem ſuam. Maleficiorum tuo.&c. ברב כשפיך בעצמת וגו' diuinationum tuarum,propter vim incãtationum tuarum *magnam* valde. Alii,propter copiã augurum tuorũ. Alii,propter duritiam incantationum tuarũ.

pter duritiam incantatorum tuorum vehementem.

Et fiducia habuiſti in malitia tua, & dixiſti, Non eſt qui videat me: ſapientia tua & ſcientia tua hæc decepit te: & dixiſti in corde tuo, Ego ſum, & præter me non eſt altera.

Veniet ſuper te malum, & neſcies ortum eius: & irruet ſuper te calamitas quã nõ poteris expiare: veniet ſuper te repente miſeria quam neſcies.

D Sta cum incantatoribus tuis, & cũ multitudine maleficiorum tuorum, in quib⁹ laboraſti ab adoleſcẽtia tua: ſi fortè quid proſit tibi, aut ſi poſſis fieri fortior.

Defeciſti in multitudine conſiliorũ tuorum: ſtent, & ſaluent te augures cæli, qui contemplabantur ſydera, & ſupputabant menſes, vt ex eis annunciarent ventura tibi.

Ecce, facti ſunt quaſi ſtipula, ignis combuſſit eos: non liberabũt animã ſuam de manu flammæ: non ſunt prunæ quibus calefiant, nec focus vt ſedeant ad eum.

Sic facta ſunt tibi in quibuſcunque laboraueras: negotiatores tui ab adoleſcentia tua, vnuſquiſque in via ſua errauerunt, non eſt qui ſaluet te.

Cap. XLVIII.

Audite hæc domus Iacob, qui vocamini nomine Iſrael, & de aquis Iuda exiſtis, qui iuratis in nomine Domini, & Dei Iſrael recordamini non in veritate neque in iuſtitia.

De ciuitate enim ſancta vocati ſũt, & ſuper Deũ Iſrael conſtabiliti ſunt: Dominus exercituum nomen eius.

Priora extunc annũtiaui, & ex ore meo exierunt, & audita feci ea: repente operatus ſum, & venerunt.

Sciui enim quia durus es tu, & neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ærea.

Prædixi tibi extunc, antequam venirent indicaui tibi, ne fortè diceres, Idola mea fecerunt hæc, & ſculptilia mea & conflatilia mandauerunt iſta.

B Quæ audiſti, vide omnia: vos autẽ nũ annuntiaſtis? audita feci tibi noua extunc, & cõſeruata ſunt quæ neſcis.

Nunc creata ſunt, & non extunc: & ante diem, & non audiſti ea: ne fortè dicas, Ecce ego cognoui ea.

Neque audiſti, neque cognouiſti, neque extũc aperta eſt auris tua: ſcio enim quia præuaricans præuaricaberis, & trãſgreſſorẽ ex vtero vocaui te.

Propter nomẽ meũ longè faciã fu-

incantatorum tuorum vehementem.
10 Fidiſti quoq; malitiæ tuæ: & dixiſti, Nõ eſt qui videat me: ſapien
tia tua & ſcientia tua ipſa rebellare fecit te, dixiſtíque in corde tuo,
Ego ſum, & nulla eſt præter me vltrá.
11 Propterea veniet ſuper te *dies* mala, neſcies "lucem eius: & cadet
ſuper te contritio quam non poteris remouere: veniétque ſuper
te repente deſolatio *quam* neſcies.
12 Sta nunc cum incantationibus tuis, & cum multitudine malefi
ciorum tuorum in quibus laboraſti ab adoleſcẽtia tua: ſi fortè poſ
ſis proficere, ſi fortè "robores te.
13 Fatigata es multitudine conſiliorum tuorum: ſtent nunc, & ſer
uent te ſpeculantes cælum, "qui contemplantur ſtellas: quiq; "co-
gnoſcere faciunt menſes, "ab iis quæ ventura ſunt ſuper te.
14 Ecce erunt tanquam ſtipula, ignis comburet eos: non libera-
bunt animam ſuam "de manu flãmæ: "non erit pruna ad calefacien
dum ſe, nec ignis ad ſedendum coram eo.
15 Sic erunt tibi ii "in quibus laboraſti: negotiatores tui ab adoleſ-
centia tua: quiſque "ante ſe errabit, non erit qui ſeruet te.

Cap. XLVIII.

1 Audite hoc domus Iaacób, qui vocamini ex nomine Iſraë
lis: & de aquis Iehudáh "exierũt, qui iurant per nomẽ Iehouæ,
& Dei Iſraëlis "recordantur, non in veritate, neque in iuſtitia.
2 Quoniã ab vrbe ſancta "vocãtur, & Deo Iſraëlis innixi ſunt:
Iehouáh exercituum nomen eius.
3 Priora "extunc annuntiaui, & ex ore meo exierunt, "& audire fe-
ci ea: repente feci, & euenerunt.
4 "Iam noui quòd durus es, & *ut* neruus ferreus ceruix tua, & frons
tua vt æs.
5 Annuntiaui inquam tibi "iam olim, antequam eueniret "audire
feci te: ne fortè diceres, Idolum meum fecit hæc, & ſculptile meũ,
& conflatile meum præcepit ea.
6 Audiſti, "vide totum hoc: & vos nónne annuntiabitis? audire fe-
ci te noua extunc, & conſeruata *apud me*, "& non noueras ea.
7 "Nunc creata ſunt, & non extunc, neque ante diem hunc audi-
ueras ea: ne fortè diceres, Ecce noueram ea.
8 "Etiam non audiſti, etiam non cognouiſti, etiam extunc non
fuit aperta auris tua: "noui enim quòd præuaricando præuarica-
reris, quódque præuaricator ab vtero vocatus ſis.
9 Propter nomen meum "differam furorem meum, & *propter* lau-

In Iudæos hypocritas, nomine quidẽ in Deo gloriantes, factis autem denegãtes.

Iudæorum gens obſtinata.

Expectat nos Deus ad pœnitẽtiam, vt glorificetur ob ſeruatũ populum.

11 Lucem eius, שחרח aurorem eius. i. cuius diem ignorabis. 12 Robores te. : תערוצי fortior euadas. aut, vires recipias. 13 Cognoſcere faciunt menſes, מודיעים לחדשים indicant *quæ uentura ſunt* per ſingulos menſes. Ab iis מאשר Hæc referuntur ad illud, Et ſeruent te. 14 De manu flammæ: מיד להבה Hebraiſmus, de incendio. Non erit pruna אין־גחלת Singul. pro plur. nullæ erunt prunæ. id eſt nihil relinquent ab incendio: omnino peribunt, neque vtilitatem aliquam capient homines ex illis. 15 In quibus laboraſti: אשר יגעת Id eſt in quibus congregandis & parandis plurimum inſudaſti. Alii, cum quibus te fatigaſti. Futu. Heb. pro præt. Ante ſe לעברו ad latus ſuum. Alii, ad plagam ſuam. Alludit ad plagas cæli quas aſtrologi diuidunt ac metiuntur, vt ex iis prognoſtica ſua deducant.

IN CAPVT XLVIII.

1 Exierunt, יצאו Mutatio perſonæ, pro Exiſtis. & ſic in ſequẽtibus. Recordantur, יזכירו mentionẽ faciunt. etiã mutatio perſonæ.
2 Vocantur, נקראו Præt. Heb. pro præſ. denominantur. pro denominamini. id eſt dicimini filii Ieruſalem. q. d. Profitemini quidem nomen meum, & religionem meam ſpecie quadam iactatis: vultis videri acſi mihi niteremini, ſed omnia ſunt hypocriſis.
3 Extunc מאז iam olim. id eſt ante multa tempora. Et audire feci ea: ואשמיעם & audita feci ea. id eſt prædixi. Alii, & prædicaui ea. Alii, diuulgans ea. 4 Iam noui מדעתי Ad verbum, Ex ſcientia mea eſt. ſiue, Scientiæ meæ eſt.
5 Iam olim, מאז Ad verbum, extunc. vt paulo antè verſu 3, & ſequenti verſu. Audire feci te: השמעתיך id eſt prædixi tibi.
6 Vide totum hoc: חזה כולה id eſt vniuerſam illam afflictionem iam eueniſſe. Et non noueras ea. : ולא ידעתם quæ non noueras.
7 Nunc creata ſunt, & non extunc, עתה נבראו ולא מאז Nuper ſunt creata, & non antea. id eſt decreta & ſtatuta à me. Alii, Nunc primùm creata ſunt, non iam olim. 8 Etiam non, &c. גם לא־שמעת וגו' Et tamen neque audiſti *me*, neque cognouiſti, neque iam olim aperuit ſeſe auris tua. Alii, Non vtique audiſti, nec etiam cognouiſti, neque extunc aperta fuit auris tua. Alii, Certè non audieras, certè non noueras, certè non fuit pridem aperta auris tua. Noui enim quòd præuaric. &c. כי ידעתי בגוד וגו' quia ſciebam quòd tranſgrediendo tranſgreſſurus eſſes, ideo rebellem ab vtero vocaui te. 9 Differã אאריך Ad verbũ, elongabo. vel, prolongabo. i. continebo diutius.

&glorificatus ſū in oculis Dominí,& Deus meus factus eſt fortitudo mea.
Et dixit, Parum eſt vt ſis mihi ſeru⁹ ad ſuſcitandas tribus Iacob, & fæces Iſrael cōuertendas:ecce dedi te in lucem Gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ.

Supra 42.b.6 Act.13.g.47

Hæc dicit Dominus redemptor Iſrael, Sanctus eius, ad contemptibilem animam, ad abominatā gentem, ad ſeruū dominorū, Reges videbunt, & conſurgent principes, & adorabūt propter Dominum, quia fidelis eſt, & ſanctum Iſrael qui elegit te.

2.Cor.6.a.2

C Hæc dicit Dominus, In tempore placito exaudiui te, & in die ſalutis auxiliatus ſum tui:& ſeruaui te, & dedi te in fœd⁹ populi, vt ſuſcitares terram, & poſſideres hæreditates diſſipatas.

Vt diceres his qui vincti ſunt, Exite:& his qui in tenebris, Reuelamini:ſuper vias paſcentur, & in omnibus planis paſcua eorum.

Apoc.7.d.16

Nō eſuriēt, neq; ſitiēt, & nō pcutiet eos æſtus & ſol:qa miſerator eorū reget eos, & ad fōtes aquarū portabit eos.
Et ponam omnes mōtes meos in viam, & ſemitæ meæ exaltabuntur.

D Ecce iſti de longe venient, & ecce illi ab Aquilone & Mari, & iſti de terra Auſtrali.

Laudate cæli, & exulta terra, iubilate montes laudem:quia conſolatus eſt Dominus populum ſuum, & pauperum ſuorum miſerebitur.
Et dixit Sion, Dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus eſt mei.

Nūquid obliuiſci poteſt mulier infantem ſuum, vt non miſereatur filio vteri ſui? etſi illa oblita fuerit, ego ta-
E men non obliuiſcar tui.
Ecce, in manibus meis deſcripſi te: muri tui coram oculis meis ſemper.
Venerunt ſtructores tui, deſtruentes te, & diſſipantes à te exibunt.
Leua in circuitu oculos tuos & vide, omnes iſti congregati ſunt, venerunt tibi: viuo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento veſtieris, & circundabis tibi eos quaſi ſponſa.

Quia deſerta tua, & ſolitudines tuę, & terra ruinæ tuæ nunc anguſta erūt præ habitatoribus, & longè fugabuntur qui abſorbebant te.

Adhuc dicēt in auribus tuis filii ſterilitatis tuæ, Anguſtus eſt mihi locus, fac ſpatium mihi vt habitem.
Et dices in corde tuo, Quis genuit mihi iſtos? ego ſterilis, & non pariēs, tranſmigrata, & captiua, & iſtos quis enutriuit? ego deſtituta & ſola, & iſti vbi hic erant?
Hæc dicit Dominus Deus, Ecce leuabo ad Gentes manum meum, & ad populos exaltabo ſignum meum: & afferent filios tuos in vlnis, & filias tuas ſuper humeros portabunt.

ero in oculis Iehouæ,& Deus meus erit fortitudo mea.
6 Dixit inquā,Leue eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitādas tribus Iaya
cób,'& ad reducendam deſolationem Iſraelis:'etiam dedi te in
lucem Gentium,vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ.

Chriſtus etiā ſalus Gentium.

7 Sic dixit Iehouáh redemptor Iſraelis,Sanctus eius,ad contē-
ptibilem anima,'ad abominatam gentem,ad ſeruum dominorū,
Reges videbunt,& ſurgent principes: & adorabunt propter Ieho-
uam'qui fidelis eſt,*propter* Sanctum Iſrael,qui elegit te.
8 Sic dixit Iehouáh,In tempore beneplaciti exaudiui te, & in die
ſalutis auxiliatus ſum tibi:atque conſeruabo te, & dabo te in fœd⁹
populi ad ſuſcitandam terram, vtque hæreditate obtineas hæredi
tates deſolatas.

Tempus aduent⁹ Chriſti à Deo conſtitutum, vt miſereatur populi ſui.

9 'Vt dicas victis,Exite:& his qui in tenebris ſūt,'Manifeſtate vos:
'in viis paſcentur, & in omnibus *locis* excelſis erunt paſcua eorum.
10 Non eſurient,neque ſitient,neque percutiet eos æſtus,aut ſol:
quia miſerator eorū diriget eos,'& ad fontes aquarū deducet eos.
11 Ponam quoque omnes montes meos in viam, & ſemitæ meæ
exaltabuntur.
12 Ecce iſti à longinquo venient,& ecce illi ab Aquilone, & Occi-
dente,alii verò de terra Siním.
13 'Laudate cæli,& exulta terra, '& edite montes clamorē:quia cō
ſolatus eſt Iehouáh populum ſuū,& pauperū ſuorū miſerebitur.
14 Dixit autem Siión,Dereliquit me Iehouáh, & Dominus obli
tus eſt mei.
15 Nunquid obliuiſcetur mulier infantis ſui, ita vt non miſerea-
tur filii vteri ſui?'etiā iſtæ obliuiſcentur,ſed ego nō obliuiſcar tui.

Conqueritur Eccleſia ſe à Deo derelictam:quā cōſolatur Dominus, promittens Gentium multitudinem.

16 Ecce in manibus'deſcripſi te,muri tui coram me ſunt ſemper.
17 Feſtinabunt'filii tui:'diſſipantes te,& deſtruentes te,à te exibūt.
18 Leua per circuitum oculos tuos,& vide, omnes iſti 'congrega-
uerunt ſeſe,venerūt tibi:viuo ego,dixit Iehouáh, quòd omnibus
illis velut ornamento veſties te, '& ligabis eos *ut torques collo tuo* tan-
quam ſponſa.
19 Quia *in* deſertis tuis, & deſolationibus tuis, & terra 'deſtructio-
nis tuæ : quia *inquam* 'nunc arcta eris præ habitatoribus, '& elonga-
bunt ſe perdentes te.
20 Adhuc dicent'in auribus tuis filii orbitatum tuarum,Anguſtus
eſt mihi locus,ſecede *aliò* propter me,vt habitem.
21 Dicéſque in corde tuo, Quis genuit mihi iſtos,'quū ego ſim or
bata & ſolitaria? 'captiua & recedens, & iſtos quis educauit ? ecce
ego remanſeram ſola,*&* iſti vnde ſunt?
22 Sic dixit Dominus Iehouáh, Ecce leuabo ad Gētes manū meā,
& ad Populos exaltabo vexillum meum , & afferent filios tuos in
vlnis,& filiæ tuæ ſuper humerum portabuntur.

Verba Patris promittētis ſe ex omnibus Gētibus electos adducturū in Eccleſiā.

6 Et ad reduc. להשיב & ad reſtituendum. Etiā dedi te ונתתיך Ad verbū,& dedi te. Variè vertitur iſtud ו ab interpretibus:nā alii vertūt,itaque conſtitui te. Alii,ſed ponā te. Alii,niſi te dedero. Alii,dedi enim te,&c. 7 Ad abom.gen. למתעב גוי ad abominabilem Gentium.i.inter Gentes. Qui fidelis,&c. אשר נאמן וגו' quia fidelis eſt Sanctus Iſrael,&c. 9 Vt dicas לאמור Dicendo. Manifeſtate vos: הגלו Oſtendite vos.Reuelate vos. In viis על־דרכים ſuper vias. Alii,iuxta vias. 10 Et ad fon. ועל־מבועי & ad ſcaturigines. 13 Laudate רנו Vociferamini.præ lætitia ſcilicet. Alii,Cantate. Idem propè verſus qui ſuprà cap.44,verſu 23. Et edite montes clamorem: ופצחו הרים רנה id eſt erumpite in vocem lætam. 15 Etiam iſtæ obliuiſc. גם־אלה תשכחנה etiam ſi iſtæ oblitæ fuerint,ego tamen. Alii,ſed eſto obliuiſcantur illæ,&c. 16 Deſcripſi te, חקותיך ſculpſi te.i.ego ſemper tui ſum memor,túque verſaris mihi ante oculos,quaſi ſcripſiſſem te in manibus meis. 17 Filii tui: בניך ſtructores tui.ædificatores tui. Diſſipantes te,& deſtr.te, מהרסיך ומחריביך deſtructores tui,& vaſtatores tui. 18 Congregauerunt ſeſe,ven.tibi: נקבצו באו־לך congregati venient ad te. Alii per præſens,congregant ſeſe vt veniāt ad te. Et ligabis,&c. ותקשרים ככלה : & circumligaberis eis tanquam ſponſa. 19 Deſtructionis tuæ: הריסותך Hebraiſmus,pro, *in* terra tua deſtructa. Nunc arcta eris עתה תצרי breui arctaberis. Alii,iamiam anguſtior eris. Et elongabunt ſe ורחקו & procul abſcedent.vel,diſcedent. 20 In auribus tuis filii orbit. באזניך בני שכליך Hebraiſmus,pro te audiente filii quibus nunc orbaris. 21 Quū ego ſim ואני nam ego ſum. Captiua & reced. גולה וסורה exulans & demigrans.vel,demigrans & exulans. Alii,exulans & vaga.

Et erunt Reges nutritii tui,″& reginæ eorum nutrices tuæ: pro- 23
ni in terrã incuruabunt ſeſe tibi, & puluerem pedum tuorum lin-
gent:& ſcies quòd ſũ Iehouáh,″quia non pudefiẽt ſperãtes in me.
Eccleſia obiicit Deo vim hoſtiũ, à quibus ſe eã liberaturum ipſe promittit.
Nũquid tolletur à potẽte præda? & nũ captiuitas″iuſta″euadet? 24
″Atqui ſic dixit Iehouáh, Etiam captiuitas potentis tolletur, & 25
præda robuſti euadet,″aduerſarium quoque tuum ego iudicabo,&
filios tuos ſeruabo.
Et comedere faciam ſpoliatores tuos carnem ſuam, & tãquam 26
muſto,ſanguine ſuo inebriabũt ſe: ſciẽtq; õnis caro quòd ego Ie-
houáh ſeruator tuus ſũ, & redẽptor tuus robuſt⁹ Iayacob. Cap. L.
Iudæi reiecti à Deo, quòd Chriſtum non recepiſſent.
SIc dixit Iehouáh, ″Quiſnam eſt iſte liber repudii matris veſtræ 1
quam dimiſi? aut ″qui ſunt creditores mei quibus vendidi vos?
ecce propter iniquitates veſtras venditi eſtis,″& propter ſcelera ve
ſtra dimiſſa eſt mater veſtra.
Cur veni,&″nemo adfuit: vocaui, & non fuit qui reſponderet? 2
Potẽtia Dei nõ minuitur.
nunquid abbreuiando abbreuiauit ſe manus mea vt non redimat?
annon in me potentia ad eruendum? ecce,increpatione mea ſicca
re facio mare,pono flumina in deſertum:ita vt computreſcant pi-
ſces eorum eo quòd non eſt aqua,& moriantur ſiti.
″Induo cælos tenebris,&*quaſi* ſaccum pono operimentum eorũ. 3
Chriſt⁹ diſertus.
Dominus Iehouáh dedit mihi linguam eruditorum,vt ſciam *di* 4
cere in tempore″ſitibũdo verbum: excitabit″ſingulis matutinis,ex-
citabit *inquam* mihi aurem ad audiendum,″ſicut doctis.
Chriſti obedientia.
Dominus Iehouáh aperuit mihi aurem,& ego non fui rebellis: 5
retrorſum non ſum conuerſus.
Chriſtus conſputus,& alapis cæſus.
Corpus meum dedi percutientibus,& genas meas″vellentibus: 6
faciem meam non abſcondi ab ignominiis & ſputo.
Dominus autem Iehouáh″auxiliabatur mihi,ideo non fui con- 7
fuſus: propterea poſui faciem meam vt ſilicem, & ſcio quòd non
pudore afficiar.
Chriſtus innocens,victor.
Iuxtà eſt qui iuſtificat me,quis contendet mecum? cõſiſtamus 8
ſimul,quis″aduerſarius meus?accedat ad me.
Ecce Dominus Iehouáh auxiliabitur mihi, quis eſt qui″condẽ- 9
net me?ecce omnes ipſi tanquam veſtimentum veteraſcent,tinea
″comedet eos.
Inimicis Chriſti pœnitẽtibus venia promittitur.
Quis inter vos eſt timẽs Iehouam?audiat vocem ſerui eius: qui 10
ambulauit *in* tenebris,″nec fuit ſplendor ei, ſperet in nomine Ie-
houæ,& innitatur Deo ſuo.
Ecce omnes vos ſuccenditis ignem,″accincti eſtis ſcintillis:″am 11
bulate in foco ignis veſtri,& in ſcintillis quas ſuccendiſtis:de ma-
nu mea fuit hoc vobis,in dolore″moriemini.

23 Et erunt Reges nutritii tui,& regi
næ nutrices tuæ: vultu in terra demiſ
ſo adorabunt te,& puluerem pedum A
tuorum lingent:& ſcies quia ego Do
minus, ſuper quo non confundentur
qui expectant eum.
24 Nũquid tolletur à forti præda? aut
quod captum fuerit à robuſto, ſaluũ
25 eſſe poterit?
Quia hæc dicit Domin⁹, Equidem
&captiuitas à forti tolletur: & quod
ablatum fuerit à robuſto, ſaluabitur:
eos verò qui iudicauerunt te, ego iu-
26 dicabo,& filios tuos ego ſaluabo.
Et cibabo hoſtes tuos carnib⁹ ſuis,
& quaſi muſto,ſanguine ſuo inebria-
bũtur:& ſciet õnis caro quia ego Do
minus ſaluans te, & redemptor tuus
fortis Iacob. Cap. L.
1 HAEc dicit Dominus,Quis eſt hic
liber repudii matris veſtræ quo
dimiſi eã? aut quis eſt creditor meus
cui vendidi vos? ecce, in iniquitatib⁹
veſtris venditi eſtis, & in ſceleribus
veſtris dimiſi matrem veſtram.
2 Quia veni,& non erat vir: vocaui,
& non erat qui audiret: nunquid ab- Infra 59.a
breuiata & paruula facta eſt manus
mea,vt non poſſim redimere? aut nõ
eſt in me virtus ad liberandum? ecce, B
in increpatione mea deſertum faciã
mare,ponam flumina in ſiccum: cõ-
putreſcent piſces ſine aqua,& moriẽ
tur in ſiti.
3 Induam cælos tenebris, & ſaccum
ponam operimentum eorum.
4 Dominus dedit mihi linguam eru-
ditam, vt ſciam ſuſtentare eum qui
laſſus eſt,verbo:erigit mane,mane e-
rigit mihi aurem, vt audiã quaſi ma-
giſtrum.
5 Dominus Deus aperuit mihi aurẽ,
ego autẽ non contradico: retrorſum
non abii.
6 Corpus meum dedi percutienti- Matth. 26.g
bus,& genas meas vellentibus: faciẽ C
meam non auerti ab increpantibus,
& conſpuentibus.
7 Dominus Deus auxiliator meus,
ideo non ſum confuſus: ideo poſui fa
ciem meam vt petram duriſſimam,
& ſcio quoniam non confundar.
8 Iuxtà eſt qui iuſtificat me,quis cõ- Rom. 8.g
tradicet mihi? ſtemus ſimul: quis eſt
aduerſarius meus? accedat ad me.
9 Ecce Dominus Deus, auxiliator
meus: quis eſt qui condemnet me? D
ecce omnes quaſi veſtimentum con-
terentur,tinea comedet eos.
10 Quis ex vobis timens Dominum,
audiens vocem ſerui ſui,qui ambula-
uit in tenebris, & non eſt lumen ei
ſperet in nomine Domini, & innita-
tur ſuper Deum ſuum.
11 Ecce vos omnes accendentes ignẽ
accincti flammis, ambulate in lumi-
ne ignis veſtri,& in flammis quas ſuc
cendiſtis: de manu mea factũ eſt hoc
vobis,in doloribus dormietis.

23 Et Reginæ e. ושרותיהם Ad verbum,& principes *fœminæ* eorum. Quia non pud.&c. : אשר לא־יבשו קוי *&* quòd non confundentur qui me expectant. Alii,*in* quo qui ſperant,non pudefiunt. 24 Iuſta צדיק iuſti.ſub.militis.i.quam miles, vel imperator,aut, princeps iuſtè cepit.hoc eſt, captiui iuſto bello capti. Euadet? : ימלט liberabitur?eripietur? 25 Atqui ſic כי כוה Verùm ſic. Aduerſarium quoque,&c. ואת־יריבך וגו׳ quia cum eo qui contendit tecum ego contendam. vel,cum eo qui litigat tecum ego litigabo.i. cauſam tuam agam.

IN CAPVT L.

1 Quiſnam אי Vbinam. Qui ſunt,&c. מי מנושי אשר quis eſt creditorum meorum[vel,ex creditoribus meis]cui,&c. Quidam vertunt,fœneratorum meorum. Et pro.ſcel.ve. ובפשעיכם & propter tranſgreſſiones veſtras. 2 Nemo adfuit: ואין איש Ad verbum,& non vir.ſub.me recepit,aut mihi occurrit. 3 Induo אלביש Fut.Heb.pro præſ. 4 Sitibundo את־יעף laſſo. Singulis matutinis בבוקר בבוקר Ad verbum,in mane,in mane.vel,mane,mane. Sicut do. : כלמודים ſicut docti. Alii,vt ſolent doctores. 6 Vellent. למורטים depilãtibus.i.volẽtibus euellere pilos & barbã. 7 Auxiliabatur יעזר futurũ Heb.quod quidã in præteritũ vertũt,adiuuit. 8 Aduerſarius m. בעל משפטי Ad verbũ,magiſter cauſæ[vel,litis]meæ. Quidã,aduerſarius cauſæ meæ? Alii,habet cauſam iudicii cõtra me?Sic vocant Hebræi aduerſariũ in iudicio,& cũ quo corã iudice expoſtulamus.בעל משפט & בעל דין.i.habẽs cauſam corã iudice diſcutiendam. 9 Condemnet me? ירשיעני Ad verbum,impiũ faciet me?vel,præuaricatorem & iniquum. Comedet eos. : יאכלם abſumet eos.deuorabit.corrodet. 10 Nec fuit ſplen.ei, ואין נוגה לו fuitque priuatus luce. Alii,& qui caruit luce. 11 Accincti eſtis ſcin. מאורי זיקות circundati eſtis ſcintillis. Alii,*&* excitatis ſcintillas. Alii,fortificantes ſcintillas.id eſt,augentes:quòd qui accincti ſunt,fortiores ſint. Ambulate לכו Imperat.Heb.pro fut.ambulabitis. Moriemini. : תשכבון dormietis. Alii,iacebitis.id eſt malè peribitis.

Cap. L I.

AVdite me qui ſequimini quod iuſtum eſt, & quæritis Dominum: attendite ad petram vnde exciſi eſtis, & ad cauernam laci de qua præciſi eſtis.

Attendite ad Abraham patrem veſtrum, & ad Saram quæ peperit vos: quia vnum vocaui eum & benedixi ei, & multiplicaui eum.

Conſolabitur ergo Dominus Siō, & conſolabitur omnes ruinas eius: & ponet deſertum eius quaſi delicias, & ſolitudinem eius quaſi hortum Do-
B mini: gaudium & lætitia inuenietur in ea, gratiarum actio, & vox laudis.

Attendite ad me popule meus, & tribus mea me audite: quia Lex à me exiet, & iudicium meum in lucem populorum requieſcet.

Propè eſt iuſtus meus, egreſſus eſt ſaluator meus, & brachia mea populos iudicabūt: me inſulæ expectabūt, & brachium meum ſuſtinebunt.

Leuate in cælum oculos veſtros, & videte ſub terra deorſum: quia cæli ſicut fumus liqueſcent, & terra ſicut veſtimentum atteretur, & habitato-
C res eius ſicut hæc interibūt: ſalus autem mea in ſempiternum erit, & iuſtitia mea non deficiet.

Audite me qui ſcitis iuſtum, populus meus Lex mea in corde eorū, nolite timere opprobrium hominum, & blaſphemias eorum ne metuatis.

Sicut enim veſtimētum, ſic comedet eos vermis: & ſicut lanam, ſic deuorabit eos tinea: ſalus autem mea in ſempiternū erit, & iuſtitia mea in generationes generationum.

D Conſurge conſurge, induere fortitudinem brachium Domini: conſurge ſicut in diebus antiquis, in generationibus ſeculorū: nunquid non tu percuſſiſti ſuperbum, vulneraſti draconem?

Nunquid nō tu ſiccaſti mare, aquā abyſſi vehemētis: qui poſuiſti profundum maris viā, vt trāſirent liberati?

Et nūc qui redempti ſunt à Domino, reuertētur, & venient in Sion laudantes, & lætitia ſempiterna ſuper capita eorum: gaudium & lætitiam tenebunt, fugiet dolor & gemitus.

Ego ego ipſe cōſolabor vos: quis tu vt timeres ab homine mortali, & à fi-
E lio hominis, q quaſi fœnū ita areſcet?

Et oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit cælos, & fundauit terrā: & formidaſti iugiter tota die à facie furoris eius qui te tribulabat, & parauerat ad perdendum: vbi nunc eſt furor tribulantis?

Citò veniet gradiēs ad aperiendū, & non interficiet vſque ad internecionem, nec deficiet panis eius.

Ego autē ſū Dn̄s Deus tuus, qui cō turbo mare, & intumeſcūt fluct⁹ ei⁹, Dominus exercituum nomen meū.

Cap. L I.

1 AVdite me qui ſectamini iuſtitiam, quærentes Iehouam: aſpi
cite ad petram *unde* exciſi eſtis, "& ad perforationem ciſternæ
vnde eruti eſtis.
2 Aſpicite ad Abraham patrem veſtrum, & ad שׂ Saráh *quæ* 'parturi-
uit vos: quia vnicum vocaui eū, & benedixi ei, multiplicauíq; eū.
3 'Vtique conſolabitur Iehouáh צ Siión, conſolatus eſt omnes "de
ſolationes eius: ponétque deſertum eius 'tanquam delicias, & ſoli
tudinē eius veluti hortum Iehouæ: gaudium & lætitia inuenietur
in ea, 'gratiarum actio, & vox laudis.
4 Attendite ad me popule mi, & gēs mea aures arrige ad me: quia
Lex à me exibit, & iudiciū meū in lucē populorū 'quieſcere faciā.
5 Propè eſt iuſtitia mea, egreſſa eſt ſalus mea, & brachia mea popu
los iudicabunt: me inſulares expectabūt, "& brachium meum præ-
ſtolabuntur.
6 Leuate in cælum oculos veſtros, & aſpicite terram deorſum: cæ
li enim vt fumus deficient, & terra velut veſtimētum veteraſcet,
habitatores quoque eius ſimiliter interibunt: ſalus autem mea in
ſempiternum erit, & iuſtitia mea non 'conteretur.
7 Audite me qui cognoſcitis iuſtitiam, populus in quorum corde
Lex mea eſt: ne timeatis opprobrium hominū, & propter oppro-
bria eorum ne frangamini *animo*.
8 Quia ſicut veſtimentum comedet eos tinea, & velut lanam de-
uorabit eos vermis: iuſtitia autem mea in ſempiternum erit, & ſa
lus mea 'in generationem generationum.
9 'Suſcita te, ſuſcita te, indue te fortitudinem ô brachiū Iehouæ:
ſuſcita te *inquam* ſicut *in* diebus 'antiquis, ſicut in generationibus 'ſe-
culorum: annon tu es *brachium illud* quod excîdit AEgyptum, *quódque*
dolore affecit draconem?
10 Nónne tu es *brachium illud* quod exiccauit mare, *&* aquas voraginis
magnæ? quod poſuit profundū maris viā, vt tranſirent redempti?
11 "Et redempti Iehouæ reuertantur, & veniant in צ Siión "cum lau
de, lætitia quoque ſempiterna ſit ſuper caput eorum: gaudium &
lætitiam aſſequantur, fugiántque dolor & gemitus.
12 Ego ego ſum conſolator veſter: quæ es tu vt timeas ab homine
qui morietur, & à filio hominis *qui tanquam* herba 'dabitur?
13 Et oblitus es Iehouæ factoris tui, qui extendit cælos, & funda-
uit terram: & formidaſti iugiter tota die à facie furoris opprimē-
tis, qui cōparat ſe vt perdat: ſed vbinam eſt furor *illius* opprimētis?
14 'Feſtinat ligatus vt ſoluatur, & nō moriatur in fouea, nec defi-
ciat panis eius.
15 Ego autem ſum Iehouáh Deus tuus 'qui diuiſit mare, & perſo-
nuerunt fluctus eius: Iehouáh exercituum nomen eius.

Fideles adhortatur Deus ad fidē & patientiam exēplo Abrahæ, qui putant ſe deſertos.

Chriſtus expectatio Gentium.

Aufert timorem humanum à fidelibus.

IN CAPVT LI.

1 Et ad perfor. ואל־מקבת בור & ad perforatum lacum. Quidam Hebræorum, & ad malleum. q. d. aſpicite ad petram, id eſt ad Saram vnde exciſi eſtis, quæ eſt patiens: & ad malleum, agens inſtrumentum, id eſt ad Abraham. 2 Parturiuit vos: תחוללכם peperit vos. 3 Vtique conſolabitur כי־נחם Præt. Heb. pro fut. Conſolabitur enim. Deſolationes e. חרבותיה vaſtitates eius. vel, ruinas. Tanquam delic. כעדן tanquam voluptatem. Alii, tanquam hortum voluptatis. Gratiarum act. &c. : תודה וקול זמרה confeſſio, & vox cantici. ſiue, cantus. aut, pſalmi. i. plena lætitiæ. 4 Quieſcere fa. : ארגיע. i. ponā. Alii exponunt, quo requiem dabo. Alii, patefaciam. vel, proferam. 5 Et brachium, &c. : ואל־זרועי ייחלון & in brachium meum ſperabunt. 6 Conteretur : תחת frangetur. Alii, interibit. i. non deſinet eſſe. 8 In generationem gen. : לדור דורים. i. per omnes ætates. ſiue, per omnia ſecula. perpetuó. 9 Suſcita te, ſuſc. te, עורי עורי Excitare, excitare. Sic paulo pôſt verſu 17. Antiquis, קדם Ad verbum, initii. i. priſcis, ſiue priſtinis. Seculorum: עולמים. i. præteritis. 11 Et redempti Ieh. reuer. ופדויי יהוה ישובון Ergo redempti [ſiue, Redempti itaque] Iehouæ reuertentur, & ingredientur, &c. per futurum omnia. Cum laude, ברנה cum exultatione. vel, cum cantico. 12 Dabitur? : ינתן. i. ponetur. q. d. qui futurus eſt ſimilis fœno. Quidam vertunt, reputabitur? Alii, periturus eſt? 14 Feſtinat lig. מהר צועה Præt. Heb. pro præſ. vel fut. vt alii vertunt, Accelerat incarceratus. ſiue captiuus. Alii, Feſtinat *enim tempus* vt vinctus ſoluatur. 15 Qui diuiſit רוגע qui diuiſi. tunc in fine verſus legendum eſt Nomen meum.

Et poſui verba mea in ore tuo,& in vmbra manus meæ prote- 16
xi te,″vt plãtes cælos,& fundes terram,& dicas ad צSiión,Populus
meus es tu.

Docet in quanta miſeria agat Ieruſalem, prædicturus beneficiũ liberationis ei⁹.

Suſcita te,ſuſcita te,ſurge Ieruשׁſalãi,quæ bibiſti de manu Ieho 17
uæ calicẽ furoris eius,fæces calicis″tremoris bibiſti, *&*″expreſſiſti.
Non eſt″ductor ei ex omnibus filiis quos genuit: nec eſt qui ap 18
prehendat manum eius ex omnibus filiis quos enutriuit.
Duo hæc″acciderunt tibi,quis condolebit tibi? vaſtitas, & con- 19
tritio,& fames,& gladius,″*in* quo conſolabor te?
Filii tui″defecerunt, iacuerũt in capite omniũ platearum, velut 20
bos ſylueſtris in reti,pleni furore Iehouæ,increpatione Dei tui.
Idcirco audi nunc hoc paupercula, & ebria *anguſtiis*, & non vino: 21
Sic dixit Domin⁹ tuus Iehouáh, ac Deus tuus″qui aget cauſam 22
po puli ſui, Ecce tuli de manu tua calicem″tremoris, fæcem cali-
cis furoris mei,non adiicies vt bibas illum vltrà:
Sed ponam illum in manu depopulantium te,qui dixerũt ani- 23
mæ tuæ, Incurua te,& tranſibimus *ſuper te*:& poſuiſti vt terram cor
pus tuum,& velut plateam tranſeuntibus.

Cap. L I I.

Finem tribulationis prænuntiat à falſis doctorib⁹ & Prophetis, ſicut olim à captiuitate Babylonica.

SVſcita te,ſuſcita te,indue te fortitudine tua צSiiõ:indue te ve- 1
ſtimentis gloriæ tuæ Ieruשׁſaláim ciuitas ſancta:quia″non ad-
iiciet vt veniat per te vltrà incircunciſus & immundus.
Excute te de puluere,ſurge,″ſede Ieruשׁſaláim:ſolue te à vincu- 2
lis colli tui,captiua filia צSiión.
Sic enim dixit Iehouáh,Gratis″venundati eſtis,&abſque argen- 3
to redimemini.
Quia ſic dixit Domin⁹ Iehouáh, In AEgyptũ deſcẽdit populus 4
me⁹initio,vt peregrinaretur ibi,&Aשׁſúr″pro nihilo oppreſſit eũ.
Et nunc″quid mihi hîc,dixit Iehouáh?quoniam ablatus eſt po- 5
pulus meus″gratis,dominatores eius vlulare faciunt *eum*, dixit Ie-
houáh,& iugiter″tota die nomen meum″ſpernitur.
Propterea cognoſcet populus meus nomen meum,″in die illa, 6
″quòd ego ipſe qui loquebar,ecce adſum.

De prædicatoribus miſſis ad euangelizãdum.

Quàm ſpecioſi ſunt ſuper montes pedes″euãgelizantis,″publi- 7
cantis pacem! euangelizantis bonum,prædicantis ſalutem,dicen-
tis ad צSiión,″Regnat Deus tuus.
Vox ſpeculatorum tuorum *tunc audietur*, attollent vocem , ſimul 8
″clamabũt: quia oculo ad oculum videbunt,″quum reduxerit Ie-
houáh צSiión.

Laus ob remiſſionem per Chriſtum.

″Cantate,laudate ſimul,deſerta Ieruשׁſaláim:quia cõſolatus eſt 9
Iehouáh populum ſuum,redemit Ieruשׁſaláim.

16 ‖Poſui verba mea in ore tuo, & in vmbra manus meæ protexi te,vt plã tes cælos, & fundes terram, & dicas ad Sion,Populus meus es tu. *Suprà 49.a.1*

17 Eleuare,eleuare,conſurge Ieruſalẽ, quæ bibiſti de manu Domini calicem iræ eius : vſque ad fundum calicis ſoporis bibiſti,& potaſti vſq; ad fæces. F

18 Nõ eſt q ſuſtentet eã ex oĩbus filiis quos genuit:& nõ eſt q apprehendat manũ ei⁹ ex oĩb⁹ filiis quos enutriuit. *Suprà 47.b.1*

19 ‖Duo ſunt quæ occurrerunt tibi,qs contriſtabitur ſuper te? vaſtitas & cõtritio,& fames,& gladius , quis conſolabitur te?

20 Filii tui proiecti ſunt , dormierunt in capite omnium viarum,ſicut oryx illaqueatus: pleni indignatione Domini,increpatione Dei tui. G

21 Idcirco audi hoc paupercula, & ebria non à vino:

22 Hæc dicit dominator tuus Dominus, & Deus tuus, qui pugnauit pro populo ſuo,Ecce tuli de manu tua calicẽ ſoporis,fundũ calicis indignationis meæ,nõ adiicies vt bibas illũ vltrà:

23 Et ponam illum in manu eorũ qui te humiliauerunt,& dixerunt animæ tuæ,Incuruare,vt tranſeamus:& poſuiſti vt terram corpus tuum,& quaſi viam tranſeuntibus.

Cap. L I I.

1 COnſurge,conſurge,induere fortitudine tua Sion, induere veſtimentis gloriæ tuæ Ieruſalem ciuitas Sancti:quia non adiiciet vltrà vt pertranſeat per te incircunciſus & immundus.

2 Excutere de puluere, conſurge, ſede Ieruſalem:ſolue vincula colli tui captiua filia Sion.

3 Quia hæc dicit Dominus , Gratis venundati eſtis, & ſine argento redimemini.

4 Quia hæc dicit Domin⁹ Deus, ‖In AEgyptũ deſcendit populus meus in principio,vt colon⁹ eſſet ibi:& Aſſur abſque vlla cauſa calumniatus eſt eũ. *Gen.46.b.1*

5 Et nũc quid mihi eſt hîc,dicit Dñs? quoniã ablatus eſt populus meus gratis: dominatores eius iniquè agunt, dicit Dominus,‖& iugiter tota die nomen meum blaſphematur. B *Ezech.36.d. Rom.2.d.*

6 Propter hoc ſciet populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipſe qui loquebar,ecce adſum.

7 ‖Quàm pulchri ſuper mõtes pedes annuntiantis & prædicantis pacem! annuntiantis bonum,prædicantis ſalutem,dicentis Sion,Regnauit Deus tuus. *Nahum 1.d. Rom.10.c.*

8 Vox ſpeculatorum tuorum,leuauerunt vocem,ſimul laudabunt:quia oculo ad oculum videbunt,quum conuerterit Dominus Sion. C

9 Gaudete, & laudate ſimul deſerta Ieruſalem:quia conſolatus eſt Dominus populũ ſuum,redemit Ieruſalẽ.

16 Vt plantes,&c לִנְטוֹעַ שָׁמַיִם וגו׳ vt plantem cælum,& fundem terram,& dicam ad,&c. Alii,donec plãtetur cælum,& fundetur terra,& dicatur ad,&c. 17 Tremoris הַתַּרְעֵלָה ſoporis. Alii, veneni mortiferi. Alii,anguſtiæ *Et expreſſ.* מָצִית ſub.ſugendo ſcilicet guttas remanentes.q.d.ebibiſti ad fæces vſque. 18 Ductor מְנַהֵל portans. Alii,qui dirigat. 19 Acciderũt tibi, קֹרְאֹתַיִךְ Ad verbum,euentus tui. In quo מִי Doctus inter Hebræos dicit בּ deficere בְּמִי in quo, vel per quem. 20 Defecerunt, עֻלְּפוּ laſſati ſunt. Alii,exanimati ſunt. 22 Qui aget cauſam יָרִיב vindex. Alii,qui vindicat populum ſuum. Fut.Heb.pro præſ.vt quidam vertunt. Tremoris, הַתַּרְעֵלָה ſtuporis. Vide paulo antè,verſu 17.

IN CAPVT LII.

1 Non adiic.vt veniat per te לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ עוֹד Hebraiſmus,pro Non veniet in te poſthac. 2 Sede שְׁבִי ſic vertit & Chaldæus paraph.à יָשַׁב. Alii vertunt,captiuitas,à שָׁבָה captiuum ducere. 3 Venundati e. נִמְכַּרְתֶּם vendidiſtis vos. 4 Pro nihilo oppr.e. : בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ ſine cauſa occupauit eum.i.eius bona.ita & Chaldæus paraph. 5 Quid mihi hîc? מַה־לִּי־פֹה ſub.eſt negotii.q.d.quid moror quin libero populum meum? Gratis, חִנָּם .i.ſine pecunia. Tota die כָּל־הַיּוֹם omnibus diebus. Spernitur. : מִנֹּאָץ blaſphematur. Alii,contumeliæ exponitur. 6 In die illa, לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא Ad verbũ,propterea in die illa.redundat hoc loco לָכֵן propterea. Quòd ego,&c. כִּי־אֲנִי וגו׳ nam ego ipſe ſum qui loquebar: *&* *dicam*,En adſum.
7 Euangelizantis,מְבַשֵּׂר annuntiantis. Publicantis מַשְׁמִיעַ prædicantis.publicantis. Regnat מָלַךְ Præt.Heb.pro præſ.i.iam regnare cœpit,regnat,& regnabit. 8 Clamabunt: יְרַנֵּנוּ vociferabuntur.ſub.præ lætitia.iubilabunt.i.edent vocem plenam lætitiæ. Quum reduxerit Ieh.צSi. : בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן quum reuertetur Iehouáh in Sion. 9 Cantate,laud. פִּצְחוּ רַנְּנוּ Laudate,exultate. Alii,Erumpite in laudem *&* iubilate. Alii, Vociferamini,erumpite in vocem.

10 Parauit Dominus brachiũ ſanctũ ſuum in oculis omnium Gentium: ‖& videbunt omnes fines terræ ſalutare Dei noſtri.
11 Recedite,recedite,exite inde: ‖pollutum nolite tangere:exite de medio eius,mundamini qui fertis vaſa Dñi.
12 D Quoniam nõ in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis:præcedet enim vos Dominus,&cõgregabit vos Deus Iſrael.
13 Ecce intelliget ſeruus meꝰ,exaltabitur, & eleuabitur, & ſublimis erit valde.
14 Sicut obſtupuerunt ſuper te multi, ſic inglorius erit inter viros aſpectus eius,& forma eius inter filios hominum
15 Iſte aſperget gentes multas, ſuper ipſum continebunt Reges os ſuum: ‖quia quibus non eſt narratum de eo, viderunt:& qui non audierunt, contemplati ſunt.

Cap. LIII.

1 Q‖Vis credidit auditui noſtro?& brachium Domini cui reuelatum eſt?
2 Et aſcendit ſicut virgultum coram eo,& ſicut radix de terra ſitienti:non eſt ſpecies ei,neque decor:& vidimus eum,& non erat aſpectus,& deſiderauimus eum.
3 ‖Deſpectum & nouiſſimum virorum, virum dolorum & ſcientem infirmitatem, & quaſi abſconditus vultus eius& deſpectus,vnde nec reputauimus eum.
4 ‖Verè lãgores noſtros ipſe tulit,& dolores noſtros ipſe portauit:& nos putauimus eum quaſi leproſum, & B percuſſum à Deo & humiliatum.
5 ‖Ipſe autem vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, attritus eſt propter ſcelera noſtra : diſciplina pacis noſtræ ſuper eum,& liuore eius ſanati ſumus.
6 Omnes nos quaſi oues errauimus, vnuſquiſque in viam ſuã declinauit: & poſuit Dominus in eo iniquitatẽ omnium noſtrum.
7 ‖Oblatus eſt quia ipſe voluit,& nõ aperuit os ſuum:ſicut ouis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus coram tondente ſe,obmuteſcet,‖& non aperiet os ſuum.
8 C De anguſtia & de iudicio ſublatus eſt:generationẽ eius quis enarrabit? quia abſciſſus eſt de terra viuentium: propter ſcelus populi mei percuſſi eum.

10 Denudauit Iehouáh brachium″ſanctum ſuum in oculis omniũ
Gentium,& videbunt omnes fines terræ ſalutem Dei noſtri.
11 Recedite,recedite,exite inde:pollutum nolite contingere:exi- Opera poſt fidẽ in Chriſtum.
te de medio eius,purificate vos qui fertis vaſa Iehouæ.
12 Non enim cũ feſtinatione exibitis,& cũ fuga non ambulabitis: De Chriſti paſſione & glorificatione.
quoniã″præcedet vos Iehouáh,& congregabit vos Deus Iſraël.
13 Ecce″intelliget ſeruus meus,exaltabitur,& eleuabitur,ſublimiſ
que erit valde.
14 Quemadmodũ″admirati ſunt ſuper illũ multi,″*quòd* adeò corru-
ptus eſſet præ viro aſpectus eius,& forma eius præ filiis hominũ:
15 Sic″aſperget gentes multas,ſuper ipſum claudent Reges os ſuũ:
quia quod non fuerat *antea* narratum *ipſis*, videbunt: ″& quod nõ au
dierant,intelligent. Cap. LIII.

1 Q Vis credidit″auditui noſtro?& brachium Iehouæ cui reuela- Quòd non õnes obediant Euangelio.
tum eſt?
2 ″Et aſcendit ſicut virgultum coram eo,& velut radix de
terra″deſerti:non *erat* forma ei,neque decor: aſpeximus autem eũ,
& non *erat*″aſpectus,″& *non* deſiderauimus eum *videre*.
3 Deſpectus *fuit*″& reiectꝰ inter viros″vir dolorum, ″& expertus in- Afflictio Chriſti pro peccatorum noſtrorum ſatisfactione.
firmitatem,″& veluti abſcõſio faciei ab eo:deſpectus *inquam*, & non
putauimus eum.
4 ″Verè lãguores noſtros ipſe tulit,& dolores noſtros portauit,nos
autẽ reputauimꝰ eũ″plagis affectũ,percuſſũ à Deo,″& humiliatũ.
5 Ipſe autẽ″vulneratus eſt propter præuaricationes noſtras, attri-
tus eſt propter iniquitates noſtras: ″caſtigatio pacis noſtræ ſuper
eum,″& liuor eius ſanitas *fuit* nobis.
6 Omnes nos ſicut oues errauimus,vnuſquiſque ad viam ſuã de- Omnes peccatores,omnibus Chriſto opus.
clinauit,& Iehouáh″coniecit in illũ iniquitates omniũ noſtrum.
7 Oppreſſus fuit,& ipſe afflictus, & non aperuit os ſuum: ſicut a-
gnus ad mactationem ductus eſt, & velut ouis coram tondẽte ſe
obmutuit,nec″aperuit os ſuum.
8 A carcere″& iudicio ſublatus eſt:″& generationẽ eius quis″enar-
rabit? quia abſciſſus eſt è terra viuẽtium:″propter præuaricationẽ
populi mei″plaga *fuit* ei.

10 Sanctũ ſ. קדשו ſanctitatis ſuæ. 12 Præcedet vos הולך לפניכם Præt.Heb.pro fut.ambulans ante faciẽ veſtrã,& colligẽs,&c. 13 Intelliget ישכיל .i.eſt erit præditus intelligentia & prudentia.Alii vertunt,proſperabitur.ſiue,proſperum ſucceſſum habebit. 14 Admirati ſunt ſu.il. שממו עליך Ad verbũ,obſtupuerũt ſuper te.Confuſio perſonarũ,pro,ſuper illum. Quòd adeò corrup.&c. כי משחת מאיש וגו׳ adeò deformata fuit ab hominibus ſpecies eius,& forma eius à filiis hominum:Sic,&c. Alii, *quòd* ſic deformatus eſſet præter humanum morem aſpectus eius, & forma eius *alienata* à filiis hominum:Sic,&c. Sequenti verſu perficitur ſenſus. Quidam ſeparant, & vertunt, Vt obſtupeſcent ſuper illum multi, ita corrumpetur peius quàm cuiuſuis hominis aſpectus eius, & ſpecies ipſius peius quàm reliquorum hominum.*Et* ita loqui faciet,&c. 15 Aſperget יזה Doctus inter Hebræos vertit, effundet Gentes multas.i.ſanguinem Gentium multarum.Alii,loqui faciet.ſub.de ſe.i.dabit anſam & occaſionem multis loquendi de ſe. Et quod non,&c. ואשר לא וגו׳ .i. cognoſcent rem inſolitam & inauditam.Hic Præt.Heb.pro fut.

IN CAPVT LIII.

1 Auditui noſtro? לשמועתנו Hebraiſmus,pro,rumori & famæ quã ſparſimus de Chriſto.Hæc õnia præterita debẽt intelligi per futurũ. 2 Et aſcendit ויעל Aſcẽdit enim.Alii,Aſcendet tamen.vt ſit præt.pro futuro. Deſerti: ציה ariditatis.i.arida & deſerta. Aſpectus, מראה ſub.talis qualis antea erat. Et *non* deſid.&c. ונחמדהו: vt deſideraremus eũ.ſub.videre. 3 Et reiectus inter vi. וחדל אישים Ad verbum,& reiectus virorum.i.à conſortio virorum:quem homines noluiſſent admittere in conſortium ſuum. Vir dol. איש מכאובות Hebraiſmus,doloribus cõfectus. Et expertus infir. וידוע חולי Singulare pro plur.expertus infirmitates. ſiue ægritudines.ſub.varias. Alii,& attritus infirmitate. Et velut abſc.fa.ab eo: וכמסתר פנים ממנו Hebraiſmns,quem ſic nonnulli vertunt,fuitque quaſi homines tegerent faciem ſuam ne aſpicerent illum.Alii,& quaſi abſcondimus faciem ab eo.Alii,& *quiſque erat* quaſi abſcondens faciem ab eo. 4 Verè אכן Sanè.Certè.Alii,Et tamen. Plagis aff. נגוע tactum tanquã lepra.leproſum. Et humiliatũ.: ומענה atq; afflictũ. 5 Vulneratus eſt מחולל doloribus affectus.confectus. Caſtigatio,&c. מוסר שלומינו וגו׳ Hebraiſmus,pro,fuit caſtigatus vt haberemus pacem. Et liuor,&c. ובחבורתו וגו׳ & liuore eius medicatum eſt nobis.Vel,ſanatus eſt nobis.ſub.morbus noſter. 6 Coniecit in illum הפגיע בו Ad verbum,occurrere fecit ei.vel,irruere fecit in illum.i.traduxit in eum. 7 Aperuit יפתח Fut. Heb.pro præt. 8 Et iudicio ſubl. וממשפט לוקח & *à* ſententia ſublatus eſt.ſub.de medio.i.ſtatim poſtquam vinctus fuit, & condẽnatus à Pilato,actus fuit in crucem.vel vt alii,in ſummum honoris gradũ euectus poſt reſurrectionem. Et generationẽ e. ואת־דורו .i. prauitatem hominum ſui ſeculi:vt ſit exclamatio in prauos Iudæos qui Chriſti tempore vixerunt,& eum ad mortem traxerunt. Alii exponunt ætatem & durationem:vt loquatur de ætate Chriſti permanente & æterna futura poſt reſurrectionem.nam reſurrexit,in æternum victurus,neque iam(inquit Paulus)mori poteſt,nec mors vltra ei dominabitur.Rom.6.b.9. Enarrabit? ישוחח oratione conſequi poterit? Propter præuaric. מפשע à tranſgreſſione.i.falsò accuſatus à populo meo. Plaga *fuit* ei. : נגע למו Quidam hanc poſteriorem verſus partem iungunt præcedenti,ſic,ſuccisſus eſt de terra viuentium propter iniquitatem populi mei,quibus plaga *debebatur*.

Chriſti innocentia.

ʼEt dedit cũ impiis ſepulturam eius,& cum diuite in morte ſua: 9
ʼquanuis iniquitatem non fecerit,nec dolus fuerit in ore eius.
Iehouáh autẽ voluit conterere eum,& ʼægrotare fecit *eum*:quum- 10
poſuerit *ſeipſum* ſacrificium pro delicto anima eius,videbit ſemẽ *quod*
prolongabit dies, & volũtas Iehouæ in manu eius proſperabitur.

Iuſtitia noſtra Chriſtus.

Propter laborem animæ ſuæ videbit *fructum quo* ſaturabitur:ſcien 11
tia ſui iuſtificabit iuſtus ſeruus meus multos,& iniquitates ipſorũ
ipſe portabit.
Ideo partem dabo eiʼcum multis, & cũ fortibus diuidet ſpolia: 12
eo quòd effudit in mortem animam ſuam,& cum præuaricatori-
bus annumeratus eſt:ipſe quoque peccatum multorũ tulit, & pro
præuaricatoribusʼorauit.

Cap. LIIII.

Plures ex Gentibus Chriſto credentes,quã ex Iudæis.

LʼAuda ſterilis,quæ nonʼpariebas,prorumpe in laudem,& exul- 1
ta,quæ nonʼparturiebas: quia plures ſunt filii ʼdeſolatæ quàm
filii maritatæ,dixit Iehouáh.
Dilata locum tabernaculi tui,& cortinas tabernaculorum tuo- 2
rum extendant, ne prohibeas: prolonga funiculos tuos, & clauos
tuos conſolida.
Ad dexteram enim & ſiniſtramʼdilataberis, ſemen quoq; tuum 3
Gentes hæreditate accipiet,& ciuitates deſolatas inhabitabit.

Promiſſionẽ ſuã de regno Chriſti cõfirmat Deus, nequid timeamus.

Ne timeas, quia non afficieris pudore,nec erubeſces, quia non 4
afficieris ignominia:pudoris enim adoleſcentiæ tuæ obliuiſcêris,
& opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis amplius.
Nam maritus tuus, *eſt* factor tuus, Iehouáh exercituum nomen 5
eius:& redemptor tuus, Sanctus Iשׂraאelis, Deus vniuerſæ terræ
ʼvocatur.
Quia ſicut mulierem derelictam ʼ& dolore affectam ſpiritu,vo- 6
cauit te Iehouáh,& vxorem adoleſcentiæ,quum repudiata fueris,
dixit Deus tuus.
Momento paruo dereliqui te,at in miſerationibus magnis con 7
gregabo te.
ʼIn momento iræ abſcondi faciem meam ʼad momentũ à te:at 8
in miſericordia ſempiterna miſertus ſum tui, dixit Redemptor
tuus Iehouah.
ʼNam *ut* aquæ Nóaחh ʼhoc mihi,ʼcui iuraui quòd non tranſirent 9
aquæ Nóaחh vltrà ſuper terram:ſic iuraui quòd non iraſcar cõtra
te,nec increpabo te.
Montes enim mouebunt ſeſe, & colles nutabunt: miſericordia 10
autem mea à te non recedet, & fœdus pacis meæ non ʼnutabit,

9 Et dabit impios pro ſepultura, & diuitem pro morte ſua: eo quòd iniquitatẽ non fecerit, neq; dolus fuerit in ore eius.
10 Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate: ſi poſuerit pro peccato animam ſuam,videbit ſemen longæuum, & voluntas Domini in manu eius dirigetur.
11 Pro eo quòd laborauit anima eius, videbit & ſaturabitur : in ſcientia ſua iuſtificabit ipſe iuſtus ſeruus meus multos, & iniquitates eorum ipſe portabit.
12 Ideo diſpertiam ei plurimos,& fortium diuidet ſpolia,pro eo quòd tradidit in mortem animã ſuam, & cũ ſceleratis reputatus eſt: & ipſe peccata multorum tulit,& pro tranſgreſſoribus rogauit.

Cap. LIIII.

1 LAEtare ſterilis quæ nõ paris: decãta laudẽ, & hinni quæ nõ pariebas,quoniã multi filii deſertæ magis quàm eius quæ habet virum,dicit Dominus.
2 Dilata locum tentorii tui , & pelles tabernaculorum tuorum extende:ne parcas:longos fac funiculos tuos, & clauos tuos conſolida.
3 Ad dexteram enim & ad læuam penetrabis, & ſemen tuum Gentes hæreditabit : & ciuitates deſertas inhabitabit.
4 Noli timere, quia nõ confundêris, neque erubeſces:nõ enim te pudebit, quia confuſionis adoleſcẽtiæ tuæ obliuiſcêris: & opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis amplius.
5 Quia dominabitur tui qui fecit te, Dominus exercituum nomen eius: & redẽptor tuus ſanctus Iſrael,Deus omnis terræ vocabitur.
6 Quia vt mulierem derelictã,& mœrentem ſpiritu te vocauit Dominus, & vxorem ab adoleſcentia abiectam, dixit Deus tuus.
7 Ad punctum in modico dereliqui te,& in miſerationibus magnis congregabo te.
8 In momento indignationis abſcondi faciem meam parumper à te, & in miſericordia ſempiterna miſertus ſum tui:dixit redemptor tuus Dominus.
9 Sicut in diebus Noe iſtud mihi eſt, cui iuraui ne inducerẽ aquas Noe vltrà ſupra terram: ſic iuraui vt nõ iraſcar tibi,& non increpem te.
10 Montes enim commouebuntur,& colles cõtremiſcent:miſericordia autem mea nõ recedet à te,& fœdus pa-

1.Petr.2.d. 1.Iohan.3.a. Matth.15.d. Luc.22.d. Luc.23.d. galat.4.d. Luc.1.d. Genes.9.b.

9 Et dedit,&c. ויתן את־רשעים וגו׳ Et poſuit cum improbis ſepulturam ſuam,& cum diuite in morte ſua.Vel vt ad verbum legitur, in mortibus ſuis. propter multiplices ſcilicet pœnas & dolores. q.d.voluit mori in loco vbi ſumebatur ſuppliciũ de improbis: ſed poſtea fuit delatus in ſepulchrum hominis diuitis, nempe Ioſeph ab Arimathæa. Alii,eodem ſenſu,Et dedit apud impios ſepulchrũ eius, & apud diuitem in mortibus eius. Alii,Et expoſuit impiis ſepulchrũ eius,& diuiti mortẽ eius.Et ſcribũt,Singulare עשיר Diuiti,poni pro plur.Diuitibus:præterea per impios & diuites idem ſignificari:vt ſignificet Propheta Chriſtum obnoxium fuiſſe contumeliis,inſolentiæ, & libidini impiorum,quibus obrutum ac ſepultum quis nõ iudicaſſet?Sic enim ſepulchrum hic metaphoricè accipiunt, quòd impii ac violenti eum veluti obruerint. Quanuis על. Obſerua על pro aduerſatiua particula poni,quanuis, quum tamen. 10 AEgrotare fecit החלי .i.cruciatibus affecit.Quidam vertunt,infirmitati ſubiecit. 12 Cum multis, ברבים inter multos.Alii,cum magnis.magnatibus, vel primoribus. Orauit. : יפגיע Fut.Heb.pro præt.

IN CAPVT LIIII.

1 Lauda רני Ede vocem lætam.Exulta. Pariebas, ילדה Ad verbum,pariebat.i.quæ es vt mulier quæ non parit. Parturiebas: חלה Ad verbum,parturiebat.i.quæ es velut mulier quæ non parturit. Deſolatæ שוממה deſertæ.i.non habentis virum. 3 Dilataberis, תפרוצי creſces.vel,multiplicaberis. 5 Vocatur. יקרא Fut.Heb.pro præſ. 6 Et dolore aff.ſpir. ועצובת רוח & perturbatam ſpiritu. Quidã SPIRITV iungunt verbo ſequenti VOCAVIT,ſpiritu vocauit te. Alii totũ verſum ſic legunt,Quia vt mulier derelicta *fuiſti*, & afflictã ſpiritu vocauit te Iehoua:*fuiſtique uelut* vxor iuuentutis quum ſpernitur,&c. 8 In momento iræ בשצף קצף Ad verbũ,In modico[vel,paruo]iræ. Ad momentũ רגע pauliſper.vel,ad punctum temporis. 9 Nam *ut* aquæ כימי Legitur in quibuſdam codicibus כימי coniunctim,vt vnica ſit dictio ex כ ſimilitudinis,& ימי dies. propterea quidam vertunt, Sicut in diebus Noah.ſub.ſic erit.vt referatur ad tempus exilii Babylonici: nam cõparat illam captiuitatem cũ diluuio quo facies terræ deleta eſt aquis:quoniam Eccleſia prorſus interiiſſe videbatur. Hoc mihi, זאת לי Significat hanc calamitatem inſtar diluuii fore,vt quemadmodum vno diluuio contentus fuit, ne vnquam ipſum iteret,ita hoc vno Eccleſiæ velut interitu contentus ſit,nec vnquam eius faciem deleri ſinat. Cui אשר quandoquidem.vel,quando. 10 Nutabit, תמוט vacillabit.vel,labetur,aut cadet.

E cis meæ non mouebitur : dixit miſerator tuus Dominus.

Paupercula tempeſtate conuulſa, abſque vlla cõſolatione, ecce ego ſternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in ſapphiris,

Et ponã iaſpidẽ propugnacula tua, & portas tuas in lapides ſculptos, & omnes terminos tuos in lapides deſiderabil es

F

Vniuerſos filios tuos]doctos à Domino: & multitudinẽ pacis filiis tuis.

Et in iuſtitia fũdaberis: recede procul à calumnia, quia non timebis: & à pauore, quia nõ appropiquabit tibi.

Ecce accola veniet, qui nõ erat mecum, aduena quondam tuus adiungetur tibi.

Ecce ego creaui fabrum ſufflãtem G in igne prunas, & proferẽtem vas in opus ſuum, & ego creaui interfectorem ad diſperdendum.

Omne vas quod fictum eſt contra te, non dirigetur: & omnem linguam reſiſtentem tibi in iudicio, iudicabis. hæc eſt hæreditas ſeruorum Domini, & iuſtitia eorum apud me, dicit Dominus.

Cap. L V.

OMnes]ſitientes venite ad aquas: & qui non habetis argentũ, properate, emite & comedite: venite, emite abſque argento, & abſque vlla commutatione vinum & lac.

Quare appenditis argentum non in panibus & laborem veſtrum non in ſaturitate? audite audientes me, & comedite bonum, & delectabitur in craſſitudine anima veſtra.

Inclinate aurem veſtram, & venite ad me: audite, & viuet anima veſtra, & feriam vobiſcum pactũ ſempiternũ, B]miſericordias Dauid fideles.

Ecce teſtem populis dedi eum, ducem ac præceptorem Gentibus.

Ecce gentem quam neſciebas, vocabis: & gentes quæ te non cognouerunt, ad te current propter Dominũ Deum tuum, & ſanctum Iſrael, quia glorificauit te.

Quærite Dominum dum inueniri poteſt, inuocate eum dum propè eſt.

Derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas : & reuertatur ad Dominum, & miſerebitur eius: & ad Deum noſtrum, quoniã C multus eſt ad ignoſcendum.

Non enim cogitationes meæ, cogitationes veſtræ: neque viæ veſtræ, viæ meæ, dicit Dominus.

Quia ſicut exaltantur cæli à terra, ſic exaltatæ ſũt viæ meæ à viis veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris.

Et quomodo deſcẽdit imber, & nix

dixit miſerator tuus Iehouáh.
11 Paupercula ʼin turbine verſans non accepit conſolationem : en
ego ʼiacere faciam in carbunculis lapides tuos, & fundabo te in
ſapphiris,
12 Et ponam *ex* margaritis feneſtras tuas, & portas tuas *ex* lapidibus
carbunculi, atque omnem terminum tuum *ex* lapidibus ʼdeſiderabilibus.
13 Vniuerſi quoque filii tui *erunt* docti à Iehouáh, ʼ& multiplicabit
pacem filiorum tuorum.
14 In iuſtitia ʼfundaberis, ʼlongè aberis ab oppreſſione, quia non timebis *eam*: & à contritione, quia non appropinquabit tibi.
15 En congregando congregabit ſe *populus contra te* ʼabſque me: quiſquis congregauerit ſeʼtecum, contra te cadet.
16 Ecce ego creaui fabrum ferrarium ſufflantem in igne prunas, &
proferentem inſtrumentum in opus ſuum : & ego inquam creaui
vaſtatorem ad perdendum.
17 Omne inſtrumentum quod formabitur contra te, ʼnon proſperabitur: & omnem linguam quæ ſurget contra te in iudicium, cõdemnabis. hæc *eſt* hæreditas ſeruorum Iehouæ, & iuſtitia eorum à
me eſt, dixit Iehouáh.

Cap. L V.

1 OMnes ſitientes venite ad aquas: *etiam* vos quibus non eſt argentum, venite, emite, & comedite : venite inquam, emite
abſque argento & abſque *ullo* pretio vinum & lac.
2 Quare appenditis argentum ʼin nõ panẽ, & laborem veſtrum in
id quod ſaturare non poteſt? audite audiẽdo me, & comedite bonũ,
delectabitúrque in pinguedine anima veſtra.
3 Inclinate aurem veſtram, & venite ad me: audite, & viuet anima veſtra: feriámque vobiſcum pactum ſempiternum, miſericordias Dauid ʼfideles.
4 Ecce teſtem populis dedi eũ, ducem & præceptorem populis.
5 En gentem quam non noſti vocabis *ad te*: & gentes quæ non nouerũt te, ad te currẽt propter Iehouam Deum tuum, & Sanctum
Iſraëlis, quia ʼglorificabit te.
6 Quærite Dominũ ʼdũ inuenitur, inuocate eũ dũ eſt propiquus.
7 Derelinquat impius viam ſuã, & vir iniquus cogitationes ſuas:
reuertatúrque ad Iehouam, & miſerebitur eius : & ad Deum noſtrum, quoniam ʼmultus eſt ad remittendum.
8 Non enim cogitationes meæ, cogitationes veſtræ: nec viæ veſtræ, viæ meæ, dixit Iehouáh.
9 Nã ʼquãto altiores ſunt cæli quàm terra, tanto altiores ſũt viæ
meæ q̃ viæ veſtræ, & cogitationes meæ q̃ cogitationes veſtræ.
10 Certè quemadmodum deſcendit imber & nix de cælo, & illuc

Conſolatio qua magnificentia, ſecuritas, & fælicitas regni Chriſti docetur.

Chriſtiani à Deo docti.

Exhortatur ad audiendum verbum Domini.

Pœnitentia.

Miſericordia.

Verbũ Dei prædicatum fructificans.

11 In turbine verſ. סוערה tempeſtate iactata. vel, obruta. Iacere fac. &c. מרביץ בפוך אבניך Quidam Hebraiſmum iſtum ſic vertunt, ſtruam ſuper carbunculum lapides tuos. Alii, ſubſternam carbunculos lapidibus fundamenti tui. Alii, lapides fundamenti tui erunt lapides carbunculi. 12 Deſiderabilibus. ׃ חפץ Ad verbum, complacentiæ. aut, voluntatis, ſiue beneplaciti. i. qui habentur in pretio. 13 Et multiplicabit, &c. ׃ ורב שלום בניך & multa pax filiis tuis. Docti inter Hebræos dicunt eſſe præteritũ quod ו conuertit in futurũ. 14 Fundaberis, תכונני præparaberis. Alii, ſtabilieris. i. eris firma, ſtabilis, & cõſtans. Lõgè aberis ab רחקי Ad verbũ, procul eſto. Imperat. Heb. pro fut. Quidam, recedes ab oppreſſ. i. non ſenties vllam calumniam. 15 Abſque me: אפס מאותי. i. iniuſſu meo. Tecũ, contra, &c. ׃ אתך עליך יפול in te, contra te cadet. Alii, contra te, in te cadet. i. in regione tua peribit. 17 Non proſper. לא יצלח non proſperum erit. Alii, non habebit ſucceſſum.

IN CAPVT LV.

2 In nõ panẽ, &c. בלוא לחם ויגיעכם וגו׳ Ad verbũ, in nõ panẽ, & laborẽ veſtrũ in nõ ad ſaturitatẽ? Hebraiſmi, pro, in id quod panem nõ afferet vobis, & laborẽ ſumere in eo quod ſaturare nõ poteſt? In eos inuehitur qui vitã quidẽ appetũt, nec tamen eius adipiſcendæ rationẽ aut viam tenẽt, ſed incerti per deſerta & inuia loca vagantur. Quidam vertunt, non pro panibus, & laborem veſtrum non pro ſaturitate. 3 Fideles. ׃ הנאמנים . i. ſtabiles & firmas. 5 Glorificabit te. פארך decorauit te. Præt. Heb. pro fut. 6 Dum inuenitur, בהמצאו Ad verbum, in inueniendo eum. i. dum inueniri poteſt ipſe. 7 Multus eſt ירבה Ad verbum, multiplicabit. 9 Quanto alt. ſunt, &c. גבהו שמים מארץ כן גבהו Ad verbum, *ſicut* exaltati ſunt [vel, exaltantur] cæli à terra, ſic exaltatæ ſunt, &c.

non reuertitur,ſed inebriat terram,& gignere facit eam,ac germi-
nare eam facit,'& dabit ſemen ſerenti & panem comedenti:
Sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo, non reuer 11
tetur ad me vacuum,'ſed facit quod volo, & proſperatur in his ad
quæ miſi ipſum.

Lætitia.

'In lætitia enim egrediemini,& in pace deducemini: montes & 12
colles'cantabũt coram vobis laudem,& omnes arbores agri plau-
dent manu.
Pro'ſpina alba'aſcẽdet abies,& pro'vrtica aſcẽdet myrtus: erítq; 13
Iehouæ in nomen,& 'in ſignũ æternũ,non delebitur. Cap. L V I.

Adhortatur ad iudiciũ, & iuſtitiã, & ſabbathiſmũ.

SIc dixit Iehouáh,Cuſtodite iudicium,& facite iuſtitiam: nam 1
propè eſt ſalus mea vt veniat,& iuſtitia mea vt reueletur.
Beat⁹ homo'qui fecerit hoc, & filius hominis qui apprehẽderit 2
iſtud:& qui cuſtodit ſabbathum ne polluat illud, quíque cuſtodit
manum ſuam ne faciat vllum malum.

Conſolatur Propheta proſelytos qui in numerum Iudæorum recepti,deſperabant ſe ſaluatum iri, quòd ex ſemine Abrahæ nõ eſſẽt.

Et ne dicat filius alienigenæ,qui'adhæret Iehouæ, dicendo,Se- 3
parando ſeparabit me Iehouáh à populo ſuo:nec dicat eunuchus,
Ecce ſum arbor arida.
Quia ſic dixit Iehouáh eunuchis,'Qui ſeruauerĩt Sabbatha mea, 4
& elegerint quæ volui,apprehenderíntque fœdus meum:
Dabo eis in domo mea,& intra muros meos locũ,& nomẽ me- 5
lius'quã filiis & filiabus:nomẽ ſẽpiternũ dabo eis quod nõ peribit.
Filios autẽ alienigenas qui adhærent Iehouæ vt miniſtrẽt ei, di- 6
ligántque nomen Iehouæ,vt ſint ei ſerui:quencunque cuſtodien-
tem ſabbathum ne polluat illud,& tenentes fœdus meum:
Adducam eos ad montem ſanctum meum,& lætificabo eos'in 7
domo orationis meæ: holocauſta eorum & victimæ eorum erunt
mihi'grata ſuper altari meo:quia domus mea,domus orationis'vo
cabitur omnibus populis.
Ait Dominus Iehouah,qui cõgregat'diſperſos Iשſraאelis, Ad- 8
huc congregabo'ſuper eum congregatos eius.

Inuehitur in epiſcoporum impietatem.

Omnes beſtiæ agri venite ad deuorãdũ,õnes *quoque* beſtiæ ſyluæ. 9
Speculatores eius cæci, vniuerſi ipſi nihil norunt: vniuerſi ipſi 10
canes muti qui non valent latrare,dormitantes,iacentes,diligen-
tes dormitare.
Canes autẽ'fortes anima nõ nouerunt ſaturari, '& ipſi paſtores 11
non norunt intelligere, vniuerſi in viam ſuam 'reuerſi ſunt,quiſ-
que ad auaritiam ſuam,'in termino ſuo.
Venite *inquiunt*,accipiamus vinum,& inebriemur שſechár:erítq; 12
ſicut hæc,dies craſtina,'*uel* maior multo *cum* excellentia.

de cælo,& illuc vltrà non reuertitur, ſed inebriat terram,& infundit eam, & germinare eam facit,& dat ſemen ſerenti,& panem comedenti:
Sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo:non reuertetur ad me vacuum,ſed faciet quæcunque volui,& proſperabitur in his ad quę miſi illud.
Quia in lætitia egrediemini, & in pace deducemini:mõtes & colles cãtabunt coram vobis laudem, & omnia ligna regionis plaudent manu.

Pro ſaliunca aſcendet abies,& pro vrtica creſcet myrtus : & erit Dominus nominatus in ſignum æternum, quod non auferetur. Cap. L VI.
HAEc dicit Dominus , ‖Cuſtodite iudicium, & facite iuſtitiã : quia iuxta eſt ſalus mea vt veniat,& iuſtitia mea vt reueletur.
Beatus vir qui facit hoc,& fili⁹ hominis qui apprehendet iſtud:cuſtodiens Sabbathum ne polluat illud, cuſtodiens manus ſuas ne faciat omne malum:
Et non dicat filius aduenæ, qui adhæret Domino,dicens, Separatione diuidet me Dominus à populo ſuo:& non dicat eunuchus ,Ecce ego lignũ aridum.
Quia hæc dicit Domin⁹ eunuchis, Qui cuſtodierint ſabbatha mea,& elegerint quæ ego volui , & tenuerint fœdus meum:
Dabo eis in domo mea,& in muris meis locum, & nomen melius à filiis & filiabus: nomen ſempiternum dabo eis,quod non peribit.
Et filios aduenæ qui adhærẽt Domino vt colãt eũ,& diligãt nomẽ ei⁹, vt ſint ei in ſeruos:omnem cuſtodientem ſabbathum ne polluat illud, & tenentem fœdus meum:
Adducam eos in montem ſanctum meum, & lætificabo eos in domo orationis meæ: holocauſta eorũ,& victimæ eorum placebunt mihi ſuper altari meo:quia‖ domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis.
Ait Dominus Deus qui congregat diſperſos Iſrael,Adhuc cõgregabo ad eum congregatos eius.
Omnes beſtiæ agri venite ad deuorandum,vniuerſæ beſtiæ ſaltus.
Speculatores eius cæci omnes, neſcierunt vniuerſi:canes muti non valentes latrare,videntes vana,dormiẽtes & amantes ſomnia.

Et canes impudẽtiſſimi neſcierũt ſaturitatem,ipſi paſtores ignorauerunt intelligentiam:‖omnes in viam ſuam declinauerunt, vnuſquiſque ad auaritiam ſuam , à ſummo vſque ad nouiſſimum.
‖Venite,ſumamus vinum,& impleamur ebrietate: & erit ſicut hodie, ſic & cras,& multo amplius.

Et dabit ונתן Præt.Heb.pro futuro vel præſen ti,dátque.Alii vertunt, vt det ſemen ſeminaturo *anno ſequenti* , & panem ad comedendum. 11 Sed facit,&c. כי אם עשה את אשר וגו' Præt.Heb.pro præſ.Quidã vertunt,donec faciat quod volo, & ſucceſſum afferat quo miſi ipſum. 12 In lætitia enim כי בשמחה Itaque cum lætitia. Cantabunt coram vo.lau. יפצחו לפניכם רנה prorumpẽt in vocem lætam coram vobis.Alii,erumpent coram vobis in gaudium. Alii,iubilabunt corã vobis exultatione. 13 Spina alba הנעצוץ Quidam Hebræorum dicunt vocem hanc ſignificare genus arboris vilis. Alii,genus eſſe ſpinæ quæ creſcit in deſerto. Aſcendet יעלה In id eſt,creſcet. Vrtica הסרפד Doctus inter Hebræos ſcribit genus eſſe germinis vilis & humilis. Alius dicit eſſe genus ſpinæ. ſignum לאות .i.in monimentum.q.d.propterea laudabitur Dominus,donabitúrque gloria indeſinente.

IN CAPVT LVI.

3 Adhæret הנלוה adiunxit ſe. 4 Qui ſeruauerint,&c. אשר ישמרו Futura Heb.pro præſentibus, vt quidam vertunt, Qui cuſtodiũt,&c. 5 Quã filiis & fil. מבנים ומבנות quam filii & filiæ.i.Patriarchæ,ſub.habuerint.nam plenius effuſa eſt in nos Dei gratia aduentu Chrſti. 7 In domo or.meæ: בבית תפלתי Pronomen tranſpoſitũ eſt,vt nõnulli vertunt,pro,in domo mea orationis.nam mox ſequitur, Domus mea,domus orationis vocabitur. Grata לרצון Ad verbum,in beneplacitum.i.accepta. Vocabitur,&c. יקרא לכל העמים: Hebraiſmus,pro,templũ meum dicetur tẽplum etiam omniũ populorũ in quo illis orare me liceat,& exaudiẽtur:nedum Iudæis,apud quos ſingulari priuilegio cõſtitutũ erat, nec permittebatur aliis nationib⁹ ipſum ingredi.
8 Diſperſos נדחי expulſos.exules. Super eũ,&c. עליו לנקבציו: .i.præter Iſraelẽ,cõgregabo etiã eos quos adiũcturus ſum illi in Eccleſia mea. 11 Fortes ani. עזי נפש ſub.appetente.i.edaces,aut voraces. Et ipſi paſt.nõ nor.intel. והמה רועים לא ידעו הבין & paſtores ipſi nihil ſciunt,nec intelligunt. Alii,& iidem paſcunt ſeſe,non norunt intelligere. Reuerſi ſunt, פנו declinant. Ad verbum,reſpiciunt. In termino ſ.: מקצהו .i.quilibet in regione ſua,in loco ſuo,& in epiſcopatu.vt ſit מ pro ב. Alii,à fine ſuo.i.à parte ſua.quod Gallicè dicimus,*Chacun a ſon endroict.* 12 Vel maior,&c. גדול יתר מאוד: *uel* maior,excellentior multo. vel,multo maior,& excellentior. Ad verbum,magna,& excellens valde.q.d.idem faciemus die craſtina,aut certè fortius compotabimus.

Cap. LVII.

IVſtus perit,& non eſt qui recogitet in corde ſuo, & viri miſericordiæ colliguntur, quia non eſt qui intelligat: à facie enim malitiæ collect9 eſt iuſtus.

Veniat pax,requieſcat in cubili ſuo, qui ambulauit in directione ſua.

Vos autem accedite huc filii auguratricis,ſemen adulteri & fornicariç.

Super quem luſiſtis? ſuper quẽ dilataſtis os,& eieciſtis linguam? nũquid non vos filii ſceleſti, ſemen mendax?

Qui conſolamini in diis ſubter omne lignũ frondoſum,immolantes paruulos in torrentibus ſubter eminentes petras.

B In partibus torrẽtis pars tua, hæc eſt ſors tua: & ipſis effudiſti libamen, obtuliſti ſacrificium: nunquid ſuper his non indignabor?

Super montem excelſum & ſublimem poſuiſti cubile tuum,& illuc aſcendiſti vt immolares hoſtias.

Et poſt oſtium,& retro poſtem poſuiſti memoriale tuum:quia iuxta me diſcooperuiſti, & ſuſcepiſti adulterũ: dilataſti cubile tuum,& pepigiſti cum eis fœdus,dilexiſti ſtratum eorũ manu aperta.

Et ornaſti te regio vnguẽto,&multiplicaſti pigmenta tua: miſiſti legatos tuos procul, & humiliata es vſq; ad inferos.

C In multitudine viæ tuæ laboraſti:nõ dixiſti, Quieſcam: vitã manus tuæ inueniſti,propterea non rogaſti.

Pro quo ſolicita timuiſti,quia mentita es,& mei nõ es recordata,neque cogitaſti in corde tuo? quia ego tacẽs & quaſi non videns,& mei oblita es.

Ego annuntiabo iuſtitiam tuam,& opera tua non proderunt tibi.

Quum clamaueris, liberent te congregati tui, & omnes eos auferet vẽtus, tollet aura: qui autem fiduciam habet mei,hæreditabit terrã, & poſſidebit montem ſanctum meum.

Et dicam,Viã facite,præbete iter, declinate de ſemita:auferte offendicula de via populi mei.

Cap. LVII.

1 IVſtus perit,&non *eſt* quiſquam qui ponat ſuper cor: & viri mi-
ſericordes cõgregantur *ad populum ſuum*, nec *eſt* qui intelligat quòd
propter malum *uenturum* congregatur iuſtus ille. Iuſtorum finis incognitus.
2 Ingredietur *in* pace, requieſcent in cubilibus ſuis, qui ambula-
uerit coram eo. Pax eorum,& requies.
3 Vos autem accedite huc filii auguratricis,ſemen adulteri,& *quo-
rum mater* fornicata eſt. Impii vocantur ad iudiciũ,quib9 multa ſcelera obiiciuntur.
4 Super quo oblectati eſtis, cõtra quem dilataſtis os, protraxiſtis
linguam? annon eſtis filii præuaricatores,ſemen mendax?
5 Incaleſcentes cum diis ſub omni ligno viridi,immolantes par-
uulos in torrentibus ſubter eminentes petras.
6 In lenibus petris torrentis *eſt* pars tua, ipſi ſunt ſors tua: etiam
ipſis fudiſti libamen,obtuliſti ſacrificium:nunquid ſuper his con
ſolationem accipiam?
7 Super montem excelſum & eleuatum poſuiſti cubile tuum:il-
luc etiam aſcendiſti ad immolandum victimam:
8 Et poſt oſtium & poſtem poſuiſti ſuffitum tuum:quia à me *diſ-
cedens* diſcooperuiſti *turpitudinem tuam*,& aſcendiſti *excelſa*,dilataſti cubile
tuum, & pepigiſti *pactum* cum eis, dilexiſti cubile eorũ,*in omni* loco
quem vidiſti.
9 Munera quoq; detuliſti Regi cũ oleo,& multiplicaſti pigmẽta
tua,miſiſtíq; legatos tuos procul,& deieciſti teipſã vſq; ad íferos.
10 Multitudine viarum tuarũ fatigaſti te, nec dixiſti, Deſperatũ
eſt: vitam manus tuæ inueniſti,propterea non ægrotaſti.
11 Et quem formidaſti & timuiſti,quòd mẽtita es *mihi*, nec mei es
recordata,neque poſuiſti ſuper cor tuum? nónne *quia* ego tacui,&
quidem à ſeculo,ideo me non timuiſti?
12 Ego annuntiabo iuſtitiã tuã,& opera tua *quæ* nõ proderũt tibi.
13 Quũ clamaueris, liberẽt te *milites* cõgregati à te: atq; eos omnes
tollet ventus,tollet vanitas:qui autem ſperat in me,hæreditate ca
piet terram,& poſſidebit montem ſanctum meum. Sperantibus in Domino,vitæ æternæ hæreditas promittitur.
14 Dicétque, Eleuate,eleuate, mundate viam: tollite offendicu-
lum de via populi mei.

IN CAPVT LVII.

1 Perit אבד Præt.Heb.pro præſ. Ponat ſu.cor: שם על־לב Ponere ſuper cor Hebraiſm9,pro aduertere animũ,ſiue curare. Et viri miſe. ואנשי־חסד Hebraiſmus,pro pietate inſignibus,ſiue cõſpicuis. Qui intel. מבין qui recogitet.vel,qui animaduertat. 2 Ingredietur יבוא ſub.ad patres ſuos.i.morietur in pace.Alii,Veniet pax.ſub.iuſto. Singul.pro plur. Qui amb.corã eo. הולך נכוחו: nẽpe Deo.Relatiuum ſine anteced.& ſingul.pro plur.aut expone,quiſque ambulans corã Deo:aut,ſinguli qui ambulauerint.Alii vertũt, *pax* ambulat ante illũ.i.præcedit eum abeuntem & diſcedentẽ de hoc mũdo.Alii,ambulanti in rectitudine ſua. 4 Protraxiſtis תאריכו exeruiſtis.produxiſtis.lingua pro ſermone.i.cui detrahitis & obloquimini? 5 Incaleſcẽtes הנחמים Incaleſcitis.ſub.calore venerio.i.coeuntes.q.d.qui idololatriã exercetis. Cũ diis באלים inter quercus.vel,vlmos. Subter emin.pe. תחת סעיפי הסלעים: ſub dẽtibus [.i.ſcopulis,ſummitatibus,vel cacuminibus]petrarũ. Alii,ſub prominẽtiis rupiũ.Vox Hebræa ſignificat ramos arborũ,quorũ ſimilitudinẽ referũt ſcopuli & prominẽtiæ petrarũ,ſiue rupiũ. 6 In lenibus pe. בחלקי־נחל In politis petris. vel,In politioribus lapidibus.q.d. quum vides pulchrum aliquem & politum lapidem poſitum in torrentibus,viæ aut alterius rei cauſa,illum adoras,& ab eo portionem hæreditatis tuæ expectas.vel,illo tam fidis,quàm portione tua hæreditaria.Quidam vertunt,In partibus torrentis. Conſolationem acci. אנחם: oblectationem capiam?id eſt,ferámne æquo animo talia? Alii,pœnitebit me?ſub. mali quod immiſſurus ſum in mundũ contra infideles,ne illud inducam?Ita doctus inter Hebræos. 8 Suffitum tuum: זכרונך odorem tuum.Alii,memoriale tuum.i.aliquid quod reuocet tibi in memoriam deum quem colis. 9 Munera quoque detul. ותשורי למלך בשמן Profecta quoque es ad Regem *Aſſyriorũ*, *tuliſtique ad eum* oleum.q.d.Tu quoque poſuiſti fiduciam tuã in hominibus,non in me. Et multiplicaſti pig.t. ותרבי רקוחיך .i.multa ac varia pigmenta etiam tecum tuliſti. 10 Multitudine vi.tu. ברוב דרכך Multiplici itinere tuo. Deſperatum eſt: נואש Hebræi ſubaudiunt,cor meũ.q.d.deficiunt mihi vires.plena loquutio legitur apud Eccleſiaſten,cap.2.c.20,Et ego verti me ליאש את־לבי vt deſperare facerem cor meum.vel,vt reuocarem cor meum.aut,vt tæderet animum meũ laboris mei.Verti hic poteſt, Reuocatum eſt cor meũ, ne ſcilicet eat vltrà poſt deos alienos.Ita intellexiſſe videtur doctus inter Hebræos. Vitã,&c. חית ידך וגו׳ Quidã pro vita,vertunt victũ. acſi diceret,Perinde gratus tibi fuit hic labor, acſi victum tibi manu tua comparares.Alii vertunt,requiem virium tuarum inueniſti.Doctus inter Hebræos,Vitam virium tuarum inueniſti.q.d.inueniſti aliquid quod tam dulce tibi fuit,quàm ſunt eſcæ quæ ſunt vita hominis. Non ægrotaſti. לא חלית: .i.via illa non fuit tibi moleſta. 11 Nónne *quia* ego,&c. הלא אני מחשה וגו׳ ánnon ego taceo,& *quidem* à ſeculo?& tamen me non times.i.peperci tibi ſemper quum peccaſti,nec alium Deum inuenies clementiorem me:& tamẽ cultum meum deſeris.Quidam liberius vertunt,An me,quod hactenus feci,perpetuò diſſimulaturum ſperas,vt me nihil metuas?

12 Annuntiabo אגיד Quidam futurum conuertunt in præteritũ, annuntiaui,vel indicaui. Ironicè loquitur.q.d.oſtendi qualis ſit tua iuſtitia,& qualia opera,quæ tibi erunt pernicioſa:ex quibus tamen vtilitatem aliquam ſperabas. 13 *Milites* congreg.à te: קבוציך Ad verbum,congregationes tuæ. Quidam,collectitii tui. Atque eos omnes ואת־כולם ſed omnes 14 Dicétque, ואמר Præt. Heb.pro fut.ſub.Dominus. Eleuate,eleu. סולו־סולו ſub.viam lapidibus,aut ingeſta terra.Sternite,ſternite.

Quia ſic dixit Excelſus & ſublimis, habitans *in* ſeculum, & cui⁹ 15
nomen *eſt* Sanctus : excelſum *locum* & ſanctum habito, & cum con-
trito & humili ſpiritu, vt viuificem ſpiritum humilium, & vt vi-
uificem cor contritorum.

Non enim in ſempiternum litigabo, nec in ſeculũ iraſcar: quia 16
ſpiritus *qui eſt* à facie mea induit *corpus*, & animas ego feci.

Quare mali percuſſi.

Propter iniquitatẽ auaritiæ eius iratus ſũ, & percuſſi eũ abſcõdẽ 17
do faciẽ meã, & indignatus ſum: & abiit rebellis per viã cordis ſui.

Vias eius vidi, & ſanabo eum: deducámque eum, & reddam cõ- 18
ſolationes ei, & lugentibus eius.

Creo fructum labiorum, pacem, pacem longinquo & propin- 19
quo dixit Iehouáh, & ſano eum.

Impii autem ſunt veluti mare impulſum : nam quieſcere non 20
poteſt, propellúntque aquæ eius cœnum & lutum.

Non *eſt* pax (dixit Deus) impiis. 21

Cap. LVIII.

Inſtigat prædicatores vt liberè hypocriſim humanorum operũ redarguant.

Clama gutture, ne prohibeas *clamorem*, tanquam tuba exalta vo- 1
cem tuam, & annuntia populo meo præuaricationem ſuam,
& domui Iaуacób peccatum ſuum.

Me tamen per ſingulos dies quærunt, & ſcire vias meas volunt: 2
veluti gẽs quæ iuſtitiã fecerit, & iudiciũ Dei ſui nõ dereliquerit in-
terrogant me iudicia iuſtitiæ, appropinquationem Dei volunt.

Murmurant hypocritæ. Ieiuniũ impiorũ & ieiuniumDei.

Vt quid, *inquiunt*, ieiunauimus, & nõ aſpexiſti? affliximus animas 3
noſtras, & neſciſti? ecce in die ieiunii veſtri inuenitis quod vultis,
& omnes facultates veſtras exigitis.

Ecce ad litem & contentionẽ ieiunatis, & vt percutiatis pugno 4
impiè: ne ieiunetis *poſthac* ſicut hodie, vt audire faciatis in excelſo
vocem veſtram.

An tale eſt ieiunium quod elegi, per diem vt affligat homo ani 5
mam ſuam? an vt incuruet ſicut iuncus caput ſuum, & ſaccum &
cinerẽ ſternat? an iſtud vocabis ieiuniũ, & diẽ acceptabilẽ Iehouæ?

Nónne hoc eſt ieiuniũ quod elegi, Vt diſſoluas colligationes 6
impietatis, ſoluas faſciculos graues, & dimittas confractos libe-
ros, atque vt omne iugum diſrumpatis?

Nõne vt frãgas eſuriẽti panẽ tuũ, & pauperes vagos ĩtroducas ĩ 7
domũ? quũ videris nudũ, operias eũ, & à carne tua ne abſcõdas te?

Tũc erumpet veluti aurora lumen tuũ, & ſanitas tua citò germi 8
nabit, ibítque coram te iuſtitia tua, gloria Iehouæ colliget te.

Tunc inuocabis, & Iehouáh exaudiet te: clamabis, & dicet, Ecce 9
adſum. ſi abſtuleris è medio tui iugum, *deſieriſq;* emittere digitum,
& loqui iniquitatem:

15 Quia hæc dicit Excelſus, & ſublimis habitans æternitatem, & ſanctum nomen eius : in excelſo & in ſancto habitans, & cum contrito & humili ſpiritu : vt viuificet ſpiritum humilium, & viuificet cor contritorum. D

16 Non enim in ſempiternum litigabo, neq; vſque ad finem iraſcar: quia ſpiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam.

17 Propter iniquitatẽ auaritiæ ei⁹ iratus ſũ, & pcuſſi eũ: abſcõdi, & indignatus ſũ: & abiit vagus in via cordis ſui.

18 Vias eius vidi, & ſanaui eum, & reduxi eum, & reddidi cõſolationes ipſi, & lugentibus eius.

19 Creaui fructum labiorum pacem, pacem ei qui longè eſt, & qui propè, dixit Dominus, & ſanaui eum.

20 Impii autem quaſi mare feruens, quod quieſcere non poteſt, & redundant fluctus eius in conculcationem & lutum.

21 Nõ eſt pax, dicit Deus meus, impiis. Suprà 48.d.

Cap. LVIII.

1 Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui Iacob peccata eorum.

2 Me etenim de die in diem quærũt, & ſcire vias meas volunt, quaſi gens quæ iuſtitiam fecerit, & iudiciũ Dei ſui non dereliquerit: rogant me iudicia iuſtitiæ, appropĩquare Deo volũt.

3 Quare ieiunauimus, & non aſpexiſti: humiliauimus animas noſtras, & neſciſti? Ecce, in die ieiunii veſtri inuenitur voluntas veſtra, & omnes debitores veſtros repetitis.

4 Ecce, ad lites & contentiones ieiunatis, & percutitis pugno impiè. nolite ieiunare ſicut vſque ad hãc diem, vt audiatur in excelſo clamor veſter. Zach.7.b

5 Nũquid tale eſt ieiuniũ quod elegi, per diẽ affligere hominẽ animã ſuãt nunquid cõtorquere quaſi circulum caput ſuum, & ſaccũ & cinerem ſternere? nunquid iſtud vocabis ieiuniũ, & diem acceptabilem Domino? B

6 Nónne hoc eſt magis ieiuniũ quod elegi, Diſſolue colligationes impietatis, ſolue faſciculos deprimentes, dimitte eos qui confracti ſunt liberos, & omne onus dirumpe? Ezech.18.d Matth.25.d

7 Frange eſurienti panem tuum, & egenos vagóſque induc in domum. cum videris nudum, operi eũ, & carnem tuam ne deſpexeris. C

8 Tunc erumpet quaſi mane lumen tuum, & ſanitas tua citius orietur, & anteibit faciẽ tuã iuſtitia tua, & gloria Domini colliget te.

9 Tũc inuocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet, Ecce adſum, ſi abſtuleris de medio tui catenam, & deſieris extendere digitum, & loqui quod non prodeſt.

15 *In* ſeculum, עד in æternitate. vel perpetuitate. Et cuius, &c. וקדוש וגו׳ Ad verbum, & ſanctum *eſt* nomen eius. Habito, אשכון Fut. Heb: pro præſ. Et hum. ſp. ושפל וגו׳ & oppreſſo. Sic mox, ſpiritum oppreſſorum. 16 Induit יעטוף Fut. Heb. pro præt. .i. ſpiritus hominis à me profectus ſiue creatus, immiſſus fuit in corpus: ego circundedi corpore ſpiritum. q. d. ego creaui homines, noui igitur eos, & ſcio quòd caro ſunt. Idem mox repetit. 17 Auaritiæ e. בצעו cupiditatis eius, Rebellis שובב aduerſus. Alii, oberrās. Abire in via cordis ſui, eſt facere, quicquid eſt nobis gratũ. 19 Fructũ lab. נוב שפתים .i. ſermonẽ. Pacem, &c. שלום שלום וגו׳ pax, pax longinquis & propinquis. 20 Impulſum נגרש quod impellitur. ſiue, propellitur. Propellúntque, &c. ויגרשו וגו׳ ſed aquæ eius eiiciunt. Alii intranſitiuè legũt, impulerúntque ſe aquæ eius cœno & luto. 21 Non *eſt* pax אין שלום Idem verſus legitur etiam ſuprà in fine 48 cap. verſu 22.

IN CAPVT LVIII.

1 Ne prohibeas אל־תחשוך ne parcas. ſub. voci tuæ. 2 Me tamen ואותי Me etenim. Ad verbũ, Et me. Quidã ſcribunt י hoc loco vacare Quærunt, ידרושון Futura Heb. pro præſ. Appropinq. &c. קרבת אלהים יחפצון: accesſionem ad Deum optant. i. optare videntur vt ſint prope Deum, ſitque Deus illis propinquus. 3 Aſpexiſti? ראית aſpicis? vt ſit præt. pro præſ. ſub. afflictionem noſtram. Et neſciſti? ולא תדע & ignoras? Facultates ve. עצביכם ſub. creditas aut conceſſas aliis. 4 Impiè: רשע Ad verbum, improbitatis. i. improbo, vel impio. Vt audire fa. &c. : להשמיע במרום קולכם .i. vt oretis. 5 Elegi, אבחרהו .i. opto. 6 Colligationes impiet. חרצובות רשע vincula improba. vel impia. Graues מוטה Ad verbum, nutationis. vel iugi. Quidam vertunt deprimentes. i. onera grauiſſima impoſita hominibus. Alii, & iugum. Confractos רצוצים oppreſſos, ſub. grauiſſima ſeruitute. 7 Vt frãgas פרוס vt partiaris. Vagos מרודים. afflictos. vel, attenuatos. aut abiectos. Et à carne t. ומבשרך .i. à cognatis tuis. propinquus enim, ſiue conſanguineus eſt homini tanquam eius caro. 8 Erumpet יבקע proferetur. Et ſanitas t. וארוכתך & medela tua. 9 Iugum, מוטה .i. quicquid oneri poteſt eſſe fratri. q. d. ſi dimiſeris debita debitoribus. Emittere dig. שלח אצבע extorrigere [vel extendere] digitum. ſub. in proximum tuum. i. ſi digito interminari proximo deſieris.

Quum effuderis eſurienti animam tuam, & animam afflictã repleueris: orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt ſicut meridies.

Et requiẽ tibi dabit Dominus ſemper, & implebit ſplendoribus animã tuam, & oſſa tua liberabit: & eris quaſi hortus irriguus, & ſicut fons aquarum, cuius non deficient aquæ.

D

Et ædificabuntur in te deſerta ſeculorum: fundamenta generationis & generationis ſuſcitabis: & vocaberis Aedificator ſepium, auertẽs ſemitas in quietem.

Si auerteris à Sabbatho pedẽ tuũ, facere volũtatem tuam in die ſancto meo, & vocaueris Sabbathum delicatum, & ſanctum Domini glorioſum, & glorificaueris eum dum non facis vias tuas, & non inuenietur voluntas tua vt loquaris ſermonem:

Tunc delectaberis ſuper Domino, & ſuſtollam te ſuper altitudines terræ, & cibabo te hæreditate Iacob patris tui: os enim Domini loquutũ eſt.

Cap. LIX.

Ecce, non eſt abbreuiata manus Domini vt ſaluare nequeat, neq; grauata eſt auris eius vt nõ exaudiat.

Sed iniquitates veſtræ diuiſerũt inter vos & Deum veſtrum, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis ne exaudiret.

Manus enim veſtræ pollutæ ſunt ſanguine, & digiti veſtri iniquitate: labia veſtra loquuta ſunt mẽdacium, & lingua veſtra iniquitatem fatur.

Nõ eſt qui inuocet iuſtitiam, neque eſt qui iudicet verè: ſed confidunt in nihili, & loquũtur vanitates: cõceperunt laborẽ, & pepererũt iniquitatẽ.

Oua aſpidũ ruperunt, & telas araneæ texuerũt: qui comederit de ouis eorum, morietur: & quod confotum eſt, erumpet in regulum.

B

Telæ eorum non erunt in veſtimẽtum, neque operientur operibus ſuis: opera eorum opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum.

Pedes eorum ad malum currunt, & feſtinant vt effundant ſanguinem innocentem: cogitationes eorum, cogitationes inutiles, vaſtitas & contritio in viis eorum.

Viam pacis neſcierunt, & non eſt iudicium in greſſibus eorum: ſemitæ eorum incuruatæ ſunt eis: omnis qui calcat in eis, ignorat pacem.

Propter hoc elongatum eſt iudiciũ à nobis, & non apprehendet nos iuſtitia: expectauimus lucem, & ecce tenebræ: ſplendorem, & in tenebris ambulauimus.

10 'Et *ſi* protuleris famelico animã tuã, & animam afflictam ſatu-
raueris: orietur in tenebris lux tua, & caligo tua erit ſicut meridies.
11 Deducétq; te Iehouáh ſemper, & ſaturabit 'in ſiccitatibus animã
tuã, oſſáque tua impinguabit: & eris veluti hortus irriguus, 'ac ve-
lut ſcaturigo aquarum, cuius aquæ non deficiunt.
12 'Et erunt ex te qui ædificabunt deſerta longi temporis, 'funda-
menta generationis & generationis ſtare facies: 'vocaberíſque 'Se-
piens rupturam, 'reductor ſemitarum ad habitandum.
13 'Si reuerti feceris à Sabbatho pedem tuum, vt non facias volun- Sabbathum Dei.
tatẽ tuã in die ſancto meo, & vocaueris Sabbathum delicias, 'ſan-
ctum Iehouæ glorioſum, & honore affeceris illud vt non facias vias
tuas, *neque* inuenias voluntatem tuam, né*ue* loquaris verbum:
14 Tunc delectaberis in Iehouáh, '& equitare faciam te ſuper ex-
celſa terræ, '& comedere faciã te hæreditatem Iayacób patris tui:
quia os Iehouæ loquutum eſt. Cap. LIX.
1 Ecce non eſt abbreuiata manus Iehouæ, vt ſaluare non poſſit, Noſtra culpa fit vt neque ſaluet nos Dominus, neque exaudiat.
nec aggrauata eſt auris eius vt non exaudiat:
2 Sed iniquitates veſtræ 'diuiſerunt inter vos & Deum veſtrũ, &
peccata veſtra 'abſcondere fecerunt faciem à vobis ne exaudiat.
3 Man⁹ enĩ veſtræ pollutæ *ſunt* ſanguine, & digiti veſtri iniquitate, Iniquitates noſtras recenſet Propheta.
labia veſtra protulerũt mẽdaciũ, lingua veſtra iniquitatẽ loqtur.
4 Non eſt qui 'clamet pro iuſtitia, neque eſt 'qui iudicet pro veri-
tate, 'confidunt rebus nihili, & loquuntur vanitatem: concipiunt
peruerſitatem, & pariunt iniquitatem.
5 Oua aſpidis 'rũpunt, & telas araneæ texunt: qui comederit de o-
uis eorum, 'morietur: '& quod fractum eſt, erumpet in regulum.
6 Telæ eorũ non erũt pro veſtimẽto, nec tegentur operibus ſuis:
opera eorũ, opera 'iniquitatis, & opus iniqtatis eſt in manib⁹ eorũ.
7 Pedes eorum ad malum 'currunt, & feſtinant vt effundant ſan-
guinem innocentem: cogitationes eorum cogitationes iniquæ,
vaſtitas & contritio in viis eorum.
8 'Viam pacis non nouerunt, nec eſt iudicium in viis eorum: ſe-
mitas ſuas peruerterũt ſibi: quiſquis graditur per eas 'neſciet pacẽ.
9 Propterea 'elongauit ſeſe iudiciũ à nobis, & nõ apprehẽdit nos Peccata cauſa ſunt excæcationis noſtræ.
iuſtitia: expectauimus lucẽ, & ecce tenebræ: ſplendores, *& eæ* in te-
nebris 'ambulauimus.

10 Et *ſi* protuleris ותפק Et *ſi* effuderis.i.ſi liberaliter & ex animo dederis de bonis tuis. 11 In ſiccitatibus בצחצחות.i.tẽpore famis. Ac velut ſta. וכמוצא Ad verbũ, ac velut exitus. 12 Et erunt, &c. ובנו ממך חרבות עולם Ad verbũ, Et ædificabunt à te deſolata ſeculi.i.vt quidam exponunt, opera quæ à te proficiſcentur, erunt in cauſa vt ob frequentiam tuã cogaris inſtaurare vrbes olim deſtructas & interruptas, vt in illis habites. Deſolata ſeculi vocat loca quæ fuerunt ante multa ſecula deſolata. Fundamẽta ge. מוסדי דור־ודור תקומם.i. ædificia quæ remanſerunt imperfecta à multis ſeculis, eriges. Vocaberiſq; וקורא לך Ad verbum, Et vocabitur tibi. Similis loquutio eſt infrà cap. 61.a.3. Sepiens rup. גודר פרץ.i.inſtaurator ruinarũ. Reductor, &c. משובב נתיבות לשבת.i.director viarũ quæ ducũt ad loca antea deſolata, vt in illis habitent homines. 13 Si reuerti fec. אם־תשיב Si reduxeris. aut, retraxeris. auerteris. Sanctum Ieh. glo. לקדוש יהוה מכובד ad conſecrandum Iehouæ, *eo quòd ſit* honorabile. Alii, & *diem* ſanctum Domino conſecratum. Alii, vt ſanctificetur *&* honoretur Dominus. Alii, Sanctum Domini glorificatum. 14 Et equitare faciã te, &c. והרכבתיך וגו׳ .i.imponam te excelſæ terræ. hoc eſt reducam te in Terram ſanctam, vt habites in ea. Et comedere fac. te והאכלתיך נחלת cibabo te hæreditate. vel paſcam.

IN CAPVT LIX.

2 Diuiſerunt היו מבדילים Ad verbum, fuerunt diuidentes. Alii, diſſidium fecerunt. Alii, ſeparauerũt vos à Deo veſtro. Abſcõdere fec. היסתירו effecerunt vt abſconderet. Alii, operuerunt. 4 Clamet pro iuſt. קורא בצדק clamet ad iuſtitiam.i.iuſtè increpet proximum ſuũ errantem. Qui iud. in ver. נשפט באמונה qui diſceptet pro iudicio. vel, qui ſubeat iudiciũ verè. q.d. iudices nõ iudicant iuſtè. Confidunt בטוח Infinitiui Heb. pro præſentibus. 5 Rumpunt, בקעו Præt. Heb. pro præſ. rumpũt. vel, excludunt. Qui oua aſpidum frangunt, noxiũ ſibi opus faciunt: nam rupto ouo erumpit aſpis, quæ linguæ vulnere venenũ infligit effractori oui. Iis ſunt ſimiles improbi: illis item qui telas ſimiles telis aranearum texunt, quorum opus eſt inutile: nimia enim tenuitate & fragilitate ſunt, ideo nullius vſus. q.d. opera improborum aut ipſis noxia ſunt, aut inutilia. Seipſum declarat ſequenti verſu. Et quod fra. eſt: והזורה תבקע אפעה & compreſſum [ſub. pedibus] frangetur in regulum. Alii, ſi comprimatur, excludetur vipera. vel, producetur, ſiue egredietur regulus. 6 Iniquitatis, און vana. 7 Currunt, ירוצו Futura Heb. pro præſ. 8 Viã pacis nõ no. דרך שלום לא ידעו Hebraiſmus, pro, inter illos nihil eſt fidei, humanitatis, nec integritatis. Neſciet ידע Quidã vertũt per præſ. ignorat. Hebraiſmus, pro, quicũq; imitãtur ſtudia eorũ, omnino ſunt alieni à pace.i.effræni, in proximos irruũt, atq; iniurias inferũt. Alii exponũt, Qui inciderit in manus ipſorũ, truculentos ipſos & immanes ſentiet. 9 Elong. ſe iud. רחק משפט lõgè receſſit iudiciũ. Alii, ſubduxit ſe iudiciũ. Phraſi Hebraica vocat iudicium, quũ Deus vlciſcitur iniurias illatas populo ſuo: ſicut iuſtitiam, quũ eos tuetur. Pronuntiat igitur Deum abieciſſe curam populi ſui, ac deſtituiſſe auxilio & ope ſua, quòd indignus eſſet. Ambulauimus. נהלך: Fut. Heb. pro præt. Quidam vertunt per præſens.

'Palpauimus ſicut cæci parietem,&veluti *ij qui* abſque oculis *ſunt*, 10
attrectauimus:impegimus in meridie,'vt in crepuſculo,'in ſepul-
chris ſicut mortui.
Vociferati ſumus velut vrſi omnes nos, & tanquam columbæ 11
'gemendo gemuimus:expectauimus iudicium,& nō eſt:ſalutem,
& elongauit ſe à nobis.
Multiplicatæ ſunt enim præuaricationes noſtræ corā te, & pec- 12
cata noſtra'teſtificata ſunt contra nos:quia iniquitates noſtræ'no
biſcum ſunt,& iniquitates noſtras agnouimus.
'Præuaricati ſumus,& mentiti ſumus in Iehouam,& retroceſſi- 13
mus à Deo noſtro : loquuti ſumus 'calumniam & peruerſitatem,
concepimus,ac loquuti ſumus de corde verba mendacia.
'Propterea retroceſſit *à nobis* iudicium,& iuſtitia àlōge ſtetit:quia 14
impegit in platea veritas,& æquitas non potuit'ingredi.
Veritas inquam defecit,& *qui* receſſit à malo,'prædæ fuit expoſi- 15
tus:& vidit Iehouáh,& diſplicuit in oculis ei9 ꝙ non eſſet iudiciū.
Vidit præterea quòd non eſſet vir, & admiratus eſt quòd non eſ 16
ſet qui'intercederet:'itaque ſalutem fecit ipſi brachium eius , &
iuſtitia eius ipſa confirmauit eum.
Et induit ſeſe iuſtitia vt lorica, & galea ſalutis in capite eius:in- 17
duítque ſeſe veſtimento vltionis *tāquā* veſte,'& tāquā pallio,zelo.
'Quaſi propter retributiones,quaſi ad reddendā vindictā hoſtib9 18
ſuis,retributionē inimicis ſuis,inſularibus retributionem reddet.
Et timebūt ab Occidēte nomē Iehouæ, & ab Ortu ſolis gloriā 19
eius,quū venerit ſicut fluuius,hoſtis,Spiritus Iehouæ'fugabit eū.
Veniétque ad ✕Siión redemptor,& redeuntibus'*ab* iniquitate in 20
Iayacób,dixit Iehouáh.
Hoc autē pactū meū *quod ego pangam* cū eis, dixit Iehouáh,Spiritus 21
me9 qui eſt ſuper te,& verba mea quæ poſui in ore tuo, nō recedēt
de ore tuo,& de ore ſeminis tui,& de ore ſeminis ſeminis tui,dixit
Iehouáh,ex hoc tempore & vſque in ſeculum. Cap. LX.
SVrge,'illuminare:quia venit lumen tuum,&gloria Iehouæ ſu 1
per te orta eſt.
Quia ecce tenebræ operient terram,& caligo populos: ſuper te 2
autem orietur Iehouáh,& gloria eius ſuper te videbitur.
Et ambulabūt Gētes ad lumē tuū,&Reges ad ſplēdorē'ort9 tui. 3
Leua in circuitu oculos tuos,& vide:ōnes iſti congregauerūt ſe, 4
'venerūt tibi,filii tui delōge veniēt,& filiæ tuæ ad latus nutriētur.
Tunc videbis , '& illuminaberis,'timebítque, & dilatabitur cor 5
tuum,quòd conuerſa fuerit ad te multitudo maris,fortitudo Gē-
tium venerint tibi.

Confeſſio peccatorum.

Mundo impietatibus abundanti, memor miſericordiæ ſuæ De9 parcit.

Verbum Dei in ore Eccleſiæ.

Sermo ad Eccleſiā quæ per prædicationem Euāgelii in toto orbe cōgregatur, & omnibus bonis abundare incipit.

Palpauimus ſicut cæci , parietem, &quaſi abſque oculis attrectauimus: impegim9 meridie quaſi in tenebris, in caliginoſis quaſi mortui.

Rugiemus quaſi vrſi ōnes,& quaſi columbæ meditantes gememus: expectauimus iudicium,& non eſt,ſalutem,& elongata eſt à nobis.

Multiplicatæ ſūt enim iniquitates noſtræ corā te, & peccata noſtra reſponderunt nobis: quia ſcelera noſtra nobiſcum, & iniquitates noſtras cognouimus. C

Peccare & mentiri contra Dominum: & auerſi ſumus ne iremus poſt tergū Dei noſtri,vt loqueremur calūniam & tranſgreſſionē:cōcepimus,& loquuti ſum9de corde verba mēdacii.

Et cōuerſū eſt retrorſū iudiciū,& iuſtitia lōgè ſtetit:quia corruit in platea veritas,& æquitas nō potuit ingredi. Et facta eſt veritas in obliuionem, & qui receſſit à malo , prædæ patuit: & vidit Dominus , & malū apparuit in oculis eius,quia non eſt iudicium. Apoc.

Et vidit quia non eſt vir:& aporiatus eſt , quia non eſt qui occurrat : & ſaluauit ſibi brachiū ſuum , & iuſtitia eius ipſa confirmauit eum. D

‖Indutus eſt iūſtitia vt lorica,& galea ſalutis in capite eius : indutus eſt veſtimentis vltionis , & opertus eſt quaſi pallio zeli. Ephe.6. 1.theſſ.5.

Sicut ad vindictā, quaſi ad retributionē indignationis hoſtibus ſuis, & viciſſitudinem inimicis ſuis , inſulis vicem reddet.

Et timebūt qui ab Occidēte,nomē Domini:& q ab Ortu ſolis,gloriā ei9 quū venerit quaſi fluuius violentus, quem ſpiritus Domini cogit.

Et‖venerit Siō redēptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus. Rom.11.

Hoc fœdus meū cum eis,dicit Dñs, Spirit9 meus q eſt in te,& verba mea quæ poſui in ore tuo,non recedēt de ore tuo,& de ore ſeminis tui, & de ore ſeminisſeminis tui,dicit Dominus ámodo & vſque in ſempiternum.

Cap.LX.

SVrge,illuminare: quia venit lumē tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Apoc.21 & 22.

Quia ecce tenebræ operient terrā, & caligo populos: ſuper te autem orietur Dominus , & gloria eius in te videbitur.

Et ambulabunt Gentes in lumine tuo,& Reges in ſplendore ortus tui.

‖Leua in circuitu oculos tuos,& vide:omnes iſti congregati ſunt, venerunt tibi: filii tui delongè venient, & filiæ tuæ de látere ſurgent.

Tūc videbis,& afflues,& mirabitur & dilatabitur cor tuū,quādo conuerſa fuerit ad te multitudo maris,fortitudo Gentium venerit tibi.

10 Palpauimus נגששה Futura Heb.pro præteritis.Vel vt ferè omnes vertunt,pro præſentibus,& ſic verſu ſequenti. Vt in crep. כנשף vt veſperi. In ſepulchris באשמנים .i.verſamur in ſimilibus tenebris quales ſunt illæ in quibus verſantur mortui qui iacent in ſepulchris.Alii vertunt,in deſolatis.ſub.locis,vbi nulla eſt habitatio.vel,in locis ſolitariis. 11 Gemēdo gem. הגוה נהגה ſuſurrando ſuſurramus.vel,garriēdo garriemus. 12 Teſtificata ſ. ענתה teſtātur.teſtimoniū ferunt.Quidā vertunt,reſponderūt nobis.ſed obſcurius. Nobiſcū ſunt, אתנו Hebraiſmus,ſunt nobis notæ.ſeipſum declarat mox ſequētibus. 13 Præuaricati ſu.& mēt. פשוע וכחש Infinitiui ſunt Heb.pro præteritis in hoc verſu. Calumniam & peru. עושק וסרה oppreſſionem & defectionem.
14 Propterea retroc. והוסג אחור propterea actum eſt retrorſum. Ingredi. לבוא: ſub.congregationem noſtram. 15 Prædæ fuit exp. משתולל ablatus fuit.more ſpoliorum ſcilicet.i.ſublatus fuit de medio. 16 Intercederet מפגיע occurreret. Itaq; ſalutē,&c. ותושע לו וגו ſalutem itaque peperit ipſi brachiū eius,& iuſtitia eius ipſa ſuſtentauit eū. Alii,itaque ſalutē ſibi fecit brachio ſuo, & iuſtitia ſua ſtabiliuit ſe.Significat deſperandū nō eſſe,tametſi,nihil auxilii ab hominibus feratur:ſe enim ſibi abūdè ſufficere,ac ſatis potentem eſſe ad ipſos redimēdos. 17 Et tanquā,&c. ויעט וגו indignationéq; amictus eſt vice pallii. Alii,necnō induit ſeſe æmulatione tanquā pallio. 18 Quaſi propter ret. כעל גמלות Vt propter retributiones, *&* ſicut *olim fecit,ut* retribueret irā hoſtibus ſuis: *ſic reddet* retributionē inimicis ſuis, inſularibus retributionē reddet.i.Quemadmodū olim Dominus Deus vltus eſt iniuriā filiorū Iſrael quā acceperāt ab AEgyptiis,ita perdet inimicos Chriſti ſui.Quidā liberius ſic vertūt,Ac omnino talis erat feruor,qualis eſſe ſolet quū redditur ac repēditur hoſtibus ſuis,& inimicis ſuis,vt viciſſitudinē redderet inſulis. 19 Fugabit e. נוססה בו: A verbo נוס fugit. Alii deducunt à נס vexillo,vertentes,vexillabit eum.i.exaltabit vexillum contra illum.q.d.inſtruet aciem contra hoſtes Eccleſiæ.Præt.Heb.pro fut.
20 *Ab* iniquitate פשע *à* præuaricatione.

IN CAPVT LX.

1 Illuminare, אורי ſplendeſce.i.da operam vt recipias lucem. 4 Venerunt tibi: באו לך vt veniant ad te. 5 Et illuminaberis, ונהרת & ſplendebis.i.in magno ſplendore eris. Timebitque ופחד obſtupeſcétque.Alii,diffluētque.

6 Inundatiò camelorum operiet te, dromedarii Madian & Epha : omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annunciantes.

B 7 Omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabaioth miniſtrabunt tibi: offerentur ſuper placabili altari meo,& domum maieſtatis meæ glorificabo.

8 Qui ſunt iſti, qui vt nubes volant, & quaſi columbæ ad feneſtras ſuas?

9 Me enim inſulæ expectant, & naues maris in principio,vt adducam filios tuos de longe:argentum eorum, & aurum eorum cum eis nomini Domini Dei tui,& Sācto Iſrael,quia glorificauit te.

10 Et ædificabunt filii peregrinorum muros tuos,& Reges eorū miniſtrabunt tibi: in indignatione enim mea percuſſi te, & in reconciliatione mea miſertus ſum tui.

Apoc.21.g.24

11 Et aperientur portæ tuæ iugiter: die ac nocte non claudentur,vt afferatur ad te fortitudo Gentiū, & Reges earum adducantur.

12 Gens enim & regnum quod nō ſeruierit tibi,peribit: & Gentes ſolitudine vaſtabuntur.

C 13 Gloria Libani ad te veniet,abies & buxus & pinus ſimul , ad ornandum locum ſanctificationis meæ,& locum pedum meorum glorificabo.

14 Et venient ad te curui filii eorū qui humiliauerunt te, & adorabūt veſtigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, & vocabunt te Ciuitatē Domini,Sion ſancti Iſrael.

15 Pro eo quòd fuiſti derelicta & odio habita, & non erat qui per te tranſiret,ponam te in ſuperbiam ſeculorū, gaudium in generationem & generationem.

16 Et ſuges lac Gētiū,& māmilla Regum lactaberis: & ſcies quia ego Dominus ſaluans te,& redemptor tuus fortis Iacob.

17 Pro ære afferam aurum,& pro ferro afferam argentū : & pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum: & ponam viſitationem tuam pacem, & præpoſitos tuos iuſtitiam.

D 18 Non audietur vltrà iniquitas in terra tua, vaſtitas & contritio in terminis tuis,& occupabit ſalus muros tuos,& portas tuas laudatio.

Apoc.21.g.23, 22.a.5

19 Non erit tibi amplius ſol ad lucēdum per diem, nec ſplendor lunæ illuminabit te : ſed erit tibi Dominus in lucem ſempiternam,& Deus tuus in gloriam tuam.

20 Non óccidet vltrà ſol tuus , & luna tua non minuetur: quia erit tibi Dominus in lucem ſempiternam,& cōplebuntur dies luctus tui.

21 Populus autem tuus omnes iuſti, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plātationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum.

22 Minimus erit in mille, & paruulus in gētem fortiſſimam:ego Dominus in tēpore eius ſubitò faciam iſtud.

6 Multitudo camelorum operiet te, pulli *camelorum* Midián & עEpháh:omnes ipſi de שSebá venient,aurum & thus deferent,& laudes Iehouæ annuntiabunt.

7 Omnia pecora Cedár congregabūt ſeſe tibi,*&* arietes Nebaióth miniſtrabūt tibi:aſcendent cum beneplacito ſuper altare meum, & domum gloriæ meæ glorificabo.

8 Qui ſunt iſti qui vt nubes aduolant, & ſicut columbæ ad feneſtras ſuas?

9 Me enim inſulæ expectabunt,& naues Tharשׁiשׁs *ut* ab initio,vt adducāt filios tuos de longinquo:argentum eorū,& aurū eorū cū eis nomini Iehouæ Dei tui,& ſancti IשׁraNél, quia glorificauit te.

10 Et ædificabunt filii alienigenæ muros tuos,& Reges eorum miniſtrabunt tibi:in ira enim mea percuſſi te, & in beneplacito meo miſertus ſum tui.

11 Et aperientur portæ tuæ iugiter, die ac nocte non claudētur: vt afferant ad te fortitudinem Gentium, & Reges earū adducantur.

12 Gentes enim & regnū quæ non ſeruierint tibi,peribunt:Gentes inquam vaſtando vaſtabuntur.

13 Gloria Lebanō ad te veniet,abies & buxus,& pinus ſimul:ad decorandū locū Sanctuarii mei, & locū pedum meorū glorificabo.

14 Venient autem ad te curuando ſe filii affligentium te,& incuruabunt ſeſe ſuper plantas pedum tuorū omnes qui ſpernebāt te: & vocabunt te ciuitatem Iehouæ,צSiión ſancti IשׁraNél.

15 Pro eo quòd fuiſti derelicta & exoſa, & non erat qui tranſiret *per te*,ponam te in gloriam perpetuam,*&* gaudium generationis & generationis.

Docet comparatione malorum quæ paſſa eſt Eccleſia,quanta bona ſit habitura annuntiatio Euangelio.

16 Et ſuges lac Gentiū,&māmillāRegū ſuges,tūc cognoſces quòd ſum Iehouáh ſaluator tuus,& redemptor tuus,fortis Iayacób.

17 Pro ære afferam aurum,& pro ferro argentum,& pro arboribus æs, & pro lapidibus ferrum: ponámque *pro* præfectis tuis pacem, & *pro* exactoribus tuis iuſtitiam.

18 Non audietur vltrà rapina in terra tua, vaſtitas & contritio in terminis tuis, & vocabis Salutē muros tuos,&portas tuas Laudē.

19 Non erit tibi amplius ſol in lucem per diem, & ſplendor lunæ non illuminabit te, ſed erit tibi Iehouáh in lucem ſempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam.

Sol. Luna.

20 Nō óccidet vltrà ſol tuus,& luna tua nō deficiet: quia Iehouáh erit tibi in lucem ſempiternam,& finientur dies luctus tui.

21 Populus quoque tuus omnes *erunt* iuſti, in ſeculum hæreditate accipient terram: *eritque* virgultum plātationis meæ opus manuū mearum,vt glorificer.

22 Parua *familia* erit in mille, & parua *familia* erit in gentem fortem: ego Iehouáh in tempore ſuo accelerare faciam illud.

8 Ad feneſtras ſuas : אל־ארבותיהם .i.columbarii ſui. 9 Tharשׁiשׁs, תרשיש .i.nautæ venientes ex Tharſis,ſperabunt in me, & veniēt ad te,vt olim faciebāt tēpore Solomonis. Alii,maris.vel marinæ. Nomini לשם ad nomen.ſub.glorificādū. 10 Et in ben. m. וברצוני & in clementia mea. Alii,& in reconciliatione mea.i.quū rediiſti mecū in gratiā. 11 Fortitudinem חיל robur. Alii,opes. Adducātur. נחוגים: ducti.i.qui ſe patiētur duci:feroces alioqui,& qui ſe duci nō patienter ferrent. 12 Vaſtando vaſt. חרוב יחרבו: deſolādo deſolabūtur.i.omnino vaſtabuntur,vel deſolabūtur. 13 Et locū,&c. ומקום רגלי אכבד nam locū pedū,&c. Alii,& ut locū pedū meorū glorificem. 14 Curuādo ſe filii affl.te שחוח בני מעניך *cum* incuruatione filii eorū qui te affligebāt. Incuruatione.i.demiſſo ac deiecto vultu in terram. Super plā. על־כפות .i.veſtigia plantarum. Quidam,ad veſtigia. 15 Generationis & ge. דור ודור: .i.duraturā per multas ætates ac ſecula. 17 *Pro* præf.tuis פקודתך *pro* præfectura tua.i.pro illis qui præficiētur tibi vt exigāt à te tributa,dabo tibi homines amantiſſimos pacis,& iuſtitiæ.q.d.pro afflictione dabo tibi ſummā pacem. Doctus inter Hebræos vertit,tributum tuū pacem.i.pro tributo quod præfectis impendis,dabo tibi pacem,non ſolues vltrà tributum. 18 Rapina חמס iniuria. Vaſtitas & contritio שוד ושבר vaſtitas & oppreſſio.vel,cōquaſſatio. Alii,depopulatio & cōtritio. Et vocabis,&c. וקראת ישועה .i.in muris tuis erit ſumma pax, in portis verò canētur laudes Domino. Chaldæus paraph. & eueniēt redemptiones muro tuo, & in portis tuis erūt laudantes. 20 Deficiet יאסף Ad verbū,recolligetur.i. poſtea nō obſcurabitur. 21 Virgultū נצר Significat plantā teneram & nouellā,& etiam ramum. Plantationis m. מטעי plantationum.vel,plantarum.aut plantæ meæ,ſiue eius:nā varia eſt lectio Hebræis,מטעו & מטעי.

Cap. LXI.

Chriſt' ſiue Vnctus miſſus ad prædicationem Euangelii.

SPiritus Domini Iehouæ ſuper me, 'eo quòd vnxerit Iehouáh 1
me: ad annuntiandũ manſuetis miſit me, 'vt alligarẽ cõtritos
corde, vt prædicarẽ captiuis libertatẽ, & victis 'apertionẽ carceris:
Vt prædicarem annũ 'beneplaciti Iehouæ, & diem vltionis Deo 2
noſtro, vt conſolarer omnes lugentes:
'Vt ponerem lugentibus *in* צSiión, darémque eis gloriam pro ci 3
nere, oleum gaudii pro luctu, palliũ laudis pro ſpiritu 'cõſtricto: '&
vocabũtur *in* eis 'arbores iuſtitiæ, plantatio Iehouæ, 'vt glorificer.
Et ædificabunt deſerta 'longi temporis, deſolationes 'antiquorũ 4
erigent, '& innouabunt ciuitates deſolationis, deſerta generationis & generationis.

Miniſtri verbi, etiã ex Gentibus.

'Stabúntq; alieni, & paſcẽt pecora veſtra: & filii alienigenæ erunt 5
agricolæ veſtri ac vinitores veſtri.

Sacerdotes doctores.

Vos autẽ Sacerdotes Iehouæ vocabimini, Miniſtri Dei noſtri, di 6
cetur vobis: 'opes Gẽtiũ comedetis, & in gloria eorũ exaltabimini.

Profectus populi, gaudium miniſtrorũ verbi.

Pro pudore veſtro 'duplicia *recipietis*, & *pro* ignominia 'exultabunt 7
de portione eorum: ideo in terra eorum 'duplicia poſſidebunt, lætitia ſempiterna erit eis.
Nam ego Iehouáh diligo iudicium, odio habeo rapinã in holo- 8
cauſtum: & dabo 'opus eorum 'in veritate, & fœdus ſempiternum
feriam cum eis.
Et notum erit in Gẽtibus ſemen eorum, '& germina eorum in 9
medio populorum: omnes qui viderint eos, cognoſcẽt eos quòd
ſint ſemen cui benedixit Iehouáh.

Exultatio Eccleſiæ prædicantis dona & beneficia quæ à Deo eſt acceptura per Chriſtum.

Gaudendo gaudebo in Iehouáh, exultabit anima mea in Deo 10
meo: quoniã induit me veſtimentis ſalutis, 'pallio iuſtitiæ induit
me 'tanquam ſponſus qui magnificat gloriam, '& tanquam ſponſa quæ ornat ſeſe monilibus ſuis.
Quia ſicut terra 'profert germen ſuum, & ſicut hortus ſata ſua 11
germinare facit, ſic Dominus Iehouáh germinare facit iuſtitiam
& laudem coram vniuerſis Gentibus.

Cap. LXII

Propheta non ceſſat orare donec venerit Chriſtus ſaluator & iuſtificator.

PRopter צSiión non tacebo, & propter Ieruשſaláim nõ 'quie- 1
ſcam, donec egrediatur vt ſplendor Iuſtitia eius, & Salus eius
vt lampas ardeat.

Cap. LXI.

1 SPíritus Domini ſup me, eo quòd vnxerit me: ad annuntiandũ mãſuetis miſit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clauſis apertionem: Luc.4.c.18

2 Vt prędicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo noſtro: vt conſolarer omnes lugentes: Matth.5.a.4

3 'Vt ponerem lugẽtibus Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro ſpiritu mœroris: & vocabuntur in ea fortes iuſtitiæ, plantatio Domini ad glorificandum. B

4 Et ædificabunt deſerta à ſeculo, & ruinas antiquas erigent, & inſtaurabunt ciuitates deſertas, diſſipatas in generationem & generationem. Suprà 58.d.12

5 Et ſtabunt alieni, & paſcent pecora veſtra: & filii peregrinorum, agricolæ & vinitores veſtri erunt.

6 Vos autem Sacerdotes Domini vocabimini: Miniſtri Dei noſtri, dicetur vobis: fortitudinem Gentium comedetis, & in gloria earum ſuperbietis.

7 Pro confuſione veſtra duplici & rubore laudabunt partem eorum: propter hoc in terra ſua duplicia poſſidebunt, lætitia ſempiterna erit eis. C

8 Quia ego Dominus diligẽs iudiciũ, odio habens rapinam in holocauſto, & dabo opus eorũ in veritate, & fœdus perpetuum feriam eis. Suprà

9 Et ſcietur in Gentibus ſemen eorũ, & germen eorum in medio populorum: omnes qui viderint eos, cognoſcent illos quia iſti ſunt ſemen cui benedixit Dominus. D Zach. Matth.

10 Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo: quia induit me veſtimentis ſalutis: & indumento iuſtitiæ circundedit me, quaſi ſponſum decoratum corona, & quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis. Apoc.

11 Sicut enim terra profert germẽ ſuũ & ſicut hortus ſemen ſuũ germinat: ſic Dominus Deus germinabit iuſtitiam, & laudem coram vniuerſis Gẽtibus.

Cap. LXII.

1 PRopter Sion non tacebo, & propter Ieruſalem nõ quieſcam, donec egrediatur vt ſplendor Iuſtus eius, & Saluator eius vt lampas accẽdatur.

IN CAPVT LXI.

1 Eo quòd vnxerit יען משח nam vnxit. Vt alligarem לחבוש ad obligandum. i. vt illis medear: vt cõſoler, & cõfirmem eos qui tum ob tardum meum aduentum penè de ſalute ſua deſperabunt. Sumpta à chirurgis metaphora, qui faſciolis ſuis fracta & contuſa alligant ſanitatis cauſa. propterea quidam vertunt, vt medelã afferrem contritis corde. vel, mederer. Apertionẽ. ׃ פקח קוח Duæ ſunt dictiones (inquit doctus inter Hebræos) vna tamen ſignificatio. Alius ſcribit dictionem vnam eſſe geminantem ſecundam & tertiam radicalem. Poteſt etiã vt duæ dictiones exponi, vt קוח ſit macor à לקח accepit: hoc ſenſu, ad aperiẽdum, ad accipiendũ eos è carcere, vel captiuitate. Quidam etiam Hebræorum annotat קוח ſignificare carcerem: ſic dictum quòd capti & clauſi ibi ſint. vnde noſter vertit, apertionem carceris.
2 Beneplaciti רצון placabilem. Alii, acceptabilem. Doctus inter Hebræos vertit, volũtatis. & exponit redemptionis, qui eſt annus beneplaciti, vt ſuprà cap. 6. b. 10, Et in voluntate mea miſertus ſum tui. 3 Vt ponerẽ, &c. לשום לאבלי ציון לתת להם פאר Ad cõſtituendũ lugẽtibus in Sion vt dem illis decorẽ. vel, vt detur illis decor. Miſerũ populi ſtatũ in libertatẽ reſtituendũ ſignificat. Cõſtricto: כהה deficiente. ſiue debili & infirmo, aut languido. Et vocabuntur *in* eis וקורא להם Sing. Heb. pro plur. & vocabitur *in* eis. Hebraiſmus, pro, ad vocandũ eos. Aut redũdat להם, pro, & vocabũtur. Similis loquutio ſuprà cap. 58. d. 12. Arbores אלי fortes. ab איל fortitudo. Vt glorificer. ׃ להתפאר Ad verbũ, ad glorificandum. i. vt glorificem me in illis: vel, gloriam habeam de illis. 4 Longi temp. עולם Ad verbũ, ſeculi. Vide eundem penè verſum ſuprà cap. 58. c. 12. Antiquorum ראשונים primorum. i. priſcas. Et innouabunt, &c. וחדשו וגו׳ & innouabunt ciuitates deſertas, ſolitudines gener. &c. i. inſtaurabunt. Alii, inſtaurabunt vrbes vaſtitatis, ſolitudines multarum ætatum. vel ſeculorum. 5 Stabuntque ועמדו. i. ſurgent: quòd finis ſurrectionis ſit ſtatio. q. d. venient ex Gentibus, qui, &c.
6 Opes חיל fortitudinem. i. opes. q. d. opibus fruemini quas Gentes in medium afferent, vbi fidem receperint.
7 Duplicia משנה Ad verbum, duplex. i. duplicem mercedem. Exultabunt *de* port. &c. ירונו חלקם וגו׳ Quidam perſonæ mutationem eſſe dicunt, vertentes, Vocẽ lætã edetis *in* parte veſtra: ideo in terra veſtra duplicia poſſidebitis, lætitia ſempiterna erit vobis.
8 Opus eorum פעולתם mercedem eorum. i. mercedem condignam reddam eis. In veritate באמת. i. verè, & ſine fraude. Alii vertunt, firmum. 9 Et germina eorum וצאצאיהם. i. filii, vel nepotes 10 Pallio iuſt. ind. me מעיל צדקה יעטני indumento iuſtitiæ circundedit me. Tanquam ſpon. &c. כחתן יכהן פאר Fut. Heb. pro præſ. Qui volunt verbum referri ad ſponſum qui magnificat gloriam, vertunt vt verſum eſt, nempe, inſtar ſponſi qui elegantiſſimè ac ſplendidiſſimè ornat ſeſe. Alii referunt ad Dominum, vertentes futurum in præt. tanquam ſponſum ornauit decore. Et tanquam ſponſa ׃ וככלה תעדה כליה Ad verbum, & tanquam ſponſam quæ ornabit ſe vaſis ſuis. i. quæ die nuptiarum ornat ſeſe monilibus ſuis. id hoc loco ſignificant vaſa. 11 Profert תוציא Fut. Heb. pro præſ.

IN CAPVT LXII.

1 Quieſcam אשקוט ſilebo.

2 Et videbunt Gentes iuſtum tuum, & cũcti Reges inclytum tuum: & vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit.

3 Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.

4 Non vocaberis vltrà Derelicta: & terra tua nõ vocabitur amplius deſo B lata: ſed vocaberis Volũtas mea in ea: & terra tua, Inhabitata: quia complacuit Domino in te, & terra tua inhabitabitur.

5 Habitabit enim iuuenís cum virgine, & habitabunt in te filii tui: & gaudebit ſponſus ſuper ſponſam, & gaudebit ſuper te Deus tuus.

6 Super muros tuos, Ieruſalem, conſtitui cuſtodes: tota die & tota nocte in perpetuum non tacebunt, Qui reminiſcimini Domini, ne taceatis,

7 C Et ne detis ſilentium ei, donec ſtabiliat, & donec ponat Ieruſalem laudem in terra.

8 Iurauit Dominus in dextera ſua, & in brachio fortitudinis ſuæ, Si dedero triticum tuum vltrà cibum inimicis tuis: & ſi biberint filii alieni vinum tuum in quo laboraſti.

9 Quia qui congregabũt illud, comedent, & laudabunt Dominum: & qui comportant illud, bibẽt in atriis ſanctis meis.

10 D |Tranſite, tranſite per portas, præparate viam populo, planum facite iter, & eligite lapides, & eleuate ſignum ad Populos.

11 Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, |dicite filiæ Sion, Ecce ſaluator tuus venit, ecce merces eius cum eo, & opus eius coram illo.

12 Et vocabũt eos Populus ſanctus, redempti à Domino: tu autem vocaberis, Quæſita ciuitas, & non derelicta.

Cap. L X I I I.

1 QVis eſt iſte qui venit de Edõ, tinctis veſtibus de Boſra, iſte formoſus in ſtola ſua, gradiens in multitudine fortitudinis ſuæ? Ego qui loquor iuſtitiam, & propugnator ſum ad ſaluandum.

2 |Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum, & veſtimenta tua ſicut calcantium in torculari?

3 Torcular calcaui ſolus, & de Gẽtibus nõ eſt vir mecũ: calcaui eos in furore meo, & cõculcaui eos in ira mea: & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui.

4 Dies enim vltionis in corde meo, annus redemptionis meæ venit.

5 Circunſpexi, & nõ erat auxiliator: quæſiui, & non fuit qui adiuuaret: & B ſaluauit mihi brachium meum, & indignatio mea ipſa auxiliata eſt mihi.

6 Et conculcaui populos in furore meo, & inebriaui eos in indignatione mea, & detraxi in terrã virtutẽ eorũ.

---

2 Et videbunt Gentes iuſtitiam tuã, & cuncti Reges gloriam tuã: "vocabitúrque tibi nomen nouum quod os Domini "imponet.

3 Et eris *tanquam* corona gloriæ in manu Iehouæ, & *ut* "diadema regni in manu Dei tui.

4 "Non dicetur tibi vltrà Derelicta: & terræ tuæ non dicetur amplius "Deſolata: ſed vocaberis, "Volũtas mea in ea: & terra tua, "Maritata: quia complacuit Iehouæ in te, & terra tua nubet viro.

5 *Sicut* enim ducit in vxorem iuuenis virginem, *ita quaſi* ducent te in vxorem filii tui: & *ut* eſt gaudium ſponſo ſuper ſponſam, *ſic* gaudebit ſuper te Deus tuus.

6 Super muros tuos, ô Ieruſaláim, cõſtitui cuſtodes, tota die & tota nocte iugiter non tacebunt, "Qui reminiſcimini Iehouæ, ne ſilentium ſit vobis.

7 Neque detis ſilentium ei, donec "ſtabiliat, & donec "ponat Ieruſaláim laudem in terra.

8 Iurauit Iehouáh per dexteram ſuam, & per brachium fortitudinis ſuæ, Si dedero triticum tuum vltrà in cibum inimicis tuis: & ſi biberint filii alieni vinum tuum "in quo laboraſti.

9 Sed qui congregauerint illud, comedẽt ipſum, & laudabũt Iehouã: & qui cõgregauerint hoc, bibẽt illud in atriis "ſanctitatis meæ.

10 Tranſite tranſite per portas, expurgate viã populi, ſternite ſternite viã *lapidibus*, "purgate *eam* lapidibus, eleuate vexillũ ad populos.

11 Ecce Iehouáh "audiri fecit ad extremum terræ, Dicite filiæ Siion, Ecce ſalus tua venit, ecce merces eius cum eo, "& opus eius coram illo.

12 Vocabũntque eos Populum ſanctum, redemptos à Iehouáh: tu autẽ vocaberis, Requiſita ciuitas, non derelicta. Cap. LXIII.

1 QVis iſte qui venit de Edóm, rubras veſtes habens de Boſráh? iſte *inquã* decorus in veſte ſua, "demigrare faciẽs in multitudine potẽtiæ ſuæ? ego qui loquor in iuſtitia, magnus ad ſaluãdũ.

2 Quare rubrum eſt indumentum tuum, & veſtimenta tua ſicut calcantis in torculari?

3 Torcular "calcaui ſolus, & de Populis non fuit quiſquam mecũ: "calcabo enim eos in furore meo, conculcabo inquam eos in ira mea: ſpargetúrque ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea, & omnia indumenta mea "inquinabo.

4 "Dies enim vltionis in corde meo, annus redẽptorũ meorũ "venit."

5 Aſpexi itaque, & non erat auxiliator: "& admiratus ſum, & non erat qui fulciret: "ſaluauit itaque me brachium meum, & ira mea ipſa fulciuit me.

6 Et cõculcabo populos in ira mea, & inebriabo eos furore meo, "& deſcendere faciam in terram fortitudinem eorum.

Eccleſiæ nomẽ nouum, in qua Dei volũtas fit.

Eccleſia dilecta à Deo.

Epiſcopi & miniſtri vigilantes in verbo.

Fructus verbi quod docent miniſtri.

Chriſti aduentus.

Chriſtũ redeuntẽ in cælos victis hoſtibus admiratur Propheta.

Chriſtus reſpondet ſe ſanguine inimicorum aſperſum, quos ſolus vicit.

---

2 Vocabitúrque tibi no. nouum וקורא לך שם חדש Hebraiſmus, pro, & vocaberis nomine nouo. Imponet. יקבנו: vocabit. vel, exprimet. 3 Et diadema וצנוף & amictus. i. tegmẽ capitis. 4 Non dic. tibi לא־יאמר לך Hebraiſmus, pro, Nõ vocaberis. Deſolata שממה Ad verbum, Deſolatio. Voluntas mea in ea, חפצי־בה Hebraiſmus pro dilecta à me, & mihi grata. Maritata: בעולה iuncta viro. i. inhabitata. tranſlatione ſumpta ab vxore quæ viro cohabitat. Nubet viro. תבעל: Ad verbum, maritabitur. i. habitura eſt incolas qui erunt illi vice mariti. 6 Qui reminiſcimini המזכירים qui memores eſtis. vel, memoriam celebratis. i. qui prædicatis Dominum. 7 Stabiliat יכונן confirmet. Alii, reparet. Ponat Ieruſ. laudẽ ישים את־ירושלים תהלה Hebraiſmus, reddat eam illuſtrem & laudabilem, vt illinc materia laudis effulgeat. 8 In quo lab. אשר יגעת בו: Ad verbũ, *in* quo laboraſti in eo. Hebraiſmus. 9 Sanctitatis m. קדשי: .i. ſanctis meis. 10 Purgate *eam* lap. סקלו מאבן Verti poteſt, ſternite *eam* lapidibus. i. facite viam altam magnis lapidibus. Ita Hebræi. 11 Audiri fecit השמיע proclamauit. Et opus e. ופעלתו & præmiũ eius. Alii, & præmiũ operis eius.

IN CAPVT LXIII.

1 Demigrare fa. צועה .i. proficiſci faciens Iſraelem de omnibus locis captiuitatis ſuæ, in quos diſperſus eſt. Ita doctus inter Hebræos. Alii, gradiens præ multitudine, &c. 3 Calcabo e. דרכתי Fut. Heb. pro præt. vt quidam vertunt, Calcaui enim eos in ira mea, conculcaui inquã eos in furore meo, reſperſuſque eſt ſanguis eorũ ſuper veſtes meas, & omnia veſtimenta mea pollui. Inquinabo אגאלתי: Præt. Heb. nam א loco ה ponitur, vt ſcribit doctus inter Hebræos. 4 Dies en. &c. כי יום וגו' .i. iam olim ſtatueram vlciſci genus humanum de inimicis ſuis: tempus quo meos redimerem aduenerat. 5 Et admiratus ſ. ואשתומם & ſtupefactus ſum. vel, deſolatus eram. Saluauit it. me ותושע לי ſalutem igitur fecit mihi. vel, præſtitit. 6 Et deſcend. fa. ואוריד & proſternam.

Propheta cõmemorat beneficia Dei erga Iſraelẽ.

Miſerationes Iehouæ″memoria repetam, & laudes Iehouæ pro 7
omnibus quæ cõtulit nobis Iehouáh,& multiplex bonum domui
Iwſraæl, quod contulit eis ſecundum miſericordiam ſuam, & ſe
cundum multitudinem miſerationum ſuarum.
Dixit autem,″Verè populus meus ſunt,filii *qui* non mentientur, 8
″& fuit eis ſeruator.
In omni anguſtia eorum fuit″ei anguſtia, & Angelus″faciei eius 9
ſaluos fecit eos: propter amorem ſuum ″& indulgentiam ſuam re-
demit eos,portauítque eos,& tulit eos cunctis diebus ſeculi.
Ipſi autem rebelles fuerunt, & iraſci fecerũt Spiritum ſanctum 10
eius:ideo cõuerſus eſt eis in inimicũ, & ipſe pugnauit contra eos.
Et recordatus eſt dierum″lõgi temporis, Mowſéh & populi ſui: 11
vbinam eſt qui aſcendere fecit eos de mari cũ paſtore gregis ſui?
vbi eſt qui poſuit in medio eius Spiritum ſanctum ſuum?
″Qui ambulare fecit ad dexteram″Mowſéh, brachio gloriæ ſuæ: 12
qui ſcidit aquas ante eos,vt faceret ſibi nomen ſempiternum.
Qui ambulare fecit eos per voragines: ″ſicut equ⁹ *non impingit* per 13
deſertum,non impegerunt.
Veluti iumentũ quod per vallẽ ″deſcendit, Spiritus Iehouæ de- 14
duxit eum:ſic deduxiſti populũ tuũ,vt faceres tibi nomen gloriæ.

Conqueruntur Iudæi ſe à Deo derelictos, & traditos in errorem.

Aſpice è cælo,& vide de habitaculo ſãctitatis tuæ & gloriæ tuæ: 15
vbinam eſt zelus tuus & fortitudo tua,″multitudo viſcerum tuo-
rum,& miſerationum tuarum?″mihi continent ſeſe.
Tu enim pater noſter es,″etiamſi Abrahám neſciat nos, & Iwſ- 16
raæl non agnoſcat nos:tu *tamen* Iehouáh pater noſter, redemptor
noſter,à ſeculo eſt nomen tuum.

Salutem precatur.

Quare errare nos feciſti ô Iehouáh, de viis tuis,″induraſti cor no 17
ſtrum à timore tuo?conuertere propter ſeruos tuos, *qui ſunt*″tribus
hæreditatis tuæ.
Breui tempore poſſederũt *hæreditatem tuam* populus ſanctitatis tuæ, 18
hoſtes noſtri conculcauerunt ſanctuarium tuum.
″Fuimus *ut ij* quibus à ſeculo non es dominatus, ſuper quos non 19
eſt inuocatum nomen tuum.

Cap. LXIIII.

In luctu Iudæorum perſeuerat Propheta, quo profundiſſimis deſideriis ſuũ deplorat exilium.

V″Tinam dirumperes cælos,ac deſcenderes,& à facie tua mon- 1
tes defluerent,
″Sicut exurit ignis liquefaciẽs,aquam bullire facit ignis,vt notũ 2
facias nomen tuum hoſtibus tuis,à facie tua gentes″formidabunt.
Quum faceres terribilia quæ non″ſperabamus, deſcendiſti,à fa- 3
cie tua montes defluxerunt.

7 Miſerationũ Domini recordabor,
laudum Domini ſuper omnibus quæ
reddidit nobis Domin⁹,& ſuper mul-
titudinem bonorũ domui Iſrael, quæ
largitus eſt eis ſecundum indulgentiã
ſuam,& ſecundum multitudinem mi
ſericordiarum ſuarum.
8 Et dixit,Verũtamen populus meus
eſt filii non negantes:& factus eſt eis
ſaluator.
9 In omni tribulatione eorum non
eſt tribulatus, & Angelus faciei eius C
ſaluauit eos:in dilectione ſua,& in in-
dulgentia ſua ipſe redemit eos,& por
tauit eos, & eleuauit eos cunctis die-
bus ſeculi.
10 Ipſi autem ad iracũdiã prouocaue-
runt, & afflixerũt Spiritum ſanctum
eius: & cõuerſus eſt eis in inimicum,
& ipſe debellauit eos.
11 Et recordat⁹ eſt dierũ ſeculi Moyſi,
populi ſui: vbi eſt qui eduxit eos de
mari cũ paſtorib⁹ gregis ſui?vbi eſt q
poſuit in medio eius Spiritũ ſãcti ſui?
12 Qui duxit ad dexterã Moyſem bra
chio maieſtatis ſuæ: qui ſcidit aquas
ante eos, vt faceret ſibi nomen ſem-
piternum.
13 Qui eduxit eos per abyſſos, quaſi
equum in deſerto non impingẽtem.
14 Quaſi animal in campo deſcendẽs,
Spiritus Domini ductor eius fuit:ſic
adduxiſti populum tuum, vt faceres D
tibi nomen gloriæ.
15 Attende de cælo, & vide de habita
culo ſancto tuo & gloriæ tuæ: vbi eſt
zelus tuus, & fortitudo tua,multitu-
do viſcerum tuorum, & miſerationũ
tuarum?ſuper me continuerunt ſe.
16 Tu enim pater noſter,& Abraham
neſciuit nos, & Iſrael ignorauit nos:
tu Domine pater noſter, redemptor
noſter,à ſeculo nomen tuum.
17 Quare errare nos feciſti Domine,
de viis tuis:induraſti cor noſtrum,ne
timeremus te?cõuertere propter ſer
uos tuos,tribus hæreditatis tuæ.
18 Quaſi nihilum poſſederũt populũ
ſanctum tuum: hoſtes noſtri concul-
cauerunt ſanctificationem tuam.
19 Facti ſumus quaſi in principio,quũ
non dominareris noſtri, neque inuo-
caretur nomen tuum ſuper nos.

Cap. LXIIII.

1 VTinam dirumperes cælos,& de-
ſcenderes:à facie tua montes de-
fluerent,
2 Sicut exuſtio ignis tabeſcerent, a-
quæ arderẽt igni, vt notum fieret no
men tuũ inimicis tuis: à facie tua gẽ-
tes turbarentur.
3 Quum feceris mirabilia, non ſuſti-
nebimus: deſcẽdiſti,& à facie tua mõ-
tes defluxerunt.

7 Memoria rep. אזכיר memorabo. 8 Verè אך Certé. Et fuit eis ויהי להם itaque factus eſt eis. 9 Ei לא Anno-
tant Hebræi hic ſcribi לא,& legendum eſſe לו ei.i.quum affligebantur,videbatur quodammodo affligi. Faciei eius פניו .i.miſſus ab
eo. Hebraiſmus. Et indulgentiam ſ.ובחמלתו & clementiam ſuam. 11 Longi tẽp. עולם ſeculi.i.priſcorũ. 12 Qui ambulare
fec. מוליך Qui deduxit. Mowſéh משה Genitiuus eſt. 13 Sicut equus כסוס Quidam præcedentibus iungunt,hoc modo, Qui
deduxit eos per abyſſos,velut equos in deſerto,vt non impegerint.vel,quaſi equos *qui currentes* per deſertum,non impingunt.
14 Deſcendit, תרד Fut.Heb.pro præſ. 15 Multitudo viſce.t. המון מעיך Hebraiſmus, Amor ille maximus quo proſequeba-
ris olim populum tuum. Mihi con.ſe. אלי התאפקו: Præt.Heb.pro præſ.i.meo damno cõtinent ſe apud te. Alii,erga me cohibuerunt ſe.
16 Etiamſi Abraham כי אברהם Obſeruandũ כ pro quanuis,aut etiamſi.q.d.tametſi abnegent nos Patres noſtri,tamen nos ô Deus pro
filiis habiturus es,téque patrem nobis præſtabis:etiamſi ius patrium ceſſet,cognatióque omnis in terra, tamen pater eſſe non deſines. Alii
tamen vertunt,nam Abraham non nouit nos,&c.q.d.non eſt quod inuocemus eos,nam nunquam iuuerunt nos. 17 Induraſti תקשיח
remouiſti.vel,recedere feciſti.ita doctus inter Hebræos. Tribus שבטי Quidã ſubaudiũt præpoſitionẽ Ad,alii Propter:vt ſit,ad tribum,
vel propter tribum. 19 Fuimus,&c. היינו מעולם וגו׳ .i.fuimus vt ii quorũ non fuiſti Dominus,aut qui te non agnouerunt:& qui non
fuerunt vocati de nomine tuo,hoc eſt qui non fuerunt populus tuus. Ad verbum legitur,Fuimus,à ſeculo non dominatus es in eis,non in-
uocatum eſt nomen tuum ſuper eos.

IN CAPVT LXIIII.

1 Vtinã dirũp. לוא קרעת Iſtud eſt finis vltimi verſus præcedẽtis capitis apud Hebræos. 2 Sicut exurit,&c. כקדוח אש המסים וגו׳
Tãquã incẽdio ignis liquefactionũ,ignis aquas ebulire fecit,vt notũ,&c. Vel vt alii,Sicut exarſit ignis diſſoluẽs,& aquas feruere fecit ignis,
vt notum faceres,&c. Alludit ad montem Sinai:& pendet hic verſus à præcedenti, Vtinã dirumperes,&c. Formidabunt. ירגזו: formi-
dent.timeant ſibi. Quidã ſic liberius vertunt,tres iſtos verſus ſimul iungentes,O ſi cælũ ſcindas,*ac* deſcendas,quo mõtes à facie tua,tanquã
ab ignis incendio,colliqueſcãt,ignis inquam qui ebullit violentas aquas, vt innoteſcat nomen tuũ hoſtibus tuis, & Gentes à conſpectu tuo
contremiſcant: *Vtinam inquam deſcenderes ut olim* deſcendiſti quum faceres terribilia quæ non expectabamus,& à conſpectu tuo montes col-
liqueſcebant. 3 Sperabamus נקוה expectabamus.

1.Corin.2.b.9 |A ſeculo non audierunt,neque auribus perceperũt:oculus nõ vidit, De⁹ abſque te, quæ præparaſti expectantibus te.

B Occurriſti lætanti, & facienti iuſtitiam, in viis tuis recordabuntur tui: ecce,tu iratus es,& peccauimus:in ipſis fuimus ſemper,& ſaluabimur.

Et facti ſumus vt immundus omnes nos,& quaſi pannus menſtruatæ vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ:& cecidimus quaſi folium vniuerſi, & iniquitates noſtræ quaſi ventus abſtulerũt nos. C

Nõ eſt qui inuocet nomen tuũ, qui conſurgat,& teneat te:abſcondiſti faciem tuam à nobis: & alliſiſti nos in manu iniquitatis noſtræ.

Et nunc Domine, pater noſter es tu,nos verò lutũ: & fictor noſter tu, & opera manuum tuarũ omnes nos.

Pſal.78.b.8 |Ne iraſcaris Domine ſatis, & ne vltrà memineris iniquitatis: ecce reſpice,populus tuus omnes nos.

D |Ciuitas ſancti tui facta eſt deſerta, Sion deſerta facta eſt,Ieruſalem deſolata eſt.

Domus ſanctificationis noſtræ & gloriæ noſtræ, vbi laudauerunt te Patres noſtri, facta eſt in exuſtionem ignis, & omnia deſiderabilia noſtra verſa ſunt in ruinas.

Nunquid ſuper his continebis te Domine,tacebis & affliges nos vehementer?

Cap.LXV.

Rom.10.d.20 Q|Væſierunt me qui antè non interrogabant,inuenerunt qui nõ quæſierũt me.dixi, Ecce ego, ecce ego, ad gentem quæ non inuocabat nomen meum.

Expãdi manus meas tota die ad populũ incredulũ,qui graditur in via nõ bona,poſt cogitationes ſuas:

Populus qui ad iracũdiã prouocat me ante faciẽ meã ſẽper: q immolãt in hortis,& ſacrificãt ſuper lateres.

Qui habitãt in ſepulchris, & in delubris idolorum dormiunt:qui comedunt carnem ſuillam, & ius prophanum in vaſis eorum.

Qui dicunt, Recede à me, non appropinques mihi,quia immũdus es: iſti fumus erunt in furore meo,ignis ardens tota die.

Ecce ſcriptum eſt coram me:nõ tacebo, ſed reddam & retribuam in ſinum eorum.

Iniquitates veſtras, & iniquitates patrũ veſtrorũ ſimul,dicit Dominus, qui ſacrificauerũt ſuper mõtes, & ſuper colles exprobrauerũt mihi,& remetiar op⁹ eorũ primũ in ſinũ eorũ.

Hæc dicit Dominus, Quomodo ſi inueniatur granum in botro,& dicatur, Ne diſſipes illud,quoniam benedictio eſt: ſic faciam propter ſeruos

4 Et à ſeculo non audierunt,neque auribus perceperũt:oculus nõ
vidit Deum *alium* præter te,qui faciat *ſic* expectanti ipſum.
5 ″Occurriſti gaudenti *in te*, & facienti iuſtitiam, in viis tuis recor-
dabantur tui: ecce *autem* iratus es, ″quia peccauimus: ″in ipſis *fuimus in*
ſeculum,& *tamen* ſalui facti ſumus.
6 Eramus autem vt immundus omnes nos,& tanquã veſtimentũ Omnes peccatores.
″inquinatum omnes iuſtitiæ noſtræ: & decidimus veluti folium,
omnes nos,& iniquitates noſtræ,tanquam ventus, abſtulerũt nos.
7 Et nemo eſt qui inuocet nomen tuum,qui excitet ſeſe vt appre
hendat *te*: abſcondiſti enim faciem tuã à nobis, ″& diſſoluiſti nos,
″in manu iniquitatum noſtrarum.
8 Nunc igitur Iehouáh pater noſter es,nos lutum,& tu fictor no- Orat Deũ Propheta,vt populũ ſuũ non abiiciat.
ſter,opúſque manus tuæ omnes nos.
9 Ne iraſcaris Iehouáh ″vſque valde, & ne in ſeculum memineris
iniquitatis:en reſpice quæſo,populus tuus omnes nos.
10 Ciuitates ſanctitatis tuæ fuerunt *ut* deſertum, Siión *ut* deſertũ
fuit,Ieruſaláim deſolata.
11 Domus″ſanctificationis noſtræ & gloriæ noſtræ, in qua lauda-
uerunt te Patres noſtri,fuit″in exuſtionem ignis,& omne deſide-
rabile noſtrum fuit in deſolationem.
12 Nunquid ſuper his cõtinebis te Iehouáh,tacebis,& affliges nos
″vſque valde?

Cap. LXV.

1 Q″Væſitus ſum ab iis qui *antea* non″interrogabãt,inuentus ſum Gentiũ vocatio.
ab iis qui non quærebant me:dixi,Ecce ego,ecce ego,ad gẽ
tem″non vocatam nomine meo.
2 Expandi manus meas″tota die ad populum″peruerſum,qui gra Gentes quales.
diuntur per viam non bonam,poſt cogitationes ſuas:
3 Ad populum *inquam* qui iraſci faciũt me, in faciem meã ſemper:
qui ſacrificant in hortis,& ſuffiunt ſuper lateres.
4 Qui manent in ſepulchris,& in deſertis pernoctant:qui come-
dunt carnem ſuillam,& ius″prophanatorum *eſt in* vaſis eorum.
5 Qui dicũt,″Mane apud te,″ne appropinques mihi,quia ſanctior
ſum te.iſti *ſunt*″fumus in furore meo,ignis ardens tota die.
6 Ecce *peccatum iſtud* ſcriptum eſt coram me, nõ tacebo, ſed reddam Idololatræ puniendi.
& rependam in ſinum eorum.
7 Iniquitates veſtræ, & iniquitates patrum veſtrorũ ″ſimul, dixit
Iehouáh: qui ſuffierunt ſuper montes, & ſuper colles probris affe
cerunt me:idcirco remetiar opus eorum″primùm in ſinũ eorum.
8 Sic dixit Iehouáh, Quẽadmodũ″inuenitur muſtũ in botro,& di Ex Iudæis reliquiæ ſaluatæ, & vehemẽter multiplicatæ.
cit *quis*,Ne perdas illud,nam benedictio eſt in illo:ſic faciã propter

5 Occurriſti gaud. פגעת את־שש ſub.occurſu mortis.i.ſuſtuliſti eos de medio qui gaudebãt,&c.& meminiſſe ſolebãt tui. Alii,Hebraiſmum ſic exponunt, Olim ſolebas occurrere Patribus, eóſque aduentu tuo exhilarare:ecce autem nunc longè abes. Hoc pacto tacita ſubeſt antitheſis. Docti quidam Hebræorum vertunt, Exaudiſti *orationem* eorum qui lætabantur *in te*,& faciebant iuſtitiam,*&* in viis tuis recordabantur tui. Quia pecc. ונחטא & peccauimus. Alii,poſtquam peccauimus. In ipſis,&c. בהם עולם ונושע: Seculum hoc loco pro diuturnitate. Referri autem poteſt vel ad peccata, hoc ſenſu, Tametſi obſtinati fuimus in peccatis noſtris, ac digni quo centies perderes,tamen miſericordia tua ſaluati ſumus. Vel ad vias Domini,& erit cauſæ redditio cur non perierit populus, Quia perpetuæ & ſtabiles ſunt viæ Domini,nec vnquam ceſſat miſericordia ipſius. 6 Inquinatum עדים ſordidorum.i.factum ex ſordidis & putidis panniculis. Quidam vertunt,& vt veſtis centonum. 7 Et diſſol. ותמוגנו & tabeſcere feciſti. vel,euaneſcere.aut,liqueſcere. In manu iniq. ביד עוננו: Hebraiſmus,propter iniquitates noſtras. 9 Vſque valde, עד־מאוד vltra modum. Sic paulo pòſt verſu vltimo. 11 Sanctificationis no. קדשנו ſanctuarii noſtri. In exuſtionẽ לשריפת in incendiũ.i.correp ta eſt incendio. 12 Vſque valde: עד־מאוד tam vehementer vltra modum?

IN CAPVT LXV.

1 Quæſitus ſum ab iis qui,&c. נדרשתי וגו׳ Exhibui me quærendũ iis qui,&c. Vel,Effeci vt me quærerent ii. Alii,Obuiam iui. Occurri iis qui,&c. Alii,Patefeci me iis qui. Interrogabãt, שאלו Præt.perf.Heb.pro imperf.vel plus quàm perf. Non vocatã,&c. לא־קורא בשמי: quæ nõ vocabatur *antea* de nomine meo.q.d.ad gẽtes,& nõ tantũ ad Iudæos. Alii vertũt,quæ nõ inuocabat nomen meũ. 2 Tota die כל־היום quotidie. Peruerſum, סורר rebellẽ. 4 Prophanatorũ פיגולים pollutorũ.vel,abominationũ.i.carnium quæ comedi Lege prohibentur. 5 Mane ap.te, קרב אליך Ad verbum,Accede ad te.vel vt alii, Retrocede illuc apud te.i.Recipe te in locum tuũ.vel,contine te in loco tuo. Ne approp.mihi, אל־תגש כי ne accedas ad me. Alii,ne cõtingas me. Fumus in fur m. עשן באפי Hebraiſmus,pro,ad iracundiã prouocant me. 7 Simul, יחדו ſub.erũt.ſiue cõiungentur.i.puniã vos propter iniquitates veſtras & propter iniquitates patrum veſtrorum:quia imitati eſtis iniquitates illorũ. Primum ראשונה .i.in primis,ſiue ante omnia. Alii,vetuſtum. 8 Inuenitur,&c. ימצא וגו׳ ſiquis inueniat muſtum in botro,& dicat.

ſeruos meos, vt non diſperdam totum.
Et educam de Iaḥacób ſemen, & de Iehudáh qui hæreditate ac- 9
cipiat montes meos, hæreditatéque accipient eam electi mei, &
ſerui mei habitabunt ibi.
Erítque planities habitaculum pecorũ, & vallis Achor *locus* ac- 10
cubitus armentorum populo meo qui requiſierunt me.
Vos autem qui derelinquitis Iehouam, qui obliuiſcimini mon 11
tis ſanctitatis meæ, qui paratis exercitui *cœli* menſam, *quíque* adim-
pletis numero *ſtellarum* libamen:
Numerabo certè vos gladio, & omnes vos iugulationi incur- 12
uabitis vos: eo quòd vocaui, & non reſpondiſtis: loquutus ſum, &
non audiſtis, feciſtíſq; malũ in oculis meis, & quæ nolui elegiſtis.
Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, Ecce ſerui mei comedẽt, 13
& vos eſurietis: ecce ſerui mei bibent, & vos ſitietis: ecce ſerui mei
lætabuntur, & vos pudore afficiemini:
Ecce ſerui mei lætabuntur præ iucunditate cordis, & vos clama 14
bitis præ dolore cordis, & præ contritione ſpiritus vlulabitis:
Et relinquetis nomẽ veſtrũ in execrationẽ electis meis: interfi- 15
ciétq; te Domin⁹ Iehouáh, ſeruos autẽ ſuos vocabit nomine alio.
Qui benedicet ſe in terra, benedicet ſeſe in Deo veraci: & qui 16
iurauerit in terra, iurabit in Deo veraci: quoniã obliuioni traditæ
ſunt anguſtiæ priores, & abſcondent ſe ab oculis meis.
Ecce enim ego creo cælos nouos & terram nouam, & non me- 17
morabuntur priores, nec aſcendent ſuper cor.
Sed gaudete & exultate in ſeculũ ſeculi in his quæ ego creo: nã 18
ecce ego creo Ierušaláim exultationem, & populũ eius gaudiũ.
Et exultabo in Ierušaláim, gaudebóq; in populo meo, nec au- 19
dietur in ea vltrà vox fletus, & vox clamoris.
Non erit inde vltrà infans dierum, & ſenex qui non impleuerit 20
dies ſuos: quoniam puer centenarius morietur, & peccator cen-
tenarius maledicetur.
Ædificabúntque domos, & habitabunt *in illis*: atque plantabũt 21
vineas, & comedent fructum earum.
Non ædificabunt *domos*, & alius habitabit *in illis*: non plantabunt, 22
& alius comedet: nam iuxta dies arboris erunt dies populi mei,
& opus manuum ſuarum ad vetuſtatem perducent electi mei.
Non laborabunt in vanum, nec parient cũ terrore: quia ſemen 23
benedictorum à Iehouáh ſunt, & germina eorum cum eis *uiuent*.
Erit præterea, antequam clament ego audiam: adhuc ipſis lo- 24
quentibus ego audiam.
Lupus & agnus paſcentur ſimul, & leo ſicut bos comedet paleã, 25
& cibus ſerpentis erit puluis: nõ affligent, neque nocebũt in toto

Infidelibus pœnas minatur.

Fidelium gaudia, & impiorum ſupplicia.

Quantum gaudium in Eccleſia ſpiritibus per Chriſtum regeneratis.

Inuitatio ad orationem.

Regnum Chriſti pacatiſſimum.

meos, vt non diſperdam totum.
9 Et educam de Iacob ſemen, & de Iuda poſſidentem montes meos, & hæreditabunt eam electi mei, & ſerui mei habitabunt ibi.
10 Et erunt campeſtria in caulas gregum, & vallis Achor in cubile armẽtorum populo meo qui requiſierunt me.
11 Et vos qui dereliquiſtis Dominum, qui obliti eſtis montẽ ſanctum meũ, qui ponitis Fortunæ menſam, & libatis ſuper eam:
12 Numerabo vos in gladio, & omnes in cæde corruetis: pro eo quòd vocaui, & non reſpõdiſtis: loquutus ſum, & non audiſtis, & faciebatis malum in oculis meis, & quæ nolui elegiſtis.
13 Propter hoc hæc dicit Dominus Deus, Ecce ſerui mei comedẽt, & vos eſurietis: ecce ſerui mei bibẽt, & vos ſitietis: ecce ſerui mei lætabuntur, & vos confundemini.
14 Ecce ſerui mei laudabunt præ exultatione cordis: & vos clamabitis pre dolore cordis, & præ contritione ſpiritus vlulabitis.
15 Et dimittetis nomen veſtrum in iuramentum electis meis, & interficiet te Dominus Deus, & ſeruos ſuos vocabit nomine alio.
16 In quo qui benedict⁹ eſt ſup terrã, benedicetur in Deo amẽ: & q iurat in terra, iurabit in Deo amen: quia obliuioni traditæ ſunt anguſtiæ priores, & quia abſcõditæ ſunt ab oculis noſtris.
17 Ecce enim ego creo cælos nouos, & terram nouam: & non erũt in memoria priora, & nõ aſcẽdẽt ſup cor.
18 Sed gaudebitis & exultabitis vſque in ſempiternum in his quæ ego creo: quia ecce ego creo Ieruſalem exultationem, & populum eius gaudium.
19 Et exultabo in Ieruſalẽ, & gaudebo in populo meo: & non audietur in ea vltrà vox fletus & vox clamoris.
20 Non erit ibi amplius infans dierũ, & ſenex qui non impleat dies ſuos: quoniam puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit.
21 Et ædificabunt domos, & habitabunt: & plantabunt vineas, & comedent fructus earum.
22 Nõ ædificabunt, & alius habitabit: non plantabunt, & alius comedet: ſecundum enim dies ligni, erũt dies populi mei, & opera manuum eorũ inueterabunt electis meis.
23 Non laborabunt fruſtra, neque generabunt in conturbatione: quia ſemen benedictorũ Domini eſt, & nepotes eorum cum eis.
24 Eritque, antequam clament, ego exaudiam: adhuc illis loquentibus, ego audiam.
25 Lupus & agnus paſcentur ſimul, & leo & bos comedent paleas: & ſerpenti, puluis panis eius: non nocebunt neque occident in omni monte

Prouer. 1. c. 24. ierem. 7. c. 13. infrà 66. b. 4.
C
2. Pet. 3. d. 13. apoc. 21. a. 1.
D
Philip.
Supr. 11. a. 6.

10 Planities השרון שׁSaron. Vide Propriorum nominum Hebraicorum interpretationem. 11 Exercitui לגד Fortunæ. Alii, Ioui. Numero *ſtel.* למני .i. ſeptem planetis paratis libamina. Doctus inter Hebræos exponit, Qui adimpletis vaſa eorum ad libamen numeri ſtellarum. 12 Numerabo it. vos, &c. ומניתי אתכם וגו' .i. numeratos vos enſi obiiciam, & omnes vos corruetis in cædem. Malum in oc. m. הרע בעיני .i. quod diſplicebat mihi. Et quæ nolui, ובאשר לא־חפצתי & *id* in quo mihi complacitum nõ fuit. Alii, & in quibus voluptatem non cepi. 14 Lætabuntur præ iucund. cor. ירונו מטוב לב vocem lætam ædẽt præ bonitate cordis. Ita loquũtur Hebræi, ſignificãtes hilaritatẽ cordis. 15 In execrationẽ לשבועה in iuramentũ. q. d. Faciã vt nomen veſtrũ in malis imprecationibus locum habeat: dicántque homines qui ſibi male precabuntur, Ita mihi contingat vt Iudæo idololatræ. vel, Diſperçam vt Iudæus idololatra, ſi non id fecero. 16 Qui benedicet, &c. אשר המתברך וגו' .i. qui benedictus haberi volet, dicet & aſſeret ſe benedictum in Deo veraci, qui præſtat quod pollicetur. Et abſconden. ſe וכי נסתרו Ad verbum, & quia abſcondent ſe. Redundat כי.
17 Priores, הראשונות ſub. afflictiones. Quidã vertũt, priora. Nec aſc. &c. ולא תעלינה על־לב: Hebraiſmus, pro, tradẽtur obliuioni.
18 Gaudete & ex. שישו וגילו Imperatiua Heb. pro fut. gaudebitis & exultabitis. Creo Ieru. &c. בורא את־ירושלים וגו' Præſ. Heb. pro fut. creaturus ſum Ieruſalẽ *cũ* exultatione, & populũ eius *cũ* gaudio. i. inſtauraturus ſum Ieruſalẽ, hoc eſt redditurus ſum Eccleſiæ & populo fideli gaudiũ & exultationẽ. 20 Nõ erit. &c. לא יהיה וגו' .i. non egredietur illinc vltrà paruulus. Hyperbolæ. q. d. diutiſſimè viuent,
22 Nã iuxta dies, &c. כימי העץ וגו' .i. tãdiu viuet populus meus quãdiu viuere ſolet arbor viuaciſſima. q. d diutiſſimè viuet, nec morietur donec viderit ædes ſuas vetuſtate cõſumptas. 23 Cũ terrore לבהלה ad conturbationẽ. i. vt cõturbẽtur morte filiorũ qui ſtatim morientur. q. d. ſi pepererint filios, filii diutiſſimè viuent. Et germina eorũ וצאצאיהם & filii eorum, aut nepotes. q. d. non morientur ante illos. 25 Nocebunt ישחיתו perdent, vaſtabunt.

Act.7.f.48

ſancto meo,dicit Dominus.

Cap. LXVI.

HAEc dicit Dominus, | Cælum ſedes mea, terra autem ſcabellũ pedum meorum: quæ eſt iſta domus quam ædificabitis mihi? & quis eſt iſte locus quietis meæ?

Omnia hæc manus mea fecit, & facta ſunt vniuerſa iſta, dicit Dominus. ad quem autem reſpiciã, niſi ad pauperculum, & contritum ſpiritu, & trementem ſermones meos?

Qui immolat bouem, quaſi qui interficiat virũ: qui mactat pecus, quaſi qui excerebret canẽ: qui offert obla B tionem, quaſi qui ſanguinem ſuillum offerat: qui recordatur thuris, quaſi qui benedicat idolo. hæc omnia elegerunt in viis ſuis, & in abominationib⁹ ſuis anima eorum delectata eſt.

Prouer.1.c.23 ierem.7.c.13 ſupra 65.b.12

Vnde & ego eligam illuſiones eorum: & quæ timebant, adducam eis: | quia vocaui, & non erat qui reſponderet: loquutus ſum, & non audierũt: fecerúntq; malum in oculis meis, & quæ nolui elegerunt.

Audite verbum Domini qui tremitis ad verbũ eius: dixerunt fratres veſtri odientes vos, & abiicientes propter nomen meum, Glorificetur Do- C minus, & videbimus in lætitia veſtra: ipſi autem confundentur.

Vox populi de ciuitate, vox de tẽplo, vox Domini reddentis retributionem inimicis ſuis.

Antequam parturiret, peperit: antequam veniret partus eius, peperit maſculum.

Quis audiuit vnquam tale? & quis vidit huic ſimile? nunquid parturiet terra in die vna? aut parietur gens ſimul, quia parturiuit & peperit Sion filios ſuos?

Nunquid ego, qui alios parere facio, ipſe non pariam, dicit Dominus? ſi ego qui generationẽ cęteris tribuo, ſterilis ero, ait Dominus Deus tuus? D

Lætamini cum Ieruſalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eã: gaudete cum ea gaudio vniuerſi qui lugetis ſuper eam:

Vt ſugatis, & repleamini ab hubere cõſolationis eius: vt mulgeatis, & deliciis affluatis ab oĩmoda gloria eius.

Quia hęc dicit Dominus, Ecce ego declinabo ſuper eã quaſi fluuium pacis, & quaſi torrentẽ inũdantẽ gloriã Gentiũ, quã ſugetis: ad hubera portabimini, & ſup genua blãdiẽtur vobis.

Quomodo ſicui mater blandiatur, ita ego conſolabor vos, & in Ieruſalem conſolabimini.

Videbitis, & gaudebit cor veſtrũ, & oſſa veſtra quaſi herba germina- E bunt, & cognoſcetur manus Domini ſeruis eius, & indignabitur inimicis ſuis.

Quia ecce Domin⁹ in igne veniet, & quaſi turbo quadrigæ eius: reddere in indignatione furorem ſuum, & increpationem ſuam in fiamma ignis.

monte ſancto meo,dixit Iehouáh. CAP. LXVI.
1 SIc dixit Iehouáh, Cælum *eſt* ſolium meum, & terra ſcabellum Non in manufactis templis habitat Deus.
pedum meorum:'quæ eſt iſta domus quam ædificabitis mihi,
& quis eſt locus quietis meæ?
2 Omnia nanque iſta manus mea fecit, & *uerbo meo* facta ſunt om-
nia hæc,dixit Iehouáh:'& cum hoc,reſpiciam ad pauperem & cõ-
tritum ſpiritu,& *ad* trementem ad verba mea.
3 Qui immolat bouem,*perinde peccat atque* qui interficit virũ:qui im- Sacrificia reiicit quæ abſque miſericordia & fide.
molat pecus,*ut qui*'iugulat canem : qui offert 'oblationem, *eſt ut qui*
offert ſanguinem ſuillum:'qui recordatur thuris, *ut qui*'benedicit i-
dolo.'etiam ipſi elegerunt vias ſuas,& abominationes eorum ani-
ma ipſorum dilexit.
4 Etiam ego eligam'illuſiones eorum,'& quæ timent adducã eis,
eo quòd vocaui,& nemo reſpondit: loquutus ſum, & non audie-
runt:'fecerúntque malum in oculis meis,& quæ nolui elegerunt.
5 Audite verbũ Iehouæ,qui tremitis ad verbũ eius: dixerunt fra- Conſolatur De⁹ eos qui propter eũ affliguntur.
tres veſtri odio habentes vos, repellentes vos *à ſe* propter nomen
meum,'Glorificetur Iehouáh,'& conſpiciatur in lætitia veſtra : &
ipſi pudore afficientur.
6 Vox'ſonitus ex vrbe *audietur*,vox de templo, vox Iehouæ reddẽtis
retributionem inimicis ſuis.
7 'Antequam parturiret,peperit:antequam veniret dolor ei,pepe
rit maſculum.
8 Quis *unquam* audiuit ſimile,& quis vidit ſimile?'an edita eſt in lu
cẽ terra die vna?an'parietur gens vice vna,quòd parturiuit,etiam
peperit ẏSiión filios ſuos?
9 An ego venire faciã ad partum,& nõ parere faciam,dixit Ieho-
uáh?aut ego qui generare facio, prohibebo *ne pariat*,dixit Deus tu⁹?
10 Lætamini cum Ieruשׁſalaím,& exultate in ea omnes qui diligi- Exhortatur ſuos ad lætitiam.
tis eam:gaudete cum ea gaudio,vniuerſi qui lugetis ſuper eam:
11 Vt ſugatis,& ſaturemini vbere conſolationum eius,'vt mulgea
tis, & delectemini ſplendore gloriæ eius.
12 Sic enim dixit Iehouáh, Ecce ego'declino ad eam tanquam flu Pax in Eccleſia.
uium,pacẽ: & tanquã torrẽtem inundantem, gloriam Gentium,
&ſugetis:ſuper latus portabimini, & ſuper genua'lætificabimini.
13 Sicut vir quem mater ſua conſolatur,ſic ego conſolabor vos,& Cõſolatio in tribulationibus.
in Ieruשׁſaláim conſolationem accipietis.
14 Videbitíſque,& gaudebit cor veſtrum,oſſáque veſtra tanquam
herba germinabunt : & cognoſcetur manus Domini'cum ſeruis
ſuis,& iraſcetur inimicis ſuis.
15 Ecce enim Iehouáh in igne veniet,& tãquam turbo *ueniente* qua- Iudicium Dei extremum.
drigæ eius: 'vt reddat in ira furorem ſuũ, & increpationem ſuam
in flammas ignis.

IN CAPVT LXVI.

1 Quæ eſt iſta,&c. 'אי־זה בית וגו vbi iſta domus quã ædificabitis mihi? & vbi hic locus,&c. 2 Et cũ hoc reſp. ואל־זה אביט & ad hunc reſpiciam. Alii, & tamen reſpiciam. Alii, & ad eum *potius* reſpicio qui eſt pauper,&c. 3 Iugulat עורף Ad verbum, deceruicat. Oblationem, מנחה minחha. Qui recor. thuris מזכיר לבונה Hebraiſmus, pro qui adolet, aut ſuffire facit thus. Benedicit ido. מברך און benedicit iniquitati. Alii, qui offert pro munere pecuniam rapto congeſtam. nam ברך etiam offerre munus ſignificat. Etiã ipſi,&c. 'גם המה בחרו וגו & ſanè elegerunt vias eorum, & abominationes eorum anima ipſorum deſiderauit. Alii, nam & ipſi elegerunt,&c. 4 Illuſiones e. בתעלוליהם adinuentiones eorum. Et quæ timent ומגורותם Ad verbum, & timores eorum. Fecerũtque ma. &c. 'ויעשו הרע וגו Hæc eadẽ leguntur capite præcedenti, verſu 12. 5 Glorificetur יכבד .i. glorioſus appareat liberando vos. Ironia. Alii, Grauis eſt .i. præcepta eius grauia ſunt & importabilia. Et conſp. in læ. ve. ונראה בשמחתכם & videamus lætitiã veſtram. Alii referunt hæc ad ſequentia, vertentes, atqui videbitur cum lætitia veſtra, illi autem pudefient. 6 Sonitus שאון tumultus. 7 Antequam part.&c. בטרם תחיל ילדה Antequam parturiat, pariet: antequam veniat dolor ei, pariet,&c. 8 An edita,&c. היוחל Ad verbum, ſi Latine dici poſſet, parturita eſt. Quidã, an nata eſt. Alii, an parietur. Parietur יולד naſcetur. 11 Vt mulg. למען תמוצו vt exprimatis. 12 Declino נוטה extẽdo. Alii, multiplico. augeo ſuper eã. Lætificabimini. : תשעשעו .i. ad riſum & luſum prouocabimini. 14 Cum ſeruis ſuis, את־עבדיו erga ſeruos ſuos. 15 Vt reddat in ira,&c. להשיב בחמת 'אפו וגו vt conuertat in indignationem iram ſuam, & increpationem ſuam in flammas ignis .i. in iram ardentiſſimam. q.d. vt acrius ac ſeuerius ſolitò puniat inimicos ſuos.

Quoniã in igne Iehouáhʹiudicabit,&in gladio ſuo cũ omnì car 16
ne:ʹmultíque erunt interfecti à Iehouáh.

In hypocritas.

Qui ſanctificant ſe,& qui mundant ſeʹin hortis,ʹpoſt *piſcinam* pe- 17
culiarem *quæ eſt* in medio *horti*:comedentes carnem ſuillam,& abomi
nationem,atque murem,ſimul conſumentur,dixit Iehouáh.
Ego autemʺ*ero cum* operibus eorum, & cogitationibus eorũ *quando* 18
tempus veniet vt congregem omnes gentes,& linguas: veniéntque,
& videbunt gloriam meam.

VocatioGẽtium per prædicationẽ Apoſtolorũ.

Ponámq; in eis ſignum,&mittam ex illisʹeuaſores ad Gentes *in* 19
Tharשiש,Púl,& Lud,*&* *ad*ʹtrahẽtes arcu,*ad* Iubál,& Iauan,*atque* ad
inſulas remotas,quæ non audierunt famã meam, & non viderunt
gloriam meam,& annuntiabunt gloriam meam in Gentibus.
Et adducent omnes fratres veſtros de cunctis Gẽtibus donum 20
Iehouæ in equis, & in quadrigis,& in lecticis,& in mulis,ʹ& in car
rucis, ad montem ſanctum meum Ieruשſaláim, dixit Iehouáh:
quemadmodum inferunt filii IשſraאEl oblationem in vaſe mun-
do,in domum Iehouæ.
Et etiã ex eis aſſumã in ſacerdotes,& in Leuitas, dixit Iehouáh. 21
Nam ſicut cæli noui & terra noua, quæ ego facio, ſtant coram 22
me,dixit Iehouáh: ſic ſtabit ſemen veſtrum & nomen veſtrum.

Perpetuæ feriæ & ſabbatha apud Chriſtianos.

Et erit *ut* de menſeʹin menſem eius, & de ſabbatho in ſabbathũ 23
eius,veniat omnis caro,ʹvt incuruet ſe coram me,dixit Iehouáh.
Et egredientur, videbúntque cadauera virorum qui præuarica- 24
ti ſunt in me:quoniam vermis eorum nõ morietur, & ignis ipſo-
rum non extinguetur:erúntqueʹopprobrium omni carni.

16 Quia in igne Dominus diiudica-
bit,& in gladio ſuo ad omnem carnẽ,
& multiplicabuntur interfecti à Do-
mino.
17 Qui ſanctificabantur, & mũdos ſe
putabant in hortis poſt vnam intrin
ſecus,qui comedebant carnem ſuillã,
& abominationem,& murem: ſimul
conſumentur,dicit Dominus.
18 Ego autem opera eorum,&cogita B
tiones eorum venio vt cõgregẽ cum
omnibus gentibus & linguis: & veni
ent,& videbunt gloriam meam.
19 Et ponam in eis ſignum, & mittã
ex eis qui ſaluati fuerint,ad Gẽtes in
mare,in Africam,& Lydiam,tenẽtes
ſagittam: in Italiam & Græciam, ad
inſulas longè, ad eos qui non audie-
rũt de me,&nõ viderunt gloriã meã,
& annuntiabũt gloriã meãGentibus.
20 Et adducent omnes fratres veſtros
de cunctis Gentibus donum Domi-
no,in equis,& in quadrigis,& in lecti
cis, & in mulis,& in carrucis,ad mon
tem ſanctum meum Ieruſalem, dicit
Dominus, quo modo ſi inferant filii
Iſrael munus in vaſe mũdo in domũ
Domini.
G
21 Et aſſumam ex eis in ſacerdotes & *Apoc.*
Leuitas,dicit Dominus.
22 Quia ſicut cæli noui & terra noua,
quæ ego facio ſtare coram me, dicit
Dominus:ſic ſtabit ſemẽ veſtrum, &
nomen veſtrum.
23 Et erit mẽſis ex menſe,& ſabbathũ
ex ſabbatho: veniet omnis caro vt a-
doret corã facie mea,dicit Dominus.
24 Et egredientur,& videbunt cadaue *Marc. 9*
ra virorũ qui præuaricati ſunt in me:
vermis eorum nõ morietur,& ignis
eorum non extinguetur: & erunt vſ-
que ad ſatietatẽ viſionis omni carni.

16 Iudicabit, נשפט Præt.Heb.pro Fut.Alii,diſceptabit. Multique,&c. : ורבו חללי יהוה Ad verbum, multiplicabuntúrque interfecti Iehouæ.i.multi peribunt in eo iudicio. 17 In hortis, אל־הגנות .i.in piſcina quæ eſt in horto. Poſt *piſcinam* peculiarem, אחר אחד poſt vnam. i.inſignem & præcipuam quæ in loco peculiari eſt in medio horti. Legitur &,poſt vnum:id eſt peculiarem, & inſignẽ, ac præcipuum fontem. 18 *Ero cum* oper.eorum, &c. 'מעשיהם וגו Ad verbum, Nam ego opera eorum,& cogitationes eorum: *quia* venit *tempus* vt congregem .Quidam vertunt,Ego autem *noui* opera & cogitationes eorum:venit *tempus* quo congregabo,&c.
19 Euaſores פליטים ſeruatos.ſiue,qui euaſerint,& ſaluati fuerint. Trahentes arcu, מושכי קשת .i.ad Thraces,ſiue Turcas.
20 Et in carrucis, ובכרכרות & in equis velocibus. Alii,camelis. 23 In menſem eius, בחדשו Redundat vtrobique pronomen EIVS,id eſt quotidie, cunctis diebus. Doctus inter Hebræos vertit, de calendis in calendas eius. Vt incuruet ſe coram me, להשתחות לפני vt adoret me. 24 Opprobrium דראון abominationi.contemptui. Alii,nauſea.vt non poſſint eos videre ob multitudinem vermium qui in illis erunt.

Prophetia Ieremiæ,Hebraicè ירמיה

NOVA EX HEBRAEO TRANSLATIO.

Cap. I.

Ieremiæ genus, & quo tempore prophetauerit.

ʹVerba Irmeiáhu filii חHilciiáhu de ſacerdotibus ʹqui *erãt* 1
in עAnathóthʹin terra Beniamín.
ʺAd quem factum eſt verbum Iehouæ in diebus IאOשſiiáhu filii 2
Amón Regis Iehudáh,decimotertio annoʹquo regnauit ipſe:
ʹFactũ eſt præterea in diebus Iehoiacímʹfilii IאOשſiiáhu Regis 3
Iehudáh,ʹvſque ad conſummationem vndecimi anni צSidciiáhu
ʹfilii IאOשſiiahu Regis Iehudáh,ʹvſque ad trãſmigrationem Ieru-

VETVS.

Cap. I.

1 Verba Ieremiæ filii Helciæ,de ſacerdotibꝰ qui fuerunt in Anathoth,in terra Beniamin.
2 Quod factũ eſt verbum Domini ad
eum in diebus Ioſiæ filii Amõ Regis
Iuda,in tertiodecimo anno regni eiꝰ.
3 Et factum eſt in diebus Ioacim filii
Ioſiæ Regis Iuda, vſque ad conſum-
mationem vndecimi anni Sedeciæ fi-
lii Ioſiæ Regis Iuda,vſque ad trãſmi-
Qui

IN CAPVT I.

1 Verba Irmeiáhu דברי ירמיהו ſub.ſunt hæc.q.d.ſequitur Prophetia Ieremiæ. Chaldæus paraph. Verba Prophetiæ Ieremiæ. *erant* in עAnathóth אשר בענתות Id eſt qui habitabant in Anathoth. Vel vt habet Chaldæus paraph.vnus ex ſacerdotibus qui habebant ſuas poſſeſſiones in Anathoth,quanuis alibi habitarent. In terra Ben. : בארץ בנימן .i.in ſorte.Chaldæus paraph.in terra tribus Beniamin.
2 Ad quem fa.eſt,&c. 'אשר היה וגו Ad verbum, Quod fuit verbũ Iehouæ ad eum.ſiue,cui factũ eſt verbũ Iehouæ ad eum..i.quẽ Dominus alloquutus eſt quo tẽpore regnabat Ioſias,&c. Quo regna.ipſe. : למלכו Chaldæus paraph.ex quo regnauit.vel regnare cœpit.
3 Factum eſt præt. ויהי ſub.verbum iſtud Propheticum. Ad verbum,Et fuit.pro,fuit etiam. Filii IאOשſi. בן־יאשיהו Chaldæus paraph.fratris eius filii Ioſiæ. Vſque ad conſ. 'עד־תום וגו donec compleretur vndecimus annus.vel,donec cõpleti fuerunt vndecim anni. Vſque ad tranſ. עד־גלות donec abducta fuit in captiuitatem.vel,donec trãſmigrauit. Ad verbũ,donec captiuata fuit. Chaldæus paraph. donec venit Nabuchadnezar Rex Babylonis,& obſedit Ieruſalem tribus annis,& abduxit captiuum populum qui erat in ea,menſe quinto.

grationem Ieruſalē,in mēſe quinto.

4 Et factum eſt verbum Domini ad me,dicens,

B 5 Priuſquam te formarem in vtero, noui te:& antequam exires de vulua, ſanctificaui te,& prophetam in Gentibus dedi te.

6 Et dixi, A,a,a,Domine Deus:ecce neſcio loqui,quia puer ego ſum.

7 Et dixit Dominus ad me, Noli dicere,Puer ſum:quoniam ad omnia quę mittam te ibis,& vniuerſa quæcūque mandauero tibi,loquêris.

8 Ne timeas à facie eorum: quia tecū ego ſum,vt eruā te,dicit Dominus.

9 Et miſit Domin⁹ manum ſuam, & tetigit os meū, & dixit Dominus ad me,‖Ecce,dedi verba mea in ore tuo:

10 Ecce cōſtitui te hodie ſuper Gētes, & ſuper regna:vt euellas,&deſtruas, & diſperdas,& diſſipes,& ædifices,& plantes.

C 11 Et factum eſt verbum Domini ad me,dicens, Quid tu vides Ieremia?Et dixi,Virgam vigilantem ego video.

12 Et dixit Dominus ad me,Bene vidiſti, quia vigilabo ego ſuper verbo meo vt faciam illud.

13 Et factum eſt verbum Domini ſecundo ad me,dicēs,Quid tu vides?& dixi, Ollam ſuccenſam ego video, & faciem eius à facie Aquilonis.

14 Et dixit Domin⁹ ad me,‖Ab Aquilone pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ.

15 Quia ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait Dominus: & venient, & ponēt vnuſquiſque ſolium ſuum in introitu portarum Ieruſalem,& ſuper omnes muros eius in circuitu, & ſuper vniuerſas vrbes Iuda.

D 16 Et loquar iudicia mea cum eis ſuper omnem malitiam eorum qui dereliquerunt me, & libauerunt diis alienis,& adorauerunt opus manuum ſuarum.

17 Tu ergo accinge lumbos tuos, & ſurge,&loquere ad eos omnia quæ ego præcipio tibi, ne formides à facie eorum: nec enim timere te faciā vultum eorum.

18 ‖Ego quippe dedi te hodie in ciuitatem munitam,&in columnam ferreā & in murum æreum ſuper omnē terram, Regibus Iuda, principibus eius & Sacerdotibus,& populo terræ.

19 Et bellabunt aduerſum te, & non præualebūt: quia ego tecum ſum, ait Dominus,vt liberem te.

wſaláim, menſe quinto.
4 ʹEt fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo,
5 Priuſquam te formarē in vtero, noui te: & antequam exires de
vulua,ʹſanctificaui te, Prophetam Gentibus dedi te.
6 Et dixi,Aháh Domine Iehouáh,ʹen neſcio loqui,quia puer ſū.
7 Et dixit Iehouáh ad me,Ne dicas,Puer ſū :quia ʹad ōnia ad quæ
mittam te,ibis:& vniuerſa quæ præcipiam tibi,loquêris.
8 Ne timeasʹà facie eorum , quia tecum ſum vt eripiam te , dixit
Iehouáh.
9 ʹEt miſit Iehouáh manum ſuam, tetigítque os meum: Iehouáh
inquam dixit ad me,Ecce poſui verba mea in os tuum.
10 Vide, ʹconſtitui te hodie ſuper Gentes, & ſuper regna: ʹvt euellas,& diruas,& diſperdas,& demoliaris,vt ædifices,& plantes.
11 Fuit præterea verbum Iehouæ ad me,dicendo,Quid tu vides Irmeiáhu?Et dixi,ʹVirgam amygdalinam ego video.
12 Et dixit Iehouáh ad me,ʹRectè vidiſti, quiaʹaccelero ego verbū
meum vt faciam illud.
13 Et fuit verbum Iehouæ ad me, ſecundo dicēdo, Quid tu vides?
Et dixi,Ollam bullientē ego video:ʹ& faciē eius à facie Aquilonis.
14 Et dixit Iehouáh ad me,Ab Aquilone ʹſoluetur malum ſuper omnes habitatoresʹterræ.
15 Quoniam ecce ego ʹaduoco omnes familias regnorum Aquilonis, dixit Iehouáh : & venient, & ponent quiſque ſolium ſuum
in introitu portarum Ieruwſaláim , & iuxta omnes muros eius in
circuitu,& iuxta vniuerſas vrbes Iehudáh.
16 ʺLoquárque iudicia mea cum eis propter omnem malitiam eorumʹqui dereliquerunt me,& thus incenderunt diis alienis,& ʺincuruauerunt ſe operibus manuum ſuarum.
17 Tu autemʹaccinge lumbos tuos, & ſurge, & loquere ad eos omnia quæ ego præcipiam tibi:ʹne paueas à facie eorum, ne fortèʹcōteram te in conſpectu eorum.
18 Ecce enim ego dedi te hodie in ciuitatē munitam, & in columnam ferream, & murum æreum ʹſuper omnem terram, ʹRegibus
Iehudáh,principibus eius,Sacerdotibus eius,& populo terræ.
19 ʹEt *ipſi quidem* pugnabunt contra te,ſed nō præualebunt tibi:quia
tecum ſum,dicit Iehouáh,vt liberem te.

Ieremias propheta Gentiū,cauſatur imperitiam.

Ieremias doctus à Deo,& animo ſus factus.

Oſtendit Deus Ieremiæ imminentem Iudæis deſtructionem à Babyloniis.

Iubetur Ieremias verba Dei ſine timore nūtiare Iudæis.

4 Et fuit,&c. ויהי דבר־יהוה אלי Fuit inquam verbum,&c.i.Loquutus inquam eſt mihi Iehouah.Chaldæus paraph.Et fuit verbum Prophetiæ à conſpectu Iehouæ,&c. 5 Sanctificaui te, הקדשתיך Chaldæus paraph.præparaui te.& ita doctus inter Hebræos. Alii,ſegregaui.aut ſepoſui. quaſi in rem ſanctam. 6 En neſcio loq. הנה לא־ידעתי דבר Chaldæus paraph.non noui futura prædicere. 7 Ad om.ad quæ על־כל־אשר Chaldæus paraph.ad quencunque. 8 A facie e. מפניהם .i.propter eos ad quos te mittam. 9 Et miſit וישלח Tum extendit.id ſignificare שלח quoties ſequitur יד ſcribit quidam Hebræorum. 10 Conſtitui te הפקדתיך Præt.Heb.pro præſ.vt quidam vertunt. Vt euellas,&c. לנתוש וגו׳ Pluribus verbis vtitur ad declaranda aduerſa,quàm proſpera, quòd diutius immoretur in prædicendis aduerſis,quàm ſecundis.i.vt intermineris hoſtibus meis quos in regionibus ſuis plantaui,collocaui,confirmaui,ædificaui,me captiuitatibus euulſurū illos,niſi reſipuerint.Id ſignificari,ex cap.45.a.4,huius,licet intelligere,vbi legimus,Ecce quæ ædificaui ego deſtruo,& quæ plantaui ego euello,& omnem terrā ipſam.Et contrà, dices me ædificaturum rurſus & plantaturū eos quos deſtruxero & euulſero,ſi peccata ſua agnouerint.Et iſtud intelligimus ex huius,cap.42.b.10,vbi dicitur,Si manendo manſeritis in terra hac,ædificabo vos,& non deſtruam:plantabo vos,& non euellam:quia pœnitet,&c. 11 Virgam amygd. מקל שקד .i.baculum arboris vigilātis,& feſtinantis præ cæteris arboribus vt ſuos flores prima emittat.à שקד vigilauit,aut feſtinauit deriuatur. Chaldæus paraph.exponit, Regem qui feſtinat malefacere ego video.Baculum dicit,quòd virga illa amygdalina quam vidit,carebat foliis,& floribus. 12 Rectè vidiſti, היטבת לראות Ad verbum,bene feciſti ad videndum.i.exactè vidiſti,aut videndo bene iudicaſti. Accelero,&c. שוקד וגו׳ vigilo ego ſuper verbū meum. 13 Et faciem e. ופניו cuius facies,eſt,&c.facies ollæ dicitur anterior pars eius quæ igni obuertitur.Chaldæus paraph.exponit,Regem qui feruet ſicut olla,ego video:& diſpoſitionem copiarum eius quæ incedunt & veniunt à facie Septētrionis. Babylon reſpectu Terræ ſanctæ eſt in plaga Septentrionali. 14 Soluetur תפתח diſſoluetur. Alii,pandetur. Alii,erūpet. Terræ. : הארץ ſub.ſanctæ. 15 Aduoco קורא Præſ.Heb.pro fut.aduocaturus ſum.i.ſuſcitaturus,& inuitaturus vt mox veniant. 16 Loquárque iud.m.cum eis ודברתי משפטי אותם Hebraiſmus, feram ſententiam meam in illos.q.d.oſtendam illis, me iuſtis de cauſis pœnas de illis ſumere,nempe propter,&c.Chaldæus paraph. Et loquar vindictam iudicii mei ex eis.id eſt condemnabo eos. Incuruauerunt ſe operibus וישתחוו למעשה & adorauerunt opera. Qui אשר quoniam. 17 Accinge תאזור Futura Heb.pro Imperat. vt ſcilicet eas cum feſtinatione. Ne paueas אל־תחת ne frangaris animo. Chaldæus paraph. ne contineas teipſum à corripiendo illos. Conteram te אחתך frangam te.confringam. 18 Super om.terram, על־כל־הארץ contra vniuerſam regionem.ſub.hanc. Regibus למלכי contra Reges,contra principes,&c.Declarat quid vocauerit omnem terram. 19 Et *ipſi q.*pugnabunt contra te. ונלחמו אליך Chaldæus paraph.Et litigabunt,& pugnabunt aduerſum te,vt perdant verba Prophetiæ tuæ.

Cap. II.

Commemorat Deus beneficia ſua erga Iudæos.

ET fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo,
Vade,& clama in auribus Ieruשſaláim,dicendo,Sic dixit Ie 2
houáh, Recordatus ſum'tui,'miſericordiæ adoleſcētiæ tuæ,'chari
tatis deſponſationis tuæ,'quando ambulabas poſt me in deſerto
in terra'non ſata.
'Sanctitas eſt Iשſraאél Iehouæ,primitiæ frugū eius : omnes de- 3
uorantes eum delinquēt, malum veniet ſuper eos, dixit Iehouáh.
Audite verbum Iehouæ domus Iaעacób,&omnes cognationes 4
domus Iשſraאél.
Sic dixit Iehouáh, Quid inuenerunt Patres veſtri iniquitatis in 5
me,quòd'elongauerunt ſe à me,& ambulauerunt'poſt vanitatem,
& vani facti ſunt?
Nec dixerūt,Vbi eſt Iehouáh qui'aſcendere fecit nos è terra AE 6
gypti,qui'ambulare fecit nos per deſertum,*nempe* per terram deſer-
tam,& deſolatam,per terram aridam,'& vmbræ mortis, per terrā
'per quam non tranſibat vir,neque habitabat homo ibi.
Et induxi vos in terrā 'Charmel , vt comederetis fructum eius, 7
'& bonum eius: & ingreſſi eſtis, cōtaminaſtiſque terram meam,&
hæreditatem meam poſuiſtis'in abominationem.

In Sacerdotes & Prophetas Dei contemptores.

Sacerdotes non dixerunt, Vbinam *eſt* Iehouáh? '& tenentes Le- 8
gem non nouerunt me,& paſtores præuaricati ſunt in me,& Pro-
phetæ prophetauerunt 'in Báעal, & ambulauerunt poſt *ea quæ* non
'profuerunt.

Iudæorum maliciam arguit,aliarum gentium cōparatione.

Propterea adhuc 'iudicabo vos, dixit Iehouáh,& filios filiorum 9
veſtrorum'iudicabo.
Sed trāſite *ad* inſulas'Chithiím,& videte:& in Cedár'mittite, & 10
conſiderate'vehementer, & videte'ſi factum ſit ſicut iſtud,
Num mutauit gens *ulla* deos , qui tamen non ſunt dii? populus 11
verò meus mutauit'gloriam ſuam in id quod non prodeſt.

Deſtructi Iudæi ob derelictum Deum,& fornicationē eorum cum idolis.

'Admiramini cæli 'ſuper hoc, '& timete: deſolamini vehemen- 12
ter,dixit Iehouáh.
Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt venam 13
aquæ viuæ , vt effoderent ſibi ciſternas , ciſternas confractas quæ
non continent aquas.
Nunquid ſeruus eſt Iשſraאél?num eſt'vernaculus?quare *ergo* fuit 14

Cap. II.

ET factum eſt verbum Domini ad me,dicens,
Vade,& clama in auribus Ieruſalē, dicēs,Hæc dicit Domin⁹, Recordat⁹ ſum tui , miſerās adoleſcentiā tuam, & charitatē deſponſationis tuæ,quādo ſequuta es me in deſerto, in terra quæ non ſeminatur.
Sanctus Iſrael Domino, primitiæ frugum eius: omnes qui deuorant eū delinquunt,mala veniēt ſuper eos, dicit Dominus.
Audite verbum Domini domus Iacob, & omnes cognationes domus Iſrael:
Hæc dicit Dominus,Quid inuenērunt Patres veſtri in me iniquitatis, quia elongauerunt ſe à me,& ambulauerunt poſt vanitatem , & vani facti ſunt?
Et non dixerunt,Vbi eſt Dominus qui aſcēdere nos fecit de terra AEgypti:qui traduxit nos per deſertū, per terram inhabitabilem & inuiam,per terram ſitis & imaginem mortis,per terram in qua non ambulauit vir,neque habitauit homo? B
Et induxi vos in terram Charmeli, vt comederetis fructū ei⁹,& optima illius:&ingreſſi cōtaminaſtis terram meam,& hæreditatem meam poſuiſtis in abominationem.
Sacerdotes non dixerunt, Vbi eſt Dominus? & tenentes Legem neſcierunt me,& paſtores præuaricati ſunt in me: & Prophetæ prophetauerunt in Baal,& idola ſequuti ſunt.
Propterea adhuc iudicio contendā vobiſcum,ait Dominus: & cum filiis veſtris diſceptabo.
Tranſite ad inſulas Cethim , & videte: & in Cedar mittite, & conſiderate vehementer: & videte ſi factum eſt huiuſcemodi, C
Si mutauit gens deos , & certè ipſi non ſunt dii:populus verò meus mutauit gloriam ſuam in idolum.
Obſtupeſcite cæli ſuper hoc,& portæ eius deſolamini vehementer,dicit Dominus.
Duo enim mala fecit popul⁹ me⁹, Me dereliquerunt fontem aquæ viuę, & foderūt ſibi ciſternas,ciſternas diſſipatas , quæ continere non valent aquas.
Nūquid ſeruus eſt Iſrael,aut verna-

IN CAPVT II.

1 Et fuit verbum,&c. ויהי דבר־יהוה וגו' Id eſt ſic dixit mihi Iehouáh. 2 Tui, לך Quidam volunt pronomen iſtud redundare. Alii ſubaudiunt coniunctionē ET,tui,*&* miſericordiæ. Alii legunt,tibi.i.propter te.vel in gratiam tuam. Miſericordiæ ad.t. חסד נעוריך miſericordiæ iuuētutis tuæ. Chaldæus paraph.miſericordiæ dierum antiquorū.i.memini beneficiorū quæ in te contuli ab initio,quū te eduxi de AEgypto.Quidā vertunt,pietatis[vel bonitatis]iuuentutis tuæ. Charitatis deſp.tuæ אהבת כלולותיך Id eſt amoris quo te proſequebar quando te accepi veluti in vxorem,vt mihi eam fidem ſeruares quam ſponſæ probæ maritis ſuis ſeruare ſolent. Quidā liberius vertunt verſum,ſic,Recordor quòd tu fueris ſuauis adoleſcentula & amata ſponſa,quando,&c. Quando ambul.poſt me לכתך אחרי Hebraiſmus,quum ſequereris me. Non ſata. : לא זרועה id eſt inculta,vbi penuria annonæ erat. 3 Sanctitas,&c. קודש ישראל וגו' Hebraiſmus.i. Iſrael eſt velut res ſacra Deo & dicata quæ pollui à Gentibus non debet:& tanquam primitiæ,ſiue oblatio primitiarū,quibus veſci aliis nō licebat,niſi ſacerdotibus. 5 Elongaue.ſe à me, רחקו מעלי recesserūt à me.vel,lōgius ſeſe ſubduxerūt.i.defecerūt à me. Chaldæus paraph.quòd receſſerūt à timore mei.i.cultu meo. Poſt van. אחרי החבל Chaldæus paraph.poſt idola ipſa. 6 Aſcēdere fe. המעלה abduxit.vel,eduxit. Ambulare fe. המוליך Hebraiſmus,deduxit. Et vmbræ mor. וצלמות .i.horridā,quæ incutiebat metū mortis. Per quam,&c. לא־עבר וגו' Præt.perf.Heb.pro imperf.per quā nemo tranſibat,& vbi non habitabat quiſquā.vel,nemo habitabat. 7 Charmel, הכרמל Hæc dictio ſignificat agrum feracem,& arboribus conſitum.vnde quidam vertunt,cultam & fertilem. Chaldæus paraph.in terram Iſrael quæ erat plantata ſicut Charmel. Et bonum e. וטובה Singul.pro plur.bona.i.optimos fructus eius. In abomina. : לתועבה Chaldæus paraph.in cultum idolorū.q.d.in hæreditate mea coluiſtis idola. 8 Et tenentes Legem, ותופשי התורה & apprehendentes Legem. Alii,verſantes circa Legem. Alii,qui tractabant Legem. Chaldæus paraph.& qui docebant Legem. In Baעal בבעל id eſt in nomine Baעal. Dicebant enim,Hæc dicit Baעal.non,Hæc dicit Iehouáh. Profuerunt, יועילו proderunt.i. ſequuti ſunt idola. 9 Iudicabo vos, אריב אתכם contendam vobiſcum.diſceptabo.rixabor.ſic mox.Chaldæus paraph.puniam vos. 10 Chithiim, כתיים .i.ad inſulas maris mediterranei idololatras. Alii,ad inſulas Cypriorum. Mittite, שלחו ſub.legatos, aut exploratores. Vehementer: מאוד valde.id eſt ſumma animi attentione animaduertite. Si factum,&c. : הן היתה כזאת ſi fiant talia. Alii,vtique ſit ne res talis? 11 Gloriam ſuam כבודו id eſt Deum verum in quo gloriari poterat. 12 Admira. שומו Obſtupeſcite. Alii,Deſolamini. Super hoc, על־זאת ob id.ſub.quod dicturus ſum. Et timete:deſol. ושערו חרבו tumultuamini,in ſolitudines redigamini.vel,horreſcite,deſolamini. 14 Vernaculus? יליד־בית Ad verbum,natus domi:id eſt éſtne Iſrael ſeruilis conditionis,vt ſic à Deo contemnatur?q.d.non:cur ergo patuit prædæ hoſtium ſuorum?

culus? quare ergo factus eſt in prædã?

15 Super eum rugierunt leones, & dederunt vocem ſuam, poſuerunt terrã eius in ſolitudinẽ: ciuitates eius exuſtæ ſunt, & non eſt qui habitet in eis.

D 16 Filii quoque Mempheos & Taphnes cõſtuprauerũt te vſq; ad verticẽ.

17 Nunquid non iſtud factum eſt tibi, quia dereliquiſti Dominũ Deũ tuũ eo tempore quo ducebat te per viam?

18 Et nunc quid tibi vis in via AEgypti, vt bibas aquam turbidã? & quid tibi vis in via Aſſyriorum, vt bibas aquam Fluminis?

19 Arguet te malitia tua, & auerſio tua increpabit te: ſcito, & vide quia malũ & amarũ eſt reliquiſſe te Dominũ Deũ tuũ, & non eſſe timorẽ mei apud te, dicit Dominus Deus exercituum.

20 A ſeculo confregiſti iugum meum, rupiſti vincula mea: & dixiſti, Nõ ſeruiam: in omni enim colle ſublimi, & ſub omni ligno frondoſo tu proſterE nebaris meretrix.

21 Ego autem plantaui te vineã electam, omne ſemen verum: quomodo ergo conuerſa es mihi in prauum vinea aliena?

22 Si laueris te nitro, & multiplicaueris tibi herbã borith: maculata es in iniquitate tua corã me, dicit Dñs De⁹.

23 Quomodo dicis, Non ſum polluta, poſt Baalim non ambulaui? vide vias tuas in conualle, ſcito quid feceris: curſor leuis explicans vias ſuas.

24 Onager aſſuetus in ſolitudine, in deſiderio animæ ſuæ attraxit vẽtum amoris ſui, nullus auertet eã: omnes qui quærunt eã non deficient: in mẽſtruis eius inuenient eam.

25 Prohibe pedem tuum à nuditate, & guttur tuũ à ſiti: & dixiſti, Deſperaui, nequaquam faciam: adamaui quippe

in prædam?
15 Super eum rugierunt catuli leonum, & dederunt vocem ſuam,
& poſuerũt terram eius in ſolitudinem, ciuitates eius exuſtæ ſunt
abſque habitatore.
16 Etiã filii Nóph & Thanhaphanehes confringent tibi verticẽ.
17 Annon hoc fecit tibi, eo quòd dereliquiſti Iehouã Deum tuũ
tempore *quo* ambulare faciebat te per viam?
18 Nũc ergo quid tibi in via AEgypti? vt bibas aquã Nili? & quid
tibi in via Aſſur? vt bibas aquam Fluminis?
19 Corripiet te malitia tua, & auerſio tua increpabit te: ſcito autem & vide quòd malum & amarum eſt reliquiſſe te Iehouã Deũ
tuũ, & nõ eſſe timorẽ mei in te, dicit Domin⁹ Iehouáh exercituũ.
20 Nam à ſeculo cõfregi iugum tuum, rupi vincula tua: & dixiſti,
Non ſeruiam: nam ſuper omnem collem ſublimem, & ſub omni
ligno viridi tu diſcurrebas meretrix.
21 Ego autem plantaui te optimam vitem, totã ipſam ſemen verum: & quomodo conuerſa es mihi *in* ſarmenta vitis alienæ? Iudæos peccatũ ſuũ nõ agnoſcentes, conuincit De⁹ peccatores eſſe, hypocritas, & fornicatores.
22 Quòd ſi laueris te nitro, & multiplicaueris tibi borith, ſignata eſt iniquitas tua coram me, dixit Dominus Iehouáh.
23 Quomodo dices, Non ſum polluta, & poſt Bayalím non ambulaui? vide viam tuam in valle, agnoſce quid feceris, dromedaria leuis circuiens vias ſuas.
24 Onager aſſuetus in deſerto pro deſiderio animæ ſuæ attrahit vẽtum occaſionis ſuæ, quis auertet eam? omnes quærentes eam nõ fatigabuntur, in menſe ſuo inuenient eam.
25 Prohibe pedem tuum ne *ſit* diſcalceatus, & guttur tuum à ſiti:
& dixiſti, Deſperatum eſt, nequaquam: adamaui quippe alienos,

15 Exuſtæ ſunt נצתות deſolatæ ſunt. ſiue deſtructæ. 16 Filii Noph בני־נוף .i. Memphitæ, ad quorum ſcilicet auxilium tu confugis. Confringent tibi ver. ירעוך קדקוד : verticem tuum contundent. vel conterent. Chaldæus paraph. occident fortes tuos, & diripiẽt diuitias tuas. 17 Fecit, &c. תעשה לך וגו׳ Fut. Heb. pro præt. vt quidam volunt. Ad verbum, faciet tibi, derelinquere tuum Iehouam Deum tuum tempore, &c. pro, derelictio tua Iehouæ Dei tui. aut deſertio. i. ob tuam deſertionem hæc euenient tibi. עזב infinitiuus pro nomine omnis generis. hîc verò maſculeum iungitur verbo maſculeo תעשה. Chaldæus paraph. Nónne iſta vindicta ſumetur de te quòd deſerueris, &c. Sũt qui תעשה velint eſſe fœmineum, vertentes, Annon tu tibi id feciſti eo quòd, &c. Ambulare faciebat te מולכך deducebat te. Chaldæus paraph. qui oſtendit tibi viam, & non ambulaſti per eam. 18 Quid tibi in via AEg. מה־לך וגו׳ Hebraiſmus, Quare vadis in AEgyptum, quum habeas tam præſens auxilium? Totum verſum ſic vertit Chaldæus paraph. Nunc ergo quid vobis, contrahendo ſocietatem cum Pharaone Rege AEgyptiorum? vt proiiciatis *iterum* mares veſtros in amnem? & quid vobis percutiendo fœdus cum Aſſyria? vt transmigrare faciatis vos vltra Euphratem? Nili? שחור שSinhor? Per Aquam hîc ſuppetias intelligit. q. d. quum haberes domi præſens auxilium, cur aliò confugiebas? Fluminis? : נהר Euphratem ſignificat. Quum puniebantur Iudæi ab AEgyptiis, petebant auxilium ab Aſſyriis: quum verò Aſſyrii eos premerẽt, confugiebant ad AEgyptios. 19 Corripiet te תיסרך Caſtigabit te. i. malitia tua erit cauſa correctionis tuæ, & propter eam caſtigaberis. Increpabit te: תוכחוך caſtigabit te. arguet. corripiet. 20 Seruiã: אעבוד ſub. idolis vltrá. non colam ea. Legitur & אעבור. vnde quidam vertunt, Non transgrediar. ſub. vltrà mandata tua. vel, non præuaricabor. Chaldæus paraph. Non addemus vltrà transgredi verbum tuum. Nam ſuper om. collẽ כי על־כל גבעה Sub. & tamen non ſtetiſti promiſſis: nam ſuper omnem collem. Sunt qui כי conuertunt in Tamen. Diſcurrebas mere. : צועה זונה Subaudiendũ כ ſicut meretrix. i. vt ſcorta facere ſolent. Chaldæus paraph. tu colebas idola. 21 Optimam vitem, שורק שſorec. genus vitis optimæ & laudatiſſimæ in cuius vuis aiunt non inueniri acinos. Chaldæus paraph. ſicut plantam vitis electæ. Totam ipſam ſemen כולוה זרע totum ſemen. 22 Nitro, בנתר Quibuſdã eſt alumẽ. Et multipl. t. bo. ותרבי־לך בורית Hebraiſmus, & frequẽter vtaris borith. i. purgaueris te. Borith quidã dicunt eſſe ſaponem, alii herbã fullonum. Signata eſt נכתם inſignis eſt. vel, nota eſt. Hebræi, deſcripta eſt, vel impreſſa. & vt doctus inter ipſos exponit, מגולה. i. manifeſta, vt illam negare non poſſis. q. d. etiamſi coneris diſſimulare tuam idololatriã, non falles me. Alius noſtra lingua exponit, טאקא, ſcribere voluit *tachee.* Chaldæus paraph. Quoniam ſi putes mũdari à peccatis tuis, quemadmodum lauant ſeſe nitro, & dealbant cum borith, ſanè vt eſt ſignum maculæ quæ non mundatur, ſic multiplicata ſunt delicta tua coram me, &c. 23 Poſt Bayalim non amb. אחרי הבעלים לא הלכתי .i. non ſum ſequuta idola. Dromedaria בכרה chamelus eſt fœmina iuuenis ac parua, quæ maſculo citius currit. Chaldæus paraph. eras ſimilis dromedariæ leui. Circuiens משרכת implicãs. inſtar ſcilicet corrigiæ calcei, quæ iteratis vicibus illi circunligatur. Quidam vertunt, quæ per vias ſuas diſcurrit. Chaldæus paraph. quæ cõfundit [vel, perturbat] vias ſuas. nempe diſcurrẽdo nunc huc nũc illuc. 24 Onager פרה nempe fœmina. Subaudiendũ כ ſimilitudinis, Et tanquã aſina ſylueſtris, quæ cicurari non poteſt. Chaldæus paraph. Sicut onager cuius habitatio eſt in deſerto. Onagri ſunt velociſſimi. ad hoc facit reſpirandi facilitas: nam difficultas reſpirandi, cauſa eſt tardi inceſſus. Tu (inquit) ſimilis es onagro velociſſimo quum tibi eſt iter ad idola tua: quotquot voluerint capere onagram illam, non conabuntur illam aſſequi currendo, ſed expectabunt tempus quo grauida erit, & tunc facilè illam capient: ſic tãdem à me capieris, & punieris quum grauida eris, id eſt quum ad ſummum peruenerit peccatum tuum. Pro deſiderio animæ ſuæ באות נפשו id eſt viuens in ſumma libertate & deliciis, ſine lege & præceptis, haurit ventum. Occaſionis ſuæ, &c. תאנתה מי ישיבנה accepta occaſione, & quis reducet eam? ſub. ab hoc appetitu. Alii diſtinguunt poſt VENTVM: & vertunt, impetum eius quis reuocabit? vel, impetu ſuo quis reuocabit illam? Nam תאנה occurſum fortuitum ſignificat. Fatigabuntur, ייעפו deficient. currendo ſcilicet poſt illam. q. d. quum viderint illam ſic currentem, non fatigabunt ſe currendo poſt eam, quia deſperabunt ſe poſſe aſſequi: ſed tempore quo grauida erit, capient illam. 25 Prohibe pedem tuum ne *ſit* diſc. מנעי רגלך מיחף Phraſis eſt Hebraica: acſi dicat, contine te domi, & noli ire in regionem longinquam ad quærendum auxilium. atteruntur enim calcei longo itinere: premuntur etiam ſiti viatores, præſertim in regionibus calidis. Deſperatum eſt, &c. נואש וגו׳ ſub. cor meum, ne eat poſt Dominum, non ibo poſt illum. Vide Eſaiam 57. c. 10. Alii vertunt, Abhorrens eſt. ſub. cor meum à Domino, nequaquam faciam quod dicis, non ſequar conſilium tuum ô Propheta.

& poſt eos ibo.
Vt pudore afficitur fur quando deprehēditur, ſic'pudore affecti 26
ſunt domus Iſraël,ipſi,Reges eorum,Principes eorū,& Sacer-
dotes eorum,atque Prophetæ eorum,
Dicētes ligno,Pater meus es tu:& lapidi,Tu genuiſti me: nam 27
obuerterunt mihi ceruicem, & non faciem : at tempore afflictio-
nis ſuæ dicent,Surge,& ſerua nos.
'Et vbinam ſunt dii tui quos feciſti tibi?'ſurgant, an liberare te 28
poſſint in tempore afflictionis tuæ:nam *iuxta* numerum ciuitatum
tuarum fuerunt dii tui ô Iehudáh.
Vtquid'litigatis contra me? omnes vos præuaricati eſtis contra 29
me,dixit Iehouáh.
'Fruſtra percuſſi filios veſtros,diſciplinam non receperunt: de- 30
uorauit gladius veſter Prophetas veſtros tanquam leo'vaſtator.
'O generatio,vos videte verbum Iehouæ:'num ſolitudo fui Iſ- 31
raëli?num terra'tenebroſa? vtquid *ergo* dixerūt populus meus,'Do
minamur,nec veniemus vltrà ad te?
Nunquid obliuiſcitur virgo ornamenti ſui, & ſponſa 'muranu- 32
larum ſuarū?populus verò meus obliti ſunt mei dieb⁹ innumeris.
Cur'præparas viam tuam ad quærendum dilectionē?ideo etiam 33
'mala'docuiſti vias tuas.
Etiam 'in oris *ueſtimentorum* tuorū inuenti ſunt ſanguines animarū 34
pauperum & innocentum,quos non'in ſuffoſſione inueniſti, 'ſed
propter omnia iſta.
Et dixiſti,'Innocens ſum,certè auerſus eſt furor eius à me: ecce 35
ego'iudico te,eo quòd dixeris,Non peccaui.
Cur'diſcurſas crebro'mutando viam tuam?'etiam ab AEgypto 36
pudore afficieris,quemadmodum pudore affecta es ab Aſſúr.
Etiā hinc egredieris,'& manus tuæ *erunt* ſuper caput tuū:quia'cō 37
tēpſit Iehouáh confidentias tuas,neque proſperè cedet *tibi* in eis,

Cap. III.

De⁹ miſericors populum ſuum à ſe reiectum ob fornicationē cū idolis, reuocat ad pœnitētiam.

D'Icēdo,Si dimiſerit vir vxorē ſuā,& abierit ab eo,'& fuerit vi- 1

alienos,& poſt eos ambulabo.
Quo modo confunditur fur quan- F
do deprehenditur,ſic confuſi ſunt do
mus Iſrael,ipſi, & Reges eorū,Prin-
cipes & Sacerdotes,& Prophetæ eo-
rum,
Dicentes ligno,Pater meus es tu:
& lapidi , Tu me genuiſti: verterunt
ad me tergum,& non faciem:& in tē
pore afflictionis ſuæ dicent,Surge,&
libera nos.
Vbi ſunt dii tui quos feciſti tibi? ſur
gāt,& liberēt te in tēpore afflictionis Infrà 11.c.13
tuæ:‖ſecundum numerum quippe ci-
uitatum tuarum erant dii tui Iuda.
Quid vultis mecum iudicio contē-
dere? omnes dereliquiſtis me, dicit
Dominus.
Fruſtra percuſſi filios veſtros,diſci-
plinam non receperūt:deuorauit gla
dius veſter Prophetas veſtros , quaſi
leo vaſtator.
Generatio veſtra, videte verbū Do-
mini, nunquid ſolitudo factus ſum Iſ
raeli, aut terra ſerotina? quare ergo
dixit populus meus, Receſſimus,nō G
veniemus vltrà ad te?
Nunquid obliuiſcetur virgo or-
namenti ſui,aut ſponſa faſciæ pecto-
ralis ſuæ?populus verò meus oblitus
eſt mei diebus innumeris.
Quid niteris bonam oſtendere viā
tuā ad quærendā dilectionē,quę inſu-
p & malitias tuas docuiſti vias tuas?
Et in alis tuis inuentus eſt ſanguis
animarum pauperum & innocētum:
non in foſſis inueni eos, ſed in omni-
bus quæ ſuprà memoraui.
Et dixiſti,Abſque peccato & inno-
cens ego ſum:& propterea auertatur
furor tu⁹ à me.ecce,ego iudicio cōtē
dā tecū,eo quòd dixeris,Nō peccaui.
Quàm vilis facta es nimis, iterans
vias tuas! & ab AEgypto confunde-
ris,ſicut confuſa es ab Aſſur.
Nā & ab iſta egredieris , & manus
tuæ erunt ſuper caput tuum : quoniā
obtriuit Dominus cōfidentiam tuā,
& nihil habebis proſperum.
Cap. III.
VVlgo dicitur , Si dimiſerit vir v-
xorē ſuā, & recedēs ab eo,dux-

26 Pudore affecti ſunt הובישו Præt.Heb.pro fut.pudore afficientur. 28 Et vbinam,&c. ואיה ſub.Et dicam. Quidam vertunt, Sed vbinam. Surgant,&c. יקומו וגו׳ ſurgāt,*ut uideamus* an liberare,&c. 29 Litigatis con.me? תריבו אלי diſceptatis mecū?vel,diſceptabitis.Chaldæus paraph.Quare vos cogitatis iudicare aduerſum verbum meum?Iudicare,pro ferre iudicium.Alii vertunt,expoſtulabitis,vel conquerimini contra me?q.d.quum affligimini,nullam habetis iuſtam cauſam expoſtulādi mecum:omnes enim à me defeciſtis.
30 Fruſtra לשוא Propter vanitatem.ſiue vaniloquentiam.i.quia filii veſtri didicerunt à pueritia ſua loqui vanitatem & mendacia. Vaſtator. : משחית exterminator.vel,perdens. 31 O generatio הדור O ſeculū.i.homines huius ſeculi & ætatis. Num ſolitudo המדבר Admirantis eſt ה,vt annotant Hebræi.q.d.non fui Iſraeli tanquam deſertum in quo omnia deſunt:nam ſuppeditaui illi omnia neceſſaria. Tenebroſa? מאפליה Ad verbum,caliginis?in qua ſcilicet omnia ſunt lethifera & infœcunda.nam tellus quæ Soli non eſt expoſita,nihil profert:ſicut neque ea quæ nō eſt ſub cælo libero.Chaldæus paraph.ſic hunc verſum conuertit,Populi ſeculi,vos audite verbum Iehouæ:an ſicut deſertum virgultorum[.i.plenum virgultis]in quo nulla eſt vtilitas,fuit verbum meum Iſraeli?an ſicut terra deſolationis?quare dixit populus meus,Receſſimus,non reuertemur vltrà ad cultum tuum? Dominamur, רדנו Dominium accepimus.q.d habemus Reges & Principes:nec eſt nobis opus alio nunc duce. 32 Muranularum ſuarum? קשוריה torquium ſuorum?vel monilium?Repetitio eiuſdem.Virgo ſponſa nunquam ſuſtineret prodire in publicum abſque ornamento ſuo:ſi non obliuiſcitur ornamenti ſui, multo minus ſponſi ſui obliuiſcetur. 33 Præparas,&c. תיטבי וגו׳ Ad verbum,bonificas viam tuam,vt quæras amicitiam?i.cur tanto ſtudio apparas profectionem vt ineas amicitiam cum populis externis? Quidam vertunt, Quare tam diligenter huc illuc diſcurris vt quæras amorem?Chaldæus paraph.Quare ornas te in viis tuis,vt facias armatores,vt contrahas ſocietatē cum populis? Mala, את־הרעות malas.ſub.gentes.i.vt aſſequaris quod optas,tu perpetras grauiſſima flagitia,grauiora inquā ipſis Gentibus,vt ipſas docere poſſis malitiam. Chaldæus paraph. mala(vel malas)docuiſti viis tuis. Docuiſti למדתי Legitur & למדת docui.Præt.pro fut.docebo.Vnde quidā vertūt, Ob id docebo vias tuas malas.ſub.eſſe. 34 In oris *ue*.t. בכנפיך Ad verbum,in oris tuis.vel,alis.ſub.veſtimentorū tuorū.i.in veſte tua. pars pro toto.q.d.ne à cæde quidē innocētium abſtines, vt ineas gratiam cum exteris gētibus.Chaldæus paraph.Etiā in ſecreto[.i.ſub veſte tua]deprehenſa es quòd effudiſti ſanguinem iuſtum. In ſuff. במחתרת .i.ſuffodientes domum tuam. Alludit ad illud Exo.22.a.2, Si in ſuffoſſione inuentus fuerit fur. Sed propter o.iſta. : כי על כל אלה ſub.quæ dicta ſunt, quòd ſcilicet te carperent de ſupradictis, crudelitate,& aliis. 35 Innocens ſum כי נקיתי quia innocens ſum.Redundat כי quia. Iudico te, נשפט אותך condemno iudicio. Alii,iudicio contendam tecum.vel,iudicium ſubibo.Chaldæus paraph.faciam tecū vindictam hanc. 36 Diſcurſas cre. תזלי מאוד pergis tam ſtudioſé.vel anxiè,tantum diſcurris. Ab אזל.Quidam Hebræorum deducit à זול vel זלל viluit:vertens,quàm vilis facta es valde. id improbant doctiores inter ipſos. Mutando vi.t. לשנות את דרכך frequentibus ſcilicet,ac variis itineribus modò ad Aſſur,nunc ad AEgyptum diſcurrendo. Etiam ab AEg. גם ממצרים q.d.fruſtrà petis auxilium ab AEgyptiis,ſicut fruſtra petiſti ab Aſſyriis.
37 Et manus tuæ,&c. וידיך וגו׳ .i.triſtis & mœrens.ſic enim ſolebant teſtari dolorem ſuum,ac triſtitiam,præſertim mulieres.Chaldæus paraph.peccata tua erunt ſuper caput tuū.i.recident in caput tuum. Contēpſit מאס abominatus eſt.deſpexit.abhorret à fiduciis tuis.

IN CAPVT III.

1 Dicendo. לאמור Pertinet iſtud ad finem capitis præcedentis,Contempſit confidentias tuas,neque tibi proſperè cedet in eis,dicēdo, &c.Alii vertunt,Dicitur.vel,Aiunt. Et fuerit viri alt. והיתה לאיש אחר Hebraiſmus,pro nupſerit alteri viro.

rit virum alterū: nunquid reuertetur ad eam vltrá? nunquid nō polluta, & contaminata erit mulier illa? tu autē fornicata es cum amatorib⁹ multis, tamē reuertere ad me, dicit Domin⁹.

Leua oculos tuos in directū, & vide vbi non proſtrata ſis: in viis ſedebas, expectans eos quaſi latro in ſolitudine: & polluiſti terram in fornicationibus tuis, & in malitiis tuis.

Quam ob rem prohibitæ ſunt ſtillæ pluuiarum, & ſerotinus imber nō fuit: frons mulieris meretricis facta
B eſt tibi, noluiſti erubeſcere.

Ergo ſaltē ámodo voca me, Pater meus, dux virginitatis meæ tu es.

Nunquid iraſceris in perpetuū, aut perſeuerabis in finem? ecce loquuta es, & feciſti mala, & potuiſti.

Et dixit Dominus ad me in diebus Ioſiæ Regis, Nunquid vidiſti quæ fecerit auerſatrix Iſrael? abiit ſibimet ſuper omnē mōtem excelſum, & ſub oī ligno frōdoſo, & fornicata eſt ibi.

Et dixi quum feciſſet hæc omnia, Ad me reuertere: & nō eſt reuerſa. & vidit præuaricatrix ſoror eius Iuda,

C Quia pro eo quòd mœchata eſſet auerſatrix Iſrael, dimiſiſſem eam, & dediſſem ei libellum repudii: & nō timuit præuaricatrix Iuda ſoror eius: ſed abiit, & fornicata eſt etiam ipſa.

Et facilitate fornicationis ſuæ contaminauit terram, & mœchata eſt cū lapide & ligno.

Et in omnibus his nō eſt reuerſa ad me præuaricatrix ſoror eius Iuda in toto corde ſuo, ſed in mendacio, ait Dominus.

Et dixit Dominus ad me, Iuſtificauit animā ſuam auerſatrix Iſrael, cōparatione præuaricatricis Iudæ.

Vade, & clama ſermones iſtos con-
D tra Aquilonem, & dices, Reuertere auerſatrix Iſrael, ait Dominus: & nō auertam faciem meam à vobis: quia ſanctus ego ſum, dicit Dominus, & non iraſcar in perpetuum.

Veruntamē ſcito iniquitatem tuā, quia in Dominum Deum tuum præuaricata es: & diſperſiſti vias tuas alienis ſub omni ligno frondoſo, & vocem meam nō audiſti, ait Dominus.

Conuertimini filii reuertentes, dicit Dominus: quia ego vir veſter: & aſſumam vos vnum de ciuitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion.

ri alterius: nunquid reuertetur ad eam amplius? (annon ″præuaricā-
do præuaricata eſt terra ipſa?) tu autem fornicata es *cum* ″amatori-
bus multis, ″ſed reuertere ad me, dixit Iehouáh.
2 Leua oculos tuos ad excelſa *loca*, & vide vbi non ″fueris conſtupra
ta: ″in viis ſediſti ″eis, ſicut y Arabs ″in deſerto: ″& præuaricari feciſti
terram fornicationibus tuis, & malitia tua.
3 Itaque prohibiti ſunt ″imbres, & ſerotina pluuia nō fuit: & frōs
mulieris meretricis fuit tibi, renuiſti erubeſcere.
4 Nónne ″ex hoc tempore vocabis me, Pater mi, dux adoleſcētiæ
meæ es?
5 Nunquid reſeruabit in ſeculum *iram*? an reſeruabit in æternum?
ecce loquuta es, & feciſti mala, ″& potuiſti.
6 Dixit autem Iehouáh ad me in diebus Iowſiiáhu Regis, Vidiſtí- Decem tribus Iſrael à Deo reiectæ ob fornicationem cum idolis, quas tamen imitat⁹ eſt Iuda.
ne quæ fecit ″rebellis Iwſraél? ″abit ipſa ſuper omnem mōtem ex-
celſum, & ſub omnem arborem viridem, ″& fornicatur ibi.
7 ″Et dixi, poſtquam ″fecit omnia iſta, Ad me reuertere: & non eſt
reuerſa. ″vidítque præuaricatrix ſoror eius Iehudáh.
8 ″Et vidi *etiam quòd uidit* quòd propter ōnes cauſas quibus fornicata
eſt rebellis Iwſraél dimiſi eam, dedíque ei libellum repudiorum
eius, & *tamen* non timuit præuaricatrix Iehudáh ſoror eius, ſed ab-
iit, & fornicata eſt etiam ipſa.
9 Et fuit, ob facilitatem fornicationis ſuæ, peccare fecit terram,
& mœchata eſt cum lapide & ligno.
10 ″Et tamen in omnibus his non eſt reuerſa ad me præuaricatrix
ſoror eius Iehudáh toto corde ſuo, ſed ″mendaciter, dixit Iehouáh.
11 Et dixit Iehouáh ad me, ″Iuſtificauit animam ſuam rebellis Iwſ
raél magis quàm præuaricatrix Iehudáh.
12 Vade, & exclama ſermones iſtos ad Aquilonē, & dic, ″Reuerte-
re rebellis Iwſraél, dixit Iehouáh, *&* non faciam cadere iram meā Adhortatur Iſraelem ad pœnitētiam: promittēs ei paſtores qui veram Dei ſciētiam habeant.
in vos: quia miſericors ſum, dixit Iehouáh, nec reſeruabo ″*iram* in
ſeculum.
13 Veruntamē agnoſce iniquitatem tuam: quia in Iehouam Deū
tuum præuaricata es, ″& diſperſiſti vias tuas alienis ſub omni ar-
bore viridi, & vocem meam non audiſtis, ait Iehouáh.
14 Conuertimini filii rebelles, dixit Iehouáh: nam ego ″dominatus
ſum vobis: & aſſumam vos, ″vnum de ciuitate *una*, & duos de fami-
lia *una*, ″& introducam vos in z Siión.

Præuaricando præuar. חנוף תחנף pollutione polluta eſt. Chaldæus paraph. peccando peccauit. vel, condemnando condemnata eſt. aut, puniendo punietur. Amatoribus רעים amicis. Chaldæus paraph. tu autē erraſti [id eſt in errore verſata es] & ſocietatem iniſti cum populis multis: & tamen reuertere ex nunc ad cultum meum. Sed reuertere ושוב attamen reuertere.

2 Fueris conſt. שוגלת fueris vitiata. Scribitur שוגלת, & honeſtatis gratia legitur שוכבת dormieris. Chaldæus paraph. vbi non inieris ſocietatem tibi ad colendū idola: in viis domus planitiei eorum [.i. in biuiis] expectabas illos, ſicut Arabes qui habitant in tentoriis in deſerto. In viis על־דרכים iuxta vias. Eis להם propter illos. vel, *expectando* illos. In deſerto, במדבר ſub. ſedere ſolet, expectans mercatores quibus vendat, aut à quibus emat merces. Et præuaricari feciſti ותחניפי & polluiſti. 3 Imbres רבבים pluuiæ temporaneæ, quæ in Octobri, ſiue Autumno decidunt: ea pluuia dicitur etiam יורה vel מורה. at מלקוש ea eſt quæ decidit in Martio, vel Vere.

4 Ex hoc tem. voc. me, מעתה קראתי לי Præt. Heb. pro fut. ex nunc [vel poſthac] clamabis ad me. aut, debebis vocare, ſiue deberes, &c. Doctus inter Hebræos exponit, Nónne ex quo vidiſti quòd prohibuerim pluuias, debuiſti conuerti ad me, & inuocare me, Pater mi? Alii interpretantur, Nónne nuper cœpiſti inuocare me, dicendo, &c. 5 Et potuiſti. : ותוכל & præualuiſti. id eſt pro virili tua. vel, quando potuiſti. vt ו ſit pro כאשר. Aut, & potuiſti. ſub. implere ea. 6 Rebel. משובה auerſatrix. Abit הולכה ire ſolet. Et fornicatur ותזני vt fornicaretur. Chaldæus paraph. & colunt lignū pro idolo. Viditque ותראה ſub. quòd fecerit omnia iſta auerſatrix Iſrael, & nō poſuit in corde ſuo. 7 Et dixi, poſt, &c. ואומר אחרי עשותה וגו׳ Et cogitaui *apud me*, Poſtquā fecerit hæc omnia, reuertetur ad me.

8 Et vidi *etiam quòd uidit*, &c. וארא כי וגו׳ Et vidi *etiā quòd non egerit pœnitentiam: uidit inquam* quòd propter, &c. Chaldæus paraph. Et manifeſtum fuit coram me quòd propterea quòd errauerunt [id eſt coluerunt idola] qui continent ſeſe ne reuertantur ad cultum meum, qui ſunt de domo Iſrael, abduxi eos in captiuitatem, &c. 10 Et tamen in omn. his וגם בכל־זאת Et etiam in toto hoc. Mendaciter בשקר in mendacio. id eſt, ſimulatè, & fictè. 11 Iuſtificauit animam ſuam, &c. צדקה נפשה וגו׳ Hebraiſmus, pro Iuſtiorem præſtitit ſeſe quàm ſit Iuda ſoror eius, ſi conferatur cum ea. 12 Reuertere, &c. שובה וגו׳ Chaldæus paraph. Quum reuerſi fueritis, non mittam iram meam in vos: quoniam multus in faciendo bona, ſum, dicit Iehouáh: & non reſeruabuntur tibi peccata tua in æternum. *Iram*. Subaudire potes, peccata tua. 13 Et diſperſiſti vias t. al. ותפזרי את־דרכיך לזרים .i. diſcurriſti huc illuc vt coleres varia idola.

14 Dominatus ſum vo. בעלתי בכם .i. dominus & maritus ſum vobis: hoc eſt dilexi vos quemadmodum maritus diligere ſolet vxorem ſibi chariſſimam. Chaldæus paraph. quoniam vnicè vos dilexi. Alii, nam ego ſum vice mariti vobis. Alii per futurum, nam ego futurus ſum ſponſus veſter. Vnum de ciuit. אחד מעיר .i. ſiquis vel vnicus relictus ſit in aliqua vrbe, aſſumam eum. Vel per vnum & duos, intelligit paucos: acſi dicat, Eligā aliquot ex vobis. Hunc verſum & ſequētes interpretātur omnes Hebræi de Meſſia. Et introd. והבאתי & reducā.

Dabóque vobis paſtores iuxta cor meum, & paſcent vos ſcien- 15
tia & intelligentia.
Et erit,quũ multiplicati fueritis, & creueritis in terra in diebus 16
illis,dixit Iehouáh:non dicent vltrà,′Arca fœderis Iehouæ:′nec a- *Conuerſio Gentium.*
ſcẽdet ſuper cor, neque recordabũtur illius, ′neque viſitabũt,nec
fiet vltrà.
In tempore illo vocabunt Ieruשׁſaláim Solium Iehouæ:& con 17
gregabunt ſe ad eam omnes Gẽtes′ in nomine Iehouæ *habitantis* in Ie
ruשׁſaláim: neque ambulabũt vltrà poſt′duritiam cordis ſui mali.
In diebus illis ibunt domus Iehudáh′ad domum Iשׁſraאél,& ve- 18
nient ſimul de terra Aquilonis ad terram quam′dedi in hæredita-
tem Patribus veſtris.
Ego autem dixi,Quomodo ponã te inter filios, & dabo tibi ter 19
ram′deſiderabilem,hæreditatem′concupiſcibilem exercituum Gẽ
tium?′& dixi,Pater mi,vocabis me,′& à me non recedes.
′Siquidẽ *ut* præuaricata eſt vxor à′ſocio ſuo,ſic præuaricati eſtis 20
contra me,ô domus Iשׁſraאél,dixit Iehouáh.
Vox ſuper excelſa audita eſt,fletus deprecationum filiorũ Iשׁſ- 21
raאél: quoniam iniquã fecerũt viã ſuã,obliti ſunt Iehouæ Dei ſui.
Cõuertimini filii rebelles,ſanabo rebelliones veſtras:′Ecce nos 22
venimus ad te:tu enim es Iehouáh Deus noſter. *Reuerſio Iſraelis ad Deũ,confitẽtis peccatũ ſuũ.*
Verè′mendacium eſt *ut expectemus ſalutem* à collibus,′*à* multitudine, 23
à montibus:verè in Iehouáh Deo noſtro eſt ſalus Iשׁſraאél.
′Confuſio autem conſumpſit laborem Patrum noſtrorum ab 24
adoleſcentia noſtra,′oues eorum,& boues eorum,filios eorum,&
filias eorum.
′Dormiemus in cõfuſione noſtra,& operiet nos ignominia no- 25
ſtra,quoniam Iehouæ Deo noſtro peccauimus,nos & Patres no-
ſtri ab adoleſcentia noſtra,& vſque ad diem hanc,neque obtem-
perauimus voci Iehouæ Dei noſtri. Cap. IIII.

SI′reuerſus fueris Iשׁſraאél,dixit Iehouáh,ad me,quieſces: & ſi 1
abſtuleris abominationes tuas à facie mea,non demigrabis. *Vera pœnitẽtia ſiue cõuerſio ad Deum.*
′Et iurabis,Viuit Iehouáh,in veritate,*&* in iudicio,& in iuſtitia: 2
′& benedicent ſeſe in eo Gentes,& in eo gloriabuntur.
Sic enim dixit Iehouáh viro Iehudáh & Ieruשׁſaláim,′Arate vo 3
bis aruum,& ne ſeratis ſuper ſpinas.

Et dabo vobis paſtores iuxta cor meum,& paſcent vos ſcientia & doctrina.
Quumque multiplicati fueritis, & creueritis in terra in diebus illis, ait Dominus:non dicent vltrà, Arca Teſtamẽti Domini:neque aſcẽdet ſuper cor, neque recordabuntur illius, nec viſitabitur, nec fiet vltrá.
In tempore illo vocabunt Ieruſalẽ Solium Domini:& congregabuntur ad eam omnes gẽtes in nomine Domini in Ieruſalem,& non ambulabũt poſt prauitatem cordis ſui peſſimi.
In diebus illis ibit domus Iuda ad domum Iſrael,& veniẽt ſimul de terra Aquilonis ad terram quã dedi Patribus veſtris.
Ego autem dixi,Quomodo ponam te in filios,& tribuam tibi terram deſiderabilẽ,hereditatẽ præclarã exercituum Gẽtium? & dixi, Patrem vocabis me, & poſt me ĩgredi nõ ceſſabis.
Sed quo modo ſi cõtemnat mulier amatorem ſuum, ſic contempſit me domus Iſrael,dicit Dominus.
Vox in viis audita eſt, ploratus & vlulatus filiorum Iſrael:quoniam iniquam fecerũt viam ſuam, obliti ſunt Domini Dei ſui.
Conuertimini filii reuertentes, & ſanabo auerſiones veſtras. Ecce,nos venimus ad te : tu enim es Dominus Deus noſter.
Verè mẽdaces erant colles,& multitudo montiũ: verè in Domino Deo noſtro ſalus Iſrael.
Cõfuſio comedit laborem Patrum noſtrorũ ab adoleſcentia noſtra, greges eorum & armenta eorum, filios eorum & filias eorum.
Dormiemus in cõfuſione noſtra,& operiet nos ignominia noſtra : quoniam Domino Deo noſtro peccauimus nos, & Patres noſtri ab adoleſcentia noſtra vſque ad diem hanc:& non audiuimus vocẽ Domini Dei noſtri.
Cap.IIII.
SI reuertêris Iſrael, ait Dominus, ad me conuertere: ſi abſtuleris offendicula tua à facie mea , non commoueberis.
Et iurabis,Viuit Dominus,in veritate,& in iudicio, & in iuſtitia: & benedicẽt eũ Gẽtes,ipſúmque laudabũt.
Hæc enim dicit Dominus viro Iuda & Ieruſalẽ, Nouate vobis nouale,& nolite ſerere ſuper ſpinas.

16 Arca fœd.Ieh. ארון ברית יהוה ſub.ſit nobis propitia,vel egrediatur nobiſcũ ad bellum. Nec aſc.ſuper cor ולא יעלה על־לב ſub. arca.i.non veniet in mentẽ.Hebraiſmus. q.d.nulla amplius bellorũ moleſtia prementur, vt opus ſit deferre arcam ad præliũ,neque amplius prælium. Ne-pendebunt à ceremoniis & cultu externo.Chaldæus paraph.& non commouebuntur,neque committent cum illa vltrà prælium. Neque viſitabunt, ולא יפקודו neque memores erunt. 17 In nomine Iehouæ לשם יהוה id eſt propter nomen & gloriam Iehouæ. Duritiam שררות id eſt obſtinationem. 18 Ad domum על־בית vnà cum domo.על pro עם cum. Dedi in hæ.&c. הנחלתי את־אבותיכם possidere feci Patres veſtros.Chaldæus paraph.in terram quam *quaſi* hæreditariam dedi Patribus veſtris. 19 Deſiderabilem, חמדה Ad verbum,deſiderii. Concupiſcibilem,&c. צבי וגו׳ Ad verbum,concupiſcentiæ[vel deſiderationis] exercitibus Gentium.i.optatam & deſideratam à multis Gentibus.Hebraiſmus. Et dixi, ואומר quum dixerim,ſub.frequenter,Voces me Pater mi. Et à me ומאחרי Ad verbum,& à tergo meo.vel,à poſt me. 20 Siquidem אכן Reuera.Verum. A ſocio ſ. מרעה ab amico ſuo.i.à viro ſuo.Doctus inter Hebræos dicit verbum בגדה conſtrui hoc loco cum מ in מרעה, quòd mulier præuaricãdo in maritum ſuum,diſcedat ab ipſo ad alterum virum. 22 Ecce nos,&c. הננו אתנו לך Quidam Hebræorum dicit Prophetam eos docere vt ſic precentur,Ecce,&c.Chaldæus paraph.ſic totum verſum conuertit,Conuertimini filii qui continetis vos ne reuertamini[.i.qui nõ vultis reuerti]dimittam vobis[ſub.omnia peccata] quando reuertemini. Ecce omni tempore vos dicitis, Reuerſi ſumus ad cultum tuum: ſalua nos,quoniam tu es Iehouáh Deus noſter. 23 Mendacium eſt לשקר fruſtra.in vanũ. A multitudine. המון ſub.ſacerdotũ. מ præpoſitum in מגבעות repetitur in ſubſequentibus. 24 Confuſio au. והבושת.i.Idololatria. Oues,&c. את־צאנם וגו׳ greges eorũ & armenta eorum. 25 Dormiemus נשכבה Chaldæus paraph.Dormiemus in pudore peccatorũ noſtrorũ,&c.Doctus inter Hebræos exponit iſtud Dormiemus,&c.ſicut homo qui eſt in tribulatione magna,& neſcit quid agere debeat,coniicit ſe in ſomnũ,& dormit.

IN CAPVT IIII.

1 Si reuer.&c. אם־תשוב וגו׳ Si reuerti voles,ô Iשׁſraאél,dicit Iehouáh,ad me reuertere. Illud Quieſces,ſignificat frueris quiete,& tranquillè ages in patria tua.Chaldæus paraph.Si reuertaris Iſrael ad cultum meum,dicit Iehouáh,recipietur pœnitentia tua prius quàm ſigilletur ſententia tua. 2 Et iurabis ונשבעת Quidam ſubaudiunt ſi,Et *ſi* iures.Ita etiam Chaldæus paraph.inquiens, Si iures per nomen meum,Viuit,&c. Et benedicent ſe in eo Gentes, והתברכו בו גוים Hebraiſmus, in quo eſt mutatio perſonæ, pro, in te.q.d. Gentes optabunt ſibi fœlicitatem tuam.Doctus inter Hebræos aliam affert expoſitionẽ,nempe,Adhuc veniet tempus quo etiã reliquæ Gentes benedicentur in eo(ſcilicet Deo)& gloriabuntur in eo,& non in idolis. 3 Arate vo.ar. נירו לכם ניר nouate vobit nouale.Chaldæus paraph. Quia ſic dicit Iehouáh homini Iehudáh & habitantibus Ieruſalem,Facite vobis opera bona,& quæratis liberationem in peccatis.

Circuncidimini Domino, & auferte præputia cordium veſtrorum viri Iuda, & habitatores Ieruſalē: ne fortè egrediatur vt ignis īdignatio mea, & ſuccendatur, & non ſit qui extinguat, propter malitiam cogitationū veſtrarum.

B Annuntiate in Iuda, & in Ieruſalē, auditum facite: loquimini, & canite tuba in terra: clamate fortiter, & dicite, Congregamini, & ingrediamur ciuitates munitas.

Leuate ſignum in Sion, cōfortamini, nolite ſtare: quia malum ego adduco ab Aquilone, & contritionem magnam.

Aſcendit leo de cubili ſuo, & prędo Gentium ſe leuauit: egreſtus eſt de loco ſuo, vt ponat terram tuam in deſolationem: ciuitates tuæ vaſtabuntur, remanentes abſque habitatore.

C Super hoc accīgite vos ciliciis, plāgite & vlulate: quia nō eſt auerſa ira furoris Domini à nobis.

Et erit in die illa, dicit Dominus, Peribit cor Regis, & cor Principum: & obſtupeſcent Sacerdotes, & Prophetæ conſternabuntur.

Et dixi, Heu, heu, heu Domine Deꝰ, ergóne decepiſti populum iſtū & Ieruſalem, dicēs, Pax erit vobis: & ecce peruenit gladius vſque ad animam?

In tēpore illo dicetur populo huic & Ieruſalē, Ventus vrens in viis quæ ſunt in deſerto viæ filiæ populi mei: non ad ventilandū, & ad purgandum.

Spiritus plenus ex his veniet mihi: & nūc ego loquar iudicia mea cū eis.

D Ecce quaſi nubes aſcendet, & quaſi tempeſtas currus eius: velociores aquilis equi illius: væ nobis, quoniam vaſtati ſumus.

Laua à malitia cor tuum Ieruſalē, vt ſalua fias: vſquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ?

Vox enim annuntiantis à Dan, & notum facientis idolum de monte Ephraim.

Concitate Gētes, Ecce auditum eſt in Ieruſalem cuſtodes venire de terra longinqua, & dare ſuper ciuitates Iuda vocem ſuam.

Quaſi cuſtodes agrorum facti ſunt ſuper eam in gyro: quia me ad iracūdiam prouocauit, dicit Dominus.

4 'Circuncidite vos Iehouæ, & auferte præputia cordis veſtri viri
Iehudáh & habitatores Ieruſaláim: ne fortè egrediatur vt ignis
ira mea, & ſuccendatur, & non ſit qui extinguat, propter malitiam
operum veſtrorum.
5 Annūtiate in Iehudáh, & in Ieruſaláim 'audiri facite, & dicite,
Clangite tuba in terra, clamate, 'congregate, & dicite, Congregate
vos, & ingrediamur ciuitates munitas.

Iudæ vaſtatio prædicitur propter malitiam cordis.

6 Attollite vexillū in Siión, 'congregate vos, ne ſubſiſtatis: quia
malum ego adduco ab Aquilone, & contritionem magnam.
7 Aſcendit leo 'de vmbraculo ſuo, '& interfector Gentium profe-
ctus eſt, & egreſſus eſt de loco ſuo: vt ponat terram tuam in ſolitu-
dinem, ciuitates tuæ deſolabuntur abſque habitatore.
8 'Super hoc accingite vos ſaccis, plāgite & vlulate: quoniam nō
eſt auerſa ira furoris Iehouæ à nobis.
9 Et erit, in die illa, dixit Iehouáh, 'peribit cor Regis, & cor Prin-
cipum, & obſtupeſcent Sacerdotes, '& Prophetæ 'admirabuntur.
10 Et dixi, Aháh, Dn̄e Iehouah, verè 'decipiēdo decepiſti populū iſtū
& Ieruſalāi, dicēdo, Pax erit vobis, '& peruenit gladiꝰ vſq; ad animā.
11 In tempore illo dicetur 'populo huic, & Ieruſaláim, Vētus 'ſic-
cus *in* excelſis *locis, ſpirans* in deſerto, 'via filiæ populi mei: non ad vē-
tilandum, neque ad repurgandum.
12 Ventus vehementior 'his veniet mihi: nunc etiam ego 'loquar
iudicia cum illis.
13 Ecce tanquā nubes aſcēdet, '& veluti turbo currus eius, leuio-
res ſunt aquilis equi eius: væ nobis, quoniā 'in prædā dati ſumus.
14 Laua à malitia cor tuū Ieruſaláim, vt ſalua ſis: vſquequo 'mo-
rari ſines in medio tui cogitationes 'iniquitatis tuæ?
15 Vox enim 'annuntiantis *ueniet* à Dan, '& audire facientis *uox* 'ini-
quitatem de monte Ephráim.
16 'Memorate de Gentibus, ecce audiri facite de Ieruſaláim, *quòd*
'cuſtodes veniunt è terra longinqua, '& dabunt ſuper ciuitates Ie-
hudáh vocem ſuam.
17 Veluti cuſtodes agrorum 'fuerunt iuxta eā in circuitu: quia 'me
irritauit, dixit Iehouáh.

4 Circuncidite, &c. 'המולו וגו Chaldæus paraph. Reuertimini ad cultum Iehouæ, & auferte impietatem cordis veſtri, &c. 5 Audiri fa. השמיעו id eſt efficite vt audiatur. Chaldæus paraph. annuntiate. Congregate, מלאו Quidā non ad modum ex loco vertunt, implete. Quæ hìc dicuntur, fieri ſolent imminente hoſte aliquo crudeli. Prædicuntur autē hìc pœnæ quibus afficientur Iudæi quòd pœnitere noluerint. 6 Congregate vos העיזו ſub. ad fugiendum. Alii. fugite. vtrunque ſignificat vox Hebræa. 7 De vmbraculo ſ. מסובכו de latibulo ſuo. סובך Hebræis à perplexitate ramorum ſeu arborum dicitur. Et interfector ומשחית & vaſtator. Alii, expugnator. aut, exterminator. 8 Super hoc על־זאת Ob id. Eam ob rem. 9 Peribit יאבד Chaldæus paraph. frangetur. Et Prophetæ והנביאים Chaldæus paraph. & pſeudoprophetæ. Admirabuntur. ׃ יתמהו conſternabuntur animo. Alii, conſternentur. Alii, terrebuntur. 10 Decipiēdo dec. השא השאת Doctus inter Hebræos ita exponit, Ex quo tu prorogas iram, pſeudoprophetis ſeducentibus illos, ac imponentibus eis, dicēdo, Pax: certè perinde eſt atque tu imponeres illis. exiſtimat enim maior pars populi quòd Dominus loquutus ſit illis. Et peruenit ונגעה tamen pertingit. Chaldæus paraph. nunc autem ecce gladius occidit in populo. i. graſſatur per populum. 11 Populo huic, & Ieruſ. לעם הזה ולירושלם de populo iſto & de Ieruſalē. Chaldæus paraph. Tempore illo dicetur de populo hoc, & de habitatoribus Ieruſalem, Sicut vētus mundus ſuper capita riuorum aquarum in deſerto, ſic erit ſemita [vel, in ſemita] ſynagogæ populi mei, non ad diſpargendum, neque ad ſpargendum. id eſt repurgandum. Siccus צח aridus. id eſt in quo nulla eſt vtilitas hominibus. Alii, ſerenus. vel ſudus ac nitidus. Via filiæ po. mei, דרך בת־עמי id eſt veniens recta ad filiam populi mei. 12 His מאלה ſub. ventis quibus repurgare ſolent frumenta. Loquar iud. cum il. ׃ אדבר משפטים אותם Hebraiſmus, acſi dicat, increpabo eos propter ſcelera quibus offenſus Deus hæc intulit. Verba ſunt Prophetæ, vt quidam volunt. 13 Et veluti turbo וכסופה & veluti tempeſtas. In prædam, &c. ׃ שודדנו vaſtati ſumus. vel, direpti. Alii, conſumpti. 14 Morari ſines תלין Singul. Heb. pro plur. morabuntur. permanebunt. vel perſeuerabunt. Iniquitatis tuæ? ׃ אונך id eſt iniuriæ à te illatæ. Chaldæus paraph. opera iniuriæ quæ ſunt in medio tui. 15 Annuntiantis מגיד ſub. aduentum Nabuchodonoſor. Doctus inter Hebræos exponit, Ex Dan veniet qui annuntiabit aduentum hoſtis. Meminit Dan, quia eſt terminus terræ Iſrael, oppidum occurrens primùm venientibus è Babylone Ieroſolymam. Inter vtraque medio ferè itinere eſt mons Ephraim, qui non tantum abeſt ab Ieroſolymis, quantum ipſe Dan. Et audire fac. ומשמיע id eſt annuntiantis. Hebraiſmus. Iniquitatem און calamitatem. afflictionem. Alii, contritionem. 16 Memorate de Gent. הזכירו לגוים Dicite [vel, Narrate] de Gentibus. i. annuntiate Gētes nō procul abeſſe. Alii, Recordamini Gentiū, i. intelligite rumorem illum de Gentibus, quæ veniunt de terra longinqua. Cuſtodes נוצרים. i. milites Chaldæi, qui, vt ſolent cuſtodes qui in campo diligenter curant ne vllum pecus de grege amittant, ſic obſeruabunt vrbem Ieruſalem ne vel vnus euadat. Alii vertunt. vaſtatores. id eſt milites regis Nabuchadneſer, quaſi dicas, Nabuchadneſeræi. Et dabunt ſuper ciuita. &c. ׃ ויתנו על־ערי יהודה קולם id eſt inuadent, voce ſublata, vrbes Iuda. 17 Fuerunt iuxta eam in circ. היו עליה מסביב id eſt cinxerunt illam obſidione. Me irritauit, אותי מרתה non obtemperauit mihi.

18 Via tua,& actus tui fecerũt hæc tibi,iſta malitia tua:quia″ama-
rum,quia perueniet vſque ad cor tuum.

Cõpatitur Propheta populo, præuidens eius vaſtationem.

19 Ventrem meum,ventrem meum doleo,& ″parietes cordis mei,
″reſonat in me cor meum:non tacebo,quoniam vocem tubæ″au-
diſti anima mea,& clamorem belli.
20 ″Contritio poſt contritionem vocata eſt: ſiquidẽ vaſtata eſt″to-
ta terra, repẽtè vaſtata ſũt″tabernacula mea, ſubitò cortinæ meæ.
21 Vſque quo videbo″vexillum,audiam vocem tubæ?
22 ″Quia ſtultus *eſt* populus meus,me non agnouerũt:filii inſipiẽ-
tes ſunt,& non intelligentes ſunt: ſapiẽtes ſunt ad malefaciẽdum,
benefacere autem non nouerunt.
23 ″Vidi terram,& ecce erat ″deſolata & vacua: & cælos, & non *erat*
″lux eorum.
24 Aſpexi mõtes,& ecce tremebãt:& õnes colles″deſtructi fuerũt.
25 Vidi,& ″nullus *erat* homo:& omnes aues cæli receſſerant.
26 Vidi , & ecce locus fertilis *erat ut* deſertum , & omnes vrbes eius
deſtructæ erant à facie Iehouæ,& à facie iræ furoris eius.
27 Sic enim dixit Iehouáh,Deſerta erit tota terra:″conſummatio-
nem tamen non faciam.
28 Propter hoc″deſolabitur terra,& obſcurabũtur cæli deſuper:″eo
quòd loquut⁹ ſũ,cogitaui,& non pœnituit me,nec auertar ab eo.
29 A ſtrepitu″equitum & ſagittariorum,fugit omnis *habitator* ciuita
tis,ingreſſi ſunt″ſyluas denſas, & in rupes aſcenderunt:″omnes ci-
uitates derelictæ ſunt,nec habitat in eis quiſquam.
30 Tu autẽ vaſtata quid facies? quòd *modò* induis te coccino,″quòd
ornas te ornamento aureo, quòd ″pingis ſtibio oculos tuos, fru-
ſtra ornas te:contempſerunt te amatores,animam tuam quærẽt.
31 Vocem enim tanquam parturientis audiui,″*uocem inquam* anguſtiæ
vt primogenitum parientis:″vox filiæ Siión″*quæ* lamentatur,″ex-
pandit manus ſuas, *dicendo,* Væ nunc mihi, quia defecit anima mea
propter″interfectos.

Cap. V.

In Iudæa nullus iuſtus & fidelis inuentus,tam in populo,quàm in magiſtratu,propter quẽ debuerit Domin⁹ parcere ciuitati.

1 S″Crutamini per plateas Ieruſaláim,& videte nũc,″& cogno-
ſcite , & quærite in plateis eius, an inueniatis virum , & an ſit

18 Viæ tuæ , & cogitationes tuæ fecerunt hæc tibi:iſta malitia tua,quia amara,quia tetigit cor tuum. Sap.15
19 Ventrem meum , ventrem meum doleo,ſenſus cordis mei turbati ſunt in me: non tacebo , quoniam vocem buccinæ audiuit anima mea,clamorem prælii.
20 Contritio ſuper contritionem vocata eſt,& vaſtata eſt omnis terra:repentè vaſtata ſunt tabernacula mea, ſubitò pelles meæ.
21 Vſquequo videbo fugiẽtem, audiã vocem buccinæ?
22 Quia ſtultus populus meus me nõ cognouit:filii inſipientes ſunt & vecordes:ſapientes ſunt vt faciant mala,bene autem facere neſcierunt.
23 Aſpexi terrã , & ecce vacua erat & nihili:& cælos,& non erat lux in eis.
24 Vidi montes,& ecce mouebantur: & omnes colles conturbati ſunt.
25 Intuitus ſum,& non erat homo:& omne volatile cæli receſſit.
26 Aſpexi,& ecce charmelus deſertus: & omnes vrbes eius deſtructæ ſunt à facie Domini,& à facie irę furoris ei⁹. Ezech.
27 Hæc enim dicit Dominus, Deſerta erit omnis terra, ſed tamen conſummationem non faciam.
28 Lugebit terra, & mœrebũt cæli deſuper:eo quòd loquutus ſum,cogitaui,& non pœnitebit me, nec auerſus ſum ab eo.
29 A voce equitis,& mittentis ſagittã fugit omnis ciuitas : ingreſſi ſunt ardua , & aſcenderunt rupes: vniuerſæ vrbes derelictæ ſunt , & non habitat in eis homo.
30 Tu autẽ vaſtata quid facies? quum veſtieris te coccino , quũ ornata fueris monili aureo,& pinxeris ſtibio oculos tuos, fruſtra componeris: contempſerũt te amatores tui , animam tuam quærent.
31 Vocem enim quaſi parturientis audiui, anguſtias vt puerperæ: vox filiæ Sion intermorientis, expãdentiſque manus ſuas,væ mihi,quia defecit anima mea propter interfectos.

Cap. V.

1 CIrcuite vias Ieruſalem , & aſpicite, & conſiderate , & quærite in plateis eius , an inueniatis virum

18 Amarum מר ſub. quod tibi euenturum eſt. q.d. malitia tua in cauſa fuit vt amarum ac durum ſit malum iſtud quod venit ſuper te,adeò vt pertigerit vſque ad cor tuum. 19 Parietes cor m. קירות לבי ſub.doleo.i.præcordia quæ ſunt tanquam parietes cordis, quia ſunt ferè cordi coniuncta. Reſonat הומה tumultuatur. vel fremit, aut obſtrepit. Audiſti שמעת Dicit, Anima mea audiſti (vt annotat doctus inter Hebræos) & non, auris mea: quia nondum audierant aures eius: necdum enim venerat hoſtis: at anima eius audierat per Prophetiam. Legitur & שמעתי audiui. 20 Contritio poſt cont.vo.eſt: שבר על שבר נקרא Clades ſuper cladẽ accidit.q.d. contritio altera alteri ſucceſſit.i.decem tribus iam abductæ ſunt captiuæ: duæ reliquæ etiam abducentur,niſi reſipuerint. Tota terra כל הארץ ſub.decem tribuum. Tabernacula mea, אוהלי Vocat vrbes tabernacula ſiue tentoria & cortinas , quòd facillimè captæ ac ſubiugatæ fuerint. Chaldæus paraph.interpretatúr terram & vrbes Terræ ſanctæ. 21 Vexillum, נס Singul.pro plur.vexilla.q.d.quouſque videbo cœtus iſtos attollentes vexilla ad congregandum ſeſe vt veniant præliaturi contra me? 22 Quia כי ſub.omnia iſta eueniunt,quia,&c. Aut verte כי Certé. 23 Vidi ראיתי Sub.ſpiritu prophetico.ſunt enim verba Prophetæ quæ ſequuntur. Deſolata & vac. תוהו ובוהו ſub.habitatoribus. Ad verbum,inanitas & vacuitas. Deſcribit acerbitatem calamitatis.q.d. Vidi regionem vaſtatam & deſtructam. Vide eaſdem voces Gene.1.a.2. Lux eorum. : אורם lumen in eis.i.obſcurati erant ac deſtituti lumine ſuo: ſtellæ cæli nõ lucebant.His ſummam afflictionem deſcribit. 24 Deſtructi fue. : התקלקלו corrupti ſunt.aut perditi. Alii,commoti ſunt.vel,agitauerunt ſeſe. Quidam Hebræorum à leuitate deducit verbum,vertẽs,alleuiati ſunt.id eſt præ leuitate ſua tremebant.nam grauitas eorum reddit eos ſtabiles. 25 Nullus *erat* homo, אין האדם Chaldæus paraph.non erat populus eius manens in ea.
27 Conſummationem tamen וכלה conſumptionem tamen.ו pro tamen.id eſt non omnino perdam. 28 Deſolabitur תאבל peribit. Alii,lugebit. Dicitur lugere terra quando non culta,in ſqualorem redigitur. Eo quòd loc.ſum,cog. על כי דברתי זמותי dixi enim quod cogitaueram. Doctus inter Hebræos exponit, Quia eius quod loquutus ſum Prophetis ſicut cogitaueram,non pœnituit me hactenus: nam quemadmodum cogitaui & dixi,ſic fiet. Alii exponunt, Loquutus ſum & cogitaui,pro,tuli ſententiam poſtquam cogitaui.
29 Equitum & ſagitt. פרש ורומה Singularia.Heb.pro plur.equitis & iaculantis arcu.pro,equitum & ſagittariorum fugerunt omnes vrbes.vel,habitatores vrbium. Syluas den. בעבים denſitates.i.nemora denſa & ſpiſſa. Alii,nubes,à denſitate.i.receperunt ſe in montes altiſſimos,ſuper quos requieſcere videntur nubes. Omnes ci.der. כל העיר עזובה Sing.Heb.pro plur.omnes vrbes deſertæ. vel,deſolatæ.
30 Quòd ornas,&c. כי תעדי ונגי Quidam hæc ſequentibus coniungunt,vertentes,quum indueris te coccino,quum ornaueris te ornamentis aureis(vel,monilibus) quum pinxeris fuco oculos tuos, in vanum ornabis te,&c. Pingis תקרעי Ad verbum,ſcindis.i.diducis & dilatas.nam præ nimia fucandi aſſiduitate oculi dilatantur. 31 *Vocem inquam* ang. צרה anguſtiam.vel,tribulationem *inquam.* Vox קול per appoſitionem dictum. Vertere potes in accuſatiuum,vocem,vt à verbo AVDIVI regatur. *Quæ lament.* תתיפח Fut. Heb.pro præſ.loquitur.fremit. Chaldæus paraph.quæ proſtrata eſt. Alii,conqueritur. Expandit תפרש etiam fut.Heb.pro præſ. Quidã Hebræorum,frangit,confringit.aut percutit manus ſuas,alteram ad alteram more lugentium. Interfectos. : להורגים interfectores.

IN CAPVT V.

1 Scrutamini שוטטו Diſcurrite.vel,Diſcurſate quærendo.Explorate.Perluſtrate. Et cognoſcite, ודעו & conſiderate.

cientem iudiciũ, & quærẽtem fidem: & propitius ero ei.
2 Quòd ſi etiam Viuit Dominus, dixerint: & hoc falſò iurabunt.
3 Domine oculi tui reſpiciunt fidem: percuſſiſti eos, & non doluerũt: attriuiſti eos, & renuerunt accipere diſciplinam, indurauerũt facies ſuas ſupra petram, & noluerunt reuerti.
4 Ego autem dixi, Forſitan pauperes ſunt & ſtulti, ignorãtes viam Domini, iudicium Dei ſui.
5 Ibo igitur ad optimates, & loquar eis: ipſi enim cognouerunt viã Domini, iudicium Dei ſui. & ecce, magis hi ſimul confregerunt iugum, ruperunt vincula
B 6 Idcirco percuſſit eos leo de ſylua, lupus ad veſperam vaſtauit eos, pardus vigilans ſuper ciuitates eorum: omnis qui egreſſus fuerit ex eis, capietur: quia multiplicatæ ſunt præuaricationes eorũ, confortatæ ſunt auerſiones eorum.
7 Super quo propitius tibi eſſe potero? filii tui dereliquerunt me, & iurãt in his qui non ſunt dii: ſaturaui eos, & mœchati ſunt, & in domo meretricis luxuriabantur.
8 Equi amatores & emiſſarii facti ſũt, vnuſquiſque ad vxorem proximi ſui hinniebat.
9 Nunquid ſuper his non viſitabo, dicit Dominus? & in Gente tali non vlciſcetur anima mea?
C 10 Aſcendite muros eius, & diſſipate, conſummationem autem nolite facere: auferte propagines eius, quia non ſunt Domini.
11 Præuaricatione enim præuaricata eſt in me domus Iſrael, & domus Iuda, ait Dominus.
12 Negauerunt Dominũ, & dixerunt, Non eſt ipſe: neque veniet ſuper nos malũ, gladiũ & famẽ non videbimus.
Prophetæ fuerũt in ventũ, & reſpõſũ nõ fuit ĩ eis: hæc ergo euenĩẽt illis.
14 Hæc dicit Dominus Deus exercituum, Quia loquuti eſtis verbũ iſtud: ecce ego do verba mea in ore tuo in ignem, & populum iſtum in ligna, & vorabit eos.
D 15 Ecce ego adducam ſuper vos gentem de longinquo domus Iſrael, ait Dominus: gentem robuſtam, gẽtem antiquam, gentẽ cuius ignorabis linguam, nec intelliges quid loquatur.
16 Pharetra eius quaſi ſepulchrum patens, vniuerſi fortes.

qui faciat iudicium, & qui quærat veritatem, & parcam ei.
2 Et ſi Viuit Iehouáh, dixerint, verè mendacium iurabunt.
3 Iehouáh annon oculi tui *ſunt* ad veritatẽ? percuſſiſti eos, & non
doluerunt: conſumpſiſti eos, & renuerunt accipere diſciplinã, du
riores fuerunt facies eorum petra, renuerunt reuerti.
4 Ego autem dixi, Profectò pauperes ſunt, ſtulti facti ſunt: quia
non nouerunt viam Iehouæ, & iudicium Dei ſui.
5 Ibo *ergo* ad maiores, & alloquar eos: ipſi enim nouerũt viam Ie-
houæ, iudicium Dei ſui. verùm ipſi *omnes* ſimul fregerũt iugum, ru
perunt vincula.
6 Idcirco percutiet eos leo de ſylua, lupus deſerta incolens vaſta- Quare Iudæa vaſtata ſit ab Aſſyriis.
bit eos, pardus vigilabit ſuper ciuitates eorum: quiſquis egreſſus
fuerit ex eis, rapietur, quia multiplicatæ ſunt præuaricationes eo-
rum, multiplicatæ ſunt rebelliones eorum.
7 O propter hoc parcam tibi? filii tui dereliquerũt me, & iuraue-
runt per *eos qui* non *ſunt* Deus: ſaturaui eos, & adulterium commi
ſerunt, & *in* domum meretricis congregauerunt ſe turmatim.
8 *vt* equi ſaturati manè fuerũt: quiſq; ad vxorẽ ꝓximi ſui hinniãt.
9 Nũquid ſuper his non viſitabo? dixit Iehouáh, annon de Gente
quæ eſt ſicut hæc, non vlciſcetur ſe anima mea?
10 Aſcendite muros eius, & diſſipate, conſummationem autem
ne feceritis: auferte minas murorum eius, quia non ſu t Iehouæ.
11 Nam præuaricando præuaricati ſunt in me domus Iѡſraél, &
domus Iehudáh, ait Iehouáh.
12 Negauerunt Iehouam, & dixerunt, Non *eſt* ipſe: neque veniet
ſuper nos malum, nec gladium nec famem videbimus.
Prophetæ autẽ erunt in ventũ, & ſermo non in illis: ſic fiet eis.
14 Propterea ſic dixit Iehouáh Deus exercituum, Eo quòd loqu- Deſcribit ferocitatẽ Chaldæorũ, à quibus paſtori ſunt meritò Iudæi.
ti eſtis verbũ hoc, ecce ego ponam verba mea in ore tuo vt ignẽ, &
populum iſtum vt ligna, deuorabítque eos.
15 Ecce ego adducam ſuper vos gentem de longinquo, ô domus
Iѡſraél, ait Iehouáh, gens robuſta eſt, gens *quæ* à ſeculo *eſt*, gens cu
ius ignorabis linguam, nec intelliges quid loquatur.
16 Pharetra eius veluti ſepulchrum patens, vniuerſi *ſunt* fortes.

Ei. : לה nempe ciuitati Ieruſalem. Chaldæus paraph. vertit, illis. nempe ciuibus Ieruſalẽ. 2 Et ſi ואם .i. Nam ſi iurauerint per nomen meum dicentes, Viuit Iehouáh. &c. Verè, לכן ob id. quia ſcilicet Dei ſtudioſi non ſunt, & nomen eius contemnunt. Chaldæus paraph. Quòd ſi per nomen Iehouæ iurent, propterea in vanum iurant. 3 Ad veritatem? לאמונה .i. ad amatores veritatis. Alii, ad fidem? ſub. intenti ſunt. q.d. nónne oculi tui vident ſiqua ſit in animo hominis iurantis fides? nũquid vides & probè noſti an homo ſit verax? Quidã Hebræorum exponũt, ad ſtabilitatẽ? vt ſcilicet conſerues omnia in hoc mundo. acſi dicat, Domine prouidentia tua ſolet operã dare vt quæ condita ſunt, ſeruet. at contra morem tuum facere videris, dum Iudæos percutis & perdis. verùm percuſſiſti illos vt reſipiſcerent, non vt perirent: illi tamen noluerunt reſipiſcere. Duriores fuerunt fa. eo. חזקו פניהם indurauerunt facies ſuas ſupra petram. obdurauerunt. id eſt faciem ſuã reddiderunt duriorem petra. 4 Profectò אך Quidã volunt אך poni pro אולי .i. forſitan. Stulti fa. ſunt: נואלו deſipuerunt. Alii, ſtultè egerunt. Iudiciũ משפט Singul. Heb. pro plur. iudicia. vel, iura & leges. 5 Maiores, הגדולים magnates. Fregerunt iu. &c. שברו עול וגו׳ Vide eundẽ ſenſum in Pſalmo 2. a. 3. 6 Percutiet eos הכם Præt. Heb. pro fut. Chaldæus paraph. Propterea Rex cum exercitu ſuo aſcendet contra eos ſicut leo de ſylua, & interficient eos populi qui fortes ſunt ſicut lupi veſpertini, diripient eos principes qui fortes ſunt ſicut pardi, inſidiantes vrbibus eorum. Deſerta incol. ערבות Ad verbum, veſperarum .i. veſpertinus, quòd veſperi diſcurrere ſoleat liberius. Rebelliones e. : משובותיהם auerſiones eorum. 7 O אי Quomodo. vt אי ſit pro איך, & deſit ך. vel eſt exclamandi & admirandi particula. Alii, Non. vt אי ſit poſitũ pro אין. Alii, Quamobrem. Congregauerunt : יתגודדו Fut. Heb. pro præt. turmatim conuenerunt. vel, congregari ſolent tanquam exercitus. 8 Vt equi, &c. סוסים וגו׳ .i. Mane fuerunt velut equi bene paſti. Quidã vertunt, armati. ſub. inſtrumẽtis armorũ à יזן armauit. Alii autem dicũt יזן & זון vel זין eiuſdẽ eſſe ſignificationis, & ſignificare bene paſtos. Hinniãt. : יצהלו Fut. Heb. pro præſ. 9 Nũquid ſu. his העל אלה Annon propter hæc. Viſitabo? אפקוד viſitarẽ? Chaldæus paraph. addit, vt adducã ſuper eos malũ? Viſitare aliquẽ, pro de ipſo ſumere pœnas, dicũt Hebræi quãdo פקד iũgitur præpoſitioni על Vide eundem verſum in fine huius capitis, verſu 29. 10 Conſummat. a. וכלה conſumptionẽ. autem Vide ſuprà præcedẽti, verſu 17. i. nolite tamẽ totã gentẽ illã perdere. 11 Præuaricando præ. בגוד בגדו Solent Hebræi ad augendã rem & exaggerandã præponere infinitiuũ eiuſdẽ verbi. q.d. ſupra modũ præuaricatæ ſunt. 12 Nõ *eſt* ip. לא הוא ſub. qui proſpicit nobis, & aſpicit opera noſtra. 13 In ventũ, לרוח .i. erũt vani, ſiue euaneſcẽt. aut, vaniores erũt vento. Et ſermo, &c. והדבר אין בהם & verbũ Dei nõ eſt in illis. i. nõ afflantur Diuino ſpiritu, ſed confingunt ſibi ſomnia. Fiet יעשה ſub. vt dixi. Alii, fiat. i. ita pereant quemadmodũ verbũ Dei eſt in illis. 14 Sic dixit Iehouáh, כה אמר יהוה Phraſis eſt Hebraica, acſi diceret, Ob id prædices huic populo aduerſa quæ illi euenient. Ponam נותן Præſ. Heb. pro fut. 15 Adducam מביא Præſ. Heb. pro fut. inducam. Gens גוי Vertere potes in accuſatiuo, gentem quæ, &c. *Quæ* à ſeculo *eſt*, מעולם הוא Sic loquuntur Hebræi quum gentem antiquam, & priſcam dicere volunt, & non obſcuram. i. quæ à multo tempore eſt, vt exponit doctus inter Hebræos. Intelliges תשמע Ad verbum, audies. pro intelliges. 16 Veluti ſepul. pa. כקבר פתוח .i. vtetur ſagittis quæ omnes perdant. Comparatur ſepulchro aperto pharetra, quòd viuos deuoret ſicut ſepulchrum mortuos.

Et comedet meſſem tuam & panem tuum, ʹcomedent filios 17
tuos & filias tuas,comedet ʹoues tuas & boues tuos,comedet vitē
tuam & ficum tuam, ad extremam paupertatē rediget vrbes mu-
nitas tuas quibus tu fidis, *idque* gladio.
ʹEt etiam in diebus illis,dixit Iehouáh,ʹnon faciā vobiſcum cō- 18
ſummationem.
Iudæos quare aſflixerit Deus.
Et erit,quū dicetis,Propter quid fecit Iehouáh De⁹ noſter nobis 19
oīa hæc?ʹtū dices ad eos,Quēadmodū dereliquiſtis me, & ſeruiſtis
diisʹperegrinis in terra veſtra, ſic ſeruietis alienis in terra nō veſtra.
Annuntiate iſtud in domo Iayacób, & audiri facite iſtud in Ie- 20
hudáh,dicendo,
Audite nunc iſtud populeſtulte,& excors, quibus oculi ſunt,& 21
non vident:quibus aures ſunt,& non audiunt.
An me non timebitis, ait Iehouáh? annon à facie mea pauebi- 22
tis?qui poſui arenam terminū mari,ʹſtatutum ſempiternum, nec
præteribit illud: ʹcommouebuntur quidem,& non præualebunt:
ʹ& intumeſcēt fluctus eius,& non tranſibunt illud.
Populo autem huic eſt cor declinans,& rebelle,ʹdeclinauerunt, 23
& abierunt:
Neque dixerūt in corde ſuo,Metuamus nunc Iehouáh Deū no- 24
ſtrum,qui dat ʹpluuiam temporaneam & ſerotinam in tempore
ſuo:ʹhebdomadas ſtatutorum meſſis cuſtodit nobis.
Iniquitates veſtræʹdeclinare fecerūt hæc,& peccata veſtra pro- 25
hibuerunt bonum à vobis.
ʹInueniuntur enim in populo meo impii: ʹaſpiciēt *ad uias* ʹvt qui 26
ponit laqueos,ʹſtatuerunt laqueum,homines capient.
Vt cauea plena auibus,ſic domus eorum plenæ ſunt dolo:ʹideo 27
magni facti ſunt,& ditati ſunt.
Impinguati ſunt,ʹnituerunt,etiam ſuperauerunt ʹfacta mali:iu 28
dicium non iudicauerunt,iudicium *inquam* pupilli,& *tamen* ʹproſperè
egerunt,& iudicium pauperum non iudicauerunt.
ʹNunquid ſuper his nō viſitabo dicit Iehouáh? annon de gente 29
quæ eſt ſicut hæc,non vlciſcetur ſe anima mea?
ʹStupendum & turpe factum eſt in terra. 30
Prophetæ prophetauerunt ʹmendaciter,& ſacerdotes ʹacceperūt 31
munera in manus ſuas: ʹ& populus meus dilexerunt ſic:quid autem
facietis ʹin nouiſſimo eius?

17 Et comedet ſegetes tuas & panem tuum, deuorabit filios tuos & filias tuas,comedet gregem tuum & armēta tua, comedet vineam tuam & ficū tuam, & cōteret vrbes munitas tuas in quibus tu habes fiduciam, gladio.
18 Veruntamen in diebus illis,ait Dominus,non faciam vos in cōſummationem.
E
19 Quòd ſi dixeritis,Quare fecit Dominus De⁹ noſter nobis hæc ōnia?dices ad eos, Sicut dereliquiſtis me, & ſeruiſtis deo alieno in terra veſtra:ſic ſeruietis alienis in terra non veſtra.
20 Annūtiate hoc domui Iacob, & auditum facite in Iuda,dicentes,
21 Audi popule ſtulte,qui non habes cor:qui habentes oculos nō videtis: & aures,& non auditis.
22 Me ergo non timebitis,ait Dominus,& à facie mea non dolebitis? qui poſui arenā terminū mari, præceptū ſempiternū quod nō prçteribit: & cōmouebūtur, & nō poterūt: & intumeſcēt fluctus eius, & nō trāſibūt illud.
23 Populo autem huic factum eſt cor incredulum & exaſperans:receſſerūt & abierunt.
24 Et non dixerunt in corde ſuo,Metuamus Dominum Deum noſtrum, qui dat nobis pluuiam temporaneā & ſerotinā in tēpore ſuo:plenitudinē annuæ meſſis cuſtodientem nobis.
25 Iniquitates noſtræ declinauerunt hæc: & peccata noſtra prohibuerunt bonum à nobis:
26 Quia inuenti ſunt in populo meo impii, inſidiantes quaſi aucupes, laqueos ponentes & pedicas ad capiēdos viros.
27 Sicut decipula plena auibus,ſic domus eorum plenæ dolo: ideo magnificati ſunt & ditati.
G
28 Incraſſati ſunt & īpinguati: & præterierūt ſermones meos peſſimè:[cauſam non iudicauerunt,cauſam pupilli non direxerunt,& iudicium pauperum non iudicauerunt.
29 Nunquid ſuper his non viſitabo,dicit Dominus? aut ſuper gentē huiuſcemodi non vlciſcetur anima mea?
30 Stupor & mirabilia facta ſunt in terra.
31 Prophetæ prophetabāt mendaciū, & ſacerdotes applaudebant manibus ſuis: & populus meus dilexit talia: quid igitur fiet in nouiſſimo eius?

17 C medent יאכלו deuorabunt.interficient. Oues t.& bo.t. צאנך ובקרך Singul.Heb.pro plur.greges tuos & armenta tua.
18 Et etiam וגם Veruntamen. Attamen. Non faciam,&c. לא אעשה וגו' Hebraiſmus, ne tum quidem perdam vos omnino, ſed relinquam aliquos qui abducentur captiui in Babylonem. 19 Tum dices ואמרת ſub.ò Propheta. Peregrinis, נכר Ad verbū, peregrinitatis. 22 Statutū ſemp. חוק עולם ſtatuto ſempiterno. Ad verbum,æternitatis. Cōmouebuntur q. ויתגעשו agitabūtur quidem.ſub.fluctus eius. Et intumeſ. והמו & frement.vel,perſtrepent. 23 Declina.& ab. סרו וילכו: deficiunt *ad alios*,& recedunt.ſub.à Deo vero.Doctus inter Hebræos exponit,declinauerunt à via bona,& abierunt ſibi in cogitationem cordis ſui.Chaldæus verò paraph.quoniā defecerunt à meo cultu,demigrauerunt.vel,captiui facti ſunt. 24 Pluuiā tēp.& ſer. גשם ויורה ומלקוש Aut redūdat in ו ויורה, aut verte,tum tempeſtiuam,tum ſerotinam. Doctus inter Hebræos,ſi legatur ו,exponit,qui dat pluuiā reliquo tempore anni ad neceſſitatem hortorum,& ad bibendum,& ad cæteras neceſſitates tam hominum quàm iumentorū:& dat etiā pluuiam tempeſtiuam & ſerotinam ad neceſſitatē prouentuū, quamlibet tēpore ſuo,nēpe in Autumno & Vere. Hebdomadas,&c. שבועות וגו' Fut.Heb.pro præſ.i.tēpus commodū,& aptum ſiue idoneū metēdis ſegetibus reſeruat nobis. q.d.qui tēpore meſſis dat nobis ſerenitatē temporis. Quidam vertunt,Iuramentis ſtatutis meſſem ſeruat nobis. Vt loquatur de iuramento & pacto cuius meminit Gene.8.d.22,& Leuit.26.a.4.
25 Declinare fec.hæc השו אלה .i.euenire vobis hæc mala.ita etiā Chaldæus paraph.Alii,auerterunt iſta.ſub.à vobis. Ita quidā Hebræorū exponēs,declinare fecerūt ſtatuta illa à vobis,vt nō ſeruauerim illa vobis.itaq; vos periiſtis fame. 26 Inueniuntur e. כי נמצאו Præt. Heb.præſ. Aſpicient ישור Singul.Heb.pro plur.aut,aſpiciet,ſiue aſpicit quiſque.i.inſidiatur hominibus,vt aucupes qui aſpiciunt quādo quieſcant aues vt rete expandant. Vt qui po.laq. כשך יקושים Ad verbū,ſecundum poſitionē(aut expanſionē)laqueorum.i.quū poſuerit laqueos. Statuerunt laq. הציבו משחית collocauerunt exterminatoriū.Ad verbū,perditionē.machina quædam erat.Alii,pedicas vertunt. Vertere potes omnia per præſens. Alii,ſtatuerunt foueā perditionis in qua homines capiant. 27 Ideo ma.&c. על כן וגו' ea ratione magni euadūt,& diteſcunt.Præt.Heb.pro præſ. 28 Nituer. עשתו habuerunt cutē nitidā.eſt enim cutis hominis pinguis nitida. Facta mali: דברי רע ſub.hominis.i.ſuperarunt facta peſſimi cuiuſque. Proſperè eg. ויצליחו .i.fœliciter & proſperè degunt.
29 Nunquid ſu.his,&c. העל אלה Idem verſus qui paulo antè,verſu 9.Chaldæus paraph.An de populo cuius talia ſunt opera,non ſumā vindictam pro voluntate mea? 30 Stupendum,&c. שמה ושערורה Admiratio[Stupor.vel,Extaſis]& fœditas facta eſt.
31 Mendaciter, בשקר falſó.i.vana & falſa. Acceperunt, &c. ירדו על ידיהם accipiunt *munera* manibus ſuis. vt ſcilicet peruertant cauſas.Alii,accipiūt munera per manus illorum.ſub.pſeudoprophetarū.Alii,dominantur[vel dominabantur]per manus illorum. Et populus m.&c. ועמי אהבו כן Hebraiſmus,pro,Hæc placēt populo meo.q.d.delectantur in eo quòd decipiantur. In nouiſſimo e. לאחריתה: in fine eius?nempe ſtuporis & fœditatis.Chaldæus paraph.Quid autem facietis in fine?id eſt tandem.

Cap. VI.

COnfortamini filiiBēiamin in me 1
dio Ieruſalē, & in Thecua clāgi-
te buccina,& ſuper Bethacārē leuate
vexillum:quia malum viſum eſt ab A
quilone,& contritio magna.
Specioſæ & delicatæ aſſimilaui fili- 2
am Sion.
Ad eam venient paſtores & greges 3
eorum: fixerunt in ea tentoria in cir-
cuitu:paſcet vnuſquiſque eos qui ſub
manu ſua ſunt.
Sanctificate ſuper eam bellum:cō 4
ſurgite,& aſcendamus in meridie:væ
nobis,quia declinauit dies, quia lon-
giores factæ ſunt vmbræ veſperi:
Surgite,& aſcendamus in nocte,&
diſſipemus domos eius. 5
B Quia hæc dicit Domīn⁹ exercituū, 6
Cædite lignum eius , & fundite circa
Ieruſalem aggerem:hæc eſt ciuitas vi
ſitationis, omnis calumnia in medio
eius.
Sicut frigidam facit ciſterna aquā
ſuam,ſic frigidam fecit malitiamſuā: 7
iniquitas & vaſtitas audietur in ea,
corā me ſemper infirmitas & plaga.
Erudire Ieruſalem,ne fortè recedat
anima mea à te, ne fortè ponā te de- 8
ſertam,terram inhabitabilem.
Hæc dicit Dominus exercituū,Vſ
que ad racemum colligēt quaſi in vi- 9
nea,reliquias Iſrael: cōuerte manum
tuam,quaſi vindemiator ad cartallū.
Cui loquar ? & quem conteſtabor, 10
C vt audiat? ecce, incircūciſæ aures eo-
rum,& audire non poſſunt: ecce ver-
bum Domini factum eſt eis in oppro
brium,& non ſuſcipient illud.
Idcirco furore Domini plenus ſū, 11
laboraui ſuſtinens:effunde ſuper par-
uulum foris,& ſuper concilium iuue-
num ſimul:vir enim cum muliere ca-
pietur,ſenex cum pleno dierum.
Et tranſibunt domus eorum ad al-
teros,agri & vxores pariter: quia ex- 12
tendam manum meam ſuper habitā-
tes terram,dicit Dominus.
A minore quippe vſque ad maio- 13
rem omnes auaritiæ ſtudent:& à Pro-

Cap. VI.

1 FVgite filii Biniamín,de medio Ieruwſaláim,'& inThecóya clā — *Ironica Prophetæ adhortatio ad Iudæos,vt exercitui Chaldæorū occurrant.*
gite buccina,& ſuper Beth-hachérem eleuate 'vexillū: quia ma
lum viſum eſt ab Aquilone,& contritio magna.
2 *Mulieri iugiter* habitāti ī tabernaculo,& delicatæ aſſimilaui filiā ✕Siiō.
3 Ad eam venient 'paſtores,& greges eorum: figent iuxta eam tē-
toria per circuitum: depaſcent quiſque 'in loco ſuo.
4 'Præparate aduerſus eam bellum , ſurgite,'& aſcendamus meri-
die:'væ nobis,quia declinauit dies,quia 'extenderunt ſe vmbræ ve
ſpertinæ.
5 Surgite,& aſcendamus noctu,& demoliamur palatia eius.
6 Sic enim dixit Iehouáh exercituum,Succidite ligna,& effundi- — *Peccata propter quæ Ieruſalem affligitur.*
te iuxta Ieruwſaláim aggerē: ea *eſt* ciuitas '*quæ* viſitata eſt tota ipſa,
oppreſſor eſt in medio eius.
7 'Quemadmodum ſcaturire facit puteus aquam ſuam, ſic ſcatu
rire facit malitiam ſuam:iniuria'& vaſtitas'auditur in ea 'in cōſpe
ctu meo iugiter,infirmitas & percuſſio.
8 'Erudire Ieruwſaláim,ne fortè 'recedat anima mea à te, ne fortè
ponam te deſertam *tanquam* terram non'habitatam.
9 Sic dixit Iehouáh exercituū,Racemando 'racemabūt tanquam
vitem,reliquum Iwſraelis:'conuerte manum tuam ſicut vinde-
miator ad caniſtra.
10 Quem alloquar,'& *quem* monebo,& audient? ecce'incircūciſa eſt — *Incircunciſæ aures.*
auris eorum,neque poterunt attendere:ecce verbum Iehouæ fuit
eis opprobrio,'non amauerunt illud.
11 'Itaque ira Iehouæ plenus ſum,'defatigatus ſum cōtinendo me,
'ad effundendum *illam* ſuper paruulos foris, & ſuper 'congregatio-
nem iuuenum pariter: quia etiam maritus cum vxore capientur,
ſenex cum'pleno dierum.
12 'Et vertētur domus eorū ad alteros, agri & vxores pariter:quia
extendam manum meam ſuper habitatores terræ,dicit Iehouáh.
13 'A paruo enim eorū vſque ad magnum eorū omnes auarè ſectā- — *Auaritia.*

IN CAPVT VI.

1 Fugite, חעיזו Congregamini.vt ſcilicet fugiatis.Chaldæus paraph.Demigrate.Doctus inter Hebræos ſcribit hæc dici per modū ironiæ,quia non erat eis locus quò fugerent.q.d.ſi ſit vobis locus quò fugiatis,illuc fugite.Prædicit obſidionē Ieruſalem. Et in Thecoya clang. ובתקוע תקעו Alluſio dictionum. Clangite vt admoneantur aduentus hoſtium,& ſe in locum tutum recipiant. Vexillū: משאת facem. incendium, vel,ignem.id eſt accendite pyram & rogum: vt fugæ ſignum detis vinitoribus,paſtoribus,& agricolis,vt ſe recipiant in tutum aliquem locum. 2 *Iugiter* habitan.in taber. הנוה והמענגה id eſt pulchræ & formoſæ.ita & Chaldæus paraph.
3 Paſtores,& greg.e. רועים ועדריהם Chaldæus parph.exponit Reges & turmas eorum. In loco ſuo.: את־ידו locum ſuū. vel,partem ſuam.q.d.Rex vnus(inquit doctus inter Hebræos)aut princeps deſtruet vrbem vnā aut plures, & ſic alius, donec finierint ſubigere regionem illam:& tum congregabuntur vniuerſi ad oppugnationem Ieruſalem. 4 Præparate,&c. קדשו וגו' .i.inſtruite aciem aduerſus eam,vt inuadamus illam.Ita loquuntur paſtores illi alter alteri. Væ nobis, אוי לנו q.d.infœlices ſumus,quia deſtituimur die,& iam aduesperaſcit.Deſcribit magnum deſiderium pugnandi,quo tenebantur Chaldæi. Extenderunt ſe : ינטו Fut.Heb.pro præt.i.maiores ſolitò factæ ſunt. 6 *Quæ* viſit.&c. הפקד וגו' cuius *iniquitas* viſitabitur,tota eius oppreſſio eſt in medio eius.i. quia opprimūtur in ea pauperes omni genere oppreſſionū. Seipſum declarat ſequenti verſu. Alii,in ea tota eſt calumnia, in medio eius.i.viſitabitur propter rapinā & oppreſſionem. 7 Quemadmodū ſcat.fa. כהקיר Vt fundit.ſub.ſine intermiſſione. Et vaſtitas, ושוד & direptio. Chaldæus paraph.vox direptorum & ſpoliatorū auditur,&c. Auditur ישמע Fut.Heb.pro præſ. In conſpectu,&c. על־פני וגו' .i.me vidente occidūt pauperes iniuria affectos à potentioribus. Alii,corā me iugiter eſt morbus & plaga.q.d.iugiter meditor inducere aduerſus illam malū, & plagam.ita Chaldæus paraph. 8 Erudire, הוסרי Cape diſciplinam.i.Reſipiſce. Recedat,&c. תקע וגו' auellatur.ſeparetur. Hebraiſmus,ne cogar deſinere te amare.Anima pro fauore &amore. Habitatā.: נושבה Præteritū.temp.eſt.i.quæ nunquā fuit habitata.
9 Racemabunt עוללו racement.q.d.non ſolùm nobiles & potentes captiui abducentur,ſed etiam poſt illos pauperrimi quique qui relicti fuerint à Nabuchodonoſor,quos poſtea abducet Nabuzardan,vt habetur infrà cap.57. Conuerte השב reuerti fac.i.crebro percute.Verba ſunt mutuò ſeſe cohortantium, Redire fac manum tuam,&c. ſubinde capiendo nouos quos abducas in Babylonem. Comparat eos qui captiuos abducebant,vindemiatoribus:carcerem autem captiuorū,caniſtris vindemiatoriis. 10 Et *quē* mo.&c. ואעידה וישמעו & *quem* obteſtabor,vt audiant?i.quaſi adhibitis teſtibus denuntiabo,vt acquieſcant conſiliis meis? Incircunciſa eſt ערלה .i.obthurata, vt exponunt Hebræi.Chaldæus paraph.infatuata.Dicit eos eſſe ſurdos qui nolunt audire,vt qui obſtructas habent aures. Non amauerunt illud.: לא יחפצו־בו Fut.Heb.pro præſenti vel præterito.i.non tenentur deſiderio illius.Chaldæus paraph.eo quòd non amauerunt illud.
11 Itaque ira ואת־חמת Itaque furore. vel, indignatione.ו pro idcirco. Chaldæus paraph. Et prophetia de ira à conſpectu Iehouæ plenus ſum,fatigatus ſum ſuſtinendo,& non poſſum.ſub.vltrà ferre. Defatigatus ſ.conti. נלאיתי הכיל Ad verbum,laboraui continendo.id eſt quam ægrè contineo. Ad effundendum שפוך ſub.ira inquam Iehouæ plenus ſum, vt effundam illam,&c. Congregationem סוד conſilium.vtrunque ſignificat סוד.De adoleſcentibus loquitur qui iungunt ſe ſimul in cœtum vnum & conſilium vnum,quibus nihil hoc totū profuerit,neque robur ipſorum.ita doctus inter Hebræos. Pleno di. : מלא ימים .i.decrepito. 12 Et vertentur ונסבו & deuoluentur.i.transferentur.q.d.Alii poſſidebunt domos eorum. 13 A paruo,&c. מקטנם וגו' Hebraiſmus,pro,à minimo eorū vſque ad maximū eorum quiſque auaritiæ & lucro inhiat.ſiue mirū in modum intentus eſt quæſtui.Chald.paraph.omnes ſunt captores pecuniæ.

tur auaritiam:& à Propheta vſque ad Sacerdotem,omnes'faciunt
mendacium.
'Et curabant contritionem filiæ populi mei,'leui *ſermone*, dicen- 14
do,Pax,pax:& non *erat* pax.
N*um* pudore affecti ſunt,quòd abominationem fecerint? 'ne pu- 15
dendo quidem pudore affecti ſunt,nec etiam erubeſcere nouerũt:
propterea cadent inter corruentes,in tempore quo viſitabo eos,
corruent,dicit Iehouáh.
Cura Dei erga populum. Sic dixit Iehouáh, State ſuper vias, & videte,'& interrogate de 16
ſemitis'antiquis,quænam ſit via'bona,& ambulate in ea:'& inue-
Populi contemptus in Deum. nietis requiem animæ veſtræ.& dixerunt,Non ambulabimus.
Cõſtitui præterea ſuper vos'ſpeculatores,*qui dicerent*,Attendite vo 17
ci buccinæ.& dixerunt,Non attendemus.
Ideo audite gentes: & cognoſce ô congregatio'quæ *ſunt* in eis: 18
Audi terra,Ecce ego adduco malum ſuper populum iſtum,fru 19
ctum cogitationum eorum:quia verbis meis non attenderunt,'&
Legem meam reprobauerunt.
Sacrificia Iudæorum reiicit Dominus. Vtquid *iã* mihi thus de שׁSebá veniet, & calamus odoratus opti 20
mus de terra longinqua? holocauſtomata veſtra non ſunt'ad bene
placitum,nec ſacrificia veſtra'dulcia ſunt mihi.
Propterea hæc dixit Iehouáh,Ecce ego'do populo huic'ruinas,& 21
corruẽt in eis patres & filii pariter,vicinus'& amicus eius peribũt.
Rurſum Babyloniorum aduentus prænunciatur. Sic dixit Iehouáh,Ecce populus venit de terra Aquilonis:& gẽs 22
magna'conſurget à lateribus terræ.
Arcum & ſcutum arripient,crudeles ſunt,& non miſerebuntur: 23
'vox eorum tanquam mare'ſonabit, & ſuper equos equitabunt,
'parati tanquam vir ad prælium aduerſum te filia צSiión.
Audiuimus rumorem eius, *&*'debilitatæ ſunt manus noſtræ,tri 24
bulatio apprehendit nos,*&* dolor vt parturientis.
'Ne exeatis *ad* agrum, & per viam ne ambuletis: quoniam gla- 25
dius'inimici,pauor *eſt* in circuitu.
Filia populi mei accinge te ſacco,& te voluta in cinere:luctum 26
vnici fac tibi,planctum'amaritudinum:quia repentè veniet vaſta
tor ſuper nos.
'Propugnaculum poſui te in populo meo,*&* munitionem : co- 27
gnoſcas itaque'& probes viam eorum.
Omnes ipſi'principes declinantium,ambulantes 28

pheta vſque ad Sacerdotem cũcti fa
ciunt dolum.
D Et curabant contritionem filiæ po
puli mei cũ ignominia,dicẽtes, Pax,
pax:& non erat pax.
Cõfuſi ſunt,quia abominationem
fecerunt : quin potius confuſione nõ
ſunt confuſi, & erubeſcere neſcierũt.
quam ob rem cadent inter ruẽtes: in
tempore viſitationis ſuæ corruent,di
cit Dominus.
Hæc dicit Dominus,State ſuper vi
as,&videte,& interrogate de ſemitis
antiquis,quæ ſit via bona, & ambu-
late in ea:|& inuenietis refrigeriũ ani
mabus veſtris.& dixerunt,Nõ ambu
labimus. E
Et conſtitui ſuper vos ſpeculatores,
Audite vocem tubæ.& dixerunt, Nõ
audiemus.
Ideo audite Gentes,& cognoſce cõ
gregatio,quanta ego faciam eis.
Audi terra , Ecce ego adduco mala
ſuper populum iſtum, fructum cogi-
tationum eius : quia verba mea non
audierunt, & Legem meam proiece-
runt.
|Vt quid mihi thus de Saba affer-
tis,& calamum ſuauè olentem de ter
ra lõginqua? holocauſtomata veſtra
non ſunt accepta, & victimæ veſtræ
non placuerunt mihi. F
Propterea hæc dicit Dominus,Ec-
ce ego dabo in populũ iſtum ruinas,
& ruent in eis patres & filii ſimul, vi
cinus & proximus peribunt.
Hæc dicit Dominus,Ecce populus
venit de terra Aquilonis,& gens ma-
gna conſurget à finibus terræ.
Sagittam & ſcutum arripiet:crude-
lis eſt , & non miſerebitur: vox eius
quaſi mare ſonabit,& ſuper equos a-
ſcendent,præparati quaſi vir ad præ-
lium,aduerſum te filia Sion.
Audiuimus famam eius, diſſolutæ
ſunt manus noſtræ: tribulatio appre-
hendit nos,dolores vt parturientem.
Nolite exire ad agros , & in via ne
ambuletis:quoniam gladius inimici,
pauor in circuitu. G
Filia populi mei accingere cilicio,
& conſpergere cinere: luctum vnige-
niti fac tibi,planctum amarum, quia
repentè veniet vaſtator ſuper nos.
|Probatorẽ dedi te in populo meo
robuſtum: & ſcies, & probabis viam
eorum.
Omnes iſti principes declinantes,

Faciunt mend. : עושה שקר .i.omnes ſunt impoſtores,vel fraudulẽter & perfidè agũt.Chaldæus paraph.omnes ſunt operatores falſitatis. 14 Et curabant contrit. וירפאו את־שבר Et medentur fracturæ vel contuſioni. Leui, על נקלה .i.vano,verbis inanibus & vanis.aut, verbis leuiculis,aut leuitate quadam,ſiue leuiter,quaſi iocus eſſet,aut ludus aliquis, nihil ſeriò agentes in re tam ſeria.q.d.pſeudoprophetæ vobis pollicentur pacem:at pace non fruemini. 15 Ne pudendo quidem,&c. גם־בוש לא־יבושו vtique confuſione non ſunt confuſi,nec etiam,&c. 16 Et interrogate ושאלו ſub.alios ſapientiores. Antiquis, עולם Ad verbum ſeculi.Chaldæus paraph.quæ à ſeculo ſunt. Bona, הטוב melior.optima. Hebræi carent comparatiuo & ſuperlatiuo. Chaldæus paraph. quæ recta ſit. Et inuenietis ומצאו Imperat.Heb.pro fut. 17 Speculatores, צופים Chaldæus paraph.doctores. 18 Quæ *ſunt* in eis. : את־אשר־בם Relatiuum pro anteced.id eſt peccata quæ ſunt in hominibus tuis. 19 Et Legem meam reprob. : ותורתי וימאסו־בה & à Lege mea abhorruerunt.Hoc loco ו tantummodo futurum vertit in præteritum,& relatiuum redundat. Alii tamen vertũt,Neque Legi meæ,ſed abhorruerunt ab ea. 20 Ad beneplacitum, לרצון ad voluntatem.id eſt non ſunt mihi grata. Dulcia ſunt ערבו quaſi dicas,dulcuerunt.id eſt non fuerunt mihi odorata,non placuerunt. 21 Do נותן pono.Præſ.Heb.pro fut. Ruinas, מכשולים offendicula.vt ſcilicet in ea impingant. q.d. creabo perniciem Iudæis, quam nulla ratione vitare poterunt. Et amicus eius ורעו & proximus eius. 22 Conſurget à lateribus terræ. : יעור מירכתי־ארץ excitabitur ex angulis terræ. id eſt ab vno ex angulis.q.d. ab vltimis regionibus.Prædicit rurſus aduentum Chaldæorum:quem ſæpe inculcat vt oſtendat contumaciam animi Iudæorum,qui toties admoniti ſuæ calamitatis,reſipiſcere noluerunt. 23 Vox eorum קולם ſtrepitus eorum. Sonabit, יהמה perſtrepet.vel,tumultuabitur. Parati ערוך Singul.Heb.pro plur.diſpoſiti.præparati. 24 Debilitatæ ſunt רפו diſſolutæ ſunt.remiſſæ ſunt.
25 Ne exeatis,&c. אל־תצאו וכו׳ Ne exeas ad agrũ,& per viã ne ambules. Varia lectio Hebræis:ſcribitur enim תצאי & תלכי. Inimici, לאויב eſt inimico.q.d.omnes agri pleni ſunt hoſtibus,qui omnibus pauorem incutiunt. 26 Amaritudinũ: תמרורים id eſt amarum.
27 Propugnaculum בחון Arcem munitiſſimam.ſub.ô propheta.i.fortem inſtar arcis munitiſſimæ.Chaldæus paraph.Electum poſui te in populo tanquam munitionem fortem. Et probes ובחנת & explores.i.increpes.q.d.& quum cognoueris viam illorum,redargue eos liberè:quia tibi non poterunt nocere:nam firmaui te tanquam arcem fortem. 18 Principes סרי Hebræi ſcribunt ס poſitum eſſe vice שׂ. Alii vertunt vt ſcribitur,Omnes ſunt apoſtatæ,apoſtatæ *inquam*. vel,Omnes ipſi contumaces apoſtatæ ſunt. Principes declinantium vocat declinantes à Lege. Chaldæus paraph. Omnes principes eorum ſunt rebelles. vel, omnes principes declinantium. id eſt Domini ſeruorum declinantium,&c.

ambulantes fraudulēter:æs & ferrū, vniuerſi corrupti ſunt.

29 Defecit ſufflatorium in igne, conſumptum eſt plumbum, fruſtra conflauit conflator:malitiæ enim eorum non ſunt conſumptæ.

30 Argentū reprobū vocate eos, quia Dominus proiecit illos.

Cap. VII.

1 VErbum quod factum eſt ad Ieremiam à Domino,dicens,

2 Sta in porta dom⁹ Domini,& prędica ibi verbū iſtud,& dic,Audite verbum Domini omnis Iuda,qui ingredimini per portas has vt adoretis Dominum:

3 Hæc dicit Dominus exercituū De⁹ Iſrael, ‖Bonas facite vias veſtras, & ſtudia veſtra: & habitabo vobiſcum in loco iſto.

4 Nolite confidere in verbis mendacii,dicentes,Templum Domini,templum Domini,templum Domini eſt.

5 Quoniam ſi bene direxeritis vias veſtras & ſtudia veſtra:ſi feceritis iudicium inter virum & proximū eius,

6 Aduenæ,& pupillo,& viduæ non feceritis calūniam, nec ſanguinem innocentem effuderitis in loco hoc, & poſt deos alienos non ambulaueritis in malum vobiſmetipſis:

B 7 Habitabo vobiſcum in loco iſto, in terra quam dedi Patribus veſtris,à ſeculo vſque in ſeculum.

8 Ecce, vos cōfiditis vobis in ſermonib⁹ mēdacii,qui nō proderūt vobis:

9 Furari, occidere, adulterari, iurare mēdaciter, libare Baalim, & ire poſt deos alienos quos ignoratis.

10 Et veniſtis,& ſtetiſtis coram me in domo hac, in qua inuocatum eſt nomen meū,& dixiſtis,Liberati ſumus, eo quòd fecerimus omnes abominationes iſtas.

11 ‖Nūquid ergo ſpelunca latronum facta eſt domus iſta, in qua inuocatū eſt nomen meum in oculis veſtris? ego ego ſum:ego vidi,dicit Dominus.

C 12 Ite ad locum meum in Silo, vbi habitauit nomen meum à principio: & videte quæ fecerim ei propter mali-

'fraudulenter:'chalybs & ferrum,omnes ipſi'corruptores ſunt.
'Combuſtum ſufflatorium ab igne, conſumptum eſt plumbū,
fruſtra conflauit conflator,"& mali non ſunt auulſi.
Argentum reprobatum'vocate eos, quia reprobauit Iehouáh
eos.

Cap. VII.

VErbum quod fuit ad Irmeiahu à Iehouáh,dicendo,
Sta in porta domus Iehouæ,'& prædica ibi verbum iſtud,
& dic,Audite verbū Iehouæ omnis Iehudáh'qui ingredimini'per
portas iſtas,vt adoretis Iehouam:
Sic dixit Iehouáh exercituum Deus Iıſraɴél,Bonas facite vias
veſtras,& opera veſtra,& habitare faciam vos in loco iſto.
Ne fidatis vobis in verbis mendacii, dicendo, Templum Ieho-
uæ,templum Iehouæ,ſunt templum Iehouæ.
'Quoniam ſi'emendando emēdaueritis vias veſtras,& opera ve
ſtra,& faciendo feceritis iudicium"inter virum & amicum eius,
Peregrinum,pupillum & viduam non oppreſſeritis, & ſangui-
nem innocentem non effuderitis in loco iſto:& poſt deos alienos
non ambulaueritis in malum vobis:
Tūc habitare faciam vos in loco iſto, in terra quam dedi Patri-
bus veſtris,à ſeculo vſque in ſeculum.
Ecce vos cōfiditis vobis in verbis mendacii,'quod non prodeſt.
'Nunquid furabimini,occidetis, & adulterabitis, & iurabitis in
vanum,& adolebitis'Báyal,& ambulabitis poſt deos alienos quos
non noſtis:
'Et venietis,&ſtabitis corā me in domo hac,'ſuper quam inuo-
catum eſt nomē meum:& dicetis,Liberati ſumus:"vt faciatis *poſtea*
omnes abominationes iſtas?
Nū *ut* ſpelūca latronū facta eſt domus hæc, ſuper quā inuocatū
eſt nomē meū'in oculis veſtris? etiā ego ſanè'video,dixit Iehouáh.
Sed ite"quæſo ad locum meum qui erat in Siló, vbi habitare Silo.
feci'nomen meum in principio, & videte quæ fecerim ei propter

Iubetur Ieremias annūtiare populo verbū Domini,cōfidenti in externo templi cultu nihil iuuante.

Fraudulenter: רכיל *in* delatione.aut,obtrectatione. Chalybs &fer. נחושת וברזל q.d.frontis ſunt chalybeæ &ferreæ.i.impudētiſſimi. Doctus inter Hebræos exponit,Sicut chalybs miſcetur ferro,quando alterū ſine altero nō ſcinderet,ſic ipſi ſunt miſti alter cū altero vt fraudulēter malefaciant,noceant & lædant.Et ſic Chaldæus paraph.dicēs, Ambulantes fraudulenter,quemadmodum miſcetur chalybs cū ferro. Corruptores משחיתם exterminatores ſunt. 29 Cōbuſtum eſt ſuff. נחר מפוח Cōbuſtus eſt follis.nimia ſcilicet ſufflatione.In hac ſimilitudine Deus eſt conflator.Argentū repurgandū,eſt Iuda.Follis eſt Ieremias.Plūbum ſignificat omnia adminicula repurgationis. Vt igitur conflator aliquando operā perdit dū ſtudet vt conflando repurget argentū: ſic Deus quū voluit repurgare ſcoriam Iuda, operā & oleum perdidit.Meminit plūbi,quòd plumbum admiſceatur cōflationi argēti,vt facilius & minori detrimento cōfletur.Chaldæus paraph. Ecce ſicut follis ſufflatorū qui combuſtus eſt in medio ignis,ſic abiit vox eorum, ſcilicet Prophetarū qui prophetabant illis, Cōuertimini ad Legē:& non ſunt conuerſi.& ſicut plumbum quod liquatur in medio fornacis, ſic fuerunt otioſa in oculis eorū,verba Prophetarum qui prophetabant illis ſine vtilitate:docuerunt eos doctores eorum,& opera ſua mala non dereliquerunt. Et mali,&c. ורעים וגו' quum mali non ſint auulſi. Alii,nam mala non fuerunt auulſa. 30 Vocate קראו vocauerunt.ſub.Prophetæ.

IN CAPVT VII.

2 Et prædica וקרעת & clama. Per portas בשערים Portas quæ erant in lateribus intelligit.nam ipſe ſtabat in Orientali.
4 Templū Ieh.ſunt. : היכל יהוה המה templū Iehouæ ea *ſunt*.ſub.verba illa mēdacia.vel,ſunt hæc ædificia.Iſta ſunt verba(inquit doctus inter Hebræos)quæ pſeudoprophetæ dicebāt illis,ſeducētes eos.q.d.nolite credere verbis pſeudoprophetarū qui dicere ſolēt,nunquā futurū vt Dominus ſinat vrbem veſtrā venire in poteſtatē Chaldæorum ob templū magnificētiſſimum quod in ea eſt conſtructū. Aut verba ſunt quæ ipſi pſeudoprophetæ dicebant Ieremiæ.acſi dicerent,Deus non deſtruet templū ſuum propter iniquitatē, nec deſtruetur ciuitas iſta. Et hæc repetitio(inquit)ſit ad exaggerandam rem,pro more Scripturæ.Alii exponunt acſi dicat, Quia tria iſta,אולם veſtibulum,היכל templū, & דביר adytum,ſunt tēplum Dei,non ſinet Deus vt deſtruatur à Chaldæis.Et ter repetit,quia templū ex illis tribus partibus conſtabat.vel ad maiorem expreſſionē ter repetiit.Alii exiſtimant eſſe verba Iudæorum digito monſtrantiū templū ipſum Salomonis,& omnes partes illius,magnificentiſſimū & ſanctiſſimū:quibus reſpōdet Dominus per Ieremiā,Nolite tēplo magnificētiſſimo & ſanctiſſimo fidere:quia neq; tēplo,neq; vrbi propter templū parcā,niſi reſipueritis. 5 Quoniā ſi כי־אם Sed ſi. Alii,Quinpotius.Alii,Quòd ſi.hoc pacto,in principio 7 verſus abūdabit ו,niſi vertatur in Tunc. Emendando emē. היטיב תיטיבו Ad verbū,bonas faciendo bonas feceritis.i.corrigendo correxeritis. Inter vi.&c. בין איש וגו' inter hominē & ſociū eius.Hebraiſmus,pro,inter vnū & alterum. 8 Quod nō pro. לבלתי הועיל: Ad verbū,ad non proficiendū.vel,promouendū.i.quæ non proderūt.vel,ita vt nemo veſtrū proficiat. 9 Nūquid,&c. הגנוב רצוח ונאוף Infinitiui Heb.pro futuris,furandū,adulterandum,occidendū,&c.vel,furando,occidendo,&c.q.d.An facietis iſta,& proderit tēplū vobis? Báyal, לבעל idolo.vel idolis. 10 Et venietis,&c. ובאתם וגו' Præterita Heb.pro fut. Super,&c. אשר־נקרא וגו' Hebraiſmus,quæ dicitur domus mea.vel,quæ appellatur de nomine meo,nēpe domus Dei. Vt faciatis,&c. למען עשות וגו' .i.cogitātes facere,vel vt faciatis adhuc abominationes illas quas feciſtis ab initio? Alii,propterea quòd facimus om.&c. vel,ideo facimus,&c.Alii,āetiſi fecerimus omnes,&c. 11 In oculis ve. בעיניכם .i.iudicio veſtro. q.d.qui fit vt iudicio veſtro ædes hæc mea ſit velut antrū latronū,neque pluris eā faciatis quàm antrum graſſatorū? Nam vt in antra ſua recipiunt ſeſe graſſatores cædibus & latrociniis patratis:ſic vos poſt ſcelera etiam grauiſſima,non erubeſcitis venire in domum meam,quaſi exiſtimetis me peccatorum veſtrorū eſſe ignarum. Video, ראיתי Præt.Heb.pro præſ.ſub.cogitationes veſtras,& animos veſtros.q.d.non poteſtis me fallere. 12 Quæſo נא nunc. Nomen me. שמי Chaldæus paraph.Diuinitatem meam.vel,maieſtatem.

malitiam populi mei Iשׂraאél.

Mala euentura Iudæis ob contemptũ Prophetarum.

Nunc ergo quia˝feciſtis vos omnia opera hæc,dixit Iehouáh,& 13
loquutus ſum ad vos,manè ſurgendo,& loquendo,& non audiui-
ſtis:& vocaui vos,& non reſpondiſtis:
Faciam & *ego* domui huic,˝ſuper quam inuocatum eſt nomen 14
meum,in qua vos confiditis: & loco huic quem dedi vobis & Pa-
tribus veſtris, ſicut feci שׂSiló:
Et proiiciã vos à facie mea,ſicut proieci omnes fratres veſtros, 15
vniuerſum ſemen אEphráim.

Prohibet Dominus orare pro populo.

Tu ergo ne ores pro populo iſto,neque˝aſſumas pro eis clamo- 16
rem & orationem,& ne depreceris me:quia non exaudiam te.
Nónne vides quid iſti faciant in ciuitatibus Iehudáh, & in pla- 17
teis Ieruשׂſaláim?
Filii colligunt ligna,& patres ſuccendunt ignem,mulieres verò 18
ſubigunt paſtam,vt faciant placentas˝Reginæ cæli,& libent liba-
mina diis alienis,vt me prouocent ad iram.
An me ipſi˝iraſci faciunt,dixit Iehouáh? annon *potius* ſeipſos˝in 19
confuſionem vultuum ſuorum?
Propterea ſic dixit Dominꝰ Iehouáh,Ecce furor meꝰ,& ira mea 20
˝effundetur in locũ iſtũ,ſuper homines, & ſuper animalia,& ſuper
arbores agri,& ſuper fructꝰ terræ:ſuccẽdetúrq;,& nõ extinguetur.

Sacrificia à Iudæis nõ requirit potiſſimum Dominꝰ,ſed vt obediant verbo ſuo.

Sic dixit Iehouáh exercituũ, Deus Iשׂraאél, Holocauſta veſtra 21
addite victimis veſtris,& comedite˝carnes.
Non enim ſum loquutus cum Patribus veſtris,nec præcepi eis 22
die quo eduxi eos è terra AEgypti,˝de holocauſtis & victimis:
Sed verbum hoc præcepi eis,dicendo,Obtemperate voci meæ, 23
& ero vobis in Deum, & vos eritis mihi in populum:˝& ambula-
te in omni via quam præcepero vobis,vt bene ſit vobis.
Verùm nõ paruerunt,nec inclinauerũt aurem ſuam:˝ſed abie- 24
runt in conſiliis *ſuis*,˝in duritia cordis ſui mali,˝& retroceſſerunt,&
progreſſi non ſunt.

Prophetæ.

A die qua egreſſi ſunt Patres veſtri è terra AEgypti vſque ad diẽ 25
hanc,˝miſi ad vos omnes ſeruos meos Prophetas˝per diem ſurgen
do manè,& mittendo.
Et non audierunt me,nec inclinauerunt aurem ſuam:ſed indu- 26
rauerunt ceruicem ſuam,& peius egerunt quàm Patres eorum.
Et loquêris ad eos omnia verba hæc, nec audient te:˝& vocabis 27
eos,nec reſpondebunt tibi.
Et dices ad eos,Hæc eſt gens quæ non obtemperauit voci Ieho- 28
uæ Dei ſui, nec recepit diſciplinam: periit˝veritas, & exciſa eſt ab
ore ipſorum.

Inuitat populũ ad planctum ob peccata ſua & imminentia mala.

Tonde cæſariem tuam & proiice, ˝& attolle ſuper loca excelſa 29

---

tiam populi mei Iſrael.
13 Et nunc quia feciſtis omnia opera hæc, dicit Dominus: & ‖loquutus ſũ ad vos manè conſurgens, & loquẽs, & non audiſtis: & vocaui vos,& non reſpondiſtis: Prouer.1.a.24 eſa.65.b.12
14 Faciam domui huic in qua inuocatum eſt nomen meum, & in qua vos habetis fiduciam: & loco quem dedi vobis, & Patribus veſtris, ‖ſicut feci Silo: 1.Reg.4.c.11
15 Et proiiciam vos à facie mea,ſicut proieci omnes fratres veſtros vniuerſum ſemen Ephraim.
16 ‖Tu ergo noli orare ꝑ populo hoc, nec aſſumas pro eis laudẽ & orationem,& non obſiſtas mihi: quia non exaudiam te. Infrà 14.b.11
17 Nónne vides quid iſti faciunt in ciuitatibus Iuda,& in plateis Ieruſalẽ D
18 ‖Filii colligunt ligna,& patres ſuccendunt ignem,& mulieres conſpergunt adipem,vt faciant placẽtas Reginæ cæli,& libent diis alienis,& me ad iracundiam prouocent. Infrà 44.d.17
19 Nunquid me ad iracundiam prouocant, dicit Dominus? nónne ſemetipſos in confuſionem vultus ſui?
20 Ideo hæc dicit Dominus Deus,Ecce furor meus,& indignatio mea conflatur ſuper locum iſtum,ſuper viros, & ſuper iumẽta,& ſuper lignũ regionis,& ſuper fruges terræ,& ſuccendetur,& non extinguetur.
21 Hęc dicit Dominus exercituũ Deus Iſrael,Holocauſtomata veſtra addite victimis veſtris,& comedite carnes. E
22 Quia non ſum loquutus cum Patribus veſtris , & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra AEgypti,de verbo holocauſtomatũ & victimarũ:
23 Sed hoc verbum pręcepi eis,dicẽs, Audite vocẽ meã,& ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus: & ambulate in omni via quam mandaui vobis, vt bene ſit vobis.
24 Et non audierunt, nec inclinauerũt aurem ſuam:ſed abierunt in voluntatibus & in prauitate cordis ſui mali: factique ſũt retrorſum & nõ in ante,
25 A die qua egreſſi ſunt Patres eorũ de terra AEgypti,vſque ad diem hãc: & miſi ad vos omnes ſeruos meos Prophetas per diem, conſurgens diluculo,& mittens. F
26 ‖Et non audierunt me,nec inclinauerũt aurem ſuam : ſed indurauerunt ceruicem ſuam: & peius operati ſunt quàm patres eorum. Infrà 17.d.23
27 Et loqueris ad eos õnia verba hæc, & non audient te: & vocabis eos, & non reſpondebunt tibi.
28 Et dices ad eos , Hæc eſt gens quæ non audiuit vocem Domini Dei ſui, nec recepit diſciplinam : periit fides, & ablata eſt de ore eorum.
29 Tonde capillum tuum & proiice, & ſume in directum planctum: quia

Ezec

---

14 Super quã, &c. אשר נקראונו' Hebraiſmꝰ, quæ de nomine meo appellata eſt,quæ dicitur mea.

13 Feciſtis vos עשותכם Præt.Heb.pro præſ. 16 Aſſumas תשא attollas.id eſt clara voce roges. 18 Reginæ cæli, למלכת השמים id eſt,ſtellæ præcipuæ,qui eſt ſol:aut ſtellæ cuidam magnæ quæ eſt in cælo. Doctus inter Hebræos exiſtimat deeſſe א,pro למלאכת.id eſt opificio,ſiue operi cæli, aut cæleſti.hoc eſt cælo ipſi. 19 Iraſci faciunt, מכעיסים ad iram prouocant.q.d.non:nam non reſidet in me affectus iracundiæ,neque affectus alius:expers ſum humanorum affectuum. In confuſionem,&c. למען בושת פניהם: vt erubeſcant facies eorum? 20 Effundetur נתכת ſtillabit.Præſ.Heb.pro fut. 21 Carnes. בשר: ſub. illarum victimarum.acſi diceret(vt exponit quidam Hebræorum)quum offertis holocauſta, præſtaret vos adiungere illa pacificis veſtris,& offerre ea vt pacifica.nam comederetis carnes:illa enim non ſunt mihi grata.quare ergo perditis ea? Aut,vertite holocauſta veſtra in victimas,vt earum carnes edatis:hoc tantum commodi ex illis percipietis.nam mihi omnino diſplicent.Holocauſta tota comburebantur,nec aliquid inde comedebatur. 22 De holocauſtis,&c. על דברי וגו' Ad verbum,ſuper verbis holocauſti & victimæ.i.de his quæ pertinent ad holocauſta & victimas. 24 Sed abierũt.וילכו ſed ambulauerũt.i.ſequuti ſunt cõſilia ſua,&cogitationes cordis ſui mali. In duritia בשררות in prauitate.Alii,viſione.Alii,obſtinatione. Et retroceſſerũt,&c.'ויהיו וגו Ad verbũ,& fuerũt à tergo,& non antè.i.auerſi ſunt,& non proceſſerunt.aut promouerunt.vel,propterea paſſi ſunt aduerſa, nihilque illis ſuccedit:fuit maledictio (inquit doctus inter Hebræos)in operibus manuum ipſorum,& nõ benedictio.Aliter Hebraiſmum exponit Chaldæus paraph.dicens, Et verterũt in cultu meo ceruicem,& non poſuerunt timorem mei e regione faciei ſuæ. 25 Miſi ואשלח & miſi.Redundat hoc loco ו,tantum vertit futurum in præteritum.aut principium huius verſus iungitur fini præcedentis. Per diem,&c. יום השכם quotidie manè conſurgendo. Vide infrà cap.25.a.3 & 4. 27 Et vocabis eos, וקראת אליהם & clamabis ad eos. 28 Veritas, האמונה fides.religio.
29 Et attolle ושאי & eleua.i.alta .voce lamentare.Alii,aſſume.Alii,excita.

proiecit Dominus, & reliquit generationem furoris ſui.

30 Quia fecerunt filii Iuda malum in oculis meis, dicit Dominus: poſuerũt offendicula ſua in domo in qua inuocatum eſt nomen meum, vt pollue- rent eam:

31 Et ædificauerũt excelſa Thopheth, quæ eſt in valle filii Ennom: vt incenderent filios ſuos, & filias ſuas igni, quæ nõ præcepi, nec cogitaui in corde meo.

32 Ideo ecce dies venient, dicit Dominus, & nõ dicetur amplius, Thopheth, & Vallis filii Ennõ: ſed Vallis interfectionis, & ſepelient in Thopheth, eo quòd non ſit locus.

33 Et erit morticinum populi huius in cibos volucribus cæli & beſtiis terræ, & non erit qui abigat.

34 Et quieſcere faciam de vrbibus Iuda, & de plateis Ieruſalem, vocẽ gaudii & vocem lætitiæ, vocem ſponſi & vocem ſpõſæ: in deſolatione enim erit terra.

Cap. VIII.

1 IN illo tempore, ait Dominus, eiicient oſſa Regũ Iuda, & oſſa Principum eius, & oſſa Sacerdotum, & oſſa Prophetarũ, & oſſa eorum qui habitauerũt Ieruſalẽ, de ſepulchris ſuis.

2 Et expandent ea ad ſolem, & lunã, & omnem militiam cæli quæ dilexerunt, & quibus ſeruierũt, & poſt quæ ambulauerunt, & quæ quæſierunt & adorauerunt: non colligentur, & non ſepelientur: in ſterquilinium ſuper faciem terræ erunt.

3 Et eligent magis mortem quàm vitam omnes qui reſidui fuerint de cognatione hac peſſima in vniuerſis locis quæ derelicta ſunt, ad quæ eieci eos, dicit Dominus exercituum.

4 Et dices ad eos, Hæc dicit Dominus, Nunquid qui cadet, non reſurget? & qui auerſus eſt, non reuertetur?

5 Quare ergo auerſus eſt populus iſte in Ieruſalem auerſione contentioſa? apprehenderunt mendacium, & noluerunt reuerti.

6 Attendi, & auſcultaui: nemo quod bonũ eſt loquitur, nullus eſt qui agat pœnitentiã ſuper peccato ſuo, dicẽs, Quid feci? omnes conuerſi ſunt ad curſum ſuum, quaſi equus impetu vadẽs ad prælium.

7 Miluus in cælo cognouit tẽpus ſuũ: turtur, & hirundo, & ciconia cuſtodierunt tempus aduentus ſui: populus autem meus non cognouit iudiciũ Domini.

8 Quomodo dicitis, Sapiẽtes nos ſumus, & Lex Domini nobiſcum eſt? verè mendacium operatus eſt ſtylus mendax ſcribarum.

9 Cõfuſi ſunt ſapientes, perterriti & capti ſũt: verbum enim Domini pro-

planctum: quia proiecit Iehouáh, & dereliquit generationem furoris ſui.

30 Fecerunt enim filii Iehudáh malum in oculis meis, dixit Iehouáh, poſuerunt abominationes ſuas in domo ſuper quam inuocatum eſt nomen meum, vt pollueret eam:

31 Et ædificauerunt excelſa Thopheth, quæ eſt in Valle filii הHinnom, vt comburerent filios ſuos & filias ſuas igni: quod non præcepi, nec aſcendit ſuper cor meum.

32 Ideo ecce dies veniunt, dixit Iehouáh, & non dicetur vltrà Thopheth, & Vallis filii הHinnóm, ſed Vallis interfectionis: & ſepeliẽt in Thopheth, donec non ſit locus.

33 Et erit morticinum populi huius in cibum volatilibus cæli, & beſtiis terræ, & non erit qui exterreat.

34 Et ceſſare faciã de vrbibus Iehudáh, & de plateis Ieruשſaláim vocem gaudii & vocem lætitiæ, vocem ſponſi & vocẽ ſponſæ: quoniam in deſolationem erit terra.

Cap. VIII.

1 IN tempore illo dixit Iehouáh, Educent oſſa Regum Iehudáh, & oſſa Principum eius, & oſſa Sacerdotum, & oſſa Prophetarũ, atque oſſa habitantium Ieruשſaláim, de ſepulchris ſuis.

2 Et expãdent ea ad ſolem & lunam, & ad omnem exercitum cæli, quæ dilexerunt, & quibus ſeruierunt, & poſt quæ ambulauerũt, & quæ quæſierunt, & quibus incuruauerunt ſe: non colligentur, nec ſepelientur, in ſterquilinium ſuper faciem terræ erunt.

3 Et eligetur mors magis quàm vita, ab omni reſiduo quod reliquum fuerit de familia mala hac, quod reliquũ *inquam* fuerit in vniuerſis locis ad quæ detruſero eos, dixit Iehouáh exercituum.

4 Dices itaque ad eos, Sic dixit Iehouáh, Nunquid cadent, & nõ reſurgent? nunquid auertetur, & non conuertetur?

5 Quare rebellis eſt populus iſte Ieruשſaláim rebellione forti? apprehenderunt dolum, renuerunt reuerti.

6 Attendi, & audiui, non rectum loquuntur, non eſt quiſquam quem pœniteat mali ſui, dicẽdo, Quid feci? omnis conuerſus eſt in curſum ſuum, tanquam equus impetu irruens in prælium.

7 Etiam ciconia in cælo cognouit tempus ſuũ, & turtur, & grus, & hirundo obſeruant tempus aduentus ſui: populus autem meus non nouit iudicium Iehouæ.

8 Quomodo dicetis, Sapientes ſumus, & Lex Iehouæ eſt nobiſcum? verè ecce in vanum adaptauit ſtylum *ſuum ſcriptor*, fruſtra *ſcripſerunt* ſcribæ.

9 Pudore affecti ſunt ſapientes, perterriti ſunt, & capti ſunt: ecce

Thopheth.

Iudaici populi deſtructio.

Inuitat eum Dominus ad reſipiſcentiam, peccata eius enumerans.

Doctrinã Prophetarũ & ſacerdotũ mendacem arguit, & eorum auaritiam.

Ezech. 36. c. 13

Proiecit מאס reprobauit. Alii, contempſit. vel, floccifecit. ſub. te. Furoris ſui. עברתו: indignationis ſuæ. Hebraiſmus, pro contra quam indignatus eſt. 31 Filii Hinnom בן־הנום Ben-hinnom. 32 Et non dicetur ולא־יאמר vt non dicatur. Interfectionis ההרגה cædis. ſtragis. Et ſepelient וקברו ſepelient enim. Donec, &c. מאין מקום: Ad verbum, à non loco. i. donec nullus ſuperſit locus in quo aliquis ſepeliri poſſit. 33 Morticinum נבלת cadauer. Singul. Heb. pro plur. cadauera.

IN CAPVT VIII.

1 Educent ויוציאו efferent. extrahent. Solent ferè hoſtes parcere ſepulchris & mortuis: ſed aliter vobis fiet, inquit. 2 Quæ dilex. &c. אשר אהבום ואשר וגו' eo quòd dilexerint iſta, & coluerint ea, atque ambulauerint poſt ea, &c. Quæſierunt, דרשום conſuluerunt. requiſierunt. 3 De familia מן־המשפחה de cognatione. generatione. Quod reliquum, &c. בכל־המקומות וגו' Ordo inuerſus Heb. in omnibus locis quod ſupererit ad quæ pepulerim eos. vel expulero. Aut per expoſitionem accipiendum eſt, in omnibus locis relictis. i. quæ relicta fuerint intacta ab hoſtibus. Alii vertunt, in quibuſcunque tandem locis in quæ eos impulero, reliqui fuerint. vel, in omnibus locis vbicunque relictos illos impulero. 4 Nunquid auert. &c. אם־ישוב ולא ישוב: i. an auertetur homo à Deo, & non reuertetur ad Dominum? Alii, an reuertetur *homo ad Deum*, & non reuertetur *ab ira ſua Deus?* i. non placabitur? שוב enim interdum ſignificat auerti, aliquando reuerti. aliquando in bonã, aliquando in malã partem accipitur. q. d. putántne homines ſibi veniam præcluſam ſi peccauerint? falluntur: nã ſum miſericors. 5 Fortit נצחת i. perpetua & pertinaci. 6 Et audiui, ואשמע ſub. illos loquentes. Loquuntur, ידברו Fut. Heb. pro præſ. Omnis conuer. כולה שב Singul. Heb. pro plur. omnes conuertuntur in curſum ſuum. i. ad priorem vitam. In curſum ſ. במרצותם Duplex eſt lectio: nam legitur במרוצתם cum ו in penultima, ſigno pluralis numeri, in curſus ſuos: & במרצתם ſine ו, in curſum ſuum. 7 In cælo בשמים i. in aere. nouit ciconia quibus temporibus debeat redire ad nos, & abire. 8 Sapientes, &c. חכמים q. d. Si Lex Iehouæ penes vos eſt, quid proderit ſi non adimpleueritis eam? & poſteaquam vos non adimpletis Legem, perinde eſt acſi ſcripta non eſſet.

verbum Iehouæ reprobauerunt,'& ſapientia cuius rei eſt eis?
Propterea dabo vxores eorũ aliis,agros eorũ 'hæredibus: 'quia 10
à paruo vſque ad magnum auarè ſectantur auaritiam, à Propheta
vſque ad Sacerdotem omnes faciunt mendacium.

Auaritia. Mendacium.

Et ſanabant contritionem filiæ populi mei 'leui *uerbo*, dicendo, 11
Pax,pax:& non erat pax.
Num pudore affecti ſunt quòd abominationem fecerint? ne pu 12
dendo quidem pudore affecti ſunt,nec erubeſcere nouerunt:idcir
co cadent inter corruentes in tempore quo viſitabo eos, corruẽt,
dicit Iehouáh.

Tẽpus viſitationis prædicitur.

'Conſumendo conſumam eos,dixit Iehouáh, non ſunt vuæ in 13
vite,nec ſunt ficus in ficu,& folium 'defluxit,'& *quæ* dedi eis trãſie
runt ab eis.
'Vt quid manemus? cõgregate vos,& ingrediamur ciuitates mu 14
nitas,'& ſilebimus illic: quia Iehouáh Deꝰ noſter 'tacere nos fecit,
& potum dedit nobis aquam 'fellis:peccauimus enim Iehouæ.
'Expectabimus pacem, & non erit bonum: tempus 'medelæ,& 15
ecce terror.
A Dan exauditus eſt 'fremitus equorum eius,à ſonitu hinnituũ 16
fortium *equorum* eius tremuit omnis terra:& venerunt,& deuoraue-
runt terram, & plenitudinem eius, vrbem,& habitantes in ea.
Quoniam ecce ego 'mitto in vos ſerpentes regulos,'quibus nõ 17
eſt incantatio,& mordebunt vos,ait Iehouáh.
'*In* fortificatione mea ſuper dolore, in me cor meũ eſt infirmũ. 18
Ecce vox clamoris filiæ populi mei *præ timore inimici uenientis* de terra 19
longinqua, *dicentis*, Nunquid Iehouáh nõ eſt in Siión? an Rex eius
non eſt in ea?'Quare iraſci fecerunt me ſculptilibus ſuis,& 'vanita-
tibus *dei* alieni?
'Præteriit meſſis,finita eſt æſtas,& nos non ſumus ſaluati. 20
Propter contritionem filiæ populi mei 'contritus ſum,'obtene 21
bratus ſum,ſtupor arripuit me.

In afflictione Ieruſalem videtur afflictus Dominus.

'Annon eſt theriaca in Gilyad? annon medicus eſt ibi? 'ſed cur nõ 22
eſt curata medicinis filia populi mei?

Cap. IX.

QVis ponat caput meum aquam,& oculũ meum fontem la- 1
chrymarũ,'vt defleã die ac nocte ĩterfectos filiæ populi mei?

Plãctus Prophetæ ſuper populi malitia.

fecerunt,& ſapientia nulla eſt in eis.

10 Propterea dabo mulieres eorum exteris,agros eorũ hæredibus: quia à minimo vſque ad maximum õnes auaritiam ſequuntur: à Propheta vſque ad Sacerdotẽ cuncti faciunt mẽdacium.

Eſa.56.b. ſupra 6.c.13

11 Et ſanabant contritionem filiæ populi mei ad ignominiã,dicentes,Pax, pax:quum non eſſet pax.

12 Cõfuſi ſunt, quia abominationem fecerunt, quinimo cõfuſione non ſũt confuſi,& erubeſcere neſcierũt:idcirco cadent inter corruentes, in tẽpore viſitationis ſuæ corruent,dicit Dominus.

13 Congregans congregabo eos,ait Dominus:nõ eſt vua in vitibus,& nõ ſunt ficus in ficulnea,folium defluxit, & dedi eis quæ prætergreſſa ſunt.

14 Quare ſedemus? cõuenite,& ingrediamur ciuitatem munitam, & ſileamus ibi: quia Dominus Deus noſter ſilere nos fecit,& potum dedit nobis aquam fellis:peccauimus enim Dño.

Infra 14.b.

15 Expectauimus pacem,& non erat bonum:tempus medelæ, & ecce formido.

16 A Dan auditus eſt fremitus equorum eius,à voce hinnituum pugnatorum eius commota eſt omnis terra, & venerunt,& deuorauerũt terram, & plenitudinem eius,vrbem & habitatores eius.

17 Quia ecce ego mittam vobis ſerpẽtes regulos,quibus nõ eſt incantatio: & mordebunt vos,ait Dominus.

18 Dolor meus ſuper dolorem,in me cor meum mœrens.

19 Ecce,vox clamoris filiæ populi mei de terra longinqua, Nunquid Dominus non eſt in Sion, aut Rex eius nõ eſt in ea? Quare ergo me ad iracundiam concitauerunt in ſculptilibus ſuis,& in vanitatibus alienis?

20 Tranſiit meſſis, finita eſt æſtas: & nos ſaluati non ſumus.

21 Super contritione filiæ populi mei contritus ſum & contriſtatus,ſtupor obtinuit me.

22 Nũquid reſina nõ eſt in Galaad? aut medicus non eſt ibi? quare igitur nõ eſt obducta cicatrix filiæ populi mei?

Cap. IX.

1 QVis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fõtem lachrymarũ: & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei?

9 Et ſapiẽtia,&c. והכמת מה להם: & ſapiẽtia quid *proderit* eis? Alii,& ſapientiæ quid eſt eis? 10 Hæredibus לוירשים poſſeſſoribus.ſub.nouis.i.iis qui vſurpabunt eos in captiuitate,acſi eſſent veri poſſeſſores,nempe Chaldæis qui eos iure hæreditario poſſeſſuri ſunt. Quia à paruo,&c. מקטון וגו' Hæc eadem vſque ad 13 verſum leguntur ſuprà cap.6.c.13. 11 Leui על־נקלה id eſt vano ſermone,verbis inanibus.Chaldæus paraphraſtes, verbis mendaciorum ſuorum. 13 Conſumendo conſ.eos, אסוף אסיפם Delendo delebo eos. vel,Perdendo perdam eos. Defluxit, נבל decidet. Et *quæ* dedi,&c. ואתן להם יעברום: & *quæ* dabo eis,præteribunt eos.i.priuabuntur eis. 14 Vt quid manemus? על־מה אנחנו יושבים Vt quid immoramur *hic*? vel,deſidemus? q.d.non habitamus in locis munitis. Alii,Vbinam habitamus? Alii,Super quid deſidemus *hic*? Gallicè dicimus, *Sur quoy nous repoſons nous?* Et ſilebimus illic: ונדמה־שם q.d.non eſt noſtrum(inquit doctus inter Hebræos)murmurare,aut tumultuari quare venerit ſuper nos tribulatio:quia Iehouáh Deus noſter ſilere fecit nos:nam peccauimus in eum:quomodo ergo obſirmabimus vultum noſtrum coram illo? Quidam vertunt, & quieſcemus.i.erimus in magna tranquillitate. Alii,& ſedebimus illic.nempe ſilentes ac lugentes. Tacere nos fe. הדמנו compeſcuit nos. Alii,perdidit nos.vel,excidit. Fellis, ראש veneni.toxici.i.venenata. 15 Expectabimus קוה Infinit.Heb.pro futuro.q.d.ſi expectemus pacem ab initio,non erit bonum. Medelæ, מרפה ſanationis.curationis.ſub.ſi expectemus tempus,&c. 16 Fremitus נחרת ſternutatio. 17 Mitto משלח Præſ.Heb.pro fut.miſſurus ſum. Quibus non,&c. אשר אין־להם לחש .i. cõtra quos nihil efficit incãtatio. 18 *In* fortificatione,&c.'מבליגיתי וגו Hebraiſmus:Latinè dixeris,Dũ conor dolorem animi depellere à me,deficit mihi animus. Alii,Roborari *cupiebam* cõtra mœrorem,*ſed* in me cor meũ mœret. Alii,Rictũ flendo diduxi propter mœrorem,cor meũ dolore affectũ eſt in me. 19 Quare,&c. מרוע וגו' Reſponſio eſt Dei.q.d.Si habeo in Sion templũ: quare ergo in deſerto cœperunt colere idola? *Et* vanit.*Dei* alie. בהבלי נכר: & vanitatibus *populi* alienigenæ? Chaldæus paraph.in cultu idolorum. 20 Præteriit meſſ. עבר קציר Populus loquitur:acſi dicat.Expectabamus auxiliũ ab AEgyptiis,ſed non venit:diximus,Trãſibit meſſis: tũc erunt otioſi,& venient.Et ecce tranſiit meſſis in Martio,& tẽpus æſtatis in Septẽbri,& non venerũt. Ita quidam Hebræorũ.q.d.fraudati ſumus ope AEgyptiorũ quam expectabamus. 21 Cõtritus ſ. השברתי cõfractus ſum. Obtenebratus ſ. קדרתי obſcuratus ſum.denigratus.i.contriſtatus ſum.Verba ſunt Prophetæ miſerantis conditionem popularium ſuorũ. 22 Annon eſt theriaca הצרי Annon eſt balſamum.alii,opobalſamum.Alii,reſina. Sed cur,&c. כי מרוע וגו' Ad verbũ,Quoniã quare nõ aſcendit medela,&c.i.cur ergo nõ eſt obducta cicatrix populi mei? Alii,quare ergo non eſt recuperata ſanitas,&c.Alii,cur igitur non eſt curata ſanitas,&c.

IN CAPVT IX

1 Quis ponat,&c. מי־יתן וגו' Quoniã Hebræi optatiuo carent,circũloquutione vtũtur,Quis det,quis ponat,&c.i.Vtinã totum caput meum aqua ſit,fluãntque per viam oculi mei fletu:& ſic erit oculus meus fons lachrymarũ qui nõ deficiet. Alii,vtinã caput.i.cerebrũ meũ in aquã conuertatur,& oculus meus vertatur in fontẽ iugiter emittentẽ lachrymas. Vt defleam ואבכה Ad verbum,& deflebo.ſic mox.

2 Quis dabit me in ſolitudine diuerſorium viatorum: & derelinquam populum meum, & recedã ab eis? quia omnes adulteri ſunt, cœtus præuaricatorum.

3 Et extenderũt linguam ſuam quaſi arcum mendacii & non veritatis:cõfortati ſunt in terra: quia de malo ad malum egreſſi ſunt,& me nõ cognouerunt,dicit Dominus.

4 Vnuſquiſque ſe à proximo ſuo cuſtodiat, & in omni fratre ſuo non habeat fiduciam:quia omnis frater ſupplantans ſupplantabit,&omnis amicus fraudulenter incedet.

5 Et vir fratrem ſuum deridebit, & veritatem non loquentur: docuerunt enim linguam ſuam loqui mendacium : vt iniquè agerent laborauerunt.

6 Habitatio tua in medio doli:in dolo renuerũt ſcire me,dicit Dominus.

7 Propterea hæc dicit Dñs exercituũ, Ecce ego cõflabo,& probabo eos:qd enĩ aliud faciã à facie filię populi mei?

C

8 Sagitta vulnerãs lingua eorũ,dolũ loquuta eſt:|in oreſuo pacẽ cũ amico ſuo loqtur, &occultè ponit ei iſidias.

9 Nunquid ſuper his non viſitabo,dicit Dominus? aut in gẽtem huiuſmodi non vlciſcetur anima mea?

10 Super montes aſſumam fletum ac lamentum , & ſuper ſpecioſa deſerti planctum: quoniam incenſa ſunt, eo quòd non ſit vir pertranſiens: & non audierunt vocem poſſidentis: à volucre cæli vſque ad pecora tranſmigrauerunt & receſſerunt.

11 Et dabo Ieruſalem in aceruos arenæ,& cubilia draconum : & ciuitates Iuda dabo in deſolationem, eo quòd non ſit habitator.

D

12 Quis eſt vir ſapiens qui intelligat hoc,& ad quem verbum oris Domini fiat vt annuntiet iſtud,quare perierit terra,&exuſta ſit quaſi deſertũ,eo quòd non ſit qui pertranſeat?

13 Et dixit Dominus,Quia dereliquerunt Legem meam quam dedi eis,& non audierunt vocem meam, & non ambulauerunt in ea:

14 Et abierũt poſt prauitatem cordis ſui,&poſt Baalim,quod didicerunt à Patribus ſuis.

15 Idcirco hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael, |Ecce ego cibabo populum iſtum abſynthio,& potum dabo eis aquam fellis.

E

16 Et diſpergam eos in gẽtibus, quas nõ nouerunt ipſi & Patres eorum:& mittam poſt eos gladium, donec cõſumantur.

---

2 'Quis det mihi in ſolitudine diuerſorium viatorum,vt derelin-
quam populum meum,& recedam ab eis?vniuerſi enim *ſunt* adul-
teri,*&* cœtus præuaricatorum.
3 'Et iaculari fecerunt linguam ſuam *veluti* arcum ſuum , menda-
cium, 'neque in veritate roborauerũt ſe in terra: quia de malo ad
malum 'egreſſi ſunt,& me non nouerunt,dixit Iehouáh.
4 Quiſque 'ab amico ſuo cauete,neque omni fratri fidatis:nã om
nis frater ſupplantando ſupplantabit,& omnis amicus 'fraudulen
ter incedet.
5 Et quiſque 'amicum ſuum circunueniũt, & veritatẽ non loquũ
tur : docuerunt *enim* linguam ſuam loqui mendaciũ, 'prauè agen-
do laborant.
6 Habitatio tua *eſt* 'in medio doli : 'præ dolo renuerunt cognoſce-
re me, dixit Iehouáh.
7 Propterea ſic dixit Iehouáh exercituum,Ecce ego 'excoquã eos,
& probabo eos:'quomodo enim faciam propter filiã populi mei?
8 Sagitta 'extẽſa lingua eorum,dolum loquitur:*quiſque* ore ſuo pa-
cem cũ amico ſuo loquũtur,& in corde ſuo ponunt inſidias ſuas.
9 An ſuper his non viſitabo eos, dixit Iehouáh? an de Gente quæ
eſt ſicut hæc,non vlciſcetur ſe anima mea?
10 'Super montes aſſumam fletum & lamentum, & ſuper 'habita-
cula deſerti planctum: quoniam 'incenſa ſunt, vt non ſit quiſquã
qui tranſeat, neque audiunt vocem pecudum: à volucribus cæli
vſque ad iumenta demigrauerunt *&* abierunt.
11 Et ponam Ieruwſaláim 'in aceruos, habitaculum draconum, &
ciuitates Iehudáh ponam *in* deſolationem,vt non ſit habitator.
12 Quis *eſt* vir ſapiens, '& intelliget hoc?& ad quem loquutum eſt Quare Ieruſalẽ ſit deſtructa.
os Iehouæ,& renuntiabit illud, 'propter quod *ſcilicet* perierit terra,
& deſolata ſit veluti deſertum,vt non ſit tranſiens?
13 Dixit autẽ Iehouáh,Eo quòd dereliquerunt Legẽ meã,quã de-
di coram eis,& non paruerunt voci meæ,nec ambulauerũt in ea:
14 Sed abierũt poſt 'duritiem cordis ſui,& poſt Beyalim, 'quos do-
cuerunt Patres eorum.
15 Idcirco ſic dixit Iehouáh exercituum, Deus Iwſraël, Ecce ego
cibabo eos, *nempe* populum hunc abſynthio , & potum dabo eis a-
quam 'fellis.
16 Diſpergam præterea eos in gentes quas non nouerunt ipſi & Pa
tres eorum:& mittam poſt eos gladium,donec cõſumpſero eos.

---

2 Quis det mihi,&c. מי־יתנני במדבר מלון אורחים Quis ponat me in deſerto *in* diuerſorio viatorum,&c.i.Vtinã eſſem in deſerto,in hoſpitio quò diuertere ſolent viatores.Deſiderat Propheta habitare in deſerti diuerſorio, ne vltrà videat Iſraelem: quòd non poſſit vltrà videre malitiam eorum. 3 Et iaculari fec.&c. וידרכו את־לשׁ ונכ וגו׳ .i.efficiũt vt lingua ipſorum tanquã arcus,iaculetur mendaciũ, non ſagittas. Aut,lingua ſua qua vtuntur vice arcus iaculãtur mendaciũ:hoc eſt falſa loquuntur. Neque in verit.ro ולא לאמונה גברו & non propter veritatem potentes ſunt.i.non propter fidelitatem & probitatem dignitates obtinuerunt. Egreſſi ſunt יצאו egrediuntur.Hebraiſmus,pro,multa flagitia admittunt. 4 Ab amico ſuo cauete, מרעהו השׁמרו à proximo ſuo[vel,ſocio]ſe cuſtodiat.vel caueat ſibi. Fraudulenter inc. : רכיל יהלוך Vox רכיל propriè mercatorem & negotiatorem ſignificat. Accipitur autẽ pro fraudulento & impoſtore,quòd ferè negotiatores dolis & fraude,etiam proximi iactura negotium ſuum agant. Propterea hic verſum eſt,fraudulenter, ſiue *in* fraude. Alii vertunt,*in* detractione ambulabit.ſiue ambulat.vt ſit fut.Heb.pro præſ. Alii,ſupplantat. vel,delator eſt.defert. detrahit. Iungitur autem verbo ambulandi(vt annotãt docti inter Hebræos)in Sacris literis,quòd detractor ad aliorum domos vadat,vt quæ ibi audierit,ſuis poſtea narret,detrahendi cauſa. 5 Amicum ſ.cir. ברעהו יהתלו ſocium[vel,proximum]ſuũ circunueniunt. Fut.Heb. pro præſ.circũuenire ſolent. Prauè ag.lab. העוה נלאו: ad prauè agendũ defatigantur.vel,prauè agẽdo laborant ad laſſitudinẽ vſque. 6 In mẽdio doli, בתוך מרמה .i.virorum doloſorum.q.d.inter homines fraudulentos ac doloſos. Præ dolo במרמה præ fraude.i.amore fraudis. 7 Excoquam e. צורפם Præſ.Heb.pro fut. Alii,examinabo eos igne inſtar argẽti ſcilicet & auri. Quomodo e.fa. כי־איך אעשׂה vt ſcilicet me contineam ne eos excoquam,quum ſint populus meus?filia,pro congregatione. 8 Extenſa, שׁחוט tractã.ſub.ſuper cotẽ,vt exacuetur.i.exacuta,& terſa,& proinde incidẽs.In hac ſignificatione ſcribitur(nã duplex eſt lectio שׁחוט per ו poſt ח. Legitur & שׁוחט per ו poſt ש,& ſignificat occidens,interficiens,ſiue perimens. 10 Super mõtes aſſ. על ההרים אשׂא Propter mõtes eleuabo.i.propter deſolationem montium flebo magna voce,& lamentabor. Habitacula נאות paſcua. Alii,loca amœna. Incenſa ſ. ניצתו deſolata ſunt. Sic mox,vt renuntiet. 11 In aceruos, ללים ſub.lapidum. 12 Et intelliget hoc? ויבן את־זאת qui intelligat iſtud?vel,vt conſideret. Propter quod על מה אבדה Poteſt eſſe alia interrogatio quæ præcedentibus non iungatur,ſed verſui ſequenti,in quo Dominus illi reſpõdet,hoc modo, Quare periit terra,&c. Eo quòd dereliquerunt,&c. 14 Duritiem שׁרירות cõtumaciã. Alii,cogitationẽ.vel,phantaſiam. Quos doc. אשׁר לימדום quemadmodũ docuerunt eos. אשׁר pro כאשׁר. Chaldæus paraph.quæ docuerunt eos.vel, in quibus aſſuefecerunt eos. 15 Fellis. : ראשׁ venenatam. Vide capite præcedenti verſu 14.

Inuitat eos Dominus ad planctum.

Sic dixit Iehouáh exercituum,'Contemplamini,&vocate lamẽ 17
tatrices,vt veniant:& ad'ſapientes mittite,vt veniant:
Et feſtinent,aſſumántque ſuper nos planctum,'& deducant o- 18
culi noſtri lachrymas, & palpebræ noſtræ'defluant aquis.
Nam vox lamentationis audita eſt de ×Siión, Quomodo vaſta 19
ti ſumus,pudore affecti ſumus vehementer!quoniã dereliquimus
terram,quoniam'proiecerunt *nos* habitacula noſtra.
'Propterea audite mulieres verbum Iehouæ,& excipiat auris ve 20
ſtra verbum oris eius: atque docete filias veſtras lamentum, & v-
naquæque'amicam ſuam planctum:
Aſcendit enĩ mors per feneſtras noſtras,intrauit palatia noſtra: 21
vt diſperdat paruulum de'vicis,*&* iuuenes de plateis.
Loquere,Sic dixit Iehouáh,'Cadet morticinum hominis tan- 22
quam ſtercus ſuper faciem agri,&veluti manipulus poſt meſſorẽ,
& non eſt qui colligat.
Sic dixit Iehouáh, Ne'iactet ſeſe ſapiens in ſapientia ſua,nec ia- 23
ctet ſeſe potẽs in potẽtia ſua,neque iactet ſeſe diues in diuitiis ſuis:

In Dei cognitione ſolum gloriandum.

Sed in hoc iactet ſeſe qui ſe iactat,quòd intelligat & cognoſcat 24
me:quòd ego ſum Iehouáh qui facio miſericordiam,iudicium,&
iuſtitiam in terra:hæc enim'volo,dixit Iehouáh.
Ecce dies veniunt,dixit Iehouáh,& viſitabo omnem circunci- 25
ſum,*& habentem* præputium,
AEgyptum,& Iehudáh,& ×Edóm,& filios ×Ammón,& Moáb, 26
& omnes'habitãtes in extremo angulo *orbis*,qui habitãt in deſerto:

Incircuncíſio cordis.

quia omnes gentes'*ſunt* præputiatæ,& omnis domus Iſraël præ
putiata eſt corde.

Cap. X.

Non eſſe metuẽdas ſyderũ conſtellationes.

AVdite verbum quod loquutus eſt Iehouáh 'ſuper vos, do- 1
mus Iſraël.
Sic *enim* dixit Iehouáh,'Viam Gentium ne diſcatis,&à ſignis cæ- 2
li'ne metuatis:ſed metuant Gentes ab eis.
Quoniam'ſtatuta populorum vanitas ſunt:nam lignum *eſt quod* 3
de ſylua'præcidit,opus manuum artificis'cum aſcia.
Argẽto & auro'ornat illud:clauis &malleis firmãt illud,'ne cadat. 4

De idolorũ imbecillitate & Dei potentia.

Sicut palma'æqualis ſunt,& non loquuntur:portando portan- 5
tur,quia non'incedunt: ne *igitur* timeatis ab illis, quia malefacere
non poſſunt,nec etiam benefacere'penes eos eſt.
'Non eſt ſimilis tui Iehouáh:magnus es,&magnum nomen tu- 6
um fortitudine.

17 Hæc dicit Dominus exercituum, Contemplamini,& vocate lamẽtatrices, vt veniãt: & ad eas quæ ſapientes ſunt, mittite, & properent:
18 Feſtinent,& aſſumant ſuper nos lamentum: deducãt oculi noſtri lachrymas,& palpebræ noſtræ defluãt aquis.
19 Quia vox lamẽtationis audita eſt de Sion, Quomodo vaſtati ſumus & confuſi vehementer! quia dereliquimus terram, quoniã deiecta ſunt tabernacula noſtra.
20 Audite ergo mulieres verbum Domini,& aſſumat auris veſtra ſermonẽ oris eius : & docete filias veſtras lamentum : & vnaquæque proximam ſuam planctum:
21 Quia aſcendit mors per feneſtras noſtras, ingreſſa eſt domos noſtras: diſperdere paruulos de foris,iuuenes de plateis.
22 Loquere, Hæc dicit Dominus, Et cadet morticinũ hominis quaſi ſtercus ſuper faciem regionis,& quaſi fœnum poſt tergum metentis, & nõ eſt qui colligat.
23 Hæc dicit Dominus,‖Nõ glorietur ſapiens in ſapientia ſua,&non glorietur fortis in fortitudine ſua,& nõ glorietur diues in diuitiis ſuis,
24 Sed in hoc glorietur qui gloriatur, ſcire & noſſe me:quia ego ſum Dominus qui facio miſericordiam,& iudicium,& iuſtitiam in terra. hæc enim placent mihi,ait Dominus.
25 Ecce dies venient , dicit Dominus: & viſitabo ſuper omnem qui circunciſum habet præputium:
26 Super AEgyptum,& ſuper Iudam & ſuper Edom,& ſuper filios Ammõ & ſuper Moab,& ſuper omnes qui attonſi ſunt in comã, habitantes in deſerto:quia omnes gentes habẽt præputiũ,omnis autẽ domus Iſrael incircunciſi ſunt corde.

Cap.X.

1 AVdite verbum quod loquutus eſt Dominus ſuper vos, domus Iſrael.
2 Hæc dicit Dominus,Iuxta vias Gẽtium nolite diſcere:& à ſignis cæli nolite metuere, quæ timent Gentes:
3 Quia leges populorum vanæ ſunt: quia lignũ de ſaltu præcidit opus manus artificis in aſcia.
4 Argẽto & auro decorauit illud: clauis& malleis cõpegit,vt nõ diſſoluat.
5 In ſimilitudinem palmæ fabricata ſunt,& non loquentur:portata tollẽtur,quia incedere non valent. nolite ergo timere ea, quia nec male poſſũt facere,nec bene.
6 ‖Non eſt ſimilis tui Domine: magnus es tu,& magnum nomen tuum in fortitudine.

1.Cor.1.d. 2.cor.10.d. Apoc.15.a.

17 Contemplamini התבוננו Conſiderate diligenter. Sapientes אחכמות peritas.in negotio ſcilicet planctus & lamentationis.
18 Et deducant oc.no.lach. ותרדנה עינינו דמעה & defluant oculi noſtri *per* lachrymas. Ad verbũ,deſcendant.i.oculi noſtri præ multo fletu fluant,& deſcendant in lachrymã,vel in lachryma.hoc eſt cum lachrymis Chaldæus paraph.& emittant oculi noſtri lachrymas. Defluant aquis :יזלו־מים defluant *verſæ in* aquam. 19 Proiecerunt *nos* השליכו proiecerunt *inimici noſtri in terram* habitacula noſtra. 20 Propterea aud. כי שמענה Sed audite. Amicam ſ. רעותה ſodalem ſuam. 22 Cadet mortונפלה נבלת Singul.pro plur.& ו redũdat.Cadent cadauera. 23 Iactet ſeſe יתהלל laudet ſeſe.aut,glorietur. 24 Volo,חפצתי Præt.Heb.pro præſ.Diligo.amo admodum.Alii,in eis complacitum eſt mihi. 26 Habitãtes in extr.ang. קצוצי פאה Ad verbum, angulatos anguli. vel,extremificatos angulo.i.redactos & detruſos in angulum orbis terræ, ſiue qui ſiti ſunt in extremitate orbis. Seipſum declarat quum mox dicit,qui habitant in deſerto. *Sunt* præputiatæ, ערלים *ſunt* incircunciſæ:carne ſcilicet.ſic mox.i. contumaces & immorigeræ,peccatores & rebelles Deo:vt per contemptum circunciſionis,totius religionis contemptus intelligatur.

IN CAPVT X.

1 Super vos, עליכם de vobis.propter vos. 2 Viam דרך ritum.vel,mores.Conatur reuocare Iſraelitas ab idololatria cui erãt dediti. Ne metuatis,&c'אל תחתו כי.וגו ne conſternamini,quia cõſternantur Gentes ab illis. vel,ne frãgamini animo, quanuis conſternari ſoleant Gentes ab his. Alii,ſigna cæleſtia ne metuatis,ſicut gentes metuunt ab eis. 3 Statuta חוקות leges.ceremoniæ.ritus. Præcidit כרתו Ad verbum,ſcidit illud.ſub.faber. Cum aſcia. : במעצר cum dolabra.ſub.factum,vel dolatum.i.quod adaptauit dolabra. 4 Ornat ייפהו Ad verbum,Pulchrum faciet.Præt.Heb.pro præſ.vt mox,firmant. Ne cadat. : ולא יפיק Ad verbum,& non cadet.vel,corruet.aut,mouebitur.Chaldæus paraph.vt non moueatur.Quidam,& non egredietur.ſub.loco ſuo. 5 AEqualis מקשה Doctus inter Hebræos exponit חשוה וחישר æqualis & recta.Alii,teres & procera. Incedunt: יצעדו incedere poſſunt. Penes eos eſt. : אין אותם ponitur אותם pro עתם cum eis,vt ait doctus inter Hebræos. 6 Non eſt ſimilis,&c. מאין כמוך וגו' Quia non eſt ſimilis tui Iehoua,maximus es,&c.Alii,Non eſt itaque ſimilis tibi,Iehoua,tu magnus es,&c.Ad verbum,Ex *eo quòd* non eſt tibi ſimilis,*cognoſcimus quòd* magnus es,&c. Obſerua Hebraiſmum ſic ſequenti verſu.

7 Quis nõ timebit te, ô Rex Gentiũ? tuum eſt enim decus: inter cunctos ſapientes Gentium, & in vniuerſis regnis eorum nullus eſt ſimilis tui.

8 Pariter inſipiẽtes & fatui probabũtur: doctrina vanitatis eorũ lignũ eſt.

B 9 Argẽtum inuolutum de Tharſis affertur, & aurum de Ophaz: opus artificis, & manus ærarii: hyacinthus & purpura indumentum eorum: opus artificum vniuerſa hæc.

10 Dominus autem Deus verus eſt ipſe Deus viuens, & Rex ſempiternus: ab indignatione eius commouebitur terra: & non ſuſtinebunt Gentes comminationem eius.

11 (Sic ergo dicetis eis, Dii qui cęlos & terram non fecerunt, pereãt de terra & de his quæ ſub cælo ſunt.)

Geneſ.1.a.6 infra 51.b.15. pſal.135.a.6

12 Qui fecit terram in fortitudine ſua, præparat orbem in ſapientia ſua, & prudentia ſua extendit cælos.

Pſal.134.b.7

13 Ad vocem ſuam dat multitudinem aquarũ in cælo, & eleuat nebulas ab extremitatibus terræ: fulgura in pluuiam facit, & educit ventum de theſauris ſuis.

C 14 Stultus factus eſt omnis homo à ſcientia, confuſus eſt artifex omnis in ſculptili: quoniam falſum eſt quod cõflauit, & non eſt ſpiritus in eis.

15 Vana ſunt, & opus riſu dignum: in tempore viſitationis ſuæ peribunt.

16 Non eſt his ſimilis pars Iacob: qui enim formauit omnia, ipſe eſt: & Iſrael virga hæreditatis eius: Dominus exercituum nomen illi.

17 Congrega de terra confuſionẽ tuã, quæ habitas in obſidione:

18 Quia hæc dixit Dñs, Ecce, ego lõgè proiiciã habitatores terræ ĩ hac vice: & tribulabo eos, ita vt inueniantur.

19 Væ mihi ſuper cõtritione mea, peſ-

7 Quis non'timebit te, ô Rex Gẽtium? tibi enim 'cõuenit *regnum*: nã
inter omnes ſapientes Gentium, "& inter omnia regna eorum non
eſt ſimilis tui.
8 'Et in vnũ"deſipiũt, & ſtultè agũt: eruditio vanitatum lignũ eſt.
9 Argẽtum 'extẽſum de Tharשׂiשׂ"affertur, & aurum de אוּVphaz,
opus artificis, & manuũ'aurificis, hyacinthus & purpura indumen
tum eorum: opus'ſapientum vniuerſa ſunt.
10 Iehouáh autem Deus veritas eſt, ipſe Deus viuens, & Rex æter-
nus: ab ira eius"contremiſcet terra, neque'ſuſtinebunt Gentes in-
dignationem eius.
11 ('Sic dicetis eis, Dii qui cælum & terram non fecerunt, pereant
è terra, & de ſub cælis'iſtis.)
12 'Qui facit terram potentia ſua, qui ſtabilit orbem ſapiẽtia ſua,
& prudentia ſua extendit cælos.
13 "Qui voce *ſua* dat multitudinem aquarum in cælo,'poſteaquã aſ
cendere facit 'nubes ab extremo terræ, "fulgura cum pluuia facit,
& educit ventum de theſauris ſuis.
14 'Vt brutum animal fit omnis homo præ ſciẽtia: "pudore affici-
tur omnis aurifex à ſculptili: quia"mendacium eſt conflatile eius,
neque eſt ſpiritus"in eis.
15 Vanitas ſunt, *&* opus 'irriſionum, in tempore 'viſitationis eo-
rum peribunt.
16 Nõ *eſt*'ſicut illa, pars Iaעacób: quia plaſmator omnium'ipſe *eſt*,
& Iשׂraאél"virga hæreditatis eius, Iehouáh exercituũ nomẽ eius.
17 "Congrega de terra merces tuas, quæ habitas"in loco munito. Euerſio Chaldæorum.
18 Quoniam ſic dixit Iehouáh, Ecce *ut* "funda proiiciam habitato-
res terræ vice hac, "& affligam eos, "vt inueniant.
19 Væ mihi "ſuper contritione mea, doloris plena plaga mea: ego Ieruſalem culpæ ſuæ tribuit quod patitur.

7 Timebit te, יראך timeat. Cõuenit יאתה competit.ſubauditur regnum.Chaldæus paraph.tuum eſt regnum. Et inter o.reg. &c. ובכל־מלכותם מאין כמוך׃ Singul.Heb.pro plur.in omni regno eorũſub.[regnas,vel Rex es]eo quòd non ſit ſimilis tui. 8 Et in vnũ ובאחת.i.vt vno verbo dicã.vel,vt ſemel dicam.Alii,totũ verſum ſic vertunt,In hoc autẽ vno deſipiunt,&ſtulteſcũt,quòderuditio vanitatũ *eorum eſt* lignum.Alii,At in re vna bruteſcunt,& ſtulti apparent: eruditio vanitatũ *&* lignum eſt.i.eruditio eorũ vana,eſt ſculptilia eorũ.vel eruditio vana eſt ſimulachrũ ligneũ. Deſipiunt, יבערו Fut.Heb.pro præſ. 9 Extenſum מרוקע .i.quod extendi ſolet.Alii,ductile.dilatatũ.diductum.i.optimum. Affertur, יובא Fut.Heb.pro præſ. Aurificis צורף fuſoris.conflatoris. Sapientum חכמים artificum peritorum. 10 Contremiſcet. תרעש Fut.Heb.pro præſ.quibuſdam,contremiſcit,concutitur.vel quatitur. Suſtinebunt יכילו ſuſtinent.ferre poſſunt. 11 Sic dicetis,&c. כדנה וגו' Scribitur verſus iſte Chaldaico ſermone: quo monentur Iudæi qui iam in Babylonia agebant,vt Babyloniis culturam idolorum ſuadentibus,verſumillũ obiiciant,non Hebraico ſermone,quẽ illi nonſintelligebant,ſed Chaldaico & patrio. Vnde Chaldæus paraphraſtes hunc verſum ſic vertit, Hoc eſt exemplar epiſtolæ quam miſit Irmeiah Propheta ad reſiduos ſeniores qui erant in captiuitate Babel,Si dixerint vobis populi inter quos eſtis,Colite idola,domus Iſrael:ſic reſpondebitis,& ſic dicetis eis,Idola quæ vos colitis,ſunt idola,in quibus non eſt vtilitas vlla: de cælo non poſſunt deducere pluuiam, & de terra non poſſunt producere fructus:ipſa & cultores eorum pereant de terra,& deſtruantur de ſub cælis iſtis. Iſtis. אלה׃ Dicit ISTIS, vt annotat doctus inter Hebræos,quòd appareant hominibus,quanuis ſint ſublimes. 12 Qui facit,&c. עשה וגו' Subaudienda quædam,cuiuſmodi,Nos adoramus Deum qui,&c.Chaldæus paraph.Et ſic dicetis illis,Nos colimus eum qui,&c.
13 Qui voce *ſua* dat לקול תתו Ad verbum,In voce dare eum.Quidam vertunt,Ad vocem quæ editur.i.tonitru quum dat copiam,&c.vt præcedenti verſui iungatur,hoc modo,& intelligentia ſua extendit(ſiue vt Chaldæus paraph.ſuſpendit)cælum,quando voce dat copiam aquarum.Sic etiam quidam Hebræorum exponit, vtrunque verſum coniungens,Intelligentia ſua extendit cælum tempore quo venit vox qua ipſe dat copiam aquarum,&c.& quando fulgura cum pluuia facit,&c.Alii qui præcedentibus non iungunt, ſubaudito verbo vertunt, Quum ille vocem dat,ingens copia aquarum *erit* in aere. Poſteaquam aſcend.fa.ויעלה Ad verbum,& aſcendere fecit.i.eduxit,aut eleuauit.Obſerua ו pro poſteaquã. Nubes נשיאים Ad verbũ,eleuationes.i.va pores qui eleuantur. exhalationes. Fulgura ברקים Qui à fine præcedentis verſus dependere iſtum volunt, ſubaudiunt nonnihil, cuiuſmodi, Et quando fulgetra facit cum pluuia.i. permiſta pluuiæ:ſiue vt Chaldæus paraph.tempore pluuiæ:& quando educit. 14 Vt brutum animal,&c. נבער כל־אדם מדעת Bruteſcit [ſiue Bruto ſimilis redditur]omnis homo à ſciendo.vel,præ ſcientia.ſub.Dei.Stultior eſt omnis homo quàm vt hoc cognoſcere poſſit.q.d. nemo aſſequi poteſt prouidentiã Dei in operibus prædictis.Præt.Heb.pro præſ. Pudore affi.&c. הוביש כל־צורף מפסל pudet omnem aurificem ſculptilis ſui.Chaldæus paraph.pudet omnem aurificem facere ſtatuam. Mendacium eſt cõflat.e. שקר נסכו vanitas eſt tectio eius.vel obductio.i.fruſtraobtexit illa.Chaldæus para.quoniã fruſtra fudit illa. In eis.׃בם.i.in quoquã eorũ. 15 Irriſionũ תעתועים ſubſannationum.i.deridendum,vel ridiculũ. Viſitationis eorum פקדתם ſub.conflatorum ſimulachrorum.Chaldæus paraph.quo tẽpore viſitabo ſuper illos peccata eorum. 16 Sicut illa, כאלה ſub.idola.vel,ſicut illi,ſub.dii. Ipſe eſt, הוא ſub.portio ipſius Iaעacób. Virga שבט ſceptrum. 17 Congrega,&c. אספי מארץ כנעתך Collige[vel,Retrahe]de terra merces tuas.ſub.& aliò transfer.Alii,Contrahe à terra humiliationem tuam,vt actiuè accipiatur.q.d.deſine ſubiicere tibi omnes regiones. Alloquitur Chaldæam. In loco munito. ׃ במצור in munitione.i.quæ videris nunc habitare in loco inexpugnabili. Chaldæus paraph.in fortitudine,*nempe* in ciuitatibus munitis. 18 Funda proiiciam קולע Ad verbum,fundibulo, ſi ſic loqui liceret.Præſ.Heb.pro futuro.i.ſicut iaciunt lapidem funda,ſic ſpargam habitatores huius regionis,inquit Chaldæus paraphr. Et affligam eos, והצרותי להם & tribulatione afficiam eos.vel.coartabo & anguſtiabo.Alii,obſidere faciam eos.aut doloribus,anguſtiiſq; afficere faciã eos. Vt inueniant. למען ימצאו׃ ſub.quæ loquutus ſum aduerſum illos per ſeruos meos Prophetas,vt cognoſcant quòd à meipſo ſunt omnia.Chaldæus paraph.vt recipiant vindictam iniquitatum ſuarum. 19 Super contritione mea. על־שברי ob contritionem meam.vel, contuſionem quæ mihi accidit,aut quam patior.Alii,hei mihi confracto.Queritur de afflictione populi ſui Propheta.

cogitabam,Profectò'hæc infirmitas mea,& portabo eam.
'Tabernaculum meum vaſtatum eſt, & omnes funiculi mei diſ 20
rupti ſunt: filii mei'egreſſi ſunt à me,& non ſunt:non eſt qui extẽ-
dat vltra tentorium meum,& qui erigat cortinas meas.
Paſtores. Quia'vt bruta animalia facti ſunt paſtores,&Iehouã nõ requiſie 21
Grex. rũt:propterea'non intellexerũt, & omnis'paſcua eorũdiſperſa eſt.
Vox'rumoris,ecce venit,'& commotio magna de terra Aquilo- 22
nis,vt ponat ciuitates Iehudáh *in* ſolitudinem,*in* habitaculum dra-
conum.
Dei eſt,hominis viam dirigere. Noui Iehouáh quòd'nõ *eſt* hominis via eius, nec eſt viri ambu- 23
lantis vt præparet greſſum tuum.
Corripe me Iehouáh,verũ'in iudicio,non in furore tuo, ne for 24
tè diminuas me.
Effunde indignationem tuam ſuper Gentes quæ non nouerunt 25
te,& ſuper nationes quæ nomen tuum non'inuocant:quia'come-
derũt Iayacób, deuorauerunt inquam eũ,& conſumpſerunt eum,
habitaculúmque eius deſtruxerunt.

Cap. XI.

Maledictio eorũ qui non obediũt verbo pacti Diuini.
VErbum quod fuit ad Irmeiáhu à Iehouáh,'dicendo, 1
'Audite verba pacti huius, '& loquimini'ad viros Iehudáh, 2
& ad habitatores Ieruשׁſaláim,
Et dices ad eos,Sic dixit Iehouáh Deus Iשׂraél,Maledictus vir 3
ille qui non'paruerit verbis pacti huius,
Quod præcepi Patribus veſtris die quo eduxi eos è terra AEgy- 4
pti,è fornace ferrea, dicendo, Audite vocem meam,'& facite ea
'iuxta omnia quæ præcepero vobis: & eritis mihi in populum, &
ego ero vobis in Deum.
'Vt ſtatuam iuramẽtum quod iuraui Patribus veſtris,vt darem 5
eis terram fluentem lacte &melle,'ſecundum diem hanc.Et reſpõ
di,& dixi,'Amen Iehouáh.
Et dixit Iehouáh ad me,Clama omnia verba hæc in ciuitatibus 6
Iehudáh,& in plateis Ieruשׁſaláim,dicẽdo,Audite verba pacti hu-
ius,& facite ea.
Iubet Dominus pactũ ſui ſæpius populo inculcari. Quia conteſtando conteſtatus ſum'Patres veſtros die qua aſcẽ- 7
dere feci eos è terra AEgypti'vſque ad diem hanc,'mane ſurgendo

ſima plaga mea:ego autẽ dixi,Planè hęc
infirmitas mea eſt,& portabo illam.
20 Tabernaculum meum vaſtatũ eſt,
omnes funiculi mei dirupti ſunt: filii
mei exierunt à me, & non ſubſiſtunt:
non eſt qui extẽdat vltrà tentorium D
meum,& erigat pelles meas.
21 Quia ſtultè egerũt paſtores,& Do-
minum non quæſierũt:propterea nõ
intellexerunt, & omnis grex eorum
diſperſus eſt.
22 Vox auditionis ecce venit,& com-
motio magna de terra Aquilonis: vt
ponat ciuitates Iuda ſolitudinem, &
habitaculum draconum.
23 Scio Domine quia nõ eſt hominis
via eius: nec viri eſt vt ambulet, & di
igat greſſus ſuos.
24 |Corripe me,Domine,veruntamẽ Pſal.6.a
in iudicio:& non in furore tuo,ne for
te ad nihilum redigas me.
25 |Effunde indignationẽ tuam ſuper Pſal.78.b
Gẽtes quæ non cognouerunt te,& ſu
per prouincias quæ nomẽ tuũ nõ in-
uocauerunt:quia comederunt Iacob,
& deuorauerunt eum,& conſumpſe-
runt illum,&decus eius diſſipauerũt.
Cap. XI.
1 VErbum quod factum eſt à Do-
mino ad Ieremiam,dicens,
2 Audite verba pacti huius,& loqui-
mini ad viros Iuda,& ad habitatores
Ieruſalem,
3 Et dices ad eos,Hæc dicit Domin⁹
Deus Iſrael, Maledictus vir qui non
audierit verba pacti huius,
4 Quod præcepi Patribus veſtris in
die qua eduxi eos de terra AEgypti,
de fornace ferrea, dicens, Audite vo-
cem meam,&facite omnia quæ præ-
cipio vobis:& eritis mihi in populũ,
& ego ero vobis in Deum:
5 Vt ſuſcitem iuramentum quod iu-
raui patribus veſtris,daturum me eis
terram fluentem lacte & melle, ſicut
eſt dies hæc.Et reſpondi,& dixi,Amẽ
Domine.
6 Et dixit Dominus ad me,Vocifera-
re omnia verba hæc in ciuitatibus Iu
da,& foris Ieruſalem, dicens, Audite
verba pacti huius,& facite illa:
7 Quia conteſtans conteſtatus ſum
Patres veſtros in die qua eduxi eos B
de terra AEgypti vſque ad diem hãc
mane conſurgens conteſtatus ſum,

Hæc infirmitas mea,&c. ׃זה חלי ואשאנו hic morbus meus,& tolerabo illum.q.d.hanc ægritudinem feram patienter. Doctus inter Hebræos iungit hæc cum ſequentibus,Cogitaui quòd hanc infirmitatem ferre poſſim:ſed non potero,quia tentorium meum,&c.

20 Tabernaculum meum אהלי Tentorium meum.Ieruſalem intelligit:vt per funiculos,ſiue vincula quibus extenduntur pelles tabernaculi,ciuitates reliquas Iſrael.Chaldæus paraph.Terra mea deſolata eſt,& omnes ciuitates meæ venerunt in prædam. Egreſſi ſunt à me יצאוני Declarat præcedentia.q.d.populus meus abductus eſt in captiuitatem,nemo eſt qui ſit inſtauraturus Ieruſalem.

21 Vt bruta animalia facti ſunt נבערו deſipuerunt.ſtulti facti ſunt. Non intellexerunt לא השכילו non egerũt prudenter. Alii, miſeri fuerunt.i.rem malè geſſerunt.Chaldæus paraph.propterea non proſperè agent,& vniuerſus populus eorum diſpergetur. Paſcua eorum מרעיתם .i.omnes oues paſcuæ eorum.q.d.omnis grex eorum quem paſcere debebant.

22 Rumoris שמועה Ad verbum,auditus.in genitiuo. Et commotio magna ורעש גדול & tremor magnus.terræmotus.cõmotio.Chaldæus paraph.contritio magna.

23 Non *eſt* hominis via e. לא לאדם דרכו non homini ſit via ſua.Exponunt de Nabuchodonoſor,qui quum proficiſceretur cõtra Ammonitas, Dominus imprudentem induxit in viam quæ ducebat Ieruſalem,relicta illa quæ ducebat ad Ammonitas,quum non propoſuiſſet illud. Vide Ezech.21.c.21, acſi dicat, ſcio hominem non eſſe authorem itineris ſui,& neſcire quò vadat,neque ad illum pertinet diſponere de greſſibus ſuis. vel,non eſt in manu cuiuſvis hominis virtus vt proſperari faciat viã ſuam.

24 In iudicio: במשפט iure.Hebraiſmus,pro cum modo,& menſura, modicè.q.d.ſeruata æquitate & mediocritate, non pro meritis meis. Vertere potes,remiſſè.leniter.indulgenter.

25 Inuocant: קראו Præt.Heb.pro præſ. Comederunt אכלו Quibuſdam videntur hic Præt.Heb.pro futuris poni,deuorabunt,ſiue comedent: deſtruent,ſiue perdent & euertent. Chaldæus paraph. quoniam dominati ſunt in eos qui ſunt de domo Iaacob,& diripuerunt facultates eorum,& deſtruxerunr illos,& habitationes illorum deſolauerunt.

IN CAPVT XI.

1 Dicendo, ׃לאמור vt diceret.ſub.illud viris Iuda.

2 Audite verba שמעו את־דברי Obedite. Alloquitur Ieremiam & alios Prophetas. Et loquimini ודברתם vt loquamini. Ad viros אל־איש Ad verbum,ad virum.ſingul.pro plur.

3 Paruerit,&c. ׳ישמעונו Verbum שמע non ſolùm ad aures, ſed etiam ad manus pertinet : nam continet auditum cum actione ſiue effectu & perfectione præcepti.Integra loquutio ſequenti verſu & 6,legitur, Audite verba fœderis huius,& facite illa.

4 Et facite ea, ועשיתם אותם ſub.præcepta mea. Non conueniunt verba,ſed res & ſententia ſatis cõueniunt. Iuxta omnia quæ præcep. ככל אשר־אצוה prorſus vt præcepi.vel,omnino ſicut præcepi.Fut.Heb.pro præſ.

5 Vt ſtatuã למען חקים vt adimpleam.confirmem.ſuſcitem.ratificem. Secundũ diem hanc כיום הזה ſicut hodie.i.qualis adhuc hodie eſt,ſiue qualem videris hodie. Amen אמן veritas.ſub.ſit.eſt enim nomen,non verbum.i.ita fiat,ita cõtingat vt dicis.

7 Patres veſtros באבותיכם in Patres veſtros.vel,aduerſus pa.ve. Vſque ad diem hanc,עד־היום הזה Subaudiendũ nonnihil,hoc pacto,& ſic in ſingulis ætatibus vſque in hunc diem. Mane ſurg.& cont. השכם והעד Phraſis Hebraica,pro quotidie manè proteſtando.q.d.diligenter admonẽdo. nã(vt ait doctus inter Hebræos) miſi illis Prophetas vt proteſtarentur ſingulo mane.quotidie. iugiter.

& dixi, Audite vocem meam:

8 Et non audierunt, nec inclinauerũt aurem ſuam: ſed abierunt vnuſquiſq; in prauitate cordis ſui mali: & induxi ſup eos õnia verba pacti huius, quod præcepi vt facerent, & non fecerunt.

9 Et dixit Dominus ad me, Inuenta eſt coniuratio in viris Iuda, & in habitatoribus Ieruſalem.

10 Reuerſi ſunt ad iniquitates Patrũ ſuorum priores, qui noluerunt audire verba mea. & hi ergo abierũt poſt deos alienos, vt ſeruirẽt eis: irritũ fecerũt domus Iſrael, & domus Iuda pactũ meũ quod pepigi cũ Patribꝰ eorũ.

11 Quam ob rem hęc dicit Dominus, Ecce ego inducam ſuper eos mala, de quibus exire non poterunt: & clamabunt ad me, & non exaudiam eos.

12 Et ibũt ciuitates Iuda, & habitatores Ieruſalẽ, & clamabũt ad deos quibus libant, & non ſaluabũt eos in tẽpore afflictionis eorum.

C

13 Secundum numerum enim ciuitatum tuarum erant dii tui Iuda: & ſecundum numerum viarum Ieruſalẽ poſuiſti aras cõfuſionis, aras ad libandum Baalim.

14 Tu ergo noli orare ꝑ populo hoc, & ne aſſumas pro eis laudem & orationem: quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me, in tempore afflictionis eorum.

15 Quid eſt quòd dilectus meus in domo mea facit ſcelera multa? nunquid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas, in quibus gloriata es?

16 Oliuam huberem, pulchram, fructiferam, ſpecioſam vocauit Dominus nomen tuum: ad vocem loquelæ grãdis, exarſit ignis in ea, & cõbuſta ſunt fruteta eius.

17 Et Dominus exercituum qui plantauit te, loquutus eſt ſuper te malum pro malis domus Iſrael & domus Iuda, quæ fecerunt ſibi ad irritandũ me, libantes Baalim.

18 Tu autẽ Domine demonſtraſti mihi, & cognoui: tu oſtendiſti mihi ſtudia eorum.

D

19 Et ego quaſi agnus manſuetus, qui portatur ad victimam: & non cognoui quia cogitauerunt ſuper me conſilia, Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuẽtium, & nomen eius non memoretur amplius.

20 Tu autem Domine ſabaoth, qui iudicas iuſtè, & probas renes & corda, videam vltionem tuam ex eis: tibi enim reuelaui cauſam meam.

& conteſtando, dum dicerem, Audite vocem meam:
8 At non paruerunt, nec inclinauerunt aurem ſuam: ſed abierunt,
quiſq; ″in prauitate cordis ſui mali: ″proĩde inducam ſuper eos om
nia ″verba pacti huius, quod præcepi vt facerent, & non fecerunt.
9 Et dixit Iehouáh ad me, ″Inuẽta eſt cõiuratio ″in viris Iehudáh,
& habitatoribus Ieruſaláim.
10 Reuerſi ſunt ad iniquitates Patrũ ſuorũ priorũ, qui renuerũt ob Populus Iuda Patrum veſtigia ſequutus, deos adorat.
tẽperare verbis meis: ″imò abierũt poſt deos alienos, vt ſeruirẽt eis:
diſſipauerunt domus Iſraél & domus Iehudáh pactum meum,
quod pepigeram cum patribus eorum.
11 Quamobrẽ ſic dixit Iehouáh, Ecce ego inducã ſuper eos malũ,
de quo non poterunt ″exire: & clamabunt ad me, & non audiã eos. Dominus ſe nõ exauditurum Iudæos dicit.
12 Ibunt proinde ciuitates Iehudáh & habitatores Ieruſaláim, &
clamabunt ad deos quibus ipſi adolẽt thura: & ſeruando non ſeruabunt eos tempore mali eorum.
13 Siquidem *ſecundum* numerum ciuitatum tuarum fuerunt dii tui
Iehudáh, & *ſecundum* numerum plateãrũ Ieruſaláim poſuiſtis aras
″confuſionis, aras *inquam* ad ſuffiendum thus ipſi Báal.
14 Tu ergo, ne ores pro populo hoc, neque ″aſſumas pro eis clamo Ieremiã etiam prohibẽs pro eis orare.
rem & orationem: quia ego non exaudiam tempore quo clamaue
rint ad me ″ſuper malo ſuo.
15 ″Quid *eſt* dilecto meo *vltrà* in domo mea ″ quum faciat abominationes ″*cum* multis? & carnes ſanctitatis tranſeunt à te: quia ″*in* ma
litia tua tunc exultas.
16 Oliuam viridem, pulchrã fructu *&* forma, vocauit Iehouáh nomen tuum: ″ad vocem loquelæ magnæ ſuccendit ignem ″ſuper eã,
& confregerunt ″ramos eius.
17 Et Iehouáh exercituũ qui plantat te, loquutus eſt ſuper te malum, propter malitiam domus Iſraél & domus Iehudáh ″quæ fe
cerunt ſibi ad irritandum me, ″ſacrificando Báal.
18 Iehouáh autem ″indicauit mihi, & cognoui: tunc ″oſtendiſti mi Cõmendat Dei miſericordiam, qui ſuos in periculo deſerere nõ ſolet.
hi opera eorum.
19 Ego autem *eram* tanquam agnus, *&* *tanquam* bos *qui* ducitur vt iugulent *eum*, & nõn noueram quòd contra me cogitauerant cogi
tationes, ″Corrumpamus ligno cibum eius, & excidamus eũ è terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius.
20 ″Sed ô Iehouáh exercituũ qui iudicas ″iuſtè, qui probas renes &
cor, videã vltionem tuã de eis: tibi enim reuelaui cauſam meam.

---

8 In prauitate בשרירות in viſione. vel, imaginatione: aut cogitatione, & adinuentione. i. ſequuti ſunt inuentionem, vel prauitatẽ cordis ſui. Proinde ind. ואביא Præt. Heb. pro fut. & induxi, pro inducam ergo. Verba דברי .i. maledictiones quæ ſunt cõditiones fœderis, ſi nõ audierint. 9 Inuenta eſt cõiu. נמצא־קשר .i. Cõiurauerunt in me homines Iehudáh. Chaldæus para. Inuentũ eſt quòd rebellauerunt verbo meo, &c. In viris באיש Singul. Heb. pro plur. 10 Imò והמה Ad verbũ, & ipſi. 11 Exire: לצאת ſe eximere, Chaldæus para. à quo non poterũt liberari. 13 Cõfuſionis, לבושת .i. idolorũ, quorũ vos pudere deberet. Alii vertunt, in cõfuſionẽ. 14 Aſſumas תשא attollas. Super malo ſuo. בעד רעתם: propter afflictionem ſuam. vel, pro calamitate ſua. 15 Quid *eſt* dilecto, &c. מה לידידי וגו׳ Queritur hic Propheta de idololatria ſuorũ populariũ. Quid cauſæ eſt cur diutius habitet Dominus, quem vnicè diligo, in tẽplo Ieroſolymorũ, quod pro tẽplo Dei habeo? Quum faciat, עשותה Ad verbũ, facere ipſa. Relatiuum pro antecedente, quum faciat ſynagoga, &c. *Cum* multis? הרבים .i. colendo multos deos. Et carnes, &c. ובשר וגו׳ & carnes ſanctæ recedunt [vel, prætereunt] à te. ſub. ô ſynagoga. i. quando non ſanctificas Deo ſed idolis: quũ non cures amplius oblationes facere quas præcepit Iehoua. Quidam per carnem ſanctitatis, ſanctos homines intelligunt: iuxta illud, Omnis caro fœnum. q. d. quum iam deſtituta ſis viris ſanctis. *In* malitia t. &c. רעתכי וגו׳ Præt. Heb. pro præſ. quũ malefeceris. vel, quũ adimpleta fuerit malitia tua, tunc exultare ſoles. Alii, dum patras flagitia, exultas. 16 Ad vocem loq. ma. לקול המולה גדולה .i. cum voce ſtrepitus, ſiue fremitus ingentis militaris accendet Deus ignem ſuper eam. Chaldæus paraph. ſic vertit verſum iſtum, Ecce ſicut arbor oliuæ quæ eſt formoſa viſu, & elegans aſpectu, & rami eius exporrigunt ſeſe inter arbores, ſic multiplicauit Iehoua nomen tuum inter gentes: at quando tranſgreſſa fueris Legem, exercitus populorum qui fortes ſunt ſicut ignis, venient contra te, & aſſociabunt ſeſe illis Arabes. Super eam עליה .i. ſuper te. mutatio perſonæ. Ramos eius. דליותיו: ſummos ramos eius. i. etiam tuos altiſſimos ramos fregerunt. Mutatio perſonæ. 17 Quæ fecerunt ſibi אשר עשו להם quam fecerunt ſibi. i. in ſuam perniciem. Sacrificando לקטר cremando thura. adolendo. 18 Indicauit m. הודיעני Ad verbũ, ſcire fecit me. ſub. inſidias quas parabãt mihi. Chaldæus para. docuit me, & didici. Oſtendiſti m. op. e. הראיתני מעלליהם: Ad verbũ, videre feciſti me ſtudia eorũ. vel, cogitationes. 19 Corrũpamus lig. &c. נשחיתה עץ וגו׳ Perdamus lignũ in panẽ eius. Genus dicẽdi Hebræis, pro, Iniiciamus perdendi eũ cauſa lignũ lethale. i, toxicũ in panem eius. Legi poteſt, Corrũpamus lignum in pane eius. pro, in ligno panem eius. per tranſpoſitionem. 20 Sed ô Iehouáh ויהוה Ad verbum, Et ô Iehouáh. Alii, Itaque ô Iehouáh. Iuſtè צדק Ad verbum, iuſtitiam. vel ſubaudita præpoſitione, iniuſtitia.

Excidiũ Iudæorum ob Chriſtũ traditum in manus Gentium.

Propterea ſic dixit Iehouáh de viris ܝAnathóth, qui quærũt ani 21
mam tuam,dicendo,Noli prophetare in nomine Iehouæ, & non
morieris manu noſtra.
Propterea *inquam* ſic dixit Iehouáh exercituum , Ecce viſito eos: 22
iuuenes moriẽtur gladio,filii eorum & filiæ eorũ moriẽtur fame.
Et reſiduum non erit eis : inducã enim malum ſuper viros ܝA- 23
nathóth anno viſitationis eorum. Cap.. XII.

Propheta impiorũ proſperitatẽ admiratur,tãetſi Deũ iuſtũ fateatur.

IVſtus es Iehouáh,ſi contendam tecum:veruntamen iudicia lo- 1
quar tecum:quare via impiorum proſperè euenit, pacẽ habent
omnes præuaricantes præuaricationem?

Terra Iudæorum vaſtata etiam ab amicis.

Plantaſti eos,etiam radices egerunt:profecerunt,etiam fecerũt 2
fructum: propè fuiſti ori eorum,& longè à renibus eorum.
Et tu Iehouáh noſti me, vidiſti me & probaſti cor meum *quod* 3
tecum eſt: euelle eos ſicut oues ad iugulationẽ, & præpara eos ad
diem occiſionis.
Quouſque *tandem* deſolata erit terra , & herba omnis agri are- 4
ſcet,propter malitiam habitantiũ in ea? defecerũt animalia & vo
lucres:quoniam dixerunt,Non videbit nouiſſima noſtra.

Prædicit Deus Ieremiæ grauem afflictionẽ Ieroſolymis.

Si cum peditibus cucurriſti & fatigauerũt te,quomodo miſce- 5
bis te cum equis? & in terra pacis tu fidebas, & quomodo facies in
elatione Iardén?
Nam etiam fratres tui, & domus patris tui, etiam ipſi præuari- 6
cati ſunt in te,etiam ipſi clamauerunt poſt te congregatio:ne cre
das eis quum loquuti fuerint tibi bona.

Relinquuntur à Domino Iudæi.

Dereliqui domum meam,deſerui hæreditatem meam, dedi di 7
lectionem animæ meæ in manum inimicorum eius.
Fuit mihi hæreditas mea tanquam leo in ſylua : dedit cõtra me 8
vocem ſuam,ideo odi eam.
Nunquid *ut* auis tincta hæreditas mea mihi ? annon aues *circun-* 9
ſtant per circuitum contra eam? *&* *dicunt*, Venite,congregate omnes
beſtias agri,venite ad deuorandum eam.

Inuehitur in paſtores populi ſeductores.

Paſtores multi demoliti ſunt vineã meã,cõculcauerũt portionẽ 10
meã,poſuerũt portionẽ deſiderabilẽ meã in deſertũ ſolitudinis.
Poſuit eã in deſolationẽ, luxit cõtra me deſolata:deſolata erit 11

21 Propterea hæc dicit Dominus ad
viros Anathoth, qui quærunt animã
tuam,& dicunt,Non prophetabis in
nomine Domini, & non morieris in
manibus noſtris.
22 Propterea hæc dicit Dominus exer
cituum,Ecce ego viſitabo ſuper eos:
iuuenes morientur in gladio, filii eo-
rum & filiæ eorũ morientur in fame.
23 Et reliquiæ non erunt ex eis: indu-
cam enim malum ſuper viros Ana-
thoth,annum viſitationis eorum.
CAP. XII.
1 IVſtus quidem tu es Domine,ſi diſ
putem tecum:verũtamen iuſta lo-
quar ad te, Quare via impiorũ pro-
ſperatur : bene eſt omnibus qui præ-
uaricantur,& iniquè agunt?
2 Plantaſti eos,& radicem miſerunt:
proficiunt,& faciunt fructum:propè
es tu ori eorũ,& longè à renib⁹ eorũ.
3 Et tu Domine noſti me, vidiſti me
& probaſti cor meum tecum:congre
ga eos quaſi gregem ad victimam,&
ſanctifica eos in die occiſionis.
4 Vſquequo lugebit terra, & herba
omnis regionis ſiccabitur ꝑpter ma-
litiam habitãtium in ea? conſumptũ
eſt animal,& volucre:quoniam dixe
runt , Non videbit nouiſſima noſtra. B
5 Si cum peditibus currẽs laboraſti,
quomodo contendere poteris cum e
quis? quum autem in terra pacis ſecu
tus fueris,quid facies in ſuperbia Ior
danis?
6 Nã & fratres tui , & domus patris
tui, etiam ipſi pugnauerũt aduerſum
te & clamauerunt poſt te plena voce:
ne credas eis , quum loquuti fuerint
tibi bona.
7 Reliqui domum meam,dimiſi hæ-
reditatem meam : dedi dilectam ani-
mam meam in manũ inimicorũ eius.
8 Facta eſt mihi hæreditas mea quaſi
leo in ſylua: dedit contra me vocem,
ideo odiui eam.
9 Nunquid auis diſcolor hæreditas
mea mihi? nunquid auis tincta per to
tum? venite,congregamini omnes be
ſtiæ terræ,properate ad deuorandũ.
10 Paſtores multi demoliti ſunt vineã C
meam,conculcauerunt partem meã:
dederunt portionem meam deſidera
bilem in deſertum ſolitudinis.
11 Poſuerũt eam in diſſipationem,lu-
xitq; ſuper me . deſolatione deſolata

Iob.21.a.; habac.1.a.

22 Viſito פוקר præſ.Heb.pro fut.viſitaturus ſum. 23 Et reſiduum ושארית Et reliquiæ.i.nullum relinquent ſuperſtitem. Anno viſit.e. :שנת פקודתם .i.tempore quo viſitabo illos.Chaldæus paraph.anno viſitationis peccatorum eorum.

IN CAPVT XII.

1 Iuſtus es,&c. צדיק אתה וגו' Iuſtior es Iehoua *quàm* vt contendam tecum.Ita etiam Chaldæus paraph. Iudicia משפטים.i.rationes meas & argumenta.q.d.attamen cupio diſceptare tecum,& expoſtulare.Chaldæus para.quæſtionem iudiciorum ego peto coram te. Proſperè euenit, צלחה proſperos habet ſucceſſus,eſt fœlix. Pacem habent שלו Præt.Heb.pro præſ.Ad verbum,pacifici ſunt .i.tranquilli ſunt,ſiue in ſumma tranquillitate vitæ viuunt. Præuaricantes præu. :בוגדי בגד Hebraiſmum quidam conuertunt,impudentiſſimè præuaricantur. 2 Propè fuiſti,&c. קרוב אתה בפיהם Pronomen pro verbo ſubſtãtiuo.q.d.habent te frequenter,imò aſſiduè in ore,at longè abes ab animo eorum.Chaldæus paraph.ſic conuertit totum verſum, Plantaſti eos,& roborati ſunt:ditati ſunt,& cõparauerunt ſibi opes:propinqua ſunt verba Legis tuæ in ore ipſorum,& remotus eſt timor tuus à renibus eorum. 3 Vidiſti me,& prob.תראני ובחנת conſideres me,& probes,vel examines cor meum quod te colit. 4 Deſolata erit תאבל deſtruetur.Alii,lugebit.i. Quandiu durabit ſterilitas terræ huius? vel vt Hebræi interpretantur, Quando tandem eueniet illud vt deſtruatur hæc terra? Defecerunt ספתה Singulare iunctum plurali,defecit animalia,pro finierunt, aut eſſe deſierunt animalia. Alii, conſumpta ſunt iumenta. Nouiſſima noſtra. :אחריתנו finem noſtrum.i.non ſumet pœnas de nobis,vt nos prorſus perdat: quia non eſt ei de nobis prouidentia. 5 Si כי Quia.Alii volũt כי poſitũ eſſe pro אם vt nos exponimus. Miſcebis te תתחרה .i.quomodo certabis cũ equis curſu? Alii,cõtendes.vel.pugnabis. Aut vt alii,ad certamẽ prouocabis equos? vel,cũ equis certare cõtendas? Verba Dei ad Ieremiã,quibus illi prædicit grauẽ afflictionẽ quã accepturus erat Ieroſolymis.Ciues eius.i. Anathothitas cõparat hic peditibus:equis verò celerrimis,ſiue equitibus Ieroſolymitanos. Conatus es(inquit)ciues tuos in viã rectã adducere:quod aſſequi nõ potuiſti,imò fatigauerũt te,& afflixerũt. quòd ſi pedites illi te fatigarunt,longè magis fatigaturi ſunt te Ieroſolymitani,inter quos ſunt Phariſæi & Rex,qui te maiore odio proſequentur,magiſque affligent. Pacis, שלום quietis.i.inter homines patriæ tuæ quibuſcum viuebas in pace & ſecurus. In elatione בגאון in ſuperbia.i.in loco vbi maximè intumeſcunt fluctus Iordanis. 6 Clamauerunt poſt te congreg. קראו אחריך מלא conuocauerunt aduerſum te congregationem.Alii,clamabunt poſt te turmatim.Alii,clamant poſt te plena ſub.voce.
7 Dilectionem ani.m. ידידות נפשי Vrbem ſignificat cum templo & vniuerſo populo,quem vnicè & ex animo diligebat.
8 Tanquam leo,&c. כאריה וגו' q d.vt fugere ſolent qui iter agunt audito rugitu leonis in ſaltu,ita fugi ego.
9 Tincta צבוע colorata.vel picta.Miratur Propheta hæreditatem ſuã eſſe factã ſimilem aui verſicolori,quã aliæ omnes perſequũtur.
10 Deſiderabilem meam.&c. :חמדתי למדבר שממה expetibilem in deſertum deſolatum.vel,ſqualidum.
11 Poſuit eam שמה Quidã vertunt præt.in fut. Ponet eam ſub.vnus paſtorum illorum,nempe Nabuchodonoſor. Luxit contra me אבלה עלי .i.lugendo,de me conqueſta eſt.

eſt omnis terra:quia nullus eſt qui re cogitet corde.
Super omnes vias deſerti venerũt vaſtatores : quia gladius Domini deuorabit ab extremo terræ vſque ad extremum eius:non eſt pax vniuerſæ carni.
Seminauerunt triticum, & ſpinas meſſuerunt: hæreditatem acceperũt, & non eis proderit: confundemini à fructibus veſtris propter iram furoris Domini.
Hæc dicit Dominus aduerſum omnes vicinos meos peſſimos, qui tan-
D gunt hæreditatem quam diſtribui populo meo Iſrael, Ecce ego euellã eos de terra ſua, & domum Iuda euellam de medio eorum.
Et quum euulſero eos, cõuertar & miſerebor eorum: & reducam eos, virum ad hæreditatem ſuam , & virum in terram ſuam.
Et erit, ſi eruditi didicerint vias populi mei,vt iurẽt in nomine meo, Viuit Dominus , ſicut docuerũt populũ meum iurare in Baal , ædificabuntur in medio populi mei:
Quòd ſi non audierint,euellam gẽtem illam euulſione & perditione,ait Dominus. Cap. XIII.
HAEc dicit Domin⁹ ad me, Vade, & poſſide tibi lumbare lineum, & pones illud ſuper lumbos tuos, & in aquam non inferes illud.
Et poſſedi lumbare iuxta verbũ Domini,& poſui circa lumbos meos.
Et factus eſt ſermo Domini ad me ſecundò, dicens,
Tolle lũbare quod poſſediſti,quod eſt circa lũbos tuos, & ſurgens vade ad Euphráten, & abſcõde ibi illud in foramine petræ.
Et abii,& abſcõdi illud in Euphráte,ſicut præceperat mihi Dominus.
Et factum eſt poſt dies plurimos, dixit Dominus ad me,Surge,vade ad Euphráten:& tolle inde lũbare quod præcepi tibi vt abſconderes illud ibi.
Et abii ad Euphráten:& fodi, & tuli lumbare de loco vbi abſconderam illud: & ecce computruerat lumbare ita vt nulli vſui aptum eſſet.
B Et factum eſt verbũ Domini ad me dicens,
Hæc dicit Dominus,Sic putreſcere faciam ſuperbiam Iuda, & ſuperbiam Ieruſalem multam,
Populum iſtum peſſimum qui nolunt audire verba mea,& ambulãt in prauitate cordis ſui,abierúntque poſt deos alienos vt ſeruirent eis,& adorarent eos: & erunt ſicut lũbare iſtud quod nulli vſui aptum eſt.
Sicut enim adhæret lumbare ad lũbos viri,ſic agglutinaui mihi omnem domum Iſrael , & omnem domum

omnis terra *hæc*,quia non eſt quiſquam″qui ponat ſuper cor.
12 Super omnia loca excelſa″in deſerto venerunt vaſtatores : quia
gladius Iehouæ deuorat ab extremo terræ vſque ad extremũ″eius:
non eſt pax″vniuerſæ carni.
13 Seminauerunt frumenta,& ſpinas meſſuerunt:″ægrotauerunt,
quòd non profecerũt:pudore ſuffuſi ſunt propter fructus veſtros″ob
iram furoris Iehouæ.
14 ″Sic dixit Iehouáh aduerſũ omnes vicinos meos peſſimos,″qui Vicinis gentib⁹ Iudæam infeſtãtibus minatur Dominus interitum.
attrectant hæreditatem,″quam hæreditare feci populũ meũ Iẘſra
ℵelem,Ecce euellam eos è terra ſua:& domum Iehudáh″euellam è
medio eorum.
15 Et erit,Poſtquã euulſero eos,″conuertar,& miſerebor eorum:&
reducã eos,quenque ad hæreditatẽ ſuã,& quenque ad terrã ſuam.
16 Erit præterea, ſi diſcendo didicerint vias populi mei, vt iurent
ſcilicet in nomine meo , Viuit Iehouáh , ſicut docuerunt populum
meum iurare in Bayál,″ædificabuntur in medio populi mei:
17 Si autem non audierint,euellam gentem illam euellẽdo,& per-
dendo dixit Iehouáh. Cap. XIII.
1 SIc dixit Iehouáh ad me,″Vade,&eme tibi″cingulum lineum,& Interitus Iudæorũ præfiguratur & corũ diſperſio.
ponas illud ſuper lumbos tuos,″& in aquam non inferas illud.
2 Emi igitur cingulum illud, iuxta verbũ Iehouæ, & poſui ſuper
lumbos meos.
3 Fuítque verbum Iehouæ ad me ſecundò,dicendo,
4 Tolle cingulum quod emiſti , quod eſt ſuper lumbos tuos , ″&
ſurge,vade adEuphrátem,& abſcõde illud ibi in foramine″petræ.
5 Perrexi itaque, & abſcondi illud in Euphráte, ſicut præceperat
Iehouáh mihi.
6 Et fuit , in fine dierum multorum dixit Iehouáh ad me, Surge,
vade ad Euphrátem, & tolle inde cingulum quod præcepi tibi vt
abſconderes ibi.
7 Perrexi itaque ad Euphrátem,& fodi, tulíque cingulum de lo-
co in quo abſcõderã illud, & ecce computruerat cingulum illud,
″nec vtile erat vlli rei.
8 Et fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo,
9 Sic dixit Iehouáh, Sic ″putreſcere faciam ſuperbiam Iehudáh,
& ſuperbiam Ieruẘſaláim multam,
10 Populum *inquam* iſtum peſſimum qui renuũt audire verba mea,
qui ambulant″in duritie cordis ſui , abierúntque poſt deos alie-
nos vt ſeruiant eis,& incuruent ſe eis: & erit ſicut cingulum iſtud
″quod nullius eſt vtilitatis.
11 Sicut enĩ adhæret cingulũ lũbis viri,ſic adhærere feci mihi totã Quare aſſumpt⁹ Iſrael in populũ Dei & quare reiectus.
domũ Iẘſraℵél, & vniuerſã domũ Iehudáh,dixit Iehouáh: vt ſint

Qui po.ſuper cor. :שם על־לב ſub.timorem meũ,aut verba Prophetarum adhortantium populum ad pœnitentiam. Chaldæus paraph.ſic vertit Hebraiſmũ,Nemo eſt qui attendat Prophetis. 12 In deſerto במדבר Loquitur de deſerto in quo alũtur armenta. Eius, הארץ Ad verbum,terræ.Antecedens Heb.pro relatiuo. Vniuerſæ carn.:לכל־בשר .i.omni homini. 13 AEgrotauerunt *quod* nõ prof. נחלו לא יועילו .i.dolore quodam animi affecti ſunt Prophetæ,quòd non profuerint verba eorum. Ob iram,&c. מחרון וגו׳ Cõuertit ſermonem ad improbos:acſi dicat,Prophetæ iram Dei timẽtes,quã effundit in peccatores, propter ſcelera veſtra pudore cõfuſi ſunt. 14 Sic dixit,&c. כה אמר יהוה De ſe loquitur Dominus in tertia perſona.q.d.Hæc ego Dominus dico. Qui attrectãt הנוגעים Attrectare,ſiue tangere,pro nocere,ſiue damnum inferre. Quam hæred.fe.pop.m. אשר־הנחלתי את־עמי quam poſſidendam tradidi populo meo. Euellam אתוש ne ſcilicet eant in exilium cum illis gentibus quæ ſunt vicinæ eorum. 15 Conuertar, אשוב .i.redeã cum eis in gratiam.vel,mutem ſententiam. 16 AEdificabuntur ונבנו .i.non transferam eos ad Gentiles,ſed proſperè & fœliciter agent cum populo meo.

IN CAPVT XIII.

1 Vade הלוך Infinit.Heb.pro imperat. Cingulum אזור Quidam intelligunt de baltheo militari. Et in aquam,&c.׳ובמים וגו Gallicè *ne le mets point a la lexiue*. 4 Et ſurge,vade וקום לך Hebraiſmus,pro,& ſurgens vade. Petræ. :הסלע Loquitur de petra quadam inſigni & nota. 7 Nec vtile,&c. :לא יצלח לכל Ad verbum, non proficiet omnibus.i.nulli proficiet. Fut.Heb. pro Præt.imperf. 9 Putreſcere fa. אשחית corrumpam.vel perdam. 10 In duritie בשרירות in prauitate.Vide ſuprà cap.11.b.8. Quod nullius,&c. :אשר לא־יצלח לכל Eadem verba quæ paulo antè verſu 7.

mihi in populum,& in nomẽ,& in laudem,& in gloriam: ʼat non
audierunt.
Dices ergo ad eos verbum iſtud, Sic dixit Iehouáh Deus Iɯſ- 12
raɤel,Omnis ʼvter implebitur vino.Et dicẽt ad te, ʼNũquid igno-
ramus quòd omnis vter implebitur vino?
Dices autem ad eos,Sic dixit Iehouáh,Ecce ego ʼimpleo omnes 13
habitatores terræ huius,& Reges qui ſedent pro Dauide ſuper ſo-
lio eius,& Sacerdotes,& Prophetas,& omnes habitatores Ieruɯſa
laím,ebrietate.
Et collidam eos alter ad alterum, patres & filios pariter, ait Ie- 14
houáh: ʼnon parcam, neque vtar miſericordia, nec miſerebor ʼvt
non deſtruam eos.
Prouocat ad pœnitentiam. Audite & auſcultate,Ne eleuetis vos:quia Iehouáh locutus eſt. 15
Date Iehouæ Deo veſtro gloriam antequam ʼcontenebreſcere 16
faciat, & antequam offendant pedes veſtri ad mõtes ʼcaliginoſos:
& expectetis lucem,& ponat eam in vmbrã mortis & in caliginẽ.
Quòd ſi nõ audieritis iſtud, ʼin occultis plorabit anima mea pro- 17
pter ſuperbiam *veſtram*:& lachrymando lachrymabitur, ʼdeducẽtque
oculus meus lachrymas,quòd captus ſit grex Iehouæ.
Dic Regi & Reginæ, Humiliate vos,ſedete *humi*:quoniam ʼdeſcẽ 18
dit ʼde capitibus veſtris corona gloriæ veſtræ.
ʼCiuitates *quæ ſunt* ad Meridiem clauſæ ſunt,& nõ eſt qui aperiat: 19
tranſlata eſt Iehudáh tota, ʼtranſlata eſt omnino.
ʼLeuate oculos veſtros, & videte eos qui veniunt ab Aquilone, 20
vbinam eſt grex qui datus eſt tibi,pecus gloriæ tuæ?
Quid dices ʼquum viſitauerit te? ʼtu enim aſſuefeciſti eos ſuper 21
te principes *&* in caput: nónne dolores apprehendẽt te vt mulie-
rem parturientem?
Quúmq; dixeris in corde tuo, Quare euenerũt mihi iſta? ʼPro- 22
pter multitudinẽ iniquitatis tuæ diſcoopertæ ſunt ʼfimbriæ tuæ,
diſcoopertæ ſunt ʼplantæ tuæ.
Conſuetudo mali indelebilis. Nunquid mutabit AEthiops pellem ſuam, ʼ& pardus maculas 23
ſuas? vos quoque poteritis benefacere, ʼaſſueti malefacere?
Idcirco diſpergam eos tãquam ſtipulam ʼtranſeuntem ad ven- 24
tum deſerti.
ʼHæc ſors tua,*&* portio ʼmẽſurarum tuarũ à me, dixit Iehouáh, 25
quæ oblita es mei, ʼ& fidiſti mendacio.
ʼEt etiam ego nudaui fimbrias tuas contra faciem tuam, & ap- 26
paruit ignominia tua.

Iuda, dicit Dominus:vt eſſẽt mihi in
populum,& in nomen,& in laudem,
& in gloriam:& non audierunt.
12 Dices ergo ad eos ſermonem iſtũ,
Hæc dicit Dominus Deus Iſrael,O-
mnis laguncula implebitur vino. Et
dicẽt ad te, Nũquid ignoramus quia
omnis laguncula implebitur vino?
13 Et dices ad eos,Hæc dicit Domin⁹,
Ecce ego implebo omnes habitato-
res terræ huius,& Reges qui ſedẽt de
ſtirpe Dauid ſuper thronum eius, &
Sacerdotes,& Prophetas, & omnes
habitatores Ieruſalem,ebrietate: C
14 Et diſpergã eos,virum à fratre ſuo,
& patres & filios pariter, ait Domi-
nus:non parcã,& non cõcedam,neq;
miſerebor vt non diſperdam eos.
15 Audite & aurib⁹ percipite,Nolite
eleuari:quia Dominus locutus eſt.
16 Date Domino Deo veſtro gloriã,
antequã cõtenebreſcat,& antequam
offendãt pedes veſtri ad mõtes caligi
noſos: expectabitis lucẽ,& ponet eã
in vmbram mortis & in caliginem.
17 Quòd ſi hoc non audieritis,in abſ-
condito plorabit anima mea à facie
ſuperbiæ: [plorans plorabit,& dedu-
cet oculus meus lachrymam,quia ca
ptus eſt grex Domini.
18 Dic Regi & dominatrici,Humilia-
mini,ſedete:quoniã deſcendit de capi-
te veſtro corona gloriæ veſtræ.
19 Ciuitates Auſtri clauſæ ſunt, & nõ
eſt qui aperiat:trãſlata eſt omnis Iu-
da tranſmigratione perfecta.
20 Leuate oculos veſtros, & videte q
venitis ab Aquilone, vbi eſt grex qui
datus eſt tibi,pecus inclytum tuum? D
21 Quid dices quum viſitauerit te?tu
enim docuiſti eos aduerſum te,& eru
diſti in caput tuum.nunquid non do-
lores apprehendent te quaſi mulierẽ
parturientem?
22 Quòd ſi dixeris in corde tuo, Qua-
re venerunt mihi hæc? Propter mul-
titudinẽ iniquitatis tuæ reuelata ſunt
verecundiora tua, pollutæ ſunt plan-
tæ tuæ.
23 [Si mutare poteſt AEthiops pel-
lem ſuam,aut pardus varietates ſuas?
& vos poteritis benefacere, quum di
diceritis malum?
24 Et diſſeminabo eos quaſi ſtipulam
quæ vento raptatur in deſerto.
25 Hæc ſors tua párſque menſuræ tuæ
à me, dicit Dominus: quia oblita es
mei,& confiſa es in mendacio.
26 Vnde & ego nudaui femora tua cõ
tra faciem tuam,& apparuit ignomi-
nia tua.

11 At non audi. :ולא שמעו at non obtemperauerunt.ſub.mihi,vel voci meæ. 12 Vter נבל laguncula.Indicat eos re-
plendos eſſe ebrietate ſpirituali.id eſt omni cæcitate. Nunquid ignoramus הידוע לא נדע Ad verbum, an ſciendo non ſcimus.i.an
non certò ſcimus 13 Impleo ממלא Præſ.Heb.pro fut. 14 Non parcam,&c. לא אחמול וגו׳ Hæc tria verba ſunt eiuſdem ſi-
gnificationis. Vt non deſtruam eos מהשחיתם à perdendo eos.i.quum,ſiue quominus eos perdam. 16 Contenebreſcere fa.
יחשיך obtenebreſcat.obſcuretur.in tenebras vertatur.ſub. Sol:i.priuſquam veniãt tribulationes nubilæ. Caliginoſos נשף obſcuros.Ad
verbum,crepuſculi .ſub.noctis. 17 In occultis במסתרים in abditis.vel ſecret .i.in animo. Deducẽtque,&c. ותרד וגו׳ Ad ver-
bum,& deſcẽdet oculus meus *in* lachrymã.i.defluet,verſus in lachrymas. 18 Deſcendit ירד Præt.Heb.pro fut. De capitibus v.
מראשותיכם Ad verbũ,principalitates veſtræ..i.principatus veſter,magnificentia regiáque dignitas veſtra. 19 Ciuitates *quæ ſunt ad Mer.*
ערי הנגב Ciuitates auſtri.Intelligit ciuitates Iuda: quòd Terra ſancta ſita ſit ad Meridiem reſpectu Babylonis. Dicit autem clauſas eſſe ab
effectu,acſi dicat quòd claudentur,& deſertæ erunt. Tranſlata eſt om. :הגלת שלומים Ad verbum,emigrauit[vel,emigrare facta eſt]
in perfectionibus.i.perfectè,ſiue in perfectione.q.d.Abiit in captiuitatem cum vniuerſis,ſiue vniuerſaliter,aut omnino,ſiue tota.
20 Leuate,&c. שאו עיניכם וגו׳ Explicat verſum præcedentem,perſtátque in metaphora paſtoris.Nam populi ſubditi Regibus,dicũtur
greges,quum Reges dicantur paſtores.Principio autem verſiculi alloquitur Iudæos omnes:deinde mutat numerum & genus,& alloquitur
ſynagogam ſiue congregationem. 21 Quum viſit.te? כי יפקד עליך ſub.hoſtis.i.quum opprimet te hoſtis.Alii ſubaudiunt Deus.
q.d.quum affliget te Deus propter iniquitatẽ tuam. Tu enim,&c. ואת וגו׳ quum tu docueris eos *eſſe* ſuper te principes *&* in caput.i.du
ces.Alludit ad hiſtoriam qua Achaz petiuit auxilium à Chaldæis. 22 Propter mult. ברב ſub.reſpondebit aliquis. Fimbriæ
tuæ שוליך.i.veſtis tua.hoc eſt,pudenda tua nudata ſunt. Plantæ t. עקביך calces tui.veſtigia tua.i.pudenda tua.bis idem dicit. 23 Et
pardus ונמר aut pardus. Aſſueti לימודי docti. 24 Tranſeuntem ad ven.deſ. :עובר לרוח מדבר .i.quæ vento rapitur.
25 Hæc ſors tua, זה גורלך Iſta erit ſors tua.Mutatio numeri & generis. Menſuram tu.à me, מדיך מאתי .i.hæreditatis tuæ quam à
me accipies.q.d.conſequêris hæc à me,& tibi euenient. Et fidiſti,&c. :ותבטחי בשקר & ſperaſti in mendacio.i.re vana & fallaci.
26 Et etiã ego nu. וגם אני חשפתי Præt.Heb.pro fut.vt quidam vertunt,Vnde & ego denudabo.vel,Ego quoque reuelabo.i.nudando re-
iiciam ſuper faciem tuam veſtes tuas,& apparebit,ſiue conſpicietur ab omnibus ignominia tua.

Adulteria tua,& hinnitus tuus, ſcelus fornicationis tuæ: ſuper colles in agro vidi abominationes tuas. væ tibi Ieruſalem, non mũdaberis poſt me: vſquequo adhuc?

Cap. XIIII.

1 QVod factum eſt verbum Domini ad Ieremiam de ſermonibus ſiccitatis.

2 Luxit Iudæa, & portæ eius corruerũt,& obſcuratæ ſunt in terra,& clamor Ieruſalem aſcendit.

3 Maiores miſerũt minores ſuos ad aquam,venerunt ad hauriendum,nõ inuenerunt aquam,reportauerũt vaſa ſua vacua:confuſi ſunt & afflicti,& operuerunt capita ſua

4 Propter terræ vaſtitatem: quia nõ venit pluuia in terram, confuſi ſunt agricolæ,operuerunt capita ſua.

5 Nam & cerua in agro peperit,& reliquit:quia non erat herba.

6 Et onagri ſteterunt in rupibus,traxerunt ventum quaſi dracones,defecerũt oculi eorũ: quia nõ erat herba.

7 Si iniquitates noſtræ reſponderint nobis, Domine fac ꝓpter nomẽ tuũ: quoniam multæ ſunt auerſiones noſtræ,tibi peccauimus.

8 Expectatio Iſrael, ſaluator eius in tẽpore tribulationis, quare quaſi colonus futurus es in terra,& quaſi viator declinans ad manendum?

9 Quare futurus es velut vir vagus, vt fortis qui non poteſt ſaluare? tu autem in nobis es Domine, & nomen tuum inuocatum eſt ſuper nos,ne derelinquas nos.

B

10 Hæc dicit Dominus populo huic, qui dilexit mouere pedes ſuos,& non quieuit,& Domino non placuit, nũc recordabitur iniquitatum eorum, & viſitabit peccata eorum.

11 Et dixit Dominus ad me, Noli orare pro populo iſto in bonum.

12 Quum ieiunauerint, nõ exaudiam preces eorum: & ſi obtulerint holocauſtomata & victimas,non ſuſcipiã ea: quoniam gladio & fame & peſte conſumam eos.

13 Et dixi,A,a,a,Domine Deus,Prophetæ dicunt eis, Non videbitis gladium,& fames non erit in vobis, ſed

C pacem verã dabit vobis in loco iſto.

14 Et dixit Dominus ad me,Falſò prophetæ vaticinantur in nomine meo: non miſi eos, & non præcepi eis,neque loquutus ſum ad eos: viſionem mendacem,& diuinationem & fraudulentiam,& ſeductionem cordis ſui prophetant vobis.

---

27 Adulteria tua,"& exultationes tuæ,"fœditas fornicationis tuæ ſu
per colles:in ipſo agro vidi abominationes tuas. væ tibi Ieruſa-
láim,"non mundaberis,poſt quando adhuc?

Cap. XIIII.

1 VErbum Iehouæ quod fuit ad Irmeiáhu"ſuper verba prohibi- *De ſiccitate futura in Iudæa.*
tionum *pluuiarum.*
2 "Deſolata eſt Iehudáh, & portæ eius deſolatæ ſunt, "obſcuratæ
ſunt in terram,& clamor Ieruſaláim aſcendit.
3 "Et maiores eorũ miſerũt"minores ſuos ad aquã: *qui* venerunt"ad
foſſas, *&* non inuenerunt aquam *ullam*:reuerſi *autem cum* vaſis ſuis"va-
cui,pudore affecti ſunt,erubuerunt, & obtexerunt"caput ſuum.
4 Eo quòd terra"erat contrita:quia non fuit pluuia in terra,pudo-
re affecti ſunt agricolæ, *&* obtexerunt caput ſuum
5 Quin cerua in agro peperit,&"dereliquit:quia non erat herba.
6 Et onagri ſteterunt in excelſis, attraxerunt ventum tanquã dra
cones,"defecerunt oculi eorum:quia non erat herba.
7 Si iniquitates noſtræ teſtificantur contra nos,Iehouáh fac"pro- *Oratio populi pœnitentis misericordiã à Domino.*
pter nomen tuum:quia multæ ſunt rebelliones noſtræ, tibi pec-
cauimus.
8 "Expectatio Iſraél, ſeruator eius in tẽpore afflictionis, qua-
re futurus es veluti peregrinus in terra,& tanquam viator qui de-
clinat ad pernoctandum?
9 Quare futurus es veluti vir attonitus, *&*"tanquam fortis qui nõ
poteſt ſaluum facere? tu autem in medio noſtri *es* Iehouáh,"& no
men tuum ſuper nos inuocatum eſt,ne derelinquas nos.
10 Sic dixit Iehouáh populo huic,Ita expetiuerunt"mouere ſe,pe- *Non exauditur popul⁹ infidelis.*
des ſuos non prohibuerũt: "ideo Iehouáh noluit eos,"nunc recor-
dabitur iniquitatis eorum,& viſitabit peccatum eorum.
11 Et dixit Iehouáh ad me,Ne ores pro populo iſto"in bonum.
12 Quum ieiunauerint,ego non exaudiam clamorem eorum: & *Oratio. Ieiunia.*
quum obtulerint holocauſtum,& oblationem, nõ acceptabo ea:
"quia gladio,& fame,& peſte conſumam eos.
13 Et dixi,Aháh Domine Iehouáh,ecce prophetæ dicunt eis,Non
videbitis gladium,nec fames erit vobis:ſed pacẽ"veram dabo vo-
bis in loco iſto.
14 Et dixit Iehouáh ad me, Falſum vates vaticinantur in nomine *Falſi prophetæ ſeducentes populum.*
meo: non *enim* miſi eos, neque præcepi eis, nec loquutus ſum ad
eos: *ſed* viſionem mendacem,& diuinationem"& nihilum & ſedu-
ctionem cordis ſui vaticinantur vobis.

27 Et exultationes t. ומצהלותיך & hinnitus tui. Fœditas זמת ſcelus.ſub.conſpicua erunt. Pluribus verbis figuratè notat idololatriam illorum. Non mundaberis,&c. לא תטהרי ונו' non mũdaberis tandem? quouſque vltra? Alii,non mundaberis poſthac aliquandiu. Alii,non mundaberis, *aut* poſt quando adhuc.i.aut id fiet quando reliqueris idololatriam tuam,& abducta fueris in captiuitatem. Alii ſimiliter vertunt,ſed interrogatiuè, Non mundaberis: *aut* poſt quando adhuc? vel,rurſus? ſub.mundaberis. Gallicè, *apres quel temps*.i.non dabis operam vt munda ſis: aut ſi id facias, quando tandem id erit? q.d.non prius id fiet quàm abducta fueris in captiuitatem.

IN CAPVT XIIII.

1 Verbũ Iehouæ,&c. אשר היה דבר יהוה Ad verbũ, Quod fuit verbũ Iehouæ. Super verba prohi. על דברי הבצרות de negotiis prohibitionum. Alii,de rebus retentionum.ſub.imbrium.cauſa pro effectu.nam retentionem aquarum ſequitur ſterilitas: ſterilitatem,annonæ caritas & fames. Gallicè dicimus, *Sur l'affaire de la charté.* Prædicit hîc Ieremias inſignem famem & annonæ penuriam.
2 Deſolata eſt אבלה Luxit. Obſcuratæ ſunt קדרו .i.quæ prius erant claræ,erunt nominis obſcuri & nullius pretii. Alii vertũt mœrore affectæ ſunt. 3 Et maiores e. ואדיריהם Et fortes eorũ.i.magnates,vel magnifici. Minores ſuos צעיריהם .i.inferioris dignitatis.refertur enim ad conditionẽ,non ad ætatem. Ad foſſas על גבים ad ciſternas. Alii,lacunas.in quibus ſolet aqua pluuia aſſeruari. Gallicè, *aux mares.* Vacui, ריקם Ad verbum *in* vacuitate. Caput ſuum. ראשם more ſcilicet lugentium. 4 Erat contr. חתה erat deuaſtata. Alii,ruperat ſeſe. 5 Et dereliquit ועזוב deſeruit.ſub.fœtus ſuos,quos alioqui maximè amare ſolet.
6 Defecerunt ocu.e. כלו עיניהם conſumpti ſunt oculi eorum.huc illuc aſpiciendo ſcilicet,ſi fortè alicubi conſpicerent herbam.
7 Propter no.t. למען שמך .i.age nobiſcum ſecundum miſericordiam tuã,vt celebretur nomẽ tuum ob clementiam tuam erga nos.
8 Expectatio מקוה Spes.i.in quo ſperat. 9 Tanquam fort.&c. כגבור לא יוכל להושיע *&* ſicut gigas qui non poteſt ferre opem? Et nomen,&c. ושמך עלינו נקרא Hebraiſmus,pro,dicimur tui. 10 Mouere ſe, לנוע vagari.vel,diſcurſare.ſub.ad opem quærẽdam. Ideo,&c. ויהוה לא רצם ideo non placuit Iehouæ in eis.i.non placent ipſi Iehouæ. Nunc עתה mox.
11 In bonum. לטובה Hebraiſmus,pro, noli bona imprecari populo huic. 12 Quia gladio כי בחרב ſed gladio.
13 Veram אמת firmam.ſtabilem. 14 Et nihilum ואליל & vanitatem.i.mera ſomnia.

Idcirco ſic dixit Iehouáh ſuper vates qui vaticinantur in nomi- 15
ne meo,& ego non miſi eos,quíque dicunt,Gladius & fames non
erit in terra iſta:gladio & fame conſumentur vates illi.
Et populus quibus vaticinãtur, proiecti erũt in plateis Ieruꞷſa 16
láim præ fame & gladio, nec erit qui ſepeliat eos:ipſi *inquam*, vxo-
res eorũ,& filii eorũ,& filiæ eorum,& effundã ſuper eos″malũ ſuũ.
Dices itaque ad eos verbum iſtud,′Deducant oculi mei lachry- 17
mas nocte ac die,& ne quieſcant:quoniam contritione magna cõ
trita eſt virgo filia populi mei,plaga″dura valde.
Si egreſſus fuero in agrum,ecce occiſi gladio:&ſi introiero in ci 18
uitatem,ecce″ægrotantes fame:quoniam tum Vates,tũ Sacerdos
″circuierunt in terram,& non cognouerunt.

Rurſum orat popu⁹,peccata ſua agnoſcẽs,&Deũ cõmemoratione pacti ſui ad parcẽdum inuitans.

Nunquid abiiciendo abiecisti Iehudáh? ″num ꭗSiión abomi- 19
nata eſt anima tua? quare percutere feciſti nos, & non eſt nobis″ſa
nitas? expectauimus pacem,& nullum fuit bonum:tempus″ſanita
tis,& ecce turbatio.
Agnoſcimus Iehouáh impietatem noſtram,iniquitatem Patrũ 20
noſtrorum,nam peccauimus tibi:
Ne″reprobes propter nomẽ tuum, & ne deiicias ſolium gloriæ 21
tuæ:recordare,ne irritum facias pactum tuum nobiſcum *initum*.
Nunquid ſunt in vanitatibus Gentium qui pluere faciãt, & nũ 22
cæli dabunt imbres? ánnon tu es Iehouáh Deus noſter? ″te igitur
expectamus:tu enim feciſti omnia hæc.

Cap. X V.

Oſtendit Deus quantopere ſibi diſpliceat idololatria,& animus à pœnitentia alienus.

ET dixit Iehouáh ad me, Si ſteterĩt Moꞷſéh & ꞷSemuꭗél corã 1
me,non erit″anima mea ad populum iſtum:″eiice à facie mea,
& egrediatur.
Et erit,quũ dixerint ad te,Quò egrediemur? dices ad eos,Sic di- 2
xit Iehouáh,′Qui ad mortem,ad mortem:& qui ad gladiũ,ad gla-
dium:& qui ad famem,ad famem: & qui ad captiuitatem,ad ca-
ptiuitatem.
′Et præficiam eis quatuor gentes,dixit Iehouáh,′gladium ad oc 3
cidendum,& canes″ad diſtrahendum,& volatilia cæli & beſtias ter
ræ ad deuorandum″& diſſipandum.
″Et dabo eos in commotionem vniuerſis regnis terræ propter 4
Menaꞷſſéh filium Ieℏhizciiáhu″Regis Iehudáh,propterea quæ fe-
cit in Ieruꞷſaláim.
Quis enim miſerebitur tui Ieruꞷſaláim? & quis condolebit ti- 5
bi?& quis″diſcedet″ad petendum *de* pace tua?

Cauſa tantorum malorum.

Tu dereliquiſti me, dicit Iehouáh, retrorſum abiiſti: ob id ex- 6
tendam manum meam ſuper te vt diſperdam te,″fatigatus ſum
toties pœnitere.

15 Idcirco hæc dicit Dominus de Pro
phetis q̃ prophetãt in nomine meo,
quos ego non miſi,dicentes, Gladius
& fames non erit in terra hac:in gla-
dio & fame conſumentur Prophetæ
illi.
16 Et populi quibus prophetant,erũt
proiecti in viis Ieruſalem præ fame
& gladio , & nõ erit qui ſepeliat eos:
ipſi &vxores eorum,filii & filiæ eorũ,
& effundam ſuper eos malum ſuum.
17 Et dices ad eos verbum iſtud,‖ De-
ducant oculi mei lachrymam per no
ctem & diem,& non taceant:quoniã
contritione magna cõtrita eſt virgo
filia populi mei, plaga peſſima vehe- D
menter.
18 Si egreſſus fuero ad agros,ecce oc-
ciſi gladio: & ſi introiero in ciuitatẽ,
ecce attenuati fame: Propheta nam-
que & Sacerdos abierunt in terram
quam ignorabant.
19 Nunquid proiiciens abieciſti Iudã?
aut Siõ abominata eſt anima tua? qua
re ergo percuſſiſti nos,ita vt nulla ſit
ſanitas?‖expectauimus pacem,& nõ
eſt bonum: & tempus curationis, &
ecce turbatio.
20 Cognouimus Domine impietates
noſtras,iniquitatem Patrum noſtro-
rum,quia peccauimus tibi:
21 Ne des nos in opprobriũ propter
nomen tuum,neque facias nobis cõ-
tumeliam ſolii gloriæ tuę:recordare,
ne irritum facias fœdus tuũ nobiſcũ.
22 Nunquid ſunt in ſculptilibus Gen-
tium qui pluant? aut cæli poſſunt da-
re imbres? nónne tu es Domin⁹ De⁹
noſter quem expectauimus? tu enim
feciſti omnia hæc.
Cap. X V.
1 ET dixit Dominus ad me,Si ſtete-
rint Moyſes & Samuel corã me,
non eſt anima mea ad populum iſtũ:
eiice illos à facie mea,& egrediãtur.
2 Quòd ſi dixerint ad te , Quò egre-
diemur? dices ad eos, Hæc dicit Do-
minus,‖Qui ad mortem,ad mortem:
& qui ad gladium,ad gladium: & qui
ad famem,ad famem: & qui ad capti-
uitatem,ad captiuitatem.
3 Et viſitabo ſuper eos quatuor ſpe-
cies, dicit Dominus , gladium ad oc-
ciſionem,& canes ad lacerandum, &
volatilia cæli & beſtias terræ ad deuo
randum & diſſipandum.
4 Et dabo eos in feruorem vniuerſis
regnis terræ , ‖propter Manaſſem fi-
lium Ezeciæ Regis Iuda, ſuper om-
nibus quæ fecit in Ieruſalem.
5 Quis enim miſerebitur tui Ieruſa-
lem? aut quis contriſtabitur pro te?
aut quis ibit ad rogandum pro pace
tua?
6 Tu reliquiſti me, dicit Dominus: B
retrorſum abiiſti:& extendam manũ
meam ſuper te , & interficiam te, la-
boraui rogans.

16 Malum ſuum. רעתם: malitiam ipſorum. 17 Deducãt oc.mei lach. תרדנה עיני דמעה Deſcendãt oculi mei *in* lachrymas. Circuierunt in ter. סחרו אל־ארץ .i.vertantur. Dura נחלה infirma.ægrotante. 18 AEgrotantes תחלואי cõfecti.laborantes. Circuierunt in ter. .i. vagando venerunt in terram imprudentes. 19 Num ꭗSiión abom.eſt ani.t. אם־בציון געלה נפשך num à Sion abhorret anima tua? Sanitas? מרפא curatio?medela?nẽpe ab hoſte & fame. Sanitatis, מרפא curationis.medelæ. 21 Reprobes תנאץ execreris. Alii,floccifacias.vel ſpernas. 22 Te igitur expect. ונקוה־לך Quidam per futurum,te autem expectabimus.i.opem à te expectabimus.pendebimus à te.

IN CAPVT XV.

1 Anima mea נפשי animus meus.voluntas mea.i.non afficiar erga populum iſtum,etiamſi rogent Moſes & Samuel pro eo. Eiice שלח ſub.eum.i.vaticinare illis quòd eiiciam illos in exilium. 2 Qui ad mortẽ,&c. אשר למות למות .i.qui deſtinati ſunt ad mortẽ, ad mortẽ ipſam egrediantur:& qui ad enſem,ad enſem exeant:&c. 3 Et præficiam eis qua.g. ופקדתי עליהם ארבע משפחות: Et conſtituam ſuper eos quatuor familias.ſiue cognationes.i.quatuor ſpecies & genera animantiũ. Gladiũ החרב ſic vocat homines accinctos gladio. Ad diſtrahendũ לסחוב ad dilacerandum. Et diſſipandũ. ולהשחית: & perdendũ.coniunxit duo nomina & duo verba:prius verbũ refertur ad prius nomen,ſecundũ ad poſterius. 4 Et dabo eos,&c. ונתתים לזעוה .i.Cogã ac cõpellam eos ſe cõferre ad omnia regna terræ,vertẽtes ſolũ. Regis מלך Regẽ,nẽpe Menaſſéh. 5 Diſcedet יסור ſecedet.ſub.è loco ſuo. Ad petendũ,&c. לשאול וגו׳ vt interroget te de incolumitate tua.i.quomodo valeas. Alii,ad poſtulandũ pacem *pro* te. 6 Fatigatus ſ. *toties* pœ. נלאיתי הנחם .i.non ſuſtinui agere pœnitentiã,hoc eſt mutare ſententiã de te perdẽdo ob ſcelera tua.q.d. toties pœnituit me mali quod loquutus fuerã vt facerem eis,& nõ feci:laboraui, propterea non poſſum vltrà pœnitere,ſed vlciſcar de illis. Quidã vertunt,laboraui vt conſolationem accipiam.

Et diſpergã eos ventilabro in portis terræ: interfeci & diſperdidi populum meum, & tamen à viis ſuis non ſunt reuerſi.

Multiplicatæ ſunt mihi viduæ eius ſuper arenam maris:induxi eis ſuper matrẽ adoleſcẽtis vaſtatorẽ meridie: miſi ſuper ciuitates repẽtè terrorem.

Amos 8.c.9

Infirmata eſt quæ peperit ſeptem, defecit anima eius:|ôccidit ei ſol quũ adhuc eſſet dies , confuſa eſt, & erubuit : & reſiduos eius in gladium dabo in conſpectu inimicorum eorum, ait Dominus.

C Væ mihi mater mea,quare genuiſti me virum rixæ,virum diſcordiæ in vniuerſa terra? non fœneraui, nec fœnerauit mihi quiſquã : omnes maledicunt mihi.

Dicit Dñs, Si non reliquiæ tuæ in bonum , ſi nõ occurri tibi in tempore afflictionis, & in tempore tribulationis aduerſus inimicum.

Nũquid fœderabitur ferrum ferro ab Aquilone,& æs?

Deut.28.c.27 / Hier.16.d.19

Diuitias tuas & theſauros tuos in direptionẽ dabo gratis:in õnibus peccatis tuis,& in õnibus terminis tuis.

|Et adducã inimicos tuos de terra quã neſcis : quia ignis ſuccẽſus eſt in furore meo,& ſuper vos ardebit.

Tu ſcis Domine,recordare mei,& viſita me, & tuere me ab iis qui perſequuntur me:noli in patiẽtia tua ſuſcipere me:ſcito quoniã ſuſtinui propter te opprobrium.

Inuenti ſunt ſermones tui , & comedi eos,& factum eſt mihi verbum tuum in gaudium & in lætitiam cordis mei: quoniam inuocatum eſt no-
D men tuum ſuper me Domine Deus exercituum.

Iosi.30.c.15

Nõ ſedi in cõcilio ludentium,&gloriat⁹ ſũ à facie man⁹ tuæ:ſolus ſedebã quoniã comminatione repleſti me.

|Quare factus eſt dolor meus perpetuus,& plaga mea deſperabilis renuit curari? facta eſt mihi quaſi mendacium aquarum infidelium.

Propter hoc hæc dicit Dominus, Si conuerteris,conuertam te,& ante faciẽ meã ſtabis:& ſi ſeparaueris pretioſum à vili, quaſi os meum eris:cõuertentur ipſi ad te,& tu non conuertêris ad eos.

7 'Et ventilaui eos ventilabro 'in portis terræ : orbaui *&* perdidi
populum meum,*& tamen* à viis ſuis non ſunt reuerſi.
8 Multiplicatæ ſunt 'mihi viduæ eius præ arena maris:adduxi 'il-
lis contra 'congregationem iuuenum vaſtatorem ipſo meridie,
ruere feci ſuper eam repentè 'ciuitatem,& feſtinanter.
9 'Eneruata eſt 'quæ peperit ſeptem , dolore affecta eſt anima ei⁹:
óccidit ſol eius quum adhuc eſſet dies, pudore affecta eſt & eru-
buit: reſiduum verò earum in gladium dabo coram inimicis eo-
rum,dixit Iehouáh.
10 Væ mihi mater mea quòd genuiſti me 'virum rixæ & virum di-
ſcordiæ toti terræ:non fœneraui eis, nec fœnerati ſunt mihi: om-
nes maledicunt mihi.
11 Dixit Iehouah,'Si non reliquiæ tuæ in bonum, ſi nõ occurrere
fecero tibi in tempore malo & in tempore afflictionis inimicum.
12 'Nunquid ferrum cõteret ferrum quod eſt ab Aquilone,& æs?
13 Opes tuas & theſauros in direptionem dabo 'abſque pretio, íd-
que propter omnia peccata tua:'& in omnibus terminis tuis.
14 Et tranſire faciam te ad inimicos tuos,in terram quam non no-
ſti:quia ignis ſuccenſus eſt in furore meo,ſuper vos ardebit.
15 Tu'noſti Iehouáh , recordare mei & viſita me , & vindica me de
inimicis meis : ne in longanimitate furoris tui 'ſuſcipias me, ſcito
quòd ſuſtineam propter te opprobrium.
16 'Inuenti ſunt ſermones tui,& comedi eos:& fuit verbum tuum
mihi in gaudium,& in lætitiam cordis mei:quia'inuocatũ eſt no-
men tuum ſuper me Iehouáh Deus exercituum.
17 Nõ ſedi in cœtu'ludentium,nec exultaui: 'propter plagam tuã
ſolus ſedi,quoniam ira repleſti me.
18 Vt quid fuit dolor meus'fortis, & plaga mea'deſperata, *quæ* re-
nuit curari?'futurus es mihi veluti'*vena* mendax,*veluti* aquæ quæ'nõ
ſunt fideles.
19 Propterea ſic dixit Iehouáh,Si cõuerſus fueris,'tũc cõuertã te,*&*
'corã me ſtabis: & ſi eduxeris pretioſum à vili, 'tanquã os meum
eris:'conuertentur ipſi ad te,& tu non conuertêris ad eos.

Cõqueritur ſe occaſionem fuiſſe diſcordiæ.

Promittitur ei auxilium.

Rurſus annũtiat Iudæorum vaſtationem.

Iterũ veluti cõquerendo petit liberationem à ſua afflictione.

Reſpõdens Dominus Prophetæ, oſtendit fructum laboris.

7 Et ventilaui,&c. 'וָאזרם וגו.i.eieci eos in captiuitatẽ vt repurgarẽ eos ventilabro afflictionis. In portis terræ,בשערי הארץ Portæ pro oſtiis,aut finibus,ingreſſibus terrarũ ac regionũ,ſiue pro ipſis vrbibus. 8 Mihi לי.i.à me.me authore. Illis להם.i.in perniciem illorũ. Cõgregationẽ iu. אם בחור Ad verbũ,matrem adoleſcentũ.ſed אם capitur hic pro קהלה: in quo ſenſu intellexit & Chaldæus para.exponẽs per סיעת. Dicit hoſtem meridie & clara luce irruiſſe in eos,vt oſtẽdat illius crudelitatem.Et quãdo ſubditur, Feci ruere ſuper eam ciuitatem,vult oſtẽdere ciuitates dirutas & ſubuerſas ab hoſte antequã abducti eſſent in captiuitatem. Ciuitatẽ & feſtin. עיר ובהלות: ipſam vrbem,& in feſtinationibus. vel,præcipitationibus.i.vrbs fuit ſubitò expugnata, cuius ruina intercepti ſunt & oppreſſi omnes fortes.Alii,hoſtem & terrores. 9 Eneruata eſt אומללה Anhelauit.flatu ſcilicet emiſſo.præ dolore ſufflauit. Quæ peperit ſeptem, יולדת השבעה Senſus eſt,Populus multus redactus eſt in exiguum numerum:& qui ſuperſtites manſerunt,tam acerbè afflicti ſunt vt pene efflauerint animam,& dies illis viſus fuit commutatus in noctem. 10 Virum rixæ, איש ריב Phraſis Hebraica,acſi diceret,omnium iniuriis & cõtumeliis expoſitum propter verbum Dei.Quia(inquit)cogor illis denuntiare increpationes & cõminationes Diuinas,quocunque me verto inuenio contradictores qui mecum rixantur,& innocentem calumniantur.
11 Si nõ,&c. אם לא שריתיך לטוב ſub.non habear poſthac verax.Reliquias vocat reliquum vitæ tempus. Promittit Deus Ieremiæ reliquo vitæ ſuæ tempore fœlicia omnia.q.d.Non habear verax,niſi viuas in fœlicitate,niſi rogare fecero te tempore afflictionis & tempore anguſtiæ inimicum tuum.i.niſi effecero vt Nabuchodonoſor & ſui te rogent.Chaldæus paraph.Si non finis tuus in bonum. Quidam Hebræorum deducunt à שרה,& exponunt,Si non ſolutiones tuæ in bonum.i.ſi non ſoluero te à vinculis tuis. 12 Nunquid ferrum cont. הירוע ברזל Num ferrum franget,&c.Vires Iudæorum comparat ferro puro,& vires Chaldæorum ferro quod habet multũ chalybem admiſtum,& propterea validiori.q.d.Enſis Iudaicus ferreus franget enſem Chaldæum ferro & chalybe conſtantem? Non.Ferrum & æs vocat ferrũ æri admiſtũ.i.chalybẽ. 13 Abſque pretio. לא במחיר.i.non redimentur vllo pretio. Et in omnib.term.t. ובכל גבוליך: ſub.id accidet. 15 Noſti ידעת ſub.quæ faciant mihi. Suſcipias me, תקחני tollas me.ſub.de medio.vel,aſſumas.i.ne dum differs vindictam,prius moriar quàm ſumpſeris pœnas de hoſtibus meis. 16 Inuenti ſunt,&c. נמצאו דבריך ואוכלם Inuenta ſunt *à me* verba tua,& deuoraui ea.i.quum inuenta ſunt à me,deuoraui illa.Comparat recipientem verbum Dei,comedenti cibum ſuauiſſimum. Inuocatum eſt no.t.ſuper me נקרא שמך עלי Hebraiſmus,Vocatus ſum propheta Domini,ſiue tuus. 17 Ludentium,משחקים iocantium.Alii,deriſorum. Propter pla.t. מפני ידך propter prophetiam tuam.i.quam mihi inſpiraſti.q.d.credidiſti mihi prophetiã plenam indignatione tua erga populum tuum. 18 Fortis, נצח *in* æternum. Deſperata, אנושה inſanabilis.Alii,grauis.Alii, doloris plena. Futurus es היו תהיה Ad verbum,eſſendo eris. *Vena* mendax, אכזב *fons* fallax.Quidam nihil ſubaudiunt,vertentes,quaſi mendax. Non ſunt fideles. לא נאמנו: Aquæ non perpetuò fluentes, ſed aliquando ceſſantes, dicuntur infideles. ſic fons mendax,& venæ aquarum.q.d.quum ſperarem te laturũ mihi auxiliũ,deſeruiſti me. 19 Tunc conu.te, ואשיבך .i.remittam ac condonabo tibi peccata tua.Quidam vertunt,reſtituam te vt ſtes coram me. Alii,& conuerti fecero te,coram me ſtabis. Coram me ſtabis: לפני תעמד Hoc tantùm dicitur de Prophetis,& electis,vt annotat doctus inter Hebræos.q.d.proſequar te omni fauore & gratia. Tanquam os meum.e. כפי תהיה iuxta os meum eris.i.accidet tibi vt ego tibi prædixero. Conuertẽtur,&c. 'ישובו וגו conuertantur ipſi ad te, & tu ne conuertaris ad eos.i.fac vt qui receſſerint à Legibus Dei, tibi acquieſcant,& ne acquieſcas illis.

Et dabo te populo huic murum æneũ,munitum,pugnabũntq; 20
contra te,& non præualebunt tibi:quia tecum ſum vt ſeruem te,
& eruam te,dixit Iehouáh:
Et eruam inquam te de manu peſſimorum, & redimã te de ma 21
nu fortium.

Cap. XVI.

Iudæorum calamitatẽ prædicit

ET fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 1
Non accipies tibi vxorẽ,nec erũt tibi filii & filiæ in loco iſto. 2
Quoniam ſic dixit Iehouáh de filiis & filiabus qui nati fuerint 3
in loco iſto,& de matribus eorum quæ genuerint eos,atque de pa
tribus eorum qui procreauerint eos in terra iſta,
Mortibus ʼægrotationum morientur, non plangentur,neque ſe 4
pelientur,*ſed* in ſterquilinium ſuper faciem terræ erũt, gladióque
& fame conſumentur: ʼ& erunt cadauera eorum in eſcam volati-
libus cæli,& beſtiis terræ.
Sic enim dixit Iehouáh,Ne ingrediaris domum luctus,nec va- 5
das ad plangendum, ʼneque condoleas eis: quia ʼabſtuli pacẽ meã
à populo iſto,dixit Iehouáh,miſericordiam & miſerationes.
Et morientur magni & parui in terra hac: non ſepelientur, nec 6
plangent eos, ʼneque ſe incident, ʼnec decaluabunt ſe propter eos.
ʼEt non expandent *manus ſuas* ob luctum vt conſolẽtur eos ſuper 7
mortuo,neque potabunt eos calice conſolationũ ſuper patre ſuo
& ſuper matre ſua.
Domum quoque conuiuii ne ingrediaris,vt ſedeas cum eis ad 8
comedendum & bibendum:
Sic enim dixit Iehouáh exercituum Deus Iʷſraěl,Ecce ego ceſ 9
ſare faciam de loco iſto in oculis veſtris, & in diebus veſtris vocẽ
gaudii & vocem lætitiæ,vocem ſponſi & vocem ſponſæ.

Idolorũ cultum & Legis Dei cõtẽptum, tãtæ calamitatis cauſam eſſe oſtendit.

Erítque,quum renuntiaueris populo huic omnia verba hæc, & 10
dixerint tibi,Propter quid loquutus eſt Iehouáh ſuper nos omne
malum grande hoc? & quæ *eſt* iniquitas noſtra , & quod peccatum
noſtrum quod peccauimus Domino Deo noſtro?
Tũc dices ad eos,Propterea ꝙ dereliquerũt Patres veſtri me,ait 11
Iehouáh, & ambulauerũt poſt deos alienos,& ſeruierũt eis,& ĩcur-
uauerũt ſe eis,me autẽ dereliquerũt,& Legẽ meã nõ cuſtodierũt.
Et vos ʼpeius feciſtis faciẽdo q̃ Patres veſtri:ecce enim vos ambu 12
latis vnuſquiſque poſt ʼduritiẽ cordis ſui mali, vt nõ audiatis me.

Captiuitatẽ Babylonicam prædicit.& populi liberationẽ ab ea.

Idcirco eiiciam vos de terra hac ad terram quam nec vos noui- 13
ſtis,neque Patres veſtri: ibíque ſeruietis diis alienis die ac nocte,
quia ʼnon dabo vobis miſericordiam.
Propterea ecce dies veniũt,dixit Iehouáh,&nõ dicetur vltrà, Vi 14
uit Iehouáh qui aſcendere fecit filios Iʷſraěl è terra AEgypti:
Sed, Viuit Iehouáh qui aſcẽdere fecit filios Iʷſraěl de terra A- 15
quilonis,& de vniuerſis terris ad quas expulerat eos : & reducam
cos in terram ſuam quam dedi Patribus eorum.
Ecce ego ʼmitto ad piſcatores multos,dixit Iehouáh,&piſcabũ- 16

Et dabo te populo huic in murum æreum,fortem: & bellabunt aduerſũ te,& nõ præualebunt : quia ego tecũ ſum vt saluẽ te,& eruam te,dicit Dominus:
Et liberabo te de manu peſſimorũ, & redimam te de manu fortium.

Cap. XVI.

ET factum eſt verbum Domini ad me,dicens,
Nõ accipies vxorem, & non erunt tibi filii & filiæ in loco iſto.
Quia hæc dicit Dominus ſuper filios & filias qui generantur in loco iſto,& ſuper matres eorum quę genuerũt eos, & ſuper patres eorũ de quorum ſtirpe ſunt nati in terra hac,
Mortibus ægrotationum morientur,non plangentur,& non ſepelientur,in ſterquiliniũ ſuper faciem terrę erunt: & gladio & fame conſumẽtur: & erit cadauer eorum in eſcam volatilibus cæli,& beſtiis terræ.
Hæc enĩ dicit Dominus,Ne ingrediaris domum conuiuii,neque vadas ad plangendum,neque cõſoleris eos: quia abſtuli pacem meam à populo iſto,dicit Dominus,miſericordiam & miſerationes.
Et moriẽtur grãdes & parui in terra iſta: non ſepeliẽtur,neq; plãgẽtur, & nõ ſe incidẽt,neq; caluitiũ fiet pro eis.
Et nõ frangẽt inter eos lugenti panẽ ad conſolandũ ſuper mortuo: & nõ dabunt eis potum calicis ad conſolãdum ſuper patre ſuo & matre.
Et domum conuiuii non ingrediaris,vt ſedeas cum eis, & comedas & bibas:
Quia hæc dicit Dominus exercituũ Deus Iſrael, Ecce ego auferam de loco iſto in oculis veſtris , & in diebus veſtris vocem gaudii & vocem lætitiæ,vocem ſponſi & vocem ſponſæ.
Et quũ annuntiaueris populo huic ómnia verba hæc,&dixerint tibi,Quare loquutus eſt Dominus ſuper nos omne malum grande iſtud? quæ iniquitas noſtra, & quod peccatum noſtrũ quod peccauimus Domino Deo noſtro?
Dices ad eos , Quia dereliquerunt me Patres veſtri,ait Dominus: & abierunt poſt deos alienos, & ſeruierũt eis,& adorauerunt eos: & me dereliquerũt,& Legẽ meã nõ cuſtodierũt.
Sed & vos peiꝰ operati eſtis quàm Patres veſtri,ecce enim ambulat vnuſquiſque poſt prauitatem cordis ſui mali,vt me non audiat.
Et eiiciam vos de terra hac in terram quam ignoratis vos,& Patres veſtri: & ſeruietis ibi diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiẽ.
Propterea ecce dies veniunt, dicit Dominus, & non dicetur vltrà, Viuit Dominus qui eduxit filios Iſrael de terra AEgypti:
Sed , Viuit Dominus qui eduxit filios Iſrael de terra Aquilonis,& de vniuerſis terris ad quas eieci eos: & reducam eos in terram ſuam quam dedi Patribus eorum.
Ecce ego mittam piſcatores multos,dicit Dominꝰ,& piſcabũtur eos:

IN CAPVT XVI.

4 AEgrotationũ תחלואים ægritudinũ.Alii,ægrotantiũ.i.morte confectorum fame.ſic exponit Chaldæus para.& docti inter Hebræos. Et erunt,&c. והיתה נבלתם Singularia Heb.pro pluralibus. 5 Neque cond.eis: ואל תנוד להם neque commoueare propter eos. q.d.non dolebitis cum dolentibus,neque gaudebitis cũ gaudentibus. Abſtuli אספתי abſtraxi. 6 Neque ſe incidẽt ולא יתגודד .i.non laniabunt vultum ſuũ. Nec decaluabũt,&c.: ולא יקרח להם neque caluitiũ erit pro eis.vel,fiet ſuper eis. 7 Et non expan. ולא יפרסו .i.nõ expandent manus in luctu propter illos mortuos, luctus indicãdi gratia, ad cõſolandũ vnũquemq; ſuperſtitum,conſolandũ inquã ob mortuũ.Alii,Et nõ frangẽt.ſub.panẽ inter eos lugẽti. 12 Peius fe.fa. הרעותם לעשות Ad verbũ,deterioraſtis facere.i.deteriora feciſtis illis. Duritiẽ שרירות prauitatẽ.i.ſectamini quiſq; prauã libidinẽ cordis ſui mali quo minus me audiatis. 13 Nõ dabo,&c. לא אתן וגו׳ .i.faciã vt hoſtes nõ miſereãtur veſtri,ſed cogãt vos ad idola colẽda. 16 Mitto שולח Præſ.Heb.pro fut.miſſurus ſum. ſub.legatos,vel nuntios.piſcatores,Chaldæi:piſces,ciues Ieruſalem.acſi dicat, Excitabo Chaldæos aduerſus vrbem, & cingent illam obſidione,quaſi reti,& ciues illius capient.Comparantur etiam hic Chaldæi venatoribus : Sedecias autem & milites eius in fugam verſi,feris quæ metu venatorum fugiunt,& ſe huc atque illuc recipiunt.

&poſt hæc mittam eis multos vena
tores,&venabuntur eos de omni mō
te,& de omni colle,& de cauernis pe
trarum.
D Quia oculi mei ſuper omnes vias 17
eorum , non ſunt abſconditæ à facie
mea : & non fuit occultata iniquitas
eorum ab oculis eius.
Et reddam primùm duplices iniqui 18
tates & peccata eorum: quia cōtami
nauerunt terram meā in morticinis
idolorum ſuorum, & abominationi-
bus ſuis impleuerunt hæreditatem
meam.
Domine fortitudo mea , & robur 19
meū & refugium meum in die tribu
lationis: ad te Gentes venient ab ex-
tremis terræ, & dicent, Verè menda-
cium poſſederunt Patres noſtri,vani
tatem quæ eis non profuit.
Nunquid faciet ſibi homo deos, & 20
ipſi non ſunt dii?
Idcirco ecce ego oſtendam eis per 21
vicem hāc, oſtendā eis manum meā,
& virtutem meam: & ſcient quia no-
men mihi Dominus.

Cap. XVII.

PEccatum Iuda ſcriptum eſt ſtylo 1
ferreo in vngue adamantino,exa
ratum ſuper latitudinem cordis eorū,
& in cornibus ararum eorum.
Quū recordati fuerint filii eorū ara 2
rū ſuarum,& lucorum ſuorū,lignorū-
que frondētium in mōtibus excelſis.
Sacrificantes in agro,fortitudinem 3
tuam & omnes theſauros tuos in di-
reptionem dabo,excelſa tua propter
peccata in vniuerſis finibus tuis.
Et relinquêris ſola ab hæreditate 4
tua quam dedi tibi,& ſeruire te faciā
inimicis tuis in terra quam ignoras:
quoniā ignem ſuccendiſtis in furore
meo,vſque in æternum ardebit.
Hæc dicit Dominus,Maledictus ho 5
mo qui confidit in homine , & ponit
carnem brachium ſuum, & à Domi-
no recedit cor eius.
Erit enim quaſi myrice in deſerto, 6
& nō videbit quum venerit bonum:
ſed habitabit in ſiccitate in deſerto in
terra ſalſuginis & inhabitabili.
Benedictus vir qui confidit in Do-
B mino,& erit Dominus fiducia eius. 7
Et erit quaſi lignū quod tranſplā- 8
tatur ſuper aquas,quod ad humorem
mittit radices ſuas: & non timebit cū
venerit æſtus: & erit folium eius viri-
de, & in tempore ſiccitatis non erit
ſolicitum , nec aliquando deſinet fa-
cere fructum.
Prauum eſt cor hominis. & inſcru- 9
tabile:quis cognoſcet illud?
Ego Dominus ſcrutās cor,& pro- 10
bans renes : qui do vnicuique iuxta
viam ſuam,& iuxta fructum adinuē-
tionum ſuarum.
Perdix fouit quæ nō peperit:fecit di 11

tur eos:& poſtea mittam ad multos venatores, & venabuntur eos
'ex omni monte,& omni colle,& de cauernis'petrarum.
17 Quia oculi mei ſuper omnes vias eorum,& non ſunt occultatæ
à facie mea:neque eſt abſcondita iniquitas eorum à conſpectu o-
culorum meorum.
18 Et reddam primùm'duplum iniquitatis eorum , & peccatū eo-
rum:eo quòd contaminauerunt terrā meā cadaueribus abomina-
tionū ſuarū, & abominationib⁹ ſuis impleuerūt hæreditatē meā.
19 Iehouáh fortitudo mea,& robur meum, & refugium meum in
die afflictionis: ad te Gentes venient ab extremis terræ, & dicent, Vocatio Gētiū.
Verè mendacium poſſederūt Patres noſtri,vanitatem,'& non eſt
in eis vtilitas.
20 Nunquid faciet ſibi homo deos,'& ipſi non *ſunt* dii?
21 Idcirco ecce oſtendam eis vice hac, oſtendam *inquam* eis manum
meam , & fortitudinem meam : & ſcient quòd nomen meum *eſt*
Iehouáh. Cap.XVII.
1 PEccatum Iehudáh ſcriptum eſt'ſtylo ferreo,&'vngue adamāti Iudæorum pertinacitas.
no,ſculptū in tabula cordis eorū,& in cornib⁹ ararū veſtrarū.
2 'Recordantur enim filii eorum ararum ipſorum,& lucorum ip-
ſorum *quæ ſunt* iuxta arbores virides,& in collibus excelſis.
3 'Mōtane,in agro opes tuas & omnes theſauros tuos in direptio-
nem dabo,'propter peccatum excelſorum tuorum *quæ ſunt* in vni-
uerſis finibus tuis.
4 'Et remiſſio erit in te ab hæreditate tua quam dedi tibi,& ſerui-
re te faciam inimicis tuis in terra quam non noſti: quoniam ignē
ſuccendiſtis in furore meo *qui* vſque in æternum ardebit.
5 Sic dixit Iehouáh,Maledictus vir qui fidit homini, & ponit car Maledicti cōfidētes in homine.
nem brachium ſuum,& à Iehouáh recedit cor eius.
6 Erit enim tāquam myrica in deſerto,'neque videbit quum ve-
nerit bonum, ſed habitabit'*in* ſiccitatibus in deſerto, terra deſo-
lata,& *quæ* non habitatur.
7 Benedictus vir qui fidit Iehouæ,& eſt Iehouáh fiducia eius. Benedicti, quorū Dominus eſt fiducia.
8 Erit enim'tanquam arbor plantata ſecus aquas, & *quæ* iuxta ri-
uum'mittit radices ſuas,& non videbit quum venerit æſtus,eritq;
folium eius viride,& anno'prohibitionis *pluuiæ* nō'timebit,nec de-
ſinet facere fructum.
9 'Fraudulentum eſt cor præ omnibus *rebus* & peruerſum,quis co- Cor hominis prauum.
gnoſcet illud?
10 Ego Iehouáh ſcrutans cor,probās renes,'vt dem vnicuique iu- Deus ſcrutator cordium.
xta viam ſuam,& iuxta fructum operum ſuorum.
11 *Sicut* perdix *quæ*'colligit *oua aliena* quæ nō peperit,*ſic* qui facit diuitias

Ex omni mō. מעל כל־הר Sing.Heb.pro plur.ex omnibus mōtibus ad quos ſcilicet cōfugerint ſalutis cauſa. Petrarū. הסלעים rupiū.i. ſaxorū ingentiū. 18 Duplū iniq.e. משנה עונם duplicē iniquitatē eorū.i.ſumā primū pœnas de illis propter iniquitatē eorū & Patrū ipſorum. 19 Et non eſt,&c. ואין־כם מועיל: & *eos* in quibus nulla eſt vtilitas. Alii,Et non eſt in eis iuuās.ſub.tempore tribulationis. 20 Et ipſi וחמה quū *tamen* ipſi non ſint dii?

IN CAPVT XVII.

1 Stylo ferreo, בעט ברזל ſub.in re dura,quæ requirat ſtylū ferreū.q.d.peccata Iudæ ſunt indelebilia.nā cor eorū eſt duriſſimū. Vngue בצפורן Gallicè dicimus, *Auec une pointe de diamant.* 2 Recordātur en.fi.e. כזכור בניהם Vt filii eorū monimenta habeāt ararū eorū,&c. Alii,Sicut recordātur filiorum ſuorū, *ita recordātur* ararū ſuarū.q.d.tā grata eſt illis memoria ararū,quàm grata eſſe ſolet memoria liberorū. 3 Montane, הררי .i.ô Iuda qui verſaris in mōtibus vt illic colas idola. Alii,O mōs mi. Propter pec.exc. במותיך בחטאת Ordo inuerſus Hebræis,excelſorū tuorū propter peccatū. 4 Et remiſſio erit in te ושמטתה ובך Ad verbū,Et facies remiſſionē,& *remiſſio illa erit in te*.i.quieſces,ſiue ceſſabis à colēda terra tua,quā ſcilicet nō ſiuiſti quieſcere ſeptimo quoq; anno iuxta præceptū meū:& erit remiſſio illa in te.q.d.nō erit ſpōtanea,ſed coacta:priuaberis enim hæreditate tua,& abducêris captiuus. 6 Tanquā my. כערער tāquā iuniperus. Neque videbit.&c. ולא יראה וגו .i.nō fruetur bono,hoc eſt imbre & pluuia. *In* ſiccitatib. חררים in ardoribus.i.locis aridis. 8 Mittit ישלח Fut.Heb.pro.præſ. Prohibitionis בצורת carentiæ.ſub.imbriū.i.caritatis,ſiue penuriæ annonæ. Vide ſuprà cap.14.a.1. Timebit, יראג dolebit. Alii,erit ſolicita. 9 Fraudulentū עקוב Doloſum. Poteſt enim homo verbis, factiſq; bonū præſeferre corde prauo. 10 Vt dem ולתת Quidam ſubaudiunt לשלם,propter ו in ולתת,& legunt,vt retribuam & dem. 11 Colligit דגר Præt.Heb.pro præſ.Sicut perdix colligit alterius auis oua,& cubat ſuper ea acſi ſua eſſent: ſic qui parat ſibi diuitias nulla ſua induſtria. Comparantur diuites qui diuitias fraude & rapina congerunt, perdici aui malitioſæ.hæc enim aliena oua cōgregat,& cum ſuis excubat:& poſtquam nati pulli matri diſſimiles inueniuntur,relinquūtur à matre:aut(vt alii)pulli deſerunt matrem. Idem euenire ſolet diuitibus, qui citius quàm putauerant,coguntur relinquere congregatas opes.

'& non in iudicio,in dimidio dierum ſuorum derelinquet eas,&in
nouiſſimo ſuo erit inſipiens.
vt ſoliũ gloriæ'altitudo à principio:*ſic* loc⁹'ſãctificationis noſtræ. 12
Orat Ieremias auxilium à Deo. O ſpes Iiſraél Iehouáh,omnes qui derelinquũt te pudore ſuf 13
fundentur:*&*'recedentes à me in terra ſcribentur,quoniam dereli-
Derelinquere Deum. Aquæ viuæ. A Domino vera ſalus petenda. querunt venam'aquarum viuentium Iehouam.
Sana me Iehouáh,& ſanabor:ſaluum me fac,& ſaluus ero,quo- 14
niam'laus mea tu es.
Ecce ipſi dicunt ad me, Vbi eſt verbum Iehouæ? veniat nunc. 15
Et ego'nõ ſũ abominatus ne eſſẽ paſtor poſt te: & diẽ'cõtritio- 16
nis non deſideraui,tu noſti:quod exiuit de labiis meis'corã te fuit.
Ne ſis mihi formidini,'ſpes mea tu in die mala. 17
Pudore afficiantur perſequẽtes me,& ne pudore afficiar:'paueãt 18
ipſi,& ne paueam ego:induc ſuper eos diem malã,'& duplici cõ-
tritione contere eos.
Sic dixit Iehouáh ad me, Vade, & ſta in porta'filiorum populi, 19
per quam ingrediuntur Reges Iehudáh,& per quam egrediuntur,
& in omnibus portis Ieruſaláim,
Et dices ad eos, Audite verbũ Iehouæ Reges Iehudáh & omnis 20
Iehudáh, omnéſq; habitatores Ieruſaláim, qui ingredimini per
portas iſtas.
Sanctificationẽ ſabbathi præcipit. Sic dixit Iehouáh,'Cauete propter animas veſtras,&ne portetis 21
onus die ſabbathi,'neque inferatis per portas Ieruſaláim,
Neque efferatis onus de domibus veſtris die ſabbathi, nec vl- 22
lum opus faciatis:ſed ſanctificate diem ſabbathi quemadmodum
præcepi Patribus veſtris.
At *illi* non audierunt,nec inclinauerũt aurẽ ſuã:ſed indurauerũt 23
ceruicem ſuam ne audirent,& ne acciperent diſciplinam.
Erit enim ſi audiendo audieritis me,dixit Iehouáh, vt non infe- 24
ratis onus per portas ciuitatis huius die ſabbathi,ſed ſanctificaue-
ritis diem ſabbathi,vt non faciatis in eo vllum opus:
Ingredientur per portas ciuitatis huius Reges& principes,ſedẽ- 25
tes ſuper ſoliũ Dauid,'vecti curru & equis, ipſi & principes eorũ,
'viri Iehudáh & habitatores Ieruſaláim, habitabitúrque ciuitas
hæc in ſeculum.
Et veniẽt de ciuitatibus Iehudáh & de circuitibus Ieruſaláim, 26
& de terra Biniamin,& de campeſtribus,'& de mõte, & ab Auſtro
adducentes holocauſtum, & ſacrificium, & oblationem, & thus,
adducentes inquam'laudem *in*'domum Iehouæ.

uitias,& nõ in iudicio:in dimidio dierum ſuorum derelinquet eas, & in nouiſſimo ſuo erit inſipiens.

12 Solium gloriæ altitudinis à principio,locus ſanctificationis noſtræ.
13 Expectatio Iſrael Domine,omnes qui te derelinquunt,confundentur:recedentes à te , in terra deſcribentur: quoniam dereliquerunt venam aquarum viuentium Dominum.
14 Sana me Domine,& ſanabor:ſaluũ me fac , & ſaluus ero : quoniam laus mea tu es.
15 Ecce ipſi dicunt ad me, Vbi eſt verbum Domini? veniat. C
16 Et ego non ſum turbatus te paſtorẽ ſequẽs:& diẽ hominis non deſideraui:tu ſcis quod egreſſũ eſt de labiis meis,rectum in conſpectu tuo fuit.
17 Nõ ſis tu mihi formidini,ſpes mea tu in die afflictionis.
18 Confundantur qui me perſequuntur,& non confundar ego:paueant illi,& nõ paueam ego:induc ſuper eos diem afflictionis, & duplici cõtritione contere eos.
19 Hęc dicit Dominus ad me,Vade,& ſta in porta filiorum populi per quã ingrediuntur Reges Iuda & egrediũtur,& in cunctis portis Ieruſalem,
20 Et dices ad eos , Audite verbũ Domini Reges Iuda,& omnis Iudæa,cũctique habitatores Ieruſalem qui ingredimini per portas iſtas.
21 Hæc dicit Dominus,Cuſtodite animas veſtras,& nolite portare pondera in die ſabbathi : nec inferatis per portas Ieruſalem.
22 Et nolite eiicere onera de domibus veſtris in die ſabbathi, & omne opus non facietis:ſanctificate diem ſabbathi,ſicut præcepi Patribus veſtris. D
23 Et non audierunt,nec inclinauerũt aurem ſuam: ſed indurauerũt ceruicẽ ſuam ne audirent me,& ne acciperẽt diſciplinam.
24 Et erit ſi audieritis me,dicit Dominus,vt non inferatis onera per portas ciuitatis huius in die ſabbathi: & ſi ſanctificaueritis diem ſabbathi, ne faciatis in eo omne opus:
25 Ingredietur per portas ciuitatis huius reges & principes,ſedentes ſuper ſolium Dauid,& aſcendentes in curribus & equis, ipſi & principes eorũ, viri Iuda,& habitatores Ieruſalem,& habitabitur ciuitas hæc in ſempiternum.
26 Et veniẽt de ciuitatibus Iuda,& de circuitu Ieruſalem, & de terra Beniamin, & de campeſtribus , & de montuoſis, & ab Auſtro portantes holocauſtum,& victimam, & ſacrificium, & thus,& inferẽt oblationem in domum Domini.

Et non in iud. ולא במשפט Hebraiſmus,pro præter æquum. 12 Altitudo מרום *eſt in* excelſo.i.in cælo.Vt(inquit)ſoliũ Dei glorioſi fuit ab æterno,ſiue,Quemadmodum Deus ab æterno habitauit in cælo,ita nunc habitat in hoc templo, nempe per oſtenſionem gloriæ ſuæ.acſi dicat,Quum Deus habitet in templo noſtro vt in cælo, qui fit ergo vt quis audeat dicere illum aut non videre,aut non curare quæ in mundo patrantur? Sanctificationis no. : מקדשנו ſanctuarii noſtri. 13 Recedentes à me יסורי apoſtatæ mei.i.qui defecerint à Deo quem colo.Legi poteſt ſimpliciter,apoſtatæ.i.qui receſſerint à te,in terra ſcribentur,& non in cælo.i.delebuntur nomina eorum de libro vitæ. Aquarum viuentium מים־חיים .i.quæ ſemper ſcaturiunt,& nunquam deficiunt. 14 Laus mea תהלתי .i.de te ſolo glorior,& à te vno pendeo. 16 Nõ ſum abominatus לא־אצתי non ſum affectus angore quo minus paſtor eſſem,&c. q.d.non fui rebellis quum mihi delegares munus prophetiæ, ſed humiliter ſum te ſequutus, pro viribus populum paſcens.Alii,non elongaui meipſum ne eſſem,&c.Vel moram non traxi,&c.Alii,Non formidaui ne,&c. Alii,non feſtinaui à te paſtore, ſed ſequutus ſum te.Alii, non impuli me vt eſſem paſtor poſt te.i.non intruſi me , nec arrogaui mihi prouinciam.Poſt Deum eſſe Prophetam,eſt Dei eſſe Prophetam.nam Prophetæ ſunt ſecundi à Deo paſtores.Hæc poſterior verſio,magis loco conuenire videtur,propter mox ſequentia,nec diem contritionis ego deſideraui. Contritionis אנוש doloris.aut,grauis infirmitatis. Alii,durum.i.grauem, infœlicem,calamitoſum,quo mirum in modum affligentur populares mei. Coram te fuit. : נכח פניך היה .i.ſermo meus non fuit tibi ignotus. Et 17 Spes mea מחסי fiducia mea.vel,refugiũ meum. 18 Paueant.&c.'יחתו המה ואל אחתה אני terreantur ipſi,& ne terrear, duplici ומשנה Doctus inter Hebræos exponit,ſecunda & repetita contritione.i.multiplici. 19 Filiorum populi, בני־עם .i.in qua frequenter verſantur ciues Ieruſalem. vel,ſta in porta Ieruſalem frequentiſſima, nimirum in ea ad quam præcipue conuenire ſolent ciues Ieruſalem iuris cauſa.Sic deſcribit portam Regiam,primariam,& præcipuam.Hic increpat Propheta Iudæos quòd non obſeruarent ſabbathum. 21 Cauete השמרו Ad verbum,Sitis cuſtoditi. Neque inferatis ותבאתם vt inferatis 26 Et de monte 25 Vecti curru & eq. רוכבים ברכב ובסוסים inſidentes currui & equis. Viri איש Singul.Heb.pro plur. ומן־ההר Singul.Heb pro plur.& de montibus.i.regione montana.q.d.ex omni parte. Laudem תודה gratiarũ actionem.confeſſionem. Domum בית Quidam nonnulla ſubaudientes,vertunt,& adducentes confeſſionem venient inquam *in* domum Iehouæ.

Si autem non audieritis me,vt ſanctificetis diem ſabbathi, & ne portetis on⁹, & ne inferatis per portas Ieruſalem in die ſabbathi: ſuccendam ignē in portis eius, & deuorabit domos Ieruſalem, & non extinguetur.

Cap. XVIII.

VErbum quod factum eſt ad Ieremiam à Domino,dicens,
Surge,& deſcende in domum figuli,& ibi audies verba mea.

Et deſcendi in domum figuli,& ecce ipſe faciebat opus ſuper rotam.
Et diſſipatum eſt vas quod ipſe faciebat è luto manibus ſuis: cōuerſúſque fecit illud,vas alterum,ſicut placuerat in oculis eius vt faceret.

Rom.9.d.20 eſa.45.b.9

Et factum eſt verbum Domini ad me,dicens,
‖Nunquid ſicut figulus iſte,non potero vobis facere domus Iſrael, ait Dominus? ecce ſicut lutum in manu figuli,ſic vos in manu mea, domus Iſrael.

Suprà 1.b.10

‖Repentè loquar aduerſum gētem & aduerſus regnum, vt eradicem & deſtruam & diſperdam illud.

B

Si pœnitentiam egerit gens illa à malo ſuo quod loquutus ſum aduerſus eā,agā & ego pœnitentiam ſuper malo quod cogitaui vt facerem ei.
Et ſubitò loquar de gente & de regno,vt ædificem & plantem illud.

Si fecerit malum in oculis meis,vt non audiat vocem meam: pœnitentiam agam ſuper bono quod loquutus ſum vt facerem ei.

Infrà 25.a.5, & 35.c.15, ionæ 3.d.9.

Nunc ergo dic viro Iuda, & habitatoribus Ieruſalem, dicens, Hæc dicit Dominus, ‖Ecce ego fingo cōtra vos malū,& cogito contra vos cogitationem:reuertatur vnuſquiſq; à via ſua mala,& dirigite vias veſtras & ſtudia veſtra.
Qui dixerunt, Deſperauimus: poſt cogitationes enim noſtras ibimus,& vnuſquiſque prauitatē cordis ſui mali faciemus.
Ideo hæc dicit Dominus, Interrogate Gentes, Quis audiuit talia horribilia quæ fecit nimis virgo Iſrael?

C

Nunquid deficiet de petra agri nix Libani, aut euelli poſſunt aquæ erūpentes,frigidæ & defluentes?

Quia oblitus eſt mei popul⁹ meus, fruſtra libātes, & impingētes in viis ſuis, in ſemitis ſeculi, vt ambularent per eas in itinere non trito:

27 Si autem nō obedieritis mihi, vt ſanctificetis diem ſabbathi,
nec portetis onus, nec ingrediamini *cum onere* per portas Ieruwſalāi
die ſabbathi,ſuccendam ignem in portis eius, qui deuorabitˊdo-
mos Ieruwſaláim,nec extinguetur. Cap. XVIII.
1 VErbum quod fuit ad Irmeiáhu à Iehouáh,vt diceret,
2 Surge,& deſcende in domumˊfiguli, & ibi audire faciam te
verba mea.
3 Deſcēdi igitur in domū figuli,& ecce faciebat opus ſuperˊrotā.
4 Et diſſipatum eſt vas quod ipſe faciebat ex luto in manuˊfiguli:
& conuerſusˊfecit illud,vas alterum,ˊſecundum quòd rectum viſū
eſt in oculis figuli vt faceret.
5 Et fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo,
6 Nunquid ſicut figulus iſte non potero facereˊvobis,domus Iwſ
raël,ait Iehouáh?ecce,ſicut eſt lutum in manu figuli, ſic eſtis in
manu mea,ô domus Iwſraël.
7 Repētè loquar aduerſus Gentem *aliquam*,ˊ& aduerſus regnum,vt
euellam,ˊ& confringam,& perdam.
8 ˊSinautem cōuertatur gens ipſa à malo ſuo *contra* quod loquutus
ſum,ˊpœnitebit me mali quod cogitaueram facere ei.
9 ˊRepentè quoque vt loquutus fuero de Gente *aliqua*,& de regno,
vt ædificem & plantem,
10 Et fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam:
pœnitebit me illius boniˊquo conſtitui illi benefacere.
11 Nunc ergo dicˊquæſo viro Iehudáh, & habitatoribus Ieruwſa-
láim, dicendo,Sic dixit Iehouáh, Ecce egoˊfingo contra vos ma-
lum,& cogito cōtra vos cogitationem:reuerti miniˊnunc quiſque
à via ſua mala,& bonas facite vias veſtras,& opera veſtra.
12 Et dixerūt,ˊDeſperatum eſt:ˊſed poſt cogitationes noſtras ibi-
mus,& ſinguliˊcogitationem cordis ſui mali faciemus.
13 Ideo ſic dixit Iehouáh,Interrogate nūc Gentes,Quis audiuit ſi-
milia?rem valde fœdam fecit virgo Iwſraël.
14 Nunquidˊrelinquet *aliquis* de petra agri niuem Lebanón? num
relinquentur aquæ alienæ,frigidæ,defluentes?
15 Quòd oblitus eſt mei populus meus,fruſtraˊadolent, & impin-
gere faciunt eos *falſi prophetæ* in viis ſuis,*ut deſerant* ſemitasˊlongi tem
poris,vt ambulent per ſemitas,*id eſt*,per viamˊnon calcatam.

Exemplo figuli oſtendit Deus in manu ſua eſſe,cō temptores verbi ſui poſſe perdere, eoſdē autem reſipiſcentes reædificare.

Cōuerſis miſericordia promittitur.

Iudæis obſtinatis parat Dominus exitium.

17 Domos ארמנות palatia.ædes magnificas & egregias.

IN CAPVT XVIII.

2 Figuli, היוצר figuli illius.nempe inſignis,aut noti,quòd fortè ſolus eſſet in eo vico,aut vrbe.Id ſignificat ה emphaticum.
3 Rotam.: האבנים Dualis numeri eſt dictio, ſignificans inſtrumētum non ſuper quo ſedet figulus,ſed ſuper quo facit opus, quod vtplurimum fit è ligno,rotundum:quibuſdam autem in locis eſt inſtar duarum molarum,idcirco dualem habet formam.
4 Figuli: היוצר antecedens pro relatiuo,eius,vt & mox. Fecit illud ויעשהו Ad verbum,& fecit illud.profecit ex illo.omiſſa coniunctione. Secundum q.&c. כאשר ישר וגו' Hebraiſmus,Latinè dixeris,vt illi placuit. 6 Vobis לכם de vobis.
7 Et aduerſus ועל aut contra. Et confringam ולנתוץ & diſſipem.Alii,& extirpem. 8 Sinautem conu. ושב Ad verbū, Et conuertetur. Pœnitebit me mali ונחמתי על־הרעה id eſt mutabo ſententiam ne affligam eos vt conſtitueram.
9 Repentè quoque vt loq.f. ורגע אדבר Ad verbum,Et repentè loquar aduerſus,&c. 10 Quo conſtitui illi benefacere. אשר אמרתי להיטיב אותו: Ad verbum,quod dixi vt benefacerem ei. 11 Quæſo viro נא אל־איש Singul.Heb.pro plur.nunc viris. Fingo יוצר id eſt machinor. Alludit ad figulum. Nunc נא nonnulli conuertunt iſtud נא in Igitur.
12 Deſperatum eſt: נואש deſperatione affectum eſt.ſub.cor noſtrum.faſtidio & cōtemptu affectum eſt cor noſtrum. Verbum Hebraicum complectitur faſtidium,contemptum,& negligentiam.Gallicè,*nonchallance & meſpris*.Animus noſter abiecit ſpem in Deum. Ita doctus inter Hebræos.Vide Eſaiam 57.b.10,& ſuprà cap.2.d.25. Quidam vertunt,Actum eſt. Sed poſt cogitatio.noſt. כי־אחרי מחשבותינו quia poſt cogitationes noſtras.Alii,nam poſt cogit.vel,poſt cogitationes enim noſtras,&c. Cogitationem שרירות prauitatem.
14 Relinquet היעזב Fut. Heb. pro præſ. deſerit. Sic mox in plurali,deſeruntur. i. An deſerere ſolet homo aquas manantes è rupe quæ eſt in agro, aquas inquam quæ proueniunt è niue Libani, quæ per montium rimas percolantur? an aliquis relinquere ſolet aquas viuas, & fluentes,quæ canalibus deducantur in vrbem?q.d.non.vel vt alii,Nunquid deſerit aliquis aquam manantem de petra agri.id eſt ſibi proximam,vt ſcilicet aliò ac longius ſe conferat,vt bibat niuem Libani?ſiue aquam prouenientē à niue montis Libani?an deſeruntur aquæ peregrinæ & aduentitiæ,hoc eſt deductæ per canales in vrbem? acſi dicat, Nemo petit aquam à remotis, quum in propinquo habeat fontem, aquam viuā & frigentem euomentem:nemo quoque contēnit aquas quæ extra vrbem oriuntur,& per canales ſubterraneos in vrbem introducuntur.Quod quum ita ſit,tamen Iſrael & Iuda deſeruerunt me,fontem aquarum viuentium. 15 Adolent & imping.fa. יקטרו ויכשלום Fut.& præt.Heb.pro præſentibus,thus accendunt,faciūntque eos corrruere,&c. Longi temp. עולם Ad verbum,ſeculi. vel ſempiternas.i.antiquas,ſiue Maiorū ſuorū fideliū,vt relicta regia via,irent per vias nouas & non tritas. Non cal.: לא סלולה ſub.à iuſtis.

vt ponant terram ſuam ʹin admirationem, ʹſibilóſq; perpetuos: 16
omnis qui tranſierit iuxta eã admirabitur,& mouebit caput ſuũ.
ʹSicut ventus Oriẽtalis diſpergam eos coram inimico:ʹceruicẽ, 17
& non faciem oſtendam eis in die perditionis eorum.

Conſpiratio Iudæorum in Ieremiam.

Et dixerunt, Venite,& excogitemus contra Irmeiáhu *malas* cogi- 18
tationes:non enim peribit Lex à Sacerdote,& conſilium à ſapien
te,& verbum à Propheta. venite,&ʹpercutiamus eum lingua,& ne
attendamus ad vlla verba eius.

Oratio Ieremiæ contra aduerſarios,quibus mala non tam imprecatur,quàm prædicit.

Attẽde Iehouáh ad me,& audi vocemʹlitigantium mecum. 19
ʹNunquid redditur pro bono malum, quòd foderunt foueã ani 20
mæ meæ? recordare quòdʹſteterim in conſpectu tuo, vt loquerer
pro eis bonum,ʹvt auerterem iram tuam ab eis.
ʹPropterea trade filios eorum in famẽ,& fluere fac eos per ma- 21
nus gladii:& ſint vxores eorum orbatæ,& viduæ,& viri earum ſint
occiſi morte,iuuenes eorum ſint percuſſi gladio in prælio.
Audiatur clamor de domibus eorũ, quum adduxeris ſuper eos 22
exercitum repẽtè:quia foderunt foueã,vt caperent me,& laqueos
abſconderunt pedibus meis.
Tu autem Iehouáh noſti omne cõſilium eorum aduerſum me 23
ʹin mortem:ʹne propitieris iniquitati eorum,& peccatum eorum
à facie tua ne deleas:ſintqueʹimpingentes in conſpectu tuo,tem-
pore furoris tui facʹcum eis.

Cap. XIX.

Prædicit Ieroſolymitanum excidiũ ob cótemptum verbi Dei: cuius rei ſymbolum eſt diſſipatio lagenæ fictilis, quæ ſemel fracta,inſtaurari non poteſt.

SIc dixit Iehouáh,Vade,& emeʹœnophorum à figulo teſtaceũ, 1
& *duc tecum* de ſenioribus populi,& de ſenioribus ſacerdotum:
Et egredere ad Vallem filii Hinnóm,quæ eſt *in* oſtio portæ ficti 2
lis,ʹ& prædica ibi verba *hæc* quæ loquar ad te.
Dic autem,Audite verbum Iehouæ Reges Iehudáh,& habitato 3
res Ieruſsaláim,ſic dicit Iehouáh exercituum,Deus Iſraél, Ec
ceʹadduco malum ſuper locum iſtum,ʹita vt quicunque audierit
illud,tinniant aures eius:
Eo quòd dereliquerunt me,ʹ& alienum reddiderũt locum iſtũ, 4
& adoleuerunt in eo diis alienis,quos non nouerant ipſi,& Patres
eorum, & Reges Iehudáh, & repleuerunt locum iſtum ſanguine
innocentum.
AEdificauerunt quoque excelſa Báyal, ad comburendum filios 5
ſuos igni in holocauſta ipſi Báyal,quod non præcepi,nec loquu-
tus ſum,ʹ*ſed* nec aſcendit ſuper cor meum.
Propterea ecce dies veniunt,dixit Iehouáh,& non vocabitur lo 6
cus iſte amplius Thopheth, & Vallis filii Hinnóm, ſed Vallis oc-
ciſionis.

Infrà 19.c.8. 49.c.17.& 50.c.16

16 |Vt fieret terra eorum in deſolatio
nem,& in ſibilum ſempiternum:om-
nis qui præterierit per eam,obſtupe-
ſcet,& mouebit caput ſuum.
17 Sicut ventus vrens diſpergam eos
coram inimico:dorſum, & non faciẽ
oſtendã eis in die perditionis eorum.
Et dixerunt, Venite & cogitemus
18 contra Ieremiam cogitationes:(non
enim peribit Lex à Sacerdote, neque
cõſilium à ſapiente, nec ſermo à Pro-
pheta:)venite& percutiamus eum lin
gua, & non attendamus ad vniuerſos
ſermones eius.
Attende Domine ad me,& audi vo
19 cem aduerſariorum meorum. D
Nunquid reddetur pro bono malũ,
20 quia foderũt foueam animæ meæ?re-
cordare quòd ſteterim in conſpectu
tuo vt loquerer pro eis bonum, & a-
uerterẽ indignationem tuam ab eis.
Propterea da filios eorum in famẽ,
21 & deduc eos in manus gladii:fiant v-
xores eorũ abſque liberis,& viduę:&
viri earũ interficiãtur morte: iuuenes
eorum cõfodiantur gladio in prælio.
Audiatur clamor de domibus eorũ:
22 adduces enim ſuper eos latronem re
pentè:quia foderunt foueam vt cape
rent me,& laqueos abſconderunt pe
dibus meis.
Tu autem Domine ſcis omne con
23 ſilium eorũ aduerſum me in mortẽ,
ne propitieris iniquitati eorũ,& pec-
catum eorum à facie tua non delea-
tur:fiant corruentes in cõſpectu tuo,
in tempore furoris tui abutere eis.

Cap. XIX.

HAEc dicit Dominus,Vade,& ac-
1 cipe laguncul am figuli teſteam
à ſenioribus populi,& à ſenioribus ſa
cerdotum:
Et egredere ad vallem filii Ennom,
2 quæ eſt iuxta introitũ portæ fictilis:
& prædicabis ibi verba quæ ego lo-
quar ad te.
Et dices,Audite verbũ Domini Re
3 ges Iuda, & habitatores Ieruſalem:
hæc dicit Dominus exercituũ, Deus
Iſrael, Ecce ego inducam afflictionẽ
ſuper locum iſtum: ita vt omnis qui
audierit illam,tinniant aures eius:
Eo quòd dereliquerint me, & alie-
4 num fecerint locum iſtum: & libaue-
rint in eo diis alienis, quos neſcierũt
ipſi,& Patres eorum,& Reges Iuda:
& repleuerunt locum iſtum ſanguine
innocentum.
Et ædificauerunt excelſa Baalim ad B
5 comburendos filios ſuos igni in ho-
locauſtum Baalim:quæ non præcepi,
nec loquutus ſum, nec aſcẽderunt in
cor meum.
Propterea ecce dies veniunt, dicit
6 Dominus:& non vocabitur amplius
locus iſte, Thopheth, & Vallis filii
Ennom,ſed Vallis occiſionis.

16 In admirationem. לשמה in deſolationem. Vide eadem infrà cap.25.b.9. Sibilóſque perpetuos: שריקות עולם Ad verbum,ſibilos ſeculi.i.duraturos per longum tempus.ſolent enim qui mirantur,edere ſibilum. 17 Sicut vẽtus Orien. כרוח־קדים De Orientali vento æſtiuali qui proximus eſt Septentrioni intelligit, qui nubes diſpergere ſolet.i.vertam eos in fugam. Alii,Per ventum Orientalẽ,Legentes כ pro ב. Ceruicem,&c. עורף ולא פנים וגו׳ ceruice,& non facie aſpiciam eos in die calamitatis eorũ.vel,ærumnæ:hoc eſt,obuertã illis dorſum,& non faciẽ.q.d.nõ liberabo eos. 18 Percutiamus eum lin. ונכהו בלשון .i.deferamus eũ apud Iudicem,vt perdat eum. 19 Litigantium mecum.: יריבי rixantium mecũ.vel,aduerſariorum meorum. 20 Nunquid redd. חישולם nunquid reddi ſolet,aut debet. Steterim in conſp.tuo עמדי לפניך id eſt orauerim te pro eis. Vt auerterem,&c. להשיב וגו׳ Exponit quid intelligat per præcedens,Loquerer pro eis bonum. 21 Propterea,&c. לכן תן בניהם וגו׳ Hebraiſmus,Latinè dixeris,perime eos fame,& effunde ſanguinem eorum fame. 23 In mortem: למות id eſt quo volunt me perdere. Ne propitieris iniq.e. אל־תכפר על־עונם ne condones illis iniquitatem eorum. Impingentes מוכשלים corruentes. Cum eis. : בחם in eis.id eſt vt facere ſoles quũ es iratus iis qui deficiunt à te.q.d.perde illos.

IN CAPVT XIX.

1 OEnophorum בקבוק lagenam.Vas teſtaceum eſt(inquit doctus inter Hebræos)vel vitreum,aut ligneum,cuius os eſt anguſtum:ſic appellatum quòd bibente vel propinante,aut fundente homine facit bacbuc: vt eſt œnophorum vas vinarium quod Gallicè vocamus *flacon*,vel phiala ſtricti orificii. 2 Et prædica ואמרת & clama.i.clara & alta voce dicito. 3 Adduco מביא Præſ.Heb.pro fut. adducturus ſum.Sic infrà verſu vltimo. Ita vt,&c. אשר כל־שומעה quòd quicunque audierit illud.duplex relatiuum pro vno. 4 Et alienum reddiderunt וינכרו id eſt profanauerunt. 5 *Sed* nec aſcendit,&c. ולא עלתה על־לבי : Hebraiſmus,pro,imò ne vnquam cogitaueram quidem.

Et diſſipabo conſilium Iuda & Ieruſalẽ in loco iſto: & ſubuertam eos gladio in conſpectu inimicorum ſuorum & in manu quærentium animas eorum: & dabo cadauera eorum eſcã volatilibus cæli, & beſtiis terræ.

Supra 18.c.16, infra 49.c.13, & 50.c.13

¦Et ponam ciuitatem hanc in ſtuporem & in ſibilum: omnis qui præterierit per eã, obſtupeſcet, & ſibilabit ſuper vniuerſas plagas eius.

C Et cibabo eos carnibus filiorũ ſuorum, & carnibus filiarum ſuarum: & vnuſquiſque carnem amici ſui comedet in obſidione & in anguſtia in qua concludent eos inimici eorum, & qui quærunt animas eorum.

Et conteres laguntulam in oculis virorum qui ibunt tecum,

Et dices ad eos, Hæc dicit Domin⁹ exercituum, Sic conteram populum iſtum & ciuitatem iſtam, ſicut conteritur vas figuli quod non poteſt vltrà inſtaurari: & in Thopheth ſepeliẽtur, eo quòd nõ ſit alius locus ad ſepeliendum.

Sic faciam loco huic, ait Dominus, & habitatoribus eius: & ponam ciuitatem iſtam ſicut Thopheth.

D Et erunt domus Ieruſalẽ & domus Regum Iuda ſicut locus Thopheth, immundæ: omnes domus in quarum domatibus ſacrificauerũt oĩ militiæ cęli, & libauerũt libamina diis alienis.

Venit autẽ Ieremias de Thopheth, quò miſerat eum Dominus ad prophetandum: & ſtetit in atrio domus Domini, & dixit ad omnem populũ,

Hæc dicit Dominus exercituũ De⁹ Iſrael, Ecce, ego inducam ſuper ciuitatem hanc & ſuper omnes vrbes eius vniuerſa mala quæ loquutus ſum aduerſum eam: quoniam indurauerunt ceruicem ſuam, vt non audirent ſermones meos. Cap. XX.

ET audiuit Phaſſur filius Emmer ſacerdos, qui cõſtitutus erat princeps in domo Domini, Ieremiã prophetantem ſermones iſtos.

Et percuſſit Phaſſur Ieremiã prophetã, & miſit eum in neruum, quod erat in porta Beniamin ſuperiori, in domo Domini.

Quúmque illuxiſſet in craſtinum, eduxit Phaſſur Ieremiam de neruo: & dixit ad eum Ieremias, Non Phaſſur vocauit Dominus nomen tuum, ſed Pauorem vndique:

Quia hæc dicit Domin⁹, Ecce ego dabo te in pauorem, te & omnes amicos tuos: & corruẽt gladio inimicorum ſuorum, & oculi tui videbunt: &

B omnem Iudam dabo in manum Regis Babylonis: & traducet eos in Babylonem, & percutiet eos gladio.

Et dabo vniuerſam ſubſtantiam ciuitatis huius, & omnem laborem eius, omnéque pretium, & cũctos theſauros Regũ Iuda dabo in manu inimicorum eorum: & diripient eos, & tollent, & ducent in Babylonem.

7 'Et diſſipabo conſilium Iehudáh & Ieruwſaláim in loco iſto, &
cadere faciam eos gladio coram inimicis ſuis & in manu'quærentium animas eorum: tradámque cadauera eorum in eſcam volatilibus cæli, & beſtiis terræ.
8 Et ponã ciuitatẽ hanc 'in ſtuporem & ſibilum: omnis qui tranſierit per eã, obſtupeſcet, & ſibilabit propter vniuerſas plagas ei⁹.
9 Et comedere faciam eos carnem filiorum ſuorum & carnem filiarum ſuarum, & vnuſquiſque carnem amici ſui comedet in obſidione & anguſtia qua anguſtiis afficient eos inimici eorũ & quærentes animam eorum.
10 Conteres autem œnophorum in oculis virorum'qui eunt tecũ,
11 Dicéſque ad eos, Sic dixit Iehouáh exercituum, Sic conterã populum iſtum & ciuitatem iſtam, ſicut conterit quiſpiam vas figuli quod non poteſt'inſtaurari vltrà, & in Thopheth ſepelientur, eo quòd non erit locus *alius* ad ſepeliendum.
12 Sic faciam *inquam* loco huic, ait Iehouáh: & habitatoribus eius, vt ponam ciuitatem iſtam ſicut Thopheth.
13 Et erũt dom⁹ Ieruwſalaĩ, atq; domus Regũ Iehudáh ſicut locus Thopheth, immũdæ: 'propter õnes domos ſuper quarũ tectis adoleuerũt vniuerſæ militiæ cæli, '& libauerũt libamina diis alienis.
14 'Venit autem Irmeiáhu de Thópheth quò miſerat eum Iehouáh vt prophetaret: & ſtetit in atrio domus Iehouæ, dixítque ad omnem populum,
15 Sic dixit Iehouáh exercituum, Deus Iwſraél, Ecce adduco ſuper ciuitatem iſtam & ſuper omnes vrbes eius omne malũ quod loquutus ſum contra eam: quoniam indurauerunt ceruicem ſuã, ne audirent verba mea. Cap. XX.

ET audiuit Pawſhhúr filius ℵImmér ſacerdos (is autem erat præpoſitus'*&* dux in domo Iehouæ) Irmeiáhu prophetantem verba iſta. Ieremias ob verbum Dei percutitur, & in carcerem conicitur.
2 Et percuſſit Pawſhhúr Irmeiáhu prophetã, & poſuit eũ'in carcerẽ qui erat in porta Biniamín ſuperiore, quæ erat'ĩ domo Iehouæ.
3 'Et fuit in craſtino vt educeret Pawſhhúr Irmeiáhu de carcere: & dixit ad eum Irmeiáhu, Non Pawſhhúr vocauit Iehouáh nomẽ tuum, 'ſed Magór Miſſabíb, *id eſt pauorem undique:* Prædicit exiliũ Babylonicum.
4 Quia ſic dixit Iehouáh, Ecce ego ponam te in pauorem tibi, & omnibus diligentibus te: & corruẽt gladio inimicorum ſuorum, 'videntibus oculis tuis: & omnem Iehudáh dabo in manum Regis Babél, '& traducet eos in Babél, percutiétque eos gladio.
5 Dabo præterea omnes opes ciuitatis huius, & omnem laborem eius, '& omne pretioſum eius: ſed & cunctos theſauros Regum Iehudáh dabo in manum inimicorum ſuorum, & deripient eos, tollentque eos, & deducent eos in Babél.

7 Et diſſipabo ובקותי Ad verbum, Et euacuabo.i.irritum faciam. Alludit ad בקבוק verſu primo. Quærentium ani.eo. מבקשי נפשם quærere animam alicuius dicuntur qui ſtudent & conantur perdere illum. Sic mox verſu 9. 8 In ſtuporem לשמה in deſolationem. vel ſolitudinem. 10 Qui eunt ההולכים qui ituri ſunt.aut, iuerint. 11 Inſtaurari להרפה Ad verbum, ſanari.reparari. 13 Propter om.domos לכול הבתים cum omnibus domibus. Alii ſubaudiunt, *idem accidet* omnibus domibus. Et libauerunt והסך libando. 14 Venit autem ויבא Rediit itaque.

IN CAPVT XX.

1 Præpoſitus *&* dux פקיד נגיד præpoſitus *&* princeps.vel, cõſtitutus dux.i.princeps ſacerdotũ, ſecũdus à ſummo ſacerdote. 2 In carcerẽ, המהפכת in neruo. Alii, in cippo: ſic dicto Hebraicè, quòd cõſtaret variis lignis ex aduerſo coeũtibus. In eo erãt tria foramina: vnũ in quod collũ immittebatur: & duo in quæ manus ſingulæ. Græci verterũt καταῤῥάκτην, quod ſignificat foſſam profundã, in quã vincti demitti ſolẽt. In domo Ieh. בבית יהוה: .i.in ſeptis, ſiue ædificio quod pertinebat ad templum ipſum. Non enim hic locus debet intelligi de primo atrii popularis ædificio, ſed de appendicibus atrio populari adiectis poſt tempora Salomonis. Dicit fortaſſe portam ſuperiorem, quòd appendices iſtæ eſſent in loco vrbis accliui. 3 Et fuit in cra.vt ed. ויהי ממחרת ויוצא Poſtridie autẽ eduxit. Sed Magór, &c. כי אם מגור מסביב: ſed Magor [.i.pauor] *qui imminebit tibi* per circuitũ. 4 Vidẽtibus oc.t. ועיניך רואות Ad verbũ, & oculi tui vidẽtes. Et traducet.eos והגלם & abducet.vel, transferet eos. 5 Et omne pret.e. ואת כל יקרה & quicquid pretioſũ habet.vel, & pretioſa eius quæq;.

Tu autẽ Paſ̌hhúr, & omnes habitatores domus tuæ ibitis in ca 6
ptiuitatem, & Babél ingredieris, ibíque morieris: & ibi ſepelieris
tu & omnes diligentes te, quibus vaticinatus es mendaciter.

Conqueritur ſe eſſe in deriſum ob verbum Dei.

Seduxiſti me Iehouáh, & ſeduct⁹ ſum, fortior me fuiſti, & præ- 7
ualuiſti: fui in deriſum omni die, vniuerſus *iuda* ſubſannat me.
Quia omni tempore *quo* loquor, vociferor, iniquitatem & vaſti 8
tatem clamo: quia fuit verbũ Domini mihi in opprobriũ & ſub-
ſannationem tota die.

Nolens cogitur prædicare verbũ Dei

Et dixi, Non recordabor illius, neque loquar vltrà in nomine e- 9
ius: & fuit in corde meo *uerbum Dei* tanquam ignis ardens, *&* clauſus
in oſſibus meis, & fatigatus fui ferendo, nec potui.
Audiui enim obtrectationem multorũ, pauor *eſt* vndique, An- 10
nuntiate, & renuntiabimus illud. Omnes viri pacis meæ obſeruãt
an claudicem *in aliquo, dicentes*, Fortè decipietur, & præualebimus ei,
& ſumemus vltionem noſtram de eo.

Fiducia Prophetæ in Deum.

Iehouáh autem mecum *eſt* tanquam potens fortis: idcirco per- 11
ſequentes me impingent nec præualebũt *mihi*, pudore afficientur
vehementer: quia non proſperè agent, ignominia perpetua erit il-
lis quæ obliuioni non tradetur.
O Iehouáh exercituum qui probas iuſtũ, qui vides renes & cor, 12
videam vltionem tuam de eis: quia tibi reuelaui cauſam meam.

Gratiarum actio ob liberationem ſuam: poſt quam rurſum a tentatione impetitur.

Cantate Iehouæ, laudate Iehouam, quia liberauit animã pau- 13
peris de manu malorum.
Maledicta ſit dies illa in qua natus ſum: dies in qua peperit me 14
mater mea, ne ſit benedicta.
Maledictus ſit vir ille qui annuntiauit patri meo, dicendo, Na 15
tus eſt tibi filius maſculus, *&* lætificando lætificauit eum.
Et ſit vir ille ſicut ciuitates quas ſubuertit Iehouáh, & non pœ 16
nituit eum: audiat præterea clamorem manè, & vociferationem
tempore meridiano,
Quòd nõ interfecerit me à vulua, & fuiſſet mihi mater mea ſe- 17
pulchrum meum, & vulua eius *fuiſſet* conceptus in ſeculum.
Vt quid hoc *quòd* de vulua egreſſus ſum vt viderem laborem & 18
dolorem, & conſumerentur in pudore dies mei?

Cap. XXI.

Vaticinatur Sedeciam capiendum, & vrbem exurendam.

VErbum quod fuit ad Irmeiáhu à Iehouáh, quando miſit ad 1
eum Rex Sidciiáhu, Paſ̌hhúr filiũ Malciiáh, & Sephaniáh

6 Tu autem Phaſſur, & omnes habitatores domus tuæ ibitis in captiuitatem, & in Babylonem venies, & ibi morieris: ibiq; ſepelieris tu & omnes amici tui qb⁹ prophetaſti mendaciũ.

7 Seduxiſti me Domine, & ſeductus ſum: fortior me fuiſti & inualuiſti: factus ſum in deriſum tota die, omnes ſubſannant me.

8 Quia iam olim loquor, vociferans iniquitatem, & vaſtitatem clamito: & factus eſt mihi ſermo Domini in opprobrium & in deriſum tota die.

C

9 Et dixi, Non recordabor eius, neque loquar vltrà in nomine illius. & fact⁹ eſt ĩ corde meo quaſi ignis exæſtuãs, clauſúſque in oſſibus meis: & defeci, ferre non ſuſtinens.

10 Audiui enim contumelias multorum, & terrorẽ in circuitu, Perſequimini, & perſequamur eum: ab omnibus viris qui erant pacifici mei, & cuſtodientes latus meum, Siquo modo decipiatur, & præualeamus aduerſus eum, & cõſequamur vltionem ex eo.

11 Dominus autem mecum eſt tãquã bellator fortis: idcirco qui perſequũtur me cadent & infirmi erunt, confundentur vehementer: quia non intellexerunt opprobrium ſempiternũ quod nunquam delebitur.

D

12 Et tu Domine exercituum probator iuſti, qui vides renes & cor, videã quæſo vltionem tuã ex eis: tibi enim reuelaui cauſam meam.

13 Cantate Domino, laudate Dominum: quia liberauit animam pauperis de manu malorum.

14 Maledicta dies in qua natus ſum: dies in qua peperit me mater mea, non ſit benedicta.

15 Maledictus vir qui annuntiauit patri meo, dicẽs, Natus eſt tibi puer maſculus, & quaſi gaudio lætificauit eũ.

16 Sit homo ille vt ſũt ciuitates quas ſubuertit Dominus, & non pœnituit eum: audiat clamorem manè, & vlulatum in tempore meridiano,

17 Quia non me interfecit à vulua, vt fieret mihi mater mea ſepulchrum, & vulua eius conceptus æternus.

18 Quare de vulua egreſſus ſum, vt viderem laborem & dolorem, & conſumerentur in confuſione dies mei?

Cap. XXI.

1 VErbum quod factum eſt ad Ieremiam à Domino, quando miſit ad eũ Rex Sedecias Phaſſur filiũ Mel

6 Mendaciter. : בשקר fallaciter. Ad verbum, in mendacio. 7 Seduxiſti me פתיתני Impoſuiſti mihi. q.d. quũ munus prophetandi commiſiſti mihi, fucum mihi feciſſe videris. pollicitus enim fuiſti, te nunquam permiſſurum me libidini hoſtium meorum, quod tamen feciſti. Verba Ieremiæ deplorãtis ſortem ſuam poſt cruciatũ in cippo. Hæc humano ſpiritu dicit, non Diuino. Alludere videtur ad illud capitis primi, Ne formides, &c. Vox Hebræa propriè ſignificat verbis perſuadere, & ſimplicem ad aliquid inducere. Quidam exponunt Illexiſti. Alii ſubauditis nonnullis exponunt, Si eſt aliquid ſeductionis in verbis meis, vt iſti clamant contra me, quod non puto, profectò tu me decepiſti: non enim ſponte mea cucurri, ſed tu vocaſti me detrectantem. Et præualuiſti: ותוכל id eſt viciſti me verbis tuis & argumẽtis. Omni die, כל היום tota die. vel, quotidie. 8 Omni tempore מדי ex *quo* tempore. Vociferor, אזעק id eſt cogor vociferari & inclamare iniuriam mihi fieri. Iniquitatem חמס violentiam. iniuriam. Gallicè dicimus, *Ie crie au meurtre & aux larrons*. Quia fuit כי היה nam eſt. Ratio eſt quare cogatur vaſtitatem & violentiam inclamare, quòd probris afficiatur & ſubſannetur. Alii vertunt, verùm. q.d. nihil aliud vociferor quàm ob violentiam, ipſorum ſubitam vaſtitatem: verùm probris afficior quòd ex verbo tuo & iuſſu hæc annuntio. Alii, propterea: eodem ſenſu. Nonnulli iſtud ſequenti verſui coniungunt, hoc modo, Quandoquidem ergo verbum Domini mihi probro vertitur, & omnibus diebus vitupero r, ideo ſtatui, me eius mentionem vltrà non facturum. Tota die. : כל היום quotidie. 9 Et dixi, ואמרתי Qui verſum iſtum præcedenti iungunt, conuertunt, Propterea dixi. Alii ad ſequentia referentes, vertunt in futuro, Si dixero, Non recordabor, &c. tũc erit in corde meo, &c. fatigabor ſuſtinendo, nec potero. ſub. ferre illud. Potui. : אוכל ſub. ferre. 10 Audiui enim כי שמעתי Non reddit rationem proximè præcedentis verſus, ſed alterius qui præceſſit ante illum. Annuntiate & renuntiab. illud הגידו ונגידנו .i. dicunt inter ſe, Indicate nobis verbum aliquod falſum contra eum, & renuntiabimus illud Regi, vt coniiciatur in carcerem, & moriatur. Pacis meæ, שלומי Hebraiſmus, qui antè mihi erant amici. An claudicem *in ali*. צלעי Ad verbum, claudicationem meam. i. ſicubi claudicem, aut titubem lingua. Alii, ſunt cuſtodes coſtæ meæ. i. lateris mei, dicentes, Fortè, &c. 11 Mecum *eſt* tan. potens אותי כגבור *poſuit* me tanquã gigantem fortem. ita doctus inter Hebræos. Fortis עריץ gigas. robuſtus. Impingent, יכשלו corruent. Non proſperè ag. השכילו id eſt ſua ſpe fruſtrabuntur. 13 Iehouam את יהוה Antecedens pro relatiuo, eum. Malorum. : מרעים affligentium. vel, mala infligentium. Alii, malignorum.
16 Et non pœn. e. ולא נחם & non mutauit ſententiam. Clamorem זעקה ſub. cæſorum, vel pereuntiũ. per manè & meridiẽ intelligit totũ diem. i. totis diebus ſit in ea animi perturbatione in qua ii ſolent eſſe qui vrbem incolunt obſidione hoſtili cinctã: terreatur tota die.
17 A vulua, מרחם ab vtero. id eſt cum primùm editus ſum in lucem. Et vulua, &c. : ורחמה הרת עולם & vulua eius prægnans perpetuò. id eſt quæ nunquam edit fœtum. acſi dicat, Quare non periit 18 In pudore בבושת in ignominia.

chiæ,& Sophoniam filiũ Maaſiæ Sacerdotem,dicens,
Interroga pro nobis Dominũ,quia Nabuchodonoſor Rex Babylonis prælatur aduerſum nos:ſi fortè faciat Dominus nobiſcum ſecundũ omnia mirabilia ſua,& recedat à nobis.
Et dixit Ieremias ad eos,Sic dicetis Sedeciæ,
Hæc dicit Dominus Deus Iſrael, Ecce ego conuertam vaſa belli quæ in manibus veſtris ſunt,& quib⁹ vos pugnatis aduerſum Regem Babylonis, & Chaldæos qui obſident vos in circuitu murorum,& congregabo ea
B in medio ciuitatis huius.
Et debellabo ego vos in manu extenta,&in brachio forti,& in furore,& in indignatione,& in ira grandi.
Et percutiam habitatores ciuitatis huius: homines & beſtiæ peſtilentia magna morientur.
Et poſt hoc,ait Dominus,dabo Sedeciam Regem Iuda, & ſeruos eius,& populum eius,& qui derelicti ſunt in ciuitate hac à peſte,& gladio,& fame,in manu Nabuchodonoſor Regis Babylonis,& in manu inimicorũ eorum,& in manu quærentium animã eorum: & percutiet eos in ore gladii
C & non mouebitur,neque parcet,nec miſerebitur.
Et ad populum hunc dices,Hæc dicit Domin⁹, ‖Ecce ego do coram vobis viam vitæ,& viam mortis.
Qui habitauerit in vrbe hac, morietur gladio & fame & peſte:qui autem egreſſus fuerit,& tranſfugerit ad Chaldæos qui obſident vos, viuet,& erit ei anima ſua quaſi ſpolium.
Poſui enim faciem meam ſuper ciuitatem hanc in malum,& non in bonũ,ait Dominus: in manu Regis Babylonis dabitur,& exuret eam igni.
Et domui Regis Iuda, Audite verbum Domini:
Domus Dauid,hęc dicit Dominus,
D ‖Iudicate manè iudicium,& eruite vi oppreſſum de manu calumniantis: ne fortè egrediatur vt ignis indignatio mea,& ſuccendatur,& nõ ſit qui extinguat propter malitiam ſtudiorum veſtrorum.
Ecce ego ad te habitatricem vallis ſolidæ atque campeſtris, ait Dominus: qui dicitis, Quis percutiet nos? & quis ingredietur domos noſtras?
Et viſitabo ſuper vos iuxta fructũ ſtudiorum veſtrorũ, dicit Dominus: & ſuccendam ignem in ſaltu eius, & deuorabit omnia in circuitu eius.
Cap. XXII.
HAEc dicit Dominus,Deſcende in domum Regis Iuda, & loquêris ibi verbum hoc,
Et dices, Audi verbũ Domini Rex Iuda qui ſedes ſuper ſolium Dauid:tu & ſerui tui,& populus tuus qui ingredimini per portas iſtas.
Hæc dicit Dominus, ‖Facite iudicium & iuſtitiam: & liberate vi op-

filium Mayaωſeiáh Sacerdotem,vt dicerent,
2 ″Interroga nunc pro nobis Iehouã: quia Nebuchadrℵexſár Rex
Babél præliatur aduerſum nos: ſi fortè faciat Iehouáh nobiſcum
ſecundum omnia mirabilia ſua,″& aſcendat à nobis.
3 Et dixit Irmeiáhu ad eos,Sic dicetis ad xSidciiáhu,
4 Sic dixit Iehouáh Deus Iωſraℵél,Ecce ego″conuerto inſtrumen
ta bellica quæ in manibus veſtris ſunt, & quibus vos pugnatis cũ
Rege Babél, & Chaωſdím qui obſident vos extra murum,& con-
gregabo illos in medium ciuitatis huius.
5 Et pugnabo contra vos manu extenta,& brachio forti,& furo-
re,& indignatione,& ira magna.
6 Percutiámque habitatores ciuitatis huius:& homines,& anima-
lia,peſtilentia magna morientur.
7 Et poſtea (ſic dixit Iehouáh) Dabo xSidciiáhu Regẽ Iehudáh, &
ſeruos eius,& populũ,″& qui remanſerint in ciuitate hac à peſte,&
à gladio, & à fame in manum Nebuchadrℵexſár Regis Babél, & in
manum inimicorũ eorum,atque in manum quærẽtium animam
eorum:& percutiet eos″acie gladii,nõ ignoſcet eis, nec parcet,ne-
que miſerebitur.
8 Ad populum verò iſtum dices, Sic dixit Iehouáh,Ecce″propono
vobis viam vitæ & viam mortis.
9 ″Qui habitauerit in vrbe hac,morietur gladio,fame,& peſte:qui
autem egreſſus fuerit, & tranſfugerit ad Chaωſdím qui obſident
vos,viuet,& erit ei anima ſua″in ſpolium.
10 Poſui enim faciem meam contra ciuitatem hanc in malum, &
non in bonum, ait Iehouáh: in manum Regis Babél tradetur, &
exuret eam igni.
11 Et domui Regis Iehudáh dic,Audite verbum Iehouæ:
12 Domus Dauid ſic dixit Iehouáh, ″Iudicate manè iudicium, &
eruite″oppreſſum de manu opprimentis: ne egrediatur tanquam
ignis ira mea,″& ſuccendatur,& nõ ſit qui extinguat propter ma-
litiam″operum ſuorum.
13 Ecce *uenio* ad te″habitatrix vallis petræ campeſtris, ait Iehouáh:
qui dicitis,Quis″deſcendet contra nos,& quis ingredietur habita-
cula noſtra?
14 Et viſitabo vos iuxta fructum operum veſtrorũ,dixit Iehouáh:
& ſuccendam ignem in ſylua eius, & abſumet omnia in circuitu
eius. Cap. XXII.
1 SIc dixit Iehouáh, Deſcende in domum Regis Iehudáh, & lo-
quere ibi verbum hoc, Regem Iuda adhortatur ad iudicium & iuſtitiã.
2 Et dic, Audi verbum Iehouæ Rex Iehudáh qui ſedes ſuper ſo-
lium Dauid, tu & ſerui tui, & populus tuus qui ingrediuntur per
portas iſtas.
3 Sic dixit Iehouáh, Facite iudicium & iuſtitiam, & liberate op-

IN CAPVT XXI.

2 Interroga nunc דרש־נא Conſule quæſo.Roga.Require. Et aſcendat ויעלה & aſcendet.id eſt recedet,ſoluta obſidione. 4 Conuerto מסב Præſ.Heb.pro fut.conuertam.ſub.in viſcera veſtra. 7 Et qui remanſ. ואת־הנשארים Et pro id eſt,vt quidam vertunt.i.qui immunes fuerint à peſte illa quam immittam,nequis putet illam temerè accidiſſe. Acie לפי Ad verbum,ore.Hebræi tribuunt gladio os,quod Latini vocant aciem:ob id etiam gladius dicitur comedere. 8 Propono נותן לפניכם Ad verbum,do coram vobis. 9 Qui habitauerit היושב Qui reſederit.vel,remanſerit.Hinc colligere licet,Benoni non ſolùm eſſe præſentis temporis, ſed etiam futuri ſignificatiuum,aliquando etiam præteriti. In ſpolium. : לשלל id eſt inſtar ſpoliorum multorum. 12 Iudicate manè iud. דינו לבוקר משפט Reddite manè ius. Oppreſſum, גזול deſpoliatum. Et ſuccendatur ובערה & exardeſcat.ſiue ardeat. Operum ſ. : מעלליהם operum veſtrorum.Pronomen tertiæ perſonæ pro ſecundæ. 13 Habitatrix val.pet.cam. יושבת העמק צור המישור quæ habitas *in* valle,*in* petra,*in* planitie.Ieruſalẽ erat ſita in rupe,iuxta quam erat vallis,circùm erant planities,poſt planities erant montes.& hic erat ſitus vrbis natura munitiſſimæ:acſi dicat, Ne fidas huic loco quanquã natura munito:nam mittam hoſtes qui te perdent. Deſcendet contra nos, מי יחת עלינו aſcendet cõtra nos.id eſt caſtrametabitur.q.d.quis auderet nos oppugnare? Quidam vertunt,contere tur ſuper nos.

ʹpreſſum de manu opprimentis, & aduenamʹ& pupillum & vi-
duamʹne fraudetis,neque rapiatis : & ſanguinem innocentem ne
effundatis in loco iſto.
ʹSi enim faciendo feceritis verbum iſtud,ingredientur per por- 4
tasʹdomus huius Reges ſedētesʹex Dauid ſuper ſolium eius, inſi-
dentes currui & equis,ipſe & ſerui eius & populus eius.
Quòd ſi non audieritis verba hæc,per me iuraui,dixit Iehouáh, 5
quòd in ſolitudinem eritʹdomus hæc.
Quia ſic dixit Iehouáh ſuper domum Regis Iehudáh, ʹGilyád 6
tu *fuiſti* mihi, *&* caput Lebanón: ʹſi nō poſuero te in ſolitudinem, *&*
ne vrbes quæʹnon habitantur.
Et præparabo aduerſum teʹinterfectores, vnūquenqueʹcum ar- 7
mis ſuis, & ſuccident electas cedros tuas, ʹ& coniicient in ignem.
Tranſibúntque Gentes multæ iuxta ciuitatem iſtam , & dicent 8
quiſqueʹad ſocium ſuū , Cur fecit Iehouáh ſic ciuitati grādi huic?
Et dicent,Propterea quòd dereliquerunt pactum Iehouæ Dei 9
ſui,& incuruauerunt ſe diis alienis,ſeruierúntque eis.
Ne defleatis mortuum,& ne condoleatis ei:*ſed* flendo fleteʹpro 10
abeūte:quia nō reuertetur vltrà,nec videbit terrā natiuitatis ſuæ.
Quoniā ſic dixit Iehouáh de Sallū Ioſiiáhu filio Rege Iehu 11
dáh,qui regnat pro Ioſiiáhu patre ſuo,Quiʹegreſſus eſt de loco
iſto,non reuertetur huc amplius.
Sed in loco ad quem trāſtulerint eum,morietur, & terram iſtā 12
non videbit amplius.
Væ ædificanti domum ſuamʹſine iuſtitia, & cœnacula ſua ʹſine 13
iudicio : proximo ſuo ʹoperatur gratis , ʹ& mercedem operis ſui
non dat ei.
Qui dicit,AEdificabo mihi domum *magnarum*ʹmenſurarum,&cœ 14
naculaʹſpatioſa:ʹ& apertas facit ei feneſtras,ʹ& tectam *domum* cedri-
nis *tabulis*,ʹ& pictam ſinopide.
Nūquid regnabisquòd tu miſces teʹcum cedrino ædificio? an- 15
non pater tuusʹcomedit & bibit, &fecit iudicium &iuſtitiam, *&*
tunc bonum *fuit* ei?
Iudicauitʹiudicium pauperis & egeni,*&* tunc bonum *fuit ei:* nón- 16
ne hoc eſtʹnoſſe me,dixit Iehouáh?
Sed non *ſunt* oculi tui & cor tuum niſi ad auaritiam tuam, &ad 17
ſanguinem innocentem vt effundas,& ad oppreſſionem, & adʹcō
tritionem vt facias *illa*.

Quare ſit Ieruſa lem in captiuita tem ducta.

Mors Sellum filii Ioſiæ prædici tur.

Prophetat contra Ioacim.

preſſum de medio calumniatoris,
& aduenam & pupillum & viduam
nolite contriſtare,neque opprimatis
iniquè: & ſanguinem innocentem ne
effundatis in loco iſto.
Si enim facientes feceritis verbum
iſtud:ingredientur per portas domus
huius Reges ſedentes de genere Da-
uid ſuper thronum eius,& aſcenden-
tes curr⁹ & equos,ipſi & ſerui & po- B
pulus eorum.
Quòd ſi non audieritis verba hæc,
in memetipſo iuraui,dicit Dominus,
quia in ſolitudinem erit domus hæc.
Quia hæc dicit Dominus ſuper do
mum Regis Iuda,Galaad,tu mihi ca
put Libani:ſi non poſuero te ſolitudi
nem,vrbes inhabitabiles.
Et ſanctificabo ſuper te interficiē-
tem virum & arma eius: & ſuccident
electas cedros tuas , & præcipitabūt
in ignem.
Et pertranſibunt gētes multæ per
ciuitatem hanc,& dicet vnuſquiſque
proximo ſuo,Quare fecit Dominus Deut.29.d. 3.Reg.9.b.
ſic ciuitati huic grandi?
Et reſpondebunt , Eo quòd dereli- C
querint pactū Domini Dei ſui,& ado
rauerint deos alienos,& ſeruierint eis.
Nolite flere mortuum, neq; lugea-
tis ſuper eum fletu:plangite eum qui
egreditur, quia non reuertetur vltrà,
nec videbit terram natiuitatis ſuæ.
Quia hæc dicit Dominus ad Sellū
filiū Ioſiæ regis Iuda , qui regnauit p
Ioſia patre ſuo,Qui egreſſus eſt de lo
co iſto,non reuertetur huc amplius:
Sed in loco ad quem tranſtuli eum,
ibi morietur,& terram iſtam non vi-
debit amplius.
Væ qui ædificat domum ſuam in in-
iuſtitia , & cœnacula ſua non in iudi-
cio: amicum ſuum opprimet fruſtra, D
& mercedem eius non reddet ei.
Qui dicit , AEdificabo mihi domū
latam, & cœnacula ſpatioſa: qui ape-
rit ſibi feneſtras,& facit laquearia ce-
drina,pingitque ſinopide.
Nunquid regnabis quoniam con-
fers te cedro? pater tuus nunquid nō
comedit & bibit,& fecit iudicium &
iuſtitiam tunc quum bene erat ei?
Iudicauit cauſam pauperis & ege-
ni in bonum ſuum: nūquid non ideo
quia cognouit me,dicit Dominus?
Tui verò oculi & cor ad auaritiam
& ad ſanguinem innocentem funden
dum, & ad calumniam, & ad curſum
mali operis.

IN CAPVT XXII.

3 Oppreſſum גזול Vide capite præcedenti,verſu.12. Ne fraudetis neque rap. אל־תונו אל־תחמוסו ne contriſtetis,neque iniuria affi- ciatis. 4 Si enim faciendo fec. כי אם־עשו תעשו Sed faciendo facite verbum iſtud, & ingredientur,&c. Domus hu. הבית הזה id eſt ciuitatis huius. Ex Dauid לדוד pro Dauid. 5 Domus hæc. הבית הזה: Domum pro ciuitate vſurpauit,vt verſu præce- denti. 6 Gilyad tu,&c. גלעד אתה וגו׳ q.d.vt quondam regioni Galaad ſitæ vltra Iordanem,vrbs primaria fuit Galaad:ſic tu Ieruſa- lem metropolis fuiſti regni Iuda,& fuiſti vt caput Libani,hoc eſt totius Iudææ.Libanus,mons Iudææ pro tota Iudæa per ſynecdochen. Si non poſ.te. אם־לוא אשיתך ſub.ne credas mihi poſthac. Non habitantur. לא נושבו: non fuerunt habitatæ. Et coniicient,&c. 7 Interfectores משחיתים exterminatores.Alii,deuaſtatores. Cum armis ſ. וכליו Ad verbum,& arma eius. והפילו על־האש: Ad verbum,& cadere facient ſuper ignem. 8 Ad ſocium ſ. אל־רעהו ad proximum ſuum.vel amicum. 10 Pro abeunte להולך ſub.in exilium.Alii,ipſum abeuntem.q.d.ne proſequamini lachrymis funera vulgi,ſed calamitatem Regis ve- ſtri multo miſerabiliorem. Hæc non cohærent cum præcedentibus : prædicit enim exilium Ioachin, qui alio nomine Sellum dicebatur, qui fuit filius Ioacim filii Ioſiæ. 11 Egreſſus eſt יצא Præt.Heb.pro fut.emigraturus eſt. 13 Sine iuſtitia, בלא־צדק Ad verbum, in non iuſtitia. i. iniuſtè. Loquitur de Ioacim patre Ioachin, qui Eliacim aliàs dicebatur: qui ſumptuoſa ædificia extruxerat, mercede pau- perū retenta:quod Lege cauetur. Sine iudicio, בלא משפט Ad verbum,in non iudicio.i.abſque æquitate. Operatur gratis, יעבד חנם Fut.Heb.pro præſ.id eſt abutitur proximo ſuo ſine mercede. Et mercedem ope.ſui ופעלו Ad verbum,& opus ſuum. 14 Menſurarum, מדות Subaudire potes multarū.i.maximam. Spatioſa, מרווחים vento expoſita. Alii,refrigerantia.i.æſtiua.Alii, perflata. Et apertas fa.ei וקרע לו & aperit ſibi.vel,perforat. Alii,aperiet. Et tectam,&c. וספון בארז & tecta eſt cedro.i.obducta eſt tabulis cedrinis. Et pictam ſinop. ומשוח בששר: & vncta eſt minio.Ita ad verbum. 15 Cum cedrino ædif. בארז Ad verbum,cū cedro?i.quòd habites in ædibus cedrinis?Conuertit ſermonem ſuum ad Ioacim. Comedit & bibit,&c. אכל ושתה וגו׳ .i.nónne longitu- dinem vitæ ſibi peperit exercendo iuſtitiam?Hebraiſmus. 16 Iudicium דין cauſam. Noſſe me, הדעת אותי Exponitur hic lo- cus ſuprà cap.9.d.24,In hoc glorietur,&c. 17 Contritionem המרוצה ſub.corporis.vel,afflictionē. Quidam dicunt vocem Hebræã ſignificare oppreſſionem,quum tyrannus exigit à ſuis immoderatas operas.abutebatur enim opera ſuorum ſubditorum Ioacim.

E Propterea hæc dicit Dominus ad Ioacim filiū Ioſiæ Regem Iuda, Non plangēt eū, Væ frater & væ ſoror: nō concrepabunt ei, Væ Domine, & væ inclyte. 18

Sepultura aſini ſepelietur, putrefa-ctus & proiectus extra portas Ieruſalem. 19

Aſcende Libanum, & clama: & in Baſan da vocem tuam, & clama ad tranſeuntes: quia cōtriti ſunt omnes amatores tui. 20

Loquutus ſum ad te in abūdantia tua: dixiſti, Non audiam. hæc eſt via tua ab adoleſcentia tua: quia non audiſti vocem meam. 21

F Omnes paſtores tuos paſcet ventus, & amatores tui in captiuitatem ibunt: & tunc confundêris, & erubeſces ab omni malitia tua. 22

Quæ ſedes in Libano, & nidificas in cedris, quomodo congemuiſti quum veniſſent tibi dolores, quaſi dolores parturientis? 23

Viuo ego, dicit Domin⁹: quia ſi fuerit Iechonias filius Ioacim Regis Iuda, anulus in manu dextera mea, inde euellam eum. 24

Et dabo te in manu' quærentium animam tuā, & in manu quorum tu formidas faciē, & in manu Nabuchodonoſor Regis Babylonis, & in manu Chaldæorum. 25

G Et mittam te & matrem tuam quę genuit te, in terrā alienam, in qua nati non eſtis, ibíque moriemini. 26

Et in terram ad quam ipſi leuant animam ſuam, vt reuertantur illuc, nō reuertentur. 27

Nunquid vas fictile atque contritū vir iſte Iechonias? nūquid vas abſque omni voluptate? quare abiecti ſunt ipſe & ſemen eius, & proiecti in terrā quam ignorauerunt? 28

Terra, terra, terra, 'audi ſermonem Domini, 29

Hæc dicit Dominus, Scribe virum iſtum ſterilē, virum qui in diebus ſuis non proſperabitur: nec enim erit de ſemine eius vir qui ſedeat ſuper ſoliū Dauid, & poteſtatem habeat vltrà in Iuda. 30

Cap. XXIII.

VAE paſtoribus qui diſperdunt & dilacerant gregem paſcuæ meæ, dicit Dominus. 1

Ideo hæc dicit Dominus Deus Iſrael ad paſtores qui paſcunt populū meum, Vos diſperſiſtis gregem meū, & eieciſtis eos, & nō viſitaſtis eos: ecce ego viſitabo ſuper vos malitiā ſtu- 2

18 Propterea ſic dixit Iehouáh de Iehoiacím filio Ioſiiáhu Rege
Iehudáh, Non plangent eū, 'Heu frater mi, & Heu ſoror: non plan-
gent eum, Heu Domine, & Heu 'gloria eius.
19 'Sepultura aſini ſepelietur, 'tractus & proiectus vltra portas Ie-
ruwſaláim.
20 'Conſcende *montem* Lebanón, & clama, & in *monte* Bawſán da vocē
tuam, & clama 'vndique: quia contriti ſunt omnes amatores tui.
21 Locutus ſum ad te 'in fœlicitatibus tuis: dixiſti, Non audiā. 'hæc
via tua ab adoleſcentia tua, quòd non audieris vocem meam.
22 Omnes paſtores tuos 'depaſcet ventus, & amatores tui in capti-
uitatem ibunt: tunc pudore afficieris, & erubeſces propter vniuer-
ſam malitiam tuam.
23 'Habitas in Lebanón, nidificas in cedris, quàm 'gratioſa eris quū
venerint tibi dolores, *&* dolor tanquam parturientis?
24 Viuo ego, dixit Iehouáh, quòd ſi eſſet 'Choniáhu filius Iehoia-
cim regis Iehudáh *tanquam* anulus in manu dextera mea, quòd *inquam*
inde euellam te.
25 Et dabo te in manum quærētium animam tuam, & in manum
eorū à quorum conſpectu formidas, & in manū Nebuchadreʒſar
Regis Babél, & in manum Chawſdím.
26 'Et aſportari faciam te, & matrē tuam quæ genuit te, in terram
alienam, in qua non eſtis nati, ibíque moriemini.
27 Et ad terram ad quam ipſi 'eleuant animam ſuam vt reuertan-
tur illuc, illuc non reuertentur.
28 Num *ut* ſculptile 'contemptibile *&* contritum eſt vir iſte Cho-
niáhu, aut *ut* vas in quo non eſt 'volūtas? vtquid 'proiecti ſunt ipſe
& ſemē eius, proiecti *inquam* ſunt ſuper terram quam non nouerūt?
29 Terra, terra, terra, audi verbum Iehouæ,
30 Sic dixit Iehouáh, 'Scribite virum iſtum 'orbum, virum cui ni-
hil proſperè cedet in diebus ſuis: non enim proſperè aget de ſemi-
ne eius vir ſedens ſuper ſolium Dauid, & qui dominetur vltrà in
Iehudáh.

Cap. XXIII.

1 V'AE paſtoribus qui perdunt & diſpergunt oues paſcuæ meæ,
dixit Iehouáh.
2 Ideo ſic dixit Iehouáh Deus Iwſraél ad paſtores qui paſcunt
populum meum, Vos diſperſiſtis oues meas, '& eieciſtis eas, & nō
viſitaſtis eas: ecce 'viſito ſuper vos malitiam operum veſtrorum,

Captiuitatem Iechoniæ, qui & Ioacim, prædicit.

In principes, põtifices, & alios populi præfectos.

18 Heu frater mi, &c. הוי אחי וגו' ſub. luctu in quo dici ſolet, Heu. vel, O frater, aut, Heu ſoror: hoc eſt planctu priuatorum. neque eo planctu quo dicebant, Heu here, ſiue domine. quo planctum publicum intelligit. q. d. non plangent eum neque planctu priuato, neque planctu regio & publico, quo ſcilicet ſubditi ſolent plangere principes ſuos. Gloria eius. הודה magnificentia eius. vel decus, ſiue decor.
19 Sepultura aſini ſep. קבורת חמור יקבר .i. non ſepelietur. Tractus & proie. סחוב והשלך trahendo illum, & proiiciendo.
20 Conſcende, &c. עלי הלבנון vt ſcilicet implores opem aliunde. Vndique, מעברים ab lateribus. ſub. omnibus. i. vndequaque. acſi dicat, O congregatio Iuda, impendet tibi periculum maximum: ideo conſcende Libanū: & quum in vertice eius fueris, implora clara voce opem amicorum tuorum, ſiquos habes. Ironia eſt: acſi dicat, fruſtra conſcendes: euerſi enim ſunt & fracti amici tui AEgyptii & Aſſyrii.
21 In fœlicitatibus tuis, בשלותיך in tranquillitatibus tuis. i. quum eſſes in proſperitate tua, rebus tuis adhuc integris, à pueritia tua: hoc eſt ex quo eduxi te de terra AEgypti, monui te vt reſipiſceres. Hæc via tua זה דרכך hic fuit mos tuus. vel, conſuetudo tua.
22 Depaſcet תרעה paſcetur. i. abſumet. q. d. euaneſcent & peribunt paſtores tui. 23 Habitas in Leb. יושבת בלבנון Sedes in Lebanón. vel, Habitaſti. ſub. antea, dudū, vel hactenus in ipſo Libano, hoc eſt in ædibus eximiis & ſumptuoſis, nempe ex cedris ædificatis, quæ quidem cedri deportatæ fuerant è Libano. Gratioſa e. נחנת chara eris. Quidā legunt, Quam gratiam habuiſti. vel, quomodo precata es. aut, quid gratiæ relictum eſt tibi, ſcilicet ex omnibus quæ ædificaſti & poſſediſti in cedris, quum venerint tibi dolores, &c.
24 Choniáhu כניהו triſyllabum eſt. Hic & verſu 28, Iechoniam vocat Choniam, detracta prima litera per contemptum.
26 Et aſportari fa. te. והטלתי אותך Et tollam te. Alii, Et proiiciam te. 27 Eleuant ani. ſ. &c. מנשאים את נפשם וגו' .i. animo eriguntur in ſpem reuertendi illuc: ſiue ad quam ſperant ſe reuerſuros. 28 Contemptibile נבזה contēptum. vile. Voluntas? חפץ deſiderium? vel, beneplacitum? Alii, ad quod nemo animum habet. i. neglectum, tanquam inutile. Proiecti ſunt הוטלו abiecti ſunt. abducti. traducti. tranſlati. vel per futura, abducentur. 30 Scribite כתבו Vos ſcilicet Angeli, vel Prophetæ, quorum intereſt ſcribere decreta Diuina. Orbum, ערירי id eſt ſine liberis, & toto vitæ tempore infœlicem.

IN CAPVT XXIII.

1 Væ paſtoribus הוי רועים O paſtores. vel, O infœlices & miſeros paſtores & principes quorum culpa, incuria ac negligentia periit, & abductus eſt in captiuitatem populus à me vobis commiſſus ac concreditus. 2 Et eieciſtis eas, ותדיחום & expuliſtis eas. i. feciſtis vt abirent in captiuitatem. Viſito פוקד Præſ. Heb. pro fut. viſitaturus ſum. i. ſumam pœnas de vobis, condignas & reſpondentes malis operibus veſtris.

dixit Iehouáh.

De conuerſione reliquiarum populi Iudaici ad fidem.

3 Et congregabo reſiduum ouium mearum de omnibus terris ad
quas eieci eas, & redire faciam eas ’ad habitacula ſua: & creſcent,
& multiplicabuntur.
4 Et conſtituam ſuper eas paſtores,& paſcent eas, & nõ timebũt
vltrà,nec formidabunt,’neque deficient,dixit Iehouáh.

Chriſti veri paſtoris aduentus prædicitur.

5 Ecce dies veniunt,dixit Iehouáh,& ſuſcitabo Dauidi germẽ iu-
ſtum,’& regnabit Rex, ’& proſperè aget,& faciet iudicium & iuſti
tiam in terra.
6 In diebus eius ſaluus erit Iehudáh,& Iʋſraẽl habitabit cõfiden
ter: & hoc eſt nomẽ eius quod vocabũt *eum*,Iehouáh’iuſtus noſter.
7 Ideo ecce dies veniunt,dixit Iehouáh,& non dicent vltrà,Viuit
Iehouáh qui aſcendere fecit filios Iʋſraẽl è terra AEgypti:
8 Sed, Viuit Iehouáh qui ’aſcendere fecit,& qui adduxit ſemẽ do-
mus Iʋſraẽl de terra Aquilonis, & de omnibus terris ad quas’eie-
ci eos:& habitabunt in terra ſua.

Contra pſeudoprophetas: aſſerit Iudææ captiuitatẽ futuram.

9 ’Propter Prophetas cõtritum eſt cor meũ in medio mei,’cõmo
ta ſunt omnia oſſa mea,fui tanquã vir ebrius,& veluti vir *quem*’per-
trãſiuit vinum,’à facie Iehouæ,& à facie verborum ſanctorũ eius.
10 Quia adulteris repleta eſt terra,quia propter *falſum* iuramentum
’deſolata eſt terra, aruerunt ’paſcua deſerti : eſtque curſus eorum
ad malum,’& fortitudo eorum non recta.
11 Quia tam Propheta,quàm Sacerdos’peccauerunt:etiam’in do-
mo mea inueni malum eorum,ait Iehouáh.

Eorum pœna.

12 Idcirco erit via eorum eis tanquam lubrica *itinera*,in caligine im
pellentur,& corruent in ea:adducam enim ſuper eos malum, an-
num viſitationis eorum,ait Iehouáh.
13 Et in Prophetis ʋSomrõ vidi ’inſulſa, ’prophetauerũt in Bayál,
& errare fecerunt populum meum Iʋſraẽl.
14 Et in Prophetis Ieruʋſaláim vidi fœda:adulteria committunt,
& ambulant in mendacio : ’& confortauerunt manus malorum,
ita vt non conuertantur vnuſquiſque à malitia ſua:*&* fuerunt mi-
hi vniuerſi ipſi vt habitatores ꝺSedóm,& habitatores eius vt *habita-
tores* ʏAmoráh.
15 Propterea ſic dixit Iehouáh exercituum ’ad Prophetas illos,Ec-
ce ego ’comedere facio eos abſinthium, ’& propinare faciam eis a-
quam fellis:à Prophetis enim Ieruʋſaláim egreſſa eſt’iniquitas in
omnem terram.

Admonetur populus,ne pſeudoprophetis credat.

16 Sic dixit Iehouáh exercituum,Ne audiatis verba Prophetarum
illorum qui prophetant vobis: ’vaneſcere faciunt vos, viſionem
cordis ſui loquuntur,non de ore Iehouæ.
17 ’Dicunt dicendo,’ſpernentibus me,Loquutus eſt Iehouáh,pax

diorum veſtrorum,ait Dominus.

Ezech.34.a.

Et ego congregabo reliquias gre-
gis mei de omnibus terris ad quas e-
iecero eos illuc: & conuertam eos ad
rura ſua,& creſcent,& multiplicabũ-
tur.
Et ſuſcitabo ſuper eos paſtores, &
paſcent eos:& nõ formidabunt vltrà,
& non pauebunt: & nullus quæretur
ex numero,dicit Dominus.

Eſa.4.a.b. & 45.b. infra 33.c. dan.9.f. iohan.1.g.

Ecce dies veniunt,dicit Dominus,
& ſuſcitabo Dauid germen iuſtum:&
regnabit Rex,& ſapiens erit,& faci-
et iudicium & iuſtitiam in terra.

Deut.33.d. B

In diebus illius ſaluabitur Iuda, &
Iſrael habitabit cõfidenter:& hoc eſt
nomen quod vocabunt eum, Domi-
nus iuſtus noſter.
Propter hoc ecce dies veniũt,dicit
Dominus: & non dicent vltrà, Viuit
Dominus qui eduxit filios Iſrael de
terra AEgypti:

Supra 16.c.

Sed, Viuit Dominus qui eduxit &
adduxit ſemen domus Iſrael de terra
Aquilonis, & de cũctis terris ad quas
eieceram eos illuc : & habitabunt in
terra ſua.
Ad Prophetas. cont ritum eſt cor
meum in medio mei,contremuerunt
omnia oſſa mea: factus ſum quaſi vir
ebrius , & quaſi homo madidus à vi-
no , à facie Domini & à facie verbo-
rum ſanctorum eius.
Quia adulteris repleta eſt terra,
qa à facie maledictionis luxit terra
arefacta ſunt arua deſerti : factus eſt
curſus eorum malus, & fortitudo eo-
rum diſſimilis. C
Propheta nanque & Sacerdos pol-
luti ſunt: & in domo mea inueni ma-
lum eorum,ait Dominus.
Idcirco via eorum erit quaſi lubri-
cum in tenebris: impellẽtur enim &
corruẽt in ea:afferam enim ſuper eos
mala,annũ viſitationis eorũ, ait Do-
minus.
Et in Prophetis Samarię vidi fatui-
tatem:prophetabant in Baal,& deci-
piebant populum meum Iſrael.
Et in Prophetis Ieruſalem vidi ſi-
militudinem,adulterium,& iter men
dacii : & confortauerunt manus peſ-
ſimorum,vt non conuerteretur vnuſ
quiſque à malitia ſua : facti ſunt mihi
omnes vt Sodoma,& habitatores e-
ius quaſi Gomorrha.

Supra 9.c.

Propterea hæc dicit Dominus exer
cituum ad Prophetas, Ecce ego ci-
babo eos abſinthio , & potabo eos
felle: à Prophetis enim Ieruſalem e-
greſſa eſt pollutio ſuper omnem ter-
ram.
Hæc dicit Dominus exercituum, D
Nolite audire verba prophetarum
qui prophetant vobis , & decipiunt
vos : viſionem cordis ſui loquuntur,
non de ore Domini.
Dicunt his qui blaſphemant me,
Loquutus eſt Dominus, Pax erit vo-

3 Ad habitacula ſua: על־נויהן ad caulas ſuas. 4 Neque defic. ולא־יפקדו neque deſiderabuntur.i.ne vlla quidem earum deſi-
derabitur.q.d.nullæ peribunt,non requirentur vt oues perditæ requiri ſolent à paſtoribus. 5 Et regnabit Rex, ומלך מלך q.d.erit
verus Rex,non tyrannus.Hebraiſmus. Et proſperè aget, והשכיל & fœlix erit. Alii,& ſapiens erit. 6 Iuſtus noſter. צדקנו iu-
ſtitia noſtra. 8 Aſcendere fecit העלה eduxit. Eieci eos, הדחתים שם expuli [vel per futurum, expulero] eos illuc. ſiue,pepu-
lero.Redundat aduerbium loci. 9 Propter Prophetas לנביאים ſub.falſos.i.propter impoſturas illorum. Alii,ad Prophetas.vt ſit ti-
tuli vice. Commota ſunt רחפו contremiſcunt.metu ſcilicet futuri iudicii. Pertranſiuit vi. עברו יין Quidam præteritum conuertunt
in præſens,tranſgreditur vinum.i.quem vincit & ſuperat vinũ,hoc eſt temulentus. A facie Ieh. מפני יהוה .i.propter Iehouam,ſiue pro-
pter honorẽ Iehouæ,& propter verba ſua ſancta quæ iſti cõtemnunt ac blaſphemant. 10 Deſolata eſt אבלה luxit.ſiue luget.ob ſte-
rilitatem. Paſcua נאות habitacula.i.caulæ adiacentes locis paſcuoſis. Alii,ſpecioſa. Et fortitudo e. וגבורתם & robur eorum.i.fa-
uor.potius fauent falſitati quàm veritati. 11 Peccauerũt: חנפו Præt.Heb.pro præſ.impiè agunt. vel,ſunt ſimulatores & hypocritæ.
In domo m. בביתי .i.in templo mihi dicato reperi idololatriam. 13 Inſulſa, תפלה fatuitatẽ,rem inſulſam.i.omni ratione caren-
tem,& abſurdã admodum. Prophetauerunt הנבאו prophetabant.i.proponebant populo prophetias quas dicebãt eſſe de Baal.Nomine
Samariæ decẽ tribus intelligit quæ abierant in captiuitatem propter idololatriam. 14 Et confortauerunt וחזקו Præt.Heb.pro præſ.
confirmant.i.fauent hominibus facinoroſis. 15 Ad Prophetas il. על־הנביאים aduerſus Prophetas illos. Comedere facio מאכיל
Præſ.Heb.pro fut.cibabo.cibaturus ſum. Et propinare fa.&c. והשקיתים מי־ראש & potabo eos aquis fellis. Iniquitas חנפה impie-
tas,hypocriſis. 16 Vaneſcere fa.vos מהבלים המה אתכם .i.reddunt vos vanos,hoc eſt verbis vanis & fallacibus ſeducunt vos.
17 Dicunt dic. אמרים אמור Conſtanter loquuntur.Hebraiſmus. Spernentibus me, למנאצי ad eos qui me irritant.

bis: & omni qui ambulat in prauitate cordis ſui, dixerunt, Non veniet ſuper vos malum.

18 Quis enim affuit in conſilio Domini, & vidit & audiuit ſermonem eius? qs cõſiderauit verbũ illi⁹ & audiuit?

19 Ecce, turbo Dominicæ indignationis egreditur:& tempeſtas erumpẽs ſuper caput impiorum veniet.

20 Non reuertetur furor Domini vſq; dũ faciat & vſq; dum cõpleat cogitationem cordis ſui: in nouiſſimis dieb⁹ intelligetis conſilium eius.

E

21 Non mittebam prophetas, & ipſi currebant: non loquebar ad eos, & ipſi prophetabant.

22 Si ſtetiſſent in conſilio meo, & nota feciſſent verba mea populo meo: auertiſſent vtique eos à via ſua mala, & à cogitationibus ſuis peſſimis.

23 Putáſne Deus è vicino ego ſum, dicit Dominus, & non Deus délonge?

24 Si occultabitur vir in abſconditis, & ego non videbo eum, dicit Dominus? nunquid non cælum & terram ego impleo, dicit Dominus?

25 Audiui quæ dixerunt prophetæ ꝓphetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes, Sõniaui, ſõniaui.

26 Vſquequo iſtud eſt in corde prophetarũ vaticinantium mendaciũ, & prophetantiũ ſeductiones cordis ſui?

27 Qui volunt facere vt obliuiſcatur populus meus nominis mei propter ſomnia eorum, quæ narrat vnuſquiſque ad proximum ſuum: ſicut obliti ſunt Patres eorum nominis mei propter Baal.

F

28 Propheta qui habet ſomnium, narret ſomnium: & qui habet ſermonem meũ, loquatur ſermonem meũ verè: quid paleis ad triticũ, dicit Dominus?

29 Nunquid non verba mea ſunt quaſi ignis, dicit Dominus: & quaſi malleus conterens petram?

30 Propterea ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui furantur verba mea vnuſquiſque à proximo ſuo.

31 Ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui aſſumũt linguas ſuas, & aiũt Dicit Dominus.

32 Ecce ego ad prophetas ſomniantes mendaciũ, ait Dominus, qui narrauerunt ea, & ſeduxerunt populum meum in mendacio ſuo, & in miraculis ſuis: quũ ego nõ miſiſſem eos, nec mandaſſem eis: qui nihil profuerunt populo huic, dicit Dominus.

33 Si igitur interrogauerit te populus iſte, vel propheta, aut ſacerdos, dicẽs,

---

erit vobis:& omni ambulanti ʼin duritia cordis ſuiʼ dixerunt, Non
veniet ſuper vos malum.
18 Quis enim ſtetit ʼin ſecreto Iehouæ, & vidit & audiuit verbum
illius? ʼquis attendit verbo eius & audiuit?
19 Ecce turbo Iehouæ *cum* furore egredietur: & turbo ʼimminens ſuper caput impiorum ʼcadet. — *Contra pſeudoprophetas aſſerit Iudææ captiuitatem futuram.*
20 Non auertetur furor Iehouæ donec fecerit, & donec ʼſtatuerit
cogitationes cordis ſui: in nouiſſimo dierum intelligetis ʼeam intelligentia.
21 Non miſi prophetas illos, & ipſi currebant: non ſum loquutus
ad eos, & ipſi prophetabant.
22 Et ſi ſtetiſſent ʼin ſecreto meo, ʼ& audire feciſſent verba mea populum meum: ʼ& auerti feciſſent eos à via ſua mala, & à malitia operum eorum. — *Propheta prædicãte verbũ Dei, conuertit Deus corda audientiũ*
23 Nũquid Deus ʼde propinquo ego ſum, dixit Iehouáh, & nõ De⁹
de longinquo? — *Deus vbique.*
24 Num occultabit ſe quiſpiam ʼin occultis, & ego nõ videbo eum,
dixit Iehouáh? annon cælum & terram ego impleo, dixit Iehouáh?
25 Audiui quæ dixerunt prophetæ illi, prophetãtes in nomine meo
mendacium, dicendo, Somniaui, ſomniaui. — *In prophetas ſub nomine Domini mẽdacia prophetantes.*
26 ʼVſquequo? ʼannon eſt in corde prophetarum prophetantium
mendacium, & prophetantium dolum cordis ſui?
27 Annon *inquam* cogitant quomodo obliuiſci faciant populũ meũ
nominis mei ſomniis ſuis quæ narrant quiſque proximo ſuo? ſicut
obliti ſunt *&* Patres eorum nominis mei propter Bâyal?
28 Propheta apud quem eſt ſomnium, narret ſomniũ: & apud quẽ
eſt verbum meum, loquatur verbum meum ʼverè: quid paleæ ad
triticum, dixit Iehouáh?
29 Nónne ſic eſt verbum meum tanquam ignis, dixit Iehouáh: &
veluti malleus *qui* conterit petram?
30 Propterea ecce ego ʼad prophetas, ait Iehouáh, ʼqui furantur verba mea quiſque à proximo ſuo.
31 Ecce ego ad prophetas, ait Iehouáh, ʼqui lenificant linguam ſuã,
& dicunt, Dixit.
32 Ecce ego ad prophetantes ſomnia mẽdacia, ait Iehouáh, ʼ& narrant ea, & errare faciunt populum meum mendaciis ſuis ʼ& blanditiis ſuis: & ego non miſi eos, nec præcepi eis: ʼ& proficiendo nõ
profuerunt populo huic, dixit Iehouáh. — *Miracula pſeudoprophetarũ.*
33 Quũ autẽ interrogauerit te populus iſte, vel propheta, aut ſacer — *Ironicæ populi & pſeudoprophetarum interrogatiõi de onere Domini, reſpondet grauitatem viſionis ad eos pertinere.*

In duritia בשרירות in prauitate. Alii, in cogitatione. id eſt omnibus qui viuunt pro libitu ſuo. Dixerũt אמרו Præt. Heb. pro præſ. dicunt. 18 In ſecreto בסוד in arcano. i. in loco in quo arcana ſua conſilia tractat Dominus. Gallicè, *en l'eſtroict conſeil d'iceluy*. q.d. cui ex pſeudoprophetis reuelata ſunt arcana Dei? Quis attendit, &c. מי־הקשיב וגו׳ id eſt quis attentè conſiderauit verbum illius poſteaquam audiuit illud ab eo? 19 Imminens, מתחולל immanans. vel impendens. Cadet. יחול: manebit. 20 Statuerit הקימו id eſt donec opere compleuerit id quod ſtatuit & decreuit. Eam בה id eſt hanc prophetiam. Quidam vertũt, in ea intelligentiam. In ea, ſub. prophetia. relatiuum pro antecedente. id eſt, tum demum intelligetis hanc prophetiam quum impleta fuerit. vel, tandem conſiderabitis prophetiam de captiuitate, quum, &c. Alii, percipietis de hac re intelligentiam. 22 In ſecreto m. בסודי id eſt, ſi admiſſi fuiſſent in locum in quo tracto conſilia mea & arcana: hoc eſt, ſi fuiſſent afflati Spiritu meo, aliter docuiſſent. Et audire fe. וישמיעו Aut redundat ו, aut per certè vertendum eſt: certè narraſſent. aut, expoſuiſſent verba mea populo meo. Et auerti fec. וישיבום & conuertiſſent. vel, reduxiſſent eos. 23 De propinquo מקרוב ſub. tempore. q.d. an ſum Deus nouus & recẽs, & nõ potius Deus æternus? nõ ſum ſimilis idolis nuper inuentis. Gallicè, *nouuellement forgez*. 24 In occultis במסתרים in latebris. vel, in ipſis latibulis. q.d. nihil me latet. 26 Vſquequo? עד־מתי ſub. hæc dicturi ſunt. Annon eſt in corde, &c. היש בלבונו Eſſe in corde pro cogitare. q.d. habéntne in animo, vel éſtne ſcopus illorũ imponere populo meo, &c. 28 Verè, אמת *uerbum inquam* veritatis. i. verum. 30 Ad prophetas, על־הנביאים aduerſus prophetas. Qui furantur ver. me. מגנבי דברי i. qui vtũtur aliena prophetia, quam audierunt ab aliis, cui tamen affingunt ſua ſomnia. 31 Qui lenificant ling. ſ. הלוקחים לשונם qui mollificant *ſermonem* lingua ſua. id eſt blandis ſermonibus vtuntur, vt illiciant plebem, & vtuntur dictione vſitata veris Prophetis, nẽpe Dixit Iehouáh. 32 Et narrant ea, &c. ויספרום ויתעו Præt. Heb. pro præſ. & narrant ea, & ſeducunt. Et blanditiis ſ. ובפחזותם atque in leuitatibus ſuis. id eſt leuibus & ſtultis ſuis cogitationibus & inuentis. Leuitates animi dicuntur quum modò hoc, modò illud inconſtanter ſentiunt. Et proficiendo non profuerunt, &c. והועיל לא־יועילו לעם־הזה Infinitiuus cum futuro pro præſenti, ad amplificationem rei. Alii, & iuuãdo non iuuant populum iſtum. id eſt nihil vtilitatis afferunt populo iſti. Alii eodem ſenſu nulla vtilitate proſunt populo iſti.

dos,dicendo,'Quod eſt onus Iehouæ? Dices ad eos, Quodnam ſit
onus? derelinquam vos,dixit Iehouáh.
Et Propheta,'aut Sacerdos, vel popul⁹ qui dixerit,Prophetia Ie 34
houæ:'viſitabo ſuper virum illum,& ſuper domum eius.
Sic dicetis vnuſquiſque ad ſocium ſuum,& vnuſquiſque ad fra- 35
trem ſuũ,Quid reſpondit Iehouáh,'&quid loquutus eſt Iehouáh?
'Et,Onus Iehouæ nõ memorabitis vltrà,quia on⁹ erit vnicuiq; 36
'verbum ſuum:'& peruertiſtis verba Dei viuentis, Iehouæ exerci-
tuum,Dei noſtri.
Sic dices'ad Prophetam,Quid reſpõdit tibi Iehouáh,& quid lo- 37
quutus eſt Iehouáh?
Et ſi,Onus Iehouæ,dixeritis,propterea ſic dixit,Iehouáh:Quia 38
dixiſtis verbum iſtud , Onus Iehouæ, '& miſi ad vos,dicendo,Ne
dicatis,Onus Iehouæ:
Propterea *inquam* ecce ego'obliuiſcar veſtri obliuiſcendo , & euel 39
lam vos,& ciuitatem quam dedi vobis & Patribus veſtris *abiiciendo*
à facie mea:
Et dabo ſuper vos opprobrium ſempiternũ,& ignominias ſem 40
piternas,quod obliuioni non tradetur.

Cap. XXIIII.

Viſio duorũ calathorum ficis plenorum.

Videre fecit me Iehouáh,& ecce duo caniſtra ficuum colloca 1
ta ante templum Iehouæ:poſtquam trãſtulerat Nebuchad-
re'zár Rex Babél Iechoniáh filium Iehoiacím Regem Iehudáh,
& principes Iehudáh,'& artifices,'& incluſores de Ierusaláim, &
adduxit eos in Babél.
Caniſtrum vnum *habebat* ficus bonas valde, ſicut ficus'præcoces: 2
& caniſtrum alterum *habebat* ficus malas valde quæ non poterant
comedi'propter malitiam.
Et dixit Iehouáh ad me,Quid tu vides Irmeiáhu?Et dixi, Ficus, 3
ficus bonas bonas valde , & malas malas valde, quæ non poſſunt
comedi propter malitiam.

Prima viſio ſignificat partẽ populi à captiuitate reducendam.

Et fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 4
Sic dixit Iehouáh Deus Iſraél,Sicut ficus iſtæ bonæ:ſic'agno 5
ſcam tranſmigrationem Iehudáh quam emiſi de loco iſto in ter-
ram Chaſdím in bonum:
'Ponam enim oculum meum ſuper eos in bonum , & reducam 6
eos in terram hãc:'& ædificabo eos, neque deſtruam,plãtabóque

Quod eſt on⁹ Domini? dices ad eos,
Vt quid vobis onus? proiiciam quip-
pe vos,dicit Dominus.
34 Et Propheta,& Sacerdos, & popu G
lus qui dicit,Onus Domini: viſitabo
ſuper virum illum , & ſuper domum
eius.
35 Hæc dicetis vnuſquiſque ad proxi
mum & ad fratrem ſuũ,Quid reſpon
dit Dñs,& quid loquut⁹ eſt Domin⁹?
36 Et onus Domini vltrà non memo-
rabitur:quia onus erit vnicuique ſer-
mo ſuus:& peruertiſtis verba Dei vi-
uẽtis Domini exercituum Dei noſtri.
37 Hæc dices ad Prophetam,Quid re-
ſpondit tibi Dominus? & quid loqua
tus eſt Dominus?
38 Si autẽ,On⁹ Domini, dixeritis,pro
pter hoc hęc dicit Dominus,Quia di
xiſtis ſermonem iſtum,Onus Domi-
ni,& miſi ad vos,dicens, Nolite dice
re,Onus Domini:
39 Propterea ecce ego tollã vos por-
tans,& derelinquam vos,& ciuitatẽ
quam dedi vobis,& Patribus veſtris
à facie mea:
40 ¶Et dabo vos in opprobrium ſem- Supra
piternum, & in ignominiam æternã,
quæ nunquam obliuione delebitur.
Cap. XXIIII.
1 Oſtendit mihi Dominus,& ecce
duo calathi pleni ficis,poſiti an
te templum Domini:poſtquam tran-
ſtulit Nabuchodonoſor Rex Babylo
nis Iechoniam filium Ioacim Regẽ
Iuda,& principes eius,& fabrum,&
incluſorem de Ieruſalem , & adduxit
eos in Babylonem.
2 (Calathus vnus, ficus bonas habe-
bat nimis : vt ſolent ficus eſſe primi
temporis: & calathus vnus, ficus ha-
bebat malas nimis quæ comedi non
poterant,eo quòd eſſent malæ.)
3 Et dixit Dominus ad me , Quid tu B
vides Ieremia? Et dixi, Ficus,ficus bo
nas bonas valde, & malas malas val
de, quæ comedi non poſſunt eo quòd
ſint malæ.
4 Et factum eſt verbum Domini ad
me,dicens,
5 Hęc dicit Dominus Deus Iſrael,Si-
cut ficus hæ bonæ:ſic cognoſcã tranſ
migrationem Iuda quam emiſi de lo
co iſto in terram Chaldæorum,in bo
num:
6 Et ponam oculos meos ſuper eos C
ad placandum,& reducam eos in ter-
ram hanc: & ædificabo eos , & non

33 Quod eſt onus מה־משא .i.Cuiuſmodi eſt prophetia quam à Deo proximè accepiſti? quodnam onus habes quod nobis pronunties
nomine Domini? De משא vide Eſa.13.a.1. 34 Aut Sacerdos vel po. והכהן והעם & Sacerdos & populus.Copulatiua particula pro
diſiunctiua,aut Sacerdos,aut populus,vt apparet ex præcedẽti verſu. Viſitabo ſu.vi.ופקדתי על־האיש Hic ו cõuertit præteritũ in futurũ,&
non copulat i.ſumã pœnas de illo & familia eius. 35 Et quid ומה aut quid. 36 Et,Onus &c. ומשא וגו' Et oneris Ieho-
uæ nõ recordabimini.vel,nõ memineritis.i.nõ vtemini hac formula dicẽdi,Onus Domini.nã qui ita vſus fuerit,punietur.aliter enim inter-
pretamini verbũ illud quàm debeatis exponere:quaſi nũquã Dominus velit proſpera prædici,ſed ſẽper mala.Itaque irridẽtes dicitis,Quod
eſt onus Domini? i.quæ aduerſa eſt prædictio? quũ tamẽ omnes Diuinæ prophetiæ nõ ſint de aduerſis reb⁹:ſed aliæ de aduerſis,aliæ de rebus
proſperis.Iudæi impii vtebantur hac dictione æquiuoca משא pro prophetia: quæ tamen vtplurimum accipitur in malam partẽ,quum ſcili-
cet denuntiatur aliquid aduerſum:per hoc oſtendentes ſe malè ſentire de Deo,& verbo ipſius, quod ſemper accipiebant in malam partẽ, &
Prophetas nunquã prædicere ex ore Domini niſi aduerſa. Verbum ſ. דברו ſub.verum.q.d.vt exiſtimant prædici ſibi exitium,ita illis
eueniet: quicunque ita loquutus fuerit, punietur. Et peruertiſtis,&c. והפכתם וגו' Præt.Heb.pro præſ.& peruertitis.i.accipitis in ma-
lam partem omnes prophetias Domini. 37 Ad Prophetam אל־הנביא ſub.verum. 38 Et miſi ואשלח quum miſerim.
39 Obliuiſcar ve.obl. ונשיתי אתכם נשוא Hoc loco ו non copulat,ſed præteritum mutat in futurũ.Vtrunque autẽ verbum à נשה oblitus
eſt. Obliuiſci obliuiſcẽdo,tropo Hebraico eſt omnino obliuiſci.Quidam ſubauditis pauculis propter ו,vertunt,Ecce enim *accinctus ſum con-
tra uos*,& obliuiſcar veſtri *ne* feram *uos*. נשוא à נשא tulit deriuantes.vel tollam vos tollendo.quod docti inter Hebræos à נשה deducunt,vt di
ctum eſt.

IN CAPVT XXIIII.

1 Videre fecit me הראני Oſtendit mihi.nempe in viſione prophetica. Et artifices, ואת־החרש .i.architectos qui cõficiebant arie-
tes & turres ad oppugnandas vrbes. Et incluſores ואת המסגר ſub.caſtrorum.i. peritos caſtrametandi . Hic enim Nabuchodo
noſor abduxit viros ingenio præſtantes & excellentes in rebus bellicis. Vide 2.Reg.24.d.16. 2 Præcoces הבכורות .i.primi tempo-
ris.Quidam,Vt ſunt ficus arborum ferentium ficus præcoces. Propter malitiam. : מרוע .i.præ inſuauitate & inamœnitate.
5 Agnoſcam tranſ. אכיר את גלות Cõparat Dominus partem populi Iudaici ficubus bonis:alteram verò partẽ malis,ſymbolo nempe fi-
cuũ. Agnoſcere autem aliquem in bonũ, eſt illi fauere & beneuolentia ſiue miſericordia proſequi.q.d. vt ficus iſtæ ſuaues ſunt, & illas pro
talibus habeo: ſic agnoſco pro bonis captiuos qui cũ Iechonia abducti ſunt in Chaldæã:eos verò qui Ieroſolymis ſunt,pro peruerſis habeo.
6 Ponam enim,&c. ושמתי עיני וגו' id eſt aſpiciam eos oculo clementi & miſericordi.Hebraiſmus. Et ædificabo eos ובניתים id eſt
dabo illis ſedes ſtabiles,& augebo illos liberis & opibus.

deſtruam: & plantabo eos, & non euellam.

Infrà 31.f.33

7 Et dabo eis cor, vt ſciant me quia ego ſum Dominus: & erũt mihi in populum, & ego ero eis in Deum: quia reuertentur ad me in toto corde ſuo.

Infrà 29.d.17

8 Et ſicut ficus peſſimæ quæ comedi non poſſunt, eo quòd ſunt malæ: hæc dicit Dominus, ſic dabo Sedeciã Regẽ Iuda, & Principes eius, & reliquos D de Ieruſalẽ qui remanſerunt in vrbe hac, & qui habitãt in terra AEgypti:

9 Et dabo eos in vexationẽ afflictionémque omnibus regnis terræ: in opprobrium, & in parabolam, & in prouerbium, & in maledictionem in vniuerſis locis ad quæ eieci eos.

10 Et mittam in eis gladium, & famẽ & peſtem: donec conſumantur de terra quam dedi eis & Patribus eorum.

Cap. XXV.

1 VErbum quod factum eſt ad Ieremiam de omni populo Iudæ in ãno quarto Ioacim filii Ioſiæ Regis Iuda, (ipſe eſt ãnus primus Nabuchodonoſor Regis Babylonis.)

2 Quod loquutus eſt Ieremias propheta ad omnem populum Iuda, & ad vniuerſos habitatores Ieruſalem, dicens,

3 A tertiodecimo ãno Ioſiæ filii Amõ Regis Iuda vſq; ad diẽ hãc (iſte terti' & viceſimus annus) factum eſt verbũ Domini ad me, & locutus ſum ad vos de nocte conſurgens & loquens: & non audiſtis.

4 Et miſit Dominus ad vos omnes ſeruos ſuos Prophetas, cõſurgens diluculo mitténſque: & nõ audiſtis, neque inclinaſtis aures veſtras vt audiretis,

4.Reg.17.b.13 Suprà 18.b.11 Infrà 35.c.15 Ionæ 3.c.8

5 Quum diceret, Reuertimini vnuſquiſque à via ſua mala, & à peſſimis cogitationibus veſtris: & habitabitis B in terra quã dedit Dñs vobis & Patrib' veſtris, à ſeculo & vſq; in ſeculũ.

6 Et nolite ire poſt deos alienos vt ſeruiatis eis, adoretiſq; eos: neq; me ad iracũdiam prouocetis in operibus manuũ veſtrarũ, & nõ affligam vos:

7 Et nõ audiſtis me, dicit Dñs: vt me ad iracundiã prouocaretis in operib' manuum veſtrarum, in malũ veſtrũ.

8 Propterea hæc dicit Dominus exercituum, Pro eo quòd non audiſtis verba mea,

9 Ecce ego mittam, & aſſumam vniuerſas cognationes Aquilonis, ait Domin', & Nabuchodonoſor Regẽ Babylonis ſeruum meum: & adducã eos ſuper terrã iſtã, & ſuper habitatores eius, & ſuper õnes nationes quæ in circuitu illius ſũt: & interficiã eos, & ponam eos in ſtuporem & in ſibilum, & in C ſolitudines ſempiternas.

10 Perdámq; ex eis vocẽ gaudii & vocem lætitiæ, vocẽ ſponſi & vocẽ ſpõſæ, vocem molæ & lumen lucernæ.

eos, neque euellam.
7 Et dabo eis cor, vt ſciant me quòd ſum Iehouáh: erúntque mi-
hi in populum, & ego ero eis in Deum: quia reuertentur ad me to
to corde ſuo.
8 Et ſicut ficus malæ quæ comedi non poſſunt propter malitiam:
ſic dabo צSidciiáhu Regem Iehudáh, & principes eius, & reſiduum
Ieruשׁſaláim qui remanſerunt in terra iſta, & qui habitant in terra
AEgypti:
9 Dabo inquam eos 'in commotionem, & malũ omnibus regnis
terræ: 'in opprobriũ, '& parabolam, & prouerbium, & maledictio
nem in omnibus locis ad quæ eiecero eos.
10 Et mittam in eos gladium, famem, & peſtem, donec cõſuman-
tur ipſi è terra quam dedi eis & patribus eorum. Cap. XXV.
1 VErbum quod fuit ad Irmeiáhu de vniuerſo populo Iehudáh,
ãno quarto Iehoiacím filii Iאoשׁſiiáhu Regis Iehudáh (ipſe eſt
annus primus Nebuchadrאeצſár Regis Babél.)
2 Quod *inquam* loquutus eſt Irmeiáhu propheta ad omnem popu-
lum Iehudáh, & ad vniuerſos habitatores Ieruשׁſaláim, dicendo,
3 A tertiodecimo anno Iאoשׁſiiáhu filii Amõ Regis Iehudáh vſq;
ad diem hanc (ipſe eſt tertius & viceſimus annus) factum eſt ver-
bum Iehouæ ad me, '& locutus ſum ad vos 'manè ſurgendo & lo-
quendo: & non audiſtis.
4 Et miſit Iehouáh ad vos omnes ſeruos ſuos Prophetas 'manè
ſurgendo & mittendo, (& non audiſtis, neque inclinaſtis aurem
veſtram vt audiretis)
5 Dicendo, Cõuertimini nunc à via veſtra mala, & à malitia ope-
rum veſtrorum, '& habitabitis ſuper terram quam dedit Iehouáh
vobis & Patribus veſtris à ſeculo & vſque in ſeculum.
6 Et ne ãbuletis poſt deos alienos vt ſeruiatis eis, & incuruetis vos
eis: neq; irritetis me opere manuũ veſtrarũ, & nõ 'malefaciã vobis.
7 Et nõ obtemperaſtis mihi, dixit Iehouáh, vt ad iracundiam pro-
uocaretis me opere manuum veſtrarum, in malum vobis.
8 Propterea ſic dixit Iehouáh exercituum, Eo quòd non paruiſtis
verbis meis,
9 Ecce 'mittam & aſſumam vniuerſas cognationes Aquilonis, ait
Iehouáh, & Nebuchadrאeצſár Regem Babél ſeruũ meum, & ad-
ducam eos 'ad terram iſtam, & ad habitatores eius, & ad omnes na
tiones iſtas per circuitum, & interficiam eos, ponámq; eos 'in ſtu-
porem, & in ſibilum, & in ſolitudines 'ſempiternas.
10 'Perdámque ab eis vocem gaudii & vocem lætitiæ, vocẽ ſponſi
& vocem ſponſæ, 'vocem molarum, & lumen lucernæ.

Altera, Sedeciã & reliquos populi perdendos.

Captiuitatẽ LXX ãnorũ prædicit Ieremias ob verbi Dei contemptum.

9 In commotionem, & ma. לזועה לרעה in terrorem & in afflictionem. i. omnes Reges externorum regnorum concutientur metu, quũ audierint quæ Iudæis illis acciderint: veriti ne talia ipſis, eorúmque populis aliqua ratione contingant. Vide infrà cap. 29.d.18. In opprobrium, לחרפה .i. malè audient ab externis populis quòd Deum ſuum deſeruerint. Et parabolam, &c. ולמשל לשנינה וגו' & parabolam & fabulam. Prædixerat illis hæc eadem Moſes, Deut. 28.d.37. In parabolam. i. exteri comparabunt Iudæis infœlices & calamitoſos. In fabulam. i. omnes quotidianis ſermonibus vſurpabunt calamitatem & improbitatem Iudæorum. In maledictionem. i. quũ exteri volent malè precari alicui, dicent, Contingat illi vt contigit Sedeciæ Regi Iuda & ſuis. vide infrà, cap. 29.e.2.

IN CAPVT XXV.

3 Et loquutus ſum ואדבר ſub. verbum illud. Manè ſurg. & loq. אשכים ודבר .i. ſumma diligentia ac ſummo ſtudio hortando vos ad reſipiſcentiam. Hebraiſmus. 4 Manè ſurg. & mitt. השכם ושלוח Eadem phraſis Hebraica quæ & præcedenti verſu. i. ſumma cura & diligentia, aſſiduè & ſine intermiſſione mittendo. 5 Et habitabitis ושבו Imperat. Heb. pro fut. 6 Malefaciam vo. ארע לכם: affligam vos. vel, inferam vobis mala. 9 Mittam & aſſu. שולח ולקחתי Miſſurus ſum vt aſſumam. ſub. ad me. i. mouebo & excitabo corda vniuerſorum. Ad terram על הארץ הזאת contra terram iſtã. aduerſus. ſic in ſequentibus. In ſtuporem לשמה Vide eadẽ ſuprà cap. 18.c.16. i. redIdam homines propter calamitatem eorum ſtupentes & attonitos, adeò vt præ admiratione edant ſibila. Sempiternas. עולם: perpetuas vocat quæ durauerunt LXX annorum ſpatium. nam tot annis captiui fuerunt Iudæi in Chaldæa, vt mox ſequitur verſu 11. 10 Perdámque, &c. והאבדתי וגו' Similia leguntur & ſuprà, cap. 7.g.34, & 16.b.9. Vocem molarũ, &c. קול רחים וגו' ſtrepitum [vel, ſonum] molarum, & lumen faculæ. Molas vocat quæ agitabantur ad conficienda condimenta quæ apparari ſolebant in cõuiuiis opiparis. Lumen autem lucernæ, ſiue lucernarum (ſingul. pro plur.) aut facularum quæ adhiberi ſolent in conuiuiis illis lautis.

11 Et erit vniuerſa terra hæc in ſolitudinem, & in ſtuporem:& ſer-
uient gentes iſtæ Regi Babél ſeptuaginta annis.
12 Erit autē quū impleti fuerint ſeptuaginta anni viſitabo ſuper
Regē Babél & ſuper gentem illam,dixit Iehouáh,iniquitatē eorū,
& ſuper terrā Chaשׂdím:ponāq; illā in ſolitudines ſempiternas.

Oſtēdit poſt LXX annos Babyloni os deſtruendos

13 Et adducam ſuper terram illam omnia verba mea quæ locutus
ſum contra eam,omne quod ſcriptum eſt in libro hoc quod pro-
phetauit Irmeiáhu aduerſum omnes gentes.
14 Nam vtentur eis etiam ipſis gentes multæ & Reges magni:red-
dámque eis ſecundum opus ſuum & iuxta opus manuū ſuarum.

Omnium gētiū deſtructio prædicitur.

15 Quia ſic dixit Iehouáh Deus Iשׂraél ad me, Sume calicem vi-
ni furoris huius de manu mea, & propina illum omnibus genti-
bus ad quas ego mitto te.
16 Et bibent, & tremēt,& inſanient à facie gladii quem ego mit-
to inter eos.
17 Accepi itaque calicem de manu Iehouæ,& propinaui omnibus
gentibus ad quas miſit me Iehouáh:
18 Ieruשׁſaláim,& ciuitatibus Iehudáh,& Regibus eius,& principi
bus eius:vt ponerem eas in ſolitudinem , in ſtuporem, & in ſibi-
lum,& in maledictionem ſecundum diem hanc:
19 Paryóh Regi AEgypti,& ſeruis eius,& principibus eius, & om-
ni populo eius:
20 Et omnibus populis miſtis,& omnibus Regibus terræ ʏVץ, &
omnib' Regib' terræ Peliשׁthím, Aשׁcelón, & ʏAzáh,& ʏEcrón,
& reſiduo Aשׁdód,
21 אEdóm,& Moáb,& filiis ʏAmmón,
22 Et omnibus Regibus צSór,& vniuerſis Regibus צSidón, & om-
nibus Regibus inſularum qui ſunt trans mare:
23 Et Dedán,& Themá,& Buz,& vniuerſis terminis anguli *mundi:*
24 Et cūctis Regibus ʏArabiæ,hoc eſt omnibus Regibus ʏArabiæ
qui habitant in deſerto:
25 Et cunctis Regibus Zimrí,& vniuerſis Regibus ʏElám, & om-
nibus Regibus Madái:
26 Sed & cūctis Regibus Aquilonis propinquis,& remotis aliis ab
aliis,& omnibus regnis terræ quæ ſunt in ſuperficie terræ:Rex ve-
ró שׁSeשׁſach bibet poſt eos.
27 Dices itaque ad eos, Sic dixit Iehouáh exercituum Deus Iשׂra-
אél,Bibite, & inebriamini:& vomite, & corruite,neque ſurgatis à

11 Et erit vniuerſa terra hæc in ſolitu-
dinem & in ſtuporem: & ſeruiēt om-
nes gentes iſtæ Regi Babylonis ſe-
ptuaginta annis.
12 Quúmque impleti fuerint ſeptua-
ginta anni,viſitabo ſuper Regem Ba
bylonis,& ſuper gentem illam, dicit
Dominus,iniquitatē eorum,& ſuper
terram Chaldæorum:& pònam illam
in ſolitudines ſempiternas.
13 Et adducam ſuper terram illam o-
mnia verba mea quæ loquutus ſū cō-
tra eam,omne quod ſcriptum eſt in
libro iſto,quæcunque prophetauit Ie
remias aduerſum omnes gentes.
14 Quia ſeruierūt eis quū eſſent gen
tes multæ & Reges magni: & reddā
eis ſecundum opera eorum & ſecun-
dum facta manuum ſuarum.
15 Quia ſic dicit Dominus exercituū D
Deus Iſrael, Sume calicem vini furo
ris hui' de manu mea: & propinabis
de illo cunctis gentibus ad quas ego
mittam te.
16 Et bibent , & turbabuntur & inſa-
niēt à facie gladii quem ego mittam
inter eos.
17 Et accepi calicem de manu Domi-
ni, & propinaui cunctis Gentibus ad
quas miſit me Dominus:
18 Ieruſalē & ciuitatibus Iuda, & Re-
gibus eius,& principibus eius: vt da-
rem eos in ſolitudinem,& in ſtuporē,
& in ſibilum,& in maledictionem,ſi-
cut eſt dies iſta:
19 Et Pharaoni Regi AEgypti,& ſer-
uis eius, & principibus eius, & omni
populo eius:
20 Et vniuerſis generaliter:cūctis Re-
gibus terræ Auſitidis, & cūctis Regi-
b' terræ Philiſthiim,& Aſcalonis, &
Gazæ,& Accaron,& reliquiis Azoti:
21 Et Idumææ,& Moab,& filiis Am-
mon:
22 Et cunctis Regibus Tyri,& vniuer E
ſis Regibus Sidônis: & Regibus ter-
ræ inſularum qui ſunt trans mare:
23 Et Dedan,& Thema,& Buz,& vni-
uerſis qui attonſi ſunt in comam:
24 Et cūctis Regibus Arabiæ, & cūctis
Regibus Occidentis qui habitant in
deſerto,
25 Et cunctis Regibus Zambri,& cun-
ctis Regibus Elam, & cunctis Regi-
bus Medorum;
26 Cūctis quoque Regib' Aquilonis
déprope & delonge, vnicuique cōtra
fratrem ſuum: & omnibus regnis ter
ræ, quæ ſuper faciē eius ſunt: & Rex
Seſach bibet poſt eos.
27 Et dices ad eos,Hæc dicit Domin'
exercituum Deus Iſrael,Bibite & in-
ebriamini,& vomite:& cadite,neque

11 In ſolitudinem,&c. לחרבה לשמה in deſolationē & ſolitudinem.i.deſolata & ſolitaria. 13 Omne quod ſcri. את־כל־הכתוב cū
omni eo quod ſcriptū eſt.i.& quicquid ſcriptum eſt. 14 Vtentur eis,&c. עברו בם וגו' vtentur opera eorū etiam ipſorum.ſub.tanquā
opera ſeruorum.i.redigent eos in ſeruitutem,ſubiicientque illos ſibi:qui ſcilicet antea erant domini , dominabantúrque toti orbi. עבר enim
quando conſtruitur cum ב,ſignificat vti opera alicuius tanquam ſerui. Gallicè, *ſe ſeruir de luy*.& illud eſt domini. Vide idem infrà cap.17.b.7.
Multæ, רבים fortes. Secundū opus ſ. כפעלם Iſtud refertur ad 8 & 9 verſus paulo antè præcedentes. 15 Furoris, החמה ſiue
inquā furoris. Et propina il. והשקיתה אותו & potes illo omnes gentes.Per calicē intelligit afflictionem. 16 Et tremēt, והתגעשו
& commouebuntur.vel,per Imperatiuum,& bibant & tremant,&c.i.quum biberint,incipiant tremere & ſimiles eſſe furioſis. 18 Vt ponerē לתת
17 Ad quas,&c. : אשר שלחני יהוה אליהם Ad verbū,quas miſit me Iehouáh ad eas. Alterū relatiuū redundat.
vt ponā. Alii,vt tradam. Alii,ad ponendū eas. Secundum diē hanc. : כיום הזה .i.vt hodie videre eſt.ſiue,vt hodie videmus, aut,vt res ha-
bet.Hæc verba adiecta ſunt à Ieremia poſt captiuitatem Babylonicā,hoc eſt prophetia captiuitatis impleta,& quum in vnū volumen reda-
cti ſunt hi ſacri libri.Nā quum prædicebat hāc captiuitatē,hæc locum habere non poterant. 20 Et omni.popu.miſtis, ואת־כל־הער
& vniuerſæ miſcellaneæ.Intelligit populum quendam miſcellaneum ex diuerſis ac variis gentibus conflatum, habitantem in deſertis finiti-
mis Ieruſalem. 22 Mare. : הים Intelligit Mediterraneum. Reges inſularum ſitarum in mari Mediterraneo, Cyprum, Rhodum &
Cretam vocat, & alias maris Mediterranei inſulas. Trans mare autem, ſiue vltra mare, ſiue vltra litora maris Mediterranei,id eſt in medio
mari.Gallicè, *fort auant dedens la mer.*non enim omnino vltra mare dicit,ſed vltra litora eius. 14 Hoc eſt om.&c. ואת
23 Terminis ang. : קצוצי פאה Ad verbū,extremificatis anguli.i.ſitis & poſitis in extrema parte mundi. per iſtam Arabiam
כל מלכי הערב Aut ו,pro id eſt accipitur,vt de vna ſola Arabia loquatur:aut vertēdum,& omnibus Regibus Arabiæ:vt
intelligat Arabiam deſertam:quum ſit duplex. 16 Aliis ab aliis, איש אל־אחיו à ſeinuicem.Ad verbū,viro à fratre ſuo. Hebraiſmus.
Seשׁſach ששך .i.Babylonis,vt vertit Chaldæus paraph.q.d.vbi Rex Babylonis alios Reges ſubiugauerit aut afflixerit, tādem ſubiuga-
bitur à Rege Perſarum. Vide infrà cap.51.e.41. 17 Et inebriamini:& vom.&c. ושכרו וקיו ונפלו Multiplicatio coniunctionum,pro
Bibite vſque ad ebrietatē & vomitū,atque ita vt corruatis,& poſtea non reſurgatis.q.d.temulenti poſtea redeunt ad ſe,ſed vos ita corruetis
vt nunquam reſtituamini in priſtinum ſtatum.vel,vt de ſolis Iudæis intelligatur hic verſus,Cadetis & non reſurgetis,niſi poſt longū tem-
pus,nempe poſt LXX annos.

ſurgatis à facie gladii quem ego mittam inter vos.

Infrà 39.a.1 2.par.36.d.17 1 eſdr.1.a.1 dan.9.a.1

28 Quúmque noluerint accipere calicem de manu tua vt bibant, dices ad eos, Hæc dicit Dominus exercituum, Bibentes bibetis:

1.Pet.4.d.17.

29 Quia ecce in ciuitate in qua inuocatum eſt nomen meum ego incipio affligere, & vos quaſi innocentes, & immunes eritis? nõ eritis immunes. gladiũ enim ego voco ſuper omnes habitatores terræ, dicit Dominus exercituum.

Ioel 3.d.16 Amos 1.a.2

30 Et tu prophetabis ad eos õnia verba hæc, & dices ad illos, Dominus de excelſo rugiet, & de habitaculo ſãcto ſuo dabit vócem ſuam: rugiens rugiet ſuper decôrem ſuum: celeuſma quaſi calcantium concinetur aduerſus omnes habitatores terræ.

D Apocal.

31 Peruenit ſonitus vſque ad extrema terræ: quia iudicium Domino cũ gentibus: iudicatur ipſe cũ omni carne, impios tradidi gladio, dicit Domin⁹.

32 Hæc dicit Dominus exercituũ, Ecce afflictio egredietur de gente in gẽtẽ: & turbo magnus egredietur à ſummitatibus terræ.

G

33 Et erunt interfecti Domini in die illa à ſummo terræ vſque ad ſummũ eius: non plangentur, & non colligẽtur, neque ſepelientur: in ſterquiliniũ ſuper faciem terræ iacebunt.

34 Vlulate paſtores & clamate, & aſpergite vos cinere optimates gregis: quia completi ſunt dies veſtri vt interficiamini: & diſſipationes veſtræ, & cadetis quaſi vaſa pretioſa.

35 Et peribit fuga à paſtoribus, & ſaluatio ab optimatibus gregis.

36 Vox clamoris paſtorum, & vlulatus optimatum gregis: quia vaſtauit Dominus paſcua eorum.

37 Et conticuerunt arua pacis à facie iræ furoris Domini.

38 Dereliquit quaſi leo vmbraculum ſuum, facta eſt terra eorum in deſolationem à facie iræ columbæ, & à facie iræ furoris Domini.

Cap. XXVI.

1 IN principio regni Ioacim filii Ioſiæ Regis Iuda, factum eſt verbũ iſtud à Domino, dicens,

2 Hæc dicit Dominus, Sta in atrio dom⁹ Domini, & loquêris ad omnes ciuitates Iuda, de quibus veniunt vt adorent in domo Domini vniuerſos ſermones quos ego mãdaui tibi vt loquaris ad eos: noli ſubtrahere verbũ:

facie gladii quem ego mitto inter vos.

28 Et erit, ſi renuerint accipere calicem de manu tua vt bibant, dices ad eos, Sic dixit Iehouáh exercituum, Bibendo bibetis:

29 Quoniã ecce ciuitati ſuper quã inuocatum eſt nomen meum, ego incipio malefacere, & vos penitus eritis innoxii? nõ eritis innoxii: gladiũ enim aduoco ſuper omnes habitatores terræ, dixit Iehouáh exercituum.

30 Tu ergo prophetabis ad eos omnia verba hæc, dicéſq; ad illos, Iehouáh de excelſo rugiet, & de habitaculo ſancto ſuo dabit vocẽ ſuam, rugiendo rugiet ſuper habitaculum ſuum: celeuſma veluti calcantium concinetur omnibus habitatoribus terræ.

31 Peruenit ſonitus vſque ad extremum terræ, quia iudicium eſt ipſi Iehouæ cum Gentibus, iudex eſt ipſe omnis carnis, impios tradet gladio, dixit Iehouáh.

32 Sic dixit Iehouáh exercituum, Ecce malum egreditur à gente in gentem, & turbo magnus ſuſcitabitur à lateribus terræ.

33 Et erunt interfecti à Iehouáh in die illa ab extremo terræ vſque ad extremum eius: non plãgentur, nec colligentur, neque ſepeliẽtur: veluti ſterquilinium in ſuperficie terræ erunt.

34 Vlulate paſtores, & clamate, & volutate vos in puluere maiores gregis: quia completi ſunt dies veſtri vt iugulet *alter alterum, & completæ ſunt* diſperſiones veſtræ, cadetíſque veluti vas deſiderabile. Inuitat paſtores Gentium ad plãctum.

35 Et peribit fuga à paſtoribus, & euaſio à maioribus gregis.

36 Vox clamoris paſtorum, & vlulatus maiorum gregis: quoniã vaſtauit Iehouáh paſcua eorum.

37 Et ſucciſa ſunt paſcua pacifica propter iram furoris Domini.

38 Dereliquit tanquam leunculus tabernaculum ſuum: quia fuit terra eorum in deſolationem propter iram opprimentis & propter iram furoris eius.

Cap. XXVI.

1 IN principio regni Iehoiacím filii Ioſchiiáhu Regis Iehudáh, fuit verbum iſtud à Iehouáh, vt diceret,

2 Sic dixit Iehouáh, Sta in atrio domus Iehouæ, & loquere ad oẽs ciuitates Iehudáh qui veniunt vt adorẽt in domo Iehouæ, vniuerſa verba quæ præcepi tibi vt loquaris ad eos: ne prohibeas verbũ: Ieremias inuitat populum ad reſipiſcentiam.

Mitto שולח Præſ.Heb.pro fut.miſſurus ſum.vel, paratus ſum mittere. 28 Bibetis.: תשתו bibatis. 29 Super quã inuo.&c. אשר־נקרא וגו׳ .i.quæ dicitur vrbs Domini.1.Pet.4.d.17, Tẽpus eſt vt incipiat iudiciũ à domo Dei: quòd ſi primũ incipit à nobis, quis erit finis eorũ qui non credunt Dei Euangelio? Penitus, &c. הנקה וגו׳ Ad verbũ, abſoluendo abſoluemini? non abſoluemini. Alii, immunes exiſtendo, immunes eritis? aut, innoxii? .i.& vos impunè abiretis? nõ impunè feretis. Aduoco קורא Præſ.Heb.pro fut.aduocabo.i.accerſam exercitũ bellicum. 30 Celeuſma הידד Hæc dictio ſignificat vocem quam edere ſolẽt qui hortãtur ſeſe mutuò ad opus aliquod. celeuſma, autẽ Græca vox, κέλευσμα exhortationẽ ſignificat. Veluti calc. כדורכים .i.inſtar eorũ qui intẽdunt prælũ ad exprimendũ vinũ ex vuis. Gallicè, *qui bandent le preſſoir*. nõ enim tantũ modo ſignificat vuas pedibus exprimere. Omnibus hab. אל כל־יושבי ad omnes habitatores.i.maiorẽ partẽ. Alii, aduerſus omnes habitatores eius regionis. 31 Peruenit בא Præt.Heb.pro fut.perueniet ſtrepitus [ſiue tumultus] vſque ad extremũ terræ. aut hyperbole eſt. aut certè intelligit de regione illa tantum. Iudicium eſt ipſi כי ריב ליהוה iudicio contendet Iehouáh. Alii, habet Iehouáh diſceptationẽ. 32 A lateribus מירכתי .i.à finibus. Prædicit deſolationẽ ſecundi tẽpli: priùs de primo egit. Orientur grauiſſima bella in mundo, veniétque magnus exercitus oppugnatum Ieruſalem ex longinquiſſima regione.
33 Eius: הארץ Antecedens Heb.pro relatiuo. Nec collig.neq.ſep. ולא יאספו וגו׳ .i.non recolligentur in vnum vt ſepeliantur.
34 Vlulate הילילו Lugete.vel, Gemite. Et volutate vos in pu. והתפלשו Id totũ ſignificat verbum Hebraicũ. Aliquãdo אפר.i.cinis ſiue puluis, ei adiungitur: vt Iechez.27.d.30, באפר יתפלשו in cinere volutabunt ſe. Maiores אדירי optimates.vel, inſigniores in grege.i. vos qui in populo primum locum tenetis. Vt iugulet, &c. לטבוח וגו׳ Ad verbum, ad iugulandũ, & diſperſionum veſtrarũ: & corruetis vos tanquã vas pretioſum.i. Venit tẽpus quo conficietis vos mutuis vulneribus (quod impletũ fuit in deſtructione Ieruſalẽ) venit inquã tempus quo diſpergemini in exiliũ & captiuitatẽ, & frangemini inſtar vaſis pretioſi quod excidit manibus alicuius. Vos ſcilicet qui antea eratis in magno pretio habiti. 35 Et peribit, &c. ואבד וגו׳ q.d. Ne principes quidem aut optimates gregis, habebunt quò fugiant, neque poterunt fuga ſaluti ſuæ cõſulere. 36 Vox clam. קול צעקת ſub.exaudietur. 37 Et ſucciſa ſunt ונדמו Et defecerunt. Alii, Et excidẽtur.i.perdẽtur. vt ſit præteritũ pro fut. Paſcua pacif. נאות השלום vbi ſcilicet pacificè & ſine incurſione beſtiarũ greges antea paſcebãtur. Significant autẽ ciuitates & prouincias quæ in pace & ſecuritate fuerãt. Alii legũt, habitacula pacis.i.caulæ paſtorales in quibus erat ſumma pax & trãquillitas. 38 Dereliquit, &c. עזב וגו׳ Præt.Heb.pro fut. Derelinquet.i.deſeret eos Deus more leonis qui penitus deſerit latibulũ ſuũ. vix enim deſerit illud niſi ad paucũ tẽpus pro captanda præda. Opprimentis, היונה depopulantis. vel, vim inferentis. Quidã interpretantur pro columba, referentes hæc ad Deũ qui eſt natura clementiſſimus, ſed ſuperatur iniquitate hominum vt recedat à genuina ſua bonitate ad iram & vindictam. Chaldæus verò paraph. vertit, à facie gladii odio habentis [vel inimici] qui eſt ſicut vinum inebrians. Ita deducit à יין vinum. Doctus inter Hebræos deriuat à ינה quod vim inferre ſignificat, vertens vt nos vertimus.

IN CAPVT XXVI.

1 Fuit היה factũ eſt.i.habitus eſt hic ſermo ad Ieremiam. 2 Ad om.ciu. על־כל־ערי ad omnes *viros* vrbium. Ne prohib. ver.: אל־תגרע דבר noli ſubtrahere quicquam.i.ſubticere, ſiue ſupprimere. Alii, noli diminuere verbum.

(ʹSi fortè audiāt, & conuertantur quiſque à via ſua mala,ʹ& pœ 3
niteat me mali quod cogito facere eis ꝓpter malitiā operū eorū.)
Dices *inquam* ad eos, Sic dixit Iehouáh, Si non parueritis mihi vt 4
ambuletis in Lege mea quam ʹdedi coram vobis,
Et vt obtemperetis verbis ſeruorum meorum Prophetarū quos 5
mitto ad vosʹmanè ſurgendo & mittendo:& non paruiſtis illis:
Certè dabo domum iſtam ſicut ש Silóh,& vrbem hanc dabo in 6
maledictionem cunctis gentibus terræ.
Comprehenſus à Sacerdotibus & Prophetis, adducitur in iudiciū.
Audierunt autem Sacerdotes & Prophetæ,atque vniuerſus po- 7
pulus Irmeiáhu loquentem verba hæc in domo Iehouæ.
Et fuit,quum finem loquēdi feciſſet Irmeiáhu omnia quæ præ- 8
ceperat Iehouáh vt loqueretur ad vniuerſum populum,appreheē-
derunt eum Sacerdotes & Prophetæ, & vniuerſus populus,dicen-
do,ʹMoriendo morieris:
Quare prophetaſti in nomine Iehouæ,dicēdo,Sicut ש Silóh erit 9
domus iſta, & vrbs iſta deſolabitur ita vt non ſit habitator? Et con
gregatus eſt omnis populus aduerſus Irmeiáhu in domo Iehouæ.
Audierunt autē principes Iehudáh hæc,ʹ& aſcenderūt de domo 10
Regis in domū Iehouæ,ʹ& ſederunt in oſtio portæ Iehouæʹnouæ.
Et dixerūt Sacerdotes & Prophetæ ad principes & ad omnem 11
populum, dicendo,ʹIudicium mortis eſt viro huic: quia prophe-
tauit contra ciuitatem iſtam,ſicut audiſtis auribus veſtris.
Accuſatus corā principibus, reſpondet ſe verba Dei tantùm nuntiaſſe.
Et ait Irmeiáhu ad cunctos principes, & ad vniuerſum populū, 12
dicēdo,Iehouáh miſit me vt prophetarem contra domum iſtam,
& contra ciuitatem hanc omnia verba quæ audiſtis.
Nunc igitur bonas facite vias veſtras ʹ& opera veſtra, & obedite 13
voci Iehouæ Dei veſtri, ʹ& pœnitebit Iehouā mali quod loquu-
tus eſt aduerſum vos.
Ego autem ecce ſum in manibus veſtris,facite mihi ſicut bonū 14
& ſicut rectum eſt in oculis veſtris:
Veruntamenʹſciendo ſciatis quòd ſi occideritis me, ſanguinem 15
innocentemʹtradetis ſuper vos, & ſuper ciuitatem iſtam, & ſuper
habitatores eius: in veritate enim miſit me Iehouáh ad vos vt lo-
querer in auribus veſtris omnia verba hæc.
Principes & populus abſoluunt Ieremiam inuitis Sacerdotibus & Prophetis,exēplo Ezechiæ qui Michæā eadem prædicātem abſoluerat.
Et dixerunt principes atque cunctus populus ad Sacerdotes & 16
Prophetas,Non eſt viro huicʹiudicium mortis:quia in nomine Ie
houæ Dei noſtri loquutus eſt ad nos.
Surrexerúntque viri de ſenioribus terræ, & dixerūt ad omnem 17
cœtum populi, dicendo,
Micháh Moraשſtites prophetauit in diebus ח Hizciiáhu Regis 18
Iehudáh,& ait ad vniuerſum populum Iehudáh,dicendo,Sic dixit
Iehouáh exercituum,צ Siión *ut* ager arabitur,& Ieruשſaláimʹ*ut* de-
ſertum erit,ʹ& mons domus in excelſa ſyluæ.
Nunquid *ob id* interficiendo interfecerunt eum ח Hizciiáhu Rex 19

(Si fortè audiāt & conuertantur v-
nuſquiſq; à via ſua mala:& pœniteat
me mali quod cogito facere eis prò-
pter malitiam ſtudiorum eorum.)
Et dices ad eos,Hæc dicit Dominꝰ, B
Si non audieritis me vt ambuletis in
Lege mea quam dedi vobis,
Vt audiatis ſermones ſeruorū meo-
rum Prophetarum, quos ego miſi ad
vos de nocte conſurgens,& dirigens,
& non audiſtis:
Dabo domum iſtam |ſicut Silo, & 1.Reg.4.a.
vrbem hanc dabo in maledictionem
cunctis gentibus terræ.
Et audierūt Sacerdotes & Prophe-
tæ & omnis populus Ieremiam lo-
quentē verba hæc in domo Domini.
Quúmque compleſſet Ieremias lo-
quens omnia quæ præceperat ei Do-
minus vt loqueretur ad vniuerſum
populum,apprehēderunt eum Sacer- G
dotes & Prophetæ, & omnis popu-
lus,dicens,Morte moriatur.
Quare prophetauit ĩ nomine Dn̄i,
dicens, Sicut Silo erit domus hæc,&
vrbs iſta deſolabitur eo quòd non ſit
habitator? Et cōgregatus eſt õnis po
pulꝰ aduerſus Ieremiā in domo Dn̄i.
Et audierunt principes Iuda verba
hæc:& aſcēderunt de domo Regis in
domū Domini,& ſederunt in introi-
tu portæ domus Domini nouæ.
Et locuti ſūt Sacerdotes & Prophe
tæ ad principes, & ad omnē populū,
dicētes, Iudiciū mortis eſt viro huic:
quia prophetauit aduerſus ciuitatē
iſtam,ſicut audiſtis auribus veſtris. D
Et ait Ieremias ad õnes principes
& ad vniuerſum populum,dicēs,Do-
minus miſit me vt prophetarem ad
domum iſtam, & ad ciuitatem hanc
omnia verba quæ audiſtis. Supr.7.a.
|Nunc ergo bonas facite vias ve-
ſtras,& ſtudia veſtra,& audite vocem
Domini Dei veſtri,& pœnitebit Do-
minum mali quod locutus eſt aduer-
ſum vos:
Ego autem ecce in manibus veſtris
ſum: facite mihi quod bonum & re-
ctum eſt in oculis veſtris.
Veruntamen ſcitote & cognoſcite
quòd ſi occideritis me,ſanguinem in-
nocentem tradetis contra voſmeti-
pſos,& contra ciuitatem iſtam,& ha E
bitatores eius:in veritate enim miſit
me Dominus ad vos vt loquerer in
auribus veſtris omnia verba hæc.
Et dixerunt principes, & omnis po
pulꝰ ad Sacerdotes & ad Prophetas,
Non eſt viro huic iudicium mortis:
quia in nomine Domini Dei noſtri
loquutus eſt ad nos.
Surrexerunt ergo viri de Seniori-
bus terræ:& dixerunt ad omnem cœ-
tum populi,loquentes,
Michæas de Moraſthi fuit Prophe- Mich.3.d.
ta in diebꝰ Ezechiæ Regis Iuda:& ait
ad omnem populū Iudæ,dicens,Hæc
dicit Dominus exercituū, |Sion qua-
ſi ager arabitur, & Ieruſalem in acer-
uum lapidum erit,& mons domus in
excelſa ſyluarum.
Nūquid morte cōdemnauit eū Eze

3 Si fortè aud.& conu. אולי ישמעו וישובו Fortè audiēt,& conuertentur. Et pœniteat me mali ונחמתי אל־הרעה id eſt mutabo ſententiā afflictionis quā,&c. 4 Dedi co.vo. נתתי לפניכם: poſui in conſpectu veſtri. Alii,propoſui vobis. 5 Manè ſurgen.& mit. והשכם ושלוח .i.manè conſurgēs.q.d.magna cura & diligētia mittēdo. Vide eadē capite præcedēti,verſu 4. 6 Certe dabo ונתתי Ad verbū, Et dabo. 8 Moriendo mo. מות תמות Morte morieris. Hebr.certò morieris. 10 Et aſcenderunt ויעלו Tēplum enim erat ſitū in vertice montis Sion:regia verò in loco inferiore. Et ſederūt in oſtio וישבו בפתח & ſederunt in veſtibulo. Chaldæus paraph.in ingreſſu.vel, introitu.more ſcilicet iudicū,vt melius cognoſcerent de cauſa. Nouæ. החדש: Chaldæus paraph.Orientalis.quæ omniū maxima erat, & quæ fortaſſe inſtaurata fuerat,vnde noua dicebatur,2.Reg.15.g.35. 11 Iudiciū mor.eſt,&c. משפט־מות וגו׳ Hebraiſmus,pro Obnoxius eſt iudicio mortis,aut dignus eſt morte,ſiue,mori debet. 13 Et opera ve. ומעלליכם & ſtudia veſtra. Et pœnitebit,&c. וינחם יהוה Vide eandem loquutionem paulo antè,verſu 3. 15 Sciendo ſci. ידוע תדעו Hebraiſmus,pro certè ſcitote. Tradetis נתנים Præſ.Heb.pro fut.ponetis.i.eum occidetis,propter cuius mortem daturi eſtis pœnas:neque ſolùm vos,ſed etiam hæc vrbs & ciues eius.
16 Iudicium mortis, משפט־מות Vt ſuprà verſu 11. 18 *Vt* deſertum erit, עיים תהיה *in* aceruos *lapidum* erit. vel,tumulos.i.plena erit ruinarum. Et mons do.in exc.ſyl.: והר הבית לבמות יער id eſt mons Moria vbi eſt templum erit plenus arboribus.Hebraiſmus.

chias Rex Iuda, & omnis Iuda? nunquid nõ timuerunt Dominum, & deprecati ſunt faciem Domini, & pœnituit Dominũ mali quod locutus fuerat aduerſum eos? Itaq; nos facimus malũ grande contra animas noſtras.
20 Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini Vrias filius Semei de Cariath-iarim: & prophetauit aduerſus ciuitatem iſtam, & aduerſus terrã hanc iuxta omnia verba Ieremiæ.
G 21 Et audiuit rex Ioacim, & õnes potentes, & principes eius verba hæc: & quæſiuit Rex interficere eum. Et audiuit Vrias, & timuit, fugitque, & ingreſſus eſt AEgyptum.
22 Et miſit Rex Ioacim viros in AEgyptum, Elnathan filium Achobor, & viros cum eo in AEgyptum.
23 Et eduxerunt Vriam de AEgypto: & adduxerũt eum ad Regem Ioacim: & percuſſit eum gladio, & proiecit cadauer eius in ſepulchris vulgi ignobilis.
24 Igitur manus Ahicam filii Saphan fuit cum Ieremia, vt non traderetur in manus populi, & interficerent eũ.

Cap. XXVII.

1 IN principio regni Ioacim filii Ioſiæ Regis Iuda, factum eſt verbum iſtud ad Ieremiã à Domino, dicens,
2 Hæc dicit Dominus ad me, Fac tibi vincula & catenas, & pones eas in collo tuo:
3 Et mittes eas ad Regem Edom, & ad Regem Moab, & ad Regem filiorum Ammon, & ad Regem Tyri, & ad Regem Sidonis: in manu nuntiorum qui venerunt Ieruſalem ad Sedeciam Regem Iuda.
4 Et præcipies eis vt ad dominos ſuos loquantur, Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael, Hæc dicetis ad dominos veſtros,
5 Ego feci terram, & homines, & iumenta quæ ſunt ſuper faciem terræ, in fortitudine mea magna & in brachio meo extento: & dedi eam ei qui placuit in oculis meis.
6 Et nũc itaque ego dedi omnes terras iſtas in manu Nabuchodonoſor Regis Babylonis ſerui mei: inſuper &
B beſtias agri dedi ei vt ſeruiant illi.
7 Et ſeruient ei omnes gentes, & filio eius, & filio filii eius, donec veniat tẽpus terræ eius & ipſius: & ſeruient ei gentes multæ & Reges magni.
8 Gens autẽ & regnũ quod nõ ſeruierit Nabuchodonoſor Regi Babylonis, & quicunque nõ curuauerit collũ ſuum ſub iugo Regis Babylonis: in gladio & in fame & in peſte viſitabo ſuper gentem illam, ait Dominus: donec conſumam eos in manu eius.
9 Vos ergo nolite audire prophetas

Iehudáh, & omnis Iehudáh? annõ timuit Iehouam, & precatus eſt faciem Iehouæ, & pœnituit Iehouã mali quod locutus fuerat aduerſus eos? Et nos ″facimus malum grande contra animas noſtras.
20 ″Fuit præterea vir *qui* prophetauit in nomine Iehouæ, אVriiáhu filius שSemayaiáhu, de Ciriáth-ieyarim, prophetauit inquam aduerſus ciuitatem iſtam & aduerſus terram hanc iuxta omnia verba Irmeiáhu. Vrias propheta ab Ioacim occiſus contra Dei voluntatem.
21 Et audiuit Rex Iehoiacím, omnéſque ″potentes eius, & omnes principes verba eius: quæſiuit autẽ Rex interficere eum. quod audiens אVriiáhu, timuit, fugítque, & ingreſſus eſt AEgyptum.
22 Miſit itaque Rex Iehoiacím viros *in* AEgyptum, אElnathán filium עAcbór, ″& viros cum eo in AEgyptum.
23 Qui eduxerunt אVriiáhu de AEgypto, adduxerúntque eum ad Regem Iehoiacím: & percuſſit eum gladio, proiecítque cadauer eius in ſepulchra ″filiorum populi.
24 Veruntamen ″manus Anhicám filii שSaphán erat cum Irmeiáhu, ne traderent eum in manum populi vt interficerent eum.

Cap. XXVII.

1 IN prĩcipio regni Iehoiacím filii Iאoשſiiáhu Regis Iehudáh fuit verbum iſtud ad Irmeiáh à Iehouáh, dicendo, Iuſſu Domini Ieremias Regi Iuda & vicinis Regib⁹ mittit vincula, quibus moneantur, ſubiici Nabuchodonoſor.
2 Sic dixit Iehouáh ad me, Fac tibi ″vincula & vectes, ″& pones ea ſuper collum tuum:
3 Et mittes ea ad Regem אEdom, & ad Regem Moáb, & ad Regẽ filiorum עAmmon, & ad Regẽ צSor, & ad Regẽ צSidón per manũ nũtiorũ ″qui veniũt in Ieruשſaláim ad צSidciiáhu Regẽ Iehudáh.
4 ″Et præcipies eis vt dominis ſuis dicant, Sic dixit Iehouáh exercituum, Deus Iשſraאél, Sic dicetis dominis veſtris,
5 Ego feci terram, hominẽ, & animalia quæ ſunt in ſuperficie terræ potentia mea magna & brachio meo extento: ″& dedi eam cui rectum fuit in oculis meis.
6 Nunc ergo dedi omnes terras has in manu Nebuchadnאecצſár Regis Babél ſerui mei: & etiam beſtias agri dedi ei vt ſeruiant ei.
7 Et ſeruient ei omnes gentes, ″& filio eius, ″& filio filii eius, donec venerit ″tempus terræ eius etiam ipſius, ″& in ſeruitutem redigent eam gentes multæ & Reges magni.
8 Et erit, gens & regnum quæ non ſeruierint illi, *nempe* ″Nebuchadnאecצſár Regi Babel, & qui non poſuerit collum ſuum ſub iugo Regis Babél, gladio, & fame, & peſte viſitabo gẽtem illam, ait Iehouáh: ″donec compleuerim *tradere* eos in manum eius.
9 Vos itaque ″ne audiatis prophetas veſtros, & diuinos veſtros, Admonet populum & Reges, ne pſeudoprophetis credant.

19 Facimus, &c. עושים וגו׳ Quidam interrogatiuê, ſiue potius indignanter, aut commiſeranter vertunt per futurum, Et nos faceremus ſcelus hoc nefandum contra animas noſtras? 20 Fuit præt. &c. וגם־איש וגו׳ Ad verbum, Et etiam vir erat vaticinans. 21 Potentes e. גבוריו fortes. heroes. i. duces. q.d. rei militaris inſignes. 22 Et viros, &c. ואנשים וגו׳ Repetitio Hebraica, pro, emiſit inquam quoſdam cum eo in AEgyptum. 23 Filiorum populi. בני העם .i. vulgi ignobilis. q.d. cadauer eius non fuit ſepultum more aliorum Prophetarum. Chaldæus paraph. ſepulchra publica. funus ſcilicet Prophetæ contumelia afficiens, quominus putaretur Propheta fuiſſe Domini. 24 Manus יד .i. fauor. q.d. impii illi infirmare non potuerunt ſententiam principum. Ahicam enim qui inter eos erat nominis magni, fauebat Ieremiæ: vnde à concilio principum, libidini vulgi non fuit permiſſus.

IN CAPVT XXVII.

2 Vincula & ve. מוסרות ומוטות cingula [vel, lora] & iuga. Et pones ea ונתתם ſub. tempore Sedeciæ. vel, & pone. Hoc fecit Ieremias initio regni Sedeciæ. nam capite ſequenti traditur, iugum quod è collo Ieremiæ pendebat, fuiſſe detractum ab Hanania pſeudopropheta, & fractum. 3 Qui veniunt הבאים Præſ. Heb. pro fut. venturi ſunt. 4 Et præcipies, &c. וצוית אותם וגו׳ Et mandata dabis illis ad heros ſuos, vt dicant. 5 Et dedi eam, &c. ונתתיה לאשר וגו׳ & trado eam cui placuerit, &c. Alii, Proinde dabo eam cui rectũ fuerit mihi. vel, proinde optimo iure eam dare poſſum cui libuerit mihi. 7 Et filio eius, ואת־בנו nempe Euilmerodach. Et filio filii e. ואת־בן־בנו .i. nepoti, qui fuit Belſaſar. Tempus עת ſub. vltionis, in quo me vlciſcar etiam de ipſo Nabuchodonoſor. Et in ſeruit. red. eam, ועברו בו & ſubiicient ſibi eam. i. reddent eam tributariam. q.d. vtentur opera illius, quod pertinet ad dominium. id enim ſignificat hæc radix iuncta cum ב, hoc eſt ſeruiet gentibus multis. Relatiuum in בו refert ארץ, quod hic eſt generis maſculini. Vide idem ſuprà cap. 25. b. 14. 8 Donec compleu. &c. עד־תומי אותם בידו donec finiero *tradere* eos, &c. id eſt donec prorſus ſubiecero eos illi. 9 Ne audiatis proph. veſt. אל תשמעו אל נביאיכם ne auſcultetis [vel, acquieſcatis] prophetis veſtris.

ʹ& ſomnia veſtra,& augures veſtros,&maleficos veſtros,qui dicũt
vobis,dicendo,Non ſeruietis Regi Babél.
Quia mendacium ipſi vaticinantur vobis,ʹvt elongẽt vos à ter- 10
ra veſtra,& vt eiiciam vos,& pereatis.
Gens autem quæʹintroduxerit collum ſuum in iugum Regis Ba- 11
bél,& ſeruierit ei,dimitti faciam illam in terra ſua,dixit Iehouáh:
& colet eam,habitabítque in ea.
ʹQuin & ad ˣSidciiáhu Regẽ Iehudáh loquutus ſum iuxta om- 12
nia verba hæc,dicendo,Introducite colla veſtra in iugũ Regis Ba-
bél,&ſeruite ei,atque populo eius, ʹ& viuite:
Vt qđ moriemini tu & populus tuꝰ gladio,fame,& peſte quẽad- 13
modũ loquutꝰ eſt Iehouáh ad gentẽ quæ nõ ſeruierit Regi Babél?
ʹNe inquam audiatis verba prophetarum dicentium vobis dicẽ 14
do,Non ſeruietis Regi Babél: quia mendacium prophetãt vobis.
Siquidem non miſi eos, ait Iehouah: & *tamen* ipſi prophetant in 15
nomine meo mendaciter,vt eiiciam vos,& pereatis vos & prophe
tæ qui vaticinantur vobis.
Ad Sacerdotes quoque & ad vniuerſum populũ iſtũ loquutus 16
ſum,dicendo,Sic dixit Iehouáh,Ne audiatis verba prophetarũ ve
ſtrorũ qui prophetãt vobis,dicẽdo,Ecce vaſa domꝰ Iehouæ reuer-
tentur de Babélʹnunc citò:quia mendacium prophetant vobis.
Ne *ergo* audiatis eos,ſeruite Regi Babél,ʹ& viuite:vt quid erit ci- 17
uitas hæc ſolitudo?
Quòd ſi ʹprophetæ ſunt, & eſt verbum Iehouæ cum eis, orent 18
nunc Iehouã exercituũ ne vaſa ʹquæ reſidua ſunt in domo Ieho-
uæ,& in domo Regis Iehudáh,& in Ieruſaláim,veniãt in Babél.
Quoniã ſic dixit Iehouáh exercituũ de colũnis illis, & de mari, 19
atque de baſibus,ac de reſiduis vaſorũ quæ remanent in vrbe hac,
Quæ non abſtulit Nebuchadnezſár Rex Babél , quum tranſ- 20
ferret Iechoniáh filium Iehoiacím Regem Iehudáh de Ieruſa-
láim in Babél,& omnesʹoptimates Iehudah & Ieruſaláim.
Sic enim *inquam* dixit Iehouáh exercituum Deus Iſraél de va- 21
ſis quæ relicta ſunt in domo Iehouæ,& in domo Regis Iehudáh &
Ieruſaláim:
In Babélʹadducentur,& illic erunt vſque in illum diem quo vi- 22
ſitabo ea,dixit Iehouáh: poſtea & aſcendere faciam ea : reducám-
que ea in locum iſtum.

Cap. XXVIII.

Hananiæ prophetæ falſa prophetia.

FVit autem ʹin anno ipſo, in principio regni ˣSidciiáhu Regis 1
Iehudáh, anno quarto, menſe quinto, dixit ad me ⁿHananiáh
(filius ʸAzur propheta qui erat de Gibyón) in domo Iehouæ,in o-
culis Sacerdotum,& totius populi,dicendo,
Sic dixit Iehouáh exercituum,Deus Iſraél, dicendo, ʹCõfre- 2
gi iugum Regis Babél.

veſtros,& diuinos,& ſõniatores,& augures,& maleficos qui dicunt vobis,Non ſeruietis Regi Babylonis.

Quia mendacium prophetant vobis,vt longè vos faciant de terra veſtra,& eiiciant vos,& pereatis.

Porrò gens quæ ſubiecerit ceruicẽ ſuã ſub iugo Regis Babylonis & ſeruierit ei: dimittam eam in terra ſua, dicit Dominus,& colet eam,& habitabit in ea.

Et ad Sedeciã Regem Iuda loquutus ſum ſecundum omnia verba hæc, dicens,Subiicite colla veſtra ſub iugo Regis Babylonis,& ſeruite ei,& populo eius,& viuetis. C

Quare moriemini tu & populus tuus gladio,& fame,& peſte,ſicut loquutus eſt Dominus ad gentem quæ ſeruire noluerit Regi Babylonis?

Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis,Non ſeruietis Regi Babylonis: quia mendacium ipſi loquuntur vobis.

Quia non miſi eos,ait Dominus, & ipſi prophetãt in nomine meo mẽdaciter:vt eiiciant vos,& pereatis tã vos quàm prophetæ qui vaticinãtur vobis.

Et ad Sacerdotes,& ad populũ iſtũ loquutus ſum,dicens, Hæc dicit Dominus , Nolite audire verba prophetarũ veſtrorũ qui prophetant vobis, dicentes, Ecce vaſa domus Domini reuertentur de Babylone nunc citò: mendacium enim prophetant vobis.

Nolite ergo audire eos , ſed ſeruite Regi Babylonis vt viuatis : quare datur hæc ciuitas in ſolitudinem?

Et ſi prophetæ ſunt, & eſt verbum Domini in eis , occurrant Domino exercituum vt non veniant vaſa quæ derelicta fuerãt in domo Domini & in domo Regis Iuda & in Ieruſalem in Babylonem. D

Quia hęc dicit Dominus exercituũ ad columnas,& ad mare,& ad baſes, & ad reliqua vaſorum quæ remanſerunt in ciuitate hac,

Quæ non tulit Nabuchodonoſor Rex Babylonis,quum transferret Iechoniam filium Ioacim Regem Iuda de Ieruſalem in Babylonem , & omnes optimates Iuda & Ieruſalem.

Quia hęc dicit Dominus exercituũ Deus Iſrael ad vaſa quæ derelicta ſũt in domo Domini, & in domo Regis Iuda & Ieruſalem:

In Babylonem tranſferentur,& ibi erunt vſque ad diem viſitationis ſuæ, dicit Dominus : & afferri faciam ea, & reſtitui in loco iſto.

Cap. XXVIII.

ET factum eſt in anno illo,in principio regni Sedeciæ Regis Iuda, in anno quarto, in menſe quinto, dixit ad me Hananias (filius Azur propheta de Gabaon) in domo Domini coram Sacerdotibus & omni populo,dicens,

Hæc dicit Dominus exercituũ Deus Iſrael, Contriui iugum Regis Babylonis.

Et ſomnia ve. ואל חלומתיכם hoc eſt,ſomniatores veſtros qui exponũt vobis ſua ſomnia. 10 Vt elõgent vos למען הרחיק אתכם vt vos longiſſimè abducant.vt ſummoueant vos.vel,procul abducant. 11 Introduxerit יביא indiderit.immiſerit.iniecerit.Ad verbũ,fecerit venire.Sic ſequenti verſu. 12 Quin & ad ואל Itaque ad. Et viuite.: וחיו Imper.Heb.pro fut.viuetis.i.ſalua erunt vobis omnia.Hebraiſmus. 14 Ne inquam,&c. ואל תשמעו וגו' Ne inquã auſculteris[vel,acquieſcatis] verbis.i.dictis.vt ſuprà verſu 9. 16 Nunc citò, עתה מהרה .i.breui,ſiue intra paucos dies. 17 Et viuite: וחיו Vide paulo antè verſu 12. 18 Prophetæ ſunt, נביאים הם ſub.veri. Quæ reſid.ſ. הנותרים quæ remanſerunt. 20 Optimates חורי nobiles.Ita dictiã candore animi quo in primis ornari debent. 22 Adducentur, יובאו transferentur.aſportabuntur.

IN CAPVT XXVIII.

1 In anno ipſo בשנה ההיא Id eſt eo anno quo Ieremias geſtare cœpit in collo iugum ligneum & lora iugalia, nimirũ anno primo Sedeciæ,qui incidit in quartum annum hebdomadis haſemita.i quietis[ſiue ceſſationis]terræ. Deut.15.a 1,& Leuit.25.a.1.Anno quarto hebdomadis cœpit regnare Sedecias,regnauitque annis vndecim,quæ eſt ſeptima hebdomada in qua templũ fuit deſtructum.nã anno vndecimo Sedeciæ fuit deſtructum templum, qui principium eſt hebdomadis ſeptimæ quæ dicitur annus remiſſionis: quod ſignificabat terram ſabbathizaturam ſabbatha Dei,vt prius minatus erat Propheta. 2 Confregi שברתי Præt. Heb.pro fut.q.d.ſtatui,ſiue decreui me breui erepturum populum meum è manu Babyloniorum.

Adhuc duo anni dierum, & ego re- 3
ferri faciam ad locũ iſtum omnia va-
ſa dom⁹ Domini, quæ tulit Nabucho
donoſor Rex Babylonis de loco iſto,
& tranſtulit ea in Babylonem.
Et Iechoniam filium Ioacim Re-
gem Iuda, & omnem tranſmigratio- 4
nem Iudæ, qui ingreſſi ſunt in Baby-
lonem, ego cõuertam ad locũ iſtum,
ait Dominus: conteram enim iugum
Regis Babylonis.
B Et dixit Ieremias propheta ad Ha 5
naniã prophetam in oculis Sacerdo-
tũ, & in oculis omnis populi qui ſta-
bat in domo Domini,
Et ait Ieremias propheta, Amen, 6
ſic faciat Dominus, ſuſcitet Domin⁹
verba tua quæ prophetaſti, vt referã-
tur vaſa in domũ Dñi, & omnis trãſ-
migratio de Babylone ad locũ iſtũ.
Verũtamen audi verbũ hoc quod 7
ego loquor in auribus tuis, & in auri-
bus vniuerſi populi.
Prophetæ qui fuerũt ante me & ãte 8
te ab initio, & ꝓphetauerũt ſup ter-
ras multas, & ſuper regna magna, de
prælio & de afflictione, & de fame:
C Propheta q vaticinat⁹ eſt pacẽ, quũ 9
venerit verbũ eius, tũc ſcietur ꝓphe-
ta quẽ miſit Dominus in veritate.
Et tulit Hananias propheta cate- 10
nam de collo Ieremiæ prophetæ, &
confregit eam.
Et ait Hananias in conſpectu om- 11
nis populi, dicens, Hæc dicit Domi-
nus, Sic cõfringam iugum Nabucho-
donoſor Regis Babylonis poſt duos
annos dierum de collo omnium gen
tium. Et abiit Ieremias propheta in
viam ſuam.
Et factum eſt verbum Domi- 12
ni ad Ieremiam (poſtquam confregit
Hananias propheta catenam de col-
lo Ieremiæ prophetæ) dicens,
D Vade, & dices Hananiæ, Hæc dicit 13
Dominus, Catenas ligneas contriui-
ſti: & facies pro eis catenas ferreas.
Quia hæc dicit Dominus exercituũ 14
Deus Iſrael, Iugum ferreum poſui
ſuper collum cũctarũ gentium iſtarũ
vt ſeruiant Nabuchodonoſor Regi
Babylonis, & ſeruient ei: inſuper &
beſtias terræ dedi ei.
Et dixit Ieremias propheta ad Ha- 15
naniam prophetam, Audi Hanania,
Non miſit te Dominus, & tu confide-
re feciſti populum iſtum in mẽdacio.
Idcirco hæc dicit Dominus, Ecce 16
ego mittã te à facie terræ, hoc anno
morieris: aduerſum enim Dominum
loquutus es.
Et mortuus eſt Hananias prophe- 17
ta in anno illo, menſe ſeptimo.

Cap. XXIX.

ET hæc ſunt verba libri quẽ miſit 1
Ieremias ꝓpheta de Ieruſalẽ ad
reliquias ſeniorũ tranſmigrationis,

'Quum adhuc duo *fuerint* anni dierum, reducam ad locum hunc
omnia vaſa domus Iehouæ, quæ tulit Nebuchadnezár Rex Ba-
bél de loco iſto, & intulit ea in Babél.
Et Iechoniáh filium Iehoiacím Regem Iehudáh, & omnẽ 'tranſ-
migrationem Iehudáh qui ingreſſi ſunt in Babél, ego reducam ad
locum iſtum, ait Iehouáh: conteram enim iugum Regis Babél.
Et dixit Irmeiáh Propheta ad ה Hananiáh prophetam, in oculis
Sacerdotũ, & in oculis totius populi qui ſtabãt in domo Iehouæ,
Ait inquam Irmeiáh propheta, 'Amen, ſic faciat Iehouáh, 'ſu-
ſcitet Iehouáh verba tua quibus prophetaſti quòd reducerētur va-
ſa domus Iehouæ, & vniuerſa 'tranſmigratio de Babél ad locũ iſtũ.
Veruntamen audi nunc verbum iſtud quod ego loquor 'in auri-
bus tuis, & in auribus vniuerſi populi.
Prophetæ qui fuerũt ante me & ãte te à ſeculo, 'prophetauerũt
ſuper terras multas, & regna magna de bello, & afflictione, & peſte:
Propheta qui vaticinatus eſt de pace, quum euenerit verbũ Pro
phetæ, cognoſcetur Propheta ꝗ miſerit eum Iehouáh in veritate.
Et tulit ה Hananiáh propheta 'vectẽ de collo Irmeiáhu prophe-
tæ, & confregit eum.
Et ait ה Hananiáh in oculis totius populi, dicẽdo, Sic dixit Ieho-
uáh, Sic confringam iugum Nebuchadnezár Regis Babél 'poſt
duos annos dierum, de collo omnium gentium. Et abiit Irmeiáh
propheta in viam ſuam.
Et fuit verbum Iehouæ ad Irmeiáh (poſtquam confregit ה Ha-
naniáh propheta vectem de collo Irmeiáh prophetæ) dicendo,
Vade, & dic ad Hananiáh, dicendo, Sic dixit Iehouáh, Vectes li-
gneos confregiſti: & facies pro eis vectes ferreos.
Quoniam ſic dixit Iehouáh exercituum Deus Iſraél, 'Iugum
ferreum poſui ſuper collum cunctarum gentium iſtarum, vt ſer-
uiant Nebuchadnezar Regi Babél, '& *quidem* ſeruient ei: inſuper &
beſtias agri dedi ei.
Tunc dixit Irmeiáh propheta ad ה Hananiáh prophetam, Audi
'nunc ה Hananiáh, Non miſit te Iehouáh, tu tamẽ 'fidere feciſti po
pulum iſtum mendacio.
Idcirco ſic dixit Iehouáh, Ecce 'emittam te de ſuperficie terræ:
'hoc anno morieris, quia *verbum* 'declinãs loquutus es cõtra Iehouã.
Mortuus eſt itaque ה Hananiáh propheta anno ipſo, menſe ſe-
ptimo.

Cap. XXIX.

HAEc autem ſunt verba epiſtolæ quam miſit Irmeiáh prophe
ta de Ieruſaláim 'ad reſiduum ſeniorum tranſmigrationis,

Oſtendit Ieremias falſam Hananiæ prophetiã exẽplo aliorũ pphetarũ.

Inſpiratus à Domino Ieremias increpat Hananiam, mortem ei prænuncians.

Epiſtola Ieremiæ miſſa ad captiuos in Babylonem.

3 Quum adhuc, &c. בעוד וגו' .i. Exacto biennio integro. Chaldæus paraph. In fine duorum annorum. Annum dierum vocat annum perfectum & ſuis diebus conſtantem. 4 Tranſmigrationem גלות captiuitatem. i. omnes captiuos. 6 Amen אמן .i. ſit veritas, aut verum quod dicis: ita contingat vt dicis. Suſcitet, &c. יקם וגו' ſtabiliat. Seipſum declarat. q.d. ratam habeat, ſiue firmam faciat prophetiam tuam: eſt enim veritas firma. Tranſmigratio הגולה captiuitas. i. omnes captiui & exules Iudæi. 7 In auribus t. & in aur. &c. באזניך ובאזני וגו' .i. te audiente & vniuerſo populo. 8 Prophetauerũt וינבאו Non copulat ו hoc loco, ſed tantũ cõuertit futurũ in præteritum. i. prædixerunt fore vt euenirẽt bella, afflictiones & peſtes, nec ſemper accidit: quia Deus mutauit ſententiã, quòd pœnitentiã egiſſent. Euentus cõprobat Prophetã. q.d. Duo ſunt Prophetarũ genera: alii enim prædicũt aduerſa, alii proſpera. Qui prædicũt aduerſa, non ſemper eueniunt quæ prædixerunt: eſt enim Deus ſummè miſericors, qui ſæpe mutat ſententiam ſuper afflictione quam interminatus eſt. At qui prædicũt proſpera, neceſſariò oportet vt eueniant quæ prædixerunt: alioqui ſunt pſeudoprophetæ: nunquã enim pœnitet Deum boni quod pollicitus eſt. Ita Hebræi: quod tamen ita intelligendũ eſt, nẽpe quòd frequentius eueniãt promiſſiones Dei quàm interminationes. eſt enim Dominus Deus pronior ac procliuior ad parcendũ, quàm ad perdendũ: & ad miſericordiam, quàm ad vindictam. 10 Vectem המוטה iugum. Sic infrà ad finem capitis. 11 Poſt בעוד Ad verbum, in vltrá. 14 Iugum עול Pro hac voce paulo antè verſu 10, poſuit הרגו טה vectẽ. Et *quidẽ* ſeruient ei: ועבדהו q.d. & ita eueniet. 15 Nunc נא quæſo. Fidere fe. הבטחת ſecurũ reddidiſti. vel, fiduciã dediſti populo iſti, &c. 16 Emittam te משלחך Præſ. Heb. pro fut. En ego eiiciam te. vel expellam. aut eiecturus ſum te. q.d. tollam te de medio. Hoc anno השנה non anno currẽte, ſed computando à tempore quo hæc prædixit Ieremias. i. intra vnum annum. Declinans סרה recedens. i. alienum à veritate, & abſurdum. q.d. abſurdè loquutus es contra Dominum: adſcripſiſti enim illi falſitatem loco veritatis.

CAPVT XXIX.

1 Ad reſiduum ſen. tranſ. אל יתר זקני הגולה ad reliquos ſeniores captiuitatis. i. ad ſeniores captiuos qui adhuc ſuperſtites erant. multi enim perierant in itinere.

& ad Sacerdotes,& adProphetas,& ad vniuerſum populum quem
captiuum abduxerat Nebuchadnאeצſár de Ieruſaláim in Babél,
Poſteaquam egreſſus eſt Iechoniáh Rex, '& regina, '& eunuchi, 2
& principes Iehudah & Ieruשſaláim,' & artifices & incluſores de
Ieruשſaláim.
Per manũ אElyaשſáh filii שSaphan,& Gemariáh filii חHilciáh, 3
quos miſit צSidciáh Rex Iehudah ad Nebuchadnאeצſár Regẽ Ba-
bél in Babél,dicendo,
Sic' dicit Iehouáh exercituum Deus Iשſraél, omni trãſmigra- 4
tioni quam' tranſmigrare feci de Ieruשſaláim in Babél.
AEdificate domos,& inhabitate: plantate præterea hortos,& co 5
-medite fructum eorum.
Accipite vxores,& generate filios & filias:accipite' quoque filiis 6
veſtris vxores, & filias veſtras date viris, vt pariant filios & filias:
& multiplicate vos illic,' neque imminuamini.
Et quærite pacem ciuitatis ad quam demigrare feci vos, & ora- 7
te pro ea ad Iehouam:quoniam' in pace illius erit vobis pax.
Sic enim dixit Iehouáh exercituum,Deus Iשſraél,Ne ſeducãt 8
vos prophetæ veſtri qui *ſunt* in medio veſtri, & diuini veſtri, neq;
attendatis' ad ſomnia veſtra quæ ſomniare facitis:
Quia' falſò ipſi prophetant vobis in nomine meo:non *enim* miſi 9
eos,dixit Iehouáh.
Prophetat reductionem à captiuitate poſt L X X annos.
Sic enim dixit Iehouáh, 'Vt impleti fuerint in Babél ſeptua- 10
ginta anni,viſitabo vos,'& ſuſcitabo ſuper vos verbum meum bo
num,vt reducam vos ad locum iſtum.
Ego enim noui cogitationes quas cogito ſuper vos,dixit Ieho- 11
uáh:ogitationes pacis,&nõ mali,vt dẽ vobis' finẽ &expectationẽ.
Tũc inuocabitis me,'& incedetis:orabitiſq; me,&exaudiã vos. 12
Et quæretis me, & inuenietis,'quum quæſieritis me toto cor- 13
de veſtro.
Inueniar inquam à vobis,dixit Iehouáh, & reducam captiuita- 14
tem veſtram,congregabóque vos de vniuerſis gentibus,& de cũ-
ctis locis ad quæ expuli vos,dixit Iehouáh:reuertíque faciam vos
ad locum vnde' tranſmigrare feci vos.
Quoniã dixiſtis, Suſcitauit nobis Iehouáh 'prophetas in Babél. 15
Prædicit Regis & populi qui remanſerat in Ieruſalem,exitiũ.
'Quia ſic dixit Iehouáh de Rege qui ſedet ſuper ſolium Dauid, 16
& de omnipopulo qui habitat in vrbe iſta,*de* fratribus *ſcilicet* veſtris
qui non ſunt egreſſi vobiſcum in tranſmigrationem:
Sic *inquam* dixit Iehouáh exercituum, Ecce mitto in eos gladiũ, 17
famem,& peſtem:dabóque eos veluti ficus 'turpes quæ non poſ-
ſunt comedi præ malitia:

& adSacerdotes,& ad Prophetas, & ad omnem populum quem traduxerat Nabuchodonoſor de Ieruſalem in Babylonem.
2 Poſtquam egreſſus eſt Iechonias Rex,& domina,& eunuchi,& principes Iuda & Ieruſalem, & faber & incluſor de Ieruſalem,
3 In manu Elaſa filii Saphan, & Gamariæ filii Helciæ, quos miſit Sedecias Rex Iuda ad Nabuchodonoſor regem Babylonis in Babylonẽ,dicens,
4 Hæc dicit Dominus exercituũ Deꝰ Iſrael, omni trãſmigrationi quã trãſtuli de Ieruſalem in Babylonem,
5 AEdificate domos,& habitate: & plantate hortos, & comedite fructũ eorum. B
6 Accipite vxores, & generate filios & filias: & date filiis veſtris vxores, & filias veſtras date viris, & pariant filios & filias: & multiplicamini ibi, & nolite eſſe pauci numero.
7 Et quærite pacẽ ciuitatis ad quam trãſmigrare vos feci:& orate ꝓ ea ad Dñm:qa in pace illiꝰ erit pax vobis.
8 Hæc enim dicit Dominꝰ exercituũ Deus Iſrael, ¦Non vos ſeducant prophetæ veſtri qui ſũt in medio veſtrũ, & diuini veſtri:& ne attẽdatis ad ſomnia veſtra quæ vos ſomniatis:
9 Quia falſò ipſi prophetant vobis in nomine meo : non miſi eos, dicit Dominus.
10 ¦Quia hæc dicit Dominus, Quum cœperint impleri in Babylone ſeptuaginta anni, viſitabo vos:& ſuſcitabo ſuper vos verbum meum bonum vt reducam vos ad locum iſtum. C
11 Ego enim ſcio cogitationes quas ego cogito ſuper vos,dicit Dominꝰ: cogitationes pacis,& nõ affictionis, vt dem vobis finem & patientiam.
12 Et inuocabitis me,& ibitis:& orabitis me,& ego exaudiam vos.
13 Quæretis me, & inuenietis, quum quæſieritis me in toto corde veſtro.
14 Et inueniar à vobis,ait Dominꝰ:& reducam captiuitatem veſtram:& congregabo vos de vniuerſis gentibus,& de cunctis locis ad quæ expuli vos, dicit Dominus: & reuerti vos faciã de loco ad quem tranſmigrare vos feci.
15 Quia dixiſtis,Suſcitauit nobis Dominus prophetas in Babylone. D
16 Quia hæc dicit Dominus ad Regẽ qui ſedet ſuper ſolium Dauid,& ad omnem populum habitatorem vrbis huius,ad fratres veſtros qui non ſunt egreſſi vobiſcum in tranſmigrationẽ: ¦Ec
17 Hæc dicit Dominus exercituũ, ce mittam in eos gladium,& famem, & peſtem : & ponam eos quaſi ficus malas quæ comedi non poſſunt, eo quòd peſſimæ ſint:

1 Et regina והגבירה & domina.mater ſcilicet Regis.Significat mulierem principem. Gallicè *imperatrice,ou regente.* Et eunuchi, והסריסים & aulici.i.qui grati erant principi,vt grati,ſiue gratioſi eſſe ſolent eunuchi in aulis principum.Chaldæus paraph.magnates.vel, optimates. Et artifices & incluſ. והחרש והמסגר & architecti,& caſtrametatores. Vide ſuprà cap.24.a.1. 4 Dicit אמר præt.Heb.pro præſ. Tranſmigrare fe. הגליתי tranſtuli.pro tranſtulit.confuſio perſonarũ. 6 Neque imminuamini. ואל תמעטו: & nolite eſſe pauci. 7 In pace il.בשלומה in tranquillitate eius.i.optate ſtatũ tranquillũ vrbis eius in qua exulatis:nã ſi fruatur pace,vos etiam agetis in pace. 8 Ad ſomnia ve.quæ,&c. אל חלומותיכם אשר אתם מחלמים: .i.ad ſomnia quibus imponitur vobis,& quæ vos facitis ſomniare pſeudoprophetas:nam admittitis eorum ſomnia quæ accommodantur rebus optatis à vobis. 9 Falſò בשקר mendaciter.Ad verbum,in mendacio,vel falſitate. 10 Vt impleti כי לפי מלאת Ad verbum, Quòd vt impleri.Redundat כי quia,ſiue quòd Elapſis(inquit) L X X annis(quot annos durabit captiuitas illa Babylonica) tum demum incipiam miſereri veſtri.tum enim permittet vobis Cyrus reditum in patriam.q.d.non reuertemini ante L X X annos. Et ſuſcitabo ſuper vos verbum,&c. והקמותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם Hebraiſmus,præſtabo promiſſionem bonam quam feci vobis,de reducendis vobis,&c.
11 Finem & expectationẽ .אחרית ותקוה: id eſt finem à vobis optatum. Ad verbum,nouiſſimum & expectationem:pro quo Chaldæus paraph.vertit, finem.q.d.perficiam captiuitatem veſtram bono fine:id quod vos expectatis atque ſperatis. 12 Et incedetis, והלכתם ſub.in viis meis. 14 Tranſmigrare feci vos. הגליתי אתכם tranſtuli vos.vel,abduxi vos captiuos. 15 Prophetas נביאים Intelligit falſos prophetas.q.d.quibus vos creditis, & non veris.non tamen euenient quæ illi prædicunt vobis,ſed quæ iſti.Chaldæus para. vertit doctores.qui ſcilicet ſpe vana ſeducebant populum,quòd breui Ieroſolymam eſſent reuerſuri. 16 Quia כי Redundat.aut in Profectò vertendum,aut ſubaudienda nonnulla,ſic, Quia *inquam talia dixiſtis.*vel,*Scitote* quòd,&c. Poteſt eſſe apoſiopeſis. iraſcitur enim pſeudoprophetas impoſuiſſe illis. 17 Turpes השוערים ſordidas.fœdas.inquinatas.

18 Et perſequar eos in gladio, & in fa
me, & in peſtilẽtia, & dabo eos in ve-
xationẽ vniuerſis regnis terræ, in ma
ledictionem, & in ſtuporem, & in ſibi-
lum, & in opprobrium cunctis genti-
bus ad quas ego eieci eos:
19 Eo quòd non audierint verba mea
dicit Dominus, quæ miſi ad eos per
ſeruos meos Prophetas de nocte cõ-
E ſurgens & mittens: & non audiſtis, di
cit Dominus.
20 Vos ergo audite verbum Domini,
omnis tranſmigratio, quam emiſi de
Ieruſalem in Babylonem.
21 Hæc dicit Dominus exercituũ De⁹
Iſrael ad Achab filiũ Coliæ, & ad Se-
deciam filium Maaſiæ, qui prophetãt
vobis in nomine meo mẽdaciter, Ec-
ce ego tradã eos in manus Nabucho
donoſor Regis Babylonis, & percu-
tiet eos in oculis veſtris.
22 Et aſſumetur ex eis maledictio om
ni trãſmigrationi Iudæ quæ eſt in Ba
bylone, dicentium, Ponat te Domi-
n⁹ ſicut Sedeciã, & ſicut Achab quos
frixit Rex Babylonis in igne:
23 Pro eo quòd fecerint ſtultitiam in
F Iſrael, & mœchati ſũt in vxores ami
corum ſuorum, & loquuti ſunt verbũ
in nomine meo mendaciter quod nõ
mandaui eis: ego ſum iudex & teſtis,
dicit Dominus.
24 Et ad Semeiam Nehelamitẽ dices,
25 Hæc dicit Dominus exercituũ De⁹
Iſrael, Pro eo quòd miſiſti in nomine
tuo libros ad omnem populum qui
eſt in Ieruſalem, & ad Sophoniam fi-
lium Maaſiæ ſacerdotẽ, & ad vniuer-
ſos Sacerdotes, dicens,
26 Dominus dedit te ſacerdotem pro
Ioiade ſacerdote: vt ſis dux in domo
Domini ſuper omnem virum arrepti
tiũ & prophetantem, vt mittas eum
in neruum & in carcerem:
27 Et nunc quare non increpaſti Iere-
miam Anathothiten qui prophetat
vobis?
G Quia ſuper hoc miſit in Babylonẽ
28 ad nos, dicens, Longum eſt, ædificate
domos, & habitate: & plantate hor-
tos, & comedite fructus eorum.
29 Legit ergo Sophonias ſacerdos li-
brum iſtum in auribus Ieremiæ pro-
phetæ.
Et factum eſt verbum Domini ad
30 Ieremiam, dicens,
Mitte ad omnem tranſmigrationẽ,
31 dicens, Hæc dicit Dominus ad Semeiã
Nehelamiten, Pro eo quòd prophe-
tauit vobis Semeias, & ego non miſi
eũ, & fecit vos confidere in mẽdacio:
Idcirco hæc dicit Dominus, Ecce
32 ego viſitabo ſuper Semeiam Nehela-
miten, & ſuper ſemen eius: non erit
ei vir ſedens in medio populi huius,
& nõ videbit bonum quod ego faciã
populo meo, ait Dominus: quia præ-
uaricationẽ locutus eſt aduerſus Do-

18 Et perſequar eos gladio, & fame, & peſte, ʹdabóque eos in cõmo
tionem vniuerſis regnis terræ, ʺin maledictionem, & in ſtuporẽ, &
in ſibilum, & in opprobrium cunctis gentibus ad quas eieci eos:
19 Eo quòd non audierunt verba mea, dixit Iehouah, ʹquæ miſi ad
eos per ſeruos meos Prophetas ʹmanè ſurgendo & mittendo: & nõ
ʹaudiſtis, dixit Iehouáh.
20 Vos itaque audite verbum Iehouæ, ʹomnis tranſmigratio quam
emiſi de Ieruשſaláim in Babél.
21 Sic dixit Iehouáh exercituum Deus Iשraאél de Aחháb filio Co-
laiáh, & de צSidciiáhu filio Mayaשſeiáh, qui prophetãt vobis in no
mine meo mẽdaciter, ʹEcce ego trado eos in manu Nebuchadnאe
צſar Regis Babél, & percutiet eos in oculis veſtris.
22 Et aſſumetur ab eis ʹmaledictio ab omni tranſmigratione Iehu
dáh quæ eſt in Babél, dicendo, Ponat te Iehouah ſicut צSidciiahu,
& ſicut Aחháb ʹquos combuſſit Rex Babél igni:
23 Eo quòd fecerunt nefas in Iשraאél, & adulterium commiſerũt
cum vxoribus proximorum ſuorum, & loquuti ſunt verbũ in no-
mine meo mendaciter, quod non præcepi eis: ʹego autem ſum is
qui noui *illud*, teſtíſque *ſum*, dixit Iehouáh.
24 Et ad שSemayaiáhu ʹNeחhelamiten dices his verbis,
25 Sic dixit Iehouáh exercituum Deus Iשraאél, dicens, Eo quòd
miſiſti nomine tuo literas ad vniuerſum populum qui eſt in Ie-
ruשſaláim, & ad צSephaniáh filium Mayaשſeiah ſacerdotem, & ad
vniuerſos Sacerdotes, dicendo,
26 Iehouáh dedit te ſacerdotem pro Iehoiadáy ſacerdote, vt ſitis
præfecti in domo Iehouæ ſuper omnem virum ʹfurioſum, ʹ& pro-
phetantem: vt ponas eum ʹin carcerem & in neruum.
27 Et nunc vtquid non increpaſti Irmeiáhu yAnathothiten ʹpro-
phetantem vobis?
28 Quia ʹidcirco miſit ad nos in Babél, dicendo, ʹLongum eſt, ædi-
ficate domos, & habitate: plantate item hortos, & comedite fru-
ctum eorum.
29 ʹEt legit צSephaniáh ſacerdos epiſtolam hanc in auribus Irme-
iáhu prophetæ.
30 Fuítque verbum Iehouæ ad Irmeiáhu, dicendo,
31 Mitte ʹad vniuerſam tranſmigrationem, dicendo, Sic dixit Ie-
houáh de שSemayaiáh Neחhelemite, Eo quòd prophetauit vobis
שSemayaiáh, ʹ& ego nõ miſi eum, & cõfidere fecit vos mendacio:
32 Idcirco ſic dixit Iehouáh, Ecce ego viſito ſuper שSemayaiáh Ne
חhelemitẽ, & ſuper ſemẽ eius, ʹNõ erit ei vir habitãs in medio po-
puli huius, neque videbit bonũ illud quod ʹfacio populo meo, di-
xit Iehouáh, quia *verbum* ʹdeclinans loquutus eſt aduerſus Iehouáh.

Minatur duobus pſeudoprophetis ſeducentibus populum.

Semeiæ Nehelamitæ mors prædicitur.

18 Dabóque, &c. 'ונתתים וגו .i. diſpergam eos per omnia regna. Vide aliam expoſitionem Hebraiſmi huius ſuprà cap. 24. d 9. In maledictionem לאלה in execrationem. 19 Quæ miſi, &c. 'אשר שלחתי וגו quum miſi ad eos ſeruos, &c. Manè ſurg. & mitt. השכם ושלוח Hebraiſmus. i. quotidie, ſiue aſſiduè & ſine intermiſſione mittendo. Vide ſuprà cap. 25. a. 4, & 26. a. 5. Audiſtis, שמעתם Secunda perſona Heb. pro tertia. i. non obediuerunt illis. 20 Omnis tranſ. כל־הגולה i. vniuerſi captiui, ſiue exules. 21 Ecce ego tra. הנני נותן Præſ. Heb. pro fut. ego quidem tradam. vel, traditurus ſum. 22 Maledictio קללה. i. formula maledictionis. Quos combuſſit אשר קלם Ad verbũ, quos combuſſit eos. Hebraiſmus, redũdante altero relatiuo. Alii, frixit. tanquã in ſartagine. Alii, vſtulauit. 23 Ego autẽ ſum is qui 'ואנוכי היודע וגו id quod ego ſcio, & teſtis ſum. 24 Neחhelamitẽ. הנחלמי quòd eſſet ex Nehelam, vt quibuſdam placet. Chaldæus paraph. ex Halem. Doctus inter Hebræos, ſomniatorem exponit, quòd ſomniaſſet reditũ populi eſſe propinquũ. 26 Furioſum, משוגע arreptitium. vel maniacum. Ita dicebantur Prophetæ quum acti eſſent Spiritu ſancto. Et prophetantem ומתנבא & eum qui fingit ſe prophetam. i. qui præ ſe fert munus propheticũ. id ſignificat verbum in coniugatione Hithpahal. In carcerẽ & in ner. אל־המהפכת ואל־הצינוק Vide ſup. cap. 20. verſ. 2. in cippũ & truncũ. prior vox ſignificat inſtrumentũ quo conſtringitur collũ: altera verò quo manus conſtringuntur, vt ait doctus inter Hebræos. 27 Prophetantẽ המתנבא Idem verbum quod præcedenti verſu, qui falſo ſibi prophetiã vendicat. 28 Idcirco על־כן ſub. vt ſibi prophetiam vendicet. Longum eſt, ארוכה היא Longa vel diuturna, ſub. futura eſt captiuitas iſta. 29 Et legit 'ויקרא Legerat autem. 31 Ad vniuerſam tranſ. על־כל־הגולה ad vniuerſam captiuitatem. i. ad omnes captiuos. Et ego non miſi e. ואני לא שלחתיו quum ego non miſerim eum. 32 Non erit ei vir לא יהיה לו איש Neminem habiturus eſt qui habitet. Facio עושה Præſ. Heb. pro fut. facturus ſum. Declinans, סרה abhorrens. alienum. ſub. à veritate. Vide præcedenti capite, verſu 16. Alii, auerſionem.

Cap. XXX.

De regno Christi, cuius figura erat liberatio à captiuitate Babylonica.

1 VErbum quod fuit ad Irmeiáhu à Domino ʹdicendo.
2 Sic dixit Iehouáh Deus Iɯsraél, dicendo, Scribe tibi om-
nia verba quæ loquutus ſum ad te, in libro *quodam*.
3 Ecce enim dies veniūt, dixit Iehouáh, & reducam captiuitatem
populi mei Iſɯraél & Iehudáh, dixit Iehouáh, & redire faciā eos
ad terram quam dedi Patribus eorum, & poſſidebunt eam.
4 Hæc ſunt autem verba quæ locutus eſt Dominus de Iſɯraél &
Iehudáh,
5 Quoniam ſic dixit Iehouáh, ʹVocem terroris audiuimus, formi
dinis, nec eſt pax.
6 Interrogate nunc, & videte an pariat maſculus: quare *ergo* vidi o-
mnem virum habentem manus ſuper lumbos ſuos tanquam par-
turiens: & verſæ ſunt omnes facies ʹin pallorem?
7 ʹVæ, quia magna eſt dies illa, ita vt nō ſit ſimilis illi: tempúſque
afflictionis eſt ipſi Iaɣacób, & ex ipſa ſeruabitur.
8 Et erit in die illa, dixit Iehouáh exercituum, ʹconteram iugum
eius de collo tuo, & vincula tua dirumpam, ʹ& non redigent illum
vltrà in ſeruitutem alieni:
9 Sed ſeruient Iehouæ Deo ſuo, ʹ& Dauid Regi ſuo quem ſuſci-
tabo eis.
10 Tu ergo ne timeas ſerue mi Iaɣacób, dixit Iehouáh, neque ʹpa-
ueas Iɯſraél: quia ecce ego ſaluans te ʹà *loco* longinquo, & ſemen
tuum de terra captiuitatis eorum: reuertetúrque Iaɣacób & re-
quieſcet, ʹ& pacatus erit, nec erit qui exterreat:
11 Quoniam tecum ego ſum, ait Iehouáh, vt ſaluum faciam te. ʹfa
ciam autem conſummationem in cunctis gētibus in quas diſper-
ſi te: veruntamen ex te non faciam conſummationem, ſed caſti-
gabo te ʹin iudicio, ʹnec ſuccidendo ſuccidam te.
12 Sic enī dixit Iehouáh, ʹDeſperata fractura tua, difficilis plaga tua.
13 Non eſt qui iudicet ʹiudicium tuum ad ſanitatem, medicinæ &
curatio non ſunt tibi.

Caſtigatione ſua oſtēdit Deus populi peccatorē.

14 Omnes ʹamatores tui obliti ſunt tui, te nō ʹquærent: plaga enim
inimici percuſſi te, caſtigatione ʹcrudelis ʹpropter multitudinē ini-
quitatis tuæ, *&* *quòd* multiplicata ſunt peccata tua.
15 Quid clamas ſuper ʹcontritione tua? ʹdeſperatus dolor tuus: *nam*
propter multitudinem iniquitatis tuæ, *&* quia multiplicata ſunt

Cap. XXX.

1 HOc verbum quod factum eſt ad Ieremiam à Domino, dicens,
2 Hæc dicit Dominus Deus Iſrael, di
cens, Scribe tibi omnia verba quæ lo
cutus ſum ad te, in libro.
3 Ecce enim dies veniunt, dicit Do-
minus: & conuertam conuerſionem
populi mei Iſrael & Iuda, ait Domi-
nus: & conuertam eos ad terram quā
dedi Patribus eorū, & poſſidebūt eā.
4 Et hæc verba quæ locutus eſt Do-
minus ad Iſrael & ad Iudam,
5 Quoniam hæc dicit Dominus, Vo
cem terroris audiuimus: formido, &
non eſt pax.
6 Interrogate, & videte ſi generat
maſculus: quare ergo vidi omnis viri
manum ſuper lumbū ſuum quaſi par
turientis: & conuerſæ ſunt vniuerſæ
facies in auruginem?
7 |Væ, quia magna dies illa, nec eſt ſi
milis eius: tempúſque tribulationis
eſt Iacob, & ex ipſa ſaluabitur.
8 Et erit in die illa, ait Dominus ex-
ercituum: conterā iugum eius de col-
lo tuo, & vincula eius dirumpam: &
non dominabūtur ei amplius alieni:
9 Sed ſeruient Domino Deo ſuo, &
Dauid Regi ſuo quē ſuſcitabo eis.
10 |Tu ergo non timeas ſerue meus
Iacob, ait Dominus, neque paueas Iſ
rael: quia ecce ego ſaluabo te de terra
longinqua, & ſemen tuū de terra ca-
ptiuitatis eorum: & reuertetur Iacob
& quieſcet, & cunctis affluet bonis, &
non erit quem formidet:
11 Quoniam tecum ego ſum, ait Do-
minus, vt ſaluem te. faciam enim cō-
ſummationem in cunctis gentibus in
quibus diſperſi te: te autem non fa-
ciam in conſummationem: ſed caſti-
gabo te in iudicio, vt nō videaris tibi
innoxius.
12 Quia hæc dicit Dominus, Inſanabi
lis fractura tua, peſſima plaga tua.
13 Non eſt qui iudicet iudicium tuum
ad alligandum: curationum vtilitas
non eſt tibi.
14 Omnes amatores tui obliti ſunt
tui, téque non quærent: |plaga enim
inimici percuſſi te caſtigatione cru-
deli: propter multitudinem iniquita-
tis tuæ, dura facta ſunt peccata tua.
15 |Quid clamas ſuper contritione
tua? inſanabilis eſt dolor tuus: ꝑpter
multitudinem iniquitatis tuæ, & pro

Ioel.2.c. Amos 5.c. Sophō.1.d. — Eſa.44.a. Ier.46.f. — Supra.10.d. — Supra.C. — Supra.15.d.

IN CAPVT XXX.

1 Dicendo. לאמור dicente. 5 Vocem terroris, &c. קול חרדה שמענו פחד ואין שלום : Sub. Gentes dicturæ ſunt, Vocem horroris audiuimus, *uocem inquam* timoris, & *in qua* nulla eſt pax. vel, & non *uocem* pacis. 6 In pallorem? לירקון : q.d. viri non ſolent parere: cur igitur ſunt habitu mulierum parturientium, vt vſqueadeo timeant, mutatǽque ſint præ timore facies eorum in pallorem? 7 Væ הוי Heu. dolentis. 8 Conteram אשבור frangam. confringam. Et non redig. &c. ולא יעבדו בו Tertia perſona pro ſecunda, te. q.d. non tenebunt te in ſeruitute, ſiue non vtentur opera tua tāquam ſerui, nec dominabuntur tibi externi tanquā ſeruo. Idem verbum quod ſuprà cap. 25. c. 14. 9 Et Dauid Re. ſ. ואת דוד מלכם Chaldæus paraph. Et obedient Meſſiæ filio Dauid Regi ſuo. 10 Paueas, תחת formides. frāgaris metu, aut formidine. A *loco* lōginquo מרחוק à remoto. i. reducendo te è regione longinqua, qui priùs eras procul à me. Vide eadem infrà cap. 46. d. 27. Et pacatus e. ושאנן & erit in tranquillitate. aut otio, vel ſecuritate. 11 Faciam au. conſ. כי אעשה כלה Conſummationē facere more Hebraico dicitur pro totū perdere, excindere funditus, & in vniuerſum tollere. q.d. perdam gentes inter quas diſperſus fueris: at te non perdam vt illas. In iudicio, למשפט i. modo adhibito quem in caſtigando ſeruare ſoleo. Siue in iudicio. i. pro more meo, nempe moderatè. In iudicio punire, eſt non ſummo iure agere & exacta iuſtitia, ſed modo quodam & æquitate, non furore. Chaldæus paraph. iudicio remiſſo. i. indulgenter. Hebraiſmus. Nec ſuccid. ſuc. te ונקה לא אנקך : i. non tollam te prorſus de medio. Alii, Verūtamen neutiquam te ad purum putum excoquam. vel, mundādo non mundabo te. i. non exactè excoquam te, vt nihil vltrà in te ſit ſordium. nam ſi hoc tentem, ferre haudquaquam poſſes, & ſimul peſſum ires. 12 Deſperata אנוש Deplorata. Doloris plena. 13 Iudicium t. &c. דינך וגו׳ cauſam tuam ad medelam *inueniendam*. medicinæ & curatio non eſt tibi. Alii, cauſam tuam *adhibendo* emplaſtrum, medicamen, &c. i. nullus inueniri poteſt medicus qui ſciat quo medicamento, emplaſtro, ſiue cataplaſmate ſanari poſſis. q.d. hæc plaga videtur incurabilis. מזור dicitur ab exprimēdo, quòd adhiberi ſoleat expreſſione ſaniei facta. תעלה ab imponendo. 14 Amatores tui מאהביך amici tui. qui ſcilicet prius præ ſe ferebant te amare. Quærent, ידרשו Quidam per præſens vertunt, te non requirunt. i. non inuiſunt, nec quærunt quomodo valeas. Crudelis אכזרי ſub. hominis, quam infligere ſolent hoſtes & homines crudeles. Propter multit. iniq. t. על רוב עונך propterea quòd multiplicata eſt iniquitas tua. 15 Contritione t. שברך conquaſſatione tua? Alii, ob afflictionem tuā? q.d. non eſt quod conqueraris: nam iuſtè affligeris. Deſperatus אנוש doloris plenus. i. pars illa quæ tibi dolet, eſt plena doloris, vt paulo antè verſu 12.

pter dura peccata tua feci hæc tibi.

Propterea omnes qui comedũt te deuorabuntur: & vniuerſi hoſtes tui in captiuitatem ducentur: & qui te vaſtant, vaſtabuntur: cunctóſque prædatores tuos dabo in prædam.

Obducam enim cicatricem tibi, & à vulneribus tuis ſanabo te, dicit Dominus: quia eiectam vocauerunt te, Sion hæc eſt, quæ non habebat requirentem.

Hæc dicit Dominus, Ecce ego cõuertam conuerſionem tabernaculorum Iacob, & tectis eius miſerebor:
D & ædificabitur ciuitas in excelſo ſuo, & templum iuxta ordinem ſuum fundabitur.

Et egredietur de eis laus, vóxq; ludentium: & multiplicabo eos, & non minuentur: & glorificabo eos, & non attenuabuntur.

Et erunt filii eius ſicut à principio, & cœtus eius corã me permanebit: & viſitabo aduerſum omnes qui tribulant eum.

Et erit dux eius ex eo, & princeps de medio eius producetur: & applicabo eum, & accedet ad me. quis enim iſte eſt qui applicet cor ſuum vt appropinquet mihi, ait Dominus?

Et eritis mihi in populum: & ego ero vobis in Deum.

Ecce turbo Domini furor egrediẽs procella ruens: in capite impiorũ cõquieſcet.

Nõ auertet iram indignationis Dominus, donec faciat & compleat cogitationem cordis ſui: in nouiſſimo dierum intelligetis ea.

Cap. XXXI.

IN tempore illo, dicit Dominus, Ero Deus vniuerſis cognationibus Iſrael, & ipſi erunt mihi in populum.

Hæc dicit Dominus, Inuenit gratiam in deſerto populus qui remanſerat gladio: vadet ad requiem ſuam Iſrael.

Lõgè Dominus apparuit mihi. Et in charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans.

Rurſúmque ædificabo te, & ædificaberis virgo Iſrael: adhuc ornaberis tympanis tuis, & egredieris in
B choro ludentium.

Adhuc plantabis vineas in montibus Samariæ: plantabũt plantãtes, & donec tẽpus veniat nõ vindemiabũt.

peccata tua, feci hæc tibi.
16 Propterea omnes deuorantes te deuorabuntur, & vniuerſi ho-
ſtes tui, vniuerſi inquam in captiuitatem ibunt: erúntque ʼdiripiẽ
tes te in direptionem, & cunctos prædantes te dabo in prædam.
17 ʼAdducã enim ſanitatem tibi, & à plagis tuis ſanabo te, dixit Ie-
houáh: quia ʼeiectam vocauerunt te, ẏSiión ipſa eſt, non eſt requi-
rens ipſam.
18 Sic dixit Iehouáh, Ecce reduco captiuitatem tabernaculorum
Iayacób, & tabernaculorum eius miſerebor: ædificabitúrque ciui
tas ʼſuper cumulum ſuum, & palatium ʼſecundum cõſuetudinem
ſuam manebit.
19 Et egredietur ab eis gratiarum actio & vox gaudẽtium: multi-
plicabóque eos, & non imminuentur: ʼmultiplicabo inquam eos,
nec minuentur.
20 Et erunt ʼfilii eius ſicut prius, & cœtus eius corã me ʼfirmabitur:
& viſitabo omnes qui oppreſſerunt illum.
21 Et erit ʼfortis eius ex eo, & dominator eius de medio eius egre-
dietur: & appropinquare faciam eum, & accedet ad me: quis enim
eſt iſte ʼ*qui* illexit cor ſuum vt appropinquet mihi, dixit Iehouáh?
22 Et eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum.
23 Ecce turbo Iehouæ cum furore egreſſus eſt, *&* ʼturbo imminens
ſuper caput impiorum ʼmanebit.
24 ʼNon reuertetur ira furoris Iehouæ, donec fecerit, & donec ʼſta-
tuerit cogitationes cordis ſui: ʼin nouiſſimo dierum intelligetis
iſtud.

Cap. XXXI.

1 IN tempore illo, dixit Iehouáh, ʼero in Deum vniuerſis cognatio
nibus Iʋſraɴél, & ipſi erunt mihi in populum.
2 Sic dixit Iehouáh, ʼInuenit gratiam in deſerto populus ʼeuaſo
res gladii: ʼambulauit *Deus ante eum* vt requieſcere faceret eum, *nempe*
ʼIʋſraɴelem.
3 ʼA longinquo *tempore, inquit populus*, Iehouáh apparuit mihi. *Et Iehouáh*
ait, Charitate ʼperpetua dilexi te: ideò ʼattraxi te miſericordia.
4 Adhuc ædificabo te, & ædificaberis virgo Iʋſraɴél: adhuc orna
beris tympanis tuis, & egredieris cum thoro ludentium:
5 Adhuc plantabitis vineas in montibus ʋSomrón: plantabunt
ʼplantantes, ʼ& profanabunt.

Deſtructio inimicorum Iſraelis.

Reducẽdũ Iſraelem à captiuitate prædicit.

Dies iudicii terribilis improbis.

De aduẽtu Chriſti, per quẽ oſtendit Deus ſe eſſe Deũ Iſraelis ſaluatorem & protectorem.

16 Diripientes, &c. שאסיך למשיסה conculcatores tui in conculcationem. 17 Adducam, &c. כי אעלה וגו׳ Admouebo enim medicinam tibi. vel, medicamentum. Eiectam voc. te נדחה קראו לך expulſam vocant te. ſub. dicentes, Sion, &c. Præt. Heb. pro præſ. Expulſam, vt eiicitur vxor à marito ſuo. 18 Super cu. ſ. על־תילה in colle ſuo, Secundũ conſue. ſ. ma. על־משפטו ישב׃ Ad verbũ, ſecundum ius ſuum ſedebit. i. vt decet illud, inſtauratum ſubſiſtet, hoc eſt in dignitate in qua prius erat. Quidam vertunt, in loco ſuo reſidebit. Alii, & templum ſtabit more ſuo. 19 Multiplicabo, &c. והכבדתים וגו׳ honorabóque eos, nec fient pauciores. vel, & non attenuabuntur. 20 Filii eius בניו ſub. Iacob. i. Eccleſiæ vniuerſalis. Firmabitur, תכון ſtabilietur. vel, dirigetur. i. confirmabo fideles ipſos: ſiue adero & fauebo illis. 21 Fortis e. אדירו clarus eius. inclytus. vel admirabilis. q. d. Rex Chriſtus naſcetur ex genere Iſrael ſecũdum carnẽ. Qui illexit ערב. i. quaſi blanditiis & illecebris pellexit. q. d. quis ille qui tanto ſtudio adhæſerit, vel qui adeò ſtuduerit placere mihi, vt ille? ſub. Chriſtus. ſunt enim verba Dei Patris, vt quidam volunt. Alii vertunt, direxit cor ſuum. Alii, deſpõdit cor ſuum ne accedat ad me? 23 Turbo imminens, סער מתגורר procella impendens Manebit. יחול׃ reſidebit. quieſcet. 24 Non reuer. ira fu. לא ישוב חרון אף Non conuertetur furor iræ. i. nõ ſedabitur, aut conquieſcet. Iram furoris, vel furorem iræ dixit more Hebraico, pro ira vehementi. Statuerit הקימו adimpleuerit. exequutus fuerit. In nouiſſimo dierum באחרית הימים nouiſſimum dierum vocat finem ſeculi.

IN CAPVT XXXI.

1 Ero in Deũ אהיה לאלהים Hebraiſmus eſt, ſicut Erit mihi in populũ, pro Ero illis Deus, & Erit mihi populus. 2 Inuenit gr. מצא חן ſub. apud me populus: cur ergo non erit nũc mihi charus? Euaſores glad. שרידי חרב qui reliqui facti ſunt à gladio. ſub. AEgyptiorum. i. quos eripui de manibus AEgyptiorum. Quidam, ſuperſtites gladii. Ambulauit הלוך Infinit. Heb. pro præterito, eundo, pro iuit, vel ambulauit. Deus præcedebat Iſraelem interdiu per nubem, & noctu per columnã ignis, donec perduceret eum ad locum quietis. Iʋſraɴelem, ישראל Iſtud additum vt exprimeretur quid ſignificaret pronomen ו in להרגיעו. 3 A longinquo מרחוק Iam olim. Dialogus eſt Synagogæ, ſiue Eccleſiæ afflictæ, & Domini Dei. acſi dicat Synagoga, Vera dicit Dominus, iam olim adfuit ac fauit mihi: verũ nunc ſum derelicta. Reſpondet Dominus, Charitate ſempiterna, &c. q. d. non prorſus dereliqui te. Perpetua עולם ſempiterna. Attraxi te miſericordia. משכתיך חסד׃ protraxi tibi miſericordiam. i. vſus ſum erga te magna miſericordia, ne perderem te. 5 Plantantes, נוטעים plantatores. Et profanabunt. וחיללו׃ ſub. anno quinto. Fructus, tribus prioribus annis à plantatione arborum, immundi erant, nec eis veſci licebat: quarto anno conſecrabantur Domino: quinto verò anno profanabantur, id eſt communes fiebant, ſiue illis veſci licebat. Leuit. 19. c. 23.

Quia'erit dies in qua clamabunt cuſtodes in monte אEphráim, 6
Surgite & aſcendamus in צSiión ad Iehouam Deum noſtrum.
Sic enim dixit Iehouáh, Exultate'in Iaꝩacób cũ lætitia,'& ex- 7
ultate in capite Gentium:'auditũ facite,laudate,& dicite,Saluum
fac Iehouáh populum tuum'reſiduum Iwſraxél.
Ecce'reducam eos de terra Aquilonis,& congregabo eos'de la- 8
teribus terræ: inter eos erunt'cæcus & claudus, & prægnans'& pa-
riens ſimul:'cœtus magnus reuertentur huc.
'Cum fletu venient,'& cũ miſericordiis reducã eos: 'ambulare 9
faciã eos ad torrentes aquarũ per viam rectam,nõ impingẽt in ea:
quia ero Iwſraxeli in patrẽ,& אEphráim'primogenitus meus eſt.
Audite verbum Iehouæ Gentes,& annũtiate in inſulis quæ pro- 10
cul ſunt, & dicite, Qui diſperſit Iwſraxél,congregabit eum,& cu-
ſtodiet eum,ſicut paſtor gregem ſuum.
'Redemit enĩ Iehouáh Iaꝩacób,redẽit ĩquã eũ de manu fortioris eo. 11
Et venient, & laudabunt'in excelſo ipſius צSiión, & confluent 12
'ad bonitatem Iehouæ'ad frumentum, & ad vinum,& ad oleum,
& ad filios pecorum,& boum:eríque anima eorum quaſi hortus
irriguus,'nec addent vt doleant vltrá.
Tunc lætabitur virgo in choro,iuuenes & ſenes'ſimul: conuer- 13
támque luctum eorum in gaudium, & conſolabor eos'lætifica-
bóque eos à dolore ſuo.
Et inebriabo animam Sacerdotũ pinguedine,& populus meus 14
bonitate mea ſaturabitur,dixit Iehouáh.
Sic dixit Iehouáh,Vox in excelſo *colle* audita eſt,'ploratus, *&* fle- 15
tus'amaritudinum:Raħhél plorans ſuper filiis ſuis, renuit conſo-
lari ſuper filiis ſuis quia'non ſunt.
Sic dixit Iehouáh,'Prohibe vocem tuam à fletu,& oculos tuos 16
à lachrymis:quia eſt merces'operi tuo,ait Iehouáh, reuertentúr-
que de terra inimici.
Eſt quoque ſpes'nouiſſimo tuo,ait Iehouáh,& reuertentur filii 17
tui ad terminum ſuum.
'Audiendo audiui אEphráim'plangentem, Caſtigaſti me,& ca- 18
ſtigatus ſum vt vitulus'non aſſuetus *ferre iugum*:'fac me conuerti,&
conuertar:quia tu es Iehouáh Deus meus.
Poſteaquam enim cõuerſus ſum, pœnituit me, & poſteaquam 19
'oſtenſum eſt mihi,percuſſi femur:cõfuſus ſum & erubui:quoniã
'ſuſtinui opprobrium adoleſcentiæ meæ.

VocatioGentiũ, incolarũ,cõtinentiũ,& inſularum.

Conuerti à peccatis,eſt Dei donum.

6 Quia erit dies in qua clamabũt cuſtodes in mõte Ephráim, Surgite & aſcendamus in Sion ad Dominum Deum noſtrum.
7 Quia hæc dicit Dominus, Exultate in lætitia Iacob,& hinnite contra caput Gentium: perſonate, & canite,& dicite,Salua Domine populum tuum reliquias Iſrael. B
8 Ecce,ego adducam eos de terra Aquilonis,& cõgregabo eos ab extremis terræ: inter quos erunt cæcus & claudus,& prægnãs & pariens ſimul: cœtus magnus reuertentium huc.
9 In fletu venient,& in miſericordia reducam eos:& adducam eos per torrentes aquarum in via recta, & non impingẽt in ea:quia factus ſum Iſraeli pater, & Ephráim primogenitus meus eſt.
10 Audite verbum Domini Gentes,& annuntiate in inſulis quæ procul ſũt, & dicite, Qui diſperſit Iſrael,congregabit eum: & cuſtodiet eum ſicut paſtor gregem ſuum.
11 Redemit enim Dominus Iacob,& liberabit eum de manu potentioris.
12 Et venient,& laudabunt in monte Sion: & confluẽt ad bona Domini ſuper frumento,& vino & oleo, & fœtu pecorum,& armentorum:eritque anima eorum quaſi hortus irriguus, & vltrà non eſurient.
13 Tunc lætabitur virgo in choro, iuuenes & ſenes ſimul:& cõuertam luctum eorum in gaudium, & conſolabor eos & lætificabo à dolore ſuo. C
14 Et inebriabo animam Sacerdotum pinguedine : & populus meus bonis meis adimplebitur,ait Dominus.
15 Hæc dicit Dominus,|Vox in excelſo audita eſt,lamentationis,luctus,& fletus Rachel plorantis filios ſuos,& nolentis conſolari ſuper eis quia nõ ſunt.
16 Hæc dicit Dominus,Quieſcat vox tua à ploratu,&oculi tui à lachrymis: quia eſt merces operi tuo, ait Dominus,& reuertentur de terra inimici.
17 Et eſt ſpes nouiſſimis tuis, ait Dominus, & reuertentur filii ad terminos ſuos.
18 Audiens audiui Ephráim tranſmigrantem, Caſtigaſti me,& eruditus ſum,quaſi iuuenculus indomitus:cõuerte me, & conuertar : quia tu Dominus Deus meus.
19 Poſtquam enim conuertiſti me,egi pœnitentiam:& poſtquam oſtendiſti mihi, percuſſi femur meum. Cõfuſus ſum & erubui,quoniã ſuſtinui opprobrium adoleſcentiæ meæ. D

6 Erit יש Præſ.Heb.pro fut.futurus eſt. 7 In Iaꝩacób *cum* læt. ליעקב שמחה Quidam ordinem dictionum ſcribunt eſſe in-
uerſum,& legunt,Dixit Iehouáh ipſi Iaꝩacób. Aut ל pro ב poſitum,Iubilate in lætitia in Iaꝩacób.i.edite vocem teſtem lætitiæ. Et ex-
ultate in cap. וצהלו בראש & iubilate in capite. Alii,& hinnite in capite,&c.i.erumpite in vocem præ gaudio,in præcipua turba Gentium.
hoc eſt vbi Gentes præcipuæ conueniunt,ad quas etiam pertinet ſalus. Auditum fa. השמיעו annuntiate.vel potius,clara & alta voce
dicite. Reſiduum שארית reliquias. 8 Reducam מביא Præſ.Heb.pro fut. De lateribus מירכתי .i.de finibus extremis.
extremitatibus.quòd latera ſint fines. Cæcus & claud.&c. עור ופסח וגו' q.d.nulla erit acceptio perſonarum. Et pariens וילדת
&enixa. aut parturiens Cœtus ma. קהל גדול *cum* cœtu magno. Quidam,vt huc magno numero reuertantur. Et cum miſer. ובתחנונים .i.cle-
9 Cum fletu בבכי .i.Flentes,præ gaudio ſcilicet. Alii,Cum fletu ibant.ſub.ad terram hoſtium.
mentiſſimé. Ambul.fa.eos ad torr. אוליכם אל נחלי deducam eos iuxta torrentes. Primogenitus m.eſt. בכורי הוא: .i.eo amore
illum proſequor quo pater aliquis primogenitum ſuum. 11 Redemit פדה Præterita Heb.pro fut.Redimet,vt nonnulli vertunt.
12 In excelſo במרום.i.in colle. Ad bonitatẽ אל־טוב.i.ad bona. Ad frumentũ,&c. אל דגן וגו' Quidã ſubaudiunt nõnihil,& vertũt,
quam oſtendit in frumento,& in vino,& in oleo,& in fœtibus pecorum & armentorum. Filios pecorum vocat pecora, ſiue fœtum pecorum.
Nec addent,&c. ולא יוסיפו וגו' Hebraiſmus,pro,nec vltrà dolebunt.aut pauebunt.i.vltrà non afficientur mœrore aut ſolicitudine.
13 Simul: יחדו ſub.erunt in choro. Lætificabóq; e. ושמחתים lætari faciam eos.vel,conſolabor. 15 Ploratus נהי lamentatio.
Locus iſte explicatur in Annotationibus in Matthæũ,cap.2.c.17,vbi citatur. Amaritudinũ תמרורים .i.amarus.Hebraiſmus.
Non ſunt. איננו: non ipſe.q.d.ne vnus quidem eorum extat,ſiue ſupereſt.ſublati enim ſunt de mundo.
16 Prohibe מנעי Arce.Contine. Operi tuo, לפעולתך .i.filiis tuis ob Chriſtum occiſis.vel,labori quem tui ſuſtinuerunt in Chal
dæa. 17 Nouiſſimo tuo, לאחריתך fini tuo.i.de reliquis filiis tuis.q.d.eſt bene ſperandum de illis.
18 Audiendo aud. שמוע שמעתי Hebraiſmus,Certè audiui.aut,Planè audiui. Plangentem מתנודד lamentantem.conquerentem.
ſub.& dicentem mihi in captiuitate,Caſtigaſti,&c. Non aſſuetus לא לומד ſub.ferre iugum,vel trahere aratrum.i.indomitus. Fac
me con. השיבני conuerte me. 19 Oſtenſum eſt mihi הודעי cognitus ſum.ſub.mihimetipſi.i.cognoui meipſum. Suſtinui
נשאתי tuli.i.lui pœnas ſcelerum probroſorum quæ olim admiſi.

20 Si fili⁹ honorabilis mihi Ephráim, ſi puer delicatus? quia ex quo loquut⁹ ſum de eo, adhuc recordabor eius: idcirco conturbata ſunt viſcera mea ſuper eum: miſerans miſerebor eius, ait Dominus.

21 Statue tibi ſpeculā, pone tibi amaritudines, dirige cor tuum in viam rectam in qua ambulaſti: reuertere virgo Iſrael, reuertere ad ciuitates tuas iſtas.

22 Vſquequo deliciis diſſoluêris filia vaga? Quia creauit Dominus nouum ſuper terram: fœmina circundabit virum.

E 23 Hæc dicit Dominus exercituū De⁹ Iſrael, Adhuc dicent verbum iſtud in terra Iuda, & in vrbibus eius: quū cōuertero captiuitatem eorum, Benedicat tibi Dominus, pulchritudo iuſtitiæ, mons ſanctus.

24 Et habitabunt in eo Iudas & omnes ciuitates eius ſimul: agricolæ & minantes greges.

25 Quia inebriaui animam laſſam, & omnem animam eſurientē ſaturaui.
26 Ideo quaſi de ſomno ſuſcitatus ſū & vidi, & ſomnus meus dulcis mihi.

27 Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & ſeminabo domum Iſrael & domū Iuda ſemine hominum & ſemine iumentorum.

28 Et ſicut vigilaui ſuper eos vt euellerem, & demolirer, & diſſiparem, & diſperderem, & affligerem: ſic vigilabo ſuper eos vt ædificem & plantem, ait Dominus.

29 In diebus illis non dicent vltrà, Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupuerunt:

30 Sed vnuſquiſque in iniquitate ſua morietur: omnis homo qui comederit vuam acerbam, obſtupeſcent dentes eius.

31 Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Iſrael & domui Iuda
F fœdus nouum.

32 Non ſecundum pactum quod pepigi cū Patribus eorū in die qua apprehendi manū eorum vt educerem eos de terra AEgypti: pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus ſum eorum, dicit Dominus.

33 Sed hoc erit pactum quod feriā cū domo Iſrael poſt dies illos, dicit Dominus: Dabo Legem meam in viſce

20 Nunquid filius pretioſus ″*eſt* mihi אEphráim? nunquid puer″de-
lectabilis? tamē ex quo″loquutus ſum de eo, recordādo recordabor
eius adhuc: idcirco″ſonuerunt viſcera mea ſuper eum, miſerādo mi-
ſerebor eius, ait Iehouáh.
21 Statue tibi″ſigna, pone tibi″cumulos altos, pone cor tuum″ad
ſemitam, viam *per quam* ambulaſti: reuertere virgo Iſraél, reuer-
tere ad ciuitates tuas iſtas.
22 Vſquequo″vertes te huc illuc ô filia″rebellis? Quia creabit Iehouáh nouum in terra: fœmina″circundabit virum. Natiuitas Chriſti prædicitur.
23 Sic dixit Iehouáh exercituum Deus Iſraél, Adhuc dicent ver
bum iſtud in terra Iehudáh & in vrbibus eius:″quū conuertero ca-
ptiuitatem eorū, Benedicat tibi Iehouáh ô habitaculum iuſtitiæ,
mons ſancte.
24 Et habitabunt in ea Iehudáh, & omnes ciuitates eius ſimul: agri
colæ *item*,″& proficiſcentur cum grege *ſuo*.
25 Quia″inebriaui animam laſſam, & omnē animā triſtē impleui.
26 Propter hoc″expergefactus ſum″& vidi, & ſomnus meus″dulcis
fuit mihi.
27 Ecce dies veniunt, dixit Iehouáh,″& ſeminabo domum Iſraél
& domum Iehudáh ſemine hominis & ſemine animalis.
28 Et erit″quemadmodum ſollicitus fui ſuper eos ad euellēdum
& diruendum,″& deſtruendum, & perdendum,″& affligendum: ſic
″ſollicitus ero ſuper eos″ad ædificandū & plātandū, dixit Iehouáh.
29 In diebus illis non dicent vltrà, Patres comederunt″vuam acer
bam, & dentes filiorum″obſtupuerunt:
30 Sed vnuſquiſque propter iniquitatem ſuā morietur: omnis ho Omnes in peccato ſuo morietur
minis qui comederit vuam acerbam obſtupeſcent dentes.
31 Ecce dies veniunt, dixit Iehouáh, & feriam cum domo Iſraél
& cum domo Iehudáh fœdus nouum:
32 Non ſecundum fœdus quod pepigi cum Patribus eorum in Teſtamentum nouum.
die qua apprehendi manum eorum vt educerem eos è terra AE-
gypti: quia ipſi irritum fecerunt pactū meum,″& ego dominatus
ſum eis, dixit Iehouáh.
33 Sed iſtud eſt fœdus quod feriam cum domo Iſraél poſt dies
ipſos, dixit Iehouáh: Dabo Legem meam″in medio eorum,″& in

20 *Eſt* mihi לי *fuit* mihi.q.d.non.peccauit enim: ideo eieci illum. Delectabilis? שעשועים Ad verbum, delectationū? deliciarū? Alii, lætitiarū? Alii, luſuum? Alii, ſolatiorū, ſub. meorum? .i.cum quo iocari debeam vt ſolent patres iocari cum filiis morigeris, & qui in omnibus ſtudent ſeruare iuſſa paterna? q.d.non. Loquutus ſum de eo, דברי בו Infinit.Heb.& ב pro מן de. attamen quum illi ſim loquutus, adhuc illius meminero. Quidam per præſens vertunt, Tamen ex quo loquor, &c.i.ex quo tempore loqui incipio, ſiue ſermonem facio de illo, ſoleo adhuc recordari amoris quo antea ſolitus ſum illum proſequi. Sonuerunt המו infremuerunt. commota ſunt. 21 Signa, ציונים titulos.i.lapides erectos quales ſolent erigi in agris ad indicandam viam. Cumulos alt. תמרורים aceruos. ſub. lapidum. Ad ſemitā למסלה Propriè ſignificat viam ſtratā lapidibus. Gallicè *chauſſee*.q.d.adhibe animū & mentē ad conſiderandas vias per quas in captiuitatem profecta es: nam per eaſdem reuertéris. 22 Vertes te, &c. תתחמקין וגו׳ vagaberis. Alii, diuertes. aut declinabis.i.viues ſine certa lege.q.d.diu quidem, ſed non ſemper. Rebellis? השובבה immorigera? auerſatrix? Circundabit תסובב cinget. amplectetur. 23 Quum conuertero cap. eo. כשובי את־שבותם .i.quum reduxero eos qui iam captiui ſunt: ſiue quum aſſeruero eos in libertatem veram. 24 Et proficiſcentur ונסעו .i.vagabuntur huc illuc.q.d.non tantùm vrbani, ſed & ruſtici. Quidam ſeparant agricolas à proficiſcentibus cum grege, vertentes, Et agricolæ & qui mutant loca cum grege ſuo.i.paſtores quibus ſæpe diſſidium eſt cum agricolis. 25 Inebriaui הרויתי Præt.Heb.pro fut. inebriabo, implebo. Inebriare pro reficere, & ſatiare. more Hebraico poſitum eſt. Et vidi, ואראה poſteaquam vidi. ſic vertendū ו hoc loco, vt quidam volunt. 26 Expergefactus ſ. הקיצותי euigilaui. Verba ſunt Prophetæ. q.d.poſteaquam vidi per ſomnium prophetiam illam de Chriſto venturo, euigilaui protinus: & recordatio talis ſomnii in quo talē prophetiā viderā, fuit mihi gratiſſima. Dulcis fuit mi. ערבה לי: ſub. quia plena gaudii erāt verba illa. Liberius quidā totum verſum ſic conuertunt, idcirco euigilaui, & ſuſpexi, vbi ſuauiter dormieram. 27 Et ſeminabo, &c. וזרעתי וגו׳ Hebraiſmum ſic exponunt nonnulli, futurum eſt vt impleam Iudam & Iſraelem hominibus & opibus quæ olim erant in gregibus & pecoribus. 28 Quemadmodum ſolicit. f. כאשר שקדתי Ad verbum, Quemadmodum vigilaui ſuper eos vt euellerem *eos*, &c.i.vt omnem curā & diligentiam poſui in illis euertendis, &c.q.d.vt olim ſeuerè cum illis egi, animaduertendo in illos, ſic illis omnia flagitia condonabo, eóſque in integrum reſtituam. Et deſtruendū ולהרוס & euertendum. vel, vt contererem. Et affligendum ולהרע & vt confringerē. Solicitus ero אשקוד Ad verbum, vigilabo. Idem verbum quod paulo ante. Ad ædificandum & plant. לבנות ולנטוע vt ædificem & plantem. ſub eos. Obſtupuerunt: תקהינה: Fut.Heb.pro præſ.vt quidam vertunt, obſtupeſcunt. hebetantur. infirmantur. debilitantur. 29 Vuam acer. בוסר fructum immaturum. Prouerbium Hebraicum, acſi dicas, Filii luunt pœnas propter peccata parentum. 32 Et ego dominatus ſ. eis ואנוכי בעלתי בם quanuis dominatus ſim in eis.i.quanuis fuerim eis in Deum. Alii, & fui maritus eis. Aut, egi maritum erga illos.i.ego verò ſemper functus ſum erga illos officio boni ac fidelis mariti. 33 In medio e. בקרבם in intimis eorum. vel interiora.i.in viſceribus eorum. Et in cor e. ועל־לבם Hîc ו pro Id eſt ponitur. Exponit enim quid vocet interiora, ſiue medium eorum.

corde eorum deſcribam eam:& ero eis in Deum,& ipſi erunt mi-
hi in populum.

Docti à Deo Chriſtiani.

Nec docebunt vltrà vnuſquiſque proximũ ſuũ, & vnuſquiſque 34
fratrẽ ſuũ,dicẽdo,Cognoſcite Iehouá:omnes enim cognoſcẽt me
à minimo eorũ vſque ad maximũ eorũ,dixit Iehouáh: quia'propi

Remiſſio peccatorum.

tiabor iniquitati eorũ,& peccati eorũ non recordabor amplius.
'Sic dixit Iehouáh,'qui dedit ſolem in lucẽ diei, & 'ſtatuta lunæ 35
& ſtellarum in lucem noctis:'qui rupit mare,& ſonuerunt fluctus
eius,Iehouah exercituum nomen eius.
'Si amoueri poſſunt ſtatuta iſta à facie mea, dixit Iehouáh, etiã 36
ſemẽ Iſraël 'amoueri poterit vt nõ ſit gẽs corã me cũctis dieb⁹.

Promittit Deus ſe non omnino abiecturũ populũ ſuũ Iudaicum.

Sic dixit Iehouah, 'Si mẽſurari poſſint cæli ſurſum,& ĩueſtigari 37
fundamenta terræ deorſum , etiam ego abiiciã vniuerſum ſemen
Iſraël propter omnia quæ fecerunt,dixit Iehouáh.

De reædificatione Ieruſalem.

Ecce dies veniunt, dixit Iehouáh, & ædificabitur ciuitas ipſi 38
Iehouæ à turre Hananeël vſque ad portam'anguli.
'Et exibit vltrà filum menſuræ coram eo ſuper collem Garéb, 39
'& circuibit Goyáth,
Et totam vallem'cadauerum,& cineris *locum*,'& vniuerſas regio- 40
nes vſque ad torrentem Cidrón, & vſque ad angulum portæ'equo
rum ad Orientem, 'ſanctitas ipſi Iehouæ *erunt*:'nõ euelletur neque
deſtruetur vltrà in ſeculum.

Cap. XXXII.

Coniicitur Ieremias in carcerẽ, quòd ciuitatem capiendam à Rege Babylonis prophetaſſet.

VErbum quod fuit ad Irmeiáhu à Iehouáh anno decimo Sid- 1
ciiáhu Regis Iehudáh : ipſe eſt annus decimuſoctauus Ne-
buchadneſſár.
Tunc autem exercitus Regis Babél obſidebat Ieruſaláim, & 2
Irmeiahu propheta erat incluſus'in atrio cuſtodiæ,quæ erat in do
mo Regis Iehudáh:
Incluſerat enim eum Sidciiáhu Rex Iehudáh, dicendo, Quare 3
tu'vaticinaris,dicendo,Sic dixit Iehouáh , Ecce ego trado ciuita-
tem iſtam in manum Regis Babél,& capiet eam?
Et,Sidciiáhu Rex Iehudáh non euadet de manu Chaſdím:ſed 4
tradendo tradetur in manum Regis Babél, 'loquetúrque os eius
cum ore illius,& oculi eius oculos illius videbunt.
Et *in* Babél 'ire faciet Sidciiáhu, ibíque erit 'donec viſitauero 5
eum,dixit Iehouáh . ſi dimicaueritis cum Chaſdím , non pro-
ſperè vobis cedet.
Et dixit Irmeiáhu,Fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 6

ribus eorum, & in corde eorum ſcribam eam:& ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum.

34 |Et non docebit vltrà vir proximũ ſuum,& vir fratrem ſuum,dicẽs,Cognoſcite Dominum:omnes enim cognoſcent me à minimo eorum vſque ad maximũ,ait Dominus:|quia propitiabor iniquitati eorum,& peccati eorum non memorabor amplius. (Eſa.54.c. Ioan.6.e. & 14. Act.10.g.)

35 Hæc dicit Dominus qui dat ſolem in lumine diei, ordinem lunæ & ſtellarũ in lumine noctis: qui turbat mare,& ſonãt fluctus eius,Dominus exercituum nomen illi.

36 Si defecerint leges iſtæ coram me, dicit Dominus,tũc & ſemẽ Iſrael deficiet,vt non ſit gens coram me cunctis diebus.

37 Hæc dicit Domin⁹,Si mẽſurari potuerint cæli ſurſum,& inueſtigari fundamenta terræ deorſum : & ego abiiciam vniuerſum ſemẽ Iſrael propter omnia quæ fecerunt,dicit Dominus.

38 Ecce dies veniunt,dicit Dominus, & ædificabitur ciuitas Domino à turre Hananeel vſque ad portã anguli.

39 Et exibit vltrà norma menſuræ in conſpectu eius ſuper collẽ Gareb, & circuibit Goátha,

40 Et omnem vallem cadauerũ, & cineres , & vniuerſam regionẽ mortis vſque ac torrẽtem Cedron, & vſque ad angulum portæ equorum Orientalis,ſanctum Domini:non euelletur & nõ deſtruetur vltrà in perpetuum.

Cap. XXXII.

1 VErbũ quod factũ eſt ad Ieremiã à Domino in anno decimo Sedeciæ Regis Iuda:ipſe eſt ãnus decimuſoctauus Nabuchodonoſor.

2 Tunc exercitus Regis Babylonis obſidebat Ieruſalẽ , & Ieremias propheta erat clauſus in atrio carceris, qui erat in domo Regis Iuda: (Exod.34. deut.5.a.)

3 Clauſerat enim eum Sedecias Rex Iuda,dicens,Quare vaticinaris,dicẽs, Hæc dicit Dominus , Ecce ego dabo ciuitatem iſtam in manu Regis Babylonis,& capiet eam?

4 Et,Sedecias Rex Iuda non effugiet de manu Chaldæorum : ſed tradetur in manus Regis Babylonis,& loquetur os eius cum ore illius, & oculi eius oculos illius videbunt.

5 Et in Babylonem ducet Sedeciam, & ibi erit donec viſitem eum,ait Dominus.ſi autem dimicaueritis aduerſum Chaldæos, nihil proſperum habebitis.

6 Et dixit Ieremias,Factum eſt verbũ Domini ad me,dicens,

34 Propitiabor iniqui.e. אסלח לעונם condonabo eis ſcelera eorum. 35 Qui dedit נותן Præſ.Heb.qui dat. Statuta חקות leges.i.qui dedit,ſiue dat lunæ & ſtellis leges ortus & occaſus. vel,qui præfecit & præpoſuit lunam & ſtellas nocti, vt illam illuſtrent. Qui rupit רוגע Præſ.Heb.rumpit.vertere potes per præteritum,ſcidit mare *rubrum*, & fremuerunt,vel fremebant, aut tumultũ faciebãt. 36 Si amoueri poſſ.&c.אם ימושו החוקים האלה Si recedãt leges iſtæ.Si deſinãt eſſe. Alii,Si ablatæ fuerint leges iſtæ.vel ordinationes.ſub. ſolis,lunæ,& ſtellarum.q.d.vt ſol,luna, & ſtellæ quandiu mundus erit,ſuam lucem & ſua officia non poſſunt non ſeruare : ſic nec populus Dei deſinet eſſe Dei populus. Amoueri po. ישבתו recedet.ceſſabit. deficiet.id eſt deſinet eſſe gens. 37 Si menſurari poſſ. &c.'אם ימדו וגו q.d.|ſiquis agere poſſit menſuram à terra ipſa vſque ad ſupremum cælum:& à ſuperficie terræ vſque ad centrum eius. 38 Anguli. הפנה : Id eſt angulorum,vt habes in Zacharia,cap.14.c.10, vbi eadem prædicuntur. 39 Et exibit,&c. ויצא עוד קו המידה נגדו Et exibit vltrà funiculus menſuræ à conſpectu eius.ſub.portæ. Quidam liberius,Et inde latius regula menſuræ exibit vſque ad,&c. Alii,Hinc vltrà ducetur funis mẽſuræ ante ipſam. Et circuibit ונסב & vertet ſe.ſub.funis illinc.Hæc loca,vicina ſunt ipſi Ieruſalem.q.d. Ieruſalem amplioribus finibus extructur quàm antea. 40 Cadauerum, הפגרים quòd ſcilicet illic interfecti fuiſſent Aſſyrii ab Angelo. Quidam in nominatiuo vertunt verſum iſtum, Et tota vallis cadauerum,& cineris *locus*,& vniuerſi agri vſque ad torrentem Cidron,&c.vt ad ſequentia referatur, nempe erunt ſanctitas Iehouæ.Cinerem,ſiue locum cineris vocat in quem cineres ſacrificiorum effundebantur. Et vniuerſas reg. וכל השרמות & vniuerſa cãpeſtria.aut,& vniuerſi agri. Equorum, הסוסים quòd illic exercerẽtur equi Regii. Sanctitas ipſi Iehouæ קודש ליהוה.i.conſecrabuntur Domino. Non euelletur לא ינתש .i.non euertetur.ſub.quod conſecratum fuerit Domino.q.d.perpetuò ſacra erit Domino Eccleſia.

IN CAPVT XXXII.

2 In atrio בחצר in veſtibulo.Chaldæus paraph.in habitaculo domus vinctorum.Cuſtodiam vocat carcerem. Quidam annotant inuerſionem eſſe verborum Hebræis,in atrio cuſtodiæ quæ erat in domo:pro,in cuſtodia[ſiue carcere]quæ erat in atrio palatii,&c.
3 Vaticinaris נבא .i.quare vaticinatus es fore vt hæc vrbs veniat in poteſtatem Regis Babylonis,& expugnetur ab eo?
4 Loquetúrque,&c. : ודבר פיו עם פיו ועינו את עיניו תראינה .i.alloquetur eum coràm,ac videbit.Hebraiſmus.
5 Ire fa. יוליך deducet. Donec viſit.e. עד פקדי אותו .i.donec tollam animam eius ab eo,& moriatur.Hebraiſmus.

Ecce Hanameel filius Sellũ patrue- 7
lis tuus veniet ad te, dicens, Eme tibi
agrum meum qui eſt in Anathoth: ti
bi enim competit ex propinquitate
vt emas.

B Et venit ad me Hanameel filius pa 8
trui mei, ſecundum verbum Domini
ad veſtibulum carceris, & ait ad me,
Poſſide agrum meum qui eſt in Ana-
thoth in terra Beniamin: quia tibi cõ
petit hæreditas, & tu propinquus es
vt poſſideas. intellexi autẽ quòd ver-
bum Domini eſſet.

Et emi agrũ ab Hanameel filio pa- 9
trui mei q̃ eſt in Anathoth: & appẽdi ei
argẽtũ ſeptẽ ſtateres, & decẽ argẽteos:

Et ſcripſi in libro, & ſignaui, & ad- 10
hibui teſtes, & appendi argentum in
ſtatera:

Et accepi librum poſſeſſionis ſigna 11
tum, & ſtipulationes, & rata, & ſigna
forinſecus.

Et dedi librum poſſeſſionis Baruch 12
filio Neri filii Maaſiæ in oculis Hana
meel patruelis mei, & in oculis teſtiũ
qui ſcripti erant in libro emptionis,
in oculis omnium Iudæorum qui ſe-
debant in atrio carceris.

Et præcepi Baruch corã eis, dicẽs, 13

Hæc dicit Dominus exercituũ, De⁹ 14
Iſrael, Sume libros iſtos, librum em-
C ptionis hunc ſignatum, & librũ hunc
qui apertus eſt: & pone illos in vaſe
fictili, vt permanere poſſint diebus
multis.

Hæc enim dicit Domin⁹ exercituũ, 15
Deus Iſrael, Adhuc poſſidebuntur do-
mus, & agri, & vineæ in terra iſta.

Et oraui ad Dominum poſtquam 16
tradidi librum poſſeſſionis Baruch fi
lio Neri, dicens,

Heu, heu, heu, Domine Deus, ecce
tu feciſti cælum & terram in fortitu- 17
dine tua magna, & in brachio tuo ex-
tẽto: nõ erit tibi difficile õne verbũ.

Qui facis miſericordiam in milli- 18
bus, & reddis iniquitatem patrum in
ſinum filiorum eorum poſt eos fortiſ
ſime, magne, & potẽs, Dominus ex-
ercituum nomen tibi.

Magnus conſilio, & incomprehen-
ſibilis cogitatu: cuius oculi aperti ſũt 19
ſuper omnes vias filiorum Adam: vt
reddas vnicuique ſecundũ vias ſuas, &
ſecundum fructũ adinuentionũ eius.

Qui poſuiſti ſigna & portenta in
terra AEgypti vſque ad diem hãc, & 20
in Iſrael, & in hominibus: & feciſti ti-
bi nomen ſicut eſt dies hæc.

---

7 Ecce חHanameאél filius שSallúm patrui tui venit ad te, dicendo,
Eme tibi ″agrum meum, qui eſt in עAnathóth: quia tuũ eſt ″iure re
demptionis, vt emas.
8 Venit ergo ad me חHanameאél fili⁹ patrui mei ″iuxta verbũ Ieho-
uæ ″ad atrium cuſtodiæ, & ait ad me, Eme quæſo agrũ meũ qui eſt
in עAnathóth, quæ eſt in terra Biniamĩ: quia tuus eſt iure hæredita
rio, & tua eſt redẽptio, eme tibi. ″tũc cognoui q̃ verbũ Iehouæ eſſet.
9 Emi itaque agrum ab חHanameאél filio patrui mei qui erat in
עAnathóth, & appẽdi ei argentũ ſeptẽ ″שſecalím, & decẽ ″argẽteos:
10 Et ſcripſi ″in libro, & ſignaui, ″teſtificaríque feci teſtes, & appẽdi
argentum in ſtatera:
11 ″Accepi poſthæc librum emptionis *illius* ſignatum ″*ſecundum* præce-
ptum & conſuetudines *Legis*, & *librum* ″apertum.
12 Et dedi librũ emptionis Barúch filio Neriiáh filio Maחhoſeiáh
in oculis חHanameאél patruelis mei, & in oculis teſtiũ qui ″ſcripti
erant in libro emptionis, in oculis *inquam* omniũ Iehudæorum qui
manebant in atrio ″cuſtodiæ.
13 Et præcepi Barúch in oculis eorum, dicendo,
14 Sic dixit Iehouáh exercituum, Deus Iשſraél, Tolle libros iſtos,
librum emptionis hunc, ″& ſignatum, & librum apertũ hunc: & po
ne eos in vaſe fictili, vt ſtent diebus multis.
15 Sic enim dixit Iehouáh exercituum, Deus Iשſraאél, Adhuc ″poſ-
ſidebuntur domus, & agri, atque vineæ in terra iſta.
16 Et oraui Iehouam, poſtquam dedi librum emptionis Barúch fi
lio Neriiáh, dicendo,
17 Aháh Domine Iehouáh, ecce tu feciſti cælum & terram poten-
tia tua magna, & brachio tuo extẽto: nec eſt abſcõditũ à te quicq̃.
18 Qui facis miſericordiam in millibus, & reddis ″iniquitatem pa-
trum in ſinum filiorum eorum poſt eos, *tu es* Deus magnus, potẽs,
Iehouáh exercituum ″nomen eius.
19 ″Magnus conſilio, & multus opere: quia oculi tui aperti ſunt ſu-
per omnes vias filiorum hominum, vt des vnicuique ſecundum
vias ſuas, & ſecundum fructum operum ſuorum.
20 Qui ″poſuiſti ſigna & portẽta in terra AEgypti vſque ad diẽ hãc,
& in Iשſraאél, ″& in homine, & feciſti tibi nomẽ ″ſecũdũ diẽ hanc.

Per agrum emptum à Ieremia iuſſu Domini, ſignificatur populũ reuerſurũ in poſſeſſionem terræ ſuæ.

---

7 Agrum m. שדי agellum meũ. Prædiũ. Agrum hic intelligit prædiũ vrbanum. i. ædificium in vrbe cum horto olitorio ſatis amplo. Erat enim Leuita Hanameel, vnde non licuiſſet illi agrum arabilem poſſidere, nec Ieremiæ illũ emere. nam etiã Ieremias erat Leuita. Iure red. vt emas, משפט הגאלה לקנות: eius propinquitatis. i. tibi competit vt emas illud ratione propinquitatis. q. d. etiam ſi alteri venderem agrum, tibi competeret illum redimere, ne ad aliam trãſferretur tribum: quantomagis igitur teneris emere eum? De hoc vide Leuit. 25. e. 32. 8 Iuxta ver. Ieh. כדבר יהוה. i. vt prædixerat mihi Dominus. Ad atrium cuſt. אל־חצר המטרה Vide ſuprà verſu 2. Tunc cog. וארע Hic ו pro Tũc accipitur. Hebraiſmus autẽ eſt, cognoui quòd ille miſſus eſſet à Domino. 9 שSecalim שקלים ſiclos ſacros intelligit: vt per decẽ argenteos, mediũ ſicli. Conſtabat autem ſiclus ſacer, ſiue ſanctuarii, viginti obolis, vt liquet Exod. 30. b. 13, Leuit. 27. c. 25, & Num. 3. 8. 47. Rectè verò ſacer ſiclus hic intelligitur: quia Leuita à Leuita emebat: ad quos ſacri ſicli pertinebant. Siclus ſacer opponitur profano, quem quadraginta obolos valuiſſe ſcribunt nonnulli. Argenteos. הכסף ſub. nummos. 10 In libro, בספר in libello. i. curaui id ſcribendũ in libello, ſiue charta, & obſignandũ, idque præſentibus teſtibus. De inſtrumẽto publico loquitur. Primùm enim cõſcribebatur inſtrumentũ, in quo exprimebatur pretium rei venditæ. Dein teſtes contractus adhibebantur, qui iſtrumento nomina ſua adhibebant. Tertio loco inſtrumentũ obſignabatur publico annulo. Poſtremò pecunia numerabatur & appendebatur. In contractu autem venditionis duo fiebant inſtrumenta: quorũ alterum annulo publico obſignabatur, quo carebat alterum: vnde minus authoritatis & fidei habebat. Nam ſiquando emptor ob rem emptam vocabatur in ius, obſignato inſtrumento locus erat apud iudices, non aperto illi & reſignato. Præcipui ergo inſtrumenti primo loco hic fit mentio, dein alterius, idque in fine ſequentis verſus. Hoc ſecundum vocant *copiam*, aut *duplum*. Teſtificaríque fe. te. ואער עדים atteſtatus ſum teſtes. i. adhibui teſtes. 11 Accepi poſt hæc ואקח Ad verbum, Et accepi. *Secundum* præcep. & conſ. המצוה והחקים Ad verbum, præcepti & conſuetudinum. i. in quibus cum re empta & eius pretio ſcribebantur leges illæ quæ ad redemptionem fundorũ pertinent, quarũ mentio fit Leuit. 25. c. 23 e. 32. ſiue in quo deſcribebatur Lex Dei de emendo & vendẽdo, & conditiones emptionis & venditionis. Quidam vertunt, obſignatum *pro* more ac ritu. Alii, obſignatum *iuxta* præceptum & ritus *Legis*. Apertum. הגלוי: patens. vulgò vocant *copiam*, vt præcedenti verſu dictum eſt. 12 Scripti erant הכותבים ſcripſerant. i. adſcripſerant, ſiue ſubſcripſerant ſua nomina vel ſigilla. Cuſtodiæ. המטרה: . i. in quo erat cuſtodia, ſiue carcer. 14 Et ſignatũ ואת החתום Hic ו pro Id eſt ponitur: aut geminatur vt ſæpe fit in ſermone Latino. 15 Poſſidebuntur יקנו ementur. comparabuntur. 18 Iniquitatem עון. i. punis poſteros impiorũ ſi imitẽtur rationem vitæ, ſiue ſcelera ac flagitia maiorum ſuorum. Nomen e. שמו: Phraſis Hebraica, pro, cuius nomen eſt Iehoua exercituum. 19 Magnus גדול Comparatiuo & ſuperlatiuo nomine carent Hebræi, quorum alterum circũloquũtur per יותר מן magis quàm: alterum per מאד ſemel poſitũ, vel repetitum. Vertere hìc potes maximus. q. d. qui maximè vales conſilio, & id opere perficere ſoles. 20 Poſuiſti שמת ponere pro facere, more Hebræorum. Et in homine ובאדם . i. in reliquis hominibus. Secundum diem hanc. כיום הזה: . i. qualis eſt etiam hodie.

Et eduxiſti populum tuum Iשſraאél è terra AEgypti ſignis, & 21
portentis,& manu robuſta, & brachio extento, & terrore magno.
Et dediſti eis terram hanc ſuper quam iuraſti Patribus eorum 22
quòd dares eis,terram fluentem lacte & melle.
Et ingreſſi ſunt,& poſſederunt eam:& *tamen* non obedierunt vo- 23
ci tuæ,nec in Lege tua ambulauerunt:cūcta quæ præcepiſti eis vt
facerent ,non fecerunt : ʹpropterea euenire feciſti eis vniuerſum
malum hoc.
ʹEcce arietibus ingreſſi ſunt ciuitatem ad capiendū eam,& vrbs 24
data eſt in manuChaשſdím pugnātiū aduerſus eā: ʹpropter gladiū
& famē & peſtilentiā:& quodʹloquutus es,fuit,& ecce tu cernis.
Tu autē dixiſti mihi Domine Iehouáh,Eme tibi agrum argēto, 25
ʹ&teſtificari fac teſtes:& *tamen* vrbs tradita eſt in manūChaשſdím.
Et fuit verbum Iehouæ ad Irmeiáhu,dicendo, 26
Ecce ſum Iehouáh Deus vniuerſæ carnis:nunquid à meʹcelabi- 27
tur quicquam?
Propterea ſic dixit Iehouáh, Ecce trado ciuitatem iſtam in ma- 28
num Chaשſdím , atque in manū Nebuchadrאeצſár Regis Babél,
& capiet eam:
Et venient Chaשſdím ʹqui præliantur aduerſum vrbem hanc, 29
& ſuccendent ciuitatem iſtā igni , & comburent eam : & domos
ſuper quarum tecta adoleuerunt ipſi Báyal, & libauerunt libami-
na diis alienis vt ad iracundiam prouocarent me:
Quia fecerunt filii Iשſraאél & filii Iehudahʹprofectò malum in 30
oculis meisʹab adoleſcētia ſua:quia *inquam* filii Iשſraאél profectò ad
iracundiā prouocauerūt me opere manuū ſuarum,dixit Iehouáh.
Quiaʹin furore meo & in ira mea fuit mihi ciuitas hæc à die qua 31
ædificauerūt eā,vſq; ad diē hancʹvt auferre faciā eam à facie mea:
Propter omnem malitiam filiorum Iשſraאél,& filiorum Iehu- 32
dáh quam fecerunt vt irritarent me,ipſi, Reges eorum, principes
eorum,Sacerdotes eorum & Prophetæ eorum, & viri Iehudáh, &
habitatores Ieruשſaláim:
ʹEt verterūt mihi ceruicē,& nō faciem:& quū docerē eosʹmanè 33
ſurgendo,& docendo,ʹnon audiebant vt reciperent diſciplinam,
Sed poſuerunt abominationes ſuas in domoʹſuper quam inuo- 34
catum eſt nomen meum,vt pollucrent eam.
Et ædificauerunt ʹexcelſa Báyal, quæ ſunt in valle filii Hinnóm, 35
ʹvt tranſire facerent filios ſuos & filias ſuas ipſi Mólech: quod non
præcepi eis, ʹnec aſcēdit in cor meū, vt facerent abominationem
hanc,vt peccare facerent Iehudáh.
Nūc autem ʹpropterea ſic dixit Iehouáh Deus Iשſraאél ad ciui- 36

21 Et eduxiſti populum tuū Iſrael de D
terra AEgypti,in ſignis,& in porten
tis,& in manu robuſta, & in brachio
extento,& in terrore magno.
22 Et dediſti eis terram hāc quam iu-
raſti Patribus eorum vt dares eis,ter
ram fluentem lacte & melle.
23 Et ingreſſi ſunt, & poſſederunt eā: Ezech.
& non obedierunt voci tuæ,& in Le
ge tua non ambulauerūt,omnia quæ
mādaſti eis vt facerent , non fecerūt:
& euenerunt eis omnia mala hæc.
24 Ecce munitiones extructæ ſunt ad-
uerſum ciuitatē vt capiatur: & vrbs
data eſt in manus Chaldæorum qui
præliantur aduerſus eā: à facie gladii,
& famis,& peſtilentiæ: & quæcūque
locut⁹ es,acciderūt vt tu ipſe cernis.
25 Et tu dicis mihi Domine Deus, E-
me agrū argēto,& adhibe teſtes:quū
vrbs data ſit in manusChaldæorum.
26 Et factum eſt verbum Domini ad
Ieremiam,dicens,
27 Ecce ego Dominus Deus vniuer-
ſæ carnis : nunquid mihi difficile erit
omne verbum? E
28 Propterea hæc dicit Dominus, Ec-
ce, ego tradam ciuitatē iſtam in ma-
nus Chaldæorum,& in manus Regis
Babylonis,& capient eam:
29 Et venient Chaldæi præliantes ad-
uerſum vrbem hanc,& ſuccendent eā
igni,& comburent eam:& domos in
quarū domatibus ſacrificabant Baal,
& libabant diis alienis libamina ad
irritandum me:
30 Erāt enim filii Iſrael & filii Iuda iu
giter facientes malum in oculis meis
ab adoleſcentia ſua:filii Iſrael qui vſ-
que nunc exacerbāt me in opere ma-
nuum ſuarum,dicit Dominus.
31 Quia in furore,& in indignatione
mea facta eſt mihi ciuitas hæc, à die
qua ædificauerunt eam , vſque ad diē
iſtā qua auferetur de conſpectu meo:
32 Propter malitiam filiorum Iſrael
& filiorum Iuda quā fecerunt,ad ira-
cundiam me prouocātes, ipſi,& Re-
ges eorū,principes eorum, & Sacer-
dotes eorum,& Prophetæ eorum,vi
ri Iuda & habitatores Ieruſalem:
33 Et verterunt ad me terga & nō fa- F
cies quū docerē eos diluculò , & eru-
direm,& nollent audire vt acciperēt
diſciplinam,
34 Et poſuerunt idola ſua in domo 4.Reg.
in qua inuocatum eſt nomen meum,
vt polluerent eam.
35 Et ædificauerunt excelſa Baal, quæ
ſunt in valle filii Ennom:vt initiarent
filios ſuos & filias ſuas Moloch:quod
non mandaui eis, nec aſcendit in cor
meū vt facerēt abominationē hanc,
& in peccatum deducerent Iudam.
36 Et nunc propter iſta,hæc dicit Do-
minus Deus Iſrael ad ciuitatem hāc

23 Propterea eue.fe.e. ותקרא אותם Hic ו pro Propterea poſitum. 24 Ecce ariet.ing.ſ.ciu. הנה הסוללות וגו׳ Certè catapultæ vene-
runt *ad murū* vrbis.סוללות ſignificat tormēta illa quibus cōiicere ſiue iaculari ſolent ſaxa ingētia in mœnia vrbis vt illa deiiciant.q.d.Certè
baliſtæ,aut catapultæ iam admotæ ſunt muro huius vrbis ad capiendam eam.Præt.Heb.pro futuris. Propter gla. מפני החרב Ad ver-
bum,à faciē gladii.i.tradetur vi gladii,famis & peſtis.q.d.capietur hæc vrbs à Chaldæis,ſed fame & peſte prius afflicta. Obſidionem longā
comitari ſolet fames,& famem peſtis.vnde famis & peſtis hic commodè fit mentio. Loquutus es דברת ſub.per Prophetas.q.d.quod au
tem prædixiſti eueniet,& tu quidē iam vides illud. 25 Et teſtificare fa.te. והעד עדים & atteſtare teſtes.i.adhibe teſtes huius emptionis.
27 Celabitur יפלא occultabitur.Phraſis Hebræa,pro,Méne latebit[ſiue latere poteſt]quicquā? Quidam vertunt,Nunquid mihi diffi
cile eſſe poteſt quicquā? 29 Qui præl. הנלחמים .i qui oppugnāt. 30 Profectò אך tantùm.vel tantūmodo. Ab adole-
ſcentia ſ.מנעורתיהם à pueritia ſua.Per pueritiā intelligit tēpus quo populus ille habitabat in deſerto. 31 In furore meo & in ira m.
על־אפי ועל־חמתי .i.ira ac indignatio mea fuit aduerſum vrbē iſtam,ſiue iratus ſum vrbi iſti,&c.vel,vrbs iſta prouocauit me ad iram.ratio e-
tiam eſt quare tradenda ſit ciuitas Babyloniis. Vt auferre fa.e. להסירה vt auferā eam,vel tollā eam. 33 Et verterūt mihi cer.ויפנו
אלי עורף .i.deſeruerunt me. Manè ſur. השכם Vide eadem & ſuprà cap.11.b.7,&25.a.3.& 26.a.5,& 29.c.19. Non audiebant ואינם שומעים
Ad verbum, & nō audiebāt.Redūdat ו,hoc loco.i.nō paruerūt monitis meis vt reſipiſcerēt. 34 Super quam,&c. אשר־נקרא וגו׳
.i.quæ dicebatur mea,ſiue de nomine meo,& mihi cōſecrata. 35 Excelſa במות Ita dicuntur altaria quòd attollantur ſurſum. Vt
tranſire facerent להעביר vt traducerent.ſub.per ignem.Plenam locutionē lege 2.Reg.21.a.6,& Ezech.20.c.31.i.vt conſecrarent ipſi Molech.
Hæc autem initiandi ratio erat,Extruebantur duæ pyræ, & initiandus nudis pedibus eas pertranſibat. Nec aſcendit,&c. ולא עלתה
על לבי .i.ne cogitaui quidem vt præciperem illis vt facerent,&c. 36 Propterea לכן .i.ne deſperent,aut deſpondeant animum.

de qua vos dicitis quòd tradatur in
manus Regis Babylonis in gladio, &
in fame, & in peſte:
37 Ecce ego congregabo eos de vni-
uerſis terris ad quas eieci eos in furo
re meo, & in ira mea, & in indignatio
ne grandi: & reducam eos ad locum
iſtũ, & habitare eos faciã cõfidenter.
38 Et erunt mihi in populum, & ego
ero eis in Deum.
39 Et dabo eis cor vnum, & viam v-
nam, vt timeant me vniuerſis dieb⁹:
vt bene ſit eis & filiis eorũ poſt eos.
G 40 Et feriam eis pactum ſempiternũ,
& non deſinam eis benefacere: & ti-
morem meum daboin corde eorum,
vt non recedant à me.
41 Et lætabor ſuper eis, quũ bene eis
fecero: & plãtabo eos in terra iſta in
veritate, in toto corde meo & in tota
anima mea.
42 Quia hæc dicit Dominus, Sicut ad-
duxi ſuper populum iſtum omne ma
lum hoc grande: ſic adducã ſuper eos
omne bonũ quod ego loquor ad eos.
Et poſſidebuntur agri in terra iſta
43 de qua vos dicitis quòd deſerta ſit, eo
quòd non remanſerit homo & iumẽ
tum, & data ſit in manus Chaldæorũ:
44 Agri ementur pecunia, & ſcriben-
tur in libro, & imprimetur ſignum, &
teſtis adhibebitur in terra Beniamin
& in circuitu Ieruſalem, in ciuitatib⁹
Iuda, & in ciuitatibus montanis, & in
ciuitatibus campeſtribus, & in ciui-
tatibus quæ ad Auſtrum ſunt: quia cõ
uertam captiuitatem eorum, ait Do-
minus.
Cap. XXXIII.
1 ET factum eſt verbum Domini ad
Ieremiam ſecundò (quum adhuc
clauſus eſſet in atrio carceris) dicens,
2 Hæc dicit Dominus qui factur⁹ eſt:
Dominus formaturus illud & para-
turus, Dominus nomen eius.
3 Clama ad me, & exaudiã te: & an-
nuntiabo tibi grandia, & firma quæ
neſcis:
4 Quia hæc dicit Dominus Deus Iſ-
rael ad domos vrbis huius, & ad do-
mos Regis Iuda quæ deſtructæ ſunt,
& ad munitiones, & ad gladium
5 Venientium vt dimicent cũ Chal-
dæis, & impleant eas cadaueribus ho
minum, quos percuſſi in furore meo
& in indignatione mea, abſcondens
faciem meam à ciuitate hac propter
omnem malitiam eorum.
6 Ecce ego obducam ei cicatricẽ &
ſanitatem, & curabo eos: & reuelabo
illis deprecationẽ pacis & veritatis.

Ezechi.c.19

tatem hanc de qua vos dicitis, Tradetur in manũ Regis Babél gla
dio, & fame, & peſte:
37 Ecce ego ʼcõgrego eos de vniuerſis terris ad quas eieci eos in fu
rore meo, & in ira mea, & in indignatione grandi: redire̒que faciã
eos ad locum iſtum, & habitare faciam eos ʺconfidenter.
38 Et erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum. Populus Deĩ
39 Et dabo eis cor vnum, & viam vnam, vt timeant me cũctis die-
bus: vt bene ſit eis & filiis eorum poſt eos.
40 Feriam quoque cum eis pactum ſempiternum, quòd ʼnon reuer Dei donum, ti-
tar à tergo eorum vt benefaciam eis: & timorem meum dabo in mor ſui, vt fugẽ-
corde eorum vt non recedant à me. tur peccata.
41 Et lætabor ſuper eos benefaciendo eis, plãtabóque eos in terra
hac in veritate, toto corde meo, & tota anima mea.
42 Quoniam ſic dixit Iehouáh, Sicut induxi ſuper populum iſtum
omne malum grande hoc: ſic inducã ſuper eos omne bonũ quod
loquor ſuper eos.
43 Et poſſidebitur ager in terra iſta, de qua vos dicitis, Deſerta eſt
abſque homine & iumento, tradita eſt in manum Chaẅſdím:
44 Agros argento ement, & ʼſcribent in libro, & ſignabunt, ʼ& teſti-
ficari faciẽt teſtes in terra Beniamín, & in circuitu Ieruẅſaláim, &
in ciuitatibus Iehudáh, & in ciuitatibus mõtanis, & in ciuitatibus
campeſtribus, & in ciuitatibus quæ ſunt ad Auſtrum: quia redire
faciam captiuitatem eorum, dixit Iehouáh.
Cap. XXXIII.
1 ET fuit verbum Iehouæ ad Irmeiáhu ſecundò, (ipſe autem ad- Monetur Pro-
huc erat clauſus ʼin atrio cuſtodiæ) dicendo, pheta orare pro
populi liberatio-
ne quam promit
tit Dominus.
2 Sic dixit Iehouáh ʼqui facit eam, Iehouáh qui format eam ʼvt ſta
biliat illam, Iehouáh nomen eius.
3 Clama ad me, & reſpondebo tibi, ʼ& annuntiabo tibi grandia
ʼ& fortia quæ non noſti:
4 Sic enim dixit Iehouáh Deus Iẅſraél ʼad domos vrbis huius, &
ad domos Regũ Iehudah, ʼquæ deſtructæ ſũt arietib⁹ & ſecuribus:
5 Eo quòd *habitatores earum* ʼvenerunt vt dimicarent cũ Chaẅſdím ʼad
implendum eas *domos* cadaueribus hominum quos ʼpercutere feci
in furore meo & ira mea: ʼ& quia abſcondi faciem meam à ciui-
tate hac, propter omnem malitiam eorum.
6 Ecce ego ʼcuro ipſi *Ieruſaláim* ſanitatem, & medicinam, & curabo
eos: & reuelabo eis ʺmultitudinem pacis & veritatis.

37 Congrego eos מקבצם Præſ.Heb.pro fut. Confidenter. לבטח .i.in magna fiducia, & abſque metu & formidine. 40 Non reuer.à tergo, &c. לא אשוב מאחריהם וגו׳ non retrò ab eis abſcedã quominus benefaciã eis.i.non deſinã amore proſequi illos, benefaciendo illis. 44 Et ſcribent, &c. וכתוב בספר וחתום Infinitiui ſunt Heb.quos quidam per ſingularem vertunt, quum expo ni debeant per pluralem, quòd præceſſerit plural: verbum, ement. Scribent, inquit, contractum emptionis in libello, id eſt inſtrumento publico, inſtrumento inquam emptionis, & adiecto ſigillo diligenter claudent inſtrumentum illud: & adhibebunt teſtes qui ſubſcribent nomina ſua. Vide 10 verſum huius capitis. Et teſtificari fa. teſtes והעד עדים & atteſtabuntur teſtes.i.adhibebunt teſtes.

IN CAPVT XXXIII.

1 Et fuit ויהי Et factum eſt. In atrio cuſtodiæ בחצר המטרה Vide caput præcedens, verſu primo. 2 Qui facit eam, עשה Præſ.Heb.pro fut. facturus eſt eam.i.magnificaturus & amplificaturus eſt eam, aucturus dignitatibus & honoribus. Vt ſtabiliat illam להכינה vt confirmet eam. vel diſponat. præparet. 3 Et annuntiabo ואגידה & indicabo. Et fortia ובצרות Ad verbum, & munita. Quidam, recondita. Alii, ardua & difficilia, exponunt. 4 Ad domos על בתי de domibus. Mox domos Regum appellat pluraliter, quòd Reges domũ æſtiuam haberent, & domũ hybernam: alteram in vrbe, alterã extra vrbem. vel, domos dicit quòd in regia eſſet multiplex ædificiũ. Quæ deſtructæ, &c. הנתוצים וגו׳ quæ deſtruentur [vel, deſtruẽdæ ſunt] balliſtis & gladio. vel, aggeribus & bipenni. aut, malleo. vt אל pro ב ponatur. Chaldæus paraph. interpretatur, quas demoliti ſunt vt accumularent aggeres ad firmamentũ murorum aduerſus eos qui gladio trucidabant. Quidam dicunt סוללות fuiſſe inſtrumenta ferrea quibus deiiciebant muros. Vide præcedenti capite, verſu 24. 5 Venerunt vt dimi. באים להלחם .i. ſtatuerunt, aut conati, ſiue auſi ſunt dimicare. Ad implendũ eas ולהלאם Abũdat ו hoc loco, niſi vertas, & vt implerent eas. ſub. domos. Relatiuũ pro antecedente.i. & ita efficerent vt implerent, vel replere facerẽt domos cadaueribus. ſiue in cauſa ſint vt multis Iudæis cæſis, Chaldæi cadaueribus humanis domos Iuda repleant. Percutere feci הכיתי percuſſi. Et quia abſcondi ואשר הסתרתי Alia eſt ratio. Quidam vertunt, & quibus abdidi.i. propter quos. Quidam per gerundium vertunt, abſcondendo faciem, &c. 6 Curo ipſi, &c. מעלה לה ארוכה Præſ.Heb.pro fut. Ad verbum, aſcendere facio, pro imponã, [vel adhibebo] ipſi Ieruſalem medelam. vel, cataplaſma.i. adhibito cataplaſmate & medicina, curabo eos. Quæ ſit hæc medicina, mox ſequentibus declarat, nempe pacem & veritatem Multitudinẽ pacis, &c. עתרת שלום ואמת .i. depromam eis multiplicem pacẽ, & ſtabo promiſſis. Hîc declarat quæ eſſet illa ſanitas. vt hic accipias ו ſiue &, pro id eſt. Sequẽti verſu exponit quid per veritatẽ intelligat.

'Et redire faciam captiuitatem Iehudáh,& captiuitatẽ Iſraél: 7
& ædificabo eos ſicut in principio.

Remittit Deus peccata,& benefacit populo,ad gloriam ſuam.

Et emundabo illos ab omni iniquitate ſua qua peccauerunt cõ 8
tra me:& parcam omnibus iniquitatibus eorum quibus peccauerunt contra me,& quibus præuaricati ſunt in me.
Et erit mihi in nomen,'gaudium, laudem & gloriam apud om 9
nes gentes terræ, quæ audierint omne bonum quod ego'faciã eis:
'& pauebunt,& contremiſcẽt ſuper omni bono,& ſuper omni pace quam ego faciam'ei.
Sic dixit Iehouáh,Adhuc exaudietur in loco hoc (de quo dicitis 10
quòd deſertus eſt'abſque homine, & abſque animali)'in ciuitatib⁹ Iehudáh,& in plateis Ieruſaláim, quæ deſolatæ ſunt, abſque homine & abſque habitatore,& abſque animali,
Vox gaudii & vox lætitiæ,vox ſponſi & vox ſponſæ,vox dicen- 11
tium,'Confitemini Iehouæ exercituũ, quoniam bonus Iehouáh, quoniam in ſeculum miſericordia eius:'offerentium'confeſſionẽ in domum Iehouæ:quia reducam captiuitatem terræ ſicut in prĩcipio,dixit Iehouáh.
Sic dixit Iehouáh exercituum, Adhuc erit in loco iſto deſerto 12
abſque homine vſque ad animal, & in cunctis ciuitatibus eius habitaculum paſtorum'accubare facientium gregem *ſuum*.
In ciuitatibus *quoque* mõtanis,in ciuitatibus'campeſtribus, & in 13
ciuitatibus quæ ſunt ad Auſtrũ,& in terra Biniamín,& in circuitu Ieruſaláim,atque in ciuitatibus Iehudáh adhuc tranſibunt pecora'ad manus numerantis,dixit Iehouáh.

De CHRISTO naſcituro.

Ecce dies veniunt,dixit Iehouáh,'& confirmabo verbum bonũ 14
quod loquutus ſum ad domum Iſraél, & ad domum Iehudah.
In diebus illis & in tẽpore illo germinare faciam ipſi Dauid'ger 15
men iuſtitiæ:& faciet iudicium atque iuſtitiam in terra.
In diebus illis ſeruabitur Iehudáh,& Ieruſaláim habitabit'cõ- 16
fidenter:'& iſte qui vocabit eam,eſt Iehouáh'iuſtus noſter.
Quia ſic dixit Iehouáh,Non excidetur ipſi Dauid vir qui ſedeat 17
ſuper ſolium domus Iſraél:
Et Sacerdotib⁹ Leuitis,Nõ excidetur vir à facie mea qui offerat 18
holocauſtũ,& incẽdat oblationẽ,& faciẽs ſacrificiũ õnibus dieb⁹.

De regno Chriſti in Eccleſia nũquam finituro.

Et fuit verbum Iehouæ ad Irmeiáhu,dicendo, 19
Sic dixit Iehouáh, Si'irritũ facere poteſtis pactũ meũ cũ die,& 20
pactum meum cum nocte,ita vt nõ ſit dies & nox tempore ſuo:
Etiam pactum meum irritum fiet cum Dauid ſeruo meo vt nõ 21
ſit ei filius regnans ſuper thronum eius,& cum Leuitis ſacerdotibus,miniſtris meis.

7 Et conuertam conuerſionem Iuda, & conuerſionem Iſrael: & ædificabo eos ſicut à principio.
8 Et emundabo illos ab omni iniquitate ſua in qua peccauerunt mihi: & propitius ero cunctis iniquitatibus eorum in quibus deliquerũt mihi, & ſpreuerunt me.
9 Et erit mihi in nomẽ,& in gaudiũ, & in laudem,& in exultationem cunctis gentibus terræ, quæ audierint omnia bona quę ego facturus ſum eis: & pauebunt, & turbabuntur in vniuerſis bonis , & in omni pace quam ego faciam eis.
B
10 Hæc dicit Dominus, Adhuc audietur in loco iſto(quem vos dicitis eſſe deſertum,eo quòd non ſit homo nec iumentum)in ciuitatibus Iuda,& foris Ieruſalem(quæ deſolatæ ſunt abſque homine & abſque habitatore & abſque pecore,)
11 Vox gaudii & vox lætitiæ, vox ſpõſi & vox ſponſæ,vox dicentium,Confitemini Domino exercituum, quoniam bonus Dominus,quoniam in æternum miſericordia eius: & portantium vota in domum Domini: reducam enim conuerſionem terræ ſicut à principio,dicit Dominus.
12 Hæc dicit Dominus exercituũ,Adhuc erit in loco iſto deſerto abſq; homine, & abſque iumento , & in cunctis ciuitatibus eius habitaculum paſtorum accubantium greges.
C
13 In ciuitatibus montuoſis , & in ciuitatibus campeſtribus,& in ciuitatibus quæ ad Auſtrum ſunt: & in terra Beniamin , & in circuitu Ieruſalem, & in ciuitatibus Iuda adhuc tranſibunt greges ad manum numerantis, ait Dominus.
Sapi[...]
14 ‖Ecce dies venient,dicit Dominus, & ſuſcitabo verbum bonũ quod loquutus ſum ad domũ Iſrael & ad domum Iuda.
15 In diebus illis , & in tempore illo germinare faciam Dauid germen iuſtitiæ : & faciet iudicium & iuſtitiam in terra.
Dom[...]
16 In diebus illis ſaluabitur Iuda,‖& Ieruſalẽ habitabit cõfidenter: & hoc eſt quod vocabit eã,Dñs iuſt⁹ noſter.
17 Quia hæc dicit Dominus,Non interibit de Dauid vir qui ſedeat ſuper thronum domus Iſrael:
18 Et de ſacerdotibus & de Leuitis nõ interibit vir à facie mea qui offerat holocauſtomata, & incendat ſacrificiũ,& cædat victimas omnib⁹ dieb⁹.
19 Et factum eſt verbum Domini ad Ieremiam,dicens,
D
20 Hæc dicit Dominus,Si irritũ poteſt fieri pactum meum cum die,& pactũ meum cum nocte , vt non ſit dies & nox in tempore ſuo:
21 Et pactũ meũ irritũ eſſe poterit cũ Dauid ſeruo meo vt non ſit ex eo filius qui regnet in throno eius,& Leuitæ & Sacerdotes miniſtri mei.

6 Ei: לח nempe captiuitati.

7 Et redire fa. והשיבותי Hîc ו per Nam nonnulli vertũt,Nam reducam.vt declaret quid vocet veritatem,nempe impletionem promiſſionum. 9 Gaudium, ששון gaudii.i.hac ratione cõparabo mihi famam gratiſſimã. Faciam עושה אותם Præſ.Heb.pro fut.quæ auditura ſunt omne bonum quod facturus ſum eis.vel,collaturus in eos. Et pauebunt & cõtre. ופחדו ורגזו & timebunt, conturbabũtúrque.vel,trepidabunt.aut,commouebuntur. 10 Abſque homine מאין אדם Ad verbum,à non homine.i.eo quòd nulli ſint homines,neque animalia,qui in eo habitent.mox ſeipſum amplius exponit. In ciuitatibus בערי Subaudienda coniunctio,nempe,in ciuitatibus. 11 Confitemini Ieh. הודו את־יהוה Laudate Iehouam. Offerentium מביאים Ad verbum,adducẽtium.vel,venire faciẽtium. Confeſſionem תודה *ſacrificium* laudis.Dicunt Hebræi quòd omnia ſacrificia habitura ſint finem,excepto ſacrificio laudis.
12 Accubare fac.gre. : מרביצים צאן *ubi* facient accubare gregem.i.adhuc erunt paſtores paſcentes gregem ſuum.
13 Campeſtribus חשפלה planitiei.i.ſitis in regione plana ac demiſſa.Topographia eſt terræ Iuda, quæ partim eſt montana,partim plana,& partim verſa ad Auſtrum. Ad manus nume. על ידי מונה Solent paſtores veſperi quum reducunt oues ad caulas,numerare eas. q.d.adhuc erunt paſtores qui curam habebunt ouium ſuarum & gregis ſui. 14 Et confirmabo והקימותי & ſuſcitabo.ſtabiliam.i. futurum eſt vt adimpleam promiſſionem illam optimam,& omnium excellentiſſimam quam feci ipſis electis.
15 Germen iuſt. צמח צדקה .i.filium iuſtum. 16 Confidenter לבטח ſecuré.i.in magna fiducia,& ſine metu,nihil ſibi timens ab hoſtibus. Et iſte qui vocabit eam וזה אשר־יקרא לה .i.Iſte Chriſtus qui vocabit ipſam Ieruſalem,eſt,&c. Alii, Et hoc eſt *nomen* quo vocabit *eum* illi.i.in gratiam illius Ieruſalẽ, ſiue Eccleſiæ .q.d.Pater in gratiã Eccleſiæ ſuæ indet nomen Chriſto , Iehouáh iuſtitia noſtra.
Iuſtus noſter. : צדקנו iuſtitia noſtra. 20 Irritum facere poteſtis תפרו diſſoluere poteſtis.

22 Sicuti enumerati non poſſunt ſtellæ cæli, & metiri arena maris: ſic multiplicabo ſemen Dauid ſerui mei, & Leuitas miniſtros meos.

23 Et factum eſt verbum Domini ad Ieremiam, dicens,

24 Nunquid non vidiſti quid populus hic loquutus ſit, dicens, Duæ cognationes quas elegerat Dominus, abiectæ ſunt, & populum meum deſpexerũt: eo quòd nõ ſit vltrà gẽs corã eis?

25 Hæc dicit Dominus, Si pactũ meũ inter diem & noctem, & leges cæli & terræ non poſui:

26 Equidem & ſemen Iacob, & Dauid ſerui mei proiiciam, vt non aſſumam de ſemine eius principes ſeminis Abraham, Iſaac, & Iacob: reducã enim conuerſionem eorum, & miſerebor eis.

Cap. XXXIIII.

1 VErbum quod factum eſt ad Ieremiam à Domino (quãdo Nabuchodonoſor Rex Babylonis, & õnis exercitus eius, vniuerſaq; regna terræ quæ erant ſub poteſtate manꝰ eius, & omnes populi bellabant cõtra Ieruſalẽ, & contra omnes vrbes eius) dicẽs,

2 Hæc dicit Dominus Deꝰ Iſrael, Vade, & loquere ad Sedeciam Regẽ Iuda, & dices ad eũ, Hæc dicit Dominꝰ, Ecce ego tradã ciuitatẽ hãc in manus Regis Babylonis, & ſuccẽdet eã igni.

3 Et tu nõ effugies de manu eius: ſed comprehẽſione capiêris, & in manu eius tradêris: & oculi tui oculos Regis Babylonis videbunt, & os eius cũ ore tuo loquetur, & Babylonem introibis.

4 Attamen audi verbum Domini Sedecia Rex Iuda, Hæc dicit Dominus ad te, Non morieris in gladio:

5 Sed in pace morieris, & ſecundum combuſtiones Patrum tuorum Regũ priorum, qui fuerunt ante te, ſic comburent te: & Væ domine, plangẽt te: quia verbum ego loquutus ſum, dicit Dominus.

B 6 Et loquutus eſt Ieremias propheta ad Sedeciam Regẽ Iuda vniuerſa verba hæc in Ieruſalem.

7 Et exercitus Regis Babylonis pugnabat contra Ieruſalem, & cõtra omnes ciuitates Iuda quæ reliquæ erãt contra Lachis, & contra Azeca: hæ enim ſupererant de ciuitatibus Iuda, vrbes munitæ.

8 Verbum quod factum eſt ad Ieremiam à Domino, poſtquam percuſſit Rex Sedecias fœdus cum omni populo in Ieruſalem, prædicans:

9 Vt dimitteret vnuſquiſque ſeruum ſuum, & vnuſquiſque ancillam ſuam, Hebræum & Hebræam liberos: & nequaquam dominarentur eis, id eſt in Iudæo & fratre ſuo.

22 ʹQuemadmodum non poteſt numerari exercitus cæli, ʹnec menſurari poteſt arena maris: ſic multiplicabo ſemẽ Dauid ſerui mei, & Leuitas miniſtrantes mihi.
23 Et fuit verbum Iehouæ ad Irmeiáhu, dicendo,
24 ʹNónne vidiſti quid populus iſte loquutus ſit, dicendo, Duas familias quas elegerat Iehouáh ʹabiecit, ʹ& populum meum ʹdeſpexerunt: vt non ſit vltrà gens coram eis?
25 Sic dixit Iehouáh, ʹSi non *erit* pactum meum cũ die & nocte, *&* *ſi* ſtatuta cæli & terræ non poſui:
26 Etiam ſemen Iaɣacób, & Dauíd ſerui mei abiiciam, vt non aſſumam de ſemine eius qui dominentur ſemini Abrahám, Iẅʃhác, & Iaɣacób: reducam enim captiuitatem eorum, & miſerebor eorum.

Cap. XXXIIII.

1 VErbum quod fuit ad Irmeiáhu à Iehouáh (quũ Nebuchadrneʼʃár Rex Babél, & omnis exercitus eius, vniuerſaq; regna terræ ʹpoteſtatis manus eius, & omnes populi ʹpugnarent contra Ieruẅʃaláim, & contra omnes vrbes eius) dicendo, — Minatur ciuitatẽ tradendã in manus Regis Babylonis.
2 Sic dixit Iehouáh Deus Iẅʃraʼél, Vade, & dic ad ɣSidciiáhu Regẽ Iehudáh, dic inquam ad eum, Sic dixit Iehouáh, Ecce ʹdo ciuitatẽ hanc in manum Regis Babel, & ſuccendet eam igni.
3 Et tu ʹnon euades de manu eius, ſed comprehendendo comprehendêris, & in manum eius tradêris: ʹ& oculi tui oculos Regis Babél videbunt, & os eius os tuum alloquetur, & Babél ingrediêris. — Sedecias tradendus Regi Babel.
4 Attamen audi verbum Iehouæ ɣSidciiáhu Rex Iehudáh, Sic dixit Iehouáh de te, Non morieris gladio:
5 In pace morieris, & ſecundum combuſtiones Patrum tuorũ Regum priorum, qui fuerũt ante te, ſic ʹcõburent tibi, ʹ& Væ domine plangent te: quia verbum loquutus ſum, dixit Iehouáh. — Cremabantur corpora.
6 Et loquutus eſt Irmeiáhu propheta ad ɣSidciiáhu Regem Iehudáh vniuerſa verba hæc in Ieruẅʃaláim.
7 Exercitus autem Regis Babél pugnabat contra Ieruẅʃaláim, & contra omnes ciuitates Iehudáh quæ remanſerant, *nempe* contra Lachiẅs & contra ɣAzecáh: iſtæ enim remanſerant de ciuitatibus Iehudáh, vrbes munitæ.
8 Verbum quod fuit ad Irmeiáhu à Iehouáh, poſtquam percuſſit Rex ɣSidciiáhu fœdus cum omni populo in Ieruẅʃaláim ʹvt prædicaret eis libertatem: — Increpat eos qui fratres libertate donatos retrahebãt in ſeruitutẽ.
9 Vt *ſcilicet* emitteret vnuſquiſque ſeruum ſuum, & vnuſquiſque ancillam ſuam Hebræum & Hebræã, liberos: ʹne vllus vteretur eis tanquam ſeruis, Iehudæo *ſcilicet* fratre ſuo.

22 Quemadmodum אשר Obſerua אשר pro כאשר aduerbio ſimilitudinis. Nec menſurari poteſt ימד .i. nullis menſuris capi. 24 Nónne vid. הלוא ראית Conſideraſtine? Abiecit, וימאסם Ad verbum, & abiecit eas. ו conuertit tantùm præt. in fut. pronoménque redundat. Et populum meum deſp. ואת עמי ינאצון Fut. Heb. pro præt. tanquam ſcilicet prorſus abiecerim illos. Alii, & populo meo exprobrarunt. ſub. Chaldæi, aut potius Iudæi increduli, non exiſtimantes populum Iudaicum amplius eſſe populũ Dei, tanquam actum ſit de eo, nec ſit habendus pro gente vlla. 25 Si non אם־לא ſub. non eſt firmum. i. ſi non ſit amplius dies & nox, & cæli non moueantur, terráque non producat fructum ſuum.

IN CAPVT XXXIIII.

1 Poteſtatis ma. e. ממשלת ידו imperii manus eius. i. regionis poteſtati eius ſubditæ: hoc eſt regna terræ quæ parebant eius imperio. Pugnarent con. Ieru. נלחמים על ירושלם oppugnarent Ieruſalem, & omnes, &c. 2 Do נותן Præſ. Heb. pro fut. traditurus ſum. 3 Nõ euades, &c. לא תמלט מידו Ad verbum, non eripies te, &c. Et oculi tui, &c. ועיניך וגו׳ Phraſis eſt Hebraica, pro, venies in conſpectum Regis, & te coràm alloquetur. 5 Comburent tibi, ישרפו־לך adurent tibi. ſub. aromata odorata, ſiue res odoriferas ac ſuauis odoris, in gratiam tuam, honoris cauſa, vt factum fuit in honorem eorum Regum qui te præceſſerunt. In funeribus Regum Iudæorum ſolebant comburere aromata. Vide 2. Paral. 16. d. 14. Et Væ dom. והוי אדון In funere dicebant, Hei adon. q. d. plangent te, vociferantes, O domine: proſequentur te Iudæi captiui planctu regio, quo plangere ſolent dominos ſuos. 8 Vt prædicaret eis לקרוא להם vt indiceret illis. voce ſcilicet præconis publicè denuntiaret, vt quiſque ſeruos ſuos manumitteret, iuxta Legem Domini, Exod. 21. a. 2. Deut. 15. c. 12. Seipſum declarat verſu ſequenti. Alii, proclamãdo eis, nempe ſeruis libertatem. Alii, vt denuntiaretur eis libertas, vel manumiſſio: vt vides paulo pòſt verſu 15 & 16. 9 Ne vllus, &c. לבלתי עבד־בם ביהודי אחיהו איש: Ad verbum, vt non vteretur eis tanquam ſeruis, Iudæo fratre ſuo vnuſquiſque. i. vt nemo vteretur opera Iudæi fratris ſui tanquam ſerui: néve haberet eos vltrà pro ſeruis. Quidam liberius ſic verterunt, ne amplius premeret eos ſeruitute Iudæum ſcilicet fratrem ſuum. Alii, ne ſcilicet quis ex eis ſeruiret Iudæo fratri ſuo. Sic etiã ſequẽti verſu verterunt. Verba Hebraica non ſanè videntur id ſonare quod verterunt, licet idem ſit ſenſus.

Et audierunt omnes principes,& vniuerſus populus,'qui vene-
rant in pactum,vt emitteret vnuſquiſque ſeruum ſuum, & vnuſ-
quiſque ancillam ſuam,liberos, vt ne *quis* vteretur eis amplius tan
quam ſeruis:audierunt inquam,& dimiſerunt.

'Conuerſi autẽ ſunt poſtea, & reduxerũt ſeruos & ancillas quos
dimiſerant liberos, '& ſubiugauerunt eos in ſeruos & in ancillas.

Et fuit verbum Iehouæ ad Irmeiáhu à Iehouáh,dicendo,

Sic dixit Iehouáh Deus Iſraél,Ego percuſſi fœdus cum Patri
bus veſtris die qua eduxi eos è terra AEgypti, 'de domo ſeruorũ,
dicendo,

'A fine ſeptem annorum dimittetis vnuſquiſque fratrem ſuum
Hebræum qui venditus fuerit tibi, & ſeruiet tibi ſex annis,dimit-
téſque eum liberum à te: 'ſed non audierunt Patres veſtri me, nec
inclinauerunt aurem ſuam.

'Et conuerſi eratis hodie, & feceratis rectum in oculis meis,'vt
prædicaretis libertatem vnuſquiſque proximo ſuo:& feceratis pa
ctum in conſpectu meo in domo 'ſuper quam inuocatum eſt no-
men meum.

'Sed reuerſi eſtis,& maculaſtis nomen meũ, '& reduxiſtis vnuſ-
quiſque ſeruum ſuum,& vnuſquiſque ancillam ſuam,quos emiſe
ratis liberos 'in animam ſuam: '& ſubiugaſtis eos vt ſint vobis in
ſeruos & ancillas.

Propterea ſic dixit Iehouáh,Vos non obediſtis mihi vt prædica
retis libertatem vnuſquiſque fratri ſuo,& vnuſquiſque 'proximo
ſuo:ecce ego'prædico vobis'libertatem,dixit Iehouáh,'ad gladiũ,
& ad peſtem,& ad famem:dabóque vos 'in commotionem cun-
ctis regnis terræ.

Et tradã viros iſtos qui tranſgreſſi ſunt pactum meum, *id eſt* qui
non cõfirmarunt verba fœderis quod pepigerãt in cõſpectu meo,
'vitulo quẽ cõciderũt in duas partes, & trãſierũt inter partes eius,

Principes Iehudáh,& principes Ieruſaláim,eunuchos,& Sacer
dotes,atque vniuerſum populum terræ,qui tranſierunt inter par
tes vituli:

Tradam inquam eos in manum inimicorum ſuorum,& in ma-
num quærentium animam eorum:erítque cadauer eorum in eſcã
volatilibus cæli & animalibus terræ.

צSidciiáhu quoq; Regẽ Iehudáh & principes ei⁹ tradã in manũ

10 Audierunt ergo omnes principes
& vniuerſus populus,qui inierant pa
ctum, vt dimitteret vnuſquiſque ſer-
uum ſuum & vnuſquiſque ancillam
ſuam,liberos,& vltrà non dominarẽ-
tur eis:audierunt igitur & dimiſerũt.

11 Et conuerſi ſunt deinceps, & retra
xerunt ſeruos & ancillas quos dimi-
ſerant liberos, & ſubiugauerunt in fa
mulos & famulas.

12 Et factum eſt verbum Domini ad Ie C
remiam à Domino,dicens,

13 Hæc dicit Dominus Deus Iſrael,
Ego percuſſi fœdus cum Patribus ve
ſtris in die qua eduxi eos de terra AE
gypti,de domo ſeruitutis,dicens,

14 ¶Quum completi fuerint ſeptẽ an- Exod. 21. a. Deut. 15. a.
ni, dimittat vnuſquiſque fratrem ſuũ
Hebræum qui venditus eſt ei, & ſer-
uiet tibi ſex annis, & dimittes eum à
te liberum:& non audierũt Patres ve
ſtri me, nec inclinauerũt aurẽ ſuam.

15 Et conuerſi eſtis vos hodie, & feci-
ſtis quod rectum eſt in oculis meis,vt
prædicaretis libertatem vnuſquiſque
ad amicum ſuum: & iniſtis pactum in
conſpectu meo,in domo in qua inuo-
catum eſt nomen meum ſuper eam.

16 Et reuerſi eſtis,& cõmaculaſtis no-
men meum: & reduxiſtis vnuſquiſq;
ſeruum ſuum,& vnuſquiſque ancillã
ſuam,quos dimiſeratis vt eſſent libe-
ri & ſuæ poteſtatis:& ſubiugaſtis eos
vt ſint vobis ſerui & ancillæ.

17 Propterea hæc dicit Domin⁹,Vos
non audiſtis me vt prædicaretis liber
tatẽ vnuſquiſque fratri ſuo, & vnuſ-
quiſque amico ſuo: ecce ego prædico
vobis libertatẽ, ait Dominus,ad gla-
dium, ad peſtem, & ad famem: & da-
bo vos in commotionem cunctis re-
gnis terræ.

18 Et dabo viros qui præuaricãtur fœ
dus meum,& non obſeruauerũt ver-
ba fœderis , quibus aſſenſi ſunt in cõ-
ſpectu meo, vitulũ quum conciderũt
in duas partes,& tranſierunt inter di
uiſiones eius,

19 Principes Iuda & principes Ieruſa
lem,eunuchi & Sacerdotes, & omnis
populus terræ qui tranſierunt inter
diuiſiones vituli:

20 Et dabo eos in manus inimicorum
ſuorum,& in manus quærentium ani
mam eorum: & erit morticinum eo-
rum in eſcam volatilibus cæli & be-
ſtiis terræ.

21 Et Sedeciã Regẽ Iuda & principes

10 Qui venerant in pa. אשר־באו בברית Hebraiſmus pro,qui pactum inierant cum Rege. Neque hîc rectè vertiſſe videntur qui tranſferunt,Qui venerant propter fœdus. 11 Conuerſi autem ſ.&c. וישובו אחרי־כן וישיבו Conuerſi ſunt autem poſtea,& reuocarũt.i.pœnitentia ducti ſunt,ſiue mutauerunt ſententiam.q.d.mutata ſententia,reduxerunt, ſiue reuocarunt eos.i.redegerunt eos in ſeruitutem priſtinam. Et ſubiugauerunt eos ויכבשום & ſubiecerunt eos.vel ſubegerunt.vi & violentia ceperunt.
13 De domo ſer. מבית עבדים .i. de loco vbi erant ſerui,ſiue ſeruitutem ſeruiebant. 14 A fine מקץ .i.ineunte ſeptimo anno, ſiue initio ſeptimi anni.in termino ſeptimi anni:hoc eſt anno ſeptimo. eſt enim duplex terminus cuiuſque rei:nempe terminus à quo i.incipiẽs: & terminus ad quem,vt vocant.i.finiens.Ne autem interpreteris,quum exacti fuerint ſeptem anni.Nam Exod.21.a.2,ſcriptum eſt,Si emeris ſeruum Hebræum,ſex annis ſeruiet tibi,& ſeptimo anno egredietur liber gratis.Iſtorum verborum hic mentionem facit. Sed non ולא Hic ו pro ſed. 15 Et conuerſi eratis ותשובו .i.pœnitentiam egeratis,ſiue pœnituerat vos. Vt prædicaretis לקרא prædicando.vel,quum prædicaſtis.vide paulo ſuprà verſu 8. Super quam,&c. אשר־נקרא שמי עליו : Ad verbum,*in* qua inuocatum eſt nomẽ meum ſuper eam.i.quæ dicitur mea,vel de nomine meo:hoc eſt in templo mihi dicato. 16 Sed reuerſi,&c. ותשובו ותחללו Sed mutata ſententia profanaſtis,aut, polluiſtis, &c. Et reduxiſtis ותשיבו & reuocaſtis. In animam ſuam, לנפשם .i.pro arbitrio ſuo aut,ſibi:vt ſcilicet abirent quò vellent.Hebraiſmus. Et ſubiugaſtis eos ותכבשו אותם Vide paulo antè,verſu 11.
17 Proximo ſ. לרעהו ſocio ſuo.ſodali ſuo.i.fratri ſuo Hebræo. Prædico vobis. קורא לכם Præſ.Heb.pro fut.prædicaturus ſum[vel,prædicabo]vobis.i.in perniciem veſtram. Libertatem דרור facultatem.q.d.denuntiaturus ſum in perniciem veſtram liberam facultatem inuadendi vos,gladio hoſtili,peſti,& fami vt perdant vos. Ad gladium,&c. אל־החרב אל־הדבר ואל־הרעב gladio,& peſti & fami. In commotionem לזעוה Verbum זוע ſignificat mouere ſe ſubinde de loco ad locum, quum præ metu diffugimus. atque ita commotio hoc loco ſignificabit motum ad locum.q.d.qui ex vobis euaſerint gladium,famem,& peſtem,diſpergentur per alias nationes. Significat & commoueri,& contremiſcere:iuxta quam ſignificationem,commotio hic ſignificabit metum,cuiuſmodi eſt quum animo fluctuamus,& quid agendum nobis ſit,[neſcimus.q.d. efficiam vt omnium aliorum regnorum homines, audita calamitate veſtra, commoueantur & contremiſcant. 18 Vitulo העגל ſub.mactato. Alii in genitiuo vertunt,repetitis præcedentibus verbis, Verba fœderis inquam vituli.i.icti mactato vitulo.In fœdere pangendo diuidebant vitulum,& per medium tranſibant,ſignificantes ſe optare emori vt ille vitulus erat cæſus,ſi fœdus frangerent.Idem fecit Abraham,Gene.15.b.9.

eius dabo in manus inimicorum ſuorum,& in manus quærẽtium animas eorum, & in manus exercituũ Regis Babylonis,qui receſſerunt à vobis.

22 Ecce ego præcipio, dicit Domin⁹, & reducam eos in ciuitatem hanc,& præliabuntur aduerſus eam,& capiẽt eam,& incendẽt igni: & ciuitates Iuda dabo in ſolitudinem,eo quòd non ſit habitator.

Cap. XXXV.

1 VErbum quod factum eſt ad Ieremiam à Domino in diebus Ioacim filii Ioſiæ Regis Iuda,dicens,

2 Vade ad domum Rechabitarum, &loquere eis,&introduces eos in do-
A mum Domini in vnam exedram theſaurorum,& dabis eis bibere vinum.

3 Et aſſumpſi Iezoniam filium Ieremiæ filii Habſaniæ, & fratres eius, & omnes filios ei⁹, & vniuerſam domũ Rechabitarum.

4 Et introduxi eos in domum Domini ad gazophylaciũ filiorum Hanã, filii Iegedeliæ hominis Dei , quod erat iuxta gazophylaciũ principum, ſuper theſaurum Maaſiæ filii Sellum qui erat cuſtos veſtibuli.

5 Et poſui corã filiis domus Rechabitarum ſcyphos plenos vino, & calices:& dixi ad eos,Bibite vinum.

6 Qui reſponderunt, Nõ bibemus vinum:quia Ionadab filius Rechab,pater noſter præcepit nobis,dicẽs, Nõ
B bibetis vinum vos & filii veſtri vſque in ſempiternum.

7 Et domũ non ædificabitis,& ſementem non ſeretis,& vineas non plantabitis,nec habebitis:ſed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus veſtris,vt viuatis diebus multis ſuper faciẽ terræ in qua vos peregrinamini.

8 Obediuimus ergo voci Ionadab filii Rechab,patris noſtri,in omnibus quæ præcepit nobis,ita vt non biberemus vinum cunctis diebus noſtris, nos & mulieres noſtræ, filii & filiæ noſtræ:

9 Et non ædificaremus domos ad habitandum: & vineam & agrum & ſementem non habuimus:

10 Sed habitauimus in tabernaculis,& obedientes fecimus iuxta omnia quę præcepit nobis Ionadab pater noſter.

11 Quum autẽ aſcendiſſet Nabuchodonoſor Rex Babylonis ad terrã noſtram, diximus, Venite, & ingrediamur Ieruſalem à facie exercitus Chaldæorum,& à facie exercitus Syriæ:& manſimus in Ieruſalem.
C

12 Et factum eſt verbum Domini ad Ieremiam,dicens,

13 Hęc dicit Dominus exercituũ De⁹ Iſrael,Vade, & dic viris Iuda & habitatoribus Ieruſalem,Nũquid non recipietis diſciplinam vt obediatis verbis meis,dicit Dominus?

14 Præualuerũt ſermones Ionadab filii Rechab,quos præcepit filiis ſuis vt non biberent vinum: & non bibe-

inimicorum ſuorum,& in manum quærentium animam eorum,
″& in manum exercitus Regis Babél, ″qui aſcenderunt à vobis.
22 Ecce ′præcipio,dixit Iehouáh,& reducam eos ad ciuitatem hãc,
& præliabuntur aduerſus eam,& capient eam,incendéntque eam
igni:& ciuitates Iehudáh dabo in ſolitudinem,adeò vt non ſit habitator.

Cap. XXXV.

1 VErbũ quod fuit ad Irmeiáhu à Iehouáh, in diebus Iehoiacím
filii Iאoשſiiáhu Regis Iehudáh,dicendo,
2 Vade ad domum ′Rechabitarum, & loquere cum eis , atque introduc eos in domum Iehouæ *in* vnum ′è cubiculis , & propinabis
eis vinum.

Propoſita Iudæis Rechabitarum obediẽtia, docet humana præcepta diligẽtius obſeruari quàm Diuina.

3 Aſſumpſi itaque Iaazaniáh filium Irmeiáhu filii חHabaצſiniáh,
& fratres eius,omnéſq; filios eius,& vniuerſã domũ Rechabitarũ.
4 Et introduxi eos in domũ Iehouæ in cubiculum filiorũ חHanã,
filii Igdaliáhu ′viri Dei, quod erat iuxta cubiculũ principũ , quod
erat ſupra cubiculũ Mayaשſeiáhu filii שSallum cuſtodis ′liminis,
5 Poſui itaque coram filiis domus Rechabitarum ſcyphos plenos
vino,& calices,& dixi ad eos,Bibite vinum.
6 ′Et dixerunt, ′Nõ bibemus vinum : quia Ionadáb filius Recháb
′pater noſter præcepit nobis,dicendo,Non bibetis vinum vos & filii veſtri vſque in ſeculum.

Præceptũ Ionadab patris Rechabitarum.

7 Nec domum ædificabitis , & ſementem non ſeretis , & vineam
non plantabitis , ′nec erit vobis : ′ſed in tabernaculis habitabitis
cunctis diebus veſtris, vt viuatis diebus multis in ſuperficie terræ
′*in* qua peregrinamini.
8 Obediuimus igitur voci Iehonadáb filii Recháb patris noſtri in
omnibus quæ præcepit nobis , vt non biberemus vinum cunctis
diebus noſtris,nos,vxores noſtræ,filii noſtri & filiæ noſtræ:
9 Neque ædificaremus domos pro habitatione noſtra:neque vinea,& ager & ſementis eſſent nobis:
10 Sed habitauimus in tabernaculis, ′atque obediuimus,& fecimus
′iuxta omnia quæ præceperat nobis Ionadáb pater noſter.
11 Fuit autem , ′quum aſcenderet Nebuchadrאeצſár Rex Babél ad
terram,diximus, ′Venite,& ingrediamur Ieruשſaláim ′à facie exercitus Chaשſdím , & à facie exercitus Arám , ′& manſimus in Ieruשſaláim.
12 Fuit itaque verbum Iehouæ ad Irmeiáhu,dicendo,
13 Sic dixit Iehouáh exercituum Deus Iשſraאél , Vade, & dic viris
Iehudáh,& habitatoribus Ieruשſaláim,Nunquid non recipietis diſciplinam vt obediatis verbis meis,dixit Iehouáh?
14 ′Confirmatum eſt verbum Iehonadáb filii Recháb, ′quod præcepit filiis ſuis vt non biberent vinum : & non biberunt vſque ad

21 Et in manum וביד Hic ו pro Id eſt ponitur. Qui aſcenderunt העולים .i.qui receſſerunt à vobis audito aduentu Regis AEgypti.
22 Præcipio מצוה Præſ.Heb.pro fut.præcipiam.mandabo.

IN CAPVT XXXV.

2 Rechabitarum, הרכבים Rechabitæ à Recháb qui genus duxit ab Hobab,qui aliter dicitur Iethro,ſocero Moſis. Ionadab autem filius Rechab hæc præcepta filiis dederat,qui amicus Iehu Regis Iſraelis fuit.2.Reg.10.c.15. E cubiculis, הלשכות cellarum.cubiculorum. Erant parua cubicula extructa in appendicibus templi.i.in locum publicum,& ſacrum,ſaltem qui adiunctus eſt loco ſacro.
4 Viri Dei, איש האלהים .i.Prophetæ. Liminis. הסף: vaſorum.Sing.pro plurali.i.qui præerat ſeruandis vaſis templi Domini.
6 Et dixerunt, ויאמרו Qui reſponderunt. Non bibe.vi. לא נשתה־יין Non bibimus vinum.i.non ſoliti ſumus bibere vinum.q.d. ſumus abſtemii. Pater noſter אבינו aui noſtri.vt referatur ad Rechab.à tempore Ionadab filii Rechab vſque ad regnum Ioacim fluxerunt ferè trecenti anni. 7 Nec erit vo. ולא יהיה לכם .i.neque domus,neque agri,neque vineæ erunt vobis,neque emptione,neque dono. Sed in tabernaculis כי באהלים ſed in tẽtoriis.Obſerua כי pro Sed. *In* qua pereg. אשר אתם גרים שם Ad verbũ,*in* qua vos peregrinamini ibi.Redundat ו ב ו.Erant iſti peregrini,non ex genere Iacob. 10 Atq; obediuimus ונשמע paruimus itaque. Iuxta omnia quæ præcep. ככל אשר־צונו Hebraiſmus,prorſus vt præceperat. 11 Quum aſcenderet בעלות .i.quum cœpiſſet oppugnare. Occurrit tacitæ obiectioni,Cur igitur vrbem incolitis contra legem patris? Nunc quidem(inquiunt)habitamus in Ieruſalem,ſed coacti neceſſitate,ne ſcilicet perderet nos exercitus Babylonius,ſi permanſiſſemus in tentoriis. Venite באו Agite. A facie exerc. מפני חיל .i.propter exercitum.aut,metu aduentus exercitus. 14 Confirmatum eſt הוקם Ratificatum,Executioni mandatum eſt.vel,Exequutum eſt mandatum. Quod præcep. אשר־צוה qui præcepit.

diem hanc,quia paruerunt præcepto patris ſui: ego autem loquu
tus ſum ad vos'manè ſurgendo & loquendo, & nō obediſtis mihi.
Miſiſque ad vos,ōnes ſeruos meos Prophetas,manè ſurgendo & 15
mittēdo,dicēdo,Cōuertimini'obſecro vnuſquiſq; à via ſua mala,
& bona facite opera veſtra, neque ambuletis poſt deos alienos vt
ſeruiatis eis,'& habitabitis in terra quā dedi vobis & Patribus ve-
ſtris: & non inclinaſtis aurem veſtram,nec obediſtis mihi.
"Quia confirmauerunt filii Iehonadáb filii Rechâb præceptū pa 16
tris ſui quod præceperat eis: popul' autē iſte nō obediuerūt mihi:
Idcirco ſic dixit Iehouáh Deus exercituum, Deus Iſraël, Ecce 17
adduco ſuper Iehudáh & omnes habitatores Ieruſaláim omne
malum quod loquutus ſum ſuper illos: eo quòd loquutus ſum
ad eos,& non audierunt: vocaui illos,& non reſponderunt.
Domui autem Rechabitarum dixit Irmeiáhu, Sic dixit Iehouáh 18
exercituum Deus Iſraël, Eo quòd obediſtis præcepto Iehona-
dáb patris veſtri, & cuſtodiſtis omnia mandata eius,feciſtíſque iu
xta omnia quæ præcepit vobis:
Propterea ſic dixit Iehouáh exercituum, Deus Iſraël, Non 19
excidetur vir de Ionadáb filio Rechâb'ſtans in conſpectu meo cū-
ctis diebus.

Cap. XXXVI.

ET fuit,'anno quarto Iehoiacím filii Ioſiiáhu Regis Iehudáh,' 1
fuit verbum iſtud ad Irmeiáhu à Iehouáh,dicendo,
Tolle tibi'volumen libri,& deſcribe in eo omnia verba quæ'lo- 2
quutus ſum tibi aduerſum Iſraël & Iehudah,& aduerſum om-
nes gentes, à die qua'loquutus ſum ad te,à diebus Ioſiiáhu vſ-
que ad diem hanc:
'Si fortè audiant domus Iehudáh omne malum quod cogito fa 3
cere eis:vt reuertantur vnuſquiſq; à via ſua mala,'& propitius ſim
iniquitati eorum & peccato eorum.
Accerſiuit ergo Irmeiáhu Barúch filium Neriiáh:& ſcripſit Ba- 4
rúch ex ore Irmeiáhu omnia verba Iehouæ quæ loquutus eſt ad
eum,in volumine libri.
Et præcepit Irmeiáhu Barúch,dicendo, 'Ego ſum clauſus, non 5
poſſum ingredi domum Iehouæ:
Ingredere ergo tu,& lege'ī volumine *in* quo ſcripſiſti"ex ore meo 6

Iudæis rebellib' pœnā minatur.

Rechabitis obedientibus fœlici tatē promittit.

Scribit Baruch dictāte Ieremia, volumen maledictionum aduerſus Iudam & Iſrael.

Mittitur cū volumine ad populum.

runt vſque ad diem hāc, quia obedie-
runt præcepto patris ſui: ego autem
loquutus ſum ad vos,de manè cōſur-
gēs & loquēs,& non obediſtis mihi.
Miſique ad vos,ōnes ſeruos meos
Prophetas,conſurgens diluculò,mit
ténſque & dicens, |Conuertimini v-
nuſquiſque à via ſua peſſima,& bona
facite ſtudia veſtra,& nolite ſeq deos
alienos,neque colatis eos,& habita-
bitis in terra quam dedi vobis & Pa-
tribus veſtris, & non inclinaſtis aurē
veſtram,neque audiſtis me.
Firmauerūt igitur filii Ionadab filii
Rechab præceptum patris ſui quod
præceperat eis: populus autem iſte
non obediuit mihi:
Idcirco hæc dicit Dominus exerci
tuum, Deus Iſrael, Ecce ego adduco
ſuper Iudam & ſuper omnes habita-
tores Ieruſalē vniuerſā afflictionēquā
loquut' ſum aduerſum illos: eo quòd
loquutus ſum ad illos,& nō audierūt:
vocaui illos,& nō reſpōderūt mihi.
Domui autem Rechabitarum di-
xit Ieremias,Hæc dicit Dominus ex-
ercituum Deus Iſrael, Pro eo quòd
obediſtis præcepto Ionadab patris
veſtri, & cuſtodiſtis omnia mandata
eius, & feciſtis vniuerſa quæ præce-
pit vobis:
Propterea hæc dicit Dominus ex-
ercituum Deus Iſrael, Nō deficiet vir
de ſtirpe Ionadab filii Rechab, ſtans
in conſpectu meo cunctis diebus.

Cap. XXXVI.

ET factum eſt, in anno quarto Io-
acim filii Ioſiæ Regis Iuda factū
eſt verbum hoc ad Ieremiam à Do-
mino,dicens,
Tolle volumē libri, & ſcribes in eo
omnia verba quæ loquutus ſum tibi
aduerſum Iſrael & Iudam, & aduer-
ſum omnes gentes,à die qua loquut'
ſum ad te ex diebus Ioſiæ vſque ad
diem hanc:
Si fortè audiente domo Iuda vni-
uerſa mala quæ ego cogito facere eis,
reuertatur vnuſquiſque à via ſua peſ-
ſima, & propitius ero iniquitati &
peccato eorum.
Vocauit ergo Ieremias Baruch fi-
lium Neriæ: & ſcripſit Baruch ex ore
Ieremiæ omnes ſermones Domini,
quos loquutus eſt ad eum, in volumi
ne libri.
Et præcepit Ieremias Baruch, di-
cēs,Ego clauſus ſum, nec valeo ingre
di domum Domini:
Ingredere ergo tu, & lege de volu-
mine in quo ſcripſiſti ex ore meo ver

Supra 7.a.13. & 25.a.5. ionæ 3.c.8.

Manè ſurg.&loq. השכם ודבר Iſtud dicendi genus,cum eo quod ſequenti verſu ponitur, Manè ſurgendo & mittendo: habes ſuprà cap.25.a.4,& 26.a.5,& 29.c.19. 15 Obſecro נא nunc. Et habitabitis ושבו Imperat.Heb.pro fut.q.d.hac ratione fiet vt habitetis. 16 Quia כי Aut ad ſequentia refertur כי,vel pro Certè accipitur. Quidam redundare exiſtimant, propterea non vertunt. Confirmauerunt הקימו adimpleuerunt.vt paulo antè verſu 14 19 Stans in conſpectu.m. עומד לפני .i.non deerit de ſtirpe Ionadab filio Rechab miniſtrans mihi, vt interpretatur Chaldæus paraph.Exiſtimant Hebræi filias Rechabitarum nupſiſſe Leuitis,& liberos ex illis natos miniſtraſſe Domino in templo. Verùm doctioribus magis probatur vt interpretemur, Poſteros Ionadab gratia & fauore ſum proſequuturus quandiu illi vixerint,nunquam deſinam memor eſſe nepotum Ionadab. Eos quos amamus,non finimus à conſpectu noſtro recedere,propterea dicunt,Stans coram me:acſi dicat,Vt non poſſunt homines non meminiſſe eorum qui ſemper obuerſantur oculis ipſorum, ſic ſemper Rechabitarum memor ero,præ oculis illos ſemper habens.

IN CAPVT XXXVI.

1 Anno quarto בשנה הרביעית Sub finem anni tertii Ioacim Regis Iudæ, cœpit Nabuchodonoſor cōparare & conſcribere exercitum contra Ieruſalem,quam poſt nonum menſem quinti anni regni Ioacim.i.in fine quinti anni,aut initio ſexti (tēpus enim primæ expugnationis incertum eſt)expugnauit,& Ioacim abduxit captiuum, & ſimul cum eo Danielem, & æquales eius. Eodem anno quo abductus eſt captiuus Ioacim, rediit Ieroſolymam pacto tributo, quod tribus annis tantùm pependit, id eſt ſexto,ſeptimo, & octauo regni ſui. Poſtea tributum negauit Nabuchodonoſori:vnde ille rurſus duxit copias contra Ieruſalem,quam iterum cepit, & Ioacim vinxit catenis vt Babylonem perduceretur:ad quā non peruenit,ſed in ipſo itinere obiit,& ſepultura caruit. Anno quarto Ioacim ſcripta fuit epitome prophetiarum à Baruch, & menſe nono anni quinti regni Ioacim recitata fuit in cœtu populi qui conuenerat in templum,ieiunii indicendi cauſa,ob aduentum Chaldæorum,quos fama erat aduenire contra Ieruſalem. Indictum fuit ieiunium,& recitata fuit prophetia ante obſidionem vrbis.nam infrà traditur crematam fuiſſe epitomen à Ioacim,quòd cōtineret prædictionē aduentus Chaldæorum. His cōciliantur inter ſe Daniel,cap.1,& locus 2.Reg.24,& hoc caput 36. Nabuchodonoſor in primo aduentu duos ferè annos conſumpſit. Babylon abeſt ab Ieruſalem itinere quatuor menſium.nam totidem menſibus reuerſus eſt Eſdras à Babylone in Ieruſalem,vt ſcriptum eſt 1.Eſd.7.a.8. 2 Volumen libri, מגילת־ספר volumen vocat librum à fine,poſtquā ſcilicet deſcriptū fuerit. Volumen libri dicit.i.membranā in qua cōmodè ſcribere poſſis,hoc eſt librū volubilē,Gallicè *un rolle de parchemin*. מגילה ſignificat corticem aut membranā in qua ſcribere ſolebāt. ספר autē membrana eſt cōſcripta. Loquutus ſum ad te, דברתי אליך .i.cœpi loqui tibi. 3 Si fortè aud.do. אולי ישמעו בית Verbum plurale nomini ſingulari iunctū tanquā collectiuo. Quidam,fortè audient.i attendent. ſiue attentius cōſiderabunt. Et propit.ſim,&c. וסלחתי וגו' & condonē eis iniquitatem ipſorum,& peccatū ipſorum.vel,ignoſcam eis. 5 Ego ſum clau. אני עצור .i.Ego vinctus detineor in carcere. Alii,Ego prohibitus. Ego prohibeor. 6 In volumine במגילה de volumine. Ex ore meo מפי .i.me dictante.

B ba Domini, audiente populo in domo Domini in die ieiunii: inſuper & audiente vniuerſo Iuda, qui veniunt de ciuitatibus ſuis, leges eis:

Si fortè cadat oratio eorum in conſpectu Domini, & reuertatur vnuſquiſque à via ſua peſſima: quoniã magnus furor & indignatio eſt quam loquutus eſt Dominus aduerſus populum hunc.

Et fecit Baruch filius Neriæ iuxta õnia quę præceperat ei Ieremias propheta, legens ex volumine ſermones Domini in domo Domini.

Factum eſt autem, in anno quinto Ioacim filii Ioſiæ Regis Iuda, in menſe nono, prædicauerunt ieiunium in conſpectu Domini omni populo in Ieruſalẽ, & vniuerſæ multitudini quæ confluxerat de ciuitatibus Iuda in Ieruſalem:

C Legitque Baruch ex volumine ſermones Ieremiæ in domo Domini in gazophylacio Gamariæ filii Saphan Scribæ, in veſtibulo ſuperiori, in introitu portæ nouæ domus Domini, audiente omni populo.

Quũmque audiſſet Michæas filius Gamariæ filii Saphan omnes ſermones Domini ex libro,

Deſcendit in domum Regis ad gazophylacium Scribæ: & ecce ibi omnes principes ſedebant, Eliſama Scriba, & Dalaias filius Semeiæ, & Elnathan filius Achobor, & Gamarias filius Saphan, & Sedecias filius Hananiæ, & vniuerſi principes,

Et nuntiauit eis Michæas omnia verba quæ audiuit, legente Baruch ex volumine, in auribus populi.

Miſerunt itaque omnes principes ad Baruch, Iudi filium Nathaniæ filii Selemiæ filii Chuſi, dicentes, Volu-
D men ex quo legiſti audiente populo, ſume in manu tua & veni. tulit ergo Baruch filius Neriæ volumen in manu ſua, & venit ad eos.

Et dixerunt ad eũ, Sede, & lege hæc in auribus noſtris: & legit Baruch in auribus eorum.

Igitur quum audiſſent omnia verba, obſtupuerũt vnuſquiſque ad proximum ſuum, & dixerunt ad Baruch, Nuntiare debemus Regi omnes ſermores iſtos.

Et interrogauerunt eum, dicentes, Indica nobis quomodo ſcripſiſti omnes ſermones iſtos ex ore eius.

Dixit autem eis Baruch, Ex ore ſuo loquebatur quaſi legens ad me omnes ſermones iſtos, & ego ſcribebam in volumine, atramento.

Et dixerunt principes ad Baruch, Vade, & abſcondere tu & Ieremias, & nemo ſciat vbi ſitis.

Et ingreſſi ſunt ad Regem in atriũ: (porrò volumen commendauerũt in gazophylacio Eliſamæ ſcribæ) & nũ-
E tiauerunt audiente Rege omnes ſermones.

Miſitque Rex, Iudi vt ſumeret volumen: qui tolens illud de gazophylacio Eliſamæ ſcribæ, legit audiente

verba Iehouæ in auribus populi, in domo Iehouæ in die ieiunii: & etiam in auribus vniuerſi Iehudáh 'qui veniunt de ciuitatibus ſuis, leges ea:

7 'Si fortè cadat deprecatio eorum in conſpectu Iehouæ, & reuertãtur vnuſquiſq; à via ſua mala: quia magnus eſt furor & ira 'quam loquutus eſt Iehouáh aduerſus populum iſtum.

8 Fecit autem Barúch filius Neriáh iuxta omnia quæ præceperat ei Irmeiáhu propheta, 'legendo in libro 'verba Iehouæ in domo Iehouæ.

9 Et fuit, anno quinto Iehoiacím filii Iאoשſiiáhu Regis Iehudáh, menſe nono, 'prædicauerunt ieiunium in conſpectu Iehouæ vniuerſo populo in Ieruשſaláim, & vniuerſo populo qui veniebat de vrbibus Iehudáh in Ieruשſaláim: — Legit Baruch volumen coram omni populo.

10 'Legítque Barúch in libro 'verba Irmeiáhu *in* domo Iehouæ in cubiculo Gemariáhu filii שSaphán 'ſcribæ, in atrio ſuperiore '*ad* oſtium portæ domus Iehouæ nouæ, in auribus totius populi.

11 'Et audiuit Micháiehu filius Gemariáhu filii שSaphán õnia verba Iehouæ ex libro,

12 Deſcendítque *in* domum Regis, 'ad cubiculũ Scribæ: & ecce ibi omnes principes ſedebant, אEliשſamáy ſcriba, & Delaiáhu filius שSemayiáhu, & אElnathán filius עAchbór, & Gemariáhu filius שSaphán, & צSidciiáhu filius חHananiáhu, & vniuerſi principes.

13 Et nuntiauit eis Micháichu omnia verba quæ audierat legente Barúch in libro, in auribus populi.

14 Miſerúntque omnes principes ad Barúch, Iehudí filiũ Nethaniáhu filii שSelemiáhu filii Chuשſi, vt diceret, Volumen ex quo legiſti in auribus populi, ſume in manu tua & veni. & tulit Barúch filius Neriáh volumen in manu ſua, & venit ad eos. — Accerſit⁹ ad principes, verba eadẽ legit coram eis.

15 Et dixerunt ad eum, Sede 'nunc, & lege illud in auribus noſtris. & legit Barúch in auribus eorum.

16 'Fuit autem, quum audiſſent omnia verba, expauerũt 'vnuſquiſque ad proximum ſuum: & dixerunt ad Barúch, 'Nuntiando nuntiabimus Regi omnia verba iſta. — Nuntiant principes Regi verba voluminis.

17 Et ipſum Barúch interrogauerunt, dicẽdo, 'Nuntia nunc nobis quomodo ſcripſeris omnia verba iſta ex ore eius.

18 Dixit autem eis Barúch, Ore ſuo 'legebat mihi omnia verba iſta, & ego ſcribebam in libro, atramento.

19 Dixerũt autem principes ad Barúch, Vade abſconde te, tu & Irmeiáhu, & nemo ſciat vbinam ſitis.

20 Ingreſſique ſunt ad Regem in atrium (volumen autem 'cõmendauerunt in cubiculo אEliשſamáy ſcribæ) '& nuntiauerunt in auribus Regis omnia verba hæc.

21 Miſit itaque Rex, Iehudí 'vt caperet volumen': tulit ergo illud de cubiculo אEliשſamáy ſcribæ, & legit in ipſo, Iehudí in auribus — A Iudi accepto volumine, & paucis in eo lectis, illud in ignẽ proiicit Rex.

Qui veniunt הבאים qui venerint. aut, venturi ſunt, ſub. ad templum indicto publico ieiunio. nã epitome non fuit recitata eo anno quo deſcripta fuit, ſed ſequẽte. i. quinto Ioacim. 7 Si fortè cadat, &c. אולי תפול וגו' Hebraiſmus, pro, Si fortè precentur Iudæi ex animo Dominum. Quam loquutus eſt Ieho. אשר־דבר יהוה id eſt in qua interminatus eſt Iehouáh dira huic populo. 8 Legendo לקרא vt legeret. Alii, legens ſcilicet. Verba Iehouæ דברי יהוה id eſt prophetias Ieremiæ. 9 Prædicauerunt ieiu. &c. קראו צום וגו' indixerunt ieiunium coram Iehouáh. i. in templo, publicè ad placandum Dominũ. Subaudiendum ו &, vel אשר vt prædicarẽt. 10 Legitque ויקרא tũc legit. Verba דברי id eſt prophetias, paulò antè vocauit Verba Iehouæ. Scribæ הסופר ſub. regii. i. cancellarii regii. *Ad* oſtium portæ פתח שער *in* introitu. Iſta erat porta Orientalis. 11 Et audiuit וישמע Quũmque audiuiſſet. 12 Ad cubiculum לשכת in cellam. exedram. 15 Nunc נא quæſo. 16 Fuit autem ויהי Contigit autem. Vnuſquiſque ad prox. ſ. איש אל־רעהו .i. inter ſe. Hebraiſmus. Nuntiando nunt. הגיד נגיד Indicando indicabimus. i. indubiè indicabimus. Hebraiſmus. 17 Nuntia nunc הגד־נא Indica quæſo. Expone. 18 Legebat יקרא Fut. Heb. pro præt. imperf. i. quaſi legeret, loquebatur. Alii, dictabat. 20 Commẽdauerunt, הפקידו depoſuerunt. i. tanquam depoſitum reliquerunt. Et nuntiauerunt, &c. ויגידו וגו' & renuntiauerunt in auribus Regis. i. audiente Rege. aut vt alii, & expoſuerunt Regi. Hebraiſmus. 21 Vt caperet לקחת vt tolleret. Alii, vt afferret.

Regis, & in auribus omnium principum qui ſtabāt iuxta Regem.
Rex autem'ſedebat'*in* domo hyemali menſe nono,'& foculus co- 22
ram eo ardebat.
Et fuit,quum legiſſet Iehudi'tres pagellas,aut quatuor,ſcidit il- 23
lud'cultello ſcribæ,& proiecit in ignē qui erat in foculo,donec cō
ſumeretur totum iſtud volumen ſuper ignem qui erat in foculo.
Nec timuerunt,nec'ſciderunt veſtimenta ſua Rex,& omnes ſer 24
ui eius qui audiebant omnia verba iſta.
Et etiam אElnathán & Delaiáhu,& Gemariáhu deprecati ſunt 25
Regem ne combureret volumen illud:& non audiuit eos:
Sed præcepit Rex Ieranhmeאél filio Hāmélech,& שSeraiáhu filio 26
עAzriאél, & שSelemiáhu filio Abdeאél vt tollerent Barúch ſcribā
& Irmeiáhu prophetam:'abſcondit autem eos Iehouáh.

Iuſſu Domini aliud volumen ſcribitur.

Fuit autē verbū Iehouæ ad Irmeiáhu poſtquā combuſſerat Rex 27
'volumen & verba quæ ſcripſerat Barúch ex ore Irmeiáhu,dicēdo,
'Reuertere,tolle tibi volumē aliud, & ſcribe in eo omnia verba 28
priora quæ erant in volumine priori quod combuſſit Iehoiácim
Rex Iehudáh.
Et ad Iehoiacím Regem Iehudáh dices, Sic dixit Iehouáh, Tu 29
combuſſiſti volumen iſtud,dicendo, Quare ſcripſiſti in eo'in hūc
modum,'Veniendo veniet Rex Babél, & vaſtabit terram hanc,'&
ceſſare faciet ex ea homines & animalia?
Propterea ſic dixit Iehouáh ad Iehoiacim Regem Iehudáh, Nō 30
erit ei'qui ſedeat ſuper ſolium Dauid,cadauérque eius proiectum
erit ad æſtum in die,& ad gelu in nocte.
'Et viſitabo ſuper eum & ſuper ſemē eius, & ſeruos eius iniqui- 31
tatem eorum:& inducam'ſuper eos,& ſuper habitatores Ieruשſa-
láim, & ſuper viros Iehudáh omne malum quod loquutus ſum
ad eos,'& non audierunt.
Irmeiáhu ergo tulit volumen aliud, & dedit illud Barúch filio 32
Neriiáhu ſcribæ: & ſcripſit in eo ex ore Irmeiáhu omnia verba'li-
bri quem cōbuſſerat Iehoiacim Rex Iehudáh igni,& præterea ad-
dita ſunt ſuper ea,verba multa'ſimilia.

Cap. XXXVII.

Succedit Sedecias Iechoniæ.

REgnauit autem Rex צSidciiáhu filius Iאoשſiiáhu pro Choniá- 1
hu filio Iehoiacím, quem Regem conſtituit Nebucadrאecצſár
Rex Babél in terra Iehudáh.
Et non obediuit ipſe,& ſerui eius, neque populus terræ, verbis 2
Iehouæ quæ dixerat per Irmeiáhu prophetam.
'Et miſit Rex צSidciiáhu Iehucál filium שSelemiáh,& צSephā- 3
iáhu filium Maעaשſeiáh Sacerdotem ad Irmeiáhu prophetam, vt
dicerent,Ora quæſo pro nobis ad Iehouam Deum noſtrum.

Rege,& vniuerſis principibus qui ſtabant circa Regem.

Rex autem ſedebat in domo hyemali in menſe nono:& poſita erat arula coram eo plena prunis.

Cúmque legiſſet Iudi tres pagellas vel quatuor, ſcidit illud ſcalpello ſcribæ, & proiecit in ignem qui erat ſuper arulam, donec cōſumeretur omne volumen igni qui erat in arula.

Et non timuerunt,neque ſciderunt veſtimēta ſua Rex, & omnes ſerui eius qui audierunt vniuerſos ſermones iſtos.

Veruntamē Elnathan,& Dalaias, & Gamarias contradixerunt Regi ne combureret librū:& nō audiuit eos.

Et præcepit Rex Ieremiel filio Amélech,& Saraiæ filio Ezriel,& Selemiæ filio Abdeel,vt comprehenderēt Baruch ſcribā,& Ieremiam prophetam:abſcondit autem eos Dominus.

Et factum eſt verbū Domini ad Ieremiam (poſtquā combuſſerat Rex volumē,& ſermones quos ſcripſerat Baruch ex ore Ieremiæ,)dicens,

Rurſum tolle volumē aliud: & ſcribe in eo ōnes ſermones priores qui erant in primo volumine quod combuſſit Ioacim Rex Iuda.

Et ad Ioacim Regem Iuda dices, Hæc dicit Dominus, Tu combuſſiſti volumen illud,dicens, Quare ſcripſiſti in eo annuntians, Feſtinus veniet Rex Babylonis, & vaſtabit terrā hāc: & ceſſare faciet ex illa hominē & iumentum?

Propterea hæc dicit Dominus cōtra Ioacim Regem Iuda, non erit ex eo qui ſedeat ſuper ſolium Dauid: & cadauer eius proiicietur ad æſtum per diem,& ad gelu per noctem.

Et viſitabo contra eum, & contra ſemen eius, & contra ſeruos eius iniquitates ſuas: & adducam ſuper eos & ſuper habitatores Ieruſalem & ſuper viros Iuda omne malū quod loquutus ſum ad eos,& non audierunt.

Ieremias autē tulit volumen aliud, & dedit illud Baruch filio Neriæ ſcribæ: qui ſcripſit in eo ex ore Ieremiæ omnes ſermones libri,quem combuſſerat Ioacim Rex Iuda igni: & inſuper additi ſūt ſermones multo plures quā antea fuerāt. Cap. XXXVII.

ET regnauit Rex Sedecias filius Ioſiæ ꝓ Iechonia filio Ioacim: quē conſtituit Regem Nabuchodonoſor Rex Babylonis in terra Iuda.

Et non obediuit ipſe, & ſerui eius, & populus terræ verbis Domini quæ loquut⁹ eſt in manu Ieremiæ ꝓphetę.

Et miſit Rex Sedecias Iuchal filium Selemiæ, & Sophoniā filium Maaſiæ ſacerdotem ad Ieremiā prophetam,dicens,Ora pro nobis Dominū Deum noſtrum.

22 Sedebat יושב habitabat. *In* domo hy. בית החורף id eſt in regia hyberna. Et foculus ואת־האח Docti inter Hebræos foculū exponunt,vel ignem,vt & Chaldæus paraph. Quidam vertunt arulam & receptaculum in quo fouetur ignis. Obſerua autem hoc loco את, articulum eſſe nominatiui,quod rariſſimum eſt. 23 Tres pagellas, שלש דלתות Impropriè loquitur:nullæ enim ſunt pagellæ in volumine.i.quantum tres aut quatuor pagellæ continere poſſunt.Dicuntur pagellæ דלתות,quòd claudantur aut aperiantur vt fores. Cultello ſcribæ, בתער הסופר ſcalpello quo vtitur ſcriba. תער eſt quod nunc vocant cultellum pennarium, Gallicè,*un ganiuet*.
24 Sciderunt veſtimenta ſua קרעו את־בגדיהם in ſignum ſcilicet mœroris quòd Dominus minaretur eis exitium.
26 Abſcondit au. ויסתירם verùm abſconderat eos.i.nō potuerunt eos inuenire. 17 Volumen & verba את־המגלה ואת־הדברים .i.volumen in quo deſcripta erant verba,&c.Hebraiſmus. 28 Reuertere,tolle tibi שוב קח־לך Hebraiſmus,in quo imperatiua duo conſequuntur ſine copula,quorum prius Latini per aduerbium efferunt,ſic,Rurſum tolle. 29 In hunc modū, לאמר in hanc ſententiam. Ad verbum,dicendo. Veniendo ve. בא־יבוא geminatione verbi celeritatem,aut certò aliquid futurum indicant Hebræi. Propterea quidam verterunt,Certiſſimè veniet. Et ceſſare fa.ex ea והשבית ממנה Hebraiſmus,pro,priuabit ac ſpoliabit eā hominibus & iumētis.
30 Qui ſedeat יושב .i.qui diu obtineat regnū Iuda,neque cadauer eius ſepelietur. 31 Et viſitabo ופקדתי .i.ſumam pœnas de eo & ſeruis eius propter iniquitates eorum. Super eos אליהם aduerſus eos. Omne malū,&c. כל־הרעה וגו׳ .i.vniuerſam afflictionē quā prædixi eis. Et non aud. ולא שמעו .i.& non paruerunt Prophetis meis prædicētibus & monētibus. 32 Libri הספר .i.voluminis conſcripti.non enim dicitur liber niſi deſcriptus fuerit,vt dictum eſt in principio huius capitis,verſu 2. Similia. כהמה Ad verbum, ſicut illa.i.ſimilia illis.

IN CAPVT XXXVII.

3 Et miſit וישלח Miſit ergo.audito ſcilicet rumore aduentus Chaldæorum.

Ieremias autem liberè ambulabat in medio populi: non enim miſerant eum in cuſtodiam carceris.

Igitur exercitus Pharaonis egreſſ⁹ eſt de AEgypto: & audiẽtes Chaldæi qui obſidebant Ieruſalẽ huiuſcemodi nuntium, receſſerũt ab Ieruſalem.

Et factum eſt verbũ Domini ad Ieremiam prophetam, dicens,

B Hæc dicit Dominus Deus Iſrael, Sic dicetis Regi Iuda qui miſit vos ad me interrogandum, Ecce exercit⁹ Pharaonis, qui egreſſus eſt vobis in auxilium, reuertetur in terram ſuam, in AEgyptum:

Et redient Chaldæi, & bellabũt cõtra ciuitatem hãc: & capient eam, & ſuccendent eam igni.

Hæc dicit Dominus, Nolite decipere animas veſtras, dicẽtes, Eũtes abibunt & recedent à nobis Chaldæi: quia non abibunt:

Sed etſi percuſſeritis omnem exercitum Chaldæorum qui præliantur aduerſum vos, & derelicti fuerit ex eis aliq vulnerati: ſinguli de tentorio ſuo cõſurgẽt, & incẽdẽt ciuitatẽ hãc igni.

Ergo quũ receſſiſſet exercitus Chaldæorum ab Ieruſalem propter exercitum Pharaonis,

Egreſſus eſt Ieremias de Ieruſalem vt iret in terram Beniamin, & diuideret ibi poſſeſſionem in conſpectu ciuium.

C Quúmque perueniſſet ad portam Beniamin, erat ibi cuſtos portæ per vices, nomine Ierias filius Selemiæ filii Hananiæ: & apprehendit Ieremiã prophetã, dicẽs, Ad Chaldæos pfugis.

Et reſpondit Ieremias, Falſum eſt, non fugio ad Chaldæos. & non audiuit eum, ſed comprehendit Ierias Ieremiam, & adduxit eũ ad principes.

Quam ob rem irati principes contra Ieremiam, cæſum eum miſerunt in carcerem qui erat in domo Ionathan ſcribæ: ipſe enim præpoſitus erat ſuper carcerem.

Itaque ingreſſus eſt Ieremias in domum laci & in ergaſtulũ: & ſedit ibi Ieremias diebus multis.

D Mittens autem Sedecias Rex tulit eum: & interrogauit eũ in domo ſua abſcõditè, & dixit, Putáſne eſt ſermo à Dño? Et Dixit Ieremias, Eſt. Et ait, In manus Regis Babylonis tradêris.

Et dixit Ieremias ad Regem Sedeciam, Quid peccaui tibi & ſeruis tuis & populo tuo quia miſiſti me in domum carceris?

4 Irmeiáhu autem ʹingrediebatur & egrediebatur in medio popu
li:nec *enim* poſuerant eum in domum carceris.
5 Exercitus autem Paryóh ʹegreſſus eſt de AEgypto:ʹaudierúntque
Chaɯſdím qui obſidebant Ieruɯſaláim auditum eorum,&aſcen-
derunt ab Ieruɯſaláim.
6 Tunc fuit verbum Iehouæ ad Irmeiáhu prophetam, dicendo, Prædicit Deus vrbis excidium.
7 Sic dixit Iehouáh Deus Iɯſraℵél, Sic dicetis ad Regẽ Iehudáh
qui miſit vos ad meʹad interrogãdum me, Ecce exercitus Paryóh
qui egreſſus erat vobis in auxilium, ʹreuerſus eſt in terram ſuam
in AEgyptum.
8 Et redibunt Chaɯſdím,oppugnabúntque ciuitatem hanc,& ca
pient eam, & ſuccendent eam igni.
9 Sic dixit Iehouáh,Ne decipiatisʹanimas veſtras,dicendo,Abeũ-
doʹabibunt à nobis Chaɯſdím:non enimʹabituri ſunt.
10 Nam etiamſi percuſſeritis vniuerſum exercitũ Chaɯſdím qui
ʹoppugnant vos,& remanſerint ex eis viriʹtranſfixi,*tamen* quiſque è
tentorio ſuo conſurget,& incendentʹciuitatem hanc igni.
11 Fuit autem,quũ aſcẽdiſſet exercitusChaɯſdím abIeruɯſaláim, Proficiſcẽs Ieremias in terrã Bẽiamin comprehenditur.
propter exercitum Paryóh,
12 Egreſſus eſt Irmeiáhu de Ieruɯſaláim vt iret in terrã Biniamín
ʹvt ſegregaret ſe inde:*quia erat* in medio populi.
13 ʹQuum autem eſſet in porta Biniamín, ibíque eſſet præpoſitus
cuius nomen erat Irℵiiáh,filius ɯSelemiáh filii nHananiáh,ille ap-
prehẽdit Irmeiáhu prophetã,dicendo,Ad Chaɯſdím tuʹtrãſfugis.
14 Dixítque Irmeiáhu,ʹFalſum eſt, non tranſfugio ad Chaɯſdím.
at non audiuit eum, ſed cõprehendit Irℵiiáh ipſum,Irmeiáhu ad-
duxítque eum ad principes.
15 Iratíque ſunt principes contra Irmeiáhu ,ʹ& percutere fecerũt Cæſus in carcerem mittitur.
eum,poſuerúntque eum in domum carceris, in domum Iehona-
thán ſcribæ:ipſam enim fecerant domum carceris.
16 Quum ingreſſus eſſet Irmeiáhu in domũ laci, ʹ& in locum vbi
detinebantur vincti,& manſiſſet ibi Irmeiáhu diebus multis:
17 Tandẽ miſit Rex xSidciiáhu,& tulit eum,interrogauítque eum Liberatur à Rege Sedecias.
Rex in domo ſua abſconditè,& dixit,ʹNũ eſt verbũ à Iehouáh? Et
dixitIrmeiáhu,Eſt:ʹpræterea dixit, In manũ Regis Babél tradêris.
18 Et dixit Irmeiáhu ad Regem xSidciiáhu, Quid peccaui in te, &
in ſeruos tuos , & in populum iſtum,quòd poſuiſtis me in domũ
carceris?

4 Ingrediebatur & egred. בא ויוצא .i.liberè verſabatur,licebat ei liberè verſari cum populo. 5 Egreſſus eſt יצא egreſſus erat. ſub. vt ſuppetias ferret Ieroſolymitanis. Audierúntque Chaɯſdím וישמעו הכשדים Hebraiſmus,pro,quum autem audiſſent, ſiue intellexiſſent rumorem aduentus eius,receſſerunt ab Ieruſalem,relicta obſidione. Auditus,pro fama & rumore.

7 Ad interrogandum me, לדרשני vt conſuleretis me. Reuerſus eſt שב reuertetur.ſub.re infecta.

9 Animas veſt. נפשותיכם id eſt voſmetipſos.q.d.nolite ponere fiduciam in receſſu Chaldæorum, tanquam non ſint reuerſuri:nam etiam ſi ex iis qui pugnant aduerſum vos,confoſſi fuerint aliquot,& acceperint vulnera mortalia,adhuc tamen conſurgent,& ſuccendẽt,&c. Abibũt ילכו Fut.Heb.pro præt.abierũt.Quidã vertũt,indubiè recedẽt à nobis. Abituri ſunt. ילכו: ſub.non reuerſuri. 10 Oppugnãt vos, הנלחמים אתכם Ad verbũ,qui præliantur vobiſcũ. Transfixi מדוקרים confoſſi.id eſt etiãſi aliquot ex eis acceperint à vobis vulnera lethalia.vt præcedenti verſu. 12 Vt ſegregaret ſe inde,&c. לחליק משם וגו׳ Ad verbũ,vt diuideret *ſeipſum* inde in medio populi. Quidam,quo ſe illinc ſegregaret de medio populi.& ב pro מן ponitur. Nolebat manere in medio populi, timens ne denuo eum coniicerent in carcerem,præſertim quum dixiſſet,Etiamſi percuſſeritis Chaldæos,perfoſſi & ſemimortui reſurgent,& incendent ciuitatem veſtrã. Alii,vt elaberetur illinc in medio populi.q.d. vt lubrificaret ſeipſum inſtar rei lubricæ, quæ manibus teneri non poteſt: id eſt vt ſubduceret ſeſe ex vrbe, admiſtus turbæ egredienti ſoluta obſidione. tunc enim maximè elabi & eripere ſeſe ſolent homines. Chaldæus paraph. quem ſequutus eſt vetus interpres,vertit,quòd abierit inde vt diuideret poſſeſſionem quam habebat in Anathoth Beniamin in medio populi.

13 Quum autem eſſet,&c. ויהי הוא וגו׳ .i.quum deueniſſet ad portam vbi erat præfectus cuſtodum illius portæ,nomine Irℵiiáh,apprehendit eum,&c.Porta Beniamin dicebatur vna ex portis Ieruſalem,quòd illac irent in terram Beniamin:vel quòd porta illa ſita eſſet in tribu Beniamin. Tranſfugis. נופל: Ad verbum,cadis.i.tu vis deficere à nobis ad Chaldæos. Quidam vertunt,dilaberis. Sequenti verſu idem verbum repetitur. 14 Falſum eſt, שקר mendacium eſt.q.d.non eſt verum me deficere à vobis ad Chaldæos.

15 Et percutere fec. והכו & percuſſerunt. 16 Et in locum,&c. ואל־החנויות & in ergaſtulis.ſiue hoſpitiolis.i.in locum horrendæ foueæ & atræ,& ad cellulas vbi detinebantur vincti.Hæc arguunt carcerem domus Ionathan fuiſſe tetrum atque horrendum.

17 Num eſt verbum,&c. היש דבר מאת יהוה éſtne verbum Iehouæ? id eſt, éſtne prophetia quam prædixiſti, vera? Præterea dixit, ויאמר addiditque.Ad verbũ,Et dixit.

Et vbinam ſunt prophetæ veſtri qui prophetabant vobis, dicē- 19
do, Non veniet Rex Babél contra vos, & contra terram iſtam?
Nunc itaque audi obſecro domine mi Rex, ″cadat obſecro depre 20
catio mea in conſpectu tuo, ″& ne redire facias me in domū Ieho-
nathán ſcribæ, ne moriar ibi.
Et præcepit rex Sidciiáhu, ″& poſuerūt Irmeiáhu in atrio cuſto 21
diæ, ″& dedit ei ″tortam panis per diem ex platea piſtorum donec
conſumeretur omnis panis de ciuitate: ″māſit itaque Irmeiáhu in
atrio cuſtodiæ. Cap. XXXVIII.

Principum ſuaſu demittitur Ieremias in lacū.

AVdiuit autem Sephatiáh filius Matthán, & Gedaliáhu filius 1
Pawſhnur, & Iuchál fili° Selemiáhu, & Pawſhnur filius Mal
chiiáh verba quæ Irmeiáhu loquebatur ad vniuerſum populum,
dicendo,
Sic dixit Iehouáh, Qui manſerit in ciuitate iſta, morietur gla- 2
dio, ″& fame, & peſte: qui autem exierit ad Chawſdím, viuet, eritq́;
anima eius in ſpolium, & viuet.
Sic dixit Iehouáh, Tradendo tradetur ciuitas hæc in manū exer- 3
citus Regis Babél, & capiet eam.
Dixerunt itaque principes ad Regem, ″Moriatur quæſumus vir 4
iſte: quia ″idcirco ″debilitat manus virorum bellicoſorum qui re-
manſerunt in ciuitate hac, & manus vniuerſi populi, quòd loqua-
tur ad eos ″talia verba: vir enim iſte nō quærit pacem populo huic,
ſed malum.
Et dixit rex Sidciiáhu, Ecce eſt ″in manibus veſtris: ″non enim 5
Rex poteſt vobis *denegare* quicquam.
Tulerunt itaque Irmeiáhu, & proiecerunt eum in lacum Malchi 6
iáhu filii Hamélech qui *erat* ″in atrio cuſtodiæ, & demiſerunt Irme-
iáhu funibus: in lacu autem nō erat aqua, ſed cœnum, defixúſque
eſt Irmeiáhu in cœnum.

Abde-mélech eunuchi rogatu, iubet Rex Ieremiā educi è lacu.

Quod quū audiſſet Ebed-mélech AEthiops, vir eunuchus (ipſe 7
autem erat in domo Regis) quòd poſuiſſent Irmeiáhu in lacum:
″tunc Rex ſedebat in porta Biniamín.
Egreſſus eſt itaque Ebed-mélech de domo Regis, & loquutus 8
eſt ad Regem, dicendo,
Domine mi Rex, ″malè fecerunt viri iſti in omnibus quæ fece- 9
runt ipſi Irmeiáhu prophetæ, ″quem proiicere fecerunt in lacum:
″morietur enim in loco ipſo propter famem: quia non eſt panis
vltrà in ciuitate.
Præcepit itaque Rex ipſi Ebed-mélech AEthiopi, dicēdo, Tol- 10
le ″in manu tua hinc triginta viros, ″& aſcendere fac Irmeiáhu pro-

19 Vbi ſunt prophetæ veſtri qui prophetabant vobis, & dicebant, Nō veniet Rex Babylonis ſuper vos & ſuper terram hanc?
20 Nunc ergo audi obſecro domine mi Rex, valeat deprecatio mea in cōſpectu tuo, & ne me remittas in domum Ionathā ſcribæ, ne moriar ibi.
21 Præcepit ergo rex Sedecias vt traderetur Ieremias in veſtibulo carceris, & daretur ei torta panis quotidie, excepto pulmento, donec conſumerentur ōnes panes de ciuitate: & māſit Ieremias in veſtibulo carceris.
Cap. XXXVIII.
1 AVdiuit autē Saphatias filius Mathan, & Gedelias filius Phaſſur, & Iuchal filius Selemiæ, & Phaſſur filius Melchiæ ſermones quos Ieremias loquebatur ad omnem populum, dicens,
2 Hæc dicit Dominus, Quicunque māſerit in ciuitate hac, morietur gladio & fame & peſte: qui autem profugerit ad Chaldæos, viuet, & erit anima eius ſoſpes & viuens.
3 Hæc dicit Dominus, Tradendo tradetur ciuitas hæc in manu exercitus Regis Babylonis, & capiet eam.
4 Et dixerunt principes Regi, Rogamus vt occidatur homo iſte: de induſtria enim diſſoluit manus virorū bellantium qui remanſerunt in ciuitate hac, & manus vniuerſi populi, loquēs ad eos iuxta verba hæc: ſiquidem homo iſte non quærit pacem populo huic, ſed malum.
5 Et dixit rex Sedecias, Ecce ipſe in manibus veſtris eſt: nec enim fas eſt, Regem vobis quicquam negare.
6 Tulerunt ergo Ieremiam, & proiecerunt eum in lacum Melchiæ filii Amélech qui erat in veſtibulo carceris: & ſubmiſerunt Ieremiam in funibus & in lacu nō erat aqua, ſed lutum, deſcendit itaque Ieremias in cœnum.
7 Audiuit autem Abde-mélech AEthiops, vir eunuchus qui erat in domo Regis, quòd miſiſſent Ieremiam in lacum: porrò Rex ſedebat in porta Beniamin.
8 Et egreſſus eſt Abde-mélech de domo Regis, & loquutus eſt ad Regē, dicens,
9 Domine mi Rex, malè fecerunt viri iſti omnia quæcunque perpetrarūt contra Ieremiam prophetam, mittētes eum in lacum vt moriatur ibi fame: non ſunt enim panes vltrà in ciuitate.
10 Præcepit itaque Rex Abde-mélech AEthiopi, dicens, Tolle tecum hinc triginta viros, & leua Ieremiam pro-

20 Cadat obſec.depre. תפל נא וגו׳ Hoc genere dicendi vſus eſt capite præcedenti, verſu 7. Latini dicerent, Sine vt impetrem quæ peto, ſine te exorem. At in actiua voce, Proſternere orationem, aut facere cadere orationem, eſt humiliter ſupplicare: vt capite ſequenti, verſu 26. Et ne redire facias me ואל־תשיבני Coniunctio &, aut redundat, aut per ו ד vertenda, vt ne præcipias me reduci. vel, exaudi orationem meam quæ eſt vt ne reuertar, &c. 21 Et poſuerunt ויפקידו tanquam depoſitum ſcilicet. Idem verbum quod præcedenti capite, verſu 20. Et dedit ונתון id eſt curauit dandum. Alii, dantes. Tortam ככר bucellam. aut fruſtum. & ita Chaldæus paraph. i. portionem aliquam. Manſit itaque וישב ſub. vſque ad expugnationem vrbis, durante obſidione.

IN CAPVT XXXVIII.

2 *Et* fame, & pe. ברעב ובדבר *aut* fame, aut peſte. 4 Moriatur quæſ. יומת נא Age, occidatur. ſiue interficiatur. Idcirco על־כן propterea. id eſt hac ratione. ſiue hoc modo. Debilitat מרפא remittit. diſſoluit. id eſt frangit animos: quòd vires corporis pendeāt à virtute animi. Talia verba, כדברים האלה Ad verbum, ſecundum verba iſta. 5 In manibus veſtris: בידכם .i. licet vobis per me eum interficere. Non enim Rex, &c. כי־אין המלך וגו׳ Fut. Heb. pro præſ. quia nō eſt Rex qui præualeat vobis *in* quoquā. Alii, Rex non poteſt contra vos quicquam. id eſt non poſſum vobis obſiſtere. de ſe loquitur in tertia perſona. Quum hoc promiſit Sedecias, non erat in regia, ſed in porta Beniamin, vt ſequentia docent. 6 In atrio cuſtodiæ, בחצר המטרה Vide ſuprà cap. 32. a. 1. 7 Tunc Rex, &c. והמלך יושב וגו׳ Ad verbum, & Rex. Quidam hæc iungunt ſequenti verſui, Quum autem eſſet Rex in porta Beniamin, Egreſſus eſt Ebed-mélech, &c. 9 Malè fece. הרעו perperam egerunt. Quidam per præſens, peſſimè agunt. Quē proii. fec. את אשר־השליכו *nempe* quòd proiecerunt eum. Morietur, &c. וימת תחתיו Ad verbū, & mortuus eſt ſubtus ſe. Quidam vertūt, moritúrque in loco ſuo. Alii, mortuus eſt in loco ſuo. q.d. actum eſt de illo, ſiue breui morietur in loco vbi nunc eſt. 10 In manu tua בידך .i. tecum, vt vertit Chaldæus paraph. vel in poteſtate tua, ſiue dominio tuo. q.d. facio tibi poteſtatem tollendi hinc triginta viros. Sequenti verſu idem Hebraiſmus repetitur. Et aſcendere fac והעלית & educ. vel, extrahe. id eſt vt educas.

phetam de lacu,antequã moriatur.

11 Aſſumptis ergo Abde-mélech ſecũ
viris, ingreſſus eſt domũ Regis quæ
erat ſub cellario:& tulit inde veteres
pannos, & antiqua quæ computrue-
rãt: & ſubmiſit ea ad Ieremiam in la-
cum per funiculos.

12 Dixitque Abdemélech AEthiops
ad Ieremiam, Pone veteres pannos
& hæc ſciſſa & putrida ſubcubito ma
nuum tuarum, & ſubter funes. fecit
ergo Ieremias ſic.

D
13 Et extraxerunt Ieremiam funibus,
& eduxerunt eum de lacu:manſit au-
tem Ieremias in veſtibulo carceris.

14 Et miſit rex Sedecias, & tulit ad
ſe Ieremiam prophetã ad oſtium ter
tiũ quod erat in domo Domini, & di
xit Rex ad Ieremiã,Interrogo ego te
ſermonem,ne abſcõdas à me aliquid

15 Dixit autẽ Ieremias ad Sedeciam,
Si annuntiauero tibi, nũquid non in-
terficies me? & ſi cõſilium dedero ti-
bi,non me audies.

16 Iurauit ergo rex Sedecias Ieremiæ
clàm,dicens,Viuit Dominus qui fecit
nobis animam hãc,ſi occidero te, & ſi
tradidero te in manus virorũ iſtorũ
qui quærunt animam tuam.

17 Et dixit Ieremias ad Sedeciã, Hæc
dicit Dominus exercituum,Deus Iſ-
rael, Si profectus exieris ad prĩcipes
Regis Babylonis,viuet anima tua,&
ciuitas hæc non ſuccendetur igni, &
ſaluus eris tu & domus tua:

18 Si autem non exieris ad principes
Regis Babylonis, tradetur ciuitas
hæc in manus Chaldæorũ, & ſuccen-
dent eam igni: & tu non effugies de
manu eorum.

19 Et dixit rex Sedecias ad Ieremiam,
Solicitus ſum propter Iudæos qui
tranſfugerunt ad Chaldæos, ne fortè
tradar in manus eorum, & illudant
mihi.

20 Reſpondit autem Ieremias, Non
te tradent: audi quæſo vocem Domi-
ni quam ego loquor ad te,& bene ti-
bi erit,& viuet anima tua:

E
21 Quòd ſi nolueris egredi: iſte eſt ſer
mo quem oſtendit mihi Dominus,

22 Ecce omnes mulieres quæ reman-
ſerunt in domo Regis Iuda, educen-
cẽtur ad principes Regis Babylonis:
& ipſæ dicent,Seduxerunt te, & præ-
ualuerunt aduerſum te viri pacifici
tui: demerſerunt in cœnum, & in lu-
bricũ pedes tuos,& receſſerunt à te.

23 Et omnes vxores tuæ, & filii tui e-
ducentur ad Chaldæos:& nõ effugies
manus eorum:ſed in manu Regis Ba
bylonis capieris, & ciuitatem hanc
comburet igni.

24 Dixit ergo Sedecias ad Ieremiam,
Nullus ſciat verba hæc, & non mo-
rieris.

phetam de lacu,antequam moriatur.

11 Aſſumpſit ergo yEbed-mélech viros in manu ſua,& ĩgreſſus eſt
domũ Regis ad *locum qui erat* ſub theſauro:tulítque indeʹveteres *pan-
nos* putridos, & veteres corruptos: & demiſit eos ad Irmeiáhu in
lacum,funibus.

12 Et dixit yEbed-mélech AEthiops ad Irmeiáhu, Pone nuncʹve-
teres *pannos* putridos & corruptos ſub axillisʹmanuũ tuarum, ſub-
ter funes.& fecit Irmeiáhu ſic.

13 Extraxerũt itaque Irmeiáhu funibus,& aſcẽdere fecerunt eum
è lacu:manſítque Irmeiáhuʹin atrio cuſtodiæ.

14 Miſit autem rex xSidciiáhu & tulit Irmeiáhu prophetam ad ſe,
ʹad introitum tertium qui erat in domo Iehouæ,dixítque Rex ad
Irmeiáhu,ʹInterrogo te aliquid,ʹne abſcondas à me quicquam.

15 Dixit autẽ Irmeiáhu ad xSidciiáhu,ʹSi annũtiauero tibi, annõ ĩ-
terficiẽdo interficies me? & ſi cõſiliũ dedero tibi,nõ parebis mihi.

16 Et iurauit rex xSidciiáhu ipſi Irmeiáhu clàm,dicendo, Viuit Ie
houáh qui fecit nobis animam hanc,ſi occidero te,& ſi tradidero
te in manum virorum iſtorum qui quærunt animam tuam.

17 Et dixit Irmeiáhu ad xSidciiáhu, Sic dixit Iehouáh Deus exerci
tuum,Deus Iſraél, Siʹexeũdo exieris ad principes Regis Babél,
ʹ& viuet anima tua, & ciuitas hæc nõ ſuccendetur igni, & viues tu
& familia tua:

18 Si autem non exieris ad principes Regis Babél,tradetur ciuitas
hæc in manum Chaſdím,& ſuccendent eam igni,neque effugies
de manu eorum.

19 Dixit autẽ rex xSidciiáhu ad Irmeiáhu,ʹTimeo mihi propter Ie
hudæos qui tranſfugerunt ad Chaſdím, ne fortè ʹtradant me in
manum eorum,& illudant mihi.

20 Et dixit Irmeiáhu, Non tradent:audi ʹquæſo vocẽ Domini qua
loquor ad te,& bene erit tibi,& viuet anima tua:

21 Si autem renueris exire,hoc eſt verbum quod oſtendit mihi Ie-
houáh,

22 ʹEcce omnes mulieres quæ ʹremanſerunt in domo Regis Iehu-
dáh,ʹeducentur ad principes Regis Babél:eædémque dicent,ʹSua
ſerunt tibi,& præualuerunt tibiʹviri pacis tuæ: infixi ſunt ʹin cœ-
no pedes tui,ʹconuerſi ſunt retrorſum.

23 Et omnes vxores tuas & filios tuos educent ad Chaſdím, tu
quoque non euades de manu eorum : ſed manu Regis Babél ca-
pieris,& ciuitatem hancʹcombures igni.

24 Dixit autem xSidciiáhu ad Irmeiáhu, Nemo ſciat verba iſta,ʹ&
non morieris.

Oſtendit Ieremias qua ratione poſſit euadere mortem Rex qui ipſũ conſulebat.

11 Veteres,&c. בלוי הסחבות וגו׳ Ad verbum,veterationes putridorum,*&* veterationes corruptorum. vel,vetera tractionum,*&* vetera conſumptionum.i.pannos veteres,pedibus calcantium huc & illuc tractos, ſparſos & diſiectos: putrida item,lacera & corrupta. Gallicè, *des uieulx baillons.* Manuum t. ידיך .i.brachiorum tuorũ.pars pro toto. 12 Veteres,&c. בלואי וגו׳ Eadem verba quæ præcedenti verſu. 13 In atrio בחצר in veſtibulo. 14 Ad introitum ter.&c. אל־מבוא השלישי ad ingreſſũ tertium.i.portã tertiã quæ erat ex portis templi tertia,quæ reſpiciebat regiam.per illam enim de regia ingrediebantur templum. Interrogo שואל Præſ.Heb.pro fut. Interrogaturus ſum. Ne abſc.&c. אל תכחד וגו׳ Ad verbum,ne abſcondas à me verbum.i.rem aliquam.Latinè,ne me celes quicquam. 15 Si annuntiauero,&c. כי אגיד וגו׳ quum indicauero tibi, annon occidendo occides me? & quum conſilium dedero, non audies me.i. Etiamſi dixero tibi veritatem,curabis me interficiendum:præterea tu nõ credes mihi. 17 Exeundo exi. יצוא תצא egreſſus exieris. vt ſcilicet facias imperata illorum. Et viuet ani.t. וחיתה נפשך .i.tu viues.ſeipſum mox exponit,dicens,Et viues tu.i.non morieris. 19 Timeo mi. אני דואג Anxius ſum.vel ſolicitus. Tradant יתנו ſub.ipſi Chaldæi in manũ Iudæorũ. 20 Quæſo נא nunc. 22 Ecce והנה Ad verbum,Et ecce.Redundat coniunctio. Remanſerunt נשארו reliquæ ſunt.quũ ſcilicet abductus fuit captiuus Ioachin vnà cum matre ſua.Chaldæi contenti illis,pepercerunt aliis mulieribus. Educentur מוצאות Præſ.Heb.pro fut. Suaſerunt tibi הסיתוך Impoſuerunt tibi.Seduxerunt te. Viri pa.tuæ, אנשי שלומך .i.viri pacifici tui,hoc eſt familiares,ac domeſtici tui:nempe pſeudoprophetæ & principes qui credunt illis. Quidam, viri qui pacem tibi pollicebãtur. Alii,viri cum quibus fuit tibi pax. In cœno, בבוץ Falſas perſuaſiones comparat cœno ſiue luto.q.d.non poteras egredi.dũ fuga tentaſti conſulere vitæ tuæ,captus es à Chaldæis,& quaſi in lutum tenaciſſimum incidiſſes,coactus es referre pedem. Conuerſi ſunt ret. נסוגו אחור .i.te deſerto abierunt.te dereliquerunt. 23 Combures תשרוף .i.eris author & cauſa comburendæ vrbis. 24 Et non mor. ולא תמות Phraſis Hebraica,pro,ne moriaris.

Quòd ſi audierint principes quòd loquutus ſum tecum, & vene 25
rint ad te, dixeríntque tibi, Indica nunc nobis quid loquutus ſis ad
Regem, ne celes nos, & non interficiemus te: & quid loquutus ſit
ad te Rex.
Dices ad eos, Cadere feci ego deprecationem meam coram Re 26
ge, ne reducere faceret me in domũ Iehonathán, vt morerer ibi.
Venerũt ergo omnes principes ad Irmeiáhu, & interrogauerũt 27
eũ: nuntiauítque eis iuxta omnia verba illa quæ præceperat Rex,
& ſiluerunt ab eo: quia non fuerat exauditum verbum.
Et manſit Irmeiáhu in atrio cuſtodiæ vſque ad diem quo capta 28
eſt Ieruשſaláim: erátque *ibi* quum capta fuit Ieruשſaláim.

Cap. XXXIX.

Nabuchodonoſor obſidet Ieruſalem.

ANno nono צSidciiáhu Regis Iehudáh, menſe decimo, venit 1
Nebuchadrנeצſár Rex Babél, & vniuerſus exercitus eius cõ-
tra Ieruשſaláim, & obſederunt eam.
Vndecimo autem anno צSidciiáhu, menſe quarto, nona menſis 2
rupta eſt ciuitas.
Ingreſſíq; ſunt õnes prĩcipes Regis Babél, & ſederũt in porta me 3
dia, Nergal שſarנéצſer, סSamgar-nebo, שSarסſechím, Rab-ſariס,
Nergal שſarנéצſer, Rab-mag, & oẽs reliqui principes Regis Babél.

Fugit Sedecias.

Et fuit, quum vidiſſet eos צSidciiáhu Rex Iehudáh, omnéſque 4
viri bellatores, fugerunt, & egreſſi ſunt nocte de ciuitate per viam
horti Regis, per portam *quæ erat* inter duos muros, egreſſúſque eſt
per viam deſerti.

Comprehẽditur à Chaldæis.

Perſequutus eſt autẽ eos exercitus Chaשſdím, & aſſequuti ſunt 5
צSidciiáhu in deſertis Iereחhó, tulerúntque eum, atque aſcendere
fecerunt eum ad Nebuchadnנeצſár Regem Babél in Ribláh, *quæ eſt*
in terra חHamáth, & loquutus eſt cum eo iudicia.

Occiduntur filii eius.

Et iugulauit Rex Babél filios צSidciiáhu in Ribláh in oculis ei⁹: 6
omnes item nobiles Iehudáh iugulauit Rex Babél.

Exoculatur.

Oculos verò צSidciiáhu excæcauit: & vinxit eum compedibus 7
vt adduceret eum in Babél.
Domum autem Regis & domos populi ſuccenderunt Chaשſ- 8
dím igni: & muros Ieruשſaláim diruerunt.
Reſiduum autem populi qui remanſerat in vrbe, & transfugas 9
qui transfugerant ad eum, & reſiduum populi qui remanſerat, trãſ
tulit Nebuzar-adán princeps militum in Babél.
De plebe verò pauperum quibus non erat quicquam, reliquit 10
Nebuzar-adán magiſter militum in terra Iehudáh, & dedit eis vi-
neas & agros in die illa.

25 Si autem audierint principes quia loquutus ſum tecum, & venerint ad te, & dixerint tibi, Indica nobis quid loquut⁹ ſis cum Rege, ne celes nos, & nõ te interficiemus: & quid loquutus eſt tecum Rex. G

26 Dices ad eos, Proſtraui ego preces meas coram Rege, ne me reduci iuberet in domum Ionathã, & ibi morerer.

27 Venerũt ergo omnes principes ad Ieremiam, & interrogauerunt eum: & loquut⁹ eſt eis iuxta omnia verba quæ præceperat ei Rex, & ceſſauerũt ab eo: nihil enim fuerat auditum.

28 Manſit verò Ieremias in veſtibulo carceris, vſque ad diem quo capta eſt Ieruſalem: & factum eſt vt caperetur Ieruſalem.

Cap. XXXIX. 4. Reg. 25. infra 52.

1 ANno nono Sedeciæ Regis Iuda, menſe decimo, venit Nabuchodonoſor Rex Babylonis, & omnis exercitus eius ad Ieruſalẽ, & obſidebant eam.

2 Vndecimo autẽ anno Sedeciæ, mẽſe quarto, nona menſis aperta eſt ciuitas:

3 Et ingreſſi ſunt omnes principes Regis Babylonis, & ſederunt in porta media: Neregel Seréſer, Semegarnabu, Sar-ſachim, Rab-ſares, Neregel Seréſer, Reb-mag, & omnes reliqui principes Regis Babylonis.

4 Cũque vidiſſet eos Sedecias Rex Iuda, & omnes viri bellatores, fugerunt: & egreſſi ſunt nocte de ciuitate per viam horti Regis, & per portam quæ erat inter duos muros, & egreſſi ſunt ad viam deſerti.

5 Perſequutus eſt autẽ eos exercitus Chaldæorum: & comprehenderunt Sedeciam in campo ſolitudinis Ierichontinæ, & captum adduxerunt ad Nabuchodonoſor Regem Babylonis in Reblâtha, quæ eſt in terra Emath: & loquutus eſt ad eum iudicia. B

6 Et occîdit Rex Babylonis filios Sedeciæ in Reblâtha, in oculis eius: & omnes nobiles Iuda occidit Rex Babylonis.

7 Oculos quoq; Sedeciæ eruit: & vinxit eum compedibus vt duceretur in Babylonem.

8 Domum quoque Regis, & domũ vulgi ſuccenderunt Chaldæi igni: & murum Ieruſalem ſubuerterunt.

9 Et reliquias populi, qui remanſerãt in ciuitate, & perfugas qui tranſfugerant ad eum, & ſuperfluos vulgi qui remanſerant, tranſtulit Nabuzardan magiſter militum in Babylonem.

10 Et de plebe pauperum, qui nihil penitus habebant, dimiſit Nabuzardan magiſter militum in terra Iuda: & dedit eis vineas & ciſternas in die illa. C

26 Cadere fe. ego dep. meam מפיל אני תחנתי Hebraiſmus, pro obnixè precatus ſum Regem. Vide præcedenti capite, verſu 20. Quidã, Ego ſupplex procubui orans coram Rege. Alii, proſtraui ego orationem meam coram Rege. Alii, fudi preces ad Regem.
27 Iuxta omnia, &c. בכל הדברים וגו' .i. prorſus vt præceperat ei Rex. Et ſiluerunt ab eo, ויחרשו ממנו .i. deſierunt, ſiue deſtiterũt interrogare eum. 28 Erátque, &c. והיה כאשר וגו' Quidam hæc verba referunt ad ſequentia, Factum eſt autem quum capta eſſet Ieruſalem, anno nono, &c.

IN CAPVT XXXIX.

2 Menſis, לחדש Antecedens pro relatiuo, nona eiuſdẽ. Rupta eſt הבקעה .i. perruptus fuit murus vrbis. Gallicè, *la breche fut faicte.*
4 Per portam, &c. בשער וגו' Portam intelligit orificium cuniculi cuiuſdam habentis vtrinque murum. q.d. per os cuniculi qui erat in horto Regis, qui ita factus erat vt vtrinque murum haberet, vt fit in fornicibus. Os autẽ habebat in horto Regis, ne omnibus pateret, & vt illinc, nemine conſcio liceret Regi fugere. De Vrbis porta quæ inter murum & antemurale ſita erat, intelligi non poteſt hic locus, quòd ea omnibus pateret. Egreſſúſque eſt ויצא ſub. Rex. qui per campeſtria aufugit. 5 In deſertis בערבות in campeſtribus. Et loquutus eſt, &c. וידבר אתו משפטים: Chaldæus paraph. & loquutus eſt cum eo verba iudiciorum. hoc eſt, corripuit, ſiue increpauit eum. vel, iudicauit. Gallicè, *il luy remonſtra ſes faultes. ou, il luy feit ſon proceζ.* Acriter increpauit eum quòd fregiſſet fœdus cum eo initum adhibito iureiurando per nomen Dei. 6 Et iugulauit וישחט Et occidit. vel, interfecit. i. interficiendos curauit. Idem verbum mox. Nobiles חורי principes. ſic Hebraicè dicuntur à candore animi quo pollere debent. 7 Compedibus, בנחשתים geminis compedibus, ferreis. vel chalybeis. Duale nomen eſt Hebræis, quòd fierent vtrique pedi. 8 Domum au. ואת בית Quidam vertunt per plurale, domos autẽ. æſtiuã ſcilicet & hybernã. Vide ſuprà cap. 33. a. 4. 9 Ad eũ, עליו Imperatorẽ exercitus Regis Babylonis intelligit. Militũ טבחים Hæc vox à radice טבח quod mactare, iugulare, & occidere eſt, deriuata, ſignificat coquum. Vnde quidam transferunt, præfecto coquorum. Per tranſlationem autẽ ſignificat militẽ à cæde: nam & occiſionem illam quæ fit in bello, Gallicè vocamus, *Belle boucherie.* Et Chaldæus paraph. vertit, princeps occiſionis. Vertendũ igitur, præfectus militiæ. Vide Gene. 37. d. 36 10 De plebe verò paupe. ומן העם הדלים De populo verò paupere. i. tenuis fortunæ hominibus, quibus nullæ erant facultates. Reliquit השאיר Ad verbum, remanere fecit.

11 Prϛceperat autē Nabuchodonoſor Rex Babylonis de Ieremia, Nabuzardan magiſtro militum, dicens,

12 Tolle illum, & pone ſuper eum oculos tuos, nihilque ei mali facias: ſed vt voluerit, ſic facias ei.

13 Miſit ergo Nabuzardan princeps militiæ, & Nabuſezbaz & Rab-ſares, & Neregel, & Sereſer, & Reb-mag, & omnes optimates Regis Babylonis,

14 Miſerunt & tulerunt Ieremiam de veſtibulo carceris, & tradiderunt eū Godoliæ filio Ahicam filii Saphan, vt intraret in domū, & habitaret in populo.

15 Ad Ieremiam autem factus fuerat ſermo Domini, quum clauſus eſſet in veſtibulo carceris, dicens,

16 Vade, & dic Abdemélech AEthiopi, dicens, Hϛc dicit Dominus exercituū Deus Iſrael, Ecce ego inducā ſermones meos ſuper ciuitatem hāc in malū, & non in bonum: & erunt in conſpectu tuo in die illa,

17 Et liberabo te in die illa, ait Dominus: & non tradêris in manus virorū quos tu formidas:

18 Sed eruēs liberabo te, & gladio nō cades: ſed erit tibi anima tua in ſalutem: quia in me habuiſti fiduciam, ait Dominus.

Cup. X L.

1 SErmo qui factus eſt ad Ieremiam à Domino, poſtquam dimiſſus eſt à Nabuzardan magiſtro militiæ de Rama, quando tulit eum vinctum catenis in medio omnium qui migrabant de Ieruſalem & Iuda, & ducebātur in Babylonem.

2 Tollens ergo princeps militiæ Ieremiā, dixit ad eum, Dominus Deus tuus loquutus eſt malum hoc ſuper locum iſtum,

3 Et adduxit, & fecit Dominus ſicut loquutus eſt: quia peccaſtis Domino, & non audiſtis vocem eius, & factus eſt vobis ſermo hic:

4 Nūc ergo ecce ſolui te hodie de catenis quæ ſunt in manibus tuis: ſi placet tibi vt venias mecum in Babylonem, veni: & ponam oculos meos ſuper te: ſi autem diſplicet tibi venire mecum in Babylonem, reſide: ecce omnis terra in conſpectu tuo eſt: quod elegeris, & quò placuerit tibi vt vadas, illuc perge.

11 Præceperat autē Nebuchadrnexſár Rex Babél de Irmeiáhu, ʹper
manum Nabuzaradán magiſtri militum, dicendo,
12 Tolle illum, ʹ& oculos tuos pone ſuper illum, neque feceris ei
quicquam mali: ſed ʹvt loquetur ad te, ſic facies cum eo.
13 ʹMiſit itaq; Nabuzaradán prīceps militū & Nabuשׁſazbán, Rab-
סſarís, & Neregálשׁ Sarnexér, Rab-mág, & oēsʹ prīcipes regis Babél,
14 ʹMiſerunt inquam, & tulerunt Irmeiáhu de atrio cuſtodiæ, & tra
diderūt eum Gedaliáhu filio Anhicāʹ filii שׁSaphán, ʹvt educeret eū
ad domum: ʹ& habitauit in medio populi.
15 Ad Irmeiáhu quoque factū fuerat verbum Iehouæ quum eſſet
ʹclauſus in atrio cuſtodiæ, dicendo,
16 Vade, & dicʹ ad yEbed-mélech AEthiopem, dicendo, Sic dixit Ie
houáh exercituū Deus Iשׁraél, Ecce ʹadducturus ſum verba mea
ſuper ciuitatem hanc in malum, & non in bonum, ʹ& erūt in con-
ſpectu tuo in die illa,
17 Et eripiam te in die illa, dixit Iehouáh, & nō tradêris in manum
virorum à quorum facie tu formidas:
18 ʹSed eruendo eruam te, & gladio non cades: erítque tibi anima
tuaʹ in prædam: quiaʹ fidiſti mihi, ait Iehouáh. Cap. X L.
1 VʹErbum quod fuit ad Irmeiáhu à Iehouáh, poſtquam dimiſe
rat eum Nebuzaradán magiſter militum ʹ de Ramáh: quan-
do tulit eum, quum is eſſet tum vinctusʹ catenis in medio vniuer-
ſæ tranſmigrationis Ieruשׁſaláim & Iehudáh, ʹqui captiui deduce-
bantur in Babél.
2 Tulit autem ʹprinceps militū Irmeiáhu, & dixit ad eum, Ieho-
uáh Deus tuusʹ loquutus eſt malum hoc contra locum iſtum,
3 Et adduxit, fecítque Iehouáh quemadmodum ʹloquutus eſt:
quia peccaſtis Iehouæ, & non paruiſtis voci eius, ʹpropterea fuit
vobis verbum hoc.
4 Nūc ergo ecce ſolui te hodieʹ à catenis quæ *erāt* in manibus tuis:
ʹſi bonū *eſt* in oculis tuis vt venias mecum *in* Babél, veni, & ponam
oculum meum ſuper te: ſin autem malum *eſt* in oculis tuis vt ve-
nias mecū *in* Babél, deſine: vide, omnis terra in cōſpectu tuo eſt:
ʹad *locum qui* bonus & rectus eſt in oculis tuis vt vadas illuc, vade.

Ieremias protegitur.

Abde-mélech ob fiduciam in Deum, liberatur à captiuitate.

Datur Ieremiæ facultas proficiſcendi quò velit.

11 Per manū ביד in manu. Hebraiſmus pro, per Nebuzaradán, vel ipſi Nebuzaradán. 12 Et oculos t. pone ſu. illū ועיניך שים עליו Hebraiſmus, Gere [vel habe] curam illius, ſiue proſpice illi. nam ab illis ſolemus oculos auertere quos contemnimus. Vt loquetur, &c. כאשר ידבר וגו׳ quēadmodum dicet tibi, ſic age cum illo. aut, facito ei. id eſt facito illi vt petierit. 13 Miſit itaque וישלח Iam autem miſerat. pro, Iam autem miſerant, ſub. in atrium cuſtodiæ, expugnata vrbe. Singul. pro plur. Principes רבי optimates. magnates. 14 Miſerunt inquam וישלחו Miſerant inquam. Iam inquam miſerant. Filii שׁSaphán, בן־שפן filio Saphan. Vt educeret eum להוצאהו id eſt vt eductum è medio captiuorum, deduceret in domum. Et habitauit in medio po. וישב בתוך העם: Hebraiſmus, factus eſt liber. ſiue licuit ei habitare in medio populi in ſumma libertate. 15 Clauſus in atrio cuſt. עצור בחצר המטרה id eſt vinctus in atrio carceris regii. Nō ſemper ſeruatur ſeries hiſtoriæ in Literis ſacris. 16 Ad yEbed-mélech AEthiopē, לעבד־מלך הכושי Quidā vertunt, ad ſeruū Regis AEthiopem. Adducturus ſum מביא Præſ. Heb. pro fut. Eſt autem Hebraiſmus, acſi dicat, Efficiam vt eueniant mala, & non bona, quæ prædixi aduerſus hanc vrbem, quorum tu eris ſpectator tempore quo euenient. 18 Sed eruendo eruam te כי מלט אמלטך Quia certiſſimè eruā, vel liberabo te, ne gladio cadas. In prædam, לשלל in ſpolium. id eſt, lætaberis pro vita tua conſeruata, perinde atque milites lætari ſolēt quū incidūt in ſpolia multa. Vide ſuprà cap. 21. c. 9, & 38. a. 1, & 45. b. 5. Fidiſti mihi בטחת בי fiduciam habuiſti in me. vel, ſperaſti in me.

IN CAPVT XL.

1 Verbum quod fuit, &c. הדבר אשר היה וגו׳ q. d. Prophetauit quoque Ieremias poſt expugnatam vrbem. Ab hoc loco vſque ad prophetiam qua Dominus admonet per Ieremiam reliquias Iuda, ne fugiant in AEgyptum, interſeritur longa hiſtoria per parēntheſin: qua narrata, exponitur prophetia reuelata Ieremiæ à Deo, cuius mentio fit primo verſu huius capitis. De Ramah, מן־הרמה Vbi ſcilicet ſubſtiterat dum expugnaretur Ieruſalem, & vbi captiuos abducendos congregabat. Catenis באזקים compedibus. vel potius, manicis ferreis. vt ex quarto verſu apparet. Qui captiui, &c. המוגלים בבלה: qui captiui deducendi erant. vel, demigrabant. 2 Princeps militum רב־טבחים Vide capite præcedenti, verſu 9. Initium eſt longæ parentheſis quæ durat vſque ad XLII caput, circiter principium, verſu 7, ante hoc verbum, Et fuit in fine decem dierum. Loquutus eſt malum hoc דבר את־הרעה הזאת id eſt prædixit afflictionem hanc, quam & fecit vt eueniret. 3 Loquutus eſt: דבר id eſt prædixit, ſiue prædixerat. Propterea, &c. ויהי לכם הדבר הזה: Ad verbum, & fuit vobis verbum iſtud. pro, idcirco euenit vobis iſta calamitas. 4 A catenis מן האזיקים è manicis ferreis. i. reſtitui te priſtinæ libertati. Si bonum eſt, &c. אם־טוב וגו׳ Hebraiſmus, ſi tibi placet, aut gratum eſt venire mecum in Babylonem, veni, tui enim curam geram (vt capite præcedenti, verſu 12) ſin autem non placuerit venire mecum, &c. Ad *locum*, &c. אל טוב וגו׳ Hebraiſmus, pro, vniuerſa regio tibi proponitur, Gallicè, *eſt a ton commandement*: proficiſcere ad locū qui tibi magis placuerit, & quem potius delegeris. Similis loquutio eſt etiā Gene. 13. b. 9, Nunquid non omnis terra coram te? Et 20. d. 15, Ecce terra mea coram te: in *loco* bono coram oculis tuis habita. Item, 34. b. 10, Et nobiſcum habitabitis, & terra erit coram vobis, habitate.

'Adhuc autem ille non *dixerat quòd non* reuerteretur: & *dixit*, Reuer- 5
tere ad Gedaliáh filiũ Anhicám filii שSaphán, quẽ præpoſuit Rex
Babél ciuitatibus Iehudáh,& habita cum eo in medio populi: vel
ad omnẽ *locum' qui* rectus fuerit in oculis tuis vt vadas, vade. Et de-
dit ei princeps militiæ'viaticum & munus,& dimiſit eum.

Habitat Ieremias cum populo relicto in Ieruſalē, cui præerat Godolias.

Venit igitur Irmeiáhu ad Gedeliáh filium Anhicám inMixſpáh, 6
& habitauit cum eo in medio populi 'qui remanſerat in terra.
Audierũt autem omnes'principes exercituum qui in agro *erant*, 7
ipſi'& viri eorũ,quòd præfeciſſet Rex Babél Gedaliáhu filiũ Anhi-
cám terræ,quódque commendaſſet ei viros,& mulieres,& paruu-
los,'& pauperes terræ,eos qui non fuerant tranſlati in Babél:
Et venerunt ad Gedaliáhu in Mixſpáh ,'nempe Iשſmaעאél filius 8
Nethaniáhu, & Ionhanán,& Ionathã filii Caréanh,& שSeraiáh fili⁹
Thannhúmeth , & filii עEphái Netophathitæ , & Iezaniáhu filius
Maעachathí,ipſi,& viri eorum:
'Et iurauit eis Gedaliáhu filius Anhicám filii שSaphã,& viris eo- 9
rum, dicendo,Ne timeatis ſeruire Chaשſdím: habitate in terra, &
ſeruite Regi Babél,& bene erit vobis.
Et ego ecce'habito in Mixſpáh ,'vt ſtem coram Chaשſdím qui 10
veniẽt ad nos:vos autem'colligite vinum,'& fructum, & oleũ,&
ponite'in vaſis veſtris,& manete in vrbibus veſtris'quas cepiſtis.
Quinetiã omnes Iehudæi qui erãt in Moáb,& inter filios עAm- 11
món,& in אEdóm, & qui erant in õnibus *aliis* terris, audierũt quòd
dediſſet Rex Babél 'reſiduum Iehudah , & quòd præfeciſſet eis eos
Gedaliáhu filium Anhicám filii שSaphán:
Et reuerſi ſunt omnes Iehudæi de vniuerſis locis ad quæ expulſi 12
fuerant:& venerunt in terram Iehudáh ad Gedaliáhu in Mixſpáh:
collegerúntque vinum,'& fructus multos valde.

Iohanan prædicit Godoliæ duci mortem ſuã.

Ionhanán autẽ filius Caréanh,& omnes principes exercituũ'qui 13
erant in agro ,venerunt ad Gedaliáhu in Mixſpáh,
Dixerúntque ei , Nonne cognoſcendo 'cognoſcis quòd Baעa- 14
líos Rex filiorum עAmmón miſit Iשſmaעאél filium Nethaniáh'vt
percutiat te *in* anima? ſed nõ credidit eis Gedaliáhu filius Anhicám.
Ionhanán autem filius Caréanh loquutus eſt ad Gedaliáhu clàm 15
in Mixſpáh, dicendo,'Ibo nunc,&percutiam Iשſmaעאél filiũ Ne-
thaniáh,'& nemo ſciet:cur *enim* percutiet te

5 Et mecum noli venire: ſed habita
apud Godoliam filium Ahicã filii Sa- B
phan,quem præpoſuit Rex Babylo-
nis ciuitatibus Iudæ: habita ergo cũ
eo in medio populi:vel quocũque pla
cuerit tibi vt vadas, vade. dedit quo-
que ei magiſter militiæ cibaria & mu
nuſcula,& dimiſit eum.
6 Venit autem Ieremias ad Godoliã
filium Ahicam in Maſphath:& habi-
tauit cum eo in medio populi qui reli
ctus fuerat in terra.
7 Qúmque audiſſent omnes princi
pes exercitus qui diſperſi fuerant per
regiones,ipſi & ſocii eorũ,quòd præ
feciſſet Rex Babylonis Godoliã filiũ
Ahicam terræ : & quòd cõmendaſſet
ei viros, & mulieres, & paruulos, &
de pauperibus terræ qui non fuerant
tranſlati in Babylonem, C
8 Venerũt ad Godoliã in Maſphath
& Iſmahel fili⁹ Nathaniæ,& Iohanã
& Ionathã filii Caree,& Sareas filius
Thanehumeth , & filii Ophi qui erãt
Netophathi , & Iezonias filius Maa-
chathi,ipſi,& viri eorum.
Et iurauit eis Godolias fili⁹ Ahicã
9 filii Saphan,& comitibus eorum, di- 4.Reg.25.f.
cẽs,¦Nolite timere ſeruire Chaldæis:
habitate in terra,& ſeruite Regi Ba-
bylonis,& bene erit vobis.
Ecce ego habito in Maſphath, vt
10 reſpondeam prçcepto Chaldæorum
qui mittuntur ad nos: vos autem col
ligite vindemiam,&meſſem,& oleũ,
& condite in vaſis veſtris: & manete
in vrbibus veſtris quas tenetis.
11 Sed & õnes Iudæi qui erant in Mo-
ab,& in filiis Ammõ,& in Idumæa,&
in vniuerſis regionibus, audito quòd
dediſſet Rex Babylonis reliquias in
Iudæa , & quòd præpoſuiſſet ſuper e-
os Godoliam filium Ahicam filii Sa-
phan: D
12 Reuerſi ſunt inquã omnes Iudæi
de vniuerſis locis ad quæ profugerãt:
& venerunt in terram Iuda ad Godo-
liam in Maſphath : & collegerunt vi-
num,& meſſem multam nimis.
13 Iohanan autem filius Caree,& om
nes principes exercitus qui diſperſi
fuerant in regionibus,venerũt ad Go
doliam in Maſphath.
14 Et dixerunt ei , Scito quòd Baalis
Rex filiorum Ammon miſit Iſmahel
filium Nathaniæ percutere animam
tuam . & non credidit eis Godolias fi
lius Ahicam.
15 Iohanã autem filius Caree dixit ad
Godoliam ſeorſum in Maſphath, lo-
quens, Ibo, & percutiam Iſmahel fi-
lium Nathaniæ nullo ſciẽte: ne inter-

5 Adhuc autem,&c. 'ועודנונו Ad verbũ, Et adhuc ille non reuerteretur. pro adhuc enim ille non reſponderat ſe velle reuerti inter-
ram ſanctam, quum ille iuſſit vt Ieruſalem rediret. voluntatem enim Ieremiæ ex vultu deprehenderat, aut è mora. *Qui* rectus fuerit in
oc.t. הישר בעיניך Hebraiſmus qualis præcedenti verſu,id eſt habita apud eũ in libertate, vel ito quocunque tibi ire libuerit. Viaticum
& munus, ארוחה ומשאת Doctus inter Hebræos dicit vtranque dictionem hoc loco ſignificare munus, vt ſit ſenſus,Duo genera munerum
dedit ei. Alii,ארוחה dicunt ſignificare quidem munus,ſed propriè de his quæ pertinent ad victum. Chaldæus paraph.munera & cõmeatum.
6 Qui remanſerat הנשארים qui relictus fuerat.aut reliquus erat. 7 Principes exer. שרי החילים Quum Chaldæi obtinuiſſent
vrbẽ,fugerunt noctu bellatores quicunque fuerant intra ciuitatem,in campum: & conſtituerunt ſuper ſe duces & gubernatores:& ii vocã-
tur hic principes exercituum,ſeu caterua rũ.In agro autem dicit,id eſt extra vrbem. Et viri e. ואנשיהם .i.milites. Et pauperes,&c.
ומדלת הא' Ad verbum,& de paupertate terræ[vel penuria terræ]& iis qui,&c. pro quo Chaldæus paraph. vertit,de pauperibus populi terræ.
Quidam vertunt,aliquot ex pauperibus regionis, ex iis qui captiui abducti non fuerant.vel,non demigrauerant in Babylonem.
8 Nempe Iשſm. וישמעאל Hic ו &,pro nẽpe poſitum eſt.nã hi ſunt principes qui venerunt. 9 Et iurauit וישבע .i.promiſit illis
iureiurãdo adhibito,ſalutẽ,& militibus eorũ.Verba iureiurãdi hic omittũtur breuitatis cauſa,vt 2.Reg.15.f.24. 10 Habito יושב Præſ.
Heb.pro fut.habitaturus ſum. Vt ſtem co.Ch. לעמוד לפני הכשדים vt aſtẽ Chaldæis.Hebraiſmus,pro excipiã Chaldæos qui è Chaldæa
vẽturi ſunt ad nos:quibus fideiubebo pro vobis,ponãmque animã meã pro vobis,vt ſecuri viuatis,& locupletes efficiamini in ciuitatibus ve-
ſtris. Colligite אספו congregate.recõdite. Et fructũ וקיץ ſub.æſtatis,ſiue fructus autumnales.nã קיץ accipitur pro æſtate ſimplici-
ter.i.pro quarta parte anni:interdum pro æſtate & autumno.fructus æſtiuos ſignificat qui deſiccari ſolent in ſole,tempore æſtiuo,vt ficus,&
idgenus. Chaldæus paraph.vertit caricas.i.maſſas ficuum compreſſarum & ſiccatarum. In vaſis veſtris, בכליכם in penuariis veſtris.
Quas cepiſtis. אשר תפשתם quas apprehendiſtis.ſub.ad inhabitandum. Quidã,quas occupaſtis. Alii,quas tenetis.ſub.vt in illis habitetis.
11 Reſiduum שארית reliquias.i.reliquiſſet aliquot Iudæos in Iuda,quibus præfeciſſet Godoliam. 12 Et fructus וקיץ Eadẽ vox
quæ præcedenti verſu 10. 13 Qui *erant* in agro, אשר בשדה .i.agebant in agro.ſub.Ieroſolymitano,vel Iudaico:non in vrbe, quan-
do fuit expugnata.ſiue qui aufugerant vrbe expugnata.Gallicè,*qui tenoyent les champs*. Hoc autem verſu repetit quæ prius dicta fuerunt verſu
7,expreſſo tamen nomine ducis,vt narret factum ipſius, quo ſcilicet detexit inſidias quas ſtruebat Iſmael contra Godoliam, inuidens præ-
fecturæ eius. 14 Cognoſcis הדע Fut.Heb.pro præſ. Vt percutiat te *in* a. להכותך נפש vt percutiat te *percuſſione* animæ,i.plaga
animæ,qua ſcilicet anima ſeparatur [ſiue ſeiũgitur] à corpore,hoc eſt vulnere le[th]ali.q.d.vt occidat te. Alii,vt percutiat animam tuam.hoc
modo pronomen affixum verbo,referri debet ad nomen. 15 Ibo nunc, אלכה נא Vadam quæſo.i. Age vadam.q.d.per te mihi liceat
ire.fac mihi poteſtatem eundi. Et nemo ſciet: ואיש לא ידע Ad verbum,& vir non ſciet,id eſt nemine ſciente.

ſiciat animam tuam, & diſſipentur omnes Iudæi qui congregati ſunt ad te, & peribunt reliquiæ Iuda.

Et ait Godolias filius Ahicã ad Iohanan filium Caree, Noli facere verbum hoc: falſum enim tu loqueris de Iſmahel.

Cap. XLI.

ET factum eſt in menſe ſeptimo, venit Iſmahel filius Nathaniæ filii Eliſama de ſemine regali, & optimates Regis, & decem viri cum eo, ad Godoliam filium Ahicam in Maſphath: & comederũt ibi panes ſimul in Maſphath.

Surrexit autem Iſmahel filius Nathaniæ, & decẽ viri qui cum eo erãt, & percuſſerunt Godoliam filiũ Ahicã filii Saphan gladio: & interfecerũt eũ quẽ præfecerat Rex Babylonis terræ:

Omnes quoque Iudæos qui erant cum Godolia in Maſphath, & Chaldæos qui reperti ſunt ibi: & viros bellatores percuſſit Iſmahel.

Secundo autem die poſtquam occiderat Godoliam nullo adhuc ſciente,

Venerũt viri de Sichem, & de Silo, & de Samaria octoginta viri, raſi barba & ſciſſis veſtibus, & ſqualentes: & munera & thus habebãt in manu, vt offerrent in domo Domini.

B Egreſſus ergo Iſmahel filius Nathaniæ in occurſum eorũ de Maſphath, incedens & plorans ibat: quum autẽ occurriſſet eis, dixit ad eos, Venite ad Godoliam filium Ahicam.

Qui quum veniſſent ad medium ciuitatis, interfecit eos Iſmahel filius Nathaniæ, circa medium laci, ipſe & viri qui erant cum eo.

Decem autem viri reperti ſunt inter eos, qui dixerunt ad Iſmahel, Noli occidere nos: quia habemus theſauros in agro, frumenti, & hordei, & olei, & mellis: & ceſſauit, & non interfecit eos cum fratribus ſuis.

Lacus autem in quem proiecerat Iſmahel omnia cadauera virorũ quos percuſſit propter Godoliam, ipſe eſt quem fecit Rex Aſa propter Baaſa Regem Iſrael: ipſum repleuit Iſmahel filius Nathaniæ occiſis.

C Et captiuas duxit Iſmahel omnes reliquias populi, qui erant in Maſphath: filias Regis, & vniuerſum populum qui remanſerat in Maſphath: quos commendauerat Nabuzardan princeps militiæ Godoliæ filio Ahicam: & cepit eos Iſmahel filius Na-

in anima, & diſpergẽtur omnes Iehudæi qui cõgregati ſunt ad te,
& peribit reſiduum Iehudáh.
16 Et dixit Gedaliáh filius Aחhicám ad Ioחhanán filium Caréaחh,
Ne feceris verbum hoc: falſum enim tu loqueris de Iשſmayאél.

Cap. XLI.

1 ET fuit menſe ſeptimo, venit Iשſmayאél filius Nethaniáh filii
אEli שſamáy de ſemine regio, &optimates Regis, & decem vi
ri cum eo ad Gedaliáhu filium Aחhicám in Mixſpáh: & comede-
runt ibi panem ſimul, *nempe* in Mixſpáh.
2 Surrexit autẽ Iשſmayאél filius Nethaniáh, & decẽ viri qui erant
cum eo, & percuſſerunt Gedaliáhu filium Aחhicám filii שSaphán
gladio: & interfecit eum quem præfecerat Rex Babél ipſi terræ:
3 Et omnes Iehudæos qui erant cum eo, *nempe* cum Gedaliáhu in
Mixſpáh, & Chaשſdím qui inuenti ſunt ibi: viros *inquam* bellatores
percuſſit Iשſmayאél.
4 Fuit autem die poſtero quo occîdit Gedaliáhu, ídque nemine
ſciente,
5 Venerunt viri de שSechém, de שSiló, & de שSomrón, octogin-
ta *nempe* viri, raſa barba, &ſciſſis veſtibus, & laniata *facie*: in quorũ ma
nibus erant munera, & thus, vt adducerent in domum Iehouæ.
6 Et egreſſus eſt Iשſmayאél filius Nethaniáh in occurſum eorum
de Mixſpáh, vadens eundo & flens: fuit autem, quum occurriſſet
eis, dixit ad eos, Venite ad Gedaliáhu filium Aחhicám.
7 Fuit itaque quum veniſſent in mediũ vrbis, iugulauit eos Iשſ-
mayאél filius Nethaniáh ad medium ciſternæ, ipſe & viri qui erãt
cum eo.
8 Decem autem viri reperti ſunt inter eos, qui dixerunt ad Iשſ-
mayאél, Ne occidas nos: quia ſũt nobis theſauri in agro, *theſauri* fru
mẽtorum, & hordeorum, & olei, & mellis: deſtitit igitur, nec in-
terfecit eos in medio fratrum eorum.
9 Ciſterna autem in quam proiecit Iשſmayאél omnia cadauera
virorum quos percuſſerat propter Gedaliáhu, ipſa eſt quam fece-
rat Rex Aסſá propter Bayשſá Regem Iשſraאél: ipſam repleuit Iשſ-
mayאél filius Nethaniáh occiſis.
10 Et captiuum abduxit Iשſmayאél omne reſiduum populi qui e-
rat in Mixſpáh, filias Regis, & vniuerſum populum qui remanſe-
rat in Mixſpáh: quos cõmendauerat Nebuzar-adán princeps mi-
litiæ *apud* Gedaliáhu filiũ Aחhicám: & captiuos abduxit eos Iשſma

Iſmahel dolo occidit Godoliã & alios cõplures.

In anima נפש *percuſſione* animæ. vt verſu præcedenti. 16 Ne feceris verbum hoc: אל תעשה את הדבר הזה Ne facias rem hanc.

IN CAPVT XLI.

1 Et optimates ורבי & principes. id eſt aliquot ex principibus Sedeciæ. Et comederunt ibi panem ויאכלו שם לחם q.d. admiſit Godolias Iſmahelem ad menſam ſuam, nihil ſibi timens ab eo. Nomine panis, omnem cibum intelligunt Hebræi. 2 Quem אשר quia illum, &c. 4 Idque nemine ſciente, ואיש לא ידע: Ad verbum, & vir neſciuit. id eſt nemine illorum qui in vrbe erant, ſciente. 5 Raſa barba, & ſciſſis veſtibus, &c. מגולחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים וגו׳ Ad verbum, raſi barba, & ſciſſi veſtibus, & inciſi: & munera & thus in manibus eorum. Sciſſos, vel laniatos, aut dilaceratos facie vocat, cultris videlicet, aut vnguibus: quæ erant indicium luctus & mœroris. Hi octoginta viri hæc ſigna luctus edere cœperunt in itinere ipſo, quando audiuerunt templũ ipſum direptum & exuſtum fuiſſe à Chaldæis. Vrbs enim capta fuit menſe quarto, vt vides ſuprà, cap. 39. a. 2: & templum cõbuſtum fuit menſe quinto. 2. Reg. 25. b. 9. Quãdo ergo hi octoginta viri accinxerũt ſe itineri, poterãt audiſſe famã vrbis captæ: at de tẽplo vaſtato nihil audierãt: alioqui non detuliſſent ſecum munera & thus ad oblationem: intellexerunt autem in ipſo itinere, vnde tantus illis obortus eſt luctus. Munera ומנחה & cibarium ſacrificium. aut, oblationem. 6 Vadẽs eundo & fl. הולך הלוך ובוכה incedens incedendo, & flens. vel, incedens eundo, & plorans. i. flens inter eundum: aut properãs flendo, hoc eſt ſimulans ſe triſtem ob ea quæ acciderant ipſi Ieruſalem & templo, vt hac via facilius imponeret incautis hominibus. 7 Ad medium ci. אל תוך הבור iuxta medium laci. Alii, *&* in medium laci *coniecit.* Quòd hi occiſi non fuerint in fouea ipſa, ſed occiſi, & pòſt in illã coniecti, clarũ eſt ex 9 verſu ſequenti. 8 Qui dixerunt ויאמרו Ad verbum, & dixerunt. *Theſauri* fru. &c. חטים ושעורים וגו׳ *theſauri inquam* frumẽti, & hordei, & olei & mellis. Alii, *nẽpe* triticum, hordeũ, oleũ & mel. Deſtitit ig. ויחדל Ad verbũ, & ceſſauit. 9 Propter Ged. ביד גדליהו Ad verbũ, in manu Gedaliáhu. Hîc ſignificat, cauſa Gedaliáhu. Doctus inter Hebræos vertit, *virorum inquam qui fuerant* ad manum [vel conſilium] ipſi Gedaliáh. id eſt qui erãt illi à cõfiliis dum viueret. Manus pro conſilio. Sic 2. Samu. 14. d. 19, Nunquid manus Ioab tecum eſt in omnibus iſtis? Quidam vertunt, in loco. Propter Ba. מפני בעשא Ad verbum, à facie Baaſa. Quidam, metu Baaſæ. Alii, contra Baaſa. Occiſis. חללים: interfectis. id eſt cadaueribus interfectorum. Quos commenda. אשר הפקיד quem depoſuerat. vel, ceu depoſitum reliquerat. Alii, quibus præfecerat Nabuzar-adán princeps militiæ, ipſum Gedaliáhu. 10 Qui remanſerat הנשארים qui relictus fuerat. relictum.

yאél filius Nethaniáh:& abiit vt tranſiret ad filios yAmmón.

Iohanā perſequitur Iſmahelem.

Et audiuit Ioחhanán filius Caréaחh, & omnes principes exerci- 11
tuum qui erant cum eo, omne malum quod fecerat Iשׁſmayאél fi-
lius Nethaniáh.

Aſſumpſerunt igitur omnes ′viros,& abierunt vt pugnaret cum 12
Iשׁſmayאél filio Nethaniáh, ′& inuenerūt eū ad aquas multas quæ
ſunt in Gibyón.

Fuit autem,quum audiſſet vniuerſus populus qui erat cum Iשׁſ 13
mayאél,Ioחhanán filium Caréaחh,& vniuerſos prīcipes exercituū
qui erant cum eo,lætati ſunt.

Et conuerterunt ſe vniuerſus populus quem captiuum duxerat 14
Iשׁſmayאél de Miצſpáh:reuerſique ſunt,& iuerunt ad Ioחhanán fi-
lium Caréaחh.

Iשׁſmayאél autem filius Nethaniáh euaſit cum octo viris à facie 15
Ioחhanán,& abiit ad filios yAmmón.

Tulit autem Ioחhanán filius Caréaחh,& omnes principes exerci 16
tuum qui erant cum eo,vniuerſas reliquias populi quem reduxe-
rat ab Iשׁſmayאél filio Nethaniáh deMiצſpáh, poſtquam percuſſit
Gedaliáh filium Aחhicā viros bellatores, & mulieres,& paruulos,
& eunuchos quos reduxerat de Gibyón.

′Et abierunt,& habitauerunt′in Gerúth Chimhám,quæ eſt iux- 17
ta Beth-leחhem,vt proficiſcerentur & ingrederentur Miצſraim,

′A facie Chaשׂſdím: timebant enim à facie eorum: quia percuſ- 18
ſerat Iשׁſmayאél filius Nethaniáh,Gedaliáhu filium Aחhicām,quē
terræ præfecerat Rex Babél. Cap. X L I I.

Conſulunt principes Ieremiam quid facere debeant.

ACceſſerunt autem omnes principes exercituum,nempe Io- 1
חhanán filius Caréaחh,& Iezaniáh filius Hoשׁſayiáh,& vniuer
ſus populus′à paruo vſque ad magnum,

Et dixerunt ad Irmeiáhu prophetam, ′Cadat quæſumus oratio 2
noſtra in conſpectu tuo, & ora pro nobis ad Iehouam Deum tuū
′pro omni reſiduo iſto: quia relicti ſumus ′pauci ex multis, ſicut
oculi tui intuentur nos.

′Et annuntiet nobis Iehouáh Deus tuus viam per quam perga- 3
mus,′& verbum quod faciamus.

Dixit autem ad eos Irmeiáhu propheta, Audiui: ecce ′orabo ad 4
Iehouā Deum veſtrum′ſecundum verba veſtra:′quicquid autem
reſponderit Iehouáh vobis,indicabo vobis:′non prohibebo à vo-
bis verbum.

Ipſi autem dixerūt ad Irmeiáhu, ′Sit Iehouáh inter nos teſtis ve 5
ritatis & fidei,ſi non iuxta omne verbum propter quod miſerit te
Iehouáh Deus tuus ad nos,ſic faciamus.

thaniæ: & abiit vt tranſiret ad filios Ammon.

11 Audiuit autē Iohanan filius Caree & omnes principes bellatorum qui erant cum eo, omne malum quod fecerat Iſmahel filius Nathaniæ.

12 Et aſſumptis vniuerſis viris,profecti ſunt vt bellarent aduerſum Iſmahelem filium Nathaniæ:& inuenerūt eum ad aquas multas quæ ſunt in Gabaon.

13 Quúmque vidiſſet omnis populus qui erat cum Iſmahel, Iohanan filiū Caree, & vniuerſos prīcipes bellatorum qui erant cum eo,lætati ſunt:

14 Et reuerſus eſt omnis populus quē D ceperat Iſmahel,in Maſphath,reuerſúſque abiit ad Iohanā filium Caree.

15 Iſmahel autem filius Nathaniæ fugit cum octo viris à facie Iohanan,& abiit ad filios Ammon.

16 Tulit ergo Iohanan filius Caree,& omnes principes bellatorū qui erant cū eo, vniuerſas reliquias vulgi quas reduxerāt ab Iſmahel filio Nathaniæ de Maſphath,poſtquam percuſſit Godoliam filium Ahicā: fortes viros ad prælium,& mulieres,& pueros,& eunuchos quos reduxerat de Gabaon.

17 Et abierunt,& ſederunt peregrinātes in Chamaam,quæ eſt iuxta Bethlehem,vt pergerēt, & introirent AEgyptum,

18 A facie Chaldæorū:timebant enim eos:quia percuſſerat Iſmahel fili⁹ Nathaniç Godoliam filium Ahicam,quē præpoſuerat Rex Babylonis in terra Iuda. Cap. X L I I.

1 ET acceſſerunt omnes principes bellatorum, & Iohanan filius Caree, & Iezonias filius Oſaiæ, & reliquum vulgus à paruo vſque ad magnum:

2 Dixerúntque ad Ieremiam prophetam, Cadat oratio noſtra in conſpectu tuo:& ora pro nobis ad Dominū Deum tuum pro vniuerſis reliquiis iſtis:quia derelicti ſumus pauci de pluribus,ſicut oculi tui nos intuentur.

3 Et annūtiet nobis Dominus Deus tuus viam per quā pergamus, & verbum quod faciamus.

4 Dixit autem ad eos Ieremias propheta,Audiui:ecce ego oro ad Dominum Deum veſtrum ſecundum verba veſtra: omne verbum quodcūque reſponderit mihi, indicabo vobis: nec celabo vos quicquam.

5 Et illi dixerunt ad Ieremiā,Sit Dominus inter nos teſtis veritatis & fidei, ſi nō iuxta omne verbum in quo miſerit te Domin⁹ Deus tuus ad nos, ſic faciemus:

12 Viros האנשים Id eſt milites ſuos. Et inuenerunt eum וימצאו אתו & offenderunt eum.aut,aſſequuti ſunt.
17 Et abierunt וילכו exactis ſcilicet aliquot diebus. In Gerúth Chim. בגרות כמהם Id eſt in loco vbi peregrinatus fuit Chimham filius Berzellai. ſonat enim גרות peregrinationem. Chaldæus paraph. locum hunc ſic vertit, in Gerúth quam dedit Dauid ipſi Chimham Berzellai Galaaditæ. De hoc Chimham Galaadita vide 2.Samu.19.g.38. 18 A facie Chaשׂſdim מפני הכשרים Propter Chaldæos. Alii,Metu Chaldæorum.

IN CAPVT XLII.

1 A paruo vſque ad ma. מקטן ועד־גדול: Hebraiſmus,paruus & magnus,ſecundum ordinem,non ætatem. id eſt cuiuſcunque ordinis, infimi ſcilicet & ſummi. 2 Cadat quæſumus,&c. תפל־נא תחינתנו לפניך Hebraiſmus,qui Latinè ſic redditur, Age quæſo exaudiatur deprecatio noſtra à te,ſiue acquieſce precibus noſtris quæ ſunt vt ores pro nobis.Precamur te vt ores pro nobis.Similis loquendi modus legitur & ſuprà cap.36.a.7. Pro omni reſi.iſto: בעד כל־השארית הזאת *nempe* pro omnibus reliquiis iſtis. Pauci ex multis,&c. בעט מהרבה וגו׳ Ad verbum,paucū quid de multo,quemadmodū oculi tui vidēt nos.id eſt ex multo numero hominum,vt vides nos eſſe.
3 Et annuntiet ויגד Vt indicet. Et verbū quod fac.: ואת־הדבר אשר נעשה Hebraiſmus,pro,& quid faciamus.aut,facturi ſumus.
4 Orabo מתפלל Præſ.Heb.pro fut. Secundum verba ve. כדבריכם Hebraiſmus,vt petiiſtis. Quicquid autem,&c. והיה כל־הדבר וגו׳ Ad verbum,& erit,omne verbum quod reſponderit,&c. Non prohibebo,&c. לא־אמנע וגו׳ Hebraiſmus, pro, non celabo vobis quicquam,ſed bona fide renuntiabo. 5 Sit Iehouáh,&c. יהי יהוה וגו׳ Hebraiſmus, Teſtamur Dominum, teſtem verum & fidelem nos velle turpiter & crudeliter vitam hanc finire,niſi fecerimus quicquid per te iuſſerit nos facere.Loquutio conciſa.

6 Siue bonũ eſt ſiue malũ, voci Domini Dei noſtri ad quem mittimus te, obediemus: vt bene ſit nobis quũ audierimus vocem Domini Dei noſtri.

B

7 Quum autem completi eſſent decẽ dies, factum eſt verbũ Domini ad Ieremiam,

8 Vocauitque Iohanan filium Caree & omnes principes bellatorum qui erant cum eo, & vniuerſum populũ à minimo vſque ad magnum.

9 Et dixit ad eos, Hæc dicit Domin⁹ Deus Iſrael, ad quem miſiſtis me, vt proſternerem preces veſtras in conſpectu eius,

10 Si quieſcentes mãſeritis in terra hac, ædificabo vos, & non deſtruam: plantabo, & non euellam: iam enim placatus ſum ſuper malo quod feci vobis.

11 Nolite timere à facie Regis Babylonis, quem vos pauidi formidatis: nolite metuere eũ, dicit Domin⁹: quia vobiſcum ſum ego, vt ſaluos vos faciam, & eruam de manu eius.

12 Et dabo vobis miſericordias, & miſerebor veſtri, & habitare vos faciã in terra veſtra.

C

13 Si autem dixeritis vos, Nõ habitabimus in terra iſta, nec audiemus vocem Domini Dei noſtri:

14 Dicentes, Nequaquam, ſed ad terrã AEgypti pergemus, vbi non videbimus bellum, & clangorem tubæ non audiemus: & famem non ſuſtinebimus, & ibi habitabimus.

15 Propter hoc nunc audite verbum Domini reliquiæ Iuda, hæc dicit Dominus exercituum, Deus Iſrael, Si poſueritis faciem veſtram vt ingrediamini AEgyptum, & intraueritis vt ibi habitetis:

16 Gladius quem vos formidatis, ibi comprehendet vos in terra AEgypti: & fames pro qua eſtis ſoliciti, adhærebit vobis in AEgypto, & ibi moriemini.

17 Omnéſque viri, qui poſuerint faciẽ ſuam vt ingrediantur AEgyptum vt habitent ibi, morientur gladio, & fame, & peſte: nullus de eis remanebit, nec effugiet à facie mali quod ego afferam ſuper eos.

18 Quia hæc dicit Dominus exercituum, Deus Iſrael, Sicut conflatus eſt furor meus, & indignatio mea ſuper

'Siue bonum ſiue malum, voci Iehouæ Dei noſtri ad quem mit
timus te, obediemus: vt bene ſit nobis quum obediuerimus vo ci
Iehouæ Dei noſtri.
'Fuit autẽ in fine decẽ dierum, fuit verbũ Iehouæ ad Irmeiáhu,
Vocauítque Iouhanán filiũ Caréanh, & omnes principes exerci-
tuum qui erant cum eo, atque vniuerſum populum 'à paruo vſq;
ad magnum.
Et dixit ad eos, Sic dixit Iehouáh Deus Iiſraél, ad quem miſi-
ſtis me 'vt cadere facerem preces veſtras in conſpectu eius,
Si 'manendo manſeritis in terra hac, 'ædificabo vos, & non de-
ſtruam: plantabo vos, & nõ euellam: quia 'pœnitet me m aliquod
feci vobis.
Ne timeatis à facie Regis Babél, à cuius facie vos timetis: ne ti-
meatis à facie eius, dixit Iehouáh: quia vobiſcum ſum, vt ſaluos fa-
ciam vos, & eruam vos de manu eius.
'Dabo enim vobis miſericordias, & miſerebitur veſtri, & habita-
re faciet vos in terra veſtra.
Quòd ſi dixeritis, 'Non habitabimus in terra hac, 'nõ obediẽdo
voci Iehouæ Dei veſtri:
'Dicẽdo, Nequaquam, ſed terrã Mizráim ingrediemur, in qua
non videbimus bellum, nec ſonum tubæ audiemus: '& pane non
eſuriemus, & ibi habitabimus.
Nũc ergo propterea audite verbum Iehouæ, reliquiæ Iehudáh,
Sic dixit Iehouáh exercituum Deus Iiſraél, Si vos 'ponendo po
ſueritis facies veſtras vt ingrediamini Mizráim, & intraueritis 'ad
peregrinandum ibi:
'Erit, gladius à quo formidatis, ibi comprehendet vos in terra
Mizráim: & fames à qua timetis, ibi adhærebit vobis in Mizráim,
ibíque moriemini.
'Erit enim, omnes viri qui poſuerint facies ſuas vt ingrediantur
Mizráim, ad peregrinãdum ibi, morientur gladio, fame, & peſte:
'nec erit eis ſuperſtes & euaſor à facie mali quod ego adduco ſu-
per eos.
Sic enim dixit Iehouáh exercituum Deus Iiſraél, Sicut 'effu-
ſus eſt furor meus, & ira mea ſuper habitatores Ieruſaláim, ſic

Monet reliquias populi ne proficiſcantur in AEgyptum.

6 Siue bonum ſiue malũ, &c. אם־טוב ואם־רע וגו' Siue bona, ſiue mala, voci, &c. id eſt ſiue commodum, ſiue incommodum fuerit, voluntati Dei parebimus. Hic verſus finis eſt longiſſimæ illius parentheſis quæ incœpit circiter principium capitis 40.
7 Fuit autem, &c. ויהי מקץ עשרת ימים Hebraiſmus, Contigit autem, quum aduenifſet decimus dies, ſiue exactis decem diebus, alloquutus eſt Iehouáh Ieremiam. קץ ſignificat terminum. Eſt autem cuiuſque rei duplex terminus: incipiens, id eſt à quo res incipit: & terminus finiens, id eſt in quem ipſa deſinit. Hic autem accipitur pro termino incipiente, quem vocant terminum à quo. q. d. Quum autem numeraretur decimus dies, à precatione ſcilicet. Vide ſuprà cap. 34. c. 14. 8 A paruo vſque ad ma. למקטון ועד־גדול : à minimo vſque ad maximum. id eſt cuiuſcunque ordinis, vt paulo antè verſu 1. 9 Vt cadere facerem להפיל vt poſternerem. Hebraiſmus, vt orarem cum pro vobis. Sic paulo antè verſu 2. & cap. 39. d. 26. 10 Manendo manſeritis שוב תשבו Hebraiſmus, permanſeritis. AEdificabo vos ובניתי אתכם Ad verbum, & ædificabo vos. Redundat coniunctio. Terra ſancta confertur hic ſolo in quo ædificatur, & horto in quo pulchræ conſeruntur arbores: populus verò Iudaicus comparatur ædificio, & arboribus in horto conſitis. q. d. non ſinam poſthac vllos è vobis in Chaldæam abduci. Pœnitet me, &c. נחמתי אל־הרעה reſipui à malo. i. mutaui ſententiã ſuper afflictione qua afflixi vos. Dicit adeſſe finem pœnarum & calamitatis, & quòd amplius timere non debeant ſi obedientes fuerint. Chaldæus paraph. Quoniam reuerſus ſum à malis quæ feci vobis. 12 Dabo enim vo. miſ. ואתן לכם רחמים Hebraiſmus, Miſerebor veſtri, miſerebitur etiã veſtri Rex Nabuchodonoſor. vel, efficiam vt gratia & fauore vos Rex Babyloniæ complectatur, & vobis benefaciat: tantũ abeſt vt eũ metuere debeatis: & permittet vobis habitare in terra veſtra. 13 Non habitab. לא נשב ſub. diutius. Non obediendo, &c. לבלתי וגו' Ad verbum legitur Hebraicè vt vertimus: quod quidam per verbum ſic vertunt, nec audiemus vocem, &c. Alii, vt non audiatis vocem, &c.
14 Dicendo, לאמור Id eſt, Dicentes. Et pane non eſ. וללחם לא־נרעב Hebraiſmus, neque panis penuria laborabimus. Quidam, nec cibi penuria erit. 15 Ponendo poſ. fa. ve. שום תשימון פניכם . i. conuerteritis faciem veſtram, aut verteritis voſipſos vt pergatis, ſiue proficiſcamini in AEgyptum. Hebraica hac loquutione ponere vel firmare faciem ſuam, ſignificat firmum & fixum habere propoſitum aliquid faciendi. Similis loquutio & Luc. 9. f. 51, legitur de Chriſto, Dum complerentur dies aſſumptionis eius, & ipſe faciem ſuam firmauerat vt iret Ieroſolymam. Ad peregrinandum ibi: לגור שם : . i. vt illic habitetis tanquam peregrini. 16 Erit והיתה Ad verbũ, Et erit. Hic videtur coniunctio quæ alioqui redundaret, certitudinem denotare: acſi dicat, Profectò futurum eſt vt gladius, &c. Alii coniungunt ſequentibus, pauculis ſubauditis, Erit gladius *ſuper nos*. 17 Erit enim ויהיו Ad verbum, Et erunt. Confirmatio eſt præcedentis verſus: propterea ו per Enim redditũ eſt. Quidam ſubaudiunt, in malum. i. in interitum. Et erunt in malum omnes viri, &c. Nec erit, &c. ולא־יהיה וגו' Hebraiſmus, nec erit quiſquã ex eis reliquus, neque euadet quiſquã à malo quod ego inducturus ſum ſuper eos. Præſ. Heb. pro fut. 18 Effuſus eſt fu. m. נתך אפי fuſus eſt furor meus. more ſcilicet metalli quod liquefactum, repentè ac ſubitò decidit: aut, ſicut aqua nubis quæ ſoluta, ſubitò concreſcit in aquam ac pluuiam.

effundetur ira mea ſuper vos quum ingreſſi fueritis AEgyptum:
& eritis 'in iuſiurandum,& in ſtuporem,& in maledictionem,& in
opprobrium,nec videbitis vltrà locum iſtum.
'Loquut' eſt Iehouáh ſuper vos ô reliquiæ Iehudáh, Ne intretis 19
Mixſráim:'ſciendo ſciatis quia monuerim vos hodie.
'Equidem errare feciſtis animas veſtras:vos enim miſiſtis me ad 20
Iehouam Deum veſtrum,dicendo, Ora pro nobis ad Iehouã Deũ
noſtrum,& iuxta omnia quæ dixerit Iehouáh Deus noſter,'ſic an-
nuntia nobis,& faciemus:
'Et annũtiaui vobis hodie, 'ſed non audiſtis vocem Iehouæ Dei 21
veſtri,& vniuerſa pro quibus miſit me ad vos.
Nunc ergo ſciendo ſciatis quòd gladio,& fame,& peſte morie- 22
mini in loco *illo* in quem concupiſtis intrare 'ad peregrinandũ ibi.

Cap. XLIII.

Reclamante Ieremia,Iohanan abducit reliquias populi in AEgyptum.

ET fuit,quum compleſſet Irmeiáhu loqui ad omnem populũ 1
vniuerſa verba Iehouæ Dei eorũ,pro quibus miſerat eum Ie-
houáh Deus eorum ad ipſos,omnia *inquam* verba iſta,
Dixit y Azariáh filius Howſayiáh & Ionhanán filius Caréanh, & 2
omnes viri 'ſuperbi,'dicẽtes ad Irmeiáhu,Mendaciũ loqueris:non
miſit te Iehouáh Deus noſter,'dicẽdo,Ne ingrediamini Mixſráim
'ad peregrinandum ibi:
Sed Barúch filius Neriiáh incitat te aduerſus nos,'vt tradas nos 3
in manum Chawſdím,'vt interficere facias nos,migraréque facias
nos in Babél.
Et non paruit Ionhanán filius Caréanh,& omnes 'principes exer 4
cituum,& vniuerſus populus voci Domini, vt manerent in ter-
ra Iehudáh:
'Sed tulit Ionhanán filius Caréanh, & omnes principes exerci- 5
tuum 'omne reſiduũ Iehudáh, *eorum* qui reuerſi fuerant de cunctis
gentibus ad quas expulſi fuerant,vt habitarent in terra Iehudáh,
Viros,& mulieres, & paruulos,& filias Regis,'& omnem animã 6
quam dimiſerat Nebuzar-adán præfectus militum cum Gedaliá-
hu filio Anhicám filio w Saphán, & Irmeiáhu prophetã, & Barúch
filium Neriiáhu:
Et profecti ſunt in terram Mixſráim: quia non obedierunt voci 7
Iehouæ,& venerunt vſque ad Thanhpannhéos.

Ieremias prædicit vaſtitatem AEgypti.

Fuit autẽ verbũ Iehouæ ad Irmeiáhu in Thanhpannhéos,dicẽdo, 8

habitatores Ieruſalem: ſic cõflabitur D
indignatio mea ſuper vos quum in-
greſſi fueritis AEgyptum:& eritis in
iuſiurãdum,& in ſtuporem,& in ma-
ledictum,& in opprobrium:& nequa
quam vltrà videbitis locum iſtum.
Verbũ Domini ſuper vos reliquiæ
Iuda,Nolite intrare AEgyptũ:ſciẽtes
ſcietis quia obteſtat' ſum vos hodie.
Quia decepiſtis animas veſtras:
vos enim miſiſtis me ad Dominum
Deum veſtrum,dicentes,Ora pro no
bis ad Dominum Deum noſtrum:&
iuxta omnia quæcunque dixerit tibi
Dominus Deus noſter, ſic annuntia
nobis,& faciemus:
Et annuntiaui vobis hodie,& non
audiſtis vocẽ Domini Dei veſtri ſuper
vniuerſis pro quib' miſit me ad vos.
Nunc ergo ſcientes ſcietis quia gla
dio,& fame,& peſte moriemini,in lo
co ad quem voluiſtis intrare vt habi-
taretis ibi.

Cap. XLIII.

FActum eſt autem quum cõpleſſet
Ieremias loquens ad populum v-
niuerſos ſermones Domini Dei eo-
rũ pro quibus miſerat eũ Dñs Deus
eorum ad illos, omnia verba hæc,
Dixit Azarias filius Oſaiæ, & Ioha
nan filius Caree,& omnes viri ſuper-
bi,dicẽtes ad Ieremiam, Mendacium
tu loqueris: non miſit te Dominus
Deus noſter dicens,Ne ingrediamini
AEgyptum vt habitetis illic:
Sed Baruch filius Neriæ incitat te
aduerſũ nos , vt tradat nos in manus
Chaldæorũ,vt interficiat nos, & tra-
duci faciat in Babylonem.
Et non audiuit Iohanan filius Ca- B
ree, & omnes principes bellatorum,
& vniuerſus populus vocem Domi-
ni vt manerent in terra Iuda:
Sed tollens Iohanan filius Caree,
& vniuerſi principes bellatorum vni-
uerſos reliquiarum Iuda , qui reuerſi
fuerant de cunctis gentibus ad quas
fuerant antè diſperſi,vt habitarent in
terra Iuda,
Viros & mulieres, & paruulos, &
filias Regis: & omnem animam quã
reliquerat Nabuzardan princeps mi-
litiæ cum Godolia filio Ahicam, filii
Saphan:& Ieremiam prophetam, &
Baruch filium Neriæ.
Et ingreſſi ſunt in terram AEgypti: C
quia non obedierunt voci Domini:&
venerunt vſque ad Thaphnis.
Et factus eſt ſermo Domini ad Ie-
remiam in Thaphnis,dicens,

In iuſiurandum, לאלה Hæc dictio execrationem, ſiue maledictionem & iuſiurandum ſignificat. Quoniam autem ſtatim ſequitur, In maledictionem & in opprobrium : hoc loco iuſiurandum pro imprecatione mala accipi exiſtimo (propterea quidam verterunt execrationem) vt qui malè alicui velint imprecari,dicturos ſignificet,Sic tibi contingat vt Iſraelitis qui ab AEgyptiis petierunt auxilium præter Dei mandatum.Sic in frà cap.44.b.12, & Daniel 9.b.11, vbi voce non ambigua legitur, האלה והשבועה maledictio & iuſiurandum. Huic contrarium eſt,In te benedicent ſe Iſrael, Gene.48.d.20. 19 Loquutus eſt Iehouáh ſuper vos דיבר יהוה אליכם Edicit vobis Iehouáh, &c.Alii,Loquutus eſt Iehouáh ad vos per me.id eſt exhortatur hunc in modum. Sciendo ſciatis,&c. ידוע תדעו וגו' Hebraiſmus,Certò ſciatis quòd monuerim vos quaſi adhibitis teſtibus. id eſt publicé. Verbum עוד in coniugatione hiphil, præſertim quando conſtruitur cum ב,ſignificat monere:quòd qui admonebant,ſolerent adhibere teſtes. 10 Equidem errare feciſtis ani.ve. כי התעיתם בנפשותיכם Siquidem veſtras ipſorum animas ſeducitis. Alii,Decepiſtis[vel,Seduxiſtis,ſub.me] cogitationibus veſtris. q.d. per id quod erat in animabus veſtris,ſiue mentibus.hoc eſt,cogitationes veſtræ non reſponderunt verbis veſtris:ſiue,aliter loquuti eſtis quàm eſſet in animis veſtris: quum ſcilicet petiiſtis à me vt Dominum veſtro nomine orarem.Hic obſerua, animam pro cogitatiòne & voluntate. Sic annuntia כן הגד ſic indica.Quidam annotant S I C redundare:exponentes,prorſus vt præceperit renuntia nobis vt faciamus.

21 Et annuntiaui ואגיד Et indicaui.ſub.voluntatem Diuinam, & tamen non vultis parere præcepto. Sed non audiſtis ולא שמעתם &non obediſtis voci. 22 Ad peregrinandum ibi. : לגור שם ad habitandum illic.tanquam peregrini ſcilicet.

IN CAPVT XLIII.

2 Superbi, הזדים arrogantes.impudentes. Dicentes אומרים id eſt hunc in modum. Dicendo לאמור ad dicendum. id eſt vt diceres. Ad peregrinandum לגור vt habitetis.tanquam peregrini. 3 Vt tradas למען תת Ad verbum,vt tradere.infinitiuus,quem quidam per tertiam perſonam vertunt,vt tradat.nempe Baruch. Vt interficere fac. &c. להמית אותנו וגו' Ad verbum, ad interficiendum nos,& migrare faciendum.Quidam per tertiam perſonam vertunt,vt interficere faciat,& migrare faciat.nempe Baruch.Alii per plurale,referentes ad Chaldæos,vt interficiant nos,& traducant.vel,captiuos abducant. 4 Principes שרי duces.
5 Sed tulit ויקח Ad verbum,Et tulit.Et pro Sed. Omne reſiduum את כל שארית vniuerſas reliquias.
6 Et omnem animam ואת כל הנפש id eſt omnem perſonam.

9 Sume lapides grãdes in manu tua, & abſcõdes eos in crypta quæ eſt ſub muro lateritio in porta domus Pharaonis in Taphnis: cernentibus viris Iudæis:

Sume in manu tua lapides grandes, & abſconde eos ʹin luto, ʹin
fornace laterũ quæ *eſt* ʹ in porta domus Paryóh in Thanhpannhéos
ʹin oculis virorum Iehudæorum:

10 Et dices ad eos, Hæc dicit Domin⁹ exercituum De⁹ Iſrael, Ecce ego mittã & aſſumam Nabuchodonoſor Regem Babylonis ſeruum meum: & ponam thronũ eius ſuper lapides iſtos quos abſcõdi, & ſtatuet ſolium ſuum ſuper eos.

Et dic ad eos, Sic dixit Iehouáh exercituum Deus Iwſraél, Ecce
ego mitto, & aſſumã Nebuchadrnexſár Regem Babél ʹſeruũ meũ,
& ponam thronum eius ʹſuper lapides iſtos quos abſcondi, & ten-
det ʹtentorium ſuum ſuper eos.

D

11 Veniénſque percutiet terram AEgypti: quos in mortem, in mortem: & quos in captiuitatem, in captiuitatem: & quos in gladium, in gladium.

Veniétque & percutiet terram Mixſráim: ʹqui ad mortem, ad
mortem: & qui ad captiuitatem, ad captiuitatem: & qui ad gla-
dium, ad gladium.

12 Et ſuccẽdet ignem in delubris deorum AEgypti, & comburet ea, & captiuos ducet illos: & amicietur terra AEgypti, ſicut amicitur paſtor pallio ſuo: & egredietur inde in pace.

Et ſuccendam ignem in domibus deorum Mixſráim, & combu-
ret eas, & captiuos abducet eos: ʹ& induet terrã Mixſraim, quem-
admodum induit ſe paſtor pallio ſuo: egredietúrq; inde ʹin pace.

13 Et cõteret ſtatuas domus Solis quę ſunt in terra AEgypti: & delubra deorum AEgypti comburet igni.

ʹCõteret quoq; ſtatuas Beth-wſémews, quæ *eſt* in terra Mixſráim,
& domos deorum Mixſráim comburet igni.

Cap. XLIIII.

1 VErbum quod factum eſt ad Ieremiam, ad omnes Iudæos qui habitabant in terra AEgypti, habitãtes in Magdalo, & in Taphnis, & in Mẽphis, & in terra Phathures, dicẽs,

VErbum quod fuit ad Irmeiáhu de omnibus Iehudæis qui ha- Arguit populum idololatriæ.
bitabant in terra Miſráim, qui habitabãt *inquam* in Migdól, &
in Thanhpannhéos, & in Nóph, & in terra Pathróos, dicendo,

2 Hæc dixit Dominus exercituũ De⁹ Iſrael, Vos vidiſtis omne malũ iſtud quod adduxi ſuper Ieruſalẽ, & ſuper omnes vrbes Iuda: & ecce deſertæ ſũt hodie, & non eſt in eis habitator,

Sic dixit Iehouáh exercituum Deus Iwſraél, Vos vidiſtis om-
ne malum quod adduxi ſuper Ieruwſaláim, & ſuper cunctas vrbes
Iehudáh, & ecce ipſæ ſunt deſolatæ hodie, nec eſt in eis habitator,

3 Propter malitiam quam fecerunt vt me ad iracundiam prouocarent, & irent, & ſacrificarent, & colerẽt deos alienos quos neſciebant & illi & vos & Patres veſtri.

Propter malitiam eorum quam fecerunt ʹad iram me prouocã-
do, dum abierunt vt offerrẽt incenſum, *&* coluerunt deos alienos
quos non cognoſcebant ipſi, vos, *&* Patres veſtri.

4 Et miſi ad vos omnes ſeruos meos Prophetas de nocte conſurgens, mittẽnſque, & dicens, Nolite facere verbum abominationis huius quam odi.

Et miſi ad vos omnes ſeruos meos Prophetas, ʹmanè ſurgendo,
& mittendo, dicendo, Ne quæſo faciatis ʹverbum abominationis
huius quam odi.

5 Et non audierunt, nec inclinauerũt aurẽ ſuam vt conuerterentur à malis ſuis, & non ſacrificarent diis alienis.

Et non obtemperauerunt, nec inclinauerunt aurem ſuã vt con
uerterentur à malitia ſua ʹne ſuffirent diis alienis.

B

6 Et conflata eſt indignatio mea & furor meus: & ſuccenſa eſt in ciuitatibus Iuda, & in plateis Ieruſalem: & verſæ ſunt in ſolitudinem & vaſtitatẽ ſecundum diem hanc.

ʹEt effuſa eſt ira mea, & furor meus, & ſuccenſa eſt in vrbibus Ie
hudáh, & in platéis Ieruwſaláim, & fuerunt in ſolitudinem & va-
ſtitatem ʹſecundum diem hanc.

7 Et nunc hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael, Quare vos facitis malum grande cõtra animas veſtras, vt intereat ex vobis vir & mulier, paruulus & lactens de medio Iudæ, nec relinquatur vobis quicquam reſiduũ?

Nunc igitur ſic dixit Iehouáh exercituum Deus Iwſraél, Qua-
re facitis malum *hoc* grande ʹcontra animas veſtras, ʹvt excidatis *ex*
vobis virum & mulierem, paruulum & lactentem de medio Iehu
dáh, vt non relinquatis vobis reliquias?

8 Prouocantes me in operibus manuum veſtrarum, ſacrificando diis a-

Vt iraſci faciatis me per opera manuum veſtrarum, ſuffiendo

9 In luto בטלט Doctus inter Hebræos exponit lutum ex quo fiunt lateres. q.d. & abde illos in luto lateritio, ſuperſtruẽdo alios aliis ope luti lateritii. In fornace laterũ, במלבן in loco in quo fiunt [vel, excoquuntur] lateres. Gallicè, *en la tuillerie.* In porta בפתח in introitu. vel, ad introitum. id eſt non procul àb introitu Regiæ. In oculis vir. לעיני אנשים id eſt, cernentibus, ſiue ſpectantibus viris Iudæis vel præſentibus, hoc eſt adhibitis teſtibus Iudæis aliquot. 10 Seruum meum, עבדי Id eſt, cuius opera vtar tanquam opera ſerui. fuit enim flagellum Dei, fecítque ipſius imperata. Hic verſus continet ſuperioris expoſitionem. Super lapides iſtos, ממעל לאבנים האלה id eſt in loco eminentiore quàm ſint lapides iſti. Tentoriũ ſ. שפרירו Sic vocauit tentoriũ regiũ à שפר *ſapher* pulchritudine. q.d. elegans & magni pretii. 11 Qui ad mortem, &c. אשר למות למות Phraſis eſt Hebraica, acſi diceret, Qui ad mortem deſtinati fuerint, morti tradentur, id eſt morientur, fame ſcilicet & peſte: & qui captiuitati deſtinati fuerint, in captiuitatem ibũt: & qui gladio deſtinati fuerint, gladio tradentur. i. peribunt gladio, ſiue interficientur. Verti poteſt per ſingulare. 12 Et induet terrã ועטה את־ארץ & amiciet ſeſe terra. ablatiuus. id eſt redibit in patriam onuſtus ſpoliis AEgyptiorum. In pace. בשלום׃ i. incolumis.

13 Conteret quo. ושבר Confringet quoque.

IN CAPVT XLIIII.

3 Ad iram me prouocando, &c. להכעיסני ללכת וגו׳ Ad verbum, iraſci me faciendo, eundo, ſuffiendo, ſeruiendo. vel, ad iraſci me faciendum, ad eundum, ad ſuffiendum, ad ſeruiendum diis, &c. 4 Manè ſurgendo, & mittendo, השכם ושלוח Hebraiſmum iſtum habes ſuprà cap. 7. c. 25, & 25. a. 3. 4, & 26. a. 5, & 29. c. 19, & 32. d. 33. Verbum abominat. huius דבר־התועבה הזאת Hebraiſmus, hanc rem abominandam. 5 Ne ſuffir. לבלתי קטר ne offerrent incenſum. vel, cremarent thura in honorẽ deorũ alienorũ: hoc eſt, ne colerent deos alienos. Per ſuffitũ enim intelligit idololatriam. 6 Et effuſa eſt ira m. ותתך חמתי Eadẽ verba habes ſuprà cap. 42. d. 18. Secundum diem hanc. כיום הזה׃ ſicut *in* die hac. id eſt vt hodie res habet. 7 Contra animas veſtras, אל־נפשותכם Id eſt in perniciẽ veſtram. Vt excidatis *ex* vobis להכרית לכם Ad verbum, ad excidendum [ad exterminandum] *in* vobis. q.d. quare efficitis ſceleribus veſtris vt pereat vniuerſus populus?

diis alienis in terra AEgypti ad quā ingreſſi eſtis vt habitetis ibi:
'vt exterminetis vobis,& ſitis in maledictionem & in opprobriū
in cunctis gentibus terræ?
Num obliti eſtis'malorum Patrum veſtrorum, & malorum Re 9
gum Iehudáh,& malorum'vxorum eius, & malorum veſtrorum,
& malorum vxorum veſtrarum,quæ fecerunt in terra Iehudáh,&
in plateis Ieruſsaláim?
'Non ſunt attriti vſque ad diem hanc,nec'timuerūt,nec ambu- 10
lauerunt in Lege me a,'& in ſtatutis meis quæ'dedi coram vobis,
& coram Patribus veſtris.
Minātur eis exitium. Ideo ſic dixit Iehouáh exercituū De⁹ Iſsraél,Ecce ego'pono fa 11
ciem meā in vobis in malū:'& ad exterminādum omnē Iehudáh.
Et tollam reſiduos Iehudáh qui'poſuerunt facies ſuas vt ingre- 12
derentur terram Mixſráim ad habitandum ibi,& conſumētur om
nes in terra Mixſráim, cadent gladio,fame conſumentur,'à paruo
vſque ad maximum gladio & fame morientur, & erūt'in iuſiuran
dum,& in ſtuporem,& in maledictionem,& in opprobrium.
Et viſitabo habitantes in terra Mixſráim, quemadmodum viſi- 13
taui Ieruſsaláim,gladio,& fame,& peſte.
Nec erit euaſor,& ſuperſtes reſiduo Iehudáh qui ingreſſi fuerūt 14
ad habitandum ibi:*nempe* in terra Mixſráim,'ad reuertendum in ter-
ram Iehudáh,'ad quam ipſi eleuant animam ſuam vt reuertantur
ad habitandum ibi:quia non reuertentur niſi'qui euaſerint.
Et reſponderunt ipſi Irmeiáhu omnes viri qui ſciebāt quòd ſuf 15
Comminationē Domini vilipendentes,caſtigantur. firent vxores eorū diis alienis,& vniuerſæ mulieres quæ aſtabant,
'cœtus magnus, & vniuerſus populus qui habitabat in terra Mixſ
ráim in Pathróos,dicendo,
'Verbum quod loquutus es ad nos in nomine Iehouæ non au- 16
dimus à te:
Sed faciendo faciemus'omne verbum quod egreſſum eſt de o- 17
re noſtro,ſuffiendo'reginæ cæli,& libando ei libamina,ſicut feci-
mus nos,& Patres noſtri,Reges noſtri,& Principes noſtri in vrbi-
bus Iehudáh, & in plateis Ieruſsaláim:'& ſaturati ſumus pane, &
fuimus iucundi,& malum non vidimus:
Ex eo autem tempore quo ceſſauimus ſuffire reginæ cæli, & li- 18
bare ei libamina,'caruimus omnibus,gladióque & fame conſum-
pti ſumus.
Quum verò nos'ſuffimus reginæ cæli, & libamus ei libamina, 19

lienis in terra AEgypti, in quam in-
greſſi eſtis vt habitetis ibi:& diſpereatis,& ſitis in maledictionem & in op
probrium cunctis gentibus terræ?

9 Nunquid obliti eſtis mala Patrum
veſtrorum, & mala Regum Iuda,&
mala vxorum eius,& mala veſtra,&
mala vxorum veſtrarū,quæ fecerunt
in terra Iuda, & in regionibus Ieruſa
lem?

10 Non ſunt mundati vſque ad diem
hanc:& non timuerunt, & nō ambu-
lauerunt in Lege Domini, & in præ-
ceptis meis quæ dedi coram vobis &
coram Patribus veſtris:
11 Ideo hæc dicit Dominus exercituū
Deus Iſrael, ‖Ecce ego ponam faciē Amos 9.4
meam in vobis in malum, & diſper-
dam omnem Iudam.
12 Et aſſumam reliquias Iudæ qui po
ſuerunt facies ſuas vt ingrederentur
terram AEgypti,& habitarent ibi:&
conſumentur omnes in terra AEgy-
pti,cadent in gladio,& in fame:& cō
ſumentur à minimo vſque ad maxi-
mū,in gladio & in fame morientur:&
erunt in iuſiurandū,& in miraculū,&
in maledictionē, & in opprobrium.
13 Et viſitabo ſuper habitaores ter-
ræ AEgypti, ſicut viſitaui ſuper Ieru-
ſalem in gladio, & fame,& peſte.
14 Et non erit qui effugiat, & ſit reſi-
duus de reliquiis Iudæorū qui vadunt
vt peregrinentur in terram AEgypti:
& reuertantur in terram Iuda ad quā
ipſi eleuant animas ſuas,vt reuertan-
tur & habitent ibi: non reuertentur
niſi qui fugerint.
15 Reſponderunt autem Ieremiæ o- D
mnes viri, ſcientes quòd ſacrificarēt
vxores eorum diis alienis, & vniuer-
ſæ mulieres quarum ſtabat multitu-
do grandis, & omnis populus habi-
tantium in terra AEgypti in Phatu-
res,dicentes,
16 Sermonem quem loquutus es ad
nos in nomine Domini non audie-
mus ex te:
17 Sed facientes faciemus omne ver-
bum quod egredietur de ore noſtro,
vt ſacrificemus reginæ cæli,& libem⁹
ei libamina, ſicut fecimus nos & Pa-
tres noſtri,Reges noſtri & Principes
noſtri in vrbibus Iuda, & in plateis
Ieruſalem:& ſaturati ſumus panibus,
&bene nobis erat,malúmque non vi-
dimus:
18 Ex eo autem tempore quo ceſſaui-
mus ſacrificare reginæ cæli, & libare
ei libamina,indiguimus omnibus:&
gladio & fame conſumpti ſumus.
19 ‖Quòd ſi nos ſacrificamus reginæ Supra 7.d.18
cæli,& libamus ei libamina:nunquid

8 Vt exterminetis vo. למען הכרית לכם vt excidatis vobis.ſub.viros ac mulieres,&c.vt verſu præcedenti. Ad verbum verò, ad exter-
minandum.Quidam vertunt in tertia perſona,vt exterminare faciat vos.ſub.Deus.Alii,in prima,vt excindam vos.Alii,vt excidamini vos. לא דוכאו .i.
9 Malorum רעות ſcelerum.vel,flagitiorum. Vxorum e. נשיו .i.vxorum cuiuſque eorum. 10 Non ſunt att.
humiliati:hoc eſt,non pœnituit eos ſcelerum ſuorum. Timuerunt יראו ſub.ſibi à me. Et in ſtatutis m. ובחוקותי & in ceremoniis
meis.vel,in iuribus meis. Dedi coram vo. נתתי לפניכם propoſui vobis. 11 Pono fac.&c. שם פני וגו' Hebraiſmus,Non aſpi-
ciam vos vltrà benigno vultu ac fauorabili,ſed perdam vos.Præſ.Heb.pro fut. Et ad exterm. ולהכרית & ad extirpandum.vel,vt exci-
datur vniuerſus Iuda. 12 Poſuerunt facies ſuas שמו פניהם Hebraiſmus iſte explicatus eſt ſuprà cap.42.b.15. A paruo,&c. מקטן
ועד גדול Vide ſuprà cap.42.a.1. In iuſiurandum לאלה Vide ſuprà cap.42.d.11. 14 Ad reuertendum ולשוב Ad verbū,& ad
reuertendum.Redundat coniunctio &.i.qui ingreſſi ſunt in AEgyptum eo animo vt aliquando reuerterentur. Ad quā ipſi,&c. אשר
המה וגו' Ad verbum,qui ſunt eleuantes animam ſuam vt,&c.Hebraiſmus,qui eriguntur in ſpem repetendæ aliquādo terræ Iuda. Qui
euaſerint.: פליטים Ad verbum,euaſores.q.d.aliquot,& ii quidem pauci. 15 Cœtus mag. קהל גדול Per appoſitionem dictum.
16 Verbū,&c. הדבר וגו' Ad verbū,Res quā loquutus es nobis in nomine Iehouáh,non parebimus *illi* tibi.i.in gratiam tuā.hoc eſt,in re
quā loquutus es nobis in nomine Domini,nō parebimus tibi.aut,Rei quā loquutus es nobis nomine Domini,non parebimus *illi* in tuā gra
tiam.Alii,*In* re quam loquutus es ad nos in nomine Domini,non paremus tibi. 17 Omne verbum,&c. כל הדבר וגו' Hebraiſmus,O-
mne votūm quod vouerimus.i.quotieſcunque vouerimus nos thura incenſuros ſtellis, vel reginæ cæli,hoc eſt Soli qui tenet primas inter
ſidera.Verbum egreſſum de ore,pro voto accipi,vides in ſequētibus,verſu 25. Reginæ cæli, למלכת השמים .i.Soli.à verbo מלך regna-
uit.Abſurdum videri nō debet quòd hic per Reginam cæli Sol intelligatur:nam שמש,quod Solem ſignificat,eſt fœmin.gen.Hebraicè.Chal
dæus paraph.ſtellæ cæli.Quidam exiſtimāt nomē eſſe inſignis cuiuſdā ſtellæ quæ tanquā regina ſit inter alia ſidera.Sūt qui à לאך deducūt,
vt deficiat א,& ſit למלכת pro למלאכת:& vertūt,opificio vel machinæ,aut operi cæli.i.ſideribus.Doctus inter Hebræos exiſtimat nomē qua
tuor literarū,vt & מ & א ſint radicales literæ. Et ſaturati,&c. ונשבע לחם וגו' Hebraiſmus,tū enim & alimēto abūdabamus,& læti ac
hilares viuebam⁹, neque aduerſi quicquā nobis accidebat.pro, fuimus iucūdi: Hebraicè ad verbū legitur,& eramus boni.Bonū autē acci-
piūt pro læto,hilari,ſūmo otio & ſūma pace fruēte. 18 Caruimus o. חסרנו כל indiguimus omnibus.Alii,defecerūt nobis omnia.
19 Suffimus מקטרים ſub.nos fœminæ.abutitur maſculeo pro fœmineo,quòd mulieres id feciſſent facta ſibi poteſtate à viris ſuis.

ſine viris noſtris fecimus ei placentas ad colendũ eam, & libandum ei libamina?

20 Et dixit Ieremias ad omnem populũ,aduerſum viros, & aduerſum mulieres,& aduerſum vniuerſam plebẽ, qui reſponderant ei verbum, dicens,

21 Nunquid non ſacrificium quod ſacrificaſtis in ciuitatib⁹ Iuda,& in plateis Ieruſalẽ,vos & Patres veſtri, Reges veſtri & principes veſtri,& populus terræ, horum recordatus eſt Dominus,& aſcendit ſuper cor eius?

22 Et nõ poterat Dominus vltrà portare propter malitiã ſtudiorũ veſtrorũ,& ꝑpter abominationes quas feciſtis:& facta eſt terra veſtra ĩ deſolationẽ, & in ſtuporẽ, & in maledictũ: eo quòd nõ ſit habitator ſicut dies hæc.

23 Propterea quòd ſacrificaueritis idôlis,& peccaueritis Domino:& non audieritis vocẽ Domini,& in Lege,& in prçeptis & in teſtimoniis eius nõ ambulaueritis : idcirco euenerunt vobis mala hæc, ſicut eſt dies hæc.

24 Dixit autem Ieremias ad omnem populũ,& ad vniuerſas mulieres, Audite verbum Domini omnis Iuda q̃ eſtis in terra AEgypti,

25 Hæc inquit Dominus exercituum Deus Iſrael,dicens,Vos,& vxores veſtræ loquuti eſtis ore veſtro,& manibus veſtris impleſtis,dicentes, Faciamus vota noſtra quæ vouimus vt ſacrificemus reginæ cæli, & libemus ei libamina: impleſtis vota veſtra, & opere perpetraſtis ea.

26 Ideo audite verbum Domini omnis Iuda qui habitatis in terra AEgypti, Ecce ego iuraui in nomine meo magno, ait Dominus: quia nequequã vltrà vocabitur nomen meum ex ore omnis viri Iudæi, dicentis, Viuit Dominus Deus,in omni terra AEgypti.

27 Ecce ego vigilabo ſuper eos in malum & non in bonum: & conſumentur omnes viri Iuda qui ſunt in terra AEgypti gladio & fame,donec penitus conſumantur.

28 Et qui fugerint gladium, reuertentur de terra AEgypti in terram Iuda, viri pauci:& ſcient omnes reliquiæ Iuda ingrediẽtium terram AEgypti, vt habitẽt ibi,cuius ſermo compleatur, meus,an illorum.

29 Et hoc vobis ſignum(ait Dominus) quòd viſitem ego ſuper vos in loco iſto: vt ſciatis quia verè complebuntur ſermones mei contra vos in malum.

30 Hæc dicit Dominus, Ecce ego tradam Pharaonem Ephree Regẽ AEgypti in manu inimicorum eius,& in manu quærentium animam illius: ſicut tradidi Sedeciam Regem Iuda in manu Nabuchodonoſor Regis Babylonis inimici ſui,& quærentis animam eius.

nunquid ſine viris noſtris fecimus ei placentas ad exhilarandam
eam,& ad libandum ei libamina?
20 Loquutus eſt igitur Irmeiáhu ad omnem populũ,ad viros,& ad
mulieres, vniuerſámque plebẽ qui reſponderant ei verbũ,dicẽdo,
21 'Nónne ſuffitus quẽ ſuffiuiſtis in ciuitatibus Iehudáh,& in plateis Ieruſaláim,vos & Patres veſtri,Reges veſtri, & principes veſtri atque populus terræ,recordatus eſt Iehouáh,'& aſcendit ſuper cor eius?
22 Non potuit autem Iehouáh vltrà ferre propter malitiam operum veſtrorũ,propter abominationes quas feciſtis: ideo fuit terra veſtra in deſolationem,& in ſtuporem,& in maledictionem, vt non ſit habitator ſecundum diem hanc.
23 Propterea quòd ſuffiuiſtis,& peccauiſtis Iehouæ, & non paruiſtis voci Iehouæ,& in Lege eius,& in præceptis eius, & in teſtimoniis eius non ambulaſtis:idcirco euenit vobis malum hoc ſecundum diem hanc.
24 Dixit autem Irmeiáhu ad omnem populũ, & ad vniuerſas mulieres, Audite verbum Iehouæ omnis Iehudáh qui eſtis in terra Mixſráim,
25 Sic dixit Iehouáh exercituum Deus Iſraél, dicendo, Vos, & vxores veſtræ,'& loquutæ eſtis ore veſtro, & manibus veſtris impleſtis, dicendo, 'Faciendo faciemus vota noſtra quæ vouimus, vt ſuffiamus reginæ cæli,& libemus ei libamina:confirmando'cõfirmaſtis vota veſtra,& faciendo feciſtis vota veſtra.
26 Ideo audite verbum Iehouæ omnis Iehudáh qui habitatis in terra Mixſráim, Ecce iuraui in nomine meo magno, dixit Iehouáh:'ſi erit vltrà nomen meum inuocatum in ore vllius viri Iehudæi(dicentis,Viuit Dominus Deus)in tota terra Mixſráim.
27 Ecce ego 'vigilo ſuper eos in malum, & non in bonum : & conſumentur omnes viri Iehudáh qui ſunt in terra Mixſráim, gladio & fame, donec conſumantur.
28 'Et euaſores gladii reuertentur è terra Mixſráim in terram Iehudáh,'viri pauci admodũ:ſciéntque vniuerſæ reliquiæ Iehudáh quæ ingreſſæ ſunt terram Mixſráim vt illic habitarent, cuius verbum 'complebitur,meum,an ipſorum.
29 Et hoc vobis ſignum,(ait Iehouáh)quòd'viſitaturus ſum vos in loco iſto:vt ſciatis quòd'confirmando confirmabũtur verba mea ſuper vos in malum.
30 Sic dixit Iehouáh, Ecce ego 'trado Paryóh 'nHophráy Regem Mixſráim in manum inimicorum eius, & in manum quærentium animam eius: ſicut tradidi xSidciiáhu Regem Iehudáh in manum Nebuchadrnexſár Regis Babél inimici ſui,& quærentis animam eius.

21 Nónne ſuffitus quẽ ſuffiuiſtis חלא את־הקטר אשר קטרתם An incenſi quod incendiſtis,&c.q.d.Dominus meminit eorum ſuffituum quos feciſtis in honorem idolorum, neque illius iniuriæ eſt oblitus. Et aſcendit ſuper cor e. : ותעלה על־לבו id eſt venit illi in mentẽ. 22 Secundum diẽ hanc. : כחיום הזה Vide ſuprà verſu 7. 25 Et loquutæ eſtis ותדברנה Abutitur Propheta genere fœminino pro maſculino,vt indicet peccatum vxorum imputari maritis,ſi modò ipſi authores fuerint illis peccandi. Quidã ſcribunt fœmininũ pro maſculino poſitum eſſe. Vertere potes,Ita vt loquutæ eſtis ore veſtro,ita manibus,&c. Faciendo faciemus עשה נעשה Hebraiſmus,Summa cura & diligentia,ac ſedulitate adimplebimus.vel certiſſimè faciemus vel inuitis omnibus. Cõfirmaſtis תקימנה Fut.Heb.pro præt. vel pro præſenti.i.perſoluitis vota veſtra , rata facitis & executioni mandatis. eſt enim hîc eadem verbi geminatio ad auxeſin quæ & ſuprà, Faciẽdo faciemus. 26 Si erit vltrà,&c. אם־יהיה וגו' Hebraiſmus,acſi dicat, Diſpereã ſi poſthac permiſero vt quiſquã è Iudæis iuret per nomen meũ in tota regione AEgypti.omnes enim morientur. 27 Vigilo ſuper,&c. שוקר עליהם וגו' Hebraiſmus, Apparo mala & calamitates contra eos,non bona. 28 Et euaſores gladii ופליטי חרב Hebraiſmus,Et ii qui effugerint gladium.quibus gladius pepercerit. Viri pauci admodum: מתי מספר Ad verbum,viri numeri. q.d. tam pauci vt facillimè numerari poſſint. Complebitur, יקום Ad verbum,conſurget.vel conſiſtet.ſtabit.i.eueniet.adimplebitur.verificabitur: meúſne ſermo,quo prædico illis calamitatem:an illorum,quo ſibi iniquitatẽ permittunt. Confirmando cõfir. קום יקומו Ad verbum, ſtando ſtabunt.i.reuera adimplebuntur quæ prædixi vobis aduerſa. 29 Viſitaturus ſum פוקד Præſ.Heb.pro fut. 30 nHophráy חפרע Cognomen eſt Pharaonis,quem quidam exiſtimant alium fuiſſe à Nechó.Chaldæus paraph.interpretatur contritum & fractum.

Cap. XLV.

Dolēte Baruch ſibi propheticū ſpiritum non dari, præſertim quum Ieremias eſſet in carcere. cōſolatur Deus.

V'Erbum quod loquutus eſt Irmeiáhu Propheta ad Baruch fi- 1
lium Neriiáh, quum ſcripſiſſet 'verba hæc in libro, ex ore Ir-
meiáhu, anno quarto Iehoiacím filii Iꞩoשּׁiiáhu Regis Iehudáh,
dicendo,
Sic dixit Iehouáh Deus Iשּׂraꞩél ad te Barúch, 2
'Dixiſti, Væ nunc mihi: quoniam 'addidit Iehouáh triſtitiam ſu 3
per dolorem meū: 'laboraui in gemitu meo, & requiē non inueni.
Sic dices ad eū, Sic dixit Iehouáh, Ecce quos ædificaui ego 'de- 4
ſtruā, & quos plātaui ego euellam, & vniuerſam terram '*quæ mea* eſt:
'Et tu quæris tibi grandia? ne quæras: quia ecce ego 'adducā ma- 5
lum ſuper omnem carnem, dixit Iehouáh: '& dabo tibi animam
tuam in prædam in omnibus locis ad quæ perrexeris.

Cap. XLVI.

Prædicit cladē AEgypti à Nabuchodonoſore.

Q'Vod fuit verbum Iehouæ ad Irmeiáhu Prophetam contra 1
omnes Gentes.
'Ad Mixſráim aduerſum exercitum Paryóh Nechó Re- 2
gis Mixſráim, 'qui erat iuxta flumē Peráth in Charchemiשּׁ, quem
percuſſit Nebuchadrꞩexſár Rex Babél anno quarto Iehoiacím fi-
lii Iꞩoשּׁiiáhu Regis Iehudáh.
'Præparate ſcutum & clypeum, & accedite ad bellum. 3
'Iungite equos, & conſcendite equites: & conſiſtite cum galeis, 4
polite lanceas, induite vos loricis.
Cur vidi eos 'pauidos? 'conuerſi ſunt retrorſum, & fortes eorum 5
'contriti ſunt, '& fuga fugerunt, nec reſpexerunt: terror vndique,
dixit Iehouáh.
'Ne fugiat leuis, nec euadat fortis: 'ad Aquilonem iuxta ripam 6
fluminis Peráth impegerunt & ceciderunt.
Quis *eſt* iſte *qui* tanquam fluuius 'aſcendit, veluti flumina com- 7
mouentur aquæ eius?
Mixſráim tanquam fluuius 'aſcendit, & velut flumina mouen- 8
tur aquæ *eius*, & dixit, Aſcendam, operiam terram: perdam vrbem,

Cap. XLV.

1 VErbum quod loquutus eſt Ieremias Propheta ad Baruch filium Neriæ, quum ſcripſiſſet verba hæc in libro ex ore Ieremiæ, anno quarto Ioacim filii Ioſiæ Regis Iuda, dicens,

2 Hæc dicit Dominus Deus Iſrael ad te Baruch,

3 Dixiſti, Væ miſero mihi: quoniam addidit Dominus dolorē dolori meo: laboraui in gemitu meo, & requiem non inueni.

4 Hæc dicit Domin⁹, Sic dices ad eū, Ecce, quos ædificaui ego deſtruo, & quos plantaui ego euello, & vniuerſam terram hanc:

5 Et tu quæris tibi grādia? noli quærere: quia ecce ego adducam malum ſuper omnem carnem, ait Dominus: & dabo tibi animam tuam in ſalutē, in omnibus locis ad quæcunque perrexeris.

Cap. XLVI.

1 QVod factum eſt verbum Domini ad Ieremiā Prophetam contra Gentes.

2 Ad AEgyptum, aduerſum exercitū Pharaonis Nechao Regis AEgypti qui erat iuxta fluuium Euphráten in Charcamis, quē percuſſit Nabuchodonoſor Rex Babylonis, in quarto anno Ioacim filii Ioſiæ Regis Iuda.

3 Præparate ſcutum & clypeum, & procedite ad bellum.

4 Iungite equos, & aſcēdite equites: ſtate in galeis, polite lanceas, induite vos loricis.

5 Quid igitur? vidi ipſos pauidos & terga vertentes, fortes eorum cæſos: fugerunt conciti, nec reſpexerunt: terror vndique, ait Dominus.

6 Non fugiat velox, nec ſaluari ſe putet fortis: ad Aquilonem iuxta flumē Euphráten victi ſunt & ruerunt.

7 Quis eſt iſte qui quaſi flumen aſcēdit: & veluti fluuiorum, intumeſcunt gurgites eius?

8 AEgyptus fluminis inſtar aſcēdit, & velut flumina mouebuntur fluctus eius: & dicet, Aſcendens operiam ter-

IN CAPVT XLV.

1 Verbum quod loquu. eſt הדבר אשר דבר id eſt prophetia quam prophetauit. Ordo hiſtoriæ non ſeruatur. nam quæ hîc narrantur, octodecim annis antequam vrbs caperetur, prædicta fuere, anno videlicet quarto Ioacim qui quadraginta annis regnauit. nam ſi vndecim annis regni Sedeciæ adieceris ſeptem ex annis Ioacim, conſtitues octodecim. Verba hæc, הדברים האלה id eſt, has prophetias quæ ſcilicet continentur in hoc libro ab initio eius vſque ad annum quartum regni Ioacim. 3 Dixiſti, Væ nunc mihi: אמרת אוי־נא לי id eſt cogitaſti apud te, Væ miſero mihi, vel, heu me miſerum. Addidit יסף Duplici enim nomine conquerebatur Baruch: primo quòd Ieremias coniectus eſſet in carcerem: ſecundo, quòd nulla ratione, nulliſque precibus, nec lachrymis conſequi poſſet Spiritum prophetiæ. Laboraui in gemitu meo, יגעתי באנחתי fatigatus ſum flendo. vel, fleui ad laſſitudinem vſque. Alii, Defatigatus ſum gemitu meo. ſiue ſuſpiriis meis. Vide eadē verba Pſalmo 6.b.7. 4 Deſtruā: &c. הורס וגו' Præſ. Heb. pro fut. Duplici metaphora hîc vtitur: altera ſumpta ab ædificiis elegantibus & ſumptuoſis: altera ab arboribus quæ in hortis egregiis ſumma cura ac diligentia conſeruantur. q.d. alii morientur, alii exulabunt. Nam domus non transferuntur vt arbores. *Quæ mea* eſt. : היא *ut ea* eſt. id eſt talis qualis eſt, ſiue quanta eſt. 5 Et tu quæris tibi grandia? ואתה תבקש־לך גדולות Tu ergo quæres tibi grandia? ſiue, tu ergo quærere debes tibi grandia? id eſt munus propheticum. ne cures ſi non poſſis conſequi illud: nihil enim prædicere illis poſſes niſi aduerſa. Adducam מביא Præſ. Heb. pro fut. adducturus ſum afflictionem ſuper omnes homines huius regionis. Et dabo tibi animam t. &c. ונתתי לך את־נפשך לשלל Similis Hebraiſmus legitur & ſuprà cap. 21.b.9, & 39.c.18. q.d. aliud cōſequēris à me, nimirum vitam incolumem, aliis Iudæis pereuntibus: quæ vita erit tibi tam grata, quàm militibus grata eſſe ſolent ſpolia.

IN CAPVT XLVI.

1 Quod fuit verbum Ieh. אשר היה דבר־יהוה Ordo dictionum præpoſterus, Verbum Iehouæ quod fuit, &c. 2 Ad Mixſráim למצרים q.d. primo loquitur ad AEgyptum. vel, contra AEgyptum vaticinatur. Qui erat אשר־היה qui fuit. qui, nempe exercitus, oppugnabat vrbem Charchamis quæ ſita erat in ripa fluminis Euphratis. fuerat autem antea ditionis illius: ſed poſtea ceperat illam Rex Aſſur, & Rex Aram, vt aiunt Hebræi. Chaldæus paraph. pro Necho, vertit claudum. 3 Præparate ſcutū, ערכו מגן Claſſicum canit Propheta AEgyptiis: in quo oſtendit quid faciant, & in quo fiduciam ponant: acſi dicat, inſtruite aciem eorum qui clypeos & peltas geſtant, ô AEgyptii, & eſtote parati: bellum enim, & quidem cruentum imminet. Mox verò vt ad congreſſum ventum eſt, metum eorum oſtendit. 4 Iungite אסרו Ligate. ſub. curribus falcatis. 5 Pauidos, חתים fractos. ſub. corpore & animo. hoc eſt eos trepidare & pauidos eſſe. Vertere potes omnia per futurū. Conuerſi ſ. retr. נסוגים אחור *&* retrocedētes. retrogradiētes. Contriti ſunt, יכתו Fut. Heb. pro præt. cæſi ſunt. Et fuga fug. &c. ומנוס נסו ולא הפנו Significat tam trepidā fuiſſe fugā, vt ne aſpicerent quidē eos qui perſequebantur ipſos. 6 Ne fugiat le. &c. אל־ינוס וגו' q.d. ne ſperet fuga ſeruare ſe poſſe miles leuis armaturæ, aut alacritate pedum valens: neque arbitretur ſtrenuus euadere ſe poſſe ſua fortitudine, pugnando, aut reſiſtendo. Ad Aquilonem צפונה ſub. ipſius vrbis. in parte Septentrionali, reſpectu AEgypti. 7 Aſcendit יעלה Futura Heb. pro præſentibus, aſcendit, *& cuius* aquæ commouentur [vel agitantur] veluti flumina? Seipſum declarat verſu ſequenti. Animoſi (inquit) & inſtructi veniunt AEgyptii, inſoleſcunt & gloriantur de victoria nupera: ſed mox metu concuſſi fugiunt. Eſt autem ironia. q.d. etiam ſi ſocios equos feroces multo plures congregaueritis vobis, nunquam euadetis. 8 Aſcendit יעלה Rurſum futura Heb. pro præſ.

ram: perdam ciuitatem & habitatores eius.

9 Aſcēdite equos, & exultate in curribus, & procedāt fortes, AEthiopia & Libyes tenentes ſcutum, & Lydii arripientes, & iacientes ſagittas.

C 10 Dies autem ille Domini Dei exercituum dies vltionis, vt ſumat vindictam de inimicis ſuis: deuorabit gladius, & ſaturabitur, & inebriabitur ſāguine eorum: victima enim Domini Dei exercituū in terra Aquilonis iuxta flumen Euphráten.

11 Aſcēde in Galaad, & tolle reſinam, virgo filia AEgypti: fruſtra multiplicas medicamina, ſanitas nō erit tibi.

12 Audierunt Gentes ignominiā tuā, & vlulatus tuus repleuit terram: quia fortis impegit in fortē: & ambo pariter conciderunt.

13 Verbū quod loquutus eſt Domin⁹ ad Ieremiā Prophetā ſuper eo quòd vēturus eſſet Nabuchodonoſor Rex Babylonis, & pcuſſur⁹ terrā AEgypti.

D 14 Annūtiate AEgypto, & auditū facite in Magdalo, & reſonet in Memphis, & in Taphnis: dicite, Sta, & præpara te: quia deuorabit gladius ea quæ per circuitum tuum ſunt.

15 Quare computruit fortis tuus? nō ſtetit: quoniam Dominus ſubuertit eum.

16 Multiplicauit ruentes, ceciditq; vir ad proximum ſuum: & dicent, Surge, & reuertamur ad populum noſtrum, & ad terram natiuitatis noſtræ, à facie gladii columbæ.

17 Vocate nomen Pharaonis Regis AEgypti, tumultum, adduxit tēpus.

18 Viuo ego (inquit Rex, Domin⁹ exercituum nomen eius) quoniam ſicut Thabor in montibus, & ſicut Charmelus in mari, veniet.

19 Vaſa tranſmigrationis fac tibi habitatrix filia AEgypti: quia Memphis in ſolitudinem erit, & deſeretur, & inhabitabilis erit.

20 Vitula elegans atque formoſa AEgyptus: ſtimulator ab Aquilone veniet ei.

21 Mercenarii quoque eius qui verſabantur in medio eius, quaſi vituli ſaginati, verſi ſunt, & fugerūt ſimul, nec ſtare potuerūt: quia dies interfectionis eorum venit ſuper eos, tempus viſitationis eorum.

& habitantes in ea.

9 Aſcēdite equi,'& inſanite currus, & egrediantur fortes,'Chúϣs, & Pút'apprehendentes ſcutum,& Ludím apprehendentes *&* tendentes arcum.

10 Dies autem illa 'Domini Iehouæ exercituum dies vltionis, vt vlciſcatur ſe de hoſtibus ſuis:& vorabit gladius,& ſaturabitur,inebriabitúrque ſanguine eorum :'cædes enim Domino Iehouæ exercituum in terra Aquilonis ad flumen Peráth.

11 Aſcēde in Gilyád,& tolle *tibi* 'balſamū,'virgo filia Mixſráim: fruſtra'multiplicabis medicamina,'ſanitas non erit tibi.

12 Audierunt Gentes ignominiam tuam, & clamor tuus repleuit terram:quia fortis in fortem impegerūt,pariter ceciderūt ambo.

13 Verbū quod loquut⁹ eſt Iehouáh ad Irmeiáhu prophetā, 'de aduētu Nebuchadrnexſár Regis Babél'ad percutiēdā terrā Mixſráim. AliaNabuchodonoſoris victoria contra AEgyptios.

14 Annuntiate in Mixſráim,'& prædicate in Migdól: prædicate item in Nóph,&in Thanhpanhhés:dicite,Conſiſte,& præpara te: quia deuorabit gladius'circuitum tuum.

15 Quare'propulſatus eſt fortis tuus? non conſtitit:quoniam Iehouáh impulit eum.

16 'Multiplicauit corruentem,'etiam ruit quiſque in proximum ſuum: & dixerunt, Surge, & reuertamur ad populum noſtrum & ad terram natiuitatis noſtræ à facie gladii'opprimentis.

17 'Clamauerūt ibi,Paryóh Rex Mixſráim'*&* tumultus:tranſire fecit tempus ſtatutum.

18 Viuo ego (inquit Rex, Iehouáh exercituū nomen eius) quoniā ſicut Thabór'in montibus,& ſicut Charmél'in mari,'veniet.

19 'Vaſa tranſmigrationis fac tibi 'habitatrix filia Mixſráim: quia Nóph in ſolitudinem erit,& deſolabitur vt non ſit habitator.

20 vt'vitula formoſa Mixſráim,'excíſio ab Aquilone venit, venit *illi inquam.*

21 'Etiam *milites* eius mercede conducti,*ſunt* in medio eius veluti vituli ſaginati:'quia etiam ipſi verterunt ſe,fugerunt ſimul,nec cōſtiterunt:nam dies'contritionis eorum venit ſuper eos, tempus viſitationis eorum.

9 Et inſanite והתהוללו Id eſt huc illuc ſine ratione & modo currite.ſub.ad conflictum,more amentiū. Chuϣs & Put כוש ופוט i.AEthiopes& Libyes. Apprehendentes,&c. תופשי וגו׳.i.ferentes ſcutū,ſiue qui in bello vti ſolent clypeis:&Lydie› qui arcu intento vtuntur.i.ſagittarii periti. 10 Domini Ieh. לאדני יהוה Domino Iehouæ.i.in gratiam Domini.vel,authore Domino. Cædes זבח ſtrages.occiſio *erit* Domino,&c. Quidam,victimā habet Dominus Iehouah,&c.ſiue mactationem. 11 Balſamum, צרי opobalſamū. In Galaad magna eſt copia balſami quod adhiberi ſolet plagis recentibus. Deſcribit grauitatem afflictionis AEgyptiorum:acſi dicat, Fruſtra ibis in Galaad pro comparanda reſina, ſiue balſamo:tanta enim erit ſtrages in tuo exercitu , vt nulla medicina iuuare poſſit : Seipſum mox exponit. Virgo בתולת Virginem vocat,quòd inuiolati & intacti fuiſſent,& non appetiti ab hoſtibus. Multiplicabis הרבית Præt. Heb.pro fut.i.fruſtra vtēris multis medicaminibus. Sanitas תעלה curatio.ab aſcendendo ſuper vulnus,& imponendo dicitur.Hebraicé. q.d.vulnera incurabilia accipies. 13 De aduentu לבוא Ad verbum,de veniendo.i.quòd venturus eſſet. Ad percutiendam להכות .i.vt ſubiugaret,ſiue expugnaret. 14 Et prædicate והשמיעו Ad verbum,& auditum facite. Circuitū t. סביביך: .i. vrbes tibi vicinas. 15 Propulſatus eſt נסחף repulſus eſt.i. Quare cogetur cedere hoſtibus vnuſquiſque fortiū tuorum? Præterita Heb. pro futuris,vt & ſequenti verſu. 16 Multiplicauit corru. הרבה כושל .q.d.efficiet Dominus vt multi in eo conflictu perituri ſint. Etiam ruit,&c. גם־נפל וגו׳ Præterea quum incident alter in alterum, dicent. i.ſeſe mutuò cohortabuntur vt deſertis caſtris,dilabantur & abeant. Opprimentis. היונה: vim inferentis.i.cuius vi reſiſtere non valemus. Alii,contriſtantis. 17 Clamauerunt קראו Præt.Heb.pro fut.Clamabunt.ſub, AEgyptii.i.publicè dicent. *Et* tumultus, שאון genitiuus eſt, *&* perturbationis.q.d. AEgyptii nouo titulo ornabunt Regem:vocabunt enim eum Regem tumultus & perturbationis:cauſa huius erit,quia condictum pugnæ tempus de quo cum Rege Babel antehac illi cōuenerat, iis præteriit. Alii hāc partē verſus ſic legūt,Pharao Rex AEgypti, *&* turbæ multæ,tranſgreſſus eſt tempus condictum.q.d.Chaldæi publicè dicturi ſunt,ridendo Pharaonem, Permiſit Pharao labi tempus quod conſtituerat Regi Babylonis ad cōfligendum cum eo. Quidam Hebræorum exponunt, Vocauerūt per præconem illuc in prælium Paróh Regē AEgypti,qui ſe iactabat de multitudine exercitus ſui:tranſire fecit tempus quod conſtituerat.i.diem determinatum vt egrederetur ad prælium. 18 In montibus: בהרים *eſt* inter montes.vel,in regione montoſa. In mari, בים *eſt* ad mare.imò excurrit in mare. Veniet. יבוא: ſub.hæc calamitas AEgyptiis.Vt(inquit)verum eſt Thabor montem altiſſimū ſitum eſſe in regione montana,& Charmelum montem excurrere in mare:ſic verè hæc AEgyptiis euenient. 19 Vaſa tranſ. כלי גולה Inſtrumenta tranſmigrationis.i. Præpara tibi quæcunque apta & neceſſaria ſunt ad tranſmigrandum. Habitatrix יושבת quæ ſedes.i.quæ deſides otioſa,in otio & tranquillitate.Filiam vocat congregationem. 20 Vitula form. עגלה יפה־פיה Bucula elegantiſſima.i.regnum AEgypti fœliciſſimum & opulentiſſimum.Buculam,ſiue vitulam vocat,quòd impinguata laſciuiret in locis paſcuoſis vnà cum mercenariis,ſiue cōductitiis militibus,qui magis ad delicias,quàm ad militiā hic referuntur enutriti:atque ideo impendente exitio fugerunt. Excíſio קרץ excidium.exterminium. 21 Etiam *milites* eius merc.cond. גם־שכיריה Ad verbum,Etiam mercenarii eius Quia כי Aut redundat iſtud כי,aut per Propterea vertendum. Contritionis eorum אידם calamitatis eorum.

'Vox eius quaſi ſerpentis procedet: quoniam cum exercitu *ma-* 22
gno 'pergent, & cum ſecuribus 'venient ei, tãquam cæſores 'lignorũ.
'Succident ſyluam eius, ait Iehouáh, quia 'non poterit inueſtiga 23
ri *numerus*: 'multiplicabuntur enim magis quàm locuſtæ, nec erit eis
numerus.

'Pudore afficietur filia Mixſráim, tradetur in manum populi A- 24
quilonis.

Dixit Iehouáh exercituum Deus Iwſraxél, Ecce ego viſito 'popu 25
lum de Nóx, & Paryóh, & Mixſráim, & deos eius, & Reges ei⁹: Par-
yóh inquam & fidentes ei.

Et dabo eos in manum quærentium animam eorum, '& in ma- 26
num Nebuchadrxexſár Regis Babél, & in manum ſeruorum eius:
& poſt hæc 'habitabitur 'ſecundum dies antiquos, dixit Iehouáh.

Promittitur Iſraeli liberatio.

Et tu ne timeas ſerue mi Iayacób, '& ne paueas Iwſraxél: quia ec 27
ce ego 'ſaluũ facio te de longinquo, & ſemen tuum de terra capti-
uitatis eorũ: & reuertetur Iayacób, & requieſcet, '& fœlix erit, nec
erit qui exterreat.

Tu *inquam* ne timeas ſerue mi Iayacób, ait Iehouáh, quia 'tecum 28
ſum: quia faciam 'conſummationem in cunctis gentibus ad quas
'eieci te: tecum autem non faciam conſummationem, ſed caſtiga
bo te 'in iudicio, '& excidendo non excidam te.

Vox eius quaſi æris ſonabit: quoniam cum exercitu properabunt, & cũ ſecuribus venient ei, quaſi cædentes ligna. F

Succiderunt ſaltum eius, ait Dominus, qui ſupputari non poteſt: multiplicati ſunt ſuper locuſtas, & non eſt eis numerus.

Confuſa eſt filia AEgypti, & tradita in manus populi Aquilonis.

Dixit Dominus exercituum Deus Iſrael, Ecce ego viſitabo ſuper tumultum Alexandriæ, & ſuper Pharaonẽ, & ſuper AEgyptũ, & ſuper deos eius, & ſuper Reges ei⁹: & ſuper Pharaonem, & ſuper eos qui cõfidunt in eo.

Et dabo eos in manus quærẽtium animam eorum, & in manus Nabuchodonoſor Regis Babylonis, & in manus ſeruorũ eius: & poſt hæc habitabitur ſicut dieb⁹ priſtinis, ait Dñs. G

Et tu ne timeas ſerue meus Iacob, & ne paueas Iſrael: quia ecce ego ſaluum te faciam de longinquo, & ſemẽ tuũ de terra captiuitatis ſuæ: & reuertetur Iacob, & requieſcet, & proſperabitur, & nõn erit qui exterreat eũ.

Et tu noli timere ſerue me⁹ Iacob, ait Dominus, quia tecũ ego ſum: quia ego conſumã cunctas gẽtes ad quas eieci te: te verò non cõſumam, ſed caſtigabo te in iudicio, nec quaſi innocenti parcam tibi.

Cap. XLVII.

Palæſthinorum deſtructio.

QVod fuit verbum Iehouæ ad Irmeiáhu prophetam 'ſuper Pe 1
liwſthím, antequam percuteret Paryóh 'yAzáh:
Sic dixit Iehouáh, Ecce 'aquæ aſcendunt ab Aquilone, '& erunt 2
in torrentem, inundabúntque terram, '& plenitudinem eius, *id eſt*
'vrbem & habitantes in ea: clamabúntque homines, & vlulabit o-
mnis habitator terræ
'A ſonitu inceſſus vngularum 'equorum eius, 'à cõmotione cur 3
ruum eius, 'multitudine rotarum eius: non reſpexerunt patres ad
filios 'propter debilitatem manuum:
'Propter diem venientem ad vaſtandum omnes Peliwſthím, 'ad 4
ſuccidendum xSor, & xSidon 'omnẽ ſuperſtitẽ auxiliatorẽ: 'vaſtat

Cap. XLVII.

QVod factum eſt verbum Domini ad Ieremiam prophetam contra Palæſthinos, antequam percuteret Pharao Gazam:

Hæc dicit Dominus, Ecce aquæ aſcendunt ab Aquilone, & erunt quaſi torrens inundans: & operient terram & plenitudinem eius, vrbem & habitatores eius: clamabunt homines, & vlulabit omnis habitator terræ B

A ſtrepitu pompæ armorũ & bellatorum eius, à commotione quadrigarum eius, & multitudine rotarum illius: non reſpexerunt patres filios manibus diſſolutis:

Pro aduentu diei in quo vaſtabuntur omnes Philiſthíim, & diſſipabitur Tyrus & Sidon cum omnibus reliquis auxiliis ſuis: depopulatus eſt C

22 Vox eius קולה ſub. AEgypti. i. inſtar vocis ſerpentis vociferabitur. Serpentium ſibila eminus exaudiuntur. q.d. AEgyptii incipient exclamare quum aduenient contra illos Chaldæi. Pergent ילכו venient. venturi ſunt. ſub. Chaldæi contra AEgyptum. Venient ei, באו לה Præt. Heb. pro fut. venient contra illam. Lignorum. עצים: .i. arborum. 23 Succident כרתו Præt. Heb. pro fut. vt etiã ex doctioribus Hebræorũ nonnulli exponũt. Syluã vocat arbores ſaltus. q.d. delebunt exercitum. Alii legunt in imperatiuo, Succidite. Nõ poterit inueſt. לא יחקר nõ ſupputabitur. i. ſupputari nõ poterit. ſub. exercitus Nabuchodonoſor, præ multitudine. Quidã, nõ finietur, vel, terminabitur. i. non poterit inueniri finis exercitus. ſeipſum mox exponit. Multiplicabuntur e. mag. &c. רבו מארבה וגו' numero enim ſuperabunt locuſtas, nec poterunt numero comprehendi. 24 Pudore aff. הובישה Præt. Heb. pro fut. vt & mox. 25 Populum de Non אמון מנוא Vulgum de Alexandria, ſiue Alexandriæ. Chaldæus paraph. interpretatur Amon Regem Alexãdriæ, quem ſequũtur qui vertunt, Amon de No. i. qui regnat, ſiue dominatur in No. hoc eſt regnum Alexandriæ. 26 Et in manum וביד Et, pro Id eſt poſitum. Habitabitur תשכן habitabit. ſub. filia AEgypti. Secundum dies antiq. כימי קדם .i. vt olim, vel vt antea. 27 Et ne paueas ואל תחת & ne frangaris animo. ſub. præ metu. Saluũ facio te de lõ. מושיעך מרחוק Præſ. Heb. pro fut. i. ſaluum ac incolumem reducã te in patriam tuam, ex terra iſta longinqua. Hæc eadem verba habes ſuprà cap. 30. b. 10 Et fœlix erit, ושאנן & fœliciter aget. vel, & ditabitur. aut abundabit. In tranquillitate aget. 28 Tecum ſum, אתך אני, tecum ero. i. tibi adero, tibi fauebo. Conſummationẽ כלה conſumptionem. i. perfectam ac conſummatam deletionem: hoc eſt prorſus delebo, &c. te autem non prorſus delebo. Eieci te: הדחתיך eiecero te. aut, expulero, ſiue propulero. In iudicio, למשפט Hebraiſmus, moderatè, ſiue ſeruato modo. Et excidendo non exc. ונקה לא אנקך: nec tollendo tollam te de medio. i. non te prorſus perdam. Alii, & expurgando te, non expurgabo. i. non tollam te prorſus de medio, vt ſolent abiici recrementa expurgato tritico. Alii, & abſoluendo non abſoluam te. i. tanquã innocenti non parcam.

IN CAPVT XLVII.

1 Quod fuit ver. אשר היה דבר Ordo dictionum immutatus, vt præcedenti capite, verſu 1. Super Pel. אל פלשתים de Philiſthæis. vel, aduerſus Palæſthinos. עAzáh. עזה: Dicunt Hebræorum ſcriptores quòd hæc prophetia impleta fuerit decimo anno Ezechiæ Regis Iuda, quando Pharao venit ad pugnandum contra Chaldæos Ieroſolymam oppugnantes: tunc Pharao deuaſtans Gazam Philiſthæorum metropolin, reduxit exercitum domum. Et erũt 2 Aquæ aſcendunt מים עולים .i. exercitus maximus aſcenſurus eſt à Chaldæa. in torr. והיו לנחל .i. euadent, aut vertentur in torrentem. Et plenitudinem eius ומלואה Seipſum declarat mox, quum dicit, vrbem, pro vrbes, & habitantes in ea. Vrbem עיר Sing. Heb. pro plur. 3 A ſonitu inceſſ. מקול תעשת Præ clamore ſtrepitus. Equorum e. אבידיו Ad verbum, fortium eius. i. equorum fortium. A commotione מרעש à ſtrepitu. vel tumultu. Multitudine המון .i. tumultu. fragore. Propter debilitatem מרפיון præ diſſolutione. remiſſione. q.d. adeò erunt exterriti, vt ne patres quidem de ſalute liberorum futuri ſint ſoliciti, pro quibus tamen bella ſuſcipiuntur & geruntur. 4 Propter diem על היום Refertur iſtud ad verſum ſecundũ aut ſubaudiendum ו. Ad ſuccidendum להכרית ad delendum. Omnem ſuperſtitem aux. כל שריד עזר Sing. Heb. pro plur. omnes reliquias auxiliatrices. Palæſthini ferebant opem laborantibus Tyriis. vnde hic dicit, defuturos qui opem ferrent illis. Vaſtat שודד Præſ. Heb. pro fut. vaſtaturus eſt.

enimDominusPalæſthinos,reliquias inſulæ Cappadociæ.

5 Venit caluitium ſuper Gazam,conticuit Aſcalon,&reliquiæ vallis earũ: D vſquequo conciděris?

6 O mucro Domini, vſquequo non quieſcis? ingredere in vaginam tuã: refrigerare,& ſile.

7 Quomodo quieſcet quum Dominus præceperit ei aduerſus Aſcalonẽ, & aduerſũ maritimas eius regiones, ibique condixerit illi?

Cap. XLVIII.

1 AD Moab,Hęc dicit Domin⁹ exercituum Deus Iſrael,Væ ſuper Nabo: quoniam vaſtata eſt & confuſa: capta eſt Cariatháim: confuſa eſt fortis,& tremuit.

2 Non eſt vltrà exultatio inMoab cõtra Heſebon:cogitauerunt malũ,Venite,& diſperdamus eam de gente:ergo ſilens conticeſces, ſequetúrque te gladius.

3 Vox clamoris de Oronáim: vaſtitas,& contritio magna.

4 Contrita eſt Moab: annuntiate clamorem paruulis eius.

5 Per aſcẽſum enĩ Luith plorãs aſcẽdet in fletu : quoniã ĩ deſcẽſu Oronaĩ hoſtes vlulatũ cõtritionis audierunt.

6 Fugite, ſaluate animas veſtras: & eritis quaſi myrice in deſerto.

7 Pro eo enim quòd habuiſti fiduciã in munitionibus tuis, & in theſauris tuis,tu quoque capiěris: & ibit Chamos in trãſmigrationem, ſacerdotes eius,& principes eius ſimul.

8 Et veniet prædo ad omnem vrbẽ, & vrbs nulla ſaluabitur : & peribunt B valles , & diſſipabuntur campeſtria, quoniam dixit Dominus.

9 Date florem Moab,quia florens egredietur: & ciuitates eius deſertæ erunt & inhabitabiles.

10 Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter: & maledictus qui prohibet gladium ſuum à ſanguine.

11 Fertilis fuit Moab ab adoleſcentia ſua,& requieuit ĩ fæcib⁹ ſuis:nec trãſ-

enim Dominus Peliשׁſthím,reliquias ″inſulæ Chaphthór.

5 ′Venit caluitium ad yAzáh:ſuccíſa eſt Aשׁſcelón, ″& reſiduũ vallis earum:vſquequo″incídes te?

6 O mucro Iehouæ, vſquequo non quieſces? ′collige te in vaginã tuam,quieſce,& ſile.

7 Quomodo″quieſces? nam Iehouáh ′præcepit ei *ut eat* inAשׁſcelõ & ad littus maris:ibi *enim*″conſtituit eum.

Cap. XLVIII.

1 A′D Moáb.Sic dixit Iehouáh exercituũ Deus Iשׁſraél:″Væ ſuper Nebó:quoniam vaſtata eſt, pudore affecta eſt : capta eſt Ciriatháim,pudore affecta eſt ″Miשׁſgáb,″& expauit. Excidium Moabitarum.

2 Non erit vltrà″gloriatio Moáb de nHeשׁſbón:″cogitauerunt *enim* malum, Venite,& diſperdamus eam″de gente,etiam Madmén″ſucciděris,poſt te ibit gladius.

3 Vox clamoris″de Horonáim,vaſtitas,& cõtritio magna *erit illic*.

4 ″Contrita eſt Moáb,′audire fecerunt clamorem paruuli eius.

5 Quia in aſcenſu′Lunhíth cum fletu″aſcendet flens: nam in deſcenſu nHoronáim hoſtes clamorem″contritionis audituri ſunt,

6 Fugite,eripite animam veſtrã, ″& ſitis veluti myrica in deſerto.

7 Nam propterea quòd habuiſti fiduciam ″in pecudibus tuis, & in theſauris tuis,tu quoque capiěris:egredietúrq; Chemóשׁs ″in trãſmigrationem,ſacerdotes eius,″& principes eius ſimul.

8 Veniétque vaſtator″ad ſingulas vrbes,& nulla vrbs euadet:peribítque vallis,& diſſipabitur planities,quẽadmodũ dixit Iehouáh.

9 Date alas Moáb,′quia volando volabit: & ciuitates eius in deſolationem erunt,ita vt non ſit habitator in eis.

10 ″Maledictus qui facit opus Iehouæ fraudulẽter, & maledict⁹ qui prohibet gladium ſuum à ſanguine.

11 ′Quietus fuit Moáb ab adoleſcẽtia ſua ,″& requieuit ipſe in fæ-

Inſulæ Cha. אי כפתור: inſulæ Cappadociæ,quæ hìc dicitur inſula:quanquam ſit in continente, quia eſt maritima. erant autem fratres, Cappadoces & Palæſthini,vnde &auxilio venerunt Palæſthinis,qui vnà cum ipſis Palæſthinis victi & cæſi ſunt,quod hìc dicit.
5 Venit calu. באה קרחה Præſ. Heb.pro futu. Venturum eſt caluitium.Maximum luctum futurum ſignificat, vt quidam exponunt. Alii direptionem interpretantur,Futurum eſt vt diripiantur omnia bona illius, primùm à Pharaone,deinde à Nabuchodonoſor Rege Babel.q.d.depilabitur. *Et reſiduum vall.e.* שארית וגו′ *&* reliquiæ vallis eorum.ſiue earum.ſub.vrbium.i.reliquiæ ciuium earum vrbium quæ ſe in valles receperint, perdentur. Gaza & Aſcalon erant ſitæ in locis editis . Quidam Hebræorum vertunt, Et reliquiæ magnarum & immenſarum opum eorum,ſub.Palæſthinorum. Incides te? תתגודדי.i.carnem tuam:præ mœrore ac triſtitia. 6 Collige te האספי.i.recipe & reconde te. 7 Quieſces? תשקוטי.i.quieſcere poteris? Præcepit ei צוה לה Aut mutatio eſt perſonæ in pronomine,pro,præcepit,ſiue mandata dedit tibi *ut deſæuias* aduerſus Aſcalon,& aduerſus littus maris:ibi *enim* conſtituit te.Aut refert Aſcalon,vt ſcribit doctus inter Hebræos,atque ita vertit Chaldæus paraph.nam præcepit *gladio* de ea,*ut eat* contra Aſcalon,&c. Conſtituit eum. יעדה: conſtituit ei.ſub.tempus,& ita Chaldæus paraph.Alii,ſtatuit eum.vt ſcilicet graſſetur in ea regione.

IN CAPVT XLVIII.

1 Ad Moab למואב De Moab.Cõtra [vel aduerſum]Moab. Væ ſuper Nebó, הוי אל־נבו q.d.O miſerã & infœlicem Nebo:vaſtabitur enim,&c.Præt.Heb.pro fut.vt & in ſequẽtibus. Miשׁſgab, המשגב Sic dicta vrbs,quòd in excelſo loco ſita ſit.propterea quidã trãſtulerũt *ciuitas* in excelſo ſita.Ad verbũ,exaltatio.Doctioribus Hebræorũ magis placet vt ſit nomen vrbis. Et expauit. וחתה: & cõſternata eſt.i.fracta eſt animo. 2 Gloriatio תהלת Ad verbũ,laus.q.d.Iam non gloriabitur,ſiue gloriari poterit Moab de Heſbon quòd eſſet vrbs inſignis,celeberrima ac nobiliſſima. Cogitauerũt חשבו excogitauerunt. machinati ſunt. De gente, מגוי vt non ſit gens. ſub.in ea.i.vt nemo poſthac habitet in ea.vel,vt poſthac non numeretur inter populos. Succiděris,תדומי deleberis.eradicaberis.Alii,ad ſilentiũ redigěris. 3 De nHoronáim, מחורונים ſub.egreditur.i.exaudietur in vtraque Horon.erat enim duplex Horon,ſuperior & inferior. 4 Contrita eſt,&c. נשברה וגו′ Quidã hic annotãt,hoc loco Moab non pro gente tantùm,ſed & pro ciuitate, quam putant Areopolin fuiſſe,accipi.Alii vertunt per futurum,Conteretur[vel frangetur]Moab.& exponunt principes ſuperioris ſiue ſummi ordinis,& dignitatis. Audire,&c. השמיעו וגו′ auditum facient (.i.edent)clamorem minores eius.i.principes ac nobiles inferioris ordinis.
5 Luhith הלוחית Erat locus editus ac ſublimis in quem ſe recipere ſolebant qui fuga ſaluti ſuæ conſulere volebant vt illic eſſent tuti. q.d.qui vertentur in fugam à Chaldæis,illuc cum fletu ſe recipient. Contritionis aud. שבר שמעו: deſtructionem[vel vaſtationem] audituri ſunt.Præt.Heb.pro fut. 6 Et ſitis ותהינה & ſint.ſub.animæ veſtræ.q.d.fugite à conſortio hominum, & concedite in loca deſerta,vt illic viuatis ſolitarié.Alii,& ſitis,ſub.ô vos vrbes.i.congregationes vrbiũ.Sunt qui velint ערוער nomen eſſe arcis. 7 In pecudibus t. במעשיך Ad verbum,in operibus tuis.ſic dicuntur pecudes, oues,boues,greges,& armenta:quòd opus hominis tunc eſſet in educandis ouibus & bobus. Sic 1.Samuel.25.a.2,Vir erat in Mahon, & opus eius in Charmel,& erat vir magnus valde,& ei erãt oues tria millia,& mille capræ,&c.vbi poſterioribus verbis explicat quid vocarit opus: pecudes ſcilicet.Quidam vertunt,in munitionibus. In tranſmigrationem בגולה in captiuitatem. Et principes e.ושריו ſic vocat illos qui eum colebant,tuebantur ac defendebant cultum eius. 8 Ad ſingulas vr.אל־כל־עיר Singul.Heb.pro plur.vt & mox.
9 Quia vol.volab.כי נצא תצא vt volando volet.Sic quidam vertunt כי.i.vt ociſſimè auolet. 10 Maledictus ארור Execratus. Præſ.Heb.pro fut.Opus Domini erat deuaſtare Moabitas: & qui hoc negotium negligenter agebant, maledicebantur . Gallicè dicimus, *Mauldict ſoit celuy qui ſe feindra de tuer.* Et requieuit in fæcib.ſ.ושוקט הוא וגו′ q.d.Ad hunc vſque diem Moab fuit ſimilis vino intra doliũ quieto,& non agitato, & quod nõ fuit tranſfuſum de vaſe vno vinario in alterum.q.d.nunquam fuit eiectus ſuis ſedibus.Otium & tranquillitatem Moab vocat fæces, quòd vt ſapor germanus vini conſeruatur optimè ſubſidio fæcis, ita in otio & tranquillitate dignitas & ſtatus Moab bellè fuit cõſeruatus.Chaldæus paraph.per fæces intelligit opes:nam vt vinum fæce, ita regna ſeruantur diuitiis. 11 Quietus fuit שאנן Fuit[vel Vixit]in otio & tranquillitate.trãquillus fuit.

5 Aſcendet flẽs עלה בכי: adverbũ, aſcendet *uir* fletus.i.aſcendentes flentes.

cib⁹ ſuis, neq; fuit trãſfuſus de vaſe in vas,ʹ& in trãſmigrationẽ nõ
iuit,ideo remanſit ſapor eius in eo,& odor eius nõ eſt immutatus.
12 Propterea ecce dies veniunt,dixit Iehouáh,& mittã eiʹtranſmi-
gratores, & tranſmigrare facient eum,& vaſa eiusʺexhauriẽt, & v-
tres eorum collident.
13 Et pudore afficietur Moáb à Chemóשׁ,ʹquẽadmodum pudore
affecti ſunt domus Iשׂſraאél à Beth-אél fiducia ſua.
14 Quomodoʹdicitis,Fortes ſumus,& viri robuſti ad bellum?
15 Vaſtatus eſt Moáb,ʺ& ciuitates illius excîdit,& electi iuuenes ei⁹
deſcenderũtʹad iugulationẽ, ait Rex,Iehouáh exercituũ nomẽ ei⁹.
16 ʹPropinqua eſt cõtritio Moáb vt veniat, & malum eius feſtinat
valde.
17 ʹCõdolete ei omnes qui eſtis in circuitu eius: & vniuerſiʹquĩ ſci
tis nomen eius,dicite, Quomodo confracta eſt virga fortis,ʹbacu
lus gloriæ?
18 Deſcende de gloria,ſedeʹin ſitiʹhabitatrix filia Dibón:quoniam
ʹvaſtator Moáb aſcendit contra te,diſſipauit munitiones tuas.
19 In via ſta,& aſpiceʹhabitatrix yAroyér, interroga fugientem, &
eam quæ euaſit,dic,ʹQuidnam factum eſt?
20 Pudore affectus eſt Moáb,quoniã contrita eſt:vlulate,& clama-
te, annuntiate in Arnón quòd vaſtata eſt Moáb.
21 Et iudicium ʹvenit ſuper terram campeſtrem,ſuper nHolón, &
Iahẋſáh, & Mepháyath,
22 Et Dibón, & Nebó,& domum Diblatháim,
23 Et Ciriatháim,& Beth-gamúl,& Beth-meyón,
24 Et ſuper Ceriióth,& Boẋſráh,& omnes vrbes *reliquas* terræ Moáb,
longinquas & propinquas.
25 ʹAbſciſſum eſt cornu Moáb,&brachium eius contritũ eſt,dixit
Iehouáh.
26 ʹInebriate eum,quoniam contra Iehouãʹmagnificauit *os ſuum*,ʹ&
volutet ſeſe Moáb in vomitu ſuo,& ſit in deriſum,etiam ipſe.
27 Et annon riſui fuit tibi Iשׂſraאél, acſi inter furesʹinuentus eſſet?
nam ex quoʹloquutus es de eo,commouiſti te.

fuſus eſt de vaſe in vas,& in tranſmi-
grationem non abiit:idcirco permã-
ſit guſtus eius in eo,& odor eius non
eſt immutatus.
12 Propterea ecce dies veniunt,dicit
Dominus: & mittam ei ordinatores
& ſtratores lagunculárum, & ſternẽt
eum:& vaſa eius exhaurient,& lagũ-
culas eorum collident.
13 Et confundetur Moab à Chamos, 3.Reg.12.f.29
ſicut cõfuſa eſt domus Iſrael à Beth-
el,in qua habebat fiduciam.
14 Quomodo dicitis, Fortes ſumus, Eſaie 16.b
& viri robuſti ad præliandum? C
15 Vaſtata eſt Moab, & ciuitates illi⁹
ſucciderunt:& electi iuuenes eius de-
ſcenderũt in occiſionem,ait Rex,Do
minus exercituum nomen eius.
16 Propè eſt interitus Moab,vt veni-
at,& malum eius velociter accurret
nimis.
17 Cõſolamini eum omnes qui eſtis
in circuitu eius, & vniuerſi qui ſcitis
nomen eius,dicite,Quomodo cõfra-
cta eſt virga fortis, bacul⁹ glorioſus?
18 Deſcẽde de gloria, & ſede in ſiti ha
bitatio filiæ Dibõ:quoniam vaſtator
Moab aſcendit ad te,diſſipabit muni-
tiones tuas.
19 In via ſta, & proſpice habitatio A-
roer:interroga fugientem,& ei qui e-
uaſit,dic,Quid accidit?
20 Cõfuſus eſt Moab,quoniam victus
eſt:vlulate,& clamate, annuntiate in
Arnon quoniam vaſtata eſt Moab.
21 Et iudicium venit ad terram cam-
peſtrem,ſuper Helon,& ſuper Iaſa,&
ſuper Mephåath,
22 Et ſuper Dibõ, & ſuper Nabo,& ſu- D
per domum Deblatháim,
23 Et ſuper Cariatháim,& ſuper Beth-
gamul,& ſuper Beth-maon,
24 Et ſuper Carioth,& ſuper Boſra,&
ſuper omnes ciuitates terræ Moab,
quæ longè & propè ſunt.
25 Abſciſſum eſt cornu Moab: & bra
chium eius contritũ eſt,ait Dominus.
26 Inebriate eum,quoniam cõtra Do
minum erectus eſt: & allidet manum
Moab in vomitu ſuo, & erit in deri-
ſum etiam ipſe.
27 Fuit enim in deriſũ tibi Iſrael,quaſi
inter fures reperiſſes eũ. propter ver
ba ergo tua quæ aduerſum illum lo-
quutus es,captiuus ducêris.

Et in tranſmig. ובגולה & in captiuitatem.ו ſiue &,pro Id eſt poſitum:nam declarat metaphoram tranſfuſionis vini.
12 Tranſmigratores,& tranſm. צועים וצעוהו tranſlatores,qui demigrare facient.i.hoſtes qui facient eum tranſmigrare, transferent-que cum alió. Exhaur.& vtres וריקו ונבליהם euacuabunt,& vaſa.vel,lagunculas. 13 Quemadmodum pud.aff. כאשר־בושו.q.d. quemadmodum fiducia vituli aurei adorati in Beth-el à decem tribubus Iſrael non impediuit quominus illæ abducerentur captiuæ in Aſſyriam:ita Chamos non eſt liberaturus Moabitas à calamitate ipſis imminente:propterea pudefient,fruſtrati ſpe ſua.
14 Dicitis תאמרו dicetis.q.d.qua fronte audebitis dicere, Quis vincet nos? 15 Et ciuitates il.ex. ועריה עלה & ciuitates eius exterminauit,cõſumpſit.ſub.hoſtis. Alii,& ciuitates eius aſcenderũt *per ignem*.vt ſit præt.Heb. pro fut.& ſing.pro plur.aſcendẽt. Alii melius ex commentariis Hebræorum,Et *populus* ciuitatũ eius aſcendit.i.euanuit in auras. Vel,& *multitudo* vrbium eius aſcẽdet ſurſum.i.euaneſcet. tolletur de medio,& peribit. Ad iugulationem לטבח ad mactationem.ad cædem.ad occiſionem. 16 Propinqua eſt contr. קרוב איד Feſtinat calamitas. Accelerat interitus,&c.i.breui venturus eſt interitus. 17 Condolete ei נודו לו Commouemini ei.vel, eius gratia. Qui ſcitis no.e. ידעי שמו nẽpe Moab.i.quibus illa nota eſt.vel,ii ad quos peruenit fama,ſiue rumor eius. Baculus gloriæ? מקל תפארה baculus decorus? Alii,ſceptrum gloriæ.i.qua ratione factum eſt vt regnum Moab tam potens & glorioſum ſit deletum?
18 In ſiti, בצמא id eſt in loco arido & ſiticuloſo,in quo ſitias & perducaris ad extremam paupertatem. Sitim opponit gloriæ,augendo afflictionem.q.d.non tantùm eris ignominioſa,ſed egebis rebus neceſſariis in captiuitate. Habitatrix,&c. יושבת בת־דיבון Vide ſuprà cap.46,verſu 19,Habitatrix filia AEgypti. Vaſtator, שודד מואב Genitiuus eſt Moab,pro Moabitarum,qui vaſtaturus eſt Moab.vel vaſtatores Moabitarum,aut,qui vaſtaturus eſt Moab.Præterita in hoc verſu pro futuris. 19 Habitatrix יושבת.i.ô congregatio ciuium Aroer.q.d.Egredere,& ſta iuxta viam publicã,& interroga viros ac mulieres fuga ſaluti ſuæ cõſulentes,ſuis vrbibus iam captis. Quidnam fa.eſt? מה נהיתה: ſub.vrbibus veſtris,quòd fugiatis? 21 Venit בא Præt.Heb.pro fut.venturũ eſt.Iudicium Diuinum intelligit. q.d.non ſolùm regio montana Moab eſt peritura,ſed etiam plana & cãpeſtris,idque ob idololatriam. 25 Abſciſſum eſt cornu,&c. נגדעה קרן וגו׳ Excidetur cornu Moab,& brachium eius frangetur.vel cõteretur.i.peribit regnum, ſiue regia dignitas Moab,robur item ac vires confringentur. Alii,principes, ac nobiles. Regnum vocat cornu, quòd cornua ſint in ſublimiori parte,nempe in fronte animantis cornigeri,& quòd illis ſeſe tueatur ac defendat.Chaldæus paraph. Amputatum eſt regnum Moab. 26 Inebriate eum, השכירוהו.i. efficite vt Moab vi iræ & afflictionis incidat in amentiã. Alloquitur Angelos vel Nabuchodonoſor,& Chaldæos. Magnificauit הגדיל ſub.os ſuum.i.verba plena arrogantiæ protulit,aut effutiuit contra honorem Domini, tribuendo ſibiipſi quæ Domino tribuere debebat. Alii,magnificauit ſeſe.i.extulit ſeſe Et volutet ſeſe וספק Metaphora ab immodicè ebriis,qui poſtquam vomuerint, volutant ſeſe in vomitu,poſtea ridentur à ſobriis.Alii,& concutiat ſeſe.i.terram corpore ſuo,concutiendo ſeſe,vt ſolent ebrii. Alii,& plaudat *manibus ſuis.*
27 Inuentus eſſet? נמצא deprehenſus eſſet? q.d.Cur riſiſti Iſraelem dum captiuus abduceretur,idque non aliter quàm ſi eum in furto deprehendiſſes?nam quoties de calamitate ipſius Iſraelis verba facis,præ gaudio vehementi exilis. Loquutus es,&c. דבריך וגו׳ Ad verbum,verba tua de eo,commouiſti te.i.quoties de afflictione eius verba facis,vidêris geſtire & exultare præ gaudio.

Relinquite ciuitates,& habitate in petra habitatores Moab: & eſtote quaſi columba nidificans in ſummo ore foraminis.

28 Relinquite ciuitates,& habitate in petra, habitatores Moáb: & eſtote veluti columba *quæ* nidificat in lateribus oris foueæ.

Audiuimus ſuperbiã Moab,ſuperb⁹ eſt valde: ſublimitatẽ eius,& arrogãtiã,& ſupbiã,& altitudinẽ cordis ei⁹.

29 Audiuimus ſuperbiam Moáb,ſuperbus eſt valde:elationẽ eius, & ſuperbiam eius,& arrogantiam eius,& exaltationẽ cordis eius.

E Ego ſcio,ait Dñs,iactantiã eius, & quòd non ſit iuxta eã virtus eius,nec iuxta quod poterat conata ſit facere.

30 Ego noui, dixit Iehouáh, iram eius, non ſtabilietur : mendacia eius non ſic facient.

Ideo ſup Moab eiulabo, & ad Moab vniuerſam clamabo,ad viros Muri fictilis lamentantes.

31 Ideo ſuper Moáb eiulabo,& ſuper Moáb vniuerſam clamabo,ſuper viros Cir-חhéreשׂs gemet.

De plãctu Iazer plorabo tibi vinea Sabama: propagines tuæ tranſierunt mare, vſque ad mare Iazer peruenerunt:ſuper meſſem tuam & vindemiã tuam prædo irruit.

32 Fletu Iayazér flebo propter te vitis שׂSibmáh : propagines tuæ tranſierunt mare , *uerum* vſque ad mare Iayazér peruenient: ſuper fructus tuos æſtiuos & ſuper vindemiam tuam prædo irruet.

Ablata eſt lætitia & exultatio de Carmelo & de terra Moab:& vinum de torcularibus ſuſtuli:nequaquã calcator vuæ ſolitum celeuſma cãtabit.

33 Et deficiet lætitia & exultatio de agris cultis , & de terra Moáb: & vinum de torcularibus ceſſare faciam , non calcabit *calcator cum* celeuſmate, celeuſma non *erit* celeuſma.

De clamore Heſebon vſque Eleale & Iaſa,dederũt vocem ſuam, à Segor vſque ad Oronáim vitulam conternãtem:aquæ quoque Nemrim peſſimæ erunt.

34 A clamore חHeשׂbón vſque ad אElyaléh, *&* vſque ad Iáhayٚs dederunt vocem ſuam : à צSoyár vſque ad חHoronáim vitula triennis: quia etiam aquæ Nimrím in deſolationes erunt.

F Et auferam de Moab,ait Domin⁹, offerentem in excelſis, & ſacrificantẽ diis eius.

35 Et ceſſare faciam de Moáb ait Iehouáh,offerentem in excelſo,& ſuffientem diis ſuis.

Propterea cor meũ ad Moab quaſi tibia reſonabit:&cor meum ad viros Muri fictilis dabit ſonitũ tibiarum: quia plus fecit quàm potuit, idcirco perierunt.

36 Propterea cor meũ ad Moáb, veluti tibiæ reſonabit,& cor meũ ad viros Cir-חhéreשׂs tanquã tibiæ,reſonabit:eo quòd diuitiæ quas fecit, perierunt.

Omne enim caput caluitium,&omnis barba raſa erit:in cunctis manibus colligatio,& ſuper omne dorſum cilicium.

37 Quia *ſuper* omne caput *erit* caluitium , & omnis barba *erit* diminuta , ſuper omnes manus inciſiones , & ſuper omnes lumbos ſaccus.

Super omnia tecta Moab,& in platéis eius omnis planctus: quoniam contriui Moab ſicut vas inutile, ait Dominus.

38 Super omnia tecta Moáb , & in platéis eius vniuerſus *Moab erit in* planctu:quoniam contriui Moáb ſicut vas in quo non eſt complacentia,dixit Iehouáh.

Quomodo victa eſt(& vlulauerũt) quomodo deiecit ceruicem Moab, &

39 Quomodo expauit (vlulabunt) quomodo vertit ceruicem

28 In petra, בסלע in rupe,q.d.deſertis vrbibus concedite in loca altiſſima,vt illic ſitis tuti. In lateribus,&c. בעברי פי־פחת׃ Ad verbum, in trans os foueæ . Quidam, in prominentiis orificii cauernæ.i.in rupium foraminibus.q.d.cogemini morari in cauernis vt colũbæ.Alii,vltra hiatum foueæ.Alii,in vlterioribus lateribus foueæ. 29 Et exaltationẽ cordis eius. ורום לבו׃ & altitudinem cordis eius.vel,celſitudinem.Multis deſcribit extremam arrogantiam Moabitarum. 30 Iram eius עברתו iracundiam eius.Gallicè,*ſa felonnie.* Non ſtabilietur,&c. ולא־כן וגו׳ Ad verbum,& non veritas[vel,& non *erit* ſtabili tas:ſub.iræ eius,noui inquam]mendacia eius, *&* non ita facturi ſunt. Præt.Heb.pro fut.q.d.ſuperbia eius non ſortietur euentum:non efficiet Moab quod per faſtum minatur ſe facturum: noui inquam mendacia ipſius Moab.Gallicè,*ſes bourdes & baueries.* & non ita facturi ſunt ciues Moab,ſub. vt decreuerunt ſe facturos contra vicinas gentes. Quidam totum verſum ſic vertunt,Ego noui,inquit Dominus,indignationem eius,non rectè *agit*,mendacia eius ſunt,non rectè agunt.Indignationem eius,qua ſcilicet ſine cauſa ſæuiit contra quaſlibet vicinas gentes: ſed & ex ſuperbia ſua,multa præſumpſit facere,in quibus tamen mendax inuenietur,quum illa ob irruentem calamitatem perficere non poterit.Alii exponunt בדיו pro vectibus.Vectes hominis,ſunt vires eius.& tunc idem cum præcedente erit ſenſus, Plus ſibi præſumunt Moabitæ quàm præſtare poſſint. Doctus inter Hebræos admonet quoſdam exponere,filii eius non ſic facient:quia regnũ eius deficiet. 31 Super Moab eiul. על־מואב איליל propter Moab vociferabor. Cir-חhéreשׂs. קיר־חרש Hæc vrbs dicitur in Ieſa.16.b.7,Cir-חharéשׂſeth,ſic dicta fortè,quòd eius mœnia eſſent fictilia.Lege caput illud, in quo etiam calamitas Moab prædicitur,multáque habet quæ ad hanc prophetiam Ieremiæ pertinẽt. Gemet. יהגה׃ ſub.cor meum.Vel,ingemiſcet. 32 Fletu Iayazér, מבכי יעזר Id eſt,conſimili fletu quo fleui Iaazer,quæ iam victa & abducta fuit. Propagines tuæ, נטישותיך rami tui.i.ciues tui.q.d. O Sibma deterius tibi continget quàm ipſi Iazer.nam ciues tui trans mare abducentur,idque tempore æſtiuo,quum ciues Iaazer ad litus quidem maris peruenerint, ſed trans mare abducti non fuerint.Præt. Heb.pro futuris. Iayazér יעזר .i.ciues Iaazer. Super fructus tuos æſt. על־קיצך׃ Ad verbum,in æſtatem tuam.i.in fructus tuos æſtiuos.q.d.eo tempore quo fructus erunt in agris tuis,inuadet te hoſtis qui totam regionem tuam depopulabitur. Prædo שורד vaſtator.depopulator.Ieſaias cap.16.b.9,habet celeuſma.vide locum. 33 Et deficiet ונאספה Et auferetur.i.tolletur de medio.Alii,finẽ habebit. Celeuſma non,&c. הידד לא הידד׃ .i.celeuſma quo tunc vtentur,nempe vt adhortentur ſeſe mutuò ad fugam,non erit celeuſma,quo vti ſolent calcandis vuis.De quo fuſius Ieſa.16.b.9. 34 Dederunt vo.ſ.נתנו קולם Hebraiſmus,pro edent vocẽ.q.d.qui capta Heſebon vrbe celeberrima Moab, fugam capeſſent , fugientes continuabunt vociferationem vſque ad vrbes vicinas Eleale & Iahas. Vitula tri. עגלת שלישיה ſub.eiulans ibit.Comparat Moab, ſiue reliquos Moabitas vitulæ trienni, quòd ſit formoſa & in flore ætatis, atque ob voluptuoſam vitam quam vixerat. In deſolationes erũt. למשמות יהיו׃ .i.acſi eſſent deſolatæ.q.d.nemini erunt vtiles,quòd perituri ſint qui illic habitant. 35 De Moab למואב ipſi Moab.q.d.perdam idololatras qui ſunt in regione Moab. 36 Ad Moab למואב propter Moab. Veluti tibiæ reſo. כחלילים יהמה inſtar tibiarum perſtrepet. Tibias lugubres intelligit,quibus canebatur carmen lugubre in funeribus , vt habes Matth.9.c.23.q.d.ob calamitatem Moab quæ grauiſſima erit, cor meum edet vocem lugubrem, inſtar tibiarum quibus funebria carmina canuntur. Perierunt. אבדו׃ perituræ ſunt. 37 Diminuta,גרועה truncata.Deſcribitur habitus lugentium,ſimúlque maximus luctus ſignificatur.Omnes,inquit,præ luctu vellent ſibi capillos, barbam ſibi truncabunt,incident ſibi manus,ſiue lacerabunt ac dilaniabunt vnguibus aut cultris,& cilicium aſperum induent,depoſitis ſolitis veſtibus. 38 Vniuerſus *Mo.e.in* planctu: כלה מספד omnibus planctus. In quo non *eſt* compl. אין־חפץ בו in quo non *eſt* beneplacitum .i.non gratum figulo.vel quo nemo delectatur. 39 Expauit,vlul. חתה הילילו contritus[vel,fractus] eſt *animo*,vlulabunt.Præt.Heb. pro fut.Legendum hoc ordine,Eiulabunt,quomodo fractum eſt.i.Eiulando dicẽt,Quomodo fractũ eſt regnum Moab?q.d.Quum Moabitæ videbunt calamitatem ſuæ regionis,vociferabuntur, dicentes, Quomodo factum eſt vt regni Moab potentiſſimi,tam citò vires fractæ ſint? Verti poteſt,Eiulando dicite,Quomodo,&c. Vertit ceruicem הפנה־ערף dedit terga.

Moáb,& pudore affectus eſt?fuítq; Moáb in deriſum,'& in formidinem omnibus qui ſunt in circuitibus eius.
Sic enim dixit Iehouáh,Ecce tanquam aquila aduolabit *hoſtis*,& 40
extendet alas ſuas ad Moáb.
'Captæ ſunt vrbes,& munitiones captæ ſunt:erítque cor fortiũ 41
Moáb in die illa ſicut cor mulieris'afflictæ.
'Et perdetur Moáb,vt non ſit populus: quoniam cõtra Iehouã 42
'magnificauit *os ſuum*.
'Pauor,& fouea,& laqueus ſuper te,ô habitator Moáb, dixit Ie- 43
houáh.
Qui fugerit à facie pauoris, cadet in foueam : & qui aſcenderit 44
de fouea,capietur laqueo adducã enim ſuper eam,*nempe* ad Moáb,
annum viſitationis eorum,ait Iehouáh.
In vmbra הHeſ́bón ſteterunt 'propter potentiam fugientes, 45
quia 'ignis egreſſus fuerat de הHeſbón, & flãma ex סSinhón,& deuorauerat angulum Moáb,& verticem'filiorum tumultuantium.
Væ tibi Moáb, periit populus'Chemóſ́: quia'cõprehenſi ſunt 46
filii tui in captiuitatem,& filiæ tuæ in captiuitatem.
'Et conuertam captiuitatem Moáb,in nouiſſimo dierum,ait Ie 47
houáh.'hucuſque iudicium Moáb. Cap. XLIX.

Contra Ammonitas qui occupauerãt regionẽ Gad & Ruben.

AD filios עAmmón ſic dixit Iehouáh, Num filii nõ ſunt ipſi 1
Iſ́raél?an hæres non eſt ei?cur *igitur*'hæreditate accepit Rex eorum ipſum Gád,& populus eius in vrbibus eius habitauit?
Ideo ecce dies veniunt,dixit Iehouáh,& audire faciam'in Rab- 2
báth filiorum עAmmón 'clamorem prælii: & erit in aceruum deſolationis,'& filiæ eius igni ſuccendentur, & hæreditate accipiet Iſ́raél eos qui hæreditate acceperunt ipſos,dixit Iehouáh.
'Vlula הHeſ́bón , quia vaſtata eſt עAi : clamate filiæ Rabbáth, 3
accingite vos ſaccis,plangite,'& circuite per ſepes: quia'Rex eorũ in trãſmigrationem'abiit,ſacerdotes eius,& principes eius ſimul.
Quid gloriaris'in vallibus? 'defluxit vallis tua, filia rebellis quæ 4
fidit theſauris ſuis,quæ dicit,Quis accedet ad me?
Ecce ego'adduco ſuper te terrorẽ,ait Dñs Iehouáh exercituũ,ab 5
omnibus circuitibus tuis, & expellemini vnuſquiſq; 'ante faciem

confuſus eſt?eritque Moab in deriſũ, & in exemplum omnibus in circuitu ſuo.
40 Hæc dicit Dominus , Ecce quaſi aquila volabit, & extẽdet alas ſuas ad Moab.
41 Capta eſt Carioth , & munitiones comprehenſæ ſunt: & erit cor fortiũ Moab in die illa , ſicut cor mulieris parturientis.
42 Et ceſſabit Moab eſſe populus:quoniam cõtra Dominum gloriatus eſt.
43 Pauor & fouea,& laqueus ſuper te ô habitator Moab,dicit Dominus.
44 Qui fugerit à facie pauoris , cadet in foueã:& qui conſcẽderit de fouea, capietur laqueo: adducã enim ſuper Moab annum viſitationis eorum,ait Dominus.
45 In vmbra Heſebon ſteterunt de laqueo fugiẽtes: quia ignis egreſſus eſt de Heſebõ, & flãma de medio Siehõ, & deuorauit partem Moab,& verticem filiorum tumultus.
46 Væ tibi Moab, periſti popule Chamos:quia comprehẽſi ſunt filii tui,& filiæ tuæ in captiuitatem.
47 Et cõuertam captiuitatem Moab in nouiſſimis diebus , ait Dominus. hucuſq; iudicia Moab.Cap. XLIX.
1 AD filios Ammon hæc dicit Dominus,Nũquid non filii ſunt Iſrael?aut hæres non eſt ei ? Cur igitur hæreditate poſſedit Melchom,Gad,& populus eius in vrbibus eius habitauit?
2 Ideo ecce dies veniunt dicit Dominus,& auditũ faciam ſuper Rabbath filiorum Ammon fremitum prælii:& erit in tumulũ diſſipata, filiæque eius igne ſuccendẽtur,& poſſidebit Iſrael poſſeſſores ſuos,ait Dominus.
3 Vlula Heſebõ,quoniam vaſtata eſt Hai : clamate filiæ Rabbath,accingite vos ciliciis: plãgite,& circuite per ſepes:quoniam Melchom in tranſmigrationem ducetur, ſacerdotes eius, & principes eius ſimul.
4 Quid gloriaris in vallibus?defluxit vallis tua filia delicata, quæ confidebas in theſauris tuis,& dicebas,Quis veniet ad me?
5 Ecce ego inducam ſuper te terrorẽ, ait Dominus Deus exercituum,ab omnibus qui ſunt in circuitu tuo:&

Et in formidinem ולמחיתה & in terrorem. 41 Captæ,&c. נלכדה וגו' Præt.Heb.pro fut.Capientur vrbes,munitionéſque capientur.i.capientur vrbes in loco plano ſitæ, & illæ quæ ſitæ ſunt in locis arduis ac ſublimibus . verba ſunt ſingularia.q.d.quo tempore capientur omnes vrbes perinde atque eſſent vnica vrbs. Afflictæ. מצרה: anguſtiatæ.i.quæ ſentit anguſtias partus.
42 Et perdetur ונשמד Et delebitur.Et excindetur. Magnificauit *os ſuum*. הגדיל: .i.contumelioſè in Deum eſt loquutus. Vide ſuprà verſu 26. 43 Pauor,&c. פחד ופחת ופח His varia calamitatum genera intellige.Per pauorem,ſiue terrorem intelligit hoſtes terrificos. 44 A facie pau. מפני הפחד .i.propter hoſtes qui metum & terrores incutiunt.
45 Propter potentiam מכוח propter fortitudinem.vires.ſub.ciuiũ eius.Quidã vertũt,abſque fortitudine.Præt.Heb.pro fut. Ignis egreſſ.fuerat אש יצאה ignis exibat,ſub.antea;quando ſcilicet Heſebon erat in ditione Amorrhæorum.acſi dicas Gallicè, *Elle faiſoit feu en guerre*.Virtutem militum ſignificat igni. Cur fugerent, quum Heſebon olim fuerit potentiſſima,quum teneretur ab Amorrhæis,& egreſſi ſint olim ex ea,& ex Sihon alia Amorrhæorũ ,vrbe milites ardentiſſimi & alacritate & celeritate certantes cum ipſo igni,qui vſque ad angulum totam Moabitidem deuorarunt,ita vt ne exigua quidem terræ portio relicta ſit Moabitis habitanda? Filiorum tumul.: בני שאון filiorum tumultuoſorum.i.duces & principes populi ſuperbi & arrogantis. 46 Chemóſ́ כמוש .i.qui colit Chamos. Comprehenſi ſ. לוקחו capti ſunt.ablati ſunt.Præt.Heb.pro fut.i.capti.ducentur in captiuitatem. 47 Et conuertam cap. ושבתי שבות Hebraiſmus,pro,Reſtituam libertatem Moabitis captiuis in fine dierum,ſiue poſtero tempore.i.tempore Chriſti,vt etiam ipſi Iudæi interpretantur. Hucuſque,&c. עד הנה וגו' q.d.Hactenus deſcriptum ac recitatum eſt iuſtum decretum, iuſtàque Dei ſententia de Moabitis.Hæc adiecit ob prophetiæ prolixitatem.

IN CAPVT XLIX.

1 Ad filios עAmmón לבני עמון De Ammonitis.vel,Contra Ammonitas.q.d. Hæc prophetia eſt de Ammonitis,qui quũ Gaditæ abducti fuiſſent in captiuitatem,inuaſerunt patriam eorum. Hæreditate accep. ירש .i.quaſi iure hæreditario inuaſit & poſſedit.
2 In Rabbáth אל רבת contra Rabbath. Clamorẽ præl. תרועת מלחמה clangorẽ belli. claſſicum prælii.clamorẽ bellicum,qualem edunt milites ſub conflictum. Et filiæ eius ובנותיה .i.vicinæ vrbes minores ſubditæ illi. 3 Vlula הילילי eiula.i.inter eiulandum voces querulas ede.q.d.Time tibi Heſbon:iam enim Hai capta eſt,vrbs tibi vicina,& breui tota terra Ammonitarũ capietur:qua capta inuadêris à Nabuchodonoſor. Et circuite והתשוטטנה & diſcurrite.i.vagamini,aut recipite vos iuxta ſepes agrorum ac villarum.Hoc dicitur quòd villæ ſepibus, & non muris,vt ciuitates,cinguntur. Rex eorum מלכם ſub.Ammonitarum.i.Rex veſter.Mutatio perſonæ. Abiit ילך Præt.Heb.pro fut. 4 In vallibus, בעמקים.i.propter fertilitatem tuæ patriæ.nam valles ſunt fertiles,aptæ frumento ferendo. Defluxit זב ſub.ſanguine occiſorum.Præt.Heb.pro fut. 5 Adduco מביא Præſ.Heb.pro fut.inducturus ſum.Terrorem vocat milites terribiles & terrorem incutientes. Ante fac.ſuam,לפניו Hebraiſmus,& verſi in fugam,fugietis ſinguli in regionem vobis oppoſitam:& non erit qui vagos vos & diſcurrentes huc illuc, hoſpitio excipiat. Alii,ante faciem ſuam,hoc eſt,quiſque fugiet quò ſibi commodum viſum fuerit.vel,fugiet ad incertum locum quocunque ſors illum tulerit.

ſpergemini ſinguli à cõſpectu veſtro,
nec erit qui congreget fugientes.
6 Et poſt hæc reuerti faciã captiuos
filiorum Ammon, ait Dominus.

7 Ad Idumæam. Hęc dicit Dominus,
exercituum, Nunquid non vltrà eſt ſa
pientia in Theman? periit conſilium
à filiis, inutilis facta ſapiẽtia eorum?
8 Fugite, & terga vertite, deſcendite
in voraginẽ habitatores Dedan: quo-
niam perditionem Eſau adduxi ſuper
eum, tempus viſitationis eius.

9 Si vĩdemiatores veniſſent ſuper te,
non reliquiſſent racemum: ſi fures in
nocte, rapuiſſent quod ſufficeret ſibi.
10 Ego verò diſcooperui Eſau, reuela-
ui abſcondita eius, & celari non pote
rit: vaſtatum eſt ſemẽ eius, & fratres
eius, & vicini eius, & non erit.

11 Relinque pupillos tuos, ego faciã
eos viuere: & viduæ tuæ in me ſpera-
bunt.
C
12 Quia hæc dicit Domin⁹, Ecce, qui-
bus non erat iudicium vt biberent ca
licem, bibentes bibent: & tu quaſi in-
nocens relinquẽris? non eris innocẽs
ſed bibens bibes.
13 Quia per memetipſum iuraui, dicit
Dominus, quòd in ſolitudinem, & in
opprobriũ, & in deſertum, & in male-
dictionem erit Boſra: & õnes ciuita-
tes eius erunt in ſolitudines ſempi-
ternas.
14 Auditum audiui à Domino, & le-
gatus ad Gentes miſſus eſt, Congre-
gamini, & venite contra eam, & con-
ſurgamus in prælium.
15 Ecce enim paruulum dedi te in Gẽ
tibus, contemptibilẽ inter homines.

16 Arrogantia tua decepit te, & ſuper-
bia cordis tui, qui habitas in cauernis
petræ, & apprehendere niteris altitu
dinem collis. cũ exaltaueris quaſi a-
D
quila nidum tuum, inde detraham te,
dicit Dominus.

17 Et erit Idumæa deſerta: omnis qui
tranſibit per eam, ſtupebit, & ſibilabit
ſuper omnes plagas eius.
18 Sicut ſubuerſa eſt Sodoma & Go-
morrha, & vicinæ eius (ait Dominus)
non habitabit ibi vir, & non incolet
eam filius hominis.
19 Ecce quaſi leo aſcendet de ſuperbia

ſuam, & non erit qui congreget vagantem.
6 Et poſt hæc reuerti faciam captiuitatem filiorum ɣAmmón, di
xit Iehouáh.
7 Ad ℵEdom. Sic dixit Iehouáh exercituum, Non eſt vltrà ſapiẽ- Contra Idumæã hæc eadem ferè verba habet Abdias in ſua Prophetia contra Idumæam.
tia in Themán, periit conſiliũ à filiis, corrupta eſt ſapientia eorũ?
8 Fugite (conuerſi ſunt, callidum conſiljum inierũt vt habitent)
habitatores Dedán: quoniam cõtritionẽ ɣEſáu adducturus ſum
ſuper eum, tempore *quo* viſitabo eum.
9 Si vindemiatores venerint tibi, non relinquent racemos: ſi fu- In Abdia legitur interrogatiuè.
res in nocte, vaſtabunt quod opus fuerit eis.
10 Quia ego diſcooperui ɣEſáu, reuelaui abſcondita eius, & abſcõ
dere ſe non poterit: vaſtatum eſt ſemen eius, & fratres eius, & vici
ni eius, & non erit *qui dicat*,
11 Relinque pupillos tuos, ego viuificabo, & viduæ tuæ in me
ſperabunt.
12 Quia ſic dixit Iehouáh, Ecce, quorum non *erat* iudicium vt bi-
berent calicem, bibendo bibent: & tu immunis exiſtendo, immu-
nis eris? non eris immunis, ſed bibendo bibes.
13 Quia per me iuraui, dixit Iehouáh, quòd in ſolitudinem, in op-
probrium, in deſertum, & in maledictionem erit Boxráh, & om-
nes vrbes eius erunt in deſolationes ſeculi.
14 Auditum audiui à Iehouáh, & legatus in Gentes miſſus eſt qui
dicat, Cõgregate vos, & venite contra eam, & cõſurgite ad præliũ.
15 Ecce enim abiectum dabo te inter Gentes, contemptum inter
homines.
16 Simulachrum tuum decepit te, & ſuperbia cordis tui, qui habi-
tas in cauernis petræ, qui apprehendis altitudinem collis: quum
exaltaueris inſtar aquilæ nidum tuum, illinc deſcendere faciã te,
dixit Iehouáh.
17 Et erit ℵEdóm in ſolitudinem: omnis qui trãſierit per eam, ſtu
pebit, & ſibilabit ſuper omnes plagas eius.
18 Secundũ ſubuerſionẽ ɒSedóm & ɣAmoráh, & vicinas eius (ait
Iehouáh) non habitabit ibi quiſquã, nec incolet eã filius hominis.
19 Ecce tanquam leo aſcendet à tumore Iardén ad habitaculum

Qui congr. מקבץ qui recolligat. 7 Ad ℵEdóm. לאדום De Idumæa, ſiue Idumæis. vel, Contra Idumæos. In Themán בתימן .i. in Idumæa, à Theman filio Eliphaz nepote Eſau. q.d. qui fit vt Idumæi pereant, ſ intq; nunc deſtituti conſilio virorum prudentiũ qui prius tam ſapientes fuerũt? acſi dicat, nihil profuerit eis ſapientia eorũ. Corrupta eſt נסרחה nihili facta eſt. fœtuit. 8 Fugite, (cõuerſi ſ. נוסו הפנו Imperatiuũ & præt. Heb. pro fut. fugietis, conuertent ſe. q. d. vos cogemini terga dare ô habitatores Dedan: nam hoſtes veſtri cõuertent ſeſe contra vos, poſteaquam ſimulauerint fugam. Callidum cõſ. ini. העמיקו Ad verbum, profundauerunt. ſub. conſilium. i. hac ratione callidum, ſubtile, & aſtutum ac vafrum conſilium inibunt aduerſum vos vt habitent in terra veſtra. Contritionẽ, &c. איד וגו' calamitatem [interitum concuſſionem. perditionem] ɣEſáu inducturus ſum, &c. Eſáu vocant Idumæam. Præt. Heb. pro fut. 9 Venerint. &c. באו לך וגו' veniſſent cõtra te, nõ reliquiſſent racemos: ſi fures in nocte, vaſtaſſent quod ſatis fuiſſet illis. i. quantũ voluiſſent. Ad verbũ, ſufficientiã ſuã. Gallicè, *rout leur ſaoul*. Quidã אם pro כי accipiũt. Quũ vindemiatores venerint, &c. quũ fures. &c. 10 Diſcooperui חשפתי nudaui. Præt. Heb. pro fut. Nudabo ſiue denudabo. id eſt detrahã Idumææ õnia ornamẽta ſua, & ſpoliabo illã. Et nõ erit: ואיננו & nullus erit. ſub. qui dicat moribũdo, & ei qui lethale vuln⁹ acceperit, Relinque, &c. hic verſus ſequẽti iũgitur. 11 Viuificabo אחיה Hebraiſm⁹, nutriam, reficiã, dabo illis victũ. q. d. Eſto bono animo, te mortuo curam pupillorũ tuorum & viduarũ tuarũ geram. 12 Quorum non *erat* iudiciũ אשר־אין משפט quorum non *eſt* iudicium. vel, quibus non *conuenit* iudicium. q. d. qui non peccauerunt vnde iudicari, ſiue affligi debeant, aliquando ſolent à me affligi: multo magis à me punieris. Quidam interpretantur, Qui ſuo iudicio indignum iudicabant vt biberent calicem, ſcilicet Iudæi, illi biberunt. nam Iudæi reputabant, quòd Dei eſſent populus non eſſe affligendos, ſed iram Dei effundẽdam in Gentes tantum. Calicem הכוס ſub. iræ Dei. ſic vocat magnam calamitatem quæ à Deo velut irato immittitur. Immunis exi. imm. e. נקוה תנקה abſoluendo abſoluẽris? Alii, innoxius exiſtendo, innoxius eris? Simile habes ſuprà cap. 25. f. 29. 13 Iuraui נשבעתי Præt. Heb. pro præſ. vt quidam vertunt. In ſolitudinem לשמה in deſolationem. In deſertũ לחורב in ſolitudinem. Alii, in vaſtitatem. Seculi. עולם: .i. ſempiternas. q. d. deſolabuntur deſolatione perpetua. 14 Auditum audiui שמועה שמעתי Hebraiſmus, pro famam ac rumorem intellexi Domino reuelante: hoc eſt, Reuelauit mihi Dominus, fore vt Boſrah vnà cũ vrbibus illi ſubditis deſtruatur ac deſoletur. 15 Abiectum קטון Ad verbum, paruum. q. d. decreui te humiliare, & ſumma illa dignitate (ob quam hodie ſuperbis) ſpoliare te, ô Edom. 16 Simulachrum t. תפלצתך Terror [vel, metus] tui. i. quem ſolebas aliis incutere præ nimia arrogantia. Alii, ſuperſtitio tua. quòd ſuperſtitioſi ſemper ſint timidi. Alii, arrogantia tua. Chaldæus paraph. hebetudo tua, ſiue ſtultitia. In cauernis pe. בחגוי הסלע in gyris [vel, circuitu] rupis. i. in vertice, ſiue cacumine rupis, hoc eſt in locis inexpugnabilibus & inacceſſis. Qui apprehendis תופשי qui tenes. vel occupas. Iod in fine huius benoni & præcedentis, abundat. Deſcendere fa. te, אורידך deiiciam te. depellam. deturbabo. 17 In ſolitudinem לשמה in deſolationem. Et ſibilabit, &c. וישרוק וגו' .i. edet ſibilum præ admiratione.
18 Secundum ſubu. ɒSedom, כמהפכת סדום Hebraiſmus, quemadmodum euenit poſtquam ſubuerſa fuit Sodoma.
19 A tumore Iarden, מגאון הירדן .i. à Iordane ſuperbo, hoc eſt maximo. vel, à loco in quo Iordanis magnam vim aquarum ſecum trahit: hoc eſt à Iudæa veniet Nabuchodonoſor contra domos robuſtas montis Seir.

ʼrobuſtum,quumʼquieſcere faciam,ʼcurrere faciam eum ab illa:ʼ&
quis electus *quem* aduerſus eã præficiã? quis enim eſt ſimilis mei? &
quisʼcõſtituet mihi tẽpus? & quiſnã *eſt* illeʼpaſtor qui ſtet corã me?
Propterea audite conſilium Iehouæ quod conſultauit ſuper אE 20
dóm,& cogitationes eius quas cogitauit ſuper habitatores The-
mán:ʼſi non traxerint eos paruuli gregis , ſi nonʼdeſolauerit cũ eis
habitacula eorum.
ʼA voce caſus eorum cõmota eſt terra , ʼclamor in Mari rubro, 21
audita eſt vox eorum.
Ecce tanquam aquila aſcendet *hoſtis*, & volabit, & expandet alas 22
ſuas ſuper Boצſráh : erítque cor fortiũ אEdóm in die illa ſicut cor
mulierisʼafflictæ.
Contra Damaſcum.
ʼAd Damméשſec. Pudore affecta eſt חHamáth & Arphád:quo- 23
niamʼrumorem malũ audierũt,&ʼliquefacti ſunt,ʼ*ſicut qui eſt* in ma-
ri,præ pauore quieſcere non poteſt.
ʼDiſſoluta eſt Damméשſec,conuertit ſe ad fugiendum, tremór 24
que apprehendit *eam*:anguſtia & dolores tenuerunt eam,ʼtanquam
parturientis.
Quomodo nonʼeſt derelicta vrbsʼlaudis, vrbsʼgaudii mei? 25
ʼIdeo cadent iuuenes eius in platéis eius : & omnes viri bellato- 26
resʼexcidentur in die illa,ait Iehouáh exercituum.
Et ſuccendere faciam ignem in muro Damméשſec,& abſumet 27
ædes Ben-hadád.
Contra Cedar.
Ad Cedár,&ad regna חHaצſór quæ percuſſit Nebuchad-רnecצſár 28
Rex Babél , ſic dixit Iehouáh, Surgite, aſcendite contra Cedár, &
vaſtateʼfilios Cédem.
Tabernacula eorum,& greges eorum ʼcapient : cortinas eorum 29
& omnia vaſa eorum, & camelos eorum tollent ſibi: & vocabunt
aduerſus eosʼformidinem in circuitu.
Fugite,ʼelongate vos multùm(ʼcallidum conſilium inierunt vt 30
habitent)habitatores חHaצſór,dixit Iehouáh:quia conſilium iniit
contra vos Nebuchad-רnecצſár Rex Babél , & cogitauit aduerſus
vos cogitationem.
Surgite,aſcendite ad gentemʼfœlicem,habitantemʼcõfidenter, 31
ait Iehouáh:non portæ nec vectis ſunt eis,ʼſoli habitant.
Et erũt cameli eorum in direptionẽ, & multitudo pecorũ eorũ 32

Iordanis ad pulchritudinem robuſtã:
quia ſubitò currere faciam eum ad il-
lam: & quis erit electus quem præpo
nam ei?quis enim ſimilis mei?& quis
ſuſtinebit me? | & quis eſt iſte paſtor Iob 41.a
qui reſiſtat vultui meo?
Propterea audite conſilium Domi
ni quod iniit de Edom , & cogitatio-
nes eius quas cogitauit de habitato-
ribus Theman: ſi non deiecerint eos
paruuli gregis, niſi diſſipauerint cum
eis habitaculum eorum.
A voce ruinæ eorum commota eſt
terra , clamor in mari rubro auditus
eſt vocis eius.
Ecce quaſi aquila aſcendet & auola
bit: & expandet alas ſuas ſuper Bo-
ſram : & erit cor fortium Idumææ
in die illa, quaſi cor mulieris parturi- B
entis.
Ad Damaſcum, Cõfuſa eſt Emath,
& Arphad : quia auditum peſſimum
audierunt , turbati ſunt in mari, præ
ſolicitudine quieſcere non potuit.
Diſſoluta eſt Damaſcus , verſa eſt
in fugam , tremor apprehendit eam:
anguſtia & dolores tenuerunt eam,
quaſi parturientem.
Quomodo dereliquerũt ciuitatem
laudabilem, vrbem lætitiæ?
Ideo cadent iuuenes eius in platéis
eius: & omnes viri prælii conticeſcẽt
in die illa, ait Dominus exercituum.
Et ſuccẽdam ignẽ in muro Dama-
ſci, & deuorabit mœnia Ben-adad.
Ad Cedar , & ad regna Aſor, quæ
percuſſit Nabuchodonoſor Rex Ba-
bylonis,hæc dicit Dominus,Surgite
& aſcẽdite ad Cedar , & vaſtate filios
Orientis.
Tabernacula eorum, & greges eo-
rum capient: pelles eorum, & omnia
vaſa eorum, & camelos eorum tollẽt
ſibi: & vocabunt ſuper eos formidinẽ
in circuitu.
Fugite, abite vehementer: in vora-
ginibus ſedete qui habitatis Aſor, ait
Dominus: iniit enim contra vos Na-
buchodonoſor Rex Babylonis con-
ſilium, & cogitauit aduerſum vos co-
gitationes.
Conſurgite, & aſcendite ad gẽtem
quietam, & habitantem confidenter,
ait Dominus: nõ oſtia, nec vectes eis,
ſoli habitant.
Et erunt cameli eorũ in direptionẽ,
& multitudo iumentorum in prædã,

Robuſtũ איתן *loci* robuſti.vel fortis.i.ad loca munitiſſima. Quieſcere fa.ארגיעה ſub.Iſraelẽ. Currere fa.eũ ab illa ארוצנו מעליה Sing.Heb.pro plur.i.celerrimè liberabo captiuos Iſraelitas qui ſunt in Idumæa,efficiámq;vt curſu celerrimo reuertantur in patriam ſuam. Et quis,&c. ומי בחור.i.& quis eſt ad bellũ aptus, vt cõtra illam Idumæã conſtituã eũ ducẽ & imperatorẽ? Conſtituet &c. יועידני tẽpus pugnæ intelligit.Gallicè, *Qui m'aſſignera iour de combat?* Paſtor,&c. רועה וגו׳ Hebraiſmus,pro Quiſnam Rex ille fuerit qui poterit mihi reſiſtere? 20 Si non traxerint,&c. אם־לא־יסחבום Hebraiſmus,Diſpereã,vel Ne poſthac credatis mihi, niſi cadauera eorum traxerint,ſiue raptauerint per terrã,ignominiæ cauſa,viliſſimi exercitus Chaldæorũ. Deſolauerit,&c. ישים וגו׳ deſtruxerit *hoſtis* ſuper eos tentoria eorũ. 21 A voce caſus e.&c. מקול נפלם וגו׳ Præ ſtrepitu ruinæ eorũ cõcutietur.vel,tremet.i.ob ſtrepitũ qui cõmittetur quũ ipſi cõcident in terram mortui, cõcutietur,vel tremet terra,quæ ad ingentẽ quendam ſtrepitũ cõcuti ſolet. Clamor,&c. צעקה וגו׳ clamor *exaudietur*,in Mari Suph[.i.carectoſo]audietur vox eorũ.Mare Suph,ſiue rubrũ adiacet Idumææ.q.d.in loco remoto. 22 Afflictæ. מצרה: anguſtiatæ.i.in anguſtiis partus comprehenſæ. 23 Ad Damméשſech. לדמשק De Damaſco.vel,Contra Damaſcum. Rumorem שמועה Ad verbum,auditum.i.famam,nuntium. Liquefacti ſunt, נמוגו diſſoluti ſunt.ſub.animo & viribus. *Sicut qui eſt in* ma.&c. בים וגו׳ *ut qui eſt* in mari in angore,quietũ reddere *cor ſuũ* non poteſt.i.vt qui ſunt in mari(inquit)nõ poſſunt metu liberari,qui naufragiũ ſunt facturi : ſic ciues Arphad & Hamath bono eſſe animo non poſſunt audito rumore belli. Legitur & כים per caph כ, quod Sicut ſignificat.vnde quidam legunt, ſicut mare pauoris quieſcere nõ poterit.i.ſicut mare pauendũ quod quieſcere nõ poteſt, ſub.ſic erit Dammeſec & vrbes eius. 24 Diſſoluta eſt רפתה remiſſo eſt animo.Exanimata eſt. Tanquã par. כיולדה: tanquã parturientẽ. 25 Eſt derelicta עזובה.i.nõ mãſit intacta,ne pugnarent cõtra eam?quare tam celebris vrbs nõ eſt dimiſſa à pugnatoribus?quis cogitaſſet tam glorioſam vrbẽ bello petendã? Videtur eſſe verba Regis Damaſci. Laudis,תהלה.i.laudatiſſima & celeberrima. Gaudii m. משושי.i.quæ erat mihi gaudio & lætitiæ ſummæ.ſiue,quæ mihi maximè placebat. 26 Ideo לכן quia ſcilicet Syri fiduciã ſuã habebãt in hac vrbe,& non in Deo. Excidentur, ידמו Ad verbũ,cõticeſcent.ſilebunt.i.interficientur,& de medio tollentur. 28 Filios Cédem. בני־קדם: Chaldæus para.filios Oriẽtis.Sors filiorũ Cedẽ ſiue Cedma vergebat magis ad Orientẽ,quàm Cedar. 29 Capiẽt,יקחו Verti poſſũt futura per imperatiua. Formidinẽ,מגור .i.homines terribiles ac formidabiles milites,qui illis terrorẽ maximũ incutiant. 30 Elongate vos m.נודו מאוד Hebraiſmus,demigrate in regionẽ longinquã,migrate quãlongiſſimè. Callidũ,&c. העמיקו וגו׳ Vide ſuprà verſu 8,idem verbũ. 31 Fœlicem, שליו fortunatã. Alii,opulentã.vel proſperitate affluentem. Alii,pacificã.i.in ſummo otio agentẽ.
Cõfidenter. לבטח ſecura.vel,in magna fiducia. Soli בדד ſolitarii.q.d.ite ad populũ qui nullas ædes habet,quique in ſolitudinibus& deſertis habitare ſolet,neglectis vrbibus & ædibus,tanquam ſibi nihil timeat. Periphraſis eſt Arabum Nomadum . vel qui nullos habent milites præſidii cauſa,& ſinguli ſeorſum habitant,non oppidatim,quia nihil timent.

&dispergam eos in omnem vētum,
qui ſunt attonſi in comā: & ex omni
confinio eorum adducam interitum
ſuper eos,ait Dominus.

33 Et erit Aſor in habitaculum draco
num,deſerta vſque in æternum : non
manebit ibi vir, nec incolet eam fili⁹
hominis.

G 34 Quod factum eſt verbum Domini
ad Ieremiā Prophetam aduerſus AE
lam in principio regni Sedeciæ Re-
gis Iuda,dicens,
35 Hæc dicit Dominus exercituū,Ec-
ce ego confringam arcum AElam,&
ſumam fortitudinem eorum.
36 Et inducā ſup AElā quatuor vētos
à quatuor plagis cæli,& vētilabo eos
in omnes ventos iſtos, & nō erit gēs
ad quā non perueniāt profugi AElā.

37 Et pauere faciā AElam coram ini-
micis ſuis,& in conſpectu quærentiū
animā eorū: & adducā ſup eos malū,
iram furoris mei, dicit Dñs: & mittā
poſt eos gladium,donec cōſumā eos.

38 Et ponam ſolium meū in AElam,
&perdam inde Reges & Principes,
ait Dominus.

39 In nouiſſimis autem diebus reuer-
ti faciam captiuos AElam, dicit Do-
minus.

Cap. L.

1 VErbū quod loquutus eſt Domin⁹
de Babylone, & de terra Chal-
dæorum in manu Ieremiæ prophetæ.
2 Annuntiate in Gentibus, & auditū
facite,leuate ſignum:prædicate,& no
lite celare:dicite, Capta eſt Babylon,
confuſus eſt Bel,victus eſt Merodach,
confuſa ſunt ſculptilia eius , ſuperata
ſunt idola eorum:

3 Quoniā aſcendit contra eam gens
ab Aquilone, quæ ponet terram eius
in ſolitudinem, & nō erit qui habitet
in ea ab homine vſque ad pecus : &
moti ſunt,& abierunt.
4 In diebus illis & in tempore illo ait
Dominus, veniēt filii Iſrael,ipſi & fi-
lii Iuda ſimul:ambulātes & flētes pro-
perabunt,& Dominum Deum ſuum
quærent.

5 In Sion interrogabunt viam,huc fa
cies eorum: venient,& apponētur ad
Dominum fœdere ſempiterno quod
nulla obliuione delebitur.

6 Grex perditus, factus eſt populus
meus:paſtores eorum ſeduxerūt eos,
fecerūntque vagari in montibus, de

in prædam, & diſpergam eos in omnem ventum, ′eiectos *in* extre-
mum angulum:& ex omnibus ′lateribus eius adducam interitum
eorum,dixit Iehouáh.
33 Et erit חHaẓſór habitaculum draconum, ſolitudo vſque in ſecu
lum:non habitabit ibi quiſquam,nec incolet eam filius hominis.
34 Quod fuit verbum Iehouæ ad Irmeiáhu prophetam ″ſuper עElā
in principio regni צSidciiáhu Regis Iehudáh,vt diceret,
35 Sic dixit Iehouáh exercituum , Ecce confringo arcum עElám,
′principium fortitudinis eorum.
36 Et adducam ſuper עElám quatuor ventos à quatuor extremita
tibus cæli, ″& ventilabo eos in omnes ventos iſtos, neque erit gēs
ad quam non veniant profugi עElám.
37 Et pauere faciam עElám à conſpectu inimicorum ſuorum , &
à conſpectu quærentium animam eorum,& adducā ſuper eos ma-
lum,*nempe* iram furoris mei,dixit Iehouáh: mittāque poſt eos″gla-
dium,donec conſumpſero eos.
38 Et ponam ſolium meum in עElám, ″& perdam inde Regem &
Principes,dixit Iehouáh.
39 ′Erit autem in nouiſſimo dierū , reuerti faciam captiuitatē עE-
lám,dixit Iehouáh.

Contra AElamitas,id eſt *Perſas*.

Cap. L.

1 VErbum quod loquutus eſt Iehouáh contra Babél, *&* contra
terram Chaשſdím″per manum Irmeiáhu prophetæ.
2 ′Annuntiate in Gētibus, & audiri facite,″eleuate quoque ſignū,
audire facite *inquā &* ne celetis:dicite, Capta eſt Babél,″pudore affe
ctus eſt Bél,confractus eſt Merodách,pudore affecta ſunt ſculpti-
lia eius,contrita ſunt idola eius:
3 Quoniam″aſcendit contra eam gens ab Aquilone,ea ponet ter-
ram eius ″in ſolitudinē, & non erit qui habitet in ea ab homine vſ
que ad animal: ′moti ſunt,abierunt.
4 ′In diebus illis & in tēpore illo, ait Iehouáh, veniēt filii Iשſraאél
ipſi & filii Iehudáh ſimul:eundo″& flendo″ibunt,& Iehouā Deum
ſuum quærent.
5 ′צSiíon interrogabūt viam, ″huc *conuerſæ* facies eorum, Venite, ″&
copulate vos Iehouæ fœdere ſempiterno *quod* nunquam obliuio-
ni tradetur.
6 *vt* oues ″perditæ,fuerunt populus meus, paſtores eorum ″errare
fecerunt eos , ′*in* montibus vagari fecerunt eos,de monte ad collē

Prædicit deſtructionē Babylonis,& captiui Iſraelis liberationem.

Eiectos in extr.ang. קצוצי פאה Ad verbū,extremificatos orbis.vel,angulatos anguli.i.diſpergā eos in omnes partes mūdi, itavt ſint ha
bitaturi in extremis mūdi regionibus.Chaldæus paraph. reiectos in extremū angulū mūdi. Lateribus e.עבריו partibus eius,nēpe Haſor.
Quidā,ab omnibus qui vltra eos ſunt. 34 Super עElā, אל־עילם cōtra Elam. Cōtra Perſas prophetat qui Elamitæ dicūtur ab Elam fi-
lio Sem.Ioſephus lib.1.Antiq.cap.14.Ieſa.22.b.6.Iungūtur autē Elamitæ & Medi,vt Act.2.b.9.Docti quidam putant,Elam nō ſignificare to-
tam Perſidem,ſed illius regionis partem quandam tantúm.Meminit arcus,quia Elamitæ erant optimi & exercitatiſſimi ſagittarii.
35 Principiū for.e.: ראשית גבורתם caput roboris eorum.i. in quo vires regni ſui in primis poſitas eſſe cenſent: hoc eſt ſtrenuos duces
eorū,baliſtas,currus falcatos,aut aliud eiuſdem generis. Quidam exiſtimant ideo principiū fortitudinis dicere,quòd Cyrus primus fuerit
Perſarū Rex,qui & ipſis Medis præfuit. 36 Et vētilabo וזריתים & diſpergā. 37 Gladiū חחרב.i.homines armatos tenētes gladiū.
38 Et perdā,&c. והאבדתי וגו׳ .i.Imperator ille quē mittam cōtra Elamitas,collocabit ſoliū ſuum in Elam, efficiámq; vt poſthac nullus
futurus ſit Rex aut Princeps in Elam. 39 Erit au.&. והיה וגו׳ Hebraiſmus.Tandem autē.q.d.exacto tēpore à me cōſtituto, nēpe ſub
Chriſto meo,afferam eos à tyrannide Satanæ.

IN CAPVT L.

1 Per manū ביד in manu.Gallicè,*par le moyen.* 2 Annuntiate הגידו Significate.auribus inculcate.ſub quæ ſequuntur. Ele-
uate q.ſig.ושאו־נס Attollite quoque vexillū.in ſignū ſcilicet victoriæ. Pudore aff.eſt הוביש quia ſcilicet non poterit ſuis ferre opem.
Duo præcipua Babyloniorum idola fuerunt,Bel & Merodách,per quæ reliqua intelligūtur. 3 Aſcendit עלה Præt.Heb.pro fut. In
ſolitudinē לשמה in deſolationē. Moti ſ. נדו migrarūt.ſub.aliò. 4 In diebus il.&c. בימים וגו׳ .i.quū expugnata fuerit Babél,li-
berabitur populus Iuda. Et flēdo, ובכו præ lætitia ſcilicet. Ibūt, ילכו venient.ſub.in Ieruſalē.Aliquot Iſraelitæ ex decem illis tribu-
bus quæ abductæ fuerāt in Aſſyriā,remanſerāt in Iudæa,qui poſtea abducti fuerūt in Babylonē vnà cum Iudæis. 5 צSiión ציון Ge-
nitiuus eſt,Sionis viā interrogabūt. Vertere potes,*De* via Sion interrogabūt.i.in qua parte ſita ſit:& quà ad illam ſit eundum,interrogabūt
ſeſe mutuó. Huc *cōuerſæ* fa.e.Venite, הנה פניהם באו *uerſiſque* huc vultibus ſuis,*dicent*, Venite. Et copulate, &c. ונלוו אל־יהוה & cōiū-
gimini *ut eatis* ad Iehouā.i.inita ſocietate ite ad Dominū.Chaldæus paraph.imperatiua iſta vertit in futura, Veniēt,& apponētur[ſiue adiū-
gentur,ſub.aduenæ ad eos]ad Dominū. 6 Perditæ אובדות pereuntes.i.ſimiles ſunt gregi errāti per mōtes.Prius meminit libera-
tionis:hic verò cauſæ captiuitatis. Captiuus autē abductus fuit Iuda, quòd totus eſſet vitiis deditus, & idololatriæ:quod malum accidit cul-
pa Regū eius idololatrarū. Errare fe.e.התעום ſeduxerunt eos. *In* mōtibus vag.fec.e.הרים שובבום ad mōtes expulerūt eos.vel,eiecerūt.
q.d.Perdita inſtitutio Regū Iuda fecit vt populus Iudaicus tādem abductus ſit in captiuitatē. Alii,in mōtibus eos cōtriuerunt.i.cauſa fue
runt captiuitatis & calamitatis eorum:traducēdi enim fuerūt per mōtes altos.Ita Chaldæus paraph.vel,in mōtibus fregerunt eos.i.maximè
afflixerunt eos in itinere ipſo,quum deducerent eos per montes & colles.

abierunt,obliti ſunt'accubitus ſui.
Omnes qui inuenerunt eos,comederunt eos: hoſtéſque eorum 7
dixerunt,'Non deliquimus:propterea quòd peccauerunt Iehouæ
'habitaculo iuſtitiæ,& expectationi patrum eorum Iehouæ.
'Recedite de medio Babél, & de terra Chawſdím egredimini, & 8
eſtote'tanquam hirci ante gregem.

Explicata cauſa captiuitatis,redit ad liberationem.

Quoniam ecce ego'ſuſcito,& aſcendere facio cõtra Babél con- 9
gregationem gentium magnarum de terra Aquilonis, '& ordina-
bunt *bellum* contra eam,'inde capietur: ſagittæ eius tanquam fortis
'orbantis, non reuertetur *ulla*'vacua.
Et erit terra Chawſdím in prædam, omnes qui prædabuntur eã 10
'ſaturabuntur,dixit Iehouáh:
Quoniam læti eſtis,quoniã exultaſtis'diripientes hæreditatem 11
meam:quoniam'multiplicati eſtis ſicut vitula'quæ paſcit germi-
na,'& mugiſtis ſicut tauri *parta victoria*.
Idcirco pudore affecta eſt mater veſtra valde, erubuit genitrix ve- 12
ſtra:ecce'nouiſſima Gentium *erunt* deſertũ,'terra arida,& ſolitudo.
Propter iram Iehouæ non habitabitur, ſed erit ſolitudo tota:o- 13
mnis qui pertrãſierit per Babél,ſtupebit,'& ſibilabit ſuper vniuer-
ſis plagis eius.
'Præparate *bellum* contra Babél per circuitum: omnes qui ten- 14
ditis arcum,iacite contra eam,ne parcatis'iaculo,quia contra Ie-
houam peccauit.
'Clamate aduerſus eam per circuitum, tradidit manum ſuam, 15
ceciderunt fundamenta eius, deſtructi ſunt muri eius,quia vltio
Iehouæ eſt,ſumite vindictam de ea:ſicut fecit,facite ei.
Succidite ſatorem de Babél & tenentem falcem tempore meſ- 16
ſis:à facie gladii opprimentis, quiſque ad populum ſuum ſe ver-
tet,& quilibet ad terram ſuam fugiet.
Vt pecus diſperſum fuit Iwſraxél,leones eiecerunt eos: primus 17
deuorauit eum Rex Awſſúr:& iſte nouiſſimus exoſſauit eum,Ne-
buchadrxexſár Rex Babél.
Propterea ſic dixit Iehouáh exercituum Deus Iwſraxél, Ecce e- 18
go viſito Regem Babél,& terram eius,ſicut viſitaui Regẽ Awſſúr,
Et reducam Iwſraxél ad habitaculum ſuum, & paſcetur Char- 19
mél,& Bawſán,& in monte xEphráim, & *in* Gilyád ſaturabitur'a-
nima eius.
In diebus illis & in tempore illo, dixit Iehouáh, 'quæretur ini- 20
quitas Iwſraxél,& non erit:& peccata Iehudáh,& non inuenietur:
quoniam parcam eis quos'relinquam.

monte in collem tranſierunt, obliti ſunt cubilis ſui.
7 Omnes qui inuenerunt, comederunt eos: & hoſtes eorum dixerunt, Non peccauimus:pro eo quòd peccauerunt Domino decori iuſtitiæ,& expectationi patrum eorum Domino. B
8 Recedite de medio Babylonis,& de terra Chaldæorum egredimini: & eſtote quaſi hœdi ante gregem.
9 Quoniam ecce ego ſuſcito,& adducam in Babylonem cõgregationem gentium magnarum de terra Aquilonis,& præparabuntur aduerſus eam, & inde capietur: ſagitta eius quaſi viri fortis interfectoris, non reuertetur vacua.
10 Et erit Chaldæa in prædam:omnes vaſtantes eam replebuntur, ait Dominus.
11 Quoniam exultatis, & magna loquimini,diripientes hæreditatẽ meã: quoniam effuſi eſtis ſicut vitulus ſuper herbam,& mugiſtis ſicut tauri.
12 Confuſa eſt mater veſtra nimis, & adæquata pulueri,quæ genuit vos:ecce nouiſſima erit in Gẽtibus, deſerta, inuia,& arens.
13 Ab ira Domini nõ habitabitur,ſed redigetur tota in ſolitudinem:omnis qui tranſibit per Babylonẽ, ſtupebit, & ſibilabit ſuper vniuerſis plagis ei⁹. C
14 Præparamini contra Babylonem per circuitum:omnes qui intẽditis arcum,debellate eam:nõ parcatis iaculis,quia Domino peccauit.
15 Clamate aduerſus eam,vbique dedit manum, ceciderunt fundamenta eius,deſtructi ſunt muri eius: quoniã vltio Domini eſt: vltionem accipite de ea:ſicut fecit,facite ei.
16 Diſperdite ſatorem de Babylone,& tenentem falcem in tempore meſſis: à facie gladii colũbæ vnuſquiſq; ad populum ſuum conuertetur, & ſinguli ad terram ſuam fugient.
17 Grex diſperſus Iſrael, leones eiecerunt eum: primus comedit eum Rex Aſſur: iſte nouiſſimus exoſſauit eum, Nabuchodonoſor Rex Babylonis.
18 Propterea hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael,Ecce ego viſitabo Regem Babylonis, & terrã eius, ſicut viſitaui Regem Aſſur, D
19 Et reducam Iſrael ad habitaculum ſuum,& paſcetur Charmelum & Baſan, & in monte Ephraim & Galaad ſaturabitur anima eius.
20 In diebus illis & in tempore illo, ait Dominus, quæretur iniquitas Iſrael,& non erit: & peccatum Iuda, & non inuenietur: quoniam propitius ero eis quos reliquero.

Accubitus ſui. :רבצם.i.caularum ſuarũ in quibus accubare ſolebant.q.d.dum per montes in Chaldæã abducebantur, non habuerunt locũ in quo accubarẽt ac requieſcerent.q.d.duxerũt noctes inſomnes. 7 Non deliquimus לא נאשם Fut.Heb. Non peccabimus. i.erimus innoxii,ſub.perdendo & affligendo illos. Inimici eorũ quum perderent eos, promittebant ſibi impunitatẽ. Habitaculo,&c. נוה ומקוה *qui erat eis* habitaculũ iuſtitiæ,vt *antea fuerat* ſpes, &c.i. in quo erãt antequã peccaſſent, ſemper tuti, vt ſub tutela legum & iuſto iudice,ſiqui eos afflixiſſent:quemadmodum antea fuerat ſpes & columen Patrum ſuorum.ו ſiue &,pro vt,aut quemadmodum. 8 Recedite נודו Fugite. Reuertitur ad liberationem illorum, explicata cauſa captiuitatis. Tanquam hirci. כעתודים .i.alieni à metu,vt hirci gregem præcedentes.q.d.Nemo ex vobis refugiat tenere primas in agmine ipſo cum fiducia,nihilque timens. Inde 9 Suſcito & aſc.fa. מעיר ומעלה Præſentia Heb.pro fut.excitabo & adducam. Et ordinabunt וערכו & inſtruent.ſub aciem. משם illinc.i.ex eo loco in quo primùm caſtra poſuerint,non recedent antequam vrbs capta ſit.q.d.primo conflictu,ſiue prima oppugnatione capietur. Orbantis: משכיל ſub.mulieres viris.Quidam vertunt,viri prudenter agentis. Vacua. : ריקם .i.nulla mittetur ſagitta quæ non conficiat aliquem. 10 Saturabuntur, ישבעו ſatiabuntur.i.euadent diuites ex eius oppugnatione. 11 Diripientes hæred.m. שוסי נחלתי prædatores hæreditatis meæ.aut vaſtatores. Multiplicati e. תפושו increuiſtis.ſumpſiſtis incrementum.i.incraſſati eſtis:pinguiores,corpulentiores,& ſucculentiores facti eſtis. Quæ paſc.ger. דשא Ad verbum,herbificata, ſiue herbaria.Gallicè,*qui eſt miſe aux herbages*.Legitur & דשה per ה,vt legas triturans:quæ ſcilicet tẽpore triturationis fit pinguior ac ſucculentior.comedit enim tota die de frugibus areæ:& opponitur vitulæ aranti quæ eſt macra. Et mugiſtis ſicut tau.: ותצהלו כאבירים & hinniſtis velut equi.ſub.fortes parta victoria.habẽt enim equi ſenſum victoriæ. 12 Nouiſſima אחרית finis.poſtremũ.Gentes vocat Chaldæos. Terra arida,ציה vaſtitas. 13 Et ſibilabit,&c.'וישרוק וגו Sic ſuprà cap.49.d.17, 14 Præparate *bel.* ערכו Inſtruite.ſub.aciem. Gallicè,*Donnez luy l'aſſault de tous coſtez*. Iaculo אל חץ Sing.pro plur.ſagittis.telis. 15 Clamate הריעו Vociferamini.i.edite ingentem clamorem,vt ſolent mulieres ſub conflictum. 19 Anima e. :נפשו.i.appetentia eius. 20 Quæretur יבוקש requiretur.i. ſi requiratur, aut ſiquis requirat. Relinquam :אשאיר ſub.ſuperſtites,vel in vitam.i.qui mortui non fuerint.

Super terram dominantium aſcẽde,& ſuper habitatores ei⁹ viſita,diſſipa,& interfice quę poſt eos ſunt,ait Dominus:& fac iuxta õnia quæ præcepi tibi.

Vox belli in terra,& contritio magna.

Quomodo confractus eſt,& cõtritus malleus vniuerſæ terræ? quomodo verſa eſt in deſertum Babylon in Gentibus?

Illaqueaui te, & capta es Babylõ, & neſciebas:inuenta es & apprehenſa,quoniam Dominum prouocaſti.

Aperuit Dñs theſaurũ ſuũ,& ꝓtulit vaſa iræ ſuæ:quoniã op⁹ eſt Domino Deo exercituum in terra Chaldęorũ.

Venite ad eam ab extremis finib⁹, aperite vt exeant qui conculcent eã: tollite de via lapides,& redigite in aceruos,& interficite eam,nec ſit quicquam reliquum.

Diſſipate vniuerſos fortes eius,deſcendant in occiſionẽ:væ eis, quia venit dies eorũ,tẽpus viſitationis eorũ.

Vox fugientiũ & eorũ qui euaſerũt de terra Babylonis, vt annuntient in Sion vltionem Domini Dei noſtri, vltionem templi eius.

Annuntiate in Babylonem plurimis omnibus qui tendunt arcum: cõſiſtite aduerſus eam per gyrũ, & nullus euadat:reddite ei ſecũdũ opus ſuũ, iuxta oĩa quæ fecit facite illi: quia cõtra Dñm erecta eſt, aduerſũ Sãctũ Iſrael.

Idcirco cadẽt iuuenes ei⁹ in platéis eius: & omnes viri bellatores eius cõticeſcent in die illa,ait Dominus.

Ecce ego ad te ſuperbe,dicit Dominus Deus exercituum:quia venit dies tuus,tempus viſitationis tuæ.

Et cadet ſuperbus,& corruet,& nõ erit qui ſuſcitet eũ: & ſuccendam ignẽ in vrbibus eius , & deuorabit omnia in circuitu eius.

Hæc dicit Dominus exercituũ,Calumniam ſuſtinent filii Iſrael, & filii Iuda ſimul: omnes qui ceperunt eos, tenent,nolunt dimittere eos.

Redemptor eorum fortis , Dominus exercituum nomen eius , iudicio defendet cauſam eorum,vt exterreat terram , & commoueat habitatores Babylonis.

Gladius ad Chaldæos,ait Domin⁹: & ad habitatores Babylonis , & ad principes,& ad ſapientes eius.

Gladius ad diuinos eius , qui ſtulti erunt:gladius ad fortes illius, qui timebunt.

Gladius ad equos eius, & ad currus eius , & ad omne vulgus quod eſt in medio eius , & erunt quaſi mulieres: gladi⁹ ad theſauros ei⁹,qui diripiẽtur

Siccitas ſuper aquas eius erit,& areſcent: quia terra ſculptilium eſt, & in portentis gloriantur.

21 Aduerſus terram rebellantium aſcende *Dari*, & contra habitato-
res'viſitationis: diſſipa, & interfice'poſt eos, dixit Iehouáh:& fac
iuxta omnia quæ præcepi tibi.
22 'Sonitus belli in terra,& contritio magna.
23 Quomodo abſciſſus & cõtritus eſt malle⁹ vniuerſæ terræ? quo-
modo'fuit in deſertum Babél inter Gentes?
24 'Illaqueaui te,& etiam capta es Babél,tu verò neſciuiſti:inuen-
ta es,& etiam comprehenſa,quoniam'contra Iehouam litigaſti.
25 Aperuit Iehouáh'theſaurũ ſuum,& protulit 'vaſa iræ ſuæ: quo-
niam hoc opus eſt Domini Iehouæ exercituũ in terra Chaשdím.
26 Venite aduerſus eam'ab extremo,aperite horrea eius, calcate eã
ſicut'aceruos,& perdite eam,ne ſint ei reliquiæ.
27 Occidite vniuerſos'vitulos eius,deſcendant'ad occiſionem: væ
eis,quia venit dies eorum,tempus viſitationis eorum.
28 Vox fugientium '& euaſorum de terra Babél, vt annuntient in
Sión vltionem Iehouæ Dei noſtri,vltionem templi eius.
29 Congregate contra Babél'iaculatores: omnes tendentes arcum
caſtrametamini aduerſus eam per circuitum,'ne ſit ei euaſor: red
dite ei ſecundum opus ſuũ,iuxta omnia quæ fecit facite illi:quia
contra Iehouam 'ſuperbiuit,aduerſum Sanctum Iשraél.
30 Idcirco cadent iuuenes eius in platéis eius: & omnes viri bella-
tores eius ſuccidentur in die illa,ait Iehouáh.
31 Ecce ego ad te,ô ſuperbe,dixit Dominus Iehouáh exercituum,
quia venit Dies tuus,tempus quo viſitem te.
32 Et impinget ſuperbus,& cadet,nec erit'ei qui ſuſcitet:& ſuccedã
ignẽ in vrbibus eius,& cõſumet'omnes qui ſunt in circuitu eius.
33 Sic dixit Iehouáh exercituum, Oppreſſi fuerunt filii Iשraél,
& filii Iehudáh ſimul:& omnes qui ceperũt eos captiuos,'retinẽt
eos,renuunt dimittere eos.
34 *Sed* Redemptor eorum fortis, Iehouáh exercituum nomen eius,
'iudicãdo iudicabit iudicium eorum, 'vt quieſcere faciat terram,
& commoueat habitatores Babél.
35 'Gladius ad Chaשdím,dixit Iehouáh,& ad habitatores Babél,&
ad principes eius,& ad ſapientes eius.
36 Gladius 'ad mendaces,'& inſanient: gladius ad fortes eius,'&
timebunt.
37 Gladi⁹ ad equos eius,& ad currus ei⁹,& ad õne'vulgus quod eſt ĩ
medio ei⁹,& erũt vt mulieres:gladi⁹ ad theſauros ei⁹,& diripiẽtur.
38 'Siccitas ſuper aquas eius, & exareſcent: quia terra ſculptilium
eſt,'& in ſimulachris'inſaniunt.

Rurſum prædicitur ruina Chaldæorum.

21 Viſitationis: פקוד vltionis.vindictæ.i.Babylonis,quæ ſic dicitur quòd aduenerit tempus vt viſitetur,hoc eſt puniatur eius iniquitas.Scribit doctus inter Hebræos,Chaldæum paraph. tanquam proprium nomen reliquiſſe Pecod,vt etiam Ezech.23.c.23. Poſt eos, אחריהם hoc eſt fugientes. Alii vertunt,*eundo* poſt eos. 22 Sonitus קול Vox.fama. 23 Fuit in deſer. היתה לשמה verſa eſt in ſolitudinem.i.prorſus deſolata eſt. 24 Illaqueaui te יקושתי לך Laqueos tetẽdi tibi. Cõtra Ieh.litig. ביהוה התגרית: Iehouã offendiſti.vel prouocaſti. 25 Theſaurũ ſ. אוצרו Intelligit armariũ:per armariũ Perſidem & Mediã,è quibus tanquã ex armario deprõpſit Dariũ & Cyrum,cõtra Babylonẽ. Vaſa iræ ſ. כלי זעמו inſtrumẽta indignationis ſuæ.i.quæ mittere ſolet quãdo eſt iratus. 26 Ab extremo מקץ à fine.i.in fine.q.d.Dari & Cyre inuadite Babylonẽ:quia inſtat finis imperii eius. Aceruos ערמים ſub.tritici calcare ſolẽt in area. Ad occiſionẽ: לטבח ad mactationẽ.i.deducantur ad necem,hoc eſt interimãtur. 27 Vitulos e. פריה iuuencos eius.i.potẽtes ac robuſtos:nobiles ac principes. 28 Et euaſorum, ופליטים & euadentium.ſub.Iudæorum.q.d.è Iudæis profugi narrabũt vltionem Dei in Chaldæos propter euerſum tẽplum. 29 Iaculatores רבים .i.ſagittarios. Alii,quãplurimos.i.exercitũ maximũ. Ne ſit ei euaſ. אל יהי לה פליטה nemo ex ea euadat. Superbiuit, זדה arrogans fuit. 32 Ei qui ſuſcitet: לו מקים qui eum erigat.i.nunquã reſurget. Omnes,&c.: כל סביבותיו omnia quæ per circuitũ eius ſunt. 33 Retinent eos החזיקו בם Præt.Heb.pro præſ. 34 Iudicãdo &c. ריב יריב diſceptãdo diſceptabit diſceptationẽ eorũ.i.patrocinabitur cauſæ Iſraelitarũ aduerſus Chaldæos. Vt quieſcere fa. למען הרגיע .i.vt quietã ac tranquillã reddat terrã. 35 Gladius חרב ſub.venturus eſt ad Chaldæos,vel cõtra Chaldæos.q.d.perituri ſunt gladio Perſico. 36 Ad mendaces הבדים Chaldæus paraph.ad diuinos.nam diuini mentiri ſolent. Et inſanient: ונואלו & deſipient. Et timebunt.: וחתו & cõterentur. cõfringentur. 37 Vulgus הערב ſub.promiſcuũ.ſignificat turbã miſcellaneã. Alii,ad mercaturã.vel mercatores qui ſunt,&c. 38 Siccitas חורב Hoc dicit in primis propter Euphratẽ,qui in oppugnatione diuiſus eſt in multos alueos,qui facilè traiici poterãt ſine ſcaphis:quo ſtratagemate reddidit Cyrus vrbẽ expugnabilẽ,quæ alioqui vix expugnari potuiſſet. Et in ſimu. באימים Quidã vocẽ Hebræã nõ vertũt,& in Emim.ſignificat ſimulachra,ſiue idola,ſic dicta à terrore,ꝙ ea colẽtibus terrorem incutiãt:nam אימה eſt terror.formido Inſaniũt. יתהוללו: Fut.He.pro præſ.vel præt.inſanierũt.i.adeò dediti ſũt ſimulachris vt videatur iſanire.Alii,gloriãtur.

Propterea habitabunt 'beſtiæ ſylueſtres cum vlulis, habitabunt 39
etiam in ea 'filiæ ſtruthionis, nec habitabitur vltrà in ſeculum, nõ
habitabitur inquam 'vſque in generationem & generationem.
'Quemadmodum ſubuertit Deus ᴅSedóm & yAmoráh, & vici- 40
nas eius, dixit Iehouáh, non habitabit ibi quiſquam, nec incolet
eam filius hominis.
Ecce populus venit 'ab Aquilone, & gens magna, & Reges 'mul- 41
ti excitabuntur 'à lateribus terræ.
Arcum '& ſcutum 'apprehendent, crudeles erunt, & non miſere 42
bũtur: ſonitus eorum veluti mare ſonabit, '& ſuper equos equita-
bunt, parati erũt tanquã vir ad *ſingulare* certamẽ cõtra te filia Babél.
Audiuit Rex Babél rumorem eorũ, & diſſolutæ ſũt manus eius: 43
anguſtia apprehendit eum, 'dolor tanquam parturientis.
'Ecce tãquam leo aſcendet de tumore Iardén ad habitaculum 44
robuſtum, quum quieſcere faciam, currere faciam eos ab illa: &
quis electus *quem* aduerſus eã præficiã? quis enim eſt ſimilis mei? &
quis cõſtituet tẽpus mihi? & quiſnã eſt ille paſtor qui ſtet corã me?
Propterea audite conſilium Iehouæ quod conſultauit cõtra Ba 45
bél, & cogitationes ei⁹ quas cogitauit cõtra *habitatores* terræ Chaשׂ-
dím, Si non traxerint eos paruuli gregis, ſi nõ deſolauerit cum eis
habitaculum.
'A voce captæ Babél commota eſt terra, & clamor in gentibus 46
auditus eſt.

Cap. LI.

Quomodo Babylon euertenda.

SIc dixit Iehouáh, Ecce ego 'ſuſcito contra Babél, '& contra cor 1
inimicorũ meorũ qui inhabitãt *terrã Caſdim* ventũ 'corrũpentẽ.
Et mittã in Babél 'vẽtilatores, & ventilabũt eã: 'euacuabúntq; 2
terram eius, quoniam 'erunt aduerſus eam vndique in die mali.
'Ad tendentem qui tendit arcum ſuum, & ad extollentem ſe in 3
lorica ſua, *dicturus ſum*, Ne parcatis iuuenibus eius, 'interficite vni-
uerſum exercitum eius.
Et cadẽt interfecti in terra Chaשׂdím, & cõfoſſi in platéis eius. 4
Quoniã nõ 'viduat⁹ *eſt* Iשׂraél & Iehudah Deo ſuo, *id eſt* Iehouáh 5
exercituũ: quia 'terra eorũ repleta eſt delicto 'propter Sanctũ Iשׂraél.
'Fugite de medio Babel, '& eruite quiſque animam veſtram, ne 6
'perdamini propter iniquitatem eius: quoniam tempus vltionis

39 Propterea habitabũt dracones cũ fa-
tuis ficariis, & habitabunt in ea ſtru-
thiones, & nõ inhabitabitur vltrà vſ-
que in ſempiternum, nec extruetur
vſq; ad generationẽ & generationẽ.
40 |Sicut ſubuertit Deus Sodomã & Gomorrham, & vicinas eius, ait Dominus, non habitabit ibi vir, & non incolet eam filius hominis.

Gene.19.

41 Ecce populus venit ab Aquilone, & gens magna, & Reges multi conſurgent à finibus terræ.
42 Arcum & ſcutũ apprehendent, crudeles ſunt & immiſericordes: vox eorum quaſi mare ſonabit, & ſuper equos aſcendent, ſicut vir paratus ad prælium contra te filia Babylon.
43 Audiuit Rex Babylonis famã eorum, & diſſolutæ ſunt manus eius: anguſtia apprehendit eum, dolor quaſi parturientem.
44 Ecce quaſi leo aſcẽdet de ſuperbia Iordanis ad pulchritudinem robuſtã: quia ſubitò currere faciã eum ad illã: & quis erit electus quem præponam ei? |quis eſt enim ſimilis mei? & quis ſuſtinebit me? & quis eſt iſte paſtor qui reſiſtat vultui meo?
45 Propterea audite conſilium Domini quod mente cõcepit aduerſum Babylonem, & cogitationes eius quas cogitauit ſuper terram Chaldæorũ, niſi detraxerint eos paruuli gregum, Niſi diſſipatum fuerit cum ipſis habitaculum eorum.
46 A voce captiuitatis Babylonis cõmota eſt terra, & clamor inter gẽtes auditus eſt.

Cap. LI.

1 HAEc dicit Dominus, Ecce ego ſuſcitabo ſuper Babylonem & ſuper habitatores eius, qui cor ſuũ leuauerunt cõtra me, quaſi ventũ peſtilẽtẽ.
2 Et mittam in Babylonem ventilatores, & ventilabunt eam, & demolientur terram eius: quoniã venerunt ſuper eam vndique in die afflictionis eius.
3 Non tendat qui tendit arcũ ſuum, & non aſcendat loricatus: nolite parcere iuuenibus eius, interficite omnẽ militiam eius.
4 Et cadẽt interfecti in terra Chaldæorum, & vulnerati in regionibus ei⁹.
5 Quoniam non fuit viduatus Iſrael & Iuda a Deo ſuo Domino exercituũ: terra autem eorũ repleta eſt delicto à ſancto Iſrael.
6 Fugite de medio Babylonis, & ſaluet vnuſquiſque animam ſuam. nolite tacere ſuper iniquitatem eius:

39 Beſtiæ ſyl. cũ vl. צ צִיִּים אֶת־אִיִּים ſiiim cũ Niiim. Quidã vertũt, Satyri cũ Faunis. Alii, beſtias deſertũ incolentes, & feles. Vide eaſdẽ vo-
ces Ieſa. 13. d. 21. Filiæ ſtruth. בנות יענה Vide Ieſa. 13. d. 21. Vſq; in gen. & gen.: עד דור ודור. i. lõgo, ſiue lõgiſſimo tẽpore. 40 Quẽ-
admodũ ſub. כמהפכת Vide ſuprà cap. 49. d. 18. 41 Ab Aquilone, מצפון. i. à Perſide & Media regionibus, ſitis ad Aquilonẽ reſpectu
Babylonis. Multi, רבים magni. fortes & inuicti. A lateribus מירכתי. i. ab vno è lateribus, à fine orbis. 42 Et ſcutũ וכידון & lan-
ceam. haſtã. Apprehendẽt יחזיקו accipiẽt. firmiter tenebũt. Verti poteſt futurũ in præteritũ. Et ſuper eq. equit. ועל סוסים ירכבו & e-
quis inſidebũt. i. inſidẽtes equis pugnabũt. 43 Dolor tan. par.: חיל כיולדה Vide eadẽ ſuprà 6. c. 24. & 48. g. 41. & 49. e. 24. 44 Ecce
tanquam leo, &c. הנה כאריה Tres iſti verſus poſteriores leguntur & ſuprà cap. 49. d. 19. mutatis tãtùm propriis nominibus 46 A vo-
ce captæ Babél' מקול נתפשה וגו'. i. ob ſtrepitum quem edent in expugnatione vrbis Babél.

IN CAPVT LI.

1 Suſcito מעיר Præſ. Heb. pro fut. ſuſcitaturus ſum. ſiue excitaturus. Et cõtra cor, &c. ואל ישבי וגו' Ad verbũ, & ſuper habitatores
cordis inſurgentiũ contra me. vel inimicorũ meorum. Quidã conuertunt, & contra habitatores *terræ qui* corde cõſurgunt aduerſum me. A-
lii, & aduerſus habitatores *eius, & contra* cor hoſtiũ meorum. Alii, & aduerſus habitatores *eius* qui eleuauerunt cor *ſuum* contra me. Alii, & ſu-
per habitatores corde repugnantium mihi. Corrumpentẽ. משחית: exterminantem. i. Boreã, ventũ Aquilonarem omnia perdentẽ.
Alii vertunt, ſpiritum exterminatoris. i. Darii. 2 Ventilatores, & ventil. e. זרים וזרוה diſperſores, & diſpergent eam. Alii, alienos, &
alienabũt eam. i. quicunque alienam & extraneam facient eam in cunctis quæ fuerint ei: quia tollent omnes, & diripient eam, ſiue prædabuntur. ita doctus inter Hebræos. Euacuabũtq; ויבוקקו exinaniẽntq;. i. vacuã & inanem reddent. Erũt aduerſus, &c. היו עליה מסביב. i.
inuadent ac oppugnabunt eam omni ex parte. 3 Ad tendentem, &c. אל ידרוך וגו'. i. Ad ſagittarios qui in bello vtuntur arcu, hoc eſt ad milites leuioris armaturæ: & ad eũ qui gloriatur & ſibi placet in lorica ſua, ſiue propter loricã ſuam. i. quòd ſit bene armatus, hoc eſt ad
milites grauioris armaturæ, ſub. dicturus ſum, Nolite parcere. Quidã legẽtes אַל per pathah ſubſcriptũ, quod ſignificat Ne, verterũt, Ne tendat tendẽs arcũ ſuũ, & ne extollat ſe in lorica ſua: & ne parcatis, &c. Omnia tamen exẽplaria Hebræa legũt אֶל cũ ſegol ſubſcripto. Interficite החרימו exterminate. excindite funditus. 5 Viduatus אלמן viduus. i. (inquit doctus inter Hebræos) non fuit ſicut vidua, cuius
maritus mortuus eſt, quia ipſa eſt derelicta ab eo ſemper. nõ ſic Iſrael, quia vir eius Dominus Deus, viuit & permanet: quòd ſi derelicta eſt
in trãſmigratione, adhuc viſitabit eã, & reuertetur ad eam. Viduatũ, ſiue viduũ Deo dicit vt orbũ liberis dicimus. Hebraicè legitur, viduatus à Deo ſuo, & à Iehouáh. Terra e. ארצם ſub. Chaldæorũ. Quidã referũt ad Iudæos, vertẽtes, Quãuis terra eorũ repleta fuerit, &c. Propter San. Iשׂ.: מקדוש ישראל Ad verbũ, à Sancto Iſraelis. i. ob iniuriã illatã Sancto Iſraelis. Qui pronomen EORVM dicunt referre Chaldæos,
exponunt ſanctum Iſraelis, ipſum Iudaicum populum quem afflixerunt Chaldæi. q. d. ob populum eius indigniſſimè afflictũ & tractatum. nam Deus videbatur affici iniuria quãdo grauius affligebantur Iudæi. 6 Fugite נוסו Sic capite præcedenti, b. 8, alloquitur externos
qui erãt in Babylone. Et eruite ומלטו Vide cap. 48. a. 6, & ſeruate. Perdamini תדמו extirpem ini. excidamini funditus. vt verſu 3.

quoniam tẽpus vltionis eſt à Domino, viciſſitudinem ipſe retribuet ei.

Calix aureus Babylõ in manu Domini, inebriãs omnem terram: de vino ei⁹ biberũt Gẽtes, & ideo cõmotæ ſunt.

Eſaie 21.c.9 Apoc.14.b.8

|Subitò cecidit Babylon, & contrita eſt: vlulate ſuper eã, tollite reſinã ad dolorem eius, ſi fortè ſanetur.

Curauimus Babylonem, & non eſt ſanata: derelinquamus eã, & eamus vnuſquiſque in terram ſuam: quoniã peruenit vſque ad cælos iudiciũ eius, & eleuatum eſt vſque ad nubes.

B

Protulit Domin⁹ iuſtitias noſtras: venite & narremus in Sion opus Domini Dei noſtri.

Acuite ſagittas, implete pharetras: ſuſcitauit Dominus ſpiritum Regũ Medorum: & cõtra Babylonem mẽs eius eſt vt perdat eam, quoniã vltio Domini eſt, vltio templi ſui.

Super muros Babylonis leuate ſignum, augete cuſtodiã, leuate cuſtodes, præparate ĩſidias: quia cogitauit Dominus, & fecit quæcunque loquutus eſt cõtra habitatores Babylonis.

Amos 6.b.8

Quæ habitas ſuper aquas multas, locuples in theſauris: venit finis tuus pedalis præciſionis tuæ.

|Iurauit Dominus exercituum per animam ſuam, Quoniam replebo te hominibus quaſi brucho, & ſuper te celeuſma cantabitur.

Gen.1.a.6 pſal.135.a.6 ſuprà 10.b.12

|Qui fecit terrã in fortitudine ſua, & præparauit orbem in ſapiẽtia ſua, & prudentia ſua extendit cælos.

Dante eo vocem multiplicantur aquæ in cælo, qui leuat nubes ab extremo terræ, fulgura in pluuiam fecit, & producit ventum de theſauris ſuis.

Stultus factus eſt omnis homo à ſcientia: confuſus eſt omnis conflator in ſculptili: quia mendax eſt conflatio eius, nec eſt ſpiritus in eis.

Vana ſunt opera, & riſu digna, in tẽpore viſitationis ſuæ peribunt.

Non ſicut hæc, pars Iacob: quia qui fecit omnia ipſe eſt, & Iſrael ſceptrũ hæreditatis eius: Dominus exercituũ nomen eius.

C

Collidis tu mihi vaſa belli, & ego collidam in te Gẽtes, & diſperdam in te regna,

Et collidam in te equum, & equitẽ eius: & collidam in te currum, & aſcenſorem eius:

Et collidam in te virum & mulierem, & collidã in te ſenem & puerũ,

eius eſt ipſi Iehouæ,'retributionem reddet ei.
7 'Calix auri eſt Babél in manu Iehouæ, inebrians vniuerſam terrã:
'de vino eius'bibent Gentes, ideo inſanient Gentes.
8 Subitò cecidit Babél, & contrita eſt, vlulate ſuper eã: 'tollite bal
ſamum ad dolorem eius,'ſi fortè ſanetur.
9 'Curauimus Babél, & non eſt ſanata: derelinquite eam, & eamus
vnuſquiſque in terram ſuam: quoniam peruenit ad cælos'iudiciũ
eius, & eleuatum eſt vſque ad nubes.
10 'Eduxit Iehouáh iuſtitias noſtras:'venite, & narremus in Siión
opus Iehouæ Dei noſtri.
11 'Extergite ſagittas, 'congregate ſcuta, ſuſcitauit Iehouáh ſpiri-
tum Regũ Madái, quia contra Babél *eſt* cogitatio eius vt perdat eã,
quoniam'vltio Iehouæ eſt, vltio templi ſui.
12 Super muros Babél'leuate vexillum, 'fortificate cuſtodiam, ſta-
tuite cuſtodes, apparate inſidias: quia 'etiam cogitauit Iehouáh,
etiam fecit quæ loquutus eſt ſuper habitatores Babél.
13 O quæ habitas'iuxta aquas multas, locuples theſaurorum, ve-
nit finis tuus,'finis oppreſſionis tuæ.
14 Iurauit Iehouáh exercituum per animam ſuã, Niſi repleuero te
'hominibus veluti bruchis,'& cantabunt contra te celeuſma.
15 'Qui facit terram fortitudine ſua, qui firmat orbem ſapientia
ſua, & prudentia ſua extendit cælos.
16 Qui voce *ſua* dat multitudinem aquarum in cælo, poſteaquam
aſcendere fecit nubes ab extremo terræ, fulgura cum pluuia fecit,
& eduxit ventum de theſauris ſuis.
17 Vt bellua fit omnis homo præ ſcientia: pudore afficitur omnis
aurifex à ſculptili, quia mendacium eſt conflatile eius, nec eſt ſpi-
ritus in eis.
18 Vanitas ſunt, *&* opus irriſionum, in tempore viſitationis eo-
rum peribunt.
19 Nõ *eſt* ſicut illa pars Iayacób, quia plaſmator omnium ipſe eſt,
& ſceptrum hæreditatis eius: Iehouáh exercituum nomen eius.
20 Malleus es mihi, inſtrumenta bellica: '& conteram per te Gẽtes,
& diſperdam per te regna,
21 Et conteram per te equum, & aſcenſorem eius: cõteram inquã
per te currum, & aſcenſorem eius.
22 Conterã præterea per te virũ & mulierẽ, conteram inquã per te

Retributionem, &c. גמול הוא משלם לה: Ad verbum, retributionem ipſe reddit ei. Præſ. Heb. pro fut. vices ei rependet. 7 Calix auri כוס זהב Aurum pro vino puriſſimo vt eſt aurum. Calicem vini intellige pœnam acrem. q. d. Dominus acres pœnas ſumet de omnibus gentibus per Babylonios, tandem acerrimè eos perditurus. Propinatrix calamitatum omnibus gentibus fuit Babylon. De vino eius, מיינה ſub. calicis. Bibent שתו Præt. Heb. pro fut. i. quem porriget bibendum gentibus impiis, adeò vt præ nimia afflictione redigantur ad inſaniam & amentiam. 8 Tollite balſamum קחו צרי Vide ſuprà cap.46.b.11. Si fortè ſanetur. אולי תרפא: forte ſanabitur. Ironicè dictum. 9 Curauimus רפאנו ſub. dicet alter ad alterum, dedimus operam vt curaremus, ſiue ſanaremus. Iudicium eius משפטה .i. pœna iuſtè ei inflicta eſt ſumma & immenſa. 10 Eduxit הוציא Protulit. Emiſit in lucem. q. d. Babylonios pœna maxima afficiet Deus: contrà, ſua ſententia nos tanquam iuſtos abſoluet, opere externo comprobabit fiduciam quam in eo habemus: hoc eſt, reſtituendo nos in libertatem priſtinam, oſtendet quòd nos pro iuſtis & innocentibus habet. Opponit iudicio, id eſt pœnæ, iuſtitiam, id eſt remiſſionem pœnæ. Venite באו Agite. Adeſte. 11 Extergite הברו Expolite. Quidam Hebræorum ab אבר deducunt, & exponunt, Ponite pennas in ſagittis. Congregate ſcuta מלאו השלטים implete clypeos. i. tegite corpora veſtra clypeis. Vltio Iehouæ נקמת יהוה Sic cap.50.e.28. q. d. quia Dominus conſtituit apud ſe ſumere pœnas de Babyloniis ob violatum ſuum templum ab illis. 12 Leuate vex. שאו נס Verba Dei aut Prophetæ, Date operam ô Medi, vt vexilla veſtra collocetis ſuper mœnia Babylonis in argumentum victoriæ partæ. Aut, erecto & explicato vexillo inuadite Babylonem. Fortificate cuſt. החזיקו המשמר roborate cuſtodias. Alii, augete excubias. Etiam cog. Ieh. etiam fe. גם זמם יהוה גם עשה Geminatio iſta augmentum habet, vt annotat doctus inter Hebræos: quaſi Latinè dicas, nõ modò cogitauit, ſed etiam perfecit quod cogitauit. aut, etiam perfecit quod cogitauit. 13 Iuxta aquas multas, אל מים רבים id eſt ad Euphraten amnem celeberrimum. Finis oppreſſionis tuæ. אמת בצעך: finis deſiderii tui. vel auaritiæ tuæ. 14 Hominibus. אדם id eſt militibus. Et cantabunt וענו & clamabunt. q. d. non habear poſthac pro ſummo Deo niſi impleuero te militibus, qui æquabunt numerum bruchorum: & niſi illi milites cohortaturi ſint ſe mutuò ad te perdendum, vt tempore vindemiæ ſe mutuò hortari ſolent calcatores ad vuas exprimendas. 15 Qui facit, &c. עושה וגו' Hic verſus cum quatuor ſequentibus, vſque ad 20, legitur & ſuprà capite 10.b.12. 20 Et conteram ונפצתי Et contundam. Poſſunt hi verſus aut per præſens verti, aut per futurum, aut etiam per præteritum. Deus impiorum & idololatrarum opera aliquando vtitur ad ſumendam vindictam.

ſenem,& puerum,conteram inquam per te iuuenem & virginem.
Conteram item per te paſtorem & gregem eius, conterã per te 23
agricolã ʹ& iugũ boum eius, & cõteram per te ducesʹ& principes.
Et reddam Babél & cũctis habitatoribus Chaשſdím omne ma- 24
lum eorũ quod fecerunt in צSiión in oculis veſtris,dixit Iehouáh.
En ego ad te,mons ʹcorrumpens dixit Iehouáh , qui corrupiſti 25
omnem terram , & extendam manum meam ſuper te, & deuoluã
teʹde petris,ʹ& ponam te montem combuſtionis.
Et non tollent de teʹlapidem pro angulo,& lapidem pro funda- 26
mentis,quoniam in deſolationes ſempiternas eris,dixit Iehouáh.
Leuate ſignum in terra,clangite buccina in Gentibus:præpara- 27
te aduerſus eam Gentes,congregate cõtra illam regnaʹArarát,Min
ní,& Aשſchenáz,præficite contra eamʹprincipem,ʹaſcendere faci-
te equos tanquam bruchos horripilantes.
Præparate contra eam Gentes, *nempe* Reges Madái, duces eius,& 28
vniuerſos principes eius,cunctámque terramʹpoteſtatis eius.
ʹEt contremiſcet terra,& dolebit,quiaʹfirmata eſt contra Babél 29
ʹomnis cogitatio Iehouæ, vt ponat terram Babél in ſolitudinem,
eo quòd non ſit habitator.
Ceſſauerunt fortes Babél pugnare,ʹhabitauerunt in munitioni- 30
bus:defecit fortitudo eorum,fuerunt vt mulieres,incenderũtʹha-
bitacula eius,contriti ſunt vectes eius.
Curſor in occurſum curſoris curret,&nuntius in occurſum nũ- 31
tii ad nũtiandũRegi Babél,quòd capta ſit ciuitas eius,ʹà termino,
ʹEt vada occupata ſunt, ʹ& arundines combuſſerunt igni,& viri 32
bellatores conterriti ſunt.
Quia ſic dixit Iehouáh exercituum Deus Iשſraél,Filia Babél eſt 33
ʹtanquam area,tempus eſt calcandi eam: adhuc paululum, & ve-
niet tempus meſſis ei.
Deuorauit me,& cõtriuit me Nebuchadreצſár Rex Babél,ſta- 34
tuit me *ut* vas inane, abſorpſit me veluti draco, repleuit ventrem
ſuum deliciis meis, *atque* eiecit me.
ʹRapina mei,&caro mea ſũt ſuper Babél,dicet habitatrix צSiión: 35
& ſanguis meus ſuper habitatores Chaשſdím,dicet Ieruſaláim.
Propterea ſic dixit Iehouáh, Ecce egoʹiudico cauſã tuã,ʹ& vlci- 36

& collidam in te iuuenem & virginẽ. B
Et collidam in te paſtorem & gre-
gem eius , & collidam in te agricolã
& iugales eius , & collidam in te du-
ces & magiſtratus.
Et reddam Babyloni, & cunctis ha-
bitatoribus Chaldææ omne malum
ſuum quod fecerunt in Sion in oculis
veſtris,ait Dominus.
Ecce,ego ad te mõs peſtifer,ait Do
minus, qui corrumpis vniuerſam ter
ram , & extẽdam manum meã ſuper
te,& euoluam te de petris,& dabo te
in montem combuſtionis.
Et non tollent de te lapidem in an
gulum,& lapidem in fundamẽta, ſed
perditus in æternũ eris, ait Domin⁹.
Leuate ſignũ in terra, clangite buc
cina in Gentibus,ſanctificate ſuper eã
Gentes:annuntiate contra illam Re-
gibus Ararat,Menni,& Aſcenez: nu-
merate contra eam Taphſar,adduci-
te equum quaſi bruchum aculeatum.
Sanctificate contra eam Gẽtes Re
ges Mediæ , duces eius, & vniuerſos
magiſtratus eius, cũctámque terram
poteſtatis eius.
Et commouebitur terra,& contur
babitur:quia euigilabit contra Baby
lonem cogitatio Domini , vt ponat
terram Babylonis deſertam & inha-
bitabilem. D
Ceſſauerũt fortes Babylonis à prę-
lio,habitauerũt in pręſidiis:deuoratũ
eſt robur eorum , & facti ſunt quaſi
mulieres:incenſa ſunt tabernacula e-
ius,contriti ſunt vectes eius.
Currens obuiam currenti veniet:
& nuntius obuius nuntianti vt annũ-
tiet Regi Babylonis quia capta eſt ci
uitas eius à ſummo vſque ad ſummũ,
Et vada præoccupata ſunt,& palu-
des incenſæ ſunt igni, & viri bellato-
res conturbati ſunt.
Quia hæc dicit Dominus exercitu-
um Deus Iſrael,Filia Babylonis qua-
ſi area,tẽpus trituræ eius: adhuc mo-
dicum , & veniet tempus meſſionis
eius.
Comedit me, deuorauit me Nabu-
chodonoſor Rex Babylonis:reddidit
me quaſi vas inane:abſorbuit me qua
ſi draco,repleuit ventrem ſuum tene-
ritudine mea,& eiecit me.
Iniquitas aduerſũ me , & caro mea
ſuper Babylonẽ, dicit habitatio Siõ:
& ſanguis meus ſuper habitatores
Chaldææ,dicit Ieruſalem.
Propterea hæc dicit Dominus,Ec-
ce ego iudicabo cauſã tuã, & vlciſcar

23 Et iugum boum eius וצמדו & par equorum eius. Et principes. וסגנים & tyrannos. 25 Corrumpens, המשחית Perdens.
Ego quidem[vel certè]miſſurus ſum contra te milites meos,Dariũ ſcilicet,& ſuos. Vocatur hîc Babylon mons,non quòd eſſet ſita in mõ-
te(ſita enim erat in loco humili)ſed quòd eſſet fortis & inexpugnabilis.Chaldæus paraph.vertit vrbem. De petris, מן הסלעים de ru-
pibus.Vt per montem ſignificat vrbem munitam,ſic per petras ſiue rupes denotat munitiones ſiue præſidia.i. loca inexpugnabilia,quem-
admodum & montes & rupes natura ſunt loca inacceſſa. Et ponã te,&c. ונתתיך וגו' Hebraiſmus,reddã te ſimilẽ vrbi quæ cõflagrauit.
26 Lapidem pro angulo אבן לפנה .i.quem ponant ac collocent in præcipua & excellentiore parte ædificii. Per lapidem pro angulo,
intelligitur regnum:& per lapidem pro fundamentis,Rex.q.d.nunquam naſcetur in te qui ſit Rex aut Imperator. 27 Ararát,Mi-
& Aשſch. אררט מיני ואשכנז Ararat,Armenia maior,ſeu montoſa dicitur:Minní verò,Armenia inferior.De Armenia montoſa fit mentio
Gen.8.a.4.Per Aſchenaz,tota regio Gothica intelligitur,quæ eſt Septentrionalis, & accedit ad Scythiam.Iudæi huius ætatis per Aſchenaz
etiam Germaniam intelligunt. Principem, טפסר ducem.ad eam ſcilicet expugnandam. Aſcendere fa. העלו educite.
28 Poteſtatis e. ממשלתו: ditionis eius.dominii eius. 29 Et contremiſcet t.& dol. ותרעש הארץ ותחול Et cõmota eſt terra,&
dolore afficitur inſtar parturientis.q.d.Iam incipiunt timere,nec audent cõſerere manus cum hoſtibus,ſed continent ſeſe in munitionibus
ſuis. Firmata eſt קמה .i.effectũ ſortitur,adimpletur quod Dominus cogitarat cõtra Babél. Omnis cogitatio מחשבת plurale eſt
Hebræis,iunctum verbo ſingulari,acſi dicas,vnaquæque cogitatio firmata eſt,ſiue quæcunque cogitauit. 30 Habitauerunt in mu.
ישבו במצרות ſederũt[cõtinuerũt ſeſe] in præſidiis.vel arcibus.q.d.nõ audent milites qui tuentur Babylonios egredi vt conſerant manus.
Habitacula e. משכנותיה ſub.Babylonis.Relatiuum eſt fœmineum. 31 A termino מקצה: ab angulo,ſub.vno qui pertinet ad
Euphraten. Per alueum Euphratis capta fuit Babylon, qui per medium eius fluebat. 32 Et vada והמעברות Et tranſitus.Gallicè,*les*
paſſages.ſub.ex Euphrate in vrbem,quos aliò deriuãs Perſa,exuſtis carectis ex alueis fluminũ,vt expeditior eſſet via ad vrbem,occupauit eã.
Apud Euphraten & Nilum creſcunt arundines magnitudine arborum. Et arundines ואת האגמים & iuncos.ſignificat & paludes.
33 Tanquã area: כגורן .i.Nũc quidem opulenta eſt & plena diuitiis Babylon:at breui ſpoliabitur illis,nõ aliter quàm agri ſegetibus tẽ-
pore meſſis. 35 Rapina mei,& ca.m. חמסי ושארי .i.rapina opum mearũ,& caro interfectorũ meorũ,ſiue qui ex meis ſunt occiſi,de-
bent imputari Babyloni.Alii,Iniuria[vel violẽtia]mihi illata,[accipitur paſſiuè:]& caro mea.i.cædes facta de incolis meis.Alii,Subſtantia
mea direpta,& caro mea *clamant* cõtra Babél.vel,præda mea,reliquiæ meæ quas ſcilicet per vim abduxerũt.vt ſit ſenſus,Subſtãtia quã diri-
puerunt Chaldæi in terra mea,& homines quos abduxerũt de Iudæa,clamãt vindictã contra Babylonios. 36 Iudico רב Præſ.Heb.
pro fut.iudicaturus ſum pro te.Alii,cõtendo in cauſa tua.Alii,litigabo cũ litigantibus tecũ.Alii,defendã cauſam tuã.Alii,cauſam tuã agã.
Et vlciſcar vlt. ונקמתי את נקמתך .i.ſumam pœnas.ſiue vindictam de Babyloniis,ob iniuriã tibi illatam ab eis.Alii,vindicabo pro te.

vltionem tuam:& deſertum faciã mare eius,& ſiccabo venam eius.

37 Et erit Babylõ in tumulos, habitatio draconũ,ſtupor,& ſibil⁹:eo quòd non ſit habitator.

38 Simul vt leones rugient,excutient comas,veluti catuli leonum.

39 In calore eorũ ponam potus eorũ, & inebriabo eos vt ſopiantur,& dormiant ſomnum ſempiternum, & nõ conſurgant,dicit Dominus.

E

40 Deducã eos quaſi agnos ad victimam,& quaſi arietes cum hœdis.

41 Quomodo capta eſt Seſach, & cõprehenſa eſt inclyta vniuerſæ terræ? quomodo facta eſt in ſtuporẽ Babylon inter Gentes?

42 Aſcendit ſuper Babylonem mare, multitudine fluctuum eius operta eſt.

43 Factæ ſunt ciuitates ei⁹ in ſtuporẽ,terra inhabitabilis & deſerta,terra in qua nulli⁹ habitet,nec trãſiet p eã fili⁹ hominis.

44 Et viſitabo ſuper Bel in Babylone, & eiiciã quod abſorbuerat de ore ei⁹: & non confluẽt ad eum vltrà Gẽtes: ſiquidẽ & murus Babylonis corruet.

45 Egredimini de medio eius popul⁹ meus,vt ſaluet vnuſquiſque animam ſuam ab ira furoris Domini.

46 Et ne fortè molleſcat cor veſtrum, & timeatis auditum qui audietur in terra:& veniet in ãno auditio,&poſt hunc annũ auditio:&iniquitas in terra,& dominator ſuper dominatorẽ.

47 Propterea ecce dies veniunt, & viſitabo ſuper ſculptilia Babylonis: & omnis terra eius confundetur,& vniuerſi interfecti eius cadent in medio eius.

48 Et laudabunt ſuper Babylonem cæli & terra , & omnia quæ in eis ſunt: quia ab Aquilone venient ei prædones,ait Dominus.

49 Et quomodo fecit Babylon vt caderent occiſi in Iſrael : ſic de Babylone cadent occiſi in vniuerſa terra.

F

50 Qui fugiſtis gladium,venite,nolite ſtare,recordamini procul Domini:& Ieruſalem aſcendat ſuper cor veſtrũ.

51 Cõfuſi ſumus,quoniam audiuimus opprobrium, operuit ignominia facies noſtras: quia venerunt alieni ſuper ſanctificationẽ domus Domini.

52 Propterea ecce dies veniũt,ait Dominus: & viſitabo ſuper ſculptilia ei⁹,

ſcar vltionẽ tuã:& ſiccabo 'mare eius,& areſcere faciam 'venã eius.
37 Et erit Babél in aceruos,habitatio draconum,'ſtupor,& ſibilus:
eo quòd non ſit habitator.
38 Simul vt leones rugient,'rugient veluti catuli leonum.
39 'In calore eorum ponam conuiuia eorum , & inebriare faciam
eos,vt exultent,& dormiant ſomnum ſempiternum, '& non euigilent,dixit Iehouáh.
40 'Deſcendere faciam eos tanquam agnos ad occiſionem, & tanquam arietes cum hircis.
41 Quomodo capta eſt 'ששSeששác,& comprehenſa eſt 'laus vniuerſæ
terræ? quomodo fuit in ſtuporem Babél inter Gentes?
42 Aſcẽdit cõtra Babél 'mare, multitudine fluctuũ eius obruta eſt.
43 Fuerũt ciuitates eius in deſolationem, terra arida, & deſertum,
terra *in qua* 'nõ habitabit quiſquã,nec trãſibit per eã filius hominis.
44 Viſitabo quoq; ipſũ Bél in Babél:& educã 'quod deglutiuit, de
ore eius:& nõ confluẽt ad eũ vltrà Gẽtes:etiã mur⁹ Babél corruet.
45 Egredimini de medio eius,popule meus, & eruite vnuſquiſque
animam ſuam ab ira furoris Iehouæ.
46 'Et ne fortè molleſcat cor veſtrum,& timeatis 'propter rumorẽ
qui audietur in terra:veniet 'in anno rumor, & poſtea in anno rumor: '& *fiet* rapina in terra,&dominator 'ſuper dominatorem *veniet*.
47 Propterea 'ecce dies veniũt,& viſitabo ſculptilia Babél: '& vniuerſa terra eius pudore afficietur,& vniuerſi interfecti eius cadent
in medio eius.
48 'Et laudes dicent ſuper Babél cæli & terra,& quicquid in eis eſt:
'quia ab Aquilone venient ei 'prædones,ait Iehouáh.
49 'Siquidem Babél *fuit cauſa* vt caderent interfecti Iששraél: etiam
propter Babél ceciderunt occiſi vniuerſæ terræ.
50 'Euaſores à gladio abite, ne ſubſiſtatis: recordamini 'alõge Iehouæ,& Ieruששaláim 'aſcendat ſuper cor veſtrum.
51 Pudore affecti ſumus,quoniam audiuimus 'opprobriũ, operuit
ignominia facies noſtras, quòd venerunt alieni cõtra 'ſanctuaria
domus Iehouæ.
52 Propterea ecce dies veniunt dixit Iehouáh,& viſitabo ſculptilia

Iubet Iſraelitas linquere Babylonem,& periculo ſe ſubducere.

Mare e. ימה Mare,pro affluentia omnium bonorum.q.d.exhauriam & deprædabor opes ac diuitias eius immenſas, & quæ magnitudine æquant mare.i.maximas & infinitas.Quod immenſum eſt comparat mari. Venam e. מקורה: fontem eius.ſcaturiginem eius. 37 Stupor שמה Admiratio. Alii,deſolatio. Vide ſuprà cap.25.b.9,& 49.d.17.f.33,& 50.c.13,& 40. 38 Rugiẽt נערו Præt.Heb.pro fut.Si referatur ad Babylonios,pertinebit ad dolorẽ ac triſtitiã:ſi verò ad Medos ac Perſas, ſignificabit alacritatẽ inuadendi & aggrediẽdi. 39 In calore e.&c.' בחומם וגו' Quũ incaluerint *uino*, ponam. ſub.in malum .i.in conuiuio quod celebraturus eſt Balſaſar ſuis nobilibus,vt ſcribitur Dan.5.a.1,efficiam vt conuiuium eorum ſit illis pernicioſum,vertatúrque gaudium eorum in triſtitiam. Vtitur plurali Cõuiuia:quòd conuiuium Balſaſar eſſet inſtar multorum conuiuiorum,ob rerum copiam. Et non euigilent, ולא יקיצו vnde non expergiſcantur. 40 Deſcendere faciã e.&c. אורידם וגו' Similis locus ſuprà 48.c.15,& 50.e.27.i.deducam eos tanquam agnos ad iugulationẽ,hoc eſt ad locũ vbi iugulentur. 41 ששSeששác ששך Babylonem eſſe,ſuprà cap.25.e.26,dictũ eſt. Miratur in ſpiritu euerſionem Babylonis,quia humanis viribus expugnari poſſe non videbatur. Laus תהילת gloria.i.omniũ vrbium terræ celeberrima & clariſſima. 42 Mare, הים .i.immenſus exercitus Medorum & Perſarum. 43 Non habitabit,&c. לא־ישב וגו' Vide ſuprà cap.49.e.33. 44 Quod deglutiuit את־בלעו quod deuorauit.i.donaria & munera quæ obtulerũt ei cultores ipſius.is enim religioſiſſimè colebatur. 46 Et ne fortè moll. ופן־ירך Subaudi, Ego autem dico vobis.aut ו coniunctio vacat. Propter rumorem, בשמועה Ad verbum,in auditu. In anno rumor,&c. בשנה השמועה .i.alio atque alio anno veniet rumor.vel,rumorem belli ſubſequetur alius maior rumor. Obſcurè docet tempus expugnandæ Babylonis,quod accidit tertio anno Balſaſar,qui tribus annis regnauit. Primo,belli rumor ſparſus eſt: ſecundo,aduenerũt Perſæ:tertio,expugnata fuit Babylon Et *fiet* rapina וחמס iniquitas.iniuſtitia.oppreſſio. Super dominatorẽ על מושל: poſt dominatorem.ſub.veniet. Cyrus enim Dario ſucceſſit. 47 Ecce dies ven.& viſit. הנה ימים באים ופקדתי Hebraiſmus, futurum eſt vt viſitem. Et vniuerſa ter.&c. וכל־ארצה וגו' .i.incolæ totius agri Babylonici pudore afficientur quũ viderint deos ſuos confractos & contritos,& nihil poſſe. 48 Et laudes di. ורננו Et iubilabũt. Quia כי quum. Prædones השודדים vaſtatores. 49 Siquidem,&c. גם וגו' Ad verbum,Etiam Babel vt caderent interfecti Iſrael,etiam in Babel ceciderunt,&c. Præt.Heb.pro fut.& ל in לבבל ſignificat Propter,vel In. Quidam vertunt, Nam Babél *fuit cauſa* vt caderent interfecti Iſraelis: etiam propter Babél ceciderunt interfecti totius terræ. Alii,Siquidem Babél *effecit* vt caderent interfecti Iſrael, & ob id Babyloniorum interfecti ceciderũt *in* vniuerſa terra. Alii,Sicut Babylon proſtrauit in Iſrael interfectos,proſternentur interfecti Babylonis in tota terra. Alii,Etiam ex Babél *eſt* vt caderent interfecti Iſraelis,etiam ex Babél eſt vt caderent interfecti omnis terræ. Geminatum גם nonnihil obſcurat locum. Item infinitiuus hâc numerorũ & perſonarũ varietatẽ efficit 50 Euaſores à gl. פלטים מחרב .i. Qui fugiſtis gladium in excidio Ieroſolymitano. Alonge מרחוק .i.poſt multos annos,ſiue multa tempora,nempe poſt L X X annos. Aſcendat ſup.&c. תעלה על־לבבכם: Hebraiſmus, Ieruſalem vobis ſit cordi. Subaudi, Et dicite, Puduit nos. 51 Opprobrium, חרפה .i.iniuriam illatam Deo & templo eius. Sanctuaria מקדשי Plurali numero vtitur propter veſtibulum,templum,& adytum. Vide Pſal.68.g.36.

eius & in vniuerſa terra eius ʼgemet occiſus.
ʼSi aſcenderit Babél in cælum, ʼ& ſi munierit excelſum roboris 53
ſui,ʼà me *tamen* venient prædatores ei,dixit Iehouáh.
ʼVox clamoris de Babél,ʼ& cõtritio magna de terra Chaשdím: 54
Quoniã ʼvaſtat Iehouáh Babél,& perdet ex ea ʼvocem magnam, 55
ʼ& ſonabunt fluctus eorum,tanquam aquæ multæ ʼedetur ſonitus
vocis eorum:
Quia ʼvenit contra ʼeam,contra Babél vaſtator , & comprehenſi 56
ſunt fortes eius,confractus eſt arcus eorũ : quia Deus retributio-
num Iehouáh reddendo reddet.
ʼEt inebriabo principes eius,& ſapientes eius,duces eius,& nobi 57
les eius, & fortes eius: & dormient ſomnũ ſempiternum, nec ex-
pergiſcentur,ait Rex,Iehouáh exercituum nomen eius.
Sic dixit Iehouáh exercituum, Murus Babél latus ʼconfringẽdo 58
confringetur, & portæ eius excelſæ igni comburentur:ʼ& labora-
bunt populi inaniter, ʼ& gentes in igne,ʼ& laſſabuntur.

Librum ſuũ Ieremias dat Saraiæ.

ʼVerbũ quod præcepit Irmeiáhu propheta שSeraiáh filio Neri 59
iáh Maחheשſeiáh, quũ pergeret cum צSidciiáhu Rege Iehudáh in
Babél anno quarto regni eius:שSeraiáh autẽ erat princeps ʼquietis.
Et ſcripſit Irmeiáhu omne malum quod venturũ erat ſuper Ba 60
bél in libro vno,õnia *ſcilicet* verba *hæc* quæ ſcripta ſunt cõtra Babél.
Dixítque Irmeiáhu ad שSeraiáh, Quum perueneris in Babél, &
videris,& legeris omnia verba ʼhæc, 61
Dices,Iehouáh tu loquutus es contra locum iſtum quòd ſucci- 62
deres eum, itavt non ſit in eo habitator ab homine vſque ad ani-
mal,ſed in ſolitudines perpetuas futura ſit.
ʼEt erit,quum compleueris legere librum hunc,ligabis ſuper eũ 63
lapidem,& proiicies *illum* in medium Peráth.
Et dices,Sic ſubmergetur Babél, ʼ&non conſurget à facie mali 64
quod ego induco ſuper eam,ʼ& laſſabũtur. Hucuſque ʼverba Irme-
iáhu.

Cap. LII.

Repetit captionẽ Sedeciæ,vt veritatẽ diuinarũ promiſſionum oſtendat.

VIginti & vnius anni erat צSidciiáhu,ʼquando regnauit,& vn- 1
decim annis regnauit in Ieruשſaláim: & nomen matris eius
חHamutál filia Irmeiáhu de Libnáh.
Fecítq; malũ in oculis Iehouæ,iuxta ea quæ fecerat Iehoiacím: 2
ʼQuia propter furorẽ Iehouæ qui fuit cõtra Ieruשſaláim & Ie- 3

& in omni terra eius mugiet vulneratus.
53 Si aſcenderit Babylon in cælum,& firmauerit in excelſo robur ſuum, à me veniẽt vaſtatores eius, ait Dominus.
54 Vox clamoris de Babylone,& contritio magna de terra Chaldæorum:
55 Quoniam vaſtauit Dominus Babylonem , & perdidit ex ea vocem magnam: & ſonabunt fluctus eorũ,quaſi aquæ multę dedit ſonitum vox eorũ:
56 Quia venit ſuper eam, id eſt ſuper Babylonem prædo,& apprehenſi ſũt fortes eius , & emarcuit arc⁹ eorum: quia fortis vltor Dominus,reddẽs retribuet.
57 Et inebriabo principes eius , & ſapiẽtes eius,& duces eius,& magiſtratus eius,& fortes eius:& dormiẽt ſomnum ſempiternũ,& non expergiſcentur,ait Rex, Dominus exercituũ nomen eius.
58 Hæc dicit Dominus exercituũ,Murus Babylonis ille latiſſimus ſuffoſſione ſuffodietur , & portæ eius excelſæ igne comburẽtur:& labores populorum ad nihilum, & gẽtium in ignem erunt,& diſperibunt.
59 Verbum quod præcepit Ieremias propheta Saraię filio Nerię filii Maaſiæ, quũ pergeret cum Sedecia Rege in Babylonẽ,in ãno quarto regni ei⁹: Saraias autem erat prĩceps ꝓphetiæ.
60 Et ſcripſit Ieremias omne malum quod vẽturũ erat ſuper Babylonẽ in libro vno:omnia verba hæc quæ ſcripta ſunt contra Babylonem .
61 Et dixit Ieremias ad Saraiam,Quũ veneris in Babylonem, & videris, & legeris omnia verba hæc,
62 Dices,Domine tu loquutus es contra locum iſtum vt diſperderes eum, ne ſit qui in eo habitet ab homine vſque ad pecus, & vt ſit perpetua ſolitudo.
63 Quũmque cõpleueris legere librũ iſtum,ligabis ad eũ lapidem,& proiicies illum in medium Euphráten,
64 Et dices, Sic ſubmergetur Babylon,& non conſurget à facie afflictionis quam ego adduco ſuper eam, & diſſoluetur. Hucuſq; verba Ieremiæ.

Cap. LII.

4.Reg.24. 2.par.36.

1 FIlius viginti & vnius anni erat Sedecias quum regnare cœpiſſet, & vndecim annis regnauit in Ieruſalẽ: & nomen matris eius Amital,filia Ieremiæ de Lobna.
2 Et fecit malum in oculis Domini, iuxta omnia quæ fecerat Ioacim:
3 Quoniã furor Dñi erat in Ieruſalẽ

Gemet occiſus :יאנק חלל .i.qui interficientur,moriendo edent gemitus, ac ſuſpiria,efflendo ſcilicet animam. 53 Si כי Quum. Et ſi munierit exc. וכי תבצר מרום עזה & quum roborauerit altitudinem fortitudinis ſuæ.i. cinxerit ſe muris craſſiſſimis & altiſſimis. Quidam,& ſi munierit in excelſo fortitudinem ſuam. Alii, & ſi munierit per altitudinem robur ſuum. A me *tamen* venient מאתי יבואו vt paulo antè verſu 48. 54 Vox clamoris קול זעקה Hebraiſmus,Ingens clamor.ſub.audietur. Et contritio mag. ושבר גדול .i. clamor qui excitari ſolet in oppreſſione,exaudietur. 55 Vaſtat שודד Præſ.Heb.pro fut.vaſtaturus eſt quod indicat verbum mox ſequens Vocem mag. קול גדול Quia magna turba magnum tumultũ facit,idcirco vocem pro turba accipit.q.d.vbi nunc eſt magnus tumultus,erit magnum ſilentium,occiſis ciuibus. Et ſonabunt והמו poſteaquam ſonuerint. Edetur נתן Præt.quod eſt fut.tẽp. Heb.pro fut.datus eſt,pro dabitur. 56 Venit בא Præt. Heb.pro fut.vt ex poſteriore verbo huius verſus apparet,quod eſt fut.tẽp. 57 Et inebriabo והשכרתי ſub.calice iræ meæ.i.ſumã pœnas de illis.vel,auferam illis mentem. 58 Cõfringendo cõfrin. ערער התערער deſtruendo deſtruetur.euertendo euertetur. Et laborabũt ויגעו & fatigabũtur.ſub.in igne extinguendo.Alii exponũt,fruſtra extruẽt Babylonii ædes magnificas:quia igne abſumẽtur. Et gẽtes in ig. ולאומים בדי־אש & nationes in igne,ſub.reſtinguẽdo. Et laſſabuntur. :ויעפו q.d.prius laſſabũtur,quàm vt illũ extinguere poſſint. 59 Verbũ,&c. הדבר וגו׳ Sing.pro plur.acſi dicat,Hæc ſunt verba quæ,&c. Quietis. :מנוחה .i.recreationis.Hic locus non eſt intelligendus de captiuitate Sedeciæ,ſed de profectione quã ſuſcepit in Babylonẽ anno quarto regni ſui,vt Nabuchodonoſorem inuiſeret,illúmque ſalutaret . Huius autẽ profectionis comitẽ ſibi aſciuit Semeiã principẽ,cuius cõmercio vti ſolebat quoties animũ remittere volebat & recreare,à ſeriis negotiis reſpirãdo.Chaldæus paraph.vertit,princeps muneris.pro munerũ.i.præerat muneribus offerendis Regi.q.d.quũ quis offerre vellet munera quædã Regi,ille excipiebat ea,& offerebat Regi.Videtur legiſſe מנחה. 61 Hæc.:האלה quæ ſcilicet ſcripta ſunt in hoc libro quẽ tibi trado. 63 Et erit,quũ cõpl.leg. והיה כבלותך לקרא Hebraiſmus,Quũmq; finem feceris legendi. 64 Et non cõſur.&c. ולא־תקום מפני הרעה & non cõſiſtet propter afflictionẽ quam inducturus ſum,&c.i.non poterit reſiſtere aduerſariis. Et laſſabũtur. ויעפו ſub.ciues Babél.i.erũt ſimiles hominibus laſſis,qui aduerſariis reſiſtere nõ poſſũt. Verba דברי ſub.de euerſione Babél.q.d. Hactenus Ieremias vaticinatus eſt de euerſione Babél.

IN CAPVT LII.

1 Quando reg. במלכו quum regnum eſſet adeptus.vel,quum regnare cœpiſſet.Principium iſtud capitis habetur 2.Reg.24.d.18.
3 Quia propter.&c. כי על־אף וגו׳ .i.nam tantam iram conceperat Dominus contra Ieruſalem &Iudam,vt permiſerit rebellare Sedeciã, quo fieret vt abducerẽtur à terra ſua in captiuitatẽ.Quidã vertunt, Quia ira Iehouæ *cõmota* fuit contra Ieruſalẽ & Iehudã, donec proiiceret eos à facie ſua,rebelliſq; fuit.&c. Alii,Eo quòd ira Iehouæ fuit *cõmota* cõtra Ieruſalẽ &Iudam,donec eos abiiceret è cõſpectu ſuo.defecit autem

Sedecias à Rege Babylonis. Alii, Etenim iuxta furorẽ Domini actũ eſt cõtra Ieruſalẽ & Iehudáh, donec proiiceret eos à cõſpectu ſuo: & rebellis fuit, &c. Alii, Nam cum ira Domini erat *congregatio* in Ieruſalem & Iudam, donec proiecit eos à facie ſua: tum rebellauit, &c. id eſt, Nã inuito & ægreferente Domino, congregatio eorum qui euaſerant, nec abducti fuerant in captiuitatem, erat in Ieruſalem & Iuda: donec eiecit eos è Terra ſancta in qua erat templum Domini, in quo facies ipſius Domini erat, ſiue in quo præſentiam ſuam exhibebat. Proinde rebellauit Sedecias. hoc eſt ita volente Domino vt rebellaret, abducti fuerunt.

& in Iuda, vſquequo proiiceret eos à facie ſua, & receſſit Sedecias à Rege Babylonis.

4.Reg.25.a.1 ſuprà 9.a.13

¶Factum eſt autem in anno nono, regni eius, in menſe decimo, decima menſis, venit Nabuchodonoſor Rex Babylonis, ipſe, & omnis exercitus eius aduerſus Ieruſalem: & obſederũt eam, & ædificauerunt cõtra eam munitiones in circuitu.

Et fuit ciuitas obſeſſa vſque ad vndecimum annum Regis Sedeciæ.

Menſe autem quarto, nona menſis, obtinuit fames ciuitatẽ: & non erant alimenta populo terræ.

B Et dirupta eſt ciuitas, & omnes viri bellatores eius fugerunt, exierúntque de ciuitate nocte, per viam portæ quæ eſt inter duos muros, & ducit ad hortum Regis (Chaldęis obſidẽtibus vrbem in gyro) & abierunt per viam quæ ducit in eremum.

Perſequutus eſt autem Chaldæorũ exercitus Regem, & apprehenderũt Sedeciã in deſerto, quod eſt iuxta Iericho: & omnis comitatus eius diffugit ab eo.

Quúmque cõprehẽdiſſent Regẽ, adduxerunt eum ad Regem Babylonis in Reblátha quæ eſt in terra Emath: & loquutus eſt ad eum iudicia.

Et iugulauit Rex Babylonis filios Sedeciæ in oculis eius: ſed & omnes principes Iuda occìdit in Reblátha.

Et oculos Sedeciæ eruit, & vinxit eum compedibus, & adduxit eũ Rex Babylonis in Babylonem: & poſuit eum in domo carceris vſque ad diem mortis eius.

C In menſe autẽ quinto, decima menſis (ipſe eſt annus nonuſdecimus Nabuchodonoſor Regis Babylonis) venit Nabuzardã princeps militię, q̃ ſtabat corã Rege Babylonis in Ieruſalẽ,

Et incendit domum Domini, & domum Regis, & omnes domos Ieruſalem, & omnem domum magnam igne combuſſit.

Et totũ murũ Ieruſalẽ per circuitũ deſtruxit cunctus exercitus Chaldęorum qui erat cum magiſtro militiæ.

De pauperibus autem populi, & de reliquo vulgo quod remanſerat in ciuitate, & de perfugis qui tranſfugerant ad Regem Babylonis, & cæteros de multitudine, tranſtulit Nabuzardan princeps militiæ.

De pauperibus verò terræ reliquit Nabuzardan princeps militiæ in vinitores & agricolas.

D Columnas quoque æreas quæ erãt in domo Domini, & baſes, & mare æneum quod erat in domo Domini, confregerunt Chaldæi: & tulerunt omne æs eorum in Babylonem.

Et lebetes, & creagras, & pſalteria, & phialas, & mortariola, & oĩa vaſa ęrea quę in miniſterio fuerãt, tulerũt.

huda, donec proiiceret eos à facie ſua, rebellauit xSidcijáhu cõtra
Regem Babél.
4 "Fuit autem anno nono regni eius, menſe decimo, decima men- Ieruſalẽ capitur à Chaldæis.
ſis, venit Nebuchadrnecxſár Rex Babél, ipſe & vniuerſus exercitus
eius aduerſus Ieruwſaláim: & caſtrametati ſunt contra eam, & ædi
ficauerunt contra eam munitionem vndique.
5 "Venitque ciuitas in obſidionem vſque ad vndecimum annum
Regis xSidciiáhu.
6 Menſe quarto, nona mẽſis, inualuit fames in vrbe: *adeò* vt non eſ
ſet panis populo terræ.
7 Et dirupta eſt ciuitas, & omnes viri bellatores fugerũt, exierũt-
que de vrbe nocte, "per viã portæ *quæ erat* inter duos muros "qui *erant*
iuxta hortum Regis (Chawſdím autem erant iuxta ciuitatem per
circuitum) abierúntque per viam ſolitudinis.
8 Perſequuti verò ſunt exercitus Chawſdím Regem, apprehende-
rúntque xSidciiáhu in deſertis Ierinhó: & omnis exercitus eius "diſ
perſus eſt ab eo.
9 Comprehenderunt igitur Regem, & aſcẽdere fecerunt eum ad
Regem Babél in Ribláh, in terram nHamáth: "& loquutus eſt cum
eo iudicia.
10 Et iugulauit Rex Babél filios xSidciiáhu in oculis eius: & etiam Occiſis filiis Sedeciæ coram eo, ipſe excæcatur.
omnes principes Iehudáh iugulauit in Ribláh.
11 Oculos autem xSidciiáhu excæcauit, & vinxit compedibus, ad-
ducíque fecit eũ Rex Babél in Babél: & poſuit eum in domo car-
ceris vſque ad diem quo mortuus eſt.
12 Menſe autem quinto, decima menſis (is annus, erat decimuſno Incenditur ciuitas.
nus annus Regis Nebuchadrnecxſár Regis Babél) venit Nebuzar-
adán prĩceps militũ, "qui ſtabat corã Rege Babél, in Ieruwſaláim,
13 Et incendit domum Iehouæ, & domum Regis, atque cunctas
domos Ieruwſaláim, "& omnem domum magnam cõbuſſit igni.
14 Omnéſque muros Ieruwſaláim vndique deſtruxerũt omnis ex-
ercitus Chawſdím, qui erat cum magiſtro militum.
15 De pauperibus autem populi, & de reliquo populo qui reman-
ſerãt in ciuitate, & de tranſfugis qui tranſfugerant ad Regem Ba-
bel, & de reliquiis multitudinis, "trãſmigrare fecit Nebuzar-adán
magiſter militum.
16 "De pauperibus verò terræ reliquit Nebuzar-adán magiſter mi-
litum, "vinitores & agricolas.
17 Et columnas æreas quæ erant in domo Iehouæ, & baſes, & ma- Templum ſpoliatur.
re æreum quod erat in domo Iehouæ, confregerunt Chawſdím,
& detulerunt omne æs eorum in Babél.
18 Lebetes quoque, & ſcopas, "& pſalteria, & pelues, & cochlearia,
& omnia vaſa ærea quibus miniſtrabant, tulerunt.

4 Fuit autem, &c. ויהי וגו׳ Hæc ſequentia ſcribuntur etiam ad verbum ferè 2.Reg.25.a.1, vbi fuſius omnia explicantur, & ſuprà 39.a.1.
5 Venitque ciuitas, &c. ותבא העיר במצור Hypallage, pro Obſidio venit in vrbem. id eſt obſeſſa eſt vrbs.
7 Per viam portæ, &c. דרך שער וגו׳ Vide ſuprà, cap.39.a.4. Qui אשר ſub. muri. Alii vertunt, quæ, nempe via.
8 Diſperſus, &c. נפוצו מעליו: dilapſus erat ab eo. i. eũ reliquerat. 9 Et loquutus eſt, &c. וידבר אתו משפטים: Hebraiſmus iſte explicatus eſt ſuprà cap.39.b.5. 12 Qui ſtabat co. Re. אשר עמד לפני מלך .i. qui aſtare ſolebat Regi Babylonis. Gallicè *le Cõneſtable*. Pro hoc, 2.Reg.25.b.8, legitur, ſeruus Regis Babél. 13 Et omnem do. mag. ואת־כל־בית הגדול & omnem domum magnificam. id eſt omnes domos magnatum. 15 Transmigrare fecit הגלה tranſtulit. tranſportauit. 16 De pauperibus verò ter. ומדלות הארץ q.d. quoſdam ex pauperibus reliquit, & quoſdam tranſtulit Babylonem. Vinitores & agric. לכורמים וליוגבים: in vinitores & agricolas. i. qui vineas & agros colerent. 18 Et pſalteria, ואת־המזמרות Doctus inter Hebræos dicit ſignificare inſtrumenta quibus pſallebant, aut cantabant. Alia nomina huius verſus, & ſequentium, vide Exod.27.a.3, & 2.Reg.25.a.1.

'Et hydrias,& thuribula,& pelues,& ollas,& cādelabra, '& mor- 19
tariola, & cyathos:'quæ aurea,aurea:&quæ argētea,argentea,tulit
magiſter militum:
Columnas duas,mare vnum,& boues duodecim æreos'qui erāt 20
ſub baſibus quas fecerat Rex שSelomóh in domo Iehouæ: non e-
rat pondus æris eorum omnium,*ſcilicet* vaſorum iſtorum.
'Et colūnarum , octodecim cubitorum erat altitudo columnæ 21
vnius:'& filum duodecim cubitorum circuibat eam, cuius craſſi-
tudo,*quæ* erat quatuor digitorum,*erat*'vacua.
Capitellum autem quod erat ſuper eam,æreū:altitudo verò ca- 22
pitelli vnius,quinque cubitorum erat:& retiaculum, & malogra-
nata ſuper capitellum per circuitum,omnia ærea:'& ſimilia erant
columnæ ſecundæ,& malogranata.
Fuerunt autem malogranata'nonaginta & ſex, 'ad plagam *unam*: 23
omnia malogranata,'centum ſuper retiaculum per circuitum.
'Tulit quoque magiſter militum שSeraiáh Sacerdotem'primū, 24
& שSephaniáh Sacerdotem'ſecundum,& tres cuſtodes liminis:
Et de ciuitate tulit eunuchum vnum, qui erat'præpoſitus ſuper 25
viros bellatores:& ſeptem viros ex iis'qui videbant faciem Regis,
qui inuēti ſunt in ciuitate:'&Scribam principem militiæ qui col-
ligebat ad militiam populum terræ : & ſexaginta'viros de populo
terræ,qui inuenti ſunt in medio ciuitatis:
Tulit inquam eos Nebuzar-adán magiſter militum,'& deduxit 26
eos ad Regem Babél in Ribláh:
Et percuſſit eos Rex Babél , & interfecit eos in Ribláh in terra 27
חHamáth:'& tranſlatus eſt Iehudáh de terra ſua.
Iſte eſt populus quem transferre fecit Nebuchadrנexſár'anno 28
ſeptimo,Iehudæos tria millia,& viginti tres.
Anno'decimooctauo Nebuchadrנexſár transferre fecit de Ieru- 29
שſaláim animas octingentas triginta duas.
Anno 'tertio & viceſimo Nebucadrנexſár 'transferre fecit Ne- 30
buzar-adán magiſter militum Iehudæorum animas ſeptingentas
quadragintaquinque:omnes animæ,quatuor millia,& ſexcentæ.
Fuit autem triceſimo ſeptimo anno 'tranſmigrationis Iehoiá- 31
chin Regis Iehudáh,duodecimo'menſe, 'viceſimaquinta menſis,
'eleuauit אEuil-merodách Rex Babél,'anno regni ſui,caput Ieho-
iachín Regis Iehudáh,& eduxit eum de domo carceris.

Qui in Ieruſalē relicti,trāſferuntur in Babyloně.

Rex Ioachin captiuus è carcere educitur,conſtituiturque ei cibāria regia.

19 Et hydrias,& thymiamateria,& vrceos,& pelues, & cādelabra, & mortaria,& cyathos: quotquot aurea,aurea : & quotquot argentea,argentea, tulit magiſter militiæ:

20 Columnas duas,& mare vnum,vitulos duodecim æreos , qui erant ſub baſibus quas fecerat Rex Salomō in domo Domini: non erat pōdus æris omnium horum vaſorum.

21 De columnis autē , decem & octo cubiti altitudinis erant in columna vna: & funiculus duodecim cubitorū circuibat eā:porrò groſſitudo ei⁹ quatuor digitorū,& intrīſecus caua erat.

22 Et capitella ſuper vtrāque,ærea:altitudo capitelli vnius, quinque cubitorum:& retiacula, & malogranata, ſupra coronam in circuitu, omnia ærea: ſimiliter columnæ ſecūdæ & malogranata.

23 Et fuerunt malogranata nonaginta ſex dependētia: & omnia malogranata centū,retiaculis circundabātur.

24 Et tulit magiſter militiæ Saraiā Sacerdotem primum, & Sophoniā Sacerdotem ſecundum:& tres cuſtodes veſtibuli:

25 Et de ciuitate tulit eunuchū vnū, qui erat præpoſitus ſuper viros bellatores:& ſeptem viros de his qui videbant faciem Regis , qui inuenti ſunt in ciuitate: & Scribam principem militum, qui probabat tyrones: & ſexaginta viros de populo terræ,qui inuēti ſunt in medio ciuitatis:

26 Tulit autem eos Nabuzardan magiſter militiæ: & duxit eos ad Regem Babylonis in Reblátha:

27 Et percuſſit eos Rex Babylonis, & interfecit eos in Reblátha in terra Emath: & trāſlat⁹ eſt Iuda de terra ſua.

28 Iſte eſt populus quem trāſtulit Nabuchodonoſor, in anno ſeptimo: Iudæos tria millia & vigintitres:

29 In anno octauodecimo Nabuchodonoſor, de Ieruſalem animas octingentas trigintaduas.

30 In anno viceſimotertio Nabuchodonoſor, tranſtulit Nabuzardan magiſter militiæ animas Iudæorum ſeptingentas quadragintaquinque:oēs ergo animæ,quatuor millia ſexcētæ.

31 Et factum eſt in triceſimoſeptimo anno tranſmigrationis Ioachin Regis Iuda,duodecimo menſe,viceſima quinta menſis , eleuauit Euil-merodach Rex Babylonis ipſo anno regni ſui,caput Ioachin Regis Iudæ,& eduxit eum de domo carceris.

19 Et hydrias ואת־הסיפים ad purificationem ſcilicet. Alii,crateres. Et mortariola, ואת־הכפות & cochlearia. Quæ aurea,&c. אשר זהב זהב וגו׳ Hebraiſmus.i.tam aurea,quàm argentea tulit,&c. 20 Qui erant ſub baſ. אשר־תחת המכונות qui erant ſub mari,& baſes.quæ ſcilicet ſuppoſitæ erant conchis. 21 Et columnarum, והעמודים Columnæ autem.i.quod ad columnas duas attinet. Et filum וחוט & funis.i.peripheria quæ erat duodecim cubitorum. Vacua, : נבוב inanis. Alii,concaua. 22 Et ſimilia וכאלה & talia. Ad verbum,Et ſicut hæc. 23 Nonaginta & ſex, תשעים וששה q. d. videbantur tantummodo nonaginta ſex malogranata: quatuor autem reliqua latebant viſum.nam corpus ſphæricū aſpici vndique non poteſt vno obtutu. Loquitur igitur de viſis. Ad plagā רוחה ad latus *unum*.vel,in latere.apparenti ſcilicet.i.qui videri poterat ab eo qui nō circuibat totum corpus illud columnæ:is enim tum nō videbat quatuor reliqua malogranata. Centū, מאה Intellige, in vno ordine. nam duo erant ordines malorumgranatorū:in vnoquoque ordine erāt centum. 24 Tulit quo. ויקח ſub.è tēplo. Primū, הראש primariū.principem.capitalem.i.præcipuum. Secundū, המשנה ſub.ab eo.q.d.vicarium ſummi pontificis,ſecundæ dignitatis ab illo. 25 Præpoſitus ſuper viros bel. פקיד על־אנשי המלחמה Id eſt præfectus militum. Qui videbant faciem Re. מרואי פני־המלך Hebraiſmus,ex illis qui aſſiſtebant Regi,aut qui coram Rege ſtabāt.i.ex domeſticis Regis,familiaribus,intimis,& aſſiduis apud Regem. Et Scribam,&c. ואת סופר וגו׳ Id eſt & Scribam principē exercitus, qui habebat poteſtatem conſcribendi exercitum ex populo eius terræ. Quidam vertunt,& Scribam exercitus ex populo in militiam conſcribendi officio præfectum. Alii,& Sopher principem exercitus,qui experitur militaturos. Viros de pop.terræ, איש מעם הארץ Id eſt plebeios eius regionis. 26 Et deduxit וילך Ad verbū,& ire fecit. 27 Et tranſlatus eſt ויגל itaque demigrauit.vel tranſmigrauit.q.d.atque ita cōpleta fuit prophetia,& quæ illis interminatus fuerat Deus per Prophetas. 28 Anno ſept. בשנת־שבע hoc eſt partim circa finem anni ſeptimi,& partim circa initium anni octaui. Alibi enim ſcribitur,anno octauo,2.Reg.24.c.12. 29 Decimooctauo שמונה עשרה Id eſt in fine decimioctaui,& initio deciminoni. Nam 2.Reg.25.b.8,ſcribitur decimonono. 30 Tertio & viceſ. שלוש ועשרים quo ſcilicet cepit Tyrū & Sidonem. Trāſferre fe. הגלה tranſtulit. Animas pro perſonis ponit, more Hebræorū. 31 Tranſmigrat. לגלות captiuitatis.i.à captiuitate,ſiue à quo captiuus ductus eſt. Viceſima quinta בעשרים וחמישה 2.Reg.25.g.27,ſcribitur viceſimaſeptima. Aiunt Hebræi obiiſſe Nabuchodonoſor x x v,ſed inhumatum x x v i i. Aut dicendū Regem cœpiſſe hoc dicere x x v,& id adimpleuiſſe x x v i i. Eleuauit נשא Calamitoſi ſunt capite demiſſo. Vnde Eleuare alicuius caput,eſt anſam lætitiæ præbere,& eum honore afficere,ſiue priſtinæ dignitati reſtituere. Chaldæus paraph.magnificauit. Anno בשנת in anno.ſub.primo.

32 Et loquutus eſt cum eo bona:& po
ſuit thronum eius ſuper thronos Re
gum qui erant poſt ſe in Babylone.

Loquutúſque eſt cum eo 'bona,& poſuit thronũ eius 'ſuper thro
num Regum qui erant ſecum in Babél.

33 Et mutauit veſtimenta carceris e-
ius, & comedebat panem coram eo
ſemper cunctis diebus vitæ ſuæ.

Et mutauit veſtimenta 'carceris eius,'& comedebat panem co-
ram eo ſemper omnibus diebus vitæ ſuæ.

34 Et cibaria eius cibaria perpetua da
bantur ei à Rege Babylonis ſtatuta
per ſingulos dies,vſque ad diem mor
tis ſuæ,cunctis diebus vitæ eius.

'Et portio eius portio perpetua dabatur ei à Rege Babél'per ſin
gulos dies eius,vſque ad diem quo mortuus eſt, omnibus diebus
vitæ eius.

32 Bona, טובות ſub.verba.i.conſolatus eſt eum blandis verbis,& affatus amicé. Super thronum לכסא Id eſt in loco eminentiore & altiore quàm eſſet thronus Regum qui cum eo erant in Babél. 33 Carceris eius, כלאו Id eſt quibus vtebatur dum eſſet clauſus in carcere. q. d. dedit ei veſtes dignas Rege. Et comedebat, &c. ואכל לחם לפניו cibum quoque ſumebat apud eum. id eſt an aula eius.ſiue in menſa. 34 Et portio e.port.perp. וארוחתו ארוחת תמיד Et cibus eius,cibus aſſiduitatis.id eſt annona,& cibus conſtitutus,aſſiduus dabatur ei,& ſine intermiſſione.Gallicè, *Il auoit bouche a court.* Per ſingulos dies eius, דבר־יום ביומו Ad verbum,rem diei in die ſuo.Hebraiſmus,pro Quotidie,ſiue per ſingulos dies eius.

Lamẽtationes Ieremiæ,Heb. איכה vel קינות

Hic liber apud Hebræos eſt ſine nomine:niſi quòd à prima ipſius dictione nominant איכה, id eſt Quomodo. In commentariis tamen appellant eum קינות lamentationes. A LXX autem dicitur θρῆνοι,quod etiam lamentationes ſiue fletus ſignificat. Exiſtimant Hebræi hunc fuiſſe librum quẽ Rex Iuda ab initio legit, & mox in ignem abiecit,vt Iere.36.e.23,legimus.cui opinioni contradicunt doctiores inter ipſos. Scribitur autem hoc ordine in Hebræo,vt primus verſus incipiat ab א, ſecundus à ב, & ita reliqui,ſeruata literarum alphabeti Hebraici ſerie.In tertio autẽ capite tres primi verſus incipiunt,ſinguli ab א:tres verò ſequentes à tribus ב,ſeruato ternario numero,vſque ad finem alphabeti.In cuius rei memoriam Latini ſingulis verſibus nomina, aut etiã notas literarum Hebraicarum aſcripſerunt: ne putes aliud ſubeſſe myſteriũ.Fortaſſe id factum fuit ab ipſo authore,vt facilius diſceretur,& memoria teneretur. Vide primam annotationem Pſalmi 25,& 119.

Apud LXX hæc leguntur, Et factum eſt, poſtquam in captiuitatem redactus eſt Iſrael, & Ieruſalem deſerta eſt, ſedit Ieremias propheta flens,& planxit lamẽtatione hac ſuper Ieruſalem, & amaro animo ſuſpirans,& eiulans,dixit,

VETVS. Cap.I.

1 Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo, facta
eſt quaſi vidua domina Gentium,prin
ceps prouĩciarũ facta eſt ſub tributo?

Iere.13.c.17

2 Plorãs plorauit in nocte,&lachry
mæ eius in maxillis eius: non eſt qui
conſoletur eam ex omnibus charis
eius: õnes amici eius ſpreuerũt eam,
& facti ſunt ei inimici.

3 Migrauit Iuda propter afflictionẽ,
& multitudinem ſeruitutis:habitauit
inter Gentes,nec inuenit requiem:o-
mnes perſequutores eius apprehen-
derunt eam inter anguſtias.

B

4 Viæ Sion lugent, eo quòd non ſint
qui veniãt ad ſolẽnitatẽ: omnes por
tæ eius deſtructæ, ſacerdotes eius ge-
mentes, virgines eius ſqualidæ, & i-
pſa oppreſſa amaritudine.

5 Facti ſũt hoſtes eiꝰ in capite,inimici
eiꝰ locupletati ſũt:qa Dñs locutus eſt
ſup eã propter multitudinẽ iniquita
tum eius:paruuli eius ducti ſunt in ca
ptiuitatem,ante faciem tribulantis.

6 Et egreſſus eſt à filia Siõ omnis de-
cor eius:facti ſunt principes eius ve-
lut arietes non inueniẽtes paſcua: &
abierunt abſque fortitudine ante fa-
ciem ſubſequentis.

C

7 Recordata eſt Ieruſalem dierũ affli
ctionis ſuæ, & præuaricationis: om-
nium deſiderabilium ſuorum quę ha-

NOVA EX HEBRAEO TRANSLATIO. Cap.I.

א Quomodo 'Sedet ſola ciuitas copioſa *quondã* popu-
lo,facta eſt 'veluti vidua 'copioſa in Gẽ-
tibus,domina in prouinciis facta eſt tributaria?
ב 'Plorando plorat in nocte, & lachrymæ eius *defluunt* in maxillas
eius,non eſt ei conſolator ex omnibus amatoribus eius:omnes a-
mici eius 'ſpreuerunt eam,facti ſunt ei in inimicos.
ג Trãſmigrauit Iehudáh 'propter afflictionem, & propter multi-
tudinẽ ſeruitutis: ipſa habitat inter Gentes,non inueniens requiẽ:
omnes perſequutores eius apprehenderunt eam 'inter anguſtias.
ד Viæ Siión lugent,eo quòd non ſint qui veniant '*ad* ſolẽnitatẽ:
omnes portæ eius deſolatæ,ſacerdotes eius 'ſuſpirãtes, virgines eiꝰ
afflictæ,& ipſi eſt amaritudo.
ה Fuerunt hoſtes eius 'in caput, inimici eius 'proſperè egerunt,
quia Iehouáh 'dolore affecit eam propter multitudinem præuari-
cationum eius: paruuli eius abierunt in captiuitatem 'ante hoſtẽ.
ו Et egreſſus eſt 'à filia Siión omnis decor eius: fuerũt principes
eius veluti cerui qui non 'inuenerũt paſcua,& abierunt abſque for
titudine ante perſequutorem.
ז Recordata eſt Ieruʷſaláim dierum afflictionis ſuæ,'& indigen-
tiarum ſuarum, omnium 'deſiderabilium ſuorum quæ fuerunt à

IN CAPVT I.

1 Sedet ישבה Præt.Heb.pro præſ.vt & verſu 3. Veluti vidua, כאלמנה tanquam vidua.nam (inquiunt Hebræi) quum ciuitas eſt plena populo,eſt veluti mulier habens maritum:ſed deſtructa,eſt inſtar viduæ. Copioſa רבתי Magna.
2 Plorando plorat בכה תבכה Hebraiſmus, Huberrimè plorat.Fut.Heb.pro præſ.quidam per futurum legunt. Spreuerunt e. בגדו בה præuaricati ſunt in eam.iniquè egerunt in eam.Alii,oderunt eam. 3 Propter afflictionem,&c. מעוני ומרוב וגו' Chaldæus paraph.eo quòd ipſa afflixit pupillos & viduas,& cum duritia tractauerunt ſeruos Hebræos.Alii vertunt,præ afflictione,& præ graui ſeruitute.ſub.à Chaldæis perpeſſa. Inter ang. : בין המצרים inter duas macerias. vnam hinc,& alteram inde, vnde nequeas effugere. Propriè angiportum ſignificat vnde quis euadere nequit. 4 *Ad* ſolennitatem: מועד ad ſtatas ferias.deeſt ל vel אל. Suſpirantes, נאנחים ingemiſcunt. 5 In caput, לראש Eſſe in caput, eſt ſuperiorem eſſe, & dominari alicui. hoc eſt dominari illis cœperunt hoſtes eorum. Proſperè egerunt, שלו Ad verbũ,habitauerunt in pace.pacifici fuerunt.id eſt fœliciter habuerunt.fœliciter ſucceſſit inimicis. Dolore affecit eam הוגה afflixit eam. Ante hoſtem. : לפני צר Id eſt ſequentibus hoſtibus qui eos abducebant captiuos.
6 A filia Siión מן בת־ציון Ieruſalem vocat Sion.q.d.Regnum à Ieruſalem ad Chaldæos tranſlatum eſt. Inuenerunt מצאו Præt. Heb.pro præſ.inueniunt.ſic vocat ceruos timidos. 7 Et indigentiarum ſua. ומרודיה & præuaricationum ſuarum.vel,& rebellionum ſuarum. Deſiderabilium ſuorum מחמודיה expetibiliũ ſuorum.nempe pacis, tranquillitatis,victoriarum,benedictionis fructuũ, Prophetiarum,& aliorum huiuſmodi,quibus retro temporibus potita fuerat.

diebus antiquis , dum caderet populus eius manu hoſtis, nec eſſet
auxiliator ei:viderunt eam hoſtes,deriſerunt'ſabbathum eius.
ח 'Peccatum peccauit Ieruwſaláim,propterea'in deriſionem fuit: 8
omnes qui honorabant eam,ſpreuerunt eam,quia viderunt turpi
tudinem eius:etiam ipſa ſuſpirauit,& conuerſa eſt retrorſum.
ט 'Sordes eius in fimbriis eius:non eſt recordata nouiſſimi ſui,'& ט 9
deſcendit mirabiliter:non eſt cõſolator ei.vide Iehouáh afflictio-
nem meam,quoniam 'magnificè fecit inimicus.
י Manum ſuam extendit hoſtis ad omnia deſiderabilia eius: vi- 10
dit enim Gentes ingredi Sanctuarium ſuum:de quibus præcepiſti
vt non ingrederentur in eccleſiam tuam.
כ Omnis populus eius 'ſuſpirantes, quærentes panem: dederũt 11
deſiderabilia ſua pro cibo,'vt refocillarẽt animam. vide Iehouáh,
& aſpice'quòd ſim vilis.
ל 'Ne ſit vobis *graue*,omnes qui trãſitis per viam, aſpicite, & vide- 12
te an ſit dolor ſicut dolor meus qui factus eſt mihi:quoniam dolo
re affecit *me* Iehouáh in die iræ furoris ſui.
מ De excelſo miſit'ignem in oſſa mea,'& dominatus eſt vnicuiq; 13
ipſorum:expandit rete pedibus meis,cõuertit me retrorſum:'po-
ſuit me deſolatam,tota die mœrentem.
נ 'Ligatum eſt iugum iniquitatum mearum manu eius: 'imple- 14
xæ ſunt, aſcenderunt ſuper collũ meũ , 'corruere fecit vires meas,
tradidit me Dominus in manus'*hoſtium à quibus* non potero ſurgere.
ס Conculcauit omnes'validos meos Dominus in medio mei:vo 15
cauit aduerſum me'cõgregationem ad conterendũ 'electos meos:
'torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iehudáh.
ע Propter hæc ploro,'*ex* oculo meo,*ex* oculo *inquam* meo deſcendit 16
aqua:quia longè receſſit à me conſolator , 'recreans animam meã:
filii mei deſolati ſunt,quia præualuit inimicus.
פ 'Frangit צSiión manibus ſuis,non eſt conſolator ei:'præcepit Ie 17
houáh contra Iayacób,*ut eſſent in* circuitu eius hoſtes eius,fuit Ieru-
wſaláim'in abominationem inter eos.

buerat à diebus antiquis quum cade-
ret populus eius in manu hoſtili, &
non eſſet auxiliator: viderunt eã ho-
ſtes,& deriſerunt ſabbatha eius.
8 Peccatum peccauit Ieruſalem,pro-
pterea inſtabilis facta eſt: omnes qui
glorificabant eam, ſpreuerunt illam,
quia viderunt ignominiam eius:ipſa
autem gemẽs,& cõuerſa eſt retrorſũ.
9 Sordes eius in pedibus eius,nec re-
cordata eſt finis ſui:depoſita eſt vehe
menter , non habens conſolatorem.
vide Domine afflictionem meã,quo-
niam erectus eſt inimicus. D
10 Manum ſuam miſit hoſtis ad om-
nia deſiderabilia eius: quia vidit Gen
tes ingreſſas Sanctuarium ſuũ,de qui
bus præceperãs ne intrarẽt in eccle-
ſiam tuam.
11 Omnis populus eius gemens, &
quærens panem : dederunt pretio-
ſa quæque pro cibo ad refocillandam
animam.vide Domine & conſidera,
quoniam facta ſum vilis.
12 O vos omnes qui tranſitis per viã,
attẽdite,& videte ſi eſt dolor ſicut do
lor meus: quoniam vindemiauit me,
vt loquutus eſt Dominus in die iræ
furoris ſui. E
13 De excelſo miſit ignem in oſſibus
meis,& erudiuit me:expãdit rete pe-
dibus meis,conuertit me retrorſum:
poſuit me deſolatam, tota die mœro
re confectam.
14 Vigilauit iugum iniquitatum mea-
rum : in manu eius conuolutæ ſunt,
& impoſitæ collo meo , infirmata eſt
virtus mea,dedit me Dominus in ma
num de qua non potero ſurgere.
15 Abſtulit omnes magnificos meos
Dominus de medio mei : vocauit ad-
uerſum me tempus vt contereret e-
lectos meos:torcular calcauit Domi-
nus virgini filiæ Iuda. Ieremiæ F
16 ‖Idcirco egò plorãs,& oculus meus
deducens aquas:quia longè factus eſt
à me conſolator conuertens animam
meam:facti ſunt filii mei perditi,quo-
niam inualuit inimicus.
17 Expandit Sion manus ſuas,non eſt
qui conſoletur eam: mandauit Domi
nus aduerſum Iacob, in circuitu eius
hoſtes eius : facta eſt Ieruſalem quaſi
polluta menſtruis inter eos.

Sabbathum eius. : משבתה Nomine ſabbathi,intelligit quencunque ritum cultus Domini, ac veræ religionis . Quidam Hebræorũ ver-
tunt,riſerunt ſuper ceſſatione eius.id eſt quòd ceſſaret lætitia eius. 8 Peccatum pec. חטא חטאה Hebraiſmus,Grauiſſimè peccauit.
In deriſionem לנידה in commotionem.ſub.capitis Gentibus,quæ deridentes eam,commouerunt caput. Alii,in tranſmigrationem facta
eſt.vel,inſtabilis & vaga facta eſt.q.d.variè iactata eſt,abducta ſcilicet in captiuitatem. 9 Sordes e.&c. טומאתה בשוליה Immundi-
tia eius,&c. id eſt ſine omni verecundia peccauit, ſimilis facta mulieri impudenti quæ non veretur menſtruum ſanguinem in fimbriis pu-
blicè circunferre. Et deſcendit mirab. ותרד פלאים propterea deſcendit *in* mirabilibus.id eſt admirabili deſcenſu.Multi enim mirati
ſunt lamentabilem caſum tam florentis vrbis & regni.vel,mirabiliter,id eſt mirabili & ſumma deiectione ac depreſſione: hoc eſt ſummam
rerum ſuarum paſſa eſt iacturam. Magnificè fe. הגדיל magnificauit.ſub.ſe.id eſt immenſa patrauit. vel,magnificat ſe,hoc eſt temerè
iactat ſe inimicus,quaſi hoc ſua virtute factum ſit. 11 Suſpirantes,quær. נאנחים מבקשים cum gemitu quærunt. Vt refocilla-
rent a. להשיב Ad verbum,ad faciendum quieſcere animam. Quidam,vt reuocarent *deficientem* animam. Alii,ad retinendam animam.
Quòd ſim vilis. : כי הייתי זוללה quòd vilis habita ſim. Alii,nam abiecta[vel,ignominioſa]ſum. Præt.Heb.pro præſ.
12 Ne ſit vobis *graue*, לא אליכם Ne ad vos.ſub. veniat quod accidit mihi.q.d.abſit vt talia vobis contingant. Formula eſt deprecantis
malum.Facit autem loquentem Ieruſalem,ac querentem ſuas calamitates,cui nulla par ſit. 13 Ignem אש Per ignem intelligit fu-
rorem.Chaldæus paraph.De cælis miſit ignem in caſtella mea fortiora,& ſubegit ea.Exprimit verò grauitatem iræ Diuinæ variis ſimilitudi
nibus:dicit illam eſſe immiſſionem ignis,illaqueationem,impoſitionem iugi,& calcationẽ torcularis. Et dominatus eſt vni.ip. וירדנה
Ad verbum,& dominatus eſt ipſi.ſub.oſſi.i.vnicuique ipſorum oſſium. Quidam,& deſæuiit in ea.vel,vim ſuam exeruit in ea. Poteſt etiam
legi,dominatus eſt ipſe.ſub.ignis, vt ex Hebræorum doctis nonnulli exponunt. Alii,& contriuit ipſum.id eſt vnunquodque ipſorum.
Poſuit me נתנני Ad verbum,dedit me.i.reddidit deſolatam.Hebraiſmus. 14 Ligatum eſt נשקד Tractum eſt.vel,acceleratum
eſt,vt doctus inter Hebræos vertit. Alius,Punctis quibuſdam deſignatum eſt.q.d. Deus quibuſdam notis peccata mea in manibus ſuis deſi-
gnauit vt illorum recordetur. Nuſquam alibi in Sacris literis legitur hæc dictio. Implexæ ſunt,aſcen. ישתרגו עלו Id eſt inuolutæ ve-
luti ramuſculi arborum, aſcenderunt,&c. Corruere fecit הכשיל deiecit.depreſſit.ſub. iugum illud. *Hoſtium* Subaudiri poteſt,
earum tranſgreſſionum à quibus,vel cũ quibus non,&c. 15 Validos m. אבירי robuſtos meos. A lii,magnificos. Congregationẽ
מועד concionem. Quidam, Indixit aduerſum me tempus. Electos meos: בחורי iuuenes meos. Torcular,&c. גת דרך ונו' Id eſt
tradidit Dominus populum ſuum hoſtibus vt interficiant eum,torqueant & conculcent haud ſecus quàm vuæ in torculari calcantur. Qui-
dam vertunt,tanquam in torculari calcauit Dominus virginem filiam Iuda.id eſt Ieruſalem quæ eſt vrbs præcipua tribus Iuda.
16 Ex oculo m.&c. עיני עיני ונו' oculus meus,oculus *inquam* meus deſcendit *in* aquam. Recreans משיב Ad verbũ,quieſcere faciẽs.
17 Frangit פרשה ſub.panem.q.d.ipſa ſibimet frangit panem,quum nullum habeat qui ſibi frangat. ſolet enim frangi panis mœrenti-
bus. Vt ergo indicet neminem eſſe qui eam conſoletur,hoc dicit. Nomine autem panis Hebræi quencunque cibum intelligunt. Chaldæus
paraph.ſine ב in בידיה legit,hoc modo, Frangit Sion manus ſuas more lugentium. Sic etiam quidam ex doctis Hebræorum. Alii,Expandit
Sion manus ſuas. Præcepit,&c. צוה יהוה ליעקב Id eſt mandato conuocauit Iehouáh contra Iaacób vt eſſent,&c. In abominatio-
nem לנידה in menſtruatam.i.vt mulier menſtruis polluta,ſeparata erat à viro ſuo,& à templo,vt ſcribitur Leuit.15.c.19.vel,in ſeparationem.

18 Iuſtus eſt Dominus, quia os eius ad iracundiã prouocaui. audite obſecro vniuerſi populi, & videte dolorẽ meum: virgines meæ & iuuenes mei abierunt in captiuitatem.

G 19 Vocaui amicos meos, & ipſi deceperunt me: Sacerdotes mei, & ſenes mei in vrbe cõſumpti ſunt: quia quæſierunt cibum ſibi vt refocillarent animam ſuam.

20 Vide Domine quoniã tribulor, cõturbatus eſt venter meus: ſubuerſum eſt cor meum in memetipſa, quoniã amaritudine plena ſum: foris interficit gladius, & domi mors ſimilis eſt.

21 Audierunt quia ingemiſco ego, & non eſt qui conſoletur me: omnes inimici mei audierunt malum meum, lętati ſunt, quoniã tu feciſti: adduxiſti diẽ conſolationis, & fiẽt ſimiles mei.

22 Ingrediatur omne malum eorum coram te, & vindemia eos ſicut vindemiaſti me propter omnes iniquitates meas: multi enim gemitus mei, & cor meum mœrens.

Cap. II.

1 QVomodo obtexit caligine in furore ſuo Dominus filiam Sion, proiecit de cęlo in terram inclytam Iſrael, & non eſt recordatus ſcabelli pedum ſuorum in die furoris ſui?

2 Præcipitauit Dominus nec pepercit, omnia ſpecioſa Iacob deſtruxit in furore ſuo, munitiones virginis Iuda, deiecit in terram, polluit regnum & principes eius.

3 Confregit in ira furoris omne cornu Iſrael, auertit retrorſum dexteram ſuam à facie inimici, & ſuccẽdit in Iacob quaſi ignem flammæ deuorantis in gyro.

B 4 Tetendit arcum ſuum quaſi inimicus, firmauit dexterã ſuam quaſi hoſtis, & occîdit omne quod pulchrũ erat viſu in tabernaculo filiæ Sion, effudit quaſi ignem indignationem ſuã.

5 Factꝰ eſt Dominus velut inimicus, præcipitauit Iſrael, præcipitauit omnia mœnia eiꝰ, diſſipauit munitiones eius, & repleuit in filia Iuda humiliatum & humiliatam.

6 Et diſſipauit quaſi hortum tentoriũ ſuum, demolitus eſt tabernaculũ ſuũ: obliuioni tradidit Dominus in Sion feſtiuitatem & ſabbathum, & in opprobrium & in indignationem furoris ſui Regem & Sacerdotem.

C 7 Repulit Dominus altare ſuum, maledixit ſanctificationi ſuæ: tradidit in manu inimici muros turriũ eius: vocem dederunt in domo Domini, ſicut in die ſolenni.

18 צ Iuſtus eſt Iehouáh, quia ori eius rebellaui. audite quæſo omnes populi, & videte dolorem meum: virgines meæ, & iuuenes mei abierunt in captiuitatem.

19 ק ″Vocaui amicos meos, *at* ipſi deceperunt me: Sacerdotes mei, & ſenes mei in vrbe″conſumpti ſunt quum quærerent cibum ſibi vt refocillarent animam ſuam.

20 ר Vide Iehouáh quòd tribulatio *eſt* mihi, viſcera mea″ intumuerunt, inuerſum eſt cor meum in medio mei, quia″rebellãdo rebellaui: foris orbauit gladius, domi″tanquam mors *eſt*.

21 ש Audierunt quòd ingemiſco, nec eſt conſolator mihi: omnes inimici mei″audito malo meo gauiſi ſunt quòd tu *hoc* feciſti:″adduxiſti diem *quem* indixiſti, ſed erunt ſicut ego ſum.

22 ת Ingrediatur omne malum eorum coram te, ″& fac illis quẽadmodũ feciſti mihi propter omnes iniquitates meas: multa enim ſunt ſuſpiria mea, & cor meum mœret.

Cap. II.

1 א Q″Vomodo obſcurauit in furore ſuo Dominus filiam ꝁSiiõ, ″proiecit è cælo in terram decorem Iꝯſraꝁél, & non eſt recordatus ſcabelli pedum ſuorum in die furoris ſui!

2 ב Perdidit Dominus, & nõ pepercit, omnia tabernacula Iaꝩacób deſtruxit in furore ſuo, munitiones filiæ Iehudáh″deiecit in terrã, polluit regnum & principes eius.

3 ג ″Cõcîdit″in ira furoris omne cornu Iꝯſraꝁél, ″redire fecit retrorſum dexteram ſuam à facie inimici, ″& accenſa eſt in Iaꝩacób″veluti ignis flammæ conſumpſit in circuitu.

4 ד Tetendit arcum ſuum veluti inimicus, ſtetit dextera eius tanquam hoſtis, & occîdit omnia ″deſiderabilia oculi, in tabernaculo filiæ ꝁSiión, effudit tanquam ignem indignationem ſuam.

5 ה Fuit Dominus veluti inimicus, perdidit Iꝯſraꝁelem, perdidit omnia palatia eius, diſſipauit munitiones eius, & multiplicauit in filia Iehudáh″planctum & luctum.

6 ו ″Et tranſtulit veluti hortum tentorium ſuum, ſubuertit ″congregationem ſuam: obliuiſci fecit Iehouáh in ꝁSiión ſolennitatẽ & ſabbathum, ″& ſpreuit in ira furoris ſui Regem & Sacerdotem.

7 ז Repulit Dominus altare ſuum, ″abominatus eſt Sãctuariũ ſuũ: tradidit in manum inimici muros palatiorum eius, ″vocem dederunt in domo Iehouæ, ſicut in die ſolennitatis.

19 Vocaui amicos meos, קראתי למאהבי Clamaui ad amatores meos. qui ſcilicet antea quærebant amicitiam meam, vel quorum amicitiam quærebam. Conſumpti ſunt, גועו expirarunt. langore perierunt. 20 Intumuerunt, חמרמרו conturbata ſunt. Alii, aſtricta ſunt. Rebellando rebell. מרו מריתי Hebraiſmus, pertinaciter rebellaui. Tanquam mors. : כמות *eſt aliquid* ſimile morti. nempe fames. 21 Audito malo meo gauiſi ſunt, שמעו רעתי ששו Ad verbum, audiuerunt malum meum, gauiſi ſunt, hoc eſt intellecta calamitate mea gauiſi ſunt. Malum pro afflictione. Adduxiſti, &c. הבאת וגו' Ad verbum, Adduxiſti diem, vocaſti, & fuerunt [vel erunt] ſicut ego. i. induxiſti [aut inducis] contra me diem *quem* indixiſti: erunt igitur. id eſt eadem ratione & argumento aliquando ſimiles mei. futuri ſunt. tu enim indixiſti quoque diem per Prophetas tuos contra illos, vt ſcilicet eos punias. Quidam couertunt per futurum, Adduces diem à te vocatum, & erunt ſimiles mei. Alii, inducas ergo [vel, vtinam induceres] diem *quem* indixiſti [ſub. per Prophetas tuos] vt ſint ſimiles mei, id eſt puniantur quemadmodum ego punior. 22 Et fac illis, &c. ועולל למו וגו' & vindemia eos, ſicut vindemiaſti me. Verti etiam poſſet, & dolore affice eos vt dolore affeciſti me. Quidam Hebræorum vertit, & cauſa ſis [ſub. ruinæ] eis, ſicut cauſa fuiſti mihi. vt infrà, cap. 3. verſu 51.

IN CAPVT II.

1 Quomodo obſc. איכה יעיב Quàm obſcuram reddidit. vel, Quomodo obnubilauit. Quidam Hebræorum vertunt, Quomodo vſque ad nubes exaltauit. nam ſequitur, & proiecit, ſiue deiecit eam ab alto in ira ſua. Proiecit השליך deiecit. 2 Deiecit in terram הגיע לארץ Ad verbũ, attingere fecit terram. 3 Concîdit in ira, &c. גדע בחרי אף כל קרן Confregit in furore iræ omne cornu. id eſt, Confregit ira furente ac æſtuante omne robur Iſrael, hoc eſt duo regna. Redire fec. ret. &c. השיב אחור וגו convertit retrò, &c. id eſt retraxit. Hebraiſmus, negauit [vel ſubduxit ab eis] auxilium, quum ventũ eſſet in hoſtes. Et accenſus eſt ויבער exarſit itaque. Veluti ignis, &c. כאש להבה וגו' veluti ignis flammantis qui circunquaque abſumit. Alii, velut ignis inflammatus, conſumpſit per circuitum. Alii, velut ignis, flamma deuorauit per circuitum. 4 Deſiderabilia oculi, כל מחמדי עין Id eſt quæcunque expetere poteſt oculus. 5 Planctum & lu. : תאניה ואניה mœrorem & triſtitiam. 6 Et tranſtulit, &c. ויחמס כגן שוכו Et diſſipauit velut *tugurium* horti tabernaculum ſuum. id eſt templum, vel Sionem quæ eſt illi velut tabernaculum & tugurium. Congregationem ſuam: מועדו Id eſt locum vbi congregantur, quod eſt Sanctuarium. Alii, perdidit Sanctuarium ſuum. ita docti Hebræorum. Et ſpreuit ויגאץ abiecitque. cum contemptu ſcilicet. Alii, & flocci fecit. 7 Abominatus eſt נאר neglexit. Vocem dederunt קול נתנו ſub. hoſtes, facto ſtrepitu, vt populus clamitare ſolet præ gaudio in ſolennitate.

ח Cogitauit Iehouáh vaſtare murum filiæ ẋSiión, extendit΄regu- 8
lam,non retraxit manum ſuam à perdẽdo, ΄deſolauítque antemu
rale & murum,pariter deſolata ſunt.
ט Demerſæ ſunt in terram portæ eius,perdidit, & cõtriuit vectes 9
eius,΄Regem eius, & principes eius in Gẽtibus : non eſt Lex, pro-
phetæ quoque eius ΄non inuenerunt viſionem à Iehouáh.
י Sederunt in terra, conticuerunt ſenes filiæ ẋSiión,΄impoſuerũt 10
puluerem ſuper caput ſuũ,accinxerunt ſe ſaccis,demittunt in ter-
ram caput ſuum filiæ Ieruשׂſaláim.
כ Defecerunt præ lachrymis oculi mei,΄intumuerũt viſcera mea, 11
effuſum eſt in terram iecur meum propter contritionem filiæ po
puli mei,΄quum deficeret paruulus & lactens in platéis ciuitatis.
ל Matribus ſuis dixerunt, Vbi eſt triticum & vinum? quum ſcili- 12
cet deficerent΄ tanquam occiſus in platéis ciuitatis,΄quũ effunde-
retur anima eorum in ſinu matrum ſuarum.
מ ΄Quid teſtificabor tibi,quídve aſſimilabo tibi filia Ieruשׂſaláim? 13
quid æquabo tibi vt cõſoler te, virgo filia ẋSiión? magna eſt enim
velut mare,contritio tua:quis medebitur tibi?
נ Prophetæ tui viderunt tibi vanum & inſulſum, & non aperue- 14
runt iniquitatem tuam ΄vt conuerterent auerſionem tuam: vide-
runt inquam tibi prophetias vanas΄& expulſiones.
ס Complauſerunt ſuper te manibus omnes tranſeuntes per viam, 15
ſibilauerunt & mouerunt caput ſuum ſuper filiam Ieruשׂſaláim,
dicentes, Hæccine *eſt* vrbs quam dicebant ΄perfecti eſſe decoris, gau-
dium vniuerſæ terræ?
פ ΄Aperuerunt ſuper te os ſuũ omnes inimici tui,& ſibilauerunt, 16
& frenduerunt dente: dixerunt,΄Perdamus:equidem hæc eſt dies
quam expectabamus,inuenimus,vidimus.
ע Fecit Iehouáh quæ cogitauit,cõpleuit ſermonem ſuum quem 17
΄mandauerat à diebus antiquis:deſtruxit,& non pepercit, lætifica
uítque ſuper te inimicum,exaltauit cornu hoſtium tuorum.
צ ΄Clamauit cor eorum ad Dominũ,O mure filiæ ẋSiión,΄deſcen 18
dere fac lachrymam veluti torrentem per diem & noctem, ne des
requiem tibi,nec΄quieſcat pupilla oculi tui.
ק Surge,clama in nocte in principio vigiliarum, effunde ſicut a- 19
quam cor tuum ante conſpectũ Domini:leua ad eum manus tuas
propter animã paruulorum tuorum deficientium præ fame in ca
pite omnium platearum.
ר Vide Iehouáh,& aſpice΄cuinam ſic feceris:΄num comedunt mu 20
lieres fructum ſuum, paruulos΄qui educantur? ΄num occiditur in
Sanctuario Domini Sacerdos & Propheta?

8 Cogitauit Dominus diſſipare mu-
rum filiæ Sion,tetendit funiculũ ſuũ,
& non auertit manum ſuam à perdi-
tione,luxitque antemurale,& murus
pariter diſſipatus eſt.
9 Defixę ſunt in terra portæ eius:per-
didit & contriuit vectes eius,Regem
ei⁹ & principes eius in Gẽtibus: non
eſt Lex,& Prophetæ eius non inuene
runt viſionem à Domino.
10 Sederunt in terra, conticuerunt ſe-
nes filiæ Sion , conſperſerunt cinere
capita ſua,accincti ſunt ciliciis,abie-
cerunt in terram capita ſua virgines
Ieruſalem.
D
11 Defecerũt prę lachrymis oculi mei,
cõturbata ſunt viſcera mea: effuſum
eſt in terra iecur meum ſuper contri-
tionẽ filiæ populi mei , quũ deficeret
paruulus & lactens in platéis oppidi.
12 Matribus ſuis dixerunt,Vbi eſt tri-
ticum & vinũ? quum deficerent quaſi
vulnerati in platéis ciuitatis, quũ ex-
halarẽt animas ſuas in ſinum matrũ
ſuarum.
13 Cui comparabo te ,vel cui aſſimila
bo te filia Ieruſalem ? cui exæquabo
te, & conſolabor te virgo filia Sion?
magna eſt enim velut mare, cõtritio
tua:quis medebitur tibi?
E
14 Prophetæ tui viderunt tibi falſa &
ſtulta,nec aperiebant iniquitatẽ tuã
vt te ad pœnitentiam prouocarent:
viderunt autem tibi aſſumptiones fal
ſas & eiectiones.
15 Plauſerunt ſuper te manibus om-
nes tranſeuntes per viam:ſibilauerũt
& mouerunt caput ſuum ſuper filiam
Ieruſalem,Hæccine eſt vrbs, dicẽtes,
perfecti decoris , gaudium vniuerſæ
terræ?
16 Aperuerũt ſuper te os ſuum omnes
inimici tui: ſibilauerunt & fremuerũt
dentibus,dixerunt,Deuorauimus: en
iſta eſt dies quam expectabamus , in-
uenimus,vidimus.
F
17 Fecit Dominus quæ cogitauit,cõ-
pleuit ſermonẽ ſuum quẽ præceperat
à diebus antiquis:deſtruxit,& non pe
percit,& lætificauit ſuper te inimicũ,
& exultauit cornu hoſtium tuorum.
18 Clamauit cor eorum ad Dominũ
ſuper muros filiæ Sion , Deduc quaſi
torrentem lachrymas per diem & no
ctem:non des requiem tibi, neque ta
ceat pupilla oculi tui.
19 Conſurge,lauda in nocte in princi-
pio vigiliarum : effunde ſicut aquam
cor tuum ante conſpectum Domini:
leua ad eum manus tuas pro anima
paruulorum tuorum qui defecerunt
in fame in capite omnium compito-
rum.
G
20 Vide Domine , & conſidera quem
vindemiaueris ita: ergóne comedent
mulieres fructum ſuum , paruulos ad
menſuram palmæ? ſi occidetur in San
ctuario Dñi Sacerdos & Propheta?

8 Regulam, קו funiculũ.ſub.vaſtationis. Alii,perpendiculum. Deſolauitque,&c. ויאבל חל וחומה luxitque antemurale & murus.
9 Regem eius,&c. מלכה ושריה בגוים Rex eius & principes eius[ſub.abducti ſunt]inter Gentes. Non inuenerunt viſ.à Iehouáh.
לא מצאו חזון מיהוה: i.non prophetant quæ Domini ſunt. 10 Impoſuerunt העלו Ad verbum,aſcendere fecerunt.id eſt conſperſe-
runt puluere caput. 11 Intumuerunt חמרמרו conturbata ſunt. Quum deficeret, בעטף Id eſt quum viderem deficere,ſiue ani-
mi deliquium pati paruulos,&c. 12 Tanquam occiſ. כחלל Id eſt vt ſolent qui cæſi ſunt gladio. Quum effunder.&c. בהשתפך
נפשם וגו' quum efflarent animam ſuam.vel,poſteaquam effuderant animum ſuum.i.votum ac deſiderium in ſinum matrum ſuarum.
13 Quid teſtificabor,&c. מה אעידך וגו' Id eſt,Quid teſtibus probabo,quenquã accepiſſe tantã cladẽ quantã accepiſti? aut quẽ popu-
lum adducam qui tam duro affectus ſit ſupplicio vt tu? 14 Vt conuerterent auer.t. להשיב שביתך vt reducerent captiuitatem tuã.
Et expulſiones. ומדוחים: Id eſt ea quæ te expellebant à me:hoc eſt rationes quibus expellerent te à via recta.
15 Perfecti eſſe dec. כלילת יפי conſummata pulchritudine præditam? 16 Aperuerunt,&c. פצו עליך וגו' Hebraiſmus, diducto
ore irrident te. Perdamus: בלענו Præt.Heb.pro fut.& fut.pro imperat.Deuorauimus,vel perdidimus:pro deuoremus.
17 Mandauerat צוה ſub.per Prophetas ſuos. 18 Clamauit צעק Clamabat,id eſt,Clamabant Ieroſolymitani animo quidem in-
tento ad Deum,ſed conuertentes ſermonem ſuum ad murum. Deſcendere fac הורידי deduc.emitte.demitte. Quieſcat אל תדום Ad
verbum,taceat. 20 Cuinam ſic fec. למי עוללת כה quem ſic racemaueris.vel,ad quid vindemiaſti? Num comedunt אם תאכלנה
Admiratiuè dictum.q.d.an hoc vnquam fando auditum,vt matres ederent fœtus ſuos? Alii,an comedent? Qui educantur טפחים
educationum? Ita dicuntur quòd ſtatura eorum ſit aliquot palmorum:vel quòd à nutricibus palmis contrectari ſoleant. Num occiditur
אם יהרג an occidatur.id eſt occidi ſoleat. Alii,an occidetur.

Iacuerunt in terra foris puer & ſenex: virgines meæ & iuuenes mei ceciderunt in gladio: interfeciſti in die furoris tui, percuſſiſti, nec miſert⁹ es.

21 ש Iacuerũt humi in platéis puer & ſenex, virgines meæ & iuuenes
mei ceciderunt gladio: interfeciſti in die furoris tui, iugulaſti, nõ
pepercisti.

Vocaſti quaſi ad diem ſolennẽ qui terrerent me de circuitu, & non fuit in die furoris Domini qui effugeret & relinqueretur: quos educaui & enutriui, inimicus meus conſumpſit eos.

22 ת Vocaſti tanquam ad diem ſolennem ʹtimores meosʹde circui-
tu, nec fuit in die furoris Iehouæ euaſor & ſuperſtes: quos educa-
uiʹ& euexi, inimicus meus conſumpſit.

Cap. III.

Ego vir videns paupertatem meã in virga indignationis eius.

1 א EGo ſum vir illeʹ*qui* vidi afflictionẽʹin virga indignationis eius.

Me minauit, & abduxit in tenebras, & non in lucem.

2 א Me duxit,ʹ& deduxit in tenebras, & non in lucem.

Tantùm in me vertit, & conuertit manum ſuam tota die.

3 א Profectò contra me conuerſus eſt, vertit manum ſuam *contra me*
tota die.

Vetuſtam fecit pellem meã & carnem meam, contriuit oſſa mea.

4 ב Vetuſtam reddidit carnẽ meam & pellem meam, confregit oſſa
mea.

AEdificauit in gyro meo, & circundedit me felle & labore.

5 ב AEdificauit aduerſum me, & circundeditʹfelle & labore.

In tenebroſis collocauit me, quaſi mortuos ſempiternos.

6 ב In tenebroſis *locis*ʹmanere fecit me, veluti mortuos *in* ſeculum.

Circũædificauit aduerſũ me, vt nõ egrediar: aggrauauit cõpedem meũ.

7 ג ʹCircunſepiuit me, & non egrediar: aggrauauitʹcõpedem meũ.

Sed & quum clamarem & rogarẽ, excluſit orationem meam.

8 ג Etiam quando clamabam & vociferabar, ʹoccluſit *aures ad* ora-
tionem meam.

Concluſit vias meas lapidib⁹ quadris, ſemitas meas ſubuertit.

9 ג Circunſepſit vias measʹexciſo lapide, ſemitas measʹperuertit.

B Vrſus inſidians factus eſt mihi, leo in abſconditis.

10 ד *vt* vrſus inſidians fuit mihi, *ut* leo in latibulis.

Semitas meas ſubuertit, & confregit me, poſuit me deſolatam.

11 ד Vias measʹperuertit, & concîdit me in fruſta, poſuit me deſo-
latam.

Tetendit arcum ſuum, & poſuit me quaſi ſignum ad ſagittam.

12 ד Tetendit arcum ſuum, & ſtatuit me tanquam ſcopum ſagittæ.

Miſit in renibus meis filias pharetræ ſuæ.

13 ה ʹIngredi fecit renes meos ſagittas ſuas.

Factus ſum in deriſum omni populo meo, canticum eorum tota die.

14 ה Fui riſui omni populo meo, canticum eorum tota die.

Repleuit me amaritudinibus, inebriauit me abſynthio.

15 ה Satiauit me amaritudinibus, inebriauit me abſynthio.

Et fregit ad numerũ dentes meos, cibauit me cinere.

16 ו ʹEt confregit lapillis dentes meos, ʹoperuit me puluere.

Et repulſa à pace eſt anima mea, oblitus ſum bonorum.

17 ו ʹEt elongauit ſe à pace anima mea, oblitus ſumʹboni.

C Et dixi, Periit finis meus, & ſpes mea à Domino.

18 ו Dixi ergo, ʹPeriit fortitudo mea, & ſpes mea à Iehouáh:

Recordare paupertatis & trãſgreſſionis meæ, abſynthii & fellis.

19 ז ʹDum recordor afflictionis meæ & planctus mei, abſynthii &
fellis.

Memoria memor ero, & tabeſcet in me anima mea.

20 ז Recordando *enim*ʹrecordatur, & humiliatur in me anima mea.

Hoc recolens in corde meo, ideo ſperabo.

21 ז HocʹreDuco ad cor meum, idcirco ſpero.

Miſericordiæ Domini quia non ſumus conſumpti, quia non defecerunt miſerationes eius.

22 ח ʹMiſericordiæ Iehouæ *ſunt* quòd non ſumus conſumpti, quia nõ
defecerunt miſericordiæ eius.

Nouæ diluculo, multa eſt fides tua.

23 ח Nouæ ſuntʹquolibet mane *miſericordiæ eius*, magna eſt fides tua.

22 Timores meos מגורי Id eſt eos à quibus mihi maximè timebam. De circuitu, מסביב vndique, omni ex parte. Et euexi, וריביתי & enutriui.

IN CAPVT III.

1 Qui vidi afflict. ראה עני Phraſis Hebræa, afflictus ſum, afflictionem expertus ſum. Iſtud caput intelligunt Hebræi de Ieremia coniecto in carcerem, Ierem. 20. a. 1. Poteſt etiam ad Iudæos referri in exilium actos. In virga, &c. בשבט עברתו: .i. vehementi furore eius.
2 Et deduxit ויולך Ad verbum, ire fecit. 5 Felle & labore. ראש ותלאה: toxico & moleſtia. ſiue fatigatione. à לאה. Alii, caput meum, & ſuſpendit *ipſum*. à תלה ſuſpendit. Chaldæus paraph. & circundedit ciuitatem, & eradicauit capita. id eſt duces populorum.
6 Manere fecit me, הושיבני collocauit me. 7 Circunſepiuit me גדר בעדי Sepem [vel maceriam, aut parietem] ſtruxit circum me. id eſt quaſi ſepe obiecta viam interclusit ne egrediar. Compedem meum. נחשתי: pedicas æreas meas.
8 Occluſit, &c. שתם תפלתי: Ad verbũ, clauſit orationem meam. ne ſcilicet perueniret ante illum. q.d. non audiuit orationem meam.
9 Exciſo lapide, בגזית lapidibus quadris. Hoc dicitur propter biennalem obſidionem, qua intra vrbis mœnia ab exercitu Chaldæorũ veluti capti tenebantur, vt exire non poſſent niſi per deuias & obliquas vias. Peruertit. עוה: deprauauit. i. mutauit à conſuetudine. Sic paulo pòſt verſu 11. 11 Peruertit, סורר diſſipauit. abalienauit. vagas reddidit. 13 Ingredi, &c. הביא וגו׳ Ad verbum, Intrare fecit in renes meos filios pharetræ ſuæ. i. Confixit me ſagittis ſuis. 16 Et confregit, &c. ויגרס וגו׳ .i. immiſcuerunt lapillos panibus meis, quorum eſu attriti ſunt dentes mei. nam Ieremiæ datus eſt panis miſtus lapillis. Operuit, &c. הכפישני באפר: verſauit me in cinere. i. partem ſummã verterunt ad imum, vt caput ad locum pedum. Ita Hebræi. Alii, inquinauit me cinere. Alii, cibauit me cinere.
17 Et elongauit ſe ותזנח Et ſubduxit ſe. Et diſceſſit. q.d. deturbauit me Dominus à tranquillitate ſtatus mentis meæ. Boni. טובה: Id eſt bonorum, ſiue fœlicitatum. 18 Periit fortitudo m. אבד נצחי Quidam Hebræorum, Periit ſtatio mea in fortitudine quæ erat mihi. Ita ſolent homines conturbari, varia cogitare ac dicere: iam deſperant, putantes ſe à Deo non exaudiri: iam iterum in ſpem eriguntur, & precando, ad Dominum accurrunt. Gradum igitur iam ſtruit cõſolationi. Hoc dum cogito, ſcilicet quod ſequitur Miſerationes Domini non defecerunt, iterum ſpem concipio. 19 Dum recordor זכר Infinit. Heb. Recordando. Verti poteſt in Imperatiuo, Recordare.
20 Recordatur, &c. זכור וגו׳ Fut. Heb. pro præſ. recordatur, atque incuruatur, vel deiicit ſeſe. q.d. recenti memoria recolit, &c.
21 Reduco אשיב Fut. Heb. pro præſ. id eſt dum hoc reduco in animum, hócque intelligo, reſumo ſpem meam in Deum. Cor pro animo, ſiue mente & intellectu. 22 Miſericordiæ, &c. חסדי יהוה וגו׳ Conuerſo ordine particulæ כי, nonnulli legunt, Quòd miſericordiæ Iehouæ non deficiunt [vel, defecerunt,] neque pereunt [vel, conſumptæ ſunt] miſerationes eius. vt præcedenti verſui iungatur. In hac lectione תמנו pro תממו ponitur, נ loco מ literæ geminandæ. Vtraque lectio conſtat.
23 Quolibet mane לבקרים ſingulis matutinis. pars pro toto. Nouæ, inquit, prodeunt ſingulis diebus miſerationes Dei. Fides tua. אמונתך: fidelitas tua. id eſt veraciſſimus es in præſtandis promiſſionibus. Quidam Hebræorum vertunt, promiſſio tua. q.d. magna res eſt promiſſio tua, magnum eſt credere in te quòd tu impleas & obſerues quod nobis promiſiſti.

ח Pars mea Iehouáh,dixit anima mea:propterea'expectabo eum.
ט Bonus eſt Iehouáh 'expectantibus eum , animæ quæ quæſierit
eum.
ט 'Bonum eſt *quid* & expectet *homo*,& ſit ſilens in ſalute Iehouæ.
Iugum Dei ferendum. ט Bonum eſt viro'quum portauerit iugum'in adoleſcentia ſua.
י 'Manebit ſolitarius,& tacebit,quia portauit ſuper ſe *iugum*.
י 'Ponet in puluere os'ſuum,ſi fortè ſit ſpes.
י Dabit percutienti ſe maxillam,ſatiabitur probro:
כ Quia non'deſeret in ſeculum Dominus.
כ 'Nam ſi dolore affecerit ,& miſerebitur ſecundum multitudinẽ
miſericordiarum ſuarum.
כ Non enim affligit ex corde ſuo,nec dolore afficit filios viri,
ל Vt conterat ſub pedibus ſuis omnes vinctos terræ,
ל 'Vt declinare faciat iudicium viri coram vultu'Altiſſimi:
ל 'Vt peruertat hominem in iudicio ſuo,Dominus'non vidit.
Proſpera & aduerſa à Deo. מ 'Quis *igitur eſt* qui dixit,& fuit,& Dominus non præcepit?
מ 'A*ut ſi* ex ore Altiſſimi non egredientur mala & bona?
מ Cur *inquam*'dolet homo viuens,vir ſuper peccato ſuo?
נ Scrutemur *potius* vias noſtras , ac inquiramus , & reuertamur ad
Iehouam.
נ Leuemus corda noſtra cum manibus ad Deum in cælos.
נ Nos præuaricati ſum⁹,& rebelles fuimus:*idcirco* tu nõ pepercíſti.
ס 'Oppoſuiſti furorẽ, & perſequutus es nos:occidiſti,'*&* non pe-
perciſti.
ס 'Oppoſuiſti nubem tibi ne tranſiret oratio.
ס 'Abraſionem & abiectionem poſuiſti nos in medio populorũ.
פ 'Aperuerunt ſuper nos os ſuum omnes inimici noſtri.
פ 'Formido & laqueus fuit nobis,'vaſtatio & contritio.
פ 'Riui aquarum deſcendunt ex oculo meo propter cõtritionem
filiæ populi mei:
ע Ocul⁹ meus 'defluit,nec ceſſat,eo quòd nõ ſint'intermiſſiones:
ע Donec aſpiciat & videat Iehouáh de cælis.
ע 'Oculus meus dolore afficit animum meum propter cunctas fi
lias vrbis meæ.
צ 'Venando venati ſunt me veluti auem inimici mei immeritó.

14 Pars mea Dominus , dixit animá
mea:propterea expectabo eum.
15 Bonus eſt Dominus ſperantibus
in eum, animæ quærenti illum.
16 Bonum eſt præſtolari cum ſilentio
ſalutare Dei.
17 Bonum eſt viro quum portauerit D
iugum ab adoleſcentia ſua.
18 Sedebit ſolitari⁹,& tacebit, quia le-
uauit ſuper ſe.
19 Ponet in puluere os ſuum, ſi fortè
ſit ſpes.
30 Dabit percutienti ſe maxillã, ſatu-
rabitur opprobriis:
31 Quia nõ repellet in ſẽpiternũ Dñs.
32 Quia ſi abiecit,& miſerebitur ſecũ-
dum multitudinem miſericordiarum
ſuarum.
33 Nõ enim humiliauit ex corde ſuo,
& abiecit filios hominum,
34 Vt contereret ſub pedibus ſuis om-
nes vinctos terræ,
35 Vt declinaret iudicium viri in con-
ſpectu vultus Altiſſimi:
36 Vt peruerteret hominem in iudicio E
ſuo,Dominus ignorauit.
37 Quis eſt iſte qui dixit vt fieret,Do
mino non iubente?
38 [Ex ore Altiſſimi non egredientur Amo]
nec mala nec bona?
39 Quid murmurauit homo viuens,
vir pro peccatis ſuis?
40 Scrutemur vias noſtras, & quæra-
mus,& reuertamur ad Dominum:
41 Leuemus corda noſtra cum mani-
bus ad Dominum in cælos.
42 Nos iniquè egimus,& ad iracũdiã p
uocauim⁹:idcirco tu inexorabilis es.
43 Operuiſti ĩ furore,& percuſſiſti nos:
occidiſti,nec pepercíſti.
44 Oppoſuiſti nubem tibi ne tranſeat
oratio.
45 Eradicationem & abiectionem po F
ſuiſti me in medio populorum.
46 Aperuerunt ſuper nos os ſuum o-
mnes inimici.
47 Formido & laqueus facta eſt nobis,
vaticinatio & contritio.
48 Diuiſiones aquarũ deduxit oculus
meus in contritione filiæ populi mei:
49 Oculus meus afflict⁹ eſt,nec tacuit,
eo quòd non eſſet requies:
50 Donec reſpiceret & videret Domi-
nus de cælis.
51 Oculus meus deprædatus eſt ani-
mã meã in cũctis filiabus vrbis meæ.
52 Venatione ceperũt me quaſi auem
inimici mei gratis.

24 Expectabo eum. : אוחיל לו expecto eum.vel,ſpero in eum.ſuſpicio eum.id eſt totus ab eo pendeo.
25 Expectantibus eum, לקוו ſperantibus in ipſo. 26 Bonum eſt,&c. 'טוב ויחיל וגו Bonum eſt *tales* ſperare, [vel,expectare] & in ſilentio *expectare* ſalutem Iehouæ. Alii,Bonus *uir eſt* qui expectat & ſilet ad ſalutem Domini.vel,qui ſperat,& in ſilentio *expectat* ſalutem Iehouæ. 17 Quum port. כי ישא ſi portauerit. In adoleſcentia ſ.: בנעוריו ab adoleſcentia ſua.vt ſit ב pro מן.
28 Manebit,&c. ישב בדד Fut.Heb.pro præſ.vt quidã vertunt,manet ſolitarius[vel,*in* ſolitudine,& ſilentio]quòd portauerit ſuper ſe.ſub. illud iugum Domini.Portauerit,ſiue ſolitus ſit portare.Alii,Solus ſedet,& tacet:quia proiecit ſuper ipſum.ſub.Dominus iugum.Non ſignificat deſperantem animum,ſed proiicientem ſe in iudicium & voluntatem Dei,paratum ſemper ad maiora ferenda.
19 Ponet,&c. יתן בעפר פיהו ponit in puluere,&c.Ponere os in puluere,eſt ſubmiſſè loqui,de ſe ſubmiſſè ſentire,quaſi terrã deoſculari.
31 Deſeret יזנח repellet. 32 Nam ſi dol.aff. כי אם הוגה Quin ſi afflixerit. 35 Vt declinare fac. להטות Vt peruertat. Altiſſimi. : עליון Id eſt ſuo. 36 Vt peruertat לעות Vt iniquè tractet. Non vidit. : לא ראה Præt.Heb.pro præſ.i.ne cogitat quidem.Alii,non nouit.i.non probat. 37 Quis *igitur* &c. 'מי זה אמר וגו Quiſnam *ergo* iubet aliquid fieri , ſi Dominus non iubet? Alii,Quis hoc dixerit,aliquid fieri quod Dominus non præcipiat? Alii,Quis eſt qui dixit,& factum eſt,& Dominus non præcepit?
39 Dolet יתאונן triſtatur.Alii,conqueritur,expoſtulat. 43 Oppoſuiſti fu. סכותה באף Ad verbum,Poſuiſti veluti tentorium iram.vel,feciſti tentorium ex ira.ſub.contra nos.q.d.poſuiſti tentorium furoris tui ne videremus quò iremus.aut,poſuiſti iram tuam veluti interſtitium inter nos & te,vt non licuerit in noſtris afflictionibus ad te confugere. *Et* non pep. : לא חמלת nec miſertus es.
44 Oppoſuiſti nu.t. סכותה בענן לך Obtexiſti te nube. Ad verbum, poſuiſti tentorium nubem tibi. 45 Abraſionem סחי Sic vocat ſordes quæ abraduntur à pauimento,ſiue ſuperflua quæ à re aliqua abraduntur.q.d. ſordidos ac contemptibiles reddidiſti nos.
46 Aperuerunt,&c. פצו עלינו פיהם .i.riſerunt nos aperto ore. 47 Formido,&c. 'פחד וגו Pauor & fouea euenit nobis.i.more timentium fugientes incidimus in foueam nobis paratam. Vaſtatio השאת Vetus interpres ſequutus eſt alteram dictionis Hebraicæ ſignificationem,quum tranſtulit,vaticinatio.niſi Librariorum vitio poſitum ſit pro vaſtatio. 48 Riui,&c. 'פלגי מים וגו Ad verbum, *in* riuos aquarum deſcendit oculus meus. 49 Defluit,&c. נגרה ולא תדמה Præt.Heb.pro præſ.& ſingul.pro plur. Oculi mei defluũt nec quieſcunt.Ad verbum,nec tacent. Intermiſſiones: : הפוגות Requies,pluraliter:id eſt relaxationes,aut ceſſationes.
51 Oculus meus dolore,&c. 'עיני עוללה לנפשי וגו Chaldæus paraph. Fletus oculi mei aſcendit vt noceat animæ meæ, propter deſolationem populi mei,& deturpationem filiarum Ieruſalem vrbis meæ. Alii, Oculi mei negotium mihi fecerunt ſupra cunctas,&c. id eſt plus fleui quàm omnes filiæ. 52 Venando,&c. 'צוד צדוני וגו Hebraiſmus, ſumma cura ac diligentia inſectati ſunt me.

Lapſa eſt in lacum vita mea,& poſuerunt lapidem ſuper me.

Inundauerunt aquæ ſuper caput meum:dixi,Perii.

Inuocaui nomen tuum Domine,de lacis nouiſſimis.

G Vocem meã audiſti: ne auertas aurem tuam à ſingultu meo & clamoribus.

Appropinquaſti in die quãdo inuocaui te:dixi,Ne timeas.

Iudicaſti Domine cauſam animæ meæ,redemptor vitæ meæ.

Vidiſti Domine iniquitatem illorũ aduerſum me,iudica iudicium meũ.

Vidiſti omnem furorẽ, vniuerſas cogitationes eorum aduerſum me.

Audiſti opprobrium eorum Domine, õnes cogitationes eorum aduerſum me.

Labia inſurgentium mihi,& meditationes eorũ aduerſum me tota die.

Seſſionem eorum & reſurrectionẽ eorum vide,ego ſum pſalmus eorum.

Reddes eis vicem Domine, iuxta opera manuum ſuarum.

Dabis eis ſcutum cordis laborem tuum:

Perſequêris in furore, & conteres eos ſub cælis Domine.

Cap. IIII.

Quomodo obſcuratum eſt aurũ, mutatus eſt color optimus, diſperſi ſunt lapides Sanctuarii in capite omnium platearum?

Filii Sion inclyti,& amicti auro primo, quomodo reputati ſunt in vaſa teſtea,opus manuum figuli?

Sed & lamiæ nudauerunt mammã, lactauerunt catulos ſuos: filia populi mei crudelis,quaſi ſtruthio ĩ deſertò.

Adhæſit lingua lactentis in palatũ eius in ſiti: paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis.

Qui veſcebãtur voluptuoſè,interierunt in viis: qui nutriebantur in croceis,amplexati ſunt ſtercora.

53 צ 'Strinxerunt in carcere vitam meam, & proiecerunt lapidem
contra me.
54 צ Inundauerunt aquæ ſuper caput meum:'dixi,Exciſus ſum.
55 ק 'Inuocaui nomen tuum ô Iehouáh è carcere'infimo.
56 ק Vocem meam'audiſti, ne abſcondas aurem tuam, "propter reſpirationem meam ad clamorem meum.
57 ק 'Appropinquaſti die quo inuocaui te:dixiſti,Ne timeas.
58 ר 'Iudicaſti Domine iudiciũ animæ meæ, 'redemiſti vitam meã.
59 ר 'Vidiſti Iehouáh ô peruerſitatem meã,'iudica iudicium meũ.
60 ר 'Vidiſti omnem vltionem eorum,omnes cogitationes eorum
contra me.
61 ש 'Audiſti opprobriũ eorum ô Iehouáh,omnes cogitationes eorum aduerſum me:
62 ש 'Labia inſurgentium contra me,& meditationem eorum aduerſum me tota die.
63 ש 'Seſſionem eorum & ſurrectionem eorum aſpice,ego canticum
eorum.
64 ת Redde eis retributionem Iehouáh, ſecundum opus manuum
ſuarum.
65 ת 'Da eis dolorem cordis,maledictionem tuam eis.
66 ת Perſequere in furore,'& contere eos de ſub cælis'Iehouæ.

Cap. IIII.

1 א Quomodo'obſcuratum eſt aurum,immutauit ſe aurum illud optimum,'diſiecti ſunt lapides Sanctuarii in capite omnium platearum?
2 ב Filii Siión'pretioſi,'æſtimati auro puro, quomodo reputati
ſunt vt lagenæ teſtaceæ,opus manuum figuli?
3 ג Etiam ſerpentes'educunt mammam, lactant catulos ſuos: filia
verò populi mei crudelis'veluti ſtruthiones in deſerto.
4 ד Adhæſit lingua lactentis palato eius præ ſiti: paruuli petierunt
panem,qui frangeret non fuit eis.
5 ה Qui veſcebantur'delicatis cibis,'perierunt in platéis:qui alebãtur"in coccino,amplexati ſunt ſtercora.

53 Strinxerunt in carcere צמתו כבור Succiderunt in fouea.vel,Perdiderũt in lacu.aut,Exciſa eſt in carcere vita mea.Vide Iere.37.d.16.
54 Dixi,Exciſus ſum. אמרתי נגזרתי: dicebam *apud me*,Abſciſſus ſum.id eſt perii.q.d.putabam actum eſſe de me.
55 Inuocaui קראתי Inuocabam. Infimo. תחתיות: Ad verbum,inferiorum.i.profundiſſimo & altiſſimo.
56 Audiſti, שמעת Præt.Heb.pro præſ.audis,vel audire ſoles. Propter reſpirat.m. לרוחתי Ad verbũ,propter flatum meũ. vel propter dilatationem meam.ſiue pro dilatatione mea.id eſt reſpiratione. Ordo dictionum inuerſus, Ne abſcondas aurem tuam ad clamorem meum propter reſpirationem. id eſt,vt reſpirare me ſinas. Chaldæus paraph, Ne abſcondas aurem tuam à receptione orationis meæ ad reſpirationem meam,propter petitionem meam. 57 Appropinquaſti קרבת Etiam præt. Heb. pro præſ. Accedis. Appropinquas die quo te inuoco,dicens,&c. 58 Iudicaſti Domine iudicium,&c. רבת ארוני ריבי וגו' Litigaſti Domine lites animæ meæ. Redemiſti vitam meam. גאלת חיי: Præt.Heb.pro præſ.Agere ſoles Domine cauſam meam,méque defendere à morte.
59 Vidiſti ô Ieh.peru. ראיתה יהוה עותתי Præt.Heb.pro præſ.Vides ô Iehouáh calumniam meam.id eſt peruerſitatem iuris mei quam mihi ſtruunt. Nonnulli ita præcedenti verſui iungunt,Quum tu Domine vides iniuriam mihi inferri. Iudica iudicium meum. שפטה משפטי: Id eſt tuere ergo ius meum. vindica ergo me. 60 Vidiſti omnem,&c. ראיתה כל־נקמתם Præt.Heb.pro præſ.Perſpectum habes omne eorum ſtudium nocendi mihi. 61 Audiſti oppr.e. שמעת חרפתם Intellexiſti ô Iehouáh quibus me probris affecerint.
62 Labia inſurg.&c. שׂפתי קמי וגו' Id eſt quæ garriunt aduerſarii mei, ac demurmurant aduerſum me iugiter.
63 Seſſionem,&c. שבתם וקימתם וגו' Hebraiſmus,Contemplare tum quando ſedent,tum quando ſtant,me eſſe canticum eorum.
65 Da eis dolorem cordis, תתן להם מגנת־לב Fut.Heb.pro imperat.Da eis tegumentum cordis.id eſt ignorantiam.Alii,clypeum cordis.id eſt obſtinatum cor. 66 Et contere eos, ותשמידם Futura Heb.pro imperat. Alii, & dele eos. Iehouæ. יהוה: Id eſt tuis.Alii,ô Iehouáh.Antecedens pro relatiuo.

IN CAPVT IIII.

1 Obſcuratum eſt יועם obtectum eſt.Ad verbum,tegetur,abſcondetur,pro abſconditum eſt. Diſiecti ſunt תשתפכנה Ad verbum, diffuſi ſunt.Per aurum intelligit Principes:per lapides,Sacerdotes & Leuitas. 2 Pretioſi, היקרים nobiles.inclyti. AEſtimati auro puro, המסולאים בפז æquiparati[vel,comparati]auro optimo.Significat aurum puriſſimum,& purgatiſſimum ac defæcatiſſimum.
3 Educunt mammam, lactant,&c. חלצו שר הניקו Præt. Heb.pro præſ.Hebraiſmus,nudatis mammis lactant, &c. Amplificat malum per comparationem, Crudeles feræ alunt catulos ſuos,ſola Ieruſalem non alit. Dicuntur ſerpentes nudare ſiue educere mammas, quòd eas habeant ſub ſquamis. Aut certè habent thecam quandam ſiue operimentum quo mammas includunt. Alii dicunt eos educere mammas vaccarum & ouium: hoc enim facere ſolent ſerpentes. Veluti ſtruthiones כיענים Struthiones animalia partim terreſtria,partim volatilia,quæ agunt in deſertis,& pedibus iaciunt lapides. Quidam dicunt ſtruthiones ideo dici crudeles,quòd ſtatim vbi poſuerint oua ſua,ea relinquant:ita & mulieres Iudææ relinquunt filios ſuos. 5 Delicatis cibis, למעדנים Ad verbũ,ad delicias. Perierunt, נשמו deſolati ſunt.id eſt qui voluptuoſè viuebant,perierunt publicè ac ſub dio. In coccino, עלי תולע in ſerico.vel, in vermiculo. id eſt,in veſtibus vermiculatis,aut coccineis.

ו Maior itaque *reputata* eſt iniquitas filiæ populi mei peccato quaſi 6
סSedóm, quæ ſubuerſa eſt in momento,ʼ& non caſtrametata ſunt
contra eam caſtra.
ז ʼMundiores erant Nazaræi eius niue, nitidiores erant lacte, ru- 7
bicundiores erant corpore quàm gemmæ, ʼſapphirus *erat* exciſio
eorum.
ח *At nunc*ʼobſcurior eſt nigredine forma eorum, ʼnon ſunt agniti in 8
platéis: adhæret cutis eorum oſſibus eorum,ʼaret tanquam lignũ.
ט Fœliciores fuerunt interfecti gladio,interfectis fame:quòd iſti 9
ʼfluxerunt perfoſſi propter defectum fructuum agrorum.
י Manus mulierum miſericordium coxerunt natos ſuos, *qui* fue- 10
rũt eis in eſcamʼin contritione filiæ populi mei.
כ Compleuit Iehouáh indignationem ſuam, effuditʼfurorem iræ 11
ſuæ:& ſuccendit ignem in צSiión,ʼqui cõſumpſit fundamẽta eius.
ל ʼNon credebãtReges terræ,vniuerſique habitatores orbis,quòd 12
ingrederetur hoſtis & inimicus per portas Ieruשſaláim.
מ Propter peccata prophetarum eius, *&* iniquitates ſacerdotum 13
eius qui effuderunt in medio eius ſanguinem iuſtorum,
נ ʼVacillarunt *ut* cæci in platéis,polluti ſunt ſanguine,vt non poſ 14
ſent *accedentes* contingere veſtimenta eorum.
ס Diſcedite, ʼimmũdus ſum,clamauerũt ad eos:Recedite,recedi 15
te,ne tangatis:ʼquia inquinati erant,etiam commoti: dixerunt in
Gentibus,ʼNon vltrà inuolent.
פ ʼIra Iehouæ diuiſit eos, non vltrà aſpiciet eos: quòd faciem Sa- 16
cerdotumʼnon ſint reueriti,ſenum non ſunt miſerti.
ע Adhuc nobis *expectantibus* defecerunt oculi noſtri ad auxilium no 17
ſtrum vanum , ʼin expectatione noſtra *qua* expectauimus gentem
quæ ſeruare non poteſt.
צ Venati ſunt greſſus noſtros ne incederemus per platéas noſtras: 18
appropinquauit finis noſter,completi ſunt dies noſtri,venit enim
finis noſter.
ק Velociores fuerunt perſecutores noſtri aquilis cæli : ſuper mõ- 19
tes perſequuti ſunt nos,in deſerto inſidiati ſunt nobis.
ר Spiritus narium noſtrarũ Chriſtus Iehouæ captus eſtʼin foueis 20
eorum:in cuius,diximus,vmbra viuemus inter Gentes.

Et maior effecta eſt iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorũ: |quæ ſubuerſa eſt in momento , & non ceperunt in ea manus. Gen.19.e.

Candidiores Nazaræi eius niue,nitidiores lacte,rubicũdiores ebore antiquo,ſapphiro pulchriores. B

Denigrata eſt ſuper carbones facies eorum , & nõ ſunt cogniti in platéis: adhæſit cutis eorum oſſibus:aruit, & facta eſt quaſi lignum.

Melius fuit occiſis gladio,quàm interfectis fame: quoniam iſti extabuerunt conſumpti à ſterilitate terræ.

Manus mulierum miſericordiũ coxerunt filios ſuos: facti ſunt cibus earum,in contritione filiæ populi mei.

Compleuit Dominus furorẽ ſuum, effudit iram indignationis ſuæ:& ſuccendit ignem in Sion,& deuorauit fũdamenta eius.

Non crediderunt Reges terræ,& vniuerſi habitatores orbis quoniã ingrederetur hoſtis &inimicus per portas Ieruſalem.

Propter peccata prophetarũ eius, & iniquitates ſacerdotũ eius, qui effuderũt in medio eius ſanguinẽ iuſtorũ, C

Errauerunt cæci in platéis , polluti ſunt ſanguine:quùmque non poſſent, tenuerunt laſcinias ſuas.

Recedite polluti,clamauerunt eis, Recedite,abite,nolite tangere: iurgati quippe ſunt & commoti : dixerunt inter Gentes , Non addet vltrà vt habitet in eis .

Facies Domini diuiſit eos, non addet vt reſpiciat eos : facies ſacerdotũ non erubuerunt, neque ſenum miſerti ſunt.

Quùm adhuc ſubſiſteremus,defecerũt oculi noſtri in auxilium noſtrum vanum , quũ reſpiceremus attenti ad Gentem quæ ſaluare non poterat.

Lubricauerunt veſtigia noſtra in itinere platearum noſtrarum,appropinquauit finis noſter, completi ſũt dies noſtri,quia venit finis noſter. D

Velociores fuerunt perſequutores noſtri aquilis cæli: ſuper montes perſequuti ſunt nos , in deſerto inſidiati ſunt nobis.

Spiritus oris noſtri Chriſt⁹ Dñs captus eſt in peccatis noſtris:cui diximus, In vmbra tua viuemus in Gentibus.

6 Et non caſtrametata ſunt, &c. : ולא־חלו כה ידים Ad verbum,& non manſerunt [vel,reſederunt]in ea manus.id eſt vires, robur hoſtium, caſtrametantium ſcilicet.q.d.non fuit vi hoſtili diu agitata,aut oppreſſa. 7 Mundiores erant זכו Candidiores erãt.Puriores. Sapphirus *erat* exciſio eo. : ספיר גזרתם Id eſt, acſi fuiſſent exciſi ex ſapphiro, ob multam eorum politiem. Quidam , ſapphiro *ſimilis erat* polities eorum. 8 Obſcurior eſt nig. חשך משחור Ad verbũ,obſcura magis quàm nigredo,vel carbo. Nõ ſunt ag. לא נכרו nó agnoſcuntur. Aret tanquam lig. : יבש היה כעץ Præt.Heb.pro præſ.arida eſt vt lignum.ſub.aridum ac ſiccum.vel riget.aut rigida eſt.

9 Fluxerunt perfoſſi, יזובו מדוקרים .i.perinde acſi ipſis confoſſis fluxiſſet ſanguis eorum,extabuerunt conſumpti ob ſterilitatem terræ. Qui fame moriuntur,perinde eſt acſi enſibus confoſſi eſſent,& fluerent ſanguine:niſi quòd lenta tabe,& diutina morte animam efflãt, quum perempti gladio ſemel ponant animam. 10 In contritione בשבר Id eſt ſæuiente calamitoſa clade vrbis noſtræ.

11 Furorem iræ ſuæ, חרון אפו æſtum.id eſt iram ſuam furentem & æſtuantem. Qui conſumpſit ותאכל Ad verbum, & deuorauit.conſumpſit. 12 Non credebant לא האמינו Nunquam credidiſſent,&c.quòd ingreſſurus eſſet. 14 Vacillarunt נעו Oberrarũt.Mouerunt ſe. 15 Immundus ſum, טמא *gens* polluta.Singul.pro plur.immũdi.q.d.ô cæci immundi,diſcedite , ne veſtimẽta veſtra polluta cõtingamus.Alii volunt eſſe verba cæcorũ pollutorũ,adhortantiũ alios ne ſe cõtingant,quòd ſint immundi. Quia inquinati,&c. כי נצו גם־נעו inquinati quippe erant, & cõmoti. Alii,euolarant enim,& vagabantur.i.celerrimè & cum maxima feſtinatione abſceſſerant,adeò vt viderentur habere alas.Hebræi hunc locum ſic intelligunt, Cæci oberrantes in platéis,polluti fuerunt ſanguine occiſorum,ita vt dedignarentur accedentes contingere veſtes illorum: ſed dicerent, Diſcedite à nobis qui polluti eſtis ſanguine. quo dicto auolarunt,& amoti ſunt ab eis. Non vltrà inuolent. : לא יוסיפו לגור Ad verbum,non addent ad incolendum.id eſt nunquam redibunt ad ſua. 16 Ira Iehouæ diuiſit eos, פני יהוה חלקם Vultus Iehouæ ſeparauit illos. id eſt diſiecit eos Iehouáh, & diſperſit in varias ac diuerſas regiones. Non ſunt reueriti, לא נשאו Ad verbum,non ſuſceperint.id eſt non acquieuerint illis rogantibus.

17 In expectatione noſtra *qua* expectauimus בצפייתנו צפינו Id eſt dum anxiè expectauimus.

20 In foueis eorum: בשחיתותם in retibus eorum.Chaldæus paraph.Hebræorumquoque doctores intelligunt hunc verſum de Ioſia Rege piiſſimo,ſub quo Iudæi pacem & quietem habere ſperabant:ſed capto eo & occiſo ab hoſtibus, fruſtrati ſunt ſpe ſua. Appellant eum Meſſiam,id eſt vnctum,ſicut & omnes alios Reges.Præterea ſpiritum ſiue vitam narium ſuarum:quòd eos tueretur & conſeruaret in pace ne ab hoſtibus occiderentur. Hic autem Ioſias Chriſtum adumbrabat, qui his verbis promittebatur pro conſolatione. ſunt igitur hæc verba piorum Iudæorum in Chriſtum credentium,eiuſque aduentum toleranter expectantium.Spiritus(inquiebant) narium noſtrarum.i. vita noſtra,ſiue is per quem viuimus,Chriſtus Domini capietur retibus eorum:de quo dicimus,ſiue ſolemus dicere,Sub vmbra,&c.

Gaude & lætare filia Edom, quæ habitas in terra Hus: ad te quoque perueniet calix, inebriaberis, atq; nudaberis.

Cōpleta eſt iniquitas tua filia Siō, non addet vltrà vt tranſmigret te: viſitauit iniquitatem tuam filia Edom, diſcooperuit peccata tua.

Cap. V.

RRecordare Domine quid acciderit nobis: intuere & reſpice opprobrium noſtrum.

Hæreditas noſtra verſa eſt ad alienos: domus noſtræ ad extraneos.

Pupilli facti ſumus abſque patre: matres noſtræ quaſi viduæ.

Aquam noſtram pecunia bibimus, ligna noſtra pretio comparauimus.

Ceruicib⁹ noſtris minabamur, laſſis non dabatur requies.

B AEgypto dedimus manum, & Aſſyriis, vt ſaturaremur pane.

Patres noſtri peccauerūt, & nō ſūt, & nos iniquitates eorū portauimus.

Serui dominati ſunt noſtri: non fuit qui redimeret de manu eorum.

In animab⁹ noſtris afferebamus panem nobis, à facie gladii in deſerto.

Pellis noſtra quaſi clybanus, exuſta eſt à facie tempeſtatum famis.

Mulieres in Sion humiliauerunt, & virgines in ciuitatibus Iuda.

Principes manu ſuſpēſi ſunt: facies ſenum non erubuerunt.

C Adoleſcētibus impudicè abuſi ſunt: & pueri in ligno corruerunt.

Senes defecerunt de portis: iuuenes de choro pſallentium.

Defecit gaudium cordis noſtri: verſus eſt in luctum chorus noſter.

Cecidit corona capitis noſtri: væ nobis, quia peccauimus.

Propterea mœſtum factum eſt cor noſtrum, ideo contenebrati ſunt oculi noſtri.

Propter montem Sion quia diſperiit: vulpes ambulauerunt in eo.

D Tu autem Domine in æternū permanebis, ſolium tuum in generatione & generationem.

Quare in perpetuum obliuiſcêris noſtri? derelinques nos in longitudine dierum?

21 ש ʹGaude & lætare filia ℵEdóm, quæ habitas in terra ץVz: etiam
ſuper te tranſibit calix, inebriaberis, ʹ& eris vomens.
22 ת Completa eſtʹiniquitas tua, filia ℵSiión, ʹnon addet vt tranſmi-
grare faciat te: *ſed*ʹviſitabit iniquitatem tuam filia ℵEdóm, diſcoo
periet peccata tua.

Cap. V.

1 RRecordare Iehouáh quid acciderit nobis, aſpice, & vide oppro
brium noſtrum.
2 Hæreditas noſtraʹverſa eſt ad extraneos, domus noſtræ ad alieni-
genas.
3 Pupilli fuimus abſque patre: matres noſtræ *ſunt* veluti viduæ.
4 Aquam noſtrā pecunia bibimus, ligna noſtra pretioʹvenerunt.
5 ʹSuper collum noſtrum perſequutionem paſſi ſum⁹: ʹlaborauimus, non dabatur requies nobis.
6 AEgyptoʹdedimus manum, *&* Aſſyrio, vt ſaturaremur pane.
7 Patres noſtri peccauerunt, & non ſunt, nos pœnas iniquitatum
eorumʹportauimus.
8 Serui dominati ſunt nobis, non fuit qui liberaret è manu eorū.
9 ʹCum diſcrimine vitæ noſtræ afferebamus panem noſtrum pro-
pter gladium deſerti.
10 Pelles noſtræ tanquam clybanusʹdenigratæ ſunt propterʹexu-
ſtiones famis.
11 Mulieres in ℵSiiónʹafflixerūt, *&* virgines in ciuitatib⁹ Iehudáh.
12 ʹPrincipesʹmanu eorum ſuſpenſi fuerunt, facies ſenumʹnon ho-
norauerunt.
13 Iuuēnes ad molendum tulerunt, & pueri in lignoʹcorruerunt.
14 Senes de portaʹceſſauerunt, iuuenesʹà cantico ſuo.
15 Ceſſauit gaudiū cordis noſtri, verſus eſt in luctūʹchorus noſter.
16 Cecidit corona capitis noſtri: væ nunc nobis, quia peccauimus.
17 Propterea mœſtum fuit cor noſtrum, propter iſta ʹobtenebrati ſunt oculi noſtri.
18 Propter montem ℵSiión, quòd deſolatus ſit, *ita ut* vulpesʹambulent in eo.
19 Tu Iehouáh in ſeculumʹpermanebis, ſolium tuū in generatione
& generatione.
20 Vtquid in perpetuum obliuiſcêris noſtri, derelinques nosʹin lō
gitudinem dierum?

21 Gaude & lætare, &c. ʹשישי ושמחי וגו Ironia eſt, ſicut & in Eccleſiaſte, cap. 11. d. 9, Lætare iuuenis, &c. Et eris vomens. : ותתערי Ad verbum, & tete euacuabis. q. d. eris ebria vſque ad immodicum vomitum. Doctus inter Hebræos etiā exponit, & diſcooperieris. ſiue diſcooperies te. vt ſolēt ebrii, quod legimus de Noe. 22 Iniquitas tua, עונך Id eſt pœna iniquitati tuæ debita. Non addet, &c. לא יוסיף להגלותך non vltrà te abducet in captiuitatem. vel, non vltrà ſinet *Dominus* te abduci captiuam. Viſitabit &c. פקד עונך Præt. Heb. pro fut. Quidam vertunt, & recordabitur iniquitatis tuæ.

IN CAPVT V.

2 Verſa eſt נהפכה deuoluta eſt. 4 Venerunt. : יבואו ſub. ad nos. id eſt emimus nobis pretio. Futurum Heb. pro præterito vt quidam vertunt. 5 Super colla, &c. על צוארנו נרדפנו Super ceruicem noſtram perſequutionem patimur. Præt. Heb. pro præſ. Hebraiſmum quidam ſic reddunt, Ceruicibus noſtris vis infertur. Alii, Imminet ceruici noſtræ perſecutio. q. d. durum captiuitatis & ſeruitutis iugū impoſitū eſt ceruicibus noſtris. Laborauimus, &c. ʹיגענו וגו laſſi eramus, *&* non dabatur nobis requies. à נוח. Alii vertūt, Laboramus *quidem, ſed* nihil reliquum fit nobis. ſub. eorum quæ noſtro labore paramus: omnia enim nobis vi hoſtium aufetūtur. à ינח reliquit. 6 Dedimus ma. נתנו יד Id eſt pepigimus fœdus cū AEgyptiis, ſiue illis ſupplices facti ſumus, vt pane ſaturaremur. nā ex agris noſtris nō licuit nobis ſine mortis diſcrimine, auferre ea quibus ventrē expleremus. 7 Portauimus. : סבלנו Præt. Heb. pro præſ. portamus. 9 Cum diſcrimine vitæ, &c. ʹבנפשנו נביא וגו Ad verbum, In anima noſtra attulimus panem noſtrum, à facie gladii deſerti. id eſt, Cum vitæ periculo ob hoſtem nos gladiis inſequentem, cogebamur quærere nobis victū in terra noſtra quæ nunc eſt velut deſertum. Alii poſteriorem partem vertunt, Præ ſiccitate deſerti. 10 Denigratæ ſunt, נכמרו exuſtæ ſunt. vel, incaluerunt. Exuſtiones זלעפות horrores. terrores. tremores. 11 Afflixerunt, ענו ſtuprauerunt. vel, vi oppreſſerunt. 12 Manu eorum בידם ſub. hoſtium. Non honorauerunt. : לא נהדרו non fuerunt honoratæ. id eſt non detulerunt honorē ſenibus. 13 Corruerunt. : כשלו q. d. fortiores venūdati ſunt in molas vt eas agitarēt: quin & pueros ipſos vſqueadeo aggrauarūt lignis, vt deficientibus viribus, ſub illis corruerint. 14 Ceſſauerunt, שבתו ſub. ab exercendis iudiciis in portis. A cantico ſuo. : מנגינתם à pulſatione ſua. id eſt, à pulſandis inſtrumentis ſuis muſicis. 15 Chorus noſter. : מחולנו tripudium noſtrum. 17 Obtenebrati ſunt חשכו hebetes facti ſunt. 18 Ambulent הלכו Hebraiſmus, pro verſentur. 19 Permanebis, תשב permanes. Fut. Heb. pro præſ. 20 In longitudinem dierum? : לאורך ימים Id eſt longiſſimo tempore.

Reſipiſcẽtia donum Dei.

21 Conuerte nos Iehouáh ad te, & conuertemur, 'innoua dies noſtros ſicut ab initio.

22 'Sed reprobando reprobaſti nos,iratus es contra nos vehementiſſimé.

21 Conuerte nos Domine ad te, & cõuertemur:innoua dies noſtros,ſicut à principio.'

22 Sed proiiciens repuliſti nos,iratus es contra nos vehementer.

21 Innoua חדש inſtaura. 22 Sed reprobando,&c. 'כי אם מאוס וגו Quòd ſi reprobaſti nos,*&* iratus es vehemẽter contra nos. Pendet ſententia,propterea repeti debet verſus præcedens,vt annotant Hebræi,ad abſoluendam ſententiam,Conuerte nos,ô Domine. Alii, Quòd ſi durius repuliſti nos,*id feciſti quòd* contra nos vehementer iratus eſſes.

Prophetia Baruch.

Βαρούχ

NOVA EX GRAECO TRANSLATIO.

Cap.I.

Baruch tempore quo deuaſtata eſt Ieruſalẽ,ſcripſit librũ,quem legit coram Rege Iechonia,& vniuerſo populo.

1 Et hi Sunt ſermones libri 'quem Baruch natus Neria filio Maaſiæ filii Sedeciæ nati ex Aſodia Helciæ filio, ſcripſit Babylone,

2 Anno quinto, ſeptima die, eo tempore quo Chaldæi ceperunt Ieroſolymam,ignı́que ſuccenderunt.

3 Et legit Baruch ſermones huius libri,'audiente Iechonia Ioacimi Regis Iuda filio, omnı́que populo, qui ad audiendum librum conuenerat,

4 Audientibus item proceribus, Regúmque filiis atque ſenioribus,audiẽte denique omni populo,'ab infimo vſque ad ſummũ eorum omniumqui Babylone habitabant ad fluuium Sud,

5 Qui plorabãt ac ieiunabãt,'& preces adhibebant corã Domino.

Mittũt Iudæi librum cum pecunia in Ieruſalẽ ad reliquos fratres, vt pro ipſis orent.

6 'Conferebant autem pecuniã prout facultas vniuſcuiuſque patiebatur:

7 Quam miſerunt Ieroſolymam ad Ioacim ſacerdotem filium Helciæ filii Salomi, & ad Sacerdotes, omnémque populum qui inuentus fuit cum eo Ieroſolymis:

8 ('Quum is quidem vaſa domus Domini,quæ ex templo exportata fuerant,vaſa argentea,quæ faciẽda curauerat Ioſiæ filius Rex Iudææ Sedecias, in Iudæam reſtituenda recepiſſet decima die menſis Siuan,)

9 Poſteaquam Nabuchodonoſor Rex Babylonis Ieroſolymis'abduxit Iechoniam,& Principes,ac potentes vinctos,populúmque, atque eos Babylonem traduxit:

10 Et dixerunt, Ecce miſimus ad vos pecunias, quibus holocau-

VETVS.

Cap.I.

1 Et hæc Verba libri quę ſcripſit Baruch filius Neriæ, filii Maaſiæ,filii Sedeciæ,filii Sedei,filii Helciæ in Babylonia,

2 In anno quinto, in ſeptimo die mẽſis, in tempore quo ceperunt Chaldæi Ieruſalẽ, & ſuccenderunt eã igni.

3 Et legit Baruch verba libri huius ad aures Iechoniæ filii Ioacim Regis Iuda,& ad aures vnuerſi populi venientis ad librum,

4 Et ad aures potẽtium filiorum Regum, & ad aures preſbyterorũ, & ad aures populi,à minimo vſque ad maximum eorum omnium habitãtium in Babylonia,

5 Qui audientes plorabant,& ieiunabant,& orabãt in cõſpectu Domini. B

6 Et collegerunt pecuniam ſecũdum quod potuit vniuſcuiuſque manus:

7 Et miſerũt in Ieruſalem ad Ioacim filium Helciæ, filii Salom ſacerdotẽ, & ad ſacerdotes,& ad omnem populum qui inuenti ſunt cum eo in Ieruſalem:

8 (Quum acciperet vaſa templi Domini quæ ablata fuerant de templo, reuocare in terrã Iuda decima die mẽſis Siban,vaſa argentea quæ fecit Sedecias filius IoſiæRex Iuda,)

9 Poſteaquam cepiſſet Nabuchodonoſor Rex Babylonis Iechoniam, & Principes,& vinctos,& potentes, & populum terrę ab Ieruſalem,& duxit eos in Babylonem:

10 Et dixerunt,Ecce, miſimus ad vos pecunias , de quibus emite holocau-

IN CAPVT I.

1 Et hi ſunt ſerm. ἐπιγραφὴ ſiue inſcriptio huius libri,in qua & authoris nomen,& tẽporis notatio continetur:vtrunque frequens in reliquis Prophetis,valet tum ad commendationem,tum ad docilitatem. Quem Baruch οὓς ἔγραψε βαρούχ, quos ſcripſit Baruch.ita enim legitur in omnibus Græcis codicibus,quos legerim.referunt enim articulum ad ſermones,non ad librum,ad quem ſi tu vis referre,legendum erit οὗ in ſingulari numero:ſed ad ſenſum non magni refert quocunque modo legas. 3 Audiente Iechonia ἐν ὠσὶν ἰεχονίου, in auribus Iechoniæ:quæ phraſis etiam retinetur in his quæ ſequuntur. Significat autem librum publicè recitatum fuiſſe in maxima frequentia totius populi tum Babylone exulantis.Sed Regis nomen quidam referunt ad Iechoniam,non ad patrem eius Ioacim: vtrunque eſt genitiui caſus apud Græcos,vt cum vtroque Regis nomen poſſit coniungi.Mihi placet vt cum propinquiore coniungatur.

4 Ab infimo,&c. ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. à paruo vſque ad magnum.qua loquutione cõprehendit omnes homines cuiuſcunque fortunæ & ætatis.Nam & Ioel propheta(2.d.16)pueros infantéſque in templum ad faciendum luctũ afferri iubet. 5 Et preces adhi.&c. καὶ ηὔχοντο εὐχὰς ἐναντίον κυρίου. & orabant preces corã Domino.ſiue precabantur preces. loquutio eſt Græca, vt gaudium gaudere. Significat autem eos fudiſſe ſuas moleſtias & miſerias in ſinum Domini, eúmque oraſſe atque obſecraſſe. 6 Conferebant,&c. καὶ συνήγαγον ἀργύριον, καθὰ ἑκάστου ἠδύνατο ἡ χείρ. & colligebant argentum, prout vniuſcuiuſque poterat manus. Quoniam manus adminiſtra eſt pecuniæ erogandæ aut conferendæ, eius nomine μετωνυμικῶς facultatem ſignificat, qua vna omnis benefaciendi aut contribuendi ratio iudicari debet. 8 Quum is quidem,&c. ἐν τῷ λαβεῖν αὐτὸν τὰ σκεύη οἴκου κυρίου ἀποστρέψαι εἰς γῆν ἰούδα. Quũ is accepiſſet vaſa domus Domini reducenda[ſiue referenda]in terram Iuda. Fuerant elata ex templo atque vrbe:in eam fuerunt reportata.Hoc enim ſignificat verbum ἀποστρέφειν,imitatione verbi Hebræi השיב reducere.Reducere vaſa להשיב כלי ſæpe apud Ieremiam cap.28.a.6,& aliis in locis.

9 Abduxit Iechoniam, μετὰ τὸ ἀποικίσαι, poſtquam tranſtulit, aut ex domo migrare fecit.Hoc enim ſignificat ἀποικίζειν demouere domo,atque alium in locum relegare.Itaque ego duobus verbis expreſſi,abduxit atque traduxit.Hebræi vno verbo גלה vtrunque ſignificant, quo ſæpe vtitur Ieremias,capitib.26 & 27.Sed ſequitur verbum εἰσήγαγεν αὐτοὺς εἰς βαβυλῶνα induxit eos Babylonem. Hinc גולה dicitur huiuſmodi ἀποικισμὸς tranſmigratio.

ſtomita, & thus, & facite manna, & offerte pro peccato ad aram Domini Dei noſtri:

11 Et orate ꝓ vita Nabuchodonoſor Regis Babylonis, & pro vita Balthaſar filii eius, vt ſint dies eorum ſicut dies cæli ſuper terram:

C

12 Et vt det Dominus virtutem nobis, & illuminet oculos noſtros, vt viuamus ſub vmbra Nabuchodonoſor Regis Babylonis, & ſub vmbra Balthaſar filii eius, & ſeruiamus eis multis diebus, & inueniamus gratiam in conſpectu eorum.

13 Et pro nobiſipſis orate ad Dominũ Deũ noſtrum, quia peccauimus Domino Deo noſtro, & non eſt auerſus furor eius à nobis vſque in hũc diem.

14 Et legite librum iſtum, quem miſimus ad vos recitari in templo Domini, in die ſolẽni & in die opportuno.

15 Et dicetis, Domino Deo noſtro iuſtitia: nobis autem confuſio faciei noſtræ, ſicut eſt dies hæc, omni Iuda & habitantibus in Ieruſalem,

16 Regibus noſtris, & Principibus noſtris, & Sacerdotibus noſtris, & Prophetis noſtris, & Patribus noſtris.

D

17 Peccauimus ante Dominum Deũ noſtrum, & non credidimus, diffidentes in eum,

18 Et non fuimus ſubiectibiles illi, & non audiuimus vocem Domini Dei noſtri, vt ambularemus in mandatis eius quæ dedit nobis.

19 A die qua eduxit Patres noſtros de terra AEgypti, vſque ad diem hãc eramus incredibiles ad Dominum Deũ noſtrum: & diſſipati receſſimus ne audiremus vocem ipſius.

20 Et adhæſerunt nobis multa mala, & maledictiones, quæ conſtituit Dominus Moyſi ſeruo ſuo: qui eduxit Patres noſtros de terra AEgypti, dare nobis terram fluentem lac & mel, ſicut hodierna die.

21 Et non audiuimus vocem Domini Dei noſtri ſecundũ omnia verba Prophetarum quos miſit ad nos:

ſta pro peccatis expiandis comparetis, & thusʼmunúſque cõfieia-
tis, atque ad aram Domini Dei noſtri offeratis:
11 Atque oretis ʼpro vita Nabuchodonoſor Regis Babylonii, eiúſ-
que filii Balthaſar, ʼvt dies eorum in terra diuturnitate diebus cæ-
li reſpondeant:
12 Et dabit Dominus nobis fortitudinem, ʼoculóſque noſtros illu
minabit, ʼ& viuemus ſub vmbra Nabuchodonoſor Regis Babylo-
nii, ac ſub vmbra Balthaſar eius filii, & ſeruiemus eis diebus mul-
tis, ʼgratiámque apud ipſos conſequemur.
13 Deinde pro nobiſipſis Dominũ Deũ noſtrum orate, propterea
quòd Domino Deo noſtro peccauimus, necdum ad hunc vſque
diem auerſa eſt à nobis indignatio eius atque iracundia.
14 Legetis præterea librum iſtum, quẽ ad vos miſimus, ʼdiebus fe-
ſtis ſolennibúſque recitandum in æde Domini.
15 Et dicetis, ʼDomino Deo noſtro iuſtitia debetur: nobis verò vul
tus confuſio, qualis eſt hodie ʼin homine Iudæo, atque iis qui de-
gunt Ieroſolymis,
16 In Regibus noſtris, in Principibus, in Sacerdotibus, in Prophe-
tis ac Patribus noſtris.
17 Quoniam peccauimus coram Domino, neque ei credidimus,
18 Nec vocem eius audiuimus, ʼvt in iis præceptis, quæ coram no-
bis palámque dederat, ambularemus.
19 Ab eo die quo Dominus eduxit Patres noſtros è terra AEgypti,
vſque ad hunc diem, ʼrebelles fuimus Domino Deo noſtro, ʼeiúſ-
que vocem audire pro nihilo duximus.
20 ʼQuamobrem impacta ſunt nobis mala & maledictio ʼquã Do-
minus per Moſen ſeruũ ſuum propoſuerat, eo tẽpore quo Patres
noſtros eduxit è terra AEgypti, vt terram lacte melléque fluẽtem
nobis daret, quemadmodum conſtat hodierno die.
21 ʼNeque enim audiuimus vocẽ Domini Dei noſtri in iis omni-
bus quæ ſunt dicta à Prophetis quos ad nos miſit.

10 Munúſque confi.] Omnia exemplaria Græca quæ ego viderim, legunt manna, ſed puto cum Theodoro Beza legẽdum eſſe minha ab Hebræo מנה, aut מנחה, quod ſacrificium, munus, oblationémque ſignificat. Huiuſmodi autẽ ſacrificium matutino tempore & veſpertino offerebatur. Dan.9.f.21, dicitur מנחת ערב, ſic dicitur etiam מנחה בקר. Sunt enim apud Hebræos hæc tria, עולה holocauſtũ, מנחה oblatio, & זבח ſacrificium, ex quibus minha dicitur munus oblatum ſiue ſacrificium quod cum precatione veſpertina & matutina offerebatur.
11 Pro vita, &c. ὑπὲρ τῆς ζωῆς Ναβουχοδονόσωρ, καὶ εἰς ζωὴν Βαλτάσαρ, pro vita Nabuchodonoſor, & pro vita Balthaſar. Duæ ſunt præpoſitiones in Græco codice, quæ reſpondent Hebraicæ על Inſuper, aut Pro. Sed ei εἰς magis reſpondet. Iere.29.b.7, Quærite pacem eius ciuitatis ad quã ego vos transtuli, & orate Dominũ pro ea, quoniam cũ pace eius erit pax veſtra. Vt dies eo. &c. ἵνα ὦσιν αἱ ἡμέραι αὐτῶν ὡς αἱ ἡμέραι τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. vt ſint dies eorũ ſicut dies cæli in terra. Eadẽ loquẽdi forma poſita eſt in Pſalmo 89.e.30, qua æternitas regni Dauidis ſignificatur.
12 Oculóſq; n.il. καὶ φωτίσει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, & illuminabit oculos noſtros. i. teſtificatiõe gratiæ nos recreabit atq; exhilarabit. Homines enĩ quãdiu in huiuſmodi afflictionibus ac calamitatibus verſantur, nihil aliud videre poſſũt quã tenebras ſignáque iræ Diuinæ. Quũ verò Deo reconciliantur, atque his miſeriis liberantur, tũ quaſi lux quædã beneuolentiæ, ac benignitatis Dei eorũ oculis oboritur. Eſt enim gratiæ beneuolentiæq; Diuinæ quædã lux mẽti animóque optatiſſima & ſuauiſſima. Pſal.34.a.6, Aſpiciẽt ad eũ, & illuminabuntur. Et viuemus, &c. καὶ ζησόμεθα ὑπὸ τὴν σκιὰν Ναβουχοδονόσωρ. vmbrã appellat tutelam & quietẽ quam præſtat Deus ſuis beneficio Regũ ac Principũ. Itaque apud Danielẽ regnũ Nabuchodonoſor cõparatur arbori ingẽti, & patulis diffuſæ ramis, cuius ſub opacitate multa animalia degãt. Itaque Ieremias Propheta Iudæos admonet, vt pro eo Rege preces ad Deum adhibeant. Gratiámque, &c. καὶ εὑρήσομεν χάριν ἐναντίον αὐτῶν, & inueniemus gratiam coram ipſis. Phraſis eſt Hebræa, pro Inire, & Obtinere. 14 Diebus feſtis, &c. ἐν ἡμέραις ἑορτῆς, καὶ ἐν ἡμέραις καιροῦ, in diebus feſtiuitatis, & diebus temporis. i. ſtatis ac ſolennibus. Huiuſmodi tẽpora indicta & conſtituta ad orandũ colendumque Deum, aut publicè aliquid agendũ, Hebræi appellant מועדים. 15 Domino Deo, &c. τῷ κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν ἡ δικαιοσύνη, ἡμῖν δὲ ἡ αἰσχύνη τῶν προσώπων, ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, Domino Deo noſtro iuſtitia: nobis autẽ pudor [aut cõfuſio] faciei. Hæc iiſdẽ verbis ſunt apud Danielẽ, 9.b.7.8, vnde tota hæc oratio videtur deſumpta eſſe. Verba Danielis, לך אדני הצדקה ולנו בושת הפנים כיום הזה, tibi Domine iuſtitia: nobis autẽ cõfuſio vultus, ſicut hic dies. Eſt enim ibi humilis peccatorũ cõfeſſio à Propheta, tũ ſuo tũ populi nomine ſuſcepta. In homine Iu. &c. ἀνθρώπῳ Ἰούδα, καὶ τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ. omni viro Iuda & habitantibus Ieruſalẽ. Eodẽ modo ibi habentur. Eadẽ ſunt Hebraicè apud Danielẽ, לאיש יהודה וליושבי ירושלם quæ hic ſequuntur de Regibus, Principibus ac Patribus. 18 Vt in his, &c. πορεύεσθαι τοῖς προστάγμασιν αὐτοῦ. Hebræus ללכת כתורותיו אשר נתן לפנינו Ambulare in legibꝰ eius, quas corã nobis dederat, οἷς ἔδωκε κατὰ πρόσωπον ἡμῶν, quas dedit in cõſpectu noſtro. Hebræus adiũgit, In manu Moſis ſerui eius & Prophetarũ. 19 Rebelles fuimus, &c. ἤμεθα ἀπειθοῦντες πρὸς κύριον τὸν θεὸν ἡμῶν, Fuimus increduli aduerſus Dominũ Deum noſtrũ. Apud Danielẽ ita habetur, 9.b.9, כי מרדנו בו, Quoniã rebelles fuerũt in eũ. Hoc enim ſignificat verbũ Hebræum מרד quod Græcũ ἀπειθεῖν, contumaciã videlicet eorũ qui nullã verbo Dei fidẽ habent. Eiúſque vocẽ, &c. καὶ ἐσχεδιάζομεν πρὸς τὸ μὴ ἀκούειν τῆς φωνῆς αὐτοῦ, leue duximus audire vocẽ eius. σχεδιάζειν enim ſignificat leuiter ac negligẽter aliquid tractare. cui opponitur σπουδάζειν, ſeriò & cũ ſtudio agere. Huius verbi vim videtur habere apud Hebræos קלל vilipẽdit, quod ſignificat & leuem eſſe. 20 Quamobrẽ, &c. καὶ ἐκολλήθη εἰς ἡμᾶς τὰ κακὰ, καὶ ἡ ἀρά, Et adhæſerũt [aut agglutinata ſũt] in nos mala, & execratio. Dan.9.c.11, ita habet ותתך עלינו האלה, & adhæſit in nos execratio. aut maledictio. aut applicata impactáq; eſt. hoc enim ſignificat verbũ תכה, quod Græcũ κολλᾶν. Porrò ו hoc loco habet vim inferendi. Quam Dom. &c. ἣν συνέταξε κύριος τῷ Μωσῇ παιδὶ αὐτοῦ. quam ordinauit Dominus Moſi ſeruo ſuo. Dan.9.c.11, Quæ ſcripta eſt in Lege Moſis ſerui Dei. Adiũgit autẽ ad maledictionẽ iurationẽ השבועה, quæ eſt vehemẽs pœnæ cõminatio iureiurãdo cõfirmata.
21 Neque enim, &c. καὶ οὐκ ἠκούσαμεν τῆς φωνῆς κυρίου τοῦ θεοῦ ἡμῶν. Apud Danielẽ ſæpe legitur hæc forma ſentẽtiæ ולא שמענו בקול יהוה אלהנו & non audiuimus vocem Domini Dei noſtri, Dan.9.b.10, d.14, & aliis in locis.

'Sed quiſque cordis ſui praui cogitationẽ ſequutus eſt, 'vt alie- 22
nos coleremus deos, malaque in oculis Domini Dei noſtri com-
mitteremus

Cap. II.

Propter peccata iuſtè ſe pati fatêtur Iudæi.

Q'Vapropter re comprobauit Dominus ſermonem ſuũ 'quẽ 1
aduerſum nos, iudicéſque noſtros qui iudicauerunt Iſ-
rael, tũ aduerſum Reges ac Principes noſtros, omnes de-
nique Iſraelitas ac Iudæos pronuntiauit:
'Vt nobis magna importaret mala 'cuiuſmodi nulla in regione 2
quæ ſit ſub cælo, vnquam euenerunt, quemadmodum deſignata
ſunt Ieroſolymis, 'quæ planè reſponderunt iis quæ ſcripta fuerant
in Lege Moſis,
'Vt carnem filiorum ſuorum, & carnem filiarum ſuarum quidã 3
ex noſtris hominibus comederent.
'Præterea dedit eos in manum, ſeruitutémque regnorũ omniũ 4
'vndique nobis conterminorum, 'ad opprobrii turpitudinem, at-
que deſolationem in omnibus populis in circuitu noſtro poſitis
'in quibus eos diſperſit Dominus.
'Atque *ita* depreſſi ſunt, ac non euecti: quoniam peccauimus Do 5
mino Deo noſtro, eo quòd vocem eius non audiuimus.
'Domino Deo noſtro iuſtitia: nobis autem vultus confuſio de- 6
betur, qualis apparet hoc die.
Quæ in nos Dominus mala denuntiauit, ea nobis euenerũt oĩa. 7
'Neque tamen faciem Domini deprecati ſumus, 'vt à ſui quiſ- 8
que cordis praui cogitationibus recederet.
'Et propterea euigilauit Dominus in hiſce malis quæ induxit 9
ſuper nos: 'quoniã iuſtus eſt Dominus in omnibus ſuis operibus
quorum nobis mandata dedit.

22 Et abiuimus vnuſquiſque in ſenſũ cordis noſtri maligni, operari diis alienis, faciẽtes mala ante oculos Domini Dei noſtri.

Cap. II.

1 PRopter quod ſtatuit Dominus Deus noſter verbum ſuum quod loquutus eſt ad nos, & ad iudices noſtros qui iudicauerunt in Iſrael, & ad Reges noſtros, & ad Principes noſtros, & ad omnem Iſrael & Iuda:

2 Vt adduceret Dominus ſuper nos mala magna quæ non ſunt facta ſub cælo, quemadmodum facta ſunt in Ieruſalem, |ſecundum quæ ſcripta ſunt in Lege Moyſi, Deut.28.c.53

3 Vt manducaret homo carnes filii ſui, & carnes filiæ ſuæ.

4 Et dedit eos ſub manu Regum omniũ qui ſunt in circuitu noſtro in improperium & in deſolationem, & in omnibus populis in quibus nos diſperſit Dominus.

5 Et facti ſumus ſubtus, & non ſuprà: quia peccauimus Domino Deo noſtro, non obaudiendo voci ipſius. B

6 |Domino Deo noſtro iuſtitia: nobis autem & Patribus noſtris confuſio faciei, ſicut eſt dies hæc. Supra 1.c.15

7 Quia loquutus eſt Dominus ſuper nos oĩa mala hęc quę venerũt ſup nos.

8 Et non ſumus deprecati faciem Domini Dei noſtri, vt reuerteremur vnuſquiſque noſtrũ à viis noſtris peſſimis.

9 Et vigilauit Dominus in malis, & adduxit ea ſuper nos: quia iuſtus eſt Dominus in omnibus operibus ſuis quæ mandauit nobis:

22 Sed quiſque, &c. καὶ ᾠχόμεθα ἕκαστος ἐν διανοίᾳ τῆς καρδίας αὐτοῦ πονηρᾶς, Et ambulauimus [aut iuimus] vnuſquiſque in cogitatione cordis ſui mali. Hæc forma loquendi frequẽs eſt in Scriptura, qua cõtumacia temeritáſque hominis ſua ipſius prudentia nitentis ac confidẽtis demonſtratur, quũ ex ſententia ac voluntate vnius Dei pendere debeat. Pſal. 81.c.12, At non paruit populus voci meæ, & Iſrael noluit mihi obtemperare. Permiſi igitur eos fortitudini cordis eorũ, & ambularunt in cõſiliis ſuis. Vt alienos, &c. ἐργάζεσθαι θεοῖς ἑτέροις. Ad verbũ, operari diis alienis: ſed accipitur pro ſeruire & colere, quemadmodũ Hebræũ עבד cui reſpõdet, ad cultũ Dei & ad cultũ terræ accõmodatur. Nam & Gene.4.a.2, pro terram colere accipitur, & multis in locis cultũ Dei ſignificat. Confitetur igitur ſe relicta vera pietate ac religione ad ſuperſtitiones declinaſſe.

IN CAPVT II.

1 Quapropter re, &c. καὶ ἔστησε κύριος τὸν λόγον αὐτοῦ, & ſtatuit Dominus ſermonem ſuum. Apud Danielẽ eſt (9.c.12) ויקם את־דבריו, & excitauit Dominus verba ſua. i. ipſo euentu confirmauit & cõprobauit quũ nos ea pœna affecit quã nobis antè fuerat cõminatus. Nã tum minas, tũ promiſſa ſua rata facit. Quẽ aduerſum, &c. ὃν ἐλάλησεν ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τοὺς δικαστὰς ἡμῶν, quem loquutus eſt cõtra nos, & cõtra iudices noſtros. Et addit, Qui iudicauerunt Iſrael. Daniel 9.c.12, etiã ita habet, In iudices noſtros qui iudicauerũt nos. Porrò verbũ שפט iudicauit apud Hebræos accipitur pro gubernare ac regere, & שופטים iudices pro rectoribus populi. 2 Vt nobis, &c. τοῦ ἀγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς κακὰ μεγάλα, vt adduceret in nos mala magna. Ibidem להביא עלינו רעה גדלה in nos malum magnum. Cuiuſmodi nulla, &c. ἃ οὐκ ἐποιήθη ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ quæ nõ facta ſunt ſub cælo. Ibidẽ, אשר לא נעשתה תחת כל השמים, quæ non ſũt facta [aut patrata] ſub toto cælo. Sequitur deinde quemadmodũ deſignata ſunt Ieruſalem. Quæ planè reſpõ. &c. κατὰ τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ Μωυσῆ, ſecundũ ea quæ ſcripta in Lege Moſis. Dan.9.c.13, כאשר כתוב בתורת משה, ſicut ſcriptum eſt in Lege Moſis hæc omnia mala in nos venerũt. Significat iuſtiſſimã grauiſſimámque pœnã propoſitæ antea admonitioni ac cõminationi reſpõdiſſe. Man' enim Domini cũ ipſius ore cõiuncta eſt, & opus verbũ eius comitatur. 3 Vt carnem, &c.] Huius tantæ atrocitatis nulla fit mentio apud Danielem, nec in Scriptura, quod meminerim. Ioſephus quidem ſcribit Iudæos poſtea obſeſſos à Veſpaſiano, fame ad hãc neceſſitatem cõpulſos eſſe. 4 Præterea, &c. καὶ ἔδωκεν αὐτοὺς ὑποχειρίους πάσαις ταῖς βασιλείαις, Ac dedit eos ſubiectos obnoxióſque omnibus regnis. ὑποχείριοι dicuntur qui in poteſtatẽ aliorũ, ſeruitutémque redacti ſunt, quaſi ſub manũ alterius traditi, ac ſubditi, aut mancipati. Cuiuſmodi fuit illorũ miſerrima captiuitas. Vndique no. &c. ταῖς κύκλῳ ἡμῶν, quæ ſunt in noſtro circuitu. aut nobis circuniecta, aut circũadiacentia. Iudæa enim, regna finitima ac contermina habebat, quaſi ouis quædam inter lupos collocata, ad prædámque eorũ expoſita. Ad opprobrii, &c. εἰς ὀνειδισμὸν καὶ εἰς ἄβατον, ad opprobriũ, & ad deſolationẽ, aut vaſtationẽ, in qua nullus aditus acceſſúſque hominibus relictus ſit. Daniel hæc duo etiam cõmemorat חרפה & שממה opprobriũ & vaſtitatẽ. In quibus, &c. οὗ διέσπειρεν αὐτοὺς κύριος ἐκεῖ, quò diſperſit eos Dominus ibi. Hebraiſmus eſt expreſſus ex Daniele, qui ita loquitur, Pudor vultus omnibus tum propè, tum longè degẽtibus in terris, אשר הדחתם שם, ad quas eos diſpuliſti ibi. aut diſſipaſti. Hinc נדחי ישראל, diſperſi Iſrael. 5 Atque *ita* depreſſi, &c. καὶ ἐγενήθησαν ὑποκάτω, καὶ οὐκ ἐπάνω, & facti fuerunt ſubter & non ſuper. i. è ſumma regni dignitate, in humilliimam conditionem delapſi: ex altiſſimo honoris loco in infimũ ſtatũ deciderunt: Deus enim extulerat eos ſupra cæteros terræ populos, eoſdem ingratos, atque immemores infra omnes deiecit, atque ita humiliauit, quemadmodum promiſerat per Moſen, Deu.28.c.25. 6 Domino Deo, &c.] Hæc cõfeſſio culpæ propriæ cum laude Dei coniuncta, bis in Danielis oratione ponitur iiſdem verbis quibus hic refertur. Habet autẽ eandẽ vim quam illa concluſio Paulina, Rom.3.c.19 poſita, Vt omne os obturetur, totúſque mundus fiat Deo ὑπόδικος. i. reus ad condẽnationémque paratus: omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. 8 Neque tamen, &c. καὶ οὐκ ἐδεήθημεν τοῦ προσώπου τοῦ κυρίου. Eadem ſententia eſt apud Danielem, 9.c.13, qua magnitudo peccatorũ oſtenditur à continuatione peccandi, obſtinatáque malitia ſine vlla pœnitentia. Verba Danielis ſunt ולא חלינו את־פני יהוה & non deprecati ſumus faciem Domini Dei noſtri. quæ loquendi forma eſt in Pſalmo 119, verſu 58, Deprecatus ſum faciem tuã toto corde. Vt à ſui, &c. τοῦ ἀποστρέψαι ἕκαστον ἀπὸ τῶν νοημάτων τῆς καρδίας αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, Vt recederet vnuſquiſque à cogitationibus, &c. Daniel 9.c.13, ita habet לשוב מעונינו vt auerteremur ab iniquitatibus noſtris. Ac addit, Ac perpenderemus eius veritatem. Significat igitur ipſorũ ἀμετανοησίαν impœnitentiã diuturnam fuiſſe. 9 Et propterea, &c. καὶ ἐγρηγόρησεν κύριος ἐπὶ τοῖς κακοῖς. Hæc etiã ſũt in Daniele 9.d.14, וישקד יהוה על־הרעה, & vigilauit Domin' in malo. Vigilare Deus dicitur in hominibus tũ conſeruãdis tũ puniendis, quũ eorum vel ſalutẽ vel pœnã nõ negligit, ſed reipſa conſeruatorẽ ſe ac vindicẽ eſſe oſtẽdit. Quoniã iuſt. &c. ὅτι δίκαιος ὁ κύριος ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα. Eadem Dan.9.d.14, niſi quòd nonnihil variat: nam pro, In omnibus operibus quæ nobis mandauit, ille, In omnibus operibus ſuis quæ fecit, כי־צדיק יהוה על־כל־מעשיו אשר עשה, quoniam iuſtus Dominus in omnibus operibus ſuis quæ fecit.

Et nõ audiuimus vocem ipſius, vt iremus in pręceptis Domini quæ dedit ante faciem noſtram.

Dan.9.d.15 ¶Et nunc Domine Deus Iſrael, qui eduxiſti populum tuum de terra AEgypti in manu valida, & in ſignis, & C in prodigiis, & in virtute tua magna, & in brachio excelſo, & feciſti tibi nomen ſicut eſt dies iſte:

Peccauimus, impiè egimus, iniquè geſſimus Domine Deus noſter, in omnibus iuſtitiis tuis.

Auertatur ira tua à nobis, quia derelicti ſumus pauci inter Gentes vbi diſperſiſti nos.

Exaudi Domine preces noſtras, & orationes noſtras, & educ nos ꝑpter te, & da nobis inuenire gratiam ante faciem eorum qui nos abduxerunt:

Vt ſciat omnis terra quia tu es Dominꝰ Deus noſter, & quia nomẽ tuũ inuocatum eſt ſuper Iſrael, & ſuper genus ipſius.

Deut.26.d.15 Esa.63.d.15 ¶Reſpice Domine de domo ſancta tua in nos, & inclina aurem tuam, &

Psal.113.d.17 D exaudi nos.

¶Aperi oculos tuos, & vide: quia nõ mortui qui ſunt in inferno, quorum ſpiritus acceptꝰ eſt à viſceribus ſuis, dabunt honorẽ & iuſtificationẽ Domino:

Sed anima quæ triſtis eſt ſuper magnitudine, & incedit curua & infirma, & oculi deficientes, & anima eſuriens dat tibi gloriam & iuſtitiã Domino.

Quia non ſecundũ iuſtitias Patrũ noſtrorum nos fundimus miſericordiam ante conſpectum tuum Domine Deus noſter:

Sed quia miſiſti iram tuam & furorem tuum ſuper nos, ſicut loquutus es in manu puerorum tuorum Prophetarum,

10 'Neque vocem eius audiuimus, vt ambularemꝰ in præceptis ip-
ſius, quæ nobis ante oculos propoſuit.
11 'Et nũc Domine Deus Iſrael, 'qui populum tuũ eduxiſti è terra
AEgypti in manu valida, in ſignis & prodigiis, magna cũ potẽtia,
ac brachio excelſo, 'noménq; tibi, quale hodie apparet, peperiſti:
12 Et nos quidem Domine Deus noſter peccauimus, & impiè egi-
mus, atque in tuis omnibus iudiciis ſceleratè verſati ſumus.
13 Sed tua à nobis 'auertatur indignatio, quoniam reliqui ſumus
perpauci inter Gentes ad quas tu nos diſperſiſti.
14 'Exaudi Domine orationem atque deprecationem noſtram, '&
propter te nos libera, 'gratiámque nobis cõcilia apud eos qui nos
è patria abduxerunt:
15 Vt vniuerſa terra cognoſcat te Dominum Deum eſſe noſtrum,
'noménque tuum fuiſſe inuocatũ ſuper Iſrael, ac ſuper genus eiꝰ.
16 'Reſpice nos Domine ex æde Sanctuarii tui, 'atque ad nos attẽ-
de, inclina aurem tuam, & exaudi.
17 'Aperi oculos tuos Domine: quoniã non mortui qui ſunt apud
inferos, 'quorum viſceribus ablatus eſt ſpiritus, 'gloriam laudém-
que iuſtitiæ Domino tribuent:
18 'Sed ſuper magnitudine *corporis* quæ incurua debilitatáq; incedit,
animus mœſtus, & oculi deficientes, animáque eſuriens gloriam
& iuſtitiam Domine tibi dabunt.
19 'Neque enim rectè factis Patrum, Regúmque noſtrorum freti,
Domine 'apud te ſupplices miſerabiléſq; preces noſtras effũdimus:
20 Sed quoniam indignationem atque iram tuam in nos immiſi-
ſti, quemadmodum in manu ſeruorum tuorum Prophetarum lo-
quutus fueras,

10 Neque vocem eius aud. καὶ οὐκ ἠκούσαμεν τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Sic Dan.9.b.10, ולא שמענו בקלו & non audiuimus in vocem eius.i.verbo eius non paruimus. 11 Et nunc Do. Deus Iſ. καὶ νῦν κύριε ὁ θεὸς ἰσραήλ. Dan.9.d.15. ועתה אדני אלהנו Et nunc Domine Deus noſter. Qui pop.t.&c. ὃς ἐξήγαγες τὸν λαόν σου ἐκ γῆς αἰγύπτου ἐν χειρὶ κραταιᾷ Dan.9.d.15, אשר הוצאת את־עמך מארץ מצרים ביד חזקה. Noménque tibi, &c. καὶ ἐποίησας σεαυτῷ ὄνομα ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, & feciſti tibiipſi nomen vt hæc dies. Daniel 9.d.15, ותעש־לך שם כיום הזה. 12 Et nos quidem, &c. ἡμάρτομεν, ἠσεβήσαμεν, ἠδικήσαμεν, Peccauimus, impiè fecimus, iniquè egimus. Daniel hæc eadem tria verba poſuit cap.9.a.5, חטאנו ועוינו והרשענו peccauimus, iniqui fuimus[aut iniquitatẽ admiſimus]impiè[aut improbè]egimus. Eadẽ verborum exaggeratio eſt in Pſalmo 106.a.6, Peccauimus cũ Patribus noſtris, praua fecimus, impiè egimus. Nõ enim contenti ſunt vno verbo ad dolorẽ animi declarandũ, ſed congerie vtuntur. 13 Auertatur, &c. ἀποστραφήτω ὁ θυμός σου ἀφ' ἡμῶν, auertatur ira tua à nobis. Dan.9.d.16 etiã ita deprecatur, ישב־נא אפך וחמתך מעירך ירושלים Auertatur quæſo ira tua, atque indignatio à ciuitate tua Ieruſalẽ. Præpoſuit cauſã, Iuxta iuſtitiã tuam. 14 Exaudi Do.&c. εἰσάκουσον κύριε τῆς προσευχῆς ἡμῶν, καὶ τῆς δεήσεως ἡμῶν. Daniel etiam poſt humilẽ confeſſionem ita concludit, ועתה שמע אלהינו אל־תפלת עבדך ואל תחנוניו & nunc audi Deus noſter ad orationẽ ſerui tui & ad preces eius. Et propter, &c. καὶ ἐξελοῦ ἡμᾶς ἕνεκέν σου. Daniel aliis ac pluribus verbis vtitur, Audi Domine, propitius ſis Domine, attende, fac, & ne retardes propter te, למענך. Addit autem, Quoniã nomen tuũ inuocatum eſt ſuper vrbẽ tuam & populũ tuum. Gratiámque, &c. καὶ δὸς ἡμῖν χάριν κατὰ πρόσωπον τῶν ἀποικισάντων ἡμᾶς, & da nobis gratiã in conſpectu eorũ qui nos domo abduxerunt. Scriptura ſæpe teſtatur Deum habere corda hominũ in manu etiam hoſtium, eáque ita flectere ac conuertere vt apud eos illuſtri in gratia ponat eos qui antè in ſumma offenſione odióque verſabantur. Hanc voluntatum commutationem in hoſtibus ſuis experti ſunt Iudæi cum in AEgypto, tum etiã Babylone, vbi admirabilẽ gratiam beneuolentiámque Regũ nacti ſunt. 15 Noménque, &c. ὅτι τὸ ὄνομά σου ἐπικέκληται ἐπὶ ἰσραὴλ. Dan.9.d.19, etiã hãc cauſam affert כי שמך נקרא על־עירך quoniã nomẽ tuum inuocatũ eſt ſuper ciuitatem tuã & populum tuũ. Hæc autem cõſideratio, ac relatio Dei & populi ipſius, maximam habet vim ad miſericordiam. 16 Reſpice nos, &c. κάτιδε κύριε ἐξ τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου σου, ex domo ſancta tua. Articulus τοῦ repetitus facit vt exiſtimẽ τὸ ἅγιον accipiendũ eſſe pro ἁγιάσματος Sãctuario, quod Hebraicè dicitur מקדש, quo Dan.9.d.17, vſus eſt, ſed in aliã ſententiam, Fac lucere faciem tuã ſuper Sanctuarium vaſtatum. Et addit, Propter Dominũ, quem Chriſtũ promiſſum ſine dubio intelligit. Atque ad nos att. καὶ ἔννοησον εἰς ἡμᾶς. i. ſuſcipe curam aut cogitationem. Daniel vſus eſt verbo הקשיבה, attende, conſidera, quod reſpondet Græco ἐννοεῖν. Inclina aurem tuam, &c. κλῖνον τὸ οὖς σου καὶ ἄκουσον Dan.9.e.18, הטה אלהי אזנך ושמע. 17 Aperi oculos, &c. καὶ ἄνοιξον κύριε τοὺς ὀφθαλμούς σου. Etiam Dan.9.e.18, hac orandi forma vſus eſt, פקחה עיניך aperi oculos tuos, ac vide deſolationes, aut vaſtitates noſtras. Quorum viſcer.&c. ὧν ἐλήφθη τὸ πνεῦμα αὐτῶν, quorũ aſſumptus eſt ſpiritus ipſorũ. Hebraiſmus illis vſitatus, qui relatiuum אשר cũ pronominibus cæteris frequenter coniungunt. Eſt autẽ hoc loco perelegans deſcriptio hominum mortuorum, quorũ è viſceribus euocatus eſt ſpiritus. Hæc autẽ apud Danielem non leguntur. Gloriam laud.&c. δόξαν καὶ δικαίωμα τῷ κυρίῳ δώσουσιν, dabunt gloriã & iuſtitiã Domino. Hæc ſententia in Pſalmis aliquoties ponitur, etiam à Rege Ezecia in ipſo periculo mortis vſurpata. 18 Sed ſuper, &c. ἀλλὰ ἡ ψυχὴ λυπουμένη ἐπὶ τὸ μέγεθος, Sed anima quæ dolet[aut angitur]propter magnitudinẽ. Quidã magnitudinẽ cõiungunt cum ſequẽtibus, eámque volunt eſſe quæ declinans & labaſcens abit ac euaneſcit: & certè conſtructio tũ articuli ſequentis, tũ verborũ non poteſt ad aliud accõmodari. Nã ita legitur in omnibus Græcis codicibus, ἐπὶ τὸ μέγεθος ὃ βαδίζει κύπτον, καὶ ἀσθενοῦν. Sed quũ ego bene omnia conſidero, participia iſta, κύπτον, καὶ ἀσθενοῦν non ſignificant tam declinationẽ magnitudinis pereuntis, quã miſerabilem habitũ hominis incurui, ipſáque malorũ magnitudine oppreſſi. Quare aut locus corruptus eſt, aut hæc magnitudo referenda eſt ad ſtaturã corporis ingentis, quod non iam erectũ firmúmque, ſed incuruum & debilitatũ inceſſum ingreſſúmque habet: vt hac ſimilitudine & conformatione corporis, quandã formæ deformitatẽ ſignificet. Ita magnitudo etiã accipi poteſt pro ſtatura figuráque corporis hoc modo incedentis. 19 Neque enim, &c. ὅτι οὐκ ἐπὶ τὰ δικαιώματα τῶν πατέρων ἡμῶν, Quoniã non in iuſtitiis Patrum noſtrorũ. Hæc ſentẽtia eſt etiã in Daniele, כי לא על־צדקתנו quoniã non in iuſtitiis noſtris. Apud te ſuppli.&c. καταβάλλομεν τὸν ἔλεον ἡμῶν κατὰ πρόσωπόν σου, qui proiicimus[aut abiicimus]miſerationẽ noſtrã in conſpectũ tuũ. Daniel.9.e.18, iiſdẽ vtitur verbis, אנחנו מפילים תחנונינו לפניך nos abiicimus preces noſtras in conſpectũ tuũ. Verbũ Hebræũ הפיל habet eandẽ vim quam Græcum καταβάλλειν: vtrũque enim ſignificat humilẽ habitum eorũ qui ſe ad aliorum pedes proiiciunt ac proſternunt. Itaque quoniã durior videtur eſſe hæc loquẽdi forma, Abiicere, aut proiicere ſupplicationes, quidã voluerunt mitigare, vertentes, Preces effu-

derunt: quod mihi non diſplicet,modò addamus aliquid quod eius verbi vim exprimat, Vt nos ſupplices, ac proiecti proſtratique corā te. Habent ipſi aliud verbum שפך quod ſignificat Effundere,quo vſa eſt Anna,1.Sam.1.c.15,quum dicit ſe cor ſuum coram Domino effudiſſe.

21 Dicens,Sic ait Dominus,'Inclinate humerum veſtrum, ac Regi
Babylonio ſeruite:& ſedem retinebitis in terra, quam Patribus ve
ſtris dedi.

Vult Dominus nos etiam principibus malis obtemperare.

22 Quòd ſi vocem Domini audire nolueritis vt ſeruiatis Regi Ba-
bylonio,faciam'vt ex vrbibus Iuda atque Ieroſolymis
23 Vox lætitiæ & vox gaudii,vox ſponſi & ſponſæ profligetur,ter-
ráque tota ſit ab habitatoribus planè deſerta.
24 Nos autem non audiuimus vocem tuam,'vt obſequium ſerui-
tiúmque Regi Babylonio præſtaremus:'itaq; reipſa verba tua cō-
probaſti quæ loquutus fueras per manū ſeruorū tuorū Propheta-
rum , videlicet vt oſſa Regum Patrúmque noſtrorū 'ſuo ex loco
tranſlata aliò deportarentur:
25 'En eadem ad ardorem Solis,glaciémque noctis proiecta iacēt:
illíque acerbiſſimis doloribus,fame,gladio,atq; exilio interierūt.
26 Domum autem tuam,in qua inuocatum eſt nomen tuum,'re-
degiſti eum in ſtatum quem hæc dies oſtēdit,propter prauitatem
domus Iſrael & domus Iuda.
27 Et tu Domine Deus noſter egiſti nobiſcum ſecundū benigni-
tatem tuam,ſummámque miſericordiam,
28 'Quemadmodum per Moſen ſeruum tuum teſtatus es eo die
quo Legem tuam iuſſiſti coram filiis Iſrael perſcribere,
29 Dicens, Niſi vocem meam audiueritis ,'hæc tanta hominum
multitudo, quæ quaſi examen apum bombat, 'ad ſummam pau-
citatem redigetur inter Gentes,ad quas ego vos diſpergam:
30 Scio enim quòd me quidem non audient,quoniam ſunt'popu-
lus duræ ceruicis , ſed 'in terra captiuitatis ſuæ ad cor ſuum re-
uertentur:
31 Et *tum denique* cognoſcent quòd ego ſum Dominus Deus ipſorū:
'& dabo eis cor *ut intelligant*,& aures vt audiant.
32 Et laudabunt me,meíque nominis recordabuntur.
33 'Atque illud ſuum contumax deponēt dorſum, improbáque fa

Populū à captiuitate ſe reuocaturū promittit Dominus,illique teſtamentū noui & æternum daturū.

21 Dicēs,Sic dicit Dominus,Inclinate humerum veſtrum, & ceruicem veſtram , & opera facite Regi Babylonis: & ſedebitis in terra quam dedi Patribus veſtris.

22 Quòd ſi nō audieritis vocem Dñi Dei veſtri operari Regi Babyloniæ, defectionem veſtram faciam de ciuitatibus Iuda,& áforis Ieruſalem: Iere.33.d.11

23 Et auferā à vobis vocē iucūditatis, & vocem gaudii , & vocem ſponſi & vocem ſponſæ,& erit omnis terra ſine veſtigio ab inhabitantibus eam.

24 Et non audierunt vocem tuam,vt operarentur Regi Babylonis: & ſtatuiſti verba tua quæ loquut⁹ es in manibus puerorum tuorū Prophetarū, vt transferrentur oſſa Regum noſtrorum,& oſſa Patrum noſtrorū de loco ſuo:

25 Et ecce proiecta ſūt in calore Solis, & in gelu noctis: & mortui ſunt in doloribus peſſimis,in fame & in gladio, & in emiſſione.

26 Et poſuiſti templū,in quo inuocatū eſt nomē tuū in ipſo,ſicut hęc dies propter iniquitatem domus Iſrael & domus Iuda.

27 Et feciſti in nobis Domine Deus noſter ſecundum omnem bonitatem tuam, & ſecundum omnē miſerationem tuam illam magnam,

28 Sicut loquutus es in manu' pueri tui Moyſi in die qua præcepiſti ei ſcribere Legem tuam coram filiis Iſrael, Leuit.26.b.14 deut.28.b.15

29 Dicens , Si non audieritis vocem meam, multitudo hæc magna cōuertetur in minimam inter Gentes, quò ego eos diſpergam:

30 Quia ſcio quòd me non audiet populus,populus eſt enim dura ceruice, & conuertetur ad cor ſuum in terra captiuitatis ſuæ:

31 Et ſciēt quia ego ſū Dominus Deus eorum:& dabo eis cor,& intelligent: & aures,& audient. 6

32 Et laudabūt me ī terra captiuitatis ſuæ,& memores erunt nominis mei.

33 Et auertent ſe à dorſo ſuo duro,& à

21 Inclinate humerum,&c. κλίνατε τὸν ὦμον ὑμῶν, καὶ ἐργάσασθε τῷ βασιλεῖ .i.Inclinate humerum,& ſeruite Regi Babylonio.Hæc exhortatio Dei ad populum,vt ſe ſubiiciat Nabuchodonoſor, eſt apud Ieremiā, 27.c.12. Hortatur enim eos Propheta לחביא בעול מלך בבל & לתת ad dandum,aut ſubmittendum,& inducendum collum, ceruicémque ſub iugum Regis Babél. Subiūgit deinde promiſſionem quam Baruch etiam proponit,Se effecturum vt quietè degant in terra ſua,eámque colāt.ἐργάζεσθαι dicit quod Ieremias עבד,ſed verbum Hebræum accipitur pro ſeruire,non ſolùm pro terram colere,quemadmodum ſuprà ad cultum alienorum deorum relatum eſt.
22 Vt ex vrbibus Iuda,&c. ἐκλείψειν ποιήσω ἐκ πόλεως Ἰούδα φωνὴν εὐφροσύνης,Ad verbum, defectionem faciam vocis lætitiæ.id eſt faciam deficere ,aut ceſſare,vt nullus ſit ei locus,ſed lamentationi & luctui.Ea comminatio eſt vſitata in Prophetis.
24 Vt obſequium,ſeruit.&c. ἐργάζεσθαι τῷ βασιλεῖ Βαβυλῶνος. vt ſeruiremus Regi Babyloni.Dixi antè verbum עבד cultum ſeruitiúmque ſignificare quod ſuperiori debetur.Hinc etiam עבודה pro ipſo ſeruitio accipitur. Itaque reipſa,&c. καὶ ἔστησας τοὺς λόγους σου. & ſtatuiſti,aut confirmaſti verba tua.Ieremias ſæpe vtitur verbo חקים, de quo antea. Itaque Hebraicè diceretur והקימות & excitaſti,aut rata feciſti: vbi ו illatiua eſt particula. Suo ex loco,&c. τοῦ ἐξενεχθῆναι, vt exportarentur.Ego huiuſmodi tranſlationem duobus verbis expreſſi,vt plenior eſſet oratio. 25 En eadem ad ardo.&c. ἰδοὺ εἰσὶν ἐρριμμένα τῷ καύματι τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτός, Ecce ſunt iacta calori,aut æſtui diei,& glaciei noctis.i.ſunt inſepulta.Eſt enim deſcriptio inſepulti corporis,quod eſt diſiectū, cælóque aperto expoſitū. Eſt autē hæc miſerrima cōditio,carere iure atque honore ſepulturæ,quū ea calamitas,infamiáque impietatis pœna,etiam mortē comitatur.
26 Redegiſti eum,&c. ἔθηκας τὸν οἶκόν σου ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, poſuiſti domū tuam vt hæc dies. Verbū Ponere vſurpatur quemadmodū נתן apud Hebræos: vtrūque enim ſignificat huius cōmutationem,qua templum magnificētiſſimum & auguſtiſſimum in ſummā vaſtitatem redactum eſt. 28 Quemadmodum,&c. καθὰ ἐλάλησας ἐν χειρὶ τοῦ παιδός σου. Sicut loquutus es in manu ſerui tui Moſis. ביד in manu apud Hebræos dicitur pro miniſterio:qua loquendi forma ſignificatur vis Prophetiæ eorū qui ex verbo Domini loquuti ſunt. Nihil enim fruſtra ab illis aut minando,aut promittendo dicitur.Hæc autem Moſis admonitio populum adhortātis ad cultum vnius Dei, eúmque dehortātis à ſuperſtitionibus,habetur Deut.4.c.15,& Leuit.26.a.1. 29 Hæc tanta,&c. ἡ βόμβησις ἡ μεγάλη, ἡ πολλὴ αὕτη, profectò turba hæc magna, & multa. βόμβησις propriè dicitur examen apum. & βόμβος,& βομβέω, verbum factum à ſonitu qui editur ab apibus, vt bōbare,aut vt Gaza fecit,bōbulare. Moſes Deu.28.g.62,alia ſimilitudine vſus eſt ſtellarū, quarū numero infinito multitudinē Iſraelitarum cōparat. Ad ſummā,&c. ἀποστρέψει εἰς μικρὰν ἐν τοῖς ἔθνεσι, reuertetur in exiguam in Gentibus.Deut.28.g.62,ונשארתם במתי מעט & relinqui qui eritis in mortalibus pauci,pro eo quòd fuiſtis ſicut ſtellæ cæli.Eandē paucitatē minatur cap.4.d.27,eiuſdē libri, Et diſperget vos Dominus inter populos,& reliqui eritis pauci numero in gentibus ad quas Dominus vos abiget. Verbū שאר apud Hebræos, ſignificat exiguum reliquiarum numerū ex tanta multitudine reſeruatum. 30 Populus duræ cer. λαὸς σκληροτράχηλός ἐστι. עם קשה עורף הוא populus duræ ceruicis ipſe, Deut 9.c.13.quod contumaciæ crimen ab Stephano, Act.7.f.51, obiicitur. In terra,&c. ἐν γῇ ἀποικισμοῦ in terra tranſmigrationis. aut exilii, גולה Hebraicè dici tur. Hæc autem promiſſio de reſipiſcentia conuerſionéque ad Dominum facta in calamitate,eſt apud Moſen multis in locis, Leuit.26.g.42.Deu.4.c.31,& aliis,in quibus Deus calamitoſis hominibus ad mentem ſanam redeuntibus opem ſalutémque promittit. 31 Et dabo eis cor,&c. καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν, καὶ ὦτα ἀκούοντα, & dabo eis cor,& aures audiētes.aut vt habēt quidā codices,καὶ ἀκούσονται,& audiēt. 33 Atque illud,&c. καὶ ἀποστρέψουσιν ἀπὸ τοῦ νώτου αὐτῶν σκληροῦ, καὶ ἀπὸ τῶν πονηρῶν πραγμάτων αὐτῶν. & recedēt à dorſo ſuo duro,& à prauis ſuis factis aut operibus.cuiuſmodi peruerſa impiáque ſtudia atque inſtituta ab Hebræis appellātur.

malignitatibus ſuis, quia reminiſcen
tur viam Patrum ſuorũ qui peccaue
runt in me.

34 Et reuocabo illos in terrã quam iu
raui Patribus eorũ Abraham , Iſaac,
& Iacob,& dominabũtur eius,& mul
tiplicabo eos,& non minorabuntur.

35 Et ſtatuam illis teſtamentum alte-
rũ ſempiternum , vt ſim illis in Deũ,
& ipſi erunt mihi in populum: & nõ
mouebo amplius populum meum fi-
lios Iſrael à terra quam dedi illis.

Cap.III.

1 ET nunc Domine omnipotens,
Deus Iſrael , anima in anguſtiis,
& ſpiritus anxius clamat ad te.
2 Audi Domine, & miſerere,q̃a De'
es miſericors:& miſerere noſtri,quia
peccauimus ante te.

3 Quia tu ſedes in ſempiternum , &
nos peribimus in æuum?
4 Domine omnipotens,Deus Iſrael,
audi nunc orationem mortuorum Iſ-
rael , & filiorũ ipſorum qui peccaue-
runt ante te , & non audierũt vocem
Domini Dei ſui, & agglutinata ſunt
nobis mala.
5 Noli meminiſſe iniquitatum Patrũ
noſtrorum,ſed memento manus tuæ
& nominis tui in tempore iſto:
6 Quia tu es Dominus Deus noſter,
& laudabimus te Domine.
7 Quia propter hoc dediſti timorem
tuum in cordibus noſtris , & vt inuo-
cemus nomen tuum, & laudemus te
in captiuitate noſtra , quia conuerti-
mur ab iniquitate Patrũ noſtrorum
qui peccauerunt ante te.

8 Et ecce nos in captiuitate noſtra ſu
mus hodie, qua nos diſperſiſti in im-
properium,& in maledictũ,& in pec-
catum,ſecundum omnes iniquitates
Patrum noſtrorum qui diſceſſerunt à
B te Domine Deus noſter.
9 Audi Iſrael mandata vitæ,auribus
percipe,vt ſciatis prudentiam.

10 Quid eſt Iſrael quòd in terra inimi
corum es?
11 Inueteraſti in terra aliena,coinqui
natus es cum mortuis , deputatus es
cum deſcendentibus in infernum.

12 Dereliquiſti fontem ſapientiæ.

13 Nam ſi in via Dei ambulaſſes, ha-
bitaſſes vtique in pace ſuper terram.
14 Diſce vbi ſit prudentia, vbi ſit vir-
tus, vbi ſit intellectus : vt ſcias ſimul
vbi ſit lõgiturnitas vitæ & victus,vbi

cinora abiicient, quum in memoriam reuocabunt viam Patrum
ſuorum qui coram Domino peccauerunt.
34 Et reducam eos in terram quam iureiurando promiſi Patribus
eorum Abraham,Iſaac,& Iacob,vt ea potiãtur,tum etiã eos mul-
tiplicabo,nec diminuentur.
35 Fœdúſque cum eis perpetuum cõſtituam, vt ſim eis in Deum,
ipſiſque viciſſim ſint mihi in populum : neque amplius populum
Iſrael è terra quam eis dedi, amouebo. Cap. III.

1 DOmine omnipotens Deus Iſrael,'anima in anguſtiis poſita,
& ſpiritus angore afflictus ad te clamat. *Pergit populus in oratione jam incœpta,pro ſua liberatione.*
2 Audi Domine,& miſerere,quoniam tu miſericors es : miſerere
inquam,quoniam peccauimus aduerſum te.
3 'Tu enim in æternũ permanes, nos verò perimus in perpetuũ.
4 Domine omnipotens Deus Iſrael audi quæſo preces mortuorũ
Iſrael,filiorúmque qui peccauerũt in te, nec vocem Domini Dei
ſui audiuerunt,'propterea nobis hæc mala adhæſerunt.
5 Iniquitates Patrum noſtrorum in memoriã ne reuoces,ſed me-
mor ſis manus tuæ,nominíſque tui in hoc tempore:
6 Quoniã tu es Dominus Deus noſter, & laudabim' te Domine.
7 Nam ideo timorem tui cordibus noſtris inieciſti,vt nomen in-
uocemus tuum,ac te in exilio noſtro collaudemus,vt qui Patrum
noſtrorum qui coram te peccauerunt,omnem iuſtitiam 'in me-
moriam & cogitationem noſtram reduximus.
8 Ecce nos hodie in exilio noſtro, ſumus'opprobrio,execrationi,
exactioníque obnoxii,iuxta omnes iniquitates Patrum noſtrorũ,
qui à Domino Deo noſtro defecerunt.
9 'Audi Iſraël præcepta vitæ , atque ad prudentiam cognoſcen- *Cõmẽdat populo prudentiam, oſtendens ob neglectum eius,tãta mala illi obtigiſſe.*
dam aures præbete.
10 'Quid eſt Iſraël quòd in terra inimicorum degis?
11 In aliena terra inueteraſti,'cum mortuis pollutus es,'atque in-
ter eos numeratus qui deſcendunt in infernum.
12 'Fontem Sapientiæ reliquiſti.
13 Nam ſi viam Dei tenuiſſes,in pace vixiſſes ſempiterna.
14 'Diſce vbinam prudẽtia ſit , vbi fortitudo,vbi ſit intelligentia:
vt cognoſcas ſimul vbi longinquitas vitæ, atque adeò vita ipſa &

IN CAPVT III.

1 Anima in anguſtiis poſita,&c. ψυχὴ ἐν στενοῖς, καὶ πνεῦμα ἀκηδιῶν. anima in anguſtiis,& ſpiritus anxius.aut laborans, ſiue angore & ſollicitudine affectus.Marcus cap.14.d.33, dicit Chriſtum ἀδημονῆσαι, maximo animi angore affectum fuiſſe. 3 Tu enim in æternum perm.&c. ὅτι σὺ καθήμενος τὸν αἰῶνα. Quoniam tu ſedes in æternum, aut habitas. ישב Hebraicè,quod pro עמד ſtare manerèque accipitur.Hæc autem ratio fragilitatis humanæ,mortalitate cum æternitate Dei comparata,maximam ad orandum habet vim.Itaque in Pſalmis atque aliis locis Scripturæ ea ſæpe adhibetur.Habet enim humilem confeſſionem humanæ conditionis. 4 Propterea nobis hæc mala,&c. καὶ ἐκολλήθη ἡμῖν τὰ κακά. & adglutinata ſunt nobis mala.Phraſis eſt Hebraica: nam verbum דבק adhæreſcit, apud Moſen ſæpe in hac ſentẽtiæ forma vſurpatur:& actiuè, Adglutinabit Dominus tibi has maledictiones. 7 In memoriã & cogitationẽ noſtram,&c. ὅτι ἀπεστρέψαμεν ἐπὶ καρδίαν ἡμῶν. quoniam reduximus,aut reuocauimus in cor noſtrũ omnem iniuſtitiã Patrum noſtrorum. Hæc cogitatio ac recordatio peccatorum à Patribus commiſſorũ adiuncta ad propria peccata, plurimùm valet ad humilem cõfeſſionem,eáque ſæpe in Scriptura à ſanctis hominibus ſuſcipitur. 8 Opprobrio,execrationi,&c. εἰς ὀνειδισμὸν καὶ εἰς ἀρὰν, καὶ εἰς ὄφλησιν. in exilio ſumus ad opprobrium,& ad maledictionem,& debitum. ὄφλημα, καὶ ὄφλησις propriè debitum ſignificat. Sed ego correlatiuo eius vſus ſum,nomine exactionis,quæ in captiuos erat acerbiſſima. Erant enim expoſiti planè ad cupiditatem ac libidinem eorum à quibus captiui ac oppreſſi tenebantur. 9 Audi Iſrael præcepta,&c. Abſoluta ad Deũ precatione,nunc inſtituit παραίνεσιν admonitionem,in qua populum tum ad recolendam memoriam admiſſorum peccatorum,tum ad vitam in timore Dei inſtituendam adhortatur. Eſt autem hæc commonitio aptiſſimè ad ſuperiorem orationem adiuncta. Hoc in verſu eſt mutatio numeri Hebræis familiaris. 10 Quid eſt Iſrael,quòd,&c. Hæc eſt ἀνάμνησις,in qua Propheta populum reuocat ad memoriam priſtinorum delictorum:qui locus μετανοητικὸς ad pœnitentiam eſt accommodatus.tum enim homines ex animo ſanitatẽ expetunt quum priſtinam morbi offenſionem,ſuámque culpam recognoſcũt. 11 Cum mortuis pol.&c. συνεμιάνθης τοῖς νεκροῖς. coinquinatus[aut contaminatus]cũ mortuis.Fuit enim in illa captiuitate quaſi mortuus,& Babylone quaſi quodam in ſepulchro poſitus.Itaque eorum preces,antea mortuorum,Iſrael appellauit. Atque inter eos numeratus,&c. προσελογίσθης μετὰ τῶν εἰς ᾅδου. reputatus es cum iis qui in infernũ,ſubaudiendũ eſt,Deſcenderunt.Porrò Reputatus es dixit, verbum Hebræum נחשבת imitatus,id eſt exiſtimatus es è numero eorum qui deſcendunt in ſepulchrum.Hac autem forma Hebræi ſalutẽ alicuius deſperatã ſignificant. 12 Fontem ſapientiæ reliq. Reſpõſio eſt ſuperiori interrogationi ſubiuncta,cui apponit rationem à contrario euentu, fructúque obedientiæ. Similis ſententia poſita eſt Pſal.81.c.14,Vtinam populus meus obtemperaſſet mihi,Iſrael in viis meis ambulaſſet:Breui tempore inimicos eorum humiliaſſem,& fuiſſet tempus ipſorum in ſeculum,&c. 14 Diſce vbinã prud.ſit. μάθε ποῦ ἐστι φρόνησις.Huiuſmodi diſciplina ex malis præteritis ſuſcepta, in Sacris literis à Spiritu ſancto commendatur, quum ſenſu præſentium calamitatum in memoriam reuocamus ea bona quæ noſtra culpa amiſimus,eáque toto animo recuperare cupimus.

lux oculorum,ac pax ſita ſit.

'Quis inuenit ſedem eius,aut in illius theſauro quis vnquam in 15
troiuit?

'Vbi ſunt Principes Gentiū, & hi qui beſtiis terræ dominantur, 16

'Qui auibus cæli ad ludos iocóſque ſuos abutūtur,qui recōdunt 17
theſauros argenti,atque auri quo homines maximè cōfidunt, nec
vllum acquirendi finem faciunt?

'Argenti enim pecuniæque fabricatores,qui ea ſumma cura ſo- 18
licitudinéque parāt,'quæ ne cogitatione quidē cōprehēdi poſſūt,

Iam euanuerunt, ad inferóſque deſcenderūt,'aliíque in eorum 19
locum ſucceſſerunt.

'Iuuenes quidem hanc lucem aſpexerunt, atque habitauerūt ſu 20
per terram:viam verò ſcientiæ non cognouerunt,

Neque intellexerunt ſemitas eius,nec filii eorum eam ſunt am- 21
plexi,longè ab ea abſuerunt.

Neque verò in terra Chanaan audita eſt, neque in Themā viſa: 22

Nec etiam filii Agar prudentiam in terra exquirentes, nec Me- 23
ran,Themánque negotiatores,'nec fabularum interpretes, cæte-
ríque prudentiæ conquiſitores viam ſapientiæ cognouerunt, nec
in memoria ſemitas eius habuerunt.

'O Iſrael quàm ampla eſt domus Dei, quàm longè patens lo- 24
cus habitationis eius!

Locus magnus eſt & infinitus,excelſus atque immenſus. 25

'Ibi fuerunt gigantes homines iam inde ab initio nobiles,'ingē- 26
ti corporis magnitudine prædití,reíque bellicæ ſcientiſſimi:

'Veruntamen Dominus eos non elegit,neque viam ſcientiæ eis 27
dedit:itaque perierunt.

Quoniā prudētia caruerunt,'ſua inquā imprudentia perierunt. 28

ſit lumen oculorum,& pax.

15 Quis inuenit locū eius? & quis intrauit in theſauros eius?

16 Vbi ſūt Prīcipes Gētiū,& q̄ dominātur ſuper beſtias quæ ſunt ſup terrā,

17 Qui in auibus cæli ludunt,qui argētum thezaurizāt,& aurum in quo cōfidunt homines,& nō eſt finis acquiſitionis eorum?

18 Qui argentum fabricant & ſoliciti ſunt, nec eſt inuentio operū illorū,

19 Exterminati ſunt,ad inferos deſcenderunt,& alii loco eorū exurrexerūt.

20 Iuuenes viderūt lumen, & habitauerunt ſuper terram:viam autem diſciplinæ ignorauerunt,

21 Neque intellexerunt ſemitas eius, neque filii eorum ſuſceperunt eam, à facie ipſorum longè facta eſt.

22 Non eſt audita in terra Chanaan, neque viſa eſt in Theman:

23 Filii quoq; Agar qui exquirūt prudentiā quæ de terra eſt,negotiatores terræ & Themā,& fabulatores,& exquiſitores intelligentiæ:viam autē ſapientiæ neſcierunt, neque cōmemorati ſunt ſemitas eius.

24 O Iſrael quàm magna eſt domus Dei,& ingēs locus poſſeſſionis eius!

25 Magnus eſt, & non habet finē, excelſus & immenſus.

26 Ibi fuerunt gigantes nominati illi qui ab initio fuerunt, ſtatura magna, ſcientes bellum:

27 Non hos elegit Dominus, neque viam diſciplinæ dedit illis: propterea perierunt.

28 Et quoniā non habuerūt ſapientiā, interierunt propter ſuam inſipientiā.

15 Quis inuenit ſedem eius, τίς εὗρε τὸν τόπον αὐτῆς. Quis nactus eſt locum eius.Hæc eſt commendatio Sapientiæ à raritate, paucitatéque eorum qui illam adipiſcuntur.Eſt enim donum Dei rarum & ſingulare. Sic Moſes Deut.4.a.6,doctrinam Legis Diuinæ commendat,vt excellentiſſimam quandam ſapientiam,quæ cæteris omnibus populis non fuerit impertita & communicata : quo maiore ſtudio,quum Deus eam eſt largitus,amplectenda. 16 Vbi ſunt Principes Gent.&c. Cōmemorat hoc loco potentiſſimos Reges,ac populos hominéſque cæteris artibus ac ſcientiis huius vitæ præſtantiſſimos,quibus dicit hanc Diuinam ſapientiam,ſalutarémque doctrinam verbi Dei defuiſſe. 17 Qui auibus cæli ad ludos,&c. οἱ ἐν τοῖς ὀρνέοις τοῦ οὐρανοῦ ἐμπαίζοντες. Qui auibus cæli illudunt.i.ad ſuas luſiones ac voluptates abutuntur. Eſt enim ſumma copia facultáſque parata rerum omnium quæ in terra,mari,aeréque verſantur.

18 Argenti enim pecuniæque fabricatores.&c. ὅτι οἱ τὸ ἀργύριον τεκταίνοντες. Quoniam argentum fabricantes. i. qui argentum omni ratione cōparant & cumulant,aut etiam cudunt,propterea quòd pecuniam cōficiendā curant . Nam verbum τεκταίνω eſt fabrorum qui ligna parant.Sed quadam ſimilitudine ad alios artifices,rerúmque aliarum inuentores non ineptè transfertur. Quæ ne cogitatione quidem comprehēdi poſſunt. καὶ οὐκ ἔστιν ἐξεύρεσις τῶν ἔργων αὐτῶν.& non inuentio,aut excogitatio operū ipſorum. Quidam ita vertunt,quaſi ea opera tanta cura ac ſolicitudine comparata perierint:ſed hunc interitum melius ſignificat verbum quod mox ſequitur ἠφανίσθησαν, euanuerunt. Hoc autem coniungendum eſt cum præcedentibus,atque ad eam infinitam bonorum copiam referenda.Quemadmodum antè dixit,nullum finem eſſe quærendæ rei:ita nunc dicit eam magnitudinem eſſe diuitiarū,opúmque, quam nemo animo ſuo cōplecti poſſit.Hoc enim ſignificat ἐξεύρεσις excogitatio,atque animi comprehenſio. 19 Aliique in eorum locum,&c. καὶ ἄλλοι ἀνέστησαν ἀντ' αὐτῶν.aliiq; ſurrexerunt pro ipſis,id eſt in eorū loco ſunt collocati,aut ſubſtituti. Hæc enim doctrina ſæpe eſt in Scriptura,maximéq; apud Iobū,qua mutatio regnorum ac poteſtatum,& quædam ſucceſſio Diuinitus facta demonſtratur. Neque enim ſunt ita ſtabiles diuitiæ atque opes,vt certos eoſdémque poſſeſſores ſemper habeant. 20 Iuuenes quidem hanc lucem aſpex.&c. νεώτεροι ἴδον φῶς,Iuuenes viderunt lucem. Aliud genus hominum commemorat,qui ſuauiter hac vita perfruuntur,ſed ſapientia,iucundiſſima animi luce deſtituuntur.

23 Nec fabularum interpretes,&c. καὶ οἱ μυθολόγοι,καὶ οἱ ἐκζητηταὶ τῆς συνέσεως Et fabulatores,& inueſtigatores intelligentiæ. Hoc genus hominum commemorat,qui aut negotiantes,maximáque negotia tum terra tum mari obeuntes,multa vident & cognoſcunt, aut etiam in rebus inquirendis ponentes plurima,non indigna illa quidem cognitione reperiunt,ſed quæ veram ſapientiam nulla ex parte attingūt. μυθολόγοι ſunt interpretes atque explicatores fabularum,quas Poetæ doctiſſimi homines confinxerunt,ſub earúmque integumentis ſapiētiam quandam occultarunt.Fuerunt philoſophi,qui quæ fabuloſè erant dicta, ea conati ſunt ad aliquem vitæ vſum aut rationem veritatis explicare.Per ἐκζητηταὶ συνέσεως mihi videtur intelligere philoſophos,qui omne ſuum ſtudium in inueſtigatione rerum poſuerunt.

24 O Iſrael quàm ampla eſt Domus Dei,&c. ἐκφώνησις exclamatio qua vult oſtendere theſauros ſapientiæ Diuinæ eſſe humano ingenio incomprehenſibiles.Hac enim magnitudine amplitudinéque domus Dei,in qua ſapientia ſuam habet ſedem,nihil aliud vult ſignificare,quàm hominem ſine Spiritu Dei non poſſe ad illam pertingere. ea enim in cælo ſuum habet domicilium:homines in terra reptantes eò non poſſunt euolare. 26 Ibi fuerunt gigantes homines,&c. ἐκεῖ ἐγεννήθησαν γίγαντες οἱ ὀνομαστοὶ ἀπ' ἀρχῆς, Ibi fuerunt gigantes nominati ab initio.Gene.6.a.4,dicuntur הנפלים homines robuſti ac valentes,& מעולם אנשי השם à ſeculo viri nominis, id eſt celebres ac nobiles.Nam quod Baruch dicit Ab initio,Moſes, A ſeculo. Ingenti corporis magnitudine,&c. γενόμενοι εὐμεγέθεις,ſublimes ac proceri. De ſtatura corporis eorum ac proceritate,Moſes in Geneſi non loquitur:ſed tantùm de eorum potentia ac nobilitate. Sed Num.13.g.33,magnitudinis illorum mentionē facit,quos appellat הנפלים filios Anach אנשי מדות viros ſublimis atque ingentis ſtaturæ,quibus Iudæi exploratores comparati,locuſtæ viderentur. 27 Veruntamen Dominus eos,&c. οὐ τούτους ἐξελέξατο ὁ θεός. Non hos Deus elegit. Ita commendat hanc ſingularem Dei gratiam,quemadmodum Moſes in Deuteronomio gratuitam eius electionem eſſe oſtendit,non quòd populus iuſtitia,potentiáve aliis præſtaret:ſed quia Dominus Patres illorum dilexit 28 Sua inquā,&c. ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν. Perierunt propter vacuitatē [aut deſtitutionē] prudentiæ.aut,quia deſtituti fuerunt prudētia.Scimus quomodo gigātes illi perierint in diluuio,quoniā nullū Dei timorē,quæ vera eſt Dei ſapiētia,habuerūt.Huiuſmodi eſt exitus omniū qui cognitionis Diuinæ ſunt expertes.

Quis aſcendit in cælum, & accepit eam, & deduxit eam de nubibus? 29

D Quis tranſfretauit mare, & inuenit illã, & attulit illam ſuper aurum electum? 30

Non eſt qui poſſit ſcire vias eius, neque qui exquirat ſemitas eius. 31

Sed qui ſcit vniuerſa, nouit eam, & adinuenit eam prudentia ſua, qui præparauit terram in æterno tempore, & repleuit eam bipedibus & quadrupedibus. 32

Qui emittit lumen, & vadit: & vocauit illud, & obedit illi cũ tremore. 33

Stellæ autem dederũt lumen in cuſtodiis ſuis, & lætatæ ſunt. 34

Vocatæ ſunt, & dixerunt, Adſum⁹: & luxerunt ei cum iucunditate qui fecit illas. 35

Hic eſt Deus noſter, & non æſtimabitur alius aduerſus eum. 36

Hic adinuenit omnem viam diſciplinæ, & tradidit illam Iacob puero ſuo, & Iſrael dilecto ſuo. 37

Poſthæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. 38

Cap. IIII.

Hic liber mãdatorum Dei, & Lex quæ eſt in æternum: omnes qui tenent eam, peruenient ad vitam: qui autem dereliquerunt eam, in mortẽ. 1

Conuertere Iacob, & apprehende eam, ambula per viam ad ſplendorẽ eius contra lumen eius. 2

Ne tradas alteri gloriam tuam, & dignitatem tuam genti alienæ. 5

Beati ſumus Iſrael, quia quæ Deo placent, manifeſta ſunt nobis. 4

Animæquior eſto popul⁹ Dei, memorabilis Iſrael. 5

Venundati eſtis Gentibus, non in perditionẽ, ſed propterea quòd in ira Dei ad iracundiam prouocaſtis Dominum, traditi eſtis aduerſariis. 6

B Exacerbaſtis enim eũ qui fecit vos, 7

29 ʼQuis aſcendit in cælum, eámque adeptus eſt, aut eam è nubibus deduxit?

30 ʼQuis traiecit mare, atque eam inuenit, ʼvt inde eam potius quã aurum puriſſimum apportet?

31 Nullus eſt qui cognoſcat viam eius, ʼnec qui animo ſemitam illius comprehendat. Solus Deus ſapientiæ adinuentor.

32 ʼCui nota ſunt omnia, is eam cognoſcit, ſuáque intelligẽtia illã inuenit, qui terram ſtabiliuit in tempus ſempiternũ, eámque ʼiumentis quadrupedibus impleuit.

33 Qui quum lucem emittit, ea progreditur: quum reuocat eandem, cum tremore ei obſequitur.

34 Stellæ verò ʼſuis in ſtationibus luxerunt, lætatæque ſunt.

35 Simulatque ab eo ſunt vocatæ, dixerunt, Præſto ſumus: ac cum lætitia ſuo luxerunt creatori.

36 Hic eſt Deus noſter, neque eſt alius qui cum ipſo comparetur.

37 Is inuenit omnem viam ſcientiæ, ʼeámque ſeruo ſuo Iacob, & Iſrael dilecto ſuo dedit.

38 ʼEa poſtea in terra viſa eſt, atque inter homines verſata. De Chriſto incarnato.

Cap. IIII.

1 Hic eſt liber præceptorum Dei, & ʼLex in æternum duratura: quicunque eam apprehendunt, vitam ingredientur: qui verò dereliquerint eandem, morientur. Legem tenentiũ merces, & ſpernentium pœna.

2 Conuertere Iacob, & apprehende eam, atque ad ſplendorem in lumine eius ambula.

3 Gloriam tuam alteri ne dederis, nec cõmoda tua genti alienæ.

4 Beati ſumus ô Iſrael: quoniam ʼquæ placent Deo, fuerunt nobis declarata.

5 Bono animo eſto popule mi, ʼmonumentum Iſrael. Conſolatio populi captiui.

6 ʼNon eſtis venundati vt pereatis, ſed quoniam Deũ ad iracundiam prouocaſtis, idcirco in poteſtatem hoſtium traditi eſtis.

7 ʼExacerbaſtis enim eum qui vos creauit, ʼdæmoniis ſacrifican-

29 Quis aſcendit in cælum, &c. Hæc ſentẽtia ſumpta eſt ex Deutero. 30.c.12, ad alium vſum accommodata, quàm in quo Moſes illic vtitur: Moſes enim dicit, doctrinam Legis non ita longè eſſe poſitam, vt in cælo ſitam aut vltra mare, vt apprehendi non poſſit: ſed propè in ore ac corde vniuſcuiuſque. Ibi enim vult populo adimere omnem recuſandæ doctrinæ occaſionem, quòd ea eſſet difficilior & obſcurior: aut remotior quàm vt eam aſſequi poſſit. Baruch verò hoc loco aliud agit, oſtendit non eſſe in facultate cuiuſquam vt ſapientiã verbi Dei conſequatur. Non enim eſt volentis aut currentis, ſed Dei miſerentis, ac cui voluerit, largientis. 30 Quis traiecit mare, &c. ὡς διέβη πέραν τῆς θαλάσσης. Quis traiecit vltra mare. Moſes ita effert per futurum tempus, מי יעבר עבר הים, quis trãſibit vltra mare, & afferet nobis eam? Sed forma orationis mutata eſt, & ad propoſitum accommodata. Et inde potius quàm aurum puriſſimum, &c. καὶ οἴσει αὐτὴν χρυσίου ἐκλεκτοῦ; & feret, [aut afferet] eam auri electi, ſubaudiẽda eſt præpoſitio Præ, ʼquæ habet vim Hebraicæ מן, quæ comparationi ſeruit. 31 Nec qui animo ſemitam illius comprehendit, &c. οὐδὲ ὁ ἐνθυμούμενος τὴν τρίβον αὐτῆς. nec qui conſideret ſemitam eius. ἐνθυμεῖσθαι ſignificat animo agitare aut concipere. 32 Cui nota ſunt omnia, &c. ἀλλὰ ὁ εἰδὼς τὰ πάντα γινώσκει αὐτήν, Sed qui nouit omnia cognoſcit eã. Poſtquam per ἀφαίρεσιν oſtendit omnes homines inopes, expertéſque eſſe ſapientiæ, nunc docet vbi eſt fons eius vnde haurienda ſit. A creatione mundi ac gubernatione Deum authorem eſſe oſtendit. Verbo enim Dei omnia creata ſunt, eóque gubernantur & conſiſtunt, Pſal. 119.91, Ad iudicia tua ad hunc vſque diem omnia perſtant, quoniam omnia tibi ſeruiunt. Iumentis quadrup. &c. κτηνῶν τετραπόδων. quæ בהמות Hebraicè nominantur, & ab aliis beſtiarum generibus diſtinguũtur. 34 Suis in ſtationibus. ἐν ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν, in cuſtodiis ſuis. id eſt locis vnicuique tanquam militi aſſignatis. Sunt enim à Deo ordinatæ, & quaſi milites in ſtatione ita collocatæ vt ad imperiũ Dei præſto ſint. Itaque צבאהשמים exercitus cælorum appellantur, Ieſa. 40.f.26, Producens in numero exercitum eorum, ſingula ſuis vocans nominibus. 37 Eámque ſeruo ſ. Iacob, &c. Poſtquã docuit Deũ ſapientiæ authorem eſſe, nunc oſtendit populum quem ſingulari ſua ſciẽtia, beneficióque ſapientiæ dignatus eſt. Hæc autẽ beneficii præſtãtia debet homines in omnis grati ac pii animi memoria retinere. 38 Ea poſtea in terra viſa eſt, &c. Ego non dubito quin Chriſtũ Filium Dei in carne reuelatum intelligat. Is enim eſt æterna Dei ſapientia, per quam omnia creata ſunt, quæ poſtea carne induta cum hominibus eſt conuerſata, ab eiſque viſa, & contrectata, Iohan. 1.a.1.

IN CAPVT IIII.

1 Lex in æternum durat. καὶ ὁ νόμος ὑπάρχων εἰς τὸν αἰῶνα. Lex exiſtens in æternum, id eſt permanens in perpetuum. Hæc enim æternitas ſoli verbo Dei tribuitur: cætera omnia vt fluxa & caduca intereunt. Pſal. 119.96, Omnis conſummationis finem vidi, præceptum verò tuũ valde eſt latum. 4 Quæ placent Deo, fuerunt nobis, &c. τὰ ἀρεστὰ τῷ θεῷ, ἡμῖν γνωστά ἐστι. placita [aut grata] Deo, nobis nota ſunt. aut cognita. Eſt enim cognitio voluntatis Diuinæ, ſumma fœlicitas & vita æterna. 5 Monumentum Iſrael, &c. μνημόσυνον ἰσραήλ, memoriale Iſrael. id eſt cuius incolumitate ac ſalute memoria conſeruatur, alioqui funditus interiret. Niſi enim Dominus ex tanta multitudine reliquias aliquas ſaluas eſſe voluiſſet, inquit Ieſa. 1.c.9, ſicut Sodoma & Gomorrha facti fuiſſemus. 6 Non eſtis venũdati, &c. ἐπράθητε τοῖς ἔθνεσιν οὐκ εἰς ἀπώλειαν. Venditi eſtis Gentibus non in exitium, aut interitum. Ieſa. 50.a.1, Ecce propter iniquitates veſtras venundati eſtis, propter tranſgreſſiones veſtras dimiſſa eſt mater veſtra. Cauſam iuſtam oſtendit calamitatis eorum, culpam, & cõtumaciam aduerſus Dominum ſuſceptam, Deique miſericordiam eos hac caſtigatione ad ſalutem reuocantis. Sunt huiuſmodi flagella, quaſi ſalutaria quædã remedia. 7 Exacerbaſtis enim, &c. παρωξύνατε γὰρ τὸν ποιήσαντα ἡμᾶς. Ad irã [aut indignationẽ] prouocaſtis. Hæc ſumpta ſunt ex cãtico Moſis, Deu. 32.c.15, vbi ita Moſes queritur de populo, quòd dereliquerit Deũ עושהו factorem aut creatorem ſuũ [ſiue qui ipſum fecit] eúmq; ſuis abominationibus ad iracundiã concitarit. Dæmoniis ſacrificantes, θύσαντες δαιμονίοις καὶ οὐ θεῷ. Eadem ſunt apud Moſen,

Deut.31.c.17,יזבחו לשדים לא אלוה ſacrificarunt dæmonibus, & non Deo. Eadem ſunt etiã 2.Reg.17.b.12: niſi quòd גלולים idola abominanda fœdiſſimáque nominat,quibus Iſraelitæ inſeruierunt.

tes,& non Deo.
Obliti eſtis eius qui vos genuit Dei æterni, '& Ieruſalẽ quæ vos 8
nutriuit,dolore affeciſtis.
Vidit enim vindictam à Deo vobis importatam , ac dixit, 'Au- 9
dite finitimæ Sion,maximum in me luctum Deus induxit.
Querimonia Ieruſalẽ,& ſub ei' typo Eccleſiæ. Vidi enim captiuitatem filiorum meorum ac filiarũ,'in quam 10
AEternus eos coniecit.
'Quos enim nutriui cum lætitia, eos cum fletu luctúq; dimiſi. 11
'Nemo inſultet mihi viduæ,à multiſque deſertæ:'quoniã deſo 12
lata ſũ propter peccata filiorũ meorũ qui à Lege Dei deflexerũt.
Iudicia autem ipſius non cognouerunt, neque in viis mandato- 13
rum eius ambulauerunt, nec inſtiterunt ſemitis iuſtitiæ eius.
'Finitimæ Sion adeſte,ac memorate captiuitatem filiorum ac 14
filiarum mearum,in quam AEternus eos induxit.
'Adduxit enim in eos gentem è longinquo, 'gentem impuden- 15
tem'ac barbaram:
'Homines qui neq; ſenes reueriti ſunt,neq; puerorũ miſerti,qui 16
à vidua dilectos ipſius abduxerunt,& deſolatã filiabus orbauerũt.
'Ego autem quid opis vobis poſſum afferre? 17
Qui enim induxit in vos hæc mala , is vos è manu inimicorum 18
veſtrorum eripiet.
Ite filii,ite:nam ego ſola derelicta ſum. 19
Eiuſdem conſolatio ob futurã ciuium ſuorum liberationem, quibus& ſalutis ſpem addit. 'Exui autem veſtem pacis : ſaccũ verò deprecationis meæ in- 20
dui, in his temporibus meis ad AEternum clamatura.
Bono animo eſtote filii , ac clamores veſtros ad Deum tollite, 21
qui vos è dominatu,manúque inimicorum veſtrorum liberabit.
Ego enim iam à Deo ſempiterno ſalutem veſtram ſperaui, læ- 22
titiáque mihi à Sancto allata eſt propter miſericordiam quæ ab
æterno Seruatore noſtro quamprimum vobis obueniet.

Deum æternum,ímmolantes dæmoniis,& non Deo.
8 Obliti enim eſtis eum qui nutriuit vos, & cõtriſtaſtis nutricem veſtram Ieruſalem.
9 Vidit enim iracundiam à Deo venientem vobis,& dixit,Audite confines Sion,adduxit enim mihi Deus luctum magnum.
10 Vidi enim captiuitatẽ populi mei, filiorum meorum & filiarum , quam ſuperduxit illis AEternus.
11 Nutriui enim illos cum iucunditate, dimiſi autẽ illos cũ fletu & luctu.
12 Nemo gaudeat ſuper me viduam & deſolatam , à multis derelicta ſum propter peccata filiorum meorum, quia declinauerunt à Lege Dei. C
13 Iuſtitias autem ipſius neſcierunt, nec ambulauerunt per vias mandatorum Dei,neque per ſemitas veritatis eius cum iuſtitia ingreſſi ſunt.
14 Veniant confines Siõ, & memorentur captiuitatem filiorum & filiarum mearũ,quã ſuperduxit illis AEtern'.
15 Adduxit enim ſuper illos gentem de longinquo,gentem improbam,& alterius linguæ.
16 Qui nõ ſunt reueriti ſenem,neque puerorum miſerti ſunt: & adduxerũt dilectos viduæ,& à filiis vnicam deſolauerunt.
17 Ego autem quid poſſum adiuuare vos?
18 Qui enim adduxit ſuper vos mala, ipſe vos eripiet de manibus inimicorum veſtrorum.
19 Ambulate filii,ambulate:ego enim derelicta ſum ſola. D
20 Exui me ſtola pacis: indui autẽ me ſacco obſecrationis,& clamabo ad Altiſſimum in diebus meis.
21 Animæquiores eſtote filii, clamate ad Dominum , & eripiet vos de manu principum inimicorum.
22 Ego enim ſperaui in æternum ſalutem veſtram : & venit mihi gaudium à Sancto,ſuper miſericordia quæ venietvobisabAEterno ſalutari noſtro.

8 Et Ieruſalem quæ vos,&c. ἐλυπήσατε δὲ καὶ τὴν ἐκθρέψασαν ὑμᾶς ἱερουσαλήμ. Contriſtatis eam quæ vos aluit Ieruſalem. Scriptura comparat Eccleſiam matri nutrici, in cuius vtero concipimur,& ſinu gremióque alimur & fouemur. Itaque Propheta inſtitutam conqueſtionem auget ab Eccleſiæ orbitate,ac mœrore quem ex filiorum ſuorũ miſerrima captiuitate ceperat,Ieſaias cap.54.a.1,hoc in loco multùm immoratur vt Eccleſiã viduam & ſuis filiis orbatã cõſoletur. 9 Audite finitimæ Sion,&c. ἀκούσατε πάροικοι σιών. Audite cõfines,[aut vicinæ ciuitates & vrbes]ipſi Siõ. Eſt enim proſopopœia,qua Eccleſia Ieroſolymitana de ſua orbitate cõquerens inducitur. Eſt autẽ genus orationis ἐλεεινὸν καὶ παθητικὸν ad pium dolorem populo commouendum accommodatum. 10 In quã AEternus eos,&c. ἣν ἐπήγαγεν αὐτοῖς ὁ αἰώνιος. quam induxit eis AEternus. Deus enim iudex vindéxque eorum impietatis, eos in acerbiſſimam ſeruitutem induxit, cóſque iuſta & merita pœna affecit. Hæc calamitatis cauſa ad augendum dolorem plurimùm valet. 11 Quos enim nutriui,&c. Hæc antitheſis.i.contentio atque oppoſitio contrariorum,ad magnitudinem doloris demonſtrandam magnam vim habet. locus eſt αὐξητικὸς in conqueſtionibus plurimùm vſitatus. 12 Nemo inſultet mihi.&c. μηδεὶς ἐπιχαιρέτω μοι τῇ χήρᾳ. Nullus gaudeat de me vidua. Forma orationis eſt ἀπαγορευτική,ad miſerationem accommodata, in qua voluptatem hominum maleuolorum ſuæ calamitati inſultantium deprecatur atque auerſatur. Quoniam deſolata ſum,&c.] αἰτιολογία cauſæ redditio ad præcedentem ἀπαγόρευσιν cõmodè adiuncta. quo loco præcipuam ſui mœroris cauſam eſſe dicit,filiorum ſuorum contumaciam,qui à Deo defecerunt,aut à Lege eius declinarunt.

14 Finitimæ Sion,&c. ἐλθέτωσαν αἱ πάροικοι σιών, καὶ μνήσθητε. Veniant confines Sion,& memorate captiuitatem. Heteroſis eſt perſonæ Hebræis vſitata,ſicut enallage numeri. Eſt autem πρόσκλησις qua appellat &hortatur vicinas ciuitates ad deplorãdam calamitatem ſuam. forma orationis ſuperiori cõtraria. 15 Adduxit enim in eos,&c. Locus iſte ſumptus eſt ex Deut.28.e.49, Et excitabit Dominus in te gentem è longinquo,quæ inuolabit vt aquila,gentem cuius linguam tu non capies,gentem impudentem facie, quæ faciem ſenis non reuerebitur,nec miſerebitur adoleſcentis. Gentem impudentem,&c. גוי עז פנים gentem impudẽtem,procacem facie,id eſt duram,crudelem,ſæuam,quæ nullius ætatis rationem habebit. Ac barbarã,&c. καὶ ἀλλόγλωσσον,& alterius linguæ,ſiue quæ à te lingua differat,cuiuſmodi populi Barbari appellantur,quorum lingua nobis eſt incognita. Paulus 1.Corinth.14.c.11, Ero ei barbarus,& ipſe mihi,ſi id quod legitur ac recitatur,non intelligatur. Itaque homines ἀλλόγλωσσοι,ſiue ἑτερόγλωσσοι alieno peregrinóque ſermonis genere vtentes, non noſtro, pro Barbaris accipiũtur. Moſes huiuſmodi peregrinitatem, barbariémque his verbis exprimit, Cuius linguam tu non percipies aut intelliges. Huiuſmodi autem homines remotiſſimis in locis degentes,inſtitutis,lingua,moribus maximè à nobis differentes,minus humanitatis plerunque habẽt,quàm qui iiſdem ſocietatis vinculis ſunt nobis cõiunctiores. 16 Homines qui neque ſenes,&c. οὐκ ᾐδέσθησαν πρεσβύτην,non veriti ſunt ſenem. Moſes, Quæ non accipiet faciem ſenis,nec pueri miſerebitur. id eſt quæ nulli parcet ætati. Quæ autem Moſes futura prædicit ac denuntiat,ea Baruch iam eueniſſe commemorat,atque ita comminationes multo antè ad caſus,euentúſque rerum aptiſſimè accommodat. 17 Ego autem quid opus,&c.] Poſt deplorationem inſtituit hoc loco παράκλησιν,in qua fideles ac pios ad optimam ſpem ſalutis in Dei miſericordia poſitam hortatur cum humili teſtificatione ſuæ inopiæ. Itaque huiuſmodi forma orationis ſuperiori conqueſtioni ſubiuncta,grauiſſimam piorum & calamitoſorum conſolationem,confirmationémque continet.

20 Exui autem veſtẽ,&c. ἐξεδυσάμην τὴν στολὴν τῆς εἰρήνης. Depoſui ſtolam pacis. Stola,veſtis erat talaris ac muliebris,quam Paulus nominat καταστολὴν 1.Timoth.2.c.9: genus veſtis pretioſæ & honorificæ mulieribus conuenientis. Huic opponit ſaccum inſigne temporis calamitoſi ac luctuoſi indumentum. Itaque hac veſtitus mutatione,ſuam calamitatem,humilitatémque ſignificat: poſtea tamen vtitur pro veſte lugubri.

Emiſi enim vos cum luctu & plora
tu : reducet autem vos mihi Domin⁹
cum gaudio & iucunditate in ſempi-
ternum.

E Sicut enim viderũt vicinæ Sion ca-
ptiuitatem veſtrã à Deo,ſic videbunt
& in celeritate ſalutem veſtrã à Deo,
quæ ſuperuenit vobis cũ honore ma-
gno & ſplendore æterno.

Filii, patienter ſuſtinete iram quæ
ſuperuenit vobis:perſecutus eſt enim
te inimicus tu⁹,ſed citò videbitis per-
ditionẽ ipſius,& ſuper ceruices ipſius
aſcendes.

Delicati mei ambulauerũt vias aſpe
ras:ducti ſunt enim vt grex direptus
ab inimicis.

Animęquiores eſtote filii,&procla
mate ad Dominum:erit enim memo
ria veſtra ab eo qui duxit vos.

F Sicut enim fuit ſenſus veſter vt er-
raretis à Deo , decies tantum iterum
conuertentes requiretis eum.

Qui enim induxit vobis mala,ipſe
rurſum adducet vobis ſempiternã iu-
cunditatem cum ſalute veſtra.

Animæquior eſto Ieruſalem, exhor
tatur enim te qui te nominauit.

Nocentes peribunt, qui te vexaue-
rũt:& qui gratulati ſunt in tua ruina,
punientur.

Ciuitates quibus ſeruierunt filii tui
punientur,& quæ accepit filios tuos.

Sicut enim gauiſa eſt in tua ruina,
& lætata eſt in caſu tuo:ſic contriſta-
bitur in ſua deſolatione.

G Et amputabitur exultatio multitu-
dinis eius, & gaudimonium eius erit
in luctum.

Ignis enim ſuperueniet ei ab æter-
no in lõgiturnis diebus, & habitabi-
tur à dæmoniis ĩ multitudine tẽporis.

23 ʼNam vos quidem emiſi cum luctu ac fletu, ſed Deus vos mihi
cum gaudio & lætitia in perpetuum reſtituet.
24 ʼVt enim vicinæ Sion modò viderunt captiuitatem veſtram,i-
ta breui videbunt ſalutem veſtram à Deo allatam,quæ ſumma cũ
gloria atque ſplendore ſempiterno vobis obueniet.
25 ʼFilii, patiẽter ferte vindictam à Deo vobis illatam: ʼte quidem
inimicus tuus eſt perſequutus, ſed tu breui eius exitium videbis,
ʼatque impoſitus ceruici eius inſultabis.
26 ʼDelicati mei per vias aſperas abierũt, quaſi grex direptus ab ini
micis ſublati ſunt.
27 Confidite filii,ad Deúmque clamate:ʼqui enim vos in hanc for
tunã cõditioneq́ue adduxit,is veſtri quoque memoriã ſuſcipiet.
28 ʼNam quemadmodum eò intentum habuiſtis animũ,vt à Deo
declinaretis,ita ad eũdẽʼcõuerſi,decies tãto magis ipſum quærite.
29 Qui enim hæc mala vobis importauit, is quoque lætitiam ſem
piternam cum veſtra ſalute coniunctam afferet.
30 Bono animo eſto Ieruſalem:ʼis enim à quo es nominata,conſo-
labitur te.
31 Miſeros homines qui te vexauerũt , ʼquiq; caſu tuo lætati ſunt.
32 Miſeras atque infœlices ciuitates quibus filii tui ſeruierunt:mi-
ſeram illam,quæ filios tuos accepit.
33 Vt enim in ruina tua gauiſa eſt, & in caſu tuo lætata : ſic in ſua
ſolitudine mœrebit.
34 ʼAtque exultãtem eius frequentiam circuncidam, & in luctum
ipſius gloriationem conuertam.
35 ʼIgnis enim à Deo æterno in eam ad multa tempora immitte-
tur,ʼdiúque à dæmoniis habitabitur.

23 Nam vos quidem emiſ.&c.ἐξαπέστειλα γὰρ ὑμᾶς.Locus conſolationis ab euentu contrario ac fœlici , ἀντιθετικῶς per cõtentionem inductus.Opponit enim reditum celerem ac fœlicem priori eorum tranſmigrationi. 24 Vt enim vicinæ Sion.] Adiungit ad locum conſolationis propoſitum,contrariam affectionem atque opinionem hominum glorioſum fidelium reditum admirantium,ac Dei bonitatem ac virtutem laudibus celebrantium.Hic locus etiam per contentionem tractatur. 25 Filii patienter ferte vindictam à,&c. τέκνα μακροθυμήσατε τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ ἐπελθοῦσαν ὑμῖν ὀργήν.Filii,æquo animo tolerate iram à Deo in vos profectam.μακροθυμία ſignificat moderationem atque æquitatem animi,aut iniurias aliorum leniter placidéque ferentis,aut res aduerſas fortiter ac conſtanter ſuſtinentis.Hic μακροθυμεῖν ſignificat firmam & conſtantem malorum perpeſſionem cum optima ſpe coniunctam. Te quidem inimicus,&c.] Alius ἀπὸ τῆς ἀμοιβῆς,id eſt viciſſitudine,ſiue gratiæ relatione,quæ hoſtium vindicta appellatur,quibus par gratia referetur. Locus frequẽs apud Propheta Ieſaiam,26.a.6,qui ait,Pedẽ pauperis afflictique ſuperbã Babylonem calcaturã. Atque impoſitus ceruici,&c.ἐπὶ τραχήλους αὐτῶν ἐπιβήσῃ.& ſuper colla eius aſcendes.id eſt pede ceruicem eius conculcabis:& quemadmodum is antea te crudeliſſimè vexauit & oppreſſit,ita tu pedibus collum eius preſſum teneas,aut victor victo,afflictóque ei inſultes. 26 Delicati mei per vias,&c.] ἀνάμνησις qua reuocat in memoriam calamitatem filiorum ſuorum, duriſſimámque conditionem , qua in exilium abierunt. Eſt autem locus auctus atque illuſtratus tum perſonæ qualitate,tũ ſimilitudine:vocat enim filios ſuos delicatos,quibus hæc tam dura, támque inexpectata tranſmigratio,locique tam familiaris cum alieno hoſtilique commutatio maximopere moleſta fuit.Sed ſubaudienda eſt antitheſis, quòd ſicut illa è patria domóque expulſio fuit acerba:ita ipſa in patriam reuerſio iucunda erit & optata. 27 Qui enim vos in hãc fortunam,&c.ἔσται γὰρ ὑμῶν ὑπὸ τοῦ ἐπάγοντος μνεία.Erit enim ab inducente veſtri memoria.id eſt, is qui hæc vobis induxit tãta mala,veſtri recordabitur.Locus conſolationis eſt ab vna eadem cauſa efficiente rerum cõtrariarum calamitatis atque incolumitatis ſiue ſalutis,Vt Deus qui fuit huius miſerrimæ veſtræ ſeruitutis,idem erit author libertatis ac ſalutis. 28 Nam quemadmodum eò intentum,&c.] Iſti omnes loci tractantur ἀντιθετικῶς,id eſt per contentionem: ſed iſte habet huiuſmodi ἀντικατάλλαξιν compenſationem, qua vult priſtinam eorum perfidiam in Deum inſigni quadam pœnitudine,conuerſionéque ad Deum reſarciri. Conuerſi,decies tantomagis ipſum,&c. δεκαπλασιάσατε ἐπιστραφέντες ζητῆσαι αὐτόν.decuplate cõuerſi eum quærere.aut,decuplo amplius,ſiue decem partibus amplius,ipſum quærite. id eſt maiore ſtudio & diligentia eum quærite,quàm antè reliquiſtis:vt maior ſit veſtra ad ipſum conuerſio, quàm priſtina ab eo defectio. 30 Is enim à quo es nominata,conſolabitur,&c. παρακαλέσει σε ὁ ὀνομάσας σε. Conſolabitur te, qui nominauit te.id eſt qui in hac reſtitutione ac reſtauratione tua tibi nomen celebre illuſtréque impoſuit. Propheta enim Eccleſiã alloquitur, quæ in illo exilio planè extincta ac deleta videbatur.In tanta calamitate ac deformitate nulla erit Eccleſiæ facies.Poſteaquam eſt à Deo reſtituta,nouum(vt ait Ieſaias)nomen ab eo accepit.Itaque videtur ſumptus hic locus ex Ieſaiæ capite 62.a.2,Et vocabitur tibi nomen nouum quod os Domini nuncupabit. 31 Quique caſu tuo lætati ſunt,&c.ἐπιχαρέντες τῇ σῇ πτώσει. ἐπιχαίρειν eſt lætari malis alienis,aliorúmque calamitati inſultare:quæ affectio,eſt maleuolorum alienis incommodis gaudentium,quæ etiam ἐπιχαιρεκακία maleuolentia voluptatem capiens ex incommodis alterius.Itaque in Prophetis ſæpe minatur Deus ſe huiuſmodi maleuolentiam vindicaturum. 34 Atque exultãtem eius frequentiam circ.&c.καὶ περιελῶ αὐτῆς τὸ ἀγαλλίαμα τῆς πολυοχλίας.Et amputabo[aut reſcindam]exultationem eius multitudinis.id eſt,auferam ei eam lætitiam & voluptatem,quam ex ſumma ſua frequentia capit: diminuam enim eam,eámque ad interitum deducam. Hæc autem calamitatis denuntiatio facta Babyloni inimicæ ciuitati,non mediocrem conſolationem piis affert, qui ab ea crudeliſſimè accepti & tractati fuerant. Itaque ſignificat Baruch eam iniuriarum acerbitatem in eius exitium redundaturam. 35 Ignis enim à Deo æterno in eam ad multa tempora,&c.πῦρ γὰρ ἐπελεύσεται αὐτῇ παρὰ τοῦ αἰωνίου εἰς ἡμέρας πολλάς. ignis enim ſuperueniet in eã ab Aeterno ad multos dies.Hæc cõminatio ſumpta eſt ex Ieſaiæ 13.b.9,vbi Propheta prædicit, deſcribitque Babylonis vaſtitatẽ,quæ inſtar ſubuerſionis Dei in Sodoma & Gomorrha futura ſit.Fuerunt enim hæ ciuitates igni vaſtatæ. Diuque à dæmoniis hab.&c.καὶ κατοικηθήσεται ὑπὸ δαιμονίων πλείονα χρόνον. Ieſaias eodem in loco אים appellat,quos Baruch dæmones nominat. Alii Satyros ac Faunos eſſe dicunt:ſed quoniam eorum præſtigiis diabolus ad terrẽdos fallendóſque homines abutitur, hoc nomen אים ad ipſum quoque diabolum tranſlatum eſt.Hoc nomen deducitur à verbo אים quod terrere ſignificat.

ʼLegitur & μακρᾶς longos

'Reſpice ad Oriētem Ieruſalem, atq; aſpice lætitiā ab ipſo Deo 36
tibi venientem.
Ecce filii tui quos dimiſeras, adueniunt ab ortu vſque ad occa- 37
ſum congregati, lætantes verbo ſancti cum Dei gloria. Cap. V.

Inuitatur Ieruſalem ad lætitiam ob reditum ſui populi, & ſub illius typo, Eccleſia.

E'Xue veſtem luctus, atque afflictionis tuæ ô Ieruſalem, & in- 1
due decorem gloriæ quam Deus ſempiternam tibi tribuit.
'Veſti te diploide iuſtitiæ tibi à Deo datæ, capiti tuo impone 'mi 2
tram eius honoris quo Deus æternus te ornare voluit.
Deus enim ſplendorem tuum 'omni nationi quæ ſit ſub cælo, 3
declarabit.
'Nam nomen tibi ab eo tribuetur ſempiternū, Pax iuſtitiæ, pie- 4
tatíſque gloria.
'Excitare Ieruſalē, atque in excelſo conſiſte loco, reſpice ad Ori 5
entē, ac vide filios tuos collectos ab ortu ſolis vſque ad occaſum,
'gaudentes in verbo Dei, memoriámque Sancti celebrantes.
'Egreſſi enim ſunt abs te pedibus ducti ab hoſtibus: Deus autem 6
eos cū gloria dignitatéq; euectos, quaſi regios filios ad te reducet.
'Conſtituit enim Deus montes, perennéſque ſcopulos deiicere, 7
ac valles 'complere in æquabilem planitiem, 'vt Iſrael tutum iter
cum gloria Dei habeat.
Syluæ etiam 'arboréſque odore ſuauiſſimo fragrantes, 'ſuam Iſ- 8
raeli vmbram præbebunt à Deo iuſſæ.
Deducet enim Deus Iſraelem cū lætitia in lumine gloriæ ſuæ, 9
cum miſericordia, '& ea iuſtitia cuius ipſe author cognoſcatur.

Circunſpice Ieruſalem ad Orientē, & vide iucunditatem à Deo tibi venientem. (Infrà 5.b.8)
Ecce enī veniūt filii tui quos dimiſſti diſperſos: veniūt collecti tibi ab Oriente vſque ad Occidētem, in verbo ſācti gaudētes in honore Dei. Cap. V.
EXue te Ieruſalē ſtola luctus & vexationis tuę, & indue te decore & honore, quæ à Deo tibi eſt ſempiterna gloria.
Circundato te diploide à Deo iuſtitiæ, & impone mitram capiti tuo honoris æterni.
Deus enim oſtēdet ſplendorem ſuū in te, qui ſub cælo eſt.
B
Nominabitur enim tibi nomē tuū à Deo in ſempiternum, Pax iuſtitiæ, & honor pietatis.
Exurge Ieruſalem, & ſta in excelſo, & circunſpice ad Orientē, & vide collectos filios tuos ab Oriente ſole vſque ad Occidentem, in verbo ſancti gaudentes Dei memoria.
C (Suprà 4.g.36)
Exierunt enim abs te pedibus ducti ab inimicis: adducet autē illos Dominus ad te portatos in honorem ſicut filios regni.
Cōſtituit enim Deus humiliare omnem montē excelſum, & rupes perennes, & conualles replere in æqualitatem terræ, vt ambulet Iſrael diligenter in honorem Dei.
D
Obumbrauerunt autem & ſyluę, & omne lignum ſuauitatis Iſrael mandato Dei.
Adducet enim Deus Iſrael cum iucunditate in lumine maieſtatis ſuæ cum miſericordia & iuſtitia quæ eſt ex ipſo.

36 Reſpice ad Orientem Ieruſ.&c. περίβλεψαι πρὸς ἀνατολὰς ἱερουσαλήμ. Circunſpice ad Orien.&c. Hæc hypotypoſis eſt qua res futura, quaſi præſens ante oculos ponitur ad maiorem confirmationem. Sic Ieſaias cap.60.a.4, Attolle oculos tuos per circuitum, & vide, omnes iſti congregantur venientes tibi.

IN CAPVT V.

1 Exue veſtem luctus, atque, &c. ἔκδυσαι ἱερουσαλὴμ τὴν στολὴν τοῦ πένθους, καὶ τῆς κακώσεώς σου. Exhortatio eſt hoc capite inſtituta, in qua Propheta Eccleſiam afflictam & lugentem conſolatur, eámque ad lætitiam cohortatur. quod argumentum ab Ieſaia, cap.60.c.15, & 61, copioſiſſimè tractatur. Veſtitus autem mutatione melior atque optabilior eius conditio & fortuna demonſtratur. Hæc ſumpta ſunt ex Ieſaiæ. 61.
2 Veſti te diploide, &c. περιβαλοῦ τὴν διπλοΐδα τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ δικαιοσύνης. Indue diploidem [ſiue pallium] iuſtitiæ à Deo in te collatæ. Iuſtitia hoc loco accipitur pro miſericordia, qua Deus Eccleſiam ſuam eſt proſequutus. Quum enim Deus ſuos ab oppreſſione aſſerit cum pernicie inimicorum atque oppreſſorum, in eo ſe iuſtum, miſericordémque oſtendit. Mitram.] Mitra ornamentum eſt capitis muliebre, ex qua faſciolæ dependebant. Itaque pro diademate coronáque accipitur. & hoc loco μίτρα τῆς δόξης à Deo capiti impoſita dicitur.
3 Omni nationi quæ, &c. τῇ ὑπ' οὐρανὸν πάσῃ, omni ſub cælo. ſubaudias terræ aut genti, ſplendorem tuū oſtendet. Sic Ieſaias 60.a.1, his verbis eam hortatur, Splendeſce, quoniam venit lux tua, & gloria Domini ſuper te oritur. 4 Nam nomen tibi ab eo trib.&c. κληθήσεται γάρ σου τὸ ὄνομα παρὰ τοῦ θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα. Nomen enim tuum vocabitur à Deo in æternum. εἰρήνη δικαιοσύνης, καὶ δόξα θεοσεβείας, pax iuſtitiæ, & gloria pietatis. Nomine pacis videtur ſignificare incolumitatem, ſalutémque Eccleſiæ miſericordia Dei reſtitutæ, cui adiūgit illuſtrē Dei cultum, qui pietas & religio aut timor Dei appellatur. Hinc enim eſt finis Eccleſiæ liberatæ ac cōſeruatæ, vt ſaluti ac paci reſtituta, Deū piè colat: ſicut dicit Zacharias Luc.1.g.74, Vt redempti de manu inimicorū, ſine timore ſeruiamus ei in ſanctitate & iuſtitia omnibus diebus vitæ noſtræ. Hæc promiſſio eſt ampliſſima. 5 Excitare Ieruſalem, &c. ἀνάστηθι ἱερουσαλὴμ, καὶ στῆθι ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ. Surge Ieruſalem, & ſta in alto, aut edito: ſubaudias loco. Hæc oratio eſt προτρεπτικὴ, καὶ παρακλητική, ſumpta ex Ieſaia 52.a.2, vbi Propheta populū afflictum & iacentem in illo exilio, excitat atque erigit, vocans illum è miſerrimo ſtatu ad beatum ac fœlicem. Exurge, exurge (inquit) Sion, & indue veſtem fortitudinis tuæ & pulchritudinis, excute te de puluere, conſurge ac ſede, explica te de vinculis colli tui ô captiua. Gaudentes in verbo Dei, memoriámque ſancti cel. τῷ ῥήματι τοῦ θεοῦ χαίροντας, τῇ μνείᾳ τοῦ ἁγίου. Verbo Dei lætātes memoria Sancti. Ablatiuus prior poteſt coniungi cum participio Cógregati ſiue collecti, quemadmodum quidam coniungunt. Poſterior Memoria Dei, cum participio Gaudentes coniungitur. Significat enim cauſam veri gaudii nomen Domini, eiúſque memoriam, cuius gratiæ ac miſericordiæ memores, pia ſanctáque lætitia afficiebantur. 6 Egreſſi enim ſunt abs te, &c. ἐξῆλθον παρὰ σοῦ πεζοί. Hæc eſt antitheſis, in qua ita confert calamitoſam ipſorū migrationem cum glorioſa reuerſione, vt diſſimilem conditionē fortunámque oſtēdat. Itaque αἰρομένους mihi videtur intelligere quaſi ſublatos euectóſque in equis, aut curribus, cum ſumma dignitate & gloria, quæ filios Regum, Principúmque deceat. Ita ſi abducti ſunt ab hoſtibus captiui cum ignominia, à Deo cum maximo honore reducentur. 7 Conſtituit enim Deus mon.&c.] Vaſtū erat deſertum inter Iudæam & Babylonem, ſummáque itineris aſperitas ac difficultas, quæ intercludere reditū populi videbatur: itaque vt omnis dubitatio ex piorum animis tollatur, dicit Deum omnia impedimenta ſublaturum, omniáque quæ aſpera eſſe videbantur, ita commutaturum, vt ad eorum iter plana, expedita & accommodata ſint. Hæc autem promiſſio de itineris commoditate, ſummáq; facultate reditus, videtur ſumpta eſſe ex Ieſa.40.a.3, vbi Deus iubet hanc conſolationem ad populum ſuum afferri, Vox clamātis in deſerto, Parate viā Domino, planam facite ſemitam Deo noſtro, Exaltetur omnis vallis: omnis verò mons & collis deiiciatur: quod curuum eſt fiat rectum, & prærupta aut confragroſa complanentur. Quanuis enim Propheta alias difficultates reſpiciat, tamen non dubium eſt quin etiam ad illam intermediæ ſolitudinis vaſtitatem prophetiam ſuam accommodet. Complere in æquabilem, &c. πληροῦσθαι εἰς ὁμαλισμὸν τῆς γῆς, implere valles ad æquādam terram. Inæquabilem enim & præruptā terram faciunt montium altitudo, & ſummiſſio deiectióque vallium: itaque illa tum in planitiem exæquantur quum montes deprimuntur, & valles complentur atque extolluntur. Vt Iſrael tutum iter cum gloria Dei ha. ἵνα βαδίσῃ ἰσραὴλ ἀσφαλῶς τῇ τοῦ θεοῦ δόξῃ. vt eat Iſrael tuto gloria Dei. id eſt ſine vllo periculo, in quo gloria Dei conſpicietur, ſiue (vt ait Ieſaias) reuelabitur. 8 Arboréſque odore ſuauiſſimo, &c. καὶ πᾶν ξύλον εὐωδίας. Et omne lignum fragrantiæ, id eſt ſuauem ſpirans odorem. Lignum autem dicit more Hebræorum, à quibus עץ pro arbore accipitur & dicitur. Quidam codices legunt ξύλον εὐωδίας omnis arbor ſuaue olens. Suam Iſraeli vmbram præbebunt à Deo, &c. ἐσκίασαν δὲ τῷ ἰσραὴλ προστάγματι τοῦ θεοῦ, obumbrarūt Iſraelē mādato Dei. Quidam codices legunt ἐσκίρτησαν exultarūt, quemadmodum Pſal.114.a.4, dicit montes ſubſiliiſſe tanquam arietes, quum populus ex AEgypto educeretur. Sed altera lectio de vmbra ſyluarum mihi magis placet. Nam in prima illa redemptione nubes opaca populo aduerſus Solis ardorem commodum iter præbuit, ita ſyluæ & arbores eandem itineris cōmoditatē exhibuerunt. 9 Et ea iuſtitia cuius, &c. καὶ δικαιοσύνῃ τῇ παρ' αὐτοῦ. & iuſtitia quæ eſt ab ipſo .i. quæ ab eo profecta erga populum ſuum cognoſcatur, in quo iuſtitia & miſericordia, vt idem propè ſignificantia, coniunguntur.

Cap. VI.

EXEMPLVM EPISTOlę quam miſit Ieremias ad abducēdos captiuos in Babyloniā à Rege Babyloniorū, vt annūtiaret illis ſecūdū quod præceptū eſt illi à Deo.

PRopter peccata quæ peccaſtis ante Deum, abducemini in Babyloniā captiui à Nabuchodonoſor Rege Babyloniorum.

Ingreſſi itaque in Babylonē, eritis ibi annis plurimis & temporibus lōgis vſque ad generationes ſeptē: poſt hoc autem educam vos inde cū pace.

Eſa.44.b.10

Nunc autem videbitis in Babylonia deos aureos & argenteos, & lapideos & ligneos in humeris portari, oſtentantes metum Gentibus.

Videte ergo ne & vos ſimiles efficiamini factis alienis, & metuatis, & metus vos capiat in ipſis.

Viſa itaque turba de retro & ab ante adorātes, dicite in cordib⁹ veſtris, Te oportet adorari Domine.

Angelus autē meus vobiſcum eſt, ipſe autem exquiram animas veſtras.

Nā lingua ipſorum polita à fabro, ipſa etiam inaurata & inargētata falſa ſunt, & non poſſunt loqui.

Et ſicut virgini amanti ornamēta: ita accepto auro fabricati ſunt.

Coronas certè aureas habent ſuper capita ſua dii illorum: vnde ſubtrahūt ſacerdotes ab eis aurum & argentū, & erogant illud in ſemetipſis.

Dant autem & ex ipſo proſtitutis, & meretrices ornant: & iterum quū

Cap. VI.

'EXEMPLVM EPISTOLAE QVAM IEREMIAS
miſit ad captiuos Babylonem à Rege Babyloniorū abducendos, 'vt ipſis exponeret quæ à Deo mandata habuit.

1 PRopter peccata quæ in Deum cōmiſiſtis, captiui Babylonem
abducemini à Nabuchodonoſor Babyloniorum Rege.
2 Itaque Babylonem ingreſſi, eritis ibi multis annis multóque tēpore 'ad ſeptimam vſque progeniē: poſtea verò inde cum pace vos educam.
3 Hoc quidem tēpore videbitis deos aureos, argenteos, ac ligneos,
'qui in humeris portentur, intentantes metum Gentibus.
4 'Cauete igitur ne ſimilitudine vos ad exterarum Gentium mores, ritúſque conformetis, 'eorúmque deorum metu terreamini.
5 Quum videbitis turbam antè & pòſt eos adorantem, 'mente potius ac cogitatione veſtra dicite, Te Domine oportet adorare.
6 Nam angelus quidem meus vobiſcum eſt, 'veſtrarū vindex animarum.
7 Lingua enim illorum à fabro polita eſt, ipſáque idola 'auro argētóque obducta 'vana ſunt, loquendi facultate deſtituta.
8 'Et ſicut virgini ornamentum appetenti aurum ſumunt,
9 Coronáſque conficiunt, quas ſuorum deorū capiti imponunt.
euenit autem aliquando, vt ſacerdotes aurum à ſuis diis ablatum
'in vſus ſuos conſumant,
10 Aut etiā 'meretricibus domeſticis impertiāt: ipſos rurſum deos

IN CAPVT VI.

Exemplum epiſtolæ, ἀντίγραφον ἐπιστολῆς. Ita autem appellatur quod eſt reſcriptum, aut deſcriptum à primo exemplari quod ἀρχέτυπον dicitur, quaſi primogenia princépſque forma. vnde aliqua figura ſcripturáve dicitur, in quo propoſita eſt imitatio ac ſimilitudo vnius eiuſdémque rei antè perſcriptæ. Vbi autem ſit hæc epiſtola Ieremiæ, non memini me vſquā legiſſe. Extat quidem epiſtola cap.29.a.1, quā miſit ad captiuos Babylonem: ſed ea nullam huiuſmodi admonitionem de idolis fugiendis, eorúmque deſcriptionem continet: decimo tamen capite multa dicit de falſorum fictorúmque deorum vanitate, quæ cum hac cōmonitione deſcriptionéque conueniunt, quemadmodum poſtea videbimus. Vt ipſis exponeret quæ à Deo mandata, &c. ἀναγγεῖλαι αὐτοῖς καθότι ἐπετάγη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ θεοῦ. vt annuntiaret eis ſicut mandatum ei erat à Deo, vt ſcriberet ac exponeret mandata quæ à Deo acceperat, aut ſicut mandatum erat, eos admoneret.

2 Ad ſeptimam vſque progeniem, &c. ἕως γενεῶν ἑπτά. vſque ad ſeptem generationes. id eſt ſeptuaginta annos, quod tempus captiuitatis eorum à Deo conſtitutum fuerat, & ab Ieremia propheta prædictum. 3 Qui in humeris portentur, &c. ἐπ᾽ ὤμοις αἰρομένους. In humeris portari aut geſtari. Portando portabuntur (inquit Ieremias 10.a.5.) neque enim poſſunt incedere. Ieſaias quoque, 46.a.2, dicit eos plauſtris iumentiſque portari ac baiulari. Ita Prophetæ huiuſmodi falſorum deorum geſtationem, vectionémque irrident, in qua imbecillitas illorum demonſtratur. 4 Cauete igitur ne ſimilitudine vos ad exter. &c. εὐλαβήθητε οὖν, μὴ καὶ ὑμεῖς ἀφομοιωθέντες τοῖς ἀλλοφύλοις ἀφομοιωθῆτε. Cauete igitur ne & vos aſſimilati alienigenis, ſimiles efficiamini. id eſt ne vos accommodantes & conformantes ad eorum ſuperſtitiones, eis ſimiles exiſtatis. Eſt enim hæc κακοζηλία, id eſt praua morum ſtudiorúmque alienorum imitatio, atque æmulatio cauſa malorum omnium. Itaque Ieremias initio capitis 10.a.2. priuſquam demonſtret idolorum vanitatem, admonet Iudæos ne viam Gētium diſcant. Siquidem ceremoniæ ritúſque Gentium vanitas ſunt. Deinde ſubiungit εἰδωλοποιΐαν idolorum effectionem atque efficitionem, eorúmque imbecillam originem à manu artificis profectam oſtendit. Eandem ſuperſtitionem inſectatur Ieſaias cap.44.b.9, pluribuſq; verbis totum illum idolorum & ortum & cultum perſequitur. εὐλαβεῖσθαι autem accipitur pro φυλάττεσθαι cauere res malas, & pernicioſas. Eorúmque deorum metu terr. καὶ φόβος ὑμᾶς λάβῃ ἐπ᾽ αὐτοῖς. & metus vos capiat propter eos, id eſt ne metu illorum afficiamini. Sic Ieremias 10.a.5, Ne metuatis quicquam ab eis: quia non malefaciunt, quin ne benefacere quidem poſſunt.

5 Mente potius, ac cogitatione veſtra dicite, &c. εἴπατε δὴ τῇ διανοίᾳ. Dicite igitur mente veſtra. Quidam codices habent δὲ autem, aut verò, vt ſit aduerſatiua, ſed potius dicite in animo veſtro. Non vult autem hanc cogitationem de vno vero Deo adorando & colendo in animis eorum ita ſuſcipi ac retineri, vt interea ſe ad externos atque impios illorum ritus cultuſque accommodent (quemadmodum plerique ſentiunt, iſtúmque locum ad excuſandam ſimulationem ſuam adducunt) ſed ita vult eos ſentire & cogitare, vt nulla in re externa ſe polluant: ſed contineant ſe in ea ſanctitate tum animi tum corporis quam Deus à ſuis requirit.

6 Veſtrarum vindex animarum. αὐτός τε ἐκζητῶν τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Et ipſe requirens animas veſtras. Requirit Deus animas ſuorum, quum curam earum ſuſcipit, neque iniurias eis illatas, impunitas patitur, ſicut dicit Pſal.9.c.13, Quoniam requirens ſanguinem eius recordatus eſt, non oblitus eſt clamoris pauperum. Porrò in eo ſumma Dei in ſuos beneuolentia declaratur, quòd Angelos cuſtodes ac vindices ſalutis eorum conſtituit, vt in AEgypto eum amorem declarauit. Itaque Spiritus adminiſtri ad ſalutem ſanctorum cōſtituti, ad Heb.1.b.7, appellantur. 7 Auro argentóque obducta. περίχρυσα καὶ περιάργυρα. inaurata, & inargentata, quemadmodum Ieremias 10.a.4, dicit ab artificibus auro argētóque ornari. Sūt enim huiuſmodi ſimulachra, aut ipſa maſſa, totáque materia aurea & argētea, quæ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ dicuntur, alia ex materia auro argentóque obducta & ornata. Vana ſunt, loquendi facultate, &c. ψευδῆ δέ ἐστι, καὶ οὐ δύνανται λαλεῖν. ſunt autem falſa, nec poſſunt loqui. Ieremias in capite ſuprà citato dicit diſciplinam vanitatum lignum eſſe. Ieſaias verò 44.b.9, ait tam ipſos authores atque effectores ſculptilium, quàm deos effictos eſſe vanos, vel potius vanitatem ac mendaciū. Spiritus autem ſanctus multis Scripturæ locis eos irridet, quòd figuram oris, linguámque habeant ſine vlla orationis ac ſermonis facultate.

8 Et ſicut virgini ornamentum, &c. καὶ ὥσπερ παρθένῳ φιλοκόσμῳ. Et tanquam virgini aut puellæ ornatum adamanti, atque affectanti: ita cultum ornatūque aſciſcunt huiuſmodi diis ſuis, quaſi hac venuſtate pulchritudinéque delectentur, ſtudiúmque puellarū imitentur. Hæc autem venuſtatis affectatio atque appetitio, καλλωπισμὸς à Græcis appellatur, & καλλωπίζεσθαι, qui venuſti politique videri volunt.

9 In vſus ſuos conſumant. εἰς ἑαυτοὺς καταναλώσουσι. in ſemetipſos conſumant. id eſt pro ſeipſis, ſiue ad ſuas neceſſitates conferant. quæ res oſtendit imbecillitatem eorum qui patiūtur ſua ſibi ornamenta detrahi, & cum hominibus communicari, & profanari. Itaque hæc ſacerdotum compilatio, ac profanatio ſatis oſtendit quales ſint dii. 10 Meretricibus domeſticis, &c. δώσουσι δὲ καὶ ἀπ᾽ αὐτῶν ταῖς ἐπὶ τοῦ τέγους πόρναις. Dabunt etiam ex illis meretricibus quæ ſunt ſub tecto. id eſt ſcortis quæ intra domeſticos habent parietes. Hic cōtemptus contumelioſus ſatis oſtendit quo loco ſint habendi illi dii.

argenteos,aureos, ligneóſque 'veſtimẽtis quaſi homines exornãt.
11 Hi autem ab ærugine'& tinea ne vendicare quidem ſe poſſunt:
12 Quanuis veſte purpurea eos induant, eorúmque faciẽ extergãt
propter puluerem qui è domo copioſus ſuper eos excitatur.
13 Sceptrum etiam habet in manu 'vt quidã regionis gubernator,
qui tamen in ſe peccantem non occidit.
14 Præterea pugionem geſtat in dextera atque ſecurim,qui ſe à bel
lo latronibúſque non eripiat. quibus ex rebus facilè intelligitur,
illos non eſſe deos,
15 Ne ergo timueritis eos:queãdmodum enim 'vas hominis cõmi
nutum inutile efficitur, ita iſtorum dii exiſtunt
16 In ædibus collocati,quorum oculi opplentur obſiti puluere pe
dibus ingredientium excitato.
17 Et ſicut cuipiã 'qui Regem læſit atria circunſepta claudi ſolẽt,
aut ei qui ad ſuppliciũ capitis ducendus eſt: ita ſacerdotes ædes
eorũ oſtiis,clauſtris ac vectib⁹ muniũt, ne à latronib⁹ expoliẽtur.
18 'Lucernas eis accendunt,& quidem plures quàm ſibiipſis,qua
rũ nullã videre poſſunt: 'quippe qui inſtar trabis ſunt in domo.
19 'Corda verò illorum aiunt elingi à ſerpentibus qui è terra exi-
ſtunt,à quibus cum veſtimentis ſuis exeduntur,nec ſentiunt.
20 Facies eorum nigreſcunt fumo in ædibus orto obfuſcatæ.
21 'Supra corpus illorum &caput noctuæ atque hirundines,cæte-
ræque aues volitant,eodémque aditum etiam feles habent.
22 Vnde cognoſcetis non eſſe deos:ne ergo illos timueritis.
23 Neque verò'auro, quo ad ſpeciem ornatúmq; ſunt veſtiti,vn-
quam fulgebũt, niſi quis ſitum abſterſerit: 'neque enim tum quũ
conflarentur,vllum ſenſum habebant.
24 'Ea omni pretio empta ſunt,'quibus nullus ineſt ſpiritus.
25 'Pedibus deſtituti portãtur humeris *hominum*, ſuã ipſorũ ignomi-

receperint illud à meretricib⁹, ornãt
deos ſuos.
11 Hi autem non liberantur ab ærugi B
ne& tinea
12 Opertis autẽ illis veſte purpurea,
extergunt faciẽ ipſorum propter pul
uerem domus, qui eſt plurimus inter
eos.
13 Sceptrum autem habet vt homo,ſi
cut iudex regionis qui in ſe peccantẽ
non interficit.
14 Habet etiam in manu gladium &
ſecurim : ſe autem de bello & à latro-
nibus non liberat.vnde vobis notum
ſit quia non ſunt dii.
15 Nõ ergo timueritis eos : ſicut enim
vas hominis confractum inutile effi-
citur,tales ſunt & dii illorum.
16 Conſtitutis illis in domo, oculi eo-
rum pleni ſunt puluere à pedibus in-
troeuntium.
17 Et ſicut alicui qui Regem offendit
circũſeptæ ſunt ianuæ,aut ſicut ad ſe-
pulchrum adductum mortuũ:ita tutã
tur ſacerdotes oſtia clauſuris & ſeris,
ne à latronibus expolientur.
18 Lucernas accendũt illis,& quidem
multas,ex quibus nullam videre poſ-
ſunt: ſunt autẽ ſicut trabes in domo.
19 Corda verò eorum dicunt elingere
ſerpentes qui de terra ſunt, dum co-
medunt eos & veſtimẽtum ipſorum,
& non ſentiunt.
20 Nigræ fiunt facies eorũ à fumo qui
in domo fit.
21 Supra corpus eorum &ſupra caput
eorum volãt noctuæ & hirundines,&
aues etiam,ſimiliter & cattæ.
22 Vnde ſciatis quia non ſunt dii : ne
ergo timueritis eos. C
23 Aurum etiam quod habent,ad ſpe-
ciem eſt.niſi aliquis exterſerit ærugi-
nem,non fulgebunt: neque enim dũ
conflarentur,ſentiebant.
24 [Ex omni pretio empta ſunt, in Eſa.46.b.7
quibus ſpiritus non ineſt ipſis.
25 Sine pedibus in humeris portãtur,

Veſtimentis quaſi homines,&c. κοσμοῦσι τε αὐτοὺς ὡς ἀνθρώπους ἐνδύμασι.& ornant eos tanquam homines indumentis. Dixit de auro & argento,cæteriſque ornamentis:nunc dicit de cultu, habitúque quem humano more illis affingunt . Hæc autem veſtimentorum conformatio ad hominum ſimilitudinem ſuſcepta,eorum vanitatem oſtendit. Nulla enim ſimilitudo naturæ formæque Deo cũ homine eſſe debet aut poteſt. Ieremias etiam in allegato capite dicit hyacinthum & purpuram eſſe illorum indumentum,eáque omnia eſſe opera ſapientum,id eſt artificum,qui in huiuſmodi ornamentis elaborarunt. 11 Et tinea ne vendicare quidem ſe,&c. οὐ διασώζονται ἀπὸ ἰῶν βρωμάτων. Non conſeruantur à tineis. non tuentur ſe aduerſus corruptionem huiuſmodi. Sunt enim φθαρτά corruptioni obnoxia: Deus autem eſt æternus,& immortalis. Hæc vermium iniuria,cæteræque incommoditates facilè oſtendunt non eſſe deos.

13 Vt quidam regionis,&c. ὡς ἄνθρωπος κριτὴς χώρας. Vt homo iudex regionis. Iudex apud Hebræos accipitur pro rectore ac gubernatore συνεκδοχικῶς, vt pars præcipua gubernandi pro tota gubernatione accipiatur. 15 Vas hominis comminutũ. τὸ σκεῦος ἀνθρώπου συντριβέν. vas hominis contritum,aut confractum . Hac ſimilitudine & aliis adhibitis poſtea, oſtendit ſummum contemptum idolorum, quæ ſunt planè inutilia. Duo autem ſunt,aut tria quæ eorum deorum imbecillitatem oſtendũt: primùm ἡ φύσις: non enim ſunt φύσει natura, vt ait Paulus, Galat. 4.a.8: ſed τέχνῃ, vt quæ ab arte manúque artificis ſuam habeant originem, taléſque ſunt quales ab artifice effecti . Itaque ſequitur eorum ἀχρηστία, & ἀδυναμία,qui nullam habent aut vtilitatem opportunam aut virtutem. Sunt enim idola inutilia planè atque imbecilla,à vaniſſimis ingeniis fabrefacta. 17 Qui Regem læſit, ἠδικηκότι βασιλέα, qui Regem iniuria affecit. Eſt & hæc ſumma irriſio fictorum falſorúmque eorum, qui in templis ſuis , ſacriſque ædibus tenentur incluſi , quaſi malefici homines , qui ſunt aut rei læſæ maieſtatis,aut propter alia crimina mortis damnati. 18 Lucernas eis accendunt, &c. λύχνους καίουσι, Hæc eſt perridicula λατρεία: id eſt idolorum veneratio, quibus huiuſmodi res adhibentur quarum nullum ſenſum habent. Sunt planè ἀναίσθητα,ac mortua, quorũ vanitas, Pſal.115.a.4,elegantiſſimè demonſtratur & irridetur. Quippe qui inſtar trabis ſunt in.&c. ἔστι μὲν ὥσπερ δοκὸς τῶν ἐκ τῆς οἰκίας. eſt quidem ſicut trabs ex domo. id eſt ſunt ſtolidi &ſtupidi,omnique ſenſu carentes,ſine vllo motu,qui(vt ait Ieremias 17.b.8.)rigent inſtar palmæ. 19 Corda verò illorum elingi à ſerp. τὰς καρδίας αὐτῶν φασὶν ἐκλείχειν ἀπὸ τῶν τῆς γῆς ἑρπετῶν. nomine cordis ſignificat interiores ſimulachrorum partes,quæ à ſerpentibus eroduntur, aut elinguntur. Et quoniam principium vitæ (vt ait Ariſtoteles) in corde eſt, non paterentur ſe ita indignè tractari, nec optimam præſtantiſſimámque partem attrectari à fœdiſſimis beſtiis, ſi vllum ſenſum vitæ haberent. 21 Supra corpus illorum & caput noct. ἐπὶ τὸ σῶμα αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἐφίπτανται. Super corpus illorum & caput aduolant noctuæ. Perſequitur cæteras iniurias & cõtumelias maieſtate deorum indignas: quibus quoniam impunè afficiuntur,ſatis oſtendunt ſe nihil aliud eſſe quàm vanitatem & mendacium. 23 Neque verò auro,quo ad ſpeciem ornatúmque, τὸ γὰρ χρυσὸν, ὃ περίκειται εἰς κάλλος. Nam aurum quod circumpoſitum eſt ad pulchritudinem aut ſpeciem . Sunt enim auro obducti aut veſtiti , quo tamen non poſſent refulgere niſi rubigo abſtergatur,ſcalórque inductus ac contractus remoueatur. Neque enim tum quum confl. οὐδὲ γὰρ ὅτε ἐχωνεύοντο. Sunt enim fuſa & conflata ſimulachra ,quorum vt primus ortus fuit ſine ſenſu: ita etiam eorum progreſſus atque exitus futurus eſt. Itaque non eſt mirum ſi idola mortua & ſtolida tantam turpitudinem atque indignitatem patiantur.

24 Ea omni pretio empta ſunt, ἐκ πάσης τιμῆς ἠγορασμένα εἰσίν, Ex omni pretio ſunt empta. Significat cariſſimè empta fuiſſe,neque homines eorum cultores vlli pecuniæ pepercisſe, vt huiuſmodi muta ſimulachra haberent & colerent . Tanta eſt εἰδωλομανία, inſania, furor eorum qui idola amplectuntur ac venerantur. Hæc autem nota,quòd ſint dii venales maximo empti pretio,ipſorum indignitatem vanitatémq; oſtendit. Quibus nullus ineſt,&c. ἐν οἷς οὐκ ἔστι πνεῦμα. in quibus nõ eſt ſpiritus. Iere.10.c.14, Pudefit omnis cõflator ab ſculptili: nam mendacium eſt fuſile eius,quum non ſit in eis ſpiritus. 25 Pedibus deſtituti portantur,&c. ἄνευ ποδῶν ἐπ' ὤμοις φέρονται, ſine pedibus in humeris geſtantur. id eſt quum non habeant pedes ad ingrediendum aptos,feruntur humeris hominum, quoniam (vt inquit Ieremias,10.a.5)non poſſunt incedere. Alioquin pedes habent, ſed non ambulant,vt ait Pſal.115.a.7. Ieſaias autem,46.b.6,eadem dicit

de idolis Babyloniorum, Qui confertis aurum de ſacculo, & argentum ſtatera ponderatis, conducentes aurificem, vt faciat deum, procidunt, & adorant, portant illum humeris Gentes.

oſtẽtantes ignobilitatẽ ſuã hominibus: confundãtur etiam qui colũt ea.

niã hominibus oſtentãtes:ʹcultores etiã illorũ pudore afficiuntur.

Propterea ſi ceciderint in terram, à ſemetipſis non cõſurgunt: neque ſiquis quum ſtatuerit rectũ, per ſemetipſum ſtabit, ſed ſicut mortuis humeri illis apponentur.

26 Ne ſi fortè aliquod eorum ceciderit, reſurgere non queat: aut ſi rectum fuerit, ſeipſum commouere: aut ſi inclinatum, ſeipſum erigere non poſſit:ʹplanè tanquã mortuis donaria eis apponũtur.

Hoſtias illorum vendunt ſacerdotes ipſorum, & abutũtur: ſimiliter & mulieres eorum decerpentes, neque infirmo, neque mẽdicanti aliquid impertiunt.

17 Sacrificiis autem illorum venditis ſacerdotes abutũtur, eodẽq; modoʹmulieres ab iiſdem in penum recondentes atque aſſeruantes, nihil inde inopi infirmóque impertiunt.

De ſacrificiis eorum fœtæ & menſtruatæ contingunt: ſcientes itaque ex his quia non ſunt dii, ne timeatis eos.

28 Sacrificia denique illorumʹmenſtruata mulier & puerpera contingũt. quamobrem quum ex his intellexeritis non eſſe deos, non eſt cur illos timeatis.

Vnde enim vocãtur dii? quia mulieres apponunt diis argẽteis, & aureis, & ligneis?

29 Nam vnde vocentur dii? an quia mulieresʹad deos aureos, argẽteos, & ligneos donaria deponunt?

Et in domibus eorũ ſacerdotes ſedent, habentes tunicas ſciſſas: & capita, & barbam raſam, quorum capita nuda ſunt?

30 Sacerdotes autẽ tunicas ſciſſas habẽtes, & caput barbámque raſam in ædibus ipſorum ſedeãt, quorũ capita detecta nudáq; ſunt?

Rugiunt autem clamantes contra deos ſuos, ſicut in cœna mortui?

31 Coram autem diis ſuis, quaſi hiʹqui in conuiuio epulóque lamẽtantur funebri, vociferantes rugiunt?

D Veſtimenta eorum auferunt ſacerdotes, & veſtiunt vxores ſuas & filios ſuos.

32 Veſtimenta eorum auferunt ſacerdotes, & vxores ſuas inde liberóſque veſtiunt.

Neque ſiquid mali patiuntur ab aliquo, neque ſiquid boni, poterũt retribuere, neque Regem conſtituere poſſunt, neque auferre.

33 ʹNeque verò ſiquid mali ab aliquo eis infertur, aut aliquid boni confertur, poſſunt rependere,ʹnec Regem conſtituere, aut eum regno abdicare.

Similiter neque dare diuitias poſſunt, neque malum retribuere. Siquis illis votũ vouerit & non reddiderit, neque hoc requirunt.

34 Neque item diuitias cuiquam, aut æs etiam dare poſſunt. Quòd ſiquis ʹvotum eis nuncuparit, nec reddiderit, illud quidem nunquam requirent.

Hominem à morte non liberãt, neque infirmum à potentiori eripiunt.

35 ʹPericulo mortis hominem nunquam liberabunt, neque imbecillum à potentiore eripient.

Hominem cæcum, ad viſum nõ reſtituunt, de neceſſitate hominem nõ liberabunt.

36 Homini cæco viſum non reſtituent, nec in neceſſitate cõſtituto opem ferent.

Viduæ non miſerebuntur, neque orphanis benefacient.

37 Viduæ non miſerebuntur, nec in pupillum, vllum beneficium conferent.

Cultores etiam illorum pudore, &c. αἰσχυνόνται δὲ καὶ οἱ θεραπεύοντες αὐτά, Verecundantur autem etiam hi qui obſeruant aut colunt ea. Hic pudor & timor de imbecillitate deorum ſuſceptus, ſatis oſtendit quæ natura & vis Diuina in illis ſit. Nam quum tres ſint corporis poſitiones, proſtratio humi facta, ſtatio, atque inclinatio, in eorum nulla aliquam vim ſe commouendi habent vt aut collapſi ſe ex terra excitare poſſint, aut per ſe recti ſtare, aut inclinata ſe erigere. rigent enim inſtar palmæ, ſicut dicit Ieremias, 17.b.8.
26 Planè tãquam mortuis donaria eis, &c. ἀλλὰ ὥσπερ νεκροῖς τὰ δῶρα αὐτοῖς παρατίθεται. Sed quaſi mortuis dona aut munera eis apponũt. Sunt autẽ ἀναθήματα, & ἀφιερώματα, ornamenta, muneráque diis dicata & conſecrata, quæ in parietibus, & columnis templorum ſuſpendũtur, aut oblata (vt hic dicit) illis apponuntur. 27 Mulieres ab iiſdem in penum recondentes, αἱ γυναῖκες ἀπ' αὐτῶν ταριχεύουσαι. Mulieres ex illis, ſubaudi donariis rebúſque oblatis, in penum cõdentes reponentéſque nihil inde pauperibus elargiuntur, ſed aliorum liberalitate abutuntur. Hic abuſus iniuſtus oſtendit deos illos fictitios habere ſacerdotes miniſtróſque ipſis dignos. 28 Menſtruata mulier, &c. ἀποκαθημένη, καὶ λεχώ. quæ menſtrua patitur, & puerpera. Huiuſmodi ſacrorum contrectatio ac pollutio prohibetur Leuit. 12.a.2. Itaque ex iſtorum immũditie oſtendit quæ religionis illorum fuerit puritas & ſanctitas. 29 Ad deos aureos, &c. τοῖς θεοῖς ἀργυροῖς παρατιθέασι. Diis argenteis apponunt, ſubaudi donaria, & ornamẽta cætera apud eos deferunt atque deponunt. Sunt enim mulieres magis quã viri ſuperſtitioſæ, & propterea in hoc genere donorum diligentiores ac ſtudioſiores. 31 Qui in conuiuio, &c. ὥσπερ τινὲς ἐν περιδείπνῳ νεκροῦ. Quaſi quidam in cœna mortui, id eſt, quæ ad memoriam mortuorũ adhibetur, aut ad conſolationẽ propinquorũ celebrabatur. Ieremias 16.b.8, huiuſmodi conuentũ cõuiuarum ad conſolandũ inſtitutũ, duobus nominibus deſignat. Nam domũ מרזח cõuiuii & משתה cõpotationis appellat, poculũ etiam cõſolationis, ſiue conſolatoriũ nominat. Græci συνδειπνον vocant cõcœnationem, quemadmodum συμπόσιον compotationem. Sed hoc epulum erat funebre cum ad memoriam mortuorum, tum ad conſolationem propinquorum inſtitutum. Cœna feralis à Latinis dicebatur. 33 Neque verò ſiquid mali, &c. οὔτε ἐὰν κακὸν πάθωσιν ὑπό τινος, οὔτε ἐὰν ἀγαθόν. Neque ſiue malũ paſſi fuerint ab aliquo, ſiue bonum, id eſt, aliquo aut maleficio aut beneficio ab aliquo affecti. Sequitur ſtatim nullam gratiam ab iis referri, tam iniuriæ quàm beneficentiæ. Nullam enim habent facultatem nec benefaciendi, nec malefaciendi. id eſt, puniendi atque affligendi eos à quibus læſi fuerunt. Nec Regem cõſtituere, aut eum, &c. οὔτε καταστῆσαι βασιλέα δύνανται, οὔτε ἀφελέσθαι. Nec cõſtituere Regẽ poſſunt, nec tollere, id eſt abrogare, aut abdicare poteſtate regia. Hoc enim eſt vnius veri Dei, accingere Reges baltheo, eóſque diſcingere. i. eos ornare authoritate & exauthorare. Sic Deus dicit ſe Cyrum accincturum, regnúmque Babyloniorum ei traditurum. Iob 12.c.18, Qui cingulũ Regum diſſoluit, & vinculo aut zona lumbos eorum accingit. Eſt autem hæc altera ratio quæ demonſtrat illos non eſſe veros deos, ſumpta ἀπὸ τῆς δυνάμεως, à poteſtate eorum. Duo enim præcipuè hic ſpectanda ſunt: primum deorum falſorum γένεσις, quòd ſunt orti effectíq; induſtria ac opera artificis: deinde δύναμις, vel potius eorũ ἀδυναμία imbecillitas, qua nihil poſſunt nec in cælo nec in terra. Itaque Prophetæ, vt verũ Deum à fictis falſiſque diſcernãt, nõ ſolùm Deum æternũ eſſe dicunt primum & nouiſſimum, ſed ei etiã creationem mundi, & gubernationẽ tribuunt. Deus noſter (inquit Pſalmus 115.a.3.) eſt in cælo, omnia quæ vult facit. Mox ſubiungit feſtiuã idolorum irriſionem. Sic Ieſaias & Ieremias in his locis quos ſuprà ciuauimus Itaque hic cõmemorãtur certa beneficia atque opera, quorum ſolus Deus eſt author. Falſi dii nullam eorum, ne minimam quidem facultatem habent. 34 Votum eis nuncuparit, &c. ἐάν τις εὐχὴν εὐξάμενος μὴ ἀποδῷ. Siquis votum eis vouens aut faciens non reddiderit, aut exoluerit. Sequitur, οὐ μὴ ἐπιζητήσωσι non repoſcent. 35 Periculo mortis hominem nunquam libe. ἐκ τοῦ θανάτου ἄνθρωπον οὐ μὴ ῥύσονται. Ex morte hominem non liberauerint, aut eripuerint. Hæc ſunt ampliſſima beneficia quæ ſolus Deus in humanum genus confert, quæ & Scriptura verè prædicat, & multi reipſa experiuntur.

ʼLapidibus erutis è monte ſimilia ſunt iſta lignea,aurata,argẽta 38
táque idola:ʼqui verò ea colunt,pudore afficientur.
Quomodo igitur illi aut habendi ſunt dii,aut appellandi? 39
ʼQuũ ipſi quoque Chaldæi dedecus illis cõciliẽt, qui ſi viderint 40
ʼmutum loquendi facultate deſtitutum,ʼadhibito Belo,vt loquatur,poſtulant,
Quaſi ille vllum ſenſum habeat: atque hæc quũ ipſi animaduer 41
tãt,nõ tamẽ poſſunt miſſa facere,ʼvt qui ſenſu quoq; ipſi careãt.
Iã mulieres funiculis accinctæ ad vias ſedentʼfurfures adolẽtes. 42
Ac quum quæpiam ipſaʼab aliquo prætereunte ad ſtupri cõſue- 43
tudinem adducta attractáq; fuerit, alteri exprobrat quòd non digna,ſicut ipſa,habita ſit,nec funiculus eius fuerit diruptus.
Omnia autem quæ fiũt in illis,ʼfalſa ſunt:quomodo igitur exi- 44
ſtimandum aut dicendum illos eſſe deos?
ʼA fabris autem atque aurificibus effecta ſunt, neque aliud eſſe 45
poſſunt quàm quod artifices ea eſſe voluerunt.
Ipſíque illorum effectoresʼvitã minimè diuturnam obtinebũt. 46
quomodo igitur ea quæ ab illis ſunt effecta, dii eſſe poſſunt?
ʼEtenim mendacium poſteris opprobriúmque reliquerunt. 47
Nam ſimulatque bellum, malaque aliqua fuerint illata, con- 48
ſultant ſacerdotes apud ſe, vbinam cum idolis ſuis abdantur.
Quid eſt igitur cur nõ exiſtimem⁹ eos nullo modo eſſe deos,q 49
neq; in bello,nec in malis cæteris tueri ſe ac conſeruare poſſunt?
Nam lignea quum ſint,& auro argẽtóque obducta, ea falſa eſſe 50
poſthac facilè intelligetur. ʼOmnibus Gentibus ac Regibus notũ erit non eſſe deos,ʼſed opera manibus hominũ effecta, nec vllum Dei opus in his eſſe.

38 Lapidibus de mõte ſimiles ſunt dii illorum, lignei, & lapidei, & aurei,& argẽtei:qui autẽ colũt ea,cõfundẽtur.
39 Quomodo ergo æſtimandũ eſt,aut dicendum illos eſſe deos?
40 Adhuc enim ipſis Chaldęis non honorantibus ea,qui quũ audierint mutum non poſſe loqui,offerunt illud ad Bel,poſtulantes ab eo loqui,
41 Quaſi poſſint ſentire qui non habent motum: & ipſi quum intellexerint,relinquent ea, ſenſum enim non habent ipſi dii illorum.
42 Mulieres autẽ circundatæ funibus, in viis ſedẽt,ſuccendẽtes oſſa oliuarũ.
43 Quum autem aliqua ex ipſis attracta ab aliquo trãſeunte dormierit cũ eo , proximæ ſuæ exprobrat quòd ea non ſit digna habita ſicut ipſa, neque funis eius diruptus ſit. B
44 Omnia autem quæ illis fiunt , falſa ſunt:quomodo æſtimandum aut dicẽdum eſt illos eſſe deos?
45 A fabris autem & ab aurificibus facta ſunt,nihil aliud erunt,niſi id quod volunt eſſe ſacerdotes.
46 Aurifices etiam ipſi qui ea faciunt, non ſunt multi temporis.nunquid ergo poſſunt ea quę fabricata ſunt ab ipſis,eſſe dii?
47 Reliquerunt autem falſa & opprobrium poſtea futuris.
48 Nam quum ſuperuenerit illis prælium,& mala,cogitãt ſacerdotes poſt ſe,vbi ſe abſcondant cum illis.
49 Quomodo ergo ſẽtiri debeãt quoniam dii ſunt,qui nec de bello ſe liberant,neque de malis ſe eripiunt?
50 Nam quum ſint lignea,& inaurata, & inargentata,ſcietur poſtea quia falſa ſunt,ab vniuerſis Gentibus & Regibus : quæ manifeſta ſunt quia non ſunt dii, ſed opera manuum hominũ, & nullum Dei opus cum illis.

38 Lapidibus erutis è monte ſimilia ſunt,τοῖς ἀπὸ τοῦ ὄρους λίθοις ὡμοιωμένοι εἰσίν. Lapidibus à monte ſimiles ſunt,id eſt,ſaxis duriſſimis è monte aliquo petitis,in quibus nulla eſt voluntas facultáſque bene merendi. Qui verò ea colunt,&c.οἱ δὲ θεραπεύοντες αὐτὰ,καταισχυνθήσονται.Colentes verò ea,ſiue cultores eorũ confundentur,aut pudefient.θεραπεύοντες dicuntur pro λατρεύοντες.Significat enim vtrunque verbum,Colere,atque obſeruare:& hic pro veneratione quæ idolis exhibetur,accipitur.Ieſaias 44.c.15, eleganter huiuſmodi cultores ſuperſtitioſos deformat,ac propriis notat coloribus,In ſculptile,inquit,ſuum incuruat ſe coram eo,adorat,& precatur illud,dicens,Libera me,quia Deus meus es. 40 Quũ ipſi quoque,&c.ἔτι δὲ καὶ αὐτῶν τῶν χαλδαίων ἀτιμαζόντων αὐτά.Adhuc autẽ ipſis Chaldæis inhonorantibus ea, id eſt,ignominia afficientibus.Particula ἔτι eſt αὐξητικὴ habens vim augendi:vt quũ præſertim ipſi Chaldæi eorũ infamiam prodãt. Mutum loquẽdi facultate,&c. ἐνεὸν μὴ δυνάμενον λαλῆσαι.mutum qui non poſſit loqui.ἐνεὸς καὶ κωφὸς, tum mutũ tum ſurdũ ſignificat. Qui enim natura ſurdi ſunt,hi viuunt:etiam ἄλαλοι muti. Adhibito Belo,&c.προσενεγκάμενοι τὸν Βῆλον ἀξιοῦσι φωνῆσαι.admouentes Belũ[aut admoto]Belo,poſtulant vt loquatur.Quidam vertũt,Offerentes Belo,quaſi mutus ad eum adducatur,eique præſentetur:ſed prior interpretatio mihi magis probatur.De Belo autem Babyloniorũ deo habes Ieſa.cap.46.a.1. 41 Vt qui ſenſu quoque,&c.αἴσθησιν γὰρ οὐκ ἔχουσι. Senſum enim non habent. Hoc quidam ad deos fictitios referunt:ſed melius ad eorum cultores refertur, quos ętiam Ieremias 10.b.8,dicit obruteſcere,fierique ſtultos & inſanos:quoniam vanitatis diſciplina lignum eſt. Sic Ieſa.44.c.19,Nõ redit ad cor ſuum,nõ eſt ſenſus nec intelligentia,vt dicat partem eius combuſſi igni.Idem dicit noſter author. 42 Furfures adolentes.θυμιῶσαι τὰ πίτυρα.Succendentes paleas.τὰ πίτυρα ſunt ſordes,& excrementa quædam,ſiue farinæ purgamenta, quæ meretrices ſuis diis adolebant.Hunc enim furfuraceum odorem illis ſuauiſſimum eſſe putabant:perdignum maieſtate deorum incenſum. 43 Ab aliquo prætereunte,&c.ἐπελκυσθεῖσα ὑπό τινος τῶν παραπορευομένων κοιμηθῇ.Quum attracta ab aliquo prætereuntiũ dormierit,aut concubuerit,id eſt,ſtupri conſuetudinem habuerit. Hæc eſt caſtitas Veſtalium quæ ad ſtuprum viatoribus ſunt proſtitutæ. 44 Falſa ſunt:ἐστὶ ψευδῆ ſunt falſa,& vana,aut,vt dicunt Ieſaias & Ieremias,Vanitas,ac mendacium. Sunt enim omnia ſuperſtitionis,erroriſque plena,à vaniſſimis ingeniis profecta & inſtituta.
45 A fabris autem,atque aurificibus effecta ſunt.ὑπὸ τεκτόνων, καὶ χρυσοχόων κατεσκευασμένα εἰσί.à fabris,& aurificibus ſunt fabrefacta . Ieſaias fabrum tum ferrarium,tum lignarium nominat,eóſque dicit in hac εἰδωλοποιΐᾳ idolorum effictione omni induſtria diligentiáque elaborare. Itaque Paulus, Act.17.g.29,vocat huiuſmodi efficta ſimulachra χάραγμα τῆς τέχνης,καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου,effigiem expreſſam arteque & ingenio effectam hominis,cui numen non eſt ſimile.Sunt enim γενητὰ τεχνητὰ, ſunt nata ortáque,atque ab arte profecta.Nõ ſunt igitur natura dii,ſed arte opinionéque hominum vaniſſima,tales quales artifices eos eſſe voluerunt. 46 Vitam minimè diuturnã obtin.οὐ μὴ γένωνται πολυχρόνιοι,non erunt longæui,aut,non ſunt vitæ diuturnæ,id eſt,non habent eam naturam & vim vt diu viuant.Sunt enim homines nati ea lege & conditione,vt ſingulas in horas mortem impendentem habeant. Itaque à natura & vi cauſæ efficientis,id eſt, hominis mortalis,oſtendit imbecillitatem ipſius effectus. Qui enim ſibi præſtare vitam diuturnam non poteſt,alteri dare nõ poterit: præſertim ligno,aut lapidi vitæ minimè capaci. 47 Etenim mendacium poſteris opprobriúmque,&c. κατέλιπον γὰρ ψευδῆ, καὶ ὀνείδη τοῖς ἐπιγινομένοις.Reliquerunt enim vana,& opprobria futuris hominibus,id eſt,res vanas & fallaces,dignáſque confuſione ac dedecore.Hoc autem probat ab experientia hominum,qui in periculis ac malis ope falſorum deorum deſtituuntur . Nullam enim aut fiduciam aut opem, ſalutémque in periculis hominibus afferre poſſunt.Itaque Ieſaias 44.c.17,irridet illum qui idolum adorat,eiq; dicit, Libera me,Deus meus es tu. 50 Omnibus Gẽtibus ac Regibus notum erit.] Videtur ſignificare eam lucem cognitionémque ex verbo Dei atque Euangelio ad Gentes Regéſque venturam, vt eorum vanitatem facilè intelligant atque abiiciant. Sunt enim multæ ac illuſtres tum promiſſiones,tum comminationes in Prophetis,quæ grauiſſimum caſum idolorum & interitum denuntiant. Gẽtes verò ad puriſſimũ vnius Dei cultum peruenturas.Pſal.86.b.9, Omnes Gẽtes quas feciſti,venient & genu flectent coram te Domine,& glorificabunt nomen tuũ, Quoniam magnus es tu,& facis mirabilia,tu ſolus es Deus. Sed opera manibus hominum,&c.ἀλλὰ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.Sed opera manuum hominum:ita enim vocantur in Scriptura ſæpe מעשה ידי אדם Pſal.115.a.4,& à Moſe in Deut.27.c.15,& Prophetis.Sunt enim ſimulachra χειροποιητὰ καὶ τεχναστὰ artificioſa:cuiuſmodi omnia ortum interitúmque habent:in hoc deteriora,quàm cæteræ res ab arte profectæ,quòd aliquam vtilitatem afferunt:iſtorum nullus eſt vſus,imo verò ſummus abuſus,cultúſque hominibus pernicioſiſſimus.

Vnde ergo notum eſt quia nõ ſunt dii, ſed opera manuum hominum, & nullum Dei opus in ipſis eſt.
Regem regioni non ſuſcitant, neque pluuiam hominibus dabunt.
Iudicium quoque non diſcernent, neque regiones liberabũt ab iniuria, quia nihil poſſunt: ſicut corniculæ inter medium cæli & terræ.

F Etenim quum inciderit ignis in domum deorum ligneorũ, & argenteorum, & aureorũ: ſacerdotes quidem ipſorum fugient, & liberabuntur: ipſi verò ſicut trabes ĩ medio cõburẽtur.
Regi autem & bello non reſiſtent: quomodo ergo æſtimandum eſt, aut recipiendum quia dii ſunt?
Non à furibus, neque à latronibus ſe liberabunt dii lignei, & lapidei, & inaurati, & inargentati, quibus iniqui fortiores ſunt.
Aurum & argentum, & veſtimentũ quo operti ſunt, auferent illis, & abibunt, nec ſibi auxilium ferent.
Itaque melius eſt eſſe Regem oſtẽtantem virtutem ſuam, aut vas in domo vtile, in quo gloriabitur qui poſſidet illud: vel oſtium in domo, quod cuſtodit quę in pace ſunt, quàm falſi dii.

Sol quidem & luna, ac ſydera, quũ ſint ſplendida & emiſſa ad vtilitates, obaudiunt.

Similiter & fulgur quum apparuerit, perſpicuum eſt: idipſum autem & ſpiritus in omni regione ſpirat.
Et nubes quibus quum imperatum fuerit à Deo perambulare in vniuerſum orbem, perficiunt quod imperatum eſt eis.
Ignis etiam miſſus déſuper vt conſumat montes & ſyluas, facit quod præceptum eſt ei: hæc autem, neque
G ſpeciebus, neque virtutibus vni eorũ ſimilia ſunt.
Vnde neque exiſtimandum eſt, neque dicendum illos eſſe deos, quando nõ poſſunt neque iudicium iudicare, neque quicquam facere hominibus.
Scientes itaque quia non ſunt dii, ne ergo timueritis eos.
Neque enim Regibus maledicent, neque benedicent.
Signa etiã in cælo Gẽtibus nõ oſtẽ-

51 Qua re igitur cognoſcentur quòd non ſunt dii.
52 Neque enim 'Regem regioni alicui præficient, nec hominibus
pluuiam dabunt.
53 Nec iudicium inter eos conſtituent, nec quum ſint imbecilles,
iniuriam propulſabunt: ſunt enim quaſi corniculæ inter cælum &
terram pendentes.
54 Etenim quum ignis in domũ deorum ligneorum, auratorum,
aut argentatorum illatus fuerit, ſacerdotes quidem fugiẽt, atque
incendiũ euadent, 'ipſi verò in medio quaſi trabes conflagrabũt.
55 Nec verò Regi aut hoſtibus vnquam reſiſtent: quomodo igitur
exiſtimandi, 'aut recipiendi quaſi ſint dii?
56 'Ne fures quidem & latrones effugere ſalui poterunt dii lignei,
& auro argentóque inducti: quum illi iſtis potentiores,
57 Aurum, argentum, veſtitúmque quo ſunt amicti, ablatum habentes
ſecum abeant, nec iſti ſibiipſi opem ferant.
58 Potior itaque eſt Rex ſuam declarans fortitudinẽ, aut vas in domo
vtile 'quod domino ſit vſui, quàm falſi fictíque dii: potior domus
ianua, quæ in ea ſunt cuſtodiẽs, aut columna lignea regiarũ,
quàm dii falſi.
59 Nam ſol quidem & luna, reliquáque ſydera 'quum ſint luminoſa
& ſplendida, & quæ ad vſus neceſſarios emittuntur, facilè
obediunt.
60 Similiter & fulgur, 'quum *emiſſum* emicarit, conſpicuum eſt & a-
ſpectabile: eodémque modo 'ventus qui omnem perflat regionẽ.
61 Et nubes totum orbem permeare iuſſæ, ipſum mandatum ob-
eunt atque perficiunt.
62 Ignis etiam ad conſumendos montes, ſyluáſque déſuper emiſ-
ſus, facit quod mandatum eſt: 'hæc verò nullam neque formam,
nec vim habent, vt illis ſimilia videantur.
63 Ex quo dii nec habendi ſunt, neque appellandi, quum nec iudi-
cium exercere poſſint, nec vllum in homines beneficiũ conferre.
64 Itaque ne metuatis ipſos quum cognoueritis non eſſe deos.
65 Nec enim Regibus vnquam 'aut benedicent, aut maledicent.
66 'Neq; in Gẽtibus ſigna dabũt, neq; in cælo, neq; vt ſol lucebũt,

52 Regem regioni alicui, &c. βασιλέα γὰρ χώρας οὐ μὴ ἀναστήσωσι. Regem enim regionis non ſuſcitabunt, Hebraiſmus eſt, הקים ſuſcitare aut erigere, pro conſtituere, atque in ſummo dignitatis gradu collocare. Enumerat autem rurſum opera vnius Dei propria, quæ adimit fictitiis diis, vt his notis eos à vero Deo diſcernat. Sic Ieremias 10. b. 11, Sic dicetis eis, dii qui cælum & terram non condiderunt, perdentur de terra, ac de ſub cælis ipſis. Poſtea ornat Deum verum ſuis operibus, Qui terram condit ſua virtute, ſapientia ſua orbem diſponit, prudentia ſua calos extẽdit, Quum ille vocem dat, ingens aquarum vis in aere colligitur. 54 Ipſi verò in medio quaſi trabes conf. &c. αὐτοὶ δὲ ὥσπερ δοκοὶ μέσοι καταναλωθήσονται. Ipſi verò quaſi trabes medii comburentur & ſuccidentur. 55 Aut recipiendi quaſi ſint dii ἢ δεκτέον ὅτι εἰσὶ θεοί. aut accipiendum quòd ſunt dii. Quædam exemplaria legunt λεκτέον dicendum, quemadmodum in ſuperioribus concluſionibus, in quibus propoſitis notis mendacii ac vanitatis, Diuinitatem illis ademit. Si legas δεκτέον, poteris accipere pro Approbare aut recipere, atque amplecti quaſi veros deos colendos & venerandos. 56 Ne fures quidem & latrones effugere ſalui, &c. οὔτε ἀπὸ κλεπτῶν, οὔτε ἀπὸ λῃστῶν διασωθῶσι. Neque à furibus, neque à latronibus ſeruabuntur, id eſt, euadent illorum manus furaces ac rapaces, ex quo eorum ἀδυναμία impotentia, atque infirmitas cognoſcitur. Qui autem ſibiipſi opem ferre non poſſunt, ab iis quod auxilium eſt expectãdum? 58 Quod domino ſit vſ. &c. ἐφ᾽ ᾧ χρήσεται ὁ κεκτημένος. Quo vtetur, qui poſſidet, id eſt, quod erit vtile & commodum domino, Paulus 2. Timoth. 2. d. 21, vocat pium hominem σκεῦος εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ. Noſter autem author comparatione oſtendit τὴν ἀχρησίαν ſimulachrorum, eáque deteriora eſſe cæteris rebus omnibus, quarum aliquis in vita, aut in natura vſus eſt. Suprà oſtendit eorum ἀδυναμίαν imbecillitatem, ac deſtitutionem in iuuandis non ſolùm cæteris hominibus verùm etiam ſeipſis. 59 Quum ſint luminoſa, &c. ὄντα λαμπρά, ſplẽdida, aut ſplendeſcẽtia, quæ Propheta ita ordinata à Deo collocatáque in cælo ſignificat, vt eius verbo mãdatóque ſemper pareant, quum tanquam milites ad officia, muniáque ſua emittuntur. 60 Quum *emiſſum* emicarit, ὅταν ἐπιφανῇ. quum apparuerit, aut extiterit, eſt εὔοπτος. i. facilè cadit ſub aſpectum, prænuntium ſequuturi ſtatim tonitrui. Ventus, qui omnem perflat, &c. πνεῦμα ἐν πάσῃ χώρᾳ πνεῖ. ventus in omni regione ſpirat, aut flat. Sunt etiam hi miniſtri, ſatellites, nuntiique Dei, Pſal. 104. a. 4, Qui facit nuntios ſuos ſpiritus. 62 Hæc verò nullam neque formam, neque &c. ταῦτα δὲ οὔτε ταῖς ἰδέαις, οὔτε ταῖς δυνάμεσιν αὐτῶν ἀφωμοιωμένα εἰσίν. Hæc verò nec formis, nec potentiis, aut facultatibus eis ſunt ſimilia. Sunt enim idola ſtolida & inutilia, quæ nullam aut formam naturalem habent, aut facultatem efficacem. Itaque deteriora ſunt his rebus, quæ aut ab arte, aut à Deo naturæ authore profectæ, aliquam commoditatem opportunam vtilémque continent. 65 Aut benedicent, aut maledicent. οὐ μὴ καταράσωνται οὔτε μὴ εὐλογήσωσι. Ieremias 10. a. 5, dicit eos nullam habere facultatem aut benefaciendi, aut malefaciendi, id eſt, affligendi ac puniendi eos à quibus offenſi fuerint. Eſt autem propè idem: nam benedictionem & maledictionem ſuum certũ opus ſequitur, habens vim alicuius aut beneficii, aut contrarii ſupplicii. Sed Reges nominat, vt perſonæ dignitate vim illam Diuinam benedicendi aut maledicendi maiorem oſtendat. 66 Neque in Gẽtibus, &c. σημεῖά τε ἐν ἔθνεσιν ἐν οὐρανῷ, οὐ μὴ δείξωσι. Signa in Gentibus, ac in cælo non oſtendent. Ieremias in eodem capite Gentes à ſignis cæli formidare quidem ſignificat. Sed idola nullam huiuſmodi vim habent, vt ſigna aliqua φοβερά, maximarúmque prænuntia calamitatum dare poſſint. Hoc enim vnius Dei proprium eſt, qui cælum & terram condidit.

neque vt luna illuminabunt.
Beſtiæ illis ſunt præſtantiores, quæ ſub tectum poſſunt cõfuge- 67
re, ac ſibiipſæ prodeſſe.
Manifeſtum eſt igitur nobis, eos nullo modo eſſe deos, quare i- 68
pſos ne timueritis.
Nam quod eſt in cucumerario 'terriculamentũ nihil defendẽs, 69
hoc ſunt iſtorum lignei, inaurati atque inargentati dii.
Inſtar ſpinæ hortenſis, cui quæuis auicula inſidet. denique ca- 70
daueri in tenebris proiecto ſimiles ſunt dii eorum lignei aurati &
argentati.
A purpura autem & ſplẽdore ſuper illos marceſcẽte cognoſce- 71
tis non eſſe deos, ipſi etiam poſtremò exedentur 'omnı́que regio-
ni opprobrium afferent.
Præſtat igitur homo iuſtus 'qui caret ſimulachris: longiſſimè e- 72
nim ab ignominia & dedecore aberit.

dunt, neque vt ſol lucebũt, neque illu-
minabunt vt luna.
67 Beſtiæ meliores ſunt illis, quæ poſ-
ſunt fugere ſub tectum, ac prodeſſe ſi-
bi.
68 Nullo itaque mõdo nobis eſt mani
feſtum quia ſunt dii: propter quòd ne
timeatis eos.
69 Nam ſicut in cucumerario formido
nihil cuſtodit: ita ſunt dii illorũ lignei,
& argentei, & inaurati.
70 Eodem modo & in horto ſpina al-
ba, ſupra quam omnis auis ſedet. ſimi
liter & mortuo proiecto in tenebris
ſimiles ſunt dii illorum lignei, & inau
rati, & inargentati.
71 A purpura quoq; & marmore, quæ
ſupra illos teneãt, ſcietis itaque quia
non ſunt dii. ipſi etiam poſtremò co-
meduntur, & erunt opprobrium in re
gione.
72 Melior eſt homo iuſtus qui non ha
bet ſimulachra: nam erit longè ab op
probriis.

69 Terriculamentum nihil defen. προβασκάνιον οὐδὲν φυλάσσον. Territamẽtum, aut terriculum nihil cuſtodiens. Eſt εἰκὼν imago qua ſimilitudine aptiſſima vanitatem falſorum deorum notat. 71 Omnique regioni opprob. affer. καὶ ἔσονται ὄνειδος ἐν τῇ χώρᾳ. Et erit opprobrium in regione, id eſt pudor & dedecus, quod τὰ φθαρτὰ res corruptibiles, ac fallaces pro diis habuerint, atque venerati fuerint. Hic enim fructus, turpiſſimuſque exitus idololatriæ, ac ſuperſtitionis ſemper ſequitur. 72 Qui caret ſimulach. &c. οὐκ ἔχων εἴδωλα. Non habens idola. Concluſio eſt epiſtolæ in qua contrarium ac verum Dei cultum approbat, meliorémque exitum oſtendens, cultui idolorum anteponit. Itaque continet hic locus commendationem veræ religionis breuiter cum ſuperſtitione comparatæ.

Prophetia Ezechielis, Hebraicè יחזקאל

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Cap. I.

Quo tẽpore prophetauerit Ezechiel, & quo loco.

Et fuit, 'Triceſimo anno, 'quarto *menſe*, quinta die men- 1
ſis (ego autem eram 'in medio tranſmigrationis
iuxta fluuium 'Chebár,) aperti ſunt cæli, & vidi 'viſiones Dei:
Quinta *inquam* menſis (ipſe eſt annus quintus 'trãſmigrationis Re- 2
gis Ioiachín)

Ezechielis gen⁹, & officium.

Factum eſt verbũ Iehouæ ad Iehhezkél filium 'Buzí Sacerdo- 3
tem in terra 'Chaſdím, iuxta flumen Chebár: & fuit ſuper eũ ibi
'manus Iehouæ.
'Et vidi, & ecce vẽtus turbinis veniebat ab Aquilone, nubes ma- 4
gna, '& ignis *in medio nubis* inuoluens ſe, & ſplendor erat ei per circui-
tum, & de medio eius *apparebat* 'veluti aſpectus electri, de medio *in-
quam* ignis.
Et de medio eius *apparuit* ſimilitudo quatuor animalium: & hic 5
aſpectus eorum, ſimilitudo hominis erat eis.

VETUS.

Cap. I.

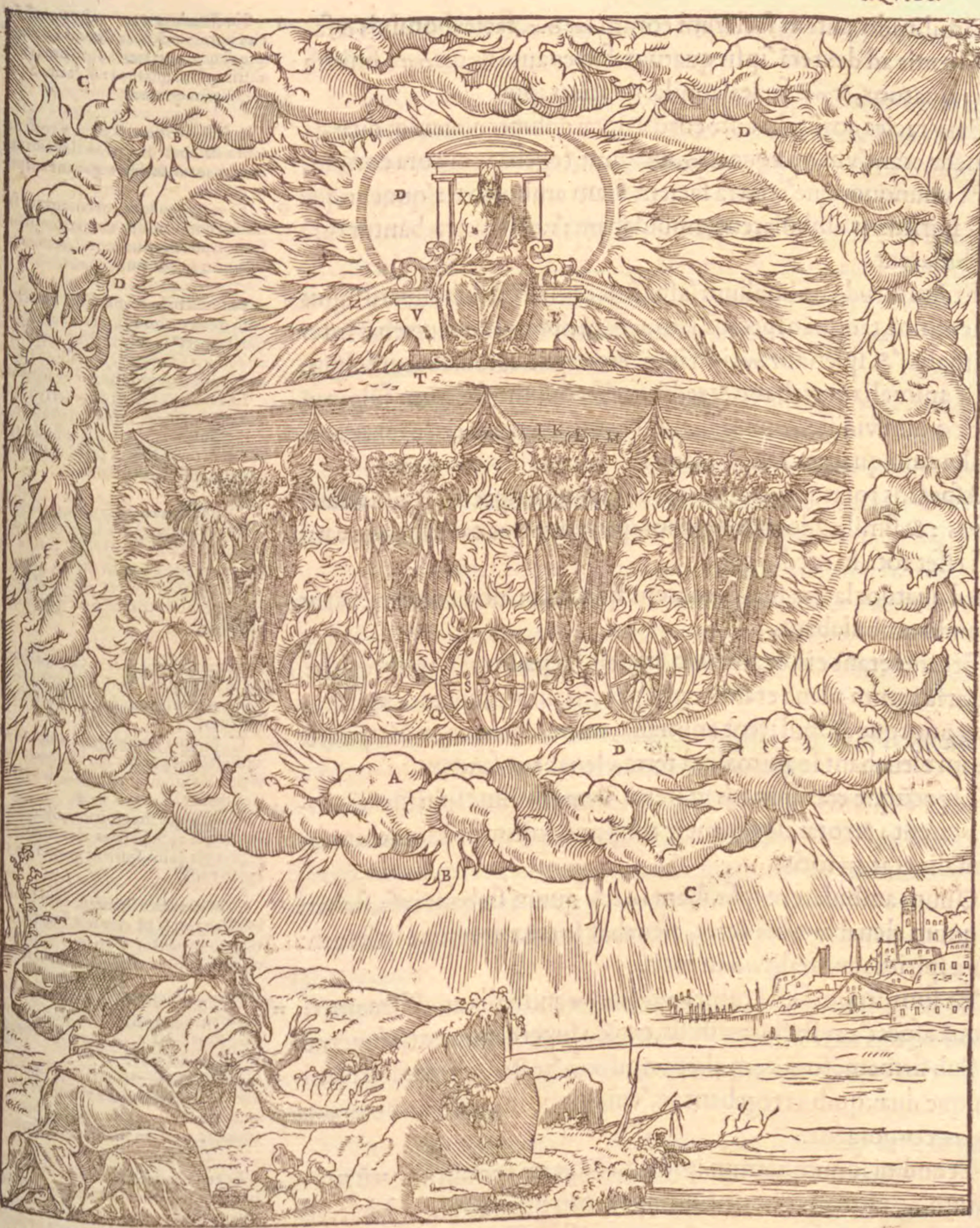
1 Et Factum eſt in triceſimo an-
no, in quarto, in quinta mẽ-
ſis (quum eſſem in medio ca-
ptiuorum iuxta fluuiũ Cho-
bar) aperti ſunt cæli, & vidi viſiones
Dei.
2 In quinta mẽſis (ipſe eſt ann⁹ quin-
tus tranſmigrationis Regis Ioachin)
3 Factum eſt verbũ Domini ad Eze-
chielem filiũ Buzi Sacerdotem in ter-
ra Chaldæorum, iuxta fluuium Cho-
bar: & facta eſt ſuper eum ibi manus
Domini.
4 Et vidi, & ecce ventus turbinis ve-
niebat ab Aquilone: & nubes magna
& ignis inuoluẽs, & ſplendor in cir-
cuitu eius: & de medio eius quaſi ſpe-
cies electri, id eſt de medio ignis:
5 Et ex medio eius quaſi ſimilitudo
quatuor animalium: & hic aſpectus
eorum, ſimilitudo hominis in eis.

B

IN CAPVT I.

1 Et fuit ויהי In principiis librorũ ו appoſita, tãtũ cõuertit futura in præt. Triceſimo בשלושים ſub. ab inuẽto libro Legis. Chald. paraph. ſic explicat locum iſtum, Factum eſt in triceſimo anno ab eo tẽpore quo liber Legis repertus fuit ab Helcia ſummo põtifice. Anno nempe XVIII Ioſiæ filii Amon. Alii, triceſimo à iubileo. Quarto *mẽſe*, quinta, &c. ברביעי בחמישה לחדש Hebraiſmus, quem quidã ſic reddũt, Quarto menſe, quinta die eiuſdem. Quartũ menſem Chaldæus paraph. exponit Iunium. In medio tranſm. בתוך הגולה Hebraiſmus, pro, inter captiuos. Chebár, כבר Pro hoc, Eupraten quidam vertunt. Viſiones Dei. מראות אלהים: .i. inſignes, eximias, mirabiles, maximas. Vide Pſal. 36. b. 7. Vel Dei ſimpliciter, quòd prophetia eius eſſet Diuina, nõ ſomnium humanum. Dicit autem pluraliter viſiones, quòd viſio illa eſſet multiplex, multãſque haberet partes, rẽſque inclytas contineret. 2 Tranſmigrationis Regis לגלות המלך .i. quo abductᵘ eſt Rex. Hic Ioachin dicitur à Matthæo, 1. b. 11, Iechonias, vt & à Ieremia. ca. 29. a. 2. ordine literarum immutato. 3 Chaſdím, כשדים Chaldæorũ. Manus יד Quidam interpretantur virtutẽ, ſiue potentiam & fortitudinẽ. Alii, prophetiam. i. cœpit agi ſpiritu prophetiæ Domini. Chaldæus paraph. manſit ſuper eum Spiritus prophetiæ. Hebræorum doctores ſcribũt ſic vocari prophetiam quæ venit cũ fortitudine. 4 Et vidi, & ecce, &c. וארא והנה רוח סערה Hebraiſmum iſtum ſic conuertunt quidam, Et videbar videre turbinem venti [ſiue ventum tempeſtuoſum] venientem. Alii, Et ecce vidi ventum turbinis. Et ignis *in medio nubis* inuoluens ſe, ואש מתלקחת .q.d. nubes ignis reciprocans ſeſe. Alii, ignis implicatus. vel admiſtus. Alii, conceptus, ſiue correptus. i. incenſus, ſiue accenſus in medio eius. q.d. nubes illa correpta erat igni & accenſa, flagrabãtque & ardebat. i. quæ conceperat ignem, erãtque tota lucida ac fulgida. Veluti aſpectus electri, כעין החשמל veluti ſpecies חHaſmál. Quidam vertunt, velut ſpecies Angeli, ſequuti veteres Iudæos. Alii volunt eſſe ſpeciem coloris ſimilis colori ignis. q.d. Apparebat aliquid ſimile colori igneo. 5 Aſpectus eorum, מראיהן effigies eorum. ſiue forma aut ſpecies, id eſt color.

AQVILO.

MERIDIES.

A Nubes denſa & procelloſa.
B Ignis nubi implicitus.
C Splendor in circuitu nubis.
D Haſmál in nube, in lateribus ſolii, & circum animalia.
E Quatuor animalia.
F Similitudo humanæ ſtaturæ in medio corpore animalium.
G Pedes vitulini & ſcintillis micantes.
H Man⁹ humanæ ſub alis.
I Facies hominis.
K Facies leonis.
L Facies vituli.
M Facies aquilæ.
N Alæ ſuperiores inter ſe cõtiguę.
O Alæ deorſũ inclinatæ, quibus tegitur corpus.
P Color animaliũ ſimilis carbonibus ignitis, vel facibus ardentibus.
Q Rotæ.
R Interior rota alteri inſerta.
S Oculi in circunferentia rotarũ.
T Cryſtallin⁹ color ſupra capita animalium, ſolium verſus.
V Solium.
X Homo ſolio inſidens.
Y Iris vel arcus cęleſtis.
Z Color igneus ſubter renes vel lumbos.

Et quatuor facies vni: & quatuor pennæ vni.
Et pedes eorum pedes recti, & planta pedis eorum quaſi planta pedis vituli: & ſcintillæ quaſi aſpectus æris cãdentis.
Et manus hominis ſub pennis eorum in quatuor partibus: & facies & pennas per quatuor partes habebãt.
C Iunctæque erant pennæ eorum alterius ad alterum: non reuertebantur quum incederent, ſed vnumquodque ante faciem ſuam gradiebatur

6 Et quatuor facies erant vni: & quatuor alæ vnicuique.
7 Et pedes eorum pes ʹrectus, ʹ& planta pedis eorum veluti planta
pedis vituli: ʹ& ſcintillantes tanquam aſpectus ʹæris politi.
8 ʹPorrò manus hominis ſub alis eorum ʹin quatuor partibus eo-
rum: facies autem eorum, & alæ eorum ʹin quatuor ipſis.
9 ʹIuncta erant vnum ad alterum alis ſuis: ʹnon conuertebantur
quando ambulabant, vnumquodque ʹcontra faciem ſuam gra-
diebatur.

7 Rectus, ישרה planus. Quidã volunt ſingulare eſſe pro plurali. Et planta, וכף & veſtigium. Et ſcintillantes ונוצצים Ad verbũ & ſcintillæ. à נצץ, vel נוץ. Quidã, & ſcintillabãt. i. præ fulgore videbantur emittere ſcintillas. Alii, & ſcintillas vibrabãt. Chaldæus paraph. & ſcintillantes. AEris politi. נחשת קלל: chalybis terſi. limati. mundi. leuigati. 8 Porrò manus ho. וידי אדם. i. brachia humana, ſiue ſimilia brachiis hominis ſita erãt, ſiue apparebant ſub, &c. Hebræi annotãt cõciſam eſſe loquutionẽ, pro, & manus eius, manus hominis. ideo Hebraicè ſcribitur וידו cum ו, & legitur וידי cũ י. Chaldæus para. ſic habet, & manus eorũ, manus hominis. In quatuor על ארבעת רבעיהם Ad verbũ, in quartis eorum. i. in quatuor partibus, vel in quatuor quadrangulis eorum. Chaldæus paraph. in quatuor extremitatibus, ſiue lateribus eorum. In quatuor ipſis. לארבעתם ad quatuor partes eorum. ſiue, ad quatuor latera. Alii, erant facies & alæ ipſis quatuor. Alii, & quatuor ipſis erant ſuæ facies, & ſuæ alæ. 9 Iuncta erant vnum, &c. חוברות אשה וגו' Aliud alii iunctum erat alis ſuis. Alii, iunctæ erant vna ad aliam alæ eorum. Ad verbum, Iunctæ erant vira [ſiue mulier] ad ſociam ſuã pennæ eorum. Non conuertebantur לא יסבו &c. non conuertebant ſe. i. non aſpiciebant retro. Alii, nõ circuibant. nõ gyrabant. Seipſum exponit, quum mox dicit, Vnúmquodque, Contra faciem ſ. gra. אל עבר פניו ילכו: Ad verbum, ad latus faciei ſuæ gradiebatur. Alii, antrorſum incedebat. Alii, in proſpectũ [ſiue, e regione] faciei ſuæ ibat. i. ante ſe. Fut. Heb. pro præt. imperf. Vide infrà cap. 10. d. 22.

Similitudo autem facierum eorum *hæc erat*, facies hominis &fa- 10
cies leonis ad dexterã ʹipſis quatuor:facies autẽ bouis *erat* à ſiniſtra
ipſis quatuor,& *erat* facies ʹaquilæ quatuor ipſis.

Et *hæ* ʹfacies eorũ:alæ autẽ eorũ extẽtæ deſuper:vnicuiq; duæ *alæ* 11
ʹiunctæ erant ʹvnaquæque *alteri*,duæ autẽ tegebãt corpora eoru m.

Et vnunquodque ʹcontra faciem ſuam ambulabat: ʹquocunque 12
erat ſpiritus vt ambularent,ambulabant:ʹnon cõuertebantur quũ
ambularent.

Et ſimilitudo animalium ʹaſpectus eorũ, ʹveluti prunarũ ignis 13
ardentium,tanquã aſpectus ʹlampadarũ:ipſe *ignis* diſcurrebat inter
animalia, ʹ& ſplendor *erat* ipſi igni, & de igne ʹegrediebatur fulgur.

Et animalia currebant,& redibant ʹſecũdum aſpectum fulguris. 14

Viſio rotarum. Et quum vidiſſem animalia, & ecce rota vna in terra iuxta ani- 15
malia cum quatuor faciebus ſuis.

Aſpectus rotarum, & opus earum tanquã aſpectus lapidis ʹthar- 16
שִׁישׁ : & ſimilitudo vna quatuor ipſis:aſpectus earũ & opus earũ
acſi eſſet rota in medio rotæ.

Ad quatuor latera ſua,dum irent ipſa,ibãt: ʹnon conuertebãtur 17
quando ambulabant.

ʹEt canti erant eis,& altitudo erat eis, ʹ& pauor erat propter eas: 18
& dorſa earum plena erant oculis per circuitum,quatuor ipſis.

Quúmque ambularent animalia,ambulabant rotæ iuxta ea:& 19
quum eleuabant ſe animalia à terra,eleuabant ſe rotæ.

ʹQuocũque erat ſpiritus vt irent, ibant, *&* illuc ſpiritus *rotarum e-* 20
rat vt irent : & rotæ eleuabant ſe eregione eorum:ſpiritus enim ʹa-
nimalis erat in rotis.

Quum ambularent ipſa,ibant *rotæ*:& quum ſtabant ipſa,ſtabãt: 21
& quum eleuabant ſe à terra, eleuabãt ſe rotæ eregione ipſorum:
quia ſpiritus animalis *erat* in rotis.

ʹEt ſimilitudo ſuper capita *uniuſcuiuſque* animalis erat ʹfirmamẽti, 22
tãquã aſpect' cryſtalli ʹterribilis,expãſa ſuper capita eorũ ſuperné.

Sub firmamẽto autem alæ eorum *erant* ʹrectæ , altera alteri ʹvni- 23
cuique duæ,quibus tegebant ſe, ʹvnicuique inquam duæ *erant quibus
tegebant* corpora ſua.

Et audiui ſonum alarum ipſorum tãquam ſonum aquarũ mul- 24
tarum ,*&* tãquam vocem Omnipotentis quando ambulabãt,vo-
cem *inquam* loquelæ tanquam vocem caſtrorum : quando ſtabant,
remittebant alas ſuas.

10 Similitudo autem vultus eorũ,fa-
cies hominis: & facies leonis à dextris
ipſorũ quatuor: facies autẽ bouis à ſi-
niſtris ipſorũ quatuor : & facies aqui-
læ ipſorum quatuor.

11 Et facies eorum, & pennæ eorũ ex-
tentæ déſuper: duæ pẽnæ ſingulorum
iungebantur, & duæ tegebant corpo-
ra eorum.

12 Et vnunquodque eorum coram fa-
cie ſua ambulabat : vbi erat impetus
ſpiritus,illuc gradiebantur:nec reuer-
tebantur quum ambularent.

13 Et ſimilitudo animaliũ,& aſpectus
eorũ quaſi carbonũ ignis ardentiũ, & D
quaſi aſpect' lãpadarũ: hæc erat viſio
diſcurrens in medio animalium ſplẽ-
dor ignis,& de igne fulgur egrediens.

Et animalia ibant, & reuertebãtur
14 in ſimilitudinem fulguris coruſcãtis.

15 Quúmque aſpicerem animalia,ap-
paruit rota vna ſuper terrã iuxta ani-
malia,habens quatuor facies.

16 Et aſpectus rotarum,& opus earũ,
quaſi viſio maris: & vna ſimilitudo i-
pſarum quatuor:& aſpectus earum &
opera,quaſi ſit rota in medio rotæ.

Per quatuor partes earum euntes
17 ibant : & non reuertebãtur quum am
bularent.

18 Statura quoque erat rotis, & altitu- B
do,& horribilis aſpectus:& totũ cor-
pus oculis plenum in circuitu ipſarũ
quatuor.

19 Quúmque ambularent animalia,
ambulabant pariter & rotæ iuxta ea:
& cum eleuarentur animalia de terra,
eleuabantur ſimul & rotæ.

20 Quocunque ibat ſpiritus,illuc eũte
ſpiritu , & rotæ pariter eleuabantur,
ſequentes eum: ſpiritus enim vitæ e-
rat in rotis.

21 Cum euntibus ibant,& cum ſtanti
bus ſtabant:& cũ eleuatis à terra,pa-
riter eleuabantur & rotæ , ſequentes
ea:quia ſpiritus vitæ erat in rotis. F

22 Et ſimilitudo ſuper capita anima-
lium firmamenti,quaſi aſpectus cry-
ſtalli horribilis,& extenti ſuper capi-
ta eorum déſuper.

23 Sub firmamento autem pennæ eo-
rum rectæ alterius ad alterum : vnũ-
quodque duabus alis velabat corpus
ſuum,& alterum ſimiliter velabatur.

24 Et audiebam ſonum alarum, quaſi
ſonum aquarum multarum,quaſi ſo-
num ſublimis Dei cum ambularent:
quaſi ſonus erat multitudinis vt ſon'
caſtrorum:quúmque ſtarent,demitte
bantur pennæ eorum.

10 Quatuor ipſis לארבעתם ſub. ad ſiniſtram. facies hominis & facies aquilæ opponebantur. 11 Et facies eorum: ופניהם
ſub.tales erant,& eo modo diſpoſitæ. Iunctæ erãt v. חוברות correſpõdentes.vel,ex[aduerſo poſitæ. Vnaquæque איש Integram lo-
quutionem legis paulo antè verſu 9, אשה אל אחותה, vnaquæque ad ſororem ſuam,vel ad alteram. 12 Contra faciem ſuam אל-
עבר פניו Ad verbum,ad latus faciei ſuæ.i.coram facie ſua.eregione faciei ſuæ,ante ſe.Sic ſuprà verſu 9. Quocunque erat,&c. אל אשר
וגו' Chaldæus paraph.quò erat voluntas ambulandi,ambulabant.Spiritus pro voluntate.ſic Prouerb.1.c.23, Proferam vobis ſpiritum meũ.
Alii,ad *locum* quò impellebat ſpiritus[aut,ventus]ibant. Non cõuertebantur לא יסבו vide paulo antè verſu 9. 13 Aſpectus e.
מראיהם Subaudiunt nonnihil interpretes,Sic,aſpectus ſcilicet eorum.vel,quod ad aſpectum eorum attinet. Veluti prunar.ignis ard.
כגחלי אש בוערות inſtar carbonum ignitorum,*ac* ardentium. Alii,velut prunæ ignitæ,qui [nempe oculi]ardebant.Nonnulli referunt AR-
DENTIVM,ad prunarum, ſiue carbonum,poſt illud diſtinguentes,& vertentes,Inſtar carbonum,ſiue prunarum ignis rutilantiũ,& qua-
ſi,&c. Lampadarum: הלפידים titionum.facium.facularum. Et ſplendor *erat* ipſi igni ונוגה לאש Ad verbum,& ſplendor ignis.
Quidam,ignisque ſplendebat. Egrediebatur יוצא emicabat. 14 Secundum aſp.ful. כמראה וגו' Hebraiſmus, pro inſtar ful-
guris. 16 Tharשִׁישׁ: תרשיש ſub.lapidis,ex capite 10.b.9,vbi legitur אבן תרשיש, lapidis tharſis.i.carbunculi.aut(vt alii) chryſolithi.
alii hyacinthi. 18 Et canti *erant* eis,וגביהן Et terga erant eis.Alii,cacumina,vel circuitus,aut canti. Summas partes rotarum ſigni-
ficat.vnde quidam ſic vertunt , Terga erant eis,erátque illis altitudo *tanta,ut* metum afferrent *aſpicientibus*: ſummæque earum partes erant,
&c.vel,canti earum erant pleni,&c. Et pauor erat prop.e. ויראה להם Ad verbum,& pauor eis.i.erant formidabiles ac horribiles,me-
túmque ac terrorem incutiebant. 20 Quocunque,&c.'על אשר וגו Vide ſuprà verſu 12. Animalis החיה Singulare pro plur.
.i.rotæ illæ agebantur ac impellebantur eodem ſpiritu quo animalia,nempe Spiritu diuino. 22 Et ſimilitudo,&c. ודמות וגו' Ordo
turbatus,pro Et ſimilitudo firmamenti erat ſuper capita,&c.vel,Et ſuper capita animalium erat ſimilitudo firmamenti. Firmamenti,
רקיע expanſionis.extenſionis. Terribilis, הנורא admirandæ.i.eximii ſplendoris.
23 Rectæ,altera alteri ישרות אשה אל אחותה Ad verbum, rectæ, vira ad ſororem ſuam. Hebraiſmus.i.correſpondentes ſibi mutuò,
vel inuicem. Vnicuique,&c. לאיש שתים וגו' Ad verbum vnicuique *erant* duæ quæ tegebant illis,vnicuique inquam duæ quæ tege
bant illis corpora eorum.Redundat ILLIS.

Nam quum fieret vox ſuper firmamentum quod erat ſuper caput eorũ, ſtabant,& ſubmittebant alas ſuas.

G Et ſuper firmamentũ quod erat imminens capiti eorum, quaſi aſpectus lapidis ſapphiri ſimilitudo throni:& ſuper ſimilitudinem throni, ſimilitudo quaſi aſpectus hominis déſuper.

Et vidi quaſi ſpeciem electri, velut aſpectũ ignis intrinſecus eius per circuitum: à lumbis eius & déſuper, & à lumbis eius vſque deorſum, vidi quaſi ſpeciem ignis ſplendentis in circuitu.

Velut aſpectum arcus quum fuerit in nube in die pluuiæ, hic erat aſpect⁹ ſplendoris per gyrum. Cap. II.

HAEc viſio ſimilitudinis gloriæ Domini,& vidi, & cecidi in faciẽ meam, & audiui vocem loquentis.& dixit ad me, Fili hominis, ſta ſuper pedes tuos,& loquar tecum.

Et ingreſſus eſt in me Spiritus poſtquam loquutus eſt mihi,& ſtatuit me ſupra pedes meos: & audiui loquẽtẽ ad me,

Et dicentẽ, Fili hominis, mitto ego te ad filios Iſrael, ad gentes apoſtatrices, quæ receſſerunt à me: ipſi & Patres eorum prę̨uaricati ſunt pactum meum vſque ad diem hanc.

B

Et filii dura facie & indomabili corde ſunt, ad quos ego mitto te: & dices ad eos, Hæc dicit Domin⁹ Deus:

Si fortè vel ipſi audiant, & ſi fortè quieſcant: quoniã domus exaſperans eſt: & ſcient quia Propheta fuerit in medio eorum.

Tu ergo fili hominis, ne timeas eos, neque ſermones eorum metuas: quoniã increduli & ſubuerſores ſunt tecũ, & cũ ſcorpionibus habitas. verba eorum ne timeas,& vultus eorũ ne formides: quia domus exaſperans eſt.

Loquêris ergo verba mea ad eos, ſi fortè audiant, & quieſcant: quoniam irritatores ſunt.

Tu autẽ fili hominis audi quæcũq; loquor ad te: & noli eſſe exaſperans, ſicut domus exaſperatrix eſt: aperi os tuũ,& comede quæcũq; ego do tibi.

D

Et vidi,& ecce manus miſſa ad me, in qua erat inuolutus liber:

Et expãdit illum coram me, qui erat ſcriptus intus & foris: & ſcriptæ erant in eo lamentationes,& carmẽ, & væ.

Cap. III.

ET dixit ad me, Fili hominis, quodcunque inueneris comede, comede volumen iſtud, & vadens loquere ad filios Iſrael.

Et aperui os meum, & cibauit me volumine illo,

25 Et facta eſt vox è firmamento quod erat ſuper caput eorũ, quã-
do ſtabant illa, *&* remittebant alas ſuas.
26 Et ſuper firmamentum quod erat ſuper caput eorum, erat tan-
quam aſpectus lapidis ʹſapphiri ʹſimilitudo throni:& ſuper ſimili-
tudinem throni erat ſimilitudo tanquam aſpectus hominis ſuper
eum ſuperné.
27 Et vidi ʹtãquã ſpeciẽ electri, ʹtãquã aſpectũ ignis intra ipſam per
circuitũ ʹab aſpectu lũborũ eius, & ſuprà:& ʹab aſpectu lũborũ ei⁹,
& infrà vidi tanquam ſpeciẽ ignis, & ſplendor *erat* ei per circuitũ.
28 ʹVelut aſpectus arcus qui fit in nube in die pluuiæ, ſic erat aſpe-
ctus ſplendoris per circuitum. Cap. II.

Viſio throni & imaginis ſuper thronum.

1 HAEc *erat* viſio ſimilitudinis gloriæ Iehouæ: & vidi, & cecidi
ſuper faciem meam,& au diui vocẽ loquentis,
Et dixit ad me, Fili hominis, ſta ſuper pedes tuos,& loquar tecũ.

Mittitur Propheta ad Iſraelitas, & oſtenditur viſus viſionis.

2 Et ingreſſus eſt in me Spiritus, poſtquam loquutus eſt mihi,
ſtatuítque me ſuper pedes meos:& audiui ʹloquentem ad me,
3 Dixítque ad me, Fili hominis, mitto ego te ad filios Iſraël, ad
gentes rebelles quæ rebellauerunt contra me, ipſi & Patres eorum
ʹpræuaricati ſunt in me vſque ad hunc ipſum diem.
4 ʹEt filii ʹduri facie, ʹ& duri corde ſunt, *ad quos* ego mitto te: ʹdicéſq;
ad eos, Sic dixit Dominus Iehouáh:
5 ʹEt ipſi ſi audierint, & ſi ceſſauerint: quia domus rebellis ſunt:
& ſcient quòd Propheta fuerit in medio eorum.
6 Et tu fili hominis, ne timeas ab eis,& à verbis eorũ ne metuas:
quoniam ʹrebelles & ſpinæ tecum *ſunt*, ʹ& cum tribulis tu habitas:
à verbis *inquam* eorum ne timeas,& à facie eorum ʹne formides: quia
domus rebellis ſunt.
7 Loqueríſque verba mea ad eos, ſi audiant,& ſi ʹceſſent: quoniam
rebelles ſunt.
8 Tu autẽ fili hominiis, aud quæ ego loquor ad te: Ne ſis rebellis
ſicut eſt domus rebellis: aperi os tuũ,& comede quæ ego do tibi.
9 ʹEt vidi, & ecce manus miſſa eſt ad me, & ecce in ea erat ʹvolu-
men libri.
10 ʹEt expandit illud coram me, & ecce erat ſcriptum antè & re-
tro,& ſcripta erant in eo lamentationes, gemitus,& ʹveh.
Cap. III.
1 DIxit autẽ ad me, Fili hominis, quicquid inueneris comede,
comede *inq̃* volumẽ iſtud,& vade, loquere ad domũ Iſraël.
2 Aperui igitur os meum, ʹ& comedere fecit me volumen illud.

Propheta paſtus verbo Dei, & cõſtãtia ſpiritus accepta, ad Iſraelẽ in tranſmigrationem mittitur.

26 Similitudo דמות effigies. Ordo præpoſterus ſic collocandus erat, ſimilitudo throni tãquam aſpectus [ſiue ſpecies] lapidis ſapphiri. 27 Tanquam ſpeciem electri כעין חשמל tanquam ſpeciem coloris ſimilis colori ignis. Vide ſuprà, verſu 4. Tanquam aſpectum ig. intra ip. כמראה־אש בית־לה Hebraiſmus, intra quam erat velut aſpectus ignis. i. intra quam apparebat ignis. Ab aſpectu,&c. ממראה מתניו ולמעלה Hebraiſmus, pro, à lumbis eius ſurſum verſus:& à lumbis eius deorſum verſus,&c. 28 Velut aſpectus,&c. כמראה וגו׳ Velut forma arcus qui fit. vel, Sicut color iridis qui eſt tempore,&c. i. Sicut apparet arcus,&c.

IN CAPVT II.

2 Loquentem את מדבר Ad verbum, dictum. 3 Præuaricati ſ. in me, פשעו בי perfidè mecum egerunt. peccauerunt contra me. 4 Et filii, והבנים וגו׳ Et *ad* filios qui ſunt dura,&c. filios vocat, quòd prius meminerit Maiorum ipſorum. Duri facie, קשי פנים dura facie. vel indurata. Hebraiſmus, pro impudentibus, qui non nouerunt erubeſcere. Et duri corde, וחזקי־לב & fortes corde. Alii, obſtinato corde. Alii, pertinaci corde. Hebraiſmus. i. induratis & impœnitentibus, quorum corda non emolliuntur. Dicéſque ad eos, Sic,&c. ואמרת אליהם כה וגו׳ Genus dicendi Hebraicum, acſi dicat, Ego conſtituo te Prophetam, vt poſthac iure ac meritò vti poſſis. hac formula loquendi qua vti ſolent Prophetæ prædicendo futura, Sic dicit Dominus. 5 Et ipſi ſi,&c. והמה אם וגו׳ Genus dicẽdi Hebraicum, quo affirmat neque eos audituros, neque ceſſaturos ab iniquitatibus. Quidam vertunt, Et ſiue audierint, ſiue quieuerint. vel, deſtiterint. ſub. ab audiendo. 6 Rebelles סרבים irritatores. renuentes. nolentes. Et cum trib. ואל־עקרבים & iuxta ſpinas pũgentes admodũ. Alii,& cum ſcorpionibus. q. d. ſunt erga te velut ſpinæ pungentes,& velut ſcorpiones qui te pungent. Ne formides, אל תחת ne frangaris. ne expaueſcas. 7 Ceſſent: יחדלו quieſcant. Alii, deſtiterint. Eadem verba quæ & ſuprà, verſu. 5. 9 Et vidi,& ecce,&c. ואראה והנה וגו׳ Hebraiſmus, Quùmque aſpicerem, apparebat manus porrecta ad me, quæ tenebat librum. Volumen libri: מגלת־ספר: Vide Pſal. 40. b. 8. 10 Antè & retro, פנים ואחור. i. ex vtraque parte, externa & interna. Veh. והי: Vox eſt doloris, planctus,& luctus. Propterea quidam vertunt,& planctus. Significat ſermones in quibus hæc dictio frequenter repetitur.

IN CAPVT III.

2 Et comedere fecit me volumen illud. ויאכלני את המגלה הזאת: & cibauit me volumine illo.

Dixítque ad me, Fili hominis, ʹventrem tuum comedere fac, & 3
viſcera tua imple volumine iſto quod do tibi. & comedi illud, &
fuit in ore meo ſicuti mel præ dulcedine.
Et dixit ad me, Fili hominis, vade, ingredere ad domũ Iuſraél, 4
& loquereʹin verbo meo ad eos.
Non enim ad populumʹprofundi labii ʹ & grauis linguæʹmitte- 5
ris, *ſed* ad domum Iuſraél:
Non *inquam* ad populosʹmultos ʹprofundi labii & grauis linguæ, 6
quorum nonʹintelligas verba:ʹprofectò ſi ad eos mitterem te, ipſi
audirent te.
Domus autem Iuſraél nolunt audire te, quia nolũt audire me: 7
vniuerſa enim domus Iuſraélʹdura fronte, & duro corde eſt.
Ecce dedi faciem tuam fortemʹcontra facies eorum, & frõtem 8
tuam fortem contra frontem eorum.
Vt adamantem fortiorem ſiliceʹdedi frontem tuam:ʹne *igitur* ti- 9
meas eos, ʹneque metuas à facie eorum:ʹquia domus rebellis eſt.
Et dixit ad me, Fili hominis, omnia verba mea quæ loquar ad te 10
ʹexcipe in cor tuum, & auribus tuis audi.
Et vade, ingredereʹad tranſmigrationem, ad filios *ſcilicet* populi 11
tui, & loquere ad eos, & dic eis, Sic dixit Dominus Deus, ʹſi audie
rint, & ſi ceſſauerint.
Et ſuſtulit me ſpiritus, & audiui poſt me ʹvocem cõmotionis 12
magnæ, *dicentem*, Benedicta gloria Iehouæʹ*diſcedentis*ʹde loco ſuo.
ʹEt vocem alarum animaliumʹmutuò ſe ſe contingentiũ, & vo- 13
cem rotarumʹcontra ea, ʹ& vocem commotionis magnæ.
ʹEt ſpiritus ſuſtulit me, & aſſumpſit me, & abiiʹamarus in ira ſpi 14
ritus mei, ʹ& manus Iehouæ ſuper meʹfortis.
Veni itaqueʹad tranſmigrationem Thel-abíb, habitantes iuxta 15
flumen Chebár, & ſedi, ʹipſis ſedẽtibus ibi, ſedi inquam ibi ſeptem
diebus, ʹadmirans in medio eorum.

3 Et dixit ad me, Fili hominis, venter
tuus comedet, & viſcera tua comple-
buntur volumine iſto quod ego do ti
bi. & comedi illud, & factũ eſt in ore
meo ſicut mel dulce.
4 Et dixit ad me, Fili hominis, vade
ad domũ Iſrael, & loquêris verba mea
ad eos.
5 Non enim ad populũ profundi ſer-
monis, & ignotæ linguæ tu mitteris,
ad domum Iſrael:
6 Neque ad populos multos profun
di ſermonis, & ignotæ linguæ quorũ B
non poſſis audire ſermones: & ſi ad il
los mittereris, ipſi audirent te.
7 Domus autem Iſrael nolunt audire
te: quia nolũt audire me: omnis quip
pe domus Iſrael attrita fronte eſt, &
duro corde.
8 Ecce, dedi faciem tuam valentiorẽ
faciebus eorum, & frontem tuam du
riorem frontibus eorum.
9 Vt adamãtem, & vt ſilicẽ dedi faciẽ
tuam: ne timeas eos, neque metuas à
facie eorũ: quia domus exaſperãs eſt. C
10 Et dixit ad me, Fili hominis, omnes
ſermones meos quos loquor ad te, aſ
ſume in corde tuo, & aurib⁹ tuis audi.
11 Et vade, ingredere ad trãſmigratio
nẽ ad filios populi tui, & loquêris ad
eos, & dices eis, Hæc dicit Dominus
Deus, ſi fortè audiant & quieſcant.
12 Et aſſumpſit me ſpiritus, & audiui
poſt me vocem cõmotionis magnæ,
Benedicta gloria Domini de loco ſuo.
13 Et vocem alarum animalium per-
cutientium alteram ad alteram, & vo
cem rotarum ſequentium animalia,
& vocem commotionis magnæ.
14 Spiritus quoque leuauit me, & aſ- D
ſumpſit me: & abii amarus in indigna
tione ſpiritus mei: manus enim Dñi
erat mecum, confortans me.
15 Et veni ad trãſmigrationẽ ad acer-
uum nouarũ frugũ, ad eos qui habita-
bant iuxta flumen Chobar: & ſedi vbi
illi ſedebant: & manſi ibi ſeptem die-
bus mœrens in medio eorum.

3 Ventrem t.&c. בטנך תאכל וגו' Fut.Heb.pro imperat. Venter tuus comedet, & viſcera tua implebuntur. Verbum ſingul. vt poſterius
verbum ſit, &c. pro plurali. 4 In verbo m. בדברי Ad verbum, In verbis meis. id eſt, ſermone quo ego loquor tibi, ſic loquêris
ad eos. Alii, verba mea, vel ſermones meos. 5 Profundi labii, &c. עמקי שפה Ad verbum, profundi labio. Hebraiſmus, pro Magnæ e-
ruditionis: vel potius alterius, aut alienæ linguæ. i. qui lingua alia vtatur atq; tu, hoc eſt quàm Hebræa: vt poſſis queri te nõ intelligere: quia e-
iuſdem linguæ es cum illis, ipſi intelligẽt te, & tu intelliges eos. Omnis res (inquit doctus inter Hebræos) & omne verbum multiplex, dicitur
profundum. Et grauis ling. וכבדי לשון Ad verbum, & graues lingua. difficilis & ignoti ſermonis: hoc eſt ad populũ Barbarum. Mitte-
ris, &c. שלוח וגו' Ad verbum, miſſus *es*. Quidam conuerſo dictionũ ordine vertunt, Non enim mitteris ad domum Iſrael, *tanquam ad* popu-
lum, &c. 6 Multos רבים .i. numeroſos, vel fortes. Quidã ex cõmentariis Hebræorũ exponunt, longinquos, multúmque diſtantes
qui ſint de terra longinqua valde, quorum nunquã audieris linguam. Profundi la.& gra.lin. עמקי שפה וכבדי לשון Eadem verba quæ
præcedenti verſu. Intelligas תשמע Ad verbum, audieris. Iſtud videtur explicari quod præcedit Profundi labii. Profectò, &c.
אם לא וגו' Ad verbum, ſi non ad eos miſi te, ipſi audient te. Si non, iurantis & confirmantis ſermo. aut ſubaudiendum, Diſperceam, niſi te
audiſſent. Quidam vertunt, Omnino ſi miſiſſem te ad eos, ipſi te audiſſent. Alii, Si non miſiſſem te, ipſi te audiſſent. Dicit hic Kimhi אם לא
vocem eſſe iurantis, & capi pro באמת in veritate, vt ſit ſenſus, Reuera ſi miſiſſem te ad populos multos, & qui profundum habent labium,
illi te audiſſent. populus verò meus noluit te audire. Alii exponunt, Quanuis te ad populos Barbaros, aut Græcos mitterem, acquieſcerent
tuæ prædicationi, quemadmodum Niniuitæ, Ionæ: quibus tamen deteriores ſunt Iſraelitæ. 7 Dura fronte, & duro, &c. חזקי
מצח וקשי וגו' robuſta fronte, & intractabili corde. Vide ſimilia præcedenti cap. verſu 4. mutatis paulùm verbis. 8 Cõtra fa.e. לעמת
פניהם eregione facierũ eorum. i. fortiorem reddã facie eorum. q.d. Dabo tibi fortitudinem & conſtantiam vt reſiſtere poſſis minis eorum.
9 Dedi נתתי Præteritũ quod quidam per futurum reddunt, ponam. reddã. efficiam. Ne *igitur* timeas e. לא תירא אותם non igitur ti-
mebis eos. Neque metuas ולא תחת neque frangaris animo. vel, neque terrearis. Quia domus re.eſt. כי בית מרי המה: licet [vel,
quantumuis] domus exaſperans ſit. aut contumax. 10 Excipe, &c. קח וגו' Tranſpoſitio verborum Hebræis frequens, pro, auribus
tuis audi, & excipe in corde tuo. Quidam Hebræorum dicunt ו &, accipiendum pro Poſtquam, ſic, poſtquam audieris auribus tuis, aſſume
in cor tuum. Ita & illud Ieſaiæ 64.b.5, Ecce tu iratus es, & peccauimus. pro Poſtquã peccauimus. 11 Ad tranſmigrationẽ אל הגולה Ea-
pro captiuis & abductis in captiuitatem accipitur. vnde quidam vertunt, ad captiuos. Si audierint, & ſi ceſſ. אם ישמעו ואם יחדלו: *aut mox diſceſ-*
dem verba quæ ſuprà cap.2.b.5 12 Vocem com.ma. קול רעש גדול ſonitum ſtrepitus magni. *Diſcedentis*] ממקומו: .i. tẽplo, vbi
ſuri. Hæc verba non leguntur Hebraicè, ſed ad perficiendum ſenſum ſubaudienda ſunt, aut ſimilia. De loco ſuo. Ieroſo-
exhibebat præſentiã ſuã, dabat reſponſa, & exaudiebat preces populi ſui. quo breuiter, ſed obſcurè innuit fore breui excidium vrbis &c.
lymitanæ & tẽpli, & captiuitatẽ populi Iudaici. 13 Et vocẽ וקול Ex præcedenti verſu ſubaudiendũ, Audiui. Mutuò ſeſe cõt. Et vocem
משיקות וגו' Ad verbũ, adhærentiũ [vel attingentiũ, more oſculantiũ] vira ad ſororem ſuã. Cõtra ea לעמתם eregione eorũ. Rurſum mihi
com.m. וקול רעש גדול: & vox ſtrepitus magni. ſub. facta eſt. 14 Et ſpiritus ורוח Quidã conuertũt ו &, in Rurſum. q.d. Et manus
viſus ſum agi vento quodã, qui me aliò trãſferret. Amarus in ira ſp.m. מר בחמת רוחי Hebraiſmus. i. amaro & irato animo. Et manus
ויד &, pro Nã, vt quidã vertũt. Manũ interpretãtur prophetiã. Fortis. חזקה: vehemẽs. Alii exiſtimãtes eſſe verbũ, vertũt præualuit. vel,
roborata eſt. vehemẽs facta eſt. q.d. tũc afflatus magno illo ſpiritu, parui Domino. 15 Ad trãſmigrationẽ Thel-abib אל הגולה תל אביב
Ordo inuerſus, pro, in Tel-abib, ad tranſmigrationẽ. i. ad captiuos. Quidã conuertũt propriũ nomen Thel-abib, ſic, Ad aceruũ nouarum fru
gum. Ipſis ſedẽtib. ibi, המה יושבים שם vbi ipſi ſedebãt. Alii, ipſi *autem* habitabant ibi. Doctus inter Hebræos exponit, Quãdo vidi eos
ſedentes, ſedi ibi. vel, ſedi ſicut ipſi erant ſedentes. Admirans משמים ſtupefactus. deſolatus. Chaldæus paraph. quieſcens. ſiue tacens.

Quum autem pertranſiſſent ſeptē 16
dies, factum eſt verbum Domini ad
me,dicens,

Et fuit, in fine ſeptem dierum factum eſt verbum Iehouæ ad
me,dicendo,

Infrà 33.b.7

Fili hominis ſpeculatorem dedi te 17
domui Iſrael: & audies de ore meo
verbum,& annuntiabis eis ex me.

Fili hominis, ſpeculatoremʺdedi te domui Iſraél: audies igi-
tur de ore meo verbum,ʺ& admonebis eosʺnomine meo.

Si dicente me ad impiū, Morte mo 18
rieris, non annuntiaueris ei,neque lo
E quutus fueris vt auertatur à via ſua
impia, & viuat:ipſe impius in iniqui-
tate ſua morietur: ſanguinem autem
eius de manu tua requiram.

Quum dixero ego impio,Moriendo morieris:& nonʺadmonu
ris eum,nec loquutus fuerisʺvt caueat impius,*ut recedat* à via ſua im
pia,ʺvt viuat:ipſe impiusʺin iniquitate ſua morietur: ʺſanguinem
autem eius de manu tua requiram.

Si autem tu annuntiaueris impio, 19
& ille non fuerit conuerſus ab impie-
tate ſua, & à via ſua impia:ipſe quidē
in iniquitate ſua morietur, tu autem
animam tuam liberaſti.

Quod ſiʺadmonueris impium,& non fuerit cōuerſus ab impie-
tate ſua,& à via ſua impia: ipſe in iniquitate ſua morietur, ſed tu
ʺanimam tuam liberaſti.

Sed etſi conuerſus iuſtus à iuſtitia 20
ſua fuerit,& fecerit iniquitatem: po-
nam offendiculum corā ipſo,ipſe mo
rietur: quia nō annūtiaſti ei in pecca-
to ſuo morietur,& nō erūt in memo-
ria iuſtitię eius quas fecit:ſanguinē ve
rò eius de manu tua requiram.

Et quum auerſus fuerit iuſtus à iuſtitia ſua,& fecerit iniquitatē,
ʺdabo offendiculū coram eo:ipſe morietur, quia non admonuiſti
eū, in peccato ſuo morietur, nec memorabūtur iuſtitiæ eius quas
fecit: ſanguinem verò eius de manu tua requiram.

F Si autem tu annuntiaueris iuſto vt 21
non peccet iuſtus,& ille non peccaue
rit:viuens viuet, quia annuntiaſti ei,
& tu animam tuam liberaſti.

Quòd ſi admonueris illum iuſtum vt non peccet iuſtus, & nō
peccauerit:viuēdo viuet,quia admonitus eſt, & tu animam tuam
liberaſti.

Et facta eſt ſuper me manus Domi 22
ni,& dixit ad me, Surgēs egredere in
campum,& ibi loquar tecum.

Fuit autem ſuper me ibi manus Iehouæ, & dixit ad me, Surge,
egredereʺin campum,& ibi loquar tecum.

Suprà 1.a.1

Et ſurgens egreſſus ſum in campū, 23
& ecce ibi gloria Domini ſtabat,qua-
ſi gloria quā vidi iuxta fluuium Cho-
bar:& cecidi in faciem meam.

Surrexi igitur & egreſſus ſum in campum: & ecce ibi gloria Ie-
houæ ſtabat ʺſimilis gloriæ quam videram iuxta fluuium Chebár:
& cecidi in faciem meam.

Et ingreſſus eſt in me ſpiritus,&ſta 24
tuit me ſuper pedes meos: & loquu-
G tus eſt mihi, & dixit ad me, Ingrede-
re,& includere in medio domus tuæ.

Tūc ingreſſus eſt in me ſpirit⁹, & ſtatuit me ſuper pedes meos,
& alloquutus eſt me, dixítque ad me,ʺIngredere, *&* include te in
medio domus tuæ.

Et tu fili hominis,ecce data ſunt ſu- 25
per te vincula,& ligabunt te in eis,&
non egredieris in medio eorum.

Tu autem fili hominis,ecceʺponent ſuper te funes,& ligabunt
te eis,ʺ& non egredieris in medium eorum.

Et linguam tuam adhęrere faciam 26
palato tuo,& eris mut⁹,nec quaſi vir
obiurgās:quia domus exaſperans eſt.

Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, eríſque mutus,
ʺ& non eris eis vt vir obiurgans:quia domus rebellis ſunt.

Quum autem loquutus fuero tibi, 27
aperiam os tuū, & dices ad eos, Hæc
dicit Dominus Deus, Qui audit au-
diat:& qui quieſcit quieſcat: quia do-
mus exaſperans eſt. Cap. IIII.

ʺQuando autem loquutus fuero tecum,aperiam os tuum, & di
ces ad eos, Sic dixit Dominus Iehouáh, Qui audit audiat, ʺ& qui
ceſſat ceſſet:quia domus rebellis ſunt. Cap. IIII.

ET tu fili hominis, ſume tibi late- 1
rem,& pones eum corā te: & de-
ſcribes in eo ciuitatem Ieruſalem.

ET tu fili hominis,ſume tibi laterem,& pone eumʺcoram te,ʺ& Vrbis Ieruſalem obſidio ſignificatur.
deſcribe ſuper eum ciuitatem Ieruſaláim.

Et ordinabis aduerſus eam obſidio 2
nem,& ædificabis munitiones, & cō-
portabis aggerem,& dabis contra eā

Pone deinde aduerſum eamʺobſidionem, & ædifica contra eam
munitionem,ʺ& funde contra eam aggerem:pone item contra eā

17 Dedi te, נתתיך poſui te.conſtitui te. Et admonebis eos והזהרת אותם & cōmonefacies eos.vel,& cautos reddes eos.ſiue circun-
ſpectos.Alii,docebis.Alii,diſertè monebis eos. Nomine meo. : ממני ex me.verbis meis. 18 Admonueris eum, הזהרתו Idem ver
bum quod verſu præcedenti. Vt caueat imp.*ut recedat* à via ſ. להזהיר רשע מדרכו ad dehortandum impium à via,&c. vel,commonefacien-
do impium *ut recedat* à via,&c. Vt viuat: לחיותו vt viuifices eum.i.vt reuoces à peccatis in quibus eſt mors. Qui hominem à peccatis
reuocat,videtur eum viuificare.retrahit enim eum à morte. In iniquitate ſua, בעונו propter iniquitatem ſuam. Sanguinem,&c.
ודמו מידך אבקש: Hebraiſmus,tibi imputabitur mors eius.vel,ſumam pœnas de te,quòd fueris cauſa interitus & perditionis eius.
19 Admonueris הזהרת Idem verbum quod præcedenti verſu. Animam t.lib. : את נפשך הצלת Id eſt,non requiram ſanguinem
de manu tua. 20 Dabo offendic.co.eo. ונתתי מכשול לפניו & poſuero offendiculum coram eo.Ponit Deus offendiculum corā pec-
catore,quando non reuocat eum afflictionibus,calamitatibus, & conſolationibus, ſe facilem præbens eius conuerſioni, & iens obuiam. Per
ſcādalum ſiue offendiculum,quidā intelligunt fœlicitatem,ſiue proſperitatem: alii,mortem ipſam. 22 In campum, הבקעה in pla-
nitiem.in vallem.q.d.in locum ſolitarium & procul ab hominibus flagitioſis ac ſceleratis. Hæc vox ſignificat locum planum & æqualem,ſi-
tum inter montes:erat enim vallis illa inſignis & amœna admodum,in qua Babylonem extructam fuiſſe dicunt.
23 Similis gloriæ ככבוד ſecundum gloriam.i.talis ac ſimilis gloriæ quam videram,&c. 24 Ingredere,&c. בוא Videtur in-
dicare ac taxare duritiam cordis & obſtinationem,atque incredulitatem populi Iudaici:acſi dicat,Tantum proficies tacendo, quantum lo-
quendo. 25 Ponent נתנו Præt.Heb.pro fut.coniicient te in vincula. Et non egredieris ולא תצא Hebraiſmus,ita vt non poſ-
ſis egredi domo tua,& inter illos verſari. 26 Et non eris,&c. ולא תהיה להם ne ſis eis,&c.
27 Quando autem,&c. ובדברי וגו׳ Quum autem finem loquendi fecero tecum.quod fiet in fine capitis vndecimi. loquitur enim Do-
minus cum Propheta vſque ad finem illius capitis. Et qui ceſſat ceſſet, והחדל יחדל & qui quieſcit quieſcat.vel,deſiſtit[ſub.audire]
Quidam,qui audit,audiet:& qui deſiſtit *audire*,deſiſtet. Alii,qui audiet,audiet:& qui deſiſtet,deſiſtet.

IN CAPVT IIII.

1 Coram te לפניך more ſcilicet eius qui aliquid eſt deſcripturus. Et deſcribe וחקות & pinge.inſculpe.Fut.Heb.pro imperat.
2 Obſidionem, דיק munitionem.Docti inter Hebræos ſcribunt vocem Hebræam ſignificare turrim ligneam,qua hoſtes tutò ad mœ-
nia vſque propinquabant,ex eáque proſpiciebant qua parte vrbem caperent. Et funde ושפכת & comporta.coacerua.Hæc vox effun
dere ſignificat,quòd effunderent terrā in foſſas,quæ erant per circuitum ciuitatis vt complerent eas,ſicque tumulum excelſum erigerent vn
de murum conſcenderent.

caſtra,& pone aduerſus eam'arietes in circuitu.
Et tu ſume tibi'ſartaginem ferreã,& pone eam in parietem fer- 3
reum inter te & ciuitatem:'& obfirmabis faciem tuã contra eam,
& erit in obſidionem,& obſidebis eam: ſignũ eſt domui Iשſraél.
Et tu dormi ſuper latus tuum ſiniſtrum, & pone'iniquitatẽ do- 4
mus Iשſraél ſuper illud:iuxta numerum dierum quibus dormies
ſuper illud, portabis iniquitatem eorum.
Ego autẽ'dedi tibi annos iniquitatis eorũ iuxta numerũ dierũ, 5
trecẽtos & nonaginta dies,& portabis iniquitatẽ domus Iשſraél.
Et expletis his dormies ſuper latus tuum dextrum ſecundò, & 6
portabis iniquitatem domus Iehudáh quadraginta diebus:'diem
pro anno,diem *inquam* pro anno dedi illud tibi.
Et ad obſidionem Ieruשſaláim'obfirmabis faciem tuam,& bra- 7
chium tuum erit diſcoopertum,'& prophetabis aduerſus eam.
Et ecce'poſui ſuper te funes,'& non vertes te à latere tuo *uno*,in 8
latus tuum *alterum*,donec compleueris dies'obſidionum tuarum.
Prædicitur fames futura in captiuitate.
Et tu cape tibi triticũ, & hordeum, & fabas,& lẽtes,& miliũ,'& 9
viciam:& pone ea in vaſe vno,& fac ex eis tibi panẽ: iuxta nume-
rum dierum quibus dormies ſuper latus tuum,*id eſt* trecentis & no
naginta diebus comedes illum.
Cibus autem tuus 'quo veſcêris, *erit* 'in pondere, viginti ſiclorũ 10
in diem:'à tempore vſque ad tempus comedes illum.
Et aquam in menſura bibes, ſextam *partem* hín: à tempore vſque 11
ad tempus bibes *illa*.
'Et *tanquam* panem ſubcinericium hordeaceum comedes illum,& 12
ſtercoribus'excrementi humani coques illum in oculis eorum.
Et dixit Iehouáh,Sic comedent filii Iשſraél panem ſuum pol- 13
lutum inter Gentes ad quas'eiiciam eos.
Et dixi, 'Aháh Domine Iehouáh, ecce anima mea non eſt pol- 14
luta,& morticinum ,'& raptum non comedi ab adoleſcentia mea
vſque ad hoc tempus,nec eſt ingreſſa os meum caro'*rei* immũdæ.
Et dixit ad me, Vide, 'dedi tibi ſtercora boum pro ſtercoribus 15
humanis,& facies panem tuum'cum eis.
Dixítque ad me,Fili hominis, ecce'contero baculũ panis in Ie- 16
ruשſaláim, & comedent panem in pondere,'& pauore, & aquam

caſtra,& pones arietes in gyro.
3 Et tu ſume tibi ſartaginẽ ferream, & pones eam murum ferreum inter te & inter ciuitatem:& obfirmabis faciem tuam ad eam, & erit in obſidionem, & circundabis eam: ſignum eſt domui Iſrael.
4 Et tu dormies ſuper latus tuum ſiniſtrum,& pones iniquitates domus Iſrael ſuper eo,numero dierum quib⁹ dormies ſuper illud,& aſſumes iniquitatem eorum.
5 Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos & nonaginta dies:& portabis iniquitatem domus Iſrael.
6 Et quum cõpleueris hæc, dormies ſuper latus tuum dextrum ſecundò: & aſſumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus: diem pro anno, diem inquam pro anno dedi tibi. B Num.14.b.
7 Et ad obſidionem Ieruſalem cõuertes faciem tuam,& brachium tuũ erit exertũ: & prophetabis aduerſus eã.
8 Ecce,circundedi te vinculis:& non te cõuertes à latere tuo in lat⁹ aliud, donec compleas dies obſidionis tuæ.
9 Et tu ſume tibi frumentum, & hordeum,& fabam, & lẽtem, & milium, & viciam: & mittes ea in vas vnum: & facies tibi panes numero dierũ quibus dormies ſuper latus tuum:trecẽtis & nonaginta dieb⁹ comedes illud. C
10 Cibus autem tu⁹ quo veſceris, erit in pondere viginti ſtateres in die: à tẽpore vſque ad tempus comedes illud.
11 Et aquam in menſura bibes, ſextã partem hin: à tempore vſque ad tempus bibes illud.
12 Et quaſi ſubcineritium hordeaceũ comedes illud:& ſtercore quod egreditur de homine,operies illud in oculis eorum.
13 Et dixit Dominus, Sic comedent filii Iſrael panem ſuum pollutum inter Gentes ad quas eiiciam eos.
14 Et dixi,Ha, ha,ha, Domine Deus, ecce anima mea non eſt polluta, & morticinum & laceratum à beſtiis nõ comedi ab infantia mea vſque nunc, & nõ eſt ingreſſa in os meum omnis caro immunda. D
15 Et dixit ad me, Ecce dedi tibi fimũ boum pro ſtercoribus humanis: & facies panem tuum in eo.
16 Et dixit ad me, Fili hominis, ecce ego conterã bacuiũ panis in Ieruſalẽ: & in & comedent panem in pondere,& in Infrà 5.d.& 14.d.

Arietes כרים ferreos ſcilicet,ad eam oppugnandum. 3 Sartaginem מחבת Aut per ſartaginẽ ferream intelligit crates illas ferreas quibus commouentur tormenta bellica:aut(vt ait doctus inter Hebræos)duritiam cordis Iſraelitarum & nigrorem iniquitatum quo cõſpurcatæ erant mentes eorum. Et obfirmabis fac.&c. 'והכינותה וגו Id eſt,eris animo obfirmato in obſidenda vrbe. Quidam vertunt,& obfirmabis faciem tuam,& erit in *ea* obſidione.Infrà verſu 7 dicit,Et ad obſidionem Ieruſaláim obfirmabis faciem tuam.
4 Iniquitatem עון Id eſt pœnas, dolores & afflictiones iniquitati eorum debitas. q. d. hac ratione videberis quaſi portare iniquitatem Iſraelitarum:non vt expies illam,ſed vt eam repræſentes.Iubet Dominus Prophetam dormire, ſiue iacere primùm in latus ſiniſtrum, quòd prius peccauerint decem illæ tribus,& prius abductæ fuerint in captiuitatem.eſt enim latus ſiniſtrum debilius dextro,quódque Samaria caput illarum ſita ſit ad ſiniſtram,reſpectu Iudææ ac Ieruſalem.Grauiſſimè autem peccauerunt tempore Iudicum & Regum Iſrael.
5 Dedi tibi,&c. נתתי לך Id eſt,verti tibi annos quibus illi peccauerunt,in dies:hoc eſt,tot diebus decumbes,quot annis illi peccauerunt, ad repræſentandam pœnam iniquitati Iſraelis debitam. 6 Diem pro anno,&c. 'יום לשנה וגו Hebraiſmus. i. ſingulos dies pro ſingulis annis. 7 Obfirmabis תכין diſpones.præparabis. diriges.i.videberis eſſe animo obfirmato vt obſideas Ieruſalem. Alacritatem eorum qui oppugnaturi erant Ieruſalem,deſcribit. Et prophetabis aduer.eam. : ונבאת עליה Id eſt,prædices illi omnia mala quæ euentura ſunt illi. 8 Poſui נתתי Ad verbum,dedi.id eſt poſui,vel inieci. Et non vertes te ולא תהפך ne vertaris.vel,vt non poſſis te vertere. Obſidionum tuarum. : מצוריך Plurali numero vtitur, quòd obſidio illa futura eſſet diuturna. vel quòd ſoluenda eſſet circiter tres menſes.Toties prædictus numerus conficit plus minus quatuordecim menſes. tot enim tantùm menſibus fuit in grauiſſima obſidione:nam ſoluta fuit obſidio aliquot menſibus ob rumorem Regis AEgypti. Legitur & ſingulari numero,obſidionis tuæ.Sunt qui velint hic Prophetam gerere perſonam obſeſſorum & obſidentium. 9 Et viciam וכוסמים & far. Alii,& ſpeltas. Alii,zeam. Prædicit famẽ futuram tempore obſidionis. 10 Quo veſcêris אשר תאכלנו Ad verbum,quo veſcêris eo. Relatiuum ε o vacat. Hebraiſmus.
In pondere, במשקול ad pondus. ſub.determinatum & finitum, A tempore,&c. מעת עד־עת Hebraicum dicendi genus,pro,à tempore determinato vnius diei vſque ad tempus determinatũ alterius diei.q.d.toto die naturali comedes tantummodo x x ſiclos panis. Hi x x ſicli panis libram nõ efficiunt. 12 Et *tanquam* panem ſubc. ועגת Et *quaſi* placentam,&c.i.vt antea ſolebas veſci placentis purè hordeaceis. Excrementi צאת Ad verbum,exitus.genit.caſus. Excrementa humana retorrida ſunt,figura & forma cylindri. ſignificat penuriam lignorum quæ accidere ſolet obſeſſis. 13 Eiiciam eos. : אדיחם שם Ad verbum,expulero eos illuc. Aduerbium ad locum redundat. 14 Aháh אהה Conquerentis eſt ac deplorantis ſortem ſuam. Et raptum, וטרפה diſcerptum. *Rei* immundæ. : פגול corrupta.rancida.rei abominabilis. 15 Dedi נתתי Præt.Heb.pro præſ.do.q.d.permitto tibi decoquere illas ſtercoribus,&c.
Cum eis. : עליהם ſuper illa.ſub.incenſa. 16 Contero שובר confringo.vel fracturus ſum.i. efficiam vt Ieroſolymitani penuria panis laborent,quo confortantur vires hominis. Et pauore, ובדאגה & ſolicitudine.vel anxietate.i.ſoliciti de cibo temporis futuri.

ſolicitudine: & aquam in menſura, & in anguſtia bibent.

Vt deficientibus pane & aqua, corruat vnuſquiſque ad fratrem ſuum, & contabeſcant in iniquitatibus ſuis.

Cap. V.

ET tu fili hominis, ſume tibi gladium acutum, radentem pilos: & aſſumes eum, & duces per caput tuũ, & per barbam tuam: & aſſumes tibi ſtateram ponderis, & diuides eos.

Tertiam partem igni combures in medio ciuitatis, iuxta completionem dierũ obſidionis: & aſſumes tertiam partem, & cõcides gladio in circuitu eius: tertiam verò aliam diſperges in vẽtum, & gladium nudabo poſt eos.

Et ſumes inde paruum numerum, & ligabis eos in ſummitate pallii tui.

Et ex eis rurſum tolles, & proiicies eos in medio ignis, & combures eos igni, & ex eo egredietur ignis in omnem domum Iſrael.

Hæc dicit Dominus De⁹, Iſta eſt Ieruſalem, in medio Gentium poſui eã, & in circuitu eius terras.

Et contempſit iudicia mea, vt plus eſſet impia quàm Gentes: & præcepta mea vltrà quàm terræ quæ in circuitu ei⁹ ſunt: iudicia enim mea proie-
B cerunt, & in præceptis meis non ambulauerunt.

Idcirco hæc dicit Dominus Deus, Quia ſuperaſtis Gentes quæ in circuito veſtro ſũt, & in præceptis meis nõ ambulaſtis, & iudicia mea nõ feciſtis, & iuxta iudicia Gentium quæ in circuitu veſtro ſunt, non eſtis operati:

Ideo hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego ad te, & ipſe ego faciã in medio tui iudicia in oculis Gentium:

Et faciã in te quod non feci, & quibus ſimilia vltrà non faciam, propter omnes abominationes tuas.

Ideo patres comedent filios in medio tui, & filii comedent patres ſuos: & faciam in te iudicia, & ventilabo vniuerſas reliquias tuas in omnem ventum.

C Idcirco viuo ego dicit Dñs Deus, Niſi pro eo quòd ſanctum meum violaſti in omnibus offenſionibus tuis, & in cunctis abominationibus tuis: ego quoque confringam, & non parcet oculus meus, & non miſerebor.

Tertia pars tui peſte morietur, & fame conſumetur in medio tui: & tertia pars tui in gladio cadet in circuitu

in menſura"& ſtupore bibent.
17 'Vt careant pane & aqua:"& obſtupeſcãt alter ad alterum, & deficiant propter iniquitatem ſuam. Cap. V.
1 ET tu fili hominis, tolle tibi gladium acutum, nouaculam *ſcilicet* 'tonſoriam hanc cape tibi, "& tranſire fac ſuper caput tuum, & barbam tuam: cape item tibi 'ſtateram ponderis, '& diuide eos.
2 Tertiam partem igni cõbure"in medio ciuitatis"iuxta adimpletionem dierum obſidionis: deinde aſſume tertiam partem, & percute *eam* gladio in circuitu eius: & tertiam partem diſperge in ventum, & gladium euaginabo poſt eos.
3 Et ſume inde paucos numero, & liga eos"in oris *veſtimenti* tui.
4 Et ex eis rurſum tolle, & proiice eos in medium ignis, combu-
réque eos igni: "ex eo egredietur ignis in omnem domũ Iʷſraʼél.
5 Sic dixit Dominus Iehouáh, Iſta eſt Ieruʷſaláim, "in medio Gẽ-
tium poſui eam, & in circuitu eius"terras.
6 Et mutauit iudicia mea in impietatem"præ Gentibus, & ſtatuta mea præ terris quæ ſunt in circuitu eius: quia iudicia mea"ſpreuerunt, & præcepta mea, nec ambulauerunt in eis.
7 Idcirco ſic dixit Dominus Iehouáh, Eo quòd"multitudo veſtra *fuit* præ Gentibus quæ in circuitu veſtro ſunt, in præceptis meis nõ ambulaſtis, neque iudicia mea feciſtis, quin iuxta iudicia Gẽtium quæ in circuitu veſtro ſunt"non feciſtis:
8 Ideo ſic dixit Dominus Iehouáh, "Ecce ego ad te, etiam ego, "& faciam in medio tui iudicia in oculis Gentium.
9 Et faciam in te quod non feci, neque facturus ſum ſimile vltrà, propter omnes abominationes tuas.
10 Siquidem patres comedent filios in medio tui, & filii comedẽt patres ſuos, faciámque in te iudicia, "& ventilabo omne reſiduum tuum in omne latus.
11 Idcirco"viuo ego, dixit Dominus Iehouáh, Si"non propterea quòd Sanctuarium meum violaſti omnibus"contaminationibus tuis, & cunctis"abominationibus tuis: & etiam"confringam, & nõ parcet oculus meus, nec etiam ego miſerebor.
12 *Nam* tertia pars tui peſte morietur, & fame conſumetur in medio tui: & tertia pars gladio cadet in circuitu tuo: & tertiam par-

AEnigma pilorum quo ſignificatur vaſtatio populi.

Cauſa iræ Dei in populum ſuum.

AEnigma pilorũ ediſſerit Dominus.

Et ſtupore וּבְשִׁמָּמוֹן ſub. cordis. Alii, & cum admiratione. 17 Vt careant לְמַעַן יַחְסְרוּ Vt indigeant. Eo quòd indigebunt. Iſtud refertur ad initium præcedentis verſus. Et obſtupeſcant al. ad alt. וְנָשַׁמּוּ אִישׁ וְאָחִיו & obſtupeſcant inter ſe. Alii, deuaſtabuntúrque vir & frater eius. nam legi poteſt & in plurali, mutatis punctis.

IN CAPVT V.

1 Tonſoriam, הַגַּלָּבִים Ad verbum, tonſorum. Et tranſire fac, &c וְהַעֲבַרְתָּ וגו' .i. ducta nouacula abrade tibi pilos capitis, & barbã. Stateram pond. מֹאזְנֵי מִשְׁקָל Id eſt qua vtuntur in rebus ponderandis. Quidam vertunt, lances libræ. Et diuide eos. : וְחִלַּקְתָּם & partire illos. Relatiuum ſine antecedente: ſubaudiendum pilos nouacula decuſſos.

2 In medio ciuit. בְּתוֹךְ הָעִיר intra vrbem. ſub. à te in latere deſcriptam ac depictam. Per ignem, famẽ, & peſtem intelligit quibus periit pars Ieroſolymitanorum, durante obſidione. Per gladium, Sedeciam cum comitatu ſuo, quos perſequuti ſunt Chaldæi, & interfecerunt maximam partem eorum in campeſtribus Iericho. Per ventilationem autem eos qui fugerunt in AEgyptum cum Iohanan, eóſque qui in alias terras dilapſi ſunt. Per paucos verò, eos qui ſe receperunt in Babylonem. Iuxta adimplet. &c. כִּמְלֹאת יְמֵי הַמָּצוֹר Hebraiſmus, ſecundum quod adimplebuntur dies obſidionis: hoc eſt toto tempore quo durabit illa obſidio. 3 In oris *veſt.* tui. : בִּכְנָפֶיךָ Ad verbum, in alis tuis. i. in ora veſtis tuæ. 4 Ex eo egred. ignis מִמֶּנּוּ תֵצֵא־אֵשׁ Hebraiſmus, ignis ille quem ſuccendes, portendet futurum excidium, ſiue maxima damna & detrimenta quibus afficientur Iſraelitæ. 5 In medio Gen. בְּתוֹךְ הַגּוֹיִם q.d. collocaui eam in loco omnium optimo, amœniſſimo, ac ſaluberrimo. Terras. : אֲרָצוֹת regiones. ſub. omnium aliarum Gentium. 6 Præ Gentibus, מִן־הַגּוֹיִם pluſquam Gentes. Sic mox, præ terris, pluſquam nationes. Spreuerunt, מָאָסוּ reiecerunt. reprobauerunt.

7 Multitudo veſt. *fuit* præ Gen. הֲמָנְכֶם מִן־הַגּוֹיִם populoſiores fuiſtis Gentibus. nomen ab הָמַן. Alii dicunt eſſe macor, ſiue infinitiuũ ab eadem radice, & vertunt, Multiplicati eſtis præ Gentibus. id eſt pluribus ac maioribus beneficiis ac gratiis affecti eſtis à me, quàm quæuis gens. Alii, turbulentiores eſtis Gentibus. copia ſcilicet, ferocia, ſtrepitu, fremitu, luxu, faſtu, opibus, &c. à verbo הָמָה quod tumultuari ſignificat. Non feciſtis. : לֹא עֲשִׂיתֶם id eſt iuxta mores Gentium non feciſtis, quæ non mutant deos ſuos. aut, quæ viuunt iuxta legem, ſiue præſcriptũ legis quam in cordibus habent. 8 Ecce ego ad te, e. ego, הִנְנִי עָלַיִךְ גַּם־אָנִי En ego aduerſum te, etiam ego. Alii, Ecce me tibi, ego quidem. Et faciam, &c. וְעָשִׂיתִי וגו' Hebraiſmus, ſumam de te pœnas grauiſſimas videntibus ac cernentibus Gentibus.

10 Et ventilabo, &c. וְזֵרִיתִי וגו' & diſpergam omnes reliquias tuas in omnem ventum. Metaphora ducta à tritico, quod exponitur vento vt repurgetur. Si non propterea, &c. אִם־לֹא וגו' 11 Viuo ego, חַי־אָנִי q.d. Tã verum eſt id quod prædico vobis, quàm verum eſt me eſſe. Iurantis forma, Non habeat à vobis poſthac Deus, niſi, &c. Contaminationibus t. שִׁקּוּצַיִךְ abominationibus tuis. Abominationibus t. תוֹעֲבֹתַיִךְ execrationibus tuis. i. idolis tuis. Confringam, אֶגְרַע extirpaturus ſum. ſub. te. vel, ſuccidam. Alii, ſubtrahã, ſiue diminuam. ſub. gloriam, honorem ac dignitatem tuam.

tem in omnem vẽtum diſpergam,'& gladiũ euaginabo poſt eos.
'Et ceſſabit furor meus, & quieſcere faciã indignationem meã 13
in eis, '& cõſolationem accipiam:ſciéntque quòd ego Iehouáh lo
quutus ſim'in zelo meo,quũ impleuero indignationẽ meã in eis.
Et dabo te'in deſertum, & in opprobrium in Gẽtibus quæ ſunt 14
in circuitu tuo,'in oculis omnis tranſeuntis.
Et eris opprobrium '& contemptus, 'diſciplina, & ſtupor Gen- 15
tibus quæ in circuitu tuo ſunt,quum fecero in te iudicia in furo-
re,& ira,& increpationibus iræ:ego Iehouáh'loquutus ſum:
Quando miſero 'ſagittas famis malas in eos, quæ erunt'in de- 16
ſtructionem, quas immittam vt perdam vos, & famem 'congre-
gabo ſuper vos,'& conteram in vobis baculum panis.
Et mittam ſuper vos famem, & beſtias malas quæ orbabunt te: 17
& peſtilentia,'& ſanguis tranſibit per te,atque gladium inducam
ſuper te:'ego Iehouáh loquutus ſum. Cap. VI.

Propter peccatũ idololatriæ, populum percutiẽdum prædicit.

ET fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 1
Fili hominis, 'pone faciem tuam ad montes Iiſraél, & pro 2
pheta contra eos,
Et dic,Montes Iiſraél,audite verbum Domini Iehouæ:ſic di- 3
xit Dominus Iehouáh montibus & collibus, 'torrentibus & valli-
bus, Ecce ego, ego *inquam* 'adduco ſuper vos gladium, & perdam
excelſa veſtra.
'Et deſolabuntur aræ veſtræ, & confringentur 'ſimulachra ve- 4
ſtra Solis,'& cadere faciam interfectos veſtros ante idola veſtra.
Et ponam cadauera filiorum Iiſraél ante idola eorum, & di- 5
ſpergam oſſa veſtra círcum aras veſtras.
'In cunctis habitationibus veſtris ciuitates'deſertæ erunt,& ex- 6
celſa deuaſtabuntur,'ita vt deſolentur,& deſertæ fiant aræ veſtræ:
& confringentur, '& ceſſabunt idola veſtra,& ſuccidentur'ſimula
chra veſtra Solis,& delebuntur opera veſtra.
'Et cadet interfectꝰ in medio veſtri:& ſcietis quòd ſũ Iehouáh. 7
'Et reliquum faciam *aliquid* vt ſint ex vobis euaſores à gladio in- 8
ter Gentes,quum diſperſi fueritis in terras.

Pœnitentiã reliquiarum populi prophetat, & liberationem.

Et recordabuntur mei euaſores veſtri interGentes inter quas ca 9
ptiui erunt,quòd'contriui me propter cor eorum fornicans quod
'declinauit à me, & propter oculos eorum fornicantes poſt idola
ſua: '& ſuccidentur à facie eorum propter mala quæ fecerunt in

tuo: tertiã verò partem tuam in om-
nem ventum diſpergã, & gladiũ eua-
13 ginabo poſt eos.
Et complebo furorem meũ, & re-
quieſcere faciam indignationem meã
in eis,& conſolabor:& ſciẽt quia ego
Dñs loquutus ſum in zelo meo, quũ
impleuero indignationẽ meã in eis. D
14 Et dabo te in deſertum,& in oppro
briũ Gẽtibus quæ in circuitu tuo ſũt,
in conſpectu omnis prætereuntis.
15 Et eris opprobriũ & blaſphemia,
exemplum, & ſtupor in Gẽtibus quæ
in circuitu tuo ſunt, quũ fecero in te
iudicia in furore & in indignatione,
& in increpationibus iræ:ego Domi-
nus loquutus ſum:
16 Quãdo miſero ſagittas famis peſſi-
mas in eosque erũt mortiferę,& quas
mittam vt diſperdam vos: & famem
congregabo ſuper vos, & conterã in
vobis baculum panis.
17 Et immittam in vos famem,& be
ſtias peſſimas vſque ad internecionẽ:
& peſtilẽtia & ſanguis trãſibunt per
te, & gladium inducam ſuper te: ego
Dominus loquutus ſum. Cap. VI.
1 ET factꝰ eſt ſermo Domini ad me,
dicens,
2 Fili hominis, pone faciem tuã ad
mõtes Iſrael, & prophetabis ad eos.
3 Et dices, Montes Iſrael,audite ver-
bum Domini Dei:hæc dicit Dominꝰ
Deus montibus & collibus, rupibus
& vallibus, Ecce, ego inducam ſuper
vos gladium, & diſperdam excelſa ve
ſtra,
4 Et demoliar aras veſtras,& confrin
gentur ſimulachra veſtra:& deiiciam
interfectos veſtros ante idola veſtra.
5 Et dabo cadauera filiorũ Iſrael an-
te faciem ſimulachrorũ veſtrorũ:& di
ſpergam oſſa veſtra circũ aras veſtras.
6 In omnibus habitationibus veſtris B
vrbes deſertæ erunt,& excelſa demo-
lientur & diſſipabuntur:& interibunt
aræ veſtræ,& confringentur: & ceſſa-
bunt idola veſtra, & conterentur de-
lubra veſtra, & delebuntur opera ve-
ſtra.
7 Et cadet interfectꝰ in medio veſtri:
& ſcietis quia ego ſum Dominus.
8 Et relinquam in vobis eos qui fuge
rint gladium in Gentibus,quũ diſper
ſero vos in terris.
9 Et recordabuntur mei liberati ve-
ſtri in Gentibus ad quas captiui ducti
ſunt:quia contriui cor eorũ fornicans C
& recedens à me, & oculos eorũ for-
nicantes poſt idola ſua:& diſplicebũt
ſibimet ſuper malis quæ fecerant in

Suprà 5.c.17 infrà 14.d.13

Infrà 36.a.1

12 Et gladium,&c. : וחרב אריק אחריהם Id eſt euaginato enſe perſequar illos,& perdam eos, etiã in regionibus illis ad quas aufugerint. 13 Et ceſſabit וכלה Et conſummabitur. Et finietur.i.explebo animum meum in gentem iſtam,grauiſſimè puniendo illam. Et cõſolationem acc. והניחותי Id eſt afficiar maximo ſolatio poſteaquã grauiſſimè puniero illos. In zelo m. בקנאתי in indignatione mea. 14 In deſertum, לחרבה in deſolationem.Hebraiſmus,quem quidam conuertunt, Reddam te deſolatam. Nã dare,vel ponere, frequẽs Hebræis in huiuſmodi loquutionibus,pro reddere,& efficere. In oculis,&c. : לעיני כל עובר .i.cernentibus omnibus qui per te iter facturi ſunt. 15 Et contemptus, וגדופה & blaſphemia. Alii,conuitium.vt idem repetat,exaggerandi gratia. Diſciplina מוסר caſtigatio.correptio.vel,caſtigationi,ſiue correptioni. Alii, exemplo.aut diſciplinæ.q.d. Gentes agnoſcent iuſtitiam Dei ex pœna Iſraelis, diſcẽntque inde non peccare. Loquutus ſum דברתי q.d.& ita faciam vt loquutus ſum:ita decreui,& ita eueniet. 16 Sagittas famis חצי הרעב tela famis.ſic vocat robiginem,locuſtas, & idgenus ſegetum ac frugum peſtes. In deſtruct. למשחית Et in vaſtationem. Congregabo אוסף adiiciam.augebo.ob penuriam ſcilicet pluuiæ.q.d.cælum non dabit pluuiam tempore ſuo. Et conteram,&c. ושברתי לכם וגו׳ Vide præcedenti capite,verſu 16. 17 Et ſanguis ודם Sanguinem pro cæde ponit. Ego Iehouáh אני יהוה Eadem quæ paulo antè verſu 15.

IN CAPVT VI.

2 Pone faciem tuam שים פניך Hebraiſmus,Conuerte te ad,&c. 3 Torrentibus לאפיקים decurſibus aquarum fortium.riuis impetuoſis. Adduco מביא venire facio.Præſ.Heb.pro fut.inducam, vel inducturus ſum. 4 Et deſolabuntur ונשמו Et deuaſtabuntur. Simulachra ve.Solis חמניכם. Hæc vox ab חמה Sole deriuatur,quòd ea ſimulachra Soli eſſent dedicata. Alii exiſtimant ſic dicta ab incaleſcendo,quòd ſolatia eſſent amoris eorum qui colebant ea. Verti poſſet,ſolaria veſtra.à Sole,in honorem Solis ædificata. Et cadere faciam והפלתי & proſternam.i.efficiam vt loca in quibus nunc colunt idola,polluantur ſuis ipſorum cadaueribus. 6 In cunctis habit.ve. בכל מושבותיכם Id eſt,in tota regione veſtra. Deſertæ erunt, תחרבנה vaſtabuntur. deſolabuntur. Ita vt deſolentur למען יחרבו propterea deſolabuntur,& vaſtabuntur.i.peribunt. Et ceſſabunt ונשבתו & abolebuntur. Simulachra ve.So. חמניכם Eadem dictio quæ paulo antè verſu 4. 7 Et cadet interf. ונפל חלל Et corruet ſaucius.vulneratus. 8 Et reliquum, &c. והותרתי וגו׳ Reſiduum tamen *aliquid* faciam ex vobis qui euadant, &c.i. relinquam tamen ex vobis aliquot inter Gentes,qui effugerint gladiũ. 9 Contriui me נשברתי fractus fuerim.i.dolore affectus fuerim. Declinauit סר receſſit.defecit. Et ſuccid.&c. ונקוטו בפניהם & excidẽtur coram illis. Alii,& nauſea afficiẽtur in faciebus ſuis. Alii,pudore & mœſticia afficientur in fac.ſ.

vniuerſis abominationibus ſuis.

10 Et ſcient quia ego Dominus non fruſtra loquutus ſum vt facerē eis malum hoc.

11 Hæc dicit Dominus Deus, Percute manu tua, & allide pedem tuū, & dic, Heu, ad omnes abominationes malorum dom⁹ Iſrael: qui gladio, fame, & peſte ruituri ſunt.

12 Qui longè eſt, peſte morietur: qui autem propè, gladio corruet: & qui relictus fuerit & obſeſſus, fame morietur: & complebo indignationem meā in eis.

D 13 Et ſcietis quia ego Dominus, quū fuerint interfecti veſtri in medio idolorum veſtrorum in circuitu ararum veſtrarum, in omni colle excelſo, & in cunctis ſummitatibus montium, & ſubtus omne lignum nemoroſum, & ſubtus vniuerſam quercū frōdoſam, locum vbi accenderunt thura redolētia vniuerſis idolis ſuis.

14 Et extendam manum meam ſuper eos: & faciam terram deſolatā & deſtitutam à deſerto Deblátha in omnib⁹ habitationibus eorum: & ſcient quia ego Dominus. Cap. VII.

1 ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens,

2 Et tu fili hominis, hæc dicit Dominus Deus terræ Iſrael, Finis venit, venit finis ſuper quatuor plagas terræ.

3 Nūc finis ſuper te, & immittam furorem meum in te: & iudicabo te iuxta vias tuas: & ponam contra te omnes abominationes tuas.

4 Et nō parcet oculus meus ſuper te, & non miſerebor: ſed vias tuas ponā ſuper te, & abominatiōes tuæ in medio tui erunt: & ſcietis quia ego Dominus.

B 5 Hęc dicit Dominus Deus, Afflictio vna, afflictio ecce venit:

6 Finis venit, venit finis: euigilauit aduerſum te, ecce venit.

7 Venit cōfractio ſuper te q habitas in terra: venit tempus, propè eſt dies occiſionis, & non gloriæ montium.

8 Nūc de propinquo effundam iram meam ſuper te, & complebo furorē meum in te: & iudicabo te iuxta vias

cunctis abominationibus ſuis.

10 Et ſcient quòd ſum Iehouáh, *& quòd* non fruſtrà ʹloquutus ſim me facturum eis malum hoc.

11 Sic dixit Dominus Iehouáh, Percute manu tuaʹ *femur tuum*, ʹ& extēde pede tuo *lutum*, & dic, Heu, ʹpropter omnes abominationes malorum domus Iſraél: ʹquia gladio, fame, & peſte corruent.

Obſtinatorum interitus prædicitur.

12 Qui lōgè abfuerit peſte morietur: & qui propè erit, gladio corruet: & qui relictus fuerit ʹ& obſeſſus, fame morietur: ʹcōplebóque indignationem meam in eos.

13 ʹEt ſcietis quòd ſum Iehouáh quum fuerint interfecti eorum in medio idolorum ſuorum, in circuitu ararum eorum, in omni colle excelſo, in cunctis ſummitatibus montium, & ſub omni arbore ʹviridi, & ſub omniʹquercuʹfrondoſa, ʹ*in* loco vbi dederūt odorem ʹſuauiſſimum vniuerſis idolis ſuis.

14 Extendam itaque manum meam ſuper eos, ʹ& dabo terram deſolatam, ʹ& derelictā à deſertoʹvſq; Dibláth in cunctis habitationibus eorum: & ſcient quòd ſum Iehouáh. Cap. VII.

1 ET fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo,

2 Et tu fili hominis, ſic dixit Dominus Iehouáh terræ Iſraél, ʹFinis, venit finis ſuper quatuor angulos terræ.

Finis totius terræ Iſrael repētè venturus.

3 Nūc finis ſuper te, & mittam furorem meum in te, ʹ& iudicabo te iuxta vias tuas, ʹponámq; ſuper te omnes abominationes tuas.

4 Et non parcet oculus meus tibi, neque miſerebor: ſed vias tuas ſuper te ponam, & abominationes tuæʹin medio tui erunt: & ſcietis quòd ego Iehouáh.

5 Sic dixit Dominus Iehouáh, Malum, ʹvnum malum ecce venit:

6 Finis venit, venit finis: ʹeuigilauit aduerſum te, ecce venit.

7 Venitʹmatutina *ſententia* tibi habitatori terræ: venit tempus, propè eſt diesʹocciſionis, & nonʹecho montium.

8 Nunc ʹè proximo effundam iram meam ſuper te, & complebo furorem meum in te, ʹ& iudicabo te ſecundum vias tuas, & ponā

10 Loquutus ſim דברתי Id eſt prædixi me immiſſurum illis hanc calamitatem. 11 *Femur* Subaudire potes, manum alteram, in ſignum ſcilicet mœroris ac triſtitiæ. i. plaude manibus, vt ſolent irati in malis inopinatis. Et extende pe. t. ורקע ברגלך & calca pede tuo. extendēdo ſcilicet puluerem, ſiue lutū quod eſt ſub pede tuo. quum enim aliquis pede terram percutit, velut extendit & expandit terram ſub pedibus, vt ſolent ii quibus ſubitò accidit quidpiam mali. Propter omnes abom. mal. אל כל תועבות רעות Hebraiſmus, ſuper omnia mala abominanda quæ committunt Iſraelitæ. Quia אשר qui. 12 Et obſeſſus והנצור & ſeruatus. vel cuſtoditus, aut clauſus. ſub. in vrbe tempore obſidionis. Complebóque וכליתי explebóque. conſumámque. 13 Et ſcietis וידעתם Secunda perſ. pro tertia, & ſcient. Viridi, רענן frondoſa. ramoſa. denſa. Quercu אלה propriè ſignificat arborem quam quidam interpretātur quercum, vel terebinthum. Alii, caſtaneam, vel vlmum. Frondoſa, עבותה denſa. perplexa. intricatos, ſiue perplexos habens ramos. *In* loco vbi deder. מקום אשר נתנו־שם Ad verbum, loco *in* quo dederunt ibi. Vacat IBI. Quidam vertunt, Qui eſt locus in quo, &c. Suauiſſi. ניחוח Ad verbum, quietis. i. gratiſſimum, ac ſuauiſſimum: quòd ſoleamus quieſcere in rebus ſuauibus ac nobis gratis. 14 Et dabo ונתתי & ponam. i. reddā. Sic capite præcedenti 5. d. 14. Et deſertam ומשמה & vaſtam. Vſque Dibláth, דבלתה Hebraicè legitur דבלתה pro אל דבלת in Diblath, ſiue vſque Diblath. nā ה in fine nominū milel, ponitur loco אל vel ל in principio, quod ſignificat In, ad, vſque. Quidā Hebræorum exiſtimant eundem eſſe locum de quo in Ieremia cap. 39. b. 5, In Reblath, quæ eſt in terra Hemath: & ob viciniam, imò ſimilitudinem ד & ר Hebraicarum literarum, quæ paruo apice diſtinguntur vel Diblath vel Reblath appellari. Quidam vertunt, Et deſertam pluſquam deſertum Diblath.

IN CAPVT VII.

2 Finis: קץ ſubaudi ex verſu 6, venit, vel imminet. 3 Et iudicabo, &c. ושפטתיך כדרכיך Hebraiſmus, pro, animaduertā in te pro ratione ſcelerū tuorū, ſiue iuxta ſcelera tua abominādā: vt mox in ſequentibus declarat. Ponámque, &c. ונתתי עליך וגו' Hebraiſmus, pro afficiā pœnis quas merētur omnes abominationes tuæ: idem ſignificat, Iudicabo te iuxta vias tuas: &, Ponā ſuper te omnes abominationes tuas, ſiue vt ſequenti verſu habetur, Vias tuas ponā ſuper te. i. affligā te pro ratione ſcelerū tuorum. 4 In medio t. e. בתוכך תהיין in te erūt. Hebraiſmus, Affligā te pro meritis, & pœna debita ſceleribus tuis erit in te. 5 Vnum אחת . i. malū eximium & ſingulare, quale antea non fuit, nec erit. Sic ſuprà cap. 5. b. 9, Et faciam in te quod non feci, neque facturus ſum ſimile vltrà, propter, &c. Quædam exemplaria legunt אחר alterum, aliud: & ita legiſſe videtur Chaldæus paraph. quum vertit, Multa mala tibi aduenient. Sic etiam quidam vertunt, Malum poſt malū venit. vel, Calamitas calamitatem excipit. 6 Euigilauit הקיץ expergefacta eſt. ſub. afflictio. i. rupto ſomno venit. Alii, finem attulit[vel fecit]tibi. aut, finem impoſuit tibi. ſub. Deus. Videtur eſſe battologia, ſed tamē multùm neceſſaria eſt, vt magis commoueat populum ad reſipiſcentiam, vtque auocet à cultu idolorum. 7 Matutina הצפירה Matutinam ſententiam Dei vocat breui venturam in perniciem eorum. Theodotio vertit, Ordo, contextúſque malorum. Aquila, contemplatio, & proſpectio. Quidam Hebræorum, ſuccisſio. Alii, cauſa. q. d. in cauſa eſt Deus vt veniat contra te inimicus. Alii, corona, ſiue diadema. Vnde Chaldæus paraph. habet, Venit regnum ad te. i. imperator Nabuchodonoſor. & ita deducit à צפירה pro cidari, ſiue corona. Alii, venit manè. Alii, venit *excidium tuū* manè. Hieronymus, Contractio, exponens contractam eſſe diem & abbreuiatam. Occiſionis, מהומה clamoris. Alii, fractionis. calamitatis. Symmachus, feſtinationis. Theodotio, Famis. Echo הד reſonantia. repercuſſio. q. d. inſtat clamor, & tumultus verus, nō autem fictus, vt qui editur repercuſſu loci concaui. Alii, celeuſma. i. vox lætitiæ quā referunt montes vitiferi clamantibus vindemiatoribus. q. d. exaudietur vox triſtitiæ, non lætitiæ. Qui verterunt, gloriæ: putauerunt הד eſſe ab הוד quod gloriam ſignificat. 8 E proximo eff. מקרוב אשפוך in propinquo eſt[vel, propè eſt]vt effundam. Alii, breui effundam. Et iudicabo, &c. ושפטתיך וגו' Vide eadem paulo antè verſu 3.

ſuper te omnes abominationes tuas.
'Et non parcet oculus meus,neque miſerebor,*ſed* iuxta vias tuas 9
ſuper te dabo , & abominationes tuæ in medio tui erunt: & ſcietis
quòd ſum Iehouáh qui percutio.
Ecce dies,ecce venit,'egreſſa eſt matutina *ſententia*, floruit'virga, 10
'germinauit ſuperbia.
'Iniquitas ſurrexit in virgã impietatis:non *remanebit reſiduum* ex eis, 11
neque ex diuitiis eorum , 'neque ex eorum *ſemine* , nec *erit* 'lamen-
tum in eis.
Venit tempus,'adeſt dies:qui emit,ne lætetur, & qui vendit,ne 12
lugeat:quia ira *venit* ſuper omnem'populum eius.
Quoniam qui vendit,ad venditionem'non reuertetur ,'etiamſi 13
in vita *extiterit* anima eorum:'viſio enim ad omnem multitudinem
eius non reuertetur: '& vniuſcuiuſque vita in iniquitate ſua *demer-
ſa erit*,non confortabuntur.
'Clangite tuba,& præparate omnia,& non *erit* qui vadat ad præ- 14
lium: ira enim mea ſuper vniuerſum populum eius.
Gladius foris,peſtis & fames intrinſecus:qui in agro fuerit,gla- 15
dio morietur:& eũ qui fuerit in ciuitate,fames & peſtis cõſumet.
Et euadent'euaſores eorum,& erunt ſuper mõtes veluti colum- 16
bæ valliũ,vniuerſi'gemẽtes, vnuſquiſque propter iniquitatẽ ſuã.
Omnes manus'debilitabũtur,& omnia genua'ibũt *tanquam* aquæ. 17
Et accingent ſe ſaccis, & operiet eos'formido, & in omni facie 18
pudor,& in vniuerſis capitibus eorum'caluitium.
Argentum ſuum in plateas proiicient, & aurum eorum 'elõga- 19
bitur: argentum eorum,& aurum eorum non poterit liberare eos
in die furoris Iehouæ:'animam ſuam non ſaturabunt, '& ventres
ſuos non implebunt:quia'ruina hæc propter iniquitatẽ eorũ erit.
'Et gloriam ornamenti eius *quod* in ſuperbiam poſuerant,& ima 20

tuas, & imponam tibi omnia ſcelera tua.
9 Et non parcet oculus meus,nec miſerebor:ſed vias tuas imponam tibi, & abominationes tuę in medio tui erunt:& ſcietis quia ego ſum Dominꝰ percutiens.
10 Ecce dies,ecce venit:egreſſa eſt contractio , floruit virga , germinauit ſuperbia.
11 Iniquitas ſurrexit in virga impietatis:non ex eis,& nõ ex populo, neque ex ſonitu eorum : & non erit requies in eis.
12 Venit tẽpus, appropinquauit dies: qui emit,non lætetur,& qui vẽdit,nõ lugeat:quia ira ſuper omnem populũ eius.
D
13 Quia qui vendit,ad id quod vendidit non reuertetur,& adhuc in viuentibus vita eorum: viſio enim ad omnem multitudinem eius nõ regredietur,& vir in iniquitate vitæ ſuæ non confortabitur.
14 Canite tuba,præparẽtur omnes: & nõ eſt qui vadat ad prælium:ira enim mea ſuper omnem multitudinẽ eius.
15 Gladius foris,& peſtis & fames intrinſecus:qui in agro eſt, gladio morietur:& qui in ciuitate , peſtilẽtia & fame deuorabuntur.
16 Et ſaluabuntur qui fugerint ex eis & erunt in montibus quaſi columbæ conuallium omnes trepidi, vnuſquiſque in iniquitate ſua.
E
17 Omnes manus diſſoluentur,& õnia genua fluent aquis.
18 |Et accingent ſe ciliciis , & operiet eos formido:& in omni facie cõfuſio, & in vniuerſis capitibꝰ eorũ caluitiũ. Eſa.15.a.3 ierem.48.f.37
19 Argentũ eorum foras proiicietur, & aurũ eorum in ſterquiliniũ erit:|argentum eorũ & aurum eorũ non valebit liberare eos in die furoris Domini:animã ſuam non ſaturabunt,& vẽtres eorũ non implebuntur:quia ſcandalum iniquitatis eorum factum eſt. Prou.11.a.4 eccli5.c.11 ſoph.1.d.18
20 Et ornamẽtum monilium ſuorum in ſuperbiam poſuerunt,& imagines

9 Et non parcet,&c. 'ולא־תחוס וגו Eadem dixit paulo ſuprà verſu 4. 10 Egreſſa eſt matut. יצאה הצפירה progreſſum eſt manè. Eadem dictio quæ ſuprà verſu 7. Virga, המטה baculus. flagellum.ſub. quod immittam. q.d. iam adeſt afflictio quam toties interminatus ſum per Nabuchodonoſor. Germinauit ſuperbia. פרח הזדון floruit ſuperbia.vel,*vir* ſuperbiæ.i.ſuperbus. nempe Nabuchodonoſor,qui iam accepit ſummum imperium,& eſt in magna authoritate, qui iam ſe apparauit vt te oppugnet.

11 Iniquitas ſurre. החמס קם Violentia excreuit. Alii, Afflictio [vel oppreſſio] euaſit.i.fuit cauſa flagelli quo percutientur impii.q.d. Iniquitas Iſraelis excitauit illud flagellũ quo percutiet illos Deus. Neque ex eo.*ſc.* לא מהמהם neque *aliquis* ex ipſis.i.de iis qui ad eos pertinent,nõ afflictus.Hebræi exponũt מהמהם pro מהם ex ipſis:dicúntque ם & ה geminari acſi dixiſſet bis מהם ex eis ipſis.q.d.nihil prorſus ex eis remanebit.Alii deducunt ab המה tumultum & ſtrepitũ facere, & vertunt,de ſtrepitu eorum.i. de re ſuper quam homo ſe conturbat,& tumultuatur,hoc eſt de filiis.Vnde Chaldæus paraph.vertit,Ex filiis eorum.Alii,Ex multitudine,vel cœtu eorum. Lamẽtum in eis. : נוה בהם` luctus ex eis.vel,propter eos.i.propter multitudinem anguſtiarũ viuentes non flebunt ſuper mortuos,vt Ieremias dixit,cap.15.g.33,Non plangentur,neque ſepelientur. 12 Adeſt dies: הגיע היום attigit dies.ſub.afflictionis.vel venit. Populũ e. : המונה ſub.regionis. 13 Non reuertetur: לא ישוב ſub.in anno iubilei : quia in alienam terram tranſmigrabunt.q.d. omnes ſunt abducendi, ob id non fruentur Legis priuilegio quæ Leuit.25.b.13 ſcribitur. Etiamſi in vita,&c. ועוד בחיים חיתם Ad verbum,& adhuc in viuentibus vita eorum.Pro quo Latinè quidem,Etiamſi adhuc viui ſupereſſent. Viſio enim ad om.&c. 'כי חזון וגו nam prophetia *fiet* ſuper vniuerſum populum[ſiue turbam & vulgum]eius,& tamen non reſipiſcet.Prophetæ enim conabantur reuocare populum à ſceleribus ſuis ad reſipiſcentiam. Alii,Quoniam quum viſio eſſet ad vniuerſum vulgum eius, nemo reuertebatur. Alii,Quoniam viſio ſuper omnem opulentiam eius non reuertetur.i. quod minatur prophetia ex reuelatione Dei,quòd opulentia eorum ſit perdenda, non redibit vacua, non erit inanis,ſed perficietur:non erunt verba dũtaxat,ſed res ſequetur:nec erit vt quiſquam putet ſe vitam ſuam tueri poſſe opibus, aut iniquitate.

Et vniuſcuiuſque,&c. 'ואיש בעוונו וגו Ad verbum,& vnuſquiſque in iniquitate ſua vitæ ſuæ,[vel,animæ ſuæ]non confortabuntur.Latinè,Sed vniuſcuiuſque anima in iniquitate ſua demerſa erit:non roborabunt ſe.ſub.vt reuertãtur ad rectitudinẽ.q.d.ſinguli pertinaciter retinebunt ſua,nec dabunt operam(id ſignificat roborare ſe)vt reſipiſcant.Alii vertunt,Neque vllus propter iniquitatem ſuam pro anima ſua ſe roborabit. 14 Clangite תקעו Præt.Heb.Clanxerunt. Alii,Clangant.Alii,Clangunt tuba vt præparentur omnia.ſub.ad certamen.Quidam Hebræorum ſcribunt quòd tuba clangebant vt fugarent eos qui erant extra ciuitatem ipſam: vt ſic præpararent omnia quæ erant in agro,& conueherent in medium ciuitatis. 16 Euaſores eorum, פליטיהם qui euaſerint ex eis.aut, ſaluati fuerint. Alii,qui reliqui facti fuerint ex eis,euadentes ſcilicet, erunt in,&c. Hebraiſmus, pro, Euadent ex eis aliquot, ſed pauci. Gementes, הומות Ad verbum,ſonantes,vel reſonantes. 17 Debilitabuntur, תרפינה diſſoluentur.infirmabuntur.flacceſcent.id eſt imbelles erunt,vt pugnare non poſſint,neque conſiſtere præ metu. Ibunt תלכנה fluent.diffluent. Alii,vertentur in aquam.i.præ ſudore videbuntur reſolui in aquam.timor enim ſudorem elicit.Liqueſient,vt non ſit in eis fortitudo præ terroris multitudine. 18 Formido, פלצות tremor. terror. Caluitium. : קרחה Id eſt præ mœrore curabunt omnes radenda ſua capita. 19 Elongabitur: לנדה Ad verbum,in elongationem.i.abiicient à ſe,vt expeditius fugiant. Alii,in abiectionem. Alii,in ſterquilinium,vel in immunditiem:& propriè menſtruatæ.

Animam ſuam נפשם Pro appetitu poſuit animam. Et ventres ſ. ומעיהם & viſcera ſua. Ruina hæc,&c. 'מכשול וגו Ad verbum,ſcandalum iniquitatis eorum fuit.vel erit. Scandalum vocat id in quod impingent.i.ruinam.q.d.incident in talem calamitatem propter iniquitates ſuas. 20 Et gloriam,&c. 'וצבי עדיו וגו Id eſt domum Sanctuarii,ſiue templum,quod erat gloria decoris gloriæ Dei, & quo ornabatur tanquam ſponſa pretioſis veſtibus ac monilibus ſuis,propter quod ſuperbiebãt & extollebant ſe. Alii vertunt,& gloriam ornamenti ſui in ſuperbiam[vel,decus eximium]poſuerat *Deus* eis.i. Dederat illis Deus templum pulcherrimum,& celeberrimum, de quo ipſi gloriabantur:& tamen contaminauerunt. Alii,Et pulchritudinem ornamenti ſui ad ſuperbiam conuertit. Alii, Et elegans ornamentum ſuum quod *Deus* poſuerat in magnificentiam, ipſi fecerunt in eo abominationes ſuas pro idolis ſuis.

abominationū ſuarum & ſimulachrorum fecerunt ex eo:propter hoc dedi eis illud in immunditiam.

gines abominationum ſuarum, & 'idolorum ſuorum fecerunt in ea:propter hoc dedi eam ipſis'in elongationem.

Et dabo illud in man⁹ alienorum, ad diripiēdum,& impiis terræ in p rędam,& contaminabunt illud.

21 'Et dabo eam in manum alienorum ad diripiendum, & impiis terræ in ſpolia,& contaminabunt eam.

Et auertam faciem meam ab eis,& violabunt arcanum meum:& introibunt in illud emiſſarii,& contaminabunt illud.

22 Auertam quoque faciem meā ab eis, & violabūt'adytum meū, & introibunt'in illam'diruentes,& polluent illam.

Fac concluſionem : quoniam terra plena eſt iudicio ſanguinū, & ciuitas plena iniquitate.

23 Fac'catenam:quoniam terra plena eſt'iudicio ſanguinum, & ciuitas plena eſt'iniquitate. Iubetur Propheta ſummam imminentium malorū annunciare.

Et adducam peſſimos de Gentibus, & poſſidebunt domos eorum:& quieſcere faciam ſuperbiam potētium, & poſſidebunt ſanctuaria eorum.

24 Et adducam peſſimos Gentium,'& poſſidebunt domos eorum, & ceſſare faciam'ſuperbiam fortiū,& polluentur'ſanctuaria eorū.

Anguſtia ſuperueniēte requirēt pacem,& non erit.

25 'Exciſio venit,& quærent pacem,& non erit.

Conturbatio ſuper conturbationē veniet, & auditus ſuper auditum : & quærēt viſiones de Propheta, & Lex peribit à Sacerdote, & conſilium à Senioribus.

26 'Contritio ſuper cōtritionem veniet,'& auditus ſuper auditum erit:& quærent'viſionem à Propheta, *& non erit*:& Lex peribit à Sacerdote,& conſilium à Senioribus.

Rex lugebit, & princeps induetur mœrore, & manus populi terræ conturbabuntur:ſecundum viam eorum faciam eis ,& ſecundum iudicia eorū iudicabo eos : & ſcient quia ego Dominus.

27 Rex'lugebit,& princeps'induetur deſolatione,'& manus populi terræ conturbabuntur:ſecundum viam eorum faciam eis,'& iudiciis eorum iudicabo eos:& ſcient quòd ego Iehouáh.

Cap. VIII.

ET factum eſt in anno ſexto,in ſexto menſe,in quinta mēſis,ego ſedebam'in domo mea,& ſenes Iuda ſedebant coram me,& cecidit ibi ſuper me manus Domini Dei.

Cap. VIII.

1 ET fuit,'anno ſexto,'*menſe* ſexto,quinta *die* menſis,ego ſedebam in domo mea,& Seniores Iehudáh ſedebant coram me,& cecidit ſuper me illic'manus Domini Iehouæ. Apparitio ſimilitudinis Dei.

Et vidi, & ecce ſimilitudo quaſi aſpectus ignis : ab aſpectu lumborum eius & deorſum, ignis: & à lūbis eius & ſurſum, quaſi aſpectus ſplendoris, vt viſio electri.

2 Et vidi,& ecce ſimilitudo'tanquā aſpectus ignis:ab aſpectu lūborum eius,& infrà,erat ignis: & à lumbis eius,& ſuprà,tanquam aſpectus ſplendoris,tanquam viſio electri.

[Et emiſſa ſimilitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei:& eleuauit me Spiritus inter terram & cælum:& adduxit me in Ieruſalem in viſione Dei,iuxta oſtiū interius quod reſpiciebat ad Aquilonem, vbi erat ſtatutum idolum zeli ad prouocandā æmulationem.

3 'Et miſit ſimilitudinem manus,& tulit me per cincinnos capitis mei, & eleuauit me Spiritus inter cælum & terram, & adduxit me in Ieruſaláim'in viſionibus Dei, ad oſtiū portæ '*atrij* interioris, quod reſpiciebat ad Aquilonem : vbi *erat* habitatio idoli zeli, 'zelare facientis *Deum*. Ezechiel in ſpiritu adductus eſt in Ieruſalem.

Et ecce ibi gloria Dei Iſrael ſecundum viſionem quam videram in campo.

4 Et ecce ibi erat gloria Dei Iſraél,iuxta viſionem quam videram'in campo. Oſtendit Dominus Prophetæ abominationes idololatriæ domus Iſrael,& maximè ſacerdotū.

Et dixit ad me,Fili hominis,leua oculos tuos ad viam Aquilonis:& leuaui oculos meos ad viam Aquilonis: & ecce ab Aquilone portę altaris idolum zeli,in ipſo introitu.

5 Et dixit ad me, Fili hominis, leua nunc oculos tuos '*ad* viam Aquilonis.leuaui igitur oculos meos '*ad* viam Aquilonis, & ecce ad Aquilonē,'iuxta portam altaris *erat* idolum illud zeli,in introitu.

Idolorum ſuorum שיקוציהם ſpurcitiarum ſuarum. In elongationem. :לנידה Id eſt abducam eos longius à meo templo. Alii, in abiectionem. Alii,in diſiectionem.id eſt diſieci illos,& abſtuli illis templum. Alii,in immunditiam.

21 Et dabo eam ונתתיו Et tradidi eam.nempe gloriam,hoc eſt templum,habitationem,ſiue domum.

22 Adytum meum, את־צפוני arcanum meum.abditum.abſconditum.ſiue reconditum.Significat locum ſecretiorē in templo,id eſt Oraculum,ſiue Sanctum ſanctorum. In illam בה ſub.ciuitatem.Aut,in illud,ſub. adytum,& polluent illud. Pronomen fœmineum eſt Hebraicé. Diruentes, פריצים deſtructores. diſſipatores. latrones. corruptores.nebulones. 23 Catenam: הרתוק admonent Hebræi,ſignificari quòd catenis ferreis colligati,à Chaldæis abducendi eſſent in captiuitatem. Hieronymus ſequutus Aquilam,vertit Cōcluſionem, vt ſit ſenſus,Collige omnia in breuem ſummam. Iudicio ſang. משפט דמים Hebraiſmus,pro peccatis quæ morte ſunt digna. Iniquitate. :חמס rapina.violentia. 24 Et poſſid. וירשו & hæreditabūt. Superbiā fort. גאון עזים magnificentiā potentiū. Sanctuaria e. : מקדשיהם .i.templum:ſic dictum quòd eſſet diuiſum in tres partes,vt dictum eſt Pſal.68.g.36,& Ierem.51.g.51.

25 Exciſio קפדה Succiſio.Exterminium.i.breui ventura eſt ſucciſio. 26 Contritio ſu.cōt. הוה על הוה Calamitas poſt calamitatem.q.d.crebræ contritiones & calamitates venturæ ſunt ſuper populū. Vox Hebræa ſignificat contritionem,accidens, ſiue euentū malum. Et auditus ſu.auditū ושמועה אל־שמועה rumor poſt rumorem.i.crebri rumores ſpargentur de aduentu hoſtis.Hebraiſmus. Viſionem חזון .i.prophetiam,ſub.de ſalute ſua,interrogabunt quomodo poſſint euadere. 27 Lugebit, יתאבל mœrore ſe conficiet. Alii,ſumet planctum. Induetur deſol. ילבש שממה induetur ſtupore.Hebraiſmus,obſtupeſcet,& ſpe deſtituetur. Et manus וידי & vires.virtutes.conſilia. Et iudiciis e. ובמשפטיהם Hebraiſmus,id eſt,pro ratione delictorum pro quibus morte digni ſunt.

IN CAPVT VIII.

1 Anno ſexto בשנה הששית ſub.Regis Ioacim capti. *Menſe* ſexto, בששי Auguſtum ſignificat. Manus יד Id eſt,prophetia,ſiue Spiritus prophetiæ:quē ſic dici ſcribūt Hebræi quòd cum vehementia veniat(יד enim ſignificat manum,virtutem,& fortitudinem) quódque confortare ac vegetare ſoleat mentem ſiue animum hominis. 2 Tanquam aſpectus כמראה viſio. Vide eadem cap.1.d.27. 3 Et miſit,&c. וישלח וגו' .i.gloria illa quæ apparebat, viſa eſt mihi porrigere manum. Quidam vertunt,Et miſit ſimilitudo. In viſionibus Dei, במראות אלהים Hebraiſmus, pro In viſione Diuina, hoc eſt non corpore, ſed ſpiritu. vel, in viſione magna.inſigni. clara.nobili,& mirabili. *Atrii*] Iſtud ſubauditum eſt vt dilucidior eſſet ſenſus. In id atrium interius conueniebat populus, quòd eſſet extra peribolon,id eſt ambitū,ſiue cincturam montis Sion,primam ſcilicet: atrium verò Sacerdotū intra ſecundam. paulo pòſt dicit, Adduxit me ad oſtium atrii. Zelare fac. :המקנה prouocantis.ſiue,ad iram prouocantis: aut,iraſci facientis: iuxta illud Deut.32.c.21, Ipſi zelare fecerunt me in *re quæ* non eſt Deus,iraſci fecerunt me in vanitatibus ſuis:& ego zelare faciam eos,&c. 4 In campo. :בבקעה in valle.planitie. Suprà cap.3.f.22. 5 *Ad* viam Aquil. דרך צפונה via[ablatiuus] Aquilonis.i.verſus Aquilonem. Iuxta portam alt. לשער המזבח Paulo antè vocauit portam atrii interioris. In atrio immundorum,id eſt populi,in quo orabat populus & audiebat verbum Domini, truxerant altare Baal,& ipſum idolum in medio portæ Septentrionalis ſtatuerant:quæ ex ea re,porta altaris dicebatur.

Et dixit ad me, Fili hominis, nónne vides quid iſti faciant,*id eſt* 6
abominationes magnas,quas domus Iſraël faciunt hîc,'vt pro-
cul recedam à Sanctuario meo?'ſed adhuc cōuerte te, *&* videbis a-
bominationes maiores.

Et adduxit me ad'oſtium atrii,& vidi, & ecce foramen vnum e- 7
rat in pariete.

Et dixit ad me,Fili hominis,fode'nunc in pariete. & fodi in pa- 8
riete,& ecce oſtium vnum.

'Et dixit ad me,Ingredere,& vide abominationes malas quas iſti 9
faciunt ibi.

Ingreſſus ſum igitur,& aſpexi,'& ecce omnis ſimilitudo repti- 10
lis, & animalis,abominatio,& vniuerſa idôla domus Iſraël, de-
picta erant in pariete per circuitum.

Iezonias. Et ſeptuaginta viri de Seniorib⁹ domus Iſraël, & Iaazaniáhu 11
filius Saphán ſtabat in medio eorum qui ſtabāt coram illis *idolis*,
& vnuſquiſque thuribulum ſuū in manu ſua *habebat*,&'vapor nebu-
læ ſuffimenti aſcendebat.

Et dixit ad me, Vidiſtíne filihominis, quæ ſeniores domus Iſ- 12
raël faciunt'in tenebris,vnuſquiſque'in cubiculis picturæ ſuæ?di
Vox infidelium. cunt enim,Non videt nos Iehouáh,dereliquit Iehouáh terram.

Et dixit ad me,Adhuc'cōuerte te,*&* videbis abominationes ma- 13
iores quas iſti faciunt.

Et adduxit me ad oſtium portæ'domus Iehouæ,quod eſt ad A- 14
quilonem:& ecce ibi mulieres ſedebant plangentes'Thammúz.

Et dixit ad me,'Nónne vides fili hominis?adhuc conuerte te,*&* 15
videbis abominationes maiores his.

Introduxit igitur me in atriū dom⁹ Iehouæ interius, & ecce iux 16
ta oſtiū templi Iehouæ inter veſtibulū '& altare,*erant* circiter vigin
tiquinque viri, quorū poſteriora *verſa* erant ad templum Iehouæ,
& facies eorum ad Orientem,& incuruabant ſe ad ortum Solis.

Et dixit ad me,Annon vidiſti,fili hominis?'nunquid leue eſt do 17
mui Iehudáh quòd faciat *omnes* abominationes quas'faciunt hîc?
ſiquidem repleuerunt terram'iniquitate,'& conuerſi ſunt ad irri-
tandum me,& ecce'mittunt fœtorem ad nares ſuas.

'Et etiam ego faciam in furore,non parcet oculus meus *illis*, ne- 18
que miſerebor:'& clamabunt in aures meas voce magna,'& non
exaudiam eos.

Cap. IX.

Deſtructio vrbis, & ciuiū cædes. ET clamauit 'in auribus meis voce magna,dicendo,Appropin 1
quauerunt'viſitationes ciuitatis:

6 Et dixit ad me,Fili hominis,putáſne vides tu quid iſti faciunt,abominationes magnas, quas domus Iſrael facit hîc, vt procul recedam à Sanctuario meo?& adhuc conuerſus videbis abominationes maiores.

7 Et introduxit me ad oſtium atrii,& vidi,& ecce foramē vnum in pariete.

8 Et dixit ad me,Fili hominis,fode parietem:& quum fodiſſem parietē,apparuit oſtium vnum. D

9 Et dixit ad me,Ingredere,& vide abominationes peſſimas quas iſti faciunt hîc.

10 Et ingreſſus vidi,& ecce ōnis ſimilitudo reptilium,& animalium,abominatio,& vniuerſa idôla domus Iſrael depicta erāt in pariete in circuitu per totum.

11 Et ſeptuaginta viri de Seniorib⁹ domus Iſrael,& Iezonias filius Saphan ſtabat in medio eorum ſtātium ante picturas:& vnuſquiſque habebat thuribulum in manu ſua, & vapor nebulæ de thure conſurgebat. B

12 Et dixit ad me,Certè vidiſti,fili hominis,quę Seniores dom⁹ Iſrael faciūt in tenebris,vnuſquiſque in abſcōdito cubilis ſui:dicūt enim,Non videt Dominus nos,dereliquit Domin⁹ terrā.

13 Et dixit ad me,Adhuc conuerſus videbis abominationes maiores quas iſti faciunt.

14 Et introduxit me per oſtium portæ domus Domini, quod reſpiciebat ad Aquilonem:& ecce ibi mulieres ſedebant plangentes Adonidem. F

15 Et dixit ad me,Certè vidiſti,fili hominis:adhuc conuerſus videbis abominationes maiores his.

16 Et introduxit me in atrium domus Domini interius:& ecce, in oſtio templi Domini inter veſtibulum & altare,quaſi vigintiquinque viri dorſa habentes contra templum Domini, & facies ad Orientem:& adorabant ad ortum Solis. G

17 Et dixit ad me,Certè vidiſti,fili hominis:nūquid leue eſt hoc domui Iuda, vt facerent abominationes iſtas quas fecerunt hîc?quia replentes terram iniquitate, conuerſi ſunt ad irritandum me, & ecce applicant ramū ad nares ſuas.

18 Ergo & ego faciam in furore,non parcet oculus meus,nec miſerebor:& quū clamauerint ad aures meas voce magna,non audiam eos.

Cap.IX.

1 ET clamauit in auribus meis voce magna,dicens, Appropinquauerunt viſitationes vrbis, & vnuſquiſ- A

6 Vt procul rec. להרחקה vt longius recedât.vel abeât.ſub.Iſraelitæ.eſt infinitiuus. Sed adhuc cō.te, ועוד תשוב Fut.Heb.pro imperat. 8 Nunc נא quæſo. 10 Et ecce,&c.' והנה כל תבנית וגו & ecce forma omnium reptilium & iumentorum abominandorum.vel, quæ erant abominationes.i.vice abominationum. 11 Vapor nebu. ועתר ענן denſitas nebulæ.i.denſa nubes ex fumo incenſi exhalata erat. 12 In tenebris, בחושך .i.in hoc thalamo obſcuro. In cubiculis,&c. בחדרי משכיתו in thalamis picturæ ſuæ.i.in cubiculis & penetralibus interioribus egregiè pictis.Hebraiſmus. 13 Conuerte te, תשוב Fut.Heb.pro imperat. 14 Domus בית.i. appendicis quæ adiuncta erat templo.nam circum templum ædes erant in quibus ſacerdotes qui vices ſuas peragerent,habitabant. Hæ ſanctæ erant,& in eas ingredi non licebat mulieribus. Appendices templi dicuntur tēplum,ſiue domus Iehouæ,vt & Atriū habet nomen tēpli, per ſynecdochen.nā totum illud ædificium tēpli cum appendicibus dicitur templum. Thammúz.: התמוז Idoli nomen,Adonidē amaſiū Veneris fuiſſe dicunt. 15 Nónne vi. הראית Præt.Heb.pro præſ.ſubaudi,has ſuperſtitioſas mulieres? 16 Et altare, ובין המזבח ſub.holocauſti.Ioel 2.c.17,Inter templum & altare plorabunt Sacerdotes.i.citra veſtibulum & vltra altare holocauſti,vbi ſcilicet ſtare ſolebāt Sacerdotes. 17 Nūquid leue eſt הנקל nunquid leue fuit.i.an parū videtur.q.d.an putat Iuda non eſſe ſcelus iſthæc facere?aut nō magnifacit relinquere cultum meum? Faciunt עשו Præt.Heb.pro præſ.facere ſolent. Iniquitate, חמס violentia.rapina.oppreſſione. Et conuerſi ſunt,&c.' וישובו וגו .i.& denuo huc redeunt vt me ad iracundiā prouocent.vel,poſtea cœperunt prouocare me. Mittunt fœ. שולחים אתהזמורה adhibent malū odorem[.i.malū crepitum ventris]in faciem meam.Nam docti inter Hebræos dicunt,Ad nares ſuas, ſiue ad naſum ſuum,poſitum eſſe,pro Ad naſum meum:& ita ſcriptum fuiſſe,ſed immutatū pronomē ob Dei reuerentiam.q.d.videntur mihi oppedere in faciem. 18 Et etiam ego fa. וגם אני אעשה Vnde & ego agā.ſub.erga illos pro meritis. Et clamabūt,&c.' וקראו וגו & quum clamauerint,me audiente,voce magna,non exaudiam eos.

IN CAPVT IX.

1 Et clamauit ויקרא ſub.gloria Dei Iſrael.i.Angelus loquens in perſona Dei.paulo pòſt verſu 4,vocat Iehouam. In auribus meis, באזני Hebraiſmus,me audiente. Viſitationes פקודות .i.iam propè ſunt qui deſtructuri ſunt vrbem. Verti poteſt,*viri* viſitationū.i.præcipui duces exercitus Nabuchodonoſor,qui ab Ieremia recenſentur,cap.39.a.3.Alii vertunt, præfecturæ.i.duces præcipui qui præfecti ſunt vt deſtruant vrbem,qui fuerunt octo,vt in prædicto loco Ieremiæ narratur.

que vas interfectionis habet in manu ſua.

Et ecce ſex viri veniebãt de via portæ ſuperioris, quæ reſpicit ad Aquilonem: & vniuſcuiuſq; vas interitus in manu ſua: vir quoque vnus in medio eorum veſtitus erat lineis, & atramẽtariũ ſcriptoris ad renes eius: & ingreſſi ſunt, & ſteterunt iuxta altare æreũ.

B Et gloria Dei Iſrael aſſumpta eſt de Cherub, quæ erat ſuper eum ad limẽ domus: & vocauit virum qui indutus erat lineis, & atramentarium ſcriptoris habebat in lumbis ſuis.

Et dixit Dominus ad eum, Tranſi per mediam ciuitatem in medio Ieruſalem, | & ſigna thau ſuper frontes virorum gementium & dolentiũ ſuper cunctis abominationibus quæ fiũt in medio eius.

Exod.12.d.et apoc.7.a.3

Et illis dixit audiẽte me, Trãſite per ciuitatẽ ſequentes eũ, & percutite: nõ parcat oculus veſter, neque miſereamini:

C Senem, adoleſcentulum, & virginẽ, paruulos & mulieres interficite vſq; ad internecionem: omnem autem ſuper quẽ videritis thau, ne occidatis, & à Sanctuario meo incipite. cœperũt ergo à viris Senioribus, qui erãt ante faciem domus.

Et dixit ad eos, Cõtaminate domũ, & implete atria interfectis, egredimini. & egreſſi ſunt, & percutiebant eos qui erant in ciuitate.

Et cæde completa remanſi ego, ruique ſuper faciem meam, & clamans aio, Heu, heu, heu Domine Deus, ergóne diſperdes õnes reliquias Iſrael, D effundẽs furorẽ tuum ſuper Ieruſalẽ?

Et dixit ad me, Iniquitas domus Iſrael & Iuda magna eſt nimis valde, & repleta eſt terra ſanguinibus, & ciuitas repleta eſt auerſione: dixerunt enim, Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt.

Igitur & meus non parcet oculus, neque miſerebor: viam eorum ſuper caput eorum reddam.

Et ecce, vir qui erat indutus lineis, qui habebat atramentarium in dorſo ſuo, reſpondit verbum, dicens, Feci ſicut præcepiſti mihi.

'& ſinguli *habent* 'inſtrumentum ad perdendum in manu ſua.'
2 Et ecce ſex viri veniebant de via portæ 'ſuperioris verſæ ad A-
quilonẽ: '& ſinguli *habebant* inſtrumẽtum ſuũ ad perdendũ in manu
ſua: & vir vnus erat in medio eorum veſtitus 'lineis, '& atramenta-
riũ ſcribæ *erat* ad renes eius: qui ingreſſi ſteterũt iuxta 'altare æreũ.
3 Et gloria Dei Iuſraẽl 'receſſit à 'Cherúb 'ſuper quem fuerat, 'ad
limen domus: '& vocauit virum qui indutus erat lineis, qui *habebat*
atramentarium ſcribæ in lumbis ſuis.
4 Et dixit Iehouáh ad eum, Tranſi per medium ciuitatis, *nempe* per Seruandi ſignantur.
medium Ieruuſaláim, '& ſigna tháu ſuper frontes virorum gemẽ-
tium, '& clamãtium propter cunctas abominationes quæ fiunt in
medio eius.
5 'Et illis dixit in auribus meis, Trãſite per ciuitatem poſt eum, '& Occiduntur non ſignati.
percutite, non parcat oculus veſter, nec miſereamini:
6 Senes, adoleſcẽtes, & virgines, paruulos, & mulieres occidite 'ad
perditionem: ad omnem autem virum ſuper quem fuerit 'tháu, ne
accedatis, '& à Sanctuario meo incipite. & inceperũt à viris Senio
ribus qui erant 'coram domo.
7 Et dixit ad eos, 'Contaminate domum, & implete 'atria interfe-
ctis, 'egredimini. egreſſi ſunt itaque, & percuſſerunt 'in ciuitate.
8 Et fuit, quum percuſſiſſent eos, 'remanſi ego, & corrui ſuper fa Querimonia prophetæ ob cædẽ populi, cuius cauſam reddit ei Dominus.
ciem meã, clamauíq; ac dixi, Aháh Domine Iehouáh, 'an perdes
omne reſiduũ Iuſraẽl, dũ effundis furorẽ tuũ ſuper Ieruuſaláim?
9 Et dixit ad me, Iniquitas domus Iuſraẽl & Iehudáh magna eſt
'admodũ, & repleta eſt terra 'ſanguinibus, & ciuitas plena eſt per-
uerſo *iudicio:* dixerunt enim, 'Dereliquit Iehouáh terrã, & Iehouáh
non videt.
10 'Et ego quoque, non parcet oculus meus, neque miſerebor: *ſed*
viam eorum in caput illorum 'reddam.
11 'Et ecce vir indutus lineis, qui *habebat* atramentariũ in lũbis ſuis,
reſpondit verbum, dicendo, Feci 'iuxta id quod præcepiſti mihi.

Et ſinguli ואיש ſub. qui viſitaturi ſunt vrbem. Inſtrumentũ ad per. משחיתו arma perditionis ſuæ. actiuè. i. quibus perditurus eſt ciues. Alii, inſtrumentum interfectionis ſuæ. vel demolitionis. aut deuaſtationis. 2 Superioris העליון Hæc erat inter portã Orientalem & Septentrionalẽ. Dicitur ſuperior reſpectu portæ Septentrionalis. Deſcribit autẽ diligenter hanc portã, vt doceat vnde hoſtes eſſent venturi vrbẽ obſeſſum, nẽpe è Babylonia. Hæc porta ducebat in atriũ Sacerdotum. Et ſinguli, &c. ואיש כלי וגו' Ad verbum, & vniuſcuiuſque vas interitus ſui in manu ſua. actiuè vt præcedẽti verſu: pro, vnuſquiſque habebat in manu ſua inſtrumentũ quo diſperderet, ſiue deſtrueret. Alii, Et vnuſquiſque *habebat* inſtrumentũ mallei ſui, &c. i. arma malleis ſimilia. Gallicè, *ſa hache d'arme*. Prior verſio, melior, quòd verſu præcedẽti dictũ ſit voce nõ ambigua, Inſtrumẽtũ משחיתו perditionis ſuæ. Lineis, בדים ſub. veſtibus. Et atramentariũ ſcr. וקסת הסופר. i. quo vti ſolẽt [aut quod geſtare ſolẽt] ſcribæ. Vox Hebræa קסת ſignificat etiã pugillares & tabellas in quibus ſcribitur. vnde Chaldæus paraph. habet פנקס. Hìc tamẽ potius accipiendũ pro atramentario. nã ſequitur, Et ſigna thau in frontibus eorũ. Altare æreũ. : מזבח הנחושת. i. holocauſti. 3 Receſſit נעלה *iam* receſſerat. Ad verbũ, aſcẽderat. Cherúb הכרוב Singul. Heb. pro plur. i. qui tegebant alis ſuis Propitiatoriũ. Super quẽ fue. אשר היה עליו ſub. antea. vnde dicitur Pſal. 80. a. 2, Qui ſedes ſuper Cherubim. Ad limen do. אל מפתן הבית ſub. & conceſſit, vel recepit ſeſe ad limen. Domum vocat Sanctum ſanctorum. Et vocauit vi. ויקרא אל־האיש & clamauit ad virum. 4 Et ſigna thau והתוית תו Fut. Heb. pro imper. i. ſignũ quod vocatur thau, vt exponunt doctores Hebræorũ. Doctiores inter eos vertũt, ſigna ſignũ & ſcripturã. ſic & Aquila & Symmachus. Et clamã. והנאנקים & vociferantiũ. 5 Et illis ולאלה Et aliis. ſub. ſex viris me audiente. id ſignificat In auribus meis. Et percutite, &c. והכו וגו' Legitur אל, vt nos vertimus: & ſcribitur על, pro על־אשר Super quo, vnde quidã ſcripturã hãc ſequẽtes vertũt, & percutite *eos* ſuper quib⁹ *alioqui* parceret oculus veſter. i. fœminas. 6 Ad perdit. למשחית ad necem. vaſtationem. aut melius, ad internecionem. Alii, ad exterminationem. Thau, התו ſignum illud, Vide paulo antè verſu 4. Et à Sanct. m. וממקדשי. i. ab iis qui verſantur in templo meo, nempe à Sacerdotibus & Leuitis. Coram domo. : לפני הבית ante tẽplum. i. qui adorabant idola in prima exedra atrii interioris, quod erat iuxta tẽplum. 7 Contaminate do. טמאו את־הבית Contaminate templum. i. Interficite eos in tẽplo qui iam contaminauerunt illud idololatria ſua. Atria החצרות Plurali numero vtitur, quòd eſſet atrium interius & atrium exterius. Atriũ autẽ interius erat diuiſum in atriũ plebis & atriũ Sacerdotũ. Porrò atriũ plebis iterũ erat diuiſum in atriũ virorũ & atriũ mulierũ. Egredimini. צאו Vrget eos: acſi dicat, Adimplete præceptũ meum citra vllã moram. In ciuit. : בעיר ſub. ciues quos offenderũt nõ ſignatos ſigno illo ab Angelo. 8 Remãſi, ונאשאר relictus ſum ſuperſtes. Dictio cõpoſita ex tertia præteriti niphal נשאר, & prima futuri cal אשאר. q. d. cõſideraui quiſnã remãſiſſet, & deprehẽdi me ſolũ remãſiſſe. Alii dicunt tertiã perſonã poſitã pro prima, & א redundare: acſi dicat, is qui remãſit, ego ipſe fui. An perdes o. &c. המשחית וגו' Ad verbũ, An perdis [vel, perdere facis] omnes reliquias Iſrael, effundendo furorem tuũ, &c. præſ. pro fut. An perditurus es reliquias Iſraelis, effundendo indignationem tuam, &c. Metaphora ab aqua quæ tota ſimul effunditur. 9 Admodum, במאוד מאוד Ad verbum, valde valde. nam ב redundat. pro, maxima eſt. Superlatiuo carent Hebræi, quod exprimunt geminato aduerbio. Sanguinibus, דמים. i. effuſoribus ſanguinum, vt exponit doctus inter Hebræos, qui legit & חמס iniquitate, vel rapina. Dereliquit, &c. עזב יהוה וגו' Hebraiſmus, Nõ curat hæc mortalia, nec conſiderat quæ gerimus, ſiue facta noſtra. 10 Et ego quoque, וגם אני ſub. agam cum illis in iracundia mea pro meritis ſuis. Reticentia eſt. vel, ſicut ipſi non pepercerunt, nec parcam. Reddam. : נתתי Præt. Heb. pro fut. dedi. i. ſumam de illis pœnas pro meritis. Hebraiſmus. 11 Et ecce vir, &c. והנה האיש וגו' Hebraiſmus, His dictis ille vir, &c. vide in principio huius capitis, verſu 2. Iuxta id quod כאשר Legitur & ככל אשר iuxta omnia quæ. i. prorſus [ſiue omnino] vt præcepiſti mihi.

Cap. X.

De viro è medio rotarum & Cherubim prunas accipiente in ſignũ exuſtionis vrbis Ieruſalem.

ET vidi, & ecce ʹſuper firmamentum quod *erat* ſuper caput Che- 1
rubím tãquam lapisʹ ᴑſapphirus,ʹveluti ſpecies ſimilitudinis ſo
lii apparuitʹſuper eos.
ʹEt dixit ad virum illum indutum lineis,dixit inquam,Ingrede 2
re in medium rotarum *quæ ſunt* ſub Cherubím , & imple man⁹ tuas
prunisʹignis de medio Cherubím,& ſparge ſuper vrbẽ. ʹingreſſúſ-
que eſt in conſpectu meo.
(ʹCherubím autem ſtabãt à dextera domus,quum ingrederetur 3
vir iſte:& nubes implebat atrium interius.
Et receſſit gloria Iehouæ à Cherúbʹad limen domus: & repleta 4
eſt domusʹnube, ʹ& atrium repletum eſt ſplẽdore gloriæ Iehouæ.
Sonitus quoque alarum Cherubím auditus eſt vſque ad atrium 5
exterius,tanquam vox Dei omnipotentisʹquando loquitur.)
ʹEt fuit quum præcepiſſet viro induto lineis,dicẽdo,Tolle ignẽ 6
de medio rotarum *&* de medio Cherubím : ingreſſus eſt , & ſtetit
in medio rotarum.
Et miſitʹCherúb manum ſuam de medio Cherubím ad ignẽ qui 7
erat inter Cherubim , ʹ& ſumpſit, poſuítque in volas induti lineis:
ʹqui accepit,& egreſſus eſt.

Repetitio viſionis rotarum.

Et apparuit in Cherubím illis ſimilitudo ʹmanus hominis ſub 8
alis eorum.
Et vidi,& ecce quatuor rotæ iuxta Cherubím:ʹrota vna erat iux 9
ta Cherúb vnum,& rota altera iuxta Cherúb alterum: aſpectus au
tem rotarum *erat*ʹtanquam color lapidis tharſiſis.
ʹEt aſpectus earum (ſimilitudoʹvna quatuor ipſis)acſi fuiſſet ro 10
taʹin medio rotæ.
Quum ambulabant,ʹin quatuor lateribus ſuis ambulabant:ʹnõ 11
reuertebantur dum ambularent,ſed ad locum ad quem conuerte-
bat ſeʹprimus *cherúb*,poſt illũ ibãt,nec reuertebãtur dũ ambularẽt.
Et omnis ʹcaro earum,ʹ& dorſa earum, ʹ& manus earum, & alæ 12
earum,atque rotæ plena erant oculis per circuitumʹquatuor ipſa-
rum rotarum.
Ipſis rotisʹacclamatum eſt *à cherúb*,O rota,in auribus meis. 13

Cap.X.

1 ET vidi,& ecce in firmamẽto quod
erat ſuper caput Cherubim,quaſi
lapis ſapphir⁹, quaſi ſpecies ſimilitu
dinis ſolii apparuit ſuper ea.
2 Et dixit ad virum qui indutus erat
lineis,& ait,Ingredere in medio rota-
rũ quæ ſunt ſubtus Cherub , & imple
manum tuam prunis ignis quæ ſunt
inter Cherubim,& effunde ſuper ciui
tatem : ingreſſúſque eſt in conſpectu
meo.
3 (Cherubim autem ſtabãt à dextris
domus quum ingrederetur vir:& nu-
bes impleuit atrium interius.
4 Et eleuata eſt gloria Domini déſu-
per Cherub ad limen domus:& reple
ta eſt domus nube, & atrium repletũ
eſt ſplendore gloriæ Domini.
5 Et ſonitus alarũ Cherubim audie-
batur vſque ad atrium exterius,quaſi
vox Dei omnipotentis loquentis.) B
6 Quũmque præcepiſſet viro qui in-
dutus erat lineis,dicens,Sume ignem
de medio rotarũ quæ ſunt inter Che-
rubim: ingreſſus ille ſtetit iuxta rotã.
7 Et extendit Cherub manum de me
dio Cherubim ad ignẽ qui erat inter
Cherubim:& ſumpſit,& dedit in ma-
nus eius qui indutus erat lineis:q ac-
cipiens egreſſus eſt.
8 Et apparuit in Cherubim ſimilitu-
do manus hominis ſubtus pẽnas eo-
rum.
9 Et vidi, & ecce quatuor rotæ iuxta
Cherubim: rota vna iuxta Cherub v-
num , & rota alia iuxta Cherub vnũ:
ſpecies autem rotarum erat quaſi vi-
ſio lapidis chryſolithi.
10 Et aſpectus earum (ſimilitudo vna
quatuor)quaſi ſit rota in medio rotę.
11 Quũmque ambularent,in quatuor
partes gradiebantur:non reuerteban
tur ambulantes, ſed ad locum ad quẽ
ire declinabat quæ prima erat, ſeque-
bantur & cæteræ,nec cõuertebantur.
12 |Et omne corpus earum,& colla,& Suprà 1.b.ſ. & c.d
manus,& pennę,& circuli plena erãt C
oculis in circuitu quatuor rotarum.
Et rotas iſtas vocauit volubiles,au-
13 diente me.

IN CAPVT X.

1 Super fir.quod אל־הרקיע אשר in extenſione quæ *erat*.ſiue imminebat,aut incumbebat.Deſcribit ſolium quod videbatur conſtare lapide ſapphirino, de quo in fine capitis primi,verſu 26.Cherubim hic appellat quæ primo capite animalia. ᴑSapphirus, ספיר ſapphirinus.hoc eſt apparebat ſolium quod videbatur conſtare lapide ſapphirino. Veluti ſpec.ſimil. כמראה דמות Hebraiſmus, pro,id quod referebat ſolium,ſiue ſpeciem ſolii. Super eos. : עליהם ſuper ea.i.ſuper firmamentum & Cherubim.Rectius tamen,ſuper eos,nẽpe Cherubim. 2 Et dixit ויאמר ſub.ille qui ſedebat in ſolio ſapphirino. Ignis, אש ignitis.i.ardentibus.Prædicitur futurũ incendium vrbis Ieroſolymitanæ. Ingreſſúſq; eſt ויבוא ingreſſus eſt igitur. 3 Cherubim a. והכרובים Iſte verſus cũ 4 & 5,legi debẽt & parentheſin. 4 Ad limen do. על מפתן הבית Vide ſuprà cap. 9.a.3. Deſcribit diſceſſum gloriæ Domini à templo. Nube, הענן Per nubem intellige caliginem, ſiue tenebras quæ comitabantur lucem illam inacceſſam quam inhabitare dicitur Dominus Deus. Et atrium והחצר ſub.interius illud. 5 Quando loquitur. : בדברו quando loquebatur.ſub.in monte Sinai. Recedente gloria Dei à Sancto ſanctorum factus eſt iſte ſtrepitus maximus. Vide eadem ſuprà cap.1,verſu 24. 6 Et fuit quum præcepiſſet ויהי בצותו Quum ergo ille præcepiſſet, &c. Redit ad id quod cœperat. 7 Cherub הכרוב .i.vnus ex illis Cherubim. Et ſumpſit, וישא & tulit.ſub.de prunis illis. Qui accepit, ויקח Ad verbum,& accepit.ו pro relatiuo,vt Pſal.89.f.38. 8 Manus hominis יד אדם Vide cap.1.b.8. 9 Rota vna,&c. אופן אחד וגו׳ periſſologia non eſt , ſed Hebraiſmus: acſi dicat, Singulæ rotæ erant iuxta ſingulos Cherubim: tot erant rotæ quot Cherubim. Tanquam color,&c. : כעין אבן תרשיש Ad verbum,tanquam aſpectus lapidis tharſis.i.tanquam color,vel nitor lapidis carbunculi.vel vt alii,hyacinthi,alii chryſolithi. Vide ſuprà,cap.1.d.16. 10 Et aſpectus earum, ומראיהם Id eſt, Quod ad facturam,ſiue fabricam aut architecturam illarum attinet.vel ſubaudiatur ומעשיהם & opus earum:vt exprimitur ſuprà cap.1.d.16. Vna אחד vnica.eadem. In medio rotæ. : בתוך האופן Id eſt intra alteram rotam,acſi rota vna ſecaſſet alteram.
11 In quatuor lateribus ſuis אל־ארבעת רבעיהם ſucceſſiuè ſcilicet,& viciſſim.id eſt per vnum ex quatuor.q.d.moueri poterãt in omnem partem,anteriorem,poſteriorem,dextram,& ſiniſtram. Non reuertebantur לא יסבו Ad verbum,non conuertebant ſeſe.id eſt non intermittebant greſſum ſuum,ſiue iter cœptum,ſed recta progrediebantur. q.d.prõptiſſimè exequebantur voluntatem Diuinam. Vide ſuprà cap.1.c.9. Primus *Cherúb*,poſt il.ib. הראש אחריו prima *rota*,poſt illam ibant.Ita Chaldæus paraph.Doctus inter Hebræos exponit, primus Cherub,& rota ibat poſt Cherub. 12 Caro earum, בשרם Pro corpore poſuit carnem,quòd corpus carne conſtet.q.d.totũ corpus earum rotarum.id eſt ipſæ totæ rotæ. Et dorſa וגביהם Vide ſuprà cap.1.c.18. Et manus e. וידיהם radii.qui ſcilicet infixi ſunt modiolo. Quatuor ipſarum rotarum. : לארבעתם אופניהם in ipſis quatuor rotis eorum.ſub.Cherubim.Ad verbum,in quatuor eorum rotis ipſis. 13 Acclamatum eſt קורא acclamauit.q.d.me audiente.Cherub nominatim appellauit rotas,& iuſſit neſcio quid, O rotæ agite,facite hoc aut illud.ſubticet formam dati præcepti,quo excitabat eas ad parendum imperio præcipientis.

Quatuor autem facies habebat v-
nū:facies vna,facies Cherub:& facies
ſecūda,facies hominis:& in tertio,fa-
cies leonis: & in quarto,facies Aqui-
læ.

Et eleuata ſunt Cherubim': ipſum
eſt animal quod videram iuxta fluuiū
Chobar.

Quūmque ambularent Cherubim,
ibant pariter & rotæ iuxta ea : & quū
eleuarēt Cherubim alas ſuas vt exal-
tarentur de terra,non reſidebāt rotæ,
ſed & ipſæ iuxta erant.

Stantibus illis, ſtabant: & cum ele-
uatis eleuabantur:ſpiritus enim vitæ
erat in eis.

D Et egreſſa eſt gloria Domini à limi-
ne templi , & ſtetit ſuper Cherubim.

Et eleuātia Cherubim alas ſuas,ex-
altata ſunt à terra coram me : & illis
egrediētibus,rotæ quoque ſubſequu-
tæ ſunt,& ſtetit in introitu portæ do-
mus Domini Oriētalis,& gloria Dei
Iſrael erat ſuper eos.

Ipſum eſt animal‖ quod vidi ſubter
Deū Iſrael iuxta fluuium Chobar , &
intellexi quia Cherubim eſſent.

Quatuor,quatuor vult⁹ vni,& qua
tuor alæ vni: & ſimilitudo manus ho
minis ſub alis eorum.

Et ſimilitudo vultuum eorum, ipſi
vultus quos videram iuxta fluuium
Chobar: & intuitus eorum, & impe-
tus ſingulorum ante faciem ſuam in-
gredi.

Cap. XI.

ET eleuauit me Spirit⁹, & introdu
xit me ad portam domus Domi-
ni Orientalē,quæ reſpicit ad Solis or-
tum: & ecce,in introitu portæ vigin-
tiquinque viri : & vidi in medio eorū
Iezoniam filium Azur,& Pheltiam fi
lium Banaiæ Principes populi.

Dixitque ad me, Fili hominis,hi ſūt
viri qui cogitāt iniquitatē, & tractāt
conſilium peſſimum in vrbe iſta,

Dicentes, Nónne dudum ædificatæ
ſunt domus?hæc eſt lebes,nos autem
carnes.

Idcirco vaticinare de eis, vaticina-
re fili hominis.

Et irruit in me Spiritus Domini,&
dixit ad me , Loquere, Hæc dicit Do-
minus, Sic loquuti eſtis dom⁹ Iſrael,
& cogitatiōes cordis veſtri ego noui.

B Plurimos occidiſtis in vrbe hac, &
impleſtis vias eius interfectis:

Propterea hęc dicit Dominus De⁹,
Interfecti veſtri,quos poſuiſtis in me-
dio eius , hi ſunt carnes, & hæc eſt le-

14 Et quatuor facies erant vnicuique'*cherúb*:facies prima,facies Che
rúb:& facies ſecunda,facies hominis:& tertia,facies leonis:& quar
ta,facies aquilæ.
15 Et eleuati ſunt Cherubím:'hoc eſt animal quod vidi in flumine
Chebár.
16 Et quū ambularent Cherubím,ambulabant rotæ iuxta eos:quū
verò eleuarent Cherubím alas ſuas vt attollerent ſeſe à terra, non
reuertebantur rotæ etiam ipſæ'ab illis.
17 'Dum ſtarent illi,ſtabant: & dum eleuabant ſe illi, eleuabant ſe
cum illis:quia'voluntas animalis *erat* in eis.
18 Et egreſſa eſt gloria Iehouæ à limine domus,& ſtetit'ſuper Che
rubím.
19 Et eleuātes Cherubím illi alas ſuas, eleuati ſunt à terra in oculis Cherubim.
meis: dum egrederentur ipſi,& rotæ erant eregione ipſorum, 'ſte
títque in introitu'portæ domus Iehouæ Oriental is , & gloria Dei
Iwſraél ſuper eos déſuper.
20 'Hoc eſt animal quod viderā ſub Deo Iwſraél in flumine Che-
bár,& cognoui *tandem* quòd Cherubím eſſent.
21 Quatuor facies erant vnicuique,& quatuor alæ vnicuique:atq;
ſimilitudo manuum hominis ſub alis eorum.
22 Similitudo autem facierum eorum 'erat vt facierum quas vidi
iuxta fluuium Chebár:aſpectus earum,'& ipſæmet: 'vnuſquiſque
contra faciem ſuam ibat. Cap. XI.
1 ET'T eleuauit me Spiritus, & introduxit me ad portā domus Ie- Qui populū Ieruſalē ſeducebant.
houæ Orientalem , quæ reſpicit ad Orientem : & ecce in oſtio
portæ vigintiquinque viri 'inter quos , vidi Iaazaniáh filium yA-
zúr,& Pelatiáhu filium Benaiáhu Principes populi.
2 Dixítque ad me,Fili hominis,iſti ſunt viri qui cogitant'iniqui-
tatem,& conſulunt conſilium malum in vrbe iſta:
3 Dicunt *enim*,Nō in propinquo *eſt contritio*,ædificemus *igitur* domos:
'hæc *Ieruſaláim eſt ut* lebes,& nos *ut* caro.
4 Idcirco vaticinare contra eos,vaticinare fili hominis.
5 Cecidit ergo ſuper me Spiritus Iehouæ, & dixit ad me,Dic, Sic Contra hos vaticinatur, prædicens eorum diſperſionem.
dixit Iehouáh,'Sic *quidem* dixiſtis domus Iwſraél,'& quæ aſcendūt
in ſpiritu veſtro ego noui.
6 Multiplicaſtis'interfectos veſtros in hac vrbe , & impleſtis pla-
teas eius interfectis:
7 Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh,Interfecti veſtri quos po
ſuiſtis in medio ei⁹,ipſi ſūt caro:'ipſa autē eſt lebes:vos verò educā

14 *Cherúb*] ſubaudire potes,animali:nam quæ primo capite,verſu 5,& aliis,vocantur animalia,in hoc capite appellantur Cherubim:neque etiā reuera erant animalia.vide paulo pòſt verſu 21. 15 Hoc eſt animal,&c. 'היא החיה וגו Singul.pro plur.Hæc ſunt animalia,quæ videram iuxta fluuium Chebar. 16 Ab illis. : מאצלם Ad verbum,de prope illos.i.comitabantur ſemper illos,ac ſequebantur. 17 Dum ſtarent illi, בעמדם Dum conſiſtebant illi,*& rotæ* conſiſtebant. Fut.Heb.pro præt.imperf. Eadem cum iſto verſu & præcedente vide ſuprà cap.1.c.19.20,& 21. Voluntas,&c. : רוח החיה בהם animus[ſpiritus]animalis erat in eis. Singul.Heb.pro plur.animalium. Hebraiſmus,erat maximus conſenſus inter rotas illas & animalia,ſiue Cherubim: agebantur enim eodem Spiritu Diuino. 18 Super Cher. : על הכרובים De iam deſcriptis Cherubim intelligit. 19 Stetítque ויעמוד Quidā per plurale vertunt,ſteterúntque,ſub.Cherubim. Portæ do.Ieh. שער בית יהוה Porta iſta Oriētalis,erat porta atrii in quo orabat popul⁹ qui orabat ad Occidentē,vnde ingreſſus erat ad Orientē. 20 Hoc eſt ani. היא החיה אשר Singul.pro plur.Hæc ſunt animalia quæ. 22 Erat vt fac. המה הפנים erant facies illæ.vel eædem. Et ipſæmet: ואותם & ſubſtantia eorum.vel eſſentia. q.d. eadem prorſus erant quæ vidi in hac ſecunda viſione cum his quæ vidi in prima illa viſione. Vnuſquiſque,&c. 'איש אל וגו quiſque ante faciē ſuā incedebat.vel progrediebatur.i.rectà ante ſe motu recto & non circulari,aut obliquo. Vide ſuprà cap.1.c.9.

IN CAPVT XI.

1 Et eleuauit,&c. 'ותשא וגו Iam verò ſuſtulerat me Spiritus,& adduxerat,&c. Quæ enim hîc narrantur,geſta fuerunt ante ea quæ deſcribuntur capite præcedenti. Inter quos vi. ואראה בתוכם Ad verbū,& vidi in medio eorum. 2 Iniquitatē, און prauitatem.vanitatem:nam iſti adhortabantur populū ad extruenda ædificia ſumptuoſa,quaſi nunquā ex vrbe migraturum. 3 Hæc,&c. 'היא הסיר וגו q.d.ne ceſſemus extruere ædificia,&c.nā vrbs ipſa eſt vt lebes, ſiue vice ollæ: nā permanebimus in hac vrbe donec moriamur.non enim auferre ſolent carnes ab olla, donec perfectè elixentur: ſic nec egrediemur de Ieruſalē donec veniat tempus noſtrum vt moriamur in ea. Hæc doctus inter Hebræos. Notandū autem בנות infinitiuū pro futuro,vel imperatiuo. 5 Sic כן Veré.Veritatē. Et quæ aſc.&c. 'ומעלות וגו Ad verbum,& aſcenſiones ſpiritus veſtri ego noui eam.i. vnanquanque illarū, ſiue ſingulas. hoc eſt,quæ aſcendunt in mentem veſtram,hoc eſt cogitationes veſtras ego noui. 6 Interfectos veſt. חלליכם Hebraiſmus,quamplurimos dolo & faude interemiſtis; quare meritò hæc vrbs dicitur lebes.Seipſum explicat in ſequentibus,Et impleſtis,&c. 7 Ipſa autem והיא ſub.vrbs.

de medio eius.
Gladium metuiſtis,& gladium inducam ſuper vos,dixit Domi 8
nus Iehouáh.
Et educam vos de medio eius , dadóque vos in manum alieno- 9
rum,'& faciam in vobis iudicia.
Gladio cadetis,'in termino Iꝩſraѫél iudicabo vos:& ſcietis quòd 10
ego ſum Iehouáh.
Hæc nō erit vobis vt lebes, nec vos eritis in medio eius vt caro, 11
in termino Iꝩſraѫél iudicabo vos,
Et ſcietis quòd ego ſum Iehouáh: quoniam in ſtatutis meis non 12
ambulaſtis,& iudicia mea non feciſtis,'ſed iuxta iudicia Gentium
quæ ſunt in circuitu veſtro,feciſtis.

Mors Pheltiæ, ob quā reliqui populi timet exitium.

'Et fuit,quum prophetarem,Pelathiáhu filius Benaiáh mortuus 13
eſt:& cecidi ſuper faciem meam,clamauíque voce magna,& dixi,
Aháh Domine Iehouáh,'túne cōſūmationē facis reſidui Iꝩſraѫél?
Et fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 14

Futurā captiuorū eductionē audit à Domino.

Fili hominis,fratres tui,fratres tui,viri'propinqui tui,& omnis 15
domus Iꝩſraѫél,vniuerſa *inquam* ipſa *ſunt* quibus dixerunt habitato
res Ieruꝩſaláim, 'Elōgate vos à Iehouáh, *quia* nobis data eſt terra
in poſſeſſionem.
Propterea dic,Sic dixit Dominus Iehouáh,'Etiamſi procul eie- 16
cerim eos in Gētes,& diſperſerim eos per terras,'ero tamen eis'in
Sanctuarium paruum in terris ad quas venerint.
Propterea dic, Sic dixit Dominus Iehouáh, Cōgregabo vos de 17
populis,& adunabo vos de terris in quas diſperſi eſtis,& dabo vo-
bis terram Iꝩſraѫél.
'Et ingredientur illuc,& remouebunt omnes contaminationes 18
eius,cunctáſque abominationes eius de illa.

Cordis innouatio à Deo, vt in præceptis eius ambulemus.

Et dabo eis'cor vnum , & Spiritum nouum tribuam in viſceri 19
bus eorum : auferámque 'cor lapideum 'de carne eorum, & dabo
eis cor carneum:
Vt in ſtatutis meis ambulent,& iudicia mea cuſtodiāt,faciánt- 20
que ea:& ſint mihi in populum,& ego ſim eis in Deum.

Propriis conſiliis innitentibus minatur.

'Et quorū cor ambulat ad cor cōtaminationū eorū,& abomina 21
tionū eorū,viā eorū in caput eorū dabo,dixit Dominus Iehouáh.

Recedit gloria Dei de Ieruſalē, & ꝓpheta in ſpiritu reuertitur in Chaldæam.

Eleuauerunt itaque Cherubím alas ſuas, & rotæ eregione ipſo- 22
rum,& gloria Dei Iꝩſraѫél erat ſuper eos deſuper.
Et receſſit gloria Iehouæ è medio vrbis, ſtetítque ſuper montē 23
qui eſt ab Oriente vrbis.
Et Spiritus ſuſtulit me , reduxítque me in terram Chaꝩſdím 24

bes : & educam ſuper vos de medio
eius.
8 Gladium metuiſtis , & gladiū indu-
cam ſuper vos,ait Dominus Deus.
9 Et eiiciam vos de medio eius,dabó
que vos in manum hoſtium , & faciā
in vobis iudicia.
10 Gladio cadetis, in finibus Iſrael iu-
dicabo vos: & ſcietis quia ego Do mi
nus.
11 Hæc non erit vobis in lebetem, &
vos nō eritis in medio ei⁹ in carnes:
in finibus Iſrael iudicabo vos,
12 Et ſcietis quia ego Dominus: quia
in præceptis meis non ambulaſtis,&
iudicia mea non feciſtis, ſed iuxta iu-
dicia Gentium quæ in circuitu veſtro
ſunt,eſtis operati.
13 Et factū eſt, Quum prophetarem,
Pheltias filius Banaię mortuus eſt:&
cecidi in faciem meam clamans voce
magna,& dixi,Heu,heu,heu Domine
Deus: conſummationem tu facis reli
quiarum Iſrael?
14 Et factum eſt verbū Domini ad me, C
dicens,
15 Fili hominis,fratres tui,fratres tui,
viri propinqui tui , & omnis domus
Iſrael, & vniuerſi quibus dixerunt ha
bitatores Ieruſalem,Longè recedite à
Domino: nobis data eſt terra in poſ-
ſeſſionem.
16 Propterea hęc dicit Domin⁹ Deus,
Quia longè feci eos in Gentibus, &
quia diſperſi eos in terris, ero eis in
ſanctificationem modicam in terris
ad quas venerunt.
17 Propterea loquere, Hæc dicit Do-
minus Deus,Congregabo vos de po
pulis, & adunabo de terris in quibus
diſperſi eſtis, dabóque vobis humum
Iſrael.
18 Et ingredientur illuc,& auferent o-
mnes offenſiones, cunctáſque abomi
nationes eius de illa.
19 Et dabo eis cor vnum,& Spiritum
nouum tribuam in viſceribus eorum:
& auferam cor lapideum de carne eo- D
rum, & dabo eis cor carneum:
20 Vt in præceptis meis ambulent, &
iudicia mea cuſtodiant,faciántque ea:
& ſint mihi in populū, & ego ſim eis
in Deum.
21 Quorū cor poſt offēdicula & abomi
nationes ſuas ambulat, horum viā in
capite ſuo ponā,dicit Domin⁹ Deus.
22 Et eleuauerūt Cherubim alas ſuas,
& rotæ cum eis, & gloria Dei Iſrael
erat ſuper ea.
23 Et aſcendit gloria Domini de me-
dio ciuitatis,ſtetitque ſuper montem
qui eſt ad Orientem vrbis.
24 Et Spiritus leuauit me: adduxitque
me in Chaldæā ad tranſmigrationē,

9 Et faciam,&c. ועשיתי בכם שפטים Hebraiſmus,ſumam iudicium de vobis,hoc eſt animaduertam in vos. 10 In termino Iꝩſr.&c. על־גבול ישראל וגו' Hebraiſmus, adiudicab o vos morti,curabóque vos interficiendos in finibus Iſrael, hoc eſt in Rebláh,quæ erat in Hemath,ibi Nabuchodonoſor iuſſit interfici Principes,& Regem excæcari. 12 Sed iuxta iudicia כמשפטי Iudicium pro more & conſuetudine, & ſecundum mores. vel conſuetudinem,c olendo ſcilicet idola, & effundendo ſanguinem innoxium. Iudicium pro more & conſuetudine, vt ſuprà cap.5.b.7. 13 Et fuit,quum prophetarem ויהי כהנבאי Hebraiſmus, Quum autem prophetarem.Interea dum vaticinarer. Tune conſum.fa.&c. כלה אתה עושה וגו' túne perfectam conſumptionem facturus es de reliquo Iſraelis? q.d.decreuiſtíne prorſus dele-re reliquias Iſraelis?Hæc interrogatiuè legenda eſſe docet doctus inter Hebræos,etſi nullum ſit ſignum interrogationis in contextu. 15 Propinqui tui, גאולתך Ad verbum, propinquitatis tuæ. vel, affinitatis.i. qui tibi ſunt affines. ita Chaldæus paraph. Elongate vos רחקו Recedite. Procul diſcedite.q. d.Illi quidem eiiciendi erant ab hac Terra ſancta, quòd reprobi eſſent : nos verò hìc perpetuò ſumus manſuri. 16 Etiamſi procul eiecerim,&c. כי הרחקתים וגו' Ad verbum, quòd elongaui eos in Gentes, & quòd diſperſi,&c. Obſerua כי pro Quanuis,ſiue etiamſi. Ero tamen ואהי Ad verbum,& fui. Præt.Heb.pro fut. In Sanctuarium par. למקדש מעט id eſt non deſeram eos,ſed adero illis,& exaudiam preces eorum, vt ſolebam exaudire in templo illo magno. Hebræi referunt ad Synagogas.q.d. quoties congregati fuerint in nomine meo. 18 Et ingredientur,&c. ובאו שמה וגו' Et venient illuc,auferéntque omnes contaminationes eius.ſub.terræ. 19 Cor vnum, לב אחר cor vnicum.i.non erunt duplici corde. Alii,eundem animum.i.erunt vnanimes. Cor lapideum לב האבן Sic vocat cor immorigerum & indocile,quod non admittit correptionem,ſicuti non admittit impreſſionem lapis,ſed reſiſtit.Huic opponitur cor carneum, aptum recipiendæ diſciplinæ. De carne e. מבשרם Id eſt de corpore eorum. 21 Et quorum cor,&c. ואל לב וגו' Ad verbum,Et ad cor cōtaminationum ſuarum & abominationum ſuarum cor eorum ambulat, viā, &c.i.Et quorum cor vergit ad cor[.i.affectum]ſpurcitiarum eorum,& abominationum eorum, viam eorum, &c.q.d.animaduertam in eos quorum animus eſt magis propenſus ad colenda idola, quàm Deum. Loquitur hìc de duplici corde.i.affectu. Tria hominum genera facit: vnum quod Deum ſolum colit,alterum quod idola,tertium quod cum Deo idola vel aliud colit. Chaldæus paraph. Qui ſunt prædit affectu ad affectum eorum qui colunt idola, plectentur à me.

in viſione in Spiritu Dei: & ſublata eſt à me viſio quam videram.

Et loquutus ſum ad transmigrationem omnia verba Domini quę oſtenderat mihi. Cap. XII.

ET factꝰ eſt ſermo Domini ad me, dicens,

Fili hominis, in medio domus exaſperantis tu habitas: qui oculos habent ad videndũ, & non vident: & aures ad audiendũ, & non audiunt: quia domus exaſperans eſt.

Tu ergo fili hominis, fac tibi vaſa tranſmigrationis, & tranſmigrabis per diem coram eis: trãſmigrabis autem de loco tuo ad locum alterum in conſpectu eorum, ſi fortè aſpiciant: quia domus exaſperans eſt.

Et efferes foras vaſa tua quaſi vaſa tranſmigrationis per diẽ in cõſpectu
B eorũ: tu autem egredieris veſpere coram eis, ſicut egreditur migrans.

Ante oculos eorum perfode tibi parietem, & egredieris per eum:

In conſpectu eorũ in humeris portaberis, in caligine effereris: faciẽ tuã velabis, & non videbis terram: quia portentum dedi te domui Iſrael.

Feci ergo ſicut præceperat mihi: vaſa mea protuli quaſi vaſa transmigrationis per diẽ, & veſpere perfodi mihi parietẽ manu: & in caligine egreſſus ſum, & in humeris portatus in cõſpectu eorum.

C Et factus eſt ſermo Domini manè ad me, dicens,

Fili hominis, nunquid non dixerũt ad te domus Iſrael, domus aſperans, Quid tu facis?

Dic ad eos, Hæc dicit Dominꝰ Deꝰ, Super ducem onus iſtud, qui eſt in Ieruſalem: & ſuper omnem domum Iſrael quæ eſt in medio eorum.

Dic, Ego portentum veſtrum: quomodo feci, ſic fiet illis: in tranſmigrationem, & in captiuitatem ibunt.

Et dux qui eſt in medio eorum, in humeris portabitur, in caligine egredietur: parietẽ perfodient vt educant
D eum: facies eius operietur, vt non videat oculo terram.

Et extendam rete meum ſuper eũ, & capietur in ſagena mea: & adducã eum in Babylonem in terram Chaldæorum: & ipſam non videbit, ibique morietur.

Et omnes qui circa eũ ſũt, præſidiũ eius, & agmina eiꝰ diſpergã in omnẽ ventũ, & gladiũ euaginabo poſt eos.

Et ſcient quia ego Dominus, quando diſperſero illos in Gentibus, &

'ad tranſmigrationem in viſione in Spiritu Dei: '& receſſit à me vi
ſio *illa* quam vidi.
15 Et loquutus ſum ad tranſmigrationem omnia verba Iehouæ,
quæ oſtenderat mihi. Cap. XII.
1 ET fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo, Parabola vaſorũ trãſmigrationis
2 Fili hominis, in medio domus 'rebellis habitas: quibus 'oculi
ſunt 'vt videant, & non 'vident: aures eis ſunt ad audiẽdum, & non
audiunt: quia domus rebellis ſunt.
3 Et tu fili hominis, fac tibi 'vaſa tranſmigrationis, & tranſmigra
per diem in oculis eorum: trãſmigrabis autem de loco tuo ad locũ
alterũ in oculis eorũ, ſi fortè videant: quia domus rebellis ſunt.
4 Efferes autẽ vaſa tua 'tanquã vaſa trãſmigrationis per diẽ in ocu
lis eorum: tu autem egredieris veſperi in oculis eorum, 'ſecũdum
exitus tranſmigrationis.
5 In oculis eorum perfode 'parietem, '& educ per eum:
6 In oculis eorum ſuper humerum 'porta, in tenebris effer, faciem
tuam vela, neque aſpicias terram: quia 'portentum dedi te domui
Iſraél.
7 Feci igitur ſic, quemadmodum præceptũ fuerat mihi: vaſa mea
protuli tanquam vaſa tranſmigrationis per diem, & veſperi perfo
di parietem 'manu: in caligine protuli, ſuper humerum portaui, in
oculis eorum.
8 Et fuit verbum Iehouæ ad me manè, dicendo, Expoſitio parabolæ qua Sedeciæ Regis captiuitas ſignificatur
9 Fili hominis, annon dixerunt ad te domus Iſraél, domus rebellis, 'Quid tu facis?
10 Dic ad eos, Sic dixit Dominus Iehouáh, '*Super* ducem eſt prophe
tia hæc in Ieruſaláim, '& *ſuper* omnem domum Iſraél quæ eſt
in medio eorum.
11 Dic *illis*, Ego portentum veſtrum: ſi cut feci, ſic fiet eis: in tranſ-
migrationem, *&* in captiuitatem abibunt.
12 Et dux qui eſt in medio eorum, ſuper humerũ portabit '*veſtimenta ſua* in caligine, & egredietur: parietem *ſerui eius* perfodient vt edu
cant illum per ipſum: faciẽ ſuam operiet, ne videat oculo terram.
13 'Et expandam rete meum ſuper eum, capietúrque ſagena mea:
& adducam eum in Babél, terrã Chaſdím, 'ipſam tamen non vi-
debit, & ibi morietur.
14 Et oẽs qui in circuitu eius ſunt '*ad* auxiliũ eius, omniáq; agmina
eius diſpergam in omnẽ vẽtum, '& gladium euaginabo poſt eos.
15 Et ſcient quòd ego ſum Iehouáh, quando diſperſero eos in Gen

14 Ad tranſ. אל־הגולה ad captiuitatẽ.i.ad captiuos. Et receſſit à me ויעל מעלי Ad verbũ, & aſcendit de ſuper me.i.euanuit à me.

IN CAPVT XII.

2 Rebellis המרי Ad verbum, rebellionis. Vt videant, לראות Videre & audire, eſt per ſenſus in animũ inducere, & ſibi perſuadere. Hæc dicit propter contemptũ verbi Dei.nã captiui non credebãt Ezechieli: nam pſeudoprophetæ dicebãt melius fore his qui in Ieruſalẽ remãſerant, quàm captiuis. Vident: ראו Præt.Heb.pro præſ.ſub.quæ facies, & credãt, & pœniteat eos. 3 Vaſa tranſ. כלי גולה Hebraiſmus.i.quæ neceſſaria ſunt, & quibus vti ſolent qui aliò ſunt demigraturi. 4 Tanquã vaſa trãſ. ככלי גולה ſub.veræ, & nõ fictæ.i. perinde acſi reuera eſſes aliò demigraturus. Secundum exit.tranſ.: כמוצאי גולה Hebraiſmus, vt fieri ſolet in demigratione. aut, vt ſolẽt egredi qui aliò demigrant, ſiue more eorũ qui fugam adornant. Fortaſſe his verbis habitũ ſiue geſtum demigrantis ſignificat: acſi dicat, Tu egredieris mœſtus & indignabũdus. 5 Parietem, בקיר ſub.domus in qua habitas: ea enim ſignificabat Ieruſalẽ. Et educ per eũ.: והוצאת בו & effer [exporta, ſub.ſupellectilẽ tuam] per eũ: nempe parietẽ perfoſſum. 6 Porta, תשא Futura pro Imperat.quæ tamen quidã vertũt per præteritum. Portentũ dedi te מופת נתתיך portentũ poſui te.i.typũ & figurã eorũ quæ breui euentura ſunt ipſis Ieroſolymitanis.per ea quæ facturus es, ſignificabis ac indicabis illis quòd breui demigraturi ſint. 7 Manu: ביד .i.manibus meis: præ nimia ſcilicet feſtinatione. 9 Quid tu fa.: מה אתה עושה q.d.Quid ſibi volunt hæc? 10 *Super* ducẽ, &c. הנשיא וגו' Hîc deeſt præpoſitio על quam habet Chaldæꝰ paraph.Alii vertũt, De principe *qui nũc habitat* in Ieruſalẽ *intelligitur* prophetia iſta. Et *ſuper*, &c. וכל־בית ישראל & vniuerſam familiã Iſrael. Intelligit eos qui è decẽ illis tribubus cõmiſti erant inter Iudæos & Beniaminitas. 11 *Et* in captiui. בשבי Iſtud addidit, quòd qui aliò migrant, nõ ſemper abeunt in captiuitatem. 12 *Veſtimenta ſua*,] Iſtud ſubaudit doctus inter Hebræos, & exponit, Portabit veſtimẽta ſua velut is qui fugiens veſtimentũ ſuũ in humerũ reiicit vt leuius, ac citius ambulet. 13 Et expan. &c. ופרשתי וגו' .i.mittam qui eum inſequantur & comprehendant. Ipſam ta. ואותה Ad verbũ, & ipſam. Variè vertitur ו vt locus poſtulat. 14 *Ad* auxilium eius, עזרה in præſidium eius, omnéſque alas eius.ſub.militares.id eſt copias & exercitũ patrium. Videtur alludere ad Reges ſocios eius qui polliciti erant auxilia aduerſus Chaldæos.q.d.omnes milites eius tã externos, quàm indigenas diſpergã. Poteſt & hoc ordine legi, Omne auxilium eius, copiæ eius.i.omnes copiæ auxiliares eius quæ ſunt circum illũ, &c. Et gladium, &c. וחרב וגו' .i.mittam poſt eos qui exerto gladio interimant ipſos.

tes, & ſparſero eos in terra.
'Et relinquam ex eis 'viros paucos à gladio, à fame, & à peſte: 'vt 16
enarrent omnes abominationes ſuas in Gentibus ad quas deuene
rint: & ſcient quòd ego Iehouáh.
Et fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo, 17
Fili hominis, panem tuum cum tremore comede, & aquas tuas 18
'cum commotione & tremore bibe.
Et dic ad populum terræ, Sic dixit Dominus Iehouáh ſuper 19
habitatores Ieruωſaláim ſuper terram Iωſraél, Panem ſuum 'cum
timore comedent, & aquas ſuas 'in deſolatione bibent: 'vt deſo-
letur terra eius 'à plenitudine ſua, 'propter iniquitatem omnium
habitantium in ea.
Et vrbes habitatæ deſolabuntur, & terra deſerta erit: & ſcietis 20
quòd ſum Iehouáh.
Et fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo, 21
Fili hominis, quod eſt 'prouerbium iſtud vobis in terra Iωſraél, 22
dicendo, 'Prolongabuntur dies, & peribit omnis viſio?
Ideo dic ad eos, Sic dixit Dominꝰ Iehouáh, 'Faciã ceſſare prouer 23
bium iſtud, nec 'dicent prouerbium iſtud vltrà in Iωſraél, ſed lo-
quere ad eos, Appropinquauerũt dies illi, '& verbũ omnis viſionis.
Non enim erit vltrà vlla viſio vana, nec erit diuinatio 'blandiẽ- 24
tis *prophetæ* in medio domus Iωſraél:
Quia ego Iehouáh loquar: quod loquar verbum, fiet, non pro- 25
trahetur vltrà, ſed in diebus veſtris, domus rebellis, loquar verbũ,
& faciam illud, dixit Dominus Iehouáh.
Et fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo, 26
Fili hominis, ecce domus Iωſraél dicũt, Viſio quam hic 'videt, 27
eſt ad dies multos, '& in tempora longa iſte prophetat.
Propterea dic ad eos, Sic dixit Dominus Iehouáh, Non protrahe 28
tur vltrà 'omne verbum meum: quod loquar verbum, fiet, dixit
Dominus Iehouáh. Cap. XIII.

ET fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo, 1
Fili hominis, vaticinare contra prophetas Iωſraél, 'qui va- 2
ticinantur, & dic 'prophetantibus de corde ſuo, Audite verbum
Iehouæ,
Sic dixit Dominus Iehouáh, Væ prophetis inſipiẽtibus qui am- 3
bulant 'poſt ſpiritum ſuum, '& nihil viderunt.
'Tanquam vulpes in deſertis, prophetæ tui Iωſraél fuerunt. 4

diſſeminauero eos in terris.
16 Et relinquam ex eis viros paucos à
gladio, & fame, & peſtilentia: vt enar
rent omnia ſcelera eorum in Gentibꝰ
ad quas ingredientur: & ſcient quia e-
go Dominus. E
17 Et factus eſt ſermo Domini ad me,
dicens,
18 Fili hominis, panem tuum in con-
turbatione comede: ſed & aquam tuã
in feſtinatione & mœrore bibe.
Et dices ad populum terræ, Hæc di-
19 cit Dominus Deꝰ ad eos qui habitãt
in Ieruſalem, in terra Iſrael, Panẽ ſuũ
in ſolicitudine comedent, & aquã ſuã
in deſolatione bibẽt: vt deſoletur ter-
ra à multitudine ſua, propter iniquita
tem omnium qui habitant in ea.

F
20 Et ciuitates quæ nunc habitãtur,
deſolatæ erũt, terráque deſerta: & ſcie
tis quia ego Dominus.
Et factus eſt ſermo Domini ad me,
21 dicens,
Fili hominis, quod eſt prouerbium
22 iſtud vobis in terra Iſrael, dicentium,
In longum differentur dies, & peribit
omnis viſio?
23 Ideo dic ad eos, Hæc dicit Dominꝰ
Deus, Quieſcere faciam prouerbium
iſtud, neque vulgò dicetur vltrà in Iſ-
rael, & loquere ad eos quòd appropin
quauerĩt dies, & ſermo õnis viſionis.
Nõ enim erit vltrà omnis viſio caſ
24 ſa, neque diuinatio ambigua in me-
dio filiorum Iſrael: G
25 Quia ego Dominus loquar: quod-
cunque loquutus fuero verbum, fi-
et, & non prolongabitur amplius: ſed
in diebus veſtris, domus exaſperans,
loquar verbum, & faciam illud, dicit
Dominus Deus.
26 Et factꝰ eſt ſermo Dñi ad me, dicẽs,
27 Fili hominis, ecce domus Iſrael di-
cẽtium, Viſio quam hic videt, in dies
multos, & ĩ tẽpora lõga iſte ꝓphetat.
28 Propterea dic ad eos, Hæc dicit Do
minus Deus, Non prolongabitur vl-
trà omnis ſermo meus: verbum quod
loquutus fuero, cõplebitur, dicit Do-
minus Deus. Cap. XIII. Infrà 14. H
1 ET factꝰ eſt ſermo Domini ad me,
dicens,
2 Fili hominis, vaticinare ad prophe
tas Iſrael, qui prophetant, & dices
prophetantibus de corde ſuo, Audite
verbum Domini,
Hæc dicit Dominus Deus, Væ pro-
3 phetis inſipientibus qui ſequũtur ſpi-
ritum ſuum, & nihil vident.
Quaſi vulpes in deſertis, prophetæ
4 tui Iſrael erant.

Alia parabola qua anguſtia famis & ſitis ſignificatur.

Prædictorũ malorum acceleratio prædicitur.

Sermo Domini cõtra pſeudoprophetas, populum docentes cõſilia cordis ſui.

16 Et relinquam והותרתי Et reliquos faciam. Viros paucos אנשי מספר Ad verbum, viros numeri. Significat paucos: quòd quæ pauca ſunt, numero facilè cõprehendi poſſint. Vt enarrent, &c. למען יספרו וגו' propter quas ſcilicet eiecero eos: hoc eſt, vt commendetur iuſtitia mea in Gentibus. 18 Cum cõmot. & trem. ברגזה ובדאגה cum fremitu & formidine. q.d. exprime, & facto doce futuram Iſraelis trepidationem propter demigrationem Ieroſolymitanorum. 19 Cum timore בדאגה cum pauore. Alii, cum ſolicitudine.
In deſolatione בשממון ſub. animi. i. ſtupore. admiratione. Vt deſoletur למען תשם .i. vt intelligant fore breui vt deſoletur regio ipſius Ieruſalem, hoc eſt in aqua ipſa Ieruſalẽ ſita eſt. Quidã, eo quòd deſoletur, &c. A plenitudine ſua, ממלואה .i. iis quibus plena eſt. q.d. priuabitur incolarũ & opũ multitudine. Propter iniq. מחמס ob iniuſtitiam. iniuriam. Alii, rapinam. 22 Prouerbium המשל Significat ſententiam tritam, & verbum quod eſt in ore omnium. q.d. quid ſibi vult quod ſemper habetis in ore, dicẽtes, &c. Prolongabuntur יארכו producentur. i. longi ac prolixi erunt, antequã ſcilicet eueniant quæ iſti prædicunt nobis. q.d. non euenient ante multos annos, & interim peribit, ſiue caſſa & irrita erit omnis viſio, lapſu ac diuturnitate temporis. 23 Faciã ceſſ. השבתי Præt. Heb. pro fut. Quieſcere faciam. Dicent prouerb. ימשלו Ad verbum, parabolizabunt. prouerbiabunt. i. non vltrà his verbis tanquam prouerbio vtentur.
Et verbum ודבר & res. i. euentus eorũ quæ per Prophetas prædicuntur. 24 Blandientis, חלק aſſentatoris. poteſt legi, diuinatio blanda, aut aſſentatrix, vt prophetia mendax. 27 Videt, חוזה .i. quam iſte narrat ſe vidiſſe. Et in temp. longa, ולעתים רחוקות & de tempore longo. i. quod procul diſtat à tempore inſtante. 28 Omne verbum m. כל־דברי *euentus* omnium verborum meorum.

IN CAPVT XIII.

2 Qui vaticinantur הנבאים qui prophetant, ſub. grata populo. Prophetantibus de corde ſuo, לנביאי מלבם Ad verbum, prophetis de corde ſuo. pro cordis ſui. i. ex libidine ſua prophetantibus, & non ex ſententia Domini: hoc eſt qui obtrudũt ſua ſomnia pro veris prophetiis. 3 Poſt ſpiritum ſuum, אחר רוחם Id eſt qui ſectantur ſuas cogitationes, & phantaſias ſuas. Doctus inter Hebræos exponit, poſt propriam voluntatem. Et nihil vider. ולבלתי ראו : Quidam repetunt præpoſitionem, vertentes, & non *poſt illa quæ* viderunt. id eſt quum nihil oſtenderit eis Deus quod per eos populo ſuo annuntiari velit. 4 Tanquam vulpes in deſ. כשועלים בחרבות ſub. deliteſcentes in ruinis maceriarum quibus ſepiuntur vineæ, vt illinc facilius erumpant in vineas, & perdant eas.

5 Non aſcendiſtis ex aduerſo, neque expetiuiſtis murum pro domo Iſrael, vt ſtaretis in prælio in die Domini.

5 ʹNon aſcendiſtis ad fracturas, neque ſepiuiſtis ſepem ʹſuper do-
mum Iwſraněl, vt ſtaretis in prælio in die *furoris* Iehouæ.

6 Vident vana, & diuinãt mẽdacium, dicentes, Ait Dominus: quum Dominus nõ miſerit eos: & perſeuauerũt confirmare ſermonem.

6 Viderunt ʹvanum, & diuinationem ʹmendacem: dicunt, Dixit Ie
houáh, & Iehouáh non miſit eos, ʹ& *populum* ſperare fecerunt, vt cõ-
firment *ſuæ prophetiæ* verbum.

7 Nunquid nõ viſionem caſſam vidiſtis, & diuinationẽ mendacem loquuti eſtis? & dicitis, Ait Dominus, quum ego non ſim loquutus.

7 Annon viſionem ʹcaſſam vidiſtis, & diuinationem mẽdacem di-
xiſtis? & *tamen* dicitis, Dixit Iehouáh, quum ego non ſim loquutus.

8 Propterea hæc dicit Domin⁹ De⁹, Quia loquuti eſtis vana, & vidiſtis mẽdaciũ, ideo ecce ego ad vos, dicit Dominus Deus.

8 Propterea ſic dixit Dñs Iehouáh, Quia loquuti eſtis vanũ, & vi-
diſtis mẽdaciũ, ideo *inquam* ecce ego ʹ*uenio* ad vos, dixit Dñs Iehouáh.

9 Et erit manus mea ſuper prophetas qui vident vana, & diuinant mendacium, B in concilio populi mei non erunt, & in ſcriptura domus Iſrael nõ ſcribentur, nec in terram Iſrael ingredientur: & ſcietis quia ego Dominus Deus:

9 Et erit ʹmanus mea contra prophetas qui vident vanum, & diui
nant mendacium: ʹin cœtu populi mei non erũt, ʹ& in ſcriptura do
mus Iwſraněl non ſcribẽtur, ʹ& terram Iwſraněl non ingrediẽtur:
& ſcietis quòd ego Dominus Iehouáh:

10 Eo quòd deceperint populum meũ, dicẽtes, Pax, & non eſt pax: & ipſe ædificabat parietem, illi autẽ liniebant eum luto abſque paleis.

10 ʹPropterea propterea quòd ʹerrare fecerunt populum meum, di-
cẽdo, Pax, & non fuit pax: ʹ& ipſe ædificabat parietem, & ecce ipſi
ʹcomplanabant eum luto infirmo.

11 Dic ad eos qui liniunt abſque temperatura, quòd caſurus ſit: erit enim imber inundans, & dabo lapides prægrandes déſuper irruentes, & vẽtum procellæ diſſipantem.

11 Dic ʹad cõplanatores luto infirmo, ʹCaſurus eſt *paries*, ʹerit imber
inundans, ʹ& dabo lapides grandinis qui corruere facient *parietem*, &
ventus ʹturbinum ſcindet *illum*.

12 Siquidẽ ecce cecidit paries: nũquid nõ dicetur vobis, Vbi eſt litura quam liniſtis?

12 ʹEt ecce cecidit paries: annon dicetur vobis, Vbi eſt ʹcomplana-
tio qua complanaſtis?

13 Propterea hęc dicit Dominus De⁹, Et erumpere faciam ſpiritum tempeſtatũ in indignatione mea, & imber inundans in furore meo erit: & lapides grandes in ira in conſumptionẽ.

13 Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, ʹEt erumpere faciam ſpi
ritum turbinum in ira mea, & imber inundans in furore meo erit,
& lapides grandinis in ira *mea* ʹad conſumendum.

14 Et deſtruam parietem quẽ liniſtis abſque temperamento: & adæquabo eum terræ, & reuelabitur fundamentũ eius: & cadet, & conſumetur in medio eius, & ſcietis quia ego ſum Dominus.

14 Et diruam parietem illum, quem complanaſtis luto infirmo,
ʹ& pertingere faciam eum ad terram: ʹdiſcooperietúrque funda-
mentum eius, & corruet: ʹ& conſumemini in medio eius, ſcietíſ-
que quòd ego Iehouáh.

15 C Et complebo indignationem meã in pariete, & in his qui liniunt eum abſque temperamento: dicámque vobis, Non eſt paries, & non ſunt qui liniunt eum.

15 ʹEt complebo furorem meum in parietem, ʹ& in complananti-
bus eum luto infirmo, dicámque vobis, Non exiſtit paries, ʹne-
que extant complanantes eum.

5 Non aſcendiſtis ad fracturas, לא עליתם בפרצות Non aſcendiſtis ad rupturas. Alii, per interruptiones. ſub. muri perfoſſi ac rupti. vel, maceriarum. nam videtur Propheta confundere duas metaphoras: alteram ab expugnatione vrbium, & alteram à munitione vinearum. Hic verſiculus propriè pertinet ad principes populi Iſraelitici, quorum erat arcere pſeudoprophetas, ne ſuis vanis ac falſis prophetiis imponerent populo Dei. q.d. vt ſtrenuè occurreretis, & voſipſos opponeretis murum, aut vice muri, hoſti aduentanti & inuadenti, & acerrimè pugnaretis contra hoſtes Eccleſiæ, tempore quo Dominus iratus voluit perdere populum ſuum. Super domum על־בית circum domũ. 6 Vanum, שוא vanitatem. id eſt, prophetiam vanam & falſam. Mendacem, כזב ſub. diuinarunt. vel, dixerunt. Et *populum* ſperare fecerunt, ויחלו & *populo* ſpem dederunt. vel, iniecerunt. ſub. quòd futura ſit eorum prophetia. 7 Caſſam שוא vanam. 8 *Venio*] venturus ſum. cum ira mea, ſubauditum eſt. nam eſt apoſiopeſis Hebraicé. Chaldæus paraph. miſſurus ſum iram meam aduerſum vos. id eſt, iratus venturus ſum contra vos vt vos perdam. 9 Manus mea ידי manus pro percuſſione, ſiue plaga, vltione & vindicta. In cœtu populi mei בסוד עמי in concilio populi mei. i. non cenſebuntur inter populum meum. Et in ſcriptura ובכתב & in catalogo. id eſt, in libro vitæ in quo deſcripti ſunt omnes veri Iſraelitæ. Et terram Iwſraněl non ingred. ואל־אדמת ישראל לא יבואו & ad terram Iſrael non reuertentur. id eſt reduces non reuertentur cum aliis in patriam exilio peracto. vel, non intrabũt in requiem Sanctorum. 10 Propterea propterea, &c. יען וביען הטעו Ideo, ideo inquam quòd ſeduxerunt, &c. Geminatio ad exaggerationem rei. Et ipſe והוא Relatiuum ſine antecedente, ſub. princeps pſeudoprophetarum. id eſt, qui inter pſeudoprophetas principem locum tenebat, videbatur ſimilis ei qui extruit parietem. nam quum diceret, Pax: volebat ædificare Ieruſalem ædificium firmum. Complanabant eum luto infirmo. טחים אותו תפל׃ incruſtabãt [liniebant] eum incruſtatione friabili, vel ſoluta. i. luto ſimplici ac nudo, cui ſcilicet non eſſet admiſta palea, ſtramen, aut aliquid ſimile, ad ſolidandam incruſtationem. Alii, luto mero, vel ſolubili, & non tenaci. Ad verbum legitur, liniebant inſulſo. De pſeudoprophetis inferioribus intelligit, qui approbabant verba illius qui inter ipſos principem locum tenebat. 11 Ad complanatores luto infirmo, אל־טחי תפל ad incruſtatores luto friabili. Alii, ad eos qui inutili cruſta obliniunt. Caſurus eſt ויפול Ad verbum, Et corruet. Doctiores inter Hebræos volunt ו hoc loco accipi pro אז Tunc. Alii exponunt per אחר Poſtea. Alii dicunt tantùm eſſe coniunctionem. Erit היה Præt. Heb. pro fut. Et dabo, &c. ואתנה אבני וגו׳ & dabo lapides grandinis, & ruere facite. ſub. ó vos lapides. nam illos alloquitur, vt ſcribit doctus inter Hebræos. Et ואתנה eſt ſicut ואתן. Lapides prægrandes, ideo vocat lapides grandinis duabus dictionibus, quòd eſſent ſimiles lapidi pretioſo qui dicitur גביש. Alii, volũt ואתנה idem eſſe quod ואתן à maſculino אתם vos, vt referat אבנים quod eſt fœmineum, & vertunt, Et vos lapides grandinis cadetis. ſub. ſuper parietem. Turbinum ſcindet. סערות תבקע׃ turbulentus franget. vel, procelloſus perrumpet. i. deiiciet. deturbabit. 12 Et ecce cecidit paries: והנה נפל הקיר Hebraiſmus, Quum autem ceciderit paries ille, meritò dicetur vobis, &c. Complanatio qua complanaſtis? הטיח אשר טחתם׃ incruſtatio illa qua incruſtaſtis? Alii, vbi eſt litura quam obduxiſtis? Sic vocat approbationem illam de qua paulo antè verſu 10. 13 Et erumpere faciam ובקעתי Id eſt, efficiam vt perrumpat [ſiue erumpat] ventus procelloſus. vt verſu 11. Ad conſumendũ. לכלה׃ ad conſumptionem. id eſt vt deleant & perdant illum parietem. 14 Et pertingere faciam eum והגעתיהו & tangere faciam eum terram. Ita ad verbũ. Latinè, vt affligam eum ad terram. vel deiiciam eum in terram, aut æquabo eum ſolo. Diſcooperietúrque ונגלה reuelabitúrque. nudabitúrque. q.d. imò funditus euertam illum. Et conſumemini וכליתם & conficiemini. 15 Et complebo וכליתי Hebraiſmus, effundam omnem iram meam in parietem. Et in complanantibus eum ובטחים אותו & in iis qui eum incruſtant tectorio inutili. vel cemento inſulſo. Vide paulo ſuprà verſu 10. Neque extant compl. eum׃ ואין הטחים אותו neque *iam* extant qui incruſtabant eum. id eſt iam deſierunt eſſe.

Nempe prophetæ Iſraël qui prophetant Ieruſaláim,& vident 16
ei viſionem pacis,& non eſt pax,dixit Dominus Iehouáh.

Sermo Domini cōtra prophetiſſas mendaces.

Et tu fili hominis,pone faciem tuam ad filias populi tui,quæ 17
prophetant de corde ſuo,& vaticinare contra eas:
Et dic,Sic dixit Dominus Iehouáh, Væ iis quæ conſuunt pului 18
naria omnibus axillis manuum,& faciunt vela ſuper caput cuiuſ-
cunque ſtaturæ ad venādum animas. Nunquid animas venabimi
ni populi mei,& animas *quæ ſunt* vobis viuificabitis,
Et cōtaminabitis me in populo meo pro pugillis hordei,& fra- 19
gmentis panis,vt interficiatis animas,quæ non morientur,& vi
uificetis animas quæ non viuent,mentientes populo meo audien
ti mendacium?
Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh,Ecce ego ad pugillos ve 20
ſtros quibus ibi venamini animas,vt auolent *è corpore*, & dirum-
pam eos è brachiis veſtris:& dimittā *liberas* animas quas venami-
ni,animas vt auolent.
Et dirūpam vela veſtra, & liberabo populum meum de manu 21
veſtra,& non erunt vltrà in manu veſtra in venationem: & ſcietis
quòd ego Iehouáh.
Propterea quòd dolore affeciſtis cor iuſti mēdaciter, & ego nō 22
affeci illud dolore: & *propterea quòd* roboraſtis manus impii, vt nō a-
uertatur à via ſua mala, viuificando eum:
Propterea *inquam* vanum non videbitis,& diuinationem non di- 23
uinabitis vltrà,eruámque populum meum de manu veſtra:& ſcie
tis quòd ego Iehouáh. Cap. XIIII.

Propter peccata Dominus populo verbum ſuum denegat.

ET venerunt ad me viri de Senioribus Iſraël, & ſederunt co- 1
ram me.
Et fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 2
Fili hominis, viri iſti aſcēdere fecerunt idola ſua ſuper cor ſuū, 3

16 Prophetæ Iſrael qui prophetāt ad Ieruſalem, & vident ei viſionem pacis:& non eſt pax,ait Dominus De⁹.

17 Et tu fili hominis,pone faciem tuā contra filias populi tui, quæ prophetant de corde ſuo: & vaticinare ſuper eas:

18 Et dic, Hæc dicit Dominus Deus, Væ quæ conſuunt puluillos ſub omni cubito manus, & faciūt ceruicalia ſub capite vniuerſæ ætatis ad capiendas animas:& quum caperēt animas populi mei, viuificabant animas eorum.

19 Et violabant me ad populum meū, propter pugillum hordei & fragmen panis,vt interficerent animas quę nō moriuntur,& viuificarēt animas quę non viuunt: mentientes populo meo credenti mendaciis.

D

20 Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego ad puluillos veſtros quibus vos capitis animas volantes, & dirumpam eos de brachiis veſtris & emittam animas quas vos capitis, animas ad volandum.

21 Et dirumpam ceruicalia veſtra, & liberabo populum meū de manu veſtra,neque erunt vltrà in manibus veſtris ad prædandum: & ſcietis quia ego Dominus.

22 Pro eo quòd mœrere feciſtis cor iuſti mendaciter, quem ego non contriſtaui:& confortaſtis manus impii, vt non reuerteretur à via ſua mala, & viueret:

23 Propterea vana non videbitis, & diuinationes nō diuinabitis amplius, & eruam populum meum de manu veſtra:& ſcietis quia ego Dominus.

Cap. XIIII.

1 ET venerunt ad me viri Seniorum Iſrael, & ſederunt coram me.

2 Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens,

3 Fili hominis,viri iſti poſuerunt immunditias ſuas in cordibus ſuis, &

16 *Nempe* proph.&c. נביאי ישראל וגו׳ Seipſum explicat quid per incruſtatores intelligat: nempe prophetas prophetātes falſa. Alii vertunt,Prophetæ Iſrael prophetabant ipſi Ieruſalem[vel,ſuper Ieruſalem] & videbant in gratiam eius viſionem pacis.i.prædicebant illi omnia fœlicia ac proſpera. Et non eſt pax, ואין שלום quum non ſit pax. 17 Pone faciem t. שים פניך Hebraiſmus, Verte te,ſiue conuerte te, omiſſis viris prophetis,ad filias, &c. Filias populi ſui vocat mulieres quæ erant de populo ſuo. Non ſolùm autem erant viri in populo Dei qui falſa doctrina ſeducebant,ſed & fœminæ, quas hic taxare videtur. niſi fortè vt maior ſit contemptus, per mulieres intelligat viros nihili & molles,qui lingua tantùm valerent. De corde ſuo, מלבהן Hebraiſmus,quæ ipſæ ſomniarunt,non quæ reuelauerim eis.Prius dixit in eodem ſenſu,de prophetis,verſu 3, Væ prophetis inſipientibus qui ambulant poſt ſpiritum ſuum,& nihil viderunt.
18 Puluinaria כסתות puluinos puluillos. Axillis manuum, אצילי ידי cubitis manuum.i.brachiorum:hoc eſt quæ aſſuere ſolent puluillos brachiis eorum qui conſulunt ipſas,& velare peplis capita hominum cuiuſcunque ætatis. Staturæ קומה id eſt ætatis.mutatur enim ſtatura pro ætate cuiuſque. Doctus inter Hebræos dicit ideo hìc poſitum eſſe STATVRAE, quòd illæ iuberent eos ſtare qui ipſas interrogabant. Deſcribit ſuperſtitionem qua vtebantur mulieres illæ fatidicæ in prædicendis futuris. conſuebant namque puluillos, & ſciſcitantium virorum axillis inducebant,& pepla imponebant capitibus eorum,quaſi per hæc indumenta apti fierent ad ſuſcipiendum ſacrum oraculum. Quin & ipſæ interim quæ commenta erant,inſipientium ingerebant auribus,quòd nempe hæc vel illa eis futura eſſent. Ad venandum an. לצודד נפשות .i.vt perdant. iuſtorum enim animas interficiebant tanquam eſſent captæ in retibus illarum. Venabimini, תצודדנה .i.perdetis.q.d.nunquid permittam vt perdatis,hoc eſt imponatis populo meo,prædicendo illis omnia aduerſa ac infœlicia?
Quæ ſunt vobis לכנה Scribitur לכנה pro שהן לכן quæ ſunt vobis,quæ ad vos pertinent,hoc eſt veſtras. Quidā,quæ veſtræ ſunt.i.credunt vobis. Alii,quæ ad vos.ſub.veniunt. Viuificabitis? : תחיינה Promittendo ſcilicet illis omnia fœlicia.q.d.res aliter continget, quàm ſperetis:nam proſpera impiis non euenient,vt denuntiatis,ſed vobis & veſtris auditoribus infœlicia omnia.Vide paulo pòſt,verſu 22.
19 Pro pugillis hor. בשעלי שעורים .i.pro minima mercede. Quæ non moriē. אשר לא תמותנה Sub.propter prædictionem veſtrā. vel,quæ ſunt immortales. 20 Ecce ego,&c. הנני אל כסתותיכנה Apoſiopœſis:ſubaudi,miſſurus ſum iram meam. q.d.breui perdam omnia inſtrumenta quibus eluditis populum meum. Vt auolent לפורחות Chaldæus paraph. vt pereant. Et dirumpam וקרעתי & auellam. Alii,& conſcindam, vel lacerabo. Et dimittam ושלחתי & amandabo.id eſt eripiam. Quas venamini, &c. אשר אתם וגו׳ Ordo inuerſus,animas *inquam* quas venamini vt auolent.Alii vertunt,animas *inquam* vt ſint auolantes. ſub. è manibus veſtris.q.d. liberabo eas è manibus veſtris. 22 Dolore affeciſtis הכאות mœrore affeciſtis. Mendaciter, שקר mendacio.id eſt prophetia vana, prædicendo ſcilicet illis aduerſa & infœlicia nomine meo,idque falſó. Et ego,&c. ואני לא הכאבתיו Hebraiſmus,cuius doloris ego nō fui cauſa. Et *propterea*,&c. ולחזק & *propterea quòd* confirmaſtis.confortaſtis. Alii volunt hoc loco vacare ET,vertentes,ad confirmandas manus impii.Sunt qui alteram partem ſubintelligunt,hoc modo,vt errare faceretis iuſtum,& confirmaretis manus impii. Viuificando eum: : להחיותו Id eſt, dicentes quòd viueret,vt exponit doctus inter Hebræos.q.d.promittendo illi omnimodam fœlicitatem.
23 Vanum non vid. שוא לא תחזינה Id eſt prophetiam falſam non prædicetis.

IN CAPVT XIIII.

1 Viri אנשים Pro Quidam poſitum eſt,more Hebræorum. 3 Aſcendere fec.idola,&c. העלו גלוליהם וגו׳ Hebraiſmus,in animum induxerunt cultum idolorum,ſiue ex animo colunt idola,& iniquitatem ſuam in quam impingunt,propoſuerunt ſibi.q.d.viri qui ſedent coram te,ſunt idololatræ ex animo,magnam tamen præ ſe ferentes religionem:nam idololatriam habent non tantùm in corde,ſed etiā in oculis:hoc eſt,cultu etiam externo colunt idola:hoc enim pertinet ad cultum externum,prius verò ad cultum internum. Eſt autem idolum quod colitur,offendiculum in quod idololatræ peccando impingunt.idola vocat immunditias.nam id ſignificat גילולים,& ita quidam vertunt, Agnoſcit autem impoſtores reuelante Spiritu.

ſcandalum iniquitatis ſuæ ſtatuerunt contra faciem ſuam: nunquid interrogatus reſpondebo eis?

Propter hoc loquere eis, & dices ad eos, Hęc dicit Dominus Deus, Homo homo de domo Iſrael q poſuerit immunditias ſuas in corde ſuo, & ſcandalum iniquitatis ſuæ ſtatuerit cõtra faciem ſuam, & venerit ad Prophetã interrogans per eum me: ego Dominus reſpondebo ei in multitudine immunditiarum ſuarum.

Vt capiatur domus Iſrael in corde ſuo, quo receſſerũt è me in cunctis idolis ſuis.

Propterea dic ad domũ Iſrael, Hæc dicit Dominus Deus, Conuertimini, & recedite ab idolis veſtris, & ab vniuerſis contaminationib⁹ veſtris auertite facies veſtras:

Quia homo homo de domo Iſrael & de proſelytis quicũque aduena fuerit in Iſrael, ſi alienatus fuerit à me, & poſuerit idola ſua in corde ſuo, & ſcãdalum iniquitatis ſuæ ſtatuerit cõtra faciem ſuam, & venerit ad Prophetã vt interroget per eum me: ego Dominus reſpondebo ei per me.

Et ponam faciem meam ſuper hominem illum, & faciam eum in exemplum & in prouerbium, & diſperdam eum de medio populi mei: & ſcietis quia ego Dominus.

Suprà 12.a.1

‖Et Propheta quum errauerit, & loquutus fuerit verbum: ego Dominus decepi prophetam illum: & extendã manum meam ſuper illum, & delebo eum de medio populi mei Iſrael:

Et portabunt iniquitatem ſuam: iuxta iniquitatem interrogantis, ſic iniquitas Prophetæ erit:

D Vt non erret vltrà domus Iſrael à me, neque polluatur in vniuerſis præuaricationibus ſuis: ſed ſint mihi in populum, & ego ſim eis in Deum, ait Dominus exercituum.

Et factus eſt ſermo Domini ad me dicens,

Suprà 4.d.16. & 5.d.17

Fili hominis, terra quum peccauerit mihi, vt præuaricetur præuaricãs, extendam manum meam ſuper eam, ‖& conteram virgã panis eius: & immittam in eam famem, & interficiam de ea hominem & iumentum.

Et ſi fuerint tres viri iſti in medio eius, Noe, Daniel, & Iob: ipſi iuſtitia

& offendiculum iniquitatis ſuæ poſuerũt ante faciem ſuã: 'num interrogatus 'reſpondebo eis?

4 Propterea alloquere eos, & dic illis, Sic dixit Domin⁹ Iehouáh, 'Quicunque de domo Iʋſraнél 'aſcendere fecerit idola ſua in cor ſuum, & offendiculum iniquitatis ſuæ poſuerit ante faciẽ ſuam, & venerit 'ad Prophetam: ego Iehouáh 'reſpõdebo ipſi venienti 'in multitudine idolorum ſuorum:

Contemptores verbi ſui decipit interdũ Dominus per pſeudoprophetas.

5 Vt 'capiam domũ Iʋſraнél in corde ſuo, 'quòd ſeparauerint ſe à me in idolis ſuis vniuerſi ipſi.

6 Propterea dic ad domum Iʋſraнél, Sic dixit Dominus Iehouáh, Conuertimini, & conuerti facite '*alios* ab idolis veſtris, & ab vniuerſis abominationibus veſtris 'conuerti facite facies veſtras.

7 'Si quiſpiam de domo Iʋſraнél, & de peregrinis qui peregrinãtur in Iʋſraнél, 'ſeparauerit ſe ne eat poſt me, '& aſcendere fecerit idola ſua in cor ſuum, & offẽdiculum iniquitatis ſuæ poſuerit ante faciem ſuam, veneritque ad Prophetã 'vt inquirat eum propter me: ego Iehouáh 'reſpondebo ei propter me.

8 'Et dabo faciem meam contra virum ipſum, & ponam eum 'in ſignum & prouerbia, ſuccidámque eum è medio populi mei: & ſcietis quòd ego Iehouáh.

9 Et Propheta quum ſeductus fuerit, & loquutus fuerit 'verbum, ego Iehouáh ſeduxi Prophetam illum: & extendam manum meã ſuper eum, delebóque eum è medio populi mei Iʋſraнél:

10 Et ferent iniquitatem ſuam: 'ſicut *eſt* iniquitas quærẽtis, ſic iniquitas Prophetæ erit:

11 Ne errent vltrà domus Iʋſraнél, 'non eundo poſt me, nec polluantur vltrà in vllis præuaricationibus ſuis: ſintque mihi in populum, & ego ſim eis in Deum, dixit Dominus Iehouáh.

12 Et fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo,

13 Fili hominis, terra 'quum peccauerit mihi præuaricando præuaricationem, 'extendam manum meam ſuper eam, & conteram ei virgam panis, '& mittam in eam famem, '& ſuccidere faciam ex ea homines, & iumenta.

Iuſti non liberabunt impios à malis immiſſis, ſed ipſi iuſti tantùm propter iuſtitiam ſuam liberabuntur.

14 'Et *ſi* fuerint tres viri illi in medio ei⁹ Nóaнh, Daniнél, & אIiób:

Num interrog.&c. 'האדרוש וגו Num rogatus reſpõdebo eis? q.d. non reſpõdebo eis pro voto ſuo, ſed vt reuelem ſecretas cogitationes eorũ. Verbũ enim דרש in cõiugatione niphal ſignificat reſpõdere quod ab alio cõſulitur: nam qui reſpondet, videtur quaſi pati & affici ab interrogãte. Quidã vertũt, Num requiſitus, cõſultationi eorũ adero? Alii, Num interrogãdo interrogabor eis? vel, nũ quærẽdo quærar eis? Geminatio iſta verbi, ad rem corroborandã ſiue cõfirmandã poſita eſt, vt ait doctus inter Hebræos. 4 Quicunque איש איש Ad verbũ, Vir vir. Aſcendere fecerit, &c. 'יעלה וגו Vide verſu præcedenti. Ad Prophetã אל־הנביא ſub. verum, interrogaturus eum. Reſpondebo, &c. 'נעניתי לו וגו Præt. Heb. pro fut. Alii, exorabilis ero ei. vel exorabilem me faciam ei. Vt ſcilicet reuelem ſecretũ cordis eius, nõ vt dem ei petitiones cordis eius, vt ſequẽti verſu exponit. Varia eſt lectio Hebræis in בה: ſcribitur enim בה cũ ה, & legitur בא cũ א. Vnde quidã verũt, eo quòd venit, &c. In multitudine ido.ſ. ברוב גלוליו. i. tametſi fuerit maximus idololatra. 5 Capiã תפוש deprehendã. i. carpã. Hebraiſmus, vt reuelem cogitationes ipſorũ. Quòd ſeparauerint, &c. אשר נזורו מעלי qui ſeparauerunt ſe de ſuper me. i. ne ſequantur me. ſubduxerunt ſeſe à me. à נזר ſeparauit. Alii à זור alienauit, vertunt, nam abalienati ſunt à me. ſiue, alienauerunt ſe vniuerſi per idola ſua. 6 *Alios* Alii ſubaudiunt, oculos veſtros. Alii, vxores veſtras. Conuerti facere, pro ad reſipiſcentiam inuitare poſitum eſt. Conuerti fa.fac.ve. השיבו פניכם: auertite facies veſtras. i. reipſa deſiſtite colere idola. Hebraiſmus. 7 Si quiſpiam כי־איש איש Ad verbum, Quia vir vir. Latinè, Nam quicunque. Separauerit ſe, &c. 'וינזר וגו ſubduxerit ſeſe à me. idem verbum quod paulo antè verſu 5. Et aſcendere fec.&c. 'ויעל גלוליו וגו Vide iſta in principio capitis verſu 3. Vt inquirat eum prop.me, לדרש־לו בי vt conſulat eum de me. Quidam, vt conſulat me per eum. Reſpondebo ei prop.me. נענה־לו בי: Vide ſuprà verſu 4, idem verbum. 8 Et dabo ונתתי Dare pro Ponere poſitum, more Hebræo. i. animaduertam in eum. Chaldæus paraph. Et ponam iram meam in eum hominem. In ſignum, & in prou. לאות ולמשלים Hebraiſmus, efficiam vt ſit aliis exemplo, & vice fabulæ. 9 Verbum, דבר ſub. aliquod falſum. 10 Sicut *eſt* iniquitas, &c. 'כעון הדורש וגו Ad verbum, Sicut iniquitas quærentis, ſicut iniquitas Prophetæ *erit*. Modus loquendi, quem ſic exponunt quidã ex doctioribus Hebræorum, Iniquitas quærentis erit ſicut iniquitas prophetæ, & iniquitas prophetæ erit ſicut iniquitas quærẽtis. i. vt puniẽtur qui fictè conſulunt Prophetã, ita Propheta ipſe punietur: & contrà. Iniquitatem vocat pœnã iniquitatis: & quærentem, conſulentem Prophetam. 11 Non eundo poſt me, מאחרי Ad verbum, de poſt me. i. recedendo à me. 13 Quum peccauerit mihi כי תחטא־לי ſi peccauerit contra me. i. Quum regio aliqua peccauerit in me grauiſſimé. Extendam, &c. 'ונטיתי וגו & extendero manum meã ſuper eam, & contriuero ei virgam panis. vel ſuſtentaculum, ſiue fulcimentum. Metaphora ſumpta à ſcipione, quem ſi detrahas homini infirmo, aut ſenio confecto, corruet: ita perit homo, detracto illi cibo. Pendet ſententia, vſque ad 16 verſum, in quo perficitur. Quidam ו &, quod eſt ante EXTENDAM, vacare volunt: quorum ſententiam ſequutus eſt noſter interpres. Et mittam והשלחתי Hic ו &, pro Id eſt poſitum. Et ſuccidere faciam והכרתי quum ſuccidero, vel excidero. i. interfecero & exterminauero. 14 Et *ſi* fuerint והיו Doctus inter Hebræos annotat ו poſitum eſſe pro אם Si.

ʹipſi iuſtitia ſua liberabunt animã ſuam,dixit Dominus Iehouáh.
Si beſtiam malam trãſire fecero ʹper terram, ʹ& orbauerit eam, 15
& fuerit ʹdeſolata abſque tranſeunte propter beſtiam,
Et tres viri illi fuerint in medio eius:viuo ego, dixit Dominus 16
Iehouáh, ʹ*quòd* neque filios,neque filias liberabũt,ipſi ſoli liberabũ
tur:terra autem ʹerit deſolatio.
ʹVel *ſi* gladium induxero ſuper terram ipſam,& dixero, ʹGladie, 17
tranſi per terrã *illam*, & ſuccidere fecero ex ea homines & iumenta,
Et tres viri illi fuerint in medio eius:viuo ego,dixit Dominꝰ Ie- 18
houáh,non liberabunt filios & filias,ipſi ſoli liberabuntur.
Vel *ſi* peſtilentiam immiſero ſuper terrã ipſam,& effudero iram 19
meã ſuper eam ʹin ſanguine, ʹvt ſuccidã ex ea homines & iumenta,
Et Noáh,& Daniél,& Iiób fuerint in medio eiꝰ viuo ego, di 20
xit Dominus Iehouáh, ʹſi filium,ſi filiam liberabunt, ʹipſi iuſtitia
ſua liberabunt animam ſuam.

Conſolatio eorũ qui in Babylonẽ tráſmigrauerãt.

Sic enim dixit Dominus Iehouáh, ʹQuãto magis *ſi* quatuor ʹiudi 21
cia mea mala, gladium, & famem, & beſtiam malam, & peſtilen-
tiã miſero cõtra Ieruſaláim,vt ſuccidã ex ea homines & iumẽta?
ʹAttamẽ remanebit in ea euaſio, ʹqui abducentur captiui,filii & 22
filiæ:ecce ipſi egreſſuri ſunt ad vos,& videbitis ʹviam eorum,& o-
pera eorum,& cõſolationem accipietis ſuper malo quod ʹinduxe-
ro ſuper Ieruſaláim,de omnibus *inquam* quæ induxero ſuper eam.
ʹEt conſolabũtur vos quum videritis viam eorũ, & opera eorũ: 23
ʹ& ſcietis quòd non ſine cauſa ʹfeci omnia quæ feci in ea,dixit Do
minus Iehouáh.

Cap. XV.

Vt lignum vitis inutile igni traditur,ſic Ieruſalẽ exurẽdã dicit.

ET fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 1
Fili hominis , quid erit lignũ vitis præ omni ligno, palmite 2
inquam ʹqui eſt inter ligna ſyluæ?
Num capietur ex eo lignum ʹad faciendum opus? num capient 3
ex eo paxillum,vt dependeat in illo vllum vas?
ʹEcce igni datum eſt ʹvt conſumatur, ambas ʹextremitates eius 4
conſumpſit ignis,& media pars eius exuſta eſt: ʹnunquid profue-
rit ad opus?

ſua liberabunt animas ſuas,ait Domi
nus exercituum.
Quòd ſi & beſtias peſſimas induxe
ro ſuper terram,vt vaſtem eam,&fue E
rit inuia , eo quòd non ſit pertranſ-
iens propter beſtias,
Tres viri iſti ſi fuerint in ea:[viuo e-
go,dicit Dominus Deus,quia nec fili
os nec filias liberabunt,ſed ipſi ſoli li-
berabuntur: terra autem deſolabitur.
Vel ſi gladium induxero ſuper terrã
illam,& dixero gladio, Trãſi per ter-
ram:& interfecero de ea hominem &
iumentum,
Et tres viri iſti fuerint in medio eiꝰ:
viuo ego,dicit Dominus Deus,nõ li-
berabũt filios neque filias,ſed ipſi ſo- F
li liberabuntur.
Si autem & peſtilentiam immiſero
ſuper terram illã, & effudero indigna
tionem meã ſuper eam in ſanguine,
vt auferã ex ea hominem & iumẽtũ,
Et Noe,& Daniel,& Iob fuerint in
medio eius: viuo ego, dicit Dominus
Deus,quia filium & filiam non libera
bunt,ſed ipſi ſua iuſtitia liberabũt ani
mas ſuas.
Quoniã hæc dicit Dñs Deus,Quòd
& ſi quatuor iudicia mea peſſima,gla
dium,& famem , ac beſtias malas , &
peſtilentiam immiſero in Ieruſalem, G
vt interficiam de ea hominẽ & pecus:
Tamen relinquetur in ea ſaluatio
educentium filios & filias:ecce ipſi e-
gredientur ad vos , & videbitis viam
eorum & adinuentiones eorum:&cõ
ſolabimini ſuper malo quod induxi
in Ieruſalem,in omnibus quæ impor
taui ſuper eam.
Et cõſolabuntur vos, quũ videritis
viã eorũ & adinuẽtiones eorũ: & co-
gnoſcetis quòd nõ fruſtra fecerim o-
mnia quæ feci in ea,ait Dñs Deus.
Cap.X V
ET factꝰ eſt ſermo Domini ad me,
dicens,
Fili hominis,quid fiet ligno vitis ex
omnibus lignis nemorum , quæ ſunt
inter ligna ſyluarum?
Nunquid tolletur de ea lignum , vt
fiat opus? aut fabricabitur de ea paxil
lus , vt dependeat in eo quodcunque
vas?
Ecce,igni datum eſt in eſcam,vtrã-
que partem eius conſumpſit ignis,&
medietas eius redacta eſt in fauillam:
nunquid vtile erit ad opus?

Ipſi iuſtitia ſua הםה בצדקתם ipſi per iuſtitiam ſuam.i.ipſi ſoli propter pietatem ſuam liberabuntur. nam paulo pòſt verſu 17 additum eſt,ſoli liberabuntur. 15 Per terram, בארץ .i.per regionem illam quæ peccauerit in me. Et orbauerit eam ושיכלתה .i.priuauerit eam incolis.Seipſum declarat verbis ſequentibus. Deſolata abſque tranſ.שממה מבלי עובר Ad verbum deſolatio à non tráſeunte.i.ita deſolata vt nemo per eam iter faciat.Ieremias,cap.51.c.43,ſic extulit,Terra in qua non habitabit quiſquam, nec tranſibit per eã filius hominis.Quidam vertunt,ita vt deſolata ſit propterea quòd nemo per eam tranſeat,propter illas beſtias.Singul.Heb.pro plur.

16 *Quòd* neque filios,&c. אם בנים וגו׳ Ad verbum,ſi filios,& ſi filias liberabunt.q.d.iuro ego,ne paruulis quidem eius regionis cuiuſcũque ætatis fuerint me parciturũ propter eos. Erit deſolatio. תהיה שממה: Hebraiſmus,pro,deſolabitur,ſiue deſtruetur terra illa quæ in me peccauit. 17 Vel *ſi* gladium או חרב Aut gladium. Alii, Quum gladium. Intellige maximum militum armatorum exercitũ. q.d.milites armatos. Gladie,tranſi חרב תעבור ô enſis tranſi. Fut.Heb.pro imperat. 19 In ſanguine, בדם ſub.corrupto.propter ſanguinem corruptum.i.effecero vt ſanguis humanus corrumpatur propter aeris corruptionem. Vt ſuccidam והכרתי vt exterminem.

20 Si filium,&c. אם בן אם בת Vide paulo antè,verſu 17. Ipſi iuſtitia ſua המה בצדקתם Vide paulo antè verſu 14.

21 Quantomagis אף כי Hic אף כי pro כל שכן,hoc ſenſu, Vnaquæque ex dictis plagis perdidit nationem totã: quanto magis delebunt ipſæ quatuor immiſſæ?Ipſas autem quatuor in vrbem Ieruſalem mittã:& tamen mitius agam cum ea:nã non redigetur ad internecionem, &c.vt verſu ſequenti docet. Iudicia m. שפטי id eſt flagella quibus orbem punio. 22 Attamen rema. והנה נותרה Ad verbum, Et ecce remanens.i.remanebunt ex ea aliquot qui euadent:nempe qui abducentur,&c. Qui abducentur המוצאים Ad verbum,abductorum.q.d.aliter agam cum populo meo,quàm cum alieno.nam etſi immiſero omnia flagella in populum meum,erunt tamen aliqui ſuperſtites,idque ad gloriam nominis mei.nam videbuntur opera eorum mala, vnde cognoſcetur eos ſola Dei miſericordia ſeruatos. Viã eorum, את דרכם .i.viuendi rationem eorum malam. Induxero הבאתי Ad verbum,venire feci.Præt.Heb.pro fut. Feci,

23 Et conſolabuntur vos ונחמו אתכם Et conſolationem afferent vobis. Et ſcietis וידעתם tunc demum cognoſcetis. &c. עשיתי את כל אשר עשיתי Præt.Heb.pro fut.fecero omnia quæ fecero.

IN CAPVT XV.

2 Qui eſt אשר היה Præt.Heb.pro præſ.i.annumeratur,ſiue annumerari debet inter arbores nemorum.Eſſe inter ligna ſyluæ, phraſi Hebraica dicitur,pro annumerari inter ſteriles & infructuoſas arbores, hoc eſt,non ferre fructũ. q.d.qua re præſtantius erit[vel, eſt] lignũ vitis cæteris arboribus,ſi fructum non fert? 3 Ad faciendum opus? לעשות למלאכה .i.ad apparandum illud ad aliquod opus?ſiue, vt ex eo fiat opus?ne paxillus quidem ex eo fieri poteſt in quo ſuſpendatur vel minimum vas,ſiue inſtrumentum aliquod.

4 Ecce igni datum eſt הנה לאש נתן Præt.Heb.pro præſ.vel futuro, Certè igni tradetur. Vt conſumatur, לאכלה vt deuoretur.vt comburatur. Extremitates e. קצותיו ſummitates eius.Per duas extremitates intelligunt afflictiones quas paſſi ſunt Iſraelitæ ab Aramæis,ab Oriente,& à Palæſthinis ab Occidente:per medium verò intelligunt Ieruſalem. Nunquid proſu. היצלח.i.Num vtile erit ad opus aliquod faciendum ex eo?

B Etiam quum eſſet integrum,non e-
rat aptum ad opus: quãto magis quũ
illud ignis deuorauerit & cõbuſſerit
nihil ex eo fiet operis?

5 Ecce quum fuerit integrum,"non apparabitur ad opus:"quan-
to minus quum ignis deuorauerit illud,& combuſtum fuerit ap-
parabitur vltrà ad opus?

Propterea hæc dicit Domin⁹ De⁹,
Quomodo lignum vitis inter ligna
ſyluarum quod dedi igni ad deuoran-
dum: ſic tradidi habitatores Ieruſalẽ.

6 Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, Quẽadmodum lignum
vitis"inter ligna ſyluæ quod tradidi igni"vt conſumatur: ſic"tradi-
di habitatores Ieruẃſaláim.

Et ponam faciem meam in eos:de
igne egredientur, & ignis conſumet
eos:& ſcietis quia ego Dominus,quũ
poſuero faciem meam in eos,

7 "Ponam enim faciem meam contra eos:"de igne *uno* egreſſi ſunt,
& ignis *alius* cõſumet eos:ſcietíſque quòd ſum Iehouah,"quum po
ſuero faciem meam contra eos.

Et dedero terram inuiam & deſo-
latam, eo quòd præuaricatores exti-
terunt,dicit Dominus Deus.

8 "Et dabo terram *in* deſolationem,eo quòd"præuaricati ſunt præ-
uaricationem,dixit Dominus Iehouáh.

Cap. X V I.

ET factus eſt ſermo Domini ad
me,dicens,
Fili hominis,notas fac Ieruſalẽ abo
minationes ſuas,
Et dices,Hæc dicit Dominus Deus
Ieruſalem, Radix tua & generatio
tua de terra Chanaan: pater tuus A-
morrhæus,& mater tua Chethæa.

Cap. X V I.

1 ET fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, Abominationes Ieruſalem enarraturus,primùm beneficia Dei erga eam commemorat.
2 Fili hominis,notas fac *urbi* Ieruẃſaláim abominationes ſuas,
3 Et dic,Sic dixit Domin⁹ Iehouáh ſuper Ieruẃſaláim,"Habitatio
tua & cognatio tua *uidentur eſſe* de terra Chenaýanæa: pater tuus *eſt*
אEmorræus,& mater tua חHitthæa.

Et quando nata es, in die ortus tui
non eſt præciſus vmbilicus tuus,& a-
qua nõ es lota in ſalutem,nec ſale ſa-
lita,nec inuoluta pannis.

4 "Natiuitas autem tua *talis eſt,ac ſi* in die qua nata es non fuiſſet præ-
ciſus vmbilicus tuus,& aqua non fuiſſes lota"ad lenimẽ,"& ſale nõ
fuiſſes ſalita,& inuoluendo non"fuiſſes inuoluta.

Non pepercit ſuper te oculus vt fa
ceret tibi vnum de his, miſertus tui:
ſed proiecta es ſuper faciem terræ in
abiectione animæ tuæ in die qua na-
ta es.

5 Non miſertus eſt tui oculus *ullius* vt faceret tibi vnum ex his, vt
miſereretur tui:& proiecta es ſuper faciem agri"cũ abiectione ani-
mæ tuæ die qua nata fuiſti.

Tranſiens autem per te, vidi te cõ-
culcari in ſãguine tuo,& dixi tibi quũ
eſſes in ſanguine tuo,Viue:dixi inquã
tibi,In ſanguine tuo viue.

6 Et tranſiui iuxta te,& vidi te"conculcatam in ſanguine tuo:& di
xi tibi,"In ſãguine tuo viues:dixi inquã tibi,In ſãguine tuo viues.

Multiplicatam quaſi germen agri
dedi te:& multiplicata es,& grãdis ef
fecta, & ingreſſa es, & perueniſti ad
mundum muliebrem:vbera tua intu-
muerunt,& pilus tuus germinauit:&
eras nuda,& confuſione plena.

7 "Decẽ millia veluti germen agri dedi te,& multiplicata es,& ma
gnificata es,"& ingreſſa es ornamentum ornamẽtorum,"vbera"in-
tumuerũt,"& pilus tu⁹"germinauit:"tu autẽ *eras* nuda & diſcooperta.

Et tranſiui per te, & vidi te: & ecce
tempus tuum,tempus amantium: &
expandi amictum meum ſuper te, &
operui ignominiam tuam. Et iuraui
tibi, & ingreſſus ſum pactum tecũ,ait
Dominus Deus,& facta es mihi.

8 Et tranſiui iuxta te, & vidi te,& ecce"tempus tuum *erat* tempus
amorum:"expandi autem amictum meum ſuper te,operui"igno-
miniam tuam,& iuraui tibi,"& ingreſſus ſum pactũ tecum,ait Do
minus Iehouáh,& fuiſti mea.

5 Non apparabitur לא יעשה Ad verbum, non fiet.i.non apparabitur ad aliquod opus faciendum, ſiue non erit aptum alicui operi fa
ciundo. Quanto minus,&c.' אף כי אש וגו Ad verbum,quanto magis ignis deuorabit illum,& comburet,& fiet vltrà opus? Subauditur
negatio præcedens,& non fiet. 6 Inter ligna ſyluæ בעץ היער .i. quod annumerari debet inter arbores infructiferas & ſteriles,vt ver
ſu 2.Explicat parabolam, Quia,inquit,ciues Ieruſalem tantopere abhorrent à reſipiſcentia & operibus bonis. Vt conſumatur,לאכלה
vt cõſumat illud.ſub.ignis. Tradidi נתתי .i.ſtatui me traditurum igni afflictionum & tribulationum.
7 Ponam enim fa.&c.' ונתתי את וגו Ad verbum, Et ponam faciem meam,&c.i.conuertam faciem meam cõtra eos.q.d.aſpiciam eos
toruo vultu,& in eos incũbam vt perdam eos. De igne,&c.' מהאש וגו .i.ex vna afflictione tranſibunt in aliam:& quia non reſipuerũt,
conficientur calamitatibus. Quum poſuero,&c.' בשומי וגו Quod prius dare,ſiue tradere dixerat,nunc Ponere dicit:vt videas נתן
Dare,poni pro שום Ponere.Eſt autem ſchema Hebraicum acſi dicat, Quum iratus afflixerim eos. 8 Et dabo ונתתי Et ponã. Præ-
uaricati ſunt præu. מעלו מעל Hebraiſmus,grauiſſimè peccauerunt.

IN CAPVT XVI.

3 Habitatio t.& cognat.t. מכורותיך ומולדותיך Habitatio tua & natales tui.i.tu videris habitaſſe inter homines infideles & impios,vt
erant Chananæi,quos Dominus expulit à facie filiorum Iſrael.q.d.opera tua ſimilia ſunt operibus illorum:nempe infidelia & impia.
4 Natiuitas,&c.' ומולדותיך וגו Natiuitas autem tua *talis eſt*,Die quo nata es, nõ fuit præciſus vmbilicus tuus,& aqua non fuiſti lota
ad lenimentum,& faſciis non fuiſti inuoluta. Ad lenimen, למשעי ad lenimentum.i.ad leniendam ac molliendam cutem tuam,& re
mollienda oſſa tua.à radice שעע leniuit.& ſic ' eſt vice literæ geminandæ ע. Quidam Hebræorum deducunt à שעה liniuit,& vertunt,Ad li
nimentum. Et ſale והמלח Habet etiam ſal vim purgãdi ac detergendi & arcendi putrefactionẽ. Fuiſſes inuoluta. חתלת :ſub.
faſciis,panniſque,vt conſolidentur,dirigantúrque tenera mẽbra. 5 Cũ abiectione ani.tuæ בגועל נפשך cũ abominatione perſo-
næ tuæ, ſiue corporis tui.i.vt eras adhuc cõtaminata ſanguine partus.Hebraiſmus.q.d.deſtituta fuiſti omni ope & auxilio humano,ac prof
fus neglecta. 6 Conculcatam מתבוססת contaminatam.inquinatam. Quũ autem,inquit,illac iter facerem, vidi te adhuc conta-
minatam ſanguine matris tuæ,quo adhuc fœdata eras in partu ipſo.Induit formam viatoris, ac hominis tranſeuntis per agrum quendam.
In ſanguine t.viues, בדמיך חיי Imperat.Heb.pro fut.in ſanguine tuo viue.q.d. etſi nunc prorſus neglecta ſis,ac deſtituta omni ope,&
auxilio humano,adhuc tamen viues. 7 Decem millia,&c.' רבבה כצמח וגו Hebraiſmus,Mirum in modum,inſtar germinis agri fe
racis multiplicatam reddidi te. Et ingreſſa es orn. ותבואי בעדי עדיים Hebraiſmus,& ornaſti te ornamento vario,pulcherrimo ac elegantiſ
ſimo, vel aptè diſpoſito. Facta es ſtudioſa mundi muliebris. Intumuerunt, נכונו decentem formam & figuram nacta ſunt. à כון
formare,præparare,firmare.Vnde quidam,firma facta ſunt. Alii,prominuerunt. Et pilus t.ger. ושערך צמח & pilus tuus creuit.ortus
eſt,ſub.valde.Intelligit partes illas quas natura veſtire ſolet pilis. Tu autem ואת tu tamen. 8 Tempus t.erat,&c. עתך עת
דודים .i.tempus aptum viro ac nuptiis,in quo eras nubilis & matura viro. Expandi au.ami.m. ואפרוש כנפי Ad verbum,& expandi
oram meam.i.oram veſtimenti mei,hoc eſt veſtimentum meum.more ſcilicet eorum qui deſpondebant vxorẽ.q.d.deſpondi te. Igno-
miniam t. ערותך nuditatem tuam.partem illam corporis ſignificat quam natura tegi vult. Dicitur autem per antiphraſin nuditas, quòd
minimè nuda eſſe debeat. Et ingreſſus ſ.pa.t. ואבוא בברית אותך Hebraiſmus,inii fœdus tecum.

Et laui te aqua,laui inquā'ſanguinem tuum à te,&vnxi te oleo. 9
Veſtiui te præterea'diſcoloribus,& calceaui te'taxo,cinxíque te 10
'byſſo,& operui te ſerico.
'Ornaui te inſuper 'ornamēto,'& dedi armillas 'in manibus tuis, 11
torquem'in gutture tuo.
Dedi etiam'circulum in naribus tuis,& inaures in aurib⁹ tuis,'& 12
coronam gloriæ in capite tuo.
'Ornata itaque es auro,& argento,& veſtis tua fuit byſſus,& ſeri 13
cum'& polymitum:ſimilam &mel,& oleum comediſti,& decora
facta es'vehementer valde,'& profeciſti in regnum.
Egreſſum eſt igitur tibi nomen inter Gētes propter pulchritudi 14
nem tuam : abſoluta enim erat ob decorē meum quem poſueram
ſuper te,dixit Dominus Iehouáh.
Fidiſti autem pulchritudini tuæ, & fornicata es'propter nomen 15
tuū:'& effudiſti fornicationes tuas ad omnem tranſeuntem: 'erga
eum erat *deſiderium tuum.*

Arguitur ingratitudinis ob fornicationem ſuam cum idolis.

Et accepiſti de veſtimētis tuis,feciſtíque tibi excelſa'diſcoloria, 16
& fornicata es in eis:'non futura ſunt *ſimilia*,neque erit *unquam* popu
lus qui talia faciat.
Tuliſti præterea vaſa'gloriæ tuæ de auro meo &de argēto meo, 17
quæ dederam tibi,& feciſti tibi imagines maſculinas,& fornicata
es cum eis.
Tuliſti quoque veſtimenta tua diſcoloria, & operuiſti illas: & 18
oleum meum,& ſuffimentum meum'dediſti coram eis.
Et panem meum quem dederam tibi, ſimilam &oleum & mel 19
'*quibus* cibaui te,poſuiſti coram eis,'in odorem quietis,'&*ita* fuit,ait
Dominus Iehouáh.
Tuliſti inſuper filios tuos & filias tuas 'quos generaſti mihi, & 20
immolaſti illos eis 'ad conſumendum: 'nunquid parum eſt *tibi* de
fornicationibus tuis?
'Et immolaſti filios meos,dediſtíque eos 'vt trāſire faceres eos 21
'*per ignem*'illis.
Et cum omnibus abominationibus tuis &fornicationibus tuis 22
non es recordata dierum adoleſcentiæ tuæ, quando eras nuda , &
diſcooperta,*&*'conculcata'in ſanguine tuo.

9 Et laui te aqua, & emūdaui ſangui-
nem tuum ex te,& vnxi te oleo.
10 Et veſtiui te diſcoloribus,& calcea-
ui te hyacintho:& cinxi te byſſo,& in
dui te ſubtilibus.
11 Et ornaui te ornamento, & dedi ar
millas in manibus tuis,& torquē cir-
ca collum tuum.
12 Et dedi inaurem ſuper os tuum, &
circulos auribus tuis,& coronam de-
coris in capite tuo.
13 Et ornata es auro & argento,& ve-
ſtita es byſſo & polymito , & multis
coloribus: ſimilam & mel & oleū co-
mediſti, & decora facta es vehemēter
nimis,& profeciſti in regnum.
14 Et egreſſum eſt nomen tuum in Gē B
tes propter ſpeciem tuam:quia perfe
cta erat in decore meo quem poſuerā
ſuper te,dicit Dominus Deus.
15 Et habens fiduciam in pulchritudi-
ne tua fornicata es in nomine tuo, &
expoſuiſti fornicationem tuam omni
tranſeunti,vt eius fieres.
16 Et ſumens de veſtimētis tuis,feciſti
tibi excelſa hinc inde conſuta, & for-
nicata es ſuper eis,ſicut non eſt factū,
neque futurum eſt.
17 Et tuliſti vaſa decoris tui , de auro
meo atque argento meo,quæ dedi ti-
bi: & feciſti tibi imagines maſculinas,
& fornicata es in eis.
18 Et ſumpſiſti veſtimēta tua multico-
loria,& operuiſti illas:& oleum meū
& thymiama meum poſuiſti corā eis.
19 Et panem meum quem dedi tibi,ſi
milam & oleum & mel quibus enu-
triui te , poſuiſti in conſpectu eorum
in odorem ſuauitatis , & factum eſt,
ait Dominus Deus.
20 Et tuliſti filios tuos & filias tuas C
quas generaſti mihi, & immolaſti eis
ad deuorandū: nunquid parua eſt for-
nicatio tua?
21 Immolaſti filios meos, & dediſti il
los conſecrans eis.
22 Et poſt ōnes abominationes tuas
& fornicationes tuas nō es recorda-
ta dierum adoleſcentiæ tuæ , quando
eras nuda & confuſione plena, cōcul-
cata in ſanguine tuo.

9 Sanguinem tuum à te, דמיך מעליך Ad verbum,ſanguinem tuum deſuper te.i.abluendo detraxi ſanguinem illum quo adhuc fœdata eras ab vtero matris. 10 Diſcoloribus, רקמה veſte acupicta.i.arte phrygionica facta.Gallicè,*de broderie.* Taxo, תחש corio taxeo. תחש Animal quoddam erat ex cuius pelle tegumentum vnum factum fuit ſuper tabernaculum.Exod.26.b.14. Byſſo,&c. בשש ואכסך משי: .i.veſte byſſina,& ornaui te veſte facta ex ſerico. 11 Ornaui te,&c. ואערך עדי .i. variis,ac diuerſis,pulcherrimiſque ornamentis ornaui te. Et dedi ואתנה Dare,pro Ponere,vt & mox. In manibus t.על־ידיך in brachiis tuis. In gutture tuo. על־גרונך: Guttur pro collo.cinxi ac ornaui collum tuum torque. 12 Circulum in nar.t.נזם על־אפך annulum in naribus tuis: ſolebant enim aurei circuli in os ex fronte pendere,& naribus imminere. Et coronam glo. ועטרת תפארת & diadema decoris.i.eximium ac pulcherrimum. 13 Ornata es ותעדי Ornaſti te itaque. Et polymitū ורקמה & acupictum.vt ſuprà verſu 10.veſtes tuæ fuerunt ex byſſo,ſerico,& acupicto. Vehementer valde,במאוד מאוד vehementiſſimè. Et profeciſti,&c. ותצלחי וגו' & proſperè tibi ſucceſſit vſque ad regnum.i.facta es apta & idonea regno ſuſcipiendo.nam ex populo Iſraelitico deſignati ſunt Reges.
15 Propter nomen t. על־שמך propter famam tuam. Et effudiſti ותשפכי Doctus inter Hebræos exponit, Tot fuerunt fornicationes tuæ vt eas effunderes omnibus tranſeuntibus.q.d.effuſè proſtituiſti te ac pudorem tuum omnibus tranſeuntibus. hoc eſt quæcūque idola tibi oblata ſunt,coluiſti. Erga eum erat לו־יהי: ſub.voluntas tua,ſiue deſiderium tuum. Fut.Heb.pro imperfecto.i.ferebaris deſiderio erga quoſcunque.Quidam vertunt,vt eius fieret.ſub.amplexus tuus. 16 Diſcoloria, טלואות .i.quibus præparaſti tibi aras diuerſorum colorum,in quibus coluiſti idola. Non futura,&c. לא באות וגו' Ad verbum,non veniunt,& non erit. Doctus inter Hebræos exponit, Non veniunt במות כמוהן excelſa ſicut ipſa.i.ſimilia: acſi dicat,nō ſunt futura vt veniant:nec erit homo vel populus qui facturus ſit in tanta multitudine aras. 17 Gloriæ tuæ, תפארתך Hebraiſmus,vaſa tua inſigniora & elegantiora,facta ex auro meo.
18 Dediſti coram eis. נתת לפניהם: Hebraiſmus poſuiſti coram eis,pro obtuliſti eis. 19 *Quibus* cibaui te, האכלתיך Ad verbum, ſubaudito אשר,quæ comedere feci te.i.quæ dederam tibi in cibum. In odorem quietis, לריח ניחח .i.ad excitādum odorem ſuauiſſimum. Et *ita* fuit, ויהי & ita factum eſt.q.d.ita feciſti tu,non potes negare:nam teſtis ſum oculatus. 20 Quos generaſti mihi, אשר ילדת לי quos genueras mihi.vel pepereras.i.qui ex lege matrimoniali debebant eſſe mei. Ad conſumendum: לאכול ad deuorandum.i.vt in gratiam illorum ignis abſumeret eos. Nunquid parū,&c. המעט מתזנותיך: nunquid modicum eſt[vel,parua res eſt]quòd *ſic* fornicata ſis?q.d.parumne tibi videtur quòd ſic dedita fueris idololatriæ, niſi etiam iugulares filios meos,&c. acſi dicat,ſatis id tibi eſſe debebat. 21 Et immolaſti ותשחטי Sed immolaſti.Etiam immolaſti.Quidam iungunt hæc fini præcedentis verſus,Nunquid parua res tibi viſa eſt quòd fornicata ſis,*niſi* etiam filios meos,&c. Vt tranſire faceres בהעביר אותם vt eos tranſire facerent.vt eos traducerent.ſub.ſacerdotes. Illis. להם: .i.in gratiam illorum idolorum. 22 Conculcata מתבוססת fœdata. volutata. inquinata. vel polluta adhuc ſanguine tuo. In ſanguine tuo. : ברמך היית Ad verbum,in ſanguine tuo eras. verbum ſubſtantiuum iſtud poſteriore loco iungitur participio præcedenti.

Et accidit poſt omnem malitiam, tuam,(Væ vę tibi, ait Domin⁹ Deus)	23	ʼEt fuit, poſt omnem malitiā tuam, (Væ væ tibi, dixit Dominus Iehouáh)
Et ædificaſti tibi lupanar, & feciſti tibi proſtibulum in cunctis plat éis.	24	AEdificaſti tibiʼexcelſum, & feciſti tibiʼexcelſū in omni platea.
Ad omne caput viæ ædificaſti ſignū proſtitutionis tuæ, & abominabilem feciſti decorem tuū: & diuiſiſti pedes tuos omni trāſeunti, & multiplicaſti fornicationes tuas.	25	ʼAd omne caput viæ ædificaſti excelſum tuum,ʼ& abominatum reddidiſti decorem tuum,ʼ& aperuiſti pedes tuos omni tranſeūti, ʼ& multiplicaſti fornicationes tuas.
Et fornicata es cum filiis AEgypti, vicinis tuis magnarū carnium, & multiplicaſti fornicationem tuam ad irritandum me.	26	ʼEt fornicata es cum filiis AEgypti, vicinis tuis magnorum mēbrorum, multiplicaſtíque fornicationem tuam ad irritandū me.
B Ecce ego extendam manum meam per te, & auferam ius tuum: & dabo te in animas odiētium te filiarum Palæſthinarum, quæ erubeſcunt in via tua ſcelerata.	27	Propterea ecce extendi manum meam ſuper te, & diminuiʼſtatutum *cibum* tibi,ʼ& dedi te in animam odio habentium te filiarum Peliſ̌ſthím,ʼquæ erubeſcunt de via tua turpi.
Et fornicata es in filiis Aſſyriorum, eo quòd necdum fueris expleta: & poſtquam fornicata es, nec ſic es ſatiata.	28	Fornicata es præterea cum filiis Aſ̌ſſúr, ʼeo quòd non eſſet ſaturitas tibi: fornicata es inquam cum eis, eo quòd nonʼeſſes ſatiata.
Et multiplicaſti fornicationem tuā in terra Chanaan cum Chaldæis, & nec ſic ſatiata es.	29	ʼEt multiplicaſti fornicationem tuamʼin terra Chenáyan, ʼ*terræ* Chaſ̌ſdím *aſſimilata*, nec etiam in hoc es ſatiata.
In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus, quum facias omnia hæc opera mulieris meretricis & ꝑcacis?	30	Quàmʼinfirmū eſt cor tuū, dixit Dominus Iehouáh,ʼquòd feceris omnia iſta, opus mulieris meretricisʼdominium ſui habentis!
D Quia fabricaſti lupanar tuum in capite omnis viæ, & excelſum tuum feciſti in omni platéa, nec facta es quaſi meretrix faſtidio augens pretium:	31	ʼQuòd ædificaueris excelſum tuum in capite omnis viæ,ʼ& excelſum tuum feceris in omni platea: & non fuiſti ſimilis meretriciʼſpernendo mercedem.
Sed quaſi mulier adultera quæ ſuper virum ſuum inducit alienos.	32	Mulierʼadultera pro viro ſuo ſuſcipiet alienos.
Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dediſti mercedes cunctis amatorib⁹ tuis, & dona donabas eis vt intrarent ad te vndique ad fornicandum tecum.	33	Omnibus meretricibus *ſcortatores*ʼdantʼmercedem: tu verò dediſti dona tua cunctis amatoribus tuis, & munera dediſti illis vt intrarent ad teʼvndique, propter fornicationes tuas.
C Factúmque eſt in te contra conſuetudinem mulierū in fornicationibus tuis, & poſt te nō erit fornicatio: ī eo enī quòd dediſti mercedes, & mercedes nō accepiſti, factū eſt ī te cōtrariū.	34	Et fuit in te contrarium mulierum in fornicationibus tuis,ʼnec poſt te *erit ſimilis* fornicatio: quum enim dederis mercedem, & merces non ſit data tibi,ʼfuiſti aliis contraria.
Propterea meretrix, audi verbum Domini.	35	Propterea meretrix, audi verbum Iehouæ.
Hæc dicit Dominus Deus, Quia effuſum eſt æs tuū, & reuelata eſt ignominia tua in fornicationibus tuis ſup	36	Sic dixit Dominus Iehouáh, Eo quòdʼeffuſa eſt turpitudo tua, & reuelata eſt turpitudo tua in fornicationibus tuisʼſuper amato- *Minatur ei pœnam.*

23 Et fuit, ויהי .i. vltra omnem malitiam tuam prædictam factum eſt vt ædificaris, &c. Hoc modo ſequenti verſui iungitur iſte verſus, interpoſita parētheſi per exclamationem, Væ, væ tibi. q.d. ô miſerrima & infœliciſſima, dicit Dominus. Alii non iungunt ſequēti verſui, vertentes, Et factum eſt, poſt omne malum tuum Væ væ tibi. vel, Vnde poſt omnem malitiam tuam accidit tibi Væ væ. i. maledictio & infœlicitas. Alii ex commentariis doctiſſ. Hebræorum vertunt, Et ita fuit, poſt omne malum tuum., vel, erit. vt ſit præteritum pro præſenti. i. eueniet quod tibi fuit prius: nempe vt ſis adhuc nuda & diſcooperta, poſtquam admiſeris omnia flagitia tua, expleuerīſque deſiderium tuum. Pòſt ſequitur exclamatio, ô miſerrimam ac infœliciſſimam. i. tu es miſerrima & infœliciſſima.

24 Excelſum, גב Singul. Heb. pro plural. excelſa, ſiue aras. Quidam, proſtibulum vertunt, ſequuti LXX interpretes. Excelſum רמה Quidam vertunt, altare ſublime. 25 Ad omne ca. viæ אל־כל־ראש דרך Iuxta omne caput viæ. Alii, In omni capite viæ. i. initio viarum. q.d. in omnibus triuiis, aut quadriuiis extruxiſti tibi, non mihi aram quandam. Et abominatum redd. dec. t. ותתעבי אתיפיך & abominabilem reddidiſti *Gentibus* pulchritudinem tuam. i. dignitatem ac maieſtatem illam regni tui, quod antea habebatur ab omnibus in ſummo honore ac pretio. Et aperuiſti pedes t. ותפשקי את וגו׳ & diuaricaſti pedes tuos. i. femora tua. Rem alioqui inhoneſtā, honeſta expreſſit oratione. q.d. proſtituiſti te, ac pudorem tuum omnibus tranſeuntibus. hoc eſt, omnia omnium gentium idola, quotquot ſcilicet illæ tibi offerebant, coluiſti. Innuit ingens ſtudium Iſraelitarum circa idololatriam. Et multiplicaſti ותרבי & auxiſti. Hebraiſmus, ſupra modum dedita fuiſti cultui peregrino idolorū. 26 Et fornicata es, &c. ותזני וגו׳ Hebraiſmus, coluiſti deos AEgyptiorū.

27 Statutum *cibum* tibi, חוקך Ad verbum, ſtatutum tuum. Quidam vertunt, annonam tuam. vel, demenſum tuum. i. cibum tibi ſtatutum ac conſtitutum, & tibi neceſſarium. q.d. effeci vt laborares inedia cibi. Et dedi, &c. ואתנך וגו׳ Hebraiſmus, tradidi te deſiderio ac voluntati vrbiū Palæſthinorū quæ te odio habebant. id eſt, effeci vt te vincerent, agerēntque in te pro voto. Filias vocat villas & oppida. Quæ erubeſcunt, &c. הנכלמות וגו׳ quas etiam pudebat viæ tuæ ſceleratæ. Ad verbum, viæ tuæ *quæ eſt* ſcelus. Hebræi ſubaudiunt, שהיא דרך זימה quæ eſt via ſceleris. 28 Eo quòd, &c. מבלתי וגו׳ Ad verbum, ſine ſaturitate tua. vel, propter non ſaturitatem tuā. Eſſes ſatiata. שבעת ſub. cultu idolorum aliarū gentium. 29 Et multiplicaſti ותרבי Sed multiplicaſti. Vt paulo antè verſu 25. In terra Chen. אל־ארץ כנען præ terra Chanaan. Alii, cum terra Chanaan. vel, ad terrā Chanaan. & ita Chaldæus paraph. dicens, vt coniungeres te ad populum[vel, populo]Chanaan. *Terræ* Chaſ̌ſd*aſſim*. כשדימה Ad verbum, in Chaldæam. ſub. mittendo nuntios qui diſcerent ritus quibus colendi eſſent dii Chaldæorum. Vel pergendo animo vſque in Chaldæam. Alii, vſque in Chaldæā. ſub. extendiſti vel protraxiſti fornicationē tuam. 30 Infirmū eſt אמולה debile. imbecille. Alii, exciſum. i. quàm demens facta es, ſiue in quā dementiā incidiſti. Quòd feceris בעשותך quòd feciſti. quòd faciebas. Dominiū, &c. שלטת: vt ſcilicet faciat omnia quæ deſiderat. Chald. paraph. quæ dominatur ſibiipſi in animo ſuo. Alii, imperioſæ. vel, omnia pro arbitrio ſuo facientis. Quidā Hebræorū exponūt, præualentis fornicationibus poſt eā. 31 Quod ædific. בבנותיך Infinit. cū ׳ pluralem indicāte more nominū. q.d. Quòd multa ædificia extruxeris. Et excelſum t. ורמתך Paulo pòſt verſu 39, plurali numero ponit, diruet excelſa tua. Spernēdo לקלס deridēdo. ſubſannādo. q.d. tu es lōgè diuerſa ab aliis ſcortis, quæ ſpernūt præmia ab amatoribus ſibi oblata vt maiora ambiant: ſuſcipis enim quoduis præmiū, etiam viliſſima mercede cōtenta. 32 Adultera המנאפת ſub. ita & tu. Significat eam quæ allexit alios in amorem ſui. 33 Dant יתנו Fut. Heb. pro præſ. Vndique, &c. מסביב וגו׳ per circuitum in fornicationibus tuis. Mercedem נדה Eſt merces, ſiue præmium quod datur ſcorto. Fuiſti, &c. ותהי וגו׳ Ad verbū, & fuit *tibi* in contrariū. Redundat. 34 Nec poſt, &c. ואחריך nec poſt te *fuit ſic* fornicatū.

36 Effuſa eſt tur. t. השפך נחושתך Ad verbū, effuſum eſt æs tuū. ſignificat etiā imū cuiuſque rei. Metaphora ſumpta à vaſis, quorū imū [ſiue inferiorē partem] munire ſolent ære. Quidā vertunt, effuſum eſt imū tuū[. i. expoſita eſt cōſpectui & oculis hominū] inferior pars vētris tui. circūloquitur pudēda. Chal. para. diſcooperta eſt cōfuſio tua. Super ama. t. על־מאהביך cū amatorib⁹ tuis. i. illis quos deperibas.

res tuos,'& ſuper omnia idola abominationum tuarũ,'&iuxta ſan
guinem filiorum tuorum quos dediſti eis.
Ideo ecce ego'congrego omnes amatores tuos'cũ quibus oble- 37
ctata es te, & õnes quos dilexiſti cũ vniuerſis quos odio habebas:
congregabo inquam eos aduerſum te vndique, & reuelabo turpi-
tudinem tuam eis,videbúntque omnem turpitudinem tuam.
'Et iudicabo te iudiciis adulterarum & effundentium ſanguinẽ, 38
'dabóque te ſanguinem iræ & zeli.
Dabo te præterea in manũ eorũ,deſtruéntque'excelſum tuũ,'& 39
confringent excelſa tua,itẽ nudare:faciam te veſtimẽtis tuis,& au
ferent vaſa'gloriæ tuæ, & dimittent te nudam & diſcoopertam.
'Et aſcendere facient ſuper te cœtum,'& lapidabunt te lapide,& 40
confodient te gladiis ſuis'
Atque cõburent domos tuas igni,'&faciẽt in te iudicia in oculis 41
mulierum plurimarum,& ceſſare faciam te ne ſis meretrix, & etiã
mercedem non dabis vltrà.
'Ita requieſcere faciam iram meam in te,&recedet zelus meus à 42
te,& conquieſcam,nec iraſcar amplius.
Eo quòd non fueris recordata dierum adoleſcẽtiæ tuæ,ſed pro- 43
uocaſti me in omnibus his:'& etiam ego ecce viam tuam in caput
dedi,dixit Dominus Iehouáh,'nec *tamen* feciſti cogitationem ſuper
omnibus abominationibus tuis.
Ecce'quicunque parabolicè loquitur, de te loquetur paraboli- 44
cè,dicendo,Sicut mater,*ſic* filia eius.
Filia matris tuæ es tu, quæ'abominata eſt virum'ſuum & filios' 45
ſuos:& ſoror ſororis tuæ es tu, quæ abominatæ ſunt viros ſuos &
filios ſuos:mater veſtra,חHitthæa,& pater veſter אEmoræus.
Soror autem tua maior,שSomerón ipſa eſt,'&filiæ eius,quæ ha 46
bitat ad ſiniſtram tuam:ſoror autem minor te, quæ habitat à dex-
tris tuis,eſt סSedóm & villæ eius.
Et *quidem* in viis earum'non ambulaſti, nec ſecundum abomina- 47
tiones earum feciſti,'veluti paululum pauxillúmq; *foret*, ſed cor-
rupta es præ illis in omnibus viis tuis.
Viuo ego,dixit Dominus Iehouáh,ſi fecit סSedóm ſoror tua & 48
filiæ eius,ſicut feciſti tu & filiæ tuæ.
Ecce iſta fuit iniquitas סSedõ ſororis tuæ,ſuperbia,'ſaturitas pa- 49

Scelera aliarum gentiam iuſtificat comparatione peccatorum Ieruſalem.

Cauſa abominationum in quas inciderunt Sodomitæ.

amatores tuos,& ſuper idola abominationum tuarum in ſanguine filiorũ tuorum quos dediſti eis.

37 Ecce ego congregabo omnes amatores tuos quibus commiſta es,& omnes quos dilexiſti cũ vniuerſis quos oderas:& cõgregabo eos ſuper te vndique, & nudabo ignominiam tuam coram eis,& videbunt omnem turpitudinem tuam.

38 ‖Et iudicabo te iudiciis adulterarũ & effundentium ſanguinem, & dabo te in ſanguinem furoris & zeli. Infrà 23.b.10

39 Et dabo te in manus eorum, & deſtruent lupanar tuum, & demoliẽtur proſtibulum tuum, & denudabunt te veſtimentis tuis,& auferẽt vaſa decoris tui, & derelinquent te nudam, plenámque ignominia. E

40 Et adducẽt ſuper te multitudinem, & lapidabunt te lapidibus,& trucidabunt te gladiis ſuis,

41 ‖Et comburent domos tuas igni,& facient in te iudicia in oculis mulierũ plurimarum , & deſines fornicari, & mercedes vltrà non dabis. 4.Reg.25.b.9

42 Et requieſcet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus à te, & quieſcam,nec iraſcar amplius.

43 Eo quòd non fueris recordata dierum adoleſcentiæ tuæ, & prouocaſti me in omnibus his:quapropter & ego vias tuas in capite tuo dedi,ait Dominus Deus,& non feci iuxta ſcelera tua in õnibus abominationibus tuis.

44 Ecce,omnis qui dicit vulgò prouerbium,in te aſſumet illud, dicẽs, Sicut mater,ita & filia eius.

45 ‖ Filia matris tuæ es tu,quæ proiecit virum ſuum & filios ſuos: & ſoror ſororum tuarum es tu,quæ proiecerunt viros ſuos & filios ſuos: mater veſtra Chetæa,& pater veſter Amorrhæus.

46 Et ſoror tua maior Samaria,ipſa & filiæ eius quæ habitant ad ſiniſtram tuam:ſoror autem tua minor te,quæ habitat à dextris tuis, Sodoma & filiæ eius. , F

47 Sed nec in viis earũ ambulaſti, neque ſecundũ ſcelera earum feciſti pauxillum minus: pene ſceleratiora feciſti illis in omnibus viis tuis.

48 Viuo ego,dicit Dominus Deus,quã non fecit Sodoma ſoror tua ipſa & filiæ eius , ſicut feciſti tu & filiæ tuæ.

49 Ecce‖hæc fuit iniquitas Sodomæ ſo Gen.19.f.24

Et ſuper omnia idola ועל כל גלולי prope omnia idola.Redundat ו Et. Idola abominationum vocat idola abominanda,à quibus maximè abhorret Dominus. Et iuxta ſang. וכדמי & in ſanguinibus. Alii,& cum ſanguinibus.Sanguis pro morte, quòd qui efflant animam,ſoleant eam emittere vnà cum ſanguine.i.quando effuſus eſt ſanguis liberorum tuorum.Quædam exemplaria legunt per caph:וכדמי & ſecundum ſanguinem. Duobus (inquit) modis reuelata fuit turpitudo tua, ſiue deprehenſa es meretrix: primùm quando colebas idola abominanda:ſecundò,quũ in honorẽ idolorũ immolaſti liberos tuos,& ſanguinem eorum fudiſti. 37 Cõgrego מקבץ Præſ.Heb. pro fut. Cum quibus oblect.es te. אשר ערבת עליהם Ad verbum,quibus delectata es ſuper eos:redundat Super eos.i.quorum conſuetudo & familiaritas antè fuit tibi admodum grata. Turpitudinem tuam ערותך Eadem vox quæ continuò ſequitur. Quidam vertunt, ignominiam. 38 Et iudicabo te iud.&c. ושפטתיך וגו' Hebraiſmus,afficiam te ſuppliciis quibus ſubiacent adulteræ & homicidæ. Dabóque te ſang. &c. ונתתיך דם וגו' Hebraiſmus,curabo te interficiendam:vt ſolent qui perciti ſunt ira,& laborant zelotypia, qui parcere non ſolent deprehenſis. 39 Excelſum tuum, גבך fornicem tuum.Alii,locum proſtitutionis tuæ.Vt ſuprà verſu 31. Et cõfringẽt exce.t.ונתצו רמותיך& diruẽt excelſa tua.i.aras tuas.hic plurali numero poſuit quod verſu 31,paulo ãtè,in ſingulari dixerat. Gloriæ tuæ, תפארתך Hebraiſmus,elegantia & pretioſa. 40 Et aſcendere fac.&c. והעלו עליך וגו' Et adducent ſuper te congregationẽ.i.ingentem exercitum.Quidam,Poſteaquam adduxerint ſuper,&c. Et lapidabũt te lap. ורגמו אותך באבן Alludit ad lapides quos catapultis proiiciunt in vrbem.Hoc pertinet ad oppugnationem. 41 Et facient in te iud. ועשו בך שפטים Hebraiſmus,afficient te variis ſuppliciis,videntibus multis aliis nationibus.Mulieres pro nationibus & gentibus. 42 *Et* requieſcere,&c. והניחותי וגו' Hebraiſmus,Extremis ſuppliciis afficiam te,animum meum explendo, & deſinã te proſequi amore illo quo antea te proſequebar ob zelotypiã tui. 43 Et etiam ego,&c. וגם אני וגו' ego quoque ecce viam tuam,&c. Quidam volunt ECCE hoc loco redundare. Hebraiſmus,puniam te pro ratione ſcelerũ tuorũ. Nec *tamẽ* feciſti cogitationẽ ולא עשית את הזמה Hebraiſmus,Nec cogitaſti qua ratione reſipiſceres:vel,nõ iniiſti conſilium vt reſipiſceres. 44 Quicunque,&c.כל המושל וגו' Ad verbum,omnis parabolizans,ſuper te parabolizabit.Latinè, Quicũque adagiis gaudet,ſiue prouerbiis vti ſolet,de te parabolicè loquetur. 45 Abominata eſt גועלת reſpuit.ſpreuit.eſt benoni,abominatur.euomit.reiicit. 46 Et filiæ eius, ובנותיה Vrbes & oppida intelligit ſubdita ac ſubiecta ipſi Samariæ tanquã metropoli.Sic in ſequentibus accipiendũ.quod creberrimum eſt in libro Ioſue. 47 Non ambulaſti, הלכת ſub.ſed in multo deterioribus,vt mox declarat. Veluti paul.&c. כמעט קט וגו' ſecundum paruulum,paucum *tempus*,& corrupiſti te.vel feciſti peiora illis.i.nam paruo admodum tempore permanſiſti in officio poſt illam tranſmigrationẽ[ſiue captiuitatem]Samariæ,hoc eſt decem tribuum:ſed ſtatim multo deteriora ac ſceleratiora admiſiſti quàm illa. 49 Saturitas panis, שבעת לחם ſatietas cibi.vel,copia ciborum.Intelligit luxum,ſiue abundantiam omnium bonorum.

roris tuæ, Superbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium ipſius & filiarũ eius: & manum egeno & pauperi nõ porrigebant.

nis, & abundantia otii fuit ei, & filiabus eius: & manũ egeni, & pauperis non apprehendit.

50 Et eleuatæ ſunt, & fecerunt abominationes corã me, & abſtuli eas ſicut vidi.

Eleuatæ ſunt autẽ, fecerúntque abominationẽ corã me: & abſtuli eas ſicut vidi.

51 Et Samaria dimidium peccatorum orũ non peccauit: ſed viciſti eas ſceleribus tuis, & iuſtificaſti ſorores tuas in õnibus abominationib⁹ tuis quas operata es.

Porrò שׁSomerón ſecũdum dimidium peccatorum tuorum nõ peccauit, & multiplicaſti abominationes tuas præ illis, & iuſtificaſti ſorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas feciſti.

52 Ergo & tu porta confuſionem tuã, quæ viciſti ſorores tuas peccatis tuis, ſceleratius agẽs ab eis, iuſtificatæ ſunt enim à te: ergo & tu cõfundere, & porta ignominiam tuam, quæ iuſtificaſti ſorores tuas.

Etiam tu porta pudorem tuum, quæ iudicaſti ſororem tuã: in peccatis tuis quib⁹ abominationes feciſti præ eis, iuſtificatæ ſunt præ te: tu inquam etiã erubeſce, & porta ignominiam tuam, quũ iuſtifices ſorores tuas.

53 Et conuertam reſtituens eas cõuerſione Sodomorum cum filiabus ſuis, & conuerſione Samariæ & filiarũ ei⁹, & conuertã reuerſionem tuam in medio eius,

Conuertam igitur captiuitatem earum, *id eſt* captiuitatem סSedóm & filiarum eius, & captiuitatem שׁSomerón & filiarum eius, & captiuitatem captiuitatum tuarum in medio earum,

54 Vt portes ignominiam tuam, & cõfundaris in omnibus quæ feciſti, conſolans eas.

Vt portes ignominiam tuam, & erubeſcas de omnibus quæ feciſti, dum tu eris conſolationi illis.

55 Et ſoror tua Sodoma, & filiæ ei⁹ reuertentur ad antiquitatem ſuã: & Samaria, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem ſuam: & tu, & filiæ tuæ reuertemini ad antiquitatem veſtram.

Et ſorores tuæ, סSedóm & filiæ eius reuertẽtur ad antiquitatem ſuã: & Somerón & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem ſuam: tu quoque & filiæ tuæ reuertemini ad antiquitatem veſtram. *Conuerſio Ammonitarum & Moabitarum,*

56 Non fuit autem Sodoma ſoror tua audita in ore tuo, in die ſuperbiæ tuæ:

Non fuit autem סSedóm ſoror tua in rumorẽ in ore tuo, in die ſuperbiarum tuarum:

57 Antequam reuelaretur malitia tua, ſicut hoc tẽpore in opprobrium filiarum Syriæ, & cunctarum in circuitu tuo, filiarum Palæſthinarum, quæ ambiunt te per gyrum.

Antequam *ſcilicet* reuelaretur malitia tua, ſicut tempore opprobrii filiarum Arám & cũctarum filiarum Peliשׁthím quæ ſunt in circuitu eius, quæ te ſpernunt circunquaque.

58 Scelus tuum, & ignominiã tuã portaſti, ait Dominus Deus.

Scelus tuum, & abominationes tuas portaſti, dixit Iehouáh.

59 Quia hæc dicit Dominus Deus, Et faciam tibi ſicut deſpexiſti iuramentum, vt irritum faceres pactum:

Quia ſic dixit Dominus Iehouáh, Faciam tecum ſicut feciſti, quæ contempſiſti iuramentum, vt irritum faceres pactum: *Iuſtitia Dei.*

60 Et recordabor ego pacti mei tecũ in diebus adoleſcentiæ tuæ: & ſuſcitabo tibi pactum ſempiternum.

Recordabor tamẽ pacti mei quod pepigi tecum in diebus adoleſcentiæ tuæ, & confirmabo tibi pactum ſempiternum. *Miſericordia eiuſdem per Chriſtum.*

61 Et recordaberis viarum tuarum, & confundêris quum receperis ſorores tuas te maiores cum minoribus tuis: & dabo eas tibi in filias, ſed non ex pacto tuo.

Et recordaberis viarum tuarum, & erubeſces quum ſuſceperis ſorores tuas maiores te cum minoribus te: & dabo eas tibi in filias, at non ex pacto tuo.

62 Et ſuſcitabo ego pactum meum tecum: & ſcies quia ego Dominus.

Et cõfirmabo pactum meum tecũ: ſciéſque quòd ego Iehouáh.

Et abũdantia otii, ושלות השקט altum otium. ſiue ſummum. Alii, quies otii. Vel, otium quietis. Intelligit eos in proſperitate & fœlicitate omniũ rerum ſecuros & otioſos fuiſſe. Non apprehendit. לא החזיקה: non roborauit. Alii, non firmauit. i. non ſubuenit inopiæ pauperum. 50 Eleuatæ ſunt, a. ותגבהינה . i. fuerunt animo elato & ſuperbo. Et abſtuli, &c. ואסיר וגו׳ propterea amoui eas [ſub. à conſpectu meo] ſicut vidi. ſub. iuſtum eſſe. i. ita vt apud me ſtatui ac decreui. Alii, quando vidi. ſub. ita oportere fieri. Vel, quando vidi. ſub. abominationem eius. 51 Secundum dimid. pec. t. כחצי חטאתיך iuxta mediam partem peccatorum. i. dimidium ſcelerum tuorũ non admiſit. Et multiplicaſti abo. t. ותרבי את־תועבותיך Hebraiſmus, quin, vel nã tu plures abominationes feciſti quàm illæ. Et iuſtificaſti ותצדקי Hebraiſmus, iuſtiores oſtendiſti. q. d. collatione operum illarum facta cum operibus tuis, viſæ ſunt iuſtiores. Abuſiuè dictum eſt, Iuſtificare hoc loco. 52 Etiam tu porta גם־את שאי Ergo & tu ſuſtine confuſionem tuam. vel, ignominiã tuam. Imperat. Heb. pro fut. i. confundêris. Iudicaſti פללת condemnaſti, Samariam ſcilicet, quum vidiſti decem tribus in captiuitatem abduci. dixiſti enim meritò id eam pati. Verbum פלל ſignificat in alios ſententiam proferre tanquam iuſtè mulctatos. Abominationes fe. התעבת magis abominanda feciſti. Alii, quibus abominabilem [vel, abominandam] reddidiſti te præ illis. i. deterius te geſſiſti illis. Iuſtificatæ ſunt præ te: תצדקנה ממך iuſtificabuntur præ te. i. iuſtiores apparebunt te, ſi ſcilicet conferantur opera earum cum tuis operibus. 53 Conuertam igitur ושבתי Reuerti igitur faciam captiuos earum. i. aſſeram eos in libertatem. intelligit de libertate ſpirituali quam aſſequuturæ erãt gentes illæ per Chriſtum. Et per Sodomã & villas eius, intelligit Idumæos & Moabitas, qui originem duxerant à Lot, qui habitabat in Sodomis. Et captiuitatem, &c. ושבות וגו׳ Hebraiſmus, quẽ ſic quidam reddunt, captiuitatẽ qua tu captiua teneris inter eas. 54 Vt portes igno. t. למען תשאי וגו׳ vt feras confuſionem tuam. Hebraiſmus, vt pudeat te, ac pœniteat ſcelerum tuorum. Dum tu eris, &c. בנחמך אותן: Ad verbum, in conſolando te eas. quum ſcilicet viderint afflictionem tuam: nam conſolatio miſerorum eſt habere pares. 55 Ad antiquitatem ſ. לקדמתן ad priora ſua. i. ad fidem illam Maiorum, quã habebant in Meſſiam, ad priſtinam libertatẽ. Sic in ſequentibus. 56 Soror tua, &c. אחותך וגו׳ Ad verbũ, ſoror tua in auditũ in ore tuo. Quidã, ſororis tuæ fama in ore tuo. Alii, ſoror tua in ſermonẽ in ore tuo. Ita per auditũ, ſignificat ſermonẽ, quòd ſermo audiatur. Eſt autẽ Hebraiſmus acſi dicat, tempore quo degebas in ſummo otio ac tranquillitate, ob quæ ſuperbiebas admodũ, non recordabaris, neque vllũ faciebas ſermonẽ Sodomæ ſororis tuæ, quòd olim euerſa fuiſſet propter ſcelera ſua. 57 Sicut tẽpore opprob. כמו עת חרפת Actiuè accipiendũ, id eſt quo te affecerunt Syri. Quæ te ſpernũt השאטות אותך quæ te prædãtur. diripiũt. 58 Portaſti, נשאתים Ad verbũ, portaſti eas. vel ea. Pronomen redundãs. Quidã vertunt per futurum, portabis. i. affligeris pro ratione ſcelerum tuorum. 59 Faciam ועשיתי Ad verbum, Et faciam. Redundat ו quibuſdam. Alii vertunt, vt ſequenti verſui iungatur, *Ego* quidẽ agerem tecum, &c. Sed recordabor, &c. Alii, Faciam etiam. Quæ contẽp. אשר־בזית quia ſpreuiſti. vel, quæ deſpexiſti. 60 Recordabor tamen וזכרתי Ad verbum, Et recordabor. Quidam, Recordabor autẽ. 61 Et recordaberis וזכרת Tunc recordaberis. Quum ſuſceperis בקחתך quando accipies. vel recipies. i. quum adiungentur tibi ſorores tuæ decem tribus & reliquæ gentes, maiores & minores, quæ in maioribus & minoribus fuerunt peccatis, quæ omnes inueniẽt redemptionem in Chriſto meo. At non ex pacto tuo. ולא מבריתך: Ad verbum, & non ex pacto tuo. Quidam, non autem ex pacto tuo. i. non propter pactum illud vetus tecum initum, ſed per gratiam quam aſſequuturæ ſunt per Chriſtum meum.

Vt recorderis,'& pudefias,neq; ſit tibi vltrà'apertio oris,'propter 63
pudorem tuū,'quum placatus fuero tibi in omnibus quæ feciſti,
dixit Dominus Iehouáh. Cap. XVII.

Parabola duarū aquilarū ſignificat Sedeciā cōtra iuſiurādū, relicta amicitia Nabuchodonoſor ſe ad Regem Aegypti tranſtuliſſe,& ideo periiſſe.

ET fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 1
Fili hominis,'ænigmaticè loquere ænigma,& parabolicè lo- 2
quere parabolam ad domum Iſraél.
Et dic,Sic dixit Dominus Iehouáh,Aquila grandis grandiū ala- 3
rum,lōgis alis,plena plumis,'cui ineſt varietas,venit ad Lebanón,
& tulit'ſummitatem cedri.
Summitatem'nouellarum plantationum eius auulſit,& addu- 4
xit illam ad terram'mercatorū,in vrbē negotiatorū poſuit illam.
Poſtea tulit de ſemine terræ,& poſuit illud in agro'ſeminis: tu- 5
lit *illud* iuxta aquas multas,'*inſtar* ſalicis poſuit illud.
'Et germinauit,& effectum eſt vitis luxurians humilis ſtaturæ,vt 6
reſpiciant rami eius'ad illam, & radices eius ſub ea ſint: & effecta
eſt vitis,fecítque palmites,& emiſit propagines.
Et fuit aquila'vna grādis magnarū alarum,& multarum pluma- 7
rum:& ecce vitis iſta congregauit radices ſuas iuxta eam,& ramos
ſuos extendit ad eam, vt irrigaret eam'lineis plantationis ſuæ.
In agro bono iuxta aquas multas plantata eſt,vt faciat ramos,& 8
ferat fructum,& efficiatur vitis grandis.
Dic, Sic dixit Dominus Iehouáh,'*Num* proſperè cedet? nónne 9
radices eius'euellet,& fructū eius'excindet & ſiccabit,omnes frō
des germinis eius ſiccabit, & non'cum brachio grandi,& populo
multo,'ad euellendum eam à radicibus ſuis?
Et ecce'plantata eſt:'nunquid proſperè cedet? annon quum atti 10
gerit eam ventus Orientalis,ſiccabitur ſiccando,*&*'in lineis germi
nis ſui areſcet?
Et fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 11
Dic nūc ad domū rebellem, Annon'cognouiſtis quid hæc *ſint*? 12
Dic,'Ecce venit Rex Babél in Ieruſaláim:& tulit Regem eius,&
Principes eius,& adduxit eos ad ſe in Babél.
Tulit quoque de ſemine'regni,& iniit cum eo fœdus,'& addu- 13
xit eum in iuſiurandum,& fortes terræ tulit.

63 Vt recorderis & confundaris,& nō
ſit tibi vltrà aperire os præ confuſio-
ne tua, quum placatus tibi fuero in o
mnibus quę feciſti,ait Domin' Deus.
Cap. XVII.
1 ET factum eſt verbum Domini ad
me, dicens,
2 Fili hominis,propone ænigma, &
narra parabolam ad domum Iſrael,
Et dices,Hęc dicit Dominus Deus,
3 Aquila grādis magnarum alarum,lō-
go membrorum ductu, plena plumis
& varietate,venit ad Libanum,& tu-
lit medullam cedri.
Summitatem frōdium eius auulſit:
4 & tranſportauit eam in terram Cha-
náan,in vrbē negotiatorū poſuit illā.
Et tulit de ſemine terræ, & poſuit
5 illud in terra pro ſemine vt firmaret
radicem ſuper aquas multas,in ſuper-
ficie poſuit illud.
6 Quúmque germinaſſet,creuit in vi B
neam latiorem,humili ſtatura,reſpi-
cientibus ramis eius ad eam: & radi-
ces eius ſub illa erāt:facta eſt ergo vi-
nea,& fructificauit in palmites, & e-
miſit propagines.
7 Et facta eſt aquila altera grādis,ma
gnis alis,multiſque plumis:& ecce vi
nea iſta quaſi mittens radices ſuas ad
eam,palmites ſuos extendit ad illā,vt
irrigaret eā de areolis germinis ſui.
8 In terra bona ſuper aquas multas
plantata eſt vt faciat frondes,& por-
tet fructum,vt ſit in vineam grandē.
9 Dic,Hæc dicit Dominus Deus,Er-
góne proſperabitur? nónne radices
eius euellet, & fructū eius diſtringet, C
& ſiccabit omnes palmites germinis
eius,& areſcet,& non in brachio grā-
di, neque in populo multo vt euelle-
ret eam radicitus?
10 Ecce plantata eſt:ergóne proſpera
bitur? nónne quum tetigerit eam vē-
tus vrens,ſiccabitur,& in areis germi
nis ſui areſcet?
11 Et factum eſt verbum Domini ad
me,dicens,
12 Dic ad domum exaſperantem,Ne- D
ſcitis quid iſta ſignificent? Dic,Ecce,
venit Rex Babylonis in Ieruſalem:
& aſſumet Regē,& Principes eius,&
adducet eos ad ſemetipſū i Babylonē.
Et tollet de ſemine regni,feriétq; cū
13 eo fœdus, & ab eo accipiet iuſiuran-
dum,ſed & fortes terræ tollet.

63 Et pudefias, ובושת & confundaris. Apertio oris, פתחון פה ſub.contra me.Hebraiſmus, pro expoſtulatione,vel excuſatione.i. vt vltrà non habeas quo poſſis iuſtè cōqueri de me.vel,quo excuſare te poſſis. Propter pud.t. מפני כלמתך præ ignominia tua. Quū placatus fuero,&c. בכפרי וגו' quum expiauero te omnibus.vel,dum ego propitius ero tibi in omnibus.

IN CAPVT XVII.

2 AEnigmaticè loq.&c. חוד חידה וגו' Ad verbum,AEnigmatiza ænigma, & paraboliza parabolā.Hebraiſmus, pro quo quidam vertunt,Propone ænigma,& narra parabolam,vel loquere parabolam. 3 Cui ineſt var. אשר לו הרקמה Ad verbum, cui ei *ineſt* varietas ſub.colorū.Redundat Latinis לו Ei. Vox רקמה propriè ſignificat opus plumariū,ſiue variegatum, quod variis coloribus conſtat. Per aquilam magnam,intelligit Imperatorem totius Orientis Nabuchodonoſorem. Per magnas & prolixas alas, magnitudinem & amplitudinē regni eius.Per plumas,immenſas opes.Per varietatem colorum,dignitatem ac maieſtatem regni. Seipſum exponit paulo pòſt,verſu 12. Summitatem את־צמרת.i.ſummam partem cedrorum.ſignificat ſummum ramum cedri, & altiorem quarūcunque arborū partem.Singul.pro plur.Libanus,hic eſt Ieruſalem. Aliàs accipitur pro terra ipſa ſancta.Cedri,Rex & viri clari.De Iechoniæ trāſmigratione loquitur, quem ſignificat per ſummitatem,ſiue cacumen cedrorum. 4 Nouellarum plan.e. יניקותיו propaginum eius.ramorum teneriorum. Significat plantas nouellas & teneras.Declarat quod præcedenti verſu dixerat. Mercatorum, כנען Singul. Heb.pro plur.i.vbi degit multitudo mercatorum.Seipſum mox declarat,dicens,In vrbe negotiatorum.i.in Babylone. erant enim mercatores Babylonii,& negotiatores. 5 Seminis: זרע apto ſementi.i.feraci ac fertili.Semen terræ,Sedechias,qui erat de ſtirpe regia quem Nabuchodonoſor ſuffecit in locum Iechoniæ. Ager aptus ſementi excipiendæ,terra Iuda. *Inſtar* ſalicis צפצפה Subauditur Hebraicè כ ſimilitudinis,ſicut ſalicis,vel vlmi,vt quidam interpretantur.vt ſolent(inquit)ſalices gaudere loco humente,non ſicco,ſiue ſiticuloſo.q.d.citò floruit.
6 Et germinauit, ויצמח Et floruit. Ad illam, אליו Vide verſum 14 ſequentem.i.vt non altius aſcendant,ſed hæreant illi.
7 Vna אחד Pro Altera poſitum.Regem AEgypti intelligit non adeò potentem vt erat Rex Babylonis. Lineis מערגות ex ſulcis.vel areolis:ſiue ex elicibus.Videtur alludere ad Nilū qui AEgyptū irrigat immiſſus in agros per foſſas.Quidam vertunt,in lineis plātationis ſuæ.i.in loco vbi plātata erat. 9 *Num* proſperè cedet? תצלח Admiratiuè legēdum eſſe admonet doctus inter Hebræos, ſubintellecto ה:ſubaudiendum autem relatiuū בו, nempe viti. Quidā vertunt, *Num* proſperabitur? vt ſit verbū deponens, quo frequenter vtuntur Eccleſiaſtici ſcriptores. Euellet, ינתק nempe aquila illa prior,vt ſcilicet aliò transferat. Excindet יקוסס diſtringet.decerpet.euellet. Cum brachio gr. בזרוע גדולה .i.cum potentia magna. Ad euellendum,&c. למשאות וגו' vt radicitus euellat eam. 10 Plātata eſt: שתולה ſub.opinione ſua.q.d.videtur ſibi bene eſſe plantata. Nunquid proſperè cedet? התצלח vt verſu præcedenti. In lineis,&c. על־ערוגת צמחה תיבש in areolis[ſulcis]germinationis ſuæ areſcet?i.in ipſomet loco vbi plātata eſt,& irrigari debet. Venti Orientalis meminit quòd Babylon ſita ſit ad Orientem Aquilonarem reſpectu Iudææ. 12 Cognouiſtis ידעתם Præt.Heb.pro præſ.ſcitis. cognoſcitis.Exponit ænigma,ſiue parabolam. Ecce venit הנה־בא Præterita iſta quidam conuertunt in futurum.
13 Regni המלוכה .i.regio. Et adduxit,&c. ויבא וגו' Hebraiſmus,venire fecit,pro coegit eum iurare.

Vt ſit regnum humile, & non ele-
uetur, ſed cuſtodiat pactū eius, & ſer-
uet illud.

14 Vt eſſet regnum humile, ne eleuaret ſe, ſed cuſtodiret pactum
eius, vt ſtaret in eo.

Qui recedens ab eo, miſit nuntios
ad AEgyptum vt daret ſibi equos &
populum multum. nunquid proſpera
bitur vel cōſequetur ſalutē qui fecit
hæc? & qui diſſoluit pactum, nunquid
effugiet?

15 ′Rebellauit verò contra eum, mittendo nuntios ſuos ad Mizſ-
ráim, vt daret ei ″equos, & populum multum. an proſperè cederet
ei? an euaderet qui facit hæc? ′aut, qui irritū fecit pactū, effugeret?

E Viuo ego, dicit Domin⁹ Deus, quo-
niam in loco Regis qui conſtituit eū
Regem, cuius fecit irritum iuramen-
tum, & ſoluit pactum quod habebat
cū eo, in medio Babylonis morietur.

16 Viuo ego, dixit Dominus Iehouáh, ″ſi non in loco Regis ′qui re-
gnare facit eum, cuius ſpreuit iuramentum, & cuius irritum fecit
pactum cum eo, in medio Babél moriatur.

Et non in exercitu grandi, neque in
populo multo faciet contra eum Pha
rao prælium: in iactu aggeris, & in ex
tructione vallorum, vt interficiat ani
mas multas.

17 Neque cum exercitu magno, atque cum cœtu multo ′faciet cū
eo Paryóh in prælio, ″quum effuderit aggerem, & extruxerit ′vallū,
′vt ſuccidant animas multas.

Spreuerat enim iuramētum, vt ſol
ueret fœdus, & ecce dedit manū ſuā.
& quum omnia hæc fecerit, non effu-
giet.

18 ″Spreuit inquam iuramētum, vt irritum faceret pactum, & ecce
dedit manum ſuam, & omnia hæc fecit, nō euadet.

F Propterea hæc dicit Domin⁹ De⁹,
Viuo ego, quoniam iuramentū quod
ſpreuit, & fœdus quod præuaricatus
eſt, ponam in caput eius.

19 Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, Viuo ego, ′niſi ″iuramentū
meum quod ſpreuit, & fœdus meum quod irritū fecit, ″dedero in
caput eius.

Et expandam ſuper eum rete meū,
& comprehendetur in ſagena mea:
& adducam eum in Babylonem, & iu
dicabo eum ibi prçuaricatione qua de
ſpexit me.

20 ″Et expandam ſuper eum rete meum, & comprehendetur ſage-
na mea: ″& adducere faciam eum in Babél, ′& iudicio contendam
cum eo ibi, ″*propter* præuaricationem ſuam qua præuaricatus eſt
contra me.

Et omnes profugi eius cum vniuer
ſo agmine ſuo, gladio cadent: reſidui
autem in omnem ventum diſpergen
tur: & ſcietis quia ego Dominus lo-
quutus ſum.

21 Et omnes ′fugitiui eius cū vniuerſis exercitibus eius gladio ca-
dent: ″reſidui autē in omnem ventū diſpergentur: & ſcietis quòd
ego Iehouáh loquutus ſum.

Hæc dicit Dominus Deus, Et ſumā
ego de medulla cedri ſublimis, & po-
nam: de vertice ramorum eius tene-
rum diſtringā, & plantabo ſuper mō-
tem excelſum & eminentem.

22 Sic dixit Dominus Iehouáh, ″Et tollā ego ″de ſummitate cedri Zorobabel nepos Iechoniæ, regnaturus in Ieruſalem.
illius ſublimis, ″& ponā: de vertice *inquam* ″nouellarum plantationū
eius ″tenerum excidam, & plantabo ego ſuper montem excelſum,
″& inſtar cumuli eleuatum.

G In monte ſublimi Iſrael plantabo
illud, & erumpet in germen, & faciet
fructum, & erit in cedrum magnam:
& habitabūt ſub ea omnes volucres,
& vniuerſum volatile ſub vmbra frō-
dium eius nidificabit.

23 In monte *inquam* ſublimi Ieſraél plantabo illum, ″& eleuabit ra
mum, & faciet fructum, & efficietur cedrus ″magna: habitabúntq;
ſub ea omnes aues, omne alatū in vmbra ramorū eius habitabūt.

Et ſciēt omnia ligna regionis quia
ego Dominus humiliaui lignū ſubli-
me, & exaltaui lignum humile: & ſic-
caui lignum viride, & frondere feci li
gnum aridum. ego Dominus loquu-
tus ſum, & feci.

24 Sciéntq; omnes arbores agri quòd ego Iehouáh humiliauerim
arborem ſublimem, & exaltauerim arborem humilem: ″exiccare fe
cerim arborem virentem, & florere fecerim arborem aridam. ego
Iehouáh loquutus ſum, & feci.

15 Rebellauit verò וימרד־בו At rebellis fuit ei. Equos, & pop.m. סוסים ועם רב .i. equites & pedites multos. Aut qui irritū, &c
ונמלט: והפר ברית Ad verbum, & irritauit pactū, & euadet? i. quū fregerit pactū, effugiétne? 16 Si non אם־לא niſi. iurantis eſt. Qui
regnare fa. &c. הממליך אותו qui eum Regem cōſtituit, quòd iuramentū eius ſpreuit, & quòd pactum eius irritum fecit, *ob id inquam* apud eū
in medio, &c. Ad verbum, cuius ſpreuit iuramentū eius, & cuius diſſipauit [diſſoluit] pactū eius cum eo, in medio, &c. Vacāt relatiua EIVS
more Hebræorū. Cum eo. i. apud eū in Babylone. 17 Faciet cū eo Paryóh in præl. יעשה אותו פרעה במלחמה Hebraiſmus, non faciet cū
eo in prælio. i. non iuuabit Pharao ipſum Sedeciā ſuo magno exercitu, quādo mittet Rex Babel exercitū cōtra Ieruſalem. In iſtum ſenſum
quidā vertunt, Neque Pharao cū magnis iſtis copiis, & ingenti multitudine in bello quicquam ei efficiet, dum Nabuchodonoſor aggeſta
terra excitarit aggerem, & extruxerit machinā bellicam vt perdat Ieruſalē. Alii exponūt, Nō faciet in prælio. i. nō præliabitur, ſiue certabit,
aut pugnabit cū eo aduerſus Nabuchodonoſorē. Quū effud. agg. &c. בשפך סוללה וגו׳ Infinitiui Hebræis, in effundere, & extruere. Qui-
dā vertūt in ſingulari, quū effuderit, & extruxerit. Alii in plur. effuderint & extruxerint, eodē ſenſu. Vallū דיק munitionē, ſiue turrim,
per quā reſpiciant in vrbem vt capiāt eā. Vide ſuprà cap. 4. a. 2. Vt ſuccidāt להכרית Ad verbū, ad excidendū. Animas pro perſonis poſuit. i.
vt perdant quā plurimos in vrbe ipſa. 18 Spreuit inquā, &c. ובזה אלה וגו׳ Ad verbū, Et ſpreuit iuramentū, vt irritum faceret [vel diſ-
ſiparet] fœdus, & ecce dederat manum. in cōfirmationem ſcilicet fidei. i. quū illum cōfirmaſſet data manu ipſi Nabuchodonoſor. Solemus
enim datis dextris, manuúmq; cōtactu confirmare fœdus. Quidā per futurum vertunt, Spernet nāque iuramentū, vt diſſoluat fœdus quod
cū Nabuchodonoſore iniit, & dabit manū Pharaoni. 19 Niſi אם לא Certè. Duplex formula iuramēti ad maiorē cōfirmationē. Iura-
mentū m. אלתי. i. nomine meo interpoſito factū, vt exponit doctus inter Hebræos. Dedero, &c. ונתתיו וגו׳ Ad verbū, & dabo illud in ca
put eius. Quidā per apoſiopeſin explicāt quod præceſſit, ſubaudiētes verbū, vlciſcar, Niſi iuramētū meū & fœd⁹ meū irritū factū vlciſcar,
& retorquebo illud. i. iniquitatē illam in caput eius. Alii volunt coniunctionem ET, cū relatiuo vacare, cōiungentes poſteriora præcedenti-
bus, vt vertimus. 20 Et expandā, &c. ופרשתי וגו׳. i. Mittā in animum Chaldæorum vt perſequantur eum, quē tandem aſſequentur, vt
exponit doctus inter Hebræos. Et adducere fa. e. והביאותיהו & venire faciā eum. vel, & adducā eum. Et iudicio cōt. cum eo ונשפטתי
אתו. i. ſtabo ad iudicium cum illo. Alii, vt iudicer illic cum eo. Alii, & intrabo in iudicium cum illo. i. diſceptabo cum illo, oſtendāq; ſe iuſtè
affligi. Chaldæus para. & de eo iudiciū, ſiue vindicta ſumetur. vel (vt alii vertunt) vlciſcar de eo. *Propter* præu. ſ. מעלו Subauditur ב, pro
præuaricatione ſua. 21 Fugitiui e. מברחיו. i. qui cum eo, aut ſine eo fugerint. Reſidui a. והנשארים qui autē remanſerint. aut reli-
qui fuerint. 22 Et tollam ולקחתי Aut redundat ו &, aut ſubaudi, ita faciā, & tollam. De ſummitate ced. il. ſubl. מצמרת וגו׳
Quidā vertunt, de ſummitate ſublimi, ſiue de ſummo cacumine cedri illius. de qua ſuprà verſu 3. Doctus inter Hebræos cum Chaldæo pa-
raphraſte, vertunt, de ſummitate cædri illius altæ. Et ponam: ונתתי Seipſum mox declarat. Nouellarum plant. e. יניקותיו De his ſuprà
verſu 4. Tenerum רך ſub. ramum, vel ſurculum. Et inſtar cu. ele. ותלול: Ad verbū, Et cumulatum, vel tumulatum. i. inſtar cumuli
eleuatum. ſummitas enim montis ſimilis eſt cumulo, ſiue tumulo. Quidam, eleuatum. Alii, faſtigiatum. 23 Et eleuabit ונשא. i. fiet ar
bor, producens ramos. Magna: אדיר potens. fortis. magnifica. nobilis, vt Pſal. 8. a. 1. 24 Exiccare fe. הובשתי arefecerim.

Cap. XVIII.

Ab vnoquoque pœnã peccati ſui eſſe portandam denuntiat.

ET fuit verbum Iehouæ ad me,′dicendo, 1
Quid vobis′vt parabolicè loquamini parabolã hãc′ſuper ter- 2
ram Iıʊſraϰél,dicendo,Patres′comederunt vuam acerbam,& den-
tes filiorum′obſtupeſcunt?
Viuo ego,dixit Dominus Iehouáh,ſi erit vobis vltrà vt parabo 3
licè loquamini parabolam iſtam in Iıʊſraϰél.
Ecce omnes animæ,meæ ſunt: ſicut anima patris, ſic & anima 4
filii,meæ ſunt:animà quæ peccauerit,ipſa morietur.
Et vir′ſi fuerit iuſtus,& fecerit iudicium & iuſtitiam: 5
Super montes′non comederit,& oculos ſuos non eleuauerit ad 6
idola domus Iıʊſraϰél : & vxorem proximi ſui non′violauerit, &
ad mulierem menſtruatam non acceſſerit:
Et quenquam non oppreſſerit:′pignus debitori reddiderit:′alie 7
na non rapuerit:panem ſuum eſurienti dederit,& nudum operue-
rit veſtimento:
Cum vſura non dederit,′& amplius non acceperit:ab iniquitate 8
′retraxerit manũ ſuam,′iudicium verũ fecerit inter vnũ & alterũ:
′In præceptis meis ambulauerit,& iudicia mea cuſtodierit,vt fa 9
ciat veritatem:iuſtus eſt,viuendo viuet,dixit Dominus Iehouáh.
Et ſi genuerit filium′latronem effundentem ſanguinem, & fe- 10
cerit′vnum aliquod ex iſtis:
Et omnia hæc non fecerit, ′ſed etiam ſuper montes comederit, 11
′& vxorem proximi ſui violauerit:
Egenum,& pauperem oppreſſerit,′aliena rapuerit,& pignus nõ 12
reddiderit:&ad idola leuauerit oculos ſuos,′abominationẽ fecerit:
Cum vſura dederit ,′& amplius acceperit: & viuet? non viuet: 13
′omnes abominationes iſtas fecit , moriendo ′morietur,′ſanguis
eius in ipſo erit.
Quòd ſi genuerit filiũ , & viderit omnia peccata patris ſui quæ 14
fecit,viderit inquam,& non fecerit′ſimilia:
Super montes non comederit , & oculos ſuos non leuauerit ad 15
idola domus Iıʊſraϰél:vxorem proximi ſui non violauerit:
Nec quenquam oppreſſerit,′pignus nõ acceperit in pignus,′& 16
aliena non rapuerit:panem ſuum eſurienti dederit,& nudum ope
ruerit veſtimento:
A paupere′retraxerit manum ſuam:vſuram ′& amplius non ac- 17
ceperit,iudicia mea fecerit,in præceptis meis ambulauerit:hic nõ
morietur propter iniquitatem patris ſui,*ſed* viuendo viuet.
Pater eius,quia′oppreſſit oppreſſione,rapuerit′rapinã fratris, & 18
quod nõ eſt bonũ,fecit in medio populi ſui:′& ecce mortuus eſt,

Cap. XVIII.

1 ET fact⁹ eſt ſermo Domini ad me,
dicens,
2 Quid eſt quòd inter vos parabolam
vertitis in prouerbium iſtud in terra
Iſrael,dicentes, Patres comederũt v-
uam acerbam, & dentes filiorum ob-
ſtupuerunt?
3 ‖Viuo ego, dicit Dominus Deus, ſi Ierem.31.c.29
erit vltrà vobis parabola hæc in pro-
uerbium in Iſrael.
4 Ecce omnes animæ,meæ ſunt:vt a-
nima patris,ita & anima filii,mea eſt:
anima quę peccauerit,ipſa morietur.
Et vir ſi fuerit iuſtus,& fecerit iudi-
5 cium & iuſtitiam:
6 In montibus non comederit, & o- B
culos ſuos non leuauerit ad idola do-
mus Iſrael:& vxorem proximi ſui nõ
violauerit,& ad mulierem menſtrua-
tam non acceſſerit:
7 Et hominem non contriſtauerit:pi
gnus debitori reddiderit: per vim ni- Eſa.58.b.7 matth.25.d.35
hil rapuerit: ‖panẽ ſuum eſurienti de-
derit, & nudum operuerit veſtimẽto:
8 Ad vſuram non commodauerit, &
amplius non acceperit: ab iniquitate
auerterit manum ſuam , & iudicium
verum fecerit inter virum & virum:
9 In præceptis meis ambulauerit, &
iudicia mea cuſtodierit,vt faciat veri-
tatem:hic iuſtus eſt,vita viuet,ait Do
10 minus Deus. C
Quòd ſi genuerit filium latronem
effundentem ſanguinem , & fecerit
vnum de iſtis:
11 Et hæc quidem omnia non facien-
tem,ſed in mõtibus comedentem, &
vxorem proximi ſui polluentem:
12 Egenũ & pauperem contriſtãtem,
rapientem rapinas , pignus non red-
dentem:& ad idola leuantem oculos
ſuos,abominationem facientem:
13 Ad vſuram dantem,& amplius acci
pientem : nunquid viuet? non viuet:
quum vniuerſa hæc deteſtanda fecerit,
morte morietur, ſanguis eius in ipſo
erit.
14 Quòd ſi genuerit filium,qui videns
omnia peccata patris ſui quæ fecit,ti-
muerit,& non fecerit ſimile eis:
15 Super mõtes nõ comederit, & ocu
los ſuos nõ leuauerit ad idola domus
Iſrael:& vxorem proximi ſui nõ vio- D
lauerit:
16 Et virum non cõtriſtauerit, pignus
non retinuerit, & rapinam non ra-
puerit:panem ſuum eſurienti dederit,
& nudum operuerit veſtimento:
17 A pauperis iniuria auerterit manũ
ſuã: vſurã & ſuperabundantiam non
acceperit,iudicia mea fecerit,& i præ-
ceptis meis ambulauerit: hic nõ mo-
rietur in iniquitate patris ſui,ſed vita
viuet.
18 Pater eius quia calumniatus eſt, &
vim fecit fratri,& malũ operatus eſt,

IN CAPVT XVIII.

1 Dicẽdo, לאמור:.i.huiuſmodi.Doctus inter Hebræos exponit,vt dicerẽ,ſub.Iſraelitis. 2 Vt parabolicè loq.&c.′אתם מושלים וגו Ad verbum,vos parabolizãtes parabolã iſtam.i.quũ dicitis parabolam iſtam,aut Cur vtimini hoc prouerbio,ſiue adagio. Super terram על־אדמת de terra.i.de futura deſolatione terræ Iſrael. Comederũt vuam acer. יאכלו בוסר comederunt omphacem.Fut.Heb.pro præt.i. Maiores peccauerunt,& nepotes luunt pœnas pro peccatis Maiorum. Obſtupeſcunt? תקהינה: Fut.Heb.pro præſ.ſtupidi ſunt. 5 Si fuerit כי־יהיה quũ fuerit. 6 Violauerit, טמא polluerit.cõtaminauerit. 7 Pignus חבולתו Ad verbũ,pignus eius,nẽpe debitoris.Relatiuũ redundans Aliena גזלה Ad verbum,rapinam. 8 Et amplius ותרבית Quidam vertunt,exceſſum lucri.Aliũ, alii,augmentum. Retraxerit ישיב Ad verbum,redire fecerit. Iudicium,&c.′משפט וגו Ad verbum,iudicium veritatis fece-rit inter virum & virum.i.iuſtè iudicarit.De iudicibus loquitur. 9 In præcep.m. בחוקותי. In ſtatutis.Quidam exponũt,in ceremoniis vel Legibus. 10 Latronem,פריץ nebulonem.effractorẽ. Vnum,&c. אח Ad verbũ,vnum de vno ex iſtis. Doctus inter Hebræos אחת exponit,iniquitatẽ vnã,& hæc fuerit vna ex iſtis ſuprà memoratis.Eſt autẽ אח idẽ quod אחד,vt אנכי & אני. Chaldæus para.deducit ab אחד vertẽs,& fecerit fratri ſuo de vno ex iſtis. 11 Sed etiam כי גם quin potius. Et vxorem ואת־אשת Hic,& in ſequentibus ו pro או vel,ſiue aut,poſitũ eſt. 12 Aliena גזלות rapinas.A fine dictum,vt ſuprà verſu 7.& paulo infrà verſu 18. Abominationẽ fec. תועבה עשה: Quidã intelligunt de congreſſu cũ menſtruata:alii de idololatria. 13 Et amplius ותרבית Vt ſuprà,verſu 8. Omnes abom.&c. ′את כל־ וגו Hebraiſmus,pro,quũ aliquot,vel quum aliquã ex abominationibus iſtis fecerit. Morietur, יומת interficietur. Sanguis,&c. ′דמיו וגו Hebraiſmus,pro peribit.ſiue morietur:& eſt repetitio aliis verbis. 14 Similia, כהן: ſub.illis. Ad verbũ,ſecundum illa.i.talia. 16 Pignus,&c. ′חבול וגו Ad verbũ,pignus nõ pignerauit.i. nõ retinuerit vltra tẽpus.Exod. 22.d.26. Et aliena וגזלה vt ſuprà verſu 7,& rapinã non rapuit. 17 Retraxerit השיב ne ſcilicet eũ læderet. Et amplius ותרבית vt ſuprà verſu 8 & 13. 18 Oppreſſit oppr. עשק עושק calumniando calũniatus eſt. Rapinã fr. גזל אח.i.rem fratris,quæ rapta,appellatur rapina,à fine:hoc eſt abſtulerit quod eſt proximi. Chal.par.deducẽs אח ab אחד,vertit,rapuerit rapinã vni ex fratrib⁹. Et ecce mo.c. והנה מת certè morietur. Redũdat ו,& præt.Heb.pro fut.

6 Nõ comederit לא אכל ſub.immolata idolis.

in medio populi ſui: ecce mortuus eſt in iniquitate ſua.

Et dicitis, Quare non portabit fili⁹ iniquitatẽ patris? videlicet quia filius iudicium & iuſtitiam operatus eſt, omnia præcepta mea cuſtodiuit, & fecit illa, viuet vita.

E Deut.24.e.16 4.reg.4.b.6 2.par.25.a.4

|Anima quæ peccauerit, ipſa morietur: filius non portabit iniquitatẽ patris, & pater non portabit iniquitatẽ filii: iuſtitia iuſti ſuper eum erit, & impietas impii erit ſuper eum.

Si autem impius egerit pœnitentiã ab omnibus peccatis ſuis quæ operatus eſt, & cuſtodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium & iuſtitiam, vita viuet, & non morietur.

Omniũ iniquitatum eius quas operatus nõ eſt, recordabor: in iuſtitia ſua quam operatus eſt, viuet.

Nũquid voluntatis meæ eſt mors impii, dicit Dominus Deus, & non vt conuertatur à viis ſuis, & viuat?

F Si autem auerterit ſe iuſtus à iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatem ſecundum omnes abominationes quas operari ſolet impius, nũquid viuet? omnes iuſtitiæ eius quas fecerat, non recordabuntur: in præuaricatione qua prệuaricatus eſt, & in peccato ſuo quod peccauit, in ipſis morietur.

Infra 33.d.20

Et dixiſtis, |Nõ eſt æqua via Domini. Audite ergo domus Iſrael, Nũquid via mea nõ eſt æqua, & nõ magis viæ veſtræ prauæ ſunt?

Quũ enĩ auerterit ſe iuſtus à iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatẽ, morietur in eis: in iniuſtitia quã opat⁹ eſt morie͂t.

Et quũ auerterit ſe ĩpius ab ĩpietate ſua quã operatus eſt, & fecerit iudiciũ & iuſtitiã, ipſe animã ſuã viuificabit.

G Conſiderãs enim, & auertens ſe ab omnibus iniquitatibus ſuis quas operatus eſt, vita viuet, & non morietur.

Et dicunt filii Iſrael, Non eſt æqua via Domini. Nunquid viæ meæ non ſunt æquæ, Domus Iſrael, & non magis viæ veſtræ prauæ?

Idcirco vnũquenq; iuxta vias ſuas iudicabo, domus Iſrael, ait Dñs Deus. |Cõuertimini, & agite pœnitẽtiã ab omnibus iniquitatibus veſtris, & non erit vobis in ruinam iniquitas.

Matth.3.a.2

Proiicite à vobis omnes iniquitates veſtras in quib⁹ præuaricati eſtis, & facite vobis cor nouum, & ſpiritũ nouum: & quare moriemini domus Iſrael?

2.Reg.14.e.14 Infra 33.c.11

|Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus: reuertimini, & viuite.

propter iniquitatem ſuam.
19 ʼEt dicitis, Cur nõ portabit filius pœnam patris? ʼfilius iudicium
& iuſtitiam fecit, omnia præcepta mea cuſtodiuit, fecítque ea: viuendo viuet.
20 ʼAnima quæ peccauerit, ipſa morietur: filius ʼnõ portabit iniquitatem patris, neque pater portabit iniquitatem filii: iuſtitia iuſti ſuper eum erit, & impietas impii ſuper eum erit.
21 Impius autem ſi auerſus fuerit ab omnibus peccatis ſuis quæ fecit, & cuſtodierit omnia præcepta mea, fecerítque iudicium & iuſtitiam, viuendo viuet, non morietur. Reſipiſcenti ſal' promittitur.
22 Omnes præuaricationes eius quas fecit ʼnon commemorabuntur ei: propter iuſtitiam ſuam quam fecit, viuet.
23 Nunquid ʼdeſiderando deſidero vt moriatur impius, dixit Dominus Iehouáh? Annon ʼſi auerſus fuerit à viis ſuis, viuet?
24 Si autem auerſus fuerit iuſtus à iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatẽ ſecundum omnes abominationes quas fecit impius, fecerit, & viuet? omnes iuſtitiæ eius quas fecit non commemorabuntur: propter præuaricationem ſuam qua præuaricatus eſt, & propter peccatum ſuum quo peccauit, propter ipſa *inquam* morietur. Iuſto ſe à via recta auertenti mors prædicitur.
25 ʼEt dicitis, Non eſt ʼæqua via Domini. Audite nũc domus Iẇſraʼél, Nũ via mea nõ eſt æqua? annõ *potius* viæ veſtræ nõ ſũt æquæ?
26 Quũ *enim* auerterit ſe iuſtus à iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatem, ʼmorietur propter illa: propter iniquitatẽ ſuã quã fecit, morietur.
27 Et quum auerterit ſe impius ab impietate ſua quam fecit, & fecerit iudicium & iuſtitiam, ipſe animam ſuam ʼviuificabit.
28 ʼVidit nãque, & auerſus eſt ab omnibus præuaricationibus ſuis quas fecit: viuendo viuet, non morietur.
29 ʼEt dicũt dom⁹ Iẇſraʼél, ʼNõ eſt æqua via Domini. Nũ viæ meæ nõ ſũt æquæ, domus Iẇſraʼél? annõ *potius* viæ veſtræ nõ ſunt æquæ? Viæ Dei. Viæ hominis.
30 Idcirco, vnũquenque iuxta vias ſuas, ʼiudicabo vos, domus Iſẇraʼél, dixit Dominus Iehouáh: cõuertimini, ʼ& conuerti facite ab õnibus iniquitatibus veſtris, & nõ erit vobis ʼin offẽdiculũ iniqtas. Ad pœnitentiã hortatur.
31 Proiicite à vobis omnes iniquitates veſtras quibus præuaricati eſtis, & facite vobis cor nouum & ſpiritum nouum: & vtquid moriemini domus Iẇſraʼél?
32 ʼQuia nolo mortem mortui, dixit Dominus Iehouáh. ʼreuerti facite igitur, & viuetis. Benignitas Dei in peccatores.

19 Et dicitis ואמרתם Ad verbũ, Et dixiſtis. Præt. Heb. pro præſ. aut verte, Quòd ſi dixeritis. Filius ובן Ad verbũ, Et filius. Aut ו omnino redũdat: aut verte, eo ꝙ filius. 20 Anima הנפש More Hebræo pro homine ſiue perſona ponitur: vt capite præcedenti, verſu 17. Nõ portabit, &c. לא־ישא וגו' Hebraiſmus, filius iuſt⁹ nõ dabit pœnas pro iniquitate patris iniqui, neq; pater iuſtus luet pœnas ratione ſcelerũ filii iniuſti: ſed iuſtus referet fructũ iuſtitiæ ſuæ, hoc eſt viuet propter iuſtitiã ſuã: & impius dabit pœnas propter iniquitatẽ propriam, non alienam. 22 Nõ cõmemorabũtur לא יזכרו non venient in recordationẽ. vel omnium præuaricationũ eius nulla erit recordatio. 23 Deſiderando deſ. החפץ אחפוץ volendo volo[.i. opto vel beneplacitũ eſt mihi] in morte, &c. q. d. nunquid mors impii eſt mihi grata? annon potius cõuerſio ipſius & vita? De חפץ vide Pſal. 1. a. 2 Si auerſus fue. בשובו Ad verbum, in auertendo ſe. i. quũ auertet ſe, vel, ſi reſipiſcat. Sic ſequẽti verſu, Quũ auerterit ſe iuſtus. 25 Et dicitis, ואמרתם Vide paulo antè verſu 19. AEqua יתכן recta. Alii, librata, vel parata, acſi diceres, æquata ad æquilibriũ iuſtitiæ. i. nõ agit iuſtè cũ illis Dominus, nec oſtendit ſe æquũ illis. 26 Morietur, &c. ומת וגו' Ad verbum, & morietur in illis. ſub. peccatis. Quidã, mortuúſq; fuerit in illis. vel, per illa, aut propter illa. plurale eſt pronomẽ. 27 Viuificabit. יחיה: viuere faciet. i. ſeruabit viuã. q. d. nõ peribit, ſed viuet. ſeipſum ſequenti verſu exponit. 28 Vidit nanque ויראה Ad verbum, Et vidit. Quidam, cõtemplans nãque, ſub. impietatem ſuã. Alii, Videns enim, ſub. malefacta ſua. Alii præcedentibus iungunt, Quũ inquã viderit, & auerterit ſe. i. diligentius perp enderit. Repetitio eſt. 29 Et dicunt ואמרו Præt. Heb. pro præſ. vel, Quòd ſi dicant, vt ſuprà verſu 19. Nõ eſt æqua לא יתכן Vt paulo antè verſu 25. 30 Iudicabo v. אשפוט אתכם Ordo præpoſterus, pro, iudicabo eos, vnumquenque iuxta, &c. Et cõuerti fa. והשיבו & auertite. ſub. quiſque fratrẽ ſuum à cultu idolorum. Alii, reducite quiſque alterum. q. d. cohortamini vos mutuò ad reſipiſcentiã. Alii, date operã, ſiue ſatagite vt reſipiſcatis. Ita etiam quidam exponunt in poſteriore verſu. Chaldæus paraph. Cõuertimini ad cultum meum, & auertite à vobis cultũ vanitatis. In offendiculũ למכשול in ruinã. i. non peribitis propter peccata veſtra, cõdonabuntur vobis omnia. Doctus inter Hebræos vertit, Et nõ erit[vel, & ne ſit impœnitentia veſtra] in ruinã iniquitatis. i. cauete ne impœnitentia veſtra pereatis propter ſcelera veſtra. 32 Quia nolo, &c. כי לא אחפוץ במות המת Ad verbum, Quia non complacebo mihi in morte mortui. Quod quidam vertunt, Quia non expeto mortem mortui. vel, Non enim delector morte mortui. Mortuum vocat, à fine, vt ait doctus inter Hebræos, id eſt qui niſi reſipiſcat, moriturus eſt. Alii, Quandoquidem non opto mortem morientis. Reuerti facite igitur, והשיבו Idem verbum quod paulo antè, verſu 30. i. hortamini igitur vos mutuò ad reſipiſcentiam. Alii vertunt, Conuertimini igitur. vt ſit verbum neutrum, ſiue intranſitiuum in hiphil. Chaldæus paraph. Reuertimini ad cultum meum.

Cap. XIX.

Captiuitas Ioachas & Ioacim per leunculos & leonem ſignificatur.

ET tu aſſume'planctum ſuper principes Iwſraël, 1
Et dic,'Cur mater tua leæna inter leones accubuit? in medio 2
leunculorum'multiplicauit catulos ſuos.
'Et aſcendere fecit vnum de catulis ſuis: leunculus'fuit,& didi- 3
cit rapere rapinam,homines comedere.
Et audierunt de eo Gentes,'reti eorum captus eſt,& adduxerũt 4
eum'catenis ad terram Mixſráim.
'Quum autem vidiſſet'ſe diu expectaſſe, & periiſſe expectationẽ 5
ſuam,tulit vnum de catulis ſuis,'leunculum poſuit eum.
'Et incedebat in medio leonum,*&* leũculus factus eſt, & didicit 6
rapere rapinam,homines comedit,
'Cognouit quoque viduas eorum,& ciuitates eorum deſolauit, 7
deſolatáque eſt terra,& plenitudo eius à voce rugitus eius.
'Et ediderunt *vocem* ſuper eũ Gentes per circuitum de prouinciis, 8
& expanderunt ſuper eum rete ſuum,'reti earum captus eſt.
Et poſuerunt eum in carcere'in catenis,& adduxerunt eũ ad Re 9
gẽ Babél,*&* induxerunt eum in munitiones, ne audiretur vox eius
vltra ſuper montes Iwſraël.

Sub metaphora vineæ euulſæ docetur calamitas Synagogæ,quæ ſua culpa ſpoliata fuit Regibus.

Mater tua fuit tanquam vitis'in ſanguine tuo,iuxta aquas plan 10
tata,fructificans & producens ramos propter aquas multas.
Fuerúntque ei virgæ fortes'pro ſceptris dominantium:& exal- 11
tata eſt ſtatura eius'ſuprà, inter ramos,'& conſpecta eſt in alti-
tudine ſua in multitudine ramorum ſuorum.
Euulſa autem eſt in ira,in terrã deiecta,& ventus Orientalis'ſic- 12
cauit fructum eius,'confracti ſunt *rami eius* & aruerunt, virgam ro-
boris eius ignis abſumpſit.
Nunc autem plãtata eſt in deſerto, in terra'arida & ſitibunda. 13
Et egreſſus eſt ignis'de virga ramorum eius, fructum eius con 14
ſumpſit,'& non fuit in ea virga fortis,ſceptrum ad dominãdum:
'planctus eſt,& erit in planctum.

Cap. XX.

Dominus negat ſe reſponſurum rogantibus, ob peccatũ ingratitudinis quod hic obiicit.

ET fuit,anno ſeptimo,quinto *menſe*,decima *die* menſis: venerunt 1
viri de Senioribus Iwſraël'ad interrogandum Iehouáh,& ſe-
derunt coram me.
Et fuit verbum Iehouæ ad me'vt dicerem, 2
Fili hominis,alloquere Seniores Iwſraël,& dic ad eos,Sic dixit 3
Dominus Iehouáh, Num ad interrogãdum me venitis? viuo ego

Cap. XIX.

1 ET tu aſſume plãctum ſuper principes Iſrael,
2 Et dices,Quare mater tua leęna inter leones cubauit, in medio leunculorum enutriuit catulos ſuos?
3 Et eduxit vnũ de leunculis ſuis: leo factus eſt, & didicit capere prædam, hominémque comedere.
4 Et audierunt de eo Gentes, & non abſque vulneribus ſuis ceperũt eum: &adduxerunt eum in catenis in terrã AEgypti.
5 Quæ quum vidiſſet quoniam infirmata eſt,& periit expectatio eius,tulit vnum de leunculis ſuis,leonem cõſtituit eum.
6 Qui incedebat inter leones,& fact⁹ eſt leo,& didicit prædã capere,& homines deuorare, B
7 Didicit viduas facere, & ciuitates eorum in deſertum adducere,& deſolata eſt terra & plenitudo eius à voce rugitus illius.
8 Et cõuenerũt aduerſus eũ Gẽtes vndiq; de prouinciis,& expãderunt ſup eũ rete ſuũ,in vulneribus earũ capt⁹ eſt.
9 Et miſerunt eum in caueam, in catenis adduxerunt eum ad Regem Babylonis, miſerũtque eum in carcerẽ, ne audiretur vox eius vltrà ſuper mõtes Iſrael. C
10 Mater tua quaſi vinea in ſanguine tuo ſuper aquam plantata eſt:fructus eius, & frondes eius creuerunt ex aquis multis.
11 Et factæ ſunt ei virgæ ſolidæ in ſceptra dominantium,& exaltata eſt ſtatura eius inter frondes, & vidit altitudinem ſuam in multitudine palmitũ ſuorum.
12 Et euulſa eſt in ira,in terrãque proiecta: & ventus vrens ſiccauit fructũ eius:marcuerũt, & arefactæ ſunt virgæ roboris eius,ignis comedit eam. D
13 Et nunc tranſplantata eſt in deſertum,in terra inuia & ſitienti.
14 Et egreſſus eſt ignis de virga ramorum eius, qui fructum eius comedit: & non fuit in ea virga fortis, in ſceptrum dominantium. Planctus eſt,& erit in planctum.

Cap. XX.

1 ET factum eſt in anno ſeptimo, in quinto, in decima mẽſis: venerũt viri de Senioribus Iſrael vt interrogarent Dominum, & ſederunt coram me.
2 Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens,
3 Fili hominis,loquere Senioribus Iſrael,& dices ad eos,Hæc dicit Dominus Deus, Nunquid ad interrogandũ

IN CAPVT XIX.

1 Planctũ קינה lamentationem.querimoniã.i.plange vicem Regũ Iſrael. 2 Cur מה Quomodo.Heu.Hic particula eſt plangentis & lamentãtis:vt ſuprà cap.16.d.30,Quàm infirmatũ eſt cor tuum. Multiplicauit רבתה enutriuit.vel educauit.ita doctus inter Hebræos. 3 Et aſcẽdere fe. ותעל Et euexit.De Iehoahaz loquitur. Fuit,היה euaſit.effectus eſt. 4 Reti eorum בשחתם laqueo eorum. Ad ita & Chaldæus paraph. Alii,in fouea vel ſcrobe. Catenis בחחים compedibus. 5 Quum autem vid. ותרא ſub.mater eius. Ad verbum,Et vidit ſe diu expectaſſe,& quòd periiſſet expectatio eius,[vel ſpes]& tulit,&c.Redundat ו in ותקח. Se diu expectaſſe כי נוחלה ſub.aduentum filii in patriam. Alii,ſpe ſua fruſtratam : nam vtrunque ſignificat verbum Hebræum. Hoc pacto bis idem diceret, & poſterius exponeret præcedens. Leunculum poſuit eum. : כפיר שמתהו Hebraiſmus, conſtituit eum Regem, ſuffectum quidem à Nabuchodonoſor in locum Iehoahaz,conſentiente tamen populo. 6 Et incedebat,&c. ויתהלך וגו' Hebraiſmus, Qui verſatus inter leones, factus eſt leunculus. 7 Cognouit q.vid.e. וידע אלמנותיו Singulare,viduas eius,pro eorũ.i.rẽ habuis cũ viduis eorũ quos occiderat. Alii,Contriuit viduas eorũ.i.vrbes.Chaldæus paraph.vertit,& demolitus eſt palatia eius.ſub. אדם hominis,pro hominum. tanquam legerit ארמנותיו. 8 Et ediderunt *vocẽ* ſu.e. ויתנו עליו Hebraiſmus,Sublato clamore irruerunt in eũ, vt ſolent ſimul cõgregatæ. Reti earum. בשחתם in fouea eorũ.vt paulo antè verſu 4. 9 In catenis, בחחים in cõpedibus.Chaldæus paraph.in collari ferreo. 10 In ſanguine tuo, ברמך .i.in ſanguine regio.Intelligit ſtirpem regiã. 11 Pro ſceptris dom. אל־שבטי מושלים in ſceptra dominantium. Alii,cũ ſceptris dominantiũ.i.Regũ:nati ſunt enim in Iſraele multi de ſtirpe regia. Suprà,inter ramos על־בין עבותים vltra *ramum qui eſt* inter ramos perplexos.vel intricatos,& denſos.Tenet autẽ ramus ille mediũ in arboribus,éſtque altiſſimus omniũ:rami verò perplexi ſunt circa mediũ arboris. Et cõſpecta eſt וירא & apparuit. viſa eſt.i.euaſit altiſſima inter omnes alias arbores. 12 Siccauit הוביש arefecit. Cõfracti ſunt,&c. התפרקו .i.liberi Sedeciæ perierũt,ipſe præterea Sedecias,qui per virgã roboris ſignificatur,abſumptus fuit. Pronomen הו affixum in אכלתהו redundat. Alii vertũt, cõuulſæ atque arefactæ ſunt virgæ fortitudinis eius,ignis abſumpſit eas.Hoc pacto ſingulare מטה poſitum erit pro plurali,quod referet pronomen הו. 13 Arida & ſitib. :ציה וצמא Ad verbum,ſiccitatis & ſitis.i. regione ſicca,arente,& ſitiente,ſiue ſiticuloſa. 14 De virga ram.e. ממטה בדיה .i.de trunco vnde prodibant rami. Et nõ fuit ולא היה .i.ita vt non remanſerit vlla virga. Planctus eſt,&c. קינה היא וגו' ſub.in hac prophetia.q.d.hæc prophetia continet plãctum, & ita eueniet vt hic prædicitur.

IN CAPVT XX.

1 Ad interrogandum לדרוש .i.ad conſulendum.Sic verſu 3. 2 Vt dicerem, :לאמור ſub.Iſraelitis.Sic cap.18.a.1.

me vos veniſtis? viuo ego quia non reſpōdebo vobis, ait Domin⁹ Deus.
4 Si iudicas eos, ſi iudicas, fili hominis? abominationes Patrum eorum oſtende eis.
5 Et dices ad eos, Hæc dicit Domin⁹ Deus, In die qua elegi Iſrael, & leuaui manum meam pro ſtirpe domus Iacob: & apparui eis in terra AEgypti, & leuaui manum meam pro eis, dicēs, Ego Dominus Deus veſter:
6 In die illa leuaui manum meam pro eis, vt educerē eos de terra AEgypti, in terram quam prouideram eis, fluē tem lacte & melle, quę eſt egregia inter omnes terras.
B
7 Et dixi ad eos, Vnuſquiſque offenſiones oculorum ſuorum abiiciat, & in idolis AEgypti nolite pollui: ego Dominus Deus veſter.
B 8 Et irritauerūt me, noluerūtque me audire: vnuſquiſque abominationes oculorū ſuorum non proiecit, nec idola AEgypti reliquerunt: & dixi vt effūderem indignationē meam ſuper eos, & implerem iram meā in eis, in medio terræ AEgypti.
C
9 Et feci propter nomē meum, vt nō violaretur coram Gentibus, in quarū medio erāt, & inter quas apparui eis vt educerem eos de terra AEgypti.
10 Eieci ergo eos de terra AEgypti, & eduxi eos in deſertum.
Leuit.18.a.5 rom.10.a.5
11 ‖Et dedi eis præcepta mea, & iudicia mea oſtēdi eis: quę faciens homo, viuet in eis.
Exod.20.b.8, & 31.c.13.d.17 deut.5.b.12
12 Inſuper & ſabbatha mea ‖ dedi eis, vt eſſēt ſignū inter me & eos: & ſcirēt quia ego Dominus ſanctificans eos.
D
Exod.16.f.28
13 Et irritauerunt me domus Iſrael in deſerto, in præceptis meis non ambulauerunt, & iudicia mea proiecerunt, quæ faciēs homo viuet in eis: ‖& ſabbatha mea violauerunt vehementer. dixi ergo vt effunderē furorem meū ſuper eos in deſerto, & conſumerem eos.
14 Et feci propter nomen meum, ne violaretur coram Gentibus de quibus eieci eos in conſpectu earum.
C 15 Ego igitur leuaui manum meā ſuper eos in deſerto, ne inducerem eos in terram quam dedi eis fluentem lacte & melle, præcipuam terrarum omnium:
16 Quia iudicia mea proiecerūt, & in præceptis meis nō ambulauerunt, & ſabbatha mea violauerunt: poſt idola

ſi conſultus reſpondero vobis, dixit Dominus Iehouáh.
4 ″Num iudicabis eos? num iudicabis, fili hominis? abominationes Patrum eorum indica illis.
5 Et dic ad eos, Sic dixit Dominus Iehouáh, In die ″qua elegi Iשׂſ-
raאél, ″& leuaui manum meam ″pro ſemine domus Iayacób, ″& cognitus ſum illis in terra Mixſráim, leuaui *inquam* manum meam eis, dicendo, Ego Iehouáh Deus veſter:
6 In die *inquam* illa leuaui manum meam eis quòd educerem eos de terra Mixſráim ad terram quam prouideram eis, fluentem lacte & melle: ″deſiderabilis eſt omnibus terris.
7 Et dixi ad eos, Singuli ″abominationes oculorū ſuorum abiicite, & in idolis Mixſráim ne polluatis vos: ego Iehouáh De⁹ veſter.
8 Rebellauerunt autem contra me, & noluerunt parere mihi: abominationes oculorum ſuorum non abiecit quiſquam, nec idola Mixſráim reliquerūt: ″dixi igitur me effuſurum iram meam ſuper eos, ″vt implerem iram meam in eos in medio terræ Mixſráim.
9 ″At feci propter nomen meum, ne pollueretur in oculis Gentiū in quarum medio erant, ″in quarum oculis innotui eis vt educerē illos è terra Mixſráim.
10 Eduxi ergo eos è terra Mixſráim, & adduxi eos in deſertum.
11 Et dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ″indicaui eis: quæ ſi fecerit homo, viuet ″propter ea.
12 Et inſuper ″ſabbatha mea dedi eis, vt eſſent ″in ſignum inter me Sabbathum.
& eos, vt ſcirent quòd ſum Iehouáh qui ſanctifico eos.
13 ″Rebellauerunt autem contra me domus Iשׂſraאél in deſerto, ″in præceptis meis non ambulauerūt: & iudicia mea abiecerunt, ″quæ ſi fecerit homo, viuet propter ea: & ſabbatha mea ″violauerunt vehementer. ″& dixi me effuſurum iram meam ſuper eos in deſerto, vt conſumerem eos:
14 ″At feci propter nomē meum, ne pollueretur in oculis Gentiū, in quarum oculis eduxi eos.
15 ″Et etiam ego leuaui manum meam eis in deſerto, me nō inducturum eos in terram quam dedi, fluētem lacte & melle, quæ deſiderabilis eſt omnibus terris:
16 Eo quòd ″iudicia mea abiecerunt, & in præceptis meis non ambulauerunt, & ſabbatha mea violauerunt: quia ″poſt idola ſua cor

4 Num iudicabis, &c. 'החשפוט וגו q.d. præſtat eos inuitare ad reſipiſcentiā, quàm eos condemnare. Notanda autem geminatio quæ ad maiorem expreſſionē ponitur. 5 Qua elegi בחרי Infinit. pro præt. ſub. in populū mihi, vt Deut.7.b.6 Et leuaui ma.m. 'ואשא ידי Morẽ ſcilicet iurantis. i. iuramento interpoſito confirmaui promiſſiones meas, vt etiam Chaldæus paraph. exponit. Poteſt item eſſe geſtus eius qui potentiā & robur ſuū exerit. Adhæc, leuat manum quum percutit & punit: retrahit autem, quum punire ceſſat. Hæc tria ſignificata in hoc capite reperiuntur. Pro ſemine לזרע ſemini. Et cognitus ſum illis, ואורע להם & innotui illis. i. effeci vt cognoſcerent me, quum miſi ad eos Moſen & Aharon. 6 Deſiderabilis צבי decus. decor. deſiderium. Chaldæus paraph. gloria. i. laudatur ab incolis omnium aliarum regionū. 7 Abominationes ocul. ſ. שיקוצי עיניו Sic vocat idola ad quæ oculos conuertebant, hoc eſt quæ diligebant & colebant: quòd oculi adducant & alliciant homines. Suprà cap.6.c.9, dicit, Et propter oculos eorum fornicantes poſt idola ſua. Et cap.18.b.6, Et oculos ſuos non leuauerit ad idola domus Iſrael. 8 Dixi igitur ואומר Hebraiſmus, Statui ergo effundere. refertur enim iſtud dixi, ad animum, ſiue cogitationem, non ad ſermonem. Vt implerem לכלות vt abſumerem. vel inſumerem. aut explerē. Vide ſuprà cap.5.b.13, & cap.6.b.12, & cap.7.b.8. 9 At feci ואעש At egi. ſub. cum illis clementer ac miſericorditer, ne gloria nominis mei malè audiret apud Gentes. In quorum oc. innot. vt edu. &c. 'אשר נודעתי אליהם וגו Ad verbum, quibus cognitus ſum illis in oculis earū ad faciendum, &c. i. quibus Iſraelitis manifeſtaui me per Prophetas meos in oculis earum Gentiū. q.d. Prophetæ mei annunciauerūt ſalutē Iſraeli palàm & ſpectātibus Gētibus. Ne ergo viderer meos liberare non potuiſſe, ſuſtinui eos, vſúſque ſum miſericordia erga eos. Quidā vtrunque pronomen Gentes referre volunt, & primū redundare, hoc ſenſu, Quibus Gentibus audientibus & ſpectantibus annūtiauerā libertatē ipſi populo meo rebelli. Eandem ſententiā vide paulo infrà verſu 14. 11 Indicaui eis: הודעתי אותם manifeſtaui eis. Ad verbū, ſcire [vel cognoſcere] feci eos. Propter ea בהם per ea. in eis. 12 Sabbatha mea שבתותי Annotat in hūc locū quidā Hebræorum, ideo plurali numero vſum Ezechięlem, vt comprehenderet ſabbathū ſeptimi diei, remiſſionis anno ſeptimo, & iubilei. præterea, ſiue ſit ſabbathū dierum, ſiue annorum, ſignum fuiſſe innouationis ſeculi & vitæ æternæ in qua quies futura eſt perpetua. In ſignum לאות ſub. tanti mei amoris & recōciliationis. Sabbathum igitur ſignum eſt, vt quieto animo, & à peccatorum tumultu alieno, cognoſcamus nos redēptos eſſe à Domino, ſanctificatos, & libertate Spirit⁹ donatos. Externa vocatio ab opere, huius quietis in Domino nos debet admonere. 13 Rebellauerūt au.cō.me וימרו בי Exacerbauerūt autē cōtra me. In præceptis m. בחוקותי in ſtatutis meis. Hebraiſmus, Statuta mea non obſeruarunt. Quæ ſi fecerit, &c. 'אשר יעשה וגו Vt paulo antè verſu 11. Violauerunt חללו profanarunt. polluerunt. contaminarunt. Et dixi ואומר Vide eadem verba paulo ſuprà, verſu 8. 14 At feci ואעשה Idem dicit quod & paulo antè verſu 9. 15 Et etiā וגם Quinetiā. Alii, Ego itaq;. Vide hæc verſu 6 huius capitis, paucis mutatis. 16 Iudicia mea, &c. 'במשפטי וגו vt paulo antè, verſu 13. Poſt idola ſ. &c. אחר גילוליהם Hebraiſmus, qui a ex animo colebāt idola. vel, coluerūt idola quorū ſtudio & amore tenebātur.

eorum gradiebatur.
'Pepercit tamē oculus meus eis ne interficerem eos, 'nec feci cū 17
eis conſummationem in deſerto.
Dixi autem ad filios eorum in deſerto, 'In præceptis Patrum ve 18
ſtrorum ne incedatis, '& iudicia eorum ne cuſtodiatis, & in idolis
eorum ne polluatis vos.
Ego Iehouáh Deus veſter: in præceptis meis ambulate, & iudi- 19
cia mea cuſtodite, & facite ea.
Et ſabbatha mea ſanctificate, '& erunt in ſignū inter me & vos: 20
vt ſciatis quòd ſum Iehouáh Deus veſter.
'Rebellauerunt autem cōtra me filii: in præceptis meis non am- 21
bulauerunt, & iudicia mea non cuſtodierunt vt facerent ea: quæ ſi
fecerit homo, viuet propter ea: ſabbatha mea polluerunt. & dixi
me effuſurum iram meam ſuper eos, vt cōplerem iram meam in
eos in deſerto.
Verùm retraxi manum meam, '& feci propter nomē meum ne 22
violaretur in oculis Gentium, in quarum oculis eduxi eos.
'Etiam ego leuaui manum meam eis in deſerto, me diſperſurum 23
eos in Gentes, & ventilaturum eos per terras:
Eo ꝙ iudicia mea nō fecerant, & præcepta mea abiecerāt, & ſab 24
batha mea violauerāt, & poſt idola Patrū ſuorū fuerāt 'oculi eorū.
Præcepta non bona.
'Et etiam dedi eis præcepta non bona, & iudicia propter quæ 25
non viuent.
'Et pollui eos in muneribus ſuis, 'ita vt tranſire fecerint *per ignem* 26
omne primogenitum, vt deſolare facerem eos: vt ſcirent quòd e-
go ſum Iehouáh.
Quāobrē loquere ad domū Iſraél, filii hominis, & dic ad eos, 27
Sic dixit Dominus Iehouáh, Adhuc *in* hoc probris affecerūt me Pa
tres veſtri, quum *antea* præuaricati eſſent in me præuaricationem:
'Introduxi enim eos in terrā 'ſuper quā leuaui manū meam, me 28
daturū eam illis: & viderunt omnem collem excelſum, & omnem
arborem 'denſam, & ſacrificauerunt ibi ſacrificia ſua, dederúntque
ibi 'iram oblationis ſuæ: & poſuerunt ibi odorem 'ſuauitatis ſuæ,
libauerúntque ibi libamina ſua.
Excelſum.
Et dixi ad eos, 'Quid eſt excelſum ad quod vos cōuenitis? Et vo 29
catum eſt nomen eius Excelſum, vſque ad diem hanc.
Propterea dic ad domum Iſraél, Sic dixit Dominus Iehouáh, 30
Annon more Patrum veſtrorū polluitis vos, & poſt abominatio-
nes eorum fornicamini?

enim cor eorum gradiebatur.
17 Et pepercit oculus meus ſuper eos, vt non interficerem eos, nec conſumpſi eos in deſerto.
18 Dixi autem ad filios eorum in ſolitudine, In præceptis Patrum veſtrorū nolite incedere, nec iudicia eorum cuſtodiatis, nec in idolis eorum polluamini.
19 Ego Dominus Deus veſter: in præceptis meis ambulate, & iudicia mea cuſtodite, & facite ea.
20 Et ſabbatha mea ſāctificate, vt ſint ſignum inter me & vos: & ſciatis quia ego ſum Dominus Deus veſter.
21 Et exacerbauerunt me filii: in præceptis meis non ambulauerunt, & iudicia mea non cuſtodierunt vt facerēt ea: quæ quum fecerit homo, viuet in eis: & ſabbatha mea violauerunt. & comminatus ſum vt effunderem furorem meum ſuper eos, & implerem iram meam in eis in deſerto.
D
22 Auerti autē manū meam, & feci propter nomen meum vt nō violaretur coram Gentibus, de quibus eieci eos in oculis earum.
23 Iterum leuaui manū meam in eos in ſolitudine, vt diſpergerem illos in nationes, & ventilarem in terras:
24 Eo quòd iudicia mea non feciſſent, & præcepta mea reprobaſſent, & ſabbatha mea violaſſent, & poſt idola Patrum ſuorum fuiſſent oculi eorum.
25 Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia in quibus non viuēt.
26 Et pollui eos in muneribus ſuis quū offerrent omne quod aperit vuluam, propter delicta ſua: & ſcient quia ego Dominus.
27 Quamobrem loquere ad domū Iſrael fili hominis, & dices ad eos, Hæc dicit Domin⁹ Deus, Adhuc & in hoc blaſphemauerūt me Patres veſtri, quū ſpreuiſſent me contemnentes:
28 Et induxiſſem eos in terrā ſuper quā leuaui manum meam vt darem illam eis: viderunt omnem collem excelſum, & omne lignum nemoroſum, & immolauerunt ibi victimas ſuas: & dederunt ibi irritationem oblationis ſuæ, & poſuerunt ibi odorem ſuauitatis ſuæ, & libauerunt libationes ſuas.
E
29 Et dixi ad eos, Quid eſt excelſum ad quod vos ingredimini? Et vocatū eſt nomen eius Excelſum, vſque ad hanc diem.
30 Propterea dic ad domū Iſrael, Hæc dicit Dominus Deus, Certè in via Patrum veſtrorū vos polluimini, & poſt offendicula eorum vos fornicamini.

17 Pepercit tamen ותחם Ad verbum, Et pepercit. Nec feci cum eis conſ. ולא־עשׂותי אותם כלה nec feci cū eis conſumptionem. vel finem. Hebraiſmus, nō deleui eos prorſus. Significat integram, abſolutam, ac perfectam deletionem ac perditionem. 18 In præceptis בחוקי in ſtatutis. i. veſtigiis Maiorum veſtrorum nolite inſiſtere. Et iudicia e. ואת־משפטיהם. i. mores, & inſtituta eorum nolite ſequi. 20 Et erunt והיו & ſint. 21 Rebellauerūt a. וימרו Vide eadem ſuprà, verſu 8, & 13, paucis mutatis. 22 Et feci propter, &c. ואעשׂ וגו׳ Vide ſuprà verſu 9 & 14. 23 Etiam ego leuaui, &c. גם־אני נשׂאתי וגו׳ Hebraiſmus, Interminatus [ſiue cōminatus] ſum me, &c. Vide in principio huius capitis, verſu 5. 24 Oculi e. עיניהם. i. magno ſtudio tenebātur idolorū quæ coluerāt Patres eorū. Vide verſ. 7.
25 Et etiam dedi eis præc. non bona, וגם־אני נתתי להם חוקים לא טובים Idcirco dedi eis leges nō bonas. Hoc genus loquēdi ſimile eſt illi Pauli, Rom. 1. c. 21, Propterea quòd quū Deum cognouerint, nō vt Deum glorificauerūt, &c. tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum in immunditiā, vt cōtumeliis afficiant corpora ſua, &c. Dicit igitur, Quia noluerunt legibus meis parére, abieci eos, permiſique vt legibus iniquiſſimis inſeruirent, quarū obſeruatio mortē eis afferret æternā, tradidi eos vt Gentiū ſtatuta non bona cuſtodirent, cuiuſmodi cultus idolorū, traductio filiorum per ignem in honorem Moloch, & alia nefanda. Circiter finem huius capitis verſu 39 dicit, Singuli poſt idola ſua ambulate & ſeruite, &c. 26 Et pollui eos in mu. ואטמא אותם במתנותם. i. Permiſi vt laberētur in ſcelus inhumanitatis, propter quod polluerētur, ac cōtaminarentur, ita vt traduxerint, &c. Ita vt trāſire fecerint, &c. בהעביר כל־פטר רחם Ad verbū, in trāſire faciēdo omne adaperiēs vuluā. vel, omnē apertionē vuluæ. i. omnia primogenita. 28 Introduxi enī e. ואביאם Ad verbū, Et introduxi eos. Quidā ſcribūt hoc loco ו redundare. Alii, Quū enim introduxiſſem eos. Super quā, &c. אשׁר נשׂאתי וגו׳ de qua [vel, pro qua] leuaui manū meam. i. iuraui, ſiue iurauerā: vt ſuprà verſu 5. Denſam, עבות intricatā. i. habentē multos ramos inter ſe implicatos. Iram oblat. ſ. כעס קרבנם Hebraiſmus, oblationem ſuā qua Deū ad iram prouocabāt. Suauitatis ſ. ניחוחיהם ſuaueolentiæ ſuæ. Plurale Heb. ſuauitatū ſuarū. i. ſuauiſſimū.
29 Quid eſt, &c. מה הבמה וגו׳ Ad verbū, Quid excelſum ad quod eſtis illi qui veniunt illuc? Redundat aduerbiū loci. Quid eſt excelſum. i. Quid ſibi vult excelſum. vel, Quare extruxiſtis excelſum iſtud, quum ego vobis locum vbi ſacrificaretis nomini meo, conſtituerim vbi altare terreum mihi fieri præcepi? במה ſignificat excelſum: eſt autem altare valde excelſum, ad quod per gradus aſcendebatur: aut ſic dicebatur, quòd talia altaria in montibus excelſis extruerentur contra præceptum Domini.

Et in oblatione donorum veſtrorũ, quũ traducitis filios veſtros per ignẽ, vos polluimini in omnibus idolis veſtris vſque hodie: & ego reſpondebo vobis domꝰ Iſrael? viuo ego,dicit Dominus Deus,quia non reſpõdebo vobis.

31 Quum enim offertis dona veſtra traducendo filios veſtros per
ignem,polluitis vos in omnibus idolis veſtris vſque hodie: & ego
conſultus reſpondebo vobis,domus Iɯſraℵél? viuo ego,dixit Do-
minus Iehouáh,ſi conſultus reſpondero vobis.

Neque cogitatio mẽtis veſtræ fiet, dicentium,Erimus ſicut Gentes,& ſicut cognationes terræ,vt colamus ligna & lapides.

32 ʼEt quod aſcendit ſuper ſpiritũveſtrum,ʼpenitus nõ erit:dicitis
enim,ʼErimus ſicut Gentes,ʼſicut cognationes terrarumʼminiſtrã
do ligno & lapidi.

Viuo ego,dicit Domins Deus,quoniam in manu forti,& in brachio extẽto,&in furore effuſo regnabo ſuper vos.

33 Viuo ego,dixit Dominus Iehouáh,niſi in manu forti,& brachio
extento,ʼ& furore effuſo regnauero ſuper vos.

Redituũ à captiuitate ꝓmittit Dominus populo.

Et educam vos de populis: & congregabo vos de terris ĩ quibꝰ diſperſi eſtis,in manu valida,& ĩ brachio extẽto,& ĩ furore effuſo regnabo ſuꝑ vos.

34 Et educam vos de populis, & congregabo vos de terris in quas
diſperſi eſtis,manu valida,& brachio extento,& furore effuſo.

Et adducã vos in deſertum populorum, & iudicabor vobiſcum ibi facie ad faciem.

35 Et adducam vosʼad deſertum populorum,ʼ& iudicio cõtendam
vobiſcum ibi facie ad faciem.

F Sicut iudicio cõtendi aduerſum Patres veſtros in deſerto terrę AEgypti, ſic iudicabo vos, dicit Dominus Deꝰ.

36 Sicut iudicio cõtendi cũ Patribus veſtris inʼdeſerto terræ Miɯſ-
ráim, ſic iudicio contendam vobiſcum,dixit Dominus Iehouáh.

Et ſubiiciã vos ſceptro meo, & inducam vos in vinculis fœderis.

37 Et trãſire faciam vosʼſub virgam,ʼ& adducam vos in vinculum
fœderis.

Et eligam de vobis tranſgreſſores, & impios, & de terra incolatus eorũ educã eos, & in terram Iſrael non ingredientur:& ſcietis quia ego Dominus.

38 Et ſeligam ex vobis rebelles,ʼ& præuaricantes in me, è terraʼin-
colatus eorum educam eos, & ad terram Iɯſraℵél non venient: &
ſcietis quia ego Iehouáh.

Et vos domus Iſrael,hæc dicit Dominus Deus,Singuli poſt idôla veſtra ambulate,& ſeruite eis.Quòd ſi & in hoc nõ audieritis me,& nomen meũ ſanctum pollueritis vltrà in muneribus veſtris & in idolis veſtris:

39 Et vos domꝰ Iɯſraℵél,ſic dixit Dominus Iehouáh,Singuli poſt
idola ſua ambulate,& ſeruite,poſteaquã nõ paretis mihi,& nomẽ
ſanctũ meũ ʼne polluatis vltrà muneribus veſtris,& idolis veſtris:

In monte ſancto meo,in mõte excelſo Iſrael,ait Dominus Deus,ibi ſeruiet mihi omnis domꝰ Iſrael,omnes, inquam, in terra in qua placebunt mihi: & ibi quærã primitias veſtras, & initium decimarum veſtrarum in omnibus ſanctificationibus veſtris:

40 ʼQuia in monte ſancto meo,*id eſt* in monte excelſo Iɯſraℵél,dixit
Dominus Iehouáh, ibi ſeruiet mihi tota domus Iɯſraℵél,vniuer
ſa ipſa in terra:ibiʼvolã eos,& ibi requirãʼoblationes veſtras,& pri
mitias munerum veſtrorũ in omnibusʼſanctificationibus veſtris:

Iu odorẽ ſuauitatis ſuſcipiam vos, quum eduxero vos de populis,& congregauero vos de terris in quas diſpſi eſtis: & ſanctificabor in vobis in oculis nationum.

41 In odore quietisʼvolam vos,ʼquum eduxero vos de populis, &
cõgregauero vos de terris in quas diſperſi eſtis:ʼ& ſanctificabor in
vobis in oculis Gentium.

G Et ſcietis quia ego Dominus, quũ induxero vos ad terram Iſrael,in terram pro qua leuaui manum meam vt darem eam Patribus veſtris.

42 Et ſcietis quòd ego Iehouáh,quum induxero vos in terram Iɯſ
raℵél,*id eſt* in terramʼpro qua leuaui manum meã,me daturum eam
Patribus veſtris.

Et recordabimini ibi viarũ veſtrarum, & omnium ſcelerum veſtrorũ, quibus polluti eſtis in eis:& diſplicebitis vobis in conſpectu veſtro in omnibus malitiis veſtris quas feciſtis.

43 Et recordabimini ibi viarum veſtrarum,& omnium ʼoperũ ve-
ſtrorũ quibus polluiſtis vos, ʼ& ſucciſione dignos reputabitis vos
in conſpectu veſtro propter omnia mala veſtra quæ feciſtis.

Et ſcietis quia ego Dñs, quũ benefecero vobis propter nomen meũ, & nõ ſecundũ vias veſtras malas,neque

44 Et ſcietis quòd ego Iehouáh,ʼquũ fecero vobiſcũ propter nomẽ
meum,non ſecundũ vias veſtras malas,& ſecundum opera veſtra

32 Et quod aſcendit per ſpiritũ ve. והעולה על־רוחכם Et quod aſcendit in animũ[vel,cor]veſtrũ.Hebraiſmus,Quod autẽ cogitatis,vel animo concipitis. Penitus non erit: היו לא תהיה Ad verbum,eſſendo non erit. Erimus נהיה Simus.i.viuamus ritu Gentium,vt bene ſit nobis. Sicut cognationes terr. כמשפחות הארצות ſicut familiæ nationum.vel prouinciarum.i.ſicut aliæ nationes. Miniſtrando לשרת famulando.i.colendo deos ligneos & lapideos. 33 Et furore eff. ובחמה שפוכה .i.indignatione maxima. Metaphora à vaſis plenis,quæ vbertim & ſemel exinaniũtur.q.d.Tamen non permittam vt deficiatis à me, ſed vi,& vobis volẽtibus nolentibus,ero Rex veſter. 35 Ad deſertum pop. אל־מדבר העמים Deſertum iſtud non procul diſtabat à Babylone,in qua Imperator ſibi ſedem delegerat. Et iudicio contendã ונשפטתי & diſceptabo.expoſtulabo.litem intendam. Chaldæus paraph.vlciſcar de vobis. 37 Sub virgã, תחת שבט .i.ſub ſceptrum.Hebraiſmus,reddam vos mihi ſubiectos ac ſubditos.Metaphora à paſtore qui cum virga numerare ſolet oues. Et adducam,&c. והבאתי וגו׳ Hebraiſmus,feriam vobiſcum fœdus quemadmodum feci cũ Patribus veſtris. 38 Et præuaricantes והפושעים & ſceleratos.vel,qui præuaricati fuerint in me. Incolatus e. מגוריהם habitationis eorum.i.vbi nunc ſunt captiui. 39 Ne polluatis vltrà לא תחללו עוד Ironia eſt.q.d.malo vt manifeſti ſitis idololatræ, ꝙ iſta ſimulatione veſtra mihi iniuriam inuratis, dona mihi offerendo,& ſimul idola colendo:nolo vt me colatis vnà cum idolis. 40 Quia כי Subaudiendum aliquid,Tandem certè fiet vt me purè ac ſyncere colatis.nam in monte,&c. Volam eos, ארצם beneplacitum erit mihi in illis.Sic ſuprà,cap.18.c.23.i.fauore ac beneuolentia proſequar.benigniter eos cõplectar. Oblationes ve. את־תרומותיכם Mutatio perſonæ.i.oblationes veſtræ tam gratæ mihi erunt vt videar requirere illas. Sanctificationibus ve. קדשיכם ſanctificatis veſtris.i.in omnibus rebus quas ſanctificaueritis ſiue conſecraueritis mihi. 41 Volam vos, ארצה אתכם complacebo mihi in vobis.aut,complectar vos fauore,ac beneuolentia proſequar.Eadem dictio quæ & verſu præcedenti. Propter odorem ſuauiſſimum oblatum mihi, voluptatem capiam in vobis.de odore quietis dixit etiam ſuprà cap.16.b.19. Quum eduxero בהוציאי Vt paulo antè,verſu 34. Et ſanctificabor,&c. ונקדשתי בכם Hebraiſmus,Gentes cenſebunt me iuſtum,efferẽntque laudibus propter liberationem veſtram. 42 Pro qua leuaui,&c. אשר נשאתי את־ידי Vide eadem ſuprà verſu 28. 43 Operum ve. עלילותיכם ſtudiorum veſtrorũ.adinuentionũ.cogitationum. Et ſucciſione dig.rep.vos ונקוטותם Ad verbum,&ſuccidemini.vel eritis ſucciſi.aut vt alii,excidetis vos.ideſt,vt doctus inter Hebræos exponit,quũ malorum veſtrorum recordabimini,in oculis veſtris dignos vos reputabitis vt è mundo excidamini. 44 Quum fecero vo. בעשותי אתכם Vide ſuprà verſu 9 & 14.

corrupta,domus Iſraél,dixit Dominus Iehouáh.
Per ſaltum exurendum, incendium vrbis ſignificatur.
Et fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 45
Fili hominis,pone faciem tuam contra viam Auſtri,ʹ& ſtilla ad 46
Meridiem,atque prophetaʹad ſyluam agri Meridiani.
Et dices ſyluæ Meridianæ,Audi verbũ Iehouæ,Sic dixit Domi- 47
nus Iehouáh,Ecce egoʹſuccendo in te ignẽ, & abſumet in te omnẽ
arborem viridem,& omnem arborẽ aridã:non extinguetur ʹflãma
flãmæ,cõburentúrque in ea omnes facies ab Auſtro ad Aquilonẽ.
Et videbit oĩs caro ꝙ ego Iehouáh ſuccẽdi illũ,ʹnõ extinguetur. 48
Et dixi,Aháh Domine Iehouáh:ipſi dicũtʹmihi,ʹAnnon parabo 49
licè loquitur parabolas iſte? Cap. XXI.
Minatur gladiũ, hoc eſt cladẽ vrbi Ieroſolymitanæ.
ET fuit verbum Domini ad me,ʹdicendo, 1
Fili hominis,pone faciem tuam ad Ieruſaláim,ʹ& ſtilla ſu- 2
perʹSanctuaria,& propheta ſuper terram Iſraél.
Et dic terræ Iſraél,Sic dixit Iehouáh , Ecce *venturus ſum* ad te,& 3
educam gladiũ meum è vagina ſua, & excidã ex te iuſtũ & impiũ.
Propterea ꝙʹſucciderim ex te iuſtũ & impiũ:idcirco egredietur 4
gladiꝰ meꝰ de vagina ſua ad omnem carnẽ ab Auſtro ad Aquilonẽ.
Et ſciet omnis caro quòd ego Iehouáh eduxi gladiũ meum de 5
vagina ſua:ʹnon reuertetur vltrà.
Et tu fili hominisʹingemiſce in contritione lumborum, & in a- 6
maritudineʹingemiſce in oculis eorum.
Et erit,quum dixerint ad te, Quare tu gemis? dices,Propterʹru- 7
morem:quia venit,ʹ& liquefiet omne cor, & debilitabuntur vni-
uerſæ manus,ʹanguſtiiſq; afficietur omnis ſpiritus, & õnia genua
ʹibunt *tanquam* aquæ:ecce venit,& fiet, dixit Dominus Iehouáh.
Et fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo, 8
Fili hominis propheta, & dic, Sic dixit Dominus Iehouáh: dic 9
inquam,ʹGladius gladius exacutus eſt,& etiamʹlima terſus.
ʹVt iugulet victimas exacutus eſt,ʹvt ſit ei ſplendor limatus eſt: 10
ʹquomodo gaudebimus *de hoc gladio* tribum filii mei ſpernente,*&* o-
mne lignum?

ſecundum ſcelera veſtra peſſima do-
mus Iſrael,ait Dominus Deus.
45 Et factus eſt ſermo Domini ad me,
dicens,
46 Fili hominis, pone faciem tuam cõ
tra viam Auſtri,& ſtilla ad Africum,&
propheta ad ſaltum agri Meridiani.
47 Et dices ſaltui Meridiano,Audi ver
bũ Domini:hæc dicit Dominus Deꝰ,
Ecce ego ſuccendã in te ignem,& cõ-
buram in te omne lignum viride,& o
mne lignum aridum : nõ extinguetur
flamma ſuccenſionis , & comburetur
in ea omnis facies ab Auſtro vſque ad
48 Aquilonem.
Et videbit vniuerſa caro quia ego
49 Dñs ſuccendi eam, nec extinguetur.
Et dixi,Ha,ha,ha,Domine Deus:i-
pſi dicunt de me,Nũquid non per pa-
rabolas loquitur iſte? Cap. XXI.
1 ET factꝰ eſt ſermo Domini ad me,
dicens,
2 Fili hominis,pone faciem tuam ad
Ieruſalem,& ſtilla ad Sanctuaria,& ꝓ
pheta contra humum Iſrael.
3 Et dices terræ Iſrael , Hæc dicit Do
minus Deus, Ecce ego ad te, & eiiciã
gladium meum de vagina ſua, & occi
dam in te iuſtum & impium.
4 Pro eo autem quòd occìdi in te iu
ſtum & impiũ:idcirco egredietur gla-
dius meus de vagina ſua ad omnẽ car
5 nem ab Auſtro vſque ad Aquilonem,
Vt ſciat oĩs caro ꝗa ego Dñs eduxi
gladiũ meũ de vagina ſua irreuocabilẽ. B
6 Et tu fili hominis ingemiſce in cõ-
tritione lumborum, & in amaritudi-
nibus ingemiſce coram eis.
7 Quũmque dixerint ad te,Quare tu
gemis? dices, Pro auditu:quia venit,
& tabeſcet omne cor,& diſſoluentur
vniuerſæ manus,& infirmabitur om-
nis ſpiritus, & per cuncta genua fluẽt
aquæ:ecce venit, & fiet, ait Dominus
Deus.
8 Et factus eſt ſermo Domini ad me,
dicens,
9 Fili hominis,ꝓpheta,& dices,Hæc
dicit Dominus Deus: loquere , Gla-
dius gladius exacutus eſt & limatus. C
10 Vt cædat victimas exacutus eſt, vt
ſplendeat limatus eſt: qui moues ſce-
ptrum filii mei,ſuccidiſti omne lignũ.

46 Et ſtilla והטף Stillare pro Loqui.Vnde Chaldæus paraph.vertit Vaticinare.nam ſermo ſimilis eſt pluuiæ.Verba enim ſeinuicẽ ſubſequuntur,vnde Moſes ait,Deut.32.a.2,Stillabit vt pluuia doctrina mea.Iubetur autem faciem ſuam vertere verſus Meridiem, quòd terra Iuda ferè ad Meridiem ſit,reſpectu Chaldææ in qua erat Propheta. Ad ſyluam אל־יער contra ſaltum.vel,de ſylua.Ieruſalem ſignificat quæ ſita erat ad Meridiem reſpectu Babylonis: quam vocat ſyluam:quòd vt in ſylua ſunt arbores fructiferæ & infructiferæ:ita boni & mali permiſti in ipſa Ieruſalem.Syluam autem agri vocat, quòd ſita eſſet in regione celeberrima,feraciſſima: & optima nempe in terra Iuda. 47 Succendo מצית Præſ.Heb.pro fut.i.paratus ſum immittere afflictionem maximam. Flãma flãmæ, להבת שלהבת Hebraiſmus, pro flamma cõtinua & perpetua,quum ſuccedit vni flãmæ alia flamma.Igne iſto cõtinuo ſignificat afflictionem diuturnam. Doctus inter Hebræos vertit,flamma flamma.dicitque geminari dictionem,ad rem corroborandam:acſi dicat, ignem nõ extinguendum,ſed omni tempore aſcenſuram flammam,veluti ſi altera alteram excipiat,donec conſumantur omnes aut captiuitate,aut gladio. Comburentúrq; in ea ונצבכו־בה .i.videbuntur comburi pudore & ignominia. 48 Non extinguetur. לא תרבה: Subaudi Et, vel Qui,Et non extinguetur,ſiue, Qui non extinguetur,donec prorſus perdiderim eam. 49 Mihi לי de me.Dicere ſolent me. Annon parb.&c. הלוא וגו׳ ſub.& non prophetias.q.d.obſcurè loquitur:nihil enim aliud habet in ore quàm parabolas.Propheta his verbis velut cõqueritur Domino, Quare ô Domine proponis parabolam?eos enim malè habet quum loquor ipſis parabolicè:quæſo igitur explica parabolam.

IN CAPVT XXI.

1 Dicendo,לאמור: .i.in hunc modũ,vel in hanc ſententiã. 2 Et ſtilla והטף Vide præcedẽti capite,verſu 46.Explicat parabolã præcedentem,qua calamitatem Ieruſalem prædicebat. Sanctuaria, מקדשים Quare plurali numero dicat Sanctuaria,vide Pſal.68.g.36. 4 Succiderim,&c. הכותי וגו׳ ſub.vicini lætati ſunt,idcirco & illos quoq; affligã. 5 Nõ reuertetur לא תשוב ſub.in vaginã ſuã donec fecerit volũtatem meã. 6 Ingemiſce,האנח ſuſpira. Ingemiſce האנח Fut.Heb.pro imp.ſuſpira. 7 Rumorem,שמועה Ad verbum,auditũ.ſub.aduentus maximi exercitus cõtra hanc vrbẽ. Et liquefiet,&c. ונמס כל־לב וגו׳ & diſſoluetur animus omniũ,& remiſſæ erũt.vel,debiles erũt. Anguſtiiſque affic.וכהתה cõcidẽtque.vel,debilitabitur.aut lãgueſcet.Ad verbũ,rugabitur. Ibunt tan. aquæ,תלכנה מים .i. tremẽt inſtar aquæ exagitatæ vẽto.Alii,fluent aquis.i.perfundentur ſudore,vel lotio præ metu & trepidatione.Alii,vertẽtur in aquã:præ ſudore ſcilicet,ex trepidatione prouenięte. 9 Gladius חרב ſub.hoſtilis. Lima terſus. מרוטה: deterſus.expolitus. 10 Vt iugulet vict.למען טבוח טבח Ad verbum,Vt victimet victimã.vel,vt cædat cædem.i.ad cædẽ faciendam.Verbo adiũxit ſuũ verbale,ad rem vehemẽtius exprimendã:vt ieiunare ieiuniũ, præuaricari præuaricationẽ,auarè ſectari auaritiã. Vt ſit ei ſplendor למען היה לה ברק וגו׳ .i.vt ſplendore ſuo ac fulgore perſtringat:ſolet enim ſplẽdor enſis politi terrere hoſtes. Quomodo,&c. א׳ וגו׳ Locus cõciſus, ideo obſcurus:quem nõnulli ſic vertunt,Quomodo gaudebimus? *quandoquidem gladius iſte exacutus,paratus eſt ut cædat & exterminet* tribum filii mei[.i.Iſraelis,]&ſpernat[aſpernetur]omnem *aliam* arborem.i.omnes alias arbores. hoc eſt parcat aliis gentibus. Verba ſunt hominis animo perturbati.ideo oratio eſt conciſa ac imperfecta.Vocat autem Propheta Iſraelem filium ſuum,quòd ageret doctorem apud eos.Diſcipuli enim dicuntur filii doctoris ſui. Alii,lætabimur igitur? *contra* tribum filii mei *egreſſus eſt*,reprobãs omne lignum. Senſus eſt,Nequaquam gaudẽdum,quaſi gladius ſtringendus ſit in hoſtes,quum magis in tribum Iuda filii mei ſæuiturus ſit. Poteſt etiam שבט verti pro ſceptro & virga regia:refertúrque מאסת ad חרב etiam fœmininum. Alii,an gaudebimus?contra virgam filii mei eſt,quæ ſpernit omne lignũ. Hoc modo אם pro Si poſitum,& שבט maſculeum erit fœmineum,quòd pro מלכות fœmineo ponatur,hoc eſt regno:vt virgam vocet regnum Iudæ.Hinc alii vertunt interrogatiuè,Virga filii mei ſpernet omne lignum?i.tribus Iuda ſpernet alios?

Et dedi eum ad læuigandũ,vt teneatur manu:iſte exacutus eſt gladius, & iſte limatus eſt, vt ſit in manu interficientis.

11 Et tradidit eum ad tergendum, ad tenendum manu: hic exacu-
tus eſt gladius,& hic terſus eſt,vt tradat eũ in manũ interfectoris.

Clama, & vlula fili hominis , quia hic fact⁹ eſt in populo meo, hic in cũctis ducibus Iſrael qui fugerãt: gladio traditi ſunt cum populo meo,idcirco plaude ſuper femur.

12 Clama,& vlula fili hominis,quia iſte erit in populũ meum, iſte
in cunctos duces Iwſraél:terrores gladii erunt populo meo,idcir
co percute femur.

Quia probatus eſt:& hoc quum ſceptrũ ſubuerterit,& non erit,dicit Dominus Deus.

13 Quoniam probatio *erit*: quid ſi etiam tribum reprobans non e-
rit,dixit Dominus Iehouáh?

Tu ergo fili hominis, propheta, & percute manum ad manum,& duplicetur gladi⁹,ac triplicetur gladius interfectorum:hic eſt gladi⁹ occiſionis magnæ,qui obſtupeſcere eos facit,

14 Tu ergo fili hominis,propheta, & percute manum ad manum,
duplicetúrque gladius tertiò,gladius interfectorũ: hic eſt gladius
occiſorum magnorum, qui percutiet eos in penetralibus,

D Et corde tabeſcere , & multiplicat ruinas. in omnibus portis eorum dedi conturbationẽ gladii acuti & limati ad fulgendum,amicti ad cædem.

15 Vt liquefiat cor,& multiplicentur offendicula,in omnibus por
tis eorum dedi terrorem gladii: heu factus eſt ad fulgorem, ami-
ctus eſt ad iugulationem.

Exacuere,vade ad dexteram ſiue ad ſiniſtram,quocũque faciei tuæ eſt appetitus.

16 Seorſum eſto *in aliquo loco*,pone te ad dexterã,pone *faciem tuam ad Aqui*
lonem,pone te ad ſiniſtram,quò facies tua parata eſt.

Quin & ego plaudã manum ad manũ , & implebo indignationem meã: ego Dominus loquutus ſum.

17 Et etiam ego percutiam manum meam ad manum meã: & re-
quieſcere faciam iram meam:ego Iehouáh loquutus ſum.

Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens,

18 Et fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo,

Et tu fili hominis,pone tibi duas vias,vt veniat gladi⁹ Regis Babylonis: de terra vna egrediẽtur ambæ: & manu capiet coniecturam, in capite viæ ciuitatis coniiciet.

19 Et tu fili hominis, pone tibi duas vias, vt veniat gladius Regis
Babylonis:è terra vna egrediãtur ambæ,& locum elige, in capite
viæ ciuitatis elige *inquam*. De diuinatione Regis Babylonis.

E Viam pones vt veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon,& ad Iudam in Ieruſalem munitiſſimam.

20 Viam *alteram* ponas vt veniat gladius ad Rabbáth filiorum yAm-
món, & *alteram qua* ad Iehudáh in Ieruwſaláim munita.

Stetit enim Rex Babylonis in biuio,in capite duarum viarum,diuinationem quærens , commiſcens ſagittas,interrogauit idola,exta cõſuluit.

21 Stetit enim Rex Babél in biuio, *id eſt* in capite duarum viarum,
vt diuinet diuinationem, terſit ſagittas, interrogauit imagines,
inſpexit iecur.

Ad dexteram eius facta eſt diuinatio ſuper Ieruſalem,vt ponat arietes, vt aperiat os in cęde,& eleuet vocem in vlulatu, vt ponat arietes cõtra portas, vt comportet aggerem, vt ædifi-

22 In dextera eius fuit diuinatio ſuper Ieruwſaláim, vt conſtitue-
ret duces, vt aperiant os ad cædem, vt eleuent vocem in vocifera
tione,vt ponant arietes contra portas, vt fundant aggerem,& æ-

11 Et tradidit ויתן ſub. Deus. Ad tergendum, למרטה ad poliendum. Ad tenendum manu לתפוש בכף vt manu teneatur.
ſub.ab hoſte.id eſt,vt paratus ſit ad feriendum. 12 Iſte הִיא ſub.ſtringetur. 13 Probatio בוחן *in* probationem.ſub.erit
iſte gladius.id eſt Deus mittet gladium iſtum ad probandum ſuum populum an malis iſtis reſipiſcat. q. d. immittet gladium populo ſuo , vt
hac ratione eum probet. Quid ſi etiam, &c. ומה אם גם שבט וגו׳ Doctus inter Hebræos exponit, Et quid erit hæc probatio, ſi etiam
tribum filiorum meorum reprobaueris,excidendo illam,quemadmodum reprobatur omne lignum? Alii, Et quid *accidet*,ſi etiam tribum *Iſ-*
rael ſpernat *gladius*? [id eſt,non feriat] non erit *ulla tunc probatio*? dicit Dominus Iehouáh. Quid ſi(inquit)Dominus nolet affligere populũ ſuũ
gladio,vt nec alias genteshoc pacto nulla re probaret populum ſuum , nec inuitaret ad reſipiſcentiam. Omnino autem accidet vt percutia-
tur populus iſte, vt hoc pacto probetur an velit reſipiſcere, ſimúlque inuitetur ad reſipiſcentiam. Alii, & quid ſi virga reprobans non eſ-
ſet,dicit,&c. Alii,& qualis eſſet *populus* ſi virga reprobantis *gladii* non eſſet, dicit Dominus? Alii,& quid ſi reiiciens virgam *ſit*?non erit *ultrà*,
dicit Dominus Iehouáh. 14 Tertio, שלישיתה Ad verbum,tertia.ſub.vice.i.tribus vicibus. Interfectorum: חללים Id eſt quo
multi interficientur. Occiſorũ mag. חלל הגדול Ad verbum,occiſi magni.Singul.pro plur. occiſorum magnorum.i.quo interficientur
magnates,& viri Principes.quia(inquit doctus inter Hebræos)per eum Nabuchodonoſorem ceciderunt Reges & Principes. Alii,occiſorũ
multorum. Qui percutiet eos in penetr.: החודרת להם Ad verbum,penetrans eos,ſi Latinè dici poſſet:ab חדר,quod cubiculum,ady-
tum,& penetrale domus ſignificat.q.d.qui cædet,ſiue interficiet eos etiam deliteſcentes in penetralibus & cubiculis domorum ſuarum. Alii
vertũt,qui delituit illis.i.fuit illis hactenus incognitus. 15 Vt liquefiat למען למוג diſſoluatur.i.vt tabeſcat animus. Offendicula,
המכשולים ruinæ. Factus eſt עשויה Id eſt aptatus & præparatus gladius iſte. Ad fulgorem, לברק Id eſt vt ſplendore ſuo terreat.
Amictus eſt ad iug.: מעוטה לטבח Id eſt inſertus & conditus capulo aut manubrio, vt teneri poſſit. Vel amictus.i.occultatus hactenus,
retectus autem & prolatus ad iugulationem. Doctus inter Hebræos exponẽs Exacutus,dicit hoc tãtùm loco in Bibliis reperiri in hac ſigni-
ficatione. 16 Seorſum eſto,&c. התאחדי הימיני וגו׳ Ad verbum, Vni te(ſi dici poſſet)dextra te,pone,ſiniſtra te,quò facies tua con-
ſtituta eſt.i.Verte te ad locũ vnum ſeorſum [ſiue vno in latere cõſiſte]ad dexteram concede,pone *faciem tuam ad Aquilonem,aut* ad ſiniſtram
concede, quò facies tua conſtituta,ſiue præparata eſt.Propheta videtur videre enſem ſeſe modò ad dexteram,modò ad ſiniſtrã partem mo-
uentem:propterea dicit,Conſiſte vno in latere ſiue dextro,ſiue ſiniſtro:quare facies tua modò ad ſiniſtram,modò ad dextram conuertitur?
17 Percutiam,&c. אכה כפי אל כפי Id eſt,complodam manus meas,vt te antea iuſſeram complodere in ſignum triſtitiæ & planctus.vi-
deo enim faciem gladii conuerſam eſſe ad Ieruſalem. 19 Pone שים Id eſt deſigna,deſcribe,cõſtitue.ſub.in vna tabella,lapide,aut
terra. Vt veniat לבוא Id eſt per quas veniat exercitus armatus.Explicat parabolam præcedentem de excidio Ieruſalem ſub Sedecia.
In capite,&c.: בראש דרך עיר ברא Singul.Heb.pro plur.initio viarũ vrbium.i.quæ ducunt ad vrbes, Rabbath ſcilicet metropolin Am-
monitarum,& Ieruſalem.Seipſum ſequenti verſu declarat. 20 Vt veniat לבוא qua veniat.gladius.i.exercitus Regis Babylonis.
Et ad Iehudáh,&c. ואת יהודה וגו׳ & ad Iehudáh.i.Iudæos qui habitant in Ieruſaláim vrbe munita. 21 Vt diuinet diui, לקסם קסם
.i.vt diuinando exquirat,vel vt ſortiatur quanam via ſit ſibi veniendum. Terſit ſag. קלקל בחיצים poliuit[expoliuit]tela.i.ferrum telo-
rum vt ſplendeant,in eóque ſplendore tanquam in ſpeculo,cernant diuinatores:vt aſpicere ſolent in vngue pollicis manus ſplendente. Alii
vertũt,iecit ſagittas:ac volare fecit in aere,vt videret in quam partem caderent,vt verſus eam dirigeret exercitum. Ita & Chaldæus paraph.
tranſtulit. Interrogauit imag. שאל בתרפים conſuluit Theraphim.i.idola.erant imagines quarum opera videbant futura.
22 In dextera,&c. בימינו היה הקסם Id eſt, ſors cecidit ad dexteram partem eius, qua quidem parte ſita erat Ieruſalem. hoc eſt,diuina-
tionibus ſuis deprehendit ſibi veniendum eſſe in Ieruſalem,ita diſponente Domino,& conuertente animum eius. Duces, כרים Qui-
dam vertunt arietes.quod minus loco congruit:nam mox ſequitur, vt ponant arietes. Vt aperiant os, &c. לפתוח פה וגו׳ Hebraiſmus,
vt hortentur ſuos ad cædendum hoſtes. Vt eleuent,&c. להרים קול בתרועה Hebraiſmus, vt excitent clamorem,ac tumultum magnum
vt terreant hoſtes ſuos. Vt fundant agg.&c. לשפוך סוללה וגו׳ Vide ſuprà cap.4.a.2,& 17.c.17.

dificent munitionem.
Et erit eis 'quaſi qui falſa diuinat in oculis eorũ, *quòd* iurarint iu- 23
ramenta eis, & id in memoriam reducit 'iniquitatem vt capiatur.
Idcirco ſic dixit Dominus Deus, Eo quòd in memoriam redu- 24
xiſtis iniquitatem veſtram, dum manifeſtæ ſunt præuaricationes
veſtræ, '*&* conſpecta ſunt peccata veſtra in omnibus operibus ve-
ſtris, propterea *inquam* quòd 'in memoriã veniſtis, 'manu capiemini.
Tu autem 'profanè, impiè dux Iſraël, cuius venit dies 'tempo- 25
re iniquitatis *propter quam uenit* finis,
Sic dixit Dominus Iehouáh, 'Auferam 'cidarim, '& tollam coro 26
nam: 'hæc *quæ modo eſt*, non *erit* iſta, 'humilem ſubleuabo, '& ſuperbum
humiliabo.
'Subuerſionẽ, ſubuerſionẽ, ſubuerſionẽ ponã eam: hocquoq; 'nõ 27
fuit, donec veniret is cuius *erat* iudicium, & traderẽ *illud in manus* eius.
Et tu fili hominis, propheta, & dic, Sic dixit Dominus Iehouáh 28
'ad filios Ammón, '& opprobrium eorum: dic inquam, 'Gladius,
gladius euaginatus eſt, ad iugulationem politus, 'vt cõſumat pro-
pter fulgorem:
'Interim dum vident tibi vanum, dum diuinãt tibi mẽdacium 29
vt dent te *gladio* cum collo interfectorum impiorum, 'quorum ve-
nit dies, in tempore iniquitatis *propter quam uenit* finis.
N*unquid* 'reducam *gladium* in vaginam ſuam? 'in loco in quo creatus 30
es, in terra habitationum tuarum iudicabo te:
Et effundam ſuper te iram meam, 'ignem furoris mei ſufflare 31
faciam in te: tradámque te in manum virorum 'inſipientium, 'ar-
tificum deſtructionis.
'Igni eris ad deuorandum, ſanguis tuus erit in medio terræ, non 32

Cladem regni prædicens, ſceptrum ſeruandũ oſtendit donec veniat Chriſtus cuius eſt.

Deſtructio Ammonitarum.

Poſt aliorum cædem, tãdem ipſi Nabuchodonoſor minatur Dominus interitũ.

cet munitiones.
23 Eritque quaſi conſulens fruſtrà oraculum in oculis eorum, & ſabbathorũ otium imitans: ipſe autem recordabitur iniquitatis ad capiendum.
24 Idcirco hæc dicit Dominus Deus, Pro eo quòd recordati eſtis iniquitatis veſtræ, & reuelaſtis præuaricationes veſtras, & apparuerũt peccata veſtra in omnibus cogitationibus veſtris: pro eo, inquam, quòd recordati eſtis, manu capiemini.
25 Tu autem profane, impie dux Iſrael, cuius venit dies in tempore iniquitatis præfinita,
26 Hæc dicit Dominus Deus, Aufer cidarim, tolle coronam: nónne hæc eſt quæ humilem ſubleuauit, & ſublimẽ humiliauit?
27 Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: & hoc non factum eſt, donec veniret cuius eſt iudicium, & tradam ei.
28 Et tu fili hominis, propheta, & dic, Hæc dicit Domin⁹ Deus ad filios Ammon, & ad opprobrium eorum: & dices, Mucro, mucro euagina te ad occidendum, lima te vt interficias, & fulgeas:
29 Quum tibi viderẽtur vana, & diuinarentur mendacia, vt dareris ſuper colla vulneratorũ impiorum, quorũ veniet dies in tempore iniquitatis præfinita.
30 Reuertere ad vaginam tuam: in loco in quo creatus es, in terra natiuitatis tuæ iudicabo te:
31 Et effundam ſuper te indignationẽ meam: in igne furoris mei ſufflabo in te, dabóque te in manus hominũ inſipientium & fabricantium interitũ.
32 Igni eris cibus, ſanguis tuus erit in medio terræ, obliuioni tradẽris: quia

23 Quaſi qui falſa, &c. בקסום שוא Ad verbum, ſecundum diuinare mendacium [vel falſum,] &c. iurantes iuramenta eis. Quidam vertunt, quaſi qui in vanum diuinet, coram oculis eorum, *ut quibus* iuramenta multa *fecerint*. Alii, Et iſtis fuit velut vana quædam diuinatio: nam iuramenta iuramentorũ eis. id eſt (vt exponit doctus inter Hebræos) In oculis Iſrael erit diuinatio Nabuchodonoſor tanquã diuinatio fruſtratoria: quia ſperant in verbis Prophetarum mendacium, ſpem eis facientium, in ſpémque eos erigentium, ciuitatem non tradendã in manus Regis Babel. q.d. Ieroſolymitani non credent Chaldæos venturos vt ſe oppugnent, cum quibus adhibito iuramento iam inierint fœdus. vel, Chaldæi non putabunt, neque credent ſe debere oppugnare Ieroſolymitanos, cum quibus inierint fœdus cum confirmatione iuramenti. Iudæi per falſos Prophetas ſeducti, contempſerunt conatum Babyloniorum, dicentes auguria iſta eſſe vana, quódque Chaldæi eis eſſent iuramento aſtricti, quibus tamen ipſi fidem non ſeruauerant. Quapropter Nabuchodonoſor in memoriam reuocans violatam fidem, extimulatus eſt in perniciem eorum: præſertim quum Deus iam conſtituiſſet eos punire, quòd omnem pudorem peccandi abieciſſent. Iniquitatem עון Significat perfidiam Sedeciæ, qui fidẽ datam Nabuchodonoſori, nomine Domini interpoſito, violarat: quod periuriũ cauſa fuit expugnationis vrbis Ieruſalẽ. 24 *Et* cõſpecta ſ. להראות innotuerũt. cõſpicua facta ſunt. infinitiui pro præteritis. In mem. ve. הזכרכם ſub. mihi Deo veſtro. q.d. quia non feciſtis finem peccandi, efficiam vt veniatis in poteſtatem hoſtium veſtrorum. Manu cap. בכף תתפשו: ſub. Regis Nabuchodonoſor. vt præcedenti verſu. 25 Profane, חלל interficiende. i. dignus qui interficiaris. Hanc dictionem habes ſuprà verſu 14. Docet quæ mala acciderint Sedeciæ, quòd violaſſet nomen Domini per quod iurauerat. Tempore, &c. בעת עון קץ: Ad verbum, tempore iniquitatis finis. Hebraiſmus, tempore quo iniquitas tua erit cauſa finis [ſiue interitus] regni tui & vitæ.
26 Auferam הסיר Infinit. Heb. pro fut. ſub. tibi & populo tuo. Quidam per imperatiuum vertunt, Aufer. Tolle. obſcurius tamen. Cidarim, המצנפת Significat dignitatem ſacerdotalem ac pontificalem. Ioſedec enim abiit in captiuitatem cum Sedecia. Male Chaldæus paraph. intelligit de Saraia. Et tollam coro. והרים העטרה Infinit. ſimiliter Heb. pro fut. i. priuabo te dignitate regia. Hæc *quæ modò eſt*, &c. זאת לא זאת Ad verbum, Hæc, non iſta. id eſt hæc dignitas regia quæ nunc eſt, non erit ſemper eadem. hoc eſt, regnum transferetur à te & tuis ad alios. Humilem ſubl. השפלה הגבה depreſſum exaltabo. vel, abiectum extollam. Ad verbum, exaltare. Infinit. pro fut. Quidam, exaltabit. Humilem, Iechoniam intelligit qui tunc depreſſius eſt. Et ſuperbum hum. והגבוה השפיל: & altum deprimã. vel, & ſublimem deiiciam. Sedeciam intelligit. 17 Subuerſionem, &c. עוה עוה וגו' Hebraiſmus, efficiam vt hæc dignitas regia longo tempore imminuatur. nempe per tres generationes, vſque ad quartam generationem. in qua reuerſa eſt ad priorem dignitatẽ. Alii vertunt, Peruerſionem, peruerſionem. peruerſionem ponam eam. vel vt alii, Obliquam, obliquam, obliquam ponam eam. quaſi nõ ſit in ſua rectitudine, hoc eſt in ſuo ac debito ſtatu, ac priſtino ſplendore. Non fuit לא היה Id eſt non accidit. non euenit. q.d. hæc dignitas regia non fuit vſqueadeò imminuta, donec venit is cui competebat iuſto Dei iudicio exercere iudicium in Iſraelem, & illum affligere. hoc eſt, donec venit Nabuchodonoſor. Alii melius de Chriſto intelligunt, vſque ad cuius aduentum, ſeptrum Iudæorum quantumuis ſæpius confractum penitus videretur, conſeruatum fuit vt illi traderetur. Vide Gene. 49. b. 10. 28 Ad filios אל בני de filiis. vel, ſuper filios. i. ſuper Ammonitas. Et opprobrium eorum: ואל חרפתם & de ignominia eorum. qua ſcilicet affecerunt Iſraelem, quum affligeretur à Nabuchodonoſor. Gladius, gladius חרב חרב Ideſt, multiplex gladius, quo ſcilicet percuſſi Iſraelem. Vt conſumat, &c. להכיל למען ברק: vt deuoret, propterea quòd *ſit ei* fulgor. ad terrendos ſcilicet hoſtes. In hac ſignificatione eſt à radice אכל. Alii à radice כול vertunt, ad ſuſtinendum. vel, vt ferre poſſit. i. vt ſufficiat multis interficiendis. 29 Interim dum vi. &c. בחזות לך שוא Ad verbũ, In vidẽdo tibi vanũ. Quidã vertunt, Quum viderint tibi vanũ, quum diuinarint tibi mendacium, &c. i. quum vaticinati fuerint in gratiam tuam prophetias vanas, & falſas. q.d. quum vixeritis in maximo otio, & ſumma ſecuritate animi, tunc puniemini vos quoque propter peccata veſtra, vt Iſrael punitus eſt propter ſua. Quorũ venit, &c. אשר בא וגו' Eadẽ verba quæ ſuprà verſu 25. 30 Reducã השב Infinit. Heb. pro fut. vt annotat doctus inter Hebræos, & cum interrogatione, ſiue admiratione legendum. In loco in quo, &c. במקום וגו' i. in loco in quo vidimini creati, & in regione in qua ſemper habitaſtis, iuſto iudicio ſumã pœnas de vobis. 31 Ignem fur. m. &c. באש עברתי וגו' ignẽ indignationis meæ ſufflabo in te. i. ſuccẽdam, vt ſufflant ignem ad ſuccendendum eum. Ignem furoris vocat, furorem ſimilem igni. Inſipientium, בוערים ſtultorum. Alii, temerariorum. Alii, vrentium. i. perdentium omnia. Artificum deſt. חרשי משחית: fabricatorum interitus, vel perditionis. id eſt, peritorum perdendi. Alii, fabricantium perditionem. 32 Igni eris, &c. לאש תהיה לאכלה Id eſt, abſumẽris incendio, peribis & gladio, nec vlli vltrà venies in mentem: peribit enim tui memoria.

ego Dominus loquutus ſum.

Cap. XXII.

ET factum eſt verbum Domini ad me, dicens,
Et tu fili hominis, nónne iudicas? nõne iudicas ciuitatẽ ſanguinũ, & oſtẽdes ei omnes abominationes ſuas?
Et dices, Hæc dicit Dominus De⁹, Ciuitas effundens ſanguinem in medio ſui, vt veniat tempus eius: & quæ fecit idola contra ſemetipſam, vt pollueretur.
In ſanguine tuo qui à te effuſus eſt, deliquiſti: & in idolis tuis quæ feciſti, polluta es: & appropinquare feciſti dies tuos, & adduxiſti tempus annorum tuorũ: propterea dedi te opprobrium Gentibus, & irriſionem vniuerſis terris.
Quæ iuxta ſunt, & quæ procul à te, triumphabunt de te, ſordida, nobilis, grandis interitu.
Ecce principes Iſrael, ſinguli in brachio ſuo fuerunt in te ad effundẽdum
B ſanguinem.
Patrem & matrem cõtumeliis affecerũt in te, aduenam calumniati ſunt in medio tui, pupillum & viduam cõtriſtauerunt apud te:
Sanctuaria mea ſpreuiſtis, & ſabbatha mea polluiſtis.
Viri detractores fuerunt in te ad effundendum ſanguinem, & ſuper mõtes comederunt in te, ſcelus operati ſunt in medio tui.
Verecundiora patris diſcooperuerunt in te, immunditiam menſtruatæ humiliauerunt in te.
Et vnuſquiſque in vxorem proximi ſui operatus eſt abominationem, & ſocer nurum ſuam polluit nefariè, frater ſororem ſuam filiam patris ſui
C oppreſſit in te.
Munera acceperunt apud te ad effũdendum ſanguinem: vſuram & ſuperabundantiam accepiſti, & auarè proximos tuos calumniabaris: meique oblita es, ait Dominus Deus.
Ecce, comploſi manus meas ſuper auaritiã tuã quã feciſti, & ſuper ſanguinem qui effuſus eſt in medio tui.
Nũquid ſuſtinebit cor tuũ, aut præualebunt manus tuæ in diebus quos ego faciã tibi? ego Dominus loquutus ſum, & faciam.

venies in memoriam, quia ego Iehouáh loquutus ſum.

Cap. XXII.

1 ET fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo,
2 Et tu fili hominis, 'iudicabíſne? iudicabíſne ciuitatem effun-
dẽtem ſanguinem innoxium, & indicabis ei abominationes eius?
3 Et dic, Sic dixit Dominus Iehouáh, Vrbs quæ effundit ſanguinẽ
in medio ſui, vt veniat 'tempus eius: & quæ fecit idola 'contra ſe-
ipſam vt pollueret ſe.
4 Sanguine tuo quem effudiſti, deliquiſti: & idolis tuis quæ feci-
ſti, polluiſti te, '& appropinquare feciſti dies tuos, & veniſti 'vſque
ad annos tuos: propterea 'dedi te opprobrium Gentibus, & irriſio-
nem omnibus terris.
5 Quæ propè ſunt, & quæ longè ſunt à te, ridebunt te, 'ſordidam
nomine, 'multæ contritionis.
6 Ecce duces Iʷſraʼél, 'ſinguli ſecũdum brachium ſuum fuerunt
in te vt effunderent ſanguinem.
7 Patrem & matrem ſpreuerunt 'in te, 'peregrino fecerunt cũ op-
preſſione in medio tui, pupillum & viduam 'oppreſſerunt in te.
8 'Sancta mea ſpreuiſti, & ſabbatha mea polluiſti.
9 Viri 'fraudulenti fuerunt in te vt effunderent ſanguinem, '& ſu-
per montes comederunt in te, 'fœda fecerunt in medio tui.
10 'Turpitudinem patris reuelauerunt in te, immũdam menſtruo
'afflixerunt in te.
11 Et vnuſquiſque cum vxore proximi ſui fecit abominationem,
& vnuſquiſque nurum ſuam polluit 'turpiter, & vnuſquiſque ſoro
rem ſuam 'filiam patris ſui 'afflixit in te.
12 Munera acceperunt in te vt effunderent ſanguinem, vſuram '&
ſuperabundantiam 'accepiſti, 'fraudaſtíque proximos tuos per op
preſſionem: & mei oblita es, dixit Dominus Iehouáh.
13 Et ecce, 'percuſſi manum meam 'propter auaritiam tuam quam
feciſti, '& propter ſanguinem tuum qui fuit in medio tui.
14 'Nunquid cõſiſtet cor tuum? 'num fortificabuntur manus tuæ
in diebus quos facio tecum? ego Iehouáh loquutus ſum, & faciã.

Taxſtur Ieroſolymitani crudelitatis, aliorúmque ſcelerum.

Exponit eſtin ſ. na ſigillatim.

IN CAPVT XXII.

2 Iudicabíſne? iud. התשפוט התשפוט Iudicare, pro corripere hoc loco poſitum, vt etiam vertit Chaldæus paraph. q. d. auderéſne carpere & condemnare homicidã iſtam ciuitatẽ? ex te non auderes, niſi mittereris à me, & à me adiuuareris. Hac autẽ geminatione (vt annotat doctus inter Hebræos) indicat Dominus crudelitatem Ieroſolymitanorum in effundendo ſanguine innoxio Prophetarum & iuſtorum. Aliĩ vertunt, Annon iudicabis? annon iudicabis, &c. 3 Tempus eius, עיתה Id eſt tempus deſolationis eius. Confuſio perſonarum, pro, O vrbs quæ effundis, &c. Cõtra ſeipſam, עליה Id eſt in perniciem ſuam. Doctus inter Hebræos exponit, iuxta ſe, vel ſupra ſe. i. in montibus & collibus adiacentibus illi. 4 Et appropinquare fec. ותקריבי & adduxiſti. vel, acceleraſti dies tuos. id eſt tempus captiuitatis & deſolationis tuæ. Vſque ad annos tuos: עד שנותיך In quibus ſcilicet ducaris in captiuitatẽ. Dedi te נתתיך Præt. Heb. pro fut. dabo. efficiam vt omnes gentes afficiant te probris, & omnes nationes derideant te. 5 Sordidã nomine, טמאת השם pollutam famã. i. cuius fama polluta eſt & contaminata. Legi poteſt per vocatiuum, ô polluta. Multæ contritionis. : רבת המהומה Hebraiſmus, quæ multa mala perpeſſa es. 6 Singuli ſecundum, &c. איש לזרועו היו בך Ad verbum, vir in robore ſuo [vel, in brachio ſuo, ſiue, pro brachio ſuo] fuerunt in te. Hebraiſmus, quiſque pro virili ſua egit, ſiue nixus eſt, deditque operam vt effunderet ſanguinem.
7 In te, בך ſub. qui habitant. i. ciues tui. Sic infrá. Peregrino, &c. לגר עשו בעשק cum aduena egerunt cum calumnia. id eſt aduenas calumniati ſunt. Oppreſſerunt הונו ſpoliauerunt. ſub. opibus. Alii, afflixerunt. Alii, calumniati ſunt.
8 Sancta mea ſpre. קדשי בזית Sanctificata mea violaſti. vel profanaſti. q. d. Sancta, hoſtias ac victimas mihi ſacratas, aut claudas, aut vitioſas, aut furto ablatas, contra Legis præceptum mihi offers. 9 Fraudulenti רכיל Ad verbum, fraudis. aut delationis. id eſt, fraudulenti & delatores. Et ſuper montes, &c. ואל ההרים וגו' in quibus ſcilicet ſacrificauerunt idolis, comederunt idolothyta ciues tui qui habitant in te. Fœda fec. זמה עשו ſcelus admiſerunt. vel abominanda perpetrarunt. 10 Turpitudinem pat. reuel. ערות אב גלה Nuditatem patris diſcooperuit. Singulari numero dixit, quòd pauciores fuerint. q. d. Inuenitur etiam qui concubuerit cum vxore patris ſui. Afflixerunt ענו compreſſerunt. oppreſſerunt. ſignificat vim afferre virgini, aut mulieri nolenti.
Turpiter, בזמה ſceleſtè. vel, cum abominatione. aut, abominando ſcelere. Filiam patris ſui, בת אביו. i. eodem patre genitã, & germanam. Afflixit ענה Idem verbum quod verſu præcedenti. 12 Et ſuperabundantiam ותרבית Eadem dictio quæ ſuprà, cap. 18, verſu 8, & 13. Accepiſti, לקחת ſub. ô ciuitas. nam eſt verbum fœmineum. i. acceperunt ciues tui. continens pro contento. Fraudaſtique, &c. ותבצעי וגו' ditaſti amicos tuos per calumniã. i. tibi fœderatos, opibus ac diuitiis cumulaſti, oppreſſione & calumnia extortis. Alii, oppreſſiſti amicos tuos oppreſſione. vel vi, ſiue violentia. Alii, commodũ [vel, emolumentum] tuum auxiſti cum iniuria proximi tui. 13 Percuſſi manum m. הכיתי כפי more ſcilicet dolentis, vt exponerem dolorem meum. Propter auarit. t. אל בצעך propter calumniam tuam. iniuriam, fraudem, violentiam. i. propter pecuniam quam calumnia, vi, & oppreſſione extorſiſti. Et propter ſang. &c. ועל דמך וגו' . i. propter ſanguinem ciuium tuorum qui effuſus eſt in medio tui.
14 Nunquid conſiſtet היעמוד Conſiſtétne. i. ſuſtinerêne poteris tot ac tantas afflictiones quas immiſſurus ſum in te vt puniam te? Num fortificabũtur אם תחזקנה Nunquid corroborabuntur. q. d. Cõcidéntne manus tuæ in diebus afflictionis, id eſt deſolationis, ac deſtructionis tuæ quos facturus ſum tecum, hoc eſt adducturus ſuper te. Præſ. Heb. pro fut.

ʹEt diſpergam te in Gentes, & ventilabo te in terras,ʹ& deficere 15
faciam immunditiam tuam à te.
ʹEt capies hæreditatem in te in oculis Gentium: & ſcies quòd 16
ego Iehouáh.
Et fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 17
Fili hominis, ʹfuerunt mihi domus Iſraél in ſcoriam: omnes 18
ſunt vt æs,& ſtannum,& ferrum,& plumbum in medio fornacis,
ʹ*ut* ſcoriæ argenti fuerunt.
Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh,Quia facti eſtis õnes vos 19
ʹvt ſcoriæ, idcircoʹecce ego congrego vos in mediũ Ieruſaláim
ʹCongregatione argenti,&æris,& ferri, & plũbi, & ſtanni ad me- 20
dium fornacis,ʹvt ſufflent in ea ignemʹad conflandum: ſic congre
gabo in furore meo & ira mea,ʹ& requieſcere faciã,ʹ& fundã vos.
Congregabo inquã vos,&ſufflabo ſuper vos in igne furoris mei, 21
ʹ& fundemini in medio eius.
ʹVt funditur argentũ in medio fornacis, ſic fuſi eritis in medio 22
eius:& ſcietis quòd ego Iehouáh effuderim ʹiram meã ſuper vos.
Rurſum fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 23
Fili hominis, dic ad eam,Tu terra es nonʹmunda,ʹnec complu- 24
ta in die furoris.
Coniuratio prophetarum eius in medio eius: ſicut leo rugiens, 25
rapiens rapinam,ʹanimam comederunt,ʹopes & gloriam accepe-
runt, viduas eiusʹmultiplicauerunt in medio eius.
Sacerdotes eiusʹſurripuerunt Legem meam, & polluerunt ʹſan- 26
cta mea: inter ſanctum & profanum non poſuerunt diſcrimen,&
inter immundum & mundum ʹnon indicauerunt: & à ſabbathis
meisʹabſcõderunt oculos ſuos,& coinquinabar in medio eorum.
Principes eius in medio eius tanquã lupiʹrapientes rapinã,effun 27
dẽdo ſanguinem,ʹad perdendũ animas,ʹvt auarè ſectẽtur auaritiã.
Prophetæ autem eius ʹcomplanabant eos luto infirmo, viden- 28
tesʹvanum,& diuinantes eis mendacium,dicẽtes,Sic dixit Domi-
nus Iehouáh:& Iehouáh non erat loquutus.
ʹPopulus terræ opprimebãt oppreſſione,& rapiebant rapinam, 29

Depravationem populi Iſrael oſtendit.

De impia pſeudoprophetarum & ſacerdotũ doctrina, & eorum inexplebili auaritia.

Principum tyrannis.

15 Et diſpergam te in nationes, & vẽ
tilabo te in terras, & deficere faciam
immunditiam tuam à te.
16 Et poſſidebo te in conſpectu Gen-
tium:& ſcies quia ego Dominus.
17 Et factum eſt verbum Domini ad D
me,dicens,
18 Fili hominis, verſa eſt mihi domus
Iſrael in ſcoriam:omnes iſti æs,& ſtã
num, & ferrum, & plũbum in medio
fornacis, ſcoria argenti facti ſunt.
Propterea hæc dicit Dominus Deꝰ,
19 Eo quòd verſi eſtis omnes in ſcoriã,
propterea ecce ego congregabo vos
in medio Ieruſalem
20 Congregatione argenti, & æris, &
ſtanni, & ferri, & plumbi in medio
fornacis, vt ſuccendam in ea ignem
ad conflandum: ſic congregabo in fu-
rore meo,& in ira mea, & requieſcã,
& conflabo vos.
21 Et congregabo vos, & ſuccendam E
vos in igne furoris mei,& cõflabimi-
ni in medio eius.
22 Vt conflatur argẽtum in medio for
nacis,ſic eritis in medio eius:& ſcietis
quia ego Dominus, quum effuderim
indignationem meam ſuper vos.
23 Et factum eſt verbum Domini ad
me,dicens,
24 Fili hominis,dic ei,Tu es terra im-
munda,& non cõpluta in die furoris.
25 Cõiuratio prophetarum in medio
eius: ſicut leo rugiẽs rapiénſque præ-
dam, animas deuorauerunt, opes &
pretium acceperunt, viduas eius mul
tiplicauerunt in medio illius.
26 Sacerdotes eius contempſerunt Le F
gem meam, & polluerunt ſanctuaria
mea:inter ſanctum & profanum non
habuerunt diſtantiam:& inter pollu-
tum & mundum non intellexerunt:
& à ſabbathis meis auerterũt oculos
ſuos,& coinquinabar in medio eorũ.
27 ¶Prĩcipes eius in medio illius quaſi
lupi rapientes prædam: ad effundẽdũ
ſanguinem, & ad perdendas animas,
& auarè ſectanda lucra.
28 Prophetæ autẽ eius leniebant eos G
abſque temperamento, videntes va-
na,& diuinantes eis mendacium,dicẽ
tes,Hæc dicit Dominus Deus: quum
Dominus non ſit loquutus.
29 Populi terrę calumniabantur calũ-
niam,& rapiebant violenter:egenum

15 Et diſpergam,&c. והפיצותי וגו׳ Et diſſipabo te per Gentes,& diſpergam te. Et deficere faciã,&c. והתמותי וגו׳ & finem impo- nam pollutioni tuæ à te.i.efficiam vt ciues tui poſthac non polluant ſe in te.q.d.priuabo te ciuibus tuis.

16 Et capies hæred.in te, ונחלת בך ſub.& non in meipſo.q.d. olim fuiſti hæreditas mea:at vbi peccaſti, non es amplius hæreditas mea, ſed tibiipſi eris hæreditas. videberis igitur Gentibus deſerta & derelicta à me,nec amplius hæreditatem meam eſſe,quum ſis captiua.à נחל. Quidam ab חלל deducentes,vertunt, polluta es in te. 18 Fuerunt היו facti ſunt.vel,facta eſt.aut verſa eſt.Comparat eos vilioribus metallis,qui prius erant vt pretioſa metalla. Vt ſcoriæ argenti fue. : סגים כסף היו *in* ſcoriam argenti verſi ſunt.

19 Vt ſcoriæ לסגים in ſcorias.i.verſi eſtis omnes in ſcoriam. Ecce ego congre. הנני קובץ Præſ.Heb.pro fut.ego quidem congre- gabo. 20 Cõgregatione arg. קבוצת כסף .i.ſicut coaceruatur[vel coaceruari ſolet]argentũ. Vt ſufflent in ea ig. לפחת עליו אש .i.vt ſufflent,& accendant in ea *fornace* ignem. Quidam,vt flatu excitent ſuper eam ignem. quòd metalla in fornace operiantur lignis. Ad conflan. להנתיך ad liquefaciendũ. Et requieſcere fa. והנחתי ſub.vos in medio fornacis. Alii,& deſeram.vel derelinquã.ſub.vos in manu gladii,& famis,& peſtis. Et fundã והתכתי & cõflabo. 21 Et funde. ונתכתם & liquefiemini.colliqueſcetis.cõflabimini. Duplicat eandem ſententiã ad rei corroborationem, vt ait doctus inter Hebræos. 22 Vt funditur כהתוך Vt conflatur. Vt liquatur. Iram m. חמתי æſtũ meum.vel furorẽ. 24 Nõ mun. לא,מטוהרה nõ mundata.nõ purgata.i.contaminata. Nec compl. לא גושמה Id eſt ſuper quam non decidit pluuia,claudente cælum Domino irato. Hoc pacto ה cum mappic ad ornatum poſitum eſt. Quidam volunt eſſe nomen,vertentes,non pluuia eius.vel cuius pluuia non *decidit*.à quo tempore ſcilicet Dominus iratus clauſit cælum ne plueret.i. quæ non recipit pluuiam tempore ſuo. 25 Animam comed. נפש אכלו Singul.nomen Heb.pro plur. animas deuorauerunt. i.per- diderunt veros Prophetas,vel alios homines.Pſeudoprophetæ conſpirationem fecerant de prædicendo omnia proſpera: qua ratione popu lum ad cædem vera denuntiantium incitabant. Opes & gloriam חוסן ויקר theſaurum & pretioſum. Multiplicauerunt in medio eius. : הרבו בתוכה nempe vrbis.Hebraiſmus,fuerunt cauſa necis multorum virorum,vt paulo antè dicit, Animas deuorarunt.His verſiculis arguit omnes ordines virorum eius vrbis. 26 Surripuerunt חמסו furati ſunt.ſub. plebi. quia tenebantur docere Legem, & id præ- termittebant,dicuntur furtum feciſſe Legi. Sancta mea: קדשי Vide ſuprà verſu 8. Non indicauerunt: לא הודיעו ſub.plebi quid intereſſet.id eſt non docuerunt plebem quæ eſſet differentia puri & immundi. Abſconderunt העלימו Id eſt à violatione ſabbathorum meorum auerterunt oculos ſuos,ne viderentur eam videre & intelligere.videbant enim filios Iſrael portantes onera in die ſabbathi, vt ſcri- ptum eſt in Ieremia,cap.17.d.27,& tacuerunt.q.d.neglexerunt obſeruationem ſabbathi mei.

27 Rapientes rap. טורפי טרף Vide ſuprà cap.18,verſu 7,12 & 18. Ad perdendum animas, לאבד נפשות Id eſt ad perdendos quam- plurimos homines pios & iuſtos. Vt auarè,&c. : למען בצוע בצע Hebraiſmus,vt inhient lucro,ſiue vt quæſtum & lucrum magnum fa- ciant. Vide Ierem.6.c.13,& 8.d.10. 28 Complanabant eos,&c. טחו להם תפל incruſtabant eos luto ſolubili.vel friabili.i.imponebant plebi ſuas falſas prophetias.Vide ſuprà cap.13.c.10 & 11. Vanum, שוא vanitatem.id eſt viſiones vanas.

29 Populus terræ עם הארץ Id eſt Plebs,ſiue Vulgus.qui potentiores erant in plebe,opprimebant infirmiores.

& pauperem affligebant,& aduenam opprimebant calumnia abſque iudicio.

Et quæſiui de eis virũ qui interponeret ſepem,& ſtaret oppoſitus contra me pro terra, ne diſſiparem eam: & non inueni.

Et effudi ſuper eos indignationem meã,in igne iræ meæ conſumpſi eos: viam eorum in caput eorum reddidi, ait Dominus Deus. Cap. XXIII.

ET fact⁹ eſt ſermo Domini ad me, dicens,

Fili hominis,duæ mulieres filiæ matris vnius fuerunt.

Et fornicatæ ſunt in AEgypto,in adoleſcẽtia ſua fornicatæ ſunt: ibi ſubacta ſunt hubera earum,& fractę ſunt mammæ pubertatis earum.

Nomina autẽ earũ,Oola maior, & Ooliba ſoror eius: & habui eas,& pepererunt filios & filias: porrò earum nomina,Samaria,Oola:&Ieruſalem, Ooliba.

Fornicata eſt igitur ſuper me Oola, & inſaniuit in amatores ſuos,in Aſſyrios propinquantes:

Veſtitos hyacintho,prĩcipes,& magiſtrat⁹, iuuenes cupidinis vniuerſos, equites,aſcenſores equorum.

Et dedit fornicationes ſuas ſup eos (electos filios Aſſyriorum vniuerſos) & in omnibus in quos inſaniuit, in immunditiis eorum polluta eſt.

B Inſuper & fornicationes ſuas quas habuerat in AEgypto, non reliquit: nam & illi dormierunt cum ea in adoleſcentia eius,& illi confregerunt hubera pubertatis eius,& effuderũt fornicationem ſuam ſuper eam.

Propterea tradidi eã in man⁹ amatorum ſuorũ, in manus filiorũ Aſſur, ſuper quorum inſaniuit libidine.

16.d.38

Ipſi diſcooperuerũt ignominiam eius, filios & filias eius tulerunt, & ipſam occiderunt gladio:& factæ ſunt famoſæ mulieres,& iudicia perpetrauerunt in ea.

Quod quum vidiſſet ſoror eius Ooliba,plus quàm illa inſaniuit libidine: & fornicationem ſuam ſuper fornicationem ſororis ſuæ:

Ad filios Aſſyriorum prębuit impudẽter, ducibus & magiſtratibus ad ſe venientibus indutis veſte varia,equitibus qui vectabantur equis, & adoleſcentibus forma cunctis egregia.

& egenum & pauperem opprimebant, aduenam item opprime-
bant″abſque iudicio.
30 Et quæſiui ex eis virum″qui ſepiret ſepem,& ſtantem″in fractu-
ra coram me pro terra,ne diſſiparem eam:& non inueni.
31 Propterea effudi ſuper eos iram meã, igne iræ meæ conſumpſi
eos:″viam eorum in caput eorum dedi,dixit Dominus Iehouáh.

Cap. XXIII.

1 ET fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo,
2 Fili hominis,duæ mulieres filiæ matris vnius fuerunt.
3 Fornicatæ autem ſunt in Mitſráim,in adoleſcentia ſua fornica-
tæ ſunt:ibi compreſſa ſunt hubera earum, & ibi″contuderũt mam
mas virginitatis ipſarum.
4 Porrò nomina earũ,″Aholáh maior,&Aholibáh ſoror eius:fue-
runt autem″meæ,& pepererunt filios & filias:nomina inquam ea-
rum,Somrón,Aholáh:& Ieruſaláim,Aholibáh.
5 Fornicata eſt Aholáh″ſub me, ″& adamauit amatores ſuos, *nempe*
Aſſúr″propinquos:
6 Induti hyacintho,duces,″& principes,iuuenes″deſiderabiles vni
uerſi *erant*,equites equitantes equos.
7 ″Dedit itaque fornicationes ſuas cum eis, (″*cum* electis filiorum
Aſſúr vniuerſis)& in omnes quos″adamauit,in cunctis idolis eo-
rum polluit ſe.
8 *Sed* & fornicationes ſuas quas didicit ab Mitſráim, non dereli-
quit:nam cum ea″dormierunt in adoleſcentia eius, & ipſi com-
preſſerunt hubera virginitatis eius, ″& effuderunt fornicationem
ſuam ſuper eam.
9 Propterea tradidi eam in manum amatorum ſuorum,in manũ
filiorum Aſſúr quos adamauit.
10 Ipſi″diſcooperuerunt ignominiam eius, filios eius,& filias eius
tulerunt, & ipſam gladio occiderunt, ″& fuit nomen mulieribus,
″& iudicia fecerunt in ea.
11 Et vidit ſoror eius Aholibáh,″& corrupit amorem ſuum præ il-
la,& fornicationes ſuas præ fornicationibus ſororis ſuæ.
12 Filios Aſſúr″adamauit, duces & principes, propinquos indu-
tos″omni genere *pretioſarum ueſtium*,equites equitantes ſuperequos,a-
doleſcentes deſiderabiles vniuerſos ipſos.

De fornicatione,id eſt idololatria Samariæ & Ieruſalẽ ſub nomine Oolæ & Oolibæ.

Comparatione Samariæ, fornicationem Ieruſalem impudentiorem oſtẽdit.

Abſque iudicio. ׃ בלא משפט Ad verbum,in non iudicio.i.iniuſtè. 30 Qui ſepiret ſepem, גודר־גדר De hoc genere dicendi habes ſuprà cap.13,verſu 5.i.tunc expectaui num aliquis opponeret ſe mihi,hoc eſt rogaret pro populo iſto ne iraſcerer illi,nec perderem eum. In fractura co.me בפרץ לפני in ruptura coram me.Simile habes ſuprà cap.13.a.5,& Pſal.106.c.25.
31 Viam eorum,&c. דרכם בראשם נתתי Vide ſuprà cap.9.b.10,& 11.d.21.i.affeci eos pœnis condignis ipſorum peccatis.

IN CAPVT XXIII.

3 Contuderunt עישו compreſſerunt. ſuppreſſerunt. ſub. AEgyptii,quum adhuc eſſent virgines, quum pertraxerunt illas ad cultum deorum ſuorum. 4 Aholáh אהלה Ita dicitur quòd habitaculum eſſet in ipſa,& non in Deo.is enim non dicitur habitaſſe in Samaria,vt in Ieruſalem:ideo hæc dicitur Aholiba,id eſt habitaculum meum in ea,propter templum. Continuo ſeipſum declarat. Meæ, לי ſub.vxores.id eſt,initiò coluerunt me. 5 Sub me, תחתי Id eſt quum me ſponſum haberet. Et adamauit ותעגב & deperiit. ſignificat inſano amore deperire. Propinquos. ׃ קרובים Id eſt, quos dilexit acſi fuiſſent eius propinqui. non enim vicini fuerunt Aſſyrii Samaritis loco,ſed ingenio & moribus. 6 Et principes, וסגנים & ſatrapas. Quidam,præſides.Significat principes magnos.Vide hæc eadem paulo pòſt,verſu 12. Deſiderabiles חמד Ad verbum, concupiſcentiæ. vel deſiderii.i. nobiles,& egregia forma, delectiſſimi & expetibiles,qui alios in amorem ſui pertrahunt. 7 Dedit ita.&c. ותתן וגו׳ Dare pro ponere. poſuit fornicationes ſuas ſuper ipſos.Hebraiſmus,fornicata eſt cum ipſis:hoc eſt poſuit ſpem ac fiduciam ſuam in viribus eorum, & in diis ipſorum,non in Deo. Seipſum mox declarat. *Cum* electis fil.&c. מבחר בני וגו׳ *qui omnes* electiſſimi filii erant Aſſyriæ.vel vt alii, *nempe cum* delectiſſimis omnibus Aſſyriis. 8 Dormierunt שכבו Id eſt cõcubuerunt.ſub. AEgyptii,vel dii eorum,vt ſuprà verſu 2. Adamauit עגבה Idem verbum quod paulo antè,verſu 5. Et effuderunt,&c. וישפכו וגו׳ Id eſt nimia pollutione contaminauerunt eam.
10 Diſcooperuerunt ign.eius, גלו ערותה .i.ſummo dedecore eam affecerunt. Et fuit nomen ותהי־שם ſub.malum.vel,& facta eſt nomen.i.inuſſit notam aliis mulieribus ſimilibus, amori illicito pariter deditis. Et iudicia, &c. ׃ ושפוטים עשו בה & iudicia exercuerunt in ea.vel vt alii,ediderunt iudicia in eam.ſub.Samariam:occidendo ſceleſtos qui in ea erant.q.d.pœnas luit propter peccata ſua.
11 Et corrupit am.ſ. ותשחת עגבתה .i.inſaniore amore capta eſt quàm ſoror ſua maior,multóque magis dedita fuit idololatriæ.
12 Adamauit,&c. עגבה פחות וגו׳ Vide hæc eadẽ paulo ſuprà verſu 5,& 6. Omni gen.&c. מכלול Ad verbũ,perfectione. vel vniuerſitate.ſub.veſtium.ſignificat apparatum completum & perfectum.Eadem vox quæ & Pſal.50.a.2. Quidam vertunt in nominatiuo. induti omni genere pretioſarum veſtium, equites, &c. vniuerſi erant. vt is ſit ordo, omnes autem erant induti, &c. Paulo antè verſu 6. dixit, Induti hyacintho.

Et vidi'quòd polluta eſſet,'via vna ambabus. 13
'Addidit verò ſuper fornicationes ſuas:'nam vt vidit viros depi- 14
ctos'in pariete,imagines Chaſdím depictas'ſinopide:
Accinctos'balteo lumbos ſuos,'*&* tiaras tinctas in capitibus ſuis 15
habentes,'(aſpectus ducum vniuerſis ipſis,*&*'ſimilitudo filiorum Ba-
bél,Chaſdím terra natiuitatis eorum.)
'Adamauit eos ad aſpectum oculorum ſuorum, miſitque nun- 16
tios ad eos in terram Chaſdím.
Et ingreſſi ſunt ad eam filii Babél'ad cubile amorum,& pollue- 17
runt eam fornicatione ſua:'polluit quoque ſe cum eis, & receſſit
anima eius ab eis.
Et denudauit fornicationes ſuas,'diſcooperuítque ignominiam 18
ſuã:propterea receſſit anima mea ab ea,ſicut receſſerat anima mea
à ſorore eius.
Multiplicauit itẽ fornicationes ſuas,'ita vt in memoriã reduxe 19
rit dies adoleſcẽtiæ ei⁹ quibus fornicata fuerat in terra Mizſráim.
Et adamauit'ſeruos eorum quorum'caro vt caro aſinorum eſt: 20
'*& ut* fluxus equorum, fluxus eorum.
'Et recordata es fœditatis adoleſcentiæ tuæ,'quãdo compreſſe- 21
runt in Mizſráim hubera tua,'propter *compreſſionem* huberũ adoleſcen
tiæ tuæ.

Vaſtatio Ieruſalem prædicitur.

Propterea Aholibáh,ſic dixit Dominus Iehouáh, Ecce ego ſu- 22
ſcito amatores tuos contra te,'eos à quibus receſſit anima tua, &
venire faciam eos aduerſum te vndique,
Filios Babél,& omnes Chaſdím,'præfectos,& principes,& du 23
ces,*&* omnes filios Aſſúr cum eis:iuuenes'deſiderabiles,duces,&
principes,vniuerſi ipſi *erunt* 'heroes,'& maiores,'aſcenſores equo-
rum vniuerſi ipſi.
Et venient ſuper te'*cum* rhedis, curribus, & rotis, & multitudine 24
populorum:ſcutum,& clypeum,& galeam'ponent contra te vn-

Et vidi quòd polluta eſſet via vna
ambarum.
Et auxit fornicationes ſuas, quũq;
vidiſſet viros depictos in pariete, i-
magines Chaldęorum expreſſas colo C
ribus:
Et accinctos balteis renes,& tiaras
tinctas in capitibus eorum, formam
ducum omnium, ſimilitudinem filio-
rum Babylonis,terræque Chaldæorũ
in qua orti ſunt.
Inſaniuit ſuper eos concupiſcentia
oculorum ſuorum, & miſit nũtios ad
eos in Chaldæam.
Quúmque veniſſent ad eam filii Ba
bylonis ad cubile mãmarum, pollue-
rũt eam ſtupris ſuis, & polluta eſt ab
eis,& ſaturata eſt anima eius ab illis.
Denudauit quoque fornicationes
ſuas, & diſcooperuit ignominiã ſuã,
& receſſit anima mea ab ea, ſicut re-
ceſſerat anima mea à ſorore eius.
Multiplicauit enim fornicationes
ſuas, recordãs dies adoleſcentiæ ſuæ,
quib⁹ fornicata eſt in terra AEgypti.
Et inſaniuit libidine ſuper cõcubitũ
eorum,quorum carnes ſunt vt carnes
aſinorum:& ſicut fluxus equorum,flu
xus eorum.
Et viſitaſti ſcelus adoleſcentiæ tuæ,
quando ſubacta ſunt in AEgypto hu
bera tua, & confractæ ſunt mãmæ pu
bertatis tuæ.
Propterea Ooliba,hæc dicit Domi D
nus Deus,Ecce ego ſuſcitabo omnes
amatores tuos cõtra te,de quibus ſa-
tiata eſt anima tua,& cõgregabo eos
aduerſum te in circuitu,
Filios Babylonis,& vniuerſos Chal
dæos,nobiles,tyrannóſque, & princi
pes omnes filios Aſſyriorum,iuuenes
forma egregia, duces & magiſtratus
vniuerſos, principes principum, &
nominatos aſcenſores equorum.
Et venient ſuper te inſtructi curru
& rota,& multitudo populorũ:lorica
& clypeo & galea armabuntur cõtra

13 Quòd polluta eſſet,&c. 'כי נטמאה וגו quòd polluiſſet ſeſe,vnus *enim* modus ambabus illis.i.idem modus,ſiue eadem ratio pollutionis fuit ambabus.ſiue,eodem modo polluerant ſe. 14 Addidit verò ותוסף Ad verbum,Et addidit. Taxat pronitatem & procliuitatem ipſius Ieruſalem ad idololatriam,& confidentiam in hominibus, relicto Deo.Adiecit verò vltra fornicationes ſuas. Nam vt vidit ותרא Ad verbum,& vidit.id eſt, nam quumprimum ipſa vidiſſet homines quoſdam,&c. In pariete, על־חקיר ſub.quodam inſigni,regio fortaſſe. Sinopide: בששר: minio. 15 Balteo lumbos ſ. אזור במתניהם cinctorio ad renes ſuos. Quidam, Accincti enim [vel accinctæ] erant balteis *militaribus* ad lumbos ſuos. *Et* tiaras tinctas in cap.ſ. סרוחי טבולים בראשיהם *&* tiaræ prolixè à tergo dependentes,tinctæ *coloribus pretioſis,erant* in capitibus eorũ.Doctus inter Hebræos ſic ait,Filii Babél ponebãt in capitibus ſuis צניפים tiaras tinctas diuerſis colorum ſpeciebus.Et ipſæ tiaræ redundabant,& pendebant illis à tergo: quod non erat ſecundum morem filiorum terræ Iſrael. vel סרוחי ad homines Chaldæos refertur, vt vertas,nimios vel ſuperabundantes & ſuperfluos ex parte tiararum tinctarum, quæ erant סרוחים excedentes & ſuperfluæ. Aſpectus,&c. 'מראה וגו aſpectus magnatum *erat* omnibus illis.id eſt videbantur ſimiles principibus,aut præ ſe ferebant principes. Similitudo,&c. 'דמות בני־בבל וגו ſimilitudo filiorum Babél,*quorum locus* natiuitatis eſt terra Chaldæorum.Alii, ſimilitudo Babyloniorum,*id eſt* Chaldæorum,*in* terra natiuitatis ſuæ.i.omnes ita erant ornati vt ornantur in Chaldæa.

16 Adamauit e. ותעגבה עליהם Idem verbũ quòd,paulo antè verſu 5.Eſt autẽ Hebraiſmus, Adamauit eos ad aſpectũ oculorum ſuorũ, pro, Inſano amore deamauit quumprimum vidit imagines eorum. 17 Ad cubile amorum,&c. 'למשכב דודים וגו Id eſt vt concumberent cum ea,hoc eſt inierunt ſocietatem cum ea,& docuerunt eam cultum idolorum ſuorum. Polluit,&c. 'ותטמא־כם וגו polluit quoque ſeſe in eis,&c.i.poſuit fiduciam ſuam in viribus eorum,& cœpit colere deos ipſorum,& tamen poſtea receſſit animus eius ab eis,deſiitque eos amare. Rebellauerunt enim in eos Ioacim & Sedecias. 18 Diſcooperuitque igno.&c. 'ותגל את־ערותה וגו & reuelauit turpitudinem[vel nuditatem]ſuã, & amouit ſeſe animus meus ab ea.i.proſtituit ſe omnibus[vel ignominia eius innotuit omnibus]propterea deſii eam amare,abominatúſque ſum eam. 19 Ita vt in mem.red. לזכור ſub.Deus. Ad verbum,ad commemorandum.ſiue,ad reducendum in memoriam.Deus videtur obliuiſci ſcelerum noſtrorum quando non percutit nos:quum autem punit,recordari videtur.

20 Seruos eorum, על פלגשיהם concubinas eorum.intelligit alias nationes quas illi in ſuam illexerant ſuperſtitionem. Quidam exponunt על pro עם Cum,vertentes, Adamauitque *AEgyptios* cum concubinis eorum. Alii exponunt, Adeò eos adamaſti,vt facta ſis illis vt pellices eorum. Caro, בשר Ita dicitur membrum virile,& turpitudo mulieris,vt annotat doctus inter Hebræos. Obſcurè dicit Chaldæos fuiſſe valde idololatras,ſub perſona libidinoſorum. *Et ut* fluxus וזרמת ſub.ſeminis. 21 Et recordata es fœ.&c. ותפקדי את Et reuocaſti in memoriam ſcelus,&c.quo ſcilicet oblectata es,& rediiſti quaſi ad vomitum. Quando compr. בעשות quum ſubigerent. confringerent. Propter *compreſſionẽ* hube.&c. למען שדי נעוריך: propter hubera *inquam* adoleſcentiæ tuæ. Alii,vt *contunderent* hubera adoleſcentiæ tuæ.id eſt,quæ habebas dum adhuc eſſes virgo. Alii,vt *fractionis* mammarum adoleſcentiæ tuæ.

22 Eos à quibus,&c. 'את אשר־נקעה וגו Hebraiſmus,eos quos amare deſiiſti. 23 Præfectos,&c. פקוד ושוע וקוע Singul.Heb.pro plur.duces,principes magnos[aut viros honorabiles & prædiuites,]& munificos.Chaldæus paraph.vertit tanquam gẽtilia nomina,Pecudaitas,Soitas,& Coitas. Deſiderabiles, חמד Vide ſuprà verſu 6. Heroes, שלישים Hæc vox ſignificat viros heroicos robore corporis,fortitudine animi,& prudentia in rebus agendis præſtantes. Et maiores, וקרואים primores.ſenatores.Significat eos qui ad res arduas reip.aduocantur à Rege:quales ſunt periti literarũ,& docti homines,ſiue conſiliarii. Aſcenſores equo. רוכבי סוסים qui vehũtur equis. 24 *Cum* rhedis, הוצן Deficit ב,in,vel cum.Eſt autem ſpecies quadrigarum,ſiue currus. Alii dicunt fuiſſe genus quoddam bellici inſtrumenti.aut vniuerſale nomen armorum bellicorum,& ita Chaldæus paraph.venient contra te cum inſtrumentis armaturæ. Ponent contra te vn. ישימו עליך סביב Hebraiſmus,circundabunt te ſcuto,clypeo,& galea.i.armabuntur contra te.

te vndique: & dabo coram eis iudiciũ, & iudicabunt te iudiciis ſuis.

Et ponam zelum meum in te, quẽ exercent tecum in furore: naſum tuũ & aures tuas præcident: & quę remanſerint, gladio cõcident: ipſi filios tuos & filias tuas capient, & nouiſſimũ tuũ deuorabitur igni.

Et denudabunt te veſtimẽtis tuis, & tollent vaſa gloriæ tuæ.

Et requieſcere faciã ſcelus tuum de te, & fornicationẽ tuã de terra AEgypti: nec leuabis oculos tuos ad eos, & AEgypti nõ recordaberis ampli⁹.

E Quia hæc dicit Dñs Deus, Ecce ego tradã te in manus eorũ quos odiſti, in manus de quib⁹ ſatiata eſt anima tua.

Et agent tecum in odio, & tollent omnes labores tuos, & dimittent te nudam, & ignominia plenam, & reuelabitur ignominia fornicationũ tuarum, ſcelus tuũ, & fornicationes tuæ.

Fecerunt hæc tibi quia fornicata es poſt Gentes, inter quas polluta es in idolis earum.

In via ſororis tuæ ambulaſti, & dabo calicem eius in manu tua.

Hæc dicit Dominus Deus, Calicem ſororis tuæ bibes profundum & latũ: eris in deriſum & in ſubſannationem quæ eſt capaciſſima.

Ebrietate & dolore repleberis: calice mœroris & triſtitiæ, calice ſororis tuæ Samariæ.

Et bibes illum, & epotabis vſque ad fæces, & fragmenta eius deuorabis, & hubera tua lacerabis: quia ego loquutus ſum, ait Dominus Deus.

Propterea hęc dicit Domin⁹ Deus, Quia oblita es mei, & proieciſti me poſt corpus tuum, tu quoque porta ſcelus tuum, & fornicationes tuas.

F Et ait Dominus ad me, dicens, Fili hominis, nunquid iudicas Oolam & Oolibã, & annuntias eis ſcelera earũ?

Quia adulteratæ ſunt, & ſanguis in manibus earum, & cũ idolis ſuis fornicatæ ſũt: inſuper & filios ſuos, quos genuerunt mihi, obtulerũt eis ad deuorandum.

Sed & hoc fecerunt mihi, Polluerunt ſanctuarium meum in die illa, & ſabbatha mea profanauerunt.

Quũmque immolarent filios ſuos idolis ſuis, & ingrederentur ſanctuarium meum in die illa vt polluerent illud: etiam hæc fecerunt in medio domus meæ

dique: ʼdabóque coram eis iudicium, & iudicabunt te iudiciis ſuis.
25 ʼEt dabo zelum meum contra te, ʼ& facient tecum in furore: ʼnaſũ tuũ & aures tuas remouebũt, & nouiſſimũ tuũ gladio cadet: ipſi
filios tuos & filias tuas capiẽt, & nouiſſimũ tuũ deuorabitur igni.
26 Et exuent te veſtimentis tuis, & tollent vaſa ʼgloriæ tuæ.
27 Et ceſſare faciam ʼfœditatem tuam à te, & fornicationem tuam
ʼde terra Mixſráim, nec attolles oculos tuos ʼad eos, & Mixſráim ʼnõ
recordaberis amplius.
28 Sic enim dixit Dominus Iehouáh, ʼEcce ego trado te in manum
eorum quos odiſti, in manum eorum à quibus ʼreceſſit anima tua.
29 Et agent tecum ʼcum odio, & tollent ʼomnem laborem tuum, &
dimittent te nudam & diſcoopertã: ʼ& reuelabitur turpitudo for-
nicationum tuarum, & fœditas tua, & fornicationes tuæ.
30 ʼFaciam iſta tibi quòd fornicata ſis poſt Gẽtes, ʼcum quibus pol
luiſti te in idolis earum.
31 In via ſororis tuæ ambulaſti, ʼ& dabo calicem eius in manu tua.
32 Sic dixit Dominus Iehouáh, Calicem ſororis tuæ bibes ʼprofun-
dũ & latum: ʼerit *cauſa* vt derideant & ſubſannẽt te Gentes, ʼmagnus
erit vt multum capiat *vini*.
33 Ebrietate & dolore repleberis: ʼcalice ſolitudinis & deſolatio-
nis, calice ſororis tuæ שׁSomrón.
34 ʼBibes inquam illũ, & exhauries, ʼ& teſtas eius confringes, & hu
bera tua ʼeuelles: quia ego loquutus ſum, dixit Dominus Iehouáh.
35 Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, Eo quòd oblita es mei,
& proieciſti me poſt ʼcorpus tuum, ʼ& etiam tu porta fœditatem
tuam, & fornicationes tuas.
36 Et dixit Iehouáh ad me, Fili hominis ʼnónne iudicabis Aholáh Vtriuſque meretricis adulteriũ repetitur.
& Aholibáh? ʼ& annuntia eis abominationes ſuas.
37 Quia adulteratæ ſunt, & ſanguis eſt in manibus earum: & cum
idolis ſuis fornicatæ ſunt: atque etiam filios ſuos quos genuerant
mihi, tranſire fecerunt *per ignem* ʼillis, ad conſumendum.
38 ʼAmplius hoc fecerũt mihi, ʼpolluerunt ſanctuarium meum in
die illa, & ſabbatha mea profanarunt.
39 Et quum immolaſſent filios ſuos idolis ſuis, ingrediebantur ſan
ctuarium meum in ipſa die, vt ʼpolluerent illud: & ecce ſic fecerũt
in medio domus meæ.

Dabóque coram eis, &c. ונתתי לפניהם וגו׳ Hebraiſmus, permittam te poteſtati ac libidini eorum vt ſumant de te pœnas iuxta leges ſuas. vel, dabo illis poteſtatem puniendi te. 25 Et dabo zelum, &c. ונתתי קנאתי וגו׳ Hebraiſmus, Puniam te opera eorũ, non aliter quàm qui deprehenderunt vxores ſuas in adulterio, irati facere ſolent. Tale ſupplicium decebat eos qui defecerant à ſuo principe. Et facient tecum in furore ועשו אותך בחמה Hebraiſmus, tractabunt te tanquam irati tibi. Naſum tuũ, &c. אפך ואזניך יסירו Per naſum intelligunt dignitatem regiam, & per aures dignitatem ſacerdotalem. Sacerdotum enim eſt intendere verbo Dei, & docere illud. Per nouiſſimum intelligunt vltimum ordinem in populo. i. plebem, cuius initium & caput eſt Rex. 26 Gloriæ tuæ. תפארתך׃ Id eſt de quibus gloriabaris. Quidam intelligunt de veſtibus ac vaſis templi. 27 Fœditatem t. זמתך ſcelus tuum. ſic vocat idololatriam eorum. De terra Mixſ. מארץ מצרים terræ AEgypti. i. idololatriã quam commiſiſti in AEgypto. Ad eos, אליהם ſub. concupiſcendos more ſcortorum. Non record. לא תזכרי vt ſcilicet colas deos eius. 28 Ecce ego trado te הנני נותנך Equidem traditurus ſum te. Præſens pro fut. Receſſit ani. t. נקעה נפשך Vt ſuprà verſu 17 & 18. i. quos tandem deſiiſti amare, & ab illis defeciſti. 29 Cum odio, בשנאה Id eſt, tanquam tibi infenſi. Omnem lab. t. כל יגיעך Id eſt omnes opes tuas tuo labore partas, & ſpoliabunt te bonis omnibus. Et reuelabitur, &c. ונגלה וגו׳ Id eſt manifeſtum erit omnibus, te per idololatriam defeciſſe à Deo tuo. 30 Faciam עשה Infinit. Heb. propterea quidam vertunt, facient. Cum quibus על אשר propterea quòd. 31 Et dabo ונתתי propterea ponam. i. eodem ſupplicio afficiam te quo affeci ſororem tuam. 32 Profundum & latum: העמוקה והרחבה Id eſt ampliſſimum. innuit grauitatem ſupplicii. Erit תהיה ſub. calix. Magnus, &c. מרבה להכיל׃ Ad verbum, magnus ad capiendum, vel, facere capere. Quidam, *quòd* magnus *ſit* ad capiendum. id eſt, quòd capaciſſimus ſit. 33 Calice ſolitudinis, &c. כוס שמה וגו calix *enim* deſolationis & ſolitudinis *erit*, *nempe* calix, &c. Alii, calicem ſtuporis & deſolationis *bibes*, calicem, &c. 34 Bibes inq. il. ושתית אותה Quem bibes. Et teſtas, &c. ואת חרשיה תגרמי Hebraiſmus, pro, franges illum in teſtas & fragmẽta multa teſtacea. q. d. adeò ebibes illum ſcyphum terreum [ſiue teſtaceum] vt præ auiditate fractura ſis eum in multas partes. Euelles: תנתקי quaſi ſcilicet aliò transferas. hoc eſt, præ ſumma macie contabeſcet corpus tuum, præſertim hubera tua. 35 Corpus tuum, גוך Id eſt tergum. Et etiam, &c. וגם את וגו׳ tu quoque portabis ſcelus, &c. i. pœnam ſceleri tuo debitam. 36 Nónne iudic. התשפוט Vide ſuprà cap. 22. a. 2. Et annuntia והגד Subaudi iudica, ex ipſo verſu, ſic, iudica & annuntia. Alii vertũt, Nũquid iudicabis, vt annũties eis, &c. 37 Illis להן ſub. idolis ſuis. i. in gratiam idolorum ſuorum. Quidam vertunt, ſibi. Alii, vt illis eſſent in cibum. 38 Amplius עוד Adhuc. Inſuper. Alii, Quin & hoc. Polluerent, &c. טמאו וגו׳ Pollutio illa fiebat aut per ingreſſum in templum, etiã in ſabbatho, quũ illi polluti eſſent: aut per oblationẽ earum hoſtiarũ ac ſacrificiorũ quæ illi immolaſſent idolis.

Et quanto magis′quòd miſerunt ad viros venientes delōge,ad 40
quos nuntius′miſſus fuerat,& ecce venerūt? propter quos te laui-
ſti,′ſtibio fucaſti oculos tuos,& ornaſti te ornamento.
Et ſediſti ′ſuper lectum honorabilem : menſáque præparata eſt 41
′ante ipſum:& thymiama meum,′& vnguentum meum poſuiſti
ſuper eum.
Et vox turbæ′pacificæ exaudita eſt′in ea:& cū viris′vt multipli- 42
carent homines,adducti ſunt′ɔSabæi è deſerto,& poſuerunt armil
las ſuper manus earum,& coronam ′gloriæ ſuper capita earum.
′Et dixi inueteratæ *in* adulteriis, ′Nunc egredientur fornicatio- 43
nes eius,& ipſa.
Et ingreſſi ſunt ad eam ſicut ingreditur quiſpiam ad mulierem 44
meretricē:ſic ingreſſi ſūt ad Aholah,& Aholibáh mulieres′fœdas.
Et viri iuſti′iudicabunt eas iudicio adulterarū, & iudicio effun- 45
dentium ſanguinem : quia adulteræ ſunt, ′& ſanguis eſt in mani-
bus earum.
Barma exitium.
Sic enim dixit Dominus Iehouáh,′Aſcendere faciam aduerſum 46
eas cœtum,& dabo eas in commotionem,& rapinam:
Et lapidabūt eas′lapidib⁹ multitudo,& ſuccidēt eas gladiis ſuis, 47
filios earū & filias earū interficiēt,& domos earum igni cōburent.
Et ceſſare faciam′fœditatem à terra:erudientúrque omnes mu 48
lieres,′& non facient ſecundum fœditatem veſtram.
Et ponent ′fœditatem veſtram ſuper vos, & peccata idolorum 49
veſtrorum portabitis:& ſcietis quòd ego Dominus Iehouáh.

Cap. XXIIII.

ET fuit verbum Iehouæ ad me anno illo nono, menſe decimo, 1
decima *die* eiuſdem menſis,dicendo,
Fili hominis,deſcribe tibi nomen huius diei,′hunc ipſum diem: 2
′appropinquauit *enim* Rex Babél Ieruſaláim hoc ipſo die.
Per ollam liquefactam incendiū Ieruſalē probat.
′Et parabolicè loquere ad domum rebellionis,atque dic ad eos, 3
Sic dixit Dominus Iehouáh, ′Pone ollam,pone *inquam*,& etiā fun-
de in eam aquam.
Congere ′fruſta eius in eam , omne fruſtum bonum,femur, & 4
armum,electis′oſſibus imple.
Electū pecus aſſume,& etiā′incende oſſa ſub ea:′bullire fac bul 5
litiones eius,etiam coquite′oſſa eius in medio eius.

40 Miſerunt ad viros venientes délonge, ad quos nūtium miſerant, itaque ecce venerunt:quibus te lauiſti, & circū liniſti ſtibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri.

41 Sediſti in lecto pulcherrimo, & mēſa ornata eſt ante te:thymiama meū, & vnguentum meum poſuiſti ſuper eam.

42 Et vox multitudinis exultātis erat in ea , & in viris qui de multitudine hominum adducebantur,& veniebāt de deſerto,poſuerunt armillas in manibus eorum,& coronas ſpecioſas in capitibus eorum.

43 Et dixi ei quæ attrita eſt in adulteriis,Nūc fornicabitur in fornicatione ſua etiam hæc.

44 Et ingreſſi ſunt ad eam quaſi ad mulierē meretricē,ſic ingrediebantur ad Oolā & adOolibā mulieres nefarias.

45 Viri ergo iuſti ſunt:hi iudicabūt eas iudicio adulterarum, & iudicio effundentium ſanguinē:quia adulteræ ſunt, & ſanguis in manibus earum.

46 Hæc enim dicit Domin⁹ Deus, Adduc ad eas multitudinem,& trade eas in tumultum,& in rapinam:

47 Et lapidentur lapidibus populorū, & confodiantur gladiis eorum:filios & filias earum interficient,& domos earum igne ſuccendent.

48 Et auferam ſcelus de terra, & diſcēt omnes mulieres ne faciant ſecundum ſcelus earum.

49 Et dabūt ſcelus veſtrum ſuper vos, & peccata idolorum veſtrorum portabitis: & ſcietis quia ego Dominus Deus.

Cap. XXIIII.

1 ET factum eſt verbum Domini ad me in anno nono, in menſe decimo,decima menſis,dicens,

2 Fili hominis,ſcribe tibi nomen diei huius,in qua confirmatus eſt Rex Babylonis aduerſum Ieruſalem hodie.

3 Et dices per prouerbium ad domū irritatricem parabolam, & loqueris ad eos,Hæc dicit Dominus Deus,Pone ollam , pone inquam , & mitte in eam aquam.

4 Congere fruſta eius in eam , omnē partem bonam, femur,& armum,electa & oſſibus plena.

5 Pinguiſſimum pecus aſſume,compone quoque ſtrues oſſium ſub ea:eferbuit coctio eius,& diſcocta ſunt oſſa illius in medio eius.

40 Quòd miſerunt כי תשלחנה quū miſiſtis. Miſſus fuerat, שלוח ſub.à vobis. Stibio fucaſti כחלת fuco ornaſti.ſtibio pinxiſti.Deſcribit mores,& habitum ſcortorum,quæ humaniſſimè & lautiſſimè excipere ſolent ſuos amaſios,& cum magno apparatu.

41 Super le.hon. על־מטה כבודה in thoro egregio.vel,pulchro,bene ornato,& inclyto. Ante ip. לפניה iuxta ipſū.ſub.lectū. Et vnguē.m. ושמני & oleum meū.q.d.perfudiſti[ſiue reddidiſti bene olentē]lectum tuū aromatibus. Vocat autē Dominus ſua,odores illos & vnguenta:quòd illis vti debeamus in gloriā eius cum gratiarū actione.

42 Pacificæ שלו quietæ.tranquillæ.opulentæ,& fortunatæ. Quidā,iucundæ.q.d.qui inuitati fuerant,excepti ſunt cum magno applauſu ciuium. venerant enim illi pacis cauſa, non belli. In ea: בה ſub.audita eſt. Vt multiplic.&c. ברוב ארם מובאים Ad verbū,propter multiplicare homines,introducti ſunt.i.vt hominū inuitatorum creſceret numerus.Quidā vertunt,propter multitudinem hominū.Alii,præ multitudine hominum. ɔSabæi, סבאים .i.doctorū Sabæorum qui docerent eas religionē ac cultum deorū externorum. Gloriæ תפארת decoris.i.coronas egregias & elegantiſſimas.q.d.illexerunt eas ad fornicationē:hoc eſt,docuerunt eas colere deos ſuos.

43 Et dixi inuet. ואומר לבלה tunc cœpi *ego Deus* dicere de inueterata illa. Nunc egred. עתה יזנו Iamiam migrabunt alió.diſcedent.i.peribunt idola eorum quum abducti fuerint in captiuitatem.

44 Fœdas. : הזמה ſceleris.i.ſceleſtas,vel fœdatas.i.docuerunt eas idololatriam,quæ iam maximè deditæ erant ſceleri idololatriæ.

45 Iudicabunt eas,&c. ישפטו וגו׳ Vide eadē ſuprà cap.16.d.38. Et ſanguis,&c. : ודם בידיהן Hebraiſmus,habent manus cōſpurcatas & contaminatas ſanguine innocentū,quòd plurimos innocētes occiderint.

46 Aſcēdere,&c. ונתון וגו׳ Infinitiui Heb.pro fut.& tradā eas in diuexationē.Exilium ſignificat.q.d.Mittā aduerſum illas exercitū magnum, qui expugnabit illas, & ciues earum abducet captiuos, ſpoliabitque eos facultatibus,ſiue opibus.

47 Lapidibus mul. אבן קהל Singul.Heb.pro plur.lapide cœtus.vel cōgregatio .i.magnus ille exercitus.

48 Fœditatem זמה ſcelus.crimen.i.efficiā vt poſthac in ea regione non admittant talia ſcelera. Et non fa.&c. ולא תעשינה כזמתכנה : vt nō faciant[vel,ne faciant]iuxta ſcelus veſtrum.

49 Fœditatē ve. זמתכנה ſcelus veſtrū.Hebraiſmus,Sument pœnas de vobis propter flagitia ac ſcelera quæ admiſiſtis.

IN CAPVT XXIIII.

2 Hunc ipſum diē:את עצם היום הזה Ad verbū,ſubſtātiam[ſiue corpus]diei huius.vt & mox,in ſubſtantia[ſiue corpore]diei huius,pro, hoc ipſo die. Appropinquauit סמך ſub.vnà cum exercitu ſuo.i.admouit exercitum ſuum vrbi Ieruſalē vt eam oppugnet.Deſcribit & prædicit diē qua obſeſſa fuit Ieruſalem.Prophetæ abſentes præſentia prædicunt & futura.nam quum eſſet in Chaldæa, quæ gerebantur tūc in Iudæa,ſuis denuntiabat Ezechiel,vt verus vates crederetur.

3 Et parabolicè loq. ומשול vt ſuprà cap.27.a.2. Pone שפת ſub. ſuper ignē.Diſpone.Colloca.

4 Fruſta e. נתחיה .i.fruſta quæ coniicienda ſunt in eā,nempe femora & armos. Oſſibus עצמים .i.membris:quia ſecundum oſſa ſecantur membra & partes animalium.

5 Incende,&c. דור העצמים תחתיה .i.accēde ignem ex oſſibus illis iam exiccatis hominum innocentium,quorum ſanguinem effudiſti. Bullire fac,&c. רתח רתחיה .i.fac vt olla illa bulliat. Oſſa eius עצמיה .i.oſſa coniecta in eam,& non tantum carnes.

6 Propterea hæc dicit Domin⁹ De⁹, Væ ciuitati ſanguinum, ollæ cuius rubigo in ea eſt, & rubigo eius non exiuit de ea: per partes & per partes ſuas eiice eam, nō cecidit ſuper eam ſors.

7 Sāguis enim eius in medio eius eſt, ſuper limpidiſſimam petram effudit illum: non effudit illum ſuper terram, vt poſſit operiri puluere:

8 Vt ſuperinducerem indignationem meam, & vindicta vlciſcerer: dedi ſanguinē eius ſuper petrā limpidiſſimā, ne operiretur.

C Nahum 3.a.1. Habac. 2.c.12.

9 Propterea hæc dicit Domin⁹ De⁹, Væ ciuitati ſanguinū, cuius ego grādem faciam pyram.

10 Congere oſſa quæ igne ſuccendam: conſumētur carnes, & coquetur vniuerſa compoſitio, & oſſa tabeſcent.

11 Pone quoque eam ſuper prunas vacuam, vt incaleſcat & liquefiat æs ei⁹: & cōfletur in medio eius inquinamētum eius, & conſumatur rubigo eius.

12 Multo labore ſudatum eſt, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, neque per ignem.

D

13 Immūditia tua execrabilis: quia mūdare te volui, & non es mundata à ſordibus tuis, ſed nec mundaberis prius, donec quieſcere faciam indignationē meam in te.

14 Ego Domin⁹ loquutus ſum, venit, & faciam: non tranſeam, nec parcam, nec placabor: iuxta vias tuas, & iuxta adinuentiones tuas iudicabo te, dicit Dominus.

15 Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens,

E

16 Fili hominis, ecce ego tollo à te deſiderabile oculorum tuorum in plaga: & non planges, neque plorabis, neque fluent lachrymæ tuæ.

17 Ingemiſce tacens, mortuorum luctum non facies: corona tua circunligata ſit tibi, & calceamenta tua erūt in pedibus tuis, nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes.

18 Loquutus ſum ergo ad populū mane, & mortua eſt vxor mea veſpere: fecique mane ſicut præceperat mihi.

19 Et dixit ad me populus, Quare nō indicas nobis quid iſta ſignificēt quæ tu facis?

---

6 Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, Væ ciuitati ſanguinum,
ollæ ˊcuius ſpuma eſt in ea, & ſpuma eius non exiuit ab ea: ˊfruſtatim, fruſtatim educ eam, nonˊcadat ſuper illam ſors.

7 ˊSanguis enim eius in medio eius fuit, ˊſuper eminentem petram
poſuit eū: non effudit illū ſuper terrā ˊad operiēdum illū puluere:

8 ˊVt aſcendere faceret iram ad vlciſcendum vltionem: *ita* poſui
ˊſanguinem eius ſuper locum eminentem petræ ne operiatur.

9 Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, Væ ciuitati ſanguinum,
& etiam ego ˊgrandem faciam pyram.

10 ˊMultiplicabo ligna, ſuccēdam ignem, cōſumam carnē, ˊ& condiam condimentum aromatibus, ˊ& oſſa adurentur.

11 ˊEt ſtatuam eam ſuper prunas eius ˊvacuam, vt incaleſcat, & cōburatur ˊfundum eius: & fundetur in medio eius ˊinquinamentum eius, conſumetur ſpuma eius.

12 ˊMendaciis fatigarūt ſeſe, nec exiuit de ea multa ſpuma eius: *ideò*
igni conſumetur ſpuma eius.

13 ˊIn immūditia tua *adhuc es, hoc eſt* ſcelere: propterea quòd ˊmūdaui te, & non mundaſti te ab immunditia tua, non mundabis te amplius, donec quieſcere faciam iram meam in te.

14 Ego Iehouáh loquutus ſum: ˊvenit, & feci, ˊnō retrocedā, neque parcam, neque pœnitebit me, iuxta vias tuas & opera tua ˊiudicabunt te, dixit Dominus Iehouáh.

15 Et fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo,

16 Fili hominis, en ego tollo à te ˊdeſiderium oculorum tuorum
ˊpercuſſione: ne plāgas *eam*, nec plores, neq; ˊveniat lachryma tua.

17 ˊAb eiulando tace, mortuorum luctum ˊne facias, ˊtiaram tuam circumliga ˊſuper te, & calceamēta tua pone in pedibus tuis, & ne operias ˊlabrum ſuperius, & panem ˊhominum ne comedas.

18 Loquutus ſum itaque ad populū mane, & mortua eſt vxor mea
veſperi, fecíque mane ſicut iuſſum fuit mihi.

19 Et dixit ad me populus, Annon indicabis nobis quid iſta *portendāt*
nobis? tu enim facis ˊ*illa propter nos.*

Parabola de vxore Ezechielis mortua.

---

6 Cuius ſpuma eſt in ea, אשר חלאתה בה .i. quæ non eſt deſpumata. Alii vertunt Hebraiſmum, in qua eſt ſpuma. ſub. multa. Per ſpumam intelligit crimina ac ſcelera manifeſta, & omnibus cōſpicua. q.d. nō reſipuit, ſed fuit indurata in ſceleribus ſuis. Fruſtatim, fru. לנתחיה לנתחיה per partes eius, per partes eius. vel, per fruſta eius. q.d. perdam ciues eius, non ſimul, ſed ſenſim, hoc eſt alterum poſt alterum. Cadat נפל Præt. Heb. pro fut. vel imperat. i. idque ſine delectu, quod fieri ſolet miſſis ſortibus. q.d. nemini parcam, nulli ordini, nulli ſexui, aut ætati. 7 Sanguis, &c. כי דמה וגו׳ Hebraiſmus, In loco eminentiore vrbis effuſus fuit ſanguis. Seipſum declarat poſtea. Super eminē. pe. על צחיח סלע ſuper locū eminentē petræ. i. quaſi in eminentiſſimo loco petræ. צחיח ſignificat locū altū & eleuatū in petra, ſic dictum quòd ſit aridus & ſiccus. Sāguis effuſus ſuper petrā, nō tā citò ebibitur, quàm qui effuſus eſt ſuper terrā. Ad operiendū ill. pul. לכסות עליו עפר: vt tegeret eū puluis. q.d. peccauit impudēter, apertè, & manifeſtè. 8 Vt aſcendere fac. iram להעלות חמה Ad ſuſcitādam iram. ſub. meā. i. ad prouocandū me ad iram. Sanguinē e. את דמה .i. ſanguinē quem ipſa effudit ponam in conſpectu meo vt veniat mihi in memoriam. 9 Grandem faciam py. אגדיל המדורה: Ad verbum, magnificabo incendium illum. i. congeram magnā ſtruem lignorum & oſſium ſub olla illa. q.d. atteram illos magnis afflictionibus & calamitatibus. Acerbam oppugnationem ſignificat.

10 Multiplicabo, &c. הרבה וגו׳ Infinit. Heb. pro imperat. vel potius futuris. Quidā per gerundium vertunt, coniungentes hæc fini præcedentis verſus, hoc pacto, Grandē faciam pyram, multiplicando ligna, ſuccendēdo ignem, &c. Et condiā cond. arom. והקרח המרקחה vt ſcilicet ſuauiores ſint & aptiores ad edendum. q.d. addam illis animos ad oppugnandos Ieroſolymitanos, quos conficiam peſte & gladio. Et oſſa adurentur. והעצמות יחרו: Id eſt vt etiam oſſa ipſa adurantur in eā olla. 11 Et ſtatuam והעמידה Infinit. Heb. vt præcedenti verſu pro imperat. vel futuris. Vacuam, רקה inanem. i. carnibus euacuatam. Fundum eius: נחושתה æs eius. Quidam, ardore æs eius ſoluatur. Doctus inter Hebræos exponit תחתיה partem inferiorem. Inquinamentū eius, טומאתה inquinatio eius. ſordes eius. i. ita vt teſtæ eius præ calore abſumant ſordes ipſius. ſolent enim ſordes præ calore deſcendere in imas partes.

12 Mendaciis תאונים Deeſt ב. i. inferendo aliis iniuriā. q.d. Magno ſtudio intulit aliis iniuriam, nec pœnituit eam, ideo dabit pœnas cōdignas ſceleribus. 13 In immunditia, &c. בטומאתך זמה Ad verbum, In immunditia, ſcelus. vel, fœditas, aut abominatio. q.d. Tu adhuc polluta es ſceleribus ac criminibus tuis. Mundaui te, טהרתיך .i. conatus ſum mundare te miſſis Prophetis meis, qui te ad reſipiſcentiam inuitarent. 14 Venit באה, euenit. ſub. ſententia mea & decretū: & faciā quod prædixi. eſt præteritū. Non retroc. לא אפרע Doctus inter Hebræos exponit, Non reuertar retrorſum ab eo quod conſtitui. i. non retractabo ſententiā meam. Iudicabūt te, שפטוך Præt. Heb. pro fut. ſub. iudices, Deus per Angelos ſuos. 16 Deſiderium ocu. t. את מחמד עיניך .i. vxorē tuam chariſſimā. Seipſum declarat verſu 18. Percuſſione: במגפה plaga. i. morte repentina, quā nullus præcedet morbus. Veniat תבוא ſub. ſuper genas tuas. Prohibet Dominus Prophetæ lugere vxorē ſuam in ſignū quòd illi præ nimia animi cōſternatione ac perturbatione, non eſſent lucturi excidiū Ieruſalē, templi, & liberorū ſuorum. 17 Ab eiulando ta. האנק דום Deeſt prępoſ. מ, pro מהאנק à vociferādo tempera. more lugentiū mortuos. Ne facias, לא תעשה ſub. illi. Luctum mortuorū vocat, qui fieri ſolet pro mortuis. Tiaram t. פארך pileum tuum. galerū. ſic dictum exiſtimat doctus inter Hebræos, quòd gloriæ & decori ſit homini quando eſt ſuper caput eius. Super te, עליך .i. capiti tuo, vt infrà exponit, verſu 23. q.d. noli incedere capite aperto, & nudis pedibus, vt facere ſolēt in luctu. Labrū ſup. על שפם .i. barbam labri ſuperioris. Quidā mentum dici putant. q.d. noli amictu velare os tuum. Hominū אנשים ſub. aliorū. ſolebant enim lugentes veſci cibo miſſo ab aliis, nēpe à vicinis ſuis. 19 *Illa propter nos.*] Vel ſubaudi, illa in portentū nobis. ſiue vt portendāt nobis aliquid.

Parabolam ediſſerit Propheta.

Et dixi ad eos, Verbum Iehouæ fuit ad me, dicendo, 20
Dic domui Iשraאél, Sic dixit Dominus Deus, Ecce polluo ſan 21
ctuarium meum, ſuperbiam fortitudinis veſtræ, deſiderabile ocu
lorum veſtrorum, & indulgentiã animæ veſtræ: filii veſtri, & filiæ
veſtræ, quas reliquiſtis, gladio cadent.
Et facietis quemadmodum feci: labrum ſuperius non operie- 22
tis, & panem hominum non comedetis.
Et tiaræ veſtræ erunt ſuper capita veſtra, & calceamenta veſtra 23
in pedibus veſtris: non plangetis, neque flebitis, ſed tabeſcetis pro-
pter iniquitates veſtras, & gemetis alter cum altero.
Erítque Ieחhezcéאl vobis in portẽtũ: iuxta omnia quæ fecit, fa 24
cietis: quũ venerit iſtud, tũc ſcietis quòd ſum Dominus Iehouáh.
Et tu fili hominis, annon in die qua tollam ab eis fortitudinem 25
eorum, gaudium gloriæ eorum, deſiderium oculorum ipſorum,
& eleuationem animæ eorum, filios eorum & filias eorum,
In die *inquam* ipſa veniet euaſor ad te ad auditum aurium? 26
In die illa aperietur os tuũ cum euaſore, & loqueris, nec obmu- 27
teſces vltrá: & eris illis in portentum: & ſcient quòd ego Iehouáh.

Cap. XXV.

Quæ euentura ſint Gentibus, prædicit.

ET fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo, 1
Fili hominis, pone faciem tuam verſus filios yAmmón, & 2
propheta aduerſum eos.

Contra Ammonitas qui ſuper ruina Ieruſalem fuerant lætati.

Et dic filiis yAmmón, Audite verbum Domini Iehouæ, Sic di- 3
xit Dominus Iehouáh, Propterea quòd dixiſti, Euge, ſuper San-
ctuarium meũ, quia pollutũ eſt: & ſuper terram Iשraאél, quia de-
ſolata eſt: & ſuper domũ Iehudáh, quoniã abierũt in captiuitatẽ:
Idcirco ego trado te filiis Orientis in hæreditatem, & colloca- 4
bunt palatia ſua in te, & ponent in te habitacula ſua: ipſi comedẽt
fruges tuas, & bibent lac tuum.
Dabóque Rabbáh in habitaculum camelorum, & filios yAm- 5
món in cubile pecorum: & ſcietis quòd ego Iehouáh.
Quia ſic dixit Dominus Iehouáh, Eo quòd plauſiſti manu, & 6
percuſſiſti pede, & gauiſus es in omni contemptu tuo ex animo

20 Et dixi ad eos, Sermo Domini factꝰ F
eſt ad me, dicens,
21 Loquere domui Iſrael, Hæc dicit Do
minus Deus, Ecce ego polluã Sanctua
riũ meum, ſuperbiã imperii veſtri, &
deſiderabile oculorum veſtrorum, &
ſuper quo pauet anima veſtra: & filii
veſtri & filiæ veſtræ quas reliquiſtis,
gladio cadent.
22 Et facietis ſicut feci: ora amictu nõ
velabitis, & cibos lugentium non co
medetis.
23 Coronas habebitis in capitibus ve
ſtris, & calceamenta in pedibus: non
plãgetis neque flebitis, ſed tabeſcetis
in iniquitatibus veſtris, & vnuſquiſq;
gemet ad fratrem ſuum.
24 Eritque Ezechiel vobis in portẽtũ: G
iuxta omnia quæ fecit, facietis: quum
venerit iſtud. & ſcietis quia ego Do-
minus Deus.
25 Et tu fili hominis, ecce in die qua tol
lam ab eis fortitudinem eorũ, & gau-
dium dignitatis, & deſiderium oculo-
rũ eorũ ſuper quo requieſcũt animæ
eorum, filios & filias eorum:
26 In die illa quum venerit fugiens ad
te, vt annuntiet tibi:
27 In die inquam illa aperietur os tuũ
cum eo qui fugit, & loquêris, & non
ſilebis vltrà: eriſque eis in portẽtum:
& ſcietis quia ego Dominus.
Cap. XXV.
1 ET factꝰ eſt ſermo Domini ad me,
dicens,
2 Fili hominis, pone faciem tuam cõ
tra filios Ammon: & prophetabis de
eis.
3 Et dices filiis Ammon, Audite ver-
bum Domini Dei, Hæc dicit Domi-
nus Deus, Pro eo quòd dixiſti, Euge
euge, ſuper Sanctuarium meum, quia
pollutũ eſt: & ſuper terrã Iſrael, quo-
niam deſolata eſt: & ſuper domum Iu
da, quoniam ducti ſũt in captiuitatẽ:
4 Idcirco ecce ego tradã te filiis Oriẽ
talibus in hæreditatem, & collocabũt
caulas ſuas in te, & ponent in te ten-
toria ſua: ipſi comedent fruges tuas:
& ipſi bibent lac tuum.
5 Dabóque Rabbath in habitaculum B
camelorum, & filios Ammon in cubi
le pecorũ: & ſcietis qa ego Dominus.
6 Quia hęc dicit Dominus Deus, Pro
eo quòd plauſiſti manu, & percuſſiſti
pede, & gauiſa es ex toto affectu ſu-

21 Polluo מחלל Præſ. Heb. pro fut. contaminaturus. aut violaturus ſum. i. adducturus Chaldæos, qui illud ingredientur & pollutent, vt ſuprà cap. 7. f. 22, exponit. Sanctuarium ſuum vocat templum ſibi dicatum, in quo præſentiam ſuam exhibere ſolebat. Superbiam גאון gloriationem. i. de quo ſuperbitis, ſiue in quo vobis nimium placetis, & in quo fiduciam veſtram, ſiue robur veſtrum ponitis. Deſiderabile, &c. מחמד עיניכם Hebraiſmus, quod libentiſſimè aſpicitis tanquã rem vobis gratiſſimam. Et indulgentiã ani. ve. ומחמל נפשכם Hebraiſmus. i. rem quam tantum amatis quantum indulgentes patres liberos ſuos. ſiue, rem quam miro affectu proſequitur animus veſter. Alii vertunt, miſericordiam [vel miſerationem] animæ veſtræ. i. cuius miſereri ex animo ſoletis. q. d. vobis chariſſimam. Quidam dicunt tẽplum, miſerationem animæ vocari, quòd vehementer miſerebat Iudæos deſtructionis tam ſumptuoſi ædificii. 22 Labrum ſuperius, &c. על שפם וגו' Vide hæc paulo antè, verſibus 16 & 17. 23 Et gemetis ונחמתם & rugietis. vel, fremetis, vt qui ducũtur pœnitentia anteactæ vitæ. 24 Quum venerit, &c. בבואה וגו' Ad verbũ, in veniendo iſtud, & ſcietis, &c. Iſtud. i. iſta prophetia, vel hæc calamitas, vel hæc fama, ſiue rumor excidii templi. Alii iungunt præcedentibus hæc verba, quum venerit iſtud, hoc modo, Iuxta omnia quæ fecit, facietis, quum venerit iſtud: & ſcietis, &c. 25 Fortitudinem e. את מעוזם. i. id in quo fiduciam & ſpem ſuã ponunt ac collocant. Hoc verſu multis verbis circunloquitur templum ipſum. Gaudium glo. e. משוש תפארתם gaudium decoris eorũ. i. de quo maximè gloriantur ac ſuperbiunt. Deſiderium ocul. ipſ. מחמד עיניהם Vide paulo antè, verſu 21. Et eleuationẽ, &c. ואת משא נפשם Hebraiſmus, id in quod eleuatur animus eorũ. Alii vertunt, onus animæ ipſorũ. hoc eſt quod potiſſimum animum ipſorũ vrgebat, vt relicti liberi, aut templum ipſum. Alii, curam. vel ſolicitudinẽ. quòd cura & ſolicitudo ſit vice oneris. i. id de quo ex animo ſunt ſoliciti, & curam habent, vt liberi, ſiue tẽplum. 26 Euaſor הפליט effugiens. qui effugerit. i. ſaluus fuerit expugnata vrbe. Ad auditũ au.: להשמעות אזנים ad auditionem auriũ. Alii, in auditu aurium. i. qui narret tibi quæ audierit, ſiue vt audierit, no quæ viderit. Alii, vt audire faciat aures. i. qui narret te audiente [ſiue in auribus tuis] rem omnem. Hebraiſmus. 27 Aperietur, &c. יפתח וגו' Hebraiſmus. Tẽpore illo licebit tibi liberè loqui cum eo qui euaſerit: tum demum cognoſcent te verum eſſe Prophetam, téque vera illis prædixiſſe. Suprà cap. 3. g. 26, dixerat, Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus, nec eris eis, &c. Infrà cap. 29. d. 21, idem promittitur. Capite verò 33. e. 22, fit quod hic pollicetur, Et manus Iehouæ fuit ad me veſperi antequam veniret euaſor, aperuitque os meum. In portentum: למופת in ſignum.

IN CAPVT XXV.

1 Dicendo, : לאמור. i. dicentis. 2 Pone faciem t. &c. שים פניך וגו' Hebraiſmus, conuerte te ad Ammonitas, relictis Iudæis. 3 Propterea, &c. יען אמרך האח. i. quia affecta es magna & incomparabili lætitia, propterea quòd templum meum deſtructum ſit. Alloquitur congregationem Ammonitarum. 4 Trado te fil. Ori. נותנך לבני קדם Præſens pro futuro, traditurus ſum te Orientalibus. id eſt, Perſis & Medis: vel vt alii, Chaldæis. Palatia ſua טירותיהם ædes ſumptuoſas ſignificat. id eſt te depulſa incolent regionem tuam. Habitacula ſua: משכניהם tentoria ſua. vel, tabernacula. Habitationem vulgi ſignificat. 5 Dabóque ונתתי Id eſt ponam. q. d. ita deſolabitur metropolis Rabbáh vt cameli in ea habitent. Et filios ואת בני. i. vrbem. 6 Et percuſſiſti ורקעך & calcaſti. ſub. terram. Signum hic eſt lætitiæ ſuprà verò, cap. 6. 11, mœroris. In omni, &c. בכל שאטך בנפש Id eſt quando riſiſti calamitatem & afflictionem Iſraelitarum, vehementer contemnens eos in corde tuo. vel, & id ex animo.

per terram Iſrael:

7 Idcirco ecce ego extendam manum meam ſuper te, & tradã te in direptionem Gentium, & interſiciam te de populis, & perdam de terris, & conterã: & ſcies quia ego Dominus Deus.

8 Hæc dicit Dominus Deus, Pro eo quòd dixerunt Moab & Seir, Ecce ſicut omnes Gentes, domus Iuda:

9 Idcirco ecce ego aperiam humerũ Moab de ciuitatibus, de ciuitatibus inquã eius, & de finibus eius inclytas terræ Beth-ieſimóth, & Béel-meon, & Cariatháim.

C

10 Filios Orientis cum filiis Ammon, & dabo eam in hæreditatem: vt non ſit vltrà memoria filiorum Ammon in Gentibus.

11 Et in Moab faciam iudicia: & ſcient quia ego Dominus.

12 Hæc dicit Dominus Deus, Pro eo quòd fecit Idumæa vltionem vt ſe vindicaret de filiis Iuda, peccauitque delinquens, & vindictã expetiuit de eis:

13 Idcirco hæc dicit Dominus Deus, Extendam manum meam ſuper Idumæam, & auferam de ea hominem & iumentum, & faciam eam deſertã ab Auſtro: & qui ſunt in Dedan, gladio cadent.

D

14 Et dabo vltionem meam ſuper Idumæam per manum populi mei Iſrael: & facient in Edom iuxta iram meam & furorem meum: & ſciẽt vindictam meam, dicit Dominus Deus.

15 Hæc dicit Dominus Deus, Pro eo quòd fecerunt Palæſthini vindictam, & vlti ſe ſunt toto animo, interficientes & implentes inimicitias veteres:

16 Propterea hęc dicit Domin⁹ Deus, Ecce ego extendam manum meam ſuper Palæſthinos, & interficiam interfectores, & perdam reliquias maritimæ regionis:

17 Faciámque in eis vltiones magnas arguens in furore: & ſcient quia ego Dominus, cũ dedero vindictam meã ſuper eos.

Cap. XXVI.

1 ET factum eſt, in vndecimo anno, prima mẽſis, factus eſt ſermo Domini ad me, dicens,

2 Fili hominis, pro eo quòd dixit Tyrus de Ieruſalem, Euge, cõfractæ ſunt portæ populorum, cõuerſa eſt ad me: implebor, deſerta eſt.

ſuper terram Iwſraxél:

7 Idcirco ecce ego extendi manum meam ſuper te, & tradam te in direptionem Gentibus, & ſuccidam te è populis, & perdam te è terris, & ″delebo te: & ſcies quòd ego Iehouáh.

8 Sic dixit Domin⁹ Iehouáh, Propterea quòd dixit Moáb & wSeyír, Ecce ſicut omnes gentes, domus Iehouah: Contra Moab & Seir.

9 Idcirco ecce ego ″aperio latus Moáb, ″ab vrbibus, ab vrbib⁹ *inquam* eius ″*quæ ſunt* in extremo eius, ″deſiderabiles terras Beth-iewſimóth, Báyal-meyón, & Ciriatháim.

10 ″Filios Oriẽtis *uocabo ut ueniant* contra filios yAmmón, & dabo eam in hæreditatẽ, ″ita vt non memorentur filii yAmmón inter Gẽtes.

11 ″In Moáb quoque faciam iudicia, & ſcient quòd ego Iehouáh.

12 Sic dixit Dominus Iehouáh, Eo quòd ″fecit xEdóm, quando ″vlta eſt vltionem contra domum Iehudáh, ″& deliquerunt delinquendo, & vlti ſunt ſeſe de eis: Cõtra Idumæã.

13 Idcirco ſic dixit Dominus Iehouáh, ″Extendam manum meam ſuper xEdóm, & ſuccîdam ex ea homines & iumenta, ponámque eam in deſolationem à Themán, & *incolæ* Dedán gladio cadent.

14 Et dabo vltionem meam in xEdóm per manũ populi mei Iwſraxél, faciéntque in xEdóm iuxta furorem meũ & iuxta iram meã, ″& ſcient vindictam meam, dixit Dominus Iehouáh.

15 Sic dixit Dominus Iehouáh, Propterea quòd ″fecerunt Peliwſthím ″propter vindictam, ″& vlti ſunt vltionem ″cum cõtemptu in animo ″ad vaſtationem inimicitiis perpetuis: Contra Palæſthinos.

16 Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, Ecce ego extendo manum meam ſuper Peliwſthím, ″& ſuccîdam Cherethæos, & perdã reſiduum litoris maris:

17 ″Faciámque in eis vltiones magnas cum increpationibus iræ: ſciéntq; quòd ego Iehouáh, ″quum dedero vindictam meã in eis.

Cap. XXVI.

1 E″T fuit, vndecimo anno, ″prima menſis, fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo, Tyrum euertendam prædicit, quòd inſultauerit deſtructæ Ieruſalem.

2 Fili hominis, propterea quòd dixit xSór ſuper Ieruwſaláim, ″Euge, ″cõfracta eſt porta populorum, ″conuertit ſeſe ad me, ″replebo me, deſerta eſt:

7 Delebo te: אשמידך Id eſt prorſus exterminabo te. 9 Aperio פותח Præſ. Heb. pro fut. id eſt faciam viam per regionem Moab. Chaldæus paraph. Ecce ego confringo robur Moab à ciuitatibus eorum, &c. Ab vrbibus, &c. מהערים מעריו Id eſt ex parte vrbiũ eius munitiſſimarum. q.d. non quidẽ latus debile aut infirmum, ſed fortiſſimum ac firmiſſimum aperiam, nempe in quo ſitæ ſunt vrbes munitiſſimæ. *Quæ ſunt* in extremo eius, מקצהו Ad verbum, ab extremo eius. ſolent enim tales vrbes eſſe munitiores aliis. Deſiderabiles terras צבי־ארץ inclytam terræ. vel gloriam. Quidam ſubaudita præpoſitione מ, vertunt, à deſiderio [vel gloria, aut decore] terræ. id eſt, ab vrbibus deſiderabilibus eius, quæ ſunt Beth-iewſimoth, &c. 10 Filios Orientis לבני־קדם Orientalibus *qui uenturi ſunt* contra, &c. ſub. aperio. Ita vt non memorentur למען לא תזכר ita vt nulla ſit memoria filiorum, &c. Ad verbum, vt non memoretur. ſub. congregatio filiorum, &c. 11 In Moab quoque faciam iud. ובמואב אעשה שפטים Hebraiſmus, In Moabitas animaduertam. vel ſumã pœnas de Moabitis, puniam eos, idque iuſto iudicio. 12 Fecit עשות Infinit. pro præt. ſub. malum. ſiue multa mala. Vlta eſt vltio. בנקום נקם vlti ſunt ſeſe vltione. id eſt, quando ſumma iniuria affecerunt Iudæos. Et deliquerunt delin. ויאשמו אשום Id eſt grauiſſimè deliquerunt. 13 Extendam ונטיתי Ad verbum, Et extendam. Redundat ET. 14 Et ſcient וידעו .i. agnoſcent me ſumpſiſſe pœnas de ipſis. 15 Fecerunt עשות Infinit. pro præt. ſub. indigna familiæ Iſrael. Et vlti ſunt vlt. vt paulo antè verſu 12. Propter vindictam, בנקמה .i. animo vlciſcendi ſe. Alii, cum vindicta. vel, per vindictam. Et vlti ſunt vlt. וינקמו נקם Vt paulo antè, verſu 12, Cum contemptu in ani. בשאט בנפש ſub. ſuo. id eſt, quum contemnerent eos in corde ſuo, vel ex animo. Ad vaſtationem, &c. : למשחית איבת עולם ad interitum [vel, internecionem] odio ſempiterno. vel perpetuo. id eſt, quæ futura eſt, vel erat cauſa odii ſempiterni inter eos. Verti poteſt, & odio ſempiterno. 16 Et ſuccidam והכרתי & exterminabo. 17 Faciámque in eis, &c. ועשיתי בם וגו' Hebraiſmus, Sumam de illis pœnas grauiſſimas, tanquam vehementer iratus in eos. Quũ dedero, &c. : בתתי את־נקמתי בם Id eſt quum ſumpſero vindictam de eis. Hebraiſmus.

IN CAPVT XXVI.

1 Et fuit, ויהי Hebraiſmus, pro, Accidit autem vt vndecimo anno, prima menſis factum ſit verbum, &c. Prima men. באחד לחדש Ad verbũ, Vna mẽſis, pro prima. Menſem intelligit illum à quo deſolata fuit vrbs Ieruſalẽ. Prædicit expugnationem Tyri vrbis maritimæ. 2 Euge האח particula eſt quæ ſignificat gaudium ac lætitiam. id eſt, quòd mirum in modum lætata ſit ob excidium Ieruſalem, & riſerit calamitatem eius. Vide præcedenti capite, verſu 3. Confracta eſt porta נשברה דלתות Ad verbum, fracta eſt portæ, pluraliter. Vnde quidam vertunt, fracta eſt *urbs* portarum. Alii, fracta eſt *urbs quæ erat* portæ populorum. Alii, confractæ ſunt portæ. id eſt vrbs ad quam tanquã ad portas, omni ex parte conueniebant populi inſignes, præſertim mercatores. Conuertit ſeſe נסבה conuerſa eſt. ſub. negotiatio quæ fiebat in ea. Replebo me, &c. : אמלאה החרבה replebor, deſolata eſt. vel, deſtructa. q.d. replebor mercibus: iam enim actum eſt de ea. Ita reputabant apud ſe ciues Tyri ob diuturnitatem obſidionis Ieruſalem.

Idcirco ſic dixit Dominus Iehouáh, Ecce ego contra te ʒSór,a- 3
ſcenderéque faciam contra te gentes multas,'ſicut aſcendit mare
fluctibus ſuis.
'Et diſſipabunt muros ʒSór,& deſtruẽt turres eius,& detraham 4
'puluerem eius ex ea,ponámque eam'in ſummitatem petræ.
'Expanſio ſagenarũ erit in medio maris, quia ego loquut⁹ ſum, 5
dixit Dominus Iehouáh,& erit in direptionem Gentibus.
'Et filiæ eius quæ ſunt in agro,gladio occidentur,& ſcient quòd 6
ego Iehouáh.
Sic enim dixit Dominus Iehouáh , Ecce ego adduco aduerſum 7
ʒSór Nebuchadreʒʒár Regem Babél ab Aquilone, Regem Regũ,
cum equis,& curribus,& equitibus,& cœtu,populóque multo.
'Filias tuas quæ ſunt in agro,gladio interficiet,& ponet cõtra te 8
'munitionem ligneam,effundétque cõtra te aggerem,'& conſur-
gere faciet contra te ſcutum.
'Et baliſtas contra eam ponet,contra muros tuos, & turres tuas 9
deſtruet'malleis ſuis.
Præ multitudine equorum eius operiet te puluis eorum:præ tu 10
multu equitũ,& rotarũ,& curruũ mouebũtur muri tui,quũ ingreſ
ſus fuerit per portas tuas tãquam per introitus ciuitatis diſſipatæ.
Vngulis equorum ſuorum conculcabit omnes plateas tuas:po 11
pulum tuum gladio occidet, '& ſtatuæ fortitudinis tuæ in terram
'deſcendent.
Et prædabuntur opes tuas,& diripient'negotiationem tuam, & 12
deſtruent muros tuos , & domos 'deſiderabiles tuas deſtruent, &
lapides tuos,& ligna tua,& puluerẽ tuũ in medio aquarũ ponent.
Et ceſſare faciam 'multitudinem canticorum tuorum, & ſoni- 13
tus cithararum tuarum non audietur amplius.
Et ponam te'vt ſummitatem petræ , 'expanſio ſagenarum eris, 14
nec ædificaberis vltrà,quia ego Iehouáh loquutus ſum,dixit Do-
minus Iehouáh.

Admiratio & ſtupor negotiatorũ ſuper vaſtatione Tyri.

Sic dixit Dominus Iehouáh ipſi ʒSór, Annõ'à ſonitu ruinæ tuæ, 15
quum vociferabitur vulneratus , quũ occidetur occiſione in me-
dio tui,'commouebuntur inſulæ?
Et deſcendent de ſoliis ſuis cuncti principes maris , & remoue- 16
bunt pallia ſua,& veſtimẽta diſcoloria ſua exuent, ſtuporibus in-
duentur,ſuper terram ſedebunt, & pauebunt 'ad *ſingula* momenta,
& obſtupeſcent ſuper te.
'Et aſſument ſuper te lamentum, dicéntque ſuper te, Quomo- 17
do periſti 'quæ habitata eras *à negotiatoribus uenientibus* à maribus, vrbs

Propterea hęc dicit Dominus De⁹, Ecce ego ſuper te Tyre,& aſcẽdere faciam ad te Gentes multas,ſicut aſcendit mare fluctuans.

Et diſſipabunt muros Tyri, & deſtruent turres eius, & radam puluerẽ eius de ea, & dabo eam in limpidiſſimam petram.

Siccatio ſagenarũ erit in medio maris,quia ego loquutus ſum, ait Dominus De⁹: & erit in direptionẽ Gẽtib⁹.

Filiæ quoq; eius quæ ſunt in agro, gladio interficientur: & ſcient quia ego Dominus.

Quia hæc dicit Dominus Deus,Ecce ego adducã ad Tyrũ Nabuchodonoſor Regẽ Babylonis ab Aquilone Regem Regum , cum equis, & curribus equitibus,& cœtu,populóque magno. B

Filias tuas quæ ſunt in agro, gladio interficiet: & circundabit te munitionibus, & cõportabit aggerem in gyro: & eleuabit contra te clypeum.

Et vineas & arietes temperabit in muros tuos,& turres tuas deſtruet in armatura ſua.

Inundatione equorum eius operiet te puluis eorum : à ſonitu equitum & rotarum & curruum mouebũtur muri tui,quũ egreſſus fuerit portas tuas quaſi per introitum vrbis diſſipatæ.

Vngulis equorum ſuorum conculcabit omnes plateas tuas : populum tuum gladio cædet,& ſtatuæ tuæ nobiles in terram corruent.

Vaſtabunt opes tuas, diripient negotiationes tuas : & deſtruent muros tuos,& domos tuas pręclaras ſubuertẽt: & lapides tuos, & ligna tua & puluerẽ tuũ in medio aquarũ ponent.

Ierem.25.d.
¶Et quieſcere faciam multitudinem canticorum tuorum, & ſonitus citharum tuarum nõ audietur amplius. C

Et dabo te in limpidiſſimam petrã, ſiccatio ſagenarum eris , nec ædificaberis vltrà: quia ego Dominus loquutus ſum,ait Dominus Deus.

Hæc dicit Dominus Deus Tyro, Nunquid non à ſonitu ruinæ tuæ & gemitu interfectorum tuorum cum occiſi fuerint in medio tui,commouebuntur inſulæ?

Et deſcendent de ſedibus ſuis omnes principes maris: & auferent exuuias ſuas,& veſtimenta ſua varia abiicient,& induẽtur ſtupore, in terra ſedebunt, & attoniti ſuper repentino caſu tuo admirabuntur.

Et aſſumentes ſuper te lamentum, dicent tibi, Quomodo periſti quæ habitas in mari, vrbs inclyta, quæ fuiſti

3 Sicut aſcendit,&c. כהעלות וגו' ſicut aſcendere facit mare *procelloſum* fluctus ſuos. 4 Et diſſipabunt ושחתו Et perdent. Et demolientur. Puluerem eius עפרה terram [vel humum] eius. quam ſcilicet comportauerunt in eam,vt ſolent in vrbibus ac locis in rupe ſitis,vt illic inhabitent,ſerant,& plantent. In ſummitatem pet. לצחיח סלע : .i.reddam ſimilem ſummitati & cacumini petræ. Vide capite 24.a.7. q.d.remanebit in ea,ſola petra nuda & ſine terra. 5 Expãſio ſagen. משטח חרמים q.d.in ea nautæ,ſiue piſcatores extẽdent,ſiue exponent Soli retia ſua vt ſiccentur. 6 Et filiæ,&c. ובנותיה אשר בשדה Hebraiſmus,Incolæ villarum eius quæ ſunt in agro illo Tyrio,in regione maritima ſcilicet,hoc eſt inter Tyrum & continentem. q.d.vaſtabit agrum tuũ,poſtea oppugnabit te,& expugnabit. 8 Filias tuas בנותיך .i.Incolas villarum tuarum,vt paulo antè verſu 6. Munitionem lign.&c. דיק ושפך וגו' Vide ſuprà cap.4.a.2. Et conſurgere fac. והקים & ſtatuet.i.inſtruet aciem militũ ſcutatorũ ad te oppugnandam. 9 Et baliſtas con.eã, ומחי קבלו Doctus inter Hebræos dicit מחי eſſe tormentum bellicum quo ſaxorum moles proiicitur in muros vt concutiantur & deiiciantur, à מחה delcuit. קבלו autẽ exponit נגדו contra eam. Alii vertunt,Et ictũ catapultæ ſuæ[vel baliſtæ]ponet,&c.i.ictibus catapultarũ ſuarum quatiet muros tuos. קבל videtur nomen eſſe generale machinarum bellicarum, quòd ex aduerſo,ſiue eregione ponantur. Malleis ſuis. בחרבותיו : Sunt inſtrumenta ferrea quibus deiicere ſolẽt muros ædificiorum. 11 Et ſtatuæ fort.t. ומצבות עזך .i.trophæa quæ erexiſti parta victoria.vel ſtatuæ quas erexiſti in honorem ciuium tuorum fortium. Doctus inter Hebræos turres præaltas & munitiſſimas interpretatur. Deſcendent. תרד : Verbum ſingulare Heb.pro,vnaquæque deſcendet. 12 Negotiationẽ t. רכולתך merces tuas. Gallicè, *ta marchandiſe.* Deſiderabiles t. חמדתך amœniores tuas. Ad verbum,deſiderii tui. 13 Multitudinem המון ſtrepitum. 14 Vt ſummitatem pe. לצחיח סלע Vt ſuprà verſu 4,& cap.24.b.7. Expanſio ſagen. משטח חרמים Vide circiter principium huius capitis, verſu 5. 15 A ſonitu מקול ad ſonitum.vel,ob ſtrepitum. Commouebuntur ירעשו contremiſcent.trement. 16 Ad *ſingula* mo. לרגעים .i.iugiter & aſſiduè. 17 Et aſſument,&c. ונשאו וגו' Et leuabunt ſuper te planctum. Hebraiſmus, lamentabuntur te. Quæ habitata,&c. נושבת מימים .i.quæ habitata eras à populis maritimis,hoc eſt à mercatoribus qui veniebant ad te è regionibus maritimis,nempe à Mari rubro,Perſico,& aliis. Alii vertunt,quæ habitabas[.i.ſita eras]in mari.

ſti fortis in mari cum habitatoribus tuis,quos formidabant vniuerſi?

D Nunc ſtupebunt naues in die pauoris tui:turbabuntur inſulæ in mari,eo quòd nullus egrediatur ex te.

Quia hæc dicit Domin⁹ Deus,Quũ dedero te vrbem deſolatam ſicut ciuitates quæ non habitantur: & adduxero ſuper te abyſſum, & operuerint te aquæ multæ:

Et detraxero te cum his qui deſcendunt in lacum ad populum ſempiternum,& collocauero te in terra nouiſſima ſicut ſolitudines veteres cum his qui deducuntur in lacum,vt non habiteris: porrò quum dedero gloriam in terra viuentium:

In nihilum redigam te,& non eris: &requiſita nõ inuenieris vltrà in ſempiternum,dicit Dominus Deus.

Cap. XXVII.

ET factum eſt verbum Domini ad me,dicens,

Tu ergo fili hominis , aſſume ſuper Tyrum lamentum:

Et dices Tyro,quę habitat in introitu maris,negotiationipopulorum ad inſulas multas , Hæc dicit Dominus Deus,O Tyre,tu dixiſti, Perfecti decôris ego ſum,

Et in corde maris ſita : finitimi tui qui te ædificauerunt,impleuerunt decôrem tuum:

Abietibus de Sanir extruxerunt te cum omnibus tabulatis maris: cedrũ de Libano tulerũt,vt facerẽt tibi malũ:

Quercus de Baſan dolauerũt in remos tuos: & tranſtra tua fecerunt tibi ex ebore Indico , & prætoriola de inſulis Italiæ.

Byſſus varia de AEgypto texta eſt tibi in velum , vt poneretur in malo: hyacinthus & purpura de inſulis Eliſa,facta ſunt operimentum tuum.

B Habitatores Sidonis & Aradii fuerunt remiges tui:ſapientes tui,Tyre, facti ſunt gubernatores tui.

"quæ eras laudata? quæ fuit fortis in mari, ipſa"& habitatores eius,
qui dabant terrorem ſuum omnibus"habitatoribus eius.
18 Nunc pauebunt"inſulæ *in* die ruinæ tuæ , terrebũtur inquam in-
ſulares qui *ſunt* in mari"ab exitu tuo.
19 Quia ſic dixit Dominus Iehouáh, Quum poſuero te vrbem de-
ſolatam,ſicut ciuitates quæ non habitantur,"quũ aſcendere fecero
ſuper te voraginem,& operuerint te"aquæ multæ:
20 "Et deſcendere fecero te cum deſcẽdentibus in ſepulchrum, "ad
populum ſeculi,& collocauero te"in terra inferiore, ſicut ſolitudi-
nes *quæ fuerunt* à ſeculo,cum deſcendẽtibus *inquam*"*in* ſepulchrũ, ita vt
non habiteris,"& dedero gloriam in terra viuentium:
21 "Cõſummationem ponam te, "& nõ eris:"requireriſque, & non
inuenieris vltrà in ſeculum,dixit Dominus Iehouáh.

Cap. XXVII.

1 ET fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo,
2 Et tu,fili hominis, "aſſume ſuper צSór lamentum,
3 Et dic ipſi צSór quæ habitat in oſtiis maris, "negotiatrici popu-
lorũ ad inſulas multas,Sic dixit Domin⁹ Iehouáh,צSór,tu dixiſti,
Ego ſum"perfecti decôris.
4 "In corde marium ſunt termini tui: ædificatores tui "perfecerũt
decorem tuum.
5 Ex abietibus de monte שSenír ædificauerunt tibi"omnes naues:
cedros de Lebanón tulerunt,vt facerent mâlum"tibi.
6 "E pinis Baשſán fecerunt remos tuos:"tabulatum tuum fecerũt
ex ebore"congregatio Aשſurím,"de inſulis Chithím.
7 E byſſo opere phrygionico texta, ex Miצráim fuit"expãſio tua,
vt eſſet tibi in velum,"*ex* hyacintho & purpura de inſulis אEliשáh
fuit"operimentum tuum.
8 Habitatores צSidón & Aruád fuerunt remiges tibi : "ſapientes
tui צSór,fuerunt in te,ipſi *erant*"nautæ tui.

Innitatur ꝓpheta ad planctũ ob Tyri deſolationem.

Tyri celebritatẽ ex frequentia,& varietate negotiatorum deſcribit.

Quæ eras laud. ההוללה inclyta.celeberrima.commendata ab omnibus. Et habitatores e. ויושביה & ciues eius.vel incolæ.ſub.fortes erant. Habitatoribus e. : יושביה ſub.maris. Hic nomine ים quod mare ſignificat,vtitur fœmineo genere.Dare terrorem vel metum ſuum alicui,more Hebraico dictum,pro incutere illi timorem. 18 Inſulæ, האין inſulares. Ab exitu tuo. : מצאתך .i.ob captiuitatem tuam,quòd ſcilicet ciues tui ducantur captiui. 19 Quum aſcend.&c. בהעלות וגו׳ quum induxero ſuper te,&c.i.quum miſero aduerſum te ingentem ac copioſiſſimum exercitum qui te perdat. Aquæ multæ: : המים הרבים aquæ illæ fortes.i.voragines. 20 Et deſcendere fec.te והורדתיך Tunc deſcendere faciam te,&c.i.tollam te prorſus de medio. Ad populum ſeculi, אל־עם עולם Populum ſeculi vocat eos qui olim & ante multa ſecula mortui ſunt. In terra infer. בארץ תחתיות Terram inferiorem vocat viſcera terræ,intelligens ſepulchrum.& eſt repetitio. *In* ſepulchrum, בור *in* lacum.*in* foueam,vel ſcrobem.id eſt ſepulchrum. Et dedero,&c. ונתתי וגו׳ & poſuero decus in terra viuentium. Alii,& poſuero beneplacitum.i.fauorem.hoc eſt,quum affecero gloria & honore, vel ſingulari fauore proſequutus fuero terram viuentium,Iudæam ſcilicet, quum eam reſtituero in priſtinum ſtatum,ſplendorem,& honorem.tunc enim videbũtur incolæ eius quaſi reuiuiſcere. Iudæa dicebatur terra viuentium,quòd illic Deus verus & viuẽs coleretur,aut quòd Deus ſuis illic habitantibus daturus eſſet vitam æternam. 21 Conſummationem בלהות conſumptiones.i.prorſus conſumptam reddam te. Alii, perturbationes. vel Terrores.i. reddam te maximè turbatam & attonitam. Et non eris: ואינך Id eſt nunquam poſthac erunt,neque vſquam inuenientur vlla veſtigia tui. Requireriſque,&c. ותבוקשי ולא תמצאי & *ſi* requiraris,non inuenieris.

IN CAPVT XXVII.

2 Aſſume,&c. : שא על־צור קינה eleua ſuper Tyrũ lamentationem. vel,attolle,&c.i.lamentare. luge.deplora ſortem ac calamitatẽ, hoc eſt excidium & deformationẽ Tyri. 3 Negotiatrici po.&c. רוכלת העמים וגו׳ .i.quæ ſuppeditat populis merces multas,quæ deferuntur ad varias inſulas.Quidam vertunt,vnà cum inſulis multis.i.tam iis qui habitant in continenti,quàm qui in inſulis. Perfecti decô. : כלילת יופי Id eſt elegantiſſima,& omnium aliarum vrbium pulcherrima. 4 In corde marium בלבימים Id eſt in medio.nam cor ſedem habet in medio.tu habitas in medio marium.Plurali vtitur,quòd omni ex parte allueretur mari,& ex omnibus maribus venirent ad eam. Perfecerunt decorem tuum. : כללו יפיך abſoluerunt pulchritudinem tuam.id eſt,fecerunt te pulcherrimam & elegantiſſimam: fuerunt tibi maximo ornamento,& abſolutam reddiderunt. 5 Omnes naues: כל־לוחותים Ad verbum,omnes tabulas.multas quidem & eas duplici ordine diſpoſitas,in duobus lateribus.Conſtant enim naues duobus lateribus,in quibus diſpoſitæ ſunt multæ tabulæ.vel quòd tabulæ illæ eſſent geminæ pro maiori parte.לוח eſt tabula.cuius plurale לוחות.at לוחותים duale eſt,ſignificans duas tabulas: quo hìc vſus eſt propter prædictas rationes. Quidam Hebræorum dicunt naues Tyriorum factas fuiſſe duabus tabulis. Tibi. : עליך Id eſt propter te.aut,nauibus tuis. 6 E pinis אלונים E caſtaneis arboribus.eſt enim lignum iſtud rigidum & leue,nec facile putrefit. Sic & Chaldæus paraph. Tabulatum tuum קרשך Id eſt tranſtra. Doctus inter Hebræos exponit caſtrum, ſiue caſtellum nauis. Congregatio Aשſurím, בת־אשורים Ad verbum, filia Aſſurím.i. fabri optimi ac peritiſſimi quos vocaſti ad te ex Aſſyria,vt,&c. De inſulis Chithím. : מאיי כתים ſub.allato. Chithim inſulares erant maris Ionici, ſiue Græcanici. 7 Expanſio tua, מפרשך Ita dicitur velum quòd explicetur vento.ſeipſum mox declarat. Ex hyacintho,&c. תכלת וארגמן וגו׳ hyacinthus & purpura *allatæ* ex inſulis Eliſáh.id eſt ex Italia. Operimentum tuum. : מכסך .i.operimentum tabernaculi quod fieri ſolet in puppi.aut veſtes intelligit. 8 Sapientes t. חכמיך q.d.non fuit tibi opus accerſere,neque conducere peritos artis nauticæ externos. Nautæ tui. : חובליך gubernatores tui.Ita dicuntur Hebraicè rectores,ſiue gubernatores nauium,à contrahendis,aut laxandis funibus veli.ad ſuſcipiendum ventum.nam חבל funem ſignificat.Solent etiam regere temonem nauis Gallicè,*pilotes*.

Senes Gebál,ʹ& ſapientes eius,ʹinſtaurauerunt in te rimas tuas: 9
omnes naues maris, & remiges earũ fuerunt in teʹad negotiãdum
negotiationem tuam.
Paráꝺs,&Lud,& Putʹfuerunt in exercitu tuo viri bellatores tui: 10
ſcutũ & galeãʹſuſpenderunt in te, ipſiʹ dederunt decorem tuum.
Filii Aruád cũ exercitu tuo *illi* ſuper muros tuos per circuitũ, & 11
Pygmæi in turribus tuis fuerunt:ſcuta ſua ſuſpenderunt ſuper mu
ros tuos per circuitum, ipſiʹperfecerunt pulchritudinem tuam.
ʹTharꝭſiꝭs negotiatrix tua ob multitudinem cunctarum di- 12
uitiarum in argento,ferro, ſtanno, & plũbo,*quæ*ʹdederunt *in* nun-
dinis tuis.
Iauán,Thubál,& Meꝭſech,ipſi inſtitores tui:ʹcũ animabus ho- 13
minum,& vaſa æ rea dederunt *in* nundinis tuis.
De domo Thogarmáh,equosʹ& equites, & mulos dederunt *in* 14
foro tuo.
Filii Dedán negotiatores tui, inſulæ multæ ʹnegotiatio manus 15
tuæ:ʹcornua eburnea, & pauonesʹreddiderunt *in* munus tuum.
Arámʹnegotiatrix tua propter multitudinemʹoperum tuorum, 16
ʹcum carbũculo,purpura,& veſtibus diuerſorum colorũ, & byſſo,
& coraliis,& vnionibusʹ*quæ* dederunt in nundinis tuis.
Iehudáh & terra Iꝭſraël ipſi inſtitores tui , cum frumentis *terræ* 17
ʹMinníth & Pannág,& melle & oleo,ʹ& theriaca,*quæ* dederũtʹ*in* mer
catu tuo.
Damméꝭſec negotiatrix tua in multitudineʹoperum tuorum, 18
ʹpropter multitudinem vniuerſarum opum, in vino *loci* Helbón,
& lana candida.
Dan autem , ʹ& Iauán Meꝭuzál in nundinis tuis dederunt: fer- 19
rumʹpurum,caſia,& calamus *aromaticus*ʹin mercatu tuo fuit.
Dedánʹinſtitrix tua in pannisʹpretioſis pro curribus. 20
Aráb , & vniuerſi principes Cedár , ipſi ʹnegotiatores manus 21
tuæ:ʹcum agnis,& arietibus,& hircis,ʹin his *inquam* inſtitores tui.

9 Senes Giblii & prudentes eius habuerunt nautas ad miniſterium variæ ſupellectilis tuæ: omnes naues maris & nautæ earum fuerunt in populo negotiationis tuæ.
10 Perſæ, & Lydii, & Libyes erant in exercitu tuo viri bellatores tui: clypeum & galeam ſuſpenderunt in te, pro ornatu tuo.
11 Filii Aradii cum exercitu tuo erant ſup muros tuos in circuitu:ſed & Pygmæi qui erant in turribus tuis,pharetras ſuas ſuſpenderũt in muris tuis p gyrum:ipſi compleuerunt pulchritudinem tuam.
12 Carthaginenſes negotiatores tui, à multitudine cunctarum diuitiarum: argento,ferro,ſtanno,plumbóque repleuerunt nundinas tuas. C
13 Græcia,Thubal,& Moſoch,ipſi inſtitores tui:mancipia,& vaſa ęrea adduxerunt populo tuo.
14 De domo Thógormæ, equos,& equites,&mulos adduxerunt ad forum tuum.
15 Filii Dedan negotiatores tui:inſulę multæ negotiatio manus tuæ: dentes eburneos & hebeninos commutauerũt in pretio tuo.
16 Syr⁹ negotiator tuus propter multitudinem operum tuorum, gẽmam, & purpuram,& ſcutulata, & byſſum, & ſericum,& chodchod propoſuerũt in mercatu tuo.
17 Iuda & terra Iſrael ipſi inſtitores tui in frumento primo: balſamum & mel,& oleum, & reſinam propoſuerunt in nundinis tuis. D
18 Damaſcenus negotiator tuus in multitudine operum tuorum, in multitudine diuerſarum opum , in vino pingui,in lanis coloris optimi.
19 Dan,& Græcia,& Mozel in nundinis tuis propoſuerunt ferrum fabrefactum:ſtacte,& calamus in negotiatione tua.
20 Dedã inſtitores tui in tapetibus ad ſedendum.
21 Arabia & vniuerſi principes Cedar, ipſi negotiatores manus tuæ: cum agnis,& arietibus, & hœdis venerunt ad te negotiatores tui.

9 Et ſapientes eius, וחכמיה ſub.regionis.i.peritiſſimi architecti.Gebalii in extruẽdo templo Salomonis erant fabri peritiſſimi. Inſtaurauerunt in te rimas tuas: היו בך מחזיקי בדקך Rimas murorum & ædificiorum intelligit. Ad negotiandum negot.t. : לערוב מערבך ad diſtrahendas merces tuas.vel mercimonia tua. Ab ערב fideiubere.fit enim in venditione fideiuſſio.nam qui vendunt,fideiubent:vt dicere ſolemus Gallicè, *Ie la vous pleuui loyale & marchande.* Alii, ad mercandum in mercatu tuo. ſiue foro & emporio. ſignificat enim מערב merces,ſiue mercaturam,& locum in quo exponuntur merces venales. 10 Fuerunt in exerc. tuo, חיו בחילך q.d.habuiſti quidem & conduxiſti externum militem,ſed generoſum.tu enim feciſti tibi exercitum ex Perſis,Lydiis ſiue Græcis,& Libyis ſiue Aphris. Suſpenderunt תלו ſub.tempore pacis. Dederunt decorem tuum. : נתנו הדרך Hebraiſmus,Fuerunt tibi ornamento.
11 Perfecerunt pulchritudinem t. כללו יפיך Vide in principio capitis , verſu 4. 12 Tharꝭſiꝭs negot.t. תרשיש סוחרתך q.d. Carthagine veniebant ad emporium tuum negotiationis gratia. Sic infrà verſibus 16 & 18. Dederunt *in* nund.t. : נתנו עזבוניך Id eſt, expoſuerunt venalia in mercatu tuo. Alii,dederunt in mercibus tuis.i.inter merces tuas. 13 Cum animabus hom. בנפש אדם cum perſonis hominum.i.mancipia & vaſa ærea expoſuerunt venalia in mercatu tuo. vel inter merces tuas, vt verſu præcedenti.
14 Et equites, ופרשים Quidam exponunt equos militares,hoc eſt aptos bello gerendo.Gallicè, *Cheuaulx d'armes.* Alii,mancipia generoſa,& apta bello gerendo,non vilia vt erant alia. 15 Negotiatio manus tuæ: סחורת ידך merces manus tuæ.i.multæ inſulæ quarum merces importantur in te,opera & miniſterio tuo diuendendas. Gallicè, *leſquelles paſſent par tes mains.* Alii exponunt, & merces quas manibus tuis paras,in multis inſulis diſtrahuntur. Alii,multæ inſulæ merces exercent in medio tui,ſiue in loco tuo: vt יד locum ſignificet. Quidam liberius vertunt,multæ inſulæ negotiantur tecum. Alii,habuerunt commercia tecum. Cornua eburnea, קרנות שן Id eſt dentes eburneos ſimiles cornibus. Alii,cornua *ibicum, &* ebur. Chaldæus paraph. cornua vnicornium ,& dentẽ elephanti. Reddiderunt in munus t. : השיבו אשברך Id eſt attulerunt tibi quotãnis vice muneris[ſiue dono]pauones.vel vt alii,hebenum. 16 Negotiatrix tua, סוחרתך Vide ſuprà verſu 12,& infrà verſu 18. Operum tuorum, מעשיך opificiorum tuorum.hoc eſt rerum pretioſarum quæ miro artificio fiebant in te. Cum carbunculo, בנופך in carbunculo.Singularia Heb.pro plural. *Quæ* dederunt נתנו Vt ſuprà verſu 12.
17 Minnith & Pannág, מנית ופנג Loca ſiue regiones terræ Iſrael in quibus optimum triticum naſcitur. Quidam poſtremum vertunt balſamo. Et theriaca, וצורי & opobalſamo. *In* mercatu tuo.: מערבך in foro tuo.vel,nundinis tuis.eadem dictio quæ ſuprà in fine verſus 9. 18 Operum tuorum, מעשיך vt paulo antè verſu 16. Propter multit.&c. מרוב כל הון præ abundantia omnium opum. ſub.ſuarum. Alii, ex multitudine vniuerſarum opum.i. inter omnimodas opes tuas, hoc eſt inter cæteras res tuas pretioſas & eximias quas comparare ſolebas. 19 Et Iauán Me. ויון מאוזל Græcus vagabundus inter merces tuas dederunt.i.expoſuerunt merces venales.vel, Græcia vaga,&c. Dicit frequentiam migrationis,innuitque conſuetudinem Græcorum qui ſolebant huc illuc lucri cauſa diſcurſare. Purum, עשות nitidum.purgatum.chalybæum dicimus,vt quidam volunt. In mercatu tuo במערבך Vt paulo antè verſu 17.
20 Inſtitrix tua רוכלתך negotiatrix tua.q.d.Dedanitæ veniebant ad emporium tuum. Pretioſis, חופש Ad verbum,ingenuitatis. libertatis.i.dignis hominibus ingenuis ac liberis.vel,quibus vti ſolẽt liberi ac filii nobilium. ſiue qui decent ingenuos, ad ornandos currus.
21 Negotiatores manus tuæ. סוחרי ידך Vide paulo antè verſu 15. Cum agnis בכרים in agnis. In his בם his inquam [fuerunt,vel erant]negotiatores tui.i.negotiabantur. Alii,fuerunt inquam,&c.

E Vẽditores Saba & Reema ipſi negotiatores tui: cũ vniuerſis primis aromatibus: & lapide pretioſo & auro, quod propoſuerunt in mercatu tuo.

22 Mercatores שSebá & Raymáh fuerunt institores tui: 'præcipua inter vniuerſa aromata, & omnem lapidem pretioſum, & aurum dederunt in nundinis tuis.

Haran, & Chẽne, & Eden, negotiatores tui: Saba, Aſſur & Chelmad venditores tui:

23 'חHarán & Chanéh, & עEdén negotiatores שSebá: Aſſúr, & Chilmád inſtitrix tua:

Ipſi negotiatores tui multipharĩa, inuolucris hyacinthi, & polymitorũ, gazarũque pretioſarũ, quæ obuolutæ & aſtrictæ erant funibus, cedros quoque habebãt in negotiationibus tuis.

24 Ipſi 'inſtitores tui 'in omnibus generibus, 'in palliis hyacinthinis, & polymitis, '& in capſis pretioſarum veſtium funibus iũctarum, '& torquibus in negotiatione tua.

Naues maris, principes tui in negotiatione tua: & repleta es, & glorificata nimis in corde maris.

25 Naues 'Tharשſis pariter euntes ad te in negotiatione tua: & repleta es, '& multiplicata es valde 'in medio marium. Subita Tyri deſtructio.

F In aquis multis adduxerũt te remiges tui: ventus Auſter contriuit te in corde maris.

26 In aquas multas adduxerunt te 'remiges tui: ventus 'Oriẽtalis cõtriuit te in medio marium.

Diuitiæ tuæ, & theſauri tui, & multiplex inſtrumẽtum tuum, nautæ tui, & gubernatores tui qui tenebant ſupellectilem tuam, & populo tuo præerant: viri quoque bellatores tui qui erant, in te, cum vniuerſa multitudine tua quæ eſt in medio tui, cadẽt in corde maris in die ruinæ tuæ.

27 Opes tuæ, '& nundinæ tuæ, negotiatio tua, 'remiges tui, & 'nautæ tui, 'inſtauratores fiſſurarum tuarum, '& negotiatores negotiationum tuarum, & omnes viri bellatores tui qui *erant* in te, & vniuerſus cœtus tuus qui *eſt* in medio tui, cadent in medio marium, in die ruinæ tuæ.

A ſonitu clamoris gubernatorum tuorum conturbabuntur claſſes.

28 'Ad ſonitum clamoris nautarũ tuorũ contremiſcẽt ſuburbana. Planctus ſuper eandem.

Et deſcendent de nauibus ſuis omnes qui tenebant remum: nautæ & vniuerſi gubernatores maris in terra ſtabunt.

29 Et deſcendent de nauibus ſuis omnes 'tenentes remum: 'remiges, omnes nautæ 'maris ſuper terram ſtabunt.

Et eiulabunt ſuper te voce magna, & clamabunt amarè: & ſuperiacient puluerem capitibus ſuis, & cinere cõſpergentur.

30 'Et audire facient ſuper te vocem ſuam, & clamabunt amarè: '& aſcendere facient puluerem ſuper capita ſua, in cinere volutabunt ſeſe.

Et radent ſuper te caluitium, & accingentur ciliciis: & plorabunt te in G amaritudine aĩæ ploratu amariſſimo.

31 'Et decaluabunt ſuper te caluitium, & accingent ſe ſaccis, & plãgent ſuper te in amaritudine animæ, planctu amaro.

Et aſſument ſuper te carmen lugubre, & plangent te, Quę eſt vt Tyrus, quæ obmutuit in medio maris?

32 Et aſſument ſuper te 'in lamentationibus ſuis lamentum, & lamentabuntur ſuper te, *dicentes*, 'Quæ *fuit* ſicut צSór, & vt ſuccìſa in medio maris?

Quæ in exitu negotiationum tuarũ de mari, impleſti populos multos: in multitudine diuitiarum tuarũ, & populorum tuorũ ditaſti Reges terræ:

33 'Quãdo egrediebantur merces tuæ de maribus, ſaturabas populos multos: multitudine opum tuarum, & negotiationum tuarũ ditaſti Reges terræ.

Nunc contrita es à mari, in profundis aquarũ opes tuæ, & õnis multitudo tua quę erat ĩ medio tui, ceciderũt.

34 'Tempore quo eris cõtrita à maribus in profunditatibus aquarum, 'negotiatio tua, & omnis cœtus tuus 'in medio tui cadent.

22 Præcipua inter om.&c. בראש כל־בושם וגו׳ Ad verbum, in capite vniuerſi aromatis, & omni lapide pretioſo, & auro dederunt *in* nundinis tuis. Quidam vertunt, in omni præcipuo aromate, atque in omni lapide pretioſo, & auro negotiando egerunt tecum. Alii, in præſtantiſſimis omnis generis odoribus, & in omni lapide pretioſo, deinde & aurũ repoſuerũt in emporio tuo. Alii, cũ ſpecimine omnium aromatũ [i.cum omnibus præcipuis ac pretioſis aromatibus] & omnium lapidum pretioſorum, & auro, *quæ* expoſuerunt venalia in nundinis tuis. i, tempore nundinarum. vel, inter merces tuas, vt verſu 12. 23 חHarán, & Channéh, &c. חרן וכנה וגו׳ Hic verſus iungitur ſequenti. 24 Inſtitores tui, רוכליך inſtitrices tuæ. In omnibus generibus, במכלולים in omnibus ſpeciebus. ſub. mercium, rerum pretioſarum ac eximiarum. Alii, in omnis generis mercibus. Alii, in omnigenis. In palliis hyac.& poly. בגלומי תכלת ורקמה in veſtibus hyacinthinis & diſcoloribus. vel, in inuolucris hyacinthinis, & opere plumario factis, ſiue textis. Et in capſis ובגנזי & in arcis. ſiue arculis. Et torquibus in negot. tua. : וארוזים במרכולתך & torques *fuerunt* in nundinis tuis. Alii, & cedro munitarum [vel tabulis cedrinis incluſarum] in negotiatione tua. Alii, ligno myrtino. Ad arcendam ſcilicet putredinem, & conciliandum bonum odorem. Ita Chaldæus paraph. Dicunt Hebræi myrtum eſſe ſpeciem quandam cedri. 25 Tharשſis pariter e. ad te, תרשיש שרותיך Carthaginenſes turmæ tuæ. id eſt, turmatim ibant ad te negotiandi gratia. Quidam vertunt, Naues Tharſis excellentiores. vel præcipuæ. Et multiplicata es ותכברי Ad verbum, & grauis [ſiue grauida] facta es. hoc eſt onuſta, aut potius plena ac referta mercibus. In medio marium : בלב ימים. Sic in principio huius capitis, verſu 4. 26 Remiges tui: השטים אותך ſic vertunt qui à שוט deducunt. Alii à שאט, vt deficiat א, exponunt, diripientes te. qui te prædati ſunt. diripuerunt. ſpoliauerunt. id eſt magnis afflictionibus affecerunt. Orientalis, הקדים Id eſt, vehemens, nempe Nabuchodonoſor. nam Chaldæa ſpectat ad Orientem Tyri. 27 Et nundinæ tuæ, ועזבוניך & merces tuæ. Remiges tui מלחיך Ita dicuntur à commiſcenda & turbanda aqua. Et nautæ tui וחובליך Vide ſuprà verſu 8. Inſtauratores fiſſ. tuarũ, מחזיקי בדקך Architectos intelligit, de quibus ſuprà verſu 9. Et negotiatores negot. tuarum, ועורבי מערבך Id eſt diſtractores mercium tuarum. 28 Ad ſonitum לקול Propter ſtrepitum. vel tumultum, quem edent nautæ tui ob ruinam tuam. Remiges, om. nautæ מלחים כל חובלי Vide paulo antè, verſu 27. 29 Tenentes remum: תופשי משוט apprehendentes remũ. i. remiges. Maris, הים maris illius. in quo ſcilicet ſita es. 30 Et audire fac.&c. והשמיעו עליך בקולם Et edent propter te vocem ſuã. Alii, Et clamabunt propter te voce ſua. Alii, Et reſonabunt ſuper te voce ſua. Et aſcendere fac.&c. ויעלו עפר וגו׳ Hebraiſmus, ſpargẽt puluere capita ſua, more lugentium. 31 Et decaluabunt, &c. והקריחו אליך קרחא Hebraiſmus, propter te pilos radent more lugentiũ. Quæ *fuit* ſicut צSor, &c. מי כצור וגו׳ Id eſt Quæ vnquam fuit vrbs ſimilis Tyro, & ſimilis vrbi quæ periit etiam ſita in loco natura inexpugnabili? 32 In lamentationibus ſ. בניהם in lamentatione ſua. à נהה lamentari. plangere. 33 Quando egred.&c. בצאת עזבוניך מימים Quum egreſſæ eſſent merces tuæ è mari. i. Quum merces tuæ eductæ è nauibus, expoſitæ eſſent in littore, ſatiabas illis continentem ipſam. 34 Tempore, &c. עת נשברת Tempus [ſub. aduenit] quo eris fracta. ſiue confracta. i. quo fluctibus maris confracta, euertẽris, & ſubmergeris in profundum eius. Negotiatio tua מערבך Id eſt homines negotiationis tuæ, ſiue mercatores tui. In medio tui cadent. : בתוכך נפלו Præt. Heb. pro fut. i. tecum ſubmergentur & peribunt.

Vniuerſi habitatores inſularumʹobſtupuerũt ſuper te, & Reges 35
earumʹformidauerunt formidine,ʹindignati ſunt vultu.
ʹNegotiatores in populisʹſibilauerũt ſuper te:terrores fuiſti,nec 36
erisʹvſque in ſeculum. Cap. XXVIII.

Sermo Domini cõtra Regẽ Tyri ob eius ſuperbiã.

ET fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 1
Fili hominis,dic principi צSór,Sic dixit Dominus Iehouáh, 2
Eo quòd exaltatum eſt cor tuũ,ʹdixiſtíque,ʹDeus ego ſum,in thro
no Dei ſedi, in medio marium : quum tu homo ſis, & non Deus:
ʹ& poſuiſti cor tuum tanquam cor Dei.

Daniel.

Ecceʹſapientior es Daniæle: nihil eſt abſconditum quod ſit ab ſ 3
conditum tibi.
Sapientia tua,ʹ& intelligẽtia tuaʹcongregaſti tibi opes,& acqui- 4
ſiſti aurum & argentum in theſauris tuis.
Multitudine ſapientiæ tuæ in negotiatione tua multiplicaſti o- 5
pes tuas,exaltatúmque eſt cor tuum propter opes tuas.
Propterea ſic dixitDominus Iehouáh,Eo quòdʹpoſuiſti cor tuũ 6
ſicut cor Dei:
Idcirco ecce ego adduco ſuper te alienos,ʹrobuſtos Gentium,& 7
euaginabunt gladios ſuosʹcontra pulchritudinẽ ſapientiæ tuæ , ʹ&
polluent pulchritudinem tuam.
In foueamʹdeſcendere facient te,& morieris mortibus ʹocciſo- 8
rum in medio marium.
Nunquid dicendo dices,Deus ſum,coramʹinterfectore tuo?ʹtu 9
autem homo *es*,& non Deus,in manu interfectoris tui.
ʹMorte incircũciſorum morieris manu alienorum:quia ego lo- 10
quutus ſum,ait Dominus Iehouáh.
Et fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 11

Inuitatur Propheta ad plãgendum RegẽTyri.

Filihominis,ʹleua planctum ſuper Regem צSór,& dic ei,Sic di 12
xit Dominus Iehouáh,ʹTu ſigillas ſummam , plenus ſapientia, &
perfectus decore.
ʹIn עEden horti Dei fuiſti,omnis lapis pretioſusʹoperimentum 13
tuũ,ſardius,topaſius,ʹ& iaſpis,chryſolithus ,onyx,& beryllus,ſap-
phirus,carbũculus,& ſmaragdus,ʹ& aurũ:opus tympanorũ tuorũ

35 Vniuerſi habitatores inſularũ obſtupuerunt ſuper te : & Reges earum omnes tempeſtate percuſſi mutauerunt vultus.
36 Negotiatores populorũ ſibilauerũt ſup te:ad nihilũ deducta es,& nõ eris vſq; in perpetuũ. Cap. XXVIII.
1 ET fact⁹ eſt ſermo Domini ad me, dicens,
2 Fili hominis dic principi Tyri,Hęc dicit Dominus Deus,Eo quòd eleuatum eſt cor tuum,& dixiſti,Deus ego ſum, & in cathedra Dei ſedi in corde maris:quum ſis homo, & non Deus: & dediſti cor tuum quaſi cor Dei.
3 Ecce ſapiẽtior es tu Daniele: omne ſecretum non eſt abſconditum à te.
4 In ſapiẽtia tua & prudẽtia tua feciſti tibi fortitudinem: & acquiſiſti aurum & argentum in theſauris tuis.
B
5 In multitudine ſapientiæ tuæ,& in negotiatione tua multiplicaſti tibi fortitudinem: & eleuaſti cor tuum in robore tuo.
6 Propterea hæc dicit Domin⁹ De⁹, Eo quòd eleuatum eſt cor tuum quaſi cor Dei:
7 Idcirco ecce ego adducam ſuper te alienos robuſtiſſimos Gentium,& nudabunt gladios ſuos ſuper pulchritudinem ſapientiæ tuæ,& polluẽt decorem tuum.
8 Interficient & detrahent te: & morieris in interitu occiſorum in corde maris.
9 Nunquid dicẽs lo queris, Deus ego ſum,coram interficientibus te, quum ſis homo,& non Deus, in manu occidentium te?
C
10 Morte incircunciſorum morieris in manu alienorum : quia ego loquutus ſum,ait Dominus Deus.
11 Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens,
12 Fili hominis , leua planctum ſuper Regẽ Tyri: & dices ei, Hæc dicit Dominus Deus,Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapiẽtia,& perfectus decôre.
13 In deliciis paradiſi Dei fuiſti:omnis lapis pretioſus operimentum tuum: ſardius, topazius, & iaſpis, chryſolithus, & onyx, & beryllus, ſapphirus & carbunculus, & ſmaragdus: aurum

35 Obſtupuerunt שממו Præterita Heb.pro fut.in hoc & ſequenti verſu,vt quidam vertunt, obſtu peſcent,&c. Formidauerunt formidine, שערו שער horreſcent horrore. Indignati ſunt vul.: רעמו פנים & turbabuntur vultu.ſiue vultu turbato & iracundo erunt. 36 Negotiatores in pop. סוחרים בעמים Hebraiſmus,inſtitores aliarum gentiũ,ſiue populorum. Sibilauerunt שרקו ſibilabunt.vt ſolent qui ducuntur admiratione. Vſque in ſeculum. : עד־עולם Hebraiſmus,manebis lõgo tempore deſolata,ac deſtructa,nẽpe LXX annis,vt ait Eſaias,cap.23.c.15.

IN CAPVT XXVIII.

2 Dixiſtique ותאמר Dicere,pro cogitare:nam nemo hoc manifeſtè dicit,Ego ſum Deus, ſed cogitationibus ſibi tribuit. Deus ego ſum, אל אני Quidam Hebræorum ſubaudiunt ſicut, vel tanquam, Sum *tanquam* Deus.q.d. ſum ſimilis Deo. nam quemadmodũ Deus habitat in loco inacceſſo,nempe in cælo,quò nemo mortalium peruenire,ſiue attingere poteſt,neque nocere illi: ita neque mihi qui ſedeo, & habito in loco inacceſſibili,nempe omnino cincto & munito mari. Et poſuiſti,&c. ותתן לבך וגו׳ Ad verbum,& dediſti,&c.Hebraiſmus,exiſtimáſti tamen in corde tuo te eſſe Deũ,aut Deo parem. 3 Sapientior es,&c. חכם אתה וגו׳ ſub.opinione tua.Daniel ſapientiæ ſuæ ſpecimen exhibuit in Chaldæa,vbi hæc prædixit Propheta.Per ironiam autem hæc dicit. 4 Et intellig.tua ובתבונתך & prudentia tua. Congregaſti עשית Ad verbũ,feciſti.i.peperiſti. 6 Poſuiſti,&c.׳תתך את־לבבך וגו Vt ſuprà verſu 2.Infinit.pro præt.&c. 7 Robuſtos Gen. עריצי גוים .i.optimos & fortiſſimos bellatores qui ſunt in Gentibus,nempe Babylonios. Contra pulch.&c. על יפי חכמתך Id eſt perdent quæcunque videris tibi propria ſapientia peperiſſe ac comparaſſe, præſertim ingentem illum,ac illuſtrem & elegantem exercitum tuum. Et polluent pulch.tuã : וחללו יפעתך Ad verbum,& contaminabunt ſplendorem tuum.i.polluendo obſcurabunt ſplendorem tuum.q.d.priuabunt te dignitate regia. 8 Deſcendere fac.te, יורידוך .i.deducent te,vel deiicient. poſtquã ſcilicet fueris mortuus. Occiſorum חלל Singul.Heb.pro plur.interfectorum,gladio ſcilicet.i.morte vulneribus confectorum, & cõfoſſorum. q.d.poſtquam multis vulneribus fueris confoſſus,proiicieris in mare. 9 Interfectore tuo? הורגך Singul. Heb.pro plur. coram illis qui interfecturi ſunt te?Sic mox. Tu autẽ ho.*es*, ואתה אדם quũ *ſis* homo. 10 Morte incir. מותי ערלים Mortibus incircunciſorum.ſub.corde.i.quorũ cor non eſt repurgatũ,ſed ſcatet ſceleribus.q.d.impiorũ. 12 Leua plan. שא קינה Hebraiſmus,Lamentare,[plãge,aut luge] RegẽTyri.Solemus lamentari,ac magno luctu proſequi calamitatẽ magnorũ. Tu ſigillas ſum. אתה חותם תכנית tu perficis ſummã, vel numerũ. Alii,Tu ſigillas diſpoſitionẽ.vel,Tu es ſigillũ[.i.perfectio]diſpoſitionis.hoc eſt,tu es omnibus numeris abſolutus. Solemus enim ſigillo munire quæ abſoluta ac perfecta ſunt. q.d. tu nunc es clariſſimus, illuſtriſſimus, ac fœliciſſimus:ſed breui eris infœliciſſimus. 13 In עEden horti Dei fu. בעדן גן אלהים היית Eden, locus, ſiue regio in qua eſt paradiſus terreſtris.q.d. tu abundaſti omnibus rebus ac bonis,& videbaris quaſi verſari in paradiſo Dei.Quidã legunt,In Eden *in* horto Dei fuiſti. Operimentum t. מסוכתך A סכך deducitur in hac ſignificatione. q.d.tu ornaſti veſtes tuas lapidibus pretioſis.Quidam deducentes à שוך,vt ס ſit loco ש vertunt, ſæpes tua.q.d.ex omnibus lapidibus pretioſis tu extruxiſti & ornaſti ædificia tua.Hyperbole.Tantum luxũ aſſerit fuiſſe apud Tyrios, vt Rex, & magnates ſederint in palatiis omnigenis coruſcantibus gemmis:aut quòd lapides illos pretioſos auro incluſos in veſtibus geſtauerint. Et iaſpis,chryſ. ויהלום תרשיש & adamas, hyacinthus. Et aurum: זהב annumerat aurum lapillis pretioſis, quòd lapilli ſoleant ornari,ſiue includi auro.

opus decôris tui: & foramina tua in die qua conditus es, præparata ſunt.
D Tu Cherub extentus & protegens, &poſui te in mõte ſancto Dei, in medio lapidum ignitorum ambulaſti.

Perfectus in viis tuis à die cõditionis tuæ: donec inuenta eſt iniquitas in te.

In multitudine negotiationis tuę repleta ſunt interiora tua iniquitate, & peccaſti: & eieci te de monte Dei, & perdidi te ô Cherub protegẽs, de medio lapidum ignitorum.

Et eleuatum eſt cor tuum in decôre tuo: perdidiſti ſapientiã tuã in decôre
E tuo, in terram proieci te, ante faciem Regum dedi te, vt cernerent te.

In multitudine iniquitatũ tuarum, &iniquitate negotiationis tuę polluiſti ſanctificationem tuam: producam ergo ignẽ de medio tui qui comedat te, & dabo te in cinerem ſuper terrã, in conſpectu omnium videntium te.

Omnes qui nouerint te in Gentib⁹, obſtupeſcent ſuper te: nihil factus es, & non eris in perpetuum.

Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens,
F Fili hominis, pone faciem tuã contra Sidonem, & prophetabis de ea,

Et dices, Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego ad te Sidon, & glorificabor in medio tui: & ſcient quia ego Dominus quum fecero in ea iudicia, & ſãctificatus fuero in ea.

Et immittam ei peſtilẽtiam & ſanguinem in plateis eius: & corruẽt interfecti in medio eius gladio per circuitum: & ſcient quia ego Dominus.

Et non erit vltrà domui Iſrael offendiculum amaritudinis, & ſpina dolorem inferens vndique per circuitũ eorum qui aduerſantur eis: & ſcient quia ego Dominus Deus.
G Hæc dicit Dominus Deus, Quãdo congregauero domũ Iſrael de populis in quibus diſperſi ſunt, ſanctificabor in eis coram Gentibus: & habitabunt in terra ſua quã dedi ſeruo meo Iacob.

Et habitabunt in ea ſecuri: & ædificabunt domos, & plantabunt vineas, & habitabũt confidenter, quũ fecero

& tibiarũ tuarũ in te, ″in die qua creatus fuiſti præparata fuerunt.
14 Tu Cherúb ″magnus, ″tegens: & poſui te *in tali dignitate*: in mõte ſan
cto Dei fuiſti, ″in medio lapidum ignitorum ambulaſti.
15 ʹPerfectus fuiſti in viis tuis, à die qua creatus es, donec inuẽta eſt
iniquitas in te.
16 Multitudine negotiationis tuæ ″repleuerũt mediũ tui iniquita-
te, ʹ& peccaſti: ″& profanabo te de monte Dei, & perdã te ô ″Che-
rúb tegens, de medio lapidum ignitorum.
17 ʹEleuatum eſt cor tuum propter decorem tuum, ″perdidiſti ſa-
pientiam tuam propter ſplẽdorem tuum, in terram proiiciam te,
ante Reges ponam te, ″vt videant te.
18 Præ multitudine iniquitatum tuarum, ʹ*&* ob iniquitatẽ nego-
tiationis tuæ polluiſti ʹſanctificationem tuam: & producã ignem
de medio tui ″qui conſumet te, & ponam te in cinerem ſuper ter-
ram in oculis omnium aſpicientium te.
19 Omnes qui nouerunt te in populis, obſtupeſcent propter te: ter
rores ″eris, nec eris vſque in ſeculum.
20 Et fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo,
21 Fili hominis, pone faciem tuam ſuper צSidón: & propheta ad- Sermo Domini cõtra Sidonem.
uerſus eam,
22 ʹEt dic, Sic dixit Domin⁹ Iehouáh, ″Ecce ego *uenio* ad te צSidón,
ʹ& glorificabor in medio tui: & ſcient quòd ego Iehouáh ʹquũ fe-
cero in ea iudicia, ʹ& ſanctificauero me in ea.
23 ʹEt mittã in eã peſtilentiã, ʹ& ſanguinem in plateas eius, ʹ& cor
ruent interfecti in medio eius: cum gladio aduerſus eam vndique
uenturus eſt hoſtis: & ſcient quòd ſum Iehouáh.
24 Et non erit vltrà domui Iשׂraאél ſpina pungens, & ſpina dolo-
rẽ inferens ex omnibus ʹcircuitibus eorũ qui ſpernunt eos: ſciént-
que quòd ego Dominus Iehouáh.
25 Sic dixit Dominus Iehouáh, Quando congregauero domum Promittit Dominus filios Iſrael ſe congregaturum.
Iשׂraאél de populis inter quos diſperſi ſunt, ″& ſanctificauero me
in eis in oculis Gentium: habitabunt ſuper terram ſuam quam de-
di ſeruo meo Iayacób.
26 Et habitabunt ſuper eam ″confidenter, & ædificabunt domos, &
plantabunt vineas, habitabunt inquam confidenter, quum fecero

In die qua crea.&c. ביום וגו' Hic ב pro מ, vt infrà verſu 15. à die qua creatus fuiſti, concinnata fuerunt. vel, diſpoſita. i. tempore quo cœpiſti florere, & eſſe in fœlicitate ac proſperitate vſus es tympanis, in domibus tuis. Solent enim in proſperitate vti tympanis & aliis inſtrumentis muſicis. 14 Magnus, ממשח vnctus. pro claro, nobili, & viro magno ponitur: quia magni, vt Rex, & Pontifex magnus vngebantur. Regem vocat Cherub, propter multitudinem excellentiæ eius. Tegens: הסוכך protegens quaſi alis ſuis, populum multum ſubditũ. Alludit ad Cherubim, qui alis ſuis tegebant arcam fœderis. Intelligit autem Regem, non eum qui mortuus eſt vrbe expugnata, ſed eos qui præceſſerũt eum. Miſit enim Hiram Salomoni quædam neceſſaria ædificio templi. In medio lap. ignit. amb. בתוך אבני־אש התהלכת: .i. in medio lapillorum pretioſorum præſeferentium fulgorem igneum. i. verſatus es inter Iſraelitas qui ſplendori igneo comparantur. 15 Perfectus fuiſti, &c. תמים אתה וגו' Perfectus eras in omnibus viis tuis. i. in omni ratione vitæ tuæ à die natiuitatis tuæ. 16 Repleuerũt med. t. מלו תוכך repleuerunt [ſub. ciues tui] mediũ tui. i. vrbis tuæ. q. d. vrbs tua iniquitate propter frequentiã mercatorũ qui veniebant ad emporium tuum, repleta eſt iniquitate. Et peccaſti: ותחטא .i. non reddidiſti ius mercatoribus externis, neque ſubleuaſti eos iniuria ipſis illata à tuis. Et profanabo te ואחללך itaque profanaui te. Præt. Heb. pro fut. i. tanquam profanum eiiciam & expellam de templo meo. Cherúb, &c. כרוב Vide paulo antè verſu 14. 17 Eleuatum eſt גבה Exaltatum eſt. Eleuauit ſeſe. Perdidiſti שחת corrupiſti. Decorem ac ſplendorem vocat dignitatem regiam, vt ſuprà verſu 7. Vt videant te. לראות־בך: Ad verbum, vt videant in te. ſub. ſubuerſionem quæ erit in te, propter multitudinem ſuperbiæ cordis tui. Alii vertunt, vt deſpiciant te. propterea quòd verbum ראה conſtruatur hîc cum ב. i. tradam te captiuum, & efficiam vt venias in manus ac poteſtatem hoſtium tuorum. 18 Et ob iniquitatem בעול Ad verbum, in iniquitate. Quidam vertunt, *&* *maximè* præ iniquitate. Sanctificationem t. מקדשיך ſanctuarium tuum. i. palatium tuum: ideo ſic dictum, vt ait doctus inter Hebræos, quòd ſit ſicut ſanctuarium, eo quòd non congregentur ibi niſi noti. Qui conſumet te, היא אכלתך Ad verbum, ipſe comedit te. i. excitabo aliquot ex ciuibus tuis qui deficiant à te ad Nabuchodonoſorem. 19 Eris היית Præt. Heb. pro fut. vt verſu vltimo præcedentis capitis, vbi hæc pars verſus legitur. 22 Et dic, ואמרת Fut Heb. pro imperat. Ecce ego הנני ſub. venio, aut venturus ſum. i. miſſurus ſum iram meam contra te. Et glorificabor ונכברתי glorificabo me. i. gloria dignum me oſtendam. vel dabis mihi gloriam quum egregiè te afflixero. nam gloria Dei relucet in eis quos affligit. Quum fecero, &c. בעשותי וגו' .i. quum iuſtè afflixero eam. Hebraiſmus. Et ſanctificauero me. ונקדשתי .i. quum ſanctum ac iuſtum iudicem oſtendero me. 23 Et mittã ושלחתי aut redundat ו, aut conuertendũ in nanque, vel enim. mittã enim. Et ſanguinem, ודם .i. cædem, vel gladium, quòd gladio fundatur ſanguis. Et corruent interf. ונפלל חלל Singul. Heb. pro plur. 24 Circuitibus e. סביבותם qui in circuitu eorum ſunt. i. vicinis. 25 Et ſanctificauero me ונקדשתי & ſanctificatus fuero. vt paulo antè verſu 22. 26 Confidenter, לבטח .i. in magna fiducia ac confidentia, & ſine metu.

iudicia in omnibus'qui ſpernunt eos in circuitibus eorũ, & ſcient
quòd ego Iehouáh Deus eorum. Cap. XXIX.

Prophetat contra Pharaonem.

ANno decimo,menſe decimo,duodecima menſis,fuit verbũ 1
Iehouæ ad me,dicendo,
Fili hominis,pone faciem tuam cõtra Paryóh Regẽ Mixſráim, 2
& propheta contra eum,& contra Mixſráim vniuerſam.
Loquere,& dic,Sic dixit Dominus Iehouáh,Ecce ego contra te 3
Paryóh Rex Mixſráim,'cete magne qui cubas in medio'fluminum
ſuorum:qui dixit,Meus eſt fluuius meus,& ego'feci mihi.
Et ponam hamos in maxillis tuis,'& agglutinabo piſces'flumi- 4
num tuorum ſquamis tuis,'& aſcẽdere faciam te de medio flumi-
num tuorum, atque omnes piſces fluminum tuorũ ſquamis tuis
adhærebunt.
'Et derelinquam te in deſerto, te *inquam* & omnes piſces fluminũ 5
tuorum:in ſuperficie agri'cades,non recolligeris,nec congregabe
ris:beſtiis terræ & volatilibus cæli dedi te pro eſca.
Et ſcient omnes habitatores Mixſráim quòd ego Iehouáh, eo ꝙ 6
fuerunt'baculus arundineus domui Iſraẽl.
Quum apprehenderint te manu, confringeris, & lacerabis eis 7
'totum humerum:& quũ innixi fuerint tibi,'contereris,'& ſtare fa
cies eis totos renes.

AEgypti deſolationẽ prædicit & AEgyptiorũ diſperſionem.

Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh,Ecce ego adduco aduer- 8
ſum te gladium,'& excidam ex te hominem & iumentum.
Erítque terra Mixſráim'in deſertum & ſolitudinẽ: & ſciẽt quòd 9
ego Iehouáh,eo quòd dixit,'Fluuius meus *eſt*,& ego feci.
Idcirco ecce ego *venturus ſum* contra te, & ad flumina tua, dabó- 10
que terram Mixſráim'in ſolitudines ſolitudinis deſerti à turre Se
ueneh vſque ad terminum Chúſ.
Non tranſibit per eam pes hominis, neque pes iumenti tranſi- 11
bit per eam,'nec habitabitur quadraginta annis.
'Dabóque terrã Mixſráim in deſolationem in medio terrarum 12
deſolatarum, & vrbes eius in medio vrbium deſtructarum erunt
in deſolationem quadraginta annis, diſpergámque Mixſráim in
Gentes,'& ventilabo eos in terras.

Poſt 40 annos ſe reſtituturum AEgyptũ pollicetur dominus.

Sic enim dixit Dominus Iehouáh, In fine quadraginta annorũ 13
congregabo Mixſráim de populis inter quos diſperſi fuerint.
Et reducã'captiuitatem Mixſráim,reducam inquã eos *in* terram 14
Pathróſ,in terrã habitationis ſuæ:erúntque ibi regnum'humile.
Præ *aliis* regnis erit humile, nec eleuabit ſe vltrà ſuper Gentes: 15

iudicia in õnibus qui aduerſantur eis
per circuitum: & ſcient quia ego Do-
minus Deus eorum. Cap. XXIX.

1 IN anno decimo, decimo menſe,
duodecima die mẽſis,factũ eſt ver-
bum Domini ad me,dicens,
2 Fili hominis, pone faciem tuã con-
tra Pharaonem Regem AEgypti, &
prophetabis de eo & de AEgypto v-
niuerſa.
3 Loquere,& dices, Hæc dicit Domi-
nus Deꝰ, Ecce ego ad te Pharao Rex
AEgypti draco magne, qui cubas in
medio fluminũ tuorũ, & dicis, Meus
eſt fluuius,& ego feci memetipſum.
4 Et ponam frenum in maxillis tuis,
& agglutinabo piſces fluminum tuo-
rum ſquamis tuis: & extraham te de
medio fluminum tuorum,& vniuerſi
piſces tui ſquamis tuis adhærebunt.

B

5 Et proiiciam te in deſertum,& om
nes piſces fluminis tui: ſuper faciem
terræ cades,nõ colligẽris,neque con-
gregaberis:beſtiis terræ & volatilibꝰ
cæli dedi te ad deuorandum.
6 Et ſcient omnes habitatores AEgy
pti quia ego Dominus,ꝓ eo quòd fui-
ſti baculus arundineus domui Iſrael.
7 Quando apprehenderũt te manu,
& confractus es, & laceraſti omnem
humerum eorum: & innitentibus eis
ſuper te,comminutus es,& diſſoluiſti
omnes renes eorum.
8 Propterea hæc dicit Dominꝰ Deꝰ,
Ecce ego adducam ſuper te gladium:
& interficiam de te hominem & iu-
mentum.
9 Et erit terra AEgypti in deſertum
& in ſolitudinem: & ſcient quia ego
Dominus,pro eo quòd dixerit,Fluuiꝰ
meus eſt,& ego feci eum.
10 Idcirco ecce ego ad te, & ad flumi-
na tua: dabóque terram AEgypti in
ſolitudines gladio diſſipatam, à turre
Syenes,vſq; ad terminos AEthiopiæ.

C

11 Nõ ꝑtrãſibit eam pes hominis,ne-
que pes iumenti gradietur in ea: & nõ
habitabitur quadraginta annis.
12 Dabóque terram AEgypti deſertã
in medio terrarum deſertarum, & ci-
uitates eius in medio vrbium ſubuer-
ſarum,& erunt deſolatæ quadraginta
annis: & diſpergam AEgyptios in na
tiones,& ventilabo eos in terras.
13 Quia hæc dicit Dominꝰ Deus,Poſt
finem quadraginta annorum congre
gabo AEgyptum de populis in qui-
bus diſperſi fuerant.
14 Et reducã captiuitatẽ AEgypti, &
collocabo eos in terra Phatures, in
terra natiuitatis ſuæ, & erunt ibi in
regnum humile.
15 Inter cætera regna erit humilima,&

Quj ſpernũt eos, השאטים אותם qui diripiunt eos.vel ſpoliant. Hebraiſmus,quum ſumpſero pœnas de omnibus qui affligunt eos vndiq;.

IN CAPVT XXIX.

3 Cete התנים draco.ſignificat piſcem ingentis magnitudinis. Comparat cete Regem AEgypti. Fluminum ſuorum יאריו Pronomen tertiæ perſonæ pro ſecundæ,tuorum. יאור propriè ſignificat riuũ,ſiue riuulũ,qui deriuatur ab alio magno. Per יאורים autem intelligit Nilũ,quòd aquæ eius per foſſas huc illuc deductæ diſtribuerẽtur in multas partes. Et per Nilũ hic intelligit AEgyptũ, quòd tota allueretur,ac irrigaretur Nilo. Feci mihi: עשיתני ſub.illum fluuiũ. Pronomẽ iunctũ pro ſeparato עשיתני pro עשיתי לי Feci ſcilicet vt allueret,ac irrigaret totam regionem meam,idque mea induſtria,prudentia,ac ſapientia. Alii vertunt,feci me.ſub.Regem magnum mea induſtria.

4 Et agglutinabo והרבקתי & adhærere faciam. Per hamos intelligit potentiam ingentis exercitus quem immiſſurus erat Dominus contra AEgyptum. Fluminum t. יאוריך vt præcedenti verſu. Et aſcendere fa.te והעליתיך & extraham te.

5 Et derelinquam te ונטשתיך Et deſeram te. Cades,non recol.neque congr. תפול לא תאסף ולא תקבץ. i.concides mortuus in terram,neque ſepelieris. 6 Baculus arund. משענת קנה fulcrum arundineum. ſcipio arundineus.ſub.fractus.i.qui non potuerunt iuuare Iſraelitas,quum tamen ipſi toti penderent ab eis.eſt enim calamus fractus infirmior quàm vt poſſit quempiam ſuſtinere ac ſuſtentare.

7 Totum humerum: כל־כתף Fragmenta, ſiue partes fractæ calami,quæ vtplurimum ſunt acutæ,dum ſeſe inſinuant in humerum, vel vlnas,vulnerant. Iſraelitæ autem præ nimia confidentia in AEgyptiis,defecerunt à Rege Babyloniorum, & ob id perierunt. Nam AEgyptii qui polliciti fuerant ferre illis opem & auxilium,fefellerunt eos.id enim non potuerunt præſtare. Contereris, תשבר confringeris.

Et ſtare fac.&c. והעמדת להם כל־מתנים: Hebraiſmus,coges eos ſeſe erigere in pedes.qui enim innituntur, ſolent habere renes incuruos.q.d.recti,& ſine ſcipione incedent. 8 Et excidam והכרתי & exterminabo. 9 In deſertum לשממה in deſolationem.

Fluuius meus יאור לי Vt ſuprà verſu 3. 10 In ſolitudines ſolit.deſerti, לחרבות חורב שממה in deſolationes ſolitudinis deſerti. Hebraiſmus,reddam prorſus deſolatam ac deſertam. 11 Nec habitabitur ולא תשב nec habitabilis erit. 12 Dabóque ונתתי ponámque.i.reddam deſolatam vt ſunt aliæ regiones deſolatæ. Et ventilabo eos וזריתים Vt ſuprà cap.5.b.10. 14 Captiuitatem את־שבות Significat multitudinem captiuorum.i.reducam AEgyptios qui captiui fuerint. Humile שפלה: .i.paruum.

non eleuabitur vltrà ſuper nationes, & imminuã eos ne imperent Gẽtib⁹.

imminuam enim eos ne dominentur Gentibus.

Neque erunt vltrà domui Iſrael in confidentia, docentes iniquitatem, vt fugiant & ſequãtur eos: & ſcient quia ego Dominus Deus

16 Et non erit vltrà domui Iuſraнél in confidentiam quæ recorda-
ri facit iniquitatis, quum reſpexerint poſt eos: & ſcient quòd ego
Dominus Iehouáh.

D Et factũ eſt in viceſimo & ſeptimo anno, in primo, in vna mẽſis: factum eſt verbum Domini ad me, dicens,

Fili hominis, Nabuchodonoſor Rex Babylonis ſeruire fecit exercitũ ſuum ſeruitute magna aduerſus Tyrũ: omne caput decaluatũ, & omnis humerus depilatus eſt: & merces nõ eſt reddita ei, neque exercitui eius de Tyro, pro ſeruitute qua ſeruiuit mihi aduerſus eam.

17 Et fuit viceſimo ſeptimo anno, primo *menſe*, prima *die* menſis, AEgyptus, merces Regis Nabuchodonoſor ob laborem quem ſubiit aduerſus Tyrum.
fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo,
18 Fili hominis, Nebuchadneхςár Rex Babél ſeruire fecit exer-
citum ſuum ſeruitutem magnam aduerſus хSór: omne caput de-
caluatum eſt, & omnis humerus depilatus eſt: merces autem non
fuit ei, & exercitui eius de хSór pro ſeruitute quam ſeruiuit aduer-
ſus eam.

Propterea hæc dicit Domin⁹ De⁹, Ecce ego dabo Nabuchodonoſor Regem Babylonis in terra AEgypti, & accipiet multitudinem eius, & deprædabitur manubias eius, & diripiet ſpolia eius, & erit merces exercitui illius.

19 Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, Ecce ego do Nebu-
chadneхςár Regi Babél terram Miхςráim, & accipiet multitudinẽ
eius, & ſpoliabit ſpolia eius, & prædabitur prædam eius, & erit mer
ces exercitui eius.

Et operi quo ſeruiuit aduerſus eam, dedi ei terram AEgypti, pro eo quòd laborauerũt mihi, ait Domin⁹ Deus.

20 *Propter* opus eius quo ſeruiuit in ea, dedi ei terrã Miхςráim, quia
malum fecerunt contra me, dixit Dominus Iehouáh.

In die illo pullulabit cornu domui Iſrael, & tibi dabo apertum os in medio eorũ: & ſcient quia ego Domin⁹.

21 In die illa germinare faciam cornu domui Iuſraнél: & tibi dabo
apertionem oris in medio eorum: & ſcient quòd ego Iehouáh.

Cap. XXX.

ET factum eſt verbum Domini ad me, dicens,

Fili hominis, propheta, & dic, Hæc dicit Dominus Deus, Vlulate, væ væ diei:

Cap. XXX.

1 ET fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo, Plãgitur deſtructio AEgypti, & vrbium eius.
2 Fili hominis propheta, & dic, Sic dixit Dominus Iehouáh,
Vlulate, *dicentes*, Væ diei:

Quia iuxtà eſt dies, & appropĩquat dies Domini, dies nubis: tempus Gẽtium erit,

3 Quia propè eſt dies, propè inquã eſt dies Domini, dies nubis:
& tempus Gentium erit,

Et veniet gladius in AEgyptum: & erit pauor in AEthiopia, quũ ceciderint vulnerati in AEgypto, & ablata fuerit multitudo illius, & deſtructa fundamenta eius.

4 Veniétque gladius in Miхςráim, & erit dolor in Chuuſ quum
ceciderint vulnerati in Miхςráim: & tollent multitudinem eius,
& deſtruentur fundamenta eius.

AEthiopia, & Libya, & Lydi, & omne reliquum vulgus, & Chub, & filii terræ fœderis, cum eis gladio cadent.

5 Chuuſ, & Put, & Lud, & omne vulgus, & Chub, & filii terræ fœ
deris, cum eis gladio cadent.

B Hæc dicit Dominus Deus, Et corruent fulciẽtes AEgyptũ, & deſtruetur ſuperbia imperii eius: à turre Syenes gladio cadent in ea, ait Dominus Deus exercituum.

6 Sic dixit Iehouáh, Cadent fulcientes Miхςráim, & deſcendet ſu
perbia fortitudinis eius: à turre ɒSeuenéh gladio cadent in ea, di-
xit Dominus Iehouáh.

Et diſſipabuntur in medio terrarũ deſolatarum, & vrbes eius in medio ciuitatum deſolatarum erunt.

7 Et deſolabuntur in medio terrarum deſolatarum, & vrbes eius
in medio vrbium deſertarum erunt.

Et ſcient quia ego Dominus, quum dedero ignem in AEgypto, & attriti fuerint omnes auxiliatores eius.

8 Et ſcient quòd ego Iehouáh quum dedero ignem in Miхςráim,
& attriti fuerint omnes auxiliatores eius.

In die illa egredientur nuntii à facie mea in trieribus ad conterendã AEthiopiæ cõfidentiam, & erit pauor in

9 In die illa egredientur nuntii à facie mea in nauibus ad terren-
dum Chuuſ *habitantem* confidenter: erítque dolor in eis ſicut *in* die

16 In confidentiam, למבטח in ſpem.in fiduciam.i.non ponent poſthac Iſraelitæ fiduciam ſuam in AEgyptiis. Quæ recordari fa.
iniq. מזכיר עון reducentem iniquitatem in memoriam,vt,&c.i.quæ cauſa eſt vt aliorum ſcelerum Iſraelitarum ſit memor Deus,qui defi-
cientes ab ipſo,poſuerunt omnẽ ſpem ac fiduciam ſuã in virtute,potentia,ac viribus AEgyptiorũ. 18 Seruire fecit,&c.'העביד וגו.i.
fatigauit exercitum ſuum valde,in oppugnanda Tyro, ita vt præ nimio labore defluuium capillorum paſſi ſint, & humeri eorum depilati
geſtatione onerum crebra:(deferebant enim lapides & ligna in obſidione Tyri quæ durauit multo tempore) nec mercedem reportauit ſuf
ficientem de opibus Tyri,pro labore quem mea cauſa impendit in expugnatione illius. 19 Multitudinem eius, המונה .i.promi-
ſcuam plebem:ſub.in ſeruos. Et ſpoliabit,&c. 'ושלל וגו Hebraiſmus,ſpoliabit eam,ac prædabitur pro mercede qua ſeruiuit mihi.
20 In ea,בה ſub.Tyro demolienda. 21 Germinare fa.cornu אצמיח קרן.i.circa illa tempora reſtituã Iſraelem in priſtinum ſta-
tum,hoc eſt reſtituam illi robur,fœlicitatem,libertatem,regnum,&c. Apertionem oris,פתחון פה Hebraiſmus,libertatem loquendi,vt
ſuprà cap.24.d.27.

IN CAPVT XXX.

2 Væ diei. הה ליום: Ah diei.ſub.afflictionis & calamitatis. Quidam,O diem infœlicem. 3 Die nubis: יום ענן .i.tempus ne-
bulosum ac turbulentum,quo Gentes ſuperaturæ & afflicturæ ſunt AEgyptios. Erit. יהיה: fut.Heb.pro præſ.inſtat.
4 Et erit dolor והיתה חלחלה & erit formido. vel pauor.vt infra,verſu 9.Eſt enim Chus ſiue AEthiopia ſubiecta AEgypto.i.AEthio-
pes audita vaſtatione AEgypti,formidabunt,ac timebũt ſibi. Et tollent multitudinẽ eius, ולקחו המונה Vt præcedenti capite,verſu 19.
5 Et filii terræ fœd. ובני ארץ הברית Hebraiſmus,qui cum hac terra fœdus inierunt. 6 Fulcientes Miхς. סומכי מצרים .i.fa-
uentes AEgyptiis. Et deſcendet ſuperb. וירד גאון & corruet faſtus.Poſtea verſu 18,dicit,Et ceſſabit in ea ſuperbia fortitudinis eius.
A turre ɒSeuenéh ממגדול סונה Subaudi ex præcedenti capite,verſu 10,vſque ad terminum AEthiopiæ. 7 In medio בתוך
.i.erunt de numero.q.d.Regiones AEgypti erunt deſolatæ perinde atque aliæ regiones quas iam deuaſtauit exercitus ille Regis Babylo-
niorum.Eadem habet verſus 12 præcedentis capitis. 8 Quum dedero בתתי quum poſuero.Per ignẽ intelligit afflictionẽ.vel hoſtẽ.
9 A facie mea מלפני Hebraiſmus,à me miſſi. Confidenter: בטח .i.degentem in otio. Dolor חלחלה formido.pauor.
quòd ſit coniunctus dolori.i.timebunt ſibiipſis,quemadmodum timebant quum vaſtaretur AEgyptus.

Mixſráim: quia ecce venit *tempus uiſitationis eorum.*
10 Sic dixit Dominus Iehouáh, Et ceſſare faciã multitudinẽ Mixſ-
ráim per manum Nebuchadrnexſár Regis Babél.
11 Ipſe, & populus eius cum eo, fortiſſimi Gentium adducẽtur ad
diſperdendum terram: euaginabúntque gladios ſuos ſuper Mixſ-
ráim, & implebunt terram interfectis.
12 Et ponam flumina in ſiccitatem, & vendam terrã in manu ma
lorum, & diſſipabo terram, & plenitudinem eius per manum alie
nigenarum. ego Iehouáh loquutus ſum.
13 Sic dixit Dominus Iehouáh, Et perdam ſimulachra, & ceſſare fa
ciam idola de Nóph, & dux de terra Mixſráim non erit vltrà, dabó-
que timorem in terra Mixſráim.
14 Et deſolabo Pathróos, dabóque ignem in xSóyan, & faciam iu-
dicia in Nox.
15 Et effundam iram meam ſuper oSín robur Mixſráim, & ſuccidã
multitudinem Nox.
16 Et dabo ignem in Mixſráim, dolendo dolebit oSín, & Nox erit
vt ſcindatur, & ipſi Nóph *uenient* anguſtiæ interdiu.
17 Iuuenes Auen & Phi-béuſeth gladio cadent, & illæ in captiuita
tem ibunt.
18 Porrò in Thenhaphnenhéos prohibebit dies *lucem ſuam* dum contri
uero ibi vectes Mixſráim, & ceſſabit in ea ſuperbia fortitudinis
ſuæ: ipſam nubes operiet, & habitatores villarum eius in capti-
uitatem ibunt.
19 Faciámque iudicia in Mixſráim, & ſcient quòd ego Iehouáh.
20 Fuit præterea, vndecimo anno, primo *menſe*, ſeptima *die* menſis
factum eſt verbum Iehouæ ad me, dicendo,
21 Fili hominis, brachium Paryóh Regis Mixſráim confregi, & ec-
ce non fuit alligatum vt ponantur medicamina, vt apponatur fa-
ſcia ad obligandum illud, ad roborandum illud vt teneat gladiũ.
22 Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, Ecce venio ad Paryóh
Regem Mixſráim, & conteram brachia eius *ac* fortitudinem, & *iam*
confractum eſt, & cadere faciam gladium de manu eius.
23 Et diſpergam Mixſráim in Gentes, & ventilabo eos in terras.
24 Et roborabo brachia Regis Babél, dabóque gladium meum in
manu eius, & confringam brachia Paryóh, & vociferabitur voci-
feratione interfecti coram eo:
25 Roborabo inquam brachia Regis Babél, & brachia Paryóh cón-
cident: ſciéntque quòd ego Iehouáh, quum dedero gladiũ meum

eis in die AEgypti: quia abſq; dubio
veniet.
10 Hæc dicit Dominus Deus, Et ceſſa-
re faciam multitudinẽ AEgypti in ma C
nu Nabuchodonoſor Regis Babylo-
nis.
11 Ipſe & populus eius cum eo fortiſſi
mi Gentium adducẽtur ad diſperden-
dam terram: & euaginabunt gladios
ſuos ſuper AEgyptum, & implebunt
terram interfectis.
12 Et faciam alueos fluminum aridos,
& tradam terram in manus peſſimo-
rum: & diſſipabo terram, & plenitudi
nem eius in manus alienorũ. ego Do
minus loquutus ſum. Zachar.13.a
13 Hæc dicit Dominus Deus, Et diſp D
dam ſimulachra, & ceſſare faciam ido
la de Memphis: & dux de terra AEgy
pti nõ erit amplius: & dabo terrorem
in terra AEgypti.
14 Et diſperdam terram Phathures, &
dabo ignem in Thaphnis, & faciam
iudicia in Alexandria.
15 Et effundam indignationem meam
ſuper Peluſium robur AEgypti, & in-
terficiam multitudinem Alexandriæ.
16 Et dabo ignem in AEgypto: quaſi
parturiens dolebit Peluſiũ, & Alexan E
dria erit diſſipata, & in Memphis an-
guſtiæ quotidianæ.
17 Iuuenes Heliopoleos & Pubáſti gla
dio cadent, & ipſæ captiuę educentur.
18 Et in Taphnis nigreſcet dies, quum
contriuero ibi ſceptra AEgypti, & de-
fecerit in ea ſuperbia potentiæ eius:
ipſam nubes operiet, filiæ autẽ eius
in captiuitatem ducentur.
19 Et iudicia faciam in AEgypto: &
ſcient quia ego Dominus.
20 Et factum eſt in vndecimo anno, in
primo mẽſe, in ſeptima menſis, factũ
eſt verbum Domini ad me, dicens, F
21 Fili hominis, brachium Pharaonis
Regis AEgypti confregi: & ecce non
eſt obuolutum, vt reſtitueretur ei ſa-
nitas, vt ligaretur pannis, & faſcire-
tur linteolis, & recepto robore poſſit
tenere gladium.
22 Propterea hæc dicit Dominus De9,
Ecce ego ad Pharaonem Regem AE
gypti: & comminuam brachium eius
forte, ſed confractum: & deiiciam gla
dium de manu eius.
23 Et diſpergam AEgyptum in Genti
bus, & ventilabo eos in terris. G
24 Et confortabo brachia regis Baby
lonis, dabóque gladium meum in ma
nu eius: & confringam brachia Pha-
raonis, & gement gemitibus interfe-
cti coram facie eius:
25 Et cõfortabo brachia Regis Baby
lonis, & brachia Pharaonis cóncidẽt:
& ſcient quia ego Dominus, quũ de-

10 Multitudinem המון ſtrepitum. q.d. antea AEgyptus populis & vrbibus multis frequẽs erat: verum Nabuchodonoſor omnia per-
det, AEgyptióſque ita affliget vt poſtea deſerta videri poſſit AEgyptus. Paulo pòſt verſu 15, dicit, Et ſuccidam multitudinem.
11 Adducentur מובאים ſub. à me. Præſ. Heb. pro fut. 12 Et ponam ונתתי Ad verbum, Et dabo. i. reddam flumina parua, acſi
eſſent omnino ſicca. Alii referunt ad ſiccitatem Nili, qui alluit & irrigat totam AEgyptum. Et vendam ומכרתי & tradam. more ſcili-
cet vendentis. Et plenitudinem eius ומלואה .i. quicquid ea continet, aut eſt in ea. 14 Dabóque ignem ונתתי אש Et in-
iiciam ignem. Ignis pro afflictione. i. grauiſſimè affligam. Et faciam iud. ועשיתי שפטים Hebraiſmus, iuſto iudicio puniam, & caſtiga-
bo. Idem quod, dabo, vel ponam ignem. 15 Et ſuccidam multitud. והכרתי את המון Paulo ſuprà, verſu 10, dixit, & ceſſare faciam.
16 Vt ſcindatur, להבקע ad rumpendum. i. perrumpentur muri Alexandriæ. Interdiu. יומם: Ad verbum, diei. q.d. in die venient
inimici eius, non in nocte. Alii exponunt diurnæ, vel quotidianæ. 17 Et illæ והנה & ipſæ. ſub. vrbes, vel mulieres.
18 Prohibebit חשך Præt. Heb. pro fut. arcebit. i. retinebit apud ſe. q.d. dies vertetur in noctem, vel obſcurabitur præ nimio luctu.
Vectes מוטות catenas. Alii, vincula, ſub. iugorum. i. iuga AEgypti: hoc eſt quum aſſeruero in libertatem quos AEgyptii tenent in ſer-
uitute. donantur enim libertate captiui, vrbe expugnata. Infrà cap. 34. f. 27, plena locutio legitur מוטות עולם vincula iugi eorum. Et
ceſſabit ונשבת Suprà verſu 6, dixit, Et deſcendet ſuperbia, &c. Ipſam nubes oper. היא ענן יכסנה eam nubes teget. vel obruet. i. redde-
tur obſcura. 20 Anno שנה regni ſcilicet Sedeciæ, vel captiuitatis Ioachin. 21 Confregi, שברתי Præt. Heb. pro fut. eſt enim
alia prophetia in AEgyptios. Quidam malunt per præteritum omnia vertere, quòd alludere videatur ad inſignem illam victoriam quam
reportauerat Rex Babylonis de Pharaone Necho apud Charchamis. i. iam fregi. Vt ponantur med. לתת רפאות. i. ſic affligam AEgy-
ptios, vt reſurgere, aut priſtinas vires recuperare non poſſint. Metaphora à chirurgia. q.d. nulla medicina aut curatione vltrà ſanari poterit.
22 Fortitudinem, &c. את החזקה ואת הנשברת forte illud [vel robuſtum, ſub. regnum,] & *illud quod iam* fractũ eſt. i. regionem illam quã
detraxit illi Rex Babylonis. 23 Et diſpergam והפיצותי Vide ſuprà cap. 5. b. 10, & 29. c. 12. 24 Vociferatione interf. נאקות חלל
.i. edet gemitus hominis agentis animam dum interficitur: hoc eſt interficietur ab eo.

dero gladiũ meũ in manũ Regis Babylonis, & extẽderit eũ ſup terrã AEgypti.
Et diſpergam AEgyptum in nationes, & ventilabo eos in terras, & ſcient quia ego Dominus.

Cap. XXXI.

ET factum eſt in anno vndecimo, tertio menſe, vna mẽſis, factũ eſt verbum Domini ad me, dicens,
Fili hominis dic Pharaoni Regi AEgypti, & populo ei⁹, Cui ſimilis factus es in magnitudine tua?
Ecce Aſſur quaſi cedrus in Libano pulcher ramis, & frõdib⁹ nemoroſus, excelſúſque altitudine, & inter condẽſas frõdes eleuatum eſt cacumen ei⁹.
Aquæ nutrierunt illum, abyſſus exaltauit illum: flumina eius manabant in circuitu radicum eius, & riuos ſuos emiſit ad vniuerſa ligna regionis.
B Propterea eleuata eſt altitudo eius ſuper omnia ligna regionis: & multiplicata ſunt arbuſta ei⁹, & eleuati ſũt rami eius præ aquis multis.
Quúmque extẽdiſſet vmbrã ſuam, in ramis eius fecerũt nidos omnia volatilia cæli, & ſub frõdibus eius genuerũt omnes beſtiæ ſaltuum, & ſub vmbraculo illius habitabat cœtus Gentium plurimarum.
Erátq; pulcherrim⁹ in magnitudine ſua, & in dilatatione arbuſtorũ ſuorũ: erat enĩ radix illi⁹ iuxta aquas multas,
C Cedri non fuerunt altiores illo in paradiſo Dei, abietes non adæquauerunt ſummitatẽ eius, & platani non fuerũt æquæ frondibus illius: omne lignum paradiſi Dei non eſt aſſimilatũ illi, & pulchritudini eius:
Quoniã ſpecioſum feci eum, & multis condenſiſque frondibus: & æmulata ſunt eum omnia ligna voluptatis quæ erant in paradiſo Dei.
Propterea hæc dicit Domin⁹ De⁹, Pro eo quòd ſublimatus eſt in altitudine, & dedit ſummitatem ſuam virẽ-
D tem atque cõdenſam, & eleuatum eſt cor eius in altitudine ſua:
Tradidi eũ in manus fortiſſimi Gentium, faciens faciet ei iuxta impietatẽ eius: eieci eum.
Et ſuccident eum alieni & crudeliſſimi nationum, & proiicient eum ſuper montes, & in cunctis conuallibus corruent rami eius, & confringentur arbuſta eius in vniuerſis rupibus terræ, & recedẽt de vmbraculo eius omnes populi terræ, & relinquent eum.
E In ruina eius habitauerunt omnia volatilia cæli, & in ramis eius fuerũt vniuerſæ beſtiæ regionis.

in manu Regis Babél, & extenderit eum ſuper terram Mixſráim.
26 Et diſpergam Mixſráim in Gentes, ventilabóque eos in terras: &
ſcient quòd ego Iehouáh.

Cap. XXXI.

1 ET fuit″vndecimo anno, tertio *menſe*, prima *die* mẽſis, fuit verbũ
Iehouæ ad me, dicendo, Cõparatio fœlicitatis Pharaonicæ cũ fœlicitate Aſſyriorum.
2 Fili hominis dic ad Paryóh Regem Mixſráim, ″& ad multitudi-
nem eius, Cuinam ſimilis es″in magnitudine tua?
3 Ecce Aʋʃſúr *erat tanquã* cedrus in Lebanón, pulchra ramis, & ramis
denſis inumbrans, & excelſa altitudine, ″& inter condenſa fuit ca-
cumen eius.
4 Aquæ″creſcere fecerunt eum, ″vorago exaltauit illum: ″flumina
eius ibant per circuitus ″plantationis eius, & riuulos ſuos miſit ad
vniuerſas arbores agri.
5 Propterea exaltata eſt″altitudo eius præ omnib⁹ arboribus″agri:
& multiplicati ſunt rami eius, & prolõgati ſunt rami eius propter
aquas multas″quum illa mittebat *eas*.
6 In ramis eius nidificauerunt omnia volatilia cæli, & ſub ramis
eius pepererunt cunctæ beſtiæ agri, & in vmbra illius″habitauerũt
omnes Gentes multæ.
7 Pulchra itaque facta eſt magnitudine ſua, longitudine ramo-
rum ſuorum, quòd radix eius fuerit iuxta aquas multas.
8 Cedri″non abſconderunt eam in horto Dei, abietes non fuerũt
ſimiles ramis eius, ″& caſtaneæ non fuerunt ſicut rami eius: nulla
arbor in horto Dei fuit ſimilis ei in pulchritudine ſua.
9 Pulchram feci eam ″multitudine ramorum eius: ″& æmulatæ
ſunt eam omnes arbores ʏEdén quæ erant in horto Dei.
10 Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, Quandoquidem eleua- Vt excellẽtiam Pharaonis cũ Aſſyriorũ ſublimitate contulit, ita ſimilẽ eius interitum prædicit.
tus es″ſtatura, ″& dedit ſummitatem ſuam inter cõdenſa, & eleua-
tum eſt cor eius″in celſitudine ſua:
11 ″Tradidi eum in manum″fortiſſimi Gentium, faciẽdo″faciet ei:
propter impietatem eius eieci eum.
12 ″Et ſuccident eum alieni, ″fortes Gẽtium, ″& dimittent eum: ſu-
per montes & in cunctis vallibus corruent rami eius, & confringẽ
tur rami eius in vniuerſis torrẽtibus terræ: ″deſcendéntque ab vm-
bra eius omnes populi terræ, & relinquent eum.
13 ″Super ruinam eius habitabũt omnia volatilia cæli, & ſuper ra-
mos eius″erunt omnes beſtiæ agri.

IN CAPVT XXXI.

1 Vndecimo anno באחת עשרה שנה ſub. regni Sedeciæ. 2 Et ad multitudinẽ e. ואל־המונו .i. ad populum degentem in AEgypto.
erat enim populoſa admodũ. In magnitudine tua? בגדלך: Argumẽtatur à maiore ad minus. q.d. Cuinam venis comparandus, ſi ſpecte-
tur magnitudo, magnificentia, excellentia tua, id eſt vires & opes tuæ? an Regi Aſſyriorum? acſi dicat, non. fuit enim ille multo maior te, & ta
mẽ me authore cecidit dignitate ſua, nec potuit reſiſtere potentiæ meæ: quanto minus tu? 3 Et inter cond. &c. ובין עבותים וגו׳ inter cu-
ius condenſa ſummus ramus. i. inter cuius ramos condenſos, implicatos, ac perplexos. De hoc ramo excelſiore vide ſuprà cap. 17. a. 3. Cedrus,
Rex Aſſyriorum. Rami, & condenſa, populi AEgyptiaci & exteræ gentes illi ſubditæ. 4 Creſcere fec. e. גדלוהו Ad verbum,
magnificauerunt eum. i. educauerunt & nutriuerunt. Pronomen affixum הו refertur ad Regem Aſſur, quem ſignificat ארז cedrus, quæ eſt
fœminini gen. Vorago תהום abyſſus. abundantia aquarum. Flumina eius נהרותיה ſub. abyſſi. Plantationis eius, מטעה plãtæ
eius, ſub. cedri. 5 Altitudo e. קומתו ſtatura eius. Agri: השבה campi. i. regionis illius cui imperabat. Quum illa, &c. שלחה: quas
ipſa [ſub. abyſſus] miſit. 6 Habitauerunt, &c. ישבו וגו׳ ſederunt omnes gentes fortes. 8 Non abſconderunt e. לא־עממוהו
non operuerunt eam. i. nõ obũbrauerunt. q.d. nullæ cedri eam ſuperauerũt, ne eæ quidem quæ fuerũt in paradiſo terreſtri. Et caſtaneæ ערמונים
arborem intelligit. 9 Multitudine ramorum e. ברוב דליותיו vt paulo antè, verſu 7. Et æmulatæ ſunt eam ויקנאוהו ita
vt inuiderent ei. Hebraiſmus. 10 Statura, בקומה proceritate. Et dedit ſumm. ſ. inter condenſa, ויתן צמרתו אל־בין עבותים Par-
tim hæc oratio ad cedrũ refertur, partim ad rem ſignificatã per cedrum: vnde mutatio eſt perſonarũ, quũ præcedens verbũ ſit ſecũdæ perſ.
poſuit ſummũ ramum ſuũ inter condenſa: vt paulo antè verſu 3. q.d. nimiũ tibi placuiſti quòd ſtipatus eſſes magno ac frequenti ſatellitio.
11 Fortiſſimi איל Quum nomina Hebræa non inflectantur ad notãdam comparationem, more Latinorum, propterea interpretes pro
ratione loci nunc per comparatiuum vertunt nomina ipſa, nunc per ſuperlatiuum, vt hoc loco, fortiſſimi Gentium. i. Nabuchodonoſoris.
Chaldæos vocat fortiſſimos Gentium, quia imperauerunt poſtea Orienti. Faciet ei: יעשה לו ſub. quicquid volet: tractabit eum pro
voto. 12 Et ſuccident eum ויכרתוהו Quidam per præteritũ vertunt hæc verba, Et ſucciderunt, &c. vt præcedenti verſui reſpondeant,
Tradidi. Fortes Gentiũ, עריצי גוים robuſti [vel timendi] in Gentibus. i. latronibus & prædonibus. Et dimittent e. ויטשוהו poſtea-
quam ſcilicet amputauerint. Deſcẽdéntque וירדו. i. recedent, vel deficient ab eo populi quibus imperabat. 13 Super ruinam
eius על־מפלתו Intelligit truncum humi iacentem, vel cadauera. Erunt היו Præt. Heb. fuerunt. i. incederunt. q.d. conculcatus fuit
pedibus beſtiarum.

11 Tradidi eũ ואת נתו Fut. Heb. pro præt. & ו verti non debet.

Quamobrem″non eleuabũtur ſtatura ſua omnes arbores aqua- 14
rum, nec dabunt″ſublimitatem ſuam inter condenſa, ″neque ſta-
bunt″vlmi eorum in ſublimitate ſua,″omnes potatores aquarum:
quia omnes traditi ſunt morti, ″terræ inferiori in medio filiorum
hominum cum deſcendentibus in ſepulchrum.

Omnes caſum Aſſyrii Regis grauiter tulerũt.

Sic dixit DominusIehouáh, Eo die quo deſcendit ad infernum, 15
lugere feci, *&*″operire feci propter eum voraginem *ſacco*, prohibuí-
que″flumina eius, & prohibitæ ſunt aquæ multæ, ″& tenebreſcere
feci propter eum Lebanõ, & omnes arbores agri *illius*″fatigatæ ſunt.

″A fragore ruinæ eius″commoui Gentes, ″dum deſcendere feci 16
eum ad infernum cum deſcendentibus in ſepulchrum, & conſola
tionẽ acceperunt in terra inferiores omnes arbores yEdén″electæ,
& bonum Lebanón, ″omnes bibentes aquas.

Etiam″ipſi cum eo deſcenderunt ad infernũ ″ad interfectos gla- 17
dio, ″& brachium eius, *& qui*″ſedebãt in vmbra eius in medio Gẽtiũ.

Cuinam ſimilis factus es ″ſic in gloria ″& magnitudine inter ar- 18
bores yEdén? ″& deiicieris cum lignis yEdén in terram inferiorẽ,
in medio ″incircunciſorum dormies cum interfectis gladio. Is eſt
Paryóh, & vniuerſa multitudo eius, dixit Dominus Iehouáh.

Cap. XXXII.

Iubetur Propheta plangere Pharaonem Regem AEgypti.

ET fuit, ″duodecimo anno, duodecimo mẽſe, prima *die* menſis, 1
fuit verbum Iehouæ ad me, dicendo,

Fili hominis ″leua lamentum ſuper Paryóh Regem Mixſráim, & 2
dic ad eum, Catulo leonis ″Gentium ſimilis factus es, tu quoque
fuiſti tanquam cetus in maribus, ″& educebas flumina tua, & turba-
bas *cæteras* aquas pedibus tuis, & conculcabas flumina eorum.

Sic dixit Dominus Iehouáh, ″Expandam ſuper te rete meum in 3
cœtu populorum multorum, ″& extrahent te ſagena mea.

″Et relinquam te in terra, ſuper faciem agri proiiciam te: ″& ha- 4
bitare faciam ſuper te omnia volatilia cæli, & ſaturabo de te be-
ſtias vniuerſæ terræ.

Dabóq; ″carnẽ tuã ſuper mõtes: & cõplebo valles″celſitudine tua. 5

14 Quamobrem non eleuabuntur in
altitudine ſua omnia ligna aquarum,
nec ponent ſublimitatem ſuam inter
nemoroſa atque frondoſa, nec ſtabũt
in ſublimitate ſua omnia quæ irrigan
tur aquis: quia omnes traditi ſunt in
mortem ad terram vltimã, in medio
filiorum hominum ad eos qui deſcen
dunt in lacum.

F

15 Hæc dicit Dominus Deus, In die
quando deſcendit ad inferos induxi
luctum, operui eum abyſſo: & prohi-
bui flumina ei⁹, & coercui aquas mul
tas: contriſtatus eſt ſuper eum Liba-
nus, & omnia ligna agri cõcuſſa ſunt.

16 A ſonitu ruinę eius commoui Gen-
tes, quum deducerem eum ad infernũ
cum his qui deſcendebant in lacum:
& conſolata ſunt in terra infima om-
nia ligna voluptatis egregia atque
præclara in Libano, vniuerſa quæ irri
gantur aquis.

G

17 Nam & ipſi cum eo deſcendent ad
infernum ad interfectos gladio: &
brachium vniuſcuiuſque ſedebit ſub
vmbraculo eius in medio nationum.

18 Cui aſſimilatus es ô inclyte atque
ſublimis inter ligna voluptatis? ecce
deductus es cum lignis voluptatis ad
terram vltimam: in medio incircun-
ciſorum dormies, cum eis qui interfe
cti ſunt gladio. ipſe eſt Pharao, & om
nis multitudo eius, dicit Dominus.

Cap. XXXII.

1 ET factum eſt, duodecimo anno, in
menſe duodecimo, in vna mẽſis,
factũ eſt verbũ Domini ad me, dicẽs,

2 Fili hominis aſſume lamentum ſu-
per Pharaonem Regem AEgypti, &
dices ad eum, Leoni Gentium aſſimi-
latus es, & draconi qui eſt in mari: &
ventilabas cornu in fluminibus tuis,
& cõturbabas aquas pedibus tuis, &
conculcabas flumina earum.

3 Propterea hæc dicit Domin⁹ De⁹,
Expandam ſuper te rete meũ in mul
titudine populorum multorũ, & ex-
traham te in ſagena mea.

Suprà 12.d.13. & 17.ſ.20

4 Et proiiciam te in terram, ſuper fa-
ciem agri abiiciam te: & habitare fa-
ciam ſuper te omnia volatilia cæli, &
ſaturabo de te beſtias vniuerſæ terræ.

5 Et dabo carnes tuas ſuper mõtes, &
implebo colles tuos ſanie tua.

14 Non eleuabuntur לא יגבהו ne efferant ſe. ne exaltent ſe. Sic mox, nec ponant, neque ſtent, &c. Staturam vocat dignitatem & excellentiam. arbores item aquarum, eas quæ irrigantur aquis. Sublimitatem ſuam צמרתם ſummitatem ſuam. vt paulo antè verſu 10. Neque ſtabunt ולא־יעמדו neque conſiſtent. vel, neque ſtent, aut conſiſtant. i. ne putent ſe permanſuros in tanta excellentia & dignitate. Vlmi eorum אליהם Generale nomen eſt arborum: aut ſignificat vlmum. Omnes pota. aquarum: כל־שותי מים omnes potatrices aquarum. i. arbores quæ gaudent magno humore. Diuitiis affluentes intelligit. Per appoſitionem autem poſitum, vlmi potatrices aquarum. Terræ inferiori, &c. אל־ארץ וגו׳ .i. ſepulchro inter alios homines, ſiue inter plebeios. 15 Operire feci, &c. כסיתי עליו וגו׳ feci vt operiret *ſe* abyſſus. ſub. ſacco, more lugentium. Alludit ad illud quod verſu 4 dixit, Vorago [ſiue abyſſus] exaltauit eam. q. d. abyſſus illa quæ cedrum illam eduxerat, mœſta fuit eius cauſa. hoc eſt, opes illæ deſtitutæ eo Rege, videbantur lugere. Flumina eius, נהרותיה ſub. abyſſi, ne poſtea irrigarent eam cedrum. Et tenebreſcere feci ואקדר & tenebris offudi. i. nigris, ſiue pullis veſtibus indui. Fatigatæ ſunt. עולפה deliquium animi paſſæ ſunt. vt accidit feſſis ac fatigatis ex itinere aut alio labore. Significat autem, emortuas penè fuiſſe arbores: per quas intelligit alios viros principes ac nobiles, vel incolas Aſſyriæ. 16 A fragore מקול Ad verbũ, A voce. i. ob ſtrepitum. Meminit fragoris ruinæ, quòd comparauerit eum cedro altiſſimæ. cadunt enim Reges è ſublimi & alto. Commoui הרעשתי tremere feci. vel intremiſcere. i. reddidi attonitas. Dum deſcendere fe. &c. בהורידי אותו וגו׳ .i. dum deieci eum in ſepulchrum cum ſepultis. Electæ, & bonum מבחר וטוב electio & bonum Libani. i. omnes arbores pulchræ, quales proueniunt in Libano. Omnes bib. aquas. כל שותי מים Appoſitiuè dictum, potatrices aquarum arbores, vt paulo antè verſu 14. 17 Ipſi הם ſubaudi, principes ac nobiles Aſſyriæ. Ad interfectos gladio, אל חללי־חרב cum interfectis gladio. i. cum aliis militibus eius. Et brachium eius וזרועו .i. qui erant illi vice brachii, nempe ſocii & adiutores, qui ſecuri inter alias gentes habitabant, quòd illis faueret aſſyrius. Sedebant ישבו Præt. perf. pro imperf. 18 Sic ככה adeò. q. d. nulli. Alloquitur Pharaonem. q. d. tu nunquam aſſequutus es dignitetem & excellentiam Regis Aſſyriorum, qui tamen cecidit: tu quoque caſurus es. Et magnitudine ובגודל, & magnificentia. excellentia Et deiicieris והורדת Ad verbum, & deſcendere factus es. Quidam, ſed depriméris. detruderis. Incircunciſorũ ערלים Vide ſuprá cap. 28.b.10.

IN CAPVT XXXII.

1 Duodecimo anno, בשתי עשרה ſub. regni Sedeciæ Regis Iudæ, qui fuit primus annus captiuitatis poſt deſtructionem Ieruſalem & templi. Infrà cap. 33.e.21, dicit, Duodecimo anno, *menſe* decimo, *die* quinta menſis transmigrationis noſtræ. 2 Leua lamentum שא קינה attolle lamentationem. Vide ſuprà cap. 16.c.17, & 27.a.2. Gentium גוים .i. verſanti inter Gentes. q. d. Quod eſt leo inter animãtia, hoc fuiſti inter Gentes, nempe Rex maximus ac tyrannus. Et educebas flu. t. ותגח בנהרותיך Et reducebas [ſub. aquas] per flumina tua. Per aquas & flumina, intelligit copias militares & ingentem exercitum. Et per turbationem aquarum, motus bellicos quos ille ſuo exercitu excitabat contra alias Gentes. Alii vertunt, & exibas cum fluminibus tuis. Alii, inſolens fuiſti in fluminibus tuis.
3 Expandam, &c. ופרשתי וגו׳ Sic ſuprà cap. 12.d.13. & 17.d.20. i. Incitabo contra te Regem maximum qui adducet contra te ingentem exercitum quo ſuperaberis ac vincẽris. Et extrahent te והעלוך Ad verbum, & aſcẽdere facient te. 4 Et relinquam te ונטשתיך Similia dixit ſuprà cap. 29.a.5. Et habitare faciam והשכנתי Vide capite præcedenti, verſu 13. 5 Carnem tuam בשרך Singul. pro plur. carnes tuas. i. tuorum militum. q. d. Etiam qui confugerint ad montes, illic cadent & interficientur. Celſitudine tua. רמותך altitudine tua. i. magno aceruo cadauerum exercitus tui. vel, cadaueribus copiarum tuarum, de quibus ſuperbiebas, ſiue in quibus nimium tibi placebas. Poteſt enim hîc celſitudo, ſiue altitudo referri ad externa, vel ad animum.

B Et irrigabo terram fœtore ſanguinis tui ſuper montes, & valles implebuntur ex te.

Eſaie 13.b.10 ioel.2.g.31 & 3.c.15 matth.24.c.29

Et operiam, quū extinctus fueris, cælos: & nigreſcere faciam ſtellas ei⁹, ſolem nube tegam, & luna non dabit lumen ſuum.

Omnia luminaria cæli mœrere faciam ſuper te: & dabo tenebras ſuper terram tuam, dicit Dominus Deus.

Et irritabo cor populorum multorum, quū induxero contritionē tuam in Gentibus ſuper terras quas neſcis.

Et ſtupeſcere faciam ſuper te populos multos, & Reges eorum horrore nimio formidabunt ſuper te, quū volare cœperit gladius meus ſuper facies eorum: & obſtupeſcent repentē ſinguli pro anima ſua in die ruinæ tuæ.

C Quia hæc dicit Dominus Deus, Gladius Regis Babylonis veniet tibi,

In gladiis fortium deiiciam multitudinē tuam, inexpugnabiles omnes Gentes hæ: & vaſtabunt ſuperbiā AEgypti, & diſſipabitur multitudo eius.

Et perdam omnia iumēta eius quæ erant ſuper aquas plurimas: & nō conturbabit eas pes hominis vltrà, neq; vngula iumentorum turbabit eas.

Tunc puriſſimas reddam aquas eorum, & flumina eorum quaſi oleū adducam, ait Dominus Deus,

Quum dedero terram AEgypti deſolatam: deſeretur autem terra à plenitudine ſua, quando percuſſero omnes habitatores eius: & ſcient quia ego Dominus.

Planctus eſt, & plangent eum, filiæ Gentium plangent eum: ſuper AEgy-
D ptum, & ſuper multitudinē eius plāgent eum, ait Dominus Deus.

Et factum eſt in duodecimo anno, in quintadecima menſis, factum eſt verbum Domini ad me, dicens,

Fili hominis, cane lugubre ſup multitudinē AEgypti: & detrahe eam ipſam, & filias Gentium robuſtarum ad terram vltimam cum his qui deſcendunt in lacum.

Quo pulchrior es? deſcende, & dormi cum incircunciſis.

In medio interfectorum gladio cadent: gladius datus eſt, attraxerunt eam, & omnes populos eius.

6 Et irrigabo terrā″natationis tuæ ſanguine tuo vſque ad montes,″
& torrentes replebuntur″ex te.
7 ″Et operiam, quum extinxero te, cælos: & obtenebreſcere faciā
ſtellas eorum, Solem ″nube tegam, & Luna non lucere faciet lumen ſuum.
8 Omnia *alia* luminaria″lucis in cælo ″obteneſcere faciam propter
te, dabóque tenebras ſuper terrā tuam, dixit Dominus Iehouáh.
9 ″Et iraſci faciam cor populorum multorū, quum adduxero″con
tritionem tuam in Gentes, *&* ſuper terras quas non noſti.
10 Et obſtupeſcere faciā propter te populos multos, & Reges eorū
horreſcent propter te horrore, quum coruſcare fecero gladium
meum ante facies eorum, & exterrebuntur ad ſingula momenta
quiſque in animo ſuo, in die ruinæ tuæ.
11 Quia ſic dixit Dominus Iehouáh, Gladius Regis Babél veniet
tibi.
12 Gladiis″fortium cadere faciam multitudinem tuam,″fortes Gē
tium omnes ipſi, & vaſtabunt″ſuperbiam Mixſráim, diſperdetúr- Vaſtationē AEgypto à Rege Babylonis věturam prædicit.
que vniuerſa multitudo eius.
13 Perdā omnia iumenta eius″vt deſinant eſſe iuxta aquas multas,
neque″turbabit eas pes hominis vltrà, & vngulæ iumentorum non
turbabunt eas.
14 Tunc″immergi faciam aquas eorum, ″& flumina eorū velut o-
leum″deducam, dixit Dominus Iehouáh,
15 Quum dedero terrā Mixſráim in deſolationem, & deſolata fue
rit terra″à plenitudine ſua, quando percutiam omnes habitantes
in ea: & ſcient quòd ego Iehouáh.
16 ″Planctus eſt, & plangent eam, ″filiæ *inquam* Gentium plangent
eam: ″ſuper Mixſráim & ſuper omnem multitudinem eius plan-
gent, dixit Dominus Iehouáh.
17 Et fuit, duodecimo anno, decimaquinta *die* menſis fuit verbum Planctus ſuper deſcenſu eius ad inferos.
Iehouæ ad me, dicendo,
18 Fili hominis plāge ſuper multitudinem Mixſráim,″& deiice ip-
ſam, ipſam *inquam* & villas Gētium″robuſtarum ad terram″inferio-
rum, cum deſcendentibus″*in* ſepulchrum.
19 ″Quonam iucundior es?″deſcende, & dormi cum incircunciſis.
20 In medio interfectorum gladio″cadent: gladio″data eſt,″trahite
eam & omnes populos eius.

6 Natationis tuæ, צפחך .i.terrā tuam quæ alluitur & irrigatur Nilo in qua videris quaſi natare. Alii, natantem tibi.vt ſit pronomen affixum pro ſeparato.i.in vtilitatem tuam. Tota enim vtilitas AEgypti pendet ex irrigatione Nili. Intelligit de terra plana.q.d.loca ſuper quibus natabāt aquæ, irrigabo ſanguine tuo, natabitque ſanguis ſuper illis, vſqueadeo vt aſcendat montes. Per hyperbolen dictum. Quidam vertunt, inundantem tuam, ſiue inundationis tuæ.i.ſuper quam inundant aquæ. Ex te. ממך: .i.ſanguine ipſorum militū tuorum. 7 Et operiam, &c. וכסיתי וגו' Et tegam, quando extingam te, cælos. Deſcribit luctum maximum qui excitandus erat ob interitum & exitium Regis AEgyptiorum, quem comparat lucernæ maximæ & lucidiſſimæ, quæ quum extinguitur, mox ſuboritur fumus ingens qui offuſcat totum aerem. Qui autem ſunt in mœrore, videntur quaſi verſari in mediis tenebris. Nube בענן ſub.illa atra. 8 Lucis אור luminis.i.lucida & luminoſa hoc eſt reliquos planetas. Obtenebreſcere fa. אקדירם Ad verbū, obtenebreſcere faciam ea. Redundat pronomen. obſcurabo: tenebris perfundam. 9 Et iraſci fac. והכעסתי Et ad indignationem prouocabo.i.efficiam vt indignentur. Contritionem tuam in Gentes, שברך בגוים .i. milites tuos fractos, ſuperatos, & fugientes in Gentes tibi notas. 11 Fortium, &c. גבורים וגו' .i.gladiis hominum bellicoſorum, ſiue animoſorum ac ſtrenuorum militum proſternam exercitum tuum numeroſum. 13 Vt deſinant eſſe, &c. מעל מים רבים .i. Superbiam גאון faſtum.i.elegantiam, pulchritudinem ac dignitatem. Turbabit eas תדלחם conculcando ſcilicet.q.d.nulli homines, neque vlla iumenta tranſibunt ne poſthac paſcantur in pratis irriguis. 14 Immergi fa. אשקיע Ad verbū, profundabo.i.altiſſimas ac profundiſſimas faciam aquas: hoc eſt tranquillas, per riuulos Nili. Et flumina e. ונהרותם & riuulos eorum. Deducam, אוליך Ad quietas ac limpidas reddam. ſunt enim aquæ profundæ, limpidæ. 15 A plenitudine ſua, ממלואה .i.omnibus incolis ſuis priuata fuerit. 16 Planctus eſt קינה היא .i.hæc verbum, ire faciam. Filiæ בנות .i.incolæ vrbium ſubditarum Gentibus.vel mulieres.aut congregationes vrbiū. eſt lamentatio & planctus cuius memini. 18 Et deiice ipſam והורידהו & præcipita illam. Super Mixſráim על מצרים propter AEgyptum, & propter omnem, &c. ſub.per prophetiam tuam.i.prædicito fore vt pereant gladio AEgyptii, præcipita inquam eam è dignitate & excellentia maxima. Robuſtarum, אדירים magnificarum.illuſtrium.honorabilium. Inferiorum, תחתיות ſub.fouearum. In ſepulchrū. כור: lacum.ciſternam. Sūt enim ſepulchra magna ſimilia lacubus ac ſpeluncis. 19 Quonā iucundior es? ממי נעמת Quonam ſuauior es? pulchrior.elegantior.i.quanam dignitate, excellentia, ac maieſtate excellis? q.d.multi fuerunt ante te pulchriores ac elegantiores, qui tamen perierunt. Deſcende, & dormi רדה והשכבה Poſſunt eſſe imperat.pro fut.deſcendes & dormies. Deſcendes, ſub.de dignitate ad ſepulchrum. 20 Cadent, יפולו ſub. AEgyptii.i.interibunt vt & alii interfecti gladio. Data eſt, נתנה ſub. AEgyptiis. Trahite משכו ſub. ad mortem.vel, in ſepulchrum.

Loquẽtur ei 'fortes potentium de medio inferni, cum auxiliato 21
ribus eius, qui deſcẽderunt, & dormierunt *cum* incircunciſis interfe
ctis gladio.

Qui cum AEgypto deſcẽderint ad inferos.

Ibi Aſſúr,& vniuerſus cœtus eius,in circuitibus eius erunt 'ſe- 22
pulchra eius:omnes ipſi interfecti gladio:
'Cuius ſepulchra *iam* poſita ſunt in laterib9 ſepulchri,éſtque 'cœ- 23
tus eius per circuitus 'ſepulchri eius: 'omnes ipſi interfecti cecide-
runt gladio, 'qui dederunt formidinem in terra viuentium.
Ibi Elám,& vniuerſa multitudo eius per circuitus 'ſepulchri il- 24
lius. omnes hi interfecti ceciderũt gladio, qui deſcẽderunt 'incir-
cunciſi ad terram 'inferiorum : 'qui dederunt terrorẽ ſuum in ter-
ra viuentium, '& portauerũt ignominiam ſuam cum deſcenden-
tibus in ſepulchrum.
In medio interfectorum poſuerunt cubile ei, 'cum vniuerſo po 25
pulo eius, 'per circuit9 eius ſepulchra eius. 'omnes ii incircunciſi,
interfecti gladio, quia datus eſt terror eorum in terra viuentium,
& portauerunt ignominiam ſuam cum deſcendentibus in ſepul-
chrum,in medio interfectorum poſitus eſt.
Ibi Méſech,Thubál,& omnis multitudo eius,in circuitibus ei9 26
ſepulchra illius:omnes ii incircunciſi,interfecti gladio,quia dede-
runt formidinem ſuam in terra viuentium.
Et non 'dormient cum fortibus qui ceciderunt 'de incircunciſis 27
qui deſcenderunt ad infernum cum armis bellicis ſuis, '& poſue-
rũt gladios ſuos ſub capitibus ſuis: 'ſed erũt iniquitates eorum ſu
per oſſa ipſorum: 'quia terror fortium *illorum fuit* in terra viuẽtium.
'Tu verò in medio incircunciſorum contereris,& dormies cum 28
interfectis gladio.
Ibi Edóm & Reges eius & omnes 'duces eius,qui 'poſiti ſunt cũ 29
fortitudine ſua cũ interfectis gladio : ipſi cum incircunciſis dor-
mient,& cum deſcendentibus in ſepulchrum.
Ibi 'principes Aquilonis omnes & vniuerſi Sidonii,qui 'deſcen 30
derũt cum interfectis, 'in terrore ſuo à fortitudine ſua pudore af-
fecti ſunt, '&dormierunt incircunciſi cũ interfectis gladio,& por-
tauerunt pudorem ſuum cum deſcendentibus in ſepulchrum.
'Illos videbit Paryóh,& conſolationem accipiet ſuper vniuerſa 31

21 Loquentur ei potentiſſimi robuſtorum de medio inferni, qui cum auxiliatoribus eius deſcenderũt,& dormierũt incircunciſi, interfectique gladio.

E

22 Ibi Aſſur, & omnis multitudo eius: in circuitu illi9 ſepulchra eius: omnes interfecti,& qui ceciderunt gladio:

23 Quorum data ſunt ſepulchra in nouiſſimis laci, & facta eſt multitudo ei9 per gyrum ſepulchri eius: vniuerſi interfecti,cadentéſque gladio,qui dederant quondam formidinem in terra viuentium.

24 Ibi AElã, & omnis multitudo eius per gyrũ ſepulchri ſui.õnes hi interfecti,ruẽtéſque gladio, qui deſcenderũt incircũciſi ad terrã vltimã:qui poſuerũt terrorem ſuum in terra viuentiũ, & portauerunt ignominiam ſuam cũ his qui deſcenderunt in lacum.

25 In medio interfectorum poſuerunt cubile eius in vniuerſis populis eius: in circuitu eius ſepulchrum illius.omnes hi incircunciſi interfectique gladio: dederũt enim terrorem ſuum in terra viuentium,& portauerunt ignominiam ſuam cum his qui deſcendũt in lacum,in medio interfectorum poſiti ſunt.

F

26 Ibi Moſoch,& Thubal,& õnis multitudo eius: in circuitu eius ſepulchra illius. omnes hi incircunciſi interfecti,& cadẽtes gladio:quia dederũt formidinem ſuam in terra viuentium.

27 Et nõ dormient cũ fortibus,cadentibúſque,& incircunciſis qui deſcẽderunt ad infernũ cum armis ſuis:& poſuerũt gladios ſuos ſub capitib9 ſuis, & fuerunt iniquitates eorum in oſſibus eorum:quia terror fortium facti ſunt in terra viuentium.

G

28 Et tu ergo in medio incircunciſorum contereris, & dormies cum interfectis gladio.

29 Ibi Idumæa, & Reges eius, & omnes duces eius,qui dati ſunt cum exercitu ſuo cum interfectis gladio:& qui cum incircunciſis dormierunt, & cũ his qui deſcendunt in lacum.

30 Ibi Principes Aquilonis omnes & vniuerſi venatores : qui deducti ſunt cum interfectis,pauẽtes, & in ſua fortitudine confuſi:qui dormierunt incircunciſi cum interfectis gladio, & portauerunt confuſionem ſuam cum his qui deſcendunt in lacum.

31 Vidit eos Pharao,& conſolatus eſt

21 Fortes potentium, אלי גבורים potentiſſimi fortium.i.qui inter fortes ſunt potentiſſimi. Alii, Reges & principes. 22 Sepulchra eius: קברותיו ſub. AEgypti.q.d.vt Aſſyrii mortui ſunt,ita AEgyptii morientur. Sic loquitur(vt ait quidam Hebræorum)non quòd eodem loco eſſent ſepeliendi,ſed quòd ſimili morte perdendi. 23 Cuius ſepul.&c.'אשר וגו Ad verbũ,Cuius data ſunt ſepulchra eius. Pronomen fœmineũ redundãs, quod refert congregationem Aſſyriam. acſi dicat, Iam enim Aſſyrii mortui ſunt ac ſepulti in infima parte ſepulchri,ſiue foueæ ſepulchralis. Cœtus eius קהלה congregatio eius.ſub.AEgypti.declaratio eſt præcedentis partis verſus. Sepulchri eius, קבורתה ſub.congregationis Aſſyriæ. Omnes ipſi כולם omnes ſunt.vel erunt. Relatiuũ pro verbo ſubſtantiuo. Qui dederunt form. אשר נתנו חתית quia poſuerunt terrorem.i.qui terruerũt mortales dum adhuc viuerent.Vel vt Chaldæus paraph.vertit,qui incuſſerunt metum in terra Iſrael.Terrã viuentium vocat terrã Iſrael,quòd Iſraelitæ Deũ viuentẽ colerent,victurique eſſent cũ Deo vita æterna.
24 Sepulchri illius: קבורתה nempe AEgypti,vel Aſſyriæ. Incircunciſi ערלים .i.qui mortui ſunt in impietate ſua. Alii ſubaudiũt præpoſitionem,cum incircunciſis. Inferiorum: תחתיות vt paulo antè,verſu 18,ſub.ſepulchrorum.i.in ſepulchra ſubterranea.in regionẽ ſubterraneam. Qui dederunt terr.ſ. אשר נתנו חתיתם vt præcedenti verſu. Et portauerunt,&c. 'וישאו וגו Hebraiſmus,morientur cum ignominia & pudore.vel,pleni pudore & ignominia. 25 Cum vniuerſo pop.e. בכל־המונה pro vniuerſa multitudine eius. Per circuitus e.&c. 'סביבותיו וגו Vide paulo antè verſu 22. Omnes ii incirc. כולם ערלים Vide paulo antè,verſibus 23 & 24.
27 Dormient ישכבו ſub.in ſepulchro. De incircunciſis. מערלים .i.qui ex incircunciſis ceciderunt,ſiue mortui ſunt morte propria naturali,& non violenta.Vel,ex incircunciſis ceciderunt gladio.vel, Qui ceciderunt ab incircunciſis.pro,inferiores gradu aut dignitate incircunciſis.q.d.non morientur vt viri illi ſtrenui ac nobiles qui moriuntur morte ſua, & efferuntur ad ſepulchrum vnà cum inſtrumentis ſuis bellicis,ſiue armis. Et poſuerunt ויתנו Ad verbum, & dederunt. Varius eſt vſus verbi נתן Poſuerunt,pro mandauerunt ſupponenda.Sic paulo pòſt verſu 29. Sed erunt,&c. 'ותהי וגו Ad verbum,& erit iniquitates eorum. Verbum ſingulare nomini plurali iunctum,frequens Hebræis.i.oſſa eorum ferent ac portabunt pœnam ac mulctam debitam iniquitatibus quas ipſi admiſerunt: nam oſſa eorum perfodientur ac contererentur hoc eſt ipſi occidentur & peribunt propter ſcelera ſua. Quia terror,&c. 'כי חתית וגו Vt paulo antè verſu 23. 28 Tu verò ואתה Sub.ô Pharao,periturus es gladio,morieriſque in impietate tua. 29 Duces e. נשיאיה principes eius. Poſiti ſunt cum fortit.ſ. נתנו בגבורתם traditi ſunt in fortitudine ſua.i.quum pollerent viribus,vel cum copiis ſuis militaribus.
30 Principes Aquilonis נסיכי צפון Reges Aquilonis.i.Reges Babél. Multis inculcat Propheta ſortem ac conditionem mortalium, nempe omnes eandem ſortem manere,& ad eandem ſedem properare,hoc eſt morti obnoxios eſſe. Deſcenderunt ירדו Verti poteſt per futurum,deſcendent. In terrore ſ.&c. 'בחתיתם וגו .i.dum terrerent mortales, interim puduit eos virium ſuarum ac roboris. nam in medio conatu prorſus deſtituti ſunt viribus. Et dormierunt וישכבו Vide eadem ſuprà verſu 21 & 24. 31 Illos videbit אותם יראה .i.Tandem morietur Pharao vt & illi mortui ſunt.

ſuper vniuerſa multitudine ſua, quæ
interfecta eſt gladio, Pharao & õnis
exercitus eius, ait Dominus Deus.

Quia dedi terrorem meum in terra 32
viuentium, & dormiuit in medio in-
circũciſorũ cũ interfectis gladio, Pha
rao, & omnis multitudo eius, ait Do-
minus Deus. Cap. XXXIII.

ET factum eſt verbum Domini ad 1
me, dicens,
Fili hominis, loquere ad filios po- 2
puli tui, & dices ad eos, Terra quum
induxero ſuper eam gladium, & tule-
rit populus terræ virum, vnum de no
uiſſimis ſuis, & cõſtituerit eum ſuper
ſe ſpeculatorem: 3
Et ille viderit gladium venientem
ſuper terram, & cecinerit buccina, &
annuntiauerit populo:
Audiens autem quiſquis ille eſt, ſo- 4
nitum buccinæ, & nõ ſe obſeruauerit,
veneritque gladi⁹, & tulerit eum: ſan
guis ipſius ſuper caput eius erit. 5
Sonũ buccinæ audiuit, & non ſe ob
ſeruauit, ſanguis eius in ipſo erit: ſi au
tẽ ſe cuſtodierit, animã ſuam ſaluauit.
B Quòd ſi ſpeculator viderit gladiũ 6
veniẽtem, & non inſonuerit buccina:
& populus ſe nõ cuſtodierit, venerit-
que gladius, & tulerit de eis animam:
ille quidem in iniquitate ſua captus
eſt, ſanguinem autem eius de manu
ſpeculatoris requiram.
Et tu fili hominis ſpeculatorẽ de- 7
di te domui Iſrael: audiẽs ergo ex ore
meo ſermonẽ, annũtiabis eis ex me.

Si me dicente ad impium, Impie, 8
morte morieris: non fueris loquutus
vt ſe cuſtodiat impius à via ſua: ipſe
impius in iniquitate ſua morietur, ſã-
guinẽ autẽ eius de manu tua requirã.
Si autem annuntiante te ad impiũ 9
vt à viis ſuis conuertatur, non fuerit
conuerſus à via ſua: ipſe in iniquitate
ſua morietur: porrò tu animam tuam
liberaſti.

C Tu ergo fili hominis dic ad domũ 10
Iſrael, Sic loquuti eſtis, dicentes, Ini-
quitates noſtræ, & peccata noſtra ſu-
per nos ſunt, & in ipſis nos tabeſci-
m⁹: quomodo ergo viuere poterim⁹?
Dic ad eos, Viuo ego, dicit Domi-
nus Deus: nolo mortem impii, ſed vt 11
cõuertatur impius à via ſua, & viuat.
Conuertimini, cõuertimini à viis ve-
ſtris peſſimis, & quare moriemini do-
mus Iſrael?
Tu itaq; fili hominis dic ad filios po 12
puli tui, Iuſtitia iuſti non liberabit eũ
in quacunq; die peccauerit: & impie-
tas impii non nocebit ei in quacũque
die cõuerſus fuerit ab impietate ſua:
& iuſtus non poterit viuere in iuſtitia
ſua in quacunque die peccauerit.
Etiã ſi dixero iuſto quòd vita viuat, 13
& cõfiſus in iuſtitia ſua fecerit iniqui-
tatẽ: omnes iuſtitiæ eius obliuioni tra
dentur, & in iniquitate ſua quam ope
D ratus eſt, in ipſa morietur.

multitudine ſua: interfecti gladio *erunt* Paryóh & vniuerſus exercitus eius, dixit Dominus Iehouáh.

Quia″dedi terrorem meum in terra viuentiũ: & dormiet in medio incircunciſorum cum interfectis gladio, Paryóh, & vniuerſa multitudo eius, dixit Dominus Iehouáh. Cap. XXXIII.

ET fuit verbum Iehouáh ad me, dicendo,

Fili hominis, loquere″ad filios populi tui, & dic ad eos,″Quũ induxero ſuper terram gladium, & tulerint″populus terræ virum ″vnum″de nouiſſimis ſuis, & poſuerint eum ſibi ſpeculatorem: *Admonet ſuos vt vatib⁹ credãt, docens interim quod ſit officium epiſcopi & ſubditi, cũ exhortatione ad reſipiſcentiam.*

Et *ille* viderit gladium venientem″ſuper terrã, clanxeritque″buccina, & præmonuerit populum:

″Quicunque audierit ſonitum buccinæ,″& non obſeruauerit, veneritque gladius, & tulerit eum,″ſanguis eius in caput eius erit.

Sonitum buccinæ audiuit,″& non ſe obſeruauit:″ſanguis eius in ipſo erit:″qui autem obſeruauerit ſe, animam ſuam eruit.

Speculator verò ſi viderit gladium venientem, & non clanxerit buccina, & populus non cuſtodierit ſe, veneritque gladius, & tulerit ex eis″animam: ipſe propter iniquitatem ſuam″captus eſt, ſanguinem autem eius de manu ſpeculatoris illius requiram.

Tu autem fili hominis, ſpeculatorem″dedi te domui Iſraél,″& audies de ore meo verbum, & præmonebis eos ex me.

Quum dixero impio, Impie, moriendo morieris: & non fueris loquutus,″vt ſe cuſtodiat impius à via ſua: ipſe impius propter iniquitatẽ ſuã morietur, ſanguinẽ autem eius de manu tua requirã.

Quòd ſi tu admonueris impium de via ſua vt auertatur ab ea, & non fuerit auerſus à via ſua: ipſe propter iniquitatem ſuam morietur, & tu animam tuam liberaſti. *Deſperantes cõfirmat, & promiſſione miſericordiæ Dei erigit.*

Tu autem fili hominis dic ad domũ Iſraél,″Sic dixiſtis dicendo,″Scelera noſtra, & peccata noſtra ſunt ſuper nos, & propter ipſa tabeſcimus,″& quomodo viuemus?

Dic ad eos, Viuo ego, dixit Dominus Iehouáh, Si″volo mortem impii, ſed vt auertatur impi⁹ à via ſua, & viuat. cõuertimini, cõuertimini *igitur* à viis veſtris malis,″& vtq́d moriemini dom⁹ Iſraél?

Tu autem fili hominis dic″ad filios populi tui, Iuſtitia iuſti″non eruet eum die quo præuaricatus fuerit: & impietas impii non *faciet ut* corruat″in eam die quo conuerſus fuerit ab impietate ſua: & iuſtus non poterit viuere″propter eam die quo peccauerit. *Vt iuſto ſi ad peccandũ ſe addixerit, nihil proſunt priores iuſtitiæ, ita impio reſipiſcẽti anteacta peccata non imputantur.*

Quũ ergo dixero iuſto, Viuendo viuet: & confiſus iuſtitiæ ſuæ, fecerit iniquitatem: omnes iuſtitiæ eius″non memorabuntur,″ſed propter iniquitatem ſuam quam fecit morietur.

32 Dedi terr. meum נתתי את חתיתי Præt. Heb. pro fut. & חתיתו ſcribitur, terrorem eius. i. faciam vt terrori ſit. & legitur cum iod, חתיתי terrorem meum. q. d. Poſteaquam illi terruerint alios, ego tandem terrebo eos.

IN CAPVT XXXIII.

2 Ad filios pop. t. אל בני עמך. i. ad populares tuos. Quũ induxero, &c. ארץ כי אביא וגו׳ Ad verbum, Terra quum induxero ſuper eam gladium. Antecedens cum ſuo relatiuo redundante. Hoc eſt, quum inducere decreuero, ſiue quũ interminatus fuero excidium alicui regioni. Populus terræ עם הארץ. i. populus eius regionis. Vnum, אחד quẽdam. De nouiſſimis ſuis, מקציהם de extremis *finibus* ſuis. i. de regione ſua: quòd certis quibuſdam terminis ac finibus diſterminetur. 3 Super terram, על הארץ contra regionem illam. Buccina, בשופר cornu. tuba. 4 Quicunque aud. ושמע השומע Ad verbum, Et audiens audierit. Quidam, Quicunque audire potuerit. Et non obſeruauerit ולא נזהר & non cauerit ſibi. admonitus ſcilicet. Sanguis, &c. דמו וגו׳ Hebraiſmus, cauſa erit ſuæ mortis, ſiue mors eius imputabitur illi, non epiſcopo & ſpeculatori. 5 Et non ſe obſeruauit ולא נזהר & non cauit ſibi, vt præcedenti verſu. Qui autem, &c והוא וגו׳ quòd ſi cauerit ſibi. 6 Animã: נפש. i. quempiam. Sanguis, &c. דמו וגו׳ Vt præcedenti verſu. 7 Dedi te נתתיך poſui te. i. conſtitui te. Et audies ושמעת vt audias. Captus eſt, נלקח Præt. pro fut. capietur. i. peribit. 8 Vt ſe cuſtodiat להזהיר vt ſibi caueat. 10 Sic dixiſtis, &c. כן אמרתם וגו׳ Præt. Heb. pro præſ. vt quidam vertunt, Sic dicitis. vel, dicere ſoletis. Alii, Bene [vel Rectè] dicitis. vel, cogitaſtis. Scelera noſtra כי פשעינו Ad verbum, Quia tranſgreſſiones noſtræ. Redundat QVIA. i. Multitudine ac mole ſua opprimunt nos peccata noſtra, & ipſis obruimur. Et quomodo viu. ואיך נחיה quomodo ergo viueremus? 11 Volo אחפוץ cupio. deſidero. Quidam, Non delector morte impii. Vide ſuprà cap. 18. f. 20. Et vtquid ולמה cur enim. 12 Ad filios pop. tui, אל בני עמך ſic ſuprà verſu 2. Non eruet e. in die, &c. לא תצילנו וגו׳, nõ eripiet [ſeruabit] eum tempore quo ſcelera admiſerit. In eam, בה propter eam. vt mox. Propter eam, בה ſub. iuſtitiam. Relatiuum ſine antecedente. 13 Non memorabuntur, לא תזכרן non venient in recordationem. Alii, omnium iuſtitiarum ipſius nulla erit memoria. Sed propter iniq. ſ. ובעולו ſed in peruerſitate ſua.

Rurſum quum dixero impio, Moriendo morieris: & auerſus fue 14
rit à peccato ſuo, fecerítque iudicium & iuſtitiam,
Nempe pignus reſtituerit impius, quod rapuit reddiderit, ʹin man 15
datis vitæ ambulauerit, ne faciat iniquitatē: viuendo viuet, & non
morietur.
Omnia peccata eius quæ peccauit ʹnon commemorabuntur ei: 16
iudicium & iuſtitiam fecit, viuendo viuet,
ʹEt dixerunt filii populi tui, ʹNon eſt æqua via Domini: ʹquum 17
potius via eorum non ſit æqua.
ʹQuum auerterit ſe iuſtus à iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatē, mo- 18
rietur propter illa.
Et quum auerſus fuerit impius ab impietate ſua, & fecerit iudi- 19
cium & iuſtitiam, propter ipſa viuet.
Et dixiſtis, Non eſt æqua via Domini: vnūquenque iuxta viam 20
ſuam iudicabo vos, domus Iωſraϰél.

Excidiū Ieruſalē factum nūtiatur.

Fuit præterea duodecimo anno, *menſe* decimo, *die* quinta menſis 21
ʹtrāſmigrationis noſtræ, venit ad me ʹeuaſor de Ieruωſaláim, dicē-
do, Percuſſa eſt ciuitas.
ʹEt manus Iehouæ fuit ad me veſperi antequā veniret euaſor, ʹa- 22
peruítque os meum, donec veniret ad me mane, aperuit inquam
os meum, & non ſilui amplius.

Sermo Domini contra reliquias populi.

Fuit item verbum Iehouæ ad me, dicendo, 23
Fili hominis, habitatores ʹſolitudinū iſti in terra Iωſraϰél dicūt 24
ʹdicendo, ʹvnus erat Abrahám, & poſſedit terram: nos autem mul
ti, ʹnobis tradita eſt terra in poſſeſſionem.
Idcirco dic ad eos, Sic dixit Dominus Iehouáh, ʹCum ſanguine 25
ʹcomedetis, & oculos veſtros attolletis ad idola veſtra, & ſanguinē
effundetis, & terram hanc poſſideretis?
ʹStetiſtis in gladiis veſtris, feciſtis abominationem, & quiſque 26
vxorem proximi ſui polluiſtis, & terram hanc poſſideretis?
Sic dices ad eos, Sic dixit Dominus Iehouáh, ʹViuo ego, niſi qui 27
ʹin ſolitudinibus ſunt gladio ceciderint, ʹ& eum qui in ſuperficie
agri, beſtiæ tradiderim, vt deuoret eum: & qui ʹin præſidiis & in
ſpeluncis ſunt, peſte morientur.
Et dabo terram *in* ſolitudinem & deſertum, ʹceſſabítque ſuper- 28
bia fortitudinis eius, & deſolabuntur montes Iωſraϰél, ʹita vt nō
ſit qui tranſeat *illac*.
Et ſcient quòd ego Iehouáh, quū dedero terrā in ſolitudinem & 29

14 Si autem dixero impio, Morte mo- D
rieris: & egerit pœnitentiam à pecca
to ſuo, feceritque iudicium & iuſtitiā,
15 Et pignus reſtituerit ille impius, ra-
pinámque reddiderit, in mandatis vi-
tę ambulauerit, nec fecerit quicquam
iniuſtum: vita viuet, & non morietur.
16 Omnia peccata eius quæ peccauit,
non imputabuntur ei: iudicium & iu-
ſtitiam fecit, vita viuet.
17 Et dixerunt filii populi tui, Non eſt
æqui ponderis via Domini: & ipſorū
via iniuſta eſt.
18 Quū enim receſſerit iuſtꝰ à iuſtitia
ſua, feceritq; iniquitates, morietur in
eis.
19 Et quū receſſerit impius ab impie-
tate ſua, feceritque iudicium & iuſti-
tiam, viuet in eis.
20 Et dicitis, Non eſt recta via Domi
ni: vnūquenque iuxta vias ſuas iudi-
cabo de vobis, domus Iſrael.
21 Et factum eſt in duodecimo anno, E
in decimo mēſe, in quinta mēſis trāſ-
migrationis noſtræ, venit ad me qui
fugerat de Ieruſalem, dicens, Vaſtata
eſt ciuitas.
22 Manus autem Domini facta fuerat
ad me veſpere antequam veniret qui
fugerat: aperuitque os meum donec
veniret ad me mane, & aperto ore
meo non ſilui amplius.
23 Et factum eſt verbum Domini ad
me, dicens,
24 Fili hominis, qui habitant in ruino-
ſis his, ſuper humum Iſrael, loquen-
tes aiunt, Vnus erat Abraham, & hæ
reditate poſſedit terram: nos autem
multi ſumus, nobis data eſt terra in
poſſeſſionem.
25 Idcirco dices ad eos, Hæc dicit Do- F
minus Deus, Qui in ſanguine come-
ditis, & oculos veſtros leuatis ad im-
mūditias veſtras, & ſanguinē fūditis:
nūquid terrā hæreditate poſſidebitis?
26 Stetiſtis in gladiis veſtris, feciſtis a-
bominationes, & vnuſquiſque vxorē
proximi ſui polluit: & terram hæredi
tate poſſidebitis?
27 Hæc dices ad eos, Sic dicit Dominꝰ
Deus, Viuo ego, quia qui in ruinoſis
habitant, gladio cadēt: & qui in agro
eſt, beſtiis tradetur ad deuorandum:
qui autē in præſidiis & ſpeluncis ſūt,
peſte morientur.
28 Et dabo terram in ſolitudinem &
in deſertum, & deficiet ſuperba forti-
tudo eius: & deſolabuntur montes Iſ
rael, eo quòd nullus ſit qui per eos
tranſeat.
29 Et ſciēt quia ego Dominus, quum
dedero terram eorum deſolatam &

15 In mandatis בחוקות in ſtatutis. 16 Non commemorabuntur ei, לא תזכרנה לו. i. non imputabūtur ei. 17 Et dixerunt ואמרו Diceréne ergo poterunt. Ergóne dicunt. Non eſt æqua לא יתכן Vt ſuprà cap. 18. f. 25. Quum potius via eorum והמה דרכם Ad verbum, & ipſi via eorum. Alterum relatiuum redundat, pro, & ipſorum via. 18 Quum auerterit ſe, בשוב Vide hæc eadem vſque ad 21 verſum, ſuprà cap. 18. f. 26. 21 Tranſmigrationis no. לגלותינו à tranſmigratione noſtra. vel à captiuitate noſtra à die quo demigrauimus Babylonem vnà cum Ioachin. Euaſor הפליט qui effugerat. expugnata ſcilicet vrbe Ieruſalem. 22 Et manus Iehouæ ויד יהוה Vide ſuprà cap. 8. a. 1. i. fuit afflatus Spiritu prophetico initio eius diei. nam Hebræi diem à noctis crepuſculo incipiunt. Aperuitque os meū, ויפתח את פי Hebraiſmus, deditque vt liberè abſque vllo metu loquerer. Similis locutio legitur & ſuprà cap. 24. g. 27, In die illo aperietur os tuum cum euaſore, & loqueris. Et cap. 29. d. 21, In die illa germinare faciam cornu domus Iſrael, & tibi dabo apertionem oris in medio eorum. Iſto genere dicendi vtitur & Paulus Epheſ. 6. d. 19, Orantes pro me vt mihi detur ſermo in apertione oris mei cum libertate, vt notum faciam myſteriū Euangelii. Hic Apertioni oris, iunxit cum libertate, quo tropus magis explicatur. 24 Solitudinū החרבות deſertorum. ſignificat loca, ſiue ædificia ruinoſa. His inuehitur Propheta in ſuperbiam & arrogantiam eorum qui ſuperſtites remanſerunt in Iudæa, prædicens illis certiſſimum interitum & exitium eorum, propter impœnitentiam ipſorum. Dicendo, לאמור. i. in hunc modū. Vnus אחד vnicus. qui ſcilicet Deum coleret. Nobis tradita eſt, &c.: לנו נתנה הארץ למורשה *quapropter* nobis tradetur terra iſta in hæreditatem. i. iure perpetuo ſumus habitaturi in ea. 25 Cum ſanguine comedetis, על הדם תאכל Futura Heb. pro præſ. Quidā vertunt, Iuxta ſanguinem comeditis. q. d. Poſteaquam vos ſacrificaſtis idolis, vos comeditis carnes ſacrificiorum veſtrorum iuxta ſanguinem victimarum illis immolatarum. Cum ſanguine comedere. id eſt priuſquam affuſus ſit ſanguis altari. quod eſt contra præceptum Domini. Leuit. 17. d. 14. 26 Stetiſtis in gladiis veſtris עמדתם על חרבכם. i. Incubuiſtis in enſes veſtros. vel, innixi eſtis enſibus veſtris, more eorum qui parati ſunt effundere ſanguinē. 27 Viuo ego, niſi חי אני אם לא Duæ formulæ iurandi: ac ſi dicat, Quàm verum eſt me viuere, tam verum erit eos perituros: non habeárque poſthac pro Deo, ſi non ita futurum eſt. In ſolitudinibus בחרבות in deſertis. Vide paulo antè, verſu 24. Et eum qui in, &c. ואשר על פני השדה וגו׳. i. eos qui in agro, ſiue ruri degunt, non in vrbibus. Singularia, pro plur. In præſidiis, במצדות in munitionibus. in arcibus. 28 Ceſſabitq;, &c. ונשבת וגו׳ Simile genus dicendi habes ſuprà cap. 7. d. 24. & 24. e. 21, & 30. a. 6. 18. Ita vt non ſit, &c. מאין עובר: Ad verbum, à non tranſeunte. i. eo quòd non ſit tranſiens.

deſertã propter vniuerſas abominationes ſuas quas operati ſunt.
30 Et tu fili hominis,filii populi tui qui loquuntur de te iuxta muros, & in oſtiis domorum:& dicunt vnus ad alterum,vir ad proximum ſuum,loquentes,Venite , & audiamus quis ſit ſermo egrediens à Domino.
31 Et veniũt ad te,quaſi ſi ingrediatur populus, & ſedent coram te populus meus:& audiũt ſermones tuos,& nõ faciunt eos: quia in canticum oris ſui vertũt illos,& auaritiam ſuam ſequitur cor eorum.
32 Et es eis quaſi carmẽ muſicũ , quod ſuaui dulcique ſono canitur: & audiũt verba tua,& non faciunt ea.
33 Et quũ venerit quod prædictũ eſt, (ecce enim venit)tũc ſciẽt quòd Prophetes fuerit inter eos.

Ierem.23.a.1

Cap. XXXIIII.

1 ET factum eſt verbum Domini ad me,dicens,
2 Fili hominis,propheta de paſtoribus Iſrael:propheta,& dices paſtoribꝰ, Hæc dicit Dñs Deus, Væ paſtoribus Iſrael,qui paſcebant ſemetipſos: nónne greges à paſtoribus paſcũtur?
3 Lac comedebatis,& lanis operiebamini:& quod craſſũ erat,occidebatis: gregem autẽ meum non paſcebatis.
4 Quod infirmum fuit non cõſolidaſtis,& quod ægrotum non ſanaſtis, quod confractum eſt non alligaſtis, & quod abiectum eſt nõ reduxiſtis,& quod perierat nõ quæſiſtis: ſed cũ auſteritate ĩperabatis eis,& cũ potẽtia.
5 Et diſperſæ ſunt oues meæ,eo quòd non eſſet paſtor:& factæ ſunt in deuorationem omnium beſtiarum agri,& diſperſæ ſunt.
6 Errauerunt greges mei in cunctis montibus, & in vniuerſo colle excelſo:& ſuper omnẽ faciem terrę diſperſi ſunt greges mei, & non erat qui requireret,nõ erat inquã qui requireret.
7 Propterea paſtores audite verbum Domini,
8 Viuo ego , Dicit Dominus Deus, quia pro eo quòd facti ſunt greges mei in rapinam,& oues meæ in deuorationẽ omniũ beſtiarũ agri,eo quòd nõ eſſet paſtor(neque enim quæſierũt paſtores mei gregem meũ:ſed paſcebant paſtores ſemetipſos , & greges meos non paſcebant.)
9 Propterea paſtores audite verbum Domini,
10 Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego ipſe ſuper paſtores,requiram gregem meum de manu eorum,& ceſſare faciã eos vt vltrà non paſcant gregem, nec paſcãt amplius paſtores ſemetipſos : & liberabo gregẽ meũ de ore eorum,& non erit eis in eſcam.
11 Quia hæc dicit Dominꝰ Deus,Ecce

deſertum,propter vniuerſas abominationes eorum quas fecerũt.
Et tu fili hominis,filii populi tui qui obloquuntur tibi iuxta pa-
rietes illos & in oſtiis domorũ: ʺloquitúrque alter cũ altero, quiſ-
que cum fratre ſuo , dicendo, Venite quæſo , & auditeʺquodnam
ſit verbum quod egreditur à Iehouáh:
ʺEt veniunt ad te ʺſecundum ingreſſum populi, & ſedent coram
te populus meus,& audiunt verba tua, ʺquæ tamen nõ faciũt: quia
ʺſubſannationes ore ſuo faciunt, ʺpoſt auaritiam ſuam cor eorum
ambulat.
ʺEt ecce tu es illis veluti canticum amorum pulchræ vocis, &
bene ſcientis canere:ʺnam audient verba tua,ſed non facient ea.
ʺQuum autem euenerit illud,(ecce venit) ſcient quòd Propheta
fuit in medio eorum.

Cap. XXXIIII.

ET fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo,
Fili hominis,propheta cõtra paſtores Iŭſraël,propheta *inquã*
& dic ad illos,*nempe* paſtores, Sic dixit Dñs Iehouáh, Væ paſtoribus
Iŭſraël,quiʺpauerũt ſemetipſos:annõ gregemʺpaſcunt paſtores?
ʺAdipem comediſtis,& lana induitis vos : ʺcraſſum iugulaſtis,*&*
tamen oues non pauiſtis.
ʺInfirmas non conſolidaſtis,& ægrotam non ſanaſtis,& confra-
ctam non obligaſtis,ʺ& abiectam non reduxiſtis, & perditam non
quæſiſtis:ʺſed durè dominati eſtis eis,& tyrannicé.
ʺEt diſperſæ ſunt, quòd *ſint* abſque paſtore, & fuerunt ʺin deuo-
rationem omni beſtiæ agri,diſperſæ ſunt inquam.
Errauerunt oues meæ in cunctis montibus,& in omni colle ex-
celſo,& in omni ſuperficie terræ diſperſæ ſunt oues meæ,nec fuit
qui quæreret,neque qui requireret.
Propterea ô Paſtores,audite verbum Iehouæ,
Viuo ego, dixit Dominus Iehouáh,ſi nõ eo quòd fuit grex meꝰ
in direptionem , & fuerunt oues meæ in deuorationem omni be-
ſtiæ agri, *quòd eſſent* abſque paſtore, nec quæſierunt paſtores mei o-
ues meas , ſed pauerunt paſtores ſemetipſos , & oues meas non
pauerunt:
Propterea *inquam* ô paſtores,audite verbum Iehouæ,
Sic dixit Dominus Iehouáh , Ecce ego venturus ſum ad paſto-
res illos,& requiram oues meas de manu eorum,& ceſſare faciam
eos ne paſcant oues *meas*,neque paſcent vltrà paſtores ſemetipſos:
& eruam oues meas de ore eorum,nec erunt eisʺin eſcam.
Quia ſic dixit Dominus Iehouáh, ʺEcce ego ipſe requiram oues

In deriſores verborũ Prophetæ

In paſtores qui neglecto grege Chriſti quæ ſua ſunt quærunt.

Dicit Dominus ſe viſitaturum oues ſuas diſſipatas, & eas cõgregaturum.

30 Loquitúrque וידבר Fut.Heb.pro præſ. Quodnam *ſit* verbum מה הדבר quidnam *ſibi uelit* verbum quod prodit à Iehouáh.ſub. per Prophetam. 31 Et veniũt ויבואו Futura Heb. pro præſ.veniunt. Secundum ingreſ.pop. כמבוא־עם .i.vt ingredi & irrumpere ſolet populus,confertim nẽpe,& multi ſimul. Quæ tamen nõ fa.ואותם לא יעשו Ad verbũ,& ea non facient. Subſannationes,&c. עגבים 'וגו.i.rident ac ſubſannant prophetiam tuam. Poſt auaritiam,&c. 'אחרי וגו .i.auaritiam cordis ſui ſectantur.aut,auaritiæ ſtudent.
32 Et ecce tu,&c.'והנך וגו Ad verbum,Et ecce tu *es* illis ſicut canticum amorum[vel,verborum luſus,aut iocularium]pulcher voce,& bene faciens cantum , vel canere.i.tu es inſtar eius qui nouit canere carmina amatoria , id eſt delectabilia & amœna, aut ridicula, quique quòd peritus ſit artis muſices nouit ſcitè,bene,ac rectè pulſare inſtrumentum aliquod muſicum.Tales enim libenter audiuntur.Chaldæus paraph.vertit,canticum organorũ.Alii,carmen ludibriorum. Nam audiunt ושמעו Ad verbum,& audient.Noſter vertit,per præſens audiunt inquam,& non faciunt. 33 Quum autem euenerit illud, ובבואה ſub.quod prædictum eſt.vel,Quum venerit illa,ſub. Prophetia tua.q.d.Quum quod prophetas euenerit(vẽturum eſt enim,& quidem propediem)tunc cognoſcent te fuiſſe verum Prophetam.

IN CAPVT XXXIIII.

2 Pauerunt היו רועים Ad verbũ,fuerunt paſcentes.Quidã per præſens vertunt,paſcunt.deeſt altera pars,nẽpe, Et non gregem meum .i.ſui tantum curam & rationem habent,neglecto populo ſibi concredito.Vide paulo pòſt verſu 8,plenam ſentẽtiam. Paſcunt ירעו Fut. Heb.pro præſ.paſcere ſolent. 3 Adipem comed. את־החלב תאכלו Fut.Heb pro præſ.i.opes ac diuitias comeditis. Craſſum הבריאה quod pingue eſt.vel,pinguẽ.ſub.ouẽ. 4 Infirmas,&c.'את־הנחלות וגו Infirmas nõ confortaſtis[vel,roboraſtis]& ægrotã,&c.Infirmas vocat quarum membrũ aliquod dolet:ægrotas verò,quarum totum corpus morbo comprehẽſum eſt. Et abiectam ואת־הנדחת & deiectam.vel propulſam,ſiue impulſam,nempe in ſpeluncam,ſcrobem,aut cauitatem quandam. Alii,& vagam, vel vagabundam, aut errantem. Sed durè, ובחזקה Ad verbum,& in duritia.Quidam,ſed cum auſteritate quadam imperaſtis illis,& cum rigore.vel rigidé.
5 Et diſperſæ ſunt, ותפוצינה Quidã per præſens vertunt vt præcedentia,Et diſpergũtur. In deuorationem לאכלה ad deuorandũ. vel,in cibum.nam poteſt eſſe nomen,vt infrà,verſu 10. 10 In eſcam. לאכלה : Vide paulo antè,verſu 5. 11 Ecce egoip. 'הנני־אני Ecce ego,ego *inquam*.

meas,'& quæram eas.

'Quemadmodum inquirit paſtor gregē ſuum die qua eſt in me 12
dio ouium ſuarum diſperſarū,ſic requirā oues meas, & eruam eas
ex omnibus locis in quæ diſperſæ fuerāt,'in die nubis & caliginis.

Et educam eas è populis, congregabóque eas è terris, & inducā 13
eas in terram ſuam , & paſcam eas in montibus Iſraél 'in riuis
& in cunctis habitationibus terræ.

In paſcuis bonis paſcam eas,& in montibus excelſis Iſraél e- 14
rit caula earum: ibi accubabunt in caula bona , & paſcua pinguia
paſcentur in montibus Iſraél.

Ego paſcam oues meas,& ego accubare eas faciam,dixit Domi 15
nus Iehouáh.

Perditam requiram,'& abiectam reducam, & confractam obli- 16
gabo,'& ægrotam cōſolidabo:pinguem verò & fortem 'diſperdā,
& paſcam illas 'in iudicio.

Arguit quorundam ex grege malitiam

Vos autem oues meæ , ſic dixit Dominus Iehouáh, Ecce ego'iu 17
dico inter pecudem & pecudem,*inter* arietes & hircos.

An parùm vobis eſt quòd paſcua bona 'paſcimini,'niſi *etiam* reſi- 18
duum paſcuorum veſtrorum conculcetis pedibus veſtris?'& pro-
fundas aquas bibatis,niſi *etiam* reſiduas pedibus veſtris 'cōculcetis?

Et oues meæ'conculcationem pedum veſtrorum paſcuntur, & 19
conculcationem pedum veſtrorum bibunt.

Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh ad eos,Ecce ego,ego iu- 20
dicabo inter pecudem pinguem & pecudem macilentam,

Eo quòd latere & humero pepuliſtis,& cornibus veſtris'cornu- 21
petiſtis omnes infirmas,donec'diſpergeretis eas foras.

'Seruabo pecudes meas, '& non erunt vltrà in rapinam, & iudi- 22
cabo inter pecudem & pecudem.

Verum paſtorē Chriſtum promittit,& cū eo pacem.

Et ſuſcitabo ſuper eas paſtorem vnum,& paſcet eas,ſeruū meū 23
'Dauid,ipſe paſcet eas,ipſéque erit eis in paſtorem.

Ego autē Iehouáh ero eis in Deum, & ſeruus meus Dauid prin- 24
ceps in medio eorum:ego Iehouáh loquutus ſum.

Et feriam cum eis pactum pacis, & ceſſare faciam beſtias malas 25
de terra,habitabúntq; in deſerto'cōfidenter, & dormiēt in ſyluis.

Et ponam 'eas & *quæ ſunt in* circuitu collis mei benedictionem, 26
& deſcendere faciam pluuiam tempore ſuo, 'pluuiæ benedictio-
nis erunt.

Et dabit arbor agri fructum ſuum,& terra dabit fructum ſuum: 27
erúntque ſuper terram ſuam 'confidenter: & ſcient quòd ego Ie-

ego ipſe requiram oues meas, & viſi
tabo eas.

12 Sicut viſitat paſtor gregē ſuum in
die quādo fuerit in medio ouium ſua-
rum diſſipatarum , ſic viſitabo oues
meas,& liberabo eas de omnibus lo-
cis in quos diſperſæ fuerant in die nu
bis & caliginis.

13 Et educam eas de populis, & con-
gregabo eas de terris, & inducā eas
in terram ſuam: & paſcam eas in mō
tibus Iſrael,in riuis,& in cunctis ſedi-
bus terræ.

14 In paſcuis huberrimis paſcam eas, D
& in montibus excelſis Iſrael erūt pa
ſcua earum : ibi requieſcent in herbis
virentibus , & in paſcuis pinguibus
paſcentur ſuper montes Iſrael.

15 Ego paſcam oues meas,& ego eas
accubare faciā ,dicit Dominus Deus.

16 Quod perierat,requiram : & quod
abiectum erat,reducam:& quod con-
fractum fuerat,alligabo:& quod infir
mum fuerat,cōſolidabo:& quod pin-
gue & forte,cuſtodiam : & paſcam il-
las in iudicio.

17 Vos autē greges mei,hæc dicit Do
minus Deus,Ecce ego iudico inter pe
cus & pecus,arietum & hircorum.

18 Nōne ſatis vobis erat paſcua bona E
depaſci ? inſuper & reliquias paſcua-
rum veſtrarum conculcaſtis pedibus
veſtris : & quum puriſſimam aquam
biberetis , reliquam pedibus veſtris
turbabatis.

19 Et oues meæ his quæ cōculcata pe-
dibus veſtris fuerant,paſcebantur: &
quæ pedes veſtri turbauerant,hæc bi-
bebant.

20 Propterea hæc dicit Dominus De9
ad vos,Ecce,ego ipſe iudico inter pe-
cus pingue,& macilentum,

21 Pro eo quòd lateribus & humeris
impingebatis,& cornibus veſtris ven
tilabatis omnia infirma pecora,do-
nec diſpergerentur foras.

22 Saluabo gregem meum,&non erit
vltrà in rapinam,& iudicabo inter pe
cus & pecus.

23 |Et ſuſcitabo ſuper eas paſtorē vnū, F
qui paſcat eas, ſeruū meū Dauid:ipſe
paſcet eas,& ipſe erit eis in paſtorē.

Eſa 40.c.11 dan.9.g ioban.10.b.11

24 Ego autē Dominus ero eis in Deū:
& ſeruus meus Dauid princeps in me
dio eorum:ego Dn̄s loquutus ſum.

25 Et faciam cum eis pactum pacis,&
ceſſare faciam beſtias peſſimas de ter
ra : & qui habitant in deſerto, ſecuri
dormient in ſaltibus.

26 Et ponā eos in circuitu collis mei
benedictionem: & deducam imbrem
in tempore ſuo,pluuiæ benedictionis
erunt.

27 Et dabit lignum agri fructum ſuum
& terra dabit germen ſuum, & erunt
in terra ſua abſque timore : & ſcient

Et quærā e.:ובקרתים Ad verbū,& ſcrutabor eas.Sūt qui vertūt,& viſitabo eas.vel,contēplabor.& cōſiderabo eas. 12 Quēadmodū
inquirit.כבקרת Ad verbū,Sicut diſquiſitio.i.quēadmodū ſcrutatur,viſitat,contēplatur diligēter & exactè. In die nubis & calig. ביום
ענן וערפל: Hebraiſmus,tempore extremæ calamitatis & infortunii. 13 In riuis, באפיקים Riuos, ſiue locum per quem decurrit a-
qua, ſignificat hæc dictio. quia verò aqua per decliuem locum labitur, accipitur pro valle. 16 Et abiectam ואת־הנדחת Vt paulo
antè,verſu 4. Et ægrotam conſolidabo: ואת־החולה אחזק & ægrotam confirmabo.i.medicamine curabo,donec reualeant.vel,ad valetu
dinem firmam perduxero. Diſperdam,אשמיד diſſipabo.exterminabo.Alii, compeſcam. Pingues & fortes, quæ quòd ſint pinguiores,
lædunt alias,debiles & infirmiores.intelligit opulentos qui propter diuitias alios iniuria afficiunt. In iudicio. במשפט: Hebraiſmus,
vt par eſt,& decet.aut iuſtè. 17 Iudico שופט ne ſcilicet vna lædat,vel opprimat aliam.i. puniam,ne poſthac lædant alias.Præſ.Heb.pro
pro fut.iudicabo inter pecudem pinguem & pecudem macilentam,vt paulo pòſt dicit,verſu 20. 18 Paſcimini. תרעו Fut.Heb.pro Et
præſ. vel præt.paueritis. Niſi *etiam* reſiduum ויתר Ad verbum,& reſiduum.Quidam vertunt,quòd reſiduum,&c.conculcatis. מרפש
profundas aquas ומשקע מים Ad verbū,& profunditatē aquarū.i.aquas profundas,hoc eſt limpidas ac puriores : quòd aquæ profundæ ſint
limpidæ ac puræ.Vide ſuprà cap.32.c.14. Conculcetis? תרפשון: .i.conculcando turbetis? 19 Conculcationem ped.ve. מרמס
רגליכם .i.paſcua quæ pedibus veſtris conculcata ſunt:& aquas quæ pedibus veſtris conculcando turbatæ ſunt, id eſt impuras & turbidas.
21 Cornupetiſtis תנגחו fut.Heb.pro præt.vel præſ.percuſſiſtis. Diſpergeretis eas הפיצותם diſperſiſtis eas.i.diſpergendo eieciſtis, ולא־תהיינה
ſiue expuliſtis è caula,vel grege. 22 Seruabo והו־יעתי Ad verbū,Et ſeruabo.ו tantū cōuertit præt.in fut. Et non erunt
ne ſint. 23 Dauid דויד Subaudiunt quidā filiū, ſic, filiū Dauidis.i.mittā illis Meſſiam filium meū qui futurus eſt de ſemine Dauid.
25 Confidenter, לבטח tutò. 26 Eas,& *quæ ſunt in* circ.col.m.'אותם וגו eos,& *qui habitabunt in* circuitu collis mei.i.templi.omnes
enim optabunt habitare in planis.q.d.reddam eos fœliciſſimos ac beatiſſimos. vel,omnes reputabunt, & habebunt eos pro beatis ac fœli-
cibus. Pluuiæ bened.e. גשמי ברכה יהיו: imbres benedictionis erunt.i.quæ maximè proſunt frugibus,& nulli rei nocent. Quidā ver-
tunt,pluuiæ benedictæ erunt. 27 Confidenter: לבטח ſecurè.i.nihil ſibi timentes à quoquam.Infrà cap.39.g.26,velut exponens ad-
dit,Et non eſſet qui exterreret.

quia ego Dominus , quū contriuero catenas iugi eorum, & eruero eos de manu imperantium ſibi.

Et non erunt vltrà in rapinā in Gētibus,neque beſtíæ terræ deuorabunt eos:ſed habitabunt confidenter abſq; vllo terrore.

Et ſuſcitabo eis germen nominatū: & non erunt vltrà imminuti fame in terra, neque portabunt vltrà opprobrium Gentium.

Et ſcient quia ego Dominus Deus eorum cum eis, & ipſi populus meus domus Iſrael:ait Dominus Deus.

Iohan.10.b.11 Vos autem greges mei,greges paſcuæ meæ homines eſtis:& ego Dominus De⁹ veſter,dicit Dominus Deus.

Cap. XXXV.

ET fact⁹ eſt ſermo Domini ad me, dicens,

Fili hominis , pone faciē tuam aduerſum montem Seir,& prophetabis de eo,

Et dices illi,Hęc dicit Domin⁹ De⁹, Ecce ego ad te mons Seir,& extendā manū meam ſuper te,& dabo te deſolatum atque deſertum,

Vrbes tuas demoliar,& tu deſertus eris:& ſcies quia ego Dominus,

Eo quòd fueris inimicus ſempiternus,& concluſeris filios Iſrael in manus gladii in tempore afflictionis eorum,in tēpore iniquitatis extremæ.

B Propterea viuo ego,dicit Dominus Deus, quoniam ſanguini tradam te, & ſanguis te perſequetur, & cum ſanguinē oderis, ſanguis perſequetur te:

Et dabo montem Seir deſolatū atque deſertum: & auferam de eo euntem & redeuntem:

Et implebo mōtes eius occiſorum ſuorum:in collibus tuis,&in vallibus tuis , atque in torrentibus interfecti gladio cadent.

C In ſolitudines ſempiternas tradā te,& ciuitates tuæ non habitabūtur: & ſcietis quia ego Dominus Deus.

Eo quòd dixeris,Duæ gētes,& duæ terræ,meæ erunt, & hæreditate poſſidebo eas,quum Dominus eſſet ibi:

Propterea viuo ego , dicit Dominus Deus , quia faciam iuxta irā tuā, & ſecūdum zelum tuum quem feciſti odio habens eos:& notus efficiar per eos quum te iudicauero.

D Et ſcies quia ego Dominus audiui vniuerſa opprobria tua quæ loquut⁹ es de montibus Iſrael,dicens,Deſerti, nobis ad deuorandum dati ſunt.

Et inſurrexiſtis ſup me ore veſtro,&

houáh, quum contriuero vincula iugi eorū, & eruero eos de ma-
nu'operantium in eis.
28 Et non erunt vltrà *in* prædam Gentibus, & beſtiæ terræ non de-
uorabunt eas, habitabúntque confidenter, nec erit qui exterreat.
29 Et ſuſcitabo eis'plantam in nomen,nec erunt vltrà conſumpti
fame in terra,nec portabunt vltra'ignominiam Gentium.
30 Et ſcient *Gentes* quòd ego Iehouáh Deus eorum *ſum* cum eis,'& i-
pſi *ſunt* populus meus, domus Iשſraél,dixit Dominus Iehouáh:
31 Vos autē oues meæ,oues'paſcuæ meæ , 'homines eſtis:ego De⁹
veſter,dixit Dominus Iehouáh. Cap. XXXV.

Futura montis Seir,hoc eſt Idumæorum deſtructio,quòd populum Domini afflixerit.

1 ET fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo,
2 Fili hominis pone faciem tuam ad montē שSeyír,& prophe
ta aduerſus eum,
3 Et dic ei, Sic dixit Domin⁹ Iehouáh, 'En ego ad te mōs שSeyír,
& extendam manum meam contra te,ponámque te *in* deſolatio-
nem & ſolitudinem,
4 Vrbes tuas *in* deſolationem ponam , & tu *in* deſolationem èris:
ſciéſque quòd ego Iehouáh,
5 Eo quòd'fuerint tibi inimicitiæ perpetuæ , '& effuderis *ſanguinem*
filiorum Iשſraél acie gladii tempore calamitatis eorum,'tempo-
re *quo propter* iniquitatem *eorum venit* finis.
6 Propterea viuo ego , dixit Dominus Iehouáh , quòd 'ſanguini
præparabo te,'& ſanguis perſequetur te:'niſi ſanguinem odio ha-
bueris,ſanguis perſequetur te:
7 Et dabo mōtem שSeyír in deſolationem & ſolitudinem,& ſuc-
cidam de eo tranſeuntem & reuertentem:
8 Et implebo montes eius occiſis ipſius in collibus tuis,& valli-
bus tuis,& ōnibus torrētibus tuis,interfecti gladio corruēt in eis.
9 *in* ſolitudines perpetuas tradam te, & vrbes tuæ non'reuerten-
tur:& ſcietis quòd ego Iehouáh.
10 Propterea quòd dixiſti,Duæ iſtæ gentes,& hæ duæ terræ, meæ
erunt,& poſſidebimus eas,quum Iehouáh ibi eſſet:
11 Id circo viuo ego,dixit Dominus Iehouáh,'Faciam ſecundum
iram tuā,& ſecundum zelum tuum quem feciſti propter odia tua
in eos: & notus ero in eis'quum iudicauero te.
12 Et ſcies quòd ego Iehouáh audiui omnia probra tua quæ dixiſti
contra montes Iשſraél , dicendo,' Deſolati ſunt , nobis traditi
ſunt'ad deuorandum.
13 'Et magnificaſtis aduerſū me ore veſtro , '& multiplicaſtis ad-

Operantium in eis. :חעוכרים כהם .i.de manu eorum qui vtuntur opera ipſorum,tanquam opera ſeruorum. Gallicè,*qui ſe ſeruent d'eulx*. Alii vertunt,de manu eorum quibus ſeruierunt. Alii,abutentium ipſis. Alii,eorum qui eos premunt ſeruitute. 29 Plantam in nomē, מטע לשם .i.virgam quæ egredietur de radice Ieſſe,quæ pariet illis nomen celebre,famam & gloriam. Ignominiā Gent. :כלמת הגוים ignominiam à Gentibus.i.non dicent vltrà illis Gētes Deum eos deſeruiſſe. 30 Et ipſi *ſunt* populus m.&c. והמה עמי בית ישראל Ordo inuerſus,pro,& ipſi,domus Iſrael,*ſunt* populus meus. 31 Paſcuæ meæ, מרעיתי .i.quas alo. Homines eſtis: אדם אתם homines vos.ſub.eſtis, & non iumenta. Pronomen pro verbo ſubſtantiuo. Alii,homines eritis.q.d.tandem ſapietis & intelligetis vos eſſe homines,tunc digni eritis appellatione hominis,non bruti animalis.deſinetis enim voluptates ſectari,totíque mihi adhærebitis.

IN CAPVT XXXV.

3 En ego ad te. הנני אליך ſub.venio.vel venturus ſum. Chaldæus paraph.mittam iram meam contra te. 5 Fuerint tibi היות לך ſub.cum filiis Iſrael. Et effuderis,&c. ותגר וגו' Ad verbum,& effuderis filios Iſrael in manu gladii.i.gladio. vel,per gladium, aut opera gladii. Alii,& fluere feceris filios,&c.quoſdam enim occiderūt,alios riſerunt,& contumeliis affecerunt. Alii,& diſperſiſti filios Iſrael gladio. Alii,& terrueris eos gladio. Tempore *quo*,&c. :בעת עון קץ Ad verbum,in tempore iniquitatis finis. Quidam exponunt vt vertimus. Alii,tempore quo finem *accepit* iniquitas. Alii vertūt, tempore iniquitatis extremæ.vel finalis.i.quam vltrà tolerare nō poteram. Chaldæus paraph.tēpore cōſummationis peccatorū ſuorū. 6 Sanguini præp.te. לדם אעשך Ad verbū,ſanguini faciā te.i.viro ſanguinis,hoc eſt ſanguinario tradā te.q.d.gladio tradam te. Quidā vertunt,ad ſanguinem faciā te. Alii,in ſanguinē redigā te. Et ſanguis ודם & *vir* ſanguinis.i.ſanguinarii,effuſores ſanguinis. Niſi ſang.od.hab. אם־לא דם שנאת Hebraiſmus,niſi caueris,ſiue abſtinueris ab effundendo ſanguine,ſanguis quoque tuus effundetur. 9 Reuertentur: תשובנה ſub.in priſtinū ſtatū.i.nō reſtituentur,ſiue inſtaurabuntur vltrà. 11 Faciam ועשיתי Hic ו tantū cōuertit præt.in fut. Sub. tecum,vel tibi.i.tractabo te vt tu ira ac furore percitus,tractaſti filios Iſrael.q.d.grauiſſimè animaduertam in te,ac ſeuerè. Quū iudicauero t. :כאשר אשפטך .i.quū exercuero iuſtitiam meā in te,ſiue pœnas de te ſumpſero. 12 Deſolati ſunt, שממו deuaſtati ſunt. Ad deuorandū. :לאכלה in cibū.in eſcā. 13 Et magnificaſtis ותגדילו ſub.voſipſos.i.arrogāter iactaſtis vos,iactantes vires & opes veſtras. Quidā,magnifica iactaſtis. Et mult. ותעתרתם.i.effutiuiſtis.

uerſum me verba veſtra,ego audiui:
Sic dixit Dominus Iehouáh,'Sic lætabitur vniuerſa terra *ob* de- 14
ſolationem *quam* faciam tibi:
Sicut lætatus es ſuper hæreditatem domus Iשſraאél, propterea 15
quòd deſolata eſt, ſic faciã tibi: deſolatus 'erit mõs שSeyír,& õnis
אÉdóm vniuerſus:& ſcient quòd ego Iehouáh. Cap. XXXVI.

Promittit Iſraeli liberationem à Gentibus.

ET tu fili hominis,vaticinare 'ſuper montes Iשſraאél, & dic,Mõ 1
-tes Iſשraאél audite verbum Iehouæ,
Sic dixit Dominus Iehouáh, Eo quòd dixit 'inimicus ille ſuper 2
vos,Euge,'etiam excelſa perpetua in hæreditatem fuerunt nobis:
Propterea vaticinare, & dic, Sic dixit Dominus Iehouáh Eo ꝙ, 3
eo quòd inquam deſolauerunt, & abſorbuerunt vos 'vndique , vt
eſſetis 'hæreditas reliquis Gentibus, '& aſcẽdiſtis ſuper labium lin-
guæ,& oblocutionem populi:
Propterea montes Iשſraאél, audite verbũ Domini Iehouæ, Sic 4
dixit Dominus Iehouáh montibus,& collibus,torrentibus & val-
libus,'*&* deſertis deſolatis, & vrbibus derelictis quæ fuerunt in di-
reptionem *&* ſubſannationẽ reſiduis Gentibus quæ erãt vndique:
Propterea *inquam* ſic dixit Domin⁹ Iehouáh,'Niſi in igne zeli mei 5
loquutus ſum contra reſiduas Gentiũ,& cõtra אEdóm vniuerſam
'quæ poſuerũt terram meam ſibi in hæreditatem cum lætitia to-
tius cordis,*&* 'cum contẽptu animi,'vt eiicerent eã in direptionẽ.
Idcirco vaticinare 'ſuper humũ Iשſraאél, & dic montibus & col 6
libus,torrentibus &vallibus,Sic dixit Dominus Iehouáh,Ecce 'in
zelo meo & furore meo loquutus ſum, eo quòd ignominiã Gen-
tium 'portaſtis:
Idcirco ſic dixit Dominus Iehouáh, Ego 'leuaui manum meã, 7
'niſi gentes 'quæ vobis vndique ſunt,ignominiã ſuã portauerint.
Vos autem montes Iשſraאél,ramos veſtros 'dabitis,& fructũ ve 8
ſtrum afferetis populo meo Iשſraאél:quoniam appropinquaue-
runt vt veniant.
Quia ecce ego *uenio* ad vos, '& conuertar ad vos: & colemini, & 9
ſeremini.
Et multiplicabo 'ſuper vos homines,totam domũ Iשſraאél,to- 10
tam:& inhabitabuntur vrbes,'& deſerta ædificabuntur.
Et multiplicabo ſuper vos homines,& iumenta, & multiplica- 11
buntur,creſcéntque:& habitare faciam vos 'ſecundum antiquita-
tes veſtras , '& benefaciam *nouiſſimis ueſtris* magis quàm prioribus ve-
ſtris:ſcietíſque quòd ego Iehouáh.

derogaſtis aduerſũ me verba veſtra,
ego audiui.
14 Hæc dicit Dominus Deus, Lætan-
te vniuerſa terra,in ſolitudinem te re
digam.
15 Sicuti gauiſus es ſuper hæreditatẽ
dom⁹ Iſrael, eo quòd fuerit diſſipata,
ſic faciã tibi: diſſipatus eris mõs Seir,
& Idumæa omnis: & ſcient quia ego
Dominus.
Cap. XXXVI. Supra 6.a.1.
1 TV autem fili hominis,propheta
ſuper mõtes Iſrael,& dices,Mõ
tes Iſrael audite verbum Domini,
2 Hæc dicit Domin⁹ Deus, Eo quòd
dixerit inimicus de vobis, Euge, alti-
tudines ſempiternæ in hæreditatem
datæ ſunt nobis:
3 Propterea vaticinare,& dic,Hęc dicit DominusDeus,Pro eo quòd deſo
lati eſtis,& conculcati per circuitum,
& facti in hæreditatem reliquis Gen-
tibus, & aſcendiſtis ſuper labium lin-
guæ,& opprobrium populi:
4 Propterea mõtes Iſrael audite ver-
bum Domini Dei , Hæc dicit Domi-
nus Deus montibus, & collibus,tor-
rẽtibus,vallibúſque,& deſertis, parie
tinis,& vrbibus derelictis,quæ depo-
pulatæ ſunt & ſubſannatæ à reliquis
Gentibus per circuitum:
5 Propterea hæc dicit Domin⁹ De⁹, B
Quoniam in igne zeli mei loquutus
ſum de reliquis Gẽtibus,& de Idumęa
vniuerſa : quæ dederũt terram meam
ſibi in hæreditatem cũ gaudio , & to-
to corde,& ex animo:& eiecerunt eã
vt vaſtarent.
6 Idcirco vaticinare ſuper humum Iſ
rael,& dices montibus & collibus,iu
gis & vallibus , Hæc dicit Dominus
Deus,Ecce ego in zelo meo,& in fu-
rore meo loquutus ſum, eo quòd cõ-
fuſionem Gentium ſuſtinueritis:
7 Idcirco hæc dicit Dominus Deus,
Ego leuaui manum meam,vt Gentes
quæ in circuitu veſtro ſunt, ipſæ con-
fuſionem ſuam portent.
8 Vos autẽ montes Iſrael ramos ve-
ſtros germinetis, & fructum veſtrum C
afferatis populo meo Iſrael:prope e-
nim eſt vt veniat.
9 Quia ecce ego ad vos,& conuertar
ad vos, & arabimini, & accipietis ſe-
mentem.
10 Et multiplicabo in vobis homines,
omnémque domum Iſrael:& habita-
buntur ciuitates,& ruinoſa inſtaura-
buntur.
11 Et replebo vos hominibus & iumẽ
tis: & multiplicabuntur,& creſcent:
& habitare vos faciam ſicut à princi
pio,boniſq; donabo maiorib⁹ quàm
habuiſtis ab initio:& ſcietis quia ego
Dominus.

14 Sic lætabitur כשמחת Quidam legentes ב pro כ,verterunt,Cum exultatione vniuerſæ terræ ego redigam te in deſolationem.
15 Erit תהיה ſub.עדת cœtus aut,deſolatus eris ô mons. IN CAPVT XXXVI.
1 Super montes אל־הרי contra montes.vel,de montibus.Intelligit terram Iuda quæ abundabat montibus.éſtque metonymia:accipi-
tur enim cõtinens pro cõtento.i.incolas. 2 Inimicus ille האויב q.d.inimicus ille capitalis,Idumæus. Etiã excelſa,&c. ובמות וגו'
& excelſa ſempiterna in poſſeſſionem facta ſunt nobis.i.ceſſerunt,ſiue noſtra ſunt. De mõtibus Iudææ loquitur qui in perpetuũ duraturi
erant.Doctus inter Hebræos vertit,altitudines mundi:quòd terra Iſraél ſublimior ſit omnibus aliis regionibus. 3 Vndique, מסביב
per circuitũ.i.qui ſunt in circuitu veſtro,gentes vobis vicinæ per circuitum. Hæreditas מורשה *in* poſſeſſionem.i.vt iure hæreditario
poſſiderẽt vos reliquæ gentes. Et aſcendiſtis,&c.'ותעלו וגו Hebraiſmus,pro fabula facti eſtis Gẽtibus quæ poſt graſſationem Regis Ba
bylonis reſiduæ remanſerunt per circuitum terræ veſtræ. דבה(quod à דבב deducitur quod loqui & detrahere ſignificat) ſemper in malam
partem accipitur pro oblocutione,detractione,& irriſione. 4 *Et* deſertis deſ.לחרבות השוממות *&* ruinis deſertis,vel,ruinoſis deſertis.
5 Niſi אם־לא Iurantis eſt,Nolite poſthac credere mihi,niſi zelo meo ardente,[ſiue ira percitus & vehemẽter iratus] interminatus ſim
interitum reliquis Gentibus & ipſi Edom,&c.q.d.Seuerè & grauiſſimè animaduertam in gentes illas quæ vos iniuria affecerunt. Quæ
poſuerunt,&c. אשר נתנו וגו' Hebraiſmus, vendicauerũt ſibi terram meam tanquam ſua eſſet.ſuã dicit,quod in ea habitaret eius maieſtas
ac gloria. Cũ contemptu animi, בשאט נפש Suprà cap.25.b.6,& c.15,dixit בשאט בנפש cum cõtemptu in animo.vbi plena eſt locutio.
Chaldæus paraph.cum cõtemptu,cũ gaudio animi. Vt eiicerẽt,&c.'למען וגו vt expellerẽt,&c. Hebraiſmus,vt eam prædæ exponerẽt.
6 Super humũ על־אדמת de terra. In zelo meo & fur.m.בקנאתי ובחמתי Verſu præcedenti dixit,In igne zeli mei. Portaſtis:
נשאתם: ſuſtinuiſtis.i.à Gentibus iniuria ac contumelia affecti eſtis. 7 Leuaui manũ m.נשאתי את־ידי Vide ſuprà cap.20.a.5. Niſi
אם־לא vt paulo antè verſu 5. Quæ vobis,&c אשר־לכם וגו' Hebraiſmus,vobis vicinas per circuitum,ea ignominia afficiã qua vos affece
runt.vel,quæ vobis moleſtæ ſunt vndiq;[aut,quæ vos vndiq; ſpoliauerũt & afflixerũt]probris afficiã. 8 Dabitis, תתנו .i.producetis.
9 Et cõuertar ad v.ופניתי אליכם & cõuertã me ad vos. Alii,& reſpiciã vos.vt ſcilicet ſolẽt qui aliorũ miſerẽtur. 10 Super v.עליכם.i.
in vobis. Et deſerta והחרבות & ruinæ.vel,deſolationes. 11 Secũdũ antiquit.v.כקדמותיכם .i.ſicut fuiſtis à principio,vel iuxta priſti
nũ ſtatũ veſtrũ. Et benefaciã,&c.'והטיבותי וגו Ad verbũ,& bonificabo à priorib⁹ veſtris.i.plus beneficiorũ vobis cõferã quàm ab initio.

12 'Et ambulare faciam ſuper vos homines, populum meum Iſraél,'& poſſidebunt te, & eris eis in hæreditatem,'nec addes vltrà orbare eos.
13 Sic dixit Dominus Iehouáh,Eo quòd'dicunt vobis, *Terra* deuoratrix hominum es,& orbatrix gentium tuarum fuiſti:
14 Propterea homines non deuorabis amplius, & gentes tuas non orbabis vltrà,dixit Dominus Iehouáh:
15 'Nec audire faciam in te amplius ignominiam Gentium,& probra populorũ non portabis vltrà, neque gentes tuas'cadere facies amplius,dixit Dominus Iehouáh.
16 Et fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, Cauſa afflictionis Iſraelis.
17 Fili hominis, domus Iſraél habitantes ſuper terrã ſuam,'polluerunt eam moribus ſuis,& operibus ſuis:tanquam immunditia menſtruatæ fuerunt mores eorum coram me.
18 Et effudi iram meam ſuper eos propter ſanguinem quem effuderunt ſuper terram,& *qua* idolis ſuis polluerunt eam:
19 Et diſperſi eos'in Gẽtes, '& ventilati ſunt in terras:'iuxta mores eorum,& iuxta opera eorum iudicaui eos.
20 'Et ingreſſi ad Gentes,'ad quas venerunt,polluerũt nomen ſanctum meum,dum diceretur'eis,'Populus Iehouæ ſunt, & de terra eius egreſſi ſunt.
21 'Et peperci nomini ſancto meo, quod polluerunt domus Iſraél in Gentibus ad quas egreſſi ſunt. Beneficia in Iudæos collata, miſericordiæ Dei tribuenda, non eorum meritis.
22 Idcirco dic domui Iſraél, Sic dixit Dominus Iehouáh, Non propter vos'facio,domus Iſraél,ſed propter nomẽ ſanctũ meũ quod polluiſtis in Gentibus'ad quas veniſtis.
23 Et ſanctificabo nomẽ meum magnũ pollutũ in Gẽtibus, quod polluiſtis in medio earũ : & ſciẽt Gẽtes quòd ego Iehouáh,ait Dominus Iehouáh,'quũ ſanctificatus fuero in vobis in oculis veſtris.
24 Tollámque vos de Gentibus, congregabóque vos de vniuerſis terris,'& venire faciam vos in terram veſtram.
25 Et ſpargã ſuper vos aquã mundã, & mundabimini:ab omnibus inquinamẽtis veſtris,& ab vniuerſis idolis veſtris mundabo vos.
26 Dabóque vobis cor nouũ,& ſpiritum nouũ'dabo in medio veſtri:& auferã 'cor lapideũ è carne veſtra, dabóq; vobis cor carneũ. Innouat Deus cor noſtrum, vt in præceptis ei' poſſimus ambulare.
27 Et Spiritũ meum 'dabo in medio veſtri,efficiámque vt in præceptis meis ambuletis,& iudicia mea cuſtodiatis,& faciatis illa.
28 Et habitabitis in terra quam dedi Patribus veſtris: eritiſq; mihi in populum,& ego ero vobis in Deum.

12 Et adducam ſuper vos homines,populum meũ Iſrael,& hæreditate poſſidebunt te,& eris eis in hæreditatem: & non addes vltrà vt abſque eis ſis.

13 Hæc dicit Dominus Deus, Pro eo quòp dicunt de vobis,Deuoratrix hominnm es,& ſuffocans gẽtem tuam.

14 Propterea homines non comedes amplius,& gentem tuam non necabis vltrà,ait Dominus Deus:

D

15 Nec auditam faciam in te amplius confuſionem Gentium, & opprobriũ populorum nequaquam portabis, & gentem tuam non amittes amplius, ait Dominus Deus.

16 Et factum eſt verbum Domini ad me,dicens,

17 Fili hominis, domus Iſrael habitauerunt in humo ſua,&polluerũt eam in viis ſuis,& in ſtudiis ſuis:iuxta immunditiam menſtruatæ facta eſt via eorum coram me.

18 Et effudi indignationem meam ſuper eos pro ſanguine quem fuderunt ſuper terram, & in idolis ſuis polluerunt eam.

19 Et diſperſi eos in Gentes,& ventilati ſunt in terras: iuxta vias eorum, & adinuentiones eorum iudicaui eos.

20 Et ingreſſi ſunt ad Gentes ad quas introierunt,& polluerunt nomen ſanctum meum,quũ diceretur de eis,Populus Domini iſte eſt,& de terra eius egreſſi ſunt.

21 Et peperci nomini ſãcto meo,quod polluerat domus Iſrael in Gentibus ad quas ingreſſi ſunt.

E

22 Idcirco dices domui Iſrael,Hæc dicit Dominus Deus,Non propter vos ego faciã, domus Iſrael: ſed propter nomen ſanctum meum quod polluiſtis in Gentibus ad quas intraſtis.

23 Et ſanctificabo nomen meũ magnũ quod pollutum eſt inter Gẽtes,quod polluiſtis in medio earum:vt ſciãt Gẽtes quia ego Dominus,ait Dominus exercituum, quum ſanctificatus fuero in vobis coram eis.

24 Tollam quippe vos de Gentibus,& congregabo vos de vniuerſis terris, & adducam vos in terram veſtram.

25 Et effundam ſuper vos aquam mũdam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis veſtris,&ab vniuerſis idolis veſtris mundabo vos.

F

26 Et dabo vobis cor nouũ,& ſpiritũ nouũ ponã in medio veſtri:& auferã cor lapideum de carne veſtra,& dabo vobis cor carneum.

27 Et Spiritũ meũ ponã in medio veſtri:& faciam vt in præceptis meis ambuletis,& iudicia mea cuſtodiatis & operemini.

28 Et habitabitis in terra quã dedi Patribus veſtris : & eritis mihi in populum,& ego ero vobis in Deum.

12 Et ambulare fac.&c. 'והולכתי וגו .i. Adducam populum meum ex captiuitate,ô montes Iſrael,vt habitet in vobis. Et poſſidebũt te,& eris וירשוך והיית ſub.ô mons. Mutatio numeri eſt,pro,tanquam iure hæreditario incolent vos,ô montes. Nec addes ולא־תוסיף ſub.terra.Mutatio generis.i.non reddes eos vltrà orbos & abſque filiis.q.d.non peribunt vltrà in te homines incolæ tui. 13 Dicunt vobis, אומרים לכם .i.inimici de vobis dicunt. 15 Nec audire faciam in te,&c. 'ולא־אשמיע אליך וגו Hebraiſmus,Efficiam vt poſthac nõ afficiant te ignominia ac probris Gẽtes & populi. Cadere facies תכשלי facies impingere.vel corruere.ſub.ô terra. 17 Polluerunt,&c. 'ויטמאו וגו Ad verbum,& polluerunt eam via ſua. Redundat ו &. Quidam vertunt participium præcedẽs יושבים in verbũ præteritũ,habitauerunt ſuper terrã,& polluerũt.hoc pacto nõ redundat &. 19 In Gentes,בגוים ſub.illas quas immiſi in eos. Et ventilati ſunt ויזרו & diſperſi fuerunt.vel,diſſipatique ſunt. Iuxta mo.e. כדרכם iuxta vias eorũ.i.pro ratione ſcelerũ ac flagitiorum ſuorũ animaduerti in eos. 20 Et ingreſſi ויבוא Sing.Heb.pro plur.Et ingreſſus eſt. Ad quas venerunt, אשר־באו שם Ad verbum, ad quas venerunt illuc.pro,quò venerunt.ſic in fine verſus ſequentis. Eis, להם de illis. Populus,&c. 'עם וגו His verbis taxabant Dominum:acſi dicerent,Si is fuiſſet Deus eorum qualem prædicant,omnipotens: non permiſiſſet eos expelli terra ſua.Hinc apparet quid ſit polluere nomen Dei,nempe occaſionem dare malè ſentiendi de omnipotentia Dei. 21 Et peperci,&c. 'ואחמול וגו q.d. miſertus ſum autẽ nominis mei ſanctiſſimi: vindicaui enim eum à pollutione & iniuria qua afficiebatur:conſului honori ac gloriæ nominis mei. Ad quas veniſtis. אשר־באתם שם: ad quas ingreſſi eſtis. Ad verbum,quas ingreſſi eſtis illuc. 22 Facio, עושה Præſens Heb.pro fut.faciam.ſub.quæ facturus ſum. 23 Quum ſanctificatus fue.&c. 'בהקדשי וגו Hebraiſmus,quum vindicauero,ac purgauero nomen meum ab omni pollutione ac contaminatione, reddideróque illud celeberrimum,oſtendendo ſcilicet omnipotentiã meã, & clementiam. 24 Et venire fac.והבאתי & adducã. 26 Dabo in med.ve.אתן בקרבכם ponã intra vos.Sic verſu ſequẽti. Cor lap.&c.'לב האבן וגו .i.durũ inſtar lapidis,hoc eſt duriſſimũ(nullã enim impreſſionẽ admittit lapis)mentem ſiue animũ obſtinatũ,qui nullam quantũcunque piam admittit admonitionẽ.Chald.para.vertit,cor impiũ,durũ vt lapis.Huic contrariũ eſt cor carneũ[.i.mole]hoc eſt animus aptus ad ſuſcipiendas pias ac ſanctas admonitiones. 27 Dabo in med.v.אתן בקרבכם ponam in viſceribus veſtris. Alii,inſeram in interiora veſtra.

14 Orbabis תכשלי ſcribitur.i.impingere facies:& legitur תשכלי orbabis.

Seruabo vos quoque ab vniuerſis inquinamentis veſtris,'& vo- 29
cabo frumẽtum,'multiplicabóque illud,neque dabo vobis famẽ.
Multiplicabo inſuper fructum arborum,& fructum agrorũ: 'ne 30
accipiatis vltrà probrum famis in Gentibus.
Et recordamini viarum veſtrarum malarum, operũque veſtro- 31
rum quæ non ſunt bona: '& excidemini vos in conſpectu veſtro
propter iniquitates veſtras,& propter abominationes veſtras.
Nõ propter vos ego facio,dixit Dñs Iehouáh,notũ ſit vobis:pu 32
deat *ergo* vos, & erubeſcite de iniquitatib⁹ veſtris, domus Iſraël.
Sic dixit Dñs Iehouáh, Die qua mũdabo vos ab omnibus iniqui 33
tatibus veſtris,'habitare faciam vrbes, & ædificabuntur deſolatæ.
Et terra illa deſolata,erit culta,'vice eius quòd fuit in deſolatio- 34
nem in oculis omnis tranſeuntis.
'Et dixerunt,Terra iſta deſolata,fuit ſicut hortus y Edén:& ciui- 35
tates iſtæ deſertæ & deſolatæ & dirutæ,munitæ 'habitabantur.
'Et ſciẽt Gẽtes quæ derelictæ fuerint in circuitibus veſtris quòd 36
ego Iehouáh ædificaui'diruta, 'plantaui deſolatam *terram*: ego Ieho
uáh loquutus ſum,'& feci.
Sic dixit Domin⁹ Iehouáh, Adhuc'*in* hoc ero requiſitus domui 37
Iſraël'vt faciã eis,multiplicabo eos 'hominibus ſicut gregibus,
Vt oues 'ſanctæ, *id eſt* vt pecudes Ieruſaláim in ſolennitatibus 38
eius,ſic erunt ciuitates deſertæ plenæ'gregibus hominũ: & ſcient
quòd ego Iehouáh.

Cap. XXXVII.

Aſtruitur fides promiſſioni ſuperiori,ducto argumẽto à reſurrectione corporũ,vt ãre certiſſima. Deinde oſtẽdit Iſraelem reducendũ in terram ſuam cũ acceſſione Gentiũ.

Fvit ſuper me 'manus Iehouæ,'& eduxit me in Spiritu Iehouæ, 1
& quieſcere fecit me in medio'campi qui erat plenus oſſibus.
Tranſire autem fecit me iuxta ea'circuncirca:& en erant quam- 2
plurima in ſuperficie agri,& certè ſicca valde.
Et dixit ad me,Fili hominis, num viuent oſſa iſta? Et dixi, Do- 3
mine Iehouáh tu noſti.
Et dixit ad me,Vaticinare ſuper oſſibus iſtis,& dic eis,Oſſa ſic- 4
ca audite verbum Iehouæ,
Sic dixit Dominus Iehouáh oſſibus iſtis, Ecce ego 'introire fa- 5
cio in vos ſpiritum,& viuetis.
'Et ponam ſuper vos neruos,& aſcendere faciam ſuper vos car- 6
nem, atque operiã vos pelle : ponam præterea in vobis ſpiritũ, &
viuetis:ſcietiſque quòd ego Iehouáh.
Prophetaui itaque ſicut præceptum fuerat mihi : & fuit 'ſoni- 7
tus,me prophetãte,& ecce'commotio:& appropinquauerũt oſſa,

29 Et ſaluabo vos ex vniuerſis inquinamentis veſtris: & vocabo frumẽtum, & multiplicabo illud, & non imponã vobis famem.
30 Et multiplicabo fructũ ligni, & genimina agri: vt non portetis vltrà opprobrium famis in Gentibus.
31 Et recordabimini viarum veſtrarũ peſſimarum, ſtudiorũque non bonorum: & diſplicebũt vobis iniquitates veſtræ & ſcelera veſtra.
32 Non propter vos ego faciã,ait Dominus Deus,notum ſit vobis:confundimini &erubeſcite ſuper viis veſtris, domus Iſrael.
33 Hæc dicit Dominus Deus, In die qua mundauero vos ex omnibus iniquitatibus veſtris, & inhabitare fecero vrbes,& inſtaurauero ruinoſa: G
34 Et terra deſerta fuerit exculta, quæ quondam erat deſolata in oculis omnis viatoris:
35 Dicẽt,Terra illa inculta,facta eſt vt hortus voluptatis: & ciuitates deſertæ, &deſtructæ atque ſubfoſſæ,munitæ ſederunt.
36 Et ſcient Gentes quæcunque derelictę fuerint in circuitu veſtro,quia ego Dominus ædificaui diſſipata, plantauiq; inculta, ego Dominus loquutus ſim & fecerim.
37 Hæc dicit Dominus Deus, Adhuc in hoc inueniẽt me Domus Iſrael, vt faciã eis: multiplicabo eos ſicut gregem hominum,
38 Vt gregem ſanctum,vt gregem Ieruſalem in ſolennitatibus eius: ſic erũt ciuitates deſertæ, plenæ gregibus hominum: & ſcient quia ego Dominus.

Cap. XXXVII.

1 FActa eſt ſuper me manus Domini, & eduxit me in Spiritu Domini: & dimiſit me in medio campi qui erat plenus oſſibus.
2 Et circunduxit me per ea in gyro: erant autem multa valde ſuper faciẽ campi,ſiccáque vehementer.
3 Et dixit ad me, Fili hominis putáſne viuent oſſa iſta? Et dixi, Domine Deus tu noſti.
4 Et dixit ad me, Vaticinare de oſſibus iſtis:& dices eis, Oſſa arida audite verbum Domini,
5 Hæc dicit Dominus Deus oſſibus his, Ecce ego intromittam in vos ſpiritum,& viuetis.
6 Et dabo ſuper vos neruos, & ſuccreſcere faciam ſuper vos carnes, & ſuperextendã in vobis cutem : & dabo vobis ſpiritum, & viuetis:& ſcietis quia ego Dominus. B
7 Et prophetaui ſicut præceperat mihi: factus eſt autẽ ſonitus prophetãte me,& ecce cõmotio:& acceſſerunt

29 Et vocabo וקראתי Hebraiſmus.i.vel verbo efficiã vt veniat.q.d.efficiam vt abundetis magna copia frumenti. Alludit ad iuſſa herorum,ad quorum nutum concurrere ſolent ſerui. Multiplicabóque והרביתי Hic ו &,pro id eſt ponitur.nã exponit quod dixit,aduocabo frumentũ. 30 Ne accipiatis vltrà,&c. למען אשר וגו' Hebraiſmus,ne ſuſtineatis vltrà probrũ.i.vt poſthac non male audiatis apud Gẽtes ob penuriã panis 31 Et excidemini vos ונקוטתם & ſuccidemini vos.i.ſucciſione[ſiue excidio,aut exterminatione] dignos reputabitis voſipſos.Deſcribit mentẽ & habitũ verè pœnitentis. 33 Habitare faciam והושבתי Ad verbum,& habitare faciam. Aut redundat ו &:aut verte,ſimul habitare faciã ſiue,etiam faciã:i.reddam habitabiles. 34 Vice eius,&c. תחת וגו' pro eo quòd fuit deſolatio.vel,Vbi *antea* erat deſolata. Aut,quum antea fuiſſet deſolata ac deſerta,videntibus omnibus tranſeuntibus. 35 Et dixerunt, ואמרו Quidã præterita huius verſus cõuertunt per futurũ & per præſens,vertentes,Et dicent,Terra iſta deſolata fuit,& *nunc eſt* ſicut hortus Eden:& ciuitates deſolatas,deuaſtatas,& euerſas,*ipſi* inhabitant munitas. Habitabãtur ישבו Ad verbum,ſederunt.i.erant munitæ & habitatæ. 36 Et ſcient וידעו Iuxta præcedentium verſionem,verſus iſte reſpicit initium 34. Diruta, הנהרסות *urbes* deſtructas. Plantaui נטעתי .i.plantis repleui. Et feci. ועשיתי: Præt.Heb.pro fut.faciam,vt alii vertunt. 37 *In* hoc ero requiſitus,&c. זאת אדרש לבית *in* hac re requirar à domo.i.quærent me, & quærendo inuenient,impetrabunt hoc à me,ſiue gratiam hanc eis impertiar. Vt faciam לעשות ſub.quod pollicitus ſum eis,nempe quòd multiplicabo eos,&c. Hominibus,&c. כצאן וגו' Ad verbum,ſicut gregibus hominibus.Quidam vertunt,hominibus tanquam gregibus.Sic ſequenti verſu. 38 Sanctæ, קדשים Ad verbum,ſanctorũ, vel ſanctificationum.i.conſecratæ Deo,quæ adducuntur in Ieruſalem tempore ſolennitatum, nempe ter in anno. vel, quæ inueniuntur in Ieruſalem,vt ex illis fiant ſacrificia. Gregibus ho. צאן אדם .i.gregibus humanis,hoc eſt hominibus.

IN CAPVT XXXVII.

1 Manus יד .i.prophetia. Et eduxit,&c. ויוציאני וגו' .i.ductus fui à Spiritu Domini. Campi qui erat הבקעה והיא Ad verbũ, vallis,& ipſa.pro,vallis illius quæ erat.vallem inſignem intelligit, cuius meminit ſuprà cap.3.f.22. Hac imaginaria viſione,prædicit futuram liberationem populi Iſraelitici, quem mortuorũ oſſibus cõparat. vt enim nulla reliqua ſpes eſſe ſolet futuræ vitæ in oſſibus aridis,ſic nec Iſraelitæ ſperabant futurum vt in terram ſuam Chanaan reuerterentur:vt paulo pòſt dicunt,verſu 11, Periit ſpes noſtra,ſucciſi ſumus. 2 Circuncirca, סביב סביב per circuitum. 5 Introire facio מביא inducam.vel,adducam.Sic per præſens quidam vertunt. 6 Et ponam ונתתי Ad verbum,Et dabo.i.tegam vos neruis,tegam etiam carne,veſtiámque cute. 7 Sonitus,קול vox.vel ſtrepitus.i.auditum eſt tonitruum. Commotio רעש tremor.terræmotum ſignificat.

oſſa ad oſſa, vnumquodque ad iunctu ram ſuam.
Et vidi,& ecce ſuper ea nerui,& car nes aſcenderũt,& extenta eſt in eis cu C tis deſuper:& ſpiritum non habebãt.
Et dixit ad me, Vaticinare ad ſpiritũ,vaticinare fili hominis, & dices ad ſpiritum , Hæc dicit Dominus Deus, A quatuor ventis veni ſpiritus, & inſuffla ſuper interfectos iſtos,& reuiuiſcant.
Et prophetaui,ſicut præceperat mihi:& ingreſſus eſt in ea ſpiritus, & vixerũt, ſteterúntque ſuper pedes ſuos exercitus grandis nimis valde.
Et dixit ad me,Fili hominis,oſſa hęc vniuerſa, domus Iſrael eſt : ipſi dicũt, Aruerũt oſſa noſtra,& periit ſpes noſtra,& abſciſſi ſumus.
Propterea vaticinare , & dices ad D eos,Hæc dicit Dominus Deus , Ecce ego aperiam tumulos veſtros, & educã vos de ſepulchris veſtris populus meus,& inducam vos in terrã Iſrael.
Et ſcietis quia ego Dominus,quum aperuero ſepulchra veſtra,&eduxero vos de tumulis veſtris popule meus:
Et dedero ſpiritum meum in vobis, &vixeritis,& requieſcere vos faciam ſuper humum veſtram:& ſcietis quia ego Dominus loquutus ſum , & feci, ait Dominus Deus.
Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens,
Et tu fili hominis ſume tibi lignum vnum:& ſcribe ſuper illud,Iudæ & filiorum Iſrael ſociorum eius. & tolle lignum alterum,& ſcribe ſuper illud, Ioſeph lignum Ephraim,& cũctæ domus Iſrael,ſociorúmque eius.
E Et adiũge illa, vnũ ad alterum tibi in lignum vnum : & erunt in vnionẽ in manu tua.
Quum autem dixerint ad te filii populi tui loquentes,Nónne indicas nobis quid in his tibi velis?
Loquêris ad eos , Hæc dicit Dominus Deus,Ecce,ego aſſumam lignum Ioſeph , quod eſt in manu Ephraim, & tribus Iſrael quæ ſunt ei adiunctæ: & dabo eas pariter cum ligno Iuda, & faciam eas in lignum vnũ,& erunt vnum in manu eius.
Erunt autem ligna ſuper quæ ſcripſeris,in manu tua,in oculis eorum.
Et dices ad eos,Hęc dicit Dominus F Deus,Ecce ego aſſumam filios Iſrael de medio nationum ad quas abierũt: & cõgregabo eos vndique,& adducã eos ad humum ſuam.
…10.c.16 Et faciam eos in gentem vnam in terra in montibus Iſrael , |& Rex vnus erit omnibus imperans : & non erunt vltrà duæ gentes , nec diuidentur amplius in duo regna.
Neque polluẽtur vltrà in idolis ſuis & abominationibꝰ ſuis, & cũctis ini-

os ad os ſuum.
8 'Et vidi, & ecce ſuper ea *erant* nerui, & caro aſcenderat, & obdu-
cta erat ſuper illa pellis deſuper:ſpiritus verò non erat in eis.
9 Dixit præterea ad me, Vaticinare ad ſpiritum, vaticinare *inquam*
fili hominis,& dic ad ſpiritũ,Sic dixit Dominus Iehouáh, A qua-
tuor ventis veni ô ſpiritus, & ſpira in interfectos iſtos, '& viuent.
10 Prophetaui itaque ſicut præceperat mihi, ingreſſúſque eſt in'ea
ſpiritus & vixerunt,ſteterúntque ſuper pedes ſuos exercitus gran-
dis'valde valde.
11 Et dixit ad me,Fili hominis,oſſa iſta vniuerſa, domus Iשſraאél
ſunt: en dicunt, Aruerunt oſſa noſtra, & periit ſpes noſtra,'ſucci-
ſi ſumus nobis.
12 Propterea vaticinare,& dic ad eos,Sic dixit Dominus Iehouáh,
Ecce ego aperio tumulos veſtros,'& educã vos è tumulis veſtris,
populus mi,& adducam in terram Iשſraאél.
13 Et ſcietis quòd ego Iehouáh quum aperuero ſepulchra veſtra,
& eduxero vos è tumulis veſtris populus mi.
14 Ponámque ſpiritũ meum in vobis,& viuetis, & requieſcere fa-
ciam vos ſuper terram veſtrã: & ſcietis quòd ego Iehouáh'loquu-
tus ſum,& feci,dixit Iehouáh.
15 Rurſus fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo,
16 Et tu fili hominis cape tibi'lignum vnum, & ſcribe in eo, Ie- Decem tribuũ cũ duabus vnionem oſtendit.
hudæ, '& filiis Iשſraאél ſociis eius. Deinde tolle lignum alterum,
& ſcribe in eo,Ipſi Ioסéph'arbori אEphráim,& cũctæ domui Iש-
raאél'ſociorum eius.
17 'Et adiũge ea alterum ad alterum,'vt ſint lignum vnum:erúnt-
que vnum in manibus tuis.
18 Et quum dixerint tibi filii populi tui,dicendo, Annõ indicabis
nobis'quid iſta tibi?
19 Loquere ad eos,Sic dixit Dominus Iehouáh, 'Ecce ego aſſumo
lignũ Ioסéph,quod eſt in manu אEphráim, & tribus Iשſraאél ſo-
cias eius,& ponam eas'cum eo, cum ligno Iehudáh, & faciam eas
in lignum vnum,erúntque vnum in manu mea.
20 'Sint autem ligna in quibus ſcribes,in manu tua in oculis eorũ.
21 Et loquere ad eos,Sic dixit Dominꝰ Iehouáh, 'Ecce ego aſſumo
filios Iשſraאél'è Gentibus ad quas abierunt, & congregabo eos vn
dique,'veniréque faciam eos in terram ſuam.
22 Et faciam eos in gentem vnam in terra, in montibus Iשſraאél:
atque Rex vnus erit vniuerſis ipſis in Regem,nec erunt vltrà duæ
gentes,neque diuidentur amplius in duo regna'amplius.
23 Nec polluent ſe vltrà idolis ſuis,& abominationibus ſuis,& cũ-

8 Et vidi,&c. 'וראיתי וגו Latinè Hebræa ſic verteris, Quúmque aſpexiſſem,vidi ſtatim illa inducta neruis,carne,& cute.
9 Et viuent. :ויחיו Id eſt vt viuant.ſiue reuiuiſcant. 10 Valde,valde. :מאוד מאוד Hebraiſmus,ſupra modum, vel quammaximus. 11 Succiſi ſumus no. :נגזרנו לנו exterminati ſumus nobis.i.malo,ſiue damno noſtro.q.d.iam actũ eſt de nobis.periimus.
12 Et educam vos è tum.ve. והעליתי אתכם מקברותיכם Ad verbũ. & aſcendere faciam vos è ſepulchris veſtris.Per ſepulchra,ſiue tumulos,intelligit vrbes & carceres in quibus ipſi detinebantur captiui. 14 Loquutus ſ.& feci, דברתי ועשיתי .i.promiſi,& ſteti promiſſis.
16 Lignum vnum, עץ אחד Id eſt tabellam vnam ligneam. Et filiis Iשſr. ולבני ישראל Per filios Iſrael, intelligit eos qui erant de tribu Beniamin,& viros pios ac religioſos,qui à decem tribubus confugerant ad tribũ Iuda, quando diuiſum fuit regnum. Arbori אEphráim, עץ אפרים Ioſeph ſignificat decem tribus:quæ lignum Ephraim dicuntur,quia diuiſo imperio Ieroboã qui ex tribu Ephraim erat, imperauit Iſraeli. Sociorum eius. :חבריו ſociis eius.id eſt ſociæ eius,nempe ipſius Ephraim.
17 Et adiunge ea וקרב אותם Ad verbum, Et appropinquare fac ea.i.admoue, ſiue adiunge illas duas tabellas ſimul vt ſint vna tabella. Vt ſint lignum vnum: והיו לאחדים Ad verbum,& erunt in vna. Plurali numero v א A.i.coaleſcent in vnum lignum, efficiéntque vnicã tabellam. 18 Quid iſta tibi? :מה אלה לך Id eſt,quid his ſignificare velis? 19 Ecce ego aſſ. הנה אני לוקח Præſ.Heb.pro fut. Equidem aſſumpturus ſum. Cum eo, עליו ſub.ligno Ephraim. Quidam,cum ea.nempe tribu Ephraim. Alii,ad illud.nempe ad lignum Ephraim. 20 Sint autem ligna,&c. והיו העצים וגו Id eſt oſtendes illis duas illas tabellas in quibus ſcripturus es. E Gentibus מבין הגוים Ad verbum , de inter Gentes. Veniréque fa.eos והבאתי אותם adducámque eos.vel,introducam. 21 Ecce ego aſſumo הנה אני לוקח Vt paulo antè, verſu 19. 22 Amplius. :עוד Geminatur ad maiorem expreſſionem.

ctis præuaricationibus ſuis:'ſaluóſque faciam eos de vniuerſis ha-
bitationibus ſuis in quibus peccauerunt,& emundabo eos,erúnt-
que mihi in populum,ego verò ero eis in Deum.

Christus vnius populi Christiani Rex,& pastor vnus,isque æternus.

'Et ſeruus meus Dauid erit Rex ſuper eos,& paſtor vnus erit vni- 24
uerſis ipſis:& in iudiciis meis ambulabunt,'& mandata mea cuſto
dient,faciéntque ea.
Et habitabunt ſuper terram quã dedi ſeruo meo Iayacób,in qua 25
habitauerunt Patres veſtri,habitabũt inquam ſuper eam ipſi & fi-
lii eorum,& filii filiorum eorum vſque in ſeculũ : & Dauid ſeruus
meus erit princeps eis in ſeculum.
Percutiam inſuper cum eis fœdus pacis, fœdus perpetuum erit 26
mihi cum eis:'& ponam eos *in terra mea*,& multiplicabo eos,'ponám-
que Sanctuarium meum in medio eorum in ſeculum.
Et erit tabernaculum meum in eis,'& ero eis in Deum,& ipſi e- 27
runt mihi in populum.
Et ſcient Gentes quòd ego Iehouáh 'ſanctifico Iſraél, quum 28
fuerit'Sanctuarium meum in medio eorum in perpetuum.

Cap. XXXVIII.

Vaticinatur Gog & Magog venturos cũ instructo exercitu in terrã promiſſionis.

ET fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, 1
Fili hominis,pone faciem tuam contra Gog '*& ſuper* terrã Ma 2
góg,'principẽ capitis Méſech & Thubál, & vaticinare'ſuper eũ,
Et dic,Sic dixit Dominus Iehouáh,'Ecce ego ad te,Gog princi 3
pem capitis Méſech,& Thubál:
'Et conteram te,ponámque hamos in maxillis tuis,'& exire fa- 4
ciam te,& vniuerſum exercitum tuum, equos & equites, indutos
'omni armorum genere omnes,multitudinem magnam cum cly
peis & ſcutis,tenentes gladios omnes erunt.
'Parás,Chuſ,& Put cum eis:omnes erunt cũ ſcutis & galeis. 5
Gómer,'& vniuerſa agmina eius : domus Thogarmáh incolens 6
latera Aquilonis,& omnia agmina eius,populi multi tecum.
Præpara teipſum,'& præpara tibi omnẽ multitudinem tuam 7
quæ congregauerunt ſe ad te,& ſis eis in cuſtodiam.
Poſt dies multos 'viſitaberis : in nouiſſimo annorum venies ad 8
terram attritam gladio , congregatam è populis multis, ad mon-
tes Iſraél qui fuerunt'in deſolationem ſemper:ipſa autem è po
pulis educta eſt,& habitabunt confidenter omnes ipſi.
Et aſcendes, 'tanquam multitudo *aquarum* venies, *&* vt nubes, vt 9

quitatibus ſuis : & ſaluos eos faciam
de vniuerſis ſedib⁹ ſuis in quibus pec
cauerunt,& emundabo eos: & erunt
mihi populus,& ego ero eis Deus.

24 |Et ſeru⁹ meus Dauid Rex ſup eos, Eſa.40.c.11 iere.23.a.5 dan.9.f.24 ſuprà 34.f.23 iohan.1.g.45 & 10.b.11
& paſtor vnus erit omnium eorum:
in iudiciis meis ambulabunt, & mãda
ta mea cuſtodient,& facient ea. G

25 Et habitabunt ſuper terram quam
dedi ſeruo meo Iacob, in qua habita-
uerunt Patres veſtri:& habitabunt ſu
per eam ipſi,& filii eorum,& filii filio
rum eorum vſque in ſempiternum:&
Dauid ſeruus meus princeps eorũ in
perpetuum.
26 |Et percutiã cum illis fœdus pacis, Pſal.109.b.4 & 116.a.2 iohan.18.e.34
pactum ſempiternum erit eis: & fun-
dabo eos,& multiplicabo,& dabo Sã
ctificationem meã in medio eorum
in perpetuum.

27 Et erit tabernaculum meum in eis:
& ero eis Deus, & ipſi erunt mihi po
pulus.
28 Et ſcient Gẽtes quia ego Dominus,
ſanctificator Iſrael quum fuerit ſan-
ctificatio mea in medio eorum in per
petuum.

Cap. XXXVIII.

1 ET factus eſt ſermo Domini ad
me,dicens,
2 |Fili hominis pone faciem tuam cõ Apoc.20.a.8
tra Gog terram Magog,principem ca
pitis Moſoch & Thubal : & vaticina-
re de eo,
3 Et dices,Hæc dicit Dominus Deus,
Ecce ego ad te Gog principem capi-
tis Moſoch & Thubal:

4 Et circumagam te,& ponam frẽnũ
in maxillis tuis : & educam te & om-
nem exercitum tuum, equos & equi-
tes veſtitos loricis vniuerſos , multi-
tudinem magnam,haſtam & clypeũ
arripientium,& gladium.

5 Perſæ, AEthiopes , & Libyes cum B
eis:omnes ſcutati & galeati.
6 Gomer,& vniuerſa agmina eiuſdo
mus Thogorma latera Aquilonis, &
totum robur eius : populique multi
tecum.
7 Præpara & inſtrue te & omnẽ mul
titudinem tuam quæ coaceruata eſt
ad te:& eſto eis in præceptum.
8 Poſt dies multos viſitaberis:in no-
uiſſimis annorum venies ad terram
quæ reuerſa eſt à gladio,& congrega-
ta eſt de populis multis , ad montes
Iſrael,qui fuerunt deſerti iugiter:hæc
de populis educta eſt, & habitabũt in
ea confidenter vniuerſi.
9 Aſcendens autem quaſi tempeſtas
venies & quaſi nubes,vt operias ter-

23 Saluóſque faciam והושעתי eruámque eos.vel,eripiámque. 24 Et ſeruus m.Dauid,&c. ועבדי דוד וגו' Luc.1.c.32,Et dabit illi Dominus Deus ſedem Dauid patris ipſius , regnabitque ſuper domum Iacob in æternum,&c. Et mandata m. וחוקותי & ſtatuta mea. vel,& Leges meas. 26 Et ponam eos ונתתים Ad verbum,& dabo eos. Ponámque Sanct.m. ונתתי את־מקדשי Ad verbum,dabóque Sanctificationẽ meam.i.perpetuo habitabo cum eis ſicut habitare ſolebam cum Iſraelitis in tẽplo mihi ſanctificato,ſiue in honorem meum extructo. 27 Et ero eis in Deum,&c. והייתי להם לאלהים וגו' vt paulo antè verſu 23. 28 Sanctifico מקדש .i.tueor & protego,defendóque vt rem ſanctam. Sanctuarium meum מקדשי ſanctificatio mea.i. quando videbunt me perpetuo manere cum illis. id eſt,quòd illi nunquam deſtituantur fauore & auxilio meo.

IN CAPVT XXXVIII.

2 *Et ſuper* terram Mag. ארץ המגוג *& ſuper Regem* terræ Magog. vel,*qui habitat* in regione Magog. Hebræi per Gog intelligunt Regem quendam qui regnaturus eſſet in regione Magog, quam Ioſephus Scythiam eſſe putat: cuius incolas,Scythas vocamus, quibus nunc imperat Turca,qui & Magogi dicti ſunt.Fuerunt autem Magog,Meſech,& Thubal filii Iapheth filii Noe, Gene.10.a.2. Hic verò Magog,eſt nomẽ gentis,propter ה denotatiuum,ſiue ſignificatiuum,& notificatiuum. Principem capitis,&c. נשיא ראש וגו' Hebraiſmus.id eſt principẽ capitalem.i.præcipuum & primarium, ſiue ſummum. Alii vertunt,principem *&* caput Cappadociæ & Iberiæ. Alii,Italiæ. Super eum. עליו contra eum. Alii,de eo. 3 Ecce ego ad te, הנני אליך En ego *uenturus ſum* ad te.vt ſcilicet te perdam.Vide ſuprà cap.35.a.3.
4 Et conteram te, ושובבתיך Et frangam te.i.cor tuum.q.d.efficiam vt inclines animum ad ea ad quæ ego pertraham te.Chaldæus paraph.& ſeducam te. Et exire faciam te, והוצאתי אותך & educam te. Omni armorum genere מכלול Ad verbum, vniuerſitate. Græcè,πανοπλία.i.omnino armati erunt. Gallicè,*de pied en cap.* 5 Parás,Chuſ,& Put פרס כוש ופוט .i.Perſæ,AEthiopes,& Aphri.
6 Et vniuerſa ag.e. וכל אגפיה & omnes copiæ eius militares, & auxiliares.Alii,omnes exercitus eius.Ad verbum, omnes alæ eius. Vide ſuprà cap.12.d.14. 7 Et præpara tibi omnem,&c. והכן לך אתה וגו' Ad verbum,& appara tibi,tu,& vniuerſa multitudo tua. Appara(inquit)tibi quæcunque neceſſaria ſunt ad bellum gerendum,tu inquam,& omnes copiæ quas collegiſti.
8 Viſitaberis: תפקד memoraberis.venies in memoriam. In deſolationem ſem. לחרבה תמיד Id eſt ſemper deſolati. vel qui longo tempore vaſtati fuerunt. 9 Tanquam multitudo כשואה tanquam tempeſtas.ſub.maxima. Alii de inundatione & tumultu aquarum multarum venientium cum impetu & vehementia,intelligunt.

C ram tu & omnia agmina tua, & popu
li multi tecum.
10 Hæc dicit Dominus Deus, In die il
la aſcendent ſermones ſuper cor tuū,
& cogitabis cogitationem peſſimam:
11 Et dices, Aſcendam ad terrā abſque
muro: veniam ad quieſcentes habitā-
teſque ſecurè: hi omnes habitant ſine
muro, vectes & portæ non ſunt eis:
12 Vt diripias ſpolia, & inuadas præ-
dam, vt inferas manum tuam ſuper
D eos qui deſerti fuerant & poſtea reſti
tuti, & ſuper populum qui eſt congre
gatus ex Gentibus, qui poſſidere cœ-
pit & eſſe habitator vmbilici terræ.
13 Saba, & Dedan, & negotiatores
Tharſis, & ōnes leones eius dicēt tibi,
Nunquid ad ſumenda ſpolia tu venis?
ecce ad diripiendā prædā congregaſti
multitudinem tuam, vt tollas argentū
& aurū, & auferas ſupellectilē atque
ſubſtātiā, & diripias manubias īfinitas.
14 Propterea vaticinare fili hominis,
E & dices ad Gog, Hæc dicit Dominus
Deus, Nunquid non in die illo, quum
habitauerit populus meus Iſrael con
fidenter, ſcies?
15 Et venies de loco tuo à lateribus
Aquilonis, tu & populi multi tecum,
aſcenſores equorum vniuerſi, cœtus
magnus, & exercitus vehemens.
16 Et aſcendes ſuper populum meum
Iſrael quaſi nubes, vt operias terram:
in nouiſſimis diebus eris, & adducam
te ſuper terram meam: vt ſciant Gen-
tes me, quū ſanctificatus fuero in te
in oculis eorum, ô Gog.
17 Hæc dicit Dominus Deus, Tu ergo
F ille es de quo loquutus ſum in diebus
antiquis in manu ſeruorum meorum
Prophetarum Iſrael, qui prophetaue
runt in diebus illorum temporum, vt
adducerem te ſuper eos.
18 Et erit in die illa, in die aduentus
Gog ſuper terrā Iſrael (ait Dominus
Deus) aſcendet indignatio mea in fu-
rore meo,
19 Et in zelo meo, in igne iræ meæ lo-
quutus ſum: quia in die illa erit com-
motio magna ſuper terram Iſrael.
20 Et commouebūtur à facie mea pi-
ſces maris, & volucres cæli, & beſtiæ
agri, & omne reptile quod mouetur
ſuper humum, cūctique homines qui
G ſunt ſuper faciē terræ: & ſubuertētur
mōtes, & cadent ſepes, & omnis mu
rus corruet in terram.
21 Et cōuocabo aduerſus eum in cun-
ctis montibus meis gladium, ait Do-
minus Deus: gladius vniuſcuiuſque
in fratrem ſuum dirigetur.

Matth.24.c.29. Luc.21.c.26.

operias terram, eris tu & omnia agmina tua, & populi multi tecū.
10 Sic dixit Dominus Iehouáh, Et erit in die illa, ’aſcendent verba *Eorum conatus.*
ſuper cor tuum, ’cogitabíſque cogitationem malam.
11 Et dices, Aſcendam ’contra terram villarū, veniam ’ad quieſcen-
tes, & habitantes confidenter : omnes hi habitant abſque muro, &
vectes, ’& portæ non ſunt eis:
12 ’Vt ſpolies ſpolia, & præderis prædā, ’vt reducas manum tuam
ſuper deſolata habitabilia facta, & ſuper populum collectum è Gē
tibus, ’facientem pecudes & opes, habitantes ’in vmbilico terræ.
13 Sebá, & Dedán, & negotiatores ’Tharſiſ, & omnes ’leunculi
eius dicent tibi, Annon ad ſpoliandum ſpolia venis? annō ad præ-
dandum prædam congregaſti multitudinem tuam, vt auferas ar-
gentū, & aurū, vt tollas ’pecudes & opes, vt ſpolies ſpolia magna?
14 Propterea vaticinare fili hominis, & dic ad Gog, Sic dixit Do- *Repetit Gog adductum, à prophetis iā olim prænuntiatum.*
minus Iehouáh, Annon in die illa, quū habitauerit populus meus
Iſraél confidenter, ſcies?
15 Et venies è loco tuo, *nempe* è laterib⁹ Aquilonis, tu & populi mul-
ti tecū? ’equitabūt equos vniuerſi, cœt⁹ magn⁹ & exercitus mult⁹.
16 Et aſcendes contra populum meum Iſraél ſicut nubes, vt o-
perias terrā ipſam: in nouiſſimo dierum eris, ’& adducam te ſuper
terram meam: vt cognoſcant Gentes me, ’quum ſanctificatus fue-
ro in te in oculis eorum, ô Gog.
17 Sic dixit Dominus Iehouáh, Nū tu es ille de quo loquutus ſum
’in diebus antiquis per manum ſeruorum meorum Prophetarum
Iſraél, qui prophetauerunt ’in diebus illorum annorum, quòd
adducerem te ſuper eos?
18 Et erit in die illa, die qua venerit Gog contra terram Iſraél,
dixit Dominus Iehouáh, ’aſcendet ira mea in furore meo,
19 Et in zelo meo, in igne iræ meæ loquutus ſum, ’Si non in die il-
la fuerit ’commotio magna ſuper terram Iſraél.
20 ’Et contremiſcēt à facie mea piſces maris, & volucres cæli, & be
ſtiæ agri, & omne reptile quod reptat ſuper terram, & omnes ho-
mines qui ſunt in ſuperficie terræ : diruentúrque montes, & cor-
ruent ’gradus, & omnis murus in terram corruet.
21 ’Et aduocabo aduerſus eum in cunctis mōtibus meis gladium, *Eiuſdem interitus.*
dixit Dominus Iehouáh: gladius cuiuſque in fratrem ſuum erit.

10 Aſcendent verba ſuper cor t. יעלו דברים על־לבבך Hebraiſmus, pro conſilium inibis. Seipſum mox declarat. q.d. Eueniet autem eo tempore vt aſcendant conſilia in animum tuum de affligenda Eccleſia: cui quidem Eccleſiam oppugnare & affligere permiſſum eſt, non autem expugnare. Cogitabíſque cog. ma. : וחשבת מחשבת רעה Hebraiſmus, Multum ac frequenter cogitabis apud te qua ratione nocere, inuadere, & perdere poſſis pios. 11 Contra terram vil. אל־ארץ פרזות .i. Inuadā regionem in qua vrbes carent muris. Seipſum declarat mox. Ad quieſcētes, &c. השוקטים וגו׳ His ſummā ſecuritatem, confidentiā & tranquillitatem indicat: quibus innuit candorem ac ſimplicitatem piorum. Et portæ ודלתים Hæc vox ſignificat fores geminas, id eſt quæ conſtant duabus partibus : ſoléntque vectibus occludi & obſerari. 12 Vt ſpolies ſpolia לשלול שלל Verti poteſt, vt ſpoliē ſpolia. eſt enim infinitiuus. Et ſic erit mutatio modi loquendi. Spoliare ſpolia, & prædam prædari, Hebræorum phraſis, verbo ſuum nomen vnde formatur, adiungentium. ſic Eſa.10.b.6, & ſuprà, cap.29.d.19.i. diripere ſpolia, & manubias inuadere. Vt reducas ma.t. להשיב ידך .i. vt frequenter ac crebris vicibus iniicias manum in ruinoſa reædificata & reſtituta poſt reductos ex Babylonia captiuos. q.d. vt iterum eos perdas. Facientem pec. & opes, עשה מקנה וקנין Hebraiſmus, qui parat ſibi peculium & facultates. ſiue, vt quidam vertunt, qui rei pecuariæ & poſſeſſionibus colendis operam dant. מקנה ſignificat opes ac diuitias in re pecuaria: קנין autē in omni alia re quæ poſſideri ſolet. In vmbilico terræ. : על־טבור הארץ .i. in loco excelſiore & eminentiore orbis. vt enim vmbilicus eſt in medio corporis, ſic Ieruſalaim eſt in medio mūdi, vt annotat doctus inter Hebræos. 13 Tharſiſ, תרשיש Chaldæus paraph. maris. Leunculi e. כפיריה Id eſt Reges ac principes, ſic à vi & violentia dicti. vel à dominio. Pecudes & opes, מקנה וקנין Vt verſu præcedenti. 15 E lateribus מירכתי Id eſt ab extremitatibus, ſiue ab extremis regionibus quæ ſitæ ſunt ad Septentrionem. Equitabunt equos vniu. רוכבי סוסים כולם Ad verbum, aſcenſores equorum vniuerſi ipſi. 16 Et adducam te והביאותיך Ad verbum, & venire faciam te .i. accerſam te, vocatus à me venies. introducam te. Quum ſanctificatus fu. in te בהקדשי בך Vide ſuprà cap.36.e.23. 17 In diebus antiq. בימים קדמונים Id eſt temporibus priſcis, aut ſuperioribus diebus. In diebus illorum annorum בימים ההם שנים in diebus illis *ante multos* annos .i. olim. Alii, *per* annos. Alii, in diebus illis, annis *aliquot.* 18 Aſcendet ira, &c. : תעלה חמתי באפי Hebraiſmus, Iraſcar vehementiſſimé. 19 Si non אם לא Iurantis particula, vt ſuprà cap.16.a.5. Commotio ma. רעש גדול tremor magnus. 20 Et contremiſcent ורעשו Et cōmouebuntur. Hyperbole eſt. Gradus, המדרגות Per quos ſcilicet aſcendi ſolet in arces & ædificia ſumptuoſa. Docti inter Hebræos hac voce munitiones, turres & arces ſignificari annotant: atque ita Chaldæus quoque paraphraſtes. 21 Et aduocabo, &c. וקראתי וגו׳ Hebraiſmus, Commouebo aduerſus illū viros armatos qui eū occidant. q.d. Cōficiam ac perdam eum, partim copiis meis, partim militibus ipſius qui ſcilicet mutuò ſeſe trucidabūt.

'Et iudicio contendam cum eo peſte & ſanguine:& imbrẽ inun 22
dantem,'& lapides grãdinis ignem & ſulphur pluere faciam ſuper
eum ,'& ſuper exercitus eius , & ſuper populos multos qui erunt
cum eo.
'Et magnificabor,& ſanctificabor,& notus ero in oculis Gentiũ 23
multarum:& ſcient quòd ego Iehouáh. Cap. XXXIX.

Rurſum oſtẽdit deſtructionem Gog & Magog. Hæc antichriſti interitum & caſum prædicant.

TV autem fili hominis vaticinare contra Gog, & dic, Sic dixit 1
Dominus Iehouáh, Ecce ego ad te, ô Gog 'princeps capitis
Méωſech,& Thubál.
'Et conteram te,'& ſextam partem relinquã ex te,aſcenderéque 2
faciã te è lateribus Aquilonis,& adducã te ſuper mõtes Iωſraʼél.
'Et excutiam arcũ tuum de manu tua ſiniſtra,& ſagittas tuas de 3
manu dextera tua deiiciam.
Super montes Iωſraʼél cades tu, & omnia agmina tua,& popu- 4
li qui fuerint tecum:'volucribus, volatilibus, omni alato, & be-
ſtiis agri dedi te'ad deuorandum.
Super faciem agri cades:quia ego loquutus ſum, dixit Domin' 5
Iehouáh.
Et mittam ignem in Magóg,atque in eos qui habitant in inſu- 6
lis'confidenter:& ſcient quòd ego Iehouáh.
Et nomen ſanctum meum notum efficiã in medio populi mei 7
Iωſraʼél,'& non ſinam polluere nomen ſanctum meum vltrà:ſci
éntque Gentes quòd ego Iehouáh ſanctus in Iωſraʼél.
Ecce'venit,& factum eſt,dixit Dominus Iehouáh:hic eſt dies de 8
quo loquutus ſum.
'Et egredientur habitatores vrbium Iωſraʼél,& ſuccendent,at- 9
que comburent arma,& ſcuta & clypeos,arcus & ſagittas,'& bacu
los manus,& lanceas,'& ſuccendent ea igni ſeptem annis.
'Et non portabũt ligna de agro,nec ſuccidẽt de ſyluis, 'quoniã 10
arma ſuccendent igni,& ſpoliabunt ſpoliatores ſuos,& prædabun
tur prædatores ſuos,dixit Dominus Iehouáh.

Sepulchri Gog & ei' exercitus.

Et erit in die illo,dabo ipſi Gog locum ſepulchri ibi,*nempe* in Iωſ- 11
raʼél,'vallem trãſeuntium ad Orientem'maris,'hæcque obthura
re faciet tranſeuntibus *nares*:& ſepelient ibi Gog,& vniuerſam mul
titudinem eius:& vocabunt *eam*'Vallem Hamón Gog.
Et ſepelient eos domus Iωſraʼél , vt mundent terram , 'ſeptem 12
menſibus.

22 Et iudicabo eum peſte,& ſanguine,
& imbre vehementi, & lapidibus im-
mẽſis: ignem,& ſulphur pluam ſuper
eum,& ſuper exercitum eius, & ſuper
populos multos qui ſunt cum eo.
23 Et magnificabor,& ſanctificabor,&
notus ero in oculis multarũ Gentiũ:
& ſcient quia ego Dominus.
Cap. XXXIX.
1 TV autem fili hominis,vaticina-
re aduerſum Gog, & dices,Hæc
dicit Dominus Deus,Ecce ego ſuper
te Gog principem capitis Moſoch &
Thubal.
2 Et circumagam te, |& ſeducam te, Apoc.20.b.8
& aſcendere te faciam de lateribus A
quilonis:& adducam te ſuper mõtes
Iſrael.
3 Et percutiam arcum tuum in ma-
nu ſiniſtra tua: & ſagittas tuas de ma
nu dextera tua deiiciam.
4 Super montes Iſrael cades tu,& o-
mnia agmina tua , & populi tui qui
ſunt tecum:feris,auibus,omnique vo
latili , & beſtiis terræ dedi te ad deuo-
randum.
5 Super faciẽ agri cades: quia ego lo- B
quutus ſum,ait Dominus Deus.
6 Et immittam ignem in Magog, &
in his qui habitant in inſulis cõfiden-
ter:& ſcient quia ego Dominus.
7 Et nomen ſanctum meum notum
faciam in medio populi mei Iſrael,&
non polluam nomen ſanctum meum
amplius: & ſcient Gẽtes quia ego Do
minus ſanctus Iſrael.
8 Ecce venit,& factum eſt, ait Domi
nus Deus : hæc eſt dies de qua loquu-
tus ſum.
9 Et egredientur habitatores de ciui-
tatibus Iſrael, & ſuccendent & com-
burent arma,clypeum & haſtas,arcũ
& ſagittas,& baculos manuũ,& con-
tos:& ſuccendẽt ea igni ſeptẽ annis. C
10 Et non portabũt ligna de regioni-
bus,neque ſuccident de ſaltibus:quo-
niam arma ſuccendent igne, & deprę
dabũtur eos quibus prædæ fuerãt , &
diripiẽt vaſtatores ſuos,ait Dñs De'.
11 Et erit in die illa:dabo Gog locũ no
minatum ſepulchrum in Iſrael, vallẽ
viatorum ad Orientem maris , quæ
obſtupeſcere faciet prætereuntes : &
ſepelient ibi Gog & omnem multitu-
dinem eius, & vocabitur Vallis mul-
titudinis Gog.
12 Et ſepelient eos domus Iſrael , vt
mundent terram ſeptem menſibus.

22 Et iudicio cont.cum eo ונשפטתי אתו Et iudicium ſubibo cum eo.Vide idem genus dicendi ſuprà cap.17.c.19,& 20.e.35.Ad verbum, Et iudicabor. Et lapides grand. ואבני אלגביש Vide ſuprà cap. 13.c.11. Et ſuper exer.e. ועל־אגפיו & ſuper exercitus eius.vel turmas.aut copias militares.Ad verbum,& ſuper alas eius. 23 Et magnificabor,& ſanctif. והתגדלתי והתקדשתי Hebraiſmus, magnum & ſanctum me oſtendam ac reddam.q.d.reddam nomen meum celeberrimum.Vide paulo antè,verſu 16,& ſuprà cap.36.e.23.

IN CAPVT XXXIX.

1 Princeps cap. נשיא ראש Vide præcedenti capite,verſu 2. 2 Et conteram te, ושובבתיך Vide præcedenti capite,verſu 3. Et ſextam par.rel.ex te וששאתיך Ad verbum,& ſextabo te.i.ad ſextam partem redigam te: hoc eſt ſextam partem tui perdam, reliquis ſex intactis.Quidam Hebræorum exponunt,iudicabo te ſex iudiciis,peſte,ſanguine,imbre inundante,lapidibus grandinis,igne,& ſulphure:quæ ſunt ſex,de quibus præcedenti capite,verſu 22. Alii,ſuccidam te.vel deſolabo te.Chaldæus paraph.conſumam,perdámque te. 3 Et excutiam והכיתי Ad verbum,& percutiam.donec ſcilicet cadere fecero.q.d.percutiendo cadere faciã. 4 Volucribus,&c. לעיט צפור כל־כנף Ad verbum,Volucri volatilis omnis alæ.i.præditi alis,ſiue alato.Singul.pro plur.volucribus volatilium omnis alæ.i.alati. His innuit quid euenire ſoleat interfectis,nempe vt cadauera eorum maneant inſepulta. Ad deuorandum. : לאכלה in eſcam.vel cibum. 6 Confidenter: לבטח in confidentia.vel ſecuritate. 7 Et non ſinam poll. ולא אחל Ad verbum,& non polluam.id eſt non patiar vt vltrà profanetur & violetur nomen meum,hoc eſt vt exiſtiment me homines non eſſe omnipotentem. Vide ſuprà cap.36.d.20.21. 8 Venit,& factum eſt, באה ונהיתה Præt.Heb.pro præſ.& fut.adeſt & fiet.ſub.tẽpus illud ſalutis. vel hæc prophetia.i.id quod prædicitur per prophetiam iſtam inſtat,& propè eſt vt fiat. 9 Et egredientur ויצאו ſub.domibus ſuis in plateas.q.d.Tanta erit pax ac tranquillitas,vt poſtea non ſit opus inſtrumentis bellicis,ſed ea omnia in ignem coniicient. Et baculos manus, ובמקל יד .i.ſcipiones qui manu geſtantur.Singul.pro plur. Et ſuccendent ea igni ובערו בהם אש accendent inquam illis ignem. 10 Et non por. ולא־ישאו Neque ferent.comportabunt.ſub.in vrbem. Quoniã arma ſucc.igni כי בנשק יבערו אש ſed armis ſuccendent ignem.Nomine armorũ intelligit & omnia alia inſtrumenta bellica prius enumerata. 11 Vallem tranſ. גי העוברים *in* valle qua tranſitur. Maris, הים nempe Cinereth. Hæcque obthurare fa. וחוסמת היא Ad verbum,& obthurabit ipſa.q.d. illic è cadaueribus excitabitur graueolentia & odor fœtidus, qui coget tranſeuntes obthurare nares. Vallem Hamón גיא המון Id eſt vallem in qua ingens multitudo bellatorum Gog cecidit,atque ibi ſepulta fuit. 12 Septem menſ. : שבעה חדשים Ordo, ſepelient ſeptem menſibus.q.d.maximus erit numerus interficiendorum,ita vt ſeptem menſes conſumant ſepeliendis illis.

13 Sepeliet autem eum omnis popu-
lus terræ, & erit eis nominata dies in
qua glorificatus ſum, ait Dominus
Deus.
14 Et viros iugiter conſtituent luſtran
D tes terram qui ſepeliant, & requirant
eos qui remanſerãt ſuper faciẽ terræ,
vt emundent eam: poſt menſes autẽ
ſeptem quærere incipient.
15 Et circuibunt peragrantes terram:
quúmq; viderint os hominis, ſtatuẽt
iuxta illud titulum, donec ſepeliant
illud pollinctores in Valle multitudi-
nis Gog.
16 Nomen autem ciuitatis Amona, &
mundabunt terram.
17 Tu ergo fili hominis hæc dicit Do
minus Deus, Dic omni volucri, & v-
niuerſis auibus, cũctiſq; beſtiis agri,
Conuenite, properate, concurrite vn-
E dique ad victimam meam quam ego
immolo vobis, victimam grãdem ſu-
per montes Iſrael: vt comedatis car-
nem, & bibatis ſanguinem.
18 Carnes fortium comedetis, & ſan-
guinem principum terræ bibetis: arie
tum, agnorum, & hircorum, taurorũ-
que, & altilium, & pinguium omniũ.
19 Et cõmedetis adipẽ in ſaturitatẽ,
& bibetis ſanguinem in ebrietatem
de victima quã ego immolaui vobis.
20 Et ſaturabimini ſuper mẽſam meã
de equo, & equite forti, & de vniuer-
ſis viris bellatoribus, ait Dominus
Deus.
21 Et ponam gloriam meam in Genti
bus: & videbunt omnes Gentes iudi-
F cium meum quod fecerim, & manum
meam quam poſuerim ſuper eos.
22 Et ſciẽt domus Iſrael quia ego Do-
minus Deus eorum à die illa & dein-
ceps.
23 Et ſcient Gentes quoniã in iniqui-
tate ſua capta ſit dom⁹ Iſrael: & quòd
dereliquerint me, & abſconderim fa-
ciem meam ab eis, & tradiderim eos
in manus hoſtiũ, & ceciderint in gla-
dio vniuerſi.
24 Iuxta immundítiam eorum & ſce-
lus feci eis, & abſcondi faciem meam
ab illis.
25 Propterea hęc dicit Domin⁹ Deus,
Nunc reducam captiuitatem Iacob,
& miſerebor omnis domus Iſrael: &
aſſumam zelum pro nomine ſancto
meo.
G 26 Et portabunt confuſionem ſuam,
& omnem præuaricationẽ qua præ-
uaricati ſũt in me, cum habitauerint
in terra ſua confidenter neminem for
midantes,
27 Et reduxero eos de populis, & con
gregauero de terris inimicorum ſuo-
rum, & ſanctificatus fuero in eis in o-
culis Gentium plurimarum.

Sepelient inquã *eos* cunctus populus terræ:′eritque eis in nomen
die quo glorificatus fuero, dixit Dominus Iehouáh.
Et viros′quotidianos ′ſegregabũt, qui tranſeunt per terram, ſe-
pelientes, cum iter facientibus, remanentes in ſuperficie terræ, vt
emundent eam: in fine ſeptem menſium′inquirent.
Tranſibunt autem ′tranſeuntes per terrã, ′& *quum quis* viderit oſſa
hominis, ædificabit iuxta illa′ſignum, donec ſepeliant ea ſepulto-
res illi Gog, in Valle Hamón-Gog.
Et etiam nomen ciuitatis *erit* Hamonáh: mũdabúntque terram.
Et tu fili hominis ſic dixit Dominus Iehouáh, Dic volucribus, — Ipſum cum ſuis à volucribus & beſtiis deuorandum prædicit.
omni alato, & omni beſtiæ agri, Congregamini, & venite: colligi-
te vos vndique′ad ſacrificium meum quod ſacrifico vobis, ſacrifi
cium grande ſuper montes Iωſraél, & comedetis carnem, & bibe
tis ſanguinem.
Carnem *inquam* fortium comedetis, & ſanguinem principum ter
ræ bibetis, ′arietum, agnorum, & hircorum, boum, bubalorũ *qui in*
Baωſán omnes *ſaginati* ſunt.
Et comedetis adipem ad ſaturitatem, & bibetis ſanguinem ad
ebrietatem vſque de ſacrificio meo′quod ſacrificaui vobis.
Et ſaturabimini′ſuper menſam meã, equis, ′& curribus fortibus,
& omnibus viris bellatoribus, dixit Dominus Iehouáh.
′Et dabo gloriam meam in Gentibus, videbúntque omnes Gẽ-
tes illæ iudicium meũ quod feci, ′& manũ meam quã poſui in eis.
Et ſcient domus Iωſraél quòd ego Iehouáh Deus eorum, à die
illa & deinceps.
Scient quoque Gentes quòd propter iniquitatem ſuam captiui — Quare domus Iſrael vaſtata.
ducti ſunt domus Iωſraél, propterea *inquam* quòd præuaricati ſunt
in me:′& abſcondi faciem meam ab eis, tradidíque eos in manum
hoſtium ſuorum, & ceciderunt gladio omnes.
Secundum immunditiam eorum, & ſecũdum præuaricationes — Reductio à captiuitate promititur.
eorum feci cum eis, & abſcondi faciem meam ab eis.
Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, Nunc reducam captiui-
tatem Iaγacób, & miſerebor totius domus Iωſraél, ′& zelabo pro
nomine ſancto meo:
′Poſteaquã portauerint ignominiam ſuam, & omnem præua-
ricationem ſuam qua præuaricati ſunt in me quum habitarent in
terra ſua confidenter, & non eſſet qui exterreret:
Quum reduxero eos è populis, & congregauero eos è terris ini-
micorum ſuorum, ′& ſanctificatus fuero in eis in oculis Gẽtium
plurimarum.

13 Eritque eis, &c. ′והיה להם וגו Id eſt cedet illis in gloriam & honorem, pariet illis nomen celebre & inclytum. vocabuntur enim miſe-
ricordes. Nam populi (inquit doctus inter Hebræos) recordabuntur eorum in bonum, ac dicent, Videte quàm bonus eſt populus iſte, qui ſe-
peliuit inimicos ſuos qui contra eos venerant. Quidam vertunt, Eáque dies qua ego glorificatus fuero, celebris erit eis.
Segregabũt יבדילו .i. conſtituent. nẽpe Iſraelitæ. Inquirent. : יחקורו
14 Quotidianos תמיד Ad verbũ, perpetuitatis. i. aſſiduos. 15 Tranſeuntes העוברים .i. viatores illi conſtituti vt inquirant cadauera per re-
finem inquirendi facient exactis ſeptem menſibus. Ad verbum, & videbit os hominis, & ædificabit. Singul. Heb. pro plur. oſſa.
gionem, vt ſepeliant ea. Et *quum quis* vid. oſſa ′וראה עצם וגו vt cognoſcatur locus in quo iacebunt oſſa humana.
Signum ציון titulum. ex vno ſcilicet lapide, vel pluribus pariter congregatis, vt cognoſcatur locus in quo iacebunt oſſa humana.
17 Ad ſacrificium, &c. ′על־זבחי וגו propter victimam meam: quandoquidem ego mactaturus ſum: vt ſit præſ. Heb. pro fut.
18 Arietum, &c. ′אילים כרים וגו *ſicut* arietes, agni, & hirci, tauri, bubali, *qui nutriuntur in* Baſan, omnes erunt.
19 Quod ſacrifi. vo. : אשר־זבחתי לכם quod ſacrificauerim vobis. vel ſacrificabo. Præt. Heb. pro fut. 20 Super men. m. על־שולחני
in menſa mea. id eſt, in conuiuio meo apparato ſuper montes Iſrael. Et curribus, ורכב .i. equis trahentibus currus, vt ſunt muli & a-
ſini. Vox Hebræa ſignificat currum, & omnia animalia, præter equum quibus homo vehitur, 21 Et dabo ונתתי Et ponam. i. Appare-
bo glorioſus & illuſtris inter Gentes inter quas male audiebam vt impotens, infirmus, & inualidus. Et manum m. ואת־ידי .i. vires, ac
potentiam. 23 Et abſcondi, &c. ′ואסתר פני וגו & *quòd* abſconderim faciem meam ab eis, & tradiderim eos in manum hoſtium ſuo-
rum, & ceciderint gladio omnes. 25 Et zelabo, &c. : וקנאתי לשם קדשי & aſſumam zelum propter nomen ſanctum meum. i. efficiã
vt nomen meum quod ſanctiſſimum eſſe debet, poſthac non malè audiat, ſed reddatur celebre & illuſtre.
26 Poſteaquam portau. ונשו Ad verbum, Et portabunt. i. poſtquam ſuſtinuerint ignominiam qua affecti ſunt à Gentibus apud quas
exularunt, & pœnas propter præuaricationem, &c. 27 Et ſanctificatus fuero ונקדשתי Vide ſuprà cap. 36. c. 23.

18 Sciéntque quòd ego Iehouáh Deus eorum quum tranſmigrare
fecero eos in Gentes, & congregauero eos ſuper terram ſuam, nec
'relinquam vltrà ex eis 'ibi.
19 Neque abſcondam vltrà faciem meam ab eis, quia 'effudi Spiri-
tum meum ſuper domum Iſraél, dixit Dominus Iehouáh.

Cap. XL.

Prophetæ oſtenditur futura reſtauratio ciuitatis & templi.

1 VIceſimo quinto anno tranſmigrationis noſtræ, 'in exordio
anni, decima menſis, decimoquarto anno poſtquam percuſ-
ſa fuit vrbs, 'in hac ipſa die, fuit ſuper me manus Iehouæ, & addu-
xit me illuc.
2 'In viſionibus Dei adduxit me in terram Iſraél, '& dimiſit me
ſuper montem excelſum nimis, ſuper quem erat tanquam ædifi-
cium ciuitatis à Meridie.
3 Adduxit inquam me illuc, '& ecce vir cuius aſpect⁹ erat tanquã
aſpectus 'æris, '& filum lineum erat in manu eius, 'calamúſque mẽ
ſuræ, & *is* ſtabat 'in porta.
4 Alloquutus eſt autem me vir ille *dicens*, Fili hominis, 'vide ocu-
lis tuis, & auribus tuis audi, & pone cor tuum ad omnia quæ oſtẽ-
do tibi: quia vt oſtenderem *illa* tibi adductus es huc: annuntia om-
nia quæ 'vides, domui Iſraél.
5 'Et ecce murus 'extra domum per circuitum: calamus autẽ men
ſuræ *qui erat* in manu viri illius, ſex cubitorum erat 'in cubito & pal-
mo. menſus verò eſt latitudinem ædificii 'calamo vno, & altitudi
nem 'calamo vno.
6 Et venit 'ad portam 'cuius facies *erat* ad viam Orientalem, '& a-
ſcendit per gradus eius, menſúſque eſt 'poſtem portæ calamo vno
in latitudinem, & poſtem alterum calamo vno in latitudinem.
7 'Et thalamum calamo vno in longitudinem, & calamo vno in
latitudinem: & *parietem qui erat* inter thalamos, quinque cubitis in la-
titudinem: & poſtem portæ *qui erat* iuxta 'veſtibulum portæ, 'inter-
nè calamo vno.
8 Menſus eſt & 'veſtibulum eius portæ internum calamo vno.
9 Et menſus eſt 'veſtibulũ portæ illius octo cubitis, & poſtes eius

28 Et ſcient quia ego Dominus Deus
eorum, eo quòd tranſtulerim eos in
nationes, & cõgregauerim eos ſuper
terrã ſuam, & non dereliquerim quẽ-
quam ex eis ibi.
29 Et nõ abſcõdam vltrà faciem meã
ab eis, eo quòd effuderim Spiritũ meũ
ſuper omnem domum Iſrael, ait Do-
minus Deus.

Cap. XL.

1 IN viceſimo quinto anno tranſmi-
grationis noſtræ, in exordio anni,
decima menſis, quartodecimo anno,
poſtquam percuſſa eſt ciuitas: in ipſa
hac die facta eſt ſuper me manus Do-
mini, & adduxit me illuc.
2 In viſionibus Dei adduxit me in ter
ram Iſrael, & dimiſit me ſuper mon-
tem excelſum nimis, ſuper quem erat
quaſi ædificium ciuitatis vergẽtis ad
Auſtrum.
3 Et introduxit me illuc: & ecce vir
cuius erat ſpecies quaſi ſpecies æris,
& funicul⁹ lineus in manu eius: & ca-
lamus menſuræ in manu eius: ſtabat
autem in porta.
4 Et loquutus eſt ad me idem vir, Fili
hominis, vide oculis tuis, & auribus
tuis audi, & pone cor tuum in omnia
quæ ego oſtendam tibi: quia vt oſten
dãtur tibi adductus es huc: annũtia o-
mnia quæ tu vides, domui Iſrael.
5 Et ecce murus forinſecus in circui-
tu domus vndique, & in manu viri ca
lamus menſuræ ſex cubitorum & pal
mo: & menſus eſt latitudinem ædifi-
cii calamo vno, altitudinem quoque
calamo vno.
6 Et venit ad portã quæ reſpiciebat B
viam Orientalem, & aſcẽdit per gra-
dus eius: & menſus eſt limen portæ ca
lamo vno latitudinem, id eſt limen v-
num calamo vno in latitudine.
7 Et thalamum vno calamo in lon-
gum, & vno calamo in latũ: & inter
thalamos, quinque cubitos: & limen
portæ iuxta veſtibulum portæ intrin
ſecus, calamo vno.
8
9 Et menſus eſt veſtibulum portæ o-
cto cubitorum, & frontem eius duo-

28 Relinquam אותיר remanere ſinam. Ibi. : שם nẽpe in captiuitate. 29 Effudi שפכתי Præt. Heb. pro fut. Promittit enim Spiritum ſanctũ. Prophetæ ferè ſemper præteritis pro futuris vtuntur, quum volunt oſtendere rem tam certã eſſe atque ſi iam peracta eſſet.

IN CAPVT XL.

1 In exordio anni בראש השנה non quidem prima die anni, ſed prima parte, ſiue primo menſe anni, nẽpe Septembri, decima die ipſius primi menſis. In hac ipſa die, בעצם היום הזה Vide ſuprà, cap. 24. a. 2. 2 In viſion. Dei במראות אלהים Vide ſuprà ca. 1. a. 1, & 8. a. 3. Declarat quod dixerat, Fuit ſuper me manus Domini. Et dimi. me ויניחני Ad verbũ, requieſcere fecit me. pro, ſtatuit, & collocauit me.
3 Et ecce vir, והנה איש ſub. apparuit mihi. q. d. viſus ſum mihi videre virum quendam, nempe Angelum Domini, in ſpecie humana, & in forma architecti mox capturi menſuram noui ædificii cõſtruendi ac inſtaurandi. AEris, נחשת ſub. terſi ac politi. q. d. facie fulgida ac ſplendida. Et filum lin. ופתיל פשתים & funiculus lineus. ſub. ad metiendũ. Nos *cordellum* vocamus. Calamúſque menſ. וקנה המדה canna menſuræ. vel menſoria. Hebraiſmus, pro menſura cannea. Nos *reſam* vocamus. In porta. : בשער ſub. illius ambitus qui cingebat totum montem illum. 4 Vide oculis tuis, &c. ראה בעיניך וגו' Phraſi hac Hebraica, vt diligentiſſimè aſpiceret, & attenderet, exhortabatur, quòd dicturus eſſet illi rem animaduerſione digniſſimam. Vides רואה Præſ. Heb. pro fut. viſurus es.
5 Et ecce murus והנה חומה Hebraiſmus, Tunc apparuit mihi murus. vel, viſus ſum mihi videre murum. imperfectum quidẽ. Extra domũ מחוץ לבית Id eſt citra. q. d. qui ambiebat totum montem illum Sion, in cuius cacumine ædificatum erat templum. In cubito & palmo, באמה וטפח in cubito, & palmus *erat*. i. cubitus de quo loquor continebat palmum vltra vulgarem cubitum. Vnde quidam verterunt, adiecto palmo ſingulis cubitis vulgaribus. q. d. quæ menſura continebat ſex cubitos, loquendo de cubitis ſacris, quorum quilibet continet cubitum vulgarem, ſiue profanum, præterea & palmum vnum, id eſt ſex palmos. Palmus autem continet quatuor digitos. Excedit ergo cubitus ſacer, cubitum profanum palmo vno. Profanus enim continet tantum quinque palmos. Vide infrà cap. 43. d. 13.
Calamo vno, קנה אחד Id eſt aſſignauit muro illi (quod vocat ædificium) ſex cubitos, ſiue XXIIII palmos.
6 Ad portam, אל שער .i. ad vnam ex portis illius ambitus montis. Cuius facies אשר פניו Ad verbum, cuius facies eius. Redundat EIVS. Per faciem intelligunt Hebræi partem anteriorem quæ aperiebatur. q. d. quæ reſpiciebat, aut vergebat ad Orientem. Et aſcendit, &c. ויעל במעלותיו Locus erat accliuis, à quo per gradus quoſdam aſcendebatur ad portam illam ſeptem gradibus, vt infrà dicit, verſu 22.
Poſtem את סף Intellige eum qui erat in facie illius portæ, quem quidam Hebræorum rotundum fuiſſe dicunt. q. d. aſſignauit vtrique poſti externo illius portæ ſex cubitos in latitudine. 7 Et thalamum והתא Singul. Heb. pro plur. thalamos. Erant cubicula, ſiue manſiunculæ, & cellulæ ædificatæ iuxta portam ex vtroque latere, ternæ & ternæ. Veſtibulum אולם porticũ. Vide 1. Reg. 6. a. 3. Internè, מבית parte interna. Porta illa adiuncta erat veſtibulo, & veſtibulum admotum portæ, parte interna ſcilicet. i. erat internum veſtibulum, adyto templi vicinius. præter morem ac conſuetudinem aliorum veſtibulorum quæ ſita erant à parte externa, vt extra templum, porticus templi: & porticus virorum, extra portam atrii virorum. 8 Veſtibulum אולם .i. craſſitiem parietis, ſiue muri ipſius veſtibuli. q. d. veſtibulum illud cuius meminerat verſu ſuperiore, erat craſſum cubitos ſenos.
9 Veſtibulum אולם Id eſt longitudinem veſtibuli, ſiue porticus.

bus cubitis: veſtibulum autem portæ erat intrinſecus.

″duobus cubitis : veſtibulum autem illius portæ *erat*″intrinſecus.

Porrò thalami portæ ad viam Orientalem, tres hinc & tres inde: menſura vna trium, & menſura vna frontium ex vtraque parte.

10 Thalami verò portæ ad viam Orientalem, tres hinc & tres inde
erant: menſura vna *erat* tribus ipſis : menſura præterea vna poſtibus
″hinc & inde.

Et menſus eſt latitudinem liminis portæ decem cubitorum: & longitudinem portæ tredecim cubitorum.

11 Et menſus eſt latitudinem″oſtii illius portæ decem cubitis: *&* ″lõ
gitudinem portæ eius tredecim cubitis.

Et marginem ante thalamos cubiti vnius, & cubitus vnus finis vtrinq;: thalami autem ſex cubitorum erant hinc & inde.

12 ″Et terminum ante thalamos cubito vno *hinc*, & cubito vno ter-
minum inde: ″thalami autem illi *erant* ſex cubitorum hinc, & ſex cu
bitorum inde.

Et menſus eſt portam à tecto thalami vſque ad tectũ eius, latitudinem vigintiquinque cubitorum : oſtium contra oſtium.

13 Menſus eſt igitur portam illam *totam*″à tecto thalami vſque ad te-
ctum ipſius *portæ* latitudinem vigintiquinque cubitis : oſtium *au-
tem erat*″contra oſtium.

Et fecit frontes per ſexaginta cubitos: & ad frontem atrium portæ vndique per circuitum.

14 Et fecit″poſtes″ſexaginta cubitorum, ″& vnicuique poſti atrii, &
portæ per circuitum *eadem erat menſura.*

Et ante faciẽ portæ quæ pertingebat vſque ad faciem veſtibuli portæ interioris, quinquaginta cubitos.

15 Et à fronte″illius portæ introitus vſque ad frontem veſtibuli por
tæ interioris, *erant*″quinquaginta cubiti.

C

Et feneſtras obliquas in thalamis & in frontibus eorũ quæ erant intra portam vndique per circuitum: ſimiliter autem erant & in veſtibulis feneſtræ per gyrum intrinſecus, & ante frontes pictura palmarum.

16 Et feneſtræ″anguſtæ *erant* in thalamis, ″& in poſtib⁹ eorum ″intra
portam″per circuitum, & ſic″in veſtibulis: ″feneſtræ autẽ iſtæ per cir
cuitum *erant* intrinſecus: & *vnicuique* poſti palmæ *inſculptæ*.

Et eduxit me ad atrium exterius, & ecce gazophylacia, & pauimentum ſtratum lapide in atrio per circuitũ: triginta gazophylacia in circuitu pauimenti.

17 Et adduxit me″in atriũ exterius, & ecce *erant* cubicula & pauimẽ-
tum factum atrio illi circuncirca : triginta *autem* cubicula *erant* in pa
uimento illo.

Et pauimentum in fronte portarũ ſecundum longitudinem portarum erat inferius.

18 Et pauimentum *erat* ″ad latus portarum eregione longitudinis
″portarum illarum, pauimentum *inquam*″infernum.

Et menſus eſt latitudinem à facie portæ inferioris vſque ad frontem atrii interioris extrinſecus, centum cubitos ad Orientem & ad Aquilonem.

19 Menſus eſt autẽ latitudinẽ″à limine portæ″inferioris vſq; limen
atrii″interioris″extrinſecus, centũ cubitos ad Orientẽ & Aquilonẽ.

Portã quoque quæ reſpiciebat viã Aquilonis atrii exterioris, menſus eſt tã in longitudine quàm in latitudine.

20 Portæ autem, cuius facies erat ad viam Aquilonis″atrio illi exte
riori, menſus eſt″longitudinem & latitudinem.

Et thalamos eius tres hinc & tres inde : & frontem eius & veſtibulum

21 Et thalami eius tres hinc, & tres illinc, poſtéſque eius, ″& veſti-

Duobus cubitis: שתים אמות Vel quòd ſinguli poſtes habeãt duos cubitos, vel quòd ſinguli ſingulos cubitos haberent. Intrinſecus. מהבית : interné. A parte interna, vt præcedenti verſu. 10 Hinc & inde. מפה ומפו : .i. ex vtroque latere. Poſtes veſtibuli quidã intelligunt, alii thalamorum. 11 Oſtii פתח Hic oſtiũ vocat ſpatium illud muri portæ interiacens apertum. Longitudinẽ ארך Longitudinẽ portæ vocat à poſtibus interioribus ad exteriores, hoc eſt ab Oriente ad Occidentem. 12 Et terminũ וגבול .i. ſpatiũ & interuallũ. reiecit enim intrò thalamos ex vtraque parte cubito vno. Retrocedebant thalami à recta linea in qua ſita & collocata erant veſtibulũ & porta ipſa cubito vno. Erat ergo ſpatiũ quod erat inter duos ordines thalamorũ laxus duobus cubitis. Thalami autẽ il. והתא Ad verbũ, & thalamus. Singul. Heb. pro plur. Thalami hinc. i. in latitudinẽ, erãt ſex cubitorum: & inde. i. in longitudinem, erãt ſimiliter ſex cubitorum. q. d. latitudo æquabat longitudinẽ, erántque quadrati. 13 A tecto thalami, &c. מגג התא לגגו .i. à fine, ſiue extremitate thalamorum, vſque ad finem tectorum eorundem, hoc eſt alterius ordinis thalamorum, ſiue aliorum ternorum thalamorum. Deſcribit dimenſionem totius portæ Orientalis à latitudine thalamorum ſumpta à tecto in tectum. nam inter duos ordines thalamorum intercedebãt duodecim cubiti: decem ſecundum latitudinem veſtibuli & introitus portæ : & duo quibus retrocedebant à recta linea illius latitudinis. Duo autem illi ordines thalamorum erant lati alios duodecim cubitos. Tectum autem vtriuſque ordinis, hinc & inde, per dimidium cubitum. Et ita habes x x v illos cubitos. Contra oſtium. נגד פתח : eregione [vel, ex oppoſito] oſtii, ſub. portæ atrii exterioris. omnia enim oſtia portarum ſibiinuicem reſpondebant, & ſe mutuo reſpiciebant. 14 Poſtes אילים ſuperliminaria. Alii, columnas. ſub. anteriores illius portæ. Sexaginta ששים intellige ſecundum altitudinem. Et vnicuique, &c. ואל איל החצר וגו Ad verbũ, & ad poſtem atrii portæ circuncirca. Quidam vertunt, & poſtes *poſteriores* atrii *&* portæ per circuitum. id eſt qui ſeruiebant tam atrio quàm portæ. vel, atrii, *atrii inquam* portæ. id eſt, quod adiacebat portæ. q. d. Idem ſentiendum eſt de aliis portis quæ erant in primo illo muro qui ambiebat ac cingebat totum montem Sion. 15 Illius portæ introi. השער האיתון portæ ingreſſus. id eſt à parte anteriore illius portæ qua intrare ſolebat Iſrael adoraturus Deum, vſque ad frontem ſiue conſpectum veſtibuli portæ interioris atrii exterioris, hoc eſt vſque ad finem exedrarum. Quidam vertunt, mediæ: & ſic Chaldæus Paraph. Quinquaginta cubiti. חמשים אמה : Porta erat longa tredecim cubitis. Veſtibulũ cum poſtibus ſuis, decem cubitis. Et ſinguli ordines thalamorũ vnà cum parietibus ſuis, viginti octo cubitis. Totus autẽ ille numerus aſcendit ad quinquaginta & vnũ: ſed non propterea falſus eſt numerus Ezechielis. nam eſt numerus impar qui in duo æqualia diuidi non poteſt. 16 Anguſtæ אטומות arctæ. ſtrictæ. ſub. erant externè, vt mox dicit. Ad verbũ, occultæ. vel clauſæ. Vide 1. Reg. 6. a. 4, & infrà cap. 41. c. 16. Et in poſti. ואל אליהמה & in frontibus. Alii, columnis. vel pylis. vt paulo antè verſu 14. & ה finale redundat, additũ ad ם plurale. Intra portam, לפנימה לשער ſub. erant feneſtræ. Inde coniiciunt portam illam fuiſſe altã quinquaginta cubitos: & columnas illas ſuperaſſe altitudinẽ ipſius portæ decẽ cubitis, vt fieri ſolet in ædificiis turrium. Per circuitũ, סביב סביב .i. idque in ſingulis portis illius ambitus muri mõtis. In veſtibulis: לאלמות in teſtudinibus. Ad verbũ, in fornicibus. habebant enim veſtibula ſpeciẽ teſtudinis ſiue fornicis. Gallicè *une uoulte.* Feneſtræ autẽ, &c. וחלונות וגו' Quidã exponunt, Et feneſtræ erant in omnibus aliis thalamis illius ambitus cingentis montem, erántque intrinſecus. 17 In atrium exter. אל החצר החיצונה .i. in atrium mulierum, ſic dictum quòd eſſet extra atrium virorum. 18 Ad latus אל כתף Singul. pro plur. latera. Portarũ il. השערים Plurali vtitur reſpiciendo ad portam, & veſtibulũ quod erat adiunctum illi parte externa. Infernum. התחתונה : .i. humi ſitũ ac impoſitum. 19 A limine מלפני à fronte. vel facie. Inferioris התחתונה .i. atrii mulierũ, quòd eſſet inferius atrio virorum. Interioris הפנימי .i. atrii virorũ, quod interius erat reſpectu atrii mulierum intra quod erat atrium virorum. Extrinſecus, מחוץ .i. citrà, vel extrà, ſecus à porta: hoc eſt ſemota porta atrii virorum & veſtibulo illi adiuncto & gradibus. 20 Atrio illi exter. לחצר החיצונה in atrio illo exteriori. vel, atrii illius exterioris. i. atrii mulierum. Longitudinem & latit. ארכו ורחבו : Ad verbum, longitudinem eius, & latitudinem eius. Redundant pronomina. 21 Et veſtibula eius ואילמו & frontes eius. aut columnæ, ſiue pylæ eius.

bula eius erant ſecundum menſuram portæ'primæ: quinquagin-
ta'cubitorū lōgitudo eiꝰ,& latitudo quinque & viginti cubitorū.
'Feneſtræ vero eius,'& veſtibula eius, & palmæ eius *erant* ſecun- 22
dum menſuram illius portæ cuius'facies eſt ad viam Orientis, &
per gradus ſeptem'aſcendebāt per eam, & 'veſtibula eius *erant* ante
ipſos gradus.
'Portàque atrii interioris *erat* contra portā Aquilonarē & Orien- 23
talem:'& menſus eſt à porta ad portam centum cubitos.
Et deduxit me ad viam Meridianam, mēſúſque eſt poſtes eius, 24
& veſtibula eius iuxta menſuras iſtas.
Feneſtræ autem *erant*'ei,& veſtibulis eius per circuitum,'ſicut fe- 25
neſtræ illæ: quinquaginta cubitorum *erat*'longitudo, & latitudo
quinque & viginti cubitorum.
Gradus verò eius,ſeptem'gradus *erant*,& veſtibula eius ante eos: 26
palmæque'ei *erant*,vna hinc & altera inde,in poſte eius.
Et porta *erat* atrio interiori ad viam Meridianam:'& menſus eſt 27
à porta ad portam ad viam Meridianam centum cubitos.
Et introduxit me in atrium interius'portæ Meridianæ,menſúſ- 28
que eſt portam illam Meridianam'iuxta menſuras iſtas.
Thalami autem eius,& veſtibula eius *erant* ſecundum menſuras 29
iſtas:& feneſtræ *erant* ei,& veſtibulis eius'per circuitum: quinqua-
ginta cubitorum *erat*'longitudo *illius*, & latitudo vigintiquinque
cubitorum.
Veſtibula autem *erant*'per circuitum: 'longitudo *eorum erat* quin- 30
que & viginti cubitorum,& latitudo quinque cubitorum.
Et veſtibula eius *erāt*'atrio exteriori, & palmæ *unicuique* poſti eius: 31
'gradus verò eius,octo *erant* gradus.
Duxit me præterea in atrium interius'à parte Orientali, mēſúſ- 32
que eſt portam illam ſecundum menſuras iſtas.
Et thalamos eius,& poſtes eius,& veſtibula eius ſecundum mē- 33
ſuras iſtas:'feneſtræ autem *erant* ei, & veſtibulis eius per circuitū:
'longitudo *illius erat* quinquaginta cubitorum, & latitudo quinque
& viginti cubitorum.
Et veſtibula eius *erant*'atrio exteriori,& palmæ *unicuique* poſti eius 34
hinc & inde:'& octo gradus,*erant* gradus eius.
'Deduxit me etiam ad portam Aquilonarem, mēſúſque eſt *eam* 35
ſecundum menſuras iſtas.

eius ſecundum mēſuram portæ prioris:quinquaginta cubitorum longitudinem eius, & latitudinē vigintiquinque cubitorum. D

Feneſtræ autem eius,& veſtibulum, & ſculpturæ ſecundum mēſuram portæ quæ reſpiciebat ad Orientem:& ſeptem graduum erat aſcenſus eius, & veſtibulum ante eam.

Et porta atrii interioris cōtra portam Aquilonis,& Orientalē: & menſus eſt à porta vſque ad portā cētum cubitos.

Et eduxit me ad viam Auſtralem,& ecce porta quæ reſpiciebat ad Auſtrū, & menſus eſt frontē eius, & veſtibulum eius, iuxta menſuras ſuperiores.

Et feneſtras eius,& veſtibula in circuitu,ſicut feneſtras cæteras:quinquaginta cubitorum longitudine, & latitudine vigintiquinque cubitorum.

Et in gradibus ſeptem aſcēdebatur ad eam: & veſtibulum ante fores eiꝰ: & cælatæ palmæ erant,vna hinc,& altera inde in fronte eius.

Et porta atrii interioris in via Auſtrali: & menſus eſt à porta vſque ad portam in via Auſtrali,centū cubitos.

Et introduxit me in atrium interiꝰ ad portam Auſtralem: & menſus eſt portam iuxta menſuras ſuperiores.

Thalamum eius, & frontem eius, & veſtibulum eius hiſdem menſuris: & feneſtras eius, & veſtibulum eius in circuitu quinquaginta cubitos longitudinis, & latitudinis vigintiquinque cubitos.

Et veſtibulum per gyrum longitudine vigintiquinque cubitorum,& latitudine quinque cubitorum. E

Et veſtibulum eius ad atrium exterius,& palmas eius in fronte: & octo gradus erant quibus aſcēdebatur per eam.

Et introduxit me in atrium interius per viam Orientalem: & menſus eſt portā ſecundū menſuras ſuperiores.

Thalamum eius,& frontem eius,& veſtibulum eius, ſicut ſuprà: & feneſtras eius, & veſtibula eius in circuitu,longitudine quinquaginta cubitorum,& latitudine vigintiquinque cubitorum.

Et veſtibulum eius, id eſt atrii exterioris:& palmæ cælatæ in fronte eius hinc & inde:& in octo gradibus aſcēſus eius.

Et introduxit me ad portā quæ reſpiciebat ad Aquilonē: & menſus eſt ſecundum menſuras ſuperiores.

Primæ: הראשון Id eſt primo loco deſcriptæ,hoc eſt portæ Orientalis.vt verſu ſequenti declarat. Cubitorum. באמה Ad verbum, in cubito.i.in menſura & ratione cubitali. 21 Et veſtibula e. ואילמו Vt ſuprà, verſu 16,& 21. Facies פניו Vt ſuprà verſu 6.Ad verbum,facies eius.Redundat pronomen. Aſcendebant יעלו Fut.Heb pro præt.imperf.Alii,aſcendebant ad eam.i.prius aſcendebant, quàm peruenirent ad teſtudines illas,ſiue veſtibula.Vide ſuprà verſu 6. 23 Portàque,&c.'ושער לחצר וגו Singul.pro plur.& conciſa valde oratio.Portæ erant atrio[vel,in atrio]interiori virorum eregione portarum atrii mulierum ad Aquilonem & Orietem. q.d.porta Orientalis atrii virorum reſpondebat portæ Orientali atrii mulierum:ſimiliter porta Septentrionalis,portæ Septētrionali. Et menſus eſt, &c. 'וימד משער וגו .i.ſpatium & interuallum quod erat ab vna porta vſque ad alteram centenis cubitis.q.d. porta vna atrii mulierum diſtabat ab altera porta atrii virorum ſibi reſpondēte centū cubitis. 25 Ei,& veſtibulis e. לו ולאילמו in ea *porta*,& in veſtibulo eius. Sicut feneſt.illæ כחלונות האלה .i.iuxta magnitudinem feneſtrarū prædictarū in portis & veſtibulis prædictis. Longitudo, ארך ſub portæ iſtius,vt & aliarū portarum. 26 Gradus,&c. 'ומעלות וגו Ad verbum,Et gradus,ſeptem gradus eius.i.per ſeptē gradus aſcendebatur ad eam portam.vt ſuprà verſu 22. Ei *erant*, לו in ea.ſub.porta,hoc eſt in poſtibus portæ erant inſculptæ,vt mox dicit,vbi ſingul.eſt pro plur. 27 Et menſus eſt,&c. 'וימד משער וגו .i.ſpatium quod erat à porta Meridionali atrii exterioris,vſque ad portam Meridionalem atrii interioris,centum cubitis,vt ſuprà verſu 23. 28 Portæ Merid. בשער הדרום per portam Meridionalem,ſiue Auſtralem. Iuxta menſ.iſtas.: כמדות האלה Vide paulo antè verſu 24. 29 Per circui. סביב סביב ſub.ſicut feneſtræ illæ,vt paulo antè verſu 25. Longitudo ארך ſub.portæ illius.vt paulo antè verſu 21. 30 Per circuitum: סביב סביב ſub.illius portæ. Longitudo ארך q. d.occupabant omnia ſimul ſpatiū x x v.cubitorum in longitudine, vel ſecundū longitudinē. aut cauo,vel cauitate parietis,ſiue muri eius portæ:ſingula autem eorum veſtibulorum habebant in latitudine quinque cubitos. Quòd ſi veſtibula illa,aut teſtudines illæ, ſiue fornices illi(de quibus ſuprà verſu 16)fuerint quadrati,erant quinque numero.ſubticuit tamen Propheta numerum eorum. 31 Atrio exteriori: אל חצר החיצונה in atriū interius.ſub.extabant,vel prominebant.vel ſimpliciter,erant in atrio exteriori. Gradus,&c. 'ומעלות וגו Ad verbum,& gradus,octo gradus eius.vt paulo antè verſu 26. 32 A parte Orient. דרך הקדים verſus Orientē. Alii,ad portā Orientalem. 33 Feneſtræ au.*erāt* ei וחלונות לו Vt ſuprà verſu 25. Longitudo.&c. 'ארך וגו Vt ſuprà verſu 21.& 29. 34 Atrio exter. לחצר החיצונה Vide paulo antè verſu 31. Et octo grad.&c. 'ושמונה וגו Verſu 31,Hebraicè legitur,& gradus octo, *erant* gradus eius.mutato dictionum ordine. 35 Deduxit me etiam ויביאני Vt ſuprà verſu 28.& 32.

36 Thalamum eius, & frontem eius, & veſtibulum eius, & feneſtras eius per circuitum, longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine viginti quinque cubitorum.

36 ″Thalamos eius, poſtes eius, & veſtibula eius: & feneſtræ *erant* ei
per circuitum: longitudo *eorum erat* quinquaginta cubitorum, & la-
titudo quinque & viginti cubitorum.

37 Veſtibulũ eius reſpiciebat ad atriũ exterius: & cælatura palmarũ in fronte eius hinc & inde: & in octo gradibus aſcenſus eius.

37 ″Poſtéſque eius *erant* atrio exteriori, & palmæ vnicuique poſti
eius hinc & inde: & octo gradus *erant* gradus eius.

38 Et per ſingula gazophylacia oſtiũ in frontibus portarum: ibi lauabant
F holocauſtum.

38 ″Cubiculum autem *unum erat*, ″& oſtium eius ad poſtes ″portarum:
ibi ″lauabant ″holocauſtum.

39 Et in veſtibulo portæ duæ menſæ hinc, & duæ menſæ inde: vt immolaretur ſuper eas holocauſtum, & pro peccato, & pro delicto.

39 In veſtibulo verò portæ *erant* duæ menſæ hinc, & duæ menſæ in-
de, ad immolandum ſuper eas ″holocauſtũ, & ſacrificium pro pec-
cato, & victimam pro delicto.

40 Et ad latus exterius quod aſcendit ad oſtium portæ quę pergit ad Aquilonem, duæ menſæ: & ad latus alterũ ante veſtibulum portæ, duæ menſæ.

40 Et ad latꝰ *ipſum* ″extra gradũ, ″ad oſtiũ portæ Aquilonaris, duæ *erãt*
menſæ: & ad latus alterũ quod erat in veſtibulo portæ, duæ mẽſæ.

41 Quatuor menſæ hinc, & quatuor mẽſæ inde: per latera portæ octo mẽſæ erant ſuper quas immolabant.

41 Quatuor mẽſæ hinc, & quatuor menſæ inde ad latus portæ iſtiꝰ,
octo *erant illæ* menſæ: ſuper eas ″immolabant.

42 Quatuor autem mẽſæ ad holocauſtum, de lapidibus quadris extructæ, longitudine cubiti vnius & dimidii, & latitudine cubiti vnius & dimidii, & altitudine cubiti vnius: ſuper quas ponẽt vaſa in quibus immolatur holocauſtum & victima.

42 Porrò quatuor mẽſæ pro holocauſto *erant* ex lapidibus ″leuigatis:
lõgitudine cubiti vnius & dimidii, & latitudine cubiti vnius & di-
midii, & altitudine cubiti vnius: ſuper eas ″ponebant inſtrumenta
quibus immolabant holocauſtum & ſacrificium.

43 Et labia earum palmi vnius, reflexa intrinſecus per circuitum: ſuper mẽſas autem, carnes oblationis.

43 ″Et tripodes palmi vnius præparati intrinſecus circuncirca: ſu-
per menſas autem caro oblationis.

44 Et extra portam interiorem gazophylacia cantorum in atrio interiori, quod erat in latere portæ reſpicientis
G ad Aquilonem: & facies eorum cõtra viam Auſtralẽ, vna ex latere portæ Orientalis quæ reſpiciebat ad viã Aquilonis.

44 ″Et extra portam illam interiorem *erant* cubicula cantorum in a-
trio illo interiori quæ *erant* ad latus portæ Aquilonaris: ″quorum
facies *erat* ad viam Meridianam: vnum *autem erat* ad latus portæ O-
rientalis, cuius facies *erat* ad viam Aquilonarem.

45 Et dixit ad me, Hoc eſt gazophylacium quod reſpicit viam Meridianã, ſacerdotum erit qui excubant in cuſtodiis templi.

45 Et loquutus eſt ad me, Hoc cubiculum cuius facies eſt ad viam
Meridianam, *erit* ſacerdotum ″cuſtodientium cuſtodiam domus.

46 Porrò gazophylacium quod reſpicit ad viam Aquilonis, ſacerdotum erit qui excubant ad miniſterium altaris: iſti ſunt filii Sadoc, qui accedũt de filiis Leui ad Dominũ, vt miniſtrẽt ei.

46 Cubiculum verò cuius facies eſt ad viam Aquilonarẽ, *erit* ſacer-
dotum cuſtodiẽtium cuſtodiam altaris: iſti ſunt ″filii xSadóc, ″qui
accedunt de filiis Leui ad Dominum, vt miniſtrent ei.

47 Et menſus eſt atrium longitudine centum cubitorum, & latitudine centum cubitorum per quadrum: & altare ante faciem templi.

47 Et menſus eſt atrium: longitudo *erat* centum cubitorum, & la-
titudo centum cubitorum: quadratũ *enim* erat: altare quoque men
ſus eſt *quod erat* ante domum.

48 Et introduxit me in veſtibulum tẽpli: & menſus eſt veſtibulum quinque cubitis hinc, & quinque cubitis inde: & latitudinem portæ trium cubitorũ hinc, & trium cubitorum inde.

48 ″Et adduxit me in veſtibulum domus, menſúſque eſt ″poſtem
ipſius veſtibuli, quinque cubitorum *erat* hinc, & quinque cubito-
rum inde: latitudo autem ″portæ *erat* trium cubitorum hinc, & triũ
cubitorum inde.

49 Longitudinem autem veſtibuli, viginti cubitorum: & latitudinem vndecim cubitorum, & octo gradibus

49 ″Longitudo ipſius veſtibuli *erat* viginti cubitorũ, & latitudo vn-
decim cubitorũ, ″& per gradus quibus ″aſcẽdebãt ad illud: colũnæ

36 Thalamos eius, תאיו Similis verſus ſuperiori 29. 37 Poſtéſque e. ואיליו Singul. Heb. pro plur. Similis verſui 31.
38 Cubiculũ autem ולשכה Et exedra *una*. vel, Et triclinium. Et oſtium eius ופתחה & apertura eius. Portarum: השערים ſub. partis Aquilonaris, in qua erat porta muri, porticus, & veſtibuli. Lauabant ידיחו Fut. Heb. pro imperf. Holocauſtum. את־העולה: i. partes intimas victimæ quæ offeretur in holocauſtum. 39 Holocauſtum, העולה i. victimam pro holocauſto.
40 Extra gradum, מחוצה לעולה i. citra gradus illos. Ad oſtium לפתח ad introitum. ad ingreſſum.
41 Immolabant. ישחטו: Fut. Heb. pro præt. imperf.
42 Leuigatis: גזית pollitis. tonſis. Gallicè, *pierres de taille*. Ponebant ויניחו Fut. Heb. pro præt. imperf. Alii, dimittebant. Alii, reponebant. 43 Et tripodes והשפתים Significat inſtrumenta illa ferrea quibus ſuperponuntur ollæ, ſiue lebetes. Chaldæus paraph. vertit vncos ſiue vncinos qui infigi ſolẽt parietibus, extántque ac prominẽt extra parietem palmo vno, ad quos ſuſpendũt carnes, aut aliud quidpiam. 44 Et extra ומחוצה Ad verbum, Et ab extra. i. citrá. Quorum facies *erat* ופניהם Ad verbum, & facies eorum. i. quæ reſpiciebant, aut vergebant ad Auſtrum, ſiue Meridiem: hoc eſt quæ erant aperta verſus Meridiem. & ſic mox.
45 Cuſtodientium, &c. שומרי משמרת הבית: Hebraiſmus, ſacerdotum qui curam habebunt templi.
46 Filii בני i. nepotes. Qui accedunt &c. הקרבים וגו׳ Hebraiſmus, acſi dicat, quum ſint de genere Leuitico.
48 Et adduxit me in veſtibulum domus, ויביאני אל־אולם הבית Adduxit me tandem in veſtibulum ipſius domus, id eſt templi. Poſtem אל ſub. vtrunque. aut eſt ſingul. pro plur. Intelligit illos duos poſtes qui adiacebant oſtio portæ ipſius veſtibuli hinc & inde. Portæ השער ſub. veſtibuli. 49 Longitudo אורך quæ ſcilicet ſumebatur ſecundum latitudinem portæ ipſius templi, puta à Septentrione ad Meridiẽ. Non enim ſemper ſumitur longitudo iuxta eundem ſitum, ſiue in eodem ſitu. nam quod lõgius eſt in qualibet re, cenſetur longitudo eius. Quòd ſi demas ab ea longitudine veſtibuli ſenos cubitos prædictos, remanebunt tantum quatuordecim cubiti. Et per gradus ובמעלות Subaudiendum verbũ præcedens, Adduxit inquã me per gradus illos per quos aſcendebant ad illud veſtibulum, vel ad eam portam. Doctus inter Hebræos ſubaudit, & vidi illum vagantem, ſiue mouentem ſeſe per gradus illos quibus, &c. Alii, & in gradibus illis erat via per quam, &c. Aſcendebant יעלו Fut. Heb. pro præt. imperf.

autē *erant* iuxta illos poſtes,vna hinc,& altera inde. Cap.X L I.

Diſpoſitio reædificādi tēpli, & ad illud pertinētium.

INtroduxit me quoque″in templum, & menſus eſt poſtes *portæ* 1
templi,ſex cubitorum erat latitudo″hinc,& ſex cubitorū latitudo
″inde,*quanta erat*″latitudo veſtibuli.

″Latitudo verò portæ , decem cubitorum erat , ″& latera portæ 2
quinque cubitorum hinc,& quinque cubitorum inde: menſus eſt
& longitudinem eius quadraginta cubitis , & latitudinem *totam* viginti cubitis.

Ingreſſus eſt autem″intrinſecus,& mēſus eſt″poſtem portæ duo- 3
bus cubitis,″& portam ſex cubitis,″& latitudinē oſtii ſeptē cubitis.

Menſus eſt inquam″longitudinem eius viginti cubitis,& latitu- 4
dinem viginti cubitis ante templū. Et dixit ad me,Hoc eſt ″ſanctitas ſanctitatum.

Et menſus eſt murum″domus ſex cubitis : latitudinem quoque 5
″thalami quatuor cubitis per circuitum domus vndique.

″Thalami autem,thalamus ſuper thalamū,trium & triginta pe- 6
dum *altitudinis: capita* verò *trabium* ingrediebātur″parietem domus *factum*
propter thalamos per circuitū, ″vt inniterentur *ei*,non autem inniterentur parieti domus.

Et dilatabatur *thalamus*,circuibātq; ″ſurſum ſurſum verſus ad tha- 7
lamos:nā cochlea″domus ſurſum ſurſum verſus *aſcendebat*″per circui
tum domus:idcirco″latitudo domus *creſcebat* ſurſum:& ita″inferior
aſcendebat ad ſuperiorem per medium.

Et vidi domus altitudinem per circuitum: fundamenta autem 8
thalamorū *erant*″plenitudinis calamo ſex cubitorū magnitudinis.

Latitudo autem″parietis qui *erat* ″thalamo forinſecus, quinque 9
cubitorum erat: ″& interſtitium derelictum domus thalamorum
quod erat intrinſecus.

″Inter cubicula verò erat latitudo viginti cubitorum per circui- 10
tum domus

aſcēdebatur ad eum.Et columnę erāt in frontibus,vna hinc, & altera inde.
Cap.X L I.

1
ET introduxit me in templum , & menſus eſt frontes ſex cubitos latitudinis hinc,& ſex cubitos latitudinis inde,latitudinem tabernaculi.

2
Et latitudo portæ,decem cubitorū erat: & latera portæ quinque cubitis hinc,& quinq; cubitis inde: & mēſus eſt lōgitudinē eius quadraginta cubitorum,&latitudinem viginti cubitorum.

3
Et introgreſſus intrinſecus,menſus eſt in fronte portæ duos cubitos , & portam,ſex cubitorum : & latitudinem portæ,ſeptem cubitorum.

4
Et mēſus eſt longitudinem eius viginti cubitorum,& latitudinē viginti cubitorum,ante faciem templi.Et dixit ad me , Hoc eſt ſanctum ſanctorum.

5
Et menſus eſt parietem domus ſex cubitorū:& latitudinem lateris,quatuor cubitorum vndique per circuitū domus.

6
Latera autē,latus ad latus, bis triginta tria:& erāt eminētia quæ ingrederentur per parietem domus,in lateribus per circuitum,vt continerēt,& non attingerent parietem templi. B

7
Et platea erat in rotundum,aſcendens ſurſum per cochleam , & in cœnaculum templi deferebat per gyrū: idcirco latius erat templum in ſuperioribus: & ſic de inferioribus aſcendebatur ad ſuperiora in medium.

8
Et vidi in domo altitudinē per circuitum, fundata latera ad menſuram calami ſex cubitorum ſpatio:

9
Et latitudinem per parietē lateris forinſecus quinque cubitorū : & erat interior domus in lateribus domus.

10
Et inter gazophylacia latitudinem viginti cubitorum in circuitu domus vndique.

IN CAPVT XLI.

1 In templum אל־ההיכל Id eſt in partem illam ſecundam quæ alio nomine dicitur קודש ſanctuarium. Deſcribit ſecundam & tertiam partem templi cum appendicibus,nempe היכל & דביר. Hinc מפו .i.vnius lateris portæ,hoc eſt vnius poſtis. Inde מפה Id eſt alterius poſtis. Latitudo veſtibuli. רוחב האוהל: Subaudiendum eſt aliquid,cuiuſmodi,talis erat latitudo veſtibuli.id eſt fornicis.vel,latitudo inquam fornicis:hoc eſt,latitudo vtriuſque illorum erat ſex cubitorum,quanta ſcilicet erat latitudo veſtibuli portæ.Latitudinem veſtibuli vocat craſſitiem muri veſtibuli.atque ita quidam vertunt.Gallicè dicimus,*largeur*,vel *eſpeſſeur*.

2 Latitudo verò portæ, ורוחב הפתח Latitudinem portæ,ſeu ingreſſus vocat diſtantiam vnius poſtis ab altero.Id quod patet inter vtrunque poſtem, medium eſt & interhiat, dicitur פתח. Et latera portæ וכתפות הפתח Per latera oſtii intelligit quod eſt inter portam ſeu ingreſſum,& poſtremum angulum faciei,à duobus lateribus recedens quinque cubitis hinc & inde.Hinc colligitur,totam faciem fuiſſe latitudinis viginti cubitorum. 3 Intrinſecus, לפנימה intró.id eſt in partem magis internam,in intimum templi,quod eſt Sanctum ſanctorum. Poſtem איל Singul.pro plur.poſtes. Et portam והפתח Id eſt craſſitudinem ingreſſus. Craſſities intelligitur totum id quod occurrit ingredientibus à principio ad finem ſecundum longitudinem.vnde eadem eſt craſſitudo & longitudo portæ. Et latitudinem ורוחב A poſte ſcilicet ad poſtem.

4 Longitudinem eius את־ארכו ſub.adyti,ſiue Sancti ſanctorum.Latitudo adyti erat eadem cum latitudine templi, nempe x x cubitorum.quare latitudo laterum quæ hic omiſſa eſt,erat tredecim cubitorum. nam ingreſſus erat v i i cubitorum:& vtrunque latus,ſex cubitorum cum dimidio:quæ pro duobus lateribus ſimul efficiunt x i i i. quæ coniuncta illis ſeptem,efficiunt x x. Sanctitas ſanctitatum. קודש הקדשים: Sanctum ſanctorum.

5 Domus הבית .i.ſecundæ partis templi. Thalami הצלע Singul.pro plur.thalamorum. Tranſit ad deſcriptionem appendicum & thalamorum adiectorum templo parte exteriore,circumpoſitorum & adiectitiorum ad tria latera tēpli,Occidentale,Septentrionale,& Meridionale.nam primus ingreſſus erat ad Orientalē,qua parte nulla erant cubicula.Latitudo thalamorum,ſiue cubiculorum templi Salomonis erat ſex cubitorum. 6 Thalami autem,&c. והצלעות וגו׳ Hebraiſmus,Erāt autem thalami tribus ordinibus diſpoſiti,& alii aliis ſuperpoſiti.Vide 1.Reg.6.a.5. Parietem בקיר Paries enim eorum erat geminus:internus,qui communis erat eis cū templo: & externus,qui propius thalamis erat.Significat prominentias in pariete templi, quas vulgari ſermone *retractiones* vocamus, quibus incumbebant capita trabium: & tres erant pro tribus tabulatis trium ordinum. Vt inniterentur להיות אחוזים Ad verbum, vt eſſent tenentia.ſub.locum poſitum in pariete.vel,vt ſe tenerent.aut tenerentur,ſub.in loco poſito pro ipſis.ita doctus inter Hebræos.

7 Surſum,ſurſum verſus למעלה למעלה Hebraiſmus, magis magiſque in altum tendendo ad thalamos. Domus הבית .i.ædificii, ſiue ſtructuræ & appendicis. Per circuitum domus: סביב סביב לבית .i.circumeundo parte interna domus ad omnia cubicula. Latitudo domus רוחב לבית q.d.ordo ſuperior erat inferiore latior:nam trabium capita erant collocata in partibus muri extantibus: ſurſum autem murus erat contractior,ob id latitudo erat ſurſum. Inferior,&c. והתחתונה וגו׳ ſub.thalamus.Alii,ab inferiore *thalamo aſcendebat qui uolebat aſcendere*,ad ſuperiorem,vel ſupremum.ſub.thalamum.

8 Plenitudinis,&c. מלו הקנה וגו׳ Hebraiſmus,Latitudo fundamentorum parietis externi thalamorum erat vnius calami menſorii integri,qui continebat ſex magnos cubitos.

9 Thalamo לצלע Singul. pro plur. thalamis. i.parietis thalamorum qui erat ſupra fundamenta , parietis inquam externi, vt differat à pariete templi. Et interſtitium derel. ואשר מונח & id quod relictum erat.ſpatium derelictum.ſub.erat etiam quinque cubitorum:ſiue tantæ quantitatis erat,quantæ erant reliquæ partes. 10 Inter cubicula verò ובין הלשכות ſub.& domum,ſiue templum.

Et oſtium lateris ad orationem:o 11
ſtium vnum ad viam Aquilonis,& o-
ſtium vnum ad viam Auſtralem:& la
titudinem loci ad orationem quinque
cubitorum in circuitu.

Præterea oſtium thalami *erat,quod uergebat*″ad locum relictum : o-
ſtium vnum ad viam Aquilonis, & oſtium alterum ad Meridiem:
latitudo autem loci relicti, quinque cubitorum *erat*circumcirca.

Et ædificium quod erat ſeparatũ, 12
verſúmque ad viam reſpicientem ad
mare,latitudinis ſeptuaginta cubito-
rum: paries autẽ ædificii,quinque cu-
bitorum latitudinis per circuitum:&
longitudo eius, nonaginta cubitorũ.

AEdificium verò quod *erat* ″coram ſolario *in* angulo viæ Occi-
dentis,*erat* latitudinis ſeptuaginta cubitorum: paries autem″ædifi-
cii quinque cubitorum latitudinis per circuitum, & lõgitudo eius
″nonaginta cubitorum.

C Et menſus eſt domus longitudinẽ, 13
centum cubitorum:& quod ſeparatũ
erat ædificium,& parietes eius,longi
tudinis centum cubitorum.

Menſus eſt & ipſam domum:longitudo *erat* centum cubitorum:
″ſolarium item & ædificium, & parietes eius , longitudinis *erant* cẽ-
tum cubitorum.

Latitudo autẽ ante faciem dom⁹, 14
& eius quod erat ſeparatum contra
Orientem,centum cubitorum.

Latitudo autem faciei domus, & ſolarii ad Orientem,*erat* cẽtum
cubitorum.

Et menſus eſt longitudinem ædifi 15
cii contra faciem eius quod erat ſe-
paratum ad dorſum:ethecas ex vtra-
que parte centum cubitorum:& tem
plum interius,& veſtibula atrii.

Menſus eſt denique longitudinem ædificii quod *erat* contra ſola
rium,*& ædificium* quod erat″poſt ipſum,& thalamos ″hinc & inde,
centum cubitis,″templum item interius, & veſtibula ipſius″atrii.

Limina & feneſtras obliquas, & e- 16
thecas in circuitu per tres partes,cõ-
tra vniuſcuiuſque limen, ſtratúmque
ligno per gyrum in circuitu:terra au
tẽ vſq; ad feneſtras,& feneſtrę clauſę

Limina, & feneſtras ″anguſtas *externè*, & thalamos in circuitu″ad
tres *plagas* ipſorum″contra poſtem opertum ligneis *tabulis* per circui-
tum,& *à* terra vſque ad feneſtras,″& feneſtræ erant opertæ.

Super oſtia, & vſque ad domũ inte 17
riorem, & forinſecus:& omnem pa-
rietẽ in circuitu intrinſecus,& forin-
ſecus,ad menſuram.

″Vſque *ad id quod erat* ſuper oſtium, & vſque ad domũ interiorem,
& forinſecus,& totum parietem per gyrum in interiore & in exte
riore *domo* menſuris *menſus eſt.*

Et fabrefacta Cherubím & palmæ: 18
& palma inter Cherub & Cherub,
duáſque facies habebat Cherub.

″Et *paries* erat factus cum pictura Cherubím & palmarũ,erátque
palma *una* inter Cherúb & Cherúb,binæq; facies erãt ipſi Cherúb.

Faciem hominis iuxta palmam ex 19
hac parte, & faciem leonis iuxta pal-
mam ex alia parte:expreſſam per om
D nem domum in circuitu.

Facies autem hominis *uerſa erat* ad palmam hinc,& facies leonis
ad *aliam* palmam inde:*hoc* erat factum in tota domo per circuitum.

De terra vſque ad ſuperiora portę, 20
Cherubim & palmæ cælatæ erant in
pariete templi.

A terra vſque ad *id quod erat* ſupra oſtium,erant Cherubím & pal-
mæ factæ,& *ſic in* pariete″templi.

Limen,quadrãgulum:& facies ſan- 21
ctuarii,aſpectus contra aſpectum.

″Templi *uterque* poſtis *oſtij erat* quadrangulus: & aſpectus *utriuſque po*
ſtis oſtij ſanctitatis *erat* ſicut aſpectus *poſtis templi.*

Altaris lignei trium cubitorum al- 22
titudo:& lõgitudo eius,duorum cubi
torum:& anguli eius, & longitudo e-
ius, & parietes eius lignei. Et loquu-
tus eſt ad me , Hæc eſt menſa coram
Domino.

Altaris lignei trium cubitorum *erat* altitudo , & longitudo eius
duorum cubitorum:″& anguli eius *erant* ei,longitudóque eius,pa-
rietes quoque eius *erant* lignei. Et loquutus eſt ad me,Hæc eſt mẽ-
ſa quæ eſt coram Iehouáh.

Et duo oſtia erant in templo & in 23
ſanctuario.

″Duo autem oſtia *erant* in templo & ſanctuario.

Et in duobus oſtiis ex vtraq; parte 24
bina erant oſtiola , quæ in ſeinuicem
plicabantur:bina enim oſtia erant ex
vtraque parte oſtiorum.

Et geminæ fores *in ſingulis* oſtiis *portæ templi & ſanctuarij, id eſt*″duo ver-
ſatilia oſtia:duæ *inquam* fores *erant* oſtio vni,& duæ fores alteri.

11 Ad locum relictum: למונח Id eſt interuallum relictum ante thalamos ipſos.
12 Coram ſolario אל־פני הגזרה ante tabulatum.ſub.templi. Redit enim ad dimẽſiones templi,incipiens à ſuperiore ipſius tẽpli parte. q.d.templum qua parte Occidentem ſpectabat,erat latum L X X cubitos. Ædificii, הבנין .i.partis ſuperioris templi. Suprà verſu 5,dixit murum fuiſſe latũ ſenos cubitos,quòd de parte inferiore intelligeret & fundamentis proxima: hic verò quinos,quòd de parte ſuperiore loquatur. Nonaginta תשעים ſub.parte ſuperna,vſque ad domum mutatoriarum veſtium:quæ duæ erant in veſtibulo latæ denos cubitos. Tota vero domus erat centum cubitorum.reuera tamen centenorum quinorum cubitorũ erat:ſed omiſit quinos,vt eſſet præciſus numerus.præterea verum eſt centum fuiſſe,quia erant centeni quini.
13 Solarium item,& ædi. והגזרה והבניה tabulatum item,& ædificium.quod ſcilicet erat coram tabulato.
15 Poſt ipſum, אחריה ſub.ſolarium,ſiue tabulatum ad Occidentem. Hinc & inde, מפו ומפו .i.ad Septentrionem & Meridiem. Templum item interius, והחיכל הפנימי .i.Sanctum ſanctorum. Atrii. : החצר nempe ſacerdotum.
16 Anguſtas האטומות Vide capite præcedenti,verſu 16,& 1.Reg.6.a.4,vbi plena eſt loquutio. Ad tres *plagas* לשלשתם ſub.mundi ſpectantes,Septentrionem,Meridiem,& Occidentem. Contra poſtem,&c. נגד הסף וגו׳ eregione poſtis operti ligno.Singul.pro plur. q.d.qui thalami erãt eregione poſtium opertorum lignis.i.tabulis cedrinis,vt vertit Chaldæus paraph. Et feneſtræ והחלונות Cõiunctio &, vice relatiui,quæ feneſtræ. 17 Vſque *ad id*,&c. על־מעל הפתח Ad verbum,Super deſuper oſtium. Quidam totum verſum ſic conuertunt, A ſuperiori parte oſtii vſque ad domum interiorem,& foris,& ad omnem parietem per circuitum ab intra & ab extra menſuras *accepit*. Alii, Ab eo ſuper oſtio,& vſque ad domum interiorem,& foris ,& ad omnem parietem circũquaque in interna & in externa *ſunt* menſuræ. Alii,Supra oſtium & vſque ad domum interiorem,& foris,poſtremo in omnibus vbique parietibus,interius & exterius menſuræ *monſtratæ ſunt*. 18 Et *paries* erat,&c. ועשוי וגו׳ Et efformatus erat *paries in* Cherubim & palmas.i. Cherubim & palmæ erant cælata & inſculpta in ipſo pariete. 20 Templi. : החיכל Intellige de parte templi ſecunda.
21 Templi,&c. החיכל וגו׳ Templi poſtis quadratus ,& facies ſanctuarii, aſpectus ſicut aſpectus. i. poſtes oſtii ſanctuarii,erant ſimiles poſtibus oſtii templi.i.היכל:hoc eſt,erant quadrati vt templi poſtes:eadem facies vtrique.
22 Et anguli,&c. ומקצועותיו לו וארכו Id eſt habebat angulos ſuos & longitudinem ſuam quæ computabantur cum illa menſura.
23 Duo autem oſtia ושתים דלתות Quidam ſic vertunt iſtum verſum & ſequentem, Fuerunt autem aulæ & ſanctuario geminæ fores: iterúmque geminæ fores ipſis foribus,nempe valuatæ fores in vtraque ala forium.
24 Duo verſatilia oſtia שתים מוסבות דלתות duo oſtia complicatilia.vel,duæ valuæ plicatiles.

'Factæ item erant in oſtiis templi *figuræ* Cherubím & palmarum, 25
quemadmodum factæ erant parietibus: trabs quoque lignea *poſi-
ta erat* ante faciem veſtibuli forinſecus.

Feneſtræ prætereà 'anguſtæ *extrinſecus*, & palmæ hinc & inde ſuper 26
latera *portæ* veſtibuli, '& latera domus, '& tigna. Cap. XLII.

De gazophylaciis, cæteriſque ad vſum ſacrorũ reparandis.

ET eduxit me ad atriũ exterius *per* viam, viam *inquam* Aquilonis, 1
& adduxit me 'ad cubiculũ quod *erat* eregione 'ſolarii, quódque
erat eregione ædificii ad Aquilonem.

'Ante longitudinem cubitorum centum *erat* oſtium Aquilona- 2
re, '& latitudinis *erat* quinquaginta cubitorum.

Eregione viginti *illorum cubitorum* qui *erant* in atrio interiori, & ere- 3
gione pauimenti illius quod *erat* in atrio exteriori 'cubiculum con
tra faciem cubiculi 'in triplici *ordine*.

Porrò ante 'cubicula *erat* 'deambulatorium decem cubitorum la 4
titudinis 'ad interiora: 'via cubiti vnius: '& aperturæ eorum ad A-
quilonem.

Cubicula autẽ illa ſuperiora erãt arctiora *aliis*: 'quia abſumebant 5
cubicula magis quam iſta, *hoc eſt* quàm inferiora, & media ædificia.

Quia triplici *ordine ædificata erant*, (non *erant* autem eis colũnæ ſicut 6
columnæ atriorũ) propterea 'anguſtiora erant inferioribus, & me-
diis à terra.

Et murus qui *erat* forinſecus eregione cubiculorum *ad* viam a- 7
trii exterioris eregione cubiculorum, longitudinis *erat* quinqua-
ginta cubitorum.

Nam longitudo cubiculorum quæ *erant* atrio exteriori, quin- 8
quaginta cubitorum *erat*: & ecce ante faciem templi centum cu-
bitorum *erat longitudo*.

'Subter cubicula autem illa *erat* introitus ab Oriẽte, 'quum quis 9
ingrediebatur in ea ab atrio illo exteriore.

In latitudine muri illius atrii 'verſus Orientem coram ſolario, 10
'& coram ædificio *erant* cubicula.

Porrò via *quæ erat* ante ea, ſimilis erat *viæ* cubiculorum quæ *e-* 11
rant verſus Aquilonem, 'ſecundum longitudinem illorum *erat lon-*

25 Et cælata erant in ipſis oſtiis tem-
pli Cherubim, & ſculptura palmarũ,
ſicut in parietibus quoque expreſſa
erant: quamobrem & groſſiora erãt
ligna in veſtibuli fronte forinſecus.

26 Super quæ feneſtræ obliquæ, & ſi-
militudo palmarum hinc atque inde
in humerulis veſtibuli: ſecũdũ latera
domus, latitudinémque parietum.
Cap. XLVI.

1 ET eduxit me in atrium exterius
per viam ducentem ad Aquilo-
nem, & introduxit me in gazophyla
ciũ quod erat cõtra ſeparatũ ædificiũ
& cõtra ædẽ vergẽtẽ ad Aquilonem.

2 In facie longitudinis, centum cubi-
tos oſtii Aquilonis: & latitudinis, quin
quaginta cubitos.

3 Contra viginti cubitos atrii inte-
rioris, & contra pauimentum ſtratũ
lapide atrii exterioris, vbi erat porti
cus iuncta porticui triplici.

4 Et ante gazophylacia, deãbulatio
decem cubitorum latitudinis, ad inte
riora reſpiciẽs viæ cubiti vnius: & o-
ſtia eorum ad Aquilonem.

5 Vbi erãt gazophylacia in ſuperio-
ribus humiliora: quia ſupportabant
porticus quæ ex illis eminebant de
inferioribus, & de mediis ædificii. B

6 Triſtega enim erant, & non habe-
bant colũnas, ſicut erãt colũnæ atrio-
rũ: propterea eminebant de inferiori
bus, & de mediis à terra cubitis quin-
quaginta.

7 Et peribolus exterior, ſecũdum ga-
zophylacia, quæ erant in via atrii ex-
terioris ante gazophylacia: longitu-
do eius, quinquaginta cubitorum.

8 Quia lõgitudo erat gazophylacio-
rum atrii exterioris, quinquaginta cu
bitorum: & longitudo ante faciem tẽ
pli, centum cubitorum.

9 Et erat ſubter gazophylacia hæc,
introitus ab Oriente ingredientium
in ea de atrio exteriori:

10 In latitudine periboli atrii, quod e-
rat contra viam Orientalem, in faciẽ
ædificii ſeparati, & erant ante ędificiũ
gazophylacia.

11 Et via ante faciem eorum iuxta ſi-
militudinem gazophylaciorum, quæ
erant in via Aquilonis: ſecundum lon

25 Factæ item erant ועשׂויה Celatæ item. vel ſculptæ erant.

26 Anguſtæ אטומות vt ſuprà cap. 40. b. 16. Et latera וצלעות & coſtæ. vel, & laquearia. Intelligit ordinem quẽdam lignorum qui-
bus ſuperponuntur capita trabium ne immittantur parietibus. Gallicè, *ſablieres*. Et tigna. : והעוכים & trabes. intelligit capita trabium
excurrentia, & extantia extra murum. lacunaria. vel prominentiæ. Gallicè, *corbeaux*.

IN CAPVT XLII.

1 Ad cubiculũ אל־הלשׁכה Singul. Heb. pro plur. ad cubicula vel cellas, ſiue exedras. Solarii הגזרה tabulati, de quo præcedenti ca-
pite, verſu 15. 2 Ante longitudinem אל־פני אורך Ante faciem longitudinis. q. d. Porta illa Aquilonaris reſpiciebat longitudinẽ,
ſiue reſpondebat lateri longitudinis. Et latitudinis והרחב Latitudinem interualli intelligit quod erat à porta iſta vſque ad ædificiũ.
3 Cubiculum contra fac. cub. אתיק אל־פני אתיק Singul. Heb. pro plur. cubicula *erant* eregione cubiculorum. id eſt vtrinque erant cu-
bicula, ſiue cellulæ. Meminit duorum ordinum cellularum qui erant inter atrium mulierum & virorũ, mutuo ſeſe reſpicientiũ. In tri-
plici *ordine*. : בשׁלשׁים Ad verbum, in triplicibus. i. iuxta triplicem ordinem. q. d. triplicem ordinẽ cellularum habentes in altum aſcendentẽ.
4 Cubicula הלשׁכות Sic vocat cubicula, quæ prius אתיקים. nã אתיקים generale eſt ad לשׁכות exedras, & צלעות thalamos. Deambu-
latorium מהלך iter. id eſt interuallum. Ad interiora, אל־הפנימית verſus interiora. ſub. cubicula pergendo. Interiora cubicula vocat
quæ proxima erant atrio virorum, quod dicebatur atrium interius. Via דרך *per* viam. id eſt, via recta quæ fieri ac deſignari ſolet linea
perpendiculari, hoc eſt via breuiſſima, non excedendo ſcilicet vnum cubitum, quæ vtrinque facit angulos rectos. Et aperturæ eorum,
ופתחיהן & oſtia eorum. 5 Quia abſumebant cubicula ma. &c. כי־יוכלו אתיקים וגו׳ nam manſiunculæ detrahebant nonnihil ab
iſtis *nempe* ab inferioribus, & à mediis *habitaculis* ædificii. Clarius vt nos vertimus: propter verbum abſumebant. & ædificium vocat murum
ædificii. Iſtud autem intelligi debet ſecundum partem exteriorem ædificii: nam parte interna erat ædificatum ipſum ædificium ad perpen-
diculum. Erant ergo parte interiore æqualis capacitatis. Solet autem murus ædificiorum parte exteriore denſior eſſe ac craſſior parte infima
quàm ſuperiore, aut ſuprema. 6 Anguſtiora erant נאצל Ad verbum, retractus erat. vel arctatus & conſtrictus, ſub. locus ſu-
premorum cubiculorum. i. arctior erat loco imorum & mediorum, vergendo ad terram, ſiue reſpectu terræ. Nos vocamus *Retraicles*.
9 Subter, &c. ומתחת Et ſub. id eſt in parte humiliore & depreſſiore. q. d. ab ima parte exedrarum erat introitus templi. nam ingreſſus
erat ab Oriente in pede ipſius montis in quo ædificatum erat templum: & mons aſcendebat ab Oriente in Occidentem. Quũ quis ing.
בבאו Ad verbum, in ingrediendo ipſum. quod doctus inter Hebræos exponit, בבוא מי שׁיבוא dum ingreditur quiſquis ingreditur.
10 Verſus Orientem דרך הקדים Ad verbum, via Orientis. Et coram ædificio ואל־פני הבנין Latinè dixeris, quod quidem erat an-
te ædificium ipſum, ſiue templum, vt præcedenti capite, verſu 15. Inter atrium exterius & ſolarium templi poſita erant cubicula Septentrio-
nalia. 11 Secundum longitudinem illorum, &c. כארכן כן רחבן וגו׳ Ad verbũ, ſicut longitudo eorũ ſicut latitudo eorũ, &c. Hebraiſ
mus, acſi dicat, ſecundum longitudinem illorum cubiculorum Septentrionalium, ſic erat longitudo iſtorum Orientalium: talis erat & latitu
do vtrorunque: omnéſque egreſſus iſtorum cubiculorum, ſimiles erant introitibus cubiculorum Orientalium: eadem iſtorum omnium ra-
tio, ac etiam oſtia ſimilia erant oſtiis Orientalium cubiculorum.

gitudinem eorum, ſic & latitudo eorum: & omnis introitus eorum, & ſimilitudines, & oſtia eorum.

Secūdum oſtia gazophylaciorum quę erant in via reſpiciente ad Notū: oſtiū in capite viæ, quæ via erat ante veſtibulum ſeparatum per viam Orientalem ingredientibus.

Et dixit ad me, Gazophylacia Aquilonis, & gazophylacia Auſtri, quæ ſūt ante ædificium ſeparatū: hæc ſunt gazophylacia ſancta, in quibus veſcuntur ſacerdotes qui appropinquant ad Dominum in ſancta ſanctorū: ibi ponēt ſancta ſanctorum, & oblationem pro peccato, & pro delicto: locus enī ſanctus eſt.

Quum autem ingreſſi fuerint ſacerdotes, non egredientur de ſanctis in atrium exterius: & ibi reponent veſtimenta ſua in quibus miniſtrant, quia ſancta ſunt: veſtientúrque veſtimētis alijs, & ſic procedent ad populum.

Quūmque compleſſet mēſuras domus interioris, eduxit me per viam portæ quæ reſpiciebat ad viam Orientalem: & mēſus eſt eam vndique per circuitum.

Menſus eſt autem contra ventum Orientalem calamo menſurę: quingētos calamos in calamo menſuræ per circuitum.

Et menſus eſt contra ventum Aquilonis quingentos calamos, in calamo menſuræ per gyrum.

Et ad vētum Auſtralem menſus eſt quingentos calamos, in calamo menſuræ

Per circuitum. & ad ventum Occidentalem menſus eſt quingentos calamos, in calamo menſuræ.

Per quatuor ventos menſus eſt murum eius vndique per circuitum, longitudinem quingentorum cubitorū, & latitudinem quingentorum cubitorum, diuidētem inter ſanctuarium & vulgi locum.

Cap. XLIII.

ET duxit me ad portam quæ reſpiciebat ad viam Orientalem:

Et ecce gloria Dei Iſrael ingrediebatur per viam Orientalem: & vox erat ei quaſi vox aquarum multarū, & terra ſplendebat à maieſtate eius.

Et vidi viſionem ſecundum ſpeciē quam videram, quando venit vt diſperderet ciuitatem: & ſpecies ſe-

---

gitudo iſtorum, ſic latitudo iſtorum: & omnes exitus iſtorum, iuxta rationem illorum, & ſecundum oſtia illorum.

11 Et ſecūdum oſtia cubiculorum quæ *erant ad* viam Meridianam, *erat* oſtium ad caput viæ, viæ *inquam quæ erat* eregione illius muri elegantis, ad viam Orientalem ingredientibus.

12 Et dixit ad me, Cubicula Aquilonaria *&* cubicula Meridionalia, quæ *ſunt* ante ſolarium illud, ſunt cubicula ſanctitatis, in quibus comedent ſacerdotes qui appropinquant Iehouæ, ſanctificationes ſanctificationum: ibi deponent ſanctificationes ſanctificationum, & oblationē, & ſacrificium pro peccato, & ſacrificium pro delicto: locus enim ille ſanctus eſt.

14 Quum ingreſſi fuerint *ipſa* ſacerdotes, non egredientur de ſanctitate in atrium exterius, ſed ibi deponent veſtimenta ſua *cū* quibus miniſtrauerint, quia ſanctitas ſunt: induéntque veſtes alias, & accedent ad ea quæ ſunt populi.

15 Compleuit itaque dimenſiones domus interioris, & eduxit me per viam portæ cuius facies erat ad viam Orientalem, menſúſque eſt eam circumcirca.

16 Menſus eſt angulum Orientalem calamo menſuræ quingentis calamis, calamo menſuræ per circuitum.

17 Menſus eſt *&* angulum Aquilonarem quingentis calamis, calamo menſuræ per circuitum.

18 Angulum *quoque* Meridianum menſus eſt quingentis calamis, calamo menſuræ.

19 Circuiuit *etiam* ad angulum Occidētalem, *&* menſus eſt *illud* quingentis calamis, calamo menſuræ.

20 Ad quatuor angulos menſus eſt illam: murus *erat* ei circumcirca longitudinis quingentorum calamorum, & latitudinis quingentorum calamorum ad diuidendum inter ſanctum & profanum.

Cap. XLIII.

1 ET deduxit me ad portam, portam *inquam* quæ reſpiciebat ad viā Orientalem: Videt gloriam Dei intra templum, à quo antè receſſerat.

2 Et ecce gloria Dei Iſraēl veniebat de via Orientali: vóxque eius tanquam vox aquarum multarum, & terra ipſa ſplendebat propter gloriam eius.

3 Et viſio quam vidi *erat* ſecundum viſionem, ſecūdum viſionem *inquam* quam vidi dum veni ad perdendum ciuitatem: viſiones

---

Et ſecundum oſtia illorum. וּפְתְחֵיהֶן: & ſecundum ingreſſus[vel introitus] illorum.
12 Et ſecundū oſtia וּכְפִתְחֵי Et ſicut ingreſſus.vel,introitus. Elegantis, הַגִּינָה politi.ex lapidibus politis facti. Ingredientibus.
בְּבוֹאָן: Ad verbum, in ingrediendo illos.i.quum aliqui ingrediuntur. 13 Et dixit וַיֹּאמֶר Sub.vir ille qui ante apparuit mihi.
Sanctitatis, הַקֹּדֶשׁ .i.ſancta, quia attribuentur ſacerdotibus qui per vices fungentur officio ſacerdotali. Qui appropin.Ieh. אֲשֶׁר־
קְרוֹבִים לַיהוה qui accedunt ad Iehouam.i.qui funguntur munere ſacerdotali.Hebraiſmus.Plena eſt loquutio capite ſequenti, verſu 19.
Sāctificationes ſanctific. קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים ſanctitates ſanctitatum. i.carnes victimarum conſecratarum & immolatarum in honorē Domini, quas illic reſeruabunt, nec exportabunt alió. Et oblationem, וְהַמִּנְחָה Hic ו &, pro id eſt accipitur. nam declarat ſpeciatim quid vocarit ſanctificationes. 14 Quum ingr.fue.*ipſa* בְּבֹאָם ſub.cubicula. Non egredientur de ſan. וְלֹא־יֵצְאוּ מֵהַקֹּדֶשׁ Ad verbū, & non egrediētur Redundat coniunctio. Sanctitatē autem vocat locum illum ſanctum, ſiue cubicula illa ſancta. Non egredientur, ſub.cum veſtibus ſacerdotalibus, vt apertè declarat infrà cap.44.e.19. *Cum* quibus miniſt. אֲשֶׁר־יְשָׁרְתוּ בָהֶן Ad verbum, *cum* quibus miniſtrabūt in eis. Redundat in eis. Et accedent,&c. וְקָרְבוּ וגו׳ .i.accedēt ad veſtes vulgares quibus vtitur vulgus: hoc eſt contingent veſtes nō ſacras.
15 Domus interioris, הַבַּיִת הַפְּנִימִי .i.templi, nempe הֵיכָל. Menſúſque eſt eam וּמְדָדוֹ .i.domum illam. Relatiuum pro antecedente q.d. totum templum cum appendicibus menſus eſt. 16 Menſus eſt,&c. מָדַד רוּחַ הַקָּדִים Declarat poſteriora verba præcedētis verſus. Angulum Orientalem vocat partem ſiue latus templi Orientale. Calamo menſuræ בִּקְנֵה הַמִּדָּה Vide ſuprà cap.40.a.3. Calamo menſuræ בִּקְנֵה הַמִּדָּה ad calamum menſuræ.i.ad menſuram calami ſacri. Per circuitum. סָבִיב: ſub.eius lateris.
20 Menſus eſt illam מְדָדוֹ ſub.domum.i.templum illud. Ad diuidendum,&c. לְהַבְדִּיל וגו׳ ad ſeparandum inter,&c.hoc eſt ad diſtinguendum inter templum & vrbem, quæ collata ipſi templo, quod erat ſanctiſſimum, cenſebatur velut profana.

IN CAPVT XLIII.

2 Gloria כְּבוֹד maieſtas. Deſcribit reditum gloriæ[ſiue maieſtatis] Diuinæ in templum, à quo prius abſceſſerat propter peccata populi, vt ſcribitur cap.9.a.3.q.d.Tunc apparuit mihi quidpiam inſigne ac magnificum quod præ ſe ferebat præſentiā Domini Dei. De via Orientali: מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים per viam Orientalem. per quam ſcilicet prius abſceſſerat. Vóxque eius tanquam vox וְקוֹלוֹ כְּקוֹל eiúſque ſonus velut ſonus.vel,ſtrepitus, velut ſtrepitus.id eſt, ſimilis ſtrepitui aquarum multarum, vel magnarum, quæ ſcilicet magno impetu defluūt & ingentem edunt ſtrepitum. 3 Dum veni ad perdendum ciuitatem: בְּבֹאִי לְשַׁחֵת אֶת־הָעִיר Id eſt quando vaticinatus ſum futuram euerſionem vrbis Ieroſolymorum à Chaldæis.

quoque *erant* ſecundum viſionem quam viderã iuxta fluuium Che
bar,& cecidi in faciem meam.
Gloria inquam Iehouæ ingreſſa eſt domũ *per* viam portæ cuius 4
facies *erat ad* viam Orientalem.
Et eleuauit me ′Spiritus, introduxítque me in atrium ′interius: 5
′& ecce repleuerat gloria Iehouæ domum.

Idololatriam filiorum Iſrael cõmemorat, ꝑpter quam cõſumpti ſunt.

Et audiui *Deũ* loquẽtẽ mihi de domo,& quidam ſtabat iuxta me. 6
Et dixit ad me, Fili hominis, ′*uide* locum ſolii mei, & locum plã- 7
tarum pedum meorum, ′in quo habitabo in medio filiorum Iſ-
raél in ſeculum:& non pollueũt vltrà domus Iſraél nomen ſan-
ctum meum ipſi & Reges eorum fornicatione ſua, ′& cadaueribus
Regum ſuorum, *&* excelſis ſuis.
′Quum poſuerint limen ſuum iuxta limẽ meum,& poſtẽ ſuum 8
iuxta poſtem meum(*unicus* enim paries *erat* inter me & eos:) ′pollue
runt tamen nomen ſanctum meum abominationibus ſuis quas
fecerunt: ′ideo conſumpſi eos furore meo.

Iubetur eos reuocare ad pœnitentiam.

Nunc *verò* ′longè faciant fornicationem ſuam, & cadauera Re- 9
gum ſuorum à me,& habitabo in medio eorum in ſeculum.
Tu fili hominis, annuntia domui Iſraél ′domum iſtam,& ′eru 10
beſcant propter iniquitates ſuas, ′& metiantur exemplar.
′Quòd ſi erubuerint de omnibus quæ fecerũt, figuram domus, 11
& diſpoſitionem eius,& exitus eius,& introitus eius, & omnes ′fi-
guras eius,& omnes ′deſcriptiones eius,& omnes ′picturas eius, ′&
omnes leges eius ′indica eis:& deſcribe in oculis eorum, ′cuſtodi-
ántq; omnẽ formã eius,& omnes deſcriptiones eius,& faciãt eas.

Deſcriptio altaris.

Iſta eſt ′lex domus, Super verticem montis *erit:* ′omnis terminus 12
eius circũcirca, ſanctitas ſanctitatũ erit. en iſta eſt lex illius dom⁹.
Iſtæ autem *ſunt* menſuræ altaris ′in cubitis: cubitus *de quo loquor, eſt* 13
cubitus *cõmunis* & quatuor digiti: ′*in* medio *altaris erat altitudo* cubiti *unius*
& cubiti *unius* latitudo: clauſura autem illius quæ erat ad labium
eius per circuitum, erat *alta* palmum vnũ: hæc eſt altitudo altaris.
A medio autem ′terræ vſque ad locum ′inferiorem *erant in longi-* 14

cundum aſpectum] quẽ videram iuxta fluuium Chobár:& cecidi ſuper faciem meam. Suprà 1.a.

4 Et maieſtas Domini ingreſſa eſt tẽplum per viam portæ quæ reſpiciebat ad Orientem.

5 Et eleuauit me Spiritus,& introduxit me in atriũ interius:& ecce repleta eſt gloria Domini, domus. B

6 Et audiui loquentem ad me de domo,& vir ſtabat iuxta me.

7 Et dixit ad me, Fili hominis, locus ſolii mei,& locus veſtigiorum pedum meorum, vbi habito in medio filiorũ Iſrael in æternum:& non polluent vltrà domus Iſrael nomẽ ſanctũ meum, ipſi,& Reges eorum in fornicationibus ſuis,& in ruinis Regum ſuorum, & in excelſis.

8 Qui fabricati ſunt limen ſuum iuxta limen meum, & poſtes ſuos iuxta poſtes meos: & murus erat inter me & eos:& polluerũt nomẽ ſanctũ meũ in abominationibus quas fecerunt: própter quod conſumpſi eos in ira mea.

9 Nunc ergo repellant procul fornicationẽ ſuam, & ruinas Regum ſuorum à me,& habitabo in medio eorũ ſemper. C

10 Tu autem fili hominis, oſtende domui Iſrael templum, & confundãtur ab iniquitatibus ſuis:& metiantur fabricam.

11 Et erubeſcãt ex omnibus quæ fecerunt: figuram domus, & fabricæ eius exitus & introitus, & omnem deſcriptionem eius, & vniuerſa præcepta eius, cunctúmque ordinẽ eius, & oẽs leges eius oſtẽde eis:& ſcribes in oculis eorũ, vt cuſtodiãt oẽs deſcriptiões eius,& præcepta illius,& faciant ea.

12 Iſta eſt lex domus, In ſũmitate mõtis omnis finis eius, in circuitu ſanctũ ſanctorũ eſt. hæc eſt ergo lex domus. D

13 Iſtæ autem menſuræ altaris in cubito veriſſimo, qui habebat cubitum & palmum: in ſinu eius erat cubitus, & cubitus in latitudine:& definitio eius vſque ad labium eius, in circuitu palmus vnus: hæc quoque erat foſſa altaris.

14 Et de ſinu terræ vſque ad crepidinem nouiſſimam duo cubiti,& latitu-

5 Spiritus, רוח ſub. Dei. Spiritus propheticus. Interius: הפנימי .i. ſacerdotum. Et ecce repleuerat והנה מלא .i.& mox repletum fuit templum ipſum gloria & maieſtate Dei.

7 *Vide* locum את־מקום Verbum omiſit Propheta quòd eſſet turbatus. Quidam particulam את redundare dicunt: aut nominatiuo ſeruire, ſicut etiam nonnunquam ſeruit,& ſubauditur EST, vt vertas, Locus ſolii mei eſt,&c. In quo habit. אשר אשכן שם Ad verbum, in quo habitabo ibi. Redundat IBI. Expoſitio autem eſt illius quod dixerat, Et locum plantarum pedum meorum. Et cadaueribus, &c. ובפגרי מלכיהם במותם: Loca ſacra contactu cadauerum polluebantur. Alludit autem ad Amon & Manaſſen qui ſepulti fuerũt in hortis ſuis prope templum. Excelſa vocat quæ extruxerant in honorem deorum, vel ad ſepulchra Regum ſuorum.

8 Quum poſuerint, &c. בתתם ספם את־ספי Id eſt licet domos regias & palatia ſua iuxta templum meum conſtruxerint, non tamen eo puriores fuerunt, ſed omnibus abominationibus ſtuduerunt, me & templum meum contemnentes. Polluerunt tamen וטמאו Ad verbum & polluerunt. Ideo cõſum. ואכל Ad verbũ, Et cõſumpſi. eſt coniug. piel à כלח. 9 Lõgè fac. ירחקו repellant procul. ſub. à ſe.

10 Domum iſtam, את הבית Id eſt futurum templum extruendum & nunquam deſtruendum, quòd in ea perpetuo habitaturus ſit. Et erubeſcant prop. &c. ויכלמו מעונותיהם & pudeat eos iniquitatum ſuarum. Et metiantur exem. ומדדו את־תכנית: .i. nitantur intelligere,& diſcant figuram ac ſtructuram illius ædis. Quidam vertunt,& metiantur ſummam. Alii, numerum. Alii, diſpoſitionem, ſub. domus. vt verſu ſequenti. 11 Quòd ſi erubuerint, &c. ואם־נכלמו וגו׳ Id eſt, Si videris eos reſipiſcere. Si pudeat eos malorum quæ admiſerunt. Figuras e. צורותיו ſculpturas eius. vel cælaturas eius. eadẽ vox quæ verſu præcedẽti. Pronomen refert templũ ſimpliciter. Deſcriptiones e. ד׳וקותיו Hoc pertinet ad thalamos, cellulas, menſas,& cætera neceſſaria. Picturas e. צורותיו cherubimorum ſcilicet & palmarum. Et omnes leges e. וכל־תורותיו & totam rationem eius. Alii,& omnem ritum eius. Iſtud pertinet ad diuiſionem atriorum. Indica eis: הודע אותם Ad verbum, ſcire fac eos. Alii, oſtende eis. Cuſtodiántque omnem for. e. וישמרו את־כל־צורתו ſub. in corde ſuo. i. teneant memoria vniuerſam figuram eius. Alii, vertunt per futurum,& cuſtodient,& facient.

12 Lex domus: תורת הבית .i. ratio ipſius templi. Omnis terminus,&c. כל־גבולו וגו׳ Id eſt totus ille mons per circuitum erit ſacroſanctus. 13 In cubitis: באמות Id eſt ad rationem cubitorum illorum ſacrorum. Vide ſimilia ſuprà cap. 40. a.5. *In medio* וחיק Ad verbum,& ſinus. Quia verò ſinus eſt corporis medium, pro medio accipitur. Hebræi pro fundamento accipiunt. In medio (inquit) altaris erat eminentia, ſiue altitudo quædam cubiti vnius, hoc eſt pars quædam extabat ac eminebat, longa cubitum vnum,& lata itidem cubitum vnum. Dicitur autem pars illa מקום המערכה locus diſpoſitionis: quòd illic diſponerentur ligna ad cremandas hoſtias quæ offerebantur Domino. 14 Terræ הארץ Id eſt ſpatii illius ac interualli interiecti inter atrium inferius & atriũ ſuperius. Atrium ſacerdotum erat diuiſum in duo atria, nempe in atrium inferius, id eſt ſpatium illud quod vergebat ab altari verſus atrium virorum Orientem verſus:& in atrium ſuperius, quod vergebat ab eo altari verſus veſtibulum: ita dictũ quòd eſſet loco eminentiore propter accliuitatem montis. Fortè atrium iſtud ſuperius, dicebatur atrium maius, dignitate ſcilicet. Vtrum autem eorum fuerit maius aut minus quantitate, ignoratur. Porrò inter duo illa atria erat locus, ſiue ſitus illius altaris. Doctiores exiſtimant atrium inferius fuiſſe atrium paruum. Inferiorem התחתונה Id eſt vſque ad atrium inferius.

do cubiti vnius: & à crepidine minore vſque ad crepidinem maiorē quatuor cubiti, & latitudo cubiti vnius.

15 Ipſe autem ariel quatuor cubitorū: & ab ariel vſque ad ſurſum, cornua quatuor.

E 16 Et ariel duodecim cubitorum in lō gitudine per duodecim cubitos latitu dinis: quadrāgulatum æquis laterib⁹.

17 Et crepido quatuordecim cubitorū, longitudinis per quatuordecim cubitos latitudinis in quatuor angulis ei⁹: & corona in circuitu eius dimidii cubiti, & ſinus eius vnius cubiti per circuitum: gradus autem eius verſi ad Orientem.

18 Et dixit ad me, Fili hominis, hæc di cit Dominus Deus, Hi ſunt ritus altaris, in quacunque die fuerit fabricatū, vt offeratur ſuper illud holocauſtum, & effundatur ſanguis.

F 19 Et dabis ſacerdotib⁹ & Leuitis, qui ſunt de ſemine Sadoc, qui accedūt ad me, ait Dominus Deus, vt offerāt mihi vitulum de armento pro peccato.

20 Et aſſumēs de ſanguine eius pones ſuper quatuor cornua eius, & ſuper quatuor angulos crepidinis, & ſuper coronam in circuitu: & mundabis illud & expiabis.

21 Et tolles vitulum qui oblatus fuerit pro peccato: & combures eum in ſeparato loco domus, extra ſāctuariū.

22 Et in die ſecunda offeres hircum caprarum immaculatum pro peccato: & expiabunt altare, ſicut expiauerūt in vitulo.

G 23 Quúmque cōpleueris expiās illud, offeres vitulum de armento immaculatū, & arietē de grege immaculatū.

24 Et offeres eos in cōſpectu Domini: & mittent ſacerdotes ſuper eos ſal, & offerent eos holocauſtum Domino.

25 Septem diebus facies hircum pro peccato quotidie: & vitulum de armēto, & arietem de pecoribus immaculatos offerent.

26 Septem diebus expiabūt altare, & mundabunt illud: & implebunt manum eius.

27 Expletis autem diebus, in die octaua & vltrà, facient ſacerdotes ſuper

tudine duo cubiti, ʹlatitudo autem *erat* cubiti vnius: à loco verò illo minore vſque ad locum maiorem *erant in longitudine* quatuor cubiti, & latitudo *erat unius* cubiti.

15 ʹAltare autemʹquatuor *erat* cubitorum: & ab eo altari & ſurſum, cornua quatuor erant.

16 ʹPorrò altare ipſum duodecim *cubitorum erat* in lōgitudine, cū duodecim latitudinis: quadratum erat in quatuor ʹquadrangulis ſuis.

17 ʹAtrium autē illud quatuordecim cubitorum lōgitudinis cum quatuordecim latitudinis, in quatuor quadrangulis eius: ʹclauſura verò quæ erat in circuitu eius, erat dimidii cubiti *in altitudine*, ʹmediū quoque ei erat cubiti *unius* per circuitum: gradus autem eiusʹerant verſus Orientem.

18 Et dixit ad me, Fili hominis, Sic dixit Domin⁹ Deus, ʹHæc ſunt Rit⁹ ſacrificādi.
ſtatuta altaris die quo factum fuerit ipſum: ad offerendum ſuper illud holocauſtum, ʹ& ad ſpargendum ſuper illud ſanguinem.

19 ʹEt dabis ſacerdotibus ʹLeuitis, qui ſunt de ſemine ʹꭓSadóc, ʹqui accedunt ad me, ait Dominus Iehouáh, vt miniſtrent mihi, vitulū filium vaccæ in victimam pro peccato.

20 Et capies de ſanguine eius, ponéſq; in quatuor ʹcornibus illius, & in quatuor angulis ʹeius atrii, ʹ& in clauſura quæ eſt in circuitu, mundabíſque illud, atque expiabis illud.

21 Tolles quoque vitulum *oblatum* pro peccato, ʹ& comburet eum ʹſecundum præceptum domus, ʹextra ſanctuarium.

22 ʹDie verò ſecunda offeres hircum caprarum ʹperfectum *in hoſtiam* pro peccato, ʹ& expiabunt altare ſicut expiauerunt vitulo.

23 Quum compleueris expiare, offeres vitulum ʹfilium vaccæ perfectum, & arietem de grege perfectum.

24 ʹEt offeres eos coram Iehouáh, & iniicient ſacerdotes ſuper eos ſal, offeréntque eos in holocauſtum Iehouæ.

25 Septem diebusʹfacies hircum pro peccatoʹper diem, vitulum etiam filium bouis, & arietem de grege perfectos facient.

26 Septem diebus expiabunt altare, ac mundabunt illud, ʹ& conſecrabunt manus ſuas.

27 Cæterū ʹcōpletis illis diebus, die octauo & deinceps faciēt ſacer

Latitudo autem ורוחב Id eſt ſpatium illud, ſiue pars illa quæ erat ex vtraque parte altaris, & ſupererat ac remanebat ex quatuordecim cubitis ipſius atrii inferioris, in quorum ſpatio ſitum erat altare illud duodecim cubitorum, erat latum ex vtraque parte ipſius altaris cubitum vnum. 15 Altare autem והחראל Baſis autem altaris. Dicta eſt baſis altaris חראל, id eſt mons Dei, quòd ſolerent extruere aras ſuas, & colere idola in montibus. Aiunt & altare dictum fuiſſe אריאל leo Dei, quòd ignis de cælo demiſſus, videretur illis vt leo recumbere: vel quòd inſtar leonis, pars eius anterior eſſet latior ſiue laxior poſteriòre. Quatuor *erat* cubitorum, ארבע אמות ſub. in longitudine, latitudine, & altitudine. 16 Porro altare ip. והאריאל Id eſt anterior ac ſuperior pars altaris quæ impoſita erat ipſi baſi. Quadrangulis ſuis. רבע׳ו Significat latera quadranguli: vnde quidam vertunt, in quatuor lateribus ſuis. Clauſura verò והגבול Ad verbum, Terminus verò. vel limes; 17 Atrium autem illud והעזרה De inferiore atrio paruo loquitur. Medium quoque והחיק meditullium quoque. In medio il id eſt corona ambiens atrium ipſum, erat dimidii cubiti in altitudine. lius atrii erat aliquid altum cubitum vnum per circuitum. ignorant Hebræi quidnam fuerit. Erant verſus Orientem. : פנות קדים Ad verbum, aſpiciebant Orientem. 18 Hæc ſunt ſtatuta אלה חוקות Hi ſunt ritus. Hæ ſunt leges. ſub. obſeruandæ circa altare illud. Et ad ſpargendum ולזרוק & ad effundendum. 19 Et dabis ונתתה q.d. Primò trades, &c. Leuitis הלוים Id eſt Leuitici generis, de tribu Leui. ꭓSadóc צדוק Hic primus functus eſt munere ac officio ſummi ſacerdotis in templo Salomonico. Qui accedunt ad me, הקרובים אלי Vide præcedenti capite, verſu 13. 20 Cornibus illius, קרנותיו ſub. altaris. Eius atrii, העזרה ſubaudi, inferioris. de quo paulo antè, verſu 17. Et in clauſura ואל־הגבול Vide paulo antè verſu 17. Secundum præceptum domus, במפקד הבית in præcepto 21 Et comburet eum ושרפו ſub. ille cui munus illud demandatum fuerit. ædis. id eſt, in parte, ſiue loco ædis ad id iuſſu ac præcepto Domini deſtinato cremandis carnibus hoſtiarum oblatarum in honorem Domini. Extra ſanctuarium. : מחוץ למקדש citra ſanctuarium. i. atrium illud inferius quod ſanctificatum erat ſanguine vituli. Perfectum תמים immaculatum. vel, integrum. id eſt, 22 Die verò ſecunda וביום השני Poſtero autem die. vel, Poſtridie autem. in quo nullum ſit vitium. Et expiabunt וחיטאו ſub. ſacerdotes. Alii, & mundabunt. 23 Filium vaccæ perfectum, בן בקר תמים filium bouis [ſiue vitulum] integrum. id eſt qui careat omni vitiò. Per diem, ליום per dies ſingulos. 24 Et offeres eos והקרבתם Et offeres illa. 25 Facies תעשה .i. ſacrificabis. ſic Exo. 10. d. 25 26 Et conſecrabunt ma. ſuas. : ומלאו ידיו Ad verbum, & replebunt manus eius. i. ſacerdotes replebunt carnibus victimarum manus ſacerdotis offerentis ac fungentis officio ſacerdotali. vel replebunt manus ſuas. ſub. munere offerētis. Chaldæus paraph. & offerent oblationes ſuas. Doctus inter Hebræos vertit, & replebunt loca eius. i. ſuperficiem eius altaris. q.d. offerent oblationes eius quæ in illo offerri debent. 27 Completis illis, &c. ויכלו את־הימים וגו׳ Exactis autem illis diebus, die octauo atque in poſterum. Ad verbum, Et complebunt dies illos *ſeptem*, & erit, in die octauo, & vltrà facient, &c.

dotes ſuper altare ipſum holocauſta veſtra,&pacifica veſtra:ʺ& pla
catus ero vobis,ait Dominus Iehouáh. Cap. XLIIII.

Quæ porta tẽpli ſit clauſa,oſtẽdit.

ET reduxit me ad viam portæʺſanctuarii exterioris reſpiciẽtem 1
ad Orientem:& ea *erat* clauſa.
Et dixit ad me Iehouáh, Porta hæcʺclauſa erit, nõ aperietur,ne- 2
que quiſquam ingredietur per eam:quoniam Iehouáh Deus Iשſ-
raél ingreſſus eſt per eam,eritque clauſa.
Principis erit, princeps ipſe manebit in eaʺvt comedat panem 3
corãIehouah:per viam veſtibuli portæ *eius* ingredietur,*&* per viam
eius egredietur.
ʺEt adduxit me *per*viam portæ Aquilonarisʺcoram domo,& vi- 4
di,& ecce repleuerat gloria Iehouæ domum Iehouæ, & cecidi ſu-
per faciem meam.

Reddit Domin⁹ prophetam attẽtam.

ʺEt dixit ad me Iehouáh,Fili hominis,ʺpone cor tuum,& aſpice 5
oculis tuis,& auribus tuis audi quæcunque ego loquor tecum de
omnibusʺſtatutis domus Iehouæ,& de cũctis Legib⁹ eius : ʺponas
itẽ cor tuum ad ingreſſum domus,per omnes egreſſus ſanctuarii.

Iubetur populo exprobrare ſua ſcelera.

Et dices ad rebellem, ad domum Iשſraél , Sic dixit Dominus 6
Iehouáh,ʺSufficiat vobis de omnib⁹ abominationibus veſtris,do-
mus Iשſraél.

Incircuncíſus corde & carne.

Quòd induxeritis alienigenas incircunciſos corde & incircun- 7
ciſos carne, ʺvt eſſent in ſanctuario meo ad polluendum ipſam do
mum meam:dum obtuliſtisʺpanem meum,*id eſt* adipem & ſangui
nẽ:ʺ& diſſoluerunt pactũ meũ per omnes abominationes veſtras:
Et nõ ſeruaſtis cuſtodiam ʺſanctitatum mearum, ʺſed poſuiſtis 8
ʺcuſtodes cuſtodiæ meæ in ſanctuario meo vobis:

Qui admittendi ad miniſterium templi,& qui ab illo reiiciendi.

Sic dixit Dominus Iehouáh, Nullus filius alienigenæ incircun- 9
ciſus corde & incircũciſus carne ingredietur ſanctuarium meum,
ex omnibus filiis alienigenarũ qui ſunt in medio filiorũ Iשſraél.
Et Leuitæ illi qui longè receſſerunt à me quando errauit Iשſ- 10
raél,ʺqui errauerunt à meʺ*euntes* poſt idola ſua,portabuntʺiniqui-
tatem ſuam:
Erúntque in ſanctuario meo miniſtri, præpoſiti portis domus, 11
& miniſtrantes in domo : ipſi mactabunt holocauſtum & victi-
mã populo,ipſíqueʺſtabunt in conſpectu eorũ vt miniſtrent eis.
Eo quòd miniſtrauerunt illis in conſpectu idolorum ſuorum, 12
fuerúntque domui Iשſraél ʺin offendiculum iniquitatis, idcirco

altare holocauſta veſtra , & quæ pro pace offerunt: & placatus ero vobis, ait Dominus Deus. Cap. XLIIII.

ET cõuertit me ad viam portæ ſanctuarii exterioris,quę reſpiciebat ad Orientem:& erat clauſa.

Et dixit Domin⁹ ad me, Porta hæc clauſa erit , non aperietur, & vir non tranſiet per eam: quoniam Dominus Deus Iſrael ingreſſus eſt per eam,eritque clauſa

Principi: prĩceps ipſe ſedebit in ea, vt comedat panem coram Domino: per viam portę veſtibuli ingredietur, & per viam eius egredietur.

Et adduxit me per viã portæ Aquilonis in conſpectu domus , & vidi, & ecce impleuit gloria Domini domum Domini,& cecidi in faciem meam.

B

Et dixit ad me Dominus,Fili hominis, pone cor tuũ, & vide oculis tuis, & auribus tuis audi omnia quæ ego loquor ad te de vniuerſis ceremoniis domus Domini & de cunctis Legib⁹ ei⁹: & pones cor tuum in viis templi, per omnes exitus ſanctuarii.

Et dices ad exaſperãtem me domũ Iſrael, Hæc dicit Domin⁹ Deus, Sufficiant vobis omnia ſcelera veſtra, domus Iſrael.

Eo quòd inducitis filios alienos incircunciſos corde & incircũciſos carne vt ſint in ſãctuario meo,& polluãt domum meã: & offertis panes meos, adipem & ſanguinem : & diſſoluitis pactum meum in omnibus ſceleribus veſtris:

C

Et non ſeruaſtis præcepta ſanctuarii mei: & poſuiſtis cuſtodes obſeruationum mearum in ſanctuario meo vobiſmetipſis:

Hæc dicit Dominus Deus , Omnis alienigena incircunciſus corde & incircunciſus carne nõ ingredietur ſanctuarium meum,omnis filius alienus qui eſt in medio filiorum Iſrael.

Sed & Leuitæ qui longè receſſerũt à me in errore filiorum Iſrael, & errauerunt à me poſt idola ſua,& portauerunt iniquitatem ſuam:

Erunt in ſanctuario meo æditui & ianitores portarum domus, & miniſtri domus : ipſi mactabunt holocauſta,& victimas populi: & ipſi ſtabunt in conſpectu eorum vt miniſtrẽt eis.

D

Pro eo quòd miniſtrauerunt illis in conſpectu idolorum ſuorum , & facti ſunt domui Iſrael in offendiculum

Et placatus ero ורצאתי & delectabor in vobis.id eſt,Singulari vos proſequar amore.deamabo vos.

IN CAPVT XLIIII.

1 Sanctuarii exter. המקדש החיצון Per atrium exterius Hebræi intelligunt היכל.id eſt templum:quòd ſit exterius reſpectu דביר,hoc eſt adyti.Latini vero intelligunt atrium ſacerdotum,ſanctificatum quidem propter altare quod in eo erat,& ſacrificia quæ illic fiebant,ſed minus ſanctum templo ipſo,& exterius reſpectu illius. 2 Clauſa erit, סגור יהיה ſub.populo, ſiue plebi,non autem ſacerdotibus,aut principi. 3 Vt comedat panem coram Ieho. לאכל לחם לפני יהוה Id eſt vt veſcatur parte ſua victimarum pacificarum ad portam templi.vel iuxta templum in quo Dominus exhibiturus eſt ſuam præſentiam. 4 Et adduxit me, ויביאני Et introduxit me. Coram domo, אל־פני הבית Id eſt, ante templum. 5 Et dixit ויאמר ſub. de templo. Pone cor tuum, שים לבך appone cor tuum.Hebraiſmus, Aduerte.aduerte animum ſiue attende diligenter. Statutis domus חוקות בית ritibus domus.vel circa domum. Ponas item cor tuum,&c. ושמת לבך וגו׳ Hebraiſmus,conſideres,& attendas diligenter omnes ingreſſus & egreſſus ædis ſiue templi. 6 Sufficiat vobis רב לכם Satis ſit vobis. q. d. ſat vobis ſit omnes iſtas abominationes perpetraſſe.ſatis ſupérque peccaſtis in me. Vide infrà cap.45.b.9. 7 Vt eſſent in ſanctuario meo להיות במקדשי Id eſt vt fungerentur officio ſacerdotali in templo meo. Panem meum, את־לחמי Id eſt,eſcam meam. Et diſſoluerunt ויפרו & diſſipauerunt.irritum fecerunt. 8 Sanctitatum mearum, קדשי ſanctificationum mearum. Alii, ſacrorum meorum. Sanctificationes vocat ſacrificia in honorem Dei facta.q. d. non obſeruaſtis quæ præceperam ſeruari circa ſacrificia mea ſancta, conſtituentes ſacerdotes in templo meo pro arbitrio veſtro, non ex Legibus à me latis. Sed poſuiſtis ותשימון Ad verbum,& poſuiſtis.pro,ſed conſtituiſtis. Cuſtodes cuſtodiæ,&c. לשומרי משמרתי וגו׳ Hebraiſmus, pro,qui obſeruarent quæ obſeruanda iuſſeram in templo meo, pro arbitrio & nutu veſtro, non iuxta præceptum meum. Id ſignificat VOBIS. 10 Qui errauerunt à me אשר תעו מעלי qui *Iſraelitæ* errando defecerunt [vel errando receſſerunt] à me. *Euntes* poſt אחרי ſectando. Iniquitatem ſuam. עונם: Id eſt pœnam iniquitati eorum debitam. Hebraiſmus,dabunt pœnas propter iniquitatem ſuam. 11 Stabunt in conſpectu eorum יעמדו לפניהם more ſcilicet miniſtrorum.Iſta videtur eſſe plena loquutio quæ conciſa legitur Gene.2.c.18, Adiutorium quod ſit coram eo.De muliere. 12 In offendiculum iniq. למכשול עון Hebraiſmus,fuerunt cauſa vt Iſraelitæ admiſerint iniquitatem grauiſſimam.

iniquitatis : idcirco leuaui manum meam ſuper eos,ait Dominus Deus, & portauerunt iniquitatem ſuam.

Et non appropinquabũt ad me vt ſacerdotio fungantur mihi,neque accedent ad omne ſanctuarium meum iuxta ſancta ſanctorum: ſed portabũt confuſionem ſuam,& ſcelera ſua quæ fecerunt.

Et dabo eos ianitores domus in omni miniſterio ei⁹,&in vniuerſis quę fient in ea.

E Sacerdotes autem Leuitæ filii Sadoc,qui cuſtodierunt ceremonias ſanctuarii mei quum errarent filii Iſrael à me,ipſi accedẽt ad me vt miniſtrẽt mihi:& ſtabunt in conſpectu meo, vt offerant mihi adipem & ſanguinem, ait Dominus Deus.

Ipſi ingrediẽtur ſanctuarium meũ, & ipſi accedent ad menſam meam vt miniſtrent mihi, & cuſtodiãt ceremonias meas.

Quũmque ingrediẽtur portas atrii interioris,veſtibus lineis induentur, nec aſcendet ſuper eos quicquam laneum , quando miniſtrãt in portis atrii interioris & intrinſecus.

Vittæ lineæ erũt in capitibus eorũ, & feminalia linea erũt in lumbis eorum,& non accingentur in ſudore.

Quũmque egrediẽtur atrium exterius ad populum,exuent ſe veſtimentis ſuis in quibus miniſtrauerant , & F reponẽt ea in gazophylacio ſanctuarii, & veſtient ſe veſtimentis aliis: & non ſanctificabunt populum in veſtibus ſuis.

Caput autem ſuum nõ radent, neque comam nutrient: ſed tondentes attondent capita ſua.

Et vinum non bibet omnis ſacerdos, quando ingreſſurus eſt atriũ interius.

Leuit.21.c.13 ¶Et viduam,& repudiatam non accipient vxores : ſed virgines de ſemine domus Iſrael, ſed & viduam quæ fuerit vidua à ſacerdote,accipient.

Et populum meum docebunt quid ſit inter ſanctum & pollutũ, & inter mũdum & immundum oſtendẽt eis.

Et quũ fuerit controuerſia,ſtabunt in iudiciis meis, & iudicabunt:Leges meas , & præcepta mea in omnibus ſolennitatibus meis cuſtodiẽt,& ſabbatha mea ſanctificabunt.

Et ad mortuum hominẽ non ingredientur,ne polluantur:niſi ad patrem & matrem , & filium & filiam, & fratrem & ſororem quæ alterum virum habuerit:in quibus cõtaminabũtur.

G Et poſtquam fuerit emundatus,ſeptem dies numerabuntur ei.

ʹleuaui manum meam ſuper eos,dixit Dominus Iehouáh, & portabunt iniquitatem ſuam.
13 Nec appropinquabunt mihi vt ſacerdotio fungantur mihi, ʹ&
accedẽt ad omnes ſanctificationes meas,*id eſt* ad ſanctitates ſanctitatum: ʹſed portabunt ignominiam ſuam , & abominationes ſuas quas fecerunt.
14 Et ponã eos cuſtodes ʹcuſtodiæ domus in omni miniſterio eius, atque in omnibus quæ fient in ea.
15 Sacerdotes autem Leuitæ ʹfilii ʹSadóc,qui cuſtodierunt cuſtodiam ſanctuarii mei quum errarẽt filii Iſraél à me, ipſi accedẽt ad me vt miniſtrent mihi, ſtabúntque in cõſpectu meo vt offerãt mihi adipem & ſanguinem,ait Dominus Iehouáh.

Quos ex ſacerdotib⁹ velit admitti in ſanctuarium ſuum præſcribit ſimul & eorum officium.

16 Ipſi ingredientur ſanctuarium meum,ipſique accedent ad menſam meam vt miniſtrent mihi,& cuſtodient ʹcuſtodiam meam.
17 Erit autem, quum ingredientur portas atrii interioris,veſtibus lineis induent ſeſe,nec aſcendet ſuper eos lana, quando miniſtrauerint in portis *eius* atrii interioris, ʹ& intrinſecus.
18 Cidares lineæ erunt in capite eorum,& feminalia linea erunt in lumbis eorum,non accingent ſe ʹin *locis* ſudoris.
19 ʹQuum autem egredientur in atrium exterius,in atrium *inquam* exterius,ad populum,exuent ſeſe veſtimentis ſuis cum quibus miniſtrauerant,& deponent ea in cubiculis ſanctuarii,veſtient autem ſe veſtimentis aliis: ʹ& non ſanctificabunt populum veſtibus ſuis.
20 Neque caput ſuum radent,& cæſariem ʹnon demittent:attondendo attondent capita ſua.
21 Vinum item non bibent vlli ſacerdotes quando ingreſſuri ſunt ʹatrium illud interius. Vinum.
22 Viduam præterea, ʹaut repudiatam nõ accipient ſibi in vxores: Vxores
ſed virgines de ſemine domus Iſraél,aut viduam quæ fuerit vidua *relicta* à ſacerdote,accipient.
23 Et populum meum docebunt diſcernere inter ſanctum & profanum,& inter immundum & mundum docebũt eos diſcernere. Inſtructori populũ ſacerdotes, & lites compoſituri.
24 ʹEt in cõtrouerſia ipſi ſtabunt ad iudicandũ, ʹiuxta iudicia mea iudicabũt eam:Legéſque meas & decreta mea in omnibus ſolennitatibus meis cuſtodient,& ſabbatha mea ʹſanctificabunt.
25 Ad mortuum autem hominem nõ ingredietur ſacerdos vt polluat ſe: ſed ſuper patrem ʹ& matrem, & filium & filiam,fratrem & ſororem quæ non fuerit viro, ʹcontaminabit ſe.
26 ʹPoſtquam verò mundatus fuerit ipſe,ſeptẽ dies numerabũt ei.

Leuaui manum meam נשאתי ידי Vide ſuprà cap.20.a.5. 13 Et accedent,&c. ולגשת וגו׳ .i.vt miniſtrẽt mihi in ſacrificiis quæ ſacroſancta ſunt. Sed port.ign.ſ.ונשאו כלמתם ſed ferent cõfuſionẽ ſuã. vt præcedenti verſu,portabunt iniquitatem ſuã. 14 Cuſtodiæ domus משמרת הבית Cuſtodiam vocat ea quæ Deus præcepit obſeruari in ſuo templo. 15 Filii Sadóc, בני צדוק .i.nepotes Sadoc qui functus eſt officio ac munere ſacerdotali primus in templo Salomonis:vt dictum eſt præcedenti capite,verſu 19. 16 Cuſtodiam meam. משמרתי: .i.quæ cuſtodienda & obſeruanda iuſſi. 17 Et intrinſecus. וביתה: & parte interna.vel,parte penitiore, ſub.templi. 18 In *locis* ſudoris. ביזע: .i.in partibus corporis in quibus excitatur ſudor.q.d. Non accingent ſeſe in parte corporis.inferiore.i.ſubter lumbos:neque in parte ſuperiore,puta ſub axillis,ſed in parte media corporis. 19 Quum autem egredientur ובצאתם Vide eadem ſuprà cap.42.c.14. Et non ſanctific. ולא־יקדשו ne ſanctificent populum, id eſt veſtes plebeiorum contactu veſtium ſuarum:hoc eſt ne videantur veſtes populi reddi ſanctiores contactu veſtium ſacrarũ. Videntur enim profana reddi ſacra contactu ſacrorum. 20 Non demittent: לא ישלחו .i.non geſtabunt comam demiſſam.non nutrient comam. 21 Atrium illud interius. אל־החצר הפנימית: Per atrium interius partem poſteriorem atrii ſacerdotũ intelligit,quam prius vocauit atrium ſuperius,nempe ſpatium illud quod erat ab altari verſus veſtibulum. nã atrium inferius erat pars anterior ipſius atrii ſacerdotum,ideò quòd primùm ſe offerebat introeuntibus. 22 Aut repudiatam וגרושה Hic ו pro aut poſitum,vt etiam mox,aut viduam quæ,&c.vbi ו Hebraicè legitur. 24 Et in controuerſia ועל־ריב Et ſuper litem.vel controuerſiam. Alii,Et oborta lite ipſi ſtabunt,&c. Iuxta iudicia mea במשפטי per Leges meas.Legibus meis. Sanctificabunt. יקדשו: .i.obſeruabunt diligenter,& obſeruanda curabunt. 25 Et matrem, ולאם Hic & ſequentibus,ו pro aut poſitum. Contaminabit ſe. יטמאו: .i.accedet & ingredietur,& ſepeliet eum officii gratia:& ita polluet ſe. 26 Poſtquam,&c. ואחרי וגו׳ Et poſt purificationem ſuam,ſeptem *alii* dies numerabuntur ei.vel numerabunt illi.i.Poſteaquam expiauerit ſeſe ſpatio ſeptem dierum à pollutione illa quam contraxerat propter contactum, vel præſentiam cadaueris,alii ſacerdotes numerabunt ei ſeptem alios dies, ne ſcilicet ille obliuiſcatur numeri dierum quatuordecim quibus expiabit ſeſe,antequam admittant eum in atrium.Vel iuxta aliorum opinionem, Et poſt purificationem ſuam,ſeptem dies nume-

rabunt illi.i.poſteaquam receſſerit ac ſeparauerit ſeſe à cadauere illo(nam vt præſentia illius polluerat ſeſe, ita abſentia eius videtur,ſeſe pu rificare)ſeptem dies numerabunt illi quibus expiet ſeſe.

Et die quo ingredietur ″Sãctitatem, *id eſt* ad atriũ interius,vt mi- 17
niſtret in ſanctitate,offeret oblationem *pro* peccato ſuo,ait Domi
nus Iehouáh.

Hæreditas ſanctorum.

Erit autem *ſacerdotium* eis ″in hæreditatem,ego hæreditas eorum: 18
& poſſeſſionem non dabitis eis in Iwſraxél,ego poſſeſſio eorum.
Oblationem & ſacrificium pro peccato,& ſacrificium pro deli- 19
cto comedét:″& quicquid dedicatum erit in Iwſraxél,ipſorũ erit.
Et primitiæ omnium primitiuorũ omnis *fructus*,″& omnis obla- 30
tio omnium oblationum ex omnibus oblationibus veſtris,ſacer-
dotum erit: primitias quoque″paſtarum veſtrarum dabitis ſacer-
doti,″vt ponat benedictionem in domo tua.
″Nullum morticinum & raptũ tam de auibus quàm de animali- 31
bus,comedent ſacerdotes.

Cap. XLV.

Ex tota terra promiſſionis ſeparãtur quatuor portiones,quarũ prima ſacerdotibus & templo deputatur.

Q″Vando autem diuidetis terrã ipſam in hæreditatem, ″offe- 1
retis oblationem Iehouæ,″ſanctitatem de terra: longi
tudo *eius erit* quinque & viginti″milium , & latitudo decẽ
milium:″ſanctitas erit in omni termino eius per circuitum.
″Erunt ex hoc″pro Sanctitate, quingenti *in longitudinem cum* quingen 2
tis *in latitudinem*,quadratum *per* circuitum:quinquaginta autem″cubi-
torum″ſuburbanum ei per circuitum.
″Ex menſura inquam iſta″menſurabis.*id eſt ex* longitudine quin- 3
que & viginti milium,& latitudine decem milium:″& in ipſo erit
″Sanctuarium,ſanctitas ſanctitatum.
″Sanctitas de terra ipſa , ſacerdotibus miniſtris Sanctuarii erit, 4
qui accedunt ad miniſtrãdum Iehouæ: & erit eis locus pro domi-
bus,″& ſanctuarium pro ſanctuario.

Altera Leuitis.

Præterea *offeretis oblationem* vigintiquinque milium *calamorum* longi- 5
tudinis, & decem miliũ latitudinis: eritque Leuitis miniſtris do-
mus in poſſeſſionem″viginti cubiculorum.

Tertia ciuitati.

Poſſeſſionem quoque vrbis dabitis , quinque milium *calamorum* 6
erit latitudo , & longitudo quinque & viginti milium eregione o-
blationis″illius ſanctitatis,vniuerſæ domui Iwſraxél erit.

Quarta principi

Principis autem hinc & inde *erit portio*″iuxta oblationem ſancrita- 7

---

17 Et in die introitus ſui in ſanctuariũ ad atrium interius vt miniſtret mihi in ſanctuario,offeret pro peccato ſuo, ait Dominus Deus.

18 Erit autem eis hæreditas, ego hæreditas eorum:& poſſeſſionem nõ dabitis eis in Iſrael, ego enim poſſeſſio eorum. Deut.18.a. num.18.d.

19 Victimã & pro peccato & pro delicto ipſi comedent:& omne votum in Iſrael,ipſorum erit.

30 Et primitiua omnium primogenitorum, & omnia libamenta ex omnibus quæ offeruntur,ſacerdotum erũt: & primitiua ciborum veſtrorum dabitis ſacerdoti,vt reponat benedictionem domui tuæ. Exod.13.a. & 22.d. & 34.c.

31 Omne morticinũ, & captum à beſtia de auibus & de pecoribus,non comedent ſacerdotes. Leuit.22.d.

Cap. XLV.

1 QVúmque cœperitis terram diuidere ſortito,ſeparate primitias Domino ſanctificatũ de terra: longitudine viginti quinque milia, & latitudine decem milia : ſanctificatum erit in omni termino eius per circuitum.

2 Et erit ex omni parte ſanctificatũ quingentos per quingentos, quadrifariam per circuitũ: & quinquaginta cubitis in ſuburbana eius per gyrum.

3 Et à menſura iſta menſurabis lõgitudinem vigintiquinque milium, & latitudinem decem miliũ : & in ipſo erit Templum,ſanctũmque ſanctorũ. B

4 Sanctificatum de terra,erit ſacerdotibus miniſtris Sanctuarii,qui accedunt ad miniſterium Domini: & erit eis locus in domos,& in ſanctuarium ſanctitatis.

5 Vigintiquinque autem milia lõgitudinis,& decem milia latitudinis erũt Leuitis qui miniſtrãt domui:ipſi poſſidebunt viginti gazophylacia.

6 Et poſſeſſionẽ ciuitatis dabitis quinque milia latitudinis,& longitudinis vigintiquinque milia,ſecundum ſeparationem ſanctuarii, omni domui Iſrael. C

7 Principi quoque hinc & inde,in ſeparationẽ ſanctuarii,&in poſſeſſionẽ

---

27 Sanctitatem, אל־הקודש Sanctuarium. 28 In hæreditatẽ, לנחלה vice hæreditatis.ſeipſum mox declarat. 19 Et quicquid dedic.e. וכל־חרם Ad verbum, & omnis dedicatio.vel conſecratio.i.quicquid conſecratum fuerit Domino ab Iſraelitis.

30 Et omnis oblatio וכל תרומת, à רום quod eleuare,ſiue exaltare ſignificat deriuatur:vnde leuationem quidam vertũt,quòd ſurſum ac deorſum leuaretur aut moueretur.Alii vertunt ſeparationem.i.oblationem ſeparatam. Paſtarum ve.עריסותיכם conſperſionum veſtrarum.i panum veſtrorum. Vt ponat להניח Ad verbum,Vt requieſcere faciat.i.vt benedicatur à Domino domus tua. 31 Nullum morticinũ כל־נבלה Ad verbum,Omne morticinum,&c.non comedent.

IN CAPVT XLV.

1 Quãdo autem diuidetis ובהפילכם Ad verbum,Et in facere cadere vos.i.quum ſortito diuidetis terram vniuerſo Iſraeli, ſiue duodecim tribubus. Offeretis oblationem תרימו תרומה Vide in fine capitis præcedentis, verſu 30. Quidam vertunt, ſeparabitis ſeparationem.Alii,leuabitis leuationem. Sanctitatem קודש .i.portionem quandam eius terræ,eámque ſanctiſſimam dedicabitis ac conſecrabitis Domino.Longitudo illa ſumetur ab Oriente in Occidentem,& latitudo à Septentrione ad Meridiẽ:& in medio ſitus erit mons Sion, in cuius faſtigio collocabitur templum ipſum. Porro in diſtributione portionum aliarum tribuum non expreſſit longitudinem vt in iſta, ſed latitudinem tantummodo.Sumebatur autem etiam longitudo illarum ab Oriente in Occidentem. Fuitque portio Regis, decimatertia portio,media inter ſeptimam & octauam.i.ſita inter portionem Iuda & portionem Beniamin,in qua,ſiue intra quam ſita erat hæc oblatio ſancta. Milium, אלף ſub.calamorum menſoriorum. Sanctitas,&c. הקודש וגו׳.i.ea portio terræ erit ſacroſancta,toto ſuo ambitu.

2 Erunt ex hoc יהיה מזה Seipſum declarat ſequenti mox verſu.i. ex hac prima portione terræ, ſiue ex hac prima parte illius oblationis ſanctæ ſumetur locus in quo ſitus erit mons ille ædis , ſiue templi, qui continebit tam in longitudine, quàm in latitudine, quingentos calamos,vt dictum eſt ſuprà cap.42.d.16 Pro Sanctitate, אל־הקודש pro Sanctuario. Cubitorum אמה ſub. latitudinis. Suburbanum ei מגרש לו area illi.ſub.quadrato,circum illud quadratum. Area illa erat ſpatium quoddam circum mõtem illum,quod vacuum erat, hoc eſt non conſitum arboribus,neque occupatum domibus. 3 Ex menſura inquam iſta ומן־המדה הזאת Præcedentia repetit. Menſurabis, תמוד metieris.ſub.quingentos illos cubitos eius montis,tam in longitudine,quàm in latitudine. Et in ipſo ובו ſub. monte. Sanctuarium המקדש .i. templum illic collocabitur,quod erit ſanctiſſimum. 4 Sanctitas de terra ipſa, קודש מן־הארץ .i.pars illa prima eius oblationis ſanctæ attribuetur ipſis ſacerdotibus, partim pro domibus ſuis, partim pro monte illo qui cedet in vſum ipſius templi,& in quo ſacerdotes ipſi miniſtrabunt Domino. Et ſanctuarium pro ſan. ומקדש למקדש: .i. etiam ille locus ſacer erit pro extruendo ſacro templo.Quidam exponunt,locus in quo templũ erit,ſanctus erit. 5 Viginti cub. עשרים לשכות: .i.in qua extruent viginti cubicula. 6 Illius ſanctitatis הקודש .i.illã ſanctum.Sic ſequenti verſu. 7 Iuxta oblationem ſanct. &iuxta,&c. לתרומת הקודש ולאחזת ante oblationem ſanctam illam,& ante poſſeſſionem.i.ante portiones ſacerdotum, Leuitarum,& vrbis. q.d.in portione Regis erit portio ſacerdotum,& Leuitarum,& templum cum vrbe.

ciuitatis,contra faciem ſeparationis ſanctuarii,& contra faciem poſſeſſionis vrbis:à latere maris vſq; ad mare, & à latere Oriẽtis vſque ad Oriẽtem: longitudinem autem iuxta vnamquãque partem à termino Occidẽtali vſque ad terminum Orientalem.

De terra erit ei poſſeſſio in Iſrael: & non depopulabuntur vltrà principes populum meum: ſed terram dabunt domui Iſrael ſecũdum tribus eorum.

D Hæc dicit Dominus Deus,Sufficiat vobis, principes Iſrael: iniquitatẽ & rapinas intermittite, & iudicium & iuſtitiam facite,ſeparate confinia veſtra à populo meo,ait Domin⁹ Deus.

Statera iuſta,& ephi iuſtum,& batus iuſtus erit vobis.

Ephi & batus æqualia,& vnius mẽſuræ erũt:vt capiat decimam partem cori batus,& decimam partem cori ephi:iuxta menſuram cori erit æqua libratio eorum.

Exod.30.b.13 leuit.27.c.25, num.3.g.47

Siclus autẽ, viginti obolos habet: porrò viginti ſicli, & vigintiquinque ſicli,& quindecim ſicli, mnam faciũt.

E Et hæ ſunt primitiæ quas tolletis: ſextam partem ephi de coro frumenti,& ſextã partẽ ephi de coro hordei.

Mẽſura quoque olei(batus,olei)decima pars cori eſt, & decem bati corum faciunt: quia decem bati implẽt corum.

Et arietem vnũ de grege ducentorum de his quæ nutriunt Iſrael in ſacrificium,& in holocauſtum, & in pacifica,ad expiandum pro eis, ait Dominus Deus.

Omnis populus terræ tenebitur primitiis his principi in Iſrael.

F Et ſuper principem erunt holocauſta,& ſacrificium,& libamina in ſolẽnitatibus, & in calendis, & in ſabbathis,in vniuerſis ſolẽnitatibus dom⁹ Iſrael: ipſe faciet pro peccato ſacrificium, & holocauſtum, & pacifica ad expiandum pro domo Iſrael.

Hæc dicit Domin⁹ Deus,In primo menſe,vna menſis ſumes vitulum de armento immaculatum:& expiabis ſanctuarium.

tis, & iuxta poſſeſſionem ciuitatis, ante oblationem ſanctitatis &
ante poſſeſſionem vrbis,ʼab angulo Occidẽtali vſque ad Occidentem,& ab angulo Orientali vſque ad Orientem:ʼlongitudo autem
eritʼcontra vnam è partibus,à termino Occidentali vſque ad terminum Orientalem.
8 ʼIn terra illa erit ei *portio illa* in poſſeſſionẽ, in Iשׂraאél:& non opprimẽt vltrà principes mei populũ meum,& *reliquum* terræ dabunt
Iשׂraאél per tribus eorum.
9 Sic dixit Dominus Iehouáh, ʼSufficiat vobis ô principes Iשׂraאél:ʼiniquitatem & vaſtationẽ declinate,iudicium & iuſtitiã facite:auferteʼangarias veſtras à populo meo, dixit Domin⁹ Iehouáh. Exhortatio ad principes Iſrael.
10 Statera iuſta,ʼ& אephâh iuſtum,& bathus iuſtusʼerit vobis. De æquitate põderis & mẽſuræ
11 ʼאEphâh & bathusʼmenſuræ eiuſdem erunt,ʼvt capiat decimam
partem חhómer,bathus:& decimam partem חhómer, אephâh:ʼin
חhómer erit æqualitas eius.
12 שׂSécel autem *eſt* viginti obolorum :ʼviginti שׂſecalím,quinque Siclus.
& viginti שׂſecalím,quindecim שׂſécel mina erit vobis.
13 Iſta *eſt*ʼoblatio quam offeretis, ſextam partem ʼאephâh de חhómer frumenti,ſextámque partem אephâh de חhómer hordei. De primitiis.
14 ʼStatutum verò olei(bathus autem *eſt menſura* olei)decimam partẽ
bathi ʼde choro *offeretis*:decem bathiʼ*erunt* חhómer,quia decem bathi
ʼ*ſunt* חhómer.
15 ʼEt agnam vnam de grege è ducentis,ʼè pinguibus Iשׂraאél in
ſacrificium,& in holocauſtum,& in pacifica,ad expiãdumʼeos,ait
Dominus Iehouáh.
16 Vniuerſus populus terræ ʼerit ad oblationẽ iſtam ʼpropter principem in Iשׂraאél.
17 Principis autem erit *dare* holocauſta, ʼ& ſacrificium, & libamen
in ſolennitatibus & calendis & ſabbathis,in vniuerſis ſolennitatibus domus Iשׂraאél:ipſeʼfaciet oblationem pro peccato,ʼ& ſacrificium & holocauſtũ & pacifica,ad expiandum domum Iשׂraאél.
18 Sic dixit Dominus Iehouáh, Primo *menſe*, prima *die* menſis ſu- De oblationib' primi menſis.
mes vitulũ filium ʼbouis ʼimmaculatum,& mũdabisʼſanctuariũ.

Ab angulo מפאת .i.à termino Occidentali oblationis ſanctitatis,ſiue ſacræ, vſque ad Occaſum terræ ſanctæ: & à termino Orientali oblationis ſacræ vſque ad terminum Orientalem terræ ſanctæ, id totũ erit principis. Longitudo a. ואורך ſub.illius partis,ſiue portionis regiæ. Contra vnam è partibus, לעומות אחד החלקים eregione aliarum partium.i.reſpondebit longitudini portionum harum.hoc eſt incipiet à primo terræ limite,vſque ad finem eius terræ. 8 In terra il. לארץ Mox declarat quã terram intelligat,quum dicit,In Iſrael. 9 Sufficiat vobis רב לכם Ad verbum, Multum vobis. vel,Magnum. Hortatur principes ad reſipiſcentiam.q.d.Satis ſupérque hactenus à vobis peccatum eſt,deſinite poſthac peccare,& reſipiſcite.Sic ſuprà cap.43.b.6. Iniquitatem & vaſt.declin. חמס ושוד הסירו rapinam & oppreſſionem auferte. vel,iniuriam & contritionem remouete. ſub.à vobis.i.reddite ius omnibus ex æquo,bono & iuſto.Seipſum mox ſequentibus declarat. Angarias ve. גרושותיכם Ad verbum, proiectiones veſtras.i.tributa quæ vos proiiciebatis ſuper eum. Exactiones alii vertunt. 10 Et אephâh ואיפת Alii ephi.eſt autem epha,menſura aridorum. Erit יהי ſit. 11 אEphâh & bathus האיפה והבת Hæ menſuræ differũt in rerum menſuratione: eadem tamen eſt vtriuſque amplitudo.Epha,menſura aridorum,vt dictum eſt:bathus,liquidorum. Menſuræ eiuſ.erũt תוכן אחד יהיה Ad verbũ, diſpoſitio vna erit.ſub illis in menſura earum.i.erũt vnius ac eiuſdem & æqualis menſuræ ac capacitatis. Vt capiat לשאת vt ſumat [ſub.qui capere volet] decimam cori bathũ.i.bathum pro decima chori.q.d.qui habebit chorum vnum,dabit pro decima eius bathum:& ita de epha. חומר homer,menſura indifferẽs ad liquida & arida. In חhómer erit æq.e. אל החומר יהיה מתכונתו׃ ad חhomer [ſiue chorũ] erit diſpoſitio eius.i.ad rationem hómer ſumetur ratio menſuræ eius.i.vtriuſque:nam vterque eſt decima pars homer. 12 Viginti שׂSecalim,&c. עשרים שקלים וגו׳ .i.mna,ſiue mina continebit ſexaginta ſiclos.fortè mnam diſtribuit in tria, quòd eſſent tres ſpecies numiſmatum:acſi diceret,omnes hi numeri,faciũt mnam.De profana mna loquitur, vt ſcribũt doctores Hebræorum.ſacra continebat duplum. 13 Oblatio התרומה Vide præcedenti capite,44.g.30.ſub.in dedicatione templi. אEphâh de חhómer fr. החטים האיפה מחומר Epha eſt decima pars homer ſiue chori:&ex epha dant ſextam partem.ergo ſexies decẽ faciũt ſexaginta. De 14 Statutum verò olei וחוק השמן præceptum verò olei.ſub.capiendi.Vel,de oleo capiendo.i.& quod decet ſumere de oleo,eſt. De choro מן הכור Chorus & homer,idem ſignificant Hebræis.Similẽ loquutionẽ vide præcedenti verſu. *Erunt* חhómer חומר ſub.tunc, nempe in templo nouo.i.efficient chorum. *Sunt* Sub.nunc.q.d.tanta,vel ſimilis tunc erit menſura bathorum quanta nunc eſt. 15 Et agnam vnam ושה אחת ,Et agnum vnum. E pinguibus ממשקה Ad verbum,de irriguo.vel irrigatione.i.de pinguibus & ſucculentis,& non macilentis. Præcipit Deus vt è ducentis vna tantum ouis offeratur,quòd maiori labore parentur oues quàm oleum & reliqua. Eos, עליהם Ad verbum,ſuper eis.vel,pro eis.id eſt vos. 16 Erit ad oblationem iſtam יהיו אל התרומה הזאת .i.tenebitur offerre oblationem ſuprà dictam. Propter princip.in Iשׂ. לנשיא בישראל׃ propter principem Iſraelis. De principe ſacerdotum loquitur.q d offerent pontifici. Doctus inter Hebræos,pro Principe & Rege accipit. Faciet יעשה .i.mactabit,immolabit victimam pro peccato. 17 Et ſacrificium,& libamẽ והמנחה והנסך Singul.Heb.pro plur. Sacrificium veſpertinum intelligit. Et ſacrificiũ & holoc. ואת המנחה ואת העולה Singul.Heb.pro plur. Sanctuarium. את המקדש׃ ſignificat templum. 18 Bouis בקר vel vaccæ. Immaculatum, תמים inculpatum.integrum.

Tollet autem ſacerdos de ſanguine oblationis pro peccato,po- 19
nétque″ſuper poſtem domus,& ſuper quatuor angulos″atrii *quod con*
iunctum eſt altari,& ſuper poſtem portæ atrii″interioris.
Sic facies & ſeptima menſis″pro vnoquoque ignorante & dece 20
De oblationib' paſchæ. pto:& expiabitis domum.
Primo *menſe*,quartadecima die mẽſis erit vobis″péſanh : ſolẽni- 21
tas ſeptem dierum *in qua* ″infermentata comedentur.
″Faciétque princeps die illa pro ſe & pro vniuerſo populo terræ 22
″vitulum pro peccato.
Septem verò diebus ſolennitatis faciet holocauſtum ipſi Ieho- 23
uæ,*nempe* ſeptem vitulos & ſeptẽ arietes immaculatos″in dies,ſeptẽ
diebus,& *in ſacrificium* pro peccato hircum caprarum in dies.
Scenopegiæ. ″Et oblationem אי nephah″in vitulũ, & אי nephah in arietem faciet: 24
″& olei hin in אי nepháh.
″Septimo *menſe*,quintadecima die menſis″in ſolẽnitate faciet ſi- 25
milia ſeptem diebus,″tam pro peccato quàm pro holocauſto, &
ſacrificio,& oleo. Cap. X L V I.
Sacrificia ſabbathi & calẽdarũ. SIc dixit Dominus Iehouáh, Porta atrii interioris quæ reſpicit 1
Oriẽtem erit clauſa ſex diebus″operis: die autem ש ſabbathi a-
perietur,″& die calendarum aperietur.
Et ingredietur princeps per viam veſtibuli illius portæ *veniendo* 2
déforis,ſtabítque ad poſtes eius portæ:& facient ſacerdotes holo-
cauſtũ eius & pacifica eius, ″incuruabítque ſe ad limen ipſius por-
tæ,& egredietur:porta autẽ illa non claudetur vſque ad veſperã.
″Et incuruabit ſe populus terræ ″ad introitum portæ ipſius in 3
ש ſabbathis,& in calendis,coram Iehouáh.
Holocauſtũ autem quod offeret princeps ipſi Iehouæ,die ש ſab- 4
bathi *offeret* ſex agnos immaculatos, & arietem immaculatum.
Oblatio principis. ″Et *in* oblatione אי nepháh in arietem:″& in agnos oblationem do- 5
num manus ſuæ:″& olei hin per אי nepháh.
Die autem calendarum *erit* vitulus ″filius bouis immaculatus, 6
& ſex agni,& aries,immaculati erunt.
″Et אי nepham in vitulum,& אי nepham in arietem faciet *in* oblatio- 7
nem:″in agnos verò ſicut apprehenderit manus eius, ″& olei hin
per אי nepháh.

19 Et tollet ſacerdos de ſãguine quod erit pro peccato:& ponet in poſtibus domus,& in quatuor angulis crepidinis altaris, & in poſtibus portæ atrii interioris.

20 Et ſic facies in ſeptima menſis pro vnoquoque qui ignorauit & errore deceptus eſt,& expiabitis pro domo. G

21 In primo menſe,quartadecima die menſis erit vobis paſchæ ſolennitas: ſeptem diebus azyma comedentur.

22 Et faciet princeps in die illa pro ſe & pro vniuerſo populo terræ, vitulũ pro peccato.

23 Et in ſeptem dierum ſolennitate faciet holocauſtum Domino,ſeptem vitulos,& ſeptem arietes immaculatos quotidie ſeptem diebus, & pro peccato hircum caprarum.

24 Et ſacrificium ephi per vitulum, & ephi per arietẽ faciet: & olei hin per ſingula ephi.

25 Septimo menſe, quintadecima die mẽſis in ſolẽnitate faciet ſicut ſuprà dicta ſunt per ſeptẽ dies: tam pro peccato, quàm pro holocauſto, & in ſacrificio,& in oleo. Cap. X L V I.

1 HAEc dicit Dominus Deus, Porta atrii interioris quæ reſpicit ad Orientẽ,erit clauſa ſex diebus in quibus opus fit: die autem ſabbathi aperietur, ſed & in die calendarum aperietur.

2 Et intrabit princeps per viam veſtibuli portæ déforis, & ſtabit in limine portæ: & facient ſacerdotes holocauſtum eius,& pacifica eius:& adorabit ſuper limen portæ,& egredietur:porta autem nõ claudetur vſque ad veſperam.

3 Et adorabit populus terræ ad oſtiũ portæ illius in ſabbathis & in calendis coram Domino. B

4 Holocauſtum autẽ hoc offeret princeps Dño: in die ſabbathi ſex agnos immaculatos,& arietẽ immaculatũ.

5 Et ſacrificiũ ephi ꝑ arietẽ: in agnis autem ſacrificium quod dederit manus eius:& olei hin,per ſingula ephi.

6 In die autem calendarum vitulum de armento immaculatum: & ſex agni,& arietes immaculati erunt.

7 Et ephi per vitulum, ephi quoque per arietem faciet ſacrificiũ: de agnis autem,ſicut inuenerit manus eius:& olei hin,per ſingula ephi.

19 Super poſtem אל־מזוזת Singul.Heb.pro plur. Atrii העזרה Atrium erat in quo congregabatur Iſrael in domo Domini adorandum:quod ideo ſic vocabatur,quoniam quicunque illuc ad orandum ingrediebantur corde perfecto, à Deo ſuo iuuabantur. Quidam vertunt crepidinis altaris. Interioris. :הפנימית .i.virorum Iſraelitarum,vel ſacerdotum.
20 Pro vnoquoque מאיש Ad verbum,pro viro. 21 Péſanh הפסח Paſcha.i.mactatio agni paſchalis.nam debebat mactari agnus ſub veſperam decimaquarta luna:comedi autem decimaquinta die. Infermentata comed. :מצות יאכל Nomini plurali iungitur hic verbum ſingulare:vnde quidam vertunt,*in qua panis* infermentatorum comedetur.i.panis infermentatus.
22 Faciétq; ועשה .i.Et immolabit. Vitulum pro pecc. :פר חטאת Ad verbum,vitulum peccati.i.vitulum in ſacrificium pro peccato,ſiue expiatione peccati. 23 In dies,ſeptem dieb. ליום שבעת הימים quotidie per ſeptem dies.Per ſingulos dies ſpatio ſeptem dierũ. 24 Et oblationem ומנחה Oblatio autem,epham,&c.acſi dicat,Oblatio autem eius principis talis erit, Epham.i.mẽſuram ephæ, ſimilæ ſcilicet.Alii,Et in oblationem.vel,pro oblatione. In vitulum,לפר .i.per ſingulos vitulos.q.d.dabit toties epham quot erunt vituli,aut arietes. Et olei,&c. :ושמן הין לאיפה & de oleo,hin in ephah.i.menſuram hin per ſingulas ephas.
25 Septimo בשביעי .i.menſe Septembri. In ſolennitate, בחג quæ ſcilicet celebrari ſolet eo menſe.i.in feſto tabernaculorum, talia ſacrificia quæ ſupra dicta ſunt,& tales oblationes faciet. q.d. eadem de feſto tabernaculorum ſunt intelligenda quæ de feſto Paſchæ.
Tam pro peccato,&c. כחטאת וגו׳ Ad verbum,ſecundum ſacrificium illud pro peccato , & ſecundum holocauſtum,& ſecundũ oblationem,& oleum.i.olei menſuram:quæ ſuprà dicta ſunt. Alii,ſiue fuerit ſacrificium pro peccato,ſiue holocauſtum,&c. Alii,tum hoſtiam pro peccato,tum holocauſtum,tum oblationem,tum oleum.

IN CAPVT XLVI.

1 Operis: המעשה ſub.licitis.i.ſex diebus hebdomadæ in quibus licet operari,hoc eſt ſex diebus profanis. Deſcribit loca quæ adeunda erant pro ratione feſtorum dierum. Et die calend. וביום החודש Ad verbum,& in die menſis.i.die prima menſis,hoc eſt calendis.
2 Incuruabitque ſe והשתחוה inclinabitque ſe.adorando ſcilicet. Alii,adorabitque.
3 Et incuruabit ſe והשתחוו vt præcedenti verſu. Ad introitum פתח ad portam.a dingreſſum.
5 Et in oblat.&c. אי Nepháh,&c. ומנחה איפה לאיל Et pro oblatione ſingulas ephas pro ſingulis arietibus. Et in agnos obl.&c. ולכבשים מנחה מתת ידו & per ſingulos agnos *offeret* oblationem donum manus ſuæ.vel,& pro ſingulis agnis *dabit* in oblationem munus manus ſuæ.i. quantum dare poterit,ſiue pro ratione facultatum ſuarum. Et olei ושמן & ex oleo *menſuram* hin. 6 Filius bouis בן בקר filius vaccæ.
7 Et אי Nepham ואיפה vt paulo antè verſu 5. In agnos verò,&c. ולכבשים וגו׳ per ſingulos verò agnos [vel, pro ſingulis agnis] ſicut aſſequetur manus eius.i.quantum poterit,ſiue pro facultatum ſuarum ratione dabit,vt verſu 5,mutato Hebraiſmo. Et olei hin per אי Nepháh. :ושמן הין לאיפה vt verſu 5.

8 Quúmque ingreſſurus eſt princeps, per viam veſtibuli portę ingrediatur, & per eandem viam exeat.

9 Et quum intrabit populus terræ in conſpectu Domini in ſolennitatibus qui ingreditur per portã Aquilonis vt adoret, egrediatur per viam portæ Meridianæ: porrò qui ingreditur per viã portæ Meridianæ, egrediatur per viam portæ Aquilonis: non reuertatur per viam portæ per quam ingreſſus eſt, ſed eregione illius egredietur.

10 Princeps autem in medio eorum cum ingrediẽtibus ingredietur, & cũ egredientibus egredietur.

D 11 Et in nundinis, & in ſolennitatibus erit ſacrificium ephi per vitulum, & ephi per arietem: de agnis autem erit ſacrificiũ ſicut inuenerit manus eius, & olei hin per ſingula ephi.

12 Quum autem fecerit princeps ſpõtaneum holocauſtum, aut pacifica voluntaria Domino: aperietur ei porta quæ reſpicit ad Oriẽtem, & faciet holocauſtum ſuum, & pacifica ſua, ſicut fieri ſolet in die ſabbathi: & egredietur, claudetúrque porta poſtquam exierit.

E 13 Et agnum eiuſdem anni immaculatum faciet holocauſtũ quotidie Domino: ſemper mane faciet illud.

14 Et faciet ſacrificium ſuper eo cata mane mane ſextam partem ephi: & de oleo tertiã partem hin, vt miſceatur ſimilę: ſacrificium Domino legitimum, iuge atque perpetuum.

15 Faciet agnum & ſacrificium, & oleum cata mane mane: holocauſtum ſempiternum.

16 Hæc dicit Dominus Deus, Si dederit princeps donũ alicui de filiis ſuis: hæreditas eius, filiorum ſuorum erit, poſſidebunt eam hæreditarié.

F 17 Si autem dederit legatum de hæreditate ſua vni ſeruorum ſuorum: erit illius vſque ad annum remiſſionis, & reuertetur ad principem: hæreditas autem eius filiis eius erit.

18 Et non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam, & de poſſeſſione eorum: ſed de poſſeſſione ſua hæreditatem dabit filiis ſuis: vt non diſpergatur populus meus vnuſquiſque à poſſeſſione ſua.

19 Et introduxit me per ingreſſum q̃ erat ex latere portę in gazophylacia ſanctuarii ad ſacerdotes, quæ reſpiciebant ad Aquilonem: & erat ibi locus vergens ad Occidentem.

G 20 Et dixit ad me, Iſte eſt locus vbi coquent ſacerdotes pro peccato & pro delicto: vbi coquẽt ſacrificiũ, vt nõ efferant in atrium exterius, & ſanctificetur populus.

8 Qũũque ingredietur princeps, per viam veſtibuli portæ ingre-
dietur, '& per viam eius exibit.

Per quas portas templum ingredi, & ex eo egredi oporteat.

9 Quando verò ingredietur populus terræ 'in conſpectũ Iehouæ,
'in ſolennitatibus: qui ingreſſus fuerit *per* viam portæ Aquilona-
ris, 'vt ſe incuruet *Iehouæ*, egredietur *per* viam portæ Meridianæ: qui
autem ingreſſus fuerit *per* viam portæ Meridianæ, egredietur *per*
viam portæ Aquilonaris: non reuertetur *per* viam portæ *per* quam
ingreſſus fuerit, ſed eregione illius egredietur.
10 Princeps autem in medio eorum, quando ingredientur ipſi, in-
gredietur: quum verò illi egreſſi fuerint, egredietur.
11 Et in feſtiuitatibus atque in ſolennitatibus 'erit oblatio 'אepháh
in vitulum, & 'אepháh in arietem, & in agnos donum manus eius,
& olei hin per 'אephah.
12 Porrò quum faciet princeps 'liberaliter holocauſtum, aut pacifi-
ca liberaliter Iehouæ: 'aperiet ei portam illam reſpicientem Oriẽ-
tem, & faciet holocauſtum ſuum & pacifica ſua, ſicut faciet in die
שſabbathi: poſtea egredietur, & claudet illam portam 'poſtquam
egreſſus fuerit.

De ſpontaneo principis holocauſto.

13 Et agnum 'anniculum immaculatum facies in holocauſtum in
die, ipſi Iehouæ, 'ſingulis matutinis facies illum.
14 Oblationem verò facies cum eo ſingulis matutinis ſextam par-
tem 'אephâh, & olei tertiam partem hin, 'ad miſcendam ſimilam,
oblationem *inquam* Iehouæ ſtatutis perpetuis iugiter.
15 'Facient *itaque* agnum, & oblationem, & oleum ſingulis matuti-
nis, holocauſtum 'iuge.
16 Sic dixit Dominus Iehouáh, 'Si dederit princeps donum *aliquod*
alicui de filiis ſuis '*de* hæreditate ſua, 'ipſum *erit* filiorum eius: '*nam*
poſſeſſio eorum *eſt* in hæreditate.

De donis eiuſdẽ hæreditariis.

17 Si autem dederit donũ de hæreditate ſua vni de ſeruis ſuis, erit
illius vſque ad annum 'libertatis, & reuertetur ad principem: ve-
rum hæreditas illius, *hæreditas* filiorum eius *eſt*, & 'eorum erit.
18 Præterea nõ accipiet prĩceps de hæreditate populi, 'opprimẽdo
eos de poſſeſſione ipſorum: de poſſeſſione ſua hæreditatem dabit
filiis ſuis, ne diſpergatur populus meus, quiſque à poſſeſſione ſua.
19 Et introduxit me per ingreſſum qui *erat* ex latere portæ, in cubi-
cula 'ſancta *quæ erant* Sacerdotum, quæ reſpiciebant ad Aquilonẽ,
ecce autem ibi *erat* locus 'in lateribus ad Occidentem.

Coquinæ Sacerdotum.

20 Et dixit ad me, Iſte eſt locus in quo coquẽt ſacerdotes victimã
pro delicto & pro peccato, & in quo coquent oblationem: ne *illa*
efferant 'in atrium exterius, ad ſanctificandum populum.

8 Et per viam eius ובדרכו .i. per eandem viam. 9 In conſpectũ Iehouæ לפני יהוה coram Iehoua. i. vt adoret Dominum. q.d. Licebit principi per eandem viam egredi per quam ingreſſus fuerit ipſe: populo verò non licebit per eandem portam egredi per quam ingreſſus fuerit, ſed tenebitur egredi per aliam portam illi oppoſitam. In ſolennitatibus: במועדים vt in feſto Paſchæ & Tabernaculorum. 11 Erit oblatio, &c. תהיה וגו' Vide in verſu 5, & 7 eadem. 12 Liberaliter נדבה Ad verbum, *cum* liberalitate. i. diebus liberis, ſiue non feſtis, non autem ſabbathis, aut calendis. Alii exponunt, ſua ſponte & liberaliter, non coactus, in honorem Domini. Aperiet ופתח Ad verbum, & aperiet. ſub. ianitor. Hic ו tantum conuertit præt. in fut. Poſtquã egreſſus fuerit. אחרי צאתו: Ad verbũ, poſt egredi illũ. i. dũ egreſſus fuerit. ſub. princeps. 13 Anniculum בן־שנתו Ad verbum, filium anni ſui. Singulis mat. בבוקר בבוקר Ad verbum, in mane, in mane. 14 Ad miſcendam ſimilam לרום את־הסולת ex oleo ſcilicet vnde fiat oblatio in honorem Iehouæ. 15 Facient *itaque*, &c. יעשו את־הכבש Hebraiſmũ quidam ſic reddunt, Itaque agnum ſacrificabunt quotidie tempore matutino vnà cũ oblatione ex oleo in iuge ſacrificium. Alii, Itaque ex illo agno, ex illa oblatione, & oleo facient ſingulis diebus holocauſtum ſtatuto perpetuo. Iuge. : תמיד Ad verbum, perpetuitatis. i. ſacrificii perpetui. 16 Si dederit כי־יתן Quũ dederit. *De* hæreditate ſua, נחלתו Deeſt præpoſitio quæ ſequenti verſu ponitur מנחלתו. Ipſum היא ſub. donum. vel, ipſa hæreditas. *Nam* poſſeſſio e. אחוזתם .i. ius poſſidendi corũ. q.d. habent enim liberi ius quoddã in hæreditate paterna. Eorum erit. :להם תהיה .q.d. non reuertetur donatio ad donantem. 17 Libertatis, הדרור remiſſionis. i. vſque ad annum iubileum. 18 Opprimendo, &c. להונותם וגו' .i. vt per oppreſſionem ac calumniam priuet, ac ſpoliet eos poſſeſſione ſua. 19 Sancta הקודש Ad verbum, ſanctitatis. In lateribus בירכתים .i. in extremitate, ſiue extremo. ſub. illorum. 20 In atrium, &c. אל־החצר וגו' .i. ad atrium virorum Iſrael, ne videatur populus ſanctificari præſentia aut contactu illarum carnium ſacrarum. Quidam Hebraiſmum ſic conuertunt, ne ad atrium exterius efferendo, ſanctificent populum. Doctus inter Hebræos in hunc locum, Iubentur (inquit) carnes ſanctæ à ſacerdotibus comedi in loco ſancto: nec permittuntur eas portare foras, ne populus ſanctificetur: hoc eſt, ne populus exiſtimet eas carnes ſibi quoque eſſe licitas.

Eduxit me deinde in atrium exterius, deduxítque me per qua- 21
tuor angulos illius atrii,& ecce in ſingulis angulis *erat* atrium.
In quatuor angulis atrii *erant* atria alligata, quadraginta cubito- 22
rum in longitudine,& triginta in latitudine:menſura vna *erat* ipſis
quatuor angulatis.
Paries autem *erat* in circuitu ipſorum, in circuitu *inquam* ipſorum 23
quatuor:& culinæ factæ erant ſubter parietes per circuitum.
Et dixit ad me, Iſtæ ſunt domus coquẽtium, in quibus coquẽt 24
miniſtri domus victimam populi. Cap. XLVII.

Viſio aquarũ è tẽplo manãtiũ.

ET reuerti fecit me ad oſtium domus,&ecce aquæ egredieban- 1
de *loco qui erat* ſub limine *eius* domus ad Orientem:facies enim do
mus *erat* ad Orientem: aquæ verò deſcendebant de *loco qui erat* ſub la
tere domus dextro à Meridie altaris.
Et eduxit me per viã portæ Aquilonaris, & circuire fecit me per 2
viam extra portã extrinſecus,*&* ad viam *portæ* reſpiciẽtis Oriẽtem:
& ecce aquæ egrediebantur à latere dextro.
Quum egrederetur vir ille *ad* Orientem,linea *erat* in manu ei⁹:& 3
menſus eſt mille cubitos, & traduxit me per aquas, aquas *inquam*
pertingentes ad talos.
Menſus item eſt mille *alios*,& traduxit me per aquas, aquas *uſque* 4
ad genua *pertingentes*: menſus eſt prætcrea mille, & tranſduxit me per
aquas *uſque ad* renes.
Et mẽſ⁹ eſt mille,*&* *erat* torrẽs quẽ nõ potui trãſire,quoniã eleua 5
rãt ſeſe aquæ, aquæ natationis,torrẽtis qui trãſuadari nõ poteſt.
Et dixit ad me, Vidiſtíne fili hominis? Et deduxit me,&reduxit 6
me ad ripam ipſius torrentis.
Quum reuerſus eſſem, *uidi* & ecce in ripa ipſius torrentis *erãt* ar- 7
bores multæ valde hinc & inde.
Et dixit ad me,Aquæ iſtæ egrediũtur ad Gelilãh,Orientalem,& 8
deſcendunt in planitiem, ingredientúrque mare *orientale*, in mare
inquam eductarum *aquarum*, & ſanabuntur aquæ.

Baptiſmi gratia.

Erit autem,omnis anima viuens quæ reptat,quocũque ingreſſi 9
fuerint ii duo torrentes,viuet: eruntque piſces multi valde ,quia

Et eduxit me in atrium exterius, & circũduxit me p quatuor angulos atrii:& ecce, atriolum erat in angulo atrii,atriola ſingula per ãgulos atrii.
In quatuor angulis atrii atriola diſpoſita: quadraginta cubitorum per longum,& triginta per latum: menſuræ vnius quatuor erant.
Et paries per circuitum ambiens quatuor atriola: & culinæ fabricatæ erant ſubter porticus per gyrum.
Et dixit ad me,Hæc eſt domus culinarum in qua coquent miniſtri dom⁹ Domini victimas populi.

Cap. XLVII.

ET cõuertit me ad portã domus, & ecce aquæ egrediebantur ſubter limen domus ad Orientem:facies enim domus reſpiciebat ad Orientẽ: aquæ autem deſcẽdebant in latus tẽpli dextrum ad Meridiem altaris.
Et eduxit me per viam portæ Aquilonis,& conuertit me ad viam foras portam exteriorem, viam quæ reſpiciebat ad Orientem:& ecce aquæ redundantes à latere dextro.
Quum egrederetur vir ad Orientẽ, qui habebat funiculum in manu ſua, & menſus eſt mille cubitos,& traduxit me per aquam vſque ad talos.
Rurſúmque mẽſus eſt mille, & traduxit me per aquam vſque ad genua: & mẽſus eſt mille,& traduxit me per aquam vſque ad renes.
Et menſus eſt mille, torrẽtem quẽ non potui pertranſire: quoniam intumuerãt aquæ profundi torrentis qui non poteſt tranſuadari.
Et dixit ad me, Certè vidiſti fili hominis . Et eduxit me, & conuertit ad ripam torrentis. B
Quúmque me conuertiſſem, ecce in ripa torrentis ligna multa nimis ex vtraque parte.
Et ait ad me, Aquæ iſtæ quæ egrediuntur ad tumulos ſabuli Oriẽtalis, & deſcendunt ad plana deſerti, intrabunt mare,& exibunt,& ſanabuntur aquæ.
Et omnis anima viuens quæ ſerpit quocunque venerit torrens,viuet: & erunt piſces multi ſatis poſtquam ve-

21 In ſingulis,&c. חצר במקצוע וגו׳ Ad verbum,atrium in angulo atrii,atrium in angulo atrii.i.ſingula atria parua erant in ſingulis angulis illius atrii magni.Seipſum declarat ſequenti verſu. 22 Alligata, קטורות.i.adiuncta. Angulatis. מחוקצעות .i.conſtitutis in angulis. 23 Paries autem וטור Doctus inter Hebræos exponit murum,ſiue ſtructuram quandam lapideam. Et culinæ ומבשלות Chaldæus paraph.& locus præparatus ad coquendum. Subter מתחת.i.in ima parte illorum parietum,ſiue murorum.
24 Domus coquentiũ בית המבשלים Singu. Heb.בית pro plur.בתי domus culinarum.vel ollarum.Poteſt enim eſſe participium actiuum plur.nume.maſcul.gen.i. האנשים המבשלים virorum coquentium,ſiue qui ſunt coqui. Aut eſt nomen locorum in quibus coquũt.Aut eſt nomen ollarum,ſiue lebetum. In quibus coquent אשר יבשלו־שם Ad verbum,*in* quibus coquent ibi.Redũdat alterutrum, אשר vel שם. vertere potes,vbi coquent.

IN CAPVT XLVII.

1 Et reuerti fecit me וישיבני Et reduxit me. Aquæ verò deſcen. והמים יורדים Et aquæ illæ deſcendebant.i.Poſtea vidi aquas illas deſcendere[ſiue decurrere]è templo per atrium ſacerdotum à parte Meridionali ipſius altaris. Quidam enim Hebræorum dicunt,Prophetam primò vidiſſe aquam exorientem è limine:poſtea ex loco qui ſuberat lateri domus.quod doctioribus probatur. Alii(quod minus probatur)ſcribunt vidiſſe ſcaturientes aquas ab eodem loco,nempe à parte liminis proxima muro illi qui erat ad latus ipſius oſtii.
2 Extra portã extrinſ. חוץ אל שער.i.quæ foras tendebat,hoc eſt externam, ad portam exteriorem montis ipſius ædis,Septentrionalẽ ſcilicet. Dextro. הימנית: .i.Meridionali. 3 Cubitos, באמה Ad verbum,in cubito.i.in ratione cubitali.q.d.menſus eſt longitudinem mille cubitorum. Et traduxit me ויעבירני .i.iuſſit vt tranſirem aquam. Aquas *inquam*,&c. מי אפסים: Ad verbum,aquas talorum.i.talares:hoc eſt quæ non ſuperabant talos.q.d.fluuius ille adhuc erat paruus.
4 Aquas *uſque ad* genua *pert.* מים ברכים Ad verbum,aquas genuum.i.genua contingentes.q.d.tunc creuerant aquæ illæ. Aquas *uſque ad* re. מי מתנים: Ad verbum,aquas lumborum.id eſt,lumbos attingentes.
5 Mille, אלף ſub.cubitos,vt verſu 3,vbi integra eſt loquutio. Torrens נחל amnis.ſub.erat.i.fluuius ille euaſerat maximus ac profundus. Aquæ natationis, מי שחו.i.quæ ita intumuerant,vt nonniſi natando tranſuadari poſſent.Ita doctus inter Hebræos.
6 Vidiſtine הראית ſub.torrentem illum.q.d.Contemplare omnia diligenter.
8 Et deſcendunt וירדו Quidam volunt hoc loco ו nõ copulare,ſed tantum mutare præteritũ in futurum: vertentes, Aquæ iſtæ quæ egrediuntur ad Gelilãh Orientalem,deſcendent,&c. In planitiẽ, על הערבה.i.in mare Tyberiadis,vt Hebræi interpretantur,quòd eſſet in loco plano & campeſtri. Ingredientúrque mare ובאו הימה ſub.parte altera,Mare mortuum intelligit. In mare *inquã* educt. אל הימה המוצאים .i.ſeiunctarum à toto orbe,hoc eſt ab ipſo continente.Mare Oceanum intelligit.Dicunt Hebræi fluuium illum fuiſſe diuiſum in duas partes:alteram quæ procedebat ad Orientem,& alteram quæ contendebat ad Occidentem.Zach.14.b.8, Exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem,mediũ earũ ad mare Oriẽtale,& mediũ earũ ad mare nouiſſimum. Et ſanabũtur ונרפאו.i.dulceſcent quæ prius erant ſalſæ,ex amaris fient dulces. 9 Ingreſſi fuerint,&c. יבוא וגו׳ ingredietur *alter horum* torrentium.i.quicquid præditum eſt anima viuente,in omni loco in quem ingredietur alter horum riuulorum, Eruntque piſces והיה הדגה Significat multitudinem ſiue congregationem piſcium.

nerint illuc aquæ iſtæ, & ſanabuntur:
& viuent õnia ad quæ venerit torrẽs.

10 Et ſtabunt ſuper illa piſcatores, ab
En-gaddi vſque ad En-gallim ſiccatio
ſagenarum erit: plurimæ ſpecies erũt
piſciũ eius, ſicut piſces Maris magni,
multitudinis nimiæ.
11 In littoribus autem eius, & in pa-
luſtribus non ſanabuntur, quia in ſa-
linas dabuntur.
12 Et ſup torrentẽ orietur in ripis ei⁹,
ex vtraq; parte õne lignũ fructiferũ:
non defluet folium ex eo, & non defi
C ciet fructus eius: per ſingulos menſes
afferet primitiua, quia aquæ eius de
ſanctuario egredientur: & erunt fru-
ct⁹ eius in cibum, & folia eius ad me-
dicinam.
13 Hæc dicit Dominus Deus, Hic eſt
terminus in quo poſſidebitis terram
Gene.48.d.22 in duodecim tribubus Iſrael: quia Io
ſeph duplicem funiculum habet.
14 Poſſidebitis autem eam ſinguli æ
què vt frater ſuus, ſuper quem leua-
ui manum meam vt darem Patribus
veſtris: & cadet terra hęc vobis in poſ
ſeſſionem.
15 Hic eſt autẽ terminus terræ: ad pla
gam Septẽtrionalem, à Mari magno
via Hethalon, venientibus Sedáda.
16 Emath, Berotha, Sabarim, quæ eſt
inter terminum Damaſci & confiniũ
Emath, domus Thichon quæ eſt iux-
ta terminum Auran.
17 Et erit terminus à Mari vſq; ad a-
trium Enon terminus Damaſci, & ab
Aquilone ad Aquilonem, & terminus
D Emath: plaga Septentrionalis.
18 Porrò plaga Orientalis de medio
Aurã, & de medio Damaſci, & de me-
dio Galaad, & de medio terræ Iſrael,
Iordanis diſterminans ad mare Oriẽ-
tale, metiemini etiã plagã Orientalẽ.
19 Plaga autem Auſtralis Meridiana,
à Thamar vſque ad Aquas contradi-
ctionis Cades: & torrẽs vſque ad ma-
re magnum: & hæc eſt plaga ad Me-
ridiem Auſtralis.
20 Et plaga Maris, Mare magnũ à cõ-
finio per directum, donec venias E-
math: hæc eſt plaga Maris.
21 Et diuidetis terram iſtam vobis per
tribus Iſrael.
22 Et mittetis eam in hæreditatem vo
bis, & aduenis qui acceſſerint ad vos,
qui genuerint filios in medio veſtrũ:
& erunt vobis ſicut indigenæ inter fi
lios Iſrael: vobiſcum diuident poſſeſ-
ſionem in medio tribuum Iſrael.

intrauerunt aquæ iſtæ illuc, ″& ſanabũtur, & viuet quicquid intra-
uerit illuc *ubi erit* torrens ille.
10 Erit præterea, ſtabunt iuxta illum piſcatores: ab עEn-gédi vſq;
ad עEn-yegláim expanſio retium erunt: ′in ſpecie ſua erũt ″piſces
eorum, ſicut piſces Maris magni, multi valde.
11 Cœnoſa eius & paludes eius non ſanabũtur, in ſalinas dabũtur.
12 Cæterùm iuxta torrentem illum aſcendet ad ripam eius hinc &
inde ′omnis arbor cibi *comeſtibilis*: non defluet foliũ eius, nec deficiet
fructus eius: ″menſibus ſuis afferet primitiua, quia aquæ eius de
ſanctuario egrediuntur: erítque fructus eius in cibum: & folium
eius ″ad fractionem *ſanandam utile.*
13 Et dixit Domin⁹ Iehouáh, Iſte eſt terminus in quo hæredes cõ-
ſtituemini terræ per duodecim tribus Iſrael: ′Ioſéph, ſortes *duæ erũt.* Diuiſio terræ Iſraeliticæ abſoluitur, quæ cap. 45. fuit inchoata paulò alia eſt ab ea, quam Moſes num. 34. deſcribit.
14 Et hæreditario iure accipietis eam, ″quiſque ſicut frater ſuus, ′*ſu-
per* quam leuaui manum meam quòd darem eam Patribus veſtris:
′cadétque terra hæc vobis in hæreditatem.
15 Hic autem eſt terminus terræ ad plagam Aquilonarem, ′à Mari
magno via חHethlón ″veniendo in צSedád.
16 ″חHamáth, Beróthah, סSibráim quæ eſt inter terminum Dãmé-
שſec & terminum חHamáth, חHaצſér hathichõ quæ eſt in termino
חHaurán.
17 Erit itaque ′terminus à Mari חHaצſár עEnón, terminus Dãmé-
שſec, & *reſiduum partis* Aquilonaris *terræ Iſrael, & ad* Aquilonem *mundi,*
& terminus חHamáth, ″& plaga Aquilonaris.
18 ′Et plagam Oriẽtalem ″inter חHaurán & inter Damméשſec, &
inter Gilyád, & à medio terræ Iשſraél, *à* Iardén, à termino *qui eſt* ad
mare Orientale, metiemini.
19 ″Plagam autem Meridianam ad Auſtrum, ′à Thamár, vſque ad
aquas ′Meriboth *in* Cadéשs, *&* ″torrẽtem *qui decurrit uſque* ad Mare ma
gnum: & hæc eſt plaga Meridiana Auſtralis.
20 Plaga autem Occidentalis *erit* Mare magnum à termino *iſto* vſ-
que e regione ingreſſus חHamáth: hæc eſt plaga Occidentalis.
21 Diuidetis ergo terram hanc vobis per tribus Iשſraél.
22 Et erit, ″ſortiemini eam in hæreditatem vobis, & peregrinis qui
peregrinãtur in medio veſtri, qui genuerint filios in medio veſtri:
erúntque vobis tanquam indigenæ inter filios Iשſraél, ′vobiſcũ
cadent in hæreditatem in medio tribuum Iשſraél.

Et ſanabuntur, וירפאו ſub. aquæ illorum marium, vt verſu præcedenti. Quidam vertunt, eo quòd venerint illuc aquæ iſtæ, & ſanatæ fuerint, vnde viuat omne ad quod peruenerit torrens iſte.
10 In ſpecie ſua למינה ſecundum ſpeciem ſuam. i. ſecundum omnem ſpeciem piſcium, erit piſcatio eorum in illis torrentibus. Ita docti inter Hebræos. Piſces eorum דגתם ſub. torrentium. tanta erit (inquit) in illis duobus amnibus piſcium copia, quanta eſt in Mari magno, hoc eſt Mediterraneo. eſt enim maximum mare reſpectu Terræ ſanctæ.
12 Omnis arbor כל־עץ Singul. Heb. pro plural. omnes arbores pomiferæ, quarum folia non defluent. Menſibus ſuis affer. primi. לחדשיו יבכר Ad verbũ, menſibus ſuis primitiabit. ſub. arbor. q. d. ſingulis mẽſibus proferent primitiua, ſiue edent nouos fructus. Ad fractionẽ לתרופה: ad contritionẽ. vel, ad *ſanitatem* contritionis. Chaldæus para. & docti Hebræorũ, ad medicinã. q. d. nõ ſolum delectabit aſpicientes, ſed etiã ſanabit. 13 Ioſeph, &c. יוסף וגו׳ Ad verbum, Ioſeph funes. Alii, Ioſeph funiculi. ſub. duo. i. Ioſeph accipiet duas portiones. Chaldæus paraph. Ioſeph accipiet duas partes. Funiculi pro partibus: nam menſores agrorum, vel pertica, vel extento fune per agros, modum definiebant. Vult autem vt Ephraim & Manaſſe accipiant ſingulas portiones.
14 Quiſque ſicut fra. ſ. איש כאחיו. i. æquis portionibus, ſiue partibus diuidetis eam. *Super* quam אשר *propter* quam. Leuatio manus ſignũ eſt iuriſiurandi. ſolent enim qui iurant, attollere manũ. Cadétque ונפלה. i. quaſi miſſis ſortibus iure hæreditario poſſidebitis eã.
15 A Mari magno, מן הים הגדול Mare mediterraneũ vocatur mare magnũ, quòd ſit maximũ eius regionis. ſunt enim alia velut ſtagna. Erat autẽ mare illud in parte occidentali terræ, ſed proxima lateri Septẽtrionali. Vide paulo antè, verſ. 10. Veniendo לבוא ad ingreſſum. ſiue introitum. i. pergentibus in Sedad. 16 חHamáth חמת Subaudiẽdũ, Et in tractu illo erant vrbes iſtæ, ſiue regiones, Hamath, &c.
17 Terminus גבול ſub. Septentrionalis qui incipit à Mari. Et plaga Aquilonaris. ואת פאת צפון: i. reſiduum, ſiue pars reliqua plagæ, ſiue lateris Septentrionalis. 18 Et plagam ופאת Et angulum, vel latus. Sic ſequenti verſu.
19 Plagã autem ופאת Angulũ autẽ. ſub. metiemini. A Thamár מתמר. i. ab Iericho quæ dicta eſt עיר התמרים Vrbs palmarũ. Meribóth מריבות. i. contentionum, vel contradictionum, de quibus Nume. 20. b. 13. d. 24, & Pſal. 95. 8. Torrentem נחלה ſub. AEgypti. Et hæc eſt, &c. ואת פאת תימנה נגבה: & plagam Meridionalem ad Auſtrum. i. reliquam partem plagæ, ſiue lateris Meridionalis.
22 Sortiemini eam in hær. vo. תפילו אותה בנחלה לכם Ad verbum, cadere facietis eam in hæreditatem vobis. i. miſſis ſortibus diuidetis eam inter vos vt ipſam poſſideatis Vobiſcum cad. in hæred. אתכם יפלו בנחלה. i. quaſi miſſis ſortibus partem ſuam terræ poſſidebunt vobiſcum inter tribus Iſrael.

Et erit,in tribu in qua peregrinatur peregrinus , ibi dabitis illi 23
hæreditatem eius,dixit Dominus Iehouáh. Cap. XLVIII.

Sortes ſeptem tribuum.

ET hæc″nomina tribuũ:″à fine Aquilonis ad latus viæ ה Hethlón 1
veniẽdo ה Hamáth,ה Haẓár,ע Enán,& terminum Dammeẇſec
ad Aquilonem,ad latus ה Hamáth(erunt ei *limites iſti à*″plaga Orienta
li vſque ad Occidentem)Dan″vna.

Et iuxta terminum Dán à plaga Orientali vſque ad plagam Ma 2
ris,Aẇſér vna.

Et iuxta terminum Aẇſér,à plaga Orientali vſque ad plagã Oc- 3
cidentalem,Naphthalí vna.

Et iuxta terminum Naphthalí à plaga Orientali vſque ad plagã 4
Occidentalem,Menaẇſſéh vna.

Et iuxta terminum Menaẇſſéh, à plaga Orientali vſque ad plagã 5
Occidentalem,אEphráim vna.

Et iuxta terminũ אEphráim , à plaga Oriẽtali vſque ad plagam 6
Occidentalem,Reאubén vna.

Et iuxta terminum Reאubén, à plaga Oriẽtali vſque ad plagam 7
Occidentalem,Iehudáh vna.

Et iuxta terminum Iehudah,à plaga Orientali vſque ad plagam 8
Occidentalẽ , erit″oblatio ſpõtanea quam offeretis quinque & vi-
ginti milium *calamorum* latitudinis,& longitudinis ſicut vnaquæque
partium,à plaga Orientali vſque ad plagam Occidentalem: eritq;
ſanctuarium in medio eius.

Repetuntur partes poſſeſſionis ſacerdotum & templi.

Oblatio illa quam offeretis Iehouæ, *erit* longitudinis quinque 9
& viginti milium,& latitudinis decem milium *calamorum*.

Et iſtorum erit oblatio ſancta,nempe ſacerdotibus:ad Aquilo- 10
nem,quinque & viginti milia *calamorum longitudinis*:& ad Occidentẽ,
latitudinis decem milia:& ad Orientem,latitudinis decem milia:
ad Meridiẽ præterea longitudinis quinque & viginti milia.& erit
ſanctuarium Iehouæ in medio eius.

Sacerdotibus *inquam* ſanctificatis de filiis צSadóc,qui″cuſtodie- 11
runt cuſtodiam meã, qui non errauerunt quum errarent filii Iẇſ
raאél,ſicut errauerunt *alij* Leuitæ.

Erit *itaque* eis oblata *terra* de oblatione terræ, ſanctitas ſanctitatũ 12
iuxta terminum Leuitarum.

Leuitarum.

Leuitarum autem *portio* iuxta″terminum ſacerdotum , quinque 13
& viginti milium lõgitudinis & latitudinis decẽ milium.tota lon
gitudo, quinque & viginti milium,& latitudo decem milium.

Non vendent autem″ex eo,nec commutabunt, neque tranſfe- 14
rent″primitias terræ,quia″ſanctitas *eſt* ipſi Iehouæ.

Porrò quinque milia quæ ſuperſunt in latitudine ſuper quinq; 15
& viginti milia,″erunt profana ciuitati *ædificandæ* in habitationem,
″& in ſuburbanum,& erit vrbs ipſa″in medio eius.

Ciuitatis.

″Hæ *ſunt* autem dimenſiones eius:ad plagam Aquilonarem *erat* 16

23 In tribu autem quacũque fuerit aduena,ibi dabitis poſſeſſionem illi, ait Dominus Deus. Cap. XLVIII.

1 ET hæc nomina tribuum à finibus Aquilonis iuxta viam Hethalon pergentibus Emath , atriũ Enan terminus Damaſci:ad Aquilonem iuxta viam Emath: (& erit ei plaga Orientalis mare,)Dan vna.

2 Et ad terminum Dan,à plaga Oriẽtali vſq; ad plagam Maris , Aſer vna.

3 Et ſuper terminum Aſer,à plaga Orientali vſque ad plagam Maris, Nephthali vna.

4 Et ſuper terminũ Nephthali,à plaga Orientali vſque ad plagam Maris, Manaſſe vna.

5 Et ſuper terminum Manaſſe, à plaga Oriẽtali vſque ad plagam Maris, Ephráim vna.

6 Et ſuper terminum Ephráim, à plaga Orientali vſque ad plagam Maris, Ruben vna.

7 Et ſuper terminum Ruben, à plaga Orientali vſque ad plagam Maris, Iuda vna.

8 Et ſuper terminũ Iuda , à plaga Orientali vſque ad plagam Maris,erũt primitiæ quas ſeparabitis,vigĩtiquinque milibus latitudinis, & longitudinis ſicuti ſingulæ partes,à plaga Oriẽtali vſque ad plagã Maris,& erit ſanctuarium in medio eius.

9 Primitiæ quas ſeparabitis Domino, longitudo vigintiquinque milibus, & latitudo decem milibus.

10 Hæ autem erunt primitiæ ſanctuarii ſacerdotum :ad Aquilonem longitudinis vigintiquinque milia , & ad Mare latitudinis decem milia , ſed & ad Oriẽtem latitudinis decem milia, & ad Meridiem longitudinis vigintiquinque milia. & erit ſanctuariũ Domini in medio eius. B

11 Sacerdotibus ſanctuarium erit de filiis Sadoc, qui cuſtodierunt ceremonias meas , & non errauerunt quum errarent filii Iſrael , ſicut errauerũt & Leuitæ.

12 Et erunt eis primitiæ de primitiuis terræ ſanctum ſanctorum, iuxta terminum Leuitarum.

13 Sed & Leuitis ſimiliter iuxta fines ſacerdotum,vigintiquinque milia lõgitudinis, & latitudinis decem milia. omnis longitudo, viginti & quinque milium,& latitudo decem milium.

14 Et non venundabunt ex eo, neque mutabũt,neque tranſferentur primitiæ terræ,quia ſanctificatæ ſunt Dño.

15 Quinque milia autem quæ ſuperſunt in latitudine per vigintiquinque milia , profana erunt vrbis in habitaculum, & in ſuburbana: & erit ciuitas in medio eius.

16 Et hæ menſuræ eius: ad plagam Septẽtrionalẽ,quingẽta & quatuor mi-

IN CAPVT XLVIII.

1 Nomina tribuum: שמות השבטים .i.hæc ſunt nomina partium[ſiue portionum]quæ ſumuntur à tribubus ipſis. A fine Aquil.ad latus מקצה צפונה אל־יד In fine[vel extremo]Septentrionis iuxta locũ. Plaga פאת limite.angulo.termino.parte. Vna. אחד: ſub.erit tribus.vel portio. 8 Oblatio ſpont.quam off. התרומה אשר־תרימו ſeparatio quam ſeparabitis.i.conſecrabitis. Intelligit de tota illa oblatione,id eſt portione illa terræ quæ dicanda erat Domino,quæ ſcilicet continebat tres partes,nempe portionem ſacerdotum, portionem Leuitarum,& portionem[ſiue poſſeſſionem]vrbis:quas poſtea particulariter declarat.

11 Cuſtodierunt cuſt.m. שמרו משמרתי Vide ſimilia ſuprà cap.44.d.15. 13 Terminum גבול .i.portionem.

14 Ex eo, ממנו .i.ex ſua portione. Primitias ראשית Vocat hic primitias, quod paulo antè verſu 12,vocauerat oblationem,quòd ſolerent ſeparare primitias,& eas offerre Domino. Sanctitas *eſt*,&c. קדש ליהוה: Hebraiſmus,Deo ſunt dicatæ,& conſecratæ.

15 Erunt profana חול־הוא nam vrbs collata portionibus ſacerdotum & Leuitarum,erat velut profana. Et in ſuburbanum, ולמגרש Vide ſuprà cap.45.a.2. In medio eius. בתוכה: ſub.partis,ſiue portionis.

16 Hæ *ſunt* autem &c. ואלה מדותיה וגו׳ Id eſt,vrbs ipſa ſiue locus vrbis habebit in quatuor ſuis lateribus tam in longitudine quàm in latitudine quatuor milia cum quingentis calamis. Erit ergo latitudo æqualis longitudini,& contrà. Latitudo autem ſumitur à Septentrione ad Meridiem:& longitudo ab Oriente ad Occidentem,idq; e per latera oppoſita.

lia:& ad plagam Meridianam, quin-
genta & quatuor milia:& ad plagam
Orientalem, quingenta & quatuor
milia:& ad plagam Occidẽtalẽ,quin-
genta & quatuor milia.
C Erunt autem ſuburbana ciuitatis,
ad Aquilonẽ ducenta quinquaginta,
& ad Meridiẽ ducenta quinquaginta,
& ad Oriẽtẽ ducẽta quinquagita mi
lia,& ad Mare ducẽta quinquaginta.
Quod autẽ reliquum fuerit in lon-
gitudine ſecũdum primitias ſanctua-
rii,decem milia in Orientem,& decẽ
milia in Occidentem, erunt ſicut pri
mitiæ ſanctuarii: & erunt fruges eius
in panes his qui ſeruiunt ciuitati.
Seruiẽtes autem ciuitati,operabũ
tur ex omnibus tribubus Iſrael.
Omn es primitiæ, vigintiquinque
milium, per viginti quinque milia in
quadrum, ſeparabuntur in primitias
ſanctuarii, & in poſſeſſionẽ ciuitatis.

Quod autem reliquum fuerit,prin
cipis erit ex omniparte primitiarum
ſanctuarii, & poſſeſſionis ciuitatis e-
regione vigintiquinque millium pri-
mitiarum vſque ad terminum Orien
talem:ſed & ad mare eregione vigin
tiquinque milium vſque ad terminũ
Maris,ſimiliter in partibus principis
erit: & erunt primitiæ ſanctuarii, &
ſanctuarium templi in medio eius.
De poſſeſſione autem Leuitarum,
& de poſſeſſione ciuitatis in medio
partium principis erit,inter terminũ
Iuda & inter terminum Beniamin,&
ad principem pertinebit.
Et reliquis tribubus, A plaga Oriẽ
tali vſque ad plagam Occidentalem,
Beniamin vna.
D Et contra terminum Beniamin, à
plaga Orientali vſque ad plagam Oc
cidentalem,Simeon vna.
Et ſuper terminum Simeonis à pla
ga Orientali vſque ad plagam Occi-
dentalem,Iſſachar vna.
Et ſuper terminum Iſſachar, à pla
ga Orientali vſque ad plagam Occi-
dentalem,Zabulon vna.
Et ſuper terminum Zabulon, à pla
ga Orientali vſque ad plagam Maris,
Gad vna.
Et ſuper terminum Gad,ad plagam
Auſtri in Meridiẽ:& erit finis de Tha
mar,vſque ad Aquas contradictionis
Cades,hæreditas cõtra mare magnũ.
Hæc eſt terra quam mittetis in ſor
tem tribubus Iſrael: & hæ partitio-
nes earum,ait Dominus Deus.
Et hi egreſſus ciuitatis:A plaga Se-
ptentrionali quingentos & quatuor
milia menſurabis.

quingentorũ & quatuor miliũ: & ad plagã Auſtralẽ quingentorũ
& quatuor miliũ:& ad plagã Orientalẽ, quingẽtorũ & quatuor mi
liũ: & ad plagam Occidentalem,quingentorũ & quatuor milium.
17 Subur banũ verò vrbi,erit ad Aquilonẽ″quinquaginta & ducen
torum,& ad Occidentem quinquaginta & ducentorum.
18 Quod autem reliquum fuerit in ipſa lõgitudine,eregione″obla-
tionis ſanctæ, *erunt* decem milia ad Orientem, & decem milia ad
Occidentem,″eritque eregione illius oblationis ſanctæ: fructus au
tem eius erit in panem″ſeruientibus vrbi.
19 ″Hi autẽ qui ſeruiẽt vrbi,ſeruiẽt ei ex omnibus tribubꝰ Iשraél.
20 Tota oblatio iſta *erit* quinque & viginti milium ″cum quinque
& viginti milibus:″quadratã offeretis oblationem ſanctam cum
poſſeſſione vrbis.
21 Quod autem reliquum fuerit,principis erit,*reliquum inquam* hinc & Principis.
inde″ad oblationem ſanctam, & ad poſſeſſionem vrbis eregione
quinque & viginti milium *totius* oblationis, vſque ad terminum O
rientalem:& ad Occidentem eregione quinque & viginti milium
vſque ad terminum Occidentalẽ,eregione partium,principis erit:
erítque″oblatio ſancta,& ſanctuarium domus″in medio eius.
22 ″A poſſeſſione enim Leuitarũ, & à poſſeſſione vrbis,*quæ* in me-
dio *eius ſunt* quod principis erit,inter terminum Iehudáh & termi-
num Biniamín principis erit.
23 Porrò reſiduũ tribuum *ſic ſe habebit*:à plaga Orientali vſque ad pla Sortes reliquarũ tribuum.
gam Occidentalem,Biniamín″vna.
24 Et iuxta terminum Biniamín, à plaga Orientali vſque ad plagã
Occidentalem,שSimıyón vna.
25 Et iuxta terminum שSimıyón,à plaga Orientali vſque ad plagã
Occidentalem, Iשſachár vna.
26 Et iuxta terminum Iשſachár, à plaga Orientali vſque ad plagã
Occidentalem,Zebulún vna.
27 Et iuxta terminum Zebulún,à plaga Oriẽtali vſque ad plagam
Occidentalem,Gad vna.
28 Et iuxta terminum Gad, ad plagã Meridionalem ad Auſtrum,
erit limes regionis Meridionalis, & erit terminus *ille Meridionalis*″à Thamár *vſque*
ad Aquas Meribáh *in* Cadéש *&*″torrẽtem *qui decurrit* in mare magnũ.
29 Hæc eſt terra quam″ſortiemini in hæreditatẽ tribubus Iשraél,
& hæ″portiones earum,dixit Dominus Iehouáh.
30 Hi autem *erunt* exitus vrbis,ad plagam Aquilonarem,quatuor mi
lia & quingenti *calami* in menſura.

17 Quinquaginta & ducentorum. חמשים ומאתים ſub. calamorum in latitudine. nam longitudo eius ſumebatur ſecundum longitudinem vrbis. Erat ergo vrbs tota, nempe cum ſuo ſuburbano, lata quinque milia calamorum, & longa totidem. nam ſuburbanum illud habebat ad Septentrionem & Meridiem ſimul quingentos cubitos pro latitudine totius vrbis:& ad Orientem & Occidentem totidem pro lõgitudine illius vrbis. 18 Oblationis ſanctæ תרומת הקודש .i. portionis Leuitarum & Sacerdotum:ſic dictæ quòd portionem vrbis vocaſſet profanam. Eritque eregione,&c. והיה לעומת וגו' .i. id quod reliquum fuerit ad Occidentem,erit etiam eregione,&c. Seruientibus vrbi. לעובדי העיר: .i. agricolis, vinitoribus, patribuſfamiliãs,& his qui curabant ac parabant cibum & neceſſaria vrbi. colent enim agros illos vtrinque. 19 Hi autem,&c. והעוכד וגו' Iſti enim erunt qui ſeruient vrbi, *&* ſeruient,&c.
20 Cum quinque & vig. mil. בחמשה ועשרים אלף ſuper vigintiquinque milia. Quadratam רביעית q.d. tota illa oblatio complectens portionem Sacerdotum & Leuitarum,& poſſeſſionem vrbis,erit quadrata.
21 Ad oblationem לתרומת iuxta oblationem.i. ex vtroque latere oblationis ſanctæ, & poſſeſſionis vrbis. Epilogus eſt. Vide ſuprà eadem,cap. 45.a.6. Oblatio ſancta, תרומת הקודש .i. portio Sacerdotum & Leuitarum,vt verſu 18. In medio e. בתוכה: portionis ſcilicet principis. 22 A poſſeſſione,&c. ומאחוזת וגו' Eadem dicere videtur quæ præcedenti verſu 21. nam limites deſcribit. Aut dicit quòd portio illa principis in cuius medio erit poſſeſſio ſacerdotum, Leuitarũ,& vrbis,erit inter portionem Iuda & inter portionem Beniamin. habebit enim Iudam à Septentrione,& Beniamin à Meridie. 23 Vna. אחד: Vt ſuprà, verſu 2.
28 A Thamár,&c. מתמר וגו' Capite præcedenti, verſu 19, plena eſt locutio, A Thamar vſque ad Aquas Meriboth,&c.i. portio Gad erit in limite Meridionali Terræ ſanctæ,qui incipiet à Iericho,& contendet ad Aquas contentionis Cades,& ad torrentẽ AEgypti qui influit in Mare mediterraneum. vide præcedenti capite, verſu 19. Torrentem,&c. נחלה על־הים hæreditatem quæ eſt iuxta mare.
29 Sortiemini in hæred. תפילו מנחלה Ad verbum, cadere facietis de hæreditate.i. eam miſſis ſortibus diuidetis iure hæreditario poſſidendam. Vide capite præcedenti, verſu 22. Portiones e. מחלקותם Ad verbum, diuiſiones earum.

Portæ ciuitatis.

Et portæ illæ vrbis *erunt* ſecundum nomina tribuum Iשſraאél: 31
portæ tres ad Aquilonem, porta Rואeubé vna, porta Iehudáh vna,
porta Leui vna.
Et ad plagam Orientalem, quatuor milia & quingenti *calami*: por 32
tæq; tres, ʹporta Ioסéph vna, porta Biniamin vna, porta Dã vna.
Ad plagam etiam Meridianam, quatuor milia & quingenti *cala-* 33
mi in menſura: & portæ tres, porta שSimעyón vna, porta Iשſſachár
vna, porta Zebulún vna.
Ad plagam verò Occidentalem, quatuor milia & quingenti *cala* 34
mi: *&* portæ eorum tres, porta Gad vna, porta Aשſér vna, porta Na-
phthalí vna.
ʹPer circuitum, octo & decem milia *calamorum*: & nomen vrbis ex 35
eo die, Iehouáh illic.

31 Et portæ ciuitatis in nominibus tri
buũ Iſrael: portæ tres à Septentrione,
porta Rubẽ vna, porta Iuda vna, por
ta Leui vna.
32 Et ad plagam Orientalem, quingẽ
tos & quatuor milia: & portæ tres,
porta Ioſeph vna, porta Beniamin
vna, porta Dan vna.
33 Et ad plagam Meridianam, quingẽ
tos & quatuor milia metieris: & por
tæ tres, porta Simeonis vna, porta
Iſſachar vna, porta Zabulon vna.
34 Et ad plagam Occidentalẽ, quingẽ
tos & quatuor milia: & portæ corũ
tres, porta Gad vna, porta Aſer vna,
porta Nephthali vna.
35 Per circuitum, decẽ & octo milia:
& nomen ciuitatis ex illa die, Domi-
nus ibidem.

Prophetia Danielis, Hebraicè דניאל

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Cap. I.

Captiuitatẽ Ioacim Regis Iuda refert Propheta.

ʹAnno Tertio regni Iehoiacím Regis Iehudáh, venit Ne- 1
buchadnexſár Rex Babél Ieruשſaláĩ, & obſedit eã.
Dedítque Dominus in manũ eius ipſum Iehoiacím Regem Ie- 2
hudáh, & partem vaſorũ domus Dei, ʹ& deduxit eos in terrã שSi-
nyár, indomum dei ſui, & vaſa intulit ʹin domum theſauri dei ſui.

De filiis captiuis iubet Rex eligi, qui doceantur literas & linguam Chaldæorum.

ʹDixítque Rex ad Aשſpenáz principem ʹeunuchorum ſuorum, 3
ʹvt adduceret de filiis Iשſraאél, *&* de ſemine ʹregni, & de ʹprincipib⁹,
Pueros ʹin quibus non eſſet vlla ʹmacula, ʹ& decoros aſpectu, ʹ& 4
eruditos in omni ſapientia, ʹ& ſcientes ſcientiam, ʹ& intelligentes
cogitationem, & in quibus eſſent vires ʹvt ſtarent in palatio Regis:
& vt doceret eos literas, & linguam Chaשſdím.

Annona regia eis conſtituitur.

Et conſtituit eis Rex ʹdemenſum per ſingulos dies, de portione 5
cibi regii, & de vino ʹpotus ſui, & vt enutriat eos annis tribus, ʹvt
exactis illis ʹſtarent coram Rege.
Fuerunt autem inter eos de filiis Iehudáh, Daniél, חHananiáh, 6
Miשſaאél & עAzariáh.
Quibus impoſuit princeps eunuchorum nomina, impoſuit e- 7
nim Danieli *nomen* ʹBelteשſaxſár, & חHananiáh שSadrách, & Mi-
שſaאéli Meשſách & עAzariáh עAbed-negó.

VETVS.

Cap. I. 4. Reg. 24. b.

1 Anno Tertio regni
IoacimRegis
Iuda, venit Na
buchodonoſor
Rex Babylo-
nis in Ieruſalem, & obſedit eam.
2 Et tradidit Dominus in manu eius
Ioacim Regem Iudæ, & partem va-
ſorum dom⁹ Dei, & aſportauit ea in
terram Sennaar, in domũ dei ſui, &
vaſa intulit in domũ theſauri dei ſui.
3 Et ait Rex Aſphenez præpoſito eu
nuchorum, vt introduceret de filiis Iſ
rael, & de ſemine regio, & tyrannorũ,
4 Pueros in quibus nulla eſſet macu-
la, decoros forma, & eruditos omni
ſapientia, cautos ſcientia, & doctos
diſciplina, & qui poſſent ſtare in pala
tio Regis: vt doceret eos literas, &
linguam Chaldæorum.
5 Et cõſtituit eis Rex annonam per
ſingulos dies de cibis ſuis, & de vino
vnde bibebat ipſe: vt enutriti tribus
annis, poſtea ſtarent in conſpectu
Regis.
6 Fuerunt ergo inter eos de filiis Iu-
dæ, Daniel, Ananias, Miſael, & Aza-
rias.
7 Et impoſuit eis præpoſitus eunu-
chorum, nomina: Danieli, Baltaſſar:
Ananiæ, Sidrach: Miſaeli, Miſach: &
Azariæ, Abdenago.

B

32 Porta Ioſeph ושער יוסף Ad verbum, & porta Ioſeph. Redundat ו. 35 Per circuitum סביב ſub. vrbis. q. d. totus ambitus vr-
bis erit, &c.

IN CAPVT I.

1 Anno tertio בשנת שלוש .i. ſub finem anni tertii. Ieremias cap. 25. a. 1, Anno, inquit, quarto Iehoiacim filii Ioſiiáhu Regis Iehudáh, ip-
ſe eſt annus primus Nebuchadneſar Regis Babel. Annus primus Nabuchodonoſor incurrit in annum tertium Ioacim & quartum: fuitque
Rex creatus ſub finem tertii anni Ioacim. Dicitur autem annus quartus Ioacim fuiſſe primus Nabuchodonoſor, à maiori parte.
2 Et deduxit eos ויביאם Relatiuum ſine antecedente .i. Ioacim & ſocios Iudæos concaptiuos. In domum theſauri dei ſui. בית אוצר
אלהיו: Hæc domus cõtinebatur in palatio ipſius Nabuchodonoſor. ſic intelligendũ vt cõcordet cũ eo quod dicitur 2. Paral 36. b. 7, Poſuit
ea in palatio ſuo in Babel. 3 Dixitque ויאמר Dixerat autem. vel, Præceperat autem. Eunuchorum ſ. סריסיו nobilium ſuo-
rum. Princeps eunuchorum, vel aulicorum, ſiue nobilium is videtur fuiſſe qui ſeculis poſterioribus fuit magiſter palatii vel aulæ apud Ro-
manos principes. Vt adduceret להביא ſub. è Ieruſalem. Regni המלוכה regio .i. de ſtirpe regia. Principibus, הפרתמים: du-
cibus, nobilibus. Hæc vox ſignificat magnos principes. Macula, מאום .i.
4 In quibus non eſſet אשר אין־בהם Ad verbum, *in* quibus non *eſſet* in eis. Redundat, in eis, more Hebræorum. ושובי מראה Ad ver-
defectus. q. d. non mutilos neque deformes. Seipſum mox declarat, quum dicit, decoros aſpectu. Et decoros aſp. ומשכילים בכל־חכמה Ad ver-
bum, & bonos aſpectu .i. decoros forma. Et eruditos in omni ſap. ומשכילים בכל־חכמה induſtrióſque in omni ſapiẽtia. Alii, & qui inge
nioſi eſſent in, &c. Et ſcientes ſci. ויודעי דעת & peritos ſcientiarum. Alii, cautos ſcientia. Alii, præditi ſcientia .i. facundos & elegantes,
vt alios docere poſſent. Et intelligentes cogit. ומביני מדע & intelligentes eruditionẽ. Alii, pollentes intellectu. Alii, intelligentes co-
gnitionem .i. ſagaci ingenio & perſpicaci. Vt ſtarent, &c. לעמוד וגו׳ .i. qui per ætatem apti eſſent miniſterio Regis.
5 Demenſum per ſing. dies, דבר־יום ביומו Ad verbum, rem diei in die ſuo .i. quotidianum victum. Potus ſui, משתיו Ad verbum,
potuum ſuorum .i. variis vini generibus quibus vti ſolebat. Vt exactis illis, ומקצתם Ad verbum, & à fine illorum. ſub. trium anno-
rum. Starent coram Rege. יעמדו לפני המלך: Hebraiſmus, pro, apti eſſent miniſterio Regis. Integrã locutionem habes Ezec. 44. c. 11.
7 Belteשſaxſar] Nomina ſunt Chaldæa, quòd eſſent ipſis Chaldæis magis familiaria.

Propoſuit autem Daniel in corde ſuo ne pollueretur de menſa Regis, neque de vino potus eius: & rogauit eunuchorum præpoſitum ne contaminaretur.

(Dedit autem Deus Danieli gratiã & miſericordiam in conſpectu principis eunuchorum.)

Et ait princeps eunuchorũ ad Danielem, Timeo ego dominum meum Regem qui conſtituit vobis cibum & potum: qui ſi viderit vultus veſtros macilentiores præ cæteris adoleſcentibus coæuis veſtris, condemnabitis caput meum Regi.

C Et dixit Daniel ad Malaſar, quem conſtituerat princeps eunuchorum ſuper Danielem, Ananiam, Miſaelẽ, & Azariam,

Tẽta nos obſecro ſeruos tuos diebus decem, & dentur nobis legumina ad veſcendum, & aqua ad bibẽdũ.

Et contemplare vultus noſtros, & vultus puerorum qui veſcuntur cibo regio: & ſicut videris, facies cum ſeruis tuis.

Qui audito ſermone huiuſcemodi, tentauit eos diebus decem.

Poſt dies autẽ decem apparuerunt vultus eorum meliores & corpulentiores præ omnibus pueris qui veſcebantur cibo regio.

Porrò Malaſar tollebat cibaria, & vinum potus eorum: dabátque eis legumina.

Pueris autem his dedit Deus ſcientiam & diſciplinam in omni libro &

D ſapientia: Danieli autem intelligentiam omniũ viſionum & ſomniorũ.

Cõpletis itaque diebus, poſt quos dixerat Rex vt introducerentur, introduxit eos præpoſitus eunuchorũ in conſpectu Nabuchodonoſor.

Quúmq; eis loquutus fuiſſet Rex, non ſunt inuenti tales de vniuerſis vt Daniel, Ananias, Miſael, & Azarias: & ſteterunt in conſpectu Regis.

Et omne verbum ſapientiæ & intellectus quod ſciſcitatus eſt ab eis Rex, inuenit in eis decuplum ſuper cunctos ariolos & magos qui erãt in vniuerſo regno eius.

Fuit autem Daniel vſque ad annũ primum Cyri Regis.

Cap. II.

IN anno ſecundo regni Nabuchodonoſor, vidit Nabuchodonoſor ſomnium, & conterritus eſt ſpiritus eius, & ſomnium eius fugit ab eo.

8 Propoſuit verò Daniél in corde ſuo ne pollueret ſe in portio- Daniel abſtinet à cibis Regis Babyloniorum.
ne cibi regii, & in vino ″potus eius, petiuítque à principe eunucho-
rum ne pollueret ſe.
9 ″(Dederat autem Deus Danielẽ in miſericordiã & in miſericor-
dias coram principe eunuchorum.)
10 Dixítque princeps eunuchorum ad Danielem, Timeo dominũ
meum Regem qui conſtituit eſcam veſtram ″& potum veſtrum:
″qui ſi viderit vultus veſtros ″macilentiores pueris qui ſunt ″ſimiles
vobis, ″condemnabitis caput meum Regi.
11 Et dixit Daniél ″ad Melẍſár quẽ conſtituerat princeps eunucho-
rum ſuper Daniél, חHananiáh, Miשſaאél, & עAzariáh,
12 ″Tenta obſecro ſeruos tuos diebus decem, ″déntque nobis de le-
guminibus ″vt comedamus: & aquam vt bibamus.
13 ″Et videãtur coram te vultus noſtri, & vultus puerorum qui ve-
ſcuntur parte cibi regii: & vt videris, fac cum ſeruis tuis.
14 Morem igitur geſſit eis in hoc, & tentauit eos diebus decem.
15 In fine autem dierum decem viſus eſt vultus eorum melior, &
pinguiores carne *viſi ſunt* præ cæteris pueris qui veſcebantur portio-
ne cibi Regii.
16 ″Quare Melẍſár tollebat portionẽ cibi eorum, & vinum potus
eorum, & dabat eis legumina.
17 Porrò pueris iſtis ″quatuor dedit Deus cognitionem, & intelligẽ- Horum puerorũ ſcientia & diſciplina.
tiam ″in omnibus literis & ſapientia: ″at Daniél intellexit *ultra illos*
omnem viſionem & ſomnia.
18 Elapſis autẽ diebus, poſt quos dixerat Rex vt introduceret eos,
introduxit eos princeps eunuchorum coram Nebuchadneẍſár.
19 Et loquutus eſt cum eis Rex, ″& non eſt inuentus de vniuerſis il-
lis ſicut Daniél, חHananiáh, Miשſaאél, & עAzariáh: ″& ſteterunt cõ-
ram Rege.
20 ″Et *in* omni verbo ſapientiæ *&* intelligentiæ quod ſciſcitatus eſt
ab eis Rex, inuenit eos ″decẽ partibus ſupra omnes ″genethliacos,
& aſtrologos qui erant in toto regno eius.
21 ″Fuítque Daniel ″vſque ad annum primum Chóreשs Regis.

Cap. I I.

1 ANno autem ſecundo regni Nebuchadneẍſár, ſomniauit Ne- Somniũ Nabuchodonoſor.
buchadneẍſár ſomnia, ″& contritus eſt ſpiritus eius, & ſom-
nus eius fractus eſt ei.

8 Potus e. משתיו vt paulo antè verſu 5. 9 Dederat autem Deus, &c. ויתן האלהים וגו' Hebraiſmus, Effecerat Deus vt eſſet
gratioſus & charus illi principi, vt id peteret ab ipſo.
10 Et potũ veſtrũ: ואת־משתיכם Vt paulo antè, verſu 5. Qui ſi, &c. אשר למה וגו' Ad verbũ, qui quamobrẽ videbit vultus veſtros pal-
lidos præ adoleſcentibus qui ſunt iuxta ſimilitudinem veſtrã, & condemnabitis caput meum Regi? q.d. Cur cõmittam vt ſi videat vos pal-
lidos, triſtes & mœſtos, macilentóſque vultus veſtros, plectar capite? Macilentiores pueris זעפים וגו' triſtiores pueris. ſub. vul-
tibus. turbulentiores. magis tetricos. Similes vobis, כגלכם Ad verbum, ſecundum ſimilitudinem veſtram. i. vobis ſimiles conditione
& ætate, Quidã legunt cũ ב, בגלכם in captiuitate veſtra. Condemnabitis, &c. וחיבתם וגו' i. efficietis vt Rex curet caput meum tollen-
dum. q.d. accuſabor læſæ maieſtatis. 11 Ad Melẍſár אל־המלצר Quidam ſcribunt, ה in hoc proprio nomine eſſe eſſentiale, & legẽ-
dum Hamelſar. 12 Tenta נס Proba. Alii, Periculum fac de ſeruis tuis. Déntque no. ויתנו־לנו ſub. miniſtri tui. Vt come-
damus: ונאכלה Ad verbum, & comedemus. ו pro vt, & ſic mox.
13 Et videantur ויראו Et videbuntur. vel, apparebũt. i. Quum præbebunt ſe viſendos vultus noſtri. q.d. Quũque ſpectatæ fuerint abs
te formæ noſtræ. 16 Quare Melẍſar tollebat ויהי וגו' Ad verbum, Et fuit, Melſar auferebat. i. curabat aſportandũ domum ſuam.
17 Quatuor dedit ארבעתם נתן להם Ad verbum, quatuor ipſis dedit ipſis. Redundant duo relatiua, more Hebræorum. In omnibus
literis, בכל־ספר in omni literatura. i. in omnibus ſcientiis, quibus vtebantur homines cum quibus verſabantur. Intelligit omne genus do-
ctrinæ ac eruditionis. At Daniél, &c. ודניאל וגו' at Daniel intelligentiam habuit in omni viſione. Alii, Danielem autem intellige-
re fecit omnem viſionem & ſomnia. immiſſa ſcilicet à ſe, non vana ſomnia.
19 Et non eſt inuentus de vniu. il. ולא נמצא מכולם & non ſunt inuenti ex omnibus illis. ſub. adoleſcẽtibus qui alebãtur cibo regio.
Et ſteterunt coram Rege. ויעמדו לפני המלך: Hebraiſmus vt ſuprà verſu 5. facti ſunt miniſtri Regis.
20 Et *in* omni, &c. וכל וגו' Et *in* omni re ſapientiæ, intelligentiæ. i. in omni ſcientia ardua ac profunda, in qua ſcilicet opus eſt acuto ac
ſubtili ingenio. Decem partibus עשר ידות. i. decuplo doctiores. Geneth. *&* aſtrol. החרטומים האשפים phyſiologos, *&* aſtrolo-
gos. vel *doctiores* omnibus ariolis & magis. Vide capite ſequenti, verſu 2. 21 Fuítque ויהי ſub. ſtans. i. ſtetit coram Regibus, &c. hoc
eſt, Miniſtrauítque Daniel Regibus Babylonis vſque, &c. Vſque ad annum pr. עד־שנת אחת Ad verbum, vſque ad annum primi. i. qui
numerabatur primus.

IN CAPVT II.

1 Et contritus eſt ותתפעם & fractus eſt. i. cœpit animo eſſe turbato ac perterrito, & interruptus eſt ſomnus eius, ita vt non poſſet vl-
trà dormire.

Accerſitis magis quærit ab eis & ſomniū & ſomnii interpretationem.

ʹIuſſit ergo Rex conuocari ʹgenethliacos, aſtrologos, ʹ& malefi- 2
cos, ʹ& chaשſdím, vt indicarent Regi ſomnia ſua: venerūt itaque,
& ſteterunt coram Rege.
Dixítque ad eos Rex, Somnium ſomniaui, ʹ& contritus eſt ſpiri 3
tus meus vt ſcirem ſomnium.
Et loquuti ſunt chaשſdím ad Regem ʹSyriacè, ʹRex, in æternum 4
viue. Dic ſomnium ſeruis tuis, & interpretationem indicabimus.
Reſpondit Rex, & dixit ad chaldæos, ʹRes à me receſſit: niſi in- 5
dicaueritis mihi ſomnium, & interpretationem eius, in fruſta ʹeffi-
ciemini, & domus veſtræ in ſterquilinium ponentur.
Quòd ſi ſomnium & interpretationem eius indicaueritis, dona 6
& munera, & honorem magnum recipietis ʹà conſpectu meo: pro-
pterea ſomnium & interpretationem eius indicate mihi.
Reſponderunt ſecundò, & dixerunt, Rex ſomnium dicat ſeruis 7
ſuis, & interpretationem eius indicabimus.
Reſpōdit Rex, & dixit, Certè cognoſco quòd tempus redimitis, 8
propterea quòd videatis quòd receſſerit à me ʹres.
Quòd ſi ſomnium non indicaueritis mihi, vnica eſt ʹſententia *de* 9
vobis: certè ſermonem ʹmendacem ʹ& corruptum præparaſtis vos
vt dicatis coram me, ʹdonec tempus mutetur. quamobrem ſom-
nium dicite mihi, & intelligam quòd interpretationem eius ʹindi-
care poſſitis mihi.

Reſpondēt ſe nō poſſe indicare.

Reſponderunt chaldæi coram Rege, atque dixerunt, Non eſt 10
homo ſuper terram qui verbum Regis poſſit indicare: præterea,
nullus *antea* ʹRex, Princeps, aut Poteſtas tale quid interrogauit ʹvl
lum genethliacum, & aſtrologum, & chaldæum.
Porrò verbū quod Rex poſtulat, ʹgraue eſt, nec alius eſt qui in- 11
dicet corā Rege, præter ʹDeos quorū habitatio ʹcum carne nō eſt.

Iubet Rex omnes ſapientes Babylonis interfici.

Ob id Rex *fuit* in ira & furore magno: ʹ& iuſſit vt perderent om- 12
nes ſapientes Babél.
ʹItaque lex egreſſa eſt, & ſapientes interficiebantur: & quæſiue- 13
runt Danielem, & ſocios eius vt interficerentur.
Tūc Daniél ʹreſpondit ſapientiā & prudētiā ad Arióch principē 14
carnificū Regis, qui egreſſus fuerat vt interficeret ſapiētes Babél.
Reſpondit *inquam*, & dixit ipſi Arióch præfecto Regis, Quamob- 15
rem decretum ʹfeſtinauit à facie Regis? Tunc rem *omnem* indicauit
Arióch Danieli.

Petit Daniel tēpus ſibi dari ad quæſtionem diſſoluendam.

Et Daniél ʹingreſſus eſt, & petiit à Rege vt tempus daret ſibi, & 16
interpretationem indicaret Regi.
Tunc Daniél domum ſuam ʹperrexit: & חHananiáh, Miשſaאél, 17
& yAzariah ſociis ſuis rem ipſam indicauit.

2 Præcepit ergo Rex vt conuocaren-
tur arioli, & magi, & malefici, & chal-
dæi, vt indicarent Regi ſomnia ſua:
qui quum veniſſent, ſteterunt coram
Rege.
3 Et dixit ad eos Rex, Vidi ſomniū,
& mente confuſus ignoro quid vide-
rim.
4 Reſponderúntque chaldæi Regi
Syriacè, Rex in ſempiternum viue:
dic ſomnium ſeruis tuis, & interpre-
tationem eius indicabimus.
5 Et reſpondens Rex, ait chaldæis,
Sermo receſſit à me: niſi indicaueritis
mihi ſomnium & coniecturam eius,
peribitis vos, & domus veſtræ publi-
cabuntur.
6 Si autem ſomnium & cōiecturam
eius narraueritis, præmia & dona, &
honorem multum accipietis à me: ſō-
nium igitur, & interpretationem ei⁹
indicate mihi.
7 Reſponderunt ſecūdò, atque dixe-
runt, Rex ſomnium dicat ſeruis ſuis,
& interpretationē illius indicabim⁹. B
8 Reſpondit Rex, & ait, Certè noui
quòd tempus redimitis, ſciētes quòd
receſſerit à me ſermo.
9 Si ergo ſomnium non indicaueri-
tis mihi, vna eſt de vobis ſententia,
quòd interpretationem quoque fal-
lacem & deceptione plenam compo
ſueritis, vt loquamini mihi donec tē-
pus pertranſeat. ſomnium itaque di-
cite mihi, vt ſciam quòd interpreta-
tionem quoq; eius verā loquamini.
10 Reſpondentes ergo chaldæi coram
Rege, dixerunt, Non eſt homo ſuper
terram, qui ſermonem tuū, Rex, poſ-
ſit implere: ſed neq; Regum quiſquā
magnus & potens, verbum huiuſce-
modi ſciſcitatur ab omni ariolo, &
mago, & chaldæo.
11 Sermo enī quē tu quæris, Rex, grā
uis eſt: nec reperietur quiſquā qui in-
dicet illum in conſpectu Regis: exce-
ptis Diis quorum non eſt cum homi-
12 nibus conuerſatio.
Quo audito, Rex in furore & in ira
magna præcepit vt perirent omnes
ſapientes Babylonis.
13 Et egreſſa ſententia, ſapientes in-
terficiebantur: quærebantúrque Da-
niel & ſocii eius vt perirent. C
14 Tūc Daniel requiſiuit de lege atque
ſententia ab Arioch principe militiæ
Regis, qui egreſſus fuerat ad interfi-
ciendos ſapientes Babylonis.
15 Et interrogauit eū qui à Rege po-
teſtatem acceperat, quam ob cauſam
tam crudelis ſententia à facie Regis
eſſet egreſſa. Quum ergo rem indicaſ
ſet Arioch Danieli,
16 Daniel ingreſſus, rogauit Regem
vt tempus daret ſibi ad ſolutionem
indicandam Regi.
17 Et ingreſſus eſt domum ſuam: Ana
niæque, & Miſaeli, & Azariæ ſociis
ſuis indicauit negotium:

2 Iuſſit ergo ויאמר Ad verbum, Et dixit. Genethliacos לחרטומים phyſicos.i.peritos rerum & cauſarum naturalium. Et malefi-
cos ולמכשפים & incantatores.diuinos. Et chaשſdim ולכשדים & chaldæos.intelligit homines ſuperſtitioni deditos, qui ſolebant ſe to-
tos dedere vanis artibus ac ſcientiis. 3 Et contritus eſt &c. ותפעם רוחי וגו׳ Vt primo verſu, cōturbatus eſt ſpiritus meus vt ſcirem,
&c.q.d.cœpi eſſe animo conturbato dum conabar reminiſci [ſiue recordari] ſomnii mei.
4 Syriacè, ארמית.i.lingua Aramæa ſiue Chaldæa. Rex מלכא Hinc vſque ad initiū octaui capitis Daniel Chaldaico vtitur ſermone.
5 Res à me receſſit: מלתה מני אזדא .i.Iam nō memini eius quod ſomniaui. Efficiemini, תתעבדון.i.cōcidemini.ſiue diſcerpemini.
6 A conſpectu meo: מן קדמי .i.à me. 8 Res.: מלתא .i.ſomnium. 9 Sententia דתכון lex *de* vobis.i. quæ fertur cōtra
vos.q.d.omnes moriemini. Mendacem כדבה fallacem.i.vanum. Et corruptum ושחיתה .i.inutilem. Donec tempus mutetur.
עד די עדנא ישתנא .i.donec negotia aliò me pertrahant. Indicare poſſ.mihi.: תחוונני Ad verbum, indicabitis mihi.
10 Rex, princeps מלך רב Rex *quantumuis* magnus. Vllū geneth.&c. לכל חרטום וגו׳ vllum phyſicū, aut aſtrologum, aut chaldæum.
11 Graue eſt, יקירה rarum eſt.i.difficile.nam quæ pretioſa ſunt, rara & inuentu difficilia ſunt. Deos אלהין Angelos. Alii, ſpiritus
ipſos. Cum carne עם בשרא .i.cum hominibus. 12 Et iuſſit ואמר Ad verbum, & dixit.
13 Itaque lex egreſſa eſt, ודתא נפקת Et decretum egreſſum eſt.ſub.ab ore Regis, ſiue à Rege.i.Rex tulit ſententiam.
14 Reſpōdit ſap.& prud. התיב עטה וטעם reſpōdit conſiliū & prudentiā.i.ſapientiā & prudentiā.hoc eſt, ſapienter ac prudenter reſpon-
dit. Ita doctus ex Hebræis. Quidā, reſpondit *ſuper* cōſilio & edicto. Alii, interceſſit cōſilio atque decreto apud Arióch. fortaſſe quia התיב re-
dire fecit ſignificat. 15 Feſtinauit מהחצפה.i.qua de cauſa decretū hoc adeò feſtinātèr ac præcipitanter edictū eſt & latū à Rege t A-
lii, publicatū eſt. 16 Ingreſſus eſt, &c. על ובעא וגו׳ .i.ingreſſus eſt ad Regē, & petiit ab eo. 17 Perrexit: אזל, nēpe impetrata licētia.

Vt quærerẽt miſericordiam à facie Dei cæli ſuper ſacramẽto iſto, & non perirent Daniel & ſocii eius, cum cæteris ſapientibus Babylonis.

Tunc Danieli myſterium per viſionem nocte reuelatum eſt: & benedixit Daniel Deum cæli.

Et loquutus ait,¶Sit nomẽ Domini benedictum à ſeculo & vſque in ſeculum: quia ſapientia & fortitudo ei⁹ ſunt.

Et ipſe mutat tempora & ætates: transfert regna atque conſtituit: dat ſapientiam ſapientibus, & ſcientiam intelligentibus diſciplinam.

D Ipſe reuelat profunda & abſcondita: & nouit in tenebris conſtituta, & lux cum eo eſt.

Tibi Deus Patrũ meorũ cõfiteor, téque laudo quia ſapientiam & fortitudinem dediſti mihi: & nunc oſtendiſti mihi quæ rogauimus te, quia ſermonem Regis aperuiſti nobis.

Poſt hæc Daniel ingreſſ⁹ ad Arioch quem conſtituerat Rex vt perderet ſapientes Babylonis, ſic ei loquutus eſt, Sapientes Babylonis ne perdas: introduc me in conſpectũ Regis, & ſolutionem Regi narrabo.

Tũc Arioch feſtinus introduxit Danielem ad Regem, & dixit ei, Inueni hominẽ de filiis trãſmigrationis Iudæ, qui ſolutionem Regi annuntiet.

Reſpondit Rex, & dixit Danieli cuius nomen erat Baltaſar, Putáſne verè potes mihi indicare ſõniũ quod vidi, & interpretationem eius?

F Et reſpondens Daniel coram Rege, ait, Myſterium quod Rex interrogat, Sapientes, Magi, & Arioli, & Aruſpices nequeunt indicare Regi:

Sed eſt Deus in cælo reuelans myſteria, qui indicauit tibi Rex Nabuchodonoſor, quæ ventura ſunt in nouiſſimis temporibus. Somnium tuũ, & viſiones capitis tui in cubili tuo, huiuſcemodi ſunt,

Tu Rex cogitare cœpiſti in ſtratu tuo quid eſſet futurũ poſt hæc: & qui reuelat myſteria, oſtendit tibi quæ ventura ſunt.

Mihi quoque nõ in ſapientia quæ eſt in me plus quàm in cunctis viuentibus, ſacramentum hoc reuelatũ eſt: ſed vt interpretatio Regi manifeſta fieret, & cogitatiões mẽtis tuæ ſcires.

Tu Rex videbas, & ecce quaſi ſtatua vna grandis: ſtatua illa magna & ſtatura ſublimis ſtabat contra te, & intuitus eius erat terribilis.

Hui⁹ ſtatuæ caput, ex auro optimo erat: pectus autem & brachia, de argẽto: porrò venter & femora, ex ære.

18 Et miſericordias ʺpetiuerunt à facie Dei cæli ſuper ſecreto iſto,
neʺperirent Daniél & ſocii eius, cum aliis ſapientibus Babél.
19 Tunc Danieli in viſione noctis ſecretum reuelatum eſt: quamobrem Daniélʺbenedixit Deo cæli. Danieli reuelat myſterium Dominus.
20 Loquutus eſt *autem* Daniél, & dixit,ʺSit nomen Dei benedictum Gratiarũ actio.
à ſeculo & vſque in ſeculum,ʺquia ſapientia & fortitudo eius eſt.
21 Et ipſe mutat tempora,ʺ& ætates: aufert Reges, & conſtituit Re
ges: dat ſapientiam ſapientibus, & ſcientiãʺſcientibus intelligẽtiã.
22 Idem reuelatʺprofunda & abſcondita: nouit id quod eſt in tene
bris:ʺ& lux cum eo manet.
23 Tibi ô Deus Patrũ meorum confiteor, téque laudo quòd ſapiẽ- Confiteri & laudare.
tiam & fortitudinem dediſti mihi: nunc autem indicaſti mihi id
quod petiuimus à te: nam negotium Regis indicaſti nobis.
24 Quapropter Daniél ingreſſus eſt ad Arióch, quem conſtituerat Introducitur Daniel ad Regem.
Rex vt perderet ſapientes Babél: ʺperrexit, & ſic dixit ei, Sapientes
Babél ne perdas, introduc me coram Rege, & interpretationẽ Re-
gi indicabo.
25 Tunc Arióch cum feſtinatione introduxit Danielem in conſpe-
ctum Regis, & ſic dixit ei, Inueni virum de filiisʺcaptiuitatis Iehu-
dáh, qui interpretationem Regi notam faciet.
26 Reſpondit Rex, & dixit Danieli, cuius nomẽ erat Belteſaſsár,
ʺNunquid eſt tibi facultas notum faciendi mihi ſomnium quod
vidi, & interpretationem eius?
27 Reſpondit Daniél coram Rege, & dixit, Secretũ quod Rexʺin-
terrogat, nequaquam Sapiẽtes, Aſtrologi,ʺGenethliaci, Diuinato
res poſſunt indicare Regi:
28 Profectò eſt Deus in cælo qui reuelat ſecreta, ʺ& notum fecit Regi ſomnium indicat Daniel, & eius interpretationem.
Regi Nebuchad-neſsár quid futurum ſit in nouiſſimo dierum.
Somnium tuum, & viſio capitis tuiʺin cubili tuo, hoc eſt.
29 ʺTuæ ô Rex cogitationes in cubili tuo aſcenderunt *ſuper cor tuum*,
vt ſcires quid eſſet futurum poſthac: & qui reuelat ſecreta, indi-
cauit tibi quod futurum eſt.
30 Mihi autem non propter ſapientiam quæ ſit in me præ omni-
bus viuentibus, ſecretum hoc reuelatum eſt, ſed vt interpretatio-
nem Regiʺnotã faciant, & cogitationes cordis tui cognoſceres.
31 Tu Rexʺvidebas, & ecce ſtatua quædam grandis: ſtatua hæc quæ
adeò erat magna,ʺ& cuius gloria erat ſublimis, ſtabat eregione tui,
ʺ& forma eius terribilis.
32 ʺHuius ſtatuæ caput *erat* ex auro optimo, pectus eius & brachia
eius argentea, venter eius & femoraʺeius ærea.

18 Petiuerunt למבעא Ad verbum, vt peterent. vel, quærerent. q.d. dederunt operam vt quærerent. hoc eſt, interim orauerunt Deum vt reuelaret eis illud ſomniũ. Quidam omiſſo ו in ורחמין, & conuerſo ordine vertunt, Vt quærerent miſericordias à facie, &c. Alii, Miſericordiam quoque à Deo cæli petendam eſſe, &c. Perirent Dan. & ſoc. e. יהובדון דניאל וחברוהי perderent Danielem & ſocios eius.

19 Benedixit בריך .i. gratias Deo egit. q.d. faſſus eſt hanc viſionem ab eo accepiſſe: propterea in laudes eius erupit.

20 Sit להוא וגו׳ Ad verbũ, Vt ſit nomen eius Dei, &c. q.d. Par eſt [vel opto, ſiue precor] vt ſit nomen eius, nempe Dei benedictũ. eſt enim relatiuum cum antecedente. Quia ſapientia, &c. די חכמתא וגו׳ cuius ſapientia & potentia eſt. i. qui eſt author & largitor ſapientiæ & prudentiæ.

21 Et ætates: וזמניא & occaſiones. Quidam vertunt, Qui temporum viciſſitudini moderatur. Scientibus intelligentiam. לידעי בינה׃ pollentibus intelligentia. hoc eſt doctis.

22 Profunda & abſcõ. עמיקתא ומסתרתא .i. res difficiles, arduas & abſtruſas. Et lux cũ eo ma. ונהירא עמה שרא׃ .i. author eſt lúcis.

24 Perrexit אזל q.d. ingreſſus eſt inquam. 25 Captiuitatis Iehudáh גלותא די יהוד transmigrationis Ieh. i. ex Iudæis captiuis.

26 Nunquid &c. האיתך וגו׳ Potéſne indicare mihi. Túne potes. 27 Interrogat, שאל petit. requirit. Genethliaci חרטומין phyſici, vt ſuprà verſu 2. 28 Et notũ fecit והודע qui indicauit. vel, & *ille quidem* indicauit. In cubili t. על משכבך ſuper lectũ tuũ.

29 Tuæ &c. אנתה וגו׳ Ad verbum, Tu Rex, cogitationes tuæ ſuper lectum tuum aſcenderunt. ſub. in mentem tuam. Id eſt, Tu ô Rex dum iaceres in cubili tuo cœpiſti cogitare quidnam futurum eſſet poſtea. 30 Notam faciant, יהודעון indicent. nempe Angeli aut homines. vel Deus per Angelos, aut homines. Alii, indicarent. i. vt interpretatio Regi indicetur. ſiue manifeſtetur. aut indicaretur.

31 Videbas, חזה הוית Ad verbum, videns eras. i. videbaris videre ſtatuam. Et cuius glo. erat ſubl. וזיוה יתיר & cuius ſplẽdor erat eximius. Verti poteſt per parentheſin ſic, Et ecce ſtatua quædam grandis (ſtatua hæc magna erat, & ſplendor eius eximius) ſtabat eregione tui. Et forma eius terr. ורוה דחיל׃ & aſpectus eius formidabilis. i. aſpectu plena erat terrorum.

32 Huius ſtatuæ caput הוא צלמא ראשה Hæc *eſt* ſtatua, *cuius* caput erat, &c. vel, eius ſtatuæ caput erat, &c.

Crura eius ferrea,pedes ei⁹ partim *erant* ferrei, & partim fictiles. 33
'Aſpiciebas,donec abſciſſus eſt'lapis,qui nõ manibus *abſciſſus erat:* 34
& percuſſit ſtatuã in pedib⁹ eius ferreis & fictilib⁹, cõtriuítq; eos.
Tunc contrita ſunt pariter ferrum,teſta,æs,argentum, & aurũ, 35
factáque ſunt tanquã quiſquiliæ'de areis æſtatis,'quas eleuat ven
tus,& nullus locus inuentus eſt eis:lapis autem qui percuſſerat ſta
tuam,effectus eſt mons magnus, & repleuit totam terram.
Hoc *eſt* 'ſomnium: interpretationem quoque eius dicemus co- 36
ram Rege.
Tu Rex,es'Rex Regum:quia Deus cæli regnum,'potentiam, & 37
fortitudinem,& gloriam dedit tibi.
Et in omni *loco* in quo habitant filii hominũ,beſtiæ agri, & volu 38
cres cæli,*ea* tradidit in manu tua , '& dominium tuum *eſt* in omni-
bus ipſis.tu es caput illud aureum.
Et poſt te ſurget regnum aliud'minus te:& regnũ tertium aliud 39
æreum,quod dominabitur vniuerſæ terræ.
Et regnum quartum erit'forte ſicut ferrum : quomodo autem 40
ferrum comminuit & domat omnia , & vt ferrum quod'conterit
omnia iſta:*ita* comminuet & conteret.
Quòd autem vidiſti pedes & digitos partim fictiles'figuli,& par 41
tim ferreos,'regnum diuiſum erit, & de plantario ferri erit in eo,
quemadmodum vidiſti ferrum miſtum cum teſta lutea.
Porrò digiti pedum partim ferrei & partim fictiles , *ſignificant quòd* 42
ex parte regnum erit forte, & ex parte erit 'contritum.
Quòd autem vidiſti ferrum miſtum cum teſta lutea,'miſcebũ- 43
tur ſemine hominis,ſed non adhærebunt ſibi alter cum altero,ſi-
cut ferrum 'non miſcetur cum teſta.
De regno Chriſti æterno.
Porrò tempore 'Regũ iſtorũ, ſuſcitabit Deus cæli regnũ,quod 44
in æternum non corrumpetur,& regnum iſtud populo alteri non
relinquetur:comminuet, '& conſummabit omnia iſta regna : &
ipſum ſtabit in æternum.
Lapis Chriſtus.
Quemadmodũ vidiſti quòd de mõte abſciſſus eſt lapis,qui ma 45
nibus *abſciſſus* non eſt, & comminuit ferrũ, æs, teſtam,argẽtum, &
aurum,*ita* Deus magnus indicauit Regi illud quod futurum eſſet
poſthac.'& verum eſt ſomnium,& fidelis eſt interpretatio eius.
Daniel à Rege exaltatur.
Tũc Rex Nebuchadnezſár corruit in faciẽ ſuã,& Danieli incur- 46
uauit ſe,& ſacrificium'ſuffitúmque dixit vt ſacrificarent'ei.
Loquutus eſt Rex ad Danielẽ , & dixit, Verè *noui* quòd Deus ve- 47
ſter eſt Deus deorum,& Dominus Regum,atque reuelator ſecre-
torum,quòd potuiſti reuelare ſecretum hoc.
Tunc Rex Danielem magnificauit, & munera multa & magna 48
dedit ei, præfecítque eũ vniuerſæ prouinciæ Babél, & principem

Tibiæ autẽ,ferreæ: pedũ quædam pars erat ferrea,quędã autem fictilis.
Videbas ita , donec abſciſſus eſt lapis ſine manibus : & percuſſit ſtatuã in pedibus eius ferreis & fictilibus,& comminuit eos.
Tunc cõtrita ſunt pariter & ferrũ, teſta,æs,argentum,& aurum,& redacta quaſi in fauillam æſtiuæ areæ,quę rapta ſunt vento : nullúſque locus inuentus eſt eis:lapis autem qui percuſſerat ſtatuã , factus eſt mõs magnus, & impleuit vniuerſam terram.
Hoc eſt ſomnium: interpretationẽ quoque eius dicemus coram te,Rex. F
Tu Rex Regum es: & Deus cæli regnum &fortitudinem & imperium &gloriam dedit tibi.
Et omnia in quibus habitãt filii hominũ & beſtiæ agri, volucres quoq; cæli dedit in manu tua,& ſub ditione tua vniuerſa conſtituit.tu es ergo caput aureum.
Et poſt te cõſurget regnũ aliud minus te: & regnum tertium aliud æreũ, quod imperabit vniuerſæ terræ.
Et regnum quartum erit velut ferrum.quomodo ferrum comminuit & domat omnia: ſic comminuet & conteret omnia hæc.
Porrò quia vidiſti pedum &digitorum partẽ teſtæ figuli, & partem ferream:regnũ diuiſum erit, quod tamẽ de plantario ferri orietur , ſecundum quod vidiſti ferrũ miſtũ teſtæ ex luto.
Et digitos pedum ex parte ferreos & ex parte fictiles : ex parte regnum erit ſolidum, & ex parte contritum.
Quòd autem vidiſti ferrũ miſtum teſtæ ex luto,commiſcebuntur quidẽ humano ſemine , ſed non adhærebũt ſibi,ſicuti ferrum miſceri non poteſt teſtæ. G
In diebus autem regnorum illorũ ſuſcitabit Deus cæli regnum quod in æternum non diſſipabitur,& regnum eius alteri populo nõ tradetur: comminuet cutem , & conſumet vniuerſa regna hæc: & ipſum ſtabit in æternũ.
Secũdum quod vidiſti quòd de mõte abſciſſus eſt lapis ſine manibus, & comminuit teſtã,& ferrum, & æs, & argentum , & aurum, Deus magnus oſtẽdit Regi quæ vẽtura ſunt poſtea. & verum eſt ſomnium,& fidelis interpretatio eius.
Tunc Rex Nabuchodonoſor cecidit in faciem ſuam, & Danielem adorauit: &hoſtias,& incenſum præcepit vt ſacrificarent ei.
Loquens ergo Rex,ait Danieli,Verè Deus veſter,Deus deorũ eſt,& Dominus Regum,& reuelans myſteria: quoniam tu potuiſti aperire hoc ſacramentum.
Tũc Rex Danielẽ in ſublime extulit,& munera multa & magna dedit ei:& conſtituit eum principem ſuper

34 Aſpiciebas, חזה הוית Ad verbum,Aſpiciens eras. Lapis, אבן ſub.de monte,vt vides infrà,verſu 45.
35 De areis æſtatis, מן־אדרי־קיט .i.in quibus repurgari ſolet triticum tempore æſtatis. Quas eleuat,&c. 'ונשא המון וגו & abſtulit illas ventus,neque vllus locus inuentus eſt illis.i.nullibi poſtea inuentæ ſunt.q.d.diſparuerunt & euanuerunt.
36 Somniũ:חלמא ſub.quod vidiſti. 37 Rex Regũ מלך מלכיא.i.imperator & dominus totius orbis. Seipſum poſtea declarat. Potentiam,& fortitudinem, חסנא ותקפא opes & robur. 38 Et dominiũ,&c.'והשלטך וגו .i.dominũ omniũ illorũ cõſtituit te.
39 Minus te: ארע מנך inferius te.aut,demiſſius te.i.regno tuo.Inferius,qualis ſcilicet eſt proportio argenti ad aurum.
40 Forte ſicut ferrum: תקפא כפרזלא robuſtum tanquam ferrum. Conterit מרעע confringit.
41 Figuli, די־פחר .i.ex terra fictili. Regnum,&c.' מלכו וגו .i.id ſignificat regnum fore diuidendum,quódque radix eius erit ferrea,hoc eſt erit potens armis.Per hæc autem innuit fore in ea Repub.ſiue imperio Romano duo hominum genera,nempe homines fortes ac bellicoſos,qui quidem deſignantur per ferrum:& homines factioſos ac ſeditioſos,qui per teſtam ſignificantur.
42 Contritum.:תבירה fractum.i.fragile. 43 Miſcebuntur ſem.ho. מתערבין להון בזרע אנשא cõmiſti erunt ſemine humano. Per ſemen humanum intelligit multas ac varias nationes hominũ.acſi dicat, Imperium illud Romanũ admittet ſecum homines multarũ ac variarum nationũ,ſed nulla erit firma inter eos amicitia.Alii,cõmiſcebuntur ſemine humano:per connubia ſcilicet & affinitates. Nõ miſcetur לא מתערב .i.non cohæret:vt ſtet ſcilicet. 44 Regum iſt. די מלכיא אנון .i.imperii Romani. Et cõſummabit ותסף & ad finẽ perducet. 45 Et verum eſt ſomnium. :ויציב חלמא ומהימן פשרה ſubaudiendum aliquid,quale, hoc eſt ſomniũ,'& verum eſt.
46 Suffitúmque וניחוחין Ad verbum,ſuauitates.vel,fragrantias. Ei. :לה .i.in honorem eius.

omnes prouincias Babylonis: & præfectum magiſtratuum ſuper cunctos ſapientes Babylonis.

Daniel autem poſtulauit à Rege: & conſtituit ſuper opera prouinciæ Babylonis, Sidrach, Miſach, & Abdenago: ipſe autem Daniel erat in foribus Regis. Cap. III.

NAbuchodonoſor Rex fecit ſtatuam aureã altitudine cubitorũ ſexaginta, latitudine cubitorũ ſex, & ſtatuit eam in cãpo Dura prouinciæ Babylonis.

Itaque Nabuchodonoſor Rex miſit ad congregandos ſatrapas, magiſtratus & iudices, duces & tyrannos, & præfectos, omnéſque principes regionum, vt conuenirent ad dedicationem ſtatuæ quam erexerat Nabuchodonoſor Rex.

Tunc congregati ſunt ſatrapæ, magiſtratus, & iudices, duces & tyranni, & optimates qui erant in poteſtatibus cõſtituti, & vniuerſi principes regionũ, vt cõuenirẽt ad dedicationem ſtatuæ quã erexerat Nabuchodonoſor Rex: ſtabãt autẽ in cõſpectu ſtatuę quã poſuerat Nabuchodonoſor Rex,

Et præco clamabat valẽter, Vobis dicitur populis, tribubus & linguis,

In hora qua audieritis ſonitum tubæ & fiſtulæ, & citharæ, ſambucæ, & pſalterii, & ſymphoniæ, & vniuerſi generis muſicorum, cadentes adorate ſtatuam auream quam cõſtituit Nabuchodonoſor Rex.

Siquis autem non proſtratus adorauerit, eadem hora mittetur in fornacem ignis ardentis.

Poſt hæc igitur ſtatim vt audierunt omnes populi ſonitum tubæ, fiſtulæ & citharæ, ſambucæ, & pſalterii, ſymphoniæ, & omnis generis muſicorũ: cadentes omnes populi, tribus, & linguæ adorauerũt ſtatuam auream quã conſtituerat Nabuchodonoſor Rex.

Statímque in ipſo tempore accedẽtes viri Chaldæi accuſauerunt Iudæos:

Dixerúntque Nabuchodonoſor Regi, Rex in æternum viue.

Tu Rex, poſuiſti decretum vt omnis homo qui audierit ſonitum tubæ, fiſtulæ, & citharæ, ſambucæ & pſalterii, & ſymphoniæ, & vniuerſi generis muſicorum, proſternat ſe, & adoret ſtatuam auream:

Siquis autem non prócidens adorauerit, mittatur in fornacem ignis ardentis.

B Sunt ergó viri Iudæi, quos conſtituiſti ſuper opera regionis Babyloniæ, Sidrach, Miſach, & Abdenago: viri iſti contempſerunt, Rex, decretũ tuum: deos tuos non colunt, & ſtatuã auream quam erexiſti non adorant.

ʹpræfectorum vltra omnes ſapientes Babél.
49 Daniéאl autem poſtulauit à Rege, & præfecit ʹoperi prouinciæ
Babél, שSadrách, Meשſách, & עAbed nego: Daniאél autem *erat* ʺin
porta Regis. Cap. III.
1 NEbuchadnexſár Rex fecit ſtatuã auream: altitudo eius erat cu-
bitorum ſexaginta, latitudo eius cubitorum ſex: ſtatuit eam
in campo Durá, in prouincia Babél.
2 Porrò Nebuchadnexſár Rex miſit ad congregandum ʹSatrapas,
ʺPræfectos, & Duces, ʹAdargazeræos, Gedabraæos, Dethabraæos,
Thiphthaæos, & omnes præfectos prouinciarum vt venirẽt ad de-
dicationem ſtatuæ quam erexerat Nebuchadnexſár Rex.
3 Tunc cõgregati ſunt Satrapæ, Præfecti, & Duces, Adargazeraæi,
Gedabraæi, Dethabraæi, Tiphthaæi, & omnes præfecti prouincia-
rum, ad dedicationem ſtatuæ quã erexerat Nebuchadnexſár Rex:
& ſtabant coram ſtatua quam erexerat Nebuchadnexſár:
4 Præco autem clamabat ʺvalẽter, Vobis ʺdicitur populis, tribubꝰ,
& linguis,
5 ʹQuo tempore audieritis ſonitũ ʹcornu, fiſtulæ, citharæ, ſambu-
cæ, pſalterii, ſymphoniæ, & omnis *generis* ʺinſtrumenti muſici, cade-
tis, & adorabitis ſtatuã aureã quam erexit Nebuchadnexſár Rex.
6 Et quiſquis non conciderit & adorauerit, eadem hora proiicie-
tur intra fornacem ignis ardentem.
7 Quamobrem ʺcumprimum audierunt omnes populi ſonitum
cornu, fiſtulæ, citharæ, ſambucæ, pſalterii, & omnis *generis* muſici
inſtrumenti, conciderunt omnes populi, tribus, & linguæ, & a-
dorauerunt ſtatuam auream, quam erexerat Nebuchadnexſár
Rex.
8 Propterea in ipſo tempore acceſſerunt viri Chaשſdaín, ʹ& detu-
lerunt Iehudæos:
9 Loquuti ſunt *autem*, & dixerunt ad Nebuchadnexſár Regem, Rex
in æternum viue.
10 Tu Rex ʹpoſuiſti decretũ vt omnis homo qui audito ſono cor-
nu, fiſtulæ, citharæ, ſambucæ, pſalterii, & ſymphoniæ, & omnis *ge-
neris* inſtrumenti muſici cadat, & adoret ſtatuam auream:
11 Qui autem non conciderit, & adorauerit, proiiciatur intra for-
nacem ignis ardentem.
12 Sunt viri Iehudæi, quos conſtituiſti ʺſuper opera prouinciæ Ba-
bél, שSadrách, Meשſách, & עAbed negó: viri iſti ʹnon poſuerunt
ſuper te, ô Rex, rationem: deos tuos non colunt, ſtatuam auream
quam erexiſti non adorant.

Erigitur à Rege aurea ſtatua, quã adorari præcipit.

Accuſantur Sidrach, Miſach, & Abdenago, quód decretum regiũ contempſerint.

48 Præfectorum .סגנין magiſtratuum. tyrannorum. 49 Operi עַל־עֲבִידְתָּא .i. negotiis. Quidam vertunt, adminiſtrationi.
In porta בתרע vbi ſcilicet ſeniores ſolebant reddere ius populo.

IN CAPVT III.

2 Satrapas לאחשדרפניא magnates. principes magnos, qui ſemper vident faciem principis. Præfectos סגניא magiſtratus. vt capite præcedenti, verſu 48. Adargazeræos, &c. אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא Quidam hæc quatuor nomina ſic vertunt, nomophylacas, quæſtores, iuriſconſultos, iuſtitiæ executores. Alii, magiſtratus, exactores, optimates, præfectos. Alii, iudices, [vel præſides] tyrannos, optimates, præfectos. Vox pro qua Iudices vertunt quidam, ſignificat primarios iudices, & quaſi cuſtodes legum: quorum officium erat proſpicere vt decreta ſeruarentur à cæteris magiſtratibus.

4 Valenter, בחיל Ad verbum, in fortitudine. cum robore. Dicitur אמרין .i. præcipitur. Ad verbum, dicunt. ſub. iudices, ſiue magiſtratus, ó populi diuerſarum nationum

5 Quo tempore בעדנא די Cumprimum Cornu, קרנא tubæ. Inſtrumenti muſici זני זמרא muſices. i. inſtrumentorum muſicorum. 7 Cumprimum כה זמנא כדי Ad verbum, eodem tempore quando.

8 Et detulerunt Iehud. ואכלו קרציהון די יהודיא: Ad verbum, & accuſauerunt accuſationes eorũ Iudæorum. Quoties enim verbum אכל apud Chaldæos iungitur nomini קרץ ſignificat accuſare: quòd qui falſo accuſat aliquem, videtur quaſi eum abſumere ac vorare. optat enim illum perire. Accuſarunt igitur accuſationem Iudæorum, id eſt detulerunt, ſiue criminati ſunt Iudæos apud Regem. Quidam, Et accuſantes prodiderunt Iudæos. Vide ſimilem loquutionem infrà cap. 6. f. 24.

10 Poſuiſti decretũ שמת טעם .i. tuliſti legem, vel feciſti edictũ, quòd quicunque [ſub. conuocatus ad dedicationem ſtatuæ] audito, &c.

12 Super opera על־עבידת Vt ſuprà, cap. 2. g. 49. Non poſuerunt, &c. לא־שמו עליך מלכא טעם Phraſis Chaldæa, pro non habuerunt rationem tui. ſiue edicti tui, q. d. neglexerunt edictum tuum.

Hi ad Regem adducti, ſtatuā adorare iubentur.

Tunc Nebuchadneצſár ʼcum furore & ira dixit vt adducerent 13
שSadrách, Meשſách, & yAbed-negó: tum viri iſti adducti ſunt coram Rege.
Loquutus eſt Nebuchadneצſár, & dixit ad eos, Verúne eſt שSa- 14
drách, Meשſách, & yAbed-negó, quòd deum meum nō colitis, atque ſtatuam auream quam erexi, non adoratis?
Nunc ergo, eſtíſne parati vt tempore quo audieritis ſonitū cor 15
nu, fiſtulæ, citharæ, ſambucæ, pſalterii, & ſymphoniæ, & omnis generis inſtrumenti muſici, cadatis, & adoretis ſtatuam quam feci? ꝙ ſi non adoraueritis, in ipſa hora coniiciemini in medium fornacis ignis ardentis: & quis ille deus qui eruat vos de manibus meis?

Recuſant.

Reſponderunt שSadrách, Meשſách, & yAbed-negó, & dixerunt 16
Regi Nebuchadneצſár, ʼNon oportet nos ſuper hac re reſpondere tibi:
ʼEcce Deus noſter quem colimus, poteſt eruere nos de fornace 17
ignis ardente: & de manu tua, ô Rex, eruet.
Quòd ſi nō *eruat nos* notum ſit tibi ô Rex, quòd deum tuum non 18
adoramus, & ſtatuam quam erexiſti non colemus.

Mittuntur in fornacem.

Tunc Nebuchadneצſár repletus eſt furore, & imago vultus eius 19
immutata eſt ſuper שSadrách, Meשſách, & yAbed-negó: loquutus eſt, & iuſſit ſuccendere fornacem *pro* vna *vice* ſeptuplo magis quàm conſueuerant ſuccendere eam.
Et viris fortibus robore qui erāt in exercitu ſuo, præcepit vt li- 20
garent שSadrách, Meשſách, & yAbed-negó, vt coniicerent in fornacem ignis ardentem.
Tunc viri iſti vincti ſunt, ʼcum femoralibus ſuis, & tiaris ſuis, 21
& operimentis ſuis, & *aliis* veſtibus ſuis: proiectíque ſunt intra fornacem ignis ardentem.
Quapropter eo quòd verbum Regis vrgebat, & fornacem cura- 22
uerat accendendam valde, viros illos qui ʼextulerant שSadrách, Meשſách, & yAbed-negó, occidit flamma ignis.
Porrò iſti tres viri, שSadrách, Meשſách, & yAbed-negó, corrue- 23
runt intra fornacem ignis ardentem ligati.

Quæ ſequuntur, in Hebraicis codicibus non leguntur, ſed tantùm apud LXX.

Azariæ oratio, ſidei & humilitatis plena.

Et incedebant in medio flammæ, ʼlaudantes Deum, ac Domi- 24
num benedicentes.
Stans autē Azarias, ita orauit, oréq; aperto in medio igne dixit, 25
ʼBenedictus es Domine Deus Patrum noſtrorum, laudabile no 26
men tuum, atque in ſecula glorioſum:
Quoniam iuſtus es omnibus in rebus quas nobiſcum egiſti: & 27
omnia opera tua ſunt vera, ac rectæ viæ tuæ, omniáq; iudicia tua veracia.
ʼVera enim iudicia exercuiſti in omnibus quæ in noſipſos, ſan- 28

13 Tunc Nabuchodonoſor in furore & in ira præcepit vt adducerentur Sidrach, Miſach, & Abdenago: qui confeſtim adducti ſunt in cōſpectum Regis.
14 Pronuntiánſque Nabuchodonoſor Rex, ait eis, Veréne Sidrach, Miſach, & Abdenago deos meos non colitis, & ſtatuam auream quam erexi non adoratis?
15 Nunc ergo ſi eſtis parati, quacunq; hora audieritis ſonitum tubæ, fiſtulę, citharæ, ſambucæ, & pſalterii, & ſymphonię, omníſque generis muſicorū, proſternite vos, & adorate ſtatuam quam feci: quòd ſi non adoraueritis, eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentis: & quis eſt deus qui eripiet vos de manu mea?
16 Reſpondentes Sidrach, Miſach, & Abdenago, dixerunt Regi Nabuchodonoſor, Non oportet nos de hac re reſpondere tibi:
17 Ecce enim Deus noſter quem colimus, poteſt eripere nos de camino ignis ardentis, & de manibus tuis, ô Rex, liberare.
18 Quòd ſi noluerit, notū ſit tibi, Rex, quia deos tuos nō colim⁹, & ſtatuam auream quā erexiſti, non adoramus.
19 Tūc Nabuchodonoſor repletus eſt furore: & aſpectus faciei illius immutat⁹ eſt ſuper Sidrach, Miſach, & Abdenago, & præcepit vt ſuccenderetur fornax ſeptuplum quàm ſuccendi cōſueuerat.
20 Et viris fortiſſimis de exercitu ſuo iuſſit vt ligatis pedibus Sidrach, Miſach, & Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentis.
21 Et confeſtim viri illi vincti cū braccis ſuis, & tiaris, & calceamentis & veſtibus, miſſi ſunt in medium fornacis ignis ardentis. C
22 Nam iuſſio Regis vrgebat: fornax autem ſuccenſa erat nimis. Porrò viros illos qui miſerāt Sidrach, Miſach, & Abdenago, interfecit flāma ignis.
23 Viri autem hi tres, id eſt Sidrach, Miſach, & Abdenago, ceciderunt in medio camino ignis argētis colligati.
24 Et ambulabant in medio flammæ laudantes Deum, & benedicentes Domino.
25 Stans autē Azarias orauit ſic, aperiénſque os ſuum in medio ignis ait,
26 Benedictus es Domine Deus Patrum noſtrum, & laudabile & glorioſum nomen tuum in ſecula:
27 Quia iuſtus es in omnibus quæ feciſti nobis, & vniuerſa opera tua vera, & viæ tuæ rectæ, & omnia iudicia tua vera.
28 Iudicia enim vera feciſti iuxta om

13 Cum furore & ira ברגז וחמא cum ira & indignatione.i.vehementer iratus ac indignatus iuſſit, &c.
16 Non oportet nos, &c. לא־חשחין וגו׳ Non curamus nos. vel, Non eſt nobis curæ. q.d. Interrogatio tua non poſtulat, neque requirit reſponſionem: eſt enim inciuilis. 17 Ecce הן Certé.
21 Cum femoralibus. ſ. בסרבליהון cum ſarabalis ſuis. id eſt palliis, ſiue chlamydibus: hoc eſt vt erant induti palliis ſuis. Alii femoralia, ſiue ſubligacula interpretantur. 22 Extulerant הסיקו ſub. vſque ad orificium fornacis, vt illinc deiicerent cos extra ipſam. Deſcribit geſtum hominis deiicientis aliquid ex alto.

24 Laudantes Deum, &c. Hæc non extant in Hebræis, quemadmodum etiam indicat exemplar Toletanum, in quo hæc ſeparantur à contextu Hebraico, ac in Græco tantùm leguntur. Daniel ſcribit eos tres cecidiſſe in fornacem ignis ardentem, viſóſque quatuor à Rege ſolutos ambulantes in igne. 26 Benedictus es Domine, &c. εὐλογητὸς εἶ κύριε, id eſt Laudatus, aut prædicandus. Hebræi ברוך dicunt. Paulus ad Epheſ.1.a.3, εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατήρ. Itaque ſi poſthac hoc verbum nos vertamus Prædicare aut laudare, habes hic initio annotatum, vt πρὸς τὸ εὐλογεῖν referas.
28 Vera enim iudicia exerc. &c. καὶ κρίματα ἀληθείας ἐποίησας κατὰ πάντα, Ad verbum, Et iudicia veritatis feciſti ſecundum omnia. καὶ vim habet particulæ rationalis vt ſæpe ו apud Hebræos.

nia quæ induxiſti ſuper nos, & ſuper
ciuitatẽ ſanctã Patrum noſtrorũ Ieru
ſalem:quia in veritate & in iudicio in
duxiſti oĩa hæc ꝑpter peccata noſtra.
Peccauimus enim, & iniquè egim⁹ 29
recedentes à te: & deliquimus in omnibus.

Et præcepta tua nõ audiuimus,nec 30
obſeruauimus,nec fecimus ſicut pręceperas nobis vt bene nobis eſſet.

Omnia ergo quæ induxiſti ſup nos 31
& vniuerſa quæ feciſti nobis, vero iudicio feciſti.

Et tradidiſti nos in manibus inimi 32
corum noſtrorum iniquorũ & peſſimorũ, præuaricatorúmque, & Regi iniuſto & peſſimo vltra omnẽ terrã.

Et nunc non poſſumus aperire os, 33
confuſio,& opprobrium facti ſumus ſeruis tuis,& his qui colunt te.

D Ne,quæſumus,tradas nos in perpe 34
tuum propter nomen tuum,& ne diſſipes teſtamentum tuum:

Neque auferas miſericordiã tuã à 35
nobis ꝑpter Abrahã dilectũ tuũ,& Iſaac ſeruũ tuũ,& Iſrael ſanctũ tuum:

Quibus loquutus es,pollicẽs quòd 36
multiplicares ſemen eorum ſicut ſtellas cæli,& ſicut arenam quæ eſt in littore maris:

Quia Domine imminuti ſumuspl⁹ 37
quàm omnes Gentes, ſumúſque humiles in vniuerſa terra hodie ꝑpter peccata noſtra.

Et non eſt in tẽpore hoc Princeps, 38
& Dux,& Propheta,neque holocauſtum, neque ſacrificium, neque oblatio,neque incenſum,neque locus primitiarum coram te,

Vt poſſimus inuenire miſericordiã 39
tuam: ſed in anima contrita, & in ſpiritu humilitatis ſuſcipiamur.

Sicut in holocauſto arietum & tau 40
rorum, & ſicut in milibus agnorum pinguium: ſic fiat ſacrificium noſtrũ in cõſpectu tuo hodie,vt placeat tibi: quoniam non eſt confuſio confidentibus in te.

Et nunc ſequimur te in toto corde, 41
& timemus te, & quærimus faciem tuam.

Ne cõfundas nos: ſed fac nobiſcum 42
iuxta manſuetudinem tuam,& ſecundum multitudinem miſericordię tuę.

Et erue nos in mirabilibus tuis, & 43
da gloriam nomini tuo Domine.

Et confundantur omnes qui oſten- 44
dunt ſeruis tuis mala, confundantur in omni potentia, & robur eorum cõteratur:

Et ſciãt quia tu es Dominus Deus 45
ſolus, & glorioſus ſuper orbem terrarum.

ctámque ciuitatẽ Patrum noſtrorum Ieruſalem intuliſti: quoniã in veritate ac iudicio induxiſti hæc õnia propter peccata noſtra.

29 Peccauimus enim,″& iniquè egimus,qui defecerimus à te, atq; in omnibus deliquimus.

30 Qui nec audiuimus præcepta tua, nec conſeruauimus, nec quæ præceperas,vt nobis bene eſſet,præſtitimus.

31 Quæcunque ergo intuliſti nobis, & feciſti, vero iudicio feciſti.

32 Ac tradidiſti nos in manus hoſtium iniquorum,″deſertorúmq; *Dei*,infeſtiſſimorũ, tum Regi iniuſto,″ atque omnium qui ſunt in vniuerſa terra peſſimo.

33 Et nunc quidem os aperire nobis nõ licet:″dedecus,opprobriũque ſeruis tuis, cæteríſque qui te colunt,facti fuimus.

34 ″Ne igitur prorſus abiicias nos propter nomẽ tuum,″nec fœdus tuum diſſipes:

35 Nec tuam à nobis miſericordiam remoueas propter Abrahám à te dilectũ,′ & propter Iſaác ſeruũ tuum, ſanctúmq; tuum Iſraél:

36 Quibus loquutus es, eis promittens te ſemen eorum inſtar ſtellarum cæli, & arenæ quæ eſt in ora maris,multiplicaturum:

37 Quoniam Domine omnium populorum qui ſunt in orbe,maximè ſumus diminuti,hodiéq; in omni terra propter peccata noſtra humiliati.

38 Non eſt nobis Princeps hoc tempore,non Propheta,non Dux, non holocauſtum,non ſacrificium, non oblatio, non incenſum, ″non *denique* locus ſacrificandi coram te,

39 Vt miſericordiam tuam cõſequamur:″veruntamen quum animo ſimus contrito afflictóque ſpiritu,ſuſcipiamur abs te.

40 Et quaſi arietum taurorúmque holocauſta, ac multa milia agnorum pinguium tibi offerrentur, ita ſit hodie coram te ſacrificium noſtrum, ″atque in conſpectu tuo perlitetur : quoniam non pudefiunt ii qui fiduciam ſuam in te locarunt.

41 Et nunc te toto corde ſequimur, atque timemus, faciémque tuam quærimus.

42 Ne pudore nos afficias,″ſed pro tua benignitate,ac magnitudine miſericordiæ tuæ age nobiſcum.

43 Secundum miracula tua libera nos,ac nomini tuo gloriam Domine concilia.

44 Pudore verò afficiantur ″qui male tractauerunt ſeruos tuos,″atque tota cum ſua poteſtate confundantur, omníſque vis ipſorum conteratur:

45 Et cognoſcant te Dominum ſolum eſſe Deũ, atque in vniuerſo terrarum orbe glorioſum.

32 Deſertorúmque *Dei* infeſtiſſ. ἐχθίστων ἀποστατῶν inimiciſſimorum defectorũ.i.apoſtatarum, qui Deo vero derelicto ad impium idolorum cultum deſciuerant.Itaque vt quæ ſit eorum apoſtaſia intelligatur, addidi nomen Dei. Atque omnium,&c. καὶ πονηροτάτῳ παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν. Ad verbum,& improbiſſimo vltra omnem terram.i.omnium hominum qui ſunt in terra.

33 Dedecus, αἰσχύνη, pudor,& confuſio,propter turpitudinem ac indignitatem noſtram.eſt enim hæc miſerrima conditio noſtra probroſa τοῖς σεβομένοις σε cultoribus tuis.

34 Ne igitur prorſ.abiic.&c. μὴ δὴ παραδῷς ἡμᾶς εἰς τέλος ne igitur tradas nos in finem. id eſt in perpetuum.Hebraiſmus eſt. Nec fœdus,&c. καὶ μὴ διασκεδάσῃς τὴν διαθήκην σου. .i.ne dirumpas,ac reſcindas teſtamentum,aut fœdus tuum.

38 Non *denique* lo.&c. οὐ τόπος τοῦ καρπῶσαι ἐνώπιόν σου, non locus offerendis primitiis coram te.

39 Verũt.quũ animo&c. ἀλλ' ἐν ψυχῇ συντετριμμένῃ, καὶ πνεύματι ταπεινώσεως προσδεχθείημεν, ſed in anima contrita, & ſpiritu humilitatis ſuſcipiamur.vt videlicet hæc humilitas noſtra,atque animi mœror ſummæ calamitatis teſtis,apud te ſit loco opimi ſacrificii, quo nunc nos deſtituimur.Neque enim Deus cor contritum ac humiliatum deſpicit.

40 Atque in conſpectu tuo perlit. καὶ ἐκτελέσαι ὄπισθέν σου· perficiatur[aut compleatur]poſt te. ita enim legitur in omnibus Græcis codicibus.ſed aſſentior Theodoro Bezæ qui exiſtimat legendum ἔμπροσθέν σου ante[aut coram]te.Porrò ἐκτελέσαι dicitur quod Latinè litare aut perlitare,quum ſacrificium ita rite & oblatum,& acceptum eſt vt venia à Deo impetretur.

42 Sed pro tua benignit.&c. κατὰ τὴν ἐπιείκειάν σου,καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου. ſecundum manſuetudinem[aut clementiam[tuã,& ſecundum multitudinem miſericordiæ tuæ.

44 Qui malè tract.&c. οἱ ἐνδεικνύμενοι τοῖς δούλοις σου κακά, qui oſtẽderunt[.i.exhibuerunt]ſeruis tuis mala.i.qui eos iniuriis affecerunt,ac afflixerunt. Atque tota cum ſua poteſt,&c. καὶ καταισχυνθείησαν ἀπὸ πάσης δυναστείας & pudefiant ab omni potentia.id eſt, ab ea excidant cum dedecore, ac ignominia: qui nunc ita inſolenter atque intemperanter ſe efferunt,eam turpiter amittant.

Interim non ceſſabant,qui coniecerant eos miniſtri regii,forna 46
cem naphtha,pice, ſtupa,ſarmentóque ſuccendere,
'Adeò vt flamma,quum erupit , fornacem ad quadraginta no- 47
uem cubitos exuperaret:
Et quos circa eam Chaldæos offendit,concremauit. 48
Ab igni intacti Deum laudant.
Angelus autem Domini 'qui vnà cum Azariæ ſociis in fornacē 49
deſcenderat,
Diſcuſſa è fornace ignea flamma,'ſuſurrantem quaſi roſcidum 50
flatū in medio eius excitauit, 'vt ignis prorſus eos relinqueret in-
tactos & illæſos,nec vlla moleſtia afficeret.
Tum illi tres,'quaſi vno ore Deum in fornace decantabant,glo 51
riáque ac laude ita celebrabant,
Benedictus es Domine Deus Patrum noſtrorum, laudandus at- 52
que in perpetuum extollendus, benedictum eſt nomē gloriæ tuæ
ſanctum 'ſupra modúmque laudandum,atque 'ad æternitatem ſe-
culorum efferendum.
In templo ſanctæ maieſtatis tuæ es prædicandus,ſummíſque ac 53
ſempiternis celebrandus laudibus perquam glorioſus.
Prædicandus es in ſolio regni tui glorioſo, atque in omnia ſecu 54
la omni ſumma laude gloriáque decorandus.
Prædicandus es,'qui profunda abyſſorū perſpicias,ac ſuper Che 55
rubim ſedeas,æternis ſeculis percelebrandus,ac extollendus.
Prædicandus es in firmamento cæli,ſupráque modum celebrā- 56
dus,glorioſus in ſecula.
Omnia Domini opera prædicate Dominum, cúmque in ſecu- 57
la decantate atque extollite.
Angeli Domini prædicate Dominum,laudate eum,ac exaltate 58
in ſecula.
Prædicate cæli Dominum,laudate eum & exaltate in ſecula. 59
'Omnes aquæ ſupra cælos poſitæ prædicate Dominum, lauda- 60
te eum,ac exaltate in ſecula.
'Omnes Domini virtutes Dominum prædicate , eum laudate, 61
atque extollite in ſecula.
Sol & luna Dominum prædicate: eum laudate, atque extollite 62
in ſecula.
Stellæ cæli Dominum prædicate : eum laudate , ac exaltate in 63
ſecula.
Omnis imber,& ros prædicate Dominum:laudate eum, ac ex- 64
altate in ſecula.
'Omnes ſpiritus prædicate Dominum : laudate eum, atque ex 65
altate in ſecula.

46 Et non ceſſabant qui miſerant eos miniſtri Regis ſuccēdere fornacem naphtha, & ſtupa,& pice,& malleolis.
47 Et effundebatur flamma ſuper fornacem cubitis quadraginta nouem:
48 Et erupit, & incendit quos reperit iuxta fornacem de Chaldæis.
49 Angelus autem Domini deſcendit cum Azaria & ſociis eius in fornacē: & excuſſit flāmam ignis de fornace,
50 Et fecit medium fornacis quaſi ventum roris flantem,& non tetigit eos omnino ignis,neque cōtriſtauit,nec quicquam moleſtiæ intulit.
51 Tunc hi tres quaſi ex vno ore laudabant,& glorificabant,& benedicebant Deum in fornace,dicentes,
52 Benedict⁹ es Domine Deus Patrū noſtrorum,& laudabilis,& ſuperexaltatus in ſecula, & benedictum nomē gloriæ tuæ ſanctum & laudabile & ſuperexaltatum in omnibus ſeculis.
53 Benedictus es in tēplo ſancto gloriæ tuę,& ſuperlaudabilis & ſupergloriosus in ſecula.
54 Benedictus es in throno regni tui, & ſuperlaudabilis , & ſupergloriosus in ſecula.
55 Benedictus es qui intueris abyſſos, & ſedes ſuper Cherubim,& laudabilis & ſuperexaltatus in ſecula.
56 Benedictus es in firmamento cæli: & laudabilis & glorioſus in ſecula.
57 Benedicite omnia opera Domini Domino,laudate & ſuperexaltate eū in ſecula.
58 Benedicite Angeli Domini Dño,laudate & ſuperexaltate eum in ſecula. Pſal.148.
59 Benedicite cæli Domino , laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
60 Benedicite aquæ omnes quæ ſuper cælos ſunt Domino,laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
61 Benedicite omnes virtutes Domini Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
62 Benedicite ſol & luna Domino,laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
63 Benedicite ſtellæ cæli Domino,laudate,& ſuperexaltate eum in ſecula.
64 Benedicite omnis imber & ros Domino , laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
65 Benedicite omnis ſpiritus Domino , laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.

47 Adeò vt flam.&c. καὶ διεχεῖτο ἡ φλὸξ ἐπάνω τῆς καμίνου ἐπὶ πήχεις τεσσαράκοντα ἐννέα. ac diffundebatur flamma ſupra fornacem ad cubitos quadraginta nouem,& perrumpebat. 49 Qui vnà cum Azariæ ſociis ἅμα τοῖς περὶ τὸν ἀζαρίαν. qui ſimul cum iis qui circa Azariam Phraſis eſt Græca,pro ipſo Azaria,aut quod magis loco conuenit,pro iis qui cum Azaria vnà in fornace erant.
50 Suſurrantem quaſi roſc.&c. ἐποίησε τὸ μέσον τῆς καμίνου ὡς πνεῦμα δρόσου διασυρίζον. fecit medium fornacis quaſi ſpiritum roris ſibilantem,ac leniter ſpirantem.Hæc erat refrigeratio ad tollendum ardorem ignis peropportuna. Vt ignis pror.eos,&c. καὶ οὐχ ἥψατο αὐτῶν τὸ καθόλου τὸ πῦρ, καὶ οὐκ ἠνώχλησεν.& non attigit omnino eos ignis,neque læſit:οὐδὲ παρηνώχλησεν αὐτοὺς,neque conturbauit eos vel,nihil moleſtiæ illis exhibuit. 51 Quaſi vno ore,&c. ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ὕμνουν, quaſi ex vno ore laudabant Deum.Eſt enim ὕμνος laus Dei propria, quæ à veteribus olim cithara canebatur.Marc.14.c.26,diſcipuli Domini dicuntur ὑμνήσαντες, quū cœna confecta hymnum dixiſſent,in mōtem oliuarum egreſſi. 52 Supra modumque laudandum, ὑπεραινετὸν perquam laudabile.vtitur enim ſæpe hac præpoſitione ὑπὲρ vt ſignificet ſummas laudes quibus Deus ornandus & celebrandus eſt. Ad æternitatem,&c. ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας. ſuperexaltatū in ſecula. 55 Qui pro funda ab y.&c.ὁ βλέπων ἀβύσσους, ui vides abyſſos. Omnia enim patēt oculis Dei,etiā occultiſſima.
60 Omnes aquæ ſupra cælos ὕδατα πάντα τὰ ὑπεράνω τοῦ οὐρανοῦ, Aquæ omnes ſupra cælos.Intelligit aquas, quas Moſes dicit diuiſas eſſe ab aquis quæ ſunt ſub firmamento,aut expanſione.Aquæ autem illæ ſunt nubes atque exhalationes quæ è terra & mari in ſuperiorem aeris regionem excitantur.
61 Omnes Domini virtutes πᾶσαι αἱ δυνάμεις κυρίου Omnes potentiæ[ſiue poteſtates]Domini. Intelligit Spiritus cæleſtes & Angelos, per quos Deus ſuam virtutem exerit.Sic Paulus aliquot locis δυνάμεις nominat.
65 Omnes ſpiritus πάντα τὰ πνεύματα Ventos uidetur intelligere,& flatus qui è terra excitantur.

Benedicite ignis & æſtus Domino, laudate & ſuper exaltate eũ in ſecula.
66 Ignis & æſtus Dñm prædicate, laudate eum & exaltate in ſecula.

Benedicite frigus & æſtꝰ Domino, laudate & ſuper exaltate eũ in ſecula.
67 Frigus & æſtus Dñm prædicate, laudate eũ & exaltate in ſecula.

Benedicite rores & pruina Domino laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula.
68 Prædicate Dominum rores ʼpluuiæq; niuales, laudate eum exaltatéque in ſecula.

Benedicite gelu & frigus Domino, laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula.
69 Gelu ac frigus Dñm prædicate, eũ laudate ac exaltate in ſecula.

Benedicite glacies & niues Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
70 Pruinæ ac niues Dominum prædicate, eum laudate atque exaltate in ſecula.

Benedicite noctes & dies Domino, laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula.
71 Prædicate Dominum noctes & dies, laudate eum ac exaltate in ſecula.

Benedicite lux & tenebræ Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
72 Lux & tenebræ Dominum prædicate, eum laudate ac exaltate in ſecula.

Benedicite fulgura & nubes Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
73 Fulgura & nubes Dominum prædicate, eum laudate ac exaltate in ſecula.

Benedicat terra Dominum, laudet & ſuperexaltet eum in ſecula.
74 Dominũ prædicet terra, eúmque laudet atq; extollat in ſecula.

Benedicite montes & colles Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
75 Mõtes & colles Dominum prædicate, eum laudate ac exaltate in ſecula.

Benedicite vniuerſa germinãtia in terra Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
76 ʼCuncta terræ germina prædicate Dominum, laudate eum ac exaltate in ſecula.

Benedicite fontes Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
77 Prædicate fontes Dominũ, laudate eum ac exaltate in ſecula.

Benedicite maria & flumina Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
78 Maria flumináque prædicate Dominum, laudate eum ac exaltate in ſecula.

Benedicite cete, & omnia quæ mouentur in aquis Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
79 Ceti ʼ& omnia in aquis natantia prædicate Dominum, laudate eum ac exaltate in ſecula.

Benedicite omnes volucres cęli Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
80 Omnes cæli volucres Dominum prædicate, eum laudate ac exaltate in ſecula.

Benedicite omnes beſtiæ & pecora Domino, laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula.
81 Prædicate Dominum beſtiæ cunctæque pecudes, laudate eum ac exaltate in ſecula.

Benedicite filii hominum Domino, laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula.
82 ʼFilii hominum prædicate Dominum, laudate eum ac exaltate in ſecula.

Benedicat Iſrael Dominum, laudet & ſuperexaltet eum in ſecula.
83 Iſrael prædicet Dominũ, eúmq; laudet atque extollat in ſecula.

Benedicite ſacerdotes Domini Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
84 Sacerdotes Domini prædicate Dominum, laudate eum ac exaltate in ſecula.

Benedicite ſerui Domini Domino, laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula.
85 Serui Domini prædicate Dominum, laudate eum atque exaltate in ſecula.

Benedicite ſpiritus & animæ iuſtorum Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.
86 Spiritus & animæ iuſtorum Dominum prædicate, eúmque laudate ac exaltate in ſecula.

Benedicite ſancti & humiles corde Domino, laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula.
87 Prædicate Dominum ſancti atque humiles corde, laudate eũ ac exaltate in ſecula.

Benedicite Anania, Azaria, Miſael Domino, laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula: quia eruit nos de inferno, & ſaluos fecit de manu mortis, & liberauit nos de medio ardentis flammę, & de medio ignis eruit nos.
88 Anania, Azaria, Miſaélque Dominum prædicate, eúmque laudate ac exaltate in ſecula: quoniam eripuit nos ab inferis, mortíſque à poteſtate nos vindicauit, atque è media fornace flammis ardente, è medio inquam igne nos liberauit.

Confitemini Domino quoniã bonus, quoniam in ſeculum miſericordia eius.
89 Confitemini Domino quoniam bonus eſt, quoniam in ſeculũ miſericordia eius.

Benedicite omnes religioſi Domino Deo deorum, laudate, & confitemini ei, quoniam in omnia ſecula miſericordia eius.
90 Cuncti cultores Domini Deum deorum prædicate, laudate, ac recognoſcite, quoniã miſericordia eius ad omnia ſecula pertinet.

Hucuſque in Hebræo non habetur: & quæ poſuimus, de Theodotionis editione tranſlata ſunt.

68 Pluuiæque niuales, καὶ νιφετοί. Eſt autem νιφὰς καὶ νιφετός vehemens niuis defluxus. imber niualis confertim deſcendens.
76 Cuncta terræ ger. πάντα τὰ φυόμενα ἐν τῇ γῇ omnia germinãtia in terra. i. omnes plantæ, ac ſtirpes arboréſque. ſunt enim hæc omnia φυτὰ, aut φυόμενα. 79 Et omnia in aquis nat. &c. καὶ πάντα τὰ κινούμενα ἐν τοῖς ὕδασι, Omnia quæ mouentur in aquis. id eſt, animalia aquatilia, ἔνυδρα. Hebræi appellant הרמשת reptile, ſiue quod repit in aquis, Gene. 1. c. 21. 28.
82 Filii hominum Poſtquam appellauit cætera omnia rerum ac creaturarum genera quæ ſunt in cælo, aere, terra, marique, nunc venit ad homines quorum officium præcipuum eſt Deum laudare. In hac autem hominum προσφωνήσει eum ſeruat ordinem, vt ab vniuerſo hominum genere ad populum Dei peculiarem deſcendat, ab eóque ad certos homines ex populo Dei, eius cultores.

Fide in Deum liberãtur Sidrach, Miſach, & Abdenago ab igne.

Tũc Nebuchad-nexſár Rex obſtupuit, & ſurrexit properè: loqu 91
tus eſt, & dixit optimatibus ſuis, Nonne viros tres proiecimus in-
tra ignem ligatos? Reſponderunt, & dixerunt Regi, Verè Rex.
Reſpondit, & ait, Ecce video viros quatuor ſolutos deambulãtes 92
in medio ignis, & nulla corruptio eſt in eis: & aſpect⁹ quarti ſimi-
lis eſt Filio Dei.
Tunc acceſſit Nebuchad-nexſár ad oſtium fornacis ignis arden 93
tis, loquutúſque eſt, & dixit, שSadrách, Meשſách, & עAbed-negó,
ſerui Dei excelſi egredimini, & venite. Tũc egreſſi ſunt שSadrách,
Meשſách, & עAbed-negó, de medio ignis.
Cõgregati ſunt igitur Satrapæ, Præfecti, & Duces, & Optima- 94
tes Regis, contẽplaturi viros iſtos, quòd nõ dominat⁹ fuiſſet ignis
corporibus eorum, neque capillus capitis eorum aduſt⁹ eſſet, nec
veſtes eorum eſſent mutatæ, & odor ignis non tranſiſſet per illa.

Nabuchodonoſor cõfitetur potentiam Dei viſo miraculo.

Loquutus eſt *autem* Nebuchad-nexſár, & dixit, Benedictus Deus
eorum, *nempe* שSadrách, Meשſách & עAbed-negó, qui miſit Ange- 95
lum ſuum, & eruit ſeruos ſuos qui ſperauerunt in ipſo, & verbum
Regis mutauerunt, tradiderúntque corpora ſua ne ſeruirent, né-
ve adorarent vllum deum, præter Deum ſuum.
A me ergo poſitum eſt decretum, vt omnis populus, tribus, & 96
lingua quæ dixerit blaſphemiam contra Deũ שSadrách, Meשſách,
& עAbed-negó, in fruſta fiat, & domus eius in latrinam ponatur:
eo quòd non ſit Deus *alius* qui poſſit eruere ſicut hic.
Tunc Rex magnificauit שSadrách, Meשſách, & עAbed-negó in 97
prouincia Babél.
Nebuchad-nexſár Rex omnibus populis, tribubus, & linguis 98
qui habitant in vniuerſa terra, pax vobis multiplicetur.
Signa & mirabilia quæ fecit mecum Deus excelſus, decorum 99
eſt coram me vt narrem.
Signa eius quàm magna ſũt! & mirabilia eius quàm fortia ſunt! 100
regnum eius regnum ſempiternum, & dominium eius *erit* cum ge
neratione & generatione.

Cap. IIII.

Rurſum ſomniat Nabuchodonoſor.

EGo Nebuchad-nexſár quietus eram in domo mea, & florens in 1
palatio meo.
Somnium vidi, & terruit me, & cogitationes in cubili meo, & 2
viſiones capitis mei turbauerunt me.
Proin à me poſitum eſt decretum, vt introducerent coram me 3
õnes ſapientes Babél, qui interpretationẽ ſomnii indicarẽt mihi.
Tunc ingreſſi ſunt *ad me* genethliaci, aſtrologi, chaldæi, & diui- 4
ni: & ſomnium dixi coram eis, attamen interpretationem eius nõ
indicauerunt mihi.

91 Tũc Nabuchodonoſor Rex obſtupuit, & ſurrexit properè, & ait optimatibus ſuis, Nónne tres viros miſimus in medium ignis cõpeditos? Qui reſpondentes Regi, dixerunt, Verè Rex.
92 Reſpondit, & ait, Ecce ego video quatuor viros ſolutos, & ambulãtes in medio ignis, & nihil corruptionis in eis eſt, & ſpecies quarti ſimilis filio Dei. G
93 Tunc acceſſit Nabuchodonoſor ad oſtium fornacis ignis ardentis, & ait, Sidrach, Miſach, & Abdenago ſerui Dei excelſi, egredimini, & venite. Statimque egreſſi ſunt Sidrach, Miſach, & Abdenago de medio ignis.
94 Et cõgregati Satrapæ, & Magiſtratus, & Iudices, & Potentes Regis, cõtemplabantur viros illos: quoniam nihil poteſtatis habuiſſet ignis in corporib⁹ eorum, & capillus capitis eorum non eſſet aduſtus, etiam ſarabala eorum nõ fuiſſent immutata, & odor ignis non tranſiſſet per eos.
95 Et erũpens Nabuchodonoſor, ait, Benedictus Deus eorum, Sidrach videlicet, Miſach, & Abdenago, qui miſit Angelum ſuũ, & eruit ſeruos ſuos qui crediderunt in eum: & verbũ Regis immutauerũt, & tradiderunt corpora ſua ne ſeruirent & ne adorarent omnem deum, excepto Deo ſuo.
96 A me ergo poſitum eſt hoc decretũ, vt omnis populus, tribus, & lingua quæcunque loquuta fuerit blaſphemiam contra Deum Sidrach, Miſach & Abdenago, diſpereat, & domus eius vaſtetur: neq; enim eſt alius deus qui poſſit ita ſaluare.
97 Tunc Rex promouit Sidrach, Miſach, & Abdenago in prouincia Babylonis.
98 Nabuchodonoſor Rex, omnibus populis, gentibus & linguis, qui habitant in vniuerſa terra, pax vobis multiplicetur.
99 Signa & mirabilia fecit apud me Deus excelſus, placuit ergo mihi prædicare
100 Signa eius, quia magna ſunt: & mirabilia eius, quia fortia: & regnum eius, regnum ſempiternum, & poteſtas eius in generatione & generationem. Infrà 7.d.14

Cap. IIII.

1 EGo Nabuchodonoſor quietus eram in domo mea, & florens in palatio meo.
2 Somnium vidi quod perterruit me: & cogitationes meę in ſtratu meo, & viſiões capitis mei cõturbauerũt me.
3 Et per me propoſitum eſt decretũ, vt introducerentur in cõſpectu meo cuncti ſapientes Babylonis, & vt ſolutionem ſomnii indicarent mihi.
4 Tunc ingrediebantur arioli, magi, chaldæi, & aruſpices, & ſomniũ narraui in conſpectu eorum: & ſolutionẽ eius non indicauerunt mihi.

91 Optimatibus ſ. להדברוהי conſiliariis ſuis. Verè יציבא Veritas.ſub.eſt.i.res ſic ſe habet.
92 Et nulla corrup.eſt in eis: וחבל לא־איתי בהון .i.nulla læſio, aut noxa.hoc eſt, nullum detrimentũ acceperunt ab igne. Et aſpectus ורוה & forma. Filio Dei. : לבר־אלהין .i.Angelo.non enim intelligitur de Chriſto, ſed Angelo, vt ſtatim exponitur quum dicitur verſu 95, Qui miſit Angelum ſuum, &c. Conſpectus eſt Angelus Domini homini impio, vt is agnoſceret id non fieri arte magica, ſed Diuina virtute. 94 Satrapæ, præf. אחשדרפניא סגניא Vide ſuprà verſu 2. Et optimates והדברי & conſiliarii.vt paulo antè, verſu 24.
Per illa. : בהון ſub.corpora & veſtes.i.non imbiberant odorem ignis.ſolent enim malè olere veſtes aduſtæ.
95 Et verbum Regis mut. ומלת מלכא שניו Id eſt, præcepto Regis non paruerunt.maluerunt enim obedire Deo quàm hominibus.
Ne ſeruirent, néve ador. די לא־יפלחון ולא־יסגדון potius quàm ſeruirent, aut adorarent.
96 Tribus אומה natio. Et lingua ולישן pro natione ponitur, quòd diuerſæ nationes variis ac variis idiomatibus vtantur. Eſt autem lingua inſtrumentum ſermonis. In fruſta fiat, הדמין יתעבד Id eſt, fruſtilatim, ſiue in varia fruſta concidatur, hoc eſt diſcerpatur.
In latrinam נולי in ſterquilinium. Eruere ſicut hic. : להצלה כדנה ita eruere.id eſt tali liberatione.& tunc דנה erit fœmininum.
98 Tribubus אומיא nationibus. 99 Et mirabilia quæ fecit mecum ותמהיא די עבד עמי & miracula[prodigia] quæ fecit apud me. .i.me præſente & vidente. Initium eſt literarum quas ſcripſit Nabuchodonoſor. Decorum eſt שפר pulchrum eſt.i.congruum.
100 Quàm magna ſunt! כמה רברבין Admiratiuè legendum.q.d.ſunt maxima.

IN CAPVT IIII.

2 Et cogitationes והרהורין ſub.aſcenderunt ſuper cor meum quum eſſem in cubili meo.
4 Genethliaci, aſtrologi, חרטומיא אשפיא Vide ſuprà cap.1.d.20, & 2.a.2.

Donec collega ingreſſus eſt in cōſpe
ctu meo Daniel: cui nomē Baltaſſar,
ſecundū nomē dei mei, qui habet ſpi
ritūm Deorū ſanctorū in ſemetipſo:
ſomnium coram ipſo loquut⁹ ſum.

Baltaſſar princeps ariolorum, quē
ego ſcio quòd ſpiritū ſanctorū Deo-
rum habeas in te, & omne ſacramen
tum non eſt impoſſibile tibi: viſiones
ſomniorum meorum quas vidi, & ſo
lutionem earum narra.
B Viſio capitis mei in cubili meo, Vi
debam, & ecce arbor in medio terræ,
& altitudo eius nimia.
Magna arbor, & fortis: & proceri-
tas eius contingēs cælū: aſpectus illi⁹
erat vſq; ad terminos vniuerſæ terrę.
Folia ei⁹ pulcherrima, & fruct⁹ eius
nimi⁹: & eſca vniuerſorū in ea. ſubter
eā habitabant animalia & beſtiæ, &
in ramis eius cōuerſabātur volucres
cæli: & ex ea veſcebatur omnis caro.

Videbam in viſione capitis mei ſu-
per ſtratū meum, & ecce vigil & ſan-
ctus de cælo deſcendit:

Clamauit fortiter, & ſic ait, Succi-
dite arborem, & pręcidite ramos ei⁹:
excutite folia eius, & diſpergite fru-
ctus eius: fugiāt beſtiæ quæ ſubter eā
ſunt, & volucres de ramis eius.

Veruntamen germen radicum eius
in terra ſinite, & alligetur vinculo fer
reo & æreo in herbis quæ foris ſunt,
& rore cæli tingatur, & cū feris pars
eius in herba terræ.
C Cor eius ab humano commutetur,
& cor feræ detur ei: & ſeptem tempo-
ra mutentur ſuper eum.

In ſententia Vigilum decretum eſt,
& ſermo ſanctorum, & petitio: donec
cognoſcant viuentes quoniam domi
natur Excelſus in regno hominum, &
cuicunque voluerit, dabit illud, & hu-
millimum hominem cōſtituet ſuper
ipſum.

Hoc ſomnium vidi ego Nabucho-
donoſor Rex: tu ergo Baltaſſar inter-
pretationem narra feſtinus: quia om-
nes ſapientes regni mei non queunt
ſolutionem edicere mihi: tu autē po-
tes, quia ſpiritus Deorum ſanctorum
in te eſt.
Tunc Daniel, cuius nomen Baltaſ-
ſar, cœpit intra ſemetipſum tacitus
cogitare quaſi vna hora: & cogitatio-
nes eius conturbabant eum. Reſpon
dens autem Rex, ait, Baltaſſar, ſom-
nium & interpretatio eius non con-
turbēt te. Reſpōdit Baltaſſar, & dixit,
D Dn̄e mi, ſomniū, his qui te oderunt, &
interpretatio eius, hoſtibus tuis ſit.
Arborem quam vidiſti ſublimem
atque robuſtam, cuius altitudo per-

5 Donec tandem introductus eſt coram me Daniél cuius nomē
eſt Belteſaxſár ″ſecundum nomen dei mei, ″& in quo eſt ſpiritus
Deorum ſanctorum, & ſomnium coram ipſo dixi.
6 Belteſaxſár princeps ″genethliacorū, noui quòd ſpiritus Deo-
rum ſanctorum ſit in te, & *quòd* nullum ſecretum ″ſit abſconditum
tibi: viſiones ſomnii mei quod vidi, & interpretationem eius dic.
7 ″Viſiones autem capitis mei in cubili meo, ″Videbam, & ecce ar-
bor ″in medio terræ, ″& altitudo eius magna.
8 ″Magna *erat* arbor & fortis: & altitudo eius pertingebat ad cælū,
″aſpectus verò eius ad finem vniuerſæ terræ.
9 ″Ramus eius pulcher, & fructus eius multus: ″& eſca vniuerſis *e-
rat* in ea: ″ſub ſe ″vmbram faciebat beſtiis agri, & in ramis eius ha-
bitabant volucres cæli, & ex ea ″veſcebatur omnis caro.
10 Videbam in viſionibus capitis mei, in cubili meo, & ecce ″Vigil
& ſanctus de cælo deſcendit:
11 Clamauit ″fortiter, & ſic dixit, Succidite arborē, & præcidite ra-
mos eius, decutite ramos eius, & diſpergite fructum eius: ſecedāt
beſtiæ quæ ſub ea ſunt, & volucres à ramis eius.
12 Veruntamen ſtirpem radicum eius in terra relinquite, ″& vincu
lo ferreo & æreo *ligatus maneat* in herba agri: rore cæli ″tingatur, & cū
beſtiis ſit pars eius in herba terræ.
13 Cor eius ab homine ″mutent, & cor beſtiæ detur ei: & ſeptem ″tē-
pora mutentur ſuper eum.
14 ″Decreto Vigilum *fiet* hoc, ″& in ſermone ſanctorū petitio: *reſpon-
debitur*, Vt cognoſcāt viuētes quòd dominatur Altiſſimus in regno
hominum, & cui voluerit ″dabit illud, ″& humilem inter homines
conſtituet ſuper illud.
15 Hoc eſt ſomnium *quod* vidi ego Rex Nebuchad-nexſár, tu autem
Belteſaxſár interpretationem eius dicito: quia omnes ſapientes
regni mei non potuerunt interpretationem indicare mihi: tu ve-
rò *id* potes, quia ſpiritus Deorum ſanctorum in te eſt.
16 Tunc Daniél, cuius nomen erat Belteſaxſár ″ſiluit circiter ho-
ram vnam, & cogitationes eius ″terrebant eum. Loquutus eſt *autem*
Rex, & dixit, Belteſaxſár, ſomnium & interpretatio eius nō ter-
reant te. Reſpondit Belteſaxſár, & dixit, Domine mi, ſomnium
ſit inimicis tuis, & interpretatio eius hoſtibus tuis.
17 Arbor quam vidiſti, quæ ″erat magna & fortis, altitudóque eius

Somnium Regis Daniel interpretatur, de amiſſione regni, & habitatione eius cū beſtiis, ac tandē eius in regnum reſtitutione.

5 Secundum nomen כשום quod eſt nomen. Et in quo &c. ודי רוח־אלהין קדישין .i. qui plenus eſt Spiritu ſancto.
6 Genethliacorum, חרטומיא phyſicorum. vt cap. 2. a. 2. Sit abſconditum tibi, אנס לך faciat [vel faceſſat] tibi negotium. i. nullum eſt ſecretum quod reuelare non poſſis.
7 Viſiones &c. וחזוי ראשי וגו׳ ſub. hæ ſunt. i. Somnium autem quod ſomniaui quum adhuc eſſem in lecto, iſtud eſt. Illud enim vocat viſiones, quòd fuerit multiplex, hoc eſt longum & prolixum. Capitis, quòd in capite ſiue cerebro ſit ſedes imaginationum. Videbam, &c. חזה הוית ואלו אילן Phraſis eadem quæ ſuprà cap. 2. c. 31, Videbar mihi videre arborē altiſſimā. Similia infrà verſu 10. In medio terræ, בגוא ארעא intra terram. Et altitudo e. ורומה Phraſis Hebræa & Chaldæa, pro, cuius altitudo.
8 Magna *erat* arbor & for. רבה אילנא ותקף Procera erat arbor & robuſta. Alii per verbum vertunt, Creuit arbor, & fortificata eſt. i. vires acquiſiuit. Vide infrà, verſu 17. Aſpectus verò e. וחזותה & viſio eius. i. quæ conſpicua erat in extremis partibus totius terræ.
9 Ramus eius עפיה Ad verbum, Perplexitas eius. id eſt rami eius, ſiue ramoſitas. aut ramificatio. id eſt denſitas ramorum eius: quòd rami ſint inter ſe cōplexi. Et eſca, &c. ומזון לכולא־בה & cibus omnium *erat* in ea. i. omnia animantia alebantur fructu eius. Sub ſe תחותוהי .i. in imo. Vmbram fa. beſt. ag. תטלל חיות ברא obumbrabat beſtias agri. Alii, Sub ea vmbram captabant beſtiæ, &c. id eſt habitabant ſub ea. Veſcebatur om. caro. יתזין כל־בשרא ׃ Id eſt alebantur omnia animantia.
10 Vigil עיר .i. Angelus quidam. Angeli enim ſic dicuntur, quòd non obruantur ſomno, more hominum, quum careāt natura noſtra corporali. 11 Fortiter, בחיל Ad verbum, in fortitudine. id eſt, alta voce ac valida.
12 Et vinculo, &c. ובאסור די־פרזל וגו׳ .i. maneat ſub dio longo tempore. Tingatur, יצטבע aſpergatur.
13 Mutent, ישנון commutent ſub. Angeli. i. priuetur mente ac intellectu humano. Tranſit à re ſignificante ad rem ſignificatam. Tempora mutentur עדנין יחלפון tempora tranſeant. i. ita maneat ſeptem annis: vel vt alii, hebdomadibus: alii, longo tempore.
14 Decreto, &c. בגזרת וגו׳ .i. Angeli hoc decernunt, ita iubente Deo. Et in ſermone, &c. ובמאמר וגו׳ & edictum ſanctorum eſt interrogatio. i. Angeli inferiores quærunt quare id acciderit illi. Reſpondetur, Vt cognoſcant, &c. Vel ſecundum aliam lectionem, In edicto ſanctorum eſt petitio. q. d. Poſſet quis interrogare, Curnam id accidet illi? Reſpondebitur, Vt cognoſcant, &c. Dabit illud, יתננה daturus eſt illud. Vel eſt fut. pro præſ. dat illud. Et humilem ושפל & humilimum. i. abiectiſſimum & contemptiſſimum.
16 Siluit אשתומם conticuit. vel, obſtupefactus eſt. i. manſit attonitus. Terrebant eum. יבהלונה turbabant eum.
17 Erat magna & for. רבה ותקף creuerat, & fortificata erat. i. vires acquiſierat. aucta erat. Vide ſuprà verſu 8.

pertingebat ad cælum,& aſpectus eius in omnem terram:
’Et rami eius pulchri,& fructus eius multus,& eſca omnibꝰ in ea: ſubter eam habitabāt beſtiæ agri, & in ramis eius habitabant volucres cæli.

Tu ipſe es ô Rex,qui’magnificatus es,& roboratus es,’& magnitudo tua creuit,& peruenit ad cælum, ’& potētia tua ad finē terræ.

Quòd autem vidit Rex Vigilem,& ſanctum deſcendentem è cælo,& dixit, Succidite arborem,’& diſſipate illam, attamē ſtirpem radicum eiꝰ in terra dimittite,& vinculo ferreo & æreo *ligatus*, *maneat* in herba agri,& rore cæli aſpergatur,& cū beſtiis agri ſit pars eius, donec ſeptem tempora tranſeant ſuper eum:

Hæc eſt interpretatio ô Rex,’& decretū Altiſſimi eſt,’quod peruenit ſuper dominum meum Regem.

’Te enim eiiciēt ab hominibus, & cum beſtiis agri erit habitatio tua,& herbæ inſtar boum’te paſcent, & rore cæli te tingent, & ſeptem tempora tranſibunt ſuper te , donec ſcias quòd dominetur Altiſſimus in regno hominum,& cui voluerit dabit illud.

Quòd autem’dixerunt vt dimitterent ſtirpem radicum eius, *nempe* arboris : regnum tuum ’tibi manebit,’donec cognoueris quòd Domini ſunt cæli.

Quamobrem, ô Rex, conſilium meum placeat tibi, & peccata tua iuſtitia redime,& iniquitates tuas’miſeratione pauperum,ecce erit’medela delicti tui.

Omnia *hæc* venerunt ſuper Nebuchad-neẓſár Regem.

In fine mēſium duodecim,’in palatio regni Babél deābulabat.

Loquutus eſt Rex,& ait, Nónne hæc eſt Babél magna, quam ego ædificaui’in domum regni,’in robore fortitudinis meæ, & in gloriam decoris mei?

Adhuc ſermo erat in ore Regis, *&* vox è cælo ruit, Tibi’dicunt Nebuchad-neẓſár Rex,regnum’tranſiuit à te,

’Et ab hominibus te eiicient,& cū beſtiis agri erit habitatio tua: herba inſtar boum te paſcent,ſeptémque tempora’tranſibunt ſuper te, donec agnoſcas quòd dominetur Altiſſimus in regno hominum,& cui voluerit dabit illud.

Eadem hora’ſermo completus eſt ſuper Nebuchad-neẓſár, & ex hominum *conſortio* abiectus eſt , & herbam vt boues comedebat, rore cæli corpus eius tingebatur, donec capillus eius ſicut *plumæ* aquilæ creuit,& vngues eius ſicut auium.

’In fine autē dierum ego Nebuchad-neẓſár oculos meos ad cælos leuaui,’& intellectus meus ad me reuerſus eſt,Altiſſimúmque

Nabuchodonoſor è regno eiicitur, & cū beſtiis comedit.

Nabuchodonoſor cōfitetur potentiā ſoliꝰ Dei, & in regnum reſtituitur.

tingit ad cælum , & aſpectus illius in omnem terram:

18 Et rami eius pulcherrimi,& fructꝰ eius nimius,& eſca omniū in ea:ſubter eam habitantes beſtiæ agri,& in ramis eius commorantes aues cæli.

19 Tu es Rex,qui magnificatus es,& inualuiſti,& magnitudo tua creuit,& peruenit vſque ad cælum,& poteſtas tua in terminos vniuerſæ terræ.

20 Quòd autem vidit Rex Vigilem& ſanctum deſcēdere de cælo, & dicere, Succidite arborem,&diſſipate illam, attamen germen radicum eius in terra dimittite:& vinciatur ferro & ære in herbis foris,& rore cæli cōſpergatur,& cum feris ſit pabulum eius donec ſeptem tempora mutētur ſuper eum:

21 Hæc eſt interpretatio ſententiæ Altiſſimi, quæ peruenit ſuper dominū meum Regem. E

22 Eiicient te ab hominibus , & cum beſtiis feriſque erit habitatio tua,| & fœnum vt bos comedes , & rore cæli infunderis : ſeptem quoque tempora mutabuntur ſuper te , donec ſcias ꝙ dominetur Excelſus ſuper regnum hominum,& cuicunque voluerit det illud. Infrà 5.f.11

23 Quòd autem præcepit vt relinqueretur germen radicum eius, id eſt arboris : regnum tuum tibi manebit, poſtquam cognoueris poteſtatē eſſe cæleſtem.

24 Quamobrem Rex, conſilium meū placeat tibi, | & peccata tua eleemoſynis redime,& iniquitates tuas miſericordiis pauperum:forſitan ignoſcet delictis tuis. Eccli.3.d.33

25 Omnia venerunt ſuper Nabuchodonoſor Regem.

26 Poſt finem menſium duodecim, in aula Babylonis deambulabat.

27 Reſponditque Rex, & ait, Nónne hæc eſt Babylō magna quam ego ædificaui in domum regni,in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? F

28 Cúmque ſermo adhuc eſſet in ore Regis, vox de cælo ruit, Tibi dicitur Nabuchodonoſor Rex,Regnum tranſiit à te,

29 Et ab hominibus eiicient te, & cū beſtiis erit habitatio tua:fœnum quaſi bos comedes , & ſeptem tempora mutabūtur ſuper te ,donec ſciasquòd dominetur Excelſus in regno hominum,& cuicunque voluerit det illud.

30 Eadem hora ſermo completus eſt ſuper Nabuchodonoſor, & ex hominibus abiectus eſt , & fœnum vt bos comedit, & rore cæli corpus eius infectum eſt, donec capilli eius in ſimilitudinem aquilarū creſcerent, & vngues eius quaſi auium.

31 Igitur poſt finem dierum ego Nabuchodonoſor oculos meos ad cælū leuaui,& ſenſus meus redditus eſt mi G

18 Et rami eius ועפיה Vide ſuprà verſu 9.
19 Magnificatus es, רבת creuiſti. Et magnitudo t. ורבותך & magnificentia tua. Et potentia t. ושלטנך & dominium tuum.
20 Et diſſipate il. וחבלוהי Ad verbum,& corrumpite illam.perdite.ſuprà verſu 11,& diſpergite fructum eius.vbi quidā legunt diperdite.
21 Et decretum וגזרת Redundat ו &. Quod peruenit די מטת .i.quod Deus tulit in dominum meum Regem.
22 Te enim ולך Ad verbum,Et te. Te paſcent, לך ישעמון te cibabunt.
23 Dixerunt אמרו ſub.Angeli. Tibi manebit לך קימא erit tibi firmum.vel,permanens. Donec cogn.&c. מן די תנדע וגו׳ vt intelligas quòd dominatus[plur.nume.]ſunt cæli.i.cæleſtes.q.d.Deum dominari in cælo & in terra.
24 Miſeratione pau. במחן ענין miſerando pauperū.i.ſubueniendo pauperibus. Medela del.tui. ארכה לשלותך curatio delictorū tuorum.vt ſit ſingul.pro plur.q.d.hac enim ratione condonabuntur tibi peccata tua.Docti inter Hebræos exponunt,productio[vel prolongatio]pacis tuæ.id eſt proſperitatis & fœlicitatis tuæ.
26 In palatio regni, על היכל מלכותא Ad verbū,ſuper palatium regni. q.d.in tecto palatii vnde poterat cōtemplari totā vrbem Babel.
27 In domum regni,&c. לבית מלכו וגו׳ .i.vt eſſet Regia vrbs,quam extruxi meis opibus,vt compararem mihi gloriam ſempiternam. Quidam paraphraſticè ſic vertunt, quam ædificaui excellenti mea potentia,vt exiſtat regia & decus magnificentiæ meæ.
28 Dicunt אמרין ſub.qui habitant in cælis.id eſt,Tibi dicitur. Tranſiuit עדת receſſit.ſub.ad tempus.q.d.iamiam adminiſtratione regni priuaberis.iamiam Dominus ſtatuit regnum tuum ad alios transferendum.
29 Et ab hominibus ומן אנשא .i.à commercio hominum. Tranſibunt יחלפון .i.eris mente captus ſeptem annis.Vide ſuprà,verſu 20 & 22. 30 Sermo completus eſt מלתא ספת Id eſt,hæc acciderunt ipſi Nabuchodonoſor.
31 In fine autem dierum ולקצת יומיא .i.poſt aliquot dies, Tandē autem.Exacto certo tempore.q.d.quando Deus voluit,quando oculis miſericordiæ ſuæ illum reſpexit. Et intellectus,&c. ומנדעי עלי יתוב & ſenſus meus reſtitutus eſt mihi.vel,mens mea.aut cognitio mea.

Infrà 7.d.14

hi: & Altiſſimo benedixi, & viuentem in ſempiternum laudaui, & glorificaui: [quia poteſtas eius poteſtas ſempiterna, & regnum eius in generatione & generationem.

32 Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati ſunt: iuxta voluntatem enim ſuam facit tam in virtutibus cæli quàm in habitatorib⁹ terræ: & nõ eſt qui reſiſtat manui ei⁹, & dicat ei, Quare feciſti?

33 In ipſo tẽpore ſenſus meus reuerſus eſt ad me, & ad honorẽ regni mei, decorémque perueni: & figura mea reuerſa eſt ad me: & optimates mei & magiſtratus mei requiſierunt me, & in regno meo reſtitut⁹ ſum: & magnificentia amplior addita eſt mihi.

34 Nunc igitur ego Nabuchodonoſor laudo, & magnifico, & glorifico Regẽ cæli: quia õnia opera eius vera, & viæ eius iudicia, & gradientes in ſuperbia poteſt humiliare. Cap. V.

1 BAlſaſar Rex fecit grande cõuiuiũ optimatibus ſuis mille: & vnuſquiſque ſecundũ ſuam bibebat, ętatẽ.

2 Præcepit ergo iam temulentus, vt afferrentur vaſa aurea & argentea quæ aſportauerat Nabuchodonoſor pater eius de templo quod fuit in Ieruſalem: vt biberent in eis Rex, & optimates eius, vxoréſque eius & concubinæ.

3 Tunc allata ſunt vaſa aurea quæ aſportauerat de templo quod fuerat in Ieruſalem: & biberunt in eis Rex & optimates eius, vxores & concubinæ illius.

4 Bibebant vinum, & laudabãt deos ſuos aureos & argenteos, æreos, ferreos, ligneóſque & lapideos.

5 In eadem hora apparuerunt digiti, quaſi manus hominis ſcribentis contra cãdelabrum in ſuperficie parietis aulæ regiæ: & Rex aſpiciebat articulos manus ſcribentis.

B

6 Tunc facies Regis commutata eſt, & cogitationes eius cõturbabant eũ: & compages renũ eius ſoluebantur, & genua eius ad ſeinuicem collidebantur.

7 Exclamauit itaque Rex fortiter vt introducerent magos, chaldæos, & aruſpices: & proloquẽs Rex, ait ſapiẽtibus Babylonis, Quicunque legerit ſcripturam hanc, & interpretationẽ eius manifeſtam mihi fecerit, purpura veſtietur, & torquẽ aureã habebit in collo, & tertius in regno meo erit.

8 Tunc ingreſſi omnes ſapientes Regis, nõ potuerũt nec ſcripturã legere, nec interpretationẽ indicare Regi.

9 Vnde Rex Balſaſar ſatis conturbatus eſt, & vultus illius immutatus eſt:

″benedixi, & viuentem in ſecula laudaui, ′atque glorificaui: ″quia poteſtas eius, poteſtas ſempiterna, & regnum eius ′cum generatione & generatione.

Et omnes habitatores terræ, tanquam nihilum ′reputati ſunt: & iuxta voluntatem ſuam facit in exercitu cæli & habitatoribus terræ: nec eſt qui ′percutiat manu ſua, & dicat ei, Quid feciſti?

Eodem tempore ″intellect⁹ meus reuerſus eſt ad me, & ad gloriam regni mei *reuerſus ſum*: decor meus ″& ſplendor meus reuerſus eſt ad me: præterea ″optimates mei, & principes mei requiſierunt me, ″& in regno meo confirmatus ſum, ″& magnificentia amplior addita eſt mihi.

Nunc *ergo* ego Nebuchadneצſár laudo, extollo, & glorifico Regem cæli, ″quia omnia opera eius veritas, & ſemitæ eius ″iudicium, & eos qui gradiuntur in ſuperbia poteſt humiliare. Cap. V.

BElשaצſár Rex ″fecit conuiuium grande principibus ſuis mille, & coram mille vinum ″bibebat. — Balſaſar Rex Babylonis, abutens vaſis tẽpli, videt manũ ſcribẽtem ad parietem.

″Is *autem* præcepit ″in guſtu vini vt afferrent vaſa aurea & argentea quæ ″aſportauerat Nebuchadneצſár ″pater eius de templo quod *erat* in Ieruשſaláim: & biberẽt in eis Rex & principes eius, vxores eius & concubinæ eius.

″Tunc allata ſunt vaſa aurea quæ aſportauerãt è templo domus Dei quod *erat* in Ieruשſaláim: & biberunt in eis Rex & principes eius, vxores eius & concubinæ eius.

Biberunt *inquam* vinum, & laudauerũt deos aureos & argenteos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos.

In ipſa hora ″egreſſi ſunt digiti manus hominis, & ſcribebant e regione candelabri ″in ſuperficie parietis aulæ regiæ, & Rex aſpiciebat palmam manus quæ ſcribebat.

″Tunc Regis facies mutata eſt, & cogitationes eius turbauerunt eum, & cingula lumborum eius ″ſoluta ſunt, atque genua eius alterum ad alterum colliſa ſunt.

Clamauit Rex ″fortiter vt introducerent *ad ſe* ″genethliacos, chaldæos, & diuinos: *atque ſic* loquutus eſt Rex, & dixit ſapiẽtibus Babél, Quicunque legerit ſcripturam hanc, & interpretationem eius indicauerit mihi, ″purpura veſtietur, & torques aurea erit in collo eius, tertiúſque in regno imperabit. — Accerſiti à Rege magi, non valẽt ſcripturam ediſſerere.

Tunc ingreſſi ſunt omnes ſapientes Regis, & non potuerũt ſcripturam legere, nec interpretationem eius indicare Regi.

Tunc Rex Belשaצſár ſatis conturbatus fuit, ″& vultus eius mu-

Benedixi, ברכת .i. laudaui, ſiue gratias egi. Atque glorific. והדרת & honore proſequutus ſum. Quia poteſtas, &c. די שלטנה וגו′ cuius dominium, dominium æternum eſt. Cum generatione & gener.: עם־דר ודר .i. durat per omnes ætates. q.d. æternum eſt.

32 Reputati ſunt: חשיבין reputantur. exiſtimantur. Percutiat manu ſua, ימחא בידה .i. ceſſare faciat eum, vt ſolemus quũ manuum cõtactu & complauſu vetamus, ſiue prohibemus aliquid fieri. Ita quidam Hebræorũ exponunt. Alii vertunt, nec eſt qui prohibeat manum eius. Alii, nec eſt qui reſiſtere poſſit manui [.i. viribus] eius. non eſt qui cohibere manum eius poſſit quin feriat quum ferire decreuerit.

33 Intellectus meus מנדעי Vt paulo antè verſu 31. Et ſplendor m. &c. וזיוי יתוב עלי .i. dignitas vultus mei, reuerſa eſt ad me. i. reſtituta eſt mihi. Optimates mei, &c. הדברי ורברבני conſiliarii [vel præfecti] mei, & magnates mei. Et in regno m. confi. ſum, ועל מלכותי התקנת & in regnum meum reſtitutus ſum. Et magnifi. ורבו & magnitudo. maieſtas. i. in maiori honore habitus ſum quàm antea.

34 Quia omnia, &c. די כל־מעבדוהי קשוט cuius omnia opera ſunt veritas. i. vera. Iudicium, דין iuſtitia. i. iuſtæ.

IN CAPVT V.

1 Fecit עבד Apparauit. Bibebat.: שתה q.d. aderat conuiuio, & inuitabat illos principes ad bibendum.

2 Is *autem* præcepit בלשאצר אמר Ad verbum, Belשaצſár dixit. In guſtu בטעם .i. quum guſtaſſet vinum, hoc eſt quum incaluiſſet mero: poſtquam exhilaratum eſt cor eius vino, vt vertũt Hebræi. Aſportauerat הנפק extulerat. Pater eius אבוהי .i. auus eius.

3 Tunc באדין .i. Mox. 5 Egreſſi ſunt נפקה .i. viſi ſunt quaſi egredi è muro, & apparuerunt. In ſuperficie על־גירא in calce. i. in tectorio. hoc eſt, in opere albario parietis palatii Regii, vbi hoc conuiuium celebrabatur. Rex autem videbat particulam manus ſcribẽtis. 6 Tunc Regis, &c. אדין מלכא וגו′ Ad verbũ, Tũc Rex ſplendores eius mutati ſunt. i. gratiæ vultus Regis mutatæ ſunt. hoc eſt, vultus Regis immutatus fuit. Vide paulo pòſt verſu 9. Soluta ſunt, משתרין diſſoluebantur. i. vires eius fuerunt diſſolutæ.

7 Fortiter בחיל Ad verbum, cum virtute. i. fortiter, & alta voce. Genethliacos: לאשפיא Vide ſuprà cap. 2. a. 2. Purpura veſtietur, ארגונא ילבש Id eſt donabitur à me veſte purpurea.

9 Et vultus eius וזיוהי Ad verbum, & ſplendores eius mutauerunt ſeſe. i. gratiæ & charites vultus eius commutatæ ſunt. q.d. præ metu & conturbatione, vultus eius fuit immutatus, dignitate illa ac maieſtate oris amiſſa. Vide paulo antè, verſu 6.

tati ſunt in eo,& principes eius conturbati ſunt.
Regina'propter verba Regis & principum eius,domum conui- 10
uii ingreſſa eſt:'loquutáque eſt ipſa, & dixit, Rex, in æternũ viue,
non terreant te cogitationes tuæ,& vultus tui ne mutentur.
Eſt vir *quidam* in regno tuo in quo *eſt* ſpiritus Deorum ſanctorũ: 11
& in diebus patris tui,'illuminatio,& intelligentia, & ſapiẽtia, 'ſi-
cut ſapientia deorum inuenta eſt in eo, quem Rex Nebuchadne-
ẍſár pater tu⁹, principem'genethliacorũ,aſtrologorum, chaldæo-
rum,diuinorum conſtituit,pater tuus *inquam* Rex.
Eo quòd ſpiritus'amplior,& ſcientia,& intelligentia,(interpre- 12
tabatur *enim* ſomnia,& indicatio problematũ *erat in eo*,'& ſolutio li-
gatorum)inuẽta eſt in eo,in Daniele *videlicet* cui Rex impoſuit no-
men Belteẇſaẍſár. nũc igitur Daniel vocetur, & interpretatio-
nem indicabit.

Accerſitur Daniel.

Tunc Daniel adductus eſt coram Rege. loquutus eſt Rex,& di- 13
xit Danieli,Tuné es ille Daniél,qui es de filiis captiuitatis Iehu-
dáh,'quem adduxit Rex pater meus de Iehudáh.
'Et audiui de te quòd ſpiritus Deorum ſanctorum eſt in te, '& il 14
luminatio,& intellectus,& ſapientia'amplior inuenta eſt in te.
Nunc autem adducti ſunt coram me ſapientes *&* aſtrologi qui 15
ſcripturam hanc legerent, & interpretationem eius indicarent mi
hi,& non potuerunt interpretationem'ſermonis indicare.
Et ego audiui de te quòd poſſis'interpretationes interpretari,'& 16
ligata ſoluere:nunc *igitur* ſi potueris ſcripturam legere,& interpre-
tationẽ eius indicare mihi, purpura veſtieris, & torques aurea *erit*
in collo tuo,& tertius in regno *meo* dominaberis.

Scripturã legit, & interpretatur: Regem videlicet e regno deturbandum.

Tunc reſpondit Daniél,& dixit corã Rege,Munera tua'tibi ſint, 17
& dona tua alteri da:verũtamen ſcripturam legam Regi,& inter-
pretationem indicabo ei.
Tu Rex *audi*,Deus altiſſimus regnum,& magnificentiam,& glo- 18
riam,& decorem dedit Nebuchad-neẍſár patri tuo.
Et propter magnificentiam quam dedit ei, omnes populi, tri- 19
bus,& linguæ tremuerunt,& timuerunt à facie eius:quos volebat
occidebat,& quos volebat'percutiebat:& quos volebat exaltabat,
& quos volebat humiliabat.
Quando autem eleuatum fuit cor eius, & ſpiritus eius'indura- 20
tus eſt ad ſuperbiam, depoſitus eſt de ſolio regni ſui,& gloriã'abſ-
tulerunt ab eo.
Et à filiis hominum abiectus eſt,'& cor eius cum beſtiis poſitũ 21
eſt,& cum onagris habitatio eius, *&*'herba tanquam bouem ciba-
uerunt eum,& rore cæli corpus eius tinctum fuit,donec cognouit
quòd dominaretur Deus altiſſimus in regno hominum, & eum
quem voluerit conſtituet ſuper illud.

ſed & optimates eius turbabantur.

10 Regina autem pro re quæ accide- C
rat Regi, & optimatibus eius,domũ
cõuiuii ingreſſa eſt, & proloquẽs ait,
Rex in æternũ viue: non te cõturbẽt
cogitationes tuæ,neq; facies tua im-
mutetur.
11 Eſt vir in regno tuo, qui ſpiritum
Deorum ſanctorum habet in ſe:& in
diebus patris tui ſcientia & ſapientia
inuẽtæ ſunt in eo: nam & Rex Nabu
chodonoſor pater tuus principẽ ma
gorum,incantatorum, chaldæorum,
& aruſpicum conſtituit eum, pater
inquam tuus ô Rex:
12 Quia ſpiritus amplior, & pruden-
tia, intelligentiáque, interpretatio
ſomniorum, & oſtenſio ſecretorum,
ac ſolutio ligatorum inuẽtæ ſunt in
eo, hoc eſt in Daniele:cui Rex poſuit
nomen Baltaſſar.nunc itaque Daniel
vocetur,& interpretationẽ narrabit.

Igitur introductus eſt Daniel corã
13 Rege.ad quem præfatus Rex ait,Tu D
es Daniel de filiis captiuitatis Iudæ,
quem adduxit pater meus Rex de Iu
dæa?
14 Audiui de te quoniam ſpiritũ Deo-
rum habeas:& ſcientia,intelligentiá
que ac ſapientia ampliores inuentæ
ſunt in te.
15 Et nunc introgreſſi ſunt in conſpe
ctu meo ſapientes, magi vt ſcripturã
hanc legerent, & interpretationem
eius indicarent mihi:& nequiuerunt
ſenſum huius ſermonis edicere.
16 Porrò ego audiui de te quòd poſſis
obſcura interpretari, & ligata diſſol-
uere: ſi ergo vales ſcripturam legere,
& interpretationem eius indicare mi
hi, purpura veſtieris, & torquem au-
ream circa collum tuum habebis, &
tertius in regno meo princeps eris. E
17 Ad quæ reſpondens Daniel, ait co-
ram Rege,Munera tua ſint tibi,& do
na domus tuæ alteri da : ſcripturam
autem legam tibi,Rex, & interpreta
tionem eius oſtendam tibi.
18 O Rex, Deus altiſſimus regnum &
magnificẽtiam,gloriam & honorem
dedit Nabuchodonoſor patri tuo.
19 Et propter magnificentiam quam
dederat ei, vniuerſi populi, tribus &
linguæ tremebant, & metuebant eũ:
quos volebat interficiebat: & quos
volebat percutiebat: & quos volebat
exaltabat, & quos volebat humilia-
bat.
20 Quando autem eleuatum eſt cor
eius, & ſpiritus illius obfirmatus eſt
ad ſuperbiã, depoſitus eſt de ſolio re-
gni ſui,& gloria eius ablata eſt:
Et à filiis hominũ eiectus eſt, ſed &
21 cor eius cum beſtiis poſitum eſt, &
cum onagris erat habitatio eius:ſœ- F
num quoque vt bos comedebat,& ro
re cæli corpus eius infectũ eſt : donec
cognoſceret quòd poteſtatem habe-
ret Altiſſimus in regno hominum, &
quencunque voluerit ſuſcitabit ſuper
illud.

10 Propter verba Re. לקבל מלי מלכא .i.propter ea quæ acciderant Regi.Hæc regina,vxor fuit Nabuchodonoſor,& auia huius Balſaſar. Loquutáque,&c. ענת מלכתא ואמרת Ad verbum,Loquuta eſt Regina,& dixit.
11 Illuminatio, נהירו .i.lumen cognitionis,hoc eſt ingeniũ,ſolertia,& ſcientia. Sicut ſapientia Deo. כחכמת אלהין .i.ſimilis ſapientiæ Deorum. Genethliacorum, חרטומין Vide ſuprà cap.2.a.2. 12 Amplior יתירא magna.excellens. Et ſolutio ligatorum ומשרא קטרין & ſoluebat vincula.q.d.nodos. ænigmata atque problemata intelligit. 13 Quem די quam.nempe captiuitatem.
14 Et audiui ושמעת Audiui equidem. Et illuminatio, ונהירו Vt paulo antè verſu 11. Amplior יתירה Vt verſu 12.
15 Sermonis מלתא rei. 16 Interpretationes פשרין .i.obſcura quæque. Et ligata וקטרין Vt paulo antè,verſu 12.
17 Tibi ſint, לך להוין q.d.munera tua ſerua tibi:nolo ea accipere abs te:nam gratis interpretari volo.
19 Percutiebat: הוה מחא Quidam dicunt הוה מחא idem ſignificare quod הוה מחיה.i.ſeruabat viuos. Verti poſſunt hæc per ſingulare.
20 Induratus eſt תקפת Ad verbum,fortificauit ſeſe. Abſtulerunt העדיו tranſtulerunt.ſub. Angeli volente Deo.
21 Et cor eius,&c. ולבבה וגו׳ & cor eius cum beſtiis poſuit.ſub. Deus.i. Fecit Deus vt ille cuperet verſari cum beſtiis. hoc eſt priuatus eſt mente & intellectu, & fecit eum ſimilem iumentis. Herba tanquam bouem cibauit eum, עשבא כתורין יטעמונה Ad verbum, herbam more boum,fecerunt illum guſtare.id eſt,porrexerunt illi herbam tanquam boui.

22 Tu quoque filius eius Balſaſar,non humiliaſti cor tuum quum ſcires hæc omnia.

23 Sed aduerſum dominatorē cæli eleuat⁹ es: & vaſa dom⁹ eius allata ſunt corā te: & tu, & optimates,& vxores tuæ,& concubinæ tuæ vinum bibiſtis in eis:deos quoque argenteos, & aureos,& æreos, ferreos,ligneóſque, & lapideos qui non vident, neque audiunt, neque ſentiunt, laudaſti : porrò Deum qui habet ſtatū tuum in manu ſua,& ōnes vias tuas,non glorificaſti:

24 Idcirco ab eo miſſus eſt articul⁹ manus qui ſcripſit hoc quod exaratū eſt:

G 25 Hæc eſt autem ſcriptura quæ digeſta eſt: M A N E,T H E C E L,P H A R E S.

26 Et hæc eſt interpretatio ſermonis, M A N E : numerauit Deus regnum tuum,& compleuit illud.

27 T H E C E L:appēſus es in ſtatera, & inuentus es minus habens.

28 P H A R E S: diuiſum eſt regnum tuum,& datum eſt Medis & Perſis.

29 Tūc iubēte Rege indut⁹ eſt Daniel purpura,& circūdata eſt torques aurea collo eius, & prædicatū eſt de eo quòd haberet poteſtatem tertius in regno.

30 Eadem nocte interfectus eſt Balſaſar Rex Chaldæus.

31 Et Darius Medus ſucceſſit in regnū, annos natus ſexagintaduos.

Cap. VI.

1 PLacuit Dario, & conſtituit ſuper regnum ſatrapas centum viginti, vt eſſent in toto regno ſuo.

2 Et ſuper eos,principes tres,ex quibus Daniel vnus erat: vt ſatrapæ illis redderent rationem,& Rex non ſuſtineret moleſtiam.

3 Igitur Daniel ſuperabat ōnes principes & ſatrapas, quia Spiritus Dei amplior erat in illo. porrò Rex cogitabat conſtituere eum ſuper omne regnum:

4 Vnde principes & ſatrapæ quærebant occaſionem vt inuenirent Danieli ex latere regni: nullámque cauſam, & ſuſpicionē reperire potuerūt, eo quòd fidelis eſſet, & omnis culpa & ſuſpicio non inueniretur in eo.

B 5 Dixerunt ergo viri illi, Nō inueniemus Danieli huic aliquam occaſionem,niſi fortè in Lege Dei ſui.

6 Tūc principes & ſatrapæ ſurrepſerunt Regi,& ſic loquuti ſunt ei,Dari Rex,in æternum viue:

7 Conſilium inierūt omnes principes regni,magiſtratus & ſatrapæ,ſenatores & iudices,vt decretum imperatorium exeat,& edictum,Vt omnis qui petierit aliquā petitionē à quocūque deo & homine vſq; ad triginta dies, niſi à te,Rex,mittatur in lacū leonū.

Et tu″filius eius Belwſaxſár,non humiliaſti cor tuum, ″quum totum hoc ſcires.

Et aduerſus Dominū cæli eleuatus es,& vaſa domus eius attulerunt corā te:túque,& principes tui, vxores tuæ, & cōcubinæ tuæ, vinum bibiſtis in eis:deos præterea argēteos,& aureos,æreos,ferreos,ligneos & lapideos,qui non vidēt,neq; audiūt, laudaſti: *ſed* & Deū in cui⁹ manu eſt anima tua,& oēs viæ tuæ ſunt,nō honoraſti.

Tunc à conſpectu eius miſſa eſt″palma manus, ″& ſcriptura hæc exarata eſt:″

Et hæc *eſt* ſcriptura″quæ exarata eſt,″MENE MENE THECEL VPHARDSIN.

Hæc *eſt* interpretatio ſermonis, MENE, Numerauit Deus″regnū tuum,& compleuit illud.

THECEL, Appenſus es in ſtatera,& inuentus es″deficiens.

Peráds,″Diuiſum eſt regnum tuum,& datū eſt Madái & Paráds.

Tunc″iubente Belwſaxſár induerūt Danielē purpura, & torques aurea poſita eſt in collo eius,prædicauerúntque″de eo quòd dominaretur tertius in regno.

In ipſa nocte interfectus fuit Belwſaxſár Rex Chaldæus.

Porrò Dariáuews Medus ſuſcepit regnum iam annorum ſexaginta & duorum. Interfecto Balſaſar, ſuccedit Darius Medus.

Cap. VI.

P″Lacuit ipſi Dariáuews vt conſtitueret ſuper regnum″ſatrapas centum & viginti,qui eſſent in toto regno. Daniel cōſtituitur à Rege princeps ſuper ſatrapas.

Supra eos verò,præfectos tres,ex quibus Daniél vnus *erat*, quibus ſatrapæ iſti redderent rationem,″ne Rex moleſtia afficeretur.

Tunc Daniél iſte″ſuperabat ipſos præfectos & ſatrapas,eo quòd Spiritus amplior *eſſet* in eo:& Rex cogitabat de cōſtituendo eo ſuper totum regnum.

Tū præfecti & ſatrapæ″quærebant occaſionē contra Danielē″ex parte regni: at nullā occaſionē ″aut corruptelā potuerūt inuenire, quòd fidelis eſſet, & nullū delictū aut corruptela inuēta eſt in eo.

Tunc viri iſti dixerunt,″Nunquam inueniemus contra Danielē hunc vllam occaſionē,″niſi inueniamus cōtra eū in Lege Dei ſui. Edicti excogitatio aduerſus Danielem.

Tunc præfecti & ſatrapæ iſti″congregauerunt ſeſe apud Regem, atque ita dixerunt ei,Dariáuews Rex,in æternum viue.

Conſiliū inierunt præfecti regni,magiſtratus,ſatrapæ, optimates, & duces″ſtatuere ſtatutum regium,&roborare pactum,Quòd quicunque petierit petitionem à quocunque Deo aut homine vſque ad triginta dies,niſi à te Rex,proiiciatur in ſpeluncā leonum.

22 Filius eius ברה Id eſt nepos. Quum totum hoc,&c. כל־קבל וגו׳ quanuis hæc omnia noueris. 24 Palma manus, פסא די ידא particula manus.i.manus abſciſſa & ſeparata à reliquo corpore. Et ſcriptura,&c. וכתבא וגו׳ & ſcripturam hanc exarauit.vel,ſcripſit. 25 Quæ exarata eſt, די רשים quam exarauit. MENE,&c. מנא מנא וגו׳ .i.numerauit, numerauit, appendit, [vel,ponderauit] & diuidentes *ſunt* .i.ſcindunt. Alluſio eſt ad Perſas qui dicuntur פרסין.nam hæc dictio eſt æquiuoca.Geminatio autem iſta מנא מנא facta eſt ad maiorem exaggerationem.vel vt alii volunt,prius ſignificat finem regni,ſecūdum mortem Regis, & finem vitæ eius. 26 Regnum,&c. מלכותך והשלמה: Id eſt,annos regni tui,& deprehendit illos eſſe completos. 27 Deficiens.: חסיר imminutus.i.leuior iuſto.q.d.indignus regno. 28 Diuiſum eſt פריסת Sciſſum eſt.Fractum eſt. 29 Iubente,&c. אמר בלשאצר והלבישו Ad verbum, dixit Belſaſar,& induerunt. De eo עלוהי ante eum.i.præconis voce pronuntiauerunt ante eum.vel,proclamauerunt quòd futurus eſſet dominus tertius à Rege in regno.

IN CAPVT VI.

1 Placuit,&c. שפר קדם וגו׳ Ad verbum,Placuit coram Dariáues, & conſtituit. Satrapas לאחשדרפניא .i.principes prouinciarum qui diſperſi per omnes prouincias imperii,continerent illas in officio, nequis ſcilicet deficeret ab imperatore. 2 Ne Rex,&c. ומלכא וגו׳ & Rex non eſſet damno affectus.i.ne vllum damnum acciperet in vlla regione. 3 Superabat ipſos præf. הוא מתנצח על־סרכיא Ad verbum,fortificabat ſe ſupra præfectos.vel,robuſtior erat,aut potentior principibus.i.antecellebat ipſos. 4 Quærebant occaſionem הוו בעין וגו׳ Ad verbum,erant quærentes occaſionē vt inuenirent.i.dabant operā vt inuenirent occaſionem. Ex parte regni: מצד מלכותא .i.adminiſtrationis reipub. quòd ſcilicet malè adminiſtraſſet regnum, hoc eſt vt accuſarent eum læſæ maieſtatis. Aut corruptelam ושחיתה aut prauitatem. Alii,culpam. Niſi inueniamus להן השכחנא ſed inueniemus. 5 Nunquam די לא Ad verbum,Quia non. 6 Congregauerunt ſeſe apud Re. הרגישו על־מלכא collecti ſunt ſimul apud Regem. Alii,perſuaſerunt Regi. 7 Statuere ſtatutum reg.&c. לקימה קים וגו׳ ſtatuere ſtatutum,ô Rex,& confirmare edictum.id eſt edere edictum inuiolabile. Alii, vouere votum *in honorem* Regis,& confirmare edicto.

Nunc *ergo* Rex confirma ediɕtum, ’& ſcribe ſcripturam , vt non 8
mutetur iuxta legem Madái & Parás, ’quæ non tranſit.
Propterea Rex Dariáuesws ſcripſit ſcripturam,& ediɕtum. 9
Ediɕti promulgatio, cuius tāquā violator Daniel accuſatur apud Regem.
Daniél autē quū intellexiſſet quòd ſcripta eſſet ſcriptura, ingreſ 10
ſus eſt domū ſuā, & feneſtris apertis in cœnaculo ſuo verſus Ieru-
wsaláim, ’tēporibus tribus in die incuruabat ſe ſuper genua ſua, &
orabat, ’& confitebatur corā Deo ſuo, quēadmodū faciebat antea.
Tunc viri illi congregauerunt ſeſe , & inuenerunt Danielem o- 11
rantem & deprecantem coram Deo ſuo.
Tum acceſſerunt, & verba fecerūt coram Rege de ediɕto regio, 12
Nónne ediɕtum ’ſcripſiſti, quòd quicunque petierit à quocunque
deo aut homine vſque ad dies triginta, niſi à te, Rex, proiiceretur
in ſpeluncam leonum? Reſpondit Rex , & dixit, ’Verus *eſt* ſermo,
iuxta legem Madái & Parás, ’quæ non tranſit.
Tunc reſponderunt & dixerunt coram Rege, Daniél qui eſt ’de 13
filiis captiuitatis Iudæorum ’non poſuit ſuper te, ô Rex, rationē, &
ediɕtum quod ſcripſiſti: ſed temporib⁹ tribus in die ’petit petitio-
nem ſuam.
Tunc Rex quum verbū audiſſet, ’vehementer diſplicuit ei, & ſu- 14
per Danielē ’poſuit Rex cor *ſuum* vt erueret eum, & vſque ad Occa-
ſum ſolis ’ſatagebat eruere eum.
’Verùm viri illi cōgregauerunt ſeſe apud Regem, dixerúntque 15
Regi, Scito Rex quòd lex Madái & Parás *eſt* vt nullum decretum,
aut ſtatutum quod Rex ’ſtatuerit, immutetur.
Iuſſu Regis mittitur in lacū leonum.
Tunc Rex ’iuſſit, & adduxerunt Danielē, proiecerúntque in ſpe 16
luncam leonum. Loquutus autem Rex, dixit ad Danielem, Deus
tuus cui tu ſeruis iugiter, ipſe ’eripiet te.
Et allatus eſt lapis vnus, poſitúſque eſt ſuper os laci, quem ob- 17
ſignauit Rex anulo ſuo & anulo principum ſuorum, ’ne mutare-
tur voluntas in Daniele.
Tunc abiit Rex in palatium ſuum, & permanſit ’incœnatus, ’ne 18
que menſa appoſita eſt coram eo, ’& ſomnus eius fugit ab eo.
Tunc Rex diluculo ſurrexit ’dum ſplendeſceret, & cum feſtina- 19
tione ad ſpeluncam leonum perrexit.
Quúmque appropinquaſſet ſpeluncæ, Danielem voce ’triſti in- 20
clamauit: & loquutus Rex dixit ad Danielē, Daniél ſerue Dei vi-
uētis, Deus tu⁹ ’cui tu ſeruis iugiter, potuítne liberare te à leonib⁹?
Eius liberatio, quæ fidei in Deū tribuitur.
Tunc Daniél cum Rege loquutus eſt, Rex in æternum viue. 21
Deus meus miſit Angelum ſuum, & concluſit os leonum, ’& nō 22
perdiderunt me: quia coram eo iuſtitia inuenta eſt in me, ’& etiā

8 Nunc itaque Rex confirma ſentē-
tiam, & ſcribe decretum : vt non im-
mutetur quod ſtatutū eſt à Medis &
Perſis, nec præuaricari cuiquā liceat. C
9 Porrò Rex Darius propoſuit edi-
ɕtum, & ſtatuit.
10 Quòd quum Daniel comperiſſet
id eſt conſtitutam legem , ingreſſus
eſt domum ſuam: & feneſtris apertis
in cœnaculo ſuo, cōtra Ieruſalem tri-
b⁹ tēporib⁹ in die flectebat genua ſua,
& adorabat, cōfitebatúrque corā Deo
ſuo ſicut & antè facere conſueuerat.
11 Viri ergo illi curioſius inquirentes,
inuenerunt Danielem orantē, & ob-
ſecrantem Deum ſuum.
12 Et accedētes loquuti ſunt Regi ſu-
per ediɕto, Rex, nunquid non conſti
tuiſti vt ōnis homo qui rogaret quē-
quam de diis & hominibus vſque ad
dies triginta, niſi te, Rex, mitteretur
in lacum leonū? Ad quos reſpondens D
Rex, ait, Verus eſt ſermo iuxta decre
tum Medorum atque Perſarū, quod
præuaricari non licet.
13 Tunc reſpondentes dixerunt corā
Rege, Daniel de filiis captiuitatis Iu
dę, nō curauit de lege tua & de ediɕto
quod conſtituiſti: ſed tribus tempori-
bus per diem orat obſecratione ſua.
14 Quod verbum quum audiſſet Rex,
ſatis contriſtatus eſt : & pro Daniele
poſuit cor vt liberaret eum, & vſque
ad occaſum ſolis laborabat vt erue-
ret illum.
15 Viri autem illi intelligentes Regē,
dixerunt ei, Scito Rex, quia lex Me-
dorum atque Perſarum eſt , vt omne
decretum quod conſtituerit Rex, nō
liceat immutari.
16 Tunc Rex præcepit, & adduxerunt B
Danielem, & miſerunt eum in lacum
leonum. Dixitque Rex Danieli, Deus
tuus quem colis ſemper ipſe libera-
bit te.
17 Allatúſque eſt lapis vnus, & poſitus
eſt ſuper os laci : quē obſignauit Rex
annulo ſuo, & annulo optimatū ſuo-
rum, nequid fieret contra Danielem.
18 Et abiit Rex in domū ſuā, & dormi
uit incœnat⁹, cibique nō ſūt allati cō
rā eo, inſuper & ſónus receſſit ab eo.
19 Tunc Rex primo diluculo conſur-
gens, feſtinus ad lacum leonum per-
rexit:
20 Appropínquānſque lacui, Danielē
voce lachrymabili inclamauit, & affa
tus eſt eū, Daniel ſerue Dei viuentis,
Deus tuus cui tu ſeruis ſemper, putáſ-
ne valuit te liberare à leonibus?
21 Et Daniel Regi reſpōdens ait, Rex F
in æternum viue,
22 ¶Deus meus miſit Angelum ſuum, [1.Machab.]
& concluſit ora leonū, & nō nocuerūt
mihi : quia coram eo iuſtitia inuen-
[ta manet inuiolabilis:]

8 Et ſcribe ſcript. ותרשום כתבא .i.cura ſcribendum diploma. ſic mox. Quæ non tranſit. : די לא תעדא .i. quæ manet inuiolabilis: vt paulo pòſt dicitur, verſu 15, his verbis, Scito Rex, quòd lex Medorum & Perſarum eſt, quòd nullum decretum aut ſtatutū quod Rex ſtatuerit, eſt immutandum. 10 Temporibus tribus וזמנין תלתה .i. tribus vicibus, ſiue ter interdiu. Et confit. corā Deo ſuo, ומודא קדם אלהה .i. laudabat Deum ſuum. 12 Scripſiſti, רשמת .i. diplomate tuo approbaſti. Verus *eſt* ſermo, יציבא מלתא Ad verbum, veritas *eſt* ſermo. i. verum eſt quod dicitis, verum erit quod cautum eſt ediɕto meo, ſeruabitur vt lex quæ abrogari non poteſt, neque ſolet. Quæ non tranſit. : די לא תעדא Vt paulo antè, verſu 8.
13 De filiis captiu. Iudæorū מן בני גלותא די יהוד .i. de captiuis abduɕtis ex Iudæa in Babylonem. Non poſuit, &c. לא שם עליך וגו׳ Chaldaica phraſis, vt ſuprà, cap. 3. b. 12. id eſt non curat te, neque ediɕtum tuum: vel, nullam tui rationem habuit, neque ediɕti tui. Petit petitionem ſ. : בעא בעותה .i. orat Deū ſuum, vt antea. 14 Vehementer diſp. ei, שגיא באש עלוהי vehementer indoluit. vel, contriſtatus eſt, aut, admodū grauatè tulit. Alii, multùm turbatus eſt intra ſe. Poſuit, &c. שם בל וגו׳ Phraſis Chaldæa vt & Hebræa, pro In hoc incubuit, & pro virili conabatur vt eum erueret. Peruerſæ literæ in בל pro לב. Satagebat משתדר dedit operam. ſategit. ſolicitus fuit.
15 Verùm באדין Ad verbum, Tunc. 16 Iuſſit, אמר Ad verbū, dixit, ſub. vt adducerent Danielem. Eripiet te. : ישזבנך eripiat te. liberet te. 17 Ne mutaretur, &c. די לא תשנא Id eſt mutata ſententia, Rex eum extraheret.
18 Incœnatus וּבת טוּת in ieiunio. i. ieiunus, hoc eſt incœnatus. Quidā vertunt, in cœnaculo. Neque mēſa, &c. ודחון וגו׳ & menſam nō attulit in conſpeɕtū eius. ſub. aliquis miniſtrorum. Menſam vocat cibaria. Et ſomnus e. &c. ושנתה נדת וגו׳ & ſomnus eius receſſit. i. non potuit dormire tota ea noɕte. Pſal. 139. c. 16, legitur, Et rapitur ſomnus eorum niſi ruere fecerint. i. non dormiunt.
19 Dum ſplendeſc. בנגהא .i. ad lucem matutinam.
20 Triſti עציב amara. lugubri. i. quæ dolorem animi teſtabatur. Cui tu ſeruis iug. די אנת וגו׳ quem tu colis aſſiduè.
22 Et non perdiderunt me: ולא חבלוני vt non læſerint me. vel, non nocuerint mihi. Et etiam ואף inſuper.

ta eſt in me,ſed & contra te Rex,de-
lictum nō feci.
23 Tunc vehementer Rex gauiſus eſt
ſuper eo,& Danielem pręcepit educi
de lacu:eductúſq; eſt Daniel de lacu,
& nulla læſio inuenta eſt in eo, quia
credidit Deo ſuo.
24 Iubente autem Rege adducti ſunt
viri illi qui accuſauerunt Danielem:
& in lacum leonum miſſi ſunt,ipſi &
filii,& vxores eorum: & nō peruene-
runt vſque ad pauimentum laci, do-
nec arriperent eos leones, & omnia
oſſa eorum comminuerunt.
G
25 Tunc Darius Rex ſcripſit,Vniuer-
ſis populis,tribubus,& linguis habi-
tantibus in vniuerſa terra,pax vobis
multiplicetur.
26 A me conſtitutum eſt decretum,vt
in vniuerſo imperio & regno meo tre
miſcant,& paueant Deum Danielis:
ipſe eſt enim Deus viuens & ęternus
in ſecula:& regnum eius non diſſipa-
bitur,& poteſtas eius vſq; in æternū.
27 Ipſe liberator atq; ſaluator, faciēs
ſigna & mirabilia in cælo & in terra:
q liberauit Daniele de manu leonū.
28 Porrò Daniel perſeuerauit vſque
ad regnum Darii, regnúmque Cyri
Perſæ.
Cap. VII
1 ANno primo Balſaſar Regis Ba-
bylonis,Daniel ſomnium vidit:
viſio autem capitis eius in cubili ſuo:
& ſomnium ſcribens,breui ſermone
cōprehendit,ſummatimque perſtrin-
gens,ait,
2 Videbam in viſione mea,nocte, &
ecce quatuor venti cęli pugnabant in
mari magno.
3 Et quatuor beſtiæ grandes aſcende
bant de mari diuerſæ inter ſe.
4 Prima quaſi leæna,& alas habebat
aquilę:aſpiciebam donec euulſæ ſunt
alæ eius, & ſublata eſt de terra, & ſu-
per pedes quaſi homo ſtetit: & cor
hominis datum eſt ei.
5 Et ecce beſtia alia ſimilis vrſo in
parte ſtetit:& tres ordines erāt in ore
eius,& in dentibus eius,& ſic dicebāt
ei,Surge,comede carnes plurimas.
B
6 Poſt hæc aſpiciebam, & ecce alia
quaſi pardus,& alas habebat quaſi a-
uis,quatuor ſuper ſe: & quatuor capi
ta erāt ī beſtia,& poteſtas data eſt ei.
7 Poſt hęc aſpiciebā in viſione noctis,
& ecce beſtia quarta terribilis atque

coram te,Rex,'corruptelam non feci.
23 Tunc Rex vehementer iucundus fuit ſuper eo,& Danielem iuſ-
ſit educi è ſpelunca:eductúſque eſt Daniél de fouea,& nulla læſio
inuenta eſt in eo,quia'credidit Deo ſuo.
24 Iubente quoque Rege adducti ſunt viri illi'qui accuſauerāt Da-
nielem,& in ſpeluncā leonū proiecti ſunt ipſi,filii eorum, & vxo-
res eorum:'& nōdum peruenerant ad pauimentū ſpelūcæ,quum
dominati ſunt eorum leones, & omnia oſſa eorum contriuerunt.
25 Tunc Dariauéſ Rex ſcripſit,Omnibus populis,'tribub⁹,& lin-
guis qui habitabant in vniuerſa terra,pax vobis multiplicetur.
26 'A conſpectu meo poſitum eſt decretum,vt in vniuerſo'impe-
rio regni mei tremant & paueant à cōſpectu Dei Danielis:'ipſe e-
nim eſt Deus viuens & permanens in ſecula, & regnum eius *eſt regnum*
quod non diſſipabitur,& poteſtas eius *durabit* vſque in finem.
27 Eruens,& liberans,& faciens ſigna & mirabilia in cælo & in ter-
ra,qui eripuit Danielem de poteſtate leonum.
28 Porrò Daniél iſte'proſperè egit in regno Dariauéſ & in regno
Chóreſ Perſæ.
Cap. VII.
1 ANno primo Belſaſſár Regis Babél,Daniél ſomniū vidit:'vi
ſiones autē capitis eius *factæ ſunt* in cubili eius:'tūc ſomniū *illud*
ſcripſit:'initio ſermonum dixit,
2 Loquutus eſt Daniél, & dixit, Videbā in viſione mea in nocte,
& ecce quatuor venti'cæli'pugnabant in mari magno.
3 Et quatuor beſtiæ grādes aſcendebāt è mari diuerſæ'ab inuicē.
4 'Prima *erat* ſicut leo, & alæ aquilæ *erant* ei:'ſpectabam *verò* donec
euulſæ ſunt alæ eius,& ablata eſt è terra, atque in pedes'more ho-
minum ſtetit,'córque hominis datum eſt ei.
5 Ecce autem alia beſtia ſecūda'ſimilis erat vrſo, '& ad latus vnū
ſtetit, 'tres quoque coſtæ *erant* in ore eius inter dentes ipſius: ſícq;
dicebant ei,Surge,'vora carnem plurimam.
6 Poſthæc videbam, & ecce alia ſimilis pardo: & ei *erant* alæ qua-
tuor volucris ſuper dorſum eius:quatuor quoque capita *erant* be-
ſtiæ,'& poteſtas data eſt ei.
7 Poſtea vidi'in viſionibus noctis,& en beſtia'quarta formidoloſa

Accuſatores Danielis exponuntur leonibus dilaniandi.

Darius decreti publicatione Deum Danielis prædicat.

Viſio quatuor beſtiarū Danieli oſtenditur.

Corruptelam חבולה Vt ſuprà,verſu 4.Quidam vertunt,prauitatem.Alii,ſcelus.
23 Credidit,&c. :הימן באלהה ſperauit in Deo ſuo.ita Hebræi exponunt.
24 Qui accuſauerant Dan. די־אכלו קרצוהי די דניאל Ad verbum,qui accuſauerant accuſationes eius,*nempe* Danielis.Similem loquutionem vide ſuprà,cap.3.b.8, vbi pro ea verſum eſt, Detulerunt Iehudæos. Et nondum,&c. 'ולא מטו וגו & non peruenerant ad fundum [imum.i.ſolum]ſpeluncæ adhuc,quum dominati ſunt,&c. 25 Tribubus, אומיא nationibus.
26 A conſpectu m. מן־קדמי .i.à facie mea.q.d.hanc fero legē. Imperio שלטן ditione.dominio. Ipſe *enim* eſt די־הוא quū ſit.
28 Proſperè egit הצלח Id eſt floruit.aut fuit in pretio,imperantibus Dario Medo,& Cyro Perſa.

IN CAPVT VII.

1 Viſiones autem cap.&c. 'וחזוי ראשה וגו Vt ſuprà cap.4.b.7.i.Vidit autem hoc ſomnium noctu dum adhuc iaceret in lecto. Tūc באדין .i.Statim.Protinus. Initio, &c. :ראש מלין אמר .i.cuius initium fuit tale. Alii, Summam verborum ſcripſit.i.rem ipſam paucis perſtrinxit. 2 Cæli שמיא .i.aeris,hoc eſt venti primarii flantes à quatuor mundi partibus. Pugnabant, &c. :מגיחן לימא רבא agitabant mare magnum.Alii,irruebant in mare magnum.& quaſi loco pellebāt mare.Venti cæli:Dei voluntas.Mare magnū: mundus,vt & Dauid appellat.nam Dei permiſſu variis tumultibus agitatur mundus, vt mare motibus. Significat autē motus magnos qui exorti ſunt initio quatuor monarchiarum. 3 Ab inuicem. :דא מן־דא inter ſe.Ad verbum,hæc ab illa.
4 Prima *erat* ſicut leo, קדמיתא כאריה Prima erat ſimilis leoni.Beſtiæ ſiue animalia:ſunt aut Reges,aut imperia,aut monarchiæ.Primū regnum de Babylonia eſt intelligendum.nam fuit leo Nabuchodonoſor, id eſt bellicoſus, qui celeriter totas vicinas gentes vicit: quod per alas ſignificatur.Fuit autem ea celeritas illi ablata,& priuatus eſt regno.Poſtea rediit ad mentem.i.cor hominis,non leonis redditum eſt illi.Dicitur & leoni fuiſſe ſimilis.i.excellentiſſimus:vt antea comparatus eſt auro,quod vt cæteris præſtat metallis,ita leo cæteris animantibus. Spectabam חזה הוית Ad verbum,aſpiciens eram.q.d.conſideraui beſtiam illam. More hominum כאנש Ad verbum,ſicut homo.i.more hominum rexit ſeſe. Córque hominis ולבב אנש .i.humanum,& non ferinum,hoc eſt mite.
5 Similis e.vrſo, דמיה לדוב ſub.aſcēdebat è mari magno.Secunda monarchia quæ fuit Perſarū. Et ad latus,&c. ולשטר־חד הקימת quod ad latus vnū ſeſe erexit.i. irruit tantū in Babylonios, quibus ſuperatis potiti ſunt imperio Perſæ. Tres quoque coſtæ ותלת עלעין Imperia tria ſignificat,Babylonicum,Perſicū,Medicum:quæ ſimul confuſa ſunt. Vora,&c. 'אכולי וגו .i.age,interfice multos. Per hæc enim innuit crudelitatē Perſarum & effuſionē ſanguinis. 6 Et poteſtas da.eſt ושלטן יהיב & dominiū[ſub.totius orbis]traditū eſt.
7 In viſionibus no. בחזוי ליליא .i.in ſomnio multiplici quod videbā noctu,hoc eſt inter ſomniandū.Vide ſuprà cap.4.b.7. Quarta formid.& terr. 'רביעאה דחילה ואמתני quarta terribilis & horrida.Quartum imperium Romanorum quod terrori fuit toti orbi.fortiſſimū præterea,quod per dentes ferreos ſignificatur.Decem capita,plurima regna in quæ diuiſum eſt.Sub hoc imperio exoritur paruum cornu.i.gens ignobilis, & obſcura Turcarum,quæ iam vicit duo cornua, nempe imperium Conſtantinopolitanum & Sultanum AEgypti. Supereſt tertium cornu ſuperandum:quod quia factum nondum eſt,ignoramus.

& terribilis, & fortis valde: cui dentes *erant* ferrei magni, vorans, &
comminuens, reſiduum autem pedibus ſuis conculcans, erátque
diuerſa ab õnibus beſtiis quæ fuere ante eã, & cornua decẽ erãt ei
8 'Conſiderabam cornua, & ecce cornu aliud paruum'aſcendebat
inter ea, tria autẽ ex cornibus priorib⁹ euulſa ſunt à facie eius, & ec
ce'oculi velut oculi hominis *erãt* in cornu iſto, &'os loquẽs grãdia.
9 Videbã *certè* donec throni ablati ſunt,'& Antiquus dierum ſedit:
veſtimentum eius *erat* vt nix candidum, & pilus capitis eius vt la-
na munda: thronus eius flammæ ignis:'rotæ illius, ignis ardens.
10 Fluuius igneus procedebat, egrediebatúrque à cõſpectu eius: mi
lies mille miniſtrabant ei,'& decies milies cẽtena milia coram eo
ſtabant: *poſtea*'iudicium ſedit, & libri aperti ſunt.
11 'Spectabam tũc'propter vocem ſermonum grãdium quos cor-
nu loquebatur: ſpectabam *inquam tandiu* donec interfecta fuit beſtia,
& perditum fuit corpus eius, & tradita incendio ignis.
12 Reliquarum quoque beſtiarum'abſtulerant poteſtatem: & lon-
gitudo *temporis* in vita data fuerat illis vſque ad tempus'& tempus.
13 Videbam in viſione noctis, & ecce in nubibus cæli tanquam Fi
lius hominis veniebat, & vſque ad Antiquum dierum'peruenit, &
in conſpectum eius'appropinquare fecerunt illum.
14 'Dedítque ei poteſtatem, & gloriam, atque'regnum: omnéſque
populi,'tribus, & linguæ'ei ſeruiẽt: poteſtas eius, poteſtas æterna
quæ non'auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur.
15 'Contritus fui ſpiritu meo ego Daniél in medio corporis, & vi-
ſiones capitis mei'turbauerunt me.
16 Acceſſi ad vnum de aſtantibus, & veritatem quæſiui ab eo ſuper
toto hoc:'& dixit mihi, interpretationémque ſermonum indica-
uit mihi:
17 Hæ beſtiæ magnæ quæ ſunt quatuor, quatuor ſunt Reges qui
'conſurgent è terra:
18 Et ſuſcipient regnum Sancti Altiſſimi, poſſidebúntque regnũ
vſque in ſeculum & vſque in ſeculum ſeculorum.
19 Tunc volui *ſcire* veritatem beſtiæ quartæ quæ erat diuerſa à cun
ctis aliis,'formidoloſa valdè: cui dentes erãt ferrei, & vngues eius
ærei: deuorabat *&* cõminuebat, & reſiduũ pedib⁹ ſuis cõculcabat:
20 De cornibus quoque decem quæ erant in capite eius, & altero
quod'aſcenderat,'& ceciderant à cõſpectu eius tria, & cornu huic
oculi erant, & os loquens grandia,'& aſpectus maior ſociis ſuis.

Viſionem interpretatur de quatuor mundi regnis.

De potẽtia & incremento Antichriſti.

mirabilis, & fortis nimis: dentes fer-
reos habebat magnos, comedens at-
que comminuens, & reliqua pedibus
ſuis conculcãs: diſſimilis autem erat
cæteris beſtiis quas videram ante eã,
& habebat cornua decem.
8 Conſiderabam cornua, & ecce cor
nu aliud paruulum ortum eſt de me- C
dio eorum: & tria de cornibus primis
euulſa ſunt à facie eius: & ecce oculi
quaſi oculi hominis erant in cornu
iſto, & os loquens ingentia.
9 Aſpiciebam donec throni poſiti
ſunt, & Antiquus dierũ ſedit: veſtimẽ
tum eius candidũ quaſi nix, & capilli
capitis eius quaſi lana mũda: thron⁹
ei⁹, flãmæ ignis: rotę ei⁹, ignis accẽſ⁹.
10 Fluuius igneus rapidúſque egredie
batur à facie eius| milia milium mini-
ſtrabant ei, & decies milies centena
milia aſſiſtebant ei: iudicium ſedit, &
libri aperti ſunt. D
11 Aſpiciebam propter vocem ſermo
num grandium quos cornu illud lo-
quebatur: & vidi quoniam interfecta
eſſet beſtia, & periſſet corpus eius, &
traditum eſſet ad comburẽdum igni.
12 Aliarum quoque beſtiarum ablata
eſſet poteſtas: & tempora vitæ conſti
tuta eſſent eis vſque ad tẽp⁹ & tẽpus.
Aſpiciebam ergo in viſione noctis,
13 & ecce cum nubibus cæli quaſi filius
hominis veniebat, & vſque ad Anti-
quum dierum peruenit, & in conſpe-
ctu eius obtulerunt eum.
14 Et dedit ei poteſtatem, & honorẽ,
& regnum: & omnes populi, tribus,
& linguæ ipſi ſeruient: |poteſtas eius,
poteſtas æterna quæ non auferetur,
& regnum eius quod nõ corrũpetur. E
15 Horruit ſpiritus meus, ego Daniel
territus ſum in his, & viſiones capitis
mei conturbauerunt me.
16 Acceſſi ad vnum de aſſiſtentibus, &
veritatem quærebam ab eo de omni-
bus his: qui dixit mihi interpretatio-
nem ſermonum, & docuit me:
17 Hę quatuor beſtię magnæ: quatuor
ſunt regna, quæ conſurgent de terra.
18 Suſcipient autem regnũ Sancti Dei
altiſſimi: & obtinebunt regnum vſ-
que in ſeculum & ſeculũ ſeculorum.
Poſt hoc volui diligenter diſcere de
19 beſtia quarta, quæ erat diſſimilis val-
dè ab omnibus, & terribilis nimis: dẽ
tes & vngues eius ferrei: comedebat,
& comminuebat, & reliqua pedibus
ſuis conculcabat.
20 Et de cornibus decem quę habebat F
in capite: & de alio quod ortũ fuerat
ante quod ceciderãt tria cornua: & de
cornu illo quod habebat oculos, &
os loquẽs grãdia, & mai⁹ erat cęteris.

8 Conſiderabam משתכל חוית Contemplabar.i.Dum attentius conſiderarẽ cornua illa, vidi aliud, &c. Aſcendebat inter ea, סלקת
ביניהן exortum eſt in medio illorum. Oculi velut, &c. עינין כעיני אנשא Per oculos, prudentia Turcæ ſignificatur in rebus agendis.
Os loquens grandia, ſiue ingentia, ſignificat os iactabundum & blaſphemum contra Deum & homines.
9 Et Antiquus die.ſe. ועתיק יומין יתיב & Prouectus ætate ſedit.ſub.in ſolio illarum quatuor monarchiarum. Dicitur autem ſic Deus pa
ter quòd ſit æternus. Licet autem perſona Filii ſit apparitura, non deerit tamen Pater & Spiritus ſanctus: ſicuti dicitur, Sedentẽ à dextris Vir-
tutis.i.Dei Patris omnipotentis, Matth.26.f.64. Rotæ illius, גלגלוהי Solia Regum olim erãt verſatilia, & vti currus triumphales extrue-
bantur tranſlatiles. vnde hìc dicitur ſolium rotas habuiſſe.
10 Et decies mil.cent.mil. ורבו רבבן Dictio רבו ſignificat decies mille, ſiue decem milia: רבבן verò plurale eſt à רבו & ſignificat decem
milia multiplicata, id eſt centum milia. Iudicium דינא Id eſt iudex.
11 Spectabam חזה הוית Ad verbum, Videns eram. Propter vocem מן־קל à voce.i.ab eo tempore quo quarta beſtia cœpit loqui
blaſphemias in Deum. 12 Abſtulerant העדיו ſub.Angeli. Et tempus. ועדן: & definitam periodum.i. vſque ad certum tem-
pus. Tres primæ monarchiæ certo tempore, at paruo quidem durarunt: quarta autem longo durabit. vel, Deus abbreuiauit tempus quartæ be
ſtiæ propter electos, vt Matth. 24.b.22, dicitur. 13 Peruenit, מטה ſub.ad iudicium. Appropinquare fec.illum. הקרבוהי:
adduxerunt eum.ſub. Angeli. 14 Dedítque ei ולה יהיב ſub. Pater. Quidam, Datúmque eſt ei dominium & honor, &c. Tribus,
אומיא nationes. Ei ſeruient: לה יפלחון ei ſeruierunt. Auferetur, יעדה tranſibit.i.non finietur.q.d.dominium eius eſt æternum.
15 Contritus fui, &c. אתכרית וגו׳ Territus fuit ſpiritus meus, ego Daniel in medio corporis. vel vt ad verbum habetur, intra vaginam.
Corpus vocat vaginam ſpiritus. Alii, Succiſus eſt ſpiritus meus, mei Danielis intra corpus. Ita אנה aliquando vertitur, vt ſequẽti capite, ver-
ſu 1. Alii, abbreuiatus eſt ſpiritus meus.i. penè defecit in me ſpiritus.q.d. paſſus ſum deliquium animi. Turbauerunt me.: יבהלונני ter-
ruerunt me.i. reddiderunt me attonitum. 16 Et dixit mihi, ואמר־לי ſub. veritatem. vel, quod quærebam.
17 Conſurgent יקומון Id eſt orientur. 19 Formidoloſa דחילא Vide ſuprà, verſu 7.
20 Aſcenderat, סלקת .i.ſuccreuerat. Et ceciderant ונפלו Vide ſuprà, verſu 8. Et aſpectus, &c.: וחזוה רב מן־חברתה & digni-
tas eius excellentior ſuis conſortibus.i.maius erat aliis cornibus.

21 Aſpiciebam,& ecce cornu illud faciebat bellum aduerſus Sanctos, & præualebat eis.

22 Donec venit Antiquus dierum, & iudicium dedit Sāctis excelſi, & tempus aduenit, & regnum obtinuerunt Sancti.

23 Et ſic ait, Beſtia quarta,regnū quartum erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuerſā terrā,& cōculcabit, & cōminuet eā.

24 Porrò cornua decem ipſius regni, decem Reges erunt: & alius conſurget poſt eos, & ipſe potentior erit prioribus, & tres Reges humiliabit.

G 25 Et ſermones cōtra Excelſum loquetur,& Sanctos Altiſſimi conteret: & putabit quòd poſſit mutare tempora & Leges, & tradentur in manu eius vſque ad tempus & tempora & dimidium temporis.

26 Et iudiciū ſedebit, vt auferatur potentia,& conteratur, & diſpereat vſque in finem.

27 Regnum autē, & poteſtas, & magnitudo regni quæ eſt ſubter omne cælum,detur populo Sāctorū Altiſſimi: cuius regnum,regnum ſempiternum eſt, & omnes Reges ſeruient ei & obedient.

28 Hucuſque finis verbi. ego Daniel multū cogitationibus meis cōturbabar, & facies mea mutata eſt in me, verbum autem in corde meo conſeruaui.

Cap. VIII.

1 ANno tertio regni Balſaſſar Regis,viſio apparuit mihi,ego Daniel,poſt id quod viderā in principio.

2 Vidi in viſione mea,quum eſſem in Suſan caſtro quod eſt in AElā regione: vidi autem in viſione eſſe me ſuper portam Vlai.

3 Et leuaui oculos meos,& vidi:& ecce aries vnus ſtabat ante paludem,habens cornua excelſa,& vnū excelſius altero atque ſuccreſcens.

4 Poſtea vidi arietem cornibus ventilantem contra Occidentē,& contra Aquilonē,& cōtra Meridiē:& omnes beſtiæ nō poterāt reſiſtere ei, neq; liberari de manu eius: fecitq; ſecūdum voluntatē ſuam,& magnificatus eſt.

B 5 Et ego intelligebam:ecce autē hircus caprarum veniebat ab Occidēte ſuper faciē totius terræ, & non tāge-

21 Videbámque cornu iſtud gerere bellū aduerſus Sanctos,& præ-
ualebat eis.
22 Donec venit Antiquus dierum,"& iudicium datum eſt Sanctis
Altiſſimi,& tempus aduenit,& regnum poſſederunt Sancti.
23 Sic *autem* ait,Beſtia quarta *ſignificat quòd* regnum quartum erit in ter
ra,quod"maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuerſam ter-
ram,"eámque conculcabit,& comminuet eam.
24 Cornua verò decem *indicant quòd* ex ipſo regno decem Reges con-
ſurgét,& alius ſurget poſt eos,& ipſe"maior erit prioribus,tréſque
Reges"humiliabit.
25 Verba etiam faciet ex parte Altiſſimi,& Sanctos Altiſſimi"con-
teret,"& exiſtimabit ſe poſſe mutare tēpora & Legem:"tradentúr-
que in manu eius"vſque ad tēpus,& tēpora,& dimidium tēporis.
26 "Et iudicium ſedebit, & poteſtatē illius transferēt, "vt diſſipent,
& diſperdant"vſque in finem.
27 Regnum autem,"& poteſtas, & magnitudo regni *quod eſt* ſub toto cælo,detur populo Sancto Altiſſimi:"regnum eius,regnū æternū: & omnes poteſtates ei ſeruient,& obedient ei. De regno Chriſti æterno.
28 Hucuſque finis"verbi.ego Daniel multū cogitationes meæ"ter-
ruerunt me,& vultus meus mutatus eſt in me : ſermonem autē in
corde meo conſeruaui.

Cap. VIII.

1 ANno tertio regni Belſaſſár Regis,viſio apparuit mihi "ipſi Danieli poſt eam quæ apparuerat mihi in principio. Viſio pugnæ inter arietē & hircum.
2 Vidi in viſione, fuítque quum viderem *eam*, "eram in שׁSuſán
regia quæ eſt in עElám prouincia: vidi inquā in viſione illa, "quū
eſſem iuxta flumen אVlái.
3 "Qúmque ſuſtuliſſem oculos meos,vidi,& ecce aries vnus ſta-
bat ante fluuium,& ei erant duo cornua, & illa excelſa, & vnū ex-
celſius altero,& illud excelſius aſcendebat"in nouiſſimo.
4 Vidi arietē illū cornupetentē,ad Occidentē,& Aquilonē,& Me
ridiē, "& nullæ beſtiæ reſiſtere poterāt illi, nec erat qui erueret de
manu eius:fecerátque ſecundū volūtatem ſuā,"& magnus euaſit.
5 "Quū autē ego *hæc* cōſiderarem, ecce hircus caprarum veniebat
ab Occidente "ſuper faciem totius terræ, qui non attingebat ter-

22 Et iudicium ודינא .i.dedit Sanctis poteſtatem iudicādi vnà cum Chriſto: Alii,& iudicauit *impios in gratiam* Sanctorum.vel,& iudiciū datum eſt Sanctis.Iudicium enim poteſt ſignificare aut iudices,aut ſententiam. 23 Maius erit תשנא מן excellentius erit.i.dignitate excellet,aut ſuperabit omnia alia regna.Alii,diuerſum erit ab,&c. Eámq; cōculcabit, ותדושינה eámque triturabit.vel,cōteret. 24 Maior ישנה מן excellentior.Alii,diuerſus erit à præcedentibus. Humiliabit. : יהשפיל deprimet.deiiciet. 25 Conteret, יבלא conſumet.i.perdet. Et exiſtimabit ſe poſſe,&c. ויסבר להשניה & cogitabit mutare,&c. dabit operam vt inueniat rationem qua mutare poſſit,&c.Per tempora quidam intelligunt ceremonias,ſiue ſtatuta. Alii,ſolennitates. Per Legem autem, Legē Euangelicam,aut ipſum decalogū:vt intelligamus omnem externū & internū Dei cultum. Tradentúrque ויתיהבון ſub.Sancti. Vſque ad tempus,&c. עד־עדן וגו׳ .i.annum,duos annos, & dimidium anni.Id probatur ex Apocalypſi, vbi cap.12.d.14,ſcribitur, Datæ ſunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ vt volaret in deſertum in locum ſuum,vbi alitur per tempus & tempora,& dimidium temporis. Itē cap.13.b.5, Et data eſt ei poteſtas faciendi menſes quadraginta duos.Quod planè idem eſt quod tempus,tempora,& dimidium temporis:nam tres annos cū dimidio efficiunt quadraginta duo menſes.Rurſum cap.12.b.6,Vt ibi paſcant eam diebus mille ducētis ſexaginta. Qui dies eandem ſummā temporis efficiunt:quo tempore planè aiunt Antichriſtum regnaturū.Alii volunt eſſe tēpus definitum pro incerto:dicúntque Danielē alluſiſſe ad numerum ſeptenariū,qui quidem eſt numerus perfectus,& cuius dimidium conſtat tribus cum ſemiſſe: intelligúntque per hoc,tempus abbreuiatum regni Antichriſti,quod quidem Dominus Deus abbreuiaturus eſt propter ſalutem electorum,Matth.24.b.22. 26 Et iudicium ſede. ודינא יתיב Vt ſuprà verſu 10. Vt diſſipent, להשמדה vt deleant. Vſque in finem. : עד־סופא .i.vſque ad extremum,prorſus & omnino. 27 Et poteſtas,&c. ושלטנא וגו׳ & dominiū & maieſtas regnorum.vt ſit ſingul.pro plur. Regnū eius, מלכותה ſub.populi ſancti. 28 Verbi. די מלתא ſermonis.ſub.Angeli.q.d.hic finem dicendi fecit Angelus. Terruerunt me,&c. יבהלונני וזיוי ישתנון turbauerunt me:& ſplendores mei mutati ſunt.i.gratiæ vultus mei.

IN CAPVT VIII.

1 Ipſi Danieli אני דניאל .i.mihi ipſi qui ſum Daniel.Ita vertitur aliquando אני,vt præcedenti capite,verſu 15,אנה Chaldaicum. 2 Eram ואני Ad verbū,& ego.i.videbar mihi eſſe in Suſis. Quū eſſem ואני הייתי Ad verbū,& ego erā.i.quū viderer mihi eſſe ad riuū ſiue flumē Vlai. Quidā dicunt,Danielē tunc fuiſſe Suſis.Alii verò aſſerunt,eū ipſo anno petiiſſe eā vrbē,poſtea eodē fuiſſe reuerſum in Babylonem,ante mortem ipſius Balſaſar. 3 Quumque,&c. ואשא עיני וגו׳ Ad verbū,Et leuaui oculos meos,& vidi. In nouiſſimo. : באחרונה poſtremo.i.ſecundo loco ſiue poſteriore tempore. Primū cornu,regnum Medorum ſignificat: ſecundum altero celſius, Regnū Perſarum.Sic ipſe exponit infrà verſu 20. 4 Et nullæ beſt.&c. וכל־חיות וגו׳ Ad verbum,& omnes beſtiæ non ſtabunt corā eo.Fut.Heb.pro præſ.imperf.nullæ beſtiæ ſtabant coram illo,pro non reſiſtebant illi. Et magnus euaſit. : והגדיל Ad verbum, & magnificatus eſt. 5 Quum autem ego *hæc* conſid. ואני הייתי מבין Ad verbum,Et ego eram intelligens,& ecce,&c.i.quum attentè conſiderarem & contemplarer. Super fac.to.terræ על־פני כל־הארץ Quidam liberius vertunt,qui omnes regiones peruagabatur.

ram:hirco verò illi *erat* cornuʹinſigne inter oculos eius.
Et venit vſque ad arieté illũ habẽtem illa duo cornua,quẽ vide- 6
ram ſtãtem ante fluuiũ,& cucurrit ad eumʹin ira fortitudinis ſuæ.
Vidi eum præterea accedẽtem ad arietem illum, ʹ& eleuatus eſt 7
cõtra eum,percuſſitque eum, ʹ& cõminuit duo cornua eius,quòd
non eſſet fortitudo in arieteʹad reſiſtẽdum ei:deiecítq; eũ in terrã,
& conculcauit eum, nec erat qui liberaret arietem de manu eius.
Hircus igitur caprarũ magnus euaſit valde : ʹquum verò eſſet in 8
ſummo virtutis ſuæ,fractum eſtʹcornu illud magnum, & aſcẽde-
runtʹinſignia *cornua* quatuor pro eo ad quatuor ventos cæli.
Ex vno autem illorum egreſſumʹcornu vnum paruum,& creuit 9
valde ad Meridiem,& ad Orientem,ʹ& ad *terram* deſiderabilem.
ʹCreuítqueʹvſque ad exercitum cæli,& deiecit in terram de exer 10
citu,ʹ& de ſtellis,& conculcauit eas.
ʹDenique vſque ad Principem exercitus magnificatum eſt , & 11
ab eo ablatum eſt ʹiuge ſacrificium,& proiectus eſt locusʹſanctifi-
cationis eius.
Et exercitusʹtradetur propter iuge ſacrificiũ,ob præuaricationẽ, 12
ʹ& proiiciet veritatem in terrã,ʹ& faciet,& proſperè ſuccedet illi.
Et audiui vnum ſanctum loquentem , dixítque alter è ſanctis 13
ʹcuidã loquenti,Vſquequo viſio iugis ſacrificii *ablati*,& præuarica-
tioʹdeſolans,vt ponat & ſanctuariũ & exercitum in cõculcationẽ?
Et dixit mihi,ʹVſque ad veſperam *&* mane bis mille & trecẽtos, 14
ʹ&expiabitur ſanctuarium.
Fuit autem dum ſpectarem ego Daniél viſionem, & quærerem 15
intelligentiam,ecce ſtetit coram me tanquam forma viri.
Audiui etiam vocẽ hominisʹinter אוVlái, qui exclamauit & di- 16
xit, Gabriél doce iſtum viſionem.
Et venit iuxtaʹſtationẽ meam,quúmque veniſſet,territus ſum, 17
& corrui in faciem meam , & dixit ad me , Intellige fili hominis,
quòdʹad tempus finis viſio.
Quúmque loqueretur mecum, ſopore correptus cecidi in faciẽ 18
meãin terram:tetigit autem me,& conſtituit me in ſtatione mea.

Viſionis Intelligentia de conflictu Regis Perſarũ & Regis Græcorum.

bat terrã: porrò hircus habebat cornu inſigne inter oculos ſuos.

Et venit vſque ad arietem illum cornutum, quem viderã ſtantem ante portam, & cucurrit ad eum in impetu fortitudinis ſuæ.

Quúmque appropinquaſſet prope arietem,efferatus eſt in eum , & percuſſit arietem: & comminuit duo cornua eius,& non poterat aries reſiſtere ei: quúmque eum miſiſſet in terrã, conculcauit,& nemo quibat liberare arietem de manu eius.

C

Hircus autem caprarum magnus factus eſt nimis:quũque creuiſſet, fractum eſt cornu magnum,&orta ſunt quatuor cornua ſubter illud per quatuor ventos cæli.

De vno autem ex eis egreſſum eſt cornu vnum modicum: & factum eſt grande contra Meridiem , & contra Orientem,& contra fortitudinem.

Et magnificatum eſt vſque ad fortitudinem cæli: & deiecit de fortitudine & de ſtellis,& conculcauit eas.

Et vſque ad Principemfortitudinis magnificatum eſt : & ab eo tulit iuge ſacrificium, & deiecit locum ſanctificationis eius.

D

Robur autem datũ eſt contra iuge ſacrificium propter peccata : & proſternetur veritas in terra,& faciet,& proſperabitur.

Et audiui vnum de ſanctis loquentẽ: & dixit vnus ſanctus alteri neſcio cui loquenti,Vſquequo viſio, & iuge ſacrificium,& peccatum deſolationis quæ facta eſt: & ſanctuarium,& fortitudo conculcabitur?

Et dixit ei, Vſque ad veſperã & mane,duo milia trecenti: & mundabitur ſanctuarium .

E

Factum eſt autem cum viderẽ ego Daniel viſionem,& quærerem intelligentiam: ecce ſtetit in cõſpectu meo quaſi ſpecies viri.

Et audiui vocem viri inter Vlai: & clamauit,& ait,Gabriel fac intelligere iſtum viſionem.

Et venit, & ſtetit iuxtà vbi ego ſtabam: quúmque veniſſet, pauens corrui in faciem meam, & ait ad me, Intellige fili hominis,quoniam in tempore finis complebitur.

Quúmque loqueretur ad me,collapſus ſum pronus in terram: & tetigit me,& ſtatuit me in gradu meo.

Inſigne חזות Ad verbum,viſibile,viſendum ſiue viſendæ magnitudinis.Hebræi exponunt,magnum viſu.Doctus inter eos exponit ramoſum ſiue multos habens ramos,hoc eſt magnum. 6 In ira fortit.ſuæ. בחמת כחו : .i.magno impetu cum ira cucurrit. 7 Et eleuatus eſt cõtra e. ויתמרמר אליו & inſurrexit in eum. Alii,& irritatus eſt aduerſus illum.i.ira percitus inuaſit illum. Alii,efferatus eſt. Et comminuit וישבר & fregit. Ad reſiſtendum ei: לעמוד לפניו Ad verbum,ad ſtandum coram eo. 8 Quum verò &c. וכעצמו Ad verbum, Et quum roboratus eſſet. vel,magnificatus fuiſſet. Cornu illud magnum, הקרן הגדולה Significat potentiam Alexandri cuius morte fracta eſt. Inſignia חזות Eadem dictio quæ paulo antè verſu 5. 9 Cornu vnum,&c. קרן אחת וגו׳ Antiochum Epiphanẽ ſignificat,quia fuit Romæ obſes. Et ad *terram* deſide. ואל הצבי & ad inclytam.ſub.terram Iſrael. Alii,decoram & glorioſam. Alii,& ad *locum* amœnum. Ad verbum legitur,& ad gloriam.vel decus. 10 Creuitque ותגדל Magnificatum eſt etiam.q.d.Adeò creuit Antiochus vt auſus ſit etiam inuadere pios. Vſque ad exer.cæ. עד צבא השמים vſque ad militiam cæleſtem.Sic vocat pios qui colũt Deum cæli.Comparauit,inquit,copias quas duxit contra pios Iſraelitas. Et de ſtellis, ומן הכוכבים Intelligit ſanctiores,aut duces,aut ſacerdotes. 11 Denique,&c. ועד שר הצבא Et vſque ad imperatorẽ militiæ.i.Deum qui eſt dux Iſraelis.q.d.auſus eſt Deum prouocare ad bellũ.nam polluit templum Dei ſanctum. Iuge התמיד perenne.Intelligit omnes ceremonias & ſacrificia quæ fiebãt mane & veſperi.q.d.adeò afflixit Iudæos,vt coacti fuerint intermittere ſacrificia. Sanctificationis e. מקדשו : ſanctuarii eius.i.templi,quod pollutum fuit imagine Iouis Olympici.

12 Tradetur תנתן traditus eſt.id eſt populus Iudaicus venit in poteſtatem hoſtium,propter tranſgreſſionem quam admiſerãt circa illud iuge ſacrificium. Et proiiciet ver. ותשלך וגו׳ & proiecit veritatem.i.pios ac fideles Iudæos.aut per veritatem,intelligit Legem Dei. Et faciet, ועשתה ſub.pro arbitrio ſuo. 13 Cuidam לפלמוני tali.cuius ſcilicet nomen ignoro. Deſolans שומם *erit* deleta.i. Quanto tempore intermittetur hoc ſacrificium iuge,quando iniquitas propter quam tollitur ſacrificium,& templum, exercitúſque Dei cõculcatur,delebitur? Aut expone poſtremam particulam, Quandiu dabit cornu illud exercitum & templum in conculcationem? Alii,tranſgreſſio ſtupenda.aut,admiranda. Quidam totum ſic vertunt, Vſquequo durabit hæc viſio de iugi ſacrificio, & permittetur graſſari iniquitas,& ſanctuarium atque exercitus erit in conculcationẽ? Alii,Quandiu durabit viſum perennis ſacri,& ſceleris vaſtationis,vt permittantur proculcationi & ſanctum & exercitus? 14 Vſque ad veſp.*&* mane עד ערב בוקר Sic vocat dies naturales qui nocte & die cõſtant. Bis mille trecenti dies efficiunt annos ſex,menſes tres,dies octodecim & decem horas cum aliquot minutis.Intellige de annis ſolaribus:nã iſte numerus efficit lunares annos circiter ſex cum dimidio. Et expiabitur ונצדק Ad verbum,& iuſtificabitur.i.mundabitur. Quidã vertunt,reducetur ſanctum ad iuſtũ atque legitimum vſum. 16 Inter אוVlái בין אולי .i.inter ripas Vlai fluminis,de quo ſuprà verſu 3.hoc eſt in medio amnis. 17 Stationem meam, עמדי Ad verbum,ſtare meum.i.locum in quo ſtabam. Ad tempus finis לעת קץ poſt tempus finis.Subſtantiuum more Hebræorum,pro adiectiuo, finitum.q.d.tempore tandem finito quod Deus præſtituit,adimplebitur iſta viſio.Simile dicendi genus cum eo quo & Paulus vtitur,ad Galat.4.a.4,At vbi venit plenitudo tẽporis. Doctus inter Hebræos ſubaudit nonnihil,ſic,poſt tempus finis multorum dierum.i.poſt longum tempus.nam circiter finem dicitur, Tu autem claude viſionem,quia erit ad dies multos.

19 Dixitque mihi, Ego oſtendam tibi quæ futura ſunt in nouiſſimo maledictionis: quoniam habet tempus finẽ ſuum.

F 20 Aries quem vidiſti habere cornua, Rex Medorum eſt, atque Perſarum.

21 Porrò hircus caprarum, Rex Græcorum eſt: & cornu grãde quod erat inter oculos eius, ipſe eſt Rex prim⁹.

22 Quòd autem fracto illo ſurrexerũt quatuor pro eo, quatuor Reges de Gente eius conſurgent, ſed nõ in fortitudine eius.

23 Et poſt regnum eorum quum creuerint iniquitates, cõſurget Rex impudens facie, & intelligens propoſitiones.

24 Et roborabitur fortitudo eius, ſed non in viribus ſuis: & ſuprà quàm credi poteſt, vniuerſa vaſtabit, & proſperabitur, & faciet, & interficiet robuſtos, & populum ſanctorum

G 25 Secundum voluntatem ſuam, & dirigetur dolus in manu eius: & cor ſuũ magnificabit, & in copia rerum omniũ occidet plurimos: & contra Principem principum conſurget, & ſine manu conteretur.

26 Et viſio veſpere & manè quæ dicta eſt, vera eſt: tu ergo viſionem ſigna, poſt multos dies erit.

27 Et ego Daniel langui, & ægrotaui per dies: quumque ſurrexiſſem, faciebam opera Regis, & ſtupebam ad viſionem, & non erat qui interpretaretur.

Cap. IX.

1 IN ãno primo Darii filii Aſſueri de ſemine Medorũ, qui imperauit ſuper regnum Chaldæorum,

Iere. 25. c. 12, & 29. c. 10

2 Anno vno regni ei⁹, ego Daniel intellexi in Libris numerum annorũ de quo factus eſt ſermo Domini ad Ieremiam prophetã, vt cõplerentur deſolationes Ieruſalem ſeptuaginta annis.

3 Et poſui faciem meam ad Dominũ Deũ rogare & deprecari in ieiuniis, ſacco & cinere.

2. Eſd. 1. b. 5

4 Et oraui Dominum Deum meũ, & cõfeſſus ſum, & dixi, Obſecro Domine De⁹ magne & terribilis, cuſtodiẽs pactum & miſericordiã diligentibus te, & cuſtodientibus mandata tua:

Baruch 1. c. 17

5 Peccauimus, iniquitatem fecimus, impiè egimus, & receſſimus: & declinauimus à mandatis tuis ac iudiciis.

B 6 Nõ obediuimus ſeruis tuis Prophetis qui loquuti ſũt in nomine tuo Regibus noſtris, Principibus noſtris, Pa

---

19 Atque dixit, Ecce docebo te quid futurum ſit in nouiſſimo iræ, quia ad tempus finis.

20 Aries ille quem vidiſti habentem cornua, Reges Madái & Parás *ſunt*.

21 Hircus verò, hircus *inquam*, Rex *eſt* Græciæ: & cornu grande quod erat inter oculos eius, eſt Rex primus.

22 Quòd autem contritũ eſt, & ſteterunt quatuor pro eo, quatuor regna de *ea* Gente ſtabunt, ſed non iuxta fortitudinem eius.

23 In nouiſſimo verò regni eorum, quum conſumpti fuerint præuaricatores, ſtabit Rex fortis facie, & intelligens ænigmata.

24 Et roborabitur fortitudo eius, ſed non fortitudine ipſius, & mirabiliter vaſtabit, & proſperè illi ſuccedet, & faciet, & vaſtabit robuſtos, & populum ſanctorum. — De Rege impudenti Antichriſto.

25 Et per intellectum ſuum proſperabit dolum in manu ſua, & in corde ſuo: magnificabit ſeſe, & in pace vaſtabit multos, quinetiã cõtra Principẽ principũ conſurget, & abſq; fortitudine cõteretur.

26 Et viſio veſpere & mane quæ dicta eſt, veritas eſt: tu autẽ claude viſionem, quia *erit* ad dies multos.

27 Et ego Daniél cõtritus ſum, & ægrotaui diebus *aliquot*: poſtquam *verò* conualui, feci opus Regis, & ſtupebã ſuper viſione, & non erat qui intelligeret.

Cap. IX.

1 ANno primo Dariáueſ filii Anhaſſueróſ, de ſemine Madái, qui conſtitutus fuerat Rex ſuper regnum Chaſdím, — Daniel poſtulat impleri à Deo quod promiſit de reditu populi ab exilio Babylonico.

2 Anno primo *inquam*, ego Daniél intellexi in Libris numerum annorum, de quo factum eſt verbum Iehouæ ad Irmeiáh Prophetã quòd impleret deſolationibus Ieruſaláim ſeptuaginta annos.

3 Et poſui faciem meam ad Dominum Iehouam vt quærerem orationem, & deprecationem, in ieiunio, & ſacco, & cinere.

4 Et oraui Iehouam Deum meum, & confeſſus ſum, dixíque, Obſecro Domine Deus, magne, & terribilis, cuſtodiens pactum & miſericordiam erga diligentes te & cuſtodientes mandata tua: — Vera confeſſio.

5 Peccauimus & iniquitatem fecimus, impiè egimus, & rebellauimus, & receſſimus à mandatis tuis, & iudiciis tuis.

6 Neque obediuimus ſeruis tuis Prophetis, qui loquuti ſunt nomine tuo Regibus noſtris, Principibus noſtris, & Patribus noſtris,

---

19 In nouiſſimo iræ, באחרית הזעם in fine iræ. i. quum diu continuerit Deus iram ſuam. Quia ad tempus finis. : כי למועד קץ quòd poſt tempus finis. i. poſtquam finitum erit tempus à Deo conſtitutum, vt præcedenti verſu, adimplebitur viſio.

21 Hircus verò, hircus והצפיר השעיר Duæ dictiones idem ſignificantes: quarum prior, Chaldæa eſt: ſequens eſt Hebræa quæ Chaldæã præcedentem exponit. Eſt Rex primus. : הוא המלך הראשון ſignificat primum Regem, nempe Alexandrum.

22 Et ſteterunt ותעמודנה & extiterunt. vel ſubſtiterunt. ſiue enata ſunt. Sed non, &c. : ולא בכוחו Ad verbum, & non in fortitudine eius. i. quæ nunquam aſſequẽtur fortitudinẽ [aut vires] illius, Alexandri ſcilicet. Alii, non in fortitudine eius. i. non ex eius ſemine: nec enim ſuſcepit filios regni hæredes. 23 Regni eorũ, מלכותם imperii eorum, nempe Græcorum. hoc eſt, circa finẽ imperii. Quũ conſump. &c. כהתם הפושעים quum conſumet *Deus* præuaricatores. Alii, quum conſummatæ fuerint præuaricationes. Stabit יעמוד. i. conſurget. Fortis facie, &c. עז־פנים וגו׳ Hebraiſmus, pro impudente ore, & perfrictæ frontis homine, aſtuto item & callido.

24 Sed nõ fort. ip. ולא בכוחו. i. non propria induſtria, ſed Deo dante. Et faciet, ועשה ſub. pro voluntate ſua. Sanctorũ : קדושים. i. ſanctum. 25 Et per intell. &c. ועל־שכלו וגו׳. i. per ſolertiam ſuam proſperari faciet dolum quẽ parauerit. hoc eſt, multos decipiet. Et in pa. vaſtabit ובשלוה ישחית & in tranquillitate perdet. i. homines degentes in pace, & nihil tale cogitantes. hoc eſt opprimet incautos. Quidam vertunt, & propter fœlicitatem *ſuam* vaſtabit plurimos. Fortitudine יד manu [ſub. hoſtis] frangetur. De Antiocho etiã hæc dicit. 26 Et viſio, &c. ומראה וגו׳. i. viſio illa in qua fiebat mentio de veſpera & tempore matutino: hoc eſt, numerus ille dierum qui definitus eſt ab Angelo in viſione. Claude סתום abſconde. ſub. in corde tuo, & ne exponas, & explices: quia poſt longum tempus eueniet. Ad dies לימים poſt dies. 27 Poſtquã *verò* conualui, feci ואקום ואעשה Ad verbũ, & ſurrexi, & feci. i. vbi cõualui, functus ſum officio meo apud Regem. Et non erat, &c. : ואין מבין quam nemo intelligeret. Alii, quum nemo eſſet qui intelligeret. tã diu duratura erat afflictio populi.

IN CAPVT IX.

1 Primo אחת Ad verbum, vno. 2 Intellexi בינותי attentiſſimè conſideraui. In libris בספרים ſub. ſacris. Quum Daniel legeret Ieremiam, incidit in locum in quo Deus pollicebatur reditum Iudæis: veritus autem ne eam promiſſionẽ retardarẽt peccata populi, conuertit ſe ad orationem. Locus Ieremiæ legitur cap. 29. b. 10, Quũ cœperint impleri ſeptuaginta anni, &c. Quòd impleret, &c. למלאות לחרבות ירושלם. i. ſe permiſſurum vrbem Ieroſolymitanam fore deſolatam LXX annis, quibus tamen elapſis Dominus ipſe pollicitus fuerat ſe reducturum populum Iudaicum à captiuitate Babylonica.

3 Et poſui faciem m. ואתנה את־פני Ad verbum, Et dedi faciem meam, &c. i. verti faciem meam verſus Ieruſalem vbi colitur Deus, vt cõpararem [ſiue diſponerem] me ad orandum. Quidam vertunt, vt ſupplicatione & precibus vterer.

4 Deus, magne, &c. האל הגדול והנורא שומר *qui es* Deus ille maximus & tremendus, qui cuſtodit. vel, reuerendus. i. quem omnes timere debent, qui cuſtodit, &c. 5 Et rebellauimus, ומרדנו & rebelles fuimus. ſub. tibi. deſciuimus à te. defecimus.

'& toti populo terræ.
'Tibi Domine iuſtitia,nobis autẽ pudor faciei,ſicut *apparet* hodie 7
viro Iehudáh & habitatoribus Ieruwſaláim,& omni Iwſraxéli,pro-
pinquis & remotis in vniuerſis terris ad quas eiecisti eos, propter
præuaricationem eorum qua præuaricati ſunt in te.
O Iehouáh,'nobis *inquam* pudor faciei,Regibus noſtris,Principib⁹ 8
noſtris,& Patribus noſtris:quia peccauimus tibi.
Domino *autem* Deo noſtro miſericordiæ'& propitiationes : 'quia 9
receſſimus ab eo.
Neque obediuimus voci Iehouæ Dei noſtri, vt ambularemus 10
in Legibus eius quas'poſuit corã nobis,'per ſeruos ſuos Prophetas.
Vniuerſus etiam Iwſraxél tranſgreſſi ſunt Legem tuam,'& decli- 11
nauerunt non obtemperando voci tuæ : 'propterea ſtillauit ſuper
nos maledictio , '& iuſiurandum quod ſcriptum eſt in Lege Mo-
wſéh ſerui Dei,quia peccauimus illi.
'Statuítq; verbũ ſuũ'quod loquutus fuerat ſuper nos & ſuper Iu 12
dices noſtros qui 'iudicauerunt nos,inducẽdo malum grãde'quod
non fuit factum ſub toto cælo,ſicut factum eſt in Ieruwſaláim.
Quemadmodũ ſcriptum eſt in LegeMowſéh, omne malũ hoc 13
venit ſuper nos:neque rogauimus faciẽ Iehouæ Dei noſtri,vt cõ-
uerteremur ab iniquitatib⁹noſtris,& intelligeremus'veritatẽ tuã.
'Et feſtinauit Iehouáh ſuper malum,& adduxit illud ſuper nos: 14
quia iuſtus eſt Iehouáh Deus noſter in omnibus operib⁹ ſuis quæ
fecit:non enim paruimus voci eius.
Nũc autem Domine Deus noſter,qui eduxiſti populum tuum 15
de terra Mixſráim manu forti,& feciſti tibi nomen, vt hodie *uidere*
eſt,peccauimus,impiè egimus.
Domine *inquam*, 'pro omnibus iuſtitiis tuis auertatur obſecro fu 16
ror tuus & ira tua ab vrbe tua Ieruwſaláim mõte ſancto tuo : pro-
pter peccata enim noſtra , & ob iniquitates Patrum noſtrorum,
Ieruwſaláim & populus tuus in opprobrium *ſunt* cunctis *qui ſunt in*
circuitu noſtro.
Nunc igitur exaudi Deus noſter orationem ſerui tui , & depre- 17
cationes eius,'& illuſtra faciem tuam ſuper ſanctuarium tuũ de-
ſolatum,'propter Dominum.
Inclina Deus meus aurẽ tuam, & audi:aperi oculos tuos, & vi- 18
de'deſolationes noſtras,& vrbem 'ſuper quam inuocatum eſt no-
men tuũ:non enim'in iuſtitiis noſtris nos proſternimus depreca-
tiones noſtras in cõſpectu tuo,ſed'in miſerationibus tuis multis.

tribus noſtris, omniq; populo terrę.
7 Tibi Domine iuſtitia:nobis autem confuſio faciei,ſicut eſt hodie viro Iuda & habitatoribus Ieruſalem & omni Iſrael, his qui ppè ſunt, & his qui procul in vniuerſis terris,ad quas eieciſti eos propter iniquitates eorum, in quibus peccauerunt in te.
8 Domine,nobis confuſio faciei,Regibus noſtris, Principibus noſtris,& Patribus noſtris qui peccauerunt.
9 Tibi autem Domino Deo noſtro miſericordia & propitiatio : quia receſſimus à te.
10 Et non audiuimus vocem Domini Dei noſtri vt ambularemus in Lege eius quam poſuit nobis per ſeruos ſuos Prophetas.
11 Et omnis Iſrael præuaricati ſunt Legem tuam,& declinauerunt ne audirent vocem tuam: & ſtillauit ſuper nos maledictio & deteſtatio quæ ſcripta eſt in libro Moyſi ſerui Dei , quia peccauimus ei. C
Deut.27.d.14
12 Et ſtatuit ſermones ſuos quos loquutus eſt ſuper nos & ſuper principes noſtros qui iudicauerunt nos, vt ſuperinduceret in nos magnum malum quale nunquam fuit ſub omni cęlo ſecundũ quod factũ eſt in Ieruſalẽ.
13 Sicut ſcriptum eſt in Lege Moyſi, omne malum hoc venit ſuper nos: & nõ rogauimus faciẽ tuam Dñe Deus noſter, vt reuerteremur ab iniquitatibus nr̃is, & cogitaremus veritatẽ tuã. D
14 Et vigilauit Dominus ſuper malitiam,& adduxit eam ſuper nos: iuſtus Dominus Deus noſter in omnibus operibus ſuis quę fecit:non enim audiuimus vocem eius.
15 Et nũc Domine Deus noſter qui eduxiſti populum tuum de terra Ægypti in manu forti,& feciſti tibi nomen ſecundum diem hanc, peccauimus,iniquitatem fecimus.
Baruch 2.b.11
Exo.14.g.31
16 Domine, in omnem iuſtitiam tuam auertatur obſecro ira tua , & furor tuus à ciuitate tua Ieruſalem, & à mõte ſancto tuo : propter peccata enim noſtra, & iniquitates Patrum noſtrorum, Ieruſalem & populus tuus in opprobrium ſunt omnibus per circuitũ noſtrum.
17 Nunc ergo exaudi Deus noſter orationem ſerui tui & preces eius : & oſtende faciem tuam ſuper ſanctuariũ tuum quod deſertum eſt, propter temetipſum. E
18 Inclina Deus meus aurem tuam, & audi:aperi oculos tuos, & vide deſolationem noſtram , & ciuitatem ſuper quam inuocatum eſt nomen tuum: neque em̃ in iuſtificationibus noſtris proſternimus preces ante faciẽ tuã, ſed in miſerationibus tuis multis.

Et toti pop.ter. 'ואל כל עם וגו .i.vniuerſæ plebi.Nam per populum terræ intelligit plebeios.
7 Tibi Do.iuſtitia,לך אדני הצדקה ſub. tribui debet.vel, Tua eſt ô Domine iuſtitia.q.d.Tu es iuſtiſſimus,nos verò erubeſcere debemus coram te,propter ſcelera noſtra. 8 Nobis *inquam* pudor לנו בושת .i.nos decet pudor,& Reges noſtros.
9 Et propitiationes: והסליחות &remiſſiones.ſub.tribui debent. Quia receſſimus כי מרדנו quia defecimus.ſub.& tamen miſeretur noſtri,& parcit nobis. Alii,Opus eſt vt ſint illi miſericordiæ vt miſereatur noſtri,qui peccauimus. Alii exponunt כי per quãquam,ſic,quanuis defecerimus ab eo. 10 Poſuit coram no. נתן לפינו Ad verbum,dedit coram nobis.i.propoſuit nobis. Per ſeruos ſ. ביד עבדיו Ad verbum,in manu ſeruorum,&c. 11 Et declinauerunt וסור Infinitiuus pro præterito,& receſſerunt.ſub.à præceptis tuis & iuſtitiis tuis,vt paulo antè,verſu 5. Propterea ſtillauit ותתך propterea effuſa eſt.vel,peruenit,vt quidam Hebræorum exponunt. Et iuſiurandum והשבועה Vide Ierem.cap.42.c.18,& 44.b.12,quorum locorum iſta eſt explicatio.
12 Statuitque verbum ſ. ויקם את־דברו Et ſuſcitauit[vel,ſtabiliuit.i.adimpleuit] verbũ ſuum. Legitur enim דברו,& ſcribitur דבריו verba ſua. Quod loquutus &c. אשר־דבר עלינו .i.quæ interminatus fuerat. Iudicauerunt nos, שפטונו .i.iudiciis inter nos præfuerunt, ſiue qui rexerunt nos. Quod non fuit,&c. 'אשר לא־נעשתה וגו Tale non fuit factum ſub vniuerſo cælo quale factum eſt,&c. Alii,non enim factum eſt ſub vniuerſo cælo ſicut factum eſt,&c. 13 Veritatem tuam. : באמתך .i.promiſſiones tuas veriſſimas.
14 Et feſtinauit,&c. 'וישקוד וגו Hebraiſmus, Accelerauit adducere hoc malum ſuper nos.vel,Dedit operam vt affligeremur.
16 Pro omnibus iuſtitiis t. ככל־צדקותיך ſecundum omnes iuſtitias tuas. Conciſa eſt hæc ſententia quæ ſic impletur, Domine vt iuſtè punis ſcelera,quòd ſis iuſtus:ſic etiam auerte iram tuam à nobis ſecundum multitudinem miſericordiarum tuarum:vt iuſtus es,ſis etiã clemens.Relinquit alteram partem comparationis,quam ſuprà poſuerat.
17 Et illuſtra fa.t. והאר פניך & lucere fac faciem tuam,&c.Illuſtrare faciem,eſt vultu benigno & hilari intueri: nam quos odimus, obſcuro & infeſto vultu intuemur.Illuſtra igitur faciem tuam ſuper ſanctuarium tuum,ſiue templum.i.fauore proſequere. Propter Do. : למען אדני Mutatio perſonæ,propter te. 18 Deſolationes noſtras, שוממתינו ruinas noſtras.i.reſpice ædes noſtras deſolatas. Super quam,&c. אשר־נקרא וגו Hebraiſmus, quæ appellatur de nomine tuo,hoc eſt quæ dicitur tua,Hæc eſt vrbs Domini. In iuſtitiis no. על־צדקותינו propter iuſtitias noſtras.i.freti iuſtitiis noſtris. In miſerationibus t. על־רחמיך propter miſericordias tuas.

19 Exaudi Domine, placare Domine, attēde & fac, ne moreris propter temetipſum Deus meus: quia nomen tuum inuocatum eſt ſuper ciuitatem & ſuper populum tuum.

20 Quúmque adhuc loquerer, & orarem, & confiterer peccata mea, & peccata populi mei Iſrael, vt proſternerē preces meas in conſpectu Dei mei, pro monte ſancto Dei mei:

Suprà 8.e.16

F 21 Adhuc me loquēte in oratione, ecce vir Gabriel quem videram in viſione à principio, citò volans tetigit me in tempore ſacrificii veſpertini:

22 Et docuit me, & loquut⁹ eſt mihi, dixitque, Daniel, nūc egreſſus ſum vt docerem te, & intelligeres.

23 Ab exordio precū tuarum egreſſus eſt ſermo: ego autem veni vt indicarem tibi, quia vir deſideriorum es: tu ergo animaduerte ſermonem, & intellige viſionem.

Matth.24.b.15 Iohan.6.g.45

24 Septuaginta hebdomades abbreuiatæ ſunt ſuper populum tuum & ſuper vrbem ſanctam tuam, vt conſumetur preuaricatio, & finem accipiat peccatū, & deleatur iniquitas, & adducatur iuſtitia ſēpiterna, & impleatur viſio, & prophetes: & vngatur Sāctus ſanctorum.

25 Scito ergo, & animaduerte: ab exitu ſermonis vt iterum ædificetur Ieruſalem, vſque ad Chriſtum ducem, hebdomades ſeptem & hebdomades ſexaginta duæ erunt: & rurſum ædificabitur platea, & muri in anguſtia tēporum.

26 Et poſt hebdomades ſexagintaduas occidetur Chriſtus: & nō erit eius populus qui eum negaturus eſt: & ciuitatem & ſanctuarium diſſipabit populus cum duce venturo: & finis eius vaſtitas, & poſt finem belli ſtatuta deſolatio.

27 Cōfirmabit autem pactum multis hebdomada vna, & in dimidio hebdomadis deficiet hoſtia & ſacrificium:

19 Domine exaudi, Domine parce, Domine attēde, & fac, ne mo
reris, propter temetipſum Deus meus: quia nomen tuum inuoca
tum eſt ſuper ciuitatem tuam, & ſuper populum tuum.
20 Adhuc autem loquebar & orabam, & confitebar peccatū meū Exauditur Danielis oratio.
& peccatum populi mei Iuſraél, & proſternebam deprecationē
meam coram Iehouáh Deo meo, pro monte ſancto Dei mei:
21 Adhuc inquam loquebar in oratione, & vir ille Gabriél quem Gabriel.
videram in viſione in principio volantem volatu, tetigit me tem
pore ſacrificii veſpertini:
22 Et intelligere fecit *me*, loquutúſque eſt mecum, & dixit, Daniél, Viſionem LXX. hebdomadū ediſſerit ei Angelus.
modò egreſſus ſum vt intelligere faciam te intelligentiam.
23 In principio deprecationum tuarum egreſſum eſt verbum: &
ego veni vt indicarem, quia *vir* deſideriorum es: intellige ergo ver
bum, & intellige viſionem.
24 Hebdomadæ ſeptuaginta deciſæ ſunt ſuper populum tuum, &
ſuper vrbem ſanctam tuam, ad finiendam præuaricationem, &
ad conſumendum peccatum, & expiādam iniquitatem, & ad iuſti
tiam ſeculorum adducendam, & finiendum viſionem & Prophe
tam, & vngendum Sanctitatem ſanctitatum. Vnctio Chriſti.
25 Scias ergo & intelligas *quòd* ab exitu ſermonis de reducēdo *populo*, Reædificatio Ieruſalem ſub Nehemia.
& ædificāda Ieruuſaláim vſque ad Chriſtum ducem, hebdomadæ
ſeptem hebdomadæ ſexaginta duæ: *&* redibit reædificabitur pla
tea, & murus, *idque* in anguſtia temporum.
26 Poſt hebdomadas verò ſexagintaduas excidetur Chriſtus, & Chriſti mors.
non *erit* ei *opem ferens*, & *poſtea* vrbem illam & ſanctuarium diſſipabit
populus ducis venturi, & finis eius cum inundatione, & vſque ad Abiectio impiorum Iudæorum.
finem belli excidetur deſolationibus.
27 Et roborabit pactū multis hebdomada vna, & *in* dimidia hebdo
mada ceſſare faciet ſacrificiū & oblationē, & propter extenſionē

19 Et fac, ועשׂה ſub. quod opto. Ne moreris, אל־תאחר ne differas. ſub. quin illuſtres faciem tuam ſuper vrbem. Quia nomen tuum, &c. כי־שמך וגו׳ Hebraiſmus, quia Ieruſalem dicitur vrbs tua, & Iſrael, populus tuus. Sic verſu præcedenti.
20 Pro monte, &c. על־הר וגו׳ Hoc eſt, pro monte dicato & conſecrato Deo meo. i. pro vrbe Ieroſolyma vel templo.
21 Volantem volatu, מועף ביעף ab עוף volare. & י in ביעף redundat. Alii à יעף deficere, laſſari, defatigari deducentes, vertunt, volantem cum laſſitudine vel fatigatione, id eſt citò volantem. Tempore כעת circiter tempus.
22 Et intelligere fecit *me*, ויבן .i. docuit & inſtruxit. Egreſſus ſum יצאתי ſub. à conſpectu Domini. Vt intelligere fa. te intel. להשכילך בינה: .i. vt doceam te myſteria & ſecreta. 23 Egreſſum eſt יצא ſub. à Deo. q.d. Deus præcepit mihi vt indicarem tibi myſteria magna. Vt indicarem, להגיד ſub. tibi illud. Deſideriorum חמודות Hebraiſmus, tu es Deo gratiſſimus & chariſſimus. Intellige ergo, &c. בין בדבר וגו׳ .i. intellige quæ à me audies de hac viſione.
24 Deciſæ ſunt נחתך definitæ. i. præfixæ. i. intra LXX hebdomadas mittet Deus Filium ſuum in mundum, qui delebit & expiabit omnia peccata, & donabit ſuos iuſtitia ſempiterna. q.d. Populus tuus non tantūmodo liberabitur à captiuitate illa Babylonica, ſed etiam à captiuitate diaboli, peccati, & mortis per ipſum. Intelligit autem de hebdomadibus, id eſt ſeptenariis annorum, non dierum. LXX autem hebdomades efficiunt quadringentos & nonaginta annos. Quidam incipiunt ab anno quarto regni Sedeciæ, qui erat annus duodecimus regni Nabuchodonoſor. Ad finiendam לכלא ad ceſſare faciendum. Et ad conſumendum ולהתם & ad conſummandum. ſub. à Deo. Seculorum עולמים .i. ſempiternam. Et finiendum viſ. ולחתום חזון & ad obſignandam viſionem. ſub. de Chriſto. Res quæ non ſunt vſui, ſolemus recludere & obſignare. q.d. non erit vltrà opus prophetia de aduentu Chriſti: veniet enim. nam vſque ad Iohannem Lex & Prophetæ durauerunt. 25 Sermonis דבר ſub. ad Ieremiam, nempe cap. 29.b.10, cuius meminit Daniel initio huius capitis. q.d. ſcito quòd ab eo tēpore quo Ieremias prædixit fore vt liberaretur populus Iudaicus à captiuitate Babylonica, & inſtauraretur Ieruſalem. Hoc verſu declarat LXX illas hebdomadas, diuiditque eas in tres partes, propter res diuerſis temporibus factas. Primo in VII hebdomadas. nam per id tempus manſerunt adhuc Iudæi in captiuitate ſua Babylonica. Deinde in LXII hebdomadibus ſequentibus inſtaurata fuit Ieruſalem, manſítque populus illic. Poſtremo hebdomada vltima Chriſtus baptizatus fuit, prædicauit, miracula edidit, & tandem paſſus eſt pro nobis. Redibit תשוב ſub. ad ſtatum & honorem priſtinum. Quidam volunt eſſe hebraiſmum, redibit & ædificabitur, pro rurſus ædificabitur. Verti poteſt, inſtaurabitur enim & ædificabitur ſub. Ieruſalem cum platea. Platea, רחוב .i. Ieruſalem. nam lata erat, vt dicit Nehemias. Et murus, וחרוץ Sing. Heb. pro plur. & muri eius. Alii vertunt, & foſſa. ſub. circum muros. *Idque* in anguſtia temp. ובצוק העתים: Ad verbum, & in anguſtia temporum. i. breui. vel, non ſine anguſtiis. ſiue tempore calamitoſo. quòd tum multa paſſi ſint Iudæi. 26 Hebdomadas, &c. השבועים וגו׳ quæ ſcilicet ſeptem hebdomadas ſequebantur, id eſt hebdomadæ LXX. nā ſeptem illas hebdomadas omiſiſſe videtur breuitatis cauſa. Excidetur יכרת interficietur. vel, tolletur de medio. Et non *erit* ei ואין לו & nullus *erit* pro eo. i. nullus ſtabit à parte eius. nemo feret auxilium, ſed deſtituetur omni ope. Diſſipabit ישחית vaſtabit. perdet. Ducis נגיד principis. nempe Titi. Et finis eius, &c וקצו כשטף Relatiuum refert Titum. q.d. ac tandem poſtremo certamine ſumma vi ſummóque impetu expugnabit illam. Acerrimam oppugnationem comparat inundationi, quòd inūdatio ſecum trahat omnia. Excidetur deſol. נחרצת שוממות: deſtruetur deſolationibus. ſiue ſeditionibus, & cædibus. q.d. Toto tamen obſidionis tempore vires eius erunt labefactatæ propter ciuilia bella. nam Iohannes & Simon duces ſeditionis, quamplurimos in vrbe confecerunt.
27 Et roborabit והגביר Et confirmabit. Vna אחד Id eſt vltima. Chriſtus antè quàm tollatur de medio, dabit Legem [Euangeliū .i. fœdus nouum] quam confirmabit prædicatione & ſignis. vel, confirmabit per ſe & Iohannem præconem. Lex dicitur fœdus. Sacrificium זבח Singul. Heb. pro plur. Et propter extenſ. abom. deſol. ועל כנף שקוצים משומם Propterque alam abominationum deſtruet vel perdet. Hoc eſt, propter Iudæorum magnas abominationes, quas erant admiſſuri crucifigendo Chriſtum. Alam, ſiue extenſionem abominationum vocat longam ſeriem abominationum, ſiue multiplices abominationes. Quidam pro perdet vel deſtruet, vertunt, admirari faciet, vel ſtupere. ſub. videntes deſolationem.

abominationum deſolabit, 'donec conſummatio, & *quidem* deciſa
effuderit ſeſe ſuper admirantem. Cap. X.

Apparet Danieli vir lineis veſtibus indutus.

ANno tertio Choréwſs Regis Parāos, verbum reuelatum eſt 1
Danieli, cuius vocabatur nomen Beltewſaxſar: & verum *erat* verbum ipſum, 'tempúſque magnum, '& intellexit verbum il-
lud, & intelligentia illi in viſione.
In diebus *inquam* illis, ego Daniel 'lugebam tribus hebdomadibus 2
dierum.
Panē 'deſideriorum nō comedi, nec caro nec vinū introierunt 3
in os meum, nec vngendo vnctus ſum, donec complerentur tres
hebdomades dierum.
Die autem viceſima quarta mēſis primi, ego 'eram ad ripam flu 4
minis illius magni ḥHiddecél.
'Quúmq; ſuſtuliſſem oculos meos, vidi, & ecce vir 'quidam ve- 5
ſtitus lineis, & lumbi eius accincti 'auro obrizo.
Corpus autem eius 'ſicut tharwſſiws: & facies eius velut aſpectus 6
fulguris: oculi verò eius vt lāpades ignis, & brachia eius, '& pedes
eius ſicut color 'æris candentis: vox item verborum eius vt vox
multitudinis.
Cæterùm vidi ego Daniél ſolus viſionem illam: viri autem qui 7
erant mecum non viderunt hanc viſionem, ſed terror magnus ir
ruit ſuper eos, 'ita vt fugerent vt abderent ſeſe.
Itaque ego relictus ſum ſolus, & vidi viſionem magnam hanc, 8
neque remanſit in me *ulla* fortitudo, '& vis mea mutata eſt in me
in corruptionem, nec retinui fortitudinem *ullam*.
Et audiui vocem verborum eius: quum autem audiſſem vocem 9
verborum eius, fui 'ſoporatus ſuper faciem meam, & facies mea
ad terram.
Ecce autem manus tetigit me, '& mouere fecit me ſuper genua 10
mea, & palmas manuum mearum.

Quare ad eū miſſus ſit declarat.

Dixítque ad me, Daniél 'vir deſideriorum intellige verba quæ 11
tibi loquar, '& ſta in gradu tuo: quia nūc miſſus ſum ad te. 'quúm
que loqueretur mecum verbum hoc, 'ſteti tremens.
Et ait ad me, Ne timeas Daniél, quia à primo die quo dediſti 12
cor tuum 'ad intelligēdum & affligendum te coram Deo tuo, ex-
audita ſunt verba tua, & ego veni 'propter verba tua.
'Princeps autem regni Parāos 'ſtetit contra me viginti & vno 13

Matth. 24. b. 15

& erit in templo abominatio deſolationis: & vſque ad conſummationē & finem perſeuerabit deſolatio.

Cap. X.

ANno tertio Cyri Regis Perſarum, verbum reuelatum eſt Danieli cognomento Baltaſſar, & verbū verū, & fortitudo magna: intellexitq; ſermonem, intelligentia enim eſt opus in viſione.

In diebus illis ego Daniel lugebā trium hebdomadarum diebus.

Panem deſiderabilem nō comedi, & caro & vinum non introierunt in os meum, ſed neque vnguento vnct⁹ ſum donec complerentur trium hebdomadarum dies.

Die autem viceſima & quarta mēſis primi eram iuxta fluuiū magnū, q eſt Tigris.

Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce vir vnus veſtitus lineis, & renes eius accincti auro obrizo.

Et corpus eius quaſi chryſolithus, & facies eius velut ſpecies fulguris, & oculi eius vt lāpas ardens: & brachia ei⁹, & quæ deorſum ſunt vſque ad pedes, quaſi ſpecies æris candentis: & vox ſermonum eius vt vox multitudinis. B

Vidi autem ego Daniel ſolus viſionem: porrò viri qui erant mecum nō viderunt, ſed terror nimius irruit ſuper eos, & fugerunt in abſconditum.

Ego autem relictus ſolus, vidi viſionem grādem hanc: & non remanſit in me fortitudo, ſed & ſpecies mea immutata eſt in me, & emarcui, nec habui quicquam virium.

Et audiui vocem ſermonum eius: & audiens iacebam conſternatus ſuper faciem meam, & vultus meus hærebat terræ.

Et ecce manus tetigit me, & erexit me ſuper genua mea, & ſuper articulos manuum mearum.

Et dixit ad me, Daniel vir deſideriorum intellige verba quæ ego loquor ad te, & ſta in gradu tuo: nunc enim ſum miſſus ad te. Quúmq; dixiſſet mihi ſermonem iſtum, ſteti tremens. C

Et ait ad me, Noli metuere Daniel: quia ex die primo quo poſuiſti cor tuum ad intelligendum, vt te affligeres in cōſpectu Dei tui, exaudita ſunt verba tua, & ego veni propter ſermones tuos.

Princeps autē regni Perſarū reſtitit

Donec ועד Ad verbum, & donec. Redundat ɛ ו, aut ſubaudiendum erit verbum præcedens, deſtruet inquā donec, &c. Quidam vertunt, donec conſummatio, & *quidem* certa [vel definita] deciderit ſuper ſtupentem. ſub. populum. vel, ſuper attonitum. i. donec populus ille reddatur attonitus propter tantam deſolationem.

IN CAPVT X.

1 Tempúſque magnum וצבא גדול .i. longo pòſt tempore implendum. Quidam ex doctis Hebræorum vertunt, & exercitus magnus, ſub. Angelorum apparuit Danieli. Et intellexit, &c. ובין וגו' Bis idem dicit, pro, Intellexit quid vellet ea viſio.
2 Lugebam הייתי מתאבל Ad verbum, fui lugens. ſub. propter peccata populi.
3 Deſideriorū חמודות .i. deſiderabilem, & delicatū, ex adorea farina factū, panem candidum & regiū. opponitur atro pani. nam candidus gratior nobis eſt atro: vnde vocatur panis deſideriorum ſiue deſiderabilis. 4 Eram הייתי videbar mihi eſſe. Vide ſuprà, cap. 8. a. 2. בכתם אופז: .i. zona
5 Quúmque, &c. ואשא וגו' Ad verbū, Et leuaui oculos meos, & vidi. Quidā אחד Ad verbū, vnus. Auro obrizo. ex auro puriſſimo facta. 6 Sicut tarwſiws: כתרשיש ſimilis chryſolitho. Alii, hyacintho. Alii accipiunt pro mari. q. d. cæruleis aquis, hoc eſt colori cæleſti erat ſimilis cutis eius. talis eſt coloris chryſolithus: habet tamen ſparſas maculas. Et pedes eius ומרגלתיו Quidam dicunt ſignificare partes inferiores quæ ſcilicet vergunt vſque ad pedes. AEris candentis: נחשת קלל chalybis politi. vel terſi.
7 Ita vt fugerent, &c. ויברחו בהחבא: Ad verbum & fugerunt in abſcondi ſe. i. & abdiderunt ſeſe.
8 Et vis mea והודי & robur meum. Vel vt alii, & decus meum, ſiue pulchritudo mea. aut, gloria mea.
9 Soporatus נרדם ſopitus. Alii, velut graui ſomno deiectus ſum in faciem meam, ita vt attingeret terram facies mea.
10 Et mouere fecit me ותניעני .i. reptare. 11 Vir deſid. איש חמודות Vt ſuprà cap. 9. f. 23. Quidam vertunt, rerum expetibilium cupide. Et ſta in gradu tuo ועמוד על עמדך .i. ſta erectus vt antea ſtabas. Quúmque loqueretur ובדברו quúmque loqui vellet. Steti tremens. עמדתי מרעיד: conſtiti pauidus. Alii, erexi me tremebundus.
12 Ad intelligendum & afflig. להבין ולהתענות vt intelligeres & affligeres. Intelligeres. ſub. viſionem. Hoc videtur referre ad viſionem capitis octaui. Propter verba tua. בדבריך: ſub. exaudita à Deo.
13 Princeps autem, &c. ושר וגו' .i. Angelus qui præſidet regioni Perſidi. Occurrit obiectioni. q. d. Si oratio mea fuit exaudita, quomodo illico non aduenisti? Fui (inquit) præpeditus: quia reſtiti Angelo præſidi Perſarū. Singulæ regiones habent præſides Angelos, & noſtrum ſinguli, vt eſt in Euāgelio, Angeli eorum ſemper vident faciem Patris qui in cælis eſt. Matt. 18. b. 10. Stetit cōtra me עומד לנגדי .i. reſtitit mihi.

mihi viginti & vno diebꝰ:& ecce Michael vnus de principibus primis venit in adiutoriũ meum,& ego remanſi ibi iuxta Regem Perſarum.

14 Veni autem vt docerem te quæ vẽtura ſũt populo tuo in nouiſſimis diebus:quoniam adhuc viſio in dies.

15 Quũque loqueretur mihi huiuſcemodi verbis,deieci vultum meum ad terram,& tacui.

16 Et ecce quaſi ſimilitudo filii hominis tetigit labia mea: & aperiens os meum loquutus ſum, & dixi ad eum qui ſtabat contra me,Domine mi, in viſione tua diſſolutæ ſunt compages meæ,& nihil in me remanſit virium:

17 Et quomodo poterit ſeruus domini mei loqui cum domino meo? nihil in me remanſit virium, ſed & halitus meus intercluditur.

18 Rurſum ergo tetigit me quaſi viſio hominis,& confortauit me,

19 Et dixit, Noli timere vir deſideriorum,pax tibi: confortare, & eſto robuſtꝰ. quúmque loqueretur mecum, cõualui,& dixi,Loquere domine mi, quia confortaſti me.

20 Et ait, Nũquid ſcis quare venerim ad te? & nunc reuertar vt prælier aduerſum principem Perſarum: quum ergo egrederer, apparuit princeps Græcorum veniens.

21 Veruntamen annũtiabo tibi quod expreſſum eſt in Scriptura veritatis: & nemo eſt adiutor meus in omnibꝰ his,niſi Michael princeps veſter.

Cap. XI.

1 Ego autem ab anno primo Darii Medi ſtabam vt confortaretur & roboraretur.

2 Et nunc veritatem annuntiabo tibi:Ecce adhuc tres Reges ſtabunt in Perſide, & quartus ditabitur opibus nimiis ſuper omnes: & cum inualuerit diuitiis ſuis,concitabit omnes aduerſum regnum Græciæ.

3 Surget verò Rex fortis,& dominabitur poteſtate multa: & faciet quod placuerit ei.

4 Et quum ſteterit,conteretur regnũ eius, & diuidetur in quatuor ventos cæli: ſed non in poſteros eius, neque ſecundum potentiam illius qua dominatus eſt.lacerabitur enim regnum eius etiam in externos,exceptis his.

---

diebꝰ, & ecce Michaël vnus è principibus primis venit vt auxilia- Michaël.
retur mihi,remanſíque illic apud Reges Parás.
14 Adueni autem vt intelligere facerem te quid euenturum ſit″po
pulo tuo in nouiſſimo dierum:quoniam″adhuc viſio in dies *illos*.
15 Quúmque loqueretur mecum″eiuſmodi verba, poſui vultum
meum ad terram,& obmutui.
16 Et ecce,″tanquam ſimilitudo filiorũ hominis tetigit labia mea:
& aperui os meum,loquutúſque ſum, & dixi ei qui ſtabat coram
me,Domine mi,in ea viſione″cõuerſi ſunt dolores mei ſuper me,
nec retinui fortitudinem *ullam:*
17 Et quomodo poſſet ſeruus domini mei iſtius loqui cum do-
mino meo ″iſto?″nam extempore non ſtabit in me fortitudo *ulla*,
& *iam* halitus non remanſit in me.
18 Itaque addidit tangere me″tãquam ſimilitudo hominis,& cor-
roborauit me,
19 Dixítque,Ne timeas vir deſideriorum,″pax tibi:fortis eſto,& ro
bora te. quúmque loqueretur mecum, corroboratus ſum,& dixi,
Loquatur dominus meus,quia corroboraſti me.
20 Et ait,Noſtíne quare venerim ad te?″iam autem reuertar vt præ
lier cum principe Parás:″quúmque egreſſus fuero,ecce princeps
Iauán veniet.
21 Verùm indicabo tibi *prius*″quod expreſſum eſt in Scriptura veri-
tatis:& non *eſt* vnus″qui cõfirmet ſe mecum in iſtis,niſi Michaël
princeps veſter.

Cap. XI.

1 Ego quoque anno primo Dariáueſs Medi ſtet″ad confirman- Vaticiniũ de Regibus Perſarum.
dum & roborandum illum.
2 Nunc igitur veritatem indicabo tibi: Ecce adhuc tres Reges ſta
bunt in Parás,″& quartus diteſcet opibus magnis præ omnibus:
″quúmque præualuerit opibus ſuis,″excitabit omnes contra re-
gnum Iauán.
3 ″Stabit autem Rex fortis″qui dominabitur dominio multo, & De regno Græciæ.
faciet ſecundum voluntatem ſuam.
4 ″Quúmque ſteterit,cõteretur regnum eius,& diuidetur in qua-
tuor ventos cæli:non autẽ poſteritati eius,*erit*″neque iuxta domi-
nationem eius qua dominatus eſt:quia″euelletur regnum eius,″&
aliis præter iſtos.

---

14 Populo tuo in nouiſſ.dierũ:′לעמך וגו .i.popularibus tuis nouiſſimis temporibus. Adhuc viſio,&c.′עוד חזון וגו .i.adhuc ſuperſunt viſiones de his quæ euentura ſunt illis nouiſſimis diebus. nondum finitæ ſunt viſiones. Quidam vertunt, nam viſum *extenditur* per multa tempora. Alii,adhuc eſt viſio ad dies. 15 Eiuſmodi verba,כהדברים אלה Ad verbum,ſecundum verba hæc.
16 Tanquam ſimil.&c. ′כדמות וגו .i.quidam Angelus in ſpecie[ſiue forma]humana. Conuerſi ſunt,&c. ′נהפכו וגו .i.doloribus perfuſus ſum,ſiue obrutus. Videtur eſſe metaphora à vaſe aquam continente,quo ſubuerſo,aqua perfundimur.
17 Iſto? זה .i.tali ac tanto. Nam extempore ואני מעתה q.d.actum eſt de me,vidi Angelũ. Ad verbum, Et ego,extempore[vel extunc.i.mox enim]non remanebit in me virtus vlla.vel,Et ego quomodo potero?ilico enim me deficient,&c.
18 Tanquam ſimilit.ho. כמראה אדם .i.Rurſum tetigit me Angelus ille qui apparuit mihi in ſpecie humana.
19 Pax tibi: שלום לך q.d.ſaluus es,non peribis,ſiue morieris.
20 Iam au.ועתה mox autẽ. Quũq; egreſſ.&c.′ואני וגו Ad verbũ,& ego egredior,& ecce princeps Græciæ venit. Præt.Heb.pro fut.
21 Quod expreſſum,&c. ′את־הרשום וגו quod exaratum eſt[.i.deſcriptum eſt]in Scriptura veritatis. Scripturam veritatis vocat prouidentiam Diuinam,librum in quo ſunt decreta Diuina, qui nonniſi certa & vera continet. Tametſi, inquit, negotium mihi eſt alibi, prius quàm tamẽ diſcedam,indicabo tibi quæ Deus ſtatuit ac decreuit ſe facturum. Qui confir.ſe mecum מתחזק עמי.i.qui ferat mihi opem.

IN CAPVT XI.

1 Ad confirm.&c. למחזיק ולמעוז לו: Ad verbũ,in cõfirmantẽ,&in auxiliũ illi.i.tuli illi opẽ &auxiliũ.Hic verſus pertinet ad præcedentia,vt iuuit me, ita eũ Michaelẽ iuui in transferẽdo imperio à Chaldæis ad Medos:quia mitius egerunt Perſæ cũ Iudæis,quàm Babylonii.
2 Et quartus והרביעי nempe Xerxes. Quúmque præualuerit opibus ſuis,ובחזקתו בעשרו Ad verbum,& in fortitudine ſua propter opes ſuas. Excitabit omnes יעיר הכל excitabit omnia.i.omnes copias ſuas,vel omnes vires ſuas.q.d.totis viribus & copiis inuadet regnum Græcorum.Id autem fuit in cauſa quòd tranſlatum fuit imperium Perſarum ad Græcos.
3 Stabit autem ועמד .i.Surget.De Alexandro magno loquitur,quem ſignificat fore monarchã,& neminem fore qui ei reſiſtat. Qui dominabitur,&c. ומשל ממשל רב & dominabitur dominatione multa.i.obtinebit maximum imperium.
4 Quũq; ſteterit וכעמדו ſub.in fortitudine ſua.i.quũ ſubiugauerit totũ orbẽ,euaſeritque monarcha. Neque iuxta,&c.′ולא כמשלו וגו .i.qui Alexandro ſuccedent,non imperabunt tam latè,neque eo modo: nam & ab illis auferentur regna accepta.q.d.tandem iſtud imperiũ omnino delebitur. Euelletur reg.e. תנתש מלכותו extirpabitur[eradicabitur]imperiũ eius,i. Alii ab iſtis quatuor accipient multa regna eius imperii,& tandem omnino peribit. Et aliis præter iſtos. ולאחרים מלבד־אלה: ſub.diſtribuetur eius imperium.

De regno AEgypti,& fœdere ei', & bello cum regno Syriæ.

5 ’Roborabitur autem Rex Auſtri,& è’principibus illius,’& præua
lebit illi,& dominabitur:’dominatio multa *erit* dominatio eius.
6 ’In fine autem annorum’coniungentur:’nam filia Regis Auſtri
veniet ad Regem Aquilonis vt faciat’rectitudines:’ſed non retine
bit fortitudinem brachii,’neque ſtabit ille &brachium eius.’trade
tur enim ipſa,& qui adduxerint eam,& genitor eius, & qui cõfor-
tabat eam temporibus illis.
7 ’Stabit autem de germine radicũ eius ſuper baſim eius,veniétq;
ad exercitum, & ingredietur munitionem Regis Aquilonis, & fa-
ciet de eis *pro uoluntate*,’& corroborabit ſeſe.
8 Sed & deos eorum cum principibus eorum,cum vaſis’concupi-
ſcibilibus eorũ argenteis & aureis in *ea* captiuitate,adducet in Mi-
ſráim: ipſéque annis *aliquot* ’ſtabit *tutus* à Rege Aquilonis.
9 ’Veniétque in regnũ *ſuum* Rex Auſtri,&reuertetur in terrã ſuam.
10 ’Filii autem eius irritabuntur,& colligent multitudinem exerci
tuum multorum,’veniétque veniendo, & inundabit, & tranſibit:
poſtea reuertetur,& irritabitur,*deueniétque*’vſque ad munitionẽ eius.
11 Vnde exacerbabitur Rex Auſtri,&egredietur,pugnabítque’cum
Rege Aquilonis,’& ſtare faciet multitudinem magnam, tradetúr-
que’multitudo illa in manum eius.
12 Vnde extollet ſeſe’multitudo,eleuabitur cor eius,& proſternet
’viginti milia,’& non præualebit.
13 Et reuertetur Rex Aquilonis, ’ſtaréque faciet multitudinẽ ma-
iorem’quàm prius,’&poſt aliquot annos veniet veniendo cũ exer
citu magno’& ſubſtantia multa.

De Iudæis ad Regem AEgypti cõfugiẽtibus quos Rex Syriæ Antiochus perſequitur, nobis Antichriſtum præfigurans.

14 Temporibus autem illis multi inſurgent in Regem Auſtri,’filii
quoque diſſipatorum populi tui extollent ſeſe, vt ſtatuant viſio-
nem,& corruent.
15 Et veniet Rex Aquilonis,’effundétq; aggerem, & capiet’vrbem
munitam:’& brachia Auſtri non conſiſtent,nec populus electio-
num eius,nulláque erit *illis* fortitudo ad reſiſtendum.
16 Faciétque ’qui veniet contra eum , ſecundum voluntatem
ſuam , nec erit ’qui conſiſtat coram eo , ſtabítque *uictor* in terra

5 Et confortabitur Rex Auſtri,& de
principib⁹ eius: præualebit ſuper eũ,
& dominabitur ditione : multa enim
dominatio eius.
6 Et poſt finem annorum fœderabũ-
tur,filiáq; Regis Auſtri veniet ad Re
gem Aquilonis facere amicitiam , &
non obtinebit fortitudinem brachii,
nec ſtabit ſemẽ eius: & tradetur ipſa,
& qui adduxerunt eam,adoleſcentes
eius,& qui confortabant eam in tem
poribus.
7 Et ſtabit de germine radicum eius B
plantatio: & veniet cum exercitu, &
ingredietur prouinciam Regis Aqui
lonis: & abutetur eis,& obtinebit.
8 Inſuper & deos eorum , & ſculpti-
lia,vaſa quoque pretioſa argenti &
auri , captiua ducet in AEgyptum: i-
pſe præualebit aduerſus Regẽ Aqui-
lonis.
9 Et intrabit in regnum Rex Auſtri,
& reuertetur ad terram ſuam.
10 Filii autem eius prouocabuntur,&
congregabunt multitudinem exerci-
tuum plurimorum: & veniet prope-
rans & inundãs:& reuertetur,& cõci
tabitur,& cõgredietur cũ robore ei⁹.
11 Et prouocatus Rex Auſtri egredie
tur,& pugnabit aduerſus Regem A-
quilonis , & præparabit multitudinẽ
nimiam,& dabitur multitudo in ma-
nus eius.
12 Et capiet multitudinem,& exalta-
bitur cor eius, & deiiciet multa milia:
ſed non præualebit.
13 Conuertetur enim Rex Aquilonis, C
& præparabit multitudinem multo
maiorem quàm prius: & in fine tem-
porum annorúmque veniet properãs
cũ exercitu magno & opibus nimiis.
14 ‖In temporibus illis multi conſur- Eſa.19.a
gẽt aduerſus Regem Auſtri:filii quo-
que præuaricatorum populi tui extol
lentur vt impleant viſionem, & cor-
ruent.
15 Et veniet rex Aquilonis,& cõpor-
tabit aggerem,& capiet vrbes muni-
tiſſimas : & brachia Auſtri non ſuſti-
nebunt, & conſurgent electi eius ad
reſiſtendum,& non erit fortitudo.
16 Et faciet veniens ſuper eum iuxta
placitum ſuum,&non erit qui ſtet cõ
tra faciẽ eius: & ſtabit in terra incly-

5 Roborabitur autem ויחזק Euadet autem fortis.Incipit declarare bella gerenda inter Reges Syriæ & AEgypti, quòd terra Sancta ſita ſit inter eas duas prouincias:& Iudæi modo ab his,modo ab illis opprimerentur. Auſtrum vocat AEgyptum. Principibus illius שׂריו ſub.egredietur.Illius,videlicet Alexandri,nẽpe Antiochus. Et præualebit illi ויחזק עליו nempe Regi Auſtri. Ad verbum,& roborabitur ſuper illum.q.d.Rex Antiochus qui erit ex principibus Alexandri euadet fortior Ptolemæo Philadelphi,potietúrque magno imperio. Dominatio multa ממשל רב poteſtas magna.
6 In fine autem ann. ולקץ שנים Hebraiſmus,pro,Exactis autem aliquot annis. Coniungentur: יתחברו ſociabuntur.i.fœderabũtur. Nam filia ובת Ad verbum,& filia.nempe Berenice quæ tunc nupſit Antiocho Theo quum Ptolemæus ſe inferiorem videret ipſo Antiocho. Rectitudines: מישרים æquitatem.i.vt inter illos duos Reges componat pacem æquis conditionibus. Sed non retinebit,&c.’ולא תעצור וגו .i.non manebit diu in ea authoritate. Neque ſtabit,&c. ולא יעמוד וגו' ſub.in vita.i.pater eius morietur,& filia eius,quam hîc vocat brachium ipſius.dederat enim eam in vxorem Antiocho, hac ratione ſperans ſe tandem potiturum regno Syriæ: ſed falſus eſt ſpe ſua:nam Laodice prior vxor Antiochi poſtea rediit in gratiam cum ipſo,quæ curauit illam interficiendam. Tradetur enim ותנתן ſub.in mortem vnà cum iis qui adduxerint eam in Syriam.
7 Stabit autem,&c. ’ועמד וגו .i.Surget autem de ſtirpe eius,ſiue de cognatione,nempe frater germanus Ptolemæus Euergetes Et corroborabit ſeſe. : והחזיק & inualeſcet.i.euadet victor.q.d.interficiet Seleucum Callinicum cum matre.
8 Concupiſcibilibus eorum חמדתם deſiderii eorum.i.pretioſis,& quæ illis erant in magno pretio. Stabit יעמוד ſub.in pace.
9 Veniétque ובא ſub.cum ſpoliis. 10 Filii autem eius ובניו nempe Regis Aquilonis Seleuci Callinici, id eſt Antiochus magnus & Seleucus Ceraunius. Veniétque ובא ſub.Rex Aquilonis in AEgyptum. Vſque ad mu.e. עד־מעזו: q.d.initio tranſibit per regionem AEgypti, vaſtando omnia:poſtea reuertetur,& ira percitus deueniet vſque ad vrbem omnium munitiſſimam illius.i. vſque ad Regiam. 11 Cum Rege עמו עם־מלך Ad verbum,cum eo,cum Rege Aquilonis. Et ſtare fa.mul.ma. והעמיד המון רב.i.collocabit in acie multitudinem magnã.vel ex multitudine maxima inſtruet aciem. Multitudo illa החמון .i.ingens ille exercitus Antiochi Regis Aquilonis. 12 Multitudo, החמון ſub.Regis Aquilonis.i.Syriæ. Viginti mi. רבואות plurale eſt nominis רבו quod ſignificat decẽ milia.Viginti milia,pro multis,vel aliquot milibus poſitũ. Non præualebit. ולא יעוז: Ad verbũ,& non roborabitur.nam Antiochus ille aufugiet,& non capietur,ſed euadet. 13 Staréque faciet והעמיד Vide paulo antè verſu 11.i.ex multitudine maiore inſtruet aciem. Quàm prius,מן־הראשון priore.i.ex multitudine maiore inſtruet aciem. Et poſt aliquot annos ולקץ העתים שנים Ad verbum,& in fine temporum annorum. Et ſubſtantia multa. וברכוש רב: & opibus multis.
14 Filii quoque diſſ.&c. ’ובני פריצי וגו.i. quidã etiam nebulones,præuaricatores & diſſipatores è popularibus tuis(alloquitur Danielẽ) exurgent,& extollent ſeſe,vt impleant prophetiã Eſaiæ,cap.19,vbi prædicitur onus AEgypti.vel vt alii,dicẽtes ſe adimpleturos viſionẽ,&c.
15 Effundétque וישפך Vide Ezech.4.b.2. Vrbem mun. עיר מבצרות Ad verbum,vrbem munitionum.pro vrbibus munitis. Et brachia,&c.’וזרועות וגו.i.fortiſſimi & robuſtiſſimi quique nõ poterũt reſiſtere,neq; milites electi ab eo,nulláque erit illis virtus reſiſtendi.
16 Qui ven.הבא.i.Rex Syriæ vel exercitus eius veniet & faciet pro arbitrio & libidine. Qui conſiſtat עומד.i qui reſiſtere illi poſſit.

ta,& conſumetur in manu eius.

17 Et ponet faciem ſuam vt veniat ad tenendum vniuerſum regnum eius, & recta faciet cum eo: & filiam fœminarum dabit ei, vt euertat illud: & nō ſtabit, nec illius erit.

D 18 Et conuertet faciem ſuam ad inſulas, & capiet multas: & ceſſare faciet principē opprobrii ſui, & opprobriū eius conuertetur in eum.

19 Et conuertet faciem ſuam ad imperium terræ ſuæ, & impinget, & corruet, & non inuenietur.

20 Et ſtabit in loco eius viliſſimus, & indignus decore regio: & in paucis diebus conteretur, non in furore nec in prælio.

21 Et ſtabit in loco eius deſpectus, & non tribuetur ei honor regius: & veniet clàm, & obtinebit regnū in fraudulentia.

22 Et brachia pugnantis expugnabūtur à facie eius, & conterentur: inſuper & dux fœderis.

23 Et poſt amicitias, cum eo faciet dolum: & aſcendet, & ſuperabit in modico populo.

24 Et abundātes & huberes vrbes ingredietur: & faciet quæ non fecerunt patres eius, & patres patrum eius: rapinas & prædam & diuitias eorū diſſipabit, & contra firmiſſimas cogitationes inibit: & hoc, vſque ad tēpus.

25 Et cōcitabitur fortitudo eius & cor eius aduerſum Regem Auſtri in exercitu magno: & Rex Auſtri prouocabitur ad bellum multis auxiliis & fortibus nimis: & non ſtabunt, quia inibunt aduerſus eum conſilia.

26 Et comedentes panem cum eo, cōterent illum, exercitúſque eius opprimetur: & cadent interfecti plurimi.

27 Duorum quoque Regum cor erit vt malefaciant, & ad menſam vnam mendacium loquentur, & non profi-

'deſiderabili,'& deficiet in manu eius.
17 Ponet etiam faciem ſuam vt veniat *in AEgyptum* 'cum fortitudine
totū regnum eius,'& recti *quidem erunt* cum eo,'& faciet:'filiámq; fœ
minarū dabit illi,'vt euertat illā:'ſed nō ſtabit *illa*, nec erit pro eo.
18 Cōuertet præterea faciem ſuam'ad inſulas,& capiet multas: ceſ
ſaréque faciet 'princeps 'opprobrium eius illi, 'præterquam quòd
ignominiam eius reddet ei.
19 Exin cōuertet faciem ſuam ad munitiones terræ ſuæ, impingét-
que,& corruet,'nec inuenietur.
20 'Stabit autem loco eius'qui trāſferet exactorem,'gloria regni,&
diebus paucis'conteretur, non in furore, neque in prælio.
21 Stabit verò loco eius'deſpectus, cui non'dabūt honorem regni:
ſed veniet'cum dolo, obtinebítque regnum blanditiis.
22 'Et brachia inundatione inundabuntur à conſpectu eius, & con
terentur,& etiam'dux fœderis.
23 'Poſteaquam ſocietatem inierit cum eo, faciet dolum,'& aſcē-
det,& præualebit cum modica gente.
24 'In otio & contra pingues regionis ingredietur,& faciet quæ nō
fecerunt patres eius, neque patres patrum: prædā,& ſpolia, & ſub-
ſtantiam'illis diſperget,& contra munitiones'cogitabit cogitatio
nibus ſuis, ídque vſque ad tempus.
25 Et excitabit'fortitudinem ſuam & cor ſuum aduerſum Regem
Auſtri cum exercitu magno, Réxque Auſtri irritabitur ad bellum
cum exercitu *etiam* magno & fortiſſimo: ſed non ſtabit, quia'cogi-
tabunt aduerſus eum cogitationes.
26 Et comedentes buccellam eſcæ eius conterent eum,& exercitū
eius'inundabit,& cadent interfecti multi.
27 Et horum duorū Regum cor erit ad malefaciendū, & in menſa
eadem'mendacium loquētur,'ſed non proſperè cedet, quia adhuc

Deſiderabili, חצבי Ad verbum, deſiderii. Quidam, inclyta. Vide ſuprà, cap. 8. b. 9. Et deficiet וכלה ſub. terra, vel regio. Alii,& conſumptio *erit* in manu eius. i. mirum in modum affliget Iudæos.
17 Cum fortitudine to. reg. e. בתוקף כל־מלכותו cum robore totius regni ſui. Et recti וישרים .i. Iudæi quidam colentes Deū. Et faciet: ועשה .i. reuera veniet. Filiāq; fœmi. ובת הנשים ſub. formoſarum. i. filiam ſuam formoſiſſimam vel nobiliſſimam. Sic vocat Cleopatram filiam Antiochi quam ipſe Antiochus dedit in vxorem Ptolemæo Epiphani. Vt euertat illam: להשחיתה nempe filiam ſuā vnà cum viro. vel, vt perdat illud, ſub. regnum: vt ſit relatiuum ſine antecedente. Putabat enim Antiochus hac ratione inuadere regnum AEgypti, ſed falſus eſt ſpe ſua ac opinione. Sed non ſtabit, &c. ולא תעמוד וגו' .i. non ſtabit à partibus patris ſui, neque illi fauebit. Cleopatra enim fauebat partibus mariti, non patris affectantis regnum AEgypti.
18 Ad inſulas, לאיים nempe ſubditas Romanis. vel habitatas à ſociis Romanorum. Princeps קצין dux. nempe Scipio Africanus. Opprobrium e. illi, חרפתו לו Actiuè ſumitur. i. ignominiam ab eo Romanis illatam, idque in dedecus ipſius. aut vacat לו. Præterquam, &c. בלתי חרפתו ישיב לו: .i. vltrà quòd ignominiam quam conabitur inferre, reddet in caput eius. q. d. non tātùm coget illum incœpto deſiſtere, ſed conuertet eum in fugam cum magno ipſius dedecore. Quidā poſteriores, huius verſus partes ſic vertunt, Et faciet princeps ceſſare apud illum opprobrium ſuum, vt non vertat ad ſe opprobrium ſuum. Quum enim Antiochus multa opprobria obieciſſet Romanis quorum inſulas inuaſerat, ab ipſis victus, omnia opprobria in ſuum reciderunt caput: & reuerſus cum ignominia in terram ſuam, à ſubditis interfectus eſt. Alii vertunt, Et ceſſare faciet [ſub. Deus] principem opprobrii ſui. i. Antiochum qui illi ingerebat probra multa, & etiam in populum ſuum Iſraelem inferebat, ne quiſpiam probrum ſuum inferat ei. 19 Nec inuenietur. ולא ימצא: .i. morietur.
20 Stabit autem ועמד .i. Sufficietur in locum eius Seleucus Philopatoris filius, qui hoc præclari geret, quòd tributa è regno ſuo tollet. Qui tranſſ. exact. מעביר נוגש .i. auferet exactores, hoc eſt exactiones à populo ſuo. q. d. alienus erit à bello cuius nerui ſunt pecunia. Gloria regni, הדר מלכות Appoſitiuè dictum. vel ſubaudi,& erit. i. ad quem iure hæreditario pertinebit regnū. Conteretur, ישבר frangetur. rumpetur. 21 Deſpectus, נבזה contemptus. vilis. Dabunt נתנו ſub. homines eius regionis. ad eum enim nō pertinebit ius regni, ſed ad nepotem ipſius ex fratre. Præt. Heb. pro præſ. Cum dolo, בשלוה q. d. inuadet regnum fraude & dolo. Vertendum potius, in pace. vel, otio & tranquillitate. i. nihil tale cogitantibus eius regionis hominibus. tempore pacis.
22 Et brachia וזרועות ſub. illius. i. Magni exercitus. Duces AEgypti. Vide ſuprà, verſu 15. q. d. Multi duces & potentes opponent ſe illi, ſed nihil proficient: conterentur enim. Dux fœderis. נגיד ברית: Intelligit Ptolemæum Philometorem.
23 Poſteaquam, &c. ומן התחברות אליו Propterea quòd ſocietatem inibit cum eo. Et aſcendet, ועלה ſub. in AEgyptum.
24 In otio, &c. בשלוה וגו' .i. tempore pacis inuadet optimam AEgypti partem, vt præda ditet militem. Quidam vertunt, Quietam & pinguem prouinciam ingredietur. Alii, Quum fuerit prouincia in fœlicitate & deliciis, intrabit in eam. Illis diſperget, להם יבזור Relatiuum ſine antecedente, illis, nempe militibus ſuis diuidet ſiue partietur. Cogitabit cogit. ſ. יחשב מחשבותיו .i. ſtatuet breui ſe inuaſurum loca munita, reputans ſe milites ea præda paratiores habiturum. Quidam,& machinabitur etiam technas, vt tempore idoneo muniſſima loca inuadat. 25 Fortitudinem ſuam כוחו robur ſuum. vires ſuas. Quidam, Etenim vires ſuas intendet, ac animum ſuum. Cogitabunt יחשבו ſub. proceres eius. i. deficient ab eo.
26 Inundabit, ישטוף ſub. Antiochus. i. obruet & vincet. q. d. ſumentes eundem cibum in eadem menſa cum eo, erunt in cauſa quòd ſuperabitur: vincétque Antiochus Syriæ Rex in eo conflictu. Sed non proſp. cedet, &c. ולא תצלח וגו' ſed non ſuccedet [ſub. conſilium eorum] quia adhuc *erit* finis temporis conſtituti. i. elabetur adhuc tempus aliquod conſtitutum. q. d. necdum enim aduenit tempus quo alter alteri nocere poſſit. Quidam vertunt poſteriorem partem, quia negotium in aliud tempus extendetur.
27 Mendacium loq. כזב ידברו .i. alter alteri imponet.

erit finis ad tempus conſtitutum.
Reuertetur igitur in terram ſuam cum diuitiis multis,& cor eiꝰ 28
erit'contra *homines* fœderis ſancti,'& faciet: poſtea reuertetur in ter-
ram ſuam.
'Ad tempus reuertetur,& veniet in Auſtrum,'ſed non erit poſte 29
rior *aduentus* ſimilis priori.
'Nã veniẽt ad eũ naues Chithím 'vnde dolebit: ſed reuertetur, 30
& iraſcetur'contra *homines* fœderis ſancti,'& faciet: 'poſtea reuerte-
tur,'& animum adiiciet ad deſertores fœderis ſancti.
'Et brachia *illic* ab eo ſtabunt, & polluent ſanctuarium 'fortitu- 31
dinis,& auferent iuge ſacrificium,ponéntque'abominationẽ ſtu-
pere facientem.
'Et impiè agentes in pactum,peccare faciet blãditiis:at populus 32
cognoſcens Deum ſuum,'fortificabit *cor ſuum*,& faciet.
Intelligentes autem populi'docebunt multos: '& *ex illis* corruent 33
gladio,& flamma,captiuitate,'& præda diebus multis.
Quúmque corruent,iuuabuntur auxilio paruo,& adiungẽt ſeſe 34
illis multi'fraudulenter.
De peritioribꝰ autem illis corruent'ad repurgandũ per eos,& ad 35
mũdandum,& ad dealbandum'vſque ad tempus finis,'quia adhuc
erit finis temporis conſtituti.
Antiochi elatio
Faciet autem iuxta volũtatem ſuam Rex,& extollet ſeſe,atque 36
magnificabit ſe 'ſuper omnem deum, & contra Deum deorum
loquetur miranda,&proſperè euenient *ei omnia*,'donec finita fuerit
ira: nam'deciſio facta eſt.
'Et ad deum patrum ſuorum non adiiciet animum, nec ad con- 37
cupiſcentiam mulierum,nec ad vllum deum adiiciet animum :nã
ſuper omnia magnificabit ſeſe.
Et deum 'fortitudinum in loco ſuo venerabitur, deum quoque 38
quem non nouerunt maiores eius,venerabitur auro & argento, &
lapide pretioſo,'& deſiderabilibus.
Faciétque *hæc omnia*'in munitionibus fortitudinum cum deo alie- 39

cient:quia adhuc finis in aliud tẽpus.

28 Et reuertetur in terram ſuam cum opibus multis: & cor eius aduerſum teſtamentum ſanctum,& faciet:& reuertetur in terram ſuam.

29 Statuto tempore reuertetur,& veniet ad Auſtrum:& non erit priori ſimile nouiſſimum.

30 Et veniẽt ſuper eum trieres,& Romani,& percutietur,& reuertetur,& indignabitur contra teſtamẽtum ſanctuarii,& faciet:reuertetúrque,& cogitabit aduerſum eos qui dereliquerunt teſtamentum ſanctuarii.

31 Et brachia ex eo ſtabũt, & polluẽt ſanctuarium fortitudinis, & auferent iuge ſacrificium:& dabunt abominationem in deſolationem.

32 Et impii in teſtamẽtum ſimulabũt fraudulenter: populus autem ſciens Deum ſuum,obtinebit & faciet. F

33 Et docti in populo docebunt plurimos: & ruẽt in gladio, & in flamma, & in captiuitate,& in rapina dierũ.

34 Quúmque corruerint,ſubleuabuntur auxilio paruulo,& applicabuntur eis plurimi fraudulenter.

35 Et de eruditis ruent,vt conflentur, & eligantur, & dealbentur vſque ad tempus præfinitum:quia adhuc aliud tempus erit.

36 Et faciet iuxta volũtatem ſuã Rex, & eleuabitur & magnificabitur aduerſus omnem deum: & aduerſus Deum deorum loquetur magnifica,& dirigetur donec compleatur iracundia:perpetrata quippe eſt definitio.

37 Et deum patrum ſuorum non reputabit,& erit in concupiſcentiis fœminarum,nec quenquam deorum curabit:quia aduerſum vniuerſa conſurget.

38 Deum autem Maozim in loco ſuo venerabitur: & deum quem ignorauerunt patres eius colet auro, & argento, & lapide pretioſo, rebúſque pretioſis. G

39 Et faciet vt muniat Maozim cum

28 Contra *hom.* fœd.ſancti, על ברית קודש i.vt noceat Iudæis qui colunt Deũ verũ & viuum iuxta Legem ipſius.Senſus huius verſus e, Accinget ſeſe itineri vt reuertatur in patriam ſuam onuſtus ſpoliis ampliſſimis:tranſiénſque per Iudæam, affliget Iudæos ipſos: poſtea reuertetur in patriam ſuam. Et faciet: ועשה .i.nocebit illis. affliget eos.Sic non multo antè,verſu 17. Sed non erit,&c. ולא

29 Ad tempus למועד Poſt tempus conſtitutum.i.Poſt aliquot annos iterum veniet in AEgyptum. תהיה וגו' Ad verbum,& non erit ſicut prior & ſicut poſterior.i.prior ſicut poſterior, & poſterior ſicut prior. Hebraicum dicendi genus.q.d. Aduentus eius poſterior non erit ſimilis priori.nam in ſecundo aduentu diſcedet re infecta.miſit enim populus Romanus legatum qui iuberet eum omittere AEgyptum, & reuerti in ſuum regnum, vt ſequenti verſu dicit.

30 Nã ve.ad eũ naues Chit.ובאו בו ציים כתים.i.venient in eum locũ ad quem ille appellet,naues Romanorum,hoc eſt legatio Romana. De Chithim vide Num.24.d.24. Vnde dolebit: ונכאה Ad verbum,& dolebit.vel, dolore afficietur,nempe ſe reuocari à Romano populo per legatum. Contra,&c. על ברית וגו' Vt paulo antè,verſu 28. Et faciet: ועשה Vt ſuprà,verſu 17 & 28. Poſtea reuert. ושב Ad verbum,& reuertetur.ſub.in Iudæã. Et animũ.ad.ויבן & cogitabit.q.d.poſt afflictos pios Iudæos,animaduertet in trãſfugas Iudæorũ.

31 Et brachia *illic* ab eo ſta. וזרועים ממנו יעמודו .i.collocabit illic, in Ieruſalem, præſidium fortiſſimũ militum. Fortitudinis, המעוז .i.templum in quo Deus fortiſſimus habitat,& oſtendit virtutem ſuam. Alii referunt ad ſtabilitatem ædificii. Abominationẽ ſtup.fa. השקוץ משומם: .i.erigent ſimulachrum, ſiue idolum Iouis quod reddet populum illum ſtupentem,ſtupidum & attonitum.

32 Et impiè ag.&c. ומרשיעי וגו' Ad verbũ,Et improbè agẽtes in fœdus,peccare faciet ſermonibus blãdis.i.multos trahet ad idololatriã, relicta Lege Dei. Quidam liberius vertunt,Et impii deſerentes fœdus ,inducet vt ſubdolè agant per hypocriſin. Alii, Et impiè agentes in pactum,ſimulare faciet blanditiis. Fortificabit,&c. יחזיקו וגו' Plur.pro ſing.i.erit forti animo,& viriliter aget.q.d.ad vltimum retinebit religionem. 33 Docebunt יבינו Ad verbum,intelligere facient.i.Doctiores in populo dabunt intelligentiam Legis & præceptorum Dei multitudini. Et *ex il.* corruẽt ונכשלו ſub.in illa perſecutione,tempore ſcilicet Machabæorũ,à quibus adiuti fuerũt. Et præda ובבזה .i.direptione bonorum. 34 Fraudulenter. בחלקלקות: Ad verbum,in blanditiis.i.fictè.

35 Ad repurgandum.per eos, לצרוף בהם .i.vt repurgent mentes vulgi per ignem examinandas, quas confirmabunt ſuo exemplo.q.d.ad repurgandum Iſraelem ſcoriis,hoc eſt falſis opinionibus.Metaphora à metallis. Vſque ad tempus finis, עד עת קץ Vide ſuprà,cap. 8.c.17.& paulo pòſt,verſu 40.i.vſque ad certum tempus & præfinitum:quia tunc finis afflictionis nondum venerit.Ignorantia nigrore & tenebris ſignificatur:Scientia autem,albore & luce. Quia adhuc,&c. כי עוד וגו' Plena locutio ſuprà,verſu 27 legitur כי עוד קץ למועד quia adhuc *erit* finis temporis conſtituti.i.nam adhuc expectabitur tempus quo Deus finem faciat perſecutioni illi.

36 Super omnem deum, על כל אל præ omnibus diis.De Romanorum regno loquitur. Donec,&c. עד כלה וגו' vſque ad conſummationem iræ.ſub.Dei contra populum ſuum. Deciſio facta eſt. נחרצה עשתה: .i.ſententia certa ac deciſa lata eſt.

37 Et ad deum patrum,&c. ועל אלהי וגו' .i.non curabit deum maiorum ſuorum,nec delicias muliebres,neque deum vllum:nam præ ſe omnia contemnet. 38 Fortitudinum מעוזים .i.cui tribuet acceptam omnem virtutem ſuam,dignitatem,potentiam,ac vires. Quidam exiſtimant Maעuzim eſſe nomen idoli. Et deſiderabilibus. ובחמודות:.i.aliis rebus pretioſis.

39 In munitionibus fortit. למבצרי מעוזים .i.in locis munitiſſimis ac fortiſſimis.q.d.colet nouum iſtum deum in munitiſſimis locis.

deo alieno quem cognouit, & multi-
plicabit gloriã, & dabit eis poteſtatẽ
in multis, & terram diuidet gratuitò.
40 Et in tempore præfinito præliabi-
tur aduerſus eum Rex Auſtri: & quaſi
tempeſtas veniet contra illum Rex
Aquilonis in curribus, & in equitib⁹,
& in claſſe magna: & ingredietur ter-
ras, & conteret, & pertranſiet.
41 Et introibit in terram glorioſam,
& multi corruent: hæ autem ſolæ ſal
uabũtur de manu eius, Edom, & Mo-
ab, & principium filiorum Ammon.
42 Et mittet manum ſuam in terras:
& terra AEgypti non effugiet.
43 Et dominabitur theſaurorum auri
& argẽti, & in omnibus pretioſis AE
gypti: per Libyã quoque, & AEthio-
piam tranſibit.
44 Et fama turbabit eum ab Oriente
& ab Aquilone: & veniet in multitu-
dine magna vt conterat & interficiat
plurimos.
45 Et figet tabernaculum ſuum Apad
no inter maria, ſuper montem incly-
tũ & ſanctum: & veniet vſq; ad ſum-
mitatem eius, & nemo auxiliabitur
ei. Cap. XII.
1 IN tempore autẽ illo conſurget Mi
chael princeps magnus qui ſtat ꝓ
filiis populi tui: & veniet tẽpus quale
nõ fuit ab eo ex quo gentes eſſe cœpe
rũt vſque ad tempus illud. Et in tẽpo-
re illo ſaluabitur populus tuus omnis
qui inuentus fuerit ſcriptus in Libro.
2 Et multi de his qui dormiũt in ter-
ræ puluere, euigilabunt: ‖alii in vitam
æternam, & alii in opprobrium vt vi-
deant ſemper.
3 Qui autem docti fuerint, ‖fulgebũt
quaſi ſplendor firmamenti: & qui ad
iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtel-
læ in perpetuas æternitates.
4 Tu autẽ Daniel claude ſermones, &
ſigna librum vſque ad tempus ſtatu-
tũ: plurimi pertrãſibunt, & multiplex
erit ſcientia.
5 Et vidi ego Daniel, & ecce quaſi duo
alii ſtabant: vnus hinc ſuper ripã flu-
minis, & alius inde ex altera ripa flu-
minis.
6 Et dixit viro qui erat indut⁹ lineis,
qui ſtabat ſuper aquas fluminis, ‖Vſ-
quequo finis horum mirabilium?
7 Et audiui virum qui indutus erat li
neis, qui ſtabat ſuper aquas fluminis,
quũ eleuaſſet dexterã & ſiniſtram ſuã
in cælum, & iuraſſet per viuentẽ in æ-

Matth. 25. d. 45

Sapien. 3. a. 7

Matth. 13. f. 43.

B

Apoc. 10. a. 5

C

no quem agnoſcet, & multiplicabit *illi* gloriam, ʼdominaríque fa-
ciet eos in multis, & terram diuidet pretio.
40 ʼIn tempore autem finis ʼcornu petet illum Rex Auſtri, ʼ& inſtar
turbinis veniet contra eum Rex Aquilonis cum curribus & equiti
b⁹, & nauib⁹ multis: ingredietúrq; terras, ʼ& inũdabit, & tranſibit.
41 Veniet etiam in terram ʼdeſiderabilem, & multæ *urbes* corruent:
iſti autem euadẽt de manu eius, ℵEdóm & Moáb, ʼ& primitiæ filio
rum ʿAmmón.
42 ʼMittet quoque manum ſuam in terras: & terra Mitſráim nõ e-
rit in euaſionem.
43 Sed dominabitur theſauris auri & argẽti, omnibúſque ʼconcupi-
ſcibilibus Mitſráim: & Lubím & Chuſím ʼin greſſibus eius *erunt*.
44 ʼRumores autem terrebunt eum ab Oriẽte & ab Aquilone: egre
dietúrque *è loco ſuo* cum ira magna vt perdat & interficiat ʼmultos.
45 ʼEt plantabit tabernacula palatii ſui ʼinter maria, in mõte ʼincly
to ſanctitatis, & veniet ʼvſque ad ſummitatem eius, & non *erit* ad-
iutor ei. Cap. XII.
1 IN tempore autem illo ʼſtabit Michaʼél princeps magn⁹ ʼqui ſtat
pro filiis populi tui, erítque tempus anguſtiæ, qualis non eſt fa
cta ex eo tẽpore quo fuit gens vſque ad tempus illud. eo autẽ tẽpo
re euadet populus tuus quicũque inuẽtus fuerit ſcriptus in Libro.
2 Multíque dormientium ʼ*in* terra pulueris expergiſcentur, hi ad
vitam æternã, & illi ad opprobria, & ʼad cõtemptum ſempiternũ.
3 ʼIntelligentes autẽ fulgebunt vt ſplendor firmamenti: ʼ& iuſtifi
cantes multos, tanquam ſtellæ in ſeculum & in æternum.
4 Tu autem Daniél ʼclaude verba, & obſigna librum vſque ad tẽ-
pus ʼfinis: *quo tempore* diſcurrent multi, ʼ& multiplicabitur ſcientia.
5 Porrò aſpexi ego Daniél, & ecce ʼduo alii ſtantes, alter hinc ʼad ri
pam ʼfluminis, & alter inde ad *alteram* ripam fluminis.
6 Et dixit viro illi induto lineis *ueſtibus* ʼqui *erat* ſupra aquas flumi-
nis, Vſquequo finis mirabilium?
7 ʼEt audiui virum illum indutũ lineis *ueſtibus* qui *erat* ſupra aquas
fluminis, ʼ& eleuauit dexteram ſuam & ſiniſtram ſuam ad cælum,
& iurauit per viuentem in ſecula, quòd ʼad tempus, tempora, &

Prophetat mortuorũ reſurrectionem.

Prophetiæ huius obſcuritas.

Dominaríque, &c. וחמשילם וגו' & dominari faciet illos ſuper multos, & terram partietur pretio. i. dominos conſtituet illos mini-
ſtros ac ſacerdotes (relatiuũ ſine antecedente) ſuper multos, ſiue multis, hoc eſt multitudini ipſi, ſiue vulgo, & agros regionis illis pro pretio
[hoc eſt mercede] miniſterii illorum. Alii, & terram partietur in tributum. i. vt hac ratione pendant illi tributum.
40 In tempore au. finis ובעת קץ .i. præfinito. Vide paulo antè, verſu 35. Cornu petet illum יתנגח עמו cornu feriet illum. i. congre
dietur cum eo. Et inſtar turb. ve. contra eum וישתער עליו Ad verbũ, & turbinabit cõtra illũ. ש eſt loco ס. i. tanquam tempeſtas irruet
in eum. Et inundabit, & tranſ. : ושטף ועבר i. tranſeundo per AEgyptum vaſtabit ac perdet omnia. Vide ſuprà, verſu 26.
41 Deſiderabilem, הצבי Vide ſuprà, verſu 16, & cap. 8. b. 9. Et primitiæ וראשית .i. præcipui Ammonitæ. vel, melior & optima pars
Ammonitarũ. 42 Mittet quoq;, &c. וישלח i. iniiciet manus in regiones [vel inuadet regiones aliquot] nec AEgypti regio liberabitur.
43 Concupiſcibilib. חמורות deſideriis. i. omnibus rebus ingentis pretii. In greſſibus eius במצעריו: .i. ſibi ſubiiciet, & tanquã victor
& dominus liberè gradietur in illis locis. q. d. Per Libyam. i. Africam, & per AEthiopiam tranſibit liberè, & illas ſibi ſubiiciet.
44 Rumores autẽ terrebunt e. ושמועות יבהלוהו Rumores autem *bellorum* conturbabunt eum. Multos. רבים: ſub. ex illis regio-
nibus, quos ſciet ſibi fuiſſe rebelles. Inter maria, בין ימים .i. inter duo maria, nempe Mare
45 Et plantabit tab. pal. ſui ויטע אהלי אפדנו Et figet tentoria prætorii ſui. deſiderii ſanctitatis. i. in monte inclyto & ſancto. Alii, eximiæ ſanctitatis.
mortuum & Mare mediterraneum. Inclyto ſanct. צבי־קודש vſque ad faſtigium eius. ſub. montis Moria. Alii, vſque ad finem ſuum, nec erit
Vide ſuprà, cap. 8. b. 9. Vſque ad ſummit. eius, עד־קצו
ei adiutor. i. illic morietur.

IN CAPVT XII.

1 Stabit יעמוד conſurget. Qui ſtat pro filiis pop. t. העומד על־בני עמך .i. fauet popularibus tuis. Ad contemptũ ſemp. לדראון עולם: ad abo
2 *In* terra pulueris אדמת־עפר .i. in terra puluerulenta, hoc eſt in puluere, & ſepulchris. Porrò docti. ſub. in Lege Dei. Et iuſtificantes multos, ומצדיקי
minationem ſempiternam. 3 Intelligentes autem והמשכילים
הרבים Hebraiſmus, pro ad iuſtitiam erudientes multitudinem, ſiue vulgus.
4 Claude סתום .i. tege, & abſconde, hoc eſt efferas hæc ænigmaticè, vt audientes non intelligãt. q. d. hæc nõ planè cognoſcentur an-
tequam aduenerint. Finis: קץ .i. præfinitum, ſiue definitum à Deo. Vide ſuprà, verſu 35. Et multiplicabitur ſci. ותרבה הדעת:
& multiplicabitur cognitio. ſub. fidei & rerum ſacrarũ. q. d. ſub aduentum Chriſti erunt homines doctiores quàm antea fuerint, & res dili-
gentius rimabuntur. 5 Duo alii שנים אחרים ſub. Angeli, Perſidis & Græciæ. Fluminis, היאור Tigrim intelligit.
6 Qui *erat*, &c. אשר ממעלונו' .i. qui videbatur ſtare inter ripas amnis. Et eleuauit וירם tanquam ſcilicet Deum teſtem inuocans. Ad tempus,
7 Et audiui ואשמע .i. Qui reſpondit me audiente. ſub. temporis. i. tribulatio iſta duratura eſt per tres annos cum dimi-
temp. & dim. למועד מועדים וחצי in tempus & tempora, & dimidium. Dies mille trecentos. Dimidium ergo non intelligit certum aut præfi-
dio. quod ita intelligi debere, probatur per id quod in fine ſequitur,
xum. Poteſt intelligi de tempore certo, aut indefinito.

dimidium *temporis*:'quúmque compleuerit diſpergere manus popu
li ſancti,conſummabuntur vniuerſa hæc.
8 Ego quidẽ audiui,ſed non intellexi,& dixi,Domine'quid in no-
niſſimo horum?
9 Et dixit,'Abi Daniél,quia'clauſa & obſignata ſunt verba vſque
ad tempus finis.
10 Mũdabũtur,& dealbabũtur, & repurgabũtur multi: impiè autẽ
agẽt impii, nec'intelligẽt oẽs impii:'ſed intelligentes intelligent.
11 A tẽpore autem quo ablatum fuerit iuge ſacrificium ,'ad ponen
dam abominationẽ ſtupendã,*erunt* dies mille ducẽti & nonaginta.
12 Beatus qui expectauerit,& peruenerit vſque ad dies mille'trecẽ
tos triginta & quinque.
13 Tu autem'vade ad finem *tuum*,'& requieſces,ſtabíſq;'in ſorte tua
in fine dierum.

Hucuſque Danielem in Hebraico codice legimus.

Quæ ſequuntur vſque ad finem libri,de Theodotionis volumine tranſlata ſunt.

Cap. XIII.

Ioacim ducit vxorem Suſannã filiam Helciæ.

1 VIr quidam Babylone habitabat,nomine Ioacim.
2 Qui vxorem duxerat'Suſannam nominatam, Helciæ filiam
'egregia forma,ac timore Domini præditam.
3 Parentes etiam eius erant iuſti,'filiámque ſuam in lege Moyſis
inſtituerant.
4 Ioacim autem erat homo prædiues'hortum habens ſuis ædi-
bus propinquum,ad quem Iudæi,'quoniam honore cæteris om-
nibus præſtabat,accedebant.
5 Porrò eo anno duo ſenes ex populo'creati ſunt iudices, de qui-
bus dixit Dominus,'è Babylone profectam eſſe iniquitatem à ſe-
nibus iudicibus qui populum gubernare videbantur.
6 'Hi frequentes erant domi ipſius Ioacim, ad quos' qui contro-
uerſiam aliquam habebant,accedebant.
7 Fiebat autem,vt quum'populus ipſo meridie digreſſus eſſet,Su
ſanna ingrederetur ambulans in horto viri ſui.

Et concupiſcũt duo illi ſenes.

8 Hanc duo ſenes conſpiciebant quotidie ingredientem atque

ternum,quia in tempus & tẽpora,&
dimidium temporis . & quũ comple-
ta fuerit diſperſio manus populi ſan-
cti,complebuntur vniuerſa hæc.
8 Et ego audiui , & non intellexi , &
dixi,Domine mi,quid erit poſthæc?
9 Et ait,Vade Daniel:quia clauſi ſũt,
ſignatique ſermones vſque ad præfi-
nitum tempus.
10 Eligentur & dealbabuntur,& qua-
ſi ignis probabuntur multi: & impiè
agent impii, neque intelligẽt omnes
impii:porrò docti intelligent.
11 Et à tẽpore quum ablatum fuerit
iuge ſacrificium , & poſita fuerit abo
minatio in deſolationem:dies mille,
ducenti nonaginta.
12 Beatus qui expectat & peruenit vſ-
que ad dies mille trecentos triginta
quinque.
13 Tu autem vade ad præfinitum : &
requieſces,& ſtabis in ſorte tua, in fi-
nem dierum.

Cap. XIII.

1 ET erat vir habitans in Babylo-
ne,& nomen eius Ioacim.
2 Et accepit vxorem nomine Suſan-
nam filiam Helciæ,pulchram nimis,
& timentem Deum.
3 Parentes enim illius quum eſſent iu
ſti,erudierunt filiam ſuam ſecundum
Legem Moyſi.
4 Erat autem Ioacim diues valde, &
erat ei pomarium vicinũ domui ſuæ:
& ad ipſum confluebant Iudæi, eo
quòd eſſet honorabilior omnium.
5 Et cõſtituti ſunt duo ſenes iudices
in illo anno(de quibus loquutus eſt
Dominus, Quia egreſſa eſt iniquitas
de Babylone à ſenioribus iudicibus,
qui videbantur regere populum.)
6 Iſti frequentabant domũ Ioacim,
& veniebant ad eos omnes qui habe
bant iudicia.
7 Quũ autem populus reuertiſſet per
meridiẽ,ingrediebatur Suſãna,& de-
ambulabat in pomario viri ſui.
8 Et videbãt eã ſenes quotidie ingre-

Quúmque compleuerit,&c. וככלות וגו' quum autem conſummata fuerit diſperſio roboris populi ſancti.i. quũ planè infirmata fue-
rit virtus populi mei. 8 Quid in nouiſſ.h. מה אחרית אלה: quid *erit in* fine horum?vel,quis erit finis?
9 Abi לך q.d.nihil dicturus ſum aliud,ne cures. Clauſa,&c. סתמים וגו' q.d.hæc nõ planè neq; plenè intelligẽtur donec cõpleãtur.
10 Intelligent יבינו ſub.has prophetias. Sed intelligentes והמשכילים ſed periti.ſub. rerum ſacrarum, dabunt operam vt intelligant
hoc tempus. 11 Ad ponendam abo.ſtup. ולתת שקוץ שומם ad ſufficiendam *in locum eius* abominationem deſolantẽ.ſub.cultũ Dei.
12 Trecentos,&c. שלש מאות וגו Addit ſuperiori ſummæ x L v dies in quibus erit refrigeriũ electis,vt & Matt.24.b.30,Statim poſt tri-
bulationem illorum temporũ apparebit ſignum Filii hominis.Igitur poſt perſecutionẽ iſta erit pauxilla requies ſanctis ab illa calamitate. In
13 Vade לך Imper.Heb.pro fut.vades.q.d.interim morieris,neque hæc videbis. Et requieſces ותנוח ſub.in ſinu Abrahæ.
ſorte tua,&c. לגורלך וגו' .i.in hæreditate tua cæleſti & æterna vſque ad finem illius temporis de quo iam dictum eſt ſuprà,verſu 2.

IN CAPVT XIII.

2 Suſannam nominatam, ἡ ὄνομα σουσάννα,cui nomen Soſanna,aut quæ Suſanna appellabatur. Egregia for.&c. καλὴν σφόδρα, ἐφ-
ϐουμένην τὸν κύριον,formoſam valde,ac timentem Dominum.Hæc mulieris venuſtas cum timore Dei pudoréque coniuncta,ſummam cõ-
mendationem habet.Eſt autem timor Dei verecundiæ modeſtiǽque magiſter & cuſtos.
3 Filiámque ſuam,&c. καὶ ἐδίδαξαν τὴν θυγατέρα αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον μωυσῆ.& docuerant filiam ſuam iuxta Legem Moyſis. Quibus verbis ſi-
gnificat eos veram Dei religionem coluiſſe,in eáque liberos ſuos inſtituiſſe. 4 Hortum.Græci παράδεισον à nomine Hebræo
פרדס,de quo in Eccleſiaſte,cap.2.a.5,appellant hortum amœniorem atque elegantiorem,tum herbis,tum etiam arboribus conſitum:itaque
pro pomario ac viridario accipitur. Quoniam honore,&c. διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐνδοξότερον πάντων.quoniam erat honoratiſſimus omnium.
Sunt enim ἔνδοξοι homines honorati,dignitatéque illuſtres.Itaque ſignificat illum honore atque exiſtimatione primũ fuiſſe inter Iudæos.
5 Creati ſunt iud.ἀπεδείχθησαν κριταὶ,deſignati [aut cõſtituti] ſunt iudices.Dicitur enim de magiſtratu declarando,eligendo,ac facien-
do. E Babylone profectam eſſe,&c. ὅτι ἐξῆλθεν ἀνομία ἐκ βαϐυλῶνος ἐκ πρεσϐυτέρων, quòd egreſſa eſt iniquitas ex Babylone à ſenibus.
Auget eorum crimen non ſolum perſonæ dignitas,atque authoritas,ſed etiam locus ipſe in quo exulabant,vbi exemplum continentiæ ac
ſanctimoniæ cæteris omnibus tum Iudæis,tum Babyloniis dare debebant.
6 Hi frequentes erant,&c. οὗτοι προσεκαρτέρουν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἰωακείμ,Frequentabant domũ Ioacim.aut aſſiduè frequentérque in ea ver-
ſabantur.προσκαρτερεῖν ἔν τινι. propriè ſignificat perſeuerantem eſſe in re aliqua.hic ad loci frequentationem ac conſuetudinem refertur.
Erat enim ibi locus iudicii,in quo verſabantur. Qui controuerſiam aliquam,&c.οἱ κρινόμενοι.litigantes,aut qui litem habebant.Signi-
ficat enim κρίνεσθαι ciuiliter ac iudicio contendere,iure ac legibus de re aliqua diſceptare.
7 Populus ipſo meridie digreſſus eſſet,ἀπέτρεχεν ὁ λαὸς μέσον ἡμέρας. diſceſſerat[aut abierat]populus medio diei.id eſt μεσημϐρίᾳ meri-
die,vt vertimus:ita enim dicitur quaſi medium diei.

dientem,& deambulantem: & exarſe
runt in concupiſcentiam eius.
Et euerterunt ſenſum ſuum, & de-
B clinauerunt oculos ſuos vt non viderent cælum,neque recordarentur iudiciorum iuſtorum.
Erant ergo ambo vulnerati amore eius,nec indicauerunt ſibi viciſſim dolorem ſuum:
Erubeſcebant enim indicare ſibi concupiſcentiam ſuam,volentes concumbere cum ea.
Et obſeruabant quotidie ſolicitius videre eam: dixitque alter ad alterũ,
Eamus domum, quia hora prandii eſt. & egreſſi,receſſerunt à ſe.
Quúmque reuertiſſent,venerunt in vnum:& ſciſcitantes abinuicem cauſam, confeſſi ſunt concupiſcentiam ſuam.& tunc in communi ſtatuerunt tempus quando eam poſſent inuenire ſolam.
Factum eſt ergo, quum obſeruarẽt diem aptum, ingreſſa eſt aliquãdo ſicut heri & nudiuſtertius, cum duab⁹ ſolis puellis: voluitq; lauari in pomario,æſtus quippe erat.
Et non erat ibi quiſquam, præter duos ſenes abſconditos,& contẽplantes eam.
Dixit ergo puellis, Afferte mihi oleum,& ſmegmata: & oſtia pomarii claudite,vt lauet.
Et fecerunt ſicut præceperat: clauſerúntque oſtia pomarii, & egreſſæ ſunt per poſticũ vt afferrent quæ iuſſerat: neſciebántque ſenes intus eſſe abſconditos.
C Quum autem egreſſæ eſſent puellæ,ſurrexerunt duo ſenes, & accurrerunt ad eam,& dixerunt,
Ecce,oſtia pomarii clauſa ſunt, & nemo nos videt: & nos in concupiſcẽtia tui ſumus: quam ob rem aſſentire nobis, & commiſcere nobiſcum:
Quod ſi nolueris, dicemus contra te teſtimoniũ,quòd fuerit tecum iuuenis,& ob hanc cauſam emiſeris puellas à te.
Ingemuit Suſanna,& ait, Anguſtiæ ſunt mihi vndique: ſi enim hoc egero, mors mihi eſt: ſi autem non egero,nõ effugiam manus veſtras.
Sed melius eſt mihi, abſque opere incidere in manus veſtras quàm peccare in conſpectu Domini.
Et exclamauit voce magna Suſãna:

deambulantem,'adeò vt eius amore libidinoſè exarſerint.
9 Ac mentem ſuam peruerterint,oculos deflectẽtes ſuos, ne in cæ
lum intuerentur,atque iudicia æqua recordarentur.
10 Quúmque eſſent'amore eius vulnerati,neuter tamẽ alteri ſigni-
ficabat dolorem ſuum:
11 Propterea quòd pudebat ipſos libidinem ſuam declarare,'quòd
conſuetudinem eius appeterent.
12 'Obſeruabant autem ſtudioſè vt eam quotidie viderent: alterq;
alteri,
13 Abeamus(inquiũt)'domum,quoniam iam adeſt tẽpus prandii:
'egreſſique,alius ab alio digreſſus eſt.
14 Reuerſi autem,eundem in locum conuenerunt, ac quum inter
ſe cauſam quærerẽt,tandem libidinem ſuam confeſſi ſunt:'com-
muni verò conſilio tempus conſtituerunt quo illam poſſent ſo-
lam deprehendere.
15 Accidit autem,vt quum illi diem commodum obſeruarent,Su
ſanna'pro more ſuo quotidiano cum duabus puellis in hortũ in-
grederetur:& quoniam'æſtus erat,lauare cuperet.
16 Nec verò quiſquam ibi erat,præter duos ſenes qui latebant, at-
que eam obſeruabant.
17 Tum Suſanna puellis,Afferte (inquit) mihi oleũ 'ſmegmáque
vt lauem:& oſtia pomarii claudite.
18 Quæ vt illa imperauerat,fecerunt:ianuíſque pomarii occluſis,
ipſæ foribus obliquis egreſſæ ſunt vt afferrent quæ mandata ipſis
erant:nec ſenes(quoniam ſe abdiderant)viderunt.
19 Factum eſt vt poſtquam puellæ eſſent egreſſæ,duo ſenes ſurre Ab eis inuaditur.
xerint,ad Suſannámque accurrerint,dicentes;
20 Ecce,oſtia pomarii clauſa ſunt, neque eſt quiſquam qui nos vi-
deat: nos autem amore tui capti ſumus: quapropter 'morem ge-
ras nobis,copiámque tui facias:
21 Si minus, teſtimonium dicemus cõtra te, quòd iuuenis tecum
fuerit,eámque ob cauſam puellas abs te dimiſeris.
22 Tum ingemuit Suſanna,ac dixit,'Anguſtiæ me premũt vndiq;: Oppreſſa ingemiſcit & exclamat.
ſiue enim hoc fecero,mors mihi parata eſt:ſiue non fecero,manus
veſtras non euadam.
23 'Veruntamen mihi melius eſt,"hoc flagitio nõ admiſſo, incide
re in manus veſtras,quàm in conſpectu Domini delinquere.
24 Simúlque Suſanna voce magna exclamauit: duo etiam ſenes

8 Adeò vt eius,&c. καὶ ἐγένοντο ἐν ἐπιθυμίᾳ αὐτῆς: & fuerunt in concupiſcentia eius. ἐπιθυμίαν accipit pro amore libidinoſo quo ſenes improbè affecti fuerunt. Eſt enim amor (vt ait Plato) appetitio fruendæ pulchritudinis alterius.

10 Amore eius,&c. κατανενυγμένοι περὶ αὐτῆς. compuncti de ea. aut propter eam, id eſt ſaucii eius amore, vt Vergilius de Didone amore, AEneæ correpta,& ſauciata, At regina graui iamdudum ſaucia cura Vulnus alit venis.

11 Quòd conſuetudinem e.&c. ὅτι ἤθελον συγγενέσθαι αὐτῇ. quòd vellent cum ea coire, ac concumbere. id eſt ſtupri conſuetudinem habere, hoc enim ſignificat συγγενέσθαι, idem quod συμμίγνυσθαι commiſceri.

12 Obſeruabant autem ſtud. παρετήρουν φιλοτίμως obſeruabant cupidè. aut diligenter. φιλοτιμία enim ſignificat vehemens animi ſtudium ad rem aliquam. Itaque hoc aduerbium notat improbam eorum curam, & diligẽtiam in perfruendo aſpectu pulchritudinis alterius.

13 Egreſſique alius,&c. καὶ ἐξελθόντες διεχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων & quũ egreſſi eſſent, ſunt ſeparati à ſe inuicem. id eſt alius ab alio diſceſſit.

14 Cõmuni verò conſilio κοινῇ. cõmuniter. aut ſimul. hoc enim aduerbium ſignificat cõſenſum eorum ac conſilium improbum in deprehendenda Suſanna ſola.

15 Pro more ſuo,&c. καθὼς χθὲς καὶ τρίτης ἡμέρας. ſicut heri,& tertio die. Significat conſuetudinem eius quotidianã ambulandi in pomario.

AEſtus erat, καῦμα, ardor ſolis. qui maximus in ea regione Orientali: itaq; lotio ac refrigeratio illis erat opportuna.

17 Smegmáque καὶ σμῆγμα, Medicamentũ eſt exterſorium, id eſt ad abſtergendum accommodatum, vt eſt ſapo, aut aliud quid, facultatem extergendi habens. à verbo σμάω, aut σμήχω abſtergo.

20 Morem geras nobis, συγκατάθου ἡμῖν, cõſentias [& acquieſcas] nobis. aut obſequere. συγκατάθεσις enim ſignificat conſenſum, & hoc loco obſequium. itaque verti, morem geras.

22 Anguſtiæ me premunt,&c. στενά μοι πάντοθεν Anguſtiæ mihi vndique. Cauſam tantarum difficultatum ſtatim ſubiicit. pericula omni ex parte propoſita, ſiue obſequatur, ſiue eorum libidini obſequium recuſet.

23 Veruntamen mihi melius,&c. αἱρετόν μοί ἐστι μὴ πράξασαν. Eligibilius [aut potius] mihi eſt, non facientẽ [aut quum non fecerim.] incidere in manus veſtras. αἱρετὸν dicitur in comparatione duorum quæ ad agendum ſunt propoſita, quorum alterum eſt anteponendum, alteri in ratione boni & expetendi. itaque verti melius quod Græci ſæpe dicunt ἄμεινον. Hoc flagitio non admiſ. μὴ πράξασαν. ſi non fecero. aut commiſero. Eſt enim participium præteriti temporis. Ego rem adiunxi vt apertior eſſet oratio.

aduerſus eam clamauerunt.
Quorum vnus quum cucurriſſet,fores pomarii aperuit. 25
Quum autem 'clamorem editũ in horto,'domeſtici audiuiſſent, 16
per ianuam obliquam'irruerunt, vt viderent quidnã ei accidiſſet.
Accuſatur adulterii à ſenibus. Poſtquam verò ſenes'verba ſua expoſuerunt, ſerui'ſunt maxi- 17
moperè verecundati: quoniam nihil vnquam tale de Suſanna di-
ctum fuerat.
Quum autem poſtridie populus ad Ioacim maritum illius con- 18
ueniſſet,duo quoque ſenes acceſſerunt pleni iniquæ cogitationis
aduerſus Suſannam ſuſceptæ,vt eam morti addicerent.
Iuſſu eorũ adducitur coram populo. Ac coram populo dixerũt, Mittite ad Suſannam Helciæ filiam 19
vxorémque Ioacim.
Tum accerſita venit ipſa, & parentes eius ac liberi, omnéſque 30
eius propinqui.
Erat autem Suſanna valde delicata'& formoſa. 31
Itaque iniqui eam(quoniam erat velata) iuſſerunt detegi,vt pul 32
chritudine eius ſatiarentur.
Deinde quum propinqui eius flerent, omnéſque qui illam 33
nouerant:
Falſum ſenũ teſtimonium in Suſannam. Iidem duo ſenes ſurrexerunt in medio populi,manúſque capiti 34
eius impoſuerunt.
Ea verò flẽs in cælum ſuſpiciebat, propterea quòd'animus eius 35
fiduciam habebat ſuam in Domino.
Dixerunt autem ſenes,Deambulãtibus nobis in pomario ſolis, 36
hæc cum duabus ancillis ingreſſa eſt. quúmque occluſis pomarii
foribus ancillas à ſe dimiſiſſet,
Iuuenis qui latuerat,ad eam venit,cum ipſaque concubuit. 37
Porrò nos in angulo pomarii quum eſſemus, atque huiuſmodi 38
ſcelus vidiſſemus,ad eos accurrimus.
'Dep rehéſiſque in coitu, illum comprehendere non potuimus 39
quòd robuſtior nobis eſſet,ac foribus apertis'effugiſſet.
Hanc autem comprehenſam quum interrogaſſemus quis eſſet 40
ille iuuenis,nobis indicare noluit.'horum nos teſtes ſumus.
Morti adiudicatur. 'Quibus cœtus ille fidem habuit,vt & ſenibus, & iudicibus po- 41
puli,eámque mortis condemnauit.
Oratio eius ad Deum. Tum verò Suſanna voce magna exclamauit,ac dixit,Deus æter 42
ne,'occultorum cognitor qui noſti omnia,etiam priuſquam fiãt:
Tu ſcis iſtos teſtimonium contra me falſum dixiſſe: en ego mo 43
rior,quum nihil commiſerim eorum quæ iſti aduerſum me'ma-
litioſè improbéque ſunt machinati.
Et exaudiuit Deus vocem eius. 44

exclamauerunt autem & ſenes aduerſus eam.
25 Et cucurrit vnus ad oſtia pomarii, & aperuit.
26 Quum ergo audiſſent clamorem famuli domus in pomario, irruerũt per poſticum,vt'viderent quidnam eſſet.
27 Poſtquam autẽ ſenes loquuti ſunt, erubuerũt ſerui vehementer:quia nũquam dictus fuerat ſermo huiuſcemodi de Suſãna.& facta eſt dies craſtina.
28 Quúmque veniſſet populus ad Ioacim virum eius,venerunt & duo preſbyteri pleni iniqua cogitatione aduerſus Suſannam, vt interficerẽt eã. D
29 Et dixerunt coram populo,Mittite ad Suſannam filiam Helciæ vxorem Ioacim.& ſtatim miſerunt.
30 Et venit cum parentibus,& filiis,& vniuerſis cognatis ſuis.
31 Porrò Suſanna erat delicata nimis, & pulchra ſpecie.
32 At iniqui illi iuſſerunt vt diſcooperirietur (erat enim cooperta)vt vel ſic ſatiarentur decôre eius.
33 Flebant igitur ſui, & omnes qui nouerant eam.
34 Conſurgentes autem duo preſbyteri in medio populi,poſuerunt manus ſuas ſuper caput eius.
35 Quæ flens ſuſpexit ad cælum, erat enim cor eius fiduciam habens in Domino.
36 Et dixerunt preſbyteri, Quum deambularemus in pomario ſoli,ingreſſa eſt hæc cum duabus puellis:& clauſit oſtia pomarii, & dimiſit à ſe puellas.
37 Venitque ad eam adoleſcens qui erat abſconditus,& cõcubuit cum ea.
38 Porrò nos quum eſſemus in angulo pomarii,videntes iniquitatem,cucurrimus ad eos,& vidimus eos pariter commiſceri.
39 Et illum quidem non quiuimus cõprehendere, quia fortior erat, & apertis oſtiis exiliuit. E
40 Hãc autẽ quũ apprehẽdiſſemus,interrogauim⁹ quiſnã eſſet adoleſcẽs,& noluit indicare nobis.huius rei teſtes ſumus.
41 Credidit eis multitudo quaſi ſenibus & iudicibus populi,& condemnauerunt eam ad mortem.
42 Exclamauit autem voce magna Suſanna,&dixit,Deus æterne,qui abſcõditorum es cognitor,qui noſti omnia antequam fiant:
43 Tu ſcis quoniã falſum teſtimoniũ tulerunt contra me: & ecce morior, quum nihil horũ fecerim quæ iſti malitioſè compoſuerunt aduerſum me.
44 Exaudiuit autem Dominus vocem eius.

26 Clamorem editum in hor. τὴν κραυγὴν ἐν τῷ παραδείσῳ. clamorem in horto,ſubaudiendum participium verbi ſubſtãtiui οὖσαν,qui erat in horto.aut excitatum in pomario. Domeſtici οἱ ἐκ τῆς οἰκίας, hi qui erant ex domo. vt ſunt ſerui,& cæteri ex familia. Irruerunt, εἰσεπήδησαν,inſilierunt,aut irruperunt in hortum.vel potius è domo eruperunt cum magno impetu ad clamorem heræ exauditum.
27 Verba ſua expoſuer. εἶπον τοὺς λόγους αὐτῶν,dixerunt verba ſua.id eſt crimina quæ de muliere in adulterio deprehenſa deferebant. Sunt maximopere verecun. κατῃσχύνθησαν σφόδρα. erubuerunt vehementer.id eſt maximo pudore ſunt affecti in huiuſmodi criminatione quæ à moribus & vita pudiciſſimæ fœminæ vehementer abhorret.
31 Et formoſa καὶ καλὴ τῷ εἴδει. & pulchra ſpecie,ſiue forma.Hæc teneritudo mulieris delicatæ,ac pulchritudo in ſupplicio propoſito,erat miſerabilis. 35 Animus eius,&c. ἦν ἡ καρδία αὐτῆς πεποιθυῖα ἐπὶ τῷ κυρίῳ.erat cor eius cõfidens in Domino.aut fretũ cõfiſúmque erat Domino. 39 Deprehenſiſque in coitu,καὶ ἰδόντες συγγινομένους αὐτούς. quũ vidiſſemus eos congreſſos.aut coeuntes.de quo verbo antè diximus. Effugiſſet. ἐκπεπηδηκέναι.exiliuiſſet.atque ita elapſus nobis eſſet.
40 Horum nos teſtes ſumus. ταῦτα μαρτυροῦμεν hæc teſtamur.aut teſtificamur.
41 Quibus cœtus,&c. καὶ ἐπίστευσεν αὐτοῖς ἡ συναγωγή. & credidit eis congregatio. ſiue conuentus populi congregati ad iudicium. Eſt enim συναγωγή multitudo populi congregata. 42 Occultorum cognitor ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης.id eſt,qui noſti ea quæ ſunt hominibus abſcondita,atque ignota.Sic dicitur καρδιογνώστης cordium cognitor.Bene autem Suſanna in falſo ſenum teſtimonio,& iudicio iniquo,cauſaque hominibus incognita,ad Deum iudicem ac teſtem occulta cognoſcentem prouocat,eumque in auxilium appellat.
43 Malitioſè impr.&c.ἐπονηρεύσαντο κατ' ἐμοῦ. malitioſè excogitauerunt[aut conflauerunt]contra me.πονηρεύεσθαι enim dicitur falſus & iniquus teſtis qui crimen fingit ad opprimendum alterum,ἀπὸ τῆς πονηρίας quæ malitia Latinè dicitur.

Quúmque duceretur ad mortē,ſuſcitauit Dominus ſpiritum pueri iunioris,cuius nomen Daniel.

45 ʹQuúmque ad ſupplicium duceretur, excitauit Deus ſpiritum
ſanctumʹpueri ætate minimi,cui nomen erat Daniél. Suſcitatur ſpiritus Danielis qui Suſannā liberat.

Ex exclamauit voce magna, Mundus ego ſum à ſanguine huius.

46 Vocéque magna clamauit,Purus ſum ego ab huius ſanguine.

Et cōuerſus omnis populus ad eū, dixit,Quis eſt iſte ſermo quem tu loquutus es?

47 Ad quem ſe populus conuertit,ac dixit, Quis eſt iſte ſermo quē
tu loquutus es?

Qui quum ſtaret in medio eorum, ait,Sic fatui filii Iſrael,non iudicātes, neque quod verum eſt cognoſcentes, condemnaſtis filiam Iſrael?

48 Tum ille ſtans in medio eorum,Adeóne(inquit)ſtulti eſtis Iſrae
litæ,vt filiam Iſraelisʹnon diſquiſita cauſa,nec apertè cognita,cōdemnetis?

Reuertimini ad iudicium: quia falſum teſtimonium loquuti ſunt aduerſus eam.

49 Reuertimini ad iudicium:nam falſum iſti contra hanc teſtimonium dixerunt.

F Reuerſus eſt ergo populus cum feſtinatione,& dixerunt ei ſenes,Veni, & ſede in medio noſtrū, & indica nobis:quia tibi Deus dedit honorem ſenectutis.

50 Itaque tum populus eſt reuerſus, dixerūtque illi ſenes,Huc ades,ac inter nos conſide,nobíſque demonſtra quòd Deusʹad te hoc munus ſenile detulerit.

Et dixit ad eos Daniel, Separate illos ab inuicem procul, & diiudicabo eos.

51 Et Daniél,ʹSeparate(inquit)eos longo interuallo inter ſe,vt ipſos examinem.

Quum ergo diuiſi eſſent alter ab altero,vocauit vnum de eis, & dixit ad eum,Inueterate dierum malorū, nūc venerunt peccata tua quę operabaris prius,

52 Poſtquam autem alius ab alio fuit ſeparatus, tum Daniel eorū
alterum vocauit,eíque dixit,ʹInueterate in diebus malis,nunc venerunt peccata tua quæ antea committebas,

Exod.23.a,7 Iudicans iudicia iniuſta,innocentes opprimens & dimittens noxios: dicente Domino,Innocētem & iuſtum non interficies.

53 Iniuſta exercens iudicia quum innocentes condēnares, nocentes verò abſolueres: quū Dominus præceperit ne inſontem ac iuſtum occidas.

Nūc ergo ſi vidiſti eam,dic ſub qua arbore videris eos colloquentes ſibi. Qui ait,Sub ſchino.

54 Nunc igitur hanc ſi quidem vidiſti,dic ſub qua arboreʹcongreſ-
ſos eos vidiſti. Ille autem reſpondit,ʹSub lentiſco.

Dixit autem Daniel,Rectè mentitus es in caput tuum: ecce enim Angelus Dei accepta ſentētia ab eo,ſcindet te medium.

55 Cui Daniel,Rectè(inquit)in tuum ipſius caput mētitus es:iam
enim Angelus Deiʹaccepta ab eo ſententia te medium diſſecabit.

Et amoto eo iuſſit venire alterum, & dixit ei,Semen Chanáan,& nō Iuda,ſpecies decepit te, & concupiſcentia ſubuertit cor tuum.

56 Tum eo ſemoto iuſſit adduci alterum: cui dixit, ʹSemen Chanaan potius quàm Iuda,pulchritudo decepit te,libidóque animū tuum peruertit.

Sic faciebatis filiabus Iſrael, & illæ timentes loquebantur vobis:ſed non filia Iuda ſuſtinuit iniquitatē veſtrā.

57 Sic agebatis cum filiabus Iſrael:atqueʹillæ metu adductæ vobiſ-
cum conſuetudinem habebant: at verò filia Iuda iniquitatem veſtram nullo modo perpeſſa eſt.

Nunc ergo dic mihi ſub qua arbore comprehenderis eos loquentes ſibi.Qui ait,Sub prino.

58 Nunc ergo dic mihi, ſub quanam arbore eos coeuntes deprehendiſti? At ille,Sub prino,inquit.

G Dixit autem ei Daniel,Rectè mentitus es & tu in caput tuum:manet enim Angelus Domini, gladiū habēs vt ſecet te medium,& interficiat vos.

59 Cui Daniel, Rectè tu quoque in tuum ipſius caput mentitus es:
ʹiam enim te expectat Angelus Dei gladium gerens, vt te diſcindat medium,vóſque ambos exterminet.

Exclamauit itaq; omnis cœtus voce magna, & benedixerūt Deum qui ſaluat ſperantes in ſe.

60 Tum vniuerſa cōcio magna voce exclamauit, Deúmque benedixitʹconſeruatorem eorum qui in ipſo ſpem ſuam poſuerunt. Suſannæ calumniatores à Daniele conuicti, lege talionis plectuntur.

45 Quúmque ad ſupplicium,&c. καὶ ἀπαγομένης αὐτῆς ἀπολέσθαι. Quum abduceretur,vt periret.id eſt vt lapidaretur,atque ea pœna afficeretur quæ in Lege Moſis in adulteras conſtituta erat. Pueri ætate min.&c. παιδαρίου νεωτέρου puelli iunioris, id eſt admodum pueri,qui in ea ætate nō admodum progreſſus erat: quo mirabilius eſt iudicium Dei per puerum,fœminam innocentem iniquiſſimo iudicio liberantis. 48 Non diſquiſita cauſa,&c. οὐκ ἀνακρίναντες,οὐδὲ τὸ σαφὲς ἐπιγνόντες. quum non examinaueritis, nec apertū cognoueritis. id eſt cauſa,réque non diiudicata,nec planè cognita,mulierem innocentem capitis damnetis.

50 Ad te hoc munus ſenile,&c. σοὶ ἔδωκεν ὁ θεὸς τὸ πρεσβυτεῖον, tibi dedit Deus munus[aut honorem]ſeniorum.id eſt poteſtatem atque authoritatem iudicandi.quod munus ſenibus committebatur, non pueris & adoleſcentibus, in quibus nulla prudentia iudicio digna eſſe ſolet. In Nouo teſtamento πρεσβυτεῖον accipitur pro authoritate ſacerdotii, atque ipſo ſacerdotio,vt ſenatus Romæ,& γερουσία apud Lacedæmonios,conuentus & conſeſſus ſenum appellabatur. Hic pro officio ac munere iudicandi ac populum gubernandi accipitur.

51 Separate,(inquit) eos longo interuallo, διαχωρίσατε αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων μακράν, Separate eos alium ab alio procul. id eſt vt ſint diſſiti atque inter ſe remoti,vt hoc modo interrogentur.

52 Inueterate in diebus,&c. πεπαλαιωμένε ἡμερῶν κακῶν,Inueterate dierum malorū.qui conſenuiſti in diebus malis,id eſt qui omne vitæ tuæ tempus in peccatis,ac maleficiis conſumpſiſti.alludit enim ad ætatem ſenilem,quæ conſumenda erat in rebus bonis ac honeſtis.

54 Congreſſos ὁμιλοῦντας conuerſantes,id eſt συγγινομένους coeuntes, ſignificat conſuetudinem habere. Hic pro congreſſu flagitioſo,& coitu accipiendum eſt. Sub lentiſco. ὑπὸ σχῖνον. Eſt autem lentiſcus arbor perpetuò vireſcens, ac frequens in Gallia Narbonenſi,& Italia,ad purgandos dentes accommodata,viriditate ramorum ac frondium vmbram efficiens peramœnam.

55 Accepta ab,&c. λαβὼν φάσιν παρὰ τοῦ θεοῦ,qui accepit ſententiam à Deo φάσις dicitur ἀπὸ τοῦ φαίνειν,quod aliquando ſignificat τὴν γνώμην ἀποφαίνεσθαι ſententiam dicere,aliquid decernere ac ſtatuere,itaque pro decreto iudicis,& ſententia pronuntiata accipitur.

56 Semen Chanaan,&c. σπέρμα Χαναάν καὶ οὐχὶ Ἰούδα ,ſemen Chanaan,& non Iuda. Ego particula cōparatiua vſus ſum,quæ eandem vim habet quā negatiua. 57 Illæ metu,&c. κἀκεῖναι φοβούμεναι ὡμίλουν ὑμῖν.& illæ metuentes conuerſabantur vobiſcum. id eſt rem,aut conſuetudinem habebant.Significat eas metu ſuperioris poteſtatis ad ſtuprum adductas fuiſſe.

59 Iam e. te,&c. μένει γὰρ ἄγγελος θεοῦ, Manet enim Angelus Dei.id eſt præſto ac paratus eſt,gladium habens ad tollendum te.

60 Conſeruatorem,&c. τῷ σώζοντι τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτόν.ſeruantem ſperantes in ipſo.

Simul in duos ſenes conſurrexerũt,propterea quòd Daniel eos 61
falſum teſtimonium dixiſſe,ſuo ipſorum ore'conuiciſſet.
'Eos autem affecerunt eo genere ſupplicii, iuxta Moſis Legem, 62
quòd malitioſè in proximum excogitauerant, atque illos morte
mulctauerunt:eo autem die ſanguis innocens fuit conſeruatus.
Et Helcias vxórque eius pro ſua filia Suſanna, cũ Ioacim viro 63
illius,atque omnibus propinquis Deum laudauerunt, 'quòd fla-
gitium in ea deprehenſum minimè fuiſſet.
Daniel verò apud populum ab eo die atque in poſterum ſum- 64
mus vir habitus fuit.
"Quum Rex Aſtyages"conceſſiſſet ad maiores ſuos,Cyrus Perſa 65
regnum eius excepit.

Cap. XIIII.

De idolo Bel & cibo eius,quē ſacerdotes vorabant.

V'Iuebat autem vnà cum Rege Daniel, "ſumma inter omnes 1
eius amicos gloria præditus.
Porrò ſimulachrum Babyloniis erat nomine Bel; in quod ſingu 2
lis diebus duodenas ſimilæ"artabas,ouéſque quadragenas,& ſenas
vini"metretas impendebant.
Ac Rex"colebat illud, atq; vt adoraret,ſingulis dieb⁹ accedebat. 3
Daniel verò Deum adorabat ſuum. Cui Rex dixit, Quare non ado
ras Belum?
Quoniam(inquit)non veneror ſimulachra'manu facta,ſed Deũ 4
viuum qui cælum & terram cõdidit, 'omniáque animantia in ſua
habet poteſtate.
Cui Rex rurſum, Annõ(inquit)Bel viuus tibi videtur eſſe deus? 5

Monitus à Daniele Rex,pactũ init cum ſacerdotibus,eorúmque dolũ deprehendit.

annon vides quàm multa comedat & bibat?
Tũ Daniél ridens, Ne erres (inquit) Rex, iſte quidē intrinſecus 6
eſt'luteus,extrinſecus verò æreus,neque vnquã comedit,ac bibit.
Itaque Rex iratus,ſacerdotes ſuos vocauit,eíſque dixit,Niſi mi 7
hi dixeritis,quis'hoc impendium comedat,moriemini.

61 Et cõſurrexerũt aduerſ⁹ duos presbyteros (cõuicerat enim eos Daniel ex ore ſuo falſum dixiſſe teſtimonium) feceruntque eis ſicut malè egerant aduerſus proximum.

62 Vt facerent ſecundum Legē Moyſi,& interfecerunt eos: & ſaluatus eſt ſanguis innoxius in die illa.

Deut.19.d.19 prouer.19.d.

63 Helcias autē, & vxor eius laudauerunt Deum pro filia ſua Suſanna cum Ioacim marito eius, & cognatis omnibus:quia non eſſet inuenta in ea res turpis.

64 Daniel autem factus eſt magnus in cõſpectu populi à die illa & deinceps.

65 Et Rex Aſtyages appoſitus eſt ad patres ſuos, & ſuſcepit Cyrus Perſes regnum eius.

Cap. XIIII.

1 ERat autem Daniel conuiua Regis, & honoratus ſuper omnes amicos eius.

2 Erat quoque idolum apud Babylonios nomine Bel: & impendebantur in eo per dies ſingulos,ſimilæ artabæ duodecim,& oues quadraginta,vinique amphoræ ſex.

3 Rex quoque colebat eũ,& ibat per ſingulos dies adorare eum:porrò Daniel adorabat Deum ſuum. Dixitque ei Rex,Quare non adoras Bel?

4 Qui reſpõdens ait ei,Quia non colo idola manufacta, ſed viuētem Deũ qui creauit cælum & terram, & habet poteſtatem omnis carnis.

5 Et dixit Rex ad eum, Non videtur tibi eſſe Bel viuens deus?an non vides quanta comedat & bibat quotidie? B

6 Et ait Daniel arridēs,Ne erres Rex, iſte eſt enim intrinſecus luteus,& foriſecus æreus, neque comedit aliquando.

7 Et iratus Rex, vocauit ſacerdotes eius, & ait eis, Niſi dixeritis mihi quis eſt qui comedat impenſas has, moriemini.

61 Conuiciſſet. συνέστησεν αὐτοὺς ψευδομαρτυρήσαντας. coegiſſet.id eſt coarguiſſet ipſorum ore falſum teſtimonium dixiſſe. aut eos falſi teſtimonii conuiciſſet. Expreſſit enim ex ipſorum ore ſi non confeſſionem, ſaltem ſignificationem non obſcuram falſi teſtimonii,propter variam eorum reſponſionem. 62 Eos autem affecerunt,&c. καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὃν τρόπον ἐπονηρεύσαντο τῷ πλησίον ποιῆσαι. Et fecerũt eis quomodo malitioſè voluerant facere proximo. id eſt ſtatuerunt in eos eam pœnam quam in proximum improbè machinati fuerant, atque in eius locum ſunt ſubſtituti. 63 Quòd flagitium,&c. ὅτι οὐχ εὑρέθη ἐν αὐτῇ ἄσχημον πρᾶγμα.quod in ea non reperta fuiſſet res inhoneſta,aut turpis & flagitioſa.

65 Quum Rex Aſtyages] Exemplar Toletanum hæc quæ hic dicuntur de Aſtyage mortuo eiúſque ſucceſſore Cyro, coniungit cum extrema parte hiſtoriæ de Suſanna ſuprà inſtitutæ.Mihi autem hæc videntur potius ſeparanda, & cum hac hiſtoria de Bele ac dracone cõiungenda. Nam Suſanna puero Daniele fuit à ſupplicio vindicata. Hæc verò tum geſta, quum Daniel in ætate multò iam plus prouectus eſſet.Puer enim fuit in aula Regis Nabuchodonoſor educatus cum cæteris pueris: multi autem anni interceſſerunt antequam familiaris conuictor Regis Cyri fuerit. Itaque non malè illi(mea quidem ſententia) ſentiunt, qui hiſtoriam Suſannæ ad initium libri Danielis retulerunt:hanc verò quam nunc annotamus,ab vltima eius libri parte reſectam dicunt. Conceſſiſſet ad maiores ſuos, προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ. Appoſitus eſt ad patres ſuos. Scriptura loquens de morte eorum qui fuerunt ex populo Dei, ait eos eſſe collectos ad patres ſuos,vt Geneſ.25.a.8,Vixit Abraham in ſenectute bona,ſatur dierum,& collectus eſt ad populos ſuos. Significat autem hac loquutione aliium ſtatum poſt hanc vitam, piis quidem beatum & optatum, impiis verò miſerum atque horrendum. Ita hæc è corpore migratio collectióque ad patres,non ſignificat interitum totius hominis,ſed reliquum vitæ ſtatum. Verbum Hebræum נאסף melius hoc exprimit quàm Græcum προσετέθη,quanquam ſignificat aggregatum.

IN CAPVT XIIII.

1 Viuebat autem vnà cum Rege,&c. καὶ ἦν συμβιωτὴς τοῦ βασιλέως; erat conuictor Regis. ſignificat autem perfamiliarem illi fuiſſe: hanc enim vitæ interioris coniunctionem ſignificat συμβιώσεως conuictus. Summa inter omnes eius amicos gloria præditus. καὶ ἔνδοξος ὑπὲρ πάντας τοὺς φίλους αὐτοῦ.& glorioſus ſupra omnes eius amicos.id eſt præſtans gloria & honore apud Regem cæteris eius amicis omnibus.Erat enim maxima Danielis authoritas magnitudine ſapientiæ Diuinæ comparata.

2 Artabas,ἀρτάβαι,Artaba menſura erat frumentaria apud Perſas,capiens medimnum Atticum & chenicas tres,aut etiam menſura illa capacior. Metretas μετρητάς, ἀπὸ τοῦ μετρεῖν quod metiri ſignificat.Eſt autem menſura liquidorum,quam quidam vertunt amphoram.Sic Iohan.2.a.6.b.8,hydriæ lapideæ capiebant ſingulæ binas aut ternas metretas.

3 Colebat ἐσέβετο venerabatur vt Deum.Ab hoc verbo fit εὐσέβεια pietas,& θεοσέβεια cultus Dei ac veneratio,& σέβασμα numen colendum ac venerandum.

4 Manu facta,&c. χειροποίητα. id eſt arte ac opera artificis effecta: atque ita huiuſmodi dii ſunt γενητοὶ orti ac nati ex ingenio manúque artificis.Verus autem Deus eſt ἀγένητος & æternus,author effectórque rerum omnium quæ in natura ſunt. Act. 17.f.24.26, Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo ſunt,hic cæli & terræ quum ſit dominus,non in manufactis tēplis habitat,nec humanis manibus colitur indigens aliquo,quum ipſe det omnibus vitam & ſpiritum per omnia. Omniáque animantia,&c.καὶ ἔχοντα πάσης σαρκὸς κυρείαν. habentem omnis carnis poteſtatem.Nomine carnis, Hebræi animalia ſignificant quibus Deus quum vult, ſpiritum & impertit vt viuant, & adimit vt expirent ac deficiant.Pſal.104.c.29.30.

6 Luteus,extrinſecus verò æreus, πηλός, & χαλκός, lutum & æs.id eſt,vt ſimulachrum conſtet intus ex terra & argilla:foris verò ex alia materia magis ſolida,& firma.

7 Hoc impendium comedit,τὴν δαπάνην,hanc impenſam,id eſt quod impenditur cibi ac potus pro Bele.Eſt enim δαπανᾶν impendere. Hinc δαπάνη καὶ δαπάνημα ſumptus & impenſa.

8 Si autem oſtenderitis quoniam Bel comedat hæc, morietur Daniel, quia blaſphemauit in Bel. Et dixit Daniel Regi, Fiat iuxta verbum tuum.

9 Erant autem ſacerdotes Bel ſeptuaginta, exceptis vxoribus, & paruulis, & filiis. & venit Rex cum Daniele in templum Belis.

10 Et dixerunt ſacerdotes Belis, Ecce nos egredimur foras: & tu Rex pone eſcas, & vinum miſce, & claude oſtiũ, & ſigna annulo tuo:

11 Et quum ingreſſus fueris manè, niſi inueneris omnia comeſta à Bel, morte moriemur, vel Daniel qui mẽtitus eſt aduerſum nos.

C

12 Contemnebant autem, quia fecerant ſub menſa abſconditum introitum, & per illum ingrediebantur ſemper, & deuorabant ea.

13 Factum eſt igitur, poſtquam egreſſi ſunt illi, & Rex poſuit cibos ante Bel: præcepit Daniel pueris ſuis, & attulerunt cinerẽ, & cribrauit per totum templum coram Rege, & egreſſi clauſerũt oſtium: & ſignantes annulo Regis abierunt.

14 Sacerdotes autem ingreſſi ſunt nocte iuxta conſuetudinem ſuam, & vxores, & filii eorum: & comederunt omnia, & biberunt.

D

15 Surrexit autem Rex primo diluculo, & Daniel cum eo.

16 Et ait Rex, Saluáne ſunt ſignacula Daniel? Qui reſpondit, Salua, Rex.

17 Statimque quũ aperuiſſet oſtiũ, intuitus Rex mẽſam, exclamauit voce magna, Magnus es Bel, & non eſt apud te dolus quiſquam.

18 Et riſit Daniel: & tenuit Regem ne ingrederetur itrò, & dixit, Ecce pauimẽtũ, animaduerte cuius veſtigia ſint hæc.

19 Et dixit Rex, Video veſtigia virorũ & mulierum, & infantium. Et iratus eſt Rex.

20 Tunc apprehendit ſacerdotes, & vxores & filios eorum: & oſtenderunt ei abſcõdita oſtiola per quæ ingrediebantur, & conſumebant quæ erant ſuper menſam.

21 Occidit ergo illos Rex: & tradidit Bel in poteſtatẽ Danielis, qui ſubuertit eum, & templum eius.

22 Et erat draco magnus in loco illo, & colebant eum Babylonii.

E

23 Et dixit Rex Danieli, Ecce, nunc non potes dicere quia iſte nõ ſit deus viuens: adora ergo eum.

24 Dixitque Daniel, Dominum Deũ meũ adoro: quia ipſe eſt Deus viuẽs.

25 Tu autem Rex da mihi poteſtatẽ, & interficiam draconem abſque gladio & fuſte. Et ait Rex, Do tibi.

26 Tulit ergo Daniel picem, & adipẽ,

---

8 Quòd ſi oſtenderitis Belem comedere, Daniel morietur, propterea quòd in Belem blaſphemus fuit. Et Daniel Regi, Fiat vt iubes, inquit.

9 Erant autem ſeptuaginta Belis ſacerdotes, præter vxores eorum & liberos. quúmque Rex cum Daniele in ædem Belis veniſſet,

10 Iidem ſacerdotes Belis dixerũt, Ecce nos foras egredimur, tu verò Rex, appone cibos, vinúmque infuſum ſtatue, clauſámque ianuam annulo obſigna tuo:

11 Quòd niſi manè reuerſus, omnia à Bele comeſta repereris, moriamur nos, aut aduerſus nos mentitus Daniel.

12 Illi autem *ſecuri* contemnebant, propterea quòd clandeſtinũ ſub menſa introitum fecerant, per quem ſemper ingrediebãtur, atque ea quæ in menſa poſita erant auferebant.

13 Egreſſis igitur illis, Rex Beli cibos appoſuit: ſeruíque Danielis, (vt iuſſi fuerant ab eo) cineres attulerunt, totúmque templum coram Rege conſperſerunt: & egreſſi, ianua clauſa, atque annulo Regis obſignata, diſceſſerunt.

14 Sacerdotes autem noctu (quemadmodũ conſueuerãt,) ingreſſi cum ſuis vxoribus ac liberis, comederunt omnia, & biberunt.

15 Quum verò Rex vnà cum Daniele primo diluculo ſurrexiſſet,

16 Saluáne ſunt ô Daniel, ſigilla, inquit? Cui ille, Salua ſunt, ô Rex.

17 Vbi verò primum Rex aperuit ianuam, intuitus menſam, magna voce exclamauit, Magnus es ô Bel, nec vllus dolus apud te eſt.

18 At Daniél ridens, Regem ne introiret retinuit, ac dixit, Intuere pauimentum, & cuius hæc ſint veſtigia conſidera.

19 Tum Rex, Veſtigia (inquit) video virorum, mulierum ac puerorum.

20 Iratúſque, ſacerdotes cum vxoribus ipſorum ac liberis comprehendit: qui quum ianuas clandeſtinas, quibus ingreſſi, quæ appoſita erant in menſa conſumebant, oſtendiſſent, Detecta eorum fraude, occiduntur cum vxoribus & filiis.

21 A Rege ſunt interfecti: ab eodémque Bel Danieli in poteſtatẽ traditus, qui & ipſum & templum eius ſubuertit.

22 Erat autem eodem in loco ingens draco quem colebant Babylonii. Daniel Bel euertit, & draconem interficit.

23 Dicítque Rex Danieli, Num etiam hunc dices eſſe æreum? ecce viuit, comedit ac bibit. non potes negare quin viuus ſit iſte deus: hunc igitur adora.

24 At Daniel, Dominũ (inquit) Deum meum adorabo, quoniam ipſe Deus eſt viuus.

25 Tu verò Rex da mihi poteſtatem: & Draconem iſtum abſque gladio aut fuſte interficiam. Cui Rex, Do tibi, inquit.

26 Daniel ergo picem, ſeuum, & pilos vnà coxit: quúmque ex his

---

8 In Belem blaſphemus fuit. ἐβλασφήμησεν εἰς τὸν βὴλ. blaſphemauit in Belem, id eſt, eius maieſtatem ac numen contumelia & iniuria affecit, læſit, violauit. Eſt enim blaſphemia maledictum quo maieſtas Dei contumelioſè læditur ac violatur.

Fiat vt iubes, γενέσθω κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Fiat iuxta verbum tuum, quibus verbis ſignificat ſe conſentire cum mandato Regis, eiúſque conditionem accipere. 10 Annulo obſigna tuo: σφράγισον ἐν τῷ δακτυλίῳ σου. Signa in annulo tuo, vt videlicet ianuæ à nemine aperiantur, quin apertio cognoſcatur ſublatis ſignaculis. Ita enim res conſignare ſolemus quas conſeruari volumus. Erat autem ſumma authoritas huius conſignationis annulo regio confectæ.

12 *Securi* contemnebant, κατεφρόνουν deſpiciebant, non magnopere curabant, periculum euentúmque rei, ſecuri ac freti illo occulto aditu, quem ſub menſa parauerant, quem nunquam putabant deprehenſum iri. Auferebant. ἀνήλουν tollebant per occultum aditum. Quidam vertunt, conſumebant, quod Græcè eſt ἀναλίσκειν.

14 Quemadmodum conſueuerant κατὰ τὸ ἔθος αὐτῶν, iuxta conſuetudinem ſuam, aut pro more ſuo, vt ſoliti antè erant.

17 Nec vllus dolus, &c. καὶ οὐκ ἔστι παρὰ σοὶ δόλος οὐδὲ εἷς. & nõ eſt apud te dolus, ne vnus quidẽ. id eſt, nulla fraus & fallacia, quæ tamen eſt in omnibus idolis ac diis fictitiis quorum diſciplina & ſchola, vanitatis ac mendacii omniſque erroris eſt magiſtra.

18 Conſidera. γνῶθι. cognoſce, animaduerte impreſſa veſtigia quorumne ſint.

21 Ab eodémque Bel Danieli, &c. καὶ ἔδωκε τὸν βὴλ ἔκδοτον δανιήλ. & tradidit Bel dedititiũ Danieli, vt conſtitueret in eum quod vellet.

23 Non potes negare &c. οὐ δυνάσαι εἰπεῖν &c. Non potes dicere quòd iſte non ſit Deus viuens. aut, quin iſte ſit Deus viuus.

maſſas confeciſſet,in os draconis iniecit,atque is diruptus eſt. Daniel autem,'Ecce(inquit)numina veſtra *quæ colitis*.

Hoc quum audiſſent Babylonii,vehementer ſunt indignati,cōuerſíque contra Regem, dixerunt, Rex *ſanè* Iudæus factus eſt: qui Belem ſubuertit,& draconem interemit,ſacerdotéſque occidit. 27

Atque etiam ad Regē quum veniſſent,Da (inquiunt) nobis Danielem,aut te domúmque tuam interficiemus. 28

Itaque Rex quum videret ſe ab illis vehementer vrgeri,neceſſitate compulſus,Danielem eis tradidit. 29

Conjicitur in lacum leonum

Atque illi eum in foueam leonum cōiecerunt, vbi ſex dies fuit. 30

Erant autem in fouea ſeptem leones,quibus bina quotidie corpora,ouéſque binæ pro cibo dabantur: eo verò die nihil planè datum eſt vt Danielem deuorarent. 31

Paſcit eum Habacuc.

Porrò erat in Iudæa Habacuc Propheta,qui'pultē coxerat, & panem intriuerat'in alueolū,ibátque in agrū vt meſſoribus afferret. 32

Huic dixit Angelus,Defer prādium quod habes,Babylonem,ad Danielem in foueam leonum. 33

Cui reſpondit Habacuc,Babylonem nūquam vidi Domine,foueáque vbi ſit,ignoro. 34

Tum Angelus verticem eius apprehēdit,comáque capitis arreptum atque aſportatum impetu ſpiritus ſui,'Babylone ſuper foueam leonum conſtituit. 35

Ibi quum Habacuc clamaſſet, Daniel, Daniel(inquiens)accipe prandium quod tibi Deus miſit. 36

Tum Daniel,'Etiam(inquit)mei meminiſti Deus, nec eos qui te quærunt,diligúntque,deſeruiſti. 37

Simul ſurrexit, & comedit. Angelus autem Domini Habacuc confeſtim in locum ſuum reſtituit. 38

Rex inueniēs eū à leonibus intactum iubet è lacu educi.

Rex verò die ſeptimo venit ad lugendum Danielem . quúmque ad foueam acceſſiſſet,atque introſpexiſſet, ecce Daniel ſedebat *inter leones*. 39

Tum Rex magna exclamans voce,Magnus es(inquit) Domine Deus Danielis,nec eſt alius præter te. 40

Eum autem ex fouea extraxit, in eandémque eos'qui eius exitii authores fuerant,cōiecit,qui ſubitò coram ipſo ſunt deuorati. 41

& pilos,& coxit pariter:fecítque maſſas,& dedit in os draconis,& diruptus eſt draco.

27 Et dixit, Ecce quē colebatis. quod quum audiſſent Babylonii, indignati ſunt vehementer:& cōgregati aduerſum Regem,dixerunt, Iudæus factus eſt Rex: Bel deſtruxit, draconē interfecit, & ſacerdotes occîdit.

28 Et dixerunt quum veniſſent ad Regem, Trade nobis Danielē, alioquin interficiemus te & domum tuam.

29 Vidit ergo Rex quòd irruerent in eum vehementer,& neceſſitate compulſus tradidit eis Danielem.

30 Qui miſerunt eum in lacum leonū, & erat ibi diebus ſex.

31 Porrò in lacu erant leones ſeptem, & dabātur eis duo corpora quotidie, & duæ oues : & tunc nō data ſunt eis vt deuorarent Danielem.

32 Erat autem Habacuc propheta, in Iudæa,& ipſe coxerat pulmentum,& intriuerat panes in alueolo:& ibat in campum vt ferret meſſoribus.

33 Dixitque Angelus Domini ad Habacuc, Fer prandium quod habes, in Babylonē Danieli, q eſt in lacu leonū.

34 Et dixit Habacuc,Domine,Babylonem non vidi,& lacum neſcio.

35 |Et apprehēdit eum Angelus Domini in vertice eius, & portauit eum capillo capitis ſui , poſuitque eum in Babylonem ſuper lacū in impetu ſpiritus ſui. Ezech. 8.a.3 G

36 Et clamauit Habacuc, dicens, Daniel , tolle prandium quod miſit tibi Deus.

37 Et ait Daniel,Recordatus es enim mei Deus,& non dereliquiſti quærentes te.

38 Surgénſque Daniel comedit. Porrò Angelus Domini reſtituit Habacuc confeſtim in loco ſuo.

39 Venit ergo Rex die ſeptimo vt lugeret Danielem:& venit ad lacum,& introſpexit,& ecce Daniel ſedens.

40 Et exclamauit voce magna Rex, dicens,Magnus es Domine Deus Danielis. Et extraxit eum.

41 Porrò illos qui perditionis eius cauſa fuerāt,intromiſit in lacū,& deuorati ſunt in momento coram eo.

26 Ecce(inquit)numina veſtra,&c. ἰδὲ τὰ σεβάσματα ὑμῶν. Ecce culturæ veſtræ,aut religiones. σέβασμα eſt à verbo σέβομαι,de quo ſuprà, verſu 3. accipitur autem tum pro cultu ac religione tum pro re cui cultus honóſque diuinus tribuitur , id eſt numine ac maieſtate diuina quæ venerationē mereatur. Sic Paulus 2.Theſſ.2.b.4, θεὸν Deum,& σέβασμα coniungit, loquens de Antichriſto qui ſe effert ſupra omnem Diuinam maieſtatem cui cultus religióque debetur ita σέβασμα idem eſt quod θεῖον.

32 Pultem coxerat, ἥψησεν ἕψημα coxerat pulmentum. Eſt enim ἕψημα edulium obſoniúmque aqua coctum. polenta. In alueolum, εἰς σκάφην. Eſt autem σκάφη vas ligneum concauum quod quidam interpretantur peluim. Liuius alueum nominat.

35 Babylone ſuper foueam leonum conſtituit. ἔθηκεν αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα ἐπάνω τοῦ λάκκου. poſuit eum in Babylonem ſupra lacum. id eſt aſportatum depoſuit ,atque conſtituit.

37 Etiam(inquit)mei meminiſti,&c. ἐμνήσθης γάρ μου. recordatus enim es mei. Mihi non diſplicet vt γὰρ particula pro affirmatiua hoc loco accipiatur,ſanè,certè.

41 Qui eius exitii auth.&c. τοὺς αἰτίους τῆς ἀπωλείας αὐτοῦ. authores perditionis eius. id eſt qui illud periculum exitiúmque ei creauerant, inciderunt in foueam quam parauerant,in quo ſumma Dei iuſtitia,& vt ad Rom.2.a.5,Paulus appellat, δικαιοκρισία apparuit.

Prophetia Oſee, Hebraicè הושע

VETVS.

Cap. I.

1 Verbũ Dñi quod factũ eſt ad Oſee filiũ Beri in diebus Oziæ, Ioathã, Achaz, Ezeciæ regum Iuda, & in dieb⁹ Ieroboã filii Ioas regis Iſrael.
2 Principium loquendi Domino in Oſee: & dixit Dominus ad Oſee, Vade, ſume tibi vxorem fornicationũ, & filios fornicationum: quia fornicans fornicabitur terra à Domino.
3 Et abiit, & accepit Gomer filiam Debeláim: & concepit, & peperit ei filium.
B 4 Et dixit Domin⁹ ad eum, Voca nomen eius Iezrahel: quoniam adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iehu, & quieſcere faciam regnum domus Iſrael.
5 Et in illa die conteram arcum Iſrael in valle Iezrahel.
6 Et concepit adhuc, & peperit filiã: & dixit ei, Voca nomẽ eius Abſque-miſericordia: quia non addam vltrà miſereri domui Iſrael, ſed obliuione obliuiſcar eorum.
C 7 Et domui Iuda miſerebor, & ſaluabo eos in Dño Deo ſuo, & non ſaluabo eos in arcu & gladio, & in bello, & in equis & in equitibus.
8 Et ablactauit eã quæ erat Abſq;miſericordia: & cõcepit, & peperit filiũ.
9 Et dixit, Voca nomen eius, Non-populus-me⁹: quia vos nõ populus me⁹, & ego non ero veſter.

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Cap. I.

V″erbum Iehouæ quod ″fuit ad Howſéay filiũ ″Beɴerí, ″in diebus y Vziiáh, Iothám, Aɦház, & Ienhizciiáh Regũ Iehudá, & in diebus Iarobeã filii Ioáws Regis Iwſraɴél. Quo tempore Oſee pphetauerit.

″Principium ſermonis Iehouæ in Howſéay: & dixit Iehouáh ad Howſéay, Vade, accipe tibi vxorem ″fornicationũ, & filios fornicationum: quia fornicando ″fornicabitur terra ″ne *eat* poſt Iehouáh. Oſee, accepta vxore fornicaria, idololatriam põpuli ſignificat.

″Abiit itaque, & accepit ″Gómer filiam Dibláim: quæ concepit, & peperit ei filium.

Dixítque Iehouáh ad eum, Voca nomẽ eius Izreyɴél: quoniam ″adhuc paululũ, & viſitabo ″ſanguinem Izreyɴél ſuper domum Iehúɴ, ceſſaréque faciam regnum domus Iwſraɴél. Iehu poſteritatis, & Iſraelitarũ exitium prædicitur.

Erítque in die illa, ″cõteram ″arcum Iwſraɴél ″in valle Izreyɴél.

Et concepit adhuc, peperítque filiam, & dixit ei, Voca nomen eius Lo-runhámah *id eſt conſequuta miſericordiam*: quia non addam vltrà vt miſerear domus Iwſraɴél, ſed ″obliuiſcendo obliuiſcar eorum.

At domus Iehudáh miſerebor, & ſeruabo eos ″in Iehouáh Deo ſuo, ″at non ſeruabo eos arcu & gladio ″& bello, equis & equitibus.

Ablactauit autẽ Lo-runhámah: & cõcepit *iterum*, peperítque filiũ.

″Et dixit, Voca nomen eius, ″Lo yammí, *id eſt non populus meus*: quandoquidem vos non *eritis* populus meus, & ego non ero veſter *Deus*. Iudæ abiectio.

IN CAPVT I.

1 Verbum, &c. ′דבר־ונו Sermo Iehouæ qui factus eſt ad Hoſeam.i. ſermo quem habuit Iehoua cum Oſea: hoc eſt Prophetia Oſeæ.
Hebraiſmus. Annotant Hebræi, quia dicitur hic, Verbũ Domini, &c. ſignificari Oſeã fuiſſe Prophetam Dei, ac verũ Prophetam, nõ pſeu-
dopropheta͂. Beɴeri, בארי Aſſerũt Hebræi (tãetſi pluribus nõ probetur) hũc Beeri eũ fuiſſe qui alio nomine dictus eſt Beera, princeps
Rubenitarũ, quẽ captiuũ abduxit in Aſſyriã Thilgath-phalnaſar, 1. Paralip. 5. a. 6. Dicunt præterea, quoties Scriptura meminit patris alicuius
Prophetæ, innui etiã ipſum patrem fuiſſe verum Prophetã. In diebus בימי Quia tempora cõſtant diebus, idcirco dies accipiuntur pro
tempore. 2 Principiũ ſerm. &c. תחלת דבר־ונו Initium locutionis Iehouæ per Hoſeam: dixit enim Iehoua, &c. i. prima prophetiã
quam inſpirauit Dominus Deus in animũ Hoſee, eſt hæc quæ ſequitur. Poteſt דבר verbum eſſe præteritum, & ſubauditur אשר, propterea
quidam vertũt, Initio *quo* loquutus eſt Iehouáh per Hoſeam, dixit ad ipſum Hoſeã. hoc modo redundabit ו in ויאמר. Alii, Quãdo primùm
loquutus eſt Iehoua per Hoſeam, tunc, &c. Fornicationum, &c. ′זנונים ונו .i. fornicariam, & ſuſcipe ex ea filios fornicarios. hoc eſt, nã-
tos ex illa matre fornicaria, non quòd fornicata ſit poſt matrimonium. Chaldæus paraph. dicit hoc dictum fuiſſe ipſi Oſee in viſione pro-
phetica tantum, nempe in ſomnio, non reipſa: quem ſequuntur doctiſſimi Hebræorum. Solent autem Prophetæ carpere populum aliquan-
do verbis, aliquando ſymbolis & ſignis. id quod fit initio huius prophetiæ, Propheta refert Deum. Vxor fornicaria, Synagogam. Filii forni-
cariæ, eos quos docuit Synagoga. hoc ergo ſigno & ſymbolo voluit oſtendere Synagogam Iſraeliticam defeciſſe à ſponſo ſuo Deo per ido
lolatriam quam Scriptura fornicationem vocat. Summopere enim deteſtatur idololatriam. Notandum poſtremò, Prophetas circa duo po-
tiſſimùm verſari: circa terrorem, dum ponunt nobis ob oculos peccata noſtra: & circa conſolationẽ, propoſito nobis Chriſto: vt in hac pro-
phetia perſpicitur, in qua inuehitur Propheta in idololatriam Iſraelitarum: ob quam prædicit illis ac interminatur futuram captiuitatem.
Simul tamen conſolatur eos aduentu Chriſti. Fornicabitur תזנה Fut. Heb. pro præt. vt quidam vertunt, fornicata eſt hæc regio ne
ſequeretur Dominũ. Ne *eat* poſt Iehouáh. מאחרי יהוה: Ad verbũ, de poſt Iehouáh. i. deſtitit ſequi & colere Iehouam: dereliquit eum,
& coluit deos alienos. 3 Abiit itaque, וילך q.d. In oſtenſione illa prophetica viſus eſt ſibi iuiſſe, & accepiſſe. Gómer filiã
Dibláim: את־גומר בת־דבלים Dicunt Hebræi, hæc nomina eſſe fictitia, & Gómer ſignificare conſumptionem: & Dibláim, palathas duas qui
bus animi & corporis voluptates intelliguntur, quæ pariunt conſumptionem & interitum.
4 Adhuc paululum, & viſit. עוד מעט ופקדתי′ Hebraiſmus, breui viſitaturus ſum, hoc eſt vlturus ſanguinem fuſum, ſiue cædem factã
in Iezrahel, & ceſſare faciam, &c. Hac re Propheta oſtẽdebat futurum vt decem tribus irent in captiuitatem, & deſtrueretur regnum Iſrael
propter idololatriã. Sanguinẽ Iezr. את־דמי יזרעאל Ad verbũ, ſanguines. i. cædem, hoc eſt ſanguinem Naboth in illo loco effuſum, quem
vltus eſt Iehu, qui iuſſu Domini occidit filios Achab. 2. Reg. 10. b. 7. Iezrahelis ideo meminit quòd Samaria & Iezrahel erant ſedes regia regni
Iſraelis. 5 Conteram ושברתי Ad verbum, & conteram. vel confringam. ו tantum conuertit Præt. in Fut. Arcũ את־קשת Hoc vnõ
inſtrumento, reliqua omnia bellica inſtrumenta intelligit. q.d. robur regni Iſrael. In valle Iez. בעמק יזרעאל: Quidã Samariã intelligunt.
6 Obliuiſcendo, &c.: נשא אשא להם à נשה obliuiſci, & א eſt loco ה. Alii à נשא deducunt, vt Chaldæus paraph. ſed ſi conuerſi fuerint
[aut reſipuerint] remittendo remittam eis. ſiue, parcendo parcam eis. Doctus inter Hebræos exponit, ſed eleuando eleuabo ſuper eos, nẽpe
את־האויב inimicũ qui illos ducat captiuos, & illorum deſtruat terram. Alii להם pro אותם poſitum eſſe volunt, vertentes, ſed tollendo tol-
lam eos. ſub. à conſpectu meo. vt ſignificet regnum Iſraelis nunquam inſtaurandum. nam Iſraelitæ qui abierant in captiuitatem Aſſyriorũ,
nunquam reuerſi ſunt, aut certè pauciſſimi. vel, portando portabo eos. ſub. ad terram inimicorum ſuorum. Alii, quia parcendo peperci eis.
vt ſit fut. pro præt. q.d. hucuſque peperci eis, quia illorum miſertus ſum: ſed non addam vt amplius miſerear.
7 In Iehouáh Deo ſuo, ביהוה אלהיהם per Iehouam Deum ſuum. i. me authore, ope mea, non ope humana. loquitur de ſe in tertiã
perſona. q.d. Mitius tamen agam cum regno Iuda. per hoc ſignificat inſtaurationem regni Iuda ſub Cyro. At non ſeruabo eos ולא
אושיעם Iſtud intelligitur de illa liberatione qua liberati ſunt ab obſidione Sennacherib. Hic non ſeruatur ordo hiſtoriæ: aut vertendum
poſtquam ſeruauero. Et bello, ובמלחמה id eſt inſtrumentis bellicis.
9 Et dixit ויאמר nempe Deus ad eum. Lo-yammi לא עמי Vaticinatur hic dura contra regnum decem tribuum: prædicit e-
nim fore vt deſtituantur Iſraelitæ verbo Dei, prophetiis, & gratiis. id ablactatio ſignificat: nam lac, verbum Dei ſignificat, promiſſiones &
prophetias.

Gētiū vocatio.

'Erit autē numerus filiorum Iϖſraél ſicut arena maris quæ nec 10
menſuratur, neque numeratur. & erit, pro eo quod'dicebatur eis,
Non populusmeus vos:'dicetur eis,Filii Dei viuentis.

Vtriuſque populi coniunctio ad caput vnū,Chriſtum.

Et congregabūtur filii Iehudáh & filii Iϖſraél pariter, ponént- 11
que ſibi caput vnū,& aſcēdent'è terra:quia'magnus dies Izreϗél.

Cap. II.

Cōuerſo populo præcipit vt impiam Synagogā ad pœnitentiam vocēt.

DIcite fratribus veſtris, Populus mi: & ſororibus veſtris, Ru- 1
nhámah.

'Expoſtulate cum matre veſtra,expoſtulate: quoniam ipſa non 2
eſt vxor mea. & ego'non *ſum* vir eius: vt auferat'fornicationes ſuas
à facie ſua,& adulteria ſua de medio vberum ſuorum:

Ne fortè'expoliem eam nudam,'& ſtatuam eam ſecundū diem 3
natiuitatis ſuæ,ponámque eam'tanquā ſolitudinem,ponam *inquam*
eam velut terram'inuiam,& enecem eam ſiti.

Fornicationes eius recenſet,additis minis.

Filiorū quoq; illius nō miſerebor: quia filii'fornicationū ſunt. 4
Fornicata eſt enim mater eorum,'pudore affecta eſt, quæ conce 5
pit eos:dixit nāq;,'Vadā poſt amatores meos dantes panē meum,
& aquas meas,lanā meam'& linū meū,oleum meū, & potū meū.
Propterea en ego'ſepiam viam tuā ſpinis, & ſepiam ſepem,'& 6
'ſemitas ſuas non inueniet.
Sequetur enim amatores ſuos,'& non apprehendet eos: quæret 7
quoque eos,& non inueniet:tunc dicet,Vadam,& reuertar ad vi-
rum meum'priorem:quia bene mihi fuit tunc magis quàm nūc.
Et ipſa neſciebat quòd ego dediſſem ei frumentū & vinum, & 8
oleū:imò argentū *quod* multiplicauerā ei,& aurū'fecerūt in Báyal.
Idcirco'conuertar,& ſumam frumentum meum tempore ſuo, 9
& vinum meum tempore ſuo: auferámque lanam meam & linū
meum,quæ dederam ad tegendam'ignominiam eius.
'Nunc autem reuelabo ſtultitiā eius'in oculis amatorum eius, 10
& nemo eripiet eam de manu mea.
Ceſſare quoque faciā vniuerſum gaudiū eius,ſolennitatē eius, 11
neomeniā eius,& ϖſabbathum eius,& omnem feſtiuitatem eius.
Deſolabo item vineas eius & ficus eius, eo quòd dixit,'Merces 12
ſunt mihi,quam dederunt mihi amatores mei,'&ponam eas in ſyl
uam,& comedent eas beſtiæ agri.

10 Et erit numerus filiorū Iſrael quaſi
arena maris quæ ſine menſura eſt, &
non numerabitur.| & erit,in loco vbi — Rom.9.f.26
dicetur eis ,Non populus meus vos,
dicetur eis,Filii Dei viuentis.
11 Et congregabuntur filii Iuda & filii Iſrael pariter,& ponēt ſibimet caput vnum,& aſcendent de terra:quia
magnus dies Iezrahel.

Cap. II.

1 DIcite fratribus veſtris, Populus
meus:& ſorori veſtræ,Miſericordiam conſequuta.
2 Iudicate matrem veſtrā, iudicate:
quoniam ipſa non vxor mea, & ego
non vir eius. auferat fornicationes
ſuas à facie ſua,& adulteria ſua de medio vberum ſuorum:
3 Ne fortè expoliem eam nudam,&
ſtatuam eam ſecundum diem natiuitatis ſuæ:& ponam eam quaſi ſolitudinem,& ſtatuam eam velut terram
inuiam,& interficiam eam ſiti.
4 Et filiorum illius non miſerebor:
quoniam filii fornicationum ſunt.
5 Quia fornicata eſt mater eorū,cōfuſa eſt quæ cōcepit eos,quia dixit,Vadam poſt amatores meos qui dāt panes mihi, & aquas meas,lanā meā &
linū meum,oleū meum,& potū meū.
6 Propter hoc ecce ego ſepiam viam
tuam ſpinis,& ſepiam eam maceria,
& ſemitas ſuas non inueniet.
7 Et ſequetur amatores ſuos, & non
apprehendet eos:& quæret eos,& nō
inueniet:& dicet, Vadam,& reuertar
ad virum meum priorem: quia bene
mihi erat tunc,magis quàm nunc.
8 Et hæc neſciuit quia ego dedi ei frumentum,& vinum,& oleum:& argētum multiplicaui ei, & aurum quæ
fecerunt Baal.
9 Idcirco cōuertar,& ſumam frumētum meum in tempore ſuo,& vinum
meum in tempore ſuo,& liberabo lanam meam & linum meum,quæ operiebant ignominiam eius.
10 Et nūc reuelabo ſtultitiam eius in
oculis amatorum eius:& vir nō eruet
eam de manu mea.
11 Et ceſſare faciam omne gaudium
eius, ſolennitatem eius,neomeniam
eius,ſabbathum eius, & omnia feſta
tempora eius.
12 Et corrumpam vineam eius,& ficū
eius: de quibus dixit, Mercedes hæ
meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei.& ponam eam in ſaltū, &
comedet eam beſtia agri.

C

10 Erit autem והיה Solent Prophetæ poſteaquam interminati fuerint,mox ſubiungere conſolationem.Iſtud igitur intelligi debet de Iſraele fideli,&vero Abrahæ filio.q.d.hoc quod dixi,intelligi debet de iis qui permanſuri ſunt in incredulitate. nam alioqui numerus,&c. acſi dicat,Non ſunt autem omnes perituri,imò numerus filiorum Eccleſiæ erit maximus. Dicebatur יאמר Fut.Heb.pro præt.imp. & ſub.à Domino,vel ab omnibus.Gentium vocationem prædicit. Dicetur יאמר ſub.à Deo.

11 E terra:מן־הארץ ſub.captiuitatis.i.liberabuntur à captiuitate.qui enim redibant è captiuitate,dicebantur aſcendere è terra captiuitatis ſuæ. Magnus גדול .i.celeberrimus & maximus.

IN CAPVT II.

2 Expoſtulate,&c. ריבו וגו' Increpate matrem veſtram,increpate. Alloquitur fideles credentes Chriſto,qui deſcenderunt ex Synagoga,vt Apoſtoli,& Iudæi alii.Inuitat Synagogam ad reſipiſcētiam.q.d. Arguite eam quòd deſierit eſſe vxor mihi,non ſeruādo mihi fidem, quando conuertit ſe ad idola:non gerit ſe pro vxore ergà me,ob id non debeo illi præſtare quæ fideli vxori maritus præſtare ſolet. Nō *ſum* לא non *ero*. Fornicationes ſ.&c.'זנוניה וגו Alludit ad ritū ſcortorū quæ nimio ornatu allicere ſolent amatores ſuos.q.d.deponat à ſe mundū muliebrem,& ornatū meretriciū allicientem & inuitantē ſcortatores ad fornicationem & adulteria,ornatū ſcilicet faciei.i.capitis, & pectoris. 3 Expoliem eam nudam,אפשיטנה ערומה .i.ita ſpoliem vt remaneat nuda. Et ſtatuam,&c. והצגתיה וגו' .i.reſtituam eam in eum ſtatum in quo erat die quo nata fuit:hoc eſt reddam eam nudam. Tanquam ſolit. כמדבר tanquam deſertum. Inuiam, ציה Ad verbum,ſiticuloſam,vel arentem. 4 Fornicationum ſunt. : זנונים המה .i.nati matre fornicaria.

5 Pudore aff.eſt, הובישה ignominioſa admiſit. Vadam poſt amat.m. אלכה אחרי מאהבי Sequar amatores meos.i.adhærebo idolis,& colam ea,quòd largiantur mihi neceſſaria omnia.

6 Sepiam שך Præſ.Heb.pro fut. Et ſemitas ſuas,&c. ונתיבותיה וגו' Mutatio perſonæ.i.ita vt non poſſit egredi,nec exire quò velit.

7 Et non appreh.e. ולא תשיג אותם .i.& non aſſequetur eos.q.d.non fruetur illis,non fruetur ope idolorum quæ ſequetur. Priorem: הראשון nempe Deum. 8 Fecerunt in Baal.:עשו לבעל fecerunt pro Baal.i.inſumpſerunt in conflando & ornando Baal.

9 Couertar,אשוב auertar.reuertar.i.quaſi pœnitudine,ſiue pœnitentia ductus,& mutata ſententia detraham illi quod tempore ſtatuto dare ſolebam. Ignominiam e. :ערותה nuditatem eius.id eſt pudenda.

10 Nunc autem reuelabo ועתה אגלה Nunc autem manifeſtabo.vel notam faciam.Nunc autē.i.breui. In oculis amat.e. לעיני מאהביה .i.ſpectantibus amatoribus eius,A Egyptiis & Aſſyriis cum quibus fornicabatur relicto Deo ſponſo & marito.

12 Merces אתנה .i.ſunt merces mea.Significat propriè mercedem ſiue præmium quod datur ſcorto. Et ponam eas in ſyluam, námque eos [nempe filios Synagogæ] in ſaltum.i.reddam eos ſimiles ſaltui,in quo verſantur,& ſæuiunt feræ & animalia noxia.vel,& ponam eos in ſaltu,ſiue loco ſaltus.i.in regione hoſtium ſuorum.vt Beſtias vocet hoſtes. ושמתים ליער

13 Et viſitabo ſuper eam dies Baalim, quibus accēdebat incenſum, & ornabatur inaure ſua & monili ſuo, & ibat poſt amatores ſuos, & mei obliuiſcebatur, dicit Dominus.

14 Propter hoc ecce ego lactabo eam, & ducam eam in ſolitudinem: & loquar ad cor eius.

15 Et dabo ei vinitores eius ex eodē loco, & vallem Achor ad aperiēdam ſpē: & canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, & iuxta dies aſcēſionis ſuæ de terra AEgypti.

16 Et erit in die illa (ait Dominus) vocabit me Vir meus: & nō vocabit me vltrà Baali.

17 Et auferam nomina Baalím de ore eius, & non recordabitur vltrà nominis eorum.

D 18 Et percutiam cum eis fœdus in die illa cum beſtia agri, & cū volucre cæli, & cum reptili terræ: & arcū, & gladium, & bellum cōteram de terra: & dormire eos faciam fiducialiter.

19 Et ſpōſabo te mihi in ſempiternū, & ſponſabo te mihi in iuſtitia & iudicio, & in miſericordia, & in miſerationibus.

20 Et ſponſabo te mihi in fide: & ſcies quia ego Dominus.

21 Et erit in die illa, exaudiā (dicit Dominus) exaudiam cælos, & illi exaudient terram:

22 Et terra exaudiet triticum, & vinū, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel.

Rom.9.e.25 1.pet.2.b.10

23 Et ſeminabo eam mihi in terram, & miſerebor eius quæ fuit Abſque-miſericordia: & dicam Non-populo-meo, Populus meus es tu: & ipſe dicet, Deus meus es tu. Cap. III.

1 ET dixit Dominus ad me, Adhuc vade, dilige mulierem dilectam amico & adulteram, ſicut diligit Dominus filios Iſrael: & ipſi reſpiciunt ad deos alienos, & diligunt vinacia vuarum.

2 Et fodi eam mihi quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei.

---

13 Et viſitabo ſuper eam″dies Bayalím quibus adolebat *thus*, & ornabat ſeſe inaure ſua & monili ſuo, ibátque poſt amatores ſuos, mei autem oblita eſt, ait Iehouáh.

14 Propterea en ego″ſeducam eam, & deducam eam″in deſertum, loquárque″ad cor eius. *Vltimā eiuſdem conuerſionem prænuntiat.*

15 Et dabo ei vineas ſuas″inde,″& vallem yAchór, in oſtium ſpei: canétque ibi″iuxta dies iuuentutis ſuæ,″& iuxta diem quo illa aſcendit è terra Mixſráim.

16 Et erit, in die illo (ait Iehouáh) vocabis *me* אIשſí, nec vocabis me vltrà″Bayalí.

17 Auferam enim nomina″Bayalím de ore eius, nec memorabuntur vltrà nomine ſuo.

18 Et percutiam″eis fœdus in die illa cum beſtiis agri, & cum volucribus cæli, & reptilibus terræ: & arcum, & gladium,″& bellum″cōteram de terra, dormiréque faciam eos ſecuré. *Pax in regno Chriſti.*

19 Et deſponſabo te mihi in ſempiternum, deſponſabo te mihi inquam in iuſtitia, & iudicio, & miſericordia, & miſerationibus. *Iuſtitia, Iudicium, Miſericordia,*

20 Et deſponſabo te mihi in fide, & cognoſces Iehouam. *Fides,*

21 Erit autem in die illa, exaudiam (dicit Iehouáh)″exaudiam *inquam* cælos, & ipſi exaudient terram:

22 Terra verò″exaudiet triticum & vinum & oleum: & hæc″exaudient ipſum Izreyאél.

23 ″Et ſeminabo eā mihi in terra,″miſerebórque ipſius Lo-ruhnámah: & dicā ad Lo-yammi, Populus meus *es* tu: & ipſe dicet *mihi*, Deus meus *es*. *Gentium cōuerſionem reperit.*

Cap. III.

1 ET dixit Iehouáh ad me, Rurſum vade, ama mulierem dilectam″amico, & adulteram,″ſicut diligit Iehouáh filios Iשſraאél: ipſi autem reſpiciunt ad deos alienos, & amant″lagenas vuarum. *Dei erga Iſraelitas peccatores, amor.*

2 Comparaui itaque eam mihi quindecim″argenteis, & coro hordei, atque dimidio coro hordei.

---

13 Dies Baעalim ימי הבעלים .i.flagitia quæ admiſit tempore quo coluit idola. Seipſum mox declarat.
14 Seducam eam, מפתיה Præſ.Heb.pro fut.in quo ׳ eſt loco ה radicalis literæ. Alii, lactabo eam.ſiue lactaturus ſum.i.ſuaſurus ſum illi. *In* deſertum, המדבר in ipſum deſertum.vbi ſcilicet aberit ab idolis. Ad cor eius. על־לבה iuxta cor eius. Hebraiſmus, pro, illic alloquar eam blandis verbis, & plenis conſolatione, vt ſcilicet ad me reuertatur: annuntiabo illi Euangelium meum.
15 Inde, משם illinc.i.ab eo deſerto.q.d. vineæ ipſius incipient ab ipſo deſerto. Reſpicit quod antè dixerat, verſu 11, vineas & ficus.acſi dicat, Si voluerit acquieſcere verbis meis, dabo illi copiam bonorum temporalium, per quæ & ſpiritualia intelligūtur. Et vallē yAchór, ואת־עמק עכור Achor turbationem ſignificat. Vallis ita dicta fuit quòd in ingreſſu Terræ ſanctæ, populus Iſraeliticus propter ſcelus Achan turbatus ſit.q.d.Non erit in iſta mutatione tale initium quale fuit in ingreſſu Terræ ſanctæ.illic fuit turbatio: hic, nempe initio Eccleſiæ, læta & proſpera omnia. Dixit autem, In oſtium, ſiue ingreſſum, & introitum ſpei & expectationis, vt Latini loquuntur, fores amicitiæ aperire, hoc eſt occaſionem dare amicitiæ ineundæ: ſic ſpei. Iuxta dies iuuent.ſ. כימי נעוריה vt tempore iuuentutis ſuæ, in qua ætate præ lætitia canitur & ſaltatur. Et iuxta diem, &c. וכיום עלותה וגו׳ .i.& vt tempore quo liberata fuit è ſeruitute AEgyptiaca. alludit ad canticum Moſis. 16 אIשſí, אישי .i.vir, vel maritus meus. Baעali. בעלי: Hæc vox Dominum, vel maritum meum ſignificat.q.d. quandó vocabis me poſthac, non vteris hoc vocabulo Baal, nam hoc nomen malè audit & ſonat, quòd eo nomine vocent idolum ſuum. idcirco in deteſtationem idololatriæ, deſines me vocare Baali. 17 Baעalím הבעלים Id eſt idolorum quæ domini dicebantur.
18 Eis להם .i. in gratiam illorum, fidelium ſcilicet.q.d. præcipiam illis ne noceant fidelibus. Hæc dicuntur iuxta id quod apud Dauidē legitur, Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis, Pſal.91.d.13. Et, Si mortiferum quid biberint, non eis nocebit, Marc.16.d.18, Promittit fidelibus tranquillitatem & pacem ſummam tempore Euangelii, nec aliquid illis nociturum. Et bellum ומלחמה .i.reliqua inſtrumenta bellica, vt cap.1.c.7. Summam pacem promittit, adumbrantem pacem internam. Luc.2.b.14, Et in terra pax. Conteram אשבור confringam.i.confringendo auferam è regionibus in quibus habitauerint.
21 Exaudiam *inquam* cælos, אענה את־השמים Id eſt ſinam vt cælum, quod antea clauſum erat, tunc fundat ac demittat rorem ſuum, imbrem & pluuiam ſuper terram: quaſi id petat cælum. Cæli præterea reſpondebunt votis terræ quæ humorem deſiderat.
22 Exaudiet trit. תענה את־הדגן tanquam triticum poſtularet vt terra produceret ipſum.i.proferet terra triticum, &c. deſiderant enim hæc humorem terræ. Exaudient ipſum Izreעאel. יענו את־יזרעאל .i.reſpondebunt votis fidelium, qui Izreעאel.i.ſemen Dei dicuntur.
23 Et ſeminabo, &c. וזרעתיה לי בארץ Hebraiſmus, pro, ſpargam eam inſtar ſementis ſuper terram. Miſerebórque, &c. ורחמתי וגו׳ Id eſt miſerebor eius quæ antea miſericordiam non erat conſequuta.q.d. ego illos qui antea non erant populus meus, agnoſcam pro filiis, & ipſi viciſſim agnoſcent me pro Deo ſuo.

IN CAPVT III.

1 Amico, רע ſocio. vel ſodali.i.mulierem quæ quum vnicè adamatur à marito ſuo, adulterium tamen committit. Hæc facta ſunt in viſione prophetica. Mulier iſta Synagogam Iudæ repræſentat, quam fauore ſuo proſequutus eſt Deus, reiecto Iſraele. Hic perſonā Dei ſuſtinuit Propheta. Sicut diligit Ieh, &c. כאהבת יהוה וגו׳ Ad verbum, ſecundum dilectionem Iehouæ ad filios Iſrael. Lagenas vuarū. אשישי ענבים: Id eſt lagenas plenas vino expreſſo ex vuis. His rebus deſcribitur adulterium Synagogæ quæ non ſolum coluit deos alienos, ſed & voluptatibus dedita fuit & deliciis, quæ per cados & lagenas ſignificantur.
2 Argenteis, כסף ſub.nummis. Hæc doctiores referunt ad dotem quam illi dedit, quum eam accepit. Per hanc autem dotem beneficia illa innumera ſignificat quæ Deus contulit in Synagogam à tempore liberationis AEgyptiacæ.

Eorum abiectio.

Et dixi ad eam, Diebus multis manebis mihi: non fornicaberis, 3
nec eris viro alteri:& etiam ego non ingrediar ad te.
Nã dieb⁹ multis manebũt filii Iωſraκél abſq; Rege & abſq; prin 4
cipe,& ſine *ullo* ſacrificio & ſine ſtatua, &ſine κephód &theraphim.

Eorũdẽ ad Chriſtum reuerſio.

Poſtea reuertẽtur filii Iωſraκél, & requirent Iehouã Deum ſuũ, 5
& Dauid Regem ſuum, & pauebũt ad Iehouam, & ad bonum ei⁹
in nouiſſimo dierum. Cap. IIII.

Peccata populi Iſraelitici recenſentur.

AVdite verbum Iehouæ, filii Iωſraκél,quia diſceptatio ipſi Ie 1
houæ cum habitatoribus huius terræ : nulla enim *eſt* veritas,
nulla miſericordia,nulla cognitio Dei in terra *hac*.
Sed peierare,& mentiri,& occidere, & furari,& adulterari,frege- 2
runt *ſeptum Legis*, & ſanguis ſanguinem contigit.
Propterea lugebit terra , & infirmabitur quicunque habitat in 3
ea, cũ beſtiis agri,&volucrib⁹cæli,quin & piſces maris colligẽtur.
Veruntamen, nemo cõtendat,nemo arguat,quũ populus tuus 4
ſimilis *ſit* contendentibus *cum* ſacerdote.
Corrues igitur hoc tempore,& corruet etiam propheta tecum, 5
ut corruit quis nocte, ſuccidámque matrem tuam.
Succidetur populus meus, eo quòd *ſit* abſque ſcientia : quia tu 6
ô *ſacerdos* ſciẽtiam ſpreuiſti,ſpernã te, ne ſacerdotio fungaris mihi:
& quia oblitus es Legis Dei tui,obliuiſcar filiorũ tuorũ etiã ego.
Secundum multitudinem eorum,ita peccauerũt mihi: *propterea* 7
gloriam eorum in ignominiam commutabo.
Peccatum populi mei comederunt, & ad iniquitatem eorũ at- 8
tollunt animum ſuum.
Erítque vt populus,ita ſacerdos:& viſitabo ſuper eũ vias eius, 9

3 Et dixi ad eam, Dies multos expe- B
ctabis me, non fornicaberis , & non
eris viro: ſed & ego expectabo te.
4 Quia dies multos ſedebunt filii Iſ-
rael ſine Rege & ſine principe, & ſi-
ne ſacrificio & ſine altari, & ſine e-
phod & ſine theraphim.
5 Et poſt hęc reuertentur filii Iſrael,
& quærent Dominum Deum ſuum,
& Dauid Regem ſuum: & pauebunt
ad Dominũ, & ad bonum eius in no-
uiſſimo dierum. Cap. IIII.
1 AVdite verbũ Domini filii Iſrael,
quia iudicium Domino cũ habi
tatoribus terræ: nõ eſt enim veritas,
& non eſt miſericordia, & nõ eſt ſcië
tia Dei in terra.
2 Maledictum & mendacium & ho-
micidium, & furtum & adulteriũ inũ-
dauerunt, & ſanguis ſanguinẽ tetigit.
3 Propter hoc lugebit terra, & infir-
mabitur omnis qui habitat in ea, in
beſtia agri, & in volucre cęli: ſed & pi
ſces maris congregabuntur.
4 Veruntamen vnuſquiſque non iu-
dicet, & nõ arguatur vir: populus enĩ
tuus ſicut hi qui cõtradicũt ſacerdoti.
5 Et corrues hodie, & corruet etiam
propheta tecũ: nocte tacere feci ma-
trem tuam.
6 Conticuit populus meus, eo quód
non habuerit ſcientiam: quia tu ſcien
tiam repuliſti, repellam te ne ſacer-
dotio fũgaris mihi: & oblita es Legis
Dei tui, obliuiſcar filiorũ tuorũ & ego
7 Secũdum multitudinem eorum ſic
peccauerunt mihi: gloriam eorum in
ignominiam commutabo.
8 Peccata populi mei comedent, &
ad iniquitatem eorum ſubleuabunt
animas eorum.
9 [Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos: Eſa.24.a.2
& viſitabo ſuper eum vias eius, & co-

3 Manebis mihi: תשבי לי ſedebis mihi.ſub.vidua.i.multo tempore ſedebis tanquam vidua derelicta à me ad tempus:nõ tamen interim coles idola:ego dimittam te ſicut vir dimittere ſolet vxorem ſuam adulteram.Prædicit abiectionem Synagogæ à Domino Deo.Hæc autem acciderunt Iudæis ſub aduentum Chriſti:ab eo enim tempore non coluerunt idola,& tamen Deus deſtituit illos.

4 Abſque Rege אין מלך ſub.de genere ſuo. fuerunt enim à tempore Chriſti ſubditi Regibus & Principibus alienigenis. Et ſine ſtatua, ואין מצבה Singul.Heb.pro plur.ſine ſtatuis.ſub.idolorum.i.non colent deos alienos.q.d.Neque Deo,neque idolis ſacrificabunt. Et ſine κephód & theraphim. : ואין אפוד ותרפים Doctus inter Hebræos exponit,Sine ephod Dei,quo annũtiabantur futura per ſacerdotes:& ſine theraphim idolorum,per quæ etiam nuntiabantur futura.nam theraphim ſimulachra erant quæ reſponſa dare ſolebant.

5 Et Dauid ואת דויד .i.filium Dauidis,Chriſtum.Hic nomen aui ponitur vice nepotis:quod frequens eſt in prophetiis de Chriſto. Et pauebunt ad Iehouam, ופחדו אל יהוה .i.reuerebuntur Iehouam audito nomine eius. Et ad bonum eius ואל טובו .i. Chriſtum per quem ſumus experti bonitatem & beneficentiam eius. Alii bonitatem interpretantur gloriam & maieſtatem Dei. In nouiſſimo dierum. : באחרית הימים nouiſſimum, ſiue finis dierum in Sacris literis ſignificat tempus aduentus Meſſiæ, aliquando etiam finem mundi,& tempus illud proximum vltimo iudicio.

IN CAPVT IIII.

1 Diſceptatio ריב contentio.expoſtulatio. rixa.q.d.Audite ſermonem quo increpaturus eſt vos Dominus per me.iuſtè enim expoſtulaturus eſt cum incolis huius terræ,habet quod expoſtulet cum Iſraelitis. In libris Prophetarum non ſolum vaticinia & prophetiæ continentur, ſed etiam increpationes & comminationes. Initio huius capitis commendat iuſtitiam Dei in puniendis peccatis: arguens ſimul Iſraelitas quòd peccarent in proximum ſuum. Veritas, אמת Veritatem intelligit conſtantiam in dictis, factiſque.q.d.nemo eſt qui ſeruet fidem proximo.nullus pauperum miſeretur. 2 Peierare,&c. אלה וכחש וגו׳ Infinitiui Heb.pro præſentibus,vt quidam vertunt,Maledicunt,& mentiuntur,& cædem faciunt,& furantur,& adulterium committunt,effringũt. ſub.ſepta,vel clauſtra mandatorũ Dei. Alii,Peierare,&c.erumpunt, inſtar ſcilicet diluuii. Alii,Periurium & mendacium & homicidium,& furtum,& adulterium creuerunt.Chaldæus paraph. Peierant incolæ huius terræ,mentiuntur,&c.perfringunt,ſub.ſepem mandatorum Dei. Et ſanguis,&c. ודמים וגו׳ & cædes cædem contingit.vel attingit.cædes cædi continua eſt.Hebraiſmus,multæ ac crebræ cædes fiunt.

3 Lugebit תאבל .i.deſolabitur:quòd qui deſolatur,videatur quaſi lugere. Et infirmabitur ואומלל & debilitabitur.imbecillis erit.Aũt,ſuccidetur. Cum beſtiis בחית Notandum ב pro עם cum. Colligentur. : יאספו .i.tollentur de medio,& morientur.

4 Nemo contendat איש אל ירב nemo diſceptet.aut expoſtulet.i.conetur contendere cum populo huius regionis.nam id fruſtra facturus eſt:quum nullam correptionem admittant. Similis *ſit* contend. כמריבי Ad verbum,ſicut cõtendentes.q.d.fruſtra corripiat quis homines huius regionis,quum etiam [vel certè,nam כ interdum certitudinem rei notat] in ipſos ſacerdotes(quorum eſt officium Legem docere,& carpere vitia)inſurgant. 5 Hoc tempore, היום Id eſt breui,ſiue propediem.Quidã vertunt,interdiu:& exponunt,rebus adhuc integris. Succidámque matrem tuam. : ודמיתי אמך Id eſt,perdam generationem iſtam.

6 Succidetur נדמו Excidẽtur.i.Perdẽtur. Spreuiſti,ſper.te, מאסת ואמאסך abieciſti,abiiciam te. Filiorum tuorum בניך Appellat filios,ſubditos ſacerdotum.Hebræi filios intelligunt,eruditione vel natura.i.populares.Summum ſacerdotem alloquitur.

7 Secundum multitudinem eo. כרובם Id eſt,Vt creuerunt,ampliúſque aucti ſunt,magis peccauerunt.Vt multo plures cœperunt eſſe,ita multo magis cœperunt peccare contra me. Gloriam e. כבודם honorem eorum.Subobſcure indicat captiuitatem in qua ſacerdotes fuerunt inglorii. 8 Peccatum חטאת Id eſt,Sacrificium.ſiue hoſtiam oblatã pro peccato. Comederunt, יאכלו Fut.Heb. pro præt.vel præſenti. Et ad iniq.&c. ואל עוונם וגו׳ & ad iniquitatem eorum [pro,eius,nempe populi] ſubleuant animum ſuum.i.ſunt animo attento.quia ex ea iniquitate ſperant lucrum, nẽpe hoſtias quæ offeruntur pro illo peccato. Vel potius, ad iniquitatem.i.ad hoſtias quas pro iniquitate offerũt,attollunt animũ.q.d.illud tantũ curant vt populus hoſtias offerat.Ita & doctus inter Hebræos exponere videtur.

9 Erítque,&c. והיה וגו׳ Ad verbum,Et erit [Erit igitur] ſicut populus ſicut ſacerdos. Hebraiſmus, populus erit ſicut ſacerdos, & ſacerdos ſicut populus.Prædicit punitionem populi & ſacerdotum.q.d.nulla erit differentia inter ſacerdotes & plebeios,nam omnes erũt captiui citra delectum. Super eum vias eius, עליו דרכיו וגו׳ Singul.Heb.pro plur.ſuper eos vias ſuas,& opera eorum reddam eis. Dicitur Deus viſitare vias noſtras quando punit nos propter peccata noſtra. Et bis idem dicit, mutato genere dicendi. Vias autem intelligit noſtrã viuendi rationem in hoc ſeculo.

gitationes eius reddam ei.
C Et comedent,& non ſaturabuntur: fornicati ſunt,& non ceſſauerũt:quoniam Dominum dereliquerunt in nõ cuſtodiendo.
Fornicatio,& vinum,& ebrietas auferunt cor.
Populus meus,in ligno ſuo interrogauit, & baculus eius annuntiauit ei: ſpiritus enim fornicationum decepit eos,& fornicati ſunt à Deo ſuo.
Super capita mõtium ſacrificabãt, & ſuper colles accendebant thymiama:ſubtus quercum & populũ & terebinthum,quia bona erat vmbra eius: ideo fornicabũtur filiæ veſtræ,& ſpõſæ veſtræ adulteræ erunt.
D Non viſitabo ſup filias veſtras quũ fuerint fornicatæ,& ſuper ſponſas veſtras quum adulterauerint: quoniam ipſi cum meretricibus cõuerſabãtur, & cum effœminatis ſacrificabant, & populus non intelligens vapulabit.
Si fornicaris tu Iſrael,nõ delinquat ſaltem Iuda: & nolite ingredi in Galgala,& ne aſcenderitis in Beth-áuen, neque iuraueritis, Viuit Dominus.
Quoniam ſicut vacca laſciuiẽs declinauit Iſrael:nunc paſcet eos Dominus quaſi agnum in latitudine.
Particeps idolorum Ephráim, dimitte eum.
Separatum eſt conuiuium eorum, fornicatione fornicati ſunt:dilexerũt afferre ignominiã protectores eius.
Ligauit eum ſpiritus in alis ſuis, & confundentur à ſacrificiis ſuis.

Cap. V.

AVdite hoc Sacerdotes,& attendite domus Iſrael,& domus Regis auſcultate: quia vobis iudiciũ eſt, quoniam laqueus facti eſtis ſpeculationi,& rete expãſum ſuper Thabor.

Et victimas declinaſtis in profundũ:

& opera eius reddam ei.
10 Comedent enim,& non ſaturabũtur:″fornicabũtur,& non mul
tiplicabuntur:quoniam Iehouam dereliquerunt″cuſtodire.
11 Fornicatio & vinum & muſtum″auferunt cor.
12 Populus meus″lignum ſuum″interrogat,& baculus eius″indicat
ei:″ſpiritus enim fornicationum errare fecit eos,″& fornicati ſunt
à Deo ſuo.
13 ″Super capita montium″immolauerũt, & ſuper colles adolent,
ſub quercu,& populo, & terebintho, quòd bona *ſit* vmbra eius:″i-
deo fornicãtur filiæ veſtræ,″& ſpõſæ veſtræ adulteria cõmittunt.
14 ″Non viſitabo ſuper filias veſtras quum fuerint fornicatæ,& ſu-
per ſponſas veſtras quum adulteria commiſerint : quoniam dum
″ipſi *ſunt* cum meretricibus,diuidũt ſe *ab uxoribus*,& cum ſcortis ſacri
ficant:populus autem qui″non intelligit,″corruet.
15 Si fornicaris Iשſraאél,*ſaltem* ne delinquat Iehudáh,& ne″ingredia-
mini″Gilgál,nec aſcẽdatis *in*″Beth-áuẽ,nec iuretis,″Viuit Iehouáh.
16 Quoniã ſicut vitula″rebellis rebellauit Iשſraאél:″nunc paſcet eos
Iehouáh tanquam agnum″in latitudine.
17 ″Particeps ſimulachrorum אEphráim,″dimitte eum.
18 ″Putidum eſt vinum eorum, fornicando fornicati ſunt:″amant
dicere,Date *nobis munera*,″*ad* ignominiam,″principes eius.
19 ″Ligabit ventus eam in alis ſuis,″& pudore afficientur à ſacrifi-
ciis ſuis.

Cap. V.

1 AVdite hoc Sacerdotes, & attẽdite domus Iשſraאél, & domus
Regis auſcultate,quia veſtrum eſt *facere* iudicium: quoniam
ut″laqueus fuiſtis *collocatus* ſuper montem Mixſpáh, & *ut* rete expan-
ſum ſuper Thabór.
2 Et ad immolandum qui declinant *à uia recta*,″callidũ inierunt cõ-

Fornicatio. Vinum. Cor.

Adhortatur Iudã,ne vitia Iſraelis ſequatur.

Iſraelitas increpat, & maximè Sacerdotes & Principes.

10 Fornicabuntur, הזנו Præt.Heb.pro fut.ſub.toto ſtudio ac diligentia.q.d.dedent ſe fornicationi,nec tamen numerus liberorũ illorũ augebitur. Cuſtodire. : לשמור .i.deſierũt obſeruare Dominũ.vel quominus cuſtodirent,ſub.vias eius.q.d.deſeruerũt Dominũ & vias eius. 11 Auferunt cor. :יקח לב Fut.Heb.pro præſ.& verbũ ſing.quod ad ſingula refertur.reddũt homines amẽtes,auertúntque eos à vero Dei cultu. 12 Lignũ ſ. בעצו baculũ ſuũ.vel ſcipionẽ. Interrogat, ישאל cõſulit.Fut.Heb.pro præſ. Indicat ei: יגיד לו ſub.quæ ſcire cupit,aut facturus eſt:ſed falluntur.Deſcribit ignorantiã & cæcitatẽ populi Iudaici qui pendebat à pſeudoprophetis,quorũ cõſilio regebatur,non aliter quàm cæcus pendet à ſcipione ſuo,& videtur quaſi conſilio eius regi quũ illo viã prætentat:ſed ſæpe fallitur,nam frequenter impingit,& corruit in rem duram. Spiritus enim fornicationũ כי רוח זנונים .i.ſpiritus impellens ad fornicationem, hoc eſt idololatriam,qualis eſt ſpiritus pſeudoprophetarum. Et fornic.&c. : ויזנו מתחת אלהיהם .i.per fornicationem, hoc eſt idololatriã,defecerunt à Deo ſuo. 13 Super capita על ראשי In cacumine. Immolauerunt, יזבחו Futura.Heb. pro præſentibus.ſub.ſummo ſtudio & religione. Alii per præteritum vertunt iſta futura. Bona. טוב amœna. Ideo על כן Occaſione ſcilicet accepta propter abſentiam veſtram à domibus veſtris:interim dum conceditis in montes illos. Et ſponſæ veſtræ וכלותיכם & nurus veſtræ.
14 Non viſitabo לא אפקוד .i.Non adeo ſeuerè puniã.Hoc intelligi poteſt de vtraque fornicatione. Ipſi *ſunt* הם Mutatio perſonæ,pro eſtis. Quidam vertunt, nam dum *proficiſcuntur* cum ſcortis *ut eant ad loca in quibus colere ſolent idola*, ſubtrahunt ſeſe[ſub.ab vxoribus]& cum ſcortis immolant: vt ita cum eis edant & bibant. Non intelligit לא יבין caret intellectu. Corruet. : ילבט concidet.i.punietur. Alii,corruere ſolet. Alii,ſtupore afficietur.quum ſcilicet ſentiet Dei flagella.vel,anceps & dubius erit.nempe in ſua ſcientia & cognitione: vt homo ignorans quid agendum ſit,perplexus eſt.Ita doctus inter Hebræos.
15 Ingrediamini תבאו ſub.ó viri Iuda. Gilgál, הגלגל Locus eſt in quo tabernaculum Domini fuit poſitum poſt ingreſſum Terræ ſanctæ:quo loco poſtea incolæ eius loci adorauerunt idola in honorẽ ipſius Domini. Beth-áuen, בית און Quã appellare debuit Bethel,propter ignominiam appellauit Beth-áuen.Bethel dicta, quòd illic Dominus apparuerit ipſi Iaacob, id eſt domus Dei. Beth-áuen autẽ, id eſt domus iniquitatis,quòd illic incolæ eius erectum à Ieroboam vitulum adorauerint in honorem Domini. Erat autẽ locus editus: propterea dixit, Ne aſcendatis. Viuit Ieh. : חי יהוה Formula iuramenti qua colentes verum Deum,iurabant. quo iuramento eos vti non vult,quòd in idololatriam prolapſi eſſent. 16 Rebellis סוררה .i.Similis eſt iuuencæ quæ non admittit iugũ,aut admiſſum citò excutit. Nunc עתה .i.breui. In latitudine. : במרחב .i.in loco,ſiue cãpo lato ac ſpatioſo,vt ſcilicet illic citò pingueſcat,& mactetur.
17 Particeps ſimula. חבור עצבים Socius ſimulachrorum. Alii, Addictus eſt idolis. Verba Dei ſunt ad Prophetam.q.d. Luſeris operam ſi ad pœnitentiam inuitaris Ephráim. Grauiſſima pœna eſt relinqui à Deo. Meminit Ephráim,quòd Ieroboam qui vitulos erexit, de tribu Ephráim fuerit:& per hanc Iſraelitas intelligit. Dimitte eum. : הנח לו miſſum facito eum.
18 Putidum eſt vinum eo. סר סבאם Fœtuit[Putruit]potus eorum. Amant אהבו Præt.Heb.pro præſ. Ad ignominiam קלון Ad verbum,ignominia.i.quod valde eſt ignominioſum.q.d.principes eius corrumpuntur muneribus,quod eſt illis ignominioſiſſimum. Principes eius. : מגניה Ad verbum,clypei eius.hoc eſt protectores.ſic dicuntur principes,quòd ſint populo vice clypei. Nominatiuus eſt verbi præcedentis,atque talis debet eſſe ordo, Principes eius amant,Date quod eſt ignominioſum.
19 Ligabit צרר Præt.Heb. pro fut.i. ventus conſtrictam tenebit illam congregationem Iſraelitarum in alis ſuis, & ita eos aliò transferet.Hic prædicit captiuitatem decem tribuum. Et pudore,&c. : ויבושו מזבחותם & pudefient propter ſacrificia ſua,quum ſcilicet videbunt ea nihil profuiſſe illis,imò maximè obfuiſſe.vel,ſacrificia quæ nunc idolis faciunt,non proderunt tunc illis.

IN CAPVT V.

1 Laqueus פח q.d.fuiſtis ſcandalo ipſi populo,malo veſtro exemplo.
2 Callidum inierunt conſ. העמיקו Ad verbum,*dicere* profundauerunt.i.profundum fecerunt conſilium. q.d. Apoſtatæ ſubtili ingenio inuenerunt rationem immolandi idolis:interim non deſtiti increpare & arguere illos.Cõſilium autem callidum erat,quòd dicerẽt ſe idolis immolare in honorem Dei. Gallicè dicimus, *Voyla ung homme profond*, de eo qui callidè aliquid facit,& ingenioſé. Hoc idem verbum vide in Ieremia,capite 49.b.8.

filium:ego autem′*uir* correctionis ſum omnibus.

3 Ego noui′אEphráim,& Iשraél non eſt abſconditus à me, quòd
iam fornicatus eſt אEphráim, polluit ſeſe Iשraél.

4 ′Non permittent opera eorum vt reuertantur ad Deum ſuum:
quia ſpiritus fornicationis eſt in medio eorum, & Iehouam non
cognouerunt.

Eorum punitio.

5 ′Teſtificabitur autem ſuperbia Iשraél *a* in faciem eius:nã Iש-
raél & אEphráim′ruent propter iniquitatem ſuam:corruet etiam
Iehudah cum eis.

Carnalium ſacri ficia ſubſannat.

6 Cum ouibus ſuis,& bobus ſuis ibunt ad quærendum Iehouáh,
& non inuenient:′ſubtraxit *enim* ſe ab eis.

7 In Iehouam præuaricati ſunt, quia′filios alienos genuerũt:′nũc
conſumet eos menſis′cum partibus eorum.

Iſraelis deſtructio.

8 Clangite′buccina in Gibyáh, tuba in Ramáh,′taratantarizate
in Beth-auen,′poſt te ô Biniamín.

9 אEphráim in deſolationem erit′in die correptionis:in tribubus
Iשraél oſtendi′fidem.

10 ′Fuerunt principes Iehudah ſicut hi qui transferunt terminum:
ſuper eos effundam tanquam aquam,furorem meum.

11 ′Oppreſſus erit אEphraim,′fractus iudicio,quoniã′voluit *&* am-
bulauit poſt præceptum.

12 Ero itaque′tanquam tinea ipſi אEphráim,′& tanquam putredo
domui Iehudáh.

Auxilia hominũ vana aduerſus manum Dei.

13 ′Videbit autem אEphráim languorem ſuum, & Iehudáh plagã
ſuam,′& ibit אEphráim ad Aשſur, mittétque ad Regẽ Iareb,′qui
tamen non poterit ſanare vos,neque′ſanabit à vobis plagam.

14 Quia ero′tanquam leo ipſi אEphraim, & veluti catulus leonis
domui Iehudah: ego ego rapiam,& abibo,tollam *prædam*,& nõ erit
qui eruat.

15 Ibo,& reuertar ad locum meum,′donec deficiant, & requirant
faciem meam. In tribulatione ſua quærãt me,*dicentes*, Cap. V I.

Afflictio ducit ad Deum.

1 VEnite,& reuertamur ad Iehouam:quia ipſe′rapuit,& ſanabit
nos:percuſſit,′&alligabit nos.

&ego eruditor omnium eorum.

3 Ego ſcio Ephráim,& Iſrael non eſt abſconditus à me: quia nunc fornicatus eſt Ephráim,contaminatus eſt Iſrael.

4 Non dabũt cogitationes ſuas vt reuertantur ad Deum ſuum: quia ſpiritus fornicationum in medio eorum, & Dominum non cognouerunt. B

5 Et reſpondebit arrogantia Iſrael in facie ei⁹: & Iſrael & Ephráim ruẽt in iniquitate ſua, ruet etiam Iudas cũ eis.

6 In gregibus ſuis &in armentis ſuis vadent ad quærendum Dominum,& non inuenient:ablatus eſt ab eis.

7 In Dominũ præuaricati ſunt, quia filios alienos genuerunt:nunc deuorabit eos menſis cum partibus ſuis. C

8 Clãgite buccina in Gabaa, tuba in Rama:vlulate in Beth-áuen,poſt tergum tuum Beniamin.

9 Ephraim in deſolatione erit in die correptionis:in tribubus Iſrael oſtendi fidem.

10 Facti ſunt principes Iuda quaſi aſſumentes terminum:ſuper eos effundã quaſi aquam,iram meam.

11 Calumniam patiens eſt Ephráim, fractus iudicio: quoniam cœpit abire poſt ſordes.

12 Et ego quaſi tinea Ephráim:& quaſi putredo domui Iuda.

13 Et vidit Ephráim languorẽ ſuum, & Iudas vinculum ſuum: & abiit Ephráim ad Aſſur, & miſit ad Regem vltorem, & ipſe non poterit ſanare vos, nec ſoluere poterit à vobis vinculum. D

14 Quoniã ego quaſi leæna Ephráim, & quaſi catulus leonis domui Iudæ: ego ego capiam & vadam: tollam, & non eſt qui eruat.

15 Vadens reuertar ad locum meum: donec deficiatis, & quæratis faciem meam. Cap. V I.

1 IN tribulatione ſua mane conſurgent ad me,Venite,& reuertamur ad Dominum:quia ipſe cepit, & ſanabit nos:percutiet,& curabit nos.

Vir correctionis מוסר Ad verbum,correctio. vel diſciplina. i. tanquam vir corripiens & admonens, docẽſque proximum. Ego autem (inquit)non deſtiti vos reuocare ab eo cultu per meos Prophetas.

3 אEphráim,& IשraNel אפרים וישראל Ephraim & Iſrael idem ſunt repetitio eſt. Non me latet(inquit)quòd Iſrael ſit propenſus ad idolatriam. 4 Non permittẽt,&c. לא יתנו וגו' Non *in hoc* ſtudia ſua ponunt vt reuertantur,&c. Ad verbum. Non dabunt ſtudia eorum,&c. 5 Teſtificabitur autem ſuperbia וענה גאון Teſtificabitur igitur faſtus.i.Iſrael palàm arguetur ſuperbiæ & faſtus. Ruent יכשלו impingent.q.d.tandem luent pœnas propter idololatriam ſuam:corruet & Iuda,quia ſimilem admiſit iniquitatem.

6 Subtraxit *enim* ſe חלץ Ad verbum,diuiſit ſe.ſeparauit.id eſt receſſit. Vide infrà,cap.10.a.2.

7 Filios alienos בנים זרים Quidam intelligunt filios carnales. non enim licebat Iudæis accipere vxores Gentiles. Alii,ſpirituales intelligunt, quòd diſcipulos docuerint colere deos alienos.q.d.non ſolũ fuerunt idololatræ,ſed & alios idolol atriam docuerunt. Nunc עתה Id eſt breui. Prædicit tranſmigrationem futuram. Declaratur iſtud NVNC, per id quod mox dicit MENSIS.q.d.poſt menſtruum tempus, hoc eſt breuiſſimum,perituri ſunt cum ſuis facultatibus. Chaldæus paraph. Nunc venient ſuper eos populi de menſe in menſem, & prædabuntur fructus terræ eorum. Cum partibus eo. את חלקיהם: .i.cum facultatibus eorum,& hæreditatibus.

8 Buccina שופר cornu.vt ſcilicet fieri ſolet in aduentu hoſtium. Taratantarizate הריעו clangite tuba. Poſt te אחריך ſub.iminet hoſtis.Decem tribubus in captiuitatem abductis,in te conuertent ſe hoſtes,ô Beniamin.

9 In die correpti. ביום תוכחה tempore reprehenſionis. Quidam,quo tempore redarguentur. id eſt quo tẽpore ſumã de illis pœnas pro peccatis.Quando Deus affligit nos propter peccata,dicitur nos arguere & corripere. Fidem. נאמנה: veritatem. Alii,verbum fidele. acſi dicat, Sæpius admonui decem tribus,ideo ſe excuſare non poſſunt:notam veram feci & fidelem admonitionem meam.

10 Fuerunt princip.&c. היו שרי וגו' .i.Principes Iuda transferre ſolent terminos ſuos in agros vicinos, idcirco grauiſſimo ſupplicio illos afficiam. Vetitum iſtud fuit in Lege, Deut.19.c.18. Vide Ezech.45.c.8. Quidã nolunt כ in כמסיגי eſſe aduerbium ſimilitudinis,ſed ſignificare verè. 11 Oppreſſus e. עשוק Partic.Heb.pro fut.Opprimetur. Fractus iu. רצוץ משפט ſub. erit.i.frãgetur iudiciis apud Gẽtes inter quas erit captiuus. Voluit,&c. הואיל וגו' Hebraiſmus,volẽs & vltrò ſequutus eſt præceptũ Ieroboã de vitulis adorãdis quos adorauit. 12 Tanquã tinea כעש quæ ſcilicet rodit & perdit veſtes.q.d.perdentur decẽ tribus,& reliquæ,me authore. Et tanquã put. ורקב & tanquã caries. Alii,teredo. 13 Videbit autẽ,&c. וירא אפרים וגו' Præt.Heb.pro fut. Quumque animaduertet Ephraim infirmitatem ſuam.vel morbum ſuum. Et ibit וילך q.d. Affligam Iſraelem & Iudam,tamen non recurrent ad auxiliũ meum pœnitendo.ſed ad humanum. Qui tamen והוא Ad verbum,& ipſe. Sanabit יגהה curabit.i.tollet.q.d.non poterit vobis ferre opem,& de manibus meis eripere. 14 Tanquam leo כשחל ſub.adultus. Quidam pantheram tranſtulerunt.

15 Donec deficiant, עד אשר יאשמו donec delinquant.i.agnoſcant & fateantur ſe peccaſſe.

IN CAPVT VI.

1 Rapuit, טרף Præt.Heb.pro fut.vt quidam vertunt,vel præſenti.i.more feræ rapientis,vulnus infligere poteſt. Reſpicit præcedens. Et alligabit nos. ויחבשנו: Id eſt quaſi faſciis vulnera noſtra alligabit,& curabit nos.

1.cor.15.a.4

2 ‖Viuificabit nos poſt duos dies:in die tertia ſuſcitabit nos,& viuemus in conſpectu eius.

B 3 Sciemus, ſequemúrque, vt cognoſcamus Dominum: quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius:& veniet quaſi imber nobis tẽporaneus & ſerotinus terræ.

4 Quid faciam tibi Ephráim? quid faciã tibi Iuda? miſericordia veſtra quaſi nubes matutina, & quaſi ros manè pertranſiens.

C 5 Propter hoc dolaui in Prophetis, occìdi eos in verbis oris mei: & iudicia tua quaſi lux egredientur.

Matth.9.b.17 12.a.7, Eccleſ.4.d.17 1.reg.15.d.22

6 Quia ‖miſericordiam volui, & non ſacrificium:‖& ſcientiam Dei pluſquã holocauſta.

7 Ipſi autem ſicut Adam tranſgreſſi ſunt pactũ,ibi præuaricati ſunt in me.

8 Galaad ciuitas operantium idolum D ſupplantata ſanguine.

9 Et quaſi fauces virorum latronum, particeps ſacerdotũ, in via interficiẽtium pergẽtes de Sichem: quia ſcelus operati ſunt.

10 In domo Iſrael vidi horrendum:ibi fornicationes Ephráim,cõtaminatus eſt Iſrael.

11 Sed & Iuda, pone meſſem tibi quũ cõuertero captiuitatem populi mei.

Cap. VII.

1 QVum ſanare vellem Iſrael,reuelata eſt iniquitas Ephráim, & malitia Samariæ, quia operati ſunt mendacium: & fur ingreſſus eſt ſpolians,latrunculus foris.

2 Et ne fortè dicant in cordibus ſuis omnem malitiam eorum me recordatũ: nunc circundederunt eos adinuẽtiones ſuæ,corã facie mea factæ ſunt.

3 In malitia ſua lætificauerunt Regẽ: & mendaciis ſuis Principes.

B 4 Omnes adulterantes, quaſi clibanus ſuccenſus à coquẽte:quieuit paululum ciuitas à commiſtione fermenti,donec fermentaretur totum.

---

2 ʼViuificabit nos poſt biduũ,die tertia ſuſcitabit nos,& viuemus
in conſpectu eius.

3 Cognoſcemúſque eum, ʼ*ut* ſequamur ad cognoſcendum Iehouam:tanquam aurora ʼpræparatus eſt egreſſus eius: & veniet tanquã imber nobis,*&* veluti pluuia ſerotina *&* tẽporanea *uenit* ʼterræ.

4 Quid faciã tibi אEphráim? quid faciam tibi Iehudáh? ʼquũ miſericordia veſtra *ſit* vt nubes matutina, & tanquã ros manè abiẽs. Cõqueritur De' quòd Iſrael plagis non emendetur.

5 Propterea ʼſuccídi Prophetas, *ac propè* enecaui eos verbis oris mei,
ʼvt iudicia tua *eſſent* vt lux *quæ* egreditur.

6 Quia miſericordiam ʼvolo,& non ſacrificium : & cognitionem Miſericordia. Scire Deum.
Dei ʼpræ holocauſtis.

7 Ipſi autem ʼtanquam hominis,tranſgreſſi ſunt pactum: ʼibi præuaricati ſunt in me.

8 Gilyád *eſt* ciuitas operantium iniquitatem, ʼfœdata ſanguine.

9 ʼEt vt expectãt virum latrones, *ſic* ʼcollegium ſacerdotum in via
ʼinterficiunt ʼconſenſu *uno*:quia abominationem ʼfaciunt.

10 In domo Iשraנél vidi ʼfœditatẽ : ʼibi eſt fornicatio אEphráim,
contaminauit ſe Iשraנél.

11 Etiam ô Iehudáh, ʼpóſuit plantarium tibi, quum conuerterem
captiuitatem populi mei. Cap. VII.

1 QVum ſanarẽ Iשraנél, diſcooperuit ſe iniquitas אEphráim, Iſraelis peccata.
ʼ& malitiæ שSomerón,quia ʼoperãtur mendacium:fur quoque ingreditur,ſpoliat latro foris.

2 Et nõ cogitãt in corde ſuo *quòd* totius malitiæ eorum recordor:
ʼnunc circundabunt eos opera ſua *quæ* coram facie mea ſunt.

3 Malitia ſua ʼexhilarant Regem,& mendaciis ſuis Principes. Mendacia.

4 Omnes adulteria committunt tanquam clibanus accenſus ʼà coquente, *quum* ceſſat ʼab excitando *mulieres* à ſubactione paſtæ,donec ipſa fermentetur. Adulteria.

---

2 Viuificabit nos יחיינו Id eſt per Chriſtum reſtituet vitam nobis qui mortui eramus per peccatum.
3 Vt ſequamur ad cognoſc. נרדפה לדעת Doctus inter Hebræos ſubaudit אשר. Alii ſubaudiunt ו,& ſequemur ad cognoſcendum.vel,&
pergemus in cognoſcendo Iehouam. Alii,& ſequemur,id eſt imitabimur eum,Chriſtum,vt per eum veniamus in cognitionem Dei Patris.
Præparatus eſt נכון .i.pulcher,elegans,& concinnus eſt. Terræ.: ארץ ſub.ſitienti.ea enim maximè deſiderat imbrem ac pluuiam.
Eſt autem מלקוש pluuia ſerotina quæ decidit tempore Verno: יורה temporanea,quæ in Autumno.
4 Quum miſericordia ve. וחסדכם quum pietas veſtra. Nomine miſericordiæ intelligit bonitatem,& omnem iuſtitiam.nubes matu-
tina facile euaneſcit ad aduentum & calorem ſolis:propterea pro re inſtabili & euanida accipitur.q.d. Qua ratione ſanabo vos? nõ enim ve-
rè reſipuiſtis, quia non perſtitiſtis in reſipiſcentia veſtra. eſt itaque reſipiſcentia veſtra non firma & ſtabilis, imò euanida eſt. Sequentibus
ſeipſum declarat. 5 Succídi Proph. חצבתי בנביאים dedolaui in Prophetis. Solent latomi qui incidunt lapides, tundere ac con-
tundere illos. Alii,obtudi Prophetas.ſub.meos, vt incitarem vos ad veram reſipiſcentiam.Seipſum mox declarat. Vt iudicia tua,&c.
ומשפטיך וגו׳ Ad verbum,& iuſtitia tua lux *quæ* egredietur.i.exoritur. Quidam vertũt,& *tamen* iudicia tua *fuerunt ut* lux *quæ* egreditur.& ex-
ponunt,& tamen interim res tuæ fœliciter tibi ac proſperè ceſſerunt.q.d.præter miſſos Prophetas cumulaui te beneficiis.Sed hæc verſio pa-
rum ſequenti verſui conuenit.Iudicia vocat miſericordias in proximum præſtandas,vt mox dicet,Miſericordiam volo.
6 Volo,& non ſacrif. חפצתי ולא זבח .i.amo[ſiue opto] potius quàm ſacrificia. Præt. Heb.pro præſ. Eſt autem Hebraiſmus qui verbis
mox ſequentibus explicatur,Et cognitionem Dei præ holocauſtis. Præ holocauſtis. : מעולות pluſquam holocauſta.
7 Tanquam hominis, כאדם ſub.pactum.i.Non pluris fecerũt pactum quod pepigi cum eis, quàm pactum cum quouis homine initũ.
Ibi שם nempe in patria ſua,vbi tot ac tanta beneficia à me acceperunt.
8 Fœdata עקובה polluta.contaminata.q.d.Galaaditæ ſunt facinoroſi & ſanguinarii homines. Alii vertunt,callida & aſtuta ſanguine.i.
ſanguini fundendo. 9 Et vt exp.virum וכחכי איש Ad verbum,Et ſecundum expectare virum.Infinitiuus.vbi י eſt loco ה. Col-
legium חבר congregatio.ſocietas. Interficiunt ירצחו Fut.Heb.pro præterito,vel præſenti. Conſenſu *uno*: שכמה Ad verbum,hu-
mero.ſub.vno.id eſt conſenſu vnanimi:quia dixerat,congregatio,ſiue turma ſacerdotum.q.d.Sacerdotes idolorum obſeruant tranſeuntes,&
in viis occidunt. Faciunt. : עשו Præt.Heb.pro præſ. Ibi שם In Iſraele ſcilicet,nempe in Beth-el,& Dan.
10 Fœditatem: שערוריה contaminationem.i.idololatriam.
11 Poſuit שת ſub.is cuius opera vſus ſum.i.quum aſſerui populum meum in libertatẽ, qui antea captiuus erat in Damaſco & Hamath
(quas Ieroboam filius Ioas Rex Iſrael,reſtituit regno Iuda) is cuius opera vſus ſum in hoc facto, poſuit incolas in Damaſco & Hemath, hoc
eſt effecit vt Iudæi habitarent in Damaſco & Hemath,& tamen fuit ingratus.

IN CAPVT VII.

1 Quum ſanarem Iשſr. ברפאי לישראל Ad verbum,Secundum ſanare me Iſrael.i. Quum inuitarem Iſraelem ad reſipiſcentiam, & vel-
lem mederi peccatis eius. Et malitiæ ורעות & mala.vel ſcelera. Operantur mend. פעלו שקר Præterita Heb.pro præſentibus.i.non
ſeruant ſibi mutuò fidem. 2 Nunc circund. עתה סבבום Præt.Heb.pro Fut.nunc[.i.breui]circunſtabunt.
3 Exhilarant ישמחו Fut.Heb.pro præt.vel præſ.
4 A coquente, מאופה Id eſt à piſtore. Ab excitando,&c. מעיר מלוש Id eſt à tempore quo ſubegerunt paſtam, donec ipſa fer-
mentetur. nam tãtiſper ſolet calefieri clibanus à ſubactione paſtæ vſque ad fermentationem eius. Quibus in locis furni ſunt publici, ſolent
furnarii noctu vicatim inclamare mulieres & excitare vt paſtam ſubigant. quas poſtquam excitare quieuerunt,furnum interim accendunt,
tandiúque vehementer calefaciunt,donec fermentatam paſtam,& in panes conformatam ipſæ afferant vt coquantur in furno vehementiſ-
ſimè calido.Cuius calori comparat hîc Propheta feruentiſſimum idololatrarum ſtudium in adorandis idolis. Sunt(inquit)vt fornax à furna-
rio accenſa quam accendere ſolet ſtatim poſtquam ceſſauit mulieres excitare ſubigendæ paſtæ cauſa,vt dictum eſt.

Ebrietas.

ʹDie Regis noſtri ægrotare fecerunt *eum* principesʹvtre vini:ʹpro 5
trahit manum ſuam cum illuſoribus.
ʹCertè applicant *quod eſt*ʹinſtar *ardentis* clibani cor ſuum,quum ipſi 6
inſidiantur,tota nocte dormitʹcoquens illa : manè ipſum ſuccen-
ſum eſt tanquam ignis flammæ.
Omnesʹæſtuant veluti clibanus *feruens*,ʹ&deuorant iudices ſuos, 7
omnes Reges eorũ ceciderunt, nec eſt inter eos qui clamet ad me.

Panitie.

אEphráim ipſis populis commiſcuit ſeſe,אEphráimʹerit *ut* panis 8
ſubcineritius non verſatus.
ʹComedunt alieniʹrobur eius , ʹ& ipſe neſcit : præterea canities 9
ſparſit ſeſe in eo,& non nouit.

Iſraelis deſtructio.

ʹEt teſtificabitur ſuperbia Iשſraאél in facie eius, & *tamen* non ſunt 10
reuerſi ad Iehouã Deũ ſuum,nec quæſierũt eumʹin vniuerſo hoc.
Erítque אEphráim veluti columbaʹſtolida abſque corde, Mixſ- 11
ráimʹinuocabunt,*& in* Aשſſúr abibunt.
Quũ *autem* abibũt,expãdã ſuper eos rete meũ,tanquã auẽ cæli de 12
ſcẽdere faciã eos ,caſtigabo eos iuxta id quod audiuit cœtus eorũ.
Væ eis, quoniam receſſerunt à me: *propterea* ʹvaſtitas *erit* eis, quo- 13
niam præuaricati ſunt in me: ʹ& ego redemi eos, ipſi autẽ loquu-
ti ſunt contra me mendacia.
Et non clamauerunt ad me in corde ſuo ʹ quando ingemuerunt 14
in cubilibus ſuis:propter triticum & muſtum congregabunt ſeſe,
*& tamen*ʹrebellabunt contra me.
Ego enim ʹerudiui, roboraui brachia eorum , & *tamen* contra me 15
ʹcogitauerunt malum.
ʹReuertenturʹnon *ad* Altiſſimum,ʹſunt tanquam arcusʹdoloſus: 16
cadẽt gladio principes eorum ʹpropter furorẽ linguæ ſuæ:ʹiſta *erit*
ſubſannatio eorum in terra Mixſráim.

5 Die Regis noſtri cœperunt princi- B
pes furere à vino :extendit manum
ſuam cum illuſoribus.
6 Quia applicauerũt quaſi clibanum
cor ſuum,quum inſidiaretur eis : tota
nocte dormiuit coquens eos, manè i-
pſe ſuccenſus quaſi ignis flammæ.
7 Omnes calefacti ſunt quaſi clibanꝰ,
& deuorauerunt iudices ſuos: omnes
Reges eorum ceciderunt,non eſt qui
clamet in eis ad me.
8 Ephráim in populis ipſe commiſce
batur:Ephráim factus eſt ſubcineritiꝰ
panis qui non reuerſatur.
9 Comederunt alieni robur eius,& i- C
pſe neſciuit:ſed & canieſſuſi ſũt in eo,
& ipſe ignorauit.
10 Et humiliabitur ſuperbia Iſrael in
facie eius:nec reuerſi ſunt ad Dominũ
Deum ſuum, & non quæſierunt eum
in omnibus his.
11 Et factus eſt Ephráim quaſi colum-
ba ſeducta,non habens cor:AEgyptũ
inuocabant,ad Aſſyrios abierunt.
12 Et quum profecti fuerint, expandã
ſuper eos rete meum:quaſi volucrem
cæli detraham eos,cædam eos ſecun-
dum auditionem cœtus eorum. D
13 Væ eis, quoniam receſſerunt à me:
vaſtabuntur,quia præuaricati ſunt in
me:& ego redemi eos, & ipſi loquuti
ſunt contra me mendacia.
14 Et nõ clamauerunt ad me in corde
ſuo,ſed vlulabant in cubilibus ſuis:ſu
per triticum & vinum ruminabant,
receſſerunt à me.
15 Et ego erudiui eos , & confortaui
brachia eorum: & in me cogitauerũt
malitiam.
16 Reuerſi ſunt,vt eſſent abſque iugo:
facti ſunt quaſi arcus doloſus: cadent
in gladio principes eorum , à furore
linguę ſuæ:iſta ſubſannatio eorum in
terra AEgypti.

5 Die Regis noſtri, יום מלכנו Inuehitur in principes vino deditos.Dederunt(inquit)operam vino vſque ad ebrietatem & morbum.Diẽ Regis,vocat natalem Regis:aut in quo factus eſt Rex. Vtre vini: חמת מיין .i.nimia potatione. Aliquibus in locis aſſeruatur vinum in vtribus,& transfertur. Vide Matth.9.b.17. Protrahit משך Præt.Heb.pro præſ.extendit.i.interim vacat nugis,neglectis negotiis publicis. Metaphora ab otioſis qui membra extendunt oſcitantes.

6 Certè applic. כי קרבו Præt.Heb.pro præſ.Carpit eos vates quòd inſidiis eſſent deditì.Excogitant(inquit)tota nocte quomodo nocere poſſint proximo,corde feruenti inſtar clibani diligenter accenſi à piſtore. Dormit cor eorum nocte, quando non perpetrant quod cogitarunt. Dormiens concoquit illa, ſiue illas cogitationes : hoc eſt tota nocte nihil aliud cogitat & meditatur cor eorum quàm vt poſtero die noceat proximo.Ignem flammæ vocat ignem flammam mittentem. Coquens illa: אופהם relatiuum pro antecedente,illas prauas cogitationes. 7 AEſtuant יחמו feruent.Futurum Heb.pro præſenti. Et deuorant iud.ſuos ואכלו את שופטיהם & abſumunt iudices ſuos quum ſcilicet ſupprimunt authoritatem eorum qui eos iudicare deberent:aut quando ſpoliant eos,vel occidunt.

8 Erit *ut* panis,&c. : היה עוגה בלי הפוכה Præt.Heb.pro fut.erit vt placenta nõ verſa. Loquitur de placẽta quæ coquitur ſubiectis prunis, quæque abſumitur prius quàm in alteram partem verſa ſit.q.d.Iſrael citò abductus fuit in captiuitatem.Sequenti verſu ſeipſum declarat.

9 Comedunt אכלו Præt.Heb.pro præſ.Deuorant. Robur eius, כוחו .i.opes & facultates magno labore partas. Obſcurè declarat transmigrationem decem tribuum. Et ipſe neſcit: והוא לא ידע .i.non ſentit ſe peccaſſe, ne in ſenio quidem cauſam tanti mali intelligit. Cæcitas idololatrarum deſcribitur. 10 Et teſtificabitur וענה & teſtimonium feret.ſub.contra eum. Vide ſuprà,cap.5.b.5. In vniuerſo hoc. : בכל זאת Id eſt in omnibus his calamitatibus.vel,quanuis vniuerſa hæc illis euenerint.

11 Stolida פותה ſtulta.quæ ſcilicet facilè ſeſe coniicit in rete. Alii,declinans.ſub.ad eſcam:non eſt autem ei cor vt intelligat & conſideret quòd ad capiendum illam rete expanſum eſt quum declinauerit ad cibum.Sic Ephráim declinauit ad illos ad quos trahebat eius deſiderium, ad AEgyptum,ad Aſſur,vt quæreret auxilium:non erat autem ei cor ad intelligẽdum,ſciendúmque, quòd omnium Creator ruere faceret eos,ſi ab alio auxiliũ quærerẽt.Ita doctus inter Hebræos. Inuocabunt,&c.: קראו אשור הלכו Præt.Heb.pro fut.vt ex ſequẽti verſus futuro apparet. 12 Caſtigabo eos,&c.ʹ איסירם וגו .i.corripiam eos vt me facturum audierunt in cœtu ipſorum,hoc eſt iuxta admonitionem factam eis in deſerto,ſi à me deficerent. 13 Vaſtitas *erit* eis שוד להם vaſtatio eis.ſub.imminet.i.deſtructur patria eorum, quòd grauiter peccauerint in me. Et ego,&c.ʹ ואנוכי וגו ego quidem liberaſſem[vel liberarem]eos *hac vice*,ſed ipſi loquuti ſunt contra me mendacia.q.d.ſiquando liberaui eos,dixerunt ſe ſeruatos ope humana,ſua,aut ſociorum,AEgyptiorum,aut Aſſyriorum.

14 Quando ingem. כי יילילו .i.quum afflictione preſſi,ingemuerunt noctu in lectis ſuis. Alii,ſed vlulauerunt. Rebellabunt contra me. : יסורו בי deficient à me.q.d. tempore inopiæ congregabuntur ad triticum emendum quod allatum fuerit: quum autem habuerint, non ferent mihi acceptum.ſed tribuent hoc fortunæ potius quàm meæ prouidentiæ.hoc eſt,deficient tamen à me.

15 Erudiui,roboraui brachia eorũ יסרתי חזקתי זרועותם caſtigaui,*&* firmaui brachia eorum. Alii præterita conuertunt in futurum,Ego quoque accingam *eos*,*&* corroborabo brachia eorum. Accingam, ſub.balteo & enſe. q.d. dabo illis robur aduerſus hoſtes. Cogitauerunt malum. : יחשבו רע cogitauerunt malitiam.tribuendo ſcilicet hoc aliis.

16 Reuertentur ישובו ſub.ad idola ſua,vel ad AEgyptios, aut Aſſyrios. vel,Reuertentur, ſub.ad vociferandum. Non *ad* Altiſſ. לא על Doctus inter Hebræos dicit על eſſe adiectiuum, propterea quòd ſit cum cames, acſi dictum eſſet עליון.i.altiſſimus.q.d. quum venerit illis afflictio reuertentur vt clament ad idola ſua,non ad me qui ſum excelſus ſuper omnia.Idem tamen alio loco dicit, לא על non ſuper, vel propter:oratio eſt defectiua quæ ſic exponi debet,non propter anguſtiam,nec propter verbum. Sunt היו Præt.Heb.pro præſ. Doloſus: רמיה qui ſcilicet quum ſagittam ſuam videatur mittere in vnam partem, mittit in alteram.q.d.fallunt homines ſua hypocriſi. Propter furorem מזעם propter indignationem.qua ſcilicet concitauerunt,vel concitare ſolent me. Iſta זו ſub.profectio in AEgyptum.q.d.propter iſtam eorum profectionem in AEgyptum,ridebuntur ab ipſis AEgyptiis.

Cap. VIII.

1 IN gutture tuo ſit tuba, quaſi aqui-
la ſuper domum Domini : pro eo
quòd tranſgreſſi ſunt fœdus meum, &
Legem meam præuaricati ſunt.

2 Me inuocabant, Deus meus cogno
uimus te, Iſrael.

3 Proiecit Iſrael bonũ, inimicus per-
ſequetur eum.

4 Ipſi regnauerunt, & nõ ex me: prin-
cipes extiterunt, & non cognoui: ar-
gentum ſuum & aurum ſuum fecerũt
ſibi idola, vt interirent.

B Proiectus eſt vitulus tuus Samaria,
5 iratus eſt furor me⁹ in eos: vſquequo
non poterunt emundari?

Quia ex Iſrael & ipſe eſt: artifex fe-
6 cit illum, & nõ eſt deus: quoniam in
aranearũ telas erit vitulus Samariæ.

Quia ventum ſeminabunt, & turbi
7 nem metent: culmus ſtans non eſt in
eo, germen non faciet farinam: quod
etſi fecerit, alieni comedent eam.

C Deuoratus eſt Iſrael: nũc factus eſt
8 in nationibus quaſi vas immundum.

Quia ipſi aſcenderũt ad Aſſur, ona-
9 ger ſolitarius ſibi : Ephráim munera
dederunt amatoribus.

Sed & quum mercede conduxerint
10 nationes, nũc cõgregabo eos: & quie
ſcent pauliſper ab onere Regis &
Principum:

Quia multiplicauit Ephráim alta-
11 ria ad peccandum : factæ ſunt ei aræ
in delictum.

Scribam ei multiplices Leges meas
12 quæ velut alienæ computatæ ſunt.

D Hoſtias offerent, immolabunt car-
13 nes, & comedent, & Dominus nõ ſu-
ſcipiet eas: nunc recordabitur iniqui-
tatis eorum, & viſitabit peccata eo-
rum, ipſi in AEgyptum conuertẽtur.

Et oblitus eſt Iſrael factoris ſui, &
14 ædificauit delubra: & Iudas multipli-
cauit vrbes munitas, & mittam ignẽ
in ciuitates eius, & deuorabit ædes il-
lius.

Cap. VIII.

1 P′Alato tuo *adhibe* tubam, tanquam Aquila *ueniet hoſtis* contra do- Iſrael & Iuda deſtruendi propter idolorum cultũ.
mum Iehouæ: eo quòd tranſgreſſi ſunt″pactũ meum, & in Le-
gem meam præuaricati ſunt.
2 Ad me Iשſraאél′clamabunt, Deus mi, nouimus te.
3 Repulit à ſe Iשſraאél″bonum, inimicus perſequetur eum.
4 Ipſi″regnare fecerunt,′& non ex me: principes conſtituerunt, &
non noui:′argento ſuo & auro ſuo fecerunt ſibi imagines,′vt ſuc-
cideretur.
5 ′Elongare fecit *te de terra tua* vitulus tuus ô Samaria, excanduit fu-
ror meus″in eos. ″quouſque non poterũt innocentiam *ſibi comparare?*
6 Quia″ex Iשſraאél & iſte vitulus *fuit*, artifex fecit illum, proinde
non eſt deus: quoniam ″in fruſta diſcerpetur vitulus שSomerón.
7 Quia ventum″ſeminauerunt, & turbinẽ metent: ſeges nulla *erit*
illi germen non faciet farinam: ſi fortè fecerit, alieni′deglutiẽt eã.
8 ′Deuorabitur Iשſraאél, nunc erunt in nationibus tanquã vas″in
quo non eſt complacentia.
9 Quia ipſi aſcenderunt *ad* Aשſſúr, vt onager″ſolitarius ſibi: אE-
phráim conduxerunt mercede″amatores.
10 Etiam quòd conduxerint mercede Gentes, *non proderit*, nũc enim
″congregabo eas: ″& dolebunt paululum propter onus Regis, *&*
Principum:
11 Quoniam multiplicauit אEphráim altaria ad peccandum,′fue
runt ei altaria ad peccandum.
12 Scripſi ei″honorabilia Legis meæ, *ſed*″tanquã aliena reputata ſũt.
13 ′Sacrificia donorum meorum′ſacrificauerũt carnem,″& come-
derunt, *at* Iehouáh″non vult ea: nunc *igitur* recordabitur iniquitatis
eorũ, & viſitabit peccatum eorũ, ipſi *autem* in Mixſráim′reuertẽtur.
14 Oblitus eſt autem Iשſraאél factoris ſui,″& ædificauit delubra, &
Iehudáh multiplicauit vrbes munitas: mittam igitur ignem in ci
uitates eius,″& conſumet ædes eius.

IN CAPVT VIII.

1 Palato tuo אל־חכך .i. Ori tuo. q.d. Clãge tuba ad cõmonefaciendum populũ: iamiã enim imminet periculum, éſtque in foribus hoſtis. Omittit aliquot verba in hoc ſermone, vt exprimat magnam trepidationem quæ hìc ſignificatur. Oſtẽdit præterea non modo vrbẽ, ſed etiã ipſum templum deſtruendum. Pactũ m. בריתי fœdus meum, quod ſcilicet pepigerunt mecũ, vel cum aliis, nomine meo interpoſito.
2 Clamabunt, יזעקו clament. Sunt verba Dei ad Prophetam, vt admoneat Iſraelitas reuerti ad eum, imploraréque auxilium eius.
3 Bonum, טוב pro Deo Opt. Max. poſuit.
4 Regnare fecer. המליכו Regem [vel Reges] inſtituerunt. Et non ex me: ולא ממני .i. non de ſententia mea, vel me inconſultò Regem conſtituerunt Ieroboam. Seipſum poſtea declarat quum dicit, & non noui. Argento ſuo, &c. כספם וגו׳ argentum ſuum & aurum ſuum inſumpſerunt ſibi in ſculptilia. Vt ſuccideretur. : למען יכרת ſub. nomen eorũ. i. vt ipſi perirent vnà cum nomine ſuo. vel, vt ſuccideretur ipſum argentum & aurum. 5 Elongare fe. זנח Ita exponit doctus inter Hebræos, vt nos vertimus: tanquam dicat, propter ipſum elongata es à terra tua. Poteſt etiam verti, Elongatus eſt à te. vel potius (vt quidam vertunt) per futurum, Deſeret [vel Relinquet] te vitulus tuus. transferetur enim ab Aſſyriis, & demigrabit alió. Vitulus ſingul. eſt pro plur. In eos. בם ſub. vitulos, vel Iſraelitas cultores eorum. Quouſque עד־מתי .i. Quandiu erunt impuris & immundis animis propter idololatriam?
6 Ex Iשſraאel מישראל Id eſt ab Iſraele inuentus fuit, vt & ille quem coluerunt Patres eorũ in deſerto. *In* fruſta diſc. כי־שבבים יהיה Ad verbum, *in* contritiones erit. 7 Seminauerunt, יזרעו fut. Heb. pro præſ. ſeminare ſolent. Arare, ſiue Seminare, ſignificat operari. Metere autẽ, mercedem operum recipere. dicit igitur, Quia opera eorum ſunt vana & inutilia, nulla erit illis merces. Deglutient eam. : יבלעוהו deuorabunt eam. 8 Deuorabitur נבלע Præterita Heb. pro futuris. id eſt deuorabuntur opes & facultates eorum. In quo non eſt complacentia. : אין חפץ בו Ad verbum, non beneplacitum [ſub. hominis] in eo. id eſt abiectum & contemptum.
9 Solitarius ſibi: בודד לו Id eſt qui ſolus per deſertum vagatur paſcua quærendo. Amatores. : אהבים Ad verbum, amores. id eſt, Iſraelitæ pecunia ambierunt amicitiam ac ſocietatem cum Aſſyriis & aliis Gentibus.
10 Congregabo eas: אקבצם ſub. Gentes contra ipſos Iſraelitas. Quidã totũ verſum ſic vertunt, Et licet conduxerint ex Gentibus, ego tamen modò congregabo illas, & incipient paululum eos onerare tam Rex quàm Principes. Et dolebunt ויחלו à verbo חול. Alii, ab חלל deducunt, & vertunt, & cœperunt paululum [ſub. conqueri] propter onus, &c. i. propter tributũ. q.d. imò iam cœperunt obloqui, & cõqueri aliquantulum, quòd ſint tributarii. Paululum dicit, quòd tributum parua res eſſet, reſpectu captiuitatis.
11 Fuerũt ei, &c. : היו־לו מזבחות לחטוא Repetitio, vt intelligamus quòd graue peccatum ſit idololatria. Doctus inter Hebræos exponit; Quum *prius* eſſent ei altaria ad peccandum, non erat quod multiplicarent. Ratio tamen & cauſa tributi impoſiti eſſe videtur.
12 Honorabilia רובי excellentia. vel excellentiora. Quidam vertunt, Dedi eis ſcripto excellentiorem Legis meæ partem. i. præcepta, & tamen contempſerunt illa. Tanquam aliena כמו־זר tanquam peregrina.
13 Sacrificia זבחי *In* ſacrificiis munerum meorum. i. quæ vice donorum offeruntur mihi. Sacrificauerunt יזבחו Fut. Heb. pro præt. vel præſ. Et comederunt, ויאכלו ſub. eam carnem. Siquando (inquit) ſacrificarunt, hoc fecerũt vt veſcerentur ſacrificatis, nõ ad me placandum. Nõ vult ea: לא רצם nõ optat ea. vel amat. i. nõ delectatur illis. Reuertẽtur. : ישובו .i. cogẽtur reuerti propter afflictiones.
14 Et ædific. del. ויבן היכלות & extruxit templa. ſub. in honorẽ idolorũ. Et conſumet, &c. : ואכלה ארמנתיה qui deuorabit palatia eius.

Cap. IX. Cap. IX.

Famem Iſraeli prædicit & captiuitatem.

NE lætaris Iſ͏ͤraël ad exultationem ſicut *alij* populi: quia for 1
nicatus es à Deo tuo: dilexiſti mercedem *meretriciam* ſuper om
nes areas tritici.
Propterea area & torcular non alet eos: & muſtum mentietur eis. 2
Nõ habitabũt in terra Iehouæ, ſed reuertetur Ephráim in Mixſ 3
ráim, & in Aſſúr, vbi polluta comedent.
Non libabunt Iehouæ vinum, neque grata erũt ei ſacrificia eo- 4
rum, tanquam panis lugentium *reputabuntur* eis, quem quicũque co-
medunt, contaminant ſeſe: quia panis eorum pro anima eorum,
non intrabit in domum Iehouæ.
Quid facietis in die ſolennitatis, & in die feſtiuitatis Iehouæ? 5
Quia ecce abituri ſunt propter vaſtitatem, Mixſráim congrega- 6
bit eos, Móph ſepeliet eos: *domos* deſiderabiles argenti ſui vrtica
hæreditario iure accipiet, lappa in tabernaculis eorum.
Venerunt dies viſitationis, venerunt dies retributionis, *tunc* co- 7
gnoſcet Iſraël ſtultum *fuiſſe* prophetam, furioſum, virum ven-
toſum propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multum odium.
Speculatorem Ephráim *poſuit ſibi* cum Deo meo, prophetam *qui* 8
eſt illi tanquam laqueus aucupis in omnibus viis eius, odium in domo
Dei eius.
Callidum inierunt conſilium: corruperunt ſe ſecundum dies 9
Gibyáh: *breui* recordabitur iniquitatis eorũ, viſitabit peccata eorũ.
Tanquam vuas in deſerto inueni Iſraël, *&* tanquam primiti- 10
uum in ficu initio eius vidi Patres veſtros: ipſi tamen ingreſſi ſũt
ad Bayal-peyór, ſeparauerũntque ſeſe *à me* pudori, & fuerunt abo-
minationes ſecundum amorem eorum.
Ephráim tanquam auis auolabit, gloria eorum, à partu, aut ab 11

1 NOli lætari Iſrael, noli exultare ſicut populi: quia fornicatus es à Deo tuo, dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici.

2 Area & torcular non paſcet eos: & vinum mentietur eis.

3 Non habitabunt in terra Domini: reuerſus eſt Ephráim in AEgyptum, & in Aſſyriis pollutum comedit.

4 Non libabunt Domino vinum, & non placebũt ei: ſacrificia eorũ quaſi panis lugẽtium, omnes qui comedẽt eum, contaminabũtur: quia panis eorum, animæ ipſorum, non intrabit in domum Domini.

B

5 Quid facietis in die ſolenni, in die feſtiuitatis Domini?

6 Ecce enim profecti ſunt à vaſtitate: AEgyptus congregabit eos, Mẽphis ſepeliet eos: deſiderabile argentũ eorũ vrtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum.

7 Venerunt dies viſitationis, venerũt dies retributionis: ſcitote Iſrael ſtultũ prophetam, inſanum virum ſpiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudo amentiæ.

8 Speculator Ephráim cũ Deo meo: propheta laqueus ruinæ factus eſt ſuper omnes vias eius, inſania in domo Dei eius.

Iud 19.d

C

9 Profundè peccauerũt, ſicut in diebus Gabaa: recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum.

10 Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael: quaſi prima poma ficulneę in cacumine eius vidi patres eorum: ipſi autem intrauerunt ad Beelphegor, & abalienati ſunt in cõfuſionem, & facti ſunt abominabiles ſicut ea quæ dilexerũt.

11 Ephráim quaſi auis auolauit, gloria

IN CAPVT IX.

1 Ad exultationem, אל־גיל ad lætitiam i. tẽpore lætitiæ, ſiquid læti ſeſe offerat, aut etiam in gaudio publico. q.d. Deberes lugere perpetuò, & nunquam lætari, etiam in gaudio publico, quia per fornicationem defeciſti à Deo tuo, adhærendo idolis, & illa colendo. Mercedem אתנן ſub. meretriciam. Diligere mercedem meretriciam, eſt fornicari. Quoties(inquit) dedi tibi abundatiam tritici, tunc, me deſerto, coluiſti idola. vel, in ipſis areis coluiſti ea, acceptum eis ferens triticum, non mihi.

2 Area גורן Horreum. Mentietur eis. יכחש בה: Hebraiſmus, non reſpondebit votis eorum. q.d. ſperabunt ſe habituros magnã vim tritici & vuarum, ſed fruſtrabuntur ſua ſpe. 3 Sed reuertetur ושב acſi dicat, Non ſunt diu habitaturi in regione quam Dominus dederat eis, nempe in Terra ſancta: ſed afflictionibus preſſi, cogentur reuerti in AEgyptum. quod factum fuiſſe cum Iohanan, ſcribitur 1.Reg.25. & Iere.20. 4 Non libabunt לא־יסכו Id eſt non poterunt libare, etiam ſi velint, vinum Domino in AEgypto aut Aſſyria: quia non licebat libare extra Terram ſanctam. Neque grata erunt ei ולא יערבו־לו Ad verbum, neque dulceſcent ei. Hebraiſmus, non placebunt, neque grata erunt. Quem quicunque, &c. כל־אוכליו וגו׳ Ad verbum, omnes comedentes eum, polluent ſeſe. i. reddentur eſu illius, impuri & immundi. Cibus lugentium pollutus dicitur ob contactum aut præſentiam mortui. q.d. ſiquid Deo offerent, erit pollutum. Quia panis, &c. כי־לחמם וגו׳ Hebraiſmus, Sacrificia quæ offerunt, caro ſacrificii eorum quam offerunt pro expiatione animæ ſuæ, non erit grata Deo. hoc ſignificat, Non venire in domum Dei.

5 In die ſolennitatis, &c. ליום מועד וגו׳ Id eſt tempore quo Dominus ſumet pœnas de vobis, & animaduertet in vos? His oſtendit Dominum eſſe iuſtum, & hominem iuſtè affligi pro peccatis.

6 Abituri ſunt, הלכו Præt. Heb. pro fut. magna(inquit) pars eorum propter patriam vaſtatam, recipiet ſeſe in AEgyptum, qui morientur in regione Memphitide. *Domos* deſiderabiles מחמד Ad verbum, deſiderabile. i. ædes ſumptuoſas & magnificas in quibus reponebant pecuniam ſuam, & conſeruabant. Hæreditario iure accipiet, יירשם Ad verbum, hæreditabit. i. perpetuò poſſidebit. Lappa חוח ſpina. 7 Venerunt, &c. באו ימי וגו׳ Præterita pro fut. Venient dies viſitationis, venient. q.d. Iamiam venturi ſunt. Hoc dicit, quòd nonnulli exiſtimabant nunquam futurum vt Deus percuteret populum ſuum. Stultum *fuiſſe* proph. אויל הנביא ſubaudiendum nonnihil, quale, Prophetam illum quem putabat eſſe verum Prophetam & ſummum, fuiſſe ſtultum. Virũ ventoſum איש הרוח Ad verbum, virum ſpiritus. Et multum odium. ורבה משטמה: Doctus inter Hebræos, proin multum odium, nempe Dei erit.

8 Speculatorem, &c. צופה אפרים וגו׳ Speculator *eſt ipſi* Ephráim cum Deo meo propheta. q.d. vult ſimul Deum verum & deos alienos colere. Odium משטמה ſub. Dei veri.

9 Callidum, &c. העמיקו וגו׳ Ad verbum, Profundauerunt, vel Profundum fecerunt. quidam ſubaudiunt, conſilium, aut auerſionem. i. ſubtiliter & callidè auerterũt ſe à vera religione, & cultu Dei. dicunt enim ſe id facere in honorem Dei. Alii ſubaudiũt, peccatum. q.d. in profundiſſimam foueam peccatorum ceciderunt, haud ſecus quàm olim Beniaminitæ in Gabaa impudẽter peccauerunt. Vide ſuprà, cap.5.a.2. Corruperunt ſe שיחתו Id eſt corruperunt mores ſuos. q.d. non ſolum peccauerunt in Deum, ſed & in proximũ, contra vitæ honeſtatem. *Breui*] Hebræi ſubaudiunt עתה nunc. id eſt breui.

10 In deſerto, במדבר ſub. vaſto, vbi nihil creſcit. Genus loquendi Hebraicum, Tam charus(inquit) fuit mihi Iſrael, quàm ſunt vuæ iis qui inueniunt illas in deſerto vbi eſt penuria rerum omnium: tam libenter vidi Patres Iſraelitarũ, quàm libenter videt homo primos fructus in ficu quum incipit ferre fructum. Initio eius, בראשיתה .i. quum primum incipit ferre fructum. Pudori, לבשת Id eſt adhærendo idolo pudendo: quòd idoli nos pudere debeat. Quidam dicunt fuiſſe idolum Priapi. Et fuerunt, &c. ויהיו שקוצים כאהבם: Id eſt tot habuerunt idola, quot habuerunt mulieres, atque vxores diuerſarum nationum.

11 Gloria eorum, כבודם relatiuum cum antecedente, pro gloria Ephráim tanquam auis auolabit. Gloriam Ephráim vocat filios. q.d. filii Ephráim morituri ſunt quamprimum prodierint in lucem, aut abortient vxores, aut non retinebunt ſemen.

eorum à partu, & ab vtero, & à conceptu.
12 Quòd & ſi enutrierint filios ſuos, abſque liberis eos faciam in hominibus: ſed & væ eis, quũ receſſero ab eis.
13 Ephráim (vt vidi) Tyrꝰ erat fundata in pulchritudine: & Ephráim educet ad interfectorem filios ſuos.
D 14 Da eis Domine. quid dabis eis? da eis vuluam ſine liberis, & hubera arentia.
1.Reg.8.a.c 15 Omnes nequitiæ eorum ‖ in Galgal, quia ibi exoſos habui eos: ꝑpter malitiam adinuentionum eorum de domo mea eiiciã eos: non addã vt diligã eos, omnes principes eorũ recedẽtes.
16 Percuſſus eſt Ephráim, radix eorũ exiccata eſt, fructum nequaquam facient: quòd etſi genuerint, interficiã amantiſſima vteri eorum.
17 Abiiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum: & erũt vagi in nationibus. Cap. X.

1 Vitis frondoſa Iſrael, fructus adæquatus eſt ei: ſecundum multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria, iuxta hubertatem terræ ſuæ exhuberauit ſimulachris.
2 Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt: ipſe confringet ſimulachra eorum, depopulabitur aras eorum.
3 Quia nunc dicent, Non eſt Rex nobis: non enim timemus Dominum: & Rex quid faciet nobis?
B 4 Loquimini verba viſionis inutilis, & ferietis fœdus: & germinabit quaſi amaritudo iudiciũ ſuper ſulcos agri.
5 Vaceas Beth-áuen coluerunt habitatores Samariæ: quia luxit ſuper eũ populus eius, & ęditui eius ſuper eum exultauerunt in gloria eius, quia migrauit ab eo.
6 Siquidẽ & ipſe in Aſſur delatus eſt, munus Regi vltori: cõfuſio Ephráim capiet, & confundetur Iſrael in voluntate ſua.
7 Tranſire fecit Samaria Regem ſuũ quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ.
8 Et diſperdentur excelſa idoli, peccatum Iſrael: lappa & tribulus aſcendet ſuper aras eorũ: ‖ & dicẽt mõtibus, Operite nos: & collibꝰ, Cadite ſup nos.
C — Iudic.10.a.b, Eſa.2.d.19, Luc.23.d.30, Apoc.9.b.16

vtero, aut à conceptu.
12 Quòd ſi educauerint filios ſuos, orbabo eos ″vt nõ *ſint* homines:
quia etiam væ eis quum receſſero ab eis.
13 ″אEphráim *vidi* vt vidi צSór plantatam in habitaculo: & *tamen* אEphráim educturus eſt ″ad interfectorem filios ſuos.
14 Da eis Iehouáh. ″quid dabis? da eis ″vuluam orbantem: & vbera arentia.
15 ″Omnis malitia eorum *fuit* in Gilgál: quia ibi odio habui eos propter malitiam operum eorũ, è domo mea eiiciam eos: nõ addam vt diligam eos, omnes principes eorum deſertores.
16 Percuſſus eſt אEphráim, radix eorum aruit, fructum non faciẽt: etiam ſi genuerint, interficiam ″deſiderabilia vteri eorum.
17 ″Abiiciet eos Deus meus, quia non paruerunt ei, erúntque vagi ″inter Gentes.

Cap. X.

1 V″Itis vacua Iשſraאél, ″fructum ponet ſibi? ſecũdum multitudinem ″fructus ſui multiplicauit altaria: ″ſecundum bonitatẽ terræ ſuæ pulchras poſuerunt ſtatuas. Ingratitudo Iſraelis.
2 ″Diuiſit ſe cor eorum, *propterea* nunc deſolabuntur, ipſe cõfringet aras eorum, *&* vaſtabit ſtatuas eorum. Eius interitus.
3 ″Nunc enim dicturi ſunt, Non eſt Rex vobis: nõ enim timemus Iehouam: proinde Rex quid faceret vobis? Plagis non emẽdatur.
4 Loquuti ſunt verba *inter ſe* deierando ″mendaciter, ″feriendo pactum: propterea germinabit ″ſicut venenum iudiciũ in ſulcis agri.
5 ″Ad vitulas Beth-áuen pauebunt habitatores שSomerón, quia ″lugebit ″ſuper eũ populus eius, & ſacerdotes eius *qui* ſuper eo ″exultant, ″ob gloriam eius, quòd migratura ſit ab eo. Vitulus quẽ colebat, in Aſſyrios tranſlatus.
6 Etiam ipſe in Aשſſúr ducetur *in* munus Regi Iareb: ″pudorẽ אEphráim capiet, & pudore afficietur Iשſraאél ″à conſilio ſuo.
7 ″Succiſus eſt *in* שSomerõ Rex eiꝰ, ſicut ſpuma ĩ ſuperficie aquæ.
8 Diſperdentur quoque excelſa ″Auen, ″peccatum Iשſraאél: ſpina ″& tribulus ″aſcendet ſuper aras eorum: dicéntque montibus, Operite nos: & collibus, Cadite ſuper nos.

12 Vt non *ſint* hom. מארם .i. vt non cenſeantur inter homines, hoc eſt vt non perueniant ad ætatem virilem.
13 אEphráim, &c. אפרים וגו׳ Ephráim (vt vidi, vel video) *ſimilis eſt* Tyro plantatæ in amœnitate. Alii, Ephráim *fuit* ſicut vidi Tyrum plantatam in habitaculo pulcherrimo. id eſt, Vt Tyrus fuit vrbs florentiſſima & inexpugnabilis: ita Ephráim, id eſt decem tribus. Alii, Vidi Ephraim ſicut vidi Tyrũ. q.d. Ephráim, vt & Tyrus, propter idololatriã affligetur. Ad interfect. אל הורג .i. ad bellũ vbi ipſi occidentur.
14 Quid dabis? מה תתן quod daturus es. id eſt quod interminatus es te daturum illis. Vuluam orbantem: רחם משכיל Id eſt perde filios eius antequam edantur in lucem, aut poſtquam editi fuerint, præ lactis inopia in mammis.
15 Omnis malitia eo. כל רעתם Per omnem malitiam intellige duo illa mala quæ admiſerunt in Galgal, vbi Regem petierunt reiecto Domino: deinde coluerunt idola. 16 Deſiderabilia vteri e. : מחמדי בטנם .i. chariſſima pignora, hoc eſt natos.
17 Abiiciet eos ימאסם Repellet eos. Reiiciet. ſub. à ſe. Inter Gentes. : בגוים Intelligit illas à quibus expugnandi erant.

IN CAPVT X.

1 Vitis vacua גפן בוקק *Tanquam* vitis inanis. i. quæ caret ſucco, ſiue humido radicali. Fructum ponet ſibi? פרי ישוה לו ferétne ergo fructum? q.d. nequaquam. Fructus ſui לפריו .i. fructuum terræ ſuæ. iuxta (inquit) copiam & abundantiam annonæ, plura erexit altaria idolis. Secundũ boni. &c. כטוב לארצו וגו׳ Repetitio eſt aliis verbis. iuxta fœlicitatem [proſperitatem, atque vbertatem] terræ ſuæ concinnauerunt ſtatuas: vel elegantes, inſignes & affabrè factas poſuerunt ſtatuas ſimulachris & idolis.
2 Diuiſit ſe cor eorum חלק לבם Subduxit ſeſe animus eorum. ſub. à me. i. ipſi deſeruerunt me. Vide ſuprà cap. 5. b. 6
3 Nunc enim כי עתה Breui enim. quum ſcilicet punientur, dicent, Sumus perinde acſi Regem non haberemus: non enim poteſt nos eripere ab inimicis noſtris. 4 Mendaciter, שוא fruſtrà, *in* vanum. more ſcilicet eorum qui coniurant inter ſe. Feriendo pa. כרות ברית de relinquendo ſcilicet Domino. Sicut vene. כראש .i. tanquam herba venenata. Quidã vertunt abſynthiũ. Prædicit fore vt citò iudicẽtur à Domino. Cõparat autẽ iudiciũ illud herbæ venenatæ quæ citò creſcit in terra culta. q.d. Breui accepturi ſũt ſententiã ſuã à Domino: imò iam lata eſt ſententia. 5 Ad vit. לעגלות Propter vitulas. Fœminino genere dixit, & mox relatiuũ maſculinũ poſuit, quòd imagines careãt ſexu. Præterea numero plurali, quòd vitulus qui colebatur in Beth-el, eſſet præcipuus. Rurſum Beth-auen pro Beth-el, ignominiæ cauſa dixit. Verti etiam poſſet, Vitulis Beth-auen timebunt. Lugebit אבל Præt. Heb. pro fut. Super eum populus eius, עליו עמו propter eum populus eius. id eſt qui colit eum. Exultant, יגילו Fut. Heb. pro præſ. lætantur. lætari ſolent, vel ſolebant: quòd ſcilicet illi victimis oblatis veſcerentur. Ob gloriam eius, על כבודו Per gloriam intelligit cultum eius: vel hoc dicit quòd ille in fruſta diſcerpendus eſſet, & ita aliò transferendus.
6 Pudorẽ אEphráim capiet, בשנה אפרים יקח pudore Ephráim afficietur. quòd ſcilicet Deo ſuo priuabitur. A conſilio ſ. : מעצתו quod ſanè erat de conſtituendis vitulis, vt hac ratione impedirent profectionem in Ieruſalem: & ita magis confirmarent regnum ſuum.
7 Succiſus eſt נדמה Præt. Heb. pro fut. Excidetur. id eſt Rex Samariæ occidetur in ea. Deſcribitur pœna illorum idololatrarum: & propterea iuſtitia Dei commendatur. 8 Auen און Pro Beth-el (quã verſu 5. vocat Beth-auen) Auen dixit ad maiorem ignominiam. Peccatũ Iשſraאél: חטאת ישראל Appoſitiuè dictum. i. ad quæ peccauit Iſrael. Et tribulus, ודרדר & carduus. Aſcendet יעלה pro creſcet, Hebraiſmus.

A diebus Gibyáh'peccaſti Iשׂſraאél:ibi'ſteterunt,non apprehen- 9
det eos in Gibyáh prælium *ſuſceptum* contra filios iniquitatis.
'In deſiderio meo *eſt*,'& corripiam eos:congregabuntur enim ſu 10
per eos populi,'dum ligauerint ſeſe in duobus ſulcis ſuis.
אEphráim autem vitula aſſueta *&* diligens'triturare:& ego'tranſ 11
iui ſuper pulchrum collum eius:'imponā *ergo* ipſi אEphráim *iugum*,
arabit Iehudáh,confringet glebas ſibi Iayacób.
Dixíque,'Seminate vobis in iuſtitia,'metite iuxta miſericordiam, 12
'arate vobis arationem : nam tempus requirendi Iehouam donec
veniat,& doceat vos iuſtitiam.

Exitiū decē tribuum repetit.

ſed araſtis impietatem,*ideo* iniquitatem'metetis: comedetis fru- 13
ctū'mendacē,quia'fiſus es viæ tuæ,*&* multitudini fortium tuorū.
Propterea conſurget tumultus in populis tuis,& omnes muni- 14
tiones tuæ vaſtabūtur,ſicut vaſtauit'שׂSalmán Beth-Arbאél in die
belli,mater cum filiis'allidetur.
Sic'faciet vobis Beth-אél propter malitiam malitiæ veſtræ:'in 15
aurora ſuccidendo ſuccidetur Rex Iשׂſraאél.

Cap. XI.

Deus beneficia ſua erga Iraelē commemorat.

Q'Vum puer Iשׂſraאél *eſſet*, dilexi eum, & ex Mixſráim'vocaui 1
filium meum.
'Clamauerunt ad eos,'ſic abierunt à facie eorū, Beyalím 2
ſacrificauerunt,& ſculptilibus ſuffiuerunt.
Ego autem'ambulare feci pedibus ipſum אEphráim,*&*'portauit 3
eos in brachiis ſuis,& non agnouerunt quòd'ſanauerim eos.
'Funibus hominum'traxi eos, funibus charitatis: & fui eis'tan- 4
quam exaltantes iugum'in maxillis eorum ,'& declinare feci ad
eum cibum.

Ingrati populi captiuitas.

Non reuertetur *quidem* ad terram Mixſráim , ſed Aשׂſſúr ipſe erit 5
Rex eius:quoniam noluerunt conuerti *ad me*.
Et irruet gladius in vrbes eius, conſumétque villas eius propter 6
conſilia eorum.

9 Ex dieb⁹ Gabaa peccauit Iſrael,ibi
ſteterunt: non comprehendet eos in
Gabaa præliū ſuper filios iniquitatis.
10 Iuxta deſiderium meum corripiam
eos:congregabuntur ſuper eos popu-
li,quū corripientur propter duas ini-
quitates ſuas.
11 Ephráim vitula docta diligere tritu
ram:& ego tranſiui ſuper pulchritu-
dinem colli eius : aſcendam ſuper E-
phráim, arabit Iudas, confringet ſibi
ſulcos Iacob.
12 |Seminate vobis iuſtitiam,& meti- Ierem.4.a.3
te in ore miſericordiæ , innouate vo-
bis nouale:tempus autem requirendi
Dominum , quū venerit qui docebit
vos iuſtitiam.
13 Araſtis impietatem, iniquitatē meſ D
ſuiſtis, comediſtis frugem mendacii,
quia confiſus es in viis tuis, in multi-
tudine fortium tuorum.
14 Cōſurget tumultus in populo tuo,
& omnes munitiones tuę vaſtabūtur,
ſicut vaſtat⁹ eſt Salmana à domo eius
|qui vindicauit Baal in die prælii,ma- Iudic.8.c.11
tre ſuper filios alliſa.
15 Sic fecit vobis Beth-el à facie mali-
tiæ nequitiarum veſtrarum.

Cap. XI.

1 SIcut mane tranſit, pertrāſiit Rex
Iſrael, Quia puer Iſrael , & dilexi
eū:& |ex AEgypto vocaui filium meū. Matth.2.c.15
2 Vocauerunt eos, ſic abierūt à facie
eorum:Baalim immolabant,& ſimu-
lachris ſacrificabant.
3 Et ego quaſi nutritius Ephráim,
portabam eos in brachiis meis:& ne-
ſcierunt quòd curarem eos.
4 In funiculis Adam traham eos , in B
vinculis charitatis:& ero eis quaſi ex-
altans iugum ſuper maxillas eorum:
& declinaui ad eum vt veſceretur.
5 Nō reuertetur in terram AEgypti,
& Aſſur ipſe Rex eius : quoniam no-
luerunt conuerti.
6 Cœpit gladius in ciuitatibus eius,
& conſumet electos eius, & comedet
capita eorum.

9 Peccaſti חטאת peccator es. Steterunt, עמדו ſub.Iſraelitæ pugnaturi contra ciues,dicentes,Non,&c.Tranſit à ſecunda perſona in tertiam, O Iſraelitæ, à tempore quo commiſſum illud nefandum ſcelus vltus eſt Dominus in Gabaa (vide Iudicum cap.19. & 20) fuiſtis peccatores:ſimiles illis qui tum in bello contra Gabaonitas ceciderunt,præter ſpem ſuam tamen,qui dicerent ſe in eo bello,ab eis iuſtiſſimè ſuſcepto contra huiuſmodi facinoroſos,& ſceleſtos, non caſuros: & tamen ceciderunt plurimi iuſtè:nam Deus eſt iuſtus. Oſtendit iuſtitiam Dei in puniendo Iſraele,& eius longanimitatem.

10 In deſiderio meo *eſt*, באותי In votis habeo. Et corripiam eos: ואסרם & caſtigabo eos.i.& euadam voti compos. Dum ligauerint,&c. באסרם וגו' Id eſt quum contraxerint inter ſe affinitatem Iuda & Iſrael, & coniunxerint ſeſe. q.d. quum Iuda & Iſrael vnanimi conſenſu cœperint colere vitulos.Metaphora ſumpta à iuuencis quæ ſimul arant.

11 Triturare: לדוש ſub.potius quàm arare.eſt enim admodum pinguis.q.d. Olim Ephráim erat cōſtitutus in magna fœlicitate,pinguis & opulentus. Hic etiam accuſat Iſraelē idololatriæ. Tranſiui ſuper,&c. עברתי על טוב צוארה Ad verbū,tranſiui ſuper bonitatem colli eius.Hebraiſmus,pro conſideraui pulchritudinem colli eius,id eſt collum eius pingue & obeſum. Imponam ארכיב Ad verbum,vehere faciam,aut ferre.Hic obſcurè dicit Deus ſe diuiſiſſe regnum in duo,vt vtrunque ei ſeruiret. verùm contrà fecerunt.Imponam (inquit) ipſi Ephráim iugum Regum.i.decem tribuum:vtrunque regnum ſuo fungetur officio in mihi ſeruiendo.

12 Seminate זרעו Sub.Et dixi illis,Seminate,&c.& tamen non paruiſtis.Seminare in iuſtitia,eſt dare operam bonis & iuſtis operibus. Metite iuxta miſericor. קצרו לפי חסד metite in miſericordia.Imperat.Heb.pro fut.q.d. & reportabitis mercedem ampliſſimam quam Deus ſua miſericordia dabit vobis. Arate vobis arat. נירו לכם ניר Doctus inter Hebræos dicit hoc loco, Arare pro cogitare poni parabolicè:acſi dicat,cogitate vobis cogitationem,vt mox verſu 13, Araſtis impietatē.Exhortatio eſſe videtur ad præparationem cordis ob aduentum Chriſti. 13 Metetis: קצרתם Præt.Heb.pro fut.vt & mox.i.metetis mercedem iniquitatis. Mendacem, כחש Ad verbum,mendacii. Fiſus es בטחת Mutatio perſonæ & numeri.

14 שׂSalmán שלמן Sunt qui de Salmanaſare intelligunt:is enim primo anno Oſee irruit, & Beth-arbeel trans Iordanem vaſtauit crudeliſſimé.Citat ergo domeſticum & recens exemplum.De Arbel,1.Mach.9.a.2.Alii dicunt hanc hiſtoriam non extare:erat tamen tunc omnibus nota. Allidetur. רוטשה: Præt.Heb.pro fut. In aurora בשחר Id

15 Faciet עשה Præt.Heb.pro fut.id eſt eorundem vobis erit author Beth-el in qua coluiſtis vnum ex vitulis. eſt initio regni Oſee filii Ela.

IN CAPVT XI.

1 Quum puer Iשׂſraאél כי נער ישראל Id eſt Quum adhuc ageret in AEgypto. Vocaui קראתי præ aliis populis ſcilicet, vt eſſet mihi vice filii. Hunc locum citat Matthæus cap.2.c.15 de Chriſto: illic vide interpretationem in noua Gloſſa ordinaria à nobis impreſſa A N. M. D. LIII. 2 Clamauerunt קראו ſub.Prophetæ miſſi à me,vt ſubinde ad reſipiſcentiam inuitarent. Sic abierunt בן הלכו Hebraiſmus,vt illi clamabant,ita iſti obuertebant illis terga.

3 Ambulare fe.pe. הרגלתי Doctus inter Hebræos exponit,Quia cōparauit ipſum puero,vſus eſt hoc verbo:acſi dicat,ſicut puerū aſſuefaciunt & docent ambulare ſenſim ac pedetentim ſine fatigatione,ſic quando eduxi eos ex AEgypto per profectiones,ſine vlla itineris moleſtia deduxi eos. Portauit eos קחם tulit eos.ſub.Moſes.i.ſubleuauit eos laſſos in itinere quantū potuit. Sanauerim eos. : רפאתים.i. eduxerim eos è ſeruitute,laboribus,& moleſtiis. 4 Funibus ho. בחבלי אדם .i.humanis,nō quibus trahi ſolent boues,ac deduci. Traxi eos, אמשכם Seipſū exponit mox quū dicit,funibus charitatis.q.d.clemētiſſimè eduxi eos ex AEgypto per deſertū in Terrā ſanctā. In maxillis eorum, על Fut.Heb.pro præt. Tanquam exalt. כמרימי .i.vt qui detrahunt iugum à collo & pectore in caput ipſum. לחיהם nempe boum. Et declinare,&c. ואט אליו אוכיל: Hebraiſmus,refocillaui populum hunc in deſerto quum eſſet feſſus.

7 Et populus meus pendebit ad reditum meum: iugum autem imponetur eis ſimul, quod non auferetur.

Geneſ.19.e.24. Amos 4.d.11

C 8 Quomodo dabo te Ephráim, protegam te Iſrael? quomodo dabo te ſicut Adama, ponam te vt Seboim? cõuerſum eſt in me cor meum, pariter conturbata eſt pœnitudo mea.

9 Non faciam furorem iræ meæ: non conuertam vt diſperdam Ephráim: quoniam Deus ego, & non homo: in medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem.

D 10 Poſt Dominum ambulabunt, quaſi leo rugiet: quia ipſe rugiet, & formidabunt filii Maris.

11 Et auolabunt quaſi auis ex AEgypto, & quaſi colũba de terra Aſſyriorũ, & collocabo eos in domibus ſuis, dicit Dominus.

12 Circũdedit me in negatione Ephrãi, & in dolo domus Iſrael: Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo, & cum Sanctis fidelis.

Cap. XII.

1 EPhráim paſcit ventũ & ſequitur æſtum: tota die mẽdacium & vaſtitatem multiplicat: & fœdus cũ Aſſyriis iniit, & oleũ in AEgyptũ ferebat.

2 Iudicium ergo Domini cum Iuda, & viſitatio ſup Iacob: iuxta vias eius, & iuxta adinuẽtiones eius reddet ei.

Gene.25.d.25 Geneſ.32.f.24.

3 In vtero ſupplantauit fratrem ſuũ: & in fortitudine ſua directus eſt cum Angelo:

B 4 Et inualuit ad Angelum, & confortatus eſt: fleuit, & rogauit eũ: in Bethel iuenit eũ, & ibi loquut⁹ eſt nobiſcũ.

5 Et Dominus Deus exercituũ, Dominus memoriale eius.

6 Et tu ad Deum tuum conuerteris: miſericordiam & iudicium cuſtodi, & ſpera in Deo tuo ſemper

7 Populus autem meus ″ſuſpẽſus erit *animo* propter rebellionẽ *ſuam*, Eiuſdem liberatio.
in me: ″& *quanuis* ad excelſum inuitarint eum *Prophetæ*, nemo tamen
exaltauit *Deum*.
8 ″Quomodo dedam te אEphráim *hoſtibus*, tradam te ″Iשׂraאél! quo-
modo ponam te ſicut Admáh, ponã te ſicut צSeboאím! ″inuerſum
eſt in me cor meum, pariter ″incaluerunt pœnitudines meæ.
9 ″Non faciam ſecundum iram furoris mei, nõ reuertar ad diſper-
dendum אEphráim, quoniam ″Deus ſum, ″& non vir: ″in medio tui
Sanctus, neque ingrediar ciuitatem.
10 Poſt Iehouam ambulabũt *qui* veluti leo rugiet: ipſe enim rugiet
″& pauebunt filii ab Occidente.
11 ″Pauebunt vt aues ex Miצráim, & veluti columba ex terra Aשׂ-
ſúr, collocabóque eos in domibus ſuis, dixit Iehouáh.
12 ″Circũdederũt me mẽdacio, אEphráim, & dolo domus Iשׂraאél:
Iehudáh autem adhuc ″dominatur cũ Deo, ″& cũ Sanctis fidelis eſt.

Cap. XII.

1 EPhráim ″paſcit ventum, & perſequitur Eurum, mendacium ″& Vanã Iſraelis fiduciã deſcribit.
vaſtitatem multiplicat, & fœdus cum Aשׂſúr percuſſerũt, & o-
leum in Miצráim ″deportatur.
2 ″Diſceptatio autẽ ipſi Iehouæ cũ Iehudáh, ″& vt viſitet Iaעacób
iuxta vias eius, iuxta opera eius reddet ei.
3 In vtero ″ſupplantauit fratrem ſuum, & fortitudine ſua ″præua- Exemplũ Iacob proponit vt conuertantur.
luit Angelo:
4 Præualuit inquam Angelo, & ſuperior fuit, ″fleuit, & rogauit eũ:
in Beth-אél ″inuenit eum, & ibi ″loquutus eſt ″nobiſcum.
5 Iehouáh autem *eſt* Deus exercituum, Iehouáh ″memoriale eius.
6 Tu ergo ad Deum tuum reuertere, miſericordiam ″& iudicium
cuſtodi, ″& fide Deo tuo ſemper.

7 Suſpenſus erit תלואים Ad verbũ, ſuſpenſi erũt *animis* propter rebellionẽ meã. Affixum in משובתי, pro למשובה כי, rebellionẽ cõtra me.
.i.ſemper ſibi timebit, neque vnquam erit animo ſecuro, quòd rebellarit contra me. Et *quanuis* ad, &c. ואל־על וגו׳ Ad verbum, Et ad Al-
tiſſimum vocabunt eum, pariter non exaltabit. Futura pro præteritis, aut præſentibus. q.d. Prophetæ increpant eos, & vocant vt conuertan-
tur ad Deum Excelſum: at ne vnus quidem ex illis omnibus reperitur qui Deum exaltet laudibus. vel qui exaltet, ſub. caput, ſiue aures, vt ſci
licet auſcultet Prophetis. 8 Quomodo איך Inducit Deum loquentem more eorum qui inuiti puniunt: acſi dicat, Non ſine ani-
mi dolore, neque lubens hoc ſum facturus. Inuitat autem eos hoc modo ad pœnitentiam. IשׂraאÉl! ישראל Repetitio eſt: nã Ephráim
& Iſrael pro decem tribubus ponuntur. Inuerſum eſt, &c. נהפך עלי לבי .i.ſum animo conturbato, ac perturbato. Alii, conuerſum eſt,
&c. i. ducor pœnitentia. Incaluerunt pœn.m. נכמרו ניחומי : commotæ ſunt pœnitudines meæ. i. paratus ſum mutare ſententiam, pœni-
tet me ſuper malo quod cogitaui facere eis. Ita doctus inter Hebræos. Seipſum declarat verſu ſequenti, Non faciam, &c.
9 Non faciam, &c. לא אעשה וגו׳ .i. non affligam eos pro ratione iræ meæ. q.d. non puniam eos pro ratione delictorum ſuorum quibus
prouocauerunt me ad iram. Deus ſum, אל אנוכי qui ſcilicet continere poſſum iram meam. ſolent enim homines ſæuire in alios pro
quãtitate & qualitate iræ ſuæ. Et non vir: ולא־איש ſub. vt mẽtiar, vel vt me pœniteat. In medio, &c. בקרבך קדוש .i. inter vos ego
Deus qui ſum ſanctiſſimus, habito, non ingrediar ciuitatem aliam quàm Ieruſalem. vel, non ingrediar ciuitatem, vt eam perdam.
10 Et pauebunt ויחרדו & formidabunt. Alii, & properabunt. Prophetia de Chriſto.
11 Pauebunt יחרדו Properabunt. i. celeriter venient, ſiue recipient ſeſe ad eum inſtar volucris celeriter volantis, & inſtar columbæ ci-
tò redeuntis ad pullos ſuos. Per AEgyptum & Aſſyriam intelligit omnes alias regiones.
12 Circundederunt, &c. סבבוני וגו׳ ſub. hactenus. Ego (inquit) habitabam inter Iſraelem & Ephráim, & tamẽ pleni ſunt ſceleribus. Nam
& hoc poteſt referri ad mores præter idololatriam. q.d. Dicunt ſe colere Deum, ſed mentiuntur: ſimul enim vitulos colunt, & eos quidem
in honorem mei. Dominatur cum Deo, רד עם־אל dominium agit cum Deo. i. adhuc veram Dei religionem retinet, & Deo adhæret.
Seipſum mox declarat. Et cum Sanctis fidelis eſt. ועם־קדושים נאמן : .i. cum Deo ipſo ſanctiſſimo. Doctus inter Hebræos annotat hîc
repetitionem eſſe eiuſdem ſententiæ diuerſis verbis, & קדושים eſſe loco אל. & numero plurali dici, vt Ioſue 24.c.19, אלהים קדושים הוא Dii ſan
cti ipſe. & dictionem Fidelis eſt, ad Iehudam referri, acſi dicat quòd Iehudáh fidelis eſt cum Deo & cum ſanctis. i. cum ipſo Deo, qui eſt ſan-
ctus ſanctorum, retinendo cultum eius. Quidam ex illis, refert נאמן ad Deum, ſic, cum ſanctis fideli. hoc eſt Deo qui eſt fidelis.

IN CAPVT XII.

1 Paſcit ventum, &c. רועה רוח וגו׳ .i. perdit operam ſuam dum colit ſimulachra & idola. Doctus inter Hebræos ſic ait, Ephráim colens
vitulos ſimilis eſt aperienti os ſuum vento, & paſcenti illum, ex quo non viuit: & ſequenti Subſolanum, ſiue Eurum, vehementiſſimum & ho
mines lædentem: nã tantũ abeſt vt inde cõmodum reportet, vt potius maximũ damnũ ex eo cultu ſibi cõtrahat. Et vaſtitatẽ mult. ושוד
ירבה Fut. Heb. pro præſ. i. multiplicat idola quæ ſunt cauſa vaſtationis prouinciarũ. Deportatur. יובל : ſub. à Terra ſancta, vbi eſt opti-
mũ oleũ. Fut. Heb. pro præſ. 2 Diſceptatio a. וריב Vide ſuprà, cap. 1. a. 1. Et vt viſitet Iaעa. ולפקוד על־יעקב Hebraiſmus, pro, & cũ
Iaacob vt viſitet eũ. i. puniat pro ratione ſcelerum. q.d. vtrunque regnum peccauit contra Deum. Hîc quodammodo prædicitur transmigra-
tio duarum tribuum, & decem. 3 Supplantauit fra. ſ. עקב את־אחיו apprehendit [arripuit] calcaneũ fratris ſui. His Dominus oſtende-
bat fore, vt Iaacob vinceret fratrem opibus. Taxat autem ingratitudinem Iſraelis, commemorãdo ſua in illum beneficia. Præualuit An-
gelo. שרה את־אלהים : dominatus eſt Deo. id eſt Angelo. Seipſum ſequenti verſu exponit.
4 Fleuit, בכה ſub. Angelus. i. quaſi fleuit, & ſuppliciter rogauit ipſum Iaacobũ, vt ſe fineret abire. Alii referunt ad ipſum Iaacob, quòd
fleuerit, & rogauerit Angelum. Vide Gene. 32. f. 26. g. 28. Inuenit eũ, ימצאנו ſub. Angelus ipſum Iaacob. Fut. Heb. pro præt. Loqu-
tus eſt ידבר ſub. Angelus. Fut. Heb. pro præt. Nobiſcum. עמנו : .i. mecum, & cum Amos, vt ſcilicet prædicatione noſtra inuitaremus
populum Iſraeliticum ad pœnitentiam. Verba ſunt Prophetæ. 5 Memoriale eius. זכרו : .i. Iehouáh eſt nomen eius perpetuum.
6 Et iudicium ומשפט & iuſtitiam. i. eſto miſericors in proximum, & illi redde quæ ſua ſunt. Et fide, &c. וקוה וגו׳ & ſpera in Deo
tuo iugiter. vel, omnem ſpem & fiduciam colloca in Deo tuo.

Iniquitatẽ eorũ damnat.

Inſtar mercatoris in cui⁹ manu ſtatera doloſa, opprimere dilexit. 7
Atque אEphráim, Profectò ditatus ſum, inueni diuitias mihi: 8
in omnibus laboribus meis non inuenient in me iniquitatem &
peccatum.

Pacẽ promittit.

Ego autem Iehouáh Deus tuus è terra Mixſráim, adhuc habita- 9
re faciam te in tabernaculis ſecundum dies feſtiuitatis.

Idololatriã Galaad & Galgal carpit.

Et loquutus ſum ad Prophetas, & ego viſionem multiplicaui, & 10
per manum Prophetarum propoſui ſimilitudines.
Nónne Gilyád *incæpit* iniquitatem? profectò vanitas fuerunt: in 11
Gilgál boues immolauerũt: etiam altaria eorum *fuerunt* ſicut acer-
ui *lapidum* in ſulcis agrorum.

Beneficia in Iacob collata.

Fugit autem Iayacób *in* regionẽ Arám, & ſeruiuit Iwſraél pro- 12
pter vxorem *unam*, & propter vxorem *alteram* cuſtodiuit *greges*.
Et per Prophetam aſcendere fecit Iehouáh Iwſraélem ex Mixſ- 13
ráim, per Prophetam quoque cuſtoditus eſt.

Impietatẽ eorũ repetit & pœnã.

Sed iraſci fecit *Deum* amaritudinibus, ideo ſanguis eius ſuper eum 14
diffundetur, & opprobrium eius reddet ei Dominus ſuus.

Cap. XIII.

Abominationes Iſraelis oſtẽdit.

QVũ loqueretur Ephráim, tremor *erat*, extulit *caput ſuum* in Iwſ- 1
raél: ſed deliquit in Bayal, & mortuus eſt.
Nunc verò addiderunt vt peccarent, feceruntque ſibi conflatile 2
ex argẽto ſuo iuxta intelligentiam ſuam, *&* idôla, opus artificum
totus ipſe *uitulus*: de eis ipſi *ſacerdotes* dicũt, Immolatores hominum
vitulos oſculentur.
Idcirco erũt veluti nubes matutina, & ſicut ros matutinus abi- 3
ens, ſicut gluma *quæ* turbine propellitur ab area, & ſicut fumus qui
egreditur de feneſtra.

Exitium minatur ob ingratitudinem.

Ego autem ſum Iehouáh Deus tuus è terra Mixſráim, & deum 4
præter me neſcies, neque ſeruator *erit tibi* præter me.
Ego noui te in deſerto, in terra ſitibunda. 5
Iuxta paſcua ſua ſaturati ſunt, ſaturati ſunt *inquam*, & eleuatum 6
eſt cor eorum, idcirco obliti ſunt mei.
Fui itaque eis tanquam leo, ſicut pardus iuxta viam tritam. 7

Chanaan in manu eius ſtatera dolo- 7
ſa, calumniam dilexit.
Et dixit Ephráim, Veruntamen di- 8
ues effectus ſum, inueni idolum mihi, C
omnes labores mei non inueniẽt mi-
hi iniquitatem quam peccaui.
Et ego Dominus Deus tuus ex ter- 9
ra AEgypti, adhuc ſedere te faciam in
tabernaculis, ſicut in diebus feſtiuita-
tis.
Et loquutus ſum ſuper Prophetas, 10
& ego viſionẽ multiplicaui, & in ma-
nu Prophetarum aſſimilatus ſum.
Si in Galaad idolum, ergo fruſtrà e- D 11
rãt in Galgal bobus immolãtes: nam
& altaria eorum quaſi acerui ſuper ſu-
lcos agri.
Fugit Iacob in regionem Syriæ, & Geneſ.28.a.
ſeruiuit Iſrael in vxorem, & in vxorẽ 12
ſeruauit. Sub. greges. Exod.14.e.
In Propheta autem eduxit Domi- 13
nus Iſrael de AEgypto, & in Prophe-
ta ſeruatus eſt.
Ad iracundiam me prouocauit E- 14
phráim in amaritudinibus ſuis, & ſan-
guis eius ſuper eum veniet, & oppro-
brium eius reſtituet ei Domin⁹ ſuus.

Cap. XIII.

LOquente Ephráim, horror inuaſit 1
Iſrael, & deliquit in Baal, & mor-
tuus eſt.
Et nunc addiderunt ad peccandum, 2
feceruntque ſibi cõflatile de argento
ſuo quaſi ſimilitudinem idolorum, fa-
ctura artificum totum eſt. his ipſi di-
cunt, Immolate homines vitulos ado-
rantes.
Idcirco erunt quaſi nubes matuti- 3
na, & ſicut ros matutinus præteriens,
ſicut puluis turbine raptus ex area, &
ſicut fumus de fumario.
Ego autem Dominus Deus tuus Eſa.43.b. 4
ex terra AEgypti: & deum abſque me B
neſcies, & ſaluator nõ eſt præter me.
Ego cognoui te in deſerto, in terra 5
ſolitudinis.
Iuxta paſcua ſua adimpleti ſunt, & 6
ſaturati ſunt: & eleuauerũt cor ſuum,
& obliti ſunt mei.
Et ego ero eis quaſi leæna, ſicut par- 7
dus in via Aſſyriorum.

7 *Inſtar* mercatoris כנען Mercator *eſt*. 8 Diuitias און fortitudinem. Laboribus meis יגיעי Id eſt opibus labore meo partis. Non inuenient לא ימצאו ſub. qui ſcrutabuntur opera mea.
9 E terra Mixſráim, מארץ מצרים ſub. à tempore quo eduxi te è terra AEgypti. Secundum dies feſtiuitatis. : כימי מועד ſicut in tempore ſolennitatis. Tempus liberationis ex AEgypto vocat dies ſolennitatis. q.d. ſicut feci tempore quo eduxi te de terra AEgypti. Quidam referunt hæc ad futuram captiuitatem. q.d. oblitus liberationis ex AEgypto, faciam te reminiſci non præteritæ liberationis, ſed venturæ. nam te in captiuitatem abducam, ex qua te retraham, & liberabo, vnde memor eris, & feſtum tabernaculorum reſtitues in memoriam libertatis liberationis venturæ. prædicit & captiuitatem & liberationem.
10 Et loquutus ſum, &c. ודברתי וגו' Quidam per futurum, Et loquar cum Prophetis ipſis, viſioneſque ego multiplicabo, & per manum Prophetarum proponam ſimilitudines. ſub. tibi, inuitando te ſcilicet ad pœnitentiam, & multa bona tibi promittendo.
11 Nonne Gilyád, &c. אם גלעד און Annon *in* Galaad iniquitas? q.d. propter peccata ſua aliò demigrarunt. vel, demigrabunt.
12 *In* regionem שדה Ad verbum, *in* agrum. Cuſtodiuit : שמר ſub. greges Laban, & tamen euexi eum ad tantam dignitatem. q.d. Videte quantum beneficii contulerim in Patrem veſtrum Iaacob.
13 Et per Prophetam ובנביא ſub. Moſen. Cuſtoditus eſt. : נשמר ſub. in deſerto, & tamen ingratus fuit.
14 Amaritudinibus, תמרורים Id eſt ira amariſſima. Alii, excelſis. id eſt altaribus quæ extruxerat in honorem deorum. Ideo ſanguis eius, &c. ודמיו עליו וגו' ideo ſanguis eius ſuper eum requieſcet. vel, ſanguinem eius ſuper eum requieſcere faciet. id eſt, ſumet de illo pœnas propter ſanguinem innocentem ab illo effuſum. Et opprobrium eius וחרפתו Id eſt, quo affecit Dominum relinquendo illum, & ſequendo idola.

IN CAPVT XIII.

1 Tremor רתת ſub. erat audientibus. i. quando colebat Dominum, imperabat omnibus, & omnes qui audiebant tremebant. Extulit *caput ſuum* נשא Hebraiſmus, obtinuit Regiam dignitatem. primus enim Rex Iſraelis fuit ex tribu Ephráim. Quidam vertunt, ſublimis erat in Iſrael. i. inter omnes Iſraelitas. 2 Opus artificum totus ipſe מעשה חרשים כולה opus artificũ *eſt* totum hoc. Immolatores hom. זובחי אדם Immolantes homines. i. filios ſuos. ſub. vitulis. non erat cultus eorum perfectus niſi prius vitulos oſcularentur. Alii vertunt, De eis *uitulis* dicunt ſacrificantes homines [.i. ſacrificuli] Vitulos. &c.
3 Veluti nubes mat. כענן בקר quæ ſcilicet cito abit, & euaneſcit orto ſole. *Quæ* turbine propell. יסוער quæ exturbatur. eiicitur. De feneſtra. : מארובה de fumario. 4 E terra Mixſráim, מארץ מצרים Vt præcedenti capite, verſu 9. Et deũ, &c. ואלהים וגו deum itaque alium à me non agnoſces, & ſeruator *alius* nullus *erit tibi* præter me. i. nullum reputabis ſeruatorem præter me.
5 Noui te ידעתיך Agnoui te .i. paui, vt ſequẽti verſu dicit. Vide Amos 3.a.2. Sitibunda. : תלאובות Ad verbũ, ſiccitatum. i. ſiticuloſa & arida. acſi dicat, in horrẽda ſolitudine in qua nullus erat cibus, in qua tamẽ foui & alui te. 6 Iuxta paſcua ſua כמרעיתם Poſtquam (inquit) peruenerunt in terram illam fluentẽ lacte & melle, hoc eſt in qua erat copia omnium bonorũ, nimia ſaturitate cœperunt ſuperbire.
7 Tritã. : אשור cõculcatã. à radice אשר. Alii à radice שור, vertũt, inſidiatus ſũ. vt ſit fut. pro præt. Alii, paratus. vel, accinctus, ſub. ad prædã.

C 1.Reg.8.a.5 D 1.Cor.15.g.55 hebr.2.d.14 Ezech.19.d.12

8 Occurram eis quaſi vrſa raptis catulis,&dirũpam interiora iecoris eorum, & conſumam eos ibi quaſi leo, beſtia agri ſcindet eos.
9 Perditio tua Iſrael: tãtummodo in me auxilium tuum.
10 Vbi eſt Rex tuus? maximè nunc ſaluet te in omnibus vrbibus tuis: & iudices tui, ‖de quibus dixiſti, Da mihi Regem & principes.
11 Dabo tibi Regem in furore meo, & auferam in indignatione mea.
12 Colligata eſt iniquitas Ephráim, abſconditum peccatum eius.
13 Dolores parturientis venient ei: ipſe filius non ſapiens, nunc enim nõ ſtabit in contritione filiorum.
14 De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ‖ero mors tua ô mors, morſus tuus ero inferne, conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis.
15 Quia ipſe inter fratres diuidet, ‖adducet vrentem ventum Dominus de deſerto aſcendentem: & ſiccabit venas eius, & deſolabit fontem eius, & ipſe diripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis.

Cap. XIIII.

1 PEreat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuũ: in gladio pereant, paruuli eorum elidantur, & fœtæ eius diſcidantur.
2 Conuertere Iſrael ad Dominũ Deũ tuum: quoniam corruiſti in iniquitate tua.
3 Tollite vobiſcum verba, & conuertimini ad Dominum: & dicite ei, Omnem aufer iniquitatem, & accipe bonum: & reddemus vitulos labiorũ B noſtrorum.
4 Aſſur non ſaluabit nos, ſuper equũ non aſcendemus: nec dicemus vltrà, Dii noſtri, opera manuum noſtrarũ: quia eius qui in te eſt, miſereberis pupilli.
5 Sanabo contritiones eorum, diligã eos ſpontanee: quia auerſus eſt furor meus ab eis.
C 6 Ero quaſi ros Iſraeli, germinabit ſicut lilium: & erumpet radix eius vt Libani.

'Occurram eis tanquam vrſus orbatus, & dirumpam 'clauſuram
cordis eorũ, & cõſumã eos ibi veluti leo, beſtia agri diſcindet eos.
'Perdidit te, Iשׂraאél: ſed in me auxilium tuum.
Ero *in perpetuum, ſed* Rex tuus "nunc ſeruet te 'in omnibus vrbibus Auxiliũ à Deo.
tuis, & iudices tui "de quibus dixiſti, 'Da mihi Regem & principes. Rex.
Dedi *quidem* tibi Regem in furore meo, & abſtuli *eum* in ira mea.
"Ligata eſt *apud me* iniquitas אEphráim, 'reconditum eſt peccatum eius.
Dolores parturientis venient ei, ipſe 'filius non ſapiens, alioqui
tempore *paruo* ſtetiſſet in vulua filiorum.
E poteſtate inferorum redimam eos, à morte redimam eos: ero "mors tua ô mors, ero "morſus tuus inferne: "pœnitudo abſcondetur ab oculis meis. Victoria mortis & inferni per Chriſtum.
'Quia ipſe inter fratres creſcet: veniet Auſter 'ventus Iehouæ è
deſerto aſcendens, '& ſiccabit venam eius, ſiccabitúrque fons eius:
"ipſe diripiet theſaurum "omnium vaſorum expetibilium.

Cap. XIIII.

DEſolabitur שׂSomerón, quia rebellauit in Deũ ſuũ, gladio cadẽt *ciues eius*, paruuli eorũ "allidẽtur, '& fœtæ eius diſcindẽtur. Samariæ interitus.
Reuertere Iשׂraאél ad Iehouam Deum tuum, quoniam corruiſti per iniquitatem tuam. Ad reſipiſcentiã vocat.
'Tollite vobiſcum verba, & conuertimini ad Iehouam, & dicite ei, Omnem "aufer iniquitatem, & accipe 'bonum, & reddemus Vituli labiorũ.
'vitulos labiorum noſtrorum.
Aשׂשׂúr non liberabit nos, '& ſuper equum non aſcendemus: neque dicemus vltrà, Dii noſtri, operi manuum noſtrarum: quia per
te miſericordiam conſequetur "pupillus.
'Sanabo rebellionem eorum, diligam eos 'ſpontanee: quia 'auerſus eſt furor meus ab eo.
Ero tanquam ros Iשׂraאél, germinabit tanquam lilium, '& pertingent radices eius, "veluti Lebanón. Miſericordiam promittit Dominus.

8 Occurram eis אפגשם Futura, quæ alii per præteritum vertunt, Occurri, diſcerpſi, conſumpſi, vel comedi, & diſcidit vel diſcerpſit eos.
Clauſuram cordis eorum, סגור לבם clauſtrum cordis eorum. ſolet enim vrſus diſcerpere vſque ad cor ipſum.
9 Perdidit te שחתך id eſt, Vitulus quem coluiſti fuit cauſa perditionis tuæ: alioqui in me etat auxilium tuum. hoc eſt, niſi hoc obſtitiſſet, ego tuliſſem tibi opem. Quidam vertunt, Perditio tua. ſub. fuit vitulus.
10 Nunc ſeruet te אפוא ויושיעך vbinam eſt, vt ferat tibi opem, &c. q.d. non extat. In omnibus vrbibus t. בכל־עריך ſub. iam obſeſſis ab hoſtibus. De quibus dixiſti, אשר אמרת q.d. quos conſtituiſti de ſententia tua, non pro voluntate mea.
12 Ligata eſt צרור Colligata eſt. id eſt quaſi in crumena & loculis aſſeruata. q.d. maximè memor ſum iniquitatis Ephraim. Reconditum צפונה reſeruatum. q.d. futurus ſum memor.
13 Filius non ſapiens, &c. בן לא חכם וגו׳ fœtus ſtolidus, alioqui tempore [paruo, id eſt momento] ſtetiſſet in confractione fœtuũ. Fœtum ſtolidum vocat qui non ſtatim conatur eximere ſe anguſtiis maternis, egredi & prodire in lucem, ſed diu moratur illic, vbi confringitur ac conteritur. Per confractionem, intelligit anguſtiam vteri materni: ab effectu, quòd illic fœtus confringantur. q.d. grauiſſimas de eo ſumam pœnas: & tamen non reſipiſcet: nam eſt tanquam fœtus inſipiens, qui non conatur ſtatim egredi ex anguſtiis vteri materni.
14 Mors tua דבריך peſtis tua. i. tibi vice peſtis: hoc eſt interimam te. Morſus tuus קטבך exciſio tua. vel, pernicies tua. i. excidam te, & perimam. Pœnitudo, &c. נוחם יסתר מעיני : pœnitentia abſcondetur ab oculis meis. i. non veniet in conſpectum: hoc eſt, nõ mutabo ſententiam meam pœnitentia ductus: nam hoc fiet citra vllum dubium.
15 Quia ipſe inter fratres creſcet: כי הוא בין אחים יפריא Certè inter fratres multiplicabitur. De Chriſto loquitur qui multos fratres ad ſe adducturus erat. Ventus Iehouæ רוח יהוה Id eſt ventus vehementiſſimus. Et ſiccabit venam eius, ויבוש מקורו & areſcet vena [vel fons] eius. ſub. deſerti. Ipſe הוא ſcilicet ventus. Omnium vaſorum expet. : כל־כלי חמדה omnis ſupellectilis deſiderabilis. vel, expetibilis. i. perdet omnia pretioſa huius mundi.

IN CAPVT XIIII.

1 Allidentur, ירוטשו ſub. ſaxis, parieti, aut muro, à militibus. Et fœtæ eius. והריותיו & prægnantes eius. pro eorum. id eſt ſciſſo ventre earum extrahetur fœtus. Hæc pertinent ad crudelitatem hoſtium.
3 Tollite vobiſcum verba, קחו עמכם דברים Hebraiſmus, Precemini Deum. Aufer תשא Fut. Heb. auferes, pro aufer. id eſt condona nobis omnia peccata noſtra. Bonum, טוב ſub. verbum. id eſt bona verba noſtra: hoc eſt ſuſcipe veram confeſſionem peccatorum noſtrorum. vel, bonum, animum, aut cor. id eſt pœnitentiam noſtram, aut precationem quam facimus ex animo. Vitulos labiorum noſtrorum. : פרים שפתינו Hebraiſmus, Loco vitulorum, ſiue iuuencorum, ſacrificabimus, ſiue offeremus tibi precationes & laudes, gratiarúmve actiones. 4 *Et ſuper equum* על־סוס Singul. pro plur. id eſt poſthac non ſperabimus in Aſſyriis, nec in equis.
Pupillus. : יתום Homines infirmiſſimæ ſortis intelligit.
5 Sanabo rebellionẽ e. ארפא משובתם Curabo defectionem eorũ. i. condonabo eis. Si ita (inquit Propheta) fecerint vt modo monui, ita tibi dicturus eſt Dominus, Curabo, &c. ne igitur deſperet peccator. Spontanee: נדבה vltró. vel, libera animi voluntate. non coactus.
Auerſus eſt שב Præt. pro fut. auertetur. 6 Et pertingent ויך ſub. huc illuc. id eſt ſeſe latè diffundent radices eius. Veluti Lebanon. : כלבנון veluti *radices arborum* Libani.

'Ibunt rami eius, & erit tanquam *gloria* oleæ gloria eius, & odor 7
ei tanquam *odor* Lebanón.
'Reuertentur ſedentes in vmbra eius, 'viuificabunt ſeipſos *ut* tri 8
ticum, & germinabunt tanquam vitis, odor eius ſicut *odor* vini
Lebanón.
אEphráim *tunc dicet*, Quid mihi vltrà cum idolis? ego exaudiam, 9
& reſpiciam eum, ego *ero ei* 'vt abies virens, ex me fructus tuus in-
uentus eſt.
Quis ſapiens, '& intelliget iſta? intelligens, & ſciet ea? quia rectæ 10
viæ Iehouæ, & iuſti 'ambulabunt in eis: præuaricatores verò cor-
ruent in eis.

7 Ibunt rami eius, & erit quaſi oliua gloria eius: & odor eius vt Libani.
8 Conuertentur ſedentes in vmbra eius: viuent tritico, & germinabunt quaſi vinea: memoriale eius ſicut vinum Libani. D
9 Ephráim, Quid mihi vltrà idola? ego exaudiam, & dirigam eum ego vt abietem virentem: ex me fructus tuus inuentus eſt.
10 Quis ſapiens, & intelliget iſta? intelligens, & ſciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iuſti ambulabunt in eis: præuaricatores verò corruent in eis.

7 Ibunt ילכו Promouebunt. Propagabuut ſeſe. Excurrent. id eſt Creſcent, ac diffundent ſeſe. 8 Reuertentur ישובו ſub. in terram ſuam. Alii, Conquieſcent. i. otio fruentur. Viuificabunt ſeip. *ut* triticum יחיו דגן ſub. viuificas hominem. i. reuiuiſcent. 9 Vt abies virens, כברוש רענן q.d. nunquam illi deero, omnia neceſſaria illi ſuppeditabo. Abies ſemper virer: & quia non fert fructum, ideo addit, Et fructus tuus, quo ſcilicet indigebis, erit ex me. Per fructum omnia neceſſaria intelligit. 10 Et intelliget, &c. ויבן אלה וגו' vt intelligat iſta? prudens, vt cognoſcat ea? Ambulabunt, &c. ילכו בם וגו' ambulabunt per eas: impii verò corruent per eas. id eſt Iuſti probant vias & opera Domini, & obſeruant ea: impii verò non obſeruant vias Domini, quia non approbant eas, & ita corruunt in eis & per eas.

Prophetia Ioelis, Hebraicè יוֹאֵל

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Cap. I.

Ioel parabola p. poſita, deſtructionem Ieruſalem prædicæ.

Verbum Iehouæ quod fuit ad Ioél filium Pethuél. 1
Audite 'iſtud ſenes, & auribus percipite o- 2
mnes habitatores terræ: an fuit hoc in dieb[9]
veſtris? '& an in diebus Patrum veſtrorum?
'Super hoc filiis veſtris narrate, & filii veſtri filiis ſuis, & filii eo- 3
rum 'generationi alteræ.
'Reſiduum erucæ comedit 'locuſta, & reſiduum locuſtæ come- 4
dit 'bruchus, & reſiduum bruchi comedit 'חhaסſil.
Expergiſcimini ebrii, & flete, & vlulate omnes qui bibitis vinũ 5
'propter muſtum: quoniam 'ſubſtractum eſt ab ore veſtro.
'Gens enim aſcendit ſuper terram meam, fortis, '& innumerabi- 6
lis: dentes eius *ut* dentes leonis, & molares ei *ut molares* leonis.
'Poſuit vitem meam in deſolationem, & ficum meam 'in decor 7
ticationẽ: nudãdo nudauit eã, '& proiecit, 'albi facti ſunt rami ei[9].
'Plange 'tanquam virgo accincta 'ſacco 'ob maritum 8

VETVS.

Cap. I.

Verbũ Dñi quod factum eſt ad Ioel filium Phatuel. 1
Audite hoc ſenes, & auribus percipite omnes habitatores terræ: Si factum eſt iſtud in diebus veſtris, aut in diebus Patrum veſtrorum? 2
Super hoc filiis veſtris narrate, & filii veſtri filiis ſuis, & filii eorum generationi alteræ. 3
Reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruch[9], & reſiduum bruchi comedit rubigo. 4
Expergiſcimini ebrii, & flete, & vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine: quoniam periit ab ore veſtro. 5
Gens enim aſcendit ſuper terram meam, fortis & innumerabilis: dẽtes eius vt dentes leonis, & molares eius vt catuli leonis. B 6
Poſuit vineã meam in deſertũ, & ficum meã decorticauit: nudãs ſpoliauit eã, & pieeit, albi facti ſũt rami ei[9]. 7
Plãge quaſi virgo accincta ſacco ſu 8

IN CAPVT I.

1 Verbum Iehouæ, &c. דבר־יהוה וגו' Hebraiſmus, Prophetia quam Dominus reuelauit Ioeli. aut, Verba quæ fecit Deus cum Ioele. quibus admoneri voluit populum. Quidam Hebræorum dicunt Ioelem prophetaſſe tempore Ioram filii Achab. Alii dicunt fuiſſe tempore Manaſſe: ſed nullam eius feciſſe mentionem, quòd impius fuerit, & prædixiſſe famem. Initio terret, poſtea conſolatur de aduentu Meſſiæ, & Spiritus ſancti miſſione. 2 Iſtud זאת ſub. quod dicturus ſum. q.d. hoc decretum Dei. Et an in diebus ואם בימי aut ſi temporibus. 3 Super hoc עליה ſub. excidio. id eſt de hoc excidio, ſiue decreto verba facite cum filiis veſtris. Alii, Ea de cauſa. Generationi alteræ. : לדור אחר poſteritati ſequenti. Per generationem intelligitur ætas in Sacris literis.
4 Reſiduum erucæ comedit יתר הגזם אכל Quod reliquum fecerit locuſta, comedet, &c. Præterita Heb. pro futuris, & ſingularia pro pluralibus. גזם eruca, à גזז totondit, excidit dicitur Hebræis, quòd herbas ſoleat abrodere. Prædicit futuram famem in Terra ſancta, propter peccata incolarum illius regionis: quæ quidem fames prædicta tantum fuerat ab Eliſæo, ſed hic deſcribitur eius ratio & modus. Septem annis durauit, quam primo anno aduexit eruca, ſecundo locuſta, tertio bruchus, quarto haſil: tribus reliquis penuria pluuiæ. Locuſta, הארבה Sic Hebræis dicitur, quòd omnium ſpecierum locuſtarum hæc ſit copioſiſſima. Bruchus, הילק Sic dicitur à לקק lambendo, quòd herbas lambat. חHaסſil. : החסיל Species eſt locuſtæ, à חסל conſumpſit dicta.
5 Propter muſtum: על־עסים Significat omne id quod vi exprimitur. Subſtractum eſt נכרת Ad verbum, exciſum eſt.
6 Gens גוי Hac voce multitudinem locuſtarum intelligit. Et innumerabilis: ואין כספר Ad verbum, & non numerus.
7 Poſuit שם Præterita Heb. pro futuris. ponet in deſolationem. In decorticationem: לקצפה præ nimia ſcilicet ſiccitate, & ariditate: vel quòd locuſta decorticauit & comedit eam. Alii, in iram. vel indignationem. Ex doctis Hebræorum quidam, in ſpumam: quòd nihil habebat intra ſe. Et proiecit, והשליך deiiciet. ſub. in terram frondes, vel ramos eius. Albi facti ſunt rami eius. : הלבינו שריגיה dealbabuntur propagines eius. detracto ſcilicet cortice.
8 Plange אלי Lamentare. Tanquam virgo כבתולה Ex hoc loco intelligimus בתולה ſignificare etiam eam quæ corrupta eſt. Sacco שק Significat genus indumenti apud Hebræos quo vtebantur in luctu & lamentatione propter alicuius mortem, aut aliam calamitatem. Vertunt modò ſaccum, modò cilicium. Ob maritum על־בעל Ad verbum, ſuper poſſeſſorem.

per virum pubertatis ſuæ.

Periit ſacrificium & libatio de do- 9
mo Domini:luxerunt Sacerdotes mi
niſtri Domini.

Depopulata eſt regio, luxit hum': 10
quoniam deuaſtatum eſt triticum,cõ
fuſum eſt vinum,elanguit oleum.

C Confuſi ſunt agricolæ,vlulauerunt 11
vinitores ſuper frumento,& hordeo:
quia periit meſſis agri.

Vinea confuſa eſt, & ficus elãguit: 12
malogranatum & palma, & malum,
& omnia ligna agri aruerunt:quia cõ
fuſum eſt gaudium à filiis hominum

Accingite vos , & plangite Sacer- 13
dotes,vlulate miniſtri altaris:ingredi
mini , cubate in ſacco miniſtri Dei
mei : quoniam interiit de domo Dei
veſtri ſacrificium & libatio.

Sanctificate ieiunium , vocate cœ- 14
tum,congregate ſenes, omnes habi-
tatores terræ in domũ Domini Dei
veſtri:& clamate ad Dominum,

D A,a,a diei, quia propè eſt dies Do- 15
mini , & quaſi vaſtitas à Potente ve-
niet.

Nunquid nõ coram oculis veſtris 16
alimenta perierunt, de domo Dei no
ſtri lætitia & exultatio?

Computruerũt iumenta in ſterco- 17
re ſuo,demolita ſunt horrea , diſſipa-
tæ ſunt apothecæ: quoniam cõfuſum
eſt triticum.

Quid ingemuit animal, mugierunt 18
greges armenti ? quia non eſt paſcua
eis:ſed & greges pecorũ diſperierũt.

Ad te Domine clamabo:quia ignis 19
comedit ſpecioſa deſerti , & flamma
ſuccendit omnia ligna regionis.

Sed & beſtiæ agri quaſi area ſitiens 20
imbrem, ſuſpexerunt ad te: quoniam
exiccati ſunt fõtes aquarum, & ignis
deuorauit ſpecioſa deſerti.

Cap. II.

CAnite tuba in Siõ,vlulate in mõ- 1
te ſancto meo , conturbentur o-
mnes habitatores terræ: quia venit
dies Domini,quia propè eſt.

Dies tenebrarum & caliginis , dies 2
nubis & turbinis: quaſi mane expan-
ſum ſuper montes populus multus &
fortis: ſimilis ei non fuit à principio,
& poſt eum non erit vſque in annos
generationis & generationis.

’adoleſcentiæ ſuæ.

9 ’Exciſum eſt ſacrificium,& libatio à domo Iehouæ,’luxerũt Sa-
cerdotes illi’miniſtri Iehouæ.

10 ’Vaſtatus eſt ager, ’deſolata eſt terra: quia deuaſtatum eſt triti-
cum,aruit muſtum,’exciſum eſt oleum.

11 Erubeſcite agricolæ, vlulate vinitores propter triticum & hor-
deum:’periit enim meſſis agri.

12 Vitis aruit,& ficus’deſolata eſt, malogranatum etiam, palma &
malus , omnes arbores agri aruerunt : quia’aruit gaudium à filiis
hominum.

13 Accingite vos *ſaccis*, & plãgite ô Sacerdotes,vlulate miniſtri alta
ris,venite,’manete in ſaccis miniſtri Dei mei:quoniam prohibitũ
eſt à domo Dei veſtri ſacrificium & libatio.

14 ’Præparate ieiuniũ,vocate cœtum,congregate ſenes,omnes ha
bitatores terræ in domũ Iehouæ Dei veſtri,& clamate ad Iehouã,

15 ’Aháh diei,quia propinquus *eſt* dies Iehouæ,& tanquam vaſtitas
’ab Omnipotente veniet.

16 Nónne coram oculis noſtris eſca’exciſa eſt , à domo Dei veſtri
lætitia & exultatio?

17 Computruerunt grana’ſub pulueribus ſuis,’deſolati ſunt theſau
ri, deſtructa ſunt horrea:quoniam aruit triticum.

18 ’Cur ingemuit beſtia, perplexa ſunt armẽta boũ?quia non ſunt
paſcua eis:etiam greges pecorum deſolati ſunt.

19 Ad te Iehouáh clamabo,quia ignis abſumpſit’paſcua deſerti, &
flamma ſuccendit omnes arbores agri.

20 Etiam beſtiæ agri vociferabuntur ad te , quòd exiccati ſint riui
aquarum,& ignis conſumpſit paſcua deſerti.

Cap. II.

1 C’Langite tuba in ’Siión,’& taratantarizate in monte ſancto
meo,contremiſcant omnes habitatores terræ:quia venit dies
Iehouæ,quia propè eſt.

2 Dies tenebrarũ & caliginis, dies nubis’& tenebroſitatis: ’veluti
aurora *quæ eſt* expanſa ſuper montes,populus multus & fortis,ſimi-
lis illi non fuit à ſeculo , & poſt eum non addet *eſſe* vſque ad annos
’generationis & generationis.

Adhortatur Sacerdotes ad orationem & ieiunium ob inſtantem calamitatẽ.

Planctus Prophetæ.

Aduentum locuſtarum prædicit & crudelitatem.

Adoleſcentiæ ſuæ. : נעוריה iuuentutis ſuæ. vel pubertatis.i.vt lamentari ſolet mulier quæ luget maritum ſuum cui nupſerat iuuenis.Solent enim tales mulieres magis ægrè ferre immaturam illam maritorum ſuorum mortem.

9 Exciſum eſt ſacrif. הכרת מנחה Præt. Heb.pro fut.Excidetur oblatio ſacrificii.Ita doctus inter Hebræos exponit.id eſt, Peribit, ſiue Reuulſum erit.q.d.his quatuor annis nullũ in templo Domini offeretur ſacrificium,ſiue matutinũ,ſiue veſpertinum,neque vllum libamẽ. Luxerunt אבלו lugebunt.duabus ſanè de cauſis, ob cultum Domini intermiſſum,& quòd careant cibo ſuo. Miniſtri Ieho. משרתי יהוה: Exponit quos intelligat per Sacerdotes,nempe eos qui miniſtrant Domino,offerendo ſacrificia & libamina.

10 Vaſtatus eſt ager, שודד שדה in quo ſcilicet erant vites.id eſt Vaſtabitur fructus agrorum. Præterita Heb.pro futuris. Deſolata eſt אבלה Id eſt peribit fructus terræ. Alii,Luxit. Videtur enim terra ridere quando veſtita eſt herbis, floribus,& fructu: quum verò priuata eſt illis,lugere dicitur. Exciſum eſt אומלל .i.prorſus interiit. Alii, infirmatum eſt.

11 Periit,&c. : כי אבד קציר שדה Id eſt his quatuor annis nulla futura eſt meſſis.

12 Deſolata eſt, אומללה exciſa eſt. vel præciſa. id eſt periit. Gallicè,*elle eſt affoiblie*. Aruit הוביש exaruit.id eſt prorſus periit gaudium hominibus,quòd vini & frumenti copia perierit.

13 Manete לינו pernoctate.q.d. Agite,manete tota nocte in templo accincti ſaccis illis quibus vti ſoletis in luctu.

14 Præparate קדשו Ad verbũ,Sanctificate. Chaldæus paraph. Decernite.i.Indicite ieiunium.alloquitur Sacerdotes.

15 Aháh diei, אהה ליום O diem.ſub.infœlicem.vel,Heu diei. Ab Omnipotente משדי q.d.à forti cui reſiſti non poteſt.

16 Exciſa eſt, נכרת ſub.niſi egerimus pœnitentiam. Deſolati ſunt theſauri, נשמו אוצרות deſolatæ ſunt apothecæ , quia nihil reponetur in eis.

17 Sub pulueribus ſ. תחת מגרפותיהם ſub glebis ſuis.

18 Cur ingemuit מה נאנחה Quàm ſuſpirat.ingemiſcit. Præt. Heb. pro præſ. Prædicit ſummam rerum omnium penuriam,quam ipſa etiam animalia ſentient.

19 Paſcua נאות caulas.vel,habitacula paſtorum. Alii,loca herbifera.In locis herboſis fieri ſolent habitacula paſtorum.

IN CAPVT II.

1 Clangite תקעו ſub.propterea.q.d. Idcirco inuitandus eſt populus ad pœnitentiam,quòd venturus ſit dies Domini,& quidem breui. Et taratantarizate והריעו & vociferamini. Qualis futura eſſet illa dies,poſtea declarat,quum dicit,Dies tenebroſa.

2 Et tenebroſitatis: וערפל & obſcuritatis.vel opacitatis.i.obſcura & opaca. Veluti aurora כשחר q.d.quàm cito aurora expanditur mane ſuper montes , tam cito populus locuſtarum multus & fortis expandetur ſuper terram. Generationis & generationis. דור ודור : ætatis & ætatis.id eſt multorum ſeculorum.nunquam vltrà.

ʹAnte faciem eius ʹcõſumet ignis,& poſt ipſum exuret flamma: 3
tanquam hortus yEdén *erat* terra ante eum, & poſt eum *erit* deſertũ
ʹſolitudinis,ʹpræterea euaſor non eritʹei.
Tanquam aſpectus equorum *eſt* aſpectus eius:ʹ& tanquam equi- 4
tes,ſic current.
Sicut ſtrepitus quadrigarum ſuper faſtigia montium ſubſiliẽt, 5
ſicut ſonitus flammæ ignis deuorantis ſtipulã, velut populus for-
tis diſpoſitus ad prælium.
ʹA facie eiusʹdolebunt populi, omnes vultus contrahẽt nigrorẽ. 6
Sicut fortes current, tanquam viri bellatores aſcendent murũ: 7
& ſinguli in viis ſuis ambulabũt,ʹneque retardabunt itinera ſua.
ʹNemóque ſocium ſuum impellet, quiſque in calle ſuo ibit: & 8
ſuper gladium ipſumʹdecident,*&*ʹnon vulnerabuntur.
ʹPer vrbem gradientur,per mœnia diſcurrent,in domos conſcẽ 9
dent,per feneſtras intrabunt more furis.
ʹAnte ipʹſumʹcommouebitur terra, tremebunt cæli, ſol & luna 10
obtenebrabuntur,ſtellæque retrahent ſplendorem ſuum.
Iehouáh autemʹdabit vocem ſuam coram exercitu ſuo,quia ad- 11
modum multa ſunt caſtra eius, quia fortia *&* faciẽtia verbũ eius.
magnus enim dies Iehouæ,& terribilis valde,& quisʹſuſtinebit eũ?
ʹEt etiam nunc,dixit Iehouah,Conuertimini ad me toto corde 12
veſtro,& in ieiunio,& fletu,& planctu.
Adhortatio ad conuerſionem.
ʹEt ſcindite cor veſtrum,non autem veſtimenta veſtra,& con- 13
uertimini ad Iehouã Deum veſtrum,quia miſericors & miſerator
eſt,ʹlõganimis,& multæ miſericordiæ,ʹ& pœnitẽs ſuper malum.
Quis ſcit *ſi* conuertatur, & pœniteat eum *mali*, & relinquat ʹpoſt 14
eumʹbenedictionem,ſacrificium,& libamen Iehouæ Deo veſtro?
Clangite buccina in ʏSiión,ʹſanctificate ieiunium, proclamate 15
ʹcœtum.
Cõgregate populum,ʹſanctificate congregationem,ʹcoadunate 16
ſenes,congregate paruulos & ſugentes vbera: egrediatur ſponſus
de cubili ſuo,& ſponſa de thalamo ſuo.
Oratio.
Inter veſtibulum, & altare plorẽt Sacerdotes miniſtri Iehouæ, 17
& dicant, Parce Iehouáh populo tuo,& ne des hæreditatem tuam
in opprobrium, vt dominentur eis nationes. quare dicent in po-
pulis,Vbi eſt Deus eorum?
AmorDei in populum ſuum.
ʹEt *tunc* zelabitur Iehouáh terram ſuam,& parcet populo ſuo. 18
Et reſpondit Iehouáh, & dixit populo ſuo, En ego ʹmitto vo- 19
bis frumẽtum,& muſtum,& oleum, & ſaturabimini eo,neque da

3 Ante faciem eius ignis vorans, & poſt eum exurẽs flãma: quaſi hortus voluptatis terra coram eo, & poſt eũ ſolitudo deſerti: neq; eſt qui effugiat eum.
B
4 Quaſi aſpectus equorum, aſpectus eorum: & quaſi equites,ſic current.
5 Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient, ſicut ſonitus flammæ ignis deuorantis ſtipulã, velut populus fortis præparatus ad prælium.
6 A facie eius cruciabuntur populi:omnes vultus redigentur in ollam.
7 Sicut fortes current, quaſi viri bellatores aſcendent murum:viri in viis ſuis gradientur, & non declinabunt à ſemitis ſuis.
8 Vnuſquiſque fratrẽ ſuum non coartabit, ſinguli in calle ſuo ambulabũt: ſed & per feneſtras cadent,& non demolientur.
9 Vrbem ingredientur,in muro current:domos cõſcendẽt, per feneſtras intrabunt quaſi fur.
10 ‖A facie eius contremuit terra, moti ſunt cæli, ſol & luna obtenebrati ſunt,& ſtellę retraxerũt ſplẽdorẽ ſuũ.
Eſa.13.b.10 ezec.32.b.7 matth.24.c.29 mar.13.c.24 luc.21.c.25
11 Et Dominus dedit vocem ſuam ante faciẽ exercitus ſui:quia multa ſunt nimis caſtra eius,quia fortia, & faciẽtia verbum eius. ‖ magnus enim dies Domini,& terribilis valde,& quis ſuſtinebit eum?
C
Ierem.30.a.7 amos 5.c.18 ſoph.1.d.15
12 Nunc ergo,dicit Dominus, conuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio,& in fletu,& in planctu.
13 Et ſcindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra, & conuertimini ad Dominum Deum veſtrũ,‖quia benignus & miſericors eſt,patiens & multæ miſericordiæ, & præſtabilis ſuper malitia.
Pſal.85.a.5 ionæ 4.a.2
14 ‖Quis ſcit ſi cõuertatur,& ignoſcat & relinquat poſt ſe benedictionẽ, ſacrificium & libamẽ Dño Deo veſtro?
Ionæ 3.d.9
15 ‖Canite tuba in Sion, ſanctificate ieiunium,vocate cœtum,
Supra 1.c.14
D
16 Congregate populum, ſanctificate eccleſiam, coadunate ſenes: congregate paruulos,& ſugentes vbera: egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo.
17 Inter veſtibulũ & altare plorabunt Sacerdotes miniſtri Domini:& dicẽt, Parce Domine,parce populo tuo: & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes. quare dicunt in populis,Vbi eſt Deus eorum?
18 Zelatus eſt Dominus ſuper terram ſuam, & pepercit populo ſuo.
B
19 Et reſpondit Dominus,& dixit populo ſuo,Ecce ego mittam vobis frumentum,& vinum,& oleum,& reple

3 Ante faciem eius לפניו Ante eum. ſub. populum locuſtarum. Conſumet אכלה Præt. Heb. pro fut. deuorabit. Hoc dicitur comparatiuè,Locuſtæ deuorabunt omnia ante ſe & poſt ſe,non aliter atque ignis. Solitudinis, שממה deſolationis.i.vaſtiſſimum. Præterea וגם Ad verbum,& etiam. Ei. ׃ לו ſub.populo locuſtarum.q.d.nemo illum effugiet.
4 Et tanquam equites, וכפרשים ſub.parati ad prælium.
6 A facie e. מפניו .i.præ metu eius. Dolebunt יחילו cruciabuntur.timebunt. 7 Neque retard.&c.׃ ולא׳עבטון אורחותם neque peruertunt itinera ſua.q.d.non calcitrabũt in ſemitis ſuis. Alii,neque deflectẽt de viis ſuis. Alii,& nõ interrogabũt *ſc. ab illo* de ſemitis ſuis.
8 Nemóque,&c. ואיש אחיו וגו׳ Ad verbum,Et vir fratrem ſuum non vrgebunt.Præt.Heb.pro futuris.q.d.non confundent ordinem in acie ſua inſtructa,nullus alteri erit impedimento. Decident, יפולו ſeſe demittent. q.d.non timebunt ſibi à gladiis,ſed audacter in illos ſe conicient. Non vulnerab. ׃ לא יבצעו non vulnerabunt ſeſe. Alii,non ſtudebunt auaritiæ.i.nemini ratione pecuniæ parcent. רגזה Chaldæus paraph.& non ſuſcipient diuitias. 10 Ante ipſum לפניו ſub.populum locuſtarum. Commouebitur terra,&c. ארץ רעשו שמים Præterita Heb.pro futuris,conturbabitur terra,agitabuntur cæli.
11 Dabit vocem ſ. נתן קולו Præt.Heb.pro fut.edet ſonitum,ſiue ſtrepitum.q.d. Ad aduentum eius populi locuſtarum audietur magnus ſtrepitus tonitru,tonabitque Dominus. Suſtinebit eum? ׃ יכילנו feret eum?
12 Et etiam nunc, וגם עתה Vel nunc.priuſquam ſcilicet venerit populus locuſtarum.
13 Et ſcindite cor ve. וקרעו לבבכם Hebraiſmus, Tollite & abſcindite prauas veſtras cogitationes. eſt enim metonymia, continens pro contento. Longanimis, ארך אפים Ad verbũ,longus irarũ.i.tardus ad iram. Et pœnitens ſuper ma. ׃ ונחם על־הרעה .i.qui facile mutat ſententiam & decretum, quo immiſſurus erat afflictionem,ſiquando ex animo reſipiſcamus. Exo.32.b.14, Pœnituitque Dominũ ſuper malo quod dixerat ſe facturũ populo ſuo. 14 Poſt eũ אחריו ſub.populũ locuſtarum. Benedictionem,&c. ברכה וגו׳ .i.fructus terræ & arborum,vnde fieri poſſit ſacrificiũ,& oblatio. 15 Sãctificate קדשו .i.ſanctè indicite. Cœtum. ׃ עצרה concionem.vel ferias. 16 Sanctificate קדשו colligite. præparate. 18 Et *tunc* zelabitur ויקנא Præterita Heb.pro fut.id eſt tenebitur zelo & amore pro terra ſua. 19 Mitto שולח Præſ.Heb.pro fut.miſſurus ſum.

bimini eo: & non dabo vos vltrà opprobrium in Gentibus.
20 Et eũ q ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis: & expellam eum in terram inuiam & deſertam, faciem eius contra Mare Oriẽtale, & extremum eius ad Mare nouiſſimum: & aſcẽdet fœtor eius, & aſcendet putredo eius: quia ſuperbè egit.
21 Noli timere terra, exulta & lætare: qm̃ magnificauit Domin⁹ vt faceret.
22 Nolite timere animalia regionis: quia germinauerunt ſpecioſa deſerti, quia lignũ attulit fructum ſuum, ficus & vinea dederunt virtutem ſuam.
23 F Et filii Sion exultate, & lætamini in Domino Deo veſtro: quia dedit vobis Doctorẽ iuſtitiæ, & deſcẽdere faciet ad vos imbrem matutinũ & ſerotinum ſicut in principio.
24 Et implebuntur areæ frumento, & redundabũt torcularia vino & oleo.
25 Et reddã vobis annos quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna, quam miſi in vos.
26 Et comedetis veſcentes, & ſaturabimini, & laudabitis nomen Domini Dei veſtri qui fecit mirabilia vobiſcũ, & non cõfundetur populus meus in ſempiternum.
27 Et ſcietis quia in medio Iſrael ego ſum: & ego Dominus Deus veſter, & non eſt amplius: & non confundetur populus meus in æternum.
28 Eſa.44.a. Act.2.c.17 Et erit poſt hæc: ‖effũdam Spiritũ G meũ ſuper omnem carnem: & prophetabunt filii veſtri & filiæ veſtræ: ſenes veſtri ſõnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbunt.
29 Sed & ſuper ſeruos meos & ancillas in diebus illis effundam Spiritum meum.
30 Et dabo prodigia in cælo, & in terra ſanguinem, & ignem, & vaporem fumi.
31 Infrà 3.g.15 matth.24.c.29 luc.21.c.25 ‖Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem: antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.
32 Rom.10.c.13 Et erit: ‖omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit: quia in mõte Sion, & in Ieruſalem erit ſaluatio, ſicut dixit Domin⁹, & ĩ reſiduis quos Dominus vocauerit.

Cap. III.

1 QVia ecce, in diebus illis & in tempore illo quum conuertero captiuitatẽ Iuda & Ieruſalem:
2 Congregabo omnes Gentes, & deducam eas in vallem Ioſaphat, & diſceptabo cũ eis ibi ſuper populo meo,

bo vos vltrà opprobrium inter Gentes.
20 ʹAquilonarem autem *exercitum*ʹelõgabo à vobis, & expellam eum
in terramʹdeſertam & deſolatam: (ʺfacies eius *erit* ad Mare Orienta
le, & finis eius ad Mare nouiſſimum:) aſcendétque fœtor eius, aſcẽ
det inquam putredo eius, quiaʺmagnificauit facere.
21 Ne timeas terra, exulta & lætare: qaʺmagnificabit Iehouáh facere.
22 Ne timeatis animalia agri, quiaʺgerminauerũt paſcua deſerti: qa
ʹarbores attulerunt fructũ ſuũ, ficus & vitis dederuntʺfructus ſuos.
23 ʺVos itaque filii ʏSiión exultate, & lætemini in Iehouáh Deo ve
ſtro: quia dedit vobis Doctorem illumʹiuſtitiæ,ʹatque deſcendere
faciet vobis imbrẽ, pluuiamʺtemporaneã & ſerotinã *menſe*ʺprimo. Doctor Eccleſiæ Chriſtus.
24 Implebuntúrque areæ ipſæ frumento, & redundabunt torcula-
ria ipſa vino & oleo.
25 ʺReddam præterea vobis annos quos comedit locuſta, bruchus,
ʺ& חhaסſil, & eruca, ʺexercitus meus magnus quẽ miſeram in vos.
26 ʺEt comedetis comedendo & ſaturando *uos*, atque laudabitis no-
men Iehouæ Dei veſtri, qui fecit vobiſcumʹmirabilia, neque pu- Laus.
dore afficietur populus meus in ſeculum.
27 Et cognoſcetis quòd in medio Iשּׂraאél ſum, & ego Iehouáh
Deus veſter,ʹneque *eſt* vltrà: & non pudore afficietur populus meus
in æternum. Miſſio Spiritus ſancti.
28 Erit autem poſt hæc: effundamʺSpiritum meum ſuper omnem
carnẽ, & prophetabunt filii veſtri & filiæ veſtræ: ſenes veſtri ſom-
nia ſomniabunt, iuuenes veſtri viſiones videbunt.
29 Quin & ſuper ſeruos & ſuper ancillas in diebus illis effundam
Spiritum meum.
30 Dabóque prodigia in cælo & in terra, ſanguinem, & ignem, &
columnas fumi.
31 Sol ipſe conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequã
veniat dies Iehouæ magnus & horribilis.
32 Erit præterea, quicunque inuocauerit nomen Iehouæ, euadet: Inuocare Deũ.
nam in monte ʏSiión & Ieruשּׁaláim erit euaſio, ſicut dixit Ieho-
uáh, & in ſuperſtitibus quos IehouáhʹVocat. Cap. III.
1 QVia ecce, in diebus illis & in tempore illo quoʹconuertam ca
ptiuitatem Iehudáh & Ieruשּׁaláim,
2 Cõgregabo omnes Gẽtes, ʹ& deſcẽdere faciã easʹin vallẽ
Iehoשּׁaphát, ʺ& iudicio contendã cum illis ibi propter populum Promittit Dominus ſe iudicaturum hoſtes populi ſui.

20 Aquilonarem ואת־הצפוני ſub. exercitum locuſtarum quem immiſſurus eram vobis. Quidam Sennacherib intelligunt. Elongabo ארחיק longè faciam. eiiciam. effugabo. Deſertam ציה Ad verbum, ſiccitatis. i. arentem, vt in illa moriatur deſtitutus cibo. Facies eius, &c. את־פניו וגו׳ Per Mare Orientale intelligũt Hebræi Mare ſalſum, vel Cinnereth. Per Mare nouiſſimum, illud mare quod Nume. 34.b.5, Mare magnũ dicitur, nos Mare mediterraneum vocamus, quod eſt ad Occidentem Terræ ſanctæ. Dicit igitur tam magnum fuiſſe locuſtarum exercitum vt occuparet totum locum inter illa duo maria, Orientale & Occidentale: & tamen illum ſe perditurum. Magnificauit fa. הגדיל לעשות: ſub. mala populo meo. i. ſtrenuè operabitur, totóque conatu inferet malum. Gallicè *les ſauterelles ont faict leur effort.*
21 Magnificabit הגדיל Præt. Heb. pro fut. magna faciet. i. magnifica facturus eſt, & veſtra damna maximè reſarciet.
22 Germinauerunt דשאו Præterita Heb. pro futuris. Arbores attul. עץ נשא Singul. Heb. pro plur. Fructus ſuos. חילם: Ad verbũ, virtutem ſuam.
23 Vos itaque filii ובני Filii quoque. Iuſtitiæ, לצדקה in iuſtitiam. vel, ad iuſtitiam. i. qui vos erudiet ad iuſtitiam. aut, vt per ipſum iuſtificemini. Atque deſcendere faciet ויורד & demittet. Temporaneam מורה opportunam. i. pluuiam Octobris. Vide Oſee 6.a.3. Primo. בראשון: i. menſe Martio.
25 Reddam præt. vo. annos ושלמתי לכם את־השנים Rependam præterea vobis annos. i. fructus ipſorum annorum. חסיל חhaסſil Vide ſuprà, cap.1.a.4. Exercitus meus mag. חילי הגדול fortitudo mea magna. Per appoſitionem dictum.
26 Et comedetis comed. & ſatur. ואכלתם אכול ושבוע Hebraiſmus, Comedetis ad ſaturitatem vſque. Quidam vertunt, Comedendo comedetis, & ſaturabimini. Mirabilia, להפליא Ad verbum, ad mirificandum. i. qui miris beneficiis, etiam vſque ad miraculũ vos affecit.
27 Neque *eſt* vltrà: ואין עוד i. & non eſt alius præter me.
28 Spiritum meum את רוחי Chald. paraph. Spiritum ſanctum meum. Verba Dei Patris. Locum iſtum exponit Petrus in Actis, 2.c.17.
32 Vocat. קורא: Præſ. Heb. pro fut. vocauerit, ſiue vocabit. i. traxerit ad ſe.

IN CAPVT III.

1 Conuertam אשוב i. ſedabo. q. d. quo tempore electos ex Iuda & Ieruſalem liberabo à captiuitate.
2 Et deſcendere fa. והורדתים & deducam eas. In vallem Iehoשּׁ. אל־עמק יהושפט Vallis eſt inter Ieruſalem & montem Olıueti, vnde Chriſtum aſcendiſſe in cælum, quidam ſcripſerunt. Quare ſic dicta fuerit, non ſatis liquet. Quidam arbitrantur quòd illic Iehoſaphat aliquid ædificarit prope montẽ Olıueti. Alii interpretantur Iehoſaphat appellatiuè, In valle vbi Dominus iudicabit. vel, Vallis iudicii. vt & Chaldæus paraph. Et iudicio contendam ונשפטתי & diſceptabo. iudicium ſubibo.

meum & hæreditatem meam Iꟺſraél,quos diſperſerunt in natiò
nes,& terram meam diuiſerunt *ſibi*.
Et ſuper populum meum proiecerunt ſortem, dederūtque puc 3
rum′pro ſcorto, & puellam vendiderunt pro vino vt biberent.
′Et etiam ′quid vos mihi ⅹSór & ⅹSidón & omnes termini Palæ 4
ſthinæ?′nunquid retributionem redditis mihi?′quòd ſi retribuitis
mihi,citò *&* celeriter reddā retributionē veſtram in caput veſtrū.
Nam argētum meum & aurum meum tuliſtis, ′& deſiderabilia 5
illa mea optima intuliſtis in delubra veſtra.
Filios quoq; Iehudáh & filios Ieruꟺſaláim vēdidiſtis ′filiis Græ 6
corum,′vt elongaretis eos à termino ſuo.
Ecce′ſuſcitabo eos de loco′quò vendidiſtis ipſos,′& conuertam 7
retributionem veſtram in caput veſtrum.
Vendámque filios veſtros & filias veſtras′in manu filiorum Ie- 8
hudáh,& vendent eos *Arabicis* ꟺSabæis,genti ′lōginquæ:quia Ieho-
uáh loquutus eſt.
Proclamate iſtud inter Gentes,′præparate bellum,ſuſcitate ro- 9
buſtos,accedant,aſcendant omnes viri bellatores.
′Cōcidite′bidentes veſtros in gladios,&falces veſtras in lanceas, 10
debilis dicat,Fortis ſum.
Vocātur omnes Gētes ad hoc iudicium.
Congregate vos,& venite omnes Gētes de circuitu, & congre- 11
gamini,′illuc deſcendere fac ô Iehouáh robuſtos tuos.
Excitentur & aſcendant Gētes ad vallem Iehoꟺſaphát: quia ibi 12
ſedebo ad iudicandum omnes Gentes de circuitu.
Mittite falcem,quoniam matura eſt meſſis:venite,deſcendite, 13
quia plenum eſt torcular,exuberāt præla ipſa:multa enim eſt ma
litia eorum.
Populi,populi *inquam* in valle′conciſionis: quia propè eſt dies Ie 14
houæ in valle conciſionis.
Sol & luna′obtenebrabuntur, & ſtellæ retrahent ſplendorē ſuū. 15
Prædicatio verbi Dei è Siō per Apoſtolos Iudæos.
Et Iehouáh de ⅹSiión rugiet, & de Ieruꟺſaláim′dabit vocē ſuā, 16
′ita vt contremiſcant cæli & terra : Iehouáh autem *erit*′ſpes populi
ſui,& fortitudo filiorum Iꟺſraél.
Et cognoſcetis quòd ego Iehouáh Deus veſter, qui habito in 17
ⅹSiión mōte ſanctitatis meæ:erítque Ieruꟺſaláim ′ſanctitas, ideò
alieni non tranſibunt per eam vltrá.
Erit autem in die illa, ſtillabūt montes muſto, & colles diffluēt 18

& hæreditate mea Iſrael,quos diſper
ſerūt in nationibus, & terram meam
diuiſerunt.
3 Et ſuper populuum meum miſerūt
ſortem, & poſuerunt puerum in pro-
ſtibulum, & puellam vendiderūt pro
vino vt biberent.
4 Verum quid mihi & vobis Tyrus
& Sidō, & omnis terminus Palæſthi-
norum? nunquid vltionem vos redde
tis mihi? & ſi vlciſcimini vos contra
me,citò velociter reddam viciſſitudi-
nem vobis ſuper caput veſtrum.
5 Argentum enim meum & aurū tu- B
liſtis: & deſiderabilia mea & pulcher-
rima intuliſtis in delubra veſtra.
6 Et filios Iuda & filios Ieruſalem vē
didiſtis filiis Græcorum, vt lōgè face-
retis eos de finibus ſuis.
7 Ecce ego ſuſcitabo eos de loco in
quo vendidiſtis eos:& conuertam re-
tributionē veſtram in caput veſtrum.
8 Et vendam filios veſtros, & filias
veſtras in manibus filiorum Iuda, &
venundabunt eos Sabæis genti lon-
ginquæ:quia Dominus loquutus eſt.
9 Clamate hoc in Gentibus,ſanctifi-
cate bellum,ſuſcitate robuſtos: acce-
dant,aſcendāt omnes viri bellatores.
10 Concidite aratra veſtra in gladios,
& ligones veſtros in lanceas,infirmꝰ
dicat,Quia fortis ego ſum.
11 Erumpite, & venite omnes Gētes C
de circuitu, & congregamini: ibi oc-
cumbere faciet Dn̄s robuſtos tuos.
12 Conſurgant, & aſcendant Gentes
in vallē Ioſaphat: quia ibi ſedebo, vt
iudicem omnes Gentes in circuitu.
13 ‖Mittite falces,quoniam maturauit Apoc.14.b.15
meſſis:venite, & deſcendite,quia ple-
num eſt torcular,exuberant torcula-
ria: quia multiplicata eſt malitia eo-
rum.
14 Populi,populi in valle conciſionis:
quia iuxta eſt dies Domini in valle
conciſionis.
15 ‖Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtel Supra 2.b.10
læ retraxerunt ſplendorem ſuum. Ierem.25.f.30
16 ‖Et Dominus de Sion rugiet, & de amos 1.a.2
Ieruſalem dabit vocem ſuam: & mo-
uebuntur cæli & terra, & Dominus
ſpes populi ſui, & fortitudo filiorum
Iſrael.
17 Et ſcietis quia ego Dominus Deus D
veſter habitans in Sion in monte ſan
cto meo: & erit Ieruſalem ſancta, & a-
lieni non tranſibunt per eā amplius.
‖Et erit in die illa: ſtillabunt mōtes Amos 9.d.13
18 dulcedinē, & colles fluēt lacte: & per

3 Pro ſcorto, כזונה in meretricem.i.præpoſuerunt ſaluti puerorum & puellarum voluptatem.
4 Et etiam וגם Præterea.Proſequitur inhumanitatem improborum contra fideles & pios. Quid vos mihi מה־אתם לי .i.quid mihi vobiſcum eſt commune? vel,quidnam eſt quod mihi facitis? Nunquid retrib.&c.′הגמול אתם וגו q.d. Affecine vos vnquam iniuria vt reddatis mihi nunc illatam iniuriam? vel, An populo meo, veris Iudæis, & fidelibus, refertis iniuriam illatam vobis ab ipſis? acſi dicat, Nunquā populus meus affecit vos iniuria. Loquitur Deus de membris ſuis, tanquam de ſeipſo. vel, An arbitramini vos vlciſci de me, qui neminem veſtrū læſit? Ita Gallicè reddi poſſet, *me rendez-vous la pareille? ou bien, ſi vous commēcez a me faire iniure, ie le vous rendray, et de brief.* Quòd ſi,&c.′ואם גומלים אתם וגו quòd ſi laceſſitis me, feſtinus cum celeritate [.i.quamcitiſſimè] rependam iniuriam quam facitis, in caput veſtrum.i. retorquebo in caput veſtrum iniuriam quam mihi infertis.
5 Et deſiderabilia illa mea ומחמדי .i.eximiam meam ſupellectilem mihi charam admodum. De vaſis templi ablatis à Palæſthinis intelligit. Per argentum & aurum,omnes opes ſignificat quas improbi à probis ſolent eripere.
6 Filiis Græc. לבני היונים filiis Ionum.i.Græcorum.hoc eſt Græcis ipſis. Vt elongaretis,&c. למען הרחיקם מעל גבולם vt eos longè abduceretis à termino ſuo.i.à regione ſua:quòd terminis ac finibus claudatur & terminetur.
7 Suſcitabo eos מעירם Præſ.Heb.pro fut. Quò vendidiſtis ipſos,אשר־מכרתם אותם שמה Ad verbum,quos vendidiſtis eos illuc .i.ad quem vendendo miſiſtis ipſos. Et conuertam retrib.ve. והשיבתי גמלכם & reuerti faciam iniuriam quam intuliſtis.ſub.illis.
8 In manu ביד manu.i.opera filiorum Iuda,ſiue per filios Iuda. Longinquæ רחוק remotæ.
9 Præparate קדשו Ad verbum, ſanctificate.i.præparate.quòd quæ ſanctificata ſunt,ea ſunt præparata. Verba ſunt Prophetæ deſcribentis apparatum belli impiorum contra pios. 10 Concidite כתו Contundite. Bidentes v. אתיכם ligones veſtros. Alii,vomeres.
11 Illuc deſcendere fac שמה הנחת vt ſcilicet pro tuis dimicent. vel, deſcendere facies [ſub.è cælis tuis] tuos fortes,hoc eſt Angelos. Alii,illuc deſcendere fecit potentes tuos. Alii, illic ſternet Dominus,&c.
14 Conciſionis: החרוץ .i.vbi Gentes concidentur.vel,Conciſionis.i.Iudicii definiti,determinati & conciſi.
15 Obtenebrabuntur, קדרו obſcurabuntur.Præt.Heb.pro fut.
16 Dabit vocem ſ. יתן קולו det vocem ſuam.i.clamabit. Ita vt,&c′ורעשו וגו Ad verbū,& concutientur,&c. Spes מחסה fiducia.
17 Sanctitas,ideo alieni קודש וזרים Ad verbum,ſanctitas,& alieni.pro,ſancta,propterea alieni.

omnes riuos Iuda ibũt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum.

lacte, omnéſque riui Iehudáh fluent aquis: & fons è domo Iehouæ egredietur, irrigabítque torrentem ״שSittím.

AEgyptus in deſolationem erit, & Idumæa in deſertum perditionis: pro eo quòd iniquè egerint in filios Iuda, & effuderint ſanguinem innocētem in terra ſua.

19 Mixſráim in deſolationem erit, ״& אEdóm in deſertum ״ſolitudinis erit: propter iniuriam *illatam* filiis Iehudáh, quia effuderunt ſanguinem innocentem in terra eorum.

Et Iudæa in æternum habitabitur, & Ieruſalem in generationem & generationem.

20 At Iehudáh in æternũ habitabitur, & Ieruשſaláim ״in generationem & generationem. Eccleſiæ æternitas.

Et mũdabo ſanguinẽ eorum, quem non mũdaueram: & Dominus cõmorabitur in Sion.

21 ״Mundabo quidem, *ſed* ſanguinem eorum non mũdabo, & Iehouáh ״habitat in צSiión.

18 שSittim. חשטים: nomen loci, de quo Ioſue 2.a.1. 19 Et אEdom ואדום & Idumæa. Solitudinis שממה deſolationis. i. vaſtum, horridum, & ſolitarium. 20 In generationem & generat. לדור ודור: per omnes ætates.
21 Mundabo, &c. ונקיתי ונו׳ .i. Quanuis ego ſim mundaturus, tamen peccatum iſtud ſanguinarium non ſum mundaturus. Præt. Heb. pro fut. Alii, Et mundabo ſanguinem eorum *quos* non mundaueram. Habitat שוכן Præſ. Heb. pro fut. habitans, ſub. erit perpetuó.

Prophetia Amos, Hebraicè עמוס

VETVS.

Cap. I.

1 Verba Amos, q fuit in paſtoribus Thecue: quæ vidit ſuper Iſrael in diebus Oſiæ Regis Iuda, & in diebus Ieroboam filii Ioas Regis Iſrael, ante duos annos terræmotus.

Zachar. 14. a. 5
Ierem. 25. f. 30
Ioel 3. c. 16

2 Et dixit, Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam: & luxerũt ſpecioſa paſtorum, & exiccatus eſt vertex Carmeli.

3 Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quòd triturauerint in plauſtris ferreis Galaad.

4 Et mittam ignem in domũ Hazael & deuorabit domos Ben-adad.

B

5 Et conteram vectem Damaſci: & diſperdam habitatorem de campo idoli, & tenentem ſceptrum de domo voluptatis: & trãſferetur populus Syriæ Cyrenen, dicit Dominus.

6 Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor nõ conuertam eam: eo quòd trãſtulerint captiuitatem perfectam, vt cõcluderent eam in Idumæa.

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Cap. I.

1 Verba yAmóס, qui fuit ״inter paſtores Thecóay, ״quæ vidit ſuper Iשraאél in dieb⁹ yVziiáh Regis Iehudáh, & in diebus Iarobyám filii Ioאás Regis Iשraאél, duobus annis ante ״terræmotum. Amos conditio, & eius prophetiæ tempus.

2 Et dixit, Iehouáh ״ex צSiión rugiet, & de Ieruשſaláim ״dabit vocem ſuam: & diſperdētur ״habitacula paſtorum, & areſcet ״ſummitas Charmél.

3 Sic dixit Iehouáh, ״Super tribus præuaricationibus Dãmêשſec, & ſuper quatuor ״non parcã ei, eo quòd triturauerint plauſtris ferreis *habitatores* Gilyád. Sermo Dominĩ cõtra Damaſcũ.

4 Et mittã ״ignẽ in domũ חHazaél, & deuorabit palatia Bẽ-hadád.

5 Conterámque ״vectẽ Damméשſec, ״& excidam habitatorem ״de Bicyath-áuen, ״& tenentem ſceptrũ de Beth-yéden, ״transferentúrque populus Arám in Cír, dixit Iehouáh.

6 Sic dixit Iehouáh, ״Super tribus præuaricationibus yAzáh, & ſuper quatuor non parcam ei: ״eo quòd captiuam duxerit captiuitatem integram, vt traderet ipſi אEdóm. Contra Philiſthæos.

IN CAPVT I.

1 Verba yAmóס דברי עמוס Nonnihil ſubaudiendum, *Sequuntur* verba *prophetiæ* Amos. Hîc præcipuè contra Iſraelē prophetauit. Inter paſtores The. בנוקדים מתקוע ex paſtoribus *illis claris* Thecuenſibus. נוקד non modò ſignificat paſtorem paſcentem pecudes in agris, ſed etiam negotiantem in ouibus, & gregibus abundantem, vt 2. Reg. 3. a. 4, Et Meſa Rex Moab erat paſtor, ſiue mercator ouium. Dicit igitur excellentem & clarum fuiſſe paſtorem inter Thecuitas. Quæ vidit אשר חזה Deo ſcilicet oſtendente. i. prophetauit. Terræmotum. הרעש: De hoc terræmotu meminit Zacharias, cap. 14. b. 5. quem obiter dixit aduenturum Amos biennio antequam adueniret.
2 Ex צSiión rugiet, מציון ישאג q. d. Dominus per me prædicet deſolationem regni Iſraelitici. In Sion erat propitiatorium vnde Dominus reddebat reſponſa. Dabit vocem ſ. יתן קולו .i. clamabit per me & alios Prophetas. Repetitio mutatis paulùm verbis. q. d. ne exiſtimetis vos impunè peccaturos. nam tandem Dominus Deus qui habitat in Sion, terrebit vos per Prophetas interminantes vobis mortem, niſi reſipueritis. Hîc obiter prædicitur captiuitas decem tribuum, hoc eſt regni Iſraelitici. Habitacula נאות Ad verbum, paſcua, ſiue loca herbifera. Contentum pro continente, quia figunt caſas & habitacula paſtorum in locis herboſis. Summitas Char. ראש הכרמל: præcipuum [præcipua pars] Charmel. i. ipſius loci feracis, ſiue fertilis. Prædicit ſiccitatem, quæ cauſa eſt ſterilitatis.
3 Super trib. præ. &c. על שלשה פשעי ונו׳ Super tribus & quatuor, id eſt ſuper ſeptẽ. Septenarius numerus ſignificat infinitã multitudinẽ, apud Hebræos. acſi dicat, Si tantum bis atque ter peccaſſet, pepercissem illi. nunc quia nullum peccandi finem facit, &c. puniam illum pro omnibus delictis. Quidam dicũt interruptum eſſe ſermonẽ, vertentes, Super tribus præuaricationibus Damaſci *pepercissem*: at ſuper, &c. Quod generatim dixerat, nunc dicit particulatim. incipit enim prophetare contra Syros. nam Damaſcus fuit caput Syriæ. Ego (inquit) breui ſumam pœnas de Syris quòd non faciant finem peccandi, licet ſim tardus. Hac ratione inuitat ad pœnitentiam. Non parcã ei, לא אשיבנו Ad verbum, non conuertam eum. ſub. furorem: vt ſit relatiuum ſine antecedente. Rectius tamen (vt quibuſdam placet) pronomen referetur ad Damaſcũ. i. non cõuertam illam ad veniam. ſiue miſericordiam meam. Propterea verſum eſt, non parcam ei. Chald. para. nõ dimittã eis. Sic
4 Ignem אש Per ignem intelligit inimicum, & hoſtem, vt exponit doctus inter Hebræos: quia vt ignis omnia vorat, ita inimicus. Sic Nume. 21. f. 28, Quia ignis exiuit de Heſebon. Hazael & Ben-adad Reges fuerunt Syriæ.
5 Vectem בריח quo ſcilicet clauditur præcipua porta Damaſci. Gallicè *la barre*. Vel eſt ſing. pro plur. q. d. Portæ, vi aperientur ab hoſtibus, qui vi rumpent vectes vt aditum ſibi faciant in vrbem. Et excidam והכרתי & ſuccidam. detraham. vi auferam. De Bicyath-áuen מבקעת און nomen loci. Significat Vallem vanitatis. Et tenentem ſcep. ותומך שבט .i. Regem, vt Geneſ. 49. b. 10, Nõ auferetur ſceptrum de Iuda. Transferentúrque וגלו emigrabúntque. Alii, abducetúrque captiuus. Eo quòd capt. &c. על הגליתם ונו׳ Ad verbũ, propter transmigrare facere eorũ tranſmigrationẽ abſolutam. i. in qua ne vnus quidem relictus ſit quem non duxerint in captiuitatẽ quæ
6 Super trib. præuaric. על שלשה פשעי Vide eandem loquutionem paulo antè, verſu 3.

fuit in deſtructione domus ſecundæ. Quum autem captiuitas ea duceretur in Chaldæam, quidam ex eis clàm ſe receperant apud Palæſthinos vicinos Iſraelitis, rati ſe illic tutò poſſe latere. Verùm immiſericordes Palæſthini prodiderunt eos hoſtibus. Ex omnibus autē Gazæ ſceleribus vnum tantùm recenſet, quòd non fuerint miſerti miſerorum Iſraelitarum apud ipſos profugorum

Et mittam ignem in murū yAzzáh, qui deuorabit palatia eius. 7
Excidámque habitatorem de Aϖſdód, & tenētem ſceptrum de 8
Aϖſcelón, & reuerti faciam manum meam ſuper yEcrón, & peribunt reliquiæ Peliϖſthím, dixit Dominus Iehouáh.

Contra Tyrum.

Sic dixit Iehouáh, ʼSuper trib⁹ præuaricationibus xSór, & ſuper 9
quatuor non parcam ei, eo quòd tradiderint ʼcaptiuitatem perfectam ipſi ℵEdóm, nec recordati ſunt ʼfœderis fratrum.
Et mittam ʼignem in murum xSór, & deuorabit palatia eius. 10

Cōtra Idumæā.

Sic dixit Iehouáh, ʼSuper tribus præuaricationibus ℵEdóm, & ſu 11
per quatuor non parcam ei: eo quòd perſequutus eſt gladio fratrē ſuum, ʼ& corruperit miſericordias ſuas, & rapuerit *eum* in æternum furor eius, & iram ſeruauerit in perpetuum.
Immittámq; ignem in Themán, qui deuorabit palatia Boxſráh. 12

Contra filios Ammon.

Sic dixit Iehouáh, Super trib⁹ præuaricationibus filiorum yAm 13
món, & ſuper quatuor non parcam ei: eo quòd ſciderint montes Gilyád, vt dilatarent terminum ſuum.
Et ſuccēdam ignem in muro Rabbáh, & deuorabit palatia eius, 14
ʼcum vociferatione in die belli, cum tempeſtate in die turbinis.
Et ibit ʼRex eorum in captiuitatem, ipſe & principes eius ſimul, 15
dixit Iehouáh.

Cap. I I.

Prophetat aduerſum Moab.

Sic dixit Iehouáh, ʼSuper tribus præuaricationibus Moáb, & ſu- 1
per quatuor non parcā ei, eo quòd cremauerit oſſa Regis ℵEdóm ʼin cinerem.
Et mittam ignem in Moáb, qui deuorabit palatia Ceriióth, mo 2
rietúrque ʼin tumultu Moáb, in vociferatione *&* in ſonitu tubæ.
ʼEt excindam ʼiudicem de medio eius, & omnes principes eius 3
interficiam cum eo, dixit Iehouáh.

Aduerſum Iudā, hoc eſt regnum duarum tribuū.

Sic dixit Iehouáh, Super tribus præuaricationibus Iehudáh, & 4
ſuper quatuor non parcam ei, eo quòd abiecerint Legem Iehouæ, & ſtatuta eius non ſeruauerint: & errare fecerunt eos mēdacia ſua poſt quæ abierunt Patres ipſorum.
Et mittā ignem in Iehudáh, qui deuorabit palatia Ieruϖſaláim. 5

Aduerſū Iſraelē, hoc eſt regnum decem tribuum.

Sic dixit Dominus, Super tribus præuaricationibus Iϖſraēl, & 6
ſuper quatuor non parcam ei: eo quòd vēdiderint argento iuſtū, & pauperem ʼpari calceorum.
ʼQui anhelant vt ſit puluis in capite pauperum, ʼ& viam humi- 7
lium declinare fecerunt: ʼpræterea vir & pater eius ʼiuerunt ad *can-*

7 Et mittam ignem in murum Gazę, & deuorabit ædes eius.
8 Et diſperdam habitatorem de Azoto, & tenentem ſceptrū de Aſcalone: & conuertam manū meam ſuper Accaron, & peribūt reliqui Philiſthinorum, dicit Dominus Deus.

9 Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Tyri, & ſuper quatuor non conuertam eam, eo quòd cōcluſerint captiuitatem perfectam in Idumæa, & nō ſint recordati fœderis fratrum. C
10 Et immittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius.
11 Hæc dicit Dominus, Super trib⁹ ſceleribus Edom, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quòd perſequut⁹ ſit in gladio fratrem ſuum, & violauerit miſericordiam eius, & tenuerit vltrà furorem ſuum, & indignationem ſuam ſeruauerit vſque in finem.
12 Mittā ignem in Theman, & deuorabit ædes Boſræ. D
13 Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus filiorum Ammon, & ſuper quatuor non conuertā eum: eo quòd diſſecuerit pręgnantes Galaad ad dilatandum terminum ſuum.
14 Et ſuccendam ignem in muro Rabba, & deuorabit ædes eius in vlulatu in die belli, & in turbinę in die cōmotionis.
15 Et ibit Melchom in captiuitatem, ipſe & principes eius ſimul, dicit Dominus.

Cap. II.

1 HAEc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Moab, & ſuper quatuor non conuertam eū: eo quòd incenderit oſſa Regis Idumææ vſque ad cinerem.
2 Et mittā ignē in Moab, & deuorabit ædes Carioth: & morietur in ſonitu Moab, in clangore tubæ.
3 Et diſperdam iudicem de medio eius, & omnes principes eius interficiā cum eo, dicit Dominus.
4 Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Iuda, & ſuper quatuor non cōuertam eum: eo quòd abiecerit Legem Domini, & mandata eius nō cuſtodierit. deceperunt enim eos idola ſua, poſt quæ abierant Patres eorum. B
5 Et mittam ignem in Iudam, & deuorabit ædes Ieruſalem.
6 Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Iſrael, & ſuper quatuor nō conuertam eum: pro eo quòd vendiderit pro argento iuſtum, & pauperē pro calceamentis.
7 Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum, & viam humiliū declinãt: & filius ac pater eius ierunt

9 Super tribus præu. על־שלשה פשעי Vide ſuprà, verſu 3. Captiuitatem perf. גלות שלמה Quidam ſubaudito ל ante גלות vertunt, in captiuitatē perfectam. Fœderis fratrū. :ברית אחים fœderis fraterni. i. quod eſſe debuerat inter fratres, Iſraelitas & Idumæos.
10 Ignem אש .i. impreſſionem hoſtilem. vt ſuprà verſu 4. Per murum, vires intelligit quibus fidūt: per palatia, omnia quæ excelſa ſunt, honores, authoritatem, &c. 11 Super tribus præua. על־שלשה פשעי Vide ſuprà, verſu 3. Et corruperit miſeric. ſ. ושחת רחמיו & violarit miſericordias ſuas. i. quòd abiecerit miſericordiam qua debebat eum proſequi.
14 Cum vociferatione, &c. בתרועה וגו׳ cum claſſico tempore belli, & cum turbine in die tempeſtatis. Repetitio, diuerſis verbis. Comparat vehementiam belli, & captiuitatem eorum celerem, vento tempeſtuoſo. Vide Ierem. 49. a. 2, Audire faciam contra Rabbath filiorum Ammon clamorem prælii. 15 Rex eorum מלכם Malchom. Vide eadem Ierem. 49. a. 3.

IN CAPVT II.

1 Super tribus præuar. על־שלשה פשעי Vide eadem præcedenti capite, verſu 3. In cinerem. :לשיד in calcem. i. adeò vt verteret illa in calcem. Hæc hiſtoria non legitur in Sacris literis. Quidam dicunt Regem aliquem Moabitarum combuſſiſſe vnum è Regibus Edom, & vſum fuiſſe illis cineribus vice calcis in incruſtandis parietibus ſui palatii. Doctus inter Hebræos iſtud refert ad filium primogenitum ipſius Regis Moab, de quo vide 2. Regum 3. d. 27.
2 In tumultu בשאון in ſtrepitu. expugnationis ſcilicet. Diuerſis vocabulis exprimit tumultum belli.
3 Et excindam והכרתי & exterminabo. detraham. auferam. delebo. Gallicè, *Ie deſtruiray.* Iudicem שופט .i. Regem, cuius officiū eſt reddere ius populo ſuo. 6 Pari calceorum. :בעבור נעלים .i. pro re vili.
7 Qui anhelant, &c. השואפים וגו׳ Qui expectant vt ſit puluis terræ. על pro על חיות vt ſit. Alii, Qui deſiderant *videre* puluerem, &c. q. d. Opprimunt pauperes, quos libenter vident deiectos, proſterni in terram, & illorum capita compleri puluere. qui ita deiiciūtur in terram, habent caput & capillos plenos luto & puluere. Et viam humil. ודרך ענוים & viam manſuetorum. vel pauperum. i. qui ius & cauſam pauperum peruertunt. Præterea vir ואיש .i. filius. Iuerunt, &c. ילכו וגו׳ .i. cum eadem puella rem habere ſolent vel habuerunt filius & pater, ſine vllo pudore.

C ad puellam, vt violarent nomen ſan-
ctum meum.
8 Et ſuper veſtimētis pignoratis ac-
cubuerunt iuxta omne altare: & vinū
damnatorum bibebant in domo dei
ſui.

Num 21.d.25 deut.2.f.31

9 Ego autē exterminaui Amorrhęū
à facie eorum,cuius altitudo,cedrorū
altitudo eius, & fortis ipſe quaſi quer
cus: & contriui fructum eius déſuper,
& radices eius ſubter.

Exod.14.e

10 Ego ſum qui aſcendere vos feci de
terra AEgypti: & duxi vos in deſerto
quadraginta annis,vt poſſideretis ter
ram Amorrhæi.
11 Et ſuſcitaui de filiis veſtris in Pro-
D phetas, & de iuuenibus veſtris Naza-
ræos:nunquid non ita eſt filii Iſrael,
dicit Dominus?
12 Et propinabatis Nazaræis vinum,
& Prophetis mandabatis dicentes,
Ne prophetetis.
13 Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut
ſtridet plauſtrum onuſtum fœno.
14 Et peribit fuga à veloce, & fortis nō
obtinebit virtutem ſuam, & robuſtus
non ſaluabit animam ſuam.
15 Et tenens arcum non ſtabit, & ve-
lox pedibus ſuis nō ſaluabitur, & aſcē
ſor equi non ſaluabit animam ſuam.
16 Et robuſt⁹ corde inter fortes,nudus
fugiet in illa die,dicit Dominus.

Cap.III.

1 AVdite verbū quod loquutus eſt
Dominus ſuper vos filii Iſrael:
ſuper omnem cognationem quam e-
duxi de terra AEgypti,dicens,
2 Tantummodo vos cognoui ex om
nibus cognationibus terræ: idcirco
viſitabo ſuper vos omnes iniquitates
veſtras.
3 Nunquid ambulabunt duo pariter,
niſi conuenerit eis?
4 Nunquid rugiet leo in ſaltu,niſi ha
buerit prædam? nūquid dabit catulus
leonis vocē de cubili ſuo, niſi aliquid
apprehenderit?
B 5 Nūquid cadet auis in laqueum ter-
ræ,abſq; au cupe? nūquid auferetur la
queus de terra antequā quid ceperit?
6 Si clanget tuba in ciuitate, & popu
lus non expaueſcet? ſi erit malum in
ciuitate quod Dominus nō fecerit?
7 Quia nō faciet Dominus Deus ver
bum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum
ad ſeruos ſuos Prophetas.

dem puellam,″vt violarent nomen ſanctum meum.
8 Et ſuper veſtimenta in pignus accepta diſcumbebāt iuxta vnū-
quodque altare:& vinū″pœnis affectorum″bibebant *in* domo deo-
rum ſuorum.
9 ″Ego autem perdidi אEmoræum à facie eorū,cuius altitudo *erat*
ſicut altitudo cedrorum, & fortis velut quercus, perdidi inquam
fructum eius″ſurſum,& radices eius deorſum.
10 Ego quoque″aſcendere feci vos è terra Mixſráim, & deduxi vos
per deſertum quadraginta annis,vt poſſideretis terram אEmoræi.
11 ″Adhæc ſuſcitaui de filiis veſtris vt eſſēt Prophetæ,& de iuuenib⁹
veſtris vt eſſēt Neziræi:ſed nōne ita eſt ô filii Iשſraאél,dicit Iehouáh?
12 Vos autem potum dediſtis Neziræis vinum, & Prophetis præce
piſtis dicendo,Ne prophetetis.
13 Ecce ego″anguſtabo *nos* in loco veſtro, quemadmodum angu-
ſtatur plauſtrum plenum manipulis.
14 ″Peribítque fuga à veloce, & fortis non roborabit fortitudinem
ſuam,& robuſtus non eruet animam ſuam.
15 ″Et qui tenet arcū,non cōſiſtet, neque velox pedibus ſuis eruet
ſeſe,neque inſidens equo eruet animam ſuam.
16 ″Et qui roborat cor ſuum inter robuſtos,nudus fugiet in die illa,
dixit Iehouáh.

Cap. III.

1 AVdite″verbum hoc quod loquutus eſt Iehouáh contra vos
filii Iשſraאél,aduerſus totam″cognationem quam″aſcende-
re feci è terra Mixſráim,dicendo,

Domū Iſrael ingratitudinis arguit,æquiſſima in eam flagella prænuntians.

2 ″Tantum vos agnoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco
viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.
3 ″Ambulabúntne duo pariter,niſi conuenerint?
4 Rugiétne leo in ſylua,& præda non erit illi?″an dabit leunculus
vocem ſuam de habitaculo ſuo *egreſſus*,niſi apprehenderit?
5 Nunquid cadet auis in laqueum *in* terra *diſpoſitum*,″& laqueus non
erit ipſi?″nunquid aſcendet laqueus è terra,& capiendo nō capiet?
6 Nunquid clangetur tuba in ciuitate,& populus nō″expaueſcet?
an erit″malum in ciuitate,″& Iehouáh non fecerit?
7 Quia non″facit Dominus Iehouáh quicquam, niſi reuelauerit
ſecretum ſuum ſeruis ſuis Prophetis.

Vt violarent,&c. למען חללו וגו' Nam vocantur de nomine meo,& ſanctificaui mihi illos:quum igitur corrumpunt mores ſuos,violant illam ſanctitatem,& declarant ſe non eſſe ſanctos.Leuit.19.a.2,& 22.d.32.
8 Pœnis affect. ענושים mulratorū.condemnatorum.multabant enim eos pecunia,ſi non dabant quantum cupiebant. Bibebant ישתו Fut.Heb.pro præt.imp.
9 Ego autem perdidi ואנכי השמרתי Atqui ego deleui.exterminaui. Surſum, ממעל deſuper.i.à ſummo.
10 Aſcendere feci העליתי eduxi.
11 Adhæc ſuſcitaui ואקים Ad verbum,Et ſurgere feci.i.euexi aliquos è filiis veſtris ad dignitatem prophetiæ.
13 Anguſtabo מעיק coartabo.vel anguſtiis afficiam.aut,vrgebo.Præſ.Heb.pro fut.
14 Peribítque,&c. ואבד וגו' Hebraiſmus, Velox nō eripiet ſe velocitate ſua,nec virtute ſua bellica vtetur aduerſus hoſtes vir fortis,nec vitam ſuam ſeruabit.Repetitione vtitur,qua grauitatem afflictionum declarat quæ nulla re deuitari poterunt.
15 Et qui tenet arcum,non conſ. ותופש הקשת לא יעמוד .i.ſagittarii qui eminus pugnant,non conſiſtent contra aduerſarios.
16 Et qui rob.&c. ואמץ וגו' Et fortis corde ſuo.i.Qui fuerit forti animo & imperterrito inter robuſtiſſimos, inermis, abiectis armis fugiet.

IN CAPVT III.

1 Verbum hoc quod loquutus eſt הדבר הזה אשר דבר ſententiam hanc quam decernit. Cognationem המשפחה familiam.gentem.Sic verſu ſequenti. Aſcendere feci העליתי Mutatio perſonæ,pro eduxit ipſe Iehouáh.
2 Tantum vos agnoui רק אתכם ידעתי .i.Vos ſolos delegi, veſtri ſolùm curam habui, eligendo vos ex omnibus aliis Gentibus in populum peculiarem.Subaudiendum autem eſt aliquid,cuiuſmodi,& tamen defeciſtis à me:idcirco,&c.
3 Ambulabúntne הילכו q.d.non. Quemadmodum(inquit)duo nunquam aliquò ſimul proficiſci ſolent ob aliquod negotiū,niſi prius de eo conueniat inter ipſos:ſic Prophetæ,per quos prædicam me viſitaturum iniquitates veſtras,quemadmodum dixi,non accedent ad vos vt hæc annuntient vobis,niſi maximè illis mecū conueniat,vt de hoc vos admoneant. Hac ſimilitudine voluit oſtendere præſtantiā Prophetæ,magnúmque eſſe inter Deum & Prophetas conſenſum. Paulo pòſt ſequentibus ſeipſum declarat, his verbis, Dominus Deus quum loquitur,quis non prophetaret?
4 An dabit leun.vo.ſ. היתן כפיר קולו An emittet catulus leonis vocem ſuam.i.an rugiet. כפיר ſignificat catulū leonis iam adultum.accipitur pro leone valente viribus. Acſi dicat,Si res ita ſe habet,vt leo nunquam rugiat quin prædam capiat, nunquid ſimiliter ſi comminetur Deus,non ſupplicium ſumet? proculdubio ſumet,& faciet quod eſt interminatus.
5 Et laqueus non *erit* ipſi? ומוקש אין לה & offendiculum non eſt illi?i.& nō capietur? q.d.non. ſic nec vos poteritis eripi ab offendiculo quod decreui mittere in vos,vt in eo capiamini.Offendiculum, eſt hoſtis,cui præcipiam vt veniat contra vos. Ne autem exiſtimetis quòd poſtquam aduenerit, recedat à vobis donec vlciſcatur ſe de vobis. Nunquid aſcendet,&c. היעלה פח וגו' Phraſis Hebræa,pro,nunquid auferetur laqueus è terra,ſi nihil ceperit?
6 Expaueſcet? יחרדו formidabit?trepidabit? Malum רעה afflictio.calamitas.q.d.omnium quæ eueniunt vobis,author eſt Deus,quæ prædicunt vobis Prophetæ ab eo moniti. Et Iehouáh ויהוה quod Iehouah.ו ſæpius ponitur loco relatiui.
7 Facit יעשה Fut.Heb.pro præſ.facere ſolet.

Inuitātur alienigenæ, vt videant æquitatē iudiciorum Dei aduerſus Iſraelem.

'ſi leo rugiat, quis non timebit? Dominus Iehouáh loquutus eſt, 8
quis non prophetabit?
'Promulgate ſuper palatia *quæ ſunt* in Aשſdód, & ſuper palatia *quæ* 9
ſunt in terra Mizráim, & dicite, Congregamini ſuper montes שSo-
merón, & videte 'contritiones multas in medio eius, & oppreſſos
in medio eius:
Nec norunt facere 'rectum, dixit Iehouáh, 'qui recōdunt iniqui- 10
tatem & direptionem in palatiis ſuis.
Propterea ſic dixit Dominus Iehouáh, 'Tribulatio, & in circuitu 11
terræ: & detrahet à te fortitudinē tuam, & diripientur palatia tua.
Sic dixit Iehouáh, Quemadmodū 'eruit paſtor de ore leonis duo 12
crura: vel extremum auris, ſic eruētur filii Iשraél habitantes in
שSomerón, in angulo lecti & angulo grabati.
Audite, '& teſtimonio cōprobate in domo Iayacób, dixit Ieho- 13
uáh Deus exercituum:
Quòd die quo viſitabo præuaricationes Iשraél 'ſuper eum, vi- 14
ſitabo ſuper altaria Beth-él, & amputabuntur cornua altaris, ca-
déntque in terram.
Et percutiam domum hyemalem vnà cum domo æſtiua, peri- 15
būrque domus 'eburneæ, & deficiēt domus multæ, dixit Iehouáh.

Cap. IIII.

Sub typo vaccarum pinguiū in primates inuehitur, eorū pœnas prædicens.

AVdite verbum hoc 'vaccæ Baשſán, quæ *eſtis* in monte שSome- 1
rón, quæ opprimitis pauperes, quæ confringitis pauperes,
quæ dicitis dominis veſtris, Afferte, & bibemus.
Iurauit Dominus Iehouáh 'per ſanctitatē ſuam quòd ecce dies 2
veniunt ſuper vos, & tollet vos *inimicus* 'ſpinis, & poſteritatem ve-
ſtram 'hamis piſcatoriis.
'Et *per* rupturas *muri* exibitis vnaquæque ante ſe, '& coniicietis 3
vos in palatium ipſum, dixit Iehouáh.

Eorum idololatriā ſubſannat.

'Venite in Beth-él, & præuaricamini in Gilgál, multiplicate 4
'præuaricari, & afferte 'mane ſacrificia veſtra, poſt tres 'annos deci-
mas veſtras.

Laus.

'Et adolete de fermento confeſſionem, '& indicite oblationes 5
voluntarias, proclamate: 'quia ſic vultis filii Iשraél, dixit Do-

8 Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus loquutus eſt, quis non prophetabit?
9 Auditum facite in ædibus Azoti, & in ædibus terrę AEgypti, & dicite, Cōgregamini ſuper montes Samariæ, & videte inſanias multas in medio eius, & calumniam patientes in penetralibus eius: C
10 Et neſcierunt facere rectum, dicit Dominus: theſaurizātes iniquitatē, & rapinas in ædibus ſuis.
11 Propterea hęc dicit Dominus De⁹, Tribulabitur & circuietur terra: & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ.
12 Hæc dicit Dominus, Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: ſic eruentur filii Iſrael qui habitant in Samaria, in plaga lectuli, & in Damaſco grabati.
13 Audite, & cōteſtamini in domo Iacob, dicit Dominus Deus exercituū: D
14 Quia in die quum viſitare cœpero præuaricationes Iſrael, ſuper eum viſitabo & ſup altaria Bethel: & amputabuntur cornua altaris, & cadent in terram.
15 Et percutiam domum hyemalē cū domo æſtiua: & peribūt domus eburneæ, & diſſipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

Cap. IIII.

1 AVdite verbum hoc vaccæ pingues, quæ eſtis in monte Samariæ: quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis veſtris, Afferte, & bibemus.
2 Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo, quia ecce dies venient ſuper vos, & leuabunt vos in cōtis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus.
3 Et per aperturas exibitis altera cōtra alterā, & proiiciemini in Armon, dicit Dominus.
4 Venite ad Beth-el, & impiè agite: ad Galgalam, & multiplicate præuaricationem: & offerte manè victimas veſtras, tribus dieb⁹ decimas veſtras. B
5 Et ſacrificate de fermentato laudē, & vocate voluntarias oblationes, & annuntiate: ſic enim voluiſtis filii Iſ-

8 *Si* leo rugiat, אריה שאג Subauditur אם Si. Comparat Deum leoni animanti fortiſſimo, & cui nullus reſiſtere poſſit. quòd ſi leoni nullus reſiſtat, multo minus Deo. 9 Promulgate השמיעו Clara voce ſignificate. Diuulgate. Contritiones mul. מהומות רבות oppreſſiones frequentes. Alii, tumultus crebros. 10 Rectum, נכוחה ſub. opus. Qui recondunt, &c. האוצרים וגו' qui theſaurizant rapinam & vaſtitatem. Intelligit pecuniam iniuſtè partam. q.d. Replent palatia ſua rapinis, furtis, & huiuſmodi.
11 Tribulatio, & in cir. צר וסביב Tribulator, & in circuitu terræ ipſius. Sermo irati eſt, & propterea conciſus: ideo quædam ſubaudiēda, hoc modo, Tribulator *uenturus eſt*, & *in* circuitu terræ ipſius, *poſiturus eſt caſtra*. 12 Eruit יציל eripit. eripere ſolet. q.d. pauci euadent ex illa captiuitate, & hoſtis eos tantum relinquet quos cōtempſerit, quòd ægroti decumbant. 13 Et teſt. cōpr. והעידו teſtādo prædicate.
14 Super eum, עליו in ſe. i. in corpore ipſius. 15 Eburneæ, השן ad verbum, dentis. ſub. elephantis. per excellentiam.

IN CAPVT IIII.

1 Vaccæ Baשſān, פרות הבשן Sic vocat Propheta ruſticus nobiles illos, & delicatos principes Samariæ. q.d. Vos qui eſtis pingues vt vaccæ quæ in Baſan aluntur. Baſan regio Og Regis erat, vt vides Ioſue 9.b.10: quæ pinguibus paſcuis abundabat, vt Ierem. 50.d.19, & Mich. 7.c.14 legitur. In eo loco quæ paſcebantur animalia, pinguia erant, optima, & pulchra.
2 Per ſanctitatem ſ. בקדשו .i. per ſeipſum. Spinis, בצנות .i. hamis, vt exponunt doctiores Hebræorum. Iidem etiam exponunt clypeis, ſiue parmis. Hamis piſcatoriis: בסירות דוגה in ollis piſcis. id eſt in ſcaphis piſcatoriis, ſiue cymbis. erant enim ſcaphæ factæ ad ſimilitudinem ollæ. Hic adumbrat captiuitatem Samaritanorū. nā vt hamo piſcator piſcem extrahit ex aqua, ita te abſtrahet hoſtis ſuis armis in captiuitatem, ó Samaria. 3 Et *per* rupturas, &c. ופרצים תצאנה וגו' q.d. multis in locis frangetur murus, ita ſingulæ via ſua, ſiue recta exibunt per rupturā quæ prima illis occurret. Et coniicietis vos והשלכתנה Hoc verſu prædicit expugnationē vrbis Samariæ, ſimul explicat quod fieri ſolet in expugnatione vrbis: alii fugiunt per rupturas, alii proripiunt ſeſe in arcem vrbis munitiſſimam metu hoſtis. Sunt ex Hebræis qui dicunt vocem Hebræam ההרמונה ſignificare Armeniam: acſi dicat, Fugietis, ac recipietis vos in Armeniam. verū prior lectio, verior. 4 Venite בואו Ite. Ironicè hæc omnia. q.d. Cōmittite illic ſcelus idololatriæ ad ſatietatē vſque. Præuaricari. לפשוע vt præuaricemini. vel, iniquè & ſceleratè agatis. i. multiplicate præuaricationes, & ſcelera. Mane לבקר .i. quolibet die.
Annos ימים Ad verbum, dies. pro annis poſuit dies. Tertio quoque anno ſolebant offerre decimas, vt legitur Deut. 14.d.28.
5 Et adolete de ferm. confeſſ. וקטר מחמץ תודה Ironicum & hoc. Infinit. Heb. pro imperatiuo plurali, & מ pro ב acceptum, ſubaudiēdúmque verbi ſubſtantiuum, incenſum, quod in ſe includit, & vertendū, Et incendite [incenſum] in [vel cum] fermentato confeſſionem. id eſt incenſum confeſſionis, ſiue gratiarum actionis, in oblatione in qua offertur panis fermentatus. q.d. offerte ſacrificium confeſſionis in quo confiteamini peccata veſtra, offerte inquam diis alienis, quaſi illi veſtra vobis peccata remittere poſſint, ſiue quo illis gratias agatis. In ſacrificio confeſſionis offerebatur panis fermentatus, ad declarandam naturam corruptam & fermentatam. Et indicite obl. volunt. וקראו נדבות Ad verbum, & proclamate voluntaria. ſub. ſacrificia. Quia ſic vultis, כי כן אהבתם Præt. Heb. pro præſ. quando ſic amatis. vel, quando ſic vobis placet. Hic quodammodo declarat ſuam ironiam.

rael,dicit Dominus Deus.

6 Vnde & ego dedi vobis ſtuporem dentium in cunctis vrbibus veſtris,& indigētiam panum in omnibus locis veſtris:& nō eſtis reuerſi ad me , dicit Dominus.

7 Ego quoque prohibui à vobis imbrem,quum adhuc tres mēſes ſupereſſent vſque ad meſſem:& plui ſuper vnam ciuitatem, & ſuper alteram ciuitatem nō plui:pars vna cōpluta eſt, & pars ſuper quam non plui,aruit.

C

8 Et venerūt duæ & tres ciuitates ad vnam ciuitatem vt biberent aquam, & non ſunt ſatiatæ:& non rediſtis ad me,dicit Dominus.

9 Percuſſi vos in vento vrēte,& in aurugine multitudinem hortorū veſtrorum, & vinearum veſtrarum, olíueta veſtra,& ficeta veſtra comedit eruca: & non rediſtis ad me,dicit Dominus.

10 Miſi in vos mortē in via AEgypti, percuſſi in gladio iuuenes veſtros, vſque ad captiuitatem equorū veſtrorum: & aſcendere feci putredinem caſtrorum veſtrorum in nares veſtras: & non rediſtis ad me,dicit Dominus.

D — Geneſ.19.e.24 Oſee 11.c.8

11 Subuerti vos,ſicut ſubuertit Deus Sodomam & Gomorrham,& facti eſtis quaſi torris raptus ab incēdio , & non rediſtis ad me,dicit Dominus.

12 Quapropter hæc faciā tibi Iſrael: poſtquam autē hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui,Iſrael.

13 Quia ecce formans mōtes,& creāſ ventum , & annuntians homini eloquium ſuum, faciens matutinam nebulam,& gradiens ſuper excelſa terræ: Dominus Deus exercituum nomen eius.

Cap.V.

1 AVdite verbum iſtud quod ego leuo ſuper vos,plāctum,domus Iſrael.

2 Cecidit, & non adiiciet vt reſurgat virgo Iſrael:proiecta eſt in terrā ſuā, non eſt qui ſuſcitet eam.

3 Quia hæc dicit Dn̄s Deus, Vrbs de qua egrediebantur mille,relinquētur in ea centum , & de qua egrediebātur centum, relinquentur in ea decem in domo Iſrael.

4 Quia hæc dicit Dominus domui Iſrael,Quærite me,& viuetis.

minus Iehouáh.
6 Ego quoque dedi vobis ″munditiem dentium in cūctis vrbibus *Fame percuſſi non ſunt cōuerſi ad Deum.*
veſtris,&penuriam panis in cunctis locis veſtris:″& nō eſtis reuerſi
vſque ad me,dixit Iehouáh.
7 ″Sed & ego″prohibui à vobis imbrem,quū adhuc eſſent tres men
ſes vſque ad meſſem:& pluere feci ſuper ciuitatem vnam,& ſuper
ciuitatem alteram non feci pluere: fundus vnus complutus fuit,
″fundus autem ſuper quem non pluit,aruit.
8 ″Et proficiſcebātur duæ,treſue ciuitates ad ciuitatem illam ſuper
quā pluere feceram,vt biberent aquam,& non ſatiabantur:nō tamen reuerſi eſtis vſque ad me,dixit Iehouáh.
9 Percuſſi vos ″ariditate & robigine″multiplices hortos veſtros,
& vineas veſtras, & ficeta veſtra, & olíueta veſtra comedit eruca:
nec tamen rediiſtis vſque ad me,dixit Iehouáh.
10 Immiſi in vos peſtilentiam″in via Mixſráim,occidi gladio iuuenes veſtros,cum captiuitate equorum veſtrorum:″& excitaui fœtorem caſtrorum veſtrorū in nares veſtras: nec tamen rediiſtis ad me:dixit Iehouáh.
11 Subuerti″in vobis″quemadmodum ſubuertit Deus סSedóm & yAmoráh: fuiſtíſque ſicut torris erutus ab incendio:nec tamen rediiſtis vſque ad me,dixit Iehouáh.
12 Quapropter″ſic faciam tibi, Iשſraאél: eo quòd hoc faciam tibi, *Adhortatio ad fiduciam in Deū poſt perpeſſa mala.*
præpara teipſum in occurſum Dei tui ô Iשſraאél.
13 Quia ecce,″qui format montes,& creat ventum,& annūtiat homini ″quænam ſit meditatio eius, ″qui facit aurorā tenebras,quíque graditur ſuper excelſa terræ, Iehouáh Deus exercituum nomen eius.

Cap.V.

1 AVdite verbum hoc ″quo ego leuo aduerſum vos lamentum, *Caſum Iſraelis luget.*
domus Iשſraאél.
2 ″Cecidit,non addet vt ſurgat virgo Iשſraאél, ″derelicta eſt ſuper terram ſuam,non eſt qui attollat eam.
3 Sic enim dixit Dominus Iehouáh, Vrbs″*ex* qua egrediebantur mille,″relinquet centum:&ex qua egrediebantur centū,relinquet decem domui Iשſraאél.
4 ″Qm̄ ſic dixit Iehouáh domui Iשſraאél,Quærite me,″& viuetis. *Ad reſipiſcentiā vocat.*

6 Munditiem dentium נקיון שנים Sic circunloquitur famem. Quidam, penuriam carnium exponunt,quòd mox dicat, & penuriam panis.verùm repetitio eſt aliis verbis. Et non eſtis reuerſi vſque ad me, ולא־שבתם עדי & nec *ſic quidem* conuerſi eſtis vſque ad me.q.d. conuerſi quidem eſtis,ſed non vſque ad me.

7 Sed & ego וגם אנוכי Ad verbum,Et etiam ego.Quidam,Præterea etiam ego. Prohibui מנעתי Præt.Heb.pro futuro,vt quidam volunt,ſtatui me prohibiturum.Toto(inquit)trimeſtri ante meſſem carebitis pluuia qua ſegetes in ſpicas euadunt. Videtur rectius vt per præteritum vertas,quòd ſequenti verſu dicat,Et adhuc non eſtis reuerſi. Fundus חלקה ager.ſignificat territorium ſeparatum ab aliis,ita dictum à partitione.

8 Et proficiſcebantur ונעו Fut.Heb.pro præt. imperf.

9 Ariditate בשדפון vredine.quæ fit à vento perurente. Multiplices הרבות Infinitiuus Heb.pro fut.vel præterito. Multiplicaſtis, vel multiplicabitis.Poteſt etiam eſſe nomen. Si tanquam verbum vertas,ſubaudiendum erit ו ante יאכל,at comedet, vel comedit,ſub.ea omnia.Si per nomen,nihil erit ſubaudiendum.Quidam vertunt,Quum multiplicaſſetis.

10 In via Mixſráim, בדרך מצרים Mittebāt enim in AEgyptū adoleſcētes ſuos ad frumenta aduehenda quibus carebant. Et excitaui ואעלה Ad verbum,& aſcendere feci.

11 In vobis בכם Non dicit vos,ſed in vobis:vt aliquam partem regionis fuiſſe ſubuerſam ſignificet. Quemadmodum ſubuer. כמהפכת De ſe loquitur Deus in tertia perſona.Subuerſionē feci inter vos,ſicut fuit ſubuerſio illa qua ſubuerti Sodomam & Gomorrham.

12 Sic כה .i.hæc omnia mala.

13 Qui format,&c. יוצר הרים וגו' Dicitur Deus nunc formare & creare,eo quòd omnia per eum perſiſtāt,& gubernentur. Quænam ſit medit. eius, מה שחו .i.quid cogitet. Doctus inter Hebræos cum Chaldæo paraph. negotium,opus, ſiue operationem interpretatur:vt ſit ſenſus,Vos putatis me latere quæ facitis:quum tamen ego per Prophetas meos vobis annuntiem omnia opera,etiam quæ in penetralibus facitis,& quæ in cordibus veſtris iniquè cogitatis. Qui facit aurorā,&c. עושה וגו' .i.qui conuertit lumen in tenebras, cōculcat omnia terrena,inacceſſáque ſunt illi peruia.

IN CAPVT V.

1 Quo ego leuo adu.vos lament. אשר אנוכי נושא עליכם קינה quo ego excito pro vobis planctum.i.quo ego deploro ſortem veſtram. vel potius,quibus ego verbis caſum, ac ſortem veſtram deplorem.

2 Cecidit, נפלה Præt.Heb.pro futuro,propter certitudinem:tanquam dicat,Certiſſimè corruet Iſrael.Metaphoricè ſignificat aduerſa multa euentura.Quidam malunt præterita narrari. Derelicta eſt נטשה derelinquetur.i.relicta eſt proſtrata humi.Alludit ad illud quod dixit,Cecidit.q.d.nunquam à captiuitate reuertetur.

3 Ex qua egrediebantur היוצאת Ad verbum,quæ egrediebatur.verbum neutrum pro tranſitiuo, quæ egredi faciebat,id eſt educebat, ſub.ad bellum. Relinquet תשאיר reſiduos *tantummodo* habebit.i.redigentur illi mille ad centum.

4 Quoniam ſic כי כה Acſi dicat,Hoc quod iam dictum eſt,accidet,aut accidit domui Iſrael propter idololatriam: agite igitur pœnitentiam,relictis idolis.vel,Sic enim dixit,volens ſcilicet reuocare Iſraelem ab idololatria, propter quam mala illa euentura erant,niſi reſipiſcerent. Et viuetis. וחיו: Imperat.Heb.pro fut.ſic verſu ſequenti.

Et ne quæratis Beth-nél, neq; Gilgál ingredimini, nec *in* Beer 5
ſcebáy tranſeatis: nã Gilgál demigrando demigrabit, & Beth-nél
erit in nihilum.
Quærite Iehouã, & viuetis: ne fortè ’findat ſicut ignis domum 6
Ioſéph, & deuoret, nec ſit qui extinguat in Beth-nél.
’Qui conuertunt in abſynthium iudicium, & iuſtitiam in terra 7
relinquunt.
Qui facit ’Arcturum & Orionem, & conuertit ’in mane ’vmbram 8
mortis, & diem in noctem tenebreſcere facit: qui aduocat aquas
Maris, effundítque eas ſuper faciem terræ, Iehouáh nomen eius.
’Qui roborat vaſtatorem ſuper robuſtum, & vaſtator in muni- 9
tionem ’veniet.

Odium populi in Prophetas, ob quod, & pauperũ oppreſſionẽ, eius infœlicitatẽ prænunciat.

’Oderunt in porta corripientem, ’& loquentem ’perfectum abo- 10
minati ſunt.
Propterea quòd ’fatigatis pauperẽ, ’& faſcem tritici accipitis ab 11
eo, domos ’inciſorum *lapidum* ædificaſtis, & non habitabitis: vineas
deſiderabiles plantaſtis, & non bibetis vinum earum.
’Scio enim multas præuaricationes veſtras, ’& fortia peccata ve 12
ſtra, ’affligunt iuſtum, accipiunt pretium redemptionis, & paupe-
res in porta cadere faciunt *cauſa ſua*.
Ideò ’prudens in tempore illo ’tacebit, quia tempus malum eſt. 13

Exhortatio ad opera bona.

Quærite bonum, & non malum, vt viuatis: ſic enim erit Ieho- 14
uáh Deus exercituum vobiſcum, ſicut ’dixiſtis.
Odio habete malum, & diligite bonum, & conſtituite in porta 15
iudicium, ’fortè miſerebitur Iehouáh Deus exercituum reſidui
Ioſéph.
Propterea ſic dixit Iehouáh Deus exercituum dominator, In o- 16
mnibus plateis *erit* planctus, & in cunctis plateis dicent, Heu heu:
& inuitabũt agricolam ad luctũ, & ad planctum ’ſciẽtes lamentũ.
Et in omnibus vineis *erit* planctus, quia tranſibo per mediũ tui, 17
dixit Iehouáh.

Dies Domini mala deſcribit.

Væ deſiderantibus ’diem Iehouæ, ’vt quid hoc vobis? dies Domi- 18
ni hæc, ’tenebræ & non lux.
’Quemadmodum ’*ſi* fugiat quis à facie leonis, & occurrat ei vr- 19
ſus: aut ingrediatur domum, & innitatur manu ſua parieti, & mor
deat eum coluber.
’Nónne tenebræ dies Iehouæ, & non lux: ’& caligo, & non ſplen 20
dor ei?

5 Et nolite quærere Beth-el, & in Gal B
galam nolite intrare, & in Berſa bee
non tranſibitis: quia Galgala captiua
ducetur, & Beth el erit inutilis.
6 Quærite Dominũ, & viuite: ne for-
tè cõburatur vt ignis domus Ioſeph,
& deuorabit, & nõ erit qui extinguat
Beth-el.
7 Qui conuertitis in abſynthium iu-
dicium, & iuſtitiã in terra relinquitis.
8 Facientem Arcturum & Orionem,
& conuertentem in mane tenebras, Infra 9.b
& diem nocte mutantem: |qui vocat
aquas Maris, & effundit eas ſuper fa- C
ciem terræ: Dominus nomen eſt eius.
9 Qui ſubridet vaſtitatem ſuper ro-
buſtum, & depopulationem ſuper po
tentem affert.
10 Odio habuerunt corripientem in
porta: & loquentem perfectè abomi-
nati ſunt.
11 Idcirco pro eo quòd diripiebatis pau
perem, & prædam electam tollebatis
ab eo: |domos quadro lapide ædifica- Soph.1.c
bitis, & non habitabitis in eis: vineas
plantabitis amantiſſimas, & nõ bibe
tis vinum earum.
12 Quia cognoui multa ſcelera veſtra,
& fortia peccata veſtra: hoſtes iuſti
accipiẽtes munus, & pauperes depri-
mentes in porta.
13 Ideo prudens in tempore illo tace- D
bit, quia tempus malum eſt.
14 Quærite bonum, & non malum, vt
viuatis: & erit Dominus Deus exerci
tuum vobiſcum, ſicut dixiſtis.
15 |Odite malum, & diligite bonum, Pſal.96.d
& conſtituite in porta iudicium: ſi for rom.12.b
tè miſereatur Dominus Deus exerci-
tuum reliquiis Ioſeph.
16 Propterea hæc dicit Dominus De⁹
exercituum dominator, In omnibus
plateis planctus: & in cunctis quæ fo-
ris ſunt, dicetur væ væ: & vocabunt a- E
gricolam ad luctum, & ad planctum
eos qui ſciunt plangere.
17 Et in omnibus vineis erit planctus:
quia pertranſibo in medio tui, Dicit
Dominus.
18 |Væ deſiderantibus diem Domini: Ierem.30.a
ad quid eã vobis? Dies Domini iſta, ioel.2.a
tenebræ, & non lux. ſoph.1.d
19 Quomodo ſi fugiat vir à facie leo-
nis, & occurrat ei vrſus: & ingredia-
tur domum, & innitatur manu ſua ſu
per pariete, & mordeat eum coluber.
20 Nunquid non tenebræ dies Domi F
ni, & non lux: & caligo, & non ſplen-
dor in ea?

6 Findat יצלח diſrumpat. vt ſcilicet ignis diſrũpit lapides. i. perdat. Per Ioſeph intelligit Ephraim, qui fuit filius Ioſeph. Per Ephraim autem, intelligit decem tribus: quòd qui prius illis imperauit, erat ex tribu Ephraim.

7 Qui conuertunt ההופכים Iungi poteſt verbo Findat, hoc modo, Findat inquam eos qui conuertunt. vel, Hi enim ſunt qui cõuertunt. Quidam, Qui cõuertitis. 8 Arcturum כימה Vergilias. vel, Pleiades. In mane לבוקר .i. in lumen. Vmbram mortis צלמות .i. vmbram denſiſſimam. 9 Qui roborat vaſt. המבליג שור Qui fortificat prædatorem. i. Reddit vaſtatorem ſuperiorem forti. Vaſtatorem intelligit hoſtem qui infert bellum. q. d. Dat victoriam cui vult. Veniet. יבוא׃ ingredietur. i. expugnabit & vi capiet.

10 Oderunt שנאו ſub. iudices qui ſedebant in porta vrbis. Perfectum תמים integrum. verum. ſub. verbum.

11 Fatigatis בושסכם Ad verbum, fatigare veſtrum. vel, onerare. i. fatigatis. vel oneratis, & grauatis. Alii, conculcatis. Alii, opprimitis. Et faſcem tritici ומשאת־בר & onus tritici. Gallicè, *une charge de bled*. i. quicquid pauper magno labore domum portauit, vi aufertis ab eo. Inciſorum גזית Ad verbum, inciſionis. i. lapidum inciſorum, & quadratorum.

12 Scio ידעתי Præt. Heb. pro præſ. Et fortia ועצומים & grauia. copioſa. ingẽtia. Afflig. iu. צוררי צדיק Ad verbũ tribulatores iuſti.

13 Prudens המשכיל ſapiens. doctus. Tacebit ידום Fut. Heb. pro præſ. tacet. vel, ſilere cogitur. q. d. propter iniuſtitiam iudicum, & impœnitentiam hominum huius temporis odientium veritatem, Prophetæ tacebunt. irriderẽtur enim illi, nec illa prædicatio eſſet ad correptionem, ſed potius ad augmentum peccatorum & iniquitatum.

14 Dixiſtis. אמרתם׃ .i. iactaſtis, vel cogitaſtis. 15 Fortè אולי loquitur more hominum quum dicit fortè.

16 Scientes lamentum. יודעי נהי׃ peritos lamentationis. deditos lamentationi.

18 Diem Iehouæ, את־יום יהוה .i. diem in qua Dominus viſitaturus eſt peccata, hoc eſt puniturus. Vt quid hoc vobis? למה־זה לכם ſub. deſiderium, vel optatis. Quidã annotant זה & לכם non debere verti Latine. Cur, ſub. optatis diem Domini? Tenebræ חושך .i. afflictio.

19 Quemadmodum כאשר Sententia truncata: ſubaudiendum, ſic continget vobis. q. d. periculo vno liberati, incidetis in aliud, tam varia erunt pericula. 20 Nónne tenebræ הלא־חשך Bis idem dicit, verbis paulo diuerſis. Subaudiendum, erit vobis. Tenebroſa erit vobis, non lucida, caliginoſa, carens lumine. hoc eſt, infœlicia omnia vobis afferet, non læta. Vt nomine lucis, omnia proſpera & fœlicia: ſic nomine tenebrarum & caliginis, omnia triſtia & infœlicia ſignificantur. Diem Domini intelligit quando viſitat Deus populum ſuum, & punit propter peccata, vt dictum eſt.

Eſa.1.c.17
Ierem.6.e.20

21 |Odi, & proieci feſtiuitates veſtras, & nō capiā odorē cœtuum veſtrorū.
22 Quòd ſi obtuleritis mihi holocauſtomata, & munera veſtra, non ſuſcipiam: & vota pinguium veſtrorū non reſpiciam.
23 Aufer à me tumultū carminū tuorum: & cantica lyræ tuæ non audiam.
24 Et reuelabitur quaſi aqua iudicium, & iuſtitia quaſi torrens fortis.

G Act.7.e.42

25 |Nūquid hoſtias & ſacrificium obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis, domus Iſrael?
26 Et portaſtis tabernaculū Moloch veſtro, & imaginem idolorum veſtrorum, ſydus dei veſtri, quæ feciſtis vobis.
27 Et migrare vos faciam trās Damaſcum, dicit Dominus, Deus exercituū nomen eius. Cap. VI.

Luc.6.d.24

1 V|AE qui opulenti eſtis in Sion, & confiditis in mōte Samariæ, optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Iſrael.
2 Trāſite in Chalāne, & videte, & ite inde in Emath magnam: & deſcēdite in Geth Palęſthinorum, & ad optima quæque regna horum: ſi latior terminus eorum termino veſtro eſt.
3 Qui ſeparati eſtis in diem malum: & appropinquatis ſolio iniquitatis.
4 Qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti.
B
5 Qui canitis ad vocem pſalterii: ſicut Dauid putauerunt ſe habere vaſa cantici.
6 Bibentes vinum in phialis, & optimo vnguento delibuti: & nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph.

21 Odi, reprobaui ″ſolennitates veſtras, nec″odorabor feſta veſtra. Feſtiuitates & ſacrificia eorū abiicit.
22 Quòd ſi obtuleritis mihi holocauſta & munera veſtra, non acceptabo, nec pacifica pinguium veſtrorum reſpiciam.
23 Tolle à me multitudinem canticorum tuorum, & cantum lyrarum tuarum non exaudiam.
24 ″Sed decurrat ſicut aqua iudicium, & iuſtitia veluti torrens vehemens.
25 An ſacrificia & oblationē ″obtuliſtis mihi in deſerto quadragīta annis, domus Iשׂraél?
26 ″Et portaſtis″idôlum Regis veſtri, ″& placentā″imaginum veſtrarum, ″ſydus dei veſtri quod feciſtis vobis.
27 Migrare igitur faciam″vltrà Damméשׂec, dixit Iehouáh, Deus exercituum nomen eius. Cap. VI.

1 VAE″quietis in צSiión, & confidentibus in mōte שׂSomerón, Aduerſus optimates Iſrael prophetat.
″nominatis″*à* principio gentium ipſarum, ″& *tamen* venerūt ad eos, domus Iשׂraél.
2 Tranſite″*in* Chalnéh, ″& videte, & ite inde *in* חHamáth″magnam, & deſcendite *in* Gáth Peliשׂthím: ″an meliores *ſunt* regnis iſtis? *&* an amplior eſt terminus eorum termino veſtro?
3 ″Qui longinquum putāt diem malum: ″& appropinquare faciūt ſedem iniquitatis.
4 Qui dormiunt in lectis eburneis, ″& extendunt ſe in ſtratis ſuis: comedúntq; agnos *pingues* de grege, & vitulos de medio ſaginarii.
5 ″Qui particulatim canunt ad nébel, ″ſicut Dauid putant *ſe habere ſcientiam* inſtrumentorum muſicorum.
6 Qui bibunt ″in phialis vinum, ″& electis vnguentis vngunt ſe: nec dolent ob″contritionem Ioסéph.

21 Solennitates veſt. חגיכם ſacrificia veſtra. vel, ſacrificia feſtis diebus oblata. Odorabor feſ.v. :אריח בעצרותיכם .i. olfaciam ſacrificia in feſtis oblata. Ad verbum, odorabor in cœtibus veſtris.
24 Sed decurrat ויגל Sed defluat. id eſt, Sit multa iuſtitia inter vos. Ad verbum, Et voluat ſe.
25 Obtuliſtis הגשתם Ad verbum, appropinquare feciſtis.
26 Et portaſtis ונשאתם Et tuliſtis. Et ſuſtinuiſtis. Idôlū Regis v. את סכות מלכבם Sichuth Regem veſtrum. i. cui tanquam Regi paretis. nomen erat ſtellæ quam tanquā Regem venerabantur. vt Ierem. 44.d.17, vt ſacrificemus Reginæ cæli. Et placentam imag. veſt. ואת כיון צלמיכם .i. quam offertis imaginibus veſtris. Sic Ierem. 7.d.18, Vt faciant placentas Reginæ cæli. Quidam Hebræorum exiſtimant כיון ſignificare Saturni ſtellam, quem Perſæ quoque vocant כיואן, in cuius honorem fecerant imagines, & vertunt, Saturnum imagines veſtras. Sydus dei veſt. כוכב אלהיכם ſtellam dei veſtri. i. quæ repræſentat deum veſtrum. colebant Saturnum & alios planetas.
27 Vltra Damméשׂec מהלאה לדמשק .i. in regionem remotiſſimam à veſtra.

IN CAPVT VI.

1 Quietis השאננים tranquillis. i. vitam degentibus in ſumma tranquillitate, & ſecuritate animi. Quidam, opulentis. *à* Nominatis נקובי denominatis. ſub. locis, vel montibus, Sionis & Samariæ. Per appoſitionem dictū. A principio ראשית *à* primitiis. i. propter priores incolas. q.d, Væ vobis qui habitatis in locis celebratiſſimis & inſignibus propter antiquitatem incolarum. Alii vertunt, nominatis principiū gentium. i. exiſtimatis, quòd à principio illic habitauerint ſeptem Gentes, fueritque terra illorum omnium terrarum fertiliſſima, vt doctus inter Hebræos exponit. Alii, *qui montes* celebres fuerunt apud primas gentes. Etiam quum Gentes ante Iſraelitas inhabitarent terrā promiſſionis, mons Sion & mons Samariæ apud eas fuerunt celebres præ cæteris locis ob naturalem munitionem: ſicut & poſt omnes ciuitates in regno Iſrael deuaſtatas, poſtremò fuit arx Samariæ expugnata, & mons Sion poſt omnia Iudææ loca, debellatus. Ad hæc igitur optima loca quum Dominus Iſraelitas perduxiſſet, & Gētes inde expuliſſet, obliti ſunt ingrati homines beneficiorum Dei, & paſſim in omnia vitia proruerunt, freti ſecurè ſe habitare, non ob fiduciam quam in Deum haberent, ſed quòd bonis abundarent, & munitiſſima haberent loca. Et *tamen* venerunt ובאו & *tamen* ingreſſi ſunt. id eſt ceperunt illos.
2 *In* Chalnéh, כלנה vrbem ſcilicet Babyloniæ: vel accipit pro tota regione. Et videte, וראו ſub. diligenter illam regionem An meliores, &c. הטובים וגו' *&* *uidete* an meliores ſint regnis iſtis, [quæ ſcilicet Deus dedit vobis] aut maior ſit terminus eorum, quàm terminus veſter. q.d. ingratiſſimi qui colatis idola, quibus Dominus dederit terram hanc qua nulla ſit fertilior nec amplior.
3 Qui longinquū pu. המנדים Sub. Væ illis, qui, &c. Alii, Qui repellitis. vel Reiicitis. ſub. in mēte veſtra. i. Nō creditis diē afflictionis venturum: ſed apud vos cogitatis longè abeſſe. Et appropinquare fa. &c. :ותגישון שבת חמס .i. interim iniuſtè iudicāt, toto ſtudio ſeruiunt iniuſtitiæ. 4 Et extendunt ſe וסרוחים & diſtendunt ſe indecorè ſuper, &c. Alii, & tapetia [ſiue ſtragula] ampliſſima *ſunt* ſuper lectos ſuos. Vtroque modo exponit Doctus inter Hebræos. Vide paulo pòſt, verſu 7.
5 Qui partic. canūt ad nebel, הפורטים על־פי הנבל Ad verbum, Qui particularizant. i. Qui peritè canūt ſuam cantici partem. Gallicè, *qui ſcauēt iouer leur partie*. Quidā, Qui cantillāt ad vocē pſalterii. Alii, Cōcinentes ad, &c. Doctus inter Hebræos in eundē ſenſum vertit, Vniūt ſe [vel vniuntur] ſecundum chorum. & exponit, Qui canunt cantica ſua ad ſonum pſalterii, eleuantes vocem cantici ſui iuxta tonum nabli, ita vt ſimilis non ſit vnius vox, voci alterius. Quidam ex eis vertunt, Qui ſoluunt cantica. Alii deducunt à פרוטה obolus, aut nummus: acſi dicat, Qui dant ſinguli obolum [aut nummum] cantori, vel pulſanti nebel. His ſignificat, totum illorum ſtudiū fuiſſe in adinueniendis variis generibus voluptatū, Deo neglecto. Chaldæus paraph. Qui pulſant aut canunt. Sicut Dauid, &c. כדויד וגו' ſicut ipſi Dauid [conueniebant] reputant ſibi [quoque cōgruere] inſtrumenta muſica. id eſt, attribuūt ſibi inſtrumenta muſica, ſicut Dauidi. Vel, ingenioſè excogitāt ſibi noua inſtrumēta muſica quēadmodū Dauid qui fuit peritiſſimus muſices. q.d. putāt ſe æquare doctrina muſicali ipſum Dauidē.
6 In phialis במזרקי in crateris. in guttis. Et electis vng. וראשית שמנים Ad verbum, & primo vnguentorum. i. optimis vnguētis, ſiue præcipuis. Contritionem שבר afflictionem.

Propterea'nunc migrabunt 'in capite demigrantium: & appro- 7
pinquabit luctus'ſe extendentium *in lectis*.

Iurat Dominus ſe impleturum quæ cõtra Iſrael propoſuit.

Iurauit Dominus Iehouáh 'per animam ſuam, dixit Iehouáh 8
Deus exercituum, Abominor'maieſtatẽ Iayacób, palatiáque eius
odi,& tradam ciuitatem *hoſti*,'& plenitudinem eius.
Erit quoque,'ſi remãſerint decem viri in domo vna,morie͂tur. 9
'Et tollet quenque eorum patruus ſuus, '& auunculus eius,vt ef 10
ferat oſſa de domo:'& dicet ei qui erit'in lateribus domus, An ad-
huc *ſunt* apud te *cadauera*?'Et reſpondebit,Nequaquã.Et dicet,Tace:
quia'non *ſumus aſſueti* commemorare nomen Iehouæ.
Quia ecce Iehouáh'præcipiet,& percutiet domum maiorem'ri 11
mis,& domum minorem ſciſſuris.
'Curréntne in petra equi? an arabit *arator eam petram* bobus:quòd 12
cõuertiſtis in venenũ,iudicium,& fructũ iuſtitiæ in abſynthium?
Qui lætamini'abs re:qui dicitis,Annõ fortitudine noſtra aſſum 13
pſimus nobis'cornua?
Ecce enim ego'ſuſcitabo ſuper vos,domus Iwſraxél, dixit Ieho 14
uáh Deus exercituum,Gẽtem,'& opprimẽt vos ab introitu'חHa-
máth,'vſque ad torrentem deſerti.

Cap. VII.

Per locuſtam vidẽs Amos toti' Iſraelis aſſumptionẽ, oratione ſua auertit.

S'Ic oſtendit mihi Dominus Iehouáh, 'En'congregatio locuſta 1
rum in principio 'quo aſcẽdit 'herba ſerotina, & ecce herba ſe-
rotina *ſuccreuerat*'poſt tonſiones ipſius Regis.
Fuit autem'quum finiuiſſet comedere herbam terræ,dixi, Do- 2
mine Iehouáh, parce obſecro: 'quis ſuſcitabit Iayacób? quia par-
uulus eſt.
Pœnituit Iehouam'ſuper hoc:Non erit,dixit Iehouáh. 3

Alia plaga quam itidem reuocat.

R*urſum* ſic oſtendit mihi Dominus Iehouáh, En vocabat 'ad iu- 4
dicium per ignem Dominus Iehouáh,'& conſumpſit voraginem
magnam,abſumpſítque'partem.
Tum dixi, Domine Iehouáh ceſſa obſecro: 'quis *enim* ſuſcitabit 5
Iayacób? ſiquidem paruulus eſt.

7 Quapropter nunc migrabunt in capite tranſmigrãtium: & auferetur factio laſciuientium.

8 Iurauit Dominus Deus in anima ſua, Dicit Dominus Deus exercituũ, Deteſtor ego ſuperbiam Iacob, & domos eius odi, & tradam ciuitatem cũ habitatoribus ſuis. *Ierem.51.b.*

C

9 Quòd ſi reliqui fuerint decem viri, in domo vna: & ipſi morientur.

10 Et tollet eum propinquus ſuus, & cõburet eum, vt efferat oſſa de domo: & dicet ei qui in penetralibus domus eſt, Nunquid adhuc eſt penes te? & reſpondebit, Finis eſt. Et dicet ei, Tace, & non recorderis nominis Domini.

11 Quia ecce Dominus mandauit, & percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem ſciſſionibus.

12 Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari poteſt in bubalis: quoniam cõuertiſtis in amaritudinem iudiciũ, & fructũ iuſtitiæ in abſynthiũ?

D

13 Qui lætamini in nihili, qui dicitis, Nunquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua?

14 Ecce enim ſuſcitabo ſuper vos, domus Iſrael, dicit Dominus Deus exercituum, Gentem: & conterent vos ab introitu Emath, vſq; ad torrẽtem deſerti.

Cap. VII.

1 HAEc oſtẽdit mihi Domin' De', & ecce fictor locuſtæ in prĩcipio germinantium ſerotini imbris, & ecce ſerotinus poſt tonſionem Regis.

2 Et factum eſt, quũ cõſummaſſent comedere herbam terræ, dixi, Domine Deus propitius eſto obſecro: quis ſuſcitabit Iacob? quia paruulus eſt.

3 Miſertus eſt Dominus ſuper hoc: Non erit, dicit Dominus Deus.

4 Hæc oſtendit mihi Dominus Deus, & ecce vocabat iudicium ad ignẽ Dominus Deus, & deuorauit abyſſum multam, & comedit ſimul partem.

5 Et dixi, Domine Deus, quieſce obſecro: quis ſuſcitabit Iacob? quia paruulus eſt.

7 Nunc עתה .i.propediem. In capite בראש in principio.i.inter primos,captiul abducentur. Se extend. סרוחים: Ad verbum,extenſorum.i.eorum qui ſe extendere ſolent in lectis eburneis.de quibus paulo ſuprà,verſu 4.Doctus inter Hebræos etiã exponit,reſiduorũ.i.reſidui populi. 8 Per animam ſ. בנפשו .i.per ſemetipſum. Maieſtatem גאון magnificentiam.i.id de quo gloriari ſolet,hoc eſt templum meum,in quo gloria & maieſtas mea habitat. Vide infrà cap.8.b.7. Et plenitudinem e. ומלואה: .i.& quicquid in ea eſt,hoc eſt cum ſuis ciuibus. 9 Si remanſerint אם־יותרו ſi reliqui fuerint.

10 Et tollet quenq.e. ונשאו Ad verbũ,Et tollet eũ.i.ſingulos.Sing.pro plur.vbique. Et auunculus e. ומסרפו Quidã Hebræorũ vertunt,& cõburens eũ.à שרף,& ſic ס eſt loco ש.Chald para.Et tollet eum propinquus eius de incẽdio ad efferendũ. Et dicet ואמר ſub.alter illorũ. In lateribus do. בירכתי הבית .i.in vno è lateribus domus.Phraſis Hebraica,vt & Iudicũ 12.c.7, Et ſepultus eſt in vrbibus Galaad.i.in vna vrbium. Et reſpõdebit,Neq. ואמר אפס Ad verbũ,Et dicet,Finis. Non *ſumus aſſueti* cõm. לא להזכיר ſub.ſed potius idolorum,quibus inſeruiuimus,ideo acciderunt nobis hæc omnia. Alii vertunt,non *æquum eſt* meminiſſe nominis Dei.i.non oportet hic conqueri de Deo.Chaldæus paraph.quia inter nos nullus eſt dignus qui poſſit meminiſſe Domini.

11 Præcipiet, מצוה Præſ.Heb.pro fut.i.breui decernet. Rimis, רסיסים fracturis.Deſcribit terræmotum propter quẽ rimas agerent domus tam magnæ,quàm paruæ. 12 Curréntne,&c. הירוצון וגו' ſub.non.acſi dicat, Vos perinde facitis acſi in rupe equus curreret,aut bos eam rupem araret.agitis omnia præpoſtero ordine: quandoquidem iuſtitia veſtra non ſeruantur innocentes, ſed velut toxico perduntur,loco iuſtitiæ exercetis iniuſtitiam. 13 Abs re, ללא דבר Ad verbum,in non re. Cornua? קרנים: quibus ſcilicet vicimus hoſtes.Cornua accipiuntur pro inſtrumẽtis quibus nos noſtráque tuemur.q.d.Nónne induſtria noſtra peperimus nobis has vires & opes quibus alios inuadamus? 14 Suſcitabo מקים Præſ.Heb.pro fut. Et opprimẽt ולחצו quæ diuexabunt.vel affligẽt, aut coarctabunt.i.totam regionem veſtram ſubuertent,& in captiuitatem vos abducent. Obiter deſcripſit totam regionem decem tribuũ. Hamáth חמת .i.Antiochiæ. Vſque ad tor.deſ. עד־נחל הערבה: .i.vſque ad mare deſerti,ſiue Occidentale.

IN CAPVT VII.

1 Sic oſtendit mihi כה הראני Hoc videre fecit me.כה pro זאת. Deſcribit viſiones quaſdam in ſpiritu à ſe viſas. Principio indicat bonitatem Dei inuitantis ad reſipiſcentiam per afflictiones,quæ eueniſſent niſi Propheta oraſſet Dominum. En והנה Ad verbum,Et ecce.Redundantem ET omiſimus,quòd ſenſum obſcuraret.Ita in ſequentibus. Congregatio יוצר creatio.formatio.& ita Chaldæus paraph.vel,fictor,ſiue effictor.i.Dominus fingens locuſtas.acſi dicat quòd viderit in viſione Prophetiæ Dominum formãtem locuſtas ipſa hora & tempore quo vidit illum. Quo aſcendit עלות Ad verbum,aſcendẽdi.i.quo ſuccreſcit. Herba ſerot. לקש cordum,ſiue ſecunda herba.i.Autumnale fœnum. Poſt tonſiones ipſius Regis. אחר גזי המלך: .i.poſt herbam attonſam pro Rege,ſiue in vſum equorum Regiorum:quia equi priore illo fœno gaudent,oues Autumnali fœno.

2 Quum finiuiſſet com. אם־כלה לאכול quando comedendo abſumpſit. Quis ſuſcit. מי יקום quis *efficiet ut* conſiſtat.Subintelligendum יעשה,acſi legas יעשה שיקום. Alii, qualis conſurget. ſub. poſt finem eius tribulationis. Per Iaacob, intelligit Iſraelem. acſi dicat, O Domine, quum Iſraelis res iam tenues ſint vſqueadeo,quum numero & robore ſit tam paruus, qualem exiſtimas eum futurum poſt illam tantam cladem quem oſtendis mihi? Vix ſanè reſurget. Alii, Quomodo ſtabit?

3 Super hoc: על־זאת ob id.vel,ſuper hoc decreto.q.d.Reuocauit decretum Dominus.

4 Ad iudicium, לריב vt iudicaret.vel condemnaret. Et conſumpſit ותאכל & deuorauit.ſub.ignis. Partem. החלק ſub.agri regii. 5 Quis *enim* ſuſcitabit מי יקום Vt paulo antè,verſu 2.

B 6 Miſertus eſt Domin⁹ ſuper hoc:ſed
& iſtud non erit,dicit Dominus De⁹.

7 Hæc oſtendit mihi:& ecce Domin⁹
ſtans ſuper murum litum,& in manu
eius trulla cæmentarii.

8 Et dixit Domin⁹ ad me,Quid tu vi
des Amos? Et dixi,Trullam cæmēta-
rii.Et dixit Dominus, Ecce ego ponā
trullā in medio populi mei Iſrael: nō
adiiciam vltrà ſuperinducere eum.

9 Et demolientur excelſa idoli,& ſan-
ctificationes Iſrael deſolabūtur:& cō
ſurgam ſuper domum Ieroboam in
gladio.

C 10 Et miſit Amaſias ſacerdos Beth-el
ad Ieroboam Regem Iſrael, dicens,
Rebellauit contra te Amos in medio
domus Iſrael:non poterit terra ſuſti-
nere vniuerſos ſermones eius.

11 Hęc enim dicit Amos,In gladio mo
rietur Ieroboam, & Iſrael captiuus
migrabit de terra ſua.

12 Et dixit Amaſias ad Amos, Qui vi-
des,gradere, fuge in terram Iuda: &
comede ibi panē, & prophetabis ibi.

13 Et in Beth-el non adiicies vltrà vt
ꝓphetes:quia ſanctificatio Regis eſt,
& domus regni eſt.

D 14 Reſponditque Amos,& dixit ad A
maſiam,Non ſum Propheta, & non
ſum filius Prophetæ:ſed armentarius
ego ſum vellicans ſycomoros.

15 Et tulit me Dominus quū ſequerer
gregē:& dixit Dominus ad me,Vade,
propheta ad populum meum Iſrael.

16 Et nunc audi verbū Domini. tu di
cis,Non prophetabis ſuper Iſrael, &
non ſtillabis ſuper domum idoli.

17 Propter hoc hæc dicit Dominus,
Vxor tua in ciuitate fornicabitur, &
filii tui & filiæ tuæ in gladio cadent, &
humus tua funiculo metietur:& tu in
terra polluta morieris, & Iſrael ca-
ptiuus migrabit de terra ſua.

Cap. VIII.

1 HAEc oſtendit mihi Dominus
Deus:Et ecce vncinus pomorū.

2 Et dixit,Quid tu vides Amos?Et di
xi,Vncinū pomorū.Et dixit Domin⁹
ad me, Venit finis ſuper populū meū
Iſrael:non adiiciam vltrà vt pertranſ-
eam eum.

3 Et ſtridebunt cardines templi in die
illa,dicit Dominus Deus: multi mo-
rietur,in ōni loco proiicietur,ſilētiū.

Pœnituit *igitur* Iehouā ſuper hoc: etiam iſtud non erit,dixit Do
minus Iehouáh.
Sic *etiam* oſtendit mihi,En Dominus ſtabat″ſuper murum *ædifica-*
tum ad perpendiculum,& in manu eius perpendiculum.
Tum dixit Iehouáh ad me,Quid tu vides yAmóos? Et dixi,Per-
pēdiculum. Dixítque Dominus,En ego″pono perpendiculum in
medio populi mei Iשſraél,″non adiiciam vltrà vt præteream illū.
Et deſtruentur excelſa″Iשſnhác,& ſanctuaria Iשſraél″deſolabū-
tur,inſurgámque contra domum Iarobyám gladio.
Et miſit″Amaאſiáh ſacerdos Beth-אél ad Iarobyám Regem Iשſ
raאél,dicendo,Coniurauit cōtra te yAmóos in medio domus Iשſ-
raאél:non poſſet terra″ſuſtinere omnia verba eius.
Sic enim dixit yAmóos,Gladio morietur Iarobyám,& Iשſraאél
demigrando demigrabit è terra ſua.
Et dixit Amaאſiáh ad yAmóos,″ô Vidés,vade,fuge ad terram Ie
hudáh,atque comede ibi panem,ibíque prophetes.
in Beth-אél autē ne adiicias vltrà vt prophetes: quia″ſanctuariū
Regis eſt,″& domus regni.
Reſpōdítq; yAmóos,& dixit ad Amaאſiáh,″Nō ſum Propheta,
″neque filius Prophetæ ſū, ſed″armētarius,″& colligēs ſycomora.
Tulit autem me Iehouáh″*euntem* poſt pecora, & dixit ad me Ieho-
uáh,Vade,propheta populo meo Iשſraאél.
Nunc ergo″audi verbum Iehouæ. tu dicis, Ne prophetes cōtra
Iשſraאél,″neque ſtilles contra domum Iשſnhác.
″Propter hoc,ſic dixit Iehouáh, Vxor tua in ciuitate fornicabi-
tur, filii verò tui & filiæ tuæ gladio cadent,inſuper terra tua funi-
culo diuidetur,tu autem in terra″polluta morieris, & Iשſraאél de-
migrando demigrabit è terra ſua. Cap. VIII.
S″Ic oſtendit mihi Dominus Iehouáh,″En″caniſtrum *plenum* fru-
ctibus æſtiuis.
Et dixit, Quid tu vides yAmóos? Dixíque, Caniſtrum *plenum*
fructibus æſtiuis. Tū ait Iehouáh ad me, Venit″finis ipſe ſuper po-
pulum meum Iשſraאél:″non adiiciam vltrà vt præteream eum.
″Et in vlulatū vertentur cantica tēpli in die illa,dixit Dominus
Iehouáh:″multiplicabūtur cadauera in ōni loco,proiiciet *in* ſilētio.

Abiectio populi per trullā cæmētarii deſignata.

Obſiſtit Amaſias Prophetæ Dei.

Amos de ſe teſtimoniū reddit,ꝓphetās aduerſus Amaſiam,& populi captiuitatē prænuncians.

Finis regni Iſrael oſtenditur.

7 Super murum,&c. על־חומת אנך Ad verbum,ſuper murum perpendiculi. 8 Pono perp. שם אנך poſiturus ſum perpendicu-
lum.Præſ.Heb.pro fut.Vt vitia& defectus muri ſi quam in partem inclinet,corriguntur ad perpendiculum:ita & peccata emendantur iu-
ſtitia.acſi dicat,poſthac iuſtè iudicaturus ſum populum meum Iſrael,nec vltrà vſurus ſum miſericordia erga ipſum,ſed iuſtitia:quòd nul-
lum peccandi finem faciat Non adiiciam,&c. לא־אוסיף וגו' non præteribo illum vltrà.i.non conniuebo ad illius peccata.Ad verbum,
præterire illi.i.in gratiam illius. non diſſimulabo vltrà propter Patres peccata illius, ſed puniam illum 9 Iשſanhac ישחק.i.
filiorū Iſaac.Hic nomine Iſaac ſignificat Iſraelē,vt & Ierem.33.d.26. Et ש pro צ poſitū eſt. Deſolabuntur, יחרבו in ſolitudinē redigentur.
10 Amaאſiáh אמציה Is erat primus ſacerdotū qui colebāt vitulū in Beth-el.Triſſyllabū eſt. Suſtinere להכיל ferre.Alii,contine
re. 12 O Videns, חוזה O Propheta 13 Sanctuarium Regis מקדש מלך .i.vbi Rex colit vitulum. Et domus regni.
ובית ממלכה הוא: & regia.Samaria domus erat regia.at quia Beth-el non multū diſtabat à Samaria,ibique vitulus colebatur,dicta eſt regia.
14 Non ſum Proph. לא־נביא אנכי ſub.à natura,Non ſum natus Propheta:ſiue à iuuentute mea. Neque fil.Proph. ולא בן־נביא qui
ſcilicet docuerit me rationem prophetiæ. Armentarius, בוקר bubulcus. Et colligens ſycom. ובולס שקמים: & diſquirens fru-
ctus ſycomororū.in cibum ſcilicet boum meorum. Vox Hebræa ſignificat arborem generis ficuum, cuius fructu armentarii ſolebāt boues
alere:illéque fructus nō ſolebat matureſcere,niſi ſcalpēdo ferreis vnguibus. 15 *Euntē* poſt pec. מאחרי הצאן Ad verbū,de poſt gregē.
16 Audi שמע ſub.ô Amaſia. Neque ſtilles ולא תטיף neque loquaris.
17 Propter hoc, לכן Idcirco.Propterea. Polluta טמאה .i.alienā.Aliæ regiones à terra ſancta,dicebantur pollutæ.

IN CAPVT VIII.

1 Sic כה Vide præcedenti capite,verſu 1. En והנה Vide item verſu primo præcedentis capitis. Caniſtrum,&c. כלוב וגו' Ad
verbum,caniſtrum fructus æſtatis. Vox Hebræa קיץ propriè ſignificat æſtatem:ſignificat & fructus qui ſiccantur in æſtate. Pſal.74.c.17, קיץ
AEſtatem & hyemem tu plaſmaſti.Prædicit tranſmigrationem Iſraelis in Aſſyriam.
2 Finis ipſe הקץ ſub.à me præfinitus & determinatus. inſtat finis Iſraelitici regni, propediem aliò migrabit. Non adiiciam vl-
trà,&c. לא אוסיף עוד עבור לו: Vide præcedenti capite,verſu 8.
3 Et in vlulatum,&c. והילילו וגו' Ad verbum,Et vlulabunt cantica templi.vel palatii.i.palatiorum.Per cantica,lætitiam intelligit.q.
d.Cantica quæ cantabant in templis ſuis,vel palatiis,vertentur in vlulatum & mœrorem.Chaldæus paraph. Vlulabunt vice canticorum in
domibus ſuis: ſiue palatiis, in quibus ſcilicet audiri ſolent cantiones.Palatia vocat ædes ſumptuoſiores. Multiplicabuntur cad.&c.
רב הפגר וגו' Ad verbum,multiplicatum eſt cadauer, in omni loco proiecit,tace. Præterita Heb. pro futuris, multáque ſubaudienda, hoc
modo,multiplicabuntur[ſiue multa erunt]cadauera occiſorum peſte vel gladio: in omni loco in quem proiiciet[ea ille qui curam ſepultu
ræ habiturus eſt,dicet]Tace.agnoſcendo iuſtitiam Diuinam:dicet inquam ſocio ſuo qui iſtum iuuabit in ſepeliēdis cadaueribus,Tace,no-
li cōqueri de Domino Deo,quia iuſtè patimur hæc propter idololatriam, & peccata noſtra.

In pauperũ oppreſſores.

4 Audite hoc ô qui deglutitis pauperes, ′& *cogitatis* ſuccidere *è mundo*
pauperes terræ,
5 Dicendo, Quãdo præterierit ′menſis ille, & venundabimus fru-
mentum: ′& hebdomada illa, ′& aperiemus frumentum, vt immi
nuam⁹ modiũ, & augeamus ′ωSécel, & peruertam⁹ ſtateras doloſas,
6 ′Vt emamus *nobis* argento egenos, & pauperẽ pro duobus calceis,
& quiſquilias frumenti vendamus?
7 ′Iurauit Iehouáh ′per maieſtatẽ Iaγacób, ſi obliuiſcar in æternũ
omnium operum eorum.
8 An ob id non cõmouebitur terra, ′& lugebit omnis qui habitat
in ea, ′aſcendétque tanquam fluuius tota, & eiicietur, & abſorbe-
bitur, veluti fluuius Mixſráim?

Acerbitatem calamitatis Iſraeliticæ deſcribit.

9 Et erit in die illa, dixit Dominus Iehouáh, ′occũbere faciam ſo-
lem in ipſo meridie, & tenebris obruam terram in die luminis.
10 Conuertam quoque feſtiuitates veſtras in luctum, & omnes cã
tiones veſtras in lamentationem: ′faciámque aſcẽdere ſuper om-
nes lumbos ſaccum, & ſuper omne caput caluitium, ′ponámque
eam tanquã luctũ vnigeniti, & nouiſſimũ eius *erit* vt dies amarus.

Famẽ verbi Dei prophetat.

11 En dies veniunt, dixit Dominus Iehouáh, ′& mittam famem in
terrã, non famẽ panis, neq; ſitim aquæ, ſed audiẽdi verba Iehouæ.
12 ′Et diſcurrent ′à Mari vſque ad Mare, ab Aquilone vſque ad Oriẽ
tem ′circuibunt quærendo verbum Iehouæ, & non inuenient.
13 In die illa ′deficient virgines pulchræ, & iuuenes, præ ſiti.
14 Qui iurãt ′per delictũ ωSomerón, & dicũt, Viuit deus tuus *qui eſt*
in Dan, ′& viuit via Beɴer-ωſébaγ, & corruẽt, neque reſurgẽt vltrá.

Cap. IX.

Duarum tribuũ & tẽpli euerſionem prænũtiat.

1 VIdi Dominum ſtantem ′ſuper altare, & dixit, Percute ′ſuper-
liminare, & cõtremiſcent poſtes, ′& in fruſta cõcîdam eos *qui*

4 Audite hoc qui conteritis pauperẽ B
& deficere facitis egenos terrę,
5 Dicẽtes, Quando tranſibit menſis,
& venũdabimus merces: & ſabbathũ,
& aperiemus frumentũ, vt imminua-
mus menſuram, & augeamus ſiclum,
& ſupponamus ſtateras doloſas,
6 Vt poſſideamus in argẽto egenos,
& pauperes pro calceamẽtis, & quiſ-
quilias frumenti vendamus?
7 Iurauit Domin⁹ in ſuperbia Iacob,
ſi oblit⁹ fuero vſque ad finem omnia
opera eorum.
8 Nunquid ſuper iſto non commoue- C
bitur terra, & lugebit omnis habita-
tor eius, & aſcendet quaſi fluuius vni-
uerſus, & eiicietur, & defluet quaſi ri-
uus AEgypti?
9 Et erit in die illa, dicit Dominus
Deus, òccidet ſol in Meridie, & tene-
breſcere faciam terrã in die luminis.
10 [Et conuertam feſtiuitates veſtras
in luctum, & omnia cantica veſtra in
planctum: & inducã ſuper omne dor-
ſum veſtrum ſaccum, & ſuper omne
caput caluitium: & ponam eam quaſi
luctum vnigeniti, & nouiſſima eius
quaſi diem amarum.

Tob. 2. b. 1. mach. 1. c.

11 Ecce dies veniunt, dicit Dominus, D
& emittam famem in terram: non fa-
mem panis, neque ſitim aquæ, ſed au-
diendi verbum Domini
12 Et cõmouebuntur à Mari vſque ad
Mare, & ab Aquilone vſque ad Orien
tem: circuibunt quærentes verbũ Do
mini, & non inuenient.
13 In die illa deficiẽt virgines pulchræ
& adoleſcentes in ſiti.
14 Qui iurãt in delicto Samariæ, & di
cunt, Viuit deus tuus Dan, & viuit
via Ber-ſabee, & cadent, & non reſur-
gent vltrá.

Cap. IX.

1 VIdi Dominum ſtantem ſuper al
tare, & dixit, Percute cardi-
nem, & cõmoueãtur ſuperliminaria:

4 Et *cogitatis* ſuccidere, &c. ′ולשבית וגו & *anhelatis* perdere manſuetos regionis. Participium præcedens שואפים repeti debet, ſed in alia ſignificatione. nam varia ſignificat. i. qui cupitis è medio tollere pauperes, dolo & fraude rapiendo quod illorum eſt.
5 Menſis ille, החודש neomenia illa. De certo quodam menſe, ſiue neomenia loquitur poſt quam triticum ſolebat eſſe carum, nempe de menſe meſſis, in quo pauperes reperiunt in agris quod comedant. & ita intellexit Chaldæus paraph. qui vertit, Quando tranſierit menſis frumenti? Depingit mores auarorum qui optant caritatẽ annonæ vt pluris res ſuas vendant. חודש & mẽſem ſignificat, & neomeniam, ſiue primam diem menſis, quo die nõ licebat illis vẽdere triticũ. Dicebãt igitur, Quando tranſierit mẽſis ille in quo ſolet vile eſſe triticum? aut, Quãdo tranſierit primus ille calendarũ dies, vt vendamus triticũ noſtrum? Quidã Hebræorũ intelligunt de mẽſe emboliſmatico qui ter tio quoque anno adiungebatur anno cõſtanti duodecim menſibus lunaribus. q. d. Quando tranſierit annus ille lõgior in quo, aut poſt quẽ ſolent frumenta carius vendi? Et hebdomada illa, והשבת Hæc dictio ſignificat ſeptimum diem hebdomadæ, & hebdomadã ipſam. in ſeptima die non licebat frumentum vendere. Doctus inter Hebræos docet hic accipiendum eſſe pro hebdomada. Quũ enim pauperes accederent ad emendũ frumentũ, diuites differebãt venditionẽ in aliam hebdomadã, quo carius illis venderent vitæ neceſſaria. Tãdémque id efficiebãt vt viliſſima pecunia tam agros pauperũ, quàm pauperes ipſos ſibi acquirerent. Idem ſcribit Chaldæum paraph. interpretari de anno remiſſionis ſeptimo in quo terra quieſcebat, & nõ ſeminabatur: meſſiſque anni ſexti & frumentũ ſatis eſſe debebat pro ipſo anno ſeptimo: propterea carius eſſe ſolebat. Et aperie. frum. ונפתחה־בר. i. exponemus vendendũ triticũ? ωSécel, שקל põdus. In his (inquiũt) quæ menſura vendi ſolent, vt modio, vtemur menſura æquo minori: in his quæ ememus, maiore æquo pondere vtemur.
6 Vt emamus לקנות Vt cõparemus. Vt acquiramus. ſub. nobis in ſeruos: iuxta illud Leuit. 25. d. 25. Si attenuatus fuerit frater tuus, & vẽdiderit ſe tibi, &c. 7 Iurauit נשבע Subaudiendũ, Audite inquam quæ dicturus ſum, nẽpe hoc, Iurauit, &c. Quæ enim poſt hæc quarti verſus verba, Audite hoc, vſque ad iſtũ interſeruntur, velut per parẽtheſin legẽda ſunt. Per maieſt. Iaγacób, בגאון יעקב per dignitatẽ Iacob. vel, per gloriã. i. per meipſum qui ſum maieſtas & gloria Iacob, ſiue is de quo maximè gloriatur Iacob, quòd ſim Deus eius. vt ſuprà cap. 6. c. 8, Abominor maieſtatem Iacob. Hæc doctus inter Hebræos. 8 Et lugebit ואבל & peribit. Aſcẽdétque, &c. ′ועלתה וגו. i. tota obruetur aquis & vertetur tota quaſi in amnẽ. Deſcribit grauitatẽ iuſtitiæ Diuinæ. Per aquã intelligi debẽt omnes calamitates quæ vexare ſolẽt genus humanũ. Alludit autẽ ad Nilũ qui alluere ſolet quotannis totã AEgyptũ. Videtur autẽ loco ſuo eiici, ſiue expelli terra quando obruitur aquis. q. d. Propter irã Diuinã miris afflictionibus vexabuntur Iſraelitæ, pellẽtúrque ſedibus ſuis, quia trãſferentur in Aſſyrios. Quãdo Nilus definit inundare, ſubſidet, & videtur quaſi abſorberi. 9 Occũbere faciam, &c. ′והבאתי וגו Hebraicum dicendi genus, pro, Quũ eritis in ſupremo fœlicitatis gradu, tunc inde vos deiiciam, & infœliciſſimos reddam. Per lucem, proſpera: per tenebras, infœlicia intelligit.
10 Faciámq; aſcendere, &c. ′והעליתי וגו Hebraiſmus, efficiam vt omnes induant ſaccum, in ſignum maximi luctus, & capita radant. Ponámque eam ושמתיה nempe terram. 11 Et mittam והשלחתי quibus immittam.
12 Et diſcurrent ונעו Et vagabuntur. Alii, Et oberrabũt. mouebunt ſeſe. A Mari vſque ad Mare מים עד־ים. i. à mari Auſtrali, hoc eſt rubro, vſque ad Mare magnum, hoc eſt Mediterraneum & Occidentale. Circuibunt ישוטטו oberrabunt. diſcurrent.
13 Deficient התעלפנה deliquium animi patientur præ animi ſcilicet faſtidio.
14 Per delictum ωSom. באשמת שומרון. i. per vitulum qui colebatur in Beth-el quæ non erat procul à Samaria. Et viuit via Beɴer. וחי דרך באר־שבע Intelliguntur multa, Et viuit *idolum ad quod itur* via Beerſeba. nam qui iurant, ſermone conciſo vtuntur.

IN CAPVT IX.

1 Super altare, על־המזבח De altari holocauſtorũ intelligit, quod notũ erat & inſigne. q. d. Vidi Dominũ in templo. Superliminare, הכפתור ſub. portæ tẽpli. nã hoc intelligitur de porta tẽpli, aut certè de porta atrii tẽpli. Per hoc prædicebat Deus tẽpli deſtructionẽ quæ ſub Sedecia accidit. Et in fruſta cõc. &c. ′ובצעם בראש וגו Tertia perſona Heb. pro prima, more Scripturæ, & in fruſta cõcidet, pro concidã eos qui ſunt in ſumma dignitate cõſtituti, hoc eſt qui primas tenent: & qui ſunt illis inferiores, hoc eſt qui ſecũdas tenẽt. Hoc pertinet ad ſacerdotes & magiſtratus. Quidã vertũt poſteriorẽ partẽ ſic, & poſteritatẽ eorũ. vel, poſteros. magiſtratuũ & ſacerdotũ intelligit. vel populũ

auaritia enim in capite omniũ,& no-
uiſſimum eorũ in gladio interficiam:
non erit fuga eis qui fugient, & non
ſaluabitur ex eis qui fugerit.
Pſal.138.b.8
2 Si deſcẽderint vſque ad infernũ,in-
de manus mea educet eos:& ſi aſcen-
derint vſq; in cælũ, inde detrahã eos.
3 Et ſi abſconditi fuerint in vertice
Carmeli, inde ſcrutans auferam eos:
& ſi celauerint ſe ab oculis meis in profundo maris,ibi mandabo ſerpenti,
& mordebit eos.
4 Et ſi abierint in captiuitatem corã
inimicis ſuis,ibi mandabo gladio,&
occidet eos: & ponam oculos meos
ſuper eos in malum, & non in bonũ.
Ierem.44.e.11
B
5 Et Dominus Deus exercituum qui
tangit terram,& tabeſcet,& lugebũt
omnes habitantes in ea: & aſcendet
ſicut riuus omnis,& defluet ſicut flu-
uius AEgypti.
6 Qui ædificat in cælo aſcenſionem
ſuam,& faſciculum ſuum ſuper terrã
fundauit: qui vocat aquas maris, &
effundit eas ſuper faciem terræ, Do-
minus nomen eius.
Suprà 5.e.8
7 Nunquid non vt filii AEthiopum
vos eſtis mihi, filii Iſrael, ait Domi-
nus? nunquid non Iſrael aſcendere fe
ci de terra AEgypti,& Palæſthinos de
Cappadocia,& Syros de Cyrene?
8 Ecce oculi Domini Dei ſup regnũ
C
peccans,& conteram illud à facie ter
ræ:veruntamen conterens non conte
ram domum Iacob, dicit Dominus.
9 Ecce enim mandabo ego,& concu
tiam in omnibus Gentibus domũ Iſ-
rael,ſicut concutitur in cribro, & nõ
cadet lapillus ſuper terram.
10 In gladio morientur omnes pecca-
tores populi mei:qui dicunt,Non ap
propinquabit,& nõ veniet ſuper nos
malum.
Act.15.c.16
11 In die illa ſuſcitabo tabernaculũ Da

in capite omnium,& nouiſſimum eorum gladio interficiam:non
fugiet ex eis fugiens, neque euadet ex eis euaſor.
Si ſuffoderint in inferno,inde manus mea tollet eos:& ſi aſcen- Manum Dei nemo poteſt euadere.
derint in cælum,inde deſcendere faciam eos.
Quòd ſi abſconderint ſe in vertice Charmél, inde ſcrutabor, &
tollam eos: & ſi abſcondantur à conſpectu oculorum meorum in
pauimento maris,inde præcipiam ſerpenti,& mordebit eos.
Si verò abierint in captiuitatem ante inimicos ſuos, inde man-
dabo gladio vt occidat eos: ponámque oculos meos aduerſus illos
in malum,& non in bonum.
Et Dominus Iehouáh exercituũ *id eſt* qui tangit terrã, & liquefit:
lugebúntque omnes habitantes in ea: & aſcendet tanquam fluuius
tota,& abſorbebitur ſicut fluuius Mixráim.
Qui ædificat in cælo ſphæras ſuas, & faſciculum ſuum ſuper ter
ram fundauit: qui vocat aquas maris, & effundit eas *ad ſe* ſuper fa-
ciem terræ,Iehouáh nomen eius.
Nónne velut filii Chuwſiím eſtis mihi filii Iwſraél,dixit Ieho- Iſraelis ingratitudinem carpit.
uáh? nónne aſcẽdere feci Iwſraél è terra Mixráim,& Peliwſthiím
de Chaphthor,& Arám de Cír?
Ecce oculi Domini Iehouæ in regnum quod peccauit,& diſper
dam illud è ſuperficie terræ: veruntamẽ deſtruendo non deſtruã
domum Iayacób,dixit Iehouáh.
Ecce enim ego præcipio, & vagari faciam in omnibus Gẽtibus
domum Iwſraél, vt vagatur *triticum* in cribro,nec cadit lapillus in
terram.
Gladio morietur omnes peccatores populi mei,qui dicũt,Non
appropinquabit, nec anticipabit propter nos malum.
In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cadit, & ſepiã Eccleſiæ inſtauratio.

Neque euadet,&c. ולא־ימלטו וגו׳ .i.neque ſuperſtes eripietur. 2 In inferno, בשאול vſque ad infernum i.ſi cauernam,
foueam,ſiue ſcrobem foderint vt illic ſe abſcondant à conſpectu meo. Deſcendere fa.e. אורידם: detraham eos.
3 Abſcond.à conſp.oc.m. יסתרו מנגד עיני ſubduxerint ſeſe ab oculis meis. In pauimento בקרקע in fundo. Serpenti,את הנחש
De leuiathan intelligit doctus inter Hebræos,qui morſu interfecturus ſit eos.acſi dicat,nuſquam poterunt eſſe tuti contra iram meam.
4 In captiuitatem בשבי Sicut hi qui contra verbum Ieremiæ,cap.42.c.15,abierunt in AEgyptum,fugientes conſpectum Chaldæorũ,
ne in Babyloniam abducerentur,à Iohanan occiſi ſunt. Ponámque oculos m.&c. ושמתי עיני וגו׳ Hebraiſmus,malignè,non benignè,
animo maleuolo,non beneuolo aſpiciam eos. 5 Et liquefit: ותמוג Præt.Heb.pro præſ. liquefacere ſolet.Alii, tacturus eſt terram,
& liquefiet. Lugebúntque ואבלו peribúntque.vide hæc eadem verba capite præcedenti, verſu 8.
6 Qui ædificat הבונה Qui ædificauit. Sphæras ſuas, מעלותיו Ad verbũ, gradus ſuos. aſcenſiones ſuas.i.qui fecit cælum quod
multis ſphæris conſtat,quæ certum quendam ordinem habent inter ſe vt gradus.Probat omnipotentiam Dei & ſapientiam à rebus creatis.
Et faſciculum ſ. ואגודתו & coagmentationem ſuam.Sic vocat tria elementa,ignem,aerem,& aquam,quæ ſunt inter ſe coagmentata,ita
vt alterum ſit ſupra alterum:terra autem eſt vice centri & baſis. Qui vocat aq.m. הקורא למי־הים Verſas ſcilicet in vaporem per calo-
rem ſolis:qui vapor aſcendit in mediam regionem aeris,vbi concreſcit in nubem,& nubes effunditur in terram.
7 Velut filii Chuwſiím כבני כושיים Variè exponitur hic verſus ab Hebræis doctoribus, etiam doctioribus. Alii, Vos eſtis mihi velut
AEthiopes qui non mutant pellem,vt Ierem.13.d.23,Nunquid mutabit AEthiops pellem ſuam? q.d.vos filii Iſrael nunquam mutatis mores
veſtros,vt AEthiopes nunquã mutant colorem. Alii,Velut AEthiopes nigri,nepotes Chus filii Cham,ſerui ſunt, & in ſeruos vendũtur: ſic
par erat vt eſſetis mihi ſerui:quia cõparaui vos,& eduxi de terra AEgypti:vos autem ſerui eſtis idolorum. Pro fine verſus,dicunt præteri-
tum prius poſitum,Nónne aſcendere feci, vel eduxi Iſrael,&c.repetendum eſſe,& pro futuro accipiendum: nam (inquiunt)poſt hãc prophe
tiam,Philiſthæi(quorum terram occupauerãt Chaphthorim,id eſt Cappadoces,vt legimus Deut.2.e.23)liberati ſunt à Deo de manu & ſer-
uitute Cappadocum.De qua ſeruitute & tranſmigratione in Cappadociam,Prophetauit & Ieremias cap.47.b.4, temporibus Sedeciæ Re-
gis Iuda.Aram autem(.i.Syros,)liberauit Dominus quũ fuiſſent abducti captiui in Cyrenen à Theglath-phalaſar Rege Aſſyriorum, vt le-
gimus 2.Reg.16.b.9.Quomodo autem idem præteritum,reuera præteritum apud Iſraelitas,poſſit accipi pro futuro de Philiſthæis, non vi-
deo:neque etiam loci intelligentiam hoc iuuare poteſt,ſed potius obſcurare. Verùm ſenſus loci, talis potius eſſe videtur, Vos ô filii Iſrael
degeneres qui cõuertimini ad idola, ne exiſtimetis, tametſi Patribus mihi fidelibus progenerati ſitis,apud me vos eſſe in aliquo pretio:nõ
pluris ſanè vos facio quàm AEthiopes.Occurrit autem illorum obiectioni,Nónne aſcendere vos feci,&c.acſi dicat, Verum quidem eſt me
eduxiſſe vos è terra AEgypti:ſed non propterea chariores:nam & ego Philiſthæos de manu Cappadocũ liberaui, & Syros de Cyrene,quos
propterea non ſum proſequutus maiore amore.Nihil id reſpicio,tanta mea in vos collata beneficia non obſtabunt quominus vos perdam
è terra,quum tam grauia in me admiſeritis:tametſi non ita perdam vt prorſus domũ Iacob extinguam. Hæ hiſtoriæ temporibus Amos no-
tæ erant.neque præteritũ pro futuro accipiendũ:nam exiſtimo,non ſemel fuiſſe liberatos Philiſthæos & Syros à Domino de manu inimi-
corum: vt de altera liberatione mentionem fieri in libris Regum,& apud Ieremiam,quàm de ea quæ ab Amos hic narratur, credere vero
ſit propius,quantum ad huius loci interpretationem attinet.
8 Oculi Do.Ieh. עיני אדני יהוה .i. oculi mei.De ſe in tertia perſona loquitur.Subaudiendũ autẽ, in malũ.vt paulo antè,verſu 4, Ponãq;
oculos meos aduerſus eos in malũ. Quod peccauit, החטאה Ad verbũ,peccans. Quidam, peccatis obnoxiũ. Alii, peccatis deditũ.i.ido-
lolatriæ. Veruntamen אפס כי niſi quòd.q.d.peribit Regnum Iſrael:non tamen omnes Iſraelitæ peribunt:nam aliquot ſeruabuntur.
Seipſum declarat ſequenti verſu. 9 Præcipio, מצוה Præſ.Heb.pro fut. Malũ. :הרעה ſub.illud quod nobis prædicitur à Prophetis futurũ.De iis loqui-
10 Nec anticipabit ותקדים præueniet.vel accelerabit. 11 Suſcitabo אקים excitabo. Alii,inſtaurabo. Alii,erigam. Quod cadit,הנופלת
tur qui ſibi promittebãt peccandi impunitatem. Et ſepiam וגדרתי & claudam ſepe.aut muro,ſiue maceria.Alii,obſtruam.
quod ruinam minatur.

'aperturas eorum,'& diruta eius 'ſuſcitabo, & ædificabo illud'ſicut
in diebus ſeculi:
12 Vt poſſideant'reſiduũ ℵEdóm,& omnes nationes,'hi ſuper quos
inuocatum eſt nomen meum,dixit Iehouáh'faciens iſtud.
13 Ecce dies veniunt,dixit Iehouáh,'& accedet arator ad meſſoré,
& calcator vuarum ad portantem ſementem,'& ſtillabunt mõtes
muſtum,& omnes colles'liquefient.
14 'Et conuertam captiuitatem populi mei Iſraél,& ædificabũt
vrbes deſolatas,& inhabitabũt *eas*:plantabũt quoque vineas,& bibent vinum earũ:facient & hortos,comedéntque fructus eorum.
15 Plantabo item eos ſuper terrã ſuam,nec euellentur vltrà è terra
ſua quam dedi eis,dixit Iehouáh Deus tuus.

uid,quod cecidit:& reædificabo aperturas murorũ eius, & ea quæ corruerant, inſtaurabo: & reædificabo eum ſicut in diebus antiquis:
12 Vt poſſideant reliquias Idumææ,& omnes nationes,eo quòd inuocatum ſit nomen meum ſuper eos:dicit Dominus faciens hæc. D
13 Ecce dies veniunt,dicit Dominus,& comprehendet arator meſſorem,& calcator vuæ mittẽtem ſemen:|& ſtillabunt montes dulcedinem,& omnes colles culti erunt. Ioel.3.d.18
14 Et conuertam captiuitatem populi mei Iſrael: & ædificabunt ciuitates deſertas,& inhabitabũt,& plantabũt vineas,& bibent vinum earum: & facient hortos,& comedẽt fruct⁹ eorũ.
15 Et plantabo eos ſuper humũ ſuam,& non euellam eos vltrà de terra ſua quã dedi eis,dicit Domin⁹ De⁹ tuus.

Aperturas eorum את־פרציהן nempe Iſraelitarum.Fœmineum tamen eſt Hebræis pronomen quod refert antecedens ſubintellectũ fœmineum,nempe congregationem Iſraelis. quo indicat quid per tabernaculum ſignificaretur . Mox etiam fœmineo relatiuo vtitur, ſed ſingulari,Et ædificabo eam.retulimus ad tabernaculũ vertentes,illud. Et diruta eius והריסותיו & ruinas eius.nempe tabernaculi. Suſcitabo, אקים erigam.inſtaurabo. Sicut *in* diebus ſeculi. כימי עולם: Hebraiſmus,pro, vt olim erat.

12 Reſiduum את־שארית reliquias. Hi ſuper quos inuoc.eſt no.m. אשר־נקרא שמי עליהם Ad verbum,*ſuper* quos inuocatum eſt nomen meum ſuper illos.Redundat ILLOS,& SVPER præcedentibus iungendum,hoc ordine,vt annotat doctus inter Hebræos,Vt hi ſuper quos inuocatum eſt nomen meum,poſſideant reliquias Edom & omnes nationes. Hebraiſmus,pro, hi qui de nomine meo vocantur populus Dei.ſiue,qui dicuntur populus Dei. Faciens עושה Præſ.Heb.pro fut.qui facturus eſt.

13 Et accedet arator ad meſſ. ונגש חורש בקוצר & occurret arator meſſori. Phraſis Hebraica quæ ſignificat tantam bonorum temporalium copiam,vt in meſſe colligenda occupentur vſque ad tempus arationis,& occurrant alter alteri,meſſori arator.Sic Leuit. 26. a.4. Et attinget tritura vindemiam,& vindemia pertinget vſque ad ſementem. Et ſtillabunt,&c. והטיפו וגו' .i. omnia erunt plena muſto & lacte.Prouerbium eſt,Bacchus amat colles. Vox Hebræa עסים ſignificat omnem liquorẽ expreſſum,vel ex vuis,vel ex pomis,&c. Liquefient. תתמוגגנה: ſub.præ copia lactis:iuxta illud Ioelis,cap.3.d.18,In die illa ſtillabunt montes muſto,& colles diffluent lacte.

14 Et conuertam,&c. ושבתי וגו' .i.Reducam populum meum qui captiuus erat,hoc eſt Aſſeram in libertatem.

Prophetia Abdiæ,Hebraicè עובדיה

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Abdias accipit legationẽ à Domino aduerſus Edom.

1 Viſio ﬠObadiáh. Sic dixit Dominus'Iehouáh'ad ℵEdóm,
'Auditum audiuimus à Iehouáh,& legatus'ad Gentes miſſus eſt,'Surgite,& ſurgamus aduerſus eam in
prælium.
2 'Ecce,'paruulum dabo te in Gẽtibus,'contemptus eris tuvalde.
3 Superbia cordis tui'decepit te,ô tu qui habitas'in munitionibus
rupis,'*in* celſitudine habitationis tuæ:qui dicis'in corde tuo, Quis
'deſcendere faciet me in terram?

Cõtra fiduciam eius in diuitias.

4 'Si exaltaueris *locum tuum* vt aquila,& ſi'inter ſtellas poſueris nidũ
tuum,inde deſcendere faciam te,dixit Iehouáh.
5 Nunquid fures'introierunt ad te? nunquid prædones no-

VETVS.

1 Viſio Abdiæ. Hæc dicit Dñs De⁹ ad Edom,|Auditũ audiuim⁹ à Domino,& legatum ad Gentes miſit, Surgite,& conſurgamus aduerſus eã in prælium. Ierem.49.b.14
2 Ecce,paruulum dedi te in Gẽtibus, contemptibilis tu es valde.
3 Superbia cordis tui extulit te,habitantem in ſciſſuris petrarum, exaltãtem ſolium tuum : qui dicit in corde ſuo,Quis detrahet me in terram?
4 |Si exaltatus fueris vt aquila, & ſi inter ſydera poſueris nidũ tuum,inde detraham te,dicit Dominus. Ierem.49.c.16 B
5 Si fures introiſſẽt ad te,ſi latrones p

1 Viſio ﬠObadiáh חזון עובדיה .i.Prophetia Abdiæ.Titulus eſt libri,vt cognoſcamus authorẽ prophetiæ. Vaticinatur contra Idumæos quòd eſſet iuſtè animaduerſurus in illos Dominus. Quã autẽ ætate vixerit hic Propheta, ignoratur. Quidã Hebræorũ & Latinorũ dicunt eum eſſe qui præfectus erat domui Achab, de quo lege 1. Reg.18.a.3. Aiunt etiã eum fuiſſe Idumæũ:& pòſt cõuerſum ad Legẽ Moſaicã.i. proſelytum. Ad ℵEdóm, לאדום de Edom.ſiue propter Edom. Auditum שמועה *Nam* auditũ.i.famã,rumorẽ,nuntiũ. Vox eſt Prophetarum:aut vt alii,populorum qui iam accincti erant ad prælium.Niſi potius ſit ſingul.pro plur.nam ego Abdias quæ dicturus ſum, audiui à Deo & Spiritu eius.iam Dominus Deus reuelauit mihi quæ facturus eſt. Ad Gentes miſſus eſt, בגוים שולח ſub.à Deo.Gẽtes vocat quibus vſurus erat Dominus tanquam flagello contra Idumæos. Surgite קומו Verba ſunt Gentium illarum per legatum admonitarum.Apparatum bellicum innuit:acſi dicat,Cohortantur ſeinuicem,dicentes,Iam præparate vos ad bellum cõtra Edom. Vel ſunt verba ſimilia illis quibus Ieremias cap.49.c.14 vtitur quum dicit Auditum audiui à Domino,& legatus ad Gẽtes miſſus eſt,dicens,Congregamini,& venite contra eam,&c.

2 Ecce הנה Verba Dei ſunt alloquentis Idumæos ſuperbos propter honores & opes. Paruulũ dabo te קטון נתתיך Præt.Heb.pro fut. Paruulum vocat abiectum & humilem,vt Gene.32.b.10,'קטונתי Minor ſum cunctis miſerationibus,&c.ita doctus inter Hebræos. Dabo autem,ideſt ponam,vel reddam. Contemptus eris בזוי contemptibilis.

3 Decepit te,השיאך Quidã legentes cũ ש ſiniſtro,verterunt extulit. In munitionibus בחגוי Ad verbum,in ſciſſuris[in fiſſuris]petræ,vel ſilicis,ab חגה.i.in loco natura munitiſſimo,inuicto, inacceſſo, &propè inexpugnabili.hoc eſt in arce inexpugnabili. Alii ab חוג deducentes,legunt,in gyris.vel circuitionibus.ſignificat circunferentiam rupis.i.in cacumine,vel faſtigio rupis. *In* celſitudine hab.t. מרום שבתו Perſonæ mutatio Heb.in EIVS ,pro,in altiſſima habitatione tua. In corde t.בלבו. Iterũ mutatio perſonæ Heb.ſuo,pro tuo. Deſcendere fa.me יורידני deturbabit me,deiiciet.detrahet.q.d.Quis eſt qui expugnare poſſit me?

4 Si exaltaueris *locum t.* אם־תגביה Si exaltaueris *teipſum.* vel,Si exaltatus fueris. acſi dicat,Si aſcenderis in locum altiſſimũ,quò ſcilicet volatu peruenire non poſſit aquila ipſa altiſſimè volans,& illic collocaueris ſedem tuam. Inter ſtellas poſueris בין כוכבים שים Imperat.Heb.pro fut.i.in altiſſimis montibus qui cõtingere videantur ſtellas ipſas. Videtur intelligere de ſtellis quæ apparent in ſuprema regione aeris. 5 Introierũt ad te? באו לך ingreſſi ſunt ad te?ſub.imparatũ,nec tale quid opinantem,ſiue cogitãtem?q.d.non. Omnia per futurum intelligenda ſunt. Hic per interrogationem,docet Idumæos Deus de grauitate calamitatis futuræ,licet vtatur præterito ad rei

certitudinem. Admiratiuè legendum, An hoſtes te incautũ inuadent,tanquam fures? Nequaquã: nã venient contra te hoſtes ad quos miſi legatos,qui te non imparatum offendent: reſcies enim eorum aduentum,qui aperto Marte congredientur tecum,& tamen non poteris reſiſtere.Hæc eadem prophetia legitur & in Ieremia,cap.49.b.9.

noctem:quomodo conticuiſſes? nõne furati eſſent ſufficientia ſibi? ſi vindemiatores introiſſent ad te, nũquid ſaltem racemum reliquiſſent tibi?

Quomodo ſcrutati ſunt Eſau, inue- 6
ſtigauerunt abſcondita eius!

Vſque ad terminum emiſerunt te, 7
C omnes viri fœderis tui, illuſerũt tibi:
inualuerũt aduerſum te viri pacis tuę:
qui comedunt tecum, ponẽt inſidias
ſubter te:non eſt prudentia in eo.

Eſa.29.e.15

|Nũquid non in die illa,dicit Domi- 8
nus,perdam ſapientes de Idumæa,&
prudentiam de monte Eſau?

Et timebunt fortes tui à Meridie, 9
vt intereat vir de monte Eſau.

Geneſ.27.g.42

|Propter interfectionẽ, & propter 10
iniquitatẽ in fratrem tuum Iacob, o-
periet te cõfuſio,& peribis in æternũ.

In die quum ſtares aduerſus, quan- 11
D do capiebãt alieni exercitum eius, &
extranei ingrediebantur portas eius,
& ſuper Ieruſalem mittebãt ſortem,
tu quoque eras quaſi vnus ex eis.

Et non deſpicies in die fratris tui, 12
in die peregrinationis eius:& non læ-
taberis ſuper filios Iuda in die perdi-
tionis eorum:& non magnificabis os
tuum in die anguſtiæ.

E Neque ingredieris portam populi 13
mei in die ruinæ eorum: neque deſpi-
cies & tu ĩ malis eius in die vaſtitatis
illius:& non emitteris aduerſus exer-
citum eius in die vaſtitatis illius.

Neque ſtabis in exitibus,vt interfi- 14
cias eos qui fugerint:& non conclu-
des reliquos eius in die tribulationis.

Quoniam iuxta eſt dies Domini ſu- 15
per omnes Gẽtes: ſicut feciſti,fiet ti-
bi,retributionem tuam conuertet in
caput tuum.

F Quomodo enim bibiſtis ſuper mõ- 16
tem ſanctum meum, bibent omnes
Gentes iugiter:& bibent & abſorbe-
bunt,& erunt quaſi non ſint.

cturni? "quomodo *ergo* exciſus es? nónne "furati fuiſſent "quæ ſuf-
feciſſent ſibi? ſi vindemiatores introiſſent ad te, nónne reliquiſ-
ſent racemos *aliquot*?
6 Quomodo "inueſtigata fuerunt *quæ erant* "yEŵſáu, diſquiſita ſunt
"abſcondita eius!
7 Vſque ad terminum *inimicorum tuorum* "dimiſerunt te omnes viri "cõ- In amicos.
fœderati tibi:impoſuerũt tibi:*&* præualuerũt tibi viri pacifici tui:
"panẽ tuũ *comedentes* "ponẽt plagã ſubter te: nõ eſt intelligẽtia "in eo.
8 Annon in die illa,dixit Iehouáh, "perdam ſapientes de ℵEdóm, in prudentiam carnis
& prudentiam de monte ℵEŵſáu?
9 "Et timebunt fortes tui ô Themán:propterea quòd excidetur v-
nuſquiſque de monte yEŵſáu ob *multam* ſtragem.
10 "Propter iniquitatẽ *in* fratrem tuum Iayacób, operiet te pudor,
& excidêris in ſeculum.
11 Die quo ſtabas "eregione, eo die quo "captiuum ducebant alieni Euerſionis Edõ cauſa præcipua.
exercitũ eius,& extranei "ingrediebantur portas eius,& ſuper *domos*
Ieruŵſaláim proiiciebant ſortẽ,tu quoq; eras tanquã vnus ex eis.
12 "Non debebas videre diem *afflictionis* fratris tui,diẽ *inquam* "quo alie
natus eſt:nec debebas lætari ſuper filiis Iehudáh die "quo periẽrũt:
"nec debebas magnificare os tuum die anguſtiæ.
13 "Neque debebas ingredi portam populi mei in die "contritionis
eorum: nec aſpicere debebas etiam tu malum eius in die contri-
tionis eius:neque "mittere debebant ſe *manus tuæ* in ſubſtãtiam eius
in die contritionis eius:
14 "Neque ſtare in biuio "vt excidere faceres euaſores eius:nec "tra-
dere *hoſti* ſuperſtites eius in die anguſtiæ.
15 Quoniam iuxta eſt dies Iehouæ *uentura* ſuper omnes Gentes: ſi-
cut feciſti,fiet tibi, "retributio tua reuertetur in caput tuum.
16 Quemadmodum enim "bibiſtis in monte "ſanctitatis meæ, bi-
bent omnes Gentes *illæ* iugiter,bibent inquam, "& abſorbebunt, "e-
rúntque acſi non fuiſſent.

Quomodo *ergo* exciſ.es? איך נדמיתה Quum(inquit)intellecturus ſis aduentum eorum,tamen nõ te præparaturus es.vnde hoc, vt nõ præparaturus te ſis & prohibiturus ne excidaris? Chaldæus paraph.quomodo conticuiſti?.i.non repugnaſti? Furati fuiſſent יגנבו Qui-
dam per præſens,furantur.vel furari ſolent. Quæ ſuffeciſſent ſ. דים Ad verbum,ſufficientiam ſuam? ſub.alia relinquentes.q.d.iſti ho-
ſtes peius tractabunt te quàm facerent fures:nam non ſolum neceſſaria ſibi,ſed & non neceſſaria auferent.Ingens calamitas oſtenditur. Abſcondita eius! :מצפוניו.i.theſauri.vel
6 Inueſtigata f. נחפשו .i.per inueſtigationem,ſiue ratione inueſtigationis reperta ſunt. quæ deliteſcent in ſpeluncis & cauernis. Quaſi reſpondeat,Hoc fiet Diuina voluntate, vt omnia quæ erunt ipſorum Idumæorum, inueſti-
gatione inueniantur,etiã ipſorum theſauri. 7 Dimiſerunt te שלחוך proſequuti ſunt te.ſub.abeuntẽ in captiuitatem,etiam cum lachrymis,ſed fictis. Confœderati tibi: בריתך Ad verbum,fœderis tui. Panem tuum לחמך .i.qui comederint panem tuum,con-
uiuæ tui.hoc eſt familiares ac domeſtici tui. Ponent plagam ſubter te: ישימו מזור תחתיך ponent vulnus ſub te.i.infligent vulnus tibi imparato nec opinanti.Hebraiſmus. In eo. :בו Mutatio perſonæ,in te.Nulla prudentia erit in te,pro,in tractandis rebus bellicis.
8 Perdam והאבדתי Ad verbum,& perire faciam.ו tantùm conuertit. 10 Propter iniquitatem. מחמס Propter iniuriam.
9 Et timebunt וחתו Et paueb unt.frangentur animo. Captiuũ ducebant,&c. שבות זרים וגו' Ad verbũ,captiuũ abducere alieni exercitũ
11 Eregione, מנגד .i.non procul ab Iſraelitis. Ingrediebantur portas e. באו שעריו .i.expugnabant vrbem Ieruſalem.
eius. Alii,ceperunt[diripuerũt]ſubſtantiam eius,vel opes eius. Futura ſunt Hebræis etiam ſequentibus verſibus duobus. propterea quidam nonnihil ſubaudien-
12 Non debebas,&c. ואל־תרא וגו' vt fini præcedentis verſus iungatur,hoc modo,Eras tanquam vnus ex eis, Quũ tes vertunt,*Quum tamen Dominus dicat*, Ne aſpicias in die,&c. Non debebas lætari ob calamitates fratris. Alii referunt hæc ad paulo
tamen,&c.i.ne læteris de calamitate fratris tui. Alii,vt nos vertimus, Et non aſpicies[ſub.læto animo] in die fratris tui[.i.tempore calamita
præcedentia verba,verſu 10, Excideriſque in ſeculum:& ſic iungunt, neque magnificabis os tuum[.i.ſuperba verba loqueris]in die afflictionis eius.Eam
tis eius]neque lætaberis ſuper filiis Iuda die quo peribũt, Quo alienatus eſt :נכרו Infinitiuus.i.alienationis ſuæ,ſiue, calamitatem intelligit qua abducti fuerũt captiui à Chaldæis & Babyloniis. Alii, die quo tradidit ſe.i.dedidit ſe hoſti, hoc eſt poteſtati
tẽpore quo fuit alienus,hoc eſt abductus captiuus à patria ſua in terra alienam. Quo perierunt: אבדם Ad verbum,perire eos.i.quo victi fuerunt expugnata vrbe.
hoſtium,vt fieri ſolet in expugnatione vrbium. Qui impudenter obloquuntur alteri,
Nec debebas magnificare os t. ואל־תגדל־פיך.i.loqui verba magnifica.plena ſuperbiæ & arrogantiæ. accipiendo inſtrumentum pro re cuius eſt inſtrumentum.
& ſubſannãt illum,iactando ſeipſos,dicuntur magnificare os ſuum.i.verba ſua, Contritionis e. אידם calamitatis eorum.vel,vaſtita-
13 Neque debebas ingredi אל־תבוא Neque ingredieris,vt præcedenti verſu. Mittere debe.ſe.תשלחנה.i.extẽdere ſeſenõ debebãt,ſub.manus tuæ. Quidã,neque
tis,infortunii,infœlicitatis.omnia infœlicia ſignificat. Neque ſtabis,vt verſu 12. Vt excidere fa.להכרית.i.vt per
extendendæ erant. 14 Neque ſtare ואל־תעמוד Futura Hebræis. 15 Retributio t. גמולך .i.quod aliis feciſti.
deres, vel inteficeres quotquot euaſerant. Tradere תסגר concludere. i.ſancto meo,ſiue ſacroſancto,hoc eſt mihi ſacrato ac dicato.
16 Bibiſtis שתיתם.i.bibendo lætati eſtis. Sanctitatis m. קדשי .i.ac tandem prorſus peribunt.
Et abſorbebunt, ולעו ſub.ſubſtantiam tuam. Eruntque,&c. והיו וגו'

Prophetia de Chriſto & Eccleſia.

Deſtruitur Eſau ab Iſraelitis.

In monte autem צSiión erit ″euaſio , & erit ″ſanctitas,& poſſide- 17
bunt ″domus Iaעacób ″poſſeſſiones ſuas.
Et erit domus Iaעacób vt ignis, ″& domus IoסSéph *velut* flamma, 18
& domus עEשſáu *ut* ſtipula,& cremabunt eos,conſuméntque eos,
″nec erit ſuperſtes domui עEשſáu: ″quia Iehouáh loquutus eſt.
Poſſidebũt inquam ″Meridiem mõtis עEשſáu, & campeſtria Pe- 19
liשſthím,& poſſidebunt agros אEphráim , & agros שSomerón: &
Biniamín *poſſidebit* ipſum Gilעád.
″Et tranſmigratio exercitus huius filiorum Iשſraél, qui *ſunt inter* 20
″Chenaעanæos vſque ad ″צSarepháth, & trãſmigratio Ieruשſaláim,
quæ *erit* ″in סSepharád,poſſidebunt ciuitates Auſtri.
Et aſcendent ″ſaluatores in montem צSiión ″ad iudicandũ mon- 21
tem עEשſáu,erítque ″ipſi Iehouæ regnum.

17 Et in mõte Sion erit ſaluatio, & erit ſanctus: & poſſidebit domus Iacob eos qui ſe poſſederant.
18 Et erit domus Iacob ignis, & dom⁹ Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula: & ſuccendẽtur in eis, & deuorabũt eos: & non erunt reliquiæ domus Eſau: quia Dominus loquutus eſt.
19 Et hæreditabunt hi qui ad Auſtrum ſunt, montem Eſau, & qui in campeſtribus Philiſthiim: & poſſidebunt regionem Ephráim & regionem Samariæ: & Beniamin poſſidebit Galaad.
20 Et tranſmigratio exercitus huius filiorum Iſrael, omnia Chananæorũ vſque ad Sareptam: & tranſmigratio Ieruſalem, quæ in Boſphoro eſt, poſſidebit ciuitates Auſtri.
21 Et aſcendent ſaluatores in mõtem Sion, iudicare montem Eſau: & erit Domino regnum.

17 Euaſio, פליטה ſaluatio. Recenſita Idumæorum calamitate & euerſione, nunc ſuauiter ſolatur populum Dei, promittens reditũ in Sion à captiuitate Babylonica. acſi dicat, Quanuis Sion per Chaldæos & Idumæos expugnata & diruta fuerit, tamen veniet dies quando inſtaurabitur Sion, & non obruent eam tam horrẽdæ calamitates: Edom autem peribit in æternum. Vera ſalus in Sion erit, quæ ſanè vera eſſe non poteſt niſi ſit æterna. Id ad literam compleri cœptum eſt quando ſecundum templum & vrbem inſtaurarunt, in quod introiuit verus Saluator & Redemptor Iſrael Chriſtus Ieſus, Malach. 3.a.1. Propheta enim altius quiddam hoc loco more omnium Prophetarum prænuntiat, nempe veram & æternam liberationem in Chriſto. Sion figuram fuiſſe Eccleſiæ, diſcimus ex Apoſtolo, Galat. 4.d.26. Spectans igitur ſaluationem per Chriſtum futuram, dicit, Non tamen omnes etiam ex Idumæis perituri ſunt, ſed in Eccleſia Chriſti ſaluabuntur nonnulli.
Sanctitas, קודש .i. Chriſtus qui omnes ſanctificat, apparebit in ipſo monte Sion. Exponi poteſt, & erit ſanctus ipſe mons Sion. nam fideles ſancti & conſecrati ſunt Patri per Chriſtum. Domus Iaעacób בית יעקוב Eccleſiam Chriſti ſignificat, & ſocietatem filiorum Iuda & Iſrael ſecundum Spiritum & promiſſionem, de qua Luc. 1.c.33, Regnabitque ſuper domum Iacob in æternum. Poſſeſſiones ſuas. מורשיהם: hæreditates eius. Sic vocat illos quos Chriſtus ipſe, Apoſtoli, & ſucceſſores adduxerunt in familiã Iacob prædicatione Euangelii, etiam ex Idumæis. tales vocat hæreditatem Chriſti, quos acquiſiuit ſuo ſanguine. Vel referendum eſt ad domum Iacob, vt intelligat futurũ vt nationes quæ antea iuxta carnem poſſederant Iudæos, tandem à Iudæis Apoſtolis & eorum ſucceſſoribus futuræ eſſent poſſeſſiones domus Iacob. id eſt, per Euangelii prædicationem in Eccleſiam Chriſti congregarentur.
18 Et domus IoסSeph *uelut* flamma, ובית יוסף להבה Idem bis dicit, aliis verbis. Verba Chriſti & Apoſtolorum ſunt verè ignis & flamma, impietates cordium deuorantia & prorſus conſumentia. Eloquium Domini ignitum, Pſal. 119. verſu. 140. Et Ierem. 23.e.29, Nunquid non verba mea ſunt quaſi ignis? & quaſi malleus conterens petram? Nec erit ſuperſtes, &c. ולא יהיה שריד וגו׳ .i. ad vnum omnes conſumẽtur: idque vel gratia Domini, vel indignatione. Gratia quidem per Chriſtum, dum cõſumpta impietate per ignem Spiritus, ex Idumæis fiũt Iſraelitæ per fidem, impietas perit, perſona conuerſa manet ſeruata per Chriſtum. Indignatione verò, quando Idumæi Patris ſui Eſau impietatem retinentes, nec Apoſtolos audiẽtes, in æternum pereunt. Malach. 4.a.1, Ecce dies veniet ſuccẽſa quaſi caminus, & erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem, ſtipula: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituũ, quæ non derelinquet eis radicem & germen. i. radicitus eos diſperdet, nihil reliqui faciet. At de reliquiis Iſrael, hoc eſt electis, Ieſa. 10.e.21, In veritate reliquiæ cõuertentur, reliquiæ inquam conuertentur ad Dominum fortem. Quia Iehouáh loq. eſt.: כי יהוה דבר: Quidã ſubaudiunt, ita eueniet. Loquutus eſt. i. prædixit fore. 19 Meridiem הנגב regionem Auſtralem. Latitudinem domus Iacob, ſiue Eccleſiæ Chriſti deſcribit, quæ per vniuerſum orbem diffundenda erat. 20 Et tranſmigratio exer. h. וגלות החל־הזה Et tranſmigratio cõgregationis huius, &c. i. filii Iſrael qui diſperſi erunt in tranſmigratione. hoc eſt, Eccleſia Apoſtolorum & diſcipulorum Iudæorum qui diſperſi erũt per totũ orbem propter perſecutiones, & venient vſque in Galliam. q.d. Poſtquam ob perſecutiones relicta Ieruſalem Apoſtoli cõceſſerint ad diuerſas plagas, tunc cõuertent multos ad Chriſtũ. Chenaעanæos כנעני Doctus inter Hebræos exponit de Alemanis & Aſcalonitis, qui ex terra ſua metu Iſraelitarum redeuntium in terram ſanctã, fugerunt illuc. צSarepháth צלפת Galliam, ſiue Franciam exponunt Hebræi. Alii, Sarephtham Sidoniorum. de qua Luc. 4.e.26, in qua etiam Ieroſolymitæ tenebantur captiui. In סSepharád בספרד Hiſpaniam Hebræi interpretantur, etiam ipſe Chaldæus paraph. 21 Saluatores מושיעים .i. Chriſtus ipſe cum Apoſtolis ſuis, & iis qui ſalutem per Chriſtum ſaluatorem annuntiabunt. Ad iudicandum montem עEשſáu, לשפט את־הר עשו .i. vt condamnent, ſiue conuincant virtute verbi Dei, incredulos & impios. Ipſi Iehouæ ליהוה Hic vt & aliis locis Chriſtum vocat Iehouam qui regnaturus erat in regno illo Dauidis.

Prophetia Ionæ, Hebraicè יונה

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Ionas miſſus in Niniuẽ ad Prophetandũ, fugit.

Cap. I.

1 ET Fuit ″verbum Iehouæ ″ad Ionam filium Amitháí, dicendo,
2 Surge, vade in Nineuéh ciuitatem magnam, & clama cõ
tra eam: ″aſcendit enim malitia eorum coram me.
Surrexit verò Ionáh vt fugeret ″in Tharשſiשs à facie Iehouæ, & 3
deſcendit Iapho: reperit autem nauem euntem in Tharשſiשs, de-
dítque ″mercedem eius, & deſcendit in eam vt iret ″cũ eis ″in Thar-
שſiשs, à conſpectu Iehouæ.

VETUS.

Cap. I.

1 ET Factum eſt verbum Domini ad Ionã filium Amathi, dicens,
2 Surge, & vade in Niniuẽ, ciuitatem grandem, & prædica in ea: quia aſcendit malitia eius coram me.
3 Et ſurrexit Ionas vt fugeret in Tharſis à facie Domini, & deſcẽdit in Ioppen, & inuenit nauẽ euntem in Tharſis: & dedit naulum eius, & deſcendit in eam vt iret cum eis in Tharſis, à facie Domini.

IN CAPUT I.

1 Verbum דבר Chaldæus paraph. verbũ prophetiæ. Primus verſiculus eſt vice proœmii & tituli, in quo Propheta loquitur de ſe in tertia perſona: oſtẽditque ſe eſſe verũ Prophetã ac miſſum à Domino Deo. Indicátque Dominum, non tantùm Iſraelitarum, ſed & omnium Gentiũ eſſe Deũ ac Dominũ. Ad Ionám אל־יונה Hic fuit de tribu Zabulon. Floruit tẽpore Ieroboã. Oſeam, Amos, & Ioelem habuit cõtemporaneos. Huius plures fuiſſe prophetias ſcribunt Hebræi, quarum hæc ſola ad nos peruenit. Aliæ cuiuſdam mentio fit 4. Reg. 14.g.25.
2 Aſcendit, &c. כי עלתה וגו׳ Hebraiſmus, Scelera & flagitia eorum nota ac manifeſta ſunt mihi. q.d. ipſi grauiſſimè peccauerunt in me.
3 In Tharשſiשs תרשישה Quidam interpretãtur Tharſum patriã Pauli. Nonnulli (quod magis placet) Tunetum, vel Carthaginẽ, vrbes Africæ. A Tuneto facilis eſt nauigatio in Ioppen vrbem celeberrimam & maritimam, non procul diſtantem ab Ieruſalem. Mercedem eius, שכרה .i. nempe nauis. i. naulum pro deportatione ſui. Cum eis עמהם .i. cum nautis. In Tharשſiשs תרשישה .i. illuc. antecedens Heb. pro relatiuo.

B Dominus autem miſit ventum ma
gnum in mare: & facta eſt tempeſtas
magna in mari, & nauis periclitaba-
tur conteri.

4 At Iehouáh″excitauit ventum magnum in mare,″fuítque turbo
magnus″in mari,″& nauis putauit conteri.

Orta tempeſtate ob eius inobedientiã,in mare præcipitatur.

Et timuerunt nautæ,& clamauerũt
viri ad deum ſuum: & miſerunt vaſa
quæ erant in naui,in mare,vt alleuia-
retur ab eis: & Ionas deſcendit ad in-
teriora nauis, & dormiebat ſopore
graui.

5 Timuerũt igitur nautæ, & clamauerunt quiſque ad deum ſuum,
proiecerúntque″inſtrumenta quæ *erant* in naui,in mare,vt alleuia-
rent eam″ab his: Ionáh autem deſcẽderat ″ad *unum è* lateribus nauis,
″dormiebátque, & ſopore oppreſſus erat.

Et acceſſit ad eum gubernator,&di
xit ei,Quid tu ſopore deprimeris? ſur
ge,inuoca Deum tuum, ſi fortè reco-
gitet Deus de nobis,& nõ peream⁹.

6 Acceſſit autem ad eum″magnus gubernator,& dixit ei ,″Quid ti
bi ſoporato? ſurge,clama ad Deum tuum,fortè″placabitur Deus i-
pſe nobis,& non peribimus.

Et dixit vir ad collegã ſuũ, Venite,
& mittamus ſortes,& ſciamus quare
hoc malum ſit nobis. & miſerunt ſor
tes:& cecidit ſors ſuper Ionam.

7 Et dixerunt″quiſque ad proximũ ſuum,″Venite,& proiiciamus
ſortes: vt ſciamus propter quem malum iſtud *euenit* nobis. proie-
cerunt itaque ſortes:& cecidit ſors ipſa ſuper Ionam.

C Et dixerunt ad eum, Indica nobis
cuius cauſa malũ iſtud ſit nobis:quod
eſt opus tuum? quæ terra tua? & quò
vadis? vel ex quo populo es tu?

8 Dixerunt ergo ad eum, Indica″nunc nobis *tu* propter quem hoc
malũ *accidit* nobis: ″quod eſt opus tuum, &vnde venis, &quæ terra
tua,& de quonam populo es?

Et dixit ad eos, Hebræus ego ſum,
& Dominum Deum cæli ego timeo,
qui fecit mare & aridam.

9 Et dixit ad eos,Hebræus ſum, & Iehouã Deum cæli″timeo, qui
fecit mare & aridam.

Et timuerunt viri timore magno,
& dixerunt ad eum, Quid hoc feciſti?
cognouerunt enim viri quòd à facie
Domini fugeret:quia indicauerat eis.

10 Timuerunt itaque viri illi timore ingenti,& dixerũt ei,Cur hoc
feciſti? ſciebãt enim viri illi quòd à facie Iehouæ fugeret:nam in-
dicauerat eis.

Et dixerũt ad eum, Quid faciemus
tibi,& ceſſabit mare à nobis? quia ma
re ibat,& intumeſcebat.

11 Dixerúntque ad eũ,Quid faciemus tibi,″vt ſileat mare à nobis?
nam mare″ibat & intumeſcebat.

Et dixit ad eos, Tollite me,& mit-
tite in mare,& ceſſabit mare à vobis:
D ſcio enim ego quoniam propter me
tempeſtas hæc grandis ſuper vos.

12 Quibus dixit,Tollite me,& proiicite me in mare,″& ſilebit ma
re à vobis: ſcio enim ego quòd propter me tempeſtas hæc ſuper-
uenit vobis.

Et remigabant viri, vt reuerteren-
tur ad aridam, & non valebant: quia
mare ibat,&intumeſcebat ſuper eos.

13 ″Nitebantur autem remis viri illi vt reducerent *nauem* ad aridam,
ſed non valuerunt:quia mare ibat,″& intumeſcebat ſuper eos.

Et clamauerũt ad Dominum,& di-
xerũt,Quæſumus Domine,ne perea-
mus in anima viri iſtius, & ne des ſu-
per nos ſanguinem innocentem:quia
tu Domine,ſicut voluiſti,feciſti.

14 Clamauerunt itaque ad Iehouam,& dixerunt,Quæſumus Ieho
uáh ne obſecro pereamus″propter animam viri iſtius,″neque po-
nas ſuper nos ſanguinem innocentem:tu enim Iehouáh,″ſicut vo
luiſti,feciſti.

Et tulerunt Ionam, & miſerunt in
mare:& ſtetit mare à feruore ſuo.

15 Tulerunt ergo Ionã,& proiecerunt eum in mare:″conſtitítque
mare ab ira ſua.

Et timuerũt viri timore magno Do
minum, & immolauerũt hoſtias Do-
mino,& vouerunt vota. Cap. II.

16 Timuerunt autem viri illi timore ingenti Iehouám,″& immo- Hoſtiæ.
lauerunt hoſtiam Iehouæ,″vouerúntque vota. Cap. II. Vota.

Matth.12.c.40, & 16.a.4 luc.11.d.30 1.cor.15.a.4

ET præparauit Dominus piſcem
grandem, vt deglutiret Ionam:
|& erat Ionas in ventre piſcis tribus
diebus & tribus noctibus.

1 PRæparauerat autẽ Iehouáh piſcem grandẽ,vt deglutiret Ionã: Ionas à piſce abſorptus.
& fuit Ionáh inventre piſcis tribus diebus & tribus noctibus.

4 Excitauit חטיל Ad verbum,proficiſci fecit.eleuauit.mouere fecit. Fuitque turbo,&c. ויחי סער־גדול בים factáque eſt tempeſtas
maxima [.i.oborta eſt]in eo. anteced. Heb.pro relatiuo. Et nauis,&c. והאניה וגו׳ & nauis cogitauit frangi.ſic Hebraicè ad verbum.
Hac phraſi nos etiam vtimur vulgò, *La nauire ſe cuida rõpre*. Eſt autem continens pro contento, ita vt qui ea naue vehebãtur,putarent ſe mox
facturos naufragium. 5 Inſtrumẽta את־הכלים vaſa.i.quæ in vaſis erãt, nempe merces,&alia quæ in naui erãt. Ab his: מעליהם
à ſe.Alii,hiſce.ſub.rebus. Ad *unum* è lateribus אל־ירכתי Ad verbum,ad latera. Dormiebátque,&c. : וישכב וירדם & iacebat,atque
graui ſomno correptus erat præ mœrore,aut deiectione animi. 6 Magnus gub. רב החובל Ad verbũ,magiſter nautarum.vel,prin-
ceps rei nauticæ (ſi חובל ſit nomẽ).i.præcipuus nauta.nauarchus.Ita dicitur nauta חובל à tractandis funibus quibus nauis regitur. Quid
tibi ſopor. מה־לך נרדם Quid tibi *accidit,quòd iam* ſopore oppreſſus ſis? Placabitur,&c. יתעשת וגו׳ cogitabit de nobis vt nõ pereamus.
7 Quiſque ad proximum ſuum, איש אל־רעהו quiſque ad ſocium ſuum,id eſt inter ſe.
8 Nunc נא quæſo. Quod eſt opus t. מה־מלאכתך quænam eſt ars tua.i.quam artem exerces. Alii,quid eſt tibi negotii hîc?
9 Timeo, ירא Id eſt colo.nam timor Domini,verus eſt ipſius cultus.
11 Vt ſileat,&c. וישתוק וגו׳ Hebraiſmus,Vt mari pacato ac tranquillo fruamur.ſiue vt tranquillum nobis fiat mare quod ſilens dicitur.
Ibat & intumeſ. : הולך וסוער ibat,& tumultuabatur.i.ſubinde magis ac magis commo-
nam mare iratum edit ſonum vehementem. 12 Et ſilebit,&c. וישתוק הים מעליכם .i.& tranquillum fiet vobis mare.
uebatur.agitabatur magis,ſiue maior fiebat tempeſtas. Ad verbum,Et foderunt.ſub.in mari remis.Propriè ſignificat fodere: ſed quia qui remigant,viden-
13 Nitebantur autem remis ויחתרו Ad verbum,Et foderunt.ſub.in mari remis. Et intumeſcebat וסוער & tumultuabatur,vt paulo antè,verſu 11.
tur quaſi fodere in aqua,accipitur & pro remos agere,id eſt nauigare. .i.quòd priuauerimus eum vita,fuerimúſque cauſa mortis huius,coniicientes eum in ma-
14 Propter animam viri iſt. בנפש האיש הזה .i.quòd priuauerimus eum vita,fuerimúſque cauſa mortis huius,coniicientes eum in ma-
re. Alii,propter animam,exponunt propter culpam[ſiue peccatum]hominis iſtius. Neque ponas,&c. ואל־תתן וגו׳ Ionas erat illis inno
cens:non enim læſerat eos, neque quidpiam damni acceperant ab eo. Sicut voluiſti,fec. : כאשר חפצת עשית Præt.Heb.pro præſ.ſicut
vis & libet,ita agis. 15 Conſtitítque,&c. : ויעמוד הים מזעפו conquieuítque mare à furore ſuo.id eſt ab agitatione & cõmotione ſua.
16 Et immolauerunt,&c. ויזבחו זבח ליהוה Singul.Heb.pro plur.& antecedens pro relatiuo, & immolauerũt illi hoſtias.animo ſcilicet ac
deliberatione. id eſt ſtatuerunt apud ſe & decreuerunt ſe immolaturos hoſtias in honorem Domini, quumprimum ſcilicet reuerti poſſent
in Ieruſalem. Vouerúntque vota. : וידרו נדרים ſub. ipſi Deo cuius Ionas ſe dicebat Prophetam.nã viſo tanto miraculo fuerunt con-
uerſi ad Dominum.q.d.obtulerunt in honorem Domini plurima dona.

2 Et orauit Ionáh ad Iehouam Deum ſuum de ventre piſcis.
Eiuſdē cāticum
3 Dixítque,Clamaui′ex afflictione mea ad Iehouam,′& exaudiuit
me:′de ventre inferni′clamaui,& exaudiſti vocem meam.
4 Proieciſti autē me in ꝓfundū,*quod eſt* in mediū mariū,&*eu* flumē
circūdedit me:omnes vndæ tuæ & fluctus tui ſuper me trāſierūt.
5 Ego verò dicebam,′Proiectus ſum è cōſpectu oculorū tuorum:
veruntamen′addam reſpicere ad templum ſanctitatis tuæ.
6 Circundederunt me aquæ′vſque ad animam:vorago circunde-
dit me,alga alligata eſt′capiti meo.
7 ′Ad extrema montiū deſcendi,′terra *clauſa* vectibus ſuis propter
me in ſeculum:′attamen aſcendere feciſti′è fouea vitam meam ô
Iehouáh Deus mi.
8 Quum deficeret in me anima mea, Domini recordatus ſum,&
introiit ad te oratio mea,′in templum ſanctum tuum.
9 ′Obſeruātes vanitates mēdaces,′miſericordiā ſuā derelinquūt.
10 At ego cum voce′cōfeſſionis immolabo tibi, quod voui reddā
tibi.′Salus *eſt* Iehouæ.
Iubente Domino euomit piſcis Ionam.
11 ′Et præcepit Iehouáh piſci illi,& euomuit Ionam in aridam.

Cap. III.

Rurſum iubetur prædicare Niniuitis.
1 ET fuit verbum Iehouæ ad Ionam ′ſecundò,′dicendo,
2 Surge,vade in Nineuéh vrbem illam magnam, & prædica in
ea′prædicationem quam loquor ad te.
3 Surrexit itaque Ionáh, & abiit in Nineuéh iuxta verbū Iehouæ
(porrò Nineuéh erat ciuitas magna′valde,′itinere trium dierum.)
Eiꝰ prædicatio.
4 Et cœpit Ionáh introire ciuitatem′itinere diei vnius,′& clama-
uit,dixítq;,′Adhuc quadraginta dies *ſunt*,& Nineuéh ſubuertetur.
Niniuitarum reſipiſcentia.
5 Crediderunt autē viri Nineuéh Deo, & prædicauerunt ieiuniū,
induerúntque ſe ſaccis à maiore eorū vſque ad minorem ipſorū.
6 Et peruenit′verbum illud ad Regem Nineuéh:′qui ſurrexit de
ſolio ſuo,′& depoſuit′veſtimētum ſuum à ſe,operuítque ſeſe ſac-
co,& ſedit′in cinere.
7 ′Et proclamare iuſſit,ac dicere in Nineuéh decreto regio & ma-

2 Et orauit Ionas ad Dominū Deū
ſuum de ventre piſcis.
3 Et dixit, |Clamaui de tribulatione Pſal.119.a.
mea ad Dominum, & exaudiuit me:
de ventre inferi clamaui, & exaudiſti
vocem meam.
4 Et proieciſti me in ꝓfundū in corde B
maris,& flumē circūdedit me:oēs gur
gites tui & fluctꝰ tui ſup me trāſierūt.
5 Et ego dixi, Abiectus ſum à conſpe
ctu oculorum tuorum: veruntamen
rurſus videbo templum ſanctū tuum.
6 Circundederunt me aquæ vſque ad Pſal.68.a.
animam,abyſſus vallauit me, pelagꝰ C
operuit caput meum.
7 Ad extrema montium deſcendi,ter
ræ vectes cōcluſerunt me in æternū:
& ſubleuabis de corruptione vitam
meam,Domine Deus meus.
8 Quum anguſtiaretur in me anima
mea, Domini recordatus ſum, vt ve-
niat ad te oratio mea, ad tēplum ſan-
ctum tuum. D
9 Qui cuſtodiūt vanitates fruſtrà, mi
ſericordiam ſuam derelinquunt.
10 Ego autem in voce laudis immola-
bo tibi, quæcunque voui reddam pro
ſalute Domino.
11 Et dixit Dominus piſci, & euomuit
Ionam in arenam.
Cap. III.
1 ET factum eſt verbum Domini ad
Ionam ſecundò,dicens,
2 Surge,& vade in Niniuen ciuitatē
magnam,& prędica in ea prędicatio-
nem quam ego loquor ad te.
3 Et ſurrexit Ionas, & abiit in Nini-
uen iuxta verbū Dn̄i (& Niniue erat
ciuitas magna itinere trium dierum.)
4 Et cœpit Ionas introire ciuitatem B
itinere diei vnius: & clamauit, & di-
xit, Adhuc quadraginta dies,& Nini-
ue ſubuertetur.
5 |Et crediderūt viri Niniuitæ in Deū: Matth.12.d. Luc.11.e.
& prædicauerūt ieiuniū, & veſtiti ſūt
ſaccis à maiore vſque ad minorem.
6 Et peruenit verbum ad Regem Ni
niue: & ſurrexit de ſolio ſuo, & abie-
cit veſtimentum ſuum à ſe,& indutus
eſt ſacco,& ſedit in cinere.
7 Et clamauit, & dixit in Niniue ex C
ore Regis,& principum eius,dicens,

IN CAPVT II.

3 Ex afflictione mea מִצָּרָה לִי ex quo fuit tribulatio mihi. i. in tribulatione poſitus. Et exaudiuit me: וַיַּעֲנֵנִי Hoc dicit quòd perſtitiſſet illæſus & corpore & mente in ventre illius piſcis. De ventre inferni מִבֶּטֶן שְׁאוֹל Seipſum ſequenti verſu declarat.i.de vaſto barathro.hoc eſt de ventre illius ceti immanis,qui ſimilis erat barathro Clamaui, קָרָאתִי vociferatus ſum.
5 Proiectus ſum,&c. נִגְרַשְׁתִּי וגו׳ Phraſis Hebræa, pro, Putabam me derelictum à te. vel,quando proiectus fui in mare, ferè deſpondi animum:putabam enim me mortuum. Addam reſpicere,&c. אוֹסִיף לְהַבִּיט וגו׳ Loquendi genus Hebraicum,pro,ſpero me adhuc aſpecturum templum ſanctum tuum quod eſt in Ieruſalem,quum videam me permanere viuum & illæſum in ventre ceti.
6 Vſque ad animam: עַד־נֶפֶשׁ Id eſt vſque ad ſeparationem animæ à corpore.q. d. periclitatus ſum maximè de vita quū eſſem in aquis maris. Capiti meo. : לְרֹאשִׁי q.d.nunc ago in profundo maris, vbi naſcitur alga,vel alia quædam herba. aut per caput ſuum intelligit caput piſcis in cuius ventre degebat. 7 Ad extrema montium לְקִצְבֵי הָרִים Chaldæus paraph. Ad radices montium.i. promontoriorum marinorum, circa quæ ſolet mare eſſe altum ac profundum, ſoléntque illic habitare cete grandia. Terra *clauſa*,&c. הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ וגו׳ vectes terræ *obiecti ſunt* mihi in æternum. id eſt videor mihi perpetuò excluſus à terra.aut, videtur terra quaſi repagulis ac obicibus mihi denegata,vt nunquam poſſim reuerti in continentem ipſam. Attamen aſcendere feciſti וַתַּעַל attamen eduxiſti. Per præteritum, verba ſunt ſentientis beneficium Dei: per futurum, ſperantis opem à Deo. E fouea מִשַּׁחַת Id eſt è ventre ceti qui eſt mihi velut fouea inferni & ſepulchrum.q.d.ab interitu & perditione. 8 In templum ſanctum t. : אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ .i.in cælum ipſum.q.d.admiſiſti orationem meā.Mutatio eſt perſonæ,pro,ſanctitatis eius. 9 Obſeruantes vanit.men. מְשַׁמְּרִים הַבְלֵי־שָׁוְא .i.qui colūt idola ac ſimulachra quæ nihil ſunt,& nihil poſſunt, ſuóſque cultores fallunt. Miſericordiam ſuam derel. : חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ Fut.Heb.pro præſ.miſericordiam ſuam deſerunt.i.eum à quo miſericordiam expectare debent. Alii,abominationem ſuam.i.idola abominanda.q.d. nautæ colentes prius idola,propter miranda facta tua abiecerunt illa. 10 Confeſſionis תּוֹדָה laudis.quæ eſt index animi. Salus *eſt* Ieh. יְשׁוּעָתָה לַיהוָה: Saluatio *pertinet* ad Iehouam.q.d.nullus eſt alius qui ſeruare poſſit. 11 Et præcepit וַיֹּאמֶר Ad verbum,Et dixit.ſub.vt euomeret Ionam.

IN CAPVT III.

1 Secundò, שֵׁנִית Ad verbum,ſecunda.i.altera,ſub.vice. Dicendo, : לֵאמֹר .i.in hunc modum.
2 Prædicationem אֶת־הַקְּרִיאָה clamorem.Hanc prædicationem mox expreſſurus eſt Propheta.
3 Valde, לֵאלֹהִים Ad verbum,Deo.id eſt quammaxima.nam hoc loco DEO,eſt vice particulæ intentionis, vt Cedri Dei,pro excelſis. Itinere trium die. : מַהֲלַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים Non intelligitur de linea recta quæ ducitur per diametrum, ſed de luſtratione quæ fit per ſingulos vicos.q.d.Non poterant vici eius vrbis diſcurri minori tempore quàm trium dierum.
4 Itinere diei vnius, מַהֲלַךְ יוֹם אֶחָד q.d.inſumpſit diem vnum luſtrando partem vicorum eius vrbis. Et clamauit,dix. וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר & clamabat,dicēdo. Adhuc quad.dies עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם Hebraiſmus,Poſt quadraginta dies.vel,Elapſis quadraginta diebus Niniue ſubuertetur. 6 Verbum illud הַדָּבָר nempe prædicatio Ionæ. vel, res illa,quæ ſcilicet gerebatur in vrbe.talia enim ſerius ad principes peruenire ſolent. Qui ſurrexit וַיָּקָם Ad verbum,& ſurrexit. Et depoſuit וַיַּעֲבֵר & abiecit,Ad verbum,& tranſire fecit. Veſtimentum ſuum אַדַּרְתּוֹ Doctus inter Hebræos exponit,veſtem ſuam regiam. In cinere. : עַל־הָאֵפֶר in cinere illo, in quo ſcilicet ſedere ſolebant tempore luctus. 7 Et proclamare,&c. וַיַּזְעֵק וַיֹּאמֶר וגו׳ Et promulgari iuſſit *voce præconis*: qui dixit in Nineue de ſententia[iuxta decretum]Regis & magnatum eius,dicendo.

Homines, & iumenta, & boues, & pecora non guſtent quicquã: nec paſcantur, & aquam non bibant.

8 Et operiantur ſaccis homines & iumenta, & clament ad Deum in fortitudine: ‖ & cõuertatur vir à via ſua mala, & ab iniquitate quæ eſt in manib⁹ eorum.

Ierem 18.b.11
ioel 2.c.14

D

9 Quis ſcit ſi cõuertatur, & ignoſcat Deus, & reuertatur à furore iræ ſuæ: & non peribimus?

10 Et vidit Deus opera eorũ, quia conuerſi ſunt de via ſua mala: & miſertus eſt Deus ſuper malitia quam loquut⁹ fuerat vt faceret eis, & non fecit.

Cap. IIII.

1 ET afflictus eſt Ionas afflictione magna, & iratus eſt.

2 Et orauit ad Dominũ, & dixit, Obſecro Domine, nunquid non hoc eſt verbum meum quum adhuc eſſem in terra mea? propter hoc præoccupaui vt fugerẽ in Tharſis: ‖ ſcio enim quia tu Deus clemens & miſericors es, patiens & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia.

Pſal.85.a.5
ioel 2.c.13

3 Et nũc Domine tolle, quæſo, animã meã à me: quia melior eſt mihi mors quàm vita.

B

4 Et dixit Dominus, Putáſne bene iraſceris tu?

5 Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate, & ſedit contra Orientem ciuitatis, & fecit ſibimet vmbraculum ibi, & ſedebat ſubter illud in vmbra, donec videret quid accideret ciuitati.

6 Et præparauit Dominus Deus hederam, & aſcendit ſuper caput Ionæ, vt eſſet vmbra ſuper caput eius, & protegeret eum: laborauerat enim: & lætatus eſt Ionas ſuper hedera, lætitia magna.

C

7 Et parauit Deus vermem aſcenſu diluculi in craſtinum: & percuſſit hederam, & exaruit.

8 Et cũ ortus fuiſſet ſol, præcepit Dominus vento calido & vrenti: & percuſſit ſol ſuper caput Ionæ, & æſtuabat: & petiuit animæ ſuæ vt moreretur, & dixit, Melius eſt mihi mori, quàm viuere.

9 Et dixit Deus ad Ionam, Putáſne bene iraſceris tu ſuper hederam? Et dixit, Bene iraſcor ego vſq; ad mortẽ.

D

10 Et dixit Dominus, Tu doles ſuper hederam, in qua non laboraſti, neque feciſti, vt creſceret: quæ ſub vna nocte nata eſt, & ſub vna nocte periit:

gnatum eius, dicendo, Homines & iumenta, boues & pecudes ne
guſtent quicquam, neque paſcantur, & aquam non bibant.
Operiantúrque ſaccis homines ipſi, ″& ipſa iumenta, atque cla-
ment ad Deum ″fortiter: & conuertãtur quiſque à via ſua mala, ″&
ab iniquitate ipſa quæ eſt in manibus eorum.
″Quis ſcit ſi conuertatur, & pœniteat Deum, auertatúrque à fu-
rore iræ ſuæ: & non peribimus?
Vidit autem Deus opera eorum quòd conuerſi eſſent à via ſua
mala, & pœnituit Deum ipſum mali quod loquutus fuerat ſe fa-
cturum illis, & non fecit. Cap. IIII.
D″Iſplicuit autem Ionæ diſplicentia magna, ″& iratus eſt.
Orauit itaque ad Iehouam, & dixit, Obſecro Iehouáh, nón-
ne hoc eſt ″verbum meum quum adhuc eſſem in terra mea? ideo
præoccupaui fugere in Tharſiſum: ſciebam enim quòd tu es Deus
clemens & miſericors, longanimis & multæ miſericordiæ, ″& pœ-
nitens ſuper malo.
Nunc ergo ô Iehouáh, tolle quæſo animam meam à me: ″quo-
niam melior eſt mors mihi quàm vita mea.
Dixit autem Iehouáh, ″Nónne vehemens ira eſt tibi?
Egreſſus eſt itaque Ionáh de vrbe ipſa, & ſedit ad Oriẽtem ″eius,
fecítque ſibi illic tabernaculum, & manſit ſubter illud in vmbra
ipſa, donec videret ″quid futurum eſſet vrbi ipſi.
″Et præparauit Iehouáh Deus ″cucurbitam, ″quæ aſcendit ſuper
Ionam, vt eſſet vmbra capiti eius, vt erueret eum ″à malo eius: læta
tus eſt itaque Ionáh ob cucurbitam lætitia magna.
″Præparauit autem Deus ipſe vermem, aſcendente aurora poſte
ro die, & percuſſit cucurbitam, quæ aruit.
Fuit verò, oriente ſole ″præparauit Deus vẽtum Orientalẽ vehe
mentẽ, & percuſſit ſol caput Ionæ ″qui æſtuabat: petiuítq; ″animæ
ſuæ vt moreretur, & dixit, Melior eſt mors mihi quàm vita mea.
Dixit itaque Deus ad Ionam, ″Nónne vehemens ira eſt tibi ob
cucurbitam? Qui dixit, Vehemens ira eſt mihi, ″vſque ad mortẽ.
Cui dixit Iehouah, ″Tu pepercisti cucurbitæ ipſi in qua non la-
boraſti, nec feciſti creſcere eam: quæ ″vna nocte nata eſt, & vna no
cte periit:

Miſericordiam conſequuntur.

Affligitur Ionas quòd ſermo eius contra Niniuen non fuerit impletus.

Increpatur à Domino.

Per cucurbitã, iuſtã eius iracũdiã oſtendit Dominus.

8 Et ipſa iumenta, והבהמה Videtur intelligere equos & camelos. ſolent enim ornari pretioſis integumentis. Fortiter: בחזקה vehementer. i. ex animo. Et ab iniquitate, &c. ומן החמס וגו׳ & ab iniuria quæ eſt, &c. Chaldæus paraph. & à rapina. id eſt à ratione congerendi opes ac diuitias iniuſtè & iniquè. Prius reſpicit peccata in Deum, poſterius peccata in proximum.

9 Quis ſcit, &c. מי יודע ישוב וגו׳ Fortè conuertetur & pœnitentia ducetur Deus ipſe.

IN CAPVT IIII.

1 Diſplicuit, &c. וירע אל־יונה וגו׳ Doluit tamen Ionas magno animi dolore. Alii, Contriſtatus tamẽ eſt triſtitia magna. id eſt mirum in modum. Et iratus eſt. : ויחר לו & excanduit exarſit ira ob impœnitentiam potius Iſraelitarum quàm ob pœnitentiam Niniuitarum. ſciebat enim pœnitentiam illorum ceſſuram in perditionem Iſraelitarum. Ad verbum, & ira fuit illi. ſub. Ionæ.

2 Verbum meum דברי quod dicebam. Et pœnitẽs ſuper malo. : ונחם על־הרעה quique ſententiam mutas ſuper afflictione. ſub. inferẽda, quã interminatus es.

3 Quoniã melior eſt, &c. : כי טוב מותי מחיי gratior enim mihi eſt mors, quã vita mea. i. malo te authore mori quàm viuens videre, &c.

4 Nónne, &c. : החיטב חרה לך Nunquid vehementer indignaris? Multùmne [Valdéne] iratus es? Admiratiuè. q. d. Debebáſne tantùm iraſci ob pœnitentiam Niniuitarum? non debebas ſanè. vel, Fierine poteſt vt tantùm doleas, quòd Niniuitæ reſipuerunt? Ad verbum legitur, Nunquid benefacere [pro benefactum] *quòd* iratus eſt *furor tuus* tibi? id eſt Num iuſtè tibi iraſci videris? Doctus inter Hebræos exponit vt vertimus ſuprà. Quid futurum, &c. : מה־יהיה בעיר quid fieret in ea vrbe. id eſt num Niniuitæ perſeuerarent in pœnitentia ſua quam ipſi iam cœperant.

5 Eius, לעיר Ad verbum, ciuitatis. antecedens pro relatiuo.

6 Et præparauit וימן Id eſt, Germinare fecit. Cucurbitam, קיקיון Herba eſt lata habens folia quæ facilè creſcit in altum. Quæ aſcendit ſuper Ionã, ויעל מעל ליונה . i. quæ adeò creuit vt ſuperaret caput Ionæ. vel, quã aſcendere fecit Dominus, &c. A malo e. מרעתו ab afflictione ipſius. i. à dolore animi. vel, vt protegeret eum ab æſtu ſolis, ſiue à radiis ſolaribus infeſtantibus eum.

7 Præparauit autem וימן Id eſt, Immiſit autem.

8 Præparauit וימן Ad verbum, & præparauit. id eſt immiſit, ſiue excitauit. Redundat ET. Qui æſtuabat: ויתעלף qui *penè* defecit. vel, cœpit deſtitui animo. i. qui penè paſſus eſt animi deliquium. Animæ ſuæ את־נפשו ab anima ſua.

9 Nónne vehemens ira eſt tibi החיטב חרה־לך Vt paulo antè, verſu 4. q. d. Non debes multùm iraſci: nam cucurbita illa erat res vilis. Vſque ad mortem. : עד־מות vt etiam mori cupiam.

10 Tu peper. cuc. ipſi אתה חסת על־הקיקיון Tu miſericordia motus es propter cucurbitã. q. d. Tu ægrefers corruptionẽ, ſiue arefactionem cucurbitæ quæ labore tuo non prouenit, & quæ eſt res parui momenti: ego autem multo potiorem cauſam haberem iraſcendi in creaturas, niſi eſſem maximè propenſus ad miſericordiam erga illas. vel, ægreferendi ruinam & perditionem tam multorum populorum. Vna nocte, &c. בן לילה וגו׳ Ad verbum, filia noctis fuit, & filia noctis periit.

Et ego'non parcam Nineuéh vrbi illi magnæ, in qua ſunt pluſ- 11
quam duodecies decem milia hominum,'qui non nouerunt inter
dexteram ſuam & ſiniſtram ſuam,& animalia multa?

11 Et ego non parcam Niniue ciuitati
magnæ, in qua ſunt pluſquam cētum
viginti milia hominum qui neſciunt
quid ſit inter dextrā & ſiniſtram ſuā,
& iumenta multa?

11 Non parcam לא אחוס non mouebor miſericordia erga Nineue vrbem,&c. Qui non nouerunt,&c. אשר לא־ידע וגו' verbū eſt ſing.q.d.quorū ſinguli,&c.id eſt qui neſciūt differentiā,ſiue diſcrimē inter dextrā & ſiniſtram:hoc eſt,non creuerunt ad annos diſcretionis.

Prophetia Michææ,Hebraicè מיכה

NOVA EX HEBRÆO TRALATIO.

Cap. I.

Quo tempore prophetauerit Michæas. Comminatio in regnum Iſraeliticū & Iudaicum.

Verbum Iehouæ quod fuit'ad Micháh'Moraw̆ſthiten 1
'in diebus Iothám, Anház, & Iehhizciiáh Re-
gum Iehudáh,'quod vidit ſuper w̆Someron,
& Ieruw̆ſaláim.
Audite populi omnes, 'attende terra, '& plenitudo eius, 'ſitque 2
Dominus Iehouáh contra vos in teſtem Dominus *inquam* 'de tem-
plo ſancto ſuo.
Ecce enim Iehouáh'egreditur è loco ſuo,&deſcendet,calcabítq; 3
ſuper'excelſa terræ.
Et liqueſcent montes ſub eo,& valles'ſcindēt ſeſe, *liqueſcent inquam* 4
ſicut cera à facie ignis,ſicut aquæ effuſæ'in præcipiti.
Propter præuaricationem Iayacób totum hoc *accidet*,'& propter 5
peccata domus Iw̆ſraél. quis *fuit cauſa* præuaricationis Iayacób?
nónne w̆Somerón? & quis *fuit cauſa* excelſorum Iehudáh? nónne Ie
ruw̆ſaláim?
Ponam igitur w̆Somerón'in aceruum agri, in plantationes vi- 6
neæ,diſpergāque in vallē lapides eius,& fundamēta eius reuelabo.
Omnia quoque ſculptilia eius confringentur,'& omnes merce 7
des eius comburētur igni, omnia idola eius ponam in deſolatio-
nem:nam 'de mercede meretricis *hæc* cōgregauit,'& vſque ad mer-
cedem meretricis reuertentur.
Propterea plangam & vlulabo,incedam'ſpoliatus & nudus, fa- 8
ciam plāctum'velut draconis,& luctum veluti'filiarū ſtruthionis.
Quia'acerbæ ſunt plagæ eius:quia peruenit *hoſtis* vſque ad Iehu- 9
dáh,peruenit vſque ad portam'populi mei,vſque ad Ieruw̆ſaláim.

VETVS.

Cap. I.

1 Verbū Dñi quod factum eſt ad Michæā Moraſthiten, in
diebus Ioatham, Achaz, & Ezechiæ
Regum Iuda, quod vidit ſuper Samariam & Ieruſalem.
2 Audite populi omnes, & attendat Deut.32.1 Eſa.1.a.2
terra & plenitudo eius:& ſit Domin⁹
Deus vobis in teſtē, Dominus de tē-
plo ſancto ſuo.
3 Quia ecce Dominus egreditur de Eſa.26.d.21
loco ſuo:& deſcendet, & calcabit ſup
excelſa terræ.
Et conſumentur mōtes ſubtus eū:
4 & valles ſcindentur ſicut cera à facie B
ignis,ſicut aquæ quæ decurrūt in præ-
ceps.
In ſcelere Iacob omne iſtud, & in
5 peccatis domus Iſrael.quod ſcelus Ia
cob? nónne Samaria? & quæ excelſa
Iudæ? nónne Ieruſalem?
6 Et ponam Samariam quaſi aceruū
lapidum in agro quum plantatur vi-
nea, & detraham in vallem lapides
eius,& fundamenta eius reuelabo.
7 Et omnia ſculptilia eius conciden-
tur, & omnes mercedes eius combu-
rētur igne, & omnia idola eius ponā
in perditionem: quia de mercedibus
meretricis congregata ſunt, & vſque
ad mercedem meretricis reuertētur.
8 Super hoc plangam, & vlulabo:va C
dam ſpoliatus & nudus:faciam plan-
ctum velut draconum,& luctum qua-
ſi ſtruthionum.
9 Quia deſperata eſt plaga eius, quia
venit vſque ad Iudam,tetigit portam
populi mei vſque ad Ieruſalem.

IN CAPVT I.

1 Ad Micháh, אל־מיכה Iſte Michæas nō eſt Michæas ille filius Iemla,cuius mētio fit 1.Reg.22.b.8. Moraw̆ſthiten המורשתי Hebræi cum Chaldæo paraph. De Mareſa. Erat vrbs tribus Iuda, cuius mentio fit Ioſue 15.f.44. In diebus בימי Id eſt tempore. q.d.qui floruit ætate Iotham,&c. Quod vidit אשר חזה Chaldæus paraph.qui prophetauit.

2 Attende ter. הקשיבי ארץ Terram ſanctam intelligit.aut vniuerſam terram alloquitur,vt Eſaias cap.1.a.2. Et plenitudo e. ומלואה EIVS pro tua.eſt confuſio perſonarū. id eſt quotquot in te habitant. SitqueDominus, &c. ויהי ארני וגו' q.d.Teſtor Deum cōtra vos, niſi reſipueritis,quòd præmonuerim vos,& inuitarim ad pœnitentiam. De templo ſan.ſuo. מהיכל קרשו .i.qui habitat in cælo, vnde proſpectat omnia quæ hic aguntur. 3 Egreditur יוצא Dicitur Deus egredi è loco ſuo,& deſcendere, quando operatur in iſtis inferioribus,quando immittit punitionem & vindictam. Excelſa במותי Id eſt conculcabit eam partem terræ quæ maximè extat, & altiſſima eſt. Per excelſa terræ,& montes,intelligit homines ſuperioris ordinis ac ſtatus.Et per valles,homines inferioris ordinis ac ſortis. q.d. Nemo eſt qui virtuti ac potentiæ Dei reſiſtere poſſit,cuiuſcunque ordinis,ſtatus,ſortis,aut conditionis fuerit.

4 Scindent ſeſe, יתבקעו dehiſcent. In præcipiti. במורד Ad verbum,in deſcenſu.id eſt in loco decliui.

5 Et propter peccata do.Iw̆ſ. ובחטאות בית ישראל Tautologia,& repetitio verbis diuerſis.

6 In aceruum agri, לעי השדה in aceruum[ſub.lapidum]agri.Singul.Heb.pro plur.in aceruos tales quales viſuntur in agris ipſis.q.d.Deſtruam Samariam,& efficiam vt nihil aliud futura ſit quàm aceruí lapidum, & locus vbi plantentur vineæ. Doctus inter Hebræos etiam exponit,in deuaſtationem ſiue ſolitudinem. 7 Et omnes,&c. וכל אתנניה & omnia donaria eius.Dona illa appenſa in tēplo idolorū in honorem ipſorum, vocat mercedes. cōparat enim idola meretricibus,& cultores illorū,amatoribus. nam idololatria vocatur fornicatio ſpiritualis. De merc.meret. מאתנן זונה Singul.Heb.pro plur.de donis meretricum,id eſt quæ non ſunt abſimilia donis quæ dantur ſcortis,congregauit omnes opes has. Et vſque,&c. ועד אתנן זונה Singul.Heb.pro plur.& vſque ad dona meretricum.id eſt tandem deuenient in manus aliorum idololatrarum,nempe Aſſyriorum,qui quidem dabunt illa idolis ſuis.

8 Spoliatus, שולל More ſcilicet lugentium.q.d.detraham mihi veſtes.Significat enim שולל eum cui detractæ ſunt veſtes. Quidā Hebræorum exponunt,ſpoliatum mente & cognitione.i.infatuatum & inſanum,cuius mos eſt vt ſpoliatus & nudus incedat. Velut draconis,כתנים more draconum.Solent enim dracones terreſtres & ſtruthiocameli fœminæ edere vocem maximè lugubrem.

9 Acerbæ ſunt plagæ e. אנושה מכותיה Ad verbum, acerba ſunt plagæ eius.Singul.partic.iunctum nomini plur. Vertere potes,acerba *vtraque* plagarum eius.vel,doloris plena.Quidam,valida.Alii,inſanabilis.Alii,deſperata. Plagas doctus inter Hebræos interpretatur bellum, famem,& peſtilentiam. Populi mei עמי Erat enim Propheta iſte de tribu Iuda.

In Geth nolite annuntiare, lachrymis ne ploretis : in domo Pulueris, puluere vos conſpergite.

10 In Gáth ne″annũtietis,″flendo ne fleueritis:″propter domũ yOphráh,puluere conſperge teipſam.

Et trāſite vobis habitatio Pulchra, cōfuſa ignominia: nō eſt egreſſa , quæ habitat in exitu:plāctũ Domus vicinę accipiet ex vobis,quæ ſtetit ſibimet.

11 ″Tranſi habitatrix שSaphír nuda″pudôre:non eſt egreſſa habitatrix″xSaanán *ad* planctum Beth-haאxſel:*inimicus* accipiet″à vobis ſtationem ſuam.

Quia infirmata eſt in bonum quæ habitat in amaritudinibus: qa deſcendit malum à Domino in portam Ieruſalem.

12 ″Quia doluit″propter bonũ *amiſſum* habitatrix Maróth : quia″deſcendit malum à Iehouáh″*vſque* ad portam Ieruשſaláim.

D Tumultus quadrigæ ſtuporis habitanti Lachis , principium peccati eſt filiæ Sion:quia in te inuenta ſunt ſcelera Iſrael.

13 ″Liga quadrigas ad equos velociſſimos , habitatrix Lachíש, *quæ* principium peccati″fuiſti filiæ xSiión:quia in te inuētæ ſunt″præuaricationes Iשſraאél.

Propterea dabit emiſſarios ſuper hæreditatem Geth: domos Mendacii in deceptionem Regibus Iſrael.

14 Propterea dabis dona″ipſi Moréשſeth, *quæ eſt in* Gáth:″domus Achzíb *erunt*″in mendacium Regibus″Iשſraאél. In Philiſthæos.

Adhuc hęredē adducā tibi quę habitas in Mareſa : vſque ad Odollam veniet gloria Iſrael.

15 Adhuc″hæredem adducam tibi habitatrix Mareשſáh : vſque ad yAdulám″veniet *hæres* gloriæ Iשſraאél.

Decaluare , & tondêre ſuper filios deliciarum tuarum : dilata caluitium tuum ſicut Aquila , quoniam captiui ducti ſunt ex te. Cap. II.

16 ″Decalua teipſam,& tonde *comam* ſuper filios deliciarũ tuarũ:″dilata caluitium tuũ ſicut aquila,quia″demigrauerunt à te. Cap. II.

VAE qui cogitatis inutile,& operamini malum in cubilibus veſtris: in luce matutina faciunt illud, quoniam cōtra Deum eſt manus eorum.

1 VAE excogitantibus″iniquitatem , ″& operantibus malum in cubilibus ſuis:quum illuxerit mane,″faciuntillam:quoniam eſt facultas in manu eorum *ad opprimendum*. Peccata populi recenſet,ob quæ flagella prænunciat.

Et concupierunt agros ,& violēter tulerunt, & rapuerunt domos : & calumniabātur virum & domum eius, virum & hæreditatem eius.

2 ″Quòd ſi cōcupiere agros,mox rapiũt:″aut domos,tunc tulerũt: oppreſſerunt eum virum,& domum eius, virum *inquam* & hæreditatem eius.

Idcirco hæc dicit Dominus,Ecce ego cogito ſuper familiā iſtam malũ, vnde non auferetis colla veſtra, & nō

3 Idcirco ſic dixit Iehouáh, Ecce ego cogito ſuper familiā iſtā malũ,″à quo nō remouebitis colla veſtra:&nō incedetis″erecta cerui-

ſub . calamitatem, ſiue cladem quam accepiſtis ab hoſtibus.Tametſi Gath tum erat in poteſtate Regum Iuda,
10 Annuntietis, תגידו ſub.calamitatem, ſiue cladem... Flendo,&c. בכו אל תבכו Hebraiſmus,Neque effuſe fleueritis. hoc eſt,ne præ vobis ſe-
erant tamen Palæſthini animo à Iudæis alieno. Propter domum,&c. בבית לעפרה וגו׳ Singul. Heb. pro
ratis triſtitiam,ne ſcilicet quum viderint vos Palæſthini flere,magis lætentur. Præpoſuit ל ipſi Ophra:acſi dicat,pro-
plur.ב pro,propter domos Ophra in cinere voluta teipſam.id eſt cōſperge te cinere more lugentium. quàm quæ extra vrbem.q.d.tam vrbanæ quàm ruſticæ.
pter ædes quæ pertinebāt ad Ophra:hoc eſt tam ædes quæ erant in ipſa vrbe, Quum enim dicit Tranſi,alloquitur congregatio-
11 Tranſi עברי לכם Ad verbum,Tranſi vobis.Confuſio numerorum,pro Tranſi tibi. Eſt præterea Imperat.pro fut. Abi-
nem ciuium vrbis.Quum verò dixit Vobis:reſpexit ciues ipſos.& VOBIS redundat in ſermone Latino. Tu quæ antea gloriabaris ob elegantiam tuam,ab-
bis in captiuitatem. Pudôre: בושת verendis.id eſt nudis,ſiue nudatis verendis.q.d. Recenſet hic Propheta vrbes aliquot ſuæ patriæ,tribus ſcilicet Iuda:nomi-
ducéris captiua cum magno dedecore tuo. xSaanán צאנן deplorat deſolationē,& ciuium ipſarum captiuitatem & calami-
ne quarũ intelligit & omnes alias eiuſdem regionis vrbes:& earum futurā Ciues Saanan non ierunt vt conſolarentur fratres & vicinos ſuos ciues
tatem,adhibitis facundis alluſionibus ad nomina earum.Dicit igitur, A vobis ſtationem ſuam.: מכם עמדתו à vobis ſubſiſtentiam
Beth-haeſel quum viderēt eos abduci in captiuitatem triſtes ac mœſtos. q.d.tandē etiam expugnabitur,& ita idem illi eueniet quod & ipſi
ſuam. vel moram.i.mercedē temporis,quod inſumet in obſidione eius. ſed pro phetia adeò vera eſt vt ea quæ præ-
Beth-haeſel 12 Quia doluit כי־חלה Certè doluit.Omnia intelliguntur per futurum: Deſcendit malum ירד רע deſcendit afflictio. Hebraiſmus,
terierunt. Propter bonum לטוב propter fœlicitatem.ſub.amiſſam. vſque] Expugnatis enim omnibus vrbibus ac tota regione Iuda,peruenit tandem ho-
immiſſa eſt afflictio à Deo,non forte fortuna.
ſtis vſque ad portam Ieruſalem vt etiam expugnaret eam. vt ſcilicet celerius
13 Liga quadrigas ,&c. רתום המרכבה לרכש Iunge currum dromadibus.vel,Iunge dromades currui,ſiue ad currum. Prima enim Lachis cœpit colere idola: cuius idololatria
aufugias:fuga ſaluti tuæ conſule: alioqui breui capiéris, & in captiuitatē abducéris. Fuiſti היא Ad verbum,ipſa,mutatio perſonæ. Præuaricationes Iשſ-
poſtea deriuata eſt in totam Iudæam,& vſque in Ieruſalem.
raאél. : פשעי־ישראל .i.multiplices idololatrias quas didiciſti ab Iſraelitis. qui vult Moreſeth nomen eſſe loci in terra Phi-
14 Ipſi Moréשſeth *quæ eſt in* Gath: על מורשת גת Ita doctus inter Hebræos vt vertimus, hoc eſt Gethæis
liſthinorum,quem ceperit Dauid.Alii nolunt eſſe proprium,& vertũt,hæreditati Geth.i.poſſeſſioni,ſiue agro Gethæorum:
ipſis & vrbibus ſubiectis illis. q.d. Cogeris mittere munera Palæſthinis vt opem ferant tibi ad aduentum Regis Aſſyriæ. In mendacium לאכזב
Domus Achzib בתי אכזיב Sic vocat ædes quæ erant inſtar arcium in Achzib vrbe munitiſſima tribus Iuda. Nomē vniuerſale pro ſpe-
Id eſt mendaces,ſiue fallaces:hoc eſt fallent Reges Iſrael,qui fruſtrabuntur ſpe ſua. IשſraאÉl. : ישראל .i.Iuda. quem ſum in-
ciali.nam Iuda continetur ſub Iſraele. 15 Hæredem היורש poſſeſſorem.i.qui te poſſideat,nempe Regem Aſſyriæ, Veniet *hæres* gloriæ יבוא
ſtituturus hæredem regni Iſrael & bonæ partis Iuda,qui te poſſideat,& terram tuam,te abducta in captiuitatem. ita doctus inter Hebræos. Alii,
כבוד .i.qui poſſidebit omnes vrbes munitas & magnificas regionis Iuda,ipſis expugnatis.vide 2.Reg.18.c.13. ſed etiam toti Iſraeli.
veniet gloria.Sic vocat Regem Aſſyrium ironicè:qui erit maximo dedecori non ſolum tibi, q.d.habebis iuſtā cauſam lugendi ac mœ-
16 Decalua teip.&c. קרחי וגזי וגו׳ Depila te,& tōde *cæſariem tuam* propter filios tuos delicatos. ob diram calamitatem & miſeriam quæ imminet ciuibus tuis
rendi, eúmque luctum ſiue mœrorem oſtendēdi ſigno quodam exteriore , Hebraiſmus,decalua[ſiue depila]te omnino.Solet aquila in ſenectu-
delicatis.i.tibi chariſſimis. Dilata caluitium tuum הרחבי קרחתך Decaluatio(ait doctus inter Hebræos)
te immutare pennas,& recipere nouas,ideo dicitur quaſi reuiuiſcere. tũc habet caput ferè implume. Demigrauerunt גלו Præt. Heb. pro fut. demigrabunt, ſub. filii
eſt euulſio crinium: tonſio autem fit opera nouaculæ, aut forcipum.
tui,& in captiuitatem ibunt.

IN CAPVT II.

1 Iniquitatem, און vanitatem. Et operantibus ופועלי Id eſt ſtatuentibus apud ſe opprimere proximos pauperes. In lectis enim
maximè licet vacare cogitationibus,quòd ſenſus occupati non ſint. Faciunt illam: יעשוה Fut.Heb.pro præſ.Illam,nempe cogitatio-
nem.Nomen verbale comprehenſum eſt in חושבי. Si(inquit)teneantur deſiderio aliquarum rerum,mox
2 Quòd ſi concup.&c. וחמדו וגו׳ Ad verbum,Et concupiſcent agros,& rapient. Ad verbum,& domos,& tulerunt.
occupant illas aut vi,aut aſtutia quadam. Aut domos,tunc tul. ובתים ונשאו Redundat IBI, & DE præcedenti iungendum, de
3 A quo non remouebitis אשר לא־תמישו וגו׳ Ad verbũ,quo non remouebitis de ibi. Erecta ceruice, רומה Ad verbum,*in* altitudine.i.erecti,
quo non remouebitis,&c.i.non poteritis ſubducere.q.d.nō poteritis erui ab illo. Chaldæus paraph.erecta ſtatura.
more ſuperbientium, & qui ſibi nimium placent.

ce: quòd tempus malum ſit.
In die illa 'ſumet *lamentator* ſuper vos parabolam,& lamentabitur 4
lamẽtum lamentationis: 'dicet,'Vaſtando vaſtati ſumus, partem
populi mei'cõmutauit: 'quomodo remouit à me *quos ſperabamus nobis*
reſtitui,agros noſtros? *hoſtis* diuiſit *ſibi*.
Idcirco nõ erit'tibi qui proiiciat funiculum in ſortem in cœtu 5
Iehouæ.
'Ne ſtilletis, ſtillabunt:'non ſtillabunt iſtis, non apprehendent 6
eos ignominiæ.
'O quæ diceris domus Iayacób, 'nunquid abbreuiatus eſt Spiri- 7
tus Iehouæ? 'an iſta *ſunt* opera eius? nónne verba mea benefaciunt
rectè ambulanti?
'Qui antea populus meus, tanquam ſit hoſtis 'inſurgit cõtra ve 8
ſtem:'pallium expoliatis à trãſeuntibus confidenter '*qui* reuertun-
tur è prælio.
Vxores populi mei *pauperis* 'eiicitis 'è domo delectationũ ſuarũ: 9
à paruulis earum aufertis'decus meum perpetuum.
Surgite *ergo*,'& abite,'non enim iſta *erit* requies:'quia eſt immũda 10
corrumpet *uos*,& *quidem* corruptione forti.
Si *fuerit* quiſpiam'qui ambulet *per uiam* venti,'& mẽdacium men- 11
titus fuerit,*dicendo*,'Stillabo tibi pro vino,aut ש ſechár,'is erit ſtillãs
populo iſti.

ambulabitis ſuperbi: quoniam tẽpus
peſſimum eſt.
4 In die illa ſumetur ſup vos parabo-
la,& cantabitur canticum cum ſuaui- B
tate dicẽtium, Depopulatione vaſta-
ti ſum⁹, pars populi mei commutata
eſt:quomodo recedet à me: quum re-
uertatur q̃ regiones noſtras diuidat?

5 Propter hoc non erit tibi mittẽs fu
niculum ſortis in cœtu Domini.

6 Ne loquamini loquentes, Non ſtil-
labit ſuper iſtos, non comprehendet
confuſio.
7 Dicit domus Iacob, Nũquid abbre-
uiatus eſt Spiritus Domini, aut tales
ſunt cogitationes eius? nónne verba
mea bona ſunt cum eo qui rectè gra-
ditur?
8 Et ecõtrarió populus meus in ad- C
uerſarium conſurrexit, déſuper tuni-
cam pallium ſuſtuliſtis: & eos qui trã
ſibant ſimpliciter, conuertiſtis in bel-
lum.
9 Mulieres populi mei eieciſtis de do
mo deliciarum ſuarum: à paruulis ea-
rum tuliſtis laudem meam in perpe-
tuum.
10 Surgite, & ite, quia nõ habetis hic
requiem: propter immunditiam eius
corrumpetur putredine peſſima.
11 Vtinam non eſſem vir habens Spi-
ritum, & mẽdacium potius loquerer:
ſtillabo tibi in vinum, & in ebrietatẽ:
& erit ſuper quem ſtillatur populus
iſte.

4 Sumet *lamentator*,&c. 'ישא עליכם וגו Singul. Heb.pro plur.aſſument: & geminat verba ad maiorem expreſſionem mœroris animi.i. conſcribent multi lamentationes ſuper afflictione veſtra,ſiue propter afflictionem veſtram. Lamentationem autem ideo vocauit parabolam,quòd in lamentationibus vtantur parabolis & ænigmatibus, hoc eſt ſermonibus figuratis, quos doctus inter Hebræos vocat abſtruſos, hoc eſt difficiles. Dicet, אמר Præt.Heb.pro fut. Vaſtando vaſtati ſumus, שדוד נשדונו Id eſt prorſus actum eſt de nobis. In lamentationibus omnia confunduntur,& numeri,& perſonæ,& tempora & genera.referũt enim verba hominis perturbati. Cõmutauit: ימיר ſub. Dominus.i.tradidit poſſidendam alteri Domino, nempe hoſtibus noſtris. Quomodo remouit,&c. 'איך ימיש לי וגו Doctus inter Hebræos ſic exponit hunc locum, quem & ſequuti ſumus, Quomodo id fiet vt auferat à me hoſtis quod meum erat? Dum putabam Deum velle nobis reſtituere agros noſtros quos occupabant hoſtes, tum ipſi detinebãt illos,ac diuidebant inter ſe. Alii vertunt, Quomodo *ergo* auferet mihi, vt reſtituat agros noſtros quos partitus eſt *hoſtibus*. quomodo id continget vt auferat illam portionem Dominus ab inimicis noſtris,reſtituátque nobis agros noſtros quos illi iam inter ſe diuiſerũt? Alii, Quomodo aufert quod meum eſt,& agros nobis reſtituẽdos diuidit *inter ſe hoſtis*? Alii,quomodo quod ablatum eſt mihi,vendicabo? agros noſtros diſtribuit.

5 Tibi לך Alloquitur iniquos illos qui iniuſtè occupabant agros ac domos aliorum. Non habebis(inquit)hæredem qui partiatur hæreditatem quæ tibi ſorte obueniat inter electos,hoc eſt qui ſortiatur hæreditatem cum aliis.

6 Ne ſtilletis,ſtillabunt: אל תטיפו יטיפון Ne loquamini,dicunt.Stillare eloquium dicunt Hebræi, pro loqui,aut prophetare. Plena loquutio legitur Iob.29.d.22,Et ſuper eos ſtillabit eloquium meum. Futurum ſecundo loco poſitum pro præſ. Ne ſtilletis,ſtillant. vel ſtillare ſolent.aut dicere,nempe Prophetis.id eſt dicunt veris Prophetis,Nolite prædicere nobis futuras calamitates ac miſerias noſtras. Non ſtillabunt,&c. 'לא יטיפו וגו Singul. יסג pro plur. & ISTIS pro VOBIS poſitum. non prophetabunt vobis, *propterea* ignominiæ non apprehendent vos. Vel vt alii vertunt, *quaſi ſi* non loquantur iſtis,non apprehenſuræ ſint *eos* ignominiæ. per ironiam dictum. q.d.etiamſi nõ prædixerint vobis futuras calamitates,nihilo tamen minus euenient,neque liberabuntur. Alii vertunt,*certè* non loquentur iſtis,ne aſſequantur eos ignominiæ.id eſt priuabo eos verbo meo, & ita ignominiæ non aſſequentur Prophetas meos, hoc eſt,non afficientur ignominia ab illis.Contumeliis enim afficiebantur veri Prophetæ ſiquando aduerſa vaticinarentur.

7 O quæ diceris האמור O quæ dicebaris.id eſt,O quæ antea gloriabaris de religione & fide. Nũquid abbreuiatus eſt Spir. הקצר רוח Id eſt an minor,aut contemptior eſt Spiritus prophetiæ, quàm fuerit olim? An iſta ſunt opera e. אם אלה מעלליו q.d.non. Huius verſus hæc eſt ſententia,O vos Iſraelitæ,nomine tantum,non re,nónne facilè poteſt Dominus mittere Prophetas vt olim, etiam ſi illis ſilẽtium imponatis? De Spiritu prophetico hoc intelligitur. Nunquid quæ vobis eueniunt mala,à Deo ſunt, ſiue à Spiritu Dei? vel,num malorum quæ vobis accidunt,cauſa eſt Deus,ſiue Spiritus Dei,qui ea prædicit per Prophetas,& non potius vos? q.d.tantum prædicunt vobis aduerſa,nõ autem ſunt eorum cauſa,ſed peccata veſtra ſunt cauſa aduerſorum omnium. Nónne Dei eſt[id eſt meum:mutatio perſonæ]prædicere ventura? nónne prædicere ſoleo bona euentura iis qui obſeruant mandata mea? q.d. Verba Dei neminem malis afficiunt,ſed bonis.

8 Qui antea pop.m. ואתמול עמי Ad verbum,Et heri populus meus. Quidam,Equidem non adeò pridem populus meus. Inſurgit יקומם Fut.Heb.pro præſ. Iterum taxat vehementer auaritiam ac iniuſtitiam eorum. Pallium expoliatis אדר תפשטון ornamẽtum detrahitis. Mutatio perſonæ,& fut.Heb.pro præſ. Alii,decus detrahitis.ſic dictum pallium quòd nos ornet.q.d. Populus meus,tanquam ſit hoſtis,conſpecta veſte aliqua pauperis pulchra,inſurgit vt vi auferat:ornamentum præterea detrahit ab iis qui iter faciunt per regionem ſuam nihil tale cogitantibus,nec metuentibus tanquam finito bello,pacéque compoſita. *Qui* reuertuntur è præl. שובי מלחמה Ad verbum, reuerſis è bello. Quidam vertunt,*uelut hi qui* reuertuntur à bello.ſunt enim ſanguinarii & raptores.

9 Eiicitis תגרשון Fut.Heb.pro præſ.expellitis.interfectis ſcilicet maritis,aut patria pulſis. E domo delectationum ſ. מבית תענגיה Id eſt in qua diu habitauerant cum maritis ſuis in magna charitate & dilectione coniugali.vel in qua viuebant in deliciis. Decus meũ perpetuum. הדרי לעולם Id eſt dirimitis coniugium ipſorum parentum,quod eſt mihi decori perpetuo.

10 Et abite, ולכו ſub.in captiuitatem. Non enim iſta *erit* requies: כי לא זאת המנוחה q.d. De terra veſtra dixeram, Pſal.132.c.14, Hæc requies mea,&c. hic habitabo in ſeculum. nunc autem propter iniquitates veſtras non iam vltrà erit veſtra hæreditas & requies,in qua ſperabatis vos ſemper manſuros. ſurgite,abite ab ea:non diu habitabitis hîc. Quia eſt immunda,&c. 'בעבור טמאה וגו *non* propter contaminationem corrumpet *uos terra ipſa*,& quidem corruptione vehementi. vel,propter pollutionem,diſperdet *uos* perditione forti. vel,magna, ingenti,& acerba.i.euomet. Metaphora à ſtomacho reiiciente cibum quem ferre non poteſt.

11 Qui ambulet,&c. הולך רוח qui ambulet *in* vento. Quidam vertunt, *in* vanitate. Vanum hominem intelligit. Et mendacium mentitus fue. ושקר כזב Præt. Heb.pro præſ.& falſitatem mentiatur.i.falſum dicendo mentiatur. Stillabo,&c. 'אטיף וגו vaticinabor. .i. prædicam quod erit tibi conducibile & gratiſſimum,ſi dederis mihi vinum,aut ſiceram. hoc eſt, Qui prædicet euentura quæſtus gratia.
Is erit ſtillans והיה מטיף is erit vates. id eſt Populus iſte ſtolidus habebit eum pro vate. Ad verbum, & erit ſtillans. ו loco relatiui, niſi per CERTE vertas.

D Congregatione cõgregabo Iacob totum te: in vnum conducã reliquias Iſrael, pariter ponam illum quaſi grege in ouili, quaſi pecus in medio caularum, tumultuabuntur à multitudine hominum.

Aſcendet enim pandens iter ante eos, diuident, & trãſibunt portam, & egredientur per eam: & trãſibit Rex eorum coram eis: & Dominus in capite eórum.

Cap. III.

ET dixi, Audite principes Iacob, & duces domus Iſrael, Nũquid non veſtrum eſt ſcire iudicium?

Qui odio habetis bonum, & diligitis malum: qui violẽter tollitis pelles eorum déſuper eis, & carnem eorum déſuper oſſibus eorum?

Qui comederunt carnẽ populi mei, & pellẽ eorum déſuper excoriauerũt: & oſſa eorum confregerunt, & conciderũt ſicut in lebete, & quaſi carnem in medio ollæ.

Tunc clamabunt ad Dominum, & non exaudiet eos: & abſcõdet faciem B ſuam ab eis in tempore illo, ſicut nequiter egerũt in adinuentionib⁹ ſuis.

Hæc dicit Dominus ſuper prophetas qui ſeducũt populum meum: qui mordẽt dentibus ſuis, & prædicãt pacẽ: & ſiquis nõ dederit in ore eorum quippiam, ſanctificãt ſuper eũ pręliũ.

Propterea nox vobis pro viſione erit, & tenebræ vobis pro diuinatione: & occumbet ſol ſuper prophetas, & obtenebrabitur ſuper eos dies.

C Et confundentur qui vident viſiones, & confundentur diuini: & operient omnes vultus ſuos, quia non eſt reſponſum Dei.

Veruntamen ego repletus ſum fortitudine Spiritus Domini, iudicio & virtute: vt annuntiẽ Iacob ſcelus ſuũ, & Iſrael peccatum ſuum.

Audite hoc principes dom⁹ Iacob, & iudices domus Iſrael: qui abominamini iudiciũ, & omnia recta puertitis:

Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate:

12 ʹCongregando congregabo te totum Iayacób, colligendo colli-
gam reſiduum Iɯſraxél, ſimul ponam illum veluti pecus Boxſráh,
tanquam gregem in medio caulæ ſuæ, ʹtumultuabuntur *urbes* præ
hominibus.
13 ʹAſcendet ʹeffractor ante ipſos: frangent, & tranſibunt: ʹportam,
& egrediẽtur per eam: tranſibítque Rex eorum ante eos: Iehouáh
autem *antea erat* ʹin capite eorum. Cap. III.
1 DʹIxi autem, Audite quæſo ʹcapita Iayacób, & duces dom⁹ Iɯſ- Cõtra principũ tyrannidem.
raxél, Nónne veſtrum erat ſcire ʹiudicium?
2 ʹ*Atqui ipſi ſunt* qui odio habẽt bonũ, & diligunt malum: ʹqui rapiũt
pellem eorum ab ipſis, & carnem eorum ab oſſibus ipſorum.
3 Et qui ʹcomedunt carnem populi mei, & pellem eorum ab eis
detrahunt: oſſa quoque illorum confringunt, & concidunt quaſi
iniicienda in lebetem, & velut carnes intra ollam.
4 ʹTunc clamabunt ad Iehouam, & non exaudiet eos, ſed abſcon-
det faciem ſuam ab eis in tempore illo, ʹquẽadmodum mala red-
diderunt opera ſua.
5 Sic dixit Iehouáh de prophetis ʹqui errare faciũt populũ meum, Contra pſeudoprophetas.
ʹqui mordent dentibus ſuis, & prædicãt pacem: ʹ& *contra eum* qui nõ
dederit *eſcam* in os eorum, ʹpræparant bellum.
6 Propterea nox *erit* vobis ʹex viſione, ʹ& tenebræ erunt vobis à di-
uinando: occumbétque ſol ſuper prophetas ipſos, & obtenebre-
ſcet ſuper eos dies.
7 Et pudore ſuffundentur ʹvates, erubeſcéntque diuini, & ope-
rient ʹlabrum ſuum omnes ipſi, quòd non ſit ʹverbum Dei.
8 ʹEgo verò repletus ſum robore ʹSpiritus Iehouæ, & iudicio, & Prophetæ Dei authoritas.
fortitudine, vt annuntiem ipſi Iayacób præuaricationem ſuam, &
ipſi Iɯſraxél peccatum ſuum.
9 Audite quæſo hoc, capita domus Iayacób, & duces domus Iɯſ- Rurſum in primatum ſcelera.
raxél, ʹqui abominamini iudicium, & omne rectum ʹperuertitis:
10 ʹQui ædificatis *in* xSiión *domos* ſanguine, & *in* Ieruɯſaláim ʹini-
quitate:

12 Congregando congreg. אסוף אאסוף Hebraiſmus, Proculdubio colligam: hoc eſt, Efficiam vt cogente hoſte congregemini in vrbibus veſtris munitis, quas ille obſeſſurus eſt. Quidam Hebræorum hos duos verſiculos exponunt de conſolatione ob futuram reductionem captiuitatis Iſraeliticæ. Tumultuabuntur תהימנה frement. q.d. tanta erit in illis vrbibus multitudo hominũ obſeſſorum, vt ipſi vocẽ ac ſtrepitum tumultuoſum edant. 13 Aſcendet עלה Præterita Heb. pro futuris. Effractor הפורץ qui ſcilicet perrumpit murũ. q.d. Efficiam vt tandem cogamini fugere noctu, perrupto muro vrbis. Portam: שער ſub. frangent inquam. In capite eo.: בראשם Hebraiſmus, antea erat dux eorum & fauebat illis: nunc autem propter peccata ipſorum deſeruit eos.

IN CAPVT III.

1 Dixi autẽ, ואומר Itaque dixi. Capita ראשי principes. Iudicium? :המשפט .i. ius, ſiue iuſtitiam, id quod æquũ & iuſtũ eſt. 2 *Atqui ipſi ſunt* qui odio habent שונאי Participia quæ ſi ad præcedẽtia referantur, verti debent in ſecunda perſona: ſi ad ſequentia, intertia vbi dicitur, Et qui comedunt. ſiue deuorant. Qui rapiunt גוזלי qui detrahunt. Ad verbum, rapientes. id eſt detrahentes.
3 Comedunt אכלו Præterita Heb. pro præſentibus, Et qui deuorant.
4 Tunc אז Nempe tempore tribulationis, quum venerit Dominus in iudicium cum illis, ſumpturus pœnam de ipſis ob iniuriam illatam pauperibus. Quemadmodum, &c.; כאשר הרעו מעלליהם ſicut malis affecerunt *pauperes* operibus ſuis. quæ ſcilicet ſuprà recenſui.
5 Qui errare faciunt המתעים qui ſeducunt. Qui mordent, &c. הנושכים וגו' Hoc eſt, qui ventri & gulæ dediti ſunt. i. qui ventris & quæſtus gratia prædicunt proſpera. In hunc ſenſum vertit Chaldæus paraph. Quiſquis dederit illis particulam carnis, prophetant illi pacem. Alii, Qui quum ſimulent amicitiam, maximè lædunt ac nocent. i. reuera ſunt inimici. q.d. qui oſculando mordent. Pacem vocat proſpera ac fœlicia. Et *contra eum*, &c. ואשר לא־יתן וגו' & qui non dederit *illis quod petunt* iuxta os eorum, mox ſanctificant contra eum bellum. Os capitur pro verbo. id eſt iuxta petitionem illorum. Sanctificare contra aliquem bellum, eſt eum oppugnare, & aduerſus illum tragœdias excitare. Vel potius, annuntiare futurum bellum. Fut. Heb. pro præt. ſanctificant, vel præparant.
6 Ex viſione, מחזון à prophetia illa. i. Pſeudoprophetia veſtra pariet vobis noctem ac tenebras. hoc eſt, Qui antea eratis in magna authoritate & proſperitate, eritis poſthac contemptui omnibus & in extrema miſeria. Et tenebræ, &c. וחשכה לכם מקסום & obtenebreſcet vobis *ſol* propter diuinare. i. propter diuinationem illam veſtram. Eſt enim infinitiuus Heb. Per lucem, ſiue ſolem, intelligit fœlicitatem ac proſperitatem: & per tenebras, aduerſitatem, calamitatem, & miſeriam.
7 Labrum ſuum על שפם ſcilicet ſuperius. Quidam vertunt, pilum ſuperioris labri ſui. i. contegent veſte os ſuum more erubeſcentium, aut lugentium. Verbum מענה reſponſum. ſub. in ore eorum. i. quòd ſint mendaces & fallaces. Spiritus את־רוח à Spiritu. את pro מן.
8 Ego verò ואולם אנכי Ad verbum, Et quidem ego. q.d. Ego non ſum eius ſortis ac conditionis qua vos eſtis.
9 Qui abomin. iud. המתעבים משפט Ad verbum, abominantes iudicium. q.d. qui eſtis illi qui abhorrent à iudicio, hoc eſt iure & æquitate. Peruertitis.: יעקשו Fut. Heb. pro præſ. & mutatio perſonæ. peruertere ſoletis.
10 Qui ædific. &c. בונה ציון בדמים Ad verbũ, Ædificans Sion in ſanguinibus. pro, Quiſque eorũ ædificat in Sion ſanguine. i. extruit domum magnificam opibus & ſubſtantia pauperum. Sunt enim illis opes velut ſanguis. Alii, Sanguine. i. pretio ſanguinis, hoc eſt vitæ, quòd fauerint homicidis pro pecunia. Iniquitate.: בעולה .i. pecunia, iniuſtitia & rapina comparata & collecta.

(Capita eius munere iudicant,& ſacerdotes eius pretio docent, 11
& prophetæ eius argento diuinant, & *interim* Iehouæ innituntur,di
cendo, Nonne Iehouáh eſt in medio noſtri? *ideo* non veniet ſuper
nos malum.)

Ieruſalem deſtructio.

Idcirco propter vos,Siión *vt* ager arabitur, & Ieruſaláim *in* a- 12
ceruos erit,& mons domus in excelſa ſyluæ. Cap. IIII.

Prophetia de Chriſto,Eccleſia,& verbo Dei.

ET erit,in nouiſſimo dierum erit mons domus Iehouæ præpa- 1
ratus in vertice montium,& altior erit collibus, cōfluéntque
ad eum populi.

Et ibunt Gētes multæ,dicéntque,Venite,& aſcēdamus ad mō- 2
tem Iehouæ,& ad domum Dei Iayacób: & docebit nos vias ſuas,
& ambulabimus in ſemitis eius: nam de Siión egredietur Lex,
& verbum Iehouæ de Ieruſaláim.

Et iudicabit inter populos multos, corripiétque gentes fortes 3
vſque in longinquum:& concídent gladios ſuos in ligones,& ha
ſtas ſuas in falces:non leuabit gens contra gentē gladium, nec di-
ſcent vltrà bellum.

Et manebunt quiſque ſub vite ſua, & ſub ficu ſua,nec erit qui 4
exterreat:quia os Iehouæ exercituum loquutum eſt.

Omnes enim populi ambulabunt quiſque in nomine dei ſui: 5
nos autem ambulabimus in nomine Iehouæ Dei noſtri in ſecu-
lum & vltrà.

Iſraelitarum vocatio in regnum Chriſti.

In die illa, dixit Iehouáh, congregabo claudicantem:& eiectā 6
congregabo,& quam afflixi.

Ponámque claudicantem illam in reliquias:& procul eiectam 7
in gentem robuſtā:regnabítque Iehouah ſuper eos in monte Si-
ión,ex eo tempore & vſque in ſeculum.

Eccleſiæ confirmatio aduerſus hoſtes.

Tu autem turris gregis,turris filia Siión,vſque ad te veniet: & 8
accedet dominium primum, regnum ipſi filiæ Ieruſaláim.

Nunc vtquid vociferaris vociferationem? nunquid Rex non eſt 9
in te? num conſiliarius tuus periit,quòd apprehendit te dolor tan
quam parturientis?

Dole,& ingemiſce filia Siión veluti parturiens: quia nunc e- 10
gredieris de ciuitate,& habitabis in agro,veniéſque vſque ad Ba-
bél:ibi eruêris,ibi redimet te Iehouáh de manu inimicorū tuorū.

(Principes eius in munerib⁹ iudica- Ezech.22.f
bant, & ſacerdotes eius in mercede ſoph.3.a
docebant,& prophetæ eius in pecu- D
nia diuinabant: & ſuper Dominū re-
quieſcebant,dicentes, Nunquid non
Dominus in medio noſtrum? non ve-
nient ſuper nos mala.)

Propter hoc,cauſa veſtri,Siō quaſi Ierem.26.b
ager arabitur,& Ieruſalem quaſi acer
uus lapidum erit, & mons templi in
excelſa ſyluarum. Cap. IIII.

ET erit,in nouiſſimo dierum erit Eſa.2.a
mons domus Domini præparat⁹
in vertice montium,& ſublimis ſuper
colles:& fluent ad eum populi.

Et properabūt Gētes multæ, & di-
cent,Venite, aſcendamus ad mōtem
Domini,& ad domum Dei Iacob: &
docebit nos de viis ſuis, & ibimus in
ſemitis eius: quia de Sion egredietur
Lex, & verbū Domini de Ieruſalem.

Et iudicabit inter populos multos,
& corripiet gentes fortes vſque in lō
ginquum:& concidēt gladios ſuos in
vomeres,& haſtas ſuas in ligones:nō
ſumet gens aduerſus gentem gladiū, B
& non diſcent vltrà belligerare.

Et ſedebit vir ſubtus vineam ſuā,&
ſubtus ficum ſuam,& non erit qui de-
terreat:quia os Domini exercituū lo-
quutum eſt.

Quia omnes populi ambulabūt v-
nuſquiſque in nomine dei ſui: nos au
tem ambulabimus in nomine Domi
ni Dei noſtri in æternum & vltrà.

In die illa dicit Dominus,cōgrega-
bo claudicantem:& eam quam eiece-
ram,colligam,& quam afflixeram.

Et ponam claudicantem in reli- Soph.3.d
quias:& eam quæ laborauerat,in gen Dan.7.d
tem robuſtā: & regnabit Dominus Luc.1.d
ſuper eos in monte Sion,ex hoc nunc C
& vſque in æternum.

Et tu turris gregis, nebuloſa filiæ
Sion vſque ad te veniet: & veniet po
teſtas prima regnum filiæ Ieruſalem.

Nunc quare mœrore contraheris?
nunquid Rex non eſt tibi, aut conſi-
liarius tuus periit, quia comprehen-
dit te dolor ſicut parturientem?

Dole, & ſatage filia Siō quaſi partu
riēs: qa nūc egredieris de ciuitate, &
habitabis ī regione, & venies vſq; ad
Babylonē,ibi liberaberis:ibi redimet
te Domin⁹ de manu inimicorū tuorū.

11 Munere iud. בשוחד ישפוטו Futura Heb.pro præſentibus,pro muneribus iudicant.id eſt pro illo qui affert munus. Docent, יורו Id eſt pecunia accepta docent,non veritatem,ſed quæcunque placent iis quos docent.

12 Et mons domus והר הבית Id eſt mons in quo conſtructū eſt templum. In excelſa לבמות .i.tumulos.q.d.Sion omnino deſtruetur,& tandem more agrorum arabitur,Ieruſalem redigetur in aceruos lapidum,& in ruinam:& locus templi ſimilis erit collibus ſyluarum, in quibus creſcunt herbæ & arbores.id eſt erit ſylua.

IN CAPVT IIII.

1 Præparatus נכון apparatus.ſtabilis,ac firmus.Manifeſtiſſima de Chriſto & ipſius Eccleſia prophetia. Similis apud Eſaiā,cap.2.a.1.prophetia,quam conferre potes cum iſta. Et altior erit coll. ונשא הוא מגבעות Ad verbum,& exaltatus præ collibus. vel,eleuatus.i.ſublimior erit collibus. 2 Et aſcendamus ונעלה vt aſcendamus. Vias ſuas, מדרכיו de viis ſuis.i. docebit nos aliquot viarū ſuarum,hoc eſt quid agere debeamus. Nam de Siión כי מציון Sunt verba Prophetæ,non gentium.

3 Vſque in longinquum: עד־רחוק Chaldæus paraph,vſque in ſeculum.i.in perpetuum,vel longo tempore. Et concident gla. &c. וכתתו חרבותיהם לאתים & contundent enſes ſuos in marras.vt ex illis faciant inſtrumenta agriculturæ.

4 Et manebunt וישבו Et ſedebunt.vel,Et habitabunt.

5 Dei ſui: אלהיו deorum ſuorū.Hebraiſmus,Ambulare in nomine dei ſui,pro Colere deum ſuū.Vt etiam(inquit)alii populi colant ſua idola,ſed tamen colemus Deū noſtrum perpetuò.Iudæorū ſunt verba. Et vltrà. ועד : & *in* æternū.vel,in ſempiternū,vt Pſal.9.a.6,& 10.d.16. 6 Claudicantē: הצולעה Sic vocat Iſraelē in captiuitate.velut infirmū,claudum,& dolentē.qui enim eſt in anguſtia,perinde eſt acſi eſſet claudus.Sic Dauid,Pſal.35.c.15.Sed ipſi in claudicatione mea lætati ſunt.Hæc doctus inter Hebræos. Et eiectam והנדחה & propulſam.vel expulſam. Et quam afflixi. ואשר הרעותי : & cui malefeci.ſub.eam bonis afficiam.vel,ei multa bona conferā.Alii referunt ad præcedentia,colligam quam afflixi. 7 Ponámque,&c. ושמתי וגו' Hebraiſmus, Dabo illi prolem magnam, ac magnum numerum nepotum. 8 Turris gregis, מגדל עדר Annotat doctus inter Hebræos,Turrim Dauidis ſic vocari,quòd Iſrael comparetur gregi ouium multis in locis. Sion autem & Ieruſalem eſt locus totius Iſrael, in quo congregabantur ter in anno: erántque in ea, velut grex in medio caulæ ſuæ:ipſáque erat caput regni. Primum, הראשנה priſtinum.i.regnum Dauidis reſtituetur Eccleſiæ.nam ex Dauide naſciturus erat Chriſtus. Regnum,&c. ממלכת וגו' Iſtud addidit ad rei corroborationem.

9 Vociferaris vociferationem? תריעי רע Fut.Heb.pro præſ.Vociferationem luctuoſam ſignificat.i.edis vocem lugubrem ac mœſtam. hoc eſt,ingemiſcis? Dolor tanquam part. חיל כיולדה : .i.quòd tanto dolore conficiaris? cur tantopere diffidis & times tibiipſi?

10 Dole,& ingemiſce חולי וגוחי Quidam hæc imperatiua conuertunt in futurum,Dolebis,ac ſuſpirabis.

D Et nunc congregatæ ſunt ſuper te 11
gentes multæ,quæ dicunt,Lapidetur:
& aſpiciat in Sion oculus noſter.

Ipſi autem non cognouerunt cogi- 12
tationes Domini,& non intellexerũt
conſilium eius:quia congregauit eos
quaſi fœnum areæ.

Surge,& tritura filia Siõ: quia cor- 13
nu tuum ponam ferreum, & vngulas
tuas ponam æreas:& comminues po
pulos multos, & interficies Domino
rapinas eorum, & fortitudinem eorũ
Domino vniuerſæ terræ.

Cap. V.

NVnc vaſtaberis filia latronis:ob 1
ſidionem poſuerunt ſuper nos:
in virga percutient maxillam iudicis
Iſrael.

Matth.2.a.6 Ioh.7.f.42

¦Et tu Bethlehem Ephrátha,paruu 2
lus es in milib⁹ Iuda:ex te mihi egre-
dietur qui ſit dominator in Iſrael: &
egreſſus eius ab initio,à dieb⁹ æterni-
tatis.

Propter hoc dabit eos vſque ad tẽ- 3
pus,in quo parturiens pariet: & reli-
quiæ fratrum eius conuertentur ad fi
lios Iſrael.

Et ſtabit, & paſcet in fortitudine 4
Domini,in ſublimitate nominis Do-
B mini Dei ſui: & conuertentur, quia
nunc magnificabitur vſque ad termi-
nos terræ.

Et erit iſte pax: Aſſyrius quum vene 5
rit in terram noſtram,& quando cal-
cauerit in domibus noſtris:& ſuſcita-
bimus ſuper eum ſeptem paſtores,&
octo primates homines.

Et paſcent terram Aſſur in gladio, 6
& terram Nemrod in lanceis eius: &
liberabit ab Aſſur quũ venerit in ter-
ram noſtram,& quum calcauerit in fi
nibus noſtris.

C Et erũt reliquiæ Iacob in medio po 7
pulorum multorum quaſi ros à Do-
mino, & quaſi ſtillæ ſuper herbã quæ
non expectat virum,& non præſtola-
tur filios hominum.

Et erunt reliquiæ Iacob in Gẽtibus 8
in medio populorum multorũ,quaſi
leo in iumentis ſyluarum, & quaſi ca
tulus leonis in gregibus pecorũ: qui
quum trãſierit,& conculcauerit,& ce
perit,non eſt qui eruat.

Exaltabitur manus tua ſuper ho- 9
ſtes tuos,& omnes inimici tui interi-
bunt.

11 Nunc autem congregauerunt ſe ſuper te gentes multæ,quæ di-
cunt,″Peccabit:& aſpiciet in ×Siión oculus noſter″*quod optat*.
12 Ipſi autem″non cognouerunt cogitationes Iehouæ,nec intelle-
xerunt conſilium eius:quia ″congregauit eos″tãquam manipulum
in aream.
13 Surge,″& tritura,filia ×Siión : nam cornu tuum″ponam ferreũ,
& vngulas tuas ponam æreas : cõminuéſq; populos multos,″& in-
terficiam ipſi Iehouæ deſiderium eorum,fortitudinémque eorum
Domino vniuerſæ terræ. Cap. V.

1 N″Vnc cõgregabis teipſam,ô filia turmarum:obſidionem″po- Imminẽs vrbis Ieruſalem vaſtatio.
ſuit aduerſum nos:virga percutient″maxillã iudicis Iɯſraɴél. Chriſtus dux.
2 Tu autem Beth-léhem″Ephráthah , ″paruula es vt ſis in milibus
Iehudáh : ex te *tamen* mihi egredietur vt ſit dominator in Iɯſraɴél,
″& egreſſus eius ab initio,″à diebus ſeculi.
3 Propterea″dabit eos vſque ad tempus *quo* parturiens parit,″& re-
ſiduum fratrum eius conuertetur cum filiis Iɯſraɴél.
4 ″Et ſtabit,& paſcet *eos* in fortitudine Iehouæ,″in ſublimitate no-
minis Iehouæ Dei ſui,″manebúntque:nunc enim″magnificabitur
vſque ad terminos terræ.
5 Erítque iſte pax: Aɯſſúr quum venerit in terrã noſtram, & quũ
calcauerit in palatiis noſtris , ″& ſuſcitabimus aduerſus eum″ſeptẽ
paſtores,″& octo principes hominum.
6 Et confringent terram Aɯſſúr gladio , ″& terrã Nimród gladiis
ſuis:″eruétque ab Aɯſſúr quum″venerit in terram noſtram,″& cal-
cauerit fines noſtros.
7 Et erit reſiduum Iayacób in medio populorum multorum ſi- Reliquiarum Iſrael exaltatio.
cut ros *immiſſa* à Iehouáh,tãquam imbres *decidentes* ſuper herbã,quos
non expectat *quiſquam* ab homine, nec præſtolatur à filiis hominũ.
8 Erítque reſiduum Iayacób inter Gentes , in medio populorum
multorũ,vt leo inter animalia ſyluæ, vt catulus leonis inter gre-
ges pecorum: qui ſi trãſierit,″& conculcauerit,& rapuerit,non eſt
qui eruat.
9 Exaltabitur manus tua ſuper hoſtes tuos , & omnes inimici tui
ſuccidentur.

11 Peccabit: תחנף Id eſt,futurum eſt vt peccet,& propter peccata ſua peritura ſit. Cõgregauit e. קבצם congregaturus eſt eos.Præt.Heb.pro fut. 12 Non cogno. לא ידעו non norunt.neſciunt.quòd ſcilicet Dominus velit populum ſuum multas tribulationes pati. Tanquã manip. כעמיר Singul.Heb.pro plur.tanquã manipulos.i.quemadmodũ cõgregare ſolent manipulos vt poſtea triturent eos in area. 13 Et tritura, ודושי .i.calca illos. Ponam אשים .i.reddam.q.d.dabo tibi virtutem victricem & inexpugnabilem. Et interficiam,&c. והחרמתי וגו׳ & tanquã anathema conſecrabo Domino opes eorum,& ſubſtantiam[opes]eorum,&c.Deus de ſe loquitur in tertia perſona.

IN CAPVT V.

1 Nunc congregabis,&c. עתה תתגודדי וגו׳ Iam congregaberis ô filia turmæ.i.turmarũ.legionum.copiarum.Prædicit futuram deſtructionem ſub Tito & Veſpaſiano quæ ſequuta eſt primã illam perſequutionem Eccleſiæ poſt mortẽ Chriſti. Alloquitur autem Romam ,O Roma quæ multas habes legiones,congregabis turmas & legiones tuas vt venias oppugnatum Ieruſalem.Quidã vertunt,Nunc turmis cingeris ô filia turmæ.vel exercitus.i.O Ieruſalem quæ tot milia educebas in prælium.aut,cuius potentiores irruebant turmatim in pauperes. Poſuit שם Præt.Heb.pro fut.ponet.i.cinget nos obſidione Romanus imperator. Maxillam iud. על הלחי את שופט in gena iudicẽ. Singul.pro plur.i.primores,& magnates,ſiue qui maiore pollebunt authoritate inter eos.In gena percuti,eſt ignominioſum.
2 Ephráthah אפרתה .i.quæ alio nomine diceris Ephrath,ſiue Ephrathah in tribu Iuda,ad differentiam alterius Beth-lehem quæ erat in tribu Zabulon.Vide Gloſam noſtram ordinariam in Matthæum cap.2.a.6. Paruula es,&c. צעיר וגו׳ Hebraiſmus,minor es quàm vt annumerari debeas inter vrbes milium Iuda. Numerus certus pro incerto. Matthæus habet, Nequaquam minima es in principibus Iuda. reſpiciens dignitatẽ eius,quòd iam in ipſa natus eſſet Chriſtus:& non quantitatem,ſiue molem eius. Et egreſſus eius ומוצאותיו Numero plurali dixit,propter duas naturas in Chriſto,diuinam & humanam.Priore particula, Ab initio,indicauit incarnationem Chriſti qui iam ab initio mũdi promiſſus fuit,vt ſuo tempore ſecundum carnem naſceretur. A diebus ſeculi. מימי עולם׃ Hebraiſmus,ante ſecula,ante mundum conditum.Hac poſteriore particula ſignificauit emanationem illam à Patre ab æterno & ante ſecula.
3 Dabit eos,&c. יתנם וגו׳ Hebraiſmus, tradet ſuos in ſummas afflictiones, ſiue,ſinet ſuos affligi non aliter quàm affligi ſolet mulier in ipſo puerperio ſiue partu. Et reſiduũ ויתר & reliquiæ.i.reliqui fratres.q.d.nonnulli Iudæi conuertẽtur ad fidem Chriſti cũ veris Iſraelitis,Patriarchis & Apoſtolis. 4 Et ſtabit, ועמד & conſiſtet.nempe poſt primam illam perſequutionem. In ſublimitate בגאון cum ſublimitate.i.magnificentia. Manebúntque: וישבו habitabúntque. vel ſedebunt.i. permanebunt in fide,ſiue in tranquillitate & quiete. Magnificabitur יגדל .i.augebitur nomen ſiue fama ipſius Chriſti. 5 Et ſuſcitabimus והקמונו tunc ſuſcitabimus. Septem,&c. שבעה וגו׳ ſeptem paſtores,aut octo,&c. Numerus finitus pro indefinito.i.multos qui reſiſtent aduerſariis.
6 Et terram Nim. ואת ארץ נמרוד .i.regionem Chaldæorum.q.d.ſe ſuis gladiis confodient. Eruétque והציל eripiétque.ſub.Chriſtus. Venerit יבא Sub.Aſſur. Et calcauerit וכי ידרוך .i.quum tentabit conculcare fines regionis noſtræ.
8 Et conculc.&c. ורמס וגו׳ Redundans ו,pro,qui ſi tranſierit,conculcabit & rapiet,nec erit qui eripiat.Si tranſierit,i.ſi loco ſe mouerit.

Erit præterea in die illa (dixit Iehouáh) ′ſuccîdam equos tuos 10
de medio tui, diſperdámque quadrigas tuas.

A vero Iſraele aufert Deus omnem carnis fiduciam.

Et ſuccîdam vrbes terræ tuæ, ac diruā omnes munitiones tuas: 11
Succîdam item maleficia de manu tua, ′& diuinatores non erūt 12
tibi.

Succîdam ſculptilia tua, & ſtatuas tuas de medio tui: neque in- 13
curuabis te vltrà operi manuum tuarum.

Et euellā lucos tuos de medio tui: diſperdāque ′inimicos tuos. 14

Et faciam in furore & ira vltionem de gentibus quæ ′non audie- 15
rint.

Cap. VI.

Adhortatio ad audiendū Dei iudicium aduerſus ingratū Iſraelē.

AVdite quæſo quid Iehouáh ′dicat, Surge, ′expoſtula ′cum mō- 1
tibus, & audiant colles vocem tuam.

Audite montes ′expoſtulationem Iehouæ, ′& fortia fundamenta 2
terræ: quia expoſtulatio eſt ipſi Iehouæ cum populo ſuo, & cū Iiſ-
raél ′diſceptabit.

Populé mi quid feci tibi, & in quo ′laborare feci te? ′loquere cō- 3
tra me.

′Quia aſcendere feci te è terra Mitſráim, & è domo ′ſeruorum re- 4
demi te, & miſi ante faciem tuam Moſch, Aharón, & Miriám.

Popule mi, memento ′nunc ′quid cogitauerit Balác Rex Moáb, 5
& quid reſponderit ei Bilyám filius Beyór: *&* ′à Sittím vſque ad
Gilgál, vt ſcias ′iuſtitias Iehouæ.

Quæ ſacrificia requirat Dominus.

′Cum quo præoccupabo Iehouam, *&* ′curuabo me Deo excelſo? 6
′num præoccupabo eum holocauſtis *&* vitulis anniculis?

′Nunquid volet Iehouáh ′milia arietum, *aut* decem milia torren- 7
tium olei? ′nunquid dabo primogenitum meum *pro* præuaricatio-
ne mea, fructum ventris mei *pro* peccato animæ meæ?

′Indicauit tibi, *ô* homo, quid ſit bonum, ′& quid Iehouáh requi- 8
rat à te: vtique facere iudicium, & diligere miſericordiam, & hu-
miliare te ad ambulandum cum Deo tuo.

10 Et erit in die illa, (dicit Dominus) auferam equos tuos de medio tui, & diſperdam quadrigas tuas.

D

11 Et perdam ciuitates terræ tuæ, & deſtruam omnes munitiones tuas:
12 Et auferam maleficia de manu tua, & diuinationes non erunt in te.

13 Et perire faciam ſculptilia tua, & ſtatuas tuas de medio tui: & non adorabis vltrà opera manuum tuarum.

14 Et euellam lucos tuos de medio tui, & conteram ciuitates tuas.
15 Et faciam in furore, & in indignatione vltionem in omnibus gentibus quæ non audierunt.

Cap. VI.

1 AVdite quæ Dominus loquitur, Surge, cōtende iudicio aduerſū montes, & audiāt colles vocē tuam.

2 Audiant mōtes iudicium Domini, & fortia fundamenta terræ: quia iudicium Domini cum populo ſuo, & cū Iſrael diiudicabitur.

3 Popule meꝰ quid feci tibi, aut quid moleſtus fui tibi? reſponde mihi.

Exod.

4 ❘Quia eduxi te de terra AEgypti, & de domo ſeruientiū liberaui te, & miſi ante faciem tuam Moyſen, & Aarō, & Mariam?

Num.22.

5 Popule meus memēto quæſo❘ quid cogitauerit Balac Rex Moab: & quid reſponderit ei Balaam filius Beor, de Setim vſque ad Galgalam, vt cognoſceres iuſtitias Domini.

B

6 Quid dignum offeram Domino? curuabo genu Deo excelſo? nunquid offeram ei holocauſtomata & vitulos anniculos?

7 Nūquid placari poteſt Dn̄s in milibus arietū, aut in multis milibus hircorū pinguiū? nūquid dabo primogenitū meū pro ſcelere meo, fructū ventris mei pro peccato animæ meæ?

8 Indicabo tibi ô homo quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te, Vtique facere iudiciū, & diligere miſericordiam, & ſolicitum ambulare cum Deo tuo.

C

10 Succidam equos t. והכרתי סוסיך excidam equos tuos. id eſt auferam. tanquā tibi inutiles, in quibus tamen antea confidebas. Deſcribit vt prædicato Euangelio fideles nulli rei fiderent, ſed ſoli Deo à quo toti penderent. q.d. Non erit tibi poſthac opus omnibus iſtis, nec vlli vſui erunt tibi. nam ſolo Dei verbo & virtute ſecurus ages.

12 Et diuinatores ומעוננים & præſtigiatores. Annotat doctus inter Hebræos, dictionem iſtam ſignificare illos qui præſtringunt oculos, ſiue aciem oculorum. Affert præterea, alium quendam doctum interpretari de illis qui conſiderant tempora & horas, dicentes, Hodie bonum eſt egredi, id eſt peregrinari: Craſtina die bonum erit accipere, id eſt emere, &c. 14 Inimicos t. ׃ עריך ciuitates tuas.

15 Non audierint. ׃ לא שמעו ſub. Euangelium meum. Chaldæus paraph. quia non receperunt doctrinam Legis.

IN CAVPT VI.

1 Expoſtula ריב Hæc dictio ſignificat cōſtituere cōtrouerſiā, iudicio contendere, litigare, iurgare, cauſā agere. Ingratitudinē populi Iſraelitici arguit: ſimul etiam videtur taxare ingratitudinē eius de non recepto Euangelio. Cum montibus, את־ההרים Per montes & colles, intelligit homines ſupremi ordinis ac ſummæ dignitatis. Alii intelligunt de montibus ipſis & collibus, quòd permaneant, & hac ratione poſſint verè teſtari de operibus Domini.

2 Expoſtulationem את־ריב litem. contentionem. controuerſiam. Et fortia fundamenta ter. והאתנים מוסדי־ארץ & fortia fulcra terræ. per appoſitionem dictum, vt quidam volunt. Aut erit talis ordo, & fundamenta terræ fortia. id eſt montes & colles ipſi. Diſceptabit. ׃ יתוכח Quidam per præſens vertunt, diſceptat. aut, diſceptare cupit.

3 Laborare feci te? הלאתיך moleſtus fui tibi? vel, fatigaui te? Alii, feci vt deſpōderes animum? q.d. Quæ præcepta dedi tibi quæ facere non potueris? Loquere contra me. ׃ ענה בי ſub. ſiquid habes quod dicas. teſtificare aduerſum me.

4 Quia כי Nam. Alii, Certé. Seruorum עבדים .i. de loco vbi ſeruiebas ſeruitutem duram. vel, de loco ſeruorū, id eſt AEgyptiorum quibus ſeruiebas. Dicunt enim Hebræi, AEgyptios eſſe ſeruos ratione Cham patris ipſorū: de quo Gen. 9. d. 25. quo vilior erat ſeruitus.

5 Nunc נא quæſo. Quid cogitauerit מה יעץ quid conſultauerit. vel, quid conſilii ceperit. A Sittim מן השטים Subaudiendū, memento inquam eorum quæ geſta ſunt à Sittim, &c. Nam illic defeciſtis à me, & cultui Baalpeor dedidiſtis vos. nihilominus tamen paulo pòſt tranſmiſſo Iordane pede ſicco introduxi vos in Terram ſanctam, fixis primùm ,entoriis in Gilgal. Iuſtitias צדקות .i. vt his rationibus intelligas Dominum veracem eſſe in promiſſis, & promiſſiones eius certiſſimas eſſe.

6 Cum quo præoc. במה אקדם Cum qua re præueniam. i. excipiam. Subaudiendum, Si fortè aliquis dicat, Quo, &c. hoc eſt, Cū quo munere veniam in conſpectum Domini? q.d. Nos quidem fatemur ingratitudinem noſtram, nec volumus venire in iudicium cum Domino: ſed quanam ratione poterimus placare illum? Curuabo me אכף more ſcilicet ſupplicum offerentium. Num præoccupabo eum האקדמנו præueniámne illum. id eſt veniámne in conſpectum eius. Adibóne illum.

7 Nunquid volet, &c. הירצה יהוה וגו׳ Nunquid complacitum eſt Iehouæ in milibus arietum, aut in decem milibus vallium pinguiūt Hyperbole. Nunquid dabo primog. meum האתן בכורי q.d. Si Dominus nolit omnia illa, offerámne primogenitum meum vt condonet ac remittat mihi tranſgreſſiones meas & peccata?

8 Indicauit הגיד Præt. Heb. pro fut. vt quibuſdam placet. ſub. ille qui indicare poterit, nempe afflatus Spiritu Dei. hoc eſt, Indicabo tibi. Loquitur enim Propheta (vt quidam volunt) de ſe in tertia perſona. Alii, Annuntiauit. ſub. Dominus per Prophetas ſuos, nempe meliorem eſſe obedientiam victimis, 1. Reg. 15. e. 22. Et quid, &c. ומה יהוה וגו׳ Quidam interrogatiuè vertunt Et quid Iehouáh requirit à te, niſi vt facias iudicium? &c. i. vt neminē lædas, ſed iuſtè viuas, & agas cum omnibus ex æquo & iuſto, ſis liberalis in pauperes, cumque omni deiectione ſerues præcepta Dei? Chaldæus paraph. hanc poſteriorem partem vertit, & ſis humilis ad ambulandum in timore Dei tui.

9 Vox Domini ad ciuitatem clamat, & ſalus erit timentibus nomen tuum: audite tribus, & quis approbabit illud?
10 Adhuc ignis in domo impii, theſauri iniquitatis, & menſura minor iræ plena?
11 Nunquid iuſtificabo ſtatêram impiam, & ſaccelli pondera doloſa?
12 In quibus diuites eius repleti ſunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum.
13 Et ego ergo cœpi percutere te perditione ſuper peccatis tuis.
D 14 Tu comedes, & non ſaturaberis: & humiliatio tua in medio tui: & apprehendes, & nõ ſaluabis: & quos ſalуaueris, in gladium dabo.
Deut.18.d.38 Agg.1.a.6 15 |Tu ſeminabis, & nõ metes: tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo: & muſtum, & non bibes vinum.
16 Et cuſtodiſti præcepta Amri, & omne opus domus Achab: & ambulaſti in voluntatibus eorum, vt darem te in perditionem, & habitantes in ea in ſibilũ, & opprobrium populi mei portabitis.

Cap. VII.

1 VAE mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit in autũno racemos vindemiæ: non eſt botrus ad comedẽdum, præcoquas ficus deſiderauit anima mea.
2 Periit ſanctus de terra, & rectus in hominibus non eſt: omnes in ſanguine inſidiantur, vir fratrem ſuum ad mortem venatur.
3 Malum manuum ſuarum dicũt bonum: princeps poſtulat, & iudex in reddendo eſt: & magnus loquutus

9 Vox ʹIehouæ ʹad ciuitatem ʹclamat, ʹ& *uir* ſapiens ʹvidebit nomen
tuum: audite *inquit* ʹvirgam, & quis ʹconſtituerit eam.
10 ʹSúntne adhuc ʺ*in* domo impii, theſauri impietate *congregati*, ʹ& mo- Iſraelis impietates arguit.
dius deficiens deteſtatus *Domino*?
11 ʹNunquid iuſtificabo ſtateram impiam, ʺ& ſacculum põderum
doloſorum?
12 ʹCuius *urbis* diuites ʹrepleti ſunt iniquitate, & habitatores eius lo-
quuti ſunt mendacium, & lingua eorum, frauduléta in ore ipſorũ.
13 Ego quoque ʹægrotare faciam *te* percutiendo te, ʹdeſolabo *te* pro-
pter peccata tua.
14 Tu comedes, & non ſaturaberis, ʺ& humiliatio tua *erit* in medio
tui: ʹ& tanges *uxorem tuam*, & non eiiciet *conceptum*: & quos ʺeiecerit, gla-
dio dabo.
15 Tu ſeminabis, ʺſed non metes: tu calcabis oliuas, ſed non vnges
te oleo: ʺ& muſtum, ſed non bibes vinum.
16 ʺEt cuſtodita fuerunt præcepta yOmrí, & omne opus domus
Anháb, ambulaſtíſque in conſiliis ipſorum, vt dem te in deſola-
tionem, ʺ& habitatores eius in ſibilum, ʺ& opprobrium populi mei
portabitis. Cap. VII.
1 VAE mihi, quia fui ʺtãquam collectiones fructus æſtatis, ʺſicut Impiorũ multitudinem & verè piorũ luget paucitatem.
racemi vindemiæ: non eſt ʹbotrus ad comedendum, ʹprimi-
tiua deſiderauit anima mea.
2 Periit ʺmiſericors è terra, & rectus inter homines non eſt: vniuer
ſi ʹſanguini inſidiantur, quiſque fratrem ſuum ʹvenatur reti.
3 ʺPro malo *quod eſt præ* manibus, vt perficiant *illud*, princeps poſtu-
lat, iudéxque ʹ*indicat* propter retributionem, ʹ& magnus loquitur

9 Iehouæ יהוה Id eſt Prophetarum Iehouæ. Ad ciuitatẽ לעיר ad ipſam vrbem. nempe Ieruſalem, vel Samariam. Quidã Hebræo-
rũ exponunt לעיר pro להעיר, ad ſuſcitandũ *eos*, vt ſcilicet cõuertantur. vt ſit infinitiuus cũ defectu ה. Clamat, יקרא Fut. Heb. pro præſ.
Et *uir* ſapiens ותושיה Ad verbum, & ſapientia. ſic vocauit ſapientem, à permanendo. Videbit nomen tuum: יראה שמך Hebraiſ-
mus, habebit præ oculis nomen tuum. Gallicè dicimus, *Il aura Dieu deuant les yeulx*. q.d. Clamant quidẽ Prophetæ: atſoli ſapientes, & qui cor-
datiores ſunt, mox audito verbo Dei afficiuntur gloria ipſius, & hortantur alios ad reſipiſcentiam. Nomen, pro gloria. Virgam, מטה
ſub. vltionis & vindictæ. i. plagam & afflictionem, vt dicit doctus inter Hebræos. Conſtituerit e.: יעדה indixerit eam. nempe virgam,
ſiue plagam. à יעד. Videte (inquit) quæ mala vos maneant, & à quo.
10 Súntne adhuc, &c. עוד האש בית רשע Ad verbum, Adhuc an eſt *in* domo impii. האש, pro היש, deficit י & pro eo poſitum eſt א. Ad-
miratiuè legendũ, Súntne adhuc, &c. audita ſcilicet prædicatione verbi Dei. Quidam Hebræorum exponit, Adhuc [id eſt omnibus diebus]
ignis erit in domo impii propter theſauros impietatis. Alius ex doctioribus exponit, Ac ſi dicat, vir nobilis in ciuitate adhuc ſuã retinet im
pietatem audita voce vocationis, ſũt in domo eius impii: theſauri impietatis. Et modius, &c.: ואיפת רזון זעומה Ad verbũ, & epha te-
nuitatis ſpretus. id eſt tenuis, macer, macilentus, deficiens, hoc eſt paruus. Quidam vertunt, & modius minor æquo [vel quàm par ſit] dete-
ſtabilis. ſub. Domino. 11 Nunquid iuſtificabo ſtat. האזכה במאזני רשע Nunquid mundus ero cum bilance iniuſta? Ad verbum,
impietatis. hoc eſt, Poſſétne aliquis eſſe iuſtus, habens in domo ſua bilances iniuſtas, & pondera doloſa? q.d. Non. Loquitur enim Propheta
de aliis in ſua perſona. Et ſacculum pond. ובכיס אבני & cum ſacculo lapidum. Vide Prouerb. 11. a. 1, & 16. b. 11.
12 Cuius אשר nempe vrbis. Refertur enim ad initium verſus 9, Vox Iehouæ ad vrbem clamat. Repleti ſunt iniquitate, מלאו חמס
impleuerunt *domos ſuas* rapto. ſiue rapina. id eſt opibus iniuſtè partis.
13 AEgrotare fa. החליתי Præt. Heb. pro fut. laborare faciam. ſub. te. Prædicit afflictionẽ quam illaturus erat Deus, ac pœnam delinquen
tium. acſi dicat, ita percutiam vt reddam te ægrotum. Deſolabo השמם Infinit. Heb. pro fut. deſolatum reddam. vel, ſtupidos [ſtupe-
factos, attonitos] reddam. ſub. eos. id eſt alios, ob multas & acerbas plagas tuas.
14 Et humiliatio tua וישחך & deiectio [depreſſio] tua. id eſt tu humiliaberis hîc in patria tua tanquã vadas in captiuitatem. Et tan-
ges, &c. ותסג ולא תפליט & apprehendet, & non emittet. Multa ſubaudienda, hoc modo, & apprehendet vxor ſemen iniectum, ſed non e-
mittet in lucem fœtum viuum & incolumem. id eſt concipiet vxor tua, ſed non pariet. Eiecerit תפלט emiſerit. i. pepererit.
15 Sed non ולא Ad verbum, & non. Sic mox. Et muſtum ותירוש ſub. calcabis. i. vuas ex quibus exprimitur muſtum.
16 Et cuſtodita fuerunt præ. וישתמר חוקות Ad verbum, Et cuſtoditum fuit præcepta. Verbum ſingulare iunctum nomini plurali, acſi
dicat, ſingula præcepta cuſtodiſtis. Quidam per futurum vertunt, Et cuſtodientur ſtatuta Omri. q.d. Nihilominus tamen propter omnes vl-
tiones illas non conuertemini, nec reſipiſcetis, quin potius per omnia imitabimini impietatem, peruerſitatem, mores, ſtudia & opera perdi-
ta horum duorum Regum Iſrael improborum ac ſceleratiſſimorũ, meis interim præceptis abiectis ac deſertis. Et habitatores e. וישביה
nempe vrbis veſtræ. Et opprobrium, &c. וחרפת עמי & probrum populi mei. i. quo affeciſtis populum meũ, hoc eſt pauperes & inopes.

IN CAPVT VII.

1 Tanquam collectiones, &c. כאספי קיץ tanquam collectiones fructuum æſtiuorum. Deplorat Propheta deſolationem Terræ ſanctæ
ſub perſona populi Iſraelitici. q.d. Heu me miſerum quòd redactus ſum ad paucum numerum, velut fructus illi qui remanent in arboribus
poſt collectionem fructuum. Sicut racemi כעוללות ſicut racemationes. i. ſicut racemi illi pauci qui remanẽt in vineis facta vindemia.
Botrus אשכול. i. nulla hic iam doctrina ſancta qua alatur animus. Primitiua deſid. בכורה אותה Singul. Heb. pro plur. & præt. pro
præſ. primitias deſiderat. Primitias fructuum. i. fructus optimos ac ſuauiſſimos. hoc eſt doctrinam illam puram & incontaminatam.
2 Miſericors חסיד Id eſt liberalis. q.d. Pauci admodum ſunt qui ſubueniãt pauperibus & egenis, qui liberales ſint in pauperes. San
guini לדמים. i. quamplurimi vitæ alterius, aut opibus quæ ſunt veluti Sanguis, inſidiantur. Venatur reti.: יצודו חרם Fut. Heb. pro
præſ. i. inſidiatur reti non aliter quàm auceps inſidiari ſolet auiculæ, iacto iam reti vt eam decipiat. Verbum eſt plurale.
3 Pro malo, &c. על הרע וגו׳ Ad verbũ, Super malo *in* manibus ad benefaciendum. ſub. illud. i. Ob iniuriam ac iniuſtitiam quam aliqui
habent præ manibus & tractant, vt concinnant illã, princeps petit ſibi munera dari. *Indicat*] Alii ſubintelligunt, fauet illi. Et ma-
gnus והגדול & magnates. qui ſcilicet inferioris ſunt dignitatis à principe.

'perditionem animæ ſuæ,'& corroborant illam.
Optimus eorum *eſt* vt paliurus, rectiſſimus *illorum aſperior* ſepe ſpi- 4
narum: dies *tamen uenit* ſpeculatorū tuorum: *nam* viſitatio tua venit:
'nunc erit'deſolatio eorum.
Ne credatis amico,& ne confidatis'in maiore *natu fratre*:ab ea quæ 5
dormit in ſinu tuo,'cuſtodi oſtia oris tui.
Quia filius'vituperat patrem,filia inſurgit in matrem ſuam,nu- 6
rus in ſocrum ſuam:inimici viri, domeſtici eius.
Ego autem'ad Iehouā aſpiciam, expectabo Deum ſalutis meæ, 7
audiet me Deus meus.
Ne lætaris'inimica mea propter me 'quòd ceciderim, ſurgam: 8
'ſi ſedero in tenebris,Iehouáh lux mea *erit*.
'Irā Iehouæ ferā,quoniā peccaui ei:donec iudicet cauſam meā, 9
& faciat iudicium meū:'educet me in lucem,videbo iuſtitiā eius.
'Et aſpiciet inimica mea,& operiet eam pudor, quæ 'dicebat ad 10
me,Vbi eſt Iehouáh Deus tuus? oculi mei'videbunt in ea: nunc e-
rit in conculcationem velut lutum platearum.
'Die qua ædificabit *Dominus* macerias tuas, die illa elongabitur *à te* 11
ſtatutum:
'Die *inquam* illa : & vſque ad te *tamen* veniet *hoſtis* de Aſſúr, & *uſque* 12
ad vrbes munitas,'& ab vrbe munita'vſque ad Flumē, & Mare Oc-
cidentale,'& Har montem.
Et erit terra in deſolationē cum habitatoribus ſuis,propter fru- 13
ctum operum ſuorum.
'Paſce populum tuum virga tua, gregem hæreditatis tuæ habi- 14
tantem'ſolum,*in* ſylua *perinde atque* in medio 'Charmel: paſcant Ba-
ſán & Gilyád,'iuxta dies antiquos.
'Iuxta dies egreſſionis tuæ è terra Mixſráim,'oſtendam ei mi- 15
rabilia.
'Videbūt Gētes, & pudore afficientur'ab omni fortitudine ſua: 16
ponent manum ſuper os,aures eorum obſurdeſcent.

Contra veritatē ne propinquiſſimis quidem acquieſcendum.

Suam in Deum fiduciā oſtendit in perſona ſanctorum.

Eccleſiæ proſperitas.

eſt deſiderium animæ ſuæ, & cōturbauerunt eam.
4 Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus: & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe: dies ſpeculationis tuę, viſitatio tua venit: nunc erit vaſtitas eorum.
5 Nolite credere amico, & nolite cōfidere in duce: ab ea quæ dormit in ſinu tuo cuſtodi clauſtra oris tui.
6 Quia filius contumeliam facit patri, & filia cōſurgit aduerſus matrem ſuam: nur⁹ aduerſus ſocrum ſuam, [& inimici hominis domeſtici eius. B Matth.10.d.36
7 Ego autem ad Dominum aſpiciam, expectabo Deum ſaluatorem meum: audiet me Deus meus.
8 Næ læteris inimica mea ſuper me, quia cécidi, conſurgam: quum ſedero in tenebris, Dominus lux mea eſt.
9 Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei, donec cauſam meam iudicet, & faciat iudicium meum, educet me in lucem, videbo iuſtitiam eius.
10 Et aſpiciet inimica mea, & operietur confuſione, quæ dicit ad me, Vbi eſt Dominus Deus tuus? oculi mei videbunt in eam: nunc erit in conculcationem, vt lutum platearum.
11 Dies vt ædificētur maceriæ tuæ: in die illa longè fiet lex. C
12 In die illa & vſque ad te veniet Aſſur, & vſque ad ciuitates munitas: & à ciuitatibus munitis vſque ad flumē & ad Mare de mari, & ad montem de monte.
13 Et terra erit in deſolationem propter habitatores ſuos, & propter fructum cogitationum eorum.
14 Paſce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ, habitantes ſolos in ſaltu, in medio Carmeli: paſcētur Baſan & Galaad iuxta dies antiquos.
15 Secundum dies egreſſionis tuæ de terra AEgypti oſtendam ei mirabilia.
16 Videbunt Gentes, & confundentur ſuper omni fortitudine ſua: ponēt manum ſuper os, aures eorū ſurdæ erūt.

Perditionem animæ ſ. הות נפשו peruerſitatem animi ſui. vel contritionem.i.dicit litigatori vt afferat munus principi,idque contra ius, & animo maligno. Et corroborant il. : ויעבתוה & fortificant eam.quaſi triplicant. Quidam,confirmant eam.ſub.peruerſitatem iudicii.
4 Nunc erit,&c. : עתה תהיה מבוכתם iam erit perplexitas eorum.vel confuſio.Mutatio perſonæ.Optimus(inquit)hominum generationis huius nocet aliis more ſpinæ pungentis,æquiſſimus inter eos aſperior eſt ſepe ſpinarum : dies tamen in quo pſeudoprophetæ tui qui te deceperunt,luent pœnas,tandem veniet.nam breui veniet tempus quo punieris propter peccata tua.
5 In maiore: באלוף Singul.Heb.pro plur.maioribus veſtris fratribus. Ad verbū,in principe.vel duce. Cuſtodi,&c. : שמור פתחי פיך cuſtodi apertiones oris tui.Hebraiſmus,Caue ne dicas illi ſecretum tuum. 6 Vituperat מנבל floccipendit.cōtumeliam facit patri.
7 Ad Iehouā aſp. ביהוה אצפה Iehouā expectabo. Alii,in Iehouáh ſperabo.q.d.Fidant qui volent hominibus,ego totus pendebo à Deo.
8 Inimica mea prop.me אויבתי לי Babylonem alloquitur Propheta nomine omnium Prophetarum. Noli lætari propter miſeriam meā quòd venerim in manus tuas. Quòd cecid.ſur. כי נפלתי קמתי quoniam ſi cecidero reſurgā. Præterita Heb.pro futuris,quum cecidero in calamitatem,liberabor. Si ſedero,&c. כי אשב וגו' Repetitio eſt aliis verbis,& Hebraiſmus,acſi dicat,ſpero Dominum mihi reſtiturum fœlicitatē amiſſam. 9 Iram Ieh.fe. זעף יהוה אשא .i.Pœnā mihi illatā à Deo irato,feram æquo animo. Educet me,&c. יוציאני וגו' Hebraiſmus,ſpero quòd ipſe eximet me è tenebris illis miſeriæ in lucem fœlicitatis: tunc clarius luce meridiana cognoſcā eum eſſe iuſtiſſimum,& promiſſiones eius certiſſimas. 10 Et aſpiciet ותרא .i.Quum viderit fœlicitatem meam,& Deum me tanto fauore proſequutum,obruetur confuſione. Videbunt תראינה ſub.illam confuſionem.
11 Die qua,&c. יום לבנות וגו' Dies *illa*, *erit dies* ad ædificandum macerias tuas, *&* recedent *à te* conſtitutiones. Alii, *Tunc erit* tempus *aptum* inſtaurandis maceriis tuis:in illo tēpore longe fient[vel recedent] *à te* conſtitutiones.vel ſtatuta,ſiue cōſuetudines.Sub.Gentiū.Singul.Heb. pro plur.i.Tunc poteris inſtaurare loca tua diruta:nam tunc eris tui iuris,& viues tuis legibus,ſublatis legibus Gentiū,quibus antea viuebas. Nonnulli verſum iſtum cū ſequenti referūt ad Babylonē,& vertunt,Die *quo cogitabis*[vel *ſtatues*]inſtaurare macerias tuas.ſub.[*diruptas ab hoſtibus*]die inquam illo elōgabit ſe tributū.i.priuaberis tributo quod antea tibi pendere ſolebant. Die illo.i. quo tempore regnum Babylonicum transferetur ad Perſas.Tempore quo cogitabis de inſtaurandis tuis maceriis,in illo tempore expugnaberis.
12 Die *inquam* illa: יום הוא *Dies illa* dies eſt.q.d.Tempus illud eſt tempus fœlicitatis,ſiue fœliciſſimum:interim tamen adhuc affligeris. Et ab vrbe mu. ולמני מצור Ad verbum,& à munitione. Niniuen intelligunt Hebræi,præcipuā omniū vrbiū Aſſyriæ. Alii volunt eſſe ſingulare pro plurali,ab vrbibus munitiſſimis. Vſque ad Flu. ועד נהר Ad verbū,& vſque ad Flumen. Euphraten intelligit per excellentiam,qui erat vnus ex terminis Terræ ſanctæ. Et Har montem. : והר ההר Mons iſte Har, ſiue Hor, non eſt,(vt exiſtimat doctus inter Hebræos,)mons Hor in quo mortuus eſt Aharon.nā is de quo hic fit mentio,eſt in latere Septentrionali Terræ ſanctæ: alter verò,vbi mortuus eſt Aharon,eſt in finibus Idumææ. 14 Paſce רעה Imper.Heb.pro fut.vt quidam vertunt,Paſces.ſub. O Domine. Prædicit liberationem filiorum Iſrael ex captiuitate Babylonica. Solum, לבדד ſolitariū.i.nullas habentem Gentes ſibi permiſtas,quum reuerſus fuerit in patriam ſuam. Charmél: כרמל Significat locum vbi ſunt agri frugiferi, vineæ, & arbores fructiferæ, & vbi eſt hominum frequentia.dicit igitur,Paſces gregem tuum non plus ſibi timentem in ſyluis ipſis,quàm in agro feraci & habitato. Iuxta dies antiq. כימי עולם : iuxta dies ſeculi.i.vt olim. 15 Iuxta dies egreſ.t. כימי צאתך Vt tempore quo egreſſus es.Sunt verba Dei reſpondentis Prophetæ precanti. Oſtendam.&c. : אראנו נפלאות Hebraiſmus,Edam etiam multa miracula in eius liberatione,vt,&c.
16 Videbunt Gentes, יראו גוים Hebraiſmus,pro,Quæ quum viderint Gentes,pudebit eas virium ſuarum in quibus confidebant: tacebunt,& obmuteſcent præ ſtupore & admiratione.

D Lingent puluerem ſicut ſerpentes, velut reptilia terræ proturbabuntur de ædibus ſuis: Dominum Deum noſtrum deſiderabunt, & timebunt te. 17

Act.10.g.43 Quis de⁹ ſimilis tui, qui aufers iniquitatẽ, & tranſis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? non immittet vltrà furorem ſuum, quoniam volens miſericordiam eſt. 18

Reuertetur, & miſerebitur noſtri, deponet iniquitates noſtras: & proiiciet in profundum maris omnia peccata noſtra. 19

Dabis veritatem Iacob, miſericordiam Abraham: quæ iuraſti Patribus, noſtris à diebus antiquis. 20

17 ʼLingent puluerem ſicut ſerpẽs, ſicut reptilia terræ, commouebuntur à clauſuris ſuis, à Iehouáh Deo noſtro formidabunt, & timebunt *ſibi* à te.

18 Quis Deus ſimilis tui, parcens iniquitati, ʼ& tranſiẽs ſuper præuaricationem reliquiarum hæreditatis ſuæ? ʼnon retinet in ſeculũ iram ſuam: quoniam diligit miſericordiam. Spe promiſſionũ Dei ipſam confirmat.

19 Reuertetur, miſerebitur noſtri, ʼſubiiciet iniquitates noſtras, ʼ& proiiciet in profunda maris omnia peccata noſtra.

20 ʼDabis veritatem ipſi Iayacób, miſericordiam ipſi Abrahám, quam iuraſti Patribus noſtris à diebus antiquis.

17 Lingent puluerem ילחכו עפר .i.Videbuntur lingere, ſiue lambere. Hyperbole. acſi dicat, Proſternent ſeſe, & demittent capita ſua in terram vſque, honoris cauſa coram Iſraelitis. 18 Et tranſiens ſuper præu. ועובר על־פשע Hebraiſmus, pro, conniuens tranſgreſſioni reliquiarum. Nos quoque dicimus, *Paſſer une faute a quelqu'un.* Non retinet לא־החזיק Præt. Heb. pro fut. & mutatio perſonæ. non perpetuò iraſceris, &c. 19 Subiiciet יכבוש ſubiugabit. i. ſupprimet eas, & premet pedibus ſuis, vt earum perpetuò obliuiſcatur Et proiiciet in prof. ותשליך במצולות Mutatio perſonæ, & proiicies in profunditates, &c. ne ſcilicet vnquam veniant in conſpectum tuum.
20 Dabis veritatem, &c. התן אמת וגו' Hebraiſmus, Præſtabis quod pollicitus es ſanctis Patriarchis. Promiſſiones Dei vocat veritatem, quòd certò præſtentur: miſericordiam autem, quòd ex gratia factæ ſint.

Prophetia Nahum, Hebraicè נחום

VETVS. NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Cap. I.

Cap. I.

Onus Niniue: Liber viſionis Nahũ Elceſæi. 1

Deus æmulator, & vlciſcens Dominus, vlciſcens Dominus & habens furorẽ: vlciſcens Dominus in hoſtes ſuos, & iraſcens ipſe inimicis ſuis. 2

Dominus patiens, & magnus fortitudine, & mundãs non faciet innocentem: Dominus in tempeſtate & turbine viæ eius, & nebulæ puluis pedum eius. 3

B Increpans mare, & exiccãs illud, & omnia flumina ad deſertum deducens: infirmatus eſt Baſan, & Carmelus, & flos Libani elanguit. 4

Mõtes cõmoti ſunt ab eo, & colles deſolati ſũt: & cõtremuit terra à facie eius, & orbis, & oẽs habitãtes in eo. 5

1 Prophetia ʼNineuéh: ʼLiber viſionis Nahhúm ʼהElcoשæi.

2 Deus ʼzelotes, & vlciſcens Iehouáh, vltor *inquam* Iehouáh: ʼ& habens iram, vlciſcitur *enim ſe* Iehouáh de hoſtibus ſuis, ʼ& *iram* reſeruans inimicis ſuis. Prædicat Nahũ Dei vindictã in Aſſyrios, & bonitatẽ in Iudæos.

3 Iehouáh ʼlonganimis, ʼ& magnus potẽtia, ʼ& *tamen* mũdando nõ mundabit *impios*: ʼIehouæ in tempeſtate & turbine *eſt* via, ʼ& nubes puluis pedum eius.

4 Qui increpat mare, & exiccat illud, õnia quoq; flumina ſiccare ſolet: ʼdeſolat⁹ eſt Baשſan & Charmél, ʼ& flos Lebanõ deſolat⁹ eſt.

5 Montes ʼtremuerunt ab eo, & colles ʼdiſſoluerunt ſe, ʼexuſtáque eſt terra à facie eius, ac orbis, & omnes habitantes in eo.

IN CAPVT I.

1 Prophetia משא Hæc vox propriè ſignificat onus. at in Prophetis vtplurimum ſignificat prophetiam oneroſam, hoc eſt qua denuntiãtur futura mala, & infœlicia quæque. Nineuéh, נינוה .i. eorum quæ acciderũt vrbi Nineue. Hæc erat vrbs metropolis regni Aſſyriorum, per quam intelligitur imperium ipſum. Niniuitis pœnitentiam agentibus ad prædicationem Ionæ, non intulit Dominus pœnam interminatã: ſed quia poſtea reuerſi ſunt ad vomitum, tãdem deſtruxit vrbem ipſam ac totum imperium Aſſyriorũ per Nabuchodonoſor Regem Chaldæorum. Quonam autem tempore floruerit Propheta iſte, nulla fit mentio in Sacra ſcriptura: at in Chronico Hebræorum ſcribitur, Ioelem, Nahum & Habacuc prophetaſſe ſub Manaſſe Rege Iuda: ſed huius nullam hîc fieri mentionem propter improbitatem ipſius. Aſſerúntque doctores Hebræorum ipſum Nabuchodonoſor anno primo deſtruxiſſe imperium Aſſyriorũ, anno verò ſecundo abduxiſſe captiuum Ioacim Regem Iuda. Liber viſionis ספר חזון liber prophetiæ. Procœmium libri duplicem habens inſcriptionem, in quo declaratur nomen authoris. הElcoשæi. האלקושי: Nomen deductum ab vrbe in qua natus erat, vel certè à familia.
2 Zelotes, קנוא zelotypus. Commendat Deum ab amore. q.d. ſingulari amore proſequitur Iſraelem, hoc eſt ſuos electos: & vltionem ſumere ſolet de reprobis. Et habens iram, ובעל חמה Ad verbum, & dominus iræ. i. ira & indignatione præditus. Hæc repetitio facit ad maiorem expreſſionem magnitudinis vltionis Diuinæ, & ad terrendum improbos. mox ſeipſum declarat. Et *iram* reſeruans ונוטר הוא Hebraiſmus, Poſtquam diu expectauit illos ad pœnitentiam, tandem eos punit.
3 Longanimis, ארך אפים Ad verbum, longus iris. i. tardus ad iram. Et magnus pot. וגדול־כוח & magnus virtute. i. qui more hominum non ducitur ira impotente, ſed eam quandiu vult, cohibere poteſt. Et *tamen* mundãdo, &c. ונקה לא ינקה & abſoluendo nõ abſoluet. Vel per præſens, abſoluit. ſub. impios. Metaphora ab iis qui in iudicio abſoluuntur. q.d. omnino non parcet impiis, ſed tandem puniet. Sic Exo.34.a.7, Auferens iniquitatem, & præuaricationem, & peccatum, & mundando non mundabit. ſub. præuaricatorem ab iniquitate, ſed puniet. Auferre iniquitatem, & non mundare, contraria. Etiamſi non ſtatim puniat impium, non tamen abſoluit, ſed tandem de eo ſumit pœnas. Iehouæ in temp. &c. יהוה בסופה וגו' *ſed* in turbine ac tempeſtate *eſt* via illius. Ad verbum, Dominus in turbine & tempeſtate via eius. relatiuum cum antecedente redundante. Via, pro ratione & modo agẽdi. In puniendo (inquit) hac ratione vtitur Dominus, Siquando conſtituit ſumere vltionem de aliquo, venit, & aggreditur illum cum ſummo impetu ac vehementia, & celeritate, interdum etiam cum multitudine maxima. His oſtendit vltionem Domini eſſe formidabilem ac terrificam. Et nubes, &c. ועגן אבק רגליו: & *inſtar* nubis *eſt* puluis pedum eius. i. quem excitat pedibus ſuis, vt facere ſolet exercitus magnus.
4 Deſolatus eſt אומלל Præt. Heb. pro præſ. infirmatur. infirmus ac debilis redditur, hoc eſt infœcundus ac infertilis præ penuria imbriũ ac pluuiæ. Et flos, &c. ופרח וגו' Singul. Heb. pro plur. & præt. pro præſ. floréſque Libani infirmantur. præ ſiccitate ſcilicet.
5 Tremuerunt ab eo רעשו ממנו Præterita Heb. pro præſ. vt quidam vertunt, tremunt ab eo. id eſt ſolo verbo eius. q.d. Author eſt terræmotuum. Diſſoluerunt ſe, התמוגגו diſſoluuntur. colliqueſcunt. Exuſtáque eſt ותשא flagrátque. ardet. exuritur. i. videtur flagrare præ nimia ſiccitate & æſtu. vel, author eſt omnium incendiorum quæ fiunt in terra: quemadmodum accidit Sodomæ & Gomorrhæ.

Ante iram eius quis conſiſtet? & quis ſtabit in ira furoris eius? 6
ira eius ʹeffuſa eſt ſicut ignis,ʹ& petræ confractæ ſunt ab eo.
ʹBonus Dominus,ʹfortitudo in die anguſtiæ, & agnoſcens ſpe- 7
rantes in ipſo.
ʹVerùm in inundatione tranſeunte ʹcōſummationem faciet lo 8
ci eius,ʹ& inimicos ipſius perſequentur tenebræ.
Quid cogitabitis contra Dominum? conſummationem ipſe 9
ʹfacit:ʹnon conſurget bis anguſtia.
ʹQuia *uenient* vſque ad ſpinas perplexas,& *ad* ebrios quū inebria- 10
ti fuerint:conſumentur velut ſtipulaʹariditate plena.
Ex teʹegreſſus eſt quiʹcontra Iehouam cogitat,malum:qui con 11
ſulit *conſilium* impium.
Sic dixit Iehouáh,ʹ*Etiam* ſi pacifici *fuerint*,& ita multi,attamē attō- 12
dētur,ʹac præteribit: & *quamuis* afflixerim te *per eos*,nō affligā te vltrà.
Nunc enim conteramʹiugum eius à te,& vincula tua dirūpam. 13
ʹPræcipiet autem de te Iehouáh,ʹnon remanebit ſemē nominis 14
tui amplius: de domo dei tui ʹſuccidere faciam ſculptile & confla-
tile,ʹ*nam* ponam ſepulchrum tuum *ibi*,quiaʹdeſpectus fuiſti.
Ecce ſuper montes ipſos *ſunt* pedesʹeuangelizantis,ʹannuntian- 15
tis pacē:celebra ô Iehudáh feſtiuitates tuas,reddeʹvota tua: quia
ʹnon addet vltrà vt tranſeat per teʹimpius,totus ipſe ſucciſus eſt.

Liberationē ab Aſſyrus pmittit.

Cap. II.

A ʹScendit diſperſor ante faciem tuam 1

Victoriam Chaldæorum aduerſus Aſſyrios deſcribit.

Ante faciē indignationis eius quis ſtabit? & quis reſiſtet in ira furoris eius? indignatio ei⁹ effuſa eſt vt ignis, & petræ diſſolutæ ſunt ab eo.
Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis: & ſciens ſperantes in ſe.
Et in diluuio prætereunte conſummationē faciet loci eius, & inimicos eius perſequentur tenebræ. C
Quid cogitatis contra Dominum? cōſummationem ipſe faciet: non conſurget duplex tribulatio.
Quia ſicut ſpinæ ſeinuicem complectuntur:ſic conuiuium eorum pariter potantium, conſumentur quaſi ſtipula ariditate plena.
Ex te exibit cogitans contra Dominū malitiam:mente pertractās præuaricationem.
Hæc dicit Dominus, Si perfecti fuerint,& ita plures, ſic quoque attondētur,& pertranſibit:afflixi te,& non affligam te vltrá. D
Et nunc conteram virgam eius de dorſo tuo,& vincula tua diſrumpam.
Et præcipiet ſuper te Dominus,nō ſeminabitur ex nomine tuo amplius, de domo dei tui interficiā ſculptile, & cōflatile,ponam ſepulchrum tuū, quia inhonoratus es.
Ecce ſuper mōtes pedes euāgelizātis & annūtiantis pacē: celebra Iuda feſtiuitates tuas,& redde vota tua:qa non adiiciet vltrà vt pertranſeat in te belial,vniuerſus interiit. Eſa.52.b. Rom.10.c.

Cap. II.

A Scendit qui diſpergat coram te,

6 Effuſa eſt ſicut ignis, נתכה כאש effunditur tāquam ignis.i.tanquam res liquefacta ab igne. Alii hoc ordine legunt, ira eius *quæ eſt velut ignis è cælo expreſſus*,effunditur.ſub.ſuper hoſtes eius.vt intelligatur de fulgetris.
7 Bonus טוב Benignus.Mitis.Clemens.Manſuetus. Fortitudo למעוז .i.ſolet ferre opem & auxilium,ſuppeditátque vires & robur.
8 Verùm in inundat.tranſ. ובשטף עובר Verùm cum inundatione tranſeunte.i.admodum impetuoſa: hoc eſt aquæ ſummo impetu decurrētis. Per inundationem quæ ſecum trahit magnā vim aquarum,quæque obuia proſternens,euertens,proterēs,ac perdens,& cui omnia cedunt,intelligit exercitū maximum. Conſummationem faciet כלה יעשה Hebraiſmus, omnino, ac funditus euertet ac perdet vrbē Niniue, adeò vt nulla ferè ipſius reſtent veſtigia. Et inimicos ipſius, &c. ואיביו ירדף חושך: efficiétque vt inimicos ſuos perſequantur tenebræ.i.extremis malis afficiet ciues Niniues. Nam per inundationem, conſūmationē, & tenebras, Scriptura intelligit extrema mala.
9 Facit: עושה Præſ.Heb.pro fut.facturus eſt.ſub.de vobis.i.decreuit vos penitus perdere. Non cōſur.&c. לא־תקום וגו׳ Hebraiſmus,non afficiet vos variis,aut iteratis afflictionibus:nā prima afflictione perdet vos.Gallicè dicimus,*Il n'y retournera pas pour la deuxieme fois.*
10 Quia *ueniene* vſque ad ſpinas,&c. כי עד סירים וגו׳ Ordo hic inuerſus Hebræis,quem noſter interpres cōuertit,vt dilucidior eſſet ſenſus. Eſt autē Hebraiſmus,quem quidam ſic vertūt,Similes enim erunt ſpinis in faſciculū colligatis, *&* ebriis quum inebriati ſunt. Aſſyrii(inquit) ſimiles erunt ſpinis colligatis quæ facilè aliò tranſportari poſſunt,& in ignem coniici:alioqui pungere ſolent ac lædere,&vix teneri poſſunt: ſimiles item ebriis qui ſua ſponte,& nemine impellente concidunt:nam prorſus deſtituentur viribus. Ariditate plena. יבש מלא: ſicca *&* matura. Ad verbum,plena:hoc eſt plenæ,ac perfectæ maturitatis.i.quæ peruenit ad maturitatem,ideo facilè concipit ignem.
11 Egreſſus eſt, יצא Præteritū.Heb.pro futuro egredietur. q.d.meritò hæc patieris, ô Niniue, quia ex te egredietur nempe Sennacherib,vt ſcribitur 2.Reg.19, & in Eſaia 26. Contra Iehouam, malū: על־יהוה רעה Id eſt contra Iſraelem populum Domini. Etiam contra Dominum cogitauit malum in principio quando dixit,2.Reg.18.g.35,Quinam ſunt in vniuerſis diis terrarum qui eruerunt regionem ſuam de manu mea,vt poſſit Dominus eruere Ieruſalem de manu mea? Chaldæus paraph.Ex te Niniue egreſſus eſt Rex qui cogitauit contra populum Domini mala:cogitauit cogitationem impietatis.
12 *Etiam* ſi pacifici,&c. אם־שלמים וגו׳ Hebræi poſt Chaldæum paraphraſtem ſic locum iſtum exponunt, Etiam ſi Niniuitæ hoſtes tui fuerint vnanimes,& ſumma pace fruantur,& ita fuerint in magno numero (nam in pace multiplicatur genus hominum,vt bello minuitur)attamen peribunt & occidentur.Iubet Dominus Iſraelitas bono eſſe animo,etiamſi multos habeant inimicos. Ac præteribit: ועבר nempe vniuerſus exercitus eorum,ac fortitudo. Vnde 2.Reg.19.g.35, Nocte illa egreſſus eſt Angelus Domini, & percuſſit in caſtris Aſſur CLXXXV milia.
13 Iugum eius à te,&c. מוטהו מעליך וגו׳ Ad verbum, iugum eius de ſuper te, & vincula tua,&c. Relatiua interdum ſignificant perſonam agentem, vt Iugum eius, tibi ab eo impoſitum: interdum perſonam patientem, vt Vincula tua, quibus ligaris. Per iugum & vincula intelligit ſeruitutem impoſitam populo Iſraelitico ab Aſſyriis. Alludit autem ad vincula illa quibus alligatur iugum cornibus boum.
14 Præcipiet autem de te Iehouáh, וצוה עליך יהוה Mandabit[Mandatum dabit]de te Iehouáh. Alloquitur Regem Aſſyriorum. q.d. Suſcitabit Dominus contra te filios tuos qui interficient te in templo dei tui, & mox à cæde ipſa aufugient in Armeniam.hinc fiet vt nullus ſuccedat tibi in regnum Aſſyriorum. Non remanebit ſemen nominis tui לא־יזרע משמך Ad verbum, non ſeminabitur de nomine tuo. Succidere fac.&c. אכרית פסל וגו׳ Singul. Heb.pro plur.excidam ſculptilia & conflatilia.nā quia cæderis in tēplo,propterea profanabitur templū illud,& ita nullum poſtea illic colent idolum. Deſpectus fui. קלות: vilis factus es.cōtemptus.contemptibilis.q.d.Sicut contempſiſti me quū dixiſti me non poſſe liberare populum meū è manu tua,ita reddam te contemptū.
15 Euangelizantis, מבשר annuntiantis.Montes qui ſunt in Iudæa,vel quibus cīgitur Ieruſalem,intelligit.Iam(inquit)propè adeſt qui annuntiet pacem in Iudæa. Annuntiantis משמיע Ad verbum,audire facientis,id eſt promulgantis. Vota tua: נדריך ſub.Deo. ob cædem inimici. Non addet vltrà vt tranſeat per te לא יוסיף עוד לעבור־בך Hebraiſmus, Poſthac non tranſibit per te.ſub.vt vaſtet te. Impius, בליעל Aſſyriorum Regem intelligit. Alii reddunt per plurale, impii,id eſt Aſſyrii omnes perierunt.totum enim imperium tranſlatum eſt ad Chaldæos.

IN CAPVT II.

1 Aſcendit diſperſor ante faciem t. עלה מפיץ על־פניך Euanuit diſſipator coram te.id eſt periit. Metaphora ſumpta à fumo, ſiue vaporibus qui abeunt in auras. q.d. periit qui diſperſit filios tuos tempore quo inuaſit Iudæam. Proſequitur prædictionem interitus Sennacherib Regis Aſſyriorum, & liberationem Iſrael ex Aſſyria. Alii intelligunt hæc de Nabuchodonoſor Rege Babyloniorum ſiue Chaldæorum quem Dominus contra Niuiuen ſiue Aſſyrios mittit, vt eos poſt vaſtatum ab ipſis Iſraelē deſtruat. Aſcendit(inquit)Nabuchodonoſor qui diſperdendo conteret omnia coram te,cuſtodiendo munitionem.i.obſidendo munitiſſimam vrbem.vel aſcendit vt cuſtodiat munitionē.i. vt te obſideat,ô Niniue,locum munitiſſimum.Sunt infinitiui Hebræis, vel etiam imperatiui iuxta rationem Grāmaticæ Hebrææ: vnde qui-

dam vertũt,& exponunt, Aſcendit inimicus ô Niniue,qui conterẽdo diſperſurus eſt te:cuſtodi igitur munitionem tuam,& circunſpice quid tibi euenturum ſit. conforta lumbos, id eſt accinge te armis. robora virtutem valde,id eſt congrega exercitus.

qui cuſtodiat obſidionem:cõtemplare viam,conforta lumbos,robora virtutem valde:

2 Quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob,ſicut ſuperbiam Iſrael: quia vaſtatores diſſipauerũt eos, & propagines eorum corruperunt.

3 Clypeus fortium eius ignitus , viri exercitus in coccineis:igneæ habenæ currus in die præparationis ei°,&agitatores conſopiti ſunt.

B 4 In itineribus conturbatę ſunt quadrigæ,colliſæ ſunt in plateis:aſpectus eorum quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrentia.

5 Recordabitur fortium ſuorũ,ruent in itineribus ſuis: velociter aſcendent muros eius , & præparabitur vmbraculum.

6 Portæ fluuiorum apertæ ſunt,& tẽplum ad ſolum dirutum.

7 Et miles captiuus abductus eſt, & ancillæ eius minabantur, gemẽtes vt columbæ, murmurantes in cordibus ſuis.

C 8 Et Niniue, quaſi piſcina aquarum aquæ eius:ipſi verò fugerũt.State,ſtate: & non eſt qui reuertatur.

9 Diripite argentum,diripite aurum: & non eſt finis diuitiarum ex omnibus vaſis deſiderabilibus.

"cuſtodi munitionem,"contemplare viam,cõforta lumbos,"robora potentiam valde :

2 'Cõuertet enim Iehouáh gloriam Iayacób,ſicut gloriã Iwſraél: quia"euacuauerũt eos euacuatores,"& propagines eorũ corruperũt.

3 "Clypeus fortium eius"rubefactus eſt, "viri exercitus "induti veſtibus vermiculatis: in igne lampadum "currus *erit*"in die qua præparabit ſeſe,"& abietes tremebunt.

4 In plateis inſanient"*aſcenſores* curruum, "feſtinanter ambulabunt per plateas:aſpectus eorum"veluti lampades"tanquam fulgura diſcurrent.

5 'Recordabitur fortium ſuorum,'impingent quum perrexerint, feſtinabunt ad murum eius,"& præparabitur operimentum.

6 'Portæ fluminum"aperientur,"& palatium diſſoluetur.

7 "Et Huxſáb *regina* captiua ducta eſt , *currum* iuſſa eſt aſcendere ,"& ancillæ eius ducebant *eam*"gementes vt columbæ,percutientes pectora ſua.

8 Et Nineuéh"tanquam piſcina aquæ, "à diebus *antiquis* fuit : at ipſi *nunc*"fugiunt:"State, ſtate, *dicunt*: & non *eſt* qui retrò aſpiciat.

9 "Diripite argentũ,diripite aurũ,non enim eſt finis"diuitiarum: "ſupellex eius pretioſior eſt omni ſupellectile concupiſcibili.

Singul.Heb.pro plur.ſeruate munitiones.Id eſt iuxta priorem interpretationem,Reuertimini,ô vos
Cuſtodi munitionem, נצור מצורה Singul.Heb.pro plur.ſeruate ... & cuſtodite eas diligenter. Contemplare viam,&c. 'צפה דרך וגו conſidera viã,
Iudæi,in vrbes veſtras munitas quas ceperant Aſſyrii,& cuſtodite eas diligenter.
Iudæi,in vrbes veſtras munitas quas ceperant Aſſyrii, Quidam verba huius verſus vertunt per pluralẽ,Conſiderate viam.per quam ſcilicet venit vos oppugnatum
fortifica lumbos, robora,&c. Quidam verba huius verſus vertunt per pluralẽ,
Rex Aſſyriorum:quia nunquam per illam reuerſurus eſt.
Rex Aſſyriorum:quia nunquam per illam Præt.Heb.pro fut. Reducet enim Iehouáh maieſtatem Iayacób iuxta maieſtatem Iſrael.באון
2 Conuertet enim Ieh.&c. 'כי שב יהוה וגו Præt.Heb.pro fut. ... decus & gloriam.q.d.Reſtituet Dominus Iſraeli priſtinam ſuam dignitatem iam la-
ſignificat magnificentiam,magnitudinem,dignitatem,decus & gloriam. Reuocabit maieſtatem Iacob,vt fuit olim maieſtas ipſius Iacob. Alii vertunt,Cõ-
befactatam ab Aſſyriis.Iacob & Iſrael pro eodem poſuit. & Iſraelis arrogantiam. vel,Quieſcere fecit[aut abſtulit]Dominus ſuperbiã,&c.
uertit enim Dominus ſuperbiam Iaacob quemadmodum ſuperbas ceruices Iudæ,vt antea Iſraelis,vt vltrà non ſit opus te illos affligere.hoc pa
q.d.Quia ſatis habet Dominus per te hactenus fregiſſe decem tribus. Euacuauerũt eos euac. בקקום בוקקים .i.Aſſyrii Iſraeli-
cto per Iaacob,tribum Iuda & Beniamin intelligunt:vt per Iſraelẽ, ; וזמוריהם שחתו .i.ſubinde priuauerunt eos bonis ſuis ac opibus
tas ſpoliauerunt & priuarunt bonis ſuis. Et propagines eorum corr. inuaderent Aſſyrii terram Iſrael.
denuo partis.Hoc dicit quòd frequenter ac ferè ſingulis annis & relatiuum ſine antecedente.i. Nabuchodonoſor. Deſcribit quomodo victi
3 Clypeus fortium eius מגן גבוריהו Singul.Heb. pro plur. ruber erit.ad terrorem ſcilicet. Viri exercitus אנשי חיל .i.
fuerint Aſſyrii à Chaldæis. Rubefactus eſt, מאדם Part.Heb.pro fut. Currus הרכב Singul,Heb. pro plur.currus,ſub.falcati.
milites. Induti veſtibus ver. מתולעים Ad verbum,vermiculati.purpurati. videbuntur quaſi verſari in igne & eſſe in medio ignis.nã
his innuit ingentem celeritatem.q.d .Currus illi falcati è quibus depugnaturi ſunt, In die,&c. ביום הכינו Ad verbum,in die præparare ſe,pro,
ferrum rotarum illorum excutiet ignem è petris ſuper quas tranſituri ſunt. Et abietes,&c. : והברושים הרעלו Præt.Heb.pro fut.i.
die qua præparabit ſeſe, vel exercitum ſuum, vt veniat oppugnatum Niniuen. Alii,& haſtæ abiegnæ veneno infectæ
duces,vel principes Niniuæ qui comparari ſolent abietibus, tremore corripientur,ſiue trepidabunt. vel ad magnitudinem,aut craſſitiem.
erunt. Ad verbum,& abietes venenatæ fuerunt. Alludit ad materiem haſtarum,ſiue lancearum, aſcenſores. Quidam vertunt,In vicis more amentium
4 *Aſcenſores* curruum, הרכב Ad verbum,*uiri* currus.Subauditur איש vir,aut רוכבי huc illuc vagabuntur inopes cõſilii.ne-
diſcurrent aſcenſores illi equorum.i.Niniuitæ qui antea è curribus illis falcatis depugnare ſolebant, congredi liceat. Feſtinanter ambu:
ſcient enim quid facturi ſint, quum illis vrbe non licebit egredi, vt cum exercitu multo obſidente prę nimia feſtinatione.
ישתקשקון obambulabunt.inambulabunt.attoniti ſcilicet. Ad verbum coxabunt.i.percutient coxam ad coxam ob pudorẽ quo ſuffundentur.
Veluti lampa. כלפידים inſtar facularum.lampadarum.titionum.præ rubore ſcilicet quo ipſi perfundentur.
Tanquam fulgura כברקים præ nimia ſcilicet feſtinatione.i.quamcelerrimè huc illuc diſcurrent.
5 Recordabitur fortium ſ. 'יזכור אדיריו ſub.Rex Aſſyriorum.i.Seliget ex militibus ſuis fortiores qui eant ad tuenda mœnia.vel intelli-
gitur de Rege Chaldæorũ qui mittet fortiores ſuos ad diruenda mœnia vrbis Niniues. Impingent quũ perr. יכשלו בהליכתם corruent in
progreſſione ſua.vel,in inceſſu ſuo.i.dum properabunt ire ad mœnia. Et præparabitur oper. : והוכן הסוכך *iam* autem præparata erit te-
ſtudo ipſa.ſub.à Chaldæis.i.admota muro erit teſtudo.inſtrumentum bellicum ſub quo deliteſcit aries ad quatienda mœnia. vel,vinea ipſa.
aliud inſtrumentum bellicum ad ſuffodienda mœnia.
6 Portæ flum. שערי הנהרות .i.Portæ vrbis ſitæ iuxta flumina.i.ea parte qua fluunt amnes, ſiue qua vrbs alluitur,vi hoſtiũ euertentur.
Aperientur, נפתחו Præt.Heb.pro fut.patebunt. Et palatium diſſ. : והחיכל נמוג & templum diſſoluetur.Præt.Heb.pro ſut.quod e-
rat ſitum iuxta portas illas. 7 Et Huxſab,&c. 'והוצב וגו Et Huſab reuelata eſt ,iubebitúrque aſcendere.Huſab,nomen Reginæ Aſſy-
riorum.ita dicta quòd aſtaret ſponſo ſuo Regi,vt Pſal.45.c.10, Aſtat coniunx ad dexterã tuam.Reuelata,ſiue retecta,aut detecta erit.i.edu-
cetur è thalamo ſuo in quo deliteſcere ſolebat:iubebitúrque aſcendere currum vt abducatur in captiuitatem. Præt.Heb.pro fut.Ita quidam
docti inter Hebræos. Alii,Conſtitutum autem erat,*&* reuelabitur, *turpitudo Niniue atque* euaneſcet. vel, Cõfirmatum erat. ſub.palatium,vel
templum.i.Steterat iam lõgo tẽpore in ſumma pace,ac fœlicitate:& patebit Niniue hoſtibus,atque euaneſcet.i.euertetur. Et ancillæ e.
duceb.*eam* ואמהותיה מנהגות & ancillæ eius ſeſe mutuò cõcomitabuntur.i.nobiles & principes fœminæ quæ tum deuenient in poteſtatem
hoſtium,& ducentur in captiuitatem. Gementes,&c. כקול יונים Ad verbum,iuxta vocem columbæ.Subaudiendum nonnihil,vt an-
notat doctus inter Hebræos,cuiuſmodi,*& uox eius.ſiue earum , erat* vt vox[ſiue gemitus]columbarum.
8 Tanquam piſcina aq. כברכת מים .i.aquis plena.opulentiſſimam fuiſſe ſignificat. A diebus מימי Quia Scriptura frequenter vti-
tur hac forma loquendi,omiſit hic alteram dictionem,קדם, quæ legitur Eſa.23.b.7.Michæ.7.d.20.vel עולם ſeculi,quæ eſt Mich.7.c.14.
At ipſi *nunc* fugiunt: והמה נסים ſub.ciues eius. State,ſtate, עמדו עמודו Conſiſtite,conſiſtite.Siſtite gradum.
9 Diripite בוזו Verba ſunt Prophetæ in perſona Dei ad Chaldæos : aut Chaldæorum mutuò ſeſe cohortantium ad prædam. Di-
uitiarum: לתכונה Ad verbum,præparationis,vel apparatui.i.numis apparatis.q.d.innumeri ſunt in ea numi repoſiti & congeſti ad vſus ne-
ceſſarios regni.Chaldæus paraph.theſaurorum. Supellex e.&c. 'כבוד מכל וגו Ad verbum,gloria[vel honorabile]præ omni deſide-
rabili.i.eximia ſupellex eius, ſiue quæ in eo eſt, excellentior eſt omni alia ſupellectile quantuncunque pretioſa.

'Euacuabitur,& exinanietur,ac deſtructa *erit*,'& cor liquefactum 10
erit,'& colliſio genuum, & dolor in cunctis renibus, & facies cun-
ctorum'redigentur *in* nigredines.

Eorũ ſuperbiam irridet.

Vbi eſt *nunc* habitaculũ leonũ, & paſcuum catulorũ leonũ,'quò 11
ſe recipiebat leo,*&* leæna,*&* catuli leonis,& non erat exterrens?
Leo rapiebat'ſufficienter catulis ſuis,'& ſuffocabat leænis ſuis: 12
implebátque præda foramina ſua,& habitacula ſua'rapina.
En ego'ad te,dixit Iehouáh exercituum,& ſuccendã'igne fumã- 13
te quadrigas tuas,leunculos quoque tuos cõſumet gladius,'& ex-
terminabo de terra prædam tuam,& non audietur vltrà vox nun-
tiorum tuorum. Cap. III.

Niniuẽ vrbem ſanguinum euertendã prædicit.

VAE ciuitati'ſanguinum , tota mendacio *&* rapina plena eſt, 1
non recedit *ab ea* præda.
Audietur propediem ſonitus'flagelli, & ſtrepitus'commotionis rota- 2
rum,atque'equorum cõcutiẽtium terrã,& quadrigarũ'ſaltãtium:
'Eques eriget & micãtem gladium, & fulgurãtem haſtam, *eritque* 3
multitudo interfectorum,& multitudo cadauerũ : nullúſque erit
finis corporibus,impingéntque *inimici*'in corpora illorum.
Euenient hæc ei propter multitudinem fornicationũ meretricis'de- 4
coræ gratia, præditæ maleficiis,'quæ vendit Gentes fornicationi-
bus ſuis,& populos maleficiis ſuis.
'En ego ad te,dixit Iehouáh exercituũ,'& reuelabo fimbrias tuas 5
in facie tua, & oſtendam Gentibus'turpitudinem tuam, & regnis
ignominiam tuam.
Et proiiciam ſuper te'abominationes,'atque contumeliis affi- 6
ciam te,ponámque te'tanquam inquinamentum:
'Ita vt omnes qui viderint te , 'elongaturi ſint ſe à te, atque di- 7
cturi, Vaſtata eſt Nineuéh:quis condolebit ei? 'vndenam quæram
conſolatores tibi?

10 Diſſipata eſt,& ſciſſa, & dilacerata:
& cor tabeſcens,& diſſolutio genicu-
lorum,& defectio in cunctis renibus,
& facies omnium eorum ſicut nigre-
do ollæ.
11 |Vbi eſt habitaculum leonũ, & pa- D
ſcua catulorum leonum:ad quam iuit Eſa.15.b
leo,vt ingrederetur illuc: catulus leo-
nis,& non eſt qui exterreat?
12 Leo cepit ſufficiẽter catulis ſuis, &
necauit leænis ſuis:& impleuit præda
ſpelũcas ſuas, & cubile ſuum rapina.
13 Ecce ego ad te,dicit Dominus exer
cituum:& ſuccendam vſque ad fumũ,
quadrigas eius,& leunculos tuos co-
medet gladius:& exterminabo de ter
ra prædã tuam , & non audietur vltrà
vox nuntiorum tuorum. Cap.III.
1 VAE ciuitas ſanguinum, vniuerſa Ezech.24.a
mẽdacii dilaceratione plena: nõ habac.2.b
recedet à te rapina.
2 Vox flagelli, & vox impetus rotæ,
& equi frementis,& quadrigæ feruen
tes,& equites aſcendentes.
3 Et micantes gladii,&fulgurãtes ha
ſtæ,& multitudines interfectæ,& gra
ues ruinæ:nec eſt finis cadauerum, &
corruent in corporibus ſuis:
4 Propter multitudinem fornicatio-
num meretricis ſpecioſæ,& gratæ,&
habentis maleficia,quæ vendidit Gen
tes in fornicationib⁹ ſuis, & familias
in maleficiis ſuis.
5 |Ecce ego ad te,dicit Dominus exer Eſa.47.a
cituum: & reuelabo pudẽda tua in fa-
cie tua,& oſtendam Gentibus nudita B
tem tuã,& regnis ignominiam tuã.
6 Et proiiciam ſuper te abominatio-
nes,& contumeliis te afficiam, & po
nam te in exemplum.
7 Et erit,omnis qui viderit te,reſiliet
à te,& dicet, Vaſtata eſt Niniue: quis
cõmouebit ſuper te caput? vnde quæ-
ram conſolatorem tibi?

10 Euacuabitur & exinan. בוקה ומבוקה Ad verbum, Vacuitas & euacuatio.ſub.erit illi.vel,Euacuatio & exinanitio. Geminatio iſta omnimodam ſignificat euacuationem.q.d. Prorſus euacuabitur ac ſpoliabitur,priuabitúrque bonis ſuis. Et cor liquefactũ ולב נמס Singul.Heb.pro plur.corda *ciuium eius* liqueſcent.vel intabeſcent. Et colliſio gen. ופוק ברכים & concuſſio genuum.i.genua ſeſe mutuò collident:vt accidere ſolet in magna trepidatione.q d.animo erunt diſſoluto,& corpore diſſoluto. Redigentur in nig. : קבצו פארור Præt. Heb.pro fut.contrahent nigrorem.præ nimio metu.Propriè ſignificat ollam:accipitur tamen pro nigrore,ſiue nigredine.

11 Quò ſe recipiebat,&c. אשר הלך וגו' Singul.Heb.pro plur.Ad verbum,*ad* quod iuit leo,leæna illuc.Solebant enim antea Aſſyrii,qui feroces admodum erant,diripere ac ſpoliare alias gentes ac nationes: viuebant enim furto, & hac ratione infinitas opes congeſſerant in Niniue Rex,filii eius,& principes reliqui quos hîc vocat leones.

12 Sufficienter catulis ſuis, בדי גורותיו Ad verbum, pro ſufficientia catulorum ſuorum. Poteſt די particula eſſe adiectitia, & ב ſignificare pro, rapiebat pro catulis ſuis. Et ſuffocabat leænis ſuis: ומחנק ללבאותיו & ſuffocabat leunculis ſuis. ſub.alia animalia quæ rapiebat.mos enim leonũ eſt vt arrepto collo prædæ raptæ præcludant viã ſpiritui,& ita enecẽt eam. Rapina. : טרפה .i.animalibus raptis.

13 Ad te, אליך ſub.conuertam me.vel,venturus ſum,vt ſumã pœnas de te propter peccata tua. Prædicit iterum euerſionem vrbis Niniuæ,ac deſtructionem eius,& interitum principum ipſius. Igne fumante quadrigas tuas, בעשן רכבה Ad verbum, fumo currũ eius. Subita perſonæ mutatio.i.ſuccendã igne magnũ fumũ emittẽte,currus falcatos vnde depugnare ſolebãt principes tui. Et exterminabo, &c. והכרתי וגו' Hebraiſmus,Efficiã vt poſthac non diripias in terra alias gẽtes.Iſtud ad Regem refertur. Nuntiorũ tuorũ. : מלאככה Id eſt præconum,& aliorum quibus deterrere ſoles alias nationes,vrgendo eas vt dedant ſe tibi.

IN CAPVT III.

1 Sanguinum, דמים .i.in qua effundi ſolet ſanguis innocens.Deſcribit cauſam euerſionis Niniues,& ciuium eius.

2 Flagelli, שוט quo ſcilicet equites vrgent equos ſuos. Commotionis rotarum, רעש אופן impetus *agitationis* rotarum.ſub.curruũ falcatorum. Saltantium, : מרקדה ſubſilientium.præ feſtinatione ſcilicet,& celeritate.i.properantium.tunc enim videntur ſaltare.

3 Eques,&c. פרש מעלה וגו' Ad verbum,Eques erigens & laminam enſis,& fulgurantẽ haſtam. Laminam enſis,vocat ferrum enſis.Fulgurantem haſtam,intelligit ferrum haſtæ,à fulgore & ſplendore:acſi dicat, Alii tenebunt manibus enſes euaginatos, alii haſtas,ſiue lanceas fulgentes.Deſcribit enim qualiter ſe habeant milites dum eunt oppugnatum aliquam vrbem,& quæ illic faciant. In corpora illorum. : בגויתם ſub.Niniuitarũ,ſiue Aſſyriorũ.q.d.Vix trãſire aut ingredi poterũt milites præ cadauerib⁹,vel hominibus proiectis & vulneratis.

4 Decoræ gratia, טובת חן Ad verbum,bonæ gratia.i ſpecioſæ,& gratæ. Comparat Niniuen eximiæ meretrici quæ arte quadam imponere ſolet amatoribus ſuis,& allicere eos ad ſe. Quæ vendit המוכרת .i.quæ propter ſcelera ſua efficit vt Aſſyrii & alii veniant in poteſtatem aliorum,quaſi eos pecunia venderet.

5 En ego ad te, הנני אליך Vt præcedenti capite,verſu 14. Et reuelabo,&c. וגליתי שוליך וגו' Hebraiſmus, pro, reuelando iniiciam extremam partem veſtimentorum tuorum in faciem tuam. Perſtat in metaphora.i.maximis probris te afficiam.nullum enim probrum maius iſto inferri poteſt mulieri. Turpitudinem tuam, מערך nuditatem tuam. i. pudenda tua.hoc eſt.Efficiam vt gentes & regna videant ac cognoſcant flagitia,& impoſturas tuas.

6 Abominationes. שקוצים inquinamenta.id eſt reddam te turpem,& fœtidam,ac ſordidam. Atque contumeliis affic.te, ונבלתיך & cadaueribus inquinabo te. Tanquam inquinamentum. : כרואי tanquam ſtercus.

7 Ita vt והיה Ad verbum,Et fuit. Elongaturi ſint ſe ידוד recedent.ſubducent ſe.Singulare eſt.q.d.vnuſquiſque ex iis qui te viderint recedet. Vndenam quæram מאין אבקש Id eſt è qua regione acceſſam.

8 Nunquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu eius: cuius diuitiæ, mare: aquæ, muri eius.

8 ’Nunquid melior es ciuitate Nôn, populos habête multos, ’quæ ſita eſt inter flumina? & aquæ *ſunt* in circuitu eius: ’cuius antemurale *eſt* mare: *nam* à mari murus eius.

Huius vaſtationẽ confirmando repetit propoſito exemplo Alexandriæ.

9 AEthiopia fortitudo eius, & AEgyptus, & non eſt finis: Aphrica & Lybies fuerunt in auxilio tuo.

9 ’Chúſ *erat illi* robur, & Miʃráim, neq; *erat* finis *populi eius: quemadmodum* Pút & Lubím fuerunt in auxilio tuo.

C 10 Sed & ipſa in trãſmigrationem ducta eſt in captiuitatẽ: paruuli eius eliſi ſunt in capite omnium viarum, & ſuper inclytos eius miſerunt ſortem: & omnes optimates eius cõfixi ſunt in compedibus.

10 Etiam ipſa in tranſmigrationem abiit, & in captiuitatem, etiam paruuli eius alliſi fuerunt in capite omnium platearum: & ſuper inclytos eius ’proiecerũt ſortem: omnéſque optimates eius ’alligati ſunt compedibus.

11 Et tu ergo inebriaberis, & eris deſpecta: & tu quæres auxilium ab inimico.

11 Tu quoque ’inebriaberis, eris ’abſcondita: tu etiam quæres ’fortitudinem propter inimicum.

12 Omnes munitiones tuæ ſicut ficus cum groſſis ſuis: ſi cõcuſſæ fuerint, cadent in os comedentis.

12 Omnes munitiones tuæ *ut* ’ficus cum primitiuis: *quæ* ſi concuſſæ fuerint, cadunt in os comedentis.

Vires carnis quibus innitebatur ſubſannat.

13 Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis ad apertionẽ pãdentur portæ tuæ, deuorabit ignis vectes tuos.

13 En populus tuus *ut* mulieres in medio tui: inimicis tuis aperiẽdo ’apertæ ſũt portæ *urbium* terræ tuæ, deuorauit *enim* ignis vectes tuos.

14 Aquam propter obſidionem hauri tibi, extrue munitiones tuas: intra in lutum, & calca, ſubigẽs tene laterem.

14 ’Aquam obſidionis hauri tibi, fortifica munitiones tuas, intra in lutum, & calca lutum, ’tene fornacem.

15 Ibi comedet te ignis: peribis gladio, deuorabit te vt bruchꝰ: cõgregare vt bruchꝰ, multiplicare vt locuſta.

15 ’Illic comedet te ignis, ſuccidet te gladius, deuorabit te tãquam bruchus: ’multiplica te vt bruchus, multiplica te *inquam* vt locuſta.

D 16 Plures feciſti negotiationes tuas, quàm ſtellæ ſint cæli, bruchus expanſus eſt, & auolauit.

16 Multiplicaſti negotiatores tuos præ ſtellis cæli, ’bruchus graſſatus eſt, & auolauit.

17 Cuſtodes tui quaſi locuſtæ: & paruuli tui quaſi locuſtæ locuſtarum, quæ conſidũt in ſepibus in die frigoris: ſol ortus eſt, & auolauerunt, & nõ eſt cognitus locus earum vbi fuerint.

17 ’Maiores tui ’ſicut locuſtæ, ’& principes tui ſicut locuſtæ locuſtarum, ’quæ caſtrametantur in ſepibus in die frigoris: ſole exorto, elongant ſe, neque cognoſcitur locus earum ’vbi fuerunt.

18 Dormitauerunt paſtores tui Rex Aſſur, ſepeliẽtur principes tui: latitauit populus tuus in montibus, & non eſt qui congreget.

18 ’Dormitabunt paſtores tui Rex Aſſúr: ’requieſcent fortes tui, ’diſpergetur populus tuus ſuper montes, nec erit qui congreget.

19 Non eſt obſcura contritio tua, peſſima eſt plaga tua: omnes qui audierunt auditionem tuam, compreſſerũt manum ſuper te: quia ſuper quem nõ tranſiit malitia tua ſemper?

19 Nulla eſt curatio ’fracturæ tuæ, ’doloris plena eſt plaga tua: quicunque audierint ’famam tuam plaudent manu ſuper te: ſuper quem enim non tranſiuit malitia tua iugiter?

8 Nunquid melior es ciu. &c. התיטבי מנא אמון Nunquid præſtantior es No multitudinis. i. Alexandria AEgypti, ſiue vt Chaldæus paraph. Alexandria magna. i. Nunquid melioris ſortis aut conditionis, hoc eſt fortior. Quæ ſita eſt הַיּשבה Ad verbum, quæ ſedet. manet. habitat. i. quæ alluitur fluminibus. Cuius antemu. &c. אשר־חיל וגו׳ Doctus inter Hebræos exponit, cuius murꝰ eſt antemurale maris.

9 Chuſ כוש AEthiopia. hoc eſt, AEthiopes & AEgyptii ſolebãt ferre illi opem & auxiliũ, quẽadmodũ Afri & Libyci ſolẽt tibi ferre ſuppetias. 10 Proiecerunt ſor. ידו גורל miſerunt ſortem, vt ſcilicet facere ſolent milites in diſtribuendis ſpoliis, ac præda. Alligati ſ. רותקו conſtricti ſunt. 11 Inebriaberis, תשכרי ſub. afflictionibus. Abſcondita: נעלמה .i. abſcondes te præ metu ac trepidatione, vel vt alii, tolléris de medio, ita vt deſinas eſſe in rerum natura. Fortitudinem מעוז robur. q. d. auxiliũ & opem cogêris quærere vt inimicis reſiſtas. 12 Ficus cum pri. תאנים עם־בכורים .i. velut ficus poſteriores & priores quæ iam peruenerunt ad maturitatem. 13 Apertæ ſunt נפתחו Præt. Heb. pro fut. aperientur.

14 Aquã obſi. מי מצור .i. Aquas quibus tẽpore obſidionis vtaris. prædicit inſtare tempus oppugnationis & euerſionis Niniue: omnéſque Niniuitarum conatus fore irritos & vanos. Tene החזיקי apprehende. i. verſare vt voles circa fornacem in qua fiunt & excoquũtur lateres. q. d. præpara tibi omnia neceſſaria ad ſarcienda mœnia tua.

15 Illic שם .i. In munitionibus tuis. acſi dicat, Incendio abſumentur munitiones tuæ, & populus tuus gladio peribit: conſumetúrque, vt bruchi omnia terræ naſcentia abſumere ſolent: etiamſi collegeris maximum exercitum.

16 Bruchus graſſ. &c. ילק פשט ויעוף Hebraiſmum iſtum ſic quidam reddunt, erunt tandem ſimiles bruchis qui poſteaquam graſſati ſunt in terram, auolant. i. mox ab euerſione tui aufugient, & non comparebunt.

17 Maiores tui מנזריך Principes tui. Ad verbum, Coronati tui. Significat eos qui corona inſigniuntur. Sicut locuſtæ, כארבה tãquam locuſtæ. i. quamplurimi. Et principes t. &c. וטפסריך וגו׳ & nobiles tui velut locuſtæ locuſtarum. Iſtud reſpicit dignitatem. i. ſunt ſimiles locuſtis illis prægrandibus. vt Rex regum ſignificat maximum Regem. Quæ caſtram. החונים quæ manent. vel conſident. Vbi fuerunt. אים: Interrogatiuè legi poteſt, vbinam ſunt *nunc* quaſi dicat, non extant.

18 Dormitabunt paſt. t נמו רועיך Præt. Heb. pro fut. i. Principes tui qui ſunt tibi vice paſtorum, erunt quaſi dormirent. non enim poterunt te tueri ac defendere. Requieſcent ישכנו ſub. in ſepulchris. Diſpergetur נפשו Præt. Heb. pro fut. vel diſperſus fugiet ad montes, more ouium errantium, & quæ paſtore carent. ſolent enim huc illuc vagari.

19 Fracturæ tuæ, לשברך contritioni tuæ. Alludit ad fracturam membrorum. q. d. Vulnus tuum eſt incurabile. Doloris plena eſt נחלה ægritudine plena eſt. doloroſa eſt plaga tua quam accipies à Chaldæis. Famam t. שמעך Ad verbum, auditionem tuam. i. rumorem: quicunque intellexerint ruinam tuã, lætabuntur de infortunio tuo: tu enim nocuiſti omnibus ſemper, & omnes aſſiduè afflixiſti.

Prophetia Habacuc, Hebraicè חבקוק

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Cap. I.

In perſona ſanctorũ piè cõqueritur Propheta, quòd mali iuſtos perſequantur.

1 Prophetia Illa quam vidit nHabacúc Propheta.
2 Vſquequo Iehouáh clamabo, & nõ exaudies? vociferabor ad te *propter* iniquitatẽ, & non ſaluabis?
3 Vtquid oſtendis mihi iniquitatem, & peruerſitatem aſpicis, & *eſt* vaſtitas & iniquitas coram me? éſtque *qui* litẽ & contentionem *contra me* ſuſcipiat?
4 Propterea debilitatur Lex, & *dicunt homines*, Nõ egredietur in ſeculũ iudicium: nam impius *quiuis* circundat iuſtum: propterea (*aiunt*) egredietur iudicium peruerſum.

Chaldæos ſuſcitatos eſſe à Domino oſtendit ad iuſtorũ correptionem.

5 Videte in Gẽtibus, & aſpicite, & admiramini, admiramini: *Deus* enim operaturus eſt opus in diebus veſtris, non credetis quũ narrabitur.
6 Quia ecce, ego ſuſcito Chaſdím, gẽtem amarã, & præcipitem quæ perabulabit latitudinẽ terræ, vt poſſideat habitacula nõ ſua.
7 Horribilis & terribilis eſt: ex ſeipſa iudiciũ eius & dignitas eius egredietur.
8 Leuiores ſunt pardis equi eius, & acutiores lupis veſpertinis: quamplurimi ſunt equites eius, *qui* délonge veniẽt: & aduolabũt tanquam aquila feſtinans ad comedendum.
9 Tota ipſa *gens* propter rapinam veniet: oppoſitio faciei eorum *ſimilis erit* vento Orientali: congregabítque tanquam arenam captiuitatem.
10 Illa quoque Reges ipſos ridet, & riſus *ſunt* ei principes: ipſa omnem vrbem munitam ridet, & congregabit terram, & capiet eam.

VETVS.

Cap. I.

1 Onus Quod vidit Habacuc ꝓpheta.
2 Vſq; quo Domine clamabo, & nõ exaudies? vociferabor ad te vim patiens, & non ſaluabis?
3 Quare oſtendiſti mihi iniquitatem & laborem, videre prædam & iniuſtitiam contra me? & factum eſt iudiciũ & contradictio potentior?
4 Propter hoc lacerata eſt Lex, & nõ B peruenit vſque ad finem iudiciũ: quia impius præualet aduerſus iuſtũ: propterea egreditur iudiciũ peruerſum.
5 Aſpicite in Gentibus, & videte, & Act.13.f.41 admiramini, & obſtupeſcite: quia op⁹ factum eſt in diebus veſtris, quod nemo credet quum narrabitur.
6 Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldęos, gentem amaram & velocem, ambulantem ſuper latitudinẽ terræ vt poſſideat tabernacula non ſua.
7 Horribilis & terribilis eſt: ex ſemet ipſa iudicium & onus eius egredietur.
8 Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis, & diffundentur C equites eius: equites nanque eius délonge venient, volabunt quaſi aquila feſtinans ad comedendum.
9 Omnes ad prædam venient, facies eorum ventus vrens: & congregabit quaſi arenam, captiuitatem.
10 Et ipſe de Regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt: ipſe ſuper omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam.

IN CAPVT I.

1 Prophetia illa המשא Vide Nahum 1.a.1. nHabacuc חבקוק Quo tempore prophetauerit iſte Habacuc, non meminerunt Sacræ literæ. attamen in Chronico Hebræorum ita ſcribitur, Ioel, Nahum, & Habacuc prophetauerunt tempore Manaſſe: ſed quia is fuit impius, eius non meminerunt. Prophetauit autem contra Nabuchodonoſor & Chaldæos qui afflicturi erant populum Iſraeliticum, & abducturi in captiuitatem duas illas tribus: ſed tandem deuincendi à Perſis & Medis, ad quos ſimul imperium illud Chaldæorum ſiue Babylonicum transferendum erat. 2 Clamabo, שועתי Præt. Heb. pro fut. i. clamando conquerar apud te. Induit hic Propheta perſonã vulgi, ſiue plebis ignaræ iudiciorum Dei, & humana tantùm ratione nitentis. Initio autem ſuæ prophetiæ erumpit in querimoniam, ſiue expoſtulationem erga Deum, vehementer admirans fœlicitatem ac proſperitatem impiorum ac reproborum: & contrà, aduerſitatem piorum ac electorum. Iniquitatem, חמס iniuriam. Saluabis? תושיע: ſeruabis? i. feres opem mihi?

3 Oſtendis m. תראני Fut. Heb. pro præſ. facis vt videam. Iniquitatem, און Ad verbum *homines* iniquitatis i. homines iniquos. q. d. Quare finis vt homines iniqui affligant populum tuum, & nõ punis? Alii, *homines* triſtitiæ. vel doloris. i. qui dolorem, vel triſtitiam mihi pariunt? Aſpicis, תביט .i. ſuſtines videre. Eſtque, &c. ויהי וגו' Quidam vertunt, & rixam ac contentionem feret? ſub. Iſrael.

4 Debilitatur תפוג Fut. Heb. pro præſ. infirmatur. remiſſa eſt. i. negligitur. q. d. Quia nõ ſumis pœnas de improbis, multi deficiũt à te & à Lege tua. Non egred. &c. ולא יצא וגו' & non prodibit. ſub. in lucem. Hebraiſmus, Nunquã animaduerſurus eſt Dominus in improbos. Circundat מכתיר inſtar coronæ ſcilicet. i. circunuenit. hoc eſt, à quouis impio opprimitur iuſtiſſimus quiſque. Egredietur יצא prodibit. ſub. à Deo. i. tu videberis in iudiciis tuis iniuſtè agere.

5 Et aſpicite, והביטו & conſiderate. ſub. quæ ſunt illis euentura. Et admir. admir. והתמהו תמהו & obſtupeſcite, obſtupeſcite. Prædicit Dominum tandem ſumpturum vltionem de Chaldæis & Babyloniis iniuſtè opprimentibus populum ſuum: ſed prius Nabuchodonoſor maximam partem orbis ſibi ſubiugaturum & occupaturum, non ſine afflictione & oppreſſione multorum.

6 Amaram, המר .i. aſperam, acerbam, duram. amaram & præcipitem vocat crudelem & temerariam. i. quæ conſilia ſua præcipitat. Quæ peramb. ההולך Præſ. Heb. pro fut. i. quæ maximam partem terræ inuadet, vt occupet.

7 Et dignitas eius ושאתו & excellentia eius. authoritas. maieſtas. magnificentia. q. d. propria virtute, & non aliena conſequetur & vẽdicabit ſibi gloriam & dignitatem imperii.

8 Et acutiores וחדו pro pernicioribus & velocioribus poſitum. Metaphora ſumpta ab enſibus acutis qui facilè pertrãſeunt. Quãplurimi ſunt ופשו Ad verbum, & multiplicati ſunt. Præt. pro fut. Equites e. *qui* délonge מרחוק Ad verbum, & equites eius délonge, &c. vbi ponitur antecedẽs pro relatiuo: nã ſatis erat dixiſſe vt vertimus, qui délonge, &c. Ad comedendum. לאכול: vt capiat cibum. ſolent enim aquilæ viſa præda è ſublimi deuolare, vt eam rapiant, idque celerrimè.

9 Tota ipſa *gens* כולה Totus. ſub. exercitus. Propter rap. לחמס .i. vt diripiat vos, & veſtra omnia. Alii, ad iniuriam vel propter iniuriam. Alii, vt vim inferat. Subauditur enim לעשות. Oppoſitio, &c. מגמת וגו' aſpectus faciei eorum ventus Orientalis. i. facies Chaldæorum vobis oppoſitæ erunt, vobis intolerabiles, vt ventus Orientalis impetuoſus eſt, & intolerabilis habitantibus in Terra ſancta. Tãquam arenam cap. כחול שבי: Quæ nullo numero capi ac comprehendi poſſunt, comparat Scriptura arenæ quæ numerari nequit. dicit igitur, Congregabit multitudinem captiuorum innumeram, ſiue captiuos innumeros capiet.

10 Illa quoque והוא ſub. Niniue. vel, Ipſe quoque. nempe Nabuchodonoſor paruipendit ac contemnit omnes alios Reges & principes, omnémque potentiam eorum. Vrbem mun. ridet, מבצר ישחק munitionem ridet.

Tunc mutabitur ſpiritus, & pertrãſ
ibit, & corruet: hæc eſt fortitudo eius
dei ſui.

Nunquid non tu à principio Domi
ne Deus meus, Sancte meus, & non
moriemur? Domine in iudiciũ poſui-
ſti eum: & fortem vt corriperes, fun-
D daſti eum.

Mundi ſunt oculi tui, ne videas ma-
lum, & reſpicere ad iniquitatem non
poteris: quare non reſpicis ſuper ini-
qua agentes, & taces deuorãte impio
iuſtiorem ſe?

Et facies homines quaſi piſces ma
ris, & quaſi reptile non habens prin-
cipem.

Totum in hamo ſubleuauit, traxit
illud in ſagenam ſuam, & cõgregauit
in rete ſuum: ſuper hoc lætabitur, &
exultabit.

Propterea ĩmolabit ſagenæ ſuæ, &
ſacrificabit reti ſuo: qa in ipſis incraſ
ſata eſt pars eius, & cib⁹ eius electus.

Propter hoc ergo expandit ſagenã
ſuam: & ſemper interficere gentes nõ
parcet. Cap. II.

Eſa.21.b.2 SVper ‖ cuſtodiam meam ſtabo, &
figam gradũ ſuper munitionem:
& contemplabor, vt videam quid di-
catur mihi, & quid reſpondeam ad ar
guentem me.

Et reſpondit mihi Dominus, & di-
xit, Scribe viſum, & explana eum ſu-
per tabulas: vt percurrat qui legerit
eum.

Quia adhuc viſus procul, & appare
bit in finem, & non mentietur. ſi mo-
ram fecerit, expecta illũ: quia veniens
veniet, & non tardabit.

Eſa.21.a.2 ‖Ecce, qui incredulus eſt, nõ erit re-
Iohan.3.d.17 cta anima eius in ſemetipſo: ‖iuſtus
Rom.1.b.17 autem in fide ſua viuet.
Galat.3.b.11 Hebr.10.g.38
Et quo modo vinum potantem de-

11 ″Tunc tranſibit ſpiritus *eius*, ac tranſgredietur, atque delinquet, *di* Eorum ruina.
cendo hanc potentiam ſuam dei ſui *eſſe*.
12 Nónne fuiſti ab initio Iehouáh Deus meus, Sancte meus? ″non
moriemur, ô Iehouáh: vt iudicium *facias*, poſuiſti illum: ″& fortem
vt increpares, fundaſti eum.
13 *Tu quum ſis* mundus oculis, vt non cernas″malum, & aſpicere″pra- Querelã repetit.
uitatem non poſſis: vt quid reſpicis″contemptores, & taces,″diſper
dente impio iuſtiorem ſe?
14 Facíſque homines ſimiles piſcibus maris:″ſimiles reptili cui nõ
eſt dominator.
15 Omnes hamo *ſuo*″extrahet, congregabit illos ſagena ſua, & con-
gregabit eos reti ſuo: ob id lætabitur, exultabítque.
16 Própterea″ſacrificabit ſagenæ ſuæ, & ſuffiet reti ſuo: quia per il-
la impinguata eſt portio eius, & cibus eius″pingue *pecus*.
17 Nunquid propterea″euacuabit ſagenam ſuam, & aſſiduè interfi-
cere gentes″non parcet? Cap. II.
1 SVper cuſtodiam meam ſtabo, & cõſiſtam ſuper munitionem, Reſponſionem expectat à Domino.
atque contemplabor, vt videam quid loquatur in me *Dominus*,
& quid reſpondeam″arguenti contra me.
2 Reſpõdit autem mihi Iehouáh, & dixit, Scribe″viſionem,″& ex- Iubetur confidere.
plana in tabulis,″vt percurrat qui legerit eam.
3 Nam adhuc viſio *erit* in tẽpus,″& loquitur in finẽ, nec mẽtietur:
ſi morã fecerit,″expecta eũ, quia″veniendo veniet, & non tardabit.
4 Ecce″extollit ſeſe is cuius anima non eſt recta in eo: iuſtus autẽ Fidei efficacia.
fide ſua viuet.
5 Et″quantomagis″vino deditus præuaricatur, & homo ſuperbus,

11 Tunc tranſibit, &c. אז חלף וגו׳ Multa hic ſubaudienda, Quum videbit ſe adeò fœlicem, vltra modum efferetur, & trãſgredietur mo-
dum, non continebit ſe intra fines modeſtiæ, ſed erit ſupra modum ſuperbus & arrogans, ita vt contra Dominum delinquat, tribuendo
hanc potentiam, has ſuas vires idolo ſuo.
12 Non moriemur, לא נמות te ſcilicet protegente contra Nabuchodonoſorem. Verba Prophetæ alloquentis Dominũ. Vel iuxta anti-
quã lectionem, & non morieris, id eſt es immortalis & incorruptibilis: idola autẽ corruptibilia ſunt, & homines autores eorum, ſunt morta-
les. Eſt autem hæc dictio vna ex XVIII quæ fuerunt emendatæ, ſiue correctæ & caſtigatæ à Scribis, qui fuerunt ea offenſi, ne ſcilicet puta-
remus Deum eſſe mortalem. Et fortem, &c. וצור וגו׳ & petram vt corriperes ſtabiliiſti eum. nihil enim firmius, aut ſolidius fundamẽ-
to. Alii, & ô rupes vt increpes fundaſti eum. vel, vt arguas *mores corruptos* conſtituiſti illum. q.d. eſt tibi vice flagelli quo vteris vt animad-
uertas in improbos ac reprobos, ſumáſque de illis pœnas.
13 Malum, רע .i. vt cernere nõ poſſis alicui malum inferri. Prauitatem אל־עמל Repetitio. Contemptores, בוגדים præuarica-
tores. ſub. in te. i. quare fers improbos, & nõ ſtatim animaduertis in eos? Diſperdente impio בבלע רשע dum deglutit [abſorbet] impius.
14 Similes rept. cui, &c. כרמש לא־משל בו: Sing. Heb. pro plu. reptilibus quæ dominatore carent. Cõparat mundũ mari, homines piſcibus,
& Nabuchodonoſorem piſcatori. q.d. licet omnibus impunè, ac nemine prohibente piſcari in mari ipſo, & homines affligere carentes prin
cipe qui tueatur illos. 15 Extrahet, העלה Ad verbum, aſcendere fecit. Præt. Heb. pro fut. educet. i. expiſcabitur. Perſtat in meta-
phora ſua. Duobus autem modis expiſcari ſolent piſces, hamo & ſagena, ſiue reti. Quidam hæc verba per præſens vertunt.
16 Sacrificabit ſag. ſ. יזבח לחרמו Hebraiſmus, omnia tribuet propriæ virtuti, induſtriæ, ac viribus, quæ tamen accepta referre debuerat
Deo, & illi gratias agere. Alii referunt ad deum eius quem ille putabat eſſe authorem virtutis, & fœlicitatis, ac proſperitatis ſuæ. Pin-
gue: בריאה pinguis. ſub. euaſit. i. adeptus eſt imperii dignitatem & authoritatem.
17 Euacuabit ſag. ſ. יריק חרמו Quos enim piſces attraxerint piſcatores, ſolent è ſagenis ſuis educere foras, nempe in domum ſuam, vel
alió. q.d. debétne peruenire ad finem optatum? Non debet. Non parcet? לא יחמול: .i. non deſinet? Declaratio eſt præcedentium.

IN CAPVT II.

1 Super cuſtodiam m. ſtabo על־משמרתי אעמודה Metaphora à cuſtodibus vrbium obſeſſarum: acſi dicat, Attentè & accuratè conſide-
rabo quidnam ſuggerat mihi Spiritus ſanctus circa ſolutionem huius quæſtionis ac dubii, more vigilum ſiue excubitorum qui partem vr-
bis ſibi ac fidei ſuæ commiſſam diligenter cuſtodiunt, ne hoſtis obſeſſos opprimat incautos. Hoc capite ſoluitur quæſtio illa ſuprà à Pro-
pheta propoſita, quòd Dominus interdum ſinat pios affligi ad tempus, & impios proſperè habere. Arguenti contra me. על־תוכחתי:
ad argumentum meum. paſſiuè, id eſt mihi propoſitum, à piis & impiis.
2 Viſionem, חזון .i. id quod tibi dicturus ſum. Et explana in tab. ובאר על־הלוחות & expone [explica] in tabulis. ceratis ſcilicet, aut
buxeis, in quibus ſcribere ſolebant. Vt percurrat למען ירוץ .i. vt qui legerit eã, citò intelligat quomodo intelligenda ſit hæc quæſtio.
3 In tempus, למועד ſub. certum, ac ſtatutum à Deo. q.d. non implebitur vſque ad tempus certum & conſtitutum à Deo. Et lo-
quitur in fi. ויפח לקץ & loquitur de fine. i. de re quæ eueniet poſt multum tempus, idque definitum ac determinatum à Deo. q.d. tandem
inueniet finem, hoc eſt adimplebitur. Expecta eum, חכה לו nempe finem. vel, illam viſionem. Veniendo veniet, בא יבוא Re-
petitio verbi facit ad indicandam certitudinem rei, certò veniet, vel omnino veniet.
4 Extollit ſeſe עופלה exaltat ſeſe. effertur. i. Certè efferri ſolet qui peruerſo animo præditus eſt. Recenſet aliquot ſcelera Nabuchodo-
noſor, ob quæ tandẽ animaduerſurus erat in eũ Deus. Primo taxat eũ ſuperbiæ & arrogantiæ. Quidã vertũt, Ecce elatio cordis, nõ eſt recta
anima eius in eo. Alii, Ponit anima eius ſeipſam in arce. ab עופל arce, turri, & munitione excelſa. acſi dicat, Cõfugiet ad arces & turres à fa
cie inimici, nõ ad Deum, vt ipſe eripiat eum: iuſto autem arce nõ eſt opus, quia fide ſua viuet, & eripietur. ita quidam Hebræorũ. Alii, Arro
gantis anima non eſt recta in eo. i. diffidit de Deo, nec ad illum confugit. Alii per præteritum vertunt, Elata eſt non recta anima eius in eo.
vt præciſè intelligatur de Nabuchodonoſor: nam hæc viſio præcipuè impleta fuit in eo & ſucceſſoribus eius: quandoquidem nepos ipſius
interfectus fuit à Perſis & Medis ad quos tranſlatum fuit imperium Chaldæorum: filii autem Iſrael qui credebant Deo, & fidebant illi, fue-
runt liberati & erepti ab illis, ſeruatique in vita, & reducti in patriam ſuam. Paulus ad Rom. 1. b. 17, exponit iſtud, Iuſtus fide ſua viuet.
5 Vino deditus היין Ad verbum, *uir* vini. Alludit ad id quod factum eſt nocte illa qua Balſaſar nepos Nabuchodonoſor interfectus
fuit. is enim vnà cum tota familia ſua bibit in vaſis templi, & ita præuaricatus eſt in Deum.

Superbia impios confundit.

'nec permanebit in habitaculo *ſuo*? qui dilatauit ſicut infernus 'animam ſuam, éſtque veluti mors, neque ſatiatur: ſed cõgregauit ad
ſe omnes gentes, & coaceruauit ad ſe omnes populos.
Nónne omnes iſti *populi* 'ſuper eum parabolam ſumẽt, & ſermo- 6
nem ænigmaticum de eo? dicéntque, Væ 'multiplicanti non ſua:
& quouſque *id faciet*, '&aggrauabit ſuper ſe *opes tanquam* denſum lutum?
Nónne repentè conſurgent qui mordeant te, & expergiſcentur 7
'qui commoueant te, eríſque in rapinas illis?
Quia tu ſpoliaſti gẽtes multas, ſpoliabunt te omnes reliqui po- 8
puli 'propter ſanguinem hominum, '& violentiam terræ, *&* 'ciuitatis, 'omniúmque habitantium in ea.

Auaritia.

Væ auarè ſectanti auaritiam malam, vt domum ſuam *ædificet*, 'vt 9
ponat in excelſo nidum ſuum, vt liberetur à manu 'mali.
'Cõſilium iniiſti ad ignominiam domui tuæ, excidiſti populos 10
multos, & peccaſti '*in* animam tuam.
'Nam lapides è muris clamabunt *contra te*, & tigna è ſtructuris li- 11
gneis reſpondebunt illis.
Væ ædificãti vrbẽ 'ſanguine, '& ei qui ſtabilit ciuitatẽ iniquitate. 12
Nónne ecce à Iehouáh exercituum *veniet ultio*? 'laborabunt itaque 13
populi igne, & gentes fruſtra fatigabuntur.
'Replebitur enim terra ipſa *cognitione ultionis Diuinæ*, vt agnoſcãt glo 14
riam Iehouæ: *erit que ultio illa* inſtar aquarum quæ operiunt mare.

Ebrietas.

Væ potanti 'ſocios ſuos *nimio uino*, admouenti 'vtrem ſuum *plenum* 15
uini, atque inebrianti *eos*, vt aſpiciat 'nuditates eorum.
Saturatus es *Regum* ignominia 'præ gloria: 'bibes tu quoque, & nu 16
daberis: vertet *enim* ſe ſuper te calix dexteræ Iehouæ, & vomitus ignominioſus *decidet* ſuper gloriam tuam.
Quandoquidem 'rapina *quam feciſti in* Lebanón, obruet te, '& præ- 17
da illata à feris, conteret eas 'propter ſanguinem hominũ, & violentiam terræ, *&* ciuitatis, omniúmque habitantium in ea.

Contra idolorũ cultum.

Quid 'prodeſt ſculptile, quòd ſculpſerit illud fictor eius, *aut* con 18

eipit: ſic erit vir ſuperbus, & non decorabitur: qui dilatauit quaſi infernus animã ſuam: & ipſe quaſi mors, & non adimpletur: & congregauit ad ſe omnes gentes, & coaceruauit ad ſe omnes populos.
6 Nũquid non omnes iſti ſuper eum parabolam ſument, & loquelam ænigmatũ eius? & dicetur, Væ ei qui multiplicat non ſua? vſquequo & aggrauat contra ſe denſum lutum?
7 Nunquid non repentè conſurgent, qui mordeant te: & ſuſcitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis? B
8 Quia tu ſpoliaſti gẽtes multas, ſpoliabũt te omnes qui reliqui fuerint de populis: propter ſanguinem hominis & iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.
9 Væ qui cõgregat auaritiam malam domui ſuæ, vt ſit in excelſo nid⁹ eius, & liberari ſe putat de manu mali.
10 Cogitaſti confuſionem domui tuę, concidiſti populos multos, & peccauit anima tua.
11 Quia lapis de pariete clamabit: & lignum quod inter iuncturas ędificiorum eſt, reſpondebit. C
12 Væ qui ædificat ciuitatẽ in ſanguinibus, & pręparat vrbẽ in iniquitate.

Ezech.24.b. nahum.3.a.

13 Nũquid non hæc ſunt à Dño exercituum? laborabũt enim populi in multo igne: & gẽtes in vacuũ, & deficiẽt.
14 Quia replebitur terra, vt cognoſcãt gloriam Domini: quaſi aquæ operientes mare.
15 Væ qui potum dat amico ſuo, mittens fel ſuum, & inebrians, vt aſpiciat nuditatem eius.
16 Repletus es ignominia præ gloria: bibe tu quoque, & conſopire: circũdabit te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominiæ ſuper gloriam tuã. D
17 Quia iniquitas Libani operiet te, & vaſtitas animalium deterrebit eos de ſãguinibus hominis & iniquitate terræ, & ciuitatis, & omnium habitãtium in ea.
18 Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus conflatile & ima-

Psal.

Nec perman. in hab. ſ. ולא ינוה Ad verbum, nec habitabit. Habitaculum vocat regiam dignitatem, vel regnum Babylonicum. Animam ſ. נפשו .i. deſiderium ſuum. Inexplebile deſideriũ, ac inſatiabilem cupiditatem Nabuchodonoſoris comparat inferno, ſiue ſepulchro quod nulla vnquam reſpuit cadauera, & morti quæ etiam nunquam ſatiatur: ita neque ille qui maximam partem gentium & nationum ſuppeditauit, ſibique ſubiecit. in quo taxatur etiam violentia ipſius.

6 Super eum parab. ſum. &c. עליו משל ישאו ומליצה חידות לו .i. loquentur contra eũ ſermone parabolico & ænigmatico? q.d. fiétne tandẽ fabula illis populis quos ſubiugauit? מליצה propriè ſignificat ſermonem facundum. Multiplicãti non ſ. המרבה לא לו Hebraiſmus .i. ei qui congregat ingentes diuitias ex alieno, nempe ſpoliis. Et aggrauabit ומכביד & multiplicabit. Vtrunque ſignificat, id eſt congeret ſibi ingentem vim opum, quæ numero æquare poſſint lutum ipſum.

7 Qui commoueant te, מזעזעיך qui exagitent te. i. qui tibi ſint moleſti.

8 Propter ſang. ho. מדמי אדם propter cædem [vel cædes] hominum. ſub à te factas. Et violentiã ter. וחמס ארץ & iniuriam terræ. i. vim illatam habitatoribus terræ. Ciuitatis, קריה ſub. Ieruſalem. Doctus inter Hebræos dicit eſſe ſingulare pro plurali.

9 Vt ponat, &c. לשום וגו' Excelſum vocat locum altum & inacceſſum. i. vt extruat ſibi arcem præaltam & munitiſſimam qua tueatur ſe ab hoſtibus. Metaphora ab auibus. Mali. רע: .i. afflictionis. hoc eſt, vt tutus ſit ab iniuria hoſtium.

10 Conſiliũ iniiſti, &c. יעצת בשת לביתך Captaſti conſiliũ pudendum pro domo tua *ædificanda*. Alii, vt noſter interpres, Conſilium captaſti ad ignominiam domus tuæ. In animam tuam. נפשך: .i. contra te. q.d. propter hoc enim tandem ſumpſit de te pœnas Deus.

11 Nam lapides, &c. כי אבן וגו' Ad verbum, nam lapis è muro vociferabitur, & tignum è ligno reſpondebit ei. Sing. pro plur. i. lapides & tigna, quòd extru furto à te ablati, teſtabuntur iniuſtitiam & rapinam tuam, implorabúntque vltionem à Deo contra te. eadem teſtabuntur tigna, quòd extruxeris domum tuam materia aliena.

12 Sanguine, בדמים .i. opibus ſanguinum effuſione partis. i. cædibus, vel concuſſione, hoc eſt opibus calumnia & oppreſſione partis. Et ei qui ſtabilit וכונן & ei qui præparat. concinnat.

13 Laborabunt itaque pop. ig. וייגעו עמים בדי אש laborabunt itaque populi propter ignem. i. videbuntur fruſtra laborare circa extructionem talium vrbium, quæ tandem incendio abſumentur.

14 Replebitur e. &c. כי תמלא וגו' .i. Tunc cognoſcent omnes Deum eſſe iuſtiſſimum, qui tandem ſumat pœnas de ſceleſtis: itidem & prouidentiam eius, qui omnia curet, regat, & moderetur ſua ſapientia.

15 Socios ſ. רעהו Sing. Heb. i. Reges à ſe captos, & ſuperatos. Vtrem ſ. חמתך Mutatio perſonæ, vtrem tuum, pro ſuum. Nuditates eorum. על מעוריהם: .i. pudenda. verenda, & ita illudat eis: quemadmodum accidit ipſi Noe.

16 Præ gloria: מכבוד magis quàm gloria. i. Quemadmodum tu ignominia affeciſti eos, ita tu quoque ignominia afficieris. Bibes tu quoque, & nud. שתה גם אתה והערל Imperat. Heb. pro fut. Bibe etiam tu, & ſis diſcoopertus. & ita Chaldæus paraph. Alii, Bibe tu quoque, & appareat præputium tuum. Alii, per metatheſin literarum à רעל conſopiuit, vertunt, & conſopire.

17 Rapina, quã feciſti in Lebanõ, כי חמס לבנון Ad verbũ, Quia rapina Libani. aut, violẽtia & iniuria. Libanũ vocat Terrã ſanctã. Et præda illa à fe. ושד בהמות Ad verbum, & vaſtitas ferarum. i. illata à feris, ſiue animalibus, hoc eſt à militibus tuis. nam quemadmodum feræ verſabãtur in Libano, ita & Chaldæi occupata Terra ſancta, graſſabãtur in ea. Propter ſang. &c. מדמי אדם וגו' Vide paulo antè, verſu 8.

18 Prodeſt הועיל profuit. q.d. Quid profuerunt Chaldæis idola quæ coluerunt? potuerúntne eripere eos de manu Domini?

ginem falſam? quia ſperauit in figmẽto fictor ei⁹ vt faceret ſimulachra muta.

Væ qui dicit ligno, Expergiſcere: Surge, lapidi tacenti: nunquid ipſe docere poterit? ecce, iſte coopertus eſt auro & argento: & omnis ſpiritus nõ eſt in viſceribus eius.

Pſal.10.b.4 ¶Dominus autẽ in tẽplo ſancto ſuo, ſileat à facie eius oĩs terra. Cap. III.

ORatio Habacuc pro ignorãtiis. Domine audiui auditionẽ tuã, & timui: Domine opus tuum in medio annorum, viuifica illud: in medio annorum notum facies: quum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis.

Deus ab Auſtro veniet, & Sanctus de monte Pharan. ſemper operuit cælos gloria eius, & laudis eius plena eſt terra.

Splendor eius vt lux erit, cornua in manibus eius: ibi abſcondita eſt fortitudo eius.

Ante faciem eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius.

Stetit, & menſus eſt terram: aſpexit, & diſſoluit Gentes, & contriti ſũt montes ſeculi: incuruati ſunt colles mundi, ab itineribus æternitatis eius.

B Pro iniquitate vidi tẽtoria AEthiopiæ, turbabũtur pelles terræ Madian.

Nũquid in fluminibus iratus es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua, quia aſcendes ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio?

Suſcitans ſuſcitabis arcum tuũ, iu-

flatile, & quod docet mendacium, quòd ſperet fictor *in* figmento
ſuo, vt faciat idola muta?
19 Væ dicenti ligno, Expergiſcere: *&* lapidi ſilenti, Excitare: num
ipſe docet? en coopert⁹ eſt auro & argẽto, nec vllus ſpirit⁹ eſt in eo.
20 Iehouáh autem *eſt* in templo ſancto ſuo: ſileat *ergo* à facie eius
vniuerſa terra. Cap. III.

1 ORatio Habacúc Prophetæ, pro ignorantiis.
2 O Iehouáh audiui famam tuã, *&* timui: Iehouáh opus tuũ
in medio annorum viuifica, in medio *inquam* annorum notã fac *clementiam tuam*: in ira, miſericordiæ recorderis.
3 Deus à Themán venit *in Sinai*, & Sanctus de mõte Parán. Sélah.
tunc operuit cælos gloria eius, & laudis ipſius plena fuit terra.
4 Splendor *illius* fuit vt lux *ſolis*, ſplendores *quoque* à manu eius *fuerunt*
illi, & ibi *reuelata fuit* abſconſio fortitudinis eius.
5 Ante faciem eius ambulabat peſtis, & egrediebatur carbũculus
propter eum.
6 Stetit, & menſus eſt terrã: aſpexit, & exilire fecit Gentes, & con
triti ſunt montes ſeculi, incuruauerunt ſe colles ſeculi, *nam* itinera
ſeculi *ſunt* illius.
7 Pro nihilo vidi tentoria Chuſán, trepidauerunt cortinæ terræ
Midián.
8 Nunquid contra flumina iratus eſt Iehouáh? num contra flu-
mina ipſa *inquam exarſit* furor tuus? annon contra mare ipſum *efferbuit*
ira tua? quia aſcendiſti ſuper equos tuos, *fuerúntque* quadrigæ tuæ
ad ſalutem.
9 Manifeſtatione manifeſtatus fuit arcus tuus, *&* iuramenta *quæ*

Ex concepto timore, prophetiæ ſuæ magnitudinem oſtẽdit Habacuc.

Chriſti aduẽtus & victoria aduerſus peccatũ, mortem & infernũ.

Et quod docet mend. ומורה שקר Id eſt, idolũ quoduis, quod falſò docet. videntur enim idola ac ſimulachra quodammodo ſeſe offerre his qui colunt ipſa, ſed falſò. prorſus enim fallũtur iſti. Quòd ſperet, &c. כי בטח וגו' Ad verbũ, quòd ſperet fictor figmẽti ſui illi. i. quòd fidere debeat fictor, &c. Vt faciat לעשות faciendo. Docet? יורה do-
19 Et lapidi ſil. Excit. עורי לאבן דומם Ordo inuerſus Hebræis, Excitare, lapidi ſilẽti. i. muto idolo ex lapide facto. In eo בקרבו
cere poteſt? Coopertus eſt פתוש ſub. lapis. vel, obtectum, ſiue obductum eſt, ſub. idolum ex ligno vel lapide factũ.
intra illum. Ad verbum, in medio eius, ſiue in viſceribus eius. i. caret omni ſenſu.
20 In templo ſan. ſ. בהיכל קדשו . i. in cælo, vnde ipſe cernit ac videt omnia quæ hîc geruntur, omnium curam gerit, cuncta quoque ſumma ſua prouidentia regit & moderatur. Sileat הס ſile. Accipitur pro timere: quòd qui timent, ſilere ſoleant. Sile igitur. i. conti-
ſcendo time.

IN CAPVT III.

1 Pro ignorantiis. על שגיונות: ſub. Iſraelis, ſiue populi Iſraelitici. Orat enim Propheta Dominum pro popularibus ſuis, orans illum vt non imputet eis ignorantias & errores ipſorum: vtque dum erunt in captiuitate Babylonica, dignetur clemẽter agere cum eis, & ſeruare eos incolumes. Narrat autem ſigna & virtutes quæ Dominus fecerit ante & poſt egreſſum ex AEgypto, confidens, & velut prædicens idem facturum in exitu captiuitatis Babylonicæ. Obiter prædicit captiuitatem Babylonicam. Doctus inter Hebræos exponit, ad inſtrumẽta muſica. hæc enim oratio ad rationem canticorum, ſiue pſalmorum conſcripta fuit.
2 Audiui fa. t. שמעתי שמעך Ad verbum, audiui auditum tuum. i. intellexi per Spiritum prophetiæ quòd ſtatueris te coniecturum populum tuum in captiuitatem propter peccata ſua. Opus tuum פעלך . i. populum Iſraeliticum qui tuus eſt, non tantùm propter creationem, ſed etiam propter tot & tanta beneficia quæ accepit à te. Annorum שנים ſub. captiuitatis ſuæ. i. tantiſper dum aget captiuus Babylone. Viuifica, חייהו Ad verbum, viuifica eum. Redundat pronomen. i. ſerua incolumem.
3 A Theman מתימן Theman & Paran mõtes ſunt vicini monti Sinai, vnde Dominus viſus eſt quaſi venire quum dedit Legem. Hæc præcedentibus ſic connectuntur, Id quidem præſtare potes, qui tot ac tanta ſigna & prodigia edidiſti in gratiam eius, præſertim quum dediſti ei Legem in monte Sinai, poſteaquam eduxeras eum è ſeruitute AEgyptiaca. Sélah: סלה Hæc dictio nõ cohæret ſenſu cũ præcedentibus, ſed tantummodo indicat vocem canentium in dictione præcedente exaltari debere. Quidam vertunt לנצח in æternum. Alii, באמת in veritate. Deducitur autem à סלל exaltauit. Vide Pſal. 3. a. 3. Et laudis ipſius ותהלתו & ſplendoris eius. vel fulgoris.
4 Fuit תהיה Fut. Heb. pro præt. Illi, לו Relatiuum ſine antecedente. illi, nempe Moſi. i. Dominus reddidit faciem Moſis ſplendidam ac lucidam. Abſconſio fort. e. חביון עוזה: . i. fortitudo Domini quæ antea abſcondita & tecta erat, detecta fuit in monte Sinai.
5 Ambulabat ילך Fut. Heb. pro imperfecto. q. d. Quum eſſet introducturus populũ Iſrael in Terram ſanctam, perdidit peſte incolas eius, & qui eam occupabant. cœperunt enim quamplurimi perire peſte & carbunculo ad aduentum filiorum Iſrael. Carbunculus רשף cauma. i. febris acuta & ardens. Propter eum. לרגליו: poſt eum. i. & ſequebatur eum carbunculus. Ad verbum, ad pedes eius. erat enim cauſa illius.
6 Stetit, & menſus eſt עמד וימודד Subſtitit, & menſus eſt. i. diuiſit per menſuras, & diſtribuit. Alludit ad arcam Domini quæ ſubſtitit XIIII menſibus in Galgal, donec diſtributa fuit terra per duodecim tribus. Et exilire fecit ויתר . i. exire fecit ſiue eiecit. q. d. ſolo aſpectu perdidit Gentes illas. Montes ſec. incurua. &c. הררי־עד שחו גבעות עולם montes æternitatis, humiliatique ſunt colles antiqui. Per montes & colles ſeculi, intelligit Reges & Principes, ac nobiles, ſiue dominos qui multis ſeculis ac multo tempore imperauerant in regione illa. Itinera ſec. הליכות עולם itinera mundi. intelligit motus ſphærarum cæleſtium. q. d. non ſolùm regit ac moderatur mundum iſtum inferiorem, ſed etiam ſuperiorem.
7 Pro nihilo vidi תחת און ראיתי ſub. in Patribus meis. i. Viderunt maiores mei tentoria Chuſan Regis Syriæ fuiſſe irrita & vana, ac nullius momenti. q. d. Eripuiſti populum tuum de manu Chuſan Regis potentiſſimi. Hiſtoria legitur Iudicum cap. 3. b. 10. Quidam vertunt, Loco iniquitatis vidi. Alii, Propter iniquitatem vidi. Trepidauerunt cort. ירגזון יריעות tremuerunt tabernacula, quæ ex pellibus fiebant. q. d. Tu quoque alia vice liberaſti populum tuum à Madianitis per Gedeonem. Iudicum 7.
8 Furor tuus? עברתך Mutatio perſonæ. Quia כי quando. De Mari rubro loquitur. Alludit ad id quod ſcriptũ eſt, Egreſſus eſt enim eques Pharao cum curribus & equitibus ſuis. q. d. tu quoque pugnaſti pro populo tuo contra AEgyptios. Ad ſalutem. ישועה Ad verbum, ſalus. i. auxilio fuerũt. 9 Manifeſtatione ma. &c. עריה תעור קשתך Nudatione nudatus fuit. i. Tũc apparuit, notúmque fuit ac cognitum auxilium tuum. Iuramenta *quæ fe.* trib. שבועות מטות ſub. manifeſtata ſunt. i. adimpletæ fuerunt promiſſiones tuæ factæ Patribus, quibus interpoſito iuramento pollicitus fueras te daturum filiis Iſrael Terram illam ſanctam.

feciſti tribubus,ʼrepromiſſio *tua*.ʼ○Sélah.ʼ*& in* fluuios ſcidiſti terram.
ʼViderunt te,ʼtremuerunt montes,inundatio aquarumʼtranſiit, 10
deditʼvorago vocem ſuam,ʼ*in* altitudinem manus ſuas eleuauit.
Sol *&* luna ſteteruntʼ*in* habitaculo *ſuo*: ad lucemʼſagittarum tua- 11
rumʼambulauerunt, ad ſplendoremʼfulgoris haſtæ tuæ.
ʼIn ira inceſſiſti *ſuper* terram,in furoreʼtrituraſti Gentes. 12
ʼEgreſſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem *inquam* cum Chriſto 13
tuo: ʼtrãſfixiſti caput de domo impii,ʼdenudando fundamentum
vſque ad collum .○Sélah.
ʼPerfodiſti baculis eius caput exercituum ipſius: tãquam turbo 14
inuaſerant ʼvt diſpergerent me: ʼexultatio eorũ *erat ut properantium* ad
deuoraudnm pauperem in abſcondito.
ʼCalcaſti per mare ipſum *ſuper* equos tuos , *per*ʼaceruum aquarum 15
multarum.
Rurſum quàm magna ſint quæ audiuit, docet.
Audiui *verba tua*,ʼ& expauit vẽter meus,ad vocemʼcontremuerũt 16
labia mea , ʼingreſſa eſt putredo in oſſa mea , ʼ& apud me expaui,
qui *tamen* requieſcam in die anguſtiæʼquæ euentura eſt populo qui
oppugnauerit eum.
ʼFicus enim non florebit,nec erit fructus in vitibus: ʼmentietur 17
opus oliuæ,& arua non faciẽt cibum: ʼabſcindetur ab ouili pecus:
ʼnec erit bos in ſtabulis.

ramenta tribubus quæ loquutus est: fluuios ſcindes terræ.
10 Viderunt te, & doluerunt montes: gurges aquarum tranſiit, dedit abyſſus vocẽ ſuam , altitudo manus ſuas leuauit.
11 Sol & luna ſteterunt in habitaculo ſuo,in luce ſagittarum tuarum ibunt, in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ. C
12 In fremitu conculcabis terram , in furore obſtupefacies Gentes.
13 Egreſſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo:percuſſiſti caput de domo impii,denudaſti fũdamẽtum vſque ad collum .Semper.
14 Maledixiſti ſceptris eius, capiti bellatorum eius: veniẽtibus vt turbo ad diſpergendum me: exultatio eorum, ſicut eius qui deuorat pauperem in abſcondito.
15 Viam feciſti in mari equis tuis , in luto aquarum multarum. D
16 Audiui , & conturbatus eſt venter meus , ad vocem contremuerunt labia mea : ingrediatur putredo in oſſibus meis,& ſubter me ſcateat : vt requieſcam in die tribulationis,vt aſcẽdam ad populum accinctum noſtrũ.
17 Ficus enim non florebit,&non erit germen in vineis:mentietur opus oliuæ,& arua non afferent cibũ: abſcindetur de ouili pecus, & nõ erit armẽtum in præſepibus.

Repromiſſio אומר Per appoſitionem dictum.Ad verbum,ſermo.verbum.i.quæ nihil aliud ſunt quàm promiſſio. Alii vertunt,dictũ, & ſubaudiunt,ad confirmandum.eadem eſt ſententia. ○Sélah. סלה Vide paulo antè,verſu 3. *Et in* fluuios,&c. נחרות תבקע ארץ: .i.& ingentem vim aquarum eduxiſti è terra fracta ac ſciſſa.

10 Viderunt te, ראוך ſub.venientem. Tremuerũt m. יחילו הרים doluerũt montes.i.tremore ſiue dolore correpti ſunt.Scriptura Reges ac Principes comparare ſolet montibus.Vel eſt hic hyperbole de montibus ipſis. Tranſiit, עבר .i.decidit in mare.In diuiſione Iordanis altera pars aquarum quæ vergebat ad mare,recepit ſe in illud,& altera perſtitit. Vorago תהום abyſſus.Aquas Iordanis vocat abyſſum,quòd amnis ille altus ſit ac profundus admodũ.dicit igitur,In diuiſione illa aquarũ obortus eſt ſtrepitus maximus. *In* altitudinem,&c. רום ידיהו נשא: *in* altum manus ſuas leuauit.ſub.abyſſus.i.eleuauit ſeſe,ſiue aquas ſuas.q.d.& reliquæ aquæ quæ erant in ſuperiore parte,conſtiterunt in vnum locum,& ita factus eſt maximus aceruus aquarum.

11 *In* habitaculo *ſuo*: זבולה *in* regione *ſua*.i.cælo. ſub.ad preces Ioſuæ quando præliabatur contra quinque Reges Amorrhæorum. Vide Ioſue 10.c.13. Sagittarum t. חציך .i.grandinis permiſtæ fulguri quam tu è cælo demittebas in Ægyptios nocte illa qua inſequuti ſunt Iſraelem. Ambulauerunt, יהלכו ſub.filii Iſrael. Fulgoris haſtæ t. ברק חניתך: Singul.Heb.pro plur.Alii,ferramentorum haſtarum tuarum.Idem diuerſis verbis repetit.

12 In ira,&c. בזעם וגו' In ira *contra Chananæos* inceſſiſti *ſuper eos in terra ipſorum*.In ira i.iratus.q.d. Expulſis ſeptem illis Gentibus è regione ſua propter ſcelera ipſorum, introduxiſti in eam filios Iſrael. Quidam vertunt,In ira conculcabas terram. Trituraſti תדוש .i. animalium triturantium conculcaſti hoc eſt perdidiſti.Idem repetit diuerſis verbis.

13 Egreſſus es,&c. יצאת וגו' .i.Liberaſti populum tuum à ſeruitute Ægyptiaca per Chriſtum tuum.vel Chriſto tuo duce,ſiue Chriſti tui opera.Hebraiſmus idem cum eo quem Pſal.77.d.21 legimus,Deduxiſti populum tuum in manu Moyſi & Aaron. Alii vertunt,*Sicut* egreſſus es in ſalutem populi tui,*ita egredieris* in ſalutem *tuorum* cum Chriſto tuo. Alloquitur Deum Patrem, & obiter prædicit aduentũ Chriſti.Hebræi quoque hunc locum de Chriſto interpretantur. Quemadmodum (inquit) olim ſeruaſti populum tuum, & liberaſti eum à ſeruitute temporali Ægyptiorum, ita tempore definito ac determinato,ſeruaturus es illum, ac liberaturus à ſeruitute diabolica per Chriſtum. Prior verſio veritati magis accedere videtur. Transfixiſti caput מחצת ראש transfodiſti caput.i. primogenitum impii Pharaonis interfeciſti perinde atque transfodiſſes eum enſe. Denudando,&c. ערות וגו' Quidam per præteritum vertunt,denudaſti fundamentum *eius regni* vſque ac collum. Intelligit eos qui proximæ ſunt dignitatis à Rege, ſicut collum proximum eſt capiti. q.d.deleuiſti exercitum eius vſque ad duces ipſos ac primores exercitus. Situm eſt autem in exercitu robur totius regni , quemadmodum fundamentum eſt robur totius ædificii.

14 Perfodiſti,&c. נקבת וגו' Perforaſti virgis eius capita[ſingul. Heb. pro plur.] copiarum ipſius.i.Interemiſti atque occidiſti milites Pharaonis perinde atque perforaſſes capita illorum baculis.q.d.Periit vniuerſus exercitus Pharaonis conſiliis eius,nempe vt perſequerentur Iſraelem per Mare rubrum,perinde atque ipſi ſeſe mutuò propriis enſibus trucidaſſent. Vt diſpergerent me: להפיצני vt diſſiparent me.i.perderent me,nempe populum Iſraeliticum. Exultatio e. עליצתם q.d.tanta alacritate faciebant quãta facere ſolent qui perdere conantur hominem pauperem omni ope & auxilio deſtitutum.

15 Calcaſti דרכת Ambulaſti.Inceſſiſti.Iter feciſti.i.Tu traduxiſti populũ tuũ per medium mare,in quo more ſtrenuorum militum validiſſimè illum ac potentiſſimè proſequutus es. Aceruum aq.mul. חומר מים רבים: quæ ſcilicet conſtiterant hinc & inde,ſiue ex vtraque parte viæ per quam populus incedebat.

16 Et expauit ותרגז & commotus eſt.i.commotum eſt cor meum quod eſt in ventre meo, hoc eſt in pectore.q.d.Intellexi per Spiritum prophetiæ quæ tu mihi reuelaſti de afflictione quæ euentura eſt Babyloniis. Contremuerunt צללו palpitauerunt. Ingreſſa eſt יבוא Fut.Heb.pro præt.inuaſit. Et apud me ותחתי Ad verbum,& in loco meo,vt quidam vertunt. Quæ euentura eſt,&c. לעלות וגו' Loquitur Propheta in perſona eorum qui abducendi erant in Babylonem, & illinc ſalui & incolumes reuerſuri in Terram ſanctam.Ad verbum, Aſcendere ad populum ſuccidet eum.nempe Iſraelem.vel plurimas copias adducet contra illum. Obſcurus locus,quẽ quidam ſic vertunt,quando aſcendet ad populum vt ſuccidat eum.i.quando aſcendet hoſtis contra populum vt ſuccidat eum , tumdemũ erit anguſtia. Alii,vt enim ille aſcendat contra populum,colliget ſe. Alii,quieſcam,vt aſcendat contra populũ,vt bello eum adoriatur. Alii, quãdo ſeſe colligent vt aſcendant contra populũ.Videtur ea verſio quã ſumus ſequuti, propius ad ſenſum prophetiæ accedere propter ſequentem verſum. 17 Ficus,&c. כי תאנה וגו' Singul.pro plur. Ficus arbores non florebunt.Deſcribit incommoda quæ afferre ſolet oppugnatio vrbis capitalis. Mentietur,&c. כחש וגו' ſub.ipſi agricolæ,vel hero ſuo. Hebraiſmus, Oleæ non producent fructum ſuum:non reſpondebunt votis agricolæ,vel heri ſui.Quod præceſſit,quódque mox ſequitur,exponunt iſtum Hebraiſmum. Ad verbũ,Negauit oliua fructum:vt quidam vertunt. Alii,mentitum eſt opus oliuæ.Præt.pro fut. Abſcindetur גזר Præt.Heb.pro fut.abſciſſum eſt, vel potius,abſcindet,ſub.hoſtis. Nec erit bos,&c. ואין בקר וגו' Ad verbum, & non erit bos in bouilibus. id eſt, nulláque erunt armenta in ſtabulis.

18 Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo.

19 Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quaſi ceruorum: & ſup excelſa mea deducet me victor in pſalmis canentem.

18 Ego autem in Iehouáh exultabo, & lætabor in Deo "ſalute mea.
19 Iehouáh Dominus *eſt* fortitudo mea, "& ponet pedes meos tan-
quam ceruarum: "atque ſuper excelſa mea calcare faciet me. "victo
ri in pſalmis meis.

18 Salute mea. ישעי׃ ſalutis meæ.i.à quo omnem opem & auxilium expecto.q.d. Cum gaudio & exultatione canam Domino, & gratias agam illi pro tot ac tantis beneficiis ab eo acceptis.

19 Et ponet,&c.' וישם וגו Hebraiſmus, faciet pedes meos velociſſimos vt ſunt pedes ceruarũ.q.d.faciet vt quamcitiſſimè reuertar in patriam meam.aut vt doctus inter Hebræos, faciet vt leues ſint pedes mei ad perſequendũ inimicos. Atque ſuper excel.mea,&c. ועל במותי ידריכני .i.deducet me in Iudæam patriam meã montoſam.Excelſa ſua vocat montes Iudææ. Victori in Pſal.m. למנצח בנגינותי׃ *dicámque* præfecto cantorum in pulſationibus meis.i.in laudem Domini cantabo pſalmos quorum initium eſt, Præfecto cantorum in Neginoth.Vide Pſal.4.a.1.Quidam vertunt,triumphantem in muſicis inſtrumentis meis.

Prophetia Sophoniæ, Hebraicè צפניה

VETVS.

Cap. I.

1 Verbũ Dñi quod factum eſt ad Sophoniã filium Chuſi,filii Godoliæ, filii Amariæ, filii Ezechiæ, in diebus Ioſiæ filii Amon Regis Iudæ.

2 Congregans congregabo omnia à facie terræ,dicit Dominus.

3 Congregans hominẽ & pecus,congregãs volatilia cæli & piſces maris: & ruinæ impiorum erunt: & diſperdã homines à facie terræ,dicit Domin⁹.

4 Et extendã manum meam ſuper Iudam & ſuper omnes habitãtes Ieruſalem: & diſperdã de loco hoc reliquias Baal, & nomina æditu orum cũ ſacerdotibus.

B

5 Et eos qui adorant ſuper tecta militiam cæli, & adorant, & iurãt in Domino & iurant in Melchom:

6 Et qui auertuntur de poſt tergum Domini,& qui non quæſierũt Dominum,nec inueſtigauerunt eum.

7 Silete à facie Domini Dei:quia iuxta eſt dies Domini : quia præparauit Dominus hoſtiam,ſanctificauit vocatos ſuos.

8 Et erit:in die hoſtiæ Domini viſitabo ſuper Principes, & ſuper filios Regis, & ſuper omnes qui induti ſunt veſte peregrina:

9 Et viſitabo ſuper omnem qui arro-

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Cap. I.

1 Verbum Iehouæ quod fuit ad צSephaniáh "filiũ Chu-
שſí filii Gedaliáh, filii Amariáh,filii חHizci-
iáh, "in diebus Ioאשſiiáhu filii אAmón Regis
Iehudáh.
2 "Conſumẽdo conſumã omnia è ſuperficie "terræ, dixit Iehouáh. De rerũ omniũ conſumptione prophetat.
3 Conſumam homines & animalia , cõſumam volatilia cæli & pi
ſces maris: & offendicula "*erũt* impiis: "& ſuccidam *reliquos* homines
è ſuperficie terræ,dixit Iehouáh.
4 Et extendam manum meam ſuper Iehudáh & ſuper omnes ha- Cõminatur Iudæ ob idololatriam.
bitatores Ieruשſaláim: "& ſuccîdam de loco iſto "reſiduum Báyal,
"nomen eorum qui nigras induunt veſtes,cum ſacerdotibus.
5 Et eos qui adorant ſuper tecta "militiam cæli,& qui adorant iu-
rantes per Iehouam & iurantes "per Malchám:
6 Eóſque qui retrocedunt "*ne eant* poſt Iehouam , & qui non "quæ-
runt Iehouam,neque inueſtigant eum.
7 "Tace à facie Domini Iehouæ: quia propè eſt "dies Iehouæ:nam
apparauit Iehouáh "ſacrificium, "præparauit inuitatos ſuos.
8 Et erit, in die ſacrificii "Iehouæ viſitabo Principes, & filios Re-
gis,& omnes indutos indumento "peregrino.
9 Viſitabo quoque "omnem tranſilientẽ limen in die illa:qui re-

IN CAPVT I.

Hebraiſmus,Iehouáh loquutus eſt per me quæ ſequuntur. His verbis indicat ſe fuiſſe verũ Pro-
1 Verbum Iehouæ,&c.' דבר יהוה וגו ' ... poſtea in conſolatione piorum verſatur. Filium Chuשſi בן־כושי Meminit Maiorum ſuorum,
phetam.Primùm comminatur & terret:poſtea in conſolatione piorum verſatur. Filium Chuשſi בן־כושי Meminit Maiorum ſuorum,
quòd illi fuerint Prophetæ;vel vt alii volunt,quòd clari & illuſtres fuerint. In diebus IoאשIſ. בימי יאשיהו Hic ætas & tempus Pro-
phetæ deſcribitur,vt intelligamus prophetiam eſſe certiſſimam.Regis Iſrael non meminit,quòd prophetaret in tribu Iuda, ſub qua com-
prehenditur & Beniamin. decem autem tribus abierant in captiuitatem . Floruit autem tempore Ioſiæ, quo tempore & Ieremias & Olda.
Ieremias publicè prophetauit & in vicis:Sophonias in conciliis & ſynagogis:Olda,in cœtibus mulierum.
2 Conſumendo conſumam. אסוף אסף Perdendo perdam. Ad verbum,Finiendo finiam.i.Diligentiſſimè & exactiſſimè perdam,ita vt
nihil ſuperſit.prius eſt à סוף,alterum ab אסף. Alii vertunt, congregando congregabo.vel congregando perdam. Terræ האדמה ſub.
Iſraelis. 3 *Erunt* impiis: את־הרשעים impios *inuenient*. vel *apprehendent* Et ſuccidam והכרתי & exterminabo.i.eiiciam
alió.Sic ſequenti verſu. 4 Nomen,&c.' את־שם וגו famam[memoriam]add ictorum cultui idolorum.כמרים erant cultores ido-
lorum,ſic dicti quòd nigris veſtibus induerentur.q.d.efficiam vt ne memoria quidem ſuperſit non ſolum idolorum,ſed & cultorum ipſo-
rum vnà cum miniſtris.Vide 2.Reg.23.a.5, 5 Militiam cæli, לצבא השמים Id eſt ſtellas,planetas,aſtra ipſa. Per Malchám.
במלכם׃ Erat idolum, ſic dictum quòd haberent ipſum pro Rege. Propterea quidam vertunt tanquam appellatiuum, per Regem ſuum.
6 *Ne eant* poſt Ieh. מאחרי יהוה Ad verbum,de poſt Iehouam.i.retrocedunt ne ſequantur Iehouam.hoc eſt,qui deſeruerunt Dominũ,
& deſierunt inuocare ipſum. Quærunt בקשו præterita Heb.pro præſ.
7 Tace à facie Do. הס מפני אדני Tace propter Dominum.q.d.Tu qui hactenus ſolitus es obloqui Domino, dicens eum non curare
terreſtria, &c. nũc deſiſte obſtrepere illi,quin potius time tibi ab ipſo. Sacrificium, זבח hoſtiam,quam ſcilicet ipſe ſacrificaturus ſit.
q.d.nõ procul abeſt tempus quo vlturus eſt Dominus iniuriam hanc.Per ſacrificium,ſiue victimam,intellige cædem improborum: & per
conuiuas,feras agreſtes & aues rapaces. Præparauit inuitatos ſ. הקדיש קרואיו׃ .i.inuitauit conuiuas.Ad verbum, ſanctificauit,pro
præparauit poſitum:quòd quæ ſanctificantur,præparari ſoleant.
8 Iehouæ יהוה Antecedens pro relatiuo,mei. Peregrino. נכרי׃ .i.diuerſo à reliquo populo.Chaldæus paraph.intellexit de ve-
ſtibus quibus vtebantur idololatræ in cultibus idolorum.Alii,de miniſtris nobilium & principum exponũt:hi enim ſolent vti veſte varia
& diuerſa à veſte vulgi. 9 Omnem tranſil. כל־הדולג Sing.Heb.pro plur.omnes trãſilientes.i.ſaltu trãſgredientes,præ lætitia.In-
telligit miniſtros nobiliũ & principum,qui vbi iniuriã alicui fecerunt, mox læti & alacres,onuſti rebus rapina & dolo ablatis,ſeſe in herorum domũ recipiunt,vt operam ſuã dominis ſuis probent.q.d.Vlciſcetur iniuriam factam à miniſtris nobilium.Alii,de irrumpentibus in
domos pauperum,& vi bona illorum auferentium,exponunt. Alii de idololatris qui ſuperſtitione quadam limen ſuorum idolorum attingere non audentes,tranſcendebant ipſum intraturi ædem illorũ.Vide 1.Samue.5.a.5.Iuxta hanc interpretationem expone ſequentia,qui re-
plere ſolent templum Dei ſui opibus dolo partis.In hanc ſententiam interpretatur Chaldæus paraph.

replent domum dominorum ſuorum rapina & dolo.
Et erit in illa die, dicit Iehouáh, *exaudietur* vox clamoris ʹà porta pi- 10
ſcium, & vlulatus ʹà ſchola, & contritio magna ʹà collibus.
ʹVlulate habitatores ʹMachtheſ: quia ʹſuccisſus eſt omnis popu- 11
lus ʹmercator: ʹſuccisi ſunt omnes ʹferentes argentum.
Et erit, tempore illo ʹſcrutabor Ieruſaláim lucernis, viſitabóq; 12
viros ʹſtantes in fæcibus ſuis: qui dicunt in corde ſuo, Non ʹbenefa-
cit Iehouáh, nec malefacit.
Erit quoque ſubſtantia eorum in direptionem, & domus eorum 13
in deſolationem: ædificabúntque domos, nec ʹhabitabunt *in eis*: &
plantabunt vineas, nec bibent vinum earum.

De die vltionis Domini in Iudæos.

Iuxta eſt ʹdies Iehouæ magnus, iuxta eſt *inquam*, & feſtinus valdé: 14
vox diei Domini ʹamara, clamat ibi fortis.
Dies ʹiræ *erit* dies illa, dies ʹāguſtiæ & afflictionis, dies ʹtumultus & 15
deſolationis, dies tenebrarū & caliginis, dies ʹnubis & tenebroſitatis.
Dies ʹtubæ & vociferationis ſuper ciuitates munitas, & ſuper ʹtur 16
res excelſas.
ʹEt anguſtiis afficiam homines, ʹ& ambulabunt vt cæci: quia Ie- 17
houæ peccauerunt: effundetúrque ſanguis eorum ʹinſtar pulueris,
& caro eorum ʹvelut ſordes.
ʹNeque argentum eorum, neque aurū poterit eruere eos in die 18
iræ Iehouæ: nam igne zeli eius conſumetur tota terra: ſiquidem
ʹconſummationem profectò feſtinatam faciet cum omnibus ha-
bitatoribus terræ. Cap. II.

Omnes gentes ad reſipiſcentiā vocat.

SʹCrutamini voſipſos, & ſcrutamini gens ʹnon deſiderabilis, 1
ʹAntequā decretū pariat diem *in quo eritis* vt gluma quæ trāſit: 2

gāter ingreditur ſup limē in die illa, q̄ cō-
plēt domū Dn̄i ſui iniquitate & dolo.
10 Et erit in die illa, dicit Domin⁹, vox C
clamoris à porta piſcium, & vlulatus
à ſecunda, & contritio magna à colli-
bus.
11 Vlulate habitatores Pylę: conticuit
omnis populus Chanáan: diſperierūt
omnes inuoluti argento.
12 Et erit in tēpore illo: ſcrutabor Ie-
ruſalem in lucernis, & viſitabo ſuper
viros defixos in fæcibus ſuis: qui di-
cunt in cordibus ſuis, Nō faciet benè
Dominus, & non faciet malé.
13 Et erit fortitudo eorū in direptio-
nem, & domus eorum in deſertum: Amos 5.d.11
& ædificabunt domos, & nō habita-
bunt: & plantabunt vineas, & non bi
bent vinum earum.
14 Iuxta eſt dies Domini magnus, iux
ta eſt & velox nimis: vox diei Domi-
ni amara, tribulabitur ibi fortis. D
15 Dies iræ dies illa, dies tribulatio- Iere. 30.a.7
nis & anguſtię, dies calamitatis & mi Ioel. 2.a.11
ſeriæ, dies tenebrarū & caliginis, dies Amos 5.c.18
nebulæ & turbinis.
16 Dies tubæ & clangoris ſuper ciui-
tates munitas, & ſuper angulos excel
ſos.
17 Et tribulabo homines, & ambula-
bunt vt cæci: quia Domino peccaue-
runt: & effundetur ſanguis eorum ſi-
cut humus, & corpora eorū ſicut ſter-
cora. Ezech. 7.c.19
18 Sed & argentum eorum, & aurum
eorum nō poterit liberare eos in die Infra 3.b.8
iræ Domini: in igne zeli eius deuora-
bitur omnis terra, quia cōſummatio-
nem cum feſtinatione faciet cunctis
habitantibus terram. Cap. II.
1 COnuenite, cōgregamini gens nō
amabilis,
2 Priuſquam pariat iuſſio quaſi pul-

10 A porta piſcium, משער הדגים De hac porta Nehemias cap. 3.a.3. Sic fortaſſe dicta, quòd illic eſſet forum piſcium venalium. Deſcri-
bit quæ accidere ſolent vrbe obſeſſa ab hoſtibus. A ſchola, מן המשנה à domo diſciplinæ. Ea erat vrbis pars in qua dabant operam li-
teris. De hac vide 2. Reg. 22.c.14. A collibus. : מהגבעות qui ſcilicet erant in circuitu Ieruſalem, iuxta quorundam ſententiam. Do-
ctioribus tamen magis placet, de collibus incluſis in Ieruſalem intelligi. q.d. Ex variis locis Ieruſalem audietur magnus planctus.
11 Vlulate הילילו Poteſt eſſe imperatiuus. Alii volūt eſſe Præt. Heb. pro fut. Vlulabūt. Machtheſ: המכתש Locus in imo vrbis Ieruſa
lem, à profunditate ſic dictus & ſimilitudine mortarii. nam Chaldæus paraph. vertit, Qui habitatis in valle Cedron. Cæterùm in eo loco
erat maximum forum rerum venalium, & mercatorum multitudo illuc confluebat. Succisſus eſt נדמה exterminatus eſt. i. periit. q.d.
non venient poſthac mercatores ad vos. Mercator: כנען negotiator. Chaldæus paraph. vertit, terræ Chanaan. Ferentes arg. נטילי
כסף: latores argenti. i. mercatores: quòd ſoleant magnam vim pecuniæ ſecum ferre. Repetitio eiuſdem diuerſis verbis.
12 Scrutabor אחפש Hebraiſmus, acſi dicat, Exactiſſimè & diligentiſſimè purgabo Ieruſalē, non aliter quàm qui repurgare ſolent do-
mum cum lucernis accenſis, nequid vſquam remaneat. Stantes הקפאים reſidentes. i. qui manent & incubant. q.d. qui inſtar rerum
coagulatarum ſtant immobiles ſuper fæces ſuas, & quaſi incubāt illis. hoc eſt, qui magna tranquillitate conquieſcunt in diuitiis ſuis. ſicut e-
nim ſe habet fæx ad vinum, ita ſe habent diuitiæ ad diuitem. Benefacit ייטיב Futura Heb. pro præſ. i. nulla beneficia confert piis ac iu-
ſtis, nec affligit impios. Verba ſunt hominum negantium prouidentiam Dei. 13 Habitabunt ישבו ſub. diu, ſiue longo tempore.
14 Dies Iehouæ יום יהוה .i. in quo ſumet pœnas de impiis. Amara, clamat, &c. מר צורח וגו׳ amarum vociferantis, illic fortis. vel, a-
marè clamātis, illuc *venient* fortes. i. vox diei Domini iamiam exaudietur, edituri vocem terribilē ac terrificā: illic fortes aderūt expugnaturi
vrbē Ieruſalē. vel, illuc venient. Alii, amarū vociferabuntur illic fortes. i. ibi audietur vox atrox & horrenda fortiū expugnantiū Ieruſalem.
15 Iræ עברה excandeſcentiæ. i. in qua ſe oſtendet Dominus iratū, & multis ac variis afflictionibus afficiet improbos. Anguſtiæ
& affl. צרה ומצוקה angoris & coanguſtationis. Tumultus & deſolationis, שואה ומשואה deſolationis & deſtructionis. Repetit idem
ad rei corroborationē. Nubis & teneb. ענן וערפל: nebulæ & turbinis. i. nebuloſus & turbinoſus. Ita vocari ſolet dies tribulationis & af-
flictionis. 16 Tubæ & vocif. שופר ותרועה clangoris & claſſici. Declarat præcedentia. i. dies in quo exaudientur tubæ hoſtiū clā-
gentium in expugnandis vrbibus munitis & arcibus excelſis, ad excitandos animos militum. Turres הפינות Hæc vox propriè ſigni-
ficat angulum: ſignificat etiam turrem, & ædificium, quòd variis angulis fulciatur.
17 Et anguſtiis aff. hom. והצרותי לאדם Et tribulabo homines. i. multis ac variis afflictionibus exagitabo eos qui incluſi fuerint in vr-
bibus munitis. Et ambulabunt vt cæci: והלכו כעורים Præ metu ſcilicet ac tremore. Videtur enim timor eripere lumen oculis. q.d. erunt
attoniti vt cæci dum ambulāt: coniicient ſe in enſes ſtrictos, nec poterunt vitare pericula ſibi obiecta. Inſtar pul. כעפר .i. hoſtes nō
pluris facient ſanguinem eorum, quàm terram ipſam. Velut ſordes. : כגללים velut ſtercora. i. cadauera eorum iacebunt proſtrata hu
mi velut ſtercora in fimo, ſiue ſterquilinio. Conſummationem
18 Neque argentum, &c. גם כספם וגו׳ Ad verbum, Etiam argentum eorum, etiam aurum non poterit, &c.
כלה conſumptionem. q.d. breui conſumpturus eſt omnes habitatores in hac regione.

IN CAPVT II.

1 Scrutamini voſ. התקוששו Rimamini. Examinate. Verbū eſt de coniugatione reciproca, ideo adiectū eſt voſipſos. Tranſlatio à קש
id eſt minutis paleis, atque rebus quæ exactiſſima egent perſcrutatione. Inuitat ad reſipiſcentiam. q.d. Animos veſtros & conſcientiam ve-
ſtram ſcrutamini, vt inde eiiciatis peccata & ſcelera: deinde ſcrutamini alios. primùm agite pœnitentiam, deinde eódem prouocate alios.
Matth. 7.a.4, Eiice primùm feſtucam de oculo tuo, &c. Chaldæus paraph. Congregamini, & venite, & accedite. Sic quidam Hebræorum in-
terpretes, Congregate vos, & colligite pariter. Non deſiderabilis, לא נכסף: Mutatio perſonæ: ad verbū enim in tertia perſona legitur,
pro ſecunda, *quæ* non deſiderauit, vel deſideratur. Quidam vertūt per præſens, quæ non deſideras. i. quæ nullo huiuſce rei deſiderio teneris.
2 Antequam, &c. כטרם וגו׳ Ad verbum, Antequam pariat decretum, ſimiles glumæ præteriit diem. Ordo verborum inuerſus & ob-
ſcurus, quo indicatur animus hominis perturbati: pro, Antequam decretum pariat diem *quo eritis* ſimiles glumæ *quæ* præterit vel abit, aut
euaneſcit. rapta ſcilicet à vento. i. Antequam Dominus ſententia ſua efficiat vt veniat dies quo pereatis. Seipſum declarat mox ſequentibus.

uerem tranſeuntem diem, antequam veniat ſuper vos ira furoris Domini, antequam veniat ſuper vos dies indignationis Domini.
3 Quęrite Dominum omnes mãſueti terræ, qui iudicium eius eſtis operati: quærite iuſtum, quærite manſuetũ, ſi quo modo abſcõdamini in die furoris Domini:
4 Quia Gaza deſtructa erit, & Aſcalõ in deſertum, Azotum in meridie eiicient, & Accaron eradicabitur.
B 5 Væ qui habitatis funiculum Maris, gens perditorum: verbum Domini ſuper vos Chanáan terra Philiſthinorum, & diſperdam te, ita vt non ſit inhabitator.
6 Et erit funiculus Maris requies paſtorum & caulæ pecorum.
7 Et erit funiculus eius qui remanſerit de domo Iuda, ibi paſcentur: in domibus Aſcalonis ad veſperam requieſcent: quia viſitabit eos Domin⁹ De⁹ eorum, & auertet captiuitatem eorũ.
8 Audiui opprobrium Moab, & blaſphemias filiorum Ammõ: quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati ſunt ſuper terminos eorum.
C 9 Propterea viuo ego, dicit Domin⁹ exercituũ Deus Iſrael: quia Moab vt Sodoma erit, & filii Ammõ quaſi Gomorrha, ſiccitas ſpinarũ, & aceruus ſalis, & deſertum vſque in æternũ: reliquiæ populi mei diripient eos, & reſidui gentis meæ poſſidebunt illos.
10 Hoc eis eueniet pro ſuperbia ſua: quia blaſphemauerunt, & magnificati ſunt ſuper populum Domini exercituum.
11 Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes deos terræ: & adorabunt eum viri de loco ſuo, omnes inſulæ Gentium.
D 12 Sed & vos AEthiopes interfecti gladio meo eritis.
13 Et extendet manum ſuam ſuper Aquilonem, & perdet Aſſur, & ponet Specioſam in ſolitudinem & in inuiũ & quaſi deſertum.

antequam veniat ſuper vos ira furoris Iehouæ, antequam veniat
ſuper vos'dies iræ Iehouæ.
3 Quærite Iehouã omnes'humiles terræ,'qui iudicium eius operati
eſtis: quærite iuſtitiam,'quærite humilitatem, forte'abſcondemini
vos in die furoris Iehouæ:
4 Quia yAzáh'derelicta erit, & Aשſcelón erit in deſolationẽ,'Aשſ
dód in meridie'eiicient, & yEcrón eradicabitur.
5 Væ habitantibus in regione maritima, genti Cherethím:'verbũ
Iehouæ ſuper vos Chenáyan'terra Peliשſthím,'perdã te'ita vt non
ſit habitator.
6 Et erit'regio maritima in habitacula'caularũ paſtorum, & ſepta
pecorum.
7 Erítque regio'reſiduo domus Iehudáh,'in eis paſcẽtur, in domibus
Aשſcelõ veſperi accubabũt: quia'viſitabit illos Iehouáh Deus
eorum, & reuocabit'captiuitatem eorum.
8 Audiui'probra Moáb,'& opprobria filiorum yAmmón, quibus
probris affecerunt populũ meum,'& magnificauerunt *os ſuum* iuxta
terminum ſuum.
9 Propterea viuo ego, dixit Iehouáh exercituum Deus Iשſraél,
quòd Moáb ſicut oSedóm erit, & filii yAmmón ſicut yAmoráh,
'exitus vrticæ,'& fodina ſalis, deſolatióq;'vſque in ſeculum erit:
'reſiduum populi mei diripiet eos, & reſiduum gentis meæ'poſſidebit
illos.
10 Hoc *continget* illis propter ſuperbiam ſuam, quòd probris affecerint,
& magnificauerint *os ſuum* contra populum Iehouæ exercituũ.
11 Terribilis *erit* Iehouáh aduerſus illos, quoniã'attenuabit omnes
deos terræ: & adorabunt eum quiſque de loco ſuo, & omnes inſulæ
Gentium.
12 Vos *quoque* Chuשſím interfecti gladio meo'eritis.
13 'Et extendet manum ſuam'ſuper Aquilonẽ, & perdet Aשſſúr,
ponétque Nineuéh in deſolationẽ, & 'vaſtitatem ſicut deſertum.

Prophetat aduerſum Philiſthæos.

Aduerſum Moabitas & filios Ammon.

Aduerſus AEthiopes, Aſſyrios.

Dies iræ Iehouæ. יום אף יהוה: Id eſt, in quo Dominus ſe iratũ oſtendet. 3 Humiles ענוי manſueti. Qui iudiciũ e. operati eſtis, אשר משפטו פעלו Sing. Heb. pro plur. & præt. pro præſ. mutatióq; perſonæ, qui iudicia eius facere ſoletis. i. qui hactenus præcepta eius ſeruaſtis. Quærite humilitatem, בקשו ענוה quærite manſuetudinem. i. date operam vt ſitis manſueti. Hebraiſmus. Abſcondemini vos תסתרו abſcondetis vos. i. hac ratione mortem effugietis.
4 Derelicta erit, עזובה תהיה deſerta erit. Alludit ad nomen עזה. i. futurum eſt vt Gaza ſuis priuetur ciuibus. Quatuor præcipuas Palæſthinorũ vrbes enumerat. Aliquid autẽ ſubaudiendũ eſt, acſi dicat, Adeò vehementer iratus eſt Dominus vt non ſolis vobis timẽdum ſit à futura calamitate, ſed etiam Gentibus vobis vicinis. Aשſdód in meridie אשדוד בצהרים Latens alluſio ad שדד quod perdere, ſiue vaſtare ſignificat. acſi dicat, quemadmodum peſtis & alii morbi qui citò enecant, vaſtant, & perdunt in meridie. Ita doctus inter Hebræos. Alii exponũt, Citra vllam fraudem ac dolum, aperto Marte, non nocte, ſed in ipſo die, puta meridie, quum ſcilicet homines ſolent eſſe vigiles, & magis attendere ſuis rebus. Eiicient יגרשוה Ad verbum, expellent eam. Redundat EAM. Expellent, ſub hoſtes ipſi vrbe capta.
5 Verbum Iehouæ ſuper vos דבר יהוה עליכם Hebraiſmus, Hæc dicit Dominus ad vos, ſiue de vobis. Repetit quod dixerat: nam gens Cherethæorum, & Chananitæ Palæſthini, iidem ſunt. Terra ארץ terræ. Perdam te והאבדתיך Ad verbum, & perdam te. Hic ו cõuertit tantũ præt. in fut. Ita vt nõ, &c. מאין יושב: Ad verbum, à non [ſiue abſque] habitatore. i. ita vt nullus ſit futurus ſuperſtes incola.
6 Regio maritima חבל הים portio [pars] Maris. i. regio illa quæ eſt ora Maris. Caularum כרות q.d. Regio illa futura eſt planè deſerta & inhabitata, tantùm caulæ paſtorum, & ſepta ouium illic reperientur. Verti poteſt, in habitacula *&* caulas paſtorum.
7 Reſiduo לשארית reliquiis. In eis עליהם apud eos. id eſt in agro eorum. Viſitabit illos יפקדם id eſt, memor erit illorum in bonum ipſorum, hoc eſt tandem miſerebitur illorum. Captiuitatem eorum. שביתם: Significat captiuos qui abierant in captiuitatẽ.
8 Probra חרפת Sing. Heb. pro plur. Et opprobria וגידופי & conuitia. blaſphemias. Et magnificauerũt *os ſuum* ויגדילו & magnificauerunt *linguam ſuam*. Hebraiſmus, pro, Magnificè loquuti ſunt, id eſt ſuperbè & arroganter, hoc eſt pleno ore riſerunt & ſubſannauerunt dum iter facerent per fines ipſorum, quum abducerentur in captiuitatem.
9 Exitus vrticæ, ממשק חרול Singul. Heb. pro plur. egreſſus vrticarum. vel carduorum. i. locus in quo naſcuntur vrticæ. Exitum vocat locum in quo aliquid naſcitur aut oritur. q.d. Locus ſterilis erit, & infœcundus, ac planè deſolatus & deſertus. Et fodina ſalis, ומכרה מלח & cumulus ſalis. Ita doctus inter Hebræos. Vſque in ſeculum עד עולם Seculũ pro longo tempore accipit. Reſiduum שארית reliquiæ. i. qui ex populo meo ſuperſtites erunt poſt captiuitatẽ Babylonicã. Poſſidebit illos. ינחלום: i. hæreditates illorũ poſſidebũt.
11 Attenuabit רזה Præt. Heb. pro fut. quaſi macie conſumet, hoc eſt ad ſummam maciem perducet. q.d. perdet. macie enim pereunt animantia. 12 Eritis. חמה: Mutatio perſonæ tertiæ pro ſecunda. Aut verte vt quidam, *ſicut* illi. ſub. Moabitæ & Ammonitæ. Doctus inter Hebræos exponit de Babylone.
13 Et extendet ויט Mutatio perſonæ: vel ſunt verba Prophetæ. Super Aquilonem, על צפון ſuper Septentrionem. i. Babylonem, quæ eſt (vt aiunt Hebræi) Orientalis, Septentrionalis Terræ ſanctæ. hoc eſt reſpectu Terræ ſanctæ eſt ad exortum ſolis vergentem maximè ad Septentrionem. i. ad ortum ſolis æſtiuum. Vaſtitatem ציה *&* ariditatem. vel in locum ſterilem & infœcundum.

tiua nomina,& בת ſignificare congregationem. Præterea ſing.pro plur.& pronomen affixum pro ſeparato poſitum in מנחתי pro מנחה לי
& vertunt,Vltra flumina AEthiopiæ ſupplices mei,congregatio diſperſorum meorum afferent munera mihi. vt ſignificet Propheta futurũ
vt electi fideles Domini non conſiſterent vno in loco, puta in Iudæa, ſed diſpergerentur per totum mundum, ita vt etiam apud interiores
AEthiopes habiturus eſſet Dominus qui eum colerent,& pro redemptore ſuo agnoſcerent,offerentes illi munera.

C In die illa non cõfunderis ſuper cũctis adinuẽtionibus tuis,quibus præuaricata es in me: quia tunc auferam de medio tui magniloquos ſuperbiæ tuæ, & non adiicies exaltari amplius in monte ſancto meo.
Et derelinquam in medio tui populum pauperẽ & egenum:& ſperabunt in nomine Domini.
Reliquiæ Iſrael non facient iniquitatem,nec loquentur mendacium,& non inuenietur in ore eorum lingua doloſa:quoniam ipſi paſcentur & accubabunt,& non erit qui exterreat.
Lauda filia Sion,iubila Iſrael: lætare,& exulta in omni corde filia Ieruſalem.
Abſtulit Dominus iudicium tuum, auertit inimicos tuos:Rex Iſrael Dominus in medio tui,non timebis malum vltrà.
D In die illa dicetur Ieruſalem, Noli timere:Sion, Non diſſoluãtur manus tuæ.
Dominus Deus tuus in medio tui fortis,ipſe ſaluabit:gaudebit ſuper te in lætitia,ſilebit in dilectione tua,exultabit ſuper te in laude.
Nugas qui à Lege receſſerant, congregabo:quia ex te erant: vt nõ vltrà habeas ſuper eis opprobrium.
Mich.3.b.7 Ecce ego interficiam omnes qui afflixerunt te in tempore illo:& ſaluabo claudicantem, & eam quæ eiecta fuerat, congregabo:& ponam eos in laudem & in nomen, in omni terra confuſionis eorum,
In tempore illo quo adducam vos, & in tempore quo congregabo vos: dabo enim vos in nomen,& in laudẽ omnibus populis terrę,quum conuertero captiuitatem veſtram coram oculis veſtris,dicit Dominus.

11 In die illa non pudebit te″vllius operũ tuorũ,quibus præuarica-
ta es in me:tũc enim auferam de medio tui eos qui exultãt′*in*ſuper
bia tua,neq; adiicies vt ſuperbias vltrà″de monte ſanctitatis meæ.
12 Et relinquam in medio tui populum ′humilem & pauperem,
& ſperabunt in nomine Iehouæ.
13 Reliquiæ Iѡſraѫél non admittẽt iniquitatem,nec loquẽtur mẽ-
dacium,neque inuenietur in ore eorum lingua doloſa: nam ipſi
paſcentur,& accubabunt,& nemo erit qui exterreat.
14 ′Lauda filia ɤSiión,iubilate Iѡſraѫél,lætare & exulta toto corde
filia Ieruѡſaláim.
15 ″Remouit Iehouáh iudicia tua,′eiecit inimicum tuum:Rex Iѡſ
raѫél Iehouáh *eſt* in medio tui,non″videbis malum vltrà.
16 In die illo dicetur Ieruѡſaláim,Ne timeas:ɤSiión *ipſi*,″Ne debili
tentur manus tuæ.
17 Iehouáh Deus tuus in medio tui potẽs, ſeruabit te:gaudebit ſu-
per te lætitia,′ſilebit eo quòd diligat *te*,exultabit ſuper te cũ cãtico.
18 ″Dolore affectos præ tempore cõgregabo,*qui* ex te fuerint: *nam* o-
nus″ſuper te *erit* opprobrium.
19 Ecce ego″contuſurus ſum omnes″affligentes te tempore illo:″&
ſeruabo claudicantem, eiectámque congregabo: ″& ponam illos
in laudem,& in nomen in tota terra pudoris eorum.
20 Tempore illo adducam vos, tempore quoque *illo* congregabo
vos:″dabo enim vos in nomen & laudem inter omnes populos ter
ræ , ′quum conuertero captiuitates veſtras in oculis veſtris, di-
xit Iehouáh.

11 Vllius operum tuorum,מכל עלילותיך Ad verbum,ab omnibus operibus tuis.Doctus inter Hebræos ſic exponit,Non cogẽris erube-
ſcere ob vllum operum tuorum quæ factura es. ea enim omnia fient in æquitate, ſiue iuſtitia ac fide, & non ſecundum hoc tempus quo tu
cógeris erubeſcere propter opera mala quæ tu facis. *In* ſuperbia tua, גאותך *de* excellentia tua.i.dignitate,hoc eſt qui nimium ſi-
bi placent ob beneficia quibus dignatus ſum te,& illos ſupra alias gentes. De monte ſanctitatis m. ; בהר קדשי in monte ſancto meo
.i.ob templum quod ædificatum eſt intra te in monte Moriah.
12 Humilem,& pau. עני ודל manſuetum[mitem,]& afflictum .& ita Chaldæus paraph.
14 Lauda רני Canta.i.Prorumpe in laudem Dei tui ó congregatio.Ratio redditur ſequenti verſu.
15 Remouit Ieh.iud.t. הסיר יהוה משפטיך Abiecit Iehouah iudicia tua.Hebraiſmus, Cõdonauit tibi omnia peccata tua propter quæ ad
iudicanda eras morti,& perdenda. Eiecit פנה vt ſcilicet ſolent purgamenta & ſordes eiici.ſignificat enim repurgare:interdum eiicere
purgamenta ipſa. Videbis malum תראי רע Hebraiſmus,Videre malum,pro affligi.Alii,non timebis malum.i.æquo animo feres.
16 Ne debilitentur manus t. : אל ירפו ידיך .i.Ne deſiſtas ab inceptis,& ſerua fidem iam ſuſceptam.
17 Silebit יחריש .i.conniuebit ad tranſgreſſiones tuas.hoc eſt condonabit tibi peccata.
18 Dolore aff.præ temp.cong. נוגי ממועד אספתי Tædio[moleſtia]affectos propter tempus[ſub.diuturnũ exilii]cõgregabo.Præt.Heb.
pro fut.i.reuocabo. Super te עליה Ad verbum,ſuper eam.mutatio eſt perſonæ.i.probra quibus tandiu affecta fueris,erunt tibi oneri.
19 Cõtuſurus ſum עושה cõpreſſurus ſum.oppreſſurus.Præſ.Heb.Metaphora à fructibus ex quibus ſuccus exprimi ſolet.Gallicè,*eſca-
cher*. Affligentes te מעניך oppreſſores tuos.Vel,qui te afflixerint. Et ſeruabo claud. והושעתי את הצולעה & liberabo claudicantẽ.i.va
riis iã malis affectã. Et ponã il. ושמתים וגו׳ Hebraiſmus,faciã eos laudatos & celebres in omni loco in quo probris antea affecti fuerũt.
20 Dabo enim vos,&c. כי אתן אתכם וגו׳ Hebraiſmus de quo in fine præcedentis verſus. Quum conuertero,&c. בשובי וגו׳.i.quum
reduxero captiuos veſtros.

Prophetia Aggæi, Hebraicè חגי

VETVS. Cap. I.

1.Eſd.5.a.1 In Anno ſecundo Darii Regis, in mẽſe ſexto,in die vna mẽſis:factum eſt verbum Domini in manu Aggæi pro-

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO. Cap.I.

1 Anno ′Secũdo Dariáueѡs Regis,menſe ſexto,die prima Increpat Aggæ′ Iudæos qui neglecto templo, propria ædificia curabant.
menſis, fuit ″verbum Iehouæ ″in manu ﬢHaggái

IN CAPVT I.

1 Anno ſecundo בשנת שתים Ad verbũ,Anno duorum. i.qui è duobus poſterior eſt,hoc eſt ſecundo, exactis ſcilicet LXX annis à de-
ſolationibus,hoc eſt deſtructione Ieruſalem,poſt quos inſtaurandum erat templũ,vt dixerat Ieremias cap.25.c.12.Floruit Aggæus vnà cum
Zacharia ſub Dario filió Cãbyſis,vt ſentit Ioſephus:tãetſi Hebræi dicant ipſum fuiſſe filiũ Aſſueri & Eſther. Horum Prophetarum fit mẽtio
in Eſdra,cap.5. Initio huius prophetiæ increpat Propheta populares ſuos:deinde cohortatur eos ad inſtaurationem templi : poſtea Chriſti
aduentum denuntiat. Verbum Ieh. דבר יהוה ſub.propheticum.q.d. Aggæus qui fuit verus Propheta, ſiue Propheta Domini inſignis
& clarus,ac ſuo tempore notus,actus ſiue afflatus fuit Spiritu ſancto,ac Spiritu prophetico. In manu ﬢHaggái ביד חגי Hebraiſmus,o-
pera ſiue miniſterio Aggæi.

propheta ad Zerubabél'filium שSalthiאél'ducē Iehuda, & ad Ieho
שſúay filium Iehoצſadác'ſacerdotem magnum,'vt diceret,
Sic dixit Iehouáh exercituum,dicendo,Populus iſte'dixit,'Nō- 2
dum tempus venit,tempus *inquam*'Domus Iehouæ vt ædificetur.
Fuit itaq; verbū Iehouæ in manu חHaggái prophetæ, vt diceret, 3
'Nunquid ô vos, tēpus vobis *aduenit* vt habitetis in domibus ve- 4
ſtris'laqueatis,& domus iſta eſt deſerta?
Nunc ergo ſic dixit Iehouáh exercituum, 'Ponite cor veſtrum 5
ſuper vias veſtras.
'Seminabitis multum,& inferetis parum:comedetis,& non'ſa- 6
turabimini:bibetis,& non'inebriabimini:'induetis vos,& non ca
leſietis:& qui ſe locauerit mercede,locabitſe mercede *quæ erit acſi de
ciderer*'in ſacculum pertuſum.
Sic dixit Iehouáh exercituum, 'Ponite cor veſtrum ſuper vias 7
veſtras.
Aſcendite'in montem, & adducite *illinc*'ligna, & ædificate do- 8
mum,'& complacebo mihi in ea,'& glorificabor,dixit Iehouáh.
'Reſpicietis ad multū,& ecce parum:& intuliſtis *ipſum*'in domū: 9
'at exufflo illud:Qua de cauſa,dixit Iehouáh exercituum? Propter
domū meā quæ eſt'deſerta,vos autē curritis quiſq;'in domū ſuā.
Propterea ſuper vos'clauſit ſe cælum ne daret *vobis* rorem, terra 10
quoque clauſit ſe ne fructum ſuum ederet.
Et vocaui ſiccitatem ſuper terram hanc, ac ſuper montes, & ſu- 11
per triticum,& ſuper vinum,&ſuper oleum, quin & ſuper *vniuerſa*
quæ profert humus,'& ſuper homines, & ſuper iumenta, & ſuper
omnem laborem manuum.
Audiuit autē Zerubabél filiusשSalthiאél,& Iehoשſúay filius Ie- 12

Incōmoda eorū ob dilationē operis recenſet.

Zorobabel & Iesus ſacerdos,excitati à Domino opus aggrediuntur.

phetæ ad Zorobabel filium Salathiel ducem Iuda, & ad Ieſum filiū Ioſedec ſacerdotem magnum,dicens,

2 Hæc ait Dominus exercituum, dicens,Populus iſte dicit,Nōdum venit tempus domus Domini ædificandæ.

3 Et factum eſt verbū Domini in manu Aggæi Prophetæ,dicens,

4 Nunquid tempus vobis eſt vt habitetis in domibus veſtris laqueatis, & domus iſta deſerta?

5 Et nunc hæc dicit Dominus exercituum,Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras.

6 |Seminaſtis multū, & intuliſtis parum:comediſtis, & non eſtis ſatiati: bibiſtis,& non eſtis inebriati: operuiſtis vos, & non eſtis calefacti:& qui mercedes cōgregauit, miſit eas in ſacculum pertuſum. Deut.28.d.38. mich.6.d.15. B

7 Hęc dicit Dominus exercituū, Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras.

8 Aſcendite in montem, portate ligna,& ædificate domum: & acceptabilis mihi erit, & glorificabor, dicit Dominus.

9 Reſpexiſtis ad amplius, & ecce factum eſt minus: &intuliſtis in domū, &exufflaui illud:Quam ob cauſam,dicit Dominus exercituū? Quia dom⁹ mea deſerta eſt,& vos feſtinatis vnuſquiſque in domum ſuam. C

10 Propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cæli ne darent rorē,& terra prohibita eſt ne daret germen ſuum.

11 Et vocaui ſiccitatem ſuper terram, & ſuper montes,& ſuper triticum,& ſuper vinum,& ſuper oleum, & quæcunque profert humus, & ſuper homines,& ſuper iumenta,& ſuper omnem laborem manuum.

12 Et audiuit Zorobabel fili⁹ Salathiel D

Filium שSalthiאél בן־שאלתיאל .i.nepotem Salathielis. Erat enim Zorobabel filius Phadaiæ, vt vides 1.Paral.3.c.18.19. Omiſit autē patrem Zorobabelis, quòd is forſan fuerit obſcurus,& ſubſtituit auum Salathielem: id quod fecit & Matthæus quū genealogiam Chriſti,cap.1.b.12,enarrat. Ducem פחת ducem vocat,non Regem:erant enim Iudæi tunc ſub poteſtate Regis Babyloniorum. Sacerdotem mag. הכוהן הגדול ſummum Pontificem. Vt diceret, לאמור: Ad verbum,dicendo.Quidam vertunt,in hunc modum.i.in hanc ſententiā,huiuſmodi quale ſequitur. 2 Dixit,אמרו Præt.Heb.pro præſ.dicit,vel dicere ſolet.verbū plur. Nondū,&c. לא וגו' Ad verbum,non tempus venire[vel veniēdi]tempus domus, &c.Gallicè dicimus,*Le temps n'eſt point uenu que le temps ſoit uenu de,&c.* Domus Ieho.vt ædif. את־בית יהוה להבנות: Clarius conuerſo ordine vertes,vt ædificetur do musDomini.acſi dicerent, Prophetia Ieremiæ nondum impleta eſt.Duæ prophetiæ fuerunt de L X X annis:vna de L X X annis quibus adimpletis Iſraelitæ reuerſuri erant in patriam è captiuitate Babylonica:de quibus Ierem.cap.29.c.10.Hi adimpleti fuerunt poſt finem imperii Babylonici, regnante Cyro.Altera prophetia fuit de L X X annis quibus adimpletis inſtaurandum erat templum,de quibus Ierem.cap.25.c.12. Cōpleti autem fuerunt anno ſecundo Darii.nā imperium Nabuchodonoſor & poſteriorum eius,durauit L X,annis.à quibus tollendi ſunt X I X.nam X I X anno regni Nabuchodonoſor deſtructa fuit Ieruſalē.Addendi igitur X I X alii,qui ita adiicientur,Cyrus regnauit tribus annis: Aſſuerus,X I I I I.his adde duos Darii,habebis X I X ſuperadditos pro X I X ablatis.nam poſteriores L X X anni ſunt numerādi à deſtructione Ieruſalem. Hæc doctus inter Hebræos. Cœperant reædificare templum tempore ipſius Cyri:deinde intermiſſum fuit opus annis ferè X V I I,aut X V I I I,populo dicente, Nōdum veniſſe tempus templi inſtaurandi.Habita eſt ad magiſtratus prior hæc prophetia.

4 Nūquid,&c. העת וגו' Nunquid tēpus *aduenit* vobiſipſis vt habitetis,&c.i.Debetiſne vos habitare,&c.aut,Decétne vos,&c. Laqueatis, ספונים habentibus parietes veſtitos ſub.cedro,vel ebore[aut alia]inſigni,ac nobili & pretioſa materia:quum templum hoc nomini meo dicatū,maneat deſolatum? 5 Ponite cor,&c. שימו לבבכם וגו' Hebraiſmus,Diligenter conſiderate negoria veſtra.aut,aduertite animū,& attendite quamdiligentiſſimè rationes vitæ veſtræ,id eſt quæ vobis accidant in vita veſtra:videte incommoda quæ vobis accidunt.Multa enim patimini,ignorantes tamen cauſam tantorum malorum.

6 Seminabitis,&c.'זרעתם וגו Præt.Heb.pro fut.Quidam præteritum iſtud & infinitiuos ſequentes conuertunt per præſens,ſic,Seminatis multum,& infertis paucum *in horreum*: comeditis, ſed cibus non nutrit vos: bibitis, neque id veſtram ſitim reſtinguit:induit ſe quiſpiam multis veſtibus,quæ tamen non ſunt calori illi: & qui alteri operam ſuam locat, eam locat pro pecunia *quæ decidit* in ſacculum perforatum. Saturabimini: לשבעה Ad verbum,ad ſaturitatem.vel,ſatietatem .i.non eſtis ſatiati. Inebriabimini: לשכרה Ad verbū ad ebrietatem.hoc eſt,ad depellendam,vel expellendam ſitim,& extinguendam.q.d.at ne ſic quidem reſtinguetis ſitim. Induetis vos, לבוש Ad verbum,induendo.ſiue induere.pro induitis,vel inductis. In ſacculum pertuſum. אל צרור נקוב: q.d.Pecunia illa eſt illi inutilis,peritque illi perinde atque illa coniecta eſſet in ſacculum perforatum.

7 Ponite cor,&c. שימו לבבכם וגו' Vide paulo ante,verſu 5.

8 In montem: ההר Libanum intelligit. Ligna,עץ Sing.Heb.pro plur.ligna,nempe cedrina. Et complacebo,&c.'וארצה וגו Ad verbum,& complacitum erit mihi in ea.ſub.domo,vel in eo templo.i.erit id mihi gratum & acceptum. Et glorificabor,ואכבדה & glorioſum me oſtendam.i.illic oſtendam gloriam meam.

9 Reſpicietis,&c. פנה וגו' Infinitiuus Heb.pro fut.vel præſ.*Nunc autem* reſpicitis ad multum,ſed paucum quid accipitis.Ad verbum,& ecce ad parum.ſub.eſt reſpectus veſter.vel ecce *redit* ad parū.q.d.Quum ſeminatis,ſperatis vos habituros multa,& tamē pauca accipitis. In domum:הבית Id eſt in horrea veſtra. At exufflo ונפחתי Præt.Heb.pro præſ.i.ſolo flatu efficio vt pereat.hoc eſt maledico illi. Deſerta, חרב deſolata.i.rem Diuinam negligitis,& interim res veſtras optimè curatis.

10 Clauſit ſe,&c.'כלאו שמים וגו Ad verbum,prohibuerūt ſeſe cæli ab imbre,& terra prohibuit ſeſe à fructu[vel germine]ſuo.q.d.Nihil demittit ſuper vos,ne imbrem quidem.Per hoc innuit ſingularem maledictionem Dei.nō ſolet enim cælum denegare imbrem, quanuis interdum deneget pluuiam.

11 Et ſuper homines, ועל־האדם Tum enim pereunt homines peſte,febre,& aliis morbis.

& Ieſus fili⁹ Ioſedec ſacerdos magn⁹, & omnes reliquiæ populi vocem Domini Dei ſui, & verba Aggæi prophetæ, ſicut miſit eum Domin⁹ Deus eorum ad eos, & timuit populus à facie Domini.

Et dixit Aggæus nūtius Domini de nuntiis Domini populo, dicens, Ego vobiſcum ſum, dicit Dominus.

Et ſuſcitauit Dominus ſpiritū Zorobabel filii Salathiel Ducis Iuda, & ſpiritum Ieſu filii Ioſedec ſacerdotis magni, & ſpiritum reliquorum de omni populo: & ingreſſi ſunt, & faciebant op⁹ in domo Domini exercituū Dei ſui. Cap. II.

IN die viceſima & quarta mēſis, in ſexto menſe, in anno ſecundo Darii Regis,

In ſeptimo menſe, viceſima & prima menſis: factum eſt verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, dicens,

Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem Iuda, & ad Ieſum filium Ioſedec ſacerdotem magnū, & ad reliquos populi, dicens,

Quis in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtā in gloria ſua prima? & quid vos videtis hāc nūc? nunquid nō ita eſt, quaſi nō ſit in oculis veſtris?

Et nunc confortare Zorobabel, dicit Dominus: & cōfortare Ieſu fili Ioſedec ſacerdos magne, & confortare omnis populus terræ, dicit Dominus exercituum: & facite, quoniā ego vobiſcum ſum, dicit Dominus exercituū.

Verbum quod pepigi vobiſcum cū egrederemini de terra AEgypti: & Spiritus meus erit in medio veſtrum: nolite timere.

Heb.12.f.26 B Quia hæc dicit Domin⁹ exercituū, Adhuc vnum modicum eſt, & ego cōmouebo cælum & terram, & mare & aridam:

Et mouebo ōnes Gētes, & veniet deſiderat⁹ cūctis Gētibus: & implebo domū iſtā gloria, dicit Dñs exercituū.

Meum eſt argentum, & meū eſt aurum, dicit Dominus exercituum.

Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ plus quàm primæ, dicit Dominus exercituum: & in loco iſto dabo pacem, dicit Dominus exercituū.

In viceſima & quarta noni menſis, in anno ſecundo Darii Regis, factum eſt verbum Domini ad Aggæum prophetam, dicens,

hoxſadác ſacerdos magnus, cūctúſque reliquus populus vocē Iehouæ Dei ſui, & verba nHaggái prophetæ, ˊſicut miſerat eum Iehouáh Deus eorum, timuítque populus à facie Iehouæ.
13 Dixit itaq; nHaggái legatus Iehouæ ˊin legatione Iehouæ, populo, dicendo, ˊEgo vobiſcum *ſum*, dixit Iehouáh.
14 Et ſuſcitauit Iehouáh ſpiritum Zerubabél filii ẘSalthixél ducis Iehudáh, & ſpiritum Iehoẘſúay filii Iehoxſadác ſacerdotis magni, & ſpiritum totius reliqui populi: ˊ& ingreſſi ſunt, & fecerunt opus in domo Iehouæ exercituum Dei ſui. Cap. II.
1 DIe viceſima & quarta menſis, ˊin ſexto, anno ſecundo Dariáueẘs Regis,
2 Septimo menſe, viceſima & prima *eiuſdem* fuit verbum Iehouæ ˊin manu nHaggái prophetæ, dicendo,
3 Dic nunc ad Zerubabél filium ẘSalthixél ducem Iehudáh, & ad Iehoẘſúay filium Iehoxſadác ſacerdotem magnum, & ad reſiduum populi, dicendo,
4 Quis *eſt* ex vobis reliquus q̃ viderit domū iſtā in gloria ſua priore, & qualē videtis eā nūc? ˊnōne ſic *eſt* acſi nō eſſet in oculis veſtris?
5 Nunc autem ˊrobora teipſum Zerubabél, dixit Iehouáh, robora te quoque Iehoſúay fili Iehoxſadác ſacerdos magne, & robora te vniuerſa plebs terræ huius, dixit Iehouáh, & operamini: quoniam vobiſcum ſum, dixit Iehouáh exercituum.
6 *Et faciam* verbum ˊquod pepigi vobiſcum quum egrederemini ex Mixſráim: Spirit⁹ quoq; meus ˊſtabit in medio veſtrū: ne timeatis.
7 Sic enim dixit Iehouáh exercituum, ˊAdhuc vnū puſillum eſt, & ego ˊcommouebo cælum & terram, ac mare & aridam:
8 Commouebóque omnes Gētes, ˊ& veniet deſiderium omnium Gentiū, ac replebo domū iſtam gloria, dixit Iehouáh exercituū.
9 ˊMeum eſt argētum, & meū eſt aurū, dixit Iehouáh exercituum.
10 Maior erit gloria Domus huius poſterioris, *gloria* prioris, dixit Iehouáh exercituū: & ī loco iſto dabo pacē, dixit Iehouáh exercituū.
11 Viceſima & quarta *die menſis* ˊnoni, anno ſecundo Dariáueẘs fuit verbum Iehouæ ˊin manu nHaggái prophetæ, ˊdicendo,

Futurū dicit, vt gloria ſecundi tēpli maior ſit quàm fuerit prioris, ob Chriſti aduentum.

Sacrificia eorū, & opera omnia polluta adierit.

12 Sicut miſerat eum כאשר שלחו Hebraiſmus, audita legatione ipſius Aggæi.q.d. Paruerunt monitis Domini, ſiue Domino monenti eos per Aggæum, quum audiſſent legationē ipſius. 13 In legatione Ieh. במלאכות יהוה .i. legatione qua fungebatur nomine & iuſſu Domini. Quidā vertunt, quū illum miſiſſet Dominus Deus eorum. Ego vobiſcū *ſum*, &c. אני אתכם וגו' Videtur Dominus hic cōſolari populum ſuum: acſi dicat, Quia cœpiſtis timere me, ego vobis in omnibus, & per omnia adero & faueo.
14 Et ingreſſi ſunt, &c. ויבאו וגו' & ingreſſi cœperunt operari in ſtructura templi Domini, &c. Ingreſſi, ſub. locū vbi fuerat templū.

IN CAPVT II.

1 In ſexto, כששי ſub. menſe. Cohæret hæc ſentētia fini præcedentis capitis: alioqui ſubaudiendū erit aliquid in fine huius verſus, nēpe, cœperūt opus ipſum in ea ſtructura templi. Quidā exiſtimant hunc menſem eſſe Auguſtum, alii Februariū. Nam annus Hebræorum duo habet initia. quū enim agitur de feſtis, incipiunt à mēſe Martio. quū autē de aliis rebus à Septēbri, quo menſe putant creatū fuiſſe mūdum. Intelligendū hoc potius de Februario menſe aptiore ad ædificandū. 2 In manu Haggái ביד־חגי per manū Haggæi. Id perpetuò facit Propheta iſte, vt intelligamus prophetiā ſuam eſſe meram legationem qua ipſe functus eſt nomine Domini apud magiſtratus & reliquā plebem de inſtaurādo templo. 4 Nónne ſic *eſt*, &c. הלוא כמוהו וגו' certè tale tanquam nihilū eſt in oculis veſtris. i. profectò tale pro nihilo ducitur à vobis. hoc eſt, ſi cōferatur hoc templū ſecundū cum illo priore, iſtud nihilo æſtimabitur. Templū Salomonis, ſi ſpectes ædificium, fuit multò excellentius ac elegantius templo ſecundo. Verùm ſi ſpectemus dignitatē & honorem, templum hoc ſecundum cenſebitur inſignius altero ob præſentiam Chriſti, prædicationem eius, & miracula quæ edidit.
5 Robora teipſum חזק eſto fortis. confortare. id eſt bono ac forti animo eſto.
6 Quod pepigi אשר־כרתי quod pacto fœdere pollicitus ſum. nempe de mittendo Chriſto. Hæc promiſſio ſcribitur Deut.18.c.15, Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, &c. Vide Act.7.e.37. Stabit עומדת Præſ Heb. pro fut.
7 Adhuc vnum, &c. עוד אחת וגו' Hebraiſmus, Poſt non multū temporis. Poſt breue tēpus. q.d. Poſt aliquot annos. Hoc dicit reſpectu annorū qui fuerant à creatione mūdi, vel eorū qui futuri erant vſque ad ſecundū aduentū Chriſti. Hyperbole vtitur more omniū Prophetarū. Cōmouebo מרעיש tremere faciam. 8 Et veniet, &c. ובאו וגו' Ad verbū, & venient deſiderium omniū Gentium. Si ad Chriſtum referas, verbum erit plurale pro ſingulari, cuius aduentū deſiderabant Patres. Si verò ad Gentes quæ cōuertendæ erant ad Chriſtum, erit nomen ſingulare pro plurali, q.d. omnes deſideratiſſimæ Gentes venient ad Chriſtū, & ad ipſum cōuertentur. Alii vertunt, veniētque cum eo quod deſiderabile eſt cunctis Gentibus. iuxta quos Hebraicè legitur, & venient deſideratio cunctarum Gentium. hoc eſt venient cum his rebus quæ deſiderantur & in pretio ſunt apud omnes gentes: vt ſunt aurum, argentum, & lapides pretioſi, muneribus ſuis honorantes domum meam, ſicut & Ieſaias dicit cap.60.a.6, Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes. q.d. ſingulæ Gentes optima ſua offerent, ſeipſos Domino conſecrantes, & de ſuis opibus pauperes Chriſti, viua Dei templa, ornabunt.
9 Meū eſt arg. &c. לי הכסף וגו' q.d. Si hoc templū nō ſit ita ornatū auro & argēto vt erat alterū. id nō eſt imputandū impotentiæ meæ: ornare poſſem, ſi vellē templū iſtud auro & argento vt ornatū erat templū Salomonis: at ego volo alia ratione, & ea quidem multo præclariore, hoc templū illuſtrare, nempe præſentia Chriſti mei. 11 Noni לתשיעי Menſis nonus ſecundum aliquos eſt Nouēber, & ſecundū alios eſt Maius. In manu. ביד Vide principium capitis huius, verſu 2.

'Sic dixit Iehouáh exercituum, Interroga 'nūc Sacerdotes Legē, 12
dicendo,
Si tulerit quiſpiam 'carnes ſanctificatas in ora veſtimenti ſui, & 13
tetigerit ora ſua panem, aut pulmentum, vel vinum, aut oleum,
ſiue quemlibet cibum, nunquid ſanctificabitur? Et reſponderunt
Sacerdotes, dixerúntque, Non.
Et dixit חHaggái, Si tetigerit 'immū dus ob cadauer humanum 14
aliquod illorum, erítne immundus? Et reſponderūt Sacerdotes, di-
xerúntque, Immundus erit.
'Cœpit itaque חHaggái dicere, 'Sic populus iſte, & ſic gens iſta 15
eſt coram me, dixit Iehouáh, atque ſic omne opus manuum eo-
rum: & quicquid offerunt 'illic, immundum eſt.
Nunc igitur 'ponite quæſo cor veſtrum à die hac & ſuprà, ante- 16
quam ponerent *operarii* lapidem ſuper lapidem in templo Iehouæ.
Antequam eſſent *in eo opere*, veniebat *agricola* 'ad aceruum viginti *mo* 17
diorum, & erat decem *modiorum*: veniebat *quoque vinitor* ad torcular, vt hau
riret quinquaginta *cadorum* è torculari, & erat viginti:
Percuſſi vos 'ariditate & robigine, & grandine, 'omne opus ma- 18
nuum veſtrarum, '& non *conuertebatis* vos ad me, dixit Iehouáh.
'Ponite nunc cor veſtrum à die iſta, & ſuprà, à die *inquam* viceſima 19
& quarta *menſis* noni, *hoc eſt* à die qua 'fundatum eſt templum Ieho-
uæ ponite cor veſtrum:
'Num adhuc eſt ſemen in horreo ipſo? præterea nondum vitis, 20
& ficus, & malogranatum, & arbor oleæ protulit fructum: 'à die
hac benedicam.
Et fuit verbum Iehouæ ſecundò ad חHaggái viceſima & quar- 21
ta *die* 'ipſius menſis vt diceret,
Dic ad Zerubabél ducem Iehudáh, dicendo, Ego 'commoturus 22
ſum cælum & terram:
Et ſubuertam ſolium regnorum, ac diſperdam robur regnorū 23
Gentium, ſubuertámque currus & aſcenſores eorum, '& deſcendēt
equi & aſcenſores eorum, quiſque gladio ſocii ſui.

Vt opus templi negligentibus erant aduerſa omnia: ita reſtaurantibus, ſe benedictorū promittit Dominus.

Prophetia de Chriſto ſub typo Zorobabel.

12 Hæc dicit Dominus exercituū, Interroga Sacerdotes Legem, dicens,
13 Si tulerit homo carnē ſāctificatam in ora veſtimenti ſui, & tetigerit de ſummitate eius panem, aut pulmentū, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum, nūquid ſanctificabitur? Reſpōdentes autem Sacerdotes, dixerunt, Non. C
14 Et dixit Aggæus, Si tetigerit pollutus in anima, ex omnibus his, nunquid contaminabitur? Et reſponderūt Sacerdotes, & dixerunt, Contaminabitur.
15 Et reſpondit Aggæus, & dixit, Sic popul⁹ iſte, & ſic gēs iſta ante faciem meam, dicit Dominus, & ſic omne opus manuum eorum: & omnia quæ obtulerunt ibi, contaminata erunt.
16 Et nunc ponite corda veſtra, à die hac & ſuprà, antequam poneretur lapis ſuper lapidem in tēplo Domini:
17 Quum accederetis ad aceruum viginti modiorum, & fierent decem: & intraretis ad torcular vt exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant viginti:
18 Percuſſi vos vento vrente, & aurugine, & grandine omnia opera manuū veſtrarū: & non fuit in vobis qui reuerteretur ad me, dicit Dominus.
19 Ponite corda veſtra ex die iſta & in futurū, à die viceſima & quarta noni mēſis, à die qua fundamēta iacta ſūt tēpli Domini, ponite ſuper cor veſtrū: D
20 Nunquid iam ſemē in germine eſt, & adhuc vinea, & ficus, & malogranatum & lignum oliuæ non floruit? ex die iſta benedicam.
21 Et factum eſt verbum Domini ſecundò ad Aggæū, in viceſima & quarta menſis, dicens,
22 Loquere ad Zorobabel ducem Iuda, dicens, Ego mouebo cælum pariter & terram:
23 Et ſubuertam ſolium regnorum, & cōteram fortitudinem regni Gentiū: & ſubuertā quadrigam & aſcēſorem eius: & deſcendent equi, & aſcenſores eorum, vir in gladio fratris ſui.

12 Sic dixit כה אמר Hæc dicit. præt. Heb. pro præſ. Hic iterum hortatur populū ad inſtaurationem templi. Nunc נא quæſo. i. Propone Sacerdotibus quæſtiones Legales, hunc in modū. 13 Carnes ſan. בשר קודש Ad verbū, carnē ſanctitatis. i. oblatas Deo ſuper altāre. 14 Immundus, &c. טמא וגו' Ad verbū, pollutus anima in omnibus iſtis. Anima pro cadauere humano, vt & Leuit. 21. a. 1. Quidam vertunt, ob perſonam. i. pollutione cadaueris humani.

15 Cœpit itaque, &c. ויען Ad verbum, Et reſpondit Aggæus, & dixit. Reſpondere pro loqui, frequens Hebræis. Sic populus, &c. כן העם וגו' Sic *ſe habet* populus iſte, & talis eſt gens iſta, &c. Idem diuerſis verbis exprimit: vel per populum intelligit Sacerdotes, & per gentem, plebem ipſam. q. d. Quòd Sacerdotes & populus habeant altare, & oblationes ſuper altare offerant, non propterea ſanctificantur: quia licet altare ſanctificet oblationem, non tamen oblatio offerentem. Sed contrà, quòd offerentes polluti ſunt (peccato ſcilicet inobedientiæ, quòd ſua curēt, neglecta ædificatione templi, quæ fiebat ad gloriam Dei) polluunt oblationem, & oblatio polluit altare. Quoniam ergo polluitis altare propter hanc inobedientiam veſtram, nunc ædificate templum, parentes Domino. Illic, שם. i. in altari.

16 Ponite quæſo cor veſtrum שימו נא לבבכם Hebraiſmus, de quo ſuprà cap. 1. a. 5.

17 Ad aceruum viginti, אל ערמת עשרים Hebraiſmus conciſáque oratio, qua deſcribit maledictiones quibus Deus maledicebat tunc illis, & bonis, ſiue rebus ac operibus eorum. Antequam (inquit) cœpiſſent operari in extructione templi Domini, iacto antea fundamento, veniebat agricola ad aceruum manipulorum, è quo ille ſperabat ſe habiturum, ſiue accepturum x x modios tritici, ſed decem tantummodo reddebat. erat enim aceruus maximus, ſed pauca grana reddebat. Veniebat quoque vinitor ad prelum vt hauriret quinquaginta cados vini, ſiue lagenas, aut amphoras è torculari (פורה ſignificat vas illud in quo calcantur vuæ, vel liquorē qui ex vuis calcatis exprimitur, Gallicè, *la mere goutte*) quod tamen tantùm viginti reddebat. q. d. vinitor non accipiebat mediam partem eius quod habere ſolebat.

18 Ariditate & robig. בשדפון ובירקון Duo morbi, ſiue vitia ſegetum: alter proueniens ex nimia ſiccitate, alter ex nimio humore. Omne opus את כל מעשה Hic את pro ב poſitum, expoſitiuè, vt annotat doctus inter Hebræos. vt legas, & grandine, id eſt omne opus, &c. Et non, &c. ואין וגו' Ad verbum, & non vos ipſi mihi, id eſt mei, vt doctus inter Hebræos exponit. Idem etiam ſubaudit, & non cōuertebatis vos ad me, id eſt & nec ſic quidem reuertebamini ad me.

19 Ponite nunc cor veſtrum שימו נא לבבכם Ponite quæſo cor veſtrum. i. Cōſiderate diligenter quæ vobis antehac acciderint, & quæ poſthac accident. Similis Hebraiſmus & ſuprà cap. 1. a. 5. Fundatum eſt templum Ieh. יוסד היכל יהוה. i. à die qua cœptum eſt operari in templo Domini, iacto iam fundamento, aduertite animum, & infrà, hoc eſt, & ad ea quæ poſthac vobis accident.

20 Num adhuc eſt ſemen, &c. העוד הזרע וגו' q. d. Horrea veſtra iam penè vacua ſunt, ſupereſtque vobis paucum triticum: nam magna pars in ſementem inſumpta eſt: habetis quoque pauciſſimos fructus, nam paucos collegiſtis: & procul abeſt meſſis, & collectio fructuū: attamen id quod ſupereſt, quantulumcunque ſit, ſufficiet vobis vſque ad meſſem ipſam, & interim nulla re egebitis. A die hac benedicam מן היום הזה אברך: ſub. vobis ac rebus veſtris, A die hac, qua ſcilicet cœpiſtis operari in extructione tēpli Domini. Benedicere, pro multiplicare bona. 21 Ipſius menſis לחודש ſub. Nouembris. Bis eodem die, & eodem menſe loquutus eſt Dominus ad Aggæum.

22 Cōmoturus ſum מרעיש Præſ. Heb. pro fut. Vide circiter principium huius capitis verſu 7 & 8. i. ferè totus orbis me authore, bellis ac præliis quatietur 23 Et deſcendent וירדו ſub. in ſepulchrum. vel in terram. i. concident, & occidentur. Hæc dicunt eueniſſe in tranſ latione imperii Perſarum ad Græcos, nempe x x x I I I I anno ab ædificatione huius templi ſecundi.

Eccles.49.c.13

24 ¶In die illa, dicit Domin⁹ exercituũ, aſſumam te Zorobabel fili Salathiel ſerue meus, dicit Dominus: & ponam te quaſi ſignaculum: quia te elegi, dicit Dominus exercituum.

24 In die illa, dicit Iehouáh exercituũ, tollã te Zerubabél fili שׁ Seal
thiẽél ſerue mi, dixit Iehouáh, & ponam te″tanquam ſignaculum:
quia te elegi, dicit Iehouáh exercituum.

24 Tanquam ſignaculum: כחותם tanquam ſigillum.i.ſingularem tui curam geram, vt ſolent principes annuli ſui quo ſigillant. vel habebo te ſemper præ oculis, ſicut qui annulum iugiter in digito geſtant.i.eris mihi chariſſimus. Quidam hæc interpretantur de bellis quæ cõmiſſa fuerunt in tranſlatione imperii Græcorũ ad Romanos, quod factũ fuit ſub aduentũ Chriſti: & per Zorobabelẽ intelligũt Chriſtũ.

Prophetia Zachariæ, Hebraicè זכריה

VETVS.

Cap. I.

1 In Menſe octauo, in anno ſecũdo Darii factum eſt verbum Domini ad Zachariam filiũ Barachiæ filii Addo Prophetam, dicens,

2 Iratus eſt Domin⁹ ſuper Patres veſtros iracundia.

Malach.3.b.7

3 Et dices ad eos, Hęc dicit Dominus exercituum, ¶Cõuertimini ad me, ait Dominus exercituum: & cõuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

Eſa.21.b.8 & 31.c.6, & 45.d.21 ierem.3.c.12 ezec.18.g.30 & 20.a.3 & 33.c.11. oſee 14.a.2 iocl.2.c.12

4 Ne ſitis ſicut Patres veſtri, ¶ad quos clamabant Prophetæ priores, dicentes, Hæc dicit Dominus exercituum, Conuertimini de viis veſtris malis, & de cogitationibus veſtris peſſimis: & non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Dominus.

5 Patres veſtri vbi ſunt? & Prophetæ nunquid in ſempiternum viuent?

B

6 Verũtamen verba mea & legitima mea quæ mãdaui ſeruis meis Prophetis, nunquid non comprehenderunt Patres veſtros? & conuerſi ſunt, & dixerunt, Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras, & ſecundum adinuentiones noſtras fecit nobis.

7 In die viceſima & quarta vndecimi menſis Sabat, in anno ſecundo Darii, factum eſt verbum Domini ad Zachariã filium Barachiæ filii Addo prophetam, dicens,

8 Vidi per noctem, & ecce vir aſcendens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter myrteta quæ erant in profundo: & poſt eum equi rufi, varii, & albi.

9 Et dixi, Quid ſunt iſti, domine mi? Et dixit ad me Angel⁹ qui loquebatur in me, Ego oſtendã tibi quid ſint hæc.

10 Et reſpondit vir q ſtabat inter myr

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO.

Cap. I.

1 Menſe Octauo, anno ſecundo″Dariáueשׁs, fuit verbum
Iehouæ ad″Zechariáh filium Berechiáh filii y Id-
dó″Prophetæ,″dicendo, Monet populum vt cõuertatur ad Dominũ, & parẽtũ ſcelera vitet.
2 ″Iratus eſt Iehouáh contra Patres veſtros ira.
3 Dic itaque″ad eos, Sic″dicit Iehouáh exercituum, Conuertimi-
ni ad me, dixit Iehouáh exercituum: & conuertar ad vos, dixit Ie-
houáh exercituum.
4 Ne ſitis ſicut Patres veſtri ad quos clamauerunt Prophetæ illi
priores, dicendo, Sic dicit Iehouáh exercituum, Cõuertimini″nũc
à viis veſtris malis, & ab operibus veſtris malis: & non audierunt,
neque attenderunt mihi, dixit Iehouáh.
5 Patres veſtri vbinã ſũt? & Prophetæ illi nũqd in ſẽpiternũ viuẽt?
6 Verũtamen″verba mea & ſtatuta mea quæ mãdaui ſeruis meis
Prophetis, ánnon apprehenderunt Patres veſtros? ″conuerſi enim
dixerunt, Quemadmodum cogitauerat Iehouáh exercituum face
re nobis ſecundum vias noſtras & ſecundum opera noſtra, ſic fe-
cit nobiſcum.
7 Die viceſima quarta vndecimi menſis (is *eſt* menſis″שׁSebát) an-
no ſecundo Dariáueשׁs, fuit″verbum Iehouæ ad Zechariáh filium
Berechiáh filii y Iddó Prophetæ, dicendo,
8 Vidi nocte, & ecce″vir equitans ſuper equum rufum, & idem ſta Chriſtũ præfigurát & apoſtolos
bat inter myrtos quæ erant in profundo: & poſt eum″*erant* equi ru-
fi, varii, & albi.
9 Et dixi, Quid *ſibi volunt* iſti, domine mi? Dixit itaque ad me Ange
lus ille qui loquebatur″mecum, Ego oſtendam tibi″quid ſint iſti.
10 ″Reſpondit autẽ vir ille qui ſtabat inter myrtos, ″& dixit, Hi *ſunt*

IN CAPVT I.

1 Dariáueשׁs, לדריוש Triſyllabum eſt hoc verbum, & IA eſt vna ſyllaba. Quidã dicunt hunc Darium fuiſſe filium Aſtyagis: alii verò Aſſueri & Eſther. vide Hagg.1.a.1. Zechariáh זכריה Prophetam hũc ſub eodem quo & Aggæus, floruiſſe, & eodem tempore prophetaſſe, ac eodem anno, non eodem menſe, hoc proœmio commonſtratur. Ille, de extruendo templo vrget: iſte, præſertim de inſtaurãda vrbe. De iiſdẽ Prophetis fit mentio apud Eſdram, cap.5. Quida putant hunc eundem fuiſſe Zachariam de quo fit mentio apud Matthæũ.cap.23. d.35. Prophetæ, הנביא Ferunt enim & hunc Addo, prophetã fuiſſe. Alii referẽtes ad Zachariã vertunt prophetã. Dicendo, לאמור hunc in modum. Vide Hagg.1.a.1. 2 Iratus eſt, &c. קצף וגו׳ Iraſci ira, more Hebraico dictũ, pro iraſci vehementiſſimẽ.q.d. Grauiſſimè afflixit Dominus Maiores veſtros, permiſitque eos abduci in captiuitatem propter peccata eorum, quòd noluerint reſipiſcere, neque ad ipſum per pœnitentiam reuerti. 3 Ad eos, אליהם Relatiuum pro antecedente, ad Iſraelitas. Dicit אמר Præt: Heb. pro præſ. ſic in toto iſto capite, & ſequentibus. 4 Nunc נא quæſo.
6 Verba mea, &c. דברי וגו׳ Per verba & ſtatuta, vel decreta, cõminationes Dei intelligit. vel per verba, promiſſiones Diuinas: & per decreta, comminationes. q.d. Nónne comminationes meæ per Prophetas meos prædictæ euenerunt Maioribus veſtris? abierunt enim in captiuitatem. Conuerſi enim וישובו Ad verbum, & conuerſi ſunt, &c. ſub. ad ſe, vel ad Deum.
7 שׁSebat שבט Ianuarium ſignificat. Incipiunt Iudæi annum à nouilunio propinquiore ipſi æquinoctio שׁ Verno, ſiue lunatio illa præcedat æquinoctium ipſum, ſiue ſubſequatur. Quòd ſi incidat in ipſum æquinoctium, eodem die incipiunt annum. Verbum Iehouæ רבר־יהוה Propheticum verbum intelligit: vt Hagg.1.a.1. Secũda prophetia facta Zachariæ à Domino per Angelum ſuum. quod ex verſibus ſequentibus datur intelligi, vbi mentionem facit Zacharias Angeli loquentis ſecum, verſu 9. ſunt enim Angeli miniſtri Dei.
8 Vir איש Sequenti verſu vocat Angelum. *Erant* equi, &c. סוסים וגו׳ *erant qui inſidebant* equis rufis, variis, & albis. Quòd de ſeſſoribus intelligatur, colligi poteſt ex verſu vndecimo. non enim facilè Scriptura brutis loquelam tribuere ſolet. Quid ſint iſti: מה־המה אלה: .i. quid ipſi portendant.
9 Mecum, בי Ad verbum, in me. Similis locutio legitur Nume.12.b.8, Ore ad os אדבר בו loquar cum eo. referetur enim ad viſionem. q.d. Declarabo tibi hanc viſionem.
10 Reſpondit autẽ, &c. ויען וגו׳ Loquutus eſt autẽ vir ille qui ſtabat inter myrtos. Angelus qui alloquebatur Zachariã. pollicitus fuerat ſe declaraturũ illi viſionem: ſed alter Angelus qui ſcilicet ſtabat in myrteto Babylonico, præuenit eũ, ac anticipauit. Et dixit, Hi ſ. ויאמר & dixit his quos miſerat, &c. vt אלה poſitũ ſit pro לאלה. Qui ſic vertunt, ſubaudiunt, & interrogauit eos quid ageretur in terra. Ita doctus inter Hebræos.

quos miſerat Iehouáh vt perambularent terram.
'Et reſponderūt Angelo illi Iehouæ qui ſtabat inter myrtos, & 11
dixerunt, Perambulauimus terram, & ecce tota terra 'habitatur,
& quieſcit.
'Et reſpōdit Angelus Iehouæ, & dixit, O Iehouáh exercituum, 12
quouſque non miſereberis Ieruſaláim & vrbium Iehudáh, qui-
bus iratus es iam ſeptuaginta annos?
Et reſpondit Iehouáh Angelo illi qui loquebatur mecum ver- 13
ba bona, 'verba conſolatoria.

Iudæorū liberatione promittit.

Dixit autem ad me Angelus qui loquebatur ad me, Clama di- 14
cēdo, Sic dicit Iehouáh exercituum, 'Zelo Ieruſaláim & Siión
zelo magno.
'At ira magna iraſcor contra Gētes illas quietas: nam 'iratus erã 15
parùm: ipſi verò adiuuerunt 'in malum.
Propterea ſic dicit Iehouáh, 'Reuerſ' ſum ad Ieruſaláim cum 16
miſerationibus: domus mea ædificabitur in ea, ait Iehouah exerci-
tuum: '& perpendiculum extendetur 'ſuper Ieruſaláim.
Adhuc clama dicendo, Sic dicit Iehouáh exercituū, 'Adhuc diſ- 17
pergentur vrbes meæ præ bonis: & conſolabitur Iehouáh adhuc
Siión, 'eligétque adhuc Ieruſaláim.

In aduerſarios popul. Dei.

Et leuaui oculos meos, & vidi, & ecce quatuor 'cornua. 18
Tūc dixi ad Angelum qui loquebatur mecum, Quid ſunt hæc? 19
Et dixit ad me, Hæc ſunt cornua illa quæ 'ventilauerūt Iehudah,
Iſraël, & Ieruſaláim.
Oſtendit præterea mihi Iehouáh quatuor 'fabros. 20
Et dixi, Quid iſti veniunt facturi? Et dixit 'dicendo, Iſti ſunt *in-* 21
quam cornua quæ ventilauerunt Iehudáh, 'ita vt non leuaret quiſ-
quam caput ſuum: venerunt autem iſti vt deterreant illa, proii-
ciántque cornua Gentium *illarum* quæ leuauerunt cornu ſuper ter-
ram Iehudáh vt ventilarent eam.

teta, & dixit, Iſti ſunt quos miſit Do-
minus, vt perambulent terram
11 Et reſponderunt Angelo Domini C
qui ſtabat inter myrteta, & dixerunt,
Perambulauimus terram, & ecce om
nis terra habitatur & quieſcit.
12 Et reſpondit Angelus Domini, &
dixit, Domine exercituum vſquequo
tu nō miſereberis Ieruſalē & vrbium
Iuda, quibus iratus es, iſte ſeptuageſi-
mus annus eſt.
13 Et reſpondit Dominus Angelo qui
loquebatur in me verba bona, verba
conſolatoria.
14 Et dixit ad me Angelus qui loque- Infrà 8.2.
batur in me, Clama, dicēs, Hæc dicit
Dominus exercituū, Zelatus ſum Ie-
ruſalem & Sion zelo magno.
15 Et ira magna ego iraſcor ſuper Gē-
tes opulētas: quia ego iratus ſum pa-
rum: ipſi verò adiuuerunt in malum.
16 Propterea hæc dicit Dominus, Re
uertar ad Ieruſalem in miſericordiis: D
domus mea ædificabitur in ea, ait Do
minus exercituum: & perpēdiculum
extendetur ſuper Ieruſalem.
17 Adhuc clama dicens, Hæc dicit Do
minus exercituum, Adhuc affluent ci
uitates meæ bonis: & cōſolabitur ad-
huc Domin' Sion, & eliget adhuc Ie
ruſalem.
18 Et leuaui oculos meos, & vidi: & ec
ce quatuor cornua.
19 Et dixi ad Angelum qui loquebatur
in me, Quid ſunt hæc? Et dixit ad me,
Hæc ſunt cornua quæ ventilauerūt Iu
dam, & Iſraël, & Ieruſalem.
20 Et oſtēdit mihi Dominus quatuor
fabros:
21 Et dixi, Quid iſti veniunt facere.
Qui ait, dicens, Hæc ſunt cornua quæ
ventilauerunt Iudam per ſingulos vi
ros, & nemo eorū leuauit caput ſuū:
& venerunt iſti deterrere ea, vt dei-
ciant cornua Gentium quæ leuauerūt
cornu ſuper terram Iuda vt diſperge
rent eam.

11 Et reſponderunt ויענו ſub. Angeli illi qui inſidebant equis rufis, variis, & albis, quorum meminit ſuprà, verſu 8, & quos miſerat Dominus vt exequerentur mandata ipſius in vniuerſa terra, de quo verſu 10. Alii vertunt, Loquutique ſunt. vt iſti cœperint loqui, & dicere illi Angelo qui ſtabat in myrteto, antequam illos interrogaſſet, Perambulauimus, &c. Habitatur, & quieſcit. יושבת ושוקטת: Ad verbum, ſedens [vel, habitans] & quieſcens. i. in ſumma pace, quiete, & tranquillitate degit. quod accidit tempore Darii.

12 Et reſpondit Angelus ויען מלאך ille ſcilicet qui Zachariam alloquebatur, vel qui ſtabat in myrteto Babylonico. Alii vertunt, Loquutuſque eſt Angelus. Alii, Cœpitque dicere Angelus, &c.

13 Verba conſol. דברים ניחומים: Ad verbum, verba conſolationum. Exponit his verbis quid intelligat per verba bona. q.d. Dixit exauditas eſſe preces ipſius Angeli, ſéque daturum Iſraeli pacem & quietem, ac tranquillitatem

14 Zelo קנאתי Præt. Heb. pro præſ. i. Ducor zelo, & eo quidem magno, propter, vel in gratiam Iſraelitarum. hoc eſt, ſingulari fauore & cura proſequor populum Iudaicum. Meminit autem Sion, quòd templum Domini ædificatum eſſet in monte Sion. His oſtendit ſe quidem afflixiſſe Iſraelem, non odio, ſed amore. Prædicit quidem in hac prophetia deſtructionem quatuor regnorum. Regnum autem Chaldæorum iam deſtructum erat, tempore ſcilicet quo hæc dicta fuerunt: ſed vt prophetia illa eſſet integra ac perfecta, meminit etiam ipſius imperii Babylonici.

15 At ira magna, &c. 'וקצף גדול וגו .i. Iraſcor vehementer contra, &c. q.d Grauiſſimè animaduertam in gentes ipſas quæ nunc degunt in ſummo otio & quiete. Iratus eram קצפתי Præt. Heb. per imperf. vertendum, ſub. contra Iſraelem. In malum. לרעה: ſub. pœnæ. i. in afflictionem. q.d. Ipſæ Gentes afflixerunt eos ſuprà & vltrà quàm volebam. i. grauiſſimè afflixerunt eos.

16 Reuerſus ſum שבתי Reuertar. i. Recōciliabor illi pro clementia & miſericordia mea. Prædicit inſtaurationem templi & vrbis Ieruſalem. Et perpendiculum extendetur, &c. 'וקו ינטה וגו & linea extendetur ſuper Ieruſalem. antecedens pro relatiuo, illam. id eſt ſuper muros & ædificia illius. hoc eſt, ea inſtaurabitur. Lineam cæmentarii intelligit qua dirigere ſolent murum & ordines lapidum. Chaldæus paraph. vertit, filum menſuræ.

17 Adhuc diſpergentur vrbes m. præ bonis: עוד תפוצנה ערי מטוב Iterum diffundent ſeſe vrbes meæ præ fœlicitate. vel, diffundentur, aut dilatabunt ſe. præ abundantia ſcilicet bonorum & incolarum. q.d. Vrbes non poterūt capere ſuos ciues, & bona. Hoc impletum fuit ſub Zorobabele, Nehemia, & Machabæis. Poſſent hæc intelligi de bonis ſpiritualibus. Suas vrbes vocat, quòd ſingulari amore eas proſequeretur. Eligétque adhuc ובחר עוד eligétque rurſum. vt ſcilicet habitet in ea.

18 Cornua. קרנות: Intelligit quatuor imperia. Nam per cornua ſolet Scriptura intelligere robur ac vires. at præcipua vis orbis pendet ab imperio: non aliter quàm boum & aliorum animantium cornigerorum robur præcipuum ſitum eſt in cornibus. Alia prophetia eſt de deſtructione quatuor regnorum, nempe Chaldæorum, Perſarum, Græcorum, & Romanorum. cuius prophetiæ pars iam adimpleta erat puta de deſtructione imperii Chaldæorum.

19 Ventilauerunt זרו id eſt, diſperſerunt huc illuc. Metaphora ducta à bobus iratis, qui cornibus obuia quæque diſpergere ſolent. Intelligit autem varias demigrationes populi Iſraelitici. nam quatuor illa imperia mirum in modum afflixerunt Iudæos.

20 Fabros. חרשים: Chaldæus paraph. artifices.

21 Dicendo, לאמור Hebraiſmus, in hunc modum. Ita vt non leuaret quiſquam כפי איש לא נשא Hic כפי non ſignificat ſecundum os, ſed adeò vt, aut ita vt Gallicè dicimus, *en ſorte que nul n'oſoit leuer la teſte*. i. ita vt nemo erecta fronte incedere auderet. Deſcribit hic geſtum hominum triſtium ac mœrentium, miſerorum & infœlicium qui fronte demiſſa incedere ſolent.

Ca p.I.

1 ET leuaui oculos meos, & vidi: & ecce vir, & in manuueius funiculus menſorum.

2 Et dixi, Quò tu vadis? Et dixit ad me, Vt metiar Ieruſalem & videam quanta ſit latitudo eius, & quanta longitudo eius.

3 Et ecce, Angelus qui loquebatur in me, egrediebatur, & Angelus alius egrediebatur in occurſum eius.

B 4 Et dixit ad eum, Curre, loquere ad puerum iſtum, dicens, Abſque muro habitabitur Ieruſalem præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius.

5 Et ego ero ei (ait Dominus) murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.

6 O ô, fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus: quoniam in quatuor ventos cæli diſperſi vos, dicit Dominus.

C 7 O Sion fuge quæ habitas apud filiam Babylonis:

8 Quia hæc dicit Domin? exercituũ, Poſt gloriam miſit me ad Gẽtes quæ ſpoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi eius.

9 Quia ecce ego leuo manum meam ſuper eos, & erunt prædæ his qui ſeruiebant ſibi: & cognoſcetis quia Dominus exercituum miſit me.

10 Lauda, & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus.

D 11 Et applicabuntur Gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui: & ſcies quia Dominus exercituũ miſit me ad te.

12 Et poſſidebit Dominus Iudã partem ſuam in terra ſanctificata: & eliget adhuc Ieruſalem.

13 Sileat omnis caro à facie Domini: quia conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo.

Cap. III.

1 ET oſtendit mihi Ieſum Sacerdotem magnum ſtantem coram Angelo Domini: & Satã ſtabat à dextris eius vt aduerſaretur ei.

Cap. II.

LEuaui quoque oculos meos, & vidi: & ecce vir, ″in cuius ma- Inſtauratio Ieruſalẽ ꝑmittitur.
nu funiculus menſuræ.
Et dixi, Quò vadis? Et dixit ad me, Vt metiar Ieruשׁſaláim, vt vi
deam″quanta *ſit* latitudo eius, & quanta longitudo eius.
Et ecce, Angelus ille qui loquebatur mecũ, egrediebatur, An-
gelúſque alius egrediebatur in occurſum eius.
″Et dixit ad eum, Curre, loquere″ad puerum iſtum, dicendo, ″*In-*
ſtar vrbium abſque muro habitabitur Ieruשׁſaláim præ multitu-
dine hominum, & iumentorum″in medio eius.
Ego quoque ero ei (dixit Iehouáh) murus igneus in circuitu, ″&
in gloriam ero in medio eius.
O ô″*egredimini* & fugite de terra Aquilonis, dicit Iehouáh: quia″in Diſperſi reuocẽtur.
quatuor ventos cæli diſperſi vos, dicit Iehouáh.
O צSiión erue te quæ habitas″*cum* filia Babél:
Quia ſic dicit″Iehouáh exercituum, ″Poſt gloriam″mittet me ad
Gentes″quæ ſpoliauerunt vos: qui enim″tangit vos, tangit pupil-
lam oculi ſui.
Quia en ego″leuo manum meam ſuper eos, erúntq; ſpolia ſer-
uis ſuis: & ſcietis″quòd Iehouáh exercituum miſerit me.
″Lauda, & lætare filia צSiión, quia ecce veniam, & habitabo in Aduẽtus Chriſti & Gentiũ ingreſſio in Eccleſiam.
medio tui, ait Iehouáh.
″Et cõgregabuntur Gẽtes multæ ad Iehouam in die illa, erúnt-
que mihi in populum, & habitabo in medio tui: túncque cogno-
ſces quòd Iehouáh exercituum miſerit me ad te.
Poſſidebítque Iehouáh Iehudam partem ſuam in Terra ſancta:
& eliget adhuc Ieruשׁſaláim.
″Sile omnis caro à conſpectu Iehouæ: quia *tandem*″excitabitur de
habitaculo ſanctitatis ſuæ.

Cap. III.

O″Stẽdit autem mihi Iehoשׁſuam Sacerdotem magnum ſtan- De ignominia & gloria Chriſti ſub typo Ieſu ſacerdotis.
tem coram Angelo Iehouæ, & שׂSatán ſtabat ad dexteram
eius″vt aduerſaretur ei.

IN CAPVT II.

Ad verbum, & in manu eius. i. qui manu ferebat funiculum menſorium. Alia prophetia qua Zacharias prædicit
1 In cuius manu וכידו Ad verbum, & in manu eius. i. qui manu ferebat funiculum menſorium. Alia prophetia qua Zacharias prædicit instaurationem vrbis Ieruſalem, & ſimul fœlicitatem ac proſperitatem eius.
2 Quanta, &c. כמה־רחבה וגו׳ Ad verbum, quot *cubitorum ſit* latitudo eius, & quot *cubitorum* longitudo.
4 Et dixit ad eum, ויאמר אליו .i. Angelus ille alius dixit ad Angelum illum qui hactenus me eſt alloquutus. Ad puerum iſtum, אל־הנער הלז Id eſt ad Zachariam. נער dicit ætatem, vel officium, ſiue miniſterium, vt Latinè puer, ſignificat iuuenem & famulum. Fieri poteſt (inquit doctus inter Hebræos) vt Zacharias prophetauerit adoleſcens, aut fuerit miniſter alterius Prophetæ. *Inſtar* vrbium, &c. פרזות תשב *tanquam* vrbes muro carentes. quæ ſcilicet diffundunt ac dilatãt ſeſe prout neceſſitas poſtulat. In medio e.: בתוכה ſub. habitantiũ.
5 Et in gloriam ולכבוד Id eſt ero illi gloriæ & honori. q. d. Afficiam illam maximo honore, mea quidem præſentia, doctrina, &c. Quod verum fuit & in figura ipſa, nempe in Ieruſalem terreſtri.
6 In quatuor ventos כארבע רוחות Legitur & בארבע ſecundum quatuor ventos. i. ſecundum quatuor plagas mundi quæ plurimùm diſtant abinuicem. q. d. Permiſi vos in varios ac diuerſos errores incidere, propter peccata veſtra. Per Aquilonem, intelligit Babylonem, quòd ſita eſſet inter Orientem & Septentrionem, reſpectu Terræ ſanctæ. Et quia Babylonii populus infidelis ſemper afflixit Iſraelem, Aquilo malè audit in Scriptura. 7 *Cum* filia Babél.: בת־בבל Filiam pro congregatione accipit, more Scripturæ. i. inter Babylonios, hoc eſt inter infideles ac idololatras. 8 Iehouáh יהוה Pro Chriſto hîc accipitur Iehouáh: neque Iudæorum expoſitiones huic loco conueniunt. quum enim æqualis ſit Patri, idem habet nomen cum eo. Poſt gloriam אחר כבוד qua ſcilicet affecero vos mea præſentia & doctrina. Alludit ad id quoddixerat prius, verſu 5, Et in gloriam ero in ea. Prædicit aduentum Chriſti, & vocationem Gentium. Hæc autem impleta fuerunt per Chriſtum & Apoſtolos. Mittet me שלחני Præt. Heb. Pro fut. ſub. Deus pater. Quæ ſpoliauerũt vos: השוללים אתכם quæ deprædatæ ſunt vos. vel, diripuerunt. i. afflixerunt. Tangit vos, tan. הנוגע בכם נוגע Præſ. Heb. pro futuro, vt nonnulli vertunt, tetigerit vos, tãget, &c. i. ſibiipſi nocebit. q. d. qui afflixerint vos, grauius affligentur. Quidã referunt pronomen ad Deũ, vertẽtes, oculi eius.
9 Leuo manum m. ſuper e. מניף את־ידי עליהם Quidam per futurum vertunt, eleuaturus ſum. Hebraiſmus, Exercebo potentiam meam contra eos. i. conuertam eos ad me per prædicationem Euangelii, idque virtute ac potentia Spiritus mei: illique ſubdent colla his qui conuerterint eos, & quos prius afflixerant. quod legimus impletũ etiam in Imperatoribus ipſis. Quòd Iehouáh, &c. כי־יהוה וגו׳ .i. me eſſe verum Meſſiam miſſum à Iehouáh pro redemptione generis humani. Idem paulo pòſt dicit, verſu 11.
10 Lauda, רני Canta. Gaude. id eſt præ ingenti lætitia erumpe in Dei laudem.
11 Et congregabuntur ונלוו Et adiungent ſeſe. id eſt adhærebunt Iehouæ. Excitabitur נעור Præt. Heb. pro fut. i. quaſi excitatus à ſomno deſcendet de loco ſancto in quo habitat, veniétque vt iudicet viuos & mortuos.
13 Sile הס Similis loquutio & in Habacuc, cap. 2. d. 20, & Sophon. 1. b. 7 legitur.

IN CAPVT III.

1 Oſtendit au. ויראני ſub. Iehouáh. vt expreſſit, ſuprà cap. 1. d. 20. Vt aduerſaretur ei.: לשטנו .i. vt accuſaret illũ negligẽtiæ, &c. Conabatur enim perſuadere Michaeli archangelo hunc Ioſue eſſe immundũ ac impurum, ideóque indignum ſub quo templum illud reædificaretur. & hac ratione volebat impedire ædificationem templi.

Dixítq; Iehouáh ad שSatán,ʹIncrepet Iehouáh te שSatán,incre- 2
pet inquam Iehouáh te,qui eligit Ieruשsaláim:nonne iste *est ut* tor
ris erutusʹde igne?
Porrò Iehoשsúay erat indutus vestib⁹ sordidis, & stabat coram 3
Angelo.
Et loquutus est,& dixit ad eos qui stabant coram se,dicẽdo,Au 4
ferte vestimenta illa sordida ab eo. Et dixit ad eum, Vide,ʹTrãsire
feci à te iniquitatem tuam,ʹ& indui te mutatoriis *uestibus.*
ʹTunc dixi,ʹImponant cidarim mũdam super caput eius.impo 5
suerunt itaque cidarim mundam super caput eius,&iam induerãt
eum vestibus:Angelus autem Iehouæ stabat.
ʹEt contestatus est Angelus Iehouæ ipsum Iehoשsúay,dicendo, 6
Sic dicit Iehouáh exercituum,Si in viis meis ambulaueris, & si 7
ʹcustodiã meam custodieris,etiã tuʹiudicabis domũ meam,quin-
etiamʹcustodies atria mea,ʹdabóque tibi vias inter hos astantes.
Audi nunc Iehoשsúay sacerdos magne, tu & amici tuiʹqui habi 8
tant coram te,quiaʹviri prodigiorum sunt: ecce enim adduco ser
uum meum *nomine*ʹGermen.

De Christo prophetia.

ʹQuia ecce lapis ille quemʹdedi coram Iehoשsúay,ʹsuper quem 9
vnum *erunt*ʹseptem oculi:en egoʹcælabo cælaturã eius, dicit Iehouáh exercituum, auferámque iniquitatem ipsius terræ in die vna.
In die illa,dicit Iehouáh exercituum, vocabitis quisque sodalẽ 10
suum subter vitem,& subter ficum. Cap. IIII.

Visio candelabri aurei.

RʹEuersus est autem Angelus qui loquebatur mecum, & exci- 1
tauit meʹtanquam virum qui excitatur à somno suo.
Dixítque ad me,Quid vides?Et respondi,ʹVideo,& ecce cande- 2
labrum aureum totum,ʹ& lenticulaʹsuper caput eius, septémque
lucernæ eius super illud:septem *inquam sunt*,ʹ& septem infusoria lucernis ipsis quæ *sunt* super caput illius.
Duæ quoque oliuæ *sunt* super illud:vna à dextera ipsius lenticu- 3
læ,& altera ad sinistram eius.
ʹTunc respõdi,& dixi ad Angelum illum qui loquebatur mecũ, 4
dicendo,Quid *sibi uolunt* hæc,domine mi?

2 Et dixit Dominus ad Satan, Increpet Dominus in te Satan: & increpet Dominus in te, qui elegit Ierusalem: nunquid non iste torris est erutus de igne?
3 Et Iesus erat indutus vestibus sordidis: & stabat ante faciem Angeli.
4 Qui respondit,& ait ad eos qui stabant corã se,dicẽs,Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eũ, Ecce, abstuli à te iniquitatẽ tuam, & indui te mutatoriis. B
5 Et dixit, Ponite cidarim mũdam super caput eius. & posuerunt cidarim mũdam super caput eius, & induerũt eum vestibus: & Angelus Domini stabat.
6 Et contestabatur Angelus Domini Iesum,dicens, C
7 Hæc dicit Dominus exercituum, Si in viis meis ambulaueris, & custodiã meam custodieris : tu quoque iudicabis domum meam, & custodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de his qui nunc hic assistunt.
8 Audi Iesu sacerdos magne, tu & amici tui qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt: ecce enim ego adducam seruum meum Orientem. Luc.1.g.78
9 Quia ecce lapis quem dedi corã Iesu, super lapidem vnum septem oculi sunt: ecce ego cælabo sculpturam ei⁹, ait Dominus exercituum: & auferam iniquitatem terræ illius in die vna. D
10 In die illa,dicit Domin⁹ exercituũ, vocabit vir amicum suum subter vineam,& subter ficum. Cap. IIII.
1 ET reuersus est Angelus qui loquebatur in me: & suscitauit me, quasi virum qui suscitatur de somno suo.
2 Et dixit ad me, Quid tu vides? Et dixi, Vidi,& ecce candelabrum aureum totum, & lampas eius super caput ipsius: & septem lucernæ eius super illud: & septem infusoria lucernis quæ erant super caput eius. B
3 Et duæ oliuæ super illud: vna à dextris lampadis,& vna à sinistris eius.
4 Et respondi, & aio ad Angelum qui loquebatur in me dicens, Quid sunt hæc,domine mi?

2 Increpet יִגְעַר Id est Obiurgatum ac increpatum iubeat facessere hinc atque eiiciat,neque audiat te accusantem,&c. vel, Auertat te à voluntate tua, ac prohibeat ne possis accusare summum hunc Sacerdotem. De igne? : מֵאֵשׁ .i.ex incendio. Captiuitatem Babylonicã intelligit.q.d.Dominus iam clementer egit cum Iosue,vt qui eripuerit eum è captiuitate Babylonica.quapropter, ô Satan,non est quod speres te impediturum ædificationem templi hac tua accusatione.
4 Transire feci הֶעֱבַרְתִּי Hebraismus,pro abstuli.q.d.Scito Dominũ condonasse tibi omnia peccata tua. Et indui וְהַלְבֵּשׁ Infinitiuus pro præt.& induere feci.sub.ab Angelis mihi subditis.Mutatorias vestes vocat mũdas & pretiosas.q.d.ornaui te variis gratiis ac virtutibus.
5 Tunc dixi, וָאֹמַר Ad verbum,Et dixi.Verba sunt Zachariæ. Imponant יָשִׂימוּ q.d.Iube imponant,nempe Angeli inferiores te.
6 Et contestatus est וַיָּעַד Et obtestatus est.i.Testibus adhibitis admonuit.vel,Sub attestatione iurisiurãdi denũtiauit illi,nẽpe Michael.
7 Custodiam meam אֶת־מִשְׁמַרְתִּי .i.ceremonias quas per Mosen tradidi filiis Israel custodiendas. Iudicabis תָּדִין .i.ages iudicẽ in templo meo:hoc est,diu fungêris officio summi sacerdotis. Custodies atria mea, תִּשְׁמוֹר אֶת־חֲצֵרַי .i.põtificatus iste diutissimè manebit in domo ac familia tua. Dabóque tibi vias וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים dabóque tibi incessus.itinera.i.faciam tibi potestatem incedendi inter Angelos,in quorũ præsentia hæc dicuntur. 8 Qui hab. הַיֹּשְׁבִים qui sedent. Viri prodig.s. אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה .i.apti sunt ad facienda prodigia ac miranda. Vt de Stephano & aliis legimus, qui faciebant signa & prodigia multa in populo. vel,digni sunt quibus, aut in quorum gratiam fiant prodigia. Germen. : צֶמַח .i.cuius aduentum prædixerũt alii Prophetæ,vocauerúntque eum Germen.Esa.4.a.2, Erit Germen Domini.Iere.23.a.5,Suscitabo Dauidi Germen iustum.& 33.c.14, Germinare faciam Dauidi Germẽ iustum. quibus locis Chaldæus paraph.vertit Masiah. 9 Quia ecce כִּי הִנֵּה En enim. Alii,Id enim est. Dedi coram Ieho. נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ Dare,pro ponere,siue proponere, sæpius in Scripturis ponitur.est autẽ hic Hebraismus,& mutatio personæ,pro Cuius aduentũ reuelaui tibi. Super quem עַל־אֶבֶן Ad verbum,super lapidem. Antecedens pro relatiuo. Septem oc. שִׁבְעָה עֵינַיִם Quidã per septem oculos,intelligunt plenitudinem gratiarum ac virtutum in Christo. Alii malunt oculos Prophetarum & Patriarcharum intelligere intentos in Christum. Cælabo cælaturam e. מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ Præs.Heb.pro fut.sculpam sculpturam eius.sub. אֶבֶן lapidis,quod fœmineum est. Perstat enim in metaphora. Per cælaturam,siue cælaturas,intelligit plagas & vulnera quæ Christus accepit in die passionis suæ.

IN CAPT IIII.

1 Reuersus est au. וַיָּשָׁב Sub.ad me.reliquerat enim eum ad tempus,quum desiisset eum alloqui,quemadmodum dicit cap.2.versu 7, Angelum illum à se egressum. Tanquam virum,&c. כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר velut quum quis excitatur. 2 Video,& ecce רָאִיתִי וְהִנֵּה Hebraismus,Videre mihi videor. Et lenticula וְגֻלָּהּ Ad verbũ,& lenticula eius. Vas erat amplũ,concauum,& rotundũ in formã lenticularem,perforatum,è quo defluebat oleum in lucernas per infusoria. Super caput e. עַל־רֹאשָׁהּ in summitate eius,sub.candelabri,hoc est stipitis,siue membri medii ipsius candelabri.vel pluraliter vertẽdum,lenticulæ erant in summitate illius candelabri, & ita singulis lucernis erant singulæ lenticulæ. Et septem infusoria וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת Latinè vertes & totidem infusoria.siue infundibula.Erant singulis lucernis singula infusoria,quæque infusoria erant canaliculæ quædam per quas defluebat oleum in lucernas illas è lenticula ipsa.
4 Tunc respondi,& dixi וַיַּעַן וָאֹמַר Tunc cœpi dicere.

Et reſpondit Angelus qui loquebatur in me,& dixit ad me, Nūquid neſcis quid ſunt hæc? Et dixi, Nō, domine mi.

Et reſpondit, & ait ad me, dicens, Hoc eſt verbum Domini ad Zorobabel, dicens, Non in exercitu, nec in robore, ſed in Spiritu meo, dicit Dominus exercituum.

C Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum: & educet lapidem primarium, & exæquabit gratiā gratiæ eius.

Et factum eſt verbū Domini ad me, dicens,

Manus Zorobabel fundauerūt domum iſtam, & manus eius perficient eam: & ſcietis quia Dominus exercituum miſit me ad vos.

Quis enim deſpexit dies paruos? & lætabuntur, & videbunt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel. ſeptem iſti: oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram.

Et reſpondi, & dixi ad eū, Quid ſunt D duæ oliuæ iſtæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius?

Et reſpondi ſecūdò, & dixi ad eum, Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt iuxta duo roſtra aurea, in quibus ſunt ſuffuſoria ex auro?

Et ait ad me, dicens, Nunquid neſcis quid ſunt hæc? Et dixi, Non domine mi.

Et dixit, Iſti ſunt duo filii olei, qui aſſiſtunt Dominatori vniuerſæ terræ.

Cap. V.

ET conuerſus ſum, & leuaui oculos meos: & vidi, & ecce volumē volans.

Et dixit ad me, Quid tu vides? Et dixi, Ego video volumen volans: longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.

5 Reſpondit autem Angelus ille qui loquebatur, dixítque mihi, Noſtíne quid ſint hæc? Et dixi, Non domine mi.

6 Tunc reſpondit,& dixit ad me, dicendo, Hoc eſt verbum Iehouæ ad Zerubabél, dicendo, Non virtute vlla, nec potētia *hoc fiet*, ſed Spiritu meo, dixit Iehouáh exercituum.

7 Quis tu ô mōs magne corā Zerubabél? in planitiem *eris*: educétque lapidē primarium *cum* acclamationibus *huiuſmodi*, Gratia, gratia *inquam* illi.

8 Fuit itaque verbum Iehouæ ad me, dicendo,

9 Manus Zerubabél fundauerunt domum iſtam, manúſque eius perficient *eam*: & cognoſces quòd Iehouáh exercituum miſerit me ad vos.

10 Quis enim deſpexit diem paruarū *conſolationum*? lætabūtur autem quum videbunt lapidem ſtanneum in manu Zerubabél. illa *ſunt* ſeptem oculi Iehouæ circumeuntes per vniuerſam terram.

11 Et loquutus ſum, & dixi ad eū, Quid *ſunt* duæ oliuæ iſtæ ad dexteram ipſius candelabri, & ad ſiniſtram eius?

12 Et loquutus ſum ſecundò, & dixi ad eum, Quid *ſunt* duæ illæ ſpicæ oliuarum quæ *ſunt* in medio duarum ampullarum aurearum, quæ effundunt ex ſe *oleum coloris* auri?

13 Dixit autem ad me, dicendo, Noſtíne quid *ſint* hæc? Et dixi, Nō, domine mi.

14 Tunc dixit, Iſti ſunt duo illi filii olei, qui ſtant iuxta Dominatorem vniuerſæ terræ.

Cap. V.

1 COnuerſus ſum autem, & leuaui oculos meos, atque aſpexi: & ecce volumen volabat.

2 Dixítque mihi, Quid vides? Cui reſpondi, Video volumen volans: longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.

Eius expoſitio, in qua multa de Chriſto & Eccleſia habentur.

Viſio libri volātis, maledictionem furū & Dei nomine abutentiū ſignificantis.

6 Ad Zerubabél, אל־זרובבל de Zerubabel. i. Chriſto. Natiuitatē Chriſti prædicit, qui nulla opera humana, ſed ex Spiritu ſancto con-
ceptus eſt, & natus ex virgine. 7 O mons magne, &c. הר־הגדול וגו׳ Diſtinguere etiam potes, ô mons magne? coram Zerubabél plani-
ties eris. i. vertéris in planitiem: hoc eſt humiliaberis. Montem, diabolum exponunt: Zorobabél autem, Chriſtum, vt etiam Chaldæus paraph.
Educétque והוציא proferétque. i. Deus pater reuelabit ac manifeſtabit mundo Lapidem illum angularem Chriſtum. hoc pacto erunt
verba Prophetæ. Si autem fuerint verba Patris, dicemus verbum iſtud eſſe infinitiui modi pro verbo futuri temp. primæ perſonæ, Profe-
ram. Protulit enim *ille* Lapidem illum primarium, &c. quando ſcilicet iecit fundamenta templi, id eſt ſuæ Eccleſiæ. Quidam referunt ad Zo
robabelem, qui confortatus, educturus erat lapidem capitis ædificii, id eſt primarium lapidem, cum magno ſtrepitu & applauſu populi ac-
clamantis, Bene ſuccedat. תשואות enim eſt à radice שאה quod ſtrepitum facere ſignificat. Gratia, gratia *inquam* illi. ׃ חן חן לה Hebraiſ-
mus, pro multa gratia, ſiue multus fauor Dei ſit illi Lapidi. Hoſanna filium Dauid, acclamabant Chriſto Ieruſalem ingredienti, Benedictus
qui, &c. 10 Diem paruarum *conſolationum*? ליום קטנות Alii ſubaudiunt, acclamationum. Diem vocat quo iacta fuerunt fundamen-
ta templi, & cœptum fuit ædificari: quem diem nullus contempſit. Quum videbunt וראו Ad verbum, & videbunt. Lapidem ſtā-
neum האבן הבדיל Sic vocat perpendiculum quo vti ſolent cæmentarii ad dirigendos muros ædificiorum. Illa *ſunt* ſe. שבעה־אלה Id
eſt ſeptem illæ lucernæ, ac ſeptem infuſoria earum ſignificant multiplicem illam prouidentiam Dei qua regit ac gubernat totum mundum.
Circumeuntes משוטטים diſcurrentes, qui expatiantur.
11 Ipſius cand. המנורה Suprà verſu 3 dicebat has duas oleas eſſe ad dexteram & ad ſiniſtram lenticulæ. ſed idem eſt: erat enim lenticu-
la in candelabro ipſo. 12 Spicæ שבלי Sic vocat ramos cum baccis, quòd ſint perſimiles ſpicis. Baccas oleæ comparat granis tri-
tici, & virgam ſiue ramum culmo. Quæ *ſunt* in me, &c. אשר ביד שני צנתרות Ad verbum, quæ *ſunt* in manu duarum ampullarum. Qui-
dam vertunt, quæ ſunt inſertæ collo illarum duarum ampullarum aurearum. nam ampulla vas eſt parte infima latum, parte autem ſuperna
vergit in arctum, éſtque collum illi vice manubrii. Vnde quidam exponunt, in manubrio, hoc eſt intra. Duæ ille ampullæ adiectæ erant v-
trinque ipſi lenticulæ, eam circunſtantes, erántque vnà perforatæ. habebant enim foramen in alueo, ſeu ventre: è quo foramine defluebat
oleum in lenticulam ipſam, & ex lenticula in lucernas. Vt ergo lucernis ipſis ſufficeret oleum in longum tempus, adiectæ erant ampullæ
illæ. Quæ effundunt ex ſe, &c. ׃ חמריקים מעליהם הזהב Ad verbum, effundentium deſuper ſe aurum. id eſt oleum purum vt aurum.
vel, oleum coloris aurei. vt referatur ad lumen quod edit oleum ipſum: eſt enim aurei coloris.
14 Filii olei, בני־היצהר hoc eſt, duo vncti. q. d. Hæc ſignificāt duos ſummos magiſtratus, Regem Ioſue, & ſummum Sacerdotem Zo-
robabél: quos dicit filios olei, quòd & Reges & Sacerdotes oleo ſancto vngerentur. Qui ſtant iuxta Dominat. העומדים על־ארון qui
aſtant Dominatori. i. qui ſemper parati ſunt obſequi mandatis Dei.

IN CAPVT V.

1 Conuerſus ſum autem, ואשוב Vt ſcilicet me accommodarem capeſſendæ nouæ viſioni Diuinæ.
2 Viginti cubitorum, עשרים באמה Ad verbum, viginti *menſurarum* in cubito. id eſt, in ratione, ſiue dimenſione cubitali: hoc eſt, quæ
per cubitos fieri ac deſignari ſolet. Referunt hæc Hebræi ad veſtibulum templi, quod quidem habebat in longitudine x x cubitos: (Sume-
batur enim longitudo ipſius ſecundum latitudinem templi) & in latitudine decem cubitos. quaſi Zacharias viſus ſit ſibi videre chartam il-
lam oblongam egredi per veſtibulum ipſum. Sed videtur potius referendum ad totam terram, ſiue orbem habitabilē, cuius longitudo ſum-
pta ab Oriente ad Occidentem, multo excedit latitudinem eius, nempe à Meridie ad Septentrionem. Hac viſione enim innuit totum mun-
dum repletum eſſe iniuria, ſiue violentia in proximum, & perfidia in Deum, ob quas breui immiſſurus erat Deus maledictionem in mun-
dum. id eſt pœnam debitam hominibus ſceleſtis ac flagitioſis.

Et dixit ad me,'Hæc'*eſt* maledictio illa'quæ egreſſura eſt ſuperfa 3
cie vniuerſæ terræ:nã õnis fur('ſicut *ſcriptum eſt* ex vna *parte* ipſius) ſuc
ciſus eſt: & õnis iurãs (ſicut *ſcriptũ eſt* ex altera *parte* ipſi⁹) ſucciſus eſt.
Educam illam,dixit Iehouah exercituum, veniétque ad domũ 4
ipſius furis,& ad domum iurantis in nomine meo mendaciter, &
commorabitur in medio'domus eius,conſumétque eam, & ligna
eius,ac lapides eius.
Egreſſus eſt autem Angelus ille qui loquebatur mecũ , & dixit 5
Viſio amphoræ qua Iudæ tranſlatio in Babylonẽ deſignatur.
ad me,Leua nũc oculos tuos,& vide quid ſit hoc quod egreditur.
Et dixi,'Quidnã eſt?'Qui reſpõdit,Hæc eſt'amphora egrediens. 6
'Addidítque,'Hæc *eſt* oculus eorum in vniuerſa terra
Et ecce'talentum plumbi portabatur, & *cum* ipſo'mulier vna ſe- 7
debat in medio eius amphoræ.
Dixítque *Angelus*, Hæc *eſt* impietas illa. proiecit itaque 'eam *Deus* 8
in medium amphoræ,& coniecit'lapidem plumbeum'in os eius.
Leuaui quoque oculos meos,& aſpexi: & ecce duæ mulieres'e- 9
grediebantur, ventúſque *erat* in alis earum: *erant* autem illis alæ ſi-
miles alis 'ciconiæ,& leuauerũt amphorã illã inter terrã'& cælũ.
Dixíque ad Angelum illum qui loquebatur mecum, Quónam 10
iſtæ'deducunt amphoram?
'Qui reſpondit mihi,'Vt ædificetur ei domus in terra שׁSinyár, 11
præparetúrque *habitatio eius*,'ac conſtituatur illic ſuper baſim ſuam.

Cap. VI.

Per quatuor quadrigas, quatuor regnorũ ſucceſſionẽ deſcribit.

C'Onuerſus autem leuaui oculos meos, & aſpexi:'& ecce qua- 1
tuor quadrigæ'egrediebantur'inter duos montes:montes au-
tem illi *erant* montes'ærei.
In quadriga prima *erãt* equi'rufi,& ĩ quadriga ſecũda equi nigri. 2

3 Et dixit ad me, Hæc eſt maledictio
quæ egreditur ſuper faciẽ omnis terræ: quia omnis fur, ſicut ibi ſcriptum
eſt, iudicabitur:& õnis iurans,ex hoc
ſimiliter iudicabitur.
B
4 Educam illud, dicit Dominus exercituum: & veniet ad domum furis, &
ad domum iurantis in nomine meo
mendaciter:& commorabitur in medio domus eius,& conſumet eam, &
ligna eius,& lapides eius.
5 Et egreſſus eſt Angelus qui loquebatur in me,& dixit ad me,Leua oculos tuos, & vide quid eſt hoc quod egreditur.
6 Et dixi,Quidnam eſt? Et ait,Hęc eſt
amphora egrediens.Et dixit, Hic eſt
oculus eorum in vniuerſa terra. C
7 Et ecce talentum plumbi portabatur , & ecce mulier vna ſedens in medio amphoræ.
8 Et dixit,Hæc eſt impietas.& proiecit eam in medio amphoræ , & miſit
maſſam plumbeam in os eius.
9 Et leuaui oculos meos, & vidi:& ecce duæ mulieres egredientes, & ſpiritus in alis earũ:& habebãt alas quaſi D
alas milui: & leuauerunt amphoram
inter terram & cælum.
10 Et dixi ad Angelum qui loquebatur
in me,Quò iſtæ deferũt amphoram?
11 Et dixit ad me, Vt ædificetur ei domus in terra Sennáar,& ſtabiliatur,&
ponatur ibi ſuper baſim ſuam.

Cap. VI.

1 ET conuerſus ſum , & leuaui oculos meos, & vidi:& ecce quatuor
quadrigæ egredientes de medio duorum montium:& montes,montes ærei.
2 In quadriga prima equi rufi, & in
quadriga ſecunda equi nigri.

3 Hæc זאת ſub.charta.vel,Hoc,nẽpe volumen. *Eſt*] Si mauis,ſubaudi *portendit*. Quæ egreſſura eſt היוצאת Præſ.Heb.pro fut. ſub.à Domino.cõciſa enim eſt oratio quæ alio loco legitur integra & plena.Hebraiſmus item,quem Latinè ſic reddas,Quam breui immiſſurus eſt Dominus in habitatores terræ. Sicut *ſcriptum eſt*,&c. מזה כמוה Ad verbum,hinc ſicut ipſa.i.ſicut ex altera parte ipſius.vel,ex hoc *latere*,vt *in altero latere* eius.q.d.quia vtrunque latus ſcriptum erat:in altero quidem, Omnis fur,&c.in altero verò,Omnis iurans,&c.Vnde ſic quidam vertunt hanc verſus partem, mutato ordine verborum, Nam ex vna parte ſcriptum eſt, Quicunque furatur, breui ſuccidetur:& ex altera parte conſimiliter,Quicunque iurat *in uanum*,ſuccidetur.Ita enim exprimitur verſu ſequenti,Qui iurat per nomen meũ mendaciter. Quidam Hebræorum ſic legit,Omnis qui furatur,ab ea vltione ſicut in hoc volumine ſcripta eſt,punietur.

4 Domus eius, ביתו Id eſt domus vtriuſque,furis & periuri.

6 Quidnam eſt? מה היא q.d.Tu potius dicito mihi quid ſit. Qui reſpondit, ויאמר Ad verbum,Et dixit. Amphora egred. האיפה היוצאת modius egrediens.ſub.è templo,vel vrbe Ieruſalem.Per amphoram,ſiue modium quod eſt genus menſuræ,intelligit talionẽ ſiue pœnam talionis quam rependere videtur Deus his quos iuſtiſſimè punit quum defecerunt à ſe , & quos affligit poſteaquam alios afflixerunt,& ita videtur eis reddere menſuram pro menſura. Addiditque, ויאמר Ad verbum,& dixit. Hæc *eſt* oculus eorum,&c. זאת עינם בכל הארץ: Hæc *portendit* oculum eorum *reſpicere* in vniuerſa terra. Oculum eorum,paſſiuè accipit,qui videt eos, non quo ipſi vident, hoc eſt oculum Domini vltorem,non miſericordem.

7 Talentum plumbi portabatur, ככר עופרת נשאת maſſa quædam plumbea ferebatur.ſub.in amphora illa.Per grauitatem plumbi intelligit diuturnitatem ac moram tranſmigrationis,ſiue exilii decem illarum tribuum. Mulier אשה Significat congregationem illarum decem tribuum,quæ vnanimi & magno conſenſu per idololatriam defecerunt à Domino Deo.

8 Eam אותה nempe mulierem. Lapidem אבן Significat & pondus : quòd pro ponderibus olim vterentur lapidibus. In os eius. : אל פיה mulieris ſcilicet.id eſt vt illic diutius detineretur.

9 Egrediebantur, יוצאות ſub.è templo Domini, vel ex vrbe,aut è Terra ſancta. Hic agit de captiuitate Babylonica,quò abductæ fuerunt reliquæ duæ tribus,Iuda & Beniamin,quæ hic per has duas mulieres deſignantur:ſimulque deſcribit cauſam eius tranſmigrationis. Ciconiæ, החסידה ſtruthiocameli. Alii,milui albi.Sic vocatur ciconia quòd ſit auis gratiſſima . fertur enim alere parentes ſuos ſeniores. Ita etiam & hac ratione miluus albus, quòd ſcilicet eſcas ſuas ſociis ſuis diſpertiat. At ſtruthiocamelus hoc quidem nomine etiam cenſetur, ſed à contrario ſenſu,quòd ſit crudelis. Per ventum & alas intelligit celeritatem profectionis. abducti ſunt enim Iudæi quamcelerrimè Babylonem. Et cælũ. : ובין השמים & inter aerẽ.hoc eſt,non procul à terra,vt volare ſolet ſtruthiocamelus,cuius alæ,curſum eius tantummodo iuuant. 10 Deducunt מוליכות deferunt.Ad verbũ,ambulare faciunt.i.quò proficiſcuntur vt dent pœnas propter peccata ſua.

11 Qui reſpondit mi. ויאמר אלי Ad verbũ,Et dixit ad me. Vt ædificetur,&c. לבנות לה בית Vt extruãt ei domũ.Singul.pro plur.i. manſiones, vbi diutius morentur. q.d. Vt Dominus animaduertat in eas diuturna captiuitate, nempe per L X X annos quibus detinebuntur captiuæ in Babylone. Ac conſtit. והוניחה ac ſiſtat ſeſe.Hoc dicit propter eos qui quanuis inuiti abducti fuiſſent Babylonẽ,poſteaquam tamen facultatẽ accepiſſent reuertendi in patriam,illic vltrò remanſerunt,quòd ibidẽ extruxiſſent domos,& plantaſſent vineas,&c.

IN CAVPT VI.

1 Conuerſus autem ואשוב Vide præcedenti cap. verſu 1. Et ecce והנה q.d. & ſtatim appáruerunt mihi. Egrediebantur יוצאות ſub.à conſpectu Domini,vt dicit infrà verſu 5.De quatuor illis imperiis agit,Babylonico,Perſico,Græco & Romano:quæ quandiu floruerunt,fuerunt inuictiſſima.Sub quarto autem natus eſt Chriſtus.Egredi & pergere dicuntur imperia,quòd alterum alteri ſucceſſerit. Inter duos montes: מבין שני ההרים Ad verbũm,de inter duos montes.Per duos montes, intelligit prouidentiam Diuinam,& ordinem eius ineffabilem, ſiue regimen Dei.vel intelligit robur & vires eorum imperiorum.quæ quidem Deus ipſe ſumma cura & prouidentia moderatus eſt. AErei. : נחושת ænei. Doctus inter Hebræos, chalybæi.quòd eſſent duriores ferro ipſo. Intelligit virtutem illorum imperiorum fuiſſe inſuperabilem.

2 Rufi, אדומים rubri.Intelligit magnam effuſionem ſanguinis,maximè Iudaici qui effuſus eſt ſub imperio Babylonico.

3 In quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varii,fortes.

4 Et reſpõdi, & dixi ad Angelum qui loquebatur in me,Quid ſunt hæc,domine mi?

5 Et reſpondit Angelus,& ait ad me, Iſti ſunt quatuor vẽti cæli, qui egrediuntur vt ſtent coram Dominatore omnis terræ.

B 6 In qua erant equi nigri,egrediebantur in terrã Aquilonis: & albi egreſſi ſunt poſt eos: & varii egreſſi ſunt ad terram Auſtri:

7 Qui autem erant robuſtiſſimi, exierunt, & quærebant ire & diſcurrere per omnem terram. & dixit, Ite perambulate terram Et: perambulauerũt terram.

8 Et vocauit me, & loquutus eſt ad me,dicens,Ecce,qui egrediũtur in terram Aquilonis, requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra Aquilonis.

C 9 Et factum eſt verbũ Domini ad me, dicens,

10 Sume à trãſmigratione ab Holdái, & à Tobia,& ab Idaia:& venies tu in die illa,& intrabis domum Ioſiæ filii Sophoniæ,qui venerũt de Babylone.

11 Et ſumes aurum &argentum,& facies coronas, & pones in capite Ieſu filii Ioſedech ſacerdotis magni,

Luc.1.g.78 12 Et loquêris ad eum,dicens,Hæc ait Dominus exercituũ,dicens,|Ecce vir Oriens nomen eius:& ſubter eum orietur,& ædificabit templũ Domino.

D 13 Et ipſe extruet templum Domino: & ipſe portabit gloriam, & ſedebit, & dominabitur ſuper ſolio ſuo: & erit Sacerdos ſuper ſolio ſuo,& conſilium pacis erit inter illos duos.

14 Et coronæ erunt Helem,& Tobiæ, & Idaiæ, & Hen filio Sophoniæ, memoriale in templo Domini.

15 Et qui procul ſunt,venient,& ædificabunt in templo Domini, & ſcietis quia Dominus exercituum miſit me ad vos. erit autẽ hoc, ſi auditu audieritis vocem Domini Dei veſtri.

3 In quadriga autem tertia equi albi, & in quadriga quarta equi
″varii,fortes.
4 ″Tunc cœpi dicere ad Angelum qui loquebatur mecum, Quid
ſibi uolunt hæc,domine mi?
5 Et reſpondit Angelus ille, & ait ad me, ″Iſti *ſunt* quatuor vẽti cæ
li qui egrediuntur à loco vbi ſtabant coram Dominatore vniuer-
ſæ terræ.
6 ″*Quadriga* in qua *erant* equi nigri, egrediebantur ad terram Aqui-
lonis:″& *equi* albi egreſſi ſunt poſt illos:″varii autem egreſſi ſunt ad
terram Auſtri:
7 ″Fortes quoque egreſſi ſunt,& quærebãt vt irẽt ad perambulan-
dum per terrã. dixítque *Deus*,Ite, perambulate terram.″perambu-
lauerunt itaque terram.
8 Vocauit autem me, & loquutus eſt ad me,dicendo, Vide,″qui
egrediuntur ad terram Aquilonis,″quieſcere fecerunt ſpiritũ meũ
in terra Aquilonis.
9 Et fuit verbum Iehouæ ad me,dicendo, Figura regni & ſacerdotii Chriſti.
10 Accipe″ab his qui reuerſi ſunt de trãſmigratione,nẽpe ab חHel-
dái,& à Tobiiáh,& à Iedaעiáh:veniéſque tu in die illa,ac ingredie
ris domum Ioשׁſiiáh filii צSephaniáh, qui reuerſi ſunt de Babél
11 Accipe inquam argentum & aurum, & fac coronas, & impone
capiti″Iehoשׁſúaע filii Iehoצſadác ſacerdotis magni:
12 Dicéſque ad eum″in hũc modum, Sic dicit Iehouáh exercituũ,
dicendo,Ecce vir, ″Germen nomen eius, ″& de loco ſuo germina-
bit,& ædificabit templum Iehouæ.
13 Ipſe inquam extruet templum Iehouæ,& idem portabit gloriã,
ſedebítque,ac dominabitur in ſolio ſuo:erit quoque″Sacerdos in
ſolio ſuo,″& conſilium pacis erit″inter vtrunque.
14 Porrò coronæ erũt ipſi″חHélem, & Tobiiáh, & Iedaעiáh, ″& ipſi
חHen filio צSephaniáh″in memoriale in templo Iehouæ.
15 ″Remoti quoque venient,& ædificabunt in templo Iehouæ: ac
cognoſcetis quòd Iehouáh exercituum miſerit me ad vos: & *ita* e-
rit,″ſi audiendo audieritis vocem Iehouæ Dei veſtri.

maculis albis aſperſi,*&* cinerei. vel rubicundi.
3 Varii,fortes. ברודים אמוצים׃ Ad verbum,Et reſpondi,& dixi.
4 Tunc cœpi dicere ואען ואומר אלה ארבע רוחות וגו׳ Hæ *quadrigæ ad* quatuor ventos cæli egrediuntur, à loco in quo aſtabant Dominatori,
5 Iſti *ſunt* quatuor venti, &. Miſſa ſunt quatuor illa imperia à Domino Deo, facta illis poteſtate ab eo imperandi
&c. Ad verbum,à ſtando iuxta Dominatorem, &c.q.d. Quadriga in qua ſunt equi illi nigri, ipſi egrediuntur.Hebraiſmus,pro,Equi illi
vniuerſo orbi. 6 *Quadriga* in qua,&c. אשר־בה וגו׳ *Quadriga* in qua *ſunt* equi illi nigri, ipſi egrediuntur. id eſt Perſæ deſcenderunt in Babylonem: qua expugnata, eripuerunt Chaldæis ipſis imperium illud
nigri qui ſunt in ſecunda quadriga,&c.id eſt Perſæ deſcenderunt in Babylonem: qua expugnata, eripuerunt Chaldæis ipſis imperium illud Babylonicum.Deinde Græci deuictis Perſis,eripuerunt eis & imperium. Poſtea Romani ſuperatis Græcis,eripuerunt eis etiam imperium.
Per equos nigros intelligit metum ac terrorem quem incuſſerunt Perſæ Iudæis tẽpore Aſſueri,inſtinctu ipſius Haman qui conatus eſt pror-
ſus delere gentem Iudaicam. Et *equi* albi egreſſi,&c. והלבנים יצאו וגו׳ .i.inſequuntur illos. Per equos albos intelligit candorẽ & manſuetudinem quam exercuit Alexander magnus erga Iudæos & Ieruſalem. Varii autem והברודים maculoſi autem.id eſt maculis albis
aſperſi,vt verſu 3. Per equos qui partim albi erant,partim alterius coloris,intelligit aliquot Imperatores Romanos mites fuiſſe erga Iudæos, alios verò immites.Per equos verò cinericios(qui color medius eſt inter album & nigrum)intelligit ipſos Imperatores Romanos fuiſſe non
multùm manſuetos, nec nimium crudeles erga Iudæos. Si interpreteris rubicundos,(vt dictum eſt ſuprà verſu 3)intelliges aliquot eorum
fuiſſe crudeles tã erga Iudæos quàm erga Chriſtianos.Quòd ſi interpreteris,fortes,dices Romanos non adeò fuiſſe fortes vt poſtea fuerũt. Vide præcedenti verſu & tertio. Perambulauerunt itaque terram. ותתהלכנה בארץ׃
7 Fortes quoque והאמוצים Cinerei quoque. Id eſt acceperunt imperia illa facultatem à Deo imperandi vniuerſo orbi.
Id eſt acceperunt imperia illa facultatem à Deo imperandi vniuerſo orbi. ita quidam præſens vertunt in præteritum. Quieſcere fecerunt,&c. הניחו
8 Qui egrediuntur היוצאים qui egreſſi ſunt.ſub.equi. ita quidam præſens vertunt in præteritum. vel,in eam regionẽ.id eſt in homines eius regionis,nẽpe Babylonios in quos maxi-
את־רוחי וגו׳ ſedauerunt iram meam in terrã Aquilonis. vel,in eam regionẽ. Opera Perſarum ego iuſtiſſimè animaduerti in Babylonios qui iniuſtè afflixerant populum meum in captiuitate Ba-
mè iratus eram. q.d. Opera Perſarum ego iuſtiſſimè animaduerti in Babylonios qui iniuſtè afflixerant populum meum in captiuitate Babylonica. 10 Ab his qui reuerſi,&c. מאת הגולה Ad verbum,à captiuitate.
11 Iehoשׁſúaע יהושע Hic Ioſue geſſit typum Chriſti,vocatúrque 1.Eſd.2.b.36,ישוע. Germen nomen eius, צמח שמו Vide ſuprà cap.3.b.8. Et de loco ſ. ומתחתיו
12 In hunc modum, לאמור Ad verbum,dicendo. in loco enim ſuo.vel,apud ſe enim.id eſt in Eccleſia. Et conſilium pacis, &c. ועצת שלום וגו׳ Hebraiſmus,ſumma pax, maximus
13 Sacerdos כוהן ſub.ſummus.ita Chaldæus paraph. quia idem erit & Rex & Pontifex. Quidam vertunt, inter duo illa.id eſt inter
conſenſus,ac ſumma concordia inter Regem & Sacerdotem:quia idem erit & Rex & Pontifex. Quidam vertunt, inter duo illa.id eſt inter duas illas dignitates. Alii,inter vtroſque.i.inter Iudæos & Gentiles,qui vnanimi conſenſu recepturi eſſent Chriſtum.
Et ipſi חHen ולחן Hic verſu 10,dictus eſt Ioſias.erat etiã binomius.
14 חHèlem, לחלם qui verſu 10,dictus eſt Heldai.fuit binomius. In memoriale לזכרון in monimentum.id eſt ſignificabunt Chriſtum venturum.
15 Remoti quoque ורחוקים Longinqui quoque. Qui procul ſunt.ſub.à Deo propter infidelitatem. Si audiendo,&c. אם־שמוע וגו׳
Hebraiſmus,ſi ex animo parueritis voci & admonitioni Dei.

Cap. VII.

Quæſtio proponitur Sacerdotib' ſuper ieiunio & planctu.

FVit autem anno quarto Dariáueſis Regis, fuit *inquam* verbũ Ie- 1
houæ ad Zecharíáh, quarta *die* menſis noni qui eſt Chiſléu:
'Poſteaquam *captiuitas* miſiſſet ad templum Dei, Sarnéǽſer & Re- 2
gem-mélech, '& viros eius ad deprecandum faciem Iehouæ:
Dicerentque ad Sacerdotes qui erant in domo Iehouæ exerci- 3
tuum, & ad Prophetas ipſos 'in hunc modum, Flebóne *adhuc* men-
ſe 'quinto, ſeparando me *à cibis*, quemadmodum feci iam tot annis?
'Fuit inquam verbum Iehouæ exercituum ad me, dicendo, 4

Reſpõdet Dominus per Zachariam, ieiunia abſque operibus miſericordiæ nihil eſſe.

Dic ad vniuerſum populum huius regionis, & ad Sacerdotes, ad 5
hunc modum, Quum ieiunaſtis, & planxiſtis in quinto *menſe*, & ſe-
ptimo, ídque iam ſeptuaginta annis, nunquid ieiunium 'ieiunaſtis
propter me? *præcępíne* ego?
Et quando comeditis 'aut bibitis, 'nónne *propter* vos comeditis 6
& propter vos bibitis?
Nónne '*hæc ſunt* verba 'quæ prædicauit Iehouáh per manum Pro- 7
phetarum priorum, 'quum *adhuc* Ieruſalem habitaret *confidenter*, & eſ-
ſet quieta, vrbes quoque eius 'illi circunſtantes, & pars Meridia-
na *ac* planities 'habitaretur?
Fuit itaque verbum Iehouæ ad Zecharíáh, dicendo, 8

Iudicium. Miſericordia.

Sic dicit Iehouáh exercituum, dicendo, Iudicium verum iudi- 9
cate, & miſericordiã ac miſerationes facite quiſque 'cũ fratre ſuo.
Viduámque & pupillum, aduenam & pauperem ne opprima- 10
tis: præterea malũ quiſque fratris ſui ne cogitetis in corde veſtro.
Et renuerunt attendere, '& dederunt ſcapulam auerſam, 'aures 11
quoque ſuas aggrauauerunt ne audirent:
Et cor ſuum poſuerunt *ut* adamantem, ne audirent Legẽ ipſam, 12
& verba illa quæ miſerat Iehouáh exercituum in Spiritu ſuo per
manum Prophetarum priorum: 'vnde facta eſt ira magna à Iehou-
áh exercituum.
Euenítque, vt quemadmodum 'clamaueram, & non audierant: 13
ſic 'clamabunt, & non exaudiam, dicit Iehouáh exercituum.
Et *quaſi* turbine diſperſi eos in omnes Gentes illas quas non no- 14
uerant: terra quoque ipſa deſolata fuit 'poſt eos, 'ita vt nemo il-

Cap. VII.

1 ET factum eſt in anno quarto Darii Regis, factum eſt verbum Domini ad Zachariam, in quarta mẽſis noni qui eſt Caſleu:
2 Et miſerunt ad domũ Dei, Saráſar, & Rogom-melech, & viri qui erant cũ eo, ad deprecandã faciem Domini:
3 Vt dicerent Sacerdotibus domus Domini exercituum, & Prophetis, loquentes, Nunquid flendum eſt mihi in quinto menſe, vel ſanctificare me debeo, ſicut iam feci multis annis?
4 Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me, dicens,
5 Loquere ad omnem populum terræ, & ad Sacerdotes, dicẽs, Quum ieiunaretis, & plangeretis in quinto & ſeptimo per hos ſeptuaginta annos: nunquid ieiunium ieiunaſtis mihi?

B Eſa.58.b.

6 Et quum comediſtis & bibiſtis: nũquid non vobis comediſtis, & vobiſmetipſis bibiſtis?
7 Nunquid nõ ſunt verba quæ loquutus eſt Dominus in manu Prophetarum priorum, quũ adhuc Ieruſalẽ habitaretur, & eſſet opulenta, ipſa, & vrbes in circuitu eius, & ad Auſtrum, & in campeſtribus habitaretur?

C

8 Et factum eſt verbum Domini ad Zachariam, dicens,
9 Hæc ait Dominus exercituum, dicens, Iudicium verum iudicate: & miſericordiam & miſerationes facite vnuſquiſque cum fratre ſuo.
10 Et viduã & pupillum, & aduenã, & pauperẽ nolite calumniari: & malum vir fratri ſuo nõ cogitet in corde ſuo.

Exo.22.d.22 eſa.1.f.23 ierem.5.g.28

11 Et noluerunt attendere, & auerterunt ſcapulã, recedentes: & aures ſuas aggrauauerunt, ne audirent:

D

12 Et cor ſuum poſuerunt vt adamantem, ne audirẽt Legem & verba quæ miſit Dominus exercituum in Spiritu ſuo per manum Prophetarũ priorum: & facta eſt indignatio magna à Domino exercituum.
13 Et factum eſt ſicut loquutus eſt, & non audierunt: ſic clamabunt, & non exaudiã, dicit Dominus exercituum.
14 Et diſperſi eos per õnia regna quæ neſciunt: & terra deſolata eſt ab eis, eo quòd non eſſet tranſiens & reuer-

IN CAPVT VII.

1 Menſis noni, &c. 'לחודש וגו Ad verbũ, menſis noni in Chiſleu. Sic vocat Nouembrẽ qui nonus erat ſecundum rationẽ feſtorũ, incipiendo annum à Martio. 2 Poſteaquam *capti.* miſiſſ. וישלח Miſerat autem *Iſrael* ad, &c. i. populus qui remanſerat Babylone. Et viros e. ואנשיו cum viris eius. i. comitibus, vel ſeruis & famulis eius Sareſer, qui erat princeps legationis. vel, eorum: vt ſit ſingulare pro plurali. q. d. vtriuſque. Doctus inter Hebræos vult relatiuum referre Regem-melech.

3 In hunc modum, לאמור Ad verbum, dicendo. Quinto, החמשי Intelligit Iulium. Inſtituerant Iudæi ieiunia quædam menſe quinto & ſeptimo, quòd his menſibus ingentem cladem accepiſſent, nempe menſe quinto deſtructionem templi & vrbis, & menſe ſeptimo cædem Godoliæ: quam quidem ſequuta fuerat diſperſio populi qui remanſerat in Iudæa. Vide infrà cap. 8. d. 19. Hæc autem ieiunia aſſerit Propheta non multum probari Domino, quòd ea non inſtituiſſet, illáque obſeruarentur à Iudæis ipſis citra pietatem.

4 Fuit inquam ויהי Epanalepſis, ſiue repetitio propter longum hyperbaton quod præceſſit.

5 Ieiunaſtis propter me? &c. צמתוני אני : Hoc eſt, ieiunaſtis in honorem mei, quòd hæc ieiunia inſtituerim? q. d. Vos ipſi illa inſtituiſtis propter calamitatem quã accepiſtis veſtra culpa. Præcepine ego vt ſic ieiunaretis? Ita exponit, ſubaudito verbo, doctus inter Hebræos. Alii nihil ſubaudiunt, ſed vtrunque pronomen coniungunt, vertẽtes, ieiunaſtis mihiipſi? i. meo commodo ac in meam vtilitatem. q. d. percepine ex ieiunio veſtro fructum aliquem ac vtilitatem? non, ſed vos ipſi. Hæc expoſitio magis cõuenit ſequenti verſui. Illud Mihiipſi, etiã exponi poteſt Propter me, vt vertimus. 6 Aut bibitis, וכי תשתו Ad verbum, & quando bibitis. Nónne propter vos, &c. הלא אתם וגו' nónne eſtis ipſi qui comeditis & qui bibitis? q. d. voſipſi ſoli capitis fructum & vtilitatem ex cibo & potu, non ego.

7 *Hæc ſunt*] Subaudire potes, *videris iam impleta eſſe* verba, &c. Quæ prædicauit אשר קרא quæ prædicabat. vel clamabat. ſiue proclamabat. Quum *adhuc*, &c. 'בהיות וגו Ad verbum, dum eſſet Ieruſalem ſedens. vel habitans. i. quum ſederet, & pacifica eſſet. Alii, quieta eſſet ac trãquilla. i. habitaretur in ſumma pace, otio, trãquillitate & confidentia. Illi circun. סביבותיה Ad verbum, *in* circuitibus eius. Habitaretur? : ישב ſederet? Alii, pacata eſſet? i. habitaretur in ſumma pace & otio? Per partem Meridianam, ſiue Auſtralem intelligit eam partem quæ natura non erat munita. q. d. habitabant confidenter & in magna fiducia etiam in ea parte quæ erat maximè debilis & infirma.

9 Cum fratre ſuo. : את־אחיו cum proximo ſuo. 11 Et dederunt, &c. 'ויתנו וגו & diuerterunt humerum. i. auerterunt humerũ ab onere præceptorum meorum, nolentes illis ſupponere colla. Metaphora à baiulis. Aures quoque, &c. ואזניהם הכבידו Hebraiſmus, ſimulauerunt ſurditatem. 12 Vnde facta eſt ויהי Ad verbum, & fuit. Hebraiſmus, Ea de cauſa vehementer iratus eſt in eos Dominus exercituum. 13 Clamaueram, קרא Præt. tertiæ perſ. eſt Heb. clamauerat, ſub. Dominus, vt paulo antè verſu 7. Loquitur enim Dominus de ſe in tertia perſona. nam mox ſequitur, audiam. Vel ſingulare eſt pro plurali, clamauerant, ſub. Prophetæ in nomine Domini. Clamabunt, &c. 'יקראו וגו Quidam futura conuertunt in præteritum, clamauerunt *poſtea*, & non audiui.

14 Poſt eos, אחריהם . i. poſt diſceſſum eorum, hoc eſt, poſteaquam abducti fuerunt captiui in Babylonem. Ita vt nemo, &c. מעבר ומשבוגו' Ad verbum, à tranſeunte, & redeunte. vel reuertente.

tens: & poſuerunt terram deſiderabi-
bilem in deſertum.

Cap. VIII.

ET factum eſt verbũ Domini exer-
citum,dicens,
Hæc dicit Dominus exercituũ,Ze-
latus ſum Sion zelo magno , & indi-
gnatione magna zelatus ſum eam.
Hæc dicit Dominus exercituũ,Re
uerſus ſum ad Siõ:&habitabo in me-
dio Ieruſalem: & vocabitur Ieruſalẽ,
Ciuitas veritatis, & MõsDomini ex-
ercituum,Mons ſanctificatus.
Hæc dicit Dominus exercitum,Ad
huc habitabunt ſenes, & anus in pla-
téis Ieruſalem: & viri bacul⁹ in manu
eius præ multitudine dierum.
Et platéæ ciuitatis complebuntur
infantibus, & puellis ludẽtibus in pla
téis eius.
Hæc dicit Dominus exercituum,Si
videbitur difficile in oculis reliquiarũ
populi huius in diebus illis, nunquid
in oculis meis difficile erit, dicit Do-
minus exercituum?
Hæc dicit Domin⁹ exercituum,Ec
ce ego ſaluabo populũ meum de ter-
ra Orientis, & de terra Occaſus ſolis.
B Et adducam eos , & habitabunt in
medio Ieruſalem : & erunt mihi in po
pulum, & ego ero eis in Deum in ve-
ritate & in iuſtitia.
Hæc dicit Dominus exercituum,
Confortentur manus veſtræ , qui au-
ditis in his diebus ſermones iſtos per
os Prophetarum,in die qua fundata
eſt domus Domini exercituum,vt tẽ-
plum ædificaretur.
Siquidem ante dies illos merces
hominum non erat , nec merces iu-
mẽtorum erat, neque introeunti ne-
que exeunti erat pax præ tribulatio-
ne: & dimiſi omnes homines vnum-
quenque contra proximum ſuum.
Nunc autem non iuxta dies priores
ego faciam reliquiis populi huius,di-
cit Dominus exercituum:
Sed ſemẽ pacis erit: vinea dabit fru
ctum ſuum, & terra dabit germẽ ſuũ,
& cæli dabunt rorem ſuum: & poſſide
re faciam reliquias populi huius vni-
uerſa hæc.

lac tranſiret,aut reuerteretur: ″poſuerúntque terrã deſiderabilem
in deſolationem. Cap. VIII.
1 RVrſum fuit verbum Iehouæ exercituum *ad me*,dicendo,
2 Sic dicit Iehouáh exercituum, ″Zelatus ſum צSiiõ zelo ma De reditu Iſraelitici populi in Ieruſalem, cui proſpera multa promittit Deus.
gno,& ira magna zelatus ſum eam.
3 Sic dicit Iehouáh,″Reuertar ad צSiión,& habitabo in medio Ie-
ruשׁſaláim, vocabitúrq; *ipſa* Ieruשׁſaláim, Vrbs″veritatis,& Mõs Ie
houæ exercituum,Mons ſanctus.
4 Sic dicit Iehouáh exercituum,Adhuc habitabunt ſenes, &anus
in plateis Ieruשׁſaláim,″& viro erit baculus in manu præ multitu-
dine dierum.
5 Platéæ quoque vrbis replebuntur pueris & puellis ludentibus
″in platéis eius.
6 Sic dicit Iehouáh exercituum,Quòd″*ſi hoc*″difficile videatur″in o-
culis reliquiarũ populi huius, in dieb⁹ illis,*an* etiam in oculis meis
difficile erit,ait Iehouáh exercituum?
7 Sic dicit Iehouáh exercituum , En ego″ſaluum facio populum
meum de terra Orientis,& de terra″Occaſus ſolis.
8 Adducámque eos,& habitabunt in medio Ieruשׁſaláim : erúnt-
que mihi in populũ,& ego ero eis in Deum″in veritate & iuſtitia.
9 Sic dicit Iehouáh exercituum,″Confortentur manus veſtræ vos
qui auditis in diebus iſtis verba hæc ex ore ipſorum Prophetarũ,
″qui *loquuti ſunt* à die qua fundata eſt domus Iehouæ exercituum, vt
templum ipſum ædificaretur.
10 Nam ante dies iſtos″merces hominis non fuit,neque merces a-
nimalis: ″quin & exeunti & introeũti nulla erat pax præ anguſtia:
″commiſi enim omnes homines, quenque in proximum ſuum.
11 Nunc autem non iuxta dies illos priores″*faciam* reliquiis populi
huius,dicit Iehouáh exercituum:
12 ″Sed ſemen pacis erit: vitis dabit fructum ſuum, atque terra da-
bit″fructum ſuum: cæli quoque dabunt rorem ſuum, ″& poſſidere
faciam reliquias populi huius vniuerſa iſta.

Poſuerúntque terram, &c. וישימו ארץ וגו׳ Hebraiſmus, Peccatis ſuis effecerunt vt terra illa optima , cuius deſiderio omnes prius tene-
bantur,prorſus deſolaretur ac deſerta redderetur.

IN CAPT VIII.

Zelaui propter Sion.i.zelotypia maxima proſequor Sion,& propter zelotypiam illam maximam qua
2 Zelatus ſum צSiión קנאתי לציון Zelaui propter Sion ... Alii referunt hæc ad hoſtes Sion,in quos Dominus grauiſſi-
affectus ſum erga eam, ego vehementer ſuccenſui in eam quòd defécerit à me. Alii referunt hæc ad hoſtes Sion,in quos Dominus grauiſſi-
mè poſtea animaduertit,propter zelum illum magnum quo ipſe erga eam tenebatur.
3 Reuertar שבתי Præt.Heb.pro fut.q.d.Ego iam ſtatui ac decreui me reuerſurum.Hæc omnia intelligunt Hebræi de Chriſto,& Sione
ſpirituali.Condonabo illi culpam ſuam & omnia peccata. Veritatis האמת .i.citra omnem ſimulationem & hypocriſim.
4 Et viro erit baculus in manu ואיש משענתו בידו Ad verbum,& vir ſcipio eius in manu eius.pro,& ſinguli manu ſua ſcipionem tene-
bunt,vt ſolent ſenes præ ſenio. 5 In platéis eius. : ברחובותיה Antecedens pro relatiuo,in illis.
6 *Si hoc*] ſub.quod dixi me facturum. Difficile videatur יפלא mirum videatur.arduum,imò impoſſibile. In oculis reliq.
populi huius, בעיני שארית העם הזה Hebraiſmus,huic reliquo populo tempore illo.Vocat reliquum populum, quòd minima pars eius re-
uerſa ſit, tam propter eos qui remanſerant Babylone,quàm propter omnes illos qui prius interierant tempore obſidionis.
7 Saluum facio מושיע Præſ.Heb.pro fut.ſeruaturus ſum. Occaſus ſolis. : מבוא השמש Ad verbum,introitus ſolis.ita dicitur Oc-
caſus ſolis Hebræis,quòd quum occidit ſol,ingredi quaſi videatur Oceanum.
8 In veritate & iuſtitia. : באמת ובצדקה Hebraiſmus,pro,verax,in præſtandis promiſſis:& iuſtus,ſiue iuſtificans eos per fidem.
9 Confortentur manus veſtræ תחזקנה ידיכם Roborentur manus veſtræ.i.Eſtote forti,conſtanti, ac ſtrenuo animo in extruendo,ſi-
ue inſtaurando templo. Qui *loquuti ſunt* à die, &c. אשר ביום וגו׳ Doctus inter Hebræos ſubauditis nonnullis vertit,quia à die qua cœ-
pit ædificari domus Iehouæ exercituum,vt templum ipſum inſtauraretur,cœpit benedictio venire ſuper vos.
10 Ante dies iſt. לפני הימים החם ante hoc tempus.i.antequã cœpiſſetis laborare in extructione templi. Merces hominis non fuit,
שכר האדם לא נהיה Hebraiſmus,acſi dicat,Labor tam hominum quàm iumẽtorum erat inutilis,irritus & inanis,hoc eſt maledictus à Deo.
Vide Aggæi cap.1.b.6. Quin & exeunti,&c. וליוצא ולבא וגו׳ Singul. Heb.pro plur.quin & egredientibus ac ingredientibus nulla e-
rat pax.i.& qui abibant,& qui reuertebantur,anguſtiis premebantur. Commiſi enim ואשלח Ad verbum, & immiſi.id eſt permiſi vt
omnes homines in ſeinuicem inſurgerent,ac impetum facerent.
11 *Faciam*] *facturus ſum*,ſi pergant operari in extructione templi.
12 Sed ſemen pacis כי זרע השלום Quia ſemen *magnæ* pacis. ſub.erit illi. Hebraiſmus,Tantum ſeminis colligent, quantum colligere ſo-
lent tempore ſummæ pacis ac tranquillitatis.hoc eſt,magnam copiam frugum colligẽt.Minus rectè quidam exponũt,Quia ſemen erit in pa-
cem.id eſt in benedictionem. q.d.Seruabuntur fruges. Benedictionis Dei ſigna deſcribit. Fructum ſuum, יבולה germen ſuum. pro-
uentum ſuum. Et poſſidere faciam והנחלתי Nomine poſſidendi,ſignificat diuturnam poſſeſſionem.acſi dicat,longo tempore bene-
dicam eis,& omnibus bonis ac rebus ipſorum,ſi perſeuerauerint operari in extructione templi mei.

Eueniétque vt quemadmodum fuiſtis ʹmaledictio inter Gẽtes 13
ipſas ô domus Iehudáh ac domus Iſraél, ita ſeruabo vos,& eri-
tis benedictio: *propterea* ʹne timeatis,ſed ʹconfortẽtur manus veſtræ:
Sic enim dicit Iehouáh exercituum, Quemadmodum cogitaui 14
ʹmalefacere vobis, quum me ad iracũdiam prouocarẽt Patres ve-
ſtri,dicit Iehouáh exercituum,ʹneque me pœnituit:
Sic cõuerſus cogitaui in dieb⁹ iſtis benefacere ipſi Ieruſaláim, 15
& domui Iehudáh: *quapropter* ne timeatis.
Præcepta ſanctiſſima. Hæc ſunt *autem* quæ facietis,Loquimini veritatem quiſque cum 16
proximo ſuo,ʹveritatẽ ac iudiciũ pacis iudicateʹin portis veſtris:
Et quiſq; ʹmalum proximi ſui ne cogitetis in cordibus veſtris: 17
atque iuramentũ ʹmendax ne diligatis: omnia enim iſta ſunt quæ
odi,ait Iehouáh.
Et fuit verbum Iehouæ exercituum ad me,dicendo, 18
Sic dicit Iehouáh exercituum,Ieiunium *menſis* quarti,& ieiuniũ 19
ʹquinti,& ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi erit domui Iehu
dáh in gaudium & lætitiam ʹ& in ſolennitates præclaras: ʹveritatẽ
igitur & pacem diligite.
Conuerſio Gentiũ ad Chriſtum. Sic dicit Iehouáh exercituum,Adhuc *erit tempus* quo venient po- 20
puli,& habitatores vrbium ʹmagnarum:
Ibúntque habitatores vnius *vrbis* ad alterã,atque dicent,ʹEamus 21
eundo,vt deprecemur faciem Iehouæ, & quæramus Iehouã exer
cituum: *dicéntque ſinguli*, Vadam etiam ego.
Venient itaque populi multi, & Gẽtes ʹrobuſtæ ad quærendum 22
Iehouam exercituum in Ieruſaláim,& ad deprecandum faciem
Iehouæ.
Sic dicit Iehouáh exercituum,In diebus illis *erit* quum apprehẽ- 23
dent decem viri ex omnibus linguis earum Gentium, apprehen-
dent inquam ʹoram viri Iehudæi,dicendo,ʹIbimus vobiſcum:au-
diuimus enim Deum eſſe vobiſcum. Cap. IX.
Gentium conuerſio. PʹRophetia verbi Iehouæ *quæ fuit ad me* in terra Hadrách & *in* Dã- 1
méſec ʹrequie eius, ʹquia ad Iehouam *conuertentur* ʹoculi homi-
num,ʹatque omnium tribuum Iſraél.

Et erit,ſicut eratis maledictio in Gẽ C
tibus, domus Iuda & dom⁹ Iſrael: ſic
ſaluabo vos,& eritis benedictio:noli-
te timere,confortẽtur manus veſtræ:

Quia hęc dicit Dominus exercituũ,
Sicut cogitaui vt affligerem vos, quũ
ad iracundiã prouocaſſent Patres ve-
ſtri me,dicit Dominus,& nõ ſum mi-
ſertus:

Sic cõuerſus cogitaui in diebus iſtis
vt benefaciam domui Iuda & Ieruſa-
lem:nolite timere.

Hæc ſunt ergo verba quæ facietis, Ephe.4.
Loquimini veritatem vnuſquiſque
cum proximo ſuo: veritatem & iudi-
cium pacis iudicate in portis veſtris:
Et vnuſquiſque malum contra ami
cũ ſuum ne cogitetis in cordibus ve-
ſtris, & iuramentum mendax ne dili-
gatis:omnia enim hæc ſunt quæ odi,
dicit Dominus.
Et factum eſt verbum Domini exer
cituum ad me,dicens,
Hæc dicit Dominus exercituum,Ie D
iunium quarti, & ieiunium quinti,
& ieiunium ſeptimi,& ieiunium deci-
mi erit domui Iudæ in gaudium & læ
titiam & in ſolennitates præclaras:
veritatem tantùm & pacem diligite.

Hęc dicit Domin⁹ exercituum,Vſ-
quequo veniant populi, & habitẽt in
ciuitatibus multis:

Et vadant habitatores vnus ad al-
terum, dicentes, Eamus, & deprece-
mur faciẽ Domini,& quæramus Do-
minum exercituũ.Vadam etiam ego.

Et venient populi multi,& Gentes
robuſtæ ad quærendum Dominũ ex-
ercituum in Ieruſalem, & deprecan-
dam faciem Domini.

Hæc dicit Dominus exercituum,In
diebus illis, in quibus apprehendent
decem homines ex omnibus linguis
Gentium,& apprehendent fimbriam
viri Iudæi,dicentes, Ibimus vobiſcũ:
audiuimus enim quoniam Deus vo-
biſcum eſt. Cap.IX.
ONus verbi Domini in terra Ha-
drach & Damaſci requiei eius:
quia Domini eſt oculus hominis, &
omnium tribuum Iſrael.

13 Maledictio קללה Id eſt in maledictionem,hoc eſt infœliciſſimi.vel,formula maledictionis.quum enim volebant exteræ gentes imprecari malum alicui,dicebant,Eueniat tibi ſicut euenit Iudæis illis. Ne timeatis,אל־תיראו Nolite timere.i.Ne dubiteris hæc omnia vobis euentura.vel,Ne timeatis vobis ab hoſtibus veſtris quòd impediant vos ab opere cœpto. Confortẽtur תחזקנה corroborẽtur.Solent Prophetæ eadem particula finire ſuas exhortationes qua eas inceperunt.Sic cœperat paulo antè verſu 9.
14 Malefacere vobis, להרע לכם vt affligerem vos. Neque me pœnituit: ולא נחמתי : ſub. earum afflictionum,ſed feci quæ cogitaueram.Quidam,& non mutaui ſententiam.Alii,& non ſum miſertus.vel non peperci.
16 Veritatem ac iud.pacis אמת ומשפט שלום Hebraiſmus,iudicium verum, & non ſecundum acceptionem perſonarum. tale enim iudicium lites dirimere ſolet: efficitque vt pax inter litigantes ipſos componatur. Sunt qui per iudicium pacis intelligant iudicium non captioſum, nec obſcurum, vnde lites aliæ ſubinde exoriantur. In portis veſtris. בשעריכם : .i.in vrbibus veſtris. ſolebant enim reddere ius in portis. 17 Malum את־רעת .i.perniciem,damnum. Mendax שקר falſum.
19 Quinti, חמישי De hoc ieiunio quinti menſis,hoc eſt Iulii, & ſeptimi Septembris, vide ſuprà cap.7.a.3. Iudæi dicunt ieiunium inſtitutum fuiſſe menſe decimo,id eſt Decẽbri,quòd eo menſe Rex Babylonis oppugnare cœpiſſet Ieruſalem:menſe quarto,quòd in eo capta fuiſſet ciuitas:quinto,quòd in eo euerſa fuiſſet: ſeptimo,quòd eo mẽſe interfectus ſit Godolias.Hanc rationẽ & cauſam ieiuniorum horum colligunt Hebræi ex Ezechiele,cap.24.a.1.f.22.quorum ſententia potior eſt quàm Latinorum.Cæterùm hic ſeruauit ſeriem numeri Prophe ta,non ordinem rei geſtæ.nam decimo menſe cœpit ciuitas Ieruſalem oppugnari,quod omnium eſt primum. Et in ſolennitates præcl. ולמועדים טובים & in ſtatas ferias iucundas. Ad verbum,bonas.Gallicè *en bonnes feſtes*. Veritatem igitur והאמת ſed veritatem. q.d. ieiunia veſtra vertentur in gaudium,ſi veritatem & pacem dilexeritis,ſi publicè & priuatim diſſidia vitaueritis.
20 Magnarum. רבות : multarum. 21 Eamus eundo, נלכה הלוך Hebraiſmus,Properè eamus.
22 Robuſtæ, עצומים multæ.quòd qui multi ſunt,fortes eſſe ſoleant.
23 Oram בכנף fimbriam. Ibimus נלכה Eamus.

IN CAPVT IX.

1 Prophetia משא Onus.ſic dicitur prophetia, quæ grauia prædicit. Cæterùm hæc de Chriſto prophetia dicitur onus, quòd onere grauiſſimo Legis nos ipſe liberauit.nam Propheta hic prædicit fore vt omnes Gentes ſeſe ſubmittãt verbo Domini:quæ hic adumbrantur per aliquot vrbes vicinas Terræ ſanctæ,tunc notas & admirabiles Iudæis ipſis, per quas intelligit omnes totius orbis regiones. Requie e. מנוחתו *quæ erit* requies eius.id eſt habitatio,in qua Dominus habitabit,hoc eſt coletur.Sic dicitur,quòd in loco habitationis ſoleamus conquieſcere. Alii, & Damaſci requiei eius.ſiue habitationis eius. Alii,& Damaſcus erit requies eius. id eſt erit habitatio eius per fidem. Quia כי ליהוה וגו׳ Redundat כי. Nam hæc eſt prophetia, Ad Iehouam,&c. Quia ad Iehouã,&c. hæc prophetia erat de vocatione Gentium,ideò dicitur facta in Damaſco regione Gentili. Oculi hominum, עין אדם Singul.Heb.pro plur.Per homines,intelligit Gentes ipſas infideles. Atque omnium וכל Quidam exponunt,quantomagis omnium,&c.

2 Emath quoque in terminis eius,& Tyrus,& Sidon: aſſumpſerũt quippe ſibi ſapientiam valde.

3 Et ædificauit Tyrus munitionem ſuam: & coacervauit argentum quaſi humum,& aurum vt lutum platearũ.

4 Ecce Dominus poſſidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius, & hæc igni deuorabitur.

5 Videbit Aſcalon, & timebit: & Gaza,& dolebit nimis:& Accaron,quoniam confuſa eſt ſpes eius: & peribit Rex de Gaza, & Aſcalon non habitabitur.

B 6 Et ſedebit ſeparator in Azoto, & diſperdam ſuperbiam Philiſthinorũ.

7 Et auferã ſanguinẽ eius de ore eius, & abominationes eius de medio dẽtiũ eius:& relinquetur etiam ipſeDeo noſtro:& erit quaſi dux in Iuda, & Accaron quaſi Iebuſæus.

8 Et circundabo domũ meam ex his qui militant mihi euntes & reuertentes,& non trãſibit ſuper eos vltrà exactor:quia nunc vidi in oculis meis.

Eſa.62.d.11 matth.21.a.5

9 Exulta ſatis filia Sion,iubila filia Ieruſalem:]ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus & Saluator:ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinum & ſuper pullum filium aſinæ.

10 Et diſpergã quadrigã ex Ephráim, & equum de Ieruſalẽ, & diſſipabitur arcus belli:& loquetur pacem Gentibus, & poteſtas eius à mari vſque ad C mare, & à fluminibus vſque ad fines terræ.

11 Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu in quo non eſt aqua.

12 Conuertimini ad munitionem vincti ſpei:hodie quoque annuncians duplicia reddam tibi.

13 Quoniã extẽdi mihi Iudã quaſi arcũ,

2 Sed & ׳Hamáth ″terminos habebit in ea, ׳Sor & ׳Sidón, quan-
uis ſapiens fuerit admodum.
3 AEdificauit enim ׳Sór ″munitionem ſibi: coaceruauítque ar-
gentum tanquam puluerem, & aurum vt lutum platearum.
4 ″Ecce Dominus″expellet eam, & percutiet in mari ″fortitudinẽ
eius,ipſa quoque igni abſumetur.
5 ″Videbit Aſcelón, & timebit: ׳Azáh quoque,& dolebit vehe-
menter:& ׳Ecrón,quoniam pudore afficietur″aſpectus eius:peri-
bítque Rex de ׳Azáh:& Aſcelón ″non habitabitur.
6 Et habitabit″ſpurius in Aſdód,& ſuccidã ſuperbiã Peliſthím.
7 Auferam quoque″ſanguinem eius de ore eius,& abominationes
eius è dentibus eius, ″& relinquentur etiã ipſi Deo noſtro: erúntq;
tanquam dux in Iehudáh,″& ׳Ecrón velut Iebuſæus.
8 ″Præterea caſtrametabor circum domum meam,″*ne timeat* ab exer
citu *aduerſariorum,&* à tranſeunte & redeunte: neque trãſibit″per eos
vltrà exactor:nunc enim″vidi oculis meis.
9 Exulta valde,filia ׳Siión,iubila filia Ieruſaláim:ecce Rex tuus
veniet tibi(″iuſtus,& ſeruabit ſeipſum)″mitis,& ſedens ſuper aſinũ
& ſuper pullum filium″aſinæ.
10 Succîdam itaque″quadrigas de ׳Ephráim, & equos de Ieruſa-
láim, excidentúrque arcus bellici, ″& loquetur pacem Gentibus:
dominium autem eius *dilatabit ſeſe* ″à mari vſque ad mare, ″& à Flu-
uio vſque ad terminos terræ.
11 Tu quoque *ſeruaberis* ſanguine″fœderis tui:″emiſi vinctos tuos de
ciſterna in qua non eſt aqua.
12 Conuertimini ad munitionẽ ô vincti″ſpei:″etiam hodie annun-
tians duplum reddam tibi.
13 ″Quoniam tetendi mihi Iehudáh *tanquam* arcum, impleui *manum*

Chriſti aduẽtus ſedentis ſuper aſinam.

2 Terminos habebit in ea, תגבל־בה Id eſt erit intra terminos Terræ ſanctæ.
3 Munitionem מצור arcem.i.mœnia fortia ac inſuperabilia.Deſcribit ea quæ reddere ſolent vrbem inexpugnabilem.
4 Ecce הנה Profectó. Expellet eam, יורישנה Id eſt eiiciet habitatores eius idolatras, & tradet eam habitandam fidelibus. His
indicat vim ac potentiam verbi Dei, cui nihil quantuncunque forte, reſiſtere poteſt. Alii vertunt, poſſidebit eam. Fortitudinem eius,
חילה robur eius. Alii,exercitum eius. Tyrus tota circundabatur mari:quæ ab Alexandro addita fuit continenti.Deſcribit quæ incommoda
ſequantur expugnationem alicuius vrbis. Aſpectus eius: מבטה ſpes eius.i.
5 Videbit תרא ſub.actum eſſe de Tyro & robore eius, hoc eſt eam conuerſam ad Chriſtum. Non habit. לאתשב: ſub.ab iis à quibus modo habitatur.i.ab infidelibus,ſed à Chriſtianis.
Tyrus cui fidebat,& à qua tota pendebat. Id eſt fideles ac Chriſtiani qui nunc habentur apud infideles tanquam ſpurii, ſi-
6 Spurius ממזר alienus.id eſt aduena,ſiue peregrinus.
ue alieni.hoc eſt aduenæ & peregrini.
7 Sanguinem eius דמיו nempe Palæſthinæ.Singul.pro plur.eorum.i.tollam de medio idololatriam eorum,& carnes victimarum quas
edere ſolent quum immolant idolis. Et relinquentur,&c. ונשאר וגו׳ Singularia Heb.pro plur.Id eſt adiungentur Deo noſtro, & cultui
eius. Et ׳Ecrón ועקרון Id eſt Accaron erit colonia,habitabúntque Accaronitæ in Ieruſalem tanquam ciues eius.
8 Præterea caſtrametabor וחניתי Id eſt tanquam caſtris muniam, circundabo, ac cingam,miniſterio angelorum meorum. Ne ti-
meat] vel ſubaudi,*ne noceat illi* exercitus.id eſt ne lædatur ab aliquo exercitu ſuperueniente, neque à quoquam tranſeunte aut redeunte.
Per eos עליהם ſuper eos.ad eos.ſub.qui ſunt de domo mea. Vidi ראיתי Id eſt quæ facturus ſum,iam vidi futura,& ea vobis præ-
dico.Si verò ſunt verba Prophetæ,ſignificat,Quæ vidi futura,iam prædico vobis.
9 (Iuſtus,& ſeruabit ſeipſum) צדיק ונושע הוא iuſtus,& ſaluũ faciens ſe erit. Obſeruanda parentheſis. Prædicit Propheta obſcurè mor-
tem & reſurrectionem Chriſti,his verbis,Iuſtus & ſeruabit ſeſe.nam videri poterat Chriſtus nocens & iniuſtus,quòd adigeretur in crucem:
ſed reuera innocentiſſimus,iuſtus enim erat.q.d.morietur quidem in cruce, ſed iniuſtè: ſeruabit autem ſeipſum, id eſt reſurget propria vir-
tute.Vertere potes,& ſeruetur,ſub.à ſe.pro ſeruans ſe. Mitis, עני manſuetus.Propriè ſignificat pauperem:poteſt etiam ſignificare mã-
ſuetum.ſunt enim עני & ענו ab eadẽ radice quæ vtrunque ſignificat,& pauperem eſſe & manſuetũ.Præterea ſignificatione ipſa ſunt inter ſe
affinia vocabula:nã qui pauperes ſunt,maxima ex parte mãſueti ſunt & mites. Aſinæ. אתונות: Ad verbũ,aſinarũ.i.vnius ex aſinabus.
10 Quadrigas רכב currus.ſub.falcatos,è quibus depugnare ſolebant.q.d.Tempore Chriſti non erit opus curribus falcatis,neque equis,
aut quibuſuis inſtrumẽtis bellicis: ſumma pax erit, ac trãquillitas. Singularia Heb. pro pluralibus. Et loq.pacẽ ודבר שלום Hebraiſmus,
Verbis pacificis alloquetur Gẽtes,vt eas ad ſe cõuertat. A mari,&c. מים עד־ים.i.à Meridie vſque ad Septẽtrionẽ Et à Fluuio ומנהר
Id eſt ab Euphrate.ſic dicitur per antonomaſiam.i.Ab Oriente vſque ad Occidentem.erat enim Euphrates à parte Orientali Terræ ſanctæ.
11 Fœderis tui: בריתך *authoris* fœderis tui.i.Chriſti qui fœdus tecum iniit. Emiſi vinctos tuos שלחתי אסיריך Præt.Heb.pro fut.
emittam.i.liberaturus ſum te.Intelligit Patres qui deceſſerunt ante aduentum Chriſti,& in fide ipſius Chriſti venturi mortui ſunt.
12 Spei: התקוה expectationis. id eſt, Vos qui obnoxii eſtis peccatis, ſperatis tamen vos per Chriſtum ſaluos fieri. Alii exponunt, ô vos
qui ſummo deſiderio expectatis Chriſtum. Etiam hodie annũtians,&c. גם־היום מגיד וגו׳ hoc quoque tempore annuntians duplicem
gratiam,*quam* reddam tibi[id eſt præſtabo]tempore ſuo.
13 Quoniam tetendi mihi, &c. כי־דרכתי לי וגו׳ Præt. Heb.pro fut. Tendam enim mihi Iudam, *&* arcu implebo *manum* Ephraim: exci-
tabóque filios tuos,&c. id eſt vtar opera Iudæ tãquam arcu tenſo(oportet enim prius tendere arcum,quàm neruo ſagittas imponere)& ipſi
Ephraim ponam arcum in manu.acſi dicat,Vtar opera Iudæ & Ephráim in expugnandis Gentibus.id eſt,in ſuperanda infidelitate earum,
non quidem armis, ſed gladio verbi mei. Per Iudam autem & Ephraim intelligit Apoſtolos & diſcipulos Chriſti qui conuerterunt Gentes
ad fidem in Chriſtum.

ℵEphráim, & ſuſcitaui filios tuos ô ℵSiión contra filios tuos ô'Ia-
uán,'& ponam te veluti gladium'fortis.
'Iehouáh enim illis conſpicietur, prodibítque tãquam fulgur ia 14
culum eius: & Dominus Iehouáh tuba clãget, atque incedet'cum
turbinibus Auſtri.
Iehouáh exercituum proteget eos,'& abſumẽt,'ac ſubiicient la- 15
pides fundæ,'bibéntque *ac* 'tumultuabũt ſicut *qui* vinum *potauerunt*,
'& replebuntur vt peluis,*&* tanquam anguli altaris.
Et ſeruabit eos Iehouáh Deus eorum in die illa, tanquam gre- 16
gem populi ſui : *erunt* enim tanquam'lapilli coronæ,exaltati ſuper
terram eius.
Quanta enim'bonitas eius,&quanta pulchritudo eius!triticum 17
iuuenes,& muſtum'cantare faciet virgines. Cap. X.

Monetur populus doctrinã veritatis petere à Domino.

PEtite à Iehouáh pluuiam in tempore ſerotinæ pluuiæ, *&* Ieho 1
uáh'faciet coruſcationes,'atq; pluuiam imbris dabit'vobis, *&*
cuique herbam in agro ipſo.
Nam ſimulachra illa loquuta ſunt vanitatem , & diuini viderũt 2
mendacium,ac ſomnia vana loquuti ſunt, *atque in* vanum conſola-
bantur:idcirco'profecti ſunt inſtar ouium , 'humiliati ſunt quòd
'carerent paſtore.

Domum Iuda & Iſrael ſe viſitaturum promittit Dominus & cõfortaturum.

Contra paſtores illos'iratus eſt furor meus , & hircos ipſos vi- 3
ſitabo : quoniam'viſitabit Iehouáh exercituum gregem ſuum
domum Iehudah , ponétque eos'tanquam equum cuius gloria *eſt*
in bello.
'Ex ipſo *erit*'angulus,ex ipſo *inquam*'palus,ex ipſo arcus belli:ex eo 4
quoque prodibit'omnis præfectus ſimul.

Gentilium fidelium fortitudo.

Et erunt'tanquam fortes conculcantes'in luto platearum *inimicos* 5
in ipſo prælio, pugnabúntque, quoniam Iehouáh cũ illis *erit*: pu-
dore autem afficientur'aſcenſores equorum.
Corroborabo enim domum Iehudah, & domũ Ioſéph ſeruabo, 6

impleui Ephráim : & ſuſcitabo filios tuos Sion ſuper filios tuos Græcia,& ponam te quaſi gladium fortium.

14 Et Dominus Deus ſuper eos videbitur,& exibit vt fulgur iaculũ eius: & Dominus Deus in tuba canet,& vadet in turbine Auſtri. D

15 Dominus exercituũ proteget eos: & deuorabunt, & ſubiiciẽt lapidibus fundæ: & bibentes inebriabũtur quaſi à vino, & replebuntur vt phialæ,& quaſi cornua altaris.

16 Et ſaluabit eos Domin⁹ Deus eorum in die illa, vt gregem populi ſui: quia lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius.

17 Quid enim bonum eius eſt,& quid pulchrum eius, niſi frumentũ electorum, & vinum germinans virgines?

Cap. X.

1 PEtite à Domino pluuiam in tempore ſerotino,& Dominus faciet niues,&pluuiam imbris dabit eis,ſingulis herbam in agro.

2 Quia ſimulachra loquuta ſunt inutile,& diuini viderunt mẽdacium,& ſomniatores loquuti ſunt fruſtra,vane conſolabãtur:idcirco abducti ſunt quaſi grex : affligentur , quia non eſt eis paſtor.

3 Super paſtores irat⁹ eſt furor me⁹, & ſuper hircos viſitabo:quia viſitauit Dominus exercituum gregem ſuum domũ Iuda , & poſuit eos quaſi equũ gloriæ ſuæ in bello. B

4 Ex ipſo angulus , ex ipſo paxillus, ex ipſo arcus prælii,ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul.

5 Et erunt quaſi fortes,conculcantes lutum viarum in prælio : & bellabũt, quia Dominus cum eis:& confundẽtur aſcenſores equorum.

6 Et confortabo domũ Iuda,& domũ Ioſeph ſaluabo : & conuertam eos,

Iauan, יון Ioniam poſuit pro tota Græcia. Et ponã te ושמתיך Pronomẽ refert Sion. Fortis. : גבור potentis.vel robuſti.qui omnia perdere ſolet. 14 Iehouáh e. ויהוה Ad verbũ,Et Iehouáh.id eſt Dominus aderit illis,pugnabitque pro eis.De ſe loquitur Dominus in tertia perſona. Cum turbinibus בסערות Vel ſi legas כסערות velut turbines.q.d. veniet cũ impetu maximo, Solẽt turbines oriri in parte Auſtrali. 15 Et abſument, ואכלו & deuorabunt. ſub. hoſtes ſuos. Ac ſubiicient lapides fun. וכבשו אבני־קלע Id eſt,homines noxios.Comparat lapides fundæ lapidibus coronæ: quòd lapides fundæ, viles ſint,neque habeantur in pretio, ſed ad id tantummodo valent vt noceant. Alii,ſubiicient lapidibus fundæ.i. authoritatibus Sacræ ſcripturæ Bibéntque ושתו ſub.ſanguinem inimicorum ſuorum. Tumultuabunt,&c. המו כמו־יין Ad verbum , perſtrepent ſicut vinum. id eſt more eorum qui vinum potauerunt. Similis loquutio & capite ſequenti,verſu 7. Et replebuntur,&c. ומלאו כמזרק וגו' .i.& replebuntur ſanguine tanquã peluis in qua victimarum ſanguis excipiebatur,ac velut anguli altaris ad quos effundi ſolebat victimarum ipſarum ſanguis.

16 Lapilli coronæ אבני־נזר Id eſt lapides pretioſi quibus ornari ſolent coronæ ac diademata.

17 Bonitas eius,&c. טובו ומה־יפיו Relatiua pro antecedentibus poſita, pro, Quanta enim bonitas fructuum terræ eius, & quanta elegantia eorum? Verbi Dei copiam,excellentiam & vtilitatem ſignificat. Cantare faciet ינובב exhilarabit. lætificabit. Vinum lætificat cor hominis,inquit Dauid Pſal.104.b.15.

IN CAPVT X.

1 Faciet עושה facturus eſt.editurus eſt. Præſ.Heb.pro fut.Decidit pluuia ſerotina circa ver,pluuia autem tempeſtiua ſiue temporanea in Autumno. Atque pluuiam imbris ומטר־גשם Synonyma ſunt hæc duo vocabula,pluuiam pluuiæ,pro Pluuiam abundantem. Hebraiſmus. Vobis, להם Ad verbum,eis.mutatio perſonæ.

2 Profecti ſunt נסעו Quidam ſubaudiunt,in captiuitatem. Alii exponunt,abducti ſunt in varios errores, inſtar ouium paſtore carentium. Humiliati ſunt יענו afflicti ſunt. Carerent paſtore. : אין רועה Ad verbum,non paſtor.

3 Iratus eſt furor meus, חרה אפי indignatus eſt[vel,exarſit]furor meus.Pro eodem poſuit,Iratus eſt furor meus contra paſtores,& viſitabo paſtores:nam vtroque ſignificat ſe animaduerſurum in doctores Gentium,& in duces ipſos. Viſitabit פקד Hîc in bonam partem accipit viſitare,pro,memor erit gregis ſui. Præt. eſt Heb. pro fut. Tanquam equum cuius gloria *eſt* in bello. : כסוס הודו במלחמה Ad verbum, tanquam equus gloria eius in bello. Hebraiſmus, pro, tanquam equum cuius gloria conſpicitur in ipſo conflictu. hoc eſt, generoſum,animoſum & bellacem. 4 Ex ipſo ממנו ſub.Iuda. Angulus, פנה Id eſt caput populi. 1.Reg.14.f.38,Statuite huc omnes angulos populi.Sic vocat Chriſtum qui eſt lapis angularis. nam ſicut angulus coniungit duos parietes, ita Chriſtus fecit ex vtroque populo vnum.ex Iudæis enim & Gentibus fecit vnam Eccleſiam.Chaldæus paraph.Rex eius. Palus, יתד paxillus.clauus. Ita etiam dicitur Chriſtus.nam ſicut paxillus ſuſtentat ac confirmat tentorium,ita Eccleſia omne fulcimentum ſuum accipit à Chriſto.Chaldæus paraph. Meſſias eius. Omnis præfectus ſimul. : כל־נוגש יחדיו omnis exactor pariter.id eſt quotquot erunt exactores,quotquot vrgebunt operarios Euangelicos,ac prædicationem ipſius Euangelii.

5 Tanquam fortes כגבורים tanquam robuſti.potentes.id eſt tanquam ſtrenui milites. In luto platearum, כטיט חוצות Quædam exemplaria legunt כ ſimilitudinis, pro ב præpoſitione, velut lutum platearum. Aſcenſores equorum. : רוכבי סוסים qui inſident equis.Robuſtos & arrogantes intelligit,qui innituntur auxiliis humanis ſuperatos à fidelibus.Qui equis magnis & generoſis inſidẽt, ſolent alios habere contemptui,qui tamen erubeſcent vbi viderint ſe victos à peditibus,hoc eſt ab hominibus infirmis ac debilibus.

C quia miſerebor eorum: & erunt ſicut fuerunt quando non proieceram eos:ego enim Dominus Deus eorũ, & exaudiam eos.
7 Et erũt quaſi fortes Ephráim, & lætabitur cor eorum quaſi à vino: & filii eorum videbunt,& lætabuntur,& exultabit cor eorum in Domino.
8 Sibilabo eis, & congregabo illos: quia redemi eos,& multiplicabo eos ſicut antè fuerant multiplicati.
9 Et ſeminabo eos in populis, & délonge recordabuntur mei: & viuent cum filiis ſuis,& reuertentur.
D 10 Et reducam eos de terra AEgypti, & de Aſſyriis congregabo eos: & ad terrã Galaad & Libani adducam eos: & non inuenietur eis locus.
11 Et tranſibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis: & humiliabitur ſuperbia Aſſur, & ſceptrũ AEgypti recedet.
12 Confortabo eos in Domino, & in nomine eius ambulabunt, dicit Dominus. Cap. XI.
1 APeri Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas.
2 Vlula abies,qa cecidit cedrus,quoniam magnifici vaſtati ſunt: vlulate quercus Baſan,quoniam ſucciſus eſt ſaltus munitus.
3 Vox vlulatus paſtorum,quia vaſtata eſt magnificentia eorum:vox rugitus leonum, quoniam vaſtata eſt ſuperbia Iordanis.
4 Hęc dicit Dominus Deus meus,Paſce pecora occiſionis,
5 Quæ qui poſſederant, occidebant, & non dolebant:& vendebant ea, dicentes,Benedictus Dominus,diuites facti ſumus. & paſtores eorũ non parcebant eis.
6 Et ego non parcam vltrà ſuper habitantes terram,dicit Dominus:ecce,
D ego tradam homines,vnũquenque in

'conuertámque eos:quoniam'miſerebor eorũ,'erúntque acſi non
repuliſſem eos:ego enim Iehouáh Deus eorum,& exaudiam eos.
'Et erunt *filij* ℵEphráim veluti potens,lætabitúrque cor illorum,
'ſicut *bibentis* vinum:filii quoque eorum videbunt,& lætabuntur :*at*
que exultabit cor eorum in Iehouáh.
'Sibilabo eis,& congregabo illos:nam'redimam eos, & multi- Cõgregatio fidelium in Eccleſia.
plicabuntur,quemadmodum *antè* multiplicati fuerunt.
Et diſſeminabo eos in populos,'& in locis remotis recordabuntur mei,viuéntque cum filiis ſuis,& reuertentur.
Reducam enim eos è terra Mixſráim, & ex Aʷſſúr congregabo eos, atque ad terram Gilyád & Lebanón adducã eos,nec ſufficiet eis *locus ille*.
Tranſibítq; in mare'anguſtia,'& percutiet in ipſo mari fluctus, ac deſiccabuntur omnia profunda fluminis,'atque deiicietur ſuperbia Aʷſſúr, ſceptrum quoque Mixſráim'recedet.
'Et roborabo eos in Iehouáh,& in nomine eius ambulabunt,dicit Iehouáh. Cap. XI.

APerió Lebanón portas tuas,& abſumat ignis cedros tuas. Deſtructionem ſecundi tẽpli per Romanos prænuntiat.
'Vlula abies,quia cecidit cedrus,quoniã 'magnifici vaſtati ſunt:'vlulate'quercus Baʷſán, quoniam'deiicietur ſaltus munit⁹.
Vox vlulatus paſtorum illorum *audita eſt*,quòd'vaſtata ſit magnificentia eorum: ſtrepitus *quoque* rugitus catulorum leonum, quoniam vaſtata eſt'ſuperbia ipſius Iardén.
Sic dicit Iehouáh Deus meus,'Paſce oues illas occiſionis, Fidelium cura Chriſto à Patre commiſſa.
Quas'poſſeſſores earum occident,'nec tamen delinquent *ipſi*:& *quiſque eorum* qui vendet eas,dicet,'Benedictus Iehouáh,diues factus ſum'paſtor autem earum'non parcet eis.
Siquidem non parcã vltrà habitatoribus huius regionis,dicit Iehouáh:'nã ecce,ego traditurus ſum homines ipſos,quẽque in ma-

6 Conuertámque eos: והושבותים Doctus inter Hebræos annotat dictionẽ iſtam poſſe à duabus radicibus deduci:ſi legas והושבתים erit à ישב:ſi verò והשיבותים,à שוב,propterea vertẽdum eſſe,eóſque conuerſos *ad me* collocabo,vel habitare faciam.vel vt alii vertunt,& reuerſus collocabo. Miſerebor eorũ, רחמתים Præt.Heb.pro fut.Quidam vertunt,diligam enim eos. Eruntque acſi non repuliſſ.eos: והיו כאשר וגו' erúntque ſicut fuerunt quando non proieceram eos.
7 Et erunt *filii* ℵEphráim,&c. והיו כגבור אפרים Ad verbum,Et erunt tanquam robuſtus, Ephráim. Inuerſus eſt ordo, pro, *Filii* Ephráim erunt tanquam potentes,id eſt ſtrenui athletæ. Sicut *bibentis* vinum: כמו־יין Ad verbum,ſicut vinum.i.vt cor eius qui exhilaratur vino.
8 Sibilabo eis, אשרקה להם Id eſt tanquã ſibilo accerſam eos.Per ſibilum intelligit prædicationem Euangelicam.Prædicitur enim congregatio fidelium in Eccleſiam. Redimam eos, פדיתים Præt.Heb.pro fut.
9 Et in locis remotis ובמרחקים Ad verbum,& in longinquitatibus.
11 Anguſtia, צרה afflictio.id eſt Infideles qui ob multitudinẽ comparantur mari,affligentur. Et percutiet והכה Id eſt & ſedabit Dominus,ac conquieſcere faciet fluctus, hoc eſt tumultus qui excitabuntur à Gentibus initio prædicationis Euangelii. Doctus inter Hebræos exponit,percutiet mare & fluctus eius. Et deſiccabuntur והובישו & erubeſcent. Profunda, ſiue profunditates fluminis intelligit ſuperſtitiones & errores quibus detinebantur Gentes illæ. Et deiicietur והורד & deprimetur.præcipitabitur.deturbabitur.Ad verbum, cogetur deſcendere. Recedet. : יסור Id eſt auferetur. 12 Et roborabo eos,&. וגברתים.i.dabo illis ſpiritum meum & virtutem qua conſtanter nomen meum ac gloriam vbique terrarum portare & prædicare queant.

IN CAPVT XI.

1 O Lebanón לבנון Prædicit quæ euentura erant Iudæis poſt aſcenſionem Chriſti,& prædicationem Apoſtolorum.Initio prædicit deſtruendum per Romanos ſecundũ templũ quod vocat Lebanón, quòd extructum eſſet cedris Libani:creſcebant enim in monte illo cedri altiſſimæ.q.d.O templum extructum tabulis cedrinis, aperi Romanis venientibus portas tuas: quia non poteris illis reſiſtere. Chaldæus paraph. pro Lebanon,vertit templum. 2 Vlula abies, הילל ברוש q.d. Dolorem animi tui oſtende aliquo ſigno externo ac viſibili. Per abietem intelligit homines inferiorum ordinum:& per cedrum,ſummi ordinis homines.Seipſum mox declarat. Magnifici אדירים admirabiles.i.homines admiratione digni. Quercus Baʷſán, אלוני בשן Regio Baſan quercubus inſignibus abundabat. His homines opulentos ac diuites ſignificat Scriptura,vt per ſaltum munitum,vrbem Ieroſolymam,quòd populoſa eſſet admodum, & munitiſſima. Deiicietur ירד Præt.Heb.pro fut. Ad verbum,deſcendit.vt præcedenti capite, verſu 11.
3 Vaſtata ſit שודדה Præt. Heb. pro fut. vt præcedenti verſu. Superbia גאון gloria. excellentia. Leones: principes & magnates Iordanis:Iudæa quæ ſita eſt ad Iordanem parte Orientali.
4 Paſce oues illas occiſionis, : רעה את צאן ההרגה ſub.doctrina & exhortatione.Oues occiſionis vocat quæ occidendæ erant à Romanis,hoc eſt populum Iudaicum iam deſtinatum cædi & occiſioni, decreto ac ſententia Dei. Legi poteſt, Paſcam, vt רעה ſit infinitiuus, qui accipiatur pro futuro.Paſcam verbo meo Euangelico,vt conuertam ac reducam eas ad me,& tandem miſerear earum. Nec tamen delinquent *ipſi*: ולא יאשמו ſub.opinione ſua.id eſt non arbitrabuntur ſe peccare. vel,reuera non delinquent: erunt enim Romani tantummodo inſtrumentum iuſtitiæ Diuinæ. q.d.
5 Poſſeſſores earũ קוניהן Id eſt Romani in quorum poſſeſſionẽ venient. Benedictus Iehouáh, &c. ברוך יהוה ואעשיר Id eſt gratias agimus Domino,ingentem pecuniam accipiemus ex captiuis iſtis. & iuſtiſſimè quidem. Paſtor autem e. ורועיהם Id eſt Deus. Plurale eſt Heb.pro ſingulari. Sic Pſal.149.a.2,Lætetur Iſrael in factoribus ſuis. Et Gene.42.f.30,Loquutus eſt vir domini terræ nobiſcum dura. Nõ parcet eis. : לא יחמול עליהן non miſerebitur earũ. 6 Nam ecce ego traditurus ſum והנה אנוכי ממציא Ad verbũ, & ecce ego inuenire facio. Præſ.pro fut. Quidam vertunt, ſed breui traditurus ſum.

nu'proximi ſui,& in manu'regis ſui,'& cōterent regionem ipſam,
neque eruam *eos* de manu illorum.

Viſio grauis in Iſraelē & Iudā.

Paſcam autem oues illas occiſionis,'profectò pauperes gregis: 7
'& aſſumam mihi duas virgas:vnam vocaui'Noȳám,& alterā vo-
caui' חHobelím:'paſcam inquam oues ipſas.
'Et ſuccîdam tres illos paſtores'mēſe vno,'affligetúrque anima 8
mea propter eos:& etiam anima eorum'abhorrebit à me.
'Dicámque,Non paſcā vos *ultrà*:'quæ moritur moriatur,'& quæ 9
ſucciditur ſuccidatur:quæ autem reſiduæ fuerint deuorent quæq;
carnem ſociæ ſuæ.
'Tollam itaque virgam meam Noȳám,& abſcindā illam,vt irri- 10
tum faciam'pactum meum quod pepigi cum omnibus populis.
Irritum autem fiet'in die illa,& ita cognoſcēt pauperes eius gre- 11
gis,'qui obſeruant me,'quòd verbum Iehouæ eſt.

Chriſt⁹ triginta argēteis æſtimatur.

'Et dicam ad eos,'Si bonū eſt in oculis veſtris,'afferte'mercedē 12
meam:ſinautem,'ceſſate.'appenderunt autem mercedem meam
triginta argenteis.
'Dixítque Iehouáh ad me,'Proiice illos ad theſaurarios,'magnifi 13
centiā gloriæ qua appretiatus ſum ab eis. Tuli itaque triginta ar-
genteos,& proieci illos in domum Iehouæ ad theſaurarium.
'Præcîdam quoque virgam meam alteram,חHobelím,vt diſſi- 14
pem fraternitatem illam *quæ eſt* inter Iehudáh & Iשſraʼél.

De paſtore Antichriſto.

Et dixit Iehouáh ad me,Adhuc ſume tibi'vas paſtoris ſtulti. 15
'Nam ecce ſuſcito paſtorem *quendam* in terra, *qui oues*'ſuccîſas non 16
viſitabit,'quod paruum eſt non quæret,'& quod contritū eſt non
ſanabit,'quod conſiſtit non portabit:'ſed carnes pinguium come
det,& vngulas earum'confringet.
O paſtor idolum,qui derelinquit gregem,gladius *erit* ſuper'bra- 17
chium eius,& ſuper oculum eius dextrum:brachium eius areſcen

manu proximi ſui, & in manu regis ſui:& cōcident terram, & non eruam de manu eorum.

7 Et paſcam pecus occiſionis,ꝓpter hoc, ô pauperes gregis.& aſſūpſi mihi duas virgas,vnam vocaui Decôrē, & alteram vocaui Funiculum:& paui gregem.

8 Et ſuccîdi tres paſtores in menſe vno,& contracta eſt anima mea in eis: ſiquidē & animā eorū variauit in me.

9 ‖Et dixi,Nō paſcam vos:quod moritur moriatur,& quod ſucciditur ſuccidatur:& reliqui deuorent vnuſquiſque carnem proximi ſui. Ierem.15.a.2

C

10 Et tuli virgam meam quæ vocabatur Decus,& abſcidi eam, vt irritum facerem fœdus meum quod percuſſi cum omnibus populis.

11 Et in irritum deductum eſt in die illa: & cognouerūt ſic pauperes gregis qui cuſtodiūt mihi, quia verbum Domini eſt.

12 Et dixi ad eos,Si bonum eſt in oculis veſtris,afferte mercedē meam:& ſi non,quieſcite. ‖& appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Matth.27.a.9

D

13 Et dixit Dominus ad me,Proiice illud ad ſtatuarium decorum pretium quo appretiat⁹ ſum ab eis.Et tuli triginta argenteos,& proieci illos in domum Domini ad ſtatuarium.

D

14 Et præſcidi virgā meā ſecundā quæ appellabatur Funiculus,vt diſſoluerē germanitatem inter Iudam & Iſrael.

15 Et dixit Dominus ad me,Adhuc ſume tibi vaſa paſtoris ſtulti.

16 Quia ecce ego ſuſcitabo paſtorem in terra,qui derelicta non viſitabit,diſperſum non quæret,& contritū non ſanabit, & id quod ſtat non enutriet: & carnes pinguium comedet,& vngulas eorum diſſoluet.

17 O paſtor & idolum derelinquens gregem:gladius ſuper brachium eius, & ſuper oculum dextrū eius: brachiū

Proximi ſui, רעהו ſocii ſui.vel ſodalis. Regis ſui, מלכו .i.principis factionis. Et conterent וכתתו contundéntque.i.perdēt. 7 Profectò לכן certé.Alii,ſcilicet.Alii,quantomagis. Et aſſumam ואקח Præt.Heb.pro fut. Noȳám,נועם .i.iucunditatem, ſiue ſuauitatem. חHobelím: חובלים Id eſt corruptores,ſiue deſtructores.Quidam vertunt,Colligationes,quòd Hobelim ſignificet funes. Paſcam inquam וארעה Ad verbum,& paui.Præt.Heb.pro fut.

8 Et ſuccidam,&c. ואכחיד וגו' Et exterminabo tres paſtores illos.id eſt Tollam ab eis tres illos ordines magiſtratuum,nempe Principes,Sacerdotes,& Prophetas. Menſe vno, בירח אחד Id eſt breui tempore,ſiue intra paucos dies. Affligetúrque,&c. ותקצר וגו' Præt.Heb.pro fut.Quidam vertunt,contrahetúrque anima mea in eis.vel,contrahet ſeſe animus meus in eis.i.in ouibus illis. hoc eſt imminuetur affectus,ſiue amor meus erga illos Iudæos. Abhorrebit בחלה Præt.Heb.pro fut.Alii,deteſtata eſt me.id eſt quemadmodum ipſi deſeruerunt me,ita ego deſeram eos. 9 Dicámque, ואומר Præt.Heb.pro fut.i.Abiiciam omnem curam,regimen & ſolicitudinem veſtri. Quæ moritur המתה Quæ,ſcilicet ouis.q.d.non auertam à vobis,ſed permittam in vos flagella mea: per me non ſtabit quin moriamini. Et quæ ſucciditur והנכחרת Innuit gladium,ſiue bellum.

10 Tollam itaque,&c. ואקח וגו' Præterita Heb.pro futuris, Tollam itaque, &c.& abſcindam, ſiue concîdam illam.q.d. Non paſcam, neque moderabor eos poſthac cum manſuetudine ac clementia illa ſolita. Pactum meum בריתי fœdus meū. ne ſcilicet læderent eos, atque illis nocerēt.q.d.Permittam Gentibus vt Iſraelitas inuadant.Prius videbar quaſi fœdus iniiſſe cum Gentibus,ne Iſraelitas læderent & affligerent,nunc verò fœdus illud irritum faciam,permittendo eis vt illos affligant.

11 In die illa, ביום ההוא eo tempore.quo ſcilicet inuadent eos Romani. Qui obſeruant me, השומרים אותי .i.qui diligenter ſeruāt præcepta mea. Quòd verbum Ieh.eſt. כי דבר יהוה הוא: .i.prophetiam nomine meo ac verbis meis prædictam,adimpletam eſſe.

12 Et dicam ואומר Præt.Heb.pro fut. Si bonū eſt in oc.ve. אם טוב בעיניכם Hebraiſmus,Si lubeat.Taxat Iudæos ingratitudinis. Afferte הבו date. Mercedem meā: שכרי ſub.pro tanto labore quem inſumo in vobis paſcendis. Ceſſate. חדלו deſiſtite.q.d. quod ſi nolitis,non multum curo. Appenderunt autem וישקלו Præt.Heb.pro fut.q.d. Tantum abeſt vt parem mihi gratiam relaturi ſint,vt vili pretio,nempe triginta numis argenteis vendituri ſint me vt me in crucem adigant.

13 Dixitque,&c. ויאמר יהוה אלי .i.Viſus eſt mihi Dominus hæc dicere.Hic autē iuſſus eſt Propheta dicere quæ Iudas Iſcariotes dicturus erat. Proiice illos ad theſ. השליכהו אל היוצר Ad verbum,proiice illam (nempe mercedem)ad theſaurarium. vel,ad fictorem,plaſtē,ſiue ſtatuarium.Theſaurarios vocat Principes ſacerdotum,& Seniores. Locum iſtum explicauimus pluribus verbis in Gloſſa noſtra ordinaria in Matthæum,cap.27.a.9.Mutauit autem Propheta א in י in dictione יוצר, quæ per י ſignificat figulum : per א verò theſaurarium: ſignificās fore vt Iudas referret x x x argēteos illos,& proiiceret ad pedes Sacerdotum & Seniorum,ex quibus ager figuli emeretur. Magnificentiam glo. אדר היקר Per appoſitionem dictum.id eſt pretium illud magnificum,vel decorum.Ironicè autem hæc dicta ſunt.

14 Præcidam quoque ואגדע Præt.Heb.pro fut.

15 Vas כלי inſtrumentum.Singul.Heb.pro plur.i. omnia inſtrumenta paſtori neceſſaria. Per hæc,doctus inter Hebræos intelligit perā pertuſam ac perforatam quæ continere non poteſt quæ neceſſaria ſunt & paſtori & ouibus ipſis.

16 Nam ecce,&c. כי הנה וגו' Præſ.Heb.pro fut.Ego enim breui ſuſcitaturus ſum. Succiſas הנכחדות .i.moribundas,grauiſſimè ægrotantes,& afflictas. Quod paruum eſt הנער ſub.in pecoribus. Alii, quod iuuene, ſiue iuuenile eſt.i.agnos.ſolent agni propter ætatē ſecedere à grege, & ita aberrare. Et quod contritum eſt, &c. והנשברת וגו' neque confractas[,.i.læſas aliquo caſu]curabit. Quod conſiſtit הנצבה .i. eas oues quæ reſiſtunt, ſiue mouere ſe loco non poſſunt. Gallicè, *qui demeurent toutes picquees.* Sed carnes,&c. ובשר הבריאה Ad verbum,& carnem pinguis.ſub.pecoris. Cōfringet. : יפרק diſſoluet.pedo ſcilicet,ſiue baculo.Magnam crudelitatem paſtoris ſtulti per hæc innuit. 17 Brachium eius, זרועו Brachium pro potentia accipit & viribus:ſicut oculum dextrum pro prudentia,ac prouidentia conſilióque in rebus agendis. Alii intelligunt fallaciam ac verſutiam.

ei⁹ ariditate ſiccabitur, & oculus dexter eius tenebreſcens obſcurabitur.

Cap. XII.

1 ONus verbi Domini ſuper Iſrael. Dicit Dominus extendens cælum, & fundãs terram, fingẽs ſpiritum hominis in eo,

2 Ecce ego ponam Ieruſalem ſuperliminare crapulæ omnibus populis: in circuitu: ſed & Iuda erit in obſidione contra Ieruſalem.

3 Et erit in die illa, ponam Ieruſalem lapidem oneris cunctis populis: omnes qui leuabunt eum, cõciſione lacerabuntur: & colligẽtur aduerſus eam omnia regna terræ.

4 In die illa, dicit Dominus, percutiã omnem equum in ſtuporem, & aſcẽſorem eius in amentiam: & ſuper do-

B mũ Iuda aperiam oculos meos, & omnẽ equũ populorũ percutiã cæcitate.

5 Et dicent duces Iuda in corde ſuo, Confortẽtur mihi habitatores Ieruſalẽ in Domino exercituũ Deo eorum.

6 In die illa ponam duces Iuda ſicut caminum ignis in lignis, & ſicut facẽ ignis in fœno: & deuorabũt ad dexteram & ad ſiniſtram omnes populos in circuitu: & habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo in Ieruſalem.

7 Et ſaluabit Dominus tabernacula Iuda, ſicut in principio: vt nõ magnificè glorietur domus Dauid, & gloria habitantium Ieruſalem contra Iudã.

C 8 In die illa proteget Dominus habitatores Ieruſalem: & erit, qui offenderit ex eis in die illa quaſi Dauid: & domus Dauid quaſi Dei, ſicut Angelus Domini in conſpectu eorum.

9 Et erit in die illa, quæram contere-re omnes Gentes quæ veniunt cõtra Ieruſalem.

10 Et effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Ieruſalem ſpiritum gratię & precum: | & aſpicient ad me quem cõfixerunt: & plangent eũ planctu quaſi ſuper vnigenitũ, & dolebunt ſuper eum vt doleri ſolet in morte primogeniti.

Iohan.19.g.37

D 11 In die illa magnus erit planctus in Ieruſalem, | ſicut planctus Adadremmon in campo Mageddon.

2.Paral.35.d.22

do areſcet, & oculus eius dexter″caligando caligabit.

Cap. XII.

PRophetia verbi Iehouæ ad Iſraël. Dicit Iehouáh qui extendit cælum, & fundauit terram, finxítque ſpiritum hominis in medio eius,

De vaſtatione ac reſtitutione Ieruſalem.

En ego″pono Ieruשſaláim *tanquam* calicem ″ſoporiferum omnibus populis per circuitum, ipſi quoque Iehudáh *qui* erit in obſidione contra Ieruשſaláim.

Erit autem in die illa, ″ponam Ieruשſaláim lapidem oneroſum omnibus populis: ″quotquot ferent illum, incidendo incidentur: congregabuntur enim aduerſus eum vniuerſæ Gentes terræ.

In die illa, dixit Iehouáh, percutiam″omnem equum ſtupore, & aſcenſorem eius amentia: ſuper domum autem Iehudáh aperiam oculos meos: omnẽ quoq; equum populorũ percutiam cæcitate.

Dicéntque duces Iehudáh in corde ſuo, ″Robur mihi *erunt* habitatores Ieruשſaláim, in Iehouáh exercituum Deo ſuo.

In die illa ponam duces Iehudáh″tãquam prunas ignis in lignis, & ſicut lampadem ignis in manipulis: deuorabũtque ad dextram & ſiniſtram omnes populos in circuitu: & habitabitur Ieruשſaláim rurſus in loco ſuo in Ieruשſaláim.

Seruabítque Iehouáh tabernacula Iehudáh″initio ipſo, ″ne magnificetur gloria domus Dauid & gloria habitatoris Ieruשſaláim contra Iehudáh.

In die illa″proteget Iehouáh habitatorẽ Ieruשſaláim: erítquẽ ″qui infirmus fuerit inter eos in die illa, ″ſicut Dauid: ″& domus Dauíd″tanquam Deus, *ac* tanquam Angelus Iehouæ corã eis.

Erit quoque in die illa, quæram conterere omnes Gentes ″quæ veniunt contra Ieruשſaláim.

Et effundam ſuper domum Dauíd, & ſuper habitatores Ieruשſaláim ſpiritum gratiæ″& precum: & aſpicient ad me″quem cõfixerunt plangéntque ″ſuper eum, iuxta plãctum *qui fit* ſuper vnigenitum: ″ac amaritudine afficientur propter eum, ſicut amaritudine afficitur quis ob primogenitum.

De effuſione Spiritus ſancti in Iudæos, & eorum conuerſione.

In die illa magnus erit planctus in Ieruשſaláim, ″iuxta planctũ Hadadrimmón″in campo Megiddón.

Caligando cal. ׃כהה תכהה rugando rugabit.i.penitus rugabit.vt areſcendo areſcet, pro prorſus areſcet. Hebraiſmus.

IN CAPVT XII.

Prophetia aduerſus Iſraelẽ de afflictione futura ex ordinatione Diuina.
1 Prophetia, &c. משא וגו׳ Onus verbi Dei ſuper Iſraelẽ, hoc eſt, Soporiferum רעל Ad verbum, ſoporis, vel ſtuporis,
Vide Malach.1.a.1. 2 Pono שם Præſ.Heb pro fut.breui poſiturus ſum. Ecclesiam ac perſequentur, & Eccleſiam
aut tremoris. Alii, ebrietatis. Alii, veneni mortiferi. q.d. Malè perituri ſunt quicunque fideles meos affligent, Ipſi quoque Iehu. וגם
oppugnaturi ſunt, non aliter quàm qui hauſerint calicem plenum veneno mortifero repente cadere ſolent. Non ſolũ perituræ ſunt Gen-
על יהודה Innuit aliquot ex Iudæis ſecundum carnem etiam oppugnaturos Eccleſiam ipſam Chriſtianam.q.d. Quotquot, &c. כל
tes quæ oppugnauerint pios, ſed etiam ipſi Iudæi qui fuerint in obſidione qua oppugnabitur Ieruſalem. illud aliò
3 Ponam, &c. אשים וגו׳ Hebraiſmus, pro Reddam Ieruſalem immobilẽ vt à nullis populis transferri poſſit. Nomine equorũ
עומסיה וגו׳ quotquot eũ trãſferre conabuntur, grauiſſimè incidẽt ſeſe.vt ſcilicet ſolẽt aſperitate ſaxi grauis incidi manus eius qui illis ſu-
transferre nititur. 4 Omnem equum כל סוס Singularia pro pluralibus, omnes equos. & mox, aſcenſores eorum. vel fortitudini.i.ad-
ſuperbos intelligit & incredulos: vt per domum Iuda, congregationem fidelium. Aſcenſores autem equorum vocat eos qui præſunt
perbis, regunt, ac moderantur eos. 5 Robur mihi *erunt* אמצה לי Singul.Heb.pro plur. Robori nobis, ſub.erunt. vt non ſit maior glo
iuuabunt nos. 6 Tanquam prunas כביור tanquam carbonem. Alii, lampadem. Ne magnificetur, &c. למען וגו׳ intelligitur Syna-
7 Initio ipſo, בראשונה Quidã ſubaudiunt כ ſimilitudinis, ſicut in principio. Per domum Dauid & habitatores Ieruſalem
ria domus Dauid, & gloria domus habitatorum Ieruſalem, *gloria* ipſius Iudæ. Quidam, Iehouáh
goga ipſa: & per Iudam Eccleſia Chriſtiana. Quidam vertunt, propterea non magnificabitur, &c. & illum defendet. fortis & robuſtus.
8 Proteget Ieh.habit. יגן יהוה וגו׳ defendet Iehouáh pro habitatore.i. tuebitur partes habitatoris, qui ſcilicet fuit vir doctus
erit protectio circa habitatorem. Qui infir. fuerit הנכשל qui debilis erit. Sicut Dauid: כדויד Meſſia expoſitionem
Et domus Dauid ובית דוד Intelligit Chriſtum qui naſciturus erat de domo, ſiue familia Dauid. ita interpretatur de Rege Angelus Iehouæ,
inter Hebræos. Tanquã Deus, &c. כאלהים וגו׳ Ex doctioribus Hebræorum alter dicit iſtud, Tanquam Præſ.Heb.pro fut.
eſſe præcedentis, Tanquam Deus. declarat enim quid vocauerit Elohim. 9 Quæ veniunt הבאים .i.quem clauis cruci affixerunt.
10 Et precum: ותחנונים precationum. Alii, & miſerationum. Quem confixerunt, את אשר דקרו Eſt infinit.i.& mœrore afficietur.
Super eum, עליו Chriſtus de ſe loquitur in tertia perſona. Ac amaritudine aff. והמר fuit à Pharaone Necho, in loco qui
11 Iuxta plan.Hada. כמספד הדדרמון .i. ſicut luxerũt luctu perpetuo Ioſiam Regem qui interfectus Quidam ta-
dicitur Hadadrimmon. Fuit autem Rex ille vir pius admodum, qui reſtituit cultum ac religionem Dei. Vide 2.Paral.35.d.22.24. In cãpo בבקעת in planitie.in valle.
men ex doctioribus Hebræorũ exiſtimat Hadadremmon eſſe nomen cuiuſdã viri inſignis ac clari.

Plangétque terra,familiæ ſingulæ ſeorſum:familia domus Da- 12
uid ſeorſum,& mulieres eorum ſeorſum: familia domus Nathán
ſeorſum,& mulieres eorum ſeorſum:
Familia domus Leui ſeorſum,& mulieres eorum ſeorſum:fami 13
lia שׁSimyí ſeorſum,& vxores eorum ſeorſum:
Omnes *denique* familiæ reliquæ,familiæ ſeorſum,& mulieres eo- 14
rum ſeorſum.

Christus abluẽs peccata.

Cap. XIII.

IN die illa erit 'Vena patens domui Dauid,& habitatoribus Ieru- 1
שׁſaláim 'in expiationem peccati,'& in aſperſionem.

De ablatione idolorũ & pſeudo prophetarum.

Erit quoque in die illa,dicit Iehouáh exercituum,ſuccîdam no 2
mina ſimulachrorum è terra,& non memorabuntur vltrà : & etiã
prophetas,& ſpiritum immundum 'auferam è terra.
Eritque,'quum prophetauerit quiſpiam vltrà,dicent ad eum pa 3
ter eius & mater eius,genitores ipſius,Nõ viues:quia mendacium
loquutus es in nòmine Iehouæ:& configent eum pater eius & ma
ter eius,genitores eius, quum prophetauerit.
Erit præterea in die illa, pudore afficientur prophetæ quiſque à 4
viſione ſua,quum prophetauerit:nec induentur vltrà pallio 'pilo-
ſo vt mentiantur.
Et dicet *interroganti*, Non ſum Propheta,vir agricola ſum:'quoniã 5
Adam vt eſſem paſtor docuit me à iuuentute mea.
Et dicet *quis* ad eum,Quid ſunt 'plagæ iſtæ inter manus tuas? Et 6
reſpondebit , *Hæ ſunt plagæ* quibus 'percuſſus ſum in domo diligen-
tium me.
'O gladie,ſuſcita te ſuper Paſtorẽ,& ſuper virum ſocium meũ, 7
dixit Iehouáh exercituum : 'percute Paſtorem, & diſpergentur o-
ues:'conuertam quoque manum meam ſuper paruulos ipſos.
Erit enim in tota hac terra,dicit Dominus,'partes duæ in ea 'ſuc 8
cidentur,*ac* deficient:tertia autem relinquetur in ea.

De probatione electorum.

Adducámque tertiã *illam partem* per ignẽ,'& conflabo eos ſicut cõ 9
flatur argentum,& probabo eos ſicut probatur aurum:'ipſe inuo
cabit nomẽ meum,& ego exaudiam eũ: 'dicám*que*, Populus meus
ipſe eſt.'& ipſe dicet,Iehouáh Deus meus eſt.

Eccleſiæ vaſtatio ſub typo Ieruſalem.

Cap. XIIII.

ECce dies 'venit 'ipſi Iehouæ, & diuidentur 'ſpolia tua in medio 1
tui.
Congregabo enim omnes Gentes contra Ieruשׁſaláim in præ- 2
lium, '& capietur ciuitas , & diripientur domus , atque mulieres

12 Et planget terra,familiæ & familiæ ſeorſum : familiæ domus Dauid ſeorſum, & mulieres eorũ ſeorſum: familiæ domus Nathan,ſeorſum,& mulieres eorum ſeorſum:

13 Familiæ dom⁹ Leui ſeorſum,& mulieres eorum ſeorſum: familiæ Semei ſeorſum,& mulieres eorum ſeorſum:

14 Omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ ſeorſum , & mulieres eorum ſeorſum.

Cap. XIII.

1 IN die illa erit Fons patens domui Dauid & habitantibus Ieruſalẽ,in ablutionẽ peccatoris & menſtruatæ.

2 ¶Et erit in die illa,dicit Domin⁹ exercituum, Diſperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltrà: & pſeudoprophetas, & ſpiritũ immundum auferam de terra. Ezech.30.d.13

3 Et erit,quũ prophetauerit quiſpiã vltrà,dicẽt ei pater eius & mater eius qui genuerunt eum,Non viues : quia mendacium loquutus es in nomine Domini: & configent eum pater eius & mater eius,genitores eius ,quum prophetauerit. B

4 Et erit,in die illa confundẽtur prophetę vnuſquiſque in viſione ſua quũ prophetauerit, nec operientur pallio ſaccino vt mentiantur.

5 Sed dicet,Non ſum Propheta, homo agricola ego ſum : quoniam Adã exẽplum meum ab adoleſcẽtia mea. C

6 Et dicetur ei , Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet, His plagatus ſum in domo eorũ qui diligebant me.

7 Phramea ſuſcitare ſuper Paſtorem meum , & ſuper virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituũ: [percute Paſtorem,& diſpergentur oues: & cõuertam manũ meã ad paruulos. Matth.26.d.31 marc.14.d.27

8 Et erunt in omni terra, dicit Dñs, partes duæ in ea diſperdentur,& deficiẽt:& tertia pars relinquetur in ea. D

9 Et ducam tertiam partem per ignẽ, & vram eos ſicut vritur argentum:& probabo eos ſicut probatur aurũ:ipſe vocabit nomen meum , & ego exaudiam eum: dicam, Populus meus es. & ipſe dicet,Dominus Deus meus.

Cap. XIIII.

1 ECce dies Domini venit , & diuidentur ſpolia tua in medio tui.

2 Et congregabo omnes Gentes ad Ieruſalẽ in pręliũ,& capietur ciuitas, & vaſtabũtur domus,& mulieres vio-

IN CAPVT XIII.

1 Vena מקור Fons.Quidam,latus Chriſti apertum è quo fluxit ſanguis & aqua,intelligũt. Alii Baptiſmum. In expiationem pecc. לחטאת Ad verbum,in peccatum.i.in purgationem peccati. Et in aſperſ. ולנדה Ad verbum,& in menſtruum.i.& in emundationem menſtruatæ.Per has ſordes,intelligit quæcunque peccata.
2 Auferam אעביר Ad verbum,tranſire faciam.
3 Quum prophetauerit כי ינבא ſi prophetauerit.
4 Piloſo שער .i.pilis confecto.q.d.Poſthac non vtentur pallio quod induere ſolebant veri Prophetæ,vt habitu mentiantur prophetiam ipſam.
5 Quoniam Adam,&c. כי אדם וגו' Ad verbum,quoniam Adam acquirere fecit me[id eſt docuit me vt poſſiderem]pecora,& colerem terram:hoc eſt,vt eſſem paſtor & agricola.Quidam vertunt,docuit enim me quidam artem paſtoralem à iuuentute mea.
6 Plagæ iſtæ המכות האלה liuores iſti. ſolent enim manicæ ferreæ relinquere poſt ſe liuores quoſdam in brachiis. Percuſſus ſum הוכיתי Id eſt caſtigatus & coercitus ne verſarer in pſeudoprophetia.
7 O gladie,ſuſcita te חרב עורי O phramea excitare.ſub.vt venias ſuper,&c. Acerbam afflictionẽ intelligit. Percute הך Vox eſt Patris dãtis poteſtatem vt percutiatur Chriſtus.q.d.Iſrael percuties Paſtorem illum meum Chriſtũ.Hæc Matth.26.c.31,exponũtur de Chriſto & diſperſione Apoſtolorum. Conuertam quoque והשיבותי reuerti quoque faciam.Hic paruulos vocat quos prius vocauit oues. hoc eſt,ſubinde & identidem,ac diuerſis frequentibuſque afflictionibus exercebo Apoſtolos ipſos.
8 Partes duæ פי־שנים Ad verbum,portio duarum,ſub.partium. Succidentur, יכרתו Id eſt peribũt gladio.q.d.Ex his qui fuerint poſt paſſionem Chriſti duæ partes morientur morte violenta,& deficient,ſiue efflabunt animam morbo.Reſidua pars ſeruata quidem eſt à Tito in expugnatione Ieroſolymitana,ſed tamen afflictionibus probata vt aurum.
9 Et conflabo eos ſicut confl. וצרפתים כצרוף & examinabo eos ſicut examinatur.vel,ſicut examinare ſolent.ſub.aurifices.i.ceu igni repurgabo. Ipſe הוא .i.quilibet eorum.Quidam vertunt,*populus* ipſe *fidelis*. Dicám*que*, אמרתי Præt.eſt Heb.pro fut.

IN CAPVT XIIII.

1 Venit בא Præt.Heb.pro fut.ventura eſt. Ipſi Iehouæ ליהוה .i.in qua Dominus oſtenſurus eſt potentiam ſuam,ſumendo vindictam de impiis Iudæis & ingratis qui Chriſtum noluerunt recipere.Quidã de excidio Ieroſolymitano tantùm,alii de tempore Antichriſti exponunt hoc caput. Spolia tua שללך prædæ tuæ.i.prædæ in te captæ,ô Ieruſalem.Eſt ſingul.pro plur.
2 Et capietur ונלכדה expugnabiturque.

labuntur:& egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem, & reliquum populi non auferetur ex vrbe.

Et egredietur Dominus,& præliabitur contra Gẽtes illas,ſicut præliatus eſt in die certaminis.

Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper Montem oliuarum qui eſt cõtra Ieruſalem ad Orientem: & ſcindetur Mons oliuarũ ex media parte ſui ad Orientem & ad Occidentẽ præruptu grandi valde,& ſeparabitur medium montis ad Aquilonem, & medium eius ad Meridiem.

Et fugietis ad vallẽ montium eorũ, quoniam coniũgetur vallis mõtium vſque ad ꝓximũ:& fugietis ſicut fugiſtis à facie terræmotus in diebus Oziæ Regis Iuda: & veniet Dominus Deus meus, omneſq; Sancti cum eo.

2.Para.31.d
Amos.1.a.1
B

Et erit in die illa: nõ erit lux,ſed frigus & gelu.

Et erit dies vna (quæ nota eſt Domino) non dies neque nox: & in tempore veſperi erit lux.

Et erit in die illa, exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem: medium earum ad Mare Orientale, & medium earum ad Mare nouiſſimum: in æſtate, & in hyeme erunt.

Et erit Dominus Rex ſuper omnẽ terram: in die illa erit Dominus vnꝰ, & erit nomen eius vnum.

Et reuertetur omnis terra vſque ad deſertum, de colle Remmon ad Auſtrum Ieruſalem: & exaltabitur, & habitabit in loco ſuo, à porta Beniamin vſque ad locum portæ prioris, vſque ad portam angulorum: & à turre Hananeel vſque ad torcularia Regis.

C Et habitabunt in ea, & anathema non erit amplius:ſed ſedebit Ieruſalẽ ſecura.

Et hæc erit plaga qua percutiet Dominus omnes Gentes quæ pugnauerunt aduerſus Ieruſalem,Tabeſcet caro vniuſcuiuſque ſtantis ſuper pedes ſuos,& oculi eius contabeſcent in foraminibus ſuis,& lingua eorum contabeſcet in ore ſuo.

In die illa erit tumultꝰ Domini magnus in eis:& apprehendet vir manũ proximi ſui, & cõſeretur manus eius ſuper manum proximi ſui.

Sed & Iudas pugnabit aduerſus Ieruſalem, & congregabuntur diuitiæ omnium Gentium in circuitu,aurum & argentum & veſtes multæ ſatis.

Et ſic erit ruina equi & muli & ca-

---

violabũtur: & egredietur dimidium *habitatorum* ciuitatis in captiui-
tatem, reliquum autem populi non ſuccidetur ex ipſa vrbe.
3 Et egredietur Iehouáh,& præliabitur contra Gentes illas, ʼiuxta Huiꝰ propugnator Chriſtus.
diem quo præliatus eſt ʼin die belli.
4 Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper Mõtem oliuarum qui eſt
eregione Ieruwſaláim ab Oriente, ʼ& ſcindetur Mons oliuarum ex
dimidio ſui ad Oriẽtem & Occidẽtem, *ut ſit* vallis magna valde:ʼ&
recedet dimidiũ mõtis ad Aquilonẽ, & medium eiꝰ ad Meridiem.
5 Fugietis autem ʼ*ad* vallem mõtium: pertinget enim vallis mon-
tium vſque ad Aʀſál:fugietis inquā quẽadmodum fugiſtis ob ter-
ræmotum in diebus Vʒziáh Regis Iehudáh, veniétque Iehouáh
Deus meus, *&* omnes Sancti cum eo.
6 Erit autem in die illa,non erit ʼlux pretioſa & coagulata.
7 Erit præterea dies vnus,(is notus eſt Iehouæ,)neque dies,neque
nox:fiet poſtremò,in tempore veſpertino erit lux.
8 Erit quoque in die illa,egredientur aquæ viuæ de Ieruwſaláim: De riuo Dei verbo ex Eccleſia manante.
media pars earum ad Mare Orientale,& media pars earum ad Ma-
re nouiſſimum:*id autem* ʼæſtate & hyeme erit.
9 Et erit Iehouáh Rex ſuper vniuerſam terrã: in die *nanque* illa erit Rex vnus,& Dominus,Chriſtus.
Iehouáh vnus,& nomen eius vnum.
10 ʼVertetur tota terra tanquam planities à Gebáy vſque ad Rim-
món,ad Auſtrum Ieruwſaláim:& exaltabitur,ʼ& habitabitur in lo
co ſuo, à porta Biniamín vſque ad locum portæ prioris, *&* ʼvſ-
que ad portam angulorum,& turrẽ Hananeél, *&* vſque ad torcu-
laria Regia.
11 Habitabúntque in ea,ʼ& excidium *ullum* nõ erit vltrà:ʼſed habita-
bitur Ieruwſaláim confidenter.
12 Hæc autem erit plaga qua percutiet Iehouáh omnes populos il De plagis hoſtium Eccleſiæ.
los qui militauerint aduerſus Ieruwſaláim, ʼLiqueſiet caro eorũ,
adhuc ipſis ſtantibus ſuper pedes ſuos, oculi quoque eorum lique
ſcent in foraminibus ſuis,& lingua eorum ʼtabeſcet in ore ipſorũ.
13 ʼSiquidẽ in die illa erit contritio magna in eis à Iehouáh:appre-
hendet enim ʼquiſpiam manum proximi ſui,ʼ& euaneſcet manus
eius ʼin manu proximi ſui.
14 Sed & Iehudah pugnabit contra Ieruwſaláim, cõgregabuntúr-
que opes omnium Gentium illarum per circuitum,aurum,& ar-
gentum,& veſtes in magna copia.
15 Taliſque futura eſt plaga equorum, mulorum, camelorum, &

---

3 Iuxta diem,&c. כיום הלחמו וגו' ſicut præliatus eſt die certaminis.ſub.ad Mare rubrum.alludit ad hiſtoriam quæ legitur Exo.14.c.14.

4 Et ſcindetur ונבקע & diuidet ſeſe.vt ſine impedimento vllo defluant è Ieruſalem aquæ illæ viuæ de quibus infrà verſu 8.q.d.Dominus tollet omnia impedimenta quæ remorari poſſent curſum verbi ſui. Vallis magna valde: גיא גדולה מאוד Quidam ſubaudito ב, vertunt,in vallem magnam valde.i.ita vt fiat vallis maxima. Et recedet ומש ſub.è loco ſuo.i.ſeparabitur.

5 Ad vallem montium: גיא הרי Vallis erat magna non procul ab Ieruſalem.

6 Lux pretioſa & coag.: אור יקרות וקפאון Ad verbum,lux pretioſitatum & coagulationis.i.prima parte illius diei,ſiue temporis gratiæ non erit lux ſplendida,clara,aut conſpicua,neque denſa ac ſpiſſa.quum enim lux nebulis fœdatur, videtur quaſi coagulari.Totum tempus gratiæ quod diuidit in tres partes,comparat tribus partibus diei,nempe ipſi mane,meridiei,& veſperæ. Hic loquitur de prima parte,per quã intelligit tempus primitiuæ Eccleſiæ, in qua non fuit omnimoda cognitio Chriſti ac Sacrarum literarum, neque omnimoda ignorantia illarum.fuerunt enim eo tempore multæ hæreſes,& quamplurimi manſerunt in infidelitate ſua.

8 AEſtate,&c. בקיץ וגו'.i.omni tempore,& ſine vllo impedimento.ſolet enim aqua æſtate ſiccari, & hyeme congelari. Quidã vertunt, erúntque tam in æſtate quàm in hyeme.

10 Vertetur יסוב Verſa fiet.i. Tota terra circum Ieruſalem quæ nunc eſt montoſa ac plena montibus,fiet tunc plana & æquabilis. Et habitabitur,&c. וישבה תחתיה Ad verbum,& ſedebit ſub ſe.vel apud ſe.i.in loco ſuo. Vſque ad portam angul. עד שער הפנים Eadem habes & Ierem.31.g.40,vbi ſingulari numero legitur Porta anguli. Notanda eſt oratio conciſa,pro,& habitabunt in magna tranquillitate in ea,à porta Beniamin vſque ad locũ portæ prioris: & à loco portæ prioris vſque ad portam angulorum:& à porta angulorum vſque ad arcem Hananeel:& ab arce Hananeel vſque ad torcularia Regis.Is erat locus in Ieruſalem.

11 Et excidium וחרם Hæc vox ſignificat occiſionem,interfectionem, exterminium,& perditionem.i. ipſa nunquam deſolabitur, aut deſtruetur. Sed habitabitur,&c. וישבה וגו' Ad verbum,& ſedebit Ieruſalem in cõfidentia. Alii,ſed habitabit Ieruſalem confidenter.hoc eſt,ciues Ieruſalem,filii Eccleſiæ habitabunt in magna confidentia & ſecuritate ac tranquillitate animi.

12 Liqueſiet caro e.&c. המק בשרו וגו' Infinit.cum præſenti,pro futuris,tabeſcet[intabeſcet]caro eius,& ipſe ſtabit ſuper pedes ſuos,&c. Singularia pronomina pro plur.Alii vertunt,tabeſcere faciet carnem eorum. Tabeſcet תמק diſſoluetur.

13 Siquidem והיה Ad verbum,Et erit.Ideo autem mutatum,quòd continuo rurſum ſequatur ERIT. Quiſpiam איש Ad verbum, vir. Et euaneſcet ועלתה & deficiet. Quidam,ſuccidetur.

aſinorum, ac omnium *aliorum* iumentorum quæ fuerint in caſtris illis, ſicut plaga iſta.

De aſcēſu Gētiū ad Eccleſiam.

16 ʹQuotquot autem reliqui fuerint de vniuerſis illis Gētibus quæ vēturæ ſunt contra Ieruשſaláim, aſcendent ʹſingulis annis vt adorent Regem Iehouam exercituum, & vt celebrent feſtiuitatem tabernaculorum.

17 ʹQui verò nō aſcēderint de familiis ʹterræ ipſi⁹ in Ieruשſaláim, vt adorent Regē Iehouā exercituum, ʹnon erit ſuper eos ʹimber ipſe.

18 Si quoque familia Mixſráim non aſcenderit, ʹnec venerit, ʹneque *deſcenderit* ſuper eos *imber ille:* erit *ſuper eos* plaga illa qua percutiet Iehouáh ipſas Gentes quæ non aſcenderint ad celebrandum feſtiuitatem illam tabernaculorum.

19 Hæc erit pœna peccati AEgypti, & pœna peccati omniū *aliarum* gentium quæ non aſcēderint ad celebrandum feſtiuitatem tabernaculorum.

Omnia ſancta in Eccleſia Dei.

20 In die illa erit ʹſuper tintinnabula equorū, Sāctitas ipſi Iehouæ: ʹerūtque lebetes ipſi in domo Iehouæ ſicut pelues illi corā altari.

21 Erítque omnis lebes in Ieruשſaláim & in Iehudáh ʹſāctitas ipſi Iehouæ exercituum: & venient omnes immolantes, atque ſumēt ex illis, coquéntque in eis, & non erit vltrà ʹmercator *ullus* in domo Iehouæ exercituum in die illa.

Impii ex Eccleſia Dei pellendi.

meli, & aſini, & omnium iumentorū quæ fuerint in caſtris illis, ſicut ruina hæc.

16 Et omnes qui reliqui fuerint de vniuerſis Gentibus quæ venerunt contra Ieruſalem, aſcendent ab anno in annum, vt adorēt Regem Dominum exercituum, & celebrent feſtiuitatem tabernaculorum.

D

17 Et erit, qui non aſcenderit de familiis terræ ad Ieruſalem vt adoret Regem Dominum exercituum, non erit ſuper eos imber.

18 Quòd & ſi familia AEgypti non aſcēderit, & non venerit, nec ſuper eos erit: ſed erit ruina qua percutiet Dominus omnes Gentes quæ non aſcenderint ad celebrandam feſtiuitatē tabernaculorum.

19 Hoc erit peccatum AEgypti, & hoc peccatum omnium Gentium quæ nō aſcenderint ad celebrandam feſtiuitatem tabernaculorum.

20 In die illa erit, quod ſuper frenum equi eſt, ſanctum Domino: & erūt lebetes in domo Domini quaſi phialæ coram altari.

21 Et erit omnis lebes in Ieruſalem, & in Iuda ſanctificatus Domino exercituum: & venient omnes immolātes, & ſument ex eis, & coquent in eis: & non erit mercator vltrà in domo Domini exercituum in die illo.

16 Quotquot autē, &c. והיה כל־הנותר Ad verbum, Et erit, omne reſiduū, &c. Singulis an. מדי שנה וגו׳ Ad verbū, de anno in annū. 17 Qui verò non aſcend. והיה אשר לא־יעלה Ad verbum, Et erit, qui non, &c. Quidam vertunt, Fiet autē vt qui, &c. Terræ ipſius, הארץ ſub. ſanctæ. i. ex hominibus habitantibus in Terra ſancta. Propheta metaphoricè loquens, exprimit ea quæ ſunt ſpiritualia Noui teſtamenti, per ea quæ erant temporalia Veteris teſtamenti. Diuidit autem totum mundum in duas familias: familiam Iſraeliticam: & Gentilem quæ per AEgyptios ſignificatur. Non erit ſuper eos ולא עליהם יהיה Ad verbum, & non ſuper eos erit. Redundat ET, niſi vertas, tūc non erit, &c. Quidam vertunt, non deſcendet. q. d. Niſi Chriſti prædicationem ſuſceperint, priuabuntur poſtea beneficio illius prædicationis & gratiæ Chriſti, qua mens fœcunda redditur vt bonos fructus faciat. Imber ipſe. הגשם׃ pluuia ipſa. optatiſſima ac deſideratiſſima, qua fœcunda redditur terra ipſa. 18 Nec venerit, ולא באה ſub. in Ieruſalem. Neque *deſcend.* ſuper eos, ולא עליהם multa fuerūt repetenda ex verſu præcedente. 20 Super tintinn. &c. על־מצלות הסוס Quaſi id inſculptum fuerit ſuper tintinnabula illa. q. d. tintinnabula ipſorum equorum ſanctificabuntur, ſiue conſecrabuntur Domino: nā ex eis fient lebetes ad coquendū in domo Sanctuarii. Intellige omnia ornamenta ſuperflua conſecranda Domino, & eroganda pauperibus. Erúntque lebetes והיה הסירות Ad verbum, & erit *numerus* lebetum, ſiue ollarum. q. d. erunt multi: plurimæ enim victimæ offerentur Domino, & coquentur in illis. Peluibus excipiebatur ſanguis victimarum. 21 Sanctitas ipſi Iehouæ קודש ליהוה Hebraiſmus qui & præcedenti verſu, pro, Omnes lebetes in Ieruſalem & Iuda erunt ſanctificati Domino. non enim erant omnes lebetes apti coquendis carnibus victimarum, ſed hi tantum qui conſecrati erant Domino. Mercator כנעני ſub. boum & ouium. q. d. vltrà non erit opus victimis illis externis: erunt enim tunc omnia ſpiritualia, adorabúntque fideles Patrem in ſpiritu & veritate.

Prophetia Malachiæ, Hebraicè מלאכי

NOVA EX HEBRAEO TRALATIO. VETVS.

Cap. I.

De electione Iacob & reprobatione Eſau.

1 ʹPROPHETIA Verbi Iehouæ ad Iשraélin manum Malachí.

2 Dilexi vos, dicit Iehouáh: ʹ& dixiſtis, In quo dilexiſti nos? ʹNónne frater *erat* ʹEſáu ipſi Iayacób (dicit Iehouáh) & dilexi Iayacób?

Cap. I.

1 ONUS Verbi Domini ad Iſrael in manu Malachiæ.

2 Dilexi vos, dicit Dominus: & dixiſtis, In quo dilexiſti nos? Nónne frater erat Eſau Iacob (dicit Dominus) & dilexi Iacob? Rom. 9. c. 13

IN CAPVT I.

1 Prophetia verbi Ieh. משא דבר־יהוה A quibuſdam vocatur Onus, id eſt Prophetia oneroſa. Hebræi tamen dicunt ſignificare quancunque prophetiam. Propriè enim ſignificat aſſumptionem. Vnde aſſumere, pro loqui. Iob 27. a. 1, & 29. a. 1, Et addidit Iob aſſumere parabolam ſuam. i. loquutus eſt. LXX interpretes verterunt, Aſſumptio. Verbum נשא ſignificat portare, & accipere. Vide Zach. 12. a. 1. Prophetia igitur verbi Iehouæ ad Iſrael, id eſt Prophetia quā dixit Iehouáh ad Iſraelē. Hic Iſrael pro duabus tribubus accipitur, Iuda & Beniamin. aut certè pro toto Iſraele è captiuitate Babylonica reuerſo, quòd ex omnibus tribubus iunxiſſent ſe illis. In manu Mal. ביד מלאכי׃ Hebraiſmus, per Malachiam. Tempore ſecundi templi ſcripta eſt iſta prophetia, quo tempore prophetauit Aggæus & Zacharias: & à tempore Malachiæ nullus fuit Propheta, vt ait quidam ex doctis Hebræorum.

2 Et dixiſtis, ואמרתם Ad verbum, & dicetis. i. Quòd ſi dicatis. Alii, Sed dicetis. Nónne, &c. הלא־אח וגו׳ Reſpondet Dominus. Ordo autem turbatus eſt apud Hebræos, pro Nónne Eſau *erat, vel fuit* frater ipſius Iaacob? Non meminit beneficii reductionis è captiuitate: ſed longius repetit beneficia collocata in maiores, vt oſtendat ſummam ingratitudinem. In eo enim (inquit) eos dilexi, quòd quum Iacob & Eſau fratres fuerint vterini, dilexerim ipſum Iacob, à quo ipſi deſcenderunt, & ipſum elegerim, non autem Eſau.

Eſau autẽ odio habui,& poſui montes eius in ſolitudinẽ,& hęreditatem eius in deſertum draconis.

Quòd ſi dixerit Idumæa, Deſtructi ſumus, ſed reuertentes ædificabimus quæ deſtructa ſunt: hæc dicit Domin⁹ exercituum, Iſti ædificabunt, & ego deſtruam: & vocabũtur, Termini impietatis, & Populus cui iratus eſt Dominus vſque in æternum.

B Et oculi veſtri videbũt: & vos dicetis, Magnificetur Dominus ſuper terminum Iſrael.

Filius honorat patrẽ, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo Pater ego ſum, vbi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, vbi eſt timor meus? Dicit Dominus exercituum ad vos ô Sacerdotes, qui deſpicitis nomen meum: & dixiſtis, In quo deſpeximus nomẽ tuũ?

Offertis ſuper altare meum panem pollutum: & dicitis, In quo polluim⁹ te? In eo quod dicitis, Menſa Domini deſpecta eſt.

Si offeratis cæcum ad immolandũ, nónne malum eſt? & ſi offeratis claudum & languidum, nõne malum eſt? offer illud duci tuo, ſi placuerit ei, aut ſi ſuſceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

Et nunc deprecamini vultum Dei, vt miſereatur veſtri: (de manu enim veſtra factũ eſt hoc) ſi quomodo ſuſcipiat facies veſtras, dicit Dominus exercituum.

Quis eſt in vobis qui claudat oſtia, & incendat altare meum gratuitò? non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum: & munus non ſuſcipiam de manu veſtra.

Pſal. 12. a. 3

Ab Ortu enim ſolis vſque ad Occaſum, magnum eſt nomen meũ in Gentibus, & in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum eſt nomen meum in Gentibus, dicit Dominus exercituũ.

D Et vos polluiſtis illud in eo quod dicitis, Menſa Domini cõtaminata eſt: & quod ſuperponitur, contemptibile eſt, cum igne qui illud deuorat.

Et dixiſtis, Ecce de labore: & exuffla

3 yEſáu autem odio habui, poſuíque ʹmontes eius ſolitudinem,
ʹ& hæreditatem eius *habitandam* draconibus deſerti.
4 ʹSi dixerit אEdóm, ʹPauperes effecti ſumus, reuertemur autem
& ædificabimusʹdeſolata: ſic dicit Iehouáh exercituum, Ipſi ædifi-
cabunt, & ego deſtruam: ʹvocabúntqueʹeos, Terminum impieta-
tis, & populum quem deteſtatus eſt Iehouáh vſque in ſeculum.
5 Et oculi veſtriʹvidebũt: vos autem dicetis, Magnificetur Ieho-
úáhʹſuper terminum Iשſraאél.
6 Filiusʹhonorat patrẽ, & ſeruus dominũ ſuum *timet*: quòd ſi pater De honore & timore Domini.
ego ſum, vbi eſtʹhonor mei? & ſi Domin⁹ ſum, vbi eſt timor mei?
Dicit Iehouáh exercituũ vobis ʹô Sacerdotes deſpicientes nomen In Sacerdotes nominis Dei contemptores.
meumʹ& dixiſtis, In quo deſpeximus nomen tuum?
7 Offertis ſuper altare meum, ʹpanem pollutum, ʹ& dicitis, In quo
polluimus te? Quum dicitis, ʹMenſa Iehouæ ʹdeſpecta eſt.
8 Et quumʹoffertis cæcum ad immolandum, ʹnónne *eſt* malum? &
ſi offertis claudum, ʹaut languidũ, nõne eſt malum? offer illudʹnũc
duci tuo, ʹnunquid cõplacebit ſibi in te, vel ſuſcipiet faciem tuã,
dicit Iehouáh exercituum?
9 Nunc autem deprecamini quæſo vultũ Dei, ʹ& miſerebitur no
ſtri: (ʹde manu veſtra fuit iſtud)ʹnũquid ſuſcipiet ex vobis facies, di-
cit Iehouáh exercituum?
10 Quis etiam in vobis eſt ʹqui claudat oſtia, ʹ& non incendatis i- Eorum auaritia.
gnem ſuper altare meumʹfruſtrá? ʹnon eſt mihi volũtas in vobis,
dicit Iehouáh exercituum, & munusʹnon volam de manu veſtra.
11 Certe ab ortu ſolis vſque ad occaſum eius magnum eſt nomen De mũda electorum ex Gentibus hoſtia.
meum inter Gentes, & in omni loco ʹincenſum offertur nomini
meo, & oblatio munda: certe *inquam* magnum *erit* nomẽ meum
inter Gentes ipſas, dicit Iehouáh exercituum.
12 Et vosʹpolluitis illud, quum dicitis, Menſa Iehouæ contamina-
ta eſt: ʹ& verbum eorumʹ, Contemptibilis eſca eius.
13 ʹDixiſtis autem, Ecceʹlabor: & proieciſtis illud, dicit Iehouáh In eos qui corruptas victimas offerebant aut raptas.

3 Montes e. ſolit. הריו שממה montes eius *in* vaſtitatem. Montes vocat montem Seir, qui patria erat Eſau. Dicit autem montes pluraliter, quòd illa patria eſſet mõtoſa. q.d. Reddidi regionem eius mõtoſam deſolatã opera Nabuchodonoſor, & ita feci locũ aptũ draconibus qui ſolẽt habitare in deſertis. Et hæreditatẽ e. &c. ואת נחלתו לתנות וגו׳ & hæreditatẽ eius in dracones deſerti. i. poſui dracones deſerti in poſſeſſione eius. 4 Si dixerit כי תאמר Quãdo dixerit. vel, Quũ. Edom vocat Idumæã. Pauperes eff. ſu. רוששנו attenuati ſumus. i. ad extremã paupertatẽ redacti ſumus. Deſolata: חרבות deſolationes. i. vrbes euerſas à Nabuchodonoſor. Vocabúntque וקראו ſub. poſteri. i. poſteri vocabunt patriam eorũ, patriam cuius populus impius fuit, atq; ob id deſolata eſt patria. Eos להם. i. regionem eorum. Super terminum מעל לגבול à termino.

5 Videbunt: תראינה ſub. quæ dicta ſunt de deſolatione Idumæorum. Honor mei? כבודי . i. mihi exhibitus, vel quo me proſequi debetis.

6 Honorat יכבד Fut. Heb. pro præſ. i. honorare tenetur. vel, natura honorare ſolet. O Sacerdotes הכהנים Hucuſque alloquutus eſt Iſraelitas Dominus generaliter: nunc Sacerdotes ſpecialiter. Et dixiſtis ואמרתם Et dicetis. vel, ſed dicetis. vt paulo antè verſu 2.

7 Panem לחם Significat etiam interdum carnẽ. Hic accipi videtur pro ſacrificio, ſiue oblatione, quòd meminerit altaris. Panis enim imponebatur menſæ, non altari. Chaldæus paraph. ſacrificium. Et dicitis, ואמרתם Ad verbum, & dicetis. Quod per præſens vertit noſter interpres. Menſa שלחן . i. eſca, caro nempe & ſanguis. q.d. Quia vos exiſtimatis cibum mihi oblatum, eſſe vilem, tametſi à me præceptum. atque ita peccatis mente & cogitatione, poſtea & opere. Deſpecta eſt. נבזה ſpreta eſt. vilis, vel contemptibilis.

8 Offertis תגישון Fut. Heb. pro præſ. Nónne *eſt* malum? אין רע ſub. ſic eſt, & tamen non eſt malum in oculis veſtris. Si abſolutè legas, ſubaudiendum erit verbũ DICITIS, hoc modo, dicitis non eſſe malã. Aut languidũ, וחולה . i. oblationẽ cæcã, claudam, & languidã. Nunquid cõpl. ſibi, &c. הירצך וגו׳ Ad verbũ, nunquid volet te, aut ſuſcipiet faciẽ tuam. Hebraiſmus, Nunquid beneuolentia cõplectetur te, & grato atque hilari animo ſuſcipiet munus tuũ? Exponit Hebraiſmũ qui cõtinuo ſequitur. Nunc נא age. vel obſecró.

9 Et miſerebitur n. ויחננו Id dixit modeſtiæ gratia, quòd annumeret ſe inter peccatores. De manu veſtra מידכם . i. propter opera manuum veſtrarum profecta eſt hæc maledictio, quæ dicetur in ſequẽtibus. Nunquid ſuſcipiet &c. הישא מכם פנים Hebraiſmus, pro an facies veſtras ſuſcipiet, hoc eſt an grati illi eritis, quum veneritis in conſpectum eius vt offeratis munera? quod proximæ præceſſit, exponit iſtud. 10 Qui claudat ויסגור Ad verbũ, & claudat. Redundat ET. Et non incend. ולא תאירו q.d. niſi reſipueritis nihil eſt quod offeratis munera, vt non incendatis, &c. i. Quis etiam eſt inter vos Sacerdotes, cui curæ ſint ſacrificia mea, & claudat oſtia tẽpli, ne illic offerãtur ſacrificia Lege prohibita? Fruſtrá? חנם Quidã vertũt gratis, & præcedenti verbo iungũt, claudat oſtia gratis? Non eſt mihi vol. in vo. אין לי חפץ בכם Hebraiſmus, non eſtis mihi grati. Non volam לא ארצה non lubens accipiam. Videtur hæc particula verſus, cauſa eſſe alterius præcedentis particulæ, Non eſtis mihi grati, quia ſacrificium quod offertis, mihi gratum non eſt.

11 Incenſum offertur מוקטר מוגש ſuffitus offertur. Alii, ſuffumigatur & offertur.

12 Polluitis מחללים violatis. contaminatis. Et verbum e. &c. וניבו וגו׳ Ad verbum, & fructus [. i. ſermo] eius, vilis panis eius. hoc eſt, ſermo eorum [ſub. Sacerdotum. ſing. pro plur. vel eius, pro vniuſcuiuſque veſtrum] eſt, quòd cibus altaris, vel Dei, eſt cõtemptibilis. q.d. Quiſque veſtrum dicit, Adeps qui offertur Domino, item caro & ſanguis, ſunt res vilis. Alii volunt hunc eſſe ſenſum, Etiam quod contẽptibile eſt (inquit Sacerdos) poteſt Deo offerri. 13 Dixiſtis autem, ואמרתם Dicitis præterea. vt ſit præt. pro præſ. & ſubaudi, quiſque ad proximũ ſuũ. Rurſum carpit vulgus, non Sacerdotes. Labor: מתלאה fatigatio eſt. i. id fuit mihi labori quũ afferrẽ. vel, quàm feſſus ſum quòd attulerim agnum iſtum tam pinguem. Alii, de labore. hoc eſt, & ita מ erit præpoſitio cum pathah pro hirec. Illud eſt quod labore meo mihi paraui. Et proieciſtis והפחתם אותו Præt. Heb. pro præſ. & deiicitis. vel, excutitis: ſub. in terram illud quod affertis. per con-

temptum ſcilicet, Deum & eius ſacrificia contemnendo. Alii,& contriſtaſtis,vel dolore affeciſtis illum.nempe dominum agni,cui illum ra
puiſtis.nam ſequitur,Et intuliſtis raptum. Alii,& exufflaſtis illud.q.d.Præ ſe ferunt laſſitudinem præ onere tam pinguis victimæ quam attu-
lerint,quum tamen præ macie poſſint illam flatu ſolo deiicere in terram.

exercituum: 'intuliſtis itē raptū,aut claudū,vel languidum, & ob-
tuliſtis munus: 'acceptabóne illud de manu veſtra,dicit Iehouáh?
14 Maledict⁹ autē doloſus,in cuius grege eſt 'maſculus, & quum vo
uerit,immolat corruptum ipſi Iehouæ:quia Rex maximus ego,di
cit Iehouáh exercituum, & nomen meum formidabile *erit* inter
Gentes.

Cap. II.

Sacerdotib⁹ reſipiſcere nolētib⁹ comminatur.

1 N'Vnc autem 'ad vos 'mandatum hoc,ô Sacerdotes.
2 Niſi audieritis,& niſi 'poſueritis ſuper cor vt detis gloriam
nomini meo ,dicit Iehouáh exercituum , mittam in vos maledi-
ctionem,maledicámque 'benedictionibus veſtris, '& etiam male-
dixi ei,quòd non ponatis ſuper cor.
3 En ego 'corrūpo vobis ſementē, '& diſpergam ſtercus ſuper vul-
tus veſtros,ſterc⁹ *inquam* 'ſolennitatū veſtrarū, '& aſſumet vos ad ſe.

Eorum officium iuxta pactū Dei cum Leuitis.

4 'Scietíſque quòd' miſerim ad vos præceptum iſtud, vt eſſet pa-
ctum meum cum Leui,dicit Iehouah exercituum.
5 Pactum meum fuit 'cum eo, 'vitæ & pacis, dedíque ea 'illi ob ti-
morē: timuit enim me, '& à facie nominis mei cōtritus fuit ipſe.
6 "Lex veritatis fuit in ore eius, '& iniquitas non eſt inuenta in la-
biis eius: in pace & æquitate 'ambulauit mecum, & multos reuo-
cauit ab iniquitate.
7 Labia enim Sacerdotis 'cuſtodiunt ſcientiam, & Legem requi-
rent ex ore eius:quia 'legatus Iehouæ exercituum eſt.

Sacerdotum peccata.

8 Vos autem receſſiſtis de via, 'offendiculo fuiſtis multis in Lege:
corrupiſtis pactum 'Leui,dicit Iehouáh exercituum.
9 Et ego quoque 'reddam vos contemptibiles & humiles omni
populo,quemadmodum non cuſtodiſtis vias meas, '& accepiſtis
faciem in Lege.

In populū & Sacerdotes ducentes alienigenas.

10 Annō Pater vnus eſt omnib⁹ nobis? annō Deus vn⁹ creauit nos?
cur *ergo* 'ſpernit quiſq; fratrē ſuū,violando 'pactū Patrū noſtrorū?

ſtis illud, dicit Dominus exercituum,
& intuliſtis de rapinis,claudū & lāgui
dū,& intuliſtis munus: nunquid ſuſci-
piam illud de manu veſtra,dicit Dñs?
14 Maledict⁹ doloſus qui habet in gre
ge ſuo maſculum , & votū faciens im
molat debile Domino:quia Rex ma-
gnus ego,dicit Dominus exercituū,
& nomen meum horribile in Genti-
bus.

Cap. II.

1 ET nunc ad vos mandatum hoc,
ô Sacerdotes.
2 [Si nolueritis audire, & ſi nolueri-
tis ponere ſuper cor vt detis gloriam
nomini meo,ait Dominus exercituū,
mittam in vos egeſtatem , & maledi-
cam benedictionibus veſtris,& male-
dicam illis:quoniam non poſuiſtis ſu
per cor.

Leuit.26.b.14 deut.28.b.15

3 Ecce ego proiiciam vobis brachiū,
& diſpergam ſuper vultum veſtrum,
ſtercus ſolennitatum veſtrarum,& aſ
ſumet vos ſecum.
4 Et ſcietis quia miſi ad vos mādatū
iſtud, vt eſſet pactum meum cum Le-
ui,dicit Dominus exercituum.
5 Pactum meum fuit cum eo,vitæ &
pacis: & dedi ei timorē: & timuit me,
& a facie nominis mei pauebat.
6 Lex veritatis fuit in ore eius,& ini-
quitas non eſt inuenta in labiis eius:
in pace & in æquitate ambulauit me-
cum,& multos auertit ab iniquitate.

B

7 Labia enī Sacerdotis cuſtodiēt ſciē
tiam,& Legem requirent ex ore eius:
quia angelus Domini exercituū eſt.
8 Vos autem receſſiſtis de via,& ſcan
dalizaſtis plurimos in Lege : irritum
feciſtis pactum Leui, dicit Dominus
exercituum.
9 Propter quod & ego dedi vos con-
temptibiles, & humiles omnibus po
pulis,ſicut non ſeruaſtis vias meas,&
accepiſtis faciem in Lege.
10 [Nunquid non Pater vnus omniū
noſtrū? nūqd nō De⁹ vn⁹ creauit nos?
quare ergo deſpicit vnuſquiſq; veſtrū
fratrē ſuū,violās pactū Patrū veſtrorū?

Ephes.4.a.6

Intuliſtis item והבאתם attuliſtis[vel affertis]præterea. Acceptabóne הארצה num libenter excipiam.
14 Maſculus, זכר integer.immaculatus.& abſque vllo vitio:nam mox corruptum opponit.

IN CAPVT II.

1 Nunc autem ועתה Nunc igitur. Ad verbum,Et nunc. Ad vos אליכם ſub.pertinet,vel ſpectat. Hortatur Sacerdotes ad ſuum
munus,& ad religionem, vt hoſtiam mundam offerant. Mandatum hoc, המצוה הזאת præceptum iſtud.ſub.quod ſequitur de ſacrifi-
ciis ac victimis offerendis. 2 Poſueritis ſuper cor תשימו על לב Ponere ſuper cor,vel in corde, eſt adhibere mentem, ſiue aduer-
tere animum ad ea quæ dicuntur,aut præcipiuntur.Hebraiſmus. Benedictionibus veſtris, ברכותיכם .i.iis quæ benedictionibus
meis poſſidetis.Seipſum continuò exponit. Et etiam maledixi ei, וגם ארותיה quin maledixi illi. Alii,iam autem cœpi maledicere il-
li.ſub.benedictioni veſtræ.ſing.pro plur.ſingulis benedictionibus veſtris.
3 Corrumpo גוער perdo.Præſ.Heb.pro fut.corrumpam.perdam.putrere faciam. Et diſpergam ſtercus וזריתי פרש .i.permittam
vos affici ſummo probro & ignominia quaſi ſpargerem ſtercus ſuper faciem veſtram. Solennitatum veſtrarum, חגיכם .i.victima-
rum veſtrarum illegitimarum quas offerre ſoletis in ſolennitatibus veſtris magnis. Et aſſumet,&c. ונשא וגו' ſub.ſtercus ipſum,vt
ſitis contempti & ſpreti ſicut ipſa ſunt. Alii vertunt,& feret vos ad illud.ſub.probrum iniquitas veſtra. ſiue ad illam ignominiam & dede-
cus.q.d.iniquitas veſtra erit cauſa probri huius. 4 Miſerim שלחתי ſub.per Moſen.
5 Cum eo, אתו .i.cum tribu Leui.q.d.Quum vltio mea in vos ſæuierit,tunc ſcietis quòd miſerim ad vos mandatum vt in officio vitā
viueretis meo nomine dignam,hoc eſt vt haberetis timorem,zelum,veritatē & iuſtitiam:à me autem expectaretis vitam& pacem,iuxta pa
ctum cum Leuitica tribu initum. Vitæ & pacis, החיים והשלום ſubaudi,pactum inquam. Illi לו Hebræi referūt hæc ad Phinees
nepotem Leui,cui Deus ſanitatem corporis dederit,& longam vitam,quòd zelatus eſſet honorem Domini.vixit enim plus quàm ccc an-
nos. Et à facie,&c. ומפני וגו' Hebraiſmus,propter nomen meum contritus fuit ipſe.i.corde contrito : nam occidit Zamri ſcortan-
tem cum Madianitide,quòd videret me ignominia affici. 6 Lex veritatis תורת אמת Hebraiſmus,doctrina vera,ſancta & pura,
non fucata. Quidam vertunt,Lex non ficta. Et iniquitas ועולה .i.doctrina falſa. Ambulauit mecum, הלך אתי Hebraiſmus,
ſtuduit præcepta mea adimplere,ſeruando pacem & æquitatem cum proximis.
7 Cuſtodiunt ſcien. ישמרו־דעת Fut.Heb.pro præſ.cuſtodiunt cognitionem.q.d.Sacerdotum eſt callere Legem ac ſacram Scripturam,
& alios illam docere. Legatus מלאך nuntius.Sicut enim legatus exponere ſolet quæ accepit à mittente ſe:ita & Sacerdos exponere
ac declarare debet aliis quæ ipſe accepit à Spiritu Dei in literis Sacris.
8 Offendiculo fu.mul.in Lege: הכשלתם רבים בתורה ſcādalizaſtis multos in Lege.i.in ſacrificiis Legis.vel, impingere feciſtis quāplu-
rimos in Legē ipſam. Leui, הלוי Hic gētile eſt.i.pactū quod pepigit Dominus cū Leuitis,hoc eſt,nō eſtis functi vero officio Leuitarū.
9 Reddam נתתי Ad verbum,dedi. Et accepiſtis,&c. ונשאים וגו' & ſuſcipitis faciem in Lege ipſa.i.in ipſis ſacrificiis Legis:quia
aliquorum probabant ſacrificia,aliorum reiiciebant,plus vni quàm alteri deferentes.Nam ſuſcipere,vel eleuare,ſiue extollere faciē,c ſt ac-
cipere,id eſt reſpicere perſonam,quum ſcilicet huic magis fauemus,quàm illi,non ob ipſius rei,ſed perſonæ diſcrimen.
10 Spernit quiſque,&c. נבגד וגו' Ad verbum, ſpernemus vir fratrem ſuum. vel, præuaricabimur quiſque in fratrem ſuum. Fut.Heb.
pro præſ. Pactum Patrum noſtrorum? ברית אבותינו .i.vinculum illud coniugale quod ſanctè ſeruarunt Patres noſtri. De adlia ſio-
ne ac cohabitatione mutua viri & vxoris loquitur quam Dominus inſtituit Geneſ.2.d.21.

C Tranſgreſſus eſt Iuda, & abomina-
11 tio facta eſt in Iſrael & in Ieruſalem:
quia contaminauit Iudas ſanctifica-
tionem Domini quam dilexit,habuit
filiam dei alieni.
12 Diſperdet Dominus virum qui fe-
cerit hoc, magiſtrũ & diſcipulum de
tabernaculis Iacob,& offerẽtem mu-
nus Domino exercituum.

Amos 5.f.21

13 Et hoc rurſum feciſtis,‖Operiebatis
lachrymis altare Domini,fletu & mu
gitu, ita vt non reſpiciam vltrà ad ſa-
crificium, nec accipiã placabile quid
de manu veſtra.
14 Et dixiſtis,Quam ob cauſam?Quia
Dominus teſtificatus eſt inter te & v
xorẽ pubertatis tuæ , quam tu deſpe-
xiſti:& hæc particeps tua,& vxor fœ-
deris tui.
D 15 Nónne vnus fecit,& reſiduum ſpiri
tus eius eſt?Et quid vnus quærit , niſi
ſemen Dei? cuſtodite ergo ſpiritũ ve-
ſtrũ,& vxorem adoleſcentiæ tuæ noli
deſpicere.
16 Quum odio habueris,dimitte,dicit
Dominus Deus Iſrael.operiet autem
iniquitas veſtimentum eius,dicit Do
minus exercituum.cuſtodite ſpiritum
veſtrum,& nolite deſpicere.
17 Laborare feciſtis Dominum in ſer-
monibus veſtris:& dixiſtis,In quo eũ
fecimus laborare? In eo quod dicitis,
Omnis qui facit malum,bonus eſt in
conſpectu Domini, & tales ei placẽt:
aut certè vbi eſt Deus iudicii?
Cap.III.

Pſal.131.17 matth.11.b.10 marc.1.a.5 luc.1.b.17, & 7.d.27

1 ECce‖ego mitto Angelum meũ,&
præparabit viam ante faciẽ meã:
& ſtatim veniet ad templum ſuũ Do-
minator quem vos quæritis,& Ange
lus teſtamẽti quẽ vos vultis: ecce ve-
nit,dicit Dominus exercituum.
2 Et quis poterit cogitare diem aduẽ
tus eius ? & quis ſtabit ad videndum
eum?Ipſe enim quaſi ignis conflans,

11 ″Spreuit Iehudáh, & abominatio facta eſt in Iשׂraאél & in Ieru-
שׂalaím: quia contaminauit Iehudáh″ſanctum Iehouæ quod″dili-
git,″quum in vxorem duxit filiam dei alieni.
12 ″Succîdet Iehouáh virum illum qui fecerit hoc, ″vigilantem &
reſpondentem de tabernaculis Iayacób , ″& offerẽtem munus ipſi
Iehouæ exercituum.
13 ″Et hoc ſecundò facitis,″operitis lachrymis altare Iehouæ, fletu
& clamore, vt nõ vltrà reſpiciam ad ſacrificium,″neque accipiam
oblationem placentem de manu veſtra.

Sacrificiorum reprobatio ob violatum ab eis cõiugii fœdus.

14 Et dixiſtis, Quare? Propterea quòd Iehouáh″teſtificatus ſit inter
te & vxorem″adoleſcentiæ tuæ,″quam tu deſpexiſti,quum ipſa ſit
ſocia tua,& vxor″fœderis tui.
15 Non autem vnicus *ita* fecit , & *tamen* excellentia ſpiritus fuit ei.
Et quid *fecit* ″vnicus ille?″Quæſiuit ſemen Dei.cauete ergo″in ſpiri
tu veſtro,″& in vxorem adoleſcentiæ tuæ″ne præuariceris.
16 Si″oderit *quiſpiam*,″dimittat,dicit Iehouáh Deꝰ Iשׂraאél:″at operit
quiſque iniquitatem *quaſi* veſtimento ſuo,dicit Iehouáh exercituum,
cuſtodite igitur vos in ſpiritu veſtro,& ne deſpiciatis.
17 Fatigaſtis Iehouam verbis veſtris:″& dicitis, Qua in re fatigaui-
mus eum? Dum dicitis, Omnis qui facit malum,bonus eſt in ocu
lis Iehouæ,″& in illis ſibi placet:aut vbi eſt Deus″iudicii? Cap.III.
1 E″Cce ego mitto ″Legatum meum, ″& verret viam ante faciem
meam,& ſtatim″veniet″ad templum ſuum Dominator quem
vos quæritis,″& Legatus fœderis quem vos,optatis:ecce venit, di-
cit Iehouáh exercituum.

De Iohãne Baptiſta præcurſore & aduẽtu Chriſti.

2 Et quis ferre poterit ″diem aduentus eius? quíſve″poterit ſtare
quum apparuerit? ipſe enim tãquam ignis″cõflans,″& tanquã bo-

11 Spreuit Iehudáh,בגדה יהודה Præuaricata eſt Iehudáh.In vtroque genere eſt in hoc verſu. Sanctum Iehouæ קודש יהוה ſanctitatem Iehouæ.i.matrimonium quod ſanctificauit Dominus. Diligit,אהב Præt.Heb.pro præſ. Quum in vxorem duxit ובעל בת .i.quum mulieres colentes deos alienos,duxerunt in vxores. Alii,rem habuit cum filia,&c.

12 Succidet יכרת .i.Exterminabit. Vigilantem & reſp. ער ועונה .i.quencunque viuentem,qui non dormiat ſomnum mortis:& eum qui reſpondere valeat vocanti,ſiue acclamanti,vel pulſanti.Alii vertunt,excitantem & reſpõdentem.& exponũt,excitantem,ſub.verba,vel diſcipulos, id eſt arguentem.magiſtrũ,ſiue præceptorem & doctorẽ ſignificat. Reſpondentem autẽ vocat diſcipulum, quòd reſpondere debeat præceptori interroganti. Et offerentem,&c. ומגיש .i.qui aliquando offerre poſſit.q.d.filios quoſque Sacerdotum.

13 Et hoc ſec.fac. וזאת שנית תעשו Fut.Heb.pro præſ.Ad verbum,Et hoc ſecunda[ſub.vice]facietis.pro facitis.i.hac re ſecundò peccatis.Primùm enim offerebant victimas illegitimas.Quidam vertunt,Hanc autem ſecundam [ſub.abominationem]facitis. Operitis כסות Eſt infinitiuus i.eſtis in cauſa vt mulieres veſtræ obruant lachrymis altare Domini.q. d.Mulieres veſtræ fuſis in magna copia lachrymis ante vel iuxta altare meum,queruntur de vobis. Neque accip.&c. ולקחת Eſt quoque infinitiuus.Ad verbum,ad accipiendum.pro,& accipiam beneplacitum.i.munus acceptabile ſiue gratum.Negatio præcedens repeti debet.

14 Teſtificatus ſit העיד nempe quòd eam non diligas. Adoleſcentiæ tuæ, נעוריך .i.quam duxiſti adoleſcens. Quam tu deſpexiſti, אשר אתה בגדת בה Ad verbum, quam tu præuaricatus es in eam.pro,in quam præuaricatus es.ſub.ducendo aliam,& eam quidem nigenam. Fœderis tui. : בריתך pacti tui.id eſt cum qua iniſti fœdus,contrahendo cum illa matrimonium.

15 Vnicus ille? האחד qui ſcilicet carebat liberis. Quæſiuit מבקש Quærebat.Particip.præſ.i. Quærebat procreare liberos iuxta ſanctam Dei inſtitutionem,vnde ſemen Dei Chriſtus deſcenderet. In ſpiritu v. ברוחכם .i.ne ſpiritu quidem fornicemini. Et in vxorem,&c. ובאשת וגו' Iſtud quidam iungunt præcedentibus, vt redundet ET,hoc pacto, Cauete in ſpiritu veſtro præuaricari in vxores veſtras.Gallicè dicimus, *Donnez-uous garde en uoſtre eſprit,ou cueur de faire un mauuais tour a uoz femmes.* Singularem clauſulam iunxit plurali præcedẽti,more Hebraico. Ne præuariceris. אל־יבגוד: Ad verbum,ne præuaricetur. tertia perſona pro ſecunda.

16 Oderit שנא ſub.vxorem ſuam. Dimittat, שלח amittat.eiiciat.ſub.illam dato libello repudii. At operit,&c. וכסה וגו' .i. vnuſquiſque veſtrum nititur tegere iniuriam qua vxorem affecit, retinendo eam,vt ſcilicet homines intelligant illam ab ipſo amari,quum res ſecus habeat:tegere inquam nititur quemadmodum veſtimento aliquid tegere ſolemus . Quidam illam iniuriam in vxores fuiſſe ſcribunt,quòd eas quidem reiicerent,ſed non dato libello repudii:vnde fiebat vt alteri nubere non poſſent.

17 Et dicitis, ואמרתם ſed dicitis.q.d.quòd ſi rogetis me. Et in illis,&c. ובהם וגו' & erga illos eſt beneuolus. Ad verbum,& in illis eſt beneplacitum. Iudicii? המשפט: .i.qui ſeuerè deberet in eos animaduertere. Verba adhuc ſunt hominum blaſphemantium in Deum & iuſtitiam eius,ſic argumentantium, Si malè agerent,animaduerteret in eos:at non animaduertit:ergo non malè agunt.In hac autem re potius laudare deberent longanimitatem Dei expectantis peccatorem vt reſipiſcat.

IN CAPVT III.

1 Ecce ego mitto הנני שולח Præſ.Heb.pro fut. Breui miſſurus ſum. vel paratus ſum mittere. Verba ſunt Chriſti reſpondentis ad interrogationem factam, Vbi eſt Deus iudicii? Legatum m. מלאכי Nuntium meum.i.præcurſorem.Qui vertunt,Angelum meum, dicunt Iohannem ita vocatum ob puritatem vitæ,& excellentiam doctrinæ.Locum iſtum etiam Iudæi de Chriſto interpretantur. Et verret ופנה & repurgabit.emundabit.i.inuitabit homines ad pœnitentiam,tollétque omnia ſcandala,vt populus dignè Chriſtum recipiat. Veniet יבוא Chriſtus de ſe loquitur in tertia perſona. Ad templũ ſ. אל־היכלו Templũ,dicebatur templũ Iehouæ.hîc autem tẽplum Chriſti dicitur,vt ſignificetur diuinitas ipſius Chriſti. Et Legatus fœ.ומלאך הברית i.qui ſuo ſanguine nouum fœdus cõfirmaturus eſt.

2 Diem aduentus eius? יום בואו .i.tempus quo ipſe veniet. Poterit ſtare העומד Præſ.pro fut.conſiſtet.ſubſiſtet.propter afflictiones ſcilicet quæ tempore illo ſuſcitabuntur. Conflans, מצרף purgans.excoquens.i.adurens omnes ſordes,& ſcorias. Et tanquã borith ful. וכבורית מכבסים: & ſicut ſapo fullonum.i.quo vtuntur fullones ad purgandas maculas . Eſt autem בורית herba quam medici docti vocãt Radiculam,barbari Saponariam.habet autem vim abſterſiuam.Alii putant ſignificare ſaponem:quo etiam repurgantur maculæ,

ritħ fullonum.

De purgatione fidelium,& eorũ ſacrificiis.

Et ſedebit'conflans & emundans argentũ : purgabit enim filios 3
Leui,'conflabítque eos ſicut aurum,& ſicut argentum: eruntque
ipſi Iehouæ offerentes munus in iuſtitia.
'Et placebit ipſi Iehouæ ſacrificium Iehudáh & Ieruשׁſaláim ſe- 4
cundum dies'ſeculi,& ſecundum annos antiquos.

De iudicio Chriſti aduerſus impios.

Et accedam ad vos ad iudicium,& ero teſtis'velox in maleficos, 5
& adulteros, & in iurãtes'mendaciter,& calumniantes mercedem
mercenarii,viduæ,& pupilli,'& peruertentes *iudicium* peregrini:nec
timuerunt me,dicit Iehouáh exercituum.
Ego enim Iehouáh'non muto : vos autem filii Iayacób'nõ eſtis 6
conſumpti.

Hipocritarũ cæcitas nunquam peccata ſua agnoſcentium.

A diebus Patrum veſtrorum receſſiſtis ab inſtitutis meis,& non 7
cuſtodiſtis illa:conuertimini ad me,& conuertar ad vos, dicit Ie-
houáh exercituum.'Et dixiſtis,In quo conuertemur?
Nunquid'rapere debet homo quæ ſunt Dei, quòd vos rapitis 8
mea?'Et dixiſtis, In quo rapuimus tua?'*in*'decimis &oblationibus.
Maledictione maledicti eſtis,'& vos mea rapitis,gens tota. 9
Afferte omnes decimas in domum'theſauri, ſíntque'eſca in do 10
mo mea,& probate me in hoc, dicit Iehouáh exercituum : ſi non
aperuero vobis'cataractas cæli,'& euacuauero vobis benedictio-
nem,'adeò vt non ſit vobis ſufficientia.
Et increpabo'vobis deuorantem, & non corrumpet vobis fru- 11
ctum terræ, nec abortiet vitis in agro,dicit Iehouáh exercituum.
'Beatos quoque vos dicent omnes Gẽtes : eritis enim vos terra 12
'deſiderabilis,dicit Iehouáh exercituum.

Blaſphemia impiorum in Deũ.

'Inualuerunt contra me verba veſtra,dicit Iehouáh.Et dixiſtis, 13
Quid'loquuti ſumus contra te?
Dixiſtis, 'Vanum *eſt* colere Deum, & quid emolumenti 'quòd 14
cuſtodierimus cuſtodiã eius, & quòd ambulauerimus 'humiliter
à facie Iehouæ exercituum?
Nunc ergo beatos dicimus ſuperbos:etiam'ædificantur facien- 15
tes impietatem:'præterea tentant Deum,& liberantur.

Sermo fidelium de cura Dei erga ſeruos ſuos.

Tunc contrà'loquuti ſunt timentes Iehouam quiſque ad pro- 16

& quaſi herba fullonum.
3 Et ſedebit conflans & emũdans argentum,& purgabit filios Leui,& conflabit eos quaſi aurum & quaſi argentum:& erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia.
4 Et placebit Domino ſacrificium Iuda & Ieruſalem, ſicut dies ſeculi,& ſicut anni antiqui.
5 Et accedam ad vos in iudicio,& ero teſtis velox maleficis & adulteris & periuris, & qui calumniantur mercedem mercenarii,viduas &pupillos,& opprimunt peregrinũ:nec timuerunt me,dicit Dominus exercituum.
6 Ego enim Dominus,&non mutor: & vos filii Iacob non eſtis cõſumpti.
7 A diebus enim Patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis,& non cuſtodiſtis: |reuertimini ad me, &reuertar ad vos,dicit Dominus exercituũ, Et dixiſtis,In quo reuertemur? Zachar.1.a.3
8 Si affliget homo Deũ,quia vos cõfigitis me? Et dixiſtis, In quo cõfiximus te? In decimis & in primitiis.
9 Et in penuria vos maledicti eſtis,& me vos configitis gens tota. C
10 Inferte omnẽ decimam in horreũ, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc, dicit Dominus, ſi non aperuero vobis cataractas cæli,& effudero vobis benedictionem vſque ad abundantiam.
11 Et increpabo pro vobis deuorantẽ, & non corrumpet fructum terræ veſtræ: nec erit ſterilis vinea in agro,dicit Dominus exercituum.
12 Et beatos vos dicent omnes Gentes:eritis enim vos terra deſiderabilis dicit Dominus exercituum.
13 |Inualuerunt ſuper me verba veſtra, dicit Dominus. Et dixiſtis, Quid loquuti ſumus contra te? Iob 21.b.14
14 Dixiſtis, Vanus eſt qui ſeruit Deo, & quod emolumentum quia cuſtodiuimus præcepta eius,& quia ambulauimus triſtes coram Domino exercituum? D
15 Ergo nunc beatos dicimus arrogãtes:ſiquidem ædificati ſunt facientes impietatem,&tentauerunt Deum,& ſalui facti ſunt.
16 Tunc loquuti ſunt timentes Do-

3 Conflans מצרף excoquens.i.excoquendo repurgans. Conflabitque וזקק colabitque.vel fundet.
4 Et placebit וערבה Ad verbum,Et dulceſcet.vel,dulce erit.i.gratum. Seculi, עולם .i.priſcos.hoc eſt,ſicut olim & antea temporibus Patriarcharum. Et per-
5 Velox ממהר promptus.feſtinans. Mendaciter, לשקר Ad verbum,ad mendacium. Et peruertentes *iud*.pereg. ומטי־גר Ad verbum,& peruertentes peregrinum.
6 Nõ muto: לא שניתי ſub.ſententiã. Alii nõ mutor.i.nõ ſoleo mutari.q.d.Cõminatio mea firma eſt,& verax,impleo quæ dixi.vel,Nolite dubitare de duplici illo aduẽtu: id enim adimplebitur:ſiquidem ego nõ muto ſententiã,ſed ſto promiſſis,quemadmodũ vos hactenus beneficio meo ac clemẽtia mea ſeruati eſtis,& non periiſtis. Nõ eſtis conſum. : לא כליתם ſub.ſed mea miſericordia vſque ad hæc tẽpora ſeruati.
8 Rapere debet homo,&c. היקבע אדם וגו' ſpoliare debet homo Deũ,quòd vos me ſpoliatis? Dicit Dominus ſua,quæ ſunt ſuorum miniſtrorum ſtrenuè officio ſuo fungentium. Et dixiſtis,&c. ואמרתם וגו' Quidam vertunt per futurum,nonnulli per præſens,vt etiam ſequens verbũ,Sed dicetis,Quo ſpoliamus[vel,ſpoliare ſolemus]te? Decimis,&c. המעשר וגו' Ad verbum,decima & eleuatione.i.oblatione:quòd oblatio eleuaretur.i.decimis & primitiis quibus alebantur Leuitæ & Sacerdotes.
9 Et vos mea rap. ואותי אתם קובעים & vos me ſpoliatis. Quidã ET exponũt SICVT q.d. Maledictio cauſa eſt famis & inopiæ,& penuriæ, imbris & pluuiæ(vt paulo poſt dicitur)ò vos vniuerſi.alia peccata prædicta non admittuntur ab omnibus:hoc autem ab omnibus vobis.
10 Theſauri, האוצר horrei.i. ad horreum meum,q.d. Ad locum deputatum excipiendis decimis. Eſca טרף victus.i. quibus alantur Sacerdotes mei. Cataractas את ארובות feneſtras.i.demiſero vobis imbrem in magna copia.Hebraiſmus. Et euacuauero והריקותי. i.effudero in magna copia:hoc eſt,immiſero,ac largitus fuero vobis abundantiam omnium bonorum. Adeò vt non,&c. עד בלי־די: Ad verbum,vſque ad non ſufficientiam.ſub.vaſorum & horreorum.i.adeò vt non ſint vobis ſufficentia vaſa & horrea.
11 Vobis לכם .i.in gratiam veſtram.q.d.Præcipiam locuſtis vt non perdant fructus terræ veſtræ.
12 Beatos quoque vos di. ואשרו Ad verbum,Et beabunt.vel,beatificabunt. Deſiderabilis, חפץ Ad verbum,beneplaciti.i.eritis homines habitantes regionem fertiliſſimam & amœniſſimam.
13 Inualuerunt,&c. חזקו וגו' Hebraiſmus,Magis ac magis malè & ſiniſtrè de me loquimini. vel,ſoletis obloqui mihi.In hũc ſenſum exponi debet verbum נדברנו,quod in ea coniugatione aſſiduitatem ſignificat,& conſuetudinem obloquendi.
14 Vanum *eſt* שוא Fruſtra *eſt*.ſiue Fruſtraneum. Quòd cuſtod.cuſto. e. כי שמרנו משמרתו ſi cuſtodierimus cuſtodiam eius?i.adimpleuerimus præcepta eius quæ cuſtodire præcepit nobis? Humiliter קדורנית Ad verbum,obſcurè.i.cum quadam triſtitia vultus.
15 AEdificantur נבנו Præt.Heb.pro præſ.ædificantur,ſub. à Deo.i.ſumma fœlicitate fruuntur in hoc mundo. Præterea,&c. גם בחנו אלהים וגו' Præterita Heb.pro præſ.præterea tentant Deum,& liberantur,vel ſeruantur.i.non pereunt.
16 Loquuti ſunt נדברו.i.loqui ſoliti ſunt,vt paulo antè verſu 13.Comparat verba impiorum verbis piorum.

minũ vnuſquiſque cũ proximo ſuo: & attẽdit Dñs, & audiuit: & ſcriptus eſt liber monimenti corã eo timentibus Dominũ, & cogitãtibus nomen eius.

ximum ſuum:"& attendit Iehouáh, & audiuit: ſcriptúſq; eſt"liber
memoriæ corã eo timẽtibus Iehouam, "& cogitãtibus nomẽ eius.

17 Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio, in peculiũ: & parcam eis, ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.

17 Erúntquemihi (dicit Iehouáh exercituum) in die"qua ego facio,
"in peculium: & parcam eis quemadmodum parcit quis filio ſuo
"ſeruienti ſibi.

Peculium Dei. Parcit Deus.

18 Et conuertemini, & videbitis quid ſit inter iuſtũ & impium, & inter ſeruientem Deo & non ſeruientem ei.

18 Et conuertemini, & diſcernetis inter iuſtum & impium: "inter
ſeruientem Deo & eum qui non ſeruit ei.

Cap. IIII.

1 Ecce enim dies veniet ſuccẽſa quaſi caminus: & erunt õnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem, ſtipula: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem & germen.

1 Ecce enim dies illa venit, ardens tanquam clibanus: & erũt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem *ut* ſtipula: combu-
rétque eos dies illa ventura, dicit Iehouáh exercituum, quæ non
relinquet eis radicem, "neque ramum *ullum*.

De die aduẽtus Domini.

Luc.1.g.78

2 ‖Et orietur vobis timẽtibus nomẽ meum, Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pẽnis eius: & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento.

2 "Orietur autem vobis timẽtibus nomen meum Sol iuſtitiæ, "&
ſanitas *erit* in alis eius: egrediemini̇́que, "& multiplicabimini ſicut
vituli ſaginarii.

3 Et calcabitis impios quum fuerint cinis ſub planta pedum veſtrorum in die qua ego facio, dicit Dominus exercituum.

B

3 "Et dirueti s impios quum fuerint vt cinis ſub plãtis pedum ve-
ſtrorum in die qua facio, ait Iehouáh exercituum.

Exod.20.a.3

4 ‖Memẽtote Legis Moyſi ſerui mei, quam mandaui ei in Horeb ad omnẽ Iſrael, præcepta & iudicia.

4 Memẽtote Legis Mωſéh ſerui mei, "cui mandaui in ⲛHoréb ad
vniuerſum Iωſraнél"ſtatuta & iudicia.

Matth.17.b.14 marc.9.c.11 luc.1.b.16,

5 ‖Ecce ego mittã vobis Eliam Prophetam, antequã veniat dies Domini magnus & horribilis.

5 Ecce ego mitto vobis "ℵEliam ¦Prophetã antequam veniat dies
Iehouæ magnus & terribilis.

De Iohanne Baptiſta in ſpiritu Eliæ venturo.

6 Et conuertet cor patrũ ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne fortè veniam, & percutiam terram anathemate.

6 "Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eo-
rum: ne fortè veniam, & percutiam terram"excidio.

Et attendit ויקשיב ſub. ad ea quæ loquuti ſunt impii. Liber memoriæ ספר זכרון .i. liber in quo ſcribuntur quæ quotidie geruntur. q.d. Dominus ſemper eſt memor eorum quæ pii geſſerunt in gratiam eius. Et cogitantibus ולחושבי & iis qui animo perpendunt. Alii, & in pretio habentibus. hoc eſt, in gratiam eorum qui timent Dominum, & in pretio habent magnificentiam eius.

17 Qua ego facio אשר אני עושה ſub. iudiciũ, vel mirabilia. Alii, quã facio. i. quã adducturus ſũ, hoc eſt in qua puniã improbos. In peculiũ: סגולה .i. tanqu ã res gratiſſima. Refertur iſtud ad principiũ verſus. Seruienti ſibi. : העובד אותו obſequenti ſibi. Quidã vertunt, inter colentẽ Deum, & eum qui non colit ipſum. Sub. & tunc non dicetis me iniuſtum eſſe. Per hæc innuit futuram reſurrectionem.

IN CAPVT IIII.

1 Neque ramum *ul.* : וענף Ad verbum, & ramum. ſubaudienda negatio præcedens. In hoc capite ampliorem deſcribit fore cognitionem qua diſcernantur pii ab impiis.

2 Orietur autem, &c. 'וזרחה וגו .i. Apparebit vobis Chriſtus qui eſt lux vera, & per quem vos iuſtificabimini, afferétque vobis omne gaudium ac omnimodam lætitiam, condonatis omnibus peccatis veſtris. Et ſanitas *erit* in alis e. ומרפא בכנפיה & medicina erit in alis eius. i. radiis. Et multiplicabimini, &c. 'ופשתם וגו atque diſſilietis [.i. diſcurſabitis huc illuc] more vitulorum ſaginatorum. Solent enim quum ſoluuntur, huc illuc præ gaudio diſcurſare. q.d. vos egrediemini ex hoc ſeculo cum ſummo gaudio ac ſumma lætitia animi.

3 Et diruetis ועסותם Et conculcabitis. hoc eſt, Tanto gaudio tunc afficiemini, quanto nunc afficeremini ſi pedibus veſtris calcaretis inimicos veſtros. q.d. Eritis tunc voti compotes: videbitis enim vltionem ac vindictam de impiis inimicis veſtris.

4 Cui mandaui אשר צויתי אותו Ad verbum, cui mandaui ei. Hebraiſmus, altero relatiuo redundante Latinis. Statuta חוקים cere monias. legitima. 5 ℵEliam prophetam אליה הנביא Vide Matth. 11. b. 14, & 17. b. 10, vbi locus iſte explicatur.

6 Et conuertet, &c. 'והשיב וגו Locus iſte explicatur in Gloſſa noſtra ordinaria in Lucam, cap. 1. b. 17. Excidio. : חרם Vide Zach. 14. c. 11, annotationem de hac voce.

Liber primus Machabæorũ, Μακκαβαιῶν πρῶτος.

VETVS.

NOVA EX GRÆCO TRALATIO.

Cap. I.

1 Et Factum eſt, poſtquam percuſſit Alexander Philippi Macedo (qui prim⁹ regnauit in Græcia, egreſſus de terra Cethim) Darium Regem Perſarum & Medorum:

1 Poſtquam Alexãder Philippi filius, Macedo, profe-
ctus è terra Cethiim, Dariũ Regem Per-
ſarum, Medorúmque"cecidit, "eíque in
regnum ſucceſſit, quum prius regnaſſet in Græcia:

Alexandro Macedone mortuo, regnum ſuſcipit Antiochus.

2 Cõſtituit prælia multa, & obtinuit omniũ munitiones, & interfecit Reges terræ.

2 Accidit vt idem"multa mouens bella, "expugnatis præſidiis, ac
Regibus terræ interfectis,

3 Et pertranſiit vſque ad fines terræ

3 Ad extremas vſque terras penetrarit, prædámque multis ex Gẽ

IN CAPVT I.

1 Cecidit, ἐπάταξε. percuſſit Darium, ac prælio commiſſo ſuperauit ac confecit. Nam Hebræis eandem vim habet verbum percutere quam Latinis cædere. Eique in reg. ſucceſ. ϗ ἐβασίλευσεν ἀντ' αὐτοῦ. regnauit pro eo, ſiue regnũ eius occupauit. Neque enim Alexãder alteram partem regni à Dario delatam voluit accipere, quum diceret terram ferre non poſſe duos Soles, nec vnum regnum duos Reges.

2 Multa mouens bel. συνεστήσατο πολέμους πολλούς, quũ molitus eſt, aut cõflauit multa bella. Cicero Cõparare bellum dicit, quod Græci συνίστασθαι πόλεμον. Comparatio belli, σύστασις πολέμου. Expugnatis præſid. ἐκράτησεν ὀχυρωμάτων. cœpit [aut occupauit] munitiones. id eſt loca defenſionem munita & firma.

tibus compararit,'ac terra *denique* coram eo quieuerit.
Itaque animo fact'elatior,ac ſuperbior,maximas collegit vires: 4
Regionéſque populorum atque'Regum occupauit,'eáſque ſibi 5
tributarias reddidit.
Poſtea autem quum lecto decubuiſſet, ac moriendum ſibi eſſe 6
cognouiſſet:
Vocatis ſeruis ſuis'illuſtribus, qui vnà cum eo à iuuentute edu- 7
cati fuerant,viuus adhuc regnum illis ſuum'diſpertiuit.
Porrò quum Alexander duodecim regnaſſet annos, ſuúmque 8
diem obiiſſet,
'Serui eius ſuo ſinguli loco dominatum obtinuerunt: 9
Diademáque impoſitum capiti geſtauerũt:eorúmque filii poſt 10
ipſos,multos annos eandem poteſtatem retinuerunt. ita in terra
'multiplicata ſunt mala.
Ex illis eſt'orta'ſcelerata ſtirps Antioch' illuſtris, filius Antiochi 11
eius qui quum'obſes Romæ datus fuiſſet, anno regni Græcorum
centeſimo triceſimo ſeptimo regnum obtinuit.
Temporibus illis extiterunt ex Iſrael'homines nefarii,qui mul- 12
tis perſuaſerunt dicentes, Eamus,& cum Gentibus quæ circa nos
ſunt,'fœdus ineamus: nam ab eo tempore quo ab illis nos diſiun-
ximus,'multis malis implicati fuimus.
Hanc illi orationem bonam arbitrati ſunt. 13
Ac plerique ex populo eam in ſententiam adducti fuerũt,ad Re 14
gémque profecti,quibus ille dedit poteſtatem vt Gentium 'inſti-
tutis ritibúſque vterentur.
Quamobrem gymnaſium Hieroſolymis ædificauerunt mo- 15
re Gentium:
Ac præputiis ſibi factis,à ſancto fœdere defecerunt,& cum Gẽ- 16
tibus coniuncti,'ad malum patrandum ſe emancipauerunt.
'Porrò Antiochus conſtabilito iam ſibi regno,'AEgypti quoq; 17
regnum affectabat,vt duobus in regnis dominatum obtineret.
Itaque inuaſit in AEgyptum cum maximis copiis,cum carris, 18
elephantis,equitibus,& cum magna claſſe:
Regíque AEgypti Ptolemæo bellum intulit. quúmque Ptole- 19
mæus'conſpectu eius territus fugam cepiſſet, 'cæſique occubuiſ-
ſent multi,

& accepit ſpolia multitudinis Gẽtiũ,
& ſiluit terra in conſpectu eius.
Et congregauit virtutem,& exerci
tum fortem nimis: & exaltatum eſt,
& eleuatum cor eius:
Et obtinuit Reges Gentium,& ty
rannos:& facti ſunt illi in tributum.
Et poſt hæc decidit in lectum,& co
gnouit quia moreretur:
Et vocauit pueros ſuos nobiles,
qui ſecum erant nutriti à iuuentute
ſua, & diuiſit illis regnũ ſuum quum
adhuc viueret.
Et regnauit Alexander annis duo-
decim,& mortuus eſt:
Et obtinuerunt pueri eius regnũ, B
vnuſquiſque in loco ſuo:
Et impoſuerunt omnes ſibi diade-
mata poſt mortem eius, & filii eorũ
poſt eos annis multis. & multiplica-
ta ſunt mala in terra.
Et exiit ex iis radix peccatrix Antio
chus illuſtris, filius Antiochi Regis
qui fuerat Romæ obſes: & regnauit
in anno cẽteſimo triceſimo ſeptimo
regni Græcorum.
In diebus illis exierunt ex Iſrael fi-
lii iniqui, & ſuaſerunt multis, dicen-
tes,Eamus,& diſponamus teſtamen
tum cũ Gentibus quæ circa nos ſunt:
quia ex quo receſſimus ab eis,inuene
runt nos multa mala.
Et bonus viſus eſt ſermo in oculis
eorum.
Et deſtinauerunt aliqui de populo,
& abierũt ad Regẽ:& dedit illis pote-
ſtatem vt facerent iuſtitiam Gentiũ.
Et ædificauerunt gymnaſium in Ie-
roſolymis ſecundum leges Nationũ:
Et fecerũt ſibi præputia, & receſſe-
runt à teſtamento ſancto,& iũcti ſunt
Nationibus, & venundati ſunt vt fa-
cerent malum.
Et paratũ eſt regnũ in cõſpectu An-
tiochi, & cœpit regnare in terra AE-
gypti,vt regnaret ſuper duo regna.
Et intrauit in AEgyptũ in multitu-
dine graui, in curribus & elephantis, C
& equitibus,& copioſa nauium mul-
titudine:
Et conſtituit bellum aduerſus Pto-
lemæum Regem AEgypti.& veritus
eſt Ptolemæus à facie eius,& fugit,&
ceciderunt vulnerati multi.

Multi ex filiis Iſrael pacti ineũt cum Gentibus.

Antiochus AEgyptum & Ieruſalem ſuæ ſubiicit ditioni.

3 Ac terra *denique* coram eo καὶ ἡσύχασεν ἡ γῆ ἐνώπιον αὐτοῦ, & quieuit terra in conſpectu eius.id eſt non auſa eſt reſiſtere,ac ſe contrà mouere,eius armis territa atque oppreſſa. 5 Regum τυράννων tyrannidum, id eſt regnorum. Reges enim,olim tyranni appellabantur,quicunque rerum potiebantur. Id nomen poſtea propter immoderatam quorundam poteſtatem, in malam partem acceptum eſt. Eáſque ſibi trib.redd. ἐγένοντο αὐτῷ εἰς φόρον.fuerunt ei in tributum.i.redactæ in eius poteſtatem tributum ei pependerunt.
7 Illuſtribus,qui vnà cum eo edu. τοὺς ἐνδόξους, τοὺς συνεκτρόφους αὐτοῦ.nobiles[aut gloria illuſtres]&cũ eo educatos.Sunt enim σύντροφοι qui eadem educatione vſi ſunt. Diſpertiuit. διεῖλεν.diuiſit.diſtribuit regna ſingulis.
9 Serui eius παῖδες αὐτοῦ Pueri eius.Sed παῖς Græcis,vt נער Hebræis,& puer Latinis, pro ſeruo accipitur.
10 Multiplicata ſunt mal. ἐπληθύνθησαν κακά multiplicarunt ſe mala id eſt aucta,& cumulata fuerunt
11 Scelerata ſtirps ῥίζα ἁμαρτωλὸς radix peccatrix. Antiochus ipſe improbus ac ſceleratus, ab improbo genere ortus. tametſi radix hoc loco ſignificat magis ſobolem enatam,quàm radicem ipſam producentem,qua ſignificatione ſtirps virilis dicitur. Obſes ὅμηρον obſes, ὅμηρον & ὅμηρος dicitur is qui ad fidem ſeruãdam quaſi pignus datus eſt: in priuatis rebus vas ἐγγυητὴς appellatur,& præs in re pecuniaria dicitur. 12 Homines nef. υἱοὶ παράνομοι filii iniqui.iniuſti,deſertores,aut tranſgreſſores Legis à Deo traditæ. Fœdus ineamus: διαθώμεθα διαθήκην.paciſcamur pactum,id eſt nos cum illis coniungamus.Nam huic ſententiæ opponitur verbum διαχωρισθῆναι ſeparari ac diſiungi,qua ſtatim vſus eſt. Multis malis imp.fu εὗρεν ἡμᾶς κακὰ πολλὰ,inuenerũt nos multa mala.Phraſis eſt Hebræa,pro incidimus in multa mala. 14 Gentium inſtitutis,ritib. δικαιώματα τῶν ἐθνῶν iura[aut iudicia]Gentium facerent.accipiuntur enim pro inſtitutis in religione receptis.Eſt autem hoc nomen imitatione Hebræorum vſurpatum:paulo pòſt appellat τὰ νόμιμα ritus Gentium.
16 Ad malum patrandum ſe emancip. ἐπράθησαν τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν, venditi ſunt facere malum. id eſt ſe addixerunt ac vendiderunt, obliti priſtinæ libertatis ad colendum Deum.
17 Porrò Antiochus conſtib.&c. καὶ ἡτοιμάσθη ἡ βασιλεία ἐνώπιον Ἀντιόχου Et paratum[comparatum]eſt regnum coram Antiocho.i.quũ conſtitutum ac confirmatum eſſet regnum Antiocho. AEgypti quoque regnum aff. ὑπέλαβε βασιλεῦσαι τῆς Αἰγύπτου.cogitauit[ſiue animum induxit]regnũ obtinere AEgypti. Hoc enim loco ὑπολαμβάνειν ſignificat animi inductionem ad rem aliquam.
19 Conſpectu eius territ.fug cœpiſſ. ἐνετράπη Πτολεμαῖος ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἔφυγε. reueritus eſt Ptolemæus à facie eius,& aufugit. Hoc loco verbum ἐντρέπεσθαι ſignificat timorem ac terrorẽ cum quadam auerſione, cuiuſmodi eſt eorum qui territi auerſique ſe in fugam coniiciunt. Cæſique occubuerunt multi, καὶ ἔπεσον τραυματίαι πολλοί, ceciderunt vulnerati multi. Vulnerati, ſubſtantiuum pro adiectiuo,vt etiam Hebræis,Pſal.69.c.17 vulnerati tui. id imitatus author,τραυματίας dixit,quanquam Græci etiam eodem modo vſi ſunt.

Et comprehendit ciuitates munitas in terra AEgypti, & accepit ſpolia terræ AEgypti.
Et conuertit Antiochus, poſtquam percuſſit AEgyptum in centeſimo & quadrageſimo & tertio anno, & aſcendit ad Iſrael,
Et aſcendit Ieroſolymam in multitudine graui.
Et intrauit in ſanctificationem cũ ſuperbia, & accepit altare aureum, & candelabrum luminis, & vniuerſa vaſa eius, & menſam propoſitionis, & libatoria, & phialas, & mortariola aurea, & velũ, & coronas, & ornamẽtum aureum quod in facie templi erat: & comminuit omnia.
Et accepit argentum, & aurum, & vaſa cõcupiſcibilia: & accepit theſauros occultos quos inuenit: & ſublatis omnibus abiit in terram ſuam.
D Et fecit cędem hominum, & loquutus eſt in ſuperbia magna.
Et factus eſt planctus magnus in Iſrael, & in omni loco eorum:
Et ingemuerũt principes, & ſeniores: & iuuenes, & virgines infirmati ſunt, & ſpecioſitas mulierum immutata eſt.
Omnis maritus ſumpſit lamẽtum: & quæ ſedebant in thoro maritali, lugebant:
Et commota eſt terra ſuper habitãtes in ea, & vniuerſa domus Iacob induit confuſionem.
Et poſt duos annos dierũ, miſit Rex principẽ tributorũ in ciuitates Iuda, & venit Ieruſalem cũ turba magna:
Et loquutus eſt ad eos verba pacifica in dolo, & crediderunt ei.
Et irruit ſuper ciuitatem repentè, & percuſſit eam plaga magna: & perdidit populum multum ex Iſrael:
Et accepit ſpolia ciuitatis, & ſuccendit eam igni, & deſtruxit domos eius, & muros eius in circuitu:
Et captiuas duxerunt mulieres & natos, & pecora poſſederunt:
Et ædificauerunt ciuitatem Dauid muro magno & firmo, & turribus firmis, & facta eſt illis in arcem:
Et poſuerunt illic gentem peccatricem viros iniquos, & conualuerunt in ea.
E Et poſuerunt arma, & eſcas, & congregauerunt ſpolia Ieruſalem, & repoſuerunt illic: & facti ſunt in laqueũ magnum.
Et factum eſt hoc ad inſidias ſancti-

20 Antiochus occupatis in AEgypto munitiſſimis vrbibus, ″terram
AEgyptiacam deprædatus eſt.
21 Ab hac, AEgypto illata clade, reuerſus Antiochus anno centeſi-
mo quadrageſimo tertio aduerſus Iſraelitas,
22 Et Hieroſolymam″cum ingentibus copiis aſcendit.
23 ″Sanctuariúmque cum ſuperbia ingreſſus, aram illã auream ab-
ſtulit vnà cum lucifero candelabro, omníque eiuſdem apparatu,
cum menſa propoſitionis, ″vaſiſque libatoriis, phialis, ac peluibus
aureis ad ſacrificãdum inſtitutis, cũ velo, coronis, aureóque quod
erat in conſpectu templi, ornamento.
24 ″Quibus omnibus detractum argentum aurúmque cum omni-
bus vaſis deſiderabilib[9] abſtulit: præterea theſauros quos inuenit
″reconditos prædatus, aſportans ſecum omnia, in terram ſuam re-
uerſus eſt,
25 Poſtquam cædem magnam edidiſſet, ″ſummãque in verbis ſu-
perbiam oſtentaſſet.
26 Quam ob rem″lamentatio in Iſrael ingens eſt orta in omnibus
ipſorum locis.
27 Principes ac ſenes ingemuerunt, iuuenes atque virgines debili-
tati fuerunt, pulchritudo mulierum eſt immutata,
28 Omníſque ſponſus lamentatus: & quæ ſedebat in thalamo, in
luctu verſata eſt.
29 Terra denique ſuper incolis ſuis cõmota fuit, & omnis domus
Iacob″deformitatem induit.
30 Duobus annis pòſt, Rex in ciuitates Iuda præfectũ tributi mi-
ſit, qui Hieroſolymam venit cum ingenti hominũ multitudine.
31 Quúmque ciues″verbis eius pacificis, doloſè tamẽ agentis, fidẽ
habuiſſent,
32 Repentè irruit in vrbem, ″& maxima eam clade affecit: nam &
magnum Iſraelitarum numerum interfecit:
33 Et vrbem deprædatus, eam igni ſuccendit, domóſque eius ac
muros circumcirca diruit.
34 Mulieres verò cum liberis ipſarum captiuas abduxerunt, ac iu-
menta poſſederunt.
35 Tum vrbem Dauidis muro magno & valido munitíſque turri-
bus extruxerunt, ″eámque pro arce parauerunt.
36 In eandem etiam impoſuerũt″genus hominum ſceleratum, vi-
róſque nefarios, qui″magnas ibi vires ſibi comparauerunt,
37 Armáque & alimenta eundem in locum comportarunt, & præ-
dam Hieroſolymis collectam in eodem repoſuerunt.
38 Itaque″laqueus maximus, atque inſidiæ in his ſanctuario para-

Ieruſalem exuſta proprias leges condit, & Dei legem ſeruari vetat.

20 Terram AEgyp.depræd. ἔλαβε τὰ σκῦλα τῆς αἰγύπτου. cepit ſpolia AEgypti, diripuit eam, atque ita victor cum præda abiit.
22 Cum ingentibus copiis ἐν ὄχλῳ βαρεῖ in turba graui, id eſt cum maxima hominum multitudine, aut militum numero.
23 Sanctuarium τὸ ἁγίασμα, ſacrarium, ſiue tabernaculum in quo Deus adorabatur. Vaſiſque libatoriis, τὰ σπονδεῖα libatoria, ad libandum inſtituta. à verbo σπένδομαι libo.
24 Quibus omnibus detractum, &c. καὶ ἐλέπτυνε πάντα, καὶ ἔλαβε τὸ ἀργύριον, Comminuit omnia, & accepit argentum. Erant enim contexta argento & auro: quæ vt detraheret, ea omnia comminuit, atque in minutas partes diſſoluit.
25 Summámque in verbis, &c. ἐλάλησε μεγάλην ὑπερηφανίαν. Loquutus eſt magnã ſuperbiã .i. iactauit ſe inſolenter aduerſus Deũ Iſraelis. ſe oratione arroganti extulit.
26 Lamentatio in, &c. ἐγένετο πένθος μέγα, Fuit luctus magnus, index tantæ calamitatis importatæ. Eum ſummum omnium mœrorem declarat diſtributione adiuncta.
29 Deformitatem induit. ἐνεδύσατο αἰσχύνην. induit pudorem aut confuſionem, id eſt huiuſmodi publicum ſqualorem quo ſuũ pudorem teſtabatur.
31 Verbis eius pacificis, &c, ἐλάλησε λόγοις εἰρηνικοῖς ἐν δόλῳ, Loquutus eſt ſermones pacificos in dolo. Significat orationem illius fictam ac ſimulatam, ſpeciem pacis habuiſſe.
32 Et maxima eã, &c. καὶ ἐπάταξεν αὐτὴν πληγὴν μεγάλην: percuſſit eã plaga magna. Significat maximã hominũ ſtragẽ atq; cædẽ factã fuiſſe.
35 Eámque pro arce, &c. καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς ἄκραν. & fuit eis in arcẽ, aut pro arce. i. pro loco munito, atque ad infeſtandũ populũ idoneo.
36 Genus hominũ, &c. ἔθνος ἁμαρτωλὸν, gentẽ peccatricem .i. homines impios & improbos qui ſceleribus ac maleficiis inſignes eſſent inter omnes. Magnas ibi, &c. καὶ ἐνίσχυσαν ἐν αὐτῇ. & inualuerũt in ea. aut viribus ſe confirmarunt ac roborarunt.
38 Laqueus maximus, &c. καὶ ἐγένοντο εἰς μεγάλην παγίδα, καὶ εἰς ἔνεδρον, Et fuerunt in magnum laqueum, & inſidias ſanctuario. Significat latrones illos ita collocatos fuiſſe in ea arce vt perpetuò ad inſidiandum, rapiendum, & interficiendum parati eſſent.

tæ fuerunt, aduerſariúſque peſſimus omni tempore Iſraeli fuit cō-
ſtitutus.
Nam & circa ſanctuarium, ſanguinem innoxium profuderunt, 39
illúdque ʹcommacularunt:
Et propter ipſos, ciues Hieroſolymæ aufugerunt: atque ita vrbs 40
ab alienigenis fuit habitata, & ab indigenis ſuis alienata, deſertáq;
ab iis qui ex ea nati fuerunt.
Sanctuarium eius inſtar deſerti fuit deſolatum, atque ſolénita- 41
tes in luctum ſunt conuerſæ: ſabbatha in opprobrium, & honos in
contemptum adductus eſt:
ʹEt par ignominia priſtinam eius gloriam conſequuta: denique 42
ſumma eius altitudo in lugubrem ſqualorem delapſa eſt.
Quum autem literas miſiſſet Rex ad vniuerſum regnum ſuum, 43
vt omnes in vnum coaleſcerent populum, ſuáque ſinguli ʹinſtitu-
ta iuráque relinquerent,
Omnibus populis edicto eius parentibus, 44
Multi ex Iſraelitis ʹreligionem illius amplexi, ſacrificauerunt ſi- 45
mulachris, & Sabbathum profanarunt.
Quinetiam Rex per legatos Hieroſolymā, & in ciuitates Iudæ li 46
bellos miſit, ʹvt leges terræ alienas ſuſciperent,
Holocauſta, ſacrificia, & libamina à ſanctuario prohiberent, 47
Atque vt Sabbathis ſacríſque diebus profanatis, 48
Sanctuarióque vnà cum ſanctis hominibus polluto, 49
Aras, lucos, ʹidolorum delubra extruerent, ʹſues ac pecudes im- 50
puras immolarent,
Filios ſuos relinquerent incircunciſos, animas ſuas omni immū 51
ditie abominabiles redderent, ſéque ita profanarent, vt Legem
perpetua abolerent obliuione, atque omnia inſtituta iudiciáque
Dei immutarent:
Quòd ſiquis nō feciſſet iuxta edictūRegis, pœnā mortis ſubiret. 52
Secūdum hæc dicta omnia ſcripſit ad vniuerſum regnum ſuū, 53
ʹpræfectíſque conſtitutis in omni populo,
Ciuitatibus Iudæ vt ʹoppidatim ſacrificarent, imperauit. 54
Porrò multi ex populo ad illos ſunt congregati, omnes vtique 55
Legis deſertores, qui maleficia in terra committebant.
Atque in latebras, Iſraelitas cōpellebant, quocunque illi exula- 56
tum confugiſſent.
Decimo verò quinto die mēſis Caſléu, anni centeſimi quadra 57
geſimi quinti, ʹabominatio deſolationis ſuper altare erecta eſt.
Atque in vrbibus Iudæ circuniectis altaria extructa, in foribus 58
ædium priuatarum vicíſque facta ſuffimenta.

Idolū erigit Antiochus ſuper altare Dei.

ficationi, & in diabolum malum in Iſrael.

Et effuderunt ſanguinem innocentem per circuitum ſanctificationis, & contaminauerunt ſanctificationem.

Et fugerunt habitatores Ieruſalem, propter eos, & facta eſt habitatio exterorū, & facta eſt extera ſemini ſuo, & nati eius reliquerunt eam.

Sanctificatio eius deſolata eſt ſicut ſolitudo, dies feſti eius conuerſi ſunt in luctū, ſabbatha eius in opprobriū, honores eius in nihilum.

Secundum gloriam eius multiplicata eſt ignominia ei⁹: & ſublimitas ei⁹ conuerſa eſt in luctum.

Et ſcripſit Rex Antiochus omni regno ſuo, vt eſſet omnis populus, vn⁹, & relinqueret vnuſquiſq; legē ſuam.

Et conſenſerunt omnes Gentes ſecundum verbum Regis Antiochi.

Et multi ex Iſrael conſenſerunt ſeruituti eius, & ſacrificauerunt idôlis, & coinquinauerunt Sabbathum.

Et miſit Rex libros per manus nūtiorum in Ieruſalem, & in omnes ciuitates Iudæ, vt ſequerentur leges Gētium terræ: F

Et prohiberēt holocauſta & ſacrificia, & placationes fieri in tēplo Dei:

Et prohiberent celebrari Sabbathū & dies ſolennes.

Et iuſſit coinquinari ſancta, & ſanctum populum Iſrael:

Et iuſſit ædificari aras, & templa, & idola, & immolari carnes ſuillas, & pecora communia,

Et relinquere filios ſuos incircūciſos, & coinquinari animas eorum in omnibus immunditiis & abominationibus, ita vt obliuiſcerentur Legē, & immutarent omnes iuſtificationes Dei,

Et quicūque non feciſſent ſecundū verbum Regis Antiochi, morerētur.

Secūdum omnia verba hæc ſcripſit omni regno ſuo: & præpoſuit principes populo qui hæc fieri cogerent.

Et iuſſerunt ciuitatibus Iudæ ſacrificare.

Et congregati ſunt multi de populo ad eos qui dereliquerant Legē Domini: & fecerunt mala ſuper terram:

Et effugauerunt populum Iſrael in abditis, & in abſconditis fugitiuorū locis.

Die quītadecima mēſis Caſleu, quīto & quadrageſimo & cēteſimo āno ædificauit Rex Antioch⁹ abominādū idolū deſolationis ſuper altare Dei, & per vniuerſas ciuitates Iudæ in circuitu ædificauerunt aras: G

Et ante ianuas domorū, & ī plateis incendebant thura, & ſacrificabant.

39 Commacularunt: ἐμόλυναν. polluerunt. contaminarunt effuſione ſanguinis, atque omni profanatione, qua impii ac ſcelerati homines res ſacras & ſanctas violare ſolent. 42 Et par ignominia, &c. κατὰ τὴν δόξαν αὐτῆς ἐπληθύνθη ἀτιμασμὸς αὐτῆς. iuxta gloriam eius fuit ipſius ignominia. id eſt dedecus poſterius priſtinum eius decus adæquauit.

43 Inſtituta iuráq;, τὰ νόμιμα legitima ſua. ita enim appellātur quæ aut lege aut more in republica aliqua recepta ſunt, omnia iura tam ἄγραφα quàm ἔγγραφα. 45 Religionem illius amplexi, εὐδόκησαν τῇ λατρείᾳ αὐτοῦ, conſenſerunt cultui eius. id eſt cultum eius ſuperſtitioſum receperunt, ac verum Dei ſui cultum reliquerunt. λατρεία enim ſignificat cultum & honorem qui Deo debetur & præſtatur.

46 Vt leges terræ alien. &c. πορευθῆναι ὀπίσω νομίμων ἀλλοτρίων τῆς γῆς vt irent poſt leges alienas terræ. id eſt eas obſeruarent.

50 Idolorum delubra εἰδωλεῖα, idolorū templa. loca idolis conſecrata: cuiuſmodi ſunt delubra & ſacella. Eſt etiā εἰδωλεῖον menſa in qua carnes ſimulachris immolatæ proponebātur. Paulus 1. Corinth. 8. c. 10, pro epulo idolorū vſurpauit. Sues ac pecudes, &c. θύειν τὰ ὕεια & κτήνη κοινά ſacrificare ſuilla [aut porcina] & pecudes cōmunes. i. immūdas. τὰ ὕεια ſunt ſacrificia porcorū, ab ὗς ſus aut porcus. Erat autē ſacrificium abominabile in Lege prohibitū, quemadmodū cætera ex impuris animalibus oblata. 53 Præfectíſque, &c. καὶ ἐποίησεν ἐπισκόπους fecit [aut conſtituit] præfectos. Ita enim dicuntur ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπεῖν inſpicere. Hinc epiſcopi quaſi quidam inſpectores.

54 Oppidatim κατὰ πόλιν καὶ πόλιν. per ciuitatem & ciuitatem, id eſt in ſingulis ciuitatibus atque vrbibus. Sic καθ' ἡμέραν καὶ ἡμέραν, pro quotidie, aut diebus ſingulis. Sic poſtea in hoc capite ἐν παντὶ μηνὶ καὶ μηνὶ in omni menſe & menſe, id eſt per menſes ſingulos.

57 Abominatio deſolationis βδέλυγμα ἐρημώσεως. Ita appellatur idolum fœdiſſimum altari impoſitum ab Antiocho. Similem fœditatem diſcipulis ſuis prædicit Chriſtus poſt ſuum diſceſſum Hieroſolymis futuram.

Et libros Legis Dei combuſſerunt igni, ſcindentes eos.

Et apud quēcūque inueniebantur Libri teſtamenti Domini, & quicunque obſeruabat Legem Domini, ſecundum edictum Regis trucidabant eum in virtute ſua.

Secundum hæc faciebant populo Iſrael qui inueniebatur in omni mēſe & menſe in ciuitatibus.

Et quinta & viceſima die menſis ſacrificabant ſuper aram quæ erat contra altare.

Et mulieres quæ circuncidebant filios ſuos, trucidabantur ſecundum iuſſum,

Et ſuſpendebant pueros à ceruicibus per vniuerſas domos eorum: & eos qui circūciderāt illos, trucidabāt.

Et multi de populo Iſrael definierunt apud ſe vt non māducarent immūda: & elegerunt magis mori, quā cibis coinquinari immundis.

Et noluerūt infringere Legem Dei ſanctam, & trucidati ſunt.

Et facta eſt ira magna ſuper populum valde. Cap. II.

IN diebus illis ſurrexit Mathathias filius Ioannis filii Simeonis, Sacerdos ex filiis Ioarim ab Ieruſalem, & conſedit in monte Modin.

Et habebat filios quinque, Iohannem qui cognominabatur Gaddis:

Et Simonem qui cognominabatur Thaſi:

Et Iudam qui vocabatur Machabæus:

Et Eleazarum, qui cognominabatur Abaron: & Ionathan qui cognominabatur Apphus.

Hi viderūt mala quæ fiebant in populo Iuda & in Ieruſalem.

Et dixit Mathathias, Væ mihi, vt quid natus ſum videre contritionem populi mei, & contritionem ciuitatis ſanctæ, & ſedere illic, quum datur in manibus inimicorum?

Sancta in manu extraneorum facta ſunt: templum eius ſicut homo ignobilis:

Vaſa gloriæ eius captiua abducta ſūt: trucidati ſūt ſenes eius in plateis, & iuuenes eius ceciderunt in gladio inimicorum.

Quæ gens nō hæreditauit regnum eius, & non obtinuit ſpolia eius?

Omnis compoſitio eius ablata eſt: quæ erat libera, facta eſt ancilla.

Ecce ſancta noſtra, & pulchritudo noſtra, & claritas noſtra, deſolata eſt, & coinquinauerunt ea Gentes.

B Quo ergo nobis adhuc viuere?

Et ſcidit veſtimēta ſua Mathathias, & filii eius: & operuerunt ſe ciliciis, & planxerunt valde.

Et venerunt illuc qui miſſi erāt à rege Antiocho, vt cogerent eos qui cō-

---

59 Libríque Legis qui inuenti fuiſſent, concerpti atque igni con-
cremati fuerunt:
60 Apud quencūque etiam Liber fœderis deprehenſus eſſet, aut ſi-
quis 'fauiſſet Legi, is edicto Regis per illorum poteſtatem morte
mulctabatur.
61 Ita iſti tractabant Iſraelitas, qui per ſingulos menſes comparu-
iſſent in vrbibus,
62 Quinta & viceſima die menſis ſuper aram altari impoſitam ſa-
crificantes:
63 Mulieres autem quæ filios ſuos circuncidiſſent, interficiebant
iuxta edictum Regis,
64 Infantéſque de collo ipſarum ſuſpendebant: domos eorum di-
ripiebant, ac morte afficiebant eos qui infantes circuncidiſſent.
65 Multi tamē ex Iſraelitis 'ſe fortes præſtiterūt: ac ne īpuris veſce-
rētur, animos ſuos obfirmarūt, maluerúntq; mori q̄ cibis pollui,
66 'Et ſanctum violare fœdus. itaque mors illis illata eſt,
67 'Vindictáque magna in Iſraelem maximopere graſſata.

Cap. II.

1 TEmporibus illis ſurrexit Mattathias filius Ioannis filii Simeonis, 'ſacerdos à Ioarib, oriūdus de Ieruſalē, Modiníq; cōſedit.
2 Erant autem ei quinque filii, Iohanan cognomine Gaddis,
3 Simon appellatus Thaſſi,
4 Iudas cognomento Maccabæus,
5 Eleazar Abarō cognominatus, & Ionathā cognomine Apphus.
6 Hic 'cōtumelias *Dei impias* quū vidiſſet in Iudæa & Hieroſolymis,
7 *Hei* mihi (inquit) 'quorſum ego natus ſum? *an* vt 'calamitatē po-
puli mei, ſanctæque ciuitatis interitum videam, & illic ſedeam,
dum illa,
8 Et Sāctuarium in manum hoſtium, atque alienorum traditur?
viro ignobili ſimile eſt templum:
9 'Præclara eius vaſa 'in captiuitatem ſunt aſportata: infantes eius
in vicis, ac iuuenes hoſtili gladio interfecti.
10 Quæ gens 'regnum eius non occupauit, aut ſpoliis ipſius nō eſt
potita?
11 Sublatus eſt omnis eius ornatus: & quæ libera erat, in ſeruitu-
tem redacta eſt:
12 Sacráque noſtra & decus, ac gloria ſunt deſolata, atque à Genti-
bus profanata.
13 'Quid ergo nobis eſt cauſæ cur adhuc in vita maneamus?
14 Simul autem Mattathias diſcidit veſtimenta ſua, & vnà ipſius
filii, indutíque ciliciis, vehementer ſunt lamentati.
15 Porrò quum præfecti Regii, qui defectionem vrgebant, ſacri-

Planctus Mathathiæ & filiorum eius ob deſolationē ciuitatis ſanctæ.

Iuſſi idolis ſacrificare recuſant.

---

60 Fauiſſet Legi συνευδόκει τῷ νόμῳ consentiebat Legi. aut, in ea acquieſcebat. Ad verbum, complacebat.
65 Se fortes præſtiterunt: ἐκραταιώθησαν corroborati ſunt & confirmati. aut, ſe confirmarunt, ac roborarunt.
66 Et ſanctum violare fœdus. καὶ μὴ βεβηλώσωσι διαθήκην ἁγίαν. ne profanarent teſtamentum [aut fœdus] ſanctum. id eſt, polluerent ac macularent.
67 Vindictáque magna in Iſraelem, &c. καὶ ἐγένετο ὀργὴ μεγάλη ἐν ἰσραὴλ σφόδρα. & fuit ira magna in Iſrael vehementer. id eſt ſæuitia & crudelitas inimicorum.

IN CAPVT II.

1 Sacerdos à Ioarib, &c. ἱερεὺς τῶν υἱῶν ἰωαρὶβ ἀπὸ ἱερουσαλήμ, ſacerdos filiorum Ioarib à Ieruſalem. Ego puto certum ordinē fuiſſe ſacerdotū, qui erāt Hieroſolymis.
6 Cōtumelias *Dei imp.* τὰς βλασφημίας blaſphemias. Hoc nomē ſignificat omnes cōtumelias quibus fama & exiſtimatio alicuius læditur ac violatur. Hoc autē loco probra in Deum coniecta deſignat. itaque ad declarationem addidi nomen Dei, & adiectiuum Impias.
7 Quorſum ego natus ſum? ἱνατί τοῦτο ἐγεννήθην ἰδεῖν; vt quid [aut cur] natus ſum videre hoc? Oratio eſt hominis vehemēter dolentis, ac deplorantis conditionem vitæ ſuæ. Calamitatem populi mei, σύντριμμα τοῦ λαοῦ μου, contritionem [.i. euerſionem] populi mei, ac ciuitatis.
9 Præclara eius vaſa τὰ σκεύη τῆς δόξης vaſa gloriæ. id eſt glorioſa, honorifica, & magnifica. In captiuitatem ſunt aſportata, αἰχμάλωτα ἀπήχθη, captiua ſunt abducta. ablata ab hoſtibus atque exportata.
10 Regnum eius non occup. οὐκ ἐκληρονόμησε βασιλείαν, num hæreditauit regnum? i. quaſi propriam hæreditatem cepit, & occupauit.
13 Quid ergo nobis, &c. ἱνατί ἡμῖν ἔτι ζῆν; cur adhuc nobis viuere? id eſt, quid eſt quod nos in hac vita amplius retinere debeat? quaſi ſubuerſa religione & cultu Dei ſublato, non putet ſibi viuendum.

ficiorum curandorum cauſa in oppidum Modin veniſſent,
Cópluréſque ex Iſraelitis ad illos acceſſiſſent: Mattathias quo- 16
que & filii eius congregati ſunt.
Tum hi qui à Rege miſſi erant, Mattathiam his verbis ſunt allo 17
quuti, Quum tu princeps & honoratus, ac ſummus in hac ciuita-
te ſis, tum etiam 'filiis ſubnixus, & fratribus,
Primus accede nunc, & 'mandatum Regis exequere, quemad-
modum fecerunt Gentes omnes, viríque Iudæi, atque ii qui Hie- 18
roſolymis relicti ſunt: & vnà cum domo tua in amicis Regis nu-
meraberis, túque cum filiis tuis, auro & argento, aliíſque plurimis
muneribus honoraberis.
Mattathias verò reſpondit, atque magna voce dixit, Etiam ſi 19
omnes Gẽtes, quæ ad regiam Antiochi domum pertinent, ei obe
dierint, atque à Patria religione ſua deſciuerint, illiúſque 'manda
ta ſuſceperint:
Ego tamen, & filii, fratréſque mei in fœdere Patrum noſtro- 20
rum incedemus.
Propitius ſit nobis Deus, ne Legem & iudicia derelinquamus. 21
Neque ita edictis Regis obediemus vt à religione noſtra ad dex 22
tram, ſiniſtrámve deflectamus.

Zelus Mathathiæ pro Lege Dei.

Qúumque loquendi finem feciſſet, acceſſit vir Iudæus in con- 23
ſpectu omnium: vt ſuper aram (quæ Modini erat conſtituta) iux-
ta regium edictum ſacrificaret.
Quem conſpicatus Mattathias, tanta 'indignatione eſt com- 24
motus, vt neruis contremuerit, & quodam 'animi furore exarſe-
rit, iudicio ſtudióque Legis permotus, atque irruens, illum ſuper
aram interfecit.
Eodémque tempore præfectum Regis, homines cogentem ad 25
ſacrificandum, interemit: aram etiam deiecit:
'Legem proſequutus eodem animi ardore, quo Phineas in Zã- 26
brem Salomi filium edidit.
Qúumque in oppido Mattathias magna voce exclamaſſet, E- 27
grediatur poſt me, *inquit*, qui Legis ſtudio, amoréque affectus eſt:
quíque 'fœdus firmum ſtabiléque eſſe vult.
Simul ipſe ac filii eius ad montes, relictis his quæ in oppido ha- 28
bebant, profugerunt.
Tum multi 'iuſtitiæ iudiicíque ſtudioſi, in deſertum deſcen- 29
derunt,
Vt ibi cum vxoribus, liberis ac pecudibus ſuis degerẽt, eo quòd 30
mala in ipſis aucta, multiplicata fuiſſent..
Quum autem viris Regiis & copiis quæ erant Hieroſoly- 31
mis in vrbe Dauid, nuntiatum eſſet, quoſdam qui 'mandatum
regium violaſſent, in latebras deſerti deſcendiſſe, permulti eos

fugerãt in ciuitatẽ Modin, ĩmolare, &
accẽdere thura, & à Lege Dei diſcedere.
16 Et multi de populo Iſrael cõſentiẽ-
tes, acceſſerũt ad eos: ſed Mathathias
& filii eius conſtanter ſteterunt.
17 Et reſpondentes qui miſſi erant ab
Antiocho, dixerunt Mathathiæ, Prin
ceps & clariſſim⁹ & magnus es in hac
ciuitate, & ornatus filiis & fratribus:
18 Ergo accede prior, & fac iuſſum Re
gis, ſicut fecerunt omnes Gẽtes, & vi-
ri Iuda, & qui remanſerunt in Ieruſa-
lem: & eris tu, & filii tui inter amicos
Regis, & amplificatus auro & argen
to, & muneribus multis.
19 Et reſpondit Mathathias, & dixit
magna voce, Etſi omnes Gẽtes Regi
Antiocho obediunt, vt diſcedãt vnuſ-
quiſque à ſeruitute Legis Patrũ ſuo-
rum, & conſentiant mandatis eius,
20 Ego & filii mei, & fratres mei obe-
diemus Legi Patrum noſtrorum,
21 Propiti⁹ ſit nobis De⁹: nõ eſt nobis
vtile relinquere Legẽ & iuſtitias Dei, C
22 Nõ audiem⁹ verba Regis Antiochi,
nec ſacrificabimus, tranſgrediẽtes Le
gis noſtræ mãdata, vt eam⁹ altera via.
23 Et vt ceſſauit loqui verba hæc, ac-
ceſſit quidam Iudæus in omnium ocu
lis ſacrificare idolis ſuper aram in ci-
uitate Modin ſecundum iuſſum Re-
gis:
24 Et vidit Mathathias, & doluit, & co
tremuerunt renes eius, & accẽſus eſt
furor eius ſecundum iudicium Legis,
& inſiliens trucidauit eum ſuper arã:
25 Sed & virum quẽ Rex Antiochus
miſerat, qui cogebat immolare, occi-
dit in ipſo tẽpore, & aram deſtruxit:
26 Et zelatus eſt Legẽ, ſicut fecit Phi Num.25.b.7
nees, Zamri filio Salomi.
27 Et exclamauit Mathathias voce ma
gna in ciuitate, dicens, Omnis qui ze
lum habet Legis, ſtatuens teſtamen-
tum, exeat poſt me.
28 Et fugit ipſe, & filii eius in montes,
& reliquerunt quæcunque habebant,
in ciuitate.
29 Tunc deſcenderunt multi quæren-
tes iudicium & iuſtitiam, in deſertũ:
30 Et ſederunt ibi ipſi, & filii eius, & D
mulieres eorum, & pecora eorũ: quo-
niam indurauerunt ſuper eos mala.
31 Et renuntiatum eſt viris Regis, &
exercitui qui erant in Ieruſalem ciui-
tate Dauid, quoniam diſceſſiſſent viri
quidam qui diſſipauerunt mandatum
Regis, in loca occulta in deſerto, &

17 Filiis ſubnixus & fratribus, ἐστηριγμένος ἐν υἱοῖς καὶ ἀδελφοῖς, roboratus in filiis ac fratribus. i. copia filiorum fratrúmque ſuffultus.
18 Mandatum Regis exequere, ποίησον τὸ πρόσταγμα τοῦ βασιλέως, fac mandatum Regis. i. illud præſta obſequio & obedientia.
19 Mandata ſuſceperint: ᾑρετίσαντο ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ· conſenſerint eius mandatis. ea amplexæ fuerint, quaſi ſectam quandam. id eſt αἵρεσιν ſuſceperint, atque eius peruerſam religionem ſectatæ fuerint.
24 Indignatione eſt commotus, ἐζήλωσεν Id eſt ſtudio amoréque religionis permotus fuit. Fuit autem hic animi motus cum ardore indignationéque ſuſceptus. Animi furore exarſerit, ἀνήνεγκε θυμὸν, extulerit animum, aut indignationem. impetum animi indignan tis ſuſceperit. Addit κατὰ κρίμα ſecundum iudicium. i. iudicio ſtudióque Legis ac religionis incitatus.
26 Legem proſequutus &c ἐζήλωσε τῷ νόμῳ zelauit Legẽ. id eſt Legis ſtudio amoréque affectus, atque incẽſus, eam defẽdit. Eſt zelus motus animi vehemens ex amore natus eorum quos ab aliis violari, aut corrumpi nolumus, ſed propriè eorum quibus alios frui nolumus.
27 Fœdus firmum ſtabiléque eſſe vult. ὁ ἱστῶν τὸν νόμον. ſtatuens Legem. id eſt confirmans, & conſtabiliens. qui non vult Legem illam, & religionem aboleri, ſed conſeruari.
29 Iuſtitiæ iudiciique ſtudioſi ζητοῦντες δικαιοσύνην καὶ κρίμα quærentes [aut ſectantes] iuſtitiam ac iudicium.
31 Mandatum *regium* violaſſent, διεσκέδασαν τὴν ἐντολὴν, diſſipaſſent [ac infregiſſent] mandatum regium.

abiiſſent poſt eos multi.

32 Et ſtatim perrexerunt ad eos, & cõſtituerũt aduerſus eos prælium in die ſabbathorum.

33 Et dixerũt ad eos, Reſiſtitis & nũc adhuc? exite, & facite ſecũdum verbũ regis Antiochi, & viuetis.

34 Et dixerunt, Non exibimus, neque faciemus verbum Regis, vt polluam⁹ diem ſabbathorum.

35 Et concitauerũt aduerſus eos prælium:

36 Et non reſponderunt eis, nec lapidẽ miſerunt in eos, nec oppilauerunt loca occulta:

37 Dicẽtes, Moriamur õnes in ſimplicitate noſtra: & teſtes erũt ſup nos cęlum & terra quòd iniuſtè perditis nos.

38 Et intulerũt illis bellum ſabbathis, & mortui ſunt ipſi, & vxores eorũ, & filii eorum, & pecora eorũ vſque ad mille animas hominum.

39 Et cognouit Mathathias & amici eius, & luctum habuerunt ſuper eos valde.

40 Et dixit vir proximo ſuo, Si omnes fecerimus ſicut fratres noſtri fecerũt, & non pugnauerimus aduerſus Gentes pro animabus noſtris & Iuſtificationibus noſtris: nunc citius diſperdẽt nos à terra.

E 41 Et cogitauerunt in die illa, dicẽtes, Omnis homo quicunque venerit ad nos in bello die ſabbathorum, pugnemus aduerſus eum: & non moriemur omnes, ſicut mortui ſunt fratres noſtri in occultis.

42 Tunc congregata eſt ad eos ſynagoga Aſidæorum fortis viribus ex Iſrael, omnis voluntarius in Lege:

43 Et omnes qui fugiebãt à malis, additi ſunt ad eos, & facti ſunt illis ad firmamentum.

44 Et collegerunt exercitũ, & percuſſerunt peccatores in ira ſua, & viros iniquos in indignatione ſua: & cęteri fugerunt ad Nationes, vt euaderent.

45 Et circuiuit Mathathias, & amici eius, & deſtruxerunt aras:

46 Et circunciderunt pueros incircunciſos, quotquot inuenerunt in finibus Iſrael, in fortitudine.

47 Et perſequuti ſunt filios ſuperbiæ: & proſperatum eſt opus in manibus eorum:

48 Et obtinuerunt Legem de manibus Gentium, & de manibus Regum: & nõ dederunt cornu peccatori.

F 49 Et appropinquauerunt dies Mathathiæ moriendi, & dixit filiis ſuis, Nũc confortata eſt ſuperbia, & caſtigatio, & tempus euerſionis, & ira indignationis.

ſunt perſequuti.
32 Qui quum deprehẽſos illos, ʹvallo iacto obſediſſent, die ſabbathorumʺ oppugnare eos adorti ſunt.
33 Verbis autẽ his illos hortabãtur, ʹHactenus vobis quidem ſatis ſit: nũc prodite, atque ʹedictũ Regis obſequio præſtate, vt viuatis.
34 Quibus illi reſponderunt, Minimè verò egrediemur, neque edicto Regis parebimus, vt diem Sabbathi profanemus.
35 Quum autem ʺprælium aduerſus illos cierent,
36 Nihil planè reſpondebant, nec lapidem in eos vllum mittebãt, nec latebras obſtruebant:
37 Sed, In ſimplicitate, aiebant, noſtra moriamur: ʹteſtimonio nobis ſunt cælum & terra quòd iniuſtè nos occidatis.
38 Itaque prælio facto, eos ſunt adorti, quo ipſi & liberi eorum, & vxores cum iumentis ad homines mille occubuerunt.
39 Quo nuntio allato, Mattathias, atque amici eius vehementer ſunt lamentati.
40 Huiuſmodíque verbis alius alium ſunt alloquuti, Si nos ita agamus, quemadmodum egerunt fratres noſtri, vt ʹpro vita & religione noſtra non pugnemus, illæ iam nos de terra ſubitò exterminauerint.
41 Itaque conſtituerunt inter ſe his verbis, Quicunque hominum nos die Sabbathorum prælio adortus fuerit, cũ eo pugnabimus: ne moriamur omnes, queãdmodum fratres noſtri mortui ſunt.
42 Tum adiunxerunt ſe ad eos Aſidæi, homines ex Iſraelitis valentiſſimi viribus, ʹomnes qui voluntate ſtudióque in Legem erant propenſi:
43 Atque ʹex illis malis profugi, ſe cum illis coniunxerunt, eíſque firmamentum attulerunt.
44 Ita collectis & comparatis copiis, ira atque indignatione incitati, homines ſceleratos nefarióſque ceciderunt: reliquis fuga ad Gentes dilapſis, vt ſaluti ſuæ conſulerent.
45 ʹCircumeuntes autem Mattathias & amici eius, diruebant aras:
46 Et pueros quos in finibus Iſraelis incircunciſos deprehendiſſent, maxima cum virtute circuncidebant:
47 ʹSuperbúmque hominum genus perſequentes, ʹbene ac proſperè rem gerebant.
48 Ita è manu Gentium, ac Regum dominatu Legem aſſeruerunt: ʹnec hominibus improbis potentiam conceſſerunt.
49 Porrò dies quibus moriendum erat Mattathiæ, appropinquarunt: is filios ſuos ita alloquutus eſt: Nunc quidem ſuperbia, & caſtigatio, ac tempus euerſionis, iráque indignationis ʹvires accepit.

Die ſabbathi pugnare nolentes interimũtur.

Conſiliũ Iudæorum in defentionem ſuam aduerſus hoſtes.

Moriturus Mathatias, filios Legẽ Dei tueri iubet exemplo Patrum.

32 Vallo iacto obſediſſ. παρενέβαλον ἐπ' αὐτοὺς, caſtra poſuerunt aduerſus illos. παρεμβάλλειν caſtrametari ſignificat, & παρεμβολὴ caſtrorũ poſitio, aut exercitus caſtris munitus, atque firmatus. Oppugnare eos adorti ſunt. συνεστήσαντο πρὸς αὐτοὺς πόλεμον. conſtituerunt aduerſus illos prælium. i. prælio adorti & aggreſſi ſunt. Significat enim hoc verbum ſuſceptã inſtitutámque oppugnationem atque aggreſſionẽ.

33 Hactenus vobis quidem ſatis ſit, ἕως τοῦ νῦν ἱκανόν· Vſque nunc ſatis. i. Vſque ad hunc diem vobis ſufficiat, veſtram vos Legem coluiſſe, atque obſeruaſſe: nunc mutanda religionis ratio eſt. Edictum Regis, &c. ποιήσατε κατὰ τὸν λόγον τοῦ βασιλέως. facite iuxta [aut ſecundum] ſermonem Regis. obtemperate edicto Regis. 35 Prælium, &c. ἐτάχυναν ἐπ' αὐτοὺς πόλεμον, accelerarent aduerſus illos præliũ. vel, prælio vrgerẽt eos, ac premerent celeritate ac contentione. 37 Teſtimonio nobis ſunt. μαρτυρεῖ ἐφ' ἡμᾶς. teſtis eſt ſuper nos. aut, teſtis eſt nobis, aut de nobis innocentibus, quòd ἀκρίτως ſine iudicio, id eſt iniuſtè occidamur.

40 Pro vita & religione ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ δικαιωμάτων pro animabus ac Iuſtificationibus. i. Iudiciis præceptíſque à Deo datis, in quibus vera pietas & religio ſita eſt. 42 Omnes qui vol. &c. πᾶς ὁ ἑκουσιαζόμενος τῷ νόμῳ omnis ſua ſponte in Legẽ affectus. ſtudio, animo propendens in eam. aut, ſtudioſus Legis eique deditus.

43 Ex illis malis profugi, φυγαδεύοντες ἀπὸ τῶν κακῶν, fugitiui [qui profugerant, aut fuga ſe eripuerant] ex illis periculis.

45 Circumeuntes ἐκύκλωσε circuiuit. circumcirca obiuit ciuitates, & loca in quibus idola fuerant poſita.

47 Superbúmque hominum genus τοὺς υἱοὺς ὑπερηφανίας filios ſuperbiæ. id eſt homines ſuperbos. Bene ac proſp. &c. κατευοδώθη τὸ ἔργον ἐν χειρὶ αὐτῶν ſucceſſit opus in manu eorũ. i. opera eorũ. 48 Nec homin. &c. καὶ οὐκ ἔδωκαν κέρας τῷ ἁμαρτωλῷ & peccatori cornu nõ dederunt. i. eius audaciæ ac potentiæ nõ ceſſerunt, vt ſuperior eſſet: ſed ei conſtanter reſtiterunt. eius violentum impetum repreſſerunt.

49 Vires accepit. ἐστηρίχθη. confirmata & roborata eſt, & inualuit. maximam vim obtinuit.

Vos igitur filii ſuſcipite ſtudium Legis, atque ′animas veſtras 50
pro′fœdere Patrum noſtrorum profundite.
Reuocate in memoriam res eas quas Patres noſtri ſuis ætatibus 51
geſſerunt:& maximam gloriã noménque ſempiternũ accipite.
Abraham nónne in tentatione fidelis eſt inuentus,ídque′ei pro 52
iuſtitia imputatum fuit?
Ioſeph tempore anguſtiæ ſuæ præceptum conſeruauit: & do- 53
minatum AEgypti obtinuit.
Phineas ille pater noſter ′pro eximio Legis religioniſq; ſtudio, 54
pactum Sacerdotii ſempiternum adeptus eſt.
Ioſue,quia′mandatum exequutus eſt, ′gubernator populi in Iſ 55
rael fuit conſtitutus.
Chaleb quum′teſtimonium conſtans *eorum quæ uiderat*,in concio- 56
ne dediſſet,poſſeſſionem terræ adeptus eſt.
Dauid pro mãſuetudine ſua′ſolium regni hæreditarium,ac per- 57
petuum accepit.
Elias Legẽ Dei ardentiſſimo ſtudio atque amore proſequutus, 58
in cælum vſque ſublatus eſt.
Ananias,Azarias, & Miſael, quum *Deo* credidiſſent, ex flamma 59
ſunt conſeruati.
Et Daniel ′pro integritate ſua è faucibus leonum fuit ereptus 60
ac liberatus.
Atque ita′per ſingulas ætates conſiderate, ac cognoſcite, nul- 61
los fuiſſe vnquam,nec eſſe,qui ſpem ſuam in Deo ponentes,de-
bilitentur.
Neque verò edicta hominis ſcelerati metuatis, cuius gloria in 62
ſtercora atque vermes redigetur:
Hodie extollitur,qui cras non comparebit, propterea quòd ′in- 63
ſuum puluerem redierit,eiúſque cogitatio perierit.
Itaque filii fortes eſtote,′vóſque viros præſtate in Lege defen- 64
denda:quoniam ex ea gloriam vobis comparabitis.
Ecce autem Simonem fratrem veſtrum noui virum eſſe ma- 65
gni conſilii,quem vos omni tempore audietis: ipſe vobis erit lo-
co patris.
Iudas verò Maccabæus qui viribus etiam à iuuentute valuit, 66
dux militiæ veſtræ ſit:ita bellum pro populo gerentes,
Omnes′Legis cultores vobis adiungite, ′cauſámque populi at- 67
que iniuriam vindicate.
Reddite vicem Gentibus,atque ad præcepta Legis attendite. 68

50 Nunc ergo ô filii,æmulatores eſtote Legis, & date animas veſtras pro teſtamento Patrum veſtrorum.

51 Et mementote operum Patrũ,quæ fecerũt in generationibus ſuis: & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum.

52 |Abraham nónne in tentatione inuentus eſt fidelis, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam? Geneſ.22.b.

53 |Ioſeph in tempore anguſtiæ ſuæ cuſtodiuit mandatũ: & factus eſt dominus AEgypti. Gen.41.e.f.

54 |Phinees pater noſter, zelando zelum Dei,accepit teſtamentum Sacerdotii æterni. Num.25.d. eccli.45.d.

55 |Ieſus dum impleuit verbum, fact⁹ eſt dux in Iſrael. Ioſue.1.a.

56 |Caleb dum teſtificatur in eccleſia, accepit hæreditatem. Num.14.a. Ioſue.14.d.

57 |Dauid in ſua miſericordia cõſequutus eſt ſedem regni in ſecula. 2.Reg.2.a.

58 |Elias dum zelat zelum Legis,receptus eſt in cælum. 4.Reg.2.b.

59 |Ananias, & Azarias, & Miſael, credentes liberati ſunt de flamma. Dan.3.b.

60 |Daniel in ſua ſimplicitate liberatus eſt de ore leonum. Dan.6.f. G

61 Et ita cogitate per generationem & generationem: quia omnes qui ſperant in eum, non infirmantur.

62 Et à verbis viri peccatoris ne timueritis: quia gloria eius, ſtercus & vermis eſt:

63 Hodie extollitur, & cras non inuenietur: quia conuerſus eſt in terram ſuam, & cogitatio eius periit.

64 Vos ergo filii confortamini, & viriliter agite in Lege: in ipſa glorioſi eritis.

65 Et ecce Simon frater veſter, ſcio quòd vir cõſilii eſt: ipſum audite ſemper, & ipſe erit vobis pater.

66 Et Iudas Machabæus fortis viribus à iuuẽtute ſua, ſit vobis princeps militiæ, & ipſe aget bellum populi.

67 Et adducetis ad vos omnes factores Legis: & vindicate vindictam populi veſtri.

68 Retribuite retributionem Gẽtibus, & intendite in præceptum Legis.

50 Animas veſtras,&c. τὰς ψυχὰς ὑμῶν δότε animas veſtras date. id eſt,exponite vitam veſtram morti pro fœdere Patrum veſtrorum. mortem oppetite. 52 Ei pro iuſtitia,&c. αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην ἐλογίσθη ei ad iuſtitiam imputatum,quòd crediderit Deo,eámque fidem ſumma obedientia declararit.

54 Pro eximio Legis religioniſque ſtudio, ἐν τῷ ζηλῶσαι ζῆλον, in zelando zelum.id eſt in ſuſcipiendo Legis ſtudio,dum eam ſingulari amore,atque animi pietate proſequutus eſt.

55 Mandatum exequutus eſt, ἐν τῷ πληρῶσαι λόγον, dum impleuit ſermonem.mandatum Dei,ſumma animi promptitudine præſtitit.vocationi eius paruit. Gubernator populi in Iſrael κριτὴς ἐν Ἰσραὴλ iudex in Iſrael.id eſt rector ac moderator.Iudicare enim accipitur pro adminiſtrare ac gubernare,per ſynecdochen,qua pars pro toto accipitur.

56 Teſtimonium conſtans,&c. ἐν τῷ ἐπιμαρτύρεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, in teſtificando in cœtu & conuentu.Conſtanter enim affirmauit populo quæ viderat,cúmque territum confirmauit. Hortatus enim eſt populum ad terram promiſſam ingrediendam. Ego adiunxi *eorum quæ uiderat*,ad maiorem ſententiæ declarationem.Quanquam verbum ἐπιμαρτύρεσθαι ſimpliciter accipi poteſt pro atteſtari.

57 Solium regni hæred.&c. θρόνον βασιλείας εἰς αἰῶνα αἰῶνος ἐκληρονόμησε. thronum regni in ſeculum ſeculi hæreditauit.

60 Pro integritate ſua ἐν τῇ ἁπλότητι αὐτοῦ in ſimplicitate ſua.Hebræi תום appellãt perfectionem.id eſt integritatem animi ſynceri ac veri:cuiuſmodi fuit fides Danielis qui nullo terrore ac periculo,à vero Dei cultu abduci potuit.

61 Per ſingulas æt. κατὰ γενεὰν καὶ γενεάν per generationẽ & generationẽ.Forma Hebræa eſt vt ſuperiores,Per diẽ & diem, Annũ & annũ.

63 In ſuum puluerem redierit, ἐπέστρεψεν εἰς τὸν χοῦν αὐτοῦ. reuerſus eſt in puluerem ſuum. Alludit ad Pſalmum 146.a.3, Ne fidatis principibus,filio hominis in quo non eſt ſalus.Egreditur ſpiritus eius,reuertitur in terram ſuam,in die illa pereunt cogitationes eius.

64 Vóſque viros præſtate in Lege ἀνδρίζεσθε ἐν τῷ νόμῳ viriliter agite.vos viros præbete.virtutem viro dignam adhibete.

67 Legis cultores ποιητὰς τοῦ νόμου factores aut effectores Legis, ac obſeruatores. Cauſámque populi atque,&c. ἐκδικήσατε ἐκδίκησιν τοῦ λαοῦ ὑμῶν vindicate vindictam populi veſtri.id eſt iniurias populo illatas vlciſcamini.

69 Et benedixit eos, & appoſitus eſt ad patres ſuos.
70 Et defunctus eſt anno centeſimo & quadrageſimo ſexto: & ſepultus eſt à filiis ſuis in ſepulchris patrum ſuorū in Modin, & planxerunt eum omnis Iſrael planctu magno.

Cap. III.

1 ET ſurrexit Iudas qui vocabatur Machabæus filius eius pro eo.
2 Et adiuuabant eum omnes fratres eius, & vniuerſi qui ſe coniunxerant patri eius, & præliabātur prælium Iſrael cum lætitia.
3 Et dilatauit gloriam populo ſuo, & induit ſe loricā ſicut gigas, & ſuccinxit ſe arma bellica ſua in præliis, & ꝓtegebat caſtra gladio ſuo.
4 Similis factus eſt leoni in operibus ſuis, & ſicut catulus leonis rugiens in venatione.
5 Et perſequutus eſt iniquos perſcrutans eos: & qui conturbabant populum ſuum, eos ſuccendit flammis.
6 Et repulſi ſunt inimici eius præ timore eius, & omnes operarii iniquitatis conturbati ſunt: & directa eſt ſalus in manu eius.
7 Et exacerbabat Reges multos, & lætificabat Iacob ī operib⁹ ſuis, & in ſeculū memoria eius in benedictione.
8 Et perambulabat ciuitates Iuda, & perdidit impios ex eis, & auertit irā ab Iſrael.
9 Et nominatus eſt vſque ad nouiſſimum terræ, & congregauit pereūtes.
B 10 Et congregauit Apollonius Gētes, & à Samaria virtutem multam & magnam, ad bellandum contra Iſrael.
11 Et cognouit Iudas, & exiit obuiam illi: & percuſſit, & occidit illum: & ceciderunt vulnerati multi, & reliqui fugerunt.
12 Et accepit ſpolia eorum: & gladiū Apollonii abſtulit Iudas, & erat pugnans in eo omnibus diebus.
13 Et audiuit Seron princeps exercitus Syriæ quòd congregauit Iudas cōgregationē fidelium & eccleſiam ſecum,
14 Et ait, Faciam mihi nomen: & glorificabor in regno, & debellabo Iudam, & eos qui cū ipſo ſunt, qui ſpernebant verbum Regis.
15 Et præparauit ſe, & aſcenderūt cum

Tum 'bona fauſtáque ei precatus, 'ad patres ſuos eſt aggregatus, Anno centeſimo quadrageſimo ſexto vita defunctus. cum filii in ſepulchris patrum ſuorum ſepelierunt, eundémque omnes Iſraelitæ maximo luctu ſunt proſequuti.

Cap. III.

Iudas Iudæis præfectus, Apollonium, & Serō Syriæ principem interficit.

TVm in locum eius ſucceſſit Iudas cognomine Maccabæus illius filius.

Quem adiuuabant omnes ipſius fratres, vnà cum iis qui ſe patri eius adiunxerant, & 'bellum pro Iſraele cum alacritate gerebāt.

Hic 'gloriam populi ſui amplificabat, & thorace veluti gigas indutus, armíſque ſuis accinct⁹ bellicis, bella gerebat, caſtra gladio protegens.

Adeóque factis ſuis leoni, aut in prædam frementi leonis catulo ſimilis extitit.

Nefarios inueſtigans homines eſt perſequutus, ac ſui 'populi perturbatores ſuccendit flammis, & quaſi incendio quodam abſumpſit.

Itaque eius terrore improbi homines repreſſi fuerunt, magnoperéque perturbati omnes qui 'iniquitatem ſectabantur: 'ſalus autem opera eius feliciter eſt procurata.

Multíque reges ab eodem exacerbati: Iacob vero rebus eius geſtis fuit recreatus, cuius 'memoria in perpetuum eſt celebranda.

Quinetiam vrbes Iudaicas obeundo, impios ex illis expulit, atque 'exterminauit: iram auertit ab Iſraele:

Eóſque qui perierant recolligens, nomen ſuum vſque ad extremas terræ partes propagauit.

Apollonius debellatur.

Et quū Apollonius ex Gentibus copias contraxiſſet, atque à Samaria magnū comparaſſet exercitum, vt Iſraeli bellum inferret,

Iudas re cognita, obuiam ei proceſſit, cladéque illata, eum interfecit: tum multi cæſi occubuerunt, cæteri ſe in fugam coniecerunt.

Quorum ſpolia adeptus Iudas, & potitus gladio Apollonii, eo ad bellum omni tempore vſus eſt.

Seron vincitur.

Seron autē dux exercitus eius qui erat in Syria, quum audiuiſſet' Iudam collegiſſe copias, fideléſque homines ſecum habere, qui ad bellum profecti erant:

Parabo (inquit) mihi nomen gloriámque in regno, ac Iudam cum ſociis ſuis qui ſpernunt imperium Regis, debellabo.

'Perrexit autem aſcendere, aſcēdítque valido agmine impiorū

69 Bona fauſtáque eis prec. εὐλόγησεν αὐτοὺς, benedixit eis. Ad patres ſuos eſt aggregatus, προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, appoſitus ad patres ſuos. id eſt, migrauit ad patres ſuos. quæ loquēdi forma ſignificat, nō interitum totius hominis, ſed animi exceſſum ex hac vita in aliam meliorem. Eſt autem phraſis Hebraica, colligi ad patres, qua ſignificatur ſtatus quidam alterius vitæ, beatus fidelibus omnibus, aut contrà miſer infidelibus.

IN CAPVT III.

2 Bellum pro Iſraele cum alacritate gerebant, ἐπολέμουν τὸν πόλεμον ἰσραὴλ μετ' εὐφροσύνης, bellabant bellum Iſraelis cum lætitia. id eſt animo prompto & alacri.

3 Gloriam amplificabat ἐπλάτυνε δόξαν dilatabat gloriam, & augebat.

5 Populi perturbatores ſuccendit flammis, τοὺς ταράσσοντας τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐφλόγισεν, perturbantes populum ſuum incendit flammis. id eſt quaſi incendio quodam conſumpſit. Hac enim ſimilitudine ſignificat infeſtum illius animum atque impetum aduerſus hoſtes.

6 Iniquitatem ſectabantur: οἱ ἐργάται τῆς ἀνομίας, operarii iniquitatis. id eſt homines iniuſtitiæ ac iniquitati dediti, improbi, ac malefici, qui iniuriis populum afficiebant. Salus feliciter eſt procurata. σωτηρία εὐοδώθη ἐν χειρὶ αὐτοῦ, ſalus proſperata in manu eius. id eſt proſperè ac feliciter defenſa & recta fuit.

7 Multique Reges ab eodem exacerbati: καὶ ἐπίκρανε βασιλεῖς πολλούς, exacerbauit Reges multos. id eſt eorum voluntatem offendit ac læſit. Memoria in perpetuum eſt celebranda. ἕως τοῦ αἰῶνος τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ εἰς εὐλογίαν. Vſque in ſeculum memoria eius in benedictionem. i. digna quæ benedicatur, omnique prædicatione celebretur. εὐλογεῖσθαι enim ſignificat prædicari, & cum laude cōmemorari.

8 Exterminauit, &c. ἐξωλόθρευσεν ἐξ αὐτῆς, diſperdidit, deleuit ex ea impios & ſceleratos homines.

13 Iudam collegiſſe copias ὅτι ἤθροισεν ἰούδας ἄθροισμα, quòd congregaſſet Iudas congregationem. id eſt, multitudinem hominum armatorum coegiſſet.

15 Perrexit autem aſcendere, καὶ προσέθετο τοῦ ἀναβῆναι, adiecit aſcendere. Hebraiſmus eſt, pro, progreſſus eſt, aut perrexit.

eum comitante vt & auxilio ei eſſent, & vindictam in Iſraelem exercerent.

Quúmque appropinquaſſet'vſque ad cliuum Bethoron, Iudas ei obuiam progreſſus eſt cum militibus perpaucis.

Qui exercitum videntes venientem ex aduerſo, ſic Iudam ſunt alloquuti, Quomodo nos tam pauci cõtra tantã & tam potẽtem hominum multitudinem acie confligere poterimus, quum præſertim'hodie inedia deficiamus?

Fiducia Iudæ in Deum.

Tum Iudas, Facilè eſt (inquit) tradi concludíque multos in manus paucorum: nec refert vllo modo'in conſpectu cæli ad ſeruandum, multíne an pauci adhibeantur.

Neque enim in multitudine, ac magnitudine virium, victoria belli ſita eſt:'ſed è cælo *eſt* potentia.

Illi quidem nos aggrediuntur'maxima confuſi petulãtia, & iniuſtitia, vt nos cum vxoribus ac liberis deleant, ac deprædentur:

Nos verò pro vita noſtra Legibúſque noſtris dimicamus.

Itaque ipſe Deus eos in conſpectu noſtro planè conficiet: vos ergo nihil ab illis metuatis.

Hæc quum dixiſſet, repente in eos irruit: & Seron cum exercitu ſuo fuſus confectúſque eſt:

Quem à cliuo Bethoron vſque ad planitiem ſunt perſequuti: ceciderunt autem ex illis viri circiter octingenti, reliqui verò in terram Palæſtinorum diffugerunt.

Tum metus Iudæ, fratrúmque eius in Gentes circumiectas irruit:

Noménque eius ad Regem vſque peruenit, omnibus populis prælia Iudæ memorantibus.

Contra Lyſiam ab Antiocho exercitui præfectũ pugnare ſtatuit Iudas.

His auditis Rex Antiochus'ſumma indignatione exarſit: miſſiſque ducibus qui omnes regni ſui copias cõtraherent, 'exercitum validiſſimum comparauit:

AErarióque ſuo aperto, ſtipendium ſuis copiis in annum numerauit, eáſque paratas eſſe iuſſit ad omnem neceſſitatem.

Porrò quum videret pecunias theſaurorum ſuorum deficere, ac vectigales regionis eſſe perpaucos propter ſeditionem & cladem, cuius author in ea fuerat, eo quòd iura priſcis temporibus conſtituta aboleuiſſet:

Veritus eſt ne non (vt iam ſemel)'in ſumptus iterum, muneráque quæ antea larga manu dederat, & largitione priores Reges ſuperarat, ſufficeret.

Animo igitur vehementer anxius, in Perſiam proficiſcendi cõſilium cepit: vt vectigalibus earum regionum acceptis,'maximã pecuniæ vim conficeret.

eo caſtra impiorum, fortes auxiliarii, vt facerent vindictam in filios Iſrael.

16 Et appropinquauerunt vſque ad Bethhoron: & exiuit Iudas obuiam illi cum paucis.

17 Vt autem viderunt exercitum venientem ſibi obuiã, dixerunt Iudæ, Quomodo poterimus pauci pugnare contra multitudinem tantam, tam fortẽ, & nos fatigati ſumus ieiunio hodie? C

18 Et ait Iudas, Facile eſt cõcludi multos in manu paucorum: & non eſt differentia in cõſpectu Dei cæli, liberare in multis & in paucis:

19 Quoniam non in multitudine exercitus, victoria belli, ſed de cælo fortitudo eſt.

20 Ipſi veniunt ad nos in multitudine contumaci & ſuperbia, vt diſperdant nos, & vxores noſtras, & filios noſtros & vt ſpolient nos:

21 Nos verò pugnabimus pro animabus noſtris, & Legibus noſtris.

22 Et ipſe Dominus cõteret eos ante faciem noſtram: vos autem ne timueritis eos.

23 Vt ceſſauit autem loqui, inſiluit in eos ſubitò: & contritus eſt Seron, & exercitus eius in conſpectu ipſius:

24 Et perſequutus eſt eum in deſcenſu Bethhoron vſque in campum: & ceciderunt ex eis octingenti viri, reliqui autem fugerunt in terram Philiſthiim.

25 Et cecidit timor Iudæ ac fratrum eius, & formido ſuper omnes Gentes in circuitu eorum:

26 Et peruenit ad Regem nomẽ eius, & de præliis Iudæ narrabant omnes Gentes.

27 Vt audiuit autem Rex Antiochus ſermones iſtos, iratus eſt animo: & miſit, & congregauit exercitum vniuerſi regni ſui, caſtra fortia valde. D

28 Et aperuit ærarium ſuum, & dedit ſtipendia exercitui in annum, & mandauit illis vt eſſent parati ad omnia.

29 Et vidit quòd defecit pecunia de theſauris ſuis, & tributa regionis modica propter diſſenſionem & plagam quam fecit in terra, vt tolleret legitima quæ erant à primis diebus.

30 Et timuit ne non haberet (vt ſemel & bis) in ſumptus & donaria, quæ dederat antè larga manu, & abundauerat ſuper Reges qui ante eũ fuerant.

31 Et conſternatus erat animo valde, & cogitauit ire in Perſidem, & accipere tributa regionum, & congregare argentum multum.

16 Vſque ad cliuum Bethoron, ἕως τῆς ἀναβάσεως Βαιθωρὼν vſque ad aſcenſum Bethoron. Is locus editus & accliuis.

17 Hodie inedia deficiamus? ἐκλελύμεθα ἀσιτοῦντες σήμερον; diſſoluamur ieiuni hodie? Verbum ἐκλύεσθαι ſignificat virium diſſolutionem ac defectionem propter inediam, aut aliam cauſam.

18 In conſpectu cæli ἐναντίον τοῦ οὐρανοῦ coram cælo. Metonymia eſt, qua cælum pro Deo in eo habitante accipitur, quaſi cõtinens pro contento: non quòd Deus cælo contineatur, ſed Scriptura præcipuam ibi ſedem Maieſtatis eius eſſe ſignificat.

19 Sed è cælo *eſt* potentia. ἀλλὰ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἰσχύς. ſed è cælo vis ac robur. ſubaudias, exiſtit.

20 Maxima confuſi petulantia, &c. ἐν πλήθει ὕβρεως, καὶ ἀνομίας in multitudine iniuriæ ac iniquitatis. id eſt freti magnitudine virium ſuarum, quibus improbè, petulanter, iniuſtéque nos aggrediuntur. ὕβρις ſæpe accipitur pro petulantia, inſignique iniuria, qualis in hominibus opulentis ac potentibus eſſe ſolet. Hi enim plerunque (vt ait Ariſtoteles) ſunt ὑβρισταὶ, qui opibus ſuis ad aliorũ iniurias & contumelias abutuntur.

27 Summa indignatione exarſit ὠργίσθη θυμῷ iratus eſt animo. id eſt commotus ac concitatus indignatione.

27 Exercitum validiſſ. compar. παρεμβολὴν ἰσχυρὰν σφόδρα συνήγαγε. caſtra [.i. exercitum] vehementer validũ contraxit. collegit. coegit.

30 In ſumptus iterum, &c. μὴ οὐκ ἔχῃ εἰς τὰς δαπάνας καὶ δόματα ne non haberet in expenſas & dona. id eſt ne pecunia ærarii poſſet tueri ac ſuſtinere eam largitionem qua antea vti conſueuerat.

31 Maximam pecuniæ vim conficeret. συναγαγεῖν ἀργύριον πολύ. cogeret argentum multum. magnum pecuniæ numerum compararet ad bellum gerendum ac cæteras res.

31 Et reliquit Lyſiam hominem nobilẽ de genere regali, ſuper negotia regia, à flumine Euphrate vſque ad flumen AEgypti:

31 Itaque reliquit Lyſiam hominẽ de regio genere nobilem, quẽ
rerum earum quæ ad regnum pertinerent, 'curatorem cõſtituit,
à flumine Euphrate vſque ad fines AEgypti,

33 Et vt nutriret Antiochum filium ſuum, donec rediret:

33 Curámque educãdi Antiochi filii eidem mandauit, donec ipſe
reuerſus eſſet:

34 Et tradidit ei medium exercitum, & elephãtos: & mãdauit ei de omnibus quæ volebat, & de inhabitantibus Iudæam & Ieruſalem:

34 Præterea dimidiam copiarum partem & elephãtos ei tradidit,
mandatáque omnium rerum, quas vellet, dedit, etiam de iis qui
in Iudæa, Hieroſolymíſque agerent:

E

35 Et vt mitteret ad eos exercitum ad conterendam & extirpãdam virtutẽ Iſrael, & reliquias Ieruſalem, & auferendam memoriam eorum de loco:

35 Vt mitteret exercitũ in eos, quo potẽtiam Iſraelis, ac reliquias
Hieroſolymæ euerteret atque excinderet, 'memoriámque eorum
ex eo loco tolleret:

36 Et vt cõſtitueret habitatores filios alienigenas in omnibus finibus eorũ, & ſorte diſtribueret terram eorum.

36 Et hominibus alienigenis in finibus eorum collocatis, terram
ſorte diſtribueret.

37 Et Rex aſſũpſit partẽ exercitus reſidui, & exiuit ab Antiochia ciuitate regni ſui, anno centeſimo & quadrageſimo ſeptimo: & transfretauit Euphraten flumen, & perambulabat ſuperiores regiones.

37 Ipſe autem Rex accepta parte dimidia copiarum, quæ relictæ
erant ab Antiochia vrbe ſua regia, profectus eſt anno centeſimo
quadrageſimo ſeptimo: Euphratéque flumine trãſmiſſo, ſuperiores regiones peruadebat.

38 Et elegit Lyſias Ptolemęum filium Dorymini, & Nicanorẽ & Gorgiam, viros potentes ex amicis Regis.

38 Tum Lyſias delectos miſit Ptolemæum Dorymenis filium, &
Nicanorem, ac Gorgiam, viros inter amicos Regis potentes:

39 Et miſit cũ eis quadraginta millia virorum, & ſeptẽ millia equitum, vt venirent in terram Iuda, & diſperderent eam ſecundum verbum Regis.

39 Cúmque eis quadraginta virorum millia, equitúmque ſeptem
millia, vt Iudæam inuaderẽt, atque eam iuxta mandatum Regis
deuaſtarent.

40 Et proceſſerunt cum vniuerſa virtute ſua, & venerunt: & applicuerunt Emmaum in terra campeſtri.

40 Itaque profecti cum omnibus copiis ſuis, in eam terram venerunt. qui quum prope Emmaum loco campeſtri caſtra locaſſent:

41 Et audierũt mercatores regionum nomen eorum: & acceperunt argentum & aurum multum valde, & pueros: & venerunt in caſtra, vt acciperẽt filios Iſrael in ſeruos: & additi ſunt ad eos exercitus Syriæ, & terræ alienigenarum.

41 Mercatores eius regionis aduentu illorum audito, maximũ argenti auríque numerum in caſtra ad eos cũ ſeruis ſuis attulerunt,
'vt Iſraelitas ſeruitio ſuo addicerent: 'quibus copiæ Syriæ atque
exterorum populorum ſe coniunxerunt.

F

42 Et vidit Iudas & fratres eius quia multiplicata ſunt mala, & exercitus applicabat ad fines eorum, & cognouerunt verba Regis, quæ mandauit populo facere in interitum & conſummationem:

42 Iudas autem fratréſque eius poſtquam viderunt multiplicata
eſſe mala, & copias illas ſuis in finibus caſtra habere, verbáque Regis 'quibus excidium atque internecionem populi mandauerat,
intellexerunt:

43 Et dixerunt vnuſquiſque ad proximum ſuum, Erigamus deiectionẽ populi noſtri, & pugnemus pro populo noſtro, & Sanctis noſtris.

43 Ita ſunt 'alius alium alloquuti, Erigamus hanc populi deiectionem, ac pro noſtro populo, Sacríſque noſtris dimicemus.

44 Et cõgregatus eſt conuentus, vt eſſent parati in prælium: & vt orarent, & peterent miſericordiam & miſerationes.

44 Et conuenit multitudo vt parata eſſet, cum ad bellum gerendum, tum etiam ad orãdum, & 'ad veniam atque miſericordiam
implorandam.

45 Et Ieruſalem non habitabatur, ſed erat ſicut deſertum: non erat qui ingrederetur de natis eius: & Sanctũ cõculcabatur: & filii alienigenarum erãt in arce, ibi erat habitatio Gentium: & ablata eſt voluptas à Iacob, & defecit ibi tibia & cithara.

45 Hieroſolyma autem erat inſtar deſerti 'deſolata: neque quiſquã erat 'ex indigenis ipſius qui ingrederetur in eam, aut egrederetur: Sanctuarióq; conculcato, arx ab hominibus alienigenis occupabatur, ac Gentium erat diuerſorium: iucunditas verò è Iacob,
& tibia, citharáque defecerat.

31 De regio genere nobilem ἔνδοξον καὶ ἀπὸ γένους τῆς βασιλείας honoratum [aut gloria illuſtrem] ac è genere regni, id eſt regio ortum, vt vulgò dicunt ex ſanguine regio. Curatorem conſtituit κατέλιπεν ἐπὶ τῶν πραγμάτων reliquit in negotiis. id eſt præfecit negotiis ac rebus iis quæ ad Regem pertinerent. 35 Memoriámque eorum ex eo loco tolleret καὶ ἐξᾶραι τὸ μνημόσυνον αὐτῶν ἀπὸ τοῦ τόπου, aboleret memoriam eorum ex loco. vt exterminata ea gente, euerſáque republica, illuſtre eius populi nomen deleretur.
41 Vt Iſraelitas ſeruitio ſuo addicerent, τοῦ λαβεῖν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς παῖδας, vt acciperent filios Iſrael in ſeruos. vt eos venales in ſeruilem conditionem redigerent. vt eos tanquam mancipia aliis vendere poſſent. Quibus copiæ Syriæ, &c. καὶ προσετέθησαν πρὸς αὐτοὺς *δυνάμεις Συρίας, adiunctæ ſunt ad eos copiæ Syriæ. id eſt cum negotiatoribus regionis conſenſerunt, ac ſe coniunxerunt, vt Iudæos pretio ſeruitióque addicerent, ac eos venundarent.
42 Quibus excidium atque internecionem, &c. οἷς ἐνετείλατο ποιῆσαι τῷ λαῷ εἰς ἀπώλειαν καὶ συντέλειαν, quæ mandauerat facere populo in perditionem & conſummationem. id eſt mandata de exitio interitúque populi.
43 Alius alium alloquuti εἶπεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον, vnuſquiſque ad proximum. id eſt alii alios ſunt ſe cohortati ad libertatem, ac ſalutem populi defendendam. 44 Ad veniam atque miſeric. impl. αἰτῆσαι ἔλεον καὶ οἰκτιρμούς, petere miſericordiam, & miſerationes. id eſt conuenerunt ad orandum Deum, eiuſque gratiam & miſericordiam implorandam.
45 Deſolata: ἀοίκητος inhabitata. deſerta ab habitatoribus. Ex indigenis ἐκ τῶν γεννημάτων αὐτῆς ex natis ipſius. ex ciuibus qui nati erant in ea.

*Legitur & δύναμις in ſing.

Itaque congregati illi venerunt in Maſpham e regione Ieroſo- 46
lymæ poſitam, propterea quòd orandi locus antea Maſphæ Iſrae-
litis erat conſtitutus.
Ibi ieiunium celebrarunt illo die induti ciliciis, & capite con- 47
ſperſo cinere, ſciſſiſque veſtimentis ſuis,
Et expanderunt librum Legis, quales conquirebant Gentes, vt 48
in his effigies ſimulachrorum ſuorum pingerent.
Tum veſtes ſacrificas, primitias, decimáſque attulerunt, Naza- 49
reóſque excitarunt: qui quum dies compleſſent,
Oratio Nazaræorum.
In cælum magna voce ita exclamarũt, Quid faciemus iſtis, aut 50
quonam eos expellemus?
Sacra tua conculcata ſunt & profanata, Sacerdotéſque tui in lu- 51
ctu afflictionéque verſantur.
En Gẽtes ad tollendos nos congregatas: quid illæ in nos cogi- 52
tant, tu noſti.
Quomodo poterimus coram eis ſubſiſtere, niſi tu nobis opem 53
tuleris?
Et cecinerunt tubis, atque maxima voce clamauerunt. 54
Poſtea conſtituit Iudas duces populi, tribunos, centuriones, 55
quinquagenarios, ac decuriones.
Et iis qui in ædificatione domorum eſſent, aut plantatione vi- 56
nearum, aut qui vxores deſpondiſſent, timidíſque domum ſuam
ſingulis iuxta Legem reuerti iuſſis,
Caſtra mota ad Emmaum poſuit. 57
Ibi Iudas, Accingite vos (inquit) ac fortes vos præſtate viros, ma- 58
néque parati ſitis ad dimicandum cum his Gentibus quæ aduer-
ſum nos ad excidiũ noſtrũ Sacrorúmque noſtrorũ cõuenerunt.
Præſtat enim nos occumbere in bello quàm calamitates gen- 59
tis noſtræ & ſanctorum intueri.
Veruntamen vt in cælo voluntas *eſt*, ita fiat. 60

Cap. IIII.

Insidianti Gorgiæ occurrit Iudas.

PORrò Gorgias aſſumptis quinque millibus virorum, ac mille 1
lectis equitibus, profectus eſt è caſtris noctu,
Vt irrueret in caſtra Iudæorum, & ſubitam cladem eis inferret: 2
qui autem tenuerant arcem horum, duces erant.
Hoc vt intellexit Iudas, cum robore ſuorum properat ad cæ- 3
dendum exercitum Regis ad Emmaum,
Dum adhuc diſperſæ à caſtris abeſſent copiæ. 4
Vt ergo noctu Gorgias peruenit in caſtra Iudæorum, nec quen- 5
quam inuenit, quærebat eos in montibus: quòd diceret illos à ſe
fugere.
Prima verò luce Iudas in campo cum tribus virorum millibus 6
viſus eſt: ſed quũ nec tegumenta haberẽt, nec gladios, vt volebãt:
Viderent autem exercitum Gentium validum ac loricatum, 7

46 Et congregati ſunt, & venerunt in Maſpha contra Ieruſalem: quia locus orationis erat in Maſpha antè in Iſrael.
47 Et ieiunauerunt illa die, & induerũt ſe ciliciis, & cinerem impoſuerunt capiti ſuo: & diſciderunt veſtimenta ſua,
48 Et expanderũt libros Legis, de quibus ſcrutabantur Gẽtes ſimilitudinẽ ſimulachrorum ſuorum:
49 Et attulerunt ornamẽta ſacerdotalia, & primitias, & decimas, & ſuſcitauerunt Nazaræos, qui impleuerant dies:
50 Et clamauerunt voce magna in cælum, dicentes, Quid faciemus iſtis, & quò eos ducemus?
51 Et Sancta tua cõculcata ſunt, & cõtaminata ſunt, & Sacerdotes tui facti ſunt in luctum & in humilitatem.
52 Et ecce Nationes conuenerunt aduerſum nos, vt nos diſperdant: tu ſcis quæ cogitant in nos.
53 Quomodo poterimꝰ ſubſiſtere ante faciem eorum, niſi tu Deus adiuues nos?
54 Et tubis exclamauerunt voce magna.
55 Et poſthęc cõſtituit Iudas duces populi, tribunos, & centuriones, & pentacontarchos, & decuriones.
56 [Et dixit his qui ædificabãt domos, & ſponſabant vxores, & plantabant vineas, & formidoloſis, vt redirent vnuſquiſque in domum ſuam ſecundũ Legem. Deut. 20.b. Iudic. 7.a.
57 Et mouerunt caſtra, & collocauerunt ad Auſtrum Emmaum.
58 Et ait Iudas, Accingimini, & eſtote filii potentes, & eſtote parati in manè: vt pugnetis aduerſus natiões has quæ conuenerũt aduerſus nos, diſperdere nos & Sancta noſtra:
59 Quoniam melius eſt nos mori in bello, quàm videre mala gẽtis noſtræ & ſanctorum.
60 Sicut autem fuerit voluntas in cælo, ſic fiat.

Cap. IIII.

1 ET aſſumpſit Gorgias qninque millia virorum, & mille equites electos: & mouerunt caſtra nocte,
2 Vt applicarent ad caſtra Iudæorũ, & percuterent eos ſubitò: & filii qui erant ex arce, erant illis duces.
3 Et audiuit Iudas, & ſurrexit ipſe & potentes percutere virtutem exercituum Regis, qui erant in Emmaum.
4 Adhuc enim diſperſus erat exercitus à caſtris.
5 Et venit Gorgias in caſtra Iudæ nocte, & neminem inuenit, & quærebat eos in montibus: quoniam dixit, Fugiunt hi à nobis.
6 Et quum dies factus eſſet, apparuit Iudas in campo cum tribus millibus virorũ tantùm: qui tegumenta & gladios non habebant vt volebant.
7 Et viderunt caſtra Gentiũ valida, &

48 Quales conquirebant Gentes, περὶ ὧν ἐξηρεύνων τὰ ἔθνη de quibus quærebant Gentes. i. librum Legis apertum coram Deo propoſuerunt, ad declarandum Gentium contumeliam, quæ imagines idolorum ſuorum in Bibliis ſacris volebant effingere ad contemptum religionis atque Legis. 49 Veſtes ſacrificas, τὰ ἱμάτια τῆς ἱερωσύνης, veſtes Sacerdotii. i. Sacerdotales, quibus ſacerdotes inducebantur ad obeunda ſacrificia. 50 Expellemus? ἀπαγάγωμεν abducemus. amandabimus. extrudemus, ac profligabimus.
52 En Gentes ἰδοὺ τὰ ἔθνη Ecce Gentes quæ conuenerunt. aut, coierunt ad nos delendos, aut exterminandos. τοῦ ἐξᾶραι ἡμᾶς, vt tollant nos.
58 Fortes vos præſtate viros γίνεσθε εἰς υἱοὺς δυνατοὺς ſitis in filios potentes. i. ſitis ſtrenui, ac virtute præditi.
60 Vt in cælo voluntas ὡς δ' ἂν ᾖ θέλημα ἐν οὐρανῷ, ſed vt voluntas eſt in cælo, id eſt Dei voluntas, οὕτω ποιήσει ita faciat. fiat voluntas Dei. vt is decreuit & conſtituit, ita fiat.

IN CAPVT IIII.

2 Subitam cladem eis inferret πατάξαι αὐτοὺς ἄφνω percuteret [aut cæderet] eos ſubitò. Tenuerant arcem οἱ υἱοὶ τῆς ἄκρας filii arcis. id eſt homines qui præſidio arcem tenebant. 5 Quòd diceret illos à ſe fugere. ὅτι εἶπε, φεύγουσιν οὗτοι ἀφ' ἡμῶν. quòd dicebat, Fugiunt hi à nobis. Forma loquendi Hebraica, quam ego mutare volui.

loricatos,& equitatus in circuitu eorum,& hi docti ad prælium.

tum circumſeptum equitatu,"eundémque belli peritum:

Et ait Iudas viris qui ſecum erant, Ne timueritis multitudinem eorum, & impetum eorum ne formidetis.

8 Tum Iudas ſuos in hunc modum eſt alloquutus, Ne metuatis multitudinem iſtorum,neque impetum eorum formidetis.

Exod.14.b.9 |Memẽtote qualiter ſalui facti ſũt Patres noſtri in Mari rubro, quũ ſequeretur eos Pharao cũ exercitu multo.

9 Mementote quemadmodum Patres noſtri ſeruati fuerunt in Mari rubro,quum eos Pharao cum exercitu perſequeretur.

B Et nunc clamemus in cælum,& miſerebitur noſtri Dominus,& memor erit teſtamẽti Patrum noſtrorum, & cõteret exercitum iſtum ante faciem noſtram hodie.

10 Nunc igitur "clamorem noſtrum in cælum attollamus, ſi quo pacto miſereatur noſtri Dominus, & fœderis cum Patribus conſtituti memor,exercitũ iſtũ hodie in conſpectu noſtro conficiat.

Et ſcient omnes Gẽtes,quia eſt qui redimat & liberet Iſrael.

11 "Vt cognoſcãt õnes Gẽtes eſſe,qui Iſraelẽ liberet, atq; cõſeruet.

Et eleuauerũt alienigenæ oculos ſuos, & viderunt eos veniẽtes ex aduerſo:

12 Quum autem alienigenæ ſublatis oculis eos ex aduerſo venientes vidiſſent:

Et exierunt de caſtris in prælium,& tuba cecinerunt hi qui erant cũ Iuda.

13 Ipſi è caſtris"in aciem proceſſerunt:& qui à Iuda ſtabant, "claſſico ſignum dederunt.

Et congreſſi ſunt, & contritæ ſunt Gentes:& fugerunt in campum.

14 Pugnáque commiſſa,"fuſæ ſunt Gẽtes, ac per campum fugatæ. Gorgiam & exercitum eius in fugam adigit.

Nouiſſimi autem omnes ceciderũt in gladio, & perſequuti ſũt eos vſque Gezeron, & vſque in cãpos Idumææ, & Azoti,& Iamniæ: & ceciderunt ex illis vſque ad tria millia virorum.

15 E quibus vltimis quibuſque gladio cæſis,perſequuti ſunt eas ad Gazeron vſque, & cãpos Idumææ, Azoti, & Iamniæ. cæſiſque ex eis ad tria millia virorum,

Et reuerſus eſt Iudas, & exercitus eius,ſequens eum.

16 Iudas cum exercitu reuerſus à perſequendis fugientibus,

Dixitque ad populum, Non concupiſcatis ſpolia: quia bellũ contra nos eſt.

17 Populum ſuum ſic alloquutus eſt, "Ne vos ſpoliorũ capiat cupido:quia"aduerſa nobis adhuc acies inſtructa eſt:

Et Gorgias & exercitus eius prope nos in monte: ſed ſtate nunc contra inimicos noſtros, & expugnate eos, & ſumetis poſtea ſpolia ſecuri.

18 Ac Georgias in monte prope nos eſt cum exercitu:ſed nũc ſtate contra inimicos noſtros, atque"eos debellate, vt poſtea "ſecuri liberíque ſpolia legatis.

Et adhuc loquẽte Iuda hæc,ecce apparuit pars quædam proſpiciens de monte.

19 Hæc adhuc dicẽte Iuda,pars quædã"ſe viſa eſt è mõte oſtẽdere.

Et vidit quòd in fugã conuerſi ſunt, & ſuccenderũt caſtra.fumus enim qui videbatur,declarabat quod factũ eſt.

20 Qui vt viderunt in fugam verſos eſſe ſuos,& milites *Iudæ* caſtra ſuccendere (fumus enim qui conſpiciebatur , quid accidiſſet indicabat.)

C Quibus illi cõſpectis, timuerũt valde,aſpicientes ſimul & Iudam & exercitum in campo paratum ad præliũ.

21 Territi ſunt vehementer,& exercitum Iudæ in campo"ſtantem in procinctu conſpicati,

Et fugerũt omnes in campum alienigenarum:

22 In terram alienigenarum aufugerunt.

Et Iudas reuerſus eſt ad ſpolia caſtrorum,& acceperunt aurum multũ, & argentum,& hyacinthum, & purpuram marinam,& opes magnas.

23 Iudas autem reuerſus "ad deprædanda caſtra, magnam vim auri atque argẽti,prætereа hyacinthina,marinámque purpuram,& ſummam opulentiam adeptus eſt.

Et conuerſi hymnum canebant,& benedicebant Deum in cælum, quoniam bonus eſt,quoniam in ſeculum miſericordia eius.

24 Ita re geſta reuerſi,"laudes Dei in cælũ efferebant,eúmque prædicabant Quoniam bonus,quoniam in ſeculũ miſericordia eius.

Et facta eſt ſalus magna in Iſrael in die illa.

25 Magna ſanè eo die ſalus Iſraeli parta eſt.

Quicunque autem alienigenarum euaſerunt,venerunt,& nuntiauerunt Lyſiæ vniuerſa quæ acciderant.

26 Quicunque verò alienigenarum euaſerant, quum ad Lyſiã veniſſent,omnia ei vt erant geſta,nuntiauerunt.

Quibus ille auditis,conſternatus a-

27 Quibus ille auditis,"conſternatus deſpondebat animum , quia

7 Eundémque belli peritum καὶ οὗτοι διδακτοὶ πολέμου,hique docti belli,id eſt periti rei militaris, in eáque verſati atque exercitati.qui
10 Clamorem noſtrum in cælum attol. βοήσωμεν εἰς τὸν οὐρανὸν clamemus in cælum.id eſt
ſcientiam & vſum armorum haberent.
ad Deum,qui eſt in cælo.De hac figura formáque loquendi antea dictum eſt.
11 Vt cognoſcant omnes Gentes καὶ γνώσονται πάντα τὰ ἔθνη,& cognoſcent omnes Gentes,eſſe liberatorem ac ſeruatorem Iſraelis.
13 In aciem proceſſ. ἐξῆλθον ἐκ τῆς παρεμβολῆς εἰς πόλεμον egreſſi ſunt è caſtris ad bellum.id eſt prodierunt ad prælium committendum,
Claſſico ſignum dederunt ἐσάλπισαν tuba cecinerunt.pugnæ ſignum dederunt.Ea enim ſignificatio ad incitandos
ad confligendum. 14 Fuſæ ſunt Gẽtes, συνετρίβησαν τὰ ἔθνη cõtritæ.aut acciſæ:vt fit in magna ſtrage & clade,in qua homines
militũ animos eſt inſtituta. 17 Ne vos ſpol.cap.cup. μὴ ἐπιθυμήσητε τῶν σκύλων,Ne concupiſcatis,& appetatis ſpolia. Ad-
cæduntur ac conficiuntur. uerſa nobis adhuc,&c.πόλεμος ἐξ ἐναντίας ἡμῶν bellum contra nos. id eſt à fronte nobis obiectum.quod nobis eſt ſubeũdum & conficiendũ.
18 Eos debellate πολεμήσατε αὐτοὺς pro ἐκπολεμήσατε, conficite.expugnate.bello ſuperate. Securi liberique μετὰ παῤῥησίας cum liber
tate,μετὰ τῆς ἀσφαλείας cum ſecuritate.ſoluti & vacui omni metu periculi.
19 Se viſa eſt è monte oſtendere ὤφθη ἐκκύπτον ἐκ τοῦ ὄρους,apparuit proſpiciens è monte.aut,exerens, vel proferens ſe è monte. Hoc enim ſignificat ἐκκύπτειν.
21 Stantem in procinctu ἑτοίμην εἰς παράταξιν paratũ ad pugnam.Hoc enim ſignificat παράταξις aciem
inſtructam & paratam ad pugnandum:& verbum παρατάττεσθαι exercitum ordinare,atque inſtruere ad pugnam.
23 Ad deprædanda caſt.ἐπὶ τὴν σκυλείαν τῆς παρεμβολῆς ad prædam caſtrorum.ad ſpolium caſtrorum.,
24 Laudes Dei in cælum efferebant, ὕμνουν καὶ εὐλόγουν εἰς οὐρανὸν laudabant & benedicebant in cælum.id eſt prædicatione ac laude
Deum extollebant. ὕμνος enim laudationem ſignificat eam quæ Deo debetur, ac tribuitur: εὐλογεῖν verò prædicare & laudibus celebrare,
verti poteſt.In hoc cantico gratulatorio vſurpabant verſum Pſalmorum Iſraelitis vſitatum in laude Dei & gratiarum actione, Confitemini Domino, Quoniam bonus,quoniam in ſeculum miſericordia eius.
27 Conſternatus deſp.ani.συνεχύθη καὶ ἠθύμει,Confuſus eſt,& animo deficiebat.His verbis ſummã animi perturbationem cõſternationémque ſignificat in re inopinata.ἀθυμεῖν eſt animo deiici,ac debilitari,quum quis deſperat,aut ita affectus eſt vt animum non poſſit extollere:cui verbo contrarium eſt εὐθυμεῖν,bono eſſe animo, & fidẽti.

non qualia voluiſſet ipſe, obtigerant hæc Iſraeli, nec ſicut Rex ei
mandauerat, obuenerant.

Iudæam inuadit Lyſias, quem & debellat Iudas.

Quare ſubſequenti anno idem Lyſias contraxit lectorum pe- 28
ditũ ſexaginta millia, & equitũ quinque millia, vt his copiis Hie-
roſolymam expugnaret.

Venerunt autem in Idumæam: & quum caſtra poſuiſſent ad 29
Bethſura, occurrit illis Iudas cum decem virorum millibus.

Validúmque conſpicatus exercitum, orãs ita loquutus eſt, 'Præ 30
dicãdus es Seruator Iſraelis, qui in manu Dauidis ſerui tui impe-
tum potentis 'infregiſti, & exercitum Gentium exterarum Iona-
thæ Saulis filio, armigeróque eius in manus tradidiſti.

Has quoque copias conclude in manus populi tui Iſraelis, 'vt 31
eas virium ſuarum equitatúſque pudeat.

Immitte eis formidinem, audaciámque roboris ipſorum 'labe- 32
facias, vt contritione ſua percellantur.

Proſterne eos gladio diligentiũ te: ac laudibus te celebrẽt om- 33
nes quibus nomen tuum notum eſt.

Tum prælio commiſſo, ad quinque millia virorum de exercitu 34
Lyſiæ occubuerunt: cæteri omnes coram illis fuſi ſunt.

Lyſias autem poſtquam vidit aciem ſuorum in fugam verſam, 35
& exercitus ipſius Iudæ audaciam, quòd ſiue ad viuẽdum, ſiue ad
moriendum fortiter paratus eſſet, Antiochiam reuerſus, peregri
nos milites colligebat, atque 'exercitu ad priorem numerum re-
fecto, cogitabat cum eo ſupplemento iterum Iudæam inuadere.

Iudas templum purificat, & altare dedicat.

Iudas verò & fratres eius dixerunt, Ecce profligati ſunt hoſtes 36
noſtri: aſcendamus 'ad expianda Sacra, ac renouanda.

Totíſque caſtris congregati, in montem Sion aſcenderunt. 37

Tum viderunt Sãctuarium deſolatum, atque altare profana- 38
tum, tum etiã portas exuſtas, 'virgultáq; quaſi in ſaltu, aut mõte
quopiam enata, 'ædiculáſque Sacerdotum dirutas.

Itaque ſciſſis veſtimentis ſuis lamentationem magnam edide 39
runt, & capite ſuo puluere conſperſo,

Proni in faciem terrámque prociderunt, ac 'tubis quibus ſigna 40
dantur, cecinerunt, atque in cælum clamorem ſuum extulerunt.

Tum Iudas conſtitutis viris qui depugnarent aduerſus eos qui 41
arcem tenebant, quoad Sacra luſtrata eſſent:

Sacerdotes 'iculpatos ac Legis ſtudioſos, luſtrãdis iiſdẽ delegit: 42

Hi quum Sancta purgaſſent, ac 'lapides pollutos in locum pro- 43
fanum extuliſſent,

De altari holocauſti profanato deliberãtibus, quid illo facerẽt, 44

Bonum incidit conſilium diruendi illud, nequando eſſet ipſis 45
opprobrio, quòd Gẽtes illud polluiſſẽt. quãobrẽ altare demoliti,

animo deficiebat: quòd nõ qualia vo-
luit, talia contigerũt in Iſrael, & qua-
lia mandauit Rex.

28 Et ſequenti anno congregauit Ly-
ſias virorũ electorum ſexaginta mil-
lia, & equitum quinque millia, vt de-
bellaret eos.

29 Et venerũt in Iudæam, & caſtra po-
ſuerunt in Bethhoron, & occurrit il-
lis Iudas cum decem millibus viris.

30 Et viderunt exercitum fortem, & o D
rauit, & dixit, Benedictus es Saluator *1.Reg.17.b*
Iſrael, |qui contriuiſti impetum potẽ *1.Reg.14.b*
tis in manu ſerui tui Dauid, | & tradi-
diſti caſtra alienigenarũ in manu Io-
nathæ filii Saul, & armigeri eius.

31 Conclude exercitum iſtum in ma-
nu populi tui Iſrael, & cõfundatur in
exercitu ſuo & equitibus.

32 Da illis formidinem, & tabefac au
daciam virtutis eorum, & cõmouean
tur contritione ſua.

33 Deiice illos gladio diligentium te:
& collaudent|te omnes qui nouerũt
nomen tuum in hymnis.

34 Et commiſerunt prælium, & ceciderũt de exercitu Lyſiæ quinque millia
virorum.

35 Videns autem Lyſias fugam ſuorũ
& Iudæorum audaciam, & quòd para
ti ſunt aut viuere aut mori fortiter,
abiit Antiochiam, & elegit milites, vt
multiplicati rurſus venirẽt in Iudæã.

36 Dixit autem Iudas, & fratres eius,
Ecce contriti ſunt inimici noſtri: aſcẽ
damus nunc mundare Sancta, & reno
uare

37 Et cõgregatus eſt omnis exercitus, E
& aſcenderunt in montem Sion.

38 Et viderunt ſanctificationem deſer
tam, & altare profanatum, & portas
exuſtas, & in atriis virgulta nata, ſicut
in ſaltu vel in montibus, & paſtopho
ria diruta.

39 Et ſciderunt veſtimenta ſua, & plã-
xerunt plãctu magno, & impoſuerũt
cinerem ſuper caput ſuum:

40 Et ceciderũt in faciem ſuper terrã,
& exclamauerunt tubis ſignorum, &
clamauerunt in cælum.

41 Tunc ordinauit Iudas viros, vt pu-
gnarent aduerſus eos qui erant in ar-
ce, donec emundarent Sancta.

42 Et elegit Sacerdotes ſine macula, vo-
luntatem habentes in Lege Dei:

43 Et mũdauerũt Sancta, & tulerũt la-
pides cõtaminationis in locũ imũdũ.

44 Et cogitauit de altari holocauſtorũ
quod profanatũ erat, qd de eo faceret:

45 Et incidit illis conſiliũ bonũ, vt de-
ſtruerẽt illud: ne fortè illis eſſet in op-
probriũ, quia contaminauerunt illud
Gentes. & demoliti ſunt illud.

30 Prædicandus es εὐλογητὸς εἶ, benedictus. id eſt laudãdus, quod verbum ſæpe occurrit in Scripturis. Infregiſti, ὁ συντρίψας, qui cõ-
triuiſti impetum potentis Goliath. 31 Vt eas virium ſu. καὶ αἰσχυνθήτωσαν ἐπὶ τῇ δυνάμει & confundantur in potentia ſua & in e-
quitatu. aut pudore afficiantur in viribus ſuis quibus nunc tantopere confidunt, & his freti nos aggrediuntur.

32 Labefacias τῆξον tabefacias. aut, liquefacias, vt diffluant ſicut cera calore ignis, aut nix ardore ſolis. Ita enim Deus quum vult corda
hominum audaciſſimorum immutare, ſolet eorum ferociam debilitare.

35 Exercitu ad priorem, &c. πλεονάσας τὸ ... στρατὸν, multiplicans [aut, quum multiplicaſſet, ac ſuppleuiſſet] exercitum qui fuerat.

36 Ad expianda Sacra, ac renouanda. καθαρίσαι τὰ ἅγια καὶ ἐγκαινίσαι purgare ſacra & innouare. id eſt inſtaurare. Quod fieri ſolebat quãdo
erant violata, aut vitiata. Fuerat autem tum ſumma & indigna religionis profanatio, ac pollutio quæ inſtaurationem requirebat.

38 Virgultáque enata, &c. καὶ φυτὰ πεφυκότα plantas, ſtirpéſque exortas quaſi quodam in nemore. AEdiculas ſacerdotum παστοφόρια
tabernacula erant in quibus habitabat templi præpoſitus.

40 Tubis quibus ſigna dantur, σάλπιγξι τῶν σημασιῶν, tubis ſignorũ, aut ſignificationũ. id eſt quibus ſignificatio fieri ſolet. Paulus 1. Co-
rinth. 14. b. 8, Si tuba ediderit vocem ἄδηλον, id eſt ἄσημον nihil ſignificantem, quis ad bellum præparabitur? Reſpicit enim ad hunc tubarum
vſum, quibus ſignum pugnæ aut receptui dari, aut alterius rei alicuius ſignificatio fieri ſolet. 42 Inculpatos & Legis ſtudioſos
ἀμώμους καὶ θελητὰς νόμου. vacuos crimine [aut reprehenſione] & cupidos Legis. Qui erant integri, ac ſummo Legis ſtudio præditi.

43 Lapides pollutos λίθους τοῦ μιασμοῦ lapides pollutionis. id eſt contaminatos quibus Gentes impiæ aram extruxerant, tranſtulerunt
in locum ἀκάθαρτον immundum ac impurum, id eſt profanum: atque ita ex loco ſacro remouerunt.

F Et repoſuerunt lapides in mōte domus in loco apto, quoaduſque veniret Propheta, & reſponderet de eis.

Et acceperunt lapides integros ſecundum Legem, & ædificauerunt altare nouum, ſecundum illud quod fuit prius.

Et ædificauerūt Sācta, & quæ intra domum erant intrinſecus: & ędem, & atria ſanctificauerunt.

Et fecerunt vaſa ſancta noua, & intulerunt candelabrum, & altare incēſorum, & menſam in templum:

Et incenſum poſuerunt ſuper altare, & accenderūt lucernas, quæ ſuper cādelabrum erant: & lucebāt in templo.

Et poſuerunt ſuper mēſam panes, & appenderunt vela, & conſummauerunt omnia opera quæ fecerant.

Et ante matutinū ſurrexerunt quinta & viceſima die menſis noni (hic eſt menſis Caſleu) centeſimi quadrageſimi octaui anni.

Et obtulerunt ſacrificium ſecūdum Legem ſuper altare holocauſtorum nouum, quod fecerunt.

Secundum tēpus & ſecūdum diem
G in qua contaminauerunt illud Gētes, in ipſa renouatum eſt in cāticis, & citharis, & cinyris, & in cymbalis.

Et cécidit omnis popul⁹ in faciem, & adorauerunt, & benedixerunt in cęlum eum qui proſperauit eis.

Et fecerunt dedicationē altaris diebus octo, & obtulerunt holocauſta cū lætitia, & ſacrificiū ſalutaris & laudis.

Et ornauerūt faciem tēpli coronis aureis & ſcutulis, & dedicauerūt portas & paſtophoria, & impoſuerunt eis ianuas.

Et facta eſt lætitia in populo magna valde, & auerſum eſt opprobrium Gētium.

Iohan.10.d.22 Et ſtatuit Iudas & fratres eius & vniuerſa eccleſia Iſrael, vt agatur dies dedicationis altaris in tēporibus ſuis, ab anno in annū per dies octo, à quinta & viceſima die menſis Caſleu, cum lætitia & gaudio.

Et ædificauerunt in tēpore illo mōtem Sion, & per circuitum muros altos, & turres firmas, nequando venirent Gentes, & conculcarent eum ſicut antea fecerunt.

Et collocauit illic exercitum, vt ſeruarent eum, & muniuit eum ad cuſtodiendam Bethſuram, vt haberet populus munitionem cōtra faciem Idumææ.

Cap. V.

ET factum eſt, vt audierunt Gentes in circuitu quia ædificatū eſt altare & Sanctuarium ſicut prius, iratæ ſunt valde.

Et cogitabāt tollere genus Iacob, qui erant inter eos, & cœperunt occidere de populo, & perſequi.

46 Lapides in monte templi, opportuno in loco depoſuerūt, do-
nec exoriretur Propheta qui de his reſpondere poſſet.
47 Sumptis autem lapidibus iuxta Legem integris, nouam arā ex-
truxerunt ſecundum priorem:
48 AEdificatóque deinde Sacrario, interiores templi partes, atriá-
que conſecrauerunt:
49 Præterea ſacra vaſa templi innouarunt. & candelabro, aríſque
holocauſtorum, ac ſuffimentorum, mēſáque in templum illatis,
50 Adoleuerunt ſuffimenta ſuper aram: lucernis etiam in candela-
bro accenſis, templum illuminauerunt,
51 Panes impoſuerunt menſæ, & vela expanderunt. abſolutis autē
quæ inſtituerant, operibus,
52 Quum mane ſurrexiſſent quinta & viceſima die noni menſis,
(qui Caſleu erat) anni centeſimi quadrageſimi octaui,
53 Sacrificium obtulerunt ſuper aram holocauſtorum, quam no-
uam extruxerant.
54 Idque opportunè eodem die, quo Gentes illam profanarant:
eodem die etiam ipſa ara eſt dedicata, adhibitis canticis, citharis,
cinyris, ac cymbalis:
55 Quum populus vniuerſus in faciem proſtratus adoraret, atque
eum qui ſucceſſus præclaros dederat, in cælum extolleret.
56 Hac aræ dedicatione conſūptis octo diebus, quibus holocauſta
immolarūt lætabūdi, & hoſtias ſalutis, atq; laudis ſacrificauerūt:
Faciem templi exornarunt coronis, & ſcutulis, ianuáſque dedi-
catis portis, ac exedris indiderunt.
58 Tū lætitia in populo perquam magna exorta eſt, opprobriúm-
que Gentium ſublatum.
59 Iudas autem cum fratribus ſuis, totáque Iſraelis multitudine Inſtitutio Encæniorum.
ſtatuit vt dies aræ dedicatæ ſingulis annis celebrarentur per octo
dies à quīta & viceſima die mēſis Caſleu cū lætitia & voluptate.
60 Eo quoque tempore montem Sion muro vndique præalto, va
lidíſque turribus circunſtruxerunt: nequando inuadentes ea lo-
ca Gentes, ſicut antea fecerant, conculcarent.
61 Et copias ibi præſidii cauſa collocauerunt, eodémque firman-
do, Bethſuram muniuerunt, vt populus aduerſus Idumæam, locū
munitum haberet.

Cap. V.

1 EVenit autem, vt quum populi Gentium circumiecti, altare æ- Iudas finitimas Gētes Iſraelem perdere tentnates percutit, auxiliātibus fratribus Simone & Ionatha.
dificatum, Sāctuariúmque inſtauratum ſicut antea fuerat, in-
tellexiſſent, vehementer indignati fuerint:
2 Ac de Iacob excindendo, quòd inter ipſos habitaret, conſi-
lium ceperint: adeóque cœperunt occidere quoſdam de popu-
lo & perimere.

46 Opportuno in loco ἐν τόπῳ ἐπιτηδείῳ in loco apto ac idoneo.

54 Opportunè eodem die, κατὰ τὸν καιρὸν κατὰ τὴν ἡμέραν, ſecūdum tempus, & ſecundum diem. Ara eſt dedicata, ἐνεκαινίσθη altare eſt innouatum aut, renouatum, atque inſtauratum ſed pro dedicari rectè accipitur hoc loco.

55 In faciem proſtratus adoraret, ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον καὶ προσεκύνησαν, cecidit in faciem, & adorarunt. Succeſſus præclaros dederat, τὸν εὐοδώσαντα αὐτοῖς, qui bonum ſucceſſum eis dederat. qui in rebus gerendis affuerat. Hoc ſignificat εὐοδοῦν dirigere fœliciter aliquem in rebus aliquibus ſuſcipiendis & adminiſtrādis. Propriè ſignificat commodum & proſperum iter dare alicui: ſed tranſfertur ad omnes actiones ac rationes vitæ ſuſcipiendas & gubernandas. Itaque ſignificat hoc verbum εὐτυχίαν proſperitatem à Deo profectam.

57 Faciem templi τὸ κατὰ πρόσωπον τοῦ ναοῦ anteriorem partem templi.

59 Dies aræ dedicatæ celebrarentur ἄγωνται αἱ ἡμέραι ἐγκαινισμοῦ, agerentur dies dedicationis. id eſt vt feſti ac ſolennes eſſent.

IN CAPVT V.

1 Populi Gentium circumiecti τὰ ἔθνη κυκλόθεν Gentes in circuitu. id eſt quæ vndique Iudææ ſunt conterminæ, ac finitimæ. populi infideles in circuitu habitantes. ὅμοροι, καὶ περίχωροι. Sanctuariúmque inſtauratum καὶ ἐνεκαινίσθη τὸ ἁγίασμα quòd renouatum, aut dedicatum Sacrarium ὡς τὸ πρότερον inſtar prioris. aut iuxta formam ac ſimilitudinem prioris.

2 Conſilium ceperint: ἐβουλεύσαντο decreuerunt. deliberarunt ἆραι τὸ γένος Ιακώβ tollere genus Iacob. ſemen ſtirpémque eius populi excindere atque abolere.

Iudas autem tum aduerſus Idumæos ab Eſau oriundos bellum 3
gerebat ad Acrabattinem quòd Iſraelitas obſediſſét: 'quos affecit
ingenti clade,ſpoliíſque exutos compreſſit.
Recordatus eſt etiã malitiæ 'nationis Bæan 'quæ populo inſtar 4
laquei fuerat & offendiculi,cui inſidias in via ponebat.
Hos compulſos in arces obſedit, ac 'deuouit, arcéſque eorum 5
cum omnibus qui inerant in illis, igni ſuccendit.
Inde 'tranſgreſſus in nationem Ammonitarũ quum inueniſſet 6
manum validam, & turbam ingẽtem,cuius dux erat Timotheus:
'Commiſſis præliis quamplurimis,eos 'præ ſe fuſos profligauit: 7
'Captáque Gazer cum oppidulis eius,in Iudæam reuerſus eſt. 8
Quum autem Gentes quæ Galaaditidem tenebant,congregatæ 9
eſſent aduerſus Iſraelitas,fines earũ incolentes,illi 'in Dathemam
locum munitum confugerunt.
Inde literas miſerũt ad Iudam & fratres eius 'in hæc verba, Gen 10
tes quæ nos circuncolunt,collectæ ad nos excindendos,
Venire parant: ac munitionem, in quam confugimus,capere: 11
dux autem exercitus earum Timotheus eſt.
Nunc igitur ſubueniens eripe nos è manibus eorum : nam oc- 12
cubuerunt è nobis multi.
Et fratres noſtri qui in locis Tubim erant,interfecti ſunt, ca- 13
ptis ipſorum vxoribus, liberis ac 'ſarcinis, adeóque illic circiter
mille viri interempti fuerunt.
Quum hæ literæ adhuc legerẽtur, alii ecce nuntii è Galilæa ve- 14
nerunt ſciſſis veſtimentis,qui in eadem verba nuntiantes,
Dicerẽt, aduerſum ſe è Ptolemaide,Tyro ac Sidone,tota alieni 15
genarum Galilæa,'qui ſe delerent, eſſe congregatos.
Quod nuntium vbi Iudas & populus accepit,'concionem fre- 16
quentem conuocarunt ad deliberandum quid fratribus ſuis face
rent iis,qui 'in calamitate verſarentur,ab illíſque oppugnarentur.
Tum Iudas Simonẽ fratrem ſuũ ita eſt alloquutus, Delige tibi 17
viros, quibuſcũ profect⁹,fratres tuos qui ſunt in Galilæa,liberes:
ego autem & frater meus Ionathas in Galaaditidẽ contendemus.
Ioſephum verò Zachariæ filium & Azariam duces populi cum 18
reliquo exercitu in Iudæa 'præſidio reliquit:
Eíſque mandata dedit 'vt præeſſent populo, neque præliũ cum 19

3 Et debellabat Iudas filios Eſau in
Idumæa, & eos qui erãt in Arabatha
ne:quia circunſedebant Iſraelitas, &
percuſſit eos plaga magna.
4 Et recordatus eſt malitiam filiorũ
Bean,qui erant populo in laqueum,
& in ſcandalum, inſidiantes ei in via:
5 Et concluſi ſunt ab eo in turribus,
& applicuit ad eos,& anathematiza-
uit eos,& incendit turres eorum igni
cum omnibus qui in eis erant:
6 Et trãſiuit ad filios Ammon, & in-
uenit manũ fortẽ, & populum copio-
ſum & Timotheum ducem ipſorum.
Et commiſit cum eis prælia multa,
7 & contriti ſunt in conſpectu eorum,
8 & percuſſit eos:
Et cepit Gazer ciuitatem, & filias
9 eius,& reuerſus eſt in Iudæam.
Et congregatæ ſunt Gẽtes quę ſunt
in Galaad,aduerſus Iſraelitas qui erãt
in finibus eorum, vt tollerent eos: &
fugerũt in Dathemam munitionem.
10 Et miſerũt literas ad Iudã, & fratres B
eius,dicẽtes, Cõgregatæ ſunt aduerſũ
nos Gẽtes per circuitũ,vt nos auferãt:
11 Et parant venire, & occupare mu-
nitionem in quam cõfugimus: & Ti-
motheus eſt dux exercitus eorum.
12 Nunc ergo veni,& eripe nos de ma
nibus eorum: quia cécidit multitudo
de nobis:
13 Et omnes fratres noſtri qui erãt in
locis Tubin, interfecti ſunt: & capti-
uas duxerunt vxores eorum,& natos
& ſpolia,& peremerunt illic ferè mil-
le viros.
14 Et adhuc epiſtolæ legebantur,& ec
ce alii nuntii venerunt de Galilæa cõ-
ſciſſis tunicis , nuntiantes ſecundum
verba hæc,
15 Dicentes conueniſſe aduerſum ſe à
Ptolemaida,& Tyro,& Sidone:& re-
pleta eſt omnis Galilæa alienigenis vt
nos conſumant.
16 Vt audiuit autem Iudas & populus
ſermones iſtos,conuenit Eccleſia ma
gna cogitare quid facerent fratribus
ſuis qui in tribulatione erãt, & expu-
gnabantur ab eis.
17 Dixitq; Iudas Simoni fratri ſuo,E-
lige tibi viros, & vade, & libera fra-
tres tuos in Galilæa:ego autẽ & frater
me⁹ Ionathas ibimus in Galaaditim.
18 Et reliquit Ioſephum filiũ Zacha-
riæ, & Azariam duces populi cũ reſi-
duo exercitu in Iudæa ad cuſtodiam:
19 Et præcepit illis,dicẽs,Præſtote po

3 Quos affecit ingenti clade, ἐπάταξεν αὐτοὺς πληγὴν μεγάλην,percuſſit eos plaga magna. Nomen plagæ ſignificat cædem ſtragémque hominum factam,& calamitatem importatam. Latinè clades dicitur.
4 Nationis Bæan, τῶν υἱῶν Βαιὰν filiorum Bæan.id eſt populi à Bæan oriundi. Filios enim Eſau aut Edom,vocat Scriptura Idumæos qui genus ducunt ab Eſau.Gentes enim ac populi à primis generis authoribus patribúſque nominantur:& poſteri eorum,filii appellantur.
Quæ pop.inſ.&c. οἳ ἦσαν τῷ λαῷ εἰς παγίδα, καὶ εἰς σκάνδαλον qui fuerant populo in laqueum & ſcandalum. Ponebant enim inſidias ad eos illaqueandos ac præcipitandos.His ſimilibus pericula vitæ ſalutíſque ſignificantur.
5 Deuouit, ἀνεθεμάτισεν αὐτοὺς anathematizauit eos.id eſt exitio deuouit,& addixit.ἀναθεματίζειν τὰς πόλεις eſt vrbes ſubuertere ac delere. Sic γαίας ἀναθεματίζειν terras deuaſtare:ſed incendium quod ſubiungit,hanc deuotionem declarat.
6 Tranſgreſſus in nationem Ammon.διεπέρασεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς ἀμμών,trãſiuit aut penetrauit ad filios Ammon. id eſt ad Ammonitas,qui à Lot genus ducebant. 7 Commiſſis præliis quamplurimis,συνῆψε πρὸς αὐτοὺς πολέμους πολλούς,Commiſit cum his prælia multa. συνάπτειν πόλεμον,aut μάχην, eſt confligere,manus conſerere.pugnare. Præ ſe fuſos proflig.συνετρίβησαν πρὸ προσώπου αὐτοῦ,καὶ ἐπάταξεν αὐτούς,contriti fuerunt à facie eius,[ante faciem eius] & percuſſit eos.aut cecidit.
8 Captáque Gazer cum oppidulis eius, προκατελάβετο τὴν ἰαζὴρ καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῆς.Cepit Iazer & filias eius. id eſt oppidula ei ſubiecta,quaſi nata ab ea & deducta.Hinc μητρόπολις ea vrbs quæ maxima,& præcipua,& quaſi mater aut matrix cæterarum quæ ſunt minores.
9 In Dathemam locum munitum εἰς διάθημα τὸ ὀχύρωμα in Diathema munitionem confugerunt. Dathemam legendum eſt, vbi locus erat aut natura,aut manu hominum communitus.
10 In hæc verba,λέγοντες, dicentes.id eſt miſerunt literas in hanc ſententiam ſcriptas
13 Sarcinis, ἀποσκευὴν,ſupellectilem eorum captam aſportarunt. Eſt autem ἀποσκευὴ apparatus rerum neceſſariarum & commeatus. itaque accipitur pro inſtrumento rerum ad iter opportuno,& pro impedimentis in re militari.
15 Qui ſe delerent, τοῦ ἐξαναλῶσαι ἡμᾶς vt conſumant nos.
16 Concionem frequentem conuocarunt ἐπισυνήχθη ἡ ἐκκλησία μεγάλη cõgregata eſt eccleſia. id eſt multitudo hominum magna & cõuocata.aut,maximus hominum cõuentus.Hoc enim ſignificat eccleſia,ἀπὸ τοῦ ἐκκαλεῖν euocare,quum multitudo hominum conuenit conuocata. In calamitate ver. τοῖς οὖσιν ἐν θλίψει qui ſunt in afflictione.aut qui affliguntur,vexantúrque ab hoſtibus.
18 Præſidio reliquit: εἰς τήρησιν,ad cuſtodiam.id eſt ad cuſtodiendam Hieroſolymam & Iudæam.
19 Vt præeſſent populo,προέστητε τοῦ λαοῦ τούτου præſtote populo huic.Ego perſonã modúmq; mutaui,vt oratio eſſet mollior.Hebræi enim ſæpe per ſecundam perſonam efferunt,quibus mandauit,præſitis populo.Huiuſmodi loquendi formã oratio Latina non ita recipit.

pulo huic: & nolite bellum committere aduerſũ Gẽtes, donec reuertamur.
Et partiti ſunt Simoni viri tria millia, vt iret in Galilæam: Iudæ autem octo millia in Galaaditim.
C Et abiit Simon in Galilæam, & cõmiſit prælia multa cum Gentibus, & contritæ ſunt Gentes à facie eius: & perſequutus eſt eos vſque ad portam Ptolemaidis:
Et ceciderunt de Gentibus ferè tria millia virorũ, & accepit ſpolia eorũ:
Et aſſumpſit eos qui erant in Galilæa & in Arbatis cum vxoribus & natis, & omnibus quæ erãt illis, & adduxit in Iudæam cum lætitia magna.
Et Iudas Machabæus & Ionathas frater eius tranſierunt Iordanem, & abierunt viam triũ dierũ per deſertũ.
Et occurrerũt eis Nabathæi, & ſuſceperunt eos pacificè, & narrauerunt eis omnia quæ acciderant fratribus eorum in Galaaditide.
Et quia multi ex eis comprehenſi ſũt in Baraſa, & Boſor, & in Alimis, & in Caſphor, & Mageth, & Carnáim: (hæ oẽs ciuitates munitæ & magnæ.)
Sed & in cæteris ciuitatibus Galaaditidis tenentur cõprehenſi, & in craſtinum conſtituerunt admouere exercitum ciuitatibus his, & comprehendere, & tollere eos in vna die.
Et conuertit Iudas & exercitus ei⁹ viam in deſertũ Boſor repentè, & occupauit ciuitatem: & occidit omnem maſculum in ore gladii, & accepit omnia ſpolia eorũ, & ſuccendit eã igni.
Et ſurrexerunt inde nocte, & ibant vſque ad munitionem.
D Et factũ eſt diluculo, quũ eleuaſſent oculos ſuos, & ecce populus multus, cuius nõ erat numerus, portantes ſcalas & machinas vt comprehenderẽt munitionem: & expugnabant eos.
Et vidit Iudas quia cœpit bellũ, & clamor belli aſcendit ad cælum ſicut tuba, & clamor magnus de ciuitate:
Et dixit exercitui ſuo, Pugnate hodie pro fratribus veſtris.
Et venit tribus ordinibus poſt eos: & exclamauerunt tubis, & clamauerunt in oratione.
Et cognouerunt caſtra Timothei quia Machabæus eſt, & refugerunt à facie eius: & percuſſerunt eos plaga magna, & ceciderunt ex eis in die illa ferè octo millia virorum.
Et diuertit Iudas in Maſpha, & expugnauit, & cepit eam: & occidit omnem maſculum eius, & aſſumpſit ſpolia eius, & ſuccendit eam igni.
Inde perrexit, & cepit Caſbon, & Mageth, & Boſor, & reliquas ciuitates Galaaditidis.
Poſt hæc autem verba, cõgregauit Timotheus exercitum aliũ, & caſtra poſuit cõtra Raphon trans torrentẽ.

Gentibus, priuſquam ipſe reuerſus eſſet, committerent.
20 ″Attributa ſunt Simoni virorũ (quibuſcum in Galilæam profici
ſceretur) tria millia: Iudæ verò in Galaaditidẽ, octo millia virorũ.
21 Itaque profectus Simon in Galilæam, quum multa prælia cum
Gentibus feciſſet, eas præ ſe fuſas & fugatas vſque ad portas Pto-
lemaidis perſequutus eſt.
22 Cæſis autem virorum è Gẽtibus circiter tribus millibus, lectíſ-
que ſpoliis eorum,
23 Aſſumptos eos qui in Galilæa & Arbattis erant, vnà cum vxo-
ribus, ac liberis, omnibúſque ipſorum rebus, in Iudæam cum ma-
gna lætitia deduxit.
24 Porrò Iudas Maccabæus, & frater eius Ionathan traiecto Ior-
dane, atque itinere trium dierum per deſertum confecto,
25 Inciderunt in Nabathæos, qui pacificè ipſis occurrebãt: hi expo
ſuerunt omnia quæ in Galaaditide fratribus acciderant:
26 Multóſque eorũ in Boſorra, & Boſor, in Alemis, Haſbon, Ma-
ged, & Carnáim (quæ omnes vrbes munitæ ſunt ac magnæ)
27 Atque in reliquis Galaaditidis vrbibus comprehenſos teneri;
quos in craſtinum ″oppugnare in munitionibus, & captos omnes
eos vno die delere decretum eſſet.
28 Ita conuerſus Iudas cum exercitu ſuo ″via per deſertum proti-
nus correpta, Boſorram verſus vrbem cepit, ″cæſíſque acie gladii
maribus omnibus, & captis inde ſpoliis, igni eam ſuccendit.
29 Inde quum noctu mouiſſet, vt profecturus ad munitionem:
30 Poſtquam ″mane diluxit, oculos attollentibus ecce, turba ingẽs
atque ″innumerabilis cernebatur, ſcalas & machinas ad munitio-
nem capiendam ferentium, atque illos oppugnantium.
31 Videns ergo Iudas ″iam initam eſſe pugnam, & clamorem ciui
tatis tubis, immaníque voce ad cælum vſque ferri,
32 Viros exercitus ſui hortatus eſt, Hodie (inquit) pugnetis pro fra
tribus veſtris:
33 Atque ″illos à tergo tribus in locis concluſit. tum ſignum tubis
datum eſt, & ″cum precatione clamor ſublatus.
34 Vnde copiæ Timothei Maccabæum adeſſe intelligentes, fuge-
runt à conſpectu eius: acceptáque ab eo clade magna, die illa viri
ex illis ad octo millia cæſi ſunt.
35 Inde diuertit ad Maſphã, quam occupauit expugnatam, & quic
quid marium eius erat, interfecto, ſpoliatam à ſe igni ſuccendit.
36 Rurſum profectus illinc occupauit Haſbon, Maged, ac Boſor,
& reliquas vrbes Galaaditidis.
37 ″Porrò his ita geſtis, Timotheus alium coegit exercitũ: quúm-
que ″caſtra ad Raphon poſuiſſet trans torrentem,

20 Attributa ſunt ἐμερίσθησαν diſtributa ſunt. data Simoni tria millia virorum. μερίζεσθαι verbũ ſignificat partitionem rerum aliquarum, vt hoc loco certam militum attributionem, atque aſſignationem.

27 Oppugnare in munitionibus, παρεμβαλεῖν ἐπὶ τὰ ὀχυρώματα obſidere in munitionibus. id eſt caſtris ad ciuitates munitas poſitis. eos obſidere, atque oppugnare. admouere caſtra ad eas vrbes. Hoc ſignificat παρεμβαλεῖν ἐπὶ τὰ ὀχυρώματα, caſtris poſitis aggredi, & oppug nare ea præſidia, locáque munita.

28 Via per deſer. correp. ἀπέστρεψεν ὁδὸν εἰς ἔρημον, auertit iter in deſertum. aut, conuertit. Cæſíſque acie gladii maribus omnibus ἀπέκτεινε πᾶν ἀρσενικὸν ἐν στόματι ῥομφαίας, occidit omne maſculinum. id eſt virilem ſexum in ore gladii.

30 Mane diluxit, ἐγένετο ἑωθινή, factum eſt diluculum. id eſt quum mane illuxiſſet. prima luce matutini temporis exorta. Innumerabilis, οὗ οὐκ ἦν ἀριθμὸς cuius non erat numerus. innumera.

31 Iam initam eſſe pugnam ὅτι ἦρκται ὁ πόλεμος quòd incœptum eſſet prælium. aut, initum.

33 Illos à tergo tribus in locis conclu. ἐξῆλθεν ἐν τρισὶν ἀρχαῖς ἐξόπισθεν αὐτῶν. exiit [aut egreſſus eſt] tribus ordinibus à tergo eorum. id eſt exercitu in tres partes ordinéſque diſtributo, aggreſſus. Cum precatione clamor ſubl. ἐβόησαν ἐν προσευχῇ clamauerunt in precatione. pro, cum imploratione auxilii Diuini.

37 Porrò his ita geſtis, μετὰ δὲ τὰ ῥήματα ταῦτα, Poſt autem hæc verba. id eſt poſtquam hæc geſta ſunt. Verba enim accipiunt Hebræi pro rebus factis ac geſtis. aut verbum ſimpliciter pro re. Caſtra ad Raphon poſuiſſet παρενέβαλε κατὰ πρόσωπον Ῥαφὼν caſtrametatus eſt ante faciem Raphon. id eſt contra, aut iuxta, ſiue e regione.

Iudas exploratũ caſtra'miſit,quihæc ei dicta retulerũt:Omnes 38
Gẽtes quæ nos circuncolunt, congregatæ ſunt ad iſtos perquam
multo exercitu:
Et Arabes auxilio ſibi conduxerũt, caſtríſque trans torrentem 39
poſitis,bellum tibi inferre paratæ ſunt. Quum autem Iudas 'obui
am eis proficiſceretur,
Timotheus hæc ducibus exercitus ſui dixit, Vbi Iudas cum co- 40
piis ſuis appropinquarit ad torrentem , ſi prior ad nos traiecerit,
non poterimus eum ſuſtinere:quoniam'viribus erit ſuperior:
Sin territus,trans flumen caſtrametatus fuerit,nos ad eum traii 41
ciemus, & erimus ſuperiores.
Vt autem Iudas ad torrẽtem propius acceſſit,quum ſcribis po 42
puli iuxta torrẽtem conſtitutis mandaſſet, cauerẽt ne quenquam
hominum'vallum iacere ſinerent,ſed'omnes prælium inirent:
Traiecit ad illos prior , omníſque multitudo eius conſequuta 43
eſt: & fuſæ ſunt à conſpectu eius omnes Gentes:quæ quum abie-
ctis armis ſuis confugiſſent in fanum,quod eſt Carnaim,
Vrbe capta,fanum cum omnibus qui in eo erant, igni ſuccen- 44
dit. ſic'euerſa eſt Carnaim,nec poterant illi iam'conſpectum Iu-
dæ ſuſtinere.
Tũ cõgregauit Iudas omnes Iſraelitas qui erãt in Galaaditide, 45
'tam paruos quàm natu grandes cum vxoribus ipſorũ, & liberis,
ac ſarcinis, 'maximum hominũ agmen,vt in Iudæam venirent.
Quúmque ad Ephron vſque(quæ vrbs eſt magna in itinere,at- 46
que admodum munita)perueniſſent:'nec daretur ab ea dextra ſi-
niſtráve diuerticulum,ſed per medium eius iter eſſet:
Incolæ autem eos intercluſiſſent, portáſque obſtruxiſſent lapi 47
dibus,miſit ad eos Iudas qui'verbis amicis
Dicerent, 'Detur nobis tranſitus per terram veſtram,'vt in no- 48
ſtram pergamus patriam : 'nemo vobis vllam iniuriã inferet, ſed
tantùm pedibus tranſibimus. Verùm illis aperire nolentibus,
Quum'edixiſſet Iudas per præconem in exercitu, vt quo con- 49
ſtiterat quiſque loco'inuaderet:
Inuaſerunt milites,atque vrbem toto illo die ac tota illa nocte 50
oppugnauerunt. quæ quum in manus eorum tradita eſſet,
Omnem virilem ſtirpem acie gladii ſuſtulit,ac'funditus eam e- 51
uertit:atque ita præda inde ablata,per vrbem ſupra cæſorum cor-
pora ingreſſi,
Tranſmiſſo Iordane in campum illum ſpatioſum, qui eſt in cõ 52

Ciuitatẽ Ephrõ euertit Iudas,ob denegatum trãſitum.

38 Et miſit Iudas ſpeculari exercitum: & renuntiauerunt ei,dicentes, Quia conuenerunt ad eum omnes Gentes quæ in circuitu noſtro ſunt,& exercitus multus nimis:

39 Et Arabas conduxerũt in auxilium ſibi,& caſtra poſuerunt trans torrentem,parati ad te venire in prælium. Et abiit Iudas obuiamillis.

E

40 Et ait Timotheus princeps exercitus ſui,Quũ appropinquauerit Iudas & exercitus eius ad torrentem aquæ, ſi tranſierit ad nos prior,non poterimus ſuſtinere eum: quia potens poterit aduerſum nos.

41 Si verò timuerit tranſire, & poſuerit caſtra extra flumen,tranſfretemus ad eos,& poterimus aduerſus illum.

42 Vt autem appropinquauit Iudas ad torrentem aquæ,ſtatuit ſcribas populi ſecus torrentem,& mãdauit eis,dicens, Neminem hominum reliqueritis,ſed veniant omnes in prælium.

43 Et tranſfretauit ad illos prior,& omnis populus poſt eum: & contritæ ſunt omnes Gentes à facie eorum: & proiecerunt arma ſua, & fugerunt ad fanum quod erat in Carnaim:

44 Et occupauit ipſam ciuitatẽ, & fanum ſuccẽdit igni cum omnibus quæ erant in ipſo. & oppreſſa eſt Carnaim,& non potuit ſuſtinere contra faciem Iudæ.

45 Et congregauit Iudas vniuerſos Iſraelitas qui erant in Galaaditide,à minimo vſque ad maximum, & vxores eorum,& natos,& exercitum magnũ valde,vt venirent in terram Iudæ.

46 Et venerunt vſque Ephron(& hæc ciuitas magna in ingreſſu poſita,munita valde)& non erat declinare ab ea dextra vel ſiniſtra, ſed per mediam iter erat.

47 Et incluſerunt ſe qui erant in ciuitate,& obſtruxerunt portas lapidibus: & miſit ad eos Iudas verbis pacificis,

F

48 Dicens,Tranſeamus per terram veſtram, vt eamus in terrã noſtram: & nemo vobis nocebit,tantùm pedibus tranſibimus.Et nolebant eis aperire.

49 Et præcepit Iudas prædicari in caſtris vt applicarẽt vnuſquiſq; in,quo erat loco.

50 Et applicuerunt ſe viri virtutis, & oppugnauit ciuitatem illam tota die & tota nocte: & tradita eſt ciuitas in manu eius:

51 Et peremerunt omnem maſculum in ore gladii,& eradicauit eam:& accepit ſpolia eius,& tranſiuit per totã ciuitatem ſuper interfectos.

52 Et tranſgreſſi ſunt Iordanem in cã-

39 Obuiam eis proficiſceretur, ἐπορεύθη εἰς συνάντησιν αὐτῶν, proceſſiſſet in occurſum eorum.aut,eis occurreret.
40 Viribus erit ſuperior: δυνάμενος δυνήσεται πρὸς ἡμᾶς· potens poterit aduerſus nos.id eſt præualebit nobis.aut,viribus ſuperior erit. Hdbraiſmus. 42 Vallum iacere ſinerent, μὴ ἀφῆτε πάντα ἄνθρωπον παρεμβαλεῖν, ne ſinatis quenquam hominem caſtrametari. id eſt vallum iacere adcaſtra facienda.Forma loquẽdi Hebraica,de qua ſuprà. Omnes prælium inirent: ἐρχέσθωσαν πάντες εἰς τὸν πόλεμον omnes ad prælium venirent.pugnam capeſſerent.ad confligendum cum hoſtibus accederent.
44 Euerſa eſt ἐτροπώθη ſubuerſa eſt,aut exciſa. κατεσκάφη euerſa eſt. Conſpectum Iudæ ſuſt. ὑποστῆναι κατὰ πρόσωπον Ἰούδα ſubſiſtere in conſpectu Iudæ.coram eo cedebant,impetum eius non ſuſtinentes.
45 Tam paruos quàm natu grandes ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου à paruo vſque ad magnũ. id eſt tum pueros,tum viros,ac ſenes.omnis ætatis homines. Maximum hominum agmen, παρεμβολὴν μεγάλην σφόδρα, caſtra magna valde.id eſt maximam hominum multitudinem.
46 Nec daretur ab ea diuerticulũ, οὐκ ἦν ἐκκλῖναι ἀπ' αὐτῆς, non poterant declinare ab ea.iter deflectere,ac auertere ad dextram aut ſiniſtram:ſed per mediam vrbem tranſeundum erat.
47 Verbis amicis dicerent, λόγοις εἰρηνικοῖς λέγων, verbis pacificis dicẽs.Hebraiſmus eſt,vt Deuter.2.c.26, verba pacis nominantur, vbi tranſitus huiuſmodi pacatus à rege Sihon petitur.
48 Detur nobis tranſ.per terram veſtram, διελεύσομαι διὰ τῆς γῆς σου, tranſibo per terrã tuam. Sic Deut.2.c.27,Tranſibo per regionem tuã. id eſt concedatur mihi vt tranſea.Forma loquendi petendique Hebraica,qua poſtulatio amica ſine alterius offenſione ſignificatur. Vt in noſtram pergamus patriam: τοῦ ἀπελθεῖν εἰς τὴν γῆν ἡμῶν vt abeamus in terrã noſtram. Nemo vobis vllam iniu.inferet, οὐδεὶς κακοποιήσει ὑμᾶς, nemo vobis malefaciet.aut quicquam mali afferet.Significat tranſitum futurum ſine aliqua iniuria.
49 Edixiſſet per præconem ἐπέταξε κηρύξαι iuſſit proclamare.aut,voce præconis edixit. Inuaderet: τοῦ παρεμβαλεῖν. adoriretur. aggrederetur vrbem,eámque oppugnaret eo quo quiſque erat loco.
51 Fũditus eã euer. ἐξερρίζωσεν αὐτήν extirpauit eã & radicitus cõuulſit.à fundamẽtis diruit. Tranſlatio apta,ſignificans vrbis excidiũ.

po magno,contra faciem Bethſan.

53 Et erat Iudas congregans extremos, & exhortabatur populum per totam viam, donec venirent in terrã Iuda:

54 Et aſcenderunt in mõtem Sion cũ lætitia & gaudio,& obtulerunt holocauſta,quòd nemo ex eis cecidiſſet donec reuerterentur in pace.

55 Et in diebus quibus erat Iudas & Ionathas in terra Galaad, & Simon frater eius in Galilæa contra faciem Ptolemaidis,

56 Audiuit Ioſephus Zachariæ filius, & Azarias principes virtutis res bene geſtas,& prælia quæ facta ſunt:

57 Et dixit,Faciam⁹ & ipſi nobis nomen,& eamus pugnare aduerſus Gẽtes quæ in circuitu noſtro ſunt.

58 Et præcepit his qui erant in exercitu ſuo,& abierunt Iamnia.

59 Et exiuit Gorgias de ciuitate, & viri eius obuiam illis in pugnam.

60 Et fugati ſunt Ioſephus & Azarias vſque in fines Iudææ:& ceciderũt illo die de populo Iſrael ad duo millia viri:& facta eſt plaga magna in populo,

61 Quia non audierunt Iudam & fratres eius, exiſtimantes fortiter ſe facturos.

62 Ipſi autem non erant de ſemine virorum illorũ per quos ſalus facta eſt in Iſrael.

63 Et vir Iuda & fratres eius magnificati ſunt valde in conſpectu omnis Iſrael, & Gentium omnium vbi audiebatur nomen eorum.

64 Et conuenerunt ad eos,fauſta acclamantes.

65 Et exiuit Iudas & fratres eius,& expugnabant filios Eſau in terra quæ ad Auſtrum eſt,& percuſſit Chebron, & filias eius:& muros eius & turres ſuccendit igni in circuitu.

66 Et mouit caſtra vt iret in terram alienigenarum, & perambulabat Samariam.

67 In die illa ceciderunt Sacerdotes in bello, dũ vult fortiter facere, dũ ſine conſilio exit in prælium.

68 Et declinauit Iudas in Azotum in terram alienigenarum, & diruit aras eorum, & ſculptilia deorum ipſorum ſuccendit igni:& cepit ſpolia ciuitatũ, & reuerſus eſt in terram Iuda.

Cap.VI.

1 ET rex Antiochus perambulabat ſuperiores regiones,& audiuit eſſe ciuitatem Elymaidem in Perſide

ſpectu Bethſan euaſerunt.
53 Iudas autem ʹextremum agmẽ colligebat, populum per totam
viam exhortans donec in Iudæam perueniret.
54 Quúmque in montem Sion aſcendiſſent, cum gaudio lætitiáque immolarunt holocauſta: eo quòd nemo ex illis occubuiſſet,
ʹſed omnes fœliciter reuertiſſent.
55 Porrò quo tempore Iudas cum Ionathan erat in Galaaditide, &
Simon frater eius ad Ptolemaidem in Galilæa,
56 Ioſeph filius Zachariæ,& Azarias præfecti exercit⁹, ʹrebus bene
geſtis,ac bello quod illi confeciſſent,intellectis,
57 Paremus,inquiunt,& ipſi nobis nomen, atque ad oppugnandũ
Gentes quæ nos circuncolunt,proficiſcamur.
58 Et ſimulʹiuſſu ſuo exciuerunt quod militum ſecum habebant
in exercitu,& ad Iamniam contenderunt.
59 Cæterũ quum Gorgias cum ſuis ex vrbe obuiam illis eſſet egreſ
ſus in aciem,
60 Fuſi ſunt Ioſephus & Azarias, & vſque ad fines Iudææ fugati:
occubuerunt autem illo die de populo Iſraelitico viri ad duo mil
lia:adeò effuſa fuit populi fuga,
61 Eo quòd Iudæ ac fratrib⁹ eius non paruiſſent,ſe præclarè ac for
titer rem geſturos arbitrantes.
62 Neque verò erant hi de ſemine virorum illorum ʹquibus Iſraelem manu ſua ſeruare datum erat.
63 Vir autem ille Iudas, eiúſque fratres ſummã gloriam ſunt con
ſequuti, quum apud omnes Iſraelitas, tum etiã apud omnes Gẽ-
tes,ad quas nomen eorum perueniſſet.
64 Quæʹfrequentes ad eos confluebant gratulatum.
65 Porrò Iudas cum fratribus ſuis nationem Eſau in Auſtrali re- Filios Eſau expugnat Iudas.
gione vexauit bello,& Hebron clade affecit, & eius oppidula,di-
ruítque munimenta eius,ac turres circuncirca ſuccendit.
66 Motis deinde caſtris contendens in terram alienigenarum,per-
uadebat Samariam.
67 Eo tempore Sacerdotes vrbium dum ſtudent fortiter agere,ac
ʹtemerè ſe in prælium committunt,occubuerunt.
68 ʹConuertit ergo ſe Iudas in terram alienigenarum ad Azotum, Idola Gentium ſuccendit.
aráſque eorum demolitus,ſtatuis Deorum ipſorum igni concre-
matis,prædáque capta ex vrbibus,in terrã Iudaicam reuerſus eſt.

Cap. VI.

1 INterea rex Antiochus ſuperiores peruadens regiones,intelle- Antiochus Elymaidem vrbem volens deprædari,á ciuibus propellitur.
xit ʹin Elymaide Perſiæ ʹvrbem eſſe diuitiis, vtpote auro & ar-

53 Extremum agmen colligebat, ἐπισυνάγων τοὺς ἐσχατίζοντας cógregans[aut recolligens]extremos,qui in agmine remanebãt vltimi.
54 Sed omnes fœliciter reuertiſ. ἕως οὗ ἐπιστρέψαι ἐν εἰρήνῃ. donec reuerſi eſſent in pace. id eſt ſalui,atque incolumes. Particula ἕως donec ſignificat finem exitúmque. Forma loquendi Hebræa,quæ tamẽ nõ ſignificat ſequi poſtea contrarium eius quod præceſſerat. Significat autem eos omnes ſaluos in Iudæam perueniſſe,vt ne vnus quidem eorum deſideratus fuerit in toto itinere.
56 Rebus bene geſtis, τὰς ἀνδραγαθίας, facinora egregia,& virilia.aut,digna viro. Nomen compoſitum ex ἀνὴρ & ἀγαθὸν, ἀνδραγαθία res bene geſta.virile facinus.hinc verbum ἀνδραγαθεῖν præclarè & fortiter aliquid agere.
58 Iuſſu ſuo exciuerunt παρήγγειλαν τοῖς ἀπὸ τῆς δυνάμεως præceperunt[aut mandarunt]his qui erant de exercitu.
62 Quibus Iſraelem manu ſua,&c. οἷς ἐδόθη ἡ σωτηρία ἰσραὴλ διὰ χειρῶν αὐτῶν. quibus data erat ſalus Iſraelis per manum ipſorum.in quorum manu Deus illud beneficium conſeruandi Iſraelis non poſuerat.
64 Frequentes ad eos confluebant gratulatum. ἐπισυνήγοντο πρὸς αὐτοὺς εὐφημοῦντες. conueniebant ad eos bona[aut fauſta]prædicantes. Hoc enim ſignificat εὐφημεῖν,idem propè quod εὐλογεῖν,fauſtis ac ſecundis ſermonibus celebrare,cui contrarium eſt δυσφημεῖν,ſiniſtris atque incommodis ſermonibus vſurpare aliquid.
67 Temerè ſe in præl.cõm. ἐν τῷ αὐτοὺς ἐξελθεῖν εἰς πόλεμον ἀβουλεύτως, dum ipſi exeunt ad bellum inconſultó. inconſideratè.ſine conſilio,ac ratione.
68 Conuertit ſe in terram alienigenarum ἐξέκλινεν εἰς γῆν ἀλλοφύλων declinauit[deflexit]in terram nationum exterarum.aliorum populorum ex Gentibus. Conuertit & contulit ad eas omnem vim belli. Nam eius gerendi hæc eſt duplex ratio:vna propugnandi noſtros:altera oppugnandi exteros.

IN CAPVT VI.

1 In Elymaide, ἐν ἐλύμαις,in Elymois, ἐν τῇ περσίδι in Perſide.
Vrbem diuitiis nobilem, πόλις πλούτῳ ἔνδοξος vrbs diuitiis glorioſa. id eſt gloria diuitiarum,famáque excellens,ac celebris.

gento nobilem:
Ac delubrum in ea maximè opulentum, vbi eſſent ʼtegumenta 2
aurea, loricæ, & arma quæ Alexander Macedo Philippi *filius*, qui re
gnum Græcorum primus obtinuit, reliquerat.
Itaque eò profectus, vrbem illam capere & ʼdeprædari conatus 3
eſt, nec potuit. ʼnam quum incolæ vrbis re cognita,
Aduerſus eum bello inſurrexiſſent, in fugam actus ab illis, ſum- 4
mo cum dolore abſceſſit, inde Babyloniam repetens.
Tum nuntius in Perſiam ei venit, copias quæ profectæ fuiſſent 5
in Iudæam, fugatas eſſe:
Ac Lyſiam qui cum exercitu in primis valido expeditionem ſu 6
ſceperat, à Iudæis profligatum: ʼillos autem armis, & potẽtia, par-
tâque de caſtris, quæ expugnaſſent, præda plurima auctos eſſe:
Tũ demolitos eſſe eos abominationẽ quam ipſe ſuper aram il- 7
lã Hieroſolymitanã extruxiſſet, & Sacrarium muris præaltis ſpe-
cie priſtina, vrbémque ipſius Bethſuram cinxiſſe.
His verbis auditis, Rex ʼexpauit, & commotus vehemẽter, lecto 8
decubuit, ʼin morbũ delapſus ex mœrore, quòd res pro voto ipſi-
us non ſucceſſiſſet.

ʼVel, incidit in morbum,

ʼQuúmque dies ibi multos egiſſet, ʼaugeſcẽte mœrore ſuo ma 9
gno, moriendum ſibi eſſe exiſtimauit.
Tum amicis omnibus accerſitis, ʼSomnus (inquit) oculos meos 10
deſtituit, atque ʼanimo collapſus præ angore,
ʼSic mecũ ipſe cogito, ʼQuò deueni ego calamitatis, & in quos 11
decidi malorum fluctus, in quibus nunc verſor, ʼego qui fœlix &
charus antea eram in poteſtate mea?
Nunc verò quum reminiſcor malorum quæ perpetraui Hiero- 12
ſolymis, quãdo vaſa omnia aurea, & quæ ibi erãt argẽtea, abſtuli:
miſique inſuper qui delerẽt ʼincolas Iudææ nihil tale promeritos:
ʼHæc mihi propter illa accidiſſe mala agnoſco, & ecce magno 13
mœrore pereo, ídque in terra peregrina.
Et quum vocatum vnum ex amicis ſuis Philippũ toti ſuo re- 14
gno præfeciſſet,
Tradito ei diademate, ʼveſtéque regali cũ annulo, vt Antiochũ 15
filium ipſius ʼinſtituens, regno educaret.

nobiliſſimam, & copioſam in argen-
to & auro:
2 Templúmque in ea locuples valde: & illic velamina aurea, & loricæ, & ſcuta, quæ reliquit Alexander Philippi rex Macedo, qui regnauit primus in Græcia.
3 Et venit, & quęrebat capere ciuitatem, & deprędari eam, & non potuit, quoniã innotuit ſermo his qui erant in ciuitate.
4 Et inſurrexerunt in prælium, & fugit inde, & abiit cum triſtitia magna, & reuerſus eſt in Babyloniam.
5 Et venit qui nuntiaret ei in Perſide, Quia fugata ſunt caſtra quæ erant in terra Iuda:
6 Et quia abiit Lyſias cũ virtute forti in primis, & fugatus eſt à facie Iudæorum, & inualuerũt armis & viribus, & ſpoliis multis quæ ceperũt de caſtris quæ exciderunt:
7 Et quia diruerũt abominationem quam ædificauerãt ſuper altare quod erat in Ieruſalem: & ſãctificationem ſicut prius circundederunt muris excelſis: ſed & Bethſurã ciuitatẽ ſuam,
8 Et factum eſt, vt audiuit Rex ſermones iſtos, expauit, & commotus eſt valde: & decidit in lectum, & incidit in languorẽ prę triſtitia, quia non factum eſt ei ſicut cogitabat.
9 Et erat illic per dies multos: quia renouata eſt in eo triſtitia magna, & arbitratus eſt ſe mori.
10 Et vocauit omnes amicos ſuos, & dixit illis, Receſſit ſomnus ab oculis meis, & cóncidi, & corrui corde præ ſolicitudine.
11 Et dixi in corde meo, In quantam tribulationem deueni, & in quos fluctus triſtitiæ in qua nunc ſum, qui iucundus eram, & dilectus in poteſtatẽ mea?
12 Nunc verò reminiſcor malorũ quæ feci in Ieruſalem, vnde & abſtuli omnia ſpolia aurea & argentea quæ erãt in ea, & miſi auferre habitantes Iudæam ſine cauſa.
13 Cognoui ergo quia propterea inuenerunt me mala iſta: & ecce pereo triſtitia magna in terra aliena.
14 Et vocauit Philippum vnum de amicis ſuis, & præpoſuit eum ſuper vniuerſum regnum ſuum.
15 Et dedit ei diadema, & ſtolam ſuã, & annulũ, vt educeret Antiochũ filiũ ſuum, & nutriret eum, & regnaret.

2 Tegumenta aurea, καλύμματα χρυσᾶ velamina & integumenta aurea.
3 Deprædari προνομεῦσαι, propriè pecora armentáque abigere ac diripere: ſed ad aliarum rerum direptionem, ſpoliationémque transferunt: vt hic Antiochus vrbem copioſam & opulentam conabatur diripere. Nam quum incolæ vrbis re cognita ὅτι ἐγνώσθη ὁ λόγος τοῖς ἐκ τῆς πόλεως, Quia cognitus eſt ſermo [id eſt res] eius vrbis ciuibus. Eius conſilium fuit intellectum, & animaduerſum.
6 Illos autem armis, &c. καὶ ἐπίσχυσαν ὅπλοις, καὶ δυνάμει, καὶ σκύλοις πολλοῖς, & inualuerunt [aut confirmati, & roborati fuerunt] armis, & exercitu, & ſpoliis multis quæ de caſtris acceperant. huiuſmodi præda, vires eorum maiores fecit.
8 Expauit, ἐθαμβήθη, attonitus [aut conſternatus] eſt nuntio inexpectato. In morbum delapſus ex mœrore, ἐνέπεσεν εἰς ἀρρωστίαν ἀπὸ τῆς λύπης. incidit in morbum ex triſtitia. aut, dolore quem ceperat.
9 Augeſcente mœ. &c. ὅτι ἀνεκαινίσθη ἐπ' αὐτὸν λύπη μεγάλη, quoniã renouatus fuerat in eo dolor magnus. id eſt recruduerat, auctus erat in lecto. 10 Somnus oculos meos deſtituit ἀφίσταται ὁ ὕπνος ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου. recedit ſomnus ab oculis meis. Ego ſomnum non poſſum capere, nec quieſcere. Signum ſummæ ægritudinis ac mœroris ἀγωνία. Animo collapſus præ angore, συμπέπτωκα τῇ καρδίᾳ ἀπὸ τῆς μερίμνης. cóncidi corde præ anxietate. aut ſolicitudine.
11 Sic mecum cogito, εἶπα τῇ καρδίᾳ, Dixi cordi. id eſt Animo cogito. In hac graui acerbáque cogitatione verſor. Quò deueni calamitatis, ἕως τίνος θλίψεως ἦλθον; Vſque ad quam afflictionem veni? id eſt, In quantam, & quàm magnam miſeriam decidi? Adiungit nomen translatum καὶ κλύδωνος μεγάλου, In quem fluctum magnum? Similitudo ſumpta à tempeſtate qua magnitudo calamitatis demonſtratur.
Ego qui fœlix, &c. ὅτι χρηστὸς καὶ ἀγαπώμενος ἤμην ἐν τῇ ἐξουσίᾳ μου; quia commodus ac dilectus eram in potentia mea. id eſt regno. aut cõmodè & cum hominum charitate viuebam in regno meo planè beatus. Nam hoc referendum eſt, non ad mores, ſed ad fortunæ commoditatem, & facilitatem. Vt quidam dicit apud Terentium, Vos ſenes facillimè agitis. id eſt commodiſſimè ac ſine moleſtia.
12 Incolas Iudææ, &c. τοὺς κατοικοῦντας Ἰούδα διακενῆς habitatores Iuda ſine cauſa. id eſt immerentes, indignóſque huiuſmodi iniuriis atque malis. 13 Hæc mihi propter illa accidiſſe, mala agnoſco, ἔγνων οὖν ὅτι χάριν τούτων εὗρόν με τὰ κακὰ ταῦτα, Noui quòd cauſa eorum inuenerunt me mala iſta. id eſt euenerunt mihi.
15 Veſtéque Regali. καὶ τὴν στολὴν αὐτοῦ. veſtem ſuam. Erat autem ſtola veſtis oblonga ad pedes vſque demiſſa: hoc loco regium indumentum ſignificat. Neque enim vna eadémque erat forma τῆς στολῆς: alia erat muliebris, alia virilis, alia regalis, pro varietate perſonarũ vnicuique accommodata, & conformata. Inſtituens, regno educaret. τοῦ ἀγαγεῖν καὶ ἐκθρέψαι αὐτὸν τοῦ βασιλεύειν, vt inſtitueret & nutriret ad regnandum. Duo ſunt verba, quorum primum, ad mores animi, alterum ad nutritionem corporis pertinet. ἀγωγὴ enim ſignificat inſtitutionem atque educationem eam qua ætas viráque puerilis informatur.

Et mortuus eſt illic Antiochus Rex 16
anno cẽteſimo quadrageſimo nono.
Et cognouit Lyſias quoniam mor 17
tuus eſt Rex, & cõſtituit regnare An-
tiochũ filium eius, quem nutriuit ado
leſcentem: & vocauit nomen eius Eu
patorem.

Et hi qui erant in arce, concluſerãt 18
Iſrael in circuitu Sanctorum: & quæ-
rebant eis mala ſemper, & firmamen
tum Gentium.

Et cogitauit Iudas diſperdere eos: 19
& conuocauit vniuerſum populum,
vt obſiderent eos.

C Et conuenerunt ſimul, & obſederũt 20
eos anno cẽteſimo quinquageſimo:
& fecerunt baliſtas & machinas.

Et exierunt quidam ex eis qui obſi 21
debantur, & adiunxerunt ſe illis ali-
qui impii ex Iſrael:

Et abierunt ad Regem, & dixerunt, 22
Quouſque non facis iudicium, & vin-
dicas fratres noſtros?

Nos decreuimus ſeruire patri tuo, 23
& ambulare in præceptis eius, & ob-
ſequi edictis eius:

Et filii populi noſtri propter hoc 24
alienabant ſe à nobis: & quicunque
inueniebantur ex nobis, interficiebã
tur, & hęreditates noſtrę diripieban-
tur.

Et non ad nos tantùm extenderũt 25
manũ, ſed & in omnes fines noſtros.

Et ecce applicuerunt hodie ad arcẽ 26
in Ieruſalem occupare eam, & muni-
tionem in Bethſuram munierunt.

Et niſi præueneris eos velocius, ma 27
iora quàm hæc facient, & non pote-
ris obtinere eos.

Et iratus eſt Rex vt hæc audiuit: & 28
conuocauit omnes amicos ſuos, &
principes exercitus ſui, & eos qui ſu-
per equites erant:

Sed & de regnis aliis, & de inſulis 29
maritimis venerunt ad eum exerci-
tus conductitii.

Et erat numerus exercitus eius, cẽ- 30
tum millia peditum, & viginti millia
equitum, & elephãti trigintaduo do-
cti ad prælium.

D Et venerunt per Idumæam, & ap- 31
plicuerunt ad Bethſuram, & pugnaue
runt dies multos, & fecerunt machi-
nas: & exierunt, & ſuccenderunt eas
igni, & pugnauerunt viriliter.

Et receſſit Iudas ab arce, & mouit 32
caſtra ad Bethzacharam contra ca-
ſtra Regis.

16 Mortuus eſt illic Antioch⁹ anno cẽteſimo quadrageſimo nono. Moritur.
17 Vt autẽ Lyſias Regem deceſſiſſe cognouit, in ipſius locum'ſuf
fecit Antiochum ipſius filium, vt regnaret, eúmque educauit ado Conſtituitur Rex filius eius Antiochus Eupator.
leſcentem, cui nomen Eupatori impoſuit.
18 Porrò qui inſidebãt arcem, Iſraelitas circa Sacram ædem'angu-
ſtiſſimè continebant', mala moliẽtes illis aſſiduè, Gentibúſque fir
mamentum. Obſidio arcis Sion.
19 Iudas igitur delere illos cogitans'omni populo ſuo ad obſiden-
dos illos euocato,
20 Poſtquam congregatus eſt, cœpit obſidere eos anno centeſimo
& quinquageſimo, paratis aduerſus eos baliſtis & machinis.
21 'Elapſi autem quidam ex obſidione, quibus ſe quidam Iſraelita
rum impii adiunxerant:
22 Et profecti ad Regem, 'Quandiu cunctaris, inquiunt, exercere
iudicium, ac fratres noſtros vindicare?
23 'Nos patri tuo ſeruire, ac'parêre edictis eius, mãdatíſque obſe-
qui animum induximus.
24 Nam eam ob cauſam pars populi iſtius iampridem à nobis
ſunt alienati:'atque etiam quicunque è nobis fuiſſent deprehen-
ſi, interficiebantur, ac poſſeſſiones noſtræ diripiebantur.
25 Neque verò nobis ſolùm illi manus iniecerunt, ſed finibus ſuis
omnibus.
26 Atque adeò ecce hodie arcem obſident Hieroſolymis, vt eam
occupent: præterea Sacrarium & Bethſuram muniuerunt.
27 Ac niſi'eos quamprimum præueneris, maiora his efficient, vt
tandem'eos ſuperare non poſſis.
28 Hæc Rex quum audiuiſſet, iratus eſt: conuocauítque omnes a-
micos ſuos, duces exercitus, ac'magiſtros equitum: Antiochi Eupatoris aduentus in Iudæam cum numeroſo exercitu.
29 Atque etiam à Regibus ſociis & amicis, ac marium inſulis, ad
eum'conductitii exercitus venerunt.
30 Itaque numerus copiarum eius confectus eſt, centum millia
peditum, equitúmque viginti millia, cum'elephantis ad prælia in
ſtitutis triginta duobus.
31 Hi per Idumæam ingreſſi, Bethſurã obſidentes per multos dies,
oppugnabant extructis machinis: illi autem eruptione facta con-
cremauerunt eas,'viriliterque pugnauerunt.
32 Tum Iudas ab arce mouit: & quum caſtra ad Bethzachariã con
tra Regis caſtra locauiſſet,

17 Suffecit vt regnaret, κατέστησε τοῦ βασιλεύειν, conſtituit eum vt regnaret. præfecit eum regno loco patris.
18 Anguſtiſſimè continebant, ἦσαν συγκλείοντες, concludebant. id eſt premebant Iſraelem ex arce quam tenebant, imminentes, atque ad ſingula momenta erumpentes, ac vexantes. Mala molientes aſſiduè, ζητοῦντες κακὰ δι' ὅλου, quærentes mala in vniuerſum. aut ſemper, & omni tempore. Quærere mala eſt machinari, excogitare, & parare.
19 Omni populo euocato, ἐξεκκλησίασε πάντα τὸν λαὸν, congregauit [conuocauit] omnem populum. Hoc enim ſignificat verbum ἐκκαλεῖν inde ἐκκλησία, concio multitudóque conuocata: inde ἐκκλησιάζειν concionem cogere.
21 Elapſi autem quidam ex obſidione, ἐξῆλθον ἐξ αὐτῶν ἐκ τοῦ συγκλεισμοῦ, Exierunt ex ipſis ex concluſione. id eſt loco concluſo & obſeſſo. ex arce obſeſſa. 22 Quandiu cunctaris exercere iudicium, ἕως πότε οὐ ποιήσεις κρίσιν, Quouſque non facies iudicium? aut quouſque tandem iudicium non exercebis?
23 Nos patri tuo ſeruire animum indux. ἡμεῖς ἐδοκοῦμεν δουλεύειν τῷ πατρί σου. Nos decreuimus ſeruire patri tuo. ἐδόκειν ſignificat voluntatem atque inductionem animi: quo verbo impii homines ac religionis ſuæ proditores, ſuũ erga Regem obſequium cõmendare volunt. Parêre edictis eius πορεύεσθαι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις ambulare in præceptis eius. id eſt ſequi atque obſeruare eius mandata & edicta.
24 Atque etiam πλὴν ὅσοι verumetiam quicunque. Particula eſt addendi, & augendi, qua iniurias ſibi factas exagger[a]nt. quaſi ita dicerent, Neque verò id ſolùm, ſed etiã, &c. 27 Eos quamprimum præuen. προκαταλάβῃ αὐτοὺς διὰ τάχους, anticipa[ueris] [...] præoccupaueris] in celeritate. id eſt celeriter anteuerteris. Eos ſuperare κατασχεῖν αὐτῶν obtinere eos. id eſt vincere atque in poteſtate[m] [...] iã redigere.
28 Magiſtros equitum: τοὺς ἐπὶ τῶν ἡνιῶν eos qui ſuper equites. id eſt qui equitibus erant præfecti ac præpoſiti. ἡνία ſignifi[cat] frænum & habenas: ſed figuratè accipitur pro equis qui fræno reguntur. hinc ἡνίοχος auriga & moderator curruum & equorum.
29 Conductitii exercitus δυνάμεις μισθωταὶ copiæ mercede conductæ. milites conductitii.
30 Elephantis ad prælia inſtitutis ἐλέφαντες εἰδότες πόλεμον elephantes ſcientes bellum. id eſt docti inſtitutíque ad prælia facienda. Sunt enim beſtiæ valde dociles, ſicut equi. Itaque eas populi Orientales ad gerenda bella inſtitutas adhibebant.
31 Viriliterque pugnauerunt. ἐπολέμησαν ἀνδρωδῶς. fortiter ſtrenuéque dimicarunt.

33 Rex manè excitat⁹, verſus Bethzachariam″magna vi copias ſuas
eduxit: ac quum″acies ad prælium fuiſſent explicatæ,″claſſica ceci
nerunt.

34 Porrò elephantis ″ſanguineus vuarum & mororum liquor oſtē
debatur,″quo irritarentur ad prælium.

35 ″Diſpoſitis autem per ordines partéſque exercitus belluis, vnū
quenque elephantorum milleni ſtipabant pedites ″hamatis thora
cibus loricati, galeáſque capitibus geſtantes æreas: & equites lecti
quingeni″cuique belluæ attributi:

36 Qui opportunè vbicunque bellua eſſet, aderant: & quacūque in
cederet, comitabantur vna, nec ab ea diſcedebant.

37 Ligneæ quoque turres acvalidæ impoſitæ, ſingulas protegebāt
belluas ″machinis quibuſdam ſuperilligatæ: quarū in ſingulis vi
ri erant triceni bini pugnantes ex illis, ″cum ſuo cuiuſque Indo *bel
luæ magiſtro.*

38 Reliquus verò equitatus hinc atque illinc erat conſtitutus, qui
ex vtraque parte agmen cieret in anguſtiis illis, & contineret.

39 Quoties autem ſol radios in clypeos auratos iaceret, refulge-
bant inde montes, atque inſtar facium ignitarum ſplendebant.

40 Ita pars exercitus regii per editiora montium porrecti, pars per
depreſſiora″cautè ordinéque incedebant.

41 Et percellebantur omnes quicunque vocem multitudinis eius,
ac inceſſum agminis″conflictúmque armorum audiuiſſent: ete-
nim exercitus perquam magnus erat & validus.

42 Cæterùm Iudas exercitúſque eius ″in aciem dimicationémque
proceſſit: à quibus ſexcenti viri de exercitu Regis cæſi interierūt.

Eleazari magnanimitas.

43 Eleazar autem ille dictus Abaron, quum vidiſſet vnam bellua-
rum tegminibus loricatā regalibus,″cæteris omnibus belluis ma-
gnitudine præſtantiorem,″Regem ea portari ſuſpicatus eſt:

44 Quúmque populi ſui ſeruandi, atque æternum nomen ſibi cō-
parandi cauſa ſe in eam intuliſſet:

45 ″Impetum fecit ad eam per mediam aciem animoſè, ad dexte-
ram læuámque cædens, illis″ſe hinc atque illinc dirimentibus.

46 Et″ſuccedens, elephāto ſe ſuppoſuit, atque interfecit eum: quo
ſuper ipſum humi collapſo, ibidem occubuit.

47 Videntes autem hi vim Regis ac impetum copiarum eius, ″re-
ceperunt ſe ab illis:

48 Regiæque copiæ obuiam eis aſcenderunt Hieroſolymam. quū
ergo Rex in Iudæa, ac monte Sion caſtra poſuiſſet,

33 Et ſurrexit rex ante lucem, & conci
tauit exercitus in impetum cōtra viā
Bethzaracham: & comparauerūt ſe
exercitus in prælium, & turbis cecine
runt.

34 Et elephantis oſtenderunt ſangui-
nem vuæ & mori, ad acuendos eos in
prælium.

35 Et diuiſerunt beſtias per legiones:
& aſtiterunt ſingulis elephantis mil-
le viri in loricis cōcatenatis, & galeæ
æreæ in capitibus eorum: & quingen-
ti equites ordinati vnícuique beſtiæ
electi erant.

36 Hí ante tempus vbicunque erat be
ſtia, ibi erant: & quocunque ibat, ibāt,
& non diſcedebant ab ea.

37 Sed & turres ligneæ ſuper eos firmę
protegentes ſuper ſingulas beſtias, &
ſuper eas machinæ: & ſuper ſingulas
viri virtutis trigintaduo, qui pugna-
bāt déſuper, & intus magiſter beſtię.

38 Et reſiduum equitatum hinc & in-
de ſtatuit in duas partes, tubis exerci
tum commouere, & perſtringere con
ſtipatos in legionibus eius. E

39 Et vt refulſit ſol in clypeos aureos
æreos, & reſplenduerunt mōtes abeis
& reſplenduerūt ſicut lāpades ignis.

40 Et diſtincta eſt pars exercit⁹ Regis
per montes excelſos, & alia per loca
humilia: & ibant cautè & ordinatè.

41 Et commouebantur omnes inhabi
tātes terram à voce multitudinis eo-
rum, & inceſſu turbæ & colliſione ar-
morum: erat enim exercitus magnus
valde & fortis.

42 Et appropiauit Iudas & exercitus
eius in prælium: & ceciderunt de exer
citu Regis ſexcenti viri.

43 Et vidit Eleazar filius Saura, vnam
de beſtiis loricatam loricis Regis, &
erat eminens ſuper cęterâs beſtias, &
viſum eſt ei quòd in ea eſſet Rex:

44 Et dedit ſe vt liberaret populū ſuū,
& acquireret ſibi nomen æternum.

45 Et cucurrit ad eam audacter in me-
dio legionis interficiens à dextris &
à ſiniſtris, & cadebant ab eo huc at-
que illuc.

46 Et iuit ſub elephantū, & ſuppoſuit
ſe ei, & occidit eū: & cecidit in terram
ſuper ipſum, & mortuus eſt illic.

47 Et videntes virtutem Regis & im-
petum exercitus eius, diuerterunt ſe
ab eis. F

48 Caſtra autē Regis aſcenderūt con-
tra eos in Ieruſalem, & applicuerunt
caſtra Regis ad Iudęā & montē Sion.

33 Magna vi copias ſuas edu. ἀπῆρε τὴν παρεμβολὴν ἐν ὁρμήματι αὐτῆς. amouit[aut, eduxit]exercitum in impetu ipſius. id eſt ſumma vi & contentione militum. Acies ad prælium fuiſſent exp. διετάχθησαν αἱ δυνάμεις εἰς πόλεμον, diſperſæ ſunt[.i. diductæ atque explicatæ]copiæ ad pugnam. ſunt inſtructæ & ordinatæ, aut diſpoſitæ. Claſſica cecinerunt. ἐσάλπισαν ταῖς σάλπιγξι. cecinerunt tubis ad ſignum pugnæ dandum. 34 Sanguineus vuarum liquor αἷμα σταφυλῆς ſanguis vuæ, id eſt rubeus vuarum liquor. Hebræi vinum appellant ſanguinem vuæ propter colorem. Quo irritarentur ad prælium. τοῦ παραστῆσαι αὐτοὺς εἰς πόλεμον. vt incitarent eos ad bellum. Irritantur colore ſanguineo quemadmodum tauri.

35 Diſpoſitis per ordines, &c. διεῖλον τὰ θηρία εἰς τὰς φάλαγγας, diuiſerunt beſtias per phalanges. diſtribuerunt eas per certos ordines exercitus: ne vna in parte collocatæ pugnarent. Hamatis thoracibus loricati, τεθωρακισμένοι ἐν ἁλυσιδωτοῖς, loricati loricis concatenatis. θώραξ ἁλυσιδωτὸς eſt lorica hamata, cateniſque æreis contexta, ſiue catenata. Cuique belluæ attrib. διατεταγμένοι ἑκάστῳ θηρίῳ. ordinati ſingulis belluis. 37 Machinis quibuſdam ſuperill. ἐζωσμένοι ἐπ᾽ αὐτοῦ μηχαναῖς, accinctæ in eo[aut, illigatæ]machinis. Cum ſuo cuiuſque. Indo καὶ ὁ ἰνδὸς αὐτοῦ. & Indus eius. i. rector ac magiſter beſtiæ qui ex India deligebatur propter ſciētiā tractādi ac regēdi eas belluas.

40 Cautè ordinéque inced. ἤρχοντο ἀσφαλῶς καὶ τεταγμένως. ibant cautè ac ordinatè. non temere, neque effuſè. aut confuſè: ſed maxima habita ratione periculi atque ordinis. 41 Conflictúmque armorum. συγκρουσμὸς τῶν ὅπλων eſt colliſio conflictióque armorū, aut ſonus editus ex colliſione. 42 In aciem dimicationémque εἰς παράταξιν ad pugnam inſtructus ac paratus. Eſt enim παράταξις acies ad pugnandū dimicandúmque inſtructa, & parata. 43 Cæteris omnibus bel. &c. καὶ ἦν ὑπεράγον πάντα τὰ θηρία, & erat eminēs ſupra cæteras beſtias. i. magnitudine reliquas excedebat. Regē ea portari ſuſp. ὤφθη ὅτι ἐν αὐτῷ ἐστὶν ὁ βασιλεύς. viſum eſt ei quòd Rex in ea eſſet. arbitratus eſt Regem in ea geſtari. 45 Impetum fecit, &c. ἐπέδραμεν αὐτῷ θράσει incurrit in eam cū audacia. aut, audacter in eā irruit. Se dirimentibus. ἐσχίζοντο. ſcindebantur, diducebantur. qui erant antè conferti. dirimebantur cedentes illi.

46 Succedens, elephanto ſe ſupp. εἰσέδυ ὑπὸ τὸν ἐλέφαντα, καὶ ὑπέθηκεν αὐτῷ. ſubiit ſub elephantem, ac ſe ei ſubiecit. vt eum humeris efferens, in terram deiiceret. 47 Receperunt ſe ab illis: ἐξέκλιναν ἀπ᾽ αὐτῶν. declinauerunt ab eis. vires Regis metuentes, receſſerunt.

Et fecit pacem cum his qui erant in Bethſura: & exierūt de ciuitate, quia non erant eis ibi alimenta concluſis, quia ſabbatha erant terræ.

Et comprehēdit Rex Bethſuram: & conſtituit illic cuſtodiā ſeruare eam.

Et conuertit caſtra ad locum ſanctificationis dies multos: & ſtatuit illic baliſtas, & machinas, & ignis iacula, & tormenta ad lapides iactandos, & ſpicula, & ſcorpios ad mittendas ſagittas, & fundibula.

Fecerūt autem & ipſi machinas aduerſus machinas eorum, & pugnauerunt dies multos.

Eſcæ autem non erant in ciuitate, eo quòd ſeptimus annus eſſet: & qui remanſerant in Iudæa de Gentibus, conſumpſerant reliquias eorum quæ repoſitæ fuerant.

Et remanſerunt in Sanctis viri pauci, quoniam obtinuerat eos fames: & diſperſi ſunt vnuſquiſque in locū ſuū.

Et audiuit Lyſias quòd Philippus quem conſtituerat rex Antiochus cū adhuc viueret, vt nutriret Antiochū G filium ſuum, & regnaret,

Reuerſus eſſet à Perſide & Media, & exercitus qui abierat cum ipſo, & quia quærebat ſuſcipere regni negotia,

Et feſtinauit ire, & dicere ad Regē & duces exercitus, Deficimus quotidie, & eſca nobis modica eſt: & locus quem obſidemus, eſt munitus, & incumbit nobis ordinare de regno.

Nunc itaque demus dextras hominibus iſtis, & faciamus cū illis pacē, & cum omni gente eorum:

Et conſtituamus illis vt ambulent in Legitimis ſuis ſicut prius: propter Legitima enim ipſorum, quæ deſpeximus, irati ſunt, & fecerūt omnia hæc.

Et placuit ſermo in conſpectu Regis & Principum: & miſit ad eos pacem facere: & receperunt illam.

Et iurauit illis Rex & Principes: & exierunt de munitione.

Et intrauit Rex montem Sion, & vidit munitionem loci: & rupit citius iuramentū quod iurauit, & mandauit deſtruere murum in gyro.

Et diſceſſit feſtinanter, & reuerſus eſt Antiochiam, & inuenit Philippū dominantem ciuitati: & pugnauit aduerſus eum, & occupauit ciuitatem.

Cap. VII.

ANno cētesimo quinquageſimoprimo exiit Demetrius Seleuci filius ab vrbe Roma, & aſcendit cum paucis viris in ciuitatem maritimā, & regnauit illic.

Et factum eſt, vt ingreſſus eſt domum regni patrum ſuorum, compre-

49 Bethſuræos accepit in deditionē. quibus vrbe egreſſis, eo quòd
"ob vacationem terræ datam alimenta non eſſent quibus obſidio-
nem tolerarent,
50 Rex Bethſurā occupauit impoſito ad cuſtodiam eius, præſidio.
51 Cæterùm ædem ſacram per multos dies obſedit: collocatis ibi
baliſtis ac machinis, atque "lapidum igniúmque tormentis, tum
ad mittenda tela ſcorpionibus, ac fundis.
52 Contra quas machinas illi rurſum parauerunt alias, compluréſ-
que dies pugnauerunt.
53 Quum autem "in horreis nulla eſſent alimenta, eo quòd annus
iam ageretur ſeptimus: "reliquias verò repoſitorum ii conſumpſiſ-
ſent "qui à Gentibus ſe in Iudæam receperant:
54 Viri in Sacrario pauci relicti ſunt, propterea quòd inualeſcēte
fame ſuam quiſque in domum eſſet dilapſus.
55 Porrò vt intellexit Lyſias Philippum quem Rex viuus adhuc fi- Rex ſuadente Lyſia init pacē cum Iuda.
lio ſuo Antiocho in regnum educando præfecerat,
56 E Perſia Mediáque reuerſum cum copiis quas Rex ſecū abdu-
xerat, "eúmque regnum cum adminiſtratione rerum capeſſere:
57 "Subitò extimulatus, ab arce Regē ducéſque exercitus adit, & ait,
Deficimus in dies, "parúmque alimentorū ſupereſt nobis: deinde
locus quem obſidemus munitus eſt, regníque cura nobis incūbit.
58 Nunc ergo dextera hominibus iſtis data, pacē cum eis totáque
ipſorum gente faciamus:
59 Et confirmemus, "vt eis ſicut antea, "ſuis vti Legibus *liceat*. nam
propter Leges ſuas à nobis diſſipatas, ira commoti hæc omnia
effecerunt.
60 Placuit hæc oratio cū Regi, tum Principibus. quúmque miſ-
ſi eſſent "qui pacem deferrent illis:
61 Eam cum interpoſito Regis ac Procerū iureiurādo acceperūt.
Poſthæc quum illi eſſent egreſſi è munitione, Rex fœdus violat.
62 Rex ingreſſus montem Sion, locíque munitionem contempla-
tus, "iuſiurādū quod dederat, infregit, & murū iuſſit vndiq; dirui.
63 Deinde cū feſtinatione diſceſſit: Antiochiámque reuerſus, quū
Philippum reperiſſet ciuitati dominantem, oppugnauit eum, &
vrbem vi cepit. Cap. VII.
1 ANno centeſimo quinquageſimo primo Demetrius Seleuci Occiſis Antiocho & Lyſia, Demetrius regnat.
filius Roma profectus, ad vrbem maritimam "cum paucis ap-
plicuit, ac regnum ibi obtinuit.
2 Accidit autem, vt eo "regiam domum maiorū ſuorum intrante,

ἐποίησεν εἰρήνην μετὰ τῶν ἐκ Βαιθσούρων. fecit pacē cum his qui de Bethſuron, aut Bethſura. Ob vacatio-
49 Bethſuræos accepit in ded. ὅτι ἦν σάββατον τῇ γῇ quoniā erat ſabbathum terræ. id eſt quoniam terra vacauerat & quieuerat à cultura. non fuerat culta:
nem terræ datam ... שבת enim Hebraicè quieſcere ac ceſſare ſignificat. Hinc שבתון ſabbathū quies, ceſſatio, va-
propterea ſumma inopia alimentorum laborabant. πρόβολα καὶ λιθόβολα, Inſtrumenta [aut, tormenta] quibus ignis & lapides ia-
catio à re aliqua. 51 Lapidum igniúmque tormentis, ... 53 In horreis nulla eſſent alimenta, βρώματα δὲ οὐκ ἦν ἐν τοῖς ἀγγείοις, cibaria autem
ciebantur. cuiuſmodi nunc ſunt bombardæ. ... Reliquias verò repoſitorum τὰ ὑπολείμματα τῆς παρα-
non erant in vaſis. id eſt horreis, frumenti ac cæterorū alimentorum receptaculis. Qui à Gentibus ſe in Iudæam
θέσεως reſiduum [aut, reliquum] repoſitionis. i. reliquias eorum quæ repoſita reconditáque ſeruabantur. qui à Gentibus in Iudæam euaſerant ſalui. aut qui conſeruati ex Gentibus ſe in Iudæā
receperant. οἱ ἀνασωζόμενοι εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. ... profugerant, aut vi abducti fuerant.
receperant. Multi enim initio calamitatis ab Antiocho illatæ ad Gentes ... καὶ ὅτι ζητεῖ παραλαβεῖν μετὰ τῶν πραγμάτων & quòd quærit accipere cum ne-
56 Eúmque regnum cum adminiſtratione rerum capeſſere: ... adminiſtratione rerum.
gotiis. id eſt vult regnum ſuſcipere cum ... Et feſtinabāt, & ſtimulabantur ex arce, vt diſcederent, & dicerēt Re-
57 Subito extimul. &c. καὶ κατέσπευδον, καὶ ἐπενόουν τὸ ἐκ τῆς ἄκρας &c. ... ſed ſignificat eos quoque qui cum eo erant, commo-
gi, ac ducibus exercitus. Mutatus eſt numerus. nam paulo antè dixerat Lyſiam audiſſe. καὶ ἡ τροφὴ ἡμῖν ὀλίγη. & cibus nobis paucus.
tos fuiſſe ſtudio deſiderióque diſcedendi. Parúmque alimentorum ſupereſt no. ... id eſt viuere iuxta ſuas Leges.
59 Suis vti Legibus liceat. πορεύεσθαι τοῖς νόμοις αὐτῶν. ambulare Legibus ſuis *liceat*. ... qui de pace cum illis agerent.
60 Qui pacem deferrent εἰρηνεῦσαι ad pacem faciendam. aut, miſſi eſſent ... irritum habuit iuſiurandum quod iurauerat. non ſeruauit fidem iuriſiurandi.
62 Iuſiurandum quod, &c. ἠθέτησε τὸν ὁρκισμὸν, ὃν ὤμοσεν.

"Legitur & νομίμοις Legitimis.

IN CAPVT VII.

1 Cum paucis app. διέβη σὺν ἀνδράσιν ὀλίγοις, aſcendit cum viris paucis, καὶ ἐβασίλευσεν ἐκεῖ, & regnauit ibi. ea in vrbe regnum eſt adeptus.
2 Regiam domum maiorum ſuorum εἰς οἶκον τῆς βασιλείας τῶν πατέρων αὐτοῦ in domum regni patrum ipſius.

exercitus Antiochum & Lyſiam comprehenderet, vt eos ad ipſũ
adduceret.
Sed quũ ille re cognita vetuiſſet ne ſibi faciẽ illorũ oſtenderẽt, 3
Excercitus eos interfecit, & ſoliũ regni Demetrius occupauit. 4
Tum adierunt eum viri omnes ex Iſraelitis nefarii atque impii, 5
quorum dux erat Alcimus, qui Sacerdotium affectabat.
Hi populum apud Regem, his verbis detulerunt, Iudas ac fratres 6
eius ſuſtulerunt omnes amicos tuos, & nos è patria noſtra exter-
minarunt.
Nunc igitur mitte virum cui fidem habeas, qui eò profectus, o- 7
mnem inſpiciat calamitatem quam ille nobis ac regioni Regis at
tulit, in eóſque ſimul, & adiutores animaduertat.
Tum Rex deſignatũ Bacchidem, amicum regium qui trãs flu- 8
uium erat cum poteſtate, magnum regno, Regíque fidelẽ miſit:
Et vnà Alcimum illum impium, cui decreuit Sacerdotium, ac 9
pœnas ei ab Iſraelitis expetendas demandauit.
Profecti igitur, & cum magnis copiis ingreſſi terram Iudaicam, 10
internuntios ad Iudam & fratres eius cum blandis per dolũ mã-
datis præmiſerunt.
At illi verbis eorum non acquieuerunt: quòd eos cum ingenti- 11
bus copiis aduenisse viderent.
Conuenit autem ad Alcimum & Bacchidem certus Scribarum 12
numerus ac cœtus, vt quædam quæ ſunt æqua, poſtularent.
Atque adeò primi inter Iſraelitas fuerunt Aſſidæi qui pacem ab 13
eis poſcerent:
Quòd ita dicerent, Homo Sacerdos cum copiis aduenit ex pro- 14
genie Aaronis, qui nos nulla iniuria afficiet.
Cum his ille verbis egit pacificis, ac iureiurando confirmauit, 15
ſe nullum eis malum, nec amicis ipſorum moliturum.
Sed quum illi credidiſſent, alii ex his comprehenſos ſexaginta 16
viros necauerunt, iuxta illud quod ſcriptum eſt,
Corpora Sanctorum tuorum & ſanguinem eorum effuderunt 17
circa Hieroſolymam, nec erat qui illa ſepeliret.
Itaque ingruit terror eorum ac tremor in vniuerſum populũ: 18
dicebant enim nullam in illis eſſe fidem aut iuſtitiam: quoniam
pactum ac iuſiurandum quod dederant, violaſſent.
Porrò Bacchides quum relictis Hieroſolymis, caſtra poſuiſſet 19
ad Bezaith, miſit comprehenſum multos quoſdam, quos apud ſe

Rex, impiorum conſilio mittens Bacchidem & Alcimum in Iudæam, filios Iſrael affligit.

hendit exercitus Antiochum & Ly-
ſiam, vt adducerent eos ad eum.
3 Et res ei innotuit: & ait, Nolite mi-
hi oſtendere faciem eorum.
4 Et occidit eos exercitus, & ſedit De-
metrius ſuper ſedem regni ſui.
5 Et venerunt ad eum viri iniqui &
impii ex Iſrael, & Alcimus dux eorũ,
qui volebat fieri Sacerdos.
6 Et accuſauerũt populum apud Re-
gem, dicentes, Perdidit Iudas & fra-
tres eius omnes amicos tuos, & nos
diſperdidit de terra noſtra.
7 Nunc ergo mitte virum cui credis,
vt eat, & videat exterminium omne
quod fecit nobis & regionibus Regis:
& puniat omnes amicos eius & adiu
tores eorum.
8 Et elegit Rex ex amicis ſuis Bacchi- B
dem, qui dominabatur trans flumen
magnum in regno, & fidelẽ Regi: &
miſit eum:
9 Et Alcimum impium conſtituit in
Sacerdotium, & mandauit ei facere
vltionem in filios Iſrael.
10 Et ſurrexerũt, & venerunt cum ex-
ercitu magno in terram Iuda: & mi-
ſerunt nuntios, & loquuti ſunt ad Iu-
dã & ad fratres eius verbis pacificis
in dolo.
11 Et non intẽderunt ſermonibus eo-
rum: viderunt enim quia venerunt cũ
exercitu magno.
12 Et conuenerunt ad Alcimum & Bac-
chidem cõgregatio Scribarum requi-
rere quæ iuſta ſunt.
13 Et primi, Aſſidæi qui erant in filiis
Iſrael: & exquirebant ab eis pacem.
14 Dixerũt enim, Homo Sacerdos de
ſemine Aaron venit, nõ decipiet nos.
15 Et loquutus eſt cum eis verba paci-
fica: & iurauit illis, dicens, Non infe-
rem vobis malũ, neq; amicis veſtris.
16 Et crediderunt ei: & comprehendit C
ex eis ſexaginta viros, & occidit eos
in vna die ſecundum verbũ quod ſcri-
ptum eſt,
17 Carnes Sanctorũ tuorũ, & ſangui- Pſal. 78. a.
nem ipſorũ effuderunt in circuitu Ie-
ruſalem, & non erat qui ſepeliret.
18 Et incubuit timor & tremor in o-
mnem populum: quia dixerunt, Non
eſt veritas & iudicium in eis: trãſgreſ-
ſi ſunt enim conſtitutum, & iuſiuran-
dum quod iurauerunt.
19 Et mouit Bacchides caſtra ab Ieru-
ſalẽ, & applicuit in Bethzecha: & mi-
ſit, & comprehendit multos ex eis

3 Vetuiſſet ne ſibi faciem illorum oſtenderent, καὶ εἶπε, μή μοι δείξητε τὰ πρόσωπα αὐτῶν, & dixit, Ne oſtendatis mihi facies eorum. ne adducatis eos in conſpectum meum. 4 Solium regni Demetrius occupauit. ἐκάθισε Δημήτριος ἐπὶ θρόνου βασιλείας αὐτοῦ. ſedit in throno regni ſui. id eſt regnum paternum recuperauit, ſiue obtinuit.

5 Viri nefarii ἄνδρες ἄνομοι viri iniqui, qui Legem & religionem ſuam reliquerant, ac prodiderant. Qui Sacerdotium affe. βουλόμενος ἱερατεύειν. qui volebat Sacerdos eſſe. videlicet ſummus. i. appetebat dignitatẽ ſummi Sacerdotis. eius honoris cupiditate permotus, prodebat patriam. 6 Populum apud Regem, &c. κατηγόρησαν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν βασιλέα, accuſarunt populum apud Regem. criminati ſunt. E patria noſtra exterm. ἐσκόρπισεν ἀπὸ τῆς γῆς ἡμῶν. diſperdiderunt [diſſiparunt, profligarunt] à terra noſtra.

7 Omnem inſpiciat calamitatem ἰδέτω τὴν ἐξολόθρευσιν πᾶσαν destructionem [ſubuerſionem] omnem videat.

8 Deſignatum Bacchidem, ἐπέλεξεν τὸν Βακχίδην, deſignauit [elegit, conſtituit] ducem exercitus. Cum poteſtate, κυριεύοντα, dominantem. qui erat cum imperio ac poteſtate. qui præerat ei prouinciæ, aut regioni.

9 Cui decreuit Sacerd. καὶ ἔστησεν αὐτῷ τὴν ἱερωσύνην, & conſtituit ei Sacerdotium. id eſt dignitatem Sacerdotalem, aut ſummi Sacerdotis.

10 Internuntios cum blandis, &c. τοῖς ἀγγέλοις λόγοις εἰρηνικοῖς μετὰ δόλου. nuntios verbis pacificis cum dolo. verbis quæ ſpeciem pacis fictæ ſimulatæque habebant. Erant enim fraudulenta & inſidioſa ſub ſimulatione pacis.

11 Verbis eorum non acquieuerunt: οὐ προσέσχον τοῖς λόγοις αὐτῶν non attenderunt verbis eorum. non ſunt aſſenſi. nullã fidem habuerunt.

12 Certus Scribarũ numerus ac cœ. συναγωγὴ τῶν γραμματέων, congregatio Scribarum. id eſt multitudo cõgregata, cœtus, ſynagoga Scribarum. Vt quædam quæ ſunt æqua, poſtularent. ἐκζητῆσαι δίκαια. quærere iuſta. requirere quæ iuſta ſunt. Ea autem declarat verbis ſequentibus, quibus ſignificat pacem eos poſtulaſſe.

16 Iuxta illud quod ſcri. eſt, κατὰ τοὺς λόγους οὓς ἔγραψεν, ſecundum ſermones quos ſcripſit. Pſalmus eſt 78, quem ſignificat author huius hiſtoriæ compoſitum ſcriptúmque fuiſſe de cæde eorum qui à Bacchide atque Alcimo perfidioſè ac crudeliter ſunt interfecti.

18 Fidem aut iuſtitiam: οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἀλήθεια καὶ κρίσις· non eſt eis veritas & iudicium. i. æquitas ac rectitudo. Pactum ac iuſiurandũ violaſſent. παρέβησαν τὴν στάσιν καὶ τὸν ὅρκον. tranſgreſſi ſunt conſtitutum. id eſt pactum & conuentum. id quod ἔστησαν conſtituerant & pepigerant inter ſe.

qui ad ſe refugerãt, & quoſdam de populo mactauit, & in puteum magnum proiecit:

20 Et commiſit regionem Alcimo, & reliquit cum eo auxilium in adiutorium ipſi: & abiit Bacchides ad Regẽ.

21 Et ſatis agebat Alcimus pro principatu Sacerdotii ſui.

22 Et cõuenerunt ad eum omnes qui perturbabant populum ſuum, & obtinuerunt terram Iuda, & fecerunt plagam magnam in Iſrael.

D 23 Et vidit Iudas omnia mala quæ fecit Alcimus & qui cum eo erant, filiis Iſrael, multo plus quàm Gentes:

24 Et exiit in omnes fines Iudææ in circuitu, & fecit vindictam in viros deſertores, & ceſſauerunt vltrà exire in regionem.

25 Vidit autem Alcimus quòd præualuit Iudas & qui cum eo erant, & cognouit quia non poteſt ſuſtinere eos: & regreſſus eſt ad Regem, & accuſauit eos multis criminibus.

2.Mach.15.a.1 26 ‖Et miſit rex Nicanorem, vnum ex principibus ſuis nobiliorib⁹, qui erat inimicitias exercens contra Iſrael: & mandauit ei euertere populum.

27 Et venit Nicanor in Ieruſalem cum exercitu magno, & miſit ad Iudam & ad fratres eius verbis pacificis cũ dolo,

28 Dicens, Non ſit pugna inter me & vos: veniam cum viris paucis, vt videã facies veſtras cum pace.

29 Et venit ad Iudam, & ſalutauerunt ſe inuicem pacificè: & hoſtes parati erant rapere Iudam.

E 30 Et innotuit ſermo Iudæ, quoniã cũ dolo venerat ad eũ: & conterritus eſt ab eo, & ãplius noluit videre faciẽ ei⁹.

31 Et cognouit Nicanor quoniam denudatum eſt conſilium eius: & exiuit obuiam Iudæ in pugnam iuxta Capharſalama.

32 Et ceciderũt de Nicanoris exercitu ferè quinque millia viri: & fugerunt in ciuitatem Dauid.

33 Et poſt hæc verba aſcendit Nicanor in montem Sion: & exierunt de Sacerdotibus populi ſalutare eum in pace, & demonſtrare ei holocautomata quæ offerebantur pro Rege.

34 Et irridens, ſpreuit eos, & polluit: &

habebat transfugarum, & quoſdam è populo. Eos quum mactatos magnum in puteum proieciſſet,

Cõmiſſa Alcimo regione, militũ quod ei præſidio foret, apud eum reliquit, ipſéque ad Regem reuerſus eſt.

Alcimus autem de Sacerdotio decertabat.

Ad quem omnes populi ſui perturbatores cõgregati, terram Iudaicam occupauerunt, & cladem Iſraeli ingentem intulerunt.

Videns ergo Iudas omnẽ calamitatem qua Alcimus cum ſuis Iſraelitas affeciſſet atrocius quàm Gentes,

Excurſiones fecit in omnes Iudææ fines circum circa, pœnáſque à viris illis deſertoribus repetiuit, donec ab incurſionibus regionis ſe continuerunt.

Poſtquam autem Alcimus vidit Iudam cum ſuis eſſe ſuperiorem, nec ſe ſuſtinẽdis illis parem, reuerſus ad Regem grauiſſima de illis crimina detulit.

Quapropter Rex Nicanorem miſit, vnum ex principibus ſuis eximium, inimicum Iſraelitis & infeſtum: eíque excidium populi demandauit.

Poſt reditum Bacchidis & Alcimi mittit Rex Nicanorem.

Quum ergo Nicanor maxima vi ad Hieroſolyma veniſſet, ad Iudam & fratres eius miſit, qui verbis ſpecie pacis fictæ fraudulẽtis ita dicerent,

Nequa inter nos & vos pugna intercedat, veniam paucis comitatus, vt ora veſtra cum pace aſpiciam.

Verùm quum ad Iudam veniſſet, pacifica cõſalutatione inter ſe inuicem facta, hoſtes Iudam parabant abripere.

Qua re Iudas cognita, ſe vtique per dolum eſſe conuẽtum, expauit illum, nec porrò voluit in conſpectu eius permanere.

Poſtquam igitur cognouit Nicanor conſilium ſuum eſſe detectum, obuiam Iudæ proceſſit ad Capharſalama.

Et occubuerunt de exercitu Nicanoris circiter quingenti viri: reliqui autem in vrbem Dauidis aufugerunt.

His rebus ita geſtis, quum Nicanor aſcendiſſet in montem Siõ, exierunt ad eum è Sacerdotibus ex Sacrario, atque ex Senioribus populi, qui eum pacificè ſalutarent, & holocauſtum ei, quod pro Rege offerebatur, oſtenderent.

At ille irridere eos, & habere ludibrio: polluere eos atque

19 Transfugarum, αὐτομολησάντων, qui transfugerant[aut confugerant]ad ipſũ. αὐτομολεῖν & ταυτομολεῖν de transfugis propriè dicũtur, qui deficiunt, ad hoſtéſque tranſeunt. Plerunque autem huiuſmodi homines eam aliorum fidem experiuntur, quam ipſi patriæ ſuæ præſtiterunt.

21 De Sacerdotio decert. ἠγωνίσατο περὶ τῆς ἀρχιερωσύνης. contendebat de ſummo Sacerdotio. vt eſſet ſummus Sacerdos, aut princeps Sacerdotum. ἀρχιερεὺς, inde ἀρχιερωσύνη principatus Sacerdotum.

23 Omnem calamitatem πᾶσαν κακίαν omne malum. omnia mala quibus Alcimus Iſraelitas affecerat. κακία accipitur ἀντὶ κακῶν. Atrocius quã Gentes, ὑπὲρ τὰ ἔθνη, ſupra Gẽtes. maiore enim ſæuitia & crudelitate in Iudæos vſus fuit Alcimus ipſe Iudæus, quã Gentes.

24 Excurſiones fecit in om.&c. ἐξῆλθεν εἰς πάντα τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας Egreſſus eſt excurrẽdi cauſa in omnes fines Iudææ. Pœnáſque à viris illis,&c. ἐποίησεν ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἀνδράσι τοῖς αὐτομολήσασι, fecit[aut exercuit]vindictã in viris qui transfugerant ac defecerãt ad hoſtes.

25 Eſſe ſuperiorem, ὅτι ἐνίσχυσεν, quòd præualebat. Nec ſe ſuſtinendis il.pa. οὐ δύναται ὑποστῆναι αὐτοῖς, non poteſt eos ſuſtinere. videt illos ſuperiores, ſe verò imparem, aut inferiorem atque imbecilliorem. Grauiſſima de illis crimina detulit. κατηγόρησεν αὐτῶν πονηρά. criminatus, praua crimina in eos contulit. aut, criminoſè conieeit. grauiter eos accuſauit.

26 Vnum ex principibus ſuis exi. ἕνα τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ τῶν ἐνδόξων, Vnũ ex principibus ſuis gloria honoréq; illuſtribus, aut præſtantibus. Inimicum Iſraelitis & infe. τὸν μισοῦντα καὶ ἐχθραίνοντα τῷ Ἰσραήλ· qui odium & inimicitias gerebat aduerſus Iſraelẽ. aut, odio animóque inimico atque infenſo in eum erat. oderat eum hoſtiliter.

27 Verbis ſpecie pacis fictæ fraudul. μετὰ δόλου λόγοις εἰρηνικοῖς cum dolo verbis pacificis. id eſt quæ doloſam ſimulationem pacis haberent, qua acerbitas odii animique infeſti occultabatur.

28 Vt ora veſtra aſpiciam. ἵνα ὑμῶν ἴδω τὰ πρόσωπα. vt videam facies veſtras.

29 Pacifica conſalutatione,&c. ἠσπάσαντο ἀλλήλους εἰρηνικῶς, ſalutarũt ſe inuicem pacificé. placidè & amicé. ſine vlla hoſtili offenſione. Parabant abripere. ἕτοιμοι ἦσαν ἐξαρπάσαι. parati erant rapere. vi auferre.

30 Se vtique per dolum eſſe conuentum, ὅτι μετὰ δόλου ἦλθεν ἐπ' αὐτόν, quòd cum dolo ad eum venerat. doloſè ac fraudulenter aſpectum ac colloquium eius petierat. Nec porrò voluit in conſpectu eius permanere. καὶ οὐκ ἐβουλήθη ἔτι ἰδεῖν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. & noluit amplius videre faciem eius. aut, in conſpectu illius verſari.

33 E Sacerdotibus ex Sacrario, ἀπὸ τῶν ἱερέων ἐκ τῶν ἁγίων, à Sacerdotibus ex Sanctis.i. ex ſanctuario, quod Sancta ſanctorum dicebatur.

34 Irridere eos, & habere lubibrio: ἐμυκτήρισεν αὐτοὺς καὶ κατεγέλασεν, ſubſannauit eos & irriſit. In narratione oratio per modum infinitum expreſſa, eſt elegans & vſitata apud Latinos: Irridere pro irridebat.

ʹſuperba loqui.
Tum iurare, ac cum indignatione dicere, Niſi nunc traditus fue 35
rit Iudas exercitúſque eius in manus meas: vbi primum ʹincolumis rediero, ſuccendã domũ iſtam. Simúlque cũ ira magna exiit.
Tum ingreſſi Sacerdotes, ante altare templúmque ſtantes, plo- 36
rauerunt ac dixerunt,

Oratio ſacerdotum aduerſus Nicanorem.

Tu ædem hanc delegiſti, vt nomen in ea tuum inuocaretur, vt 37
domus orationis foret populo tuo, ac precationis.
ʹSuſcipe vindictam de iſto homine atque exercitu eius, vt gla- 38
dio trucidentur: ʹrecordare maledicta eorum, ʹnec locum conſiſtendi eis dederis.
Egreſſus itaque Hieroſolymis Nicanor, caſtra in Bethoron po- 39
ſuit, cui ʹcopiæ ex Syria profectæ occurrerunt.
Iudas verò ʹAdaſis ſtatiua habuit cum tribus virorum millibus: 40
ibi Iudas orauit ac dixit,

Iudas, oratione facta, Nicanorē interfecit.

Olim quum ii qui à Rege *Sennacherib* miſſi fuerant, ʹcontumelio- 41
ſè eſſent loquuti, exortus Angelus tuus centum octoginta quinque millia ex ipſis interfecit:
Eodem hodie modo contere exercitum hunc in conſpectu no- 42
ſtro, vnde cæteri diſcant eum aduerſus Sacra tua malè loquutum fuiſſe: atque eum pro malitia ipſius iudica.
Poſtea prælio inter acies commiſſo, die menſis Adar tertiade- 43
cima fuſa eſt acies Nicanoris, ipſéq; primus in ea pugna cecidit.
Quem vbi cæſum eſſe viderunt copiæ eius, abiectis armis fu- 44
gam ceperunt.
Eas autẽ itinere vnius diei ab Adaſis vſque ad Gazera ſunt per- 45
ſequuti, claſſicis quibus ſigna dantur, poſt eas ſonantibus.
ʹProuolabántque ex omnibus vndique Iudææ vicis, quòd quũ 46
ex vna parte ʹab aliis impellerentur, ex altera in alios incidebant: ita omnes gladio ſunt cæſi, vt ʹne vnus quidem ex illis euaſerit.
Tum hi ſpoliis lectis, prædáque parta, caput Nicanoris & dex- 47
teram quam ſuperbè protenderat, amputarunt: eáque allata iuxta Hieroſolymam ſuſpenderunt.
Populus autem admodùm lætatus, ʹillũ diem celebrauit vt in- 48
gentis lætitiæ.
Eúmque diem ſingulis annis decimatertia menſis Adar cele- 49
brandum inſtituit.
Ita terra Iudaica ʹpaucis diebus conquieuit. 50

Cap. VIII.

Iudas Romanorum res bene geſtas conſiderãs, pacẽ cũ eis init.

AVdiuit autem Iudas nomen Romanorũ, ʹquantum potẽtia 1
valerẽt, & ʹquòd facilè concederent ea oĩa quæ ab ipſis pete-

loquutus eſt ſuperbè.

35 Et iurauit cum ira, dicens, Niſi traditus fuerit Iudas, & exercitus eius in manus meas: continuò quum regreſſus fuero in pace, ſuccendam domum iſtam. Et exiit cum ira magna.

36 Et intrauerunt Sacerdotes, & ſteterunt ante faciem altaris & templi: & flentes dixerunt,

37 Tu Domine elegiſti domum iſtam ad inuocandum nomen tuum in ea, vt eſſet domus orationis & obſecrationis populo tuo:

38 Fac vindictã in homine iſto, & exercitu eius, & cadant in gladio: memento blaſphemias eorum, & ne dederis eis vt permaneant. F

39 Et exiit Nicanor ab Ieruſalem, & caſtra applicuit ad Bethoron: & occurrit illi exercitus Syriæ.

40 Et Iudas applicuit in Adarſa cum tribus millibus viris: & orauit Iudas, & dixit,

41 |Qui miſſi erant à Rege Sennacherib, Domine, quia blaſphemauerunt te, exiit Angelus, & percuſſit ex eis cẽtum octogintaquinque millia:

4.Reg.19.g.35 tob.1.d.21 eccli 48.d.24 eſa.37.g.36 2.mach.8.c.19

42 Sic contere exercitum iſtum in conſpectu noſtro hodie, & ſciant cæteri quia malè loquutus eſt ſuper Sancta tua: & iudica illum ſecundum malitiam illius.

43 Et commiſerunt exercitus prælium tertiadecima die menſis Adar: & cõtrita ſunt caſtra Nicanoris, & cecidit ipſe primus in prælio.

44 Vt autem vidit exercitus eius quia cecidiſſet Nicanor, proiecerunt arma ſua, & fugerunt. G

45 Et perſequuti ſunt eos viam vnius diei ab Adazer, vſquequo veniatur in Gazara, & tubis cecinerunt poſt eos cum ſignificationibus.

46 Et exierunt de omnibus caſtellis Iudææ in circuitu, & ventilabãt eos cornibus, & conuertebantur iterum ad eos, & ceciderũt omnes gladio, & nõ eſt relictus ex eis nec vnus.

47 Et acceperunt ſpolia eorum in prædam: & caput Nicanoris amputauerunt, & dextram eius quam extenderat ſuperbè: & attulerunt, & ſuſpẽderunt contra Ieruſalem.

48 Et lætatus eſt populus valde, & egerunt diem illam in lætitia magna.

49 Et conſtituit agi omnibus annis diẽ iſtam tertiadecima die menſis Adar.

50 Et ſiluit terra Iuda dies paucos.

Cap. VIII.

1 ET audiuit Iudas nomen Romanorum quia ſunt potentes viribus, & acquieſcunt ad omnia quæ

Superba loqui. ἐλάλησεν ὑπερηφάνως. loquutus eſt ſuperbè. inſolenter ſe iactauit aduerſus Deum, & arroganter.
35 Incolumis rediero, ἐπιστρέψω ἐν εἰρήνῃ, reuerſus fuero in pace. i. ſaluus & incolumis.
38 Suſcipe vind. &c. ποίησον ἐκδίκησιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ fac vindictam in hoc homine. ede iudicium tuum in vlciſcendo hoc homine, eiúſque exercitu. aut, vlciſcaris eos qui tam ſuperbè & contumelioſè ſunt loquuti. Recordare maledicta eorum, μνήσθητι τῶν δυσφημιῶν αὐτῶν, memineris blaſphemiarum [& contumeliarum] eorum. quæ contumelioſè in te dixerunt. Nec locum conſiſt. &c. καὶ μὴ δῷς αὐτοῖς μονήν. neque des ipſis manſionem. id eſt locum in quo permaneant, & conſiſtant.
39 Copiæ ex Syria profe. δύναμις Συρίας exercitus Syriæ. i. copiæ quæ ex Syria venerant.
40 Adaſis ſtatiua habuit παρενέβαλεν ἐν Ἀδασά, caſtra habuit in Adaſa.
41 Contumelioſè eſſent loquuti, ἐδυσφήμησαν, blaſphemauerant. malè atque impiè loquuti fuerant.
46 Prouolabántque καὶ ἐξῆλθον exibant. emittebãtur ex omnibus Iudææ vicis preſſi ab his qui eos perſequebantur. Ab aliis impell. ὑπερεκέρων αὐτούς, cornu ventilabant. agitabant. impellebant. aut, concludebant eos. Eſt enim ὑπερκερᾶν cornua extẽdendo, claudere à tergo hoſtem. Prior ſignificatio mihi magis placet, quia ſequitur, ἀπέστρεφον οὗτοι πρὸς τούτους, recidebant hi ad alios. i. impulſi ab aliis, incidebãt in alios. Ne vnus quidem, &c. οὐ κατελείφθη ἐξ αὐτῶν οὐδὲ εἷς. nõ relictus eſt ex illis ne vnus quidẽ. nemo ſuperfuit. omnes interfecti ſunt ad internecionem vſque. 48 Illum diẽ celeb. ἤγαγον τὴν ἡμέραν egerũt [agitauerũt, proſequuti ſunt] diem illum. maxima lætitia, & feſtiuitate in poſterum proſequendũ ac celebrandum inſtituerunt. 50 Paucis die. cõq. ἡσύχασεν ὀλίγας ἡμέρας. quieuit paucos dies. quietem paucorum dierum habuit.

IN CAPVT VIII.

1 Quantum potentia valer. ὅτι εἰσὶ δυνατοὶ ἰσχύϊ, quòd ſunt potentes robore. i. viribus, atque opibus. quòd plurimũ poſſunt. Quod facilè, &c. ὅτι εὐδοκοῦσιν ἐν πᾶσι τοῖς προστιθεμένοις αὐτοῖς, quòd acquieſcerent in omnibus quæ proponerentur ipſis. i. poſtularentur. προστιθέναι proponere aliquid alicui ſignificat: & hoc loco Romanorum humanitatem in poſtulatis aliorum accipiendis ac concedendis oſtendit.

rentur, atque amicitiam conſtituerent cum iis′qui ad eam ſe con ferrent: denique quòd opibus ac viribus plurimum poſſent.

′Audiuit etiam bella eorum, ′réſque præclarè ac fortiter geſtas aduerſus Gallos, quos deuictos′ſibi tributarios reddidiſſent.

Deinde quæcunque geſſiſſent in prouincia Hiſpania, vt metalla auri & argenti quod ibi eſſet, obtinerent, totã regionem illam conſilio atque′animi magnitudine ſuperaſſe, atque in poteſtatẽ ſuam redegiſſe, quanuis locus ab ipſis maximopere remotus eſſet.

Præterea Reges, qui′ab vltimis terris eos bello petiuiſſent, planè profligaſſe, atque ingenti clade affeciſſe, ′à reliquis verò tributum ſingulis annis exegiſſe.

In his etiam Philippum, ac Perſen Cithieorum Regem, cæteróſque′qui arma contra eos tuliſſent, ab illis confectos, ′in poteſtatémque redactos.

Ex eorum numero fuit Antiochus magnus ille Aſiæ Rex, qui quum ad bellum contrà Romanos gerendum cum centum ac viginti elephantis, equitatu, curribus, maximíſque viribus iuiſſet, ab illis fuſus ac profligatus,

Viuúſque captus, iuſſus eſt & ipſe, ′& ſucceſſores eius in regno magnum tributum pendere, ac dare obſides.

Eoſdémque ′facta Aſiæ diuiſione, regiones Indiam, Mediam, Lydiam, partémque amœniſſimarum ipſius regionum ab illo acceptas, Eumeni Regi tradidiſſe.

Quum verò Græci adoriri eos′atque excindere deliberaſſent, ipſos vt rem cognouerunt,

Duce vno aduerſus illos miſſo, bellóq; illato, cæſos ex eis multos interemiſſe, multos captiuos cum vxoribus ipſorum liberíſque abduxiſſe: prædáque parta, terra eorum fuiſſe potitos: tum diruiſſe munitiones eorũ, eoſdémque deprædatos in ſeruitutem ad hunc vſque diem redegiſſe.

Reliqua denique regna, & inſulas, omnes quicunque eis reſtiterunt, deuaſtaſſe, eóſque ſibi ſubieciſſe.

Cum amicis verò ſuis, atque iis′qui in ipſis acquieſcerent, amicitiam coluiſſe, ac conſeruaſſe: ita regnis omnibus″tam propinquis quàm remotis potitos fuiſſe, omnibúſque eſſe, qui nomen ipſorum audiuiſſent, formidandos.

poſtulantur ab eis: & quicunque acceſſerunt ad eos, ſtatuerunt cum eis amicitias: & quia ſunt potentes viribus.

2 Et audierunt prælia eorum, & virtutes bonas quas fecerunt in Galatia, quia obtinuerunt eos, & duxerũt ſub tributum.

3 Et quanta fecerunt in regione Hiſpaniæ, & quòd in poteſtatẽ redegerunt metalla argenti & auri quæ illic ſunt, & poſſederunt omnem locum conſilio ſuo & patientia.

4 Locáque quæ longè erant valde ab eis, & Reges qui ſuperuenerãt eis ab extremis terræ, contriuerunt, & percuſſerunt eos plaga magna: cæteri autem dant eis tributũ omnibus annis.

5 Et Philippum & Perſen Ceteorum Regem, & cæteros qui aduerſum eos arma tulerant, contriuerunt in bello, & obtinuerunt eos.

6 Et Antiochum magnum Regem Aſię, qui eis pugnã intulerat, habentẽ centum viginti elephantes, & equitatum, & currus, & exercitum magnum valde, contritum ab eis:

7 Et quia ceperunt eum viuum, & ſtatuerunt ei vt daret ipſe & qui regnarent poſt ipſum, tributum magnum, & daret obſides, & conſtitutum.

B

8 Et regionem Indorum, & Medos, & Lydos de optimis regionibus eorum, & acceptas eas ab eis, dederunt Eumeni Regi.

9 Et quia qui erant apud Helladam, voluerunt ire, & tollere eos: & innotuit ſermo his,

10 Et miſerunt ad eos ducem vnum, & pugnauerunt contra illos, & ceciderunt ex eis multi: & captiuas duxerunt vxores eorum & filios, & diripuerunt eos, & terram eorum poſſederunt, & deſtruxerunt muros eorũ, & in ſeruitutem illos redegerunt vſque in hunc diem.

11 Et reſidua regna, & inſulas quæ aliquando reſtiterant illis, exterminauerunt, & in poteſtatem redegerunt.

12 Cũ amicis autẽ ſuis, & qui in ipſis requiẽ habebant, cõſeruauerunt amicitiam, & obtinuerunt regna quæ erant proxima, & quæ erant lõgè: quia quicunque audiebant nomẽ eorum, timebant eos.

Qui ad eam ſe conferrent: ὅσοι ἂν προσέλθωσι αὐτοῖς, quicunque ad eos accederent. amicitiã eorum appeterent, ad eam ſe applicarent, atque adiungerent.

2 Audiuit etiam bella eorum, καὶ διηγήσαντο αὐτῷ τοὺς πολέμους αὐτῶν, Et narrauerunt [aut commemorarunt] ei bella eorũ. Réſque præclarè ac fortiter ge.&c. τὰς ἀνδραγαθίας ἃς ποιοῦσιν ἐν τοῖς γαλάταις. virilia facinora quæ faciunt in Galatis. Gallos intelligit, apud quos Cæſar ſpatio decem annorum maximas res geſſerat, eóſque in poteſtatem populi Romani redegerat. Nam Galatæ à Gallis ſunt appellati, quoniam eam Aſiæ minoris partem occuparunt, atque incoluerunt, quæ Galatia eſt nominata. Sibi tributarios reddidiſſent. ἤγαγον αὐτοὺς ὑπὸ φόρον. adduxiſſent [aut redegiſſent] eos ſub tributũ. i. effeciſſent eos tributarios ac vectigales, in quo erat ſignũ ſubiectionis ac prouinciæ.

3 Animi magnitudine ſuperaſſe, τῇ μακροθυμίᾳ κατεκράτησαν, longanimitate obtinuiſſent locũ illum. potiti eſſent loco illo. μακροθυμία æquitatem animi, patientiam, moderationem ſignificat, quæ cum magnitudine ac fortitudine animi non impatientis coniuncta eſt. Plutarchus ſcribit de Scipione Africano, eum plures homines adduxiſſe in poteſtatem populi Romani, humanitate & manſuetudine, quàm vi armorũm ac metu.

4 Ab vltimis terris eos bello petiuiſſent, τῶν ἐπελθόντων ἀπ᾽ ἄκρου τῆς γῆς, qui venerant contra eos ab extremis terræ. qui bello laceſſiuerant. aggreſſi fuerant. A reliquis verò tributum ſingulis annis exeg. οἱ ἐπίλοιποι διδόασιν αὐτοῖς φόρον κατ᾽ ἐνιαυτόν. cæteri dant [aut pendunt] eis tributum quotannis. tributum annuum.

5 Qui arma contra eos tuliſſent, τοὺς ἐπαρθέντας ἐπ᾽ αὐτούς, qui inſurrexiſſent aduerſus eos. qui arma illis intuliſſent. In poteſtatémque redactos. καὶ κατεκράτησαν αὐτῶν. & dominati ſunt eis. aut, ſubiugauerunt. dominatum in eos obtinuerũt. κατακρατεῖν τινὸς imperium ac dominatum in aliquem habere, aliquem in poteſtatem ſuam redigere.

7 Et ſucceſſores eius in regno καὶ τοὺς βασιλεύοντας μετ᾽ αὐτὸν & regnantes poſt ipſum. qui regnum poſt ipſum obtinerent, certum tributum pependerunt.

8 Facta Aſiæ diuiſione, regiones, Indiam, &c. καὶ διαστολὴν, καὶ χώραν ἰνδικὴν ἔδωκαν αὐτάς, & diſtinctionem, & regionem Indicam eas dederunt Eumeni Regi. διαστολὴν vocat diſtributas & diſpertitas Aſiæ regiones, quæ ſub regno Antiochi antea continebantur, quas Romani ab illo acceptas, Eumeni tradiderunt.

9 Excindere ἐξᾶραι αὐτούς, tollere eos. eorum imperium euertere, atque delere.

12 Qui in ipſis acquieſcerent, τῶν ἐπαναπαυομένων αὐτοῖς, qui conſentiebant cum ipſis. aut, quietè coniunctéque viuebant. qui non erant moleſti ac rebelles, ſed quieti & amici. Tam propinquis quàm remotis τῶν ἐγγὺς καὶ τῶν μακράν his quæ propè & procul erant.

13 Quoſcúque denique voluiſſent adiutos ipſi, in regnúmque inductos, eos regnare: ruſúmque è regno educi quos voluiſſet: plane ſummã poteſtatis corũ magnitudinẽ eſſe ad quã eſſent euecti.

14 Neque tamen in his omnibus quenquam ex ipſis diadema impoſitum geſtare, aut purpuram qua ſe magnificè gerat, induere.

15 Sed Senatum legiſſe ſibiipſis, in quo treceti ac viginti viri quotidie conſilium *de republica* caperent: *itáque* curam populi ſuſciperẽt, vt honeſta ac moderata vitæ ratio ipſorum eſſet.

16 Porrò imperium ſuum vni homini annuum committere, qui vniuerſæ ipſorũ terræ dominetur, cui omnes dicto ſint audiẽtes: nec inuidiam eſſe vllam inter eos aut æmulationem.

17 Iudas itaque delectos, Eupolemum Ioãnis ex Accos nati filiũ, & Eleazari filium Iaſonem Romã miſit ad amicitiam & ſocietatem cum Romanis conſtituendam:

18 Vt ab illis eo ſeruitutis iugo liberarentur, quo à regno Græcorum videbant premi Iſraelem.

19 Hi Romã profecti perlõgo itinere, poſtquam in Senatum ſunt ingreſſi, ſic orſi loquuti fuerunt,

20 Iudas qui Maccabæus appellatur, eiúſque fratres, ac omnis populus Iudaicus nos ad vos miſerunt, vt ſocietatem ac pacem habeamus vobiſcum, atque in numerum ſociorum veſtrorum & amicorum aſcribamur.

21 Hæc illis oratio grata fuit.

22 Et hoc eſt exemplum epiſtolæ, quam reſcriptam in tabulis æreis miſerunt Hieroſolymã, vt illic apud Iudæos eſſet monumentum pacis ac ſocietatis conſtitutum.

Reſcriptum Romanorum ad Iudæos.

23 Quod fœlix fauſtúmque ſit populo Romano gentíque Iudaicæ tam mari quàm terra in perpetuum: gladius quidem & hoſtis procul ab his eſto.

24 Veruntamen ſi bellum prius in Romanos motum fuerit, aut in quoſcunque eorum ſocios, in omni ipſorum ditione,

25 Auxilium feret ipſis gens Iudaica, ſumma voluntate, provt tẽpus eis præſcriptum ac præſtitutum fuerit.

13 Quibus verò vellent auxilio eſſe vt regnarent, regnabãt: quos autem vellent, regno deturbabãt: & exaltati ſũt valde.

14 Et in omnibus iſtis nemo portabat diadema, nec induebatur purpura, vt magnificaretur in ea. C

15 Et quia Curiam fecerũt ſibi, & quotidie conſulebant trecẽtos viginti, cõſilium agẽtes ſemper de multitudine, vt quæ digna ſunt, gerant.

16 Et committunt vni homini magiſtratum ſuum per ſingulos annos dominari vniuerſæ terræ ſuæ: & omnes obediunt vni, & nõ eſt inuidia neque zelus inter eos.

17 Et elegit Iudas Eupolemum filium Iohannis filii Iacob, & Iaſonem filiũ Eleazari: & miſit eos Romam conſtituere cum illis amicitiam & ſocietatem:

18 Et vt auferrent ab eis iugum Græcorum, quia viderunt quòd in ſeruitutẽ premerent regnum Iſrael.

19 Et abierunt Romam viam multã valde, & introierunt Curiam, & dixerunt,

20 Iudas Machabęus, & fratres eius, & populus Iudęorum miſerunt nos ad vos ſtatuere vobiſcum ſocietatem & pacem, & conſcribere nos ſocios & amicos veſtros.

21 Et placuit ſermo in conſpectu eorum.

22 Et hoc reſcriptum eſt quod reſcripſerunt in tabulis æreis, & miſerunt in Ieruſalem, vt eſſet apud eos ibi memoriale pacis & ſocietatis. D

23 Bene ſit Romanis, & genti Iudæorum in mari & in terra in æternum: gladiúſque & hoſtis procul ſit ab eis.

24 Quòd ſi inſtiterit bellum Romanis prius, aut omnibus ſociis eorum in omni dominatione eorum:

25 Auxilium feret gens Iudęorũ, prout tempus dictauerit, corde pleno.

13 Voluiſſent adiutos, &c. ὅσοις δὲ ἂν βούλωνται βοηθεῖν καὶ βασιλεύειν, quoſcunque volebant iuuare ac regnare, eos regnum obtinere. E regno educi, μεθιστῶσι, transferunt [aut remouent] è regno, quos volunt. καθιστᾶν eſt Regem conſtituere: ei contrariũ eſt μεθιστάναι, deiicere aliquem de regno, ac remouere. abdicare eum poteſtate regia. Hæc erat ſumma eorum poteſtas in cõſtituendis & abdicandis Regibus. Plane ſummam poteſtatis eorum, &c. καὶ ὑψώθησαν σφόδρα. & exaltati erant vehementer. id eſt in ſummum imperii poteſtatiſque faſtigium euecti. in altiſſimo poteſtatis gradu conſtituti.

14 In his omnibus, &c. ἐν πᾶσι τούτοις οὐκ ἐπέθετο οὐδεὶς αὐτῶν διάδημα, in his omnibus nullus eorum imponebat diadema. ſubaudi capiti. in his tantis imperii opibus ac viribus, quenquam ex ipſis diadema impoſitum geſtare. Qua ſe magnificè gerat, ὥστε ἁδρυνθῆναι ἐν αὐτῇ, vt in ea turgeſceret. id eſt ſuperbè ſe oſtentaret, veſtitus ornamento inflatus, atque elatus.

15 Senatum legiſſe ſibiipſis, βουλευτήριον ἐποίησαν ἑαυτοῖς, Curiam [locum in quo ſummum ciuitatis conſilium haberetur] fecerunt ſibi. Conſilium *de repub.* caperẽt: ἐβουλεύοντο conſultabant. deliberabant de rep. aut rebus ad eam pertinentibus. Curam populi ſuſciperẽt, βουλευόμενοι διὰ παντὸς περὶ τοῦ πλήθους, conſultantes ſemper de multitudine, id eſt populo, cuius curam paternam habebant: itaque Patres conſcripti ſunt appellati. Vt honeſta ac moderata, &c. τοῦ εὐκοσμεῖν αὐτούς. vt ipſi modeſtè viuerent. modeſtam honeſtámque vitam degerent in rep. moderata ac temperata optimis legibus, inſtitutis, ac moribus.

16 Imperium ſuum vni homini, &c. πιστεύουσιν ἑνὶ ἀνθρώπῳ, ἄρχειν αὐτῶν κατ' ἐνιαυτόν, credunt vni homini, vt imperium habeat in ipſos ſingulis annis. deferunt ad eum imperium annuum. Conſularem poteſtatem intelligit. Cui omnes dicto ſunt audientes, καὶ πάντες ἀκούουσι τοῦ ἑνός, ac omnes vnum audiant. ei vni pareant. eius imperium ſequantur.

18 Quo à regno Græc. &c. ὅτι εἶδον τὴν βασιλείαν τῶν Ἑλλήνων καταδουλουμένους τὸν Ἰσραὴλ δουλείᾳ quoniam videbãt regnum Græcorũ redigere in ſeruitutem Iſraelem. 19 Sic orſi loquuti fue. ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον, reſponderũt & dixerunt. Hebraiſmus eſt, pro, ita cœperũt dicere. aut, ita exorſi loquuti ſunt. 20 In numerum ſociorum, &c. γραφῆναι ἡμᾶς συμμάχους καὶ φίλους ὑμῶν. vt ſcribamur ſocii & amici veſtri. id eſt vt recipiamur in veſtram amicitiam, & ſocietatem.

21 Hæc illis oratio grata fuit. καὶ ἤρεσεν ὁ λόγος ἐνώπιον αὐτῶν. & placuit oratio in conſpectu eorum.

22 Quam reſcriptam in tabulis æreis ἧς ἀντέγραψαν ἐν δέλτοις χαλκαῖς quam reſcripſit [aut deſcripſit] in tabulis æreis. Vſus eſt numero ſingulari pro plurali reſcripſerunt: aut Senatus, vel populus intelligendus eſt. A verbo ἀντιγράφειν dicitur ἀντίγραφον exemplũ, aut exemplar (quo hic vſus eſt) aliquid deſcriptum. aut tranſcriptũ ab ἀρχετύπου primò ſcripto, aut primo exemplari quod vocant originale. Monumentum pacis ac ſoc. μνημόσυνον εἰρήνης καὶ συμμαχίας memoriale pacis & ſocietatis ad memoriam amicitiæ inſtitutæ cuſtodiendam.

23 Quod fœlix fauſtúmque ſit po. Ro. καλῶς γένοιτο Ῥωμαίοις bene ſit Romanis & genti Iudæorum. Precatio eſt ſalutaris, qua vtebantur in principio orationis. Procul ab his eſto. μακρυνθείη ἀπ' αὐτῶν. longè abſit ab his. remoueatur ab his.

24 In omni ipſorum ditione, ἐν πάσῃ κυρείᾳ αὐτῶν, in omni dominatione ac imperio.

25 Summa voluntate, καρδίᾳ πλήρει, corde pleno. id eſt ſummo ſtudio, ac toto animo. Provt tempus eis præſcriptum ὡς ἂν ὁ καιρὸς ὑπογράφῃ αὐτοῖς, vt tempus præſcriptum [præfinitum, præſtitutum] fuerit eis.

26 Et præliantibus non dabūt, neque ſubminiſtrabūt triticum, arma, pecuniam, naues, ſicut placuit Romanis: & cuſtodient mandata eorum, nihil ab eis accipientes.

27 Similiter autem & ſi genti Iudæorum prius acciderit bellum, adiuabunt Romani ex animo, prout ei s tēpus permiſerit:

28 Et adiuuantibus non dabitur triticum, arma, pecunia, naues, ſicut placuit Romanis. & cuſtodient mandata eorum abſque dolo.

29 Secundum hæc verba conſtituerūt Romani populo Iudæorum.

30 Quòd ſi poſt hæc verba hi aut illi addere, aut demere ad hæc aliquid voluerint, facient ex propoſito ſuo: & quæcūque addiderint vel dempſerint, rata erunt.

31 Sed & de malis quæ Demetrius rex fecit in eos, ſcripſimus ei, dicentes, Quare grauaſti iugum tuum ſuper amicos noſtros & ſocios Iudæos?

32 Si ergo iterum adierint nos aduerſum te, faciemus illis iudicium, & pugnabimus tecum mari terráque.

Cap. I X.

1 INterea vt audiuit Demetrius quia cecidit Nicanor & exercit⁹ eius in prælio, appoſuit & Bacchidē & Alcimum rurſum mittere in Iudæam, & dextrum cornu cum illis.

2 Et abierunt viam quæ ducit in Galgala, & caſtra poſuerūt in Maſaloth, quæ eſt in Arbellis: & occupauerunt eam, & peremerunt animas hominū multas.

3 In menſe primo anni centeſimi & quinquageſimi ſecundi applicuerunt exercitum ad Ieruſalem:

4 Et ſurrexerunt, & abierunt in Beream viginti millia virorū, & duo millia equitum.

5 Et Iudas poſuerat caſtra in Laiſa, & tria millia viri electi cum eo.

6 Et viderunt multitudinem exercitus quia multi ſūt, & timuerūt valde: & multi ſubtraxerunt ſe de caſtris, & non remanſerunt ex eis niſi octingenti viri.

7 Et vidit Iudas quòd defluxit exercitus ſuus, & bellum perurgebat eum, & confractus eſt corde: quia non habebat tempus congregandi eos, & diſſolutus eſt.

8 Et dixit his qui reſidui erant, Surgamus, & eamus ad aduerſarios noſtros, ſi poterim⁹ pugnare aduerſ⁹ eos.

Neque hoſtibus frumēta dabit, neque arma, nec pecuniam, aut nauem ſuppeditabit, vt Romanis placuerit: "quorum præſcripta ſeruabunt nulla mercede.

Similiter autem ſi bellum genti Iudæorum priori extiterit, auxilia dabunt Romani "bona fide, prout tempus eos monuerit,

"Bellúmque iuuantibus nec frumentum ab ipſis ſuppeditabitur, nec arma, pecuniæ, naues, prout Romanis viſum fuerit faciēdum. atque hæc præſcripta ſeruabunt ſine vllo dolo.

"In hæc verba Romani cum populo Iudaico ſunt pacti.

Quod ſi ad hæc verba decreuerint hi, aut illi addere quidpiam, aut demere, "alterorum id facient voluntate, ratúmque eſto quicquid addiderint, aut dempſerint.

Porrò "de iniuriis quibus Demetrius Iudæos affecit, his verbis ei ſcripſimus, Quare iugo tuo grauaſti amicos noſtros & ſocios Iudæos?

Certè ſi nos "adierint aduerſum te denuo, "perſequemur ius eorum, & bellum tibi mari terráque faciemus. Cap. I X.

VT autem intellexit Demetrius quomodo Nicanor cum copiis ſuis bellum geſſiſſet, "denuo miſit Bacchidem & Alcimum in Iudæam, "eíſque cornu dextrum attribuit. Nicanore mortuo, rurſum mittit Demetrius Bacchidē & Alcimum contra Iudam.

Hi itinere quo ad Galgala itur, profecti, quū ad Maſaloth (quæ in Arbelis eſt) caſtra poſuiſſent, ea capta, "vitam plurimis hominibus eripuerunt.

Deinde menſe anni centeſimi quinquageſimi ſecundi primo, caſtra ad Hieroſolymam mouerunt.

Indéque Beream cum viginti millibus peditum, equitúmque millibus duobus peruenerunt.

Iudas autem "ſtatiua habebat Eleaſæ cum tribus electorum virorum millibus.

Qui quū "vim ingentem exercitus illius vidiſſent, exterriti ſunt vehementer, multíque "è caſtris dilapſi, vt præter viros octingentos ex illis nemo relinqueretur.

Videns ergo Iudas "exercitum ſuum eſſe dilapſum, & ſe bello premi, "fractus animo, eo quòd tempus recolligendi illos non haberet, conſternatúſque,

"Hortatur reliquos, "Inſurgamus, atque aggrediamur hoſtes noſtros, ſi fortè poſſimus eos debellare.

καὶ φυλάξονται τὰ φυλάγματα αὐτῶν οὐθὲν λαβόντες. & cuſtodient mandata eorum nihil
26 Quorum præſcripta ſeruabunt nulla mercede.
accipientes. φυλάγματα vocat certas ſocietatis conditiones conſeruandas.
φυλάγματα vocat certas ſocietatis conditiones conſeruandas. quæ forma poteſt ſignificare tum fidem, tum animi ſtudium & voluntatem.
27 Bona fide, ἐκ ψυχῆς, ex animo. quæ forma poteſt ſignificare tum fidem, tum animi ſtudium & voluntatem.
28 Bellúmque iuuantibus, τοῖς συμμαχοῦσι, auxilium ferentibus contrariæ parti. id eſt inimicis & hoſtibus, quorum potius debent eſſe inimici. συμμαχεῖν ſignificat coire ſocietatem in bello cum aliquo, cum eo coniunctum iuuare bellum.
29 In hæc verba ſunt pacti. κατὰ τοὺς λόγους τούτους ἔστησαν τῷ δήμῳ τῶν ἰουδαίων. ſecundum hæc verba conſtituerūt populo Iudæorum ſocietatem. id eſt pepigerunt. ſocietatem inierunt.
30 Alterorum id fa. vol. ποιήσουσι ἐξ αἱρέσεως αὐτῶν. facient ex electione ipſorum. id eſt pro arbitratu ſuo. aut ad arbitrium ſuum, vt ipſis placuerit.
31 De iniuriis quibus affecit, περὶ τῶν κακῶν ὧν συντελεῖται εἰς αὐτούς, de malis quæ Demetrius patrauit in eos. intulit eis.
32 Adierint aduerſum te ἐντύχωσι κατὰ σοῦ interpellarint nos aduerſum te. id eſt querelas iniuriarum tuarum ad nos detulerint. ſi cōqueſti de te fuerint. Hinc ἔντευξις interpellatio, in qua de aliorū iniuriis querimur. Paulus Rom. 11. a. 2 de Elia, ὡς ἐντυγχάνει τῷ θεῷ κατὰ τοῦ ἰσραήλ. interpellat Deum aduerſus Iſraelem. id eſt conqueritur apud Deum. agit cum Deo. Perſequemur ius eorum, ποιήσομεν αὐτοῖς τὴν κρίσιν, faciemus eis iudicium. id eſt ius eorum defendemus. perſequemur iniurias eis illatas.

IN CAPVT IX.

1 Denuo miſit Bacchidem προσέθετο ἐκ δευτέρου ἀποστεῖλαι. adiecit ex ſecundo mittere. id eſt iterū miſit. Eſt enim Hebraiſmus. Eíſque cornu dextrum attribuit. καὶ τὸ δεξιὸν κέρας μετ' αὐτῶν. & dextrum cornu cum eis. ſubaudi verbum miſit.
2 Vitam plurimis hominibus eripuerunt. ἀπώλεσαν ψυχὰς ἀνθρώπων πολλῶν. perdiderunt animas hominum multorum. id eſt multos homines vita priuauerunt, aut necauerunt.
5 Statiua habebat Eleaſæ ἦν παρεμβεβληκὼς ἐν ἐλέασα caſtra habebat in Eleaſa.
6 Vim ingentem exercitus vidiſſent, εἶδον τὸ πλῆθος τῶν δυνάμεων, ὅτι πολλοί εἰσι, viderunt multitudinem copiarum, quòd multi eſſent. E caſtris dilapſi, ἐξέῤῥυησαν πολλοὶ ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς, effluxerunt multi. id eſt ſubſtraxerunt ſe è caſtris.
7 Exercitū ſ. eſſe di. ὅτι ἀπεῤῥύη ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, quòd defluerent caſtra ipſius. abirent, ac diſcederēt milites vim hoſtiū ſubterfugiētes. Fractus animo conſt. συνετρίβη τῇ καρδίᾳ καὶ ἐξελύθη, Cōfractus eſt corde & diſſolutus eſt. ἐκλύεσθαι eſt conſternari, debilitari, atque animo deficere. ἀθυμεῖν animum deſpondere.
8 Hortatur reliquos, εἶπε τοῖς καταλειφθεῖσι, dixit relictis. id eſt iis qui remanſerant.

At illi 'abſterrere eū ac dicere, Minimè poterimus: quin potius 9
hoc tempore 'vitæ noſtræ conſulamus: reuertere, nam fratres
noſtri dilapſi ſunt: & nos aduerſus iſtos pugnemus, quum pau-
ci ſimus?

At Iudas, 'Abſit hoc à me facinus, inquit, 'vt iſtos fugerim: quā- 10
doquidem dies noſtra venit, moriamur pro fratribus noſtris for-
titer, nec gloriæ noſtræ 'probrum relinquamus.

Interim è caſtris proceſſit exercitus, atque 'ex aduerſo his con- 11
ſtitit. Erat autem equitatus duas in partes diuiſus, & præcedebāt
exercitum 'funditores ac ſagittarii, 'primámq; robuſtiſſimi qui-
que aciem tenebant.

Bacchides verò erat in cornu dextro. 'certamen igitur inierunt 12
phalanges ex vtraque parte, ac tubis cecinerunt.

Incinuerunt etiam à Iudæ copiis claſſica, adeò vt terra præ ſo- 13
nitu exercituum contremiſceret. Quum autem commiſſo præ-
lio à mane vſque ad veſperam pugnatum eſſet,

Vidiſſétque Iudas Bacchidē 'cum firmamento exercitus in par- 14
te dextera, iunxerunt ſe ei 'animo fidentiſſimi quique.

Et fuſo cornu, dextero, fugientes vſque ad montem Azoti per- 15
ſequuti ſunt.

Iudas interficitur.

Cæterū qui tenebāt ſiniſtrū cornu, quū vidiſſent dextrū cornu 16
fuſū eſſe, 'ſe in veſtigia Iudæ & ſociorū eius à tergo circūegerūt.

'Ingraueſcēte autem certamine dum cæſi 'hinc atque illinc cre- 17
bri cadunt,

Iudas quoque occubuit, & reliqui fugam ceperunt. 18

Tum Ionathan & Simon ſublatum Iudam fratrem ſuum 'ſepul 19
chro maiorum ſuorum Modini tradiderunt.

Et deflerunt eum, ac planxerunt omnes Iſraelitæ ſumma cum 20
lamentatione, luxerúntque diebus multis, dictitantes,

'Siccine cecidiſſe fortem virum, ſeruatorem Iſraelis? 21

'Cæterùm rerum Iudæ ac bellorum, fortiúmque factorum e- 22
ius, 'eorúmque amplitudinis alia ſuperſunt, quæ non ſunt ſcripta:
ſiquidem permulta fuerunt.

Impii affligentes amicos Iudæ

Porrò poſt obitum Iudæ accidit vt 'proferrent ſe homines ne- 23
farii, in omnibus finibus Iſraelis 'atq; iniuſtiſſimi quiq; exiſterēt.

Eodem etiā tempore grauiſſima fames extitit, qua regio preſſa 24

Et auertebant eum, dicentes, Non poterimus: ſed liberemus animas noſtras modò, & reuertamur ad fratres noſtros, & tunc pugnabimus aduerſus eos: nos autem pauci ſumus.

B

Et ait Iudas, Abſit iſtam rem facere, vt fugiamus ab eis: & ſi appropiauit tempus noſtrū, moriamur in virtute propter fratres noſtros, & non inferamus crimen gloriæ noſtræ.

Et mouit exercitus de caſtris, & ſteterunt illis obuiā: & diuiſi ſunt equites in duas partes, & fundibularii & ſagittarii præibant exercitum, & primi certaminis omnes potentes.

Bacchides autē erat in dextro cornu: & proximauit legio ex duabus partibus, & clamabant tubis.

Exclamauerunt autem & hi qui erant ex parte Iudæ etiam ipſi, & cōmota eſt terra à voce exercituum: & commiſſum eſt prælium à mane vſq; ad veſperam.

Et vidit Iudas quòd firmior eſt pars exercitus Bacchidis in dextris & cōuenerunt cum ipſo omnes conſtantes corde.

Et contrita eſt dextera pars ab eis, & perſequutus eſt eos vſque ad montem Azoti.

Et qui in ſiniſtro cornu erāt, viderunt quòd contritum eſt dextrū cornu, & ſequuti ſunt poſt Iudam & eos qui cum ipſo erant à tergo.

Et ingrauatum eſt prælium, & ceciderunt vulnerati multi ex his & ex illis:

Et Iudas cecidit, & cæteri fugerunt,

Et Ionathas & Simon tulerunt Iudam fratrem ſuum, & ſepelierunt eū in ſepulchro patrum ſuorum in ciuitate Modin.

C

Et fleuerunt eum omnis populus Iſrael planctu magno, & lugebāt dies multos,

Et dixerunt, Quomodo cecidit potēs, qui ſaluū faciebat populū Iſrael?

Et cætera verba bellorum Iudæ, & virtutum quas fecit, & magnitudinis eius, non ſunt deſcripta: multa enim erant valde.

Et factum eſt poſt obitum Iudæ emerſerūt iniqui in omnibus finibus Iſrael, & exorti ſunt omnes qui operabantur iniquitatem.

In diebus illis facta eſt fames ma-

9 Abſterrere eum ἀπέστρεφαν αὐτὸν auertebant. abſterrebant, aut deterrebant. Dixi antè de hoc orationis genere pro præterito imperfecto in hiſtoria Latina vſitato. Vitæ noſtræ conſulamus: σώζωμεν τὰς ἑαυτῶν ψυχάς. conſeruemus animas noſtras. id eſt vitam noſtram. ne obiiciamus nos vitæ periculo. 10 Abſit hoc à me μή μοι γένοιτο ποιῆσαι τὸ πρᾶγμα τοῦτο. ne mihi accidat [aut eueniat] facere hanc rem. Oratio eſt hominis aliquid vt turpe ac indignum auerſantis. Vt iſtos fugerim: φυγεῖν ἀπ᾽ αὐτῶν, vt fugiam [aut refugiam] ab eis. vt cedam eis turpiter, & fuga vitæ meæ conſulam. Probrum αἰτίαν crimen. aut, reprehenſionem. infamiam, notámque turpitudinis gloriæ noſtræ inuramus. αἰτιᾶσθαι eſt accuſare.

11 Ex aduerſo his conſtitit. ἔστησαν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς. ſteterunt in occurſum eis. contra exercitū Machabæi parati conſtiterunt. Funditores σφενδονῆται Fundibularii præibant in prima parte exercitus cum ſagittariis. Primámque robuſtiſſimi quique aciem tenebāt. οἱ πρωταγωνισταὶ πάντες οἱ δυνατοί. primi certatores omnes potentes. qui erant in primo certamine [aut in fronte] erant fortiſſimi. hi tenebant primum pugnæ locum, erant in prima acie collocati.

12 Certamen igitur inierunt phalanges ex vtraque parte, ἤγγισεν ἡ φάλαγξ ἀπὸ δύο μερῶν, appropinquauit phalanx à duabus partibus. propius acceſſit, vt manus conſereret, cominus pugnaret. Hebræi appropinquare dicunt, pro propius accedere, quū acies iunguntur ad pugnandum. 14 Cū fir. exer. &c. στερέωμα τῆς παρεμβολῆς ἐν τοῖς δεξιοῖς, robur exercitus eſſe in dextro cornu. Animo fiden. quique. οἱ ἄψυχτοι τῇ καρδίᾳ. animoſi [duri, infracti] corde. qui infracto erant animo. à verbo ψύχω tero, frango. ſignificat milites cōſtantes atque intrepidos. 16 Se in veſtigia Iudæ à tergo circumegerunt. ἐπέστρεψαν κατὰ πόδας ἰούδα ἐκ τῶν ὄπισθεν. reuerſi ſunt poſt pedes Iudæ à tergo. cōuerterunt ſe in eos, vt à tergo illos inſequerentur.

17 Ingraueſcente autem certamine ἐβαρύνθη ὁ πόλεμος ingrauatum eſt prælium. grauius illis paucis illatum incubuit, eóſque preſſit. Hinc atque illinc crebri cadunt, ἔπεσον ἐκ τούτων καὶ τούτων πολλοί. ceciderunt ex his atque his multi.

19 Sepulchro maiorum ſuorum Mo. trad. ἔθαψαν ἐν τῷ τάφῳ τῶν πατέρων αὐτοῦ. ſepelierunt in ſepulchro patrum eius.

21 Siccine cecidiſſe fortem virum ſeruatorem Iſraelis? πῶς ἔπεσε δυνατὸς σώζων τὸν ἰσραήλ; Quomodo cecidit potens ſeruans Iſraelem?

22 Cæterū rerum Iudæ ac bello. &c. τὰ περισσὰ τῶν λόγων ἰούδα οὐ κατεγράφη, reliqua [aut cætera] facta eius, & bella, egregiáque facinora nō ſunt deſcripta. monumentis mandata. non ſunt prodita literis. Eorúmque amplitudinis καὶ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ magnificentiæ eius. id eſt ea quæ declarabant magnitudinem animi eius, aut amplitudinem, dignitatémque rerum geſtarum: aut etiam vitæ magnificentiam, & gloriam. 23 Proferrent ſe homines nefarii, ἐξέκυψαν οἱ ἄνομοι emerſerunt. extiterunt. in lucem prodierunt qui antea abditi latuerāt. Iniuſtiſſimi quiq; οἱ πάντες ἐργαζόμενοι τὴν ἀδικίαν omnes operātes iniquitatē. id eſt improbi & ſcelerati, facinoroſi, maleficiis dediti.

gna valde, & tradidit ſe Bacchidi omnis regio eorum cum ipſis.
Et elegit Bacchides viros impios, & conſtituit eos dominos regionis:
Et exquirebant, & perſcrutabantur amicos Iudæ, & adducebãt eos ad Bacchidem, & vindicabat in illos, & illudebat.
Et facta eſt tribulatio magna in Iſrael, qualis non fuit ex die qua nõ eſt viſus Propheta in Iſrael.
Et congregati ſunt omnes amici Iudæ, & dixerunt Ionathæ,
Ex quo frater tuus Iudas defunctus eſt, vir ſimilis ei non eſt qui exeat cõtra inimicos, Bacchidem, & eos qui inimici ſunt gentis noſtræ.
Nunc itaque te hodie eligimus eſſe pro eo nobis in principem & ducem ad bellandum bellum noſtrum.
Et ſuſcepit Ionathas tempore illo principatũ, & ſurrexit loco Iudæ fratri ſui.
Et cognouit Bacchides, & quærebat eum occidere.
D Et cognouit Ionathas & Simon frater eius, & omnes qui cum eo erant: & fugerunt in deſertum Thecuæ, & conſederunt ad aquam lacus Aiphar.
Et cognouit Bacchides, & die ſabbathorum venit ipſe & omnis exercitus eius trans Iordanem:
Et Ionathas miſit fratrem ſuum ducem populi, & rogauit Nabuthæos amicos ſuos, vt commendarẽt illis apparatum ſuum qui erat copioſus.
Et exierũt filii Iambri ex Madaba, & comprehenderunt Iohannẽ & omnia quæ habebat, & abierunt habentes ea.
Poſt hæc verba renuntiatum eſt Ionathæ & Simoni fratri eius, quia filii Iambri faciunt nuptias magnas, & ducunt ſpõſam ex Madaba filiam vnius de magnis principibus Chanaan, cum ambitione magna.
Et recordati ſunt ſanguinis Iohannis fratris ſui: & aſcenderũt, & abſcõderunt ſe ſub tegumento montis.
Et eleuauerũt oculos ſuos, & viderunt: & ecce tumultus & apparatus multus: & ſponſus proceſſit, & amici eius, & fratres eius obuiã illis cũ tympanis, & muſicis, & armis multis.
Et ſurrexerunt ad eos ex inſidiis, & occiderunt eos, & ceciderunt vulnerati multi, & reſidui fugerunt in mon

″vnà cum illis deſciuit.
25 Tum Bacchides delectos illos homines impios regionis dominos conſtituit.
26 Hi amicos Iudæ inquirere, & inueſtigare, & ad Bacchidem ducere″pœnis afficientem eos,″habentémque ludibrio.
27 Et accidit Iſraelitis calamitas tanta, quanta nulla vnquam extitit″ex quo nullus inter eos Propheta viſus fuit.
28 Proinde omnes amici Iudæ ad Ionathan congregati dixerũt,
29 Ex quo frater tuus Iudas mortuus eſt, nõ extat vir ei ſimilis qui ſe hoſtibus noſtris, & Bacchidi, ac gẽtis noſtræ″inimicis opponat.
30 Nunc igitur te hodie delegimus,″vt princeps noſter ſis loco eius, & dux qui bellum noſtrum geras.
31 Ita Ionathan″principatum ſuſcepit eo tempore,″Iudæque fratri ſuo ſucceſſit.
32 Quod quum intellexiſſet Bacchides,″ad necem eum quærebat.
33 Hac re intellecta, Ionathan & Simon frater eius cum omnibus ſociis confugerunt in deſertum Thecuæ, & caſtra ad aquas lacus Aſphar poſuerunt.
34 Bacchides autem die Sabbathorum obſeruato, cum omni exercitu ſuo vltra Iordanem venit.
35 Interea quum Ionathas fratrem ſuum multitudinis ducem ad Nabathæos amicos ſuos miſiſſet″ſupplicem, vt apud eos ſarcinas ſuorum, quas multas habebat, aſſeruandas deponeret:
36 Filii Ambri facta eruptione ex Medaba, ceperũt Iohannẽ:″prædáque omnium, quæ ille habebat, onuſti abierunt.
37 His autem geſtis nuntiatum eſt Ionathæ fratríque eius Simoni, eoſdem Ambri filios maximas nuptias celebrare, ſponſamque ducere è Nadabath filiam″cuiuſdam primatis inter Chananæos potentis,″cum maxima pompa.
38 Itaque memores hi Iohannis fratris ſui, aſcendunt, ac ſe″ſub latebram montis abſcondunt.
39 Hi autem ſublatis oculis,″magnum tumultum apparatúmque viderunt: ſponſúmque cum amicis ſuis exeuntem, ac fratres eius obuiam his cum tympanis, organis, armíſque plurimis veniẽtes:
40 ″In quos illi ex inſidiis excitati, impetũ fecerunt, trucidatis eorum multis, cædendóque proſtratis: reliquis verò fugatis in mon-

Ionathan fratri ſubſtituit Iudæi

ηὐτομόλησεν ἡ χώρα μετ᾽ αὐτῶν. tradidit [aut dedidit] ſe regio cum illis Bacchidi, preſſa, victáque fame.
24 Regio vnà cum illis deſciuit. ἐξεδίκει αὐτοῖς, puniebat eos. animaduertebat in eos. vindicabat, pœnas ſumens de illis. Habentémque
26 Pœnis afficientem eos, καὶ ἐνέπαιζεν αὐτοῖς. & illudebat eis. ita crudelitas eius coniuncta erat cum contumelia & petulantia.
ludibrio. ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας οὐκ ὤφθη προφήτης ἐν αὐτοῖς. ab eo die quo Propheta non eſt viſus in ipſis. Nam
17 Ex quo nullus inter eos Propheta, &c. qui eos de rebus futuris admoneret, conſolaretur, confirmaret. Itaque
tum prophetiæ ceſſauerant, neque à Malachia propheta vllus fuerat
ſublata Prophetia, ſumma rerum perturbatio, confuſióque ſequuta eſt.
29 Inimicis ſe opponat. ἐξελθεῖν πρὸς τοὺς ἐχθρούς. qui exeat aduerſus hoſtes. qui arma capiat.
30 Vt princeps noſter ſis, & dux τοῦ εἶναι ἡμῖν εἰς ἄρχοντα, καὶ ἡγούμενον vt ſis nobis in principem ac ducem, τοῦ πολεμῆσαι τὸν πόλεμον ἡμῶν. ad
bellandum bellum noſtrum. id eſt adminiſtrandum & gerendum.
31 Principatum τὴν ἥγησιν ducatum. officium ducis. ἡγεμονία etiam dicitur munus eius qui exercitui præeſt, qui habet imperiũ aut prin
cipatum. Iudæque fratri ſuo ſucceſſit. καὶ ἀνέστη ἀντὶ ἰούδου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. & ſurrexit pro fratre ſuo Iuda. id eſt loco eius princeps & gu
bernator populi eſt conſtitutus. Nam ſurgere excitarique Hebraicè dicuntur qui ad munus aliquod & officium vocantur, & ex priuata vi-
tæ ratione ad publicam poteſtatem euehuntur.
32 Ad necem eum quærebat. ἐζήτει αὐτὸν ἀποκτεῖναι. quærebat eum occidere. inſidias vitæ eius moliebatur.
35 Supplicem καὶ παρεκάλεσε & orauit Nabathæos amicos ſuos, παραθέσθαι αὐτοῖς τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν. vt deponerẽt eis [id eſt apud eos]
ſarcinas ſuas. aut, committerent cuſtodiendas ſarcinas ſuas. Quidam παραθέσθαι vertunt Commendare: ſed melius Committere alicui, aut de
ponere ſeruandum. Dixi antea ἀποσκευὴν ſignificare apparatum ac viaticum, impedimentáque militaria.
36 Prædáque onuſti abierunt. καὶ ἀπῆλθον ἔχοντες, & abierunt habentes. i. prædam aſportantes, & ſecum auferentes.
37 Cuiuſdã primatis inter Chananæos potentis, ἑνὸς τῶν μεγιστάνων μεγάλων τῆς χαναάν, vnius de magnis principibus Chanaan. Cum ma
xima pompa. μετὰ παραπομπῆς μεγάλης. id eſt magnifico apparatu & ambitioſo.
38 Sub latebram montis abſ. ἐκρύβησαν ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὄρους. ſub integumento montis ſe abdiderunt. in receſſu montis occulto.
39 Magnum tumultum apparatúmque viderunt: εἶδον, καὶ ἰδοὺ θροῦς καὶ ἀποσκευὴ πολλή, viderunt, & ecce tumultus & apparatus multus.
ἀποσκευὴ hoc loco pro παρασκευὴ accipitur, apparatu inſtructúque earum rerum quæ ad celebritatem nuptiarum pertinent. Ita Terentius in
Andria, Nihil tumultus, atque ornatus: loquens de nuptiis.
40 In quos illi ex inſidiis excitati, impetũ, &c. καὶ ἐξανέστησαν ἐπ᾽ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ἐνέδρου, & inſurrexerunt in eos ex inſidiis. irruerũt in eos.

tem, omnibus eorum ſpoliis potiti ſunt.
Ita nuptiæ in luctũ cõuerſæ ſunt, ſonúſque muſicorũ in fletũ. 41
Hi verò ſanguinem fratris ſui grauì vindicta expiarunt, & ad pa 42
ludem Iordanis reuerſi ſunt.
Conflictus Ionathæ & Bacchidis.
Quod quum intellexiſſet Bacchides, ac veniſſet ad ripam Iorda 43
nis cum exercitu multo die ſabbathorum,
Ionathas ſuos ita alloquutus eſt, Exurgamus nunc, & pro vita 44
noſtra dimicemus. neque enim ita ſe nunc res habet vt heri aut
nudiuſtertius.
Nam ecce bellum nos vrget à fronte atque à tergo, aquæ verò 45
Iordanis hinc atque illinc, tum paludes ac ſaltus: nec locus patet
effugio.
Nũc ergo clamate in cælum, vt è manu hoſtium veſtrorum ſal 46
ui euadatis.
Porrò quum commiſſo prælio Ionathas extẽta manu appetiuiſ 47
ſet Bacchidem, illéque ab eo retro declinaſſet:
Ionathas & qui cum eo erant, capto in Iordanem ſaltu, in vlte 48
riorem ripam tranauerunt, nec hi poſt eos Iordanem traiecerũt.
Cæſi autem ſunt illa die milites Bacchidis ad mille: ipſe verò 49
Hieroſolymam reuerſus,
Vrbes muniuit extructionibus in Iudæa, propugnaculum Ieri- 50
cho, & Emmaum, ac Bethoron, itémque Bethel, ac Thamnatha
Pharathoni, Tepho muris altis, portis ac clauſtris
Præſidiáque inſuper ad infeſtandum Iſraelem impoſuit. 51
Vrbem etiam Bethſuram muniuit, & Gazaram, & arcem: eáſ- 52
que præſidiis, ac impoſito commeatu inſtruxit.
Adhæc filios principum regionis obſides accepit, eóſque cuſto 53
diis in arce Hieroſolymitana aſſeruandos curauit.
Anni centeſimi quinquageſimitertii menſe ſecũdo, quum Al- 54
cimus iuſſiſſet murũ atrii interioris ſacræ ædis dirui, & opera Pro-
phetarum deſtrui, iámque aggreſſus eſſet demolitionem:
Alcimus paralyſi diſſolutus interiit
Illo ipſo tempore tactus eſt Alcimus, eiúſque opera impedita 55
fuerunt. nam occluſum eſt os illius præ paralyſi, vt verbum elo-
qui non poſſet, nec teſtamentum condere:
Sed vt illo tempore cum magno cruciatu moreretur. 56
Reuerſus ad Regem Bacchides, impiorum ſuaſu Ionathi aggreſſus vincitur.
Videns ergo Bacchides Alcimum eſſe mortuum, ad Regem re- 57
uerſus eſt. Quare quũ terra Iudaica duobus annis interquieuiſſet,
Nefarii homines conſilio inito, Ecce, inquiũt, Ionathas ac ſui, 58
ſecuri quietem agunt: nũc igitur excieamus Bacchidem qui eos

tes: & acceperũt omnia ſpolia eorũ.
41 Et cõuerſæ ſunt nuptiæ in luctũ, & vox muſicorum ipſorum in lamentũ.
42 Et vindicauerunt vindictam ſangui nis frátris ſui: & reuerſi ſunt ad ripam Iordanis. E
43 Et audiuit Bacchides, & venit die ſabbathorũ vſque ad oram Iordanis in virtute magna.
44 Et dixit ad ſuos Ionathas, Surgamus, & pugnemus cõtra inimicos noſtros. non eſt enim hodie ſicut heri, & nudiuſtertius.
45 Ecce enim bellum ex aduerſo, aqua verò Iordanis hinc & inde, & ripæ, & paludes, & ſaltus: & non eſt locus diuertendi.
46 Nunc ergo clamate in cælum, vt liberemini de manu inimicorũ veſtrorum. 2. Paral. 20. a. 5.
47 Et commiſſum eſt bellum, & extendit Ionathas manum ſuam percutere Bacchidem, & diuertit ab eo retro:
48 Et diſſiliit Ionathas & qui cum eo erant in Iordanem, & tranſnatauerũt ad eos Iordanem.
49 Et ceciderunt de parte Bacchidis die illa mille viri: & reuerſi ſunt in Ieruſalem:
50 Et ædificauerunt ciuitates munitas in Iudæa, munitionem quæ erat in Iericho, & in Ammaũ, & in Beth-horõ, & in Beth-el, & Thamnata, & Phara, & Thopo muris excelſis & portis & ſeris.
51 Et poſuit cuſtodiam in eis, vt inimicitias exercerent in Iſrael.
52 Et muniuit ciuitatem Bethſuram, & Gazaram, & arcem, & poſuit in eis auxilia, & apparatum eſcarum.
53 Et accepit filios principum regionis obſides, & poſuit eos in arce in Ieruſalem in cuſtodiam.
54 Et anno cẽteſimo quinquageſimo tertio, menſe ſecundo præcepit Alcimus deſtrui muros domus ſanctæ interioris, & deſtrui opera Prophetarũ: & cœpit deſtruere. F
55 In tempore illo percuſſus eſt Alcimus: & impedita ſunt opera illius, & occluſum eſt os eius, & diſſolutus eſt paralyſi: nec vltrà potuit loqui verbũ & mandare de domo ſua:
56 Et mortuus eſt Alcimus in tempore illo cum tormento magno.
57 Et vidit Bacchides quoniam mortuus eſt Alcimus & reuerſus eſt ad Regẽ: & ſiluit terra Iuda annis duobus.
58 Et cogitauerunt omnes iniqui, dicẽtes, Ecce Ionathas & qui cum eo ſunt in ſilentio habitant confidenter: nunc

41 Sonúſque muſicorum φωνὴ μουσικῶν vox (id eſt cãtus ac ſonus) muſicorũ. Significat ſymphoniã muſicã, quæ tam voce cõſtat, quàm ſono inſtrumentorũ. 42 Graui vindicta, &c. καὶ ἐξεδίκησαν τὴν ἐκδίκησιν τοῦ αἵματος ἀδελφοῦ αὐτῶν, Et vindicauerũt vindictam ſanguinis [vlti ſunt] ſanguinẽ fratris ſui. 44 Pro vita noſtra dimicemus: πολεμήσωμεν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν. pugnemus [præliemur] pro animabus noſtris. nam de vita noſtra agitur. Id periculum neceſſitatémque pugnandi oſtendit ex natura loci, quo vndique concluſi tenentur.
45 Nec locus patet effugio. οὐκ ἔστι τόπος τοῦ ἐκκλῖναι. non eſt locus declinandi. aut, effugiendi. elabendi. aut, euadendi.
46 In cælum, εἰς τὸν οὐρανόν, id eſt ad Deum qui in cælo reſidet. Vt euadatis. διασωθῆτε, conſeruemini. aut, liberemini è manu hoſtiũ.
47 Extenta manu appetiuiſſet ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ πατάξαι extendit manũ ſuam vt percuteret. Extenſio manus ſignificat minacẽ in hoſtes aggreſſionem. 48 Capto in Iordanem ſaltu, ἐνεπήδησεν εἰς ἰορδάνην, inſiliit in Iordanem, id eſt ſaltu in eum ſe coniecit vt traiiceret. Sequitur enim διεκολύμβησαν. tranſnatauerunt. nando traiecerunt.
49 Cæſi ad mille: ἔπεσον εἰς χιλίους ἄνδρας: ceciderunt [occubuerunt] ad mille viros. id eſt circiter mille interierunt.
50 Propugnaculum τὸ ὀχύρωμα munimentum. aut, munitionem quæ erat Iericho.
51 Ad infeſtandum Iſraelẽ ἐχθραίνειν τὸν ἰσραὴλ vt hoſtiliter vexarent Iſraelem. hoſtile bellum in eum gererent.
52 Impoſito cõmeatu inſtruxit. ἔθετο παραθέσεις βρωμάτων. appoſitiones ciborum poſuit. apparatũ eſcarũ. i. cibaria ad victum neceſſaria.
53 Aſſeruandos curauit. ἔθετο ἐν φυλακῇ. poſuit in arce in cuſtodia, aut in cuſtodiam. id eſt cuſtodiendos.
55 Tactus eſt ἐπλήγη percuſſus eſt: ſcilicet vi Diuina propter impiam & ſacrilegam eius audaciam templum Dei demolientis. Act. 12. d. 23, legitur Herodem ab Angelo Dei percuſſum fuiſſe: ἐπάταξεν αὐτὸν Angelus Domini. Præ paralyſi, καὶ παρελύθη, & diſſolutus eſt: à παραλύομαι diſſoluor: & παράλυσις neruorum diſſolutio, aut reſolutio. Nec teſtamentum condere: ἐντείλασθαι περὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, mandare de domo ſua. vulgò diſponere. teſtamento aliquid conſtituere.
56 Cum magno cruciatu μετὰ βασάνου μεγάλης cum tormento ac cruciamento magno.
58 Securi quietẽ agunt: ἐν ἡσυχίᾳ κατοικοῦσι πεποιθότες in quiete habitant confidentes. vacui metu quietè ac tranquillè viuunt. Excieamus Bac. ἄξωμεν βακχίδην ducamus [adducamus] Bacchidẽ, qui illos inopinãtes opprimat. euocemus eum, vt illos ſecuros cõprehendat.

ergo adducamus Bacchidem, & comprehendet eos omnes vna nocte.
59 Et abierũt, & conſilium ei dederũt.
60 Et ſurrexit vt veniret cum exercitu multo: & miſit occultè epiſtolas ſociis ſuis qui erant in Iudæa, vt comprehenderent Ionathan & eos qui cũ eo erant: ſed non potuerunt, quia innotuit eis conſilium eorum.
61 Et apprehendit de viris regionis, qui principes erant malitiæ, quinquaginta viros, & occidit eos.
62 Et ſeceſſit Ionathas, & Simõ, & qui cum eo erant, in Bethbeſſen, quæ eſt in deſerto, & extruxit diruta eius, & firmauerunt eam.
G 63 Et cognouit Bacchides, & congregauit vniuerſam multitudinem ſuam, & his qui de Iudæa erant denũtiauit.
64 Et venit, & caſtra poſuit déſuper Bethbeſſen: & oppugnauit eam dies multos, & fecit machinas.
65 Et reliquit Ionathas Simonem fratrem ſuũ in ciuitate, & exiit in regionem: & venit cum numero,
66 Et percuſſit Odaren & fratres eius, & filios Phaſeron in tabernaculis ipſorum, & cœpit cædere & creſcere in virtutibus.
67 Simon verò & qui cum ipſo erant, exierunt de ciuitate, & ſuccẽderũt machinas.
68 Et pugnauerunt contra Bacchidẽ, & contritus eſt ab eis, & afflixerunt eum valde, quoniam cõſilium eius & congreſſus eius erat inanis.
69 Et iratus contra viros iniquos, qui ei conſilium dederãt vt veniret in regionem ipſorum, multos ex eis occidit: ipſe autem cogitauit cum reliquis abire in regionem ſuam.
70 Et cognouit Ionathas: & miſit ad eũ legatos cõponere pacem cum ipſo, & reddere ei captiuitatem.
71 Et libẽter accepit, & fecit ſecundũ verba eius: & iurauit ſe nihil facturũ ei mali omnibus diebus vitæ eius.
72 Et reddidit ei captiuitatem quam prius erat prædatus de terra Iuda: & conuerſus abiit in terram ſuam, & nõ appoſuit amplius venire in fines ei⁹.
73 Et ceſſauit gladius ex Iſrael, & habitauit Ionathas in Machmas: & cœpit Ionathas ibi iudicare populũ, & exterminauit impios ex Iſrael. Cap. X.
1 ET anno centeſimo ſexageſimo, aſcẽdit Alexander Antiochi filius, qui cognominatus eſt Nobilis: & occupauit Ptolemaidam, & receperunt eam, & regnauit illic.
2 Et audiuit Demetrius rex, & congregauit exercitum copioſum valde, & exiuit obuiam illi in prælium.

omnes vna nocte comprehendat.
Profectique, "conſilium cum eo ſuum communicarunt.
Venit itaque ille cum copiis ingentibus iter ingreſſus, ſimul epiſtolas clàm miſit ſociis ſuis omnibus qui in Iudæa erant, vt Ionathan cum ſuis caperent: "verùm hoc illi non perfecerunt: nam hi conſilio illorum cognito,
Comprehenſos regionis incolas ſceleris duces ad quinquaginta viros occiderunt.
Deinde Ionathas & Simon cum ſuis "ſe receperunt Bethbaſin, quæ eſt in deſerto, & "eam quæ diruta fuerat, refectã muniuerũt.
Hæc quum Bacchides cognouiſſet, coactis omnibus copiis ſuis, "euocatis etiam ex Iudæa militibus,
Profectus caſtra poſuit ad Bethbaſin, eámque machinis extructis per dies multos oppugnauit.
Tum Ionathas Simone fratre ſuo in vrbe relicto, in agrũ exiit: atque "educta numeroſa manu,
Interfecit Odomeram & fratres eius, filióſque Phaſeron oppreſſos in tabernaculis ſuis. quum autẽ cœpiſſet cædere, ac magis viribus magíſque "inualeſceret,
Simon quoque "eruptionem ex vrbe fecit cum ſuis, qui machinas ſuccenderunt.
Pugnáque cum Bacchide cõmiſſa, eum grauiter afflictum profligarũt: quia igitur cõſiliũ illud & "expeditio fruſtra erat ſuſcepta,
Iratus eſt Bacchides viris illis nefariis qui ei regionis inuadendæ authores fuerãt, & multos eorum interfecit: conſilium etiam cepit vt in terram rediret ſuam.
Itaque miſit Ionathas legatos "de pace paciſcẽda, qua etiam captiui redderentur. Fœdus Ionathæ cum Bacchide.
Quam ille accepit, "eiúſque poſtulatis acquieuit: atque etiã iurauit ſe "nihil mali ei omnibus diebus vitæ ſuæ moliturum.
Et captiuos, quos è terra Iudaica antehac abduxerat, ei reddidit. Tum reuertens in terram ſuam, abſceſſit, neque poſtea Iudæorũ fines rurſum "attentauit inuadere.
"Ita ſublato ex Iſraele bello, Ionathas Machmis conſedit, vbi populum cœpit iudicare: atque impios ex Iſraele "deleuit. Cap. X.
ANno centeſimo ſexageſimo, Alexander filius Antiochi "Illuſtris cognominati, aſcẽdit, ac Ptolemaida occupauit, & receptus ibi regnauit. Cœpit Demetri⁹ inire pactũ cum Ionatha, qui id recuſans Alexãdro adhæret.
Quod quũ intellexiſſet Demetrius rex, copias maximo numero collectas "aduerſus eum in expeditionem eduxit.

59 Conſilium cum eo ſuum cõmunic. συνεβουλεύσαντο αὐτῷ. conſiliũ dederunt ei. cõſuluerunt illi. aut, conſilio communicato deliberarũt.
60 Verùm hoc illi non perfecerunt: καὶ οὐκ ἐδύναντο· & non potuerunt, ſubaudi, exequi conſilium ſuum. aut, efficere quod propoſuerant.
62 Se receperunt ἐξεχώρησεν ſeceſſit Ionathas, vt in locum remotum, & munitum. Eam quæ diruta, &c. ᾠκοδόμησε τὰ καθῃρημένα αὐτῆς, ædificauit [extruxit] diruta eius. refecit & inſtaurauit ruinas eius.
63 Euocatis etiam ex Iudæa militibus, καὶ τοῖς ἐξ Ἰουδαίας παρήγγειλεν, & his qui erant ex Iudæa, mandauit. aut his qui de Iudæa, denuntiauit. id eſt euocauit, exciuit mandato ſuo. iuſſit ad ſe venire.
65 Educta numeroſa manu, ἐξῆλθεν ἐν ἀριθμῷ, egreſſus eſt in numero. id eſt cũ multis copiis, aut cũ manu militũ. Significat iuſtum militũ numerũ fuiſſe. 67 Eruptionem ex vrbe fecit ἐξῆλθεν ἐκ τῆς πόλεως egreſſus eſt ex vrbe: cum eruptione ſcilicet militari aduerſus hoſtes.
68 Expeditio fruſtra erat ſuſc. ἔφοδος αὐτοῦ κενή, aggreſſio eius fuerat inanis. aut, vana fruſtra ſuſcepta, cui euentus non reſpondit.
70 De pace paciſcenda, τοῦ συνθέσθαι πρὸς αὐτὸν εἰρήνην, vt pacem componeret [aut conſtitueret] cum eo. de pace facienda cum eo ageret.
71 Eiuſque poſtulatis acquieuit: καὶ ἐποίησε κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ, & fecit iuxta verba eius. conceſſit ea quæ petiuit. Nihil mali ei moliturum. μὴ ἐκζητῆσαι αὐτῷ κακόν. non quæſiturum ei malum. non machinaturum, aut alaturum.
72 Attentauit inuadere. οὐ προσέθετο ἔτι ἐλθεῖν. neque addidit amplius venire in fines Iudææ: ſcilicet infeſto exercitu, aut hoſtiliter.
73 Ita ſublato ex Iſraele bello, καὶ κατέπαυσε ῥομφαία ἐξ Ἰσραήλ, & ceſſauit gladius ex Iſraele. Gladius pro bello accipitur per ſynecdochen: inſtrumentum pro re in qua vſus eius eſt, vt arma ſæpe pro bello. Deleuit. ἠφάνισε. exterminauit. ſuſtulit, vt nulli apparerent.

IN CAPVT X.

1 Illuſtris cognominati, ὁ Ἐπιφανής, qui Illuſtris dictus eſt. Nam quanuis ſit nominatiui caſus, ad patrem tamen eſt referendum.
2 Aduerſus eum in expeditionem eduxit. ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν αὐτῷ εἰς πόλεμον. egreſſus eſt in occurſum ei ad bellum. Dixerat antè, maximas eum copias contraxiſſe,

Simul ad Ionathan literas miſit verbis pacificis ſcriptas, in qui- 3
bus 'eum extollebat.
'Ita enim ſecũ cogitabat, 'occupandũ eſſe tẽpus pacis cũ eo cõ- 4
ficiẽdæ, priuſquam eam cũ Alexandro aduerſus ſe paciſci poſſet.
Memor enim, inquit, erit omnium malorum quæ ei ac fratri- 5
bus eius gentíque intulimus.
Dátque ei poteſtatẽ colligendi exercitum, & comparãdi arma, 6
'ſocietatíſque ſecum habendæ: obſides quoque qui in arce erant,
eidem tradi iuſſit.
Venit itaque Hieroſolymam Ionathas, ac 'literas toti populo 7
cuſtodibúſque arcis legit.
Qui quum audiuiſſent poteſtatem ei à Rege exercitus cogendi 8
factam eſſe, magno timore perculſi,
Obſides Ionathæ tradiderunt, quos ille parentibus reddidit. 9
Porrò habitans Hieroſolymis Ionathas ædificare cœpit, & 'vrbẽ 10
inſtaurare.
Opificéſque iuſſit muros ac montem Sion vndique quadratis 11
lapidibus extruere, 'vt eſſent munimento. quod quum ita facerẽt,
Qui propugnacula à Bacchide extructa tenebant alienigenæ, 12
diffugerunt.
Deſertóque ſuo quiſque loco patriam ſuam repetiuerunt. 13
Niſi quòd Bethſuris relicti ſunt 'quidam Legis ac præceptorum 14
deſertores, 'qui eò ſe recipiebant.
Audiuit autem Alexander rex promiſſa quæ Demetrius Iona- 15
thæ detulerat, commemoratáque accepit bella, eáq; quæ tam ab
ipſo quàm à fratribus maxima 'cum virtute ac labore acta erant.
Itaque, Num, inquit, nos virũ talem inueniemus, eúmque no- 16
bis amicum, ſociúmque efficiemus?
Miſit etiam ad eum 'literas in hanc ſententiam ſcriptas,
Rex Alexander fratri Ionathæ 'Salutem. 18
Nos de te accepimus, te virum eſſe pollẽtem viribus, atque 'ad 19
noſtram amicitiam accommodatum:
Itaque nos hodie te Pontificem gentis tuæ conſtituimus, vt a- 20
micus Regis appelleris, 'partéſque noſtras teneas, & 'noſtrã colas
amicitiam. 'Simúlque purpuram ei miſit, & coronam auream.
'Proinde menſe anni centeſimi & ſexageſimiſeptimo Ionathas 21

3 Et miſit Demetrius epiſtolã ad Ionathan verbis pacificis, vt magnificaret eum.
4 Dixit enim, Anticipemus facere pacem cum eo, priuſquã faciat cum Alexandro aduerſum nos:
5 Recordabitur enim omnium malorum quæ fecimus in eum, & in fratrẽ eius, & in gentem eius.
6 Et dedit ei poteſtatem congregandi exercitum, & fabricare arma, & eſſe ipſum ſocium eius: & obſides qui erant in arce, iuſſit tradi ei.
7 Et venit Ionathas in Ieruſalem, & legit epiſtolas in auditu omnis populi & eorum qui in arce erant:
8 Et timuerunt timore magno, quoniam audierũt quòd dedit ei Rex poteſtatem congregandi exercitum.
9 Et traditi ſunt Ionathæ obſides, & reddidit eos parentibus ſuis.
10 Et habitauit Ionathas in Ieruſalẽ, & cœpit ædificare, & innouare ciuitatem.
11 Et dixit faciẽtibus opera, vt extruerent muros, & mõtem Sion in circuitu lapidibus quadratis ad munitionẽ: & ita fecerunt.
12 Et fugerunt alienigenæ qui erant in munitionibus quas Bacchides ædificauerat.
13 Et reliquit vnuſquiſque locum, & abiit in terram ſuam.
14 Tantũ in Bethſura remanſerũt aliqui ex his qui reliquerãt Legẽ & præcepta Dei. erat enĩ hæc eis ad refugiũ. B
15 Et audiuit Alexander rex promiſſa quę promiſit Demetrius Ionathæ: & narrauerũt ei prælia, & virtutes quas ipſe fecit, & fratres eius, & labores quos laborauerunt.
16 Et ait, Nunquid inueniemus aliquẽ virum talem, & nunc faciemus eum amicum, & ſocium noſtrum?
17 Et ſcripſit epiſtolam, & miſit ei ſecundum hæc verba, dicens,
18 Rex Alexãder fratri Ionathę ſalutẽ.
19 Audiuimus de te quòd vir potẽs ſis viribus, & aptus es vt ſis amicus noſter:
20 Et nunc conſtituimus te hodie ſũmum Sacerdotem gentis tuæ, vt amicus voceris Regis (& miſit ei purpuram, & coronam auream) & quæ noſtra ſunt ſentias nobiſcum, & conſerues amicitias ad nos.
21 Et induit ſe Ionathas ſtolã ſanctã ſeptimo mẽſe, anno cẽteſimo ſexage-

3 Eum extollebat. ὥστε μεγαλῦναι αὐτόν. vt eum magnificaret. magnum faceret. Laudabat enim illum, atque extollebat, vt facilius in ſocietatem belli pelliceret. 4 Ita enim ſecum cogitabat, εἶπε γάρ, dicebat enim. id eſt apud ſe cogitabat. Nam dicere Hebræis ſæpe pro cogitare accipitur. Occupandum eſſe tempus pacis cum eo conficiendæ προφθάσωμεν τοῦ εἰρήνην θεῖναι μετ' αὐτοῦ, Anticipemus [aut præueniamus] facere pacem cum eo, atque ita tempus Alexandro præripiamus. eum anteuertamus.

'Legitur & μετ' αὐτῶν cum ipſis.

6 Societatíſque ſecum habendæ: καὶ εἶναι αὐτὸν σύμμαχον αὐτοῦ· & eſſe ſocium ſuum. qua in ſocietatem ipſius venire poſſet, coniunctíſque auxiliis ac viribus ſecum bellum gerere. 7 Literas toti populo legit. ἀνέγνω τὰς ἐπιστολὰς εἰς τὰ ὦτα παντὸς τοῦ λαοῦ. legit literas in aures totius populi. Hebraiſmus eſt, pro, vniuerſo populo audiente recitauit.
10 Vrbem inſtaurare. καινίζειν τὴν πόλιν. innouare ciuitatem. id eſt reficere ac reparare. quæ erant diruta, ſarcire ac reſtituere.
11 Vt eſſent munimento. εἰς ὀχύρωσιν. in munitionem. id eſt ad vrbem muniendam ac firmandam.
14 Legis ac præceptorum deſertores, τινὲς τῶν καταλιπόντων τὸν νόμον καὶ τὰ προστάγματα, quidam eorum qui dereliquerant Legem & mandata. id eſt apoſtatæ, qui à religione defecerant, hi remanſerunt in præſidiis. Qui eò ſe recipiebant. ἦν γὰρ αὐτοῖς φυγαδευτήριον. erant enim ipſis perfugium. aut, receptaculum, quò confugiebant.
15 Quæ cũ virtute ac lab. acta erãt. τὰς ἀνδραγαθίας καὶ τοὺς κόπους. fortia, præclaráq; facta, & labores. ea quæ viriliter ac laborioſe geſſerat.
17 Literas in hanc ſententiam. ἐπιστολὰς κατὰ τοὺς λόγους τούτους. iuxta [aut in] hæc verba. vel huiuſmodi verbis ſcriptas. quæ huiuſmodi ſententiam complecterentur. 18 Salutem. χαίρειν. gaudere. Forma ſalutandi Græcis vſitata, vt εὖ πράττειν, bene ac fœliciter agere. Latini Salutem precantur, ſicut Sacri ſcriptores Pacem.
19 Ad noſtram amicitiam accommodatum. ὅτι ἐπιτήδειος εἶ τοῦ εἶναι ἡμῶν φίλος. quòd aptus [aut idoneus] es vt ſis amicus noſter. aptus ad noſtram amicitiam, propter virtutem & fidem.
20 Partéſque noſtras teneas, φρονεῖν τὰ ἡμῶν, quæ noſtra ſunt ſentias. id eſt idem ſentias nobiſcum & velis. Nam idem velle & idem nolle, ea demum firma amicitia eſt. Itaque φρονεῖν τά τινος ſignificat ſenſu atque animo alicui cõiunctum eſſe. cũ aliquo conſentientem in eaſdem res incumbere. Noſtram colas amic. συντηρεῖν φιλίας πρὸς ἡμᾶς. conſeruare amicitiam erga nos. id eſt inter nos conſtitutam tueri, eámque colere. Simúlque purpuram ei miſit, καὶ ἀπέστειλεν αὐτῷ πορφύραν. Hæc verba in Græcis codicibus ſunt interpoſita in verſu præcedente, quibus petitio Regis interrumpebatur incommodè: itaque ſeorſim mihi videntur adiungenda.
21 Proinde, &c. καὶ ἐνεδύσατο τὴν ἁγίαν στολὴν, & induit ſacram veſtem. Talaris erat veſtis, ornamentum ſummi Sacerdotis proprium. Mihi non diſplicet vt καὶ particula hoc loco habeat vim inferendi, Igitur, Itaque, ſicut ו apud Hebræos.

ſimo,in die ſolenni ſcenopegiæ:& congregauit exercitum, & fecit arma copioſa.

22 Et audiuit Demetrius verba iſta,& contriſtatus eſt nimis,& ait,

23 Quid hoc fecimus, quòd præoccupauit nos Alexander apprehēdere amicitiam Iudæorum ad munimē ſui?

24 Scribam & ego illis verba deprecatoria, & dignitates , & dona: vt ſint mecum in adiutorium.

25 Et ſcripſit eis in hæc verba,Rex Demetrius genti Iudæorum ſalutem.

26 Quoniā ſeruaſtis ad nos pactum, & manſiſtis in amicitia noſtra, & nō acceſſiſtis ad inimicos noſtros , audiuimus & gauiſi ſumus.

27 Et nunc perſeuerate adhuc conſeruare ad nos fidem,& retribuemus vobis bona pro his quæ feciſtis nobiſcū:

C

28 Et remittemus vobis præſtationes multas,& dabim⁹ vobis donationes.

29 Et nunc abſoluo vos & omnes Iudæos à tributis , & pretia ſalis indulgeo,& coronas remitto:& tertias ſeminis,

30 Et dimidiam partem fructus ligni quod eſt portionis meæ, relinquo vobis ex hodierno die &deinceps: ne accipiatur à terra Iuda & à tribus ciuitatibus quæ additę ſunt illi ex Samaria & Galilæa, ex hodierna die & in totum tempus.

31 Et Ieruſalem ſit ſancta & libera cū finibus ſuis: & decimæ & tributa,ipſius ſint.

32 Remitto etiā poteſtatem arcis quę eſt in Ieruſalem,& do eam ſummo ſacerdoti:vt cōſtituat in ea viros quoſcūq; ipſe elegerit,qui cuſtodiāt eam.

33 Et omnem animam Iudæorū quæ captiua eſt à terra Iuda ī omni regno meo,relinquo liberam gratis:vt omnes à tributis ſoluantur,etiam pecorum ſuorum.

34 Et omnes dies ſolennes , & ſabbatha,& neomeniæ , & dies decreti, & tres dies ante diem ſolennem,& tres dies poſt diem ſolennem,ſint omnes immunitatis & remiſſionis omnibus

″die ſcenopegiorum ſolenni induit ſacrum habitum, copias coegit, &″magnam armorum vim comparauit.

His intellectis Demetrius maximo dolore affectus,

Quid,inquit,egimus, quòd Alexander amicitia cum Iudæis ad ſuum præſidium conſtituenda comparandáque nos anteuertit?

Scribam illis & ego ″huiuſmodi verbis de dignitatibus atque muneribus,quibus eos exhorter vt ſua nobiſcum iungāt auxilia.

Scripſit autē in hæc verba,Rex Demetrius gēti Iudaicæ ſalutē.

Quòd vos ſeruaſtis pacta nobiſcum conſtituta,atque in amicitia noſtra permanſeritis,″nec, vos ad inimicos noſtros adiūxeritis, audiuimus,ac lætati fuimus.

Nunc igitur in fide in nos conſeruanda manete ,& ″veſtra erga nos officia noſtris beneficiis compenſabimus:

Ac multa vobis quæ debētur,remittem⁹,munerāq; largiemur.

Atque adeò iam nunc″immunitatem do vobis,″tributáque Iudæis omnibus , ″ſaliſque penſiones& coronarum remitto:præterea″tertias ſeminum,

Et″dimidium fructus arborum debitam mihi obuentionem,cō dono vobis iam inde ab hoc die in poſterum:vt nec à terra Iudaica exigatur,nec″à trib⁹ ei additis præfecturis Samariæ &Galilææ, ″ab hoc die in tempus perpetuum.

Tum Hieroſolyma ″ſacroſancta eſto & libera cum ſuis finibus, decimis,vectigalibus.

″Cedo etiā poteſtate arcis Hieroſolymitanæ,eámque ſūmo trado Pōtifici:vt ei viros īponat,″quos ipſe præſidio illius delegerit.

Adhæc ″omnes Iudæos qui captiui è terra Iudaica in totum regnum meum abducti ſunt,″gratis libero: ″vt vectigalia omnibus etiam iumentis ipſorum remittantur.

″Dies inſuper ſolennes omnes, & ſabbatha ac neomeniæ,″ſtatíque dies, atque adeò tres ſolennem præcedētes dies,totidémque eundem ſubſequentes,″immunes ſint omnes ac liberi Iudæis om-

Die ſcenopegiorum ſolenni ἐν ἑορτῇ σκηνοπηγίας in feſto ſcenopegiæ.Solennitas diei erat à figendis tabernaculis appellata. Ma
gnam armorum vim comparauit. κατεσκεύασεν ὅπλα πολλά. præparauit[aut,apparauit] arma multa.magnum numerum armorū cōparauit.
24 Huiuſmodi verbis de dignitatibus atque muneribus,quibus eos exhorter λόγοις παρακλήσεως,καὶ ὕψους,καὶ δομάτων, verba exhortationis,& altitudinis,& donorum,id eſt quibus ei promittam magna & alta,& huiuſmodi munera quibus eum alliciam ad amicitiā noſtram ſuſcipiendam. 26 Nec vos ad inimicos noſt.adiunxer. καὶ οὐ προσεχωρήσατε τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν, & non acceſſiſtis ad inimicos noſtros.non contuliſtis vos ad eorum amicitiam & ſocietatem.
27 Veſtra erga nos,&c. ἀνταποδώσομεν ὑμῖν ἀγαθὰ ἀνθ᾽ ὧν ποιεῖτε μεθ᾽ ἡμῶν, rependemus vobis bona pro his quæ facitis nobiſcum. id eſt liberaliter compenſabimus ea quæ noſtra cauſa egeritis.eorum officiorum gratiam vobis cumulatè reddemus.
29 Immunitatem do vobis, ἀφήσομεν ὑμῖν ἀφέματα πολλά, remittemus vobis immunitates multas. id eſt multarum rerum quas præſtare nobis debetis, vos ἀτελεῖς immunes efficiemus.nihil à vobis exigemus. Tributáque Iudæis,&c. ἀφίημι ὑμῖν πάντας τοὺς ἰουδαίους ἀπὸ τῶν φόρων,remitto vobis omnes Iudæos à tributis.id eſt veſtra cauſa à tributis libero,immunéſque reddo. Saliſque penſiones τῆς τιμῆς τοῦ ἁλός à pretio ſalis,id eſt à vectigali quod pro ſale pendebatur,aut certa pecunia quæ eius nomine ſoluebatur. Tertias ſeminum, ἀντὶ τοῦ τρίτου τῆς σπορᾶς, à tertia parte ſeminis,quæ datur à vobis,vos libero,illudque vectigal vobis remitto.
30 Dimidium fructus arb.&c. ἀντὶ τοῦ ἡμίσους τοῦ καρποῦ ξύλου τοῦ ἐπιβάλλοντός μοι λαβεῖν, à dimidio [aut dimidia parte] fructus arboris quæ ad me pertinet.aut,mihi debetur.quam ego vt portionem meam accipere debeo. τὸ ἐπιβάλλον dicitur τὸ καθῆκον, vt ἐπιβάλλον μέρος portio ad aliquem pertinens.ἐπιβάλλον τῆς οὐσίας pars hæreditatis debita,Luc.15.c.12. A tribus ei additis præfecturis ἀπὸ τῶν τριῶν νομῶν à tribus agris,terræque portionibus Iudææ aſſignatis,atque adiunctis. νόμος enim pro agro aut parte terræ alicui attributa aliquando accipitur,ἀπὸ τοῦ νέμειν à tribuendo,quòd certa portio terræ aſſignetur.Has autem tres præfecturas(ſiue ciuitates fuerunt,ſiue certi agri,ſiue vtrūque)poſtea vndecimo capite nominat Aphærema,Lyddam,& Ramathem de Samaria ad Iudæam adiunctas. Ab hoc die in tempus perpetuum.ἀπὸ τῆς σήμερον ἡμέρας,καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. ab hodierno die,& in ſeculū. quibus verbis ſe perpetua eos immunitate donare ſignificat.
31 Sacroſancta eſto & libera ἔστω ἁγία καὶ ἀφειμένη ſit ſancta & ſoluta omnibus oneribus.aut exactionibus.ſit ab omni iniuria tecta atque inuiolata,& libera.nulli ſeruituti obnoxia. 32 Cedo etiam poteſtate arcis Hieroſoly. ἀφίημι καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἄκρας τῆς ἐν ἱερουσαλήμ,Remitto & poteſtatem arcis quæ eſt Hieroſolymis.decedo de ea,ac vobis eam remitto.aut(vt ſequitur)δίδωμι τῷ ἀρχιερεῖ do ſummo ſacerdoti. Vult enim ſuum eſſe beneficium,quum eam iniuſtè occupaſſet. Quos ipſe præſidio illius delegerit.οὓς ἂν ἐκλέξηται αὐτὸς φυλάσσειν αὐτήν. quos delegerit ipſe ad cuſtodiendam eam.ad tuendam.Huiuſmodi cuſtodia,præſidiū appellatur certus militum numerus ad defenſionē loci alicuius conſtitutus,φρουρὰ Græcè dicitur. 33 Omnes Iudæos qui captiui abducti ſunt, πᾶσαν ψυχὴν ἰουδαίων τὴν αἰχμαλωτισθεῖσαν, omnem animam Iudæorum captiuatam. Anima Hebræis accipitur pro ipſis perſonis,pro Iudæis. Gratis libero, ἀφίημι ἐλευθέραν δωρεάν·dimitto liberam gratuito beneficio.ſine vllo pretio redemptionis. Vt vectigalia omnibus etiam iumentis ipſorum remittantur. καὶ πάντες ἀφιέτωσαν τοὺς φόρους,καὶ κτηνῶν αὐτῶν. & omnes à tributis ſoluantur[aut,liberentur,immunéſque exiſtant] etiam iumentorum ſuorum.id eſt quæ pendebant pro iumentis ſuis ac pecoribus. ita ad liberationem gratuitam adiunxit immunitatem.
34 Dies inſuper ſolen.καὶ αἱ ἑορταὶ & feſtiuitates.aut,dies feſti,quibus negotia humana operáque ſunt intermiſſa. Statique dies,καὶ ἡμέραι ἀποδεδειγμέναι, & dies decreti,conſtituti,præſtituti. ad cultū Dei ordinati. Immunes ſint o.&c. πᾶσαι αἱ ἡμέραι ἀτελείας καὶ ἀφέσεως πᾶσι τοῖς ἰουδαίοις.omnes ſint dies immunitatis ac remiſſionis omnibus Iudæis.Tempora huiuſmodi ſacra,rebus Diuinis conſecrata,ſint libera & ſoluta omnibus exactionibus.

nibus regnum meum incolentibus.

Nec poteſtatem habeat quiſquam faciendi,'quoquenquam eo 35
rum vlla in re interpellet & conturbet.

Porrò 'deſcribantur in exercitū Regis ex Iudæis ad triginta vi- 36
rorum millia, 'quibus ſtipēdium quod omnibus Regis militibus
conſtitutum eſt, attribuatur:eorum alii diſponantur per magnas
Regis munitiones:

Alii'præficiantur iis rebus regni curandis atque adminiſtrandis, 37
quæ fidem poſtulant.'Tribuni autem ipſorum ac principes ex ip
ſis conſtituantur,'ſuiſque vtantur Legibus, ſicut Rex in terra Iu-
daica præcepit.

Quinetiam tres illæ præfecturæ quæ ad Iudæam additæ ſunt 38
de terra Samariæ, Iudææ iungantur, 'ita vt contributæ ſubſint v-
ni:neque alteri cuiuſquam, prӕterquam Summi pontificis pote-
ſtati pareant.

Ptolemaidem autem'cum ſuo territorio, Sanctis qui ſunt Hie- 39
roſolymis donaui'in ſumptus ad Sacra pertinentes.

Addo etiam de meo, ſiclorum argenti annua quindecim millia 40
de rationibus regiis, atque iis locis qui ad eum pertinent.

'Reliqua etiam de curationibus ſuperiorum annorum nondum 41
perſoluta, vt dehinc iam in opera templi impendantur.

Ad ſiclorum argenti quinque millia'de curationibus Sacrarii ſu 42
perioribus annis deſumpta è rationibus annuis, etiam ea condo-
nantur, quòd ad Sacerdotes'Sacrorum miniſtros pertineant.

Et quicunque'rationibus regiis quacunque de re obnoxii, in tē 43
plum Hieroſolymitanum aut quēuis ipſius terminū cōfugerint,
dimittantur:ac res quas in regno meo habent, ipſis cōſeruentur.

Poſtremò'ex iiſdem regiis facultatibus atque opibus, ſumptus 44
'ad opera Sacrorum conficienda & reficienda ſuppeditabitur.

Tum ad Hieroſolymam muris extruendam & muniendam vn- 45
dique, ſumptus item ex ærario regio conferetur, necnon in mu-
ros per Iudæam ædificandos.

Iudæis qui ſunt in regno meo.

Et nemo habebit poteſtatem agere aliquid, & mouere negotia aduerſus aliquem illorum in omni cauſa.

Et aſcribantur ex Iudæis in exercitu Regis ad triginta millia virorū, & dabſitur illis copiæ vt oportet omnibus exercitibus Regis:& ex eis ordinabuntur qui ſint in munitionibus Regis magni:

Et ex his conſtituentur ſuper negotia regni quæ aguntur ex fide. Et principes ſint ex eis, & ambulent in Legibus ſuis, ſicut præcepit Rex in terra Iuda.

Et tres ciuitates quæ additæ ſunt Iudææ ex regione Samariæ, cum Iudæa reputentur:vt ſint ſub vno, & non obediant alienæ poteſtati, niſi Summi ſacerdotis.

Ptolemaida & confines eius, quas dedi donum Sanctis qui ſunt in Ieruſalem, ad neceſſarios ſumpt⁹ Sanctorū.

Et ego do ſingulis annis quindecim millia ſiclorum argenti de rationibus Regis, quæ me contingunt.

Et omne quod reliquū fuerit, quod non reddiderant qui ſuper negotia erant annis prioribus, ex hoc dabunt in opera domus.

Et ſuper hæc quinq; millia ſiclorū argēti, quæ accipiebant de Sanctorū ratione per ſingulos annos:& hæc ad Sacerdotes pertineāt, qui miniſterio funguntur.

Et quicunque confugerint in templū quod eſt Ieroſolymis, & in omnibus finibus eius, obnoxii Regi in omni negotio, dimittantur: & vniuerſa quæ ſunt eis in regno meo, libera habeant.

Et ad ædificanda vel reſtauranda opera Sanctorum, ſumptus dabūtur de ratione Regis.

Et ad extruēdos muros in Ieruſalē, & cōmuniendos in circuitu, ſumptus dabuntur de ratione Regis, & ad cōſtruendos muros in Iudæa.

35 Quo quenquā eorū vlla in re interpellet & cont. τοῦ παρενοχλεῖν τινὰ αὐτῶν περὶ παντὸς πράγματος. interturbādi aliquem eorum in omni negotio. Ita vult illos quietè ac tranquillè ſuas res agere, neque vllum negotium impedimentúmve à ſuis dari & exhiberi.

36 Deſcribantur in exercitum Regis προσγραφήτωσαν εἰς τὰς δυνάμεις τοῦ βασιλέως. aſcribantur copiis Regis. aut, in copiis Regis. Quibus ſtipendiū quod omnibus Regis mili. & c. καὶ δοθήσεται αὐτοῖς ξένια, & dabuntur ipſis munera, ὡς καθήκει πάσαις ταῖς δυνάμεσι τοῦ βασιλέως, vt conuenit omnibus copiis Regis. ξένια ſunt propriè munera hoſpitibus dari ſolita: accipiuntur pro quocunque munere, & hoc loco pro ſtipēdiis quæ militibus conſtituuntur. niſi fortè huiuſmodi mercedem laboris militaris honorifico hoſpitii nomine commendari velit.

37 Præficiātur iis rebus regni curādis atque admini. ἐκ τούτων κατασταθήσονται ἐπὶ χρειῶν τῆς βασιλείας, ex his conſtituentur in negotiis regiis. aut, muneribus. aut ſuper negotia & officia ea quæ fidē requirunt, τῶν οὐσῶν εἰς πίστιν, quæ fidē poſtulant, aut fideliter atque integrè obeunda ſunt. Hoc loco χρεία accipitur pro functione muneris publici, & curatione atque adminiſtratione Reip. ea requirit ſummam integritatem ac fidelitatem. Tribuni autem ipſorum καὶ οἱ ἐπ᾽ αὐτῶν, præfecti ipſorum ex ipſis Iudæis deligantur, & cōſtituantur: vt gratius ſit imperium. ἐπὶ præpoſitio cum genitiuo & verbo ſubſtātiuo ſubaudito, ſignificat præfecturam aut adminiſtrationē rei alicuius. ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάζης, qui vniuerſæ gazæ præfectus erat: Act. 8. c. 27. οἱ ἐπὶ τινων ὄντες, aut ſine participio, præfecti rerum aliquarū. Suiſque vtantur Legibus, πορευέσθωσαν τοῖς νόμοις αὐτῶν, ambulent Legibus ſuis. pro, in Legibus atque inſtitutis ſuis retineant ſuos mores ac ritus.

38 Ita vt contributæ ſubſint vni: πρὸς τὸ λογισθῆναι τοῦ γενέσθαι ὑφ᾽ ἕνα, vt reputentur [aut exiſtimentur] eſſe ſub vnum. non ſint ſeparatæ, ſed adiunctæ Iudææ, in vnum corpus coaleſcant, aut ſub ea comprehendantur.

39 Cum ſuo territorio, καὶ τὴν προσκυροῦσαν αὐτῇ, & confines [aut terminos] eius. vel agrum omnem ad eam pertinentem, eius dominio quaſi addictum. Hoc enim ſignificat προσκυρῶν. Eſt autem territorium, vniuerſitas agrorum intra fines cuiuſque ciuitatis. In ſumptus ad Sacra pertinentes. εἰς τὴν προσκαθήκουσαν δαπάνην τοῖς ἁγίοις. in ſumptum cōuenientem Sacris. id eſt qui debeatur rebus Diuinis, vt in earum vſum cultúmque reditus eius vrbis conferantur. προσκαθήκουσαν δαπάνην appellat, quam poſtea ſecundo libro ἐπιβάλλουσαν nominabit: de quo verbo antè dictum eſt. 41 Reliqua etiam de curationibus ſuperio. annorum nondum perſoluta, καὶ πᾶν τὸ πλεονάζον, ὃ οὐκ ἀπεδίδοσαν ἀπὸ τῶν χρειῶν, ὡς ἐν τοῖς πρώτοις ἔτεσι, & quod reliquum eſt, quod non reddiderunt de curationibus vt in primis annis. Significat certam pecuniam quam in curationem rerum aliquarum neceſſariarum ſoliti erant conferre, cuius perſolutio impedita atque intermiſſa fuerat: eam nunc vult ad templum extruendum ornandúmque adhiberi.

42 De curationibus ſacrarii ſuperioribus annis deſumpta ἃς ἐλάμβανον ἀπὸ τῶν χρειῶν τοῦ ἁγίου, ὡς ἐν τοῖς πρώτοις ἔτεσι, quos accipiebant ex vſibus Sanctuarii, vt in prioribus annis. Ea enim pecunia rebus Sacris deſtinata ac debita, Regi Syriæ pro vectigali, aut tributo ſoluebatur, quam nūc vult in vſus Sacerdotum neceſſarios conferri. Sacrorum miniſtros τοῖς λειτουργοῦσι Sacra adminiſtrantes. aut qui ea adminiſtrant & procurant. Sunt enim Sacerdotes λειτουργοὶ adminiſtri religionis, ac moderatores.

43 Rationibus regiis quacunque de re obnox. ὀφείλοντες βασιλικὰ, καὶ πᾶν πρᾶγμα. debētes regia [id eſt ad Regem pertinētia] & quoduis aliud negotium. aliam quampiam rem. qui deberent aliquid Regi nomine tributi, aut alterius cuiuſpiam rei.

44 Ex iiſdem regiis facultatibus atque opibus, ἀπὸ τοῦ λόγου τοῦ βασιλέως ex rationibus Regis ſumptus tribuetur. Ad opera Sacrorum conficienda & reficienda ſup. τοῦ οἰκοδομηθῆναι καὶ ἐπικαινισθῆναι τὰ ἔργα τῶν ἁγίων. vt ædificentur & inſtaurentur opera Sacrorum.

46 Vt audiuit autem Ionathas & populus ſermones iſtos, non crediderũt eis, nec receperunt eos: quia recordati ſunt malitiæ magnæ quam fecerat in Iſrael, & tribulauerat eos valde.

Supr. 7.a.5

47 Et cõplacuit eis in Alexandro, quia ipſe fuerat eis princeps ſermonũ pacis: & ipſi auxilium ferebãt omnibus diebus.

48 Et congregauit rex Alexander exercitum magnum, & admouit caſtra contra Demetrium:

49 Et commiſerũt præliũ duo Reges, & fugit exercit⁹ Demetrii: & inſequutus eſt eum Alexander, & incubuit ſuper eos.

50 Et inualuit præliũ nimis donec occidit ſol, & ceciditDemetrius in die illa.

E

51 Et miſit Alexander ad Ptolemæum regem AEgypti legatos ſecundum hæc verba dicens,

52 Quoniam regreſſus ſum in regnũ meum, & ſedi in ſede patrum meorũ, & obtinui principatum, & contriui Demetriũ, & poſſedi regionẽ noſtrã:

53 Et commiſi pugnam cum eo, & cõtritus eſt ipſe & caſtra eius à nobis, & ſedemus in ſede regni eius:

54 Et nunc ſtatuamus adinuicem amicitiam: & da mihi filiam tuam vxorem, & ego ero gener tuus, & dabo tibi dona, & ipſi dignitatem.

55 Et reſpondit rex Ptolemæus, dicẽs, Fœlix dies in qua reuerſus es ad terrã patrũ tuorũ, & ſediſti ĩ ſede regni eorũ

56 Et nunc faciam tibi quod ſcripſiſti: ſed occurre mihi Ptolemaidã, vt videamus inuicem nos, & ſpondeam tibi ſicut dixiſti.

57 Et exiuit Ptolemæus de AEgypto, ipſe & Cleopatra filia eius, & venit Ptolemaidam anno centeſimo ſecundo.

58 Et occurrit ei Alexander rex, & dedit ei Cleopatram filiam ſuã: & fecit nuptias eius Ptolemaidæ ſicut Reges in magna gloria.

59 Et ſcripſit rex Alexander Ionathæ, vt veniret obuiam ſibi.

60 Et abiit cum gloria Ptolemaidam: & occurrit ibi duobus Regibus, & dedit illis argentum multum, & aurũ, & dona: & inuenit gratiam in conſpectu eorum.

61 Et conuenerunt aduerſus eũ viri pe

46 His auditis Ionathas & populus non adhibuerunt fidem, neque eis acquieuerunt, memores eorum maleficiorum quibus Iſraelitas affecerat, & vehementer afflixerat.

47 Sed ſuam ad Alexandrum voluntatem adiunxerunt, qui princeps veræ pacis cum ipſis conſtituendæ fuerat: & ſocietatem cum eo per omne tempus coluerunt.

48 Porrò quum Alexander collectas ingentes copias aduerſus Demetrium in aciem eduxiſſet, — Bellũ cõmittit Alexander cum Demetrio.

49 Cõſerta inter vtrunque Regẽ pugna, exercitus Demetrii fugã cepit: quẽ Alexãder perſequutus, victoriã aduerſus eos obtinuit.

50 Quúmque illud acre prælium vſque ad occaſum ſolis commiſſum inualuiſſet, Demetrius illa die occubuit. — Demetrius interimitur.

51 Tum miſit Alexander ad Ptolemæum regem AEgypti legatos cum mandatis in hæc verba,

52 Quoniam reuerſus in regnum, conſedi in ſolio maiorum meorum, imperium obtinui, Demetrium fudi, ac regione noſtra potitus ſum:

53 (Nam cõmiſſo cum illo prælio, quo ipſe fuſus eſt à nobis cum exercitu ſuo, ſolium regni ipſius occupauimus.) — Amicitiam inter ſe ſtatuunt Ptolemæus & Alexander.

54 Nunc amicitiam inter nos ineamus: & filiam tuam mihi des vxorem, vt ſim gener tuus, munerá que tibi atque ei dabo te digna.

55 Ei reſpondit Ptolemæus hiſce verbis, Fœlix eſt illa dies qua in terram maiorum tuorum reuerſus, in ſolio regni ipſorũ cõſediſti.

56 Itaque nunc quidem tecum ita agam vt ſcripſiſti: verùm tu mihi obuiam venias Ptolemaidem, vt alter alterum videamus: ſocérque tuus ero vt petiuiſti.

57 Venit ergo Ptolemæus ex AEgypto profectus cũ filia ſua Cleopatra Ptolemaidem anno centeſimo ſexageſimo ſecundo.

58 Vbi & Alexãder rex ei præſto fuit, qui Cleopatra eius filia ipſi in matrimonium data, nuptias Ptolemaide more regio ſumma cum magnificentia celebrauit.

59 Rex autem Alexander Ionathan literis obuiam ſibi euocauit. — Occurrẽs eis Ionathas, ſummo afficitur honore.

60 Qui quum veniſſet Ptolemaidem cum gloria, vtrunque Regẽ coràm adiit, offerens eis argentum & aurum, amicíſque eorũ munera: magnámque apud eos gratiam iniuit.

61 Conuenerunt etiam eòdem aduerſus eum viri peſtilentes ex

46 Non adhibuerunt fidem, neque eis acquieuerunt, οὐκ ἐπίστευσαν αὐτοῖς, οὐδὲ ἐπεδέξαντο, non crediderunt eis, neque ea acceperunt. aut receperunt. habuerunt ea ſuſpecta ex recordatione præteritarum iniuriarum. Memores eorum maleficiorum ὅτι ἐπεμνήσθησαν τῆς κακίας, quoniam memoria tenebant eam malitiam. id eſt τῶν κακῶν malorum atque iniuriarum. Hebraicè dixit Malitiam, vt illi רעה malum dicũt pro maleficiis atque iniuriis. 47 Sed ſuam ad Alexandrum voluntatem adiunxerunt, καὶ εὐδόκησαν ἐν Ἀλεξάνδρῳ, & complacitum eſt in Alexandro. aut, eis complacuit in illo. id eſt ſuam voluntatem in eum contulerunt. Eſt autem Hebraiſmus רצה, complacuit in aliquo, id eſt affectus eſt in eum & propenſus: ita hoc loco ſignificat propenſiores fuiſſe in Alexandrum quàm in Demetrium: illius amicitiam amplexos, alterius aſpernatos fuiſſe. Qui princeps veræ pacis cum, &c. ὅτι αὐτὸς ἐγένετο αὐτοῖς ἀρχηγὸς λόγων εἰρηνικῶν, quoniam ipſe fuerat eis princeps [aut, primus] ſermonum pacificorum. i. qui verè ac integrè ſine fictione ac ſimulatione de pace ac ſocietate cum ipſis egiſſet. Nam λόγων nomen, non eſt ad verba referendum, in quibus Demetrius prior fuit, ſed ad ſocietatem & amicitiam quam Alexander ſine dolo fallaciiſque petebat: alter autem qualis amicus ſociuſque futurus eſſet, iniuriis ac maleficiis in Iudæos antè oſtẽderat. Societatẽ cum eo per omne tempus coluerunt. συνεμάχουν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας. communiter coniunctéque cum eo bellum gerebant. pugnabant vnà omnibus diebus. συμμαχεῖν eſt coniunctis voluntatibus ac viribus in idem bellum incumbere. coire belli ſocietatem. 49 Conſerta inter vtrunque Regem pugna, συνῆψαν πόλεμον οἱ δύο βασιλεῖς, commiſerunt prælium duo Reges. manus conſeruerunt. cõflixerunt. Victoriam aduerſus eum obtinuit. ἴσχυσεν ἐπ' αὐτόν. præualuit aduerſus illum. aut incubuit magna vi in eum. perſequendo inualuit. Hic ſenſus mihi magis placet quàm is quem in verſione ſequutus ſum. Significat enim vim belli auctam & confirmatam ad inſequendum Demetriũ, ac eò totum eius impetum fuiſſe cõuerſum. Sequitur enim ſtatim de eodem Alexãdro, καὶ ἐστερέωσε τὸν πόλεμον σφόδρα. Et firmauit [aut, roborauit] bellum vehementer. 50 Vſque ad occaſum ſolis ἕως ἔδυ ὁ ἥλιος donec ſol occidit. aut, occubuit. 54 Amicitiam inter nos ineamus: στήσωμεν πρὸς ἑαυτοὺς φιλίαν· conſtituamus inter nos amicitiam. contrahamus neceſſitudinem & coniunctionem. 55 Fœlix eſt illa dies ἀγαθὴ ἡμέρα, Bona [aut, fauſta] illa dies. Oratio eſt amici beneuolique hominis alteri fœlicitatem gratulantis. 56 Itaque nunc quidem tecum ita, &c. ποιήσω σοι ἃ ἔγραψας, faciam tibi quæ ſcripſiſti. concedam tibi quæ petiuiſti. Socérque tuus ero, ἐπιγαμβρεύσω σοι. ἐπιγαμβρεύειν habet mutuam relationem ad generum & ſocerum, vt de vtroque dicatur, vt חתן & התחתן apud Hebræos. 58 Vbi & ei præſto fuit, καὶ ἀπήντησεν αὐτῷ, & obuiam ei venit. aut, prodiit. More regio καθὼς οἱ βασιλεῖς quemadmodum Reges ſolent ſplendidè magnificéque facere. 59 Literis obuiam ſibi euoc. ἔγραψεν ἐλθεῖν εἰς συνάντησιν αὐτῷ. ſcripſit Ionathæ vt veniret in occurſum [aut, obuiam] ſibi. 60 Vtrunque Regem coram adiit, ἀπήντησε τοῖς δυσὶ βασιλεῦσι, occurrit duobus Regibus. id eſt conuenit vtrunque. Apud eos gratiam iniuit. εὗρε χάριν ἐναντίον αὐτῶν. inuenit gratiam coram eis. Hebraiſmus, gratus fuit & acceptus. aut, gratiam eorum ſibi conciliauit.

Iſraele ac nefarii ʹvt eum criminarentur : ſed Rex ʹeis aurem non
præbuit.
Sed Ionathan exutum veſtibus ſuis purpura iuſſit indui: quod
quum ita factum eſſet, Rex eo iuxta ſe collocato,
Principibus ſuis dixit, Progreſſi cũ hoc in mediũ ciuitatis, der
præconem edicite nequis eum vlla de re in crimen vocet, ʹaut ei
vllius dicti nomine moleſtus ſit.
Ita factum eſt vtʹaccuſatores, poſtquam gloriam eius, quomo-
do prædicata eſſet, amictúmque purpureum viderent, omnes ſe
fuga proriperent.
Ionathas autem quum Rex eum gloria ornatum amicum inter
primos ſcripſiſſet, ducémque conſtituiſſet, acʹtribunum militũ:
Hieroſolymam cum pace & lætitia reuerſus eſt.
Porrò anno cẽteſimo ſexageſimo quinto Demetrius Demetrii
filius è Cretaʹrediit in patriam ſuam.
Quod quum audiſſet Alexander, maximo affectus dolore, Anti
ochiam reuerſus eſt.
Demetrius autem ducem conſtituit Apollonium præfectũ Cœ
leſyriæ, qui collectis ingentibus copiis, caſtríſque poſitis ad Iam-
mniam, ad Ionathan ſummum pontificem hæc mandata miſit,
ʹTu ſolus omnium aduerſus nos extolleris: ʹego verò ludibrio ſũ
habitus propter te, & probro affectus : ʹad quid tandem aduerſus
nos ferocis in montibus?
Quinʹſiquid eſt in viribus tibi fiduciæ, deſcẽde iam nũc ad nos
in campum, ʹvbi armis decernamus inter nos: nam apud me qui-
dem eſt robur ciuitatum.
Interroga ac diſce quis ego ſim, & cæteri quibus vtor auxilia-
riis:ʹ& reſpondebunt, vos non poſſe pedibus in noſtro conſiſtere
conſpectu, quia maiores veſtri in terra ſua bis in fugã verſi ſunt.
Neque nunc equitatum, tantúmque exercitum poteris in cam
po ſuſtinere, vbi nulla rupes eſt, nullũ ſaxum, ʹnullus denique lo-
cus ad fugam opportunus.
Hæc Apollonii verba quũ audiſſet Ionathas, ʹcõmotus animo,
cum decem lectis virorũ millibus, Hieroſolymis egreſſus eſt : &
quumʹſe ei frater eius Simon auxilio iunxiſſet,
Ad Ioppen duxit exercitum, atqueʹvrbe excluſus, quòd Apol-
lonii præſidium intus erat, eam oppugnauit.

Apollonius dux exercitus Demetri cum Ionatha cõgreſſus, ab eodẽ m deuincitur.

ſtilentes ex Iſrael, viri iniqui interpel
lantes aduerſus eum: & non intendit
ad eos Rex.
62 Et iuſſit ſpoliari Ionathan veſtibus
ſuis, & indui eum purpura: & ita fece
rũt. & collocauit eum Rex ſedere ſe-
cum.
63 Dixitque principibus ſuis, Exite cũ
eo in medium ciuitatis, & prædicate
vt nemo aduerſus eum interpellet de
vllo negotio, nec quiſquam ei mole-
ſtus ſit de vlla ratione.
64 Et factum eſt vt viderunt qui inter-
pellabant gloriam eius quæ prædica-
batur, & opertum eum purpura, fuge
runt omnes.
65 Et magnificauit eum Rex, & ſcri-
pſit eũ inter primos, & poſuit eũ du-
cem, & participem principatus.
66 Et reuerſus eſt Ionathas in Ieruſa-
lem cum pace & lætitia.
67 In anno cẽteſimo ſexageſimoquin
to, venit Demetrius filius Demetrii,
à Creta in terram patrum ſuorum.
68 Et audiuit Alexander rex, & con-
triſtatus eſt valde, & reuerſus eſt An-
tiochiam.
69 Et conſtituit Demetrius rex Apol
lonium ducem, qui præerat Cœleſy-
riæ: & cõgregauit exercitum magnũ,
& acceſſit ad Iamniam: & miſit ad Io
nathan ſummum ſacerdotem,
70 Dicẽs, Tu ſolus reſiſtis nobis: ego
autem factus ſum in deriſum & in op
probriũ, propterea quia tu poteſta-
tẽ aduerſũ nos exerces in montibus.
71 Nũc ergo ſi cõfidis in virtutibꝰ tuis,
deſcende ad nos in campum, & com-
paremus illic inuicem : quia mecum
eſt virtus bellorum.
72 Interroga & diſce quis ſum ego, &
cæteri qui auxilio ſunt mihi: qui & di
cunt quia non poteſt ſtare pes veſter
ante faciem noſtram, quia bis in fugã
conuerſi ſunt patres tui in terra ſua.
73 Et nunc quomodo poteris ſuſtine-
re equitatum & exercitum tãtum in
campo, vbi non eſt lapis, neque ſaxũ,
neque locus fugiendi.
74 Vt audiuit autem Ionathas ſermo-
nes Apollonii, motus eſt animo : &
elegit decem millia virorum : & exiit
ab Ieruſalem, & occurrit ei Simõ fra-
ter eius in adiutorium:
75 Et applicuerũt caſtra in Ioppen, &
excluſit eũ à ciuitate, q̃a cuſtodia Apol
lonii Ioppe erat, & oppugnauit eã.

61 Vt eum criminarentur: ἐντυχεῖν κατ' αὐτοῦ. vt eum accuſarent. aut, in crimen vocarent. ἐντυγχάνειν κατά τινος, eſt deferre aliquẽ: de quo antea. Eis aurem non præbuit. οὐ προσέσχεν αὐτοῖς. non attendit eis. non adhibuit fidem eorum criminationi, id eſt neglexit eam.
63 Aut ei vllius dicti nomine moleſtus ſit. καὶ μηδεὶς αὐτῷ παρενοχλείτω περὶ παντὸς λόγου. & nullus eum conturbet vllo ſermone aut dicto. ne verbo quidem vllo ei aliquam moleſtiam exhibeat.
64 Accuſatores, οἱ ἐντυγχάνοντες, delatores. οἱ κατήγοροι, qui eum poſtulabant apud Regem.
65 Tribunum militum: μεριδάρχην· quaſi participem principatus. qui partem imperii ſuſtineret. Nomen compoſitum à μερίς & ἄρχειν. μεριδάρχαι, erant quaſi ſocii & adiutores imperii. 67 Rediit in patriam ſuam. ἦλθεν εἰς τὴν γῆν πατέρων αὐτοῦ. Venit in terram patrum ſuorum: in aliquam ſcilicet ciuitatem Syriæ, quæ ad regnum maiorum ſuorum pertinebat.
70 Tu ſolus omnium σὺ μονώτατος Tu maximè ſolus [Vnus ex omnibus] te extollis aduerſus nos. Ego verò ludibrio ſum habitus, &c. ἐγὼ δὲ ἐγενήθην εἰς καταγέλωτα, καὶ εἰς ὀνειδισμόν, ego autem factus ſum in deriſum & opprobrium. fui expoſitus irriſioni & infamiæ.
Ad quid tandem aduerſus nos ferocis διὰ τί ἐξουσιάζῃ ἐφ' ἡμᾶς; cur poteſtatem exerces aduerſus nos? id eſt ferociter inſoleſcis, quaſi ius aut aliquam in nos poteſtatem habeas. ἐξουσιαστικῶς imperioſe te geris, extolliſque aduerſus nos.
71 Siquid eſt in viribus tibi fiduciæ, εἰ πέποιθας ἐπὶ ταῖς δυνάμεσί σου, ſi confidis in copiis tuis. aut, exercitibus. ſi cõfidis tuis copiis ac viribus. Vbi armis decernamus inter nos: καὶ συγκριθῶμεν ἑαυτοῖς ἐκεῖ & decernamus nobiſipſis illic. id eſt in loco plano & æquo experiamur armis, vter erit fortior. συγκρίνειν & συγκρίνεσθαι ſignificat contendere, & experiri cum aliquo tum iudicio ciuiliter, tum etiam armis in bello, vt Latinè decernere. 72 Et reſpõdebunt, vos non poſſe ped. &c. καὶ λέγουσιν, οὐκ ἔστιν ὑμῖν στάσις ποδὸς κατὰ πρόσωπον ἡμῶν. & dicunt [pro dicent] Nõ eſt vobis ſtatio pedis in conſpectu noſtro. id eſt, intelligetis ex iis quos interrogabitis de noſtris viribus, vos nullum conſiſtendi locum coram nobis habituros. vos facilè ceſſuros, ſimulatque nos videritis.
73 Nullus denique locus ad fugam opport. οὐδὲ τόπος τοῦ φυγεῖν. neque locus ad fugiendum. id eſt ad effugium, aut vt effugiatis.
74 Commotus animo, ἐκινήθη διάνοια motus eſt mente. id eſt θυμῷ animo permotus eſt. iactantia ſcilicet arrogantiáque alterius. Se ei frater eius Simon auxilio iunxiſſet, συνήντησεν αὐτῷ ἐπὶ βοήθειαν αὐτοῦ, occurrit ei [aut, quũ occurriſſet, obuiã veniſſet ei] in auxilium. ad opem ferendam. vt auxilio fratrem iuuaret. 75 Vrbe excluſus, ἀπέκλεισαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πόλεως, excluſerunt eum à ciuitate. prohibuerunt vrbis aditu atque ingreſſu. non receperunt eum.

Et exterriti qui erant in ciuitate, aperuerũt ei, & obtinuit Ionathas Ioppen.

Et audiuit Apollonius, & admouit tria millia equitũ, & exercitũ multũ:

Et abiit Azotum tanquam iter faciens, & ſtatim exiit in campũ: eo quòd haberet multitudinẽ equitum, & cõfideret in eis: & inſequutus eſt eum Ionathas in Azotum, & commiſerũt prælium.

Et reliquit Apollonius in caſtris mille equites poſt eos occultè.

Et cognouit Ionathas quoniam inſidiæ ſunt poſt ſe, & circuierũt caſtra eius, & fecerunt iacula in populum à mane vſque ad veſperam.

Populus autem ſtabat, ſicut præceperat Ionathas: & laborauerunt equi eorum.

Et eiecit Simon exercitum ſuum, & commiſit contra legionem: (equites enim fatigati erant) & contriti ſunt ab eo, & fugerunt.

Et qui diſperſi ſunt per campũ, fugerunt in Azotum, & intrauerunt in Bethdagon idolum ſuum, vt ibi ſe liberarent.

Et ſuccendit Ionathas Azotum, & ciuitates quæ erãt in circuitu eius & accepit ſpolia eorum, & templũ Dagon: & omnes qui fugerunt in illud, ſuccendit igni.

Et fuerunt qui ceciderũt gladio cũ his qui ſuccenſi ſunt, ferè octo millia virorum.

Et mouit inde Ionathas caſtra, & applicuit ea Aſcalonẽ: & exierunt de ciuitate obuiam illi in magna gloria.

Et reuerſus eſt Ionathas in Ieruſalem cũ ſuis habentibus ſpolia multa.

Et factum eſt, vt audiuit Alexander rex ſermones iſtos, addidit adhuc glorificare Ionathan.

Et miſit ei fibulam auream, ſicut cõſuetudo eſt dari cognatis Regũ: & dedit ei Accaron & omnes fines eius in poſſeſſionem.

Cap. X I.

ET Rex AEgypti congregauit exercitum, ſicut arenam quæ eſt circa orã maris, & naues multas: & quærebat obtinere regnum Alexãdri dolo, & addere illud regno ſuo.

Et exiit in Syriã verbis pacificis, &

76 Quamobrem territi ciues, portas vrbis aperuerunt, & Ionathas
ʹIoppe potitus eſt.
77 Hoc nuntio accepto Apollonius cum delectis ſibi equitum tribus millibus, magnóque peditum numero,
78 ʹQuaſi iter facturus, Azotum profectus eſt, ʹſimúlq; in planitiẽ eſt progreſſus: propterea quòd maximum habebat equitatum, eóque maximopere confidebat: quem Ionathas Azotum cõtendentem à tergo perſequutus, prælium cum vltimo agmine cõmiſit.
79 Reliquerat autem Apollonius ʹabditos ſuorum mille equites poſt eos.
80 Quas inſidias ʹſuo imminere tergo quũ Ionathas animaduertiſſet, ʹexercitum illius circumuenerunt, & ʹlanceas à mane vſque ad veſperam vibrauerunt in populum.
81 Perſtitit tamen populus quomodo Ionathas imperauerat, equóſque illorum fatigauit.
82 Tum Simon ʹacie ſua explicata, phalãgem adortus eſt: (ʹnam laſſatus erat equitatus) qua ab eo fuſa & fugata,
83 ʹEquites quoque, ſparſa per campum fuga, Azotum ʹin ædẽ Dagonis ſimulachri ſui ſalutis cauſa confugerunt.
84 Ionathas autem ſuccendit Azotum ʹcum oppidis ei circumiacẽtibus: captíſque inde ſpoliis, delubrum Dagonis cum iis qui eò cõfugerant, igni cremauit.
85 ʹEt confectus eſt numerus cæſorum gladio cum iis qui exuſti fuerunt, ad octo millia virorum.
86 Inde profectus Ionathas, ad Aſcalonem caſtra poſuit: & quum ciues obuiam illi proceſſiſſent ʹſumma cum veneratione,
87 Hieroſolymam cum ſuis ſpolia multa gerentibus reuerſus eſt.
88 His rebus auditis, Alexander rex Ionathan ʹamplioribus auxit honoribus.
89 Eíque bullam aureã miſit, qualis propinquis Regum dari ſolebat: atque Accaronem cum omnibus ipſius finibus ʹpoſſidendam attribuit.

Cap. X I.

1 POrrò Rex AEgypti contracto exercitu inſtar arenæ quæ circa orã maris eſt, innumerabili, claſſéque copioſa, regnum Alexãdri dolo quærebat occupare, ac ſuo regno adiicere. Diſſidium inter Ptolemæum & Alexandrum generum ſuum.
2 Quum igitur ʹamico prætextu eſſet ingreſſus in Syriam,

76 Ioppe potitus eſt. ἐκυρίευσεν ἰόππης. pro, ἐκράτησεν, eam obtinuit. dominus eius fuit. Ad verbum, dominatum habuit in ea.
78 Quaſi iter facturus, ὡς διοδεύων, Quaſi iter faciens. diſſimulans ſe Azotũ contendere. Simúlque in planitiem eſt progr. καὶ ἅμα προῆλθεν εἰς τὸ πεδίον & ſimul proceſſit in campum. id eſt locum planum, in quo equitatus quo confidebat, maiorem pugnandi commoditatem facultatémque haberet, quàm in locis montuoſis & aſperis. Itaque locum ad pugnam idoneum delegit.
79 Abditos ſuorũ mille equites poſt eos. χιλίαν ἵππον ἀπέλιπε κρυπτῶς κατόπισθεν αὐτῶν. mille equites reliquit occultè à tergo, id eſt abditos in inſidiis, qui eos à tergo adorirentur. 80 Suo imminere tergo ὅτι ἐστὶν ἔνεδρον κατόπισθεν αὐτῶν, quòd inſidiæ eſſent à tergo. aut poſt ſe. quòd poſitæ ac collocatæ eſſent, quæ ipſos inſequerentur. Exercitum il. circ. ἐκύκλωσαν αὐτοῦ τὴν παρεμβολὴν, circundederunt [aut, cinxerunt] eius exercitum. ne ſcilicet à fronte pugnãtes, à tergo infeſtarentur ab iis qui in inſidiis relicti erant. Lanceas vibrauerunt, &c. ἐξετίναξαν τὰς σχίζας εἰς λαόν. eiecerunt iacula in populum. σχίζα fuſtes, haſtas, lanceáſque ſignificat, quas in hoſtes torquebãt & vibrabant.
82 Acie ſua explicata, phal. adortus eſt: εἵλκυσε τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ συνῆψε πρὸς τὴν φάλαγγα· explicuit [aut, eduxit] copias ſuas, & cõmiſit prælium aduerſus phalangem. aggreſſus eſt phalangem Syriorum. produxit exercitum ſuum ad pugnam. aut, quum exercitum ſuum produxiſſet, vel explicuiſſet. Nam laſſatus erat equit. ἡ γὰρ ἵππος ἐξελύθη. equitatus enim laſſatus erat. feſſus pugnãdo. ἐκλύειν eſt fatiſcere ac deficere, fatigari quum vires diſſoluuntur. 83 Equites quoque, ſparſa per campum fuga, καὶ ἡ ἵππος ἐσκορπίσθη ἐν τῷ πεδίῳ, & equitatus diſperſus eſt in campo. aut, quum diſperſus ac diſſipatus eſſet, vel fuſus per agros. In ædem Dagonis ſimulachri, &c. ἔφυγον, καὶ εἰσῆλθον εἰς βηθδαγὼν εἰδωλεῖον αὐτῶν τοῦ σωθῆναι. fugerunt, ac ingreſſi ſunt in Bethdagon phanum idoli ſui vt ſeruarentur. id eſt templum illud idoli ſui, quaſi aſylum quoddam & perfugium ſuæ ſalutis fuga petiuerunt. ad Dagonem ſuæ ſalutis cuſtodem confugerunt.
84 Cum oppidis ei circumiac. καὶ τὰς πόλεις τὰς κύκλῳ αὐτῆς. & vrbes in circuitu eius. circunquaque poſitas, & finitimas.
85 Et confectus eſt numerus cæſorum καὶ ἐγένοντο οἱ πεπτωκότες μαχαίρᾳ & fuerunt cæſi gladio. Ita enim legitur in exemplari Toletano: quibus nominibus vtũtur Hebræi vt ſubſtãtiuis atque appellatiuis. ſed priornã alii codices legũt πεπτωκότες μαχαίρας, vt τραυματίαι μαχαίρας: cæſi aut proſtrati gladii. 86 Sũma cum veneratione, ἐν δόξῃ μεγάλῃ. In gloria magna. lectio melior videtur quã hæc, in qua durius dicitur, venerunt ei obuiam, atque eum exceperunt. 88 Amplioribus auxit honoribus. προσέθετο δοξάσαι τὸν ἰωνάθαν. addidit glorificare Ionathan. id eſt cum maximo honore, perhonorificè id eſt ad priſtinos honores adiunxit alios. eum nouis honoribus muneribúſque cumulauit.
89 Poſſidendam attribuit. ἔδωκεν αὐτῷ εἰς κληροδοσίαν. in poſſeſſionem dedit ei.

IN CAPVT XI.

1 Amico prætextu λόγοις εἰρηνικοῖς verbis pacificis. quæ haberent ſignificationem pacis & amicitiæ, fallacémque ſpeciem.

'qui tenebant vrbes, ei portas a peruerũt, atque obuiam prodierũt: nam mandatum erat regis Alexandri, vt quoniam ſocer ipſius eſſet, obuiam ei procederetur.

aperiebant ei ciuitates, & occurrebãt ei: quia mandauerat Alexander rex: exire ei obuiam, eo quòd ſocer ſuus eſſet.

Ille verò vrbes Ptolemaidis ingreſſus, 'copias ſingulis præſidiá- 3
que imponebat.

3 Quum autem introiret ciuitatem Ptolemæus, ponebat cuſtodias militum in ſingulis ciuitatibus.

Vt autem appropinquauit ad Azotum, oſtẽſum eſt illi delubrũ 4
Dagonis exuſtum, & Azotus ipſa 'cum circumiacentibus oppidis diruta, corporáque proiecta, & cadauera eorum qui in bello exuſti fuerant: nam ea in aceruos, quà iter habebat, coniecerant.

4 Et vt appropiauit Azoto, oſtenderunt ei templum Dagon ſuccenſum igni, & Azotum, & cætera eius demolita, & corpora proiecta, & eorũ qui cæſi erant in bello tumulos, quos fecerant ſecus viam.

Quæcũque denique Ionathas egiſſet, Regi 'ad inuidiam illi faciẽ 5
dam narrata ſunt: Rex tamen tacuit.

5 Et narrauerunt Regi quia hæc fecit Ionathas, vt inuidiam facerent ei: & tacuit Rex.

Et Ionathas obuiam ei aduenit Ioppẽ 'magnificè: vbi quum in- 6
ter ſe conſalutatione facta, pernoctaſſent,

6 Et occurrit Ionathas Regi in Ioppen cum gloria, & inuicem ſe ſalutauerunt, & dormierunt illic.

Ionathas Regem vſque ad fluuium qui Eleutherus nominatur, 7
comitatus, Hieroſolymam repetiit.

7 Et abiit Ionathas cum Rege vſque ad fluuium qui vocabatur Eleutherus: & reuerſus eſt in Ieruſalem.

Rex autem Ptolemæus vrbibus 'tractus maritimi vſque Seleu- 8
ciam & ipſam maritimam occupatis, 'mala in Alexandrum conſilia animo agitabat.

8 Rex autem Ptolemæ⁹ obtinuit dominium ciuitatum vſque Seleuciam maritimam, & cogitabat in Alexandrum conſilia mala.

Legatóſque ad Demetrium regem miſit cum hiſce verbis, Age, 9
fœdus inter nos ineamus, & filiam meam quam Alexander habet, tibi in matrimonium dabo, túque 'regnum paternum obtinebis.

B

9 Et miſit legatos ad Demetrium, dicens, Veni, cõponamus inter nos pactum, & dabo tibi filiam meam quam habet Alexãder, & regnabis in regno patris tui.

Nam me quidem pœnitet filiam ei meam, vxorem dediſſe: quo 10
niam 'necem mihi machinatus eſt.

10 Pœnitet enim me quòd dederim illi filiam meam: quæſiuit enim me occidere.

Ita illum criminatus, vt qui regnum eius appeteret, 11

11 Et vituperauit eũ, propterea quòd concupierat regnum eius.

Ereptam illi filiam ſuam Demetrio in matrimonium locauit: 12
eóque ab Alexandro alienato, 'apertæ inter ipſos inimicitiæ ſuſceptæ ſunt.

12 Et abſtulit filiam ſuam, & dedit eã Demetrio, & alienauit ſe ab Alexãdro & manifeſtatæ ſunt inimicitiæ eius.

Itaque Ptolemæus Antiochiam ingreſſus, 'duo diademata *duo-* 13
rum regnorum inſignia, Aſiæ atque AEgypti, capiti ſuo impoſuit.

13 Et intrauit Ptolemæus Antiochiã, & ĩpoſuit duo diademata capiti ſuo, AEgypti & Aſiæ.

Erat autem rex Alexãder in Cilicia temporibus illis, 'quòd in- 14
colæ locorum illorum defectionem molirentur.

14 Alexander autem rex erat in Cilicia illis temporibus: quia rebellabãt qui erant in locis illis.

Qui hoc nuntio accepto, 'arma cõtra illum tulit. verùm quum 15
Ptolemæus copiis eductis, ei occurriſſet cum manu valida, fuſus ab eo Alexander,

15 Et audiuit Alexander, & venit ad eũ in bellum: & produxit Ptolemæus rex exercitum, & occurrit ei in manu valida, & fugauit eum.

In Arabiam confugit, 'vt ibi tutus ſaluúſque eſſet: Ptolemæus 16
verò *in ſummam regni poteſtatem* 'euectus fuit.

16 Et fugit Alexander in Arabiam, vt ibi protegeretur. rex autem Ptolemæus exaltatus eſt.

Porrò Zabdiel Arabs caput amputauit Alexandro, atque illud 17
ad Ptolemæum miſit.

17 Et abſtulit Zabdiel Arabs caput Alexandri, & miſit Ptolemæo.

Ptolemæo mortuo, regnat Demetrius.

Itémque rex Ptolemæus tertio pòſt die mortuus eſt: qui etiam 18
erant in præſidiis, alii ab aliis interfecti, interierunt.

C

18 Et rex Ptolemæus mortuus eſt in die tertia: & qui erãt in munitionibus perierũt ab his qui erant intra caſtra.

Qui tenebant vrbes, οἱ ἀπὸ τῶν πόλεων, qui erant ex ciuitatibus. id eſt ciues, & habitatores vrbium, portas ei aperuerunt.

3 Copias ſingulis præſidiáque imponebat. ἀπέταξε τὰς δυνάμεις καὶ φρουρὰν ἐν ἑκάστῃ πόλει. conſtituebat copias & præſidium in vnaquaque vrbe. vt ſcilicet hoc modo ciuitates armis præſidiiſque firmatas occuparet, Alexandrúmque expelleret.

4 Cum circumiacentibus oppid. καὶ τὰ περιπόλια αὐτῆς & oppida eius in circuitu poſita.

5 Ad inuidiam illi faciendam εἰς τὸ ψογῆσαι αὐτὸν ad vituperandum eum. id eſt accuſandum & criminandum. Tota autem criminatio ad inuidiam, odiúmque Regis conflandum ſpectabat. 6 Magnificè: μετὰ δόξης cum gloria, id eſt apparatu & magnificentia.

8 Tractus maritimi τῆς παραλίας oræ maritimæ. aut, ciuitates παραθαλασσίας maritimas quũ occupaſſet. Mala in Alexandrum, &c. διελογίζετο περὶ Ἀλεξάνδρου λογισμοὺς πονηρούς. cogitabat de Alexandro conſilia mala. vt illũ videlicet è regno profligaret. Hanc ei perniciem moliebatur. 9 Regnum paternũ obtinebis. βασιλεύσεις βασιλείαν τοῦ πατρός σου. regnabis regnũ patris tui. i. regnabis loco patris tui.

10 Necem mihi machinatus eſt. ἐζήτησέ με ἀποκτεῖναι. quæſiuit me occidere. mortem mihi eſt molitus.

12 Apertæ inter ipſos inimicitiæ ἐφάνη ἡ ἔχθρα αὐτῶν. apparuit inimicitia eorũ. diſſoluto affinitatis vinculo, declaratum eſt eorũ odiũ.

13 Duo diademata *duorum regn. inſignia*, &c. δύο διαδήματα, τὸ τῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου, duo diademata, Aſiæ & AEgypti. Addidi explicandi cauſa Inſignia duorum regnorum. 14 Quòd incolæ locorum illorum defectionem molirentur. ὅτι ἀπειθοῦσιν οἱ ἀπὸ τῶν τόπων ἐκείνων. quoniam rebellabant [aut ad defectionem ſpectabant] qui de locis illis erant. Eos ita affectos, ad defectionémque paratos volebat Alexander in officio & imperio ſuo retinere.

15 Arma contra illum tulit. ἦλθεν ἐπ' αὐτὸν πολέμῳ. venit contra ipſum bello. adortus eſt eum bello. ei bellum intulit.

16 Vt ibi tutus ſaluúſque eſſet: τοῦ σκεπασθῆναι αὐτὸν ἐκεῖ. vt protegeretur ipſe ibi. vt vitam ſuam eo in loco tegeret & cõſeruaret. Euectus fuit. ὑψώθη. exaltatus eſt. id eſt in ſummo poteſtatis gradu conſtitutus. in altiſſimo dignitatis ac imperii loco faſtigióque collocatus, duorum maximorum regnorum inſignia, ornamentáque adeptus.

Et regnauit Demetrius anno cēte-
ſimo ſexageſimoſeptimo.

In diebus illis cōgregauitIonathas
eos qui erant in Iudæa,vt expugnarēt
arcem quæ eſt in Ieruſalē:& fecerunt
contra eam machinas multas.

Et abierunt quidam quioderāt gē-
tem ſuam viri iniqui ad regemDeme
trium,& renuntiauerunt ei quòd Io-
nathas obſideret arcem.

Et vt audiuit, iratus eſt: & ſtatim
venit ad Ptolemaidam,& ſcripſit Io-
nathæ ne obſideret arcem, ſed occur-
reret ſibi ad colloquium feſtinató.

Vt audiuit autem Ionathas, iuſſit
obſidere: & elegit de SenioribusIſrael
& deSacerdotib⁹,& dedit ſe periculo.

Et accepit aurum & argentum, &
veſtem,& alia xenia multa:& abiit ad
Regem Ptolemaidam,& inuenit gra
tiam in conſpectu eius.

Et interpellabāt aduerſus eum qui-
dam iniqui ex gente ſua.

Et fecit ei Rex ſicut fecerant ei qui
ante eum fuerant: & exaltauit eum
in conſpectu omniū amicorū ſuorū.

Et ſtatuit ei principatum Sacerdo
tii,& quæcūque alia habuit prius pre
tioſa,& fecit eum principē amicorū.

Et poſtulauit Ionathas à Rege vt
immunē faceret Iudæā, & tres topar
chias,& Samariam, & confines eius:
& promiſit ei talenta trecenta.

Et cōſenſit Rex,& ſcripſit Ionathę
epiſtolas de his omnibus,hunc modū
continentes.

Rex Demetrius fratri Ionathæ ſa-
lutem & genti Iudæorum.

Exemplum epiſtolæ quam ſcripſi-
mus Laſtheni parenti noſtro de vo-
bis,miſimus ad vos vt ſciretis.

Rex Demetrius Laſtheni parenti
ſalutem.

Genti Iudæorum amicis noſtris, &
conſeruantibus quæ iuſta ſunt apud
nos, decreuim⁹ benefacere ꝓpter be
nignitatē ipſorū quā erga nos habēt.

D Statuimus ergo illis omnes fines
Iudææ,& tres ciuitates,Lyddā & Ra
mathā,quæ additæ ſunt Iudææ ex Sa-
maria, & omnes confines earum ſe-
queſtrari omnibus ſacrificantibus in
Ieroſolymis,pro his quæ ab eis prius
accipiebat Rex per ſingulos annos,
& pro fructibus terræ & pomorum.

19 Ita Demetrius anno centeſimo ſexageſimoſeptimo ʼregnum
obtinuit.
20 Illis autem temporibus Ionathas ex Iudæis copias ad expugnā Demetrius cum Ionatha fœdus confirmans, Iudæam liberam permittit.
dam arcem Hieroſolymitanam contraxit. quūque multas iam
aduerſus eam machinas confeciſſet:
21 Quidam ʼgētem ſuam exoſi viri nefarii adRegem profecti,retu
lerunt illi,Ionathan arcem obſidere.
22 Quod vt intellexit ille,iratus eſt: & ſimul atque audiuit, profe
ctus, venit Ptolemaidem:atque Ionathæ ſcripſitʼvt ab obſidione
deſiſteret,& obuiam ſibi Ptolemaidem ʼad colloquiū quampri-
mum veniret.
23 Hoc nūtio accepto,Ionathas ſuis vt obſiderent iuſſis,ipſe cum
delectis ex Iſraele Seniorib⁹ ac Sacerdotibusʼſe periculo cōmiſit.
24 Sumptóque argento,atque auro, & veſtimentis,aliíſque xeniis
quàm plurimis, Ptolemaidem adRegē profectus eſt,ʼgratiámque
apud eum conſequutus.
25 Et quāuis eū quidā ſuæ gentis nefarii homines criminarentur,
26 ʼRex tamē eum ita tractauit,ſicut à prioribus Regibus tractatus
fuerat:ʼeúmque coram omnibus amicis ſuis amplificauit.
27 Præterea ei Pontificatum confirmauit,acʼquæcunque alia antè
honorifica habuit:cúmque inter primos amicū exiſtimari voluit.
28 Poſtulauit itaque Ionathas à Regeʼvt Iudææ,ac tribus præfectu
ris,Samariæque,*atque illius finibus* immunitatem daret: atque ei trecē
ta talenta promiſit.
29 ʼHoc autem Regi placuit, qui etiam ʼliteras de omnibus his re-
bus ad Ionathan miſit, in hanc ſententiam ſcriptas.
30 Rex Demetrius Ionathæ fratri gentíque Iudaicæ ſalutem.
31 Exemplū epiſtolæ quam de vobisʼLaſtheni ſcripſimus, ad vos ʼlegitur & Aaſteni.
etiam ſcribimus vt cognoſcatis.
32 Rex Demetrius Laſtheni patri ſalutem.
33 Genti Iudæorum qui nobis amici ſunt,ʼiuráque nobiſcum pa-
cta cōſeruāt,pro ſua ī nos beneuolētia,ʼbeneficia dare decreuim⁹.
34 Itaque ʼaſſignauimus illis fines Iudææ,tres præfecturas,Aphæ-
rema,Lyddam, & Ramathē,de Samaria ad Iudæam additas,ʼom-
niáque pertinentia ad eos omnes qui Hieroſolymis ſacrificant:
ʼidque pro regiis vectigalibus, quæ Rex antea ab ipſis annua de
fructibus tam terræ quàm arborum percipiebat.

regnauit.regnum adeptus eſt,mortuo Alexando & Ptolemæo,qui illud occupauerant.
19 Regnum obtinuit. ἐβασίλευσεν. odio habentes gentem ſuam. infeſti atque inimici patriæ ſuæ.
21 Gentem ſuam exoſi μισοῦντες τὸ ἔθνος αὐτῶν ne obſideret.aut,vt ſuſceptam obſidionem deponeret,& ad ſe veniret. Ad collo-
22 Vt ab obſidione deſiſteret,τὸ μὴ περικαθῆσθαι, vt cōuenirent Ptolemaidem celerrimé.id eſt vt ibi colloquerentur. συμμίσγειν verbū
quium quamp.&c.συμμίσγειν εἰς Πτολεμαΐδα τὴν ταχίστην. miſcere,vt miſcere verba aut ſermones,pro Habere inter ſe,& colloqui.
ſignificat congreſſionem & colloquutionem.ad verbum, dedit ſeipſum periculo.fidem Regis experiens,quam non habebat exploratam.In o-
23 Se periculo commiſit.ἔδωκεν ἑαυτὸν τῷ κινδύνῳ. congreſſionem & colloquutionem ſubiit.
mnem igitur euentum eò profectus,incertam & periculoſam Forma loquēdi Hebræis vſitata,pro,acceptus & gratus fuit.
24 Gratiāq; apud eum,&c.καὶ εὗρε χάριν ἐνώπιον αὐτοῦ.& inuenit gratiā corā eo. Et fecit ei Rex ſicut fecerāt,qui fuerāt[aut regnauerant]ante
26 Rex tamen eum,&c.καὶ ἐποίησεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς,καθὼς ἐποίησαν οἱ πρὸ αὐτοῦ, Eúmque amplificauit,καὶ
ipſum.excepit eum Demetrius,tractauitque eadem humanitate ac liberalitate,qua priores Reges vſi fuerant.
ὕψωσεν αὐτόν.& extulit eum.auxit honoribus.aut,in altum dignitatis gradum ac locum euexit.
27 Quæcunque alia antè,&c. καὶ ὅσα ἄλλα εἶχε τίμια πρότερον:& quæcunque alia habuit pretioſa[aut honorata]prius.id eſt omnia hono-
rum ac dignitatum ornamenta:ea omnia illi confirmauit,vt integra & ſalua ei ſeruarentur.
28 Vt Iudææ,&c. ποιῆσαι τὴν Ἰουδαίαν ἀφορολόγητον:vt facerer Iudæam immunem à tributis,ac reliquis exactionibus.φορολογεῖν eſt tribu-
tum colligere,atque exigere:ἀφορολόγητος qui eſt exemptus & liberatus ab huiuſmodi contributione atque exactione.
19 Hoc autē Regi placuit, καὶ εὐδόκησεν ὁ βασιλεὺς,Et conſenſit Rex.Libenter,quæ poſtulauit Ionathas,conceſſit ac tribuit. Literas in
hanc ſententiam ſcript.ἐπιστολὰς ἐχούσας τὸν τρόπον τοῦτον.epiſtolas habentes modū hunc,id eſt hoc modo rationéque ſcriptas.aut,hunc in mo
dum rationémque perſcriptas. 33 Iuráque nobiſcum,&c. τὰ πρὸς ἡμᾶς δίκαια συντηροῦσι, qui iura[aut officia]erga nos conſtitu-
ta[aut nobiſcum pacta]ſeruāt.id eſt leges ac conditiones fœderis inter nos conſtituti.Significat eos fideles eſſe in iis præſtandis,quæ promiſ
ſa ſunt & pacta. Beneficia dare decreuimus.ἐκρίναμεν ἀγαθοποιῆσαι.conſtituimus benefacere.beneficentiam noſtram in eos conferre.Eſt
enim ἀγαθοποιεῖν idem quod εὐεργετεῖν,beneficiis aliquem afficere.benignè facere alicui.
34 Aſſignauimus il.fines ἐστάκαμεν αὐτοῖς τὰ ὅρια ſtatuimus[cōſtituimus.aut attribuimus] eis fines. Omniáq; pert.ad,&c.καὶ πάντα τὰ
συγκυροῦντα αὐτοῖς,& omnia attinētia eis. id eſt addicta,& debita iis qui ſacrificia faciūt Hieroſolymis.omnes prouentus ac reditus ad mini-
ſtros religionis pertinentes. Idque pro reg.vect.ἀντὶ τῶν βασιλικῶν,pro regalibus,aut regiis.ſubaudiendū φόρων aut τελῶν tributis & vecti-
galibus,quæ Rex quotannis percipiebat.

35 Alia item quæ dehinc nobis perſoluerentur, tam decimas, quã tributa nobis debita, ″atque etiam ſalinas & coronas quæ pendebantur nobis,

36 Simul illis omnia concedimus: iámque inde in omne tempus ne vnum quidem horum irritum erit.

37 Iam igitur exemplum horum curate deſcribendum, quod detur Ionathæ, atque in Monte ſancto″in celebri loco ponatur.

Videns Demetrius omnia pacata, dimittit exercitum. In ipſũ ſuſcitat Tryphõ Antiochum Alexandri filium.

38 Videns autem Demetrius″pacatam coram ſe eſſe terram, nec quidquam ſibi reſiſtere, dimiſit omnes copias ſuas, ſuam quéque domum: excepto exercitu peregrino, quem ab inſulis Gẽtium cõtraxerat. quapropter copiæ ipſius, quas à patre acceperat, omnes ″odium in eum ſuſceperunt.

39 Fuit tum Tryphon quidam, ″olim Alexandri partium, qui vidẽs milites aduerſus Demetrium omnes fremere, ad Simalchue Arabem, qui Antiochum″Alexandri filium educabat, ſe contulit:

40 ″Eúmque inſtigauit vt ſibi eum ad regnandum loco patris traderet: ſimul ei retulit quæcunque Demetrius effeciſſet, ″offenſionémque odii quod exercitus aduerſus illum haberet ſuſceptum: diéſque ibi multos egit.

41 Interim Ionathas ſcripſit ad regem Demetrium, ″vt præſidia ex arce Hieroſolymitana ac munitionib⁹ deduceret, ″quòd crebrò Iſraelem impugnarent.

42 Cui Demetrius hoc remiſit reſpõſum, Nõ ſolùm hæc præſtabo tibi gẽtique tuæ, ſed nactus opportunitatem, ″te ſimul & gentem tuam gloria illuſtrabo.

43 Porrò in præſentia rectè feceris ſi viros ad me miſeris qui mihi ſint auxilio: quoniam omnis exercitus à me deſciuit.

Per Ionathan liberatur.

44 Tum Ionathas″virorum robore pollentium tria millia miſit Antiochiam: qui quum ad Regem veniſſent, ipſéque aduentu eorum lætaretur,

45 Ciues″in medium vrbis concurrerunt ad virorum centum & viginti millia, vt eum interficerent.

46 Rex itaque″confugit in regiam: quam quum occupatis vrbis vicis ciues oppugnare incepiſſent,

47 ″Auxilia Iudæorum inuocauit. qui quum ad eum ſimul omnes conueniſſent, effuſi in vrbem,

48 Interfecerunt in ea ad centum millia illa die: & incenſa vrbe, prædáque plurima eadem die parta, Regem ſeruauerunt.

49 Quum autem oppidani viderent Iudæos vrbe, vt volebant, po

35 Et alia quæ ad nos pertinebant decimarum & tributorum, ex hoc tempore remittimus eis: & areas ſalinarum, & coronas quæ nobis deferebãtur,

36 Omnia ipſis cõcedimus: & nihil horum irritum erit ex hoc & in omne tempus.

37 Nunc ergo curate facere horũ exemplũ, & detur Ionathæ, & ponatur in Monte ſancto, & in loco celebri.

38 Et videns Demetrius rex quòd ſiluit terra in conſpectu ſuo, & nihil ei reſiſtit, & dimiſit totum exercitũ ſuũ, vnumquenque in locum ſuum: excepto peregrino exercitu quem traxit ab inſulis Gẽtium: & inimici erant ei omnes exercitus patrum eius.

39 Tryphon autem erat quidam partium Alexandri prius: & vidit quoniã omnis exercitus murmurauit cõtra Demetrium, & iuit ad Emalchuel Arabem, qui nutriebat Antiochum filium Alexandri:

40 Et aſſidebat ei, vt traderet eũ ipſi, vt regnaret loco patris ſui: & enuntiauit ei quanta fecit Demetrius, & inimicitias exercituum eius aduerſus illum: & manſit ibi diebus multis.

41 Et miſit Ionathas ad Demetrium regẽ, vt eiiceret eos qui in arce erant in Ieruſalem, & qui in præſidiis erãt: quia impugnabant Iſrael. E

42 Et miſit Demetrius ad Ionathan, dicẽs, Non hæc tãtùm faciã tibi & gẽti tuæ, ſed gloria illuſtrabo te & gentem tuam, quum fuerit opportunũ.

43 Nunc ergo rectè feceris ſi miſeris in auxilium mihi viros: quia diſceſſit omnis exercitus meus.

44 Et miſit ei Ionathas tria millia virorum fortium Antiochiam: & venerunt ad Regem, & delectatus eſt Rex in aduentu eorum.

45 Et conuenerunt qui erant de ciuitate, cẽtum viginti millia virorum, & volebant interficere Regem.

46 Et fugit Rex in aulam: & occupauerunt qui erant de ciuitate, itinera ciuitatis, & cœperunt pugnare.

47 Et vocauit Rex Iudæos in auxiliũ: & conuenerunt omnes ſimul ad eũ, & diſperſi ſunt omnes per ciuitatem:

48 Et occiderunt in illa die centũ millia hominum: & ſuccenderunt ciuitatem, & ceperunt ſpolia multa in die illa, & liberauerunt Regem.

49 Et viderunt qui erant de ciuitate

35 Atque etiã ſalinas καὶ τὰς τοῦ ἁλὸς λίμνας & ſalis ſtagna. ſiue areas ſalis. Colligitur enim ſal in locis maritimis mare ſtagnante, areáſque ſalis efficiente. 37 In celebri loco ἐν τόπῳ ἐπισήμῳ in loco inſigni. frequẽtia ſcilicet & cultu hominũ, vt exẽplum literarũ legatur ab omnibus, atq; ita memoria beneficiorũ collatorum conſeruetur. 38 Pacatam coram ſe, &c. ὅτι ἡσύχασεν ἡ γῆ ἐνώπιον αὐτοῦ. quòd quieuiſſet terra in conſpectu ſuo. bello ſublato, pace conſtituta, terra iam quieta eſſet. Odium in eũ ſuſceperunt. ἔχθραναν αὐτῷ. offenſæ fuerunt ei. ἐχθραίνειν τινὶ eſt inimicum fieri alicui. ἐχθρὸν γίνεσθαι offendi animo ac voluntate, & odio affici in aliquem.

39 Olim Alexandri partium, ἦν τῶν παρὰ Ἀλεξάνδρου πρότερον, qui fuit ab Alexandro antea. qui eius partes ſequebatur. fautor & ſtudioſus eius erat. Alexandri filium τὸ παιδάριον τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου puellum[aut admodum puerum]filium Alexandri. παιδάριον diminutiuum refertur ad ætatem puerilem Antiochi: aut dicendum erat filiolum, ſed ſtatim ſequitur τὸν τοῦ Ἀντιόχου filius Antiochi.

40 Eúmq; inſtigauit καὶ προσήδρευεν αὐτῷ & incitauit eũ. hortatus eſt. ſummo ſtudio eũ preſſit. προσεδρεύειν propriè eſt aſſidere alicui, inſtare, incũbere. itaque accipitur pro inſtigare, aut diligẽter ſtudioſéque cũ aliquo agere. Offenſionémque odii, &c. τὴν ἔχθραν ἣν ἐχθραίνουσιν αὐτῷ. odium quo proſequũtur eum milites. Forma loquẽdi Græca, vt gaudium gaudere, pro affici gaudio: ita hîc ἐχθραίνειν ἔχθραν, pro affici & moueri odio aut offenſione in aliquem. Significat enim milites alienatos à Demetrio, eique offenſos.

41 Vt præſidia ex arce, &c. ἵνα ἐκβάλῃ τοὺς ἐκ τῆς ἄκρας, vt eiiceret[emitteret, aut remoueret]ex arce, eos qui eam tenebãt. Deducere præſidia & milites, Latini dicunt, ἐξάγειν. Quòd crebro Iſr. impug. ἦσαν γὰρ πολεμοῦντες Ἰσραήλ, bello enim infeſtabãt Iſraelẽ. crebris & infeſtis incurſionibus vexabãt. oppugnabant. 42 Te gloria illuſtrabo. δόξῃ δοξάσω σε. gloria glorificabo te. id eſt ornabo & decorabo: ἐὰν εὐκαιρίας τύχω ſi tẽpus opportunũ conſequutus fuero. 44 Virorum robore poll. ἄνδρας δυνατοὺς ἰσχύϊ viros potentes viribus. id eſt fortes ac robuſtos. virtute ac robore præditos, valentes viribus. ἰσχὺς enim vim corporis ſignificat, qualis in milite requiritur.

45 In mediũ vrb. conc. ἐπισυνήχθησαν εἰς μέσον τῆς πόλεως conuenerũt[congregati ſunt]in mediũ ciuitatis. coierunt, cuiuſmodi concurſus fit in ſeditione diſſenſionéque ciuili. 46 Confugit in regiam: ἔφυγεν εἰς τὴν αὐλήν, fugit in aulam. palatium, aut domum regiam.

47 Auxilia Iud. inuoc. ἐκάλεσε τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ βοήθειαν. vocauit Iudæos in auxilium. eorum opem implorauit. ad opẽ ferendã eos vocauit.

ꝙ obtinuiſſent Iudæi ciuitatem ſicut
volebant: & infirmati ſunt mēte ſua,
50 &clamauerunt ad Regē cū precibus,
Dicentes, Da nobis dextras, & ceſ-
ſēt Iudæi oppugnare nos & ciuitatē.
F Et proiecerunt arma ſua, & fecerūt
51 pacem: & glorificati ſunt Iudæi in cō
ſpectu Regis, & in cōſpectu omnium
qui erant in regno eius, & nominati
ſunt in regno: & regreſſi ſunt in Ieru-
ſalem, habentes ſpolia multa.
52 Et ſedit Demetrius rex in ſede re-
gni ſui: & ſiluit terra in cōſpectu eius.
53 Et mentitus eſt omnia quæcunque
dixit, & abalienauit ſe à Ionatha, &
non retribuit ei ſecundum beneficia
quæ ſibi tribuerat: & vexabat eū val-
de.
54 Poſt hæc autem reuerſus eſt Try-
phon, & Antiochus cum eo puer ado
leſcens: & regnauit, & impoſuit ſibi
diadema.
55 *Et congregati ſunt ad eum omnes
exercitus quos diſperſerat Demetri*,
& pugnauerunt contra eum: & fugit,
56 & terga vertit.
Et accepit Tryphon beſtias, & obti
57 nuit Antiochiam.
Et ſcripſit Antiochus adoleſcēs Io-
nathæ, dicens, Cōſtituo tibi Sacerdo-
tium, & conſtituo te ſuper quatuor ci
uitates, vt ſis de amicis Regis.
58 Et miſit illi vaſa aurea in miniſte-
rium: & dedit ei poteſtatem bibendi
in auro, & eſſe in purpura, & habere
fibulam auream.
59 Et Simonem fratrem eius cōſtituit
ducem à terminis Tyri vſque ad fines
AEgypti.
60 Et exiit Ionathas, & perambulabat
trans flumen ciuitates: & congrega-
tus eſt ad eum omnis exercitus Syriæ
in auxilium, & venit Aſcalonem: &
occurrerūt ei honorificè de ciuitate.
G 61 Et abiit inde Gazam: & concluſerūt
ſe qui erant Gazæ, & obſedit eam, &
ſuccendit quæ erant in circuitu ciui-
tatis, & prædatus eſt eam.
62 Et rogauerunt Gazenſes Ionathā,
& dedit illis dextram: & accepit filios
eorum obſides, & miſit illos in Ieru-
ſalem: & perambulauit regionem vſ-
que Damaſcum.
63 Et audiuit Ionathas quòd præuari-
cati ſunt principes Demetrii in Ca-
des quæ eſt in Galilæa, cum exercitu
multo, volentes eum remouere à ne-
gotio regni,
64 Et occurrit illis: fratrem autem ſuū
Simonem reliquit intra prouinciam.

titos eſſe, "conſternati animo, ad Regem ſupplices clamauerunt,
50 Dictitātes, "Da nobis dexterā, vt Iudæi nos & vrbem noſtram
"impugnare deſiſtant.
51 Simúlque arma abiecerunt. ita pace facta, Iudæi gloriam apud
Regem atque omnes qui in regno eius erant, cōſequuti, multa o-
nuſti præda Hieroſolymam redierunt.
52 Demetrius autem "repoſitus in ſolium regni ſui, pacata iam ſub Liberatus Demetrius, ictum fœdus violat.
ipſo terra,
53 "Quæcūque promiſerat, irrita fecit: & à Ionathan abalienatus,
"non retulit ei gratiam qualem ab illo acceperat: ſed "eum vehe-
menter afflictauit.
54 Cæterùm his ita geſtis reuerſus eſt Tryphon cum Antiocho ado Expulſo Demetrio regnat Antiochus.
leſcentulo, qui regno occupato, "impoſitum diadema tulit.
55 Nam ad eum conuenerunt omnes copiæ "à Demetrio dimiſſæ:
cui quum bellum intuliſſent, fuſo eo & fugato,
56 Belluíſque captis, Tryphon Antiochiam obtinuit.
57 Tum Antiochus adoleſcens ad Ionathan ſcripſit in hæc verba,
Pontificatum cōfirmo tibi, & quatuor te præfecturis præficio, vt
amicum Regis te præbeas.
58 Simúlque miſit illi "potoria aurea & "vaſarium: auróque biben-
di, atque purpuram cum "aurea bulla geſtandi poteſtatem dedit.
59 "Simoni autem fratri eius præfecturam tribuit à termino Tyri
vſque ad fines AEgypti.
60 Profectus itaq; Ionathas trans fluuiū, "obibat ciuitates: quúm- Bellum Ionathæ aduerſus alienigenas.
que collectis ad ſe copiis è Syria auxiliaribus omnibus veniſſet ad
Aſcalonem, ciues vrbis egreſſi, "honorificè illi obuiam prodierūt.
61 Illinc ad Gazā acceſſit, "& à Gazæis excluſus, obſedit eam: & "cir-
cumiacentia oppida ſuccendit, ac prædatus eſt.
62 "Ita ſupplices Ionathæ Gazæi facti ſunt: quibus ille dexteram
porrexit, ab eíſque obſides accepit filios principum. eos quum
Hieroſolymam miſiſſet, ipſe regionem illam vſque Damaſcum
peruaſit.
63 Porrò quum intellexiſſet Ionathas principes Demetrii Cades
(quæ eſt in Galilæa) adueniſſe cum magno exercitu, quòd cuperēt
eum à regione remouere,
64 Obuiam illis profectus eſt. reliquerat autē Simonem fratrem
ſuum in patria:

49 Conſternati animo, ad Regem ſupplices clamauerunt, ἠθύμησαν ταῖς διανοίαις αὐτῶν, καὶ ἔκραξαν πρὸς τὸν βασιλέα μετὰ δεήσεως, infirmati [aut debilitati] ſunt animo, & clamauerūt ad Regem cum precatione. aut, ſupplicatione. ἀθυμεῖν διανοίαις dixit pro ἀθυμεῖν deſpōdere animū. 50 Da nobis dexteram, δὸς ἡμῖν δεξιάς, da nobis dexteras: fidei ac miſericordiæ indices. Impugnare deſiſtant. παυσάσθωσαν πολεμοῦντες. oppugnare deſinant. hoſtiliter eam vaſtare.
52 Repoſitus in ſolium regni ſui ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας ſedit in throno regni. aut, quum conſediſſet, reſtitutus beneficio Iudæorum, non fuit gratus, nec memor promiſſorum. 53 Quæcunque promiſerat, irrita fecit: ἐψεύσατο πάντα ὅσα εἶπεν mentitus eſt omnia quæ dixerat. non ſeruauit promiſſa. non præſtitit quæ promiſerat. fidem violauit. Non retulit ei gratiam qualem ab, &c. οὐκ ἀνταπέδωκε κατὰ τὰς εὐνοίας ἃς ἀνταπέδωκεν αὐτῷ. non rependit iuxta beneuolentias quas Ionathas in eum contulerat. id eſt non reddidit Demetrius gratiam eorum officiorum atque ſtudiorum quæ Ionathas ei præſtiterat. Nam Iuxta beneuolentias dicit, pro Iuxta, aut Secundum ea quæ Ionathas beneuolè amicéque Regis cauſa fecerat. Eum vehementer afflictauit. ἔθλιψεν αὐτὸν σφόδρα. afflixit eum vehementer. eum ſummis moleſtiis iniuriiſque affecit ac vexauit.
54 Impoſitū diadema tulit. καὶ ἐπέθετο διάδημα. & impoſuit diadema. Hoc poteſt referri ad Tryphonē, quaſi impoſuerit is diadema Antiocho. 55 A Demetrio di. ἃς ἀπεσκόρπισε Δημήτριος, quas diſperſerat Demetrius. amādauerat. dimiſerat. quod fit authoritate imperatoris, ac principis qui amplius eorū opera vti nō vult. 58 Potoria aur. τὰ χρυσώματα, vaſa [aut pocula] aurea. Vaſariū: διακονίαν vaſariū, id eſt omne vaſorum inſtrumentū, aut miniſterium ad vſum cultúmq; regium accōmodatum. Itaque διακονία videtur ſignificare τὴν σκευὴν omnem vaſorum ſupellectilem. Quidam vertunt famulitiū: ſed vaſarium magis hoc loco ſignificat. Aurea bulla πόρπην χρυσῆν, Indumentum erat fibulatum, monile, & ornamentum. Geſtabatur autem ſuſpenſa in pectore forma figuráque rotunda, habens cordis ſimilitudinem.
59 Simoni a. præfect. trib. καὶ Σίμωνα κατέστησε στρατηγὸν, & Simonē conſtituit ducē, aut ἁρμοστὴν gubernatorē ac moderatorē eius prouinciæ.
60 Obibat ciuitates: διεπορεύετο ἐν ταῖς πόλεσι, perambulabat [aut pertranſibat] in ciuitatibus, id eſt adibat ſingulas. aut (vt verti) obibat. Honorificè illi obuiam prodierunt. ἀπήντησαν αὐτῷ ἐνδόξως. occurrerunt ei [aut proceſſerunt obuiam] glorioſé. id eſt cum honore.
61 Et à Gazæis excluſus, καὶ ἀπέκλεισαν οἱ ἀπὸ Γάζης, & excluſerunt Gazenſes eum. non receperunt in vrbem. Circumiacentia oppida τὰ περιπόλια αὐτῆς circumuicinas eius ciuitates. oppida circa poſita. aut, ſuburbana.
62 Ita ſupplices Ionathæ facti ſunt: καὶ ἠξίωσαν Ἰωνάθαν: & rogauerūt ſuppliciter Ionathan. pro ἱκέτευσαν ſupplicauerūt. Significat ἀξιοῦν humilem ac ſupplicem poſtulationem, qualis eſt eorum qui ſe dedunt victori.

Qui quum Bethſuram obſediſſet, multis diebus oppugnatam 65
eo redegit anguſtiarum,
Vt oppidani ſibi dexteram dari poſcerēt : quam quum dediſſet, 66
eóſque illinc deduxiſſet, vrbe potitus, præſidium ei impoſuit.
At Ionathas cum exercitu ſuo ad lacū Genaſar caſtra applicuit: 67
rurſúmque inde mane mouit in campum Aſor,
Vbi improuiſa alienigenarum acies ei occurrit in ipſo campo. 68
collocauerāt autem ei inſidias in montibus : ipſi verò exaduerſo
ſe inferebant.
Quum igitur ii qui in inſidiis locati fuerant, è locis ſuis exurre- 69
xiſſent, & commiſiſſent prælium,
Fugam ceperunt omnes qui ſtabant à Ionatha: ac ne vnus qui- 70
dem ipſorum ſubſtitit, præter Mattathiam filium Abſalomi, & Iu
dam Calphi filium duces exercitus.
Tum Ionathas ſciſſis veſtimētis ſuis, & capite conſperſo pulue- 71
re, Deum precatus,
Rediit ad eos pugnans, hoſtéſque fudit, ac fugauit. 72
Quod quū vidiſſēt ſui qui fugerāt, ſéque ad eū recepiſſēt, perſe- 73
quuti ſūt illos vſq; ad Cades, ad caſtra corū quæ eo ī loco fixerāt.
Cæſiſque illa die ex alienigenis virorum circiter tribus milli- 74
bus, Ionathas Hieroſolymam reuerſus eſt. Cap. XII.

Confirmādi fœderis gratia legatos Romam & ad Spartiatas mittit Ionathas.

Videns autem Ionathas ſe iuuari opportunitate temporis, de 1
lectos viros Romam miſit ad amicitiam cum Romanis cō
firmandam & renouandam:
Spartámque & alia in loca in eandem ſententiam literas miſit. 2
Quúmq; Romā veniſſent, Curiā ingreſſi, Ionathas, inquiunt, 3
Summus Pōtifex, & gēs Iudæorū nos huc mittit, vt priſtinā ami
citiā & ſocietatē inter nos inſtitutā iuxta priores leges renouem⁹.
Tum illi dederunt literas his ad ſingulorum locorum incolas, 4
vt eos pacificè in terram Iudaicam deducerent.
Hoc autē eſt exemplū literarū quas Ionathas miſit Spartiatis. 5
Ionathas Summus pontifex, Senatúſque gentis, ac Sacerdo- 6
tes, tum reliquus Iudæorū populus Spartanis fratribus ſalutem.
Quia literæ iam ad Oniam Summū ſacerdotem à Dario apud 7
vos regnante miſſæ fuerunt, in quibus declaraſtis vos fratres eſſe
noſtros, vt ſubſcriptum exemplum continet:
Et Onias virum miſſum excepit honorificè, literáſque de ami- 8
citia & ſocietate ſcriptas accepit.
Quanuis horum nos non indigeamus, vt qui ſolatiū noſtrū ex 9

65 Et applicuit Simon ad Bethſuram, & expugnabat eam diebus multis, & concluſit eos.

66 Et poſtulauerunt ab eo dextras accipere, & dedit illis: & eiecit eos inde, & cepit ciuitatem, & poſuit in ea præſidium.

67 Et Ionathas & caſtra eius applicuerunt ad aquam Geneſar, & ante lucem vigilauerunt in campo Aſor:

68 Et ecce caſtra alienigenarū occurrebant in campo, & tendebant ei inſidias in mōtibus: ipſe autem occurrit exaduerſo.

69 Inſidiæ verò exurrexerunt de locis ſuis, & commiſerunt prælium.

70 Et fugerunt qui erāt ex parte Ionathæ, omnes: & nemo relictus eſt ex eis niſi Mathathias filius Abſolomi, & Iudas filius Calphi princeps militiæ exercitus.

71 Et ſcidit Ionathas veſtimenta ſua, & poſuit terrā in capite ſuo, & orauit.

72 Et reuerſus eſt Ionathas ad eos in prælium, & conuertit eos in fugam, & pugnauerunt.

73 Et viderunt qui fugiebant partis illius, & reuerſi ſunt ad eum, & inſequebantur cū eo omnes vſque Cades ad caſtra ſua, & peruenerunt vſque illuc.

74 Et ceciderunt de alienigenis in die illa tria millia virorū: & reuerſus eſt Ionathas in Ieruſalem. Cap. XII.

1 ET vidit Ionathas quia tempus eū iuuat, & elegit viros, & miſit eos Romam ſtatuere & renouare cū eis amicitiam:

2 Et ad Spartiatas, & ad alia loca miſit epiſtolas ſecūdum eandem formā.

3 Et abierunt Romam, & intrauerūt Curiā, & dixerūt, Ionathas Summus ſacerdos, & gens Iudæorum miſerūt nos, vt renouaremus amicitiam & ſocietatem ſecundum priſtinum.

4 Et dederunt illis epiſtolas ad ipſos per loca, vt deducerent eos in terram Iuda cum pace.

5 Et hoc eſt exemplum epiſtolarum quas ſcripſit Ionathas Spartiatis,

6 Ionathas Summus ſacerdos, & Seniores gentis, & Sacerdotes, & reliquus populus Iudæorum, Spartiatis fratribus Salutem.

7 Iampridem miſſæ erāt epiſtolæ ad Oniam Summum ſacerdotem à Dario qui regnabat apud vos, quoniā eſtis fratres noſtri, ſicut ſcriptum continet quod ſubiectum eſt.

8 Et ſuſcepit Onias virum qui miſſus fuerat, cum honore: & accepit epiſtolas, in quibus ſignificabatur de ſocietate & amicitia. B

9 Nos enim quū nullo horū indigeremus

65 Eo redegit anguſt. καὶ συνέκλεισεν αὐτὴν, concluſit eam. coarctauit, [in anguſtias redegit] obſidens eam & circumuallans: obſidione huiuſmodi ad deditionem compulit. 68 Vbi improuiſa alienigenarum, &c. καὶ ἰδοὺ παρεμβολὴ ἀλλοφύλων ἀπήντα αὐτῷ, Et ecce alienigenarum exercitus obuius ei factus eſt. ἰδοὺ particula ſignificat rem improuiſam atque inexpectatam
69 Ii qui in inſidiis locati, &c. τὰ δὲ ἔνεδρα ἐξανέστησαν, inſidiæ autem ſurrexerunt. pro inſidiatores, aut qui collocati erant in inſidiis, figuratè dixit, συνεκδοχικῶς. 70 Ne vnus quidem ipſorum ſubſtitit, οὐδὲ εἷς κατελείφθη ἀπ' αὐτῶν, neque vnus relictus ex illis qui erant cum Ionathan. nullus eorum remanſit. omnes aufugerunt.

IN CAPVT XII.

1 Se iuuari oppor. temp. ὅτι ὁ καιρὸς αὐτῷ συνεργεῖ, quòd occaſio eum adiuuat. aut ei adiumento eſt. Ea autem eſt arripiēda, non dimittēda quum offertur. 2 In eandem ſententiam κατὰ ταὐτὰ ſecundum eadem. id eſt in eandem rationē qua amicitiam eorum renouari cōfirmarique volebant. 3 Curiam ingreſſi, εἰσῆλθον εἰς τὸ βουλευτήριον ingreſſi ſunt in Senatū. ſiue, locū vbi ſummū ciuitatis conſilium habebatur. Amicitiam inter nos inſtitutam, &c. ἀνανεώσασθαι τὴν φιλίαν αὐτοῖς κατὰ τὸ πρότερον. ad renouādum amicitiam ipſis inſtar prioris. aut ſicut prius. id eſt vt confirmata renouatáque maneat, ſicut prius fuit inſtituta. vt ſuam religionem & ſanctitatem retineat.
4 Ad ſingulorum locorum incolas, πρὸς αὐτοὺς κατὰ τόπον, ad eos ſcilicet qui locis ſingulis præerant. qui prouincias obtinebant in omnibus imperii eorum locis. Nam πρὸς αὐτοὺς ſignificat Magiſtratus Romanorum, vt Proconſules, atque Prætores, aut Imperatores, qui prouinciis præerant. Pacificè μετ' εἰρήνης cum pace. ſine vlla itineris offenſione, aut incommodo iniuriáque, ſalui in Iudæam reuerterentur.
6 Senatúſque gentis, καὶ ἡ γερουσία τοῦ ἔθνους. Conuentus propriè eſt, & cœtus Senum: qui etiam πρεσβύτεροι Seniores in Sacris literis appellantur. Eorum enim eſt authoritas & prudentia, ſicut iuuenum fortitudo & vis corporum.
7 Vt ſubſcriptum exemplum cont. ὡς τὸ ἀντίγραφον ὑπόκειται. vt exemplum ſubiicit. id eſt vt exēplum infrà ſcriptū oſtēdit, aut declarat. Significat enim ὑπὸ præpoſitio, in infima parte literarum ſcriptum atque appoſitum fuiſſe. 8 Literáſque de amicitia ſcriptas ἐν αἷς περὶ τῆς φιλίας διεσαφεῖτο in quibus ſignificabatur de amicitia. id eſt quæ habebant ſignificationem ac declarationem amicitiæ veſtræ.

mus, habentes ſolatio ſanctos libros qui ſunt in manibus noſtris:

10 Maluimus mittere ad vos renouare fraternitatem & amicitiam, ne fortè alieni efficiamur à vobis: multa enim tempora tranſierunt ex quo miſiſtis ad nos.

11 Nos ergo in omni tempore ſine intermiſſione in diebus ſolennibus, & cæteris quibus oportet, memores ſumus veſtri in ſacrificiis quæ offerim⁹, & in obſeruationibus, ſicut fas eſt & decet meminiſſe fratrum.

12 Lætamur itaque de gloria veſtra.

13 Nos autem circundederunt multæ tribulationes, & multa prælia, & impugnauerũt nos Reges qui ſũt in circuitu noſtro.

14 Noluimus ergo vobis moleſti eſſe, neque cæteris ſociis, & amicis noſtris in his præliis.

15 Habuimus enim de cælo auxilium, & liberati ſumus nos, & humiliati ſũt inimici noſtri.

C 16 Elegimus itaque Numeniũ Antiochi & Antipatrẽ Iaſonis: & miſimus ad Romanos renouare cum eis amicitiam & ſocietatem priſtinam.

17 Mandauimus itaque eis vt veniãt etiam ad vos, & ſalutent vos, & reddant vobis epiſtolas noſtras de innouatione fraternitatis noſtræ.

18 Et nunc benefacietis reſpondentes nobis ad hæc.

19 Et hoc eſt reſcriptum epiſtolarum, quod miſerat Onias.

20 Rex Spartiatarũ Onias, Ionathæ Sacerdoti magno ſalutem.

21 Inuentum eſt in Scriptura de Spartiatis & Iudæis quoniã ſunt fratres, & quòd ſunt de genere Abraham.

22 Et nunc ex quo hæc cognouimus, benefacitis ſcribentes nobis de pace veſtra.

23 Sed & nos reſcripſimus vobis, Pecora noſtra, & poſſeſſiones noſtræ veſtræ ſunt: & veſtræ, noſtræ. mandauimus itaque hæc nuntiari vobis.

D 24 Et audiuit Ionathas quoniã regreſſi ſunt principes Demetrii cum exercitu multo ſuprà quàm prius, pugnare aduerſus eum.

25 Et exiit ab Ieruſalem, & occurrit

Sacris libris quos in manibus habemus, capiamus,

″Putauimus tamen ſcribendum vobis de fraterna coniunctione: amicitiáque renouanda: ″ne quoniam multum temporis interceſſit ex quo ad nos ſcripſiſtis, aliqua noſtra à vobis alienatio fieret.

Ac nos quidem omni tempore ac″ſine intermiſſione, tam feſtis quàm reliquis ″diebus opportunis memoriam veſtri cõſeruamus in ſacrificiis & precibus, ″vt par eſt & decet fratrum meminiſſe.

″Atque etiam de veſtra lætamur gloria.

Cæterúm″nos multis circumuenti calamitatibus fuimus, multíſque bellis, & præliis appetiti Regum eorum qui in circuitu noſtro ſunt.

Neque tamen in his bellis ″vobis, cæteríſque ſociis, atque amicis moleſti eſſe voluimus.

Habuimus enim″præſens nobis è cælo auxilium, quo & nos ab inimicis noſtris liberati fuimus, & hoſtes noſtri afflicti ſunt.

Delegimus tamen Numenium Antiochi, & Antipatrum Iaſonis filium, eóſque ad Romanos, ad amicitiam, & priſtinam ſocietatem cum eis renouandam miſimus.

Quibus etiã mãdauimus vt vos quoque adirẽt, ac ſalutarẽt: literáſque noſtras″de fraterna cõiunctione renouãda, vobis redderẽt.

Proinde iam nunc rectè feceritis, ″ſi ad eas nobis reſponderitis.

Hoc autem eſt exẽplum literarum quas Darius miſit ad Oniã.

″Rex Spartiatarum Oniæ Pontifici maximo ſalutem.

Repertum eſt″in monumentis Scriptorum de Spartiatis & Iudæis, fratres eſſe eos, ″ex genere Abrahæ oriundos.

Quod poſteaquam cognouimus, exiſtimauimus vos rectè facturos eſſe ſi ad nos″de ſtatu veſtro ſcribatis.

Nos verò″viciſſim ad vos ſcribimus, pecudes ac″facultates veſtras eſſe noſtras: & quæ noſtra ſunt, veſtra eſſe. itaque″in hãc ſententiam mandata ad vos dedimus, vt vobis exponerentur.

Porrò quum Ionathas audiſſet principes Demetrii cum exercitu multo quàm antea maiore, ad bellum ſibi inferẽdum reuerti,

Profectus Hieroſolymis, properauit obuiam eis in Hamathitin

″Legitur & Ὀνιάρης βασιλεὺς Oniares Rex.

Fugat Ionathas principes Demetrii.

ἐπιεσάσθημεν ἀποστεῖλαι τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀδελφότητα, fraternitatem erga vos mittere conati ſumus. id eſt de-
10 Putauimus ſcribendum, &c. dimus operam [elaborauimus] vt de fraterna neceſſitudine noſtra ad vos ſcriberemus. Erant enim Iudæi cum Spartanis propinquitate coniuncti. Ne aliqua noſtra à vobis, &c. πρὸς τὸ μὴ ἐξαλλοτριωθῆναι ὑμῶν, ne alienemur à vobis. aut alieni à vobis efficiamur. Silentium enim, præſertim diuturnũ, diſſoluit amicitias. Itaque huiuſmodi miſſio literarum & legatorum, ad retinendas & confirmandas amicitias maximopere eſt opportuna. 11 Sine intermiſſione, ἀδιαλείπτως continenter, aſſiduè, ac perpetuò memoriam veſtri vſurpamus, ac colimus in noſtris precibus. Hæc autem cogitatio ac recordatio amicorum in orationibus ſummam beneuolentiam declarat, quam D. Paulus ſuo exemplo magnopere nobis commendat. Diebus opportunis memoriam, &c. ταῖς λοιπαῖς καθηκούσαις ἡμέραις μιμνησκόμεθα ὑμῶν, cæteris diebus conuenientibus (id eſt temporibus ad orandum opportunis atque inſtitutis) veſtri meminimus. Erant enim certi atque ſtati dies ad preces adhibendas conſtituti. Vt par eſt & decet ὡς δέον ἐστὶ καὶ πρέπον quemadmodum oportet & decet. id eſt vt debemus pro officio noſtro & pietate erga vos. 12 Atque etiam de veſtra læt. glo. εὐφραινόμεθα δὲ ἐπὶ τῇ δόξῃ ὑμῶν. Gaudemus autem ob gloriam veſtram. in quo magnum beneuolentiæ ſignum eſt, lætari amicorum commodis, ſicut eorum incommodis dolere.
13 Nos multis circumuenti, &c. ἡμᾶς δὲ ἐκύκλωσαν πολλαὶ θλίψεις, καὶ πόλεμοι πολλοί, nos autem circundederunt multæ afflictiones, & bella multa. Significat ſe multis malis, difficultatibus, periculis implicatos fuiſſe, quibus benignitate Dei liberati ſunt.
14 Vobis moleſti eſſe παρενοχλεῖν ὑμῖν vobis aliquid moleſtiæ exhibere. implorantes opem ſcilicet veſtram ad ſalutem noſtram defendendam. παρενοχλεῖν eſt aliquem interpellare, conturbare, importunè cum eo agere, atque ita ei moleſtum eſſe.
15 Præſens nobis è cælo auxilium, τὴν ἐξ οὐρανοῦ βοήθειαν βοηθοῦσαν ἡμῖν, è cælo auxilium auxilians nobis. id eſt paratum & præſens auxilium. Deus nobis affuit, opem ac ſalutem nobis tulit: hoſtes verò noſtros perdidit.
17 De fraterna coniunctione renouãda, περὶ τῆς ἀνανεώσεως καὶ ἀδελφότητος, de renouatione & fraternitate. id eſt de fraterna neceſſitudine noſtra renouanda & confirmanda. 18 Si ad eas nobis reſpon. ἀντιφωνήσαντες ὑμῖν πρὸς ταῦτα. reſpondentes nobis ad hæc. ſi ad hæc quæ miſimus & ſcripſimus ad vos, nobis reſcribatis. 21 In monumentis Scriptorum ἐν τῇ γραφῇ in Scriptura. id eſt in annalibus, ac monumentis hiſtoriarũ, quibus veterum res geſtæ ætatéſque mandatæ ſunt. Hebræi huiuſmodi hiſtoriam ſcriptam vocant γραφὴν, quod nomen ad omnia ſcriptorum genera pertinet. Ex genere Abrahæ oriundos. ὅτι εἰσὶ ἐκ γένους Ἀβραάμ. quòd ſunt ex genere Abraham. quòd orti ſunt ex eo, genúſque ab eo ducunt. communem habent authorem generis ſui, ac parentem, vt ſint fratres.
22 De ſtatu veſtro ſcribatis. γράφοντες περὶ τῆς εἰρήνης ὑμῶν. ſcribentes de pace veſtra. id eſt ſi nos certiores faciatis quo in ſtatu ſint res veſtræ, ſintne bonæ ac ſaluæ: an aliter ſe habeant. Nam pacis nomine Hebræi fœlicem rerum ſtatum ſignificant.
23 Viciſſim ad vos ſcrib. ἡμεῖς δὲ ἀντιγράφομεν ὑμῖν, nos verò vobis reſcribimus. omnia ſcilicet eſſe inter nos cõmunia: quæ vna eſt lex veræ amicitiæ. Facultates veſtras ὕπαρξις ὑμῶν ſubſtantia veſtra. id eſt omnia bona fortunæque veſtræ, noſtræ ſunt, aut eas ducimus noſtras eſſe. In hanc ſententiam, &c. ἐντελλόμεθα οὖν, ὅπως ἀπαγγείλωσιν ὑμῖν κατὰ ταῦτα. mandamus [pro, mandauimus] vt annuntient vobis ſecundum hæc. id eſt mandata dedimus vobis exponenda de hac coniunctione noſtra, ſummáque omnium rerum communione.

regionẽ. neque enim illis dabat ſpatiũ in ſuã regionẽ ingrediẽdi.
Et miſit exploratores in caſtra eorum: qui reuerſi, nuntiauerũt 26
illos ita conſtituiſſe vt ipſos noctu opprimant.
Vt ergo occidit ſol, iubet Ionathas ſuos vigilare, & ſtare in ar- 27
mis paratos ad prælium per totam noctem, & circum caſtra excu-
bitores diſponit.
Quum autem intellexiſſent hoſtes, Ionathan cum ſuis paratum 28
eſſe ad prælium, territi, animóque cõſternati, ignes in caſtris ſuis
accenderunt.
Nec reſciuit rem Ionathas cum ſuis, donec mane diluxit: pro- 29
pterea quòd videbant ignes ardentes.
Tum Ionathas eos à tergo eſt perſequutus, neq; aſſequi potuit: 30
iam enim Eleutherum fluuium tranſierant.
Itaque diuertit Ionathas in Arabas, qui Zabudæi nominãtur: 31
atque eos percuſſit, eorúmque ſpolia accepit.
Motíſque inde caſtris, venit ad Damaſcum, atque omnem *eius* 32
agrum percurrit.
Simon quoque quum ad Aſcalonem vſque & proxima præſi- 33
dia expeditione peruaſiſſet, declinauit inde ad Ioppen, eámque
occupauit.
Et quoniam audierat eos de tradenda Demetrianis munitione 34
cogitare, præſidium ad eam retinendam impoſuit.
Reuerſus autem Ionathas, Seniores populi conuocauit, conſi- 35
liúmque cepit de ædificandis in Iudæa munitionibus,
De muris Hieroſolymæ extruendis, ac de attollenda celſa mo- 36
le inter arcem atque vrbem, quæ arcem ſeorſum ſtantem ab vr-
be dirimens, vendendi, emendíque facultatem impediret.
Itaque congregati ſunt qui vrbem reficerent (nam muri pars 37
quæ ad torrentem eſt ab Ortu ſolis, corruerat) & Caphenata lo-
cum ita appellatum, inſtaurarunt.
Simon autẽ extruxit Adida in Sephela, eámque portis & clau- 38
ſtris communiuit.
Porrò Tryphon regnare in Aſia, imponeréque ſibi diadema, at- 39
que Antiocho manus afferre cupiebat:
Sed metuens ne id nõ permitteret Ionathas, ſed bellum ipſi in- 40
ferret, eius comprehendendi atque interficiendi viam quærebat.

Ionathan dolo circunuentũ cõprehendit Tryphon.

eis in Amathite regione. nõ enim dederat eis ſpatium vt ingrederentur regionem eius.

26 Et miſit ſpeculatores in caſtra eorum: & reuerſi, renuntiauerunt quòd conſtituunt ſuperuenire illis nocte.

27 Quũ occidiſſet autem ſol, præcepit Ionathas ſuis vigilare, & eſſe in armis paratos ad pugnam tota nocte, & poſuit cuſtodes per circuitum caſtrorũ.

28 Et audierunt aduerſarii quòd paratus eſt Ionathas cum ſuis in bello: & timuerunt, & formidauerũt in corde ſuo, & accẽderũt focos in caſtris ſuis.

29 Ionathas autẽ & qui cum eo erãt, non cognouerunt vſque mane: videbant autem luminaria ardentia.

30 Et ſequutus eſt eos Ionathas, & nõ comprehendit eos: tranſierant enim flumen Eleutherum.

31 Et diuertit Ionathas ad Arabas, qui vocabãtur Zabadæi: & percuſſit eos, & accepit ſpolia eorum. E

32 Et iunxit, & venit Damaſcũ, & perambulabat omnem regionem illam.

33 Simon autem exiit, & venit vſque ad Aſcalonẽ, & ad proxima præſidia: & declinauit in Ioppen, & occupauit eam.

34 (Audiuit enim quòd vellent præſidium tradere partibus Demetrii) & poſuit ibi cuſtodes, vt cuſtodirent eã.

35 Et reuerſus eſt Ionathas: & conuocauit Seniores populi, & cogitauit cũ eis ædificare præſidia in Iudæa,

36 Et ædificare muros in Ieruſalem, & exaltare altitudine magna inter medium arcis & ciuitatis, vt ſepararet eam à ciuitate, vt eſſet ipſa ſingulariter, & neque emant, neque vendant.

37 Et conuenerunt vt ædificarent ciuitatem: & cecidit murus qui erat ſuper torrentem ab Ortu ſolis, & reparauit eum qui vocatur Caphetetha:

38 Et Simon ædificauit Adiada in Sephela, & muniuit eam, & impoſuit portas & ſeras.

39 Et quũ cogitaſſet Tryphon regnare Aſiæ, & aſſumere diadema, & extẽdere manum in Antiochum Regem: F

40 Timens ne fortè non permitteret eum Ionathas, ſed pugnaret aduerſus eum, quærebat comprehendere eũ, &

25 Spatium in ſuam regionem ingred. ἀνοχὴν ἐμβατεῦσαι εἰς τὴν χώραν αὐτῆς. tempus & locum comparandi ſe, vt in Iudæam irrumperent, atque hoſtiliter inuaderent. ἀνοχὴ hoc loco accipitur pro ſpatio temporis remiſſi conceſſique patientia tolerantiáque alterius alterum nõ impedientis, neque aditu regionis prohibentis. ἐμβατεύειν eſt inuadere regionem, impreſſionémque ac incurſionem in eam facere, εἰσβάλλειν.

26 Conſtituiſſe vt ipſos noctu opp. τάσσονται, τὴν νύκτα ἐπιπεσεῖν ἐπ' αὐτούς. ordinarunt [id eſt conſtituerunt, propoſuerunt] irruere in eos nocte. cum impetu hoſtili venire, vt eos opprimerent improuiſo violentóque aduentu.

27 Stare in armis εἶναι ἐπὶ τοῖς ὅπλοις eſſe in armis. accinctos paratóſque ad prælium. Excubit. diſponit. προφύλακας ἐξέβαλε. cuſtodes poſuit. diſpoſuit, qui in circuitu caſtrorum excubantes, obſeruarent hoſtium aduentum, & cætera pericula cauenda.

28 Hoſtes ὑπεναντίοι aduerſarii πολέμιοι καὶ ἐχθροὶ inimici, & hoſtes. Animóque conſternati, ἔπτηξαν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, trepidauerunt corde ſuo. pauidi facti ſunt. Eſt enim πτήσσειν terrore contrahi ac percelli, atque expaueſcere, ac trepidare metu.

30 Neque aſſequi potuit: καὶ οὐ κατέλαβεν αὐτούς· & non comprehendit eos. inſequutus à tergo non eſt aſſequutus. 31 Itaque diuertit καὶ ἐξέκλινεν Et declinauit. deflexit. cõuertit itaque ſe ad Arabas. καὶ particula, vt ו apud Hebræos, ſæpe habet vim inferendi.

32 Omnem *eius*, &c. διώδευσεν ἐν πάσῃ τῇ χώρᾳ. perambulauit in omni regione. i. omnem illam regionem peragrauit ac Peruaſit.

33 Proxima præſidia τῶν πλησίον ὀχυρωμάτων vicina munimenta. ſiue, loca firma & munita, Aſcaloni propinqua.

35 Conuocauit, ἐξεκκλησίασεν, congregauit. Nam ἐκκλησία eſt cœtus, conuentúſque hominum conuocatus & congregatus. Hinc verbum ἐκκλησιάζειν cœtum huiuſmodi cogere ac conficere.

36 De muris extruendis, προσυψῶσαι τὰ τείχη, attollere ac erigere muros Hieroſolymæ. eos maiores altioréſque facere, vt maiore eorum altitudine ciuitas munitior ac tectior eſſet. aut etiam muros collapſos erigere. De attollenda celſa mole ὑψῶσαι ὕψος μέγα exaltare [excitare. erigere] altitudinem magnam. id eſt murum prææltum, ingentiſque magnitudinis poſitum inter arcem & vrbem, quo omnis aditus exitúſque intercluderetur. Quæ arcem ſeorſum, &c. εἰς τὸ διαχωρίζειν αὐτὴν τῆς πόλεως, ad ſeparandum eam ab vrbe. ἵνα ᾖ αὐτὴ κατὰ μόνας, vt ſit ipſa arx ſeorſum ſecluſa ſeiunctáque ab vrbe, vt homines vtrinque nulla inter ſe commercia habere poſſint, nec vendere nec emere, nec vltro citróque commeare, diremptione facta duorum locorum.

39 Imponeréque ſibi diad. περιθέσθαι τὸ διάδημα, circumponere diadema. capiti ſuo appoſitum inſigne Regum geſtare. Antiocho manus aff. ἐκτεῖναι χεῖρα ἐπὶ Ἀντίοχον extendere manum in Antiochum. i. necem mortémque afferre. eum necare atque interficere cupiebat, vt ipſe regnum obtineret, ſublato Rege adoleſcente. 40 Interficiendi viam quær. ἐζήτει πρὸς τὸ ἀπολέσαι αὐτόν quærebat viam [aut rationem] perdendi eum. aut, quemadmodum illum tolleret ac perderet.

occidere: & exurgẽs abiit in Bethſan.

Et exiuit Ionathas obuiã illi cum quadraginta millibus virorum electorum in prælium, & venit Bethſan.

Et vidit Tryphon quia venit Ionathas cum exercitu multo, vt extenderet in eum manus, & timuit:

Et excepit eum cum honore, & cõmendauit eum omnibus amicis ſuis, & dedit ei munera: & præcepit exercitibus ſuis vt obedirent ei ſicut ſibi.

Et dixit Ionathæ, Vt quid vexaſti vniuerſum populum, quum bellum nobis non ſit?

Et nũc remitte eos in domos ſuas: elige autem tibi viros paucos qui tecum ſint, & veni mecum Ptolemaidam: & tradã eam tibi, & reliqua prę ſidia, & exercitum, & vniuerſos præpoſitos negotii: & conuerſus abibo: propterea enim veni.

Et credidit ei, & fecit ſicut dixit: & dimiſit exercitum, & abierunt in terram Iuda.

Retinuit autẽ ſecum tria millia virorum: ex quibus remiſit in Galilæã duo millia, mille autẽ venerũt cũ eo.

G Vt autẽ intrauit Ptolemaidam Ionathas, clauſerũt portas ciuitatis Ptolemenſes, & comprehenderunt eum: & omnes qui cum eo intrauerãt, gladio interfecerunt.

Et miſit Tryphon exercitum & equites in Galilæam, & in cãpum magnum, vt perderent omnes ſocios Ionathæ.

At illi quũ cognouiſſent quia comprehenſus eſt Ionathas, & periit, & omnes qui cum eo erant: hortati ſunt ſemetipſos, & exierunt parati in prælium.

Et videntes hi qui inſequuti fuerãt, quia pro anima res eſt illis, reuerſi ſunt.

Illi autem venerũt omnes cum pace in terram Iuda, & planxerunt Ionathan, & eos qui cum ipſo erant, valde: & luxit Iſrael luctu magno.

Et quæſierunt omnes Gentes quæ erant in circuitu eorũ, conterere eos.

Dixerunt enim, Non habent principem & adiuuantem: nũc ergo expugnemus illos, & tollamus de hominibus memoriam eorum.

Cap. XIII.

Et audiuit Simon quòd congregauit Tryphon exercitũ copioſũ, vt veniret in terrã Iuda, & attereret eã:

41 Quum igitur profectus Bethſan aduenisſet, egreſſus ei obuiam
Ionathas cum delectis ʹad prælium quadraginta virorũ millibus,
ipſe quoque Bethſan venit.
42 Videns autem Tryphon eum cum magnis adeſſe copiis, ʹmanũ
conferre veritus,
43 Honorificè illum excepit, ac ſuis amicis commendauit: ei dedit
munera, & amicos exercitúmque ſuũ æquè atq; ſibi parêre iuſſit.
44 Ionathan verò ſic eſt alloquutus, Cur ʹpopulum hunc ita vexan
dum putauiſti, quum nullum inter nos bellum ſit?
45 Iam igitur remiſſis domos ſuas his, delectíſque tibi viris paucis
qui tecum remaneant, veni mecum Ptolemaidem: tradam enim
eam tibi cum reliquis præſidiis atque copiis, ʹomnibúſque rerum
gubernatoribus: atque inde ʹretro qua veni, remeabo: nam hac
quidem de cauſa adſum.
46 ʹCui fidem adhibens ille, cõſilio eius paruit, & copias in terram
Iudaicam dimiſit,
47 Retẽtis apud ſe virorum tribus millibus: quorũ duo millia reliquit in Galilæa, reliquos mille ſecum abduxit.
48 Cæterùm vt primùm Ionathas Ptolemaidem intrauit, Ptolemenſes occluſis portis, comprehẽderunt eum, & omnes ſimul ingreſſos ferro interfecerunt.
49 Tũ Tryphon ʹpedeſtrem exercitum cum equitatu miſit in Gali
læam in cãpum illũ magnũ, vt omnes Ionathæ ſocios perimeret.
50 Sed quum illi Ionathan captum eſſe intellexiſſent, & eum cum
ſuis interiiſſe: cohortati ſe inuicem, ʹin prælium ibant condenſi
atque parati.
51 Itaque hi ʹqui perſequutum illos venerant, quum viderent ʹvitæ diſcrimen ac certamen eſſe, ſe receperunt.
52 Illi verò ſalui in Iudæam peruenerunt, Ionathan & ſocios eius
lamentantes: quapropter territi ʹvehemẽter omnes Iſraelitæ, ma
ximum luctum ſuſceperunt.
53 Nam omnes quæ in circuitu eorum erant Gẽtes, ʹeos delere conabantur.
54 Dicebant enim, Nullum neque ducem habent, neque adiutorem: itaque nunc bello eos inuadamus, ʹmemoriámque ipſorum
inter homines aboleamus.

Cap. XIII.

1 PORRÒ Simon vt intellexit Tryphonem maximas cõtraxiſſe copias, quibuſcum terram Iudaicã inuaderet, atque attereret: Capto Ionatha, Simon dux eligitur, à quo Tryphon pro Ionathæ redemptione liberos eius & argentum accipiẽs, ipſum cũ liberis interimit

41 Ad prælium, &c. εἰς παράταξιν, &c. ad pugnam [prælium, conflictúmque] paratus & instructus.

42 Manum conferre veritus, ἐκτεῖναι χεῖρα ἐπ' αὐτὸν εὐλαβήθη, extendere manum in eum timuit. Hæc manus extenſio videtur ſignificare aggreſſionem in congreſſu potius familiari, quàm in conflictu militari. Continuit autem manus Tryphon ab Ionatha, metuens eius exercitum, qui necem mortémque ducis ſui vlciſci poterat.

44 Populum hunc ita vexandum ἔσκυλας πάντα τὸν λαὸν τοῦτον, fatigaſti omnem populum iſtũ. labore moleſtiáque affeciſti ſine vlla cauſa huius tantæ expeditionis, quum nullum inter nos bellum ſit.

45 Omnibúſque rerum guber. καὶ πάντας τοὺς ἐπὶ τῶν χρειῶν, & omnes præpoſitos præfectóſque negotiorum. aut, qui rebus præſunt. Retro qua veni, remeabo: ἀποστρέψας ἀπελεύσομαι· reuertens abibo. in Syriam me recipiam.

46 Cui fidem adhibens ille, &c. ἐμπιστεύσας αὐτῷ ἐποίησεν, Credens ei [aut quum ei crediſſet, ac fidem habuiſſet] fecit vt ille monuerat, copiáſque in Iudæam remiſit, ipſe cum mille militibus Ptolemaidem profectus eſt, fidem hoſtis ſequutus.

49 Pedeſtrem exercitum, &c. ἀπέστειλε δυνάμεις καὶ ἵππον miſit copias pedeſtres atque equitatum. δυνάμεις in plurali numero ſignificant copias peditum: ſicut ἵππος in ſingulari equitatum, ſiue turmas equitum.

50 In prælium ibant, &c. ἐπορεύοντο εἰς πόλεμον συνεστραμμένοι, prodibant [accedebant] in prælium condenſati. conſtricti, iuncti inter ſe ac preſſi: non laxis ac diductis ordinibus, vt fit in multitudine.

51 Qui perſequutum illos venerant, οἱ διώκοντες, qui perſequebantur. qui miſſi erant ad perſequendum. Vitæ diſcrimen ac certamen eſſe, ὅτι περὶ ψυχῆς αὐτοῖς ἐστι, quòd agitur de ipſorum anima. aut, vita. Alii enim in ſummo diſcrimine ita veniebant parati, quaſi pro vita ſua dimicarent, aut victuri, aut morituri: quo animo ſunt affecti qui in ſumma verſantur neceſſitate.

52 Vehementer omnes Iſra. ἐπένθησε πᾶς Ἰσραὴλ πένθος μέγα. luxit vniuerſus Iſrael luctum magnum: quo grauiſſimum caſum tanti viri & principis ſui ſunt proſequuti. 53 Eos delere conabantur. ἐζήτησαν ἐκτρῖψαι αὐτούς. quærebant eos excindere. aut, abolere.

54 Memoriámque ipſorum inter, &c. ἐξάρωμεν ἐξ ἀνθρώπων τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. tollamus ex hominibus memoriam eorum. deleamus eorum nomen: quod fiet euerſa & deleta ipſorum rep. populóque extincto.

Vidit autem populum' ſummo terrore ac formidine affectum: 2
quum Hieroſolymam aſcendiſſet conuocatum populum,
His verbis eſt adhortatus, Vos ipſi, inquit, ſcitis quas & quantas 3
res ego, & fratres mei, domúſque paterna pro Legib⁹ Sacríſque geſ
ſerimus, quibúſque in bellis, atque' anguſtiis verſati fuerimus.
'Propter hæc enim fratres mei mortem pro Iſraele oppetierũt, 4
& ſolus ego relictus ſum.
Abſit igitur nunc à me vt vitæ parcam meæ' vllo tempore cala 5
mitoſo: 'neque enim pluris ego ſum quàm fratres mei.
'Quin Gentem meam & Sacra, tum vxores ac liberos noſtros 6
vindicabo: nam omnes quidem Gentes ad excindẽdum nos' hoſti
li animo conſpirauerunt.
Hæc ſimulatque dicta audiuit populus, 'animis refocillatus at- 7
que recreatus,
Magna voce reſpõdẽs, exclamauit, Tu dux noſter es loco Iudæ 8
ac Ionathæ fratrum tuorum:
'Tu bellum gere noſtrum: & omnia quæcunque nobis impera- 9
ueris, faciemus.
Tum viros collegit omnes bellicoſos, ſimúlque muris Hieroſo 10
lymæ perficiendis inſtans, eam vndique communiuit.
Ionathan autem filium Abſalomi cũ ſatis magno exercitu Iop 11
pen miſit: 'quam ille incolis expulſis, inſedit.
Interim quum Tryphon multo cum exercitu Ptolemaide mo 12
uiſſet, terrã inuaſurus Iudaicã, &'Ionathan ſecũ ducẽs in cuſtodia,
Simon Adidis in proſpectu campi caſtra fecit. 13
Vt autem Tryphon cognouit' Simonem Ionathæ fratri ſuo ſuc 14
ceſſiſſe, ipſúmque prælium eſſe ſecum commiſſurum, legatos ad
eum miſit,
Qui dicerent, Fratrem tuum Ionathan ob pecunias 'quas re- 15
giis rationib⁹ propter cõmiſſas ſibi curationes debet, detinemus.
Nunc igitur mitte centum talenta argenti, & duos filiorũ eius 16
obſides (ne dimiſſus, deficiat à nobis) & eum dimittemus.
ItaqueSimon etſi' dolo ſecum agi intelligebat, argentũ tamen 17
& pueros miſit, 'ad euitandam populi magnam offenſionem, at-

2 Vidẽs quia in tremore populus eſt & in timore, aſcendit Ieruſalem, & cõgregauit populum:
3 Et adhortans, dixit, Vos ſcitis quãta ego, & fratres mei, & domus patris mei fecimus pro Legib⁹ & pro Sãctis prælia, & anguſtias quales vidimus.
4 Horum gratia perierũt fratres mei omnes propter Iſrael, & relictus ſum ego ſolus.
5 Et nunc non mihi contingat parcere animæ meæ in omni tempore tribulationis: non enim melior ſum fratribus meis.
6 Vindicabo itaque gentem meam, & Sancta, natos quoque noſtros, & vxores: quia congregatæ ſunt vniuerſę Gentes conterere nos inimicitiæ gratia.
7 Et accẽſus eſt ſpiritus populi, ſimul vt audiuit ſermones iſtos:
8 Et reſponderunt voce magna, dicẽtes, Tu es dux noſter loco Iudæ & Ionathæ fratris tui:
9 Pugna prælium noſtrum: & omnia quæcunque dixeris nobis, faciemus. B
10 Et congregans omnes viros bellatores, accelerauit cõſummare vniuerſos muros Ieruſalem, & muniuit eam in gyro.
11 Et miſit Ionathan filium Abſalomi, & cum eo exercitum nouũ in Ioppẽ: & eiectis his qui erãt in arce, remãſit illic ipſe.
12 Et mouit Tryphõ à Ptolemaida cũ exercitu multo, vt veniret in terrã Iuda, & Ionathas cum eo in cuſtodia:
13 Simon autem applicuit in Addus contra faciem campi.
14 Et vt cognouit Tryphon quia ſurrexit Simon loco fratris ſui Ionathæ: & quia commiſſurus eſſet cũ eo prælium, miſit ad eum legatos,
15 Dicens, Pro argento quod debebat frater tuus Ionathas in ratione Regis, propter negotia quæ habuit, detinuimus eum.
16 Et nũc mitte argẽti talẽta centũ, & duos filios ei⁹ obſides (vt nõ dimiſſus fugiat à nobis) & remittemus eum.
17 Et cognouit Simon quia cum dolo loqueretur ſecum: iuſſit tamen dari argentum & pueros, ne inimicitiã ma- C

IN CAPVT XIII.

2 Sũmo terrore, &c. ὅτι ἐστὶν ἔντρομος, καὶ ἔμφοβος, quòd eſt tremẽs ac formidans. aut, tremore timoréque affectus. territus ac pauefactus.
3 Anguſtiis verſati fuerimus. τὰς στενοχωρίας ἃς εἴδομεν. anguſtias quas nouimus. id eſt experti fuimus. experientia noſtra in maximis bellis ac periculis verſati, cognouimus & ſenſimus. 4 Propter hæc enim, &c. τούτου χάριν ἀπώλοντο huius gratia interierunt. occubuerunt, aut mortui ſunt pro defenſione Legum & Sacrorum. propter patriam & religionem.
5 Vllo tempore calamitoſo: ἐν παντὶ καιρῷ θλίψεως: in omni tempore afflictionis. i. nõ debeo habere rationem vitæ meæ, nec eam ducere pretioſiorem aut chariorem quàm fecerunt fratres mei. Neque enim pluris ego, &c. οὐ γάρ εἰμι κρείσσων τῶν ἀδελφῶν μου. nõ enim ſum melior [aut præſtantior, potiórque ac dignior qui in vita maneam] quàm fratres mei.
6 Quin gentem meam, &c. πλὴν ἐκδικήσω περὶ τοῦ ἔθνους μου, Verùm vlciſcar pro gente mea. Vindex & vltor ero earum iniuriarum quæ patriæ meæ ac religioni illatæ ſunt. eas ego bello etiam cum periculo vitæ meæ perſequar. Hoſtili animo conſpirauer. συνήχθησαν ἐκτρίψαι ἡμᾶς ἔχθρας χάριν. congregatæ ſunt [coierunt, coniunxerunt ſe ad nos conterendos, aut delendos] cauſa inimicitiarum. quia hoſtilem animum in nos gerunt. Hæc earum coniunctio voluntatem ipſarum inimicam ſatis oſtendit. nulla enim à nobis iniuria læſæ atque offenſæ, odio hoſtili nos perſequuntur. Significat conſenſum exterorum populorum hoſtilémque conſpirationem ad exitium Iſraelitarum.
7 Animis refocillatus, &c. ἀνεζωπύρησε τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, Ad verbum, redaccẽſus eſt [aut quaſi ignis reſuſcitatus] ſpiritus populi. id eſt refectus ac confirmatus. Tranſlatum verbum eſt ab igne qui ſepultus ac propè extinctus, quum alitur, fouetur, ac ſuſcitatur, exardeſcit. Itaque Paulus 2. Tim. 1. b. 6, hoc verbo vſus eſt, admonens Timotheum, ne dona Dei extingui ſinat, ſed ea ſuſcitet. ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ θεοῦ, quaſi ignem fouere, atque excitare ne extinguatur. 9 Tu bellum gere noſtrum: πολέμησον τὸν πόλεμον ἡμῶν: Suſcipe & adminiſtra bellum noſtrum. Tu ſis imperator, id eſt moderator & adminiſtrator, omnium noſtrorum bellorum.
11 Quam inſedit. ἔμεινεν ἐν αὐτῇ ἐκεῖ. manſit in ea ibi. ipſe cum præſidio eam tenuit.
12 Ionathan ſecum ducens in cuſt. καὶ ἰωνάθαν μετ' αὐτοῦ ἐν φυλακῇ. & Ionathas cum eo in cuſtodia. id eſt captiuus ducebatur à Tryphone: nondum enim illum interfecerat, ſed in cuſtodia aſſeruabat.
14 Simonem Ionathæ, &c. ὅτι ἀνέστη σίμων ἀντὶ ἰωνάθου, quòd ſurrexit Simon pro Ionatha. in locum eius eſt ſubſtitutus princeps & dux populi. 15 Quas regiis rationibus, &c. οὗ ὤφειλεν εἰς τὸ βασιλικὸν δι' ἃς χρείας. argentum quod debebat in regale [id eſt pro regio tributo] propter munera. aut, negotia quæ curanda ſuſceperat, aut quæ ei mandata erant: quorum nomine rationibus regiis obſtrictus erat.
17 Dolo ſecum agi intel. ἔγνω ὅτι δόλῳ λαλοῦσι πρὸς αὐτόν, ſciens quòd dolo loquuntur ſecum. id eſt doloſe ac fraudulenter ſecum agunt. fallaci vterentur oratione. Ad euitandã populi, &c. μήποτε ἄρῃ ἔχθραν μεγάλην πρὸς λαόν, nequando ſuſciperet odium magnum apud populum. ne aliquãdo incurreret in magnam populi offenſionem, ſi poſtulatis Tryphonis pro liberatione fratris nõ paruiſſet. Populus enim ſuſpicari potuiſſet eum ſaluti fratris imperium prætuliſſe. ſed reprehenſionem quam timebat, ſubiicit.

gnam ſumeret ad populum Iſrael,

18 Dicentem, Quia non miſit ei argē-
tum & pueros, propterea periit.
19 Et miſit pueros, & centum talenta:
& mētitus eſt, & nō dimiſit Ionathā.

20 Et poſt hæc venit Tryphon intra re
gionem, vt cōtereret eam, & gyraue-
runt per viam quæ ducit Ador, & Si-
mon & caſtra eius ambulabāt in om-
nem locum quocunque ibant.

21 Qui autē in arce erant, miſerunt ad
Tryphonem legatos, vt feſtinaret ve-
nire per deſertum, & mitteret illis ali
monias.

22 Et parauit Tryphon omnem equi-
tatum, vt veniret illa nocte: erat autē
nix multa valde, & non venit in Ga-
laaditim.

23 Et quū appropinquaſſet Baſcamā,
occidit Ionathan & filios eius illic.
24 Et conuertit Tryphon, & abiit in
terram ſuam.
D 25 Et miſit Simon, & accepit oſſa Iona
thæ fratris ſui, & ſepeliuit ea in Mo-
din ciuitate patrum eius.

26 Et planxerunt eū omnis Iſrael plā
ctu magno, & luxerunt eum dies mul
tos.

27 Et ædificauit Simō ſuper ſepulchrū
patris ſui, & fratrum ſuorum ædificiū
altū viſu, lapide polito retro & antē.

28 Et ſtatuit ſeptem pyramidas vnā
contra vnam patri & matri, & qua-
tuor fratribus.

29 Et his circumpoſuit columnas ma-
gnas: & ſuper columnas arma, ad me-
moriam æternam: & iuxta arma na-
ues ſculptas, quæ viderentur ab ho-
minibus nauigantibus mare.

30 Hoc eſt ſepulchrum quod fecit in
Modin vſque in hunc diem.

31 Tryphon autem quum iter faceret
cū Antiocho rege adoleſcente, dolo
occidit eum:

32 Et regnauit loco eius, & impoſuit
ſibi diadema Aſiæ: & fecit plagam ma
gnam in terra.

E 33 Et ædificauit Simō præſidia Iudææ,
muniens ea turribus excelſis, & mu-
ris magnis, & portis, & ſeris: & po-
ſuit alimenta in munitionibus.

34 Et elegit Simon viros, & miſit ad
Demetrium regem, vt faceret remiſ-
ſionē regioni: quia actus omnes Try-
phonis per direptionē fuerant geſti.
35 Et Demetrius rex ad verba iſta re-

que eam reprehenſionem:

18 Quaſi frater, quia argentum liberóſque non miſiſſet, interiiſſet.

19 Pueros ergo miſit cum centum talentis: ″ſed ille fefellit fidem,
neque Ionathan dimiſit.

20 Deinde quum Tryphon ad regionem inuadendam vaſtandám-
que accedens, ″iter Adoram verſus circunflecteret, Simon contrà
exercitū ducebat ei obuiā, quæcūque ille in loca proficiſceretur.

21 Qui verò arcem tenebant, miſerunt legatos ad Tryphonem, qui
″eum, vt ad ſe per deſertum contenderet, ″commeatúmque ſibi
mitteret, ſolicitarent.

22 Quapropter Tryphon omnem equitatum ſuum ad illud iter cō
parauit: verùm quia ″multum ea nocte ninxerat, ″impeditus niue,
non potuit venire, ſed in Galaaditidem contendit.

23 Quum autem appropinquaſſet Baſcama, Ionathan interfecit.

24 Quo ibi ſepulto, conuerſus terram ſuam repetiit.

25 Tū miſit Simon, qui tranſlata inde oſſa Ionathæ fratris ſui, Mo
dini in patria ſua ſepelirent. Sepulchrum Ionathæ.

26 Omnéſque Iſraelitæ eum magna lamentatione proſequuti, per
dies multos luxerunt.

27 Et extruxit Simon patri ſuo fratribúſque ″monumentum præal
to expolito lapide ædificio à fronte & à tergo ſpectandum.

28 Septémque pyramides ″ſingulis aduerſas ſingulas patri ac ma-
tri, & quatuor fratribus ſuis inſuper impoſuit.

29 Tum has artificioſa columnarum ingentium ſtructura circun-
dedit, & columnis ″omnē armorum apparatum ad memoriā ſem
piternā ſuperaddidit: nauibus iuxta arma in columnis inculptis,
quæ eſſent nauibus mare nauigantibus ″conſpicuæ.

30 Hoc eſt monumentum quod ille curauit efficiendum Modi-
ni, ″hodie quoque ſpectandum.

31 Porrò Tryphon ″dolo agens cum Antiocho rege adoleſcente,
quum interempto eo Occiſo Antiocho, regnum occupat Tryphon.

32 Regnum occupaſſet, impoſuit ſibi diadema Aſiæ: ″cladémque
terræ magnam intulit.

33 Simon autem extruxit munitiones Iudææ, atque eam præal-
tis turribus, ac muris ingentibus, propugnaculis, portis, clauſtríſ-
que ″communiuit: ac munitionibus ″commeatus impoſuit.

34 Delectos viros ad regem Demetrium miſit ″de danda regioni
vacatione, ″eo quòd Tryphon omnia egiſſet per direptiones.

35 Cui Demetrius legatos remiſit cum huiuſmodi mandatis ac Pacem init Demetrius cum Simone.

19 Sed ille fefellit fi. καὶ διεψεύσατο, & ementitus eſt. non præſtitit quæ promiſerat. Nam Ionathan retinuit captiuum, & poſtea interfecit.
20 Iter Adoram verſus circunf. ἐκύκλωσεν ὁδὸν τὴν εἰς Ἄδωρα, circuiuit iter in Adoram. id eſt conuertit verſus Adoram, aut circunfle-
xit, deflexit, circumeundo iter eò contulit. 21 Eum ſolicitarent. κατασπεύδοντας αὐτόν. qui vrgerent [accelerarent] eum. ſtimularent,
vt quamprimū veniret. Cōmeatúmque ſibi mitt. ἀποστεῖλαι αὐτοῖς τὰς τροφάς, cibaria & alimēta ipſis mitteret. quibus videlicet deſtitue-
bantur. 22 Multum ninxerat, ἦν χιὼν πολλὴ σφόδρα, erat nix multa valde. i. copioſa. maxima niuis copia ea nocte ceciderat.
Impeditus niue, διὰ τὴν χιόνα, per niuem, aut propter niuem, venire non potuit.
27 Monumentum ſpectandum. τὸν τάφον τῇ ὁράσει. Sepulchrum (quod extulit ac erexit) viſu. id eſt ea fecit altitudine vt videri poſſit à
fronte & à tergo, vt eſſet aſpectabile. 28 Singulis aduerſas ſingul. μίαν κατέναντι τῆς μιᾶς, alteram è regione alterius. alteram oppo-
ſitam alteri. 29 Omnem armorum app. πανοπλίαν omnem armaturam. indicem ſcilicet ac teſtem virtutis bellicæ quæ fuerat in
patre ac fratribus. Arma illa erant inſignia quædam eorum, aut quædam monumenta ad perpetuam virtutis eorum memoriam conſeruan-
dam. ſiue (vt dicit) εἰς ὄνομα αἰώνιον ad nomen æternum. Conſpicuæ. εἰς τὸ θεωρεῖσθαι. quæ viderentur & conſpicerentur. aut, in conſpe-
ctu poſitæ eſſent. 30 Hodie quoque ſpectandum. ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. vſque ad hunc diem. id eſt quod extat etiam hoc tēpore.
31 Dolo agens cum Antio. δόλῳ ἐπορεύετο μετ' Ἀντιόχου ibat fraude cum Antiocho. doloſē fraudulentérque agebat. eum circumueniens,
necem ei moliebatur. 32 Cladémque terræ magnam intulit. ἐποίησε πληγὴν μεγάλην ἐπὶ τῆς γῆς. fecit plagam magnam in terra.
maximam terræ vaſtitatem attulit. 33 Communiuit, περιετείχισε, circummuniuit. vndique communiuit, ac firmauit. circumſe-
pſit præſidiis munimentíſque firmiſſimis. Cōmeatus impoſuit. ἔθετο βρώματα. poſuit cibaria, & alimenta. ad ſuſtinendam ſcilicet ob-
ſidionem ſi bellum inferretur, neceſſaria. 34 De danda regioni vacatione, τοῦ ποιῆσαι ἄφεσιν τῇ χώρᾳ, ad faciendam remiſſionem
terræ. id eſt ad remittenda terræ onera, & vectigalia quæ regioni impoſita exigebantur: eorum aliquam liberationem. aut leuationem poſtu-
labat. Eo quòd Tryphon omnia, &c. ὅτι πᾶσαι αἱ πράξεις Τρύφωνος ἦσαν ἁρπαγαί. quoniam omnes actiones Tryphonis erant rapinæ. Si-
gnificat ſumma exercuiſſe latrocinia, omnia diripuiſſe, atque abſtuliſſe.

reſponſis,eíque talem epiſtolam reſcripſit.
Rex Demetrius Simoni ſummo pontifici ac Regibus amico, 36
& Senatui,gentíque Iudæorum ſalutem.
Coronam auream & bainen quam miſiſtis, accepimus: & para- 37
ti ſumus pacem vobiſcum ſummam facere,atque ſcribere ʹpræfe
ctis vectigalium vtʹvobis immunitatem concedant.
Et vtʹquæcunque pacti ſumus vobis,rata ſint: ac etiam ſint ve- 38
ſtræ,quas ædificaſtis,munitiones.
ʹErrata quoque,& quæ ad hunc vſque diem peccata ſunt,vobis 39
condonamus, vnà cum corona quam debebatis: &ʹſiquid aliud
pendebatur Hieroſolymis,vt iam non pendatur.
Quòd ſiqui veſtrumʹqui numero noſtrorum aſcribantur, ido- 40
nei ſunt,aſcribantur,& pax inter nos conſtituatur.
Anno cẽteſimo ſeptuageſimo ſublatũ eſt ab Iſraele iugũ gẽtiũ. 41
Cœpítque populus Iſraeliticus ſicʹinſcribere ſyngraphas in cõ- 42
tractibus,ac perſcriptiones,Anno primo Simone pontifice maxi-
mo, duce ac principe Iudæorum.

Simon Gazã expugnat.

Illis temporibus Simon exercitum duxit ad Gazam,cinctæque 43
obſidione vrbi extructamʹmachinam applicuit:quúmque pulſa-
tam turrim vnam cepiſſet,
Iis qui in machina erant,in vrbem deſilientibus,ʹmagna in ciui 44
tate trepidatio orta eſt.
Et ciues vnà cum vxoribus ac liberisʹprocurrere in muros ſciſ- 45
ſis veſtimentis ſuis:magnáque voce clamitare,dexteram à Simo-
ne ſibi dari poſcentes:
Ac dicere,ʹNe ſecundum noſtram malitiam , ac potius pro tua 46
miſericordia nobiſcum agas.
Simon autemʹeorum miſericordiam cepit,atqueʹab oppugnã- 47
da vrbe deſtitit:expulſis deinde ex vrbe illis,atque ædibus in qui-
bus ſimulachra erant,expurgatis:ita demum ingreſſus eſt in illam
laudans *Deum* ac prædicans.
Eiectáque indeʹomni impuritate,quum ʹviros Legis ſtudioſos 48
in ea collocauiſſet,reddidit eam munitiorem, ſibíque habitatio-
nem in ea ædificauit.

Arcem Sion occupat.

Qui autem arcem tenebãt Hieroſolymitanam,quum in agros 49
neque poſſent egredi,neque ingredi:omníque tum emendi,tum
vendendi facultate intercluſi, atque impediti eſſent: ʹgraui fame

ſpondit ei,& ſcripſit epiſtolam talem,

36 Rex Demetrius Simoni ſummo ſacerdoti & amico Regũ,& Senioribus, & genti Iudæorum ſalutem.

37 Coronam auream,& bahem quam miſiſtis, ſuſcepimus: & parati ſumus facere vobiſcũ pacem magnã, & ſcribere præpoſitis Regis remittere vobis quæ indulſimus.

38 Quæcunque enim cõſtituimus vobis,conſtant: munitiones quas ædificaſtis,vobis ſint.

39 Remittimus quoque ignorantias, & peccata vſque in hodiernum diem, & coronã quam debebatis: & ſiquid aliud erat tributarium in Ieruſalem, iam non ſit tributarium.

40 Et ſiqui ex vobis apti ſunt conſcribi inter noſtros,conſcribantur, & ſit inter nos pax.

41 Anno centeſimo ſeptuageſimo ablatum eſt iugum Gentium ab Iſrael.

42 Et cœpit populus Iſrael ſcribere in tabulis & geſtis publicis,Anno primo ſub Simone ſũmo ſacerdote, magno duce,& principe Iudæorum.

43 In diebus illis applicuit Simon ad Gazam,& circundedit eam caſtris:& fecit machinas, & applicuit ad ciuitatem,& percuſſit turrem vnam,& cõprehendit eam.

44 Et eruperant qui erant intra machinam,in ciuitatem:& factus eſt motus magnus in ciuitate.

45 Et aſcenderunt qui erant in ciuitate cum vxoribus & filiis ſupra murũ ſciſſis tunicis ſuis , & clamauerũt voce magna,poſtulantes à Simone dextras ſibi dari:

46 Et dixerunt , Non nobis reddas ſecundum malitias noſtras,ſed ſecundũ miſericordias tuas:

47 Et flexus Simon,nõ debellauit eos: eiecit tamen eos de ciuitate, & mundauit ædes in quibus fuerant ſimulachra:& tunc intrauit in eã cum hymnis benedicens Dominum.

48 Et eiecta ab ea omni immunditia, collocauit in ea viros qui Legem facerẽt:& muniuit eam,& fecit ſibi habitationem.

49 Qui autem erãt in arce Ieruſalem, prohibebantur egredi & ingredi regionem , & emere & vendere: & eſurierunt valde : & multi ex eis fame

37 Præfectis vectigaliũ τοῖς ἐπὶ τῶν χρειῶν qui ſunt ſuper negotia. qui exigunt vectigalia. Vobis immunitatem concedant. τοῦ ἀφιέναι ὑμῖν ἀφέματα. remittant[id eſt impertiant ac tribuant]vobis immunitates.dimittant vos immunes ab exactionibus.aut,vectigalibus.
38 Quæcunque pacti ſumus,&c. ὅσα ἐστήκαμεν πρὸς ὑμᾶς,ἕστηκε, quæcunque vobiſcum conſtituimus[aut,pepigimus]ſtent.maneant firma & rata. 39 Errata quoque,&c. ἀγνοήματα καὶ τὰ ἁμαρτήματα ignorantias & peccata.i. quæ imprudẽter per ignoranti & ſecus aduerſum nos commiſiſtis(quæ errata & peccata nominantur, quæ non fiunt conſultò,& malitioſè atque improbè vt τὰ ἀδικήματα) ea condonamus,& ignoſcimus. Siquid aliud pend. εἴ τι ἄλλο ἐτελωνεῖτο ſiquid aliud vectigal pendebatur.aut, ſiquid aliud vectigale ac tributarium Hieroſolymis nobis ſoluebatur.τέλος vectigal ſignificat:hinc τελώνης publicanus,& verbum τελωνεῖν,vectigal exigere & accipere.
40 Qui numero,&c.ἐπιτήδειοι γραφῆναι εἰς τοὺς περὶ ἡμᾶς,ἐγγραφέσθωσαν,apti ſcribi inter noſtros[.i.in numero noſtrorũ militũ]cõſcribãtur.
41 Inſcribere ſyng.&c. γράφειν ἐν ταῖς συγγραφαῖς καὶ συναλλάγμασι, ſcribere in ſyngraphis[aut, inſtrumentis] & contractatibus.in quibus inſcriptio ipſa & notatio temporis nomine Magiſtratus deſignabatur,vt apud Romanos Acta nomine Conſulum notabantur:vt,Actũ eſt Cicerone & Antonio Coſſ. 43 Machinam ἑλέπολιν. inſtrumentum ad capiendam vrbem comparatum & accommodatum,ab αἱρέω capio, & πόλις vrbs. 44 Magna in ciuitate,&c. ἐγένετο κίνημα μέγα ἐν τῇ πόλει. fuit magnus motus in ciuitate. ciues commoti fuerunt:& affecti magno metu,trepidare cœperunt. 45 Procurrere in muros ἀνέβησαν ἐπὶ τὸ τεῖχος, aſcenderunt ad murum. Dixi antè de hoc genere orationis per modum infinitum elatæ,atque vſurpatæ pro præterito perfecto,aut imperfecto.
46 Ne ſecundũ noſt.mal.&c.nob.agas. μὴ ἡμῖν χρήσῃ κατὰ τὰς πονηρίας ἡμῶν. Ne nobis vtaris ſecundum prauitates noſtras.i. Ne tractes nos vt meriti ſumus,ac digni propter iniurias noſtras,qui duriter tractemur abs te:age potius nobiſcum pro tua manſuetudine ac lenitate.
47 Eorum miſericordiam cepit, συνηνέχθη αὐτοῖς, Ad verbum,ſolutus ac flexus eſt eis.id eſt ἐσπλαγχνίσθη affectu miſericordiæ commotus affectúſque eſt erga eos.eorum miſertus eſt.Fit enim in hoc animi motu quædam inteſtinorũ diſſolutio,& mutatio: præſertim ſi animus hominis ab ira,id eſt vlciſcendi cupiditate, ad miſericordiam traducatur ac flectatur. Ab oppugnanda vrbe deſt. οὐκ ἐπολέμησεν αὐτούς & non debellauit[id eſt oppugnauit,aut expugnauit]eos.oppugnationem depoſuit.eos in deditionem accepit.
48 Eiectique omni imp. ἐξέβαλε πᾶσαν ἀκαθαρσίαν, eiecit omnẽ immunditiẽ.omnia idolorum inquinamenta remouit ac ſuſtulit.aut, quum ſuſtuliſſet. Viros Legis ſtudioſos ἄνδρας οἵτινες τὸν νόμον ποιοῦσι.viros qui Legem faciunt. & obſeruant.cultores Legis ac religionis.
49 Graui fame laborarunt, ἐπείνασαν σφόδρα, eſurierunt vehementer,in maxima rerum omnium inopia deſtitutionéque conſtituti.

perierunt.

50 Et clamauerunt ad Simonem vt dextras acciperet, & dedit illis: & eiecit eos inde, & mundauit arcem à contaminationibus.

51 Et intrauerunt in eam tertia & vicesima die ſecundi menſis, anno centeſimo ſeptuageſimo primo, cum laude & ramis palmarũ, & cinnyris, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & cãticis, quia contritus eſt inimicus magnus ex Iſrael.

52 Et conſtituit vt omnibus annis agerentur dies hi cum lætitia.

53 Et muniuit montem templi, qui erat ſecus arcem, & habitauit ibi ipſe, & qui cum eo erant.

54 Et vidit Simon Iohannem filium ſuũ quòd fortis vir prælii eſſet: & poſuit eũ ducem virtutum vniuerſarum, & habitauit in Gazaris.

Cap. XIIII.

1 Anno centeſimo ſeptuageſimo ſecundo congregauit rex Demetrius exercitum ſuum, & abiit in Mediam ad contrahenda ſibi auxilia, vt expugnaret Tryphonem.

2 Et audiuit Arſaces rex Perſidis & Mediæ quia intrauit Demetrius confines ſuos: & miſit vnum de principibus ſuis, vt cõprehenderet eum viuũ.

3 Et abiit, & percuſſit caſtra Demetrii: & comprehendit eum, & duxit eum ad Arſacẽ, & poſuit eum in cuſtodiã.

4 Et ſiluit omnis terra Iuda omnibus diebus Simonis, & quæſiuit bona gẽti ſuæ: & placuit illis poteſtas eius & gloria eius omnibus diebus.

5 Et cũ omni gloria ſua accepit Ioppen in portum, & fecit introitum in inſulis maris:

6 Et dilatauit fines gentis ſuæ, & obtinuit regionem.

7 Et cõgregauit captiuitatem multã, & dominatus eſt Gazaræ & Bethſuræ, & arci: & abſtulit immunditias ex ea, & non erat qui reſiſteret ei.

B 8 Et vnuſquiſque colebat terrã ſuã cũ pace: & terra Iuda dabat fructus ſuos, & ligna camporum fructum ſuum.

9 Seniores in plateis ſedebãt omnes, & de bonis terræ tractabant, & iuuenes induebant ſe gloriam, & ſtolas belli.

10 Et ciuitatibus tribuebat alimonias, & conſtituebat eas vt eſſent vaſa munitionis, quoadusque nominatum eſt

laborarunt, adeò vt præ fame bona eorum pars periret.

Itaque dexteram ſibi à Simone dari magnis clamoribus poſcebant: quam quum dediſſet, eóſque inde eieciſſet, arcem ″ab inquinamentis expurgauit.

Ac tertia & viceſima die ſecundi menſis anni centeſimi ſeptuageſimi primi, ingreſſus eſt in eã cum laudibus & ramis palmeis, cum citharis atque cymbalis, cum nablis, hymnis, & canticis, ″eo quòd hoſtis immanis exterminatus eſſet ex Iſraele.

Eam diem etiã ſingulis annis cum lætitia celebrandã inſtituit.

Qúmque montem templi arci proximum communiuiſſet, ipſe cum ſuis ibidem habitauit.

Videns autem Simon Iohannem filium ſuum ″in virum euaſiſſe, eum conſtituit ducem vniuerſi exercitus, & habitauit in Gazaris.

Cap. XIIII.

Anno centeſimo ſeptuageſimo ſecundo rex Demetrius in Mediam ad auxilia ſibi cõtrahenda profectus eſt, vt Tryphoni bellum inferret.

Vt autem audiuit Arſaces rex Perſiæ ac Mediæ fines ſuos ingreſſum eſſe Demetrium, vnum miſit è principibus ſuis, qui viuum eum comprehenderet.

Qui Demetrium cæſo eius exercitu captum perduxit ad Arſacem, à quo in cuſtodiam traditus eſt.

Terra autem ″quiete eſt vſa omnibus temporibus Simonis: ″nã & ſtudioſus fuit commodorum gentis ſuæ: ″& apud eam poteſtate gloriáque ſua per omne tempus gratioſus.

″Inter omnia ab ipſo præclarè geſta Ioppen quoque cepit ″portu peropportunam: ″ad inſulas maris ingreſſum aperuit:

Gentis ſuæ ″fines dilatauit: vbi rector regionis factus,

″Captiuos multos recollegit: potitus eſt Gazaris ac Bethſuris, & arce ex qua impuritates ſuſtulit: nec iam quiſquã ei reſiſtebat.

Sed in pace quiſque terram ſuam colebat: illa verò fruges ſuas, & arbores agrorum ″fructus ſuos afferebant.

Senes ſedebant in plateis, omnes ″de rebus bonis ſermones inter ſe conferebant: iuuenes autem ″ſe habitu veſtitúque magnificè ac bellicoſè gerebant.

Præterea ″ciuitates iuuit commeatibus, & ″eas armamentis, quibus communirentur, inſtruxit: ″adeò vt gloria nominis eius in vl-

Iohannẽ filium ducẽ conſtituit

Demetri⁹ ab Arſace deuincitur.

Simone duce, ſũma in Iſraele quies.

50 Ab inquinamentis expur. ἐκαθάρισεν ἀπὸ τῶν μιασμάτων. mundauit eam à pollutionibus. ἀπὸ τῶν μολυσμῶν, ab idolorum impuritatibus atque abominationibus 51 Eò quòd hoſtis, &c. ὅτι συνετρίβη ἐχθρὸς μέγας ἐξ Ἰσραήλ. quòd contritus eſſet hoſtis magnus ex Iſrael. excisus, [profligatus, ſublatúſque fuiſſet. 54 In virum euaſiſſe, ὅτι ἀνήρ ἐστι, quòd vir eſt. i. ætate virili ac florenti, quæ gerendis bellis eſſet idonea. ἀνδρωθέντες dicuntur, qui iam eam ætatem ingreſſi ſunt vt inter viros habeantur, aut cenſeantur.

IN CAPVT XIIII.

4 Quiete eſt vſa ἡσύχασεν ἡ γῆ quieuit terra pacata. i. trãquilla fuit, nõ vexata & perturbata bello, ſed otio & pace vſa, quãdiu vixit Simõ. Nam & ſtudioſus fuit, &c. καὶ ἐζήτησεν ἀγαθὰ τῷ ἔθνει αὐτοῦ· & quæſiuit bona genti ſuæ. Conſuluit ac ſeruiuit commodis, vtilitatibuſque populi ſui. eius ſalutis curã habuit. καὶ particula ſæpe eſt rationalis, vt ו Hebræis. Et apud eã, &c. καὶ ἤρεσεν αὐτοῖς ἡ ἐξουσία καὶ δόξα αὐτοῦ. & placuit ei potentia & gloria eius. fuit grata populo, non inuidioſa, nec odioſa. ipſe fuit charus & gratus populo.

5 Inter omnia, &c. καὶ μετὰ πάσης τῆς δόξης αὐτοῦ, &c. & cum omni gloria ſua [id eſt ad reliquam omnẽ gloriã ſuam] adiunxit expugnationẽ Ioppæ vrbis. ad eius præclara opera hæc acceſſio facta eſt. Portu peropportunam: εἰς λιμένα· ad portum. Erat enim vrbs maritima, & portuoſa. Ea portus commoditas & opportunitas maximo Iudææ adiumento erat. Ad inſulas maris, &c. ἐποίησεν εἴσοδον ταῖς νήσοις τῆς θαλάσσης· fecit introitũ [aut aditũ] inſulis [id eſt ad inſulas] maris. iter antea interclusum ad eas patefecit, vrbe potitus maritima & portuoſa.

6 Fines dilatauit: ἐπλάτυνε τὰ ὅρια· protulit & amplificauit terminos Iudææ.

7 Captiuos multos recoll. συνήγαγεν αἰχμαλωσίαν πολλήν· congregauit captiuitatem multam. i. multos captiuos abduxit, collegítque in Iudæam, potitus regione vicina. 8 Fructus ſuos affer. ἡ γῆ ἐδίδου τὰ γεννήματα αὐτῆς. terra dabat fructus ſuos. proferebat fruges culta diligenter ſumma in pace. καὶ τὰ ξύλινα τῶν πεδίων & ligna camporum. id eſt arbores ſuos fructus afferebant.

9 De rebus, &c. περὶ τῶν ἀγαθῶν ἐκοινολογοῦντο. communicabant [loquebantur. ſermones habebant] de rebus proſperis. Illa enim materia ſermonis ad gratulationem & lætitiam propoſita, nullæ erant querelæ ac lamentationes, ſicut antea. His verbis deſcribit quietum ac fœlicem reip. ſtatũ. Se habitu, &c. ἐνεδύσαντο δόξας, καὶ στολὰς πολέμου. induebant glorias, & veſtes belli. in ſummo otio ita incedebant, ac ſe oſtentabant. Hæc enim vitæ iuuenis ratio atque oſtentatio erat quædam exercitatio & præparatio ad futura bella.

10 Ciuitates iuuit com. ταῖς πόλεσιν ἐχορήγησε βρώματα, ciuitatibus ſuppeditauit cibaria. ſiue alimenta. Eas armamentis, &c. ἔταξεν αὐτὰς ἐν σκεύεσιν ὀχυρώσεως· conſtituit eas in inſtrumentis. id eſt armis munitionis inſtruxit eas. omni apparatu armorum quæ ad munitionem ac defenſionem neceſſaria eſſent, ita eas armauit. Adeò vt gloria, &c. ἕως ὅτε ὠνομάσθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἕως ἄκρου τῆς γῆς. donec nomina-

tum eſt nomen eius vſque ad extremum terræ. fama nominis eius peruenit ad vltimos fines terræ. ita longè latéque diffuſa eſt & peruagata. Ea autem eſt vera gloria.

timas vſque terras peruagata fuerit.
Hic pacē terræ peperit,'vnde Iſrael ſummam lætitiā percepit. 11
'Sedebat enim quiſque ſub vite ſua & ficu ſua, nec erat quiſquā 12
qui eos exterreret.
Nam'ſublati erāt de terra hoſtes eorum, Regéſque temporibus 13
illis profligati.
Hic cōfirmauit omnes humiles in populo ſuo,'Legem ſtudioſè 14
quæſiuit,&'nefarium omnem ſceleratúmque deleuit,
'Condecorauit Sacra, & vaſa ſancta multiplicauit. 15
Porrò quum auditum eſſet Romæ mortuū eſſe Ionathan, famá 16
que ad Spartiatas vſque perueniſſet,'maximus illis dolor allat⁹ eſt.
Poſtquam autem audiuerunt Simonem fratrem loco eius crea 17
tum eſſe ſummum pontificem, eundémque victorem ipſam re-
gionem cum vrbibus obtinere:
Scripſerunt ad eum tabulis æreis de renouanda cum eo amici- 18
tia & ſocietate, quam cum Iuda & Ionatha fratribus eius'conſti-
tutam habuerant.
Ac literæ Hieroſolymis'pro concione recitatæ fuerunt. Hoc au 19
tem eſt exemplum literarum quas miſerunt Spartiatæ,
Spartiatarum principes, & ciuitas Simoni pontifici maximo, tū 20
Senioribus, ac Sacerdotibus, reliquóque Iudæorū populo, fratri-
bus ſalutem.
Poſtquam legati ad populum noſtrum miſſi, nos de gloria ho- 21
noréque veſtro certiores fecerunt, aduētu eorum gauiſi,'relatio-
nem eorum in plebiſcita perſcripſimus hoc pacto,
Quum Numenius Antiochi filius, & Antipater filius Iaſonis 22
legati Iudæorum veniſſent ad nos, renouaturi priſtinam nobiſcū
amicitiam:
Placuit populo viros eos honorificè excipere, atque'exemplum 23
actorum eorum in publicas literas referre,'populo Spartano mo
numento futurum. horum autem exemplum ad Simonem ſum-
ſum pontificem ſcriptum eſt.
Poſt hæc miſit Simon Numenium Romam cum ingēti clypeo 24
pōdo minarū mille aureo ad ſocietatē cū Romanis confirmandā.
Quum autem populus hæc vt eſſent acta, intellexiſſet, Quam, 25
inquit, gratiam Simoni, ac filiis eius referemus?
Nam ipſe cum fratribus ſuis domóque paterna conſtabiliuit 26
Iſraelē, & hoſtibus bello propulſatis,'libertatē ei peperit. Cōſcri-
ptas itaque tabulas æreas in colūnis in mōte Sion propoſuerunt.

Renouāt fœdus cū Iudæis Spartiatæ & Romani.

nomen gloriæ eius vſque ad extremū terræ.
Fecit pacem ſuper terram, & lætatus eſt Iſrael lætitia magna.
Et ſedit vnuſquiſque ſub vite ſua, & ſub ficulnea ſua: & nō erat qui eos terreret.
Defecit impugnans eos ſuper terrā: & Reges contriti ſunt in diebus illis.
Et confirmauit omnes humiles populi ſui, & Legem exquiſiuit, & abſtulit omnem iniquum & malum:
Sancta glorificauit, & multiplicauit vaſa ſanctorum.
Et auditum eſt Romæ quia defunctus eſſet Ionathas, & vſque in Spartiatas: & contriſtati ſunt valde.
Vt audierunt autē quòd Simon frater eius factus eſſet ſummus ſacerdos loco eius, & ipſe obtineret omnē regionem & ciuitates in ea: C
Scripſerūt ad eum in tabulis æreis, vt renouarent amicitias & ſocietatē quam fecerant cum Iuda & cum Ionatha fratribus eius.

Suprà 8.c.13. & 12.a.1

Et lectæ ſunt in conſpectu eccleſiæ in Ieruſalem. Et hoc exemplum epiſtolarum quas Spartiatæ miſerunt,
Spartianorum principes & ciuitates Simoni ſacerdoti magno, & Senioribus, & Sacerdotibus, & reliquo populo Iudæorum, fratribus ſalutem.
Legati qui miſſi ſunt ad populum noſtrum, nuntiauerunt nobis de veſtra gloria, & honore, & lætitia: & gauiſi ſumus in introitu eorum.
Et ſcripſimus quæ ab eis erant dicta in conciliis populi, ſic, Numenius Antiochi, & Antipater Iaſonis filius, legati Iudęorum, venerunt ad nos, renouātes nobiſcum amicitiā priſtinā.
Et placuit populo excipere viros glorioſè, & ponere exemplum ſermonum eorū in ſegregatis populi libris, vt ſit ad memoriam populo Spartiatarum. exemplum autem horum ſcripſimus Simoni magno ſacerdoti. D
Poſt hæc autē miſit Simon Numeniū Romam, habentē clypeum aureū magnum pōdo mnarum mille ad ſtatuendam cum eis ſocietatem.
Quū autē audiſſet popul⁹ Roman⁹ ſermones iſtos, dixerūt, Quā gratiarū actionē reddem⁹ Simoni & filiis eius?
Reſtituit enim ipſe fratres ſuos, & expugnauit inimicos Iſrael ab eis, & ſtatuerunt ei libertatem. Et deſcripſerunt in tabulis æreis, & poſuerunt in titulis in monte Sion.

11 Vnde Iſrael ſummam, &c. καὶ εὐφράνθη Ἰσραὴλ εὐφροσύνην μεγάλην. & lætatus eſt Iſrael lætitiam magnam. maximo gaudio affectus eſt. Forma loquendi eſt Græca. 12 Sedebat enim, &c. καὶ ἐκάθισεν ὑπὸ τὴν ἄμπελον αὐτοῦ .i. quietè ac tranquillè viuebat fruens bonis ſuis ſine metu hoſtis. Hæc autem benedictio ſæpe eſt in Prophetis promiſſa iis qui Deū timuerunt. Hæc enim ſeſſio & quies ſub vite & ficu ſua, ſummam rerum tum publicarum, tum priuatarum ſignificat.

13 Sublati erant de terra, &c. ἐξέλιπε πολεμῶν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, defecerat impugnans eos[.i. hoſtis bellū eis inferens]in terra. nullus erat amplius qui bello eos laceſſeret, atque affligeret. 14 Legem ſtudioſè quæſiuit, τὸν νόμον ἐξεζήτησε, Legem exquiſiuit. ſummo ſtudio ſectatus eſt. i. eius ſtudioſus fuit. eam coluit & obſeruauit. Nefarium omnem, &c. ἐξῆρε πάντα ἄνομον καὶ πονηρὸν ſuſtulit omnem iniquū & improbum. aut, prauum. 15 Condecorauit Sacra, τὰ ἅγια ἐδόξασε, Sancta[aut Sacra]glorificauit. i. in ſummo habuit honore, eáque ornauit atque illuſtrauit. 16 Maximus illis, &c. ἐλυπήθησαν σφόδρα. doluerunt vehementer. maxima moleſtia affecti ſunt. ſummū dolorem ex morte eius acceperunt. 18 Conſtitutam hab. ἣν ἔστησαν πρὸς Ἰούδαν. quam conſtituerunt[aut inſtituerunt]cum Iuda.

19 Pro concione, &c. ἀνεγνώσθησαν ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας. lectæ fuerunt coram eccleſia. i. conuentu ac cœtu populi. in congregatione.

21 Relationem eorum, &c. ἀνεγράψαμεν τὰ ὑπ᾽ αὐτῶν εἰρημένα ἐν ταῖς βουλαῖς τοῦ δήμου. reſcripſimus[aut deſcripſimus]dicta ab ipſis in conciliis populi. i. in acta publica retulimus. Ea autem ψηφίσματα plebiſcita, propterea quòd etſi Spartæ Rex vnus eſſet princeps Reip. tamē ſumma populi poteſtas erat. 23 Exemplum actorum eorū, &c. καὶ τοῦ θέσθαι τὸ ἀντίγραφον τῶν λόγων αὐτῶν ἐν τοῖς ἀποδεδειγμένοις τῷ δήμῳ βιβλίοις, & reponere exemplum ſermonum[id eſt actorum]per legatos in patentibus populo libris. id eſt in publicas referre literas, ſicut ea quæ ad vniuerſam remp. pertineant. Populo Spartano, &c. τοῦ ἔχειν μνημόσυνον τὸν δῆμον τῶν Σπαρτιατῶν. vt populus Spartanorum habeat horum memoriam: videlicet amicitiæ inſtitutæ, & per legatos renouatæ ac confirmatæ, publicis literis perſcriptam.

26 Libertatem ei peperit. ἔστησαν αὐτῷ ἐλευθερίαν. conſtituerunt ei libertatem. comparauerunt. conſtabilierunt.

Et hoc eſt exemplū ſcripturæ, Octauadecima die menſis Elul, anno centeſimo ſeptuageſimo ſecundo, anno tertio ſub Simone Sacerdote magno in Aſaramel,

27 Hoc autem eſt″ſcripti plebiſciti exemplum, Octaua decima die
menſis Elul, anni centeſimi ſeptuageſimi ſecundi(″qui tertius erat
annus ex quo Simon ſūmū Pōtificatum obtinuerat in Saramel)

In conuentu magno Sacerdotum, & populi, & Principum gentis, & Seniorum regionis, nota facta ſūt hæc, quoniam frequenter facta ſunt prælia in regione noſtra:

28 In magno concilio Sacerdotum, & populi, tum Principū gen-
tis Seniorúmque regionis,″publicè declarãdum iudicauimus, quū
in noſtra regione crebra bella eſſent exorta,

Simon autem Mathathiæ filius ex filiis Iarib, & fratres eius dederunt ſe periculo, & reſtiterunt aduerſariis gē-
E tis ſuæ, vt ſtarent Sācta ipſorū & Lex, & gloria magna glorificauerunt gētem ſuam.

29 Simonem Mattathiæ filium è poſteris Iarib oriūdum, ac fratres
eius″ſe commiſiſſe periculis, atque hoſtibus gentis ſuæ oppoſuiſ-
ſe,″vt Sacra ipſius & Lex ſalua forent, eandémque gentem magna
gloria condecoraſſe.

Et congregauit Ionathas gentem ſuam, & factus eſt illis Sacerdos magnus, & appoſitus eſt ad populū ſuū.

30 Quum verò Ionathas,″qui gentem ſuā, cuius ſummus erat Pon
tifex, continuerat,″ad populum ſuum conceſſiſſet:

Et voluerunt inimici eorum calcare & atterere regionem ipſorum, & extendere manus in Sancta eorum.

31 Hoſtéſque eorum conarentur terram ipſorum inuadere, vt de-
popularentur eam,″Sacríſque ipſorum manus afferrent:

Tunc reſtitit Simon, & pugnauit pro gente ſua, & erogauit pecunias multas, & armauit viros virtutis gentis ſuæ, & dedit illis ſtipendia:

32 Tum Simon exortus, bellum ſuſcepit pro gente ſua,″pecunias
de ſuo multas erogauit,″milites gentis ſuæ armis inſtruxit,″eíſque
ſtipendia dedit:

Et muniuit ciuitates Iudææ, & Bethſuram quæ erat in finibus Iudææ, vbi erant arma hoſtium antea: & poſuit illic præſidium viros Iudæos.

33 Præterea vrbes Iudaicas communiuit: in híſque Bethſuram ſitā
in Iudææ finibus,″vbi arma hoſtium antè fuerant, ibíque viros Iu-
dæos præſidio impoſuit:

Et Ioppen muniuit quæ erat ad mare, & Gazaram quæ eſt in finibus Azoti, in qua hoſtes antea habitabāt, & collocauit illic Iudæos: & quæcunque apta erant ad correptionem eorum, poſuit in eis.

34 Ioppen quoque vrbem maritimam muniuit & Gazaram in fini
bus Azoti poſitam, quam hoſtes antea tenuerāt: in quibus Iudæos
collocauit, omniáque impoſuit″ad reparationē earū accōmodata.

Et vidit populus actum Simonis, & gloriam quam cogitabat facere gēti ſuæ: & poſuerunt eum ducem ſuū,
F & principem Sacerdotum, eo quòd ipſe fecerat hæc omnia, & iuſtitiam, & fidem quam conſeruauit gēti ſuæ, & exquiſiuit omni modo exaltare populum ſuum.

35 Videns ergo populus fidem Simonis, & qua gloria gentem ſuā
decreuiſſet afficere, ducem eum ſibi conſtituit, ſummúmque Pon
tificem propter hæc omnia quæ geſſit, & ob eam quam genti ſuæ
ſeruauit, iuſtitiam & fidem, vt qui populum ſuum″omni ratione
ſtuduerit extollere.

Et in diebus eius proſperatum eſt in manibus eius, vt tollerentur Gentes de regione ipſorum, & qui in ciuitate Dauid erāt in Ieruſalem in arce, de qua procedebant, & contaminabant omnia quæ in circuitu Sanctorū ſunt, & inferebant plagam magnam caſtitati:

36 Huius temporibus″opera eiuſdem fœliciter effectum eſt vt Gē
tes è terra ipſorum auferrentur, ſimul cum iis qui vrbem Daui-
dis Hieroſolymis occupauerant, in eáque arcem ſibi extruxerāt, è
qua excurrētes, quæ circum erant Sacra profanabant,″magnám-
que cladem ſanctitati importabant:

Et collocauit in ea viros Iudæos ad tutamentum regionis & ciuitatis, & exaltauit muros in Ieruſalem.

37 Hanc arcem Simon impoſitis viris Iudæis cōmuniuit″ad præſi
dium regionis atque vrbis, muróſque Hieroſolymæ erexit.

27 Scripti plebiſciti exemplum, ἀντίγραφον τῆς γραφῆς, exemplum ſcripturæ. id eſt iudicii ac teſtimonii quod populus de meritis Simonis eiúſque rebus geſtis ſcriptum extare voluit. Solebant enim fieri huiuſmodi & Senatuſconſulta & plebiſcita, publica quædam teſtimonia quibus ornabantur ii qui de Rep. bene erāt meriti. Qui tertius erat,&c. καὶ τοῦτο τρίτον ἔτος ἐπὶ Σίμωνος ἀρχιερέως ἐν σαραμέλ. & hic eſt tertius annus ſub Simone ſummo Sacerdote in Saramel. Diximus antea ἐπὶ præpoſitionem cum genitiuo habere notationem temporis, ἐπὶ ἄρχοντος Δημοσθένους magiſtratum gerente Demoſthene. Ita hoc loco notat tempus, quo plebiſcitum factum eſt tertio anno Pontificatus Simonis, ἐπὶ Σίμωνος ἀρχιερέως. 28 Publicè declarandum iudic. ″ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν notum vobis fecimus. declarauimus. 29 Se commiſiſſe peric. ἔδωκαν ἑαυτοὺς τῷ κινδύνῳ dederunt[aut expoſuerunt]ſe periculo. Hæc referenda ſunt ad verbum in principio poſitum: declarauimus eum & fratres pericula adiiſſe ſubiiſſéque pro patria & religione. Vt Sacra ipſius ſalua fo. ὅπως σταθῇ τὰ ἅγια αὐτῶν vt ſtarent[ſalua manerent]Sacra ipſorum.i.populi, cuius religionem conſtanter maximis cum periculis defenderūt, ab interituque vindicarunt. 30 Qui gentem ſuam cont. καὶ ἤθροισεν Ἰωνάθαν τὸ ἔθνος αὐτοῦ, & congregauit[aut collegit] Ionathas gentē ſuam. ſparſos ac diſſipatos Iſraelitas collegit, cōtinuítque authoritate & imperio. Ad populum ſuū conc. προσετέθη πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ. appoſitus eſſet ad populū ſuū. Hebræi dicunt, aggregatus, aut, collectus eſſet ad patres ſuos: qua loquendi forma ſignificabāt deceſſionē ex hac vita in alterā, & quandā migrationem. 31 Sacriſque ma.aff. ἐκτεῖναι χεῖρας ἐπὶ τὰ ἅγια extēdere[iniicere]manus ad Sacra.i.ea violare, profanare, polluere. 32 Pecunias de ſuo mul.ero. ἐδαπάνησε χρήματα πολλὰ τῶν ἑαυτοῦ, expendit[aut conſumpſit]pecunias multas ex ſuis. ſuis facultatibus & opibus communes Reip. neceſſitates iuuit ac ſuſtentauit. Milites armis inſt. ὥπλισε τοὺς ἄνδρας τῆς δυνάμεως, armauit viros exercitus. Eiſque ſtipendia de. ἔδωκεν αὐτοῖς ὀψώνια. dedit eis obſonia.i.ſtipendia. propterea quòd certum cibi frumentíque demenſum militibus attribuebatur, obſonia pro ſtipendio authoramentóque militari accepta ſunt. Luc.3.c.14, ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν. contenti ſitis ſtipendiis veſtris. 33 Vbi arma hoſt.&c. οὗ ἦν τὰ ὅπλα τῶν πολεμίων τὸ πρότερον, vbi erant arma hoſtium antea.i.quæ tenebatur antea præſidio inimicorum, & hoſtium. quorum armis tenebatur. His expulſis, Simon præſidium Iudæorum impoſuit.

34 Ad reparationem,&c. ἐπιτήδεια πρὸς ἐπανόρθωσιν αὐτῶν. apta[& accommoda vtiliáque]ad inſtaurationem ac reſtitutionem eorum. ad reficienda ac reſtituenda quæ erant diruta & vaſtata. ἐπανόρθωσις accipitur pro ἀποκατάστασις.

35 Omni ratione ſtudu.extol. ἐζήτησε παντὶ τρόπῳ ὑψῶσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ. quæſiuit omni modo exaltare populum ſuum.i.augere atque amplificare. Verbum ζητεῖν ſignificat illum incubuiſſe in eam cogitationem & curam, vt populus gloriam & amplitudinem conſequeretur.

36 Opera eiuſdem,&c. εὐοδώθη ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, proſperatum eſt in manibus eius. id eſt opera eius eum ſucceſſum habuit, vt gentes impiæ è regione ipſorum profligarentur. Magnámque cladem,&c. ἐποίουν πληγὴν μεγάλην ἐν τῇ ἁγνείᾳ. faciebant plagam magnam in munditia. aut, puritate. id eſt rebus Diuinis & Sacris quæ caſtè ac purè ſunt colendæ, atque in ſumma religione ac ſanctitate conſeruandæ.

37 Ad præſidium regionis πρὸς ἀσφάλειαν τῆς χώρας ad ſecuritatē[aut, tuitionē]regionis. vt ea ab omni vi & iniuria munita & tuta eſſet.

″Legitur & ἐγνώρισεν ἡμῖν

Rex quoque Demetrius′Pontificatum ei conſtabiliuit ′Eas ob cauſas: atque eũ amicis ſuis annumerauit′, & ſumma ornauit gloria.

Audierat enim Iudæos à Romanis appellari amicos atque ſocios, Simoníſque legatos ab iiſdem honorificè eſſe exceptos:

Præterea placuiſſe Iudæis ac Sacerdotibus principem eſſe Simonem, ſummúmque Pontificẽ perpetuò, ′donec Propheta certus exiſteret:

Atque etiam ducem ſuum cui curæ Sacra forent, ′& qui muneribus eorum ac regioni, tum armis, munitionibúſque certos homines præficeret:

Qui curã haberet Sacrarii, ′cuiúſque imperio omnes parérent: adhæc vt nomine ipſius inſcriberentur omnes per regionem ſyngraphæ: vt purpuram aurúmque geſtaret.

Nec cuiquã è populo Sacerdotibúſve fas eſſet quicquã horum irritum facere, aut′imperio eius cõtradicere, aut′cœtus factioſos agitare iniuſſu eius, aut veſtiri purpura, bulláve aurea inſigniri.

Quòd ſiquis præter hæc quid feciſſet, aut′aliquid horum infregiſſet, vt′is culpa teneretur.

Hæc placuit populo′Simoni decernere facienda ſecundum huiuſmodi verba.

Quæ Simon accepit, ′libentérque conſenſit & ′ſummo Pontificatu fungi, & dux eſſe ac princeps gentis Iudaicæ & Sacerdotũ, atque omnibus præeſſe.

Conſtitutum autẽ eſt vt hæc perſcripta proponerentur in tabulis æreis collocatis′in pariete Sacrarium ambiẽte, in loco celebri:

Exemplum verò eorum poneretur in ærario aſſeruandum, vt Simon filiíque eius illud haberent.

Cap. X V.

Antiochus cum Simone fœd⁹ ferit, & Tryphonẽ perſequitur.

PORrò Antiochus regis Demetrii filius ex inſulis maris miſit ad Simonem pontificem ac principem gentis Iudaicæ, atque ad ipſam gentem vniuerſam ′literas

In hanc ſententiã ſcriptas, Rex Antiochus Simoni ſummo põtifici principi gentis, ipſíque genti Iudæorum, ſalutem.

Quoniam homines peſtilentes regnum patrum meorum occupauerunt, conſtitui idem regnum mihi vindicare, ′vt illud conſtituam, atque priſtinum in ſtatum reſtituam: quam ob cauſam ′maximum militũ numerum cõduxi, & ′claſſem cõparaui bellicã:

38 Et rex Demetrius ſtatuit illi ſummum Sacerdotium
39 Secundum hæc: fecit eum amicum ſuũ, & glorificauit eũ gloria magna.
40 Audiuit enim quòd appellati ſunt Iudæi à Romanis amici, & ſocii, & fratres, & quia ſuſceperũt legatos Simonis glorioſè:
41 Et quia Iudæi & Sacerdotes eorũ conſenſerunt eum eſſe ducem ſuũ & ſummum Sacerdotem in æternũ, donec ſurgat Propheta fidelis:
42 Et vt ſit ſuper eos dux, & vt cura eſſet illi pro Sanctis, & vt cõſtitueret præpoſitos ſuper opera eorum, & ſuper regionem, & ſuper arma, & ſuper præſidia: G
43 Et cura ſit illi de Sanctis: & vt audiatur ab omnibus, & ſcribantur in nomine eius omnes conſcriptiones in regione, & vt operiatur purpura & auro.
44 Et ne liceat vlli ex populo & ex Sacerdotibus irritum facere aliquid horum, & contradicere hiſquæ ab eo dicuntur, aut conuocare cõuentum in regione ſine ipſo, & veſtiri purpura, & vti fibula aurea.
45 Qui autem fecerit extra hæc, aut irritum fecerit aliquid horũ, reus erit.
46 Et complacuit omni populo ſtatuere Simonem & facere ſecundum verba iſta.
47 Et ſuſcepit Simon, & placuit ei vt ſummo Sacerdotio fũgeretur: & eſſet dux & princeps gentis Iudæorum & Sacerdotum, & præeſſet omnibus.
48 Et ſcripturam iſtam dixerũt ponere in tabulis æreis, & ponere eas in peribolo Sanctorum in loco celebri:
49 Exemplum autem eorum ponere in ærario, vt habeat Simõ & filii eius.

Cap. X V.

1 ET miſit rex Antiochus filius Demetrii epiſtolas ab inſulis maris Simoni ſacerdoti & principi gentis Iudæorum, & vniuerſæ genti:
2 Et erant continentes hũc modum, Rex Antiochus Simoni ſacerdoti magno, & genti Iudæorum, ſalutem.
3 Quoniam quidam peſtilentes obtinuerunt regnum patrum noſtrorum, volo autem vendicare regnum, & reſtituere illud ſicut erat antea: & electã feci multitudinem exercitus, & feci naues bellicas.

38 Pontificatum ei conſtabiliuit ἔστησεν αὐτῷ τὴν ἀρχιερωσύνην conſtituit[aut confirmauit] ei ſummum Sacerdotiũ. Eas ob cauſas, κατὰ ταῦτα. Ad verbum, ſecundum hæc. id eſt propter has eaſdem cauſas commemoratas.

41 Donec Propheta certus exiſteret: ἕως τοῦ ἀναστῆναι προφήτην πιστόν donec exurgeret Propheta fidelis. aut verus, miſſus Diuinitus. Nam eo tẽpore & iam diu antea Prophetiæ deſierant. 42 Et qui muneribus, &c. καταστῆσαι αὐτοὺς ἐπὶ τῶν ἔργων. conſtituere eos[ſcilicet Iudæos]in operibus. qui conſtitueret, præponerétque officiis ac muneribus.

43 Cuiúſque imperio omnes par. καὶ ὅπως ἀκούωνται ὑπὸ πάντων & vt audiatur ab omnibus. vt omnes eum audiant, eique obediant.

44 Imperio eius contradicere, ἀντειπεῖν τοῖς ὑπ᾽ αὐτοῦ ῥηθησομένοις, reclamare iis quæ ab ipſo dicerentur. repugnare eius iuſſis & mandatis. Cœtus factioſos agitare iniuſſu eius, ἐπισυστρέψαι συστροφὴν ἐν τῇ χώρᾳ ἄνευ αὐτοῦ, habere conuentum in regione ſine eo. conuocare homines. cœtus clandeſtinos agitare. vt fit in coniurationibus, ac conſpirationibus. συστροφὴ idem quod σύστασις coitio factioſa, & conſpiratio.

45 Aliquid horum infregiſſet, ἀθετήσῃ τι τούτων, irritum feciſſet quicquam horum. reieciſſet. abrogaſſet. pro nihilo duxiſſet. Is culpa teneretur. ἔνοχος ἔσται. reus erit. culpæ obnoxius eſſet. vt ſeditioſus ac Reip. perturbator accuſaretur.

46 Simoni decernere στῆσαι Σίμωνι conſtituere Simoni. ποιῆσαι κατὰ τοὺς λόγους τούτους, facienda iuxta huiuſmodi verba. Hoc plebiſcitum, aut decretum populi fuit de honoribus ornamentiſque Simonis his verbis perſcriptum. aut, in hanc ſententiam factum.

47 Libentérque conſ. καὶ εὐδόκησεν ſummáque voluntate amplexus eſt. non renuit aut repudiauit decretos ſibi à populo honores, ſed conſenſit. Summo Pontificatu fungi, ἀρχιερατεύειν, gerere Pontificatum. munus officiúmque obire ſummi Sacerdotis: eam poteſtatem exercere. 48 In pariete Sacrarium ambiente, ἐν περιβόλῳ τῶν ἁγίων in circuitu[aut, ambitu]Sanctorum. id eſt Sanctuarii. aut, Sacrarii. in pariete poſito in circuitu Sanctuarii.

IN CAPVT XV.

1 Literas In hanc ſententiam ſcriptas, καὶ ἦσαν περιέχουσαι τὸν τρόπον τοῦτον. Et erant continentes modum hunc. In hanc rationẽ erant ſcriptæ. Complectebantur huiuſmodi ſententiam.

3 Vt illud conſtituam, &c. ὅπως ἀποκαταστήσω αὐτὴν ὡς ἦν τὸ πρότερον, vt conſtituam[aut inſtaurem, reſtituam]illud vt erat prius. vt in priſtinum ſtatum redigam. Maximum militum, &c. ἐξενολόγησα πλῆθος δυνάμεων, collegi multitudinem exercituũ. ξενολογεῖν eſt propriè externos ac peregrinos milites colligere. Erant autem conductitii: itaque rectè vertitur, Conducere. Claſſem comparaui bell. κατεσκεύασα πλοῖα πολεμικά. paraui naues bellicas. id eſt claſſem ad bellum mari gerendum.

Volo autem procedere per regionem, vt vlciſcar in eos qui corruperunt regionem noſtrã, & qui deſolauerũt ciuitates multas in regno meo.
Nunc ergo ſtatuo tibi omnes oblationes quas remiſerunt tibi ante me omnes Reges, & quæcũque alia dona remiſerunt tibi:

B Et permitto tibi facere percuſſurã proprii numiſmatis in regione tua:

Ieruſalem autem ſanctam eſſe,& liberam: & omnia arma quæ fabricata ſunt,& præſidia quæ cõſtruxiſti, quæ tenes,maneant tibi.
Et omne debitum Regis,& quæ futura ſunt Regi,ex hoc & in totum tẽpus remittuntur tibi.
Quum autem obtinuerimus regnũ noſtrum,glorificabimus te, & gentẽ tuam,& templum gloria magna, ita vt manifeſtetur gloria veſtra in vniuerſa terra.

Anno cẽteſimo ſeptuageſimo quarto exiit Antiochus in terram patrum ſuorum,& conuenerunt ad eum omnes exercitus, ita vt pauci relicti eſſent cum Tryphone.

Et inſequut⁹ eſt eũ Antiochus rex, & venit Doram fugiens per maritimam.

Sciebat enim quòd congregata ſũt mala in eum, & reliquit eum exercitus.

C Et applicuit Antiochus ſuper Doram cum centum viginti millibus virorum belligeratorum, & octo millibus equitum.

Et circuiuit ciuitatẽ, & naues à mari acceſſerunt: & vexabant ciuitatem à terra & mari, & neminem ſinebant ingredi vel egredi.
Venit autem Numenius, & qui cũ eo fuerant,ab vrbe Roma, habentes epiſtolas Regibus & regionibus ſcriptas,in quibus continebantur hæc,
Lucius cõſul Romanorum, Ptolemæo regi ſalutem.
Legati Iudæorum venerunt ad nos amici noſtri,renouantes priſtinam amicitiam & ſocietatẽ,miſſi à Simone prĩcipe Sacerdotũ,& populo Iudęorũ.
Attulerunt autem & clypeum aureum mnarum mille.
Placuit itaque nobis ſcribere Regibus & regionibus, vt non inferant illis mala,neque impugnent eos, & ciuitates eorum,& regiones eorum: &
D vt non ferant auxilium pugnantibus aduerſus eos.
Viſum autem eſt nobis accipere ab eis clypeum.
Siqui ergo peſtilentes fugerint de regione ipſorum ad vos, tradite eos Simoni principi ſacerdotum, vt vindicet in eos ſecundum legem ſuam.

Hęc eadẽ ſcripta ſũt Demetrio regi,

4 ″Vt regionem adeam,eóſque vlciſcar″qui eam vaſtauerũt,mul-
táſque regni ciuitates in ſolitudinem redegerunt.
5 Itaque omnes immunitates, quas″priores me Reges tibi con-
ceſſerunt,eas nunc tibi confirmo, &″quaſcunque alias tibi penſio
nes remiſerunt:
6 Præterea permitto tibi ″vt monetam nota propria impreſſam
conficias:
7 Hieroſolyma verò & Sacra libera ſint: vtque arma quæ paraſti
omnia, munitionéſque quas extruxiſti ac obtines, tua maneant.
8 ″Quicquid etiam debetur Regi,″aut poſthac deberetur,id omne
tibi ſit remiſſum ac condonatum.
9 Vbi verò regnum noſtrum à nobis erit conſtitutum,gloria te
magna,& gentem tuam,templúmque ornabimus,adeò vt gloria
veſtra nobilis exiſtat in omni terra.
10 Anno centeſimo ſeptuageſimo quarto terram paternam ſuam
ingreſſus eſt Antiochus,ad quem omnes copiæ confluxerũt,adeò
vt perpaucæ apud Tryphonem remanerent.
11 Quúmque Antiochus rex eum perſequeretur, perfugit in Do-
ram vrbem maritimam.
12 Videbat enim ″conflata ſibi eſſe mala,& ſe ab exercitu deſtitu-
tum ac deſertum.
13 Antiochus itaque caſtris ad Doram applicatis cum centum vi-
ginti millibus bellicoſorum peditum, & equitum octo millibus
vrbem obſedit.
14 Eámque nauibus à mari oppugnantibus tam terra quàm mari
″premens,nec egredi vrbe quenquã,nec ingredi in eã patiebatur.
15 Interim Numenius eiúſque comites Roma rediere cum literis
ad Reges″atque prouincias,quibus hæc ſcripta erant. Mittunt Romani epiſtolas ad Reges & regiones, ad Iudæorũ protectionem.
16 Lucius Romanorum conſul Ptolemæo regi ſalutem.
17 Legati Iudæorum, qui amici noſtri ſunt & ſocii, ad nos vene-
runt priſtinam amicitiam & ſocietatem renouatum, miſſi à Si-
mone ſummo Pontifice,populóque Iudæorum.
18 A quibus etiã clypeus aureus mille minarum nobis allatus eſt.
19 Itaque viſum eſt nobis ad Reges nationéſque ſcribere,″ne vllis
eos iniuriis appetant,aut vrbes regionémque ipſorũ oppugnent:
néve oppugnantibus eos auxilia præbeant.
20 Clypeum verò ab illis accipiendum exiſtimauimus.
21 Siqui igitur″malefici perfugerunt ad vos, curate eos Simoni
ſummo Pontifici tradendos, vt″in eos ſecundum legem ſuam a-
nimaduertat.
22 Hæc eadem ſcripta ſunt ad regem Demetriũ, ad Attalum,Ara-

4 Vt regionem adeam, βούλομαι δὲ ἐκβῆναι κατὰ τὴν χώραν, Volo autem procedere per regionem. Accedere ad regionem regni mei.eam adire cum exercitu. Qui in ſolitudinem redeg. τοὺς ἠρημωκότας. qui deſolauerunt.aut,deſertas effecerunt multas ciuitates regni.

5 Priores me Reges οἱ πρὸ ἐμοῦ βασιλεῖς qui ante me fuerunt Reges.aut,regnarunt.qui me præceſſerunt. Quaſcũque alias,&c. ὅσα ἄλλα δόματα ἀφῆκάν σοι. quæcunque alia data[aut tributa]tibi remiſerunt.i.quæ à vobis tribui pendique ſolebant.

6 Vt monetam nota propria impr.confic. ποιῆσαι κόμμα ἴδιον νόμισμα. Ad verbum,facere percuſſionem proprium numiſma.id eſt percutere monetam,in eáque imprimere propriam notam.conſignare eam tuo nomine,aut ſigno proprio.

8 Quicquid etiam debetur Regi, καὶ πᾶν ὀφείλημα βασιλικὸν, & omne debitũ regium. Aut poſthac deberetur, ἢ ἐσόμενα βασιλικὰ ἀπὸ τοῦ νῦν,& quæ futura ſunt regia poſthac.

12 Conflata ſibi eſſe mala, ὅτι συνῆκται ἐπ' αὐτὸν τὰ κακά, quòd congeſta[aut,collecta]in ſe eſſent mala & cumulata. συναγόμενα κακὰ quæ conducta ſunt atque vnum in locum hominémque comportata.

14 Premens, ἔθλιβεν, affligebat.vexabat.vel potius,arctiſſima & acerrima obſidione oppugnationéque premebat ac vrgebat.

15 Atque prouincias, καὶ τὰς χώρας, & ad regiones.id eſt gentes nationéſque ſubiectas populo Romano,quæ prouinciæ dicebantur: populi in potéſtatem Romanorum relicti,qui eorum imperio tenebantur ac regebantur.

19 Ne vllis eos iniuriis appet. μὴ ἐκζητήσωσιν αὐτοῖς κακά, ne quærant eis mala.id eſt moliantur ac machinentur.

21 Malefici λοιμοὶ peſtilentes. improbi, facinoroſi, qui ſunt quaſi quædam vitæ humanæ peſtes. Significat impios ac ſceleratos homines qui patriam vexabant. In eos animad. ἐκδικήσῃ ἐν αὐτοῖς. Ad verbum,vlciſcatur in ipſis.id eſt pœnas de eis ſumat, eos puniat,ſicut iubent leges Iudaicæ.

then, Arſacem,
Atque in omnes regiones, ad Sampſamem, item & ad Spartia- 23
tas, in Delum, in Myndum, in Sicyonem, in Cariam, in Samum,
in Pamphiliam, Lyciam, Halicarnaſſum, Rhodum, Phaſelidem, in
Co, & Siden, Cortynam, atque Gnidon, & Cyprum, ac Cyrenen.
Exemplum autem eorum ad Simonem ſummum pontificem 24
ſcriptum eſt.
Antiochus verò rex Doram ſecundò iam oppugnabat, aſſiduè 25
manus admouens, admoliénſque machinas, & Tryphonem "exitu
ingreſſúque intercluſerat.
Miſſam à Simóne auxiliũ recuſans Antiochus, pactum rumpit. "Cui Simõ duo millia electorum virorum ſubſidio miſit, ſimul 26
etiam argentum & aurum, armamentáque plurima.
Verùm hæc ille accipere noluit, ſed irrita fecit quæ antea ei pa- 27
ctus fuerat omnia: atque ab eo abalienatus,
Athenobius legatus ab Antiocho ad Simonē. Miſit Athenobium vnum ex amicis ſuis, "qui cum eo his verbis 28
ageret, Vos occupatis Ioppen & Gazaram, arcémque Hieroſoly-
mis in vrbe regni mei:
Finibúſque earum deſolandis magnam terris cladem importa- 29
ſtis: "dominatum in multis regni mei locis obtinetis.
Nunc igitur vrbes quas occupaſtis, vnà cum vectigalibus loco- 30
rum, quibus extra fines Iudææ dominamini, reddite.
Aut certè pro illis quingenta argenti talenta numerate: "pro ea 31
etiam calamitate quam vos regioni intuliſtis, ac vectigalibus lo-
corum, alia quingenta talenta ſoluite: "aut certè vos adorti bello
profligabimus.
Venit ergo Athenobius amicus Regis Hieroſolymam, &"ma- 32
gnificentiam Simonis videns, abacúmque cum vaſario aureo &
argenteo, amplúmque apparatũ ſtupens, mãdata Regis ei retulit.
Cui reſpondens Simon, Neque terram, inquit, alienam occu- 33
pauimus, nec quæ ſunt aliorum, obtinemus: ſed nos poſſeſſionẽ
à parentibus traditam, "ab hoſtibus ad tempus iniuſtè vſurpatam,
"Occaſionem nacti vendicauimus. 34
Nam de Ioppe & Gazara, "quas petis, quanuis ipſæ populo no- 35
ſtro cladem in regione noſtra magnam intulerint, pro illis tamẽ
centum talenta perſoluemus. Ad hæc Athenobius ne verbo qui-
dem reſpondit:
Cendebæũ mittit Antiochus cõtra Iudæam. Sed cum indignatione ad Regem reuerſus, hæc dicta, ſimul & 36
magnificentiam Simonis, & quæcunque ipſe vidiſſet, ei renũtiat.
Rex itaque magna incenſus ira,
Quum Tryphon in nauim ſe coniecisſet, atque Orthoſiadem 37
confugiſſet,

& Attalo, & Arabæ, & Arſaci,
23 Et in omnes regiones, & Sampſamæ & Spartiatis & Delo & Mydo & Sicyoni & Cariæ, & Samũ & Pãphiliam & Lyciam, & Halicarnaſſum & Rhodũ & Phaſelida & Coo & Siden & Arado & Cortynam & Cnidum & Cyprum & Cyrenen.
24 Exemplum autem eorum ſcripſerunt Simoni principi ſacerdotum,
25 Antiochus autẽ rex applicuit caſtra in Doram ſecundò, admouens ei ſemper manus, & machinas faciens: & cõcluſit Tryphonẽ, ne procederet. E
26 Et miſit ad eum Simon duo millia virorum electorum in auxilium, & argentum, & aurum, & vaſa copioſa.
27 Et noluit ea accipere, ſed rupit omnia quæ pactus eſt cum eo antea, & alienauit ſe ab eo.
28 Et miſit ad eum Athenobium vnũ de amicis ſuis, vt tractaret cum ipſo, dicens, Vos tenetis Ioppen, & Gazaram, & arcem quæ eſt in Ieruſalem, ciuitates regni mei:
29 Fines eorum deſolaſtis, & feciſtis plagam magnã in terra, & dominati eſtis per loca multa in regno meo.
30 Nũc ergo tradite ciuitates quas occupaſtis, & tributa locorum in quibus dominati eſtis extra fines Iudææ.
31 Sin autem, date pro illis quingenta talenta argenti, & exterminii quod exterminaſtis, & tributorum ciuitatum alia talenta quingẽta: ſin autem, veniemus, & expugnabimus vos.
32 Et venit Athenobius amicus Regis in Ieruſalem, & vidit gloriam Simonis, & claritatem in auro & argento, & apparatum copioſum, & obſtupuit: & retulit ei verba Regis. F
33 Et reſpondit ei Simon, & dixit ei, Neque alienam terrã ſumpſimus, neque alienã detinemus: ſed hæreditatẽ patrũ noſtrorũ, quæ iniuſtè ab inimicis noſtris aliquo tẽpore poſſeſſa eſt.
34 Nos verò tempus habentes, vendicamus hæreditatẽ patrũ noſtrorum.
35 Nam de Ioppe & Gazara quę expoſtulas, ipſi faciebant in populo plagã magnam, & in regione noſtra: horũ damus talenta centum. Et non reſpõdit ei Athenobius verbum.
36 Reuerſus autem cum ira ad Regẽ, renuntiauit ei verba iſta, & gloriam Simonis, & vniuerſa quæ vidit: & iratus eſt Rex ira magna.
37 Tryphon autem fugit naui in Orthoſiada. G

25 Exitu ingreſſúque intercluſerat. συνέκλεισε τὸν Τρύφωνα τοῦ μὴ εἰσπορεύεσθαι καὶ ἐκπορεύεσθαι. concluſerat Tryphonẽ ne ingredi aut egredi poſſet. Significat acrem & accuratam obſidionem, omnem aditum exitúmque prohibentem.

26 Cui ſubſidio miſit, ἀπέστειλε συμμαχῆσαι αὐτῷ, qui ei auxiliarentur. aut auxilio eſſent. Hoc enim eſt officium ſociorum, qui propterea σύμμαχοι Græcè appellantur. 28 Qui cum eo his verbis ageret, κοινολογησάμενον αὐτῷ. colloquutum cum ipſo. Participium præteriti eſt temporis, quaſi qui communicaſſet cum ipſo Rege, atque ita conſilium communicatum ſermonémque habitum, id eſt mãdata, ad Simonem perferret. Sed melius eſt vt accipiamus præteritum pro futuro κοινολογησάμενον, pro κοινολογησόμενον, colloquuturum, aut acturum cum Simone, aut huiuſmodi mandata expoſiturum.

29 Dominatum in, &c. ἐκυριεύσατε τόπων πολλῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ μου. dominati eſtis locis multis regni mei. id eſt dominationem occupaſtis.

31 Pro ea etiã calamit. &c. καὶ ἀντὶ καταφθορᾶς ἧς κατεφθάρκατε, & pro vaſtatione [aut, vaſtitate] qua vaſtaſtis. ſubaudi regionem. id eſt importaſtis. Aut certè vos adorti bello profligabimus. εἰ δὲ μὴ, παραγενόμενοι ἐκπολεμήσομεν ὑμᾶς. ſin minus, aduenientes, vos expugnabimus. aut, debellabimus. bello agreſſi, conficiemus.

32 Magnificentiam δόξαν gloriam. id eſt μεγαλοπρέπειαν magnificentiam. cultum ac ſplendorem vitæ.

33 Ad hoſtibus ad tem. &c. ὑπὸ δὲ ἐχθρῶν ἡμῶν ἔν τινι καιρῷ ἀκρίτως κατεκρατήθη. ab hoſtibus verò noſtris in tempore aliquo iniuſtè occupata eſt. ἀκρίτως dicit pro ἀδίκως, iniquè & cum iniuria. nulla de cauſa, nec ratione.

34 Occaſionem nacti καιρὸν ἔχοντες opportunitatem habentes. tempus nacti opportunum.

35 Quas petis, ὧν αἰτεῖς quæ poſtulas. aut, flagitas. Sed puto legẽdum αἰτιᾷ ab αἰτιάομαι, quod inter alia ſignificata expoſtulare ac petere ſignificat.

38 Et conſtituit Rex Cendebæum ducẽ maritimum, & exercitum peditũ & equitum dedit illi.

39 Et mandauit illi mouere caſtra cõtra faciem Iudææ: & mandauit ei ædificare Cedronem, & obſtruere portas ciuitatis, & debellare populum: Rex autem perſequebatur Tryphonem.

40 Et peruenit Cendebæus Iamniam, & cœpit irritare plebem, & conculcare Iudæam, & captiuare populum & interficere, & ædificare Cedronem:

41 Et collocauit illic equites & exercitum: vt egreſſi perambularent viam Iudææ, ſicut conſtituit ei Rex.

Cap. XVI

1 ET aſcendit Iohannes de Gazaris, & nũtiauit Simoni patri ſuo quæ fecit Cendebæus.

2 Et vocauit Simon duos filios ſuos ſeniores Iudam & Iohannẽ, & ait illis, Ego & fratres mei, & domus patris mei expugnauimus hoſtes Iſrael ab adoleſcentia vſque in hunc diem: & proſperatum eſt in manibus noſtris liberare Iſrael aliquoties.

3 Nunc autem ſenui, ſed eſtote loco meo & fratris mei, & egreſſi pugnate pro gẽte noſtra: auxilium verò de cælo vobiſcum ſit.

4 Et elegit de regione viginti millia virorum belligeratorum, & equites, & profecti ſunt ad Cendebæũ: & dormierunt in Modin.

5 Et ſurrexerunt manè, & abierũt in campum: & ecce exercitus copioſus in obuiam illis peditum & equitum: & fluuius torrẽs erat inter medium ipſorum:

6 Et admouit caſtra cõtra faciem eorum ipſe & populus eius, & vidit populum trepidantem ad tranſfretandũ B torrentem, & tranſfretauit primus: & viderunt eũ viri, & trãſierunt poſt eũ.

7 Et diuiſit populũ, & equites in medio peditum. erat autẽ equitatus aduerſariorum copioſus nimis.

8 Et exclamauerunt ſacris tubis: & in fugam conuerſus eſt Cendebæus, & caſtra eius, & ceciderunt ex eis multi vulnerati: reſidui autem in munitionem fugerunt.

9 Tũc vulneratus eſt Iudas frater Iohannis: Iohannes autem inſequutus eſt eos, donec venit Cedronem quam ædificauit.

10 Et fugerunt vſque ad turres quæ erant in agris Azoti, & ſuccendit eas igni: & ceciderunt ex illis duo millia virorum, & reuerſus eſt in Iudæam in pace.

11 Et Ptolemæus filius Abobi conſtitutus erat dux in campo Iericho: & habebat argẽtum & aurum multum.

38 Cendebæum oræ maritimæ præfecit, copiáſque ei tum pedeſtres, tum equeſtres attribuit.

39 Eidem mandata dedit vt arma contra Iudæã moueret, Cedrõ inſtauraret ac communiret portis, vt populum oppugnaret: ipſe verò Tryphonem perſequitur.

40 Venit ergo Cendebæus Iamniam, populúmque prouocare cœpit, ac Iudæam inuadere, tum captos agere homines ac cædere: extruxit etiam Cedron:

41 Equitéſque ibi cõſtituit & copias, quæ excurſionibus itinera Iudææ (vt à Rege mandatum erat) peruaderent. Cap. XVI.

1 TVm Iohannes Gazara profectus, nuntiauit Simoni patri ſuo quæ Cendebæus egiſſet.

Cendebæus dux exercitus Antiochi, à filiis Simonis profligatur.

2 Quare Simon duos filios ſuos natu maiores Iudam & Iohannem vocauit, eíſque dixit, Ego & fratres mei, domúſque paterna bellum cum hoſtibus Iſraelis à iuuentute ad hodiernum vſque diem geſſimus: manibúſque noſtris fœliciter effectũ eſt vt Iſrael ſæpe ſeruaretur.

3 At nunc ego conſenui, vos verò beneficio ætatis magnam habetis facultatem *de patria bene merendi*: vos ſubite in meam ac fratris mei vicem, & profecti pro gente noſtra pugnate: adſit autem vobis de cælo auxilium.

4 Ergo delectis ex ipſa regione peditum bellicoſorũ viginti millibus, atque equitibus, contenderunt aduerſus Cendebæum.

5 Quúmque Modini pernoctaſſent, mane excitati, exibant in cãpum: quum ecce vis ingens tam peditum quàm equitum ſe illis offert. erat autem torrens inter vtroſque medius,

6 Ad quem Iohannes cum ſuis caſtra poſuerat. quúmque videret populum traiicere torrentem formidare, primus ipſe trãſiit: quod vbi viderũt cæteri, ipſi quoque poſt eum ſinguli traiecerũt.

7 Tum exercitum diremit equitibus inter pedites intermediis. erat autem aduerſariorum perquam multus equitatus.

8 Verùm vbi claſſica cecinerunt, in fugam verſus eſt Cendebæus, ac eiuſdem exercitus: cæſíque ex illis multi occubuerunt, reliqui verò in munitiones confugerunt.

9 Ibi quum Iudas frater Iohannis vulnus accepiſſet, Iohannes fugiẽtes Cedronem vſque, quam ille inſtaurauerat, perſequutus eſt.

10 Quúmque perfugiſſent in arces in agro Azoti ſitas, igni ſuccendit ſingulas: & cæſis illorum viris ad duo millia, ſaluus in terram Iudaicam reuerſus eſt.

11 Erat autem Ptolemæus quidam Abubi filius agro Ierichuntino præfectus: qui quum auro argentóque abundaret,

Ptolemæus Abobi filius, Simonẽ cũ duobus filiis in conuiuio interfecit.

κατέστησεν αὐτὸν στρατηγὸν τῆς παραλίας, conſtituit ducem oræ maritimæ. præpoſuit eum oræ maritimæ.
38 Oræ maritimæ præfecit, παρεμβαλεῖν κατὰ πρόσωπον τῆς Ἰουδαίας .i. vt arma ferret contra Iudæam. vt infeſto exercitu eã inuaderet.
39 Vt arma contra Iudæam mou. καὶ τὸν λαὸν ἐρεθίζειν & populum irritare. bello laceſſere. ad prælium prouocare. Captos agere homines,
40 Populúmque prouocare αἰχμαλωτίζειν τὸν λαὸν, captiuos homines abducere. Ad verbum, captiuum populum ducere, & cædere, φονεύειν. occidere. interficere.
ἐκπορευόμενοι ἐξοδεύωσι τὰς ὁδοὺς τῆς Ἰουδαίας. egreſſi incurſiones facerent per itinera Iu-
41 Excurſionibus itinera Iudææ peruaderent.
dææ. graſſarentur. excurrerent.

IN CAPVT XVI.

ἃ συνετέλεσε. quæ confeciſſet. aut, patraſſet. vel, effeciſſet.
1 Quæ egiſſet. Bellum cum hoſtibus geſſ. ἐπολεμήσαμεν τοὺς πολεμίους· bellauimus hoſtes.
2 Natu maiores: πρεσβυτέρους· ſeniores. grandiores natu. 3 Beneficio ætatis, &c. ἐν τῷ ἐλέει ἱκανοί ἐστε ἐν τοῖς ἔτεσι, in miſericordia idonei eſtis ætate.
id eſt bellum geſſimus cum hoſtibus.
Poteſt ita verti, benignitate Dei eos vigere ætate, ac valere robore corporis ad patriam adiuuandam. In iuuenibus enim vires corporis maiores ſunt. εὐβουλία in ſenibus, ἀνδρεία in iuuenibus requiritur & commendatur. Vos ſubite, &c. γίνεσθε ἀντ' ἐμοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου, ſitis pro me ac fratre meo. ſuccedite in locum noſtrum. ſuſcipite munus noſtrũ, vt duces atque imperatores Iſraelis bella adminiſtretis, ac geratis. Itaque pater filios ſubſtituit in locũ ſuum. Pro gente noſtra pug. ὑπερμαχεῖτε· pugnate pro gente noſtra. i. eius ſalutem defendite ac propugnate. Hoc enim ſignificat ὑπερμαχεῖν. 5 Vis ingens ſe, &c. δύναμις πολλὴ εἰς συνάντησιν αὐτοῖς, exercitus multus in occurſum eis [obuiam eis] venit. 11 Agro Ierichuntino præfectus: καθεσταμένος στρατηγὸς εἰς τὸ πεδίον Ἱεριχῶ· conſtitutus dux in agro Iericho. ad cuſtodiam eius loci præpoſitus. aut, præfectus conſtitutus vt ei loco præeſſet.

12 Vt qui gener Summi ſacerdotis eſſet,

13 'Elatus animo, dominatũ regionis affectabat: &'dolos in Simonem eiúſque filios machinabatur animo, quibus eos tolleret.

14 Tum Simon quum'obiret vrbes regionis,'eíſque curandis intẽtus eſſet, Ierichuntem deſcendit ipſe cum Mattathia & Iuda filiis ſuis, anni cẽteſimi ſeptuageſimiſeptimi menſe vndecimo: qui mẽſis Sabat eſt.

15 Eis Abubi filius in'munitiunculam nomine Doch, quam ædificauerat, per dolum exceptis,'magnum cõuiuium apparauit. 'locarat autem certos in inſidiis.

16 Quúmque'Simon ac filii eius largius bibiſſent, coortus Ptolemæus eiúſque conſocii, armis ſuis arreptis irruerũt ad Simonem in conuiuium, & ipſum duóſque filios eius cum quibuſdã ſeruulis ipſius trucidarunt.

17 Hoc vbi'nefas ingens perpetrauit Ptolemæus, maláque pro beneficiis reddidit,

18 Scripſit de his, & miſit ad Regẽ vt auxilio ſibi copias mitteret, regionem ſe illorum & vrbes ei traditurum.

Iohannes vitæ ſuæ inſidiantes interimit.

19 Alios autem Gazaram miſit qui Iohannem tollerent: atque ad tribunos literas dedit vt ad ſe venirent, ſe eis argentum & aurum, muneráque daturum.

20 Miſit etiam alios Hieroſolymam, qui eam montémque templi occuparent.

21 Quum autem præcurriſſet quidam, & Iohanni interitum patris fratrúmque eius nuntiauiſſet, atque adeò miſſos eſſe qui ipſum quoque occiderent:

22 Ipſe'hoc nuntio vehementer perculſus, viros qui eum interfecturi venerant, comprehenſos occidit: cognouerat enim'ſe ad necem ab illis quæri.

23 Reliqua verò geſta Iohannis, nempe bella eius, fortiáque facta quæ præclarè geſſit, tum ædificium murorum quos extruxit, ac cæteræ illius res geſtæ,

24 Hæc, inquam, omnia'in hiſtoria Pontificatus eius ſcripta ſunt 'ab eo tẽpore quo ſummus Pontifex poſt patrẽ ſuum creatus eſt.

12 Erat enim gener ſũmi Sacerdotis.

13 Et exaltatũ eſt cor eius, & volebat obtinere regionem: & cogitabat dolum aduerſus Simonem & filios ei⁹, vt tolleret eos.

14 Simon autem perambulans ciuitates quæ erant in regione Iudææ, & ſolicitudinem gerens earum, deſcendit in Iericho ipſe & Mathathias filius eius, & Iudas anno centeſimo ſeptuageſimo ſeptimo, mẽſe vndecimo: hic eſt menſis Sabat. C

15 Et ſuſcepit eos filius Abobi in munitiũculam, quæ vocatur Doch, cum dolo, quam ædificauit: & fecit eis conuiuiũ magnũ, & abſcondit illic viros.

16 Et quũ inebriatus eſſet Simon & filii eius, ſurrexit Ptolemæus cum ſuis, & ſumpſerunt arma ſua, & intrauerũt in conuiuium, & occiderunt eum, & duos filios eius, & quoſdã pueros ei⁹.

17 Et fecit deceptionem magnam in Iſrael, & reddidit mala pro bonis.

18 Et ſcripſit hæc Ptolemæus, & miſit Regi vt mitteret ei exercitũ in auxilium, & traderet ei regionem, & ciuitates eorum, & tributa. D

19 Et miſit alios in Gazaram tollere Iohãnem: & tribunis miſit epiſtolas vt venirẽt ad ſe, & daret eis argentũ & aurum, & dona.

20 Et alios miſit occupare Ieruſalem & montem templi.

21 Et præcurrens quidam, nuntiauit Iohanni in Gazara quia periit pater eius, & fratres eius, & quia miſit te quoque interfici.

22 Vt audiuit autem, vehementer expauit: & comprehendit viros qui venerãt perdere eum, & occidit eos: cognouit enim quia quærebant eũ perdere.

23 Et cætera ſermonum Iohannis, & bellorum eius, & bonarum virtutum quibus fortiter geſſit, & ædificii murorum quos extruxit, & rerum geſtarum eius,

24 Ecce hæc ſcripta ſunt in libro dierũ Sacerdotii eius, ex quo factus eſt princeps Sacerdotum poſt patrem ſuum.

13 Elatus animo, ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ, exaltatum eſt cor eius. id eſt elatus cùm abundantia pecuniæ, tum affinitate ſummi Sacerdotis ſoceri ſui, adiecit animum ad Iudææ dominatum. Dolos in Simonem, &c. ἐβουλεύετο δόλῳ κατὰ Σίμωνος καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, animo moliebatur dolum aduerſus Simonem & eius filios, vt eos tolleret. τοῦ ἆραι αὐτούς. conſilia necis eorum ſuſcipiebat & agitabat animo.

14 Obiret vrbes ἐφοδεύων τὰς πόλεις perãbulans[adiens]vrbes: vt ſcilicet eas inſpiceret, curámq; haberet, vt bonus princeps debet, ac ſolet. Eiſque curandis intẽ. eſſet, καὶ φροντίζων τῆς ἐπιμελείας αὐτῶν, & habens curam earũ. Ad verbum, & ſolicitus de cura earum. affectus ſũma cura & ſolicitudine earum. 15 Munitiunculam ὀχυρωμάτιον præſidiolum. id eſt locum exiguum munitum, in quem excepit eos μετὰ δόλου cum dolo, qui ſpecie amici ac opipari conuiuii tegebatur. Magnum conuiuium appar. ἐποίησεν αὐτοῖς πότον μέγαν. fecit eis potationem magnam. id eſt conuiuium magnum. Ita enim משתה Hebræi vocant compotationem, vt Græci συμπόσιον. Locarat autem certos in inſid. καὶ ἐνέκρυψεν ἐκεῖ ἄνδρας. & abſcondit[occultauit]ibi viros. id eſt in inſidiis poſuit & collocauit.

16 Simon ac filii eius largius bibiſſent, ἐμεθύσθη Σίμων καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, inebriatus eſt Simon ac filii eius. id eſt copioſius bibit: vt in conuiuiis in quibus maior hilaritas & copia potus conceditur, quàm in quotidianis atque ordinariis cœnis atque epulis.

17 Nefas ingens perpetrauit ἀθεσίαν μεγάλην ἐποίησε nefas magnum fecit. id eſt nefarium facinus deſignauit, vt ſocerum de ſe bene meritum occiderit. Dicitur etiam ἀθέμιτον ſcelus nefandum & impium. Quanquam ἀθεσία pro fraude & fallacia, mihi tamen non diſplicet, vt hoc loco pro ſcelere nefario accipiatur. nam idem eſt quod παραβασία præuaricatio.

22 Hoc nuntio vehementer perc. καὶ ἀκούσας, ἐξέστη σφόδρα. & quum audiſſet, attonitus eſt[aut, expauit]vehementer. ἔκστασις ſignificat pauorem & conſternationem animi, qualis ſolet accidere in terrore repentino. Se ad necẽ ab illis quæri. ὅτι ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι. quòd quærebant ipſum occidere. 24 In hiſtoria Pontificatus eius ἐπὶ βιβλίῳ ἡμερῶν ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ in libro dierum Pontificatus eius. aut, ſummi Sacerdotii eius. id eſt in annalibus qui ſunt compoſiti atque ſcripti de Pontificatu eius. Ab eo tempore quo, &c. ἀφ' οὗ ἐγενήθη ἀρχιερεύς. ex quo princeps Sacerdotum[aut, ſummus Sacerdos]factus eſt.

Lib. II. Machabæorum. Μακκαβαίων δεύτερος.

VETVS.

Cap.I.

Fratribus qui ſūt per AE
gyptum Iudæis,ſalutem dicūt fratres
qui ſunt in Ieroſolymis Iudæi & qui
in regione Iudæa,& pacem bonam. 1
Benefaciat vobis Deus,& memine 2
rit teſtamēti ſui(quod loquutus eſt ad
Abraham, & Iſaac, & Iacob)ſeruorū
ſuorum fidelium:
Et det vobis cor omnibus vt cola- 3
tis eum,& faciatis eius voluntatē cor
de magno & animo volenti.
Adaperiat cor veſtrum in Lege ſua, 4
& in præceptis ſuis, & faciat pacem.
Exaudiat orationes veſtras,& recō 5
cilietur vobis,nec vos deſerat in tem
pore malo.
B Et nūc hic ſumus orātes pro vobis. 6
Regnante Demetrio,anno centeſi 7
mo ſexageſimo nono,nos Iudæi ſcri-
pſimus vobis in tribulatione & im-
petu qui ſuperuenit nobis in iſtis an
nis,ex quo receſſit Iaſon à ſancta ter-
ra & à regno.
Portam ſuccenderunt,& effuderūt 8
ſanguinem innocentem:& orauimus
ad Dominum, & exauditi ſumus, &
obtulimus ſacrificium & ſimilaginē,
& accēdimus lucernas, & propoſui-
mus panes.
Leuit.23.f.24 Et nunc frequentate dies Scenope- 9
giæ menſis Caſleu.
Anno centeſimo octogeſimoocta- 10
uo, populus qui eſt in Ieroſolymis &
in Iudæa,Senatúſque & Iudas,Ariſto-
C bolo magiſtro Ptolemęi regis qui eſt
de genere chriſtorum Sacerdotum,&
his qui in AEgypto ſunt Iudæis,ſalu-
tem & ſanitatem.
De magnis periculis à Deo liberati, 11
magnificè gratias agimus ipſi, vtpo-
te q aduerſus talē Regē dimicauim⁹.
Ipſe enim ebullire fecit de Perſide 12
eos qui pugnauerunt contra nos &
Sanctam ciuitatem.
Nam quū in Perſide eſſet dux ipſe, 13
& cum ipſo immenſus exercitus, ce-
cidit in templo Naneæ, conſilio de-

NOVA EX GRAECO TRALATIO.

Cap.I.

1 Fratribus AEgyptum incolentibus Iudæis, fratres
qui ſunt Hieroſolymis & in Iudaica terra
Iudæi, ſalutem *precantur* & 'fœlicem tran-
quillitatem.
2 Benefaciat vobis Deus 'memor fœderis ſui cum Abrahā Iſaac
& Iacob ſeruis ſuis fidelibus conſtituti:
3 Eúmque vobis det omnibus animum quo ipſum colatis, 'eiúſ
que voluntati ſummo corde atque ſtudio obtemperetis.
4 Tum corda etiam veſtra ad Legem ſuā & præcepta aperiat, pa-
cémque impertiat vobis:
5 Ac preces veſtras exaudiat,reconcilietur vobis,nec vos in tem-
pore calamitoſo deſerat.
6 Ac nunc quidem nos hîc ſumus preces *ad Deum* pro vobis adhi-
bentes.
7 Anno autem cēteſimo ſexageſimo nono nos Iudæi ad vos ſcri
pſimus tum quum in calamitate verſaremur, '& ea vi quæ nobis
hiſce annis allata eſt, ex quo Iaſon ac ſocii eius à terra ſācta atque
à regno defecerunt:
8 Combuſſerúntque veſtibulum, & ſanguinē innoxiū effuderūt.
Eo tempore quum orauiſſemus Dominum,exauditi fuimus: & victi-
mas,ſimilaginémque obtulimus, accendimus lucernas, & panes
propoſuimus.
9 'Quapropter nūc vos dies Scenopegiæ mēſis Chaſleu celebrate.
10 Anno centeſimo octogeſimo octauo, 'Hieroſolymitani & cæ-
teri qui in Iudæa ſunt, 'Senatúſque ac Iudas, Ariſtobulo Ptole-
mæi regis magiſtro, 'ortóque ab vnctis Sacerdotibus,cæteríſque
Iudæis in AEgypto degentibus 'ſalutem atque incolumitatem.
11 Magnis à Deo periculis liberati,maximas ei gratias agimus 'æ-
què acſi Regem in acie viciſſemus.
12 Nam quum ipſe eos qui ſanctam vrbem oppugnarant, 'in Per-
ſiam eduxiſſet,
13 Ipſe dux, exercitúſque eiusqui ſuſtineri nō poſſe videbatur, in
templo Naneæ conciſus eſt 'dolo quo ſacerdotes ipſius Naneæ

Epiſtola Iudæorum habitantiū Ieroſolymis ad eos qui in AEgypto,qua ſuper morte Antiochi Deo gratias agere eos adhortantur.

IN CAPVT I.

1 Fœlicem tranquil. εἰρήνην ἀγαθήν. bonam pacem.i.fœlicitatem.Nam Pacis nomine Hebræi ſignificant omnem bonum ac tranquillum vitæ ſtatum,ab amore & beneuolentia Dei conſtitutum.Verbum Precantur,nō eſt in Græco:ſed in huiuſmodi ſalutationibus ſæpe ſubaudiendum eſt,quemadmodum licet videre in Paulinis Epiſtolis.

2 Memor fœderis ſui καὶ μνησθείη τῆς διαθήκης αὐτοῦ & recordetur pacti ſui.aut memor ſit.διαθήκην Græci vocant pactum & conuentū,quod aliqui pepigerunt inter ſe.Hebræi ברית fœdus appellant.

3 Eiuſque volun.obtē. καὶ ποιεῖν αὐτοῦ τὰ θελήματα, & faciatis eius volūtates.i. placita eius exequamini.Et addit καρδίᾳ μεγάλῃ καὶ ψυχῇ βουλομένῃ corde magno & animo volente.i. ſumma animi alacritate ac promptitudine. aut,ſummo animi ſtudio & voluntate.

7 Et ea vi καὶ τῇ ἀκμῇ & eo impetu.aut,violentia.incurſu hoſtiū infeſto,qui nos grauiſſimè afflixit & propè oppreſſit. Accipitur enim ἀκμὴ hoc loco pro acri & vehementi malorū,aut hoſtiū incurſione,ſiue pro quodā incremēto,quo mala ſuū habent vigorē & vim.

9 Quapropter nūc celeb. καὶ νῦν ἵνα ἄγητε τὰς ἡμέρας Et nunc vt agatis dies. Videtur ſubaudiēdū eſſe verbum Scripſimus,aut miſimus,quo antea vſus eſt. ἄγειν ἡμέραν dicunt Græci pro Feſtū diem agere ac celebrare,ſolennémque habere. Paulus ἑορτάζειν dicit 1.Cor.5.c.8.

10 Hieroſolymitani οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ii qui ſunt Hieroſolymis.aut,incolæ Hieroſolymæ & Iudææ.Caput enim totius regionis erat Hieroſolyma,itaque ciues eius primi nominantur. Senatus ἡ γερουσία à ſenibus appellatur,quaſi ſenum cœtus ac conuentus.πρεσβύτεροι ſeniores ſæpe nominantur in Scriptura:quorum eſt βουλία conſilii prudentia & authoritas. Ortóque ab vnctis Sacerd. ὄντι δὲ ἀπὸ τοῦ τῶν χριστῶν ἱερέων γένους, qui eſt de vnctorū Sacerdotum genere.qui non ſolū erat Iudæus, ſed à ſancto Sacerdotū genere ortus:qui ſummus erat ordo in toto populo. Salutem,&c. χαίρειν καὶ ὑγιαίνειν. gaudere & ſaluere.aut,ſanum eſſe precatur.Forma ſalutandi Græcis vſitata,qua lætitiam & valetudinem commodam precantur.Latini ſalutem,Chriſtiani pacem exoptant.

11 AEquè acſi Regem,&c.ὡς ἂν πρὸς βασιλέα παρατασσόμενοι. quaſi contra Regē dimicātes.i.non aliter quàm ſi acie inſtructi eū ſuperauiſſemus & cōfeciſſemus. Fuit autem interfectus Antiochus in Perſide abſentibus Iudæis.Id beneficium Dei non minus agnoſcunt,quàm ſi opera ipſorū in bello vſus fuiſſet.

12 In Perſiam edux. ἐξέβρασεν εἰς Περσίδα. Ad verbū,ebullire[atque efferueſcere] fecit in Perſidem.id eſt emiſit ac eduxit è regno ſuo in alienam regionem.

13 Dolo παραλογισμῷ deceptione & fallacia.inſidioſa ratione quam Sacerdotes illi adhibuerunt. Eſt autem propriè παραλογισμὸς captioſa & fallax ratio ſpeciem quandam veri habens ad fallendum inſtituta.Hîc ad inſidias accommodatur.

vſi fuerunt.

Nanque Antiochus quaſi cum illa habitaturus, eum in locũ cũ amicis ſuis venit, vt dotis nomine pecunias acciperet.

Quas quum ſacerdotes Naneæ propoſuiſſent, illéque cum paucis ad ambitum delubri acceſſiſſet, occluſo poſt ingreſſum ipſum templo,

Apertóque laquearis occulto oſtio, coniectu lapidum quaſi fulminantes, ducem *cum ſuis* obruerunt, confectóſque membratim amputatis capitibus foras proiecerunt.

Per omnia celebrandus eſt Deus, qui *ſupplicio* impios tradidit.

Celebraturi igitur die mẽſis Chaſleu quinta & viceſima purificationem templi, ſignificãdum id vobis iudicauimus: vt vos quoque agatis quaſi ſolennem diẽ Scenopegiæ & ignis quo Neemias templo altaríque ædificato ſacrificium obtulit.

De igne in puteo abſcondito.

Nam quum patres noſtri ducerentur in Perſiam, qui tum pii ſacerdotes erãt, acceptam ignis ab altari partẽ in cauerna putei locũ ſiccum habente clàm abſconderunt: tutóque ita repoſuerũt, vt locus ille omnibus ignotus eſſet.

Elapſis autem multis annis, vbi Deo viſum eſt, dimiſſus à Rege Perſiæ Neemias, nepotes ſacerdotum illorum qui ignem abdiderant, miſit ad eum requirendum: qui vt nobis retulerũt, quũ non ignem, ſed aquam craſſam inueniſſent,

Iuſſit vt haurirent eam, & afferrent: deinde iis quæ ad ſacrificia pertinebant, aræ impoſitis, iuſſit Neemias ſacerdotes aqua tam ligna quàm quæ iiſdem erant impoſita, perfundere.

Quod vbi factum eſt, atque interpoſito aliquo temporis ſpatio ſol antea nubibus obductus effulſit, ignis ingẽs exarſit, adeò vt omnes caperet eius admiratio.

Interea dum ſacrificium conſumebatur, tam ſacerdotes quàm omnes alii precationem faciebant, verba præeunte Ionatha, cæteríſque exemplo Neemiæ ſubſequentibus.

Erat autem oratio hunc in modum inſtituta, Domine, Domine Deus, qui creator es omnium terribilis, potens, iuſtus, miſericors: qui Rex ſolus es & benignus,

ceptus ſacerdotum Naneæ.

14 Et enim cũ ea habitaturus venit ad locum Antiochus & amici eius, & vt acciperet pecunias multas dotis nomine.

15 Quúmque propoſuiſſent eas ſacerdotes Naneæ, & ipſe cum paucis ingreſſus eſſet intra ambitũ phani, clauſerunt templum.

16 Quum autem intraſſet Antiochus, apertóque occulto aditu templi, mittentes lapides percuſſerũt ducem, & eos qui cum eo erant, & diuiſerunt membratim: & capitibus amputatis foras proiecerunt. D

17 Per omnia benedictus Deus qui tradidit impios.

18 Facturi igitur quinta & viceſima die menſis Caſleu, purificationem tẽpli, neceſſarium duximus ſignificare vobis: vt & vos quoque agatis diem Scenopegiæ, & diem ignis qui datus eſt quando Nehemias ædificato tẽplo & altari obtulit ſacrificia.

19 Nam quum in Perſidẽ ducerentur patres noſtri, ſacerdotes qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occultè abſconderunt in valle vbi erat puteus altus & ſiccus: & in eo contutati ſunt eum, ita vt omnibus ignotus eſſet locus.

20 Quum autẽ præteriſſent anni multi, & placuit Deo vt mitteretur Nehemias à Rege Perſidis: nepotes ſacerdotum illorum qui abſconderant, miſit ad requirẽdum ignem: & ſicut narrauerunt nobis, nõ inuenerunt ignẽ, ſed aquam craſſam. E Leui. 10. a. 2

21 Et iuſſit eos haurire, & afferre ſibi: & ſacrificia quę impoſita erant, iuſſit ſacerdos Nehemias aſpgi ipſa aqua, & ligna quæ erant ſuperpoſita.

22 Vtque hoc factum eſt, & tempus affuit quo ſol refulſit qui prius erat in nubilo, accenſus eſt ignis magnus, ita vt omnes mirarentur.

23 Orationem autem faciebant omnes ſacerdotes, dum conſummaretur ſacrificium, Ionatha inchoante, cæteris autem reſpondentibus.

24 Et Nehemiæ erat oratio hunc habens modum, Domine Deus omniũ creator, terribilis & fortis, iuſtus & miſericors: qui ſolus es bonus Rex, F

14 Quaſi cum illa hab. ὡς γὰρ συνοικήσων αὐτῇ, quaſi enim cohabitaturus ei. i. victurus cum ea in matrimonio. aut, eam vxorem ducturus. Nam hoc nomine cohabitationis coniugium ſignificatur & conſuetudo coniugalis, & huiuſmodi coniunctio qua homo, relictis etiam parentibus, adhæret vxori ſuæ. Vt dotis nomine εἰς φερνῆς λόγον in ratione dotis. i. pro dote, aut loco dotis. φερνὴ enim dicitur dos & ea quæ ab ſponſa marito dantur. Aliquando etiã hoc nomen ad ea quæ ab ſponſo conferuntur ac tribuũtur, pertinet. hinc φερνίζειν, pro dotare aliquẽ aut aliquã, Exo. 22. c. 16. 16 Laquearis φατνώματος .i. ſumma tẽpli parte, in qua tectũ laqueatũ exculptúmque erat: ibi oſtium erat occultum, quo aperto, maximam vim lapidum in Antiochum coniecerunt, atque eum obruerunt. Quaſi fulminantes, &c. βάλλοντες πέτρους συνεκεραύνωσαν τὸν ἡγεμόνα, iacientes lapides fulminando percuſſerunt ducem. i. inſtar fulminis ſummáque vi lapides è ſuperiore loco conücientes, eum confecerunt. Confectóſque memb. καὶ μέλη ποιήσαντες & membra quum feciſſent. i. quum eos concidiſſent ac diſcerpſiſſent. in partes & fruſta concidiſſent. Foras proiecer. τοῖς ἔξω παρέρριψαν. his qui extra erant, proiecerunt.

17 Celebrandus eſt Deus, εὐλογητὸς ὁ θεός, benedictus Deus. id eſt prædicandus & laudandus: omni laude ac prædicatione extollendus. Subiungit cauſam, ὃς ἔδωκε τοὺς ἀσεβήσοντας, qui dedit impios: pœnis ſcilicet iuſtis ac debitis afficiendos.

18 Celebraturi, &c. μέλλοντες ἄγειν τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἱεροῦ, Acturi purificationem templi. aut, expiationem, qua templum ab inquinamentis Gentium fuit expurgatum & luſtratum, aut ſanctificatum, & Deo rurſus conſecratum.

19 In cauerna putei ἐν κοιλώματι φρέατος in concauitate putei. in parte infima & concaua, καὶ ἀνύδρῳ & non aquoſa. quæ aqua erat vacua & ſicca. Eo in loco ad cuſtodiam, ſiue tutelam ignis ſacri accommodato, eum abdiderunt.

20 Vt nobis retul. ὡς διεσάφησαν ἡμῖν, vt nobis narrauerunt. aut, demonſtrarunt, & expoſuerunt, & declararunt.

22 Atque interpoſito, &c. καὶ χρόνος διῆλθεν & tempus tranſiit. id eſt mora aliqua interceſſit. aut, interpoſita fuit: qua ſol antea tectus nubibus, refulſit. Nubibus obductus ἐπινεφὴς nubilus. aut, obnubilatus. nubibus occultatus ac tectus. impeditus quominus luceret. Adeò vt omnes caperet eius admir. ὥστε θαυμάσαι πάντας. ita vt omnes admirarentur. tum ſolem relucere, tum flammam ſubitam ex aquæ aſperſione exiſtere. ea res omnibus ſummam admirationem afferebat.

23 Verba præeunte Ionatha, κατάρχοντος Ἰωνάθου, inchoante [aut, incipiente] Ionatha. Is enim exordiebatur, verbáque orationis concepta primus pronuntiabat: cæteri omnes voce, eius orationem ſequebantur, aut reſpondebant & acclamabant, ſignificantes hoc modo conſenſum in orando: vt quum reſpondebatur ab vniuerſo populo, amen: quæ particula affirmationem quandam atque aſſeuerationem adhibitæ precationis continebat. Verbum Græcum quo vſus eſt author, eſt ἐπιφωνεῖν, quod exclamare acclamaréque ſignificat: idem aliquando quod ὑποφωνεῖν, reſpondere alteri in orando ac precando. Prior ſenſus mihi aptior videtur, vt præeuntem ſummum Sacerdotem cæteri ſubſequuti fuerint: vt hoc modo non ſolùm eodem corde, ſed etiam vno & eodem ore precati ſint.

24 Erat autem oratio, &c. ἦν δὲ ἡ προσευχὴ τὸν τρόπον ἔχουσα τοῦτον, Erat autem oratio modum habens hunc. in hanc formam rationémque adhibebatur. aut, erat huiuſmodi.

25 Solus præſtans,ſolus iuſtus, & omnipotẽs,& æternus,qui liberas Iſrael de omni malo, qui feciſti Patres electos,& ſanctificaſti eos:

26 Accipe ſacrificiũ pro vniuerſo populo tuo Iſrael,& cuſtodi partem tuã & ſanctifica.

27 Congrega diſperſionem noſtram, libera eos qui ſeruiunt Gẽtibus,& cõtemptos & abominatos reſpice: vt ſciant Gentes quia tu es Deus noſter.

28 Affilge opprimentes nos & contumeliam facientes in ſuperbia.

Deut.30.a.5

29 Conſtitue populum tuum in loco ſancto tuo,ſicut dixit Moyſes.

30 Sacerdotes autẽ pſallebãt hymnos vſquequo conſumptũ eſſet ſacrificiũ.

G

31 Quum autem conſumptum eſſet ſacrificium,ex reſidua aqua Nehemias iuſſit lapides maiores perfundi.

32 Quod vt factum eſt, ex eis flamma accenſa eſt: ſed & ex lumine quod refulſit ab altari,conſumpta eſt.

33 Vt verò manifeſtata eſt eis, renuntiatum eſt regi Perſarum quòd in loco in quo ignem abſconderant hi qui tranſlati fuerant ſacerdotes,aqua apparuit,de qua Nehemias & qui cum eo erant,purificauerunt ſacrificia.

34 Conſyderans autem Rex,& rem diligenter examinans,fecit ei templum vt probaret quod factum erat:

35 Et quũ probaſſet,ſacerdotib9 donauit multa bona,& alia atq; alia munera,& accipiẽs manu ſua,tribuebat eis.

36 Appellauit autem Nehemias hunc locum Nephthar,quod interpretatur purificatio: vocatur autem apud plures Nephi.

Cap. II.

Ierem.29.b

1 INuenitur autem in deſcriptionibus Ieremiæ prophetæ, quòd iuſ-

Solus liberalis,ſolus iuſtus,omnipotens, atque æternus, qui Iſraelem ex omni malo liberas, qui elegiſti Patres *noſtros*, eóſque ſanctificaſti:

Suſcipe ſacrificium pro vniuerſo populo tuo Iſraele tibi oblatum, portionem conſerua tuam, & conſecra.

Recollige diſperſionem noſtram,libera eos qui inter Gẽtes ſeruiunt, ſpretos atque execratos reſpice: vt Gentes te Deum eſſe noſtrum cognoſcant.

Affilge eos qui nos opprimunt,ac contumelioſè ſuperbéque affligunt.

Et quẽadmodũ Moyſes dixit, planta tuũ populũ in ſancto loco tuo.

Sacerdotes autem hymnos canebant.

Quúmque conſumpto ſacrificio reliqua ſupereſſet aqua, Neemias lapides maiores ea perfundi iuſſit.

Hoc vbi factum eſſet,exarſit flamma,quæ lumine ab altari refulgente conſumpta eſt.

Vt autem palàm facta res eſt, Regíque Perſarũ relata, in loco quo abducti in exilium ſacerdotes ignem abdidiſſent, aquam eſſe inuẽtam, qua etiam Neemias cum ſuis ſacrificia conſecraſſet:

Rem approbans Rex,locum circumſeptum ſacroſanctum reddidit,

Liberalitate ſua multos ſumptus inſumens & impendens.

Cæterùm appellauit eum locum Neemias Ephthar,quod interpretatur luſtratio:vocatur autem apud multos Nephthar.

Cap. II.

EST autem proditum monumẽtis literarũ,Ieremiam prophetã

Quo pacto occultatur Ieremias tabernaculum, arcam & altare in monte.

25 Solus liberalis,μόνος χορηγός, ſolus ſuppeditans[aut,ſubminiſtrans & ſuggerens]omnia bona hominibus. ad verbum, ſolus ſuppeditator.ſubminiſtrator,ac prouiſor. Quidam vertunt,ſufficiẽs:quod poteſt recipi, ſi Sufficere accipiatur pro Suppeditare: quod verbum maximè conuenit Deo,qui eſt author & largitor bonorum omnium hominibus,& quaſi quidam choragus.Liberalis hunc ſenſum aliquo modo exprimit:verſatur enim liberalitas in dando & largiendo. Qui elegiſti Pat.noſt. ὁ ποιήσας τοὺς πατέρας ἐκλεκτούς, qui feciſti Patres electos.aut,ſelectos.id eſt ex vniuerſo hominum genere delegiſti,& vocaſti.Hoc autem verbum ſingularem Dei gratiam commendat,qui(vt ait Moſes)Patres eorum dilexit,& elegit. Eóſque ſanctificaſti: καὶ ἁγιάσας αὐτούς· & ſanctificaſti eos.ſanctos eos reddidiſti.aut,tibi conſecraſti.quum ex media hominum colluuione ſegregatos,eos vocaſti,vt eſſent populus tibi peculiaris,vt te colerent.

26 Portionem conſerua tuam,διαφύλαξον τὴν μερίδα σου, cuſtodi partem tuam.id eſt populum tuum,qui vt portio tua & hæreditas tibi obuenit.Eſt autem hæreditas chara & pretioſa.Quidam vertunt,obuentionem. Quemadmodum autem Deus dicitur eſſe noſtra portio atque hæreditas,ita nos illius quoque eſſe dicimur.Sumus enim ab eo electi ac vocati,vt ſimus eius quaſi quoddam peculium.Itaque ſubiũgit,καὶ καθαγίασον & ſanctifica.id eſt tibi ſanctos conſerua.ne ſinas profanari ac pollui inter Gentes.

27 Recollige diſperſionem noſtrã,ἐπισυνάγαγε τὴν διασπορὰν ἡμῶν,congrega[aut,collige]diſperſionem noſtram.id eſt Iudæos fratres noſtros per Gentes diſperſos ac diſſipatos. Hoc autem Deo in Scriptura ſæpe tribuitur,vt ſuos ſparſos vagóſque per orbem recolligat,vnúmque in locum corpúſque Eccleſiæ reſtituat,omnéſque ſub ſe coniungat. Spretos atque exer.ἐξουθενημένους καὶ βδελυκτούς contemptos & deſpicabiles,& abominabiles atque execrabiles mundo,qui eos deſpicit ac pro nihilo ducit,abhorrens ab his vt abominandis atque execrãdis.Hæc eſt conditio piorum in mundo,quædam quaſi περιψήματα,καὶ καθάρματα.

28 Contumelioſè ſuperbéque afflig. ἐξυβρίζοντας ἐν ὑπερηφανίᾳ, per ſuperbiam iniurioſos.ὕβρις ſignificat iniuriã cum petulantia contumeliáque coniunctã,qualis plerunque ſolet eſſe in potentibus ac diuitibus,qui ὑβρισταὶ(vt ait Ariſtoteles) plerunque ſunt,id eſt apertius & petulantius,improbiúſque iniurioſi ac contumelioſi in tenuiores.Hinc ἐξυβρίζειν verbum,quod iniuriam cum ludibrio irriſionéque coniũctam ſignificat.De huiuſmodi hominibus querela eſt, Pſal.123.a.3, Miſerere noſtri Domine,quia multùm ſaturati ſumus deſpectione.Multùm ſaturata eſt ſibi anima noſtra ſubſannatione opulentorum,deſpectione ſuperborum.

29 Planta tuum populum καταφύτευσον τὸν λαόν σου, id eſt conſtituas & conſtabilias eo in loco,in quo antea expulſis Gẽtibus eos plantaueras:quemadmodum eſt in Pſalmo 44.a.3, Tu manu tua Gentes expuliſti,& plantaſti eos. Moſes Deut.30.a.3,hoc verbo plantare non vtitur,ſed aliis verbis ſignificat Dominum recollecturum ab exilio,ac reſtituturum ſuos in eam terram quam ipſis dederat, ſi in ea captiuitate ſua peccata recognoſcentes,ad eum toto corde conuerterentur.

30 Hymnos canebant. ἐπέψαλλον τοὺς ὕμνους· pſallebant hymnos.id eſt laudes Dei canebant.Eſt enim hymnus canticum εὐχαριστικὸν ad gratiarum actionem ac laudem Dei inſtitutum. 33 Abducti in exilium οἱ μεταχθέντες tranſlati.id eſt qui tranſmigrauerant è patria Babylonem.Ita enim vocatur huiuſmodi μετοικισμός,Hebraicè migratio aut tranſmigratio גלות,& הגלה tranſlatus eſt μετήχθη.

Aquam eſſe inuentam, ὅτι τὸ ὕδωρ ἐφάνη, quòd aqua apparuiſſet.id eſt reperta fuiſſet in loco antea ſicco. Neemias cum ſuis,&c. οἱ περὶ τὸν νεεμίαν ἥγνισαν τὰ τῆς θυσίας, hi qui circa Neemiam purgaſſent ſacrificium.id eſt Neemias purificaſſet ac ſanctificaſſet ſacrificium.Forma loquendi eſt Græca οἱ περὶ τὸν σωκράτην,pro Socrates:quanquam hic poteſt comprehendere reliquos eius ſacrificii adminiſtros, & Neemiæ adiutores. 34 Sacroſanctum reddidit, ἱερὸν ἐποίησεν, ſacrum fecit.aut,conſecrauit.qui antea erat puteus profanus, in eo quãdam Dei venerationem ac religionem eſſe voluit. 35 Liberalitate ſua multos,&c. καὶ οἷς ἐχαρίζετο ὁ βασιλεὺς,πολλὰ διάφορα ἐλάμβανε,καὶ μετεδίδου.& quibus gratificabatur Rex,multa varia accipiebat,& diſtribuebat.id eſt quos gratia ſua & liberalitate cõplectebatur,iis multa & varia per manus ſuas largiebatur. aut,quibus Sacerdotibus liberaliter largiebatur, multáque & varia inſumebat atque impendebat,elargiebatur,erogabat:vt ſignificet ipſum Regem eam per ſe beneficentiam exercuiſſe & contuliſſe. Verbum autem ἐλάμβανε poteſt ita reddi,multa & varia accepta manibus ſuis diſtribuebat.Locus iſte videtur aliquantum eſſe deprauatus.

IN CAPVT II.

1 Eſt autem proditum monumẽtis literarum,εὑρίσκεται δὲ ἐν ταῖς ἀπογραφαῖς, inuenitur autem in deſcriptionibus, id eſt in hiſtoriis,in quibus res geſtæ ſunt perſcriptæ,atque literis mandatæ.Poſtea vocat ἀναγραφάς,aliquando γραφὰς ſcripturas. Itaque ſic verti poteſt,Extat autem in monumentis.aut,proditum eſt literis.

iuſſiſſe, vt qui ibant exulatum, ignē acciperent, vt declaratū eſt: ſicut etiam iiſdem in exilium abeuntibus idē Propheta mādauit,

2 Legem ipſis tradens, ne obliuiſcerētur præceptorum Domini, neque deciperentur animis, quum aurea argēteáque ſimulachra, eorúmque ornatum viderent.

3 Atque alia huiuſmodi præcipiēs, admonebat ne Lex eorum animis excideret.

4 Illud etiam proditū extat, vt Tabernaculum & Arcam Propheta edito ſibi oraculo, ſequi iuſſerit. quúmque perueniſſet in montem, in quem Moſes quum aſcendiſſet, poſſeſſionem Domini cō templatus eſt:

5 Progreſſúſque Ieremias conformatum in antrum domicilium reperiſſet, intulerit eò Tabernaculum & Arcam & Aram ſuffimēti, atque oſtium obſtruxerit.

6 Deinde vt quidam notandæ viæ cauſa quum eodem vnà conſequuti acceſſiſſent, locum deprehendere non potuerint:

7 Vtque ea re cognita, increpās eos Ieremias, dixerit ignotum fore illum locum, donec Deus recollegerit multitudinem populi, ac placatus fuerit.

8 Tum denique Dominum illa oſtenſurum, gloriámque eius cū nube apparituram, quemadmodum & tempore Moſis apparuit, & ſicut Solomon petiit vt locus magnificè conſecraretur.

9 Etenim apertè traditum eſt qua ille ſapientia præditus, ſacrificium templi dedicati perfectíque obtulerit.

10 Quemadmodum Moſes precatus eſt ad Dominū, & ignis deſcendit de cælo, qui ſacrificium conſumpſit: ita quum Solomon quoque oraſſet, demiſſus ignis holocauſta depaſtus eſt.

11 Dicit autem Moſes, quia factum pro peccato ſacrificium non eſt comeſtum, ideo conſumptum eſſe.

12 Eodem modo & Solomon octo dies illos celebrauit.

13 Memorantur autem in monumentis literarum & commentariis Neemiæ hæc eadem, atque etiā vt bibliothecam conficiēs, in eam ſcripta de Regibus & Prophetis, & quæ Dauidis ſunt, itémque epiſtolas Regum de conſecrandis donariis coniecerit.

14 Qualia Iudas etiam ea quæ propter bellum nobis illatum interciderant, omnia recollegit. & extant apud nos.

15 Quorum quidem ſi indigetis, mittite qui ad vos perferant.

16 Nūc quidem purificationē celebraturi, ad vos ſcripſimus: quapropter rectè feceritis ſi vos quoque eoſdem dies feſtos obeatis.

ſit eos ignem accipere qui tranſmigrabantur, vt ſignificatum eſt, & vt mandauit tranſmigratis:

Et dedit illis Legem ne obliuiſcerētur præcepta Domini, & non exerrarent mentibus, videntes ſimulchra aurea & argentea, & ornamenta eorū.

Et alia huiuſmodi dicens, hortabatur ne Legem amouerēt à corde ſuo.

Erat autem in ipſa Scriptura quomodo Tabernaculum & Arcam iuſſit Propheta diuino reſpōſo ad ſe facto, comitari ſecū, vſquequo exiit in mōtem, in quo Moyſes aſcēdit, & vidit Dei hæreditatem. Deut. 34. a. 1

Et veniens ibi Ieremias, inuenit locum ſpelūcæ: & Tabernaculum, & Arcam, & Altare incenſi intulit illuc, & oſtium obſtruxit.

B

Et acceſſerunt quidam ſimul qui ſequebantur, vt notarent ſibi locum: & non potuerunt inuenire.

Vt autem cognouit Ieremias, culpans illos, dixit, quòd ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, & propitius fiat.

Et tūc Dominus oſtēdet hæc, & apparebit maieſtas Dñi, & nubes erit ſicut & Moyſi manifeſtabatur, & ſicut quū Salomō petiit vt loc⁹ ſāctificaretur magno Deo, manifeſtabat hæc.

Magnificè etenim ſapientiam tractabat: & ſapientiā habēs, obtulit ſacrificiū dedicationis, & conſummationis templi. 2. Reg. 8. a. 5. & g. 62

Sicut & Moyſes orabat ad Dominū & deſcendit ignis de cælo, & conſumpſit holocauſtum: ſic & Salomon orauit, & deſcendit ignis de cælo, & conſumpſit holocauſtum. Leuit. 10. d. 24; 2. Paral. 7. a. 1

C

Et dixit Moyſes, eo quòd nō ſit comeſtum quod erat pro peccato, & cōſumptum eſt. Leuit. 10. d. 16

Similiter & Salomon octo diebus celebrauit dedicationem.

Inferebātur autē in deſcriptionib⁹ & cōmētariis Nehemiæ hæc eadem, & qualiter conſtruens bibliothecam, cōgregauit de Regibus libros & Prophetarum & Dauid, & epiſtolas Regum, & de donariis.

Similiter autē & Iudas ea quæ deederāt per bellū quod nobis acciderat, cōgregauit omnia, & ſunt apud nos.

Si ergo deſideratis hæc, mittite qui perferant vobis.

Acturi itaque purificationem, ſcripſimus vobis: bene ergo facietis ſi egeritis hos dies.

Qui ibant exulatum. τοῖς μεταγινομένοις, eos qui tranſmigrabant. aut, tranſmigrabantur. aut, qui Babylonem traducebantur. τοὺς μετενεχθέντας antea vocauit. 2 Deciperentur animis, ἀποπλανηθῆναι ταῖς διανοίαις, aberrarent mentibus. fallerentur. errore animi in eorum ſuperſtitiones inducerentur, externa ſpecie ſimulachrorum falſi ac decepti.

3 Ne Lex eorum, &c. μὴ ἀποστῆναι τὸν νόμον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν. ne recederet Lex à corde eorum. vt eam infixam animo conſeruarent.

4 Illud etiam proditum extat; ἦν δὲ ἐν τῇ γραφῇ, erat autem in ſcriptura. id eſt in iiſdem ſcriptis, aut monumentis. Illud quoque literis mandatum legitur. 5 Conformatum in antrum domicil. οἶκον ἀντρώδη domum ſpecuoſam & cauernoſam. Locus abditus erat ἀντροειδὴς inſtar antri, aptus ad abſcondendam arcam.

6 Notandæ viæ cau. ὥστε ἐπισημειώσασθαι τὴν ὁδὸν vt notarēt [aut, deſignarēt] viā. ſignis appoſitis locū facilius inuenire atque adire poſſent.

8 Tum denique καὶ τότε Et tum. tum demum. aut, tum verò Dominū ea monſtraturum quū populū ex miſerāda diſperſione collegerit.

9 Etenim apertè trad. eſt, διεσαφεῖτο δὲ, demonſtratum. aut, declaratum eſt. ſcilicet in iiſdem libris ſcriptis. aut, hiſtoriis ſacris eſt proditum. διασαφεῖν eſt planum facere, explicare, verbum narrationi conueniens. Sacrificium templi ded. perf. obtu. ἀνήνεγκε θυσίαν ἐγκαινισμοῦ καὶ τῆς τελειώσεως τοῦ ἱεροῦ. ſacrificium dedicationis & conſummationis [aut, perfectionis] templi obtulerit. atque ita conſecrarit.

10 Holocauſta depaſtus eſt. ἀνήλωσε τὰ ὁλοκαυτώματα. conſumpſit holocauſta. ita nominata quòd huiuſmodi ſacrificia planè conſumerentur igni, nec quicquam reſeruaretur. 11 Quia factum pro pec. &c. διὰ τὸ μὴ βεβρῶσθαι τὸ περὶ τῆς ἁμαρτίας ἀνηλώθη, eo quòd non eſt comeſtum quod erat pro peccato, abſumptum eſt. 13 Monumentis literarum & com. Neem. ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς καὶ ὑπομνηματισμοῖς τοῖς κατὰ τὸν Νεεμίαν in ſcriptionibus & commentariis ſecundum Neemiam. id eſt qui ab eo ſcripti ſunt, vt Euangelium κατὰ Ματθαῖον ſecundum Matthæum, id eſt cuius Matthæus ſcriptor eſt. Bibliothecam conficiens, καταβαλλόμενος βιβλιοθήκην, conſtruens [& parans] bibliothecam. ad librorum cuſtodiam, vt ita diligenter aſſeruarentur, ne interirent vt antea.

16 Eoſdem dies feſt. obe. ἄγοντες τὰς ἡμέρας. agentes dies. id eſt celebrantes, vt dies feſtos ac ſolennes. Hoc enim ſignificat ἄγειν ἡμέραν καὶ ἑορτὴν, intermiſſis negotiis celebrare.

D Deus autem qui liberauit populũ
17 ſuum, & reddidit hæreditatem omnibus, & Regnũ & Sacerdotium, & Sãctificationem,

Deut.30.a.5

18 |Sicut promiſit in Lege, ſperamus quòd citò noſtri miſerebitur, & congregabit de ſub cælo in locũ ſanctũ.

19 Eripuit enim nos de magnis periculis, & locum purgauit.

20 De Iuda verò Machabæo & fratribus eius, & de templi magni purificatione, & de aræ dedicatione:

21 Sed & de præliis quæ pertinent ad Antiochum Nobilem & filium eius
22 Eupatorem:
Et de illuminationibus quæ de cælo factæ ſũt ad eos qui pro Iudæis for
E titer fecerunt, ita vt vniuerſam regionem cum pauci eſſent, vindicarẽt, &
23 barbaram multitudinem fugarent:
Et famoſiſſimum in toto orbe templum recuperarent, & Ciuitatem liberarẽt, & vt Leges quæ abolendæ erãt reſtituerentur, Domino cũ omni trãquillitate propitio facto illis:
24 Itémque ab Iaſone Cyrenæo quinque libris comprehenſa, tentauimus nos vno volumine breuiare.
25 Conſyderantes enim multitudinẽ librorum, & difficultatem volẽtibus aggredi narrationes hiſtoriarum propter multitudinem rerum:
F Curauimus volentibus quidem le-
26 gere, vt eſſet animi oblectatio: ſtudioſis verò, vt facilius poſſint memoriæ commendare: omnibus autem legentibus vtilitas conferatur.
27 Et nobis quidẽ ipſis, qui hoc opus breuiãdi cauſa ſuſcepim⁹, nõ facilẽ laborem, imò verò negotium plenum vigiliarum & ſudoris aſſumpſimus.
28 Sicut hi qui præparant cõuiuiũ, & quærunt aliorum voluntati parêre: propter multorum gratiam, libenter laborem ſuſtinemus:
29 Veritatẽ quidẽ de ſingulis authori-

17 ″Deum autem totius populi ſui liberatorem, qui poſſeſſionem
omnibus cum Regno, & Sacerdotio, Sanctuarióque,
18 Sicut in Lege pollicitus eſt, reſtituit: eum inquam Deum ſpera
mus ″breui noſtri miſerturum, atque è terra, ″quàm latè ſub cælo
patet, in locum ſanctum ſuum collecturum.
19 Magnis enim ex malis eripuit nos, & locum expurgauit.
20 Cæterum res geſtas Iudæ Machabæi, & fratrum eius, tẽplíque
magni expiationem ac dedicationem aræ:
21 Tum bella cum Antiocho Illuſtri eiuſdémque filio Eupatore geſta:
22 ″Signáque de cælo edita iis qui pro Iudaiſmo ſtrenue ac for-
teſviros ſe præſtiterunt, ita vt ″totam pauci regionem peruaderẽt,
″barbaráque agmina pellerent:
23 Celebre illud per totum orbem templum inſtaurarent, Vrbem
liberarẽt, & ″iam in nihilum cadentes Leges, Domino ipſis cũ ſum
ma clementia placato, reſtituerent:
24 ″Quæ ab Iaſone Cyrenæo quinque libris explicata ſunt, nos ″v-
no volumine perſtringere conabimur. De quinque libris Iaſonis in vnum volumen digeſtis.
25 ″Conſyderata enim effuſa copia, quantáque obiiciatur difficul
tas in ″commentariis hiſtoriarum verſari volentibus ″propter re-
rum turbam:
26 Et ″delectationi legere ea volentium, & ″memoriæ mandare cu-
pientiũ facilitati, omniũ denique euoluẽtiũ vtilitati ſtuduimus.
27 *Quo quidem in genere* nos ″moleſtiam ſuſcepimus huius epitomes cõ-
ficiendæ, rem minimè facilem, ſed ſudoris & vigiliarum plenam.
28 Quemadmodum quũ quis conuiuium inſtruit, & aliorũ quæ-
rit vtilitatem, res negotio non caret: hunc tamen laborem ″in gra
tiam multorum libenter ſuſtinebimus:
29 ″Exacta ſingulorum pertractatione authori conceſſa,

ὁ δὲ θεὸς ὁ σώσας τὸν πάντα λαὸν αὐτοῦ, Deus autem qui ſeruauit omnem populum ſuum. iam cœperat, præ-
17 Deum autem totius pop. ſ. li. Sanctuarióque, καὶ τὸν ἁγιασμόν, & Sanctificationem. Videtur accipiendum eſſe ἀντὶ τῶν ἁγίων, pro
cipuis ac maximis rebus reſtitutis.
Sanctuario, aut pro totius religionis ſanctitate: & ita quidam vertunt Religionem.
18 Breui noſtri miſerturum, ὅτι ταχέως ἡμᾶς ἐλεήσει, quòd citò nos miſerabitur. breui tempore nos diſperſos in patriam recolligens.
Quàmlatè ſub cælo patet, ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανόν. Subaudiendum eſt γῆς, è terra quæ eſt ſub cælo. Forma loquendi Hebræis vſitata, qua
vniuerſum terrarum orbem ſignificant. 22 Signáque de cælo edita, &c. καὶ τὰς ἐξ οὐρανοῦ γενομένας ἐπιφανείας τοῖς, &c. & fa-
ctas de cælo apparitiones iis qui pro Iudaiſmo ſtrenuè [aut, fortiter] ſe geſſerũt, φιλοτίμως ἀνδραγαθήσασιν. ἐπιφανείας vocat ſigna & indicia vir
tutis, aut opis Diuinæ ac cæleſtis, quæ apparuerunt in Iuda & fratribus eius, & cæteris qui cauſam religionis propugnarunt, magnóque animo
defenderunt: in quibus Deus multa ſigna ſuæ potentiæ ac beneuolentiæ declarauit. Totam pauci regionem peruaderent, ὅλην τὴν χώ-
ραν λεηλατεῖν, totam regionem percurrerent: non ad eam depopulandã & vaſtandam, ſed ad hoſtes ex ea profligandos. λεηλατεῖν accipitur pro
excurrere, aut excurſiones facere prædandi cauſa. & λεηλασία huiuſmodi excurſio militaris dicitur. Hæ autem pro patria liberanda factæ fue
runt. Barbaráque agmina pell. τὰ βάρβαρα πλήθη διώκειν, & barbaras multitudins perſequerẽtur. pauci maximas barbarorum copias
inſequentes funderent, ac fugarent. 23 Iam in nihilum cad. τοὺς μέλλοντας καταλύεσθαι νόμους ἐπανορθῶσαι, Leges quæ diſſoluen-
dæ erant [id eſt interituræ] erigerent. atque ita ab interitu vindicarẽt. καταλύειν ſignificat euertere & abolere: inde κατάλυσις νόμων abrogatio
& abolitio legum. Significat igitur per eos conſeruatas, atque in ſuum ſtatum reſtitutas.
24 Quæ explicata ſũt, τὰ δεδηλωμένα, Quæ declarata [aut demõſtrata] fuerũt, & expoſita. Vno volumine perſtringere διὰ ἑνὸς συντά-
γματος ἐπιτεμεῖν vno volumine [aut, libro] cõtrahere, & abbreuiare. Hinc dicitur ἐπιτομὴ cõpendiũ, quo res fuſius & copioſius explicatæ cõſt-
ringuntur, atque in quãdam breuitatem rediguntur. Cõtinet igitur hic liber epitomẽ eorũ quæ ab Iaſone Cyrenæo pluribus verbis & libris
ſunt explicata. 25 Cõſyderata enim, &c. συνορῶντες γὰρ τὸ χύμα τῶν ἀριθμῶν, Ad verbum, Cõſiderantes enim effuſionem numerorũ. aut,
infinitam multitudinẽ, & copiam tum rerum, tum perſonarum, quæ maximam lectori parit ob-
confuſionem. Significat autem hoc nomine
ſcuritatem & moleſtiam. Itaque inſtituta eſt epitome, quæ amputans & detrahens ea quæ longiora ſunt & obſcuriora, narrationem breuio-
rem & faciliorem commodiorémque efficiat. Commentariis hiſtoriarũ ver. vol. τοῖς θέλουσι εἰσκυκλεῖσθαι τοῖς τῆς ἱστορίας διηγήμασι, iis qui
volunt euoluere hiſtoriæ narrationes. qui in illis verſari volunt. ἐντυγχάνειν paulo pòſt dicet, pro legere, aut in his legendis verſari. Pro-
pter rerum turbam: διὰ τὸ πλῆθος τῆς ὕλης. propter multitudinem materiæ. id eſt rerum quæ quaſi materies quædam hiſtoriæ ſubiiciuntur; in
eáque continentur, quarum multitudo & varietas magnam ſæpe difficultatem afferre ſolet: collectæ verò & contractæ maiorem habent le-
gendi commoditatem & voluptatem. 26 Delectationi ſtuduimus. ἐφροντίσαμεν ψυχαγωγίαν. curauimus [aut elaborauimus] vo-
luptatem animi iis qui volunt legere. Eſt autem ψυχαγωγεῖν allicere animum lectoris, eiúſque ſtudium voluptate in legendo ſcripto retine-
re. inde ψυχαγωγία delectatio animi illecebroſa qua lectores ſuauitate orationis alliciuntur ad legendum, iucũdéque retinentur. Itaque verti
ita poteſt, curauimus [aut, operam dedimus] vt & lectoris animum alliceremus, & memoriam eius cõmoda ac moderata breuitate iuuare-
mus, eiuſque vtilitati conſuleremus. Memoriæ mandare cupientium φιλοφρονοῦσιν εἰς τὸ διὰ μνήμης ἀναλαβεῖν, qui ſtudent [aut, cupiunt]
memoria comprehendere & complecti. aut, memoriæ commendare.
καὶ ἡμῖν τοῖς τὴν κακοπάθειαν ἐπιδεδεγμένοις τῆς ἐπιτομῆς οὐ ῥᾴδιον πρᾶγμα, & nobis qui laborem epitomes ſu
27 Moleſtiam ſuſcepimus, &c.
ſcepimus, rem non facilem, ſed ſudoris ac vigiliæ plenam. propter multorum gratiam. propter vtilitatem multorum, quo-
28 In gratiam multorum διὰ τὴν τῶν πολλῶν εὐχαριστίαν [id eſt χάριν] τὸ μὲν διακριβοῦν περὶ ἑκάστων τῷ συγγραφεῖ παραχωρήσαντες
rum ſtudiis conſulimus. 29 Exacta ſingulorum pertractatione, &c.
Exactè quidem tractare de ſingulis ſcriptori concedentes. aut, cõceſſimus. Eſt enim participiũ præteriti temporis. διακριβοῦν autem eſt dili-
genter atque exquiſitè omnia perſequi: quod pertinet ad eum qui hiſtoriam primus inſtituit ac componit. Debet enim omnia ſumma cu-
ra ac diligentia perſcribere & comprehendere.

"ipſi propoſitum exēplar ad epitomen elaborandam per ſequētes.
Sicut enim nouæ domus architectum de vniuerſa ſtructura o- 30
portet eſſe ſolicitum: "formis autem eam exprimere, aut depinge
re tentanti, ea quæ ad ſpeciem faciunt, tantùm conſiderāda ſunt:
"ita cenſeo noſtro quoque in negotio:
"Penetrare altius, "omniáque oratione pertractare, "curioſéque 31
rimari ſingula, ad authorem hiſtoriæ pertinere:
"Compendium verò dictionis conſectari, & vitare "quæ ſunt in 32
re exquiſitiora, ei "qui ſtylo ſubſequitur, concedendum.
"Hac igitur hactenus præfatione vſi, hinc narrationē ordiamur: 33
ſtultum enim ſit in iis quæ hiſtoriam præcedunt effluentem, ipſā
hiſtoriam arctius contrahere. Cap. III.

De honore Templi à Regibus exhibito.

QVum Vrbs ſancta cū ſumma pace habitaretur, ac Leges cō 1
ſeruarentur quamoptimè propter pietatem & "animum
Oniæ ſummi pontificis à ſcelere abhorrentem,
Euenit vt ipſi quoque Reges "locum honorarēt, ac Templū "ſplē 2
didiſſimis condecorarent muneribus:
Ita vt Seleucus Aſiæ rex de reditibus ſuis omnes "ſumptus ad 3
miniſterium ſacrificiorum pertinentes ſuppeditaret.

Simon Tēpli theſauros prodit. "Legitur & τῆς ἀγορανομίας de ædilitate.

Simon autem quidam ex tribu Beniamin "præfectus Templi cō 4
ſtitutus "de iniquitate quæ in Vrbe patrabatur, "cum ſummo Sacer
dote contendebat.
Is quum Oniam non poſſet vincere, cōtulit ſe ad Apollonium 5
Thraſææ filium, eo tempore Cœleſyriæ "Phœniciæque præfectū:
Atque ei nuntiauit ærarium Hieroſolymitanum "ineffabili pe- 6
cuniarum ſumma refertum eſſe: adeò vt innumerabilis eſſet vis
nummorum qui ad ſacrificiorum rationem non pertinerent: fie
ri autem poſſe, vt "in poteſtatem Regis peruenirent.

bus concedentes, ipſi autem ſecundū datam formam breuitati ſtudentes. G

30 Sicut enim nouæ domus architecto de vniuerſa ſtructura curandū eſt: ei verò qui pingere curat, quæ apta ſunt adornatum, exquirenda ſunt: ita æſtimandum eſt & in nobis.

31 Etenim ītellectum colligere, & ordinare ſermonem, & curioſius partes ſingulas quaſque diſquirere, hiſtoriæ congruit authori:

32 Breuitatem verò dictionis ſectari, & exequutiones rerum vitare, breuiāti concedendum eſt.

33 Hinc ergo narrationē incipiemus, de præfatione tātum dixiſſe ſufficiat: ſtultum et enim eſt ante hiſtoriam effluere, in ipſa autē hiſtoria ſuccingi.

Cap. III.

1 IGitur quū ſancta Ciuitas habitaretur in omni pace, Leges etiā adhuc optimè cuſtodirentur propter Oniæ pontificis pietatem, & animos odio habentes mala,

2 Fiebat vt & ipſi Reges & principes locum ſummo honore dignum ducerent, & Templum maximis muneribus illuſtrarent:

3 Ita vt Seleucus Aſiæ rex de reditibus ſuis præſtaret omnes ſumptus ad miniſteriū ſacrificiorum pertinētes.

4 Simon autem de tribu Beniamin præpoſitus Templi cōſtitutus, contēdebat obſiſtēte ſibi principe Sacerdotū, iniquū aliquid in Ciuitate moliri.

5 Sed quū vincere Oniam non poſſet, venit ad Apollonium Tharſææ filium qui eo tempore erat dux Cœleſyriæ & Phœnices:

6 Et nuntiauit ei pecuniis innumerabilibus plenum eſſe ærarium Ieroſolymis, & communes copias immenſas eſſe quæ non pertinent ad rationē ſacrificiorū: eſſe autē poſſibile, ſub poteſtate Regis cadere vniuerſa.

Ipſi propoſitum exemplar, &c. τὸ δὲ ἐπιπορεύεσθαι τοῖς ὑπογραμμοῖς τῆς ἐπιτομῆς διαπονοῦντες. Inſiſtere verò exemplari [aut, formæ] epitomes laborantes. id eſt, laboramus verò vt propoſitum epitomes exemplar perſequamur, & formam rationémque huiuſmodi compendii conſeruemus. Itaque officium abbreuiatoris eſt non omnia exactè perſequi, ſed quæ ſcripta ſunt copioſius ab authore, ea perſtringere, ſummatímque exponere. 30 Formis exprimere, ἐγκάειν, inurere. id eſt inuſtis formis delineare, atque informare: quemadmodum ſolēt qui ante ædificationē formam quandā domus effingunt atque exprimunt, ex quo quale ſit poſtea futurum ædificium, intelligunt. In hac prima delineatione atque informatione non laboratur de vniuerſa ſtructura, ſed tantùm vt exemplar quoddam domus futuræ proponatur: ita in epitome informatur breuiter ratio totius ſcriptionis, quæ ab alio authore copioſius accuratiúſque eſt inſtituta & perfecta. Ita cenſeo noſtro, &c. οὕτω δοκῶ καὶ ἐπὶ ἡμῶν. ita exiſtimo etiam in nobis. id eſt in hac re propoſita & inſtituta. aut, in hoc opere propoſito iudico. Poteſt etiam ἐπὶ ἡμῶν verti, quod ad nos. aut, quantum ad nos qui epitomen ſcribimus, ſcriptúmque alterius ſummatim ſubſequimur.

31 Penetrare altius, ἐμβατεύειν, ingredi altius in narrationem atque explicationem rerum, & non ἀνακεφαλαιοῦσθαι ſummas rerum exponere, & quaſi per capita decurrere: quod eſt officium abbreuiatoris, atque eius qui compendium conſectatur. Omniáque oratione pertractare, καὶ περὶ πάντων ποιεῖσθαι λόγους, & de omnibus verba facere. omnia narratione explicare, atque ita hiſtoria complecti omnia.

Curioſéque rimari ſingula, καὶ πολυπραγμονεῖν ἐν τοῖς κατὰ μέρος, & curioſum eſſe in ſingulis. curioſè omnia perſequi. diligētiúſque & accuratius omnia conſectari. Hoc enim ſignificat πολυπραγμονεῖν, quod anteà dixit ἐξακριβοῦν. Diligentiā & curam notat ſcriptoris nihil in hiſtoria prætermittentis. 32 Compendium verò dictionis conſectari, τὸ δὲ σύντομον τῆς λέξεως μεταδιώκειν, conciſam verò dictionis breuitatem conſectari. Quæ ſunt in re exquiſ. τὸ ἐξεργαστικὸν τῆς πραγματείας, accuratam hiſtoriæ tractationem. aut, ſcriptionem. Hoc enim ſignificat ἐξεργάζεσθαι pertractare atque elaborare opus aliquod, ac perficere: hine ἐξεργαστικὸν eloboratum ac perfectum opus. aut, accuratius exquiſitiúſque tractatum. Qui ſtylo ſubſeq. τῷ τὴν μετάφρασιν ποιουμένῳ qui tranſlationem dictionis facit. id eſt qui orationem immutat, atque ex ſumma copia in compendium contrahit. μεταφράζεσθαι eſt transferre aliquid in alienam linguam: ſed in eadem lingua dictionis atque orationis immutatio & contractio, μετάφρασις rectè dici poteſt. Hac igitur hact. præfat. vſi, τοῖς προειρημένοις τοσοῦτον ἐπιζεύξαντες. id eſt τοῖς προλεγομένοις prædictis [aut præfatis] tantum adiungentes. aut, annectentes. id eſt hæc hactenus præfati, narrationem ordiamur. ἐντεῦθεν ἀρξώμεθα τῆς διηγήσεως. hinc narrationem incipiamus. inſtituamus, aut ducamus ab hoc principio.

IN CAPVT III.

1 Animum à ſcelere abhor. μισοπονηρίαν, odium malitiæ ac improbitatis. Affectio eſt animi à prauitate alieni, vitiáque & ſcelera odio proſequentis: ſicut ſtudium, amórque virtutis ac probitatis, φιλαγαθία dicitur. Ita ſunt homines virtutum fautores atque amatores amici bonorum, & improborum inimici. 2 Splendidiſſimis condecorarent munerib. ἀποστολαῖς ταῖς κρατίσταις δοξάζειν muneribus optimis glorificarent. miſſione donorum ac munerum ampliſſimorum gloriam templo afferrent. Nam ita ἀποστολαὶ à mittendo appellantur.

3 Sumptus ad miniſterium ſacr. pert. δαπανήματα ἐπιβάλλοντα πρὸς τὰς λειτουργίας τῶν θυσιῶν. id eſt καθήκοντα pertinentia ad miniſteria ſacrificiorum. ad obeunda & facienda ſacrificia. ad eorum curationem. De verbo ἐπιβάλλειν anteà dictum eſt.

4 Præfectus Templi conſt. προστάτης τοῦ ἱεροῦ καθεσταμένος præpoſitus Tēpli [aut, curator] conſtitutus. qui præeſſet Templo, eiúſque curam haberet. Cum ſummo ſacerdote contendebat. διενέχθη τῷ ἀρχιερεῖ. diſſidebat inimicè cum ſummo Sacerdote. Eſt autem διαφέρεσθαι cum offenſione animorum ac ſimultate contendere cum aliquo. Hinc διαφορὰ inimica huiuſmodi contentio cum offenſione animorū acerbitatéque coniuncta. Nam diſſenſio opinionum ac ſententiarum erit inter amicos de re aliqua ſine vlla acerba offenſione.

5 Phœniciæque præfectū: καὶ φοινίκης στρατηγὸν & Phœniciæ ducem ac gubernatorē. Erat enim præfectus cū imperio atque exercitu.

6 Ineffabili pecuniarum ſ. περὶ τῶν χρημάτων ἀμυθήτων προσήγγειλε nuntiauit de pecuniis ineffabilibus. quarum vis & ſumma verbis non poſſet exprimi. Paulo pòſt vocat πλῆθος ἀναρίθμητον copiam innumerabilem. Significat his verbis maximum pecuniæ numerum.

In poteſtatem Regis peruenirent. ὑπὸ τὴν τοῦ βασιλέως ἐξουσίαν πεσεῖν. ſub Regis poteſtatem caderent. id eſt Regem eas poſſe adipiſci.

B Quúmque retuliſſet ad Regē Apollonius de pecuniis quæ delatæ erant, ille accitum Heliodorum qui erat ſuper negotia eius, miſit cum mandatis,vt prædictam pecuniam trāſportaret. 7
Statímque Heliodorus iter eſt aggreſſus,ſpecie quidem quaſi per Cœleſyriam & Phœnicē ciuitates eſſet peragraturus,re vera autēRegis propoſitum perfecturus. 8
Sed quū veniſſet Ieroſolymam , & benignè à Sūmo ſacerdote in ciuitate eſſet exceptus,narrauit de dato indicio pecuniarum,& cuius rei gratia adeſſet aperuit: interrogabat autē ſi verè hæc ita eſſent. 9
Tunc ſummus Sacerdos oſtēdit depoſita eſſe hæc,& victualia viduarū & pupillorum: 10
Quædam verò eſſe Hircani Tobiæ viri valde eminentis,in his quæ detulerat impius Simon: vniuerſa autē argenti talenta eſſe quadringenta, & auri ducenta. 11
Decipi verò eos qui credidiſſent loco & templo quod per vniuerſū mūdum honoratur,pro ſui veneratione & ſāctitate,omnino impoſſibile eſſe. 12
C At ille pro his quæ habebat in mādatis à Rege, dicebat omnino regiæ eſſe deferenda. 13
Conſtituta autem die intrabat de his Heliodorus ordinaturus: nō modica verò per vniuerſam ciuitatem erat trepidatio. 14
Sacerdotes autem ante altare cum ſtolis ſacerdotalibus iactauerunt ſe, & inuocabāt de cælo eum qui de depoſitis legem poſuit, vt his qui depoſuerant ea,ſalua cuſtodiret. 15
Iam verò qui videbat ſummi Sacerdotis vultum,mente vulnerabatur:facies enim & color immutatus, declarabat internum animi dolorem: 16
Circūfuſa enim erat mœſtitia quædam viro,& horror corporis:per quę manifeſtus aſpiciētibus dolor cordis eius efficiebatur. 17
Alii etiā gregatim de domibus con 18

'Quum Regē adiiſſet Apollonius,& ad eum de pecuniis ſibi indicatis'retuliſſet,ille delectum Heliodorum'ærarii Tribunum miſit cum huiuſmodi mandatis,vt ſupradictas pecunias auferret.

Mittitur Heliodorus vt eos auferat.

Statímque Heliodorus iter ingreſſus eſt,ſpecie quidem quaſi vrbes Cœleſyriæ Phœniciæque obiturus,ſed re vera'Regis cōſilium exequuturus.

Quúmque perueniſſet Hieroſolymam,&à Summo ciuitatis pōtifice benignè eſſet acceptus,indicium vt factum eſſet propoſuit, "& cuius rei cauſſa adeſſet demonſtrauit,ſciſcitans inſuper an reuera hæc ſic ſe haberent.

Cui ſummus Pōtifex oſtendit, 'viduis ſubleuandis atque pupillis eas pecunias eſſe repoſitas:

Quaſdam autem etiam eſſe Hircani Tobiæ viri ſumma in dignitate cōſtituti: nō autē quales impius Simon "calumnioſè retuliſſet:in vniuerſū verò eſſe talēta argēti quadringēta,& auri ducēta.

'Iniuria porrò affici eos qui'ſanctitate loci,& maieſtate Templi omni tempore honorati,'religionéque nō violanda freti,eas pecunias commiſiſſent,"planè id nullo modo fieri poſſe.

At Heliodorus propter mandata quæ à Rege acceperat, omnino"regium in ærarium inferendas eſſe affirmabat.

Atque adeò'die cōſtituto ad diſpenſationem earum diſpiciendam ingreſſus eſt : "quapropter mœror non mediocris totam ciuitatem occupauit.

Nam Sacerdotes"ſacris induti veſtimentis coram altari"ſeipſos abiicientes,elata in cælum voce,eum inuocabant qui de depoſito legem tuliſſet,vt iis qui eas depoſuerant,ſaluas conſeruaret.

In primis autem "faciem ſummi Pontificis contemplantibus animus ſauciabatur:ipſe enim vultus &"color immutatus,animi angorem indicabat:

Quippe circunfuſus vir ille erat quodam timore atque horrore corporis, ex quibus euidens erat intuentibus,qui dolor in animo eius inſideret.

Præterea è domibus'gregatim ad publicam ſupplicationem

Quum colloquutus cum Rege eſſet. Significat enim verbum συμμίγνυμι congreſſio-
7 Quum Regem adiiſſet συμμίξας τῷ βασιλεῖ Retuliſſet, ἐνεφάνισε, indicaſſet. id eſt demonſtraſſet eam vim
nem & colloquutionē,quaſi verba miſcere,& cōmunicare de re aliqua, Quidam vertunt,qui erat ſuper negotia,qui rebus ad-
pecuniæ eſſe in ærario Hieroſolymitano. ÆErarii Tribunum τὸν ἐπὶ τῶν χρημάτων Nam χρῆμα pro re & negotio accipitur:ſed
miniſtrandis præfectus erat.ὁ ἐπὶ τῶν πραγμάτων,cui ſumma rerum adminiſtratio commiſſa eſt. qui curationem diſpenſationémquoniam χρήματα ſignificant pecunias & nummos,malo intelligere Heliodorum quæſtorem Regis fuiſſe,
que pecuniæ haberet,ac ærarii Regii præfectus eſſet:propterea eum delectum,miſſúmque à Rege ad eas pecunias auferendas.
8 Regis conſiliū exequuturus. τὴν τοῦ βασιλέως πρόθεσιν ἐπιτελέσων. propoſitū Regis perfecturus.aut,peracturus quod Rex propoſuiſſet.
10 Viduis ſubleuandis,&c. παραθήκας εἶναι χηρῶν καὶ ὀρφανῶν, depoſita eſſe viduarum & orphanorum.id eſt pecunias ad nutriendas viduas ac pupillos depoſitas,Deique tutelæ commiſſas ac creditas.
11 Calumnioſè retuliſſet: ἐνδιέβαλλεν. calumniatus fuerat.id eſt improbè ac malitioſè detulerat impius Simon. falſum & malitioſum indicium confinxerat,& annuntiarat.
12 Iniuria porrò affici eos ἀδικηθῆναι δὲ τοὺς iniuriam autem fieri iis.aut,per iniuriam fraudari eos.iniuſtè defraudari pecuniis quas religioſè depoſuiſſent. Sanctitate loci,&c. τοὺς πεπιστευκότας τῇ τοῦ τόπου ἁγιωσύνῃ,qui crediderunt ſanctitati loci.i.confiſi loci ſanctitate ac religione inuiolabili,ibi ſuas pecunias aſſeruandas depoſuiſſent,exiſtimantes eius loci cuſtodiam,certiſſimam eſſe Dei tutelam. Religionéque non viol. καὶ ἀσυλίᾳ. Quidam aſylum vertunt, quaſi locum ſanctum,& tectum ab omni iniuria & vi,à cuius direptione ac violatione manus homines continere debēt.Hoc ego nomine Religionis aut Sanctitatis exprimere volui. Planè id nullo,&c. παντελῶς ἀμήχανον εἶναι. Quidam vertunt,difficile & arduū eſſe.Poteſt etiā ita verti,omnino aut prorſus id eſſe graue atque inuſitatum,& quod poſtea nulla ratione corrigi ſarcirique poſſit:vt ἀμήχανον accipiatur pro δεινὸν indignū & graue facinus.
13 Regium in ærarium inferendas,&c. εἰς τὸ βασιλικὸν ἀναληπτέα ταῦτα εἶναι in fiſcum regium aſſumendas eſſe. ad Regis rationes & commoditates auferendas dicebat.
14 Die conſtituto ad diſpenſationem,&c. ταξάμενος δὲ ἡμέραν εἰσῄει τὴν περὶ τούτων ἐπίσκεψιν οἰκονομήσων. die præſtituta intrabat[aut,intrauit]de his conſiderationem diſpenſaturus.aut,rationem conſilii diſpenſaturus. id eſt quæ de his facienda eſſent conſideraturus,aut conſtituturus. Quapropter mœror non,&c. ἦν δὲ οὐ μικρὰ καθ᾽ ὅλην τὴν πόλιν ἀγωνία. erat autem non paruus dolor in tota ciuitate. ἀγωνία moleſtiam & angorem animi ſignificat.
15 Sacris induti veſtimentis ἐν ταῖς ἱερατικαῖς στολαῖς in ſacerdotalibus veſtibus. quæ Sacerdotum erant propriæ ac ſacræ.Erant autem στολαὶ veſtes talares perſonis pro varietate dignitatéque earum accommodatæ. Aliæ enim erant muliebres, aliæ viriles: nec virilium eadem erat ratio formáque. Seipſos abiicientes, ῥίψαντες ἑαυτοὺς, iacientes ſeipſos.id eſt proſternantes ſe humi,atque ita humiliātes. Eſt enim hæc corporis abiectio atque proſtratio ταπεινωτικὴ ad miſerationem accōmodata. Ita enim ſupplices proſtratique, Dei opem implorabant.
16 Faciem ἰδέαν ſpeciem & habitum ipſius vultus,qui eſt index animi,aut dolore aut lætitia affecti. Color immutatus, τῆς χρόας παρηλλαγμένον, coloris immutatio:in qua ſcilicet erant ſigna animi vehementer perturbati,ſummóque mœrore affecti.
18 Gregatim ad publicam,&c. ἀγεληδὸν ἐξεπήδων ἐπὶ πάνδημον ἱκετείαν. quaſi greges ad communem ſupplicationē[id eſt totius populi cōprecationem]exiliebant.aut,excurrebant.Significat ardentiſſimum animi ſtudium atque impetum ad orandum Deum concitatum.

concurrebant: quòd locus ipſe in contemptum venturus eſſe vi-
deretur.
Mulieres autem ſub vberibus ciliciis accinctæ, vicos implebãt: 19
ſed & concluſarum antea virginum aliæ ad portas concurrere, a-
liæ in muros, quædam ′proſpectare è feneſtris.
Omnes autem extentis in cælum manibus, ′preces facere. 20
Planè ′miſeranda erat miſta totius populi concurſatio, atque in 21
magno mœrore conſtituti ſummi Sacerdotis expectatio.
Atque hi quidem Dominum omnipotentem inuocabant, vt 22
creditas pecunias iis qui crediderant, ′ſaluas cum tutiſſima custo-
dia conſeruaret.
At verò Heliodorus quod habebat conſtitutum, peragebat: cæ- 23
terùm quum ipſe iam cum ſatellitibus ad ærarium acceſſiſſet,
Dominus Patrum, atque omnis potentiæ princeps, ′euidens in 24
génſque miraculum exhibuit: ita vt omnes qui cum illo eò venire
auſi fuerant, potentia Dei conſternati, ′audaciam cum animi con-
ſternatione formidinéque commutarint.
Viſus eſt enim illis equus ′ cum equite terribili, ′pulcherrimo 25
adornatus tegmine, qui incitato impetu, ′Heliodoro priores vngu
las iniecit: qui autem inſidebat equo, ′vniuerſa inſtructus armatu
ra aurea cernebatur.
Duo ante eum conſpiciebantur iuuenes ′robore decoréque glo 26
riæ præſtantes, ′ac amictu inſignes, qui vtrinque aſtantes, flagel-
labant illum ′ſine intermiſſione, multáque ei verbera infligebãt.
Qúmque ſubitò collapſus eſſet humi, multáque circunfuſus 27
caligine, correptum eum ′lecticæ impoſuerunt.
Eúmque qui paulo antè ′magna cum incurſione ac ſatellitum 28
ſtipatione prædictum in ′ærarium venerat, ferebãt ′omni armo-
rũ ſuorũ ope deſtitutũ, vt qui palàm potentiã Dei cognouiſſent.
Et ille quidem Diuina virtute ′mutus, & ab omni ſpe, atque ſa- 29
lute derelictus, iacebat.
Hi verò Dominum qui ′gloria locum ſuum affeciſſet, prædica- 30
bant: & quod paulo antè metu ac perturbatione plenum fuerat

Heliodorus percutitur à Deo.

Legitur & ὁ τῶν πνευμάτων δυνάστης ſpirituũ Princeps

′Legitur & ἐπεγνωκότα qui cognouiſſet

fluebant: publica ſupplicatione obſe-
crantes pro eo quòd in contemptum
ocus eſſet venturus. D
19 Accinctæque mulieres ciliciis pe-
ctus, per plateas confluebãt: ſed & vir
gines quæ concluſæ erant, procurre-
bãt ad Oniam, aliæ autem ad muros,
quædã verò per feneſtras aſpiciebãt.
20 Vniuerſæ autem protendentes ma
nus in cælum, deprecabantur.
21 Erat enim miſera commiſtæ mul-
titudinis, & magni Sacerdotis in ago
ne conſtituti expectatio.
22 Et hi quidem inuocabant omnipo
tentem Deum, vt credita ſibi his qui
crediderãt, cum omni integritate cõ
ſeruarentur.
23 Heliodorus autem, quod decreue-
rat perficiebat, eodem loco ipſe cum
ſatellitibus circa ærarium, præſens.
24 Sed Spiritus omnipotẽtis Dei ma
gnam fecit ſuæ oſtenſionis euidentiã:
ita vt omnes qui auſi fuerant parere
ei, ruentes Dei virtute, in diſſolutio
nem & formidinem conuerterentur.
25 Apparuit enim illis quidam equus E
terribilem habens ſeſſorem, optimis
operimẽtis adornatus: iſque cum im-
petu Heliodoro priores calces eliſit:
qui autem ei ſedebat, videbatur ar-
ma habere aurea.
26 Alii etiam apparuerunt duo iuue-
nes virtute decori, optimi gloria, ſpe-
cioſique amictu: qui circunſteterunt
eũ, & ex vtraq; parte flagellabãt, ſine
ĩtermiſſione multis plagis verberãtes.
27 Subitò autem Heliodorus concidit
in terram, eúmque multa caligine cir
cunfuſum rapuerũt, atque in ſella ge-
ſtatoria poſitum eiecerunt.
28 Et is qui cum multis curſoribus &
ſatellitibus prædictũ ingreſſus eſt æra
rium, portabatur nullo ſibi auxilium
ferẽte, manifeſta Dei cognita virtute.
29 Et ille quidem per Diuinam virtu- F
tem iacebat mutus, atque omni ſpe
& ſalute priuatus.
30 Hi autem Dominum benedicebãt,
quia magnificabat locum ſuum: & tẽ-
plum quod paulo antè timore ac tu-

19 Proſpectare è feneſtris. διὰ τῶν θυρίδων διεξέκυπτον. per feneſtras proſpiciebant. Eſt autem deſcriptio perturbatæ ciuitatis in ſummo rei maximæ ac ſanctiſſimæ periculo. De hoc autem genere orationis per modum infinitum expreſſæ antè dictum eſt quàm ſit elegans, præſertim in huiuſmodi deſcriptionibus. 20 Preces facere. ἐποιοῦντο λιτανείαν. faciebant ſupplicationem. litaniam, quam antea appellauit ἱκετείαν. ita omnes ſublatis in cælum manibus, ſupplices preces adhibebant.

21 Miſeranda erat, &c. ἐλεεῖν δ᾽ ἦν τὴν τοῦ πλήθους παμμιγῆ πρόπτωσιν miſerari autẽ erat multitudinis permiſtũ concurſũ. quo procurrere, & quaſi irruere videbantur ad eam tantam rei indignitatem deprecandam. Nam προπίπτειν ſignificat proruere. inde προπτώσεις huiuſmodi concurſus hominum ita proruentium. 22 Saluas cum tutiſſima, &c. σῶα διαφυλάττειν μετὰ πάσης ἀσφαλείας. ſaluas cuſtodiret cum omni ſecuritate. id eſt intactas, atque ab omni direptione tutas conſeruaret ac defenderet, vt ſancta & inuiolata earum eſſet tutela & cuſtodia. 24 Euidens ingénſque miraculum exhibuit: ἐπιφάνειαν μεγάλην ἐποίησεν oſtentum magnum fecit. id eſt ſignum ac miraculum quo Diuina eius potentia apparuit. Audaciam cum animi conſt. &c. εἰς ἔκλυσιν καὶ δειλίαν τραπῆναι in diſſolutionem ac timorẽ conuerterentur. id eſt maxima formidine corriperentur. ἐκλύεσθαι animi dicuntur quando omni virtute deſtituti ac debilitati, deficiũt. Hinc ἔκλυσις huiuſmodi quædam virium animi diſſolutio, ac deſtitutio & defectio.

25 Cum equite terribili φοβερὸν ἔχων τὸν ἐπιβάτην terribilem habens ſeſſorem. poſtea vocat ἐπικαθήμενον inſidentem. Pulcherrimo adornatus tegmine, καλλίστῃ σαγῇ διακεκοσμημένος, pulcherrimo ſtragulo [aut, operimento] adornatus. Heliodoro priores, &c. ἐνέσεισε τῷ Ἡλιοδώρῳ τὰς ἐμπροσθίους ὁπλάς impegit [aut, inflixit] Heliodoro priores calces. ruens, eum calcibus cædebat: hoc modo prohibens illum aditu ærarii. Vniuerſa inſtructus ar. πανοπλίαν ἔχων. ita enim appellatur armatura qua homo à capite vſque ad pedes tectus ac munitus eſt: aut quicquid ad armandum in pugnam militem pertinet, πανοπλία dicitur.

26 Robore decoréque gloriæ præſt. τῇ ῥώμῃ μὲν ἐκπρεπεῖς, κάλλιστοι δὲ τῇ δόξῃ. robore quidem decori, pulcherrimi verò gloria. id eſt robore decoréque inſignes atque ſpectabiles. Erat enim Diuina quædam virtus in illis cum pulchritudine coniuncta. Ac amictu inſignes, διαπρεπεῖς δὲ τὴν περιβολήν, ſpecioſi verò [aut, decori] veſtitu. paulo antè dixit ἐκπρεπεῖς, præclaro ornati veſtimento. Sine intermiſſione, ἀδιαλείπτως, continenter. vt crebra & non intermiſſa verbera infligerent, & acriter eum cæderent.

27 Lecticæ impoſuerunt. εἰς φορεῖον θέντες. quum in feretrum [aut, vehiculum] impoſuiſſent. ἀπὸ τοῦ φέρω τὸ φορεῖον eſt appellatum, Lectica Latinè dicitur. 28 Magna cum incurſione, &c. μετὰ πολλῆς παραδρομῆς καὶ δορυφορίας Videtur ſignificare maximum concurſum & apparatum, comitatúmque hominum Heliodorum ſtipantium: vt intelligamus παρασκευὴν ſatellitum fuiſſe. Ærarium γαζοφυλάκιον. Locus erat in quo pecuniæ ac res pretioſiores aſſeruabantur: ita dictus, quòd earum rerum cuſtodiam contineret: ærarium ab ære, id eſt pecunia quæ in eo recondita cuſtodiebatur, eſt Latinè nominatum. Omni armorum ſuorum ope deſt. ἀβοήθητον ἑαυτῷ τοῖς ὅπλοις καθεστῶτα, inopem atque expertem auxilii armorum conſtitutum. id eſt qui in eum caſum venerat, vt armis ſuis vti non poſſet. ita ſubitò fuit imparatus ac deſtitutus. 29 Mutus, ἄφωνος, qui vocem amiſerat, idque ei Diuinitus acciderat.

30 Gloria affeciſſet, τὸν παραδοξάζοντα, qui locum glorificauerat. aut, magnificauerat. gloria magnum illuſtrémque effecerat. quem alii deformare, omnique ſua gloria ſpoliare volebant, ei Deus ſuam maieſtatem ac dignitatem non conſeruauit ſolùm, ſed etiam auxit.

multu erat plenum, apparēte omnipotente Domino, gaudio & lætitia impletum eſt.

tēplum, Domino omnipotente ſe præſentē exhibente, gaudio & lætitia repletum eſt.

Tūc verò ex amicis Heliodori quidam rogabant confeſtim Oniam vt inuocaret Altiſſimum, vt vitam donaret ei qui in ſupremo ſpiritu erat cōſtitutus.

31 Statim autem quidam Heliodori familiares rogauerunt Oniā vt Altiſſimum inuocaret, vt ei ″qui extremam planè iam animam ageret, vitam donaret.

Cōſyderans autem ſummus Sacerdos ne fortè Rex ſuſpicaretur malitiā aliquam ex Iudæis circa Heliodorū conſummatam, obtulit pro ſalute viri hoſtiam ſalutarem.

32 ″Veritus ſummus Pontifex ne fortè ſuſpicio Regi incideret, dolum aliquem malum in Heliodorum fuiſſe ſtructum, pro ſalute viri illius ſacrificium obtulit. Sanatur ad Oniæ orationem.

Qúmque ſummus Sacerdos exoraret, iidem iuuenes eiſdē veſtibus amicti aſtantes, Heliodoro dixerunt, Oniæ ſacerdoti gratias age: nam propter eū Dominus tibi vitā donauit.

33 Porrò ″preces faciente ſummo Pōtifice, iidem illi iuuenes iiſdē amicti veſtibus, Heliodoro apparuerunt: & ſtantes, Plurimam, inquiunt, habeto Oniæ ſummo Pōtifici gratiam: nam Dominus in gratiam ipſius ″tibi vitam largitus eſt.

Tu autem à Deo flagellatus, nūtia omnibus magnalia Dei & poteſtatē.
G Et his dictis non comparuerunt.

34 Tu verò de cælo flagellatus, ampliſſimam Dei potentiam omnibus prædica. Hæc quum illi dixiſſent, ″è conſpectu abierunt.

Heliodorus autē hoſtia Deo oblata, & votis magnis promiſſis ei qui viuere illi conceſſit, & Oniæ gratias agēs, recepto exercitu repedabat ad Regem.

35 Heliodorus autem quum Domino ſacrificium obtuliſſet, votáque magna nuncupaſſet ei ″ qui vitam *ipſi* reſtituerat, Onia ſalutato, ″motíſque caſtris ad Regem reuerſus eſt.

Teſtabatur autē omnibus ea quæ ſub oculis ſuis viderat opera magni Dei.

36 Quæ verò ſuis ipſius oculis viderat opera maximi Dei, omnibus teſtatus eſt.

Quum autē Rex interrogaſſet Heliodorum quis eſſet aptus adhuc ſemel Ieroſolymam mitti, ait,

37 Qúmque Rex Heliodorum interrogaſſet ecquem cēſeret idoneum qui denuo Hieroſolymam mitteretur,

Siquem habes hoſtem, aut regni tui inſidiatorem, mitte illuc, & flagellatum eum recipies, ſi tamen euaſerit: eo quòd in loco ſit verè Dei quædam virtus.

38 Siquem, inquit, hoſtem, habes, ″aut hominem rebus tuis inſidioſum, eum illuc mittito, & recipies flagellatum: ſi tamē ſaluus euaſerit. ″nam verè Diuinū quoddam numen in eo verſatur loco.

Nam ipſe qui habet in cælis habitationem, viſitator & adiutor eſt loci illius, & venientes ad malefaciendum percutit ac perdit.

39 ″Qui enim domicilium cæleſte habitat, ipſe eſt inſpector loci illius & defenſor, qui cædit ac diſperdit eos ″qui eò nocendi cauſa acceſſerint.

Igitur de Heliodoro & ærarii cuſtodia ita res ſe habet.

40 Atque quod ad Heliodorum quidem & ærarii defenſionem attinet, ″hæc acciderunt.

Cap. IIII.

SImon autem prædictus pecuniarū & patriæ delator, malè loquebatur de Onia, tanquam ipſe Heliodorum inſtigaſſet ad hæc, & ipſe fuiſſet incentor malorum:

Cap. IIII.

1 SImon autem (″cuius ſuprà mentio facta eſt) pecuniarum & ″patriæ proditor criminabatur Oniā, quaſi ipſe ″pulſaſſet Heliodorum, ac malorum omnium author fuiſſet: Oniā Simon calumniatur.

Prouiſorémq; ciuitatis ac defenſorem gentis ſuæ, & æmulatorē legis Dei audebat inſidiatorē regni dicere.

2 Et ″de patria benè merentem, curámque ſuæ gentis ſuſcipientē ″ac legum ſtudioſum, ″regni inſidiatorem appellare audebat.

31 Qui extremam planè iam animam ageret, τῷ παντελῶς ἐν ἐσχάτῃ πνοῇ κειμένῳ, Ad verbum, qui in extremo ſpiritu poſitus eſt. id eſt ita affectus, vt extremum ſpiritum duceret. qui iam expirare atque animam efflare, emorique videretur.

32 Veritus ὕποπτος γενόμενος Suſpicatus. aut, ſuſpicione motus Pontifex. Sed optimè verſum, Veritus ne Rex opinionem haberet alicuius maleficii à Iudæis in Heliodorum commiſſi, eam ſuſpicionem incommodam, alienámque euitare voluit.

33 Preces faciente ποιουμένου τὸν ἱλασμὸν faciente propitiationem. id eſt orationem ad placandum Deum, eúmque propitium reddē dum adhiberet. Tibi vitam largitus eſt. σοὶ τὸ ζῆν κεχάρισται. tibi vitam condonauit. aut, donauit. Significat enim χαρίζεσθαι gratuitū donum liberaliter in aliquem conferre, & χάρις beneficium, vt vitæ ac ſalutis, alicui tributum. 34 E conſpectu abierunt. ἀφανεῖς ἐγένοντο. non amplius viſi fuerunt. euanuerunt è conſpectu. non apparuerunt amplius. Nam ſuprà dixerat ἐφάνησαν τῷ Ἡλιοδώρῳ, apparuerunt.

35 Qui vitam *ipſi* reſtituerat, τῷ τὸ ζῆν περιποιήσαντι, qui eum in vitam reuocauerat ac reſtaurauerat. qui vitam ei reddiderat. Motíſque caſtris ad, &c. ἀπεστρατοπέδευσε πρὸς τὸν βασιλέα. cum exercitu quem ſecum adduxerat, ad Regem rediit ac remeauit. aut exercitum reduxit. 38 Aut hominem rebus tuis inſidioſum, ἢ τῶν πραγμάτων ἐπίβουλον, aut rerū inſidiatorē. qui rebus tuis inſidietur. Nam verè Diuinum, &c. διὰ τὸ περὶ τὸν τόπον ἀληθῶς εἶναι τοῦ θεοῦ δύναμιν. eo quòd in eo loco verè ineſt Dei potētia. virtus Dei reſidet eo in loco. 39 Qui enim domicilium cæleſte habitat, αὐτὸς γὰρ ὁ τὴν κατοικίαν ἐπουράνιον ἔχων, ipſe enim qui habet cæleſtem habitationem. qui habitat in cælis: vt eſt Pſal.2.a.4. is eſt inſpector ἐπόπτης, qui oculos ſuos habet defixos in eo loco: qui aſpectus prouidentiam eius, curámque erga ſuam Eccleſiam ſignificat. Qui eò nocendi cauſa acceſſerint. τοὺς παραγινομένους ἐπὶ κακώσει, venientes ob maleficium. aut, iniuriam, & vim ei loco inferendam. qui violandi cauſa eò accedunt.

40 Hæc acciderunt. οὕτως ἐχώρησεν. ita ceſſerunt ac euenerunt. aut, geſta ſunt.

IN CAPVT IIII.

1 (Cuius ſuprà mentio facta eſt) ὁ προειρημένος, antè nominatus. Ad verbum, prædictus. cuius antè meminimus. aut, mentionem fecimus. Patriæ proditor πατρίδος ἐνδείκτης γεγονὼς patriæ delator factus. qui pecunias ac res patriæ hoſtibus enuntiabat & prodebat. Pulſaſſet Heliodorum, εἴη τὸν Ἡλιόδωρον ἐπισεσεικὼς, incuſſiſſet Heliodoro verbera. intentaſſet, ac inflixiſſet, aut terrore illo cōcuſſiſſet ac perculiſſet, & conquaſſaſſet. Hoc enim poſterius videtur ſignificare verbum ἐπισείω cum accuſatiuo. Nam quum habet etiam datiuum, intendere aut intentare ſignificat, vt periculum aut aliquid aliud.

2 De patria benè merentem, εὐεργέτην τῆς πόλεως, Ad verbum, benefactorem ciuitatis. qui bene meretur de patria & republica. Addit καὶ τὸν κηδεμόνα τῶν ὁμοεθνῶν, curatorem [aut, defenſorem] gētis ſuæ. cui gens ſua curæ eſſet. Ac legum ſtudioſum. καὶ ζηλωτὴν τῶν νόμων, æmulatorem legum. qui zelo, id eſt ſummo legum ſtudio affectus eſſet. defenſor earum acerrimus. Regni inſidiatorem ἐπίβουλον τῶν πραγμάτων inſidioſum rebus. aut, rerum inſidiatorem. id eſt qui regno ipſius Seleuci inſidiaretur.

’Quum autem inimicitiæ euſque proceſſiſſent, vt per quoſdã 3
Simonis amicos cædes fierent:
Videns Onias acerbitatem inimicitiarum,’& inſaniam Apollo- 4
nii, qui Cœleſyriæ Phœniciæque præfectus, Simonis malitiã au-
gebat, ad Regem ſe contulit,
Non vt accuſator ciuium ſuorũ,’ſed & publicè & priuatim vti- 5
litati populi conſulens.
Videbat enim,’ſine regia procuratione pacem iam nonpoſſe da 6
ri, nec Simonem facturum finem inſaniæ.

Ambiens Iaſon Sacerdotiũ, Regẽ muneribus corrumpit.

Quum autem Seleucus’vitam *cum morte* cõmutaſſet,’eíque in re- 7
gnum ſucceſſiſſet Antiochus’cognominatus Epiphanes, Iaſon fra
ter Oniæ’ſummum ambiens Pontificatum,
Regem adiit, talenta argenti trecenta ſexaginta pollicẽs,’atque 8
ex alio quodam reditu octoginta:
Ad hæc promittebat etiam alia ſe centum & quinquaginta’per 9
ſcripturũ, ſi ſibi ab eo poteſtas fieret conſtituẽdi gymnaſii,’in quo
iuuentus exerceretur,’atque vt incolæ Hieroſolymæ Antiocheni
ſcriberentur.

Peruerſa Iaſonis inſtitutio.

Quæ quum Rex annuiſſet, ipſéque obtinuiſſet principatũ, pro- 10
tinus’gentem ſuam transformabat in mores Græcorum:
Et’abrogabat priuilegia Principum clementer conceſſa, atque 11
impetrata per Iohannem patrem Eupolemi eius qui legationem
de amicitia ſocietatéque cum Romanis conſtituenda obiuerat:
atque etiam’legitima inſtituta publica abolens, nefarias cõſuetu-
dines introducebat.
Etenim quũ ſub ipſa arce gymnaſiũ’vltrò cõſtituiſſet, optimos 12
quoſq; adoleſcẽtũ’in ſuas partes pertrahẽs,’ſub petaſũ ducebat.
’Ita ardens quoddam erat ſtudium morum Græcorum,’extero- 13
rúmque inſtitutorum incremẽtum propter ſummam impii, mi-
niméque Pontificis Iaſonis impuritatem:

3 Sed quũ inimicitiæ intãtum procederent, vt etiam per quoſdam Simonis neceſſarios homicidia fierent:

4 Conſiderans Onias periculum cõtentionis, & Apollonium inſanire, vt pote ducem Cœleſyriæ & Phœnices, ad augendam malitiam Simonis, ad Regem ſe contulit,

5 Non vt ciuium accuſator, ſed communem vtilitatem apud ſemetipſum vniuerſæ multitudinis conſiderans.

6 Videbat enim ſine regali prouidẽtia ĩpoſſibile eſſe pacẽ rebus dari, nec Simonẽ poſſe ceſſare à ſtultitia ſua.

7 Sed poſt Seleuci vitæ exceſſum, quũ ſuſcepiſſet regnũ Antiochus, qui Nobilis appellabatur, ambiebat Iaſõ frater Oniæ ſummum Sacerdotium:

8 Adito Rege, promittens ei argenti talenta trecenta ſexaginta, & ex reditibus aliis talenta octoginta.

9 Super hoc promittebat & alia cẽtum quinquaginta, ſi poteſtati eius concederetur gymnaſium & ephebiã ſibi conſtituere, & eos qui in Ieroſolymis erant, Antiochenos ſcribere. B

10 Quod quum Rex annuiſſet, & obtinuiſſet principatum, ſtatim ad Gentilem ritum contribules ſuos transferre cœpit:

11 Et amotis his quæ humanitatis cauſa Iudæis à Regibus fuerãt cõſtituta, & per Iohannem patrem Eupolemi qui apud Romanos de amicitia & ſocietate functus eſt legatione legitima: ciuium iura deſtituens, praua inſtituta ſanciebat.

12 Etenim auſus eſt ſub ipſa arce gymnaſium conſtituere, & optimos quoſque epheborũ in lupanaribus ponere.

13 Erat autẽ hoc non initiũ, ſed incrementum quoddam, & profectus Gentilis & alienigenę cõuerſationis, propter impii & non ſacerdotis Iaſonis nefarium & inauditum ſcelus:

3 Quum autem inimicitiæ,&c. τῆ δὲ ἔχθρας ἐπὶ τοσοῦτον προβαινούσης, quum autem inimicitiæ euſque procederent. id eſt offenſio inimicáque contentio in eam acerbitatem progreſſa eſſet, vt cædes hominum eam ſequeretur.

4 Et inſaniam Apollonii, καὶ Ἀπολλώνιον μαίνεσθαι, & Apolloniũ inſanire. aut, furere, qui Simonem inſtigaret, eiúſque malitiam acueret, aut confirmaret. 5 Sed & publicè & priuatim,&c. τὸ δὲ συμφέρον κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν παντὶ τῷ πλήθει σκοπῶν. ſed publicè & priuatim vniuerſæ multitudini conſiderans. id eſt conſulens vtilitati & communi ciuitatis, & priuatæ vniuſcuiuſque. Quanquam enim communi ſalute propria ſingulorum vtilitas continetur, poteſt tamen in communi quædam haberi ratio ſingulorum.

6 Sine regia procuratione ἄνευ βασιλικῆς προνοίας ſine regia prouidentia. id eſt niſi Rex ſua authoritate curáque proſpiceret ac prouideret, & aliquam curam adhiberet. 7 Vitam *cum morte* commutaſſet, μεταλλάξαντος δὲ τὸν βίον, quum vitam commutaſſet. id eſt de vita deceſſiſſet. aut, mortuus eſſet. Poſtea dicet μεταλλάττειν, ſine vlla adiunctione. Eique in regnum ſucceſſiſſet καὶ παραλαβόντος τὴν βασιλείαν, & regnum accepiſſet. Hoc enim ſignificat παραλαμβάνειν, ἢ παραδέχεσθαι, quaſi per manus aliquid traditum ab alio accipere: id quod fit in ſucceſſione, vt in patrimonio magiſtratu, regno, ac cæteris rebus, in quibus eſt aliquid διάδοχον, quod quaſi per manus traditur & accipitur. Cognominatus Epiphanes, τοῦ προσαγορευθέντος ἐπιφανοῦς. ἐπονομασθέντος, cognominati [aut, qui cognomento dictus eſt] Illuſtris. Summum ambiens Pontificatum, ὑπενόθευσε τὴν ἀρχιερωσύνην, dolo appetebat ſummum Sacerdotium. corruptione ac largitione ad eum honorem volebat irrepere, fratríque per dolum eripere. Nam poſtea hoc eodem verbo vtetur pro decipere, quum dicet fratrem Oniam ab eo deceptum fuiſſe. Eſt enim ὑπονοθεύειν adulterare & corrumpere aliquid: à nomine νόθος, quod ſpurium nec legitimum ſignificat. 8 Atque ex alio quodã,&c. καὶ προσόδου πρὸς ἄλλης τάλαντα ὀγδοήκοντα, & alterius cuiuſdã prouentus [aut, obuẽtionis] talenta octoginta. Quidam, acceſſionis vertunt. 9 Perſcripturum, διαγράψειν, id eſt conſtituturum & confecturum. aſſignaturũ.

In quo iuuentus exerceretur, καὶ ἐφηβίαν, & ephebiam. id eſt cœtum ac conuentum iuuenum & adoleſcentum exercitationis cauſa conſtitutum. ſiue, locũ inquẽ adoleſcẽtes cõueniebãt vt ibi exercerẽtur. Atque vt incolæ Hieroſolymæ,&c. καὶ τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἀντιοχεῖς ἀναγράψαι. & vt ciues Hieroſolymitani Antiochenſes ſcriberentur. id eſt nominarentur vt ciues Antiochiæ. in numerum eorum aſcriberentur: quaſi puderet eos ſui nominis ac ciuitatis: ſed ita volebat homo impius populum corrumpere ac Iudaiſmum abolere.

10 Gentem ſuam transformabat,&c. ἐπὶ τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τοὺς ὁμοφύλους μετῆγε. ad ritum Græcum contribules traduxit. aut, trãſtulit. χαρακτῆρα vocat formam ac rationem morum Græcorum, eorúmque conſuetudinem, id eſt ἑλληνισμὸν ad quem ſuos conformabat, & à patriis inſtitutis moribúſque abducebat. 11 Abrogabat Priuilegia &c. τὰ κείμενα τοῖς Ἰουδαίοις φιλάνθρωπα βασιλικὰ, quæ poſita [id eſt ſtatuta erãt] Iudæis humaniter regia. id eſt priuilegia à Regibus indulta, & tributa humaniter. iura eis conceſſa remouebat, ac tollebat. reiiciebat. Legitima inſtituta publica abolens, διαλύων νομίμους πολιτείας, diſſoluẽs politias legitimas. id eſt iura atque inſtituta publica à Deo maioribúſque conſtituta. 12 Vltrò conſtituiſſet, ἀσμένως καθίδρυσε, libenter [aut, ſponte, id eſt ſumma volũtate] ædificaſſet, ac extruxiſſet. In ſuas partes,&c. ὑποτάσσων ſubiiciens. ſibi ſcilicet, aut ſuæ voluntati ac poteſtati conformando, in ſuam poteſtatem redigens. Sub petaſum ducebat. ὑπὸ πέτασον ἦγεν. id eſt ſub galerum. genus erat ludi aut certaminis ludicri. Eſt enim petaſus pileus latior atque amplior: aut operculum inſtar pilei confectum & expanſum, ſub quod traducebant homines.

13 Ita ardẽs quoddam,&c. ἦν δὲ οὕτως ἀκμή τις ἑλληνισμοῦ, erat autem ita vigor quidam Græcaniſmi. id eſt ſtudia inſtitutáque Græcorum magnopere vigebant. omnes ea ſummo ſtudio excolebant & celebrabant: omnes fiebant φιλέλληνες ſtudioſi Græcorum, eorúmque ſtudia atque mores ſectabantur. ſed ea erat κακοζηλία, praua morum alienorum imitatio: quæ illis maximam calamitatem attulit. Exterorúmque inſtitutorum incrementum καὶ πρόσβασις ἀλλοφυλισμοῦ, acceſſio rituũ exterorum. aut, conſuetudinis vitæque gentis alterius. Nam ἀλλοφυλισμὸς dicitur ἑλληνισμὸς, conſuetudo ratióque ſtudiorum, morúmque alienorum.

Ita vt Sacerdotes iam non circa altaris officia dediti eſſent, ſed contempto templo, & ſacrificiis neglectis, feſtinarent participes fieri palæſtræ, & præbitionis eius iniuſtæ, & in exercitiis diſci.

C Et patrios quidem honores nihil habentes, Græcas glorias optimas arbitrabantur:

Quarum gratia, periculoſa eos contentio habebat: & eorum inſtituta æmulabantur, ac per omnia his conſimiles eſſe cupiebant, quos hoſtes & peremptores habuerant.

In leges enim Diuinas impiè agere impune non cedit: ſed hoc tempus ſequens declarabit.

Quum autem quinquennalis agō Tyri celebraretur, & Rex præſens eſſet,

Miſit Iaſon facinoroſus ab Ieroſolymis viros peccatores, portantes argenti didrachmas trecentas in ſacrificium Herculis: quas poſtulauerunt hi qui aſportauerant, ne in ſacrificiis erogarentur, quia non oporteret, in alios ſumptus eas 'deputari.

Sed hæc oblata ſunt quidem ab eo qui miſerat in ſacrificium Herculis: propter præſentes autem datæ ſūt in fabricam nauium triremium.

Miſſo autem in AEgyptum Apollonio Mneſthei filio propter primates Ptolemæi Philometoris regis, quum cognouiſſet Antiochus 'alienū ſe à negotiis regni effectum, propriis vtilitatibus conſulens, profectus inde

D venit Ioppen, & inde Ieroſolymam.

Et magnificè ab Iaſone & ciuitate ſuſceptus, cū facularum luminibus & laudibus ingreſſus eſt, & inde in Phœnicen exercitum conuertit.

Et poſt triēnii tempus miſit Iaſon Menelaum ſupradicti Simonis fratrē portantem pecunias Regi, & de negotiis neceſſariis reſponſa perlaturū.

At ille commendatus Regi, cū magnificaſſet faciem poteſtatis eius, in ſemetipſum retorſit ſummum Sacerdotium, ſuperponens Iaſoni talenta argenti trecenta.

Acceptiſq; à Rege mādatis, venit,

14 'Vt nulla iam amplius eſſet ad munera altaris obeūda in Sacer
dotibus animorum propenſio paratáque voluntas: ſed contem-
pto templo, ſacrificiiſque neglectis, currerent 'ad fruenda nefaria
ſpectacula quæ in palæſtra exhibebantur, 'diſcíque certamina:
15 Ac patrios honores pro nihilo habētes, decora Græca pulcherri
ma ducerent.
16 Quamobrem grauis eos circumuenit calamitas: & quorū 'æmu
labantur ſtudia atque inſtituta, quorúmque ſimiles fieri ſtudebāt,
eoſdem hoſtes ac 'pœnarum exactores habuerunt.
17 'Nā res minimè leuis eſt, impiè leges Diuinas violare: ſed hæc
tempus quod eſt conſequutum, declarabit.
18 Porrò quum 'ludi quinquennales Tyri celebrarentur, vbi Rex
præſens aderat,
19 Miſit Iaſō ille ſceleratus ſpectatores ab Hieroſolymis, quaſi An
tiochēſes eſſent, drachmas argenti trecentas in ſacrificium Hercu-
lis deferentes: rogarunt tamen hi qui eas deferebant, ne erogarē-
tur in illud ſacrificium, quòd minus conueniret, ſed alium in ſum
ptum conferrentur.
20 Miſſæ ſunt igitur hæ, quātum quidem ad eum qui illas miſit at
tinet, in ſacrificium Herculis: propter eos verò qui eas detulerūt,
'ad triremes conficiendas collatæ fuerunt.
21 Quum autem Antiochus Apollonio Meneſthei filio in AEgyp
ptum propter regis Ptolemæi Philometoris 'inaugurationem
miſſo, accepiſſet ipſum 'à commodis ſuis eſſe alienatum, 'de re-
bus ſuis tutum in ſtatum conſtituendis cogitauit: itaque quum
Ioppen perueniſſet, Hieroſolymam profectus eſt.
22 Vbi quū magnificè ab Iaſone ac ciuitate exceptus eſſet, & cum
facibus clamoribúſque in vrbem introductus, poſtea rebus ita ge
ſtis in Phœniciam reuerſus eſt.
23 Triennio autem pòſt miſit Iaſon Menelaum 'Simonis (cuius ſu
prà memini) fratrem qui pecuniam Regi afferret, '& huiuſmodi
mandata, quibus eum de rebus neceſſariis commoneret.
24 Ille verò Regi commendatus, quum 'ſummam poteſtatis glo-
riam ei tribuiſſet, 'Pontificatum ad ſeipſum tranſtulit, quum Ia-
ſonem quidem talentis trecentis ſuperaſſet.
25 Acceptis autem à Rege mādatis, Hieroſolymam aduenit, nihil

Expulſo Iaſone Sacerdotiū occupat Menelaus, à quo itidē deturbatur ſuccedente Lyſimacho.

14 Vt nulla iam amplius eſſet, &c. μηκέτι προθύμους εἶναι τοὺς ἱερεῖς, non iam prompti [aut, parati] eſſent ad facienda ſacrificia. nulla eorum eſſet prōptitudo. omne eorum ſtudium eſſet depoſitum, aut refrigeratum ſtudio & amore rerum alienarum. Ad fruenda nefaria ſpectacula, &c. μετέχειν τῆς ἐν παλαίστρᾳ παρανόμου χορηγίας vt participes eſſent iniquæ in palæſtra exhibitionis. id eſt certaminis ludicri quod in ea palæſtra præbebatur. Diſcique certamina: μετὰ τὴν τοῦ δίσκου πρόκλησιν. poſt diſci prouocationem. Hic ludus δισκοβολία dicitur, iactus lapidis, aut ferri rotundi pertuſi: quem diſcum in aerem iaculabantur. genus luſionis Græcis valde vſitatum.

16 AEmulabantur ſtudia, &c. ἐζήλουν τὰς ἀγωγὰς, ſectabantur diſciplinas, rationes vitæ ac mores. ἀγωγὴ enim inſtitutionem, rationémque vitæ degendæ, id eſt παιδείαν, atque educationem ſignificat. Pœnarum exactores τιμωρητὰς vltores ac vindices. aut punitores, per quos Deus graues perfidiæ pœnas ab illis repetiuit. 17 Nam res minimè, &c. ἀσεβεῖν γὰρ εἰς τοὺς θείους νόμους οὐ ῥᾴδιον. impiè enim agere contra Diuinas leges, non facile. id eſt χαλεπὸν, res grauis & pericuIoſa, quæ pœnam non effugiat. ἀσεβεῖν autem dicit pro πλημμελεῖν, violare rectè verti poteſt, aut nefariam & impiam eis vim inferre.

18 Ludi quinquennales, &c. ἀγομένου δὲ πενταετηρικοῦ ἀγῶνος ἐν Τύρῳ, Quū autem celebraretur quinquennale certamen in Tyro. Huiuſmodi ἀγῶνες, ludi Latinè appellantur, id eſt certamina ludicra ad voluptatem hominum comparata. Erant θεατρικὰ quæ ad ſpectādum exhibebantur. 20 Ad triremes confi. εἰς τὰς τῶν τριηρῶν κατασκευὰς in triremium fabricationes, ad fabricandas triremes miſſæ fuerunt.

21 Inaugurationem πρωτοκλίσια primos accubitus. aut, primas ſeſſiones regis Ptolemæi, qui tum in ſolio regio ſeſſurus erat, atque ita regnū initurus. aut, Rex inaugurādus. Hanc inaugurationem ſignificat πρωτοκλισία prima illa ſeſſio, qua Rex primùm ſolio regni conſtituebatur, vt in Gallia Reges vnctione conſecrantur. A commodis ſuis, &c. ἀλλότριον αὐτὸν γεγονέναι ἀπὸ τῶν πραγμάτων 'αὐτοῦ, alienum factū à rebus ſuis. abalienatum à rationibus rerum ſuarum. De rebus ſuis, &c. τῆς καθ' αὑτὸν ἀσφαλείας ἐφρόντιζεν. ſuæ propriæ ſecuritatis curam ſuſcipiebat. aut, habebat. vt res ſuæ tuto in ſtatu eſſent, cogitabat & curabat. ſtabilitati rerum ſuarum conſulebat.

23 Simonis (cuius ſuprà memini) τοῦ σίμωνος τοῦ προσημαινομένου. προειρημένου antè dixit, antè memorati. cuius mentio antè facta eſt, cuius antea meminimus. Et huiuſmodi mandata, &c. καὶ περὶ πραγμάτων ἀναγκαίων ὑπομνηματισμοὺς τελέσοντα, & de negotiis neceſſariis commonitiones facturum. aut, mandata commonitoria Regi expoſiturum.

24 Summam poteſtatis gloriam ei tribuiſſet, δοξάσας αὐτὸν τῷ προσώπῳ τῆς ἐξουσίας, magnificans eum propter poteſtatem. eum extuliſſet, commemorans ac prædicans ſummam eius poteſtatem: vt ſoleant adulatores omnia augere verbis, & maiora facere, vt ita ſe inſinuent. Pontificatum ad ſeipſum, &c. εἰς ἑαυτὸν κατήντησε τὴν ἀρχιερωσύνην, auertit in ſeipſum ſummum Sacerdotiū. ſibi acquiſiuit ac cōparauit, maiorem pecuniam offerens. Erat enim tum honos venalis in poteſtate impiorum Regum cōſtitutus: tam miſera erat eius Reip. conditio.

'Legitur & αὐτῶν.

ſecum afferens ſummo Sacerdotio dignum,ſed animos ſæui tyrã
niʹ& beſtiæ immanis iracundiam præ ſe ferens.
Et Iaſon quidemʹqui dolo ſuum ipſius fratrem circunſcripſe- 26
rat, dolo circunſcriptus ab alio, profugus in Ammanitidẽ regio-
nem compulſus eſt.
Menelaus autem principatum quidem obtinebat: cæterùm de 27
pecuniis Regi promiſſisʹnihil ei procedebat,ʹquanuis Soſtratus ar
cis præfectus easʹexigeret.
Penes hunc enim erat pecuniarum exactio. Hãc ob cauſam quũ 28
vterque à Rege euocatus eſſet,
Menelausʹprocuratorem Pontificatus reliquit Lyſimachũ fra- 29
trem ſuum: Soſtratus verò Cratetem præfectum Cypriis.
Dum hæc aguntur, accidit vt Tharſenſes & Mallotæ ſeditionẽ 30
mouerent, quòd Antiochidi pellici Regis dono dati eſſent.
Itaque Rex protinus ad res componendas profectus eſt, relicto 31
procuratore Andronico vno ex iis qui pollebant dignitate.
Tum verò Menelausʹſe commodam nactum occaſionem ratus, 32
aurea quædam tẽpli vaſa depeculatus, Andronico largitus eſt: a-
lia etiam Tyri, atque in circumiacentibus ciuitatibus vendidit.
Eam autem rem certò compertam criminabatur Onias,ʹqui ſe 33
in aſylum Daphnen Antiochiæ vicinam receperat.
Qua de cauſa Menelausʹſeorſum nactus Andronicum, orauit vt 34
Oniam interficeret. Quum igitur ille veniſſet ad Oniamʹfide do-
lo comparata, & dextera cum iureiurando data (ʹquãuis ſuſpicio-
ne non careret) ei perſuaſit,ʹvt ex aſylo procederet, ſtatímq;ʹeum
interfecit, iuſtitiam minimè reueritus.
Quamobrem non Iudæi ſolùm, ſed multi etiam gentium ex- 35
terarumʹindignam iniuſtámque illius viri cædem grauiter & a-
cerbè tulerunt.
Qúmque Rex è Cilicia reuerſus eſſet, qui in vrbe erant Iudæi, 36
ʹadiuuantibus odio ſceleris & Græcis,ʹde immerita Oniæ cæde a-
pud eum conqueſti ſunt.
Quare Antiochusʹmaximo animi dolore affectus, in miſericor 37
diámque conuerſus, illachrymauit propter moderationem homi
nis mortuiʹſummámque modeſtiam.

Menelai ſuaſu Andronicus Oniam dolo interficit.

Antiochi iuſſu occiditur Andronicus.

ʹLegitur & ὁρμαῖ impetus.

nihil quidem habẽs dignum ſacerdotio: animos verò crudelis tyranni, & feræ beluæ iram gerens.

Et Iaſon quidem qui proprium fratrem captiuauerat, ipſe deceptus profugus in Ammanitem expulſus eſt regionem.

Menelaus autem principatum quidem obtinuit: de pecuniis verò Regi promiſſis nihil agebat, quũ exactionem faceret Soſtratus qui arci erat præpoſitus.

Nam ad hunc exactio vectigalium pertinebat: quam ob cauſam vtrique ad Regem ſunt euocati.

Et Menelaus amotus eſt à Sacerdotio, ſuccedente Lyſimacho fratre ſuo: Soſtratus autẽ prælatus eſt Cypriis.

Et quum hæc agerentur, contigit Tharſenſes & Mallotas ſeditionem mouere, eo quòd Antiochi regis cõcubinæ dono eſſent dati. B

Feſtinanter itaque Rex venit ſedare illos, relicto ſuffecto vno ex comitibus ſuis Andronico.

Ratus autem Menelaus accepiſſe ſe tempus opportunum, aurea quædam vaſa è tẽplo furatus, donauit Andronico: & alia vẽdiderat Tyri, & per vicinas ciuitates.

Quod quum certiſſimè cognouiſſet Onias, arguebat eum, ipſe in loco tuto ſe continens Antiochiæ ſecus Daphnen.

Vnde Menelaus accedens ad Andronicum, rogabat vt Oniam interficeret. Qui quum veniſſet ad Oniam, & datis dextris cum iureiurando (quãuis eſſet ei ſuſpectus) ſuaſiſſet de aſylo procedere, ſtatim eum peremit, non veritus iuſtitiam.

Ob quam cauſam non ſolùm Iudæi, ſed etiam aliæ quoque nationes indignabãtur, & moleſtè ferebant de nece tanti viri iniuſta.

Sed regreſſum Regem de Ciliciæ locis adierunt Iudæi apud Antiochiam, ſimul & Græci, conquerentes de iniqua nece Oniæ.

Contriſtatus itaque eſt animo Antiochus propter Oniam, & flexus ad miſericordiã, lachrymas fudit, recordatus defuncti ſobrietatẽ & modeſtiã.

25 Et beſtiæ immanis iracundiã præ ſe ferens. καὶ θηρὸς βαρβάρου ὀργὰς ἔχων. & beſtiæ barbaræ iras habens. id eſt atrocitatem & ſæuitiã, qualis in beſtiis efferatis atque immanibus eſſe ſolet. ita erat ſæuus ac truculentus.
26 Qui dolo ſuum ipſius, &c. ὁ ὑπονοθεύσας τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν, qui circumuenerat [aut, deceperat] fratrem ſuum. quum ſcilicet miſſus ab eo, Pontificatum largitione ad ſe tranſtulit. Vſus eſt enim eodem verbo, quum ambitum eius ac dolum commemorauit.
27 Nihil ei proced. οὐδὲν εὐτάκτει nihil bene diſponebat. id eſt ſtatuebat, aut conſtituebat, facultate ſoluendi deſtitutus, quũ præſtare nõ poſſet quæ promiſerat. Quãuis exigeret. ποιουμένου δὲ τὴν ἀπαίτησιν. quãuis exactionẽ faceret. id eſt flagitaret ac poſceret, aut exigeret.
29 Procuratorem Pontificatus διάδοχον ἀρχιερωσύνης ſucceſſorẽ Sacerdotii dum abeſſet, reliquit. id eſt ſubſtituit in ſuum locum. A verbo διαδέχεσθαι, quod ſignificat aliquid ab alio quaſi per manus traditum accipere. Hoc autem verbũ propriè vſurpatur in annuis magiſtratibus, quorum functio non eſt perpetua. Nomen Procuratoris mihi non diſplicet, qui à Latinis quaſi quidam vicarius domini abſentis dicitur: Locum tenentem vulgò vocant, qui tenet locum principis ac Regis, aut alicuius maioris poteſtatis.
32 Se commodam nactum, &c. νομίσας δὲ εἰληφέναι καιρὸν εὐφυῆ, arbitratus ſe accepiſſe [aut, arripuiſſe, vel amplexum eſſe] occaſionẽ bonam. aut, tempus opportunum & commodum, atque ad ſuam cupiditatem accommodatum.
33 Qui ſe in aſyl. rec. ἀποκεχωρηκὼς εἰς ἄσυλον τόπον, qui receſſerat in locũ tutũ ac tectũ ab iniuria & vi. in aſylũ, miſericordiæ perfugiũ propter ſanctitatẽ non violandum. Eſt enim locus ſanctus, id eſt ab omni iniuria tectus, aut exẽptus, in quem ſalutis cauſa homines cõfugiunt.
34 Seorſum nactus Andronicum, λαβὼν ἰδίᾳ Ἀνδρόνικον, quum accepiſſet ſeorſum [id eſt remotis arbitris] Andronicũ vt. nullus alius eius conſilii eſſet conſcius, ac teſtis. Fide dolo comp. πιστωθεὶς ἐπὶ δόλῳ, fidẽ adeptus [ac conſequutus] in dolo. id eſt doloſè ac fraudulenter, quũ Oniæ perſuaſiſſet, fidémque feciſſet, ſe nullam ei vim facturum. Quanuis ſuſpicione, &c. καίπερ ἐν ὑποψίᾳ κείμενος, tametſi in ſuſpicione poſitus. id eſt quanuis ſuſpectus eſſet. Vt ex aſylo procederet, ἐκ τοῦ ἀσύλου προσελθεῖν, vt ex aſylo prodiret. decederet ex loco ſacro, quem violare nefas eſſet. Eũ interfecit, ὃν παρέκλεισεν, aut (vt alia habent exẽplaria) κατέκλεισεν, eũ cõcluſit. i. cõprehenſum concluſúmq; occidit. 35 Indignam iniuſtámque, &c. ἐδείναζον καὶ ἐδυσφόρουν. indignabantur atque ægrè moleſtéque ferebant, ἐπὶ τῷ τοῦ ἀνδρὸς ἀδίκῳ φόνῳ. ob viri iniuſtam necem. mortem iniquiſſimè illatam contra omnem fidem iuriſiurandi datam & loci ſanctitatem, in quo perfugiũ miſeris erat conſtitutum: quem ille non minus violauit, quàm ſi eum ſanguine innocentis polluiſſet. 36 Adiuuantibus odio, &c. συμμισοπονηρούντων καὶ τῶν Ἑλλήνων, vnà etiam Græcis deteſtantibus illud facinus. De immerita Oniæ, &c. ἐνετύγχανον ὑπὲρ τοῦ παρὰ λόγον τὸν Ὀνίαν ἀπεκτάνθαι. queſti ſunt quòd Onias ſine ratione [aut cauſa, id eſt ἀλόγως iniuſtè] necatus eſſet. De verbo ἐντυγχάνειν antea diximus, ſignificare Intercedere apud aliquẽ accuſando, aut defendẽdo, cauſámq; agere alicuius cõtra aliquẽ. 37 Maximo ani. &c. ψυχικῶς ἐπιλυπηθεὶς, ex animo cõtriſtatus, vero animi dolore affectus, καὶ τραπεὶς εἰς ἔλεον, & verſ᾽ ad miſericordiã. cõmiſeratione ei᾽ viri cõmotus, graui & indigno caſu illius lachrymauit. Sũmámq; mo. καὶ πολλὴν εὐταξίαν. & multã modeſtiã. Nomẽ habet hæc virt᾽ apud Græcos ab ordine & cõpoſitione

rerum quæ ἀταξία dicitur, in qua nihil eſt perturbatum & confuſum:ſed omnia diſtincta pulcherrimo ordine,& ſuo ſingula loco collocata ac diſpoſita.ſic ratio vitæ ac morum temperata,moderata, & compoſita,ἀταξία eſt appellata,in qua modus & ordo in omnibus tum conſiliis,tum dictis,tum factis ſummam commendationem habet.

Accenſiſque animis Andronicum purpura exutum, per totam ciuitatē iubet circunduci: & in eodem loco in quo inOniam impietatem commiſerat, ſacrilegumvita priuari, Domino illi condignam retribuente pœnam.

38 Tum ira inflammatus,illico detracta Andronico purpura,tunicáque diſciſſa,eum per totam vrbem circunductum eo in loco,vbi″Oniam impiè violauerat , impurum homicidam interficiendū curauit,″Domino condignas ab illo pœnas repetente.

Multis autem ſacrilegiisin templo à Lyſimacho commiſſis Menelai cōſilio,& diuulgata fama,cōgregata eſt multitudo aduerſum Lyſimachum multo iam auro exportato.

39 Porrò multis per vrbem ſacrilegiis à Lyſimacho commiſſis de conſilio Menelai, famáque rei diuulgata , multitudo aduerſus eū cōgregata eſt,″quū multū iā aurū diuerſa in loca exportatū eſſet. Lyſimachum populus opprimit.

Turbis autem inſurgentibus,& animis ira repletis , Lyſimachus armatis ferè tribus millibus,iniquis manibusvti cœpit,duce quodam tyranno, ætate pariter & dementia prouecto.

40 Ibi Lyſimachus,quum turba eſſet concitata , atque indignationis plena,armatis circiter tribus millibus,″iniuſta manuum vi agere cœpit,duce quodā tyranno″affecta iā ætate,nec minus mente.

Sed vt intellexerunt conatum Lyſimachi,alii lapides,alii fuſtes validos arripuere,quidam verò cinerē in Lyſimachum iecere.

41 Videntes ergo illi conatum Lyſimachi, alii correptos lapides, alii fragmenta lignorum,″quidam etiam pulueris oblati quātum manu prehendiſſent,″in factionem Lyſimachi aggredientem proiiciebant:

G

Et multi quidem vulnerati, quidā autem & proſtrati,omnes verò in fugam conuerſi ſunt:ipſum etiam ſacrilegum ſecus ærarium interfecerunt.

42 A quibus multi vulnerati,quidā etiā proſtrati,ōnes certè in fugā cōpulſi fuerūt:ipſe verò ſacrilegus iuxta ærariū eſtinterfectus.

De his ergo cœpit iudicium aduerſus Menelaum agitari.

43 ″Quibus de rebus iudicio aduerſus Menelaum conſtituto,

Et quum veniſſet Rex Tyrum , ad ipſum negotium detulerūt miſſi tres viri à ſenioribus.

44 Quum Rex Tyrum veniſſet,tres viri à ſenatu miſſi,″coram eo illum reum egerunt. Accuſatus Menelaus,corrupto Ptolemæo abſoluitur.

Et quū ſuperaretur Menelaus,promiſit Ptolemæo multas pecunias dare ad ſuadendum Regi.

45 Menelaus autem″iam conuictus,pecuniarum quod ſatis eſt,Ptolemæo Dorymenis filio pollicitus eſt″vt Regem ſibi conciliaret.

Itaque Ptolemæus in quodā atrio poſitū,quaſi refrigerandi gratia,Regem adiit,& deduxit à ſententia:

46 Itaque Ptolemæus Regem, quum is in atrium quoddam quaſi refrigerationis gratia ſeceſſiſſet,″peruertit:

Et Menelaum quidemvniuerſæ malitiæ reum criminibus abſoluit,: miſeros autem qui etiā ſi apud Scythas cauſam dixiſſent , innocentes iudicarentur,hos morte damnauit.

47 Vt Menelaum totius ſceleris authorem criminibus abſolueret: miſeros autem illos,qui etiam ſi apud Scythas cauſam dixiſſent, ″omni culpa abſoluti liberatíque fuiſſent,″morte damnaret.

Citò ergo iniuſtā pœnam dederunt qui pro ciuitate, & populo, & ſacris vaſis cauſam proſequuti ſunt.

48 Itaque″confeſtim iniuſta pœna ſunt affecti″qui cauſam ciuitatis & populi,vaſorúmque ſacrorum ſuſceperant.

Quam ob rem Tyrii quoque indignati,erga ſepulturam eorum liberaliſſimi extiterunt.

49 Quamobrem Tyrii quoque odio ſceleris commoti,quæ ad ſepulturam eorum pertinebant,magnificentiſſimè ſuppeditarunt.

38 Oniam impiè violauerat, ἠσέβησεν ὀνίαν, impiè egerat in Oniam.impietatem admiſerat. Significat hoc verbo vim & necem impiè ſceleratéque illatam contra omne ius & fas. Domino condignas ab illo pœnas repetēte. τοῦ κυρίου τὴν ἀξίαν αὐτῷ κόλασιν ἀποδόντος. Domino dignam ei pœnam retribuente ac rependente.id eſt repetente ab eo pœnam iuſtam & meritam necis iniuſtæ ipſius Oniæ:in quo Deus ſe vindicem vltorémque illius eſſe oſtendit.

39 Multum iam aurum,&c. χρυσωμάτων ἤδη πολλῶν διενηνεγμένων, vaſis aureis iam multis dilatis. aut,diſtractis. id eſt in varia loca exportatis.Hoc enim ſignificat verbum διαφέρεσθαι differri,& diuerſa in loca diſtrahi.

40 Iniuſta manuum vi agere cœpit, κατήρξατο χειρῶν ἀδίκων, aggreſſus eſt manibus iniuſtis.vim iniuſtam inferre cœpit.manus iniuſtas populo intulit.Significat initium pugnæ ab eo factum eſſe. Affecta iam ætate,nec minus mente. προβεβηκότος τὴν ἡλικίαν, οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ τῇ διανοίᾳ. prouecto ætate,nec minus & mente.id eſt qui conſenuerat iam non ſolùm ætate & corpore , verùm etiam mente. id eſt non minus erat mente delirus,quàm infirmus corpore:quod eſt turpiſſimum in ſenectute, vbi corpore ſeneſcente,animus & mens vigere debet.In vtriuſque debilitate ſumma ineſt deformitas.

41 Quidā etiam pulueris oblati, τινὲς δὲ ἐκ τῆς παρακειμένης σποδοῦ, quidam autem ex adiacente puluere. id eſt ad pedes oblato,ac propoſito] δρασσόμενοι φύρδην apprehendentes miſtim eum puluerem.i. manu miſtū preſſumque puluerem proiiciebant in aduerſarios. In factionem Lyſimachi,&c. εἰς τοὺς περὶ τὸν λυσίμαχον, καὶ τοὺς ἐπιθεμένους. in Lyſimachum, & aggredientes. ἐπιτίθεσθαι eſt idem quod ἐπιχειρεῖν aggredi,& impetum in aliquem facere. οἱ περὶ τὸν λυσίμαχον,nihil aliud ſignificat quàm ipſum Lyſimachum.

43 Quibus de rebus,&c. περὶ δὲ τούτων ἐνέστη κρίσις πρὸς τὸν μενέλαον, De his ſuſceptum[aut,inſtitutum & cōparatum]eſt iudiciū aduerſus Menelaum.Dicitur etiam in verbo medio τὴν κατηγορίαν ἐνστήσασθαι κατά τινος, inſtituere accuſationē aduerſus aliquem: ſicut ἐνστήσασθαι ἀπολογίαν inſtituere defenſionem.

44 Coram eo illum reum,&c. ἐπ᾽ αὐτοῦ τὴν δικαιολογίαν ἐποιήσαντο. Ad verbū,apud eum iuriſdictionem fecerunt.cauſam expoſuerūt,ac demōſtrarunt,in qua accuſatio Menelai continebatur,vnà cum ipſorū excuſatione,ac defenſione. Nam hoc in genere quod δικαιολογικὸν appellatur, iuris & iniuriæ diſceptatio verſatur,in qua quid æquum,aut iniquum ſit,oſtēditur. Quāquam potuit hæc cauſa coniecturā de facto continere.Sed nihil aliud forma loquendi Græca ſignificat,quàm illos cauſam egiſſe apud Regē iudicem,ad quem totam illam iuriſdictionem retulerunt.

45 Iam conuictus, ἤδη δὲ λελειμμένος,iā victus ſuperatúſque in iudicio.cauſa inferior criminibus conuictus. Ita dicitur qui nihil ad innocentiam ſuam demonſtrandam afferre poteſt, & ita eſt omni defenſione deſtitutus. Vt Regem ſibi,&c. πρὸς τὸ πεῖσαι τὸν βασιλέα ad ſuadendum Regi.id eſt eius animum ſtudiúmque erga ſe conciliādum. vt eum habens ſibi fauentem abſolueretur.

46 Peruertit: μετέθηκεν τὸν βασιλέα, Ad verbum,tranſpoſuit Regem.id eſt dimouit à ſumma cauſæ æquitate,atque ad iniquiſſimam ſententiam traduxit.id eſt planè peruertit.

47 Omni culpa,&c. ἀπελύθησαν ἂν ἀκατάγνωστοι abſoluti fuiſſent indemnati.id eſt omni culpa crimineque liberati,aut innocentes pronūtiati ac dimiſſi fuiſſent. Morte damnaret. τούτοις θάνατον ἐπέκρινεν. iis mortē adiudicauit.id eſt capitis eos cōdemnauit,extremóq; ſupplicio afficiendos cenſuit.

48 Confeſtim iniuſta,&c. ταχέως τὴν ἄδικον ζημίαν ὑπέσχον ſtatim[aut,celeriter]iniuſtam pœnā ſuſtinuerūt.iniquiſſima pœna multati ſunt. Qui cauſam ciuitatis,&c. οἱ περὶ πόλεως προηγορήσαντες qui pro ciuitate cauſam dixerāt. aut,cauſam ciuitatis egerāt.qui iniurias Reip.factas perſequuti fuerāt:eam gratiā abſtulerunt ex illo præclaro Regis iudicio,vt morte mulctati fuerint.

Menelaus autē per auaritiam potētum principatum retinuit, 50
'creſcens malitia,magnúſque ciuibus inſidiator conſtitutus.

Menelaus autem propter eorū qui in poten tia erant,auaritiam, permanebat in poteſtate,creſcēs in malitia ad inſidias ciuium.

Cap. V.

Signa Ieroſolymis viſa in cœleſtibus.

CIrca autem illud tempus Antiochus ſecundam'expeditionem 1
in AEgyptum ſuſcepit.
Contigit autem vt per totam vrbem quadraginta ferè diebus 2
per aerem cernerentur diſcurrentes auratohabitu equites,'&quaſi
armatæ haſtatorum cohortes,
'Turmæque equorum ordinibus digeſtæ:' tū pugnæ cominus 3
factæ,'concurſúſque vtrinque,'ſimul &conf lictus ſcutorum,'ma
gna vis ſpiculorum,gladiorúmque eductio,telorum iactus,&'mi-
cantia ſplendore ornamenta aurea,loricæque omnis generis in eo
dem aere viderentur.
Quapropter omnes,'vt hæc oſtenta bono forent,precabantur. 4

Iaſon ciues ſuos perſequens,tandē exul perimitur.

Sed'quum falſus rumor emanauiſſet'vita exceſſiſſe Antiochū, 5
Iaſon collectis non minus mille viris,'ad vrbem capiendam repē
te venit:'quum autem *ciues* ad muros conuolaſſent, & vrbs iam
ipſa caperetur,Menelaus ad arcem confugit.
Iaſon verò ſuorum ipſius ciuium cædem faciebat,nemini par- 6
cens:'nec cogitans fœlicitatem cum pernicie ſuorum coniunctā
infœlicitatem eſſe maximam,ſed arbitrans ſe de hoſtibus,&nō de
ciuibus trophæa conſtituere.
Neque tamen is principatum obtinuit:ſed ('qui fuit inſidiarū 7
exit⁹)dedecore ſuſcepto fugiēs,rurſus ſe in Ammanitidē recepit.
'Tandem itaque infœlicem eſt exitum conſequutus,apud Are- 8
tā Arabū principē,ita'incluſus,vt ex alia in aliā vrbē profugeret:
quem quum omnes perſequerentur , atque vt legis deſertorem
odio proſequerentur,deteſtarentúrque vt patriæ ac ciuium car-
nificem,in AEgyptum extruſus eſt.
'Et qui multos è patria extorres fecerat,ipſe extorris periit,quū 9
is ad Lacedæmonios('quaſi locum ſalutis tutum propter cogna-
tionemapud eos habiturus) ſe contuliſſet.

Cap.V.

EOdem tempore Antiochus ſecūdam profectionē parauit in AEgyptum.

Contigit autem per vniuerſam Ieroſolymorum ciuitatemvideri dieb⁹ quadraginta per aera equites diſcurrentes,auratas ſtolas habentes,& haſtas quaſi cohortes armatas,

Et curſus equorum per ordines digeſtos,& cōgreſſiones fieri cominus, & ſcutorum motus,&galeatorū multitudinem gladiis diſtrictis, & telorū iactus,& aureorum armorum ſplendorem,omniſque generisloricarum.

Quapropter omnes rogabāt in bonum monſtra conuerti.

Sed quum falſus rumor exiſſet,tanquam vita exceſſiſſet Antiochus , aſſumptis Iaſon nō minus mille viris, repente aggreſſus eſt ciuitatem:& ciuibus ad murum conuolantibus , ad vltimum apprehenſa ciuitate,Menelaus fugit in arcem.

Iaſon verò nō parcebat in cæde ciuibusſuis:nec cogitabat proſperitatē aduerſum cognatos malum eſſe maximum,arbitrans hoſtium, & non ciuium ſe trophæa capturum.

Et principatum quidem non obtinuit:finem verò inſidiarum ſuarū cōfuſionem accepit, & profugus iterum abiit in Ammaniten. B

Ad vltimum in exitium ſui concluſus ab Areta Arabum tyranno,fugiēs de ciuitate in ciuitatem , omnibus odioſus, vt refuga legū & execrabilis, vt patriæ & ciuium hoſtis, in AEgyptum extruſus eſt.

Et qui multos de patria ſua expulerat,peregre periit,Lacedæmonaspro fectus, quaſi pro cognatione ibi refugium habiturus.

50 Creſcens malitia, ἐπιφυόμενος τῇ κακίᾳ, augens inſtar herbæ pernicioſæ,prauo nocendi ſtudio.quod in eo fuit inſitum atque innatum. in ea malitia incrementum quoddam faciebat. Quidam hoc verbo ἐπιφύεσθαι volunt ſignificari malitioſam inſinuationem , qua ciuibus ſuis inſidiabatur.Sed prior ſenſus eſt melior,& verbi Græci ſignificationi congruentior.

IN CAPVT V.

1 Expeditionem in AEgy.ſuſcepit. ἔφοδον εἰς Αἴγυπτον ἐστείλατο. expeditionem in AEgyptum inſtruxit. parauit.aut,cōparauit.ἔφοδος eſt profectio militaris atque hoſtilis. 2 Et quaſi armatæ,&c. καὶ λόγχας σπειρηδὸν ἐξωπλισμένους, & haſtis inſtar cohortis armati.id eſt tanquam cohortes lāceis armatæ. 3 Turmæque equorū ordinibus dig.καὶ ἴλας ἵππων διατεταγμένων, Et turmas[aut,alas]equorum qui erāt ordine diſpoſiti.Eſt enim ἴλη turma,aut ala equitum,ἡ τάξις:certus numerus equitum ordinatus,διατεταγμένος. Inde κατ' ἴλην turmatim.Sūt autem turmæ propriè equitum,ſicut σπεῖραι cohortes peditum. Tum pugnæ cominus fa.καὶ προσβολὰς γινομένας,& coitiones factæ.aut,cōgreſſiones militares,prœliorum commiſſiones,pugnæ cōmiſſæ. Concurſuſque vtrinque, καὶ καταδρομὰς ἑκατέρων, & vtrorunque incurſiones.aut,concurſiones ex vtraque parte factas. Simul & confl.ſcutorum, καὶ ἀσπίδων κινήσεις, & motus ſcutorum.aut,concuſſiones.ſiue, colliſiones,id eſt ſoni ex conflictione editi. Magna vis ſpiculorum, καμάκων πλήθη, copia ſpiculorū.καὶ τῶν μαχαιρῶν σπασμούς, & gladiorum eductiones,id eſt gladii è vagina educti,atque ſtricti. Micantia ſplend.&c.χρυσῶν κόσμων ἐκλάμψεις aureorū ornamētorū ſplēdores.i. ornamenta aurea reſplendentia. 4 Vt hæc oſtenta,&c. ἠξίουν ἐπ' ἀγαθῷ τὴν ἐπιφάνειαν γεγενῆσθαι,rogabant in bonum apparitionem fieri.i.vt ſigna & oſtēta illa ſalutaria eſſent. vt quæ illis ſignificabātur,benè ac fœliciter euenirent . Sed ea portendebant maximas calamitates,quæ poſtea ſūt cōſequutæ. 5 Sed quū falſus rumor,&c. γενομένης δὲ λαλιᾶς ψευδοῦς, Sed quū ſermo falſus ſparſus eſſet. rumor vanus percrebruiſſet de morte Antiochi. Vita exceſſiſſe Antiochū, ὡς μετηλλαχότος τὸν βίον Ἀντιόχου, quaſi Antiochus vitam cōmutaſſet.id eſt migraſſet è vita,aut deceſſiſſet.De hac loquēdi forma antea dictum eſt. Ad vrbem capiendam,&c. ἀφνιδίως ἐπὶ τὴν πόλιν συνετελέσατο ἐπίθεσιν,ſubitò in vrbem impetum fecit.ἐπίθεσις verbum ſignificat aggredi atque inuadere ad aliquid occupandum.Inde ἐπίθεσις πόλεως, aut εἰς τὴν πόλιν huiuſmodi inuaſio,atque hoſtilis occupatio dicitur. Quumautem *ciues*,&c τῶν δὲ ἐπὶ τῷ τείχει συνελασθέντων,his autē ad murum compulſis.quum concurriſſent ad muros,in quibus vrbis erat præcipua defenſio.
6 Nec cogitās fœl.&c.οὐ συννοῶν τὴν εἰς τοὺς συγγενεῖς εὐημερίαν δυσημερίαν εἶναι μεγίστην.nō intelligēs proſperitatē aduerſus cognatos[aut,ſucceſſū proſperū cōtra ſuos]eſſe caſū miſerrimū.εὐτυχίαν eſſe δυστυχίαν.Nemo enim poteſt eſſe fœlix ac beat⁹ cū calamitate & pernicie patriæ.
8 Tandem itaque,&c. πέρας οὖν κακῆς ἀναστροφῆς ἔτυχεν tādem igitur malam viciſſitudinem eſt adeptus. id eſt exitum ſua impietate dignum. Incluſus, ἐγκλεισθείς,concluſus atque obſeſſus ab omnibus. aut,obſeruatus,vt patriæ proditor & hoſtis. Quidā vertūt,in crimen vocatus:ſed verbū Græcū ſignificat eum in Arabia in eas anguſtias coniectū,vt obſeruatus,appetitúſq; ab omnibus,vagus ac profugus locū ſubinde mutaret ſalutis cauſa. 9 Et qui multos,&c. καὶ ὁ συχνοὺς τῆς πατρίδος ἀποξενώσας,& qui multos patria expulerat.aut,exules fecerat,in exiliū miſerat,ipſe exulans patria,miſerè periit:pœna affectus qua alios affecerat.In quibuſdam Græcis codicibus legitur καὶ ὡς χοῦς:in aliis,καὶ ὡσεὶ χοῦς πατρίδος & vt puluis patriæ:corruptè ſanè,detracta priore ſyllaba dictionis συχνοὺς,aut malè præcedenti coniuncta, & eàque corrupta ὡς ſubſtituto pro articulo ὁ. Quaſi locum ſalutis,&c. ὡς διὰ τὴν συγγένειαν τευξόμενος σκέπης,quaſi propter generis propinquitatem protectionem adepturus.ſperans ſe tutum ſalutis perfugium habiturum apud Lacedæmonios propter generis coniūctionem,quam habebāt cum Iudæis.Erant enim orti ab Abraham,vt in primo libro dictum eſt.

10 Et qui insepultos abiecerat, ipse & illamentatus & insepultus abiicitur: sepultura neque peregrina vsus, neque patrio sepulchro participans.

11 His itaque gestis, suspicatꝰ est Rex societatem deserturos Iudæos: & ob hoc profectus ex AEgypto, efferatis animis, ciuitatem quidē armis cepit.

12 Iussit autem militibus interficere, nec parcere occursantibus, & per domos ascendentes trucidare.

13 Fiebant ergo cædes iuuenum ac seniorum, & mulierū & natorū exterminia, virginūq; & paruulorū neces.

14 Erant autem toto triduo octoginta millia interfecti: quadraginta millia vincti, nō minus autem venūdati.

C 15 Sed nec ista sufficiunt: ausus est etiā intrare templum vniuersa terra sanctius, Menelao ductore, qui Legum & patriæ fuit proditor.

16 Et scelestis manibus sumēs sancta vasa, quæ ab aliis Regibus & ciuitatibus erāt posita ad ornatū loci & gloriam, contrectabat indignè & contaminabat.

17 Ita alienatus mente Antiochus, nō considerabat quòd propter peccata habitātium ciuitatem modicū Deus fuerat iratus: propter quod & accidit circa locum despectio.

18 Alioquin, nisi contigisset eos multis peccatis esse inuolutos, sicut Heliodorus qui missus est à Seleuco rege ad expoliandum ærarium, etiā hic statim adueniens flagellatus, & repulsus vtique fuisset ab audacia. Suprà 3.c.24.

19 Verùm non propter locum, gentē: sed propter gētem, locū Deus elegit.

20 Ideóque & ipse locus particeps factus est populi malorum, postea autē fiet socius bonorum: & qui derelictus in ira Dei omnipotētis est, iterum in magni Domini reconciliatione cum summa gloria exaltabitur.

D 21 Igitur Antiochus mille & octingētis ablatis de templo talentis, velociter Antiochiam regressus est, existimans se præ superbia terram ad nauigādum, pelagus verò ad iter agendū deducturum propter mētis elationē.

22 Reliquit autem & præpositos ad affligendam gentē: Ierosolymis quidem Philippū genere Phrygem, moribus crudeliorem eo ipso à quo constitutus est:

23 In Garizim autem Andronicum & Menelaum, qui grauius quàm cæteri imminebant ciuibus.

24 Quúmque appositus esset cōtra Iudæos, misit odiosum principem Apollonium cū exercitu viginti & duobus

10 Et qui multos abiecerat insepultos, "omnis expers luctus, iurísque atque officii in funere debiti, patrio sepulchro caruit. Persequutio Iudæorū per Antiochum.

11 Hæc quum Rex vt gesta erant accepisset, Iudæam "parare defectionem suspicatus est: quamobrē reuersus ex AEgypto, "animóque efferatus, ipsam vrbem armis cepit.

12 Militibúsque imperauit vt "nemini parcentes, tam eos cæderent qui obuii facti essēt, quā eos qui in domos ascēdissent, trucidarēt.

13 Cædebantur ergo tum iuuenes, tum senes, viri simul, ac mulieres cum liberis occidebantur, virgines infantésque iugulabantur:

14 Adeò vt intra tres ad summū dies octoginta millia fuerint occisa, quadraginta verò millia "manu capta, nec pauciores vēditi fuerunt, quàm interfecti.

15 Neque verò his contentus, etiā in templū totius orbis sanctissimū ingredi ausus est duce Menelao, Legū ac patriæ proditore. Tēpli spoliatio per eundem.

16 Et sceleratis manibus sacra vasa corripiens, vnáque ea quæ ab aliis Regibus ad amplitudinem, gloriam, honorémque loci "consecrata fuerant, impiis contrectans manibus,

17 "Animo Antiochus efferebatur insolenter: non considerans Dominum propter peccata ciuium ad breue tempus vrbi iratum fuisse, "eóque neglectum spretúmque esse locum.

18 Nam nisi contigisset illos "multis peccatis implicatos teneri, vt Heliodorus ille à Seleuco rege missus ad perscrutādum ærarium, ita hic quoque vbi eodem irrupit, repente flagellatus, ab audacia fuisset absterritus.

19 Sed nō loci gratia gētē, sed gētis gratia locū Dominꝰ elegerat.

20 Itaque ille locus qui "malorum quæ populo acciderunt, particeps fuit, idem beneficiorum quoque Domini particeps extitit: & qui per iram Omnipotentis desertus fuerat, idem "gratia maximi Dei reconciliata, cum omni gloria est restitutus.

21 Antiochus igitur quum mille & octingenta talenta abstulisset è templo, celeriter Antiochiam abscessit, præ superbia terram nauigabilem, "mare verò pedibus peruium se effecturum existimās, tanta animi erat elatio.

22 Reliquit autem præfectos qui gentem affligerent: Hierosolymis quidem Philippum natione Phrygem, moribus eo ipso qui eum constituerat, barbariorem ac immaniorem.

23 In Garizim autem Andronicum, & præter hos Menelaum "qui omnium acerbissimè in ciues suos ferebatur:

24 Habebat enim inimicam in ciues Iudæos voluntatem. misit etiam odiosum principem Apolloniū cum exercitu viginti duorū

10 Omnis expers luctus, ἀπένθητος, quem homines non luxerunt. cuius mortem nullo luctu sunt prosequuti. Addit etiam καὶ κηδείας οὔτε ἧς ξυνοσσοῦ μετέσχε, neque vllā sepulturā habuit. κηδεία dicitur honos, ac ius quod mortuis in funere tribuitur, iusta exequiarū, & officia debita, quibus Iason priuatus fuit. 11 Parare defect.&c. διέλαβεν ἀποστατεῖν. arbitratus est Iudæā defectionem meditari. aut, moliri. Animóque efferatus, τεθηριωμένος τῇ ψυχῇ, efferato animo. infesto atque inimico, quem ad sæuitiam atque atrocitatem totum conuerterat. 12 Nemini parcentes, ἀφειδῶς citra delectum ac discrimen nulli parcentes, neque ætati, neque sexui, omnes peræquè trucidarent: ita significat summam sæuitiam & crudelitatem, quam ostendit subiuncta distributione. 14 Manu capta, ἐν χειρῶν νομαῖς, in præda manuū. aut, captiuitate. Quidā legūt χειρονομεῖς, vno cōposito nomine, pro αἰχμαλωτοὶ captiui. 16 Consecrata fuerant ἀνατεθέντα dicata[aut,dedicata]fuerant. Hinc ἀναθήματα donaria in templi cultum vsúmque collata. 17 Animo efferebatur,&c. ἐμετεωρίζετο τὴν διάνοιαν eleuabatur. aut, extollebatur. μετεωρισμὸς significat insolentiam animi fœlicitate elati. Nam huiusmodi fœlix rerum successus τοὺς ἄφρονας παραφρονεῖ stultos infatuat ac dementat, vt ait Demosthenes. Eóque neglectū spretúmque esse locum. διὸ γέγονε περὶ τὸν τόπον παρόρασις, ideo[aut, idcirco. aut, quamobrem] circa locum fuit despectio, & contemptio. id est ob peccata populi à Domino fuit spretus ac derelictus direptioni ac profanationi. 18 Multis peccatis,&c. 'προενέχεσθαι πολλοῖς ἁμαρτήμασι, antè teneri multis peccatis. implicari, & inuolui: quæ fuit causa illatæ calamitatis. 20 Malorum particeps fuit, συμμετασχὼν δυσπετημάτων, qui particeps fuit incommodorum. aut, potius miseriarum & calamitatū quæ genti acciderunt. Gratia maximi Dei reconciliata, τῇ τοῦ μεγάλου δεσπότου καταλλαγῇ, magni Domini reconciliatione. aut, quum magnus Dominus est reconciliatus & placatus. vt hæc placatio ac reconciliatio pristinæ Dei offensioni opponatur. 21 Mare verò pedibus,&c. καὶ τὸ πέλαγος πορευτὸν θέσθαι & mare pedibus calcabile facturum, atque ordinem naturæ inuersurum existimans, quemadmodum Xerxes fecerat. 23 Qui omnium acerb.&c. ὃς χεῖριστα τῶν ἄλλων ὑπερῆρε τοῖς πολίταις. qui omniū pessimè efferebatur in ciues. id est infestissimus omnium in eos incitabatur, grauissimus ciuium hostis, aut inimicus, vt mox subiungit.

'Legitur & προσυνέχεσθαι

millium,cum huiuſmodi mandatis,vt eos'qui virili eſſent ætate,
occideret,mulieres autem ac iuniores venderet.
Hic quum perueniſſet Hieroſolymā,pacificum ſe ſimulans,rem 25
vſque in ſacrum ſabbathi diem 'diſtulit: quo feriantes nactus Iu-
dæos,'ſuis vt armati in procinctu eſſent,imperauit:
Omnéſque ad ſpectaculum egreſſos trucidauit, & in vrbem cū 16
armatis irruens,'ingentem hominum ſtragem fecit.
Tum Iudas Machabæus 'decimus ipſe in deſertū ſeceſſit,ibíque 17
cum ſuis ferarum in modum viuebat in montibus, & cibo herba-
rum veſcentes durabant,'ne ſe polluerent. Cap. VI.
NEc multopòſt tempore miſit Rex ſenem quēdam Athenien 1
ſem,qui Iudæos'iura patria deſerere cōpelleret,'ac leges Dei
relinquere,ne illis regerentur:

Iudæi legē Dei relinquere compelluntur. Templum violatur.

Quíque templum contaminaret Hieroſolymitanum, eíque'co 2
gnomē Iouis Olympii imponeret: illud autem quod in Garizim
erat'quemadmodum incolæ quidem eius loci requirebant,tem-
plum Iouis hoſpitalis nominaret.
Grauis erat hæc vniuerſis & acerba ſceleris introductio. 3
Nam templum'luxu replebatur & comeſſationibus Gentium, 4
'quæ inter ſcorta deſidebant:atque'inter ſacros parietes cummu-
lieribus conſuetudinem habebant: præterea intrò, quæ minimè
conueniebat,importabant.
Altare etiam rebus nefariis Lege vetitis refertum erat. 5
Neque'Sabbathum celebrare quiſquam audebat,nec ſolennes 6
dies patrios obſeruare:nec omnino Iudæum ſe profiteri.
'Ducebantur autem per vim acerbam 'ad diem Regis natalem 7
ſingulis menſibus celebrandum,'ad viſcerationem :'atque ad a-
gitandum, colendúmque Bacchanaliorum ſolenne cogebantur
Iudæi hedera redimiti,'Baccho pompam ducere.
Decretū inſuper in vicinas Græcorū vrbes eſt editū'Ptolemæi 8

millibus,præcipiens ei omnes perfectæ ætatis interficere,mulieres ac iuuenes vendere.

Qui quum veniſſet Ieroſolymā,pacem ſimulans,quieuit vſque ad diem ſanctum Sabbathi: & tunc feriatis Iudæis,arma capere ſuis præcepit.

Omnéſque qui ad ſpectaculū proceſſerāt,trucidauit: & ciuitatem cum armatis diſcurrens,ingentem multitudinem peremit.

Iudas autem Machabæus,qui decimus fuerat,ſeceſſerat in deſertum locum,ibique inter feras vitam in mōtibus cū ſuis agebat: & fœni cibo veſcentes, demorabātur, ne participes eſſent coinquinationis. Cap. VI.

SEd non poſt multum temporis miſit Rex ſenem quēdam Antiochenum,qui cōpelleret Iudæos vt ſe trāſferrent à patriis & Dei legibus:

Contaminare etiam quod in Ieroſolymis erat templum, & cognominare Iouis Olympii: & in Garizim, prout erant hi qui locum inhabitabant,Iouis hoſpitalis.

Peſſima autem & vniuerſis grauis erat malorum incurſio.

Nam templum luxuria & comeſſationibus Gentium erat plenū,& ſcortātium cū meretricibus, ſacratíſque ædibus mulieres ſe vltro ingerebant, intrò ferentes ea quæ non licebat.

Altare etiam plenum erat illicitis, quæ Legibus prohibebantur.

Neque autem Sabbatha cuſtodiebantur,neque dies ſolennes patrii ſeruabantur, nec ſimpliciter Iudæum ſe eſſe quiſquam confitebatur.

Ducebantur autem cum amara neceſſitate in die natalis Regis ad ſacrificia: & quū Liberi ſacra celebrarētur, cogebantur hedera coronati, Libero circuire. B

Decretū autē exiit in proximas Gēti-

24 Qui virili eſſent ætate, τοὺς ἐν ἡλικίᾳ, eos qui eſſent in ætate.Intelligendum eſt vigente ac florente, qualis eſt eorum qui arma ferre poſſunt,& bella poſſunt gerere:quæ militaris,aut virilis dici poteſt.ἡλικία ἀκμάζουσα,ætas vigens.

25 Diſtulit: ἐπέσχεν· cōtinuit ſe.id eſt quieuit à vi inferēda. Suis vt armati in,&c. τοῖς ὑφ' ἑαυτὸν ἐξοπλισίαν παρήγγειλε. iis qui ſub ſe erant,armaturam præcepit.id eſt mandauit, iuſſit eos armari, atque inſtrui armis, eſſéque paratos & inſtructos, quaſi iam pugnaturi eſſent. Quidam ita vertunt,quum recenſum exercitus armati indixiſſet.

26 Ingentem hominū ſtragem,&c. ἱκανὰ κατέστρωσε πλήθη. magnam ſtrauit multitudinem.id eſt cecidit. maximā hominū cædem fecit.

27 Decimus ipſe δέκατός που γενηθείς, qui erat propè decimus.vt ſignificet paucos ex illa corruptione euaſiſſe,atque ex illorum numero ipſum decimum fuiſſe. Ne ſe polluerent. πρὸς τὸ μὴ μετασχεῖν τοῦ μολυσμοῦ. ne participes fierent pollutionis ac inquinamenti.Antiochus enim omnia profanarat & polluerat,omnes cogebat ad nefarios cultus & impias gentium ſuperſtitiones. Itaque iſti ſe integros, atque incorruptos in religione præſtiterūt,recipientes ſe in deſertum:quorum pium ſtudiū Deus ſuo fauore opéque eſt proſequutus.

IN CAPVT VI.

1 Iura patria deſerere μεταβαίνειν ἀπὸ τῶν πατρῴων νόμων. Tranſire[id eſt deſciſcere aut diſcedere]à patriis legibus:atque ad ritum aliarum Gentium tranſire. Ac leges Dei relinquere,&c. καὶ τοῖς τοῦ θεοῦ νόμοις μὴ πολιτεύεσθαι.& Dei Legibus non gubernarentur.aut,ne in regenda vitæ ratione.pro quo Hebræi dicunt, Ambulare in præceptis ac mandatis Dei.

2 Cognomen Iouis Olympii imp. προσονομάσαι Διὸς Ὀλυμπίου. cognominaret Iouis Olympii. Quemadmodum incolæ,&c. καθὼς ἐτύγχανον οἱ τὸν τόπον οἰκοῦντες, ſicut volebant ii qui locum illum habitabant. Quidam vertunt,prout erāt habitatores eius loci:quaſi fuerint peregrini atque hoſpites:idcirco illi templo nomen Iouis hoſpitalis tributum eſſe, quòd eorum conditioni ac fortunæ reſponderet.

4 Luxu ἀσωτίας, id eſt turpi intemperantia in potu atque cibo:quæ ἀκρατεία dicitur, diſſoluta & fœda viuendi ratio, qualis eſt ebrioſorum & temulentorum. Quæ inter ſcorta,&c. ῥαθυμούντων μετὰ ἑταιρῶν,qui deliciabantur cum meretricibus.aut,otioſi molliter ac luxurioſè cum illis viuebant.Significat enim ῥαθυμεῖν mollem ac luxurioſam vitam degere,in luxu deſidere. Inter ſacros parietes ἐν τοῖς ἱεροῖς περιβόλοις in ſacris porticibus.id eſt locis templum ambientibus,ſtupri conſuetudinem cum mulieribus habebant.Hoc enim ſignificat verbum πλησιάζειν rem habere cum mulieribus.Hebraicè,ad eas ingredi.

6 Sabbathum celebrare σαββατίζειν ſabbathizare.ſabbathū colere atque obſeruare μήτε πατρῴους ἑορτὰς διαφυλάττειν,nec paternas ſolennitates[aut,dies feſtos à Patribus inſtitutos] conſeruare licebat. 7 Ducebantur autem per,&c. ἤγοντο δὲ μετὰ πικρᾶς ἀνάγκης ducebantur autem cum amara neceſſitate. grauiſſima vi compellebantur ad celebrandas res nefarias. Ad diem Regis natalem εἰς τὴν τοῦ βασιλέως γενέθλιον ἡμέραν ad diem Regis natalitiū. in quo colebatur & celebrabatur memoria γενέσεως ortus.aut natiuitatis,ſiue eius diei quo aliquis natus fuiſſet.Fuit autem ſumma veterum cura in ea memoria natalis diei magna cum hilaritate vſurpanda, in qua plus ambitionis, quàm pietatis aut humanitatis inerat. Ad viſcerationem: ἐπὶ σπλαγχνισμόν, Genus erat ſacrificii,aut epuli in quo viſcera cæſorum animalium,quæ idolis erant mactata,comedenda diſtribuebantur.Huiuſmodi autem carnium diſtributio κρεανομία nominatur, quæ fieri ſolebat vel in ſolenni feſtiuitate,vel in funere alicuius perſonæ excellentis, vel etiam in celebritate diei natalitii, in quo epulū hominibus præbebatur. Atque ad agitandū colen.Bacchanaliorū ſolen. γενομένης δὲ Διονυσίων ἑορτῆς, quū autem eſſet Bacchanaliorum feſtum.Id ſumma intemperantia & petulantia celebrabatur. Baccho pompam ducere. πομπεύειν τῷ Διονύσῳ. pompam agere Libero.aut,Baccho:atque ita immodeſtè debacchari.aut,incedentes cum ferculis idolorum cum faſtu & pompa incedere.

8 Ptolemæi inſtinctu, Πτολεμαίου ὑποτιθεμένου Ptolemæo ſuggerente τὴν αὐτὴν ἀγωγὴν ἄγειν eundem ritū[aut,morem]celebrare,ac colere aduerſus Iudæos.id eſt is author erat eius conſuetudinis atque inſtituti ſuſcepti ad Iudæos exacerbandos,aut corrumpendos.

lium ciuitates,ſuggerentibus Ptolemæis, vt pari modo & ipſi aduerſus Iudæos agerent,vt ſacrificarent:

9 Eos autem qui nollent tranſire ad inſtituta Gentilium,interficerẽt.erat ergo videre miſeriam.

10 Duæ enim mulieres delatæ ſunt natos ſuos circũcidiſſe: quas infantibus ad vbera ſuſpenſis,quum publice per ciuitatem circunduxiſſent,per muros præcipitauerunt.

11 Alii verò ad proximas coeũtes ſpeluncas,& latenter ſabbathi diem celebrãtes,cum indicati eſſent Philippo, flammis ſuccenſi ſunt: eo quòd verebantur propter religionem & obſeruantiam,manu ſibimet auxiliũ ferre.

C

12 Obſecro autem eos qui hunc librũ lecturi ſunt, ne abhorreſcãt propter aduerſos caſus, ſed reputent ea quæ acciderunt, non ad interitum, ſed ad correptionem eſſe generis noſtri.

13 Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſentẽtia agere,ſed ſtatim vltiones adhibere, magni beneficii eſt indicium.

14 Non enim ſicut in aliis nationibus Dominus patienter expectat, vt eas cum iudicii dies aduenerit,in plenitudine peccatorum puniat:

15 Ita & in nobis ſtatuit, vt peccatis noſtris in finem deuolutis, ita demũ in nos vindicet.

D

16 Propter quod nunquam quidem à nobis miſericordiam ſuam amouet: corripiens verò in aduerſis populum ſuum,non derelinquit.

17 Sed hæc nobis ad commonitionem legentium dicta ſint paucis: iam autẽ veniendum eſt ad narrationem.

18 Igitur Eleazarus vnus de primoribus Scribarum, vir ætate prouectus, & vultu decorus,aperto ore hians cõpellebatur carnem porcinam manducare.

19 At ille glorioſiſſimã mortẽ magis quàm odibilem vitam complectens, voluntariè præibat ad ſupplicium.

inſtinctu,vt idem inſtitutum,′atque epulum contra Iudæos celebrandum ſuſciperetur.

Quòd ſi qui minus′in Græcorum ritus ac mores tranſire voluiſſent,interficerentur. itaque′ quiſque videre poterat præſentẽ calamitatem.

Duæ mulieres fuerunt productæ, quòd filios ſuos circuncidiſſent:quæ ſuſpenſos ab vberibus infantes ſuos ferentes,per vrbem publicè ſunt circunductæ,atque de muro præcipitatæ.

Alii verò quidam quum proximas in ſpeluncas confugiſſent,ſeptimum diem latenter celebraturi,indicati Philippo, flammis cõcremati ſunt,quòd′propter maieſtatem religioſiſſimi diei auxiliũ ſibi ferre vererentur.

Quamobrem obſecro eos qui hũc librum lecturi ſunt,′ne propter has calamitates exorreſcant animo: ſed potius reputent huiuſmodi ſupplicia non ad perniciem gentis noſtræ, ſed ad caſtigationem conſtituta fuiſſe: *Monentur lectores ne aduerſa, quibus Dominus filios ſuos affligit,exhorreſcant.*

Atque etiam′ſummæ benignitatis ſignum eſſe,quòd nõ diuturnum ſæuiendi tempus impiis hominibus conceſſum fuerit, ſed quamprimum pœnas luerint.

Non enim quemadmodum in aliis Gẽtibus′lenitate Dominus expectat,′vt tum denique quum ad cumulum peccatorum peruenerint,in eas animaduertat,

Ita de nobis ſtatuit: ′ne ſcilicet peccatis noſtris ad ſummũ vſque cumulatis, pœnas tandem à nobis repetat.

Quare à nobis quidem miſericordiam ſuam nunquam ſubducit:populum verò ſuũ aduerſis caſibus caſtigans,nõ derelinquit.

Verùm hæc′commonitionis gratia dicta ſint à nobis hactenus: ′nunc deflexu breui ad narrationem eſt redeundum.

Eleazarus vnus è primariis Scribis, vir ætate iam prouecta,′vultúſque ſpecie honeſtiſſima præditus, aperire os, & carnem porcinam edere cogebatur. *Eleazari paſſio.*

At ille ′glorioſam mortem vitæ cum odio coniunctæ anteponens,′ad tormentum vltro accedebat,expuens:

Atque epulum καὶ σπλαγχνίζειν & ſacrificare.aut,viſceratione eam facere.Ego epulum verti,quod in eo ſacrificio carnibus diſtributis, carnes ſacrificii crudas diſpertire. exhibebatur.Eſt enim σπλαγχνίζειν,idem quod κρεανομεῖν ad inſtituta Græca[aut,conſuetudines]tranſire.id eſt qui nollent ad 9 In Græcorum ritus ac mores tranſire ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ μεταβαίνειν ritus cultuſque ſuperſtitioſos atque impios ſe conformare & accommodare,relicta ſua religione. Quiſque videre poterat,&c. παρῆν ὁρᾶν τὴν ἐνεστῶσαν ταλαιπωρίαν erat videre præſentem miſeriam. Quidam Vrgentem vertunt.Significat miſerrimum Iudæorum ſtatum,& conditionem,atque oppreſſionem. 11 Propter maieſtatem rel.&c. κατὰ δόξαν τῆς σεμνοτάτης ἡμέρας per gloriam diei maximè venerandi.aut, propter obſeruantiam diei auguſtiſſimi ac ſanctiſſimi,omnique veneratione digniſſimi,ne opitulari quidem ſibi fas eſſe arbitrabantur.

12 Ne abhorreant: μὴ συστέλλεσθαι ne contrahant animum.Quidam vertunt,deſpondeant. Alii,exhorreſcant,quod mihi placet.Eſt autem συστέλλεσθαι quum ad animum refertur, contrahi animo,ac demitti:cui opponitur διαχεῖσθαι dilatari animo,ac diffundi.Contractio illa ſignificat ægritudinem ac mœrorem,qui cum quodam horrore coniunctus eſt.

13 Summæ benignitatis ſignum eſſe, μεγάλης εὐεργεσίας σημεῖον, magni beneficii ſignum.aut,indicium. aut,magni beneficii loco ducendum,quòd Deus non diuturnam graſſandi licentiam impunitatémque conceſſerit:ſed eos quamprimum iuſtis pœnis affecerit.

14 Lenitate expectat, ἀναμένει μακροθυμῶν, expectat patiens.ſumma cum æquitate & manſuetudine. Hac autem iræ Diuinæ lentitudine ac tarditate impii ad impunitatem abutuntur:ſed Deus eam compenſat ſupplicii acerbitate. Vt tum denique quum ad,&c. μέχρι τοῦ καταντήσαντας αὐτοὺς πρὸς ἐκπλήρωσιν ἁμαρτιῶν κολάσαι, donec ipſos quũ aduenerint ad plenitudinẽ peccatorũ,puniat: quemadmodũ dicit Dominus de Gomorrhæis,eos nondum menſuram peccatorum ſuorum compleuiſſe.Hoc vitiorum ac maleficiorum incrementum in hominibus ἀμετανοήτοις & in peccatis ſuis obfirmatis eſt horrendum.Nam ita materies ad incendium augendum ſemper ſubiicitur.

15 Ne ſcilicet peccatis noſtris,&c. ἵνα μὴ πρὸς τέλος ἀφικομένων ἡμῶν τῶν ἁμαρτιῶν, ne quum ad finem peccata noſtra peruenerint.id eſt cõpleta fuerint,& ſummum impietatis cumulum adepta,tum ira Dei exardeſcat,nóſque puniat.

17 Cõmonitionis gratia ἕως ὑπομνήσεως ad cõmonitionem.id eſt ad vitandam lectoris offenſionem,quam huiuſmodi calamitas & deformitas gentis afferre poterat.poterat enim lector exiſtimare eam planè à Deo abiectam. Nũc deflexu breui,&c. δι' ὀλίγων δὲ ἐλευστέον ἐπὶ τὴν διήγησιν. paucis autẽ veniendum eſt ad narrationẽ.id eſt hac breui viſus παρεκβάσει declinatiuncula, accedo ad inſtitutam expoſitionem: & breuiter digreſſus,ad eã reuertor.aut,paucis(quemadmodũ epitome poſtulat) perſequar:vt ſignificet ea quæ ſequũtur,breuiter eſſe exponenda. 18 Vultuſque ſpecie,&c. καὶ τὴν πρόσοψιν τοῦ προσώπου κάλλιστος τυγχάνων,& qui aſpectu faciei erat pulcherrimus.Eſt enim pulchritudo formæ ſenilis,quæ dignitatẽ quandã habet.Hæc enim pulchritudo honeſta dici poteſt, quæ cõiuncta cũ virtute,ſummã habet cõmendationem. 19 Glorioſam mor.antepo. θάνατον μετ' εὐκλείας μᾶλλον ἢ ἀναδεξάμενος, mortem cũ gloria magis ſuſcipiens.aut,amplectens,ἢ τὸν μετὰ μύσους βίον quàm vitam cum odio.id eſt odioſam,& infamem ac deteſtandam,huic mortem præclaram præferens. Ad tormentum,&c. αὐθαιρέτως ἐπὶ τὸ τύμπανον προσῆγε, ſponte ad tympanũ[id eſt ad ſuppliciũ,cruciatumque] proceſſit.Eſt autem tympanum lignum quo nocentes cædebantur:& τυμπανίζεσθαι dicebantur, qui fuſtibus ita verberabantur. Quidam Hebr.11.g.35, interpretantur diſtendi,ſicut corium diſtẽditur.hic tamen author accipere videtur pro μαστιγοῦσθαι verberari,cædi,& flagellari: quo verbo in huius Eleazari ſupplicio vſus eſt.

Quo modo accedere oportebat eos,qui propter ea quæ non fas 20
eſt'amore vitæ guſtare,ſupplicium perpeſſuri eſſent.

Intuẽs autem quemadmodũ oporteret accedere,patiẽter ſuſtinens,deſtinauit non admittere illicita propter vitæ amorem.

Cæterùm'qui nefariæ viſcerationi præfecti erant,propter anti- 21
quam quam habebant viri notitiam, ſeductum ſeorſum rogabãt
vt ſumptis quibus vti ſibi liceret carnibus paratis à ſe, ſimularet
ſe veſci carnibus ſacrificii à Rege imperatis,

Hi autemqui aſtabant,iniqua miſeratione cõmoti, propter antiquam viri amicitiam tollentes eum ſecretò,rogabant afferri carnes quibus veſci ei licebat, vt ſimularetur manducaſſe,ſicut Rex imperauerat,de ſacrificii carnibus, E

Vt hoc pacto mortem effugeret, ac propter veterem quam cũ 22
ipſis habebat amicitiam,'miſericordiam conſequeretur.

Vt hoc facto à morte liberaretur: & propter veterem viri amicitiam, hanc in eo faciebant humanitatem.

Ille verò honeſtam ſuſcipiens cogitationem, dignámque ætate 23
& ſenectutis excellentia,'& contracta iam ſpectabili canitie, tum
optima à puero educatione,'imò verò Lege ſancta, à Deóque tra
dita,'continuò reſpondit,'dixítque citò ad inferos ſe præiturum.

At ille cogitare cœpit ætatis ac ſenectutis ſuæ eminentiam dignam,& ingenitæ nobilitatis canitiem:atque à puero optimæ cõuerſationis actus, & ſecundũſanctæ & à Deo cõditæ Legis conſtituta,reſpondit citò, dicens præmitti ſe velle in infernum.

Neque enim, inquit,'noſtræ ætati cõuenit ſimulare,vnde mul 24
ti adoleſcentes Eleazarum iam nonagenarium in ritus Gentiũ ex
terarum tranſiiſſe exiſtimantes,

Non enim ætati noſtræ dignũ eſt, inquit,fingere: vt multi adoleſcẽtes, arbitrantes Eleazarũ nonaginta annorum trãſiſſe ad vitã alienigenarũ: F

Ipſi quoque ſimulatione mea,'ac breuitate momentaneæ vitæ 25
à me adamatæ'in errorem inducantur:& ego'piaculum probrúmque
ſenectuti meæ contraham.

Et ipſi propter meã ſimulationẽ, & propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiãtur,& per hoc maculam atque execrationemmeæ ſenectuti conquiram.

Nam etiamſi'in præſentia euaſero hominum ſupplicia,manus 26
quidem certè Omnipotẽtis neque viuus neque mortuus vnquã
effugero.

Nam etſi in præſenti tẽpore ſuppliciis hominum eripiar,ſed manum Omnipotentis nec viuus nec defunctus effugiam.

Quamobremnunc quidem'fortiter moriens,me qualem ſene 27
ctute dignum eſt,præſtitero:

Quamobrem fortiter vita exceden do,ſenectute quidẽ dignus apparebo:

Adoleſcentibus verò præclarum reliquero exemplum, ad mor 28
tem pro ſanctis venerandíſque Legibus animoſè ac generoſè op
petendam.Hæc quum dixiſſet,continuò proceſſit ad tormentũ.

Adoleſcentibus autem exemplum forte relinquam, ſi prompto animo ac fortiter pro grauiſſimis ac ſanctiſſimis legibus honeſta morte perfungar.His dictis confeſtim ad ſuppliciũ trahebatur.

Qui autem eum ducebant,'animum ſuum à beneuolentia 29
quam erga ipſum paulo antè declarauerant, ad maleuolentiam
traduxerunt, propter ſermones ſuprà expoſitos eum inſanum e-
xiſtimantes.

Hi autẽ qui eum ducebant, & paulo antè fuerant mitiores, in iram cõuerſi ſunt propter ſermones ab eo dictos, quos illi per arrogantiam prolatos arbitrabantur.

At ille'inter verbera iã moriturus,ingemiſcẽs,Domino,inquit, 30
qui ſanctã habet cognitionẽ,notum eſt,me,quũ poſſem morte li
berari, duros perferre corpore dolores flagellatũ, animo verò li-

Sed quũ plagis perimeretur, ingemuit,& dixit, Domine qui habes ſanctam ſcientiam,manifeſtè tu ſcis quia quum à morte poſſem liberari,duros corporis ſuſtineo dolores: ſecundum

20 Amore vitæ διὰ τὴν πρὸς τὸ ζῆν φιλοστοργίαν propter amorem ad viuendum, id eſt qui propter huius vitæ cupiditatem non debent Dei mandatum contemnere,pluriſque facere ſtudium ac deſiderium huius vitæ caducæ,quàm puriſſimum Dei cultum.

21 Qui nefariæ viſcerationi,&c. οἱ πρὸς τῷ παρανόμῳ σπλαγχνισμῷ τεταγμένοι, qui ad ſceleſtũ[aut, iniquum] ſacrificium [vel epulum] erant ordinati.aut conſtituti.id eſt ei carnium diſtributioni præpoſiti.hi hortabantur illum ad ſimulationem.

22 Miſericordiã conſequeretur. τύχῃ φιλανθρωπίας. conſequeretur humanitatẽ.id eſt beneficiũ vitæ humaniter clementérque tributũ.

23 Et contracta iam ſpectabili,&c. ἐπὶ τῆς ἐπικτήτου καὶ ἐπιφανοῦς πολιᾶς, & acquiſita illuſtrique canitie. in qua erat ſpectanda ſenectutis dignitas,& maieſtas. Imò verò μᾶλλον δὲ, magis autem.maximè autem.aut,in primis.particula eſt αὐξητική, quæ rem aliquam præcipuam apponit, vt legem Diuinam, quam θεόκτιστον νομοθεσίαν legiſlationem à Deo conditam appellat. Continuò reſpondit, ἀκολούθως ἀπεφήνατο, cõſequenter reſpondit.id eſt cõtinuò.aut,cõuenienter ſentẽtiæ ſuſceptæ,vt ab ea oratio non diſcreparet,ſed planè eſſet cõſentanea.i.ἀκόλουθος. Dixítque citò ad,&c. ταχέως λέγων προπέμπειν εἰς τὸν ᾅδην. citò dicens,ſe præmitterent ad infernum.aut,orcum.id eſt ſepulchrum.Hæc verſio verbis Græcis melius congruit,quàm illa quam poſui,ſed ad ſenſum non multum intereſt.

24 Neque enim,inquit,&c. οὐ γὰρ τῆς ἡμετέρας ἡλικίας ἄξιόν ἐστιν.non enim noſtra ætate dignũ eſt.id eſt alienum ætate noſtra & indignum ſimulare ac fingere. Præclarum & imitatione dignum eſt exemplum hominis Deum purè colentis, atque in religione integri,qui ne ſimulare quidem vitæ retinendæ cauſa voluit,ſed conſtanter verum Dei cultum retinuit.Hoc autem deberent habére propoſitum qui inter impios omnem fingendi licentiam ſibi permittunt.

25 Ac breuitate momentaneæ vitæ καὶ διὰ τὸ μικρὸν καὶ ἀκαριαῖον ζῆν & propter modicum ac momentaneum viuere. id eſt propter cupiditatem huius fluxæ & caducæ vitæ,atque in hac mea ætate breuiſſimæ,& ad momentum duraturæ. In errorem inducantur: πλανηθῶσι δι' ἐμέ decipiantur [aut, errent] propter me. id eſt mea culpa in abnegationem veræ religionis delabãtur.Hîc quid dicent hypocritæ,id eſt ſimulatores qui ad ritus impios non vultum ſolum fingunt, ſed totam vitæ externæ rationem & conſuetudinem conformant? Piaculum probrúmque ſenectuti,&c. καὶ μύσος καὶ κηλῖδα τοῦ γήρως κατακτήσωμαι. & abominationem [aut, execrationem] labémque ſenectutis acquiram.id eſt turpiſſimam ſceleris maculam ſenectuti meæ inuram. aut,imponam. atque ita ſummam ætati meæ deformitatem comparabo,& vitam quam hactenus honeſtiſſimè degi,deformabo.

26 In præſentia ἐπὶ τοῦ παρόντι in præſenti.Intelligendum eſt,tempore.etiam ſi hoc tempore.aut,nunc.

27 Fortiter moriens, ἀνδρείως διαλλάξας τὸν βίον, fortiter vitam permutans. antea dixit μεταλλάττειν τὸν βίον commutare vitam: in quo intelligendum eſt aliquid,Cum morte,aut Cum alia meliore.

'Legitur & ἀπαγόντων.

29 Animum ſuum à beneuolentia,&c. πρὸς αὐτὸν τὴν πρὸ μικροῦ εὐμένειαν εἰς δυσμένειαν μεταβαλόντων id eſt quum beneuolentiam quam paulo antè erga illum habuerant,in offenſionem conuertiſſent.id eſt animos ſuos immutaſſent: vt qui paulo antè amicè conſeruare ſtudebant,eius videntes conſtantiam atque animi magnitudinem,quam inſaniam interpretabantur,deteſtari cœperint.

30 Inter verbera iam moriturus, μέλλων ταῖς πληγαῖς τελευτᾶν,quũ iam plagis[aut,ictibus]moriturus eſſet.Hic locus& ſequẽs in quo dicitur Eleazarus μαστιγούμενος,ſatis oſtẽdit tympanũ genus tormẽti cruciamẽtique fuiſſe, in quo homines ſontes inſtar corii fuſtibus cædebãtur.

animam verò propter timorem tuum libenter hæc patior.

Et iſte quidem hoc modo vita deceſſit,non ſolùm iuuenibus,ſed & vniuerſæ genti memoriam mortis ſuæ ad exemplum virtutis & fortitudinis derelinquens.

Cap. VII.

CONtigit autem ſeptem fratres vnà cū matre apprehēſos,compelli à Rege edere cōtra fas carnes porcinas,flagris & taureis cruciatos.

Vnus autem ex illis qui erat primus,ſic ait, Quid quæris, & quid vis diſcere à nobis? parati ſumus mori magis quàm patrias Dei leges præuaricari.

Iratus itaque Rex iuſſit ſartagines & ollas æneas ſuccendi : quibus ſtatim ſuccenſis,

Iuſſit ei qui prior fuerat loquutus, amputari linguam: & cute capitis abſtracta,ſummas quoque manus & pedes ei præſcindi, cæteris eius fratrib⁹ & matre inſpicientibus.

Et quum iam per omnia inutilis factus eſſet, iuſſit ignem admoueri , & adhuc ſpirātem torreri in ſartagine: in qua quū diu cruciaretur,cæteri vnà cum matre inuicem ſe hortabantur mori fortiter,

B

Dicentes,Dominus Deus aſpiciet veritatem , & conſolabitur in nobis quemadmodum in proteſtatione Cātici declarauit Moyſes , Et in ſeruis ſuis conſolabitur.

Deut.32.c.43

Mortuo itaque illo primo hoc modo, ſequentem deducebant ad illudēdum: & cute capitis eius cum capillis abſtracta,interrogabant ſi manducaret prius,quàm toto corpore per mēbra ſingula puniretur.

At ille reſpōdens patria voce,dixit, Non faciam. Propter quod & iſte ſequenti loco primi tormenta ſuſcepit:

Et in vltimo ſpiritu conſtitutus, ſic ait,Tu quidem ſceleſtiſſime in præſen

benter hos cruciatus″propter ipſius religionem perpeti.
31 Atque hic quidem hoc modo″vitam finiuit,mortéque ſua non
iuuenibus ſolum, ſed aliis quoque ſuæ gentis quamplurimis″exē-
plum generoſi animi cum virtutis memoria cōiunctum reliquit.

Cap. VII.

Septem fratrum matriſque corū ſupplicia.

1 CONtigit etiam vt ſeptem fratres vnà cum matre comprehen
ſi,carnes ſuillas″quibus veſci non liceret,guſtare à Rege coge
rentur cæſi flagellis ac″taureis.
2 Quorum vnus″primus omnium ſic ait,Quid tandem exquirere
vis, aut ″à nobis ſciſcitari? nam nos quidem mori potius parati ſu
mus quàm leges patrias tranſgredi.
3 Tum Rex″ira accenſus, ſartagines ac lebetes iuſſit ″feruefacere:
quibus ſtatim accenſis,
4 Protinus ei qui primus fuerat loquutus , linguam præcidi im-
perat:eúmque cute detracta,″extremis *corporis* partibus mutilari,cæ
teris eius fratribus cum matre inſpectantibus.
5 Deinde″omnibus *membris* inutilem redditum, igni admoueri iuſ
ſit ſpirantem adhuc, & ſartagine torreri :″Porrò dum vapor à ſar-
tagine ſe latè diffunderet, illi ſe inuicem cum matre hortabantur
″ad mortem generoſè oppetendam.
6 Ac ſic dicebāt,Dominus Deus perſpicit hæc,″& reuera in nobis
conſolationem accipit, quemadmodum in Cantico coram popu
lo edito prodidit Moſes,″Et ſuper ſeruis ſuis ſe conſolabitur.
7 Hoc modo quum primus ille vita defunctus eſſet , & ſecundus
″ad illuſionem duceretur,illi eum cute capitis cum capillis detra-
cta,interrogabāt eſſétne tandem comeſturus ″prius quàm corpo-
re membratim mutilando multaretur.
8 At ille″patrio ſermone reſpondens,Minime,inquit. Itaque iſte
deinceps eundem cruciatúm quem primus,perpeſſus fuit.
9 Et″extremum agēs ſpiritum,ait, Tu quidē″infeſtiſſime carnifex

Propter ipſius religionem διὰ τὸν αὐτοῦ φόβον propter ipſius timorem.id eſt cultum,religionem,ac Legis eius obſeruationem,quam violare nullo modo volebat. 31 Vitam finiuit, μετήλλαξε, commutauit.aut,migrauit ex hac vita & diſceſſit. Exemplū generoſi animi ὑπόδειγμα γενναιότητος exemplum generoſitatis. Alii,magnanimitatis vertunt. Addit καὶ μνημόσυνον ἀρετῆς monumentum[aut,memoriam]virtutis reliquit.id eſt virtutem omni hominum piorum memoria imitationéque digniſſimam.Eſt enim exemplum ſummæ conſtantiæ,μνημονευτὸν memorabile ad imitationem proponendum.

IN CAPVT VII.

1 Quibus veſci non lic. ἀπὸ τῶν ἀθεμίτων ὑείων κρεῶν ab illicitis [aut,nefariis] porcinis carnibus. quarū eſus Lege Dei fuerat interdictus. Itaque contra fas cogebantur à Rege ſuillam guſtare. Taureis. νευραῖς. flagellis corio taurino confectis, quæ ταυρέα etiam nominātur, Corrigiæ erant & lora ex tergore taurino quibus ſontes cædebantur.
2 Primus omnium γενόμενος προήγορος qui primus loquutus eſt.qui princeps ſermonis,ac cōfeſſionis fuit. A nobis ſciſcitari? μανθάνειν ἀφ᾽ ἡμῶν; diſcere à nobis?aut cognoſcere?quod fit dum confeſſio tormentis exprimitur.Eam vim homines adhibent,vt intelligāt quid quiſque ſentiat de religione. 3 Ira accenſus, ἔκθυμος, iratus.ira percitus ac incitatus.furore quodam permotus. Feruefacere, ἐκπυροῦν. ſuccendere.igni accendere:vt in his feruentibus pii homines torrerentur ac frigerentur.
4 Extremis *corporis*, &c. ἀκρωτηριάζειν, ſummas extremáſque partes abſcindere & amputare, vt aures, naſum,manus, pedes,cæteráque membra quibus homo vtitur ad functiones vitæ.Huiuſmodi mutilatio ac truncatio corporis,ἀκρωτηριασμὸς dicitur.
5 Omnibus mem.&c. ἄχρηστον τοῖς ὅλοις γενόμενον, Id eſt mutilatum ac truncatum, priuatúmque omnibus membris,quibus homo ad vſum vitæ vtitur.ita deformatum,& laceratum iuſſit torreri igni. Porrò dum Vapor à,&c. τῆς δὲ ἀτμίδος ἐφ᾽ ἱκανὸν διαδιδούσης, vapore ſe ad multùm dilatante. Quū ex frictione latius diſpergeretur,aut diffunderetur. Ad mortem generoſè opp. περὶ τοῦ γενναίως τελευτᾶν. generoſè moriendum.id eſt εὐψύχως animoſè,fortiter,& conſtanter,& vt dignum erat genere Iſraelitico.
6 Et reuera in nobis conſolat.&c. καὶ ταῖς ἀληθείαις ἐφ᾽ ἡμῖν παρακαλεῖται, & veritatibus[id eſt verè] in nobis ſe conſolatur. id eſt grata eſt ei hæc noſtra obedientia:crudelitas verò ac ſæuitia inimicorum noſtrorum ita odioſa, vt eam ſit breui vindicaturus: atque ita cum ex noſtro obſequio,tum illorum grauiſſimo ſupplicio quandam conſolationē accepturus. Eſt enim hoc vſitatum in Scriptura,vt Deus impiis inimicus atque infeſtus, in eorum interitu & grauiſſimo exitio ſe conſoletur: quemadmodum ſolent irati quum eos vlciſcuntur quibus irati ſunt. Sed hîc alia eſt etiam cauſa eius conſolationis, mors ſanctorum, quæ Domino eſt maximè pretioſa & grata. Sed non dubium eſt quin coniungat vtranque:quemadmodū ex teſtimonio Moſis allegato intelligi poteſt. Et ſuper ſeruis,&c. καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται. Et ſuper ſeruis ſuis conſolabitur.Hæc verba ſumpta ſunt ex Cantico Moſis, Deut.32.c.36, vbi denuntiat Moſes Deū iudicaturū populum ſuum,eúmque cum hoſtium vltione ac pernicie conſeruaturum. Sunt autē verba eius,ועל עבדיו יתנחם quæ Græcus ad verbum reddidit καὶ ἐπὶ δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται, atque in ſeruis ſuis ſe ſolabitur. Moſes eo loco promittit victoriam populo aduerſus impias Gentes coniunctam cum Dei vltoris conſolatione:de qua paulo antè quædam ſunt dicta.
7 Ad illuſionem duceretur, ἦγον ἐπὶ τὸν ἐμπαιγμόν, duxerunt ad ludibrium. id eſt vt ſumma cum contumelia ignominiáque illuderetur.Erat enim ſæuitia μεθ᾽ ὕβρεως, cū petulantia contumeliáque coniuncta. Prius quàm corpore, &c. πρὸ τοῦ τιμωρηθῆναι τὸ σῶμα κατὰ μέλος. antequam puniatur corpus per membra.id eſt membratim diſcerpatur ac laceretur. quod tormenti genus ἀκρωτηριασμὸς extremorū membrorum mutilatio appellatur. 8 Patrio ſermone reſp. ἀποκριθεὶς τῇ πατρίῳ φωνῇ, reſpondens voce patria.i.lingua Hebræa.
9 Extremum agens ſpiritum, ἐν ἐσχάτῃ πνοῇ γενόμενος, quum eſſet in vltimo ſpiritu. quum iam extremum duceret ſpiritum.id eſt quum iam moriturus eſſet. Infeſtiſſime carnifex ἀλάστωρ Quidam vertunt,ſceleſte.Alii,pernicioſiſſime.ἀλάστωρ aliquando accipitur pro tor-

tore,atque homine alios excruciante:qui ſenſus hoc loco non diſplicet. Nam poſtea horum iuuenum mater vocat Antiochum δήμιον carnificem,aut tortorem. Accipitur autem ἀλάστωρ pro furiis infeſtantibus.

'præſentem nobis vitam eripis:ille verò mundi Rex'nos pro Legibus ſuis morientes,ad reſurrectionem vitæ æternæ reuocabit.

Poſt hũc autem tertius, quum ipſe quoque illuderetur, linguã quam poſcebãt,cõfeſtim protulit, & manus audacter protendẽs,

Animoſè inquit,Hæc è cælo accepi,hæc eadem ſperno propter Leges eius,à quo ſpero me rurſum ea recepturum.

Ita vt ipſe Rex cum iis qui aderãt adoleſcentis animum admiraretur,'qui eos cruciatus pro nihilo duceret.

Hoc quoque vita defuncto,quartũ'iiſdẽ tormẽtis excruciabãt.

Qui iam morti proximus,ſic eſt loquutus,Optabile eſt'abiecta ſpe humana,fretos Diuina, expectare à Deo eam reſurrectionem qua ipſi ad vitam reuocẽtur:'nam tibi quidem nulla ad eam vitã reſtitutio erit.

Quintus deinceps quũ adductus torqueretur, ad Regẽ reſpiciẽs,

Tu quidem, inquit, in homines poteſtatem adeptus,quũ ſis caducus, quod tibi lubet facis: verùm ne putes genus noſtrũ à Deo eſſe derelictum.

'Expecta verò,& ſummam eius potentiam vide,quemadmodũ te progeniẽmque tuam ſit cruciaturus.

Poſt hunc autem quum ſextus productus, iam moriturus eſſet, Ne erres,inquit,temere:nos enim hæc quæ digna ſunt admiratione,propter noſmetipſos patimur, vt qui in noſtrum ipſorum Deum peccauerimus.

Tu tamen'ne exiſtimes te impunitum inultúmque futurum, 'qui cum Deo bellum gerere conatus ſis.

Supramodum autem mater admiranda,&'fœlici digna memoria, quæ'vno eodémque die intereuntes ſeptẽ filios intueri æquo ac forti animo ſuſtinuit propter ſpes quas in Domino locauerat.

Nam ſingulos eorũ voce patria hortabatur, generoſi plena ſpiritus,ac'muliebrem cogitationem virili animo excitans,

Sic illos alloquebatur,'Qualis fuerit ortus in vtero meo veſter ego neſcio:neque ſpiritũ vobis ac vitã dedi,'neque elementa qui-

ti vita nos perdis: ſed Rex mundi defunctos nos pro ſuis Legibus,in æternæ vitæ reſurrectione ſuſcitabit.

10 Poſt hunc tertius illuditur, & linguam poſtulatus citò protulit,& manus conſtanter extendit:

11 Et cum fiducia ait, E cælo iſta poſſideo,ſed propter Dei leges nũc hæc ipſa deſpicio,quoniam ab ipſo me ea recepturum ſpero C

12 Ita vt Rex, & qui cum ipſo erant, mirarentur adoleſcẽtis animũ, quòd tanquam nihilum duceret cruciatus.

13 Et hoc ita defuncto, quartum vexabant ſimiliter torquentes.

14 Et cum iam eſſet ad mortẽ, ſic ait, Potius eſt ab hominib⁹ morti datos ſpem expectare à Deo, iterũ ab ipſo reſuſcitãdos:tibi enim reſurrectio ad vitam non erit.

15 Et quum admouiſſent quintum,vexabant quum:at ille reſpiciens in eũ,

16 Dixit, Poteſtatem inter homines habens,quum ſis corruptibilis,facis quod vis: noli autẽ putare genus noſtrum à Deo eſſe derelictum.

17 Tu autem patienter ſuſtine,& vide bis magnam poteſtatem ipſius, qualiter te & ſemen tuum torquebit.

18 Poſt hunc ducebant ſextum, & is mori incipiens,ſic ait,Noli fruſtra errare: nos enim propter noſmetipſos hoc patimur, peccãtes in Deum noſtrum,& digna admiratione facta ſũt in nobis. D

19 Tu autem ne exiſtimes tibi impune futurum quòd contra Deum pugnare tentaueris.

20 Supramodũ autẽ mater mirabilis, & bonorũ memoria digna,quę pereũtes ſeptẽ filios ſub vnius diei tẽpore conſpiciẽs,bono animo ferebat propter ſpem quam in Deo habebat,

21 Singulos illorũ hortabatur voce patria fortiter,repleta ſapiẽtia: & fœmineæ cogitationi maſculinũ animum inſerens,

22 Dixit ad eos,Neſcio qualiter in vtero meo apparuiſtis: neque enim ego ſpiritũ & animã donaui vobis & vi-

Præſentem nobis vitam eripis: ἐκ τοῦ παρόντος ἡμᾶς ζῆν ἀπολύεις ex vita præſenti nos diſſoluis. id eſt hac vita priuas: ſed Deus meliorem nobis reſtituet. εἰς αἰώνιον ἡμᾶς ἀναβίωσιν ζωῆς ἀναστήσει. in æternam reſurrectionem vitæ nos ſuſcitabit. In hac iuuenum confeſſione ac fide loci ſunt inſignes de corporum reſurrectione,atque æternitate vitæ.

12 Qui eos cruciatus pro,&c. ὡς ἐν οὐδενὶ τὰς ἀλγηδόνας ἐτίθετο. quòd in nihilo dolores ponebat.i.nihili faciebat,ſiue contemnebat tantos corporis cruciatus. 13 Iiſdem tormentis excruc. ὡσαύτως ἐβασάνιζον αἰκιζόμενοι. eodem modo torquebant[aut,vexabant]cædentes flagris,ac verberibus. ὑβρίζοντες contumeliis afficientes,& corpus eius defœdantes,ac cruciantes. Significat enim hoc verbum κολάζειν & καθυβρίζειν,flagris ac verberibus contumelioſè ac fœdè aliquem cædere & cruciare.

14 Abiecta ſpe humana, μεταλλάσσοντα τὰς ἀπ' ἀνθρώπων, commutantem τὰς [ἐλπίδας ſpes] ab hominibus.id eſt deponentẽ atque abiicientem ſpes humanas,in vno Deo ſpem figere ac locare,ab eóque expectare æternitatem vitæ atque immortalitatem. Quaſi diceret,vanas,incertas,fallacéſque eſſe ſpes hominum:certiſſimam verò ſpem reſurrectionis, vitæque æternæ omnibus piè Deum colentibus. Atque hæc eſt vna ratio & præcipua cauſa piè viuendi. Nam tibi quidem &c. σοὶ μὲν γὰρ ἀνάστασις εἰς ζωὴν οὐκ ἔσται. tibi quidem reſurrectio ad vitam non erit.i.reſurges quidem,ſed ad æternam mortem,non ad vitam & immortalitatem glorioſam quæ expectanda tantùm eſt.

17 Expecta verò, σὺ δὲ καρτέρει, tu autẽ ſuſtine. Quidam vertunt, Perge:ſed melius Expecta, vt ita eum ad iudiciũ Dei reuocet,eíque vindictam pœnámque iuſtam & meritam denunciet. Eſt enim minax commonitio grauis vltionis futuræ,quam is tum quidem non metuebat, ſed ei tamen impendebat certiſſima. 19 Ne exiſtimes te impunitum,&c. μὴ νομίσῃς ἀθῷος ἔσεσθαι ἀζήμιον, immunem exemptúmque à vindicta, & pœna tibi debita. ne tibi impunitatem ſcelerum tuorũ promittas. Qui cum Deo bellum,&c. θεομαχεῖν ἐπιχειρήσας. cum Deo pugnare conatus.qui bellum impium ac ſceleſtum Deo infers,dum eius religionem cultúmque vis abolere,& impuros ritus tuos nobis proponere. Hæc eſt inſana furioſáque contentio aduerſus Deum ſuſcepta.

20 Fœlici digna mem. μνήμης ἀγαθῆς ἀξία, bona memoria digna. cuius nomen & præclarũ pietatis exemplum fideliſſima piorum omnium memoria conſeruetur,atque omni prædicatione celebretur. Summa eius virtus eſt ἀξιομνημόνευτος,digna quæ ad omnem poſteritatem commemoretur. Vno eodémque die μιᾶς ὑπὸ καιρὸν ἡμέρας vnius ſub tempore diei.i.vno die inſpiciens ſeptem filios ita cruciari ac mori, εὐψύχως ἔφερε ſumma conſtantia & æquitate animi ferebat. Nam εὐψυχία ſignificat tum animi æquitatem ac moderationẽ,tum conſtantiam ac fortitudinem:& εὐψύχως aduerbium vtrunque ſignificare poteſt. Nam quum ſumma ſit matribus φιλοστοργία πρὸς τὰ τέκνα, tenerrimuſque animus,& amoris ſenſus,mirum eſt tam firmam conſtantémque fuiſſe in tam crudeli ac tetro mortis genere, quo filii ipſa inſpectante affecti fuerant. Sed eius animus eximio quodam virtutis ac fidei robore ſeptus ac munitus erat.

21 Muliebrem cogitationem,&c. τὸν θῆλυν λογισμὸν ἄρσενι θυμῷ διεγείρασα, fœmineam cogitationem maſculino animo ſuſcitans aut, erigens:atque ita animi virilis magnitudine vincebat imbecillitatem muliebrem maternúmque affectum,qui in fœminis eſt tenerrimus.

22 Qualis fuerit ortus,&c. ὅπως εἰς τὴν ἐμὴν ἐφάνητε κοιλίαν, Quomodo vos in meo apparuiſtis vtero, id eſt orti ac procreati fuiſtis,quis modus & ratio fuerit generationis veſtræ in vtero meo,ego ignoro:Deus enim formator veſter ipſe ſcit. Neque elementa,&c. καὶ τὴν ἑκάστου στοιχείωσιν οὐκ ἐγὼ διερρύθμισα.& ſingulorum conſtitutionẽ[aut,informationem naturæ ex elementis conſtitutæ] non ego compegi.aut,

compoſui & digeſſi. Significat autem στοιχείωσις primam hominis deformationem ἐκ τῶν στοιχείων elementis factam, ac naturæ principiis quibus homo conſtare aut conſtitutus compoſitúſque eſſe dicitur. Ea autem pia mater negat ſe διαῤῥυθμῆσαι, id eſt concinnaſſe aut digeſſiſſe, ſed admirandum illud naturæ artificium Deo authori atque opifici tribuit.

E tam, & ſingulorum membra nõ ego ipſa compegi.

bus vnuſquiſque veſtrum conſtat, concinnaui.

Sed enim mundi Creator, qui formauit hominis natiuitatem, quique omnium inuenit originem: & ſpiritum vobis iterum cum miſericordia reddet, & vitam, ſicut nunc voſmetipſos deſpicitis propter leges eius.

23 At verò mundi Creator ille, 'qui hominem in ipſius origine for
mauit, generationémque omnium inuenit, idẽ rurſum vobis &
ſpiritum & vitam clementer redditurus eſt, 'qui vitæ nunc veſtræ
nullam rationem propter leges ipſius habetis.

Antiochus autem contemni ſe arbitratus, ſimul & exprobrantis voce deſpecta, cum adhuc adoleſcẽtior ſupereſſet, non ſolũ verbis hortabatur, ſed & cum iuramento affirmabat ſe diuitem & beatum facturum, & tranſlatum à patriis legibus amicũ habiturum, & res neceſſarias ei præbiturũ.

24 Antiochus autem ſe contemni arbitrans 'vocémque ſibi expro
brantem animaduertens, quum ſupereſſet adhuc natu minimus,
non verbis modò exhortationem adhibebat, ſed etiã iureiurando
confirmabat ſe illum redditurum diuitem atque beatum, ſi à pa-
triis inſtitutis legibúſque deſciuiſſet, atque adeò ipſum pro ami-
co habiturum, 'negotiáque ei adminiſtranda commiſſurum.

Sed adhæc quum adoleſcẽs nequaquam inclinaretur, vocauit Rex matrem, & ſuadebat ei vt adoleſcenti fieret in ſalutem.

25 'Porrò quum adoleſcens nihil moueretur, Rex aduocatam ma-
trem hortabatur, 'vt iuueni conſilium daret ad ſalutem.

Quum autẽ multis eam verbis eſſet hortatus, ꝓmiſit ſuaſurã ſe filio ſuo.

26 Quæ quum 'multùm inſtante eo, 'ſe filio ſuaſuram recepiſſet:

Itaque inclinata ad illum, irridens crudelem tyrannum, ait patria voce, F Fili mi, miſerere mei, quæ te in vtero nouem menſibus portaui, & lac triẽnio dedi & alui, & in ætatem iſtã perduxi:

27 Vt ad illum acceſſit propius, crudelem tyrannum irridẽs, patria
voce ſic eſt loquuta, Miſerere mei fili, quæ te nouem mẽſibus in
vtero tuli meo, quæ te lactaui tribus annis, quæ te enutriui, & ad
hanc vſque ætatem perduxi, atque 'educaui:

Peto à te nate, vt aſpicias ad cælũ & terram, & ad omnia quæ in eis ſũt: & intelligas quia ex nihilo fecit illa Deus, & hominum genus.

28 Poſtulo à te fili, vt in cælũ ſuſpiciens, terrámque & omnia quæ
in ea ſunt contemplans, agnoſcas Deum 'ea effeciſſe ex nihilo, eo-
démque modo humanum genus procreaſſe.

Ita fiet vt non timeas carnificem iſtũ, ſed dignus fratribus tuis effectus particeps, ſuſcipe mortem, vt in illa miſeratiõe cũ fratrib' tuis te recipiã.

29 Carnificem iſtum ne metuas, ſed tuis te dignum præbens fratri
bus, mortem ſuſcipias: vt per clementiam te cum eiſdem recipiã.

Quum hæc illa adhuc diceret, ait adoleſcens, Quem ſuſtinetis? non obedio præcepto Regis, ſed pręcepto Legis quæ data eſt nobis per Moyſen.

30 Hæc quum ea adhuc loqueretur, Quem, inquit adoleſcens, ex-
pectatis? Imperio Regis non obedio: ſed audio potius præceptum
Legis quæ Patribus noſtris per Moſen tradita eſt.

Tu verò qui inuentor omnis malitiæ factus es in Hebręos, non effugies manum Dei.

31 Tu verò qui omnis malitiæ inuentor in Hebræos extitiſti, ma-
nus Dei nequaquam effugeris.

Nos enim pro peccatis noſtris hæc patimur.

32 Nos quidem hæc propter peccata noſtra patimur:

Et ſi nobis propter increpationẽ, & correptionem Dominus Deus noſter modicum iratus eſt: ſed iterum reconciliabitur ſeruis ſuis.

33 'Sed quanuis caſtigationis & correctionis gratia viuus Domi-
nus nobis aliquantiſper iratus ſit, rurſum tamen ſeruis ſuis recon
ciliabitur.

Tu autem ô ſceleſte, & omnium hominum flagitioſiſſime, noli fruſtra extolli vanis ſpebus in ſeruos eius inflã-
G matus:

34 Tu verò 'ô impie, atque omnium hominum ſceleratiſſime, 'ne
incerta ſpe fremens, temere teipſum efferas, ſeruis cæleſtis Dei
manus afferens:

Nondum enim omnipotentis Dei & omnia inſpiciẽtis iudiciũ effugiſti.

35 Nõdũ enim iudiciũ omnipotẽtis, atq; 'inſpectoris Dei effugiſti.

23 Qui hominem in ipſius, &c. ὁ πλάσας τοῦ ἀνθρώπου γένεσιν, qui formauit hominis generationem. id eſt qui hominis in ipſius ortu effector ac formator eſt. ὁ πλάσας, qui illum finxit, ac partibus mẽbriſque ſuis cõpoſuit & conformauit. Qui vitæ nũc veſtræ, &c. ὡς νῦν ὑπερορᾶτε ἑαυτούς. ſicuti nunc deſpicitis voſipſos. negligitis vitam veſtram propter obſeruationem Legis eius, atque ita vitam veſtram religione ac Lege poſteriorem ducitis. 24 Vocémque ſibi exprob. animad. τὴν ὀνειδίζουσαν ὑφορώμενος φωνήν, Quidam vertunt, vocem ſibi probroſam metuens. ὑφορώμενος enim dicitur qui ſuſpicatur aliquid ex iis quæ videt atque animaduertit. ita ſenſus erit, Antiochum qui ſanctam ſuperiorum contumaciam & libertatem in loquendo viderat, maiora adhuc probra metuiſſe, atque ita oratione blanda vti cœpiſſe. Negotiáque ei adminiſt. cõmiſ. καὶ χρείας ἐμπιστεύσειν. munera ei concrediturũ. χρεῖαι dicuntur functiones negotiorũ publicorũ. 25 Porrò quum adoleſcens, &c. τοῦ δὲ νεανίου μηδαμῶς προσέχοντος, At adoleſcente nequaquam attendente. Qui non magni faceret Regis promiſſa, neque his vllo modo moueretur. Vt iuueni conſilium, &c. τοῦ μειρακίου γενέσθαι σύμβουλον ἐπὶ σωτηρίᾳ. vt eſſet adoleſcenti conſultrix in ſalutem. vt ei conſilium daret ſalutare, quo ſaluti vitæque ſuæ conſuleret. vt huiuſmodi conſilii ei author eſſet. 26 Multùm inſtante eo, πολλὰ αὐτοῦ παραινέσαντος, multis illo adhortante. quum Antiochus eam pluribus verbis hortaretur, monendo rogandóque inſtaret, vt filium ad alia conſilia reuocaret. Se filio ſuaſuram recep. ἐπεδέξατο πείσειν τὸν υἱόν· promiſit ſe filio ſuaſuram. ἐπιδέχεσθαι eſt admittere, & nutu aut aliqua ſignificatione oſtendere ſe aliquid facturum. 27 Educaui: τροφοφορήσασαν· quæ moleſtias educationis ſuſtinui. τροφοφορεῖν à τροφή, quod curam alendi nutriendique ſignificat, & φέρω fero, ſuſtineo. Hæc beneficiorum commemoratio in bona & pia cauſa adhibita, magnam apud filium authoritatem & vim habere debuit. 28 Ea effeciſſe ex nihilo, ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησεν αὐτά, quòd ex iis quæ non ſunt, ea fecit. id eſt ex nihilo creauit. 33 Sed quanuis caſtigationis, &c. εἰ δὲ χάριν ἐπιπλήξεως καὶ παιδείας Quòd ſi gratia obiurgationis ac diſciplinæ. aut, correctionis. i. vt propter peccata noſtra nos caſtiget & corripiat, & quemadmodum pater filium ſuum ſolet: ſperamus tamen eum propitium nobis futurum. 34 O impie, ὦ ἀνόσιε, Ita dicitur qui remotus alienúſque eſt à religione· planè omnis expers timoris Dei. qui omne numen contẽnit. Ne incerta ſpe fremẽs, &c. μὴ μάτην μετεωρίζου φρυαττόμενος ἀδήλοις ἐλπίσι, ne fruſtra [aut, in vanum] extollaris frendens incertis ſpebus. quaſi ſuſpenſus & elatus ſpe inani & fallaci, ἐπὶ τοὺς οὐρανίους παῖδας ἐπαιρόμενος χεῖρα· in ſeruos cæleſtes manum inferens. manus violentas inferens. 35 Inſpectoris Dei ἐπόπτου θεοῦ Dei qui omnia intuetur. vt hoc aſpectu Dei ſummam eius prouidentiam curámque rerum humanarum, & maximè Eccleſiæ ſuæ ſignificet.

Nam fratres mei breuem perpeſſi dolorem,'Diuino vitæ peren 36
nis fœdere continētur:tu verò iuſtas ſuperbiæ pœnas iudicio Dei
'daturus es.
Ego autem quemadmodum & fratres,tum corpus,'tum vitam 37
pro legibus patriis deuoueo,Deum inuocans vt ſe breui propitiū
genti noſtræ exhibeat,túque inter tormenta flagellàque ſolum eſ
ſe Deum confitearis.
'In me verò ac fratribus meis ira Omnipotentis deſinat,quæ iu- 38
ſtè in vniuerſam gentem noſtram illata eſt.
Tum Rex ira commotus,ſe deriſum acerbè ferens,'huic ſe ma- 39
gis quàm cæteris acerbum ſæuúmque exhibuit.
Itaq; hic quoque Domino planè cōfiſus,purè mortē oppetiit. 40
'Nouiſſimo verò poſt filios loco mater vitam finiuit. 41
'Ac de iis quæ ad epulum,grauiſſimúmque tormentum,ac ſup 42
plicium pertinebant,hactenus hæc dicta ſint.

Cap. VIII.

Iudas exercitū colligit.

PORrò Iudas Macabæus '& qui ſe ei ſocios adiunxerant, laten- 1
ter in caſtella ingreſſi,'cognatos euocabant ad ſocietatem: &
quum eos qui in Iudaiſmo permanſerant,accepiſſent,ad ſex mil-
lia *hominum* contraxerunt.
Inuocabant autem Dominum,vt afflictum ab omnibus popu- 2
lum reſpiceret:templíque ab impiis hominibus profanati,
Atque etiam labefactatæ,ac propè iam ſolo æquandæ vrbis mi 3
ſericordiam caperet:vtque clamantem ad ſe ſanguinē exaudiret:
Et recordaretur'iniuſtas innocētum infantium mortes, factaſ- 4
que nomini ſuo cōtumelias:'atq; ſuū in ſcelera odiū declararet.
Maccabæus ergo quum manum hominum collegiſſet, 'intole- 5
rabilis erat gentibus,ira Domini in miſericordiam conuerſa.
Nam vrbes & caſtella 'aduentu aggreſſus improuiſo, incende- 6
bat,& opportuna loca occupans, non paucos hoſtium 'agens in
fugam,ſuperabat:
'Noctes ad huiuſmodi inſidias peropportunas exiſtimans:'ac 7
præclara quædā fama virtutis eius vbique diffuſa peruagabatur.

36 Nam fratres mei modico nunc dolore ſuſtētato ſub teſtamento æternæ vitæ effecti ſunt: tu verò iudicio Dei iuſtas ſuperbiæ tuæ pœnas exolues.

37 Ego autem ſicut & fratres mei animam & corpus meum trado pro patriis legibus, inuocans Deum maturius genti noſtræ propitium fieri, téque cum tormentis & verberibus cōfiteri quòd ipſe eſt Deus ſolus.

38 In me verò & in fratribus meis deſinet Omnipotentis ira,quæ ſuper omne gen⁹ noſtrū iuſtè ſuperducta eſt.

39 Tunc Rex accenſus ira,in hunc ſuper omnes crudelius deſæuit,indignè ferens ſe deriſum.

40 Et hic itaque mundus obiit,per omnia in Domino confidens.

41 Nouiſſimè autem poſt filios & mater conſumpta eſt.

42 Igitur de ſacrificiis,& de nimiis crudelitatibus ſatis dictum eſt.

Cap. VIII.

1 IVdas verò Machabæus & qui cum illo erant, introibāt latenter in caſtella:& cōuocantes cognatos,& eos qui permāſerunt in Iudaiſmo aſſumētes,eduxerunt ad ſe ſex millia virorū.

2 Et inuocabant Dominum vt reſpiceret in populū qui ab omnibus calcabatur,& miſereretur tēplo quod cōtaminabatur ab impiis:

3 Miſereretur etiam exterminio ciuitatis quę eſſet illico complananda,& vocē ſanguinis ad ſe clamātis audiret:

4 Memoraretur quoque iniquiſſimas mortes paruulorum innocentum, & blaſphemias nomini ſuo illatas,& indignaretur ſuper his.

5 At Machabæus congregata multitudine,intolerabilis Gētibus efficiebatur: ira enim Domini in miſericordiā conuerſa eſt.

6 Et ſuperueniens caſtellis & ciuitatibus improuiſus,ſuccendebat eas:& opportuna loca occupans, non paucas hoſtium ſtrages dabat: B

7 Maximè autē noctibus ad huiuſmodi excurſus ferebatur:& fama virtutis eius vbique diffundebatur. C

36 Diuino vitæ perennis,&c. ἀενάου ζωῆς ὑπὸ διαθήκην θεοῦ πεπτώκασι sub pactum [aut,fœdus]Dei vitæ æternæ ceciderunt.id eſt perfuncti breui ac momentaneo corporis tormento,iam fœdere vitæ ſempiternæ quod Deus conſtituit,perfruuntur.aut,ad eius perfruitionem peruenerunt,quod ad animam attinet,expectantes placidè reliquum fructum glorioſæ reſurrectionis. Daturus es. ἀποίσῃ. auferes.aut,lues ac perſolues.à verbo ἀποφέρομαι fero,aufero,id eſt perſoluo.auferes præmium tuis factis dignum.

37 Tum vitam,&c. καὶ ψυχὴν προδίδωμι περὶ τῶν πατρίων νόμων, & animam trado[aut,expono]pro patriis legibus conſeruandis. corpus vitámque propriam negligo,& tormentis ac morti offero & trado.Nam anima pro vita accipitur.

38 In me verò ac fratribus,&c. ἐν ἐμοὶ δὲ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς μου στῆσαι τὴν τοῦ παντοκράτορος ὀργήν, Vt in me ac fratribus meis conſiſtat ira Omnipotentis.non progrediatur amplius,nec graſſetur in gente noſtra,ſed in nobis finem faciat. Placetur ſedeturque in nobis voluntas Dei offenſa. 39 Huic ſe magis quàm,&c. τούτῳ παρὰ τοὺς ἄλλους χειρίστως ἀπήντησε. in hunc peſſimè ſuper alios inuectus eſt.Maiore crudelitate ac ſæuitia in hunc fuit incitatus.grauius & acerbius quàm cæteros illum tractauit.aut, teterrimè in hunc fuit incitatus. πικρῶς φέρων ἐπὶ μυκτηρισμῷ.acerbè ferens ob ſubſannationem.i.verba probroſa quibus ab eo reprehenſus & contemptus fuerat.

41 Nouiſſimo verò poſt,&c. ἐσχάτη δὲ τῶν υἱῶν μήτηρ ἐτελεύτησε. poſtrema autem [aut,vltima] filiorum mater mortua eſt. id eſt vltimo ac poſtremo loco poſt filios ea mortem obiit.poſtrema ſupplicio affecta,vitam finiit.

42 Ac de iis quæ ad,&c. τὰ μὲν οὖν περὶ σπλαγχνισμοὺς καὶ ὑπερβαλλούσας αἰκίας, Quæ igitur circa viſcerationes & ſumma ſupplicia. aut, cruciamenta verberibus facta. σπλαγχνισμὸς verti epulum,propterea quòd ſacrificio facto, carnibus diſtributis veſcebantur atque epulabantur. αἰκίας vocat verberationes quibus inſtar tympani crebris ictibus verberibúſque ſummo cum cruciatu cædebantur.

IN CAPVT VIII.

1 Et qui ſe ei ſocios adiunx. καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, & qui cum eo erant coniuncti.qui eum ſequebantur. Cognatos euocabant προσεκαλοῦντο τοὺς συγγενεῖς adhortabantur cognatos. id eſt Iudæos ad coeundam religionis ſocietatem,& cauſam eius defendendam. προσκαλεῖσθαι eſt vocare,aut euocare aliquem ad rem aliquam. 4 Iniuſtas innocentum,&c. τῆς τῶν ἀναμαρτήτων νηπίων παρανόμου ἀπωλείας, perditionis inſotiū infantiū,iniquæ. aut,nefariæ perditionis.id eſt iniuſtæ necis per vim illatæ memor eſſet. νηπίους ἀναμαρτήτους vocat paruulos atque infantes qui nihil peccauerant ac deliquerant,expertes peccatorum eorum quæ in ætate adulta committuntur. Atque ſuum in ſcele.&c. καὶ μισοπονηρῆσαι. & ſceleſtos[aut,ſcelera]odio proſequeretur. abominaretur ac deteſtaretur. Hoc enim ſignificat μισοπονηρεῖν, & μισοπονηρία affectio animi vitiis peccatíſque infeſti atque inimici. 5 Intolerabilis erat gentibus, ἀνυπόστατος, qui ſuſtineri non poterat.in cuius conſpectu gentes non poterant conſiſtere.eius vim impetúmque ſuſtinere:ita erat eis formidabilis.

6 Aduentu aggreſſus improuiſo, ἀπροσδοκήτως ἐρχόμενος, inſperato veniens[id eſt ſubito repentinóque]aduentu.quo homines nec opinantes expectantéſque opprimebat. παρὰ προσδοκίαν, præter ſpem eorum atque expectationem. Agens in fugam, τροπούμενος, Id eſt εἰς φυγὴν τρέπων in fugam conuertens.à τροποῦσθαι quod ſignificat hoſtes profligare,atque in fugam agere.

7 Noctes ad huiuſmodi,&c. μάλιστα τὰς νύκτας πρὸς τὰς τοιαύτας ἐπιβουλὰς συνεργοὺς ἐλάμβανε· noctes maximè adiutrices ad eas inſidias arbitrabatur,atque ita earum opportuno adiumento vtebatur ad opprimendos hoſtes.Itaque tempus nocturnum deligebat ad huiuſmodi inſidias idoneum. Ac præclara quædam,&c. καὶ λαλιά τις τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ διεχεῖτο. & fama quædam fortitudinis eius diffundebatur. diuulgabatur longè & latè peruagata.

'Legitur & ἀμαρτημάτων mendosè fortaſſe.

Videns autem Philippus paulatim 8
virum ad profectum venire, ac frequē
tius res ei cedere proſperè, ad Ptole-
mæum ducem Cœleſyriæ & Phœni-
ces ſcripſit vt auxilium ferret regiis
negotiis.

At ille velociter miſit Nicanorem 9
Patrocli de primoribus amicum, da-
tis ei de permiſtis Gentibus, armatis
nō minus viginti millibus, vt vniuer
ſum Iudæorum genus deleret, adiun-
cto ei & Gorgia viro militari, & inbel
licis rebus experientiſſimo.

C Conſtituit autem Nicanor vt Re- 10
gi tributum quod Romanis erat dan
dum, duo millia talentorum, de capti
uitate Iudæorum ſuppleret:
Statimque ad maritimas ciuitates 11
miſit, conuocans ad coemptionē Iu-
daicorum mancipiorum, promittēs
ſe nonaginta mancipia taléto diſtra-
cturum: non reſpiciens ad vindictam
quæ eū ab Omnipotente eſſet conſe-
quutura.
Iudas autem vbi comperit, indica 12
uit his qui ſecum erant Iudæis, Nica
noris aduentum:

Ex quibus quidam formidantes, & 13
non credentes Dei iuſtitiæ, in fugam
vertebantur:
Alii verò ſiquid eis ſupererat, ven- 14
debant, ſimúlque Dominum depreca
bantur vt eriperet eos ab impio Ni-
canore, qui eos prius quàm cominus
veniret, vendiderat:

D Et ſi non propter eos, propter te- 15
ſtamētum tamē quod erat ad Patres
eorum, & propter inuocationē ſācti
& magnifici nominis ei⁹ ſuper ipſos.

Conuocatis autem Machabæus ſe- 16
ptem millibus, qui cum ipſo erant, ro
gabat ne hoſtibus reconciliarentur,
neque metuerent iniquè venientium
aduerſum ſe hoſtium multitudinem,
ſed fortiter contenderent:
Ante oculos habentes contumeliā 17
quæ loco ſancto ab his iniuſtè eſſet il-
lata, itémque & ludibrio habitæ ciui-

Itaque videns Phi lippus virum ″incrementis paulatim profice-
re, & crebras rerum bene geſtarum acceſſiones facere, ad Ptole-
mæum præfectum Cœleſyriæ, Phœniciæque ſcripſit, vt negotiis
Regis ſubueniret.
Is delectum protinus Nicanorem Patrocli filium è primariis
amicis vnū miſit, eíque circiter viginti millia ″ex promiſcuis gen-
tibus collecta attribuit, vt vniuerſum Iudæorum genus deleret:
adiunxit etiam ei Gorgiam ″ virum imperatorium, & qui magnū
in re militari vſum habebat.
Conſtituerat autem Nicanor Regi tributum Romanis penden-
dū, duo talentorū millia, ″quæ ex captiuitate Iudæorū ſuppleretur.
Itaque confeſtim ad maritimas ciuitates miſit ″qui emptores Iu
daicorum mancipiorum euocarent, ″nonagena mancipia talento
ſe diſtracturum pollicens: nec expectans eam vindictam quæ in i-
pſum ab Omnipotente conſequutura erat.
″Maccabæus de aduentu Nicanoris certior factus, ″quū ſuis exer
citum *hoſtium* aduenisse ſignificaſſet:
″Quidam timidi, ac vindictæ Dei diffidentes, ″ſeipſos ſubducen-
tes diffugiebant:
Alii verò omnibus quæ reliqua habebant venditis, vnà precabā
tur Dominū vt conſeruaret eos, quos impius Nicanor ″ante ipſo-
rum occurſum congreſſúmque vendidiſſet.
″Quòd ſi minus propter ipſos, at certè propter fœdera cum Pa-
tribus conſtituta faceret: ac ″propter venerandum magnificúm-
que nomen quo cenſerentur.
Maccabæus autē collectos ſocios, qui erant ſex millia numero,
hortabatur ″ne hoſtes reformidarēt, neque multitudinem Gentiū
quæ iniuſtè inuaderent ipſos, metuerent, ſed decertarēt fortiter:
Ponentes ſibi ob oculos tum ″contumeliam in ſanctum locum
nefariè indignéque illatam, tum ciuitatis ludibrio habitæ iniuriā,

Mittitur Nicanor aduerſus Iudam.

Iudas ſuos hortatur ad cōſtantiā.

8 Incrementis paulatim proficere, κατὰ μικρὸν εἰς προκοπὴν ἐρχόμενον, paulatim ad profectum venientem. id eſt qui incrementa rerum fa
ceret, & aliquos quotidie progreſſus ac ſucceſſus adipiſceretur. In ſequenti mēbro dicit πυκνότερον ἐν ταῖς εὐημερίαις προβαίνοντα, qui frequen-
tibus ſucceſſibus procederet, aut progrederetur, id eſt frequētes rerum fœliciter geſtarum acceſſiones faceret. Εὐημερία eſt idem propè quod
εὐτυχία καὶ εὐπραγία, fœlicitas & bonus ſucceſſus, quum res commodè ex ſententiáque geruntur proſperè ac fœliciter. Itaque accipitur ſæpe
pro ſtatu rerum bonarum ac ſecundarum. 9 Ex promiſcuis gētibus, &c. ὑποτάξας παμφύλων ἔθνη ſubdens [aut, ſubiungens ei] o-
mnis generis gentes. i. milites collectos variè ex omni genere gentiū vicinarum. ex ea varietate erat confectus ac miſtus exercitus. Virū
imperatorium, ἄνδρα στρατηγόν, virum ducem. aut, imperatorem. id eſt arte virtutéque imperatoria præditum. in ductando exercitu verſatū.
Adiungit δὲ ἐν πολεμικαῖς χρείαις πεῖραν ἔχοντα, & in bellicis muneribus experientiam habentem. i. rei militaris peritum. ἔμπειρος dicitur qui
eſt verſatus, ac vſum habet rerum bellicarum. Profeſſio & ars Gorgiæ erat imperatoria, στρατηγική. eam ſummā habebat authoritate, ſcientia,
atque experientia rerum bellicarum comparatam. 10 Quæ ex captiuitate, &c. ἐκ τῆς τῶν ἰουδαίων αἰχμαλωσίας ἐκπλήρωσιν. ex Iu-
dæorum captiuitate ſupplementum. id eſt quod ex Iudæis captiuis conficeretur. Sperabat enim ſe ex vēditione mancipiorum eam pecuniā
confecturum, quæ Romanis pendenda erat. 11 Qui emptores Iud. &c. προσκαλούμενος ἐπ' ἀγορασμὸν τῶν ἰουδαίων σωμάτων, prouocans
ad emptionem Iudæorum corporum. Qui enim in bello capiebantur, erant venales, mercatoribuſque vt mancipia diuendebantur. Hæc erat
miſerrima vitæ ſeruilis conditio, qua Dominus ipſos liberauit, lupúmque deluſit hiantem, quum hominem ſceleratum ita fruſtratus eſt.
Nonagena mancipia, &c. ταλάντου παραχωρήσειν ἐννενήκοντα σώματα nonagena corpora talento ſe addicturum. Corpora & animas Hebræi
ſæpe vſurpant pro hominibus ipſis, & (vt vulgò dicunt) perſonis. παραχωρεῖν dicitur venditor qui rem venalem certo pretio addicit empto-
ri, aut diſtrahit, id eſt vendit. 12 Maccabæus de aduētu, &c. τῷ δὲ ἰούδα προσέπεσε περὶ τῆς νικάνορος ἐφόδου, At Iudæ cōpertū fuit [aut,
cognitum] de aduentu Nicanoris. intellexit, aut accepit Nicanorem aduenisſe. aut, ei allatum nuntiatúmque eſt. Quum ſuis exercitum,
&c. μεταδόντος τοῖς σὺν αὐτῷ τὴν παρουσίαν τοῦ στρατοπέδου, quū declaraſſet iis qui cū ipſo erant, aduentū exercitus: hoſtilis ſcilicet. Significat au
tem μεταδιδόναι communicare rem aliquam cum aliquibus, eiúſque nuntium eis impertire, rei allatæ nūtiatǽque eos participes facere. Quū
eis expoſuiſſet hoſtes aduenisſe. 13 Quidam timidi, οἱ δειλανδροῦντες, Formidoloſi. ſiue, Qui formidabant. terrebantur. paueſcebant,
allata fama de hoſtium aduentu. Seipſos ſubducentes diffug. διεδιδράσκον καὶ ἐξετόπιζον ἑαυτούς. fugam parabant [aut, in eam ſe cōuerte-
bant] atque à loco recedebant. dilabebantur à caſtris, ac diſcedebant. ἐκτοπίζειν eſt locum mutare, ſe aliò transferre: hîc autem ſeipſum ſubtra-
here ac ſubducere à belli periculíque ſocietate. 14 Ante ipſorum, &c. πρὶν συντυχεῖν antequam congreſſi eſſent. priuſquam obuii
ſibi fuiſſent. Quidam vertunt, priuſquam adeptus eſſet. antequam præda eſſet potitus. Sed altera verſio verbo Græco melius congruit, & ſen-
ſum alterum comprehendit. συντυγχάνειν enim ſignificat conuenire & congredi aut ſermonis cauſa, aut prælii: vt hoc loco congreſſum hoſti-
lem ſignificet. 15 Quòd ſi minus propter ipſos, καὶ εἰ δὲ μὴ δι' αὐτούς, Sin minus propter ipſos: propter fœdera quidem cum Pa-
tribus conſtituta: aut propter pacta, ſiue ea quæ Patribus eorum pactus eſſet. vt τὰς διαθήκας intelligat ἐπαγγελίας promiſſiones pactionéſque fa
ctas Patribus. Nomen Fœderis vtrunque complectitur. Propter venerandum, &c. ἕνεκεν τῆς ἐπ' αὐτοὺς ἐπικλήσεως ὀνόματος. propter ſu-
per ipſos inuocationem nominis. Nomen Dei dicitur inuocari ſuper eos qui ex eius populo dicuntur, habentur, ac cenſentur. Sic Eſaias 4.a.1,
Septem mulieres apprehendent vnum virum, vt nomen ipſius ſuper eas inuocetur. i. nomine eius cenſeantur. Sic Gen. 48.c.16, Iacob nepoti-
bus ſuis benedicens, ait, Nomen meū & patrum meorum Abrahā & Iſaac ſuper ipſos inuocetur. i. habeantur, cenſeantúrque è familia noſtra.
16 Ne hoſtes reformidarent, μὴ καταπλαγῆναι τοὺς πολεμίους, ne abſterriti & conſternati eos metuerent. ne animos deſponderent, aut a-
mitterent, hoſtium terrore ac multitudine. 17 Contumeliam ὕβριν quæ eſt contemptio ac profanatio cum ludibrio cōiuncta: res
facta petulanter cum quadam indignitate: cuiuſmodi fuit improbitas & petulantia hominum impiorum ſanctiſſimum locum omni genere
contumeliæ afficientium ac polluentium.

tum etiam 'Remp. quæ à maioribus fuit cõſtituta, planè euerſam.
Illi quidem, inquit, armis ſimul & audacia confidunt: 'nos ve-
rò fiduciam noſtram in Deo omnipotente poſuimus, qui poteſt
eos qui nos inuadunt, atque etiã totũ mundũ vno nutu deiicere.
'Præterea eis auxilia commemorauit, quæ Deus antè maioribus
tuliſſet: tum illud quo ſub Sennacherib cẽtum & octoginta quin-
que millia interierunt:
Tum etiam prælium in Babylonia cum ipſis Galatis commiſ-
ſum: vbi quum ad rem gerendam octo millia cum quatuor Ma-
cedonum millibus conueniſſent: Macedonibus hæſitãtibus, ipſa
octo millia, centum & viginti hominum millia 'confecerunt pro
pter auxilium eis miſſum è cælo, vnde plurima commoda conſe-
quuti fuiſſent.
'His verbis quum illis animum addidiſſet, atque pro legibus &
patria moriendi alacritatem,

Vincitur Nicanor.

'Quadrifariam exercitum diuiſit: collocatis fratribus ſuis Simo
ne, Ioſepho, & Ionatha, qui vtraque in acie ordinibus præeſſent:
quibus ſingulis mille & quingẽtos homines attribuit, '*eiſdem* etiam
ordinibus Eleazarum *præfecit.*
Ipſe autem ſacro libro recitato, quum 'ſignum Diuini auxilii
dediſſet, primæ dux cohortis, prælium cum Nicanore commiſit.
Omnipotente autem eis opem ferente, hoſtium ſupra nouem
millia interfecerunt: maximam verò partem exercitus Nicano-
ris 'affecerunt vulneribus, membríſque mutilauerunt: omnes cer-
tè in fugam compulerunt.
Pecuniis etiã eorum qui ad ipſorum emptionem venerant, po-
titi ſunt. poſtea quũ illos, quantũ ſatis eſſet, perſequuti fuiſſent,
Tempore intercluſi 'ſe receperunt. erat enim pridie ſabbathi:
quam ob cauſam 'non diu ſunt eos inſequuti:

Profligatis hoſtibus, agunt gratias Iudæi, ſpolia orphanis & viduis diuidentes.

Sed lectis hoſtiũ armis, ſpoliíſque detractis, 'ſabbatho celebran
do ſe dediderunt: 'maximas & laudes tribuentes Domino, & gra-
tias agentes qui conſeruaſſet ipſos ad eum diem, 'ſuæque miſeri-
cordiæ principium eis diſtillaſſet.
Exacto verò ſabbatho, parte ſpoliorũ 'in debiles, viduas, atque
orphanos diuiſa, reliqua inter ſe ac liberos diſtribuerunt.

tatis iniuriam, adhuc etiam veterum inſtituta conuulſa.

18 Nam illi quidem armis confidunt, ait, ſimul & audacia: nos autem in õnipotente Domino qui poteſt & venientes aduerſum nos, & vniuerſum mundum vno nutu delere, cõfidimus.

19 Admonuit autem eos & de auxiliis Dei, quæ facta ſunt erga parentes: & quòd ſub Sennacherib centum octogintaquinque millia perierunt:

E

4.Reg.19.g.35
tob.1.d.21
eccli 48.d.24
eſa.37.g.36
1.mach.7.f.41

20 Et de prælio quod eis aduerſus Galatas fuit in Babylonia, vt omnes vbi ad rem ventum eſt, Macedonibus ſociis hæſitantibus, ipſi ſex millia ſoli peremerunt centum viginti millia, propter auxilium illis datum de cælo, & beneficia pro his plurima conſequuti ſunt.

21 His verbis conſtantes effecti ſunt, & pro legibus & patria mori parati.

22 Conſtituit itaque fratres ſuos duces vtrique ordini, Simonem & Ioſephum, & Ionathan, ſubiectis vnicuique millenis & quingentenis.

23 Ad hoc etiam ab Eſdra lecto illis Sancto libro, & dato ſigno adiutorii Dei, in prima acie ipſe dux commiſit cum Nicanore.

24 Et facto ſibi adiutore Omnipotente, interfecerunt ſuper nouem millia hominum: maiorem autem partem exercitus Nicanoris vulneribus debilem factam, fugere compulerunt.

F

25 Pecuniis verò eorũ qui ad emptionem ipſorum venerãt, ſublatis, ipſos vſquequaque perſequuti ſunt.

26 Sed reuerſi ſunt hora concluſi. nam erat ante ſabbathũ: quam ob cauſam non perſeuerauerunt inſequentes.

27 Arma autem ipſorum & ſpolia cõgregantes, ſabbathum agebant: benedicentes Dominum qui liberauit eos in iſto die, miſericordiæ initium ſtillans in eos.

28 Poſt ſabbathum verò debilibus, & orphanis, & viduis diuiſerunt ſpolia: & reſidua ipſi cum ſuis habuere.

Rempublicam, &c. τὴν τῆς προγονικῆς πολιτείας κατάλυσιν. auitæ politiæ [aut, Reip.] diſſolutionẽ. id eſt R eip. à maioribus inſtitutæ Diuinitus, ac poſteris traditæ, quam illi totam diſſiparunt, & funditus ſubuerterunt. Hoc enim ſignificat verbum καταλύειν apud Græcos, & καταλυτὰς τῆς πόλεως ἢ πολιτείας. 18 Nos verò fiduciam, &c. ἡμεῖς δὲ καὶ ἐπὶ τῷ παντοκράτορι θεῷ πεποίθαμεν, nos verò in Deo præpotente inconfidimus. i. eo freti & confiſi ſumus. Sic in Pſalmo 19.b.8, Illi in equis atque in curribus: nos autẽ nomẽ Dei noſtri memorabimus. i. eo inuocando ſalui erimus. 19 Præterea eis auxilia commem. προσαναλεξάμενος δὲ αὐτοῖς καὶ τὰς ἐπὶ τῶν προγόνων ἀντιλήψεις. Enarrans [aut, quũ enarraret atque exponeret] eis auxilia ſub maioribus. auxilia facta, id eſt lata. Deus enim ſæpe aduerſus hoſtes præclarè eos tutatus eſt cum ipſorum hoſtium exitio. 20 Confecerunt ἀπώλεσαν perdiderunt, peremerunt. vt hoc verbo πανωλεθρίαν internecionem hoſtium ſignificet. 21 His verbis quum, &c. ἐφ' οἷς εὐθαρσεῖς αὐτοὺς παραστήσας, ob quæ quum illos bene audaces effeciſſet. i. animaſſet, eorum animos commemoratione præclarorũ exemplorum cõfirmaſſet, atque ad mortem pro religione patriáque oppetendã excitaſſet.
22 Quadrifariam exercitum diu. τετραμερὲς τὸ στράτευμα ἐποίησε. Quadripartitum exercitũ fecit. quatuor in partes, aut ordines diſtribuit. quadripartito diuiſit. *Eiſdem* etiam, &c. ἔτι δὲ καὶ Ἐλεάζαρον. prætereа Eleazarum, ſubaudi verbum τάξας. quum conſtituiſſet ducem cum fratribus eorum ordinum. 23 Signum Diuini auxilii ded. καὶ δοὺς σύνθημα θεοῦ βοηθείας, & quũ dediſſet ſignum auxilii Dei. Quidam ita vertunt, quum adiutorium Dei ſigno dediſſet. id eſt ſignificationem feciſſet auxilii à Deo futuri. Eſt enim σύνθημα, σύμβολον πολεμικὸν ſignum bellicum quod datur aciei iam inſtructæ, ita pro militari teſſera accipitur.
24 Affecerunt vulneribus, &c. τραυματίας δὲ τοῖς μέλεσιν ἀναπήρους ἐποίησαν, ſaucios ac membris mutilos fecerunt. ſauciauerunt ac mutilauerunt, vt ſaucii ac debiles ex prælio diſceſſerint. Ita omnes aut interfecti fuerunt, aut vulnerati, aut fuſi ac profligati.
26 Se receperunt. ἀνέλυσαν. redierunt. ab inſequendis hoſtibus ſe receperunt tempore impediti. ἀναλύειν οἴκαδε domum ſe referre. Denique pro diſcedere accipitur, vt ſoluere aliquando Latinis. Non diu ſunt eos inſeq. οὐκ ἐμακροθύμησαν κατατρέχοντες αὐτούς non perſtiterunt diu eos perſequi. non diu inſtiterunt, ſed admoniti tempore, & ſabbathi obſeruatione, ſeipſos reuocarunt ac receperunt.
27 Sabbatho celebrando ſe dedid. περὶ τὸ σάββατον ἐγίνοντο circa ſabbathum erant. in eo celebrando verſabantur, reliquis rebus negotiiſque intermiſſis, rebus Diuinis operam dabant. Maximas & laudes, &c. διαφόρως εὐλογοῦντες καὶ ἐξομολογούμενοι τῷ κυρίῳ, vehementer benedicentes & confitentes Domino. cum laudantes ac celebrantes. Vtrũque imitatione Hebræorum dictum. Suæque miſericordiæ, &c. ἀρχὴν ἐλέους στάξαντι αὐτοῖς. qui initium miſericordiæ ſtillaſſet ipſis. Quidam codices legũt τάξαντι, qui ordinaſſet [aut deſtinaſſet] principium miſericordiæ. id eſt tum primum guſtum dediſſet. Sed puto corruptum fuiſſe, pro στάξαντι à verbo στάζω, quod ſignificat fauorem Dei è cælo quaſi diſtillatum atque emiſſum. 18 In debiles, τοῖς ᾐκισμένοις, Quidam vertunt, in damna paſſos. Sed videtur ſignificare τοὺς ἀσθενοῦντας, qui corpore erant infirmo ac debili. qui debilitate corporis laborabant, nec victum ſibi parare poterant. Nam αἰκισμὸς afflictio corporis eſt, vt mutilatio, aut aliqua alia debilitatio qua homo affectus, laborare non poteſt.

His itaque geſtis,& cõmuniter ab õnibus facta obſecratione,miſericordem Dominũ poſtulabant vt in finẽ ſeruis ſuis reconciliaretur.

29 His peractis,″indictáque ſupplicatione publica , miſericordem
Dominum orarũt vt″ſe placatũ ſeruis ſuis in perpetuũ exhiberet.

Et ex his qui cũ Timotheo & Bacchide erant contra ſe contendentes, ſuper viginti millia interfecerunt , & munitiones excelſas obtinuerunt: & plures prædas diuiſerunt,æquamportionem debilibus,pupillis, & viduis, ſed & ſenioribus facientes.

30 Atque″impreſſione coniunctim facta in eos qui cum Timotheo
erant & Bacchide,ſupra hominũ viginti millia interfecerunt:″mu
nitionibúſque prealtis perquam fœliciter expugnatis,plurimam
prædam interſe partiti,″in ea participanda debiles,& orphanos,&
viduas,atque etiam ſenes ſibi exæquarunt.

G Et quum arma eorum diligẽter collegiſſent,omnia compoſuerunt in locis opportunis:reſidua verò ſpolia Ieroſolymam detulerunt:

31 Arma deinde hoſtium diligenter collecta,in loca opportuna re
poſuerunt:reliquámque ſpoliorũ partem Hieroſolymam depor-
tandam curauerunt:

Et Philarchen qui cum Timotheo erat, interfecerunt, virum ſceleſtum, qui in multis Iudæos afflixerat.

32 ʹOcciderunt etiam Philarchem virum impuriſſimumʹqui partes
Timothei ſequutus erat,multíſque moleſtiis Iudæos vexauerat.

Et quum Epinicia agerent in Ieroſolymis,eos qui ſacras ianuas incenderũt,id eſt Calliſthenẽ, quũ in quoddam domicilium refugiſſent,incenderunt,digna eis mercede pro impietatibus ſuis reddita.

33 ʹQuúmque celebrarent Epinicia in patria,Calliſthenem qui ſa-
cras portas ſuccenderat, quum is in quaſdam ædiculas confugiſ-
ſet,ſubiecto igne cremauerunt : qua in re ille dignam impietatis
mercedem recepit.

Facinoroſiſſimus autem Nicanor qui mille negotiantes ad Iudæorum venditionem adduxerat,

34 Nicanor autem″ille conſceleratiſſimus qui mille mercatores ad Fugit ad Antiochum Nicanor.
venditionem Iudæorum euocarat,

Humiliatus auxilio Domini,ab his quos nullos exiſtimauerat, depoſita veſte gloriæ per Mediterranea fugiẽs, ſolus venit Antiochiã,ſummã infœlicitatẽ de interitu ſui exercitus conſequutus.

35 ʹAb iis quos minimo æſtimabat,Diuino auxilio afflictus,ʹdepo
ſito magnifico veſtitu, per Mare mediterraneũ ſerui fugitiui mo-
do,quum ſe ipſe ſolitarium feciſſet,Antiochiam peruenitʹamiſſo
exercitu,& re ſupramodum infœliciter geſta:

Et qui promiſerat Romanis ſe tributum reſtituere de captiuitate Ieroſolymorum , prædicabat nunc protectorem Deum habere Iudæos , & ob ipſum inuulnerabiles eſſe,eo quòd ſequerentur Leges ab ipſo conſtitutas.

36 Et qui receperat ſe Romanis tributum de captiuis Hieroſoly-
mitanis confecturum,is Iudæos Deum habere″propugnatorẽ nun
tiauit:″eóque illos à vulneribus remotos eſſe,quòd Leges ab ipſo
conſtitutas ſequerentur.

Cap. IX.

Eodem tempore Antiochus inhoneſtẽ reuertebatur de Perſide.

1 Eodem fermè tẽpore Antiochus è Perſicis ſe regionibus″igno- Antiochus Perſepolin expoliare volens, in fugam vertitur.
miniosẽ receperat.

Intrauerat enim in eã quæ dicitur Perſepolis,& tentauit expoliare templum,& ciuitatẽ opprimere:ſed multitudine ad arma concurrente , in fu-

2 Nanque ingreſſus vrbem quæ Perſepolis appellatur, templũ
ʹſacrilegio diſpoliare conatus eſt, ″& ciuitatem occupare : itaque
ʹquum vulgus concitatum ad arma auxilii cauſa confugiſſet, cõ-

Indictáque ſupplicatione publica, κοινὴν ἱκετείαν ποιησάμενοι, communem obſecrationem facientes. comprecationem adhibentes, in-
29 Indictáque ſupplicatione publica qua vnà comprecarentur. Se placatum ſeruis,&c. εἰς τέλος καταλλαγῆναι τοῖς αὐτοῦ δούλοις. in finem reconci-
dicta ſupplicatione publica qua vnà comprecarentur ... voluntatis ſuæ placatæ & gratiæ reconciliatæ,eam gratiam in finem vſque continua-
liari ſeruis ſuis.i.vt quoniam cœpiſſet guſtum eis dare 30 Impreſſione coniunctim facta συνερείσαντες connixi,atque vno eodémque animo impetúque confirmati.
ret ac retineret. Hoc enim ſignificat συνέρεισιν, coniunctionem , contentionémque eorum qui vno eodémque
coniunctis animis ac viribus incumbentes. Munitionibúſque præaltis,&c. καὶ ὀχυρωμάτων
conatu atque impetu in rem aliquam incumbunt,& quandam impreſſionem faciunt. id eſt quum locis præaltis præſidiíſque firmiſſimis
ὑψηλῶν εὖ μάλα ἐγκρατεῖς ἐγένοντο, & munitionũ excelſarum bene valde compotes fuerunt. in partiendo ſeipſos æquales debilibus facientes.æ-
potiti fuiſſent. In ea participanda,&c. ἰσομοίρους ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ᾐκισμένοις ποιήσαντες. id eſt auaritiæ,contraria eſt.
qualiter,aut æquali portione cum ipſis partientes.Hæc eſt ὁμαλὴ δίαιτα ſumma æquabilitas,quæ τῇ πλεονεξίᾳ, vnum ex iis qui erant cũ Timotheo.qui eius arma ſequutus erat.qui in oppugnan
32 Qui partes Timothei ſeq.erat, τῶν περὶ τὸν Τιμόθεον, Iudæos multis iniuriis moleſtiíſque affeciſſe atque afflixiſſe.
dis vexandiſque Iudæis ſe cum eo coniunxerat.Hunc dicit πολλὰ ἐπιλελυπηκότα, festa autem agentes pro victoria.ἐπινικίους ἄγοντες τὰς ἑορτάς, dies feſtos agitantes
33 Quumque celebrarent Epinicia ἐπινίκια δὲ ἄγοντες ſubſtantiuè,celebritas pro habita victoria,triumphus,palma,epulum victoriale:quo modo
victoriæ monumentum.Dicitur etiam τὸ ἐπινίκιον
hic accipi poteſt ἐπινίκια ſine adiunctione alterius nominis.
34 Ille conſceleratiſſimus ὁ τρισαλιτήριος ter ſceleſtus.id eſt infeſtiſſimus ac pernicioſiſſimus.maximè exitioſus,peſtis ac pernicies Re-
ligionis ac Reip.homo funeſtiſſim⁹. 35 Ab iis quos minimo æſtim.&c. ταπεινωθεὶς ὑπὸ τῶν κατ' αὐτὸν νομιζομένων ἐλαχίστων εἶναι,Humilia-
tus ab iis qui ab ipſo minimi eſſe exiſtimabantur. Habuerat enim iam pro venalibus mancipiis,, nonagenóſque talento mercatoribus addi-
xerat. Depoſito magnifico veſt. τὴν δοξικὴν ἀποθέμενος ἐσθῆτα, quum glorioſam depoſuiſſet veſtem. atque ita mutaſſet habitum vt ſa-
luti ſuæ conſuleret. Inſtar enim ſerui fugitiui ſine vllo comitatu ſolus fœdiſſimè aufugit. Amiſſo exercitu,&c. ὑπεράγαν δυσημερήσας 'Legitur ὑπεράγαν δυσημερῶς, in Complutenſi editione.
ἐπὶ τῇ τοῦ στρατοῦ διαφθορᾷ. ſupra modum infœlix ob cladem exercitus. ſiue re infœliciſſimè geſta propter interitum exercitus. δυσημερεῖν eſt
idem quod δυσπραγεῖν rem malè gerere.opponitur εὐημερεῖν:illud enim ſignificat offenſionem belli,acceptúmque incommodum.
36 Propugnatorem ὑπέρμαχον protectorẽ,defenſorémque in bello.ab ὑπὲρ & μάχεσθαι fit ὑπερμαχεῖν, pro aliquo pugnare.hinc ὑπέρμαχος
propugnator. Ideóque Illos à vulneribus remotos eſſe,καὶ διὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἀτρώτους εἶναι τοὺς Ἰουδαίους,atque hoc modo[aut,ratione]Iudæos
eſſe inuulneratos illæſóſque. aut,intactos vulneribus,quòd Deum habẽt ὑπερασπιστήν,qui clypeum ſuũ contra omnẽ vim opponit. Affert etiã
cauſã vitæ ac ſalutis ab omni periculo tectæ atque inuiolatæ,quòd Leges Dei obſeruẽt.Deus enim defendit ac protegit cultores Legis ſuæ,

IN CAPVT IX.

1 Se ignominioſè receperat. ἐπέστρεψεν ἀσχημόνως ἀκόσμως. reuerſus erat inhoneſtè.aut,turpiter.quibus verbis fœdam fugam ſignificat,
indignam ordine militari.κόσμος enim ornatum ſignificat.Hinc ἀκοσμία quæ accipitur ſæpe pro ἀταξία, in qua eſt compoſita & pulchra or-
dinis ratio:cui contraria eſt ἀκοσμία καὶ ἀταξία diſſolutio atque confuſio,in qua ſumma eſt deformitas.Itaque ἀκοσμία pro turpitudine acci-
pitur,qualis eſt in fuga tumultuoſa,aut in offenſione belli ignominioſa,in qua magno cum dedecore imperator ſe recipere cogitur.
2 Sacrilegio diſpoliare ἱεροσυλεῖν ſacra tollere. templa & fana ſpoliare , in quibus maxima vis erat auri & argẽti in ſimulachris aliíſque
rebus conſtituta. Et ciuitatem occup. καὶ τὴν πόλιν συνέχειν· & ciuitatem obtinere.aut,opprimere. Ad verbum,continere.id eſt in pote-
ſtatem ſuam redigere. Quum vulgus concitatum,&c. τῶν πληθῶν ὁρμησάντων ἐπὶ τὴν τῶν ὅπλων βοήθειαν, quum multitudo impetu con-

curriſſet ad armorum præſidium.id eſt ad capienda arma quibus ſacrilegum hominem atque oppreſſorem propulſaret.ὁρμᾶν eſt cum impetu irruere,aut concurrere,quemadmodum ſolet multitudo concitata.

tigit vt Antiochus cum ſuis in fugam ab indigenis actus, 'turpi re
ceptu diſcederet.

Iudæos perſequens à Domino percutitur.

Quum autem eſſet in Ebcatanis,nuntio de rebus geſtisNicano 3
ris ac Timothei allato,
Ita eſt ira incenſus, vt 'iniuriam eorum qui ipſum fugauerant, 4
in ipſos Iudæos conferre cogitaret:quapropter iuſſit aurigam 'cõ
citatione non intermiſſa, iter conficere : cæleſti vtique iudicio i-
pſum vrgente, qui tam ſuperbè dixiſſet ſe Hieroſolymam,vbi eò
perueniſſet,facturum eſſe 'commune ſepulchrum Iudæorum.
At omnipotens Dominus Deus Iſraelis 'plaga ipſum inſanabi- 5
li occultáque percuſſit:nam eum adhuc verba facientem dolor vi
ſcerũ immedicabilis, 'acerbíque interaneorũ cruciatus ceperunt:
Et quidem iuſtè admodum:quippe qui multis ac 'nouis crucia 6
mentis aliorum viſcera torſiſſet.
Ille tamen 'arrogantia ſua non deſiſtebat,ſed ſuperbia magis in- 7
tumeſcebat etiam,animo ignem ſpirans in Iudæos, 'itérque iubẽs
accelerare:accidit autem vt curru,dum impetu fertur,decideret:
'grauíque caſu affectus,colliſis õnibus corporis mẽbris vexaretur.
Ergo qui modò ob inſolentiam homine maiorem,ſe maris flu 8
ctibus imperaturum exiſtimabat, & qui 'ſtatera montium magni
tudines atque altitudines putabat ſe appenſurum, is humi deie-
ctus ferebatur geſtatorio,manifeſtã omniũ potẽtiã Dei oſtẽdens:
Vt & 'vermes ex corpore impii ſcaturirent,& carnes viuentis in 9
doloribus cruciatibúſque 'diffluerẽt,& verò 'teter putredinis eius
odor toti exercitui grauis eſſet:
Adeò vt qui paulo antè cæli aſtra contingere ſibi videbatur,eũ 10
propter intolerabilem odoris grauitatem, geſtare nemo poſſet.

Simulata Antiochi pœnitentia.

'Ibi demum 'cœpit à ſua ſumma ſuperbia atque à ſeipſo reuo- 11
cari, 'occulto ſaucius vulnere, diuinóque flagello monitus ad agni

gam verſi ſunt:& ita contigit vt Antiochus poſt fugam turpiter rediret.

3 Et quum veniſſet circa Ecbatanã, recognouit quæ erga Nicanorem & Timotheum geſta ſunt.

4 Elatus autem in ira , arbitrabatur ſe iniuriam illorum qui ſe fugauerãt, poſſe in Iudæos retorquere : ideóque iuſſit agitari currum ſuum, ſine intermiſſione agens iter: cæleſti eum iudicio perurgente, eo quòd ita ſuperbè loquutus eſt ſe venturum Ieroſolymam, & congeriem ſepulchri Iudæorum eam facturum.

5 Sed qui vniuerſa conſpicit Dominus Deus Iſrael,percuſſit eum inſanabili & inuiſibili plaga :vt enim finiuit hunc ipſum ſermonem, apprehẽdit eum dolor dirus viſcerum , & amara internorum tormenta:

6 Et quidẽ ſatis iuſtè:quippe qui multis & nouis cruciatibus aliorum torſerat viſcera , licet ille nullo modo à ſua malitia ceſſaret.

7 Super hoc autem ſuperbia repletus,ignem ſpirans animo in Iudæos, & præcipiens accelerari negotiũ,cõtigit illum impetu euntem de curru cadere , & graui corporis colliſione membra vexari. B

8 Iſque qui ſibi videbatur etiam fluctibus maris imperare , ſupra humanum modũ ſuperbia repletus,& mõtium altitudines in ſtatera appendere,nunc humiliatus ad terram in geſtatorio portabatur, manifeſtam Dei virtutem in ſemetipſo conteſtans:

9 Ita vt de corpore impii,vermes ſcaturirent, ac viuentes in doloribus carnes eius effluerent,odore etiam illius & fœtore exercitus grauaretur.

10 Et qui paulo antè ſydera cæli cõtingere ſe arbitrabatur , eum nemo poterat propter intolerantiam fœtoris portare.

11 Hinc igitur cœpit ex graui ſuperbia deductus ad agnitionem ſui veníre,Diuina admonitus plaga,per mo-

Turpi receptu diſcederet. ἀσχήμονα τὴν ἀναζυγὴν ποιήσασθαι. turpem[aut,deformem]reditum facere.id eſt ἄκοσμον inhoneſtum atque indecorum,vt paulo antè dixit ἀκόσμως.ἀναζυγὴ autem eſt motio caſtrorũ,quæ fit vaſis conclamatis:hoc loco pro reditu receptúque accipitur.
4 Iniuriam eorum,&c. τὴν τῶν πεφυγαδευκότων αὐτὸν κακίαν εἰς τοὺς ἰουδαίους ἐναπερείσασθαι. malitiam eorum qui ipſum fugauerãt,in Iudæos retorquere ac reiicere quaſi authores. id eſt eius incommodi accepti aut fugæ factæ cauſam & culpam Iudæis attribuere, &(vt quidam vertunt)eam iniuriam eis imputare.Sed ſimpliciter accipi poteſt pro cogitaſſe vlciſci eam iniuriam in Iudæis puniendis:quum non poſſet vindicare in iis à quibus illata erat: tanto odio in Iudæos ferebatur.κακία autem hoc loco magis ſignificat iniuriam, quàm malitiam:vt ἀντὶ κακοῦ pro malo aut maleficio illato accipiatur. Concitatione non intermiſſa, &c. ἀδιαλείπτως ἐλαύνοντα κατανύειν τὴν πορείαν. ſine intermiſſione[aut,continenter]agitantem iter expedire.id eſt ſumma contentione,ſine vlla intermiſſione, aut nulla itineris parte intermiſſa.ἁρματηλάτης dicitur ὁ ἐλαύνων τὸ ἅρμα,qui agitat currum,equóſque incitat.id eſt auriga,ductor plauſtri ac moderator. Commune ſepulchrum πολυάνδριον pro ſepulchro accipitur,aut loco vbi ſunt multa ſepulchra,cœmeterium,hominum ſtrages.
5 Plaga occulta ἀοράτῳ πληγῇ inuiſibili plaga.id eſt interiore corporis vulnere,& quadam vi morbi inteſtina & occulta,ex qua illi cruciatus tanti extiterunt.Fuit tactus manu Dei occulta,& plaga non ſanabili percuſſus. Acerbíque interaneorum cruciatus καὶ πικραὶ τῶν ἔνδον βάσανοι. & acerba internorum[ſiue inteſtinorum]tormenta eum comprehenderunt ac conſtrinxerunt.ἔλαβον.
6 Et quidem iuſtè admodum: πάνυ δικαίως admodum iuſtè.Et quidem meritò.aut,iuſtiſſimo Dei iudicio. Nouis cruciamentis ξενιζούσαις συμφοραῖς ærumnis nouis.id eſt ſuppliciis inuſitatis inauditiſque aliorum viſcera cruciaſſet. Ita iuſtam ac meritam ſuæ crudelitatis pœnam in corpore ſuo ſenſit ac ſuſtinuit.vt verum ſit,In qua quiſque parte peccauit,in ea puniri Diuinitus.
7 Arrogantia ſua non deſiſt. οὐδαμῶς τῆς ἀγερωχίας ἔληγεν,nullum finem inſolentiæ[τῆς ὕβρεως contumelioſæ improbǽque petulantiæ]faciebat. Et contumax, præfractus, obfirmatúſque in ſua arrogantia,nullis dolorum tormentis coercebatur, ſed inſolentius ſe efferebat, ἔτι δὲ ὑπερηφανίας ἐπεπλήρωτο,ſed ſuperbia inſuper replebatur. Itérque iubens accel. καὶ κελεύων ἐπισπεύδειν τὴν πορείαν. & iubens iter incitare. id eſt currum ad maiorem itineris contentionem ac feſtinationem.iubebat equos concitare ad iter celeriter conficiendum. Grauíque caſu affectus, δυσχερεῖ πτώματι περιπεσόντα, graui caſu delapſo,πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος ἀποστρεβλοῦσθαι.omnia corporis membra colliſa læſáque torquerentur ac cruciarentur.ſignificat dolorem qui ſequitur ex colliſione membrorum,qua corpus totum eſt conquaſſatum.
8 Statera montium,&c. τὰ τῶν ὀρέων ὕψη ἐν ζυγῷ πλάστιγγι, montium altitudines ſe libraturũ ſtatera. Hæc non potentia hominis,ſed Dei:qui (vt eſt apud Eſaiam,cap.40.c.11)Appendit mõtes in ſtatera,& colles in bilance.Notat autem hic ſummam arrogantiam ſuperbiámque Antiochi,qui ſe efferebat inſolentius quàm humana conditio pateretur.Eam ſuperbiam comitata eſt humilitas.
9 Vermes ex corp.&c. ἐκ τοῦ σώματος σκώληκας ἀναζεῖν, vermes exiſterẽt ex eius corpore.quaſi ex quadam ſcaturigine.vel,vt corpus eius vermibus ſcateret. Diffluerent, διαπίπτειν, deciderent.aut,dilaberentur carnes eius putredine corruptæ,ac corroſæ vermibus. Teter putredinis eius od. ὑπὸ τῆς ὀσμῆς αὐτοῦ πᾶν τὸ στρατόπεδον βαρύνεσθαι τὴν σαπρίαν. præ odore eius totus exercitus grauaretur putredine. Poſtea dicet intolerabilem exercitui fuiſſe:ex quo intelligitur odorem fuiſſe teterrimum.
11 Ibi demum ἐνταῦθα οὖν Hic igitur. Poteſt etiã reddi per particulam temporis,Tum denique[aut,tandem]confectus victúſque doloribus,ac iuſtiſſimo Dei iudicio conuictus,fractúſque. Cœpit,&c. τὸ πολὺ τῆς ὑπερηφανίας καὶ αὐτοῦ λήγειν.i.à multa ſuperbia atque à ſeipſo deſinere.aut,deſiſtere.id eſt ſe à præfracti animi cõtumacia & ſuperbia reuocare ad agnitionem ſui,ac hominis conditionem conſiderare. Occulto ſaucius vulnere,ὑποτραυματιζόμενος, ſubuulneratus. id eſt ſecreto ſauciatus vulnere,plaga occulta manu Dei facta.ὑπὸ præpoſitio occultum vulnus ſignificat,quod antè ἀόρατον non aſpectabile nominauit,quòd eius occulta vis ſub aſpectum hominis non caderet.]

menta ſingula doloribus ſuis augmẽta capientibus.

tionem ſui venire, "quum per ſingula momenta dolores in eo maiores fierent.

Et quum nec ipſe iam fœtorem ſuũ ferre poſſet,ita ait,Iuſtum eſt ſubditũ eſſe Deo,& mortalem nõ paria Deo ſentire.

12 Et quum ne ipſe quidem ſuum iam fœtorem ferre poſſet,hæc eſt loquutus,Deo ſubiectũ eſſe æquum eſt,"neque hominẽ mortalem ſuperbis cogitationibus ei ſe exæquare.

Orabat autem hic ſceleſtus Dominum, à quo non eſſet miſericordiam conſequuturus:

13 Orabat autem ſceleratus ille Dominum,iam non eius miſerturum,dicens

Et ciuitatem ad quam feſtinans veniebat,vt eam ad ſolum deduceret,ac ſepulchrum cõgeſtorum faceret, nũc optat liberam reddere:

14 Se ſanctam illam vrbẽ redditurum liberam ," in quam, vt eam ſolo æquaret , & commune ſepulchrum faceret, omni impetu incitatus contendebat:

Et Iudæos quos nec ſepultura quidem ſe dignos habiturum , ſed auibus ac feris diripiendos traditurum, & cum paruulis exterminaturum dixerat,æquales nunc Athenienſibus facturum pollicetur:

15 Iudæóſque, quos ne ſepultura quidem dignari,ſed "auibus vnà cum liberis dare diripiendos, feríſque obiicere decreuerat,eos omnes Athenienſibus pares facturum:

Templum etiam ſanctum , quod prius expoliauerat,optimis donis ornaturum,& ſancta vaſa multiplicaturum,& pertinentes ad ſacrificia ſumptus de reditibus ſuis præſtaturum:

16 Templum verò ſanctum quod expoliaſſet antea, pulcherrimis donariis ornaturum,& ſacra vaſa redditurum omnia, eáque multiplicata:atque item "imperatos ad ſacrificia legitimos ſumptus è ſuis reditibus præſtaturum:

Super hæc & Iudæum ſe futurũ , & omnem locũ terræ perambulaturũ, & prædicaturum Dei poteſtatem.

17 Adhæc etiam ſe fore Iudæum, "omnéſque regiones habitabiles prædicando potentiam Dei peragraturum.

Sed non ceſſantibus doloribus (ſuperuenerat enim in eum iuſtum Dei iudicium)deſperãs ſcripſit ad Iudæos in modum deprecationis epiſtolam hæc continentem,

18 Cæterùm "quum nulla dolorum fieret intermiſſio (quòd iuſtũ Dei iudicium eum inuaſerat)"de ſeipſo deſperãs,"ſubiectam ad Iudæos epiſtolam ſcripſit, "ſupplicantis in modum hæc cõtinẽtem,

Optimis ciuibus Iudæis plurimam ſalutem , & bene valere , & eſſe fœlices,rex & princeps Antiochus.

19 Antiochus rex & imperator Iudæis ciuibus optimis "plurimam ſalutem,ſanitatem,fœlicitatémque.

Si bene valetis, & filii veſtri, & ex ſententia vobis cũcta ſunt, maximas agimus gratias.

20 Si vos ac liberi veſtri valetis, réſque veſtræ ex ſententia ſe habent veſtra,maximas ſanè gratias Deo ago,in cælo ſpẽ reponens.

Et ego in infirmitate conſtitutus, veſtri autem memor benignè,reuerſus de Perſidis locis , & infirmitate graui apprehenſus, neceſſarium duxi pro cõmuni vtilitate curam habere:

21 "Etſi ego ægritudine laborabam,veſtri tamen honoris ac beneuolentiæ erga me libenter amantérque ſum recordatus:dum autẽ è Perſicis regionibus reuertor , "in grauẽ morbũ delapſus , neceſſarium ſum arbitratus, vt communi omniũ ſecuritati conſulerẽ.

Non deſperans memetipſum , ſed ſpem multam habens effugiendi infirmitatem.

22 "Non quòd deſperem de meipſo, ſed quòd "habens ſpem valetudinis recuperandæ,

Quum per ſingula momenta dolores in eo maiores fierent. κατὰ στιγμὴν ἐπιτεινόμενος τὰς ἀλγηδόνας. per momentum auctus doloribus. id eſt ſingulis momentis,maioribus affectus doloribus. Nulla enim dolorum remiſſio fiebat, ſed intenſio huiuſmodi qua erant acriores ac vehementiores.

12 Neque hominem mortalem ſuperb.&c. καὶ μὴ τὸν θνητὸν ὄντα ἰσόθεα φρονεῖν ὑπερηφάνως. & mortalem exiſtentem non paria Deo ſapere ſuperbè. id eſt non conuenit mortalem hominem ita de ſe ſentire, vt ſpe vana & cogitatione ſe parem Deo faciat. Meminerit ſuæ conditionis atque mortalitatis, atque ita ſub manu præpotentis Dei humiliter ſe contineat. ἰσόθεα φρονεῖν eſt ſentire & ſibi arrogare quæ ſunt Dei, atque ita ſe ei exæquare. id eſt (vt in Euangelio Iohannis 5.c.18, Chriſto obiiciunt Iudæi) ἴσον τῷ θεῷ ſeipſum facere.

14 In quam omni impetu incit. contend. εἰς ἣν σπεύδων παρεγένετο: in quam feſtinans adueniebat. id eſt cum maxima celeritate & contentione, vt ſuprà memoratum eſt. Infeſtus enim, exitiúmque vrbi minitans, iter incitatum conficiebat.

15 Auibus vnà cum liberis,&c. οἰωνοβρώτους σὺν τοῖς νηπίοις ἐκρίψειν θηρίοις, eſcam auium cum paruulis ſe proiecturum feris. aut, proiicere decreuerat quaſi paſtum auium atque ferarum. Sic enim ſcriptum eſt Pſalmo 79.a.2, Dederunt cadauera ſeruorum tuorum eſcam volatilibus cæli, & carnem miſericordium tuorum beſtiis terræ.

16 Imperatos ad ſacrificia legitimos ſumptus τὰς ἐπιβαλλούσας πρὸς τὰς θυσίας συντάξεις pertinentes ad ſacrificia ſumptus imperatos. συντάξεις appellat exactiones ſiue erogationes pecuniarum, rerúmque ad obeunda ſacrificia neceſſariarum. Eas promittebat ἐκ τῶν ἰδίων προσόδων χορηγήσειν, ſe ex prouentibus propriis ſuppeditaturum.

17 Omnéſque regiones habitabiles, &c. καὶ πάντα τόπον οἰκητὸν ἐπελεύσεσθαι καταγγέλλοντα τὸ τοῦ θεοῦ κράτος. & omnem locum habitabilem aditurum cum prædicatione potentiæ Diuinæ.

18 Quum nulla dolorum fieret interm. οὐδαμῶς δὲ ληγόντων τῶν πόνων, doloribus verò nequaquam [aut, nullo modo] deſinentibus. quũ non remitterentur. De ſeipſo deſperans, τὰ καθ' αὑτὸν ἀπελπίσας, Poſtea dicet ἀπογινώσκων. Subiectam epiſtolam τὴν ὑπογεγραμμένην ἐπιστολὴν ſubſcriptam epiſtolam. id eſt quæ infrà ſcripta eſt. Ea paulo pòſt ſubſcribitur ac refertur. Sic poſtea vocat τὰ ὑπογεγραμμένα literas ad Antiochum filium miſſas, quarum exemplum in hac epiſtola erat infrà ſcriptum. Supplicantis in modũ ἱκετηρίας τάξιν ἔχουσαν ſupplicationis ordinem [aut, rationem] habentem. quæ formam rationémque haberet orationis ſupplicis. Supplex enim orat Iudæos, vt ſibi ac filio beneuolentiam præſtent.

19 Plurimam ſalutem, ſanitatẽ,&c. πολλὰ χαίρειν καὶ ὑγιαίνειν καὶ εὖ πράττειν. multum gaudere, & valere, & proſperè agere. aut, fœlices eſſe. forma eſt ſalutandi Græcis vſitata. εὖ πράττειν ſignificat rebus ſecundis vti: quod dicitur etiam εὐπραγεῖν, id eſt εὐτυχεῖν καὶ εὐημερεῖν. Hinc εὐπραξία fœlix ſucceſſus in rebus gerendis.

21 Etſi ego ægritudine laborabam, κἀγὼ ἀσθενῶς διεκείμην, & ego malè affectus eram. id eſt ægrotabam. malè habebam, incommoda, aut infirma affectus valetudine: in hac tamen imbecillitate & morbo veſtræ in me beneuolentiæ memor fui. In grauem morbum delapſus, περιπεσὼν τῇ ἀσθενείᾳ δυσφορίαν ἐχούσῃ, in morbum incidens difficultatem habentem. id eſt moleſtum & grauem.

22 Non quòd deſperem de meipſo, οὐκ ἀπογινώσκων τὰ κατ' ἐμαυτόν, Non deſperans de meipſo. Antea dixit, ἀπελπίσας. Demoſthenes quodam loco vocat ἀπεγνωσμένον hominem ægrotum qui valetudinis eſt deploratæ, atque à medicis planè deſperatus, in quo nulla eſt ſpes valetudinis aut vitæ recuperandæ. Habens ſpem valetudinis recup. ἔχων ἐλπίδα ἐκφεύξεσθαι τὴν ἀσθένειαν, habens ſpem liberatum iri morbo. aut, habens ſpem euadendi huius morbi, & ſanitatis recuperandæ. habens ſpem conualeſcendi ex hoc morbo.

23 Cogitē patrem quoque meum, quibus tēporibus in ſuperiores regiones exercitum duxit, ʹſucceſſorem ſibi conſtituiſſe:

24 ʹVt ſiquid præter expectationē accidiſſet, aut acerbius quid fuiſſet nuntiatum, ʹqui regionem incolunt, ſcientes cui ſumma rerū commiſſa eſſet, minimè perturbarentur.

25 Præterea conſideraui ʹfinitimos principes regnóque vicinos occaſioni intentos, rerum euentum expectare: ob has cauſas filium Antiochum, regem deſignaui, quem ſæpe in ſuperiores recurrens ſatrapias, ʹpleriſque veſtrum commiſi & commēdaui: ad eum quoque ʹliteras miſi huiuſmodi exemplo quod infrà ſcriptum eſt.

26 Itaque vos hortor, atque oro, vt ʹmemores beneficiorum tum publicè tum priuatim collatorum, ſinguli præſentē veſtrā in me & filium beneuolentiam conſeruetis.

27 Confido enim eum volūtatem meam ſequētem, ʹmoderatè humaniterque vobis obſequuturum.

Moritur Antiochus.

28 Cæterùm homicida ille atque ʹin Deū cōtumelioſus, ʹeaſdem perpeſſus acerbitates quibus alios affecerat, peregre inter montes ʹmiſerrimo mortis genere vitam finiuit.

29 Corpus autem eius deferendum curauit Philippus vnà cum illo educatus: qui filium Antiochi metuēs, ſe in AEgyptum ad Ptolemæum Philometorem contulit.

Cap. X.

Iudas Machabæus ciuitatem recipit & templum.

1 MAccabæus autem & ſui, ʹductu Domini templum vrbémque ʹreceperunt:

2 Atque aras in foro ab alienigenis extructas, & præterea delubra demoliti ſunt.

3 Qúmque expurgato templo aliud altare confeciſſent, ʹaccepto ex lapidibus accenſis igne, ſacrificium obtulerūt ʹduobus pòſt annis & ſex menſibus, *quàm ciuitas capta fuiſſet:* ſuffimentúmque, & lucernas, ʹpanúmque propoſitionem adornarunt.

D

23 Reſpiciens autem quòd & pater meus, quibus temporibus in locis ſuperioribus ducebat exercitum, oſtendit qui poſt ſe ſuſciperet principatū:

24 Vt ſiquid contrariū accideret, aut difficile nuntiaretur, ſciētes hi qui in regionibus erant, cui eſſet rerū ſumma derelicta, non turbarentur.

25 Adhæc conſiderās de proximo potentes quoſque & vicinos tēporibus inſidiantes, & euentum expectantes, deſignaui filium meum Antiochū regem, quem ſæpe recurrens in ſuperiora regna multis veſtrū cōmendabam, & ſcripſi ad eum quæ ſubiecta ſunt.

26 Oro itaque vos, & peto memores beneficiorum publicè & priuatim, vt vnuſquiſque cōſeruet fidem ad me & ad filium meum.

27 Confido enim eum modeſtè & humanè acturū, & ſequentē propoſitū meum, & communem vobis fore.

28 Igitur homicida & blaſphemus peſſimè percuſſus, & vt ipſe alios tractauerat, peregre in montibus miſerabili obitu vita functus eſt.

29 Transferebat autē corpus Philippus collactaneus eius: qui metuēs filium Antiochi, ad Ptolemæum Philometorem in AEgyptum abiit.

Cap. X.

1 MAchabæus autem & qui cum eo erant, Domino ſe protegente, templum quidē & ciuitatem recepit:

2 Aras autē quas alienigenæ per plateas extruxerant, itémque delubra demolitus eſt.

3 Et purgato templo, aliud altare fecerunt: & de ignitis lapidibus igne cōcepto, ſacrificia obtulerunt poſt biennium, & incenſum, & lucernas, & panes propoſitionis poſuerunt.

23 Succeſſorem ſibi conſtit. ἀνέδειξε τὸν διαδεξάμενον. deſignauit eum qui regnum acciperet. Hoc enim ſignificat διαδέχεσθαι, regnum, aut patrimonium, aut officium, munúſque aliquod ab alio traditum, quaſi per manus accipere. Itaque hoc verbum ſucceſſionem ſignificat.

24 Vt ſiquid præter expectationem, &c. ἐάν τι παράδοξον ἀποβαίνῃ, ſiquid inopinatum [aut, inexpectatum] eueniret. id eſt præter opinionem hominum. Qui regionem incolunt, &c. εἰδότες οἱ κατὰ τὴν χώραν, indigenæ [aut, incolæ] regionis intelligentes ad quem ſumma rerum delata eſſet. ᾧ καταλέλειπται τὰ πράγματα, cui negotia relicta eſſent. id eſt rerum adminiſtratio mandata, & commiſſa vt ſucceſſori.

25 Finitimos principes τοὺς παρακειμένους δυνάστας adiacentes principes. aut, potentes. alios Reges vel ſatrapas, qui in locis ſunt propinquis. Pleriſque veſtrum commiſi τοῖς πλείοσιν ὑμῶν παρακατετιθέμην apud plurimos veſtrum deponebam. παρακατατίθεσθαι deponere apud aliquem aliquid cuſtodiendum & conſeruandum, in quo fides requiritur, quæ maximè in rebus creditis commiſſiſque verſatur & cernitur. Literas miſi huiuſmodi, &c. γέγραφα τὰ ὑπογεγραμμένα. ſcripſi ſubſcripta. id eſt literas miſi exemplo ſubiecto, infrà ſcripto in infima parte epiſtolæ. Ita enim dicitur ὑπογεγραμμένον exemplum literarum infima pagina epiſtolæ ſcriptum.

26 Memores beneficiorum tum publicè, &c. μεμνημένους τῶν εὐεργεσιῶν κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν, memoria tenentes beneficia communiter & priuatim. id eſt quæ & publicè & priuatim contuli in vos, & à vobis etiam accepi. Nam ita poſſunt intelligi mutua officia & merita vltro citróque collata & relata, accepta & reddita.

27 Moderatè humaniterque vobis obſequuturum. ἐπιεικῶς καὶ φιλανθρώπως συμπεριενεχθήσεσθαι ὑμῖν. modeſtè & humaniter vobiſcum verſaturum. aut, acturum, vel conſenſurum. Nam συμπεριφέρεσθαί τινι accipitur pro Conſentire cum aliquo & concorditer viuere: ſed benè vertitur, obſequuturum vobis: neque à priore ſignificatione multum differt. συμπεριφορὰ enim ſignificat eam conſenſionem animorum qua aliis facilè obſequimur, atque ad eorum voluntatem nos accommodamus & conformamus. Itaque hoc verbo ſignificat Antiochum filium Iudæis officia atque ſtudia humanitatis plena præſtaturum.

28 In Deum contumelioſus, βλάσφημος Blaſphemus, is propriè hoc loco dicitur qui contemptor numinis Diuini, dictis & factis maieſtatem Dei lædit & violat. Eaſdem perpeſſus acerbit. &c. τὰ χείριστα παθών, ὡς ἑτέρους διέθηκεν, peſſima paſſus, vt alios tractauerat. eadem paſſus tormenta, quibus alios cruciauerat: acerbiſſimis doloribus affectus, quibus alios affecerat. Miſerrimo mortis, &c. οἰκτίστῳ μόρῳ κατέστρεψε τὸν βίον. miſero obitu [aut, morte] vitam finiuit. aut, vltimum vitæ ſuæ diem obiuit. miſerrimo mortis genere vitam ſuam terminauit. Significat enim hoc loco verbum καταστρέφειν, & καταστροφὴ nomen, mortem ac vitæ exitum calamitoſum.

IN CAPVT X.

1 Ductu Domini τοῦ κυρίου προάγοντος αὐτούς Domino ducente [aut, impellente] eos. aut, eius ductu atque impulſu. Quidam vertunt, fortunante Domino: id quidem intelligitur, ſed non exprimitur vis verbi προάγειν, quod cum accuſatiuo ſignificat aliquem impellere aut ducere. Hoc autem loco ſignificat Deum gubernatorem ac moderatorem eorum fuiſſe, in quo ſumma erat fœlicitas. Omnia enim fœliciſſimè eis ſuccedebant, quum à Domino dirigerentur. Receperunt: ἐκομίσαντο recuperarunt. quum ea amiſſa fuiſſent, atque ab impiis Gentibus occupata ac profanata. ἐκομίσαντο dixit pro ἀνέλαβον.

3 Accepto ex lapidibus, &c. πυρώσαντες λίθους, καὶ πῦρ ἐκ τούτων λαβόντες, quum accēdiſſent lapides, atque ex his ignem accepiſſent. Quidam ita vertunt, concepto ex ignitis lapidibus igne. Ego ſimplicius exprimere malui. Duobus pòſt annis, &c. μετὰ διετῆ χρόνον, ʹπροσθήκῃ μηνῶν ἕξ, poſt biennii tempus, & præterea ſex mēſes. aut, & adhuc ſex mēſes. Ego ad declarandā ſententiam addidi, quàm ciuitas capta fuiſſet. Nam id erat intelligēdum. Tantum enim temporis ſpatium interceſſit inter vrbem captam templúmque profanatum, atque illud idem expurgatum. Panúmque propoſitionem adornarunt. καὶ τὴν τῶν ἄρτων πρόθεσιν ἐποιήσαντο. & panum propoſitionem fecerunt. id eſt panes propoſuerunt in menſa: qui etiam panes propoſitionis appellantur. Quidam, panum proponendorum ſeriem verterunt: ego verba Græca reddere malui, τὴν τῶν ἄρτων πρόθεσιν.

ʹHæc non leguntur in Complutenſi editione.

4 Quibus geſtis, rogabant Dominū proſtrati in terram , ne amplius talibus malis inciderent:ſed & ſiquando peccaſſent, vt ab ipſo mitius corriperentur,& nō barbaris ac blaſphemis hominibus traderentur.

5 Qua die autem templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadē die purificationē fieri, viceſimaquinta menſis,qui fuit Caſleu.

B 6 Et cum lætitia diebus octo egerunt in modum Tabernaculorum:recordātes quòd ante modicū tēporis,diem ſolēnem Tabernaculorum in montibus , & in ſpeluncis more beſtiarum egerant.

7 Propter quod thyrſos, & ramos virides,& palmas præferebant ei qui proſperauit mundare locum ſuum.

8 Et decreuerunt communi præcepto & decreto, vniuerſæ gēti Iudæorum omnibus annis agere dies iſtos.

9 Et Antiochi quidē, qui appellatus eſt Nobilis, vitæ exceſſus ita ſe habuit.

10 Nunc autē de Eupatore Antiochi impii filio,quæ geſta ſūt narrabimus, breuiantes mala quæ in bellis geſta ſunt.

11 Hic enim ſuſcepto regno, cōſtituit ſuper negotia regni Lyſiā quendam
C Phœnices & Syriæ militiæ principē.

12 Nā Ptolemæus, qui dicebatur Macer,iuſti tenax erga Iudæos eſſe con-

4 Hæc quum feciſſent,'proni in ventrem proſtratíque precabantur Dominū,ne amplius in huiuſmodi mala inciderēt : ſed ſiquādo peccauiſſent, 'clementer caſtigarentur ab ipſo, nec Gentibus 'in Deum contumelioſis, barbaríſque'dederentur.

5 Porrò contigit vt quo die templum ab'exteris Gentibus profanatum fuit,eodem die fieret eiuſdem templi'expiatio:qui erat viceſimusquintus eius menſis qui Caſleu dicitur.

6 'Tum verò cum lætitia octo dies celebrarunt, tāquam Tabernaculorum feſtos, recordātes vt non ita pridem ſolenne Tabernaculorum egiſſent,in montibus atque ſpeluncis'more ferarū agētes.

7 Thyrſos itaque & pulchros ramos, atque item palmas tenētes, 'hymnos canebant ei qui ſucceſſum dediſſet ipſis ad locum ſuum repurgandum.

8 'Ac publico decreto & plebiſcito cōſtituerunt vt illi dies octo toti Iudæorum genti celebres ſingulis annis agerentur.

9 Ac Antiochi quidem,qui appellatus eſt Illuſtris,'exitus vitæ ita ſe habuit.

10 Nūc autem Antiochi 'Eupatoris,qui filius fuit illius impii,res geſtas narrabimus: ' conſequuta continuò bellorum mala cōpendioſè perſtringentes. Eupatoris geſta narrare incipit.

11 'Is regnum adeptus, Lyſiam quendam rebus gerēdis præfecit: &'præfectum Cœleſyriæ Phœniciæque ſummum *conſtituit*.

12 Nam Ptolemæus Macron dictus , 'iuris Iudæis conſeruandi in

4 Proni in ventrem proſtratique πεσόντες ἐπὶ κοιλίαν prolapſi in ventrē.id eſt προσκυνοῦντες incuruantes ſe, atque humi proſternētes.aut potius proſtrati.σχηματισμὸς conformatio eſt corporis in eo qui Deum adorans,genibus flexis caput in aluum demittit,vt hoc modo pronus ſupplexque Deum oret.Huiuſmodi inclinatio proſtratióque Græcè προσκύνησις dicitur. Clementer caſtigarentur ab ipſo, ὑπ' αὐτοῦ μετ' ἐπιεικείας παιδεύεσθαι, ab eo cum clementia corriperentur.ἐπιείκεια hîc accipitur ἀντὶ πρᾳότητος,pro manſuetudine & lenitate quæ ſeueritati acerbitatique opponitur:vtraque autem in ſuppliciis ac pœnis ſumendis verſatur ac cernitur.Illa moderationem in puniendo & caſtigando adhibet,rigorique moderatur: ſæuitia ei contraria eſt. In Deum contumelioſis, βλασφήμοις, blaſphemis. Hoc nomen ſignificat in Scriptura τὴν ὕβριν iniuriam aut cōtumeliam qua maieſtas Numinis impiè læditur: itaque blaſphemi pro impiis hominibus ac contemptoribus Dei accipiuntur. Addit aliud vitium,quum barbaros nominat,quo nomine crudelitatem eorum atque immanitatem notat. Ita tum impiè aduerſus Deum , tum inhumaniter aduerſus homines ſe gerebant. Dederentur. παραδίδοσθαι. traderentur in eorum poteſtatem. Eſt enim hæc miſerrima turpiſſimáque ſeruitus, quum ſoluti & priuati dominatu Dei clementiſſimi, inimici ac alieni, impiíque dominantur:atque huiuſmodi calamitatis querela à Prophetis ſæpe adhibetur.

5 Exteris Gentibus ἀλλοφύλων alienigenis. Ita dicuntur omnes exteri populi , qui ex alio gentis genere ſunt , & non ex noſtro. Expiatio: τὸν καθαρισμόν. purificatio. qua templum ab inquinamentis Gentium, earumque abominationibus expurgabatur. Expiatio Latinè dicitur. Græcè καθαρισμὸς καὶ ἁγνισμός.

6 Tum verò octo dies celebrarunt, καὶ ἦγον ἡμέρας ὀκτώ,& octo dies egerunt tāquam Tabernaculorum feſtos. σκηνωμάτων τρόπον, Tabernaculorum modo. τὰ σκηνοπήγια huiuſmodi dies feſti ac ſolēnes dicti ſunt, quòd in tabernaculis confectis atque fixis tanquam ſub dio degentes lætarentur, gratias agentes Deo propter conuectas fruges menſe Septembri. More ferarum agentes. θηρίων τρόπον ἦσαν μεμονωμένοι. ferarum modo erant ſolitarii.id eſt degebant in ſolitudine, veſcentes herbis atque iis rebus quas deſertum producebat. Itaque quidam codices legunt 'νενομευμένοι paſti ritu ferarum, quæ paſcuntur in ſolitudine. Sed in verbis præcedentibus videtur deeſſe verbum aliquod, aut ſubaudiendum eſſe: vbi dicitur, recordantes quòd non ita pridem ſolenne Tabernaculorum egiſſent. μνημονεύοντες ὡς πρὸ μικροῦ χρόνου τὴν τῶν σκηνῶν ἑορτὴν recordantes quemadmodum paulo antè Tabernaculorum feſtum,ſubintelligendum eſt verbum Egiſſent,aut particula temporis, πρὶν ἄγειν τὴν τῶν σκηνῶν ἑορτήν,priuſquam agerēt feſtum Tabernaculorum. ſequitur non incommodè,in montibus atque cauernis ipſi more beſtiarum in deſerto vitam degiſſent. Nam in ea ratione vitæ ſylueſtris,incultæ,ac deſertæ, non video quomodo ſolenne illud celebrare potuerint. Itaque mihi videtur declarare lætitiā eorum,quam etiam augebant recordatione miſerrimæ vitæ, quam paucis antè annis ante hanc celebritatem in montibus locíſque deſertis egiſſent. 'Legitur & νεμόμενοι codē ſenſu.

7 Hymnos canebant ei,&c. ὕμνους ἀνέφερον τῷ εὐοδώσαντι hymnos referebant ei qui ſucceſſum dederat.Laudes canebant, aut tribuebāt Deo,qui eam commoditatem ac facultatem dederat, vt templum ipſius à Gentibus contaminatum expurgare poſſent. ὕμνους ἀναφέρειν poteſt accipi pro offerre laudes Deo,eique attribuere vt authori eius tantæ lætitiæ.Hymnus enim propriè laus eſt quæ Deo canitur.

8 Ac publico decreto,&c. ἐδογμάτισαν δὲ μετὰ κοινοῦ προστάγματος καὶ ψηφίσματος, Et decreuerunt cum communi mandato ac plebiſcito, vt illi dies octo quotannis feſti ac ſolennes haberentur ac celebrarentur. πρόσταγμα iuſſum dicitur populi,aut principis,ac magiſtratus: ψήφισμα quod calculis erat decretum & conſtitutum,aut ſententiis iudicum,aut ſuffragiis populi.

9 Exitus vitæ ita ſe habuit. τὰ μὲν τελευτῆς οὕτως εἶχε. quod attinet ad obitum[aut,exceſſum è vita] ita ſe habuit.Demonſtrauit enim genus mortis miſerum,atque exitum eius factis dignum.

10 Euparoris res geſtas narrab. τὰ κατὰ Εὐπάτορα δηλώσομεν· ea quæ ad Eupatora pertinent[aut,quæ ſunt de eo] demonſtrabimus.aut declarabimus.vel exponemus. Conſequuta continuò bellorum mala τὰ συνέχοντα πολέμων κακὰ continentia bellorum mala.id eſt quæ coniuncta cum bellis fuerunt,& ab his importata.

11 Is regnum adeptus, αὐτὸς γὰρ λαβὼν βασιλείαν, Nam quum ipſe regnum ſuſcepiſſet,Lyſiam quendam rebus gerendis præfecit: ἀνέδειξεν ἐπὶ τῶν πραγμάτων Λυσίαν τινά,deſignauit ſuper negotia Lyſiam quendam.i.adminiſtrationem rerum ei commiſit. ἀναδεικνύειν τινὰ eſt cōſtituere aliquem in rebus adminiſtrandis. ἐπὶ τῶν πραγμάτων καθιστάναι rebus gerendis adminiſtrandiſque præficere. τινὰ pronomen videtur ſignificare obſcuritatem hominis ad honorem euecti magis fauore Principis, quàm vlla commendatione generis.quaſi enim ignotus eſſet, ita nomine infinito eius contemptum notat. niſi fortè dixit τινὰ pro μέγαν, καὶ ἐκ τῶν τυχόντων ἕνα, magnum aliquem nec vulgarem: quo modo aliquando dicitur.Nam ſequenti capite cognatus Regis dicitur. Præfectum ſummum *conſtituit*. στρατηγὸν πρώταρχον. ducem primarium.in gubernatoribus principem,ad quem ſumma rerum in his prouinciis in primis delata eſſet.

12 Iuris Iudæis conſeruandi,&c. τὸ δίκαιον συντηρεῖν προηγούμενος εἰς τοὺς Ἰουδαίους ius conſeruare præcipuè volens in Iudæos.Significat eum bene affectum fuiſſe in Iudæos,eorúmque commodis atque vtilitatibus conſulere voluiſſe.Nam προηγούμενος ποιεῖν τι dicitur is qui in re aliqua facienda eſt princeps & author, ac præcipuus eius defenſor,qui præcipuè ſuum in eam ſtudium confert.

primis ſtudioſus, propter iniuriam eis illatam, ʹea etiam quæ ad illos pertinebant, pacificè procurare conabatur.

ʹQuum ea de cauſa apud Eupatorem delatus eſſet ab amicis, ʹac proditor frequenter diceretur, ʹquòd Cyprum à Philometore ſibi commiſſam deſeruiſſet, ſéque ad Antiochum Illuſtrem contuliſſet: ʹquúmque nulla eſſet poteſtate honorifica, ʹpræ animi mœrore ʹhauſto veneno, vitam finiuit.

Gorgias verò in his locis imperator conſtitutus, ʹconductitium alebat exercitum, & crebra contra Iudæos bella parabat.

Cum eo etiam ſimul Idumæi, qui opportunas munitiones obtinerent, Iudæos exercebant: & iis qui Hieroſolymis extorres pulſi eſſent, receptis, ʹaſſiduis vexare bellis conabantur.

Pugnant Iudæi aduerſus Idumæos.

At ii qui Maccabæū ſequebantur, quū facta ſupplicatione Deū vt ſibi auxilio foret, orauiſſent, aduerſus munitiones Idumæorū contenderunt:

Eáſque maxima cum vi adorti, ac locis potiti, ʹomnes qui in muro propugnabant, propulſarunt: atque ʹobuios quoſque interfecerūt, neque minus quàm viginti hominum millia ʹconfecerūt.

Quum autem in duas turres perquam validas, atque ʹomnibus rebus ad tolerandam obſidionem neceſſariis inſtructas confugiſſent haud minus quàm nouem millia:

Maccabæus Simone ac Ioſepho, itémque Zacchæo, & cum eo ſatis multis ad eorum obſidionem relictis, ad vrgentia magis loca ſe contulit.

Sed qui cum Simone erant, ʹpecuniæ ſtudio adducti, ab iis qui arces illas tenebant, ʹpecunia corrupti ſunt: nam quum ſeptuaginta millia drachmarū accepiſſent, ʹquoſdā corū elabi permiſerunt.

ʹMaccabæus porrò ea de re certior factus, congregatis proceribus populi, eos accuſauit quòd fratres pecunia vendi-

ſtituit, & præcipuè propter iniquitatem quæ facta erat in eos, & pacificè agere cum eis.

13 Sed ob hoc accuſatus ab amicis apud Eupatorem, cum frequenter proditor audiret, eo quòd Cyprum creditam ſibi à Philometore deſeruiſſet, & ad Antiochum Nobilem tranſlatus etiam ab eo receſſiſſet, veneno vitam finiuit.

14 Gorgias autem quū eſſet dux locorum, aſſumptis aduenis frequenter Iudæos debellabat.

15 Iudæi verò qui tenebant opportunas munitiones, fugatos ab Ieroſolymis ſuſcipiebāt, & bellare tentabant.

16 Hi verò qui erant cum Machabæo, per orationes Dominum rogātes vt eſſet ſibi adiutor, impetum fecerunt in munitiones Idumæorum: D

17 Multáque vi inſiſtentes, loca obtinuerunt, occurrentes interemerunt, & omnes ſimul non minus viginti millibus trucidauerunt.

18 Quidā autem quū fugiſſent in duas turres valde munitas, omnem apparatum ad repugnandum habentes:

19 Machabæus ad eorum expugnationē relicto Simone & Ioſepho, itémque Zacchæo, eiſque qui cum ipſis erant ſatis multis, ipſe ad eas quæ amplius perurgebāt, pugnas cōuerſus eſt.

20 Hi verò qui cum Simone erant, cupiditate ducti, à quibuſdam qui in turribus erant, ſuaſi ſunt pecunia: & ſeptuaginta millibus didrachmis acceptis, dimiſerunt quoſdam effugere.

21 Quum autem Machabæo nuntiatū E eſſet quod factum eſt, principibus populi cōgregatis, accuſauit quòd pecu-

Ea etiam quæ ad illos pertinebant, &c. καὶ ἐπειρᾶτο τὰ πρὸς αὐτοὺς εἰρηνικῶς διεξάγειν. & nitebatur [aut, tentabat] res ad ipſos pertinentes pacificè agere. Quidam ita reddunt, eum meditatum fuiſſe pacem cum Iudæis colere, vt non defenſor modò fuerit iuris eorum, verùm etiā author pacis cum ipſis conſtituendæ ac habendæ. Alter ſenſus quem reddidi, videtur melius verbis Græcis reſpondere, vt Macron placidè atque amicè curauerit ea quæ ad Iudæos pertinebant. Multa erant illis adempta, ſumma cum iniuria, quæ Macron volebat pacificè reſtitui, eorúmque iura & commoda conſeruari. διεξάγειν enim ſignificat res aliquas agere, tranſigere, procurare.

13 Quum ea de cauſa apud Eupat. &c. ὅθεν κατηγορούμενος ὑπὸ τῶν φίλων πρὸς τὸν Εὐπάτορα, Vnde accuſatus ab amicis apud Eupatora, poſtulatus atque inſimulatus quòd animo ſtudióque in Iudæos propenderet, eorum iura commodáque tueretur. Ac proditor frequenter diceretur, καὶ προδότης παρέκαστα ἀκούων, & identidem audiens proditor. Sic Latinè dicitur aliquis bene aut malè apud homines audire, de quo homines bene maléve loquuntur: de quo ſecunda aut ſiniſtra fama eſt. παρέκαστα ſæpe, aut frequenter: vt crebros hominum ſermones ſignificet in quibus vt proditor habebatur, ac dicebatur. Quòd Cyprum à Philometore, &c. διὰ τὸ τὴν Κύπρον ἐμπιστευθεῖσαν ὑπὸ Φιλομήτορος ἐκλιπεῖν, quòd Cyprum ſibi creditam à Philometore dereliquiſſet. ἐμπιστεύεσθαι πρᾶγμα Græcè is dicitur, cuius fidei res aliqua committitur. Quúmque nulla eſſet poteſtate honor. μήτε εὐγενῆ ἐξουσίαν ἔχων, neque generoſam poteſtatem habens. id eſt illuſtrem & honorificam, in qua aliqua ineſſet dignitas. εὐγενῆ vocat ἔνδοξον, in qua aliquis honos eſſet: & ſignificat illum ἄτιμον honoris expertem fuiſſe. Præ animi mœrore ὑπ' ἀθυμίας præ ægritudine animi. Ita enim ea animi affectio dicitur, in qua aliquis eſt animo contracto, demiſſo, & abiecto: nullam ſpem bonam de ſe habet, ſed animum planè deſpondet: quod ἀθυμεῖν ab illis etiam dicitur. Huic ægritudini contraria eſt εὐθυμία, quæ tranquillitatem fiduciámque animi optimè de ſe ſperātis declarat. Itaque ἀθυμία hîc ſignificat deiectionem animi diffidentis ac deſperantis. Hauſto veneno, &c. φαρμακεύσας ἑαυτὸν, ἐξέλιπε τὸν βίον. Ad verbum, venenans ſeipſum [id eſt ſumpto veneno, ſeipſum occidens, mortem ſibi aſciſcens] vitam reliquit. aut, è vita exceſſit. vſus veneno, ſeipſum vita priuauit.

14 Conductitium alebat exerc. ἐξενοτρόφει externum [aut, peregrinum] exercitum alebat. milites peregrinos cōducebat & parabat. copias aduenarum comparabat. Eodem modo ſtatim dicitur ἐπολεμοτρόφει, bellum alebat aduerſus Iudæos. id eſt comparabat. παρεσκευάζειν apparabat. Ita enim dicitur πολεμοτροφεῖν, qui alit, id eſt parat bellum & gerit.

15 Aſſiduis vexare bellis conabantur. πολεμοτροφεῖν ἐπεχείρουν. Ad verbum, bellum alere: quo ſæpe vtitur pro bellum non ſolùm comparare, ſed etiam inferre ac gerere, aduerſus aliquos bellare, aut bello oppugnare. ſed verbum Alendi aſſiduitatem ſignificat: itaque verti Aſſiduis bellis vexare. aut crebris bellis infeſtare.

17 Omnes qui in muro propugnabant, propulſarunt: πάντας τοὺς ἐν τῷ τείχει μαχομένους ἠμύναντο omnes in muro pugnantes repulerunt. Quidam, vlti ſunt: ſed ἀμύνεσθαι propulſare ac vi repellere vim inferentem, aut reſiſtentem ſignificat. Obuios quoſque τοὺς ἐμπίπτοντας omnes incidentes. aut, occurrentes. qui ſe illis offerebant, eos occidebant. Confecerunt. ἀνεῖλον. ſuſtulerunt. peremerunt. interemerunt. 18 Omnibus rebus ad tolerandam, &c. πάντα πρὸς τὴν πολιορκίαν ἔχοντας, omnia ad obſidionem habentes. id eſt omnibus rebus paratas & inſtructas, quibus obſidionem ſuſtinere poſſent.

20 Pecuniæ ſtudio adducti, φιλαργυρήσαντες, permoti pecuniæ cupiditate, id eſt auaritia, quæ φιλαργυρία appellatur, ſtudium pecuniæ (vt ait Salluſtius) quam nemo vnquam bonus appetiuit. Pecunia corrupti ſunt: ἐπείσθησαν ἀργυρίῳ. perſuaſi ſunt pecunia. nempe vt illos dimitterent. pro διεφθάρησαν corrupti fuerunt. Quoſdam eorum elabi permiſer. εἴασάν τινας αὐτῶν διαρρυῆναι. ſiuerunt quoſdam eorum diffluere. aut, dilabi, id eſt effugere.

21 Maccabæus porrò ea de re certior factus, προσαγγελέντος δὲ Μακκαβαίῳ περὶ τοῦ γεγονότος, Quum autem nuntiatum eſſet Maccabæo quod factum erat. quum is intellexiſſet rem ita factam.

nia fratres vendidiſſent, aduerſariis eorum dimiſſis.

22 Hos igitur proditores factos inter fecit, & confeſtim duas turres occupauit.

23 Armis autem ac manibus, omnia proſperè agendo, in duabus munitionibus, plus quàm viginti millia peremit.

24 Et Timotheus, qui prius à Iudæis fuerat ſuperatus, conuocato exercitu peregrinæ multitudinis, & congregato equitatu Aſiano, aduenit, quaſi armis Iudæam capturus.

25 Machabæus autem & qui cum ipſo erant, appropinquante illo, deprecabantur Dominum, caput terra aſpergentes, lumbóſque ciliciis præcincti,

26 Ad altaris crepidinem prouoluti, vt ſibi propitius, inimicis autem eorum eſſet inimicus, & aduerſariis ad-
F uerſaretur, ſicut Lex dicit.

27 Et ita poſt orationem ſumptis armis, longius de ciuitate procedentes, & proximi hoſtibus effecti, reſederūt.

28 Primo autem ſolis ortu vtrique cōmiſerunt: iſti quidem victoriæ & proſperitatis ſpōſorem cum virtute Dominum habentes: illi autem ducē belli animum habebant.

29 Sed quū vehemens pugna eſſet, apparuerūt aduerſariis de cælo viri quinque in equis, frænis aureis decóri, ducatum Iudæis præſtantes:

30 Ex quibus duo Machabæum mediū habentes, armis ſuis circūſeptum incolumem conſeruabāt: in aduerſarios autem tela & fulmina iaciebant, ex quo & cæcitate cōfuſi, & repleti perturbatione, cadebant.

31 Interfecti ſunt autem viginti millia quingenti, & equites ſexcenti.

32 Timotheus verò confugit in Gazaram præſidium munitum, cui prçerat Chæreas.

G
33 Machabæus autē, & q cū eo erāt, lçtātes obſederūt prçſidiū dieb⁹ q̃tuor.

derant, quum hoſtes contra illos dimiſiſſent.
22 Eos itaque ʹcōuictos proditionis interfecit: duáſque ſtatim tur
res occupauit:
23 Et ʹarmis atque manibus omnia fœliciter gerens, plus viginti
millibus hominum in duabus munitionibus occidit.
24 Timotheus autem qui antea à Iudæis victus fuerat, cōtracto cō
ductitiorum militum exercitu quàm plurimo, collectóque Aſiæ
equitatu non pauco, vt armis Iudæam capturus adueniebat.
25 Sed Maccabæus & qui eum ſequebantur, illo iā appropinquan
te, ʹad preces ſupplices ad Deum adhibendas ſe conuerterunt: ter
ráque capiti iniecta, ac lumbis cilicio accinctis,
26 ʹAd baſim altari oppoſitam proſtrati, orabant eum vt placatus
ipſis, ʹhoſtem ſe exhiberet hoſtium ſuorum, & aduerſarium ad-
uerſariorum, quemadmodum Lex ipſa declararet.
27 ʹHac autem defuncti precatione, ſumptis armis, proceſſerūt ab
vrbe longius: & vbi propius hoſtem ventum eſt, ʹreſtiterunt.
28 ʹOrtu verò ſolis iam diffuſo, ʹprælium vtrinque commiſerunt:
hi quidem ʹſponſorem habentes ſucceſſus & victoriæ cum virtute
coniunctæ perfugium ad Dominum: hi verò ʹanimum *ſuum* ducē
certaminum conſtituentes.
29 ʹQuum autē acris pugna iam inita eſſet, viſi ſunt hoſtibus quin
que viri è cælo *miſſi*, ʹequis auro frænatis inſidētes atque ʹinſignes:
ʹquorum duo Iudæos præcedebant:
30 Et interceptum in medio Maccabæum armis ſuis protegentes,
cōſeruabant ʹinuulneratū: in hoſtes verò tela & fulmina iaciebāt:
quapropter ʹerrore viſus cōfuſi, cædebantur perturbationis pleni.
31 Vigintíque hominum millia & quingenti, & præterea ſexcen-
ti equites interfecti fuerunt.
32 Ipſe verò Timotheus perfugit in præſidium perquam munitū
nomine Gazaram, cui Chæreas præerat.
33 Id præſidiū ʹMaccabæani ʹalacres per quatuor dies ʹcircūſederūt.

Iudæam inuadit Timotheus, cum quo prœliū committit Iudas.

Apparent è cælo viri quinque in auxilium Iudæorum.

22 Conuictos proditionis interfecit: προδότας γενομένους ἀπέκτεινε proditores factos[.i. compertos & conuictos]occidit.
23 Armis atque manibus, &c. τοῖς ὅπλοις τὰ πάντα ἐν ταῖς χερσὶν εὐοδούμενος, armis omnia in manibus proſperè agens. i. manibus fœliciter conficiens. εὐοδοῦσθαι ſignificat fœlicem ſucceſſum in rebus gerendis atque adminiſtrandis habere.
25 Ad preces ſuppl. &c. πρὸς ἱκετείαν θεοῦ ἐτράπησαν, ad ſupplicationem Dei conuerſi ſunt. ad ſupplicandum Deo, aut Deum orandum atque precandum.
26 Ad baſim alt. &c. ἐπὶ τὴν ἀπέναντι τοῦ θυσιαστηρίου κρηπῖδα προσπεσόντες, ad eam quæ eregione altaris, crepidinē procidētes. aut, prolapſi. Quidam, ad pedē altaris. Eſt autem hoc loco κρηπὶς extrema ora, & pars infima eius loci in quo altare erat conſtitutū. Hoſtem ſe, &c. ἐχθρεῦσαι τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν, inimicum eſſe inimicis ſuis. Addit, καὶ ἀντικεῖσθαι τοῖς ἀντικειμένοις, & infeſtū ſe opponere infeſtis. i. ὑπεναντίον τοῖς ὑπεναντίοις aduerſarium ſuis aduerſariis. Hoc auxiliū & συμμαχίαν Dominus populo ſuo promiſit, Deut. 20. a. 2. 3. 4: vbi per Sacerdotem in ipſo procinctu populum confirmari vult, ſe ante eum profecturum, atque contra hoſtes pugnaturum. Abrahæ verò pollicetur ſe maledicturum maledicentibus ei, Gen. 12. a. 3.
27 Hac autē defuncti pre. γενόμενοι δὲ ἀπὸ τῆς δεήσεως, ſurgētes autē à precatione. aut oratione. i. his precibus ad Deum vſi, aut perfuncti, arreptis armis vrbe egreſſi ſunt. Reſtiterunt. ἐφ' ἑαυτῶν ἦσαν. Ad verbum, erant in ſeipſis. Quidam, ſeipſos collegerunt. Alii, conſtituerunt. aut, reſtiterunt, vt ſe ad dimicandum cum hoſtibus cōpararent atque inſtruerent: in quo etiam ſignificat eos ſe caſtris poſitis collegiſſe.
28 Ortu verò ſolis iam diff. ἄρτι δὲ τῆς ἀνατολῆς διαχεομένης .i. ἤδη, iam autē ortu ſolis diffuſo. i. ſparſo ſole, aut exorto ſuper terrā. Quidā codices habent διαδεχομένης, ſed mēdoſè, pro διαχεομένης. quū ortus ſolis ſe iam diffunderet ſuper terrā. Eſt enim participium præſētis temporis. Prælium, &c. προσέβαλον ἑκάτεροι. cōmiſerunt vtrique. i. ex vtraque parte præliū iniuerunt, pugnam commiſerunt, manus conſerere cœperunt: quod etiam dicitur συμβαλεῖν, confligere, καὶ μάχεσθαι. Sponſorem haben. &c. ἔγγυον ἔχοντες εὐημερίας τὴν ἐπὶ τὸν κύριον καταφυγήν. Quidam ita vertunt, ſponſione ſucceſſus fretum habentes ad Dominum perfugiū. Ego ſimplicius malui reddere, ad Deum perfugium ſponſorem rei bene ac fœliciter gerendæ. quanuis videatur paulo durior hæc cōiunctio nominis neutri cū maſculino. Significat autē illos fretos confiſóſque auxilio Dei quem inuocauerant, ad pugnam alacres accedere, habētes Deum ſponſorem authorémque victoriæ. Animum ducem, &c. καθηγεμόνα τῶν ἀγώνων τιθέμενοι τὸν θυμόν .i. impetum animi ſui[nobis infeſti ac ferocis]ducem ſequentes. His enim verbis eorum temeritatē vanámque fiduciam ſignificat: contrariam inuocationi & ſpei, quam Iudæi in Deo vno fixerant.
29 Quum autem, &c. γενομένης δὲ καρτερᾶς μάχης, Prælio autē acri[aut, vehementi]commiſſo, quū acriter ex vtraque parte pugnaretur. Equis auro, &c. ἐφ' ἵππων χρυσοχαλίνων in equis fræna aurea habētibus. aut, frænis aureis ornatis, vt apparatus equorū auro reſplendens maiorem hoſtibus terrorē incuteret. Inſignes: διαπρεπεῖς decori. i. præclaro habitu ornatúque inſignes atque ſpectabiles. Quorum duo Iudæos præced. καὶ ἀφηγούμενοι τῶν ἰουδαίων οἱ δύο. & duo antecedebant Iudæos. vt eorum duces in prima acie cōſtituti, in qua erat Maccabæus. Itaque quod mox dicit eum medium arreptū, tectúmque fuiſſe aduerſus hoſtes: puto ad illos duos qui aciem præcedebant, referendum eſſe. Quidam codices ita legunt quaſi quinque Angeli Iudæos præceſſerint, & duo ex illis Maccabæum texerint.
30 Inuulneratum: ἄτρωτον Id eſt intactum illæſumque, aut tutum à vulneribus. Erāt enim ὑπερασπισταὶ defenſores eius, contra omnem hoſtium vim protegentes. Errore viſus conf. συγχυθέντες ἀορασίᾳ, Quidam vertunt, cæcitate confuſi: & ita accipitur ἀορασία pro τυφλότης: niſi fortè legēdum ſit ὁρασία pro ὅρασις viſio: vt ea viſione fuerint perturbati & confuſi. Nam ſuprà dixit quinque illos viros hoſtibus apparuiſſe. Eo itaque viſo conſternari ac terreri potuerunt. aut etiam caligo quædam eorum oculis offuſa eſt, vt occæcati Diuinitus, non viderent quid agendum eſſet.
33 Maccabæani οἱ περὶ τὸν μακκαβαῖον, qui circa Maccabæum, aut cum Maccabæo erant. Alacres ἄσμενοι libentes. id eſt magno & prompto animo. Circunſederunt. περιεκάθισαν obſederunt, vt oppugnarent.

Qui verò intus erant,'loci præcipitio confiſi,'cõtumelias ſupra- 34
modum impias,vocéſque nefandas iactabant.
Itaque quinto & viceſimo iam illuceſcẽte die, iuuenes Macca- 35
bæani ob impias contumelias accẽſi animis,'quum impetum ad
muros viriliter feciſſent, feroci animo obuiũ quéque trucidabãt.
Alii etiam'qui aſcenderant circunflexu aduerſus eos qui erant 36
in præſidio, turres ſuccendebant: atque ignibus accenſis'impios
Dei obtrectatores viuos comburebant.

Timotheus interimitur.

Alii verò portas perfregerunt,&'recepta reliqua acie, vrbem oc 37
cuparunt:& Timotheum'in quodam loco cauo latitantẽ, ac fra-
trem eius Chæream,Apollophanémque occiderunt.
His rebus geſtis,'Dominum laudibus gratiarúmque actionibus 38
celebrabant,'qui Iſraelem maximo afficeret beneficio, victoriám
que ipſis dediſſet.

Cap. XI.

Conatur Lyſias Iudæos expugnare.

NEque multo ſanè pòſt tempore Lyſias'procurator Regis & 1
propinquus,rebúſque adminiſtrandis præfectus,res ita ge-
ſtas'pergrauiter ferens,
Collectis octoginta circiter milibus, atque vniuerſo equitatu, 2
'expeditionem aduerſus Iudæos ſuſcepit, cogitãs vrbem ſe factu-
rum Græcorum domicilium,
'Templúmque in quæſtũ pecuniæ'redacturũ, ſicut cætera Gen- 3
tiũ delubra, atque 'Sacerdotium ſingulis annis venale redditurũ:
Potentiam verò Dei minimè conſiderans. itaque his peditum 4
myriadibus atque equitũ millibus, octogintáque elephãtis'men
te atque animo elatus,
Iudæámque ingreſſus,'admotis ad Bethſurã caſtris, premebat 5
eam munito in loco ſitam, ac quinque circiter ſtadia diſtantem
ab Hieroſolymis.

Iudæis cælitus adiutor mittitur, quo duce, Lyſiã in fugã vertunt, & pactum inire compellunt.

Poſtquam autem Maccabæani illum ſua obſidere præſidia in- 6

At hi qui intus erant,loci firmitate confiſi, ſupramodum maledicebant, & ſermones nefandos iactabant.

Sed quũ dies quinta illuceſceret, viginti iuuenes ex his qui cum Machabæo erãt,accẽſi animis propter blaſphemiam,viriliter acceſſerunt ad murum,& feroci animo incedentes aſcẽdebant:

Sed & alii ſimiliter aſcẽdentes,turres,portáſque ſuccendere aggreſſi ſũt, atque ipſos maledicos viuos concremare.

Per continuũ autem biduum præſidio vaſtato, Timotheum occultantem ſe in quodam repertum loco peremerunt: & fratrem illius Chæream, & Apollophanem occiderunt.

Quibus geſtis,in hymnis & confeſſionibus benedicebant Dominũ, qui magna fecit in Iſrael,& victoriam dedit illis.

Cap. XI.

SEd paruo pòſt tẽpore, Lyſias procurator Regis & propinquus, ac negotiorum præpoſitus, grauiter ferens de his quæ acciderant,

Congregatis octoginta millibus & equitatu vniuerſo, veniebat aduerſus Iudæos, exiſtimans ſe ciuitatem quidem captam Gentibus habitaculum facturum,

Templum verò in pecuniæ quæſtũ, ſicut cætera delubra Gentium,habiturum,& per ſingulos annos venale ſacerdotium:

Nuſquam recogitans Dei poteſtatem: ſed mente effrænatus,in multitudine peditum, & in millibus equitũ, & in octoginta elephantis cõfidebat.

Ingreſſus autem Iudæam, & appropians Bethſuræ, quæ erat in anguſto loco,ab Ieroſolyma interuallo quinque ſtadiorum,illud præſidium expugnabat.

Vt autem Macchabæus & qui cum eo erant,cognouerũt expugnari præ- B

34 Loci præcipitio confiſi, ἐν τῇ ἐρυμνότητι τοῦ τόπου πεποιθότες, loco prærupto præcipitique confidentes. freti natura loci acceſſum difficilem habentis. Contumelias ſupramodum,&c. ὑπεράγαν ἐβλασφήμουν, ſupramodum[aut,vehementer]blaſphemabant. id eſt cõtumelioſiſſimè de Deo loquebantur,non parcentes maieſtati Summi numinis. Addit καὶ λόγους ἀθεμίτους προΐεντο,& verba nefaria iaciebant.

35 Quum imperũ ad muros,&c. προσβαλόντες τῷ τείχει ἀρρενωδῶς, quum irruiſſent in murum[aut,cum aggreſſi adortique fuiſſent]animo maſculino. id eſt virili atque efferato. θηριώδει θυμῷ,impetu animi incitato inſtar feræ.

36 Qui aſcenderant circunfl.&c. προσαναβάντες ἐν τῷ περισπασμῷ πρὸς τοὺς ἔνδον, aſcendentes in circunflexione aduerſus eos qui erant intus. id eſt in circuitu turrium aſcendẽtes,circumeuntes eas. Hunc enim ambitum ac circuitum videtur ſignificare nomen περισπασμός. Impios *Dei* obtrectatores τοὺς βλασφήμους homines in Deum contumelioſos atque impios. qui maieſtatem Dei verbis probroſis violabant,maledictiſque lædebant: eos ignibus accenſis cremauerunt κατέκαιον.

37 Recepta reliqua acie, εἰσδεξάμενοι τὴν λοιπὴν τάξιν, quum reliquum exercitum recepiſſent, vrbem ceperunt. In quodam loco cauo lat. ἀποκεκρυμμένον ἔν τινι λάκκῳ, occultatum[aut,abditum]in quodã cuniculo. loco ſubterraneo & cõcauo.

38 Dominum laudibus gratiar.&c. μεθ' ὕμνων καὶ ἐξομολογήσεων εὐλόγουν τῷ κυρίῳ, cum hymnis[ſiue, canticis] & confeſſionibus benedicebant Domino. id eſt prædicabant eum. ὕμνος eſt canticum εὐχαριστικὸν, gratiarum actionem,laudémque Dei continens. Idem ſignificat ἐξομολόγησις תודה confeſſio,laus,gratiarum actio:& verbum הודה ἐξωμολόγησε laudauit gratias agit. Sic εὐλογεῖν benedicere,imitatione Hebræorum vſurpatur: apud quos ברך vſurpatur pro laudauit,& ברוך benedictus,pro laudatus,aut laudandus,prædicandus,& celebrandus. Qui Iſraelem,&c. τῷ μεγάλως τῷ Ἰσραὴλ εὐεργετοῦντι, qui magnificè Iſraeli benefaceret. i. maximis beneficiis afficeret, quíque victoriam illam in eum cõtuliſſet. μεγάλως εὐεργετεῖν Latinè reddi poteſt,præclarè de aliquo mereri, ampliſſimis beneficiis aliquem afficere. Nominatim vnum memoratur beneficium præclaræ victoriæ, quam ope Dei aduerſus hoſtes conſequuti fuiſſent.

IN CAPVT XI.

1 Neque multo ſanè pòſt tempore μετ' ὀλίγον δὲ παντελῶς χρόνον poſt paruum autem omnino tempus. id eſt exiguo temporis ſpatio cõſequuto. Procurator Regis ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως cui adminiſtratio regni commiſſa erat. ὁ ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Accipitur etiam pro tutore ac curatore, ὁ ἐπίτροπος τοῦ παιδὸς ὀρφανοῦ pueri orphani curã gerens,aut tutelam habens: quemadmodũ Plutarchus in Camillo,vocat τῶν βασιλέων ὀρφανῶν ἐπιτρόπους,pupillorum Regum tutores: qua ſignificatione hic accipi poteſt. Nã puer adhuc erat Antiochus. Addit συγγενῆ,fuiſſe cognatum ac propinquum: cuiuſmodi hominibus tutela mandari ſolebat. Pergrauiter ferens, λίαν βαρέως φέρων, valde grauiter ferens. aut,admodum grauiter. grauiſſimé. 2 Expeditionem aduerſus,&c. παρεγένετο ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους, venit aduerſus Iudæos. infeſtis ſcilicet ſignis,vt bellum eis inferret. Ita ſignificat aduentum hoſtilem.

3 Templúmque in quæſtum,&c. τὸ δὲ ἱερὸν ἀργυρολόγητον ποιήσειν, Quidam verterunt,quæſtuoſum ſe facturum. Græcum nomen ſignificat id vnde pecunia colligi parariquе poſſit, τὸν πορισμὸν quæſtum,aut rem ex qua pecunia confici poſſit. Sanctiſſimum tẽplum cogitabat in quæſtum conuertere atque conferre. Sacerdotium venale πρατὴν δὲ τὴν ἀρχιερωσύνην, Id eſt ὠνητὴν aut ὤνιον,ſummum Sacerdotium venale,quod pretio compararetur. Hanc rationem rei faciendæ ex ſanctiſſimis rebus ſibi propoſuerat,atque ita αἰσχροκερδεῖν in his tantis honoribus ac dignitatibus vendendis. Sic faciebat impius Antiochus,quum vi oppreſſum eum populum teneret.

4 Mente atque animo elatus, πεφρενωμένος, Quidam,extra mentem raptus, id eſt mente alienatus: ſed melius, qui ferociam confidentiámque animi eius ſignificantes,ferocem,Iudæam ingreſſum eſſe verterunt. Ferociter enim & confidenter, confiſus tot ac tantis copiis peditum & equitum,Iudæam inuadebat. Itaque ego verti,mente atque animo elatus,his tantis viribus præſidens ac ferociens.

5 Admotis ad Bethſuram caſtris, συνεγγίσας τῇ Βαιθσούρᾳ, quum appropinquaſſet Bethſuræ. id eſt propius caſtra poſuiſſet: id oppidum præſidium Iudæorum oppugnare cœpit. ἔθλιβεν premebat, ſcilicet obſidione.

ſidia,cum fletu & lachrymis rogabāt Dominum, & omnis turba ſimul, vt bonum Angelum mitteret ad ſalutē Iſrael.

7 Et ipſe primus Machabæus ſumptis armis, cæteros adhortatus eſt ſimul ſecum periculum ſubire,& ferre auxilium fratribus ſuis.

8 Quúmque pariter prõpto animo procederent, Ieroſolymis apparuit præcedens eos eques in veſte candida,armis aureis haſtam vibrans.

9 Tunc omnes ſimul benedixerunt miſericordem Dominum, & conualuerunt animis: non ſolùm homines ſed & beſtias ferociſſimas, & muros ferreos parati penetrare.

C 10 Ibant igitur prompti, de cælo habentes adiutorem,& miſerantem ſuper eos Dominum.

11 Leonum autē more impetu irruētes in hoſtes,proſtrauerunt ex eis vndecim millia peditum, & equitũ mille ſexcentos:

12 Vniuerſos autem in fugam verterunt, plures autem ex eis vulnerati nudi euaſerunt: ſed & ipſe Lyſias turpiter fugiens euaſit.

13 Et quia non inſenſatus erat,ſecum ipſe reputans factam erga ſe diminutionē,& intelligens inuictos eſſe Hebræos,omnipotentis Dei auxilio innitentes,miſit ad eos:

14 Promiſitque ſe conſenſurum omnibus quæ iuſta ſunt, & Regem cõpulſurum amicum fieri.

D 15 Annuit autem Machabæus precibus Lyſiæ, in omnibus vtilitati conſulens:& quæcũque Machabæus ſcripſit Lyſiæ de Iudæis,ea Rex cõceſſit.

16 Nā erant ſcriptæ Iudæis epiſtolæ à Lyſia,ſiquidē hunc modũ cõtinētes, Lyſias populo Iudæorum ſalutem.

17 Iohannes & Abeſalom qui miſſi fuerant à vobis,tradentes ſcripta, poſtulabant vt ea quæ per illos ſignificabantur,implerem.

18 Quæcunque igitur Regi potuerũt perferri,expoſui:& quæ res permittebant,conceſſit.

19 Si igitur in negotiis fidem conſeruaueritis,&deinceps bonorum vobis

tellexerunt,ipſi ſimul & plebs cum lamentis ac lachrymis Domi
no ſupplicabant,vt bonum mitteret Angelum Iſraeli ad ſalutem.
7 Ipſe verò Maccabæus primus arreptis armis,alios eſt adhorta-
tus,ʹvt vnà ſecum periculum ſubeuntes, fratribus ſuis auxilium
afferrent.
8 ʹTum ſimul *ex urbe* alacritérque eruperunt, nondum procul ab
Hieroſolymis aberant, quum eques candido amictu ʹconcutiens
armaturam omnem auream,præcedere ipſos viſus eſt.
9 Tum verò Deum miſericordem laudauerunt: adeóque confir-
mati fuerunt animis,vt parati eſſent non homines modò, ſed be
ſtias etiam immaniſſimas,muróſque ferreos confodere.
10 Itaque inſtructa acie proceſſerunt, ʹadiutorē qui vnà cum ipſis
pugnaturus eſſet,è cælo habentes:poſtquamDominus eorummi
ſertus fuiſſet.
11 ʹQuúmque impetu leonino in hoſtes irruiſſent,proſtrauerunt
ex illis vndecim millia peditum,equitum verò mille ac ſexcētos.
12 Omnes quidem in fugam compulerunt, ex quibus complures
ʹvulneribus acceptis nudi euaſerunt: ipſe verò Lyſiasʹturpi fuga
ſaluti ſuæ conſuluit.
13 ʹCæterùm *homo* non incallidus quum eſſet,ſecumʹquid detrimen
ti accepiſſet reputās,& ſimul intelligēs inuictos eſſe Iudæos, Deo
qui omnia poſſet,eis auxiliante,ʹmiſſis legatis,
14 Confirmauit ſe omnibus æquis conditionibus conſenſurum,
Regémque perſuadendoʹin amicitiam ipſorum pertracturum.
15 Maccabæus autem vtilitati conſulens, ʹannuit ſe omnia factu-
rum quæ Lyſias poſtulabat: quibus in rebus Rex conceſſit Mac-
cabæoʹquæcunque is per literas à Lyſia Iudæorũ cauſa petierat.
16 Fuerunt autem literæ à Lyſia miſſæ ad Iudæos ʹin hanc ſenten-
tiam ſcriptæ, Lyſias populo Iudæorum ſalutem. Lyſiæ epiſtola ad Iudæos.
17 Iohannes & Abeſſalom legati veſtri,ʹqui mandata poſtulatá-
que à vobis ſcripta nobis reddiderunt, poſtularunt vt quæ in eis
continentur,præſtaremus.
18 Itaque quæcunque ad Regem referenda fuerunt,ego ei demõ-
ſtraui:à quo,quæ fieri quidem potuerunt,conceſſa ſunt.
19 Quòd ſi veſtram in res noſtras beneuolentiā cõſeruaueritis, in
poſterum ego quoque ſtudebo author eſſe eorumʹbonorum quæ

7 Vt vnà ſecum,&c. ἅμα αὐτῷ διακινδυνεύοντας, vt vnà ſecum periclitantes. periculum adeuntes.aut,ſuſcipientes pro fratrũ ſalute,eis laborantibus opem ferrent. 8 Tum ſimul *ex urbe*,&c. ὁμοῦ δὲ καὶ προθύμως ἐξώρμησαν, Simul autem ac promptè irruerunt.id eſt ſumma cum alacritate proruperunt omnes ex vrbe,vt fratres ſuos obſidione liberarent. Concutiens armaturam omnem auream, πανοπλίαν χρυσῆν κραδαίνων, totam armaturam auream quatiens.aut,vibrans. Quidam vertunt,haſtam vibrans:ſed in omnibus Græcis codicibus quos viderim,πανοπλίαν legitur,quæ agitatione equi & concuſſione ſonum quendam edebat.

10 Adiutorem σύμμαχον Ita dicitur qui vnà pugnat,ac bellum gerit.belli ſocius & adiutor.

11 Quúmque impetu leonino in hoſtes irr. λεοντηδὸν δὲ ἐντινάξαντες εἰς τοὺς πολεμίους, Quum verò inſtar leonum impetũ in hoſtes feciſſent.aut,ſe in hoſtes cõieciſſent atq; intuliſſent. 12 Vulneribus acce.&c. τραυματίαι,&c. vulnerati & ſaucii,nudiq;[id eſt ſine armis] euaſerunt.De nomine τραυματίας antea dictũ eſt. Turpi fuga ſaluti ſuæ conſ. αἰσχρῶς φεύγων διεσώθη. turpiter fugiens euaſit.aut,conſeruatus eſt.fœda fuga ſaluti ſuæ conſuluit. 13 Cæterùm *homo* non,&c. οὐκ ἄνους δὲ ὑπάρχων,ſed quum *is* non imprudens[aut,mentis conſiliique,aut intelligentiæ expers]eſſet.ad verbum ἄνους amens dicitur,cui opponitur εὔνους cordatus,mente prudentiáque præditus. Quid detrimenti accepiſ. τὸ γεγονὸς περὶ ἑαυτὸν ἐλάττωμα, incommodum acceptum ita dicitur ἀπὸ τοῦ ἐλαττοῦσθαι à diminuendo,vt Detrimentum Latinè à deterendo dictum eſt. Miſſis legatis,confirm. ἀποστείλας ἔπεισε, quum miſiſſet [ſub.homines, aut legatos] perſuaſit. id eſt ſuadendo declarauit,aut affirmauit,ſe omnibus æquis conditionibus cõſenſurum,συλλύσεσθαι ἐπὶ πᾶσι τοῖς δικαίοις. ſe omnibus quæ iuſta eſſent,conſenſurum.id eſt omnia æqua & iuſta Iudæis conceſſurum.

14 In amicitiam ipſorum pertracturum. φίλον αὐτοῖς ἀναγκάζειν γενέσθαι. ſe impulſurum Regem vt eis eſſet amicus.ſuadendo omnibus modis cum eo acturum,vt ipſos Iudæos in amicitiam ſuam reciperet.

15 Annuit ſe omnia facturum,&c. ἐπένευσε ἐπὶ πᾶσιν οἷς ὁ Λυσίας παρεκάλει, annuit in omnibus ad quæ Lyſias hortabatur.id eſt ἐπένευσε, quo verbo paulo antè vſus eſt. ἀπονεύω abnuo,recuſo,contrarium eſt τῷ ἐπινεύειν. Quæcunque is per liter.à Lyſ.&c. ὅσα ἐπέδωκε τῷ Λυσίᾳ διὰ γραπτῶν περὶ τῶν Ἰουδαίων. quæcunque tradidit Lyſiæ per ſcripta pro Iudæis.id eſt mandauit per literas Lyſiæ ad Regem referenda.

16 In hanc ſententiam ſcriptæ, περιέχουσαι τοῦτον τὸν τρόπον. Quidam,hoc argumento ſcriptæ. Poteſt ita verti,hanc ſententiam[aut,rationem]complectentes.aut,in hunc modum rationémque ſcriptæ.

17 Qui mandata poſtulatáque,&c. ἐπιδόντες τὸν ὑπογεγραμμένον χρηματισμὸν, qui dederunt ſubſcriptũ reſponſum.Eſt χρηματίζειν referre aliquid ad aliquem,vt ad populum,aut ad Senatum,vel ad alium,& cum eo aliquid agere ac poſtulare. Hinc χρηματισμὸς,huiuſmodi poſtulata mandatáque ſignificat. Ea autē aut mādantur ſine ſcripto,aut ſcribũtur:quemadmodũ Iudæi quæ à Rege poſtulabāt,literis cõplexi ſunt.

ad vos pertineant.

Cæterùm his de rebus ſingulis mandata dedi tã his quàm meis legatis, quæ vobis exponant.

Valete. Anno cẽteſimo quadrageſimo octauo, 'Dioſcorinthii viceſima quarta *die.*

Regis Antiochi piſtola ad Lyſiã.

Regis autem epiſtola hæc cõtinebat, Rex Antiochus Lyſiæ fratri ſalutem.

'Poſtquã pater noſter ad deos trãſlatus eſt, nos cupiẽtes eos qui in regno noſtro ſunt, 'trãquillo in ſtatu cõſtitutos res ſuas agere,

Audiuimus Iudæos 'nolle acquieſcere in ea rerum commutatione qua pater eos ad ritus Græcorũ traduxerat: 'ſed ſua malle retinere inſtituta: & iccirco poſtulare vt ſua ſibi iura concedantur.

Quamobrem nos volentes hanc quoque gentem 'ſine vlla perturbatione viuere, conſtituimus vt templum eis reſtituatur, ipſíque 'publicis maiorum ſuorum inſtitutis vtantur.

Rectè igitur facies ſi ad eos miſeris, dexterámque eis dederis, vt noſtram voluntatem cognoſcentes, bono eſſe animo, 'ac læti rebus ſuis frui poſſint.

Eiuſdem epiſtola ad Iudæos.

Epiſtola autem Regis ad gentẽ ſcripta huiuſcemodi fuit, Antiochus Rex ſenatui Iudæorum, cæteríſque Iudæis ſalutem.

Si valetis, 'eſt ſanè vt volumus: nos quidem valemus.

Menelaus nobis declarauit, 'vos *in patriam* reuerſos, veſtris rebus moribúſque vti velle.

'His igitur qui *Hieroſolymis ad nos* deſcenderunt, vſque ad triceſimã Xanthici diem dextera dabitur cum ſecuritate,

Vt Iudæi 'ſuis viuendi rationibus vtantur, & legibus: nec quiſquam eorum vlla moleſtia afficietur 'nomine eorum quæ imprudenter commiſſa ſunt.

causa eſſe tentabo.

10 De cæteris autem per ſingula verba mãdaui & iſtis & his qui à me miſſi ſunt, colloqui vobiſcum.

11 Bene valete. Anno centeſimo quadrageſimo octauo, menſis Dioſcori die viceſima & quarta.

12 Regis autem epiſtola, iſta continebat, Rex Antiochus Lyſiæ fratri ſalutem. E

13 Patre noſtro inter deos tranſlato, nos volentes eos qui ſunt in regno noſtro ſine tumultu agere, & rebus ſuis adhibere diligentiam,

14 Audiuimus Iudæos non conſenſiſſe patri meo vt transferrẽtur ad ritũ Græcorum, ſed tenere velle ſuum inſtitutum, ac poſtulare à nobis concedi ſibi Legitima ſua.

15 Volentes igitur hanc quoque gentem quietam eſſe, ſtatuentes iudicauimus templum reſtitui illis, vt agerẽt ſecundum ſuorum maiorum conſuetudinem.

16 Bene igitur feceris, ſi miſeris ad eos, & dexteram dederis: vt cognita noſtra voluntate, bono animo ſint, & vtilitatibus propriis deſeruiant.

17 Ad Iudæos verò Regis epiſtola talis erat, Rex Antiochus ſenatui Iudæorum ſalutem. F

18 Si valetis, ſic eſtis vt volumus: ſed & ipſi bene valemus.

19 Adiit nos Menelaus, dicens velle vos deſcendere ad veſtros qui ſunt apud nos.

30 His igitur qui commeant vſque ad diem triceſimum menſis Xanthici, damus dextras ſecuritatis,

31 Vt Iudaicis vtãtur cibis, & legibus ſuis, ſicut & prius: & nemo eorum vllo modo moleſtiam patiatur de his quæ per ignorantiam geſta ſunt.

'Legitur & εἰκάδι

21 Dioſcorinthii, &c. διοσκορινθίου εἰκοστῇ τετάρτῃ. Iouis Corinthii viceſima quarta. Ita enim illius nomine Græci tunc notabant annorum ac menſium tempora. 23 Poſtquam pater noſt. ad deos, &c. τοῦ πατρὸς ἡμῶν εἰς θεοὺς μεταστάντος, Patre noſtro ad deos tranſlato. Quidam, in deos relato. id eſt ex hac vita in numerum deorum recepto: quæ vana & ambitioſa Diuinitatis affectatio, ἀποθέωσις appellabatur, etiam impiis tyrannis attributa. Ego verbum Græcum exprimere volui quod transferri ſignificat. id eſt ex hac mortalitate ad illã immortalitatem transmigrare. Tranquillo in ſtatu, &c. ἀταράχους ὄντας γίγνεσθαι πρὸς τὴν τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν, expertes omnis perturbationis [id eſt quietos ac tranquillos] verſari [aut, occupari] in rebus propriis curandis & agendis. ſine vlla perturbatione intentos atque occupatos eſſe rebus ſuis, vt agriculturæ, ac cæteris negotiis, quibus dare operam non poſſunt bellis impediti ac perturbati.

24 Nolle acquieſcere in ea, &c. μὴ συνευδοκοῦντας τῇ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ μεταθέσει, nolle manere in traductione patris ad ſtudia inſtitutáque Græcanica. id eſt qua eos ad mores ritúſque Gentiles tranſtulit. Quidam vertũt, non probare demutatam à patre ad ritus Græcorũ religionem. Ego pluribus verbis reddidi, vt ſenſus eſſet apertior: nam commutationem & religionis & totius reip. politiæque intelligit. συνευδοκεῖν ſignificat conſentire, & comprobare. hoc loco pro ἐναπομένειν καὶ ἐπιμένειν acquieſcere ac permanere accipi poteſt cum datiuo. οὐ συνευδοκεῖν τῇ μεταθέσει, Ad verbum, nõ complacere ſibi in ea commutatione, id eſt eam ἀποδοκιμάζειν aſpernari ac repudiare. Sed ſua malle retinere inſtit. ἀλλὰ τὴν ἑαυτῶν ἀγωγὴν αἱρετίζοντας, ſed ſuam ipſorum conſuetudinem [ac morem] ſectari malle. ἀγωγὴ morem, diſciplinam, inſtitutionem, rationémque vitæ tum ciuilis, tum ſpiritualis ſignificat: qualem habebant Iudæi optimam & ſantiſſimam à maioribus traditam. αἱρετίζειν verò cauſam ſectámque aliquam amplecti, ac ſummo cum ſtudio retinere: quemadmodum Paulus in Actis Apoſtolorum, cap. 24. d. 14, defendens cauſam contra Iudæos apud magiſtratus Ethnicos, vocat αἵρεσιν religionem Chriſtianã quam eſt ſequutus atque amplexus. Ita Antiochus hoc verbo vſus eſt in ea cauſa, religione, ac ratione vitæ, quam contra cæterorum populorum voluntatem omni ſtudio ſequebantur. 25 Sine vlla perturbatione viuere, ἐκτὸς ταραχῆς εἶναι, extra perturbationem eſſe. Antea ἀταράχους ὄντας, id eſt quietam ac tranquillam vitam degere, remotam ab omni bellorum motu ac tumultu. Publicis maiorum ſuorum, &c. πολιτεύεσθαι κατὰ τὰ ἐπὶ τῶν προγόνων αὐτῶν ἔθη. vt regantur [aut, gubernentur] maiorum ſuorum inſtitutis ac moribus. non alienis, ſed iis quæ à maioribus ſuis acceperunt. In Græcis eſt κατὰ iuxta aut ſecundum, vt ſignificet præſcriptam conſtitutámque vitæ rationem quæ retinenda ipſis erat.

26 Ac læti rebus ſuis frui poſſint. καὶ ἡδέως διάγωνται πρὸς τὴν τῶν ἰδίων ἀντίληψιν. ac iucundè verſentur in rerum ſuarum procuratione. Eã antè ἐπιμέλειαν dixit. vult eos ſine aliqua moleſtia atq; inquietudine rebus ſuis occupari. ἀντιλαμβάνεσθαι ſignificat res aliquas ſuſcipere adminiſtrãdas & curandas, & eas retinere: itaq; ἀντίληψις τῶν ἰδίων tũ pro ipſa ſuſceptione & curatione, tũ pro earũ perfruitione accipitur. ſed quoniam dicit διάγωνται πρὸς ἀντίληψιν τῶν ἰδίων, videtur magis ſignificare illam ἐπιμέλειαν curam rerum ſuarũ, quam paulo antè nominauit.

28 Eſt ſanè vt volumus: εἴη ἂν ὡς βουλόμεθα. ſit ſanè vt volumus. Hæc forma ſcribendi in principio poſita, Latinis vſitata, Si vales, bene eſt: ego quidem valeo. Significat enim animum amicum & amorem, τὸ συνδιάγειν τοῖς ἀγαθοῖς τὸν φίλον, quemadmodum συναλγεῖν τοῖς κακοῖς. amicitia enim vera, omnia communia facit quæ ſunt aut iucunda aut moleſta, ſecunda aut aduerſa.

29 Vos *in patriam* reuerſos. &c. βούλεσθαι κατελθόντας ὑμᾶς γίνεσθαι πρὸς τοῖς ἰδίοις. Quidam ita vertunt, vos cupere redire ad res veſtras fruendas. ſed quia verbum κατελθεῖν ſignificat in patriam redire: & participium κατελθόντας præteriti eſt temporis, malui vertere In patriam reuerſos: nam antea exules abfuerant. Nunc in eam reductos ac reſtitutos placidè & quietè rebus ſuis vult occupari. Hoc enim ſignificat γίνεσθαι πρὸς τοῖς ἰδίοις, verſari in rebus propriis curandis. Græci autem exulum reditum in patriam & reuocationem τὴν φυγάδων κάθοδον vocant, vt Cicero in quadam ad Atticum epiſtola ſignificat. Itaque addidi In patriam: vt ſenſum melius exprimerem.

30 His igitur qui *Hieroſolymis ad nos* deſcenderunt, τοῖς οὖν καταπορευομένοις, deſcendentibus. id eſt qui ad nos venerunt legati à vobis miſſi. Hoc enim verbo ſignificat ſitum vrbis Hieroſolymæ in aſcenſu collocatæ, ex qua euntes in Syriam, deſcendebant: ſicut ex Syria proficiſcentes in eam, aſcendebant. 31 Suis viuendi rationibus, &c. χρῆσθαι τοῖς ἑαυτῶν δαπανήμασι, vt vtantur ſuis ſumptibus. id eſt ſuo victus genere, vſitata victus ratione, à qua Antiochus Illuſtris vi eos abduxerat, cogens eos ad eſum carnium ſuillarum in Lege vetitum: ita nomen Sumptuum videtur ſignificare conſuetudinem rationémque ciborum in Lege præſcriptam. Nomine eorum quæ imprud. &c. περὶ τῶν ἠγνοημένων. propter ea quæ ignorata ſunt. Quidã vertunt, de his quæ nos latent: & referunt ad ſequẽtia, Menelaũ ad vos

miſi: ſed omnes Græci codices cū præcedentibus cōiungunt. Itaque malo πλημμεληθέντα pro ἁμαρτήματα accipere, quæ ignorātia & imprudētia cōmittuntur nulla improbitate ac malitia: vt his verbis Antiochus extenuet priſtinas offenſiones, quarū culpam & pœnam in Iudæos non vult conferri. Antea autem aliquot locis in hac ſignificatione hoc participio paſſiuo vſus eſt pro his quæ non improbè ac malitioſè, ſed imprudenter ἀπροαιρέτως & inconſultò ſunt commiſſa. Errata Latinè dici poſſunt.

Miſimus autem & Menelaum qui vos alloquatur.

G Valete. Anno cēteſimo quadrageſimo octauo, Xanthici mēſis quintadecima die.

Miſerunt autem etiam Romani epiſtolam ita ſe habentem, Quintus Memmius, & Titus Manilius legati Romanorum, populo Iudæorum ſalutem.

De his quæ Lyſias cognatus Regis conceſſit vobis, & nos conceſſimus.

De quibus autem ad Regē indicauit referendum, confeſtim aliquē mittite, diligentius inter vos conferētes: vt decernamus ſicut congruit vobis: nos enim Antiochiam accedimus.

Ideóque feſtinate reſcribere, vt nos quoque ſciamus cuius eſtis voluntatis.

Bene valete. Anno centeſimo quadrageſimo octauo, quintadecima die menſis Xanthici. Cap. XII.

HIs factis pactionibus, Lyſias pergebat ad Regem: Iudæi autem agriculturæ operam dabant.

Sed hi qui reſederant Timotheus & Apollonius Gennæi filius, ſed & Hieronymus, & Demophon, ſuper hos & Nicanor Cypriarches, non ſinebant eos in ſilētio agere, & quiete.

Ioppitæ verò tale quoddā flagitiū perpetrarunt: rogauerunt Iudæos cū quibus habitabāt, aſcēdere ſcaphas quas parauerant, cum vxoribus & filiis, quaſi nullis inimicitiis inter eos ſubiacentibus:

Secundum commune itaque decretum ciuitatis, & ipſis acquieſcentibus, paciſque cauſa nihil ſuſpectum habentibus: quum in altum proceſſiſſent, ſubmerſerunt non minus ducentos.

Quam crudelitatem Iudas in ſuæ gentis homines factam vt cognouit, præcepit viris qui erant cum ipſo: & inuocato iuſto iudice Deo,

Venit aduerſus interfectores fratrū: & portum quidem nocte ſuccendit, ſcaphas exuſſit: eos autē qui ab igne refugerant, gladio peremit.

Et quū hæc ita egiſſet, diſceſſit quaſi iterū reuerſurus, & vniuerſos Ioppitas eradicaturus.

Sed quum cognouiſſet & eos qui e-

32 Menelaum autem ad vos miſi qui vos conſoletur.
33 Valete. Anno centeſimo quadrageſimo octauo, menſis Xanthici decimaquinta die.
34 Miſerunt etiam Romani ad Iudæos epiſtolam "in huiuſmodi rationem ſcriptam, Quintus Memmius, & Titus Manlius legati Romanorum, populo Iudæorum ſalutem. Romanorum epiſtola ad populum Iudæorum.
35 Quæ Lyſias Regis cognatus vobis conceſſit, ea nos quoque cōprobamus.
36 De quibus autem ad Regē referēdum putauit, "de iis inito conſilio, confeſtim aliquem mittite: "vt ſicut vobis congruit, decernamus: nos enim Antiochiam accedimus.
37 Quare "quàm celerrimè aliquos mittite, vt nos quoque quæ ſit veſtra ſententia, cognoſcamus.
38 Valete. Anno cēteſimo quadrageſimo octauo, die menſis Xanthici decimaquinta. Cap. XII.

1 HIs ita factis pactionibus, Lyſias ad Regem ſe contulit: Iudæi verò "agris ſuis colendis operam dederunt.
2 At præfecti locorum Timotheus & Apollonius Gennæi filius, tum Hieronymus ac Demophon, & præter hos Nicanor "Cypriarcha, non ſinebant illos "tranquillo in ſtatu quietem agere. Iudæos infeſtat Timotheus.
3 Ioppitæ autē huiuſmodi "nefas perpetrauerūt: nā quū habitātes apud ſe Iudæos hortati eſſēt vt paratas à ſe ſcaphas cū vxoribus ac liberis conſcenderent, "quaſi nullas cum eis haberent inimicitias: Ioppitarum facinus in Iudæos.
4 Et hi ſecūdum publicum ciuitatis decretum ("vt qui paci ſtuderent, nec quicquam ſuſpicarentur) acquieuiſſent: "in altum prouectos, numero non minus ducentos ſubmerſerunt.
5 Quam crudelitatem in gentem ſuam vt Iudas cognouit deſignatam, iis viris quos ſecum habebat, iuſſis arma capere, quum Deum iuſtum inuocaſſet iudicem: Iudas in eos vlciſcitur.
6 Aduerſus fratrum interfectores cōtendit: & portu noctu incenſo, ſcaphiſque cōbuſtis, "peremit eos qui eum in locū confugerāt.
7 Cæterùm "vrbe excluſus, recepit ſe vt denuo reuerſurus, atque "vniuerſam Ioppitarum ciuitatem funditus euerſurus.
8 Quum autem intellexiſſet Iamnienſes "idem facinus aduerſus

34 In huiuſmodi rationem ſcriptam, ἔχουσαν οὕτως, habentem ita. in hunc modum ſcriptam. aut, hæc complectentem.
36 De iis inito conſilio, ἐπισκεψάμενοι περὶ τούτων, poſtquam de his conſideraueritis. conſultaueritis βουλευσάμενοι, publico conſilio. Vt ſicut vobis congruit, decern. ἵνα ἐκθῶμεν, ὡς καθήκει ὑμῖν· vt exponamus, vt congruit vobis. id eſt vt ad Regem referamus. Regi proponamus, ac demonſtremus ita vt vtilitas veſtra poſtulat. ſicut ratio rerum veſtrarum requirit. ἐκθεῖναι videtur accipere, vt paulo antè dixit προσαναθεῖναι τῷ βασιλεῖ, ad Regem referre, eíque rem exponere ac demonſtrare.
37 Quàm celerrimè aliq. mittite, σπεύσατε καὶ πέμψατέ τινας, feſtinate [aut, accelerate] & mittite aliquos. id eſt operam date vt quāprimum aliquos mittatis: vt quæ ſit veſtra ſententia & voluntas, intelligamus, ὁποίας ἐστὲ γνώμης ἐπιγνῶμεν. qua eſtis ſententia, cognoſcamus.

IN CAPVT XII.

1 Agris ſuis colendis, &c. περὶ τὴν γεωργίαν ἐγίνοντο. circa agriculturam verſabantur. id eſt pace comparata, ad agros colendos diuturnis bellis intermiſſos ac neglectos ſe applicarunt. 2 Cypriarcha, κυπριάρχης, præfectus Cypri. Videtur gubernator fuiſſe eius inſulæ. Traquillo in ſtatu quietem agere. εὐσταθεῖν, καὶ τὰ τῆς ἡσυχίας ἄγειν. tranquillo in ſtatu viuere, & quietem agere. εὐσταθεῖν eſt in ſtatu bono ac quieto conſtitutum eſſe, aut in huiuſmodi ſtatu ſine perturbatione moleſtiáque verſari. 3 Nefas perpetrauerunt: συνετέλεσαν δυσσέβημα· impium facinus [id eſt ſcelus] deſignarunt. Quaſi nullas cum eis, &c. ὡς μηδεμιᾶς πρὸς αὐτοὺς ἐνεστώσης δυσμενείας· quaſi nulla in eos extaret maleuolentia. id eſt quum nulla ſubeſſet inimicitiarum ſuſpicio. Nam omnia erant pacata. 4 Vt qui paci ſtuderent, ὡς ἂν εἰρηνεύειν θελόντων. vt qui vellent pacificè concorditérque viuere, neque vlla in re diſſentire, eorum voluntati obtemperarunt. ἐπεδέξαντο admiſerunt, & conceſſerunt quod petebant. morem eis geſſerunt. In altum prouectos, ἐπαναχθέντας, à portu in altum pelagus euectos. ἀνάγειν enim τὴν ναῦν eſt nauē è portu in mare educere, ſicut κατάγειν appellere ad portū. 6 Peremit eos qui eum in locum confug. τοὺς ἐκεῖ συμφυγόντας ἐξεκέντησε. qui eò confugerant, confodit. id eſt interfecit. 7 Vrbe excluſus, recepit ſe συγκλεισθέντος τοῦ χωρίου ἀνέλυσε, quum locus concluſus eſſet [id eſt oppidum eſſet clauſum] receſſit. abſceſſit, aut in Iudæam reuerſus eſt. Hoc enim verbum ἀναλύειν ſignificat. Vniuerſam Ioppitarum, &c. τὸ σύμπαν τῶν ἰοππιτῶν πολίτευμα ἐκριζῶσαι. totam Ioppitarū gentem [aut populū, aut ciuitatis ſtatū] extirpaturus. radicitus cōuulſurus, id eſt omnino ſubuerſurus. Ego hāc metaphorā quæ ab ſtirpibus ducitur, alia ſimilitudine quæ hoc in loco mollior videtur, reddere malui, & interitū exitūque totius ciuitatis exprimere. 8 Idem facinus aduerſus Iudæos, &c τὸν αὐτὸν ἐπιτελεῖν βουλομένους τρόπον τοῖς ἰουδαίοις, eodem facere volentes modo Iudæis. idem maleficium in Iudæos cogitaſſe, aut concepiſſe.

Iudæos apud ſe habitantes moliri:
Eos quoque noctu aggreſſus, portum 'cum claſſe incēdit, adeò 9
vt fulgor incendii Hieroſolymam vſque reluceret per ſtadia du-
centa quadraginta.

In quos pugnauerit Machabæus quũ Timotheum inſequeretur.

Inde quum abſceſſiſſet nouē ſtadiis, irruerunt in eum aduerſus 10
Timotheum iter facientem nō minus quinque millia Arabum
cum quingentis equitibus.
Commiſſáque acri pugna quum hi qui cum Iuda erant, ope Di 11
uina rem bene ac fœliciter geſſiſſent, victi Arabes 'Nomades dex
tram ſibi à Iuda dari petebant, pecora ſe daturos, ac cæteris in re-
bus ei ſe adiumento futuros pollicentes.
Iudas autem eos reuera ſibi in multis vtiles *fore* exiſtimās, vt pa- 12
cem cum ipſis haberet, eis conceſſit: itaque dexteris acceptis, illi
in tabernacula ſua ſe receperunt.
Aggreſſus eſt etiam 'vrbem quandam pōte validam, 'muriſque 13
circummunitā, quam nomine Caſpin omnis generis promiſcuæ
gentes habitabant.
Qui eam tenebant vrbem, 'munitione murorum, impoſitóque 14
commeatu freti, 'remiſſius diſſolutiúſque ſe gerebant, 'militibus
Iudæ conuitiantes, & contumelias probráque ea iactantes, quæ
nefas eſt dicere.
Tum milites Iudæ magno mūdi Dominatore inuocato, qui ſi- 15
ne arietibus, atque vllo 'machinarũ apparatu temporibus Ioſue
Iericho ſubuertit, muros impetu ferocitérque inuaſerunt.
Captáq; fauore Dei vrbe, 'cædes quæ nullis verbis exprimi poſ- 16
ſunt, ediderunt: adeò vt adiacens lacus, 'qui duo ſtadia in latitudi-
nem patebat, ſanguine plenus fluere videretur.
Inde quum per ſtadia ſeptingenta quinquaginta diſceſſiſſent, 17
in Characa ad Iudæos qui Tubieni nominantur, peruenerunt.
Et Timotheum quidem illis in locis non deprehenderunt: (nā 18
is iam 'inde infecta re diſceſſerat) ſed quũ is præſidium quodam
in loco permunitum reliquiſſet,
Doſitheus, & Soſipater, qui in exercitu Maccabæi duces erāt, eò 19
profecti, quæ Timotheus in præſidio reliquerat, amplius decem
virorum millia interemerunt.
Maccabæus autem inſtructo exercitu ſuo, 'cohortibúſque tur- 20
matim diſpoſitis, contendit aduerſus Timotheum, qui ſecum
habebat centum viginti millia peditum, equitum verò duo mil-
lia & quingentos.
Timotheus autem cognito Iudæ aduentu, 'emiſit mulieres ac 21

rant Iamniæ, velle pari modo facere B
habitantibus ſecum Iudæis,
Iānitis quoque nocte ſuperuenit, 9
& portum cum nauibus ſuccendit: ita
vt lumē ignis appareret Ieroſolymis
à ſtadiis ducentis quadraginta.
Inde quũ iam abiſſent nouē ſtadiis, 10
& iter facerent ad Timotheum, com
miſerũt cum eo Arabes quinque mil
lia viri, & equites quingenti.
Quũque pugna valida fieret, & au- 11
xilio Dei proſperè ceſſiſſet, reſidui A-
rabes victi, petebāt à Iuda dextras ſi-
bi dari, promittentes ſe paſcua datu-
ros, & in cæteris profuturos.
Iudas autē arbitratus verè in mul- 12
tis eos vtiles, promiſit pacē: dextriſ-
que acceptis, diſceſſere ad tabernacu-
la ſua.
Aggreſſus eſt autē & ciuitatē quan 13
dam firmam pontibus muriſque cir-
cunſeptam, quæ à turbis habitabatur
gentium promiſcuarum, cui nomen
Caſpin.
Hi verò qui intus erant, confidētes 14 C
in ſtabilitate murorum & apparatu
alimoniarum, remiſſius agebant, ma
ledictis laceſſentes Iudam, ac blaſphe
mātes, ac loquentes quæ fas non eſt.
Machabæus autem inuocato ma- 15
gno mūdi Principe, qui ſine arietibus
& machinis [temporibus Ieſu præci- Ioſue 6.c.20
pitauit Iericho, irruit ferociter muris:
Et capta ciuitate per Domini volũ- 16
tatem, innumerabiles cædes fecit, ita
vt adiacens ſtagnum ſtadiorum duo-
rum latitudinis ſanguine infectũ flue-
re videretur.
Inde diſceſſerũt ſtadia ſeptingenta 17
quinquaginta, & venerũt in Characa
ad eos qui dicũtur Tubianæi, Iudæos:
Et Timotheum quidem in illis lo- 18
cis non comprehenderunt, nullóque
negotio perfecto regreſſus eſt, relicto
in quodam loco firmiſſimo præſidio.
Doſitheus autem & Soſipater, qui 19
erant duces cum Machabæo, pereme-
runt à Timotheo relictos in præſidio
decem millia viros.
At Machabæus ordinatis circum ſe 20
ſex milibus, & conſtitutis per cohor-
tes, aduerſus Timotheum proceſſit,
habentem ſecum centum viginti mil
lia peditum, equitúmque duo millia D
quingentos.
Cognito autē Iudæ aduētu, Timo- 21

9 Cum claſſe σὺν τῷ στόλῳ, cum nauibus. στόλος enim eſt nauium multitudo, quæ Latinè claſſis dicitur: apparatus naualis, στόλος ναυτικὸς, nauium copiæ. 11 Nomades νομάδες ita dicti ſunt ἀπὸ τοῦ νέμειν à paſcendo: vt etiam Numidæ ſunt appellati à vitæ ratione vaga & paſtoritia. Degebant enim in tabernaculis ἀσκηνοῦντες huc illúcque vagantes.
13 Vrbem ponte validam, πόλιν γεφυροῦν ὀχυράν, vrbem ponte munitam. ad quam per pontes aditus erant: quibus reſciſſis adiri non poterat propter flumina aut loca paluſtria. Videretur legendum γεφυρῶν, vel potius γεφύραις. Muriſque circummunitam, καὶ τείχεσι περιπεφραγμένην, & muris circunſeptam. cinctam vndique & clauſam.
14 Munitione murorum, τῇ τῶν τειχῶν ἐρυμνότητι πεποιθότες, confiſi murorum firmitate. Erat permunita muris & circunſepta, omnique instructa commeatu. Remiſſius diſſ. ſe gerebant, ἀναγωγότεροι ἐχρῶντο remiſſius vtebantur. id eſt agebant, nihil intuentes, imò hoſtes contemnentes, freti munitione vrbis. Militibus Iudæ conuitiantes, τοὺς περὶ τὸν Ἰούδαν λοιδοροῦντες, conuitia probráque iacientes. contumelioſè eos appellantes. 15 Machinarum apparatu μηχανῶν ὀργανικῶν machinis inſtrumentalibus. id eſt apparatu inſtrumentorum, atque opere bellico quo vrbes ſolent oppugnari & expugnari. Solo buccinarũ clangore muros Iericho ſubruit, κατακρημνίσαντα τὴν Ἱεριχὼ præcipitauit Iericho. euertit. Murus enim corruit, quemadmodum ſcriptum eſt Ioſue 6.c.20.
16 Cædes quæ nullis verb. &c. ἀμυθήτους ἐποίησαν σφαγὰς, inenarrabiles fecerunt cædes. Quidam, ſine numero cædes ediderunt: ſed ita reddendum eſſet, ſi in Græco eſſet ἀναριθμήτους. Ego pluribus verbis ſenſum expreſſi.. Qui duo ſtadia in latitudine pateb. τὸ πλάτος ἔχουσαν σταδίων δύο habens latitudinem duorum ſtadiorum, Cæſar 1. Comm. In latitudinem centum L X X X millia paſſuum patebant.
18 Inde infecta re diſceſſerat, ἄπρακτον ἀπὸ τῶν τόπων ἐκλελυκότα, qui infecto negotio ab illis locis receſſerat.
20 Cohortibúſque turmatim diſp. σπειρηδὸν κατέστησεν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν σπειρῶν, quum eos in turmas [id eſt certos ordines] conſtituiſſet. diſtribuiſſet. 21 Emiſit προεξαπέστειλεν amandauit. Quidam, præmiſit: ante ſcilicet aduentum Maccabæi, vt eos imbecillos à periculo remoueret. Ita videtur legendum προεξαπέστειλεν.

theus præmiſit mulieres, & filios, & reliquum apparatum, in præſidiũ quod Carnion dicitur: erat enim inexpugnabile, & acceſſu difficile propter locorum anguſtias.

pueros cum reliquis impedimentis in præſidium Carnium dictũ: ″quòd locus eſſet oppugnatu acceſſúque difficilis ″propter anguſtias quas omni ex parte habebat.″

22 Quúmque cohors Iudæ prima apparuiſſet, timor hoſtibus incuſſus eſt ex præſentia Dei qui vniuerſa conſpicit, & in fugã verſi ſunt alius ab alio, ita vt magis à ſuis deiicerẽtur, & gladiorũ ſuorum ictibus debilitarentur.

Porrò vbi ſe prima Iudæ cohors oſtendit, terror hoſtibus iniectus eſt: pauórque, oſtẽdente ſe eo qui″conſpicit omnia, tantus inceſſit, vt in fugam verſi, impetu alii aliò raperentur: crebríque læderentur à ſuis, & gladiorum ſuorum mucrone confoderentur.

23 Iudas autem vehementer inſtabat puniens profanos, & proſtrauit ex eis triginta millia virorum.

″Dúmque Iudas eos ardentiore contentione perſequitur, & cõcîdit ſceleratos, ad triginta virorum millia interemit.

24 Ipſe verò Timótheus incidit in partes Doſithei & Soſipatris: & multis precibus poſtulabat vt viuus dimitteretur, eo quòd multorum ex Iudæis parẽtes haberet, ac fratres, quos morte eius decipi eueniret.

Timotheus verò quum in Doſitheum Soſipatrúmque incidiſſet, ″admodum veteratoriè rogabat vt viuum ſe dimitterent, eo quòd parentes multorum, quorundam etiam fratres haberet: futurum vt hi negligerentur, ſi ipſe occiſus eſſet. *Capitur Timotheus, & dimittitur illæſus.*

E 25 Et quũ fidem dediſſet reſtituturum ſe eos ſecundum conſtitutũ, illæſum eum dimiſerunt propter fratrum ſalutem.

Quum ergo multis verbis fidẽ feciſſet, pactúſque eſſet ſe reſtituturum illos illæſos: propter fratrum ſalutem eum dimiſerunt.

26 Iudas autem regreſſus eſt à Carniõ interfectis vigintiquinque millibus.

Deinde Maccabæus perrexit ad Carnium & Artagatium, & ibi viginti quinque millia hominum interfecit.

27 Poſt horum fugam & necem, mouit exercitum ad Ephron ciuitatem munitam, in qua multitudo diuerſarum Gentium habitabat: & robuſti iuuenes pro muris conſiſtentes, fortiter repugnabant: in hac autem machinæ multæ, & telorum erat apparatus.

Poſt horum fugam atque internecionem Iudas exercitum duxit ad Ephron vrbem munitam, ″quam Lyſias & magna diuerſarum gentium multitudo tenebant: iuuenes robuſti pro muris ſtãtes, fortiter depugnabant: ibíque machinarum ac telorum apparatus aderat.

28 Sed quum Omnipotentem inuocaſſent, qui poteſtate ſua vires hoſtiũ confringit, ceperunt ciuitatem: & ex eis qui intus erant, vigintiquinque millia proſtrauerunt.

Hi tamen″ *Deo* præpotente, qui ſua potentia vires hoſtium confringit, inuocato, vrbem vi ceperunt: & eorum qui intus erant, ad viginti quinque millia interfecerunt.

29 Inde ad ciuitatem Scytharum abierunt, quæ ab Ieroſolymis ſexcẽtis ſtadiis aberat.

Inde digreſſi, ″Scythopolin ab Hieroſolymis ſexcentis ſtadiis diſtantem, contenderunt.

30 Conteſtantibus autẽ his qui apud Scythopolitas erant Iudæis, quòd benignè ab eis haberentur, etiam temporibus infœlicitatis quòd modeſtè ſecum egerint:

Vbi quum incolæ Iudæi eſſent teſtati quam ſibi Scythopolitæ præſtitiſſent beneuolẽtiam, ″quantáque calamitoſis temporibus humanitate ipſos complexi eſſent:

31 Gratias agentes eis, & exhortati etiam de cætero erga genus ſuum benignos eſſe, venerunt Ieroſolymã die ſolenni ſeptimanarum inſtante.

Gratiis iis actis, eóſque adhortati vt in reliquum tempus″eandem in gentem *ſuam* beneuolentiam conferrent, Hieroſolymam ″ſolenni hebdomadarum iam inſtante, petiuerunt.

F 32 Et poſt Pentecoſten abierunt contra Gorgiam præpoſitum Idumææ.

″Exacto autem quod Pentecoſtes nominatur, feſto, ″bellum Gorgiæ Idumææ præfecto intulerunt. *Gorgiam perſequitur Iudas.*

33 Exiuit autem cum peditibus tribus millibus, & equitibus quadringentis.

Is cum tribus peditum millibus, quadringentíſque equitibus egreſſus eſt.

34 Quibus cõgreſſis, contigit paucos ruere Iudæorum.

Conſertáque pugna, paucos ex Iudæis cadere contigit.

Quòd locus eſſet opp. &c. ὤ γὰρ δυσπολιόρκητον καὶ δυσπρόσιτον τὸ χωρίον. pro δυσμάχητον. qui non facilè oppugnari poſſet, quia difficiles aditus haberet. Sic ἀμάχητον καὶ ἀπρόσιτον dicitur, qui non poteſt expugnari, & qui nullum aditum habet. Propter anguſtias quas, &c. διὰ τὴν τῶν πάντων τόπων στενότητα. ob omnium locorum anguſtiam. Erat enim omni ex parte anguſtiis ſeptus.
23 Dúmque ardentiore contentione perſeq. ἐποιεῖτο δὲ τὸν διωγμὸν συντονώτερον Dum facit perſequutionẽ intenſiorem. id eſt dum acrius vehementiúſque inſequitur. 24 Admodum veteratoriè rog. ἠξίου μετὰ πολλῆς γοητείας, rogabat cum multa impoſtura. aut, fallacia, qua eos ad ſuam ſalutem alliciebat. Quidam vertunt, poſtulabat multis precibus: ſed γοητεία videtur hoc loco magis ſignificare rationes cauſáſque fictas, quibus illis doloſè perſuadebat vt ipſum dimitterent. Huiuſmodi fallacem ac doloſam perſuaſionem, & tamen ſupplicem γοητείαν appellat. Homo verſutus & callidus γόης dicitur, qui ſuis fallaciis & præſtigiis, id eſt verbis doloſis ac fraudulentis alios decipit.
27 Quam Lyſias & magna diuer. &c. ἐν ᾗ κατῴκει λυσίας, καὶ πάμφυλα πλήθη. in qua habitabat Lyſias, & omnigenæ multitudines. id eſt variæ gentes. populi miſti ex diuerſis nationibus. Exemplar Toletanum non habet Lyſias: quam lectionem exiſtimo eſſe meliorem. Nam is erat Regis Antiochi procurator aliis locis & ciuitatibus præfectus.
28 Deo præpotente inuocato, ἐπικαλεσάμενοι τὸν δυνάστην, id eſt Deum παντοκράτορα omnipotentem, ac principem mundi. hoc enim ſignificat ὁ δυνάστης, idem quod τοῦ κόσμου κύριος, quo epitheto ſæpe vtitur.
29 Scythopolin τὴν σκυθῶν πόλιν Scytharum ciuitatem. ita enim habent omnes Græci codices. Paulo pòſt compoſito nomine σκυθοπολῖται Scythopolitæ dicuntur, ex Scytharum gente orti.
30 Quantáque humanitate, &c. ἥμερον ἀπάντησιν ἐποιοῦντο. benignum occurſum feciſſent. Quidam, quanta ſe aduerſis tẽporibus humanitate tractauiſſent. ἀπάντησις occurſum complexúmque ſignificare poteſt. Itaque humaniter benignéq; aliquẽ amplecti, aut cõplecti, verti poteſt. 31 Eandem in gentem, &c. πρὸς τὸ γένος εὐμενεῖς εἶναι, erga genus *ſuũ* beneuoli eſſent. id eſt eadem in eos volũtate atque humanitate qua antea vſi fuiſſent. Solenni hebdomadarũ, &c. τῆς τῶν ἑβδομάδων ἑορτῆς οὔσης ὑπογύου, feſto, hebdomadarum exiſtente propinquo. quũ iã appropinquaret. Feſtum Pentecoſtes intelligit, de quo Exod. 34. c. 12, vt mox nominat. 32 Exacto autem quod Pentecoſtes, &c. μετὰ δὲ τὴν λεγομένην πεντηκοστὴν, Poſt autem dictam Pentecoſten. poſt celebritatẽ eius feſti, quod religioſiſſimè à Iudæis colebatur. Bellum Gorgiæ intul. ὥρμησαν πρὸς γοργίαν. irruerunt aduerſus Gorgiam. armis ſunt aggreſſi. infeſtis ſignis aduerſus eum contenderunt.

Porrò Doſitheus quidam, ʹvnus turmaliũ Bacenoris, vir eques & robuſtus Gorgiam apprehẽſa eius chlamyde tenebat, ac ducebat fortiter, ʹvt qui viuum capere ſceleſtum cuperet: quũ eques quidam Thracẽſis inuectus in eum, humero eius amputato, fecit vt Gorgias Mareſam effugeret.

ʹDiutius autem pugnãtibus Heſdrinis militibus, adeóque iam fatigatis, Iudas inuocato Domino ʹvt ſe adiutorẽ belli prælííque ducem exhiberet,

Patria voce exorſus, & clamore cum hymnis ſublato, repẽte in milites Gorgiæ irruens, eos in fugam conuertit.

Tum Iudas recollectos milites ſuos in Odollam vrbẽ deduxit: vbi ʹinſtãte ſeptimo die, de more purificati, ſabbathũ celebrarũt.

ʹInſequenti autem die Maccabæani ʹeo tempore quod officium requirebat neceſſarium, venerunt vt corpora ſuorum tollerẽt, & cum propinquis, in patriis ſepulchris reponerent.

Inuenerunt autem ſub veſtibus interfectorum ʹquædam quæ Iamnienſium ſimulachris conſecrata erant, Iudæíſque ab ipſa Lege interdicta: vnde omnibus perſpicuum fuit, illos eam ob cauſam occubuiſſe.

Itaque omnes quum ʹiuſti Iudicis, occultáque palàm facientis opus prædicaſſent,

Conuerſi ad preces, rogabant vt quod commiſſum eſſet peccatum, prorſus aboleretur: ʹſimúlque egregius Iudas cæteros omnes ex multitudine hortatus eſt ʹvt ſe puros integróſque à peccato cõſeruarent, ʹvt qui ſuis ipſorum oculis vidiſſent quæ propter peccatum cæſorum acciderant.

ʹTum deinde ſtipe viritim collecta, ad duo millia drachmarum argẽti miſit Heroſolymam ad ſacrificiũ pro peccato faciendum, ʹvalde bene ac ſcitè faciens, qui de reſurrectione *ita* cogitaret.

Iudas oblato pro mortuis ſacrificio, ſpem reſurrectionis oſtẽdit.

Niſi enim eos qui occubuerant, reſurrecturos ſperaſſet, ʹſuperuacuum erat & friuolum pro mortuis preces vllas adhibere.

35 Doſitheus vèrò quidam de Bacenoris eques, vir fortis Gorgiã tenebat: & quum vellet illum capere viuũ, eques quidam de Thracibus irruit in eum, humerúmque eius amputauit: atque ita Gorgias effugit in Mareſa.

36 At illis qui cum Eſdrin erant, diutius pugnantibus & fatigatis, inuocauit Iudas Dominum, adiutorẽ & ducem belli fieri,

37 Incipiens voce patria, & cum hymnis clamorem extollens, fugam Gorgiæ militibus incuſſit.

38 Iudas autem collecto exercitu, venit in ciuitatem Odollam: & quũ ſeptima dies ſuperueniret, ſecundum cõſuetudinem purificati, in eodem loco ſabbathum egerunt.

39 Et ſequenti die venit cũ ſuis Iudas, vt corpora proſtratorũ tolleret, & cũ parentibus poneret in ſepulchris paternis.

40 Inuenerũt autem ſub tunicis interfectorum de donariis idolorum, quæ apud Iamniam fuerunt, [à quibus Lex prohibet Iudæos: omnibus ergo manifeſtum factum eſt ob hanc cauſam eos corruiſſe. G Deut.7.d.25

41 Omnes itaque benedixerunt iuſtũ iudicium Domini, qui occulta fecerat manifeſta.

42 Atque ita ad preces conuerſi, rogauerunt vt id quod factum erat delictum, obliuioni traderetur. At verò fortiſſimus Iudas hortabatur populũ conſeruare ſe ſine peccato, ſub oculis videntes quæ facta ſunt pro peccatis eorum qui proſtrati ſunt.

43 Et facta collatione, duodecim millia drachmas argenti miſit Ieroſolymã offerri pro peccato ſacrificiũ, bene & religioſè de reſurrectione cogitans.

44 Niſi enim eos qui ceciderant, reſurrecturos ſperaret, ſuperfluũ videretur & vanum orare pro mortuis.

35 Vnus turmalium Bacenoris, τις τῶν τοῦ Βακήνορος, quidam ex his qui Bacenoris. id eſt vnus è numero turmáque eorum equitum qui Bacenori erant attributi. Erat enim Doſitheus ἔφιππος eques. Vt qui viuum capere, &c. βουλόμενος τὸν κατάρατον λαβεῖν ζωγρίαν· volens ſceleſtum capere viuum captiuum. ζωγρέω ſignificat viuum aliquem capere, ſeu viuum ſeruare. Hinc ζωγρεία quum viuus aliquis redimendus aut mulctandus capitur. κατάρατον maledictum, execrandum ac deteſtandum nominat.

36 Diutius autem pugnantibus, &c. τῶν δὲ περὶ τὸν Ἔσδριν ἐπὶ πλεῖον μαχομένων, iis qui circa Heſdrin diutius dimicantibus. Quidam codices diuerſam habent lectionẽ, τῶν δὲ περὶ τὸν Γοργίαν, ſed illa melior videtur. Puto enim Heſdrin vnũ fuiſſe ex ducibus exercitus Machabæani: quibus diuturno iam prælio defatigatis, Iudas nomen Dei inuocauit. Vt ſe adiutorem belli prælíique, &c. σύμμαχον φανῆναι καὶ προοδηγὸν τοῦ πολέμου, vt adiutor appareret, ac dux belli. id eſt vt cum ipſis pugnans, & vt imperator bellũ adminiſtrans, ipſiúſque dux exercitus ſuam præſentiam oſtenderet. 38 Inſtante ſeptimo die, τῆς ἑβδομάδος ἐπιβαλλούσης, ſeptimo die ſuperueniente. κατὰ τὸν ἐθισμὸν ἁγνισθέντες τὸ σάββατον διήγαγον, ſecundum conſuetudinem purificati ſabbathum egerunt. Ratio temporis & neceſſitas fecit vt Hieroſolymam redire cauſa ſabbathi celebrandi non potuerint. ἐπιβάλλειν accipitur hic pro ἐνίστασθαι adeſſe, inſtare, atque incidere. iam die ſabbathi aduenìẽte, aut aduentãte. Dicitur enim hoc verbũ de re quæ hæret, & incumbit: hoc autẽ loco de die feſto qui iam adeſt, aut propè eſt. ἐπιβαλλούσης ἑβδομάδος pro ἐνεστώσης. 39 Inſequenti autem die τῇ δὲ ἐχομένῃ Poſtero autẽ die. aut, poſtridie. Intelligẽdum enim eſt ἡμέρᾳ.

Eo tempore quod officium, &c. καθ' ὃν τρόπον τὸ τῆς χρείας ἐγεγόνει, quomodo neceſſitas fuit. id eſt quemadmodum res ipſa poſtulabat, & flagitabat, vt corpora mortuorum tollerent, ſepulturæque mandarent. Huiuſmodi autem neceſſitas officium hominum propinquorum, & ius ſepulturæ mortuis debitum requirebat. Colligebant enim ea, atque in patriis ſepulchris recondebant: atque ita ad maiores patréſque ſuos aggregari, aut apponi dicebantur. 40 Quædam quæ Iamnienſium ſimulachris, &c. ἱερώματα τῶν ἀπὸ Ἰαμνείας εἰδώλων. quædam ſacra idolis Iamniæ. quibus declaratum eſt illos cultores fuiſſe eorum idolorum. Tanta vis fuit ſuperſtitionis & contagio, quum inter idololatras habitarent. 41 Iuſti Iudicis opus prædicaſſent, τὰ τοῦ δικαιοκρίτου εὐλογήσαντες, ſubaudiendum eſt aliquid, & cum articulo coniungendum, τὰ ἔργα. quum opera Dei iuſti iudicis benedixiſſent, id eſt laudaſſent ac prædicaſſent. δικαιοκρίτην Deum appellat compoſito nomine, ſicut Paulus Rom.2.a.5, δικαιοκρισίαν, iuſtum Dei iudicium dixit. & 2.Theſ.1.b.5. δικαίαν κρίσιν, ſine compoſitione.

42 Simulque egregius Iudas ὁ δὲ γενναῖος Ἰούδας: generoſus autem Iudas. id eſt genere dignus Iſraelitico. qui virtute ac pietate nobilitati generis ſui reſpondebat. aut, animo præſtanti. cæteros omnes ex multitudine hortatus eſt: τὸ πλῆθος παρεκάλεσε, multitudinẽ hortatus eſt.

Vt ſe puros integróſque, &c. συντηρεῖν ἑαυτοὺς ἀναμαρτήτους εἶναι, vt ſe ſine peccato conſeruarent. ne ſe polluerent impiis ſuperſtitionibus, ſed in omni ſanctitate continerent. Vt qui ſuis ipſorum oculis vidiſſ. ὑπ' ὄψιν ἑωρακότας τὰ γεγονότα, qui ſub aſpectum vidiſſent quæ acciderant, ἐπόπται, teſtes oculati iudicii Diuini. 43 Tum denique ſtipe viritim, &c. ποιησάμενός τε κατ' ἀνδρολογίαν κατασκεύασμα, &c. Ad verbum eſt, Et quum feciſſet præparationes viritim collectas ad duo millia drachmarum. id eſt quum comparaſſet pecuniam. aut confeciſſet ſummam pecuniæ à ſingulis viris collectæ ad duo millia drachmarum, miſit eam Heroſolymam. aut, collatione facta, eam pecuniã miſit Hieroſolymam. Huiuſmodi collatio ſiue collectio λογία à Paulo dicitur 1.Corinth.16.a.1. & 2. Corinth.9.b.5 λογία ἀπὸ τοῦ λέγειν, quod eſt legere, & colligere, quaſi collecta, eſt ab eo nominata. Valde benè ac ſcitè fa. πάνυ καλῶς καὶ ἀστείως πράττων, valde bene ritéque faciẽs, qui ita de reſurrectione ſentiret. ἀστείως quãuis ad vrbanitatem facetiáſque referatur. hoc loco tamen Præclarè verti poteſt. Quidã ita vertũt, bono admodum, ſcitóque inſtituto. Ego huiuſmodi ἐπίκρισιν approbationem aduerbiis quibus vſus eſt author, malui reddere.

44 Superuacuũ erat, &c. περισσὸν ἂν ἦν καὶ ληρῶδες ſuperfluũ [aut, ſuperuacuũ] & nugatorium fuiſſet. id eſt vanum, orare pro mortuis.

45 Et quia conſiderabat quòd hi qui cum pietate dormitionē acceperant, optimam haberēt repoſitam gratiā.

Præterea quòd cōſideraret, iis qui cum pietate obiiſſent, optimum gratiæ munus repoſitum eſſe:

46 Sācta ergo & ſalubris eſt cogitatio pro defunctis exorare, vt à peccatis ſoluantur. Cap. XIII.

(Piam & ſanctam cogitationem) pro mortuis expiationem fecit, vt à peccato abſoluerentur. Cap. XIII.

1 ANno centeſimo quadrageſimo-nono cognouit Iudas Antiochū Eupatorem venire cum multitudine aduerſus Iudæam,

ANno centeſimo quadrageſimonono nuntiatum eſt Iudæ, Antiochum Eupatorem cum copiis in Iudæam aduentare, *Eupatoris aduentus in Iudæam.*

2 Et cum eo Lyſiam procuratorem & præpoſitum negotiorum, ſecū habentem peditum centum decem millia, & equitum quinque millia, & elephantos viginti duos, currus cum falcibus trecentos.

Cum eóque procuratorem ac rerum adminiſtrationi præfectum Lyſiam: vtrunque in exercitu habētem Græcorum peditum cētena dena millia, equitúmque quina millia & trecenos, elephantos autem vicenos binos, & falcatos currus trecenos.

3 Commiſcuit autem ſe illis & Menelaus: & cum multa fallacia deprecabatur Antiochum, non pro patria ſalute, ſed ſperans ſe conſtitui in principatum.

Cum his Menelaus erat coniūctus, qui Antiochū magna cum ſimulatione hortabatur: non conſulens patriæ ſaluti, ſed ſperans ſe principatum adepturum. *Menelai interitus.*

B

4 Sed Rex regum ſuſcitauit animos Antiochi in peccatorem: & ſuggerente Lyſia hunc eſſe cauſam omniū malorum, iuſſit (vt eis eſt cōſuetudo) apprehenſum, in eodem loco necari.

At Rex ille regum, Antiochi animum aduerſus ſceleratum concitauit: vt quum Lyſias demonſtraſſet, illum omnium malorū authorem extitiſſe, mandarit eum Berœam abducendum: vbi vſitato affectus ſupplicio, interiret.

5 Erat autem in eodem loco turris quinquaginta cubitorum, aggeſtum vndique habens cineris: hæc proſpectum habebat in præceps.

Eo in loco plena puluere quinquaginta cubitorum turris erat. quæ machinam habebat circumuerſatilem, in puluerem vndique præcipitem:

6 Inde in cinerem deiici iuſſit ſacrilegum, omnibus eum propellentibus ad interitum,

Ibi eum qui ſacrilegii damnatus eſt, aut qui aliud aliquod inſigne admiſit maleficium, omnes ad interitum protrudunt.

7 Et tali lege præuaricatorem Legis contigit mori, nec terræ dari Menelaum.

Ita accidit vt homo nefarius huiuſmodi ſupplicii genere moreretur: ac ne ſepulturæ quidem Menelaus compos fieret.

C

8 Et quidem ſatis iuſtè: nā quia multa erga aram Dei delicta commiſit, cuius ignis & cinis erat ſanctus, ipſe in cineris morte damnatus eſt.

Et meritò: nam qui multa in altare peccata commiſerat, vbi ignis & cinis ſacroſanctus erat, is in cinere mortem oppetiit.

9 Sed Rex mente effrænatus veniebat, nequiorem ſe patre ſuo Iudæis oſtenſurus.

Cæterùm efferatus animo Antiochus adueniebat, acerbiora quàm pater vnquā feciſſet, crudelitatis exēpla in Iudæos editur⁹.

45 Optimum gratiæ munus, &c. κάλλιστον ἀποκείμενον χαριστήριον. Quidam, optimam repoſitam griatiā. Alii, optimum repoſitum munus.
Significat idem quod χάρις, donum ac munus apud aliquem poſitum. vt ita ſignificet eos gratos eſſe qui mortuis hominibus de patria optimè meritis eam memoriam & beneuolentiam præſtent, qui de illis ita piè cogitent, eorum corpora aliquando reſurrectura, non in perpetuū interitura.

IN CAPVT XIII.

1 Nuntiatum eſt Iudæ, προσέπεσε τοῖς περὶ τὸν ἰούδαν, allatum eſt Iudæ. nuntius venit ad eum (vt quidam vertunt) aut, nuntium ei allatū eſt. Hoc enim videtur ſignificare forma loquendi Græca qua hic author ſæpe vtitur. προσπίπτειν τινὶ, ad verbum eſt, incidere, aut accidere alicui. Cum copiis aduent. παραγενέσθαι σὺν πλήθεσιν, aduenire cum multitudinibus. id eſt, cum maximis copiis in Iudæam expeditionem facere. 2 Vtrunque in exercitu haben. &c. ἕκαστον ἔχοντα δύναμιν ἑλληνικὴν vnumquēque eorum habentem exercitum Græcum. id eſt ex Græcis militibus confectum. Deinde ſequitur diſtinctum, peditū centum ac decem millia, & equitum quinque millia & trecentos: & ita vertere mihi magis placet, quàm ſingulis centena dena millia attribuere. Falcatos currus ἅρματα δρεπανηφόρα currus falciferos. ξιφηφόρα, qui in hoſtilem exercitum immiſſi, ordines militum perturbabant, atque obuios lædebant.
3 Cum his Menelaus, &c. καὶ μενέλαος δὲ συνέμιξεν αὐτοῖς, Menelaus autem ſe miſcuerat eis. Quidam vertunt, conſpirauerat cum eis. verti poteſt non malè, ſe cum illis coniunxerat, contra patriam arma ferens. Magna cum ſimulatione hortab. παρεκάλει μετὰ πολλῆς εἰρωνείας, hortabatur cum multa ironia. id eſt ſimulatione ac fraude, ſimulans ſe patriæ reipublicæque ſtudioſum. ita fraudulenta falláxque erat eius adhortatio, quemadmodum declarat verbis ſequentibus. Non conſulens patriæ ſaluti, οὐκ ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῆς πατρίδος, non ob ſalutem patriæ. non tam propoſitam habens patriæ ſalutem quàm ſuam ambitionem, qui princeps in Iudæa eſſe vellet.
4 Vbi vſitato affectus ſupplicio, interiret. ὡς ἔθος ἐστὶν, ἐν τῷ τόπῳ προσαπολέσαι. quemadmodum mos eſt [iuſſit] in eo loco interire. morique eo ſupplicio quod paulo pòſt exponitur. 5 Machinam habebat circumuerſ. ὄργανον εἶχε περιφερὲς, organum [aut, inſtrumentum] habebat verſatile. aut, volubile. id eſt machinam quæ circunferebatur. In puluerem vndique præcip. πάντοθεν ἀπόκρημνον εἰς τὴν σποδὸν, vndique decliuem in cinerem. ita quidam vertunt, ſed Præceps vim nominis Græci melius exprimit. Significat enim eam machinam impetu ferri, aut circunferri in cinerem, damnatúmque in eum immitti.
6 Qui ſacrilegii damnatus eſt, τὸν ἱεροσυλίας ἔνοχον ὄντα, qui ſacrilegii reus [aut, conuictus] erat. ἔνοχος τινος ἐγκλήματος qui culpa & crimine alicuius maleficii tenetur. Hìc conuictum damnatúmque ſignificat. Inſigne admiſit malefic. τῶν κακῶν ὑπεροχήν πεποιημένον, qui malorum enormitatē fecit. id eſt enorme ac ſingulare aliquod facinus aut ſcelus deſignauit. Omnes ad interitū, &c. ἅπαντες προσωθοῦσιν εἰς ὄλεθρον. omnes propellunt ad exitium. aut, ad mortem proiiciunt. in eam machinam & rotam deuoluendum, deprimēdúmque in cinerem 7 Huiuſmodi ſupplicii, &c. τοιούτῳ μόρῳ τὸν παράνομον συνέβη θανεῖν, tali fato [id eſt mortis genere] iniquum contigit mori. Hac pœna finem vitæ ſuæ compleuit. Ne ſepulturæ quidem compos fieret. μηδὲ ταφῆς τυχόντα, nec ſepulturam quidem adipiſci. aut aſſequi contigit. Non enim erat ſepultura ita deuolui extinguique in cinere.
8 Et meritò: πάνυ δικαίως. admodum iuſtè. Forma eſt approbationis atque adiudicationis, quæ ἐπίκρισις nominatur, Et iure quidem, ac meritó. In altare peccata, &c. περὶ βωμὸν ἁμαρτήματα συνετελέσατο, circa altare peccata [id eſt ſcelera maleficiáq;] patrauerat. aut, deſignauerat. In cinere mortem oppetiit. ἐν σποδῷ θάνατον ἐκομίσατο. in cinere mortem tulit. pœnámque luit eius rei, atque ea in re, quam impiè ſpreuerat, atque ita ſuo ipſius, ſupplicio id comprobauit quod dici ſolet, Eo in genere quenque puniri, in quo peccauerit.
9 Cæterum efferatus animo Antiochus τοῖς δὲ φρονήμασιν ὁ βασιλεὺς βεβαρβαρωμένος, at mente animóque Rex in barbariem incitatus. id eſt, in animo barbara quadam affectus immanitate. ad omnem ſæuitiam & crudelitatem barbarum in modum cōcitatus. Hoc enim ſignificat verbum βαρβαροῦσθαι, exuere omnem humanitatem, atque in immanem quandam barbariem degenerare. Acerbiora quàm pater vnquā, &c. τὰ χείριστα τῶν ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γεγονότων ἐνδειξόμενος τοῖς ἰουδαίοις. Ad verbum eſt, peſſima eorum quæ ſub patre eius facta fuiſſent, Iudæis oſtenſurus. id eſt facturus, aut editurus. Nam dicimus ἐνδείξασθαι τὰ κακὰ oſtēdere mala alicui, pro exhibere, aut facere. Paulus 2. Timoth. 4. c. 14, Alexander faber ærarius πολλά μοι ἐνεδείξατο κακὰ, multa mihi mala oſtendit. id eſt exhibuit.

III.i.

Maccabæus pugnaturus aduerſus Eupatorem, ſuos ad orationem hortatur.

Qua re cognita, Iudas populo edixit vt nocte diéque Dominū 10
inuocaret: vt ſiquando aliâs, nunc quidem maximè opem iis ferret ″qui de Lege & patria & ſacro templo periclitarentur:
Nec populum qui nuper paululum reſpiraſſet, ″poteſtati infa- 11
mium Gentium ſubiici pateretur.
Hoc quum feciſſent vnà omnes, & miſericordē Dominū cum 12
lamentis ac ieiuniis per tres dies proſtrati continenter inuocaſſent, Iudas adhortatus eos, præſto eſſe iuſſit.
″*Ipſe* verò ſeorſum cum Senibus conſilium cepit, vt priuſquam 13
exercitus Regis Iudæam inuaderet, atque vrbe potiretur, ″egreſſi fretíque ope Diuina, de ſumma rerum decernerent.
″Itaque quum mundi Dominatori curam cōmiſiſſet, hortatus 14
ſuos vt pro Legibus, pro tēplo, vrbe, patria, republicáque fortiter, atque ad mortē vſq; dimicarēt, ″caſtra circa Modin collocauit.

Quatuordecim hominum millia interficit in caſtris Antiochi.

″Datáque ſuis pro teſſera, Dei victoria, cum″lectis præſtantiſſi- 15
mis iuuenibus, noctu″in tabernaculum regium irruit, & in caſtris quatuor millia virorū interfecit: principémque confecit elephantum, ″vnà cum turba eorum qui in caſtello ei impoſito collocati inſidebant.
″Caſtris denique metu tumultúque repletis, re fœliciter geſta, 16
″cum ſuis ſe recepit.
Hoc autem quum iam dies diluxiſſet factū eſt, defenſione Do 17
mini ei opitulante.
Cæterùm Rex, ″quum cepiſſet iam guſtū audaciæ Iudæorum, 18
″artibus loca attentans,
Ad Bethſuram munitum Iudæorum præſidiū caſtra admouit: 19
fugabatur tamen, offendebat, & atterebatur.
Iis autē qui in præſidio erant, Iudas ″cōmeatum ſummittebat. 20
Porrò Rhodocus qui ex Iudaico erat exercitu, ″ſecreta *Iudæorum* 21

10 Quibus Iudas cognitis, præcepit populo vt die ac nocte Dominum inuocarēt, quò ſicut ſemper, & nunc adiuuaret eos:
11 Quippe qui Lege & patria ſanctóque templo priuari vererentur: ac populum qui nuper paululum reſpiraſſet, ne ſineret blaſphemis rurſus nationibus ſubdi. D
12 Omnibus itaque ſimul id facientibus, & petentibus à Domino miſericordiam, cum fletu & ieiuniis per triduum continuum proſtratis, hortatus eſt eos Iudas vt ſe præpararent.
13 Ipſe verò cū Senioribus cogitauit, priuſquam Rex admoueret exercitum ad Iudæam, & obtineret ciuitatem, exire, & Domini iudicio cōmittere exitum rei.
14 Dans itaque poteſtatem omnium Deo mūdi creatori, & hortatus ſuos vt fortiter dimicarēt, & vſque ad mortem pro Legibus, tēplo, ciuitate, patria, & ciuibus ſtarent: circa Modin exercitum conſtituit.
15 Et dato ſigno ſuis Dei victoriæ iuuenibus fortiſſimis electis, nocte aggreſſus aulam regiā, in caſtris interfecit viros quatuordecim millia, & maximum elephantorum cum iis qui ſuperpoſiti fuerant: E
16 Summóque metu ac perturbatione, hoſtium caſtra repleuerunt, rebúſque proſperè geſtis, abierunt.
17 Hoc autem factum eſt die illuceſcente, adiuuante eum Domini protectione.
18 Sed Rex accepto guſtu audaciæ Iudæorum, arte difficultatem locorum tentabat.
19 Et Bethſuræ, quæ erat Iudæorū præſidiū munitū, caſtra admouebat: ſed fugabatur, impingebat, minorabatur. F
20 *His autem qui intus erant*, Iudas neceſſaria mittebat.
21 Enūtiauit autem myſteria hoſtibus

10 Qui de Lege & patria, &c. τοῖς τοῦ νόμου καὶ πατρίδος στερεῖσθαι μέλλουσι. iis qui lege & patria priuandi eſſent. qui in periculū adducti erant rerum ſanctiſſimarū & ſibi chariſſimarum. Verbum στερεῖσθαι ſignificat priuationem amiſſionémque earum rerum, quibus moleſtè caremus atque indigemus. 11 Poteſtati inf. &c. μὴ ἐᾶσαι τοῖς δυσφήμοις ἔθνεσιν ὑποχειρίους γενέσθαι, ne ſineret blaſphemis Gentibus ſubditos eſſe. δύσφημος accipitur ſæpe pro infami, de quo eſt ſiniſtra & mala fama, de quo homines in malam partem loquuntur. id eſt δυσφημούμενοι. Aliquādo idem quod βλάσφημος maledicus & contumelioſus: quæ ſignificatio videtur huic loco non malè congruere. Nam ſæpe notantur Gentes hoc epitheto, vt contumelioſæ in Deum & impiæ. 13 *Ipſe* verò ſeorſum, &c. καθ᾽ ἑαυτὸν δὲ σὺν τοῖς πρεσβυτέροις γενόμενος, ipſe autē ſolus cum Senibus factus. i. remota multitudine, cū Senibus conſiliū cepit. Egreſſi fretique, &c. ἐξελθόντας κρῖναι τὰ πράγματα τῇ τοῦ κυρίου βοηθείᾳ. Ad verbū eſt, vt egreſſi decernerent negotia, Domini auxilio. κρίνειν & κρίνεσθαι Græcis, vt Decernere, diſceptaréque Latinis, duobus dicitur modis. aut ciuiliter iure ac legibus cū aliquo de re aliqua contendere, aut hoſtiliter armis ac vi contendere. Sed conſtructio eſt obſeruāda. Nam ſæpius dicitur κρίνεσθαι περί τινος, περὶ τῶν πραγμάτων, περὶ τοῦ ὅλου. de ſumma rerum prælio decernere, vt diſceptare & contendere. Ennius (quemadmodum eſt apud Ciceronem de Officiis) vſus eſt ſimplici cum accuſatiuo, Ferro nō auro vitā cernamus vtriq;. τῇ τοῦ θεοῦ βοηθείᾳ, caſus datiuus eſt qui redditur per ablatiuū. itaque ad declarandū ſenſum, addidi, freti ope Diuina. vt ea cōfiſi ſumma cū alacritate in ipſum rerū diſcrimen veniant. 14 Itaque quū mundi &c. δοὺς δὲ τὴν ἐπιτροπὴν τῷ κυρίῳ τοῦ κόσμου, quū itaque rem [aut negotiū] cōmiſiſſet mūdi Domino. quū eā fidei ac miſericordiæ Dei cōmendaſſet ac tradidiſſet. Hoc enim ſignificat ἐπιτρέπω, cōmitto alicui, atque in eius curam trado. idem ſignificat δοῦναι ἐπιτροπὴν curam rei alicuius mandare & cōmittere alicui. Caſtra circa Modin, &c. ἐποιήσατο τὴν στρατοπεδείαν, cōſtituit exercitū circa Modin. aut, ad Modin. aut, caſtra ibi poſuit. caſtrametatio στρατοπεδεία dicitur. Hinc alia cōpoſita ἀναστρατοπεδεία pro receptu ipſius exercitus, & ἀποστρατοπεδεία, motio caſtrorum. 15 Datáque ſuis pro teſſera, &c. δοὺς δὲ τοῖς περὶ αὐτὸν σύνθημα θεοῦ νίκην quum ſuis ſignum [aut teſſeram] dediſſet Dei victoriam. Toletanum exemplar ἀναδοὺς δὲ σύνθημα νίκης θεοῦ, Quū reddidiſſet ſuis teſſeram victoriæ Dei. id eſt dediſſet ſymbolum ac ſignum victoriæ Dei. Antea ſignificationem dixit datam auxilii à Deo venturi. His enim ſignis ac ſymbolis quæ piam aliquam habebant aut commonitionem, aut ſignificationem voluntatis opiſque Diuinæ, animi militum in optimam ſpem erigebantur. Lectis præſtantiſſimis, &c. μετὰ ἀρίστων νεανίσκων κεκριμένων cum optimis iuuenibus electis. aut, delectis. Nomē ἀρίστων hic ſignificat robur ac vires corporis, & audaciam animi: vt qui eſſent valentiſſimi ac fortiſſimi. In tabernaculum, &c. ἐπιβαλὼν ἐπὶ τὴν βασιλικὴν αὐλὴν, quū noctu in prætorium regium impetum feciſſet. αὐλὴ in Bibliis pro cortina, id eſt tentoriis ac tabernaculis, accipitur: ſed quia mox ſubiungitur alius accuſatiuus ſine præpoſitione τὴν παρεμβολὴν, puto αὐλὴν aliunde irrepſiſſe: atque ita legendū eſſe ἐπιβαλὼν ἐπὶ τὴν βασιλικὴν παρεμβολὴν quum in caſtra regia [aut Regis] irruiſſet: & ita quidam verterunt. Vnà cum turba eorum, &c. σὺν τῷ κατ᾽ οἰκίαν ὄχλῳ, cum ea quæ in contubernio erat, turba. Primo libro dixit elephantis impoſitas fuiſſe turres, ex quibus depugnabant qui in illis erant collocati. Erant enim beſtiæ ingentis magnitudinis, quæ huiuſmodi turres, ſtationes, in hiſque centum homines ferre poterant. Quidam vertunt, cum omni turba contubernali. Alii, vnà cum iis qui ſuper erant.

16 Caſtris den. &c. καὶ τὸ πέρας, &c. Poſtremò caſtra terrore ac trepidatione cōpleuerūt. Cum ſuis ſe recepit. ἀπέλυσαν εὐημερήσαντες. re bene ac proſperè geſta reuerſi ſunt. 18 Quum cepiſſet iam guſtum, &c. εἰληφὼς γεῦσιν τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀποτολμίας, id eſt quum ſuo incommodo ac periculo ſenſiſſet, aut expertus eſſet, Iudæorum audaciam. Artibus loca attentans, κατεπείραζε διὰ μεθόδων τοὺς τόπους, viis fallacibus [ac fraudulentis] loca [id eſt oppida, præſidiáque] pertentabat. vt quum aperto marte ac vi nihil poſſet, ad inſidias, aut artes rationéſque fallaces confugeret: quibus præſidia ad deditionem atque pacem alliciebat.

20 Commeatum ſummittebat, τὰ δέοντα εἰσέπεμψε, &c. neceſſaria immittebat [aut, intromittebat] iis qui in Bethſuris erant.

21 Secreta *Iudæorum* conſilia hoſtibus enunt. προσήγγειλε τὰ μυστήρια τοῖς πολεμίοις, nuntiauit myſteria hoſtibus, perfidus proditor eorum quæ à Iudæis agebantur, conſilia eorum efferebat, & cum hoſtibus communicabat.

Rhodocus quidã de Iudaico exercitu, qui requiſitus comprehenſus eſt, & concluſus.

Iterum Rex ſermonem habuit ad eos qui erant in Bethſuris, dextram dedit, accepit, abiit, cõmiſit cum Iuda, ſuperatus eſt.

Vt autem cognouit rebellaſſe Philippum Antiochiæ, qui relictus erat ſuper negotia, mente cõſternatus Iudæos deprecans, ſubditúſque eis iurat de omnibus quibus iuſtum viſum eſt: & reconciliatus obtulit ſacrificiũ, honorauit templũ, & munera poſuit.

G

Machabæum amplexatus eſt, & fecit eum à Ptolemaide vſque ad Gerrhenos ducem & principem.

Vt autem venit Ptolemaidem, grauiter ferebant Ptolemenſes amicitiæ conuentionem, indignantes ne fortè fœdus irrumperent.

Tunc aſcẽdit Lyſias tribunal, & expoſuit rationem, & populum ſedauit, regreſſúſque eſt Antiochiam: & hoc modo Regis profectio & reditus proceſſit.

conſilia hoſtibus enunciabat: ʹitaque facta inquiſitione cõprehenſus, atque in carcerem coniectus eſt.

Rhodocus Iudæorum proditor comprehẽditur.

22 ʹIterum Rex cum Bethſuræis eſt colloquutus, & dextera data acceptáque digreſſus,

23 Inde prælio cum Iuda commiſſio victus fuit. Quúmque cognouiſſet Philippum Antiochiæ in rerum adminiſtratione relictumʺdeſciuiſſe, perturbatus, ſuppliciter ſe Iudæis ſubmiſit, ʹiurauítque in quaſcunque conditiones: pacem iniit, ſacrificiũ obtulit, templum honore affecit, Legem benignitate proſequutus:

Antiochus cum Iudæis redit in gratiam.

24 Et Maccabæum amplexus eſt: Præfectũ reliquit à Ptolemaide ad Gerrhenos vſque Hegemonidem.

25 Quúmq; Ptolemaidẽ veniſſet, ʹ*offendit* Ptolemẽſes propter pacta grauiter ferentes: ʹ indignè enim ferebãt cõditiones eſſe violatas.

26 Sed Lyſias quum ſuggeſtum cõſcendiſſet, ʺcommodè rem excuſauit: perſuaſit, ʹplacatos beneuolóſq; reddidit: ille Antiochiã ſe recepit. hoc modo ſe habuit Regis & expeditio, & reuerſio.

Cap. XIIII.

SEd poſt triennii tempus cognouit Iudas & qui cum eo erãt, Demetriũ Seleuci cum multitudine valida, & nauibus per portum Tripolis aſcendiſſe ad loca opportuna,

Et tenuiſſe regiones aduerſus Antiochum & ducem eius Lyſiam.

Alcimus autem quidam, qui ſummus Sacerdos fuerat, ſed voluntariè coinquinatus eſt temporibus commiſtionis, cõſiderãs nullo modo ſibi eſſe ſalutem, neque acceſſum ad altare,

Venit ad regem Demetrium centeſimo quinquageſimo anno, offerẽs ei coronam auream & palmã, ſuper hæc & thallos qui tẽpli eſſe videbantur: & ipſa quidem die ſiluit.

Tempus autem opportunũ demẽtiæ ſuæ nactus, conuocatus à Demetrio ad cõcilium, & interrogatus quibus rebus & conſiliis Iudæi niterentur,

1 TRiennio autem pòſt nuntiatum eſt Iudæ Demetrium Seleuci filium Tripolitano portu inuectum valida cum multitudine & claſſe, interfecto Antiocho, eiúſque procuratore Lyſia, ipſã

Inſtinctu Alcimi Demetrius Nicanorẽ ad interficiendum Iudæos mittit.

2 regionem obtinuiſſe.

3 Alcimus quidamʹſummo antea perfunctus Sacerdotio, quiʹtẽporibus promiſcui cum Gentibus commercii ſua ſe ſponte polluerat, intelligẽsʺnullam reliquam ſpem ſalutis ſibi, neque vllum amplius ad ſacrum altare aditum,

4 Venit ad regem Demetrium anno centeſimo quinquageſimo primo, coronam ei auream, palmámque ſimul, & præterea ſolennium templi ramorum aliquos offerẽs: atque illo quidem die ʹſilentium egit.

5 ʹNactus autem opportunitatẽ amentiæ ſuæ adiutricem, quum in concilium aduocatus eſſet à Demetrio, & interrogatus ʺquo in ſtatu rerum, conſiliorúmque ratione Iudæi verſarentur,

Itaque facta inquiſitione cõp. ἀνεζητήθη δὲ καὶ κατελήφθη, inquiſitus autẽ eſt ac comprehenſus, καὶ κατεκλείσθη. & cõcluſus. id eſt vinculis
aut cuſtodiæ mandatus ac traditus. 22 Iterum cum Bethſuræis, &c. ἐδευτερολόγησε τοῖς ἐν βαιθσουρᾳ̃, Secundum colloquiũ habuit
cũ iis qui erãt in Bethſura. vt eos ad ſe traduceret. Hoc verò eſt quod paulo antè dixit, occultis viis ac rationibus loca præſidiáq; attẽtaſſe.
23 Deſciuiſſe, ἀπονενοῆσθαι, rebellaſſe, defeciſſe. Significat enim ἀπονοεῖσθαι, ἀπόστασιν ποιεῖν, propriè quidem τοῦ νοῦ à mente deficere atque
alienari, dementem fieri. deinde ab alicuius obſeruantia, imperio, obedientiáque diſcedere, id eſt ἀποστατεῖν. Iurauítque in quaſcunque
conditiones: καὶ ὤμοσεν ἐπὶ πᾶσι τοῖς δικαίοις· & iurauit in omnia iuſta. id eſt omnia ſe præſtaturum quæ iuſta & æqua eſſent.
25 *Offendit* Ptolemenſes propter pacta grau. fe. ἐδυσφόρουν περὶ τῶν συνθηκῶν οἱ πτολεμαεῖς, grauiter ferebant Ptolemenſes pro pactis. id
eſt propter pacta, aut cauſa pactorum. Ego poſui verbum Offendit, vt mollior eſſet oratio. Nam dixerat, Venit Ptolemaidem: & ſubiunxit,
Ptolemenſes propter pacta moleſtè ferebant. id eſt, quum veniſſet Ptolemaidem, reperit ciues cauſa pactorum magna moleſtia indignatione
que affectos. Itaque verbo addito orationem mollire volui. Eſt enim hoc loco oratio σύντομος, in qua multa breuiter ſummatimque com
prehenduntur. Indignè enim ferebant condit. &c ἐδείναζον γὰρ ὑπὲρ ὧν ἠθέλησαν ἀθετεῖν τὰς διαστάσεις, indignabantur enim quorum gra
tia voluerant irrita facere fœdera. Ego intelligo cauſam moleſtiæ indignationiſque eorum fuiſſe pacem cum Iudæis conſtitutam, qua con
ditiones pacis, & conuentionis quam Rex cum ipſis fecerat, violari videbantur.
26 Commodè rem excuſauit: ἀπελογίσατο, vel ἀπελογήσατο ἐνδεχομένως, excuſauit quantum fieri potuit. κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον, quatenus fieri
licuit. id eſt, omnes afferens exponénſque rationes, quibus conſilium & factum Regis excuſari ac probari poterat. Itaque ſignificat Lyſiam
ad placandum populum nihil prætermiſiſſe eorum quæ ad excuſationem ac defenſionem eius facti pertinerent. Placatos beneuo
lóſque reddidit: κατεπράϋνε, εὐμενεῖς ἐποίησεν· ſedauit [aut, mitigauit] & beneuolos effecit. id eſt ab illa indignatione atque offenſione ani
mi, ad manſuetudinem beneuolentiámque oratione flexit, & placauit. Hoc enim ſignificat verbum καταπραΰνειν, animum ira commotum
componere, & ad lenitatem conuertere.

CAPVT XIIII.

3 Summo antea perfunctus ſacerd. προγεγονὼς ἀρχιερεὺς, qui fuerat antea ſummus Sacerdos. qui ſummum Pontificatum geſſerat: quæ
ampliſſima apud Iudæos erat dignitas. Temporibus promiſcui cum Gentibus cõ. ἐν τοῖς τῆς ἐπιμιξίας χρόνοις in temporibus cõmiſtio
nis. id eſt quibus Iudæi violentia Antiochi oppreſsi cum pollutionibus Gẽtium ſe commiſcuerunt atque inquinarunt. Huiuſmodi commu
nicationem cum eorum impiis ac nefariis ritibus atque ſuperſtitionibus ἐπιμιξίαν vocat, vt poſtea in fine huius capitis ἀμιξίαν ſeparatio
nem, ſeceſſionem eorũ qui puros atque integros ſe conſeruarũt, nec ſe earũ inquinamentis cõmacularunt. Nullã reliquam, &c. οὐ καθ'
ὁντιναοῦν τρόπον οὐκ ἔστιν αὐτῷ σωτηρία, quòd nullo modo eſt ei ſalus. & ita planè deſperãs de ſalute, videns reditum in patriam priſtinámque di
gnitatem ſibi eſſe intercluſum. 4 Silentium egit. ἡσυχίαν ἔσχε. quietem habuit. quieuit. nihil ad Regem de Iudæis detulit. ſe eo die
continuit. 5 Nactus autem opportunitatem, &c. καιρὸν λαβὼν τῆς ἰδίας ἀνοίας συνεργὸν, adeptus tempus propriæ amentiæ cõmo
dum. aut, opportunum. nactus occaſionem dementiæ ſuæ accommodatam, quam mox ſubiicit. Huiuſmodi enim calumniatores ad adulan
dum & criminandũ ſolent temporis cõmoditatem diligenter obſeruare & captare. Quo in ſtatu, &c. ἐν τίνι διαθέσει καὶ βουλῇ καθεστήκασιν οἱ
ἰουδαῖοι, in quo ſtatu & conſilio Iudæi conſtituti eſſent. Quidam vertunt, quo in ſtatu eſſent. aut, quibus conſiliis Iudæi vterentur. Alii, quo
animo Iudæi eſſent. Sed διάθεσις hîc ſtatum rerum, id eſt κατάστασιν ſignificat.

Hæc reſpondit, Qui ex Iudæis nominantur Aſidæi, quorum 6
dux eſt Iudas ille Maccabæus,ʹbellis ac ſeditionibus mouẽdisʹre-
gnum quietum tranquillúmque eſſe non patiuntur.
ʹQuapropter ego maiorum meorum dignitate(maximo dico 7
Pontificatu)ſpoliatus,huc me nunc contuli:
Primùm quidemʹquòd cõmodis Regis ſincerè ſtudeam :dein- 8
de etiam ʹvt ciuibus meis conſulam. nam eorum quos ſuprà me-
moraui,ʹtemeritate vniuerſum genus noſtrumʹnon paruis incõ-
modis miſeriíſque afficitur.
Quæ quũ tu Rex ſingula cognoris,regioniʹgentíque noſtræ cir 9
cumuentæʹpro tua omnibus paratiſſima humanitate conſule.
Nam quandiu Iudas ſupererit, fieri nullo modo poteſt vt res 10
pacem conſequantur.
Hæc quum ab illo dicta eſſent, facilè reliqui amici ʹinimicè in 11
Iudam affecti,ʹDemetrium ira inflammarunt.
Itaque confeſtim accerſitũ Nicanorẽ, ʹquem elephantis præfe 12
cerat,ducémque in Iudæam deſignarat,miſit
Cum huiuſmodi mandatis,vt Iudam interficeret,ſocióſque e- 13
ius diſſiparet: Alcimũ verò maximi tẽpli pontificem cõſtitueret.
ʹTum Gentes quæ ex Iudæa profligatæ à Iuda fuerant, ad Ni- 14
canoremʹquaſi greges aggregabantur, Iudæorum miſerias & ca-
lamitates ſuam fore fœlicitatem exiſtimantes.
Hi verò intellecto aduentu Nicanoris,Gentiúmque aduerſus ſe 15
expeditione,conſperſi puluere, orabant eum ʹqui cùm populum
ſibi in perpetuum conſtituiſſet, ʹtum verò ſemper hæreditatem
ſuam clariſſimis præſentiæ ſuæ ſignis tutatus eſſet.
Deinde iuſſu ducis protinus inde profecti, in vicinum Deſſau 16
venerunt,ʹvt prælio ipſis cum hoſtibus congrederentur.

6 Reſpondit, Ipſi qui dicuntur Aſſidæi Iudæorum, quibus præeſt Iudas Machabæus, bella nutriunt, & ſeditiones mouent,nec patiũtur regnũ eſſe quietum.

7 Nam & ego defraudatus parentũ gloria(dico autẽ ſummoSacerdotio) huc veni: B

8 Primò quidem vtilitatibus Regis fidem ſeruans,ſecundò autem etiã ciuibus conſulens.nam illorum prauitate vniuerſum genus noſtrum non minimè vexatur.

9 Sed his ſingulis ô Rex cognitis,& regioni & generi ſecundum humanitatem tuam promulgatam omnibus proſpice.

10 Nam quandiu ſupereſt Iudas, impoſſibile eſt pacem eſſe negotiis.

11 Talibus autem ab hoc dictis,&cæteri amici hoſtiliter ſe habentes aduerſus Iudam, inflammauerunt Demetrium.

12 Qui ſtatim Nicanorem præpoſitũ elephantorum ducẽ miſit in Iudæam,

13 Datis mandatis vt ipſum quidem Iudam caperet,eos verò qui cum illo erant,diſpergeret:& conſtitueret Alcimum maximi templi ſummum Sacerdotem.

14 Tunc Gẽtes quæ de Iudæa fugerãt Iudam,congregatim ſe Nicanori miſcebãt,miſerias& clades Iudæorum, proſperitates rerũ ſuarũ exiſtimãtes.

15 Audito itaque Iudæi Nicanoris aduentu, & conuentu nationum, conſperſi terra,rogabãt eum qui populũ ſuum conſtituit, in æternum cuſtodiret,quique ſuam portionem ſignis euidentibus protegit. C Suprà 10.c.19

16 Imperante autem duce, ſtatim inde mouerunt,conuenerúntque ad caſtellum Deſſau.

6 Bellis ac ſeditionibus mouendis πολεμοτροφοῦσι καὶ στασιάζουσιν bella nutriunt ac ſeditiones mouent.id eſt bellis & ſeditionibus ſtudẽt, homines bellicoſi ac ſeditioſi.pugnãdi cupidi & turbulenti omnia perturbãt.Verbũ πολεμοτροφεῖν ſignificat cupiditatem ſtudiúmq; bellorum,id eſt φιλομαχεῖν.ſed de eo antea. Regnũ quietum,&c.οὐκ ἐῶντες τὴν βασιλείαν τῆς εὐσταθείας τυχεῖν, non ſinentes regnũ quietem aſſequi.aut quietum ac tranquillũ ſtatũ habere.Hoc enim ſignificat εὐστάθεια, quietã rerum cõſtitutionem,quũ res benè ac tranquillè ſunt compoſitæ ac conſtitutæ. 7 Quapropter ego maiorũ,&c. ὅθεν ἀφῃρημένος τὴν προγονικὴν δόξαν Vnde ego priuatus maiorum gloria.aut,cui erepta eſt ſumma maiorum dignitas.qui ampliſſimo Sacerdotii honore exutus atque ſpoliatus fui.ἀφαιρεῖσθαι enim is dicitur cui per iniuriã & vim aliquid adimitur. 8 Quòd cõmodis Regis,&c. ὑπὲρ τῶν ἀνηκόντων τῷ βασιλεῖ γνησίως φρονῶν,verè ac benè ſentiens ſine vlla fictione ac ſimulatione,ac cogitans de iis quæ ad Regem pertinent.ex animo quærens cõmoda Regis.φρονεῖν enim ſignificat cogitationẽ,ſtudium,ac voluntatem rerum aliquarum. γνησίως φρονεῖν ὑπέρ τινος eſt benè velle,aut bene cupere alicui,eiúſque vtilitatibus ſtudere. Vt ciuibus meis conſulam.τῶν ἰδίων πολιτῶν στοχαζόμενος.meorum ciuium rationem habens.qui eorum vtilitatem ſalutémque propoſitam habeã.Verbum enim στοχάζεσθαι ſignificat ſpectare aliquid ac propoſitum habere. Temeritate ἀλογιστίᾳ imprudentia.ſiue potius inconſulta & temeraria voluntate,quæ ab omni ratione conſilióque remota eſt.Ea,temeritas à Cicerone appellatur ac definitur. Non paruis incõmodis,&c.οὐ μικρῶς ἀκληρεῖ,non parũ infœliciter agit.in calamitate nõ mediocri verſatur.aut,non paruis incõmodis ac malis affligitur.ſignificat enim hoc loco ἀκληρεῖν idem quod ἀτυχεῖν,vel δυστυχεῖν, infœlicem eſſe ac miſerum. Quidam vertunt, non parua diſpendia patitur: ſed verbum maiora incommoda ſignificat quàm diſpendia:itaque addidi miſerias,vt vim verbi melius exprimerem.
9 Genti noſtræ,&c.γένους ἡμῶν προνοήθητι. generi noſtro proſpice ac prouide.aliquã eius curam cogitationémque ſuſcipias.Hoc enim ſignificat προνοεῖν τινὸς,τὴν πρόνοιαν ἔχειν. Pro tua omnibus,&c.καθ᾽ ἣν ἔχεις πρὸς ἅπαντας εὐαπάντητον φιλανθρωπίαν, pro ea quam in omnes habes maximè obuiam humanitatem.id eſt expoſitam & paratam omnibus.pro ea quæ erga omnes patet,bonitate ac benignitate.
11 Inimicè in Iudam affecti, δυσμενῶς ἔχοντες τὰ πρὸς τὸν ἰούδαν, maleuolè in Iudam animati.hoſtili in eum animo,ei infenſi atque inimici. Demetrium ira inflammarunt. προσεπύρωσαν τὸν δημήτριον. Demetrium incenderunt.aut,accenderunt ira in Iudam.
12 Quem elephantis præfecerat, τὸν γενόμενον ἐλεφαντάρχην, qui erat elephantis præfectus. cui cura earum belluarum quibus ad bellũ maximè vtebantur,mandata erat.Erat enim in earum beſtiarum robore præcipua virium vis. Terentius de magiſtro elephantorum dixit, imperium habere in belluas.ſed Nicanor ἐλεφαντάρχης alio modo dicitur,quòd eam partem viriũ bellicarum delatam à Rege ſuſtineret.Itaque verti Præfecerat:vt mollius cohæreret cum ſequenti membro,ducémque Iudææ deſignarat,καὶ στρατηγὸν ἀναδείξας τῆς ἰουδαίας,quem cõſtituerat ducem[aut,præfectum] Iudææ.imperium ea in prouincia ei mandauerat.
ʹLegitur & ἐκ τῆς ἰουδαίας
14 Tum Gẽtes quæ ex Iud.&c. οἱ δὲ ἐπὶ τῆς ἰουδαίας πεφυγαδευκότες τὸν ἰούδαν ἔθνη,Quæ autem in Iudæa fugerant Iudam Gentes. Quidam vertunt,Quæ Iudam ex Iudæa fugarant Gentes: ſed ſenſus cõtrarius mihi magis placet,quem reddidi: vt expulſas & profligatas à Iuda potius ſignificet,eáſque tũ eo in bello ad Nicanorẽ cõgregatas fuiſſe,ira & odio Iudæ incitatas. Quaſi greges ag.&c.συνέμισγον ἀγεληδὸν τῷ νικάνορι.commiſcebant ſe gregatim Nicanori.id eſt,inſtar armentorum atque gregum ad eum congregabantur.Significat enim earum multitudinem,tum etiam cupiditatem pugnandi aduerſus Iudam. 15 Qui cùm populum,&c. τὸν ἄχρι αἰῶνος συστήσαντα τὸν ἑαυτοῦ λαὸν, qui in ſeculum comparaſſet ſuũ populum.id eſt,acquiſiuiſſet populum ſibi peculiarem in æternũ. Dona enim Dei & vocatio ſunt ἀμεταμέλητα,vt inquit Paulus Rom.11.d.29. Tum verò ſemper,&c.ἀεὶ δὲ μετ᾽ ἐπιφανείας ἀντιλαμβανόμενον τῆς ἑαυτοῦ μερίδος.ſemper autem cum apparitione protexiſſet ſuam ipſius portionem. Quidam ita vertunt,ſuáſque partes clariſſimis viſis adiutauiſſet.Ego ἐπιφανείας intelligo certã & minimè obſcurã bonitatis Dei in populum ſuum eiúſque virtutis ſignificationem atque exhibitionẽ,qua Deus declarauit ſe liberatorem ac conſeruatorem eſſe populi ſui,qui eſt portio eius atque hæreditas.Itaque ἐπιφάνεια illuſtria præſentiæ Dei ſigna ſignificat.
16 Vt prælio ipſis cum,&c.συμμίσγουσιν αὐτοῖς ἐπὶ κώμην δεσσαοῦ, Ad verbũ eſt,cõmiſcent ſe cum ipſis[ſcilicet hoſtibus]ad caſtellũ Deſſau.id eſt in vnum locum conueniunt,vt manus conſerant,aut præliũ cõmittant.συμμίγνυμι enim καὶ συμμισγύω,aut(quo hic eſt vſus)συμμίσγω, ſignificat cõcurro,cõcurſum facio,caſtra caſtris coniungo.id eſt prope caſtra hoſtium colloco:idem quod παρεμβάλλω,quo paulo pòſt vſus eſt,

id eſt congredior,pugnámque conſero.Plutarchus in Pericle,plenius dixit,εἰς χεῖρας συμμιγνύναι τοῖς πολεμίοις,manus conſerere cum hoſtibus,cominus pugnare.Quidam vertũt,in colloquium ad illos ierunt.Fateor συμμιγνύναι ſignificare Conuenire & Cõgredi cauſa colloquutionis:ſed hîc colloquium initio non tam erat propoſitum, quàm prælium : poſtea ad colloquendum paciſcendúmque hoſtes metu adducti fuerunt:ſed primùm vnum in locum conuenerant,vt confligerent potius quàm vt colloquium vllum haberent.

17 Simon verò frater Iudæ commiſerat cum Nicanore:ſed conterritus eſt repentino aduentu aduerſariorum.

18 Nicanor tamen audiens virtutem comitum Iudæ,& animi magnitudinem quam pro patriæ certaminibus habebant, ſanguine iudicium facere metuebat.

19 Quam ob rem præmiſit Poſidonium,& Theodotium,&Matthiam, vt darent dextras atque acciperent.

20 Et quũ diu de his conſilium ageretur,& ipſe dux ad multitudinem retuliſſet:omnium vna fuit ſententia amicitiis annuere.

21 Itaque diem conſtituerunt qua ſecretò inter ſe agerent:& à ſingulis ſellæ prolatæ ſunt & poſitæ.

D 22 Præcepit autem Iudas armatos eſſe locis opportunis,ne forte ab hoſtibus repente mali aliquid oriretur: & congruum colloquium fecerunt.

23 Morabatur autem Nicanor Ieroſolymis,nihilque iniquè agebat,gregéſque turbarum quæ congregatæ fuerant,dimiſit.

24 Habebat autem Iudã ſemper charum ex animo,& erat viro inclinat⁹.

25 Rogauitque eum ducere vxorem, filióſque procreare . Nuptias fecit, quietè egit,comitérque viuebant.

26 Alcimus autem videns charitatem illorum adinuicem & conuentiones, venit ad Demetrium, & dicebat Ni-

Ibi Simon frater Iudæ″quum veniſſet in congreſſum Nicanoris,′nonnihil propter ſubitum hoſtium ſilentium attonitus fuit.
Nicanor tamen quum audiſſet,qua fortitudine,&′in certaminibus pro patria ſubeundis animi audacia Iudæ ſocii præditi eſſent,″decernere de vita formidabat.
Quamobrẽ Poſidonium, & Theodotium ,atque Matthiã miſit,′qui dexteras darent & acciperent.
Cæterùm″ agitata diu ſuper his conſultatione,quum dux rem retuliſſet ad multitudinem , ′conſentientibus omnium ſentẽtiis, pactis annuerunt.
′Diem autẽ colloquio ſeorſim inter ſe habendo conſtituerũt: ′qua die proceſſit vtrinque *dux*,ſellæque ſunt poſitæ.
Qúumque Iudas armatos opportunis locis diſpoſuiſſet,paratos,nequa fortè ab hoſtibus″oriretur iniuria: ′pactũ inter ſe colloquium habuerunt.
Deinde Nicanor Hieroſolymis moratus eſt,′nec abſurdi quicquam patrauit:″collectam autem gregatim multitudinẽ dimiſit.
′Iudã verò in oculis ſẽper habuit:″virúmq; ex animo amplexus, Rogauit vt vxorem duceret,&′liberis operam daret. Vxorẽ duxit, ac″quietam communémque degit vitam.
Alcim⁹ autẽ vt perſpexit mutuã inter ipſos beneuolẽtiã,pactionéſq; initas cognouit,ad Demetriũ profect⁹ retulit illi,Nicanorẽ

Nicanor pactum init cũ Iudæis: quod tamen Rege impellente ſoluit.

venerat in congreſſum Nicanoris,συμβεβληκὼς ἦν τῷ νικάνορι, venerat in congreſſum Nicanoris.id eſt vt cum Nicanore cõ
17 Quum veniſſ.in congreſſum Nicanoris, acies enim vtrinque ad pugnam paratæ concurſuræ erant. Eandem ſignificationem habet hoc verbum quàm
grederetur,aut confligeret: Nonnihil propter ſubitum,&c. βραχέως διὰ τὴν αἰφνίδιον τῶν ἀντιπάλων ἀφασίαν ἐπταικώς. paululum ob
συμμιγνύω quo paulo antè vſus eſt. conterritus. vt quidam vertunt. ἀφασία eſt propriè ſilentium,& huiuſmodi taciturnitas qua aliquis
repentinam hoſtium conſternationem hîc pro terrore hoſtium & conſternatione accipi poteſt. Hoſtes enim opinione & fama de virtute Iudæorũ cõ-
attonitus mutire nõ audet . cum eis manus conſerere,quemadmodum ſtatim ſignificat.Itaque quòd quieſcerent,nec ſe ad prælium
moti,ac conſternati non audebant eam quietem & taciturnitatem ἀφασίαν appellat.
mouerent,qui tamen bellum inferebant: ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶσιν εὐψυχίαν id eſt fiduciam,aut confidentiam animi in periculis pro patria
18 In certaminibus pro patria,&c. audaciam & magnitudinem animi præfidẽtis, atque ad pericula pro patria adeunda prõ-
ſuſcipiẽdis atque adeundis.εὐψυχίαν vocat ἀπονοίαν ἐπευλαβεῖτο τὴν κρίσιν δι᾽ αἱμάτων ποιήσασθαι. Ad verbum eſt,metuebat iudicium per ſanguinẽ fa-
pti atque parati. Decernere de vita for. decernere de ſanguine ac vita,aut de vita dimicare,eámque in periculum adducere. Cum huiuſmodi hoſti-
cere.id eſt κρίνεσθαι περὶ αἵματος certamen ac periculum vitæ propoſitũ erat, quod certamẽ Nicanor vitæ par-
bus quales erant Iudæi,qui aut mori parati erant,aut vincere, ad magis tutas pacis conditiones confugiebat.
cens ſuæ detrectabat,atque ita omiſſa armorum periculoſa dimicatione, id eſt paciſcerentur.aut, de pace agerent, pacis conditiones offerrent & accipe-
19 Qui dexteras darent & accip.δοῦναι καὶ λαβεῖν δεξιάς, inter homines vſitatum & ſolenne.
rent.Eſt ènim in dextera data & accepta ſignum pacis ac ſocietatis, longiore autem facta de his conſideratione.aut,diſquiſitione.
20 Agitata diu ſuper his conſ. πλείονος δὲ γενομένης περὶ τούτων ἐπισκέψεως, quæ conſultatio a c deliberatio appellatur. Dicit enim ſtatim Iudã du-
Eſt enim ἐπίσκεψις hoc loco περὶ τῶν πρακτέων,de his quæ agenda ſunt: id eſt,quum dux rem cum multitudine communicaſſet.re com-
cem ad multitudinem rem retuliſſe,τοῦ ἡγεμόνος τοῖς πλήθεσιν ἀνακοινωσαμένου. Nicanore oblata,aut acciperetur,aut repudiaretur. Conſentientibus
municata cũ populo:atque ita conſultata,vt cõmuni conſilio pax à quum ſententia concors [aut,conſentiens] videretur[id eſt eadem omnium
omnium,&c. φανείσης ὁμοψήφου γνώμης ἐπένευσαν ταῖς συνθήκαις. aut velle ſe accipere ſignificarunt.γνώμη ὁμόψηφος dicitur ſententia
ſententia]pactis annuerunt.id eſt oblatas conditiones pacis acceperunt, apud quos calculis ſententiæ dicebantur.
aliquorum ſine vlla vocum ac ſuffragiorum varietate.Nomen à Græcorum conſuetudine ductum, Verbo ἐπινεύειν contrarium eſt ἀπονεύειν,vt Latinè Annuere &
ſignificat itaque ſummam omnium conſenſionem fuiſſe in pace accipienda.
abnuere:quibus verbis ſignificatur voluntas animi aliquid amplectentis aut aſpernantis. Præſtituerunt autẽ diem ,in qua ipſi ſeorſum[id eſt ſoli
21 Diem autem colloquio,&c. ἐτάξαντο δὲ ἡμέραν,ἐν ᾗ κατ᾽ ἰδίαν ἥξουσιν εἰς τὸ αὐτό, id eſt vnà colloquerentur,de pacis conditionibus agerent.Significat enim
ac remotis arbitris]cõuenirent. Ad verbum eſt,in diem venirent. aut prodiit.ad colloquiũ ſcilicet cõſtitutũ.Subaudiendũ eſt,vter-
cõgreſſum & colloquium. Qua die proceſſit καὶ προῆλθεν & proceſſit. maleficiũ[aut,iniuria]doloſe ac fraudulenter illata.inſidioſè facta,non
que dux Iudas & Nicanor. 22 Oriretur iniuria:κακουργία γένηται, τὴν ἁρμόζουσαν ἐποιήσαντο κοινολογίαν.colloquium de quo
aperta vi,ſed tecta ſimulatione pacis & colloquii. Pactum inter ſe colloq.hab. colloquium conſtitutũ,pactum ,& condictum. Hoc enim ſignificat ali-
inter ipſos conuenerat,habuerunt.ἁρμόζουσαν dixit,pro ἡρμοσμένην, cõſtituere,paciſci,condicere tẽpus locúmque colloquendi,præſtituere inducias,& alia
quando verbum ἁρμόζεσθαι,idem quod διομολογεῖσθαι, pactio,promiſſio,aut denuntiatio facta fuit.
huiuſmodi,de quibus agendis tractandíſque antè aliqua id eſt,nullam vim,& iniuriam faciebat,conſeruãs
23 Nec abſurdi quicquam,&c. καὶ ἔπραττεν οὐδὲν ἄτοπον,nihil abſurdum deſignabat. Collectam a.greg.mult.τοὺς συναχθέντας ἀγελαίους ὄχλους
pacis conditiones,amicè fidelitérque Hieroſolymis morabatur & verſabatur. inſtar gregũ atque armẽtorũ collectas.Erant enim coactæ magno numero.
congregatas gregarias turbas.id eſt copias ἀγεληδὸν(vt antè dixit) Et habebat Iudam omni tempore in conſpectu.eum libenter vi-
14 Iudam verò in oculis hab. καὶ εἶχε τὸν Ἰούδαν διαπαντὸς ἐν προσώπῳ, Quos enim diligimus ,eorum conſpectus congreſſúſque nobis gra-
debat.ſecum habebat,in quo ſignum erat animi beneuoli atque amici. ex animo in virum affectus erat.id eſt, ei bene volebat.
tus ac iucundus eſt. Virúmque ex animo amplex. ψυχικῶς τῷ ἀνδρὶ προσέκειτο, amico erat in eum animo atque ſtudio.
bene cupiebat.fauebat.προσφιλῶς εἰς αὐτὸν διετέθη,liberos procrearet in cõiugio.Dicitur etiam τεκνοποιεῖν & τεκνοποιεῖσθαι liberos gignere ac ſuſcipe-
25 Liberis operam daret.παιδοποιήσασθαι. parere liberos. Quietam cõm.&c. εὐστάθησεν, ἐκοινώνησε βίου, quieuit, vitæ cõmunis
re ex vxore.Paulus de mulieribus dixit τεκνογονεῖν multis ac magnis moleſtiis curiſq; bellorũ implicatus: is poſtea pacẽ,otium,quietémq; adeptus,vi-
particeps fuit.qui antea cælebs vixiſſet, in ea vitæ cõmunione ac ſocietate vitã degit.Hoc mihi videtur ſignificare κοινωνεῖν
tæ cõmunis & cõiugalis fructus percepit.aut,vxore ducta cõmunitas & ſocietas vitæ maxima & iucũdiſſima: in illa altera ratione vitæ eſt quædã ſolitudo.
τοῦ βίου,τὸ τὸν κοινὸν ἄγειν βίον.Eſt enĩ hæc κοινωνία

ʹea ſentire ac moliri quæ rationibus eius aliena eſſent: nam inſidiatorem regni ipſius Iudam ſucceſſorem conſtituiſſe.

Itaq; Rexʹpercitus ira, atque hominis ſceleratiſſimi calũniis cõcitatus, ſcripſit ad Nicanorẽ, ſe pacta pergrauiter ferre: dicẽs iubẽſque vt vinctũ Maccabæũ Antiochiã quamprimũ mitteret.

Hæc vt accepit Nicanor, perturbatus eſt, moleſtéque tulitʹirrita facere conuenta cum eo viro qui nulla in re iniuriam feciſſet.

Sed quiaʹreſiſtere Regi minus commodum videbatur,ʹobſeruabat vt arte rationéque militari rem conficeret.

Maccabæus autem ʹpoſteaquam animaduertit Nicanorẽ auſterius ſecum agere, & aſperius quàm antè conſueuerat, communicare: ratus nõ optimo ex animo eam auſteritatẽ proficiſci, collectis ſuorum non paucisʹ, à Nicanore ſe occultabat.

At ille vt cognouitʹſe à viro præclarè callidéque falſũ eſſe, ingreſſus illud maximum ſacrúmque templum,ʹSacerdotibus legitimas hoſtias immolantibus, virum ſibi dedi iuſſit.

ʹIllis autem iureiurando affirmantibus ſe, vbi eſſet is qui quæreretur, planè neſcire, ille extenta contra templum manu,

Ita iurauit, Niſi mihi *inquiens* Iudam vinctum tradideris,ʹhanc Dei ædem ſolo æquabo, arámque diruam, atqueʹhoc in loco illuſtre tẽplum Baccho ædificabo.

Hæc quum dixiſſet, abiit. At Sacerdotesʹextentis in cælum manibus inuocabant eum ʹqui perpetuus fuiſſet gentis propugnator, hæc dicentes,

ʹTu Domine omniũ, quum nullius indigeas rei,ʹvoluiſti *tamen* templum habitationis tuæ inter nos conſtitui.

canorem rebus alienis aſſentire, Iudámque regni inſidiatorem ſucceſſorem ſibi deſtinaſſe.

27 Itaque Rex exaſperat⁹, & peſſimis huius criminationibus irritatus, ſcripſit Nicanori, dicens grauiter quidẽ ſe ferre de amicitiæ conuentione, iubere tamen Machabæum citius vinctum mittere Antiochiam.

28 Quibus cognitis Nicanor conſternabatur, & grauiter ferebat, ſi ea quæ conuenerant irrita faceret, nihil læſus à viro. E

29 Sed Regi quia reſiſtere nõ poterat, opportunitatẽ obſeruabat qua præceptum perficeret.

30 At Machabæus videns ſecum auſterius agere Nicanorem, & conſuetum occurſum ferocius exhibentem: intelligens non ex bono eſſe auſteritatem iſtam, paucis ſuorum congregatis occultauit ſe à Nicanore.

31 Quod quũ ille cognouit fortiter ſe à viro præuentum, venit ad maximũ & ſanctiſſimum templum: & Sacerdotibus ſolitas hoſtias offerentibus, iuſſit ſibi tradi virum.

32 Quibus cum iuramento dicẽtibus neſcire ſe vbi eſſet qui quærebatur, extendens manum ad templum,

33 Iurauit, dicens, | Niſi Iudam mihi vinctum tradideritis, iſtud Dei phanum in planitiem deducam, & altare effodiam, & templum hoc Libero patri conſecrabo. 1. Macc. 7. c. 35

34 Et his dictis abiit. Sacerdotes autẽ protendentes manus in cælum, inuocabãt eum qui ſemper propugnator eſſet gentis ipſorum, hæc dicentes, F

35 Tu Domine vniuerſorum, qui nullius indiges, voluiſti templum habitationis tuæ fieri in nobis.

26 Ea ſentire ac moliri, &c. ἀλλότρια φρονεῖν τῶν πραγμάτων, aliena à rebus ſentire. id eſt quæ à cõmodis eius, & vtilitatibus regni abhorrerent. φρονεῖν autem verbum, non ſolùm ſignificat cogitationem, ſed etiam affectionem, ſtudium ac voluntatem. φρονεῖν τὰ ἀλλότριά τινος, eſt malè affectum eſſe in res alicuius: quemadmodum Latinè etiam dicitur aliquis de Repub. malè exiſtimans, aut cogitans, κακῶς φρονῶν, καὶ διακείμενος. 27 Percitus ira, ἔκθυμος, ira indignationéque commotus. ad iracundiam incitatus, exacerbatúſque criminoſa & calũnioſa Alcimi accuſatione. Sequitur enim, καὶ ταῖς τοῦ παμπονήρου ἐρεθισθεὶς διαβολαῖς, & improbiſſimi criminationibus irritatus. ad offẽſionẽ, & acerbitatẽ animi incitatus. 28 Irrita facere conu. εἰ τὰ διεσταλμένα ἀθετήσοι ſi pacta faceret irrita. ſi violaret aut rumperet conditiones pacis factas cum eo, qui nulla in re iniurius fuiſſet. διεσταλμένα vocat τὰ διωμολογημένα, ea quæ ab vtroque fuerunt pacta & conſtituta, τὰ διωρισμένα. ita enim appellantur certæ ac præſcriptæ, præfinitæque ab vtraque parte pacis ac ſocietatis conditiones.

29 Reſiſtere Regi minus commodum videb. τῷ βασιλεῖ ἀντιπράττειν οὐκ ἦν εὔκαιρον, Regi obſiſtere [aut, aduerſari] non erat opportunum. id eſt ſibi vtile. ἀντιπράττειν eſt idem quod ἀντικεῖσθαι: cui contrarium eſt συμπράττειν, facere cum aliquo, ab eóque ſtare, eius partes, cauſam, rationéſque iuuare ac tueri. ſed hic ſimpliciter ἀντιπράττειν accipitur pro aduerſari ac repugnare, & contra voluntatem alicuius aliquid facere. Obſeruabat vt arte rationéque militari, &c. ἐτήρει στρατηγήματι τοῦτ' ἐπιτελέσαι. obſeruabat ſtratagemate [id eſt aſtu militari] hoc perficere. στρατήγημα propriè dicitur factum militare callidum atque verſutum, cuiuſmodi multa fiunt callidè & inſidioſè ad hoſtes eludendos ac fallendos, aut aliqua ratione circumueniendos. Huiuſmodi conſilio calliditatis aſtutiæque pleno Nicanor Iudam circumuenire opprimeréque conabatur. 30 Poſteaquam animaduertit &c. συνιδὼν αὐστηρότερον διεξάγοντα, perſpiciens auſterius agentem. id eſt durius & aſperius, quàm antea ſolitus erat. id enim exponit verbis ſequentibus, καὶ τὴν εἰθισμένην ἀπάντησιν ἀγροικότερον ἐσχηκότα, & conſuetum occurſum aſperiorem habentem. id eſt congreſſu & colloquio in conſuetudine minus humano ac familiari vtentem. Immutata erat tota ratio priſtinæ conſuetudinis, atque in auſteritatem, aſperitatémque conuerſa. Animus enim immutatus priſtinam eius humanitatem & comitatem mutauerat, ita in eius vultu ac ſermone ſigna non obſcura animi alienati & mali aliquid molientis apparebant. A Nicanore ſe occultabat. συνεκρύπτετο τὸν Νικάνορα. Ad verbũ eſt, occultabat Nicanorem. id eſt eius conſpectum fugiebat. ſe ab eo ſubducens abſcondebat, vt inſidias eius euitaret. 31 Se à viro præclarè call. falſum eſſe, ὅτι γενναίως ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς ἐστρατήγηται. quòd generoſè à viro aſtutia præuentus eſſet. aut, eluſus imperatoria calliditate, militarique conſilio ac facinore. στρατηγεῖν enim eſt callidè ac verſutè hoſtem circumuenire ac fallere. στρατηγεῖσθαι ὑπό τινος eſt arte conſilióque militari vinci ab aliquo, ab eóque eludi atque falli. ita aſtus aſtu vincitur. Sacerdotibus legitimas hoſtias immol. ἱερέων τὰς καθηκούσας θυσίας προσαγόντων, Sacerdotibus legitimas ac debitas victimas offerentibus. id eſt νομιζομένας, καὶ προσηκούσας, quas cultus Dei requirebat. 32 Illis autem iureiurando affirmantibus ſe, &c. τῶν δὲ μεθ' ὅρκων φασκόντων μὴ γινώσκειν, ποῦ ποτ' ἐστὶν ὁ ζητούμενος. Quum iureiurando dicerent ſe non ſcire vbinam eſſet is qui quæreretur. Quidam ita vertunt, interpoſito iureiurando negantibus: ita rectè verteretur μὴ φασκόντων, ſed ad ſenſum nihil intereſt.

33 Hanc Dei ædem ſolo æquabo, τόνδε τὸν τοῦ θεοῦ σηκὸν εἰς πεδίον ποιήσω, hanc domum Dei in planitiem faciam. id eſt demoliar, atque euertam, vt ſolo æquetur. ἀνάστατον ποιήσω. Hoc in loco ill. templũ Baccho ædificabo. καὶ ἱερὸν ἐνταῦθα τῷ Διονύσῳ ἐπιφανὲς ἀναστήσω. & templum Baccho hic inſigne [aut præclarum] erigam. Duplex indignitas, in euerſione ſanctiſſimi Dei templi, atque conſtitutione alterius abominando idolo conſecrati. ἐπιφανὲς celebritatem ac nobilitatem fani ſignificat.

34 Extentis in cælum manib. προτείναντες τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν, ſublatis in cælum manibus. Hæc manuum extenſio ac ſublatio ſymbolum eſt pietatis, animique fidelis ad Deum in rebus aduerſis confugientis. Qui perpetuus, &c. τὸν διὰ παντὸς ὑπέρμαχον τοῦ ἔθνους ἡμῶν, qui ſemper [aut omni tempore] fuit protector [aut defenſor] gentis noſtræ. ὑπέρμαχος dicitur vt ὑπερασπιστής, propugnator atque opitulator.

35 Tu Domine om. quum, &c. σὺ κύριε τῶν ὅλων ἀπροσδεὴς ὑπάρχων, Tu Domine vniuerſorum, [id eſt totius mundi] nullius indigus exiſtens. Quum nullius rei indigeas, qui omniũ creator ſis ac Dominus. Sic Paulus Act 17. f. 42, Hic quum cæli & terræ Dominus ſit, non habitat in templis manu factis, nec manibus hominum colitur. προσδεόμενός τινος indigens re vlla. qui vitam & ſpiritum dedit omnibus. Voluiſti tamen, &c. ηὐδόκησας ναὸν τῆς σῆς κατασκηνώσεως ἐν ἡμῖν γενέσθαι. placuit tibi templũ domicilii tui apud nos [aut inter nos] fieri. רצה verbũ apud Hebræos ſignificat gratuitam ac liberalem Dei voluntatem nullis hominum meritis inductã ad aliquid faciendũ. Ea εὐδοκία à Græcis ſcriptoribus in Scriptura ſæpe redditur, ac dicitur. & verbũ εὐδοκεῖν, quod Deũ per ſe, naturæque ſuæ bonitate adductum, habere aliquid gratum acceptúmque ſignificat. ita Deus humanitatis ſuæ cauſa, nulla neceſſitate indigentiáque, aut dignitate hominum adductus, manſionis & quietis ſuæ domicilium apud Iudæos ædificari voluit.

Et nunc Sancte ſanctorum omniũ Domine, cõſerua in æternum impollutam domum iſtam, quæ nuper mũdata eſt.

36 Et nunc Sancte omnis ſanctitatis Domine, ″hanc modò purgatam ædem in æternum impollutam conſerua, atque omne os iniuſtum obſtrue.

Razias autem quidam de Senioribus ab Ieroſolymis delatus eſt Nicanori, vir amator ciuitatis, & bene audiens: qui pro affectu, Pater Iudæorũ appellabatur.

37 Porrò Razis quidã ″*unus* è Senioribus Hieroſolymitanis ″apud Nicanorẽ delatus fuit, vir ciuitatis ſtudioſus, ″ac optimè *apud omnes* audiens, propterque beneuolentiam Pater Iudæorũ appellatus. Razim iubet Nicanor cõprehendi.

Hic multis tẽporibus continentiæ propoſitum tenuit in Iudaiſmo, corpúſque & animam tradere contentus pro perſeuerantia.

38 Hic enim ″ſuperioribus continentiæ integritatíſque temporibus, corpore ac vita pro Iudaiſmo ardentiſſimè obiectis, ′ſpecimen Iudaiſmi in ſe ediderat.

Volens autem Nicanor manifeſtare odiũ quod habebat in Iudæos, miſit milites quingentos, vt eum cõprehenderent.

39 Volens itaque Nicanor quàm inimico eſſet in Iudæos animo declarare, milites ſupra quingentos miſit vt illũ cõprehenderẽt.

Putabat enim ſi illũ decepiſſet, ſeſe cladem Iudæis maximam illaturum.

40 Exiſtimabat enim ſe illo capto ″Iudæis calamitatẽ allaturum.

G Turbis autẽ irruere in domũ eius, & ianuam diſrumpere, atque ignẽ admouere cupientibus, quum iam comprehenderetur, gladio ſe petiit:

41 Cæterùm quum arcẽ occupare multitudo moliretur, & in portam atrii vim faciẽs, ignem quo porta ſuccenderetur, admoueri iuberet, ″vndique circumuentus, ″gladium ſibi infixit: Razis magnanimitas.

Eligens nobiliter mori, potius quàm ſubditus fieri peccatoribus, & contra natales ſuos indignis iniuriis agi.

42 Generoſè mori malens, quàm in manus hominum ſceleratiſſimorum deuenire, & ″indignas generis ſui dignitate contumelias perpeti.

Sed quũ per feſtinationem nõ certo ictu plagam dediſſet, & turbæ intra oſtia irrumperent, recurrens audacter ad murũ præcipitauit ſemetipſum viriliter in turbas.

43 Sed quum ″præ anxia feſtinatione, turba iam per oſtia irrũpente, incertum ſibi vulnus intuliſſet, curſu ad murum ſtrenuè capto, ſeipſum viriliter præcipitauit in turbam.

Quibus velociter locum dantibus caſui eius, venit per mediam ceruicẽ.

44 ″Quæ quũ pedẽ celeriter retuliſſet, ″dato loci ſpatio, ″medium in ventrem delatus eſt.

Et quum adhuc ſpiraret, accenſus animo, ſurrexit: & quũ ſanguis eius

45 Quum autem adhuc ſpirans, ′animóque accenſus ſurrexiſſet,

Hanc modò purg. ædem τόνδε τὸν προσφάτως κεκαθαρισμένον οἶκον hanc recẽs [id eſt paulo antè] mundatam domum. id eſt à Gentium
36 Hanc modò purg. ædem. Hanc pro ſanctitate ſua velis conſeruare ἀμίαντον ab omni pollutione puram, ne vllis Gentium impiarum ſuinquinamentis expurgatam. Hanc pro ſanctitate ſua velis conſeruare ἀμίαντον ab omni pollutione puram, ne vllis Gentium impiarum ſuperſtitionibus ritibúſque defœdetur. Hoc verò ſtudium puri cultus Dei, in fidelibus gloriam Dei in primis amantibus ſummam commendationem habet. 37 Vnus è Senioribus Hier. τῶν ἀπὸ Ἱεροσολύμων πρεσβυτέρων ex maioribus natu, atque antiquioribus iis qui erant Hieroſolymis. Quidam vertunt, vnus è Hieroſolymitano ſenatu. Ego nomen Græcum ſimplicius reddere volui: tametſi γερουσία Græcis, & Senatus Latinis à Senibus dictus eſt. Apud Nicanorem delatus fuit, ἐμηνύθη τῷ Νικάνορι, delatus eſt ad Nicanorem. apud eum accuſatus. ἀνὴρ φιλοπολίτης ciuitatis amator, qui etiam φιλόπολις dicitur vt φιλόπατρις, cuiuſmodi eſt bonus ciuis egregio in ciuitatem patriámque ſuam ſtudio & animo. Ac optimè, &c. καὶ σφόδρα καλῶς ἀκούων, & valde præclarè audiens. id eſt præclara fama atque exiſtimatione, vt quidam verterunt. Sed ego Græcam phraſim malui reddere, quum Latini ab ea non abhorreant. Dicunt enim aliquem bene aut malè audire, de quo in alteram partem loquuntur & exiſtimant. Cicero in epiſtola prima ad Quint. fra. Acſi teipſum ad omnes partes bene audiendi excitaris. Et ad Att. lib. i. de Afranio homine ignauo, & malo Conſule, Millies dignus qui Palicano ſcurræ os ad malè audiendũ quotidie præbeat. Sic Terentius, Si malè dixeris, peius audies. Ego adieci Apud omnes, vt plenior & minus ambigua eſſet oratio.
38 Superioribus continentiæ, &c. ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις τῆς ἀμιξίας in prioribus temporibus continentiæ aut puritatis: in quibus quidam Deum metuentes, ſe impiis Gẽtium ritibus miſcere pollueréque noluerunt. Eorum puritatem & ſanctitatem ἀμιξίαν vocat: vt ſuprà in huius capitis principio corruptionem pollutionémque multorum, qui cum Gentibus impiè communicarant, μιξίαν miſtionem nominauit. Specimen Iudaiſmi in ſe edid. κρίσιν εἰσενηνεγμένος τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, Ad verbum, qui iudicium Iudaiſmi tulerat. id eſt teſtimonium veri Iudæi meritus adeptúſque fuerat. Cauſam eius commendationis laudíſque ſubiicit, quum & corpus & animam ſummo cum ſtudio obieciſſet, παραβεβλημένος μετὰ πάσης ἐκτενίας, cum omni animi contentione, ardentiſſimáque voluntate. παραβάλλεσθαι verbum ſignificat exponere atque obiicere periculo, vt ii qui feris obiiciebãtur. Accipitur pro ῥιψοκινδυνεῖν periclitari, periculũ ſũma cũ audacia adire, nulla habita vitæ ratiõe. ″Legitur & ὑπὲρ ἰουδαϊσμοῦ.
40 Iudæis calamitatem allat. τούτοις ἐργάσασθαι συμφοράν. his cladem facturum. id eſt magnam doloris acerbitatem. Erat enim omnibus chariſſimus. 41 Vndique circumuen. περικατάληπτος omni ex parte comprehenſus. captus, aut circunſeptus, vt eorum manus effugere non poſſet. Obſeſſus enim omnibus ex locis ita tenebatur, vt nullus fugæ locus daretur. Gladium ſibi infixit: ὑπέθηκε ἑαυτῷ τὸ ξίφος. ſubiecit [aut, ſuppoſuit] ſibi gladium. Quidam vertunt, incubuit gladio. Sed manus etiam potuit ſibi ſubdere, atque infigere. id quod verba magis ſignificare videntur. Sic Cato pugione infixo mortem ſibi conſciuit, ne in manus inimici victoris deueniret. Sed hanc animi magnitudinem nemini permitti, nec à Deo approbari, facilè intelligunt omnes pii, Deúmque metuentes, qui omnes contumelias, atque acerbitates ſibi potius ferendas arbitrãtur, quàm ad huiuſmodi vim ac necem voluntariam, propriáque manu factam confugiendum. Potuit hic Razis fortiter pugnare Dei virtute, opéque confiſus, & ita aut euadere, aut mortem opperte. Sed quædam ab hoc ſcriptore authoréque commemorantur & approbantur, quæ apud pios non magnam authoritatem habere debẽt: quo in genere eſt illud quod antea de oratione atque expiatione pro mortuis facta dictum eſt. Itaque legẽda ſunt hæc cum Spiritus iudicio: neque omnia vt authentica, aut ad imitationem vitǽque inſtitutionem traducenda, aut ad religionem comprobandam confirmandámque alleganda.
42 Indignas generis, &c. τῆς ἰδίας εὐγενείας ἀναξίως ὑβρισθῆναι, Ad verbum eſt, propria nobilitate indignè contumeliis affici. εὐγένεια ſignificat commẽdationem generis, quum quis bono, honeſto, ac præclaro genere eſt ortus. dignitas generis à Cicerone dicitur, ſicut cõtraria indignitas, quæ δυσγένεια Græcè appellatur, obſcuritas, aut infamia generis. Itaque noluit Razis quicquã indignũ nobilitate maiorum ſuorũ perpeti. 43 Præ anxia feſt. διὰ τὴν τοῦ ἀγῶνος σπουδήν, ob certaminis feſtinationem. i. præproperum interficiendi ſe ſtudiũ. Cupiebat enim hoſtium aduentum manúmque ſua propria manu anteuertere. Hac properatione certum ſibi vulnus inferre non potuit. τῇ δὲ πληγῇ μὴ κατευθικτήσας, quum ictum non rectè direxiſſet, quum aberraſſet in infligendo vulnere, gladiúmque non bene ſibi infixiſſet feſtinatione impeditus. κατευθικτεῖν enim eſt tangere: itaque ſignificat vulnus manu incerta leuius inflictum fuiſſe.
44 Quæ quũ pedẽ, &c. τῶν δὲ ταχέως ἀναποδισάντων quum verò celeriter retroceſſiſſẽt, ſubito illius caſu territi. ἀναποδίζεσθαι propriè eſt pedem referre, ac retrocedere. Dato loci ſpatio, γενομένου διαστήματος, quum interuallum factum eſſet. receſſione hominum aliquid loci vacui datum. Medium in vent. &c. ἦλθε κατὰ μέσον τὸν κενεῶνα. venit per medium ventrem. Quidam latus vertunt. Sed puto ſignificari, illum ſuo ſe ventre deuoluiſſe, poſtquam è muro ſe deiecit, locúmque vacuum ab hominibus habuit. tractu corporis delatum fuiſſe. Nam mox dicet illum poſtea ſurrexiſſe.
45 Animóque accenſus καὶ πεπυρωμένος τοῖς θυμοῖς & animis inflammatus. ferociam animi atque ſpiritus oſtenderet.

'cruore inſtar fontis decurrente,grauibus affectus vulneribus tur-
bam curſu peruaſit.

Atque 'in rupe quadam prærupta ſtans'iam prorſus exanguis, 46
'prehenſa vtraque manu inteſtina protulit,& in turbam proiecit,
ac'Dominum vitæ & ſpiritus precatus vt hæc eadem rurſum ſibi
redderet,hoc modo vitam finiuit. Cap.XV.

Nicanor die ſabbathi Iudam aggredi tentat.

At Nicanor vt Iudam cum ſuis in locis Samariæ eſſe compe- 1
rit,conſilium cepit irruendi in eos'die requietis'per ſummã
ſecuritatem.

Quum autem ii qui neceſſitate coacti eum ſequebãtur, Iudæi 2
dicerent, 'Ne verò ita ferociter atque inhumaniter deſæuias, ſed
'diei honorificè ac ſanctè ab eo qui omnia intuetur, conſecratæ
honorem tribuas:

Eius blaſphemiæ.

Ille ſceleratiſſimus interrogauit 'an eſſet in cælo potens, qui 3
diem ſabbathorum agi præcepiſſet.

'Hiſque affirmantibus eſſe Dominum in cælo viuum, præpo- 4
tentem,qui iuſſiſſet diem ſeptimam celebrari:

Ego verò, inquit,alter in terra quoque potẽs ſum, qui arma ca- 5
pi iubeo,'Regíſque negotia confici. 'Neque tamen id eſt aſſequu
tus,vt miſerum conſilium ſuum perficeret.

Et Nicanor quidem'ſummã per inſolentiam animo elatus co- 6
gitauerat cõmune de omnibus Iudæ copiis trophæũ cõſtituere:

Maccabæus autem perpetuò confidebat omni cum ſpe auxiliũ 7
ſe à Deo adepturum:

Itaque ſuos hortabatur ne Gentium aduẽtum pertimeſcerent, 8
'ſed in memoria habẽtes antea ſibi lata de cælo auxilia, nũc quo-
que futurã ab Omnipotente victoriam atque opem expectarẽt.

Ad hæc cõſolatus eos ex Lege ac Prophetis, 'commemoratio- 9
néque certaminum eorum quibus perfuncti fuiſſent:

magno fluxu deflueret,& grauiſſimis vulneribus eſſet ſaucius, curſu turbã pertranſiit.

46 Et ſtans ſupra quãdam petrã præruptam,& iam exanguis effectus,cõplexus inteſtina ſua, vtriſque manibus proiecit ſuper turbas, inuocans Dominatorem vitæ ac ſpiritus vt hæc illi iterum redderet:atque ita vita defunctus eſt. Cap.XV.

1 Nicanor autem vt comperit Iudam eſſe in locis Samariæ,cogitauit cum omni impetu die ſabbathi committere bellum.

2 Iudæis verò qui illum per neceſſitatem ſequebantur, dicentibus, Ne ita ferociter & barbarè feceris,ſed honorem tribue diei ſanctificationis,& honora eum qui vniuerſa conſpicit:

3 Ille infœlix interrogauit ſi eſt potens in cælo qui imperauit agi diem ſabbathorum.

4 Et reſpondentibus illis,Eſt Dominus viuus ipſe in cælo potens qui iuſſit agi ſeptimam diem:

5 At ille ait, Et ego potẽs ſum ſuper terram,qui impero ſumi arma,& negotia Regis impleri. Tamen non obtinuit vt conſilium perficeret.

6 Et Nicanor quidem cum ſumma ſuperbia erectus, cogitauerat commune trophæum ſtatuere de Iuda:

7 Machabæus autem ſemper confidebat cum omni ſpe auxiliũ ſibi à Deo affuturum: B

8 Et hortabatur ſuos ne formidarent ad aduentum nationum, ſed in mẽte haberent adiutoria ſibi facta de cælo,& nunc ſperarent ab Omnipotẽte ſibi affuturam victoriam.

9 Et alloquutus eos de Lege & Prophetis, admonens etiam certamina quæ fecerant prius, promptiores conſtituit eos:

Cruore inſtar fontis decur. φερομένων κρουνηδὸν τῶν αἱμάτων, decurrente fontis more ſanguine.quaſi quodam fonte maxima vi defluente. Hac ſimilitudine copioſum ſanguinis fluxum ſignificat ex factis vulneribus cùm gladio,tum etiam ipſo caſu.

46 In rupe,&c. ἐπί τινος πέτρας ἀποῤῥωγάδος in rupe quadã abrupta. ἀποῤῥωγὰς καὶ ἀπόῤῥωξ locus eſt aſper ac præruptus, vt rupes,& quædam maris litora ſaxis præruptis edita,& aſpera. Iam prorſus exanguis, παντελῶς ἔξαιμος ἤδη γινόμενος,planè[aut,omnino]iam deſtitutus ſanguine.qui iam deſtitutus ſanguine,qui iam totus exhauſtus,aut amiſſus erat. Prehenſa vtraque manu,&c. προβαλὼν τὰ ἔντερα, καὶ λαβὼν ἑκατέραις ταῖς χερσὶν, quum protuliſſet inteſtina,& ambabus manibus accepiſſet.

Dominum vitæ & ſpir. τὸν δεσπόζοντα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος Dominatorem vitæ & ſpiritus. qui ea habet in ſua poteſtate. dat enim omnibus vitam & ſpiritum,eáque erepta reddit:ita eſt dominator,author,conſeruatórque eorum. Pia eſt huiuſmodi precatio, & commendatio,qua in morte ſpiritum noſtrum in manus Dei tradimus & commendamus:qua Dauid,Chriſtus,atque Stephanus vſi fuerunt. Hic autem ad beatam ſpem reſurrectionis reſpicit.

IN CAPVT XV.

1 Die requietis τῇ τῆς καταπαύσεως ἡμέρᾳ die quietis. id eſt ſabbathi, in quo erat intermiſſio ac vacatio negotiorum omnium: vt ita homines rebus cæteris ſoluti vacuíque cura,liberius & ſanctius memoriam Dei celebrarent. Per ſummam ſecuritatem. μετὰ πάσης ἀσφαλείας. cum omni ſecuritate.id eſt quum feriantes intentique rebus Diuinis eſſent,nihil periculi metuentes,ita ἀφύλακτοι,incauti,ſecurique opprimerentur:vt etiam hoc nomine ſignificet ſubitum hoſtilem aduentum,impetúmque improuiſum atque inopinatum.

2 Ne verò ita feroc.&c. μηδαμῶς οὕτως ἀγρίως καὶ βαρβάρως ἀπολέσῃς. Nequaquã ita truculenter & barbarè perdas.i.ſæuias tam immaniter.His verbis fideles homines volunt eum à ſæuitia atque immanitate barbarorũ reuocare,atque ad Sabathi reuerentiam ac timorem Dei traducere.Impius enim Nicanor ſabbathũ ad pietatẽ inſtitutũ,ad crudelitatem ſuam accommodatũ arbitrabatur. Diei honorificè,&c. τῇ προτετιμημένῃ μεθ' ἁγιότητος ἡμέρᾳ δόξαν ἀπονείματον. diei cum ſanctitate honoratæ gloriam tribue.Deus enim cũ diem dum à cæteris ſeparauit,atque eximium celebrémque eſſe voluit,honore gloriáque ornauit, quem ad cultum nominis ſui honorémque inſtituit & cõſecrauit.

3 An eſſet in cælo potens, εἰ ἔστιν ἐν οὐρανῷ δυνάστης, eſſétne in cælo præpotens. aut dominator.nomen ἀπὸ τοῦ δύνασθαι poſſum,is qui poteſtatem,ac dominationem aliquam habet,dynaſta nominatur.

4 Hiſque affirmantibus τῶν δὲ ἀποφαινομένων Id eſt ἀποκρινομένων, reſpondentibus. Ad verbum,pronuntiantibus.aut quum hi pronuntiaſſent ac dixiſſent. 5 Regíſque negotia confici. καὶ τὰς βασιλικὰς χρείας ἐπιτελεῖν. regia negotia peragere.efficere. Ita ſe ac Regem ſuum exæquat Deo,animúmque in re propoſita & ſuſcepta obfirmatum demonſtrat. Neque tamẽ id eſt aſſeq. ὅμως οὐκ ἀπέσχε,Tamen non obtinuit.vt quod propoſuerat efficeret.non fuit cõpos conſilii ſui: Deus enim illud euertit,ſéque Dominũ præpotentẽ declarauit.

6 Summam per inſolentiam μετὰ πάσης ἀλαζονείας ὑψαυχενῶν. cum omni iactantia ſuperbiens. inſolenter arrogantérque ſe efferens.iam victoriam ſibi promiſerat,vel potius ante victoriam triumphum cecinerat.vana ſpe & cogitatione trophæum erexerat.ὑψαυχενῶν glorioſus elatúſque dicitur qui ceruicem attollit.idem quod μεγαλαυχῶν magnificè de ſe ſentiens ac prædicans,inſolenter ſe iactans:qui ἀλαζὼν appellatur,arrogans,ſibique plura tribuens quàm oporteat.

8 Sed in memoria habentes ἔχοντας δὲ κατὰ νοῦν habentes autem in mente. aut cogitatione. id eſt in memoriam reuocantes,aut memoria tenentes priſtina Dei auxilia. 9 Commemorationéque certam. προσυπομνήσας δὲ αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀγῶνας, quum autem commonuiſſet eos etiam certaminum.aut præliorum. id eſt,quum in memoriam reuocaſſet prælia antea cum victoria commiſſa. Hæc enim ἀνάμνησις commemoratio rerum geſtarum,habet ὑπόμνησιν commonitionem priſtinæ virtutis ad excitandos animos accommodatam. Itaque poteſt verti,commonitione pugnarum,quibus antea defuncti fuiſſent.hoc enim ſequitur οὓς ἦσαν ἐκπεπληρωκότες,quæ certamina confecerant,in quibus hoſtes deuicerant.

10 Et ita animis eorum erectis,ſimul oſtendebat Gentium fallaciam,& iuramentorum præuaricationem.

11 Singulos autem illorum armauit, nō clypei & haſtæ munitione,ſed ſermonibus optimis & exhortationibus,expoſito digno fide ſomnio,per quod vniuerſos lætificauit.

12 Erat autem huiuſcemodi viſus: Oniam qui fuerat ſummus Sacerdos,virum bonum & benignum,verecundũ
C viſu,modeſtum moribus, & eloquio decôrum,& qui à puero in virtutibus exercitatus ſit,manus protendẽtem, orare pro omni populo Iudæorum.

13 Poſt hoc apparuiſſe & alium virũ ætate & gloria mirabilem,& magni decoris habitudinem circa illum.

14 Reſpondentem verò Oniam dixiſſe,Hic eſt fratrum amator, & populi Iſrael: hic eſt qui multũ orat pro populo & vniuerſa ſancta ciuitate,Ieremias propheta Dei.

15 Extendiſſe autem Ieremiã dextrã, & dediſſe Iudæ gladium aureum, dicentem,

16 Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo deiicies aduerſarios populi mei Iſrael.

17 Exhortati itaque Iudæ ſermonibus bonis valde, de quibus extolli poſſet impetus, & animi iuuenũ confortari,ſtatuerunt dimicare & confligere fortiter:vt virtus de negotiis iu-

Alacriores effecit,atque ″animis erectos incitauit : ſimul etiam demonſtrãs ″fœdera à Gẽtibus nefariè rupta, ″iuramẽtáq; violata,

Ita ſingulos armauit non tam clypeorum haſtarúmque munitione, quàm optimorum verborum exhortatione: ″adiectáque *poſtremò* digna fide narratione ſomnii, ſupramodũ lætos reddidit.

″Viſum autem erat huiuſcemodi, Oniam olim ſummo perfunctum Sacerdotio, ″virum bonũ & honeſtum, ″cùm venerabilem aſpectu, ″tum verò comem moribus, ″decoráque facundia præditum, ″& iam inde à pueritia ″in omni virtutis genere exercitatum, cum *inquam* manibus extentis ″orare pro toto cœtu Iudæorum. Maccabæus viſione Iudæis ex poſita,animos eorũ confortat.

Deinde ſimiliter viſum fuiſſe virum ″canitie ac maieſtate eximium, ″mirabili quadam atque excellenti magnificentia vndique ornatum.

De quo Onias interrogatus dixerit, ″Hic ille fratrũ amator eſt, qui multa precatur pro populo, & ſancta ciuitate, Hieremias ille Dei propheta.

Ibi tum Hieremiam porrectum dextera gladium aureum Iudæ tradidiſſe, atque inter porrigendum hæc loquutum,

Hunc ſanctum accipe gladium munus à Deo, quo hoſtes conuulneres.

His valde præclaris Iudæ ſermonibus ″ad ſtudium virtutis excitandum, animóſque iuuenum erigendos efficacibus confirmati, decreuerunt nulla caſtra facere, ″ſed inuadere animoſè, & ″cũ ſumma fortitudine inuecti conſerta manu ″de ſumma rerum decer-

10 Animis erectos incitauit: τοῖς θυμοῖς διεγείρας αὐτοὺς παρήγγειλεν animis erigens[aut excitans]præcepit.aut iuſſit.id eſt παρεκάλεσεν hortatus eſt ad virtutem:monuit eos vt ſtrenuè pugnarent,& victoriam ſperarent. Fœdera à Gentibus nef.rup. τὴν τῶν ἐθνῶν ἀθεσίαν. Gentium violationem.aut fraudem & iniuriam qua fœdus conſtitutum violaſſent. conditionibus pacis non ſteriſſent. Hoc enim ſignificat verbum ἀθετεῖν, pactum habere irritum, reſcindere. Hinc ἀθεσία huiuſmodi iniuria appellatur. Iuramentáque violata. καὶ τὴν τῶν ὅρκων παράβασιν. & iuramentorum tranſgreſſionem.id eſt fidem ac religionem iuſiurandi violatum.ita perfidiam iniuriámque hoſtium commemorauit,vt ſua freti bona conſcientia & fiducia cauſæ optimæ,cum illis fortiter confligerent.

11 Adiectáque,&c. καὶ προσεξηγησάμενος ὄνειρον ἀξιόπιστον, ac quum præterea expoſuiſſet ſomnium dignum fide. id eſt non leue & friuolum,ſed verum, inſignibus viritatis authoritatiſque Diuinæ notis commendatum,in quo graue & locuples teſtimonium victoriæ futuræ inerat. 12 Viſum autem erat huiuſm. ἦν δὲ ἡ τούτου θεωρία τοιάδε, Erat autem eius contemplatio[aut viſio]talis. θεωρίαν vocat τὴν ὄψιν τοῦ ὀνείρου viſum ſomnii,quod ei dormienti oblatum eſt. Virum bonum & honeſtũ, ἄνδρα καλὸν καὶ ἀγαθὸν virum honeſtum & bonum. Quidam καλὸν vertunt ornatiſſimum, vt in eo ornamenta dignitatis ſignificent. Ego ad probitatem & virtutem virúmque refero. Significat enim illam καλοκαγαθίαν,qua boni viri,iuſti,probi,atque honeſti dicuntur. Cùm venerabilem aſpectu, αἰδήμονα μὲν τὴν ἀπάντησιν, verendum quidem occurſu.aut,aſpectu.pro, quandam in eo grauitatem ac maieſtatem præ ſe ferentem, propter quam eum homines reuerebantur. Hoc enim ſignificat verbum αἰδεῖσθαι, & Latinè Vereri:quemadmodum Cicero dixit eſſe adoleſcentis maiores natu vereri. Hinc αἰδήμων hoc loco non pro verecundo ac pudente accipitur, ſed pro verendo, aut venerabili. Tum verò comem moribus, πρᾶον δὲ τὸν τρόπον, mitem[manſuetum.aut clementem] moribus. πραότης lenitas eſt animi humanitáſque ſita in quadam vitæ comitate ac ſuauitate, morúmque facilitate, diſſimilis illi ſuperiori grauitati. Eſt autem difficillima coniunctio & ſocietas ſummæ grauitatis cum pari humanitate & comitate: quòd altera plerunque odium, altera contemptum afferre ſolet. Temperatio verò moderatióque naturæ, morúmque tum grauiſſimorum,tum humaniſſimorum & leniſſimorum cùm eſt difficilis in vita, tum etiam laudabilis atque admirabilis.

Decoráque facundia præditum, καὶ λαλιὰν προϊέμενον πρεπόντως, & eloquium emittentem decenter. id eſt decoro vtentem orationis genere, elegantem politúmque in oratione ac ſermone. vt Cicero Cæſarem dicit vſum fuiſſe decoro orationis genere, quod dignitati rerum & perſonarum conueniret. Et iam inde à pueritia καὶ ἐκ παιδὸς & à puero. id eſt ab ineunte ætate, à primis ætatis temporibus. Hæc eſt παιδεία optima educatio atque inſtitutio, qua pueri adoleſcentéſque ad optima virtutis ſtudia conformantur. Adeò à teneris conſueſcere multum eſt. In omni virtutis, &c. ἐκμεμελετηκότα πάντα τὰ τῆς ἀρετῆς οἰκεῖα, qui exercuerat omnia virtutis propria. ſubaudias ſtudia,aut officia,aut munera. Quidam vertunt,ad omnes virtutis partes exercitatum. Significat autem omnes artes rationéſque ad virtutem pertinentes,quibus ratio bene honeſtéque viuendi continetur. Orare pro toto cœtu Iudæ. κατεύχεσθαι τῷ παντὶ τῶν Ἰουδαίων συστήματι. Ad verbum eſt,orare toti cœtui Iudæorum. id eſt pro vniuerſo Iudæorum populo aut gente preces adhibere, aut vota facere. Nam datiuus verbo iunctus non ſignificat perſonam eius ad quem preces habentur, ſed eorum pro quibus adhibentur. Alioqui εὔχεσθαι θεῷ eſt orare Deum. Hoc verò loco κατεύχεσθαι τῷ συστήματι, pro ἀντὶ τοῦ συστήματος pro toto cœtu, aut totius populi gentiſque ſalute.

13 Canitie ac maieſtate eximium, πολιᾷ καὶ δόξῃ διαφέροντα, canitie & gloria præſtantem.aut,excellentem. in quo eximia quædã & ſingularis maieſtas appareret. Mirabili quadam,&c. θαυμαστὴν δέ τινα, καὶ μεγαλοπρεπεστάτην εἶναι τὴν περὶ αὐτὸν ὑπεροχήν. admirabilem autẽ quandam & magnificentiſſimam eſſe circa ipſum excellentiam. vel,præſtantiã. Incertum an hæc dignitas & magnificentia in eius eſſet corpore, an aliquo externo ſplendore,quo circunfuſus ita excelleret.

14 Fratrum amator eſt, ὁ φιλάδελφος οὗτός ἐστιν, fratrum amator hic eſt.aut amans fratrum. φιλαδελφία fraternus amor dicitur,qui ſummus & iucundus eſt. Paulus Rom.12.c.10. τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι,per fraternam charitatem propenſi ad vos mutuo diligendos. Sic Cicero, Scias te à me fraternè amari. 17 Ad ſtudium virtutis,&c. καὶ δυναμένοις ἐπ᾽ ἀρετὴν παρορμῆσαι, & potentibus ad virtutem incitare.aut qui poterant ad virtutem incitare,& animos iuuenum erigere & cõfirmare. Erant enim λόγοι προτρεπτικοὶ καὶ παρακλητικοί,qui maximam vim habebant ad animos territos abiectóſque erigendos,& confirmandos. Sed inuadere animoſè, γενναίως δὲ ἐμφέρεσθαι, generoſè autem inuehi.id eſt impetum in hoſtes facere,in eóſque irruere. Hinc καταφορὰ huiuſmodi impreſſio incurſióque, quæ καταδρομὴ etiam dicitur. Cum ſumma fortitudine,&c. μετὰ πάσης ἀνδρίας ἐμπλακέντες καὶ ἐπιφυέντες cum omni fortitudine congreſſi,atque in hoſtes incitati,& illati. ἐμπλέκεσθαι propriè eſt implicari. Hîc ἀντὶ τοῦ συμμίγνυσθαι congredi, manúſque conſerere accipitur. In huiuſmodi enim conflictu & congreſſu hoſtes vtrinque commiſcentur & implicantur. Alterum verbum eſt ſumptum à plantis atque ſtirpibus quæ ἐπιφύουσαι adnaſcentes inſurgunt. Hoc loco eos ſignificat qui aliis vim inferunt. In exemplari Toletano hoc verbum nō legitur,ſed tantùm ἐμπλακέντες.

De ſumma rerum decer. κρῖναι τὰ πράγματα Ad verbum,iudicare negotia.ſed Decernere Latinè dicitur,vt antea demonſtratum eſt.

nere:'quandoquidem & vrbis,& ſacrorum, & templi periculum ageretur.

Nam vxorumquidem ac liberorum, itémque fratrum '& propinquorum periculi minor ratio apud eos habebatur : maximus verò ac præcipuè pro ſacroſancto templo metus erat.

'Tenebat autem & eos qui in vrbe relicti erant non leuis anxietas 'de ſubdiali conflictu ſolicitos.

Cæterùm 'omnibus iam de decernendo prælio ſuſpenſis,hoſtibúſque manũ conſerentibus,'quũexplicata iam eſſet acies,ac belluæ opportuno loco cõſtitutæ,equitatúſque in cornudiſpoſitus:

Maccabæus 'vt agmen gradum inferens conſpexit, variúmque armorum apparatum,& feritatem belluarum:extentis in cælum manibus 'mirificum Dominum inſpectorem inuocauit, vt qui ſciret non armis victoriam parari,'ſed quemadmodum illi videretur in dignos eam conferri.

Oratio Maccabæi.

'Porrò huiuſmodi verbis ille precabatur,Tu Domine ſub Ezechia rege Iudææ Angelum tuum miſiſti,qui militũ Sennacherib interfecit ad centum octogintaquinque millia:

'Nũc quoque cælorum Dominator bonum demitte Angelũ, 'qui nos ad pauorem terrorémque iſtorum antecedat : 'qui ſanctũ populum tuum cum contumelia aggrediuntur,magnitudine brachii tui conſternẽtur.'Atque hic quidẽ ita finẽ *orandi* fecit.

Proſtrato Nicanoris exercitu, Maccabæus caput eius cũ manibus præſcindi iubet, & linguã particulatim auibus dari.

'Quum autem Nicanor ſe inferret cum ſuis pæanas canẽtibus, & cum claſſicis,

Copiæ Iudæ cum inuocatione ac precatione pugnam cum hoſtibus commiſerunt.

Ita manibus quidem dimicantes, cordibus verò Deum precantes,non minus trigintaquinque *hominum* millia proſtrauerunt, 'manifeſta Dei præſentia maximopere lætati.

dicaret:eo quòd ciuitas ſancta,& templum periclitarentur. D

18 Erat enim pro vxoribus & filiis, itémque pro fratribus & cognatis minor ſolicitudo:maximus verò & primus pro ſanctitate timor erat tẽpli.

19 Sed & eos qui in ciuitate erant, nõ minima ſolicitudo habebat pro his qui congreſſuri erant.

20 Et quum iam omnes ſperarent iudicium futurum , hoſtéſque adeſſent, atque exercitus eſſet ordinatus , beſtiæ equitéſque opportuno in loco compoſiti:

21 Conſiderans Machabæus aduentũ multitudinis , & apparatum varium armorum,& ferocitatem beſtiarum, extendens manus incælum,prodigia facientem Dominum inuocauit, qui non ſecundum armorum potentiam, ſed prout ipſi placet, dat dignis victoriam.

22 Dixit autem inuocans hoc modo, E
Tu Domine qui miſiſti Angelũ tuũ ſub Ezechia rege Iuda, & interfeciſti de caſtris Sennacherib centum octogintaquinque millia:

4.Reg.19.g.35 tob.1.d.21 eccleſiaſ.48.d.24 eſa.37.g.36

23 Et nunc dominator cælorum mitte Angelum tuum bonum ante nos in timore & tremore magnitudinis brachii tui,

24 Vt metuãt qui cum blaſphemia veniunt aduerſus ſanctum populũ tuũ. Et hic quidem ita perorauit.

25 Nicanor autem & qui cum ipſo erant , cum tubis & canticis admouebant.

26 Iudas verò & qui cum eo erant,inuocato Deo, per orationes congreſſi ſunt.

27 Manu quidem pugnantes , ſed Dominum cordibus orantes, proſtrauerunt non minus trigintaquinque millia,pręſentia Dei magnificè delectati.

Quandoquidem,&c. διὰ τὸ τὴν πόλιν καὶ τὸ ἱερὸν κινδυνεύειν. eo quòd vrbs & templũ periclitaretur.in diſcrimine verſaretur. de ſalute reip. & religione ageretur.Ita magnitudine ac dignitate earum rerum animos illorum excitauit.

18 Et propinquorum,&c. ἦν γὰρ ὁ περὶ γυναικῶν καὶ συγγενῶν ἐν ἥττονι μέρει κείμενος αὐτοῖς κίνδυνος, erat enim pro vxoribus & cognatis in minore parte poſitum ipſis periculũ.id eſt,metus rerum priuatarum minus eos permouebat,quàm publicarũ,vt Eccleſiæ ac religionis, quarũ cura,ſtudio ac ſolicitudine vehementi afficiebãtur.Itaque his verbis oſtendit eos curã rerũ priuatarũ poſteriorẽ habuiſſe ſalute Eccleſiæ.

19 Tenebat autẽ,&c. ἦν δὲ καὶ τοῖς ἐν τῇ πόλει κατειλημμένοις οὐ πάρεργος ἀγωνία Erat autẽ iis quoque qui in vrbe tenebãtur,nõ parua ſolicitudo.ita enim dicitur anxia & moleſta rei alicuius expectatio,qua animi tũ metu,tũ ſpe ſuſpenſi ſunt. De ſubdiali,&c. ταρασσομένης τῆς ἐν ὑπαίθρῳ προσβολῆς. perturbatis cõgreſſu ſubdiali.i.prælio quod in ipſo campo cõmittendum & decernendũ erat. Subdio enim loco aperto foris erant pugnaturi. 20 Omnibus iam de decern.&c. πάντων ἤδη προσδοκώντων τὴν ἐσομένην κρίσιν, omnibus iam expectantibus futurum iudicium.i.quum anxiè expectarent exitum euentúmque prælii,in quo de ſumma Reip.armis diſceptabatur. Hoc enim eſt κρίνεσθαι,quo paulo antè vſus eſt.Hinc huiuſmodi diſceptatio & contentio cum diſcrimine coniuncta,κρίσις appellatur.Cicero rem in ſummum diſcrimen adductam dicit,quum eum in locum eſt deducta,vt exitu atque euentu mox ſequuturo facilè diſcerni poſſit. Quum explicata,&c. τῆς στρατιᾶς ἐκταγείσης, quum exercitus ordinatus eſſet,atque ad pugnam inſtructus ac paratus.Significat enim hoc participium aciẽ per ordines ſuos explicatam & diſpoſitam. 21 Vt agmen gradum,&c. συνιδὼν τὴν τῶν πληθῶν παρουσίαν, quum vidiſſet multitudinũ [id eſt copiarum] præſentiam.eas propius accedere,& gradum inferre ad pugnãdum.quum propinquum hoſtium congreſſum perſpiceret. Mirificum Dominum,&c. τερατοποιὸν κύριον τὸν κατόπτην,&c. Dominum prodigiorum effectorem atque inſpectorẽ inuocauit. His duobus epithetis potentia Dei & prouidentia ſignificatur,quòd res faciat admirandas,& omnia perſpiciat. Sed quemadmodum,&c. καθὼς δὲ ἂν αὐτῷ κριθῇ,τοῖς ἀξίοις περιποιεῖται. quemadmodum autem ei videretur,dignis eam tribui. id eſt victoriã iis dari à Deo qui ei digni viderentur. Eſt enim Dominus ſebaoth exercituum,atque armorum,in cuius manu victoria eſt.

22 Porrò huiuſmodi,&c. ἔλεγε δὲ ἐπικαλούμενος τόνδε τὸν τρόπον, dicebat autem inuocans hunc in modum.huiuſmodi preces adhibens.huiuſmodi vtens precatione. 23 Nunc quoque,&c. καὶ νῦν δυνάστα τῶν οὐρανῶν Et nũc qui in cælis præpotens es. qui ſummũ habes potentatum ac dominatũ. In precibus enim cælorum conſideratio ad animos confirmandos plurimũ valet:nam ibi præcipuè poteſtas Dei relucet. Qui nos ad pauorem,&c. ἔμπροσθεν ἡμῶν εἰς δέος καὶ τρόμον αὐτῶν, ante nos in timorem ac tremorem eorũ. Sic enim Deus ſuos præſidio bonorum Angelorum munire ac firmare ſolet,& hoſtes debilitare ac frangere. Sunt enim Angeli piorum adminiſtri ad ſalutem ipſorũ & perniciem hoſtium:quemadmodum Deus hunc in ſuos amorem ſingularem oſtendit atque exhibuit. Qui ſanctum pop.&c. οἱ μετὰ βλασφημίας παραγινόμενοι ἐπὶ τὸν σου λαὸν ἅγιον, qui cum blaſphemia veniunt contra populum tuum ſanctum.i.eum inuadunt μεθ' ὕβρεως cum petulantia & violentia tuo ſancto nomini cõtumelioſa. Nam hæc vis & iniuria in opprobrium Dei redundat.quemadmodũ Dominus apud Eſaiam declarat in probris & contumeliis,quibus dux Sennacherib Hieroſolymam affecerat.Cauſam enim populi ſui ſuam eſſe exiſtimat. Atque hic quidem,&c. καὶ οὗτος μὲν ἐν τούτοις ἔληξεν. & hic quidem in his deſiit.i.ita perorauit,ita orationem ſuam terminauit,& finem precandi fecit. 25 Quũ autẽ Nicanor,&c. οἱ δὲ περὶ τὸν Νικάνορα μετὰ σαλπίγγων καὶ παιάνων προσῆγον, hi autem qui erant cum Nicanore,cũ tubis & canticis accedebant.παιὰν genus erat cantilenæ Græcis vſitatum, in laudem Apollinis.Dicunt autem duos fuiſſe: vnum quem canebant Marti ante pugnam:alterum Apollini poſt victoriam. Adhibita etiam eſt huiuſmodi modulatio numeroſa à veteribus Græcis ad animos militum in prælio ineundo componendos ac moderandos.

27 Manifeſta Dei præſentia ἐπιφανείᾳ τοῦ apparitione Dei qua ſe præſentem exhibuerat.Sic à Paulo ſæpe dicitur illuſtris Dei & Chriſti manifeſtatio,ac declaratio,atque exhibitio ἡ ἐπιφανὴς αὐτοῦ παρουσία,quum vim ſuam præſentem exhibet.

28 Quúmque ceſſaſſent,&cum gaudio redirent,cognouerunt Nicanorẽ ruiſ ſe cum armis ſuis.

'Hoc autem commiſſo prælio defuncti,quũ ſe læti reciperent,
Nicanorem cum omnibus armis"proſtratum agnouerunt.

29 Facto itaque clamore,& perturbatione excitata,patria voce omnipotẽ tem Dominum benedicebant.

Clamoréque cum tumultu ſublato, præpotentem Dominum
patria voce laudauerunt.

30 Præcepit autem Iudas qui per omnia corpore & animo mori pro ciuibus paratus erat,caput Nicanoris,& manum cum humero abſciſſam,Ieroſolymam perferri.

Tũ is,'qui in omnibus &corpore & animo primus ciuium ſuorum propugnator fuerat,"qui omni ætatis tempore beneuolentiam in gentem ſuam conſeruarat, caput Nicanoris amputatũ,
& cum humero brachium iuſſit Hieroſolymam perferri.

31 Quò quũ perueniſſet, conuocatis contribulibus & ſacerdotibus ad altare,accerſiit & eos qui in arce erant

Ipſe autem vt eodem peruenit,conuocatis popularibus ſuis,&
ſacerdotibus ante altare collocatis,quum eos qui arcem tenebãt,
accerſiuiſſet,

32 Et oſtenſo capite Nicanoris,& manu nefaria quam extenderat cõtra domum ſanctam omnipotentis Dei, magnificè gloriatus eſt.

Caput ſcelerati Nicanoris eis oſtendit:ſimul etiam manum hominis maledici atque *in Deum* contumelioſi, qua in ſanctam Omnipotentis ædem extenta,'ſuperbè ſe iactauerat.

33 Linguam etiam impii Nicanoris præciſam iuſſi particulatim auibus dari:manum autem dementis contra templum ſuſpendi.

Et linguam impii Nicanoris exectam ' fruſtulatim dixit ſe daturum auibus. "Hæc verò dementiæ *ipſius* præmia exaduerſum tẽplo ſuſpenſurum.

34 Omnes igitur cæli benedixerũt Dominum,dicentes , Benedictus qui locum ſuum incontaminatũ ſeruauit.

'Omnes verò in cælum cõuerſi,illuſtrẽ Dominum laudibus celebrarunt,dicẽtes,'Prædicandus is qui locum ſuum conſeruauit
impollutum.

G 35 Suſpendit autem Nicanoris caput in ſumma arce,vt euidens eſſet & manifeſtum ſignum auxilii Dei.

Suſpendit etiam I*udas* ex arce caput Nicanoris"aſpectabile omnibus,ſignúmque illuſtre auxilii à Deo lati.

36 Itaque omnes communi conſilio decreuerunt,nullo modo diem iſtum abſque celebritate præterire:

Communíque decreto omnes cõſtituerunt'ne eam diem obſcuram atque incelebrem relinquerent:

37 Habere autem celebritatem tertiadecima die menſis Adar,quæ dicitur voce Syriaca,pridie Mardochæi diei.

Sed eam inſignem celebrarent,tertiamdecimã duodecimi mẽ-
ſis,qui Adar lingua Syriaca dicitur,pridie diei Mardochaicæ.

38 Igitur his ergà Nicanorem geſtis, & ex illis temporibus ab Hebræis ciuitate poſſeſſa, ego quoque in his faciam finem ſermonis.

'Quum igitur rerum quæ ad Nicanorem attinebant, hic exitus
fuerit,ex eóque tempore vrbs"in poteſtate fuerit Hebræorum: ego quoque hoc loco narrationis finem faciam.

39 Et ſi quidem bene,& vt hiſtoriæ cõ

Et ſi quidem rectè,&'commentario congruenter,hoc & ipſe vo

28 Hoc autem commiſſo præ.&c. ἀφυόμενοι δὲ ἀπὸ τῆς χρείας, Hac autem pugna perfuncti.id eſt τὸν ἀγῶνα ἐκτετελεκότες,eo prælio confecto,
ſiue pugna commiſſa. Quidam vertunt, hac re peracta & confecta. Dicuntur enim ἀφυόμενοι ἀπό τινος χρείας qui perfuncti ac iam ſoluti ſunt
munere aut negotio aliquo. Proſtratum agnouerunt. ἐπέγνωσαν πεπτωκότα. prolapſum[& caſum]agnouerunt. Quidam,cognoue-
runt.ſed prius eſt melius,quod ſignificat antea cognitum recognoſcere.Eadem vis eſt verbi Græci ἐπιγινώσκειν,& ἐπίγνωσις huiuſmodi reco-
gnitio dicitur. 30 Qui in omnibus,&c. ὁ καθ' ἅπαν σώματι καὶ ψυχῇ,&c. qui per õnia corpore & animo propugnator aut defẽſor
populi ſui primus fuerat πρωταγωνιστὴς ὑπὲρ τῶν πολιτῶν,primus[aut præcipuus] ciuium ſuorũ propugnator & protector.καθ' ἅπαν καὶ ἐφ' ἅπαξ
aduerbiũ aliquando vim affirmandi habet,vt Planè & omnino.aliquãdo τὸ καθ' ὅλου ſignificat,Per omnia,omnibus in rebus:quaſi diceret,
qui omni loco & tempore & re,ciuium ſuorum ſalutẽ in primis propugnaret & defẽderet. Qui omni ætatis tẽp.beneu.&c. ὁ τὴν τῆς
ἡλικίας εὔνοιαν εἰς ὁμοεθνεῖς διαφυλάξας, qui ætatis beneuolentiam in contribules ſuos conſeruarat. id eſt, quoad vixit, aut omni vitæ tempo-
re, conſtanter ſuſceptam in gentem ſuam voluntatem retinuerat.Sic enim intelligenda videtur ætatis beneuolentia à primis ætatis tempori-
bus ſuſcepta & retenta.Huiuſmodi eſt animus boni ciuis,in charitate patriæ firmi & conſtantis.
31 Super ſe iactauerat. ἐμεγαλαύχησε. magnificè ſe extulerat.inſolenter intemperantérque gloriatus fuerat.Antea in principio huius ca-
pitis, μετὰ διαζονείας ὑψαυχενοῦντα eundem dixit,cum omni arrogantia iactãtiáque ſe efferẽtem.vtrunque verbum eſt vt μεγαλοφρονεῖν,aut (quo
Paulus eſt vſus)ὑψηλοφρονεῖν. 33 Fruſtulatim κατὰ μέρος per partes & fruſta diſſectã & cõciſam eã in paſtũ auibus daturum ſe dixit.
Hæc verò dementiæ,&c. τὰ δὲ ἐπίχειρα τῆς ἀνοίας, hæc verò præmia amentiæ. Vetus interpres vertit, manum dementis contra templum
ſuſpẽdi.In quo videtur aut legiſſe τὴν χεῖρα manum, aut ἐπίχειρα pro manu accipere.Alii,manubias amentiæ vertunt.id eſt indices ac teſtes
dementiæ eius.ſed ne hæc quidem interpretatio placet.Nam manubiæ amentiæ,id eſt ſpolia,non ita commodè dici videtur.Melius eſt igi-
tur, vt τὰ ἐπίχειρα ἀνοίας iuſta & merita dementiæ præmia intelligamus,atque ita vertamus.ἐπίχειρον enim & τὸ ἐπιχείριον præmium victoriæ,
aut mercedem rei alicuius debitam ſignificat.Poterant autem hæc ſuſpẽdi,& ſimul dari auibus.Nam paulo pòſt dicit, Iudam caput Nicano
ris ſuſpendiſſe. 34 Omnes verò in cælum,&c.οἱ δὲ πάντες εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησαν τὸν ἐπιφανῆ κύριον, omnes autẽ in cælum benedixerũt
illuſtri Domino.Quidam,εἰς τὸν οὐρανὸν vertunt,laudes in cælum extollere.Hoc quidem verum,laudes ſuas eò contuliſſe:ſed videtur ſignifi-
care,mentes atque animos eorum in cælum directos & conuerſos reſpexiſſe,atque ita Deum laudauiſſe & prædicaſſe.ἐπιφανῆ vocat præclarũ,
celebrem & gloria præſtantem quam in Nicanore adeptus erat. Prædicandus εὐλογητὸς Benedictus.id eſt laudandus & celebrandus.
de qua voce ſæpe antè dictum eſt.Materiam & cauſam laudis ſubiicit,ſanctitatem templi ab omni pollutione conſeruatam.ὁ διατηρήσας τὸν ἑ-
αυτοῦ τόπον ἀμίαντον,qui locum ſuum incontaminatum conſeruauit.id eſt purum à Gentium inquinamentis.
35 Aſpectabile omnibus, ἐπίδηλον πᾶσι, manifeſtũ omnibus.ſpectandũ omnibus.vt ab omnibus videretur clariſſimum opis ſalutíſque
à Deo latæ teſtimonium & monumentum. 36 Ne eam diem obſcuram,&c.μηδαμῶς ἐᾶσαι ἀπαρασήμαντον τὴν δὲ τὴν ἡμέραν, ne vllo
modo ſinerent eam diem ſine obſeruatione.id eſt expertem celebritatis.Paulo poſt contrarium nomen ſubiungit,ἐπίσημον inſignem ac ce-
lebrem,in quo memoria ſingularis alicuius Dei operis & beneficii colitur & celebratur.hic enim eſt verus vſus dierum feſtorum.
38 Quum igitur rerum quæ,&c. τῶν μὲν οὖν κατὰ Νικάνορα χωρησάντων,&c. Quum igitur ea quæ ad Nicanorem ſpectabant[aut,pertinebãt]
ita euenerint,aut,huiuſmodi euẽtum habuerint.vel,ita geſta fuerint,vt quidã vertunt:ſed nomen Exitus aut euentus mihi maximè videtur
ſignificare tum mentem ſcriptoris,tum Græcam vocem,& ei quod poſtea ſubiungit congruere,ſe velle quoque finem narrandi facere.
In poteſtate fuerit Hebræorum: κρατηθείσης τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν ἑβραίων,poſſeſſa[aut, retenta]fuerit ciuitas ab Hebræis.Hebræi eam tenue
rint & incoluerint. 39 Cõmentario congr. εὐθίκτως τῇ συντάξει,conuenienter hiſtoriæ.pro dignitate eius.Ita enim dicitur εὐθίκτως,
quaſi directè & accõmodatè ad rem inſtitutã,ab εὖ & θήγω,quòd acuo ſignificat:ſed pro dirigere, & accõmodare, & apparare accipi poteſt.

lui:'ſin exiliter ac tenuiter,'hoc eſt quod aſſequi potui.
40 Nam vt vinum per ſe bibere, atque item rurſum aquã, 'odioſum eſt: vinum autemaqua temperatum, eſt ſuaue, & gratã affert voluptatem: ſic apparatus orationis aures legentium hiſtoriã delectat. Cæterùm hic finis eſto.

petit, hoc & ipſe velim: ſi autẽ minus digne, concedendum eſt mihi.
40 Sicut enim vinum ſemper bibere aut ſemper aquam, contrarium eſt: alternis autem vti, delectabile: ita legẽtibus ſi ſemper exactus ſit ſermo, nõ erit gratus. Hic ergo erit conſummatus.

Sin exiliter ac tenuiter, εἰ δὲ ἁπλῶς καὶ μετρίως, ſi autem exiguè & modicè. vt ipſa orationis tenuitas & ieiunitas dignitati magnitudinique rerum non reſpondeat. Hoc eſt quod aſſequi potui. τοῦτο ἐφικτὸν ἦν μοι. Variè hic locus vertitur: à quibuſdam, attingibile hoc mihi fuit: ab aliis, concedendum hoc mihi fuit: ſed mihi videtur facultatem ingenii ſui ſignificare. quemadmodum ſæpe τὸ ἐφικτὸν ἀντὶ τοῦ δυνατοῦ pro poſſibili aut viribus accipitur: vt ὡς ἐφικτόν ἐστι τοῖς ἀνθρώποις, vt eſt hominum facultas, κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτὸν pro viribus: & aliæ loquẽdi formæ, quæ facultatem aliquam ſignificant.

40 Odioſum eſt: πολέμιον inimicum. id eſt ingratum, atque iniucundum, moleſtum. Hac ſimilitudine videtur ſe excuſare, quòd temperata orationis varietate lectorem delectare non potuerit, neque illam offenſionem euitare, quæ ex μεταφράσεως primi ſcriptoris & huius cõpendii conſequi potuit. ille enim variè atque ornatè res tractauit, ſe coactum eſſe ſequi breuitatem tenuitatémque epitomæ.